CORNELIUS A LAPIDE.

COMMENTARII
IN SACRAM SCRIPTURAM.

Rt. Rev. P. O'Mahoney.

LUGDUNI, EX TYPIS PELAGAUD ET LESNE.

R. P. C.
CORNELII A LAPIDE

È SOCIETATE JESU,

S. SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

COMMENTARII
IN SACRAM SCRIPTURAM.

TOMUS V,

COMPLECTENS COMMENTARIA

IN ECCLESIASTICUM,

INDICIBUS NECESSARIIS ILLUSTRATA.

EDITIO RECENS,

A QUAMPLURIMIS MENDIS, QUIBUS CÆTERÆ SCATEBANT, DILIGENTISSIMÈ EXPURGATA ET CASTIGATA,

ET

ILLUSTRISSIMO DD. A. R. DEVIE, EPISCOPO BELLICENSI,

DEDICATA.

LUGDUNI,

APUD PELAGAUD ET LESNE,

SS. DD. PAPÆ BIBLIOTYPOGRAPHOS.

M.D.CCC.XLI.

ENCOMIUM

SAPIENTIÆ,

EX

PARALLELIS ETHICES NATURALIS ET DIVINÆ.

Summus ille rerum Opifex ab ipsis macrocosmi incunabulis, creatæ cuique naturæ suam statim regulam, normam ac legem associavit, qua quælibet suis inclusa terminis, illis constantissime se contineret, motibus sibi propriis perpetua serie ageretur, ac muniis cæteris sibi congruis stata ac perenni ratione perfungeretur; nimirum, ut universum hoc archetypum, unde ab auctore suo expressum est, quaquaversum, licet sciatica duntaxat imitatione, tenuique vestigio, referat tamen, pulcherque hic κοσμος speculum nobis sit, quo æterni illius et increati mundi pulchritudinem quadamtenus intueamur, vel certe solerti mentis indagine conjectando æstimemus. Uti enim ex ipsis hujus primordiis, et ex nihilo molimine, omnipotentem illius vim et energiam; ex multiplici adeo creatarum rerum discordi et variegata concordia, beneficam illius abyssum; ex amplo illo cæterorum omnium, tam spirituum, quam corporum complexu, æternitatem ejusdem immensitatemque metimur, et quodam modo per umbram pervidemus : ita ex pondere eorumdem, numero et mensura sapientissimam magni illius Architecti προνοιαν, numerosamque et mire concinnam in eo cujuslibet rei harmoniam, mirari et suspicere licet, quæ et primitus quamlibet universi hujus partem, immotis plane modis, et secum, et compari cuivis parti alteri, amicissime devinxerit, et amicum hocce vinculum jugi sui influxu indivulse servet et tueatur : quo fit ut vel primum, vel præcipuum universi ornatum, et κοσμου decus, ipsa sapientiæ lex et norma jure sibi arroget, definiat et circumscribat. Idem ille Opifex, mundi melioris origo, microcosmo, homini dico, qui mole quidem universo est inferior, natura vero et ratione longe superior, ab ipsa jam olim ejus infantia, similem ei legem congrue adæquando indidit, nobilem illam, divinam, et ab æternis illis viventibusque in ipsomet Deo rationibus expressam; quæ proinde tanto cæteris omnibus præstat, quanto rationale hoc animal, cui propria est, cæteris omnibus corporeis eminet et antecellit : quo fit ut homini inter omnia naturæ cimelia, monile hoc sapientis ordinis et legis, maximo sit ornamento, pariter et commodo. Homini enim, qui rationale est animal, nihil æque dignum est, quam rectam rationem, quasi datam sibi à Deo facem, ubique viæ ac vitæ ducem sequi, hujus lege mores formare, honestas actiones colere, lædere neminem, Deo cultum, quem debeat, impendere; denique bene beateque vivere : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*, canit Psaltes Psal. 4. Porro hæc Ethices documenta cum sint, utique Ethicam humanæ naturæ æquævam moderatricem et altricem, principes inter scientias allegendam perfacile censeret is, cui sanum à sana natura foret judicium. Verum, quia operante illo, qui primum hominem de primo integritatis, vitæ et sapientiæ culmine dejecit, Satanico spiritu, mortales vitiatæ naturæ semina sectantes, à recto vivendi tramite magis magisque sua sponte declinant, ipsique se sauciant in dies gravius, cum naturam Protoplasti peccato sauciam, ipsi novis quotidie plagis additis plane hebetant, convulnerant et obruunt (tanto luitur vetita cupido), eò factum est ut fuscata, et nebulis errorum præstricta, sopita multis in rebus hæc sapientiæ cognitio jaceat, in diesque perstringatur magis, quando majus semper majusque rationi velum cupidinis appetitus prætexit, justaque læsi Numinis vindicta fit, ut pœnales cæcitates super illicitas cupidines spargantur; quo fit ut sapientiæ, ejusque legis ac dictaminis notio nunc magis quam ante sit necessaria; et tamen nobis, ceu noctuis ad patulam Solis lucem caligantibus, minus hujusmodi appareat. Quocirca Deus optimus maximus, lapsus et errores hominum miseratus, ex alto misit sapientiam, Ethicam, inquam, tum naturalem, tum sacram et divinam, ejusque doctores et magistros, qui hominibus verum suæ legis ac virtutis iter commonstrarent, illoque ipsos recto tramite ad felicitatem, beatamque in cœlis vitam quasi manu deducerent. Quare sapientiæ hujus divina est dignitas, æque ac necessitati compar utilitas. Quod ut plenius et clarius commonstrem, subjungam septuplex sapientiæ encomium, ex septuplici sapientiæ, sive Ethicæ profanæ et sacræ parallelo deprompturn. Si enim Ethica profana Philosophorum orbi tanto fuit splendori et commodo, quanto erit Ethica sacra et divina hagiographorum Salomonis et Siracidis, qui Philosophos omnes tanto intervallo transcenderunt! quanto Angeli homines, viri pueros, fides rationem, gratia naturam, cœli terram, virtus cœlestis terrestrem, res divinæ humanas superant et transcendunt!

Prima ergo sapientiæ, sive Ethices, laus est ab origine. Ethices naturalis origo est natura, nimirum, Deus, quatenus ipse, ut ille ait, est uti fortuna fortunans, ita et natura naturans, puta auctor et conditor naturæ. Plato in Protagora docet artes illas, quæ humanis serviunt usibus, ut vitam hanc sanam et incolumem

tueamur, ab hominum sagaci industria adinventas fuisse; illas vero, quæ ad bene beateque vivendum mortales quasi manu ducerent, altiorem humana habere originem, diisque potius quam hominibus esse prognatas : cujus sententiam secutus Cicero lib. de Oratore, Philosophiam, quam parentem omnium benefactorum, ac medicinam et culturam animi definit, matrem artium, et inventum deorum nuncupat : quia nimirum ipsa communis, æque ac privatæ vitæ optima est magistra, sine qua nemo rectam rationem intelligat, nemo felicitatem assequatur; ideoque sapienter homini à Deo præcautum fuisse admirabili hoc sapientiæ dono. Quare ad hoc excolendum oportere cuilibet, quantum negotia permittunt, philosophari, et hanc præcipuam vitæ functionem ducere. Hæc Plato de sapientia et Ethica naturali.

Sapientiæ vero, sive Ethices supernaturalis et divinæ origo est Deus, quatenus ipse est auctor gratiæ, virtutis, gloriæ cæterorumque bonorum supernaturalium et divinorum. Id initio operis palam prædicat noster Siracides : *Omnis sapientia*, ait, *à Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum.* Idem proclamat primus Ethices sacræ doctor et scriptor, S. Job, c. 28. v. 12 : *Sapientia*, inquit, *ubi invenitur? et quis est locus intelligentiæ? Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terra suaviter viventium. Abyssus dicit : Non est in me; et mare loquitur : Non est mecum. Non adæquabitur ei aurum, nec topazius*, etc. *Deus intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius. Et dixit homini : Ecce timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere à malo, intelligentia;* Baruch vero eleganter et pathetice, cap. 3. v. 14: *Disce*, ait, *ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul ubi sit longiturnitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum, et pax. Quis invenit locum ejus, et quis intravit in thesauros ejus? Ubi sunt principes Gentium, et qui dominantur super bestias? qui in avibus cœli ludunt, qui argentum thesaurizant et aurum, et non est finis acquisitionis eorum? Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt, et alii loco eorum surrexerunt. Viam autem disciplinæ ignoraverunt. Non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman*, etc. *Quis ascendit in cœlum, et accepit eam, et eduxit eam de nubibus? Quis transfretavit mare, et invenit illam? Non est qui possit scire vias ejus; sed qui scit universa, novit eam, et adinvenit eam prudentia sua; qui præparavit terram in æterno tempore : qui emittit lumen, et vadit; et vocavit illud, et obedit illi in tremore. Stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis, et lætatæ sunt; vocatæ sunt, et dixerunt : Adsumus, et luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas. Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Quando, scilicet, Deus homo factus humanum os assumpsit, ut hanc sapientiam è cœlis allatam homines doceret, et eructaret abscondita à constitutione mundi. Quocirca sapientia, quasi prima et princeps Dei filia, ita seipsam deprædicat Eccli. c. 24 : *Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens, et sicut nebula texi omnem terram. Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis.* Et Prov. 8. 22 : *Dominus possedit me in initio* (Hebr. *rescit*, id est initium, principium et principatus) *viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret*, etc.

Secunda laus sapientiæ, sive Ethices, petitur ab ejus usu, commodis et fructu : naturalis enim format, componit, regit et dirigit actiones omnes naturales, tam proprias cujusque per Ethicam propriam, quam communes, sive domui et familiæ, per œconomicam; sive toti regno, vel reipublicæ ad illam rite gubernandam, per politicam. Tritum est illud Neoptolemi apud Ennium, *Philosophos principes esse oportere :* quod mature perspiciens adeo adamavit Marcus Antoninus Imperator, ut, cum politiam, dignissimam Ethices partem, Lucio Volusiano præceptore didicisset, eique etiamnum existens Imperator accurate vacaret, Philosophi cognomine gloriaretur. Antoninum non ita multo post orbis monarcha secutus est Severus, qui eamdem Philosophiam à Serbidio Scævola accepit. Post eum Alexander apprime hanc perdidicit, utpote cujus tutor ac præceptor fuerit Ulpianus, Ethices jurisque scientissimus. Denique magnus ille Trajanus, quo nemo Augustorum celebratur melior juris divini humanique, præ sui ævi Imperatoribus, scientissimus, novique conditor, et antiqui custos, ait Victor, Neratium Jureconsultum, totius moralis disciplinæ peritissimum successorem sibi legit. Quid? quod Imperator in Codice, ubi legum oracula firmat, Philosophum se indigitat? Porro Philosophi nomen communi jam usu multis datum disciplinis scimus; at olim uni Ethico erat proprium : cæteri enim non Philosophi, sed Sophistæ nomine censebantur, qua phrasi Aristoteles subinde usus : *In Philosophia*, ait, *hoc diximus*, Ethicam intelligens. Cui vero in mentem veniat, aliam ab hac Platonem, quem in Tusculanis quæst. sequitur Tullius, sua illa descriptione complexum, qua Philosophiam, meditationem mortis, divinorum humanorumque cognitionem, similitudinem Dei statuit et definit; aut Senecam, quando Philosophiam ait informare vitam, actiones regere, mores instruere? Hanc Persarum reges excoluisse argumento est, quod nullus apud eos eligebatur rex, qui non ante accurate Magorum præcepta et disciplinam percepisset : quo factum ut et ipsi reges Magi essent, ac dicerentur, Magosque domi, forisque ad latus à consiliis haberent ac circumducerent. Porro Magi iidem sunt, qui apud nos Sapientes aut Philosophi, ab Hebræa voce הגה *haga* appellationem sortiti, et apud Isaiam, in Hebræo textu celebres : *haga* enim meditari, disquirere, contemplari Hebræis notat, maximeque moribus tribuitur. Hinc identidem in Scriptura obvium : *Os justi meditabitur sapientiam; in lege ejus meditabitur die ac nocte*, etc. Hebr. *haga.* Quapropter apud Xenophontem Socrates generosum et heroicum asserit ingenium, cui cordi sint disciplinæ Ethicæ atque politicæ, cui et Cyrus subscribit : imo vero censet nulli convenire imperium, qui non melior sit iis quibus imperat; melior vero qui erit, quisquis quid melius, quid honestius ex Ethica non didicerit? Hac demum imbuti apud Græcos νομοθετων et legislatorum principes, Draco, Lycurgus, Solon, respublicas constituerunt, servarunt, propagarunt. Huic insudarunt apud Romanos Numa Pompilius, Cassii, Scævolæ, Scipiones, Catones, adeoque Pontifices,

Flamines, Censores, Dictatores, Duces, omnisque magistratus, quando splendorem illum imperii, aquilasque late ab oriente in occiduum solem dominantes, disciplina morali et meruerunt auctore sancto Augustino, et vero hac ipsa potius quam armis quaquaversum propagarunt. Quid, quæso, Romana jura dilatavit magis quam priscorum illorum frugalitas, justitia, temperantia, fides in dictis et factis? Ecquid vero majorem iis venerationem, majestatem et apud omnes auctoritatem conciliavit? quæ major imperio gloria, quam metuendos orbi faces æquitate, castitate, pietate in patriam, cives, amicos splendescere? Qui secus autumat, decusque bello magis quam virtute partum, audiat Romanæ Historiæ parentem T. Livium, causas exsurgentis declinantisque imperii in ipso operis limine vestigantem : *Ad illa*, ait, *mihi per se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint, per quos viros, quibusque artibus domi militiæque et partum et auctum imperium sit; labente deinde paulatim disciciplina, velut decidentes primo mores sequatur animo; deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipites.* Age jam, eodem dimetire circino moralis disciplinæ dignitatem, et Romani limites imperii; ac dispice quantam illam esse oporteat, qua culta tanto fulgore radiant imperia; qua neglecta, ceu vivido fraudata succo, marcida evanescunt et intereunt. Si igitur scientia hæc suî studiosum privatim publiceque illustrem efficit, si vere hominem Deo communione quam maxime devincit; utique eam et Philosophiam et sapientíam esse, atque adeo inter primas ejus species numerari necesse est.

Ex hoc naturalis Ethices fructu et præstantia gradu facto, æstima quanta sacræ et divinæ sit majestas, pariter et utilitas; hac enim actiones omnes per virtutes non tantum componit, uti naturalis; sed et sacras facit ac divinas : similiter regimen reipublicæ sacrum facit ac divinum, ut subditos à regno terræ modico ad amplissimum cœli regnum traducat et transcribat. Quocirca Ethica, juxta ac virtus, ornamentis non eget, miracula non poscit; ipsa sibi ornamentum, ipsa miraculum est. Vidit hoc mortalium omnium, Dei judicio et oraculo, sapientissimus Salomon, qui proinde optione sibi facta à Deo, ut posceret quid vellet, non aliud poposcit, quam sapientiam : poposcit, et impetravit non modo illam, sed et cum illa opes, delicias, honores et gloriam, quibus omnes omnium seculorum reges longe superavit : *Quia postulasti*, inquit Deus, *sapientiam ad discernendum judicium; ecce feci tibi secundum sermones tuos, et dedi tibi cor sapiens et intelligens, in tantum ut nullus ante te similis tuî fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed et hæc, quæ non postulasti, dedi tibi : divitias scilicet et gloriam, ut nemo fuerit similis tuî in regibus, cunctis retro diebus*, 3. Reg. 3. 12. Causam à prima sapientiæ origine et prosapia assignat, Sap. 7. 25 : *Vapor*, ait, *est virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera; et ideo nihil inquinatum in eam incurrit; candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius. Et, cum sit una, omnia potest : et in se permanens omnia innovat, et per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et Prophetas constituit : neminem enim diligit Deus, nisi eum qui cum sapientia inhabitat. Est enim hæc speciosior sole, et super omnem dispositionem stellarum, luci comparata invenitur prior : illi enim succedit nox; sapientiam autem non vincit malitia.* Mox, cap. 8, sapientiæ fortitudinem, amplitudinem, regimen et imperium fusius describens : *Attingit*, ait, *à fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Hanc amavi, et exquisivi à juventute mea, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. Generositatem illius glorificat, contubernium habens Dei; sed et omnium Dominus dilexit illam : doctrix enim est disciplinæ Dei, et electrix operum illius. Et si divitiæ appetuntur in vita, quid sapientia locupletius, quæ operatur omnia? Si autem sensus operatur, quis horum quæ sunt, magis quam illa, est artifex? Et si justitiam quis diligit, labores hujus magnas habent virtutes : sobrietatem enim et prudentiam docet, et justitiam, et virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus. Et si multitudinem scientiæ desiderat quis, scit præterita, et de futuris æstimat : scit versutias sermonum, et dissolutiones argumentorum : signa et monstra scit antequam fiant, et eventus temporum et seculorum. Proposui ergo hanc adducere mihi ad convivendum.* Fructus vero quos ex sapientia certo consecuturum se sperat, subjicit : *Habebo*, inquit, *propter hanc claritatem ad turbas, et honorem apud seniores juvenis; et acutus inveniar in judicio, et in conspectu potentium admirabilis ero, et facies principum mirabuntur me : tacentem me sustinebunt, et loquentem me respicient, et sermocinante me plura, manus ori suo imponent. Præterea habebo per hanc immortalitatem, et memoriam æternam his, qui post me futuri sunt, relinquam. Disponam populos, et nationes mihi erunt subditæ. Timebunt me audientes reges horrendi : in multitudine videbor bonus, et in bello fortis. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa : non enim habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius, sed lætitiam et gaudium.* Hæc considerans, pro ea vel primitus indenda, vel cœlitus augenda ardenter Deum invocat et supplicat, dicens : *Hæc cogitans, quoniam immortalitas est in cognatione sapientiæ, adii Dominum, et deprecatus sum illum, et dixi ex totis præcordiis meis : Deus patrum meorum, et Domine misericordiæ, qui fecisti omnia verbo tuo, et sapientia tua constituisti hominem, ut dominaretur creaturæ, quæ à te facta est; ut disponat orbem terrarum in æquitate, et justitia, et in directione cordis judicium judicet, da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, et noli me reprobare à pueris tuis, quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillæ tuæ, homo infirmus, et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum. Nam, et si quis erit consummatus inter filios hominum, si ab illo abfuerit sapientia tua, in nihilum computabitur. Tu elegisti me regem populo tuo, et judicem filiorum tuorum et filiarum; et dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo, et in civitate habitationis tuæ altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod præparasti ab initio : et tecum sapientia tua, quæ novit opera tua, quæ et affuit tunc cum orbem terrarum faceres, et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in præceptis tuis. Mitte illam de cœlis sanctis tuis, et à sede magnitudinis tuæ, ut mecum sit et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te : scit enim illa omnia et intelligit, et deducet me in operibus meis sobrie, et custodiet me in sua potentia. Et erunt accepta opera mea, et disponam populum*

tuum juste, et ero dignus sedium patris mei. Aurea hæc oratio Salomonis à Spiritu Sancto dictata, ejusque jussu ab eodem hoc fine nobis scripto est consignata, ut eam assidue pronuntiemus, similique affectu et spiritu à Deo sapientiam efflagitemus.

Tertia sapientiæ laus accedit ab auctoritate, puta ab ejus doctoribus et discipulis. De naturali res clara est, priscos Philosophos ita Ethicæ inter scientias palmam dedisse, ita ei mentem animumque applicuisse, ut cætera parvi pendere aut negligere viderentur. Auctor est Xenophon Socratem Philosophiæ nomen soli Morali dedisse. Idem solam mereri Ethicam censuit Timon Pyrrhonius, et è nostris Lactantius Firmianus, lib. 3. cap. 7 : *Transeamus*, ait, *ad Moralem, in qua totius Philosophiæ ratio continetur ; ubi, si quid fuerit erratum, vita omnis evertitur.* Idem ibidem, cap. 15 : *Seneca inquit : Philosophia nihil aliud est quam recta vivendi ratio, vel honeste vivendi scientia, vel ars rectæ vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus Philosophiam esse legem bene honesteque vivendi. Et qui dixit illam, regulam vitæ, suum illi nomen reddidit.* Porro Ariston Chius ita Moralem solam amplexus est, ut cæteras Philosophiæ partes tanquam noxias convelleret atque damnaret. Cicero vero in Tusculanis, ait Lactant. lib. 3. c. 13, de ea exclamat : *O vitæ Philosophia dux, ô virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum ! quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset ? tu inventrix legum, tu magistra morum ac disciplinæ fuisti.* Atque ut hæc prima ab origine pandamus, videamusque philosophicum illud seculum, quod Anaxagoræ, Platonis et Aristotelis ætate decurrit, universum practicam hanc Philosophiam sedulo percoluisse ; primi illi Sophi (quos, ceu divinos, venerabatur orbis) Ethicam non ita explicatam, et in sua membra concinno ordine digestam, uti nos ; sed in breves acutasque quasdam sententias, quas γνωμας nuncupabant, arctatam tradebant, imitati haud dubie nostrum sacrum Sapientem, qui Ethicam per proverbia docet ; easque, ceu oracula quædam, deorum etiam templis (quale illud, γνωθι σεαυτον in Delphico) inscribebant. Tales fuere septem illi Græciæ Sapientes, quos secuti sunt innumeri alii, Poetæ præsertim, Γνωμολογοι dicti, quorum bona pars usque hodie manibus teritur : quo in genere pauca, sed divina scripserunt Epictetus Ponticus, Heraclides Speusippi et Aristotelis auditor, Zeno Stoicorum princeps, præsertim de perturbatione, et alii plurimi. In hac Gnomologia tantum auctoritatis adepti sunt Lacones, ut Socrates apud Platonem Spartas reconditæ doctrinæ domicilium asserere non dubitarit. Thales ergo Milesius, vetustissimus Sapientum Græciæ, ut vult Tatianus apud Eusebium, quo tempore Judæi in Babylone captivi, Ezechiele et Daniele prophetis utebantur, Cyro Persas, Romanos Tarquinio Prisco, Solone Athenienses, Lydos Crœso regentibus ; Thales, inquam, cum Physica, tum Ethica sapientia conspicuus, Gnomologorum parens, Jonicæ scholæ principium dedit : cui, si credimus Laertio, successit Anaximander, cujus auditor Anaximenes, quem subsecutus Anaxagoras, qui primus fertur primum illud beatæ vitæ principium, Deum videlicet, quem ipse mentem vel intellectum vocabat, esse mundi cunctarumque rerum opificem, Græcos docuisse : hic Archelao Socratis præceptori cathedram cessit ; ejus coævus Democritus, quem à Magis et Chaldæis, quos Xerxes apud patrem ejus hospitatus reliquerat, Theologiam, moralem utique scientiam, didicisse perhibent. Archelaum excepit Socrates, qui Physiologiæ, ut curiosæ magis quam necessariæ aut utili valedicens, ad privatam civilemque vitam informandam, et ad beatitudinem cognoscendam atque comparandam omnes ingenii nervos intendit : è cujus schola prodiit Sapientum ille flos Aristippus, auctor sectæ Cyrenaicæ ; Antisthenes Cynicæ, ex qua ortus est Diogenes, vitæ hominumque sui ævi miraculum ; Xenophon, Politicæ facultatis princeps ; Plato, Academiæ parens, cujus Dialogi plerique omnes sunt morales ; quem secuti Speusippus sororis filius, Xenocrates, Polemon, Crantor, et Crates ille, qui aurum, sapientiæ obicem ratus, abjecit. Cratem audivit Zeno Citticus, Stoicæ disciplinæ caput, quæ multis in rebus, ut ait S. Hieronymus, Christianis moribus est quam simillima. Et vero id cernere licet in eorum scriptis atque sententiis, ut Cleanthis, Chrysippi, Possidonii, Epicteti, Catonis, Senecæ, cujus severam de vitiis disciplinam Nero discipulus non ferens, præceptoris sui carnifex exstitit. Zenoni æqualis, at opinione adversus Epicurus, totum se vestigandæ beatæ felicique vitæ dedit. Atque erravit ille quidem, voluptatem hominis finem definiens, non tamen illam, quam passim autumant, si Laertio credimus, quæ corporea est, atque pecudum more sensibus hauritur, sed quæ animi sit, et cum virtute conjuncta, intellexit. Thaleti Milesio συγχρονος, et tempore par fuit Pherecydes Scyrius, qui, ut inquit Aristot. 14. Metaph. c. 6, non fabulose, more antiquorum, sed graviter et serio philosophatus, primus immortalitatem animorum nostrorum, ingens ad virtutem calcar, statuit et propugnavit ; cujus discipulus Pythagoras Samius, regnante Tarquinio Superbo, in Italiam venit, Italicæ Philosophiæ auctor, cujus discriminatum Υ *Ypsilon*, virtutis et voluptatis fuit symbolum. Hujus sapientiæ tantum præjudicata valuit opinio, ut discipuli doctrinæ suæ rationem interrogati, aliam non redderent, quam : Αυτος εφα, αυτος, inquam, Pythagoras. Demum Aristoteles Peripateticorum antesignanus moralem disciplinam eò perpolivit, ut quæ sparsim à veteribus, Socrate maxime, acceperat, in scientiam methodicam, multa eliminans, resecans, annectens, redegerit. Hic proinde in Alexandri, cognomento Magni, pædagogum est allectus, congratulante sibi, diisque gratias agente Philippo patre, quod eo tempore natus esset Alexander, quo formandis ejus moribus Aristoteles illi daretur præceptor; atque utinam præcepta Aristotelis per omnia factis expressisset ! Porro Aristoteles in Logica, Physica, Metaphysica cæteros pene omnes Philosophos, in Ethica seipsum superavit; in Methaphysica ponit Aristoteles providentiam ; sed quæ angustiis circumscripta, Deo aspergit labem : in Ethicis ad Eudemum de providentia ita explicat omnia, ut nulla causa sit cur quisquam post Aristotelem in hac re, si naturale duntaxat rationis lumen spectes, Clementes aut Arnobios desideret magistros : in Physicis ita statuit de animo immortali, ut videatur hærere : in Ethicis ita hæ-

ret, ut videatur statuere; ac, ut una comprehensione definiam omnia, Aristoteles in Physicis est homo; in Ethicis vero suis asseclis videtur Deus. Quæ causa est cur quidam exquisiti ingenii Italus, admiratus illas præceptiones de Ethicis, Politicis, Œconomicis, quas scripsit Aristoteles puras, integras, et nulla externi erroris infectas labecula, semper in omni sermone, dubitarit, in illis scribendis plusne haberet Jurisconsulti an Sacerdotis, plus Sacerdotis an Prophetæ, plus Prophetæ an Dei. Ita ille; sed nimis ample et auguste. Hæc de profana sapientia.

De sacra nemini dubium est eam præcepta de vita recte instituenda divinitus accepta tradidisse, multis ante profanam seculis: nam quo tempore apud Græcos prope infans erat Philosophia et sapientia, eo tempore apud Hebræos pene erat decrepita; novissimi enim quasi sapientium et Prophetarum apud Hebræos, Ezechiel et Daniel, coævi fuere antiquissimis, atque adeo primis Græcorum sapientibus, Thaleti, Soloni, Pherecydi; ut non mirere, si tantopere laudata sit Philosophia Hebræorum à Theophrasto; quin et Aristotelem multa didicisse à quodam Hebræo post Josephum asserit Eusebius lib. 9. de Præpar. Evang. cap. 3, idque affirmat testimonio Clearchi peripatetici. Denique, ut revelatam sacramque Theologiam, ita et naturalem, adeoque artium plane omnium originem ab Hebræis fluxisse consentiunt Josephus, Justinus Martyr, Clemens, Eusebius, Cyrillus et Theodor. in libris et Apologiis, quas contra Gentes hoc argumento ediderunt. E quibus omnibus, quam in hoc moralis Philosophiæ lycæo jam inde ab initio, omni ætate, omni secta, ubivis gentium et locorum, Philosophorum examina decurrerint nemo non videt. Equidem id præcipue priscis illis, tum Poetis, tum sapientibus cæteris, studio et curæ fuisse liquet, ut tum pingendo, tum fingendo, tum ratiocinando mortalium rebus consulerent, ac à vitiis quidem et malis quoquo modo averterent; ad bona autem et virtutes jacentia hominum ingenia excitarent, atque nunc huc, nunc illuc fluctuantes voluntates; maximam autem partem quæ humanarum rerum est infirmitas, in deteriora propendulas ad honesti formam traducerent. Quocirca hæc Ethices sapientia coli cœpit primo mundi ævo, mox ab ipsa ejus creatione, scilicet ab Adam, Noe, Abraham, Lot, cæterisque Patriarchis. Audi Sapientiam cap. 10. 1: *Hæc illum, qui primus formatus est à Deo pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, et eduxit illum à delicto suo, et dedit illi virtutem continendi omnia. Ab hac ut recessit injustus in ira sua, per iram homicidii fraterni deperiit. Propter quem, cum aqua deleret terram, sanavit iterum sapientia, per contemptibile lignum justum gubernans. Hæc et in consensu nequitiæ cum se nationes contulissent, scivit justum, et conservavit sine querela Deo, et in filii misericordia fortem custodivit. Hæc justum à pereuntibus impiis liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolim.* Primus vero Ethices doctor, qui eam scripto ad posteros transmisit, fuit S. Job, ut patet ex ejus libro hagiographo: ipse enim Mosen antecessit, et sub ultima Jacobi Patriarchæ tempora vixit. Hunc secutus Moses Decalogum cæteraque recte vivendi præcepta, Dei ore in Sina accepta, Israeli tradidit. Mosen post aliquot secula excepit David, regius Psaltes, qui Ethicam eleganti carmine pangit. Davidem Patrem æmulatus est filius Salomon, sapientiæ oraculum, qui, licet Physices, Metaphysices, Mathematices, Medicinæ, omnisque litteraturæ esset scientissimus, nulla tamen (quæ exstent) nisi Ethices dogmata scripta posteris tradidit, idque quatuor voluminibus, Proverbiis, Ecclesiaste, Cantico, Sapientia. Atqui hi omnes multis seculis omnes Gentilium sapientes et philosophos antecesserunt. Salomonis assectator fuit noster Siracides, æque ac Prophetæ, ac post Christum Dominum quatuor Evangelistæ, S. Petrus, S. Paulus, S. Jacobus, S. Judas, qui Christi sapientiam, Ethicamque Christianam conscripserunt. Hos secuti è Græcis S. Basilius, S. Gregor. Nazianz. S. Chrysost. S. Athanasius, S. Ephrem: è Latinis S. Gregorius, S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Bernardus, cæterique Patres, moribus Christianorum ad omnem virtutem efformandis, toto animo tam docendo quam scribendo incubuerunt.

Quarta, eaque insignis Ethicæ sapientiæ laus illique propria, est ab ejus materia, argumento, officiis. Naturalis enim hæ sunt partes et officia, quod sopita recti æquique semina suscitet, foveat, dirigat; quod voluptatem sensibilem, ut Circen et Sirenum scopulos, fugiendam doceat; quod facem toti humanæ vitæ præferat; quod omnia ad gnomonen et perpendiculum rectæ rationis exigat; quod florida virtutum agmina mentibus inserat. Jam vero quis non perspicit, quam praxis scepsi, actio speculationi, virtus eruditioni, honesta vita antestet doctæ et celebri? Quis non malit studiosam ex virtute vitam, quam altissimarum rerum aridam et sterilem vestigationem? Cui non placeat magis indocta simplicitas, quam docta malitia? Quod si ita est, quid morali disciplinæ præstituis, quid anteponis? Præclare Aristoteles: Qui mentis, ait, judicium sequitur, et mentem habet excultam, optimeque constitutam, Deo carissimus est. Nam, si quam curam agit Deus humanarum rerum (agit autem nostrûm omnium sententia), delectatur eo quod existit optimum, et divinitatis particeps, mente videlicet; nec non beneficiis ornat eos qui mentem amant et ornant, utpote rem Deo gratam magni ducentes, et honesto opere decorantes: ideoque sapiens non potest non esse Deo carissimus, eoque nomine beatissimus. Neque vero id assequare, si philosophare tantum de cursu siderum, elementorum mixtione, universi ambitu: neque etiamsi de ipsa virtute eleganter disserentem audias, ejus officia negligas; quemadmodum plerique stolide se bonos fieri autumant: haud absimiles ægris medici præcepta studiose excipientibus, cæterum nihil eorum usurpantibus: ut enim horum corpora minimè convalescunt, ita nec illorum animi per otiosam Philosophiam emendantur. Sed quod Ethicus docet, manum operi admovendam, quì virtutum usus paretur, quì vitiis obluctemur, hoc reipsa agendum est, hoc omni studio exercendum. Ad quod strenue obeundum excitat vel sola inhonesti et turpitudinis facies, si, subducta illecebrosa voluptatis larva, eam pressius nudam in Ethicis intueare: ipsa enim vel sola à vitio absterret, si ex adverso honesti et virtutis speciem, vultusque decorem cominus con-

templeris: hic enim natura sua ad se allicit, et mirabiles excitat sapientiæ amores. Quemadmodum ergo in sole diutius inambulantes, colorem inde sibi conciliant; ita fieri non potest ut qui non parergως, sed accurato intuitu moralem hanc palæstram ingreditur, nisi distorto plane sit temperamento, in hac civili et communi vita non moderatius agat, nec majus adhibeat studium in omni genere officiorum. Potuit tantum apud sanctum Ludovicum, Franciæ regum decus, Blancæ matris impressa puero de peccati fœditate vox, imo lex, ut per omnem vitam lethalis criminis expers, nullo graviore scelere inter tot illecebras diadema regium commacularit. Non id poterunt scita Philosophorum omnium, sapientiæ lex, certa æternaque scientia? Age, quis honesti studiosus, laudisque avidus non sibi tacitos subjici ignes sentiat, si legat cogitetve Darii matrem, Hephæstionem per errorem quasi Alexandrum salutantem, atque applaudentem audiat Alexandrum: *Et hic Alexander est*, ut amicitiam velut suavissimam vitæ consensionem colat? Quis non amicitiæ sanctionem hanc apud Ethicos exosculetur: *Amicus alter ipse?* Quis, si ebrietas, voluntaria ipsi ab Ethico commonstretur esse insania, eam non exhorreat? Quis edoctus pecus esse, qui vivit, ut edat, ut bibat; hominem, qui edit et bibit, ut vivat; temperantiæ non studeat? Quis patientiam non ambiat, si nullum nisi invito dolorem inuri posse, nullam nisi ab impatientia pœnam oriri pervideat? Quis non effrænes animi motus compescat, si vere magnum esse audiat animo dominari? ut

> Latius regnes avidum domando
> Spiritum, quam si Libyam remotis
> Gadibus jungas, et uterque Pœnus
> Serviat uni.

Hæc in suggillationem nostrî dicta sint, si non præstet fides, quod exhibuit infidelitas, ait sanctus Hieronymus in Epitaphio Nepotiani. Si enim tanta docet, suadet et persuadet Ethica naturalis, quid non persuadebit supernaturalis et divina, quæ eò majores homini ad omne bonum stimulos facesque admovet, quò altius spectat objectum, altiorem habet finem, altiora docet officia? Fides, spes, charitas, pro objecto habent Deum. Quid non evincet, quid non audebit, quid non aggredietur summa Dei per fidem cognitio, excelsa per spem in Deum fiducia, cœlestis et Seraphicus per charitatem Dei amor et ardor? *Sancti*, ait sanctus Paulus, Hebr. c. 11. v. 33, *per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, exstinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum: acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos. Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem; alii vero ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus; in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis, et in cavernis terræ.* Contemplare agones sanctarum Virginum, certamina Martyrum, martyria Apostolorum, labores Ascetarum, vigilias sanctorum Episcoporum, austeritatem Anachoretarum; et videbis quid quantumque possit Dei fides, spes et amor. Similis est religio, quam genuinam sola docet Christianorum Ethica, quæ proinde apud fideles duntaxat vera exstat; apud infideles vero et Philosophos, fucata et falsa, æque ac pœnitentia, patientia, fortitudo, prudentia, temperantia, justitia, cæteræque virtutes quæ apud solos Christianos veræ sunt, apud Gentiles apparentes et fictæ. Audi sanctum Augustinum, lib. 19. de Civit., c. 4: *Si*, ait, *veræ virtutes sunt, quæ nisi in eis quibus vera inest pietas, esse non possunt, non se profitentur hoc posse, ut nullas patiantur miserias homines in quibus sunt; neque enim mendaces sunt veræ virtutes, ut hoc profiteantur: sed ut vita humana, quæ tot et tantis hujus seculi malis esse cogitur misera, spe futuri seculi sit beata, sicut et salva. Unde et Apostolus: Spe salvi facti sumus*, Rom. 8. Quanta ergo est laus patientiæ, beneficentiæ, fortitudinis, fidei, spei, charitatis, omnisque virtutis; tanta est et laus Ethices: ejus enim argumentum, ejus studium, ejus palæstra propria est ipsa virtus.

Quid autem, qualis et quanta est virtus? Audi eam definientes Philosophos; audi et Theologos. Philosophi: *Virtus*, inquiunt, *est animi habitus, naturæ, modo et rationi consentaneus. Virtus*, ait Cicero Tuscul. 2, *à viro appellata est: viri autem propria maxime est fortitudo, cujus munera duo maxima sunt, mortis dolorisque contemptio.* Lactant. de Opificio Dei, in fine cap. 12: *Vir dicitur, quod major vis est in eo, quam in femina; et hinc virtus nomen accepit.* Virtus enim est perferendorum malorum fortis et invicta patientia; et quoniam fortitudo cæteris omnibus virtutibus antecellit, hinc factum est ut omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellentur, ut quidquid vitio contrarium est virtus appelletur. Hinc virtus hebr. vocatur תמה *tumma*, id est perfectio, integritas. Antisthenes dicebat *virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulla re opus habere, nisi robore Socratico; virtutem enim esse armaturam, quæ detrahi non possit. Ensis enim et clypeus excutiuntur; sapiens autem ac virtute præditus nunquam non armatus est, eoque vinci non potest. Quare negabat sapientem vivere juxta leges ab hominibus institutas, sed juxta normam virtutis.* Ita refert Laert. lib. 6. Isocrates ad Demonicum asserit *virtute nullam possessionem nec honestiorem esse, nec durabiliorem.* Epictetus apud Stobæum serm. 1: *Anima*, ait, *dedita virtuti similis est perenni fonti, cujus aqua est pura, imperturbata, dulcis, accepta, copiosa, ab omni noxa et pernicie aliena.* Seneca apud Lactant. lib. 3. cap. 12: *Una*, ait, *res est virtus, quæ nos immortalitate donare possit, et pares diis facere.* Valer. Maxim. lib. 5: *Nihil*, ait, *est, excepta virtute, quod mortali manu, et immortali animo quæri potest.* Sophocles in Eriphyle: *Virtutis sola constans perpetuaque est possessio.* Silius Ital. lib. 2:

> Explorant adversa viros, perque aspera duro
> Nititur ad laudem virtus interrita clivo.

Juvenalis Satyra 8:

> Tota licet veteres exornent undique ceræ
> Atria, nobilitas sola est atque unica virtus.

Arist. 1. Ethic. cap. 9: *Virtutis merces ac finis,*

ait, *optimum quiddam est, divinum et beatum.* Idem, lib. 9. cap. 4: *Est virtus, et vir bonus, mensura rerum omnium.* Socrates: *Virtus*, ait, *est statua quædam in sua basi.* Lyricus in laudib. virtut.: *O virtus ardua laboriosaque generi humano, pulcherrima vitæ inventio! Tuam, ô virgo, ob venustatem etiam mori, in Græcia optabilis habetur mors, ac labores vehementes et indefessos perpeti. Talem pectori inseris fructum immortalem, auro potiorem. Tua vero gratia Hercules Jove satus, Ledæque filii multa perpessi sunt, suis factis quid possent declarantes.* Seneca in Epist. *Omnia beneficia in luce se collocari volunt; sed nullum theatrum virtuti conscientia majus est. Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat; sic dolores, mæstitias, injurias virtus magnitudine sua elidit atque opprimit; nec magis ullam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quàm in mari.* Cicero Tuscul. ult. *Virtus omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet, eaque despiciens casus contemnit humanos; culpaque omni carens, præter seipsam nihil censet ad se pertinere. At nos virtutem semper liberam volumus, semper invictam; quæ nisi sint, sublata virtus est. Atqui, si in virtute satis est præsidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate; satis enim est certe in virtute, ut fortiter vivamus; si fortiter, etiam ut magno animo, et quidem ut nulla re unquam terreamur, semperque simus invicti, ut nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet: ergo omnia profluenter, absolute, prospere; igitur beate. Satis autem ad fortiter vivendum virtus potest; satis ergo etiam ad beate.* Denique virtus amicat subditos, amicat et supernos.

Quid est virtus? Audi Christianos, audi Theologos. S. August. lib. 2. de Lib. arb. c. 18 et 19, docet virtutes esse maxima bona. Additque: *Virtutibus nemo male utitur, cæteris autem bonis, id est, mediis et minimis, non solum bene, sed etiam male quisque uti potest. Et ideo virtute nemo male utitur, quia opus virtutis est bonus usus istorum quibus etiam non bene uti possumus. Nemo autem bene utendo, male utitur.* Idem, lib. 1. de Civit. cap. 15, ait virtute beari tam civitates, quàm homines. Et lib. 5. c. 12: *Virtus, ait, via est qua bonus nititur ad gloriam, honorem, imperium. Hinc Romani conjunctissimas constituerunt ædes virtutis et honoris, pro diis habentes, quæ dantur à Deo.* S. Ambrosius in Officiis: *Bonus circuitus est, si justitia quærit, prudentia invenit, fortitudo vindicat, temperantia possidet; ut justitia sit in affectu, prudentia in intellectu, fortitudo in effectu, temperantia in usu.* Lactant. lib. 7. c. 10: *Vitia*, inquit, *commotiones et perturbationes animi sunt; virtus è contrario, lenitudo et tranquillitas animi est; quia vitia temporalia et brevia sunt; virtus perpetua, et constans, et par sibi semper; virtus nunquam, nisi morte, finitur.* Idem, lib. 6. cap. 4: *Una est* igitur *virtutis ac bonorum via, quæ fert nos, non in Elysios campos, ut Poetæ loquuntur, sed ad ipsam mundi arcem:*

At læva malorum
Exercet pœnas, et ad impia tartara mittit.

Nihil ergo virtute nobilius, nihil utilius, nihil potentius. Ipsa est adamas indomabilis, qui omnia domat; ipsa est palma, quæ contra omnia pondera eluctatur, et comam attollit:

Arx est ipsa sibi virtus, ipsa eruit arces:
Ipsa feras hominemque domat: non horret inermis
Ire per hostiles cuneos, inimicaque castra.
Aspice ridentem Siculi mandata tyranni
Zenonem, et regis versos in vulnera cives.
Regulus ad Libycas, iterum freta navigat arces,
Impavidumque caput gravia ad tormenta reportat.
Prætereo Christi passos immania testes
Funera, Laurentique ignes, Paulique catenas.

S. Chrysost. hom. 6. in illud: *Modico vino utere. Non sic*, inquit, *flammæ natura in materiam delapsa, vicina semper ligna incendit, sicut virtutis zelus in paucas lapsus animas, ulterius procedendo omnes implere potest.* Philo lib. de plant. Noe: *Sicut sol*, inquit, *oriens totum cælum radiis illustrat; sic virtutes suis in hominem radiis, postquam mentem penetrant, totam eam reddunt lucidissimam.* S. Basil. in Psalm. *Flamma*, inquit, *quæ à proprio fumo supprimitur, aditum liberum non habet, sed circa illum volvitur; sic et virtute animas dirigente, tabescere, dejicique à magnis turbationibus non contingit, cum nullum ad exteriora respirationis exitum habeant.* Thalasius ad Paulin.: *Sicut*, inquit, *anima corpus secundùm naturam vivificat, ita et animam virtus et scientia.* Agapetus ad Justin. Imp. *Sicut, qui scalas conscendere cœperunt, non prius desistunt ab ascensu, quàm supremum attigerint gradum; sic virtutis studiosus semper altius scandendo excitabitur.* Id plenius docebit noster Siracides, qui adeo exacte omnium virtutum officia persequitur, ut inde cognominatus sit πανάρετος.

Quinta Ethices laus accedit à contrario, puta à vitio, quod ipsa castigat, ejusque erroneum de agendis judicium corrigit et emendat. Sicut enim moralis hæc disciplina vim animi torpentem ad omne honestum rectumque exstimulat: ita et vim animi cognoscentem dirigit et illustrat; ut quid in moribus verum agendumque, quidque sequi ac deligere debeat, sciat et norit; facilis enim hic, olim præsertim, lapsus, quando mens iter hoc non ita tritum ingressa, cupiditate in malas ruente voluptates occæcata, aut in devium acta, illius ambitu, quæ mire animum mentemque perurget gloria, in turpes prolapsa labes exitium sibi conscivit. Quocirca recte ait Horat. lib. 1. Epist.

Virtus est vitium fugere; et sapientia prima
Stultitia caruisse.

Et lib. 3. Carminum:

Virtus repulsæ nescia sordidæ
Intaminatis fulget honoribus.

Hîc ergo Lucretiam damnabit pudicitia, quod infamiæ, quam minabatur adulter Sextus Tarquinius, fidem conjugii postbabuerit; damnabit et conscientia, quod injuriæ jam passæ impatiens manus sibi intulerit. Laudibus vero Susannam efferet, quod vitam et famam potius quàm puritatem aleæ subjicere maluit. Hîc omnes illi necis propriæ rei peragentur, qui sine summi Imperatoris jussu stationem suam deseruere, et infami facinore honorem morte propria expiare vel parare sategerunt. Hic veritas pœnas exiget ab eis qui mendacio fortunis, gloriæ, vel etiam vitæ patrocinium quæsivere.

Contra vero heroica virtus sua hic monstrabit officia, et ad omne decus et laudem prælucebit. Hic Galienus Imperator laudabitur, quod in impostorem gemmarium sibi injurium, ad leonem postulatum, in theatro publico caponem immiserit, leni hac censura per præconem et fraudem castigans, et noxam sibi factam clementer indulgens: *Imposturam fecit, imposturam passus est.* Hic continentia palmam dabit virginibus, quæ eximiam speciem complurium sollicitantem oculos vulneribus fœdarunt, deformitatemque sanctitatis suæ fidem, quam formam irritamentum alienæ libidinis esse maluerunt. Hic Socrates infractum docebit animum, si mors veritatis causa sit oppetenda; minusque, vel calumniis exterorum aut domesticorum movebitur; etiamsi malum amplexus necessarium, furente Xantippe, tonitrua sæpe in pluviam desinant. Nimirum, hæc sapientia, hæc Ethica efficiet ut homo non jam sensibus voluptatique deditus, sui aliarumque rerum servus, suis cupidinibus, seu vitio famuletur mancipium, sed ut sui rerumque omnium dominus, omnia sibi subdita calcet, ac caput imperterritum omnibus efferat, ut, etiamsi fractus illabatur orbis, impavidum feriant ruinæ. Quocirca Philosophi illustria hæc titulorum elogia Ethicæ dederunt. Cicero eam indigitavit *expultricem vitiorum*; alii, *Philosophiam morum*; alii, *satricem virtutum*; Quintilianus, *actionum magistram*; Varro, *naturæ ornamentum*; alii, *affectionum dominam*; alii, *gratiæ fundamentum*; alii, *reipublicæ formam*, *animi animam*, *Theologiæ manum*, *fontem Jurisprudentiæ*; Arnobius denique, *florem Divinitatis.* Ethica enim, uti à Deo promanat, ita ad Deum redit, suosque asseclas reducit. Audi Epictetum ad Arrianum: *Oportet*, inquit, *ut omnia principia, quasi converso orbe, redeant ad unum principium, omnia pulchra ad unum pulchrum, omnia vera ad unum verum, omnia bona ad unum bonum, omnia divina ad unum Deum, omnia una ad unum ter unum. Nam unitas, principium, bonum, verum, Deus, eadem sunt, unum sunt.* O stuporem! Verba hæc sonant Evangelium, non Philosophiam moralem. Divinius Trismegistus, qui, dum derivat omnia ex mundo in Deum, ex Deo in mundum; dum colligit ex effectis facultatem, ex ordine divinitatem, ex multitudine unitatem; hunc Architectum appellat mundi patrem, principem, gloriam, naturam, finem, necessitatem, actionem omnis facultatis, facultatem omnis actionis, solum sanctum, solum non natum; solum, in quo sola æternitas; solum, per quem solus mundus, soli totum, toti solum, expertem nominis, meliorem omni nomine. O Divinitatem! In tuo tunc, Trismegistæ, non tam ore videtur habitasse Plato, quàm in pectore Paulus. Quid Socrates? Non satis illi fuit verbo fateri unum Deum; volebat consignare suo sanguine. Etiamne moralis Philosophia edit nobis Martyres? Utique Socrates pro Ethica, Deique unius cultu occubuit. Martyr ergo fuit, non fidei, sed naturæ; non gratiæ, sed Ethicæ et Philosophiæ.

Longe verius et sincerius, Ethica sacra et Christiana castigat, non tantum vitia quælibet, quantumvis occulta, quantumvis minuta; sed et ipsam Philosophorum Ethicam, ac virtutem; hanc enim damnat vanitatis, vanæque gloriæ, quæ ipsis unus fuit virtutis stimulus, unus laborum finis et merces; atque ex adverso docet virtutem in se non spectare nisi bonum honestum; extra se non spectare nisi Deum, Deique laudem et gloriam. Ita Diogenem, quasi gloriæ animal; ita Platonem, Socratem, Aristotelem, quasi popularis auræ mancipia redarguit S. Paulus dum ait: *Mihi pro minimo est, ut à vobis judicer, aut ab humano die; qui autem me judicat, Dominus est*, etc., *qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique à Deo*, 1. Cor. 4. 3. Et: *Qui gloriatur, in Domino glorietur; non enim, qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat*, 2. Cor. 10. 17. Ita Ethica christiana castigat et emendat Philosophicam, quod ignorarit virtutes Thologicas, fidem, spem, charitatem, æque ac religionem; quod nescierit quid sit humilitas, quid pœnitentia, quid paupertas spiritus, quid vera virginitas; quod censuerit virtutem non à Deo menti inseri, sed propriis naturæ viribus parari; quod non aliud virtuti præmium, quàm temporariam hominum laudem statuerit, cum longe majora et ampliora Ethices ac virtutis sint merita. Audi Sapientiam, cap. 10. 10, ea in Patriarchis Jacob, Joseph, Mose et Hebræis demonstrantem et celebrantem: *Hæc* (Sapientia), inquit, *profugum iræ fratris justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit illi scientiam sanctorum; honestavit illum in laboribus, et complevit labores illius. In fraude circumvenientium illum affuit illi, et honestum fecit illum; custodivit illum ab inimicis, et à seductoribus tutavit illum, et certamen forte dedit illi, ut vinceret, et sciret quoniam omnium potentior est sapientia. Hæc venditum justum non dereliquit, sed à peccatoribus liberavit eum; descenditque cum illo in foveam, et in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, et potentiam adversus eos qui eum deprimebant; et mendaces ostendit, qui maculaverunt illum, et dedit illi claritatem æternam.* Deinde totius Hebræi populi libertatem sapientiæ assignans: *Hæc*, ait, *populum justum, et semen sine querela liberavit à nationibus, quæ illum deprimebant. Intravit in animam servi Dei, et stetit contra reges horrendos in portentis et signis; et reddidit justis mercedem laborum suorum, et deduxit illos in via mirabili, et fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem. Transtulit illos per mare Rubrum, et transvexit illos per aquam nimiam; inimicos autem illorum demersit in mare, et ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo justi tulerunt spolia impiorum, et decantaverunt: Domine, nomen sanctum tuum, et victricem manum tuam laudaverunt pariter; quoniam sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas.*

Censuit Mercurius Trismegistus, teste S. August. lib. 8. de Civit. cap. 23, homines posse deos facere per artem quamdam arcanam: *Hos ergo*, ait, *spiritus invisibiles* (dæmones) *per artem quamdam visibilibus rebus corporalis materiæ copulare, ut sint quasi animata corpora illis spiritibus dicata et subdita simulacra; hoc esse dicit deos facere, eamque magnam et mirabilem deos faciendi accepisse homines potestatem.* Acriter hoc perstringit S. August. *Nescio*, ait,

quomodo illa obscuratione cordis ad ista delabitur, ut diis, quos confitetur ab hominibus fieri, semper velit homines subdi, et hæc futuro tempore plangat auferri, quasi quidquam sit infelicius homine, cui sua figmenta dominantur; cum sit facilius fieri deos colendo quos fecit, ne ipse sit homo, quàm ut per ejus cultum dii esse possint, quos fecit homo. Citius enim fit ut homo, in honore positus, pecoribus non intelligens comparetur, quàm ut operi Dei ad ejus imaginem facto, id est, ipsi homini opus hominis præferatur. Quapropter merito homo deficit ab illo qui eum fecit, cum sibi præficit ipse quod fecit.

Seneca taxat et ridet idola; censet tamen ea esse colenda ob morem receptum, ut ea colens hunc cultum *in animi religione non habeat, sed in actibus fingat.* Ait enim: *Quæ omnia sapiens servabit tanquam legibus jussa, non tanquam diis grata.* Merito Senecam culpat S. August. lib. 7. de Civit. cap. 10: *Sed iste*, ait, *quem Philosophi quasi liberum fecerunt; tamen quia illustris populi Romani senator erat, colebat quod reprehendebat; agebat quod arguebat; quod culpabat, adorabat; quia, videlicet, magnum aliquid eum Philosophia docuerat, ne superstitiosus esset in mundo; sed propter leges civium, moresque hominum, non quidem ageret fingentem scenicum in theatro, sed imitaretur in templo; eo damnabilius, quod illa quæ mendaciter agebat, sic ageret, ut eum populus veraciter peragere existimaret.*

Stoici docebant sapientis esse seipsum occidere, cum ea ingruunt mala quæ non possit, vel quæ non deceat eum sustinere, uti Cato se occidit ex animi infirmitate et mollitie, ne in manus Cæsaris veniens, probro esset et ludibrio; et tamen iidem pariter docebant sapientem esse beatum, nec quidquam mali ei accidere posse, quod eum miserum efficiat. Carpit hoc S. August. 19. de Civit. cap. 4; irridens enim exclamat: *O vitam beatam, quæ, ut finiatur, mortis quærit auxilium! Si beata est, maneatur in ea; si vero propter ista mala fugitur ab ea, quomodo est beata? aut quomodo ista non sunt mala, quæ vincunt fortitudinis bonum? eamdemque fortitudinem non solum sibi cedere, verum etiam delirare compellunt, ut et eamdem vitam dicant beatam, et persuadeant esse fugiendam? Quis usque adeo cæcus est, ut non videat quòd si beata esset, fugienda non esset? Sed, si propter infirmitatis pondus, qua premitur, hanc fugiendam fateantur, quid igitur causæ est cur non etiam miseram fracta superbiæ cervice fateantur? Utrum, obsecro, Cato ille patientia, an potius impatientia se peremit? Non enim hoc fecisset, nisi victoriam Cæsaris impatienter tulisset. Ubi est fortitudo? Nempe cessit, nempe succubuit, nempe usque adeo superata est, ut vitam beatam derelinqueret, desereret, fugeret.*

Aristoteles, lib. 7. Polit. cap. 16, censet filios mancos, cæcos, surdos, etc., esse abjiciendos; et si quis prole, quam alere nequeat, gravetur, procurandum aborsum: *Circa expositionem*, inquit, *vel educationem filiorum lex sit, nihil orbatum natura fore educandum. In aliis vero, si mores institutioque civitatis prohibeant natos exponere, ac multitudo tanta prolis alicui contigerit, ut duplicatus sit filiorum numerus (nam is definitus esse debet) ad multitudinem nimiam evitandam antevenire oportet, ut non concipiantur.* Ulterius provehitur Seneca, lib. 1. de Ira, cap. 15: *Portentosos fœtus exstinguimus*, ait, *libros quoque, si debiles monstrosique editi sunt, mergimus; non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere.* Vide Justum Lipsium Centur. 1. ad Belgas, Epist. 85, ubi Romuli, Quintiliani et aliorum similes sententias recitat. Hæc omnia homicidii et infanticidii, imo parricidii, damnat Tertul. Apol. cap. 9: *Homicidii*, ait, *festinatio est prohibere nasci; nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet; homo est, et qui est futurus, et fructus hominis jam in semine est.* Et S. Ambr. lib. 5. Hexam. cap. 18: *Divites*, ait, *ne per plures suum patrimonium dividatur, in utero proprios necant fœtus, et parricidalibus succis in ipso genitali alvo pignora sui ventris exstinguunt; prius aufertur vita, quàm traditur.* Denique S. August. lib. 4. contra Julian. cap. 3. multis docet in infidelibus nullam veram, id est, plenam et omnibus numeris absolutam, esse virtutem: *Ego dixi*, ait, *pudicam non veraciter dici, qui non propter Deum veram connubii fidem conservat;* et mox: *Quomodo vera ratione pudicum corpus asseritur, quando à vero Deo ipse animus fornicatur?* juxta illud Psalm. 72: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te;* et inferius: *Sed absit ut sit in aliquo vera virtus, nisi fuerit justus. Absit autem ut sit justus vere, nisi vivat ex fide; justus enim ex fide vivit. Quis porro eorum qui se Christianos haberi volunt, nisi soli Pelagiani justum dixerit infidelem, justum dixerit impium, justum dixerit diabolo mancipatum? sit licet ille Fabricius, sit licet Fabius, sit licet Scipio, sit licet Regulus.* Citat deinde Pythagoram et Platonem, *qui, multò excellentiore cæteris Philosophia nobilitati, veras virtutes non esse dicebant, nisi quæ menti quodam modo imprimuntur à forma illius æternæ immutabilisque substantiæ, quæ est Deus;* et mox: *Quomodo sunt vere justi, quibus vilis est humilitas viri justi? Quomodo est in eis vera justitia, in quibus non est vera sapientia? Porro, si veram justitiam non habent impii, profecto non alias virtutes, comites ejus et socias; quia, cum non ad suum referuntur auctorem dona Dei, hoc ipso mali his utentes efficiuntur injusti.* Veram virtutem vocat S. Aug. eam, quæ ducit ad salutem et beatitudinem cœlestem, qualis est Christiana fidelium, quæ proinde falsam Gentilium castigat, format, perficit.

Sexta Ethicæ laus obvenit à cæterarum scientiarum primatu ac regimine. Sextus Cheronæus Scepticæ familiæ Philosophus, varia et eleganti similitudine, quantum Ethica cæteris Philosophiæ partibus præstet, ostendit, et quasi intuendum oculis subjecit: *Philosophia*, inquit, *similis est areæ muro cinctæ, et omni fructuum genere luxurianti, in qua parietum firmitas refert Logicam, arborum proceritas Physicam, fructuum suavitas Ethicam.* Rursum: *Si Philosophiam ovo componas, testa, sive cortex, repræsentat Logicam, albumen Physicam, vitellus Ethicam.* Pulchrius vero Possidonius Philosophiam animali persimilem dictitabat; sanguini enim et carnibus respondere Physicam, ossibus et nervis Logicam, animæ Ethicam. Quantum ergo anima antecellit carni et ossibus, tanto Ethica antecellit Physicæ et Logicæ.

Rursum Ethica, sicut omnes hominis actiones, ita et omnia ejusdem studia ac scientias dirigit ad suum finem; naturalis ad naturalem;

supernaturalis ad supernaturalem. Quocirca Theologiæ, quæ disciplinarum omnium est princeps et regina, medulla est Moralis. Prima S. Thomæ parte agitur de attributis, virtutibus et moribus Dei et Angelorum; secunda, de virtutibus et vitiis hominum. Priore enim ejus sectione disputatur de hominis beatitudine, voluntario, libertate, electione, consilio, prudentia, vi concupiscibili et irascibili, habitibus, passionibus, peccatis, legibus ac gratia; posteriore, de fide, spe, charitate, justitia, cæterisque virtutibus : tertia Theologiæ parte agitur de Christo, ejusque dotibus, virtutibus et Sacramentis, quibus ipse nos à vitiis purgat, virtutes inserit, et ad beatam felicitatem perducit. Atque, ut reliquas artes et disciplinas prætercam, Jurisprudentia, quæ in repub. clavum tenet, eamque regit et moderatur, adeo nititur Ethica, adeo eam sibi incorporat, ut qui hanc sustulerit, illam eviscerarit. Qua ratione, quæso, Jurisconsultus sese optimis ornabit moribus, honeste vivet, alterum non lædet, si hanc sapientiæ partem, quæ mores fingit, non calleat? Quid vero, si reip. gubernaculis admoveatur, in republ. se dignum fecerit, si Politicam, tertiam Ethicæ partem, ignoret? Quid denique de æquo, bono, honesto, justo, injusto, sive à causis, sive à consiliis sit, sine Ethica disseret? Quid enim est aliud Jurisprudentia, quàm justi et injusti scientia? Ut non sine ratione, plerique Jurisprudentiam, partem Philosophiæ illius, quæ à moribus formandis nomen habet, autument. Unde enim, quæso, Jurisconsultus æqui, boni, honesti rationes derivabit, nisi ex Platonis legibus, nisi ex Ethicis Aristotelis, vel ipsa undecumque morali disciplina? ex quorum scriptis veteres Jurisperiti multa adeo deprompserunt, ut, si omnia suis reddantur auctoribus,

> Moveat cornicula risum
> Furtivis nudata coloribus.

Qui vero suis quemque pinget coloribus, improbos arcesset, probos defendet, nisi virtutum vitiorumque rationes et formas ex Ethica dispexerit? Ut urgente hac veritate adacti, Jurisprudentiam Ethicæ politicæ maxime subalternam esse, indeque sua petere principia, ut à Physica sua petit Medicus, ipsi æque Jurisperiti consentiant; neque enim Imperatorum nuda auctoritate firmaris leges, nisi et auctoritatem justitia, ejusque principiis subnixam doceas. Id ad oculum videremus, si veteres Juris codices exstarent, nec eos magno illius damno concremassent illi, qui ex eis Justinianæas Pandectas conflarunt. Quare adeo Jurisprudentia Ethicæ innixa et connexa est, ut illi plane subalterna, ex ejus principiis, velut fontibus, scita sua, et leges velut rivulos, educat. Hinc est ut Ethicus et Jurisconsultus eòdem se referant, dum, quas de virtutibus et vitiis notiones universas in doctrinæ formam includit Ethicus, illas Jurisconsultus locorum, temporum, negotiorum, personarum regionibus et cancellis percommode ad usum includit et circumscribit. Ethicus præscribit scelus vindicandum; Jurisconsultus hanc regulam ad certam pœnam revocat. Ethicus ponit legem, ut parentes curent filios; Jurisconsultus mulctat eum qui filii non vult esse curator. Ethicus justitiam commutantem ponit mediam inter lucrum et damnum; Jurisconsultus ex hoc notionis fonte conventiones justas, mutuum, commodatum, depositum, pignus, emptionem, venditionem, locationem, conditionem, tanquam rivulos, deducit. Ethicus edisserit summum jus esse summam injuriam; Jurisconsultus ad hujus præcepti normam temperat legem, ne sanguine pietur mors, quam amico infers invitus. Ethicus docet æquitatem non esse contrariam juri, sed jure meliorem, dum, quod tacet jus, æquitas loquitur; Jurisconsultus hinc colligit nihil facere contra legem non occidendi, qui majestatis violatæ reis pœnam irrogat securis. Porro, ut ex multis pauca delibem, quæ sunt per totum Juris corpus dispersa et fusa, ea si conferas cum moralis Philosophiæ præceptionibus, videbis clare Philosophiam (quæ morum profitetur conformationem) esse quamdam quasi naturæ thesim, et hujus theseos Jurisprudentiam esse hypothesin. In quam sententiam videtur ivisse pedibus Ulpianus, dum lib. *Jus civile*, ff. de just. et jure, post pulchram de Jure civili disputationem uberi filo prætextam, tandem statuit Jus civile nihil aliud esse quàm Juris naturalis, id est moralis Philosophiæ, quamdam moderationem.

Septima et maxima Ethices laus est à fine et scopo, puta à beatitudine, ad quam suos asseclas recto virtutum tramite deducit et perducit. Nemo est tam demens, quin cupiat beatus esse et felix; nemo est tam barbarus, cujus non gestiat animus, si felicitatis cogitatio et spes mentem subeat, si ejus potiundæ via et ratio ostendatur. Ostendit eam Ethica. Cleombrotum (quem S. August. nuncupat Theobrotum) lecto Platonis Phædone, ubi de immortalitate animæ disputat, se præcipitem de muro, illicite quidem et perverse, dedisse tamen, atque ita ex hac vita emigrasse ad eam quam credidit esse meliorem, auctor est idem S. August. 1. Civit. 22; unde de eo canit Callimachus:

> Vita, vale, muro præceps delapsus ab alto,
> Dixisti moriens, Ambraciota puer :
> Nullum in morte malum credens; sed scripta Platonis
> Non ita erant animo percipienda tuo.

Ejusdem felicitatis amore violentas sibi manus intulisse Cleanthem, Chrysippum, Zenonem, Empedoclem, Catonem Uticensem memorat Lactant. 3. Instit. cap. 18; nimirum, à Zenone immortales animas, et inferos, uti sentit S. Hieron. in cap. 1. Daniel. didicerant. Cicero vero lib. de Senect. *Cum tanta*, inquit, *celeritas animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorum providentia, tot artes, tantæ scientiæ; sic mihi persuadeo non posse eam naturam, quæ res eas continet, esse mortalem.* Et anhelus ad beatam vitam : *O præclarum*, ait, *diem, cum illud animarum concilium proficiscar, et cum ex hac turba et colluvione discedam!* Nimirum ex Platone sub obscura quædam et ambigua de futuris animarum præmiis et suppliciis hauserat. Cujus commentator et interpres Macrobius ex Platone geminam statuit portam hominum; primam descensus, quo purgentur animæ, et ad Lethæum deducantur flumen, ut inde oblivionem præteritorum malorum bi-

bant, et ad supera conscendant. Hinc eas, ut canit Virg. 6. Æneid.

Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno;
Scilicet, immemores supra ut convexa revisant.

Alteram deorum in Capricorno, qua pateat aditus ad lacteum in signifero circulum, qui locus Beatorum sit, quo priusquàm pertingant, per erraticas oberrare stellas, ut in Saturno sapientiam, in Jove agendi vim, in Marte ardorem animi, in Sole sentiendi opinandique facultatem, in Venere voluptatum sensum, in Mercurio interpretandi vigorem, in Luna vim augurandi nanciscantur. Commentum risu et sibilis dignum; cui similis est illa Pythagoræ metempsychosis, qui merito vel demerito animarum, illas post mortem in alia nobilia vel ignobilia transmeare corpora opinatus est, commentus se Euphorbum militem fuisse, et Trojano bello à Menelao cæsum:

Ipse, *ait*, ego (nam memini) Trojani tempore belli
Pantoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Hæsit in adverso gravis hasta minoris Atridæ.
Ovid. 15. *Metamorph.*

Insulsa hæc, et quæ Philosophus cœtu suo indigna contemnat; at quantos suspensa futurorum spes, et perennis animæ opinio, multis licet contaminata fabulis, asseclis eorum admovit stimulos, ut indomitas animi libidines, ceu ferocientis equi impetus, edomare conarentur et mansuefacere, quo rationis frenum admitterent, ejusque ductum non detrectarent!

Quid ergo Christianis Ethica non persuadeat, quando jam defæcata plane, certissimisque fidei subnixa principiis, nil, ubi erret, timeat? quando virtutis callem non sublustrem, sed præfulgidum edocet? quando animum nunquam intermoriturum; sed in omne ævum beatissima vel miserrima sorte perduraturum, tam clare, quàm Solem hunc nobis prælucere, demonstrat? quando veram hominis beatitudinem, non in terra, sed in cœlo, non in creatura quapiam, sed in ipso Creatore; ejusque per visionem et amorem possessione consistere, ut ipsomet Deo, ejusque bonis omnibus fruamur et beemur, certo liquidoque ostendit? Ignorarunt id Philosophi; aliquid tamen de eo per rimam vel umbram perspexerunt. Hinc illud Sibyllæ apud Virgil. 6. Æneid.

Facilis descensus Averni:
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est: pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dis geniti potuere.

Censebant illi, homines Ethices et virtutis studiosos post mortem cœlum conscendere, ibique in deorum numerum et consortium transcribi; imo nonnulli non alios putabant esse deos, quàm qui heroicis virtutum actibus, divinitatis nomen et famam sibi parassent. Ita Ovidius lib. 1. de Art.

Munus habe cœlum, cœlo spectabere sidus.

Seneca in Octavia:

Hæc summa virtus, petitur hac cœlum via.
Sic ille patriæ primus Augustus parens
Complexus astra est.

Et rursum:

Virtus mihi
In astra, et ipsos fecit ad superos iter.

Idem in Herc. Octæo.

Nunquam Stygias fertur ad umbras
Inclyta virtus. vivite fortes:
Iter ad superos gloria pandit.

Plinius in atheismum vergens, l. 2. c. 7: *Quisquis,* ait, *est Deus (si modo est alius) et quacumque in parte, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.* Et inferius: *Deus est mortali juvare mortalem, et hæc ad æternam gloriam via. Hac proceres iere Romani; hac nunc cœlesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis ævi rector, Vespasianus Augustus, fessis rebus subveniens. Hic est vetustissimus referendi bene merentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribantur. Quippe et omnium aliorum nomina deorum, et quæ supra retuli siderum, ex hominum nata sunt meritis. Jovem quidem, aut Mercurium, aliterve alios inter se vocari, et esse cœlestem nomenclaturam, quis non interpretatione naturæ fateatur?* Hæc ille Deum Numenque ignorans.

Longe verius, sublimius et divinius Theologi, ipsum Deum Numenque certissimo statuentes, illud ipsum sapientiæ ac virtuti præmium assignant. Audi S. August. lib. de Quantitate animæ, in fine: *Virtutis præmium est Deus.* Audi Regium Psaltem: *Domine, apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen,* Ps. 35. v. 10: *Ut sit Deus omnia in omnibus,* ait S. Paulus 1. Cor. 15. 28. Audi S. Joannem Epist. 1. c. 3. 2: *Carissimi, nunc filii Dei sumus; et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est.* Et Apocal. cap. 21. 22. describens cœlestem beatamque Jerusalem: *Templum,* ait, *non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus. Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea. Nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus.* Quocirca merito exclamat S. August. serm. 1. in festo omnium Sanctorum: *O vere beata mater Ecclesia, quam sic honor divinæ dignationis illuminat, quam vincentium gloriosus Martyrum sanguis exornat, quam inviolatæ confessionis candida induit virginitas; floribus ejus nec rosæ, nec lilia desunt. Certent nunc carissimi singuli ad utrosque honores, amplissimas accipere dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de passione purpureas. In cœlestibus castris pax et acies habent flores suos, quibus milites Christi coronantur.* Et inferius: *Ergo agite nunc, fratres, aggrediamur iter vitæ, revertamur ad civitatem cœlestem in qua scripti sumus, et cives decreti. Non sumus hospites, sed cives Sanctorum, et domestici Dei, etiam illius hæredes; cohæredes autem Christi. Hujus nobis urbis januas aperiet fortitudo, et fiducia latum præbebit ingressum. Consideremus ergo inclytam urbis illius felicitatem, in quantum considerare possibile est.* Et mox: *Verum super hæc omnia est consociari Angelorum et Archangelorum cœtibus, Thronis etiam et Dominationibus, Principatibus et Potestatibus, omniumque cœlestium supernarumque virtutum contuberniis perfrui, et intueri agmina Sanctorum splendidius sideribus micantia, Patriarcharum fide fulgentia, Pro-*

phetarum spe lætantia, Apostolorum in duodecim tribubus Israel orbem judicantia, Martyrum purpureis victoriæ coronis lucentia, Virginum quoque choros candentia serta gestantes inspicere. De Rege autem, qui horum medius residet, dicere vox nulla sufficit; effugit enim omnem sermonem, atque omnem sensum humanæ mentis excedit decus illud, illa pulchritudo, illa virtus, illa gloria, illa magnificentia, illa majestas; ultra enim omnem Sanctorum est gloriam, ipsius inæstimabilem aspicere conspectum, et splendore majestatis ejus irradiari; si enim quotidie oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam parvo tempore tolerare, ut Christum videre digni essemus in gloria venientem, et Sanctorum ejus numero sociari, nonne erat dignum pati omne quod triste est, ut tanti boni tantæque gloriæ participes haberemur? Denique concludens: *Ad hanc igitur operum salutarium, dilectissimi, palmam libenter ac prompte certemus, omnes in agone justitiæ Deo et Christo spectante curramus. Et qui seculo et mundo majores esse cœpimus, à cursu nostro nulla seculi cupiditate retardemur. Si expeditos, si celeres in hoc operis agone, si currentes dies ultimus invenerit, nusquam Dominus meritis nostris ad præmium deerit remunerator. Qui coronam in persecutione purpuream pro passione donavit, ipse in pace viventibus pro justitiæ meritis dabit candidam.* DOMINE JESU CHRISTE, æternæ sapientiæ sol, Verbum Patris, splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, amor noster, da nobis hanc tuam sapientiam, hanc prudentiam justorum, hanc scientiam Sanctorum. Tu enim per generationem æternam es ipsa Sapientia increata, per generationem temporalem nobis factus es ipsa Sapientia incarnata. Ad hoc enim è sinu Patris in uterum Virginis Matris, ex summis cœlorum montibus in imum hoc terræ antrum centrumque descendisti, ut nos eamdem, tam exemplo, quàm verbo doceres. Tu eamdem Prophetas Sanctosque omnes docuisti; tu eamdem nostro Siracidi inspirasti. Da ergo sapientiam ejus *παναρετον* intelligere, omnemque ejus virtutem, tam voluntate, quàm mente complecti, ut eam tam affectibus, quàm operibus et moribus exprimamus, ut valedicamus vanitati, serviamus veritati, vivamus ÆTERNITATI. Tu enim es lux mentium, rex spirituum, dux cordium; tu es via, veritas et vita; via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio. Gradiamur ergo in te, per te, ad te; ut, sicut jam per umbram eminus, ita post hanc vitam facie ad faciem cominus te intueamur, te fruamur, te beemur in omne ævum. Imple animas nostras tuis splendoribus; imple et ardoribus Sanctorum, ut cito ad te tuamque gloriam pervenire valeamus, quem hujus itineris ducem, salutis auctorem, lucis principem, lætitiæ largitorem habemus; quia tu es nostra sapientia, sapiens veritas, vera charitas, chara felicitas, felix ÆTERNITAS. Amen.

Quam sapiens, *qui vivit sapientiæ, qui sapit* ÆTERNITATI!

Quam felix, *quem in æternum ipsa beat* FELICITAS!

IN ECCLESIASTICUM

PROLEGOMENA.

INSCRIBITUR hic liber in Græcis Bibliis, Σοφια Ιησου, υιου Σιραχ, *Sapientia Jesu, filii Sirach*, ut distinguatur à Sapientia Salomonis; in Latinis, *Ecclesiasticus*. De eo nonnulla præmittenda sunt: primum, de ejus Auctoritate; secundum, de Auctore; tertium, de Interpretibus; quartum, de Argumento; quintum, de Methodo; sextum, de Stylo. Quibus succedent septimo ordine Canones, qui facem toti libro præferant.

CAPUT I.

Auctoritas Ecclesiastici.

NONNULLI olim dubitarunt, imo negarunt, Ecclesiasticum esse librum Canonicum; Judæi enim non habent eum in suo Canone librorum S. Scripturæ. Unde Concil. Laodicenum can. 59, Melito Sardensis apud Euseb. lib. 4. Hist. c. 26, S. Gregorius Nazianz. Amphilochius, et Hilarius præfatione in Psalmos, texentes Catalogum S. Scripturarum, omittunt Ecclesiasticum. Et S. Hieron. præfat. in libros Salomonis, asserere videtur Ecclesiasticum non valere ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. Idipsum aperte negant hæretici moderni. Lutherus in Colloq. Latinis, tom. 2, cap. de lib. Vet. Testam. ait: *Ecclesiasticus verus est Legista, et Jurista, non Propheta; nihil scit de Christo. Quid est Jesus Sirach (quamvis liber sit optimus) ad Christi et Apostolorum verba? Tantum est legalis liber. Est sicut Thalmud ex variis libris collectus; loquitur de jure et œconomia. Hoc miratur mundus, et verba Christi excellentissima negliguntur.* Guilielmus Witakerus in disp. de S. Script. controv. 1. q. 1. c. 13. de Ecclesiastico: *Non esse*, inquit, *Canonicum librum ex eo colligi potest, quod græce scriptus fuerit.* Calvinus in Antidoto Ecclesiasticum odit, quod ex eo multa fidei dogmata, quæ ipse negat, confirmentur: *Unde*, inquit, *melius fæcem haurient?*

Suppono libros Canonicos S. Script. esse duplicis generis; alii enim sunt Protocanonici, alii Deuterocanonici. Protocanonici, sive primi canonis vocantur, de quorum fide nulla unquam inter Catholicos fuit disceptatio; sed ab omnibus habiti sunt quasi libri S. Scripturæ, dictati à Spiritu S. Deuterocanonici, sive secundi canonis vocantur, qui, licet vere Canonici sint, tamen de eorum auctoritate aliquando ab orthodoxis dubitatum fuit; tales sunt Esther, Baruch, Tobias, Judith, Sapientia, Ecclesiasticus, Machabæorum uterque, Epistola ad Hebræos, Epistola S. Jacobi, S. Judæ, secunda S. Petri, secunda et tertia S. Joannis, et Apocalypsis; cæteri omnes sunt Protocanonici.

Hoc est quod, de Sapientia et Ecclesiastico agens, ait Damascen. lib. 4. Orthod. fidei c. 18: *Qui omnium virtutum genere ac doctrina referti sunt, hoc est, Sapientia Salomonis, et Sapientia Jesu, quam Sirach pater* (puta Jesu senior, et minoris avus; hic enim fuit pater Sirachi, de quo inferius) *composuit, et græce interpretatus est nepos Jesu, et Sirachi filius, præclari et elegantes libri sunt; non tamen aliis annumerantur, neque in arca siti erant;* quia scilicet non numerantur inter Protocanonicos, neque erant in Canone Hebræorum, sive S. Scripturæ ab Hebræis receptæ, quem ipsi posuerunt in arca.

Nunc dico: De fide est Ecclesiasticum esse librum Canonicum S. Script. Patet hoc, primo, ex definitione Concil. Trid. sess. 4. et Concil. III. Carthag. can. 43, et Concil. Florent. in instruct. Armenorum. Concil. quoque Ephesinum anno Christi 430. Ecclesiasticum citat, ut S. Scripturam; sic enim ait Epist. ad Synodum Pamphyliæ: *Cum consilio omnia fac, dicit divinitus inspirata Scriptura.* Hæc autem verba sunt Eccl. cap. 32. Conc. Tolet. VIII. cap. 9: *Dicit*, ait, *Scriptura: Qui spernit minima, paulatim decidet*, Eccli. 19. Synodus Francfordiensis, anno Domini 794, Epist. ad Præsules Hispaniæ: *Item*, ait, *in libro Sapientiæ, ipsa dicente Sapientia, id est, Filio Dei: Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam*, Eccl. c. 24. Idem liquet ex S. Athanasio in Synopsi, sive Catalogo, lib. S. Script. qui et lib. de Virgin.: *Ait enim*, inquit, *Script. Sacra: Qui attingit picem, inquinabitur; et qui communicat superbo, similis illi efficietur;* quæ sunt verba Eccli. c. 13. Idem liquet ex Synodo Alexandr. quæ exstat apud S. Athanasium, Apolog. 2. contra Arrian. et Innoc. I. anno Christi 407, Epist. ad Exuperium, cap. 7, qui recensens libros S. Script.: *Salomonis*, ait, *libri quinque;* quintus autem est Ecclesiasticus. Sic et Cassiodorus, lib. 1. Instit. cap. 13, et Gelasius, tom. 2. Concil. in Concil. Romano, habito anno Christi 494, inter libros S. Scripturæ recenset librum Jesu, filii Sirach. Sic et Isidorus, lib. 6. Etymol. cap. 1, Rabanus, lib. 2. de Instit. Cleri, cap. 53, quin et Epiphan. in hæresi Anomæorum, numerant inter sacros et divinos libros Sapientiam Salomonis, et filii Sirach, id est, Ecclesiasticum. Quare, cum idem Epiphan. lib. de Mensur. et Pond. ait hos libros non esse receptos, intellige à Judæis eorumque sequacibus.

Secundo, idipsum docent Patres Græci, qui sententias Ecclesiastici, perinde ac cæteros S. Scripturæ libros citant, ut S. Clemens anno Christi 90, Epist. 1. ex Eccli. cap. 28, citat hæc verba: *Impone, homo, tuæ linguæ ostium et seram. Cessa cornu in altitudinem extollens, et loquens adversus Deum iniquitatem et proximum tuum.* Sic et S. Ignatius anno Christi 100, Epist. ad Heronem, citat illud Eccli. cap. 19: *Qui cito*

credit, levis est corde. Sic et Clemens Alexandr. anno Christi 200, l. Pædag. cap. 8. et lib. 5, Strom. cap. 5; Origenes anno Christi 230, citans Ecclesiasticum, ait se citare S. Script. ut patet hom. 8. in Num. homil. 1. in Judic. hom. 9. in Ezech. Sic et Euseb. anno Christi 320, lib. 8. Præpar. cap. 2, S. Basil. anno Christi 370, in cap. 8. Isaiæ: *Ait*, inquit, *Scriptura: Cum consummaverit homo, tunc incipiet; et cum quieverit, tunc indigebit;* quæ sunt verba Eccl. cap. 18. Idem in Regulis fusius Disp. resp. 104: *Dicunt*, ait, *divinæ Litteræ: Sine consilio nihil fac;* quæ sunt verba Eccl. 32. S. Ephrem anno Christi 370. adversus improbas mulieres: *Dictum est*, ait, *à Sapiente: Brevis omnis malitia super malitiam mulieris;* quæ sunt verba Eccli. cap. 25. Idem tract. de Patientia: *Ait*, inquit, *Scriptura: Fili, accedens ad servitutem Dei, dirige cor tuum, et sustine.* Cyrillus Jerosol. Catech. 6. citat illud Eccl. c. 3: *Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris.* Macarius Ægyptius, anno Christi 370. hom. 10, citat illud Eccli. 24: *Qui edunt me, adhuc esurient;* S. Greg. Nazianz. anno Christi 380, Orat. 2. contra Julianum: *Qui potentes*, ait, *de sedibus deponit, et insuspicabilem diademate ornat. Nam id quoque à Scripturis accipio*, puta Eccl. 11. 5. S. Gregor. Nyssenus anno Christi 380. hom. 3. in Eccl. citat illud Eccl. 40: *Vinum lætificat cor.* S. Epiphan. anno Christi 380. in Ancorato: *Reprehendit nos*, ait, *Scriptura Divina dicens: Quæ tibi præcepta sunt, ea considera;* et: *Non est opus tibi occultis;* et: *Altiora te ne quæras, et profundiora te non expendas*, Eccl. 3. S. Chrysost. anno Christi 400. hom. 33. ad Pop.: *Audi*, ait, *Scripturam dicentem: Sicut qui occidit filium coram patre, ita qui offert sacrificium ex pecuniis pauperum;* quæ sunt verba Eccli. 34. 24. Sic et Cassianus anno Christi 430. collat 2. cap. 13. et collat. 6. c. 16. et Palladius illi coævus in Dialogo de Vita S. Chrysost. S. Cyrillus Alexandr. ejusdem ævi hom. quam Ephesi habuit: *Quibus rationibus*, ait, *patientia comparetur, id Divina nos Scriptura edocet: Fili*, ait, *accedens ad servitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem, et dirige cor tuum, et constans esto*, Eccl. 2. Isidorus Pelusiota, discipulus S. Chrysost. anno Christi 440, lib. 1. Epist. 106: *Loquere*, *inquit Scriptura*, *in aures audientium*, Eccl. 25. Joannes Maxentius anno Christi 500. præfat. in Dial. contra Nestorianos: *Divina*, ait, *Scriptura admonet: Ne confundaris loqui verum pro anima tua, et pro veritate certa usque ad mortem*, Eccl. 4. Anastasius Antiochenus an. Christi 580. lib. 9. Hexam.: *Dicit*, ait, *Scriptura*, *quod vinum et mulieres separant à Deo*, Eccl. 25. Damascenus, Orat. 3. de Dormit. Deiparæ, citat quasi verba Script.: *Altiora te ne quæsieris*, Eccl. 3. Denique Josephus Hebræo Græcus, l. 2. contra Appionem, Ecclesiasticum inter libros Legis (id est, sacros) reponit, ait Genebr. lib. 2. Chronol. citat enim quasi dictum à lege divina, illud Eccl. 42. 14: *Melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens*, ut ibidem ostendam.

Tertio, idem probatur ex Patribus Latinis. Tertul. qui floruit anno Christi 200, de Exhort. castitatis. cap. 2. ex Eccl. cap. 15, citat illud: *Ecce posui ante te bonum et malum;* S. Calixtus Pontif. anno Christi 218. Epist. 1: *Dicit*, ait, *S. Scriptura: Post concupiscentias tuas non eas, et à voluntate tua avertere;* quæ sunt verba Eccli. cap. 18. Fabianus Pontif. anno Christi 237. Epist. 2: *Fili, ait Salomon, in mansuetudine serva animam tuam, et da honorem illi, cui honor competit*, Eccl. 10 et 11. S. Cyprianus anno Christi 250. de Opere et Eleemos.: *Loquitur*, ait, *in Scripturis divinis Spiritus Sanctus, et dicit: Eleemosynis et fide peccata purgantur*, Eccl. cap. 3. Eusebius Pontif. anno Christi 315. citat quasi S. Scripturam illud Eccl. 14. 11: *Fili, si habes, benefac tecum, et Deo dignas oblationes offer.* S. Hilarius anno Christi 350. citat Eccl. 28. 28. S. Ambrosius anno Christi 370. de Bono mortis cap. 8: *Scriptura ait: Ante mortem non laudaveris quemquam*, Eccl. 11. S. Hieronymus anno Christi 390. Epist. 33: *Divina*, ait, *Scriptura loquitur: Musica in luctu, intempestiva narratio*, Eccli. 22. Ruffinus anno Christi 390. citat illud Eccl. 21: *Sapiens audiens verbum, collaudabit, et adjiciet ad illud.* Ita ipse in *Benedictione Benjamin.* S. Gaudentius anno Christi 400. tract. 13: *Loquitur*, ait, *Scriptura Divina: Conclude eleemosynam in corde pauperis, et ipsa pro te exorabit Deum*, Eccl. 29. S. August. anno Christi 400. lib. 2. de Doctrina Christiana cap. 8: *Illi libri duo*, ait, *qui Sapientia Salomonis, et alius, qui Ecclesiasticus inscribitur, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter Propheticos numerandi sunt.* Et Epist. 248. ac lib. 7. de Genes. ad lit. cap. 28. et de Cura pro mortuis, cap. 28, et ad Orosium contra Priscill. Ecclesiasticum vocat Divinam Scripturam. S. Paulinus anno Christi 420. apud S. Hieron. tom. 10. Epist. 14. cap. 1: *Veteris*, ait, *Script. celebrata sententia est, esse pudorem, qui gloriam inveniatur et gratia; et esse rursus pudorem, qui soleat parere peccatum*, Eccl. 4. Maximus Taurinensis anno Domini 430. hom. 1. de Eleemosyna: *Dicit*, ait, *Divina Scriptura: Sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum*, Eccl. 3. Leo, anno Christi 450. serm. 8. de Jejunio 7. mensis: *Dicit*, ait, *Scriptura: Post concupiscentias tuas non eas*, Eccl. 18. S. Prosper lib. 2. de Vita contempl. cap. 8: *Ait*, inquit, *in Ecclesiastico Spiritus Sanctus.* Sic Ecclesiasticum vocant S. Scripturam Salvianus anno Christi 480. lib. 3. ad Ecclesiam Catholicam, Gelasius anno Christi 490, Epist. 5, S. Fulgentius anno Christi 500. l. 1. de Remiss. peccat. c. 12, S. Benedictus anno Domini 500. in Regula c. 7, S. Gregorius anno Domini 600. in Psalm. 4. Pœnitent. Alcuinus anno Domini 750. de Virtut. et vitiis, cap. de Pœnitentia, et cap. de Castitate, Haymo anno Christi 820. in cap. 1. Epist. ad Rom. et in cap. 1. ad Corinth. Angelomus anno Christi 830. in lib. 1. Reg. cap. 1, Paschasius Rathertus anno Christi 900. lib. de Corp. et Sang. Domini cap. 2, S. Bernardus de Gradibus humilitatis anno Domini 1130, Innocentius III. anno Domini 1200. serm. 2. de Adventu, S. Laurentius Justinianus anno Christi 430. lib. de Ligno vitæ, tract. de Patientia, cap. 3.

CAPUT II.

Auctor.

Nonnulli censuerunt Ecclesiastici auctorem esse Salomonem, eo quod multi veterum illum citent nomine Salomonis. Ita Anacletus Pontif. Epist. 2. illud Eccl. cap. 27: *Qui fodit foveam, incidet in eam*, citat nomine Salomonis. Alexan-

der I. Epist. 3. illud Eccl. cap. 35 : *Sacrificium salutare est attendere mandatis*, attribuit Salomoni. Sixtus I. Epist. 1, arguens hæreticos, dicit quod in Salomone Scriptura loquitur dicens : *Sicut in conspectu eorum magnificatus es in nobis*; quæ sunt verba Eccli. cap. 36. Sic Quietus Episcopus in Concilio Carthaginensi, Felix I. Epist. 3, Innocentius I. Epist. ad Exuperium, cap. ult. Concil. Carthag. III. canon. 47, Origenes, qui floruit anno Domini 230, hom. 8. in Numer. : *In libro*, ait, *qui apud nos quidem inter Salomonis volumina haberi solet, et Ecclesiasticus dici; apud Græcos autem Sapientia Jesu filii Sirach appellatur*, *scriptum est : Omnis sapientia à Deo est.* Et hom. 1. in Ezech. : *Vide*, ait, *Salomonem sapientissimum omnium, quid de Dei correptionibus suspicetur : Fili, noli esse pusillanimis in disciplina Dei, neque deficias correptus ab eo*; quæ verba sunt Eccli. cap. 7. Sic et S. Basil. in Regulis fusius disput. resp. 17. verba Eccl. cap. 21. citat quasi Salomonis. S. Chrysost. in Psalm. 134 : *Salomon*, inquit, *ait : Continens aquam in vestimento*, Eccl. c. 43. Isychius Hierosol. Presbyter anno Christi 600. lib. 6. in Levit. : *Dixit*, ait, *Salomon : Ante mortem ne laudes quempiam hominem*, Eccli. cap. 11. 30. Fabianus Pontif. Epist. 2 : *Fili, ait Salomon, in mansuetudine serva animam tuam*, Eccli. 10. S. Cyprian. Epist. 65, sive lib. 3, Epist. 9 : *Sed et Salomon*, ait, *in Spiritu Sancto constitutus testatur, et docet quod sit sacerdotalis auctoritas et potestas, dicens : Ex tota anima tua time Deum, et sacerdotes ejus sanctifica*, Eccl. cap. 7. Sixtus II. Pontif. anno Christi 257. Epist. 1 : *Quod pater est*, ait, *id est etiam filius, Salomone dicente : Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam*, Eccli. c. 24. S. Marcellinus Pontif. anno Christi 296. citat quasi Salomonis illud Eccl. cap. 14 : *Ego sapientia habitavi in altissimis, et thronus meus in columna nubis.* S. Hilarius in Psalm. 144 : *In eo libro*, ait, *qui nobiscum Salomonis inscribitur; apud Græcos autem et Hebræos, Sapientia Sirach habetur, ita monemur : Ecce circumvalla possessionem tuam spinis, argentum et aurum tuum constitue, et ori tuo fac ostium et seram, et verbis tuis jugum et mensuram*, Eccli. cap. 28. S. Ambrosius ad Virginem devotam, c. 2 : *Non legisti*, ait, *Salomonem dicentem : Bonis bona creata sunt ab initio, similiter impiis et peccatoribus bona et mala?* Eccli. cap. 33. Optatus Milevit. anno Christi 370, lib. 3. contra Donat. : *Illud*, ait, *à Salomone discere noluisti, quod ait : Absconde panem in corde pauperis, et ipse pro te rogabit*, Eccl. cap. 29. S. Hier. in cap. 10. Eccl. : *Salomon*, inquit, *ait : Qui statuet laqueum, capietur in illo*, Eccli. cap. 27. S. Maximus hom. 2. de festo Paschæ, Ecclesiastici cap. 24. citat nomine Salomonis. S. Leo ejusdem nomine citat Eccl. cap. 2. serm. 1. de Quadrages. cap. 3. Sic et Sedulius in cap. 12. ad Rom. et Hormisda Pontif., Epist. 6, Cassiodorus in Psalm. 55, Pelagius 1. Epist. ad Vigilium, S. Gregorius, hom. 1. in Ezech. Haymo in cap. 1. Epist. ad Roman. Paschasius, lib. 2. de Corpor. Domini, cap. 2, Petrus Damiani, sermone 2. de vitio linguæ, S. Bernardus, Epist. 5.

Verum certum est auctorem Ecclesiastici non esse Salomonem, sed Jesum, filium Sirach. Probatur primo, quia sic inscribitur, hicque Ecclesiastici est titulus in omnibus codicibus Græcis.

Secundo, id docet Eusebius, lib. 8. de Præparat. Evan. cap. 2 : *Simonis tempestate*, ait, *fuit Jesus, filius Sirach, fama celebris, qui Sapientiam, titulo omnium virtutum genera profitentem, composuit.* S. Athanasius in Synopsi de Ecclesiastico : *Hic itaque*, ait, *Jesus, cum esset Salomonis sectator, haud minus illo in illustranda sapientia, et pietatis disciplina strenuum se gessit, vere multiscius existens et doctus.* Procopius Gazæus præfat. in Gen. : *Laudanda est*, ait, *illa Sirach admonitio : In supervacaneis operum tuorum ne sis curiosus; plura enim intellectu hominum ostensa sunt tibi*, Eccl. cap. 3. Antiochus hom. 7 : *Jesus*, ait, *Sirach filius dicit : Insomnia extollunt imprudentes.* Cassiodorus, lib. 1. Instit. cap. 13, enumerans S. Scripturæ libros : *Salomonis*, ait, *libri quatuor : Jesu, filii Sirach, liber unus.* S. Hier. in cap. 9. Danielis : *Jesus*, ait, *filius Sirach, scripsit librum, qui græce πανάρετος appellatur, et a plerisque Salomonis falso dicitur.* Sic et Isidorus Pelus. lib. 4, Epist. 228, S. Epiphanius, lib. 1, tom. 1, hæresi 8.

Tertio, idipsum evincit præfatio Ecclesiastici, quam aliqui censent habere auctoritatem Scripturæ, alii ad eam proxime accedere. In præfatione enim diserte ait Jesus, Siracides junior, Ecclesiasticum esse compositum ab avo suo Jesu, filio Sirach; à se vero esse traductum.

Quarto, idipsum demonstratur ex cap. 50. 29, ubi sic dicitur : *Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus, filius Sirach, Hierosolymita, qui renovavit sapientiam de corde suo.* Unde patet idipsum esse de fide. Hæc enim sunt verba S. Scripturæ et Spiritus Sancti, ideoque fide credenda. Denique, cap. 51, titulus est : *Oratio Jesu, filii Sirach.*

Quinto, quia in fine Ecclesiastici recensentur elogia Salomonis, Roboam, Ezechiæ, Josiæ, Isaiæ, Jeremiæ et cæterorum Prophetarum, qui diu post Salomonem vixerunt.

Dices : Cur ergo Origenes, Isychius et alii paulo ante citati Ecclesiasticum attribuunt Salomoni? Respondeo : Variæ sunt causæ. Prima, quia Ecclesiasticus imitatur Salomonem; habet enim similes morales sententias. Hanc causam dat S. Athanas. in Synopsi, et Præfatio Ecclesiastici Græcanica : *Sane*, inquit, *hic Jesu Salomonis fuit sectator, nihil minus illo sapientiæ et eruditionis nomine probatus, ut qui multiscius vere fuerit, et sit appellatus.* Jesus ergo, filius Sirach, sive Siracides, fuit quasi alter Salomon, imo verus ævi sui Salomon.

Secunda, quia nonnulla deprompsit ex Salomone, partim edita, partim non edita; Salomon enim plurima dixit et dictavit, quæ non sunt edita, ut patet 3. Reg. 4. v. 32. Sparsas ergo Salomonis sententias collegit et digessit Siracides, suisque additis librum hunc conflavit. Simili enim modo ex sparsis Salomonis sententiis in unum collectis, conflatus est liber Proverbiorum, ut colligitur ex Prov. cap. 25. 1. Edita à Salomone, quæ citat vel imitatur Siracides, inferius colligam. Hanc causam post Driedonem, lib. 1. de Scriptoribus Eccl. c. 3, dat Bellarm., lib. 1. de Verbo Dei, cap. 14, et Thomas Waldens. lib. 2. Doct. fidei, art. 2, cap. 20 : *Ecclesiasticus*, ait, *dicta antiquorum Patrum collegit, sicut ipse refert : Qui renovavit*, inquit, *sapientiam de corde suo.*

Tertia, quia Ecclesiasticus, utpote sapientialis et moralis, solet annecti libris Salomonis, puta Proverbiis, Ecclesiastæ, Canticis et Sapientiæ. Unde hi quinque libri censentur unus tomus S. Script. puta Sapientia, sive sacra Ethica. Quia ergo cæterorum quatuor auctor est Salomon, hinc et quintus ei attributus est, omnesque nuncupati sunt Sapientia, sive libri Sapientiales, Salomonis, à præcipuo et potissimo auctore. Hanc causam dat Orig. initio citatus, et Innocent. I, Epist. ad Exuperium, cap. 7, enumerans S. Script. libros: *Salomonis*, ait, *libri quinque*.

Quarta: *Ecclesiasticus*, inquit Rabanus lib. 5. de Universo, cap. 3, *propter nimiam sensus similitudinem, et eloquii parilitatem, Salomonis titulo prænotatur. Constat autem hunc librum sub Jesu, filio Sirach, editum fuisse, et inter reliquos S. Script. libros pari habitum veneratione.* Sic et S. August. lib. 2. de Doctrina Christiana, cap. 8: *Duo*, ait, *libri, quorum unus Sapientia, et alius Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur*, id est, propter similitudinem argumenti, styli et phrasis, ut idem ait de Cura pro mortuis, cap. 15. Sic invectivæ Ciceronis in Antonium, subinde Antoninæ, sæpius Philippicæ vocantur; quia similes sunt Philippicis Demosthenis, quas ipse contra Philippum, Alexandri Magni patrem, declamavit.

Quintam dat Paulus à Palacio hìc in Præfat. censet enim Jesum, filium Sirach, vocatum alio nomine Salomonem; aut (quod verisimilius est) quod Jesus hic titulum Salomonis suo libro præfixerit, ut quem Salomonis nomine faciebat, uti fecit Plato, qui nomine Socratis Dialogos scripsit; et Cicero, qui nomine Catonis et Lælii quosdam libros intitulavit. Tandem, credibile est librarios hujus libri nomen imposuisse; auctor quippe Hieronymus est, titulum Ecclesiasti apud Hebræos esse, *Misle*, id est Parabolas seu Proverbia; quo titulo etiam insigniuntur Proverbia Salomonis. Cum igitur Librarii incidissent in hunc titulum, putarunt esse Salomonis, et eum nomine illo venditarunt. Hæc Palacius. Quocirca post Siracidem, Deo duce, dabo Salomonem tomo uno, puta Proverbia, Ecclesiastem, Sapientiam, et forte Cantica. Supererunt deinde duo tomi, alter librorum historialium, alter Psalmorum et Job, quibus omne Vetus Testamentum complectar. Claudet agmen quartus Evangeliorum tomus, quo universam S. Scripturæ periochen, si vitam viresque Deus dederit, absolvam, orbemque sacræ encyclopædiæ concludam; qua de causa brevis, more meo; sed nervosus, exactus et succulentus sim oportet, ne et tomi nimis multiplicentur, et vita me citius quàm opus deserat. Sunt et erunt, qui partitis inter se libris, desiderantibus prolixiora, singuli in singulos Commentaria scribant.

Quæres: Quis fuit hic Jesus, filius Sirach? Resp. primo: Fuit civis Hierosolymitanus, ut patet cap. 50. 29; atque hæc est ejus prosapia: Sirach genuit Jesum seniorem, qui composuit Ecclesiasticum; Jesus senior genuit Sirach juniorem, cui moriens Ecclesiasticum consignavit; Sirach junior genuit Jesum juniorem, qui Ecclesiasticum ab avo compositum ex Hebræo in Græcum idioma traduxit.

Secundo, Jesus senior, auctor Ecclesiastici, fuit vir eximie sapiens, ut patet cap. 51. v. 18. et sequent. adeo ut sui ævi Salomon vocaretur, uti paulo ante ostendi; qua de causa per varias regiones peregrinatus est: hoc enim ipse sapienti faciendum præscribit, cap. 39. 5; unde videtur fuisse vir magnus et princeps; ait enim cap. 51. 13: *Exaltasti super terram habitationem meam.*

Tertio, idem fuit Propheta; eum enim Prophetam vocat S. Anacletus Epist. 2, S. Evaristus Epist. 1, S. Chrysost. in cap. 6. Genes. Optatus Milevit. lib. 4. contra Donatistas, Gildas in excidio Britanniæ, Cæsarius Arelatensis, qui floruit anno Christi 470, hom. 15: *Per Prophetam*, ait, *clamat Spiritus Sanctus: Sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum*, Eccl. 3. Procopius Gazæus in cap. 55. Isaiæ: *De se*, ait, *in Prophetis dixit Christus: Ecce ego inclino in eos, tanquam fluvium pacis*, Eccl. 25. Quocirca S. August. lib. 2. de Doctr. Christ. cap. 8. Ecclesiasticum numerat inter libros Propheticos. Sic et S. Prosper. lib. de Prædict. et promiss. part. 2. cap. 35; et patet, quia Ecclesiasticus prophetat de Elia et Henoch venturis in fine mundi, cap. 44. 16. et cap. 48. 10. Item de Christi descensu ad inferos, cap. 24. 45: *Penetrabo*, ait, *omnes inferiores partes terræ, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino.* Idipsum confirmat S. Anselmus in 2. Cor. 14. ex cap. 24. Ecclesiastici, v. 46, ubi ipse de se ait: *Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam.*

Quarto, peregrinando per varias regiones devenit in Ægyptum, ubi videtur Ecclesiasticum composuisse; ibi enim eum nepos invenit, ut ipse ait in Prologo; Ægyptus enim tunc erat sapientiæ et sapientum domicilium. Unde sub idem tempus facta est Alexandriæ in Ægypto versio S. Scripturæ ex Hebræo in Græcum per Septuaginta Interpretes.

Quinto, Jesus, auctor Ecclesiastici, vixit paulo post Alexandrum Magnum, tempore Ptolemæi Philadelphi, qui, evocatis è Jerusalem Doctoribus, S. Scripturam ex Hebræo curavit verti in idioma Græcum per LXX Interpretes, ut ea ornaret suam bibliothecam, quam copiosissimam Alexandriæ instruebat. Id liquet primo ex eo quod nepos ejus, puta Jesus junior, qui Ecclesiasticum ab avo, puta Jesu seniore, compositum, ex Hebræo in Græcum vertit, in prologo dicat se id fecisse tempore Ptolemæi Evergeti; hic enim Ptolemæo Philadelpho, quasi fratri frater, in regno Ægypti successit. Unde colligas Jesum seniorem vixisse tempore Philadelphi et Septuag. Interpretum; ideoque Genebrard. in Chronol. lib. 2, et alii probabiliter conjiciunt eum fuisse unum è Sept. Interpretibus. Hinc et Aristæas in Histor. 72. Interpretum, recensens eorum nomina, recenset et Jesum; quin et addit Ptolemæum instruxisse regale convivium Septuag. Interpretibus, in quo more veterum eisdem totidem quæstiones morales, ethicas et politicas proposuit, cuique scilicet unam; additque singulorum responsa et sententias, quæ plane similes, et subinde eædem sunt cum hisce Siracidis. Ac forte occasione harum propositionum regalium Siracides librum hunc ethicum conscripsit; junior vero Jesus, puta nepos, qui vixit sub Evergete, floruit paulo ante tempora Machabæorum.

Secundo, idipsum liquet ex S. Hieron. in

cap. 9. Daniel. dum ait : *Post mortem Jaddi sacerdotis, qui sub Alexandro Magno templo præfuit, suscepit pontificatum Onias*, etc. ; *post Oniam præfuit Judæis pontifex Eleazarus. Quo tempore Septuag. Interpretes S. Scripturas Alexandriæ dicuntur in Græcum vertisse sermonem; post quem alter Onias, cui successit Simon; quo regente populum, Jesus, filius Sirach, scripsit librum, qui græce πανάρετος appellatur, et à plerisque Salomonis falso dicitur. Cui successit in pontificatum alius Onias, quo tempore Antiochus Judæos diis Gentium immolare cogebat. Quo mortuo, Judas Machabæus purgavit templum.* Ubi nota ex Josepho, lib. 11. Antiq. in fine, et l. 12. cap. 2. 3. 4. 5, hæc fuit series pontificum Judæorum illius ævi : Jaddo Pontifex, qui occurrit Alexandro Magno, genuit Oniam; Onias genuit Simonem Justum, et ejus fratrem Eleazarum, qui misit LXX Interpretes ad Ptolemæum Philadelphum; Simon Justus genuit Oniam secundum, cognomento Avarum; Onias Avarus genuit Simonem secundum; Simon secundus genuit Oniam tertium, cognomento Sanctum, qui vixit tempore Machabæorum; unde eum defunctum vidit Judas Machabæus orantem pro populo, ac ostendentem Jeremiam, qui Judæ porrigebat gladium sanctum, quo debellaret hostes Israel, de quo 2. Machab. cap. 3 et 4. et cap. ult. v. 12.

Tertio, idipsum colligitur ex ipso Ecclesiastico, qui elogia Patriarcharum et Pontificum concludit, cap. 50, elogiis Simonis Pontificis, qui fuit frater Eleazari, sub quo facta est versio Septuag. Interpretum; ita enim de eo scribit cap. 50, ac si viderit eum pontificalibus indutum in cœtu populi hostias offerentem. Hic enim Simon non fuit secundus, scilicet, Oniæ Avari filius, uti putavit Euseb. in Chron. et ex eo Beda lib. de Sex ætatibus mundi, in Ptolemæo Evergete, ac Lyran. sed fuit primus cognomento Justus, ut colligitur ex dictis, et ex dicendis cap. 50. Hic enim paulo ante erat defunctus, cum Jesus senior hæc scripsit sub Eleazaro, qui Simoni fratri in pontificatu successit. Et hic Simon adeo fuit sanctus, ut, teste Josepho l. 12. cap. 2, cognominationem habuerit Justi : *Eo quod et Deum*, inquit, *pie coleret, et cives summa prosequeretur benevolentia.* Jesus ergo senior scripsit Ecclesiasticum sub idem tempus, quo Sept. Interpretes cuderunt suam versionem post Alexandrum Magnum sub Ptolemæo Philadelpho, 250 annis ante nativitatem Christi. Ita Torniellus in Annal. ad annum mundi 3798, et Genebrard. anno mundi 3797, Beda et alii. Jesus vero junior Ecclesiasticum in Græcum transtulit sub Ptolemæo Evergete, fratre Philadelphi. Quare errat Isidorus lib. 1. de Eccles. Officiis, cap. 12, qui Jesum juniorem facit auctorem Ecclesiastici, quasi ille ex avi scriptis eum composuerit, cum ille duntaxat libri ab avo compositi fuerit interpres. Sed fefellit Isidorum, quod corrupte in prologo Ecclesiastici legerit : *Volui et ipse scribere aliquid horum*; cum legendum sit : *Voluit et ipse*, scilicet, avus meus, *aliquid scribere.* Ex dictis sequitur Jesum seniorem, auctorem Ecclesiastici, non fuisse nepotem Eleazari Pontificis, qui misit Septuag. Interpretes ad Ptolomæum Philadelphum, uti contendit Jansenius, ex eo quod cap. 50. 29. Græca nonnulla habeant : *Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus, filius Sirach, filii Eleazari*; nam τὸ *filii Eleazari* expungunt codices Græci Romæ correcti, et Latini omnes. Cum enim Jesus senior scripserit Ecclesiasticum tempore Ptolemæi Philadelphi, quando Pontif. erat Eleazarus, fieri nequit ut Jesus hic Eleazari fuerit nepos; debuisset enim sub Ptolemæo et Eleazaro esse puer, ideoque ineptus ad scribendum Ecclesiasticum; nisi dicas Eleazarum fuisse admodum senem 70 et amplius annorum, ita ut nepos ejus Jesus triginta circiter annorum existens composuerit Ecclesiasticum. Fuit enim Jesus præcoci ingenio, et à juventute orando et studendo quæsivit sapientiam, ut ipse ait cap. 51. v. 18 et 19. Igitur Ecclesiasticus hebraice à Jesu Sirach seniore scriptus est initio regni Ptolemæi Philadelphi, vel certe sub finem regni Ptolemæi Lagi; nam scriptus est paulo post mortem Simonis Justi Pontificis; illius enim quasi recens defuncti laudes decantat cap. 51. 1 : *Simon*, inquit, *Oniæ filius, Sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit domum, et in diebus suis corroboravit templum.* Simon autem hic defunctus est quatuor annis ante finem regni Ptolemæi Lagi; nam anno 37, Lagi successit ei in pontificatu frater Eleazarus, qui post sex annos misit duos Interpretes ad Ptolemæum Philadelphum, ut S. Script. ex Hebræo verterent in Græcum; Ptolemæus enim Lagi vita functus est anno regni 40, cui mox successit filius Ptolemæus Philadelphus, qui anno tertio regni evocavit Septuag. duos Interpretes. Quæ omnia tradit Eusebius in Chronico. Ex quibus liquet Eccles. conscriptum esse sub idem tempus, quo LXX duo Interpretes cuderunt Græcam S. Script. versionem, quod fuit Olympiadis 124 anno tertio, post Alexandri Magni mortem anno 43, qui fuit Græcorum sive Seleucidarum annus 31.

Sexto, Jesus hic per multas et horrendas tribulationes probatus à Deo, deductus est ad culmen perfectionis. Unde ipse, c. 51, generatim eas recensens, ab iis quasi per miraculum se liberatum gratulatur, et exsultans Deo gratias agit; ac tandem post superatas miserias feliciter in pace requievit. Ibidem enim ait : *Modicum laboravi, et inveni mihi multam requiem.*

Denique, cum sermo sit mentis imago, atque ex abundantia cordis os loquatur, ex hoc ejus opere de virtutibus quibuslibet absolutissimo liquet eum iis omnibus excelluisse, suaque de iis sensa hîc expressisse, adeoque se ad vivum hîc depinxisse, vivamque suæ mentis ideam efformasse. Quocirca hîc Jesus sua patientia, doctrina, prophetia, æque ac nomine, typum gessit, et repræsentavit Jesum Christum patientem, docentem, prophetantem.

Ubi nota : Tres fuere viri celebres, qui hoc nomen prætulerunt : primus fuit ante captivitatem Babylonicam, scilicet Josue, successor Mosi in ducatu populi; hunc enim Septuag. vocant Jesum : hebraice enim *Josue* idem est quod *Jescua*, id est *Jesus*; secundo, fuit in captivitate, scilicet Jesus, filius Josedec Pontificis, Zachar. 3. 1. Aggæi 1. 1; tertius fuit post captivitatem, scilicet Jesus, auctor Ecclesiastici. Sicut ergo Josue repræsentavit Christi ducatum et regimen, quos suos fideles in terram promissam, puta in regnum cœleste, deducet; Jesus vero, filius Josedec, utpote Pontifex, repræsentavit sacerdotium et pontificatum Christi, ut patet Zachar. 3. 1; ita pariter hic Jesus noster

repræsentavit Christum, quatenus ipse fuit Doctor et Propheta mundi. Hinc patet errare eos qui, ex Isidoro lib. 1. de Eccles. Offic. c. 12, Jesum hunc nostrum eumdem esse censent cum Jesu, filio Josedec; nam Jesus Josedec cum Zorobabel, Aggæo, Zacharia et Esdra floruit sub Dario Hystaspis, ut patet Aggæi 1. 1. Darius autem 200 annis præcessit Alexandrum Magnum; Alexandro autem successit Ptolemæus Lagi, ac post eum Lagi filius Ptolemæus Philadelphus, sub quo Ecclesiasticum conscripsit noster hic Jesus. Probabile tamen est, quod censet Genebr. in Chron. Jesum hunc prognatum de stirpe Jesu, filii Josedec Pontificis, ejusque proinde nomen usurpasse, idque omnino dicendum est, si cum Jansenio asseramus, Jesum hunc fuisse nepotem Eleazari Pontificis; hic enim recta serie à Jesu filio Josedec prognatus descendit.

CAPUT III.

Interpretes.

Scriptus est hic liber idiomate Hebræo à Jesu seniore, sed à nepote ejus Jesu juniore in Græcum traductus, ut ait S. Epiphan. lib. de Ponderibus; imo ipse Jesu junior in Prologo: *Deficiunt*, inquit, *verba Hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam.* S. Hieron. Hebræum se vidisse testatur prologo in libros Salomonis. Suspicantur nonnulli Hebræum originale esse illud ipsum, quod ab Hebræis colitur nomine Ben-Sira, adeoque Jesum Sirach esse Ben-Sira, cujus apud Hebræos exstant cum scholiis Proverbia; tum, quia Ben-Sira pene easdem habet sententias cum Ecclesiastico; tum, quia Ben-Sira hebraice idem est quod filius Sira vel Sirach, puta Jesus Siracides. Verum librum Ben-Sira diversum esse à libro hoc Ecclesiastici liquet utrumque conferenti. Rursum diversum esse Jesum Sirach à Ben-Sira, quatuor rationibus probat noster Serarius in notis ad Epist. 1. S. Bonifacii, et ex eo Gretserus, lib. 1. Defens. Bellarmini, cap. 14. Prima est, quia Ben-Sira hebraice ultimam litteram habet א; Sirach autem habet ח. Secunda, quia communiter Hebræi tradunt Ben-Sira vixisse altera post Jeremiam ætate; Jesus Sirach autem vixit diu post, tempore Ptolemæi Philadelphi. Tertia, quia Ben-Sira dicitur filium habuisse Uzielem, et nepotem Josephum; Jesus Sirach autem filium habuit Sirach, et nepotem Jesum. Porro Uziel iste et Josephus, velut eximii sapientes, citantur ab Hebræo Scholiaste Proverbiorum ejusdem Ben-Sira. Quarta, quia Ben-Sira multa habet, quæ non habet Ecclesiasticus; rursum Ecclesiasticus multa habet, quæ non habet Ben-Sira: adeoque liber Ben-Sira totus alius et diversus est ab Ecclesiastico. Quis credat eumdem auctorem de iisdem pene rebus, et eodem pene modo ac phrasi adeo diversos scripsisse libros, nec ullam hujus rei dare significationem? Adde quinto quod Ben-Sira habeat nonnulla, quæ minus sana et vera videntur, certe male sonant; quale est illud Alphabeto 2. littera *Ain: Oculos tuos abscondc à muliere vidua, et ne concupiscas pulchritudinem ejus in corde tuo; quia filii ejus filii scortationum sunt.* Videtur enim hic damnare viduitatem, et matrimonium cum vidua; aut certe utitur similitudine longissime petita, qua viduam ad novas nuptias aspirantem comparat cum meretrice, quæ multos viros admisit; nisi dicas sensum esse, q. d. Ne in uxorem ducas viduam; quia, si id feceris, molestiam et probrum tibi accerses ob ejus filios, qui, cum patrem non habeant, et matrem non timeant, libere agunt quod lubet, ac scortationi indulgent; horum enim scortationes et scelera tibi quasi vitrico, vel adscribentur, vel infamiam afflabunt; qui sensus sane verus est et commodus.

Dicendum est ergo Ben-Sira alium esse à Jesu Sirach, sed unum ab alio plura esse mutuatum. Si prior fuit Ben-Sira, ut volunt Hebræi, oportet dicere ex eo Jesum Sirach multa deprompsisse. Hæc omnia plane constabunt ex Alphabeto Ben-Sira, quod sub finem capitis quinti attexam. Sane vidi in bibliotheca Vaticana Ben-Sira manuscriptum chaldaice; sed longe imparem, imo disparem nostro Siracidi; nam statim in ipso limine prologi reperi nænias Judaicas, et indigna quædam, quæ Jeremiæ Prophetæ affinguntur. Porro *Sirach* hebraice idem est quod superfluens, abundans, luxurians, scilicet sapientia, sententiis et proverbiis: סרח *sarach* enim est superfluere, luxuriare: aut *sirach*, id est, explicans implicata et obscura; vel circumflectens sermones suos: שרוך *seroch* enim est corrigia; inde משרכת *mesarechet*, Jeremiæ 2. 23, est implicans, vel circumflectens vias suas, uti corrigia ligatur in circuitu calcei. S. Hieron. vertit, *explicans;* et hoc forte vult Syrus, dum pro *Sirach* vertit *Asiro*, id est ligatus, q. d. Colligatas et arcanas sententias enuntians et explicans; nisi malis ligatum dici, eo quod à Ptolemæo Lagi inter cæteros Judæorum captivos ligatus fuerit et ipse, vinctusque abductus in Ægyptum. Nam à Chaldæis in captivitate Babylonica ligari non potuit, utpote ea 270 annis posterior. Captivitas enim Babylonica duravit septuaginta annis usque ad Cyrum, qui eam solvit: à Cyro autem usque ad Alexandrum Magnum, cui successit Ptolemæus Lagi, fluxerunt anni ducenti. Favet, quod *Sirach* per *caph* in fine, syriace idem est quod corruptus, læsus, damno affectus, noxam passus: סרח *sarach* enim est corrumpere, lædere, nocere: sin per *chet* scribatur *sirach*, syriace idem est quod adhærens: *sarach* enim per *chet* significat adhærere. Denique *sirach per* ש initio, syriace idem est quod superstes, reliquus, residuus. Igitur titulus hujus libri in Syriaco sic habet: *Liber Jesu, filii Simonis Asiro* (id est, ligati, vincti) *qui vocatur liber Sapientiæ filii Asiro.* Ex quo liquet *Asiro* syriace idem esse quod hebraice *Sirach*, illudque non esse nomen proprium (cum proprie vocetur Simon, siculi Ben, vel Bar Jona, puta S. Petrus, proprio nomine vocatus est Simon), sed cognomen, vel agnomen. Verum cognomen hoc usu in nomen proprium transiit; nam et nepos avum suum libri auctorem in Prologo; et Ecclesia ac Ecclesiastici scriptores eum non alio nomine, quàm Jesum filium Sirach nuncupant.

Denique, si *sirach* per *tsade* scribatur, idem est quod vociferator, præco, concionator, doctor; צרח *tsarach* enim, vel *sarach* (quia Septuag. S. Hieron. cæterique Interpretes *tsade* Hebræum reddunt per Latinum *s*), idem est

quod elata et contenta voce clamare, vociferari. Talis *sirach*, id est præco, fuit S. Joannes Baptista, juxta illud de eo oraculum : *Vox clamantis in deserto.* Isaiæ 40. 3. et v. 9 : *Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; exalta, noli timere.*

Probabile est Ecclesiasticum non puro sermone Hebræo, sed corrupto, quali utebantur Judæi post reditum è Babylone (sui enim ævi Judæis eum conscripsit Siracides) puta Syriaco esse conscriptum. Ita Bellarm. lib. 2. de Verbo Dei c. 4. censet hunc librum primitus syriace esse editum, æque ac Evangelium S. Matthæi, et Epistolam ad Hebræos. Unde Widmanstadius, et Guido Fabricius, qui nuper tam Evangelium hoc, quàm Epistolam syriace ediderunt, censent illum ipsum Syriacum textum esse autographum. Pari ratione de Syriaca editione Ecclesiastici quis suspicari posset illam ipsam esse originalem, qua hîc liber scriptus sit à Siracide? Verum, præfatione in Epist. ad Hebr. ex dialecto et idiotismis Syriacæ linguæ modernæ, valde differentibus ab idiotismis linguæ Syriacæ tempore Christi, et multo magis tempore Siracidis, ostendi idipsum parum videri probabile : quare Syriacam versionem esse recentiorem; præsertim quia illa in Ecclesiastico valde differt à textu Græco, et magis à Latino, eoque concisior est : subinde etiam multa addit paraphrastice, quæ nec in Græco, nec in Latino habentur, ut patet intuenti caput primum. Sed de ea mox plura.

Jam vero sicut certum est Jesum nepotem avi librum, puta Ecclesiasticum, ex Hebræo in Græcum convertisse; ita incertum est quis eum ex Græco vel Hebræo in Latinum transtulerit, quisque sit auctor Vulgatæ versionis Latinæ Ecclesiastici : certum enim est non esse S. Hieronymum; licet enim ipse sit auctor versionis Vulgatæ, ab ea tamen excipiendi sunt primo, Psalmi : hos enim habemus ex versione Septuag. à qua versio S. Hieron. plane diversa est, ut patet utramque conferenti. Secundo, Novum Testamentum : hoc enim non vertit, sed prius versum emendavit S. Hieronymus. Tertio Ecclesiasticus, Sapientia, et uterque Machabæorum; hos enim nos non habere ex versione S. Hieron. sed ex antiqua translatione: cujus auctor ignoratur, tribus argumentis evincit Bellarm. lib. 2. de Verbo Dei, c. 9. Primum est, quia B. Hieronymus nusquam affirmat se transtulisse hos libros, neque ullæ exstant præfationes ejus in hos libros, cum tamen in Epist. ad Augustinum q. 11, inter Epist. Augustini, dicat se singulis libris præfatiunculas præfixisse. Secundo, quia B. Hieron. hos libros arbitrabatur apocryphos, ut patet ex prologo Galeato, et ex præfatione Proverbiorum : proinde verisimile est eum neglexisse horum librorum interpretationem. Tertio, quia multa citantur ex his libris à B. Cypriano, præsertim in l. de Exhortatione martyrii, et aliis Patribus B. Hieronymo antiquioribus, eo modo prorsus, ut nos in nostra Vulgata editione habemus, ut patet, si conferas verba Tertulliani, Cypriani, Sixti, Calixti, Fabiani, Eusebii, Hilarii, Marcellini et aliorum, quæ citavi cap. 1. et 2. cum verbis Vulgatæ versionis Ecclesiastici. Sane Lucius Pontifex et Martyr sub annum Domini 257. Epist. sua decretali citat magnam partem c. 10 et 11. plane ad verbum ex Latina versione Vulgata.

Adde quarto S. Hieronymum aliter vertere nonnulla, quàm habeat Vulgata versio, ut illud Eccl. 24. 14 : *Ab initio, et ante secula creata sum;* ipse scribens in Ps. 73. sic vertit : *Condidit me in initio viarum suarum, ante secula fundavit me.* Sic illud Eccl. c. 11. 29 : *Malitia horæ oblivionem facit luxuriæ magnæ;* S. Hieron. in c. 65. Isaiæ vertit : *Afflictio horæ oblivionem facit deliciarum.* Sic illud Eccl. c. 7. 6 : *Noli quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates;* S. Hier. in cap. 3. Isaiæ vertit : *Ne quæras fieri judex, ne forte non possis auferre iniquitates.* Sic illud Eccl. 20. 31 : *Xenia et dona excæcant oculos judicum, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum;* S. Hier. in c. 3. Michææ vertit : *Munera excæcant oculos etiam sapientum, et quasi frenum in ore avertunt increpationes;* et illud Eccl. c. 27. 28 : *Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet;* S. Hier. in c. 3. Sophoniæ vertit : *Qui mittit lapidem in excelsum, super caput suum mittit;* et illud Eccl. 27. 29 : *Qui laqueum alii ponit, peribit in illo;* S. Hieron. in c. 10. Eccles. vertit : *Qui statuet laqueum, capietur in illo.* Sic illud Eccl. c. 28. 29 : *Verbis tuis facito stateram et frenos;* S. Hieronym. in caput 45. Ezechielis vertit : *Sermonibus tuis facies stateram et appendiculum.*

Quinto, idem liquet ex stylo : phrasis enim Latina Ecclesiastici est durior, et discrepans à versione et phrasi aliorum librorum canonicorum, cujus auctor est S. Hieron. uti patebit ex canonibus, quos subnectam, ubi proferam verba prisca, quæ usurpavit priscus Interpres Ecclesiastici, quasi suo ævo Latina, quæ ævo S. Hieron. et nostro sunt obsoleta.

Tradunt Syri nonnulli versionem Syriacam librorum Veteris Testamenti, qui tunc conscripti erant, factam esse ex Hebræo jussu Salomonis, ad instantiam Hiram regis Tyri, sui amici : cæterorum vero posteriorum, ac præsertim Novi Testamenti, factam esse à Thaddæo Apostolo, cum is missus fuit ad Abagarum regem Edessæ in Syria, licet alii à S. Marco traductam velint. Georgius Michael Amiras, Maronita Edeniensis, libro de Chaldaicæ linguæ utilitate, præludio 4, Syram translationem Novi Testamenti tradit editam ab Apostolis, vel ab Apostolorum discipulis : Veteris vero Testamenti, inquit, translatio in linguam Syriacam, tempore S. Thaddæi Apostoli, et Abagari Syrorum regis, facta fuit, ut traditur in Prologo quodam Syriaci Psalterii : additque Syriacam versionem Veteris Testamenti summa in veneratione apud Orientales haberi, et publice in omnibus eorum Ecclesiis antiquissimis, constitutis in Syria, Mesopotamia, Chaldæa, Ægypto, et denique in universis Orientis partibus dispersis ac disseminatis, lectam hactenus, et legi assidue.

Verum alii censent modernam Syriacam versionem ævo S. Marci et S. Thaddæi posteriorem esse; idque ex dialecto diversa, et idiotismis propriis, quos habet Syriaca moderna diversos à Syriaca quæ fuit tempore Christi, exstatque in nominibus propriis Novi Testamenti : quod verum esse ostendi Præfat. in Epistola ad Hebr. Accedit quod Ephrem Syrus, qui syriace scripsit, aliter citet sententias, quàm modo habeantur in versione Syriaca, ut tract. de Timore Dei, initio tomi 3, ita legit Eccles. c. 3 : *Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et ab homine acceptabili diligeris.* Pro quo moderna Syriaca

sic legit : *Fili mi, in divitiis tuis cum humilitate ambula, et præ largiente dona diligent te.* Et mox S. Ephrem legit : *Quanto major es, tanto magis te humilia; et coram Deo invenies gratiam, quoniam magna est potentia Domini, et ab humilibus honoratur.* Pro quo moderna Syriaca legit : *In omni, quod magnum est in mundo, humilia te ipsum, et coram Domino invenies misericordiam; quia multæ sunt misericordiæ Dei, et humilibus arcana revelantur.* Et paulo post pro eo quod Eccl. c. 3. 30. nostra versio habet : *Synagogæ superborum non erit sanitas : frutex enim peccati eradicabitur in illis, et non intelligetur;* sanctus Ephrem legit : *Obductioni superbiæ non est sanatio; frutex enim peccati radicavit in illa.* Syrus vero modernus sic habet : *Plaga illusoris non habet medelam, quia à planta prava planta ejus.* Plura talia ibidem et alibi habet S. Ephrem diversa à moderna Syriaca, quæ plane arguunt, ipsum alia antiquiore versione Syriaca esse usum. Nam S. Ephrem non scripsisse lingua peregrina, et, ut nonnulli volunt, sibi incognita, puta Græca, sed Syriaca, utpote patria, diserte docet S. Hieron. lib. de Scriptor. Eccles. in Ephrem, Cardinal. Baronius, et S. Ephremi interpres Gerardus Vossius initio tom. 2. Hinc et in monte Libano syriace exstant Commentarii manuscripti S. Ephrem (atque similes magni illius S. Jacobi Nisibis Episcopi, qui interfuit Concilio Nicæno) in universam S. Script. uti Romæ à Maronitis accepi : quæ utinam quispiam in Latinum converteret et ederet! At hoc tamen quis respondere posset, interpretem, qui S. Ephrem ex Syro in Græcum transtulit, pro Syriaca versione S. Script. S. Ephrem substituisse versionem Græcam, utpote Græcis, quibus scribebat, cognitam : sicut Evangelistæ recensentes S. Scripturæ sententias citatas à Christo hebraice, utpote apud Hebræos, recitant eas juxta versionem Græcam Sept. utpote Gentibus, quibus scribebant, notiorem ? Sed nec per hæc omnia satisfacit. Nam S. Ephrem citans Ecclesiasticum aliasque Script. nunc consentit cum Græco, nunc cum Latina Vulgata, nunc ab utraque dissentit, ut patet intuenti, et idipsum annotavit interpres S. Ephremi Gerardus Vossius annot. ad centum capita, sive Apophthegmata S. Ephremi.

Denique Vulgata Latina versio Græcis omnibus, Syris et Arabicis plane est anteferenda ; tum, quia eam præ omnibus suo calculo probavit Concilium Trident. sess. 4; tum, quia est antiquissima, uti jam ostendi; tum, quia magis pura et incorrupta est, et immediate ex Hebræo (uti et cæteræ Scripturæ) in Latinum traducta, ut videtur : idque ex eo colligitur, quod in multis discrepet à Græco : multa enim addit, multa demit, multa variat; ac imprimis præfationem continet Jesu junioris, qui avi librum in Græcum traduxit, quæ sane ex Græcis Complutens. aliisque pluribus excidit, et in Latinis codicibus reperitur; tum, quia Latina in tanta exemplarium copia ubique est eadem, sibique constans ; Græca autem exemplaria mire variant, inter quæ correctissimæ sunt, editio Complutensis, utpote opera Cardinalis Ximenii, magno multorum eruditorum virorum labore et industria elaborata ; ac editio Romana, utpote ingenti cura ac studio à Cardinali Caraffa emendata : quas proinde præ aliis sequar. Nec mireris hanc dissonantiam Latini textus à Græco : similis enim est Esther cap. 10. et seq. ubi laciniæ illæ attextæ in Latino, nec in Græco, nec in Hebræo reperiuntur. Et Danielis totum cap. 13 et 14. in Hebræo non reperitur, sed ex Theodotione se transcripsisse fatetur S. Hieron. Quin et versio Græca Sept. Interpretum in multis dissidet à Latina Vulgata, uti omnes norunt. Similis dissonantia est in Canonibus Apostolorum : alii enim quinquaginta duntaxat numerant, alii 84 : et in Canonibus Concilii Nicæni, quos alii viginti, alii longe plures recensent. Nam sanctus Hieron. S. Ambros. Concil. Carthag. et alii nonnullos citant, qui inter viginti vulgatos non continentur, uti ostendit Baronius anno Christi 325, et Bellar. lib. de Rom. Pont cap. 25, quin et unum eumdemque canonem varii recitant varie; ut patet in canone, quo comparatur Patriarcha Alexandrinus cum Pontifice Romano, de quo Catholicis litem movent hæretici.

Porro tanta Græcorum exemplarium varietas videtur partim manasse ex varietate et oscitantia scriptorum, ea per tot secula varie et corrupte describentium; partim, quod prisci permulti censuerint Ecclesiasticum esse quidem librum pium, sed non canonicum, ideoque liberius nonnulla ejus verba vel omiserint, vel mutarint, vel in compendium redegerint, vel paraphrastice explicarint, uti subinde explicat S. Ephrem ; sicut facere solent ii qui scripta aliorum transcribunt animi causa ; ideoque liberius nonnulla ejus verba omittunt, et immutant, imo ad libitum iis utuntur ad sua sensa significanda.

Commentatores in Ecclesiasticum pauci exstant. Primus fuit Rabanus Maurus, Episcopus Moguntinus, sub Ludovico Pio Imp. anno Domini 835. Hic more suo moralis est magis quàm litteralis, scripsitque in totam S. Script. unde ex ejus scriptis Glossam ordinariam contexuit Strabus Fuldensis monachus, Rabani discipulus, sub annum Domini 840. Ita Bellarm. de Script. Eccl. in Rabano et Strabo. Exstant quoque, qui in totam reliquam S. Script. commentati sunt, Lyranus, Hugo, Dionysius. Insuper in Ecclesiasticum scripsere Nicolaus Gorram, Alexander ab Alexandria, Robertus Holcot, Robertus Carmelita, Paulus de Palatio, Robertus Jorius, Robertus Bosæus, ac Cornelius Jansenius. Ederus tabulis suis partitiones et argumenta Ecclesiastici more suo repræsentat, tabula 132. 133. 134. Ex hæreticis scripsere Joachimus Camerarius, I. Drusus, David Hœschelius. Ex his aliisque collegi ea quæ olim Lovanii, Ecclesiasticum prælegens, breviter annotavi ; nunc vero jussus eadem typis vulgare, locupletabo, sequarque Ecclesiasticum de se dicentem cap. 33. 18 : *Respicite, quoniam non mihi soli laboravi; sed omnibus exquirentibus disciplinam ;* quin et sapientem, qui de sua sapientia ait c. 7. 13 : *Quam sine fictione didici, et sine invidia communico, et honestatem illius non abscondo; et ponam in lucem scientiam illius.* Quocirca suis quibusque locis interseram aliorum versiones, præsertim Syriacam et Arabicam, uti feci in Prophetis. Romæ Arabicam accepi ab Illustriss. et Reverendiss. Dom. Sergio Risio Maronita. Archiepisc. Damasceno ; Syriacam, partim ab eodem, partim à pereruditо viro, R. P. Hilarione Rancato, Ordinis Cisterciensis, sancti Officii Theologo, Abbate S. Crucis in Jerusalem. Illis eas acceptas ferat, gratesque referat gratus, qui eis gratis fruitur, lector. Arabicam parcius

citabo : tum quia sæpe cum Syra vel Græca consentit : tum quia minus accurata et sincera est, ideoque minoris auctoritatis.

Addidi et versionem Tigurinam, à Censoribus Romanis et Hispanis castigatam, eo quod multis locis multum afferat lucis. In qua tamen duo, uti aliàs monui, advertas velim. Prius, auctores ejus fuisse Tigurinos in fide heterodoxos, nimirum, Leonem Juda ex Judæo Zuinglianum, et Theodorum Bibliandrum. Notationes vero marginales attribui Vatablo : quia, videlicet, è scriptis Vatabli concinnatæ; sed ab hæreticis ad sua sensa detortæ et depravatæ fuere ; qua de causa Vatablus Robertum Stephanum, qui ea nomine Vatabli typis vulgarat, acriter reprehendit; quin et apud judices reum falsi peragere cogitarat, ni Robertus, id præsentiens, fuga sibi consuluisset, uti refert Genebrardus in Epistola ad Origenem præfatoria. Manifestiores quidem depravationes, quibus hæresi favet, à Censoribus castigatæ et abolitæ sunt : obscuriores vero et occultiores plane aboleri nequivere. Quare hæc versio caute legenda est, nec nisi à lectore contra hæresim præmunito. Posterius, quod versio hæc liberior sit, nec verbum verbo, sed sensum sententiæ, quem auctor sibi in mente statuit, reddat; ita ut sæpe textus autographi non tam versio, quàm commentarius et explicatio, qualem edidit Glossa, Lyranus et alii, esse videatur; auctorque non tam interpretem, quàm commentatorem agat, uti in decursu hujus operis ad oculum intuenti patebit. Quocirca Genebrardus Epist. jam citata eam graviter incusat, quod *velut de industria à littera et sensu discedat : Ut mihi videar*, ait, *non sacras Litteras legere, sed sarragines è verbo Dei, et humanis cogitationibus consarcinatas, quæ non tam ad veritatem, quàm vertentis opinionem pertineant.* Vide nostrum Gretserum Admonitione de Bibliis Tigurinis. Porro Tigurina in Ecclesiastico, etsi de more Græca moderna sequatur; tamen ubi illa præ Latina Vulgata, uti sæpe fit, concisiora sunt, ex Vulgata suis verbis supplet ea quæ in Græcis nunc desunt. Fidelior et tutior, ac Vulgatæ vicinior est versio Santis Pagnini, utpote Hebræo-Christiani, imo Religiosi Ordinis S. Dominici; qui fideliter verbum verbo reddit : sed et hæc illud incommodi habet, quod rabbinizet, ac in significatis vocum Hebræarum assignandis recentiores Judæorum Rabbinos, non tantum infideles et infidos, sed et amusos ac imperitos sequatur, potius quam veteres peritissimos Septuag. S. Hier. et cæteros, ut ait ibidem Genebrardus. Verum in Ecclesiastico desideratur versio propria Pagnini : ipse enim in eo Vulgatam pro sua substituit. Vulgo Tigur. versio Vatabli nomine citatur; quia ex Vatabli scriptis excerpta : unde, quod in ea boni est, Vatablo et orthodoxis; quod mali, hæreticis depravatoribus adscribatur : Vatablus enim fuit vir Catholicus et eruditus clarusque.

Prodierunt nuper apologi morales S. Cyrilli, in libros quatuor partiti, et in quatuor virtutes cardinales distributi, elegantes sane, festivi, eruditi, eloquentes, et ad mores sapienter formandos appositi ac perutiles, ideoque diu à me quæsiti. Reperti sunt in Bibliotheca Budensi, quam instituit Matthias Corvinus rex Hungariæ famosissimus, in antiquo codice manuscripto, hoc titulo : *Apologi morales S. Cyrilli.* Edidit eos noster P. Balthasar Corderius, Viennæ Austriæ S. Script. Professor, et S. Theolog. Doctor; eosdem sæpius citat Dionys. Carthus. commentans in Proverbia, ac *Proverbia Cyrilli* indigitat. Sane redolent acumen, leporem gravitate mixtum, variam eruditionem et pietatem S. Cyrilli Alexandrini : stylus tamen magis Latinam, quàm Græcam elegantiam phrasimque redolet, præsertim in acutis argutisque antithetis et homioptotis, quibus crebro rem probat, et adversarium stringit conficitque. Unde Cyrillus hic Latinus potius fuisse videtur quàm Græcus, ac S. Cyrillo Alexandr. ætate posterior, utpote crebro citans Aristotelem et Hippocratem, cum S. Cyrillus cæterique Patres Platonici magis fuerint quàm Aristotelici. Adhæc, auctor sæpius Siciliam celebrat; unde nonnulli Siculum fuisse suspicantur. In hisce partim apologis, partim proverbiis, partim similitudinibus, Cyrillus plures Ecclesiastici gnomas docte, pie et eleganter explicat, imo singulas per apologos festive illustrat, et, ut ita dicam, exhilarat. Quare in lectorum gratiam suo loco singulos intexam, præsertim quia hactenus omnibus pene incognitus, invisus et inauditus hic ejus liber, in antro quasi delituit, ac anno demum Domini 1630. lucem aspexit. Citabo Cyrillum ad verbum, resectis nonnullis, quæ minus decora vel minus apposita videbantur. Illi persimilis nuper Romæ prodiit liber nomine S. Cyrilli Alexandr. de plantarum ac animalium proprietate, editus à Nostro P. Hieron. Brunello. Certe quisquis tam hujus quàm illius sit auctor, cum priscis authenticisque scriptoribus conferri potest, sive orationis elegantiam et leporem, sive rerum varietatem et gravitatem, sive sententiarum acumen, sive dogmatum sensatam sapientiam, sive morum institutionem spectes. Singulos enim apologos variis gravibusque S. Scripturæ sententiis, proverbiis, ethicis similitudinibus, scitisque gnomis, æque ac rationibus physicis ac acutis et argutis, instar apis mella constipantis glomeratim densat et confirmat; ideoque longe superat apologos Phædri, Æsopi, Alciati et cæterorum omnium.

Porro apologis, ob leporem et acumen morale, blande et jucunde in aures animosque influens, non raro uti S. Scripturam, ac nominatim nostrum Siracidem, ostendam c. 13. v. 3. ad illa : *Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se colliserint, confringetur;* et v. 21. ad illa : *Si communicabit lupus cum agno, etc.* Causam dat Cyrillus in apologorum suorum proœmio, quod ex rebus naturalibus et animalibus, quasi ex vivis imaginibus, petere liceat ideam humanæ vitæ virtutibus omnibus adornatæ. Ad hoc enim Deus illas creavit, ut homini essent speculum recte vivendi. Totus enim mundus hic visibilis, homini quasi quædam schola sapientiæ est, in qua divinis prudentiæ rationibus plena sunt omnia; ex iis ergo per festivos rerum apologos documenta vitæ S. Scriptura colligit, ut lector ea intelligat clarius, addiscat facilius, gustet suavius, reminiscatur tenacius. Idem faciunt S. Basil. et S. Ambr. in Hexamer. S. Epiphanius in Physiologo, ac Theodor. de Providentia. Notus est apologus olivæ, ficus, vitis et rhamni, Judic. 9. 8; cardui et cedri, 4. Reg. 14. v. 9; lupi et agni, pardi et hædi, leonis et ovis, vituli et ursi, Isaiæ 11. 6; leænæ et leunculorum, Ezech. 19; Oollæ et Oolibæ mulierum, Ezech. 23; aquilarum

duarum ingentium, Ezech. 17; Luciferi, Isaiæ 14. 12; Cherubinorum, Ezech. 1; amphoræ, in qua sedet impietas, Zachar. 5; et plures alii hisce persimiles.

Jam vero apologationem esse antiquissimam, atque olim Ethicam doceri solitam per fabulas et apologos ad mores appositos liquet ex Baruch c. 3. v. 23, ubi priscos *fabulatores*, id est fabularum concinnatores, vocat *exquisitores prudentiæ*. Unde apologis usi sunt Orphæus, Pythagoras, Menander, Apuleius, Homerus, Hesiodus (quem Quintil. lib. 5. c. 11, ubi apologis gratiam inesse docet, primum facit apologorum auctorem), Plato lib. 2. de Republ. Demosthenes, Macrobius lib. 1. de Somn. Scipionis post initium, Horatius, Gellius, Cicero, lib. 3. Offic. de Gygis annulo. Hinc Aristot. lib. 2. Rhetor. apologos ponit inter Rhetoricas demonstrationes. Aphthonius initio Progym. *Apologi*, ait, *delectant vehementius, et persuadent efficacius*. Delectant, quia morum faceta quadam imitatione, simplicium capiunt animos. Fidem faciunt, quia verum quasi ante oculos ponunt. Ideoque magnam vim habent ad permovendum et persuadendum. Apollonius Tyaneus apud Philostrat. lib. 5: Ego, inquit, Æsopi fabulas ad sapientiam accommodatiores, quàm cæterorum esse censeo; quas à Mercurio docet acceptas, Æsopumque in numero sapientum habitum; unde illud Aristophanis in avibus vetus adagium, quod citat Suidas: *Ne Æsopum quidem trivisti*, dici solitum de homine plane rudi et imperito; quod qui Æsopi apologos nesciret, nil scire videretur. Præclare Plutarchus in Moral. *Sicut iris*, inquit, *nil est, nisi relucentia solis refracti in nubibus; ita fabula quædam est veri repræsentatio*. Rursum Aristot. lib. 2. Rhetor. c. 21: *Apologi*, ait, *ad populum maxime accommodati sunt, habentque hanc præstantiam* (præ exemplis) *quod, cum difficile sit res præteritas similes adinvenire, apologos fingere est facillimum*.

Neque vero prisci duntaxat Gentium Philosophi, Poetæ, Oratores, Principes, apologis usi sunt; sed et Ecclesiæ Doctores, primique Patres Græci ac Latini, non tam philosophos, quàm ipsam sacram Script. ac præsertim Salomonem, Siracidem ac Hebræos imitantes et assectantes.

E Græcis præter S. Basilium, S. Epiphanium ac Theodoretum, quos paulo ante citavi, S. Gregor. Nazianz. crebro apologos usurpat, ut patet ex Epist. 1. ad Celeusium, ubi perelegantem cycnorum et hirundinum apologum suo silentio adaptat: ex apologo concilii gruum et anserum, quem recitat in carm. de diversis vitæ generibus: ex apologo pavonis caudæ syrma pompose explicantis; item Pandoræ et Promethei, quos recenset tract. Adversus mulieres ambitiosius se ornantes. Synesius serm. 1. de Providentia asserit pueros et rudes docendos esse per fabulas et apologos. S. Irenæus in symbolicis Valentini Æonibus recensendis multus est, sed et ipse suis utitur apologis, ut lib. 1. c. 1. apologo gemmarii, imaginem regis gemmeam in similitudinem canis et vulpeculæ deformantis; ibidem c. 10. ex Homero citat fabulam de *orci* sive inferni *galea*, quæ ea tectos faciebat invisibiles; et c. 34. fabulam Hydræ Lerneæ, sive feræ multorum capitum, Valentini scholæ attribuit. Idem lib. 2. c. 12. Valentiniani *similes*, inquit, sunt *cani Æsopi, qui panem quidem reliquit, in umbram autem ejus impetum fecit, et perdidit escam*. Et c. 19. citat apologum Pandoræ, quam Hesiodus fingit et pingit omnibus dotibus à diis adornatam. Clemens Alexandr. ut Gentes suis ipsorum armis et gnomis confutet, symbola et apologos ex Orpheo, Lino, Homero, Platone, Pythagora agglomerat. S. Cyrillus, cujus nomine liber Apologorum jam citatus inscribitur, symbolis et apologis gaudet. Unde lib. 9. contra Julian. Ægyptiorum Hieroglyphica et Pythagoræ symbola recenset et ethice explicat. Idem commentans in Leviticum (quamquam multi verius hunc commentarium tribuant Origeni) omnes Levitici figuras et symbola fuse pertractat. Idipsum quoque facit lib. de Adorat. in spiritu et veritate. Magis hoc ipsum liquet ex Catalogo parabolarum et similitudinum, qui operum ejus indici subjicitur.

E Latinis Tertull. parœmiis et apologis abundat; unde lib. contra Valentinum c. 12. citat Æsopi graculum, qui alienis plumis se ornans, iis spoliatus erubuit fuitque ludibrium; et c. 3. citat *lamiæ turres;* et lib. de Anima, c. 6: *Thales*, inquit, *in puteum*, scilicet cadens, dum cœlum intuetur, irrisus fuit à femina. Idem, lib. 4. contra Marcion. c. 23: *De Æsopi*, inquit, *puteo asinus*, scilicet modo apparuisti, q. d. Obscurus, et ex angulo prodiens subito te velut eximium jactas; et lib. de Pudicitia, c. 8: *Nihil ad Andromacham*, quæ tragica erat fabula; et plura alia, quæ collegit Pamelius et Tertulliano præfixit. S. August. lib. contra Mendacium ostendit apologos, qui per res fictas significant veras, non esse mendacia, sed veracitatem: *Sicut in speculo falsus homo* (qui in speculo apparet) *est vera hominis imago;* ut idem ait lib. 2. Soliloquiorum. Apologis pariter utitur S. Ambr. lib. 3. Offic. et S. Isidorus lib. 1. Etymol.

S. Hieron. in c. 18. Matthæi assignat causam cur Christus assidue per parabolas, quibus similes sunt apologi, concionaretur ad turbas: *Familiare*, ait, *est Syris, et maxime Palæstinis, ad omnem sermonem suum parabolas jungere, ut quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exemplaque teneatur*. Idem, in c. 8. Ezech. sub finem, apologum Adonidis fuse recitat et ethice explicat. Idem ad Algasiam quæst. 6: *Interpretemur*, ait, *parabolam, hoc est similitudinem, quæ ab eo vocatur, quod alteri* παραβάλλεται, *hoc est assimilatur, et quasi umbra prævium veritatis est*.

Ex Indis quoque S. Barlaam apud Damascen. in Historia Josaphat, regis Indorum, cui nomen Abenner, filium, mysteria fidei, ac præsertim mundi vitæque hujus vanitatem, et futuræ veritatem, docet per apologos rhinocerotis hominem insequentis, ac duorum murium arborem, cui homo adhæserat, rodentium, ut in barathrum draconibus refertum corruat. Rursum per apologum lusciniæ hominem deludentis, ac amicorum amicum in mortis agone deserentium.

Ex Hebræis præter Ezechielem, Isaiam, Zachariam et alios initio citatos, Salomon mortalium sapientissimus per apologum duarum mulierum, unius stultæ, alterius sapientis, ipsam sapientiam et insipientiam repræsentat, Proverb. cap. 9, quem secutus noster Siracides toto cap. 24. apologum sapientiæ perorantis, seseque cedro, olivæ, palmæ, viti et fluminibus paradisi adæquantis, in scenam producit. Similes à Salomone apologi sanguisugæ, aquilæ, colubri, formicæ, lepusculi, locustæ, stellionis, leonis,

galli, arietis et regis proponuntur Proverb. 31. v. 15. et sequent. Jam Canticum Canticorum continuus est sponsi et sponsæ apologus. Denium Salomonis antitypus, imo verus Salomon, Christus Dominus non nisi per parabolas et apologos in Evangelio concionatur ad populum. Testis est S. Matth. c. 13. 34: *Hæc omnia*, ait, *locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi*, Psal. 77. v. 2. Christum Dominum secutus S. Joannes in Apocalypsi redundat symbolis et apologis, adeoque c. 4. per Agnum Christum, per quatuor animalia voce humana Deum laudantia, puta per leonem, vitulum, aquilam et hominem, quatuor Evangelistas Christi gloriam celebrantes graphice depingit.

Ratio à priori est quod exempla et apologi ob historiæ novitatem, raritatem, facilitatem ac jucunditatem maxime accommodata sint hominum ingeniis, eorumque curiositati et sciendi cupiditati cum lepore satisfaciant; quare illico in aures mentesque subeunt, ac eas delectando docent, et simul ad suî imitationem movent longe suavius et efficacius quàm præcepta. Audi Aristot. 18. problem. num. 3: *Cur*, ait, *homines in perorando exemplis et fabulis potius gaudent, quàm commentis? An gaudent, quia et discunt, et celeriter discunt? atqui per exempla et fabulas facilius discitur; sunt enim quæ explorata habeantur, et particularia sint. Ratio autem commentandi demonstratio ex universalibus est, quæ minus quàm partes novimus. Ad hæc iis credere magis solemus, quæ plurimum testimoniis confirmantur. Exempla autem et fabellæ testimoniorum speciem gerunt; fides autem perfacilis est, quam testimonium fecerit. Additur quod verisimile quisque libentius discit. Exemplum autem, et fabellæ rem non nisi similem docent.* Huic consona sapientum omnium vox est: *Melius docere et persuadere exempla quàm præcepta*; nimirum:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Sicut ergo saccharum, catapotiis sive pilulis circumlitum, eorum amaritiem obtegit et edulcorat; sic asperum et odiosum legis vel jubentis imperium, exemplum, viam præeundo, et quasi complanando, dulce facit et amabile; quod enim mandans dure et imperiose præcipit: Ite, servi, et facite; hoc exemplum blande alliciendo reipsa dicit: Eamus, socii, et faciamus. Denique exemplis et apologis parce, velut sale, ad condiendam orationem utendum; hi enim sunt sales orationis; quare si quis iis sobrie, ac congruo tempore, loco et modo utatur, gratiam suis dictis conciliabit, ac perficiet illud Apostoli: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*, Colos. 4. 6; idque hoc fine et fructu, ut *det gratiam audientibus*, Ephes. 4. v. 29.

CAPUT IV.

Argumentum.

Jesus Sirach hoc libro omnem moralem Philosophiam per breves sententias, quasi gnomas et axiomata tradit et complectitur, æque ac Salomon in Proverbiis; sed iis longe uberior est Ecclesiasticus, unde et 51 capita continet. Tradit enim virtutes non tantum ethicas, quæ personam cujusque concernunt et perficiunt; sed et œconomicas, quæ ad familiam; et politicas, quæ ad Rempublicam gubernandam, vel utiles sunt, vel necessariæ; quas sigillatim recensens S. Athanas. in Synopsi, plures implet paginas. Hinc à Græcis vocatur πανάρετος, q. d. omnivirtuosus, omni virtutis genere refertus; quia de omni virtute præcepta continet. ita Rabanus. Unde Damascenus, lib. 4. de Fide, cap. 18, ait: Sapientiam Jesu Sirach omni virtutum genere ac doctrina refertam. Audi sanctum Hieronymum, Præfat. in libros Salomonis: *Fertur et panaretos Jesu filii Sirach, liber, et alius pseudopigraphus, qui sapientia Salomonis inscribitur. Quorum priorem Hebraicum reperi, non Ecclesiasticum, ut apud Latinos; sed Parabolas, prænotatum, cui juncti erant Ecclesiastes, et Canticum Canticorum, ut similitudinem librorum Salomonis, non solum librorum numero, sed etiam materiarum genere coæquaret.* Alioqui sapientia Salomonis πανάρετος, id est omni virtute referta, proprie sunt ejus Proverbia; sicque appellantur ab Irenæo, Hegesippo, et aliis apud Eusebium, l. 4. hist. c. 22. Et inferius: *Hæc duo volumina legit Ecclesia ad ædificationem plebis.* Quocirca et à Latinis, inscribitur Ecclesiasticus; tum ad imitationem simul et distinctionem libri Salomonis, qui Ecclesiastes dicitur, id est, concionator vel convocator et collector; ut enim ab eo distinguatur, Ecclesiasticus vocatur, non Ecclesiastes, esto etymon et significatum sit idem, vel pene idem; tum, quia in Ecclesia legi solebat et solet, ut plebem per omnia, quæ officii et virtutis sunt, erudiat. Audi Rabanum, l. 5. de Universo, c. 3: *Dictus est*, ait, *Ecclesiasticus pro eo quod in medio cœtu populi, id est, coram Ecclesia, fuerit habitus.* Et Hugo Cardin. hîc: Hic liber ait, apud Græcos πανάρετος, apud Hebræos Parabolæ, apud Latinos Ecclesiasticus appellatur, eo quod Ecclesiæ sit utilis, sicut et Ecclesiastes. Per hos enim duos libros maxime instruitur Ecclesia. Unde Ecclesiasticus dicitur, quasi ad Ecclesiam, id est, totum cœtum fidelium, singulosque fideles pertinens, eorumque mores ad normam divinæ legis et virtutis informans et efformans. Hinc Ecclesiasticus uberius virtutes singulas pertractat, et de singulis quasi integras exhibet conciones: qua in re differt à Proverbiis Salomonis, quæ à cap. 10. ad finem libri sententias continent plane concisas et disparatas, ita ut una cum altera non cohæreat; sed singulæ novum contineant argumentum. Utilior ergo est Ecclesiasticus Proverbiis, ac uberiorem meditandi, sancte vivendi, dicendi et concionandi materiam suppeditat.

Quocirca S. Apostoli in Canone ult. Apost. dicunt et edicunt: *Ut adolescentes addiscant etiam sapientiam eruditi Sirach.* Sic et Clemens, Alexander, Calixtus, Fabianus, aliique jam citati S. Pontifices citant et commendant dogmata Ecclesiastici. Pontianus sæpe Epist. 1. citat Ecclesiasticum, et Epist. 2. totum caput Ecclesiastici 28, et magnam partem cap. 5 et 6. in eam Epistolam conjecit. Fabianus, cum sæpius citasset Ecclesiasticum in Epist. 1 et 2, in Epistolam suam tertiam multa transtulit ex ejus c. 27. Lucius mutuatus est ex Ecclesiastico bonam partem cap. 10 et 11. Mutuatus est et Stephanus totum cap. 13. Ecclesiastici in sua Epist. 1, ut etiam Eutychianus grandem partem

cap. 5 et 6. Adducunt demum testimonia ex Ecclesiastico Dionysius, cap. 7. Eccles. hierarch. et cap. 8. de Divinis nom. Ignatius, Ep. ad Heronem, Hieron. Ep. ad Minerium et Alex. Epistola ad Rusticum, ad Salvinam, ad Celantiam.

Tres libri sunt partes: prima cap. 1. continet encomium sapientiæ, sive sacræ Ethices. Deinde à cap. 2. usque ad 24. subjungit Siracides ejus præcepta et dogmata de quibuslibet virtutibus; secunda, cap. 24. Siracides ipsam sapientiam se suaque prædicantem inducit, ac deinde ethica ejus documenta persequitur usque ad cap. 42. v. 15; tertia, à cap. 42. v. 15. usque ad finem continet harum virtutum et documentorum exempla. Unde, præmisso encomio Dei, Deique operum, librum concludit elogiis Patriarcharum, Prophetarum, et Principum illustrium veteris Testamenti. Porro inchoat sua præcepta juxta seriem Decalogi. Incipit enim à timore et cultu Dei: inde cap. 3. progreditur ad honorem parentibus debitum; ac deinceps officia cæteris vel ex charitate, vel ex justitia præstanda prosequitur.

Accipe brevem singulorum ex ordine capitum synopsin, ut sententias de qualibet virtute statim reperias.

Synopsis capitum omnium Ecclesiastici.

Cap. I. agit de Sapientiæ origine.

Cap. II. de timore et amore Dei, versu 11. de tentatione, ejusque remediis, scilicet, animi præparatione, humilitate, patientia, resignatione, spe et amore Dei.

Cap. III. de honore parentum, v. 1; de humilitate et mansuetudine, v. 19.

Cap. IV. de eleemosyna, v. 1. et seq. de sapientia Sanctorum, vers. 12; de pudore malo, vers. 24.

Cap. V. de detestatione peccati et pœnitentia, v. 1. et sequent. de constantia et sinceritate, v. 10.

Cap. VI. de amicitia vera, v. 1; de sapientia ardua, v. 18.

Cap. VII. de pietate, et officiis debitis Deo, sacerdotibus, parentibus, filiis, amicis, potentibus, infirmis, afflictis, mortuis, quin et pecoribus.

Cap. VIII. de tranquillitate et concordia.

Cap. IX. de castitate, et vitando mulierum consortio, v. 1. et seq.; de vitandis amicis novis, potentibus, injustis, loquacibus et temerariis, v. 14.

Cap. X. de prudentia principum et magistratuum, vers. 1. et sequent.; de superbia, vers. 18; de regentium virtutibus et vitiis vers. 23.

Cap. XI. de modestia, v. 1; opes parari cultu Dei, v. 10.

Cap. XII. beneficium præstandum esse justo, non impio, vers. 1; de cavendis inimicis, v. 8.

Cap. XIII. de cavenda familiaritate potentum: amicitiam esse inter pares et similes.

Cap. XIV. de liberalitate et avaritia, ac vanitate stulta avarorum, vers. 1. et seq.; beatum esse sapientem, v. 22.

Cap. XV. sapientiæ fructus, et qui eorum expertes.

Cap. XVI. non esse lætandum in filiis impiis, v. 1; de Dei vindicta in impios, v. 7; de Dei sapientia in creatione et dispositione universi, v. 24.

Cap. XVII. de hominis creatione et perfectione præsertim sapientiæ, v. 1; de pœnitentia et conversione ad Deum, v. 20.

Cap. XVIII. laus magnalium, puta potentiæ et misericordiæ Dei, v. 1; de memoria divini judicii, v. 24.

Cap. XIX. de vino, meretricibus, ac moderamine linguæ.

Cap. XX. de linguæ virtutibus et vitiis; deque fatuis et imprudentibus.

Cap. XXI. de vitando peccato, v. 1; de stulti moribus et immodestia, v. 14.

Cap. XXII. stultos esse insupportabiles et incorrigibiles, v. 1; de vitiis, quæ violant amicitiam, v. 23.

Cap. XXIII. orat pro sapientia practica, v. 1; de juramento aliisque linguæ vitiis, v. 7; de fornicatione, v. 24.

Cap. XXIV. Sapientiæ encomium ab origine, officiis, domo, pulchritudine, fructibus.

Cap. XXV. Tria, quæ placent Sapientiæ; tria, quæ displicent, v. 1; decem beatitudines, v. 9; de nequitia mulierum, v. 17.

Cap. XXVI. de muliere bona et mala; puta sensata et insensata.

Cap. XXVII. de falsitate, fraude, aliisque linguæ vitiis, v. 1; de revelatione secreti, v. 17; de dolo et iis qui lapsu gaudent alieno, v. 25.

Cap. XXVIII. recenset damna iræ et vindictæ, ac vers. 15. linguæ duplicis, sive bilinguis.

Cap. XXIX. de mutuo dando, v. 1; de eleemosyna, v. 11; de fidejussione, v. 19; de miseria peregrinorum et hospitum, v. 28.

Cap. XXX. de filiorum castigatione, v. 1; de bono sanitatis, v. 14; de bono lætitiæ et malo tristitiæ, v. 21.

Cap. XXXI. de sollicitudine opum vitanda, v. 1; de honestate et temperantia in mensa servanda, v. 12.

Cap. XXXII. docet quid in mensa faciet rector, juvenis, senex, v. 1; de Dei timore et legis custodia, v. 18; de consilio et ratione ubique adhibendis, v. 24.

Cap. XXXIII. docet Deum discrevisse bonos à malis, magnos ab abjectis, v. 8; ne quis ante mortem opes aliis cedat, v. 20; de regimine servorum, v. 25.

Cap. XXXIV. de somniorum vanitate, v. 1; de utilitate tentationis, v. 9; de utilitate spei in Deum, v. 14; de fraudatione mercedis pauperum, v. 21.

Cap. XXXV. de virtute religionis et oblationum, v. 1; de efficacia orationis pauperum et afflictorum, v. 17.

Cap. XXXVI. orat pro Judæis jam subditis Ægyptiis, versu 1; de diligenda bona uxore, v. 23.

Cap. XXXVII. de amicis fictis, v. 1; quale, et cum quibus ineundum consilium, v. 7; de sapient. v. 21; de frenanda gula et concupiscentia, v. 30.

Cap. XXXVIII. de utilitate et usu medicinæ, v. 1. infirmum instituit, v. 9; quid in morte amicorum faciendum, v. 16; de usu agriculturæ, artis fabrilis, figulinæ et similium, v. 26.

Cap. XXXIX. sapientiam acquiri oratione, lectione et studio, v. 1; laus Dei, ejusque potentiæ, beneficentiæ et vindictæ, v. 16.

Cap. XL. de ærumnis hujus vitæ ex peccato, v. 1. docet quæ sint magis eligenda, per varias gradationes, vers. 17; de fugienda inopia, v. 29.

Cap. XLI. mors, quibus amara, quibus jucunda, v. 1; de filiis probrosis, ac cura famæ, v. 8.

Cap. XLII. de quibus non erubescendum, v. 1; de filia custodienda, v. 10; laus sapientiæ et omniscientiæ Dei, v. 16.

Cap. XLIII. laudat magnificentiam Dei ex pulchritudine cœlorum, stellarum, iridis, nivis, grandinis, gelu, maris et insularum.

Cap. XLIV. laudat Patriarchas et viros sapientes in genere, v. 1; laudat Henoch, Abraham, Isaac et Jacob, v. 16. et seq.

Cap. XLV. laus Moysis, Aaronis et Phinees.

Cap. XLVI. laus Josue, Caleb, Judicum et Samuelis.

Cap. XLVII. laus Nathan, Davidis et Salomonis.

Cap. XLVIII. laus Eliæ, Elisei, Ezechiæ et Isaiæ.

Cap. XLIX. laus Josiæ, Jeremiæ, Ezechielis, duodecim minorum Prophetarum, Zorobabel, Josedec, Nehemiæ, Seth, Sem et Adam.

Cap. L. laus Simonis Pontificis.

Cap. LI. Oratio Jesu, filii Sirach, qua primo Deum laudat, eique pro liberatione ex gravibus malis gratias agit; secundo, v. 18. docet, se oratione et studio adeptum sapientiam; tertio, v. 31. ad eam omnes hortatur et invitat.

Hæc summatim, præcipua duntaxat capitum argumenta assignanda, perstrinxi: multa enim alia sparsim hic liber pertractat, quæ suis locis indicabo, adeoque omne cujuslibet virtutis officium particulatim percenset, quæ ipsius propria est dos et laus, qua cæteros omnes S. Script. libros antecellit, ideoque πανάρετος dicitur: *Quasi omnis virtutis receptaculum, cujus tanta est claritas, ut ipse sibi sit commentator*, ait Rabanus. Cunctas enim moralis doctrinæ partes absolutissime tradit: Ethicam, Œconomicam, Politicam. Nam major pars ad Ethicam, minor ad Œconomicam, non minima ad Politicam spectat. Scopus enim et finis Jesu scribendi hujus libri fuit, ut ait Siracides in Prologo, instruere eos, *qui volunt animum intendere et discere quemadmodum oporteat instituere mores, qui secundum legem Domini proposuerint vitam agere.* Quare Christiani omnes, virtutis et perfectionis avidi, avide hunc librum volvant, legant et relegant, uti nonnullos Præsules fecisse et facere scio, qui proinde hunc librum, quocumque proficiscantur, secum, quasi domesticum viæ et vitæ ducem, circumferunt, de eo suis dicentes illud, quod S. Cyprianus assidue lectitans Tertullianum, eum poscens dicebat: *Da magistrum.* Hoc est quod ait Rabanus l. 5. de Universo, c. 3: *Ecclesiasticus morum pene omnium disciplinam, et sanctæ religionis conversationem affatim et copiose descripsit.*

CAPUT V.

Methodus.

Methodus nostri Siracidis est, sapientiæ practice, et singularum virtutum præcepta tradere per breves gnomas et sententias prudentum et sapientum: ita tamen, ut singulis sæpe longius insistat, multaque earum, æque ac vitiorum contrariorum, officia et actus percenseat. Qua in re miscet similitudines, adagia, ænigmata, parabolas, quibus sua prudentiæ dogmata, tum ornat, tum explicat, ut hisce quasi salibus condita magis legenti sapiant, magisque in ejus cor, stomachum et mentem descendant, concoquantur, et per animæ venas et potentias spargantur, ut illam virtutibus alant, augeant, roborent, impinguent, perficiant. Hac de causa Basilius Imp. instituens filium Leonem, cognomento Philosophum, hoc ultimum ei dat præceptum: *Revolve Jesu Sirach documenta, è quibus multam civilis et regiæ prudentiæ haurire poteris.* Exstat in fine tomi 5. Biblioth. SS. Patrum.

Qua in re Siracides imitatur Salomonem et priscos Hebræos; simili enim modo Salomon suam ethicam brevibus sententiis tradit; ideoque librum *Misle*, id est Proverbia vel Parabolas inscripsit, qua ratione et Ecclesiasticus noster à nonnullis inscribitur Proverbia, teste S. Hieronymo, Præfat. in libros Salomonis. In praxi enim consultissimum est illud Poetæ:

> Quidquid præcipies, esto brevis, ut cito dicta
> Percipiant animi dociles, teneantque fideles.

Quocirca similes Siracidis gnomas aliorum sapientum, Ben-Sira, Hebræorum, Syrorum, Arabum, quin et Philosophorum Gentilium subinde, sed parcius, nec nisi ubi lucis et nervi aliquid afferunt, citabo, idque varias ob causas: prima, quia hoc facit ad veritatis dignitatem, utpote quæ ita certa sit, ut non tantum fideles, sed et infideles ei testimonium perhibeant. Qua de causa Christus à Moyse, et a Joanne Baptista, fidelibus quidem, sed longe se inferioribus, testimonium accipere dignatus est; secunda, quod Commentarius hic ab hæreticis et infidelibus forte, qui Siracidi non credunt, legetur, ut hi saltem per Hebræos et Philosophos convicti, eidem credere condiscant; tertia, quia ratio fidei, natura gratiæ, Philosophia Theologiæ subservit et ancillatur. Cujus rei symbolo jussit Deus, filias Gentilium à Judæis bello captas, post tonsionem et lustrationem in consortium et thorum Hebræorum fidelium admitti, Deuter. 21. v. 11. Qua de causa crebro S. Hieronymus, S. Cyrillus, S. Nazianzenus, S. Basilius, S. Augustinus, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, quin et subinde S. Paulus, sententias Gentilium citant. Vide de hac re egregie disserentem S. Hieronymum, epist. 84. ad Magnum, et S. Basilium, tractatu de Utilitate ex Gentilium Libris capienda; quarta, quia Siracides ethicam non tantum supernaturalem, sed et naturalem pertractat, quam pariter pertractavit Socrates, Aristoteles, Seneca cæterique Ethici. Horum ergo gnomæ gnomis Siracidis sunt parallelæ. Adde quod Siracides hæc omnibus, non solum Judæis, sed et Gentibus conscripserit, ut patet ex prologo, et ex c. 39. v. 1, 14; quinta, quia philosophi suam ethicam et sapientiam hauserunt à Moyse et Hebræis, uti fuse demonstrat Eusebius, lib. 9. Præparat. Evangel. c. 4. et lib. 10. c. 2, Clemens Alexandrinus, lib. 1. Strom. sanctus Augustinus, l. 18. Civitat. 39. Dum ergo philosophos cito, Moysen et Hebræos cito, eo-

rumque gnomas suis assigno fontibus, ac eorum sapientiam primævis suis reddo auctoribus, quo quid æquius et justius fieri potest?

Hac etiam de causa sententiæ Siracidis à variis varie congestæ et dispositæ sunt. Nam sententiæ, quæ in Vulgata Latina habentur c. 34, in Græco Romæ correcto habentur c. 31; et quæ in Vulgata habentur c. 36. in Græco Romano habentur c. 33. Sic in sequentibus c. 32. 33. 35, etc., ordo in Vulgata plane est alius ab eo qui est in Græco Romano. Idem accidit in Proverbiis Salomonis: nam, quæ in Latina Vulgata habentur c. 30. in Græca Septuag. exstant c. 24. et ita de cæteris.

Salomonem ergo et Hebræos imitatus est non tantum noster Siracides Hebræus, sed et Gentiles Poetæ, et Philosophi ethici, tam Græci quàm Latini, quorum primi et principes fuere Phocylides et Pythagoras, qui eodem tempore floruerunt, et docuerunt in Græcia, quo Jeremias in Judæa; sed Phocylides paulo ante Pythagoram claruit; ille enim olympiade 60, hic 63, adeoque ille hujus fuit magister, teste Eusebio in Chron. Suida, Plutarcho in Vita Numæ, et Cicerone, Tuscul 4. Hos secuti, imo his coævi fuere Theognis, Simonides, Anacreon tempore Cyri; deinde Hesiodus, postea Socrates paulo ante Alexandrum Magnum, ac demum inter Romanos Cato et Seneca, qui omnes totam Ethicam, sive recte vivendi rationem paucis sententiis et carminibus conplexi sunt. Hinc Plato in Protagora scribit: *Antiquorum doctrinam nihil aliud fuisse, quàm breviloquium quoddam; idque esse viri absolute sapientis, paucis videlicet multa complecti.* Hac ratione Hippocrates composuit Aphorismos, Pythagoras quoque Symbola, et Proverbia Salomon; quo enim altior intellectus est in Angelis, eo formis paucioribus plura comprehendit et agit. Hierotheus igitur post S. Paulum S. Dionysii Doctor, et Apostolis excellentia proximus, Theologiam summulis mira profunditate conclusit, scripsitque expiatissimis mentibus atque doctissimis. Dionysius autem, et Hierothei jussu, et Timothei rogatu, universales illas summulas Hierothei in notiones singulas derivavit de Divin. nomin. cap. 2. sub fin.

Phocylides sic orditur:

Furtivam vita venerem, tædasque viriles.
Mille dolos, servaque manus à sanguine puras.
Ne male ditescas, de justis vive paratis.
Principio venerare Deum, cole deinde parentes.
Fac juste cunctis, ne te favor abstrahat ullus.
Ne spernas inopem, aut personæ deditus esto.
Judicio si quid falles, Deus ipse rependet.
Sis castus, rebusque fidem servato gerendis.
Utere mensuris (ornat modus omnia) justis, etc.

Hisce synchroni, tempore Cyri, septem Græciæ sapientes suam ethicam, suaque prudentiæ et vitæ honestæ præcepta paucis complexi sunt sententiis, quas hisce versibus expressit Ausonius:

ETHICA BIANTIS PRIENÆI.

Quænam summa boni? mens, quæ sibi conscia recti.
Pernicies homini quæ maxima? solus homo alter.
Quis dives? qui nil cupiat. Quis pauper? avarus.
Quæ dos matronæ pulcherrima? vita pudica.
Quæ casta est? de qua mentiri fama veretur.
Quod prudentis opus? cum possit, nolle nocere.
Quid stulti proprium? non posse, et velle nocere.

ETHICA PITTACI MITYLENÆI.

Loqui ignorabit, qui tacere nesciet.
Bono probari malo, quàm multis malis.
Demens superbis invidet felicibus.
Demens dolorem ridet infelicium.
Pareto legi, quisque legem sanxerit.
Plures amicos re secunda compara.
Paucos amicos rebus adversis proba.

ETHICA CLEOBULI LINDII.

Quanto plus liceat, tam libeat minus.
Fortunæ invidiæ est immeritus miser.
Felix criminibus nullus erit diu.
Ignoscas aliis multa, nihil tibi.
Parcit quisque bonis, perdere vult malos.
Majorum meritis gloria non datur.
Turpis sæpe datur fama minoribus.

ETHICA PERIANDRI CORINTHII.

Nunquam discrepat utile à decoro.
Plus est sollicitus magis beatus.
Mortem optare malum, timere pejus.
Faxis, ut libeat, quod est necesse.
Multis terribilis, caveto multos.
Si fortuna juvat, caveto tolli.
Si fortuna tonat, caveto mergi.

ETHICA SOLONIS ATHENIENSIS.

Dico tunc beatam vitam, cum peracta fata sint.
Par pari jungatur conjux; quidquid impar, dissidet.
Non erunt honores unquam fortuiti muneris.
Clam coarguas propinquum, quem palam laudaveris.
Pulchrius multo parari, quàm creari nobilem.
Certa si decreta sors est, quid cavere proderit?
Sive sint incerta cuncta, quid timere convenit?

ETHICA CHILONIS LACEDÆMONII.

Nolo minor me timeat, despiciatque major.
Vive memor mortis, ut sis memor et salutis,
Tristia cuncta exsuperans, aut animo aut amico.
Tu bene si quid facias, non meminisse fas est.
Quæ benefacta accipias, perpetuo memento.
Grata senectus homini, quæ parilis juventæ.
Illa juventa est gravior, quæ similis senectæ.

ETHICA THALETIS MILESII.

Turpe quid ausurus, te sine teste time.
Vita perit, mortis gloria non moritur.
Quod facturus eris, dicere sustuleris.
Crux est, si metuas vincere quod nequeas.
Cum vere objurgas, sic inimice juvas.
Cum falso laudas, tunc et amice noces.
Nil nimium satis est, ne sit et hoc nimium.

ETHICA PYTHAGORÆ.

Jam ut ad Pythagoram, ejusque asseclam Isocratem, exactiores ethicæ Doctores redeam, pauloque fusius agam, S. Hieron. præfat. in Proverbia: *Pythagoras*, inquit, *omnem doctrinam moralem hoc symbolo claudit: Fugare decet omni studio, ferroque et igne abscindere ab anima ignorantiam, à corpore et animo morbum, à victu luxum, à domo discordiam, à civitate seditionem, et ab omni negotio intemperantiam.* Sic Epictetus totam ethicam his duobus verbis et præceptis complexus est: *Sustine et abstine.*

Porro magis specialim singula de singulis virtutibus dicta et præcepta Pythagoræ colligit Augustinus Dathus, lib. 2. Epist. 2. ad Alexandrum Bononium : Accipe paucis ea, sane in Gentili aurea : *Immortales primum deos, sicut lege sancitum est, venerare. Cole jusjurandum : legitima serva. Parentes reverere, qui propissime illos nati sunt. Reliquorum vero quisquis virtute maxime antecedit, tibi amicum para. Comis sis in sermonibus, frugi in rebus gerendis. Noli amicum tractare molestius, si parva te ac levi affecerit injuria. Imprimis ventris, somni, crapulæ, iræ abstine. Turpe aliquid neque tecum agas, neque cum altero contrahas. Justitiam et opere complectere et verbis. Nihil temere, nihil inconsulto agas, intelligens mortis fatum cunctis mortalibus impendere. Pecunias alias servare contende, alias profundere. Quæcumque tibi vivendi sors obvenerit, eam feras æquo animo, neque graviter patiaris; sed medere adversis pro viribus. Nullius impulsu, aut agas quid, aut dicas, quod tibi ipsi non conducat. Consulta ac delibera prius quàm opus aggrediare. Ea perfice, quorum te factorum postmodum non pœniteat. Nihil prorsum geras, quod tibi exploratum non sit. Quod si te lateat, cura aliunde, ut discas quodcumque factum necessarium contigerit. Hoc namque pacto vitam vives jucundissimam. Tuere bonam valetudinem, et iis quæ corporis sunt adhibe diligentiam. Itaque et potionis ubique et exercitationum modum quemdam serva. Est autem is modus optimus, qui nihil afferet detrimenti. Ita te para, ut non delicato ac molli, sed simplici victu cultuque delecteris. Cave quidquam aggrediare quod invidiosum sit. Nec pecuniam intempestive profundas, sed neque parcus nimium atque illiberalis sis. Optima omnibus in rebus mediocritas. Ea conare, quæ tibi frugifera sunt. Et priusquam aggrediare, etiam atque etiam cogita. Neque somno indulgeas, quin prius tecum commemores trifariam diei gesta : quid egi? quid dixi? quid relictum opportunius est? Turpia agere grave sit, bona ac modesta jucundum. Hæc si sectaberis*, aiebat Pythagoras, *divinæ virtutis consequeris vestigia.* Huc spectant symbola Pythagoræ, quæ fuse recensui, et in tres classes, puta in Theologica, ethica, et politica, distribui proœmio in Prophetas Majores, canone 56; quare ea hìc non repetam.

ETHICA ISOCRATIS.

Pythagoræ suppar est Isocratis, qui Demonico aurea honeste vivendi dat præcepta, et prudentia dictamina suis subnixa rationis principiis. Sic ergo præscribit et sancit : *Primum res cole divinas, non sacrificans solum, verum etiam stans juramentis. Nam illud divitiarum signum est, hoc probitatis atque æquitatis indicium. Deum venerare, tum semper alias, tum potissimum cum civitate : ita enim videberis simul et rem facere divinam, et legibus obtemperare. Talis esto in parentes, quales in teipsum cupis esse liberos. Exercitationes corporis, eas amplectere, quæ ad bonam valetudinem tuendam, non quæ ad robur valeant; quod utique consequeris, si adhuc laborare sufficiens desinas. Neque cachinno infreni delecteris, neque sermonis audaciore petulantia; et illud quidem stultum est, hoc autem furiosum atque inane. Quæ facere turpe est, hæc tu quoque dicere indecorum puta. Ita te consuefacias, ut non difficilis, non tristis; sed cogitabundus, sed severus esse videaris : illud te contumacem et fastidiosum indicaret, hoc prudentem esse demonstrat. Decus, verecundiam, justitiam, modestiam decere te existima; his namque in rebus maxime ineuntis ætatis mores versantur. Si forte quid turpe facias, ne id confidas diutius obscurum fore : quod si alios lateas, certe tibi ipse eris conscius.*

Parentes cole. Deos metue. Amicos observa. Legibus pare. Voluptates eas tibi ascisce, quæ cum laude sunt : etenim voluptas cum honestate quidem optimum, pessimum sine illa est. Calumnias etiam falsas devita : multitudo namque et ignorat veritatem, et opinioni maxime adhærescit. Tunc probaberis maxime, si illa caveas, quæ alii si facerent, reprehendas. Si fueris discendi studiosus, multorum quoque pollebis scientia. Quæ scis, usu atque exercitatione conserva. Quæ vero ignoras, effice ac labora ut intelligas. Multum vero disciplinarum, multis existima præstare pecuniis : hæ quidem celeriter decidunt, illæ vero perpetuo ac semper durant : sola namque sapientia possessionum omnium immortalis.

Morum comitas adsit, sermonis affabilitas. Facilem te omnibus præsta. Utere autem quos optimos noveris : ita enim et bonis amicus, et improbis eris nequaquam infestus. In laboribus teipsum exerce voluntariis, quò et non voluntarios subire queas. A quibus teneri animum turpe ac flagitiosum est, eorum abstine omnium, quæstus, iræ, voluptatis, doloris. Diligentius verborum sermonumque, quàm pecuniarum tuere deposita. Decere puta tam improbis fidem non esse adhibendam, quàm habendam probis. Neminem tibi amicum compares prius, quàm investiges, quo pacto et ipse prius fuerit amicis usus; ac spera perinde eum in te fore, qualis et erga illos exstiterit. Sero amicus fias, factus autem persevera. Periclitare adversis rebus amicos : nam aurum quidem igne probamus, amicos vero in adversa fortuna cognoscimus. Optime uteris amicis, si non rogatus, sed sponte tua et deferas beneficium, et gratificeris in tempore. Amicum fac tibi, qui non modo res tuas adversas condoleat, sed etiam non invideat secundis. Absentium te amicorum memorem præsta coram præsentibus, ne et illos, cum forte absint, flaccipendere videaris.

Amictus compara, qui ornatum afferant, non qui modum excedant. Præsentium bonorum non affluentia major tibi chara sit, sed moderatus usus. Despice, qui cumulandis intendunt pecuniis, partis autem uti nesciunt. Nemini calamitatem objicias, quòd et communis fortuna sit, et futurum incognitum. Assentatores fuge, ut qui fallunt homines ac decipiunt. In primis evita compotationum conventus : sin tempus te ad illos detruserit, ante ebrietatem exurge : nam intellectus quidem vino corruptus, ejus qui aurigam perdiderit, currus similis est : ille namque temere fertur rectore orbatus, et animus turpiter labitur corrupta mente.

Moderatum sermonem tanto existima loquacitate meliorem, quanto quidem solent cætera quæ turpia sunt, pleraque luctum afferre. Loquacitas magnis habentes afficit detrimentis. Quodcumque dicturus sis, prius mente voluta : in plerisque enim menti lingua præcurrit. Duplex eligendum est in loquendo tempus : aut quibus de rebus perspicue noveris, aut quæ diu necessitas ipsa coegerit : solis enim in his sermo taciturnitati præstat, in reliquis vero satius est silere quàm loqui. In consultando fac tibi præteritas res exempla futu-

rarum. Consulta quidem tarde; perfice autem celeriter quæ videntur. Arbitrare optimum esse à diis quidem felicitatem, à nobis vero ipsis sapiens consilium.

Quem tibi socium deligis capiendi consilii, illum considera prius, quo pacto sese suis in rebus habuerit: etenim qui male res suas gesserit, nunquam recte procurabit alienas. Ex publicis muneribus labora, non ut cumulatiores divitias, sed ut majorem tibi compares gloriam: multis namque pecuniis præstabilior fama popularis. Justam potius suscipe inopiam, quàm injustas divitias: eo enim amplius pecuniis justitia antecedit, quòd hæ quidem viventibus solum conducant, illa etiam mortuis gloriam parit. Sed et pecuniarum quidem vel improbi participes sunt, at justitiæ omnino exsortes.

Existima nihil esse stabile in humanis rebus, nihil ratum: sic enim nec erit successibus lætitia effusior, nec calamitate tristitia major. Probrum magis quàm discrimen devita; metuendum namque necesse est esse et formidabilem improbis quidem vita exitum, bonis autem ignominiam. Tunc plurimum juvet te honesta sectari, cum ex his intelliges, magnas ingentesque fluere atque oriri voluptates: siquidem nequitiæ, ac libidinum voluptatumque illecebris, permultum quoque intercedit ægritudinis: at virtutis exercitatio, ac moderatio vitæ, tum veram, tum firmissimam quoque jucunditatem præstat: et illic quidem primum oblectati, magnis porro angoribus urgemur; hîc vero laboribus defuncti, incredibili afficimur voluptate.

ETHICA CATONIS.

Trita sunt Catonis de moribus carmina:

> Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
> Hic tibi præcipue pura sit mente colendus, etc.

Quis hic fuerit Cato, non disputo, an scilicet, priscus ille Censorius, an potius quis alius, qui prisci illius adinstar, morum censuram sibi arrogarit, eamque hisce versibus dictarit. Idipsum enim stylus humilior et rudior arguere videtur. Adde, quòd inter opera Censorii hi versus non exstent.

Hæc Ethnici ex solo naturæ lumine, ac proinde naturales duntaxat virtutes prosecuti, veram Dei fidem, religionem et cultum non attigerunt: cum ex adverso noster Ecclesiasticus à Spiritu sancto illustratus, imo directus, hosce omnes transgressus, veram erga Deum pietatem, fidem, spem, timorem, charitatem ubique sanciat; nec naturales duntaxat, sed et supernaturales virtutes, quibus ad Deum quàm proxime accedimus, ab eoque ad æternam felicitatem, regnumque cœleste directo tramite et cursu dirigimur, edoceat, idque succincte, et per breves gravesque gnomas et sententias, quæ facile et edisci, et mente retineri, et actionibus singulis adhiberi ac prælucere, quidque facto opus sit, commonere et commonstrare valeant. Unde Plato in Protagora scribit, antiquorum doctrinam nihil aliud fuisse, quàm breviloquium quoddam, idque esse viri absolute sapientis, paucis videlicet multa complecti.

Siracidi nostro, sive Ben-Sirach, consonat, et quasi ἀντιφώνως respondet homonymus illi Ben-Sira, qui sua morum præcepta tradit paucis sententiis Hebraicis, inchoando singulas ab alphabeti litteris ex ordine. Illas hîc subjungam, quia Siracidi lucem afferunt, brevesque sunt ac raræ.

ALPHABETUM I, ETHICUM BEN-SIRA.

Aleph. : *Ama et honora medicum, dum non indiges ejus.* Idem sancit Siracides cap. 38. v. 1. Mystice Scholiastes Hebræus Ben-Sira hoc refert ad Deum, q. d. Cole et precare Deum qui est malorum omnium archiatrus, antequam ejus auxilio tibi opus sit.

Beth : *Ben, i, filium, non filium* (hoc est, filium, qui non se gerit ut filium, puta filium procacem, rebellem et perversum) *sine ut aquæ summo remiget.* Nam sæpe remus emendat, quem non potuit paterna castigatio.

Guimel *Os, quod cecidit in sorte tua, rode,* q. d. Uxore, et sorte, quæ tibi obtigit, contentus vive.

Daleth : *Aurum tundi debet, et puer verberari.* Hoc est, ut explicat Scholiastes : *Uti aurum, si illud tundas, magis fulget : sic puer, si eum verberes, evadet melior.*

He : *Esto bonus, et manum tuam à bono ne prohibeas. Bonus*, id est, benignus, beneficus.

Vau : *Væ malo, et væ illis, qui adhærent ei.* Aut, *væ improbo, et væ vicino ejus.* Improbus enim suam culpam et pœnam vicinis afflat.

Zain : *Sparge panem tuum in superficie aquarum, et in arida; et in fine dierum invenies eum*, q. d. Esto liberalis in omnes promiscue, sive pauperes sint, sive divites; ac tandem justam mercedem à Deo accipies.

Chet : *Vidisti asinum nigrum? Neque nigrum, neque album.* Scholiastes : *Doce linguam tuam, ut dicat semper : Nescio : ne quando in responso capiaris.*

Teth : *Bene malo ne facias, et malum non continget tibi.* Simile est dogma Siracidis, cap. 12. vers. 4. 5 et 6. quod quo sensu accipiendum sit ibi aperiam.

Iod : *Manum tuam à beneficentia ne abstrahas.*

Caph : *Sponsa conscendit thalamum : sed nescit quid sibi eventurum sit*, q. d. Futura omnia incerta sunt, rerumque eventus ignorantur, etiam cum in propinquo sunt.

Lamed : *Sapientem nutu, et stultum fuste*; supple, erudi et castiga.

Mem : *Qui honorat contemnentes se, similis est asino, qui inservit ei à quo cæditur.*

Nun : *Ignis ardens comburit multos acervos frugum*, q. d. Ex parvo initio maxima oriuntur mala : sicut ex una scintilla grande incendium ; ex uno verbo aspero multa verbera et cædes, juxta illud Jacobi 3. 5. *Ecce quantus* (quantulus, quàm modicus) *ignis quam magnam sylvam incendit! Et lingua ignis est, universitas iniquitatis.*

Samech : *Senex in domo, bonum signum in domo.* Tum quia senium signum est probæ et temperantis vitæ, huic enim et à natura, et à Deo, præmii loco, datur longævitas : tum quia senes rerum usu et prudentia pollentes, docent juvenes, quæ familiæ profutura vel obfutura sunt. Senex ergo in domo, signum et causa est, quòd in domo sit bona disciplina et œconomia.

Ain : *Merces si communes habueris cum aliquo, à bono centies frustra repetes, à malo millesies.*

Phe : *Mensam appara, contentio sublata est.* Tum quia, sopita contentione, in concordiæ et amicitiæ redintegratæ symbolum instrui solet

mensa : tum quia vina et convivia animos iratos mulcent, leniunt, exhilarant, et ad concordiam alliciunt. Sic hodie videmus, per symposia multas rixas litesque sopiri.

Tsade : *Si necesse est ut contrahas accipiendo et dando, esto sors tua cum viro bono*, q. d. Negotiare cum probo, non cum improbo.

Coph : *Propinqua negotiatio comeditur à domino suo : longinqua comedit dominum suum*, q. d. Qui in locis sibi vicinis negotiantur, hi ditantur : qui in remotis, hi depauperantur. Sic Hebræi nonnulli explicant illud Proverb. 17. vers. 24 : *Oculi stultorum in finibus terræ*, q. d. Qui extremas orbis regiones obit negotiandi causa, hic stultus est.

Resch : *Amicum veterem ne abnegato*. Idem monet Siracides, cap. 9. v. 14.

Schin : *Sexaginta consiliarii si fuerint tibi, tamen consilium animæ tuæ ne deseras*. Idem consulit Siracides, cap. 37. v. 18.

Thau : *Tam liberalis sit tibi manus, quasi semper satur fueris; et non quasi modo demum satur factus, antea vero esurieris*, q. d. In dando esto benignus et liberalis, non tetricus et avarus : nihil enim ita gratiam conciliat, ut benignitas et liberalis hilaritas.

ALPHABETUM II. BEN-SIRA.

Aleph : *Animum tuum ne des tristitiæ : multos enim occidit tristitia*. Idem habet Siracides, cap. 38. v. 21.

Beth : *Bellæ mulieris specie multi pessumdati fuerunt, et robusti omnes interfecti ab ea*. Idem tradit Siracides, cap. 9. v. 9.

Guimel : *Secretum tuum revela uni è mille, licet multi fuerint, qui pacem* (hoc est, salutem, incolumitatem, bonum) *tuam quærant*.

Daleth : *Abstrahe carnem tuam à muliere gratiosa, tanquam à carne prunarum*. Quia caro ejus ignita est, ac instar prunarum te comburet, Proverb. 6. 29.

He : *Absconde oculos tuos à muliere gratiosa, ne capiaris reti ejus*.

Vau : *Væ ei, qui vadit post oculos suos, quos novit esse filios scortationum*; id est, scortationi addictos.

Zain : *Ne esto ex iis, qui raram aut densam barbam habent : nam nescis quid sit decretum*, q. d. Noli esse ex eorum numero, qui vel perverse callidi, vel plane stulti sunt. Nam, ut ait R. Aquila (quem ferunt, magistrum fuisse Aquilæ Pontifici, qui S. Script. ex Hebræo in Græcum convertit) in Gemara : *Homo rara barba, callidus est : densa barba, stultus*.

Chet : *Chari sunt cuivis homini mares : sed væ patri feminarum*. Filiæ enim sunt continua sollicitudo, ac non raro dedecus et probrum parentum : unde sequitur :

Teth : *Thesaurus vanus est filia patri suo, cui dum metuit, noctu non dormit*. Idem dicit Siracides, cap. 42. 9.

Iod : *Dormit* (dormiens) *non dormit custos puellæ parvulæ : forsan in adolescentia sua decipietur, et adultior facta scortabitur*. Idem habet Siracides, cap. 42. 10.

Caph : *Cum nupta erit filia, tu anxius eris de ea valde, dicens : Forte liberos habebit, forte non habebit : et cum senuerit, ne forte veneficia exerceat*. Omnia hæc explicant τὸ *væ patri feminarum*, littera *Chet*.

Lamed : *Ne dormias in juventute tua, et in senectute tua ne ducas vetulam : nam uxor vetula debilitabit vires tuas, etiamsi fueris juvenis : uxor autem virgo addet tibi vires et robur*. Exemplum est in Davide sene, quem calefaciebat Abisag Sunamitis, 3. Reg. 1. 3.

Mem : *Aquæ mulieris, quæ virgo juvenis est, dulces sunt, et augent vires : sed aquæ mulieris vetulæ, amaræ sunt ut absinthium, et debilitant vires : ut cisterna, quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit*. Vide Prov. 5. v. 15.

Nun : *Excute teipsum à muliere mala, quæ lingua sua in te dominatur : mulier enim mala similis est canibus rabidis; cui ideo fores clausæ sunt, licet verba mollia proferat ore suo, cum respondet*.

Samech : *Scriba docens alios ducat virginem, et ne ducat eam quæ maritum habuit : nam aquæ virginis tibi soli erunt; aquas vero ejus quæ maritum habuit, antea alius præter te hausit*. Prov. 5. 17.

Ain : *Oculos tuos absconde à muliere vidua, et ne concupiscas pulchritudinem ejus corde tuo : quia filii ejus, filii scortationum sunt*; non quia ex scorto nati, sed quia scortationi addicti : nam patrem non habentes, et matrem non curantes, suæ concupiscentiæ libere indulgent.

Phe : *Averte faciem tuam à sociis malis; ne habeto cum eis iter : cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris reti ipsorum*. Sumpsit hoc ex Proverb. 1. 15. et c. 3. 26.

Tsade : *Reconde, fili mi, opes tuas in vita tua, et absconde illas : et heredibus tuis usque ad diem mortis tuæ ne dederis illas*. Ut hæredes pendeant à te, non tu ab illis; ne habitis tuis opibus te spernant, et egere sinant, uti multis contigit.

Coph : *Compara tibi opes, et uxorem bonam Dei timentem : multos quoque filios procreato, etiamsi centum fuerint*. Quia si boni fuerint, et probe educati, non erunt multi, licet centum fuerint.

Resch : *Procul recede à vicinis malis, ut ne annumereris societati eorum : nam pedes eorum ad malum currunt, et properant effundere sanguinem. Nihilominus misereat te vicinorum tuorum, licet mali sint; et da illis de cibo tuo : quia eo tempore, quo ad judicium stabis, pro te testimonium dicent*.

Schin : *Audi, mi domine, sermones meos, et inclina aurem tuam ad verba mea. Supersede, mi domine, litigare cum vicinis tuis : et si animadverteris in sociis tuis rem malam, ne profer infamiam ipsorum lingua tua*.

Thau : *Compara tibi aureos nummos et quaslibet opes; et ne indica uxori tuæ ubi sint, licet ipsa bona sit* : bonitate, scilicet, Judaica : nam Christianus conjunx conjugi fideli non tantum opes, sed et liberos ac seipsum credit.

His adde duas alias ejusdem Ben-Sira.

Ne te cruciet ærumna diei crastini : quia nescis quid paritura sit dies. Sumpsit id ex Proverb. 27. 1. Idemque docet Christus Matth. 6. 34.

Dies brevis, et opus multum. Cui simile est illud Hippocratis initio Aphorismorum de arte medendi : *Vita brevis, ars longa, occasio præceps, judicium incertum, experientia periculosa*. Et illud R. Simonis in lib. Avoth. : *Dies brevis, et opus multum, et operarii pigri, et merces copiosa, et paterfamilias urget*. Et illud Salomonis Eccles. 9. 10 : *Quodcumque facere potest manus*

tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas, q. d. VIVE ÆTERNITATI, non inferæ et miseræ, sed superæ et beatæ; quia modicus labor exigui et irrevocabilis temporis magnum et æternum tibi pariet præmium. Plures sententias conscripsit Ben-Sira, sed vix invenientur hebraice; eas manuscriptas reperi in vetusto codice bibliothecæ Vaticanæ. Forte eas latine redditas attexam fini Ecclesiastici, si Commentarium videro non nimium excrescere.

ETHICA CHRISTI, PAULI ET APOSTOLORUM.

Siracidem, et Ben-Sira, æque ac Salomonem, secuti sunt Apostoli, et viri Apostolici, imo Christus Dominus, qui totam Ethicam Christianam paucis sententiis complexus est, quas recenset S. Matthæus tribus Evangelii sui capitibus, puta c. 5. 6 et 7. Christum Dominum imitatus S. Paulus, officia Christiani hominis recensens, ea uno cap. 12. ad Romanos comprehendit, æque ac S. Petrus, Jacobus, Joannes eadem una eaque brevi epistola percensent. Paulum et Apostolos æmulatus S. Basilius, paucis gnomis ideam vitæ Christianæ sanctæ et perfectæ describit epistola ad Canonicam, quæ habetur pag. 337.

At S. Gregor. Nazianz. paucis distichis et monostichis, quæ habentur in fine operum ejus, omnia vitæ honestæ præcepta concludit. Monosticha, quia breviora sunt, hîc appono. Sic ergo se habet hoc ejus vitæ Christianæ alphabetum.

ALPHABETUM ETHICÆ S. GREGORII NAZIANZ.

Agendorum initium sit et finis, Deus.
Beata lucra vitæ, quotidie mori.
Cognoscere hominum facta egregiorum stude.
Durum est egere; pejus ditem esse improbe.
Eris si beneficus, imitaberis Deum.
Fac sis benignus, ut benignum habeas Deum.
Geras cave carni morem, sed eam doma.
Habenis retine iram, ne te occupet furor.
Inhibeto visum; quædam linguæ norma sit.
Clavem auribus obde; risum lascivum fuge.
Lucerna sit ratio vitæ tibi totius.
Missam fac opinionem, remque amplectere.
Noscenda cuncta putato; sed quæ fas, age.
Omnem exhibe hospiti honorem, cum hospes ipse sis.
Procella timeri cursu debet prospero.
Quæcumque dat Deus, animo grato accipe.
Virga justi potior est, quam honos mali.
Sapientum mihi fores, non locupletum tere.
Tibine pusillum est, unde quid ingens provenit?
Vir magnus esse potes, frenans petulantiam.
Probe tibi cave; alterius lapsum haud riseris.
Gratum invideri; at invidere, ingens probrum.
Præstat animum, quam cetera offerri Deo.
O quam beatus, hæc quisquis servaverit!

ETHICA S. BASILII.

Studiose operam dato, ut omnium novissimus sis, ac servus omnium, quando ista una ratione veram tibi ac solidam gloriam paries, non autem illam vanam cassamque. Aures assidue ad audienda ea quæ imperentur attentas habeto: itemque manus ad ea quæ jussa sint exequenda expromptas. Sit tibi taciturnitas in ore, circumspectio in corde. Futiles, qui habeantur, sermones tu magnopere ne attendito: sed, si quæ ex divinis litteris ad salutem animæ pertinentia memorare audieris, tum vero ad ea audienda doceto te intellectu esse et scientia præditum. Acerba gustatu tibi ea sunto, quæcumque de mundanis rebus memorentur: contraque favis mellis assimila, quæ à pietatis colentibus viris narrentur. Enitere porro ut eos imitere qui, ut animi sui sedatas affectiones componerent, priores te in eo vitæ genere elaboraverunt: neque exspectes, dum singula doceare. Studeto ut majorum virtutum compos efficiare; neque minores tamen negligito. Nullum omnino sit erratum, quod parvi pendas, quamvis illud tenuissima bestiola minutius sit, potiusque eo magis sedulo contende ut per pœnitentiam illud emendes. Et inferius: *Nolito alienorum te erratorum judicem constituere. Ab hominibus tibi majore aliqua propinquitate conjunctis abditor quantum potes, atque in Dei conspectum te frequentissime dato. Egressus es è cella tua? Ibi continentiam reliquisti, in mundum introspexisti. Difficilibus ac morosis senibus aures libenter præbeto, qui proverbiorum sententiis adolescentes ad recta studia exhortantur. Omni custodia serva cor tuum. Aures tuas cave, ne quibusvis garrientibus aperias, neque temere nugantibus respondeas. Cave curiosus sis: aspectionem, auditionem, locutionem, responsionem, omnia ista utilitate metitor. Interrogatus de re aliqua, gravi ac submissa voce responde. Ad orationem quotiescumque vocaris, libenter succinat os tuum; in eaque permaneto, donec canoni satisfeceris; magnamque jacturam te facere arbitreris, si ante inde discesseris: siquidem ea cœli quasi imago est quædam. In ministeriis pro communi re fratrum, ad laborem corporis, verborum quoque lenitatem adhibeas, ut ii, quibus ministras, charitatem te habere erga illos intelligant. Ne patiare, ut quæ propria muneris tui sunt, ea alius faciat. Assignato tibi ministerio cum modestia fungitor sedulitateque, perinde ac si Christo ipsi ministrares. Opta ut sis de numero paucorum: violentorum est enim regnum cœlorum, et violenti rapiunt illud. Noli in eo properare, ut fratribus præsis, ne alienorum peccatorum onere cervices aggraves tuas. Quæ singulis diebus feceris, ea vespere tecum ipse commemora, studioseque operam dato ut melior in dies evadas. Processum in virtutibus facito, ut hoc modo Angelis efficiare propinquior. Intra cellam tuam te contineto, ibique continenter Deum laudato, et Cherubim imitator.* Hæc S. Basil. Ascetarum princeps, tract. de Abdicatione.

ETHICA S. AMBROSII.

S. Ambrosius serm. 58: *Christianus*, inquit, *dicitur, qui castitatem diligit, ebrietatem fugit, superbiam detestatur, invidiam velut venenum diaboli respuit. Ille vere bonus Christianus est, qui furtum non facit, falsum testimonium non dicit; qui non mentitur; qui adulterium non committit; qui ad Ecclesiam frequentius venit; qui de fructibus suis non gustat, nisi prius ex ipsis Deo aliquid offerat; qui decimas Deo annis singulis erogandas pauperibus reddit; qui sacerdotibus suis honorem impendit; qui omnem hominem, sicut seipsum, diligit; qui nullum hominem odio habet. Ille vero non solum bonus Christianus est, sed et ipse Christus in illo habitat, qui stateras dolosas, et mensuras duplices, velut gladium dia-*

boli, pertimescit. Ille bonus Christianus est, qui, quando ad Ecclesiam venit, et oblationem quæ altari debetur, exhibet; et pauperibus, secundum quod vires habet, aut argentum, aut buccellam porrigit; qui peregrinos in domum suam recipit; qui hospitum pedes lavat; qui non solum lites non excitat, sed etiam discordes ad concordiam revocat; qui majoribus et parentibus honorem, et veræ charitatis amorem impendit; qui et ipse caste vivit, et filios suos vel vicinos ut caste et sobrie vivant, et verbis admonet, et exemplis docet. Ille bonus est Christianus, qui quoties Sanctorum solemnitates veniunt, ut securius communicet, castitatem cum propria uxore, etiam plures dies, ante custodit; sicque sincera conscientia ad altare Domini casto corpore et mundo corde præsumit accedere; qui Symbolum et orationem Dominicam memoriter tenet, et filios vel filias, ut et ipsi memoriter teneant, fideliter docet. Ethicam fusiorem, eamque plenam et exactam conscripsit S. Ambros. lib. de Officiis.

ETHICA S. AUGUSTINI.

Sanctus Augustinus de Vita Christiana, t. 9. cap. 14 : *Christianus*, ait, *ille est, qui omnibus misericordiam facit; qui omnino non movetur injuria; qui opprimi pauperem, se præsente, non patitur; qui miseris subvenit; qui indigentibus succurrit; qui cum mærentibus mæret; qui dolorem alterius, sicut proprium, sentit; qui ad fletum fletibus alienis provocatur; cujus omnibus communis est domus; cujus janua nemini clauditur; cujus mensam pauper nullus ignorat; cujus donum panis cunctis offertur; cujus bonum omnes norunt; à quo nemo sentit injuriam; qui Deo diu noctuque deservit; qui ejus præcepta indesinenter meditatur et cogitat; qui pauper mundo efficitur, ut Deo locuples fiat; qui inter homines habetur inglorius, ut coram Deo et Angelis ejus gloriosus appareat; qui in corde suo nihil videtur habere simulatum vel fictum; cujus simplex et immaculata est anima; cujus conscientia fidelis et pura est; cujus tota mens in Deo est; cujus omnis spes in Christo est; qui cœlestia potius quam terrena desiderat; qui humana spernit, ut possit habere divina.*

Porro Ethicam particularem, et singulis hominum statibus adæquatam, minutim, solerter, acute et eleganter conscripsit S. Hieron. in variis epistolis. Officia virginis aureis gnomis descripsit epist. ad Eustochium, et ad Demetriadem : conjugis, epist. ad Celantiam : viduæ, epist. ad Furiam, et ad Salvinam : Clerici et Sacerdotis, epist. ad Nepotianum : monachi, epist. 1. ad Heliodorum, et 4. ad Rusticum, et 13. ad Paulinum : pueri et adolescentis epist. 7. ad Lætam, et 12. ad Gaudentium. Denique S. Ephrem tomo 1. tract. de Recta vivendi ratione, sententiis 91. et tract. de Vita spiritali, sententiis 96. omnem vitæ Evangelicæ Ethicam complectitur. Idem tract. de Timore, et de Beatitudinibus, angelicis gnomis perpaucis, omnem vitæ perfectæ normam ad vivum repræsentat. Gnomas Ethicas S. Athanasii vide tract. de Virgin. et Exhort. ad Monachos.

ETHICA S. GREGORII, ROMANI PONTIFICIS.

Sanctus Gregor. lib. 10. Moral. cap. 16 : *Sapientia*, inquit, *justorum est, nil per ostentationem fingere; sensum verbis aperire; vera, ut sunt, diligere; falsa devitare; bona gratis exhibere, mala libentius tolerare quàm facere; nullam injuriæ ultionem quærere; pro veritate contumeliam lucrum putare.* Et mox : *Mentem verbis ostendere; nil callida machinatione simulare; nullis injuriis contumelias reddere; pro maledicentibus orare; paupertatem quærere; possessa relinquere; rapienti non resistere; percutienti maxillam, alteram præbere.* Et cap. 17 : *Electus quisque, etc., honorari metuit, despici non refugit, corpus continentia afficit, sola in animo dilectione pinguescit, mentem semper ad patientiam præparat, et erectus pro justitia de perceptis contumeliis exsultat; afflictis ex corde compatitur; de bonorum prosperitatibus, quasi de propriis lætatur; sacri verbi pabula in mente sollicitus ruminat; et inquisitus quodlibet, eloqui dupliciter ignorat.*

Ethicam S. Bernardi vide in Formula vitæ, et libro de Modo bene vivendi, ad sororem virginem : qui libri utilissima vitæ honestæ continent documenta : sed non videntur esse S. Bernardi; tum quia stylo ab eo discrepant, tum quia S. Bernardus unicam habuit sororem, eamque conjugatam, non virginem, uti recte advertit Bellarm. lib. de Script. Ecclesias. in S. Bernardo.

ETHICA S. THOMÆ AQUINATIS.

Angelici Doctoris Angelicæ gnomæ Ethicæ sunt hæ : Paupertas juncta impatientiæ est sumptus sine lucro. Religiosus orationis spiritu destitutus, similis est militi gladio carenti et inermi. Religiosus solus incedens est dæmon solitarius. Capere nequeo, qua ratione existens in peccato mortali possit ridere et lætari. Item, qua ratione Religiosus possit aliud, quàm Deum cogitare : unitus enim Deo, despicit omnia, quæ Deo minora sunt : Passio Christi est instar radii et caloris solaris, qui licet creatus sit in utilitatem omnium, non tamen prodest omnibus. Rogatus, cur adeo fugeret feminas, cum ex matre femina natus esset, respondit : Ideo fugio omnes, quia ex una prognatus sum. Rogatus, quibus signis colligi possit, quempiam profecisse in vita spiritali, esseque perfectum, respondit : Duobus. Priore, si abstineat à verbis jocosis et otiosis. Posteriore, si se despici non ægre sed patienter ferat, imo gaudeat : si enim doleat se contemni, scito eum non esse perfectum, etiamsi miracula patret; quia caret vero virtutis et sanctitatis fundamento, quod est humilitas. Moriens rogatus, num qua re indigeret, respondit : Nulla, quia brevi habebo omnia, inquit, potiarque summo omnique bono. A sorore interpellatus, primo, quomodo salvari posset respondit : Volendo, si, scilicet, salvari velis efficaciter : hæc enim voluntas efficax finis, puta salutis, impellet te ut media omnia ad eam necessaria ultro capessas. Secundo, quid maxime in hac vita desideraret, respondit : Bene mori. Tertio, quid esset paradisus, respondit : Id sciri nequit, donec quis reipsa meritis suis illum consequatur, ejusque bona ineffabilia actu gustet et sapiat. A monachis rogatus, quomodo hæc vita sine errore et lapsu transigi posset, respondit : Si in qualibet actione quis ita agat, ut rationem reddere possit, cur eam faciat : sic enim non sinet se transversum agi à cupiditate, passione, casu, aliave re,

quæ eum in errorem inducat. Rogatus, cur per triennium, navans operam Alberto Magno, tacuisset, respondit : Quia necdum didiceram bene loqui coram Alberto. Otium est hamus diaboli, per quem omnis esca et illecebra sapit. Si vis evadere doctus, unum duntaxat lege librum. Hæc Apophthegmata Ethica S. Thomæ Aquinati assignant, tum alii, tum Ferdin. Castiglius in Historiam S. Dominici, p. 1. lib. 3. cap. 37.

ETHICA S. BONAVENTURÆ.

S. Bonaventura in Opusculis tom. 2. sub initium, epistolam scripsit, continentem 25. memorialia Ethica. Primum est, spem tuam totam fige in Domino, ut de omnibus hujus mundi consolationibus penitus desperes. Secundum, emunda cor ab omnibus vitiis et concupiscentiis, quoad potes. Tertium, dissolve omnem colligationem extrinsecam, ut sana et pura mente possis Deo colligari. Quartum, omnes tribulationes patienter, imo hilariter feras, ut solum in Christi passionibus delecteris. Quintum, de nulla re vel creatura conqueraris, memor te Creatorem tuum offendisse. Sextum, despice te, et opta ab aliis despici ; cæteros vero honora. Septimum, fuge seculi honores, favores et auras vanæ gloriæ, quasi mortiferas pestes. Octavum, humilia te, ac omnium te servum effice et reputa, ut sequaris Christum, qui, cum esset Deus, formam servi propter te assumpsit. Nonum, nulli rei te implices, ubi non invenis animæ tuæ lucrum. Decimum, custodi sensus et linguam, ut nihil velis sentire, audire vel dicere, nisi quod utile est animæ tuæ. Undecimum, sectare sanctam solitudinem, ut vaces orationi. Duodecimum, divinum officium tam devote et reverenter persolve, ac si inter Angelos coram Deo consisteres. Decimum tertium, summe venerare B. Virginem. Decimum quartum, fuge consortia virginum et mulierum. Decimum quintum, fuge acediam et tristitiam, ut serenus semper et tranquillus existas ; ideoque nulli resistas, vel contradicas, nisi Dei honor, vel salus animæ tuæ id exposcat. Decimum sextum, in omnibus conforma te voluntati Dei : omnia te ædificent, nulla re offendaris. Decimum septimum, omni custodia custodi cor tuum. Decimum octavum, esto beneficus in omnes, ut Deum imiteris. Decimum nonum, continue mentem habeas ordinatam cum Deo, ut omnia opera tua, licet humilia, tanto facias charitatis fervore, ac si ea Christo corporaliter exhiberes. Vigesimum, obedito, non solum superioribus, sed et æqualibus et inferioribus, ut semper studeas alterius facere voluntatem : nullum offendas ; nulli obmurmures, vel detrahas, nullique murmurandi vel detrahendi fias occasio. Vigesimum primum, virtutes, gratias, consolationes, æque ac tentationes et tribulationes celato, nec revelato nisi Patri spiritali, vel speciali ac probato amico, ut ejus consilium vel auxilium exquiras. Vigesimum secundum, Deum semper et ubique in memoria menteque habeto, cogitans te in ejus præsentia versari, ab eoque aspici, ut eum timeas et ames. Vigesimum tertium, esto vigil, ut diaboli laqueos prævideas et caveas. Vigesimum quartum, quotidie conscientiam examina, et errata humiliter confitere, ut puritatem animæ conserves vel recuperes, fugiendo omnes peccandi occasiones, memor mortis, judicii, cœli et inferni. Vigesimum quintum, cum hæc omnia feceris, te servum inutilem et peccatorem recognosce.

CAPUT VI.

Stylus.

Stylus Ecclesiastici, tam Auctoris quàm interpretis, Græci æque ac Latini, planus est, simplex, candidus, non involutus, non fucatus, non ornatus. Quare in Interprete Latino, veritati et simplicitati studenti, phrasis neglecta subinde est incultior et inelegantior, adeo ut barbarismos et solœcismos admittat. Idem videre est in Latina versione novi Testamenti, et Psalmorum, quam emendans S. Hier. tantum detulit venerandæ antiquitati, ut phrasim hanc mutare, et Latiniorem reddere sibi religioni duxerit : quare eam intactam reliquit, malens canæ veritati et versioni, quàm proprietati sermonis, et candori orationis curam tempusque impendere : sententiarum enim gravitas verborum lenocinia respuit. Idem fecit subinde in propria versione, qua Scripturam Hebraicam in Latinum convertit. Audi illum in c. 40. Ezech. *Illud sæpius monuisse sufficiat, nosse me, cubitum, et cubita, neutrali appellari genere ; sed pro simplicitate et facilitate intelligentiæ, vulgique consuetudine, ponere et genere masculino. Non enim curæ nobis est, vitare sermonum vitia, sed Scripturæ sanctæ obscuritatem quibuscumque verbis disserere.* Idem in c. 47. *Quod cubitos genere masculino, et non neutrali cubita dicimus, juxta regulam Grammaticorum, non ignorantia id facimus, sed consuetudine, propter simplices quosque et indoctos, quorum in congregatione Ecclesiæ major est numerus.* Idem fuit sensus cæterorum Patrum. S. Aug. lib. 4. de Doctrina Christiana c. 11. *Bonorum*, ait, *ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba.* Et S. Prosper l. 3. de Vita contempl. cap. 34. *Mihi*, ait, *pudori non est disputatio mea, quæ forte probatur in rebus, si aliquos verborum inanium sectatores horrore incomptæ orationis offendat ; cum sententiarum vivacitatem sermo ex industria cultus enervet, et totam vim dictionum splendor elaboratus evacuet, etc. Prudentibus viris non placent phalerata, sed fortia : quando non res pro verbis, sed pro rebus enuntiandis verba sunt instituta.* Idem dicat interpres : interpretem ago, non oratorem : interpretem, inquam, S. Script. quæ gravior est, quàm ut flosculis ornatæ orationis comi velit. Hic enim verum est illud Horatii :

> Ornari res ipsa vetat, contenta doceri.

Et illud Satyrici satyra 5.

> Non equidem hoc studio, bullatis ut mihi nugis
> Pagina turgescat, dare pondus idonea sumo.

Et Cicero *indisertam mavult sapientiam, quàm stultam loquacitatem*, ait Joannes Picus, Comes Mirandulæ, Epist. ad Hermolaum. Quocirca S. Gregor. præfatione in Job epist. ad Leandrum, in fine protestatur, se simplici facilique stylo usurum, ut S. Script. quam explicat, quæ illo gaudet, imitetur. *Quæso*, inquit, *ut hujus operis dicta percurrens, in his verborum folia non re-*

quiras : quia per sacra eloquia ab eorum tractatoribus infructuosæ loquacitatis levitas studiose compescitur, dum in templo Dei nemus plantari prohibetur. Et cuncti procul dubio scimus quia, quoties in foliis male lætæ segetis culmi proficiunt, minori plenitudine spicarum grana turgescunt. Unde et ipsam loquendi artem, quam magisteria disciplinæ exterioris insinuant, servare despexi. Nam sicut hujus quoque epistolæ tenor enuntiat, non metacismi collisionem fugio ; non barbarismi confusionem devito; situs, motusque et præpositionum casus servare contemno : quia indignum vehementer existimo, ut verba cœlestis oraculi restringam sub regulis Donati. Neque vero hæc ab aliis interpretibus in Scripturæ sacræ auctoritate servata sunt : ex qua, nimirum, quia nostra expositio oritur, dignum profecto est ut quasi edita soboles speciem suæ matris imitetur. B. Petrus Chrysolog. serm. 18: *Qui maturitatis,* ait, *fructum quærit, despicit amœna camporum ; violæ siquidem, lilia, rosæ, narcissus, grati flores, sed gratior panis : et quod est odor naribus, hoc est auribus sermonis ornatus. Quod ergo panis confert hominum vitæ, hoc scientia dat hominum saluti.*

Insuper Interpres Ecclesiastici, quia vetustus, vetustas usurpat phrases, nomina et verba suo seculo usitata, jam vero antiquata et obsoleta : quæ altera est causa cur versio ejus nobis videatur incultior et illatinior, cum suo seculo habita fuerit culta et Latina : quæque enim ætas, et quodque seculum suam habuit latinitatem, suum stylum, suam elegantiam, dictiones et phrases sibi proprias quæ à sequenti seculo novum quid parturiente fastiditæ, visæ sunt minus Latinæ et inelegantes. Verum enim est illud M. Varronis lib. 4. de Lingua Latina : *Vetustas non pauca depravat, multa tollit. Quem puerum vidisti formosum, hunc vides deformem in senecta. Tertium seculum non videt eum hominem, quem vidit primum.* Et illud Horatii, Epist. de arte Poetica :

> Ut sylvæ foliis pronos mutantur in annos,
> Prima cadunt; ita verborum vetus interit ætas,
> Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.

Et mox:

> Multa renascentur, quæ nunc cecidere, cadentque;
> Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
> Quem penes arbitrium est, et vis, et norma loquendi.

Rursum, unum idemque vocabulum volvente seculo, volvitur, mutatque significationem, ut aliud priore ævo, aliud posteriore significet. Hinc Interpres Ecclesiastici, æque ac Sapientiæ, voces nonnullas in peculiari significato usurpat. Sic primo, *traductionem* vocat correptionem aut punitionem; secundo, *allocutionem* vocat consolationem; tertio, *honestas*, id est, opes et divitiæ : *honestare*, id est, ditare ; quarto, *infrunitus*, id est, impudens et inexplebilis ; quinto, *replere*, id est, plenum afferre : *implere*, id est, accumulare ; sexto, *generatio*, id est, fructus aut proventus in agro aut vinea geniti ; septimo, *scandalizari*, id est, offendere, impingere, ruere ; octavo, *indoctus*, id est, insipiens ; nono, *certari*, id est, certare, contendere ; decimo, *nequitia* vel *malitia*, id est, afflictio ; undecimo, *fœnerari*, id est, mutuare ; duodecimo, *monstra*, id est, prodigia ; decimo tertio, *implanatus*, id est, deceptus ; decimo quarto, *natio*, id est, progenies et res natæ in mundo, etiam animalia, et herbæ ac plantæ ; decimo quinto, *sensus*, id est, prudentia ; decimo sexto, *tabitudo* id est, tabes, corruptio ; decimo septimo, *reverentia*, id est, pudor, confusio : *revereri*, id est, confundi, pudore affici ; decimo octavo, *obductio*, id est, tentatio, calamitas, ærumna, qua totus homo quasi obducitur et obnubilatur, ait Hesychius ; decimo nono, *mulieres viratas* vocat viriles, puta viragines; vigesimo, *pessimare*, id est, pessime tractare, affligere ; vigesimo primo, *continens*, id est, compos, vel particeps ; vigesimo secundo, *defunctio*, id est, mors, qua vita defungimur ; vigesimo tertio, *incredibilis*, id est, incredulus, diffidens ; vigesimo quarto, *illius*, id est, suus ; vigesimo quinto, *placor*, id est, placabilitas, favor; græce, εὐδοκία; vigesimo sexto, *homo acharis*, id est, sine gratia, vocatur homo insulsus, insipidus, ineptus. Denique Franciscus Lucas in Notis ad Eccles. censet Interpretem Latinum Ecclesiastici fuisse hominem natione Græcum, ideoque græcizare, et phrasibus minus Latinis uti. Idem de Interprete Latino Novi Testamenti, et Psalmorum autumant nonnulli.

CANONES QUI FACEM PRÆFERANT

ECCLESIASTICO,

CÆTERISQUE LIBRIS SAPIENTIALIBUS.

PRIMUS : Hic liber moralia tradit præcepta, honeste recteque vivendi; non tamen omnia obligant sub peccato, ut qui contrarium agit, mox peccet in Deum; nonnulla enim ad propriam duntaxat utilitatem et commodum, ac præsertim ad tranquillam et commodam vitam, referuntur. Tale est illud cap. 8. 1 : *Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius;* et v. 2 : *Non contendas cum viro locuplete, ne forte contra te constituat litem tibi;* et v. 4 : *Non litiges cum homine linguato, et non strues in ignem illius ligna;* et v. 5 : *Ne communices homini indocto, ne male de progenie tua loquatur.*

SECUNDUS : Operæ pretium est studioso, præsertim Doctori et Concionatori, notare hic locos communes et succulentos passim occurrentes, et fuse pertractatos de singulis virtutibus et vitiis contrariis, ut de amicitia, fidelitate, castitate, vindicta, etc., quos proinde in argumento cujusque capitis, per versus sigillatim indicabo et prænotabo.

TERTIUS : Siracides valde imitatur Salomonem, præsertim ejus Parabolas sive Proverbia, tum quoad rem, tum quoad verba, ut patebit ex parallelis utriusque, quæ post Canones subjiciam.

QUARTUS : Interpres Latinus hic admodum græcizat; forte et ipse fuit Græcus, nec latine admodum peritus. Ergo vis vocis Græcæ, et subinde Hebrææ (quantum eam ex aliis Script. locis rimari et conjectare licet; nam Ecclesiasticus jam hebraice non exstat), hic accurate perpendenda est et examinanda. Hinc disces quanta sit cognitionis linguæ Græcæ et Hebraicæ utilitas, quantique intersit fontes Hebræos et Græcos in Script. scrutari, atque ex illis genuina S. Script. sensa mentemque rimari et interpretari : qua de re vide S. Augustinum, lib. 2. Doctrinæ Christianæ, c. 11.

QUINTUS : Sapientia hic, uti et Proverb. 8. et Sapient. 7, generatim sumitur, prout competit creatæ et increatæ; ac maxime significat practicam ethicam Sanctorum, puta judicia et dictamina prudentiæ practica de obediendo Deo, Deique legi, illiusque exsecutione, timore et amore; hæc enim sapientia practica est cognitio Dei, et ultimi finis ac mediorum, puta legum eò ducentium, eorumdemque pius affectus, amor et desiderium. Hinc sapientia copiæ causa, nunc vocatur intellectus, nunc prudentia, nunc disciplina, nunc doctrina, nunc scientia, nunc astutia, nunc correptio, nunc eruditio : quæ omnia in re idem sunt et significant, licet ethymo, connotatione, propria et præcisa notatione et significatione differant, ut patet etymon cujusque intuenti.

SEXTUS : Sæpissime, more Hebræo, hic subticetur verbum *est*, aut *sunt*. Rursum multa alia subticentur, ac sæpe ipse finis et scopus sententiæ. Sic Proverb. 20. 12. dicit Salomon : *Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque.* At quorsum ? Subaudi et supple : Domino ergo factori utriusque gratiæ agendæ sunt, et utrisque utendum ad Dei honorem et beneplacitum, quia ipse est oculus lucidissimus, qui omnia videt; et auris acutissima, quæ omnia audit. Et Proverbiorum 22. 2 : *Dives et pauper obviaverunt sibi; utriusque operator est Dominus.* Subaudi et infer : ergo, cum sint pares creatione, licet dispares opibus; nec diviti superbiendum est in iis, nec pauperi mœrendum in earum defectu; sed quisque sua sorte contentus alteri adminiculetur, et Deo serviat; tum quia Deus has sortes ita dispertire voluit ad hoc, ut mutuis auxiliis et officiis hæc vita contineretur; non enim voluit omnes esse divites; sic enim nemo vellet laborare, agros colere, etc., nec vicissim voluit omnes esse pauperes, quia hac ratione non possent sese alere; tum quia tam paupertas donum Dei est, quàm sunt divitiæ; nam sicut Deus divitibus dat divitias ad charitatis et eleemosynæ, ita pauperibus dat pauperiem ad laboris et patientiæ materiam, exercitium et meritum, cum gratia utrique proportionata.

SEPTIMUS : Gnomæ et Proverbia non significant quid semper fiat, sed quid plerumque; subinde etiam eventum duntaxat, licet infrequentem et rarum. Sic c. 27. 28. dicitur : *Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet; et qui foveam fodit, incidet in eam;* et versu 32 : *Laqueo peribunt, qui casu delectantur alieno;* et c. 12. 18 : *In oculis suis lacrymatur inimicus, et quasi adjuvans suffodiet plantas tuas;* et Eccli. 10. 20 : *In cogitatione tua regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti; quia et aves cœli portabunt vocem tuam; et qui habet pennas, annuntiabit sententiam.*

OCTAVUS : Bona temporalia, quæ promittuntur hic sapientibus et probe viventibus, proprie spectant ad Judæos et Vetus Testamentum; bona vero spiritualia ad Christianos, et Novum Testamentum.

NONUS : Est hic congeries sententiarum de qualibet re agibili, quibus qualibet occasione, loco et tempore utamur contra occurrentia vitia, eorumque pericula et tentationes, ut iis actiones metiamur, et dirigamus secundùm

præscriptum quarumlibet virtutum. Quare non est hîc quærendus earum ordo et connexio; promiscue enim ponuntur, ut gnomæ, uti ostendi cap. 5. Sæpe tamen Siracides de eadem virtute, aut vitio plures sententias congerit, ejusque varias species, modos, fructus recenset; ac subinde subjicit ejus contraria, ut eam per illorum antithesin illustret : quo facto, non raro transit ad id quod ei vicinum est et affine. Sic cap. 1. agit de sapientia; mox v. 11. transit ad timorem Dei, sapientiæ affinem. Sic c. 6. agit de amicitia vera et falsa; ac vers. 18. transit ad sapientiam, quæ veræ amicitiæ est conciliatrix. Sic cap. 7. agit de pietate debita Deo; ac mox transit ad pietatem debitam Sacerdotibus, parentibus, filiis, amicis, potentibus, afflictis, infirmis et mortuis.

Decimus : Varia hîc traduntur præceptorum et monitorum genera, quædam ethica et privati hominis, quædam œconomica, alia politica, alia denique Theologica. Rursum quædam didascalica et doctrinalia, nonnulla consolatoria, alia parænetica et exhortatoria.

Undecimus : Crebræ sunt antitheses inter sapientem et stultum; sapientem enim vocat Ethicum practicum : ex adverso stultum indigitat hujus Ethices ignarum, pravum et perversum. Sapiens ergo est vir probus; stultus est improbus. Per sapientiam enim hîc ethica et practica, puta bonitas et virtus, intelligitur. Unde Prov. 1. 1. et c. 7. v. ult. sapientiæ opponitur malitia.

Duodecimus : Conjunctio *et* sæpe idem est quod *sic* vel *sicut*; similia enim connectit; ideoque quasi comparationis nota ea inter se confert et comparat, ut c. 19. 26: *Ex visu cognoscitur vir; et* (id est, *sic*) *qui pungit cor, profert sensum*, c. 21 29 : *In ore fatuorum cor illorum; et* (id est, *sic ex adverso*) *in corde sapientum os illorum*. Prov. 25. 3 : *Cœlum sursum, et terra deorsum; et* (id est, *sic*) *cor regum inscrutabile;* et v. 23 : *Ventus Aquilo dissipat pluvias; et* (id est, *sic*) *facies tristis linguam detrahentem;* et v. 25 : *Aqua frigida animæ sitienti; et* (id est, *sic* gratus et jucundus est) *nuntius bonus de terra longinqua*. Talia crebra sunt in Proverbiis, adeoque in singulis subinde sententiis occurrunt.

Decimus tertius : Sapiens volitionem, initium, conatum operis solet nobis vel creaturis tribuere, velut facilem cum concursu Dei ordinario, quem præsupponit et subintelligit; finem vero et exitum felicem adscribit Deo; tum quia exitus hic difficilior est, ob multa obstacula, quæ in exsecutione occurrunt, et ob causas alias concurrentes, quas Deus vel generali, vel speciali sua providentia ordinat et disponit; tum quia finis in opere est id quod maxime optatur et intenditur, ideoque primæ et summæ causæ attribui solet; abstrahit enim ab operibus gratiæ, quam certum est in actibus supernaturalibus primas medias et ultimas tenere.

Decimus quartus : S. Cyrillus, libro 9. contra Julianum : *Mos, ait, est S. Script. pedis gressum et interdum totum pedem ænigmatice accipere pro eo quod ostendit viam ejus, quod unicuique faciendum est, ut Prov.* 23 : *Rectos gressus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige;* et psal 118 : *Converti pedes meos in testimonia tua. Itaque pes per figuram via est in unoquoque opere.*

Decimus quintus : Hebræi *Misle*, id est Proverbia, vocant sententiam quamlibet illustrem, quasi prædominantem et excellentiorem cæteris (radix enim משל *mascal* significat præcellere, dominari), sive ea adagium sit et proverbium, sive parabola et ænigma, sive quid aliud; quo factum est ut in Script. sæpe confundantur et pro eodem sumantur hæc nomina : parabola, proverbium, parœmia, ænigma, etc.

Decimus sextus : Græcus textus hîc multo concisior est Latino : hinc pleræque sententiæ, quæ in Latino sunt trimembres, in Græco sunt bimembres, ut patet intuenti c. 1. v. 2 et 3. et 8 et 9, etc. Quocirca subinde Græcus non videtur integras Siracidis sententias ponere, sed eas abbreviare et quasi in compendium redigere; unde et nonnullas omittit, eo quod aliis antea dictis sint similes. Quod enim Jansenius opinatur, sententias, quæ in Græco non habentur, esse alicujus Commentatoris, qui ad marginem, explicationis gratia, eas scripserit; alium vero putantem eas esse Siracidis, ex margine in textum illas transtulisse, plane videtur improbabile. Multæ enim sunt hîc sententiæ in Latinis codicibus, quæ desiderantur in Græcis, ac proinde omnes illæ essent irreptitiæ, nec haberent auctoritatem S. Scripturæ; quod repugnat Concilio Tridentino, sessione 4, ubi sancit Vulgatam versionem Latinam per omnia habendam esse authenticam, et canonicam Scripturam. Accedit quod Græci codices mire inter se varient, et nonnulli consentiant cum Latinis. Illis ergo magis credendum, quàm Græcis ita variantibus : præsertim quia Latinis, non Græcis consentiunt, et adstipulantur sanctus August. in Speculo, S. Cyprianus de Bono patientiæ, et alii veteres. Quare Vulgata versio Latina, non ex Græco textu corrigenda est, illique adaptanda, uti censet Isidorus Clarius; sed potius Græca Latinis accommodanda sunt. Sane ex dictis liquet à Græcis variis varie hunc librum fuisse coagmentatum, sententiis aliis additis, aliis demptis, aliis mutatis, idque partim vitio scriptorum, partim libertate Commentatorum, qui, cum censerent librum hunc non esse canonicum, liberius ejus sententias paraphrastice exposuerunt, vel suis conceptibus adaptarunt : partim etiam, quod Siracides nepos avi sententias sparsas varie transcripserit, nunc aliquas addendo, nunc demendo, nunc ex uno loco in alium transferendo, nunc novum earum sensum afferendo; sic enim solent auctores, dum libros suos recognoscunt, aut iterum describi vel recudi curant, quædam addere, quædam demere, quædam immutare. Simili modo, videmus in Proverbiis apud Septuaginta et Nostrum exstare aliquot sententias, quæ non sunt in Hebræo, uti videre est in fine capitis 4, et initio 7. Ut ut est, sententiæ Siracidis Græci textus, quæ non exstant in Latino, non habent certam et canonicam auctoritatem (nisi quibus à patribus eas citantibus illa datur); quia Concilium Tridentinum Vulgatam versionem Latinam probavit, non Græcam.

Decimus septimus : Eædem sententiæ subinde iterantur, et inculcantur aliis et aliis verbis. Simili modo S. Gregorius, quod dixit una phrasi, mox alia dicere solet, replicare et inculcare. Quædam non sunt eædem, sed affines et similes. Pari modo similes de eadem re sententias conglobant et coacervant S. Maximus, Antiochus, Antonius in Melissa, Isaias Abbas,

S. Nilus, S. Ephrem cæterique ethici et gnomologi, tam profani quàm sacri.

Decimus octavus : Interpres Latinus admodum est vetustus ; præcessit enim tempora S. Hieronymi, quare multa habet verba illo ævo prisco usitata, jam vero obsoleta : pleraque illorum recensui et collegi c. 6. in fine.

Decimus nonus : Cum præcepto alicui subditur pari tenore Imperativus, vel Futurum ; fructum, vel damnum ex observatione vel prævaricatione præcepti sequentem significans, tunc Imperativus, vel Futurum per modum Subjunctivum exponendus est, ut non aliud præceptum, sed præcepti jam dati fructus et pœna, vel præmium significetur ; quare tunc copula *et* accipienda est pro *ut*. Exempla sunt c. 7. v. 1. 2. 3. c. 8. v. 4. 13 : *Non incendas carbones peccatorum, arguens eos, et ne* (id est, *ut non*) *incendaris flamma ignis peccatorum illorum*. Et alibi sæpe.

Vigesimus : In Vulgata versione Ecclesiastici subinde unus idemque versus Græcus, quia ambiguus et plura significans, duobus Latinis redditur, aut certe idem versus Græcus latine diversimode redditus, utroque modo, ut plenior esset versio, in Latinam Vulgatam transcriptus est. Cujus rei exemplum clarum dabo c. 34. v. 10 et 11. Idem fecere subinde Septuag. in Proverbiis, uti ostendam Proverb. 29. 25.

Porro, more meo succinctus, methodicus, perspicuus, genuinus et exactus esse conabor, ut Siracidem, tot capitibus, gnomis, materiis copiosum prolixumque, uno tomo complectar ; præsertim quia, Deo duce, propediem luci dabo Salomonem, qui idem tractat argumentum cui, ut fonti, multa et magna jure reservo.

COMMENTARIA
IN ECCLESIASTICUM.

PROOEMIUM.

In Græcis codicibus habetur Procemium, quod in Latinis desideratur : proinde illud hîc transcribam ex Bibliis Vatabli; sic enim se habet : *Jesus hic, Sirach quidem fuit filius ; sed cognominis sibi, Jesu nepos; vixit autem temporibus citerioribus captivitatem et restitutionem secutis ; adeoque post omnes fere Prophetas. Porro avus ejus, Jesus, ut et ipse testatur, industrius vir fuit inter Hebræos et prudentissimus, qui non solum aliorum ante se prudentium virorum sapienter dicta collegit ; sed etiam ipse quædam privatim multa, scientia sapientiaque plena pronuntiavit. Postquam igitur hoc libro fere collectitio relicto primus ille Jesus de vita decessit, Sirach hic, post eum rursus acceptum, eumdem filio suo Jesu reliquit. Is tandem, hunc nactus, concinne totum coegit in unum volumen, et Sapientiam eum suo et paterno, adeoque avi nomine inscripsit : nempe, ut ipso sapientiæ nomine auditorem ad ipsum librum majori desiderio meditationeque pertractandum alliceret. Ergo dicta Sapientiæ, et ænigmata, similitudinesque continet; et peculiares quasdam antiquas ac divinas de viris Deo probatis historias ; tum orationes et hymnos ejusdem ; atque insuper, quibus beneficiis Deus populum suum sit dignatus, quibusque malis inimicos ejusdem cumularit. Sane hic Jesus Salomonis sectator fuit, nihil minus illo sapientiæ et eruditionis nomine probatus, ut qui multiscius vere fuerit, et sit appellatus.*

Nota : Hoc procemium additum est ex S. Athanasio in Synopsi S. Scripturæ in Ecclesiastico; ibi enim ad verbum in Græco eædem sunt sententiæ, imo eadem plane verba, quæ hîc : contuli verba verbis, et ita deprehendi. Quare hoc procemium non est Jesu Sirach senioris, vel junioris; sed longe post eos, imo post Christum, transcriptum ex S. Athanasio, quasi præludium et argumentum Ecclesiastici; sicut in cæteris S. Scripturæ libris præfiguntur procemia ex S Hieronymo, quibus ipse præfando libri cujusque auctorem, materiam et stylum describit. Qua de causa editio Græca Bibliorum, correcta à Romanis, hoc procemio caret, tantumque ponit prologum qui habetur in Bibliis Latinis, de quo paulo post. Unde rursum colligas editionem Latinam Ecclesiastici esse antiquiorem S. Athanasio, uti superius pluribus demonstravi; si enim esset posterior, utique qui transtulit Ecclesiasticum ex Græco, transtulisset et prologum ei præfixum ex S. Athanas.

Nonnulli, inter quos est Paulus à Palacio, procemium hoc quasi pseudepigraphum falsitatis insimulant, duobus indiciis : prius est, quod procemium hoc asserat Jesum juniorem, sive nepotem Ecclesiasticum à Jesu seniore et avo conscriptum concinnasse, et in ordinem redegisse : quo videtur nepoti arrogare librum, quasi ipse ejus sit auctor, cum constet auctorem esse Jesum avum, non nepotem; posterius, quod procemium hoc asseveret librum hunc ab avo relictum patri, et ab eo nepoti traditum, cum in vero nepotis prologo, qui in Latinis Bibliis exstat, nepos ipse dicat se hunc librum invenisse in Ægypto, post diutinam ibidem commemorationem. Verum, cum hoc procemium sit S. Athanasii, non magis de ejus veritate et fide dubitare licet, quàm de procemiis cæteris S. Hieronymi. Quare ad prius respondeo materias et sententias omnes hujus libri à Jesu seniore esse conscriptas, ideoque ipsum libri esse auctorem; easdem vero à Jesu juniore in Græcum esse conversas, et juxta materias in ordinem digestas, et in capita distributas : quocirca ipse libri est interpres duntaxat et digestor, non auctor; eum enim hæc non tantum interpretatum esse, sed et digessisse ac concinnasse, unumque ex iis codicem confecisse censet S. Athanasius præfationis auctor : licet ipse Jesus junior in præfatione sua asserat duntaxat se ea interpretatum esse, et vertisse in Græcum. Simili modo viri Ezechiæ transtulerunt, id est in ordinem digesserunt, Parabolas Salomonis post c. 24; qui tamen Parabolarum non sunt auctores, sed Salomon. Unde Prov. 25. 1. dicitur : *Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regi Juda;* ubi acute advertit noster Salazar hosce viros non tam sparsas Salomonis sententias in unum Parabolarum codicem redegisse, ut volunt Cajetanus, Vatablus et alii, quam Parabolarum ordinem mutasse. Cum enim Salomon post c. 24. immediate posuisset verba Agur sive Congregantis, et Lamuelis regis, quasi dialogistarum et interlocutorum secum in hoc sapientiæ convivio, quod descripsit Prov. 9. (ut colligitur ex eo quod Septuaginta hæc annectant capiti 24, ponantque ante caput 25 Proverb.) viri Ezechiæ, ut omnia dicta Salomonis conjungerent, ea, quæ Salomon post dicta Agur et Lamuelis interlocutorum posuerat, præposuerunt et transtulerunt ad c. 25; dicta vero Agur et Lamuelis postposuerunt et rejecerunt in c. 30 et 31, ut patet ea intuenti; unde pro *transtulerunt*, Tigurina vertit : *hæc retulerunt.*

Ad posterius respondeo librum hunc ab avo in Ægypto esse conscriptum, relictumque filio, qui eum in sua, vel cognatorum et amicorum Bibliotheca reposuit, ubi inter cæteros avi patrisque libros eum reperit nepos ; ideoque ei à patre hic liber traditus dicitur, quia Bibliothecam omnem, uti et hæreditatem cæteram, pater filio de more testamento reliquit; in Bibliotheca autem erat hic avi liber. Aut certe pater librum reliquit amicis tradendum filio; sed ipsi vel demortui, vel aliò migrantes, vel obliti eum tradere distulerunt, donec filius scrutando eorum libros, inter eos ipsum invenit.

IN ECCLESIASTICUM

JESU. FILII SIRACH,

PROLOGUS.

Ex hoc titulo liquet prologum hunc Ecclesiastico additum a Jesu juniore, qui Ecclesiastici fuit interpres. Quæres an hic prologus habeat eamdem auctoritatem, quam habet Ecclesiasticus, sitque Scriptura canonica. Aliqui respondent affirmative, probantque ex eo quod in editione Bibliorum Clementis VIII hic prologus præfigatur Ecclesiastico, cum in prooemio eorumdem dicatur in editione illa nihil non canonicum intexi. Ita censet noster Gretserus, tom. 1. defensionis Bellarmini, lib. 1. cap. 14, pag. 268. Verum probabilius alii respondent negative. Ratio est: quia Jesus junior tantum fuit libri interpres, non auctor; interpretes autem non condunt S. Scripturam, sed duntaxat interpretantur. Unde prologus hic in multis Græcis codicibus, ut Complutensibus, græce desideratur; æque ac in versione Arabica et Syriaca: atque Rabanus, Dionys. Palacius, qui in Ecclesiasticum commentantur, prologum non attingunt. Pluribus idipsum demonstravi Thren. 1. in argumento, ubi simili modo prologum Threnorum non esse Scripturam canonicam ostendi. Ita Jansenius et alii. Errat ergo Abulensis in præfat. 1, Paralip. cap. 7, ubi asserit eumdem esse auctorem prologi et libri Ecclesiastici, scilicet, Jesum juniorem: unde sequeretur tam prologum, quam librum, habere auctoritatem S. Scripturæ. Idem sensisse videtur Isidorus, lib. 1. de Eccles. Offic. cap. 12. Causam erroris indicavi in Prolegomenis, cap. 2. Nunc breviter prologum elucidemus, ut deinde ad auctorem ipsum hagiographum transeamus.

Multorum nobis et magnorum, per Legem, et Prophetas, aliosque qui secuti sunt illos, sapientia demonstrata est: in quibus oportet laudare Israel doctrinæ et sapientiæ causa; quia non solum ipsos loquentes necesse est esse peritos, sed etiam extraneos posse, et dicentes, et scribentes doctissimos fieri. Avus meus Jesus, postquam se amplius dedit ad diligentiam lectionis Legis, et Prophetarum, et aliorum librorum qui nobis à parentibus nostris traditi sunt; voluit et ipse scribere aliquid horum quæ ad doctrinam et sapientiam pertinent: ut desiderantes discere, et illorum periti facti magis magisque attendant animo, et confirmentur ad legitimam vitam. Hortor itaque venire vos cum benevolentia, et attentiori studio lectionem facere, et veniam habere in illis; in quibus videmur, sequentes imaginem sapientiæ, deficere in verborum compositione. Nam deficiunt verba Hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam. Non autem solum hæc, sed et ipsa Lex, Prophetæ, cæteraque aliorum librorum non parvam habent differentiam, quando inter se dicuntur. Nam in octavo et tricesimo anno, temporibus Ptolemæi Evergetis regis, postquam perveni in Ægyptum et cum multum temporis ibi fuissem, inveni ibi libros relictos, non parvæ, neque contemnendæ doctrinæ. Itaque bonum et necessarium putavi et ipse aliquam addere diligentiam et laborem interpretandi librum istum: et multa vigilia attuli doctrinam in spatio temporis, ad illa, quæ ad finem ducunt, librum istum dare, et illis qui volunt animum intendere, et discere quemadmodum oporteat instituere mores, qui secundùm legem Domini proposuerint vitam agere.

MULTORUM NOBIS ET MAGNORUM.] Clare hæc ex Græco sic vertas: *Cum multa magnaque nobis per Legem et Prophetas, aliosque qui eos secuti sunt, tradita sint ob quæ merito laudes Israelitas nomine eruditionis ac sapientiæ, et unde non solum ipsi lectores possint docti evadere; sed, si sint studiosi, etiam exteris, tam dicendo, quam scribendo utiles esse queant, avus meus, cum se multum dedisset lectioni Legis et Prophetarum*, etc., *voluit et ipse aliquid horum scribere.* Ita Vatab. Jansen. et alii. Omnia ergo hæc connexa sunt, nec sensum explent, nisi usque: *Voluit et ipse aliquid horum scribere.* Dat enim causam cur avus librum hunc scripserit, nimirum exemplum præcedentium, qui similia scripserunt, quæ magnam Judæis laudem, æque ac utilitatem attulere; ita ut non tantum ipsi, legendo eos, docti evaserint; sed et extraneis, id est, gentibus ea audientibus vel lectitantibus, dicendo et scribendo utiles fuerint. Nota: Pro *loquentes*, Jansenius censet legendum, *legentes:* hoc enim significat Græcum ἀναγινώσκοντας; sed eòdem redit sensus, q. d. Non tantum ex hisce Hebræorum libris proficiunt Hebræi, qui intelligentes, et loquentes hebraice, Hebræa legere possunt; sed per eos proficiunt et Græci, cæterique qui hebraice loqui et legere nesciunt; quia Hebræi Hebræos legentes, ipsos Græcis dicendo, vel scribendo, interpretari possunt, ut et Græci ex iis doctissimi evadant. Insuper pro, *necesse est esse doctos*, clarius vertas: *Fieri*, vel, *evadere doctos oportet.* Græce enim est γενηθαι, quod tam *esse*, quam *fieri*, significat: hic melius vertas, *fieri.* Rursum pro *discentes*, corrigendum est *dicentes*, uti correxerunt Romani: hoc enim significat Græcum λεγοντας.

VOLUIT ET IPSE.] Ita legendum cum Romanis; hoc enim significat Græcum προηχθη. Perperam ergo nonnulli codices legunt: *volui et ipse*, quæ lectio nonnullis imposuit, ut censerent Jesum juniorem, sive nepotem, esse auctorem libri; quasi ipse ex avi scriptis et doctrina sparsim tradita eum collegerit et composuerit, uti dixi c. 2. Prolegom.

UT DESIDERANTES DISCERE, ET ILLORUM PERITI FIERI.] Clare vertit Vatabl. *Unde studiosi, et qui se his dedidissent, multo majorem ad legitime vivendum profectum facerent.* Pro *periti* græce est ενοχοι, quod Noster et alii accipiunt positum pro μετοχοι, id est *participes*, scilicet, per doctrinam et disciplinam, hoc est, *docti et periti.* Vatabl. vero ενοχοι proprie vertit *obnoxii*, id est, *addicti*, *dediti.*

HORTOR ITAQUE VENIRE VOS, etc. ET VENIAM HABERE,] puta veniam dare, ignoscere: hoc enim significat Græcum συγγνωμην εχειν. Sic vulgo dicimus: gratias alicui habere, id est, agere.

IN QUIBUS VIDEMUR, SEQUENTES IMAGINEM SAPIENTIÆ, DEFICERE IN VERBORUM COMPOSITIONE.] Græca clare: *Ignoscatis nobis, sicubi videamur, dum in interpretatione elaboravimus, quarumdam dictionum vim non esse assecuti.* Sequi ergo imaginem sapientiæ, est conari exprimere eam sapientiam, quæ sese clarius exhibet in autographo, et textu originali, puta Hebræo, conscripto à Jesu seniore: hanc enim assequi et adæquare Interpreti est difficile, ob causam quam subdit. Ita Vatabl. Jansen. et alii.

NAM DEFICIUNT (græce: ουκ ισοδυναμει, id est, *non eamdem vim habent*) VERBA HEBRAICA, QUANDO FUERINT TRANSLATA AD ALTERAM LINGUAM.]

QUANDO INTER SE DICUNTUR,] *inter se*, id est in se, scilicet in propria lingua, q. d. Autographa auctoris verba, puta Hebraica, multum differunt à Græcis, vel Latinis, in quæ convertuntur ab Interprete.

NAM IN OCTAVO ET TRIGESIMO ANNO, TEMPORIBUS PTOLEMÆI EVERGETIS.] Nota: Post Alexandrum Magnum, ejus duces diviserunt imperium, et Ptolemæus, Lagi filius, occupavit Ægyptum, ibique regnavit quadraginta annis, à quo posteri omnes nuncupati sunt Ptolemæi; sed cognomen aliud et aliud quisque sibi adscivit. Unde Ptolemæo Lagi successit filius Ptolemæus Philadelphus, id est, amator fratris, utpote cui regnum reliquit, qui regnavit annis 38. Hic accivit è Judæa Septuag. Interpretes, per eosque curavit verti Vetus Testamentum ex Hebræo in Græcum. Philadelpho successit frater, ait Justinus lib. 27. (licet S. Hieron. dicat fuisse filium, non fratrem) Ptolemæus Evergetes, qui fuit pater Ptolemæi Philopatoris, ac præcessit Judam et Machabæos, circiter quinquaginta annis. Dictus est Evergetes, id est benefactor, eo quod deos Ægypti, puta idola, quæ Cambyses, Cyri filius, ex Ægypto in Persidem transtulerat, Ægyptiis restituit, ac Syriam Ægypto subjecit, pluraque alia in Ægyptios et Græcos contulit beneficia. Ita Eusebius, Isidorus, Marianus Scotus in Chron. et Strabo. lib. 17. pag. 754.

Hinc patet ætas utriusque Jesu, scilicet senioris, et avi qui fuit auctor libri, et junioris, scilicet nepotis, qui libri fuit Interpres: nepos enim hic ait se vixisse sub Ptolemæo Evergete: unde necesse est avum vixisse sub Ptolemæo Lagi et Philadelpho.

Quæres unde arcessendus sit hic 38. annus, quo nepos ait se venisse in Egyptum, et hunc librum esse interpretatum. Primo, aliqui suspicantur eum arcessendum ab initio regni Ptolemæi Evergetis, quia cum hic nominat nepos; sed errant: quia Evergetes non 38, sed 26 annos duntaxat regnavit; unde solerter addit nepos: *temporibus Ptolemæi Evergetis.*

Secundo, Josephus Scaliger, lib. 5. de Emendat. temp. c. de initio regni Philadelphi, censet arcessendum hunc annum 38. ab initio regni Ptolemæi Philadelphi, cui successit Evergetes: Philadelphus enim regnavit annis 38, eique mox successit Evergetes, q. d. Exactis annis 38 Philadelphi, initio regni Evergetis, veni, et transtuli hunc librum. Sed et hic errat: cur enim à Ptolemæo Philadelpho, potius quam Lagi, qui primus fuit Ægypti rex, anni hi numerentur? Adde Philadelphum superasse in regno annos 38, et pertigisse ad 39, teste Josepho lib. 12. Antiq. cap 2. et aliis. Quocirca falsum est quod Evergetes regnare cœperit anno 38. Philadelphi, cum cœperit 39.

Tertio, alii verisimilius censent hos annos inchoandos ab exordio vitæ Jesu junioris, libri Interpretis, q. d. Anno 38. vitæ meæ, veni in Ægyptum, et hunc librum transtuli. Ita Lyran.

Quarto, alii probabiliter hunc 38. inchoant ab anno quo avus hunc librum primo composuit (hujus enim proxime præcessit mentio); ita ut ab eo numerando annos 38 nepos eum in Græcum converterit.

Quinto, valde verisimile est hos annos inchoandos esse à libertate Judæis data per Ptolemæum Philadelphum: Ptolemæus enim Lagi, pater Philadelphi, dolo occupatis Jerosolymis,

cum reliqua Judæa, multos inde captivos in Ægyptum traduxit. Hos Philadelphus, dum è Judæa Septuag. Interpretes evocat, liberos in patriam dimitti jussit. Fuere ii numero centum viginti millia; in quos à servitute ab heris, qui eos coemerant, redimendos, impendit Philadelphus 460 talenta, inquit Joseph. 12. Antiq. 2: quæ talenta, si fuerunt auri, conflant summam duorum millionum, et septingentorum sexaginta millia aureorum, sive coronatorum Francicorum: sin fuerunt argenti, duodecimam summæ jam dictæ partem constituunt. Talentum enim Atticum constabat sex millibus drachmarum: drachma autem auri est coronatus Francicus; drachma argenti est Julius Romanus, sive Regalis Hispanicus: drachma enim una auri valebat olim duodecim drachmas argenti. Quare Judæi, ob tantum è captivitate Ægyptia libertatis beneficium, constituerunt æram sive epocham, ut ab ea cœperint supputare annos, perinde ac Daniel omnes suæ historiæ et prophetiæ annos numerat et supputat à soluta captivitate Babylonica per Cyrum. Igitur annus hic 38, juxta vulgarem et celebrem tunc computum, numeratur à soluta captivitate Ægyptia Judæorum per Philadelphum; ita August. Torniellus in Annalibus anno mundi 3898.

Evergetis.] Hebr. נדיב *nadib*, id est liberalis, beneficus. Sic Christus ait Lucæ 22. v. 25: *Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici;* Hebr. *nedibim*, id est *evergetæ, vocantur:* nulla enim virtus ita principem decet et commendat, ac beneficentia et liberalitas.

Cum multum temporis ibi fuissem.] Vatab. *ibique diu moratus*: hoc enim est, ut συγχρονισας. Aliqua Græca legunt: επ' ολιγον χρονον συγχρονισας, id est, *ad breve tempus commoratus.*

Inveni ibi libros non parvæ, neque contemnendæ doctrinæ.] Pro *libros*, græce est αφομοιον, id est exemplar, ut vertit Vatabl. Aliqui codices habent εφοδιον, id est viaticum, adjumentum, subsidium. Alii αφορμην, id est, occasionem eruditionis. Invenit enim in Bibliotheca Philadelphi libros toto orbe exquisitos, et inter eos versionem Græcam Septuag. Interpretum, recenter ante 38 annos ab eis editam, quæ utique magno ei usui fuit ad traductionem Ecclesiastici in idioma Græcum concinnandam: versionem enim Septuag. ipse hic sequi solet. Hinc patet Septuag. Interpretes non vertisse Ecclesiasticum ex Hebræo in Græcum, sed id fecisse Jesum juniorem; cujus tamen versio addita fuit versioni Græcæ Septuag. cæterorum S. Scripturæ librorum, æque ac ei addita fuit versio Græca lib. Machabæorum, qui utique posteriores fuerunt Septuag. Interpretibus.

Addere diligentiam, προσενεγκασθαι, id est, afferre, adhibere diligentiam; unde et subdit, et multa vigilia attuli doctrinam.] Græca clare: πολλην αγρυπνιαν, και επιστημην προσενεγκαμενος, id est, *multam vigiliam et studium adhibui.* Ita Vatablus.

In spatio temporis,] εν διαστηματι του χρονου, id est, *illo temporis intervallo*, quo, scilicet, in Ægypto fui, et tantam opportunitatem librorum ad discendum et interpretandum nactus eram.

Ad illa quæ ad finem dicunt:] ut, scilicet, hæc præcepta et documenta ederem, quæ ad finem hominis cognoscendum et adipiscendum nos manu ducant. Jam Cræca passim, quin et Romana editio à Card. Caraffa correcta sic legit: προς το επι περας αγοντα το βιβλιον εκδοσθαι, id est, *ad finem perducentem me;* hoc est, *ut ad finem perducens librum ederem.* Græca insuper addunt: και τοις εν τη παροικια βουλομενοις φιλομαθειν, id est, *etiam his qui in parœcia*, id est, *vicinia habitant, suntque studiosi, et volunt discere.* Ubi nota: παροικια significat et viciniam, et incolatum peregrini, et exilium; quæ omnia huic loco congruunt, q. d. Verti hunc librum ex Hebræo in Græcum, ut darem eum studiosis et discendi avidis, tam vicinis Græcis quàm Judæis in Ægypto peregrinantibus, vel exulantibus (hi enim omnes sunt parœci), qui inter Græcos versantes, Hebraicæ linguæ desueverunt, ejusque fere obliti græce loquuntur et legunt, potius quàm hebraice. Multi enim Judæi illo ævo in Ægypto et Græcia peregrinabantur et exulabant. Igitur, τὸ *et illis* connectendum est cum *dare*, q. d. Ut darem eum etiam illis qui hebraice nesciunt; et tamen discendi sunt avidi: superius enim dixi libros Hebræorum non tantum prodesse Hebræis, sed et exteris, si, videlicet, quis Hebræus illos eis interpretetur, vel verbo, vel scripto. Unde Tigurina vertit: *Usque studio se dedere volentes exules, moribus prius instituti, secundùm legem viverent.* Græce est, προκατασκευαζομενους, id est *præparati*; quod Tigurina vertit, *instituti*: quia præparatio ad recte vivendum in lege, est institutio sive instructio in lege, quam per Ecclesiastici interpretationem legentibus daturum se pollicetur Interpres.

Citabo subinde gnomas sapientum Hebræorum, Syrorum, Græcorum, Latinorum, gnomis Siracidis persimiles, et forte ab eo acceptas: citabo et centurias binas Proverbiorum Arabicorum, arabice editas, cum translatione Latina. Exstant eadem syriace in codice manuscripto (uti oculis meis conspexi) collegii Maronitarum Romæ, collecta à Gregorio monacho Syro ante 400 fere annos, qui nonnulla ex iis à Pythagora accepta affirmat. Pythagoras enim peregrinatus est per Ægyptum et Syriam; ac Proverbia hæc plane similia sunt symbolis Pythagoræ. Porro verisimile est illa, uti et plura alia, Arabes accepisse à Syris: Syrorum enim libri per plures versi sunt in idioma Arabicum, pauci vero in Syriacum Arabici. Quare Proverbia hæc Syriaca aut Pythagorica sunt potius quam Arabica.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ASSIGNAT ET DESCRIBIT ORIGINEM SAPIENTIÆ, QUÆ EST DEUS. INDE, V. 11. AC DEINCEPS, OSTENDIT QUOMODO PARETUR SAPIENTIA, NIMIRUM, TIMORE ET AMORE DEI : HÆC DUO ENIM SAPIENTIAM OMNEMQUE VIRTUTEM CREANT, COMITANTUR, CONSERVANT ET AUGENT; UNDE, V. 33, DOCET SAPIENTIAM ACQUIRI PER JUSTITIAM.

1. OMNIS sapientia à Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum. 2. Arenam maris, et pluviæ guttas, et dies seculi quis denumeravit? Altitudinem cœli, et latitudinem terræ, et profundum abyssi quis dimensus est? 3. Sapientem Dei præcedentem omnia quis investigavit? 4. Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiæ ab ævo. 5. Fons sapientiæ, Verbum Dei in excelsis; et ingressus illius, mandata æterna. 6. Radix sapientiæ cui revelata est? et astutias illius quis agnovit? 7. Disciplina sapientiæ cui revelata est et manifestata? et multiplicationem ingressus illius quis intellexit? 8. Unus est altissimus Creator omnipotens, et Rex potens, et metuendus nimis, sedens super thronum illius, et dominans Deus. 9. Ipse creavit illam in Spiritu Sancto, et vidit, et dinumeravit, et mensus est. 10. Et effudit illam super omnia opera sua, et super omnem carnem secundum datum suum, et præbuit illam diligentibus se. 11. Timor Domini, gloria et gloriatio, et lætitia et corona exultationis. 12. Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam, et gaudium, et longitudinem dierum. 13. Timenti Dominum bene erit in extremis; et in die defunctionis suæ benedicetur. 14. Dilectio Dei, honorabilis sapientia. 15. Quibus autem apparuerit in visu, diligunt eam in visione et in agnitione magnalium suorum. 16. Initium sapientiæ, timor Domini; et cum fidelibus in vulva concreatus est, cum electis feminis graditur, et cum justis et fidelibus agnoscitur. 17. Timor Domini, scientiæ religiositas. 18. Religiositas custodiet et justificabit cor, jucunditatem atque gaudium dabit. 19. Timenti Dominum bene erit, et in diebus consummationis illius benedicetur. 20. Plenitudo sapientiæ est timere Deum, et plenitudo à fructibus illius. 21. Omnem domum illius implebit à generationibus, et receptacula à thesauris illius. 22. Corona sapientiæ, timor Domini, replens pacem et salutis fructum. 23. Et vidit et dinumeravit eam : utraque autem sunt dona Dei. 24. Scientiam et intellectum prudentiæ sapientia compartietur : et gloriam tenentium se exaltat. 25. Radix sapientiæ est timere Dominum, et rami illius longævi. 26. In thesauris sapientiæ intellectus, et scientiæ religiositas : execratio autem peccatoribus sapientia. 27. Timor Domini expellit peccatum. 28. Nam, qui sine timore est, non poterit justificari : iracundia enim animositatis illius, subversio illius est. 29. Usque in tempus sustinebit patiens, et postea redditio jucunditatis. 30. Bonus sensus usque in tempus abscondet verba illius, et labia multorum enarrabunt sensum illius. 31. In thesauris sapientiæ significatio disciplinæ. 32. Execratio autem peccatori, cultura Dei. 33. Fili, concupiscens sapientiam, conserva justitiam, et Deus præbebit illam tibi. 34. Sapientia enim et disciplina timor Domini : et quod beneplacitum est illi, 35. fides, et mansuetudo, et adimplebit thesauros illius. 36. Ne sis incredibilis timori Domini, et ne accesseris ad illum duplici corde. 37. Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, et non scandalizeris in labiis tuis. 38. Attende in illis ne forte cadas et adducas animæ tuæ inhonorationem. 39. Et revelet Deus absconsa tua, et in medio Synagogæ elidat te. 40. Quoniam accessisti maligne ad Dominum, et cor tuum plenum est dolo et fallacia.

NOTA : Siracides hîc novem dat elogia sapientiæ : primum est, v. 1, quod originem ortumque habeat à Deo ; secundum, v. 3. et seq. quod sit innumera et immensa ; tertium, v. 4, quod prior sit omnium rerum creatarum ; quartum, ibidem, quod sit ab ævo, id est, æterna ; quintum, v. 5, quod ipsa sit Verbum Patris excelsi ; sextum, ibidem, quod ingressus, id est, viæ ejus et rationes, sint mandata et decreta æterna Dei ; septimum, v. 7, quod hominibus sit incomprehensibilis ; octavum, v. 9, quod Deus eam crearit in Spiritu Sancto ; nonum, v. 10, quod effuderit illam super omnia opera sua, sed maxime eam præbuerit diligentibus se.

Deinde pari modo quatuordecim dat elogia timori Dei, qui est comes, imo via et initium sapientiæ : primum, v. 11, quod timor Dei pariat lætitiam et gloriam; secundum, v. 13, quod timenti Dominum bene erit in extremis ; tertium, v. 15, quod timor sit dilectio Dei, quæ sola suî specie omnes rapiat in suî amorem ; quartum, v. 16, quod sit initium sapientiæ; quintum, ibidem, quod fidelibus in vulva concreatus sit ; sextum, ibidem, quod cum fidelibus feminis graditur ; septimum, v. 16, quod sit ipsa religiositas ; octavum, v. 19 et 20, quod timentes Deum impleat suis fructibus et donis spiritualibus ; nonum, v. 22, quod sit corona sapientiæ, plenam afferens pacem et sanitatem; decimum, v. 23, quod videat et dinumeret sapientiam, ut actus et gressus hominis sapienter dimetiatur et dirigat ; undecimum, v. 24, quod suis discipulis et asseclis det scientiam et prudentiam ; duodecimum, v. 25, quod eos faciat longævos ; decimum tertium, v. 27, quod expellat peccata, præsertim quæ per iram et impatientiam committuntur ; decimum quartum, v. 29, quod usque ad tempus patienter adversa sustineat, sed postea reddatur ei lætitia, celebritas, laus et gloria.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. OMNIS SAPIENTIA A DOMINO DEO EST, ET CUM ILLO FUIT SEMPER, ET EST ANTE ÆVUM.] Hæc sententia, trimembris, in Græco jam est diminuta et bimembris ; sic enim habet : Πασα σοφια παρα κυριου, και μετ' αυτου εςιν εις τον αιωνα, id est, *omnis sapientia à Domino est, et cum illo est in ævum.* Ita Complut. et Roman. Latina ergo versio hîc uberior et plenior est Græca, æque ac Syriaca et Arabica, quæ cum Græcis fere consentiunt, et ex iis traductæ videntur ; sic enim habet Syriaca : *Omnis sapientia ab ante Dominum est, et ipsa cum eo est à seculis ante Dominum,* id est, à Domino est. Est Syrismus. Similis est Dan. 2. v. 6. Arabicus : *Omnis sapientia est à Domino, et est cum illo ex antiquo seculi.*

Alludit ad id quod Salomon de sapientia ait, Sapient. 8. 3 : *Contubernium habens Dei*, q. d. Sapientia est familiaris, imo contubernalis Dei; et cap. 7. v. 25 : *Vapor est virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera*, q. d. Sapientia est quiddam subtile et odoratum, quod à Deo efflatur, hominemque divino quodam vapore et odore recreat, ut oleat Deum, ejusque vita et sermo spirent quid divinum. Unde subdit Sapiens de eadem : *Candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius*, q. d. Sapientia est radius divini Numinis, quasi Solis increati.

Sapientia hîc indefinite et generatim ponitur ; unde sub ea quamlibet comprehendas, omnesque ejus species accipias. Primo ergo intelligas Sapientiam increatam, tum essentialem, quæ communis est Patri, Filio et Spiritui Sancto; hæc enim manat ab essentia deitatis : unde cum Deo trino et uno fuit semper, et est ante ævum ab omni æternitate. Manat, dico, anthropopathôs, et nostro modo concipiendi res divinas, juxta ea quæ videmus in rebus creatis, in quibus attributa et proprietates, qualis est intellectus, sapientia, bonitas, manant ab ipsa rei essentia ; cum in Deo proprie ab ea non manent aut fluant, sed sint unum idemque cum ea, uti docet D. Thom. 1. p. q. 28. Hac sapientia Deus sapienter cuncta produxit, creavit, conservat, cognoscit, disponit atque gubernat.

Rursum per sapientiam hîc accipias notionalem, sive personalem et genitam, quæ propria est Verbo, sive Filio Dei : hic enim per generationem proprie manavit à Deo Patre, et cum illo fuit semper, et est ab æterno : propria enim Filii Dei ratio et notio est, quod ipse sit Sapientia, Verbum, Conceptus mentalis, Notitia, Intellectio ; quia, scilicet, Filius est Verbum per cognitionem Patris productum. Ita Rabanus et Paulus à Palacio. Filio enim proprie competit illud v. 6 : *Fons sapientiæ, Verbum Dei in excelsis.* Unde huc allusisse videtur S. Joannes initio Evangelii dicens : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Trimembris enim illa S. Joannis sententia respondet huic trimembri Ecclesiastici, idque clarius significat hic versio Tigurina, quæ sic habet : *A Deo manat omnis sapientia, apud eum semper fuit, et eidem perpetuo conjuncta est.* Sapientia enim Patris est Verbum, puta Filius. Hoc erat in principio : quia ab æterno à Deo Patre emanavit, ab eoque fuit genitum. Hoc quoque semper fuit apud Deum, tanquam persona ab eo distincta, illique coæva, intima, æqualis et compar : hæc enim omnia significat τo *apud.* Hoc denique Deo Patri perpetuo est conjunctissimum ; quia eamdem numero cum eo habet essentiam et deitatem, quod S. Joannes ait : *Et Deus erat Verbum.* In trimembri ergo hac sententia tria prædicata, juxta tria prædicamenta, S. Joannes de Verbo, et Ecclesiasticus de Sapientia enuntiat, quibus totam ejus naturam et vim complectitur. Primo enim membro : *In principio erat Verbum*, sive, *omnis sapientia est à Deo*, notat Verbi *quando* et æternitatem ; ut, si roges : Quando genitum est Verbum à Deo Patre ? respondeat : *A principio*, puta, ab æterno; et ab ipsa, inquam, origine, vel potius ab origine Divinitatis, si ita loqui fas est : nam Divinitatis proprie nulla est origo ; sed origo hîc vocatur ejus antiquitas et æternitas per catechresin. Secundo membro notat

Verbi *ubi*, et à Patre distinctionem ; ut, si quæras : Ubi erat Verbum, cum nondum creatus esset mundus? respondeat : *Verbum erat apud Deum*, erat in sinu Patris. Tertio membro significat Verbi essentiam, et essentiæ cum Patre identitatem : ut, si quæras : Quid est Verbum? cujus est essentiæ? respondeat : *Deus erat Verbum*, id est, Verbum erat Deus; puta, habens divinam essentiam, ipsamque Patris deitatem : vox enim *Deus*, licet præcedat, vim tamen habet prædicati, non subjecti. Ita Rabanus : *Principium*, inquit, *istius libri de æterna Dei Sapientia* (quæ est Christus) *narrat, quod semper cum Patre sit ante secula; et concordat Evangelio Joannis, quod ita inchoat : In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. Omnis ergo sapientia à Domino Deo est : quia Christus, qui est fons vitæ, et lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, à Deo Patre natus est, et omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quisquis autem hujus sapientiæ lumine caret, in tenebris ambulat, et nescit quò vadat : quoniam tenebræ excæcaverunt oculos ejus. Et quidquid huic sapientiæ adversatur, stultitia magis dicenda est, quàm prudentia. Unde Paulus ait : Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Et item : Prudentia enim carnis, mors est; prudentia autem spiritus, vita et pax. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo : legi enim Dei non est subjecta, nec enim potest.*

Porro sapientiam hanc notionalem, puta Dei Verbum, hisce elogiis et aphorismis celebrat S. Hierotheus apud S. Dionys. de Divin. nomin. cap. 2. sub finem : *Jesu*, inquit, *divinitas, quæ omnium causa est, et implet omnia, ac partes consonas universitati conservat, neque pars, neque totum est; rursumque et pars est, et totum : utpote quæ partem omnem, et omne totum in seipsa comprehenderit, et eminenter habeat atque præhabeat : perfecta quidem est in rebus imperfectis, utpote perfectionis princeps; in rebus vero perfectis, imperfecta : quippe cum perfectionem excellentia origineque præcedat.* Et post nonnulla : *Essentia etiam totis procul à contagione essentiis insidens; atque super essentiam exstans, ab omni essentia penitus absoluta : universa principia ordinesque determinans; et super omne principium ordinemque locata, mensura entium est et ævum : atque super ævum et ante ævum; plena quidem in rebus egenis; in plenis autem exuberans : ineffabilis, non pronuntiabilis; super intellectum; super vitam; super essentiam; supernaturale munus supernaturaliter habet, superessentiale superessentiali etiam ratione. Quamobrem quando usque ad naturam ob summam benignitatem venit, vereque substantiam nostræ carnis accepit, summusque ille Deus vir est appellatus, tunc quoque in his supernaturale et superessentiale munus emicuit.*

Secundo, accipi potest hæc sententia de sapientia creata, quæ multiplex est. Primas in ea tenet Sapientia incarnata, puta Christus homo, ejusque in carne œconomia. Hæc enim fuit opus Dei sapientissimum, adeoque Christus homo miram in incarnatione, passione, resurrectione, missione Spiritus Sancti, legatione Apostolorum, fundatione Ecclesiæ, institutione Sacramentorum, conversione orbis, distributione donorum et gratiarum, adeoque in omnibus suis dictis et factis cœlestem ostendit sapientiam, cunctisque fidelibus se in speculum, et exemplar sapientiæ intuendum et imitandum præbuit.

Secundas tenet sapientia pure creata, qualis est omnium Angelorum et hominum. In his enim sapientia est habitus, vel actus sciendi et sapiendi. Habitus creatur et inditur à Deo; actus elicitur ab habitu et potentia, cooperante Deo per suum concursum : licet enim hæc sapientia in se formaliter non sit antiquior rebus creatis, puta Angelis et hominibus, quibus inest originaliter; tamen eadem causaliter fuit in Deo ab æterno; quia Dei Sapientia increata, quæ sapientiæ creatæ est causa efficiens et exemplaris, fuit in Deo ab æterno. Sicut enim ab essentia immensa Dei, tanquam à fonte, origine, et causa efficienti ac exemplari, manant omnes rerum creatarum naturæ et essentiæ; ac ab æternitate Dei manat omne ævum, omne tempus, omnis duratio; atque ab immensitate Dei manat omnis locus et situs; à Dei omnipotentia manat omnis vis et potestas; ab ejus sacratissima sanctitate manat omnis virtus et sanctitas : ita pariter ab ejus omniscientia et sapientia manat omnis creata scientia et sapientia, uti docet S. Dionys. de Divin. nominib. et passim Theologi.

Per sapientiam hîc, tum speculativam, qualem à Deo infusam merito abstinentiæ cum sociis accepit Daniel, cap. 1; tum potius practicam accipe, quæ principium est rerum agendarum, quæque mores cujusque, vel personæ, vel familiæ, vel reipubl. sapienter dirigit, et juxta normam divinæ legis, honestatis et virtutis format et componit, uti dixi canone 5. Hac ergo sapientia homo de Deo et creaturis recte sentit et sapit, ac sapienter suas actiones novit disponere, ut ad beatum finem, ad quem à Deo conditus est, perveniat. Origenes homil. 24. in Num. sapientiam hanc extendit ad artes quoque mechanicas, ut architectonicam, fabrilem, nauticam, etc. Nam et hæ originem habent à Deo, manantque ab arte increata, quæ est in mente Dei. Artes ergo sunt à Deo; corruptelæ vero artium sunt à dæmonibus et hominibus, ait Orig. Sic Beseleel dicitur à Deo accepisse *sapientiam*, id est, *artem ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, et argento, et ære*, ad fabricandum tabernaculum, Exodi 31. 3. Idem Orig. hom. 18. in Num. *Omnis sapientia, hoc est*, inquit, *omnis scientia, omnis ars, ut Musica, Geometria, Medicina, Physica*, etc., *à Deo est et manat.* Unde et Ecclesiasticus, c. 32. 5, disserit de musica; c. 38. v. 26. de agricultura, arte fabrili, figulina, et similibus.

Denique sapientia hæc practica in Deo est duplex, scilicet physica, qua sapienter creavit, conservat, mutat, producit, gubernat res omnes creatas, uti docet Eccles. c. 34. v. 6. et c. 39. v. 21; et moralis, qua honeste, juste et sancte facit omnia, utque idem faciant Angeli et homines, sancit, decernit et efficit.

Tertio, valde apposite sapientiam hîc accipias, non tam pro habitu vel actu, quàm pro objecto et dictamine sapientiæ. Dictat enim sapientia Deum esse timendum; honorandos esse parentes; sobrie, juste, caste esse vivendum; non esse mentiendum; colendam esse amicitiam, patientiam, charitatem, etc. Hæc dictamina sunt

æternæ veritatis, ideoque ab æterno fuerunt in mente Dei, in qua vivunt sempiternæ rerum omnium rationes, ait S. August. Manant enim ab æterna et immensa perfectione, æquitate et sapientia Dei; et ab ea profluxerunt ad homines et Angelos. Sicut enim omnis lex hominum et Angelorum manat ab æterna lege, quæ est in mente Dei; ita pariter hæ veritates et sapientiæ dictamina manant à prima veritate et sapientia Dei; adeo ut si per impossibile non esset illa prima véritas et sapientia Dei, nulla esset veritas, nihil verum, nullum sapientiæ dictamen esset in hominibus et Angelis; sicut, si non esset deitas, nulla esset creaturarum entitas: omnis enim entitas creata essentialiter manat, et pendet in suo esse et conservari ab entitate infinita et increata Dei; sicut radius manat et pendet à sole, lumen à luce, calor ab igne.

In Deo igitur, ut recte docet noster Lessius lib. 6. de Attrib. divinis cap. 1, est sapientia, qua omnia novit per supremas causas; nimirum, per notitiam essentiæ suæ, quæ est omnium suprema causa efficiens, finalis, exemplaris et fundamentalis. Comprehendendo enim essentiam suam, hoc ipso ex vi illius comprehensionis cognoscit distinctissime et clarissime omnia possibilia (sub quibus continentur etiam omnium possibilium complexiones), quæ nimirum ipse per se facere potest; et illa comprehendendo, cognoscit ulterius omnia in particulari, quæ singula eorum facere vel pati possunt, et in quibus deficere. Neque hoc solum, sed etiam quid singula in quavis occasione essent factura, si talis vel talis occasio daretur. Neque in his sistit; sed etiam clare intuetur quid reipsa in omnem æternitatem sit eventurum, quibus momentis, quibus locis, quibus occasionibus, et aliis circumstantiis. Ratio est: quia in Deo cognitio abstractiva possibilium, cum sit infinitæ perfectionis et efficaciæ in attingendo objecto, hoc ipso quod objecta illa reipsa sunt futura, fit intuitio existentium; nec opus est alia vi aut conatu. Unde patet omnem intuitum futurorum esse ex vi comprehensionis essentiæ, nec aliud requiri, quàm positionem objectorum. Tunc enim cognitio, quæ prius, seu in priori signo rationis, erat abstractiva, transit in intuitivam ex vi suæ perfectionis. Docet hoc aperte S. Dionysius de Divin. nomin. cap. 7: *Non enim*, inquit, *ex rebus ipsis res discens, novit eas divina mens; sed ex seipsa, et in seipsa, secundùm causam, omnium scientiam, et notionem, et essentiam præhabet, et ante comprehendit; non singulis secundùm cujusque speciem intendens, sed secundùm unicam causæ complexionem cuncta sciens et continens; sicut et lux secundùm causam in seipsa tenebrarum notionem anticipat, non aliunde quàm ex luce tenebras noscens.* Hic manifeste tradit Deum ex vi cognitionis essentiæ, tanquam causæ omnium, scire cætera; quod confirmatur verbis sequentibus: *Seipsam igitur divina Sapientia noscens, sciet omnia; materialia sine materia; et indivise divisibilia, et unice multa, ipso una omnia et cognoscens et producens. Nam, si secundùm unam causam Deus omnibus esse impertit; secundùm eamdem unicam causam sciet omnia, tanquam ex se existentia, et in seipso ante præexistentia.* Unde concludit: *Hac igitur Deus res cognoscens, non scientia rerum, sed scientia sui ipsius ipsas novit.* Et S. August. lib. 11. de Civit. c. 10: *Neque enim multa, sed una sapientia est, in qua sunt immensi quidam atque infiniti thesauri rerum intelligibilium; in quibus sunt omnes invisibiles atque incommutabiles rationes rerum, etiam visibilium et mutabilium, quæ per ipsam factæ sunt; quoniam Deus non aliquid nesciens fecit.* Ex quibus infert August. *Quod iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset: Deo autem nisi notus esset, esse non posset;* quia Deus per sapientiam suam est auctor mundi, qui sua specie externam nobis sui notitiam ingerit.

Hac ergo sententia initio libri sui sapientialis docet Siracides originem, antiquitatem, ideam et causam sapientiæ esse Deum per essentiam sapientem et æternum, quæ sane prima et summa est sapientiæ laus et dignitas, ut per eam omnes ad sapientiæ admirationem, amorem et studium invitet et impellat, q. d. Omnis sapientia, id est, omnis habitus, omnis actus, omne objectum, omne dictamen, omnis veritas sapientiæ, quæ est in hominibus et Angelis, manat à Deo, fuitque cum eo ab æterno, vel formaliter, vel causaliter; quare agnoscite divinam ejus originem, antiquitatem et præstantiam, eamque suppliciter à Deo poscite et flagitate. Omnis enim sapientia est à Deo, apud Deum, et cum Deo ab æterno: licet enim à Deo manet ad creaturas; ita tamen manat, ut Deum non deserat, sed in eo velut radice et fonte remaneat, et fixe resideat; perinde ac lux à sole manans et sparsa in mundum, manet in ipso sole; et calor manans sparsusque ab igne, manet et residet in ipso igne. Hoc est quod ait S. Jacobus c. 1. 5: *Si quis vestrûm indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat; et dabitur ei.* Nam, ut subdit v. 17: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus.* Vide ibi dicta. Eamdem originem Sapientiæ, puta Deum, assignat Sapiens Prov. 8. 22: *Dominus*, inquit, *possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio.* Et Job, c. 28. 12, sapientiæ locum et originem operose vestigans, tandem resolvit ac respondet v. 23: *Dominus*, ait, *intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius.* Et Baruch, c. 3. 14, post longam ejus vestigationem concludit v. 32: *Qui scit universa, novit eam, et adinvenit eam prudentia sua.*

Idipsum per umbram viderunt Gentiles. Unde Poetæ, ait Servius, finxerunt Prometheum, post factos à se homines, auxilio Minervæ in cœlum ascendisse, et adhibita facula ad rotam solis, ignem esse furatum, quem hominibus communicavit. Ignis hic sapientiam repræsentat, quàm è cœlis attulit noster Prometheus prudentissimus, Jesus Christus. Unde et Prometheus dictus est απο της προμηθειας, id est, à providentia. De Christo enim ait S. Joannes c. 1. 16: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia; quia lex per Mosen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. Deum nemo vidit unquam; unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Simili modo finxerunt Minervam, sive Palladem, deam sapientiæ, esse Jovis filiam, et virginem, adeoque ex cerebro, id est, mente et ingenio, Jovis progenitam sine matre. Unde Lucan. lib. 9:

Hanc et Pallas amat, patrio quæ vertice nata est.

Et Ovid. 3. Fast.

An, quia de capitis fertur sine matre paterni
Vertice, cum clypeo prosiluisse suo ?

Secuti, nimirum, sunt, sed non assecuti illud Eccli. 24. 5 : *Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam.*

Dices : Etiam dilectio, timor, spes, charitas manant à Deo, ejusque sunt dona; cur ergo de sola sapientia hic dicitur, quod sit à Deo? Resp. primo, quia de sapientia ejusque virtutibus Ecclesiasticus agit, agetque toto libro ; unde ejus originem et antiquitatem præmittit, ut inde ei laudem et pretium conciliet. Secundo, quia primum et maximum, quod à Deo processit, est sapientia ; primum enim, quod Pater produxit et genuit, fuit Verbum, quod est ipsa Patris conceptio et intellectio notionalis, ideoque Sapientia genita. Ita Palacius. Denique ex eo quod Sapientia in Deo, à Deo, et ad Deum sit, Lactantius lib. 3. c. 9. redarguit Anaxagoram sapientem, qui, rogatus *cujus rei causa natus esset*, respondit : *Solis, ac cœli videndi.* Nam *non ideo*, ait Lactant. *nascimur, ut ea quæ sunt facta videamus; sed ut ipsum factorem rerum omnium contemplemur, id est, mente cernamus. Quare, si quis hominem, qui vere sapit, interroget cujus rei gratia natus sit, respondebit intrepidus ac paratus se colendi Dei gratia natum, qui nos ideo generavit, ut ei serviamus.* Et mox : *Nam ipsa humanitas quid est, nisi justitia, nisi pietas? Pietas autem nihil aliud est quàm Dei parentis agnitio.* Et c. 12 : *Idcirco*, ait, *soli animantium ad aspectum cœli erecti sumus, ut summum bonum nostrum in summo esse credamus. Ideo religionem soli capimus, ut ex hoc sciamus humanum spiritum non esse mortalem, quod Deum, qui est immortalis, et desiderat, et agnoscit.*

Rursum ex eo quod sapientia sit Dei filia, sequitur sapientes cognationem habere cum Deo, esseque filios Dei. Hinc de S. Basilio fratre suo scribit Gregor. Nyssen. in Orat. funebr. *Basilii*, inquit, *genus erat familiaritas et necessitudo cum Deo; patria vero virtus*, etc., *sobrietas illi pro domicilio erat ; sapientia loco prædii; justitia, veritas et puritas pro splendidis ædificiis.* Denique S. Bernard. serm. 13. in Cant. *Ad locum*, ait, *unde exeunt, revertuntur flumina gratiarum, ut iterum fluant; remittatur ad suum principium cœleste profluvium, quo uberius terræ refundatur. Qualiter, inquis? Qualiter dicit Apostolus : In omnibus gratias agentes ; quidquid sapientiæ, quidquid te habere virtutis confidis, Dei virtuti et Dei sapientiæ deputa, Christo.*

Et est ante ævum,] ante seculum, q. d. Sapientia est ante omne tempus, et, ut S. Paulus ait ad Titum 1. 2 : *Ante tempora secularia.* Αἰων enim, unde Latinum *ævum*, significat quamlibet durationem : esto Theologi æternitatem approprient Deo, ævum Angelis, tempus hominibus et corporibus, ut, sicut tempus mensura est corporum, ita ævum mensura sit spirituum. Aliter ergo sumitur ævum v. 4. ubi dicitur fuisse *Sapientia ab ævo*, id est, ab omni æternitate. Unde et Græca hoc v. 1. habent εἰς τον αἰωνα, q. d. Sapientia cum Deo est, duratque *in seculum*, id est, in æternum.

2. Arenam maris, et pluviæ guttas, et dies seculi quis dinumeravit?] Græce ἐξαριθμησει, id est, *enumerabit.*

Altitudinem cœli, et latitudinem terræ, et profundum abyssi quis dimensus est?] Τὸ *dimensus est* deest in Græco.

3. Sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigavit?] ἐξιχνιασει, id est, *investigabit, pervestigabit.* Alludit ad Isaiæ 40. 12 : *Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit ? Quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes et colles in statera? Quis audivit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi?* Et c. 48. v. 13 : *Manus mea fundavit terram, et dextera mea mensa est cœlos;* et Jerem. 33. 22 : *Sicut enumerari non possunt stellæ cœli, et metiri arena maris ; sic multiplicabo semen tuum ;* et Job. c. 38. 4 : *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Quis posuit mensuras ejus? vel, quis tetendit super eam lineam?* et v. 37 : *Quis errabit cœlorum rationem ?*

Laudat sapientiam à præstantia, quæ tanta est, ut sit incomprehensibilis ; estque argumentum à comparatione : quare tres hi versus nectendi sunt; duo enim primi sunt comparata tertii, in quo proinde ut nectantur et expleantur, intelligenda est nota comparationis, *sic, similiter, pariter;* unde Arabicus eam exprimens vertit : *Velut mare et arenam maris*, etc., idque significat conjunctio *et*, quæ est in Græco, juxta can. 12; comparat enim sapientiam tribus quæ numerari non possunt, scilicet, arenæ maris, guttis pluviæ, et diebus seculi ; ac tribus quæ mensurari non possunt, scilicet, altitudini cœli, latitudini terræ, et profunditati abyssi, id est, aquarum et maris : quia in his sex maxime elucet Dei sapientia, æque ac potentia. Nam, ut cætera omittam, in quibus id perspicuum est, quis non admiretur Dei sapientiam in tanta arenularum multitudine (adeo ut nonnulli censuerint eas vere esse infinitas, uti refert et refellit Archimedes lib. de Arenæ numero) et parvitate, tantam in singulis naturæ integritatem, perfectionem, similitudinem, ordinem, unionem, successionem, vim et potentiam, qua validissimis maris fluctibus resistit eosque sorbet, ut vasti indomitique maris vilis et exilis arena limes et frenum esse videatur? Vere

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Sensus est ergo, q. d. Sicut hæc sex, scilicet, arenæ, guttæ, dies, cœli, terra et mare ab homine numerari aut mensurari nequeunt, sed duntaxat à Deo; sic pariter (imo multo minus) nemo sapientiam Dei, quæ omnia præcedit, Tigur. *quæ rerum omnium est prima*, comprehendere potest, præter solum Deum ; tum, quia sapientia Dei in se quaquaversum est immensa et infinita ; tum, quia ad infinita facta, facienda et possibilia se extendit, in iisque infinitos sapientiæ suæ modos et rationes ostendit, vel ostendere potest, quos homo vel Angelus ex se non videt, nec concipit, nisi à Deo ei pandantur. Unde Rabanus : *Si*, inquit, *illa, quæ tamen omnia certo numero, mensura et pondere à Creatore suo condita sunt, nemo dinumerare et metiri potest; quomodo sapientiam Dei, quæ sine fine et initio constat, et inenarrabilis atque inæstimabilis semper manet, ullus investigare potest?*

Quocirca psal. 17. v. 10 et 12. et alibi Deus dicitur habitare in nube et caligine, ad quam cum Mose nos ascendere debere docet S. Dion. eamque ita describit Epist. 5. ad Hierotheum : *Divina caligo*, inquit, *est inaccessibile lumen, in*

quo habitare Deus dicitur, et invisibilis existens propter excedentem claritatem, et innaccessibilis idem propter excessum supersubstantialis luminis effusionis. In hac fit omnis, qui Deum cognoscere et videre est dignus habitus, per ipsum non videre, neque cognoscere, in eo qui est vere super visionem et cognitionem, factus hoc ipsum cognoscens, quod post omnia est sensibilia et intelligibilia, et prophetice dicens : Mirabilis facta est scientia tua ex me, fortis facta est, non potero ad eam. Confirmat idipsum ex sancto Paulo, dum subdit : *Ut etiam divinus Paulus cognovisse Deum dicitur, cognoscens ipsum super omnem existentem intellectum et cognitionem. Propter quod et investigabiles esse vias ejus dicit, et inscrutabilia judicia ejus, et innarrabilia dona ejus; et pacem ejus excedentem omnem mentem, sicut qui invenit existentem super omnia; et hunc super intellectum cognovit, quoniam ultra omnia est, omnium causa existens.* Idem de Divinis nominibus, c. 1, de Deo loquens: *Ipsa*, ait, *superessentialis immensitas omnes essentias superat. Ipsa quoque unitas intellectu superior omnes supereminet intellectus; ipsum denique unum cogitatione præstantius, nullis cogitationibus potest excogitari; atque bonum, excelsius omni verbo, verbis est ineffabile. Unitas unitatis omnis unifica, superessentialis essentia, intellectus nequaquam intelligibilis, ineloquibile verbum.*

Dices primo : Dies seculi facile est dinumerare ex annis seculi, qui præterierunt ab initio mundi : multiplica enim annos mundi per 365 (quot sunt dies in anno), habebis numerum dierum mundi. Resp. primo : Sicut numerus annorum mundi incertus est; de iis enim omnes pene Chronologi inter se dissentiunt : alii enim censent ab origine mundi elapsos esse annos 4500, alii 5000, alii plures, vel pauciores; ita pariter incertus, ac consequenter certo numerabilis non est dierum seculi præteritorum numerus. Adde : esto anni certo et præcise numerari possent; non posse tamen præcise numerari dies; quia anni alii completi fuere, alii incompleti. Cum enim, v. g., Adam dicitur vixisse 930 annis, David regnasse 40 annis, etc., verum est eos tot annos vixisse et regnasse, etiamsi aliquot dies defuerint, aut superfuerint; pauci enim dies in anno non computantur; quare dies tot Patriarcharum, principum et regum, qui ab initio mundi hucusque fuerunt, et sibi ex ordine successerunt, præcise numerare est impossibile. Resp. secundo dies seculi futuri esse innumerabiles; qui nescimus quot anni usque ad finem seculi superfuturi et fluxuri sint. Porro dies seculi, quos imaginamur, ut seculum, id est mundum, permansurum in æternum commensuremus æternitati, sunt revera infiniti, ideoque innumerabiles. Unde pro *dies seculi*, aliqui vertunt : *Dies æternitatis quis enumerabit ?* Græce enim est αἰῶνος; sed rectius vertit Noster, *dies seculi.*

Dices secundo : Mathematici, et inter eos noster Christoph. Clavius in Sphæra, l. 1. numerat non tantum arenas maris, sed et totius mundi; mensurat quoque altitudinem cœli, et latitudinem terræ; omnia enim hæc sunt finita, ideoque numerabilia et mensurabilia. Dividunt enim mathematici orbem sive ambitum terræ, æque ac cœli in 360 gradus, ac deprehenderunt uni gradui in orbe terræ respondere 700 stadia, quæ multiplicata per 360 gradus faciunt 252000 stadia, qui est numerus et magnitudo totius ambitus terræ. Hæc stadia efficiunt milliaria Italica mille passuum, triginta et unum millia ac quingenta; stadium enim continet 125 passus, estque octava pars milliaris. Iidem per astrolabium aliaque instrumenta docent concavam superficiem cœli octavi, sive firmamenti, distare à terra octoginta millionibus milliarium : convexam vero superficiem distare à terra 160 millionibus, uti dixi Genes. 1. 16.

Rursum Clavius ibidem, p. 120, ex Archimede et aliis ostendit numerum arenarum, quæ in toto mundo usque ad concavam firmamenti contineri possent, fore 1000000000000000000 000000000000000000000000000000000, hoc est, 1. cum 52 ciphris; idque demonstrat ex proportione : nam granum unum papaveris non continet ultra decem millia arenularum; granum autem papaveris est quadragesima pars digiti : centum autem millia digitorum circiter conficiunt unum milliare : mundus autem tot continet milliaria, quot sufficiunt capiendo numero arenularum jam recensito, juxta proportionem jam dictam.

Resp. primo : Hæc tantum dici conjecturaliter; unde in his nihil esse certi ac definiti. Cujus certum indicium est, quod mathematici inter se varient et discordent. Nam, ut ibidem pag. 115. docet Clavius, Aristoteles censet ambitum terræ continere quinquaginta millia milliarium; Hipparchus, 34625; Ptolemæus, 22500; Alphraganus, 20400; Fernelius, 24514; recentiores, 19080. Rursum alii negant uni gradui ex 360. respondere in terra stadia 700; sed alii plura, alii pauciora assignant.

Porro de numero arenularum, quas caperet mundus, mora est conjectura; nec hic numerus est adæquatus et præcisus, sed justo minor, ut fatetur Clavius; idque satis hîc et alibi insinuat S. Script. quæ ubique profitetur, arenas maris absolute et definite numerari non posse. Adde : esto arenæ confuse per progressionem arithmeticam modo jam dicto possent numerari; tamen distincte et sigillatim numerari non posse, ut patet eas intuenti : quis enim hucusque numeravit arenas maris ? Denique numerus arenarum mundi jam positus tantus est, ut à nulla mente humana (forte nec ab Angelo) clare et distincte concipi, numerari et comprehendi queat, multo minus à lingua clare et diserte exprimi et enumerari. Adde : tam multæ, tamque minutæ sunt arenæ, ut singulis sequestrandis, ac seorsim inspiciendis et numerandis ætas hominis (puta, septuaginta anni) non sufficerent.

Ex dictis patet Deum omnia, quæ in mundo sunt, usque ad minutissimas partes, figuras, colores, qualitates, conditiones, situs, motiunculas, momenta, modosque omnes et habitudines distinctissime et perfectissime intueri; et in numerato habere; nimirum, omnes vermiculos, omnes muscas, omnia animalia et partes singulorum, omnia gramina, omnes herbas et plantas, omnia silvarum folia, omnes pilos animantium, omnes arenas littoris et deserti, omnes guttas maris, omnes stillas pluviarum, omnes crispationes undarum, omnes foliorum motus, omnium mensuras, distantias, congruentias, discrepantias, situs, modos, tempora; omnes hominum, et Angelorum cogitationes, omnes

affectus omnes intentiones, præsentes, præteritas, futuras, et momenta singulorum. Hæc omnia semper distinctissime et clarissime intuetur, penetrat, comprehendit; idque adeo clare et perfecte, ac si tota vis mentis illius in unum duntaxat illorum intenta esset. Quod sane diligenter est perpendendum; ne quis putet aliquid illum latere posse; aut minus perfecte esse cognitum, in tam immensa rerum multitudine, sicut impii homines solent existimare, in quorum persona dicitur Job 22: *Quid enim novit Deus? et quasi per caliginem judicat: nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cœli perambulat.* Hos monet Sapiens Eccli. 16: *Non dicas: A Deo abscondar, et ex summo quis meî memorabitur? In populo magno non agnoscar; quæ est enim anima mea in tam immensa creatura? Ecce cœlum, et cœli cœlorum, abyssus, et universa terra, et quæ in eis sunt, in conspectu illius commovebuntur, montes simul et colles, et fundamenta terræ, cum conspexerit illa Deus, tremore concutientur.*

Ratio à priori est; quia, sicut essentia ipsius et potentia in singulis punctis loci et spatii est tota, et tam perfecte, quàm si tota immensitas ad punctum esset contracta; ita etiam vis intelligendi et sapientiæ ipsius, tam perfecte et efficaciter versatur circa res singulas, ac si uni soli intenta esset. Lumen enim sapientiæ ipsius non solum est infinitum extensive, nimirum, quia se extendit ad infinita objecta; sed etiam intensive, ut circa singula objecta habeat ac tum infinitæ perfectionis et claritatis.

4. Prior omnium (Vatablus, *prima omnium*) CREATA EST SAPIENTIA, ET INTELLECTUS PRUDENTIÆ AB ÆVO.] Laudavit Siracides sapientiam ab origine et prosapia, quod, scilicet, eam ducat à Deo, versu primo: tribus sequentibus laudavit eam ab amplitudine et immensitate, quod, scilicet, instar (imo magis) arenæ, guttarum et dierum sit innumerabilis; et instar cœli, terræ et maris immensurabilis: hîc laudat eamdem ab antiquitate, quam licet insinuarit v. 1, hîc tamen clare et diserte eam exprimit, dicens eam fuisse priorem omnibus *et ab ævo*, id est ab æterno. Alludit, imo citat illud Proverb. 8. 22: *Dominus possedit me in initio* (heb. ראשית *rescit*, id est initium, principium, principatus) *viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum.* Ubi Septuag. vertunt: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.* Septuag. sequitur hîc Siracides, dum sapientiam dicit priorem creatam esse ab ævo. Jam triplex est hîc sensus, juxta triplex significatum sapientiæ, quod assignavi v. 1; ample enim hîc sumitur sapientia, prout communis est creatæ et increatæ; ideoque quædam dicuntur, quæ magis conveniunt increatæ, ut quod fuerit ab æterno; quædam, quæ magis creatæ, ut quod prior sit creata.

Primus est de increata Sapientia: tum essentiali, quæ communis est sanctissimæ Trinitati; tum notionali quæ propria est Filio: utraque enim fuit prior rebus omnibus creatis ab ævo, id est, ab æterno; prior, inquam, tum origine et tempore, tum consequenter dignitate et principatu, tum causalitate et efficientia: per sapientiam enim Deus creavit omnia. Utraque hic creata dicitur. Essentialis quidem; quia concepta et elicita à Deo. Sicut enim mens nostra creat intellectionem, dum actum intelligendi elicit et concipit; ita et Deus dicitur creasse sapientiam, dum actum intelligendi et sapiendi elicuit et concepit nostro modo intelligendi. Omnis enim actus sapientiæ in nobis et Angelis est elicitus, ac similem vere ab æterno Deus habuit actum, quo se et omnia intellexit, concepit et ordinavit sapientissime: esto enim hic actus in Deo proprie non sit elicitus, sed substantialis, quia deitati intrinsecus; adeoque cum ea reipsa unum quid idemque; tamen anthropopathos, et nostro modo concipiendi, uti jam dixi, vocatur elicitus, quasi manans ab ipsa substantia et perfectione deitatis, sicut lux manat à sole. Nam creandi verbum ab Hebræis amplissime sumitur pro facere, elicere, concipere; ut, cum ait Isaias, c. 45. 6: *Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras; faciens pacem, et creans malum*, id est faciens, eliciens malum et tenebras; hæ enim, cum sint mera privatio, proprie creari nequeunt. Et psal 50. 12: *Cor mundum crea*, id est, effice, elice, *in me, Deus.* Nec enim cor jam creatum proprie creari potest; nec ejus mundities, cum sit accidens.

Porro hæc sapientia increata, creata, id est concepta, fuit à Deo prior, non tantum creaturis, sed et cæteris attributis; quia Deus est purus spiritus et animus. Sicut ergo ex animo primo manat intellectus, deinde voluntas et potentia; hæc enim nihil velle aut agere possunt, nisi quod intellectus prius volendum aut agendum intellexerit et judicarit; ita pariter ex deitate, Deique mente, nostro modo concipiendi, primo prodiit intellectus ac sapientia, deinde voluntas et amor; ratione cujus prior origine fuit in Deo Patre generatio Verbi, quæ est opus et conceptio intellectus, quàm spiratio Spiritus Sancti, quæ est opus voluntatis et amoris.

Rursum hæc exponi possunt de sapientia genita, quæ omnino eadem est cum Verbo et Filio, ac proinde relativa et notionalis, uti docet S. August. l. 7. de Trinitate cap. 2, Magister in 1. dist. 28. lit. F. et ibi Bonavent. et D. Thom. in 1. dist. 32. art. 2. Hinc ex hoc loco, et ex cap. 24. 14. inserebant Ariani sapientiam genitam vere esse creatam, ac proinde Filium Dei non esse Deum, sed creaturam. Verum respondet S. Athanas. serm. 3. contra Arian. et S. Cyrill. l. 5. Thesauri, cap. 6, sapientiam dici creatam, id est genitam. Creare enim in Scriptura sæpe idem est quod gignere, imo facere quomodolibet; adeoque hæc tria promiscue pro eodem sæpe usurpat S. Scriptura, uti per exempla ostendit S. Athanas. et Cyrill. Addit S. Hilarius, l. de Synodis, anathematismo 5, quod Filii Dei productio nunc dicitur generatio, quia est productio in eadem substantia; nunc creatio, ut significetur productio sine mutatione creantis; vox *creavit* enim significat generationem Patris factam sine passione, decisione, diminutione gignentis: *Sapientia*, inquit, *quæ se dixit creatam, eadem in consequenti se dixit et genitam, creationem referens ad parentis indemutabilem naturam, quæ extra humani partus speciem et consuetudinem, sine imminutione aliqua, ac demutatione suî creavit ex seipsa, quod genuit. Creantis enim opus non habet passionem, aut permixtionis, aut partus. Esse enim aliquando incipit, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro potestate, quod condit; et est opus virtutis creatio, non naturæ ex natura gignente nativi-*

tas. At vero nativitas, legitimæ originis et genuinæ naturæ profectus est : ex natura enim generante naturam sumpsit genita natura. Sed, quia Dei Filius non corporalis partitudinis est genitus exemplo, sed ex perfecto Deo perfectus Deus natus est; idcirco ait creatam se esse sapientia, omnes in generatione sua corporales passiones excludens. Denique Palacius sapientiam ait dici creatam, id est, possessam à Deo, et, ut exponit Jansenius, apud Deum in rerum natura exstitisse et substitisse; Siracides enim sequitur Septuag. qui, Prov. 8. 22, pro *Dominus possedit me*, ut habent Hebræa et Noster, vertunt : *Dominus* ἔκτισε, id est, *creavit me*, quasi τὸ *creavit*, idem sit quod *possedit*, per metalepsin; quæ enim creata et comparata sunt, eadem à creante et comparante possidentur. Est igitur hæc tertia sapientiæ laus, quod ipsa sit tota possessio Dei; digna illa quidem tanto possessore; dignus ille tanta possessione. Igitur ab æterno Deus tanta possessione fuit dives et felix. Verum de hoc dicendum Prov. 8. 22.

Secundo, sapientia creata proprie *prior* fuit *creata ab ævo*, id est, ab initio seculi et temporis, quando Deus eam condidit, indiditque Angelis et Adæ; item cœlis, terræ, elementis, omnibusque rebus creatis; omnia enim in numero, pondere et mensura creanda disposuit. Ita S. August. lib. 12. Confess. cap. 15, per sapientiam accipit Angelos primo à Deo creatos : *Sapientia*, inquit, *quæ creata est, intellectualis est natura, quæ contemplatione luminis lumen est; dicitur enim et ipsa, quamvis creata, sapientia*, etc. *Ergo, quia prior omnium creata est quædam sapientia, quæ creata est mens rationalis et intellectualis castæ civitatis tuæ, matris nostræ, quæ sursum est, et libera est, et æterna in cœlis; etsi non invenimus tempus ante illam, quia et creaturam temporis antecedit, quæ prior omnium creatura est; ante illam tamen est ipsius Creatoris æternitas, à quo facta sumpsit exordium, quamvis non temporis, quia nondum erat tempus; ipsius tamen conditionis suæ.* Videtur hic sentire S. August. Angelos creatos esse ante mundum et tempus, quod olim plures Patres Græci senserunt; sed jam ex Concilio Lateran. certum est eos non ante, sed simul cum mundo creatos esse, ut ostendi Genes. cap. 1.

Rursum et potius sapientia *ab ævô*, id est, ab æterno, *creata*, id est, creari decreta est; prædestinata enim à Deo fuit ejus creatio ab æterno; hanc enim, ut derivatam à sua prima et increata Sapientia, ac suo tempore creationi applicandam, et creaturis communicandam ab æterno intellexit; suoque intellectui ac voluntati objecit Deus, volens eam creare juxta rationes et modos ab intellectu sibi propositos. Ita D. Thom. 1. p. q. 41. art. 3. Sic enim Hebræi sæpe usurpant verba realia pro mentalibus aut verbalibus : ut, cum Apostolus, 2. Timoth. 1. v. 9, ait gratiam Christi ante tempora secularia nobis esse datam, id est, dari decretam et prædestinatam. Et Jeremias, cap. 1. 10, ait se constitutum super regna, ut ea evellat, destruat et disperdat, id est, evellenda, destruenda et disperdenda prænuntiet, et quasi vice Dei decernat. De sapientia creata accipere videtur Syrus, dum vertit : *Super hæc omnia* (puta, super arenam maris, pluviæ guttas, dies seculi, altitudinem cœli, latitudinem terræ, ac abyssum, de quibus sermo præcessit) *multiplicata est sapientia, et roborata est* (vel prævaluit) *fides ab ante*, vel ab initio. Ubi sapientiam videtur interpretari fidem, sicut Noster interpretatur intellectum prudentiæ; quia fides docet et suggerit dictamina sapientiæ et prudentiæ. Arabicus Syro consentit, vertitque : *Magis quàm hæc omnia multiplicata est sapientia, confirmata est fides.*

Maxime vero creata, id est, creari prædestinata est Sapientia incarnata, puta, Christus homo. Huic enim proprie competit esse creatum in tempore secundùm humanitatem, et ab æterno esse genitum secundùm divinitatem. Ita Rabanus hic, ac S. Athanas. serm. 3, contra Arrian. Nazianz. orat. 4. de Theolo. Cyrill. l. 5, Thesauri, cap. 4. et S. August. lib. 5. de Trinit. cap. 12. Rursum, Christus prior omnium creatus est, et, ut ait Sapiens Prov. 8. 22, fuit *initium;* hebr. *rescit;* græce, ἀρχή, id est, principium et principatus : *Viarum Domini;* quia Dominus Christo operum suorum primatum addixit, fecitque ipsum caput omnium suarum prædefinitionum, prædestinationum et prædestinatorum, effectorum, creaturarum, donorum, gratiarum et virtutum, quas ab illo et per illum in cæteros Sanctos, quasi per influxum capitis in membra derivat. Unde S. Ambros. lib. de Interpellatione Job : *Soli Christo*, inquit, *servabatur magnarum prærogativa virtutum, quia ipse est virtutum principium, sicut dixit : Dominus creavit me principium viarum suarum.* Et S. Basil. in Apolog. ad Cæsarianos : *Christus*, inquit, *principium Evangelicarum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum;* ut per nos ruinæ Angelorum, æque ac hominum, instaurentur et reparentur.

Tertio, sapientia, id est, sapientiæ objecta et dictamina ab æterno fuere creata, id est, elicita et dictata à mente Dei; ac decreta, ut in tempore crearentur, ac communicarentur Angelis, hominibus, cæterisque creaturis.

Rursum aliqui sic exponunt : Sapientia creata est prior omnium, hoc est, sapientia facta est prior omnium; sapientia præfecta est omnibus; sapientia donata est hac dignitate, ut esset prior et princeps omnium; ut, scilicet, ipsa esset idea, exemplar, et architecta omnium rerum creandarum; verbum enim *creo*, subinde idem est quod *præficio*, ut cum dicimus : Rex creat principes, duces, magistratus. Unde Syrus vertit : *Super omnia hæc multiplicata est sapientia, et prævaluit.* Sic illud Prover. 8. 22 : *Dominus creavit me initium viarum suarum;* juxta Septuag. S. Athanas. ad decreta Nicænæ Synodi sic exponit : *Dominus præfecit me operibus suis incipiendis rebusque inchoandis.* Huncque maxime genuinum esse loci illius sensum censet noster Salazar. Sed ille huic loco non ita congruit. Nam explicans subdit Siracides : *Et intellectus prudentiæ ab ævo.* Agit ergo de prioritate ævi et temporis, non præeminentiæ et præfecturæ. Sensus ergo jam datus potius est ætiologicus et causalis, quàm proprius et formalis. Causa enim et finis, cur prior creata sit sapientia, fuit, ut ipsa esset cæterorum omnium creandorum et agendorum idea, exemplar, causa et architecta.

Et intellectus prudentiæ,] Vatablus : *Et prudens intelligentia.* Jam dixi can. 5. sapientiam nunc vocari intellectum, nunc prudentiam,

nunc scientiam, etc. Sapientia enim vocatur, quatenus sapit res veras et cœlestes, vereque facit sapientem. Eadem dicitur intellectus, vel intelligentia, quatenus sublimis est, et non nisi intellectu ab Angelis et hominibus intelligentibus percipitur. Eadem dicitur prudentia, quatenus prudenter dirigit actiones hominis et Angeli ad bonum, honestum et debitum finem. Unde Platonici, quos sequitur S. Augustinus, dicebant rationem nostram, cum contemplatur summa, vocari rationem et sapientiam; dum vero curam habet de infimis, vocari prudentiam. Sensus ergo est, q. d. Dei sapientia non solum divina aspicit, ut sapientia; sed etiam ad humanam miseriam et ignorantiam se demittit, ut eam doceat prudenter agere, eaque ratione prudentiæ rationem et nomen induit. Rursum Palacius: Intellectus, ait, idem est quod acumen; q. d. Sapientia est acumen prudentiæ, quod fuit ab æterno; sapientia enim est sublimitas et immensitas prudentiæ. Sic dicitur, v. 24: *Scientiam et intellectum prudentiæ sapientia compartietur*, id est, sapientia dat scientiam et acumen prudentiæ.

Ab ævo.] Id est, ab omni æternitate, vel ab omni tempore imaginario, quod mente fingimus æternitati coexstitisse; id est, ut Apostolus loquitur, à temporibus æternis, Rom. 16. 25. Fuit enim ab æterno sapientia increata in Deo formaliter; creata vero fuit in eo eminenter, objective, exemplariter et efficienter, sive ut in causa exemplari et efficiente, uti jam dixi. Hæc est quarta sapientiæ laus, scilicet, quod sit æterna.

Ex dictis liquet Dei sapientiam non cognoscere futura, quæ necdum in tempore existunt, ex eo quod illa realiter præsentia sint ævo, sive æternitati: hæc enim realis præsentia aliud esse nequit, quàm realis coexistentia cum æternitate. Atqui res futuræ non coexistunt æternitati, antequam existant in seipsis secundum esse suum creatum; coexistere enim alteri supponit existere in se, tanquam quid prius. Unde non coexistunt æternitati, nisi suis temporibus, dum singula suo ordine promuntur, et suas essendi vices subeunt. Quare hæc coexistentia nihil juvat ad illa intuenda tanquam præsentia, priusquam fiant, et multo minus ut videantur ab æterno; oportet enim illa non solum coexistere æternitati, sed coexistere ab æterno, ut ab æterno tanquam præsentia videri possint. Nec obstat, quod æternitas ambiat totum tempus; quia non ambit simul toti tempori coexistendo, coexistit enim illi successive, non successione sui, sed temporis. Allabuntur enim novi dies prioribus præterlabentibus; et dum hic dies præsens est, coexistit æternitati secundum aliquid indivisibile sui, sed cras non coexistet, sicut nec heri coexistit: sicut in flumine allabuntur novæ aquæ, et tangunt rupem flumini insidentem; sed statim transeunt, nec redeunt amplius. Totus rerum cursus ab initio mundi usque ad finem, est instar fluminis, sub æternitate, tanquam sub rupe quadam immobili, transeuntis. Itaque, sicut rupes illa non simul coexistit, nec simul tangit omnes fluminis partes, sed successive; sic nec æternitas simul rebus omnibus coexistit, sed successive, prout illæ successive esse accipiunt. Radix ergo et origo, cur Deus omnia videat et prævideat, est infinita efficacitas oculi divini, cujus radius se extendit per totum tempus, tangens et incurrens in omnia, quæ in aliqua parte temporis existunt; quo enim vis visiva est major, eo longius se extendit. Sicut igitur oculus corporeus maximæ acrimoniæ in altissima specula constitutus, simul videret totam viam, et omnes in principio, medio, vel fine viæ constitutos: ita oculus divinus, super omnia temporalia et mutabilia elevatus, fertur in totum temporis decursum, et in omnia, quæ per totum tempus fiunt, singula ab æterno quasi tangens, secundum loca et tempora, quibus esse accipiunt. Nec aliter illa videt, cum jam sunt, quàm antequam essent, aut cum esse desierint; sed semper eodem modo illa intuetur, secundum omnem statum, quem toto temporis successu habent. Quare, etsi continua in rebus sit variatio, in visione tamen illius non est ulla successio, sed summa immutabilitas. In hac visione, quam et *præsentiam* vocamus, omnia sunt facta, quæ futura sunt: *Ordo temporum*, inquit D. Prosper sententia 57, *in æterna Dei sapientia sine tempore est, nec aliqua apud illum sunt nova, qui fecit quæ futura sunt.* Ita noster Lessius de Attrib. divin. lib. de Æternitate Dei. Deus enim, ex altissima æternitatis specula, omnes seculorum temporumque decursus prospicit, et eminus quasi cominus intuetur.

5. Fons sapientiæ, verbum Dei in excelsis,] q. d. Verbum Dei excelsi in cœlis excelsis habitans, est fons sapientiæ. Solet in Script. sapientia comparari aquæ, flumini, mari, ob multas ejus cum his analogias; quia, scilicet, sicut aqua aridam, plantas et homines sitientes; sic sapientia mentes aridas et sitientes irrigat, saturat, inebriat, vivificat, lætificat, impregnat, fœcundat. Unde illud cap. 24. 40: *Ego sapientia effudi flumina; ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio; ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso.* Ita hîc eidem illam comparat Siracides, q. d. Sicut aqua in visceribus terræ collecta erumpit in fonte, ibique primo se ostendit et communicat, ut sit et vocetur fons aquarum, ex quo hinc inde rivuli derivantur: ita sapientia primitus collecta in Deo (in eo enim suam habuit originem et collectionem, ut dixi v. 1), primo se communicavit et quasi erupit in Verbo, illudque constituit fontem sapientiæ, ex quo omnes ejus rivuli in homines, Angelos, cæterasque creaturas derivarentur. Verbum Dei est duplex: essentiale, commune toti S. Trinitati; et notionale, proprium Filio. Verbum enim mentis est ipsa mentis conceptio et intellectio. Sicut ergo conceptio et intellectio in divinis est duplex: essentialis, qua intelligit omnia Pater, Filius et Spiritus sanctus; et notionalis, qua dicitur et producitur Filius, sic prorsus est et Verbum. Magis tamen proprie accipias Verbum notionale, sive Filium cum S. August. lib. 15, de Trinit. cap. 11, quia hic proprie dicitur Verbum, estque fons sapientiæ manans à Patre. Ejus vero meminit ut significet, sapientiam homini petendam à Christo, qui est Verbum Dei cœleste, ab omni impuritate terrestri alienum, rectum, sanctum et perfectum, à quo proinde manant mandata æterna, quæ scilicet in se firma et constantia sunt, durantque semper, ac suî observantem deducunt ad beatam æternitatem. Verbum ergo essentiale est ipsa con-

ceptio, et jussio Dei, qua scilicet omnia in sapientia dixit, jussitque fieri dicens: Fiat lux, sol, sidera, homines, animantia, etc. Genes. I, ac illico facta. Simile est Verbum notionale: utrumque increatum est. Divine S. Dionys. de Divin. nomin. cap. 7: *Verbum*, inquit, *Deus cum laude appellatur à Scriptis divinis, non solum propterea quod et verbum, seu rationem et mentem et sapientiam suppeditet; sed etiam quod omnium causas in se æquabiliter anticipatas habeat, quodque per omnia vadat, pertingens, ut scriptum est* (Sapient. 8,) *usque ad finem omnium.* Ac post pauca subdit: *Hoc verbum est simplex vereque existens veritas; circa quam ut puram, et nusquam aberrantem universorum cognitionem fides divina consistit, stabile credentium firmamentum; quæ quidem hos in veritate collocat, atque in ipsis collocat veritatem identitate quadam nunquam dissuasibili.* Hæc est quinta sapientiæ laus, quod ipsa sit intellectio et verbum mentis divinæ, quo Pater se et omnia cognoscendo, se et omnia dixit. Eructavit enim Pater verbum bonum, psalm. 44. 1.

Posset secundo hîc accipi verbum creatum, puta, lex creaturis omnibus decreta, dataque à Deo; lex, inquam, tum naturalis, uti est lex cœlorum, aquæ, ignis, id est, status eorum, cursus et ordo eis præfixus et inditus à Deo, juxta illud: *Ordinatione tua perseverat dies*, psal. 118. 91. Et: *Statuit ea in æternum, et in seculum seculi*, psal. 148. 6. Tum moralis, uti est lex naturalis et positiva data hominibus et Angelis: hæc enim eos deducit ad fontem sapientiæ, imo est eis fons et scaturigo sapientiæ. Ita Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. 26. n. 6. *Fons*, inquit, *sapientiæ Verbum Dei in excelsis: et ingressus* (viæ, aditus, itinera) *illius mandata æterna* (quæ perpetuo servanda præcipit supremus legislator Deus); sicut enim eadem via est, iter idem, idemque impetus humanæ mentis per mandatorum custodiam ad promerendam sapientiam, et videndum primum illum atque celsissimum divinæ lucis fontem: ita idem ejusdem à Deo sapientiæ hominibus communicatæ effluxus est et cursus, per eadem mandatorum itinera spatiantis et excurrentis, et nunquam à Deo, id est, à sua scaturigine aberrantis: sicut scriptum est Joan. 6. *Omnis, qui audivit à Patre, et didicit, venit ad me.* Quod si sapientiæ rivulus totus insumatur, vel in quærendis terrenis opibus, vel in consectandis vitæ animalis voluptatibus, vel in ambiendis vanissimis honoribus, ac nihil divinum quærat: *non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica*, Jacobi. 3. 15. *Quæ autem desursum est sapientia, plena fructibus bonis, etc.*

Denique Palacius explicat, q. d. Verbum Dei est fons, puteus, mare et oceanus sapientiæ: Nam, ut ait S. Augustinus, serm. de Samaritana, *Omnis puteus fons est: ergo Verbum Dei, quod mare est sapientiæ, utique et fons erit sapientiæ.* S. Gregor. Nazianz. vero orat. de Theolog. *Hæc tria*, inquit, *distinguuntur, fluvius, fons, oculus fontis. Fluvius manat ex fonte; fons efficitur ex oculo; ex oculo bullit aqua, quæ facit fontem; è fonte prodit aqua, quæ efficit rivum.* Apte ergo Verbum nuncupatur fons ex oculo, id est, ex mente Patris emanans: mens enim Patris est quasi oculus semper apertus ad intuendum se, et intelligendum omnia. Ex hoc fonte, puta, Verbo, manant rivi, id est, creaturæ omnes.

Scrutati sunt veteres per multa annorum secula fontem seu originem Nili, nec potuere reperire. Unde Lucanus lib. 10.

> Arcanum natura caput non prodidit ulli,
> Nec liquit populis parvum te, Nile, videre,
> Amovitque sinus, et gentes maluit ortus
> Mirari, quàm nosse tuos.

Nostro tandem seculo cognitum est, Nilum oriri apud Æthiopes, puta, in quodam Africæ lacu in regno Congensi, uti observarunt Lusitani, qui illa loca lustrarunt. Magis scrutati sunt Philosophi fontem sapientiæ, sed irrito conatu. Illum ergo hîc Siracides designat, indicatque, esse Verbum Dei in excelsis; ut significet, frustra quæri in terris, cujus scaturigo est in cœlis: in Æthiopia, inquam, hoc est, in splendore et ardore divino SS. Trinitatis, juxta illud psalm. 109. v. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum: ex utero ante luciferum genui te.* Ait ergo: *Fons sapientiæ, Verbum Dei in excelsis*, q. d. Verbum Dei Patris æternum, fons est omnis sapientiæ, à quo omnes creaturæ, omnes Angeli et homines suos sapientiæ rivulos hauriunt et mutuantur. Porro fons hic sapientiæ divinæ suum habet in Deo et Verbo objectorum ordinem, juxta nostrum modum intelligendi. In primo enim signo rationis, fertur in divinam essentiam et personas divinas: in secundo, in omnia possibilia: in tertio, in omnia opera possibilia rerum possibilium: in quarto, in omnia futura ex hypothesi: in quinto, in omnia futura absolute. Unde merito dictum à Propheta: *Sapientiæ ejus non est numerus.* Quocirca omnes res creatæ, vel creandæ et possibiles, sunt in divina essentia, tanquam in primordiali rerum fundo et fundamento; in potentia, ut in causa effectrice ex nihilo; in sapientia formaliter et objective, et velut in causa exemplari. Sapientia primo, in essentiam conversa, eam omnino comprehendit, se illi exæquans, et prorsus commetiens. Ex vi hujus comprehensionis sequitur immediate omnium possibilium conceptio, seu effictio: ex hac omnium operum et effectuum, quæ à creatura, tam possibili quàm existente, fieri possunt, distincta notitia: hinc omnium eorum, quæ quavis hypothesi futura essent, clara intuitio: denique omnium reipsa, vel præsentium, vel præteritorum, vel futurorum æterna visio. Hoc modo et ordine sapientia Dei in quinque velut sphæras objectorum et intelligibilium procedit; et quidquid attingit reliquorum, ex vi comprehensionis essentiæ attingit, quæ omnium possibilium ratio prima est et fundamentum. Itaque in Deo est non solum universitas sapientiæ et intelligentiæ, sed etiam universitas objectorum et intelligibilium.

Moraliter S. Augustinus in psalm. 35. vers. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ: et in lumine tuo videbimus lumen. Quis est*, ait, *fons vitæ, nisi Christus? Venit ad te in carne, ut irrigaret fauces tuas sitientes. Satiabit sperantem, qui irrigavit sitientem. Quoniam apud te est fons vitæ: et in lumine tuo videbimus lumen. Hîc aliud est fons, aliud lumen: ibi non ita. Quod enim est fons, hoc est et lumen. Fons est, quia satiat sitientes: lumen, quia illuminat cæcos: ibi non fatigaberis, quia fons est: non tenebraberis, quia lumen.*

Idem in Psal. 41. 1. *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Eia, fratres,* ait, *aviditatem meam capite, desiderium hoc meum communicate, simul amemus, simul in hac siti exardescamus, simul ad fontem intelligendi curramus. Desideremus ergo velut cervus fontem.* Et inferius : *Curre ad fontes : desidera aquarum fontes. Apud Deum est fons vitæ, et insiccabilis fons : in illius luce lumen inobscurabile. Lumen hoc desidera; quemdam fontem, quoddam lumen, quale non norunt oculi tui : cui lumini videndo oculus interior præparatur, cui fonti hauriendo sitis interior inardescit. Curre ad fontem, desidera fontem : sed noli utcumque; noli, ut qualecumque animal currere : ut cervus curre. Quid est, ut cervus? Non sit tarditas in currendo, impigre curre, impigre desidera fontem. Inveniemus enim insigne velocitatis in cervo.* Et post nonnulla, suggerit obicem hujus cursus ad sapientiam tollendum, scilicet, concupiscentias : *Quomodo*, inquit, *concupiscis fontem sapientiæ, cum adhuc laboras in veneno malitiæ? Interfice in te quidquid contrarium est veritati : et cum te videris tanquam vacare à cupiditatibus perversis, noli remanere, quasi non sit quod desideres : est enim aliquid, quo te tollas, si jam egisti in te, ut non sit impeditor contra te.*

In excelsis.] Potest hoc accipi quasi epithetum Dei, q. d. *Verbum Dei qui celsissimus est :* ita Tigur. aut ut epithetum sapientiæ, indicans ejus situm et locum, q. d. Fons sapientiæ non oritur in imis terræ vallibus, sed in excelsis cœlorum montibus, indeque in terram defluit : quia fons hic non est terrenus, sed cœlestis et divinus, puta, Verbum Dei.

Et ingressus ejus (πορειαι αυτης, id est, viæ ejus, scilicet, sapientiæ, per quas ipsa incedit et egreditur) sunt mandata æterna.] Persistit in metaphora aquæ et fontis, q. d. Sicut fons per certas vias, semitas, alveos et canales labitur et defluit in vicinos agros et vineas; ita fons sapientiæ, puta, Verbum Dei, per certas vias et canales sapientiam eructat et derivat in homines, Angelos, omnesque creaturas : viæ hæ, sive canales, sunt mandata Dei æterna, puta, æternæ Dei ordinationes et constitutiones; et, ut S. Augustinus ait lib. 9. Civit. 22. sunt æternæ Dei leges, quæ in ejus sapientia et Verbo vivunt, in quibus Angeli cursum et ordinem mundi, suumque et hominum legunt, discuntque, quid sibi, quid hominibus facto sit opus, ut sapienter secundum Dei legem vivant, quo sancte vitam transigant, et beatam vitam ac æternitatem cœlestem assequantur. Sicut enim v. præc. ostendit sapientiæ originem et statum; ita hîc ostendit ejusdem ad creaturas progressum et profluxum. Hæc est sexta laus sapientiæ.

Secundo, Jansenius sic explicat, q. d. Ingressus, sive viæ, id est, modi et rationes, juxta quos sapientia in gubernandis creaturis procedit, sunt fixæ et perpetuæ instar mandatorum æternorum : quia ipsæ sunt perpetuæ Dei ordinationes, mandata et decreta, quas Deus homini, Angelo et singulis creaturis quasi legem vivendi et agendi præstituit et præfixit, juxta quas sapientia ingrediendum et vivendum exigit. Hic sensus ex parte convenit cum primo.

Tertio, alii, q. d. Ingressus, id est, viæ, quæ ducunt ad sapientiam, sunt mandata Dei in æternum duratura. Vis ergo sapientiam consequi? vis iter ad eam nosse et capessere? serva Dei mandata : hæc te recta ad illam ducent. Sicut enim via vitæ vocatur via ad vitam : sic via sapientiæ vocatur via ad sapientiam. Unde Tigurina non tam ad verbum quàm paraphrastice vertit : *Fons sapientiæ, sermo Dei excelsissimus est; et aditus, sempiterna ejus præcepta.* Sic et Palacius.

Quarto, Lyran. Fons, ait, totius sapientiæ creatæ est Verbum Dei, quod ingrediens in montem Sina dedit Judæis mandata Decalogi, quæ sunt æterna; quia juris naturæ, ideoque semper obligant et durant.

Allegor. Rabanus, et S. Bernard. serm. in Nativit. B. Mariæ de Aquæductu : Fons sapientiæ Evangelicæ est Verbum incarnatum. Unde, cum Verbum per carnem assumptam ingressum est in orbem, dedit ei mandata æterna, puta, præcepta Evangelii. Lex enim Evangelii post legem naturæ et Mosaicam est tertia et ultima; nec ei alia succedet, sed durabit in æternum, suosque cultores transscribet cœlo, et beatæ æternitati. Unde S. Fulgent. lib. Ad objectiones Arian. in 3. resp. *Quod*, inquit, *initium viarum Domini creatus est Filius, quid est aliud, nisi quod ipse via nobis est factus, ut eo duce et rectore per adoptionis, quam recipimus, gratiam, ad virtutum nobis profectum pateret ingressus.* Quocirca S. Justinus philosophus et Martyr sub annum Christi 130. cum quærens sapientiam varias philosophorum sectas pererrasset, et nullibi eam invenisset, à sene quodam sibi apparente audivit : *Id quod tam anxie quæris, non nisi in schola Christi fas est reperiri. At tu votis et precibus tibi ante omnia lucis portas aperiri opta : neque enim ab aliquibus perspiciuntur aut intelliguntur, præterquam si Deus et Christus eis concesserit intelligentiam.* Huic credens et obediens Justinus, et Christianus, et philosophus, et Martyr effectus est. Ita ipse refert Dialogo cum Tryphone.

Et Origenes homil. 3. in Josue : *Incarnatio*, inquit, *Salvatoris non nobis merum ingessit et integrum deitatis aspectum; sed tanquam per fenestram fecit nos per incarnationem suam lumen deitatis aspicere.* Accedit Hugo, qui minutim multiplices hos Sapientiæ incarnatæ, puta, Christi, ingressus recenset. Primus, inquit, est in uterum Virginis Deiparæ per incarnationem; secundus est in mundum, per nativitatem; tertius in Jordanem, per declarationem : baptizatus enim à Joanne in Jordane, eo indicante, et Patre è cœlis detonante, *Hic est Filius meus dilectus;* agnitus fuit esse Dei Filius, et Messias; quartus in infernum, ad patrum liberationem; quintus in cœlum, per ascensionem.

Tropol. multiplices, varii et incomprehensibiles sunt Dei ingressus in animam, quibus eam ad se trahit, illuminat, immutat, evehit, inflammat. Sic S. Paulum vocavit per se visibiliter, eum fulgure siderans et prosternens, Act. 9. 3. Cornelium vocavit per Angelum, Act. 10. 3. Eunuchum Candacis reginæ vocavit per Philippum, Actor. 8. 29. Alios vocat per flagella, alios per beneficia : hos per præceptores et concionatores; illos per libros et exempla Sanctorum, uti vocavit S. Augustinum. Sancti et contemplativi miros Dei ingressus, instinctus, elevationes, raptus, quibus eos docet praxes omnium virtutum, modos orandi, con-

templandi, etc., sentiunt, nec eos comprehendere possunt.

6. RADIX (Syrus vertit, *radices*; et Arabicus, *fundamenta*, in plurali) SAPIENTIÆ CUI REVELATA EST, ET ASTUTIAS ILLIUS QUIS AGNOVIT?] q. d. Nemo sapientiæ originem, rationes et modos plene cognoscit: quia radix sapientiæ est Deus, quem nemo perfecte intelligit; licet ramos quosdam sapientiæ à Deo in se derivatos, aliquo modo quisque cognoscat. Unde Lactant. lib. 3. de Falsa sapientia, cap. 6. *Ubi ergo*, inquit, *sapientia est? ut neque te omnia scire putes, quod Dei est, neque omnia nescire, quod pecudis: est enim aliquid medium, quod sit hominis, id est, scientia cum ignoratione conjuncta et temperata. Scientia in nobis ab anima est, quæ oritur è cœlo: ignoratio à corpore, quod est è terra. Unde nobis et cum Deo et cum animalibus est aliqua communitas. Ita, quoniam ex his duobus constamus elementis, quorum alterum luce præditum est, alterum tenebris; pars nobis data est scientiæ, pars ignorantiæ: per hunc quasi pontem transire sine cadendi periculo licet.* Alii per radicem sapientiæ intelligunt timorem Domini: hic enim statuitur initium sapientiæ: pauci enim illo ævo cognoverunt Deum, Deique timorem, id est, religionem et cultum.

Astutias, vel, ut Vatabl. *calliditatem*, Græce πανουργεύματα, in bonum capit Siracides, æque ac Septuaginta in Proverbiis: hos enim sequitur. Ita D. Thomas 1. 2. q. 19. art. 7. ad 2: *Dicendum*, inquit, *quod timor Dei comparatur ad totam vitam humanam per sapientiam Dei regulatam, sicut radix ad arborem. Unde dicitur Eccli. 1. Radix sapientiæ est timere Dominum. Rami autem illius longævi. Et ideo, sicut radix virtute dicitur esse tota arbor: ita timor Dei dicitur esse sapientia.*

Astutias ergo vocat rationes sapientes, cautelas, circumspectiones, quas Deus ubique in operibus suis faciendis et gubernandis adhibet: has enim nemo plene pervestigare et comprehendere potest. Unde Syrus vertit, *arcana intelligentiæ quis cognoscit?* Idipsum repræsentarunt Ægyptii hieroglyphico Isidis, sive Minervæ Saïtanæ, in cujus templo hæc erat inscriptio: *Ego sum omne quod fuit, est, et erit; et meum peplum nullus adhuc mortalium evolvit: quem peperi fructum, sol est.* Uti ex Plutarcho et Proclo refert noster Nicolaus Causinus lib. 1. Parabol. hist. c. 56. hæc enim Isis, sive Minerva, erat symbolum sapientiæ cœlestis. Hoc est, quod de sapientia canit Baruch. c. 3. 15. *Quis invenit locum ejus, et quis invenit thesauros ejus? Ubi sunt principes Gentium, qui in avibus cœli ludunt? qui argentum thesaurizant, et aurum, etc. Viam autem disciplinæ ignoraverunt. Non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman. Filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam, quæ de terra est, etc. viam autem sapientiæ nescierunt.*

Quocirca Lactant. lib. 3. de Falsa sapientia, impugnat Philosophos, qui se sapientiam invenisse jactitabant; ac inter alia c. 16: *Quando*, inquit, *Philosophi esse cœperunt? Thales (ut opinor) primus: recens hæc quidem ætas. Ubi ergo apud antiquiores latuit amor iste investigandæ veritatis?* Et mox: *Seneca, nondum sunt*, inquit, *mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo seculis humanum genus sine ratione vixit. Quod irridens Persius: Postquam, inquit, sapere urbi cum pipere et palmis venit: tanquam sapientia cum saporis mercibus fuerit invecta; quæ secundùm hominis naturam est, cum homine ipso cœperit necesse est: si vero non est, nec capere quidem illam posset humana natura. Sed, quia recepit; igitur à principio fuisse sapientiam necesse est. Ergo Philosophia, quia non à principio fuit, non est eadem vera sapientia: sed, videlicet, Græci, qui sacras veritatis Litteras non attigerunt, quemadmodum depravata esset sapientia, nesciverunt. Et ideo cum vacare sapientia humanam vitam putarent, Philosophiam commenti sunt, id est, latentem atque ignotam sibi veritatem disserendo eruere voluerunt, quod studium, per ignorantiam veri, sapientiam putaverunt.* Septima est hæc sapientiæ laus, scilicet, quod ipsa hominibus et Angelis sit incomprehensibilis.

Allegor. Radix sapientiæ est B. Virgo Deipara: hæc enim est mater Sapientiæ incarnatæ, puta, Christi. Unde à Patribus vocatur, et in Litaniis invocatur *radix sapientiæ*, quam Deus creavit in Spiritu sancto, ut dicam vers. 9. Hujus enim admirabilem conceptionem, nativitatem, præsentationem, vitamque angelicam in templo, annuntiationem, partum Verbi, etc. virtutes, dotes, prærogativas, excellentias, prudentiam et sapientiam nemo comprehendit; præsertim, quia ipsa sola Verbi incarnationem, nativitatem, infantiam, sapientiam, vitam et gesta per experientiam ocularem, auritam, sensibilem, et multo magis mentalem, puta, per illustrationem intellectus, et ardores voluntatis sibi à Verbo intra se concepto, et jugiter sibi præsente assidue immissos cognovit, eaque S. Lucæ, ut ea in Evangelio conscriberet, ac Apostolis et fidelibus revelavit. Unde S. Thom. 1. part. qu. 25. art. 6. ad 4. quærens, an Deus possit creare creaturas perfectiores quàm crearit, et illis rursum alias et alias perfectiores in infinitum, respondet posse; sed excipit tria, scilicet, incarnationem Verbi, maternitatem Virginis Deiparæ, et beatitudinem nostram, quæ sita est in visione et fruitione Dei: hæc tria enim, cum Deum involvant, imo pro objecto habeant, hinc nihil iis potest à Deo fieri melius; alioqui enim Deo aliquid esset præstantius. Quare sicut non potest esse perfectior homo, quàm Christus, utpote homo Deus; nec perfectior felicitas, quàm visio et possessio Dei: sic nec perfectior potest à Deo fieri mater, quàm mater Verbi, utpote, Dei. *Quare hæc tria*, inquit, *habent quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus: ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid melius esse Deo.* Denique ipsa est radix sapientiæ: quia illam supereminentem à Deo sibi infusam, Apostolis, cæterisque fidelibus communicavit, et indies se invocantibus communicat, uti communicavit S. Greg. Thaumaturgo; jubens S. Joan., ut illi traderet Symbolum formulamque fidei, quam Origeni, Ario et hæreticis opponeret. Item Alberto Magno, Ruperto Abbati Tuitiensi, S. Thomæ Aquinati, aliisque pluribus. De hoc plura c. 24. v. 6. et sequent.

7. DISCIPLINA SAPIENTIÆ CUI REVELATA EST, ET MANIFESTATA? ET MULTIPLICATIONEM INGRESSUS ILLIUS QUIS INTELLEXIT?] Idem dicit aliis verbis, quod dixit vers. præcedenti: unde hic versus deest in Græcis Complut. Romanis, et cæteris, ac nonnullis Latinis. *Disciplina* ergo *sapientiæ*,

est ipsa ordinata sapientiæ methodus, dispositio et ratio, qua cuncta sapienter et ordinate agit, constituit et disponit. *Multiplicationem ingressus*, sive viarum ejus vocat multiplices providentiæ ejus vias et rationes, quas tam variis creaturis varias, sed cuique congruas et proprias adhibet et adaptat. Pro his omnibus Syrus et Arabicus habent duntaxat, *Arcana*, vel *secreta, intelligentiæ quis cognovit*, vel *comprehendit?*

8. Unus est altissimus Creator omnipotens, et Rex potens, et metuendus nimis, sedens super thronum illius, et dominans Deus.] *Illius*, non sapientiæ; Græce enim est masculinum, αὐτοῦ, sed Dei altissimi : *illius* ergo, id est, suum. Hebræi enim idem habent pronomen absolutum et reciprocum. Unde interpres Latinus unum cum altero sæpe permutat, ut dixi in proœmio. Jam subaudi, *agnovit, intellexit*, nam quæstioni propositæ : Quis cognovit radicem, disciplinam, ingressus et vias sapientiæ? respondet, Solus Deus altissimus. Rationem addit à posteriori, et quasi indicium ex effectu, quod, scilicet, ipse sit primo, *creator omnium;* per sapientiam enim sapienter creavit omnia; secundo, quod sit *omnipotens;* omnipotentiæ enim directrix est sapientia; quia quidquid sapientia dictat sapienter posse fieri, hoc omnipotentia Dei efficere potest; tertio, quod sit *rex potens;* regi enim ad regendum opus est sapientia, eoque majori, quo majus est ejus regimen et potentia; quarto, quod sit *metuendus nimis;* puta, tremendus, venerandus et latria colendus, quem adorant Dominationes, et tremunt Potestates tanquam Numen, quod sapientissime et justissime omnia videat, provideat, præmiet, et puniat etiam gehenna et æternis ignibus : unde quasi judex et vindex sedet in throno suæ majestatis et gloriæ, quem describit Daniel, cap. 7. 9. et S. Joannes Apoc. 4. 2. et Ezechiel, cap. 1. 26. vide quæ illis locis annotavi; quinto, quod sit *dominans Deus*, ubique et semper, puta, in cœlo et in terra per omnia secula. Ad hunc enim immensum dominatum immensa requiritur sapientia et providentia, ut omnia combinet, adæquet, disponat juxta cujusque et totius Universi bonum.

Græca hîc de more concisa sunt, sicque habent : *Unus est sapiens* (in se et per essentiam) *metuendus nimis, sedens super thronum suum.* Sic et Syrus : *Unus est et terribilis solus Deus, quia ipse dominator est super omnes thesauros ejus*, scilicet sapientiæ. Et Arabicus: *Unus est metuendus solus ipse, Deus dominans universis thesauris illius.* Septima ergo hæc est sapientiæ laus, quod, scilicet, tanta, tam sublimis, ampla et vasta sit, ut à nemine, nisi à solo Deo omnisciente et omnipotente, comprehendi possit. *Deus enim*, ait S. Anselmus in Monologio, cap. 15, *est summa essentia, et summa vita, summa ratio, summa salus, summa justitia, summa sapientia, summa veritas, summa bonitas, summa magnitudo, summa pulchritudo, summa immortalitas, summa incorruptibilitas, summa immutabilitas, summa beatitudo, summa æternitas, summa potestas, summa unitas.* Et S. Cyprianus, lib. Quod idola non sunt : *Mundi unus est rector, qui universa quæ sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior; nec comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensu major est : et ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus.* Et S. Bern., lib. 5. de Consider. *Quid est Deus? Voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, æterna beatitudo.* Et infra : *Amat ut charitas, novit ut veritas, judicat ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, operatur ut virtus, tuetur ut salus, revelat ut lux, assistit ut pietas, etc.*

9. Ipse creavit illam in Spiritu sancto.] Græca non habent τὸ *in Spiritu sancto*, sed tantum : *Dominus ipse creavit illam.* Nonnulla Latina legunt : *Ipse creavit illam Spiritus.*

Creavit.] Id est, eduxit, genuit, produxit, ut dixi, v. 4. Sed quomodo *in Spiritu sancto?* nam Deus Pater non genuit Sapientiam, puta, Verbum, in Spiritu sancto; sed potius per Verbum (ut ait S. Cyrillus, lib. 12. in Joannem, cap. 56.) et cum Verbo produxit et spiravit Spiritum sanctum. Resp. Primo, creata sapientia, de qua magis hîc loqui videtur Siracides, creata est in Spiritu sancto : quia Deus Pater per Spiritum, et per amorem, quo volebat se suaque bona communicare creaturis, eas creavit in sapientia, et cum sapientia, quam eis indidit. Hanc enim quasi architectam creationis constituit, *et effudit illam super omnia opera sua*, uti subdit vers. 11. Rursum hanc sapientiam Deus *creavit* ab æterno, id est, creare decrevit et prædestinavit, concipiendo, scilicet, ideam mundi creandi, rerumque creandarum numerum et mensuram, ordinem et legem, præsertim quam Angelis et hominibus erat præscripturus, idque *in Spiritu sancto*, id est, ex dilectione et amore creaturarum, Angelorum et hominum, qui amor attribuitur Spiritui sancto; quia Spiritus sanctus per voluntatem, et actum amoris notionalem Patris et Filii spiratur et producitur. Unde S. Athanasius, disput. contra Arium, ex hoc loco probat Spiritum sanctum esse Deum. Hic sensus, uti facilis, obvius et congruus; ita valde appositus est et genuinus : Siracides enim, æque ac Salomon, de sapientia loquitur confuse et generatim. Unde quædam dicit de ea, quæ magis conveniunt increatæ, quædam quæ magis creatæ; et tale est hoc. Vult enim docere Deum ab æterno decrevisse creare creaturas in sapientia ex amore, qui appropriatur Spiritui sancto, non autem ob proprium aliquod commodum; ideoque hunc Dei amorem fuisse purum et sanctum; ac proinde opus hujus amoris, puta, mundum, Angelos, homines, legesque et præcepta eis à Deo præstituta et præfixa esse pura, sancta et omnino irreprehensibilia. Quocirca Syrus et Arabicus pro, *creavit eam*, vertunt, *manifestavit eam.*

Secundo, increata sapientia, tam essentialis quàm notionalis, creata, id est, producta et genita, est à Patre in Spiritu sancto, id est, primo, ex spiritali sanctaque divinitate, et naturæ divinæ fœcunditate quasi prodiit et emanavit : proprie enim essentialis Sapientia à Deo non est producta, nec genita, cum sit unum idemque cum Deo; sed nostro modo concipiendi dicitur producta eo sensu, quem jam assignavi. Nos enim concipimus et metimur divina quæ non videmus, ex humanis et creatis quæ videmus. In his autem videmus sapientiam creatam prodire et produci ex spiritali natura, et præstantia intellectus angelici et humani. Igitur simili modo concipimus Sapientiam in-

creatam quasi prodire ex immensa excellentia divinitatis. Ita Jansen. nam Spiritus sanctus dupliciter accipitur : primo, notionaliter, quasi proprium tertiæ personæ sanctissimæ Trinitatis; secundo, essentialiter, quomodo Deus Pater est Spiritus sanctus : si est enim ipse Spiritus, est et sanctus. Unde quidam codices τὸ *Spiritum sanctum* scribunt minusculo *s*. Romani tamen, Plantiniani, et cæteri scribunt majusculo, quasi sit nomen proprium Spiritus sancti. Quare secundo, increata Sapientia (puta, Verbum) creata, id est, producta, est in Spiritu sancto, *non principaliter; quia Spiritus sanctus non est principium Filii; sed comitative*, ait Lyr. Itaque *in Spiritu sancto*, id est, cum Spiritu sancto, hic enim à Patre Filioque producitur et procedit, ut intelligamus Spiritum sanctum fuisse ab æterno simul cum Patre et Filio : Hebr. enim בְּ, id est, *in*, sumitur pro עִם *im*, id est, cum, apud, juxta, cæterisque præpositionibus. Vel *in Spiritu sancto*, quasi in fine et termino, q. d. Creatio, id est, productio sapientiæ, id est, Verbi, non ibi stitit, sed ulterius processit, ac finita et terminata est in productione Spiritus sancti; Pater enim gignendo Verbum simul dedit ei fœcunditatem spirativam, ut secum possit spirare et producere Spiritum sanctum; hæcque vis in ratione Verbi includitur, adeo ut ipsum plane et per omnia perfectum non sit, donec spiret Spiritum sanctum : in Spiritu sancto enim terminatur omnis activitas, omnis productio interna deitatis, puta, Patris et Filii. Sic S. Augustinus lib. 6. de Trinit. ait Patrem et Filium se invicem amare Spiritu sancto, scilicet, amore, non essentiali et formali; sed notionali et producto, qui est finis et terminus amoris essentialis : *Nam Spiritus sanctus*, ait, *est summa charitas, utrumque conjungens, nosque subjungens.* Et lib. 5. *Communio quædam consubstantialis Patris et Filii, est amborum Spiritus sanctus.* Sic idem Augustinus l. 83. quæst. ait Patrem esse sapientem sapientiâ genita, non formaliter : sic enim sapiens est, sapitque et intelligit sapientia essentiali et ingenita, sed effective et terminative; quia, scilicet, ejus intellectio notionaliter producit sapientiam genitam, sive Verbum, in eoque terminatur. Unde idem Augustinus l. 15. de Trinit. et lib. 1. Retract. cap. 26. docet proprie dicendum esse, Patrem non esse sapientem sapientia genita (quia Pater non accepit sapientiam à Verbo, sed potius Verbum eam accipit à Patre), sed propria et ingenita.

Tertio, Palacius sic exponit, q. d. Pater creavit, id est, possedit Filium, qui est in Spiritu sancto, scilicet, cum quo est illi una natura : sicut enim Pater est in Filio, ita Filius est in Spiritu sancto; ut significetur hic trium divinarum περιχώρησις, sive circuminsessio, de qua ex Damasceno alibi dixi. Cum enim una sit essentia trium personarum, hinc fit, ut Pater sit in Filio et Spiritu, et Filius sit in Patre et Spiritu, et Spiritus sanctus sit in Patre et Filio, idque non tantum quoad essentiam unam et eamdem, quæ tribus personis communis est, uti voluit Durandus in 1. dist. 19. et alii nonnulli; sed etiam quoad ipsam personam. Quia enim eadem prorsus et individua est tribus personis essentia, hinc fit, ut non sola essentia, sed et per eam persona quælibet alteri inexistat, uti docent S. Bonaventura, Marsilius, Scotus et alii passim in 1. dist. 19. qua de re alibi plura dixi.

Quarto, Theologi multi sic exponunt : Pater creavit, id est, genuit Sapientiam, puta, Verbum, ex cognitione Spiritus sancti; quia genuit illud ex cognitione et comprehensione suæ essentiæ, et omnium quæ in ea sunt : in ea autem est fœcunditas spirandi Spiritum sanctum, et possibilitas creandi omne possibile : quare ex cognitione Spiritus sancti, et creaturarum possibilium, pariter ac essentiæ divinæ, producitur et procedit Verbum, uti docet probabiliter Franc. Suarez, lib. 9. de Deo trino et uno, cap. 4. 5. 6. et alii, licet Gabr. Vazquez cum nonnullis id neget.

Allegor. Sapientia incarnata creata est in Spiritu sancto : quia incarnatio fuit opus, non viri, sed Spiritus sancti. Unde in Symbolo dicimus : *Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine.* Quocirca Angelus conceptum annuntians, Virgini quærenti : *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* respondit : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*, Luc. 1. 35. Ita Rabanus. Rursum Sapientia, imo Sapientiæ æternæ mater, est B. Virgo : hanc creavit Deus in Spiritu sancto; quasi simul creata et repleta Spiritu sancto fuit, uti decebat matrem Dei mox futuram, ideoque in gratia omnes homines et Angelos superavit : quare ejus gratiam solus Deus *dinumeravit et mensus est*, juxta illud Prov. ultim. *Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas.* Ita S. Bernardinus tom. 2. serm. 1. art. 3. cap. 1. Hæc est octava sapientiæ laus, scilicet, quod Deus eam crearit in Spiritu sancto.

Ex dictis liquet, hunc locum non favere Græcis, qui dicunt et docent Spiritum sanctum non procedere à Filio, sed à solo Patre : ob quem errorem ipso festo Spiritus sancti, puta, Pentecostes, capta à Mahomete Turcarum Imp. Constantinopoli, eversum est imperium Græcorum anno Domini 1453. Maluerunt Græci cum Latinis de Spiritu sancto otiosis falsisque disceptare verbis, quàm seriis contra barbaros decernere armis. Itaque justo Dei judicio ejusdem Spiritus sancti festo illa acceperunt vulnera, quæ eorum dominis extrema fuerunt funera : ut, sicuti Constantinus primus ante mille annos, natus S. Helena, religione Catholica, et in Romanum Pontificem observantia eximius, conditor Constantinopolis, novæ Romæ dictæ, maximopere clarus exstitit; sic Drogates, Constantinus alter, Helena etiam natus, sed religionis Catholicæ desertor, et Pontificis Romani inimicus, Constantinopoli amissa, fuerit extremus, inglorius et infamis in omne ævum.

Et vidit, et dinumeravit, et mensus est.] Hæc tria antistropha sunt, et alternis respondent tribus interrogatis, v. 2, ibi enim interrogavit : *Quis sapientiam investigavit, dinumeravit, et dimensus est?* hic respondet, Deus *eam vidit, et dinumeravit, et mensus est*, q. d. Deus plane pleneque ab æterno cognovit sapientiæ naturam et quantitatem : tum discretam, puta, numerum; tum continuam, puta, molem et mensuram; Deus perspexit quæ et quanta esset sapientia; Deus ab ævo omnes sapientiæ rationes et modos numeratos et mensuratos habuit, secundùm quos in tempore omnia creaturus et facturus erat, juxta illud Sap. 16 : *Omnia in*

mensura, et numero, et pondere disposuisti. Loquitur enim de sapientia Dei architectonica, quam quasi ideam Deus architectus ab æterno in mente concepit et efformavit, ut juxta eam in tempore omnia in mensura, numero et pondere conderet. Licet ergo Dei sapientia in se sit infinita, et homini innumerabilis et immensurabilis; à Deo tamen, Deique mente, quæ pariter infinita est, quæque est fons et origo sapientiæ, numeratur, mensuratur et comprehenditur.

Nota, τὸ *vidit*, id est, intime, penitus et funditus ejus naturam, proprietates et dotes introspexit et circumspexit, quasi captus ejus specie et pulchritudine, τὸ *mensus est*, non est in Græco.

10. Et effudit illam super omnia opera sua, et super omnem carnem secundum datum suum (prout, scilicet, cuique eam dare et communicare voluit: Vatabl. *pro sua munificentia*) et præbuit illam diligentibus se.] Nona est hæc sapientiæ laus, q. d. Deus sapientiam ab æterno in mente sua reconditam, in tempore communicavit omnibus creaturis, etiam inanimis, sed magis animalibus, præsertim hominibus carne præditis; maxime vero hominibus et Angelis diligentibus se: τὸ *effudit*, significat largitatem beneficentiæ Dei, quod se suaque dona et sapientiam instar imbris vel torrentis copiosissime effuderit in mundum, præsertim in homines se diligentes: quia hos donavit fide, gratia, et sapientia supernaturali, ut Deum cognoscant, ament et colant, itaque ad ejus visionem et fruitionem, in qua consistit perfectio et consummatio sapientiæ, perveniant. Hinc disce, magnam Dei sapientiam inditam esse cœlis, elementis, arboribus, plantis, avibus, piscibus, etc. hinc illa solertia avium in construendis nidis, educandis fœtibus, cavendis noxiis, parando cibo; piscium in natando, comedendo, generando; animalium in vita sua et suorum tuenda, propaganda et propugnanda. Sicut ergo artifex effundit artem suam in opus, quod ab arte producit: pictor enim, v. g. pingendo imaginem, similem suæ arti et ideæ quam mente concepit, ideam quasi in picturam confert et transfert: sic Deus quasi artifex et pictor universi, sapientiam et ideam suam quasi in illud contulit et transtulit, cum illud juxta illam, illique simile condidit. Unde Syrus vertit: *Manifestavit eam, et divisit eam omnibus operibus suis: cum carne secundùm voluntatem suam dedit eam, et multiplicavit eam omnibus timentibus se*; Arabicus: *Patefecit eam, et revelavit eam, tum comprehendit eam, et præbuit illam: distribuit eam inter universam creaturam suam, super omnem virum ex hominibus secundùm voluntatem suam, et multiplicavit eam in omnibus timentibus se.*

Contemplare hìc, mirare et reverere sapientiam divinam esse primævum fontem, et primævum signaculum rerum omnium, quod omnia penetrat sua puritate et subtilitate, intrinsecus format et disponit omnia in omnibus. Considera ergo divinam sapientiam plenam esse notionibus et conceptibus rerum, veluti sigillis quibusdam, formandis creaturis secundùm speciem cujusque idoneis. Sunt enim res creatæ veluti impressiones quædam et ἀποσφραγίσματα divinæ sapientiæ: quam ob causam dicitur: *Et effudit illam* (sapientiam suam) *super omnia opera sua.* Et quemadmodum sigillum aquæ, vel alteri rei fluxæ impressum, si amotum fuerit, statim forma perit: ita nisi divinæ sapientiæ signaculum assidue formet et consignet creaturam, tota species et substantia rei evanescet. Itaque cuilibet rei creatæ suum hoc sapientiæ divinæ sigillum, quo ejus essentia ab intrinseco assidue formetur et conservetur, semper est intime præsens.

Ubi nota dignationem Dei Creatoris, qui creaturas omnes, sed maxime homines, præsertim sanctos evexit ad tantam dignitatem, quanta est similitudo Dei: omnes enim creaturæ sunt similes sapientiæ Dei; quia sunt similes suis ideis et exemplaribus, quæ vivunt in mente Dei, suntque ipse Deus. Si omnes creaturæ, ergo multo magis justi et sancti, de quibus proinde ait: *Et præbuit*, scilicet, se ipsam, et quasi se totam, *diligentibus se.* Nam, ut ait Ecclesiasticus c. 3. 1. *Filii sapientiæ, ecclesia justorum*, id est, justi et sancti sunt filii sapientiæ, ac proinde justi participative sunt ipsa quasi sapientia; sicut filius hominis oportet sit homo. Hoc est, quod admiratur S. Joannes, cap. 1. v. 12: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, etc. sed ex Deo nati sunt.* Jam occasione horum Deum timentium et diligentium, quorum quasi propria est sapientia, Siracides transit ad timorem Dei, secutus Salomonem dicentem: *Timor Domini, principium sapientiæ*, ut doceat viam et modum assequendi sapientiam, ita hactenus laudatum, esse timorem sive amorem Dei: timor enim filialis idem est cum amore, vel certe actus amoris et charitatis.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUÆ DOCET TIMORE ET AMORE DEI PARARI SAPIENTIAM.

11. Timor Domini gloria, et gloriatio, et lætitia, et corona exsultationis.] Syrus: *Timor Domini gloria, et honor, et majestas, et corona gloriæ;* Arabicus: *Timor Domini in illa* (sapientia) *et honorificentia et majestas ipsius, et corona gloriæ et laudationis illius.* Est hic altera pars capitis, qua transit Ecclesiasticus à sapientia ad timorem et cultum Dei, tanquam unicum medium comparandæ sapientiæ. Jam *timor Dei* est *gloria, etc.* non formaliter, sed causaliter. Est enim metonymia, q. d. Timor Dei est causa gloriæ, parit et conciliat gloriam æternam, tum in cœlo, tum in terra; tum apud Deum et Angelos, tum apud homines. Timor quoque parit gloriationem, ut, scilicet, de eo gloriari possit homo, sed in Domino: item affert lætitiam, quia affert bonam conscientiam, æque ac fiduciam in Domino, quæ duo sunt causa sum-

mæ lætitiæ. Insuper conciliat divinas consolationes et gaudia, quæ expertus Psaltes jubilabat: *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Psal. 30. 20. Denique hic timor ornat hominem instar coronæ, sive diadematis exsultationem afferentis: corona enim datur sacerdoti, sive pontifici, regi et triumphanti. Timens ergo Deum est quasi sacerdos coronatus et consecratus Deo. Item destinatur, ut sit rex in cœlo per gloriam; quod regnum in terra inchoat per gratiam; per hanc enim fit filius Dei, ideoque heres regni ejus cœlestis; ac proinde majus et certius per gratiam acquirit jus in regnum cœli, quàm primogenitus regis habeat ad regnum patris terrenum. Hic enim ex hominibus jus habet, ille ex Deo. Unde ait S. Petrus epist. 1. c. 2. 9: *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* Denique timens Deum est triumphator, ideoque coronatus: triumphat enim de peccato, mundo, carne et dæmone. Unde R. Simeon aiebat *tres esse coronas, coronam legis, coronam sacerdotis, et coronam imperii: verum coronam bonæ famæ* (ex sapientia et vita honesta) *illustriorem longe et pretiosiorem his omnibus esse.* Quocirca S. Chrysost. homil. 69. ad Pop.: *Si Dei timorem,* ait, *habeamus, nihil nobis est opus: si vero hunc non habeamus, etsi regnum ipsum possideamus, sumus omnium pauperrimi. Nihil æquale Deum timenti: timor enim Domini omnia superat; hunc itaque possideamus: omnia propter hunc faciamus, ut hunc assequamur timorem.* Plura vero hom. 15. ad Pop. in eamdem sententiam scripsit: *Nisi bonum* (ait) *esset timor, non multos impendisset Christus sermones et longos de pœna et supplicio loquens. Timor nil aliud est quam murus, et munimentum, et turris inexpugnabilis. Etenim multa nobis munitione opus est, quia multæ sunt undique insidiæ.* Denique S. Isidor. lib. 2. Sent. cap. 1: *Omnis,* ait, *qui secundum Deum sapiens est, beatus est. Beata vita, cognitio divinitatis est. Cognitio divinitatis, virtus boni operis est. Virtus boni operis, fructus æternitatis est.*

Timor Dei hic intelligitur, Dei non tantum metus, sed et reverentia, observantia et cultus, seu θεοσέβεια et *religio*, ut vertit Vatabl. quæ est initium sapientiæ, ac nascitur ex amore. Est enim filialis, non servilis; quia enim fideles quasi filii summe amant Deum quasi patrem, hinc eum timent et reverentur; omnes ejus leges, imo nutus observant; in omnibus ei placere satagunt, caventque quàm maxime, ne quid committant, quo vel in minimo eum offendant. Quocirca hic timor est causa gloriæ, lætitiæ et coronæ. Quapropter Lactantius toto lib. 3 et 4. docet Philosophos omnes non habuisse veram, sed falsam sapientiam, eo quod caruerint vera Dei cognitione, cultu et religione, in qua sita est vera sapientia; ac inter alia c. 2: *Naturam hominis,* ait, *hanc Deus esse voluit, ut duarum rerum cupidus et appetens esset, religionis et sapientiæ: sed homines ideo falluntur, quod aut religionem suscipiunt omissa sapientia, aut sapientiæ soli student omissa religione, cum alterum sine altero esse non possit verum. Cadunt ergo ad multiplices religiones, sed ideo falsas, quia sapientiam reliquerunt, quæ illos docere poterat deos multos esse non posse: aut student sapientiæ, sed ideo falsæ, quia religionem summi Dei omiserunt, qui eos ad veri scientiam potuit erudire. Sic homines, qui alterutrum suscipiunt, viam deviam, maximisque erroribus plenam sequuntur: quoniam in his duobus inseparabiliter connexis et officium hominis, et veritas omnis inclusa est.* Unde lib. 3. concludens ait: *Qui vult sapiens ac beatus esse, audiat Dei vocem, discat justitiam, sacramentum nativitatis suæ norit, humana contemnat, divina suscipiat, ut summum illud bonum, ad quod natus est, possit adipisci. Dissolutis religionibus universis, et omnibus quæcumque in earum defensionem dici, vel solebant, vel poterant, refutatis; deinde convictis Philosophiæ disciplinis, ad veram nobis religionem, sapientiamque veniendum est; quoniam est (ut docebo) utrumque conjunctum.* Hinc timor Dei à Sept. Proverb. 1. 7. vocatur εὐσέβεια, id est, pietas et religio, ut vertit Clemens Alex. 2. Strom. de quo plura v. 16. Sic Abraham ait Gen. 20. 11: *Forsitan non est timor Dei in loco isto,* id est, forsitan in hoc loco non est Dei cultus et religio. Sic illud Deut. 6. 13: *Dominum Deum tuum timebis,* Christus explicat Matth. 4. 10: *Dominum Deum tuum adorabis.* Nam, ut Poeta ait,

Primus in orbe deos fecit timor.

Sic Job cap. 1. 1. vocatur *vir simplex, et rectus, ac timens,* id est, colens, *Deum.* Similia sunt psalm. 21. v. 24. 25. 26. et alibi passim.

Porro Siracides hic mire commendat Dei timorem, ejusque quatuordecim elogia et dotes recenset. Prima est hoc versu, quod timor Dei sit gloria, lætitia et corona exsultationis.

12. TIMOR DOMINI DELECTABIT COR, ET DABIT LÆTITIAM, ET GAUDIUM, ET LONGITUDINEM DIERUM] tum in hac vita, tum magis in futura. Ita Rabanus. Explicat quod dixit v. præced.: *Timor Domini gloria, et lætitia, et corona exsultationis.* Causas delectationis et gaudii ibidem recensui. Syrus vertit: *Timor Domini lætificat cor, et lætitia et exsultatio et vita æterna;* Arabicus: *Timor Domini lætificat cor, et est lætitia, et exsultatio et vita permanens.* Vide Damasc. lib. 1. Paral. c. 4. ubi inter alia citat aureum gnomen Didymi: *Fieri non potest, ut qui timore Dei præditus est, meticulosus sit, cum illud monumentis proditum sit: Præter eum ne quemquam alium timeas.* Nam, ut ait Nazianz. Jamb. 15: *Lætitia est mentis diffusio; metus, ejusdem contractio; tristitia, morsus et turbatio.* Lætitia ergo excludit metum.

Nota τὸ *longitudinem dierum:* nam, ut præclare ait S. August. in Ps. 93: *Venale est quod habeo, dicit Dominus: tibi eme illud. Quid habet venale? Requiem, regnum. Quantum valet? Pretium ejus labor est. Quantus labor? Æterna requies æterno labore recte emitur: certe tantus debuit esse. Item sempiternus labor pro requie sempiterna. Decies centena millia annorum in labore quid valent? habent finem. Quod tibi dabo, ait Dominus, non habet finem. Qualis misericordia Dei! Nec dicit, Decies centena millia annorum labora: non dicit, Vel mille annos labora: non dicit, Quingentos labora: sed, Cum vivis, labora paucis annis. Inde jam requies erit, et finem non habebit. Ecce quantum pretium damus, quodammodo unam siliquam, ad accipiendos thesauros sempiternos: siliquam laboris, ad requiem sempiternam.*

13. TIMENTI DOMINUM BENE ERIT IN EXTREMIS.] Nove Tigurina: *Religionem Domini colenti bene erit in extremis;* Syrus: *Qui timet Deum, bonus*

fiet finis ejus. Timenti ergo *Dominum bene erit in extremis*, puta in morte, judicio et gloria cœlesti : hæc enim sunt tria justi extrema sive novissima. Hæc secunda est dos timoris Dei. O quantum est bene et feliciter nobis aleam salutis cadere in illis extremis! In hoc enim puncto temporis jacimus aleam de tota æternitate, eaque vel felicissima, vel miserrima. Quàm ergo gaudebit in extremis timens Deum, cum videbit aleam sibi cadere æternitatis beatæ! O quanta felicitas est ea potiri! ô quantum est regnum cœlorum, imo Deum possidere in æternum!

Præclare S. Greg. 10. Moral. cap. 12 : *Peccatoris*, ait, *lumen in die, est obscuritas in vespere ; quia in præsentis vitæ felicitate attollitur, sed adversitatis tenebris in fine devoratur : justo autem meridianus fulgor ad vesperum surgit ; quia, quanta sibi claritas maneat, cum jam occumbere cœperit, agnoscit ; hinc namque scriptum est : Timenti Deum bene erit in extremis.* Ita in extremis gavisa fuit anima Lazari, dum ab Angelis elata fuit in cœlum, cum dives Epulo demersus sit in Tartara, Luc. 16. De quo pulchre S. Chrys. hom. de Divite et Lazaro : *Factum est*, ait, *ut portaretur ab Angelis, et adduceretur*, *ne saltem ambulans laboraret. Portabatur post tot labores, quia defecerat : et portabatur ab Angelis; non suffecerat ad portandum pauperi unus Angelus ; sed propterea veniunt plures, ut chorum lætitiæ faciant. Et portaretur ab Angelis : gaudet unusquisque Angelorum tantum onus tangere, libenter talibus oneribus prægravantur, ut adducant homines ad regna cœlorum.*

Ita in extremis bene fuit S. Ambrosio, cum moriturus confidenter dixit : *Non sic vixi, ut me pudeat inter vos vivere ; sed nec mori timeo, quia bonum Dominum habemus,* uti refert Possidon. in Vita S. Augustini, cap. 27 ; et S. Gerardo, fratri S. Bernardi, qui, ut ipse refert serm. 26. in Cant. in morte jubilabat : *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis;* et Ven. Bedæ qui canens : *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto,* animam Deo reddidit, ut habet ejus Vita.

S. Franciscus moriens, cum gravissimis arderet totius corporis doloribus, non nisi divinas laudes canebat, et alios canentes audiebat ; cumque F. Elias eum increparet, dictitans illud tempus dandum esse lacrymis et pœnitentiæ, respondit *non licere sibi aliter facere, cum sciret se brevi cum Deo fore.* Ita S. Bonavent. in ejus Vita.

S. Bernardus, primus S. Francisci socius, moriens : *Nunc*, ait, *sentio quid sit in Dei timore vixisse. Nunc enim pro toto mundo nollem me aliam vitam instituisse. Nunc gaudeo et exsulto, quod mundum spreverim, quod in humilitate et paupertate Deo servierim.* Ita habent ejus acta in Chronic. S. Francisci.

S. Eligius, Noviomensis Episc. animam agens, discipulis osculo valedicens : *Jam non ultra,* ait, *loquar vobiscum, valete in pace. Redeat terra in terram.* Ac erectis in cœlum oculis : *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Memento mei, Christe Redemptor, salvum me fac in regnum tuum cœleste. Tu semper fuisti protector meus. In manus tuas commendo spiritum meum : manus tua me deducat in mansionem, quam præparasti timentibus te.* Ita refert B. Audoenus, Rhotomag. Epist. in ejus Vita.

S. Antoninus, Archiepisc. Florentinus, in extremo vitæ spiritu canebat : *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos*, uti refert Mainardus in ejus Vita.

S. Antonius de Padua jubilando B. Virgini : *O gloriosa Domina, excelsa super sidera*, etc., ac intentis in cœlum oculis : *Video Dominum meum*, ei animam resignavit anno Domini 1231. Ita habet ejus Vita, cap. 37.

S. Nicolaus Tolentinas, sex mensibus ante mortem, singulis noctibus audiebat concentum Angelorum, ut diceret : *Cupio dissolvi, et esse cum Christo.* Moriturus vero exsultabat, rogatus causam, dixit : *Dominus meus Jesus Christus, suæ matri, et nostro Patri Augustino innitens, dicit mihi : Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui.* Ita habet ejus Vita.

Sic hoc seculo B. Petrus de Alcantara Ordinis S. Francisci, vir miræ orationis et austeritatis, flexis genibus moriens, exsultans ait : *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi ; in domum Domini ibimus.* Et noster Edmundus Campianus, damnatus ad mortem, cecinit : *Te Deum laudamus.*

Et in die defunctionis, mortis et obitus, quo vita hac defungetur transiturus ad meliorem et beatam ; unde Syrus vertit, *in ultimo dierum;* Arabicus, *in extremo vitæ suæ*, benedicetur,] tum ab hominibus, tum à Deo, cum audiet à Christo judice : *Veni, benedicte Patris mei; posside paratum tibi regnum à constitutione mundi*, Matth. 25. 34.

Benedicetur ergo tum vocaliter, tum realiter ; id est, benefiet ei : quia bonum felicitatis et regni æterni accipiet, quod est maximum. Unde Tigurina vertit : *In die obitus sui beabitur.* Quidam Græci codices legunt : ευρεσει χαριν, id est, *inveniet gratiam*, scilicet, coram Deo, ac per eam inveniet gloriam sempiternam. Quocirca in Scriptura benedictus dicitur, imo *Beatus vir qui timet Dominum*, Ps. 111. 1. Audi S. Chrysos. in Psal. 62 : *Si dixeris mihi ex Psalmis illud : Beatus, qui timet Dominum, et potueris scire quidnam sit in quod dicis; non divitem, non principem, non formosum, non eum qui valet viribus ; non eum qui ædes possidet magnificas ; non eum qui gerit magistratus; non eum qui regnum obtinet ; nullum denique alium, nisi eum qui est pius et religiosus, qui studio sapientiæ tenetur, qui Deum timet, beatum dices, non solum propter futura, sed etiam propter præsentia : nam etiam in hac vita hic quoque est illo potentior.* Igitur Prosper lib. 2. de Voc. Gent. cap. 9 : *De timore* (ait) *Dei et sapientia in Ecclesiastico legitur : Corona sapientiæ, timor Domini ; utraque autem sunt dona Dei.* Et paucis interjectis : *Beatus* (ait) *cui donatum est habere timorem Domini.*

14. Dilectio Dei, honorabilis sapientia.] Liberius suo more Tigurina : *Amor Dei præclara est sapientia.* Sensus est, q. d. Hic timor est Dei dilectio et amor, in quo consistit vera, honoranda et summa sapientia. Qui amat Deum, hic sapit præ omnibus Philosophis et Theologis; hic enim sapit et cognoscit Deum practice et sapide, non speculative et aride. Unde S. Bernardus serm. 85. in Cantic. *Quidquid*, inquit, *virtus elaborat, sapientia fruitur, et quod sapientia ordinat, deliberat, moderatur, virtus exsequitur,* etc., *et si quis sapientiam, virtutis amorem definierit, non à vero deviare videtur. Ubi autem amor est, labor non est, sed sapor. Et forte sapientia à sapore denominatur, quod virtuti accedens quod-*

dam veluti condimentum sapida reddat, quæ per se insulsa et aspera sentiebantur; nec duxerim reprehendendum, si quis sapientiam, saporem boni definiat. Sapientia enim est sapida scientia, ait S. Gregor. juxta illud : *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus*, Psal. 33. 9. Hæc est sapientia, non quæ inflat, sed quæ beat. Vides hic ut sapientiam constituat nunc in amore, nunc in timore filiali : quia hic timor oritur ex amore, imo est amor. Ita Rabanus. Hic amor, hæc sapientia nos facit filios Dei, ut sicut Sapientia increata est Filius Dei per naturam; ita sapientes et amantes Deum sint filii ejus per gratiam, imo sint *divinæ consortes naturæ*, et quasi dii quidam terrestres, ut ait S. Petrus Epist. 2. c. 1. 4. Nota rursum metonymiam, qua sapientia dicitur esse amor et timor Dei, non formaliter, sed causaliter; nam sapientia est in intellectu; amor et timor sunt habitus et actus in voluntate : sed hi involvunt et præsupponunt sapientiam, quasi sui originem et causam. Ex hoc enim dictamine sapientiæ : Deus est summa pulchritudo, summus honor, summa opulentia, summa voluptas, summa gloria, summum bonum; ergo Deus est summe amabilis; oritur ejus amor et timor. Hinc ille vocatur, et revera est sapientia practica, de quo plura vers. 16. Quocirca vere et eleganter S. Aug. tract. de Laudibus charit. tom. 9 : *Tene*, ait, *charitatem, et in ea invenies omnem scientiam* ; et inferius : *Totam magnitudinem divinorum eloquiorum et latitudinem secura possidet charitas* ; et mox : *In eo quod in Scripturis intelligis, charitas patet; in eo quod non intelligis, charitas latet. Ille itaque tenet et quod patet, et quod latet in divinis sermonibus, qui charitatem tenet in moribus.* Deinde charitatem describens : *Charitas*, inquit, *est recta voluntas, ab omnibus terrenis prorsus aversa, juncta Deo inseparabiliter et unita, igne quodam Spiritus Sancti, à quo est, et in quem refertur, incensa, inquinamenti extranea, corruptionis nescia, nulli commutabilitati obnoxia, super omnia quæ carnaliter diliguntur excelsa, affectionum omnium potentissima, divinæ contemplationis avida, in omnibus semper invicta, summa actionum bonarum, salus morum, finis cœlestium præceptorum, mors criminum, vita virtutum, virtus pugnantium, palma victorum, arma sanctarum mentium, causa meritorum, præmium perfectorum, sine qua nullus Deo complacuit; fructuosa in pœnitentibus, læta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in Martyribus, operosa in omnibus omnino fidelibus, ex qua quidquid est boni operis, vivit.*

Porro Syrus et Arabicus pro *dilectio Dei, honorabilis sapientia*, habent : *Initium sapientiæ, timor Domini;* qua sententiam deinde secundo et tertio hoc capite repetunt, quasi basin et centrum omnium dictorum et dicendorum.

Denique dilectio hæc sapiens maxime resplendet in Martyribus, ac similibus, qui pro Deo et sapientia graves obeunt labores aut atroces subeunt dolores. Unde SS. Savinus et Cyprianus, Martyres Brixiani, cum atrociter cæderentur, in ignitam fornacem projicerentur, super rotas extenderentur et dilacerarentur, gratias agentes Deo, jubilantesque dicebant : *Quàm dulcis est dilectio tua, Domine !* Ita Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ ad diem 2. Julii.

S. Vitus puer cum Modesto et Crescentia gloriosum obiens martyrii agonem, cum Diocletianus ei ingentes promitteret opes et honores, si Deos coleret, animose respondit : *Ego regnum, honores et divitias parvi pendo, totusque ex uno Christo, solo Deo et immortali dependeo.*

S. Felicula, virgo et Martyr Romana, collactanea S. Petronillæ, cum in eculeo torqueretur, exsultabat dicens : *Ego Christum sponsum video, qui tanta pro me passus sustinuit.*

S. Marcus et Marcellianus stipiti clavis affixi, cum judex diceret : *Resipiscite, miseri, et vos ab his cruciatibus liberate*, alacres responderunt : *Nunquam tam jucunde epulati sumus, quàm libenter hæc Christi causa perferimus, in cujus amore nunc fixi esse cœpimus. Utinam nos tamdiu hæc pati sinat, quamdiu corruptibili hoc corpore vestiti erimus !* Ita habet eorum Vita, et Acta S. Sebastiani. Ita cruces omnes dulcorat Sanctis dilectio et amor Christi, ut amorem amori, ac mortem morti rependant. Quàm dulce ergo eis erit frui Christo ejusque gloria in cœlo ! Tunc vere dicent cum Sponsa : *Dilectus meus mihi, et ego illi.*

15. QUIBUS AUTEM APPARUERIT IN VISU, id est, quibus se videndam et cognoscendam obtulerit hæc Dei dilectio, quæ est sapientia practica, quibus seipsam manifestarit; DILIGUNT EAM IN VISIONE, puta, per solam hanc visionem et ostensionem dilectionis et sapientiæ, ET IN AGNITIONE MAGNALIUM SUORUM,] id est, per agnitionem magnificorum operum ejus, quæ ab ipsa mirabiliter esse peracta discunt et audiunt, q. d. Adeo speciosa, adeo amabilis est dilectio Dei, quæ est vera sapientia, ut sola suî ostensione, solo suî aspectu, omnes in suî amorem et admirationem rapiat; ac proinde nemo eam odit, nemo despicit, nisi qui eam non cognoscit. Vetustus codex citatus in editione Græca Romana, sic habet : Αγαπησις κυριου, ενδοξος σοφια, οις δ'αν οπτανηται, μεριζει αυτην εις ορασιν αυτου, id est : *Dilectio Dei, honorabilis sapientia; quibus autem apparuerit* (sapientia), *distribuet eam* (dilectionem) *ad visionem ejus*, q. d. Sapientia, cum alicui se suumque auctorem, puta Deum, ostendit, illico in Dei dilectionem eum rapit.

Hæc est tertia timoris laus.

Sic Abraham, Isaac, Jacob, Moses et Prophetæ viderunt Deum, Deique Verbum in corpore assumpto, et audiebant ejus magnalia, atque illico in ejus amorem rapiebantur. In illis enim visionibus apparuit et ostendit se Filius Dei, ut ait Concil. Sirmiense; ut præluderet et significaret se quandoque verum corpus assumpturum, ut in eo sapientiam nobis ore tenus prædicaret et communicaret. Ita David, videns opera sapientiæ Dei, v. g. cœlos, exclamat : *Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in universa terra!* Psal. 8. Ita intuens hanc mundi machinam jubilat : *Delectasti me, Domine, in factura tua*, Ps. 91.

Ita Sapientia apparuit S. Gregorio Nazianzeno quasi virgo speciosa, cui astabat castitas simili specie. Cumque ille, utpote castus, formam feminarum refugeret, ab ea audivit : *Ne mireris, ô juvenis, sociæ et sorores sumus, tibique familiares, quia nobis jucundum in tuo corde habitaculum præparasti; una nostrûm Sapientia, altera Castitas vocatur.* Quo viso in utriusque amorem accensus est Nazianzenus, uti refert Ruffinus, Baron. et alii in ejus Vita.

Ita pariter Sapientia apparuit D. Henrico Susoni, qui, Doctor Theologus anno Domini 1350, magna sapientiæ et sanctitatis laude floruit,

multaque conscripsit, in quibus spirat amorem Sapientiæ æternæ, adeoque Horas composuit de æterna Sapientia : unde et ejus Minister est appellatus. Audi Auctorem Vitæ ejus, cap. 4 : *Dum, inquit, his flagraret desideriis videndi et alloquendi Sapientiam, illa tali schemate se illi visendam præbuit. Longe supra ipsum ferebatur in columna nubis, residens in throno eburneo, micans instar luciferi, et tanquam sol lucens in virtute sua. Corona ejus erat æternitas, amictus felicitas, sermo suavitas, complexus omnis boni satietas. Prope erat et longe aberat, sublimis et humilis, præsens et occulta; familiarem se præbebat, nec tamen apprehendi poterat. Excelsis cœli fastigiis erat altior, et abysso profundior : attingebat à fine usque ad finem fortiter, et disponebat omnia suaviter. Dum elegantis puellæ specie teneri videbatur, mox pulcherrimi juvenis præ se ferebat imaginem. Nonnunquam ceu artium omnium peritissimam, se præbebat amicam cunctis amabilem. Itaque dulcissime ad eum se convertens, et comiter, non tamen sine quadam divina majestate illi arridens, benigne his cum verbis affata est: Præbe, fili, cor tuum mihi. Tum vero vestigiis illius advolutus, medullitus ac humillime gratias illi egit. Sapientia deinde nonnunquam animæ illius se communicabat, quasi totius boni fons et profluvium, et omnium desiderabilium abyssus, in qua simul reperit, quidquid pulchrum, amabile, vel concupiscibile esset; siquidem id omne in ea modo ineffabili existebat.* Et inferius : *Neque sane dici possit quoties gratissimam illam amicam lacrymantibus oculis, et in immensum expanso cordis sinu circumplexus sit, et suo pectori suaviter astrinxerit. Erat tum sæpenumero illi, perinde ut solet infanti, ad matris, ipsum suis ulnis complectentis, ubera pendenti, atque in ejus gremio delitescenti. Ut enim ejusmodi puerulus capite, et totius corporis motu ad parentis suæ pectus sese applicat, et amicabilibus et blandis id genus gestibus cordis sui lætitiam declarat; ita cor illius cum sensibili quadam inundatione, erga jucundissimam æternæ Sapientiæ præsentiam ferebatur, cogitabatque: Si mihi desponsa foret, Domine Jesu, Regina potens, esset id mihi gaudio. Nunc igitur, æterna Sapientia, tu mei cordis Imperatrix, et totius gratiæ parens es. In te divitiarum, honoris, potentiæ affatim mihi suppeditat. Nihil præterea appeto, quidquid hic mundus habet. Sub his meditationibus vult uexhilaratus, oculis micantibus, corde in jubilum sublato, et cunctis internis sensibus exsultantibus, in hæc verba prorupit : Super salutem et speciem dilexi sapientiam, et proposui pro luce habere illam, et venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.*

16. INITIUM SAPIENTIÆ TIMOR DOMINI.] Græce : *Initium sapientiæ, timere Dominum*, hoc est, *timor Domini*. Infinitivus enim de more ponitur pro nomine. Sapientiam hic creatam accipe; arctius ergo hic illa accipitur, quàm v. 1. Citat. psal. 110. 10. Proverb. cap. 1. 7. ubi pro *initium*, hebr. est ראשית *rescit* (græce, ἀρχή), quod deducitur à ראש *ros*, id est caput, q. d. capitale. Unde *rescit* primo vertas initium, ut sensus sit, q. d. Initium sapiendi est Dei timor, cultus et religio; à religione et Dei cultu incipit vera sapientia et philosophia fidelium, quæ in actione consistit; si vis sapientiæ studere, eamque nancisci, incipe à Dei timore et cultu; si vis sapere, Deum time et cole. Sapientia enim hæc practica intelligitur, quæ in actione sita est, eamque imperat et complectitur, q. d. Si vis actiones moresque recte componere, si vis honestam vitam instituere, incipe à timore, id est, vera religione et cultu Dei; hic te reliqua docebit, hic ad cæteras virtutes te manu ducet. Unde Sept. Prov. 8. 7. *timorem* Dei interpretantur pietatem et religionem. *Pietas in Deum*, inquiunt, *principium sensus;* vel, ut vertit Clemens Alexand. 2. Strom. *Sapientiæ initium est religio;* idque verum esse docet S. Aug. lib. de Vera religione, et Lactant. libr. 3. et 4; quia, sicut homo per ætates crescit et adolescit; ita idem in virtute adolescit, dum ex timore in fidem, et ex fide in dilectionem accrescit. Hæc est mystica ætas virtutis, et virtute præditi. Ita Clemens. Quocirca S. Basil. in c. 1. Isaiæ : *Attenta, ait, cogitatio arcanorum, nobisque formidabilium timor, pædagogus est ad exercendam pietatem, etc. Quasi quidam janitor, timor necessario ad pietatem condiscendam admittitur.* Ubi sapientiam interpretatur pietatem.

Secundo, *rescit* vertas *principatum*, q. d. In sapientia morali, puta in virtutibus vitaque honesta primas tenet religio; caput virtutum est timor et cultus Dei; honestatis, probitatis et sanctitatis arcem et principatum sibi vindicat religio. Unde *rescit* Vatabl. vertit, *caput;* Palacius, *summa sapientiæ est religio;* quia, ut docet S. Cyrill. libr. 2. de Recta in Deum fide, si ex omnibus virtutibus corpus mysticum componas, capitis locum obtinebit religio; sicut enim caput in cætera membra spiritus vitales et animales, ac per eos sensum et motum influit, ita religio suum pietatis spiritum, vitam et motum influit in cæteras virtutes. Quocirca recte S. Ambros. super Leviticum : *Præferenda est*, inquit, *religio necessitudini, pietas propinquitati. Ea enim demum vera est religio, quæ præponit divina humanis, perpetua temporalibus.* Sic *initium* pro summo et principatu sumitur cap. 11. 3 : *Brevis in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius*, q. d. Fructus parvæ apis est mel, quod summum habet dulcorem, quod in dulcedine obtinet principatum.

Tertio, *rescit* vertas *primitias*, q. d. Timor Dei sanctus obtinet honestatis et pietatis primitias, quæ Deo offerendæ sunt; sicut enim arborum frugumque, sic et virtutum primitiæ Deo debentur; has Deo offert redditque religio. Hæc enim tota Deum Deique cultum spectat; cæteræ virtutes in proximum tendunt, vel in ipsum operantem diriguntur et reflectuntur. Virtute ergo præditus ex bonis actionibus quasi fructibus, quos quasi arbor frugifera assidue profert, primitias dat Deo, cum eas orditur à religione, offerendo eas Deo quasi victimas et holocausta.

Quarto, S. Thomas 2. 2. quæst. 19. art. 7 : *Initium*, inquit, *hoc est, primus sapientiæ effectus, timor Domini. Cum enim ad sapientiam pertineat, quod humana vita reguletur secundùm rationes divinas; hinc oportet sumere principium, ut homo Deum revereatur, et se ei subjiciat; sic enim consequenter in omnibus secundùm Deum regulabitur.*

Quinto, noster Benedictus Fernandius in Genes. c. 3. sect. 20. numer. 3. per sapientiam accipit pœnitentiam; hæc enim est resipiscentia. Unde Clemens Alexandrinus : *Pœnitentia*, ait, *est magna intelligentia.* Pœnitentiæ enim initium et stimulus solet esse timor Dei.

Dices : Si timor est initium sapientiæ, quo-

modo alibi idem dicitur sapientiæ finis et consummatio? ut hic v. 18 : *Plenitudo sapientiæ est timere Deum;* et v. 21 : *Corona sapientiæ, timor Domini;* et Job, cap. 28. 28 : *Ecce timor Domini, ipsa est sapientia.*

Respondet primo S. August. mox citandus, et ex eo Beda in Proverbia c. 8. 7, timorem initialem, sive servilem, esse principium sapientiæ, id est charitatis, de qua dixit v. 14 ; *Dilectio Dei, honorabilis sapientia.* Timorem vero filialem et amore perfectum esse consummationem sapientiæ, id est charitatis; quia hic timor est actus perfectæ charitatis ; timor enim servilis est auspicium, initium, clavis, seta charitatis, et, ut ait S. Basilius in cap. 1. Isaiæ, *pædagogus;* vel, ut Origen. in c. 8. Ad Roman. v. 15 : *Tutor et procurator parvulorum, deducens eos ad charitatem.* Audi S. Augustinum, tractatu 9. in illud, 1. Joannis 4. 18 : *Perfecta charitas foras mittit timorem. Quando aliquid suitur, seta prius intrat; sed nisi exeat, non succedit linum : sic timor primo occupat mentem, non tamen ibi remanet; quia ibi intravit, ut induceret charitatem.* Et paulo ante : *Quia timor locum præparat charitati; cum autem cœperit charitas habitare, pellitur timor, qui ei præparavit locum; quantum enim illa crescit, ille decrescit, et quantum illa fit interior, timor pellitur foras. Major charitas, minor timor; minor charitas, major timor. Si autem nullus timor, non est quà intret charitas.*

Idem docet D. Thomas, 1. 2. quæst. 19. art. 10, ubi asserit, crescente charitate, crescere timorem filialem pari mensura ; sed decrescere timorem servilem : *Quia*, inquit, *quanto aliquis magis diligit Deum, tanto minus timet pœnam. Primo quidem, quia minus attendit ad proprium bonum, cui contrariatur pœna ; secundo, quia firmius inhærens Deo, magis confidit de præmio, et per consequens minus timet de pœna.* Hæc divus Thomas. Timor Dei ergo facit ut homines, quos nondum delectat pulchritudo virtutis, dolorum et pœnarum divinarum metu à peccatis coerceantur. Hæc sententia vera est; sed huic loco non satisfacit. Nam timor hic potius filialis, quàm servilis intelligitur; vocatur enim à Septuag. εὐσέβεια, id est pietas, imo v. 14. vocatur *dilectio Dei;* et v. 17, *scientiæ religiositas;* et v. 21, *corona sapientiæ;* ubique enim agit de eodem timore; Siracides enim maxime nobis inculcare satagit timorem filialem, et hunc passim vocat *timorem Domini;* servilis enim potius est timor inferni, quàm Domini.

Pro responsione nota solere ethicos et philosophos inchoare scientiam et disciplinam suam à principiis scientiæ, juxta Aristot. 1. Poster. cap. 1 et 2. Unde sicut Arist. 1. Ethic. in auditore ethices suæ requirit ut sedatis sit animi affectionibus, ideoque vir. ac principium suæ ethices ponit passionum dominium, et inde consequenter dictamen rectæ rationis non perturbatæ : ita Salomon, Poverb. 1; et eum secutus est Siracides hic, suarum sententiarum, suæque sapientiæ et sacræ ethices principium statuunt timorem Domini, cumque in discipulo, ut disciplinæ suæ sit capax, requirunt; quia stulti, qui timorem Dei non habent, despiciunt sapientiam, Proverb. 1. 7.

Dico ergo primo : Sapientia hic intelligitur divina et practica, sive ethica sacra, ut dixi v. 1. cumque ea sit duplex : formalis, hoc est habitus vel actus sapientiæ, et objectiva, sive objectum hujus habitus, vel actus, utraque hic accipi potest, sed melius objectiva.

Dico secundo per timorem hic generatim accipi omnem metum et reverentiam divinæ majestatis, inclinantem animum ad hoc, ut illi per omnia obediat, et summe caveat ne uspiam illam offendat; tum quia ipsa severissimus est judex et vindex malorum ; tum quia suavissimus est amicus, pater, finis et summum bonum nostrum. Unde Septuag. timorem vocant *pietatem*, Prov. 1. 7.

Dico tertio hunc timorem esse initium sapientiæ proprie et formaliter ; quia, sicut principium se habet ad conclusionem in scientia et demonstratione ; ita se habet timor Dei ad sententias hasce practicas in hac sapientia ; timor enim Dei ut finis ultimi, et summi boni nostri, est principium omnium practicarum conclusionum, tum discendarum, tum faciendarum, quas in Proverbiis et in hoc libro, quasi in sua sapientia explicant Salomon et Siracides, quæque media sunt ad Deum ultimum finem assequendum ; finis enim in ethicis et actionibus humanis est principium, quia est primum in intentione, ex quo media velut conclusiones inferuntur.

Dico quarto : hic timor etiam est completa sapientia, non proprie et formaliter, sed metonymice et causaliter ; tum quia sicut omnis conclusio continetur in suo principio ; ita perfecta sapientia in timore Dei latet, quasi in suo semine, causa et principio ; vera enim et perfecta, vereque omnem et totum hominem beans est sapientia, non speculativa, sed practica hæc, quæ ex timore Dei manat, et sic in se et sua essentia perfecta est hæc sapientia ; tum quia timor hic, cum rei sit quæ tanti est momenti, seipsum acuit et auget ; et quo magis crescit hic timor, eo majorem parit sapientiam ; atque adeo perfecus timor, perfectam parit sapientiam ; sicut perfecta cognitio principiorum perfectam gignit scientiam conclusionis ; et perfecta finis intentio, quæ est principium in moralibus, perfectam et efficacem imperat et producit volitionem mediorum : et sic intentione, modo et accidente perfecta est hæc sapientia, quam gignit perfectus Dei timor et amor.

Denique Siracides non loquitur philosophice et præcise, sed ethice et ample. Unde per sapientiam non tantum intelligit ipsum actum intellectus quo sapit, sive dictamen prudentiæ jam dictum, sed etiam actum voluntatis ei obsequentem ; sapientia enim hæc magis in actione, quàm in speculatione consistit ; unde timor et amor, sive dilectio Dei v. 14, vocatur sapientia. Timor ergo hic includit amorem et charitatem ; charitas autem est perfectio Sapientiæ, id est omnis honestatis et virtutis, q. d. Timor et amor Dei in incipientibus sunt initium sapientiæ, id est inchoata virtus et charitas ; in proficientibus vero et perfectis sunt proficiens et perfecta charitas. In charitate enim consistit hujus viæ et vitæ perfectio. Timor Dei ergo hic ample capitur pro omni Dei cognitione, metu, observantia et cultu : quare includit fidem, spem, charitatem et religionem ; hisce enim quatuor virtutibus tendimus in Deum eumque timemus, id est credimus, speramus, amamus, reveremur et colimus.

Hic igitur timor et reverentia erga Deum, cujus causa peccatum horremus, uti est fundamentum et initium, ita est et finis ac culmen vitæ Christianæ; nascitur enim ex notitia et dilectione Dei; ideo enim reveremur Deum, quia agnoscimus et diligimus ejus majestatem, quam offendere pertimescimus. Atque hæc est quarta timoris laus. Et hoc est quod ait Job c. 28. 28 : *Ecce timor Domini, ipsa est sapientia.* Simili phrasi et sensu ait noster Thomas Theodidactos de Imitatione Christi, lib. 1. cap. 1 : *Ista est summa sapientia, per contemptum mundi tendere ad cœlestia regna.*

Mystice et symbolice Galatinus ex R. Isaac Ben Hola in psalmum 110. censet hic adumbrari mysterium Sanctissimæ Trinitatis; per *initium* enim significari Deum Patrem, qui est origo et principium Divinitatis, puta duarum cæterarum personarum; per *sapientiam* notari Filium; hic enim est Sapientia genita; per *timorem* notari Spiritum Sanctum, qui est auctor sancti timoris et amoris.

Tropologice Salomonem et Siracidem secutus S. Thomas Aquinas, per Dei timorem et pietatem omnem suam sapientiam et scientiam acquisivit. Unde ab amico rogatus de modo scientiam quamlibet comparandi, ita epistola ad eumdem respondet : *Quia quæsisti à me, in Christo mihi, carissime, qualiter te studere oporteat in thesauro scientiæ acquirendo; tale à me tibi super hoc traditur consilium, ut per rivulos non statim in mare eligas introire, quia per faciliora ad difficiliora oportet devenire. Hæc est ergo monitio mea, et instructio tua : Tardiloquum te esse jubeo, et tarde ad locutorium ascendentem; conscientiæ puritatem amplectere; orationi vacare non desinas; cellam frequenter diligas, si vis in cellam vinariam introduci. Omnibus te amabilem exhibe; nihil quære penitus de factis aliorum; nemini te multum familiarem ostendas, quia nimia familiaritas parit contemptum, et subtractionis à studio materiam subministrat. De verbis et factis secularium nullatenus te intromittas. Discursus super omnia fugias. Sanctorum et bonorum imitari vestigia non omittas. Non respicias à quo audias; sed quidquid boni dicatur, memoriæ recommenda. Ea quæ agis et audis, fac ut intelligas; de dubiis te certifices, et quidquid poteris in armariolo mentis reponere satage, sicut cupiens vas implere. Altiora te ne quæsieris. Illa sequens vestigia, frondes et fructus in vineam Domini Sabaoth utiles, quandiu vitam vixeris, proferes ac produces. Hæc si sectatus fueris, ad id attingere poteris quod affectas.*

Quocirca præclare S. Bernardus in tract. de Donis Spiritus Sancti, cap. 1 : *Prima*, inquit, *gratia est timor Domini. Qui hanc habet gratiam, omnem odit iniquitatem, juxta illud Psalmistæ : Iniquitatem odio habui, et abominatus sum. Et alio loco : Omnem viam iniquitatis odio habui. Scriptum namque est : Timor Domini odit malum. Et iterum : Time Deum, et recede à malo. Et de Job dicitur : Vir timens Deum, et recedens à malo. Sine hac gratia, prima gratiarum, quæ totius religionis exordium est, nullum bonum pullulare vel manare potest.* Quantopere autem hic timor sit necessarius luculenter docuit S. Cyprianus, serm. de Laps. cum ait : *Deus quantum patris pietate indulgens semper et bonus est, tantum judicis majestate metuendus est.* Et S. August. serm. 17. de Sanctis : *Quis potest* (ait), *nisi Deum timeat, servare justitiam? dicit enim Scriptura alio loco : Nam, qui sine timore est, non poterit justificari.* Denique S. Bernardus loco supra citato : *Sicut enim securitas, vel desidia, causa est et mater omnium delictorum; sic timor Domini radix est et custos omnium bonorum. Unde scriptum est : Si non in timore Domini tenueris te instanter, cito subvertetur domus tua. Omne namque virtutum ædificium illico vergit in præcipitium, si hujus gratiæ amiserit præsidium.* Quapropter S. Ambrosius in psalm. 118 : *Initium sapientiæ*, ait, *timorem Domini dicit Propheta. Quid est autem initium sapientiæ, nisi seculo renuntiare? Quia sapere secularia, stultitia est. Denique sapientiam hujus mundi, stultitiam esse apud Dominum, Apostolus dicit.* Hac de causa Tertull. libro de Cultu femin. in principio timorem vocat *salutis fundamentum.* Et S. Cypr. l. 3. ad Quirin. c. 20. timorem nuncupat *fundamentum* et *firmamentum spei.*

Et cum fidelibus in vulva concreatus est,] scilicet timor Domini; licet enim græce sit verbum φοβεῖσθαι, id est, *timere Dominum*; tamen hic Infinitivus ponitur pro nomine φόβος, id est, *timor Domini*, uti initio hujus versus dixi. Alii ex Græco vertunt, *concreata est*, scilicet sapientia, vel, *concreatum est*, scilicet initium sapientiæ. Ita Romani. Sed eòdem redeunt hæc tria; quia ipsa sapientia est timor Domini. Est hic quinta timoris Dei laus, quod fidei et justitiæ sit individuus comes, et fidelium ac sanctorum fidus Achates, per omnem vitam eis assistens, comitans et deducens. Per fideles enim accipe justos et sanctos, in quibus, scilicet est fides, non nuda et informis, sed charitate formata. Sed quomodo eis concreatur in vulva? Primo, aliqui pro ἐν μήτρᾳ, id est, *in vulva*, legunt, ἐν μέτρῳ, id est, *in mensura*; sed vera lectio est ἐν μήτρᾳ. Secundo, Calvinus ejusque asseclæ, ex hoc loco et similibus docent filios fidelium, puta eos qui nascuntur à parentibus fidelibus et justis, non contrahere peccatum originale, aut certe id eis non imputari, ac consequenter ad id tollendum non egere baptismo; hanc enim esse benedictionem Abrahæ, id est fidelium, semini, id est filiis, promissam, Genes. 13. 15. Sed hæc est hæresis, quam refutat fuse Bellarminus lib. 4. de Amissione gratiæ, c. 14.

Tertio, Jansenius sic explicat, q. d. Plerique fideles etiam in utero accipiunt à Deo donum quoddam, quo ad pietatem proclives sint præ aliis, uti Job, qui de se ait cap. 31 : *Ab infantia crevit mecum miseratio, et de utero matris egressa est mecum.* Sicut ex adverso Chananæorum *malitia* dicitur fuisse *naturalis*, id est innata et quasi à parentibus ingenerata, Sapientiæ 12. 10. Et de similibus dicitur psalm. 57 : *Alienati sunt peccatores à vulva, erraverunt ab utero*, q. d. Adeo dediti sunt malitiæ, ut malitia eis videatur ingenita esse et naturalis, de quibus est vulgare proverbium : *Carduus, qui aliquando punget, tener adhuc cum spinis nascitur.* Verum id huic loco non sufficit; tum quia multis hoc donum non datur; tum quia hoc donum cum peccato originali consistit, ac proinde videtur tantum quædam bona indoles naturæ, quæ eos facit proclives ad virtutem, de qua Stoicorum fuit axioma : *Virtutis principium esse bonam indolem*, teste Plutarcho, lib. de Homero; quare hoc donum non est timor Dei sanctus et sanctificans. Unde

Quarto, idem respondet timorem Dei con-

creatum esse fidelibus in vulva, non actu et reipsa; sed per Dei præparationem et prædestinationem, qua ab initio in eorum creatione, puta, in utero materno, Deus illis destinat suo tempore dare timorem sui et sapientiam: unde Arabicus pro, *concreatus in vulva*, vertit, *firmata ante secula*, scilicet Sapientia: quomodo Paulus Galat. 1. 15. dicit se segregatum in Evangelium ab utero matris suæ; et nonnulli sic explicant illud Jeremiæ 1. v. 5: *Antequam exires de ventre, sanctificavi te;* sed aliud est esse concreatum in vulva, aliud prædestinatum, vel segregatum ab utero. Rursum longe verius est Jeremiam vere in utero fuisse sanctificatum, non tantum prædestinatum ad sanctitatem.

Quinto ergo genuinus sensus est, q. d. Timor Dei ita adhæret et affixus est fidelibus, ut videatur eis simul cum fide et sanctitate concreatus: timor Dei fidei et sanctitati est connatus, et connaturalis; quia, ut paulo ante dixit: *Initium sapientiæ* (practicæ, id est, sanctitatis) *est timor Domini.* Explicat enim quomodo *initium sapientiæ sit timor Domini;* per hoc quod dicit cum sapientibus, id est fidelibus et justis, quasi concreatum esse ab utero, q. d. Simul ac fides et fidelis creatur, creatur et timor; in eodem utero gignuntur; ab eodem pariuntur; gemelli sunt fratres. Nam, ut docet Concil. Trident. sess. 6, hic justificationis est modus et ordo. Deus, cum peccatorem vult à peccato ad justitiam traducere, in ejus animam, velut in vulvam, semen verbi divini, et sanctarum inspirationum de peccati fœditate, de ira Dei, de pœnis inferni projicit; unde mox anima concipit timorem, qui eum adigit ad contritionem, qua peccatum aboletur, et gratia ac justitia inducitur; atque tum timorem filialem induit anima, quo Deum quasi patrem summe revereatur, serioque proponit ei per omnia placere, et in nullo eum offendere. Vides ergo ut cum fide et fideli ac justo creetur timor. Sic baptismus est quasi *vulva et uterus Ecclesiæ*, quo ipsa nos regenerat, ac gratia et spiritu timoris Dei imbuit et vivificat, uti docet S. Ambros. et alii tract. de Baptismo, ac Rabanus hîc. Denique nonnullis eximiis Sanctis timor hic vere in vulva concreatus est, quia ex speciali privilegio in vulva sanctificati sunt. Tales fuere B. Virgo, S. Joannes Baptista, Lucæ 1. 44, Jeremias, cap. 1. 5.

Cum electis (Vatabl. *eximiis*) feminis graditur. Timor Domini, cum concreatus sit fidelibus, tam viris quam feminis, hinc pariter cum utrisque graditur, id est, utrosque comitatur et deducit per viam mandatorum in patriam cœlestem: sicut ergo pædagogus graditur cum puero, eumque deducit; ita timor Domini graditur cum fidelibus, eosque per omnia adversa et prospera securos deducit ad portum salutis. Meminit tamen feminarum præ viris; tum, quia proprie feminas uti decet pudor, ita et timor, qui comes est pudoris: cum enim femina sit viro fragilior, et ad lapsum pronior, necesse est ut magis timeat; necesse pariter est ut magis à timore Dei fulciatur: tum, quia feminæ solent esse magis timentes, id est, magis religiosæ et devotæ quam viri; uti fuere S. Magdalena, Martha, Marcella, Praxedes, Pudentiana, Paula, Eustochium, Pulcheria, et aliæ perplures. Hæc est sexta timoris Dei dos et laus.

Pro *feminis*, aliqui censent legendum *seminis*, q. d. Timor graditur cum electo semine, id est, cum electis suis filiis; idque, ut Græca, quæ hîc dissonant à Latinis, iis accommodent. Sic enim habent Græca in editione Romana: Μετα ανθρωπων θεμελιον αιωνος ενοσσευσε, και μετα του σπερματος αυτων εμπιςευθησεται, id est, *cum hominibus fundamentum seculi nidificavit, et cum semine eorum fidem habebit.* Ita Complut. Romana, *concredetur;* Jansenius, *fidelis erit*, vel *fideliter*, id est firmiter, *persistet;* Syrus vertit: *Cum hominibus veritatis est, et ipse à seculo ordinatus*, id est, stabiliter firmatus est; *cum semine eorum constituta est misericordia ejus;* Arabicus: *Ipsa* (sapientia, individua comes timoris Dei) *est cum incedentibus, in beneplacito Domini sui, firmata ante secula, et cum semine bonorum excellentia illius.* Porro Vatablus nove vertit: *Nidum fundavit æternum inter homines, eorumque progeniei se concredidit*, q. d. Dei sapientia veluti nidum, id est, sedem et domum æternam sibi delegit inter homines, jam inde ab initio seculi, cum scilicet fundaretur hic mundus: tunc enim Adamo fuit indita ejusque posteris, Genes. 2. v. 19. eosque nunquam deseret; sed cum eis fideliter, id est fixe et stabiliter, permanebit. Domum hanc vocat *nidum;* quia sapientiam comparat avi, v. g. aquilæ, columbæ, gallinæ: sicut enim hæc in nido pullos excludit, alit et fovet, cum eisque semper permanet, eos protegens, nutriens, volare docens, etc.; ita et sapientia in hac sua mundi schola, velut in nido, suos filios, puta fideles et sanctos, parturit, alit, perficit, cum eisque persistit providens et protegens illos, donec cum eis in cœlum evolet. Alludit ad illud Proverb. 8. 22: *Dominus possedit me in initio viarum suarum;* pro quo Epiphan. hæresi 69. legit: *Dominus* ενοσσευσε, id est, *velut pullum exclusit me;* quia pro. קנני *kanani*, id est, *possedit me*, alio puncto legit קנני *kinnani*, id est, *nidificavit me*, vel, *in nido, ut pullum, exclusit me* (νεοσσος enim est pullus), hoc est, genuit et generavit me, quod optime competit Sapientiæ increatæ, puta Verbo et Filio Dei, ac mystice ejus posteris et filiis, puta fidelibus et Sanctis. Ideoque apte respondet ei, quod paulo ante dixit de sapientia et timore Dei: *Et cum fidelibus in vulva concreatus est;* hoc est quod ait Sapientia de se, Proverb. 8. 31: *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum.*

Hinc moraliter disce primo quanto et quàm tenero amore Sapientia prosequatur homines, præsertim fideles et Sanctos, nimirum tanto, quanto gallina prosequitur suos pullos, uti Christus de se asseverat Matth. 23. 37. ac de Deo, Deique in Israelem cura Moses, Deuter. 32. 11: *Sicut aquila*, inquit, *provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans, expandit alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis.*

Secundo, hîc disce Dei sapientiam à puero, instar matris, curare, regere et promovere suos fideles, puta, mox ut baptismo regenerati ejus filii esse incipiunt: quocirca plerosque illustres Sanctos à puero Spiritus Dei direxit, effecitque ut etiam in puerili ætate illustria darent argumenta, et quasi radios ac præludia futuræ sanctitatis. Sic de Samsone legimus eum ab utero consecratum esse Nazaræum, ac destinatum liberatorem vindicemque populi Israel, Judic. 13. 7. Unde de eo dicitur v. 24: *Crevitque puer, et benedixit ei Dominus; cæpitque Spiritus Domini esse cum eo in castris Dan.* Unde mox cap.

seq. vers. 6. dicitur: *Irruit Spiritus Domini in Samson, et dilaceravit leonem quasi hædum, in frusta discerpens, nihil omnino habens in manu; et hoc patri et matri noluit indicare.* Plura similia Sanctorum, qui à puero cœperunt, exempla recensui Jerem. 1. 9.

Tertio, disce quanta sit fidelitas, constantia et fortitudo sapientiæ et timoris Domini: quia inter homines dicitur sibi fecisse, imo fundasse nidum, quasi fundamentum æternum, eorumque progeniei esse fidelis, quin et se iis concredidisse. Quocirca S. Ambrosius in psalm. 118. explicans illud v. 38: *Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo*, ac nomine Sapientiæ intelligens Verbum Dei: *Basis*, ait, *quædam verbi est timor sanctus; sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basi fuerit collocatum, et standi accipit firmitatem; ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur, et in pectore timentis Deum fortius radicatur.* Subdit autem: *Accipite de verbo Dei lectum in Canticis; crura ejus, columnæ marmoreæ, fundatæ super bases aureas: significans, scilicet, columnas esse Apostolos, qui fundati sunt in timore sancto.* Nec basin tantum eloquiorum Dei appellavit; sed etiam eorumdem tribunal et thronum. Addit enim: *Christi igitur eloquio et Apostolico sermoni tribunal est timor justi.* Est autem similitudo appositissima: si enim verbum Dei timorem sanctum in animo nanciscitur; eidem quasi solio et tribunali insidens judex, inde carnis et spiritus lites dirimit, pro spiritu contra carnem sententiam fert, sceleratam et perditam passionum atque perturbationum turbam compescit, omnibusque virtutibus jura dicit. Ita noster Salazar Proverb. 1. v. 7.

Et cum justis et fidelibus agnoscitur.] Vatabl. *Apud justos et fideles visitur.* Quia in illis, quasi in nido, imo templo, habitat, facitque ut ubique timorati sint, ac timorate operentur et vivant. Sicut ergo anima invisibilis agnoscitur et videtur per opera vitalia corporis, quæ operatur in ore, oculo, aure, etc., puta per locutionem, motum, sensationem, etc.; ita timor Dei agnoscitur per opera humilitatis, custodiæ sui, patientiæ, pœnitentiæ, charitatis, etc., quæ exterius operatur: hic enim timor est quasi anima fidelis et sancti. Quod ergo operatur anima in corpore, hoc operatur et timor in justo. Ita agnitus est timor Domini in Abele, cum ex timore et reverentia obtulit meliora gregis Deo; in Noe, cum timore diluvii fabricavit arcam; in Abraham, cum obediens reverensque Deum, obtulit Isaac in holocaustum; in Joseph, cum timens Deum repulit adulteram; in Mose, cum restitit Pharaoni; in Davide, cum lacrymis peccatum diluit.

17. Timor Domini, scientiæ religiositas. Hinc patet quod timor Dei sit θεοσέβεια, id est, Dei cultus est religio, q. d. Timor Domini est *scientia*, id est sciens, prudens et vera religio et pietas, sive pius Dei cultus. Vis nosse quid sit timor Domini? Est quædam scientia religiosa, hoc est, est ipsa religio et reverentia erga Deum, ex Dei agnitione et æstimatione nata. Philosophi habuerunt scientiam, sed non religiosam. Multi hodie sunt scientes, Jurisperiti, Physici, Theologi; sed carent religione et devotione, quia carent timore Dei. Ex adverso Mahumetani, Pagani, Idololatræ, aliique superstitiosi habent religiositatem, sed carentem scientia, id est, imprudentem et falsam; ideoque religiositas eorum non est religio, utpote quæ veræ Dei cognitioni et scientiæ quasi fundamento innititur; sed est mera vanaque superstitio; at fidelium et justorum religio est sciens et prudens, ac vicissim eorum scientia est religiosa, adeoque est devota religio; quia prædíti sunt timore Dei. Unde Vatabl. vertit: *Religio Domini sanctitas est scientiæ.* Hinc vicissim sancta scientia, sive sapientia vocatur *mystes*, id est, sacerdos Dei; quia docet Deum vera religione et sacrificiis colere. Ita Sapient. 8. v. 4: *Doctrix enim est disciplinæ Dei;* pro *doctrix*, græce est μύστις, q. d. Sapientia est mystes, id est, sacerdotissa, interpres et doctrix arcanorum Dei.

Porro religio, ait D. Thom. 2. 2. quæst. 81. artic. 2, est virtus debitam exhibens reverentiam et cultum uni veroque Deo, tanquam primo creationis et gubernationis rerum omnium principio. Unde religio, primo, à Cicerone libr. 2. de Natura Deor. et ab Isidoro 10. Etymol. cap. 17, dicitur is qui relegit, revolvit et retractat ea quæ ad cultum Dei pertinent, juxta illud Proverb. 3; *In omnibus viis tuis cogita illum.* Secundo, religio dicitur à reeligendo, quod Deum reeligere debeamus, quem amiseramus negligentes per peccatum, ait S. August. lib. 10. de Civit. cap. 4. Tertio et genuine, religio dicitur à religando, quod religet nos uni omnipotenti Deo, cum quo prius conjuncti fueramus, et à quo defluentes distare cœperamus, ait idem S. August. libr. de Vera religione, sub finem. Hinc religio post tres Theologicas virtutes, fidem, spem et charitatem nobilissima est virtus, caputque et princeps moralium omnium. Jam vero, ut docet D. Thom. eadem quæst. art. 8, religionis flos est sanctitas, quam ita definiunt Theologi, ut ejus proprium sit munus, mentem nostram ab omni labe purgatam, integram et sine macula Deo offerre, eamque et vires ejus omnes illi conservare. Cujus quidem muneris amplitudo primum ex eo apparet, quod aliæ virtutes morales uni illi omnes, tanquam ministræ ac famulæ inserviunt, aliæ purganda voluntate, aliæ ratione illuminanda, aliæ etiam appetitu coercendo. Apparet item ex effectu: ejus enim, ut docet S. Thomas loco cit., duo quasi sunt partus, oratio ac devotio; quarum altera in Dei familiaritatem atque amplexus inducit; altera promptitudinem et alacritatem tribuit ad omnia quæ Dei cultus requirit: qui fervor ac studium voluntatis tanti est, ut, si is absit, ipsa munera nostra multo minus ei grata sint; si adsit, ea etiam majorem in modum commendet, et gratiora reddat. Hæc autem religio est forma, et quasi anima religiosi status: unde ejusdem cultoribus, sive Religiosis, nomen religionis attributum et appropriatum est. Igitur Siracides commendat timorem Dei, quod omnium quidem virtutum, sed maxime veræ sanctæque religionis sit parens et nutrix. Qui enim timet Deum, utique eumdem religiose sancteque veneratur et colit. Ad hunc enim cultum eum exstimulat castus Dei timor. Id experiuntur Religiosi, puta veri monachi et cœnobitæ; unde S. Bernard. homil. de Negotiatore bonam margaritam (per quam ipse Religionem monasticam accipit) inquirente: *In Religione*, inquit, *homo vivit purius, cadit rarius, surgit velocius, incedit cautius, quiescit securius, irroratur frequentius, moritur confidentius, purgatur citius, præmiatur*

copiosius. Vide sequentia. Denique Salvianus lib. 2. contra Avaritiam : *Religio*, ait, *scientia est Dei, ac per hoc omnis Religiosus, hoc ipso quod Religionem sequitur, Dei se voluntatem nosse testatur.*

Hæc est septima dos timoris Domini.

Hic versus 16. et sequens 17. desunt in Græcis Complut. et aliis plerisque : olim tamen in Græcis exstitisse liquet, non tantum ex nostro Interprete, sed etiam ex S. Augustino, qui ea legit in speculo; et ex versione Tigurina, quæ hunc versum habet, eumque ex Græco, uti et cætera, transtulit, licet eum anteponat versui præcedenti. Quare perperam suspicantur nonnulli hosce versus, qui in Græco desunt, esse alicujus Commentatoris, qui eos explicationis gratia annotarit in margine, indeque in textum irrepsisse : hinc enim sequeretur permultas Ecclesiastici sententias Vulgatæ versionis Latinæ esse subreptitias, nec canonicas, sed apocryphas, eo quod desint in Græco : hoc autem repugnat Concil. Trident. sess. 4. Vide dicta in Prolegom. cap. 3. et can. 16.

Tropolog. et anagog. Rabanus : *Timor Domini*, inquit, *cum fidelibus in vulva matris Ecclesiæ renatus atque nutritus est, et cum electis feminis graditur; quia sanctis animabus sociatur; et cum justis fidelibus agnoscitur, quando in die novissima cum cæteris Sanctis à dextris Judicis collocatus, ab ipso Domino audiet : Euge, serve bone et fidelis; quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam : intra in gaudium Domini tui*, Matth. 25.

18. Religiositas custodiet et justificabit (Dionys. legit, *vivificabit*) cor, jucunditatem atque gaudium dabit.] Religio enim et reverentia cor, id est, animam, mentem et voluntatem sacro quodam divini Numinis metu percellit, ut nihil cogitet, velit aut faciat, quod oculos tantæ majestatis offendat, ideoque ipsa est animæ justitia et sanctitas : facit enim ut anima caute et studiose omnibus suis desideriis et operibus invigilet, necubi labatur; sed ut omnia sancte peragat, itaque sollicite ambulet cum Deo suo, uti monet Michæas cap. 6. 8. Vide ibi dicta. Ex hac autem sui custodia et sanctitate sequitur gaudium et exsultatio : nihil enim ita gaudet et exsultat, uti sancta conscientia et mens sibi conscia recti. Hæc enim est *domesticum et verum tribunal*, ait Nazianz. in plaga grand. *Secura mens, quasi juge convivium*, ait Salomon Proverb. 15. 15; et noster Siracides c. 30. 17; *Non est oblectamentum supra cordis gaudium.* Vere S. Cyprianus de Oper. et Eleem. *Præclara res*, ait, *et divina est salutaris operatio, monumentum spei, grande solatium credentium, nostræ servitutis præsidium, tutela fidei, medela peccati.*

Dices : Charitas et gratia sunt, quæ formaliter justificant hominem : quomodo ergo religiositas justificat? Resp. primo, quia religiositas imperat, et adducit secum charitatem et gratiam, cæterasque virtutes, uti docet D. Thom. 2. 2. q. 81. art. 8. Resp. secundo justitiam formalem consistere, non in sola charitate et gratia, sed etiam in cæteris virtutibus; inter quas tamen eminet charitas : unde in ea præcipue consistit justitia. Ratio est, quia justitia est reformatio totius interioris hominis : hæc autem fit per omnes virtutes, non per solam charitatem. Audi Concilium Trident. sess. 6. c. 7 : *Justificatio*, inquit, *non est sola peccatorum remissio; sed et sanctificatio et renovatio interioris hominis per voluntariam susceptionem gratiæ et donorum.* Et Paulo post : *Unica formalis causa est justitia Dei; non qua ipse justus est, sed qua nos justos facit; qua, videlicet, ab eo donati, renovamur spiritu mentis nostræ; et non modo reputamur, sed vere justi nominamur et sumus, justitiam in nobis recipientes, unusquisque suam secundùm mensuram, quam Spiritus Sanctus partitur singulis prout vult, et secundùm propriam cujusque dispositionem et cooperationem.* Ex quibus concludit : *Unde in ipsa justificatione cum remissione peccatorum hæc omnia simul infusa accipit homo per Jesum Christum, cui inseritur per fidem, spem et charitatem.* Hinc in Scriptura justitia nunc tribuitur fidei, ut cum Christus dicit : *Fides tua te salvum fecit;* nunc spei, nunc eleemosynæ, nunc pœnitentiæ, nunc aliis virtutibus per synecdochen : quia, scilicet, hæ virtutes sunt partes justitiæ, quæ est complexio omnium virtutum, juxta illud :

Justitia in sese virtutem amplectitur omnem.

Maxime vero tribuitur religioni, ob causas dictas versu præcedenti; præsertim, quia per religionem homo se offert et dedicat Deo, itaque quasi consecratur et sanctificatur : unde religio ipsa est sanctitas, uti docet D. Thom. loco jam citato.

19. Timenti Dominum bene erit, præsertim in extremis; unde sequitur : Et in diebus consummationis illius, id est, defunctionis et mortis suæ (pronomen enim absolutum *illius*, ponitur pro reciproco *suæ*, ut dixi can. 18.) benedicetur.] Repetit et inculcat, verbis nonnihil immutatis, id quod dixit v. 13 : *Timenti Dominum bene erit in extremis, et in die defunctionis suæ benedicetur.* Quare minus recte Complut. et alii, pro *consummationis*, legunt *consolationis;* sicque explicant, q. d. Hujus vitæ tempus non est consolationis, sed tentationis et passionis, uti fuit vita Christi : at tempus futuræ vitæ timentibus Deum erit consolationis et gaudii, quia erit tempus beatæ æternitatis. Ita Palacius.

Plenitudo sapientiæ est timere Deum.] Dixit v. 16: *Initium sapientiæ, timor Domini :* hic vero addit *plenitudinem* quoque, id est, perfectionem, *sapientiæ* esse timorem Domini, quia, scilicet, per *sapientiam* intelligit practicam, quæ consistit in actione sancta, cujus parens est timor Domini. Quare quantum crescit timor Domini, tantum crescit et sapientia : inchoatus ergo timor est inchoata sapientia; proficiens timor est proficiens sapientia; plenus et perfectus timor est plena et perfecta sapientia : nihil enim aliud est vere sapere, quàm Deum timere, id est, revereri et pie colere. Timor ergo est initium sapientiæ, est plenitudo sapientiæ, est corona sapientiæ; ut sit sapientiæ principium, medium et finis. Vide dicta v. 16. Unde Tigurina vertit : *Revereri Deum, uberrima sapientia est, quæ hominem fructibus suis exsaturat.* Vere Rabanus : *Quanto*, inquit, *quis magis Deum timet, tanto sapientior apparet; et quanto sapientior, tanto plenior fructibus bonorum operum. Non enim timor Dei est otiosus, sed donis virtutum replet vitam hominis, et thesauris scientiæ spiritalis cor ejus illustrat.* Unde sequitur :

Et plenitudo a fructibus illius.] Græce, μεθύσκει, id est, *inebriat eos à fructibus suis.*

q. d. Plenitudo sapientiæ inebriat timentes. Sicut ergo timor Domini affert sapientiæ plenitudinem; ita vicissim sapientia timentibus Deum affert plenitudinem gratiarum, eosque replet fructibus suis. Porro fructus sapientiæ sunt fructus Spiritus sancti (hic enim est Spiritus sapientiæ), quos recenset Apostolus Galat. 5. 22. dicens : *Fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.* Unde Syrus vertit: *Felicitas inebrians præ multitudine frugum ejus;* Arabicus : *Et abundantia illius* (timoris) *implet sapientia universa repositoria sua, et thesauros suos frugibus suis.* Rursum fructus sapientiæ sunt fructus fidei (hæc enim est fidelium sapientia) per dilectionem operantis, quos Paulus recenset Hebr. 11. toto capite.

Nota Hebraismum : *inebriat*, id est, saturat et replet, quomodo Plautus dixit Captivis : *Unde saturitate ego sæpe exii ebrius.* Et S. Hieron. Quæstion. in Genes. *Idioma*, ait, *linguæ Hebraicæ est, ut ebrietatem pro satietate ponat.* Sic Joseph dicitur cum fratribus inebriatus, id est, satiatus et exhilaratus. Genes. 43. 34. Sic psal. 64. 11. *In stillicidiis ejus lætabitur germinans;* Hebr. *inebriabitur*, hoc est, terra pluviis irrigata, et quasi inebriata abunde germinabit, ut metaphorice lætari et ridere videatur. De hac spiritali sapientiæ ebrietate multa dixi Actor. 2. 13. vide et S. Dionys. epist. 9. Origen. hom. 3. in Cant. S. August. 16. Civit. 12. S. Ambr. serm. 13. in psal. 118. S. Gregor. in cap. 1. lib. 1. Reg.

Paulo aliter hoc explicat noster Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. 26. num. 6. *Plenitudo sapientiæ est timere Deum, et plenitudo à fructibus illius*, q. d. inquit, tunc tandem in ipsum pelagus plenissimum revertitur et influit sapientia, cum Deum quærit repetens suam originem : sapientia enim suo quasi pondere et impetu in Deum tendit, nisi per vim quamdam stultitiæ et stultæ cupiditatis humanæ de itinere rectoque suo cursu ad creatas illecebras avertatur. Explicat vero subtilius *plenitudinem* hanc esse *à fructibus sapientiæ*, id est, sapientiæ effecta, atque actiones, absolutionem, plenissimamque perfectionem sapientiæ et cognitioni tribuere, quæ sine pietatis et bonorum operum fructu manca futura sit. Ita Pineda.

21. Omnem domum illius, id est, *suam*, puta, animam timentis Deum (unde Complut. habent αὐτῶν, id est, *ipsorum*, puta, timentium Deum), implebit a generationibus, et receptacula a thesauris illius,] id est, *suis*, q. d. Sapientia omnem suam domum, omniaque ejus receptacula (puta, cubicula et cellaria), implet suis fructibus et thesauris. Nota primo. Generationes vocat fructus, quos sapientia generat et producit. Legit Interpres, γεννημάτων, id est, *generationibus* : jam legunt, ἐπιθυμημάτων, id est, *desideriis*, hoc est, rebus desideratis. Secundo, *thesauros* suos vocat proventus suos, ut habent Græca, puta, fructus suos : idem enim dicit aliis verbis hemistichio posteriori, quod dixit priori, uti fit in Psalmis et rhythmis. Porro domus sapientiæ est anima justi, juxta illud Sap. 7. *Sedes sapientiæ anima justi.* Receptacula, sive cellæ et cameræ hujus domus sunt ejus sensus et potentiæ, præsertim intellectus, memoria et voluntas : has sapientia, sive timor Domini implet suis fructibus, puta, virtutibus, consolationibus, desideriis et operibus sanctis. Unde Vatabl. vertit : *Omnem domum ipsorum deliciis suis implet, et suis item cellas proventibus :* paulo aliter Syrus : *Omnes thesauros ejus*, inquit, *implebit sapientia, et gratia ejus de frugibus ejus.* Hæc est octava timoris Dei laus, quod timentes impleat bonis spiritalibus, et consequenter temporalibus, juxta illud Christi promissum Matth. 6. 33 : *Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus; et hæc omnia adjicientur vobis.* Unde Græca addunt : *Utræque vero res sunt dona Dei, quæ faciunt ad prosperitatem.*

Anagogice, *receptacula* timentium Dominum, sunt domus cœlestes, de quibus ait Christus Lucæ 16. 9: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis : ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Has timentes Deum implent suis bonis operibus et meritis, quæ in illas transmittunt, ibique recondunt : perinde ac apes conficiunt et recondunt mel in cellis alvearii, ut eo pascantur et delicientur in hieme.

O æterna Sapientia! ô tranquilla et serena lux! Deus meus, animam meam tuis illustrationibus irradia. Junge me tibi vicinius, ô sol rutilantissime, ut ad calorem virtutis tuæ flores et fructus sanctæ dilectionis progerminet terra cordis mei. Eia, honor meus, gaudium meum et sincera voluptas mea, Jesu; tantam, quæso, amoris tui flammam in penetralibus cordis mei excita, ut deinceps nihil sub sole eligam, nihil concupiscam præter te. O Domine mi, cœlum, terra et omnia, quæ in his continentur, sine te sint mihi velut hibernum gelicidium. Tu solus me afficias, solus lætifices, tui solius amor in intimis meis vivat et ardeat, ac vivus atque ardens permaneat. Illucesce mihi, ô lux fulgida et gratiosa, ut in meridiem clarissimam vertantur tenebræ cæcitatis meæ. Exorna, ô bone Jesu, animam meam illo charitatis decore, quem diligis : impingua eam illo amoris adipe, quo delectaris : aufer ab ea quidquid oculis tuis minus placet, et eam redde per omnia tibi placentem.

22. Corona sapientiæ, timor Domini, replens pacem, et salutis fructum.] Est hæc nona timoris Dei laus. *Replens*, id est, plenam afferens; græce, ἀναθάλλων, id est, *germinans.* Sic sæpe inferius sumitur τὸ *replens.* Græca Complut. sic habent: *Corona sapientiæ timere Dominum, germinans pacem et sanitatem incolumitatis;* paraphrastice Tigurina : *Religio Domini est corona sapientiæ tranquillitatem pariens, et salutarem incolumitatem, cujus amatores gloria effuse exhilarat.* Ex quibus liquet, timorem Domini vocari *coronam sapientiæ;* non quod ipse sapientiam coronet; sed quod suos, puta, timentes Deum, coronet et ornet corona sapientiæ, puta, ipsa sapientia, quæ instar coronæ hominem condecorat, ideoque timentes Deum facit locupletes et nobiles, imo reges, juxta illud 1. Petr. 2. 9. *Vos genus electum, regale sacerdotium.* Et illud Philosophi : *Rex eris, si ratio te rexerit. Reges multos, si sapientia regaris.* Unde Syrus vertit : *Multiplicat pacem, et vitam, et sanitatem. Baculus est roboris, et locus accubitus, gloria* (posset melius in regimine verti, *locus recubationis gloriæ*), *et honor æternus omni qui ambulat post eam;* Arabicus : *Ex ea* (sapientia) *multiplicatur doctrina, et vita, et sanitas :*

et est virga utilitatis, et sustentaculum laudis, et honor perpetuus cuilibet illam quærenti.

Rursum sapientia est corona triumphi: hanc enim affert et imponit capiti timentium Deum; quia eos per Dei timorem facit vincere omnes tentationes, ac triumphare de peccatis, mundo, carne et dæmone. Ita Palacius. Si ergo sapiens vult de hostibus triumphare, ac victoriæ coronam reportare, timeat Deum. Si vult in regno animam regnare, et regni sui coronam nancisci, timeat Deum. Si vult cœli regnum adipisci, et cœlestis regni corona redimiri, timeat Deum. Timor enim via est ad regnum, via ad coronam, via ad triumphum.

Secundo, et profundius videtur hìc Siracides illustrare et exaggerare illud, quod dixit v. 20: *Plenitudo sapientiæ est timere Deum*, per emblema et hieroglyphicum coronæ, q. d. *Corona sapientiæ, timor Domini*, id est, absoluta et perfecta sapientia uno timore Domini continetur: corona enim est summitas, fastigium, culmen, apex, finis, consummatio, absolutio rei. Unde Isidor. lib. 9. Orig. 30. coronam à choro dici putat, eo quod initio circum aras curreretur; atque ad imaginem circuitus vel chori formata sit corona. Festus vero coronam dictam putat, eo quod cohonoret eum, cui imponitur. Verum, sic vocanda fuisset chorona, non corona. Melius ergo Carol. Paschal. lib. 1. de Coronis, cap. 1. coronam dictam putat à Græco, κορωνίς et κορώνη, id est, summitas arcus, hoc est, sphæricum illud et rotundum in semicirculo, vel curvatum, quod est rei fastigium, apex et perfectio. Sic Eccli. 25. 8. dicitur: *Corona senum multa peritia;* græce, πολυπειρία, id est, multa experientia, q. d. Consummatio senilis ætatis est prudentia collecta ex multa experientia. Et Prov. 12. 4: *Mulier diligens, corona est viro suo*, q. d. Marito hæc summa votorum est, hæc ejus perfectio et felicitas, ut habeat conjugem strenuam et sedulam. Sic ait Herodot. de hom. gen. et vita: *Viri quidem corona sunt liberi; turres vero urbis:* juxta illud Prov. 17. 6: *Corona senum, filii filiorum.* Et Ps. 127. 3: *Filii tui sicut novellæ olivarum, in circuitu mensæ tuæ.* Cum enim coronam dicimus, summa præmia et fastigium felicitatis, et quidquid eo pertinet, dicimus. Sic Proverb. 16. 31. dicitur *corona* (id est, consummatio) *dignitatis senectus;* et cap. 27. 24: *Corona tribuetur tibi;* et cap. 4. 9: *Corona inclyta proteget te.* Similia crebra sunt in Script. Hunc esse sensum patebit ex eo quod sequitur: *Vidit, et dinumeravit eam.* Denique Arabicus intelligit coronam victoriæ et triumphi de domitis vitiis cæterisque hostibus, ut patebit ex verbis ejus, quæ recitabo v. 25.

Porro coronam hanc sapientiæ explicat ex fructu, dum addit *replens*, id est, plenam afferens *pacem et salutis* (græce, ὑγιείας, id est, sanitatis) *fructum*, q. d. Sapientia est corona, quia omnibus bonis hominem coronat et circumdat; nam pacem animo, sanitatem corpori conciliat, tum in hac vita, tum magis in futura, ubi erit plenissima pax, æque ac sanitas et salus. *Pax* Hebræis significat non tantum tranquillitatem, sed et omne bonum; hoc enim ex pace nascitur, sicut pax ex sapientia, hæc ex Deo. Huc facit illud Pindari in Nemeis, ode 8: *A Deo satæ divitiæ hominibus durabiliores.* Jam sapientia parit pacem et sanitatem; tum quia prudens est, et prudenter declinat ea, quæ pacem et sanitatem auferre queunt; tum quia dominatur concupiscentiis, ac passiones mortificat: harum autem mortificatio pacem et salutem, tum animæ, tum corpori affert.

Illustre hujus rei exemplum exstat in Vita B. Laurentii Justiniani, primi Venetorum Patriarchæ; huic enim sapientia per visum apparens pacem impertivit. Cum enim ageret annum undevicesimum, qui ætatis flexus lubricus esse solet ac periculosus, apparuisse ei dicitur Dominus Jesus, virginis specie, cujus splendor solis splendorem facile superaret, vultuque placidissimo hæc ei dixisse: *Cur, adolescens, cor tuum effundis, et pacem sectando, te ipsum per multa spargis? Quod quæris, penes me est. Ego, si me sponsam accipere decreveris, pacem hanc certissime polliceor.* Ille et tanta pulchritudine et tanto promisso delectatus, quæsivit: *Quod ei nomen, quod genus esset.* Tum illa: *Ego sum Dei sapientia, quæ ad homines reformandos humanam formam indui.* Quare, cum Laurentius, se vero eam libentissime accipere respondisset; illa dato osculo læta et gaudens, ut videbatur, abscessit. Ipse autem non multo post in monasterium ad oblatas nuptias se contulit, in quibus abunde id expertus est, quod diximus, non modo nihil se perdidisse, sed multo plura ac meliora, quam in seculo habuerat, acquisisse.

Iisdem de causis sapientia et timor Dei pariunt sanitatem, tum animæ, tum corporis. Quibus accedit, quod timentes Deum sua pietate et precibus sanitatem à Deo emereantur et impetrant; aut certe vires et alacritatem, ut morbos vigore animi superent, et nihili ducant.

Refert Theodor. in Philotheo, cap. 22. Thalassium Anachoretam oratione et signo crucis curasse suos colicos dolores, et viperæ morsus: *Cum hoc morbo colluctans*, inquit, *et tot tantisque doloribus cruciatus, non medicinæ accepit auxilium, non lectum ingredi sustinuit, non à medicamentis aut cibis est recreatus; sed in tabula humi jacente sedens, oratione et crucis signaculo est curatus, et carmine divinæ appellationis sopiit cruciatus.* Subdit deinde eum calcando viperam, decem morsibus ab ea fuisse vulneratum: *Sed neque tunc*, inquit, *passus est uti arte medicinæ; sed vulneribus adhibuit sola fidei medicamenta, crucisque signaculum et orationem, et Dei invocationem.*

Et cap. 18. narrans Eusebii Anachoretæ asperam austeramque vitam, subdit: *Hoc autem subiit certamen, cum vixisset plusquam nonaginta annos; imbecillitatem autem quæ narrari non potest, esset affectus: sed imbecillitatem superabat animi alacritas, et Dei amor omnia facilia reddebat et expedita.*

Et c. 21. de Jacobo Anachoreta, qui sub dio degens urebatur æstu solis, ac glacie et nive congelabatur: *Adversus omnia*, inquit, *se fortiter et constanter gerit, tanquam in alieno certans corpore, et contendens vincere naturam corporis alacritate animi. Mortali enim hoc et patibili corpore vitam agit tanquam impatibilis; et vitam incorpoream in corpore meditans, clamat cum S. Paulo: In carne ambulantes, non secundum carnem militamus.* Similia habet cæteris capitibus, præsertim, c. 24. et 29. ubi narrat Ascetas illos priscos, velut sanctitatis heroes, ægrotos, eosdem subiisse labores et agones, quos sani ca-

possebant, quasi morbum nihili penderent: quod et de S. Antonio scribit S. Athanasius in ejus Vita.

Simili modo S. Ignatius, fundator societatis nostræ, ex tot laboribus et pœnitentiis afflicta valetudine sæpius ægrotans, cum negotium aliquod arduum ad Dei gloriam tractandum occurreret, vigore animi morbum et dolorem omnem excutiebat, uti refert Ribaden. lib. 5. Vitæ ejus c. 9.

23. Et vidit, et dinumeravit eam.] Explicat, quomodo timor Domini sit corona sapientiæ; quia, scilicet, sicut corona totum caput ambit, cingit et metitur, ita ut, si viva esset, oculosque haberet, omnia quæ in capite sunt, videret et numeraret: ita timor Domini ambit et cingit sapientiam. Timor enim adæquatur sapientiæ; quia, quanta illa fuerit in homine, tantus erit et timor. Timor ergo videt et enumerat sapientiam non omnimodam, quæ est in Deo, hoc enim negavit, v. 3. sed determinatam; quæ, scilicet, est in timente Deum. Timor enim evolvit omnes animæ et sapientiæ propriæ sinus, ne quid in ea sit insipientiæ, ignorantiæ, labis aut vitii. Timor animam, ejusque sapientiam quasi Argus centum oculis circumspicit et circumlustrat; omnes ejus angulos, sinus, motus, vias, actiones et opera inspicit et indagat, ut undequaque sit sana, illibata, integra, perfecta, sancta. Græca hîc mire variant, ut videas eis non esse fidendum, sed Latinis codicibus, qui unanimes et constantes hîc, æque ac alibi sunt. Igitur Græca nonnulla hæc legunt, plura omittunt; quædam priorem partem legunt, posteriorem non legunt. Alia, ut Complutens. pro verbis jam dictis legunt: *Dilatat autem gloriatio diligentibus ipsum. Dilatat*, scilicet, cor et mentem. Unde Tigurin. vertit: *Cujus amatores gloria effusa exhilarat;* alia, *dilatat autem gloriationem diligentibus ipsum*, q. d. Timor diligentibus Deum latam et magnam affert gloriandi materiam. Est hæc decima timoris Dei laus, quod actus et gressus hominis sapienter dimetiatur et dirigat.

24. Utraque autem (scilicet, sapientia et timor Domini, æque ac pax et salutis fructus, quem secum afferunt) sunt dona Dei.

Scientiam, et intellectum prudentiæ sapientia compartietur,] id est, inter suos discipulos, puta, timentes Deum, dividet et distribuet; græce, ἐξώμβρισεν, id est, instar imbris effundet et dispertiet; large, scilicet, et liberaliter; quare minus apte aliqui vertunt, *distillabit;* stilla enim est parca, rara et modica. Per *scientiam* Jansenius intelligit cognitionem credendorum; per *intellectum* cognitionem agendorum; utramque enim præstat sapientia. Rabanus per *scientiam* accipit cognitionem fugiendorum, per *intellectum* cognitionem agendorum, juxta illud: *Declina à malo, et fac bonum;* in his duobus enim omnis lex et sapientia, sanctitasque consistit. Planius per *scientiam* accipias cognitionem rerum naturalium, non speculativam, sed affectuosam et ardentem; qua Sancti, esto non sint philosophi, per lumen sapientiæ et Spiritus sancti sapienter contemplantur, et ratiocinantur de sole, luna, stellis, cœlis, elementis, animalibus, plantis, arboribus, pomis, tritico, floribus, pratis, etc., in omnibus laudando Dei sapientiam et providentiam, atque ex singulis utilia haurientes prudentiæ et vitæ recte instituendæ documenta; per *intellectum prudentiæ* accipe intelligentiam et prudentiam in rebus practicis, puta, acumen intelligendi, et prudenter judicandi de agendis. Unde Tigur. vertit: *Scientiam et intelligendi artem;* Vatabl. *Peritiam effundit sapientia.* Ita Palacius.

Talem scientiam habebat S. Franciscus, qui, teste S. Bonavent. de Deo et rebus divinis ita sapienter, sublimiter et ardenter disserebat, ut Theologos omnes superaret, cunctique dicerent hanc ejus scientiam non esse humanam, sed cœlitus acceptam. Sicut enim apes et formicæ miram habent scientiam conficiendi alvearia, favos, mella, etc., per instinctum naturæ à Deo eis inditum, et quia diriguntur ab intelligentia non errante: sic multo magis Sancti diriguntur à Spiritu sancto, ejusque unctio illos docet de omnibus.

Est hæc undecima timoris Dei laus, quod suis det scientiam et prudentiam.

25. Et gloriam tenentium (id est, possidentium) se, exaltat,] id est, altam et excelsam efficit; Tigurina: *Et amplectentes se gloria extollit*, scilicet, facit illos gloriosos et celebres. Ita sapientia sancta gloriosos facit SS. Antonium, Hilarionem, Macarium, Arsenium, Pachomium, etc., simplices alioqui, et sæpe illitteratos.

Radix sapientiæ, est timere Dominum.] Tigur. *Revereri Dominum, radix est sapientiæ.* Dixit, v. 16. timorem Domini esse initium sapientiæ: hîc addit, eumdem esse radicem sapientiæ; quia, sicut ex radice pullulat tota arbor, ejusque rami, frondes, flores et fructus, ut qualis et quanta sit radix, talis et tanta sit arbor, rami et fructus: ita pariter ex timore Dei pullulat omnis sapientia practica, puta, omnis virtus, omnis honestas, omnis actio præclara, omnis vita et conversatio sancta. Sicut ergo agricolæ, dum arborem excolere volunt, excolunt ejus radicem, stercorando, irrigando, ablaqueando, etc., ex radice enim pendet tota arboris fertilitas et felicitas: ita pariter, si sapientiam, omnemque virtutem vis excolere et augere, excole et auge timorem Domini; hic tibi dabit omnem virtutem, omnemque fertilitatem et felicitatem spiritualem. Aliter habet Syrus, nimirum: *Radices ejus* (timoris Domini) *vita æterna, et rami ejus longitudo dierum. Beatus vir, qui in eo meditatur; quia ipse est melior illi, quam omnes thesauri. Beatus vir, qui appropinquat ad illum, et mandatis ejus inservit. Coronam æternam imponet illi, et victoriam æternam inter Sanctos lætabitur in eo* (timore), *et ipse* (timor) *lætabitur in eo* (homine timente), *et non abjiciet eum in secula seculorum. Angeli Dei lætabuntur in eo, et numerabunt omnes laudes Dei. Liber iste totus verba vitæ: Beatus vir, qui audit et facit eum. Audite me, timentes Dominum, et attendite et intelligite verba mea. Quis est ille, qui vult hereditare vitam, hereditatem æternam, et lætitiam magnam? omnia verba mea audi, et fac, et scriberis in libro vitæ.* Hæc Syrus paraphrastice potius quam ad litteram interpretans; nec enim hæc sunt in Codicibus Græcis aut Latinis; sicut vice versa, quæ in iis sequuntur usque ad v. 36. omittit Syrus. Simili modo Chaldæus interpres, qui lingua pene idem est cum Syrio, veteri Testamento sæpe longas interserit paraphrases, ideoque Paraphrastes appellatur. Syrum de more imitatur Arabicus, dum ita vertit paraphrastice: *Radices illius* (sapientiæ,

et consequenter timoris) *vita æterna, et arbor illius prolongat dies. Beatitudo illi qui posuit curam suam in ea; quia illa ipsi est magis utilis, quam universa repositoria* (apothecæ). *Beatitudo homini, qui locutus est in ea, et deductus est in mandatis illius; quia ipsa est coronans corona perpetua, et adveniet illi victoria inter Sanctos in perpetuum. Lætabitur in ea, et lætabitur in eo, et non derelinquet eum in seculum seculorum. Angeli Dei lætantur in ea, et præparant omnes laudationes Domini. Et sic liber totus plenus est vita. Beatitudo viro* (beatus est vir) *qui audivit, et operatus est, quod in eo est. O plebs timentium Deum, audite, et attendite ad eloquium meum, et intelligite.* Hicque Arabicus finit caput primum; quare omittit cætera, quæ habentur in Latinis et Græcis Bibliis, imo et in Syriacis.

Et rami ejus longævi.] Græce significantius μακροημερευσις, id est, *longitudo dierum, longævitas;* Tigur. *longævæ ætates*, q. d. Sicut ex radice, vel trunco arboris oriuntur et succrescunt ejus rami: sic ex timore Domini oritur longa vita, tum præsens, tum futura. Timor enim Domini, qui est vera sapientia, suos asseclas facit longævos, ac deinde eos transcribit beatæ æternitati. Rursum rami timoris sunt virtutes, gratia et gloria, quæ sunt longævæ; tum quia durant in æternum; tum quia timor per eas semper novos, indiesque plures et majores bonorum operum fructus producit, sicut arbor per ramos sua poma progignit. Timor enim Domini, qui est amor et charitas, imperat, et imperando producit actus cæterarum virtutum omnium. Unde, si ex Dei timore et amore te humilias, obedis, pateris; hæc humiliatio, obeditio, tolerantia, est fructus charitatis productus per ramos humilitatis, obedientiæ et patientiæ. Harum enim virtutum sunt actus eliciti, sed imperati à timore et amore Dei.

Nota: Longævitatem congrue tribuit timori; quia timor est custos et conservatio omnium virtutum. Si vis ergo virtutes diu et constanter possidere, time. Si vis perseverare in bono, time, juxta consilium Apostoli: *Cum metu et tremore vestram salutem operamini*, Philip. 2. 12. Qui enim non timent, cito ex præfidentia, levitate, imprudentia, arrogantia perdunt sanctitatem, quam habent, uti perdidit Adam, David, Salomon.

Nota: Timor Dei facit timentes longævos, etiam in hac vita, ob causas, quas dedi v. 22. Ita sanctus Paulus, primus Eremita, ex timore Dei fugiens mundum, vixit in spelunca 98 annos, mortuusque est anno ætatis 113. Sanctus Antonius defunctus est anno ætatis 105; S. Romualdus 120; Pachomius 118; Arsenius 120. Plures vide apud Cassianum, collat. 11. cap. 4. quin et cæteri plerique Anachoretæ longævi fuere, uti etiamnum sunt Religiosi et Religiosæ, quæ in monasteriis sine curis et sollicitudine quiete, pie et sancte Deo usque ad decrepitam ætatem deserviunt; quia timore Dei mortificant bilem, gulam, cæterasque passiones, quæ vitam abbreviant, ac sobrietate et lætitia vitam prolongant. Unde Hippocratis est aphorismus, τὰ ἄχολα μακρόβια, id est animalia, quæ carent bile, sunt longæva, uti cervus, de quo exstat Epigramma Virgilii de ætatibus animalium, in quo longæva recenset et dimetitur; sic enim canit:

Ter binos deciesque novem superexit in annos,
Justa senescentum quos implet vita virorum;
Hos novies superat vivendo garrula cornix;
Et quater egreditur cornicis secula cervus;
Alipedem cervum ter vincit corvus; at illum
Multiplicat novies phœnix, reparabilis ales:
Quem vos perpetuo decies prævertitis ævo,
Nymphæ Hamadryades, quarum longissima vita est.

Sed audi Plinium, lib. 7. cap. 48: *Hesiodus fabulose, ut reor, multa de hominum ævo referens, cornici novem nostras attribuit ætates, quadruplum ejus cervis, id triplicatum corvis. Et reliqua fabulosius in phœnice, ac Nymphis.* Idem, lib. 8. cap. 32: *Vita cervis*, inquit, *in confesso longa post centum annos aliquibus captis, cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat, adopertis jam cute in magna obesitate. Febrium morbos non sentit hoc animal: quin et medetur huic timori. Quosdam nos principes feminas scimus, omnibus diebus matutinis carnem ejus degustare solitas, et longo ævo caruisse febribus.*

Mansuetudo ergo, æque ac sobrietas et lætitia, Religiosos sanctos facit longævos. Unde sanctus Chrysostomus, libro 2. contra vituperat. vitæ monast. docet monachos vivere sanos, ac ob victus temperantiam, agrestium, ut ait, instar animantium vigere, ac vegeto esse corpore; cum è contrario divites et delicati, qui vulgo habentur beati, velut in cœno jacentes, molliores sint, podagræ, chiragræ, catarrhis, aliisque morbis obnoxii, ideoque brevis ævi. Et S. Hier. l. 2. contra Jovin. docet abstinentiam corpori tuendo conferre, vitamque prorogare, idque ex Medicorum aphorismis confirmat.

Est hæc duodecima timoris Dei dos et laus, quod timentes faciat longævos; quia arcet tres brevis ævi radices, scilicet, gulam et utramque bilem, flavam et atram, puta, choleram et melancholiam: hæc enim multos immature enecat et occidit.

26. In thesauris sapientiæ intellectus (id est intelligentia), et scientiæ religiositas,] id est, scientia religiosa, sive religio sciens et prudens, non ignorans et errans, qualis est superstitio, ut dixi v. 16. Hic versus non est in Græco, sed ei similis subditur, v. 31. Sensus est, q. d. Sapientia est locuples et opulenta, ingentes habet thesauros; thesauri ejus sunt spiritales, puta, intelligentia, qua ornat, locupletat et replet intellectum, ac omnes virtutes (has enim secum quasi comites et pedissequas adducit religio, Deique cultus), quibus ornat repletque voluntatem, atque ex thesauris hisce suis utraque depromit, eaque suis studiosis affatim elargitur.

Nota. Siracides hæc tria, scilicet: *sapientiam, timorem Dei, et religionem*, quasi pro uno et eodem sumit; quia intelligit sapientiam practicam, quæ in honesta actione et vitæ sanctitate, puta, Dei cultu consistit, uti jam sæpius dixi: unde illi per antithesin opponens peccata et peccatores, subjicit:

Exsecratio autem peccatoribus sapientia.] Quocirca hanc antithesin clarius Tigurina ita vertit: *Thesauris sapientiæ inest intelligentia, scientiæque sanctitas; sed scelerosis exsecrationi est sapientia.* Hinc eamdem antithesin diserte exprimens subdit Noster:

27. Timor Domini expellit peccatum.] *Sive quod jam admissum est, sive quod tentat intrare. Expellit sane illud quidem pœnitendo, hoc resis-*

tendo, ait S. Bernardus de Diversis affectionibus animæ. *Timor* enim *Domini expellit peccatum*; tum præteritum per contritionem, ad quam excitat timor, id est metus et reverentia Numinis; tum præsens et futurum; cavet enim, ne Numen tantum offendat, quod acerrime judicat et vindicat omne peccatum. Ita Rabanus. Maxime vero expellit peccatum impatientiæ et murmuris, ne homo, cum in hoc mundo affligitur, et multa tristia patitur, impatiens fiat, Deoque obmurmuret; sed ei cum submissione et metu et reverentia se subdat et resignet. Unde timorem ita definit Clemens Alexand. 2. Strom. *Timor est cautio rationi consentanea, et ejus quod lædit declinatio.* Juxta illud Isaiæ 26. 17: *A facie tua, Domine, concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum.* Pro quo sanctus Cyrillus vertit: *Propter timorem tuum, Domine, nos uterum gessimus, et parturivimus, et gravidi fuimus super terram.*

Græca habent: *Timor Domini expellit peccata; perseverans autem avertit iram;* Tigurina: *Religio Domini peccata depellit; et quandiu præsens est, arcet iram.* Nam, ut ait S. Basilius in initium Proverb. *Sicut cruci affixus movere nec manus potest, nec pedes: sic qui timore Domini configitur, extra illius nutum nequaquam movetur.* Timor ergo Dei est crux vitiorum. Et Tertullianus, l. de cultu feminarum: *Qui præsumit*, inquit, *minus veretur, minus præcavet, plus periclitatur; timor fundamentum salutis est.* Quidni ergo pariat salutis fructum? *Præsumptio impedimentum timoris; utilius ergo, si speremus* (id est, timeamus, ait Pamelius) *nos posse delinquere; sperando enim timebimus, timendo cavebimus, cavendo salvi erimus.* Causam subdit:

NAM QUI SINE TIMORE EST, NON POTERIT JUSTIFICARI.] Sic quoque legit Clemens Alexand. 1. Pædagog. c. 8. pro quo Græca habent: ἀνὴρ θυμώδης (alii, θυμὸς ἄδικος, id est, *iracundia injusta*) οὐ δυνήσεται δικαιωθῆναι, id est, *vir iracundus non poterit justificari*, id est, in justitia conservari. Audacia enim, eique affinis ira, opponitur et contraria est timori, ut docent Ethici. Igitur: *Qui sine timore est*, idem est quod audax, animosus, iracundus. Sicut ergo timor frenat et coercet impatientiam, murmura, cæteraque peccata: ita audacia et ira frenos disrumpens in impatientiam, murmura et quælibet peccata, velut equus indomitus, prorumpit et ruit. Hoc est, quod subdit:

IRACUNDIA ENIM ANIMOSITATIS ILLIUS, SUBVERSIO ILLIUS EST.] Græca: *Nam ruinam ei creat ipsius ad iram proclivitas;* ruit enim audax et iracundus quasi effrenis in sua damna, puta, in maledicta, jurgia, blasphemias, etc., quibus sibi pœnas ingentes conciliat. Unde sanctus Ephrem, tract. de Panoplia: *Ira*, ait, *est velut anceps gladius: uno momento perimit eum, quem percutit, sicut scriptum est: Momentum enim furoris, ruina illius.* Græcum enim ῥοπὴ multa significat, scilicet, declinationem, devergentiam, proclivitatem; item momentum, puta, lancis ad imum vergentis inclinationem, nutum, declivitatem, propensionem: proprie enim de lancibus stateræ dicitur. Porro dicitur momentum, ira; quia ira parum durat, juxta illud: *Ira furor brevis est.* Sed eadem creat ruinam longam, ut patet si quis in ira aliquem vulneret, occidat, etc. Huic opponens patientem, subdit: *Usque in tempus sustinebit patiens.*

Possunt tamen hæc generalius accipi, et cuivis peccato adaptari, q. d. Qui nimis afficitur suis peccatis et concupiscentiis, videns legem Dei sibi obsistentem, illi irascitur; quæ ira facit eum animosum ad peccandum, ut suis cupediis indulgeat; sed hæc animositas subversio ejus est, quia præcipitat eum in ruinam, puta, mortem animæ præsentem et æternam. Ita Palacius et Rabanus.

Moral. hic nota hanc esse decimam tertiam timoris Dei vim et laudem insignem, quod expellat peccatum, ut licet nos validissimi hostes, puta, mundus, caro et dæmon, ad peccata propellant; nos tamen ab iis cohibeat, et hæc omnia vincat timor Dei; quia eum summe reveretur: primo, ut Deum; secundo, ut summum omnium dominum; tertio, ut amantissimum patrem; quarto, ut sponsum charissimum; quinto, ut amicum fidelissimum; sexto, ut judicem et vindicem severissimum. Quocirca timens Deum, dum ad peccandum sollicitatur, dicit cum Joseph: *Quomodo possum malum hoc facere, et peccare in Deum meum?* Gen. 39. v. 9. Nam, ut sapienter ait Symmachus epist. ad Imperatores (quæ habetur lib. 2. epist. S. Ambrosii): *Plurimum valet ad metum delinquendi, præsentia religionis urgeri.* Et cum Susanna: *Melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quàm peccare in conspectu Domini.* Daniel 13.23. Et cum Psalte psal. 118. 101: *Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua. A judiciis tuis non declinavi; quia tu legem posuisti mihi.* Et cum Job cap. 31. 1: *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partem haberet in me Deus desuper, et hereditatem Omnipotens de excelsis? Nonne ipse considerat vias meas, et cunctos gressus meos dinumerat?* Et v. 14: *Quid enim faciam, cum surrexerit ad judicandum Deus? et cum quæsierit, quid respondebo illi?* Et v. 23: *Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, et pondus ejus ferre non potui.* Hinc Theodor. l. 1. de Curand. Græc. affect. timorem Dei comparat cum potione amara, sed purgativa; illo enim peccatorum morbidi humores, præsertim flatus superbiæ et animositatis, exhauriuntur, et sanitas menti restituitur: *Timor Dei*, inquit, *medicamentum est optimum, quod ex malis* (suppliciis) *et ex bonis conficitur, sicut in theriacis accidit.* Beda in Proverbiis: *Ubi*, inquit, *non est timor Dei, ibi regnum est peccati: ubi vero est timor Dei, ibi est regnum Dei et sanctitatis.* Quocirca S. Joannes Baptista, vox clamantis in deserto, non nisi timorem Dei clamabat, ut eum hominibus imprimeret. Matth. 3. 7: *Progenies viperarum*, inquit, *quis demonstravit vobis fugere à ventura ira?* Quin et Christus apud Matthæum 10. 28: *Timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.* Quapropter sapienter dixit Clemens Alexand. lib. 2. Strom. *Fides est prima ad salutem inclinatio, post quam timor est, et spes, et pœnitentia.* Et aliquanto post: *Qui timorem damnant, ii legem etiam insectantur; quod si legem, clarum est, quod et Deum, qui legem dedit.* His consentiunt ea, quæ apud B. Athanasium loquitur S. Antonius: *Formido* (inquit) *judicii, et pœnarum timor horridus, lubricæ carnis incentiva dissolvit, et ruentem animam quasi ex aliqua rupe sustentat.* Idem sentit S. Basilius homil. 8. in psalm. 32: *Necessario*, inquit, *velut introductorius ad pieta-*

tem timor assumitur; dilectio vero deinceps succedens à timore scientifice adoptatos perficit. Plenius homilia 9. in ps. 33: *Timor*, ait, *salutaris, et timor sanctificationem faciens, qualis sit, vis exponam? Cum ad peccatum aliquod progredi voles, cogita mihi horrendum illud et non ferendum Christi judicium*, et cætera, quæ deinceps subdit, cum concludit: *Hæc time, et hoc timore eruditus animam à concupiscentia ad hæc mala, velut freno quodam retide.* Porro Chrysostomus, hom. 15. ad Pop. Antioch. gehennæ metum etiam in anima hominis justi, militem ait esse fortem et armatum, qui fures et latrones, omnesque hostes longissime à domo arceat. Quocirca Ambrosius in psal. 118 serm. 21. scribit beatos Martyres inter ipsa carnificum supplicia positos, timore gehennæ ante oculos mentis propositæ, earum pœnarum vicisse timorem, qui à carnificibus incutiebatur. At sanctus Hieronymus, Ep. 22. ad Eustoch. de Custod. virg. se ait gehennæ metu solitudinem ac durissimæ vitæ genus elegisse. Nec dubitat sanctus Augustinus, l. de Grat. et l. arb. c. 18. hunc timorem gehennæ, Dei donum appellare. Certe Cassianus, Collat. 11. cap. 28: *Est*, inquit, *gradus cujusdam profectus, ut dum vel pœnarum metu, vel præmiorum spe incipimus vitia declinare, ad charitatis gradum transire possimus.* Omnes vero Gregorius, homilia 26. in Evang. hortatur, ut futurum judicium timeant, antequam veniat. Rursus, hom. 34: *Prava mens*, ait, *si non prius per timorem evertitur, ab assuetis vitiis non emundatur.* Nec frustra toties timoris dignitas ac præstantia in sacris Litteris extollitur: *Beatus vir*, inquit David, *qui timet Dominum; in mandatis ejus volet nimis. Potens in terra erit semen ejus; generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitiæ in domo ejus; et justitia ejus manet in seculum seculi.*

29. Usque in tempus sustinebit patiens.] Græce, ανεξεται, id est, *sustinebit*; pro quo Romani legunt, ανθεξεται, quod primo, sumi potest pro ανεξεται, id est, sustinebit, tolerabit, perferet, perdurabit. Secundo, verti potest, resistet, reluctabitur, scilicet, tentationi. Tertio, adhærescet, velut unguibus affixus, scilicet, suæ patientiæ, eamque mordicus retinebit. Quarto, complectetur, mutuoque complexu sibi astringet, tum suam crucem, tum suam patientiam, quasi sponsam sibi electam et dilectam. Opponit θυμωδη, id est, audaci, impatienti, iracundo, μακροθυμον, id est, longanimem et patientem; quod hic ad tempus sustineat adversa quælibet, spe gloriæ cœlestis; ille illico iis resistat, eaque excutere satagat, ideoque lites et rixas concitet. Unde de patiente ait:

Et postea redditio jucunditatis.] Legit Interpres, αναδοσις ευφροσυνης: jam legunt, αναδωσει ευφροσυνη, id est, *pullulabit*, et quasi de terra exorietur, ac germinabit *ei lætitia.* Αναδιδωμι enim, id est, reddo, capitur pro αναβλαστανω, id est, pullulo, germino. Est metaphora apposita et elegans ab arboribus, quæ in hieme patiuntur gelu, nives, frigora, iisque spoliatæ foliis et frondibus quasi canescunt et emoriuntur; sed tunc introrsum vires suas recipiunt, ut omnis calor cogatur in radicem, qua è terra humorem sugant: itaque radix fœta et gravida, in vere quasi radiis solis vivificata germinet, et in lætas frondes, flores et fructus erumpat. Pari enim modo patiens in adversis, quasi in hieme, introrsum per patientiam se recipit in animæ penetralia, ibique vires suscumque patientiæ, humilitatis, cæterarumque virtutum colligit, quæ mox parient ei meritos lætitiæ et gloriæ fructus. Hisce enim Deus remunerabitur et præmiabit ejus dolores et patientiam. Justus est ergo instar palmæ plantatæ *secus decursus aquarum, quæ fructum dabit in tempore suo*, id est, in tempore novissimo, ait S. August. in Psal. 1. Unde Tigur. vertit: *Qui patiens est usque ad tempestivitatem, præstabit tolerantiam, et postea exorietur ei lætitia*, q. d. Vir justus tentatus et afflictus patiendo sustinebit, usquequo transeat afflictionis tempus; tunc pro illa succedet tempus hilaritatis: sicut enim nocti succedit dies, hiemi ver, tempestati tranquillitas, pluviæ et caligini serenitas; ita tentationi jucunditas.

Congrua ergo et illustris est hæc metaphora ab arbore, cujus truncati rami, exusta folia, vix remanet stipes, ut putetur exsuccus, et non nisi ignibus aptus; hiemali tempore at eadem appetente vere revirescit ac repullulat. Nullus igitur animo cadat, etiam hibernis oppressus et velut sepultus tribulationum rigoribus; Deo iterum flante, ac bene prosperante, repullulabit, duplo amplioribus bonis cumulatus, ut contigit S. Job. Exemplo apum apposite idipsum illustrat Urbanus IV. Pont. in Psal. 50. qui exstat tom. 1. Biblioth. SS. Patrum: *David*, inquit, *de persecutoribus suis dicit*, Psal. 117. *Circumdederunt me sicut apes. Apes enim, etsi inferant punctionis dolorem, amantur tamen; quia mellis dulcedinem administrant: sic et persecutores meos, Domine, amare volo, et punctiones, quas mihi amaris conatibus inferunt, contribulato spiritu tolerare, ut mellita jucunditas subsequatur. Nam per quemdam Sapientem audio, Domine, te dicentem, quod usque in tempus sustinebit patiens, et postea redditio jucunditatis.* Alludit Siracides ad Habacuc 2. 3: *Si moram fecerit, exspecta illum; quia veniens veniet, et non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: justus autem in fide sua vivet.* Et ad Isaiæ 61. 3. ubi Christus ait se missum et unctum Spiritu sancto: *Ut consolarer*, inquit, *omnes lugentes in Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.* Vide ea quæ utrobique dixi. Hoc est, quod canit Psaltes: *Exspecta Dominum, viriliter age: et confortetur cor tuum, et sustine Dominum.* Psalm. 26. 14. Et Aggæus cap. 2. 7: *Adhuc unum modicum est, etc. et veniet desideratus cunctis gentibus.* Et Christus vadens ad mortem Joan. 16. 17: *Modicum, et non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me.* Et v. 22: *Vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum: et gaudium vestrum nemo tollet à vobis.* Quocirca sapienter Tertull. libr. de Patientia: *Idoneus*, inquit, *patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est: si damnum, restitutor est: si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. Quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem!* Hoc significat *et redditio.*

30. Bonus sensus, id est, vir sensatus et patiens, usque in tempus abscondet verba illius, id est, sua, q. d. Reprimet suam iram et impatientiam, ne in verba iracunda et maledica prorumpat: *et* (id est, idcirco), labia multorum enarrabunt sensum illius,] q. d. Multi lauda-

bunt et celebrabunt ejus prudentiam et sapientiam, quam in patientia ostendit. Unde Græca habent, *idem* (patiens) *verba sua tempestive supprimet, et labia multorum* (hoc enim est πολλων, pro quo Romana legunt πιςων, id est, *fidelium*) *consilium ejus prædicabunt.*

Hæc est decima quarta timoris Dei laus.

Ita S. Monica, ait S. Augustinus, 9. Confess. c. 9: *Noverat non resistere irato viro, non tantum facto, sed ne verbo quidem. Jam vero refracto et quieto, cum opportunum videret, rationem facti sui reddebat, si forte ille inconsideratius commotus fuerat.* Hac patientia et silentio jugem cum eo habuit pacem, tandemque eum ad Christum convertit.

31. IN THESAURIS SAPIENTIÆ SIGNIFICATIO DISCIPLINÆ,] scilicet, *est;* græce παραβολαι επιςημης, id est, *in thesauris sapientiæ sunt parabolæ scientiæ.* Parabolæ ab Hebræis vocantur sententiæ graves, abditæ, doctæ, prudentes, quæ docent et dictant, quomodo vita honeste, prudenter et sancte juxta Dei legem et disciplinam sit instituenda. Has quasi res pretiosas et gemmas in suis thesauris habet sapientia, indeque eas promit, et suis doctoribus communicat.

32. EXSECRATIO AUTEM PECCATORI, CULTURA DEI.] Græce, θεοσεβεια, id est, religio, pietas, cultus Dei, quem docet sapientia et disciplina, quique consistit in timore et amore Dei, uti dixi v. 26. (et sic patet antithesis hujus hemistichii cum præcedenti; disciplina enim est cultura Dei:) hic enim versus cum illo, licet verbis nonnullis discrepet, re tamen et sensu est unus et idem. Unde Tigurina vertit: *In thesauris sapientiæ latet scientia* (Vatabl. *allegoria;* alii, *ænigmata;* alii, *parabolæ;* græce enim est παραβολαι): *sceleroso vero est pietas exsecrabilis.* Vox *parabolæ* significat, qualis fuerit, et esse debeat sermo et doctrina sapientum, nimirum, *parabola scientiæ*, id est, scita, prudens, arguta: hac enim in supellectile sapientiæ, et in illius thesauris reconditissimis nihil est pretiosius vel illustrius.

Dicitur autem, *significatio disciplinæ;* quia non debet parabola rem aperte ostendere, sed tantum subobscure significare. Et hujus obscuritatis causam subjicit: quia peccator exsecrabitur sapientiam, et occludet aures, si clare illi salutaria de moribus probis consilia ingeras: qua de causa Christus suam sapientiam Pharisæis, eorum taxans vitia, et carnalibus Judæis ingerebat per parabolas, Matth. 13. Sic Salomon suam sapientiam conscripsit et inscripsit *Parabolas, quæ succinctis brevibusque sententiis ingentes et perfectos continent sensus,* inquit Origen. prol. in Cantica.

Post hanc sententiam in vetusto codice Græco subjungitur ista: *Timor Domini, donum à Domino; etenim eximiæ dilectionis vias constituit.* Ut appareat multis modis hunc librum fuisse coagmentatum: prior enim sententiæ jam dictæ pars continetur v. 23. posterior v. 14.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA DOCET SAPIENTIAM ACQUIRI PER JUSTITIAM.

33. FILI, CONCUPISCENS (legit Interpres, uti et S. August in Speculo, ac Complut. επιθυμησας cum accentu in penultima: sed Romana editio Græca, S. Hieron. in cap. 10. Osee, S. Hilar. in Psalm. 1. et S. August. 22. contra Faust. cap. 53. legunt, επιθυμησας cum accentu in antepenultima, id est, *concupisti,* cum nota interrogationis: sed eodem redit sensus) SAPIENTIAM, CONSERVA JUSTITIAM; græce, εντολας, id est, præcepta, mandata, q. d. Fili, si concupiscis ambisque sapientiam, observa Dei mandata: hæc te recto calle ducent ad sapientiam. ET DEUS PRÆBEBIT ILLAM TIBI,] tanquam sibi fideli amico, pio et obsequenti. Nam *in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis,* Sap. 1. Justitia ergo hîc generalis intelligitur, quæ consistit in observatione omnium mandatorum Dei: hæc enim hominem facit et denominat justum. Sic Psaltes toto psal. 118. docet veram sapientiam sitam esse in lege Dei, ejusque custodia.

Id symbolice significatum fuit in matrimonio Jacob, qui prius duxit Liam, deinde Rachelem: Lia enim significat laboriosam justitiam; Rachel speciosam intelligentiam. Ita docet S. Augustinus 22. contra Faustum, c. 53: *Prior est,* inquit, *in recta hominis eruditione labor operantis quæ justa sunt, quàm voluptas intelligendi quæ vera sunt. Ad hoc valet, quod scriptum est: Concupisti sapientiam? serva mandata, et Dominus præbebit illam tibi. Mandata utique ad justitiam pertinentia: justitia autem, quæ ex fide est, quæ inter tentationum incerta versatur, ut pie credendo quod nondum intelligit, etiam intelligentiæ meritum consequatur.* Et mox: *Proinde in his, qui flagrant ingenti amore perspicuæ veritatis, non est improbandum studium, sed ad ordinem revocandum, ut à fide incipiat, ut bonis moribus nitatur pervenire quo tendit. In eo quippe quo versatur, virtus est laboriosa: in eo vero quod appetit, luminosa sapientia. Illi ergo respondeatur: Pulchrum est quidem quod desideras, et amari dignissimum; sed prius nubit Lia, et postea Rachel. Ardor ergo iste ad id valeat, ut ordo non recusetur; sed potius toleretur, sine quo non potest perveniri ad id quod tanto ardore diligitur. Cum autem perventum fuerit, simul habebitur in hoc seculo, non solum speciosa intelligentia, sed et laboriosa justitia.* Sic S. Marcella, ait S. Hieronymus, ep. ad Principiam, sequebatur illud Psaltis psal. 118: *A mandatis tuis intellexi, ut, postquam mandata complesset, tunc se sciret mereri intelligentiam Scripturarum.*

Est hîc tertia capitis pars, qua post encomium sapientiæ et timoris Dei, modum ea assequendi præscribit, puta, justitiam, quæ sita est in observatione mandatorum Dei: timor enim Dei parit justitiam; justitia parit sapientiam. Causam subdit dicens:

34. SAPIENTIA ENIM ET DISCIPLINA (supple,

est,) TIMOR DOMINI,] q. d. Via et modus acquirendi sapientiam est justitia, sive observatio mandatorum Domini; quia sapientia est timor Domini, vel certe connexa cum timore Domini, ex quo oritur justitia et observatio mandatorum. Ubi Nota: Hæc tria, sapientia, timor Domini, observatio mandatorum, ita inter se connexa sunt, ut ubi est unum, ibi sint reliqua duo, et quantum crescit unum, tantum crescant reliqua duo: crescente ergo timore crescit observatio mandatorum, crescit et sapientia practica: *Quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ increpatio disciplinæ.* Prov. 6. 23. Et: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Psal. 118. 18. et v. 105: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.* Vice versa quantum crescit observatio mandatorum, tantum crescit et timor amorque Dei, ac proinde tantumdem crescit et sapientia, juxta illud: *Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me; quia mandatis tuis credidi.* Psal. 118. 66. Quocirca Job c. 28. 28: *Ecce,* ait, *timor Domini ipsa est sapientia: et recedere à malo, intelligentia;* quia, scilicet, sapientia practica, cum sita sit in actione honesta, sita pariter est in timore Dei, qui excitat ad omne honestum, ut vere sit sapiens, qui timet Deum, ejusque legi obedit.

Nota: Hæc tria, scilicet, sapientia, timor Domini, observatio mandatorum, si proprie et per se sumantur, distinguuntur, sicut pater, filius, nepos; aut sicut prudentia, virtus, et ipsa actio virtutis. Nam sapientia est dictamen sapientiæ, quod dictat timendum esse Deum, ejusque mandata observanda. Timor deinde timet Deum, ac stimulat timentem Deum, ut ejus mandata observet. Unde tertio, timens Deum impulsus hoc timore mandata observat. Sic prudentia dictat amandam vel exercendam esse virtutem. Ex quo dictamine homo excitatur ad eam amandam, ut eam habitualiter possideat. Virtus deinde habitu possessa movet et stimulat eam possidentem ad exercendas actiones virtuosas. Igitur sapientia generat timorem Dei, timor generat observationem mandatorum: sicut prudentia generat virtutem, virtus generat actiones virtuosas; et sicut pater generat filium, filius gignit nepotem.

Hinc sequitur primo, hæc tria inter se esse connexa, ita ut unum quodlibet sine aliis duobus consistere nequeat.

Dices: Potest esse sapientia sine timore, et prudentia sine virtute, ut patet in impiis: hi enim prudenter judicant esse sobrie vivendum, imo in particulari hic et nunc temperandum sibi esse à vino, ne se inebrient; et tamen dulcedine vini illecti intemperanter bibunt, seseque inebriant.

Resp. Hi habent prudentiam quamdam speculativam, et quasi in abstracto, non tamen habent veram sapientiam et prudentiam practice practicam, quæ actu imperat et elicit opus virtutis. Sicut enim pater dicitur, non qui potest generare filium, sed qui actu generat; et sicut gratia efficax non dicitur, nisi quæ persuadet voluntati consensum: sic pariter sapientia et prudentia vera, efficax et actualis non est, nisi quæ persuadet voluntati, ex eaque elicit actum virtutis. Causa enim in actu, et effectus in actu semper sunt simul: implicat enim causam causare effectum, et tamen effectum ab ea non produci. Igitur, ubi est vera et practica sapientia, ibi est timor Dei, et observatio mandatorum; atque ubi est vera et practica prudentia, ibi pariter est virtus et exercitium virtutis.

Sequitur secundo, ex eo quod hæc tria ita connexa sint, ut semper pari passu incedant, quod quantum crescit unum, tantum crescant reliqua duo; quantum ergo crescit sapientia, tantum crescit timor et amor Dei; et quantum crescit timor et amor, tantum crescit observatio mandatorum.

Sequitur tertio, ex hac indissolubili horum trium connexione, quod sicut sapientia et prudentia crescens producit majorem timorem et virtutem, atque hæc majores virtutum actus: ita vice versa majora virtutum opera faciant crescere, et intendant habitum timoris et virtutis; et hic intendat habitum sapientiæ. Unde commune Philosophorum et Theologorum axioma est, actus intensos intendere habitum virtutis. Ac fides docet actus præsertim intensiores virtutum supernaturalium mereri, et secum afferre augmentum gratiæ, charitatis et virtutum: sic fumus producit flammam, et flamma vicissim auget fumum. Quare non mirum, Siracidem hic nunc docere, quod sapientia pariat timorem et justitiam; nunc vice versa, quod timor et justitia pariant sapientiam; quia, scilicet, ejus augmentum merentur et secum afferunt.

Sequitur quarto, licet hæc tria præcise sumpta distinguantur modo jam dicto, tamen propter intimam eorum connexionem commisceri, confundi et sæpe pro eodem sumi; sic enim prudentia ab Ethicis sæpe sumitur pro ipsa virtute, quam dictat et imperat; tunc enim prudentia vocatur non tantum dictamen prudentiæ, sed ipsa actio prudens, quæ non est alia quam virtus. Est synecdoche, vel metonymia. Simili modo Siracides hic sæpe commiscet et confundit sapientiam cum timore et justitia: quia sapientiam dilatat, et sumit non tantum pro dictamine sapientiæ, sed pro sapienti opere timoris et amoris Dei, quod ipsa imperat et producit. Unde v. 20. ait: *Plenitudo sapientiæ est timere Deum;* et hoc vers. ait: *Sapientia et disciplina timor Domini*, et multa similia. Hæc valde nota, ut videas hic non committi circulum à Philosophis damnatum, atque concilies multa loca, quæ alioqui videntur esse contraria et inextricabilia.

Siracides hanc sententiam, uti et alias multas, mutuatus est à Salomone Proverb. 15. ubi, cum dixisset Salomon, v. 32: *Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis;* causam sui dicti subjicit v. 33. dicens: *Timor Domini, disciplina sapientiæ;* Hebr. *Timor Domini, eruditio sapientiæ;* Septuag. quos sequitur Siracides: *Timor Domini, disciplina et sapientia,* q. d. *Qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis*, id est cordatus et sapiens, suæque mentis dominus, quia talis habet timorem Dei; hic enim timor hominem disciplinæ et eruditioni subjicit, q. d. Nihil aliud liberam et sui juris humanæ mentis naturam, disciplinæ, id est directioni, correctioni et correptioni legis aut rectoris, cui cura et custodia legis incumbit, subdere et subjicere potest, nisi Dei timor. Hic enim *super omnia se superposuit*, Eccli. 25. 14. adeoque mentem ipsam sibi, le-

gique Dei subjugat; hanc vero ut occupavit, arbitrio suo regit et impellit; itaque fit id quod subdit Salomon: *Et gloriam*, quam affert Dei lex et sapientia, *præcedit humilitas*, qua quis humiliter se subjicit Dei legi et disciplinæ.

35. ET (id) QUOD BENEPLACITUM EST ILLIS (est) FIDES ET MANSUETUDO.] Græce clarius et brevius: καὶ εὐδοκία αὐτοῦ πίςις καὶ πραότης, id est, *grata sunt ei fides et mansuetudo;* quia in his duobus quasi cardinibus vertitur omnis Dei lex, timor, cultus, sapientia et prudentia. *Fides*, id est fidelitas, in actione consistit, eamque dirigit; quia facit ut fideliter præstemus officia, quæ tam Deo et proximis, quam quæ nobis ipsis debemus; *mansuetudo* in passione cernitur, ut scilicet mansuete omnia adversa, quæ patimur, toleremus. Εὐδοκία Græcis est benevolentia, beneplacitum, voluntas, puta, id quod Deus vult, in quo sibi complacet, quod ei gratum est, de quo delectatur, et quasi pascitur.

Unde, ET DEUS ADIMPLEBIT THESAUROS ILLIUS,] qui hæc duo habet, ut ostendat quàm illa ipsi sint grata et beneplacita; *implebit*, id est, plenos ei afferet thesauros bonorum, tum spiritualium, tum corporalium; sic enim τὸ *implere* pro plenum facere, vel plenum afferre, passim hoc libro sumitur, uti dixi v. 22. Hoc est quod ait S. Jacobus c. 3: *Quis sapiens et disciplinatus inter vos? Ostendat bonam conversationem in mansuetudine sapientiæ.* Vere Rabanus: *Omnis bonorum vita*, ait, *tranquilla est. Unde virtus et sapientia Dei, Christus, suos docuit dicens: Discite à me, quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris*, Matth. 11. *Et apte dicitur, quod implet thesauros illius: quia qui vere timet Deum, non potest esse sine fide et bonis operibus, quæ timentem Deum sacris virtutibus implent, et faciunt eum acceptabilem esse Deo. Unde in Ecclesiaste, c. 2, scriptum est: Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, et scientiam, et lætitiam; peccator autem dedit afflictionem et curam superfluam.*

36. NE SIS INCREDIBILIS (id est, incredulus, hoc est, primo, inobediens, rebellis, contumax) TIMORI DOMINI], ut respuas ea quæ timor Dei agenda esse dictat. Unde aliqui legunt: *Contumax ne sis et incredibilis.* Ubi τὸ *contumax* irrepsit ex interpretatione et commentario alicujus interpretantis τὸ *incredibilis;* secundo, *ne sis* incredulus, id est, diffidens, q. d. Ne diffidas, cum in difficultates aliquas incideris, vel egestate premeris (unde Regia addunt, ἐνδεὴς ὤν, id est, *cum es egens*), te per timorem Domini inde liberandum, protegendum et salvandum, quasi Deus nolit, aut non possit tibi succurrere, ideoque ad opem dæmonis, puta, ad sagas et magos, vel ad hominum auxilia et solatia Deo diffisus confugias. Tigurina vertit: *Religioni Domini parere ne recuses, inops, nec ad eam ficto animo accesseris.*

ET NE ACCESSERIS AD ILLUM (timorem Domini, et consequenter ad ipsum Dominum) DUPLICI CORDE], hoc est non sincere, sed ficte et hypocritice, simulans exterius coram hominibus te velle Deum colere, illi fidere et obedire; cum interius in corde illi diffidas, et obstrepas. Patet ex sequentibus. De duplici corde plura dicam, cap. 2. 14. Transit à timore et sapientia ad ejus contrarium, scilicet hypocrisin, ut illam per contrarium illustret; dixerat enim, v. 33, viam ad sapientiam esse justitiam, id est, observationem mandatorum Dei; nunc qualis ea esse debeat ostendit, scilicet, vera et sincera, non ficta et hypocritica; hypocrisis enim omnem veritatem, veramque justitiam, obedientiam et virtutem enervat et elidit.

37. NE FUERIS HYPOCRITA IN CONSPECTU HOMINUM (ut fingas te timere Deum, religiosum esse, devotum et sanctum, ac glorieris te ab iis talem haberi et prædicari. Quidam ex græco vertit: *Ne sis actor tragediæ* seu *comediæ, ne sis histrio, nec mimus ad ora hominum.* Hypocrita enim, dum aliam etiam personam induit, est velut mimus et histrio. Tigurina more suo libere vertit: *Ne te conformes ad sermones hominum* (ET NON SCANDALIZERIS IN LABIIS TUIS.] Græce: *Attende labiis tuis;* ne, scilicet, per ea loquendo, tuamque sanctitatem ostentando, et prædicando, scandali et ruinæ tibi sis causa, quod Noster vertit: *Et* (id est, ut) *non scandalizeris in labiis tuis;* scandalum enim est offendiculum, casus et ruina.

Hypocrisis symbolum est struthio, de quo hunc apologum scitis gnomis variegatum texit Cyrill. lib. 2. Apolog. moral. cap. 22, cujus titulus: Contra eos qui gaudent tantum videri, cum non sint: *Struthio*, inquit, *positus inter aves, gloriæ cupidus, sed existentiæ vacuus, ostentationis vento mox alarum altioribus sparsis velis, majores se pennas habere gloriabatur. Cui aves dixerunt: Vanus quidem apparentiæ cortex, quem substantiæ medulla intus non implet, et propter hoc si alarum sublimium pennosa jactantia sursum corde levaris, earumdem potentia ventilatus, jam corpore nos præcede majori. Quo dicto illis avolantibus, cum ipse terrestriore mole prægravatus in terra retineretur, subridens pomposum desuper corvus clamavit et dixit: Struthio frater, ubi est pennarum superbia? At ille respondit: Nimirum pedum gravitas impedit, cum volandi vis adsit. Cui corvus: Etsi asininus pes ponderat, cur tamen tantilli capitis levitas et colli gracilitas non te levant? Siquidem apparentia, et non substantia est in causa; quare sic ergo gloriaris de sarcina? ala enim sine volatu est barda. Et sicut sextus digitus manum fœdat, sic ala te onerat. Igitur fœda res, et vanitas onerosa est pompa. Nimirum nunc vides te imitari naturam stellarum micantium, et earum nutu aut similitudine formari, quæ, cum apparent in cœlo, desinunt. Tota namque structura tua ad ostentationem spectat.* Deinde idipsum duobus novis apologis, primo muris et talpæ, secundo muli et equæ confirmat: *Verum non audisti quid mus responderit talpæ de oculis glorianti, scilicet habere oculum et non visum, non minus esse quàm monstrum. Unde apparere et non esse, monstrosa cæcitas est. Nam cum in oculis adsit pompa, tenebris tamen ipsa perfunditur, et visione privatur. Similiter superbientem ex sexu mulum taliter equa confudit, dicens: Apparentiæ quidem sexum habes, sed cares existentiæ fructu, adulterina conjunctione plasmatus. Sic orbata fructu pompositas cernitur, quia est superbiæ perversæ nequam bardus. Nescis quod speculum, dum ex una parte lucidum apparet, ex altera inimica luci opacitate obscuretur? Apparentia certe sine existentia mendax est. Quibus auditis, struthio obmutuit.*

38. ATTENDE IN ILLIS, NE FORTE CADAS (græce: *Non extollas teipsum, ne cadas;* S. Ephrem tract.

de Humilitate : *Non exaltes teipsum, ne forte cadas*), ET ADDUCAS ANIMÆ TUÆ INHONORATIONEM,] puta infamiam, probrum et dedecus ; modum subjicit dicens :

39. ET REVELET DEUS ABSCONSA TUA (absconditam in corde tuo hypocrisin, impietatem et scelera) ; ET IN MEDIO SYNAGOGÆ, id est, magnæ multitudinis (Tigur. *in medio cœtu* ; Vatabl. *in media concione*) ELIDAT TE.] Græce, καταβάλει σε, id est, dejiciat, prosternat te. Nota hic condignam hypocritarum pœnam congrue à justo Dei judicio eis irrogari solitam, q. d. Ne te simules, ostentes, prædices religiosum et sanctum, cum sis irreligiosus, impius et hypocrita ; quia solet Deus hypocrisin detegere, ac hypocritas, qui apud populum falsum sanctitatis et religionis nomen aucupati sunt, prodere, ut omnes videant eorum fictionem et nequitiam, itaque infamia, probro et dedecore publico eos notare et mulctare, uti ordinarie fieri videmus in hac vita ; sed certissimo id fiet in futura : Christus enim in die judicii omnem hypocrisin aperiet, et hypocritas publica et horrenda ignominia afficiet, dum ob scelera, quæ pandet, eos damnabit ad tartara.

Ita Christus patefecit et confudit coram populo hypocrisin Pharisæorum : *Attendite*, inquit, *à fermento Pharisæorum quod est hypocrisis*, Lucæ 12. Ita pariter Christus elisit hypocrisin, nomen et factum Simonis Magi, qua se Prophetam divinum, imo Deum simulans, ut talis à Nerone et Romanis colebatur, cum eum superbe per aera in cœlum ope dæmonis volantem, ad preces S. Petri, spectante Nerone et toto populo, ex alto præcipitavit, ejusque crura saxo allidens confregit ; unde Simon confusus, præ pudore ex Urbe fugiens, mox dolore et mœrore animam infelicem exhalavit. *Tunc igitur*, inquit S. Maximus homil. 5. in Natali Apost. Petri et Pauli, *Petrus velut vinctum illum de sublimi aere deposuit, et quodam præcipitio in saxo elidens ejus crura confregit, et hoc in opprobrium facti illius ; ut qui paulo ante volare tentaverat, subito ambulare non posset ; et qui pennas assumpserat, plantas amitteret.*

Quocirca vere Isidor. Pelus. lib. 2. Epist. 24, hypocritam vanæ gloriæ cupidum opponens humili, ait *hypocritam vitrum veri margariti loco ponere*, id est, vanam gloriam pro vera æstimare, ac opera inania et fucata pro magnis, magnique valoris et meriti apud Deum ostentare (in quem quadrat illud adagium : *Tanti vitrum, quanti margaritum* ; teste Tertull. l. 4. contra Marc.) ; *econtrario humilem veras margaritas sua æstimatione pro vitreis ducere* ; tum, quia suas virtutes et opera bona parvi æstimat, et imbecillia ac fragilia instar vitri ; tum, quia per ea quasi per vitrum in Deum prospicit, omnia Deo, Deique gratiæ attribuens et resignans.

Ita detexit Deus occulta scelera Dioscori, qui, æque ac Nestorius, specie humilitatis et sanctitatis occultans internam arrogantiam et scelera, irrepserat in episcopatum Alexandrinum ; cum effecit ut in Concilio Chalcedonensi adversus eum darentur libelli, quibus ipse convincebatur Origenista, Arianus, homicida, incendiarius, vitaque turpissimus. Nihil enim magis Dei Ecclesiæ obesse compertum est, quàm cum sub involucro sanctitatis iniquitas tegitur, et impietas horrenda visu, fuco religionis picta progreditur, fallens oculos intuentium. Facile namque est cavere, quos manifestos intelligas hostes ; occultos autem quis effugiet ? *Quis revelabit faciem indumenti ejus ? portas vultus ejus quis aperiet ?* ait Job, c. 41.

Ita Alfonsus rex Aragoniæ, teste Parnormit. lib. 2. de gestis ejus, cap. 9, cum audisset Antonium Picentem, qui nomine abstinentiæ et sanctitatis Italiam et Hispaniam compleverat, ac cum Angelis versari et colloqui ferebatur, in morte suam prodidisse hypocrisin, atque à vermibus comestum misere interiisse, sapienter dixit : *Propterea Deus in hypocritas tantopere sævit, quod, dum homines decipiunt, interponunt Deum ipsum tanquam sceleris mediatorem, ideoque ut plurimum viventes adhuc plectuntur in hominum oculis, quos Dei nomine fefellerunt ; ut intelligant mortales à tali monstro maxime sibi cavendum esse, quod Deum ipsum non tantum post mortem, sed etiam in vita ipsa indubitatum habet ultorem.*

Ita mendicum illum simulantem se mortuum, ut socius ejus pro ipso sepeliendo pecuniam à S. Epiphanio impetraret, vera morte Deus punivit, uti refert Tripart. Histor. lib. 9. cap. 48. Ita hypocrisin monachi cujusdam revelavit Deus S. Euthymio, cum Angelum vidit horrenda specie, tridente gravi animam illius è corpore extrahentem, teste Niceph. lib. 14. 52. Ita hypocrita monachus fingens se abstinere cibis, cum occulte comederet, in morte coactus est idipsum publice confiteri, atque addere : *Ecce nunc ad devorandum draconi traditus sum, qui cauda sua mea genua pedesque colligavit ; caput vero suum intra meum os mittens, spiritum meum ebibens extrahit* ; uti refert S. Gregor. 4. Dialog. 38.

Ita hypocrisin suam detexit Doctor Parisiensis ; cum enim in vita ab omnibus probus haberetur, mortuus ex feretro proclamavit : *Justo Dei judicio accusatus, judicatus et condemnatus sum.* Qua voce perculsus S. Bruno cum sociis Ordinem Carthusiensium instituit.

Porro facit id Deus ; quia ipse est cardiognostes, eique soli patent cordis arcana. Ejus ergo, qui prima est Veritas, quæ exsecratur omnem fallaciam, est cordis falsitatem aperire. Ejus, qui est ipsa fidelitas bonorum provida, est fraudes in corde latentes detegere, ne per eas in hæreses et errores deducantur cæteri fraudis ignari. Ejus, qui est ipsa justitia sincera et integra, est hypocrisin aperire, judicare, damnare ; ipse enim solus est inspector mentium, et judex cordium. Hoc est quod ait Apostolus Hebr. 4. v. 12 : *Vivus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti ; et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus ; omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus.* Vide ibi dicta. Hinc in Scriptura viri religiosi et sancti dicuntur ambulasse cum Deo, conversati esse in oculis Dei, vixisse in conspectu Dei ; quia, uti ore, ita et corde sinceræ studentes sanctitati, simpliciter serviebant Deo. Unde in Scriptura vocantur *simplices*. Sic Job, cap. 1. 1, vocatur vir *simplex*, hebr. תם *tam*, id est, perfectus ; simplicitas ergo est perfectio, et hominem facit perfectum.

Tropol. Rabanus, et ex eo Palacius : Simplex est, inquiunt, qui uni servit Deo ; duplex, qui vult gaudere cum seculo, et regnare cum Christo. Qui Dei est per fidem, mundi per amorem, Deo dedit intellectum, mundo affectum. Hi sunt quos Elias dicit claudicare in duas partes, colentes simul Deum et Baal. Hi sunt Samaritani, servantes legem Dei, et simul servientes idolis suis. At esse Samaritanum, erat tunc injuria summa. Hi sunt hypocritæ ; ostentantes se esse Christianos exterius, cum longe ab ea vita absint interius. Quis enim non videt te hypocritam vocandum, si, cum Christianum te verbis fatearis, factis te Christianum non esse ostendas ? Plane, si libere loqui liceat, magnam Christianorum partem vocabimus hypocriticam ; utpote quàm scimus aliud dicere verbis, aliud factis confiteri. Vis ergo esse sincerus, sapiens et simplex? opere præsta quod verbo profiteris : *Ne scandalizeris in labiis tuis ;* scandalizatur enim, id est, impingit et offendit in labiis, qui fidem et legem, quam labia ejus sonant, prævaricatur et violat ; qui aliud labiis loquitur, aliud corde et opere exsequitur. Hic sibi parat dedecus in die judicii : quia tunc Deus *revelabit omnia absconsa tua.* Tunc enim libri aperientur, et intelligent omnes te alium fuisse exterius, alium interius. Tunc patebunt omnia scelera tua in conspectu totius mundi. Et *in medio* illius *synagogæ*, et conventus universalis Deus *elidet te*, projiciens in voraginem (tunc enim terra aperietur), et inde in infernum, ubi elisus ardebis in æternum. Cur ita ? Cur tanto misero pœna ?

40. QUONIAM ACCESSISTI MALIGNE AD DOMINUM, ET COR TUUM PLENUM EST DOLO ET FALLACIA.] Debueras accedere ad Deum simplici animo ; at duplicem animum adduxisti. Debueras accedere vere et sincere ; accessisti hypocritice, fallendo hominum oculos, qui credebant te esse Christianum intus et extra. Ideo pœnam patieris sempiternam. Veritas vere coli vult, non falso. Hucusque Palacius. Quocirca Theodor. in Hist. Patrum cap. 21. refert Jacobum Anachoretam, cum minister scyphum ejus absconderet, ne ab adventantibus videretur, id prohibuisse, ac dixisse : *Absit, ô fili, ne celes homines ea quæ sunt aperta Deo universorum ; illi enim soli volens vivere, nullam humanæ gloriæ curam gero. Quid enim me juverit, si hi quidem magis me laborasse, et majori exercitatione usum esse sciverint ; Deus vero minori ? Non enim sunt hi datores mercedis pro laboribus, sed Deus est suppeditator.*

QUONIAM ACCESSISTI MALIGNE AD DOMINUM.] Sic quoque legit S. August. in speculo. *Maligne*, id est, dolose, ficte, dupliciter. Nam græce est : *Quia non accessisti in veritate*, id est, vere et sincere, *ad timorem ;* quia accedendo ad timorem Domini, accedimus ad ipsum Dominum ; Tigurina : *Eo quod ad religionem ejus non accesseris sincere, sed animum dolosum attuleris.*

Denique Syrus hæc omnia à v. 36. hucusque paraphrastice ita vertit : *Dilige timorem Domini, et confirma cor tuum, et ne timeas ; accede, et ne tardes, et invenies vitam spiritui tuo; et cum fueris appropinquans tanquam gigas et robustus, fili mi, ne mentiaris in timore Domini, et ne accedas ad eum duplici corde, et ne honorem quæras de illo in oculis hominum, et in labiis tuis esto cautus ad verum, ne spernas eloquium ejus, et ne movearis, et ne multiplices animæ tuæ ignominiam ; ne forte multiplicet Dominus vincula tua, et in medio Ecclesiæ dejiciat te ; quia nominatus fuisti in timore Dei, et internum cordis tui plenum est fraude.*

Ex dictis liquet principium, radicem et quasi rationem à priori omnium quæ hoc capite dicta sunt, esse angustam præstantiam, sanctitatem, et majestatem Sapientiæ primæ et increatæ, quæ est ipsa deitas, ipseque Deus. Quia enim Deus summe sapiens, summe sanctus, summe potens et immensus quaquaversum est ; hinc omni timore, amore, cultu, reverentia dignissimus est ; quæ deinde ipse sapientiæ creatæ suo modo communicat, sed limitate.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cap. 1. Siracides sapientiæ encomia celebravit, ut ea omnibus commendaret, modumque eam acquirendi præscripsit, scilicet, justitiam et custodiam legis. Nunc ejus dogmata et præcepta tradit, et sigillatim percenset. Primum ergo hoc cap. tradit dicens : Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem. Hic itaque locus illustris est de tentatione, cujus et remedia assignat. Primum est præservativum, scilicet, eam exspectare, et ad eam se præparare, v. 1. Secundum, humiliare et deprimere cor suum, v. 2. Tertium est patientia : Sustine, ait v. 2. Quartum est, audire consilia sapientum, v. 2. Quintum, non trepidare, vel nutare; sed esse firmum et constantem : Ne festines in tempore obductionis, ait v. 2. Sextum est, jungere se Deo, illique firmiter adhærere, v. 3. Septimum est, resignare se in voluntatem Dei : Omne, ait v. 4, quod tibi applicitum fuerit, accipe et in dolore sustine. Octavum est, firma in Deum fiducia : Crede Deo, ait v. 6, et recuperabit te : et dirige viam tuam, et spera in illum. Nonum est, constans Dei timor et amor : Serva timorem illius, et in illo veterasce, ait v. 6. Quocirca, a v. 6. usque ad finem capitis eumdem commendat, estque parænesis et adhortatio ad spem, timorem, cultum et amorem Dei.

1. Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore; et præpara animam
tuam ad tentationem. 2. Deprime cor tuum, et sustine : inclina aurem
tuam, et suscipe verba intellectus; et ne festines in tempore obductionis.
3. Sustine sustentationes Dei : conjungere Deo, et sustine, ut crescat in
novissimo vita tua. 4. Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe : et in
dolore sustine, et in humilitate tua patientiam habe. 5. Quoniam in igne
probatur aurum et argentum : homines vero receptibiles in camino humi-
liationis. 6. Crede Deo, et recuperabit te : et dirige viam tuam, et spera in illum. Serva timo-
rem illius, et in illo veterasce. 7. Metuentes Dominum, sustinete misericordiam ejus, et non
deflectatis ab illo, ne cadatis. 8. Qui timetis Dominum, credite illi, et non evacuabitur merces
vestra. 9. Qui timetis Dominum, sperate in illum : et in oblectationem veniet vobis miseri-
cordia. 10. Qui timetis Dominum, diligite illum, et illuminabuntur corda vestra. 11. Respi-
cite, filii, nationes hominum : et scitote quia nullus speravit in Domino, et confusus est.
12. Quis enim permansit in mandatis ejus, et derelictus est? aut quis invocavit eum, et despexit
illum? 13. Quoniam pius et misericors est Deus, et remittet in die tribulationis peccata : et
protector est omnibus exquirentibus se in veritate. 14. Væ duplici corde, et labiis scelestis, et
manibus malefacientibus, et peccatori terram ingredienti duabus viis! 15. Væ dissolutis
corde, qui non credunt Deo, et ideo non protegentur ab eo! 16. Væ his qui perdiderunt sus-
tinentiam, et qui dereliquerunt vias rectas, et diverterunt in vias pravas! 17. Et quid facient,
cum inspicere cœperit Dominus? 18. Qui timent Dominum, non erunt incredibiles verbo
illius : et qui diligunt illum, conservabunt viam illius. 19. Qui timent Dominum, inquirent
quæ beneplacita sunt ei : et qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius. 20. Qui timent Domi-
num, præparabunt corda sua, et in conspectu illius sanctificabunt animas suas. 21. Qui timent
Dominum custodiunt mandata illius, et patientiam habebunt usque ad inspectionem illius,
22. dicentes : Si pœnitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, et non in manus
hominum. 23. Secundum enim magnitudinem ipsius; sic et misericordia illius cum
ipso est.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem.] Arabicus : *O fili mi, si adhæsisti timori Dei, commuta animæ tuæ omne malum ;* Syrus : *Fili, si accedes ad timorem Dei, exposuisti animam tuam omni tentationi. Adhære illi* (timori Dei), *et ne dimittas eum, ut sapiens fias in viis tuis ;* Tigurina : *Fili, cultum Dei aggressurus, fac in justitia sollicite persistas, et animum tuum pares adversus tentationem.*

Siracides, dans sapientiæ dogmata et præcepta, sequitur ordinem Decalogi et naturæ ; unde incipit à Deo Deique cultu. Primum ergo hoc est ejus dogma et præceptum, sed trimembre. Tres enim continet partes, et tria præcepta; primum : *Accede ad servitutem Dei*, servi Deo ; secundum : *Sta in justitia et timore ;* tertium : *Præpara animam tuam ad tentationem.* Pari modo sapientes Ethici, tam sacri, quam profani, suam Ethicam ordiuntur à Deo, Deique religione. Unde S. Isidorus, l. 2. Sentent. c. 1 : *Primum*, inquit, *sapientiæ studium est quærere Deum, deinde honestatem vitæ cum innocentiæ opere. Servitus Dei* non est vilis et coacta servorum, sed nobilis (servire enim Deo, regnare est) et religiosa Dei cultorum, puta, Dei cultus et religio. Hæc enim passim in Script. præsertim in Levitico et Numeris vocatur אבודה *aboda*, id est, servitus, cultura, ministerium. Ibi enim officia, ritus et cæremoniæ Levitarum in tabernaculo vocantur *aboda*. Porro occasio hæc scribendi Siracidi fuit, quod sub hoc tempus Judæi graviter afflicti fuerint à Ptolemæo Lagi, qui Alexandro Magno in regno Ægypti successit. Hic enim dolo cepit Jerosolymam, Judæos acerbe et inclementer tractavit, multos captivos in Ægyptum traduxit, ibique eos sedes figere jussit. Unde ei succedens Ptolemæus Philadelphus, in gratiam Eleazari et Septuag. Interpretum, centum viginti millia Judæorum manumisit, et ex Ægypto in Judæam remisit, uti narrat Josephus, lib. 12. Antiq. cap. 1 et 2. Hæc ergo gravis fuit Judæorum tentatio, ob quam nonnulli à judaismo ad gentilismum transierunt. Unde videtur sub hoc tempus, ad eos in Dei servitute et religione confirmandos, hæc scripsisse Siracides. Accessit et alia tentatio Samaritarum schismaticorum, de qua dicam v. 14. Præclare S. Ephrem tract. de Patientia : *Qui Deo placere cupit*, ait, *ejusque hæres per fidem evadere, ut et ipse filius Dei appelletur, et Spiritu Sancto genitus, ante omnia longanimitatem apprehendens ac patientiam, debet fortiter obvias quasque sufferre tribulationes, angustias, atque necessitates, sive corporales morbos ac passiones, sive improperia atque injurias ab hominibus, sive etiam diversas invisibiles anxietates, quæ à spiritibus malignis inferuntur animæ.*

Sta in justitia et timore.] Hæc verba desunt in Græcis modernis; sed ea legit S. August. in speculo, et Cyprian. tract. de Mortalitate. Unde patet olim ea fuisse in Græco, et Interpretem nostrum esse pervetustum, qui pleniora habuerit exemplaria Græca, quàm modo sint. Per *justitiam* intellige observationem mandatorum Dei : hanc enim exigit Dei servitus, imo in hac consistit, ut dixi cap. 1. 33. Sensus est, q. d. Si vis Deo servire ejusque obsequio te mancipare, constanter observa ejus jussa et mandata, ac fuge peccata omnia, quæ eis repugnant : hæc enim ille odit et vetat, sicut illa amat et mandat.

Nota τὸ *sta*, q. d. Persiste firmus, constans et immobilis quasi rupes, contra omnes hostes et tentationes, quæ mox ingruent et te invadent, uti sequitur : ideoque justitiæ huic constanti misce timorem, ne tibi præfidens deseraris à Deo, sinarisque in tentationem ruere et consentire, juxta illud : *Qui se existimat stare, videat, ne cadat*, 1. Cor. 10. Rursum Dei *timor*, id est, metus et reverentia te in tua justitiæ statione confirmet, dum te cautum facit et sollicitum, ne Deum offendas, et justitiam excedas. Optimus enim gratiæ et justitiæ custos est metus. *Animus vereri qui scit, scit tuto ingredi*, ait Seneca in Sentent. littera *A*. S. Ephrem tract. de Patient. citans hæc verba Ecclesiastici : *Si porro*, inquit, *fortiter strenueque non perfert, sustinendo quamlibet tentationem ac tribulationem; verum tristatur ac tædio afficitur, indignatur et angitur, parumque de certamine laborat; vel etiam desperat, quasi non sit unquam liberanda, quod ipsum malitiæ ipsius est inventum ac artificium, in socordiam atque ignaviam pusillanimitatemque conjicientis animam, et spei compotem non effectam, qua semper misericordiam exspectet Domini in fide certa, nihilque hæsitante. Cujusmodi quidem anima vitam in futuro non promeretur, quoniam cunctorum se Sanctorum sequacem non præbuit, neque Domini vestigia est prosecuta. Considera ac cerne quo pacto ab initio Patriarchæ, Prophetæ et Apostoli ac Martyres per tribulationum atque tentationum vias pertranseuntes, ita potuerint placere Deo : qui fortiter quamcumque perferentes tentationem atque tribulationem, etiam inter angustias gavisi sunt, propter spem retributionis mercedis, quæ exspectatur ; sicut ait Scriptura : Fili, accedens ad servitutem Dei, dirige cor tuum, et sustine. Rursusque Apostolus dicit : Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes ; ergo adulterini et non filii estis. Alibique iterum : Omnia, quæ superinferuntur tibi, tanquam bona amplectere, sciensque absque Deo nihil fieri.* Denique, qui timore Domini imbui et perfici cupit, legat S. Ephrem, qui spiritu timoris et compunctionis cæteros Patres antecellit, et non nisi timorem, amorem et vitam cœlestem spirat.

Et præpara animam tuam ad tentationem] sustinendam et superandam. Tentabit enim te caro, mundus et dæmon : hos enim hostes lacessis et provocas, qui lacessiti et irritati acrius in te insurgent, tum per prospera, tum per adversa : hi enim duo sunt tentationum omnium fontes. Vide S. Gregor. 24. Moral. 13. Primum Siracidis monitum est : *Præpara te ad tentationem.* Causam dat S. Leo serm. 1. de Quadrag. cap. 3 : *Vir enim*, ait, *sapientia Dei plenus, sciens studium religionis laborem habere certaminis, cum prævideret pugnæ periculum, ante admonuit pugnaturum ; ne forte, si ad ignorantem tentatio accederet, imparatum citius vul-*

neraret. Præpara ergo te ad tentationem, primo per orationem, juxta illud Christi Matth. 26 : *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem;* secundo, per fugam occasionum : nam, *qui tangit picem, inquinatur ab ea,* Eccli. 13; tertio, per providentiam prævidendo futura pericula et certamina, ac contra ea arma accersendo; quarto, per animi firmitatem, obfirmando te contra omnes tentationes venturas, juxta illud psal. 118 : *Juravi, et statui custodire judicia justitiæ tuæ.* Ita Palacius. Hinc S. Hieron. hac sententia Epist. 34. consolatur Julianum, qui filiabus simul et uxore erat orbatus : *Fili,* inquit, *accedens ad servitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem, et cum omnia feceris, dicito : Servus inutilis sum; feci quod facere debui. Tulisti liberos, quos ipse dederas. Recepisti ancillam, quam mihi ob breve solatium commendaveras. Non contristor, quòd recepisti : sed gratias ago, quòd dedisti.*

Quæres : Cur accedenti ad servitutem Dei parata est tentatio? Resp. Causæ sunt multæ. Prima, quia talis recedit à servitute diaboli, qui indignans se suo peculio et jure herili privari, eum ut servum fugitivum et apostatam persequitur, tentatque, ut ad sua castra, ad suum jus et dominium reducat. Talis ergo fixum habeat, certoque sibi proponat, se diabolum omnesque dæmones ad bellum, imo duellum perpetuum provocare et excitare. Audi Origen. homil. 9. in lib. Judic. : *Venisti,* inquit, *ad aquam baptismi; istud est certaminis et pugnæ spiritualis initium : hinc tibi adversus Zabulum nascitur pugnæ principium.* Quod etiam luculenter explicat Gregor. in Job cap. 3. ad illa verba : *Qui parati sunt suscitare Leviathan. Omnes,* ait, *qui ea, quæ mundi sunt, mente calcant, et quæ Dei sunt, plena intentione desiderant, Leviathan contra se suscitant; quia ejus malitiam instigatione suæ conversationis inflammant. Dolet contra se captum reniti, et mox zelo accenditur, mox ad certamen movetur, mox ad tentationes innumeras contra rebellantem mentem se excitat.* Et alibi Job 40. ad illa verba : *Absorbebit fluvium, et non mirabitur. Illos magnopere rapere nititur,* ait, *quos despectis terrenis studiis jungi jam cœlestibus contemplatur. Itemque toto nunc annisu in illorum mortem se erigit, quos contra se regeneratos tabescit. Jordanem sitit, et toties in os illius Jordanis fluit, quoties Christianus quisque ad iniquitatem defluit.* S. Hieronymus ita ad Eustoch. de custod. virgin. scribit : *Non quærit diabolus homines infideles; de Ecclesia Christi rapere festinat; escæ ejus,* secundùm Habacuc c. 1, *electæ sunt. Job subvertere cupit, et devorato Juda ad cribrandos Apostolos expetit potestatem.* Idem docet S. Gregor. lib. 4. Moral. cap. 2. citatque hunc locum Ecclesiastici. Porro, quo quis magis virtuti et sanctitati studet, eo magis infestat eum diabolus : *Quanto enim quis,* ait Rabanus, *se à mundi errore avertere certat, et ad servitutem Dei coadunare festinat, tanto graviora bella ac certamina ab hostibus tolerat. Quisquis enim accingi in divino servitio properat, quid aliud quàm contra se antiqui adversarii certamen parat? ut liber in certamine ictus suscipiat, qui quietus sub tyrannide in captivitate serviebat.* Unde S. Hilar. in cap. 4. S. Matth. *In sanctificatis nobis,* inquit, *maxime diaboli tentamenta grassantur.* Ut enim idem Hilar. ait : *Victoria ei est magis exoptata de sanctis.* Et Euthym. in Matth. 4 : *Ubi,* inquit, *divitias videt, ibi aciem ex adverso instruit.* Quam ob causam merito Chrysost. homil. 31. in Genes. dæmones ait similes esse piratis : *Quemadmodum,* inquit, *piratæ, quando vident navem multis mercibus oneratam, et plurimas adducentem divitias, tum potissimum variis moliuntur insidiis, ut possint mercibus omnibus navigantes illos spoliare : ita sane diabolus, cum videt spirituales divitias coacervatas, alacritatem fervidam, mentem vigilem, et quotidie divitias augeri, cruciatur, et dentibus frendet, et quasi pirata circuit, et innumeras excogitat artes, ut si qua vel parvum inveniat aditum, quidquid in nobis est spiritualium divitiarum deprædetur.* Et in eamdem sententiam S. Leo serm. 1. de Quadrag. *Intelligamus,* ait, *quanto studiosiores pro nostra salute fuerimus, tanto nos vehementius ab adversariis impetendos.* Sic etiam loquitur Isidorus lib. 3. de Sum. bono cap. 5 : *Quia diabolus in sanctis intrinsecus non regnat, contra eos extrinsecus pugnat; et qui intrinsecus amisit dominium, exterius commovet bellum.*

Secunda causa cur fidelis mox à conversione debeat tentationes exspectare, et parare se ad multas afflictiones, est, quia vitia cuncta eum impugnant, adeoque cum concupiscentiis omnibus sibi innatis, et indulgentia prioris vitæ adauctis, planeque inolitis, jugiter ei dimicandum est : cupiditates enim, dum mortificantur, acrius exsurgunt, et caput exerunt, instar aspidis. Ita S. Hieron. Epist. 1 : *Erras, frater, erras, si putas unquam Christianum persecutionem non pati.* S. Leo serm. 9. de Quadrag. *Nunquam deest tribulatio persecutionis, si nunquam desit observantia pietatis.* Egregie vero Chrysost. homil. 8. in 2. ad Timoth. *Nemo certans requiem quærit : nefas est pugilem Dei vacare deliciis; non licet epulari luctantem. Luctamen quidem sunt præsentia omnia, certamen, bellum, stadium; aliud est quietis tempus; hoc ærumnis deputatum est atque sudoribus : nullus, ubi ad certamen se exuit unctusque est, requiem quærit.* S. Bernardus serm. 1. de Convers. S. Pauli : *Videbatur,* ait, *jam cessasse persecutionis tempus; sed, ut palam factum est, nunquam deest persecutio Christiano.* Undique imminent nobis certamina, quin etiam intra nos ipsos intestino bello oppugnamur. Ita Chrysost. homil. 24. in Act. Apostol. *Vides,* inquit, *nunc majorem esse persecutionem, invadentibus nos undique affectionibus tanquam bestiis? Nunc est gravis persecutio, vel ob hoc, quòd non putatur esse persecutio : etenim etiam hanc difficultatem habet bellum, quòd pax putatur, ut ne contra illud arma sumamus, vel insurgamus, nullus formidat, nullus tremit.* Et in eamdem sententiam S. Hieron. Epist. 1 : *Tunc,* ait, *maxime oppugnaris, si te oppugnari nescis.* Enumerat deinde vitiorum oppugnationem : *Inde,* inquit, *me persequitur luxuria; inde avaritia conatur irrumpere; inde venter meus vult mihi Deus esse pro Christo; compellit libido ut habitantem in me Spiritum Sanctum fugem, ut templum ejus violem.* Id olim in Ismaele, qui, ut ait Paulus Galat. 4. 29, Isaacum persequebatur, fuisse significatum longa oratione docet Origenes homil. 7. in Genes. *Si caro,* inquit, *cujus personam gerit Ismael, qui secundùm carnem nascitur, spiritui blandiatur, qui est Isaac, et illecebrosis cum eo deceptionibus agat, et delectationibus illiciat, voluptatibus molliat; hujus modi ludus carnis cum spiritu Saram maxime,*

quæ est virtus offendit; et hujuscemodi blandimenta acerbissimam persecutionem judicat Paulus. Et tu ergo, ô auditor, non illam solam persecutionem putes, quando furore Gentilium ad immolandum idolis cogeris; sed si forte te voluntas carnis illiciat, si tibi libidinis alludat illecebra; hæc, si virtutis es filius, tanquam persecutionem, maxime fuge. Sed, si injustitia blandiatur, et gratia ejus flexus non rectum judicium feras, intelligere debes, quia sub specie ludi blandam persecutionem ab injustitia pateris. Verum et per singulas malitiæ species, etiamsi molles et delicatæ sint, et ludo similes, has persecutionem spiritus dicito. Quocirca vere Beda in Proverbiis : *Ante conversionem*, inquit, *præcedit turba peccatorum; post conversionem sequitur turba tentationum. Amor enim seculi contemptus est Dei; et vicissim amor Dei, contemptus est seculi.* Rursum : *Diu jacens in peccatis, diu quoque, si converti voluerit, diabolicæ tentationis molestias sustinebit.*

Tertia causa est, quia socii et amici, videntes se ab eo, qui statuit pie vivere, deseri, in eum insurgunt, sicut Ismael insurrexit in Isaacum, Esau in Jacob, fratres in Josephum. Ita S. Aug. tract. 12. in Joannem : *Quam lusionem*, inquit, *dicit Script. vidisse Saram, hanc persecutionem dicit Apostolus ; plus ergo vos persequuntur, qui vos illudendo seducunt.* Et post multa : *Illa lusio, illusio erat; illa lusio deceptionem significabat; nam magnum sacramentum attendat charitas vestra. Persecutionem illam vocat Apostolus ipsam lusionem, ipsum lusum persecutionem vocat*, et multa deinceps. Eòdem spectant, quæ scribit Gregorius lib. 9. reg. Epist. 39 ; malorum enim societatem esse persecutionem ait ipse : *Ego*, inquit, *Abel esse non suspicor, qui Cain non habuerit ; boni enim, si sine malis fuerint, perfecti esse boni non possunt, quia minime purgantur; ipsa autem malorum societas, purgatio bonorum est. Tres in arca filii Noe fuerunt: unus irrisor patris exstitit, qui, etsi in se benedictus fuit, maledictionis tamen sententiam in filio suscepit. Duos Abraham, priusquam uxorem Cethuram, filios habuit; sed tamen carnalis ejus filius est repromissionis filium persecutus ; quod magnus Doctor exponit dicens : Sicut autem is, qui secundùm carnem est, persequebatur eum qui secundùm spiritum; ita et nunc.* Bernardus vero, serm. 1. de Convers. Pauli, deplorat Ecclesiæ conditionem, in qua reperiuntur qui non modo Christianos, sed ipsum etiam Christum persequuntur. Alibi vero serm. 6. in Psal. *Qui habitat*, explicans Davidis verba : *Non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano*, quatuor recenset persecutionum genera, quibus, tum privatim, singuli, tum universa Ecclesia maxime oppugnatur. Præclare S. August. serm. 78. de Temp. *Sicut duo parvuli*, inquit, *in utero Rebeccæ collidebantur ; sic in utero Ecclesiæ duo sibi populi jugiter adversantur : in ventre spiritalis Rebeccæ, Ecclesiæ, duo populi colliduntur ; humiles, scilicet, et superbi; casti et adulteri.*

Quarta causa, sunt hostes et æmuli qui, virtuti ejus quem oderunt invidentes, eum insectantur maledictis, acribus verbis, et subinde verberibus. Id suos præmonuit Christus Matth. 10. 17 : *Cavete*, ait, *ab hominibus; tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos.* Et paulo post. vers. 21 : *Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient, et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum.* Denique v. 23 : *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Et alibi Joan. 15. 19 : *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis; mundus, quod suum erat, diligeret; quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* Et post nonnulla cap. 16. 32 : *Ecce venit hora, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in propria.* Et mox : *In mundo pressuram habebitis.* Adde illa cap. 16. 1 : *Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini; absque synagogis facient vos;* et quæ deinceps sequuntur. Denique S. Paulus 2. Timoth. 3 : *Omnes*, inquit, *qui volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur.* Unde S. Bernard. serm. 64. in Cant. in illud Cant. 2 : *Capite nobis vulpes parvulas. Vulpes*, ait, *tentationes sunt. Necesse est ut veniant tentationes. Quis enim coronabitur, nisi qui legitime certaverit? Aut quomodo certabunt, si desit, qui impugnet?*

Quinta, quia Deus æterna lege sanxit ut sui fideles, quasi virtutis pugiles et athletæ, adversis probentur, exerceantur, corroborentur, illustrentur, perficiantur. Hanc dat Moyses Deuter. 13. 3 : *Tentat*, inquit, *vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde, et in tota anima vestra.* Et David psal. 16. 3 : *Probasti cor meum, et visitasti nocte; igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* Et psal. 25. 2 : *Proba me, Domine, et tenta me; ure renes meos et cor meum.* Et psal. 65. 10 : *Quoniam probasti nos, Deus; igne nos examinasti, sicut examinatur argentum.* Et Salomon Sapient. 3. 5 : *Quoniam Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se; tanquam aurum in fornace probavit eos.* Quocirca S. Gregor. homil. 35. in Evang. et lib. 3. Dialog. c. 26 : *Duo*, ait, *sunt martyrii genera; unum in mente, aliud in mente simul et actione. Itaque esse Martyres possumus, etiamsi nullo percutientium ferro trucidemur; mori quippe à persequente, martyrium in aperto opere est; ferre vero contumelias, odientem diligere, martyrium est in occulta cogitatione.* Et post nonnulla : *Et nos ergo sine ferro esse possumus Martyres, si patientiam veraciter in animo custodimus.*

Et paucis interjectis, cujusdam Stephani admirabilem patientiam prædicat : *Virtus*, inquit, *patientiæ in eo vehementer excreverat, ita ut eum sibi amicum crederet, qui sibi molestiæ aliquid irrogasset ; reddebat contumeliis gratias; si quod in ipsa sua inopia damnum fuisset illatum, hoc maximum lucrum putabat; omnes suos adversarios nihil aliud quàm adjutores existimabat.* Ita Abbas Orsitius in Vitis Patr. lib. 5. libello 15. num. 51 : *Sicut*, inquit, *later crudus mox aqua dissolvitur, igne vero coctus duratur, ut lapis; sic, qui non est igne tentationum decoctus, ut Joseph, mox aqua tribulationis enervatur, et liquescit, et perditur.* Et S. Syncletica, lib. 5. libello 6. num. 16, docet in tentatione nos debere esse ambidextros : *Si ferrum es*, inquit, *per ignem tibi adhibitum amittes æruginem. Dic ergo : Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. Si aurum es, per ignem probatior eris. Exsulta ergo, quia similis factus es Paulo, memor istius : Transivimus per ignem et aquam ; residuum est quod sequitur: ut inducamur in refrigerium.* Et num. 17 : *Hæc*, ait, *est magna virtus, quando in*

infirmitate tolerantia fuerit, et gratiarum actio mittitur ad Deum. Si amittimus oculos, non feramus graviter: extollentiæ enim instrumentum amisimus; sed interioribus oculis gloriam Domini speculemur. Surdi facti sumus? non contristemur; quia auditum vanum amisimus. Manus ex aliqua passione debilitatæ sunt? sed interiores paratas habeamus adversus inimici tentationes. Infirmitas totum nostrum corpus tenet? sed nostro interiori homini sanitas crescit. Denique: *Sicut igne probatur argentum, et aurum camino; ita corda probat Dominus*, Prov. 17. 3. Et: *Vasa figuli probat fornax; et homines justos tentatio tribulationis*, Eccli. 27. 6. Quare acute Beda in Prov. *Abel*, inquit, *esse renuit, quem Caini malitia non exercet.* Vere S. Franciscus, ut habet Speculum Vitæ ejus in doctrina ipsius, cap. 12, dixit: *Annulus est victa tentatio, quo Deus animam servi sui sibi desponsat. Nemo enim servum Dei se æstimet, donec per tentationem et tribulationem transierit. Illa enim probatur virtus perfecta. Amplioris gratiæ signum est, nihil in servo suo impune relinquere, quamdiu vivit in hoc mundo.*

Solerter advertendum est quod S. Gertrudis lib. 2. Revelat. c. 11. sibi cœlitus revelatum scribit, scilicet: *Dæmonem in ea re et concupiscentiæ specie majorem tentandi occasionem accipere vel arripere, in qua quis aliquando ei præstitit consensum; id enim decorem divinæ justitiæ ad consensus castigationem, congrue et decore permittere.* Qui ergo sapit, fortiter se cunctis dæmonis tentationibus, statim ut eas sentit, opponat. Idem tradunt Sancti in Vitis Patr. Exemplum clarum est in Vita S. Mariæ Ægyptiacæ, quæ per septemdecim annos in eremo graviter tentata fuit spiritu luxuriæ, quia totidem annis prius illi consenserat et servierat: *A quo enim quis superatus est, hujus et servus est*, ait S. Petrus Epist. 1. c. 2. 19. Talem ergo diabolus quasi servum fugitivum insequitur, ut ad pristinam suam servitutem reducat.

Sexta, quia Christus suos asseclas, quasi milites, crucis suæ tessera insignit, vultque ut secum per tentationes et tribulationes mereantur immensum et æternum gloriæ pondus in cœlis. Si enim *oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam*, Lucæ 24. 26, cui tamen illa jure naturali filiationis erat debita; multo magis nos Christianos, qui ex nobis nullum ad eam jus habemus, decet per luctas et certamina tantam gloriam promereri, ac *per multas tribulationes intrare in regnum Dei*, Act. 4. 21. Hoc est quod Christus iturus ad mortem Apostolis dixit, Lucæ 22. 20: *Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.* Mox vero subjicit præmium: *Et ego*, ait, *dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeatis super thronos judicantes duodecim Tribus Israel.* Et Joan. 17. 24: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi.* Et Paulus 2. Corinth. 4. 10: *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali.* Et Rom. 6. 5: *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.* Denique 2. Timoth. 2. v. 11: *Nam, si commortui sumus, et convivemus; si sustinebimus, et conregnabimus.* Hoc sapiebat S. August. cum diceret: *Nolo sine vulnere esse; quia te, Domine, video vulneratum.* Et Apostoli, qui, ut dicitur Actor. 5. 41, *ibant gaudentes à conspectu concilii; quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.* Et S. Jacobus cap. 1. 2: *Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis.* Ubi plura hac de re dixi. S. Joannes vero gloriam patientium videns et admirans Apoc. 7. 14: *Hi sunt*, inquit, *qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni; ideo sunt ante thronum Dei, et serviunt ei die ac nocte in templo ejus.* Ita Abbas ille in Vitis Patr. lib. 5. libello 7. n. 43. vidit Angelum adornantem septem coronas discipulo suo, eo quod septies somni tentationem illa nocte superasset: *Regnum enim cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*, Matth. 11.

Denique S. August. in psal. 83. qui inscribitur: *Pro torcularibus*, per torcularia accipit Ecclesias, et animas fidelium qui tentatione premuntur: *Uva*, inquit, *pendet in vitibus, et oliva in arboribus; his enim duobus pro fructibus solent torcularia præparari. Et quamdiu pendent in frutetis suis, tanquam libero aere perfruuntur; at nec uva vinum est, nec oliva oleum ante pressuram. Sic sunt et homines, quos prædestinavit Deus ante secula conformes fieri imaginis unigeniti Filii sui, qui præcipue in passione magnus botrus expressus est. Hujusmodi ergo homines, antequam accedant ad servitutem Dei, fruuntur in hoc seculo, tanquam deliciosa libertate, velut uvæ, aut olivæ pendentes; sed quoniam dictum est: Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore; et præpara animam tuam ad tentationem; accedens quisque ad servitutem Dei, ad torcularia se venisse cognoscat, contribulabitur, conteretur, comprimetur, non ut in hoc seculo pereat, sed ut in apothecas Dei defluat. Exuitur carnalium desideriorum integumentis, quasi vinaceis; hoc enim ei contigit in desideriis carnalibus. Propter quæ et Apostolus dicit: Exuite vos veterem hominem, et induite novum; hoc totum non fit nisi de pressura; propterea torcularia nominantur Ecclesiæ Dei hujus temporis.*

Quocirca hujus sententiæ, tentationis et duelli specimen, imo auspicium suis omnibus dare et præire voluit Christus Dominus, qui orditurus suam prædicationem, quasi suam servitutem et obsequium Dei, abiens in desertum, ibique jejunans, tentari voluit à diabolo, triplici, id est omni, tentationis genere. Unde S. Hieron. in cap. 4. S. Matth. *Nisi*, ait, *jejunare cœpisset Dominus, tentandi occasio non fuisset diabolo, juxta illud: Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore; et præpara animam tuam ad tentationem.*

2. Deprime.] Jam Græca legunt, εὔθυνον, id est, *dirige cor tuum.* Et sic legit S. Ephrem tract. de Patientia, et S. Cyrill. homil. quam Ephesi habuit; Tigurina: *Recte institue cor tuum*, q. d. Dirige cor tuum recta ad Dei legem et voluntatem, illudque rectum effice, et in hac rectitudine conserva, ne illud per tentationem ad dextram, vel sinistram flecti, curvari et obliquari sinas. Primum remedium ad vincendam tentationem est animi ad eam præparatio, quod assignavit v. 1. Secundum est animi depressio et humilitas; vel, ut Græca habent, rectitudo: quia tunc rectus est animus, cum legi, æque ac gratiæ Dei humiliter se subjicit, sub eaque se deprimit et humiliat; hac enim humilitate sub potenti manu Dei, profitetur suam ad resistendum

infirmitatem, imo impotentiam, ideoque tacite postulat opem et gratiam Dei, eamque humilitate hac provocat et emeretur. Unde moraliter Palacius : *Ante conversionem,* inquit, *tuam anima tua erat corde elato ; carebat illa jugo; carebat sessore et domitore. In conversione vero vult Deus sedere in throno suo ; vult sedere super asina et pullo suo; vult ascendere super Cherub suo ; vult equitare super pennas venti, seu spiritus sui. Deprime igitur te. Humilia te, Deum supra te recepturus; nullo modo superbiam admiseris.* Ita S. Antonius, teste S. Athanas., vidit totum mundum laqueis tentationum, quos tendebant dæmones, plenum; cumque suspirans diceret : *Domine, quis omnes hos laqueos evadere poterit?* audivit: *Humilitas. Humilitas enim solvit omnem virtutem inimici,* uti ipsi dæmones sæpius confessi sunt. Hac de causa Deus permittit in Sanctis, qui magnas tentationes vicerunt, nonnullas exiguas; ut, dum ab illis vincuntur, sentiant suam infirmitatem, seque humilient, atque victoriam majorum, non sibi, sed Deo attribuant. Ita Rabanus.

Et sustine.] Tigurina : *Age fortiter;* græce, καρτέρησον, id est tolera, sustine; sicut discipulus tolerat et sustinet flagella magistri. Rursum : *Sustine,* inquit Palacius, id est, ubi Deum super te admiseris, eum, quamvis videatur gravis, ne excusseris, sed sustine. Dictum est : *Viriliter age, confortetur cor tuum, et sustine Dominum.* Ponderosus tibi videbitur non raro. At, ne excusseris tam nobile pondus ; dabit ipse vires ad sustinendum, qui vult pondus in onere, dicetque : *Sufficit tibi gratia mea.*

Hoc est tertium tentationis remedium, scilicet, patientia et sustinentia, qua patienter toleres tentationis molestias, dolores, metus, sollicitudines et angores. Vere Seneca in Sentent. *Cuivis dolori remedium est sapientia.* Idem, lib. de Provident. cap. 1 : *Deus,* inquit, *virum justum in deliciis non habet, experitur, indurat, sibi illum præparat.* Post nonnulla cap. 2 : *Omnia adversa* (vir bonus) *exercitationes putat ; quis autem vir, modo erectus ad honesta, non est laboris appetens justi, et ad officia cum periculo promptus? Cui non industrio otium pœna est? Marcet sine adversario virtus ; tunc apparet : quanta sit, quantum valeat polleatque, cum quid possit, patientia ostendit.* Et multa ille deinde congerit, quæ multo verius in Christianum hominem cadunt; nihil enim viro justo optabilius est, quàm in rebus adversis patientia : *Hæc,* inquit Tertullianus lib. de Patientia, *fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adjuvat, humilitatem instruit, pœnitentiam exspectat, exomologesim assignat, carnem regit, spiritum servat, manum continet, tentationes conculcat, scandala pellit, pauperem consolatur, divitem temperat, infirmum non extendit, valentem non consumit, fidelem delectat, Gentilem incitat ; servum domino, dominum Deo commendat; feminam exornat, virum approbat; amatur in puero, laudatur in juvene, suspicitur in sene ; in omni sexu, in omni ætate formosa est.*

Et inclina aurem tuam, et suscipe verba intellectus.] Tigurin. *Admove aurem tuam, verbaque consulta percipe.* Quartum est hoc tentationis remedium, nimirum, audire consilia et consolationes, tum S. Script. et librorum piorum, tum virorum spiritalium, quibus tentatus partim instruatur, quomodo, puta, quàm prudenter et patienter se in tentatione gerere debeat ; partim roboretur, ut eam fortiter patiatur et sustineat. Significat ergo Siracides tentatum debere excipere instructiones et consolationes, tum hominum, tum Dei, sive eas suggerat per inspirationes internas, sive per S. Script. et libros pios. Quocirca tentatus illico recurrat ad lectionem et meditationem eorumdem.

Ita faciebat S. Paula, quando in omni tentatione volvebat verba S. Script. illi tentationi opportuna, quasi pharmaca efficacissima. Audi S. Hieron. in ejus Epitaphio : *In tentationibus, Deuteronomii verba volvebat : Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligatis Dominum Deum vestrum de toto corde vestro, et de tota anima vestra. In tribulationibus et angustiis, Isaiæ replicabat eloquia : Qui ablactati estis à lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulationem exspectate, spem super spem* ; *adhuc pusillum propter malitiam labiorum, propter linguam malignam. Et Scripturæ testimonium in consolationem suam edisserebat : Ablactatorum esse, eorum scilicet, qui ad virilem ætatem pervenissent, tribulationem super tribulationem sustinere, ut spem super spem mereantur accipere ; scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit. Et : Quod si is, qui foris est homo noster, corrumpatur ; ille, qui intus est, innovetur. Et : In præsentiarum leve et momentaneum tribulationis vestræ, æternum gloriæ pondus operatur in vobis; non aspicientibus, quæ videntur, sed quæ non videntur ; quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna. Nec longum fore tempus, etiamsi humanæ impatientiæ tardum videatur, quin Dei statim videatur auxilium, dicentis : Tempore opportuno exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi.*

Et ne festines in tempore (minus recte aliqui legunt: *in tempus,* q. d. Ne tua impatientia te præcipites in tempus, *obductionis,* id est tentationis, ne sponte te conjicias in tentationem, et consequenter in mortem præsentem et æternam ; ita Palacius) obductionis.] Græce εισαγωγης, id est, ut Complut. *inductionis,* et illationis pœnarum ; Tigurina, *impetus ;* Vatabl. *incursionis ;* Palacius, *obsidionis,* puta tentationis, afflictionis, calamitatis, quæ tibi inducitur, quaque mens et totus homo quasi tenebris obducitur et obnubilatur. Noster, v. 4, vertit : *Omne quod tibi applicitum fuerit ;* græce enim est idem verbum, ο εαν επαχθη. Ita Hesychius. Tigurina : *Ne quid impetus tempore trepides ; sed Deum sustine patienter ;* Vatabl. *Ne præcipites, etc.;* Arabicus : *Esto tranquillus, innitens in viis tuis.* Sensus ergo est, q. d. Deum tentaris, ne sis festinus et præceps in impatientiam, murmurationem, vindictam, pusillanimitatem, desperationem, apostasiam, etc. ; sed esto longanimis, tolerans et constans. Hebræum enim חפז *chapaz,* id est, festinare, sæpe significat trepidare ; unde חפזון *chippazon* est trepidatio, pavor, fuga ; qui enim trepidat, fugit. Alludit ad Isaiæ 28. 16 : *Qui crediderit, non festinet.* Et Habacuc 2. 3 : *Si moram fecerit, exspecta illum.* Omnia enim tristia, æque ac læta temperat, incidit, et tandem aufert tempus. Dolores omnes leniuntur tempore, imo tandem non sentiuntur et evanescunt. Morbi tempore franguntur et dissipantur dissipata eorum causa, v. g. humore noxio consumpto. Idem plane fit in tentationibus. Verum est illud : *Optimus malo-*

rum omnium medicus est tempus. Tempus mitigat iram, odium, concupiscentiam; tempus aperit secreta, et latentem veritatem in lucem producit. Tempus affert experientiam, consilium et prudentiam:

> Saxa etiam longum fecit putrescere tempus.

Hinc Poetæ fingunt Saturnum, Temporis Deum, saxum Jovis loco suppositum devorasse. Unde Ovidius lib. 4. de Ponto:

> Gutta cavat lapidem; consumitur annulus usu;
> Et teritur pressa vomer aduncus humo.

Alii passim exponunt, q. d. *Ne festines*, hoc est, ne per impatientiam, *obductionem*, id est mortem, inclames, vel acceleres, tibique accersas: in morte enim omnia videntur contegi, obvolvi et obduci; ita Lyran. *Ne festines in tempore obductionis, id est, divisionis sensuum*, inquit, *quod fit tempore mortis; id est, non desideres mortem, fractus propter adversitatis prolixitatem.* Genuine alii, q. d. *Ne festines in tempore obductionis;* id est, ingruente passione vel odii, vel amoris, vel doloris, si vehemens sit, offunditur quodam modo rationis lumen, et quasi cœlum animæ obductum non sinit mentem probe despicere quid melius, quid justius, quid decentius, imo et quid utilius sit. Ergo in tanta mentis caligine non temere irruendum est in ea quæ primo sese offerunt, instigante, nimirum, passione quæ, cum cæca sit, ducet ipsam nebulis offusam mentem in præcipitia, in voragines, in exitia. Exspectandum ergo, donec subsidente passione nebulæ hæ discutiantur. Tempus enim veritatem aperit. Nam, ut ait Comicus: *Veritas temporis filia; lupus mendacio tempus*, quia tempus consumit mendacium, sicut lupus devorat ovem.

3. Sustine sustentationes Dei,] hoc est, ne festines, sed *exspecta exspectationes Dei,* quibus Deus Deique auxilium et liberatio exspectatur, q. d. Patienter exspectat Deum Deique opem, sicut in urbe obsessi exspectant suppetias, ut ab obsidione liberentur. Unde Tigurina: *Deum sustine patienter.* Ille enim non sinet te tentari supra vires, sed tempore opportuno aderit et auxiliabitur, facietque cum tentatione proventum, 1. Corinth. 10. Sic sumitur sustentatio pro exspectatione, patientia, longanimitate, Rom. 3. 26: *In sustentatione Dei ad ostensionem justitiæ ejus.* Hæc verba jam desunt in Græco. Sic S. Antonius acriter à dæmonibus tentatus et flagellatus, post sustinentiam videns Jesum: *Ubi*, inquit, *eras, bone Jesu? ubi eras? quare non à principio adfuisti, ut sanares vulnera mea? Et vox ad eum facta est dicens: Antoni, hîc eram; sed exspectabam videre certamen tuum. Nunc autem, quia dimicando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi; et faciam te in omni orbe nominari*, uti refert S. Athanas. in ejus Vita. Hoc est quod monet Psaltes: *Exspecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, et sustine Dominum*, psal. 26. 14.

Minus genuine Palacius sic interpretatur: *Sustine sustentationes*, id est, sustine onera et pondera tentationum, tibi sustentanda; nimirum, quæ Deus tibi imponit, et quibus tibi quasi gravis et ponderosus incumbit, quæque vult te pati et sustinere, imo in quibus ipse te sustentat, ait Lyranus, juxta illud 1. Cor. 10: *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.*

Quintum est hoc tentationis remedium, scilicet, in ea non trepidare, nec esse præcipitem; sed fortem, longanimem et constantem. Omnis enim tentatio fere oritur ex mentis infirmitate et instabilitate, uti docet S. Gregor. in illud 1. Reg. 2: *Pedes Sanctorum suorum servabit.* Pedes autem Sanctorum sunt fides et amor, vel humilitas et fortitudo, quibus fortes et invicti contra omnes tentationes consistimus. Ita *S. Paula*, inquit S. Hieron. in ejus Epitaphio, *constanter in mœrore cantabat: Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus. In periculis loquebatur: Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Et iterum: Qui vult animam suam salvam facere, perdit eam. Et: Qui perdiderit animam suam propter me, salvam eam faciet. Quando dispendia rei familiaris, et eversio totius patrimonii nuntiabatur, aiebat: Quid enim prodest homini, si totum mundum lucrifecerit, et animæ suæ damnum habuerit? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Et: Nudus exivi de utero matris meæ, nudus et redeam. Sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum.* Sapienter Abbas pastor in Vitis Patr. lib. 6. libello 4. n. 9: *Ad hominem*, ait, *in tentatione constitutum pertinet illud Christi*, Matth. 6: *Nolite cogitare de crastino, ut non cogitet quantum temporis in ea facturus sit; sed potius quod hodiernum est et quotidianum libenter suscipiat.* Nam, ut ait Christus: *Sufficit diei malitia* (afflictio) *sua. Crastinus dies sibi sollicitus erit.* Ita Religiosus ille tentatus per novem annos, ut congregationem Fratrum relinqueret, *facto vespere sibi dicebat: Crastina die hinc discedo. Et mane: Extorqueamus à nobis hîc stare et hodie propter Dominum. Qui cum implesset novem annos, de die in diem ita faciens, abstulit Dominus ab eo tentationem.* Ibidem lib. 5. libello 7. n. 39. Quocirca vere S. Chrysost. hom. 4. in Epist. ad Philip. *Pro Christo pati*, inquit, *munus est majoris admirationis, quàm sit revera mortuos excitare, et signa miranda patrare; nam illic quidem debitor sum; hic vero debitorem habeo Christum.* Alibi vero hom. 1. ad pop. Antioch. *Si corpus*, inquit, *recte dicimus beatum, quod potest absque sui offensione ferre frigus, et calores, et famem, et inopiam, et viæ difficultates aliasque ærumnas; quanto magis beatam oportet vocare animam, quæ viriliter et fortiter omnes omnium molestiarum incursus ferre potest, et cor suum per omnia nulli servituti obnoxium servare?* Nec discrepat Gregorius Pontifex homil. 35. Evang. sic enim scribit: *Vere radix omnium custosque virtutum est patientia, cujus proprium munus aliena mala æquanimiter perpeti, et contra eum quoque, qui mala irrogat, nullo dolore morderi; et quod ait Apostolus, non vinci à malo, sed vincere in bono malum. Quanto autem culmine virtus patientiæ polleat Salomon indicat dicens: Melior est patiens viro forti; et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. Minor est ergo victoria, urbes expugnare; qui extra sunt, qui vincuntur. Majus autem est, quod per patientiam vincitur; quia ipse à se animus superatur, et semetipsum sibi subjicit, quando eum patientia in humilitate tolerantiæ sternit.*

Denique præclare Cassianus collat. 6. c. 12.

docet mentem justi patientis debere esse non mollem, ut ceram; sed fortem et duram, ut adamantem: *Itaque mens viri justi*, inquit, *non debet esse similis ceræ, vel alterius cujusque materiæ mollioris, quæ semper characteri signantium sedens pro ejus forma atque imagine figuratur, quamque in se tamdiu retinet, donec alio rursus superimpresso signaculo reformetur; atque ita fit, ut nunquam in sua qualitate persistens, ad formam eorum quæ imprimuntur, semper convertatur ac transeat; quin potius debet esse velut quoddam adamantinum signatorium, ut inviolabilem mens nos trafiguram sui semper custodiens characteris, universa, quæ incurrerint sibi, ad qualitatem sui status signet atque transformet; ipsa vero insigniri nullis incursibus possit.*

Conjungere Deo.] Græce significantius, κολλήθητι, id est, *conglutinare Deo*, scilicet, per arctissimum orationis, affectus et adhæsionis constantis et perdurantis vinculum. *Et sustine*, græce, ἀποστῇς, id est, *ne desciscas*; ita Tigurin. ne, scilicet, ullo tentationis impetu divellaris à Deo, ne ab eo recedas, ne apostates. Sed dic cum Psalte: *Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam*, psal. 72. Qui enim per spem et amorem conjungitur Deo, hic ab eo roboratur, liberatur, protegitur. Deus enim illi est hyperaspistes et scutum, qui omnia hostium tela in se prius excipit, quam ad sperantem in se, et sub suæ providentiæ scuto latitantem penetrent. Dicit ergo cum Psalte: *Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos*, psalm. 5. 13. Rursum, qui Deo conjungitur, conjungitur ipsi puritati et sanctitati: hæc autem elidit omne vitium, omnemque tentationem; hæc enim sollicitat ad impuritatem et peccatum. Omnis enim sanctitas sita est in amore et conjunctione cum Deo; quare sicut Deus extreme odit peccatum et tentationem; sic et is, qui Deo est conjunctus: sanctitas enim est puritas. Sicut autem impuritas nascitur ex contactu inferiorum, ut cum facies aut vestis luto aspergitur, vel cum anima per affectum inferioribus inordinate inhæret; ita puritas oritur ex contactu superiorum, cum affectus ad sublimiora et nobiliora assurgit, et iis inhæret. Supremum autem omnium, et simplicissimum et purissimum est Deus; unde summa puritas consistit in adhæsione cum Deo. Qui ergo in tentatione ad Deum confugiunt, similes sunt avibus; qui vero ad humana auxilia respiciunt, similes sunt piscibus. Si quis enim ex ripa in flumen projiciat lapidem, pisces, qui in summo natabant, ad ima se demergunt, planeque à flumine absorbentur; aves vero vicinæ in altum evolant. Sic qui in tentatione ad homines confugiunt, magis in eam immerguntur et absorbentur sicut pisces; qui vero ad Deum confugiunt, tentationem quasi aves volando superant; quia in cœlum ad Deum per fidem et spem evolant.

Sextum hoc est efficax tentationis remedium. Hæc enim conjunctio cum Deo mentem super res omnes elevat, eamque in Deo defigit; in quo defixa videt et ridet hoc terræ punctum, omniaque tam adversa, quam prospera, vilia et exilia sub se posita aspicit et despicit, dicitque: *Mens mea in Deo fundata est, et in Christo solidata.* Ita Abbas Moyses in Vitis Patrum, l. 6. libell. 4. n. 6, rogatus: *Quid faciet homo in omni tentatione venienti super se?* respondit: *Flere debet in conspectu bonitatis Dei, ut adjuvet eum; et requiescet velociter, si rogat in scientia; scriptum est enim: Dominus mihi adjutor, et non timebo quid faciat mihi homo.* Et Abbas Joannes, l. 3. n. 208. et 209, ait: Sicut homo videns feras ascendit in arborem, ut evadat; ita et homo videns tentationes irruentes confugiat per orationem ad Dominum, et salvabitur. Et sicut aqua exstinguit ignem: *Sic quandocumque cogitatio turpis succensa fuerit ab inimico, tunc aquam orationis effundat, et exstinguat illam.* Et Abbas Hyperichius l. 5. libello 7. n. 20: *Hymni*, inquit, *spiritales sint in ore tuo, et meditatio assidua sublevet pondus tentationum supervenientium tibi; sic enim viator, sarcina oneris prægravatus, flando et respirando oneris et viæ paulatim laborem imminuit.* Et num. 22. Religiosus ille, fame et despectu tentatus, *in his omnibus gratias agebat Deo; videns autem Deus patientiam ejus, abstulit bellum tentationis ab eo.* S. Ephrem. ser. ad pietatem athletam exercente: *Quæcumque et quantacumque pulset tentatio*, inquit, *sua tamen in Deum fiducia homo nequaquam excidat; imo eo magis soli Christo et misericordi, et qui animæ infirmitates curare potest, assidue inhæreat, semper eum amans, ac meditans, sicque apud se cogitans statuensque: Quod si à Deo recessero deflectens à vero virtutis tramite, ad quem abire potero? nisi forte in perditionem me ipsum præcipitem, et in manus fraudulenti hostis. Idcirco, licet infinitis gladiis igneorum telorum, et malitiæ passionum, nec non absurdarum cogitationum quotidie malignus impugnet; licet impetum faciat, ac in desperationem inducat; tanto magis ad Deum confugere oportebit, et in eo spem defigere. Sic enim suos probari vult Deus, ut constet quod ipsum solum diligant.* O Domine, protector animæ meæ, robur meum et salus mea, sic me tibi conjunge, sic tibi agglutina, ut nulla tribulatione à te separari possim. Sic te mihi præbe, sic communica, ut deliciis dulcedinis tuæ saturatus, vanas omnes mundi carnisque delicias abominer. Scribe in tabula cordis mei jucundissimam memoriam tuî, nulla unquam tentatione delendam, ut tui desiderio semper æstuem, igne spei et amoris tuî ardeam, et diluvio charitatis tuæ penitus absorbear.

4. Ut crescat in novissimo vita tua.] *Novissimum* in Script. significat non præcise ultimum et extremum; sed id quod posterius est et sequitur, licet propinque. Hebr. enim אחרית *acharit*, quod Noster vertit, *novissimum*, idem est quod posterius, sequens, consequens. *In novissimo* ergo, id est, post toleratam tentationem *crescat vita tua*; tum præsens per lætitiam et felicitatem, qua Deus te victorem præmiabit; tum in futura, quæ æterna gloria te coronabit. Nota: *Vita* vocatur lætitia et felicitas; tum, quia vivere in miseriis et mœrore non est vita, sed longa mors. *Non est vivere, sed valere, vita*, ait Poeta; tum, quia lætitia et felicitas vitam conservant, prolongant, faciuntque longævos. Hoc est quod promittit Deus patienti et speranti in se psal. 90: *Eripiam eum, et glorificabo eum; longitudine dierum replebo eum.*

Omne quod tibi applicitum (ἐπαχθῇ, id est, *inductum*; Complut. *adductum*) fuerit, accipe.] Græce, δέξαι ἀσμένως, id est, *suscipe libenter*; Arabicus: *Tolera id, quod intulit tibi Deus, cum gratiarum actione*; Tigurina: *Quidquid invaserit te, libens excipe*: q. d. Quidquid tibi in-

gruerit, quidquid adversi acciderit; prompte, imo gaudenter accepta de manu Dei. Quidquid enim ille tibi applicuerit, applicat ut tuus et rerum omnium dominus, cui te submittas oportet. Applicat ut pater amantissimus, quem, licet castigantem, redames oportet. Applicat ut medicus peritissimus, quem tuæ animæ vulnera sanantem, acriore licet medicina, vel ustione, avide excipias oportet, ut dicas cum S. Job c. 2. 10: *Si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non suscipiamus?* Et c. 1. 21: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc. Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* Quin et Pindarus, licet Gentilis, Ode 3. Pyth. *Semper*, inquit, *ad eam fortunam, quæ me amplectetur, me in animo accommodabo, juxta meam facultatem colens eam.* Sapientis enim est se fortunæ, vel potius fortunam sibi accommodare. Hinc Stoicorum axioma: *Cede fato. Sapientis est præbere se fato; fata enim volentem ducunt, nolentem trahunt.*

Porro Rabanus: *Sciendum*, inquit, *quod tribus modis patientia exerceri solet. Alia namque sunt, quæ à Deo; alia, quæ ab antiquo adversario; alia, quæ è proximo sustinemus. A proximo namque persecutiones, damna et contumelias; ab antiquo adversario tentamenta; à Deo autem flagella toleramus. Sed in omnibus tribus his modis vigilanti oculo semetipsam debet mens circumspicere, ne contra mala proximi pertrahatur ad retributionem mali. Ne contra tentamenta adversarii seducatur ad delectationem, vel consensum delicti. Ne contra flagella opificis ad excessum proruat murmurationis. Perfecte enim adversarius vincitur, quando mens nostra, et inter tentamenta ejus servatur à delectatione atque consensu; et inter contumelias proximi custoditur ab odio, et inter flagella Dei compescitur à murmuratione: nec hæc agentes, retribui nobis præsentia bona requiramus. Nam pro labore patientiæ bona speranda sunt sequentis vitæ; ut tunc præmium nostri laboris incipiat, quando omnis labor jam funditus cessat.*

Et in dolore sustine.] Hæc verba jam desunt in Græco. Sensus est, q. d. Noli conari per impatientiam dolorem excutere; quia sic magis eum excitabis et augebis: sed per patientiam sustine; quia sic eum minues. Omnibus enim malis remedium est patientia: præsertim quia patientia meretur jugum amoveri, vel imminui, quod impatientia meretur aggravari. Denique dolorem omnem effugere est impossibile; est enim hæc vita tribulationum et dolorum; atque sine dolore non vivitur in amore.

Et in humilitate tua patientiam habe.] *Humilitas* hic non virtutem significat, sed humiliationem, dejectionem, afflictionem et dolorem de quo præcessit. Unde græce est, ἐν ἀλλάγματι (alii legunt in plurali, ἀλλάγμασι, id est, *in mutationibus*) ταπεινώσεώς σου μακροθύμησον, id est, in mutatione *humilitatis*, vel potius *humiliationis tuæ longanimis esto*, hoc est, in mutatione qua humiliaris, dum, scilicet, mutatur sors tua felix in miseram, ut humilieris, deprimaris, affligaris; hanc mutationem et humiliationem longanimiter sustine. Tigurina: *In qua deprimeris vicissitudine, fortem te præbeas.* Hebr. enim ענה *ana*, id est humiliari, significat pati, dolere, affligi. Unde עני *oni*, est humilitas, id est, dolor et afflictio. Hinc illud tritum in Script. *Humilia*, id est, macera et afflige, *in jejunio animam tuam*; et sæpe alibi *humiliare* significat *affligere*, quia superbis (quales omnes sumus ex lapsu in peccatum) summa afflictio est deprimi et humiliari. Rursum *ana* significat *pati pauperiem*; unde עני *ani* est pauper. Hoc secutus Syrus vertit: *In paupertate longanimis esto*; et Arabicus: *Ad languorem et necessitatem patiens esto.*

Septimum hoc est tentationis remedium, scilicet, resignare se in voluntatem Dei, ac quidquid illa nobis applicuerit, humiliter et patienter excipere, cogitando illud, ex ingenti Dei amore nobis applicari ad nostrum bonum, ac proinde magnum hoc esse Dei donum. Nam, ut sequitur: *Quoniam in igne probatur aurum; homines vero receptibiles in camino humiliationis.* Hac gnome apposite S. Pachomius, ut habet Vita ejus c. 51, solatus est Theodorum discipulum ægrum. *Theodoro enim gravis passio capitis acerrimos dolores excitabat. Qui cum rogaret Pachomium, ut eum suis relevaret orationibus, ait ad eum: Putas, fili, quod alicui contingat dolor, aut passio, aut aliquid hujusmodi sine permissione Dei? Idcirco in dolore sustine, et in humilitate patientiam habe, et quando voluerit Dominus, tibi conferet sanitatem; quia si te diutius probare dignatur, gratus esto, ut perfectissimus Job, qui in multis tribulationibus benedicebat Domino: et tu quoque, sicut ille, pro doloribus tuis majorem requiem à Domino percipies. Bona quidem est abstinentia, et in oratione perseverantia; tamen infirmus majus pretium adipiscitur, cum longanimis et patiens invenitur.*

Antistrophus huic sententiæ est apologus frumenti et lilii, quem lectis parabolis ocellatum, nervosisque ex Physica rationibus argumentosum profert Cyril. lib. 1. Apol. Moral. c. 21. cujus titulus: *Omnem adversitatem ut vincas, patientiæ valet magnanimitas.* Apologus sic habet: *Frumenti granum projectum in terram et mortuum, cum juxta siccum lapidem pullulasset, lilium ita fertur ei dixisse: Unde tibi contrito et mortuo spiritus germinandi, cum ego, quando conteror, eo ipso perdor? Cui granum respondit: Hoc mihi ex virtutis granditate contingit, quia fit ut passio mea sit mea actio, et dum morior, revivisco. Rerum enim virtute maximarum tunc magis intenditur valetudo* (valor, vis et vigor), *cum earum conteritur aut moritur corporea magnitudo: nimirum phœnix mortua generat, et cinnamomum contritum plus inflammat. At vero res in quibus virtus minus prævalet, si teruntur ex hujusmodi contritione confunduntur, et pretiositatem suam perdunt. Ut draconites lapis si teritur, virtus ejus perditur; et magnes ferrum non attrahit, si teratur. Sic infirmum membrum sine dolore tangi non patitur, et sanum, cum tangitur, delectatur. Non attendisti quod virtuosus cum adversis conteritur, tunc magnanimior invenitur? In calamitate siquidem majorem sumit spiritum, et triumphans ratio tunc vehementius roboratur.* Rationem à priori assignat, eamque exemplis Job, Joseph et Tobiæ confirmat dicens: *In malis enim non vinci, virtutis est victoria. Nemo autem vincitur, nisi cui suum bonum eripitur. Totum autem bonum magnanimi in virtute ejus consistit: ea namque sibi sufficiens est, qua cum excellat, ipsaque gaudeat virtute salva, nulla eum foris denudat privatio, nulla inhonestat confusio, nulla eum contristat sensus afflictio. Nonne* (Job. 1.) *S.*

Job, virtute dives, rerum inopia temporalium minime est depauperatus? Eadem Joseph excellens (Genes. 39.) *haudquaquam est infamia dehonestatus? Eademque gaudens Tobias* (Tob. 2.) *in tenebris cæcitatis haud fuit desolatus?* Denique ex hisce hoc apologi epimythium, velut ejus finem et fructum, colligit : *Quisquis vult, dicat aut faciat tibi injuriam, tu tamen nihil patieris, si tantum sit virtus magnanimitatis. Quinimo prudens magnanimus in adversitatibus gloriatur* (2. Cor. 12. 9.), *quia in infirmitate virtus perficitur, atque venenum veneno contunditur. Asbestinum lignum incendio expurgatur, et electum aurum in camino rutilat approbatum. In adversitate igitur duntaxat impatiens vincitur, et in ea sapiens magnanimitate invictus aut corrigitur, aut medicamine præservatur, aut exanimis resuscitatur. Quibus dictis, conticuit.*

5. Quoniam in igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles.] Græce, δεκτοί, id est, *acceptabiles*, hoc est, accepti et grati Deo; digni, qui à Deo in amicos, familiares et filios recipiantur et adoptentur, ut sint ejus electi et hæredes regni cœlestis; Arabicus : *Aurum enim probatur igne, et homo inopia et paupertate.*

In camino humiliationis.] Syrus, *in fornace paupertatis;* S. Ambros. in psal. 118. octon. 20. *in fornace humilitatis. Est enim*, ait, *humilitas virtutis, est et humilitas afflictionis;* Tigurina : *Quoniam ut aurum igne probatur; ita homines commendabiles in fornace afflictionis.* Sicut ergo ignis non nocet, sed prodest auro, quia illud probat, purgat, perficit, illustrat, facitque splendidum et coruscum; ita caminus humiliationis et afflictionis patientem probat, purgat, perficit, illustrat, Deoque gratum et dignum efficit. Quocirca, sicut aurum igne fulgidum gratias debet igni, quo resplenduit; ita et patiens tentationi. Unde Psaltes psal. 118 : *Bonum*, ait, *mihi, quia humiliasti me.* Impatiens vero, qui non meretur à Deo recipi, igne tentationis non purgatur, nec illustratur ut aurum, sed ut palea uritur et consumitur. Hoc est quod ait S. Ephrem tract. de Timore Dei : *Multi habitu monachi; at pauci certatores : tempore autem tentationis monachi probatio apparet.* Et Angelus ait Tobiæ cap. 12 : *Quoniam acceptus eras Deo, necesse erat ut tentatio probaret te.* Et Daniel, cap. 11. 35, loquens de sanctis acriter tentatis ab Antiocho, et tentandis ab Antichristo : *De eruditis*, ait, *ruent, ut conflentur* (in tentatione quasi aurum in fornace) *et eligantur et dealbentur.* Vide ibi dicta.

Præclare S. August. in psal. 61 : *Numquid*, inquit, *lucet aurum in fornace aurificis? in monili lucebit, in ornamento lucebit; patiatur tamen fornacem, ut purgatum à sordibus veniat ad lucem. Fornax ista, ibi palea, ibi aurum, ibi ignis, ad hanc flat aurifex. In fornace ardet palea, et purgatur aurum. Illa in cineres vertitur, à sordibus illud exuitur. Fornax mundus, palea iniqui, aurum justi, ignis tribulatio, aurifex Deus. Quod vult ergo aurifex, facio : ubi me ponit aurifex, tolero : jubeor ego tolerare, novit ille purgare. Ardeat licet palea ad incendendum me, et quasi consumendum me; illa in cinerem vertitur, ego sordibus careo. Quare? Quia Deo subjicietur anima mea, quoniam ab ipso est patientia mea.* Porro mensuram hujus probationis assignat S. Chrysost. homil. 4. ad popul. *Etenim aurifex*, inquit, *donec aurum bene purgatum viderit, de conflatorio non extrahit : sic et Deus non abducit hanc nubem, donec nos penitus emendaverit. Qui enim tentationem permisit, ipse novit et tentationis solvendæ tempus. Et sicut citharœdus, neque nervum intendit, ut non abrumpat; neque remittit ultra modum, ne harmoniæ concentum lædat, sic et Deus agit, neque in remissione continua : nec in longa tribulatione nostram constituit animam, secundùm suam prudentiam utrumque faciens. Non sinit nos continua potiri remissione, ne segniores fiamus : non autem rursum sinit in continua esse tribulatione, ne concidamus, neve desperemus. Ipsi igitur adversitatis finiendæ tempus relinquamus : nos vero tantum in sanctitate vivamus.*

Rursum S. August. serm. 78. de Temp. *Mali*, inquit, *serviunt bonis non obsequendo, sed persequendo, quomodo persecutores Martyribus, quomodo limæ vel mallei auro, quomodo molæ serviunt tritico, quomodo panibus coquendis fornalia; ut illi coquantur, illa consumantur : quomodo in fornace aurificis palea servit auro; ubi sine dubio palea consumitur, aurum probatur.* Vide Cassianum, collat. 6. cap. 11, ubi tres assignat tentationis causas et fines : *Sciendum*, ait, *est omnes homines triplici ratione tentari : plerumque ob probationem, nonnunquam ob emundationem, interdum ob merita delictorum.* Quæ deinde exemplis et sententiis S. Script. probat et illustrat. Ac deinde quartam addit causam, qua *ob manifestandam*, ait, *solummodo gloriam et opera Dei, inferri quibusdam aliquas passiones Script. auctoritate cognoscimus*, juxta illud Joannis de Cæco nato, cap. 9: *Neque hic peccavit, neque parentes ejus; sed, ut manifestentur opera Dei in illo;* et de Lazaro ægro, cap. 11 : *Infirmitas hæc non est ad mortem; sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per ipsam.*

6. Crede Deo,] et consequenter confide; fides enim parit spem et confidentiam in Deum : imo, *crede*, id est, ut Tigurina : *Confide Deo*, eique te tuaque, ac præsertim tentationes et afflictiones, tempusque liberationis crede et committe.

Et recuperabit te.] Græce ἀντιλήψεται, id est *suscipiet*, et in afflictiones prolapsum in pristinum felicitatis statum restituet; quod Noster vertit, *recuperabit.*

Et dirige, id est rectam fac, viam, id est conversationem, tuam; atque ita demum spera in illum,] quia recta probaque vita parit confidentiam; Deus enim rectos corde quasi suos tuetur et protegit. Tigurina : *Confide Deo, ut opem tibi ferat, rectis insiste viis, et illo nitere.* Fides enim sola non devincit Deum, nisi cum recta probaque vita jungatur; peccata enim Deum Deique opem avertunt. Quomodo enim peccator credat Deum sibi affuturum, cum ipse illi non adsit, imo cum ipse sibi non adsit? Unde Arabicus vertit : *Crede in Deum, ut sit tibi adjutor, et spera in eo, et ipse faciles reddet vias tuas.*

Hoc est octavum tentationis remedium, scilicet fiducia in Deum; hæc enim facit animum excelsum, magnanimum, divinum, atque à Deo opem et robur impetrat ad tentationem superandam; Deus enim sperantem in se deserere aut fallere nequit; ei enim opem certam ubique in Scriptura promittit, ut Matth. 8. 13 : *Vade, et sicut credidisti, fiat tibi;* et c. 9. 22 : *Fides tua te salvam fecit;* Psal. 90. 1 : *Qui habitat in ad-*

jutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur; et v. 4 : *Scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis. Scuto circumdabit te veritas ejus, non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano;* et v. 14 : *Quoniam in me speravit, liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Clamabit ad me, et ego exaudiam eum : cum ipso sum in tribulatione; eripiam eum et glorificabo eum.* Adeoque totus ille psalmus est de hac re, ideoque in tentatione et pavore à multis legi solet, imo ab omnibus Ecclesiasticis legitur quotidie in Completorio contra tentationes, terrores et illusiones nocturnas. Vide in eum S. Bernardum. Causa est, quod fiducia Deo sit honori et gloriæ; quia sperans, sibi diffidens, fidit, totumque se credit Deo, itaque Deum quasi obligat, ut illum protegat, imo recuperet, etiamsi prolapsus et pene perditus sit. Agitur ergo hîc honor Dei, qui Deum movet ut clienti suo opituletur.

Præclare Philo, lib. de Abraham : *Sola,* inquit, *fides quæ creditur Deo, solidum est certumque bonum, vitæ solatium, bonæ spei supplementum, depulsivum calamitatum, felicitatum conciliativum, ablegatio superstitionis, pietatis assertio, posteritatis hæreditas, profectus demum in rebus omnibus. Hanc enim qui habet, Deo fultus est universorum auctore, qui potest omnia; vult autem optima.* In libro autem, qui inscribitur : Quis rerum divinarum sit hæres : *Quàm difficile,* inquit, *est soli Deo credere renitente sensu, et natura, ipsa etiam ratione, pravis opinionibus occupata! Nimirum res mortales, quibus circumdati sumus, suadent nobis ut credamus, et fidamus gloriæ, potentiæ, amicis, sanitati et corporis robori, nostræque imprimis prudentiæ, ne certa incertis, præsentia futuris commutemus, neve, quod vetamur veteri proverbio, spem pretio emamus. Has persuasiones penitus ex animo ducere, nulli creaturæ fidere; sed in solo Deo omnes suas et spes et opes habere collocatas, ex eoque totum mente animoque pendere, res est animi magni et cœlestis, nec inescati captique rebus terrenis.*

SERVA TIMOREM ILLIUS, ET IN ILLO VETERASCE.] Hic versus jam deest in Græco; Tigurina habet : *Tuere religionem ejus, et in ea consenesce.* Timor enim significat Dei reverentiam, cultum, religionem, *per quam serviamus placentes Deo cum metu;* græce αἰδοῦς, id est *pudore*, verecundia, *et reverentia*, Hebr. 12. 28.

Nonum est hoc tentationis remedium, scilicet filialis timor et amor Dei, si quis eum constanter servet, in eoque fixus usque ad senium, imo ultimum vitæ spiritum persistat, dicatque cum Apostolo : *Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius?* etc. *Certus sum quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque Virtute, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro*, Rom. 8. 35. Hoc remedium facile est, efficax, summeque meritorium. Quis enim non amet Deum suum, et ejus amore tentationem quamlibet toleret? Quid non efficiat amor Dei? Quid non mereatur, qui fons est et principium omnis meriti? Quomodo Deus amantem se deserat, et non redamet, imo majori amore longe superet, et transcendat? Quocirca, sicut miles in armis et gladiis, doctor in libris, prædicator in pulpitis, medicus in pharmacis, legisperitus in legibus, rusticus in agris, sartor in vestibus, aurifex in auro, opifex quisque in sua arte et opere veterascit et consenescit : sic fidelis et sanctus in timore et amore Dei. Hic enim est ejus gladius, hic ejus liber, hoc ejus pulpitum, ejus pharmacum, ejus lex, ejus rus et ager, ejus vestis, ejus aurum, ejus ars et opus.

Ita B. Oresietis, discipulus S. Pachomii : *Seminemus,* ait, *in lacrymis, ut cum gaudio metamus, non deficientes, quod sciamus, Dominum de tentatione liberare cultores suos.* Beatus Petrus Ravennas : *Teneræ,* ait, *militiæ est solo amore de omnibus tentationibus et vitiis reportare victoriam.* S. Chrysostomus : *Adamas esto, athleta Christi; et omnia pervinces.* S. Basilius ad Chilonem : *Corpus substerne laborum exercitio, animam assuefacito tentationibus æquanimiter tolerandis.* S. Bernardus : *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.* Diserte vero S. Antonius apud S. Athanasium : *Magna,* inquit, *adversus dæmones arma sunt, vita sincera, et intemerata ad Deum fides. Credite mihi experto : pertimescit Satanas recte viventium vigilias, orationes, jejunia, mansuetudinem, voluntariam paupertatem, vanæ gloriæ contemptum, humilitatem, misericordiam, iræ dominatum, et præcipue purum cor erga amorem Christi.*

Ratio à priori est quod timor Dei adducat humilitatem, quæ est omnium tentationum victrix; et paupertatem spiritus, quæ materiam tentationis elidit. Prius docet S. August. lib. 1. de serm. Domini in monte, ubi septem dona Spiritus Sancti coæquans octo beatitudinibus, timorem assignat primæ beatitudini : *Timor Dei,* inquit, *congruit humilibus, de quibus hic dicitur : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, id est non inflati, non superbi, de quibus Apostolus dicit : Noli altum sapere; sed time, id est, noli extolli.* Posterius æque ac prius docet D. Thomas 1. 2. q. 19. art. 12 : *Timori,* inquit, *proprie respondet paupertas spiritus. Cum enim ad timorem filialem pertineat Deo reverentiam exhibere, et ei subditum esse, id quod ex hujusmodi subjectione consequitur pertinet ad donum timoris. Ex hoc autem quod aliquis se Deo subjicit, desinit quærere in seipso, vel in alio aliquo magnificari, nisi in Deo; hoc enim repugnaret perfectæ subjectioni ad Deum. Unde dicitur psalm. 19 : Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Et ideo ex hoc quod aliquis perfecte timet Deum, consequens est quod non quærat magnificari in seipso per superbiam; neque etiam quærat magnificari in exterioribus bonis, scilicet honoribus et divitiis, quorum utrumque pertinet ad paupertatem spiritus.* Et sic per eam, et consequenter per timorem Dei illi annexum, eliduntur omnes tentationes; hæ enim ex appetitu vel honorum, vel opum fere nascuntur. Plura de remediis tentationum dixi Jacobi 1. v. 12.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA ADHORTATUR AD SPEM, TIMOREM ET CULTUM DEI.

7. METUENTES DOMINUM, SUSTINETE MISERICORDIAM EJUS: ET NON DEFLECTATIS AB ILLO (Domino ejusque timore, spe et amore), NE CADATIS.] Syrus: *Qui timetis Dominum, sperate beatitudinem ejus; et non cunctemini de post eum* (id est, sequimini eum sine cunctatione), *ne forte cadatis.* Est hîc altera pars capitis, qua post assignata tentationis remedia, præcipuum fusius persequitur, scilicet constantem spem et fiduciam in Deum. Ad eam ergo hîc continua est parænesis, quæ omnes hortatur ut, in qualibet tentatione et tribulatione in timore Dei persistentes, sperent in Deum, illique se credant et committant. Tigurina vertit: *Qui Dominum reveremini, sperate benignitatem ejus, nec deflectatis ab eo, ut ne concidatis* in ruinam animæ et corporis, in barathrum peccati, desperationis et inferni, uti corruerunt Core, Dathan et Abiron, cum à Deo et Mose desciverunt, Num. 16. Hoc est quod ait Jerem. c. 17: *Omnes qui te derelinquunt, confundentur; recedentes à te in terra scribentur; quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium, Dominum.* Probat quatuor rationibus, fideli tentato in timore et fiducia Dei esse persistendum: prima est, quia, nisi id faciat, cadet in peccatum, desperationem et gehennam. Ab his enim præservat, hominemque in suo gratiæ Dei statu conservat Dei timor, et fiducia. Hæc ergo prima timoris et spei est dos.

8. QUI TIMETIS DOMINUM, CREDITE (tum per fidem credendo, tum per spem et fiduciam confidendo) ILLI, ET NON EVACUABITUR MERCES VESTRA.] Est hæc secunda ratio, q. d. In quavis tentatione, ô fideles, firmi persistite in cultu Dei, illique confidite; quia, si nutetis et excidatis à Dei cultu et spe, evacuabitur merces omnium bonorum operum, quæ prius operati estis, juxta illud Ezech. 18: *Si averterit se justus à justitia sua, numquid vivet? Omnes justitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur.* Secunda est hæc timoris et spei dos, quod mercedem bonorum operum conservet et adaugeat, quin et acceleret. Unde Syrus vertit: *Timentes Deum, credite in eum, et non faciet pernoctare mercedem vestram*, juxta legem Levitici 19. 13.

9. QUI TIMETIS DOMINUM, SPERATE IN ILLUM: ET IN OBLECTATIONEM VENIET VOBIS MISERICORDIA.] q. d. Misericordia Dei, quam sperastis, vos oblectabit, cum rem speratam, puta salutem præsentem et æternam, largietur et tribuet. Hæc oblectatio et fruitio rei speratæ est tertia spei dos et fructus, juxta illud psal. 93: *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.* Qui ergo à timore et spe excidit, se et re sperata et divina consolatione defraudat, ac gratiam Dei sibi imminuit. Nam *quantum crescis in gratia, tantum et in fiducia dilataris*, ait S. Bernardus, serm. 3. in Cant. Græca jam habent: *Timentes Dominum, sperate in bona, et in lætitia seculi, et misericordiæ*, q. d. Timentes Deum sperate bona, puta misericordiam et lætitiam perpetuam, quæ durabit in omne seculum. Tigurina vertit: *Bona sperate, quibus Dominus religioni est, lætitiam quoque sempiternam et benignitatem;* Syrus: *Timentes Dominum, sperate beatitudinem ejus, et lætitiam æternam, et redemptionem.* Arabicus hunc versum, et duos præcedentes in unum, quasi per compendium redigit, itaque effert: *O timentes Dominum, sustinete gratiam ejus, ut recipiatis ab eo salutem, et gaudium et exsultationem.*

Porro quæ, qualis et quanta hæc futura sit docet S. Bernard. in Meditat.: *Primum*, inquit, *est videre Deum, vivere cum Deo, vivere de Deo, esse cum Deo, esse in Deo, qui erit omnia in omnibus: habere Deum, qui est summum bonum: et ubi est summum bonum, ibi est felicitas summa, summa jucunditas, vera libertas, perfecta charitas, æterna securitas, et secura æternitas.*

Est ibi pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honestas,
Gaudia, lætitiæ, dulcedo, vita perennis,
Gloria, laus, requies, amor et concordia dulcis.

Quæ ergo nos angit vesania, vitiorum sitire absinthium, hujus mundi sequi naufragium, vitæ labentis pati infortunium, impiæ tyrannidis ferre dominium; et non magis convolare ad Sanctorum felicitatem, ad Angelorum societatem supernæ lætitiæ, et ad jucunditatem contemplativæ vitæ: ut possimus intrare in potentias Domini, et videre superabundantes divitias illas bonitatis ejus? Ibi vacabimus, et videbimus quàm dulcis est Dominus, et quàm magna multitudo dulcedinis ejus. Videbimus gloriæ decorem, Sanctorum splendorem, et regiæ potestatis honorem. Cognoscemus Patris potentiam, Filii sapientiam, Spiritus Sancti benignissimam clementiam: et ita habebimus notitiam illius summæ Trinitatis. Nunc corpora per corpus videmus, imagines etiam corporum spiritu cernimus. Tunc vero ipsam veritatem puro mentis intuitu videbimus. O quàm beata visio, videre Deum in seipso, videre in nobis, et nos in eo felici jucunditate! Quidquid desiderabimus, totum habebimus, etc. Qualis putatis tunc erit splendor animarum, quando solis splendorem habebit lux corporum. Idem ser. 17. in Psal.: *Qui habitat: Vita æterna*, ait, *ipsa est plenitudo, ipsa longitudo dierum; verus dies qui non novit occasum: plenus meridies; veræ gloriæ plenitudo, æterna veritas, vera æternitas, vera æternaque satietas; siquidem nec longiturnitas illa terminum, nec claritas illa occasum, nec fastidium illa satietas habet. Erit enim securitas de æternitate, gloriatio de veritate, exsultatio de satietate.*

10. QUI TIMETIS DOMINUM, DILIGITE ILLUM, ET ILLUMINABUNTUR CORDA VESTRA.] Hæc sententia non est in Græcis; unde Jansenius suspicatur eam ab aliquo abjectam, hoc fine, ut fidei et spei, de quibus dixit v. 9 et 10: *credite, sperate*, adderetur tertia virtus theologica, puta charitas; ideoque dici: *diligite.* Verum hac ratione

multæ sententiæ in textu Latino Ecclesiastici essent surreptitiæ; quia multæ desunt in Græco, uti dixi can. 16. Cur non potius aptam hanc concinnitatem trium virtutum Theologicarum tribuamus ipsi Siracidi? Unde Rabanus : *Nota*, ait, *lector, quod timentibus Dominum trinam facit discretionem. Nam primo, illos jubet credere Deo; secundo, sperare in illum; tertio, diligere illum : quia fide, spe et charitate omnis anima fidelis colit Deum. Et per has species perveniet ad contemplationem sanctissimæ Trinitatis, quæ est illi merces vera in beatitudine sempiterna.* Sensus ergo est : Qui timetis Deum, in dilectione ejus, æque ac fide et spe, in quavis tentatione fortes persistite, *et*, id est quia, *illuminabuntur corda vestra*, puta lumine, non tam cognitionis, quàm consolationis et gaudii : hoc est, recreabuntur, exsultabunt, et velut nova luce lætitiæ et jubili collustrabuntur, juxta illud Isaiæ 58 : *Orietur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies; et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam.* Consolatio et gaudium vocatur lux; quia instar lucis animam illustrat, recreat, vivificat. Hæc est quarta timoris et spei dos, quod pariat miram animæ consolationem et lætitiam.

11. RESPICITE, FILII, NATIONES HOMINUM : ET SCITOTE, QUIA NULLUS SPERAVIT IN DOMINO, ET CONFUSUS EST.] Vox *nationes* est accusativi casus : græce enim est, ἀρχαίας γενεάς, id est, *antiquas generationes;* et ita legit S. Ephrem parænesi 30. Hæ ergo vocantur *nationes*, juxta illud Virg. 3. Æneid.

Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.

Natio, inquit Festus, *est genus hominum qui non aliunde venerunt, sed ibi nati sunt. In pecoribus quoque bonus proventus bona natio dicitur.* Sic et Plin. l. 22. c. 24. nuncupat *nationes mellis;* et l. 24. c. 6 : *Nationes resinæ.* Nationes ergo vocantur hìc generationes et successiones hominum, puta homines in terra geniti, et per generationes continuas sibi invicem per singula secula succedentes. Hinc Natio à Gentilibus habita fuit dea, quæ generationi hominum continuandæ præesset : *Quæ, quia partus matronarum tueatur, à nascentibus Natio nominata est*, ait Cicero lib. 3. de Natura Deorum.

Quocirca Syrus vertit : *Intellige rem quæ ab initio fuit, et à generationibus seculi. Intelligite et videte, quis credidit in eum, et dereliquit eum? vel, quis confidit in eo, et abjecit eum? aut, quis invocavit eum, et non respondit ei?* Arabicus : *Considerate quid fuerit in antiquo, et quid conveniens fuerit in generationibus præteritis. Respicite, et caute vosmet regite : quis est qui speravit in eo, et dereliquit eum? et quis confidit in eo, et despexit illum?* Addit deinde nonnulla, quæ nec in Latino, nec in Græco, nec in Syro habentur, scilicet : *Qui vult vitam hæreditare et gaudium indeficiens, suscipiat omnes sermones meos, et operetur in eis, ut confirmet in libro vitæ nomen suum. Confirmare in formidine Domini, ut permaneat cor tuum super illam, et non pertimescas. Accede ad illam, et ne tarderis, quia invenies beatitudinem et vitam : et cum accesseris ad eam, accede velut gigas et robustus.* Tigurina : *In prisca retro respicite secula, et hæc considerate. Quis in Domino confisus est, et ignominiam retulit?* q. d. Quis unquam in Dominum sperans, spe sua frustratus est? quis re sperata excidit, ideoque confusus, id est, pudore affectus, et ignominia notatus est? q. d. Nullus, sed omnes spei suæ fructum retulerunt, ac re sperata, vel meliore potiti sunt, ideoque honorem et gloriam adepti. Considerate Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Mosen, Josue, Gedeonem, Samsonem, Davidem, Ezechiam, Josiam, Isaiam, Jeremiam, Danielem, Machabæos, cæterosque per singula secula justos, qui in Domino confisi, periculis malisque omnibus ab eo liberati sunt, uti nervose recenset Mathathias, qui Judam cæterosque filios Machabæos hisce exemplis hortatus est ad bellum, pro Deo et fide contra Antiochum heroice suscipiendum, non tam armorum, quàm Dei spe et ope. 1. Machab. 2. 51. Huc allusit S. Paulus Romanis 5. 3 : *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit.*

Porro S. Chrysost. hanc promissionem non tantum ad justos, sed et ad peccatores refert: *Non dixit*, ait, *justus : sed quis? Etsi, inquit, sit peccator. Hoc est enim admirabile, quod etiam peccatores, anchoram hanc spei tenentes, sint ab omnibus inexpugnabiles.* Idem in Psal. 117 : *Dices*, inquit: *Ego speravi, et sum pudore affectus. Bona verba, quæso, ô homo! ne divinæ Scripturæ obloquaris. Nam, si pudore affectus es, ideo affectus es, quod non ut, oportuit, speraveris, ex eo quod cesseris, ex eo quod finem non exspectaveris, ex eo quod pusillo et angusto animo fueris. Hoc enim vel maxime est sperare, quando in media mala et pericula fueris conjectus, tunc erigi.*

12. QUIS ENIM PERMANSIT IN MANDATIS EJUS (græce, *in timore ejus :* hic enim adigit ad servanda mandata), ET DERELICTUS EST? AUT QUIS INVOCAVIT EUM, ET DESPEXIT ILLUM?] q. d. Quisquis sperat in Deum, nunquam à Deo desertus fuit, nunquam quoque deseretur. Vel enim justus est, vel injustus : si justus et mandatis Dei obediens, impossibile est ut à Deo, cum sit ejus amicus et filius, derelinquatur; si injustus et in tribulatione, ad Deum per pœnitentiam et spem confugiat, nec hunc despiciet.

13. QUONIAM PIUS (græce, οἰκτίρμων, id est, clemens) ET MISERICORS (Complut. addunt. μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, id est, longanimis et multæ miserationis) EST DEUS. ET REMITTET IN DIE TRIBULATIONIS, pœnitentibus, et ad se redeuntibus, seque invocantibus, PECCATA, ET PROTECTOR EST OMNIBUS EXQUIRENTIBUS SE IN VERITATE,] qui, scilicet, vere et sincere ad eum confugiunt, ejus amicitiam quærunt, ei obediunt, in eum confidunt, ei se et sua resignant, credunt et committunt. Rursum, *in veritate*, id est, in integritate, ut corde vero, id est, toto et integro, puta toto affectu eum quæramus. *Verum* enim sæpe pro pleno et integro sumitur, ut Dan. 4. 34 : *Omnia opera ejus (Dei) vera*, id est, integra et perfecta. 1. Petr. 5. 12 : *Contestans hanc esse veram*, id est perfectam, *Dei gratiam.* Joan. 4. 23 : *Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.* Et c. 15. 1 : *Ego sum vitis vera*, id est, perfecta. Sic Deus vult à nobis exquiri *in veritate*, id est, integre et perfecte; sicut enim vult à nobis diligi ex toto corde, ita et vult à nobis in se sperari ex tota anima totaque fiducia. Hinc enim opponens subdit : *Væ duplici corde!* Syrus vertit : *Quia clemens et misericors est Dominus, et audit et liberat in omni momento tribulationum, et audit vocem operum voluntatis suæ,*

q. d. Audit vocem, non tam loquentium, quàm bene operantium, juxta voluntatem et legem suam.

14. Væ duplici corde.] Opponit duplex cor veritati, id est, simplicitati et sinceritati, q. d. Euge simplicibus et sinceris, qui Deum quærunt in veritate; sed væ iis, qui sunt duplici corde, id est, ficti, hypocritæ, dolosi, fraudulenti, simulantes se servire Deo, eumque colere et in eum sperare, cum serviant mundo.

Rursum *veritati*, id est, integritati, opponit cor duplex, id est, divisum, puta, diffidens, quod, scilicet, partim adhæret Deo, partim creaturis; quod nunc spem collocat in Deo, nunc in hominibus; quod nunc invocat Deum, nunc sagas et magos. Unde S. August. tract. 7. in Joannem : *Duplici corde, inquit, est, qui partem cordis dat Deo, partem diabolo.* Hunc odit Deus quasi sibi è diametro adversum : ipse enim ex natura sua est simplicissimus, ideoque integerrimus, sincerissimus, veracissimus, fidelissimus, sanctissimus.

Primo ergo, Siracides duplici corde vocat diffidentes Deo, qui spem quasi divisam habent, ac trepidantes nunc eam in Deo, nunc in creaturis collocant. Unde S. Jacobus huc alludens, cum agit de oratione, ait c. 1. 6 : *Postulet autem in fide nihil hæsitans,* moxque subdit v. 8 : *Vir duplex animo,* græce, δίψυχος, id est, bianimi, sive duas habens animas, unam sperantem, alteram desperantem, *inconstans est in omnibus viis suis.* Pro quo S. Ignatius epist. 13. ad Heronem legit : *Ne sis duplici animo in precatione tua. Beatus enim, qui non ambigit.* Tales sunt hodie multi hæsitantes, ambigui, et quasi amphibii ; qui tempore pacis confidunt et serviunt Deo : sed ubi persecutio vel metus ingruit, Deo diffidunt, eumque deserunt, ut hominibus placeant; et, ut ait Christus Lucæ 8 : *Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.*

Secundo, *duplici corde* est hypocrita, qui ficte et dolose colit et invocat Deum, juxta illud Psal. 11. 3 : *In corde et corde,* id est, duplici corde, *locuti sunt.* Tales sunt fraudulenti, qui unum cor intra pectus, aliud in labris habent : similes perdicibus Paphlagoniæ, quæ bicordes sunt, ideoque fraudulentæ et perniciosæ, teste Plinio lib. 11. 37. Æliano l. 10. de Animal. 35. Gellio lib. 16. 15. Unde et S. Ambros. lib. 6. Hexam. cap. 3. perdicem dictam vult à perdendo. Tales imitantur dæmonem, cujus nomen est zabulus, q. d. διαβουλος, id est, διβουλος, διπλοος, id est, duplicis consilii, versipellis, ut decipiat ; *za* enim Græcis idem est quod δια, licet S. Hieron. in cap. 6. ad Ephes. *zabulus* interpretetur διαρρυων, id est, *deorsum fluens, quod, scilicet, paulatim de veritate ad vitium defluxerit, et de cœlestibus ad terrena corruerit.* Alii *zabolum* idem esse censent, quod *diabolum,* quod valde est verisimile. Duos hosce sensus assignat Arabicus dum vertit : *Fili mi, ne defraudes in timore Dei, et ne accedas, cum sis dubius in corde tuo, et ne glorieris illo* (timore) *inter homines, ut sit loquela labiorum tuorum in æquitate et veritate : et ne respuas sermonem ejus, et ne timeas, et non derelinquas ignominiam super animam tuam, ne forte Dominus obfirmet vincula tua, et inducat in te supplicium in medio cœtu.*

Præclare Nazianz. in Tetrastichis : *Probum esse præstat, quàm videri. Leonem haberi simiam, quid juverit?* S. Antonius explicans hæc verba : *Væ duplici corde,* ait hominem duplicis cordis esse monstrum extravagans et peregrinum : natura enim permittens monstrositatem in membris, eam in corde nunquam admittit; videbis enim hominem quatuor manus, vel pedes, aut duo capita habentem ; hominem vero duo corda habentem, nusquam et nunquam visum est : quia cor est principium vitæ. Unde, sicut non potest esse duplex vita in homine, sic nec duplex cor : merito ergo monstrum dicemus hominem duplici corde; qui, scilicet, unum cor in ore, aliud in pectore gestat.

Tertio δίψυχος, id est, *duplici corde* et animo, sive bicors est, qui est levis, mutabilis, et varius instar chamæleontis, ut nunc velit, nunc nolit, nunc fidat Deo, nunc diffidat.

Quarto, *duplici corde* est, qui cor partim affigit cœlo, partim terræ; qui cupit simul servire Deo et mammonæ. Unde sequitur : *Væ manibus malefacientibus, et peccatori terram ingredienti duabus viis.* Vide ea, quæ dixi Jacobi 1. 8. Hos duos sensus insinuat quoque versio Arabica jam recitata.

Græca, pro *væ duplici corde,* habent, ουαι καρδιαις δειλαις, id est, *væ cordibus timidis* et ignavis; et ita legit S. Cyrillus, l. 1. de Adoratione in spiritu et verit. sed noster pro δειλαις legit διπλαις, id est, duplicibus; et ita etiamnum legunt nonnulli Græci codices, et S. Chrysost. homil. 4. in illud 1. Cor. 15 : *Cum autem subjecta fuerint illi omnia.* Verum utraque lectio conciliari potest ; timidi enim et ærumnarum impatientes sunt diffidentes, atque duplex habent cor, et duplicem spem : unam enim reponunt in Deo, alteram in suis et suorum viribus. Hinc Apoc. 21. v. 8 : *Timidis, ait, et incredulis* (id est, diffidentibus) *etc. pars illorum erit in stagno ardenti igne.*

14. Væ duplici corde, et labiis scelestis (de his labiis nil habet Græcus), et manibus malefacientibus, et peccatori terram ingredienti duabus viis.] Notatur hic triplex duplicitas, scilicet, cordis, oris et manuum, id est, operis : ex duplici enim corde prodit duplex os, puta, labia scelesta, id est, ficta et dolosa, ac manus malefacientes : ac proinde talis est peccator et scelestus, qui terram ingreditur duabus viis : una enim via tendit ad Deum, eum exterius in pace colendo; altera pergit ad mundum et mundanos, eis in tempore tentationis confidendo, ac se conformando, ne ab eis rideatur, neve faciat jacturam famæ, bonorum aut vitæ. Ita S. August. tract. 9. in Joannem : *Non vult Christus,* inquit, *communionem, sed solus vult possidere quod emit. Tanti emit, ut solus possideat : tu facis ei consortem diabolum, cui te per peccatum vendideras. Væ duplici corde, qui in corde suo partem faciunt Deo, partem faciunt diabolo. Iratus Deus, quia fit ibi pars diabolo, discedit, et totum diabolus possidebit. Non frustra itaque Apostolus dicit : Neque detis locum diabolo.* Græca jam habent : *Væ cordibus ignavis, et manibus* παρειμεναις, id est, *remissis,* torpidis, desperantibus, ideoque bonum deserentibus, et ad malum inclinantibus : quod Noster vertit, *malefacientibus,* et sceleroso, *duabus viis ingredienti;* Syrus vero: *Cor fœtidum, et manus dissolutæ, homo qui incessit per vias multas;* Ara-

bicus : *Cor coagulatum, et manus trementes, et pedes in pluribus semitis incedentes.* Sic cap. 3. 28. vocatur cor דרכים *derachaim*, id est, duarum viarum, hoc est, duplex, fucatum, dolosum. *Cor*, inquit, *ingrediens vias duas non habebit successus* : tale est, quod ingreditur viam cœli et viam terræ, quod simul vult placere Deo et terrigenis. Sic Israelitis colentibus Deum simul et Baal ait Elias : *Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum : si autem Baal, sequimini illum*, 3. Reg. 18. 21. Quocirca S. Paulus hortatur Hebræos, cap. 12. 12. dicens : *Remissas manus et soluta genua erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret.*

Tales hodie sunt, qui cum Catholicis loquuntur et vivunt catholice, cum hæreticis hæretice, cum castis caste, cum incestis inceste. Tales fuere Samaritani, qui cum Deo vero coluerunt deos Gentium, 4. Reg. 17. 33. Ita Rabanus, Jansenius, Palacius et alii. Hi similes sunt muscis, quæ in rota duobus motibus contrariis moventur : antrorsum, scilicet, ex se, retrorsum ex rotatione rotæ : item stellis errantibus, puta, planetis, qui præter motum proprium raptantur et moventur motu contrario primi mobilis. Unde quidam vir sapiens Consiliario cuidam Elisabethæ reginæ Angliæ roganti quidnam de se sentirent transmarini (volebat enim haberi Orthodoxus cum reginæ obsequeretur), facete respondit : *Domine, dicunt te imitari planetas, qui præter motum proprium sinunt se rapi motu primi mobilis.* Præclare Seneca in Sentent. *Tutissima*, ait, *res est, nihil timere præter Deum.*

Porro, cum totus hic locus spectet ad diffidentiam, spei Deum timentium et colentium oppositam; hinc ingredi duabus viis, hoc loco proprie est duos deos colere, duas religiones profiteri, in duobus diversis, imo contrariis, spem collocare. Hi enim nunc in adversam, nunc in obversam partem pergunt; nunc faciem, nunc tergum ostentant; nunc amicos, nunc inimicos se exhibent.

Sumpta est hæc phrasis ab Israelitis, præsertim Samaritis, qui cum Deo vero colebant deos patrios, puta, vitulos aureos inductos à Jeroboam, ideoque nunc ibant in Jerusalem, ad adorandum Deum verum; mox pergebant in Dan et Bethel, ad adorandum quoque vitulos aureos; aut in Assyriam, vel Ægyptum, ad accersendam sibi opem, tam deorum quàm regum Assyriæ, vel Ægypti. Id ita esse patet ex Jerem. cap. 2. 18 : *Et nunc*, inquit, *quid tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam turbidam? et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis?* Et v. 36 : *Quàm vilis facta es nimis, iterans vias tuas! et ab Ægypto confunderis, sicut confusa es ab Assur.* Et Osee, cap. 13. 4 : *Deum absque me nescies, et salvator non est præter me, etc. Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum.* Et cap. 4. 15 : *Nolite ingredi in Galgala; et ne ascenderitis in Bethaven*, id est, in Bethel; quæ olim à Jacobo dicta et facta est Bethel, id est, domus Dei; nunc autem per vitulos aureos facta est Bethaven, id est, domus idoli et peccati. Similia habent et inculcant cæteri Prophetæ.

Idem refricat hîc Siracides hac de causa, quod sub hoc tempus, puta, sub Alexandro Magno (cui successit Ptolemæus Lagi, sub quo hæc scripsisse videtur Siracides), Samaritæ ope Sanaballat, præfecti Darii, regis Persarum, erexerint sibi templum in monte Garizim, quasi æmulum et oppositum templo Judæorum in Jerusalem; et ad illud non tantum Samaritas, sed et Judæos invitabant. Unde, ut ait Josephus in fine lib. 11. Antiq. *Si quis apud Jerosolymitas, aut illiciti cibi sumpti, aut violati sabbati, aut similis criminis reus ageretur, ad Sichimitas* (id est, Samaritas) *confugiebat, calumniam se passum dictitans.* Quocirca Siracides, cap. 50. 27: *Duas gentes*, inquit, *odit anima mea : tertia autem non est gens* (non est digna gentis nomine), *quam oderim; qui sedent in monte Seir, et Philisthiim; et stultus populus, qui habitat in Sichimis*, puta, Samaritæ, quorum templum erat in Garizim juxta Sichem. Hoc templum et schisma duravit usque ad Christum : hinc mirabantur discipuli quod Christus cum Samaritana colloqueretur. Et Samaritana ad Christum Joan. 4. 9 : *Quomodo*, ait, *tu Judæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana?* Et v. 20 : *Patres nostri in monte hoc* (Sichem et Garizim) *adoraverunt, et vos dicitis, quia Jerosolymis est locus, ubi adorare oportet.* Quia ergo nonnulli à Judæis deficiebant ad Samaritas, alii utrisque placere satagentes, adoraturi ibant Jerusalem, ac deinde Sichimam; hinc eos redarguit, eisque væ iræ divinæ et damnationis æternæ minatur hic Siracides, de quo rursum dicendum erit, cap. 50. 27.

Moraliter S. Gregor. lib. 3. in 1. Reg. cap. 6. explicans illud de vaccis trahentibus arcam Domini : *Et itinere uno gradiebantur. Uno*, inquit, *itinere graditur, qui virtutem, quam prætendit in bono opere, in recta servat intentione. Quo contra de unoquoque reprobo dicitur : Væ peccatori ingredienti terram duabus viis. Duabus quippe viis peccator terram ingreditur, cum Dei videtur esse quod agit; sed ex omni, quod religiosum foris exhibet, intus seculi intentionem tenet. Uno autem itinere gradi electos suos Dominus insinuat, dicens : Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Hinc Paulus ait : Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* Hinc David : *Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus. Uno igitur itinere contra Bethsames vaccæ gradiuntur : quia electi ad æternam patriam festinantes, bona foris agunt, sed ex eisdem bonis operibus seculi præmia non requirunt.*

Hoc est quod acriter redarguit Deus per Oseam, cap. 10. 2. dicens : *Divisum est cor eorum, nunc interibunt.* Et per Sophoniam, cap. 1. v. 5 : *Disperdam eos, qui jurant in Domino, et jurant in Melchom*, id est, qui colunt Deum, et colunt Melchom : jurare enim est actus latriæ; unde per synecdochen omnem latriam cultumque Dei significat. Nam, ut ait Richardus de S. Victore, lib. 4. de Contemplat. cap. 15. *Amor singularis consortem non recipit, socium non admittit.* Et Gregor. Nyssenus orat. 8. in Cant. *Qui ad solam*, inquit, *illam Dei naturam visus acumen dirigit, is in cæteris omnibus cæcus est, ad quæ multorum oculi respiciunt*, ut dicat cum Psalte : *Quid mihi est in cælo, et à te quid volui super terram?* psal. 72. 15 : ex Hebræo vertas : *Tecum non volui socium super terram.* Quo alludens S. Bernardus, epist. 249. ex humilitate confitens, se nondum totum cor Deo tradidisse : *Clamat*, inquit, *ad vos mea monstrosa vita, mea ærumnosa conscientia. Ego enim quædam chimæra mei seculi, nec clericum gero, nec laicum.*

Nam monachi jam dudum exui conversationem, non habitum. Quàm vere idipsum sibi approprient hodie nonnulli Religiosi! Idem serm. 2. de S. Michaele : *Qui Deo*, inquit, *simplici adhæret oculo, factus est et ipse simplex : aut certe jam non alter est oculus, sed unus cum eo, Apostolo teste : Quoniam qui adhæret Deo, unus spiritus est cum eo.* 1. Corinth. 6. 17. Nervose Beda in Proverb. *Sicut oculi omnium sunt in capite, sic in Christo consistere debet omnis intentio fidelium.* Et : *Melius est facere divortium cum homine, quàm cum Deo.*

Rursum duplex cor habent et duplicem linguam, qui temere aliorum defectus, etiam minimos, judicant et accusant; suos, licet majores, velant et excusant. Duplex namque habent cor : unum amplum, et vitio proprii amoris distentum, in quo propria peccata celant, et quasi cadavera putrida sepeliunt; alterum arctum, et invidiæ labe satis angustum, in quo nec leve alterius peccatum possunt abscondere. Labia habent scelesta, quia nihil sonant, nisi peccata et scelera proximorum; et bona illorum pro ingenita malitia, aut penitus fœdant, aut, si id non possunt, extenuant. Manus sunt illis malefacientes : nam, etsi fratrem manu non feriant, lingua tamen et verbis vice manus percutiunt; et ingrediuntur duabus viis : una, qua sua peccata excusant et contegunt; alia, qua fratrum defectus accusant et aperiunt.

Neque isti profecto nimis taxantur, quos S. Bern. serm. 3. de Dedic. Eccles. multo majori acrimonia perstrinxit : *Proditores sunt*, inquit, *quicumque in hoc Domini castrum inimicos ejus introducere moliuntur, quales sunt utique detractores, Deo odibiles, qui discordias seminant, nutriunt scandala inter fratres. Sicut enim in pace factus est locus Domini, sic in discordia locum diaboli fieri manifestum est.* Denique præclare idem S. Bern. serm. 66. in Cant. *Hypocritæ*, ait, *oves sunt habitu, astutia vulpes, actu et crudelitate lupi. Hi sunt, qui boni videri, non esse; mali non videri, sed esse volunt. Etenim semper minus malitia palam nocuit, nec unquam bonus nisi boni simulatione deceptus. Ita ergo in malo bonorum boni apparere student; mali nolunt, ut plus liceat malignari. Neque enim est apud eos virtutes colere, sed colorare vitia quodam quasi minio virtutum.*

Hanc gnomen apposito spinæ et ficus apologo, ac pulchris argutisque parabolis adornat et illustrat Cyrillus, lib. 2. Apolog. moral. cap. 23. cui titulus : *Contra apparentes et contrarium existentes. Spina*, inquit, *florebat, et ficus ante eam frondes ac grossos suos producebat; cui mox tumefacta ex floribus spina dixit : Ficus, ubi sunt flores tui? At illa respondit : Spina, ubi sunt fructus tui? Tum spina : Non dedit mihi, inquit, natura fructus. Neque mihi, subjungebat ficus, flores addidit. Verum cum flos derivetur in fructum, melius est sine flore fructum producere, quàm fructu privatam florere : attamen quia non floreo, germen suavissimum gigno.* Deinde idipsum variis emblematibus palmæ, cannæ melleæ, sepulcri depicti, sapphiri et onychæ demonstrat : *Sic et palma mel suum non effundens in floribus, mellifluum parit dactylum. Et canna mellea, quia flores non protulit, tota fructus dulcedinem intra semetipsam recondit. Quid ergo de apparentia contrariæ existentiæ gloriaris? Sepulcrum quidem extrinsecus flosculis pingitur, et intus est spurcitia mortis plenum. Quin et sapphirus qui magis splendet, valet minus; et onycha gemma albæ nigra præponitur : et Bius lapis quanto palidior, tanto pretiosior existit. Atque ita rerum ipsa mirabilis fabricatrix natura, etiam in suis operibus apparentiam damnat.* Denique exemplo auri, margaritæ, conchyliorum, embryonis et radicum idipsum evincit. *Ut quid igitur externa tantum pompa gaudes? Attende ut aurum in abstrusis terræ latibulis nascitur, et margarita per rorem cœlitus diffusum in occultis ostrearum conchis gemmascit. Homo etiam in maternis visceribus oritur, et rerum substantia non videtur. Arbor occultis suis radicibus sub terra vitalem succum trahit, et humanæ vitæ fundamentum in præcordiis latet. Quin etiam pretiosissima quæque naturæ, invisibilia existunt. Quid plura? magis certe gaudeo esse fructifera sine flore, quàm esse spina cum flore. Quibus dictis pomposam confudit.*

15. Væ dissolutis (παρειμένοις, id est, *remissis*) corde, qui (græce, ὅτι, id est, *quoniam*) non credunt Deo, et ideo non protegentur ab eo.] Syrus : *Væ cordi, quod non credit, neque ipsum stabilietur;* Arabicus : *Væ cordi, quod fidem non habet; quoniam non permanebit.* Sensus est, q. d. Væ remissis et tepidis, qui molliter et tepide adhærent Deo, nec firmiter ei credunt et confidunt, sed tempore tentationis titubant. Væ illis, qui furentium tribulationis undarum impetu dissipatis fidei funibus, speique anchora amissa fluctuant : Deus enim deserentes se non proteget, sed deseret, ac fluctuantes fluctuare mergique sinet. Quapropter S. Franciscus Xaverius navigans in Japonem, cum diabolus omnibus artibus ejus iter, quod prævidebat fore tam fructuosum, impedire aut remorari conaretur, ac mille impedimenta objiceret, ut Xaverii spem et fortitudinem animi infringeret, ille tentationem hanc, et impedimenta à dæmone proficisci Dei instinctu advertens, omnibus viribus restitit, et in proposito firmus perstitit; itaque Dei ope omnia superavit, ac initia dedit Ecclesiæ, quam tot fidelium heroicis virtutibus et martyriis quotidie coruscare videmus et gaudemus. Quocirca aiebat Xaverius se tunc experientia didicisse, in rebus arduis et magnam animarum messem parituris, dæmonem, hujus fructus præsagum, conari eas in sui initio evertere et succidere, tum per exteros hostes, tum immittendo viro Apostolico motus timoris et diffidentiæ; ac proinde nihil æque tunc satagendum esse, quàm ut in Dei fiducia firmus et immotus consistat, ac propositum suum constanter urgeat. Si id fecerit, certo Deum affore, ut omnes diaboli obices disjiciat et superet. Tunc ergo nil æque timendum ac diffidentiam.

Porro dissoluti corde sunt dissoluti et fracti animo, qui ob adversa diu durantia perdunt mentis constantiam. In corde enim præcipua est sedes animi, vitæ, spei, audaciæ; ipsum enim est sensus, motus et vitæ principium, uti docet Aristot. lib. 2. de Part. animal. cap. 4 : *Cor*, inquit, *origo prima et fons sanguinis est. Cor enim statim omnium partium primum consistens sanguinolentum est; motus etiam lætitiæ atque tristitiæ, denique omnium sensuum hinc oriri, eodemque desinere videntur.* Quocirca dum per metum solvitur vigor et robur animi, laxatur pariter et solvitur per sympathiam vigor roburque cordis. Unde Aristot. lib. 3. de Part. animal. cap. 6. hanc

palpitationis cordis dat causam : *Cor*, inquit, *homini prope dixerim animalium uni palpitat, quia homo solum spe rei futuræ exspectationeque movetur.* Idem lib. de Juventute, senectute et respiratione, cap. 13. docet in corde summum animæ ardorem consistere, ut ad eum temperandum respiratione indigeat : *Refrigeratione*, inquit, *omnino indiget animalium natura, propter fervorem animæ in corde; hanc autem faciunt per respirationem, quæcumque non solum habent cor, sed etiam pulmonem.* Et Plinius, lib. 11, c. 37. cordis naturam, situm, indolem, usum ita describit : *Cor, inquit, animalibus cæteris in medio pectore est; homini tantum infra lævam papillam, turbinato mucrone in priora eminens. Piscibus solis ad os spectat. Hoc primum nascentibus formari in utero tradunt; deinde cerebrum, sicut tardissime oculos. Sed hos primum mori, cor novissime. Huic præcipuus calor. Palpitat certe, et quasi alterum movetur animal, intra præmolli firmoque opertum membranæ involucro, munitum costarum et pectoris muro, ut pariat præcipuam vitæ causam et originem. Prima domicilia intra se animo et sanguini præbet, sinuoso specu, et in magnis animalibus triplici, in nullo non gemino. Ibi mens habitat. Ex hoc fonte duæ grandes venæ in priora et terga discurrunt, sparsæque ramorum serie, per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. Solum hoc viscerum vitiis non maceratur, nec supplicia vitæ trahit, læsumque mortem illico affert. Cæteris corruptis vitalitas in corde durat. Bruta existimantur animalium quibus durum riget, audacia quibus parvum est, pavida quibus prægrande. Maximum autem est proportione muribus, lepori, asino, cervo, pantheræ, mustelis, hyænis et omnibus timidis, aut propter metum maleficis. In Paphlagonia bina perdicibus corda. In equorum corde et boum ossa reperiuntur interdum. Augeri id per singulos annos in homine, ac binas drachmas ponderis ad quinquagesimum annum accedere, ab eo detrahi tantumdem, et ideo non vivere hominem ultra centesimum annum defectu cordis, Ægyptii existimant, quibus mos est cadavera asservare medicata. Hirto corde gigni quosdam homines proditur, neque alios fortioris esse industriæ, sicut Aristomenen Messenium, qui trecentos occidit Lacedæmonios.*

Quocirca ex corde oriuntur affectus animæ, et vicissim ex anima in cor redundant; hinc cor metonymice capitur pro anima, quasi locus pro locato. Hinc rursum in spe, fortitudine, audacia stringitur et roboratur cor, æque ac anima; in diffidentia, metu, pusillanimitate laxatur, solvitur, debilitatur. Unde Romana versio Græca hic habet : *Væ dissoluto cordi;* Tigurina : *Væ cordi collapso; nam, cum nullam habeat fiduciam, defensione quoque carebit.*

Rursum cor in diffidentia et pavore dissolvitur; quia venæ et nervi, qui à corde prodeunt, et per quos, ut docent Aristoteles et Plinius locis citatis, cor movet et vegetat totum corpus, laxantur et solvuntur; ita ut membra hisce vinculis, quibus cordi alligantur, laxatis laxentur, luxentur, et sensu motuque destituantur. Hoc symbolice adaptes animæ. Tres enim sunt funiculi, quibus anima Deo, quasi cordi suo, ex quo omnem vitæ spiritualis sensum motumque haurit, astringitur, puta, fides, ne abripiatur omni vento errorum; spes in tempore tribulationis; charitas, ne amore carnis et mundi abripiatur in scelera. Funiculi hi si luxentur, luxatur omnis animæ vigor : luxantur autem hoc modo: fides per dubitationem, spes per diffidentiam, charitas per teporem et torporem. Hic proprie de funiculo spei agitur. Unde sequitur :

16. VÆ HIS, QUI PERDIDERUNT SUSTINENTIAM, ὑπομονήν; Tigurina, *patientiam.* Noster melius vertit, *sustinentiam*, id est, longanimitatem, longamque tolerantiam et liberationis exspectationem; nimirum QUI ob durationem afflictionis, per pusillanimitatem DERELIQUERUNT VIAS RECTAS, ET DIVERTERUNT IN VIAS PRAVAS.] Hæc verba jam desunt in Græco. Loquitur proprie de Judæis afflictis à Ptolemæo Lagi, ut dixi initio capitis, è quibus multi ob diuturnitatem afflictionis perdiderunt patientiam, spem, imo et fidem desciscentes à judaismo ad gentilismum. Unde huc alludens Paulus hortans Hebræos ad sustinentiam persecutionis, quam patiebantur ob susceptam Christi fidem, c. 10. 35 : *Nolite*, ait, *amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem.* Præclare S. Isidorus lib. 2. Sentent. c. 7 : *Non inchoantibus*, inquit, *præmium promittitur, sed perseverantibus, sicut scriptum est : Qui perseveraverit usque in finem, salvus erit. Tunc enim placet Deo nostra conversatio, quando bonum, quod inchoamus, perseveranti fine complemus. Nam, sicut scriptum est : Væ his, qui sustinentiam perdiderunt, id est, opus bonum non consummaverunt.* Et S. Gregor. lib. 5. in 1. Reg. cap. 13 : *Sustinentiam*, ait, *perdunt, qui bona, quæ inchoant, non consummant.* Et lib. 7. Moral. cap. 14 : *Sustinentiam*, ait, *perdunt, qui dum diu se immorari visibilibus æstimant, spem invisibilium derelinquunt.*

17. ET QUID FACIENT, CUM INSPICERE, ἐπισκέπτεσθαι, id est, inspicere, inquirere et judicare COEPERIT DOMINUS,] qui nunc tacens videtur non videre peccata, quia dissimulat, nec vindicat et punit. Est metalepsis; ex inspectione enim et inquisitione, intelligit ejus finem et terminum, puta judicium et vindictam. S. Petrus vertit, *visitare.* Unde diem judicii vocat *diem visitationis*, epist. 1. cap. 5. 6. Syrus vertit : *Væ vobis, gigantes confidentiæ; quid facietis, quando judicabit Dominus?* Arabicus : *Væ vobis, ô vos, qui confiditis in vobismetipsis; quid facietis, cum advenerit vobis judicium illius?*

18. QUI TIMENT DOMINUM, NON ERUNT INCREDIBILES (id est, increduli, diffidentes, inobedientes) VERBO ILLIUS.] Tigurina : *Qui reverentur Dominum, parere verbis ejus non recusabunt. Et qui diligunt illum, conservabunt viam illius.* Via Dei est lex, virtus, honestas, sanctitas; hac enim ipse incedit, suosque omnes incedere jubet. Audi S. Bernardum serm. 20. in Cantic. *Disce, ô Christiane, à Christo, quemadmodum diligas Christum. Disce amare dulciter, amare prudenter, amare fortiter. Dulciter, ne illecti; prudenter, ne decepti; fortiter, ne oppressi ab amore Domini avertamur. Ne mundi gloria, seu carnis voluptatibus abducaris, dulcescat tibi præ his sapientia Christus. Ne seducaris spiritu mendacii et erroris, lucescat tibi veritas Christus. Ne adversitatibus fatigeris, confortet te virtus Dei Christus. Zelum tuum inflammet charitas, informet scientia, confortet constantia. Sit fervidus, sit circumspectus, sit invictus. Nec teporem habeat, nec careat discretione, nec timidus sit. Christus sit nostra dulcedo, sit suavis et dulcis affectui tuo Dominus Jesus, contra male utique dulces vitæ carnalis illecebras, et*

vincat dulcedo dulcedinem, quemadmodum clavum clavus expellit.

19. Qui timent Dominum, inquirent quæ beneplacita sunt ei,] ac proinde meditabuntur in lege Domini die ac nocte, psal. 1. 2. inquirent enim assidue quæ sit *voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta,* Rom. 12. 2. Ita S. Franciscus, ait S. Bonaventura, jugiter inquirebat quid Deo in se esset beneplacitum, quid à se requireret Deus, qua ratione ei magis et magis placere posset. Sic et S. Bernardus se exstimulans ad sanctitatem sibi dicebat : *Bernarde, dic quare hic? Bernarde, ad quid venisti?* Et sane quisque ex toto corde timens et amans Deum, quotidie, dum surgit, sibi dicere deberet : Quid à me hodie requirit Deus? qua ratione hodie ei magis servire et placere potero? illudque investigare, et cognitum illico exsequi. Hac de causa B. Teresia voto se obstrinxit se facturam in quolibet opere, id quod esset perfectius et gratius Deo. Anima enim ardens amore Dei, non nisi illi satisfacere, illi obsequi, illum oblectare satagit. Quocirca mane firmum concipit propositum, destinatque ac dicit : Hodie illud vitium mortificabo; hodie me vincam, et illam difficultatem amore Christi superabo; hodie illam crucem mihi obventuram cum Christo sustinebo; hodie illum laborem pro Deo alacriter subibo; hodie illos dolores, illos mei contemptus generose feram; hodie tot actus contritionis, orationis, charitatis eliciam; hodie tot gradus humilitati, patientiæ, amori adjiciam. Audi S. Bernardum, serm. 69. in Cant. *Anima ex eo quod se diligere et vehementer diligere sentit, etiam se diligi nihilominus vehementer non ambigit; et de sua singulari intentione, sollicitudine, cura, opera, diligentia, studioque, quo incessanter et ardenter invigilat quemadmodum placeat Deo, æque hæc omnia in ipso indubitanter agnoscit. Ergo ex propriis, quæ sunt penes Deum, agnoscit; nec dubitat se amari, quæ amat. Ita est. Amor Dei, amorem animæ parit; et illius præcurrens intentio intentam animam facit, sollicitudoque sollicitam. Nescio enim, qua vicinitate naturæ, cum semel revelata facie gloriam Dei speculari anima poterit, mox illi conformari necesse est, atque in eamdem imaginem transformari. Igitur qualem te præparaveris Deo, talis oportet appareat tibi Deus. Bonus es, Domine, animæ quærenti te, occurris, amplecteris, sponsum exhibes, qui Dominus es; imo qui es super omnia Deus benedictus in secula, Amen.*

Et qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius.] Id est, Tigur. *Plenam legi Dei navabunt operam. Replebuntur* ergo, id est, plene eam inquirent, cognoscent, exsequentur et perficient; sic enim per catachresin τὸ *repleri* sumit Siracides, ut dixi c. 1. 35.

Secundo Palacius sic explicat, q. d. *Qui diligunt Deum, implent se lege Dei. Nihil in se vacuum lege Dei relinquunt : oculos, manus, aures, memoriam, intellectum, voluntatem lege Dei replent, ut nihil in nobis sit, quod à lege sit alienum. Ut enim Judæi omnia liminaria sanguine tingebant, ne perirent : ita pii cunctos animæ angulos lege Dei replent, ne non signati Tau divino dispereant.*

Tertio Jansenius, τὸ *replebuntur,* inquit, significat fructum timoris et amoris Dei, q. d. Timentes Deum copiosa legis doctrina et cognitione replebuntur. Sic enim solet Dominus pietatem hominum erga se remunerare, juxta illud ps. 33 : *Accedite ad eum, et illuminamini,* id est, illuminabimini. O lux, quæ semper luces, et nunquam offuscaris, illumina me. O ignis, qui semper ardes, et nunquam extingueris, accende me. O amor, qui semper ferves, et nunquam tepescis, absorbe me, et transmuta me in te. O clarum lumen oculorum meorum, Jesu, expelle tenebras omnes à domicilio mentis meæ, meque totum illustra splendore gratiæ tuæ. Intra in animam meam, ô dulcedo summa, ut dulcia sapiat, et in te solo gaudeat, atque quiescat. O dilecte mi, dilecte votorum meorum, concede, ut te inveniam, inventumque teneam, et brachiis spiritualibus arctissime constringam. Te desidero, et ad te anhelo, ô beatitudo æterna. Utinam te mihi dones, et me tibi intime unias, atque mero divinæ charitatis totum inebries!

Quarto, Syrus vertit : *Qui timet Dominum, multiplicabitur substantia* (possessio) *ejus, et semen ejus benedicetur post eum.*

20. Qui timent Dominum, præparabunt corda sua.] Syrus : *Disponent cor suum; et qui dereliquit eum, perdet spiritum suum,* q. d. Qui timent Deum, component animæ suæ statum, cogitationes, desideria, actiones et mores, ut eos conforment legi ac voluntati Dei, eique sint grati et beneplaciti. Rursum dicent : *Audiam quid in me loquatur Dominus.* Et cum Samuele : *Loquere, Domine, quia audit servus tuus.* Præparabunt ergo cor suum humiliando, evacuando et expurgando à terrenis desideriis, desiderando, orando, ut cœlestes Dei satus, puta, illustrationes, inspirationes, impulsus, dona et gratias recipiant et excipiant. Unde Tigurina : *Quibus Dominus est religioni, hi corda sua excolent,* nimirum, ut explicando subdit : *In conspectu illius sanctificabunt animas suas.* Græce est ταπεινώσουσι, id est, *humiliabunt;* Tigurin. *Animos suos coram illo submittent;* hæc enim submissio et reverentia est præparatio ad dona Dei excipienda. Eadem est sanctitas animæ et sanctificatio Dei, qua, scilicet, Deus, ut sanctissimum Numen, summa reverentia adoratur et colitur. Hoc est quod suis sancit Deus Levit. 20. 7 : *Sanctificamini, et estote sancti, quia ego sum Dominus Deus vester.* Et v. 26 : *Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego Dominus, et separavi vos à cæteris populis, ut essetis mei.*

Dices : Timentes Deum timore casto et filiali, jam sunt justi et sancti; hic enim timor est actus charitatis; quomodo ergo eos hortatur Siracides ut se sanctificent?

Resp. τὸ *sanctificabunt,* more Hebræo significat actum, non inchoatum, sed continuatum et crescentem, q. d. Timentes Deum magis magisque studebunt sanctitati, indies in sanctitate proficient, indies à vitiis et defectibus, quantumvis levibus et exiguis, se purificabunt, quotidie sanctiores evadent, ut ad culmen sanctitatis conscendant juxta illud ps. 83. 6 : *Beatus vir, cujus est auxilium abs te : ascensiones in corde suo disposuit, in valle lacrymarum, in loco quem posuit.* Et v. 8 : *Ibunt de virtute in virtutem : videbitur Deus deorum in Sion.* Quare S. Furseus audivit Angelos sibi occinentes, eoque se ad profectum in virtute accendentes, uti refert Beda l. 3. Hist. c. 19. Et sane hoc deberet esse studium assiduum cujuslibet, non tantum Religiosi et Sacerdotis, sed et Christiani, illudque sibi quotidie mane ob oculos ponere, refricare et renovare. Quid enim est christianismus, nisi pro-

fessio sanctitatis, nisi studium virtutis, nisi imitatio vitæ Christi? de quo ait S. Lucas c. 2. 52 : *Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines.* Hoc est quod Angelus docuit Joannem, dicens Apocal. 22. 11 : *Qui justus est, justificetur adhuc; et sanctus sanctificetur adhuc.* Et S. Paulus : *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra*, 1. Thessal. 4. 3. Et v. 7 : *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.* Et 2. Cor. 7. 1 : *Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.* Et Rom. 6. 19 : *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem : ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem.* Quorcirca sapienter S. Ambr. lib. de Instit. virg. c. 11 : *Cur*, inquit, *seculo potius laboramus, et fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui nulli alii nisi huic Domino servire deberemus?* Et S. Antonius apud S. Athanas. *Cur non ad lucranda regna cœlorum ultro relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est? Nihil eorum curæ sit Christianis, quæ secum auferre non possunt. Illud potius debemus expetere, quod nos ducat ad cœlum, sapientiam, scilicet, castitatem, justitiam, virtutem pervigilem, pauperum curam, fidem in Christum, robustum animum iræ victorem. Animam nostram commendavit nobis Deus; servemus depositum, quale accepimus.* Angelice vero S. Basil. epist. 1. ad S. Gregor. Theolog. *Ecquid*, ait, *beatius, quàm hominem in terra concentum Angelorum imitari, ineunte statim die in orationes ire? in hymnis et canticis Creatorem venerari? exinde sole jam dilucescente converti ad opera, nusquam sine oratione? denique canticis quasi sale condire actiones?*

Nota hìc sex actus et officia, juxta quæ quotidie examen conscientiæ instituat timens Deum, quod ordine et gradatim hìc consignat Siracides. Qui timent Dominum, inquit, *erunt credibiles*, id est, credent verbis Dei. Secundo, conservabunt vias ejus : servabunt, scilicet, Decalogum. Tertio, inquirent quomodo placebunt abundantius Deo. Quarto, replebuntur lege ejus, curantes ut nihil in se sit, quod non lege Dei reguletur. Quinto, sanctificabunt animas, caventes minutiora peccata. Sexto demum, curabunt firmi usque ad mortem in hoc statu permanere.

21. Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius, et patientiam habebunt usque ad inspectionem (id est visitationem) illius,] donec ipse, scilicet, nos vultu benigno respiciat, et à malis liberet; vel usque ad inspectionem, id est, usque ad judicium. Hoc enim erit plena et ultima Dei inspectio et visitatio, quo pios malis omnibus eripiet, impios malis omnibus involvet. Hic versus jam deest in Græco : Tigurin. vertit : *Donec respiciat Dominus, patienter perdurabunt.*

22. Dicentes : Si pœnitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, et non in manus hominum.] Græca Romana hæc nectentia cum v. 20. sic habent : *In conspectu illius humiliabunt animas suas* (cogitantes, vel dicentes) : *Incidamus in manus Domini, et non in manus hominum. Quoniam secundum magnitudinem ipsius, sic et misericordia illius.* Quæ lectio facilem et planum habet sensum, q. d. Viri pii patientur constanter quævis adversa à Deo immissa, dicentque cum Davide : *Coarctor nimis : sed melius est ut incidam in manus Domini* (*multæ enim misericordiæ ejus sunt*), *quàm in manus hominum*, 2. Reg. 24. 14.

Verum S. Augustinus in Speculo, Rabanus et alii plane legunt eo modo, quod legit noster Interpres. Unde patet eum esse pervetustum, et pleniore usum codice Græco. Adde et Græca jam habere, ἐμπεσούμεθα, quod proprie significat, *incidemus*, ut vertunt Complut. non, *incidamus;* ac proinde in Græcis quædam subintelligi, quæ supplenda sint, uti supplet Tigurina, scilicet, *dictantes : Si minus resipuerimus, incidemus in manus Domini, non in manus hominum.* Quod plane consentit cum nostris. Ejus ergo hic est sensus, q. d. Timentes Deum Deo humiliabunt et sanctificabunt animas suas, ac patienter excipient adversa quælibet, quasi flagella ab eo immissa ad castigandas præteritas culpas, sive graviores, sive leviores. Dicent enim : Nisi hanc pœnitentiam quasi castigationem paternam sponte capessamus, incidemus in manus ultrices Dei vindicis, quæ uti potentiores, ita et rigidiores sunt manibus hominum, ac proinde acrius sæviunt, magisque penetrant, et puniunt delicta, præsertim post hanc vitam in igne, vel gehennæ, vel Purgatorii. Unde Paulus ait : *Horrendum est incidere in manus Dei viventis*, Hebr. 10. 31. Quin et Poeta : *Dii laneos habent pedes, sed ferreas manus :* quia tarditatem supplicii gravitate compensant.

23. Secundum enim magnitudinem (μεγαλωσύνην, id est, majestatem, magnitudinem, magnificentiam) ipsius, sic et misericordia illius cum ipso est,] Syrus, *quia sicut majestas ejus, ita et misericordia ejus; et sicut nomen ejus, ita et opera ejus*, q. d. Qualiter vocatur, talis est, et taliter operatur. Tigurina : *Quanta enim majestas est ipsius, tanta est ejusdem misericordia.* Omnia enim attributa in Deo sunt paria, imo unum et idem : sed significat Siracides potentissimæ majestatis Dei decus esse, parem cum ea ; ideoque summam et immensam clementiam, juxta illud Sap. 12. 16 : *Virtus tua justitiæ initium est; et ob hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis. Virtus*, græce ἰσχύς, id est, potentia, robur, fortitudo, q. d. In hominibus fortitudo est initium oppressionis et injustitiæ : at in te tua fortitudo, ô Domine, est initium justitiæ et clementiæ ; quia *vera magnitudo principis est clementia*, ait Seneca lib. de Clementia. Et Sap. 11. 27 : *Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas;* græce significantius, δέσποτα φιλόψυχε, id est, *Domine philoanime*, Domine animarum zelator, Domine qui animarum ardes amore. Rursum, sicut Deus est suum esse, suaque celsitudo; sic est et sua misericordia. Quare, sicut non potest discedere à suo esse suaque celsitudine; sic nec à sua misericordia, quin actu omnium misereatur. *In perpetuis enim non differt esse à posse*, ait, Arist. 2. Physic.

Hæc Siracidis sententia referenda est ad τὸ *patientiam habebunt, sanctificabunt, præparabunt corda sua*, cæteraque præcedentia, et simul ad id quod proxime præcessit, *dicentes : Si pœnitentiam non egerimus;* in eo enim tacite includitur τὸ *pœnitentiam ergo agamus*, q. d. Timentes Deum in eo omnes spes suas defigent, ei præparabunt et sanctificabunt corda, in adversis patientiam habebunt, suscipientes ea loco pœnitentiæ ob commissas à se culpas; quia sciunt

se hæc faciendo conciliaturos sibi Dei misericordiam, quæ magna est, imo immensa: tanta enim est, quanta est Dei magnitudo et majestas, quæ utique est infinita et immensa. Unde Syrus vertit : *Qui timet Dominum, disponet cor suum; et qui derelinquit eum, perdet spiritum suum: quia, sicut majestas ejus, ita et misericordia ejus; et sicut nomen ejus, ita et opera ejus*; et Arabicus : *Timentes Dominum inquirunt beneplacita illius, et opera ejus secundum nomen ipsius.*

Moral. hinc disce quanta sit Dei misericordia, nimirum, quanta est ejus magnitudo, majestas, immensitas: tanta enim est mensura misericordiæ, quanta majestatis; eadem enim est utriusque. Rursum, significat hac sententia Siracides, ex magnitudine majestatis et potentiæ oriri magnitudinem divinæ misericordiæ, beneficentiæ et clementiæ: magni enim animi et celsæ indolis est, iræ dominari, injuriis non moveri, peccantibus parcere, imo benefacere; quo fit, ut immensa Dei magnitudo et omnipotentia maxime se exerat et ostendat per immensam clementiam, juxta id quod orat Ecclesia : *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maxime et miserando manifestas, etc.* Et S. Fulgent. epist. 7. ad Venantium, cap. 4. *Deus*, ait, *multus est ad ignoscendum : in hoc multo nihil deest, in quo est omnipotens misericordia, et omnipotentia misericors. Tanta est autem benignitas omnipotentiæ, et omnipotentia benignitatis in Deo, ut nihil sit quod nolit aut non possit relaxare converso.* Hoc est quod ait Sapiens cap. 11. 24 : *Misereris omnium, quia omnia potes, et dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam*, q. d. Omnipotentia tua tibi est quasi causa et ratio omnis misericordiæ: imo vero misereri peccatoris, eique pœnitenti peccata condonare, est opus summæ potentiæ, ac majoris quàm sit creare cœlum et terram, ob rationes, quas ex S. August. recenset S. Thom. 1. 2. q. 113. a. 9. Hac de causa Deus judicium et vindictam magistratibus inferioribus, sibique subordinatis committit; sibi vero peccatorum indulgentiam et misericordiam reservat, quasi opus regium et divinum. Unde Fulgent. epist. 7. c. 3. *Si misericors est Deus*, inquit, *universa potest peccata dimittere. Non est perfecta bonitas, à qua non omnis malitia vincitur.* Denique *superexaltat misericordia judicium*, Jacobi 2. 13.

Hinc rursum Deus est summe patiens, dissimulans atrocissimas in se offensas et blasphemias; quia ipse summe sui rerumque omnium est potens: nam patientia est potentia; impatientia vero est animi impotentia, uti docet Boetius lib. 3. metro 5. Quapropter Deus Moysi petenti videre Dei gloriam, omneque bonum, ostendit ei suam misericordiam, seque proinde non omnipotentem, sed misericordem indigitavit, Exodi 33. 7. Vide quæ ibidem dixi. Idcirco addit Siracides : *Sic misericordia illius cum ipso est*; licet enim justitia, sapientia, fortitudo, et cætera attributa sint pariter cum Deo; tamen id proprie attribuitur misericordiæ, quia hæc summe propria intimaque est Deo, ac quasi è visceribus ejus nata, in iisque conclusa. Unde misericordia et eleemosyna specie virginis pulcherrimæ apparuit S. Joanni Archiepisc. Alexandrino, cognomento Eleemosynario, dicens *se esse filiam summi Regis, illique familiarissimam et intimam, quæ quidlibet ab eo impetraret, et quoscumque commendaret, ei facere amicissimos.* Quo viso ille ad tantum eleemosynæ studium accensus est, ut omnia in pauperes erogaret, et pene prodigeret, uti refert Leontius in ejus Vita. Misericordia ergo est opus divinum, quod misericordes facit quasi deos, juxta illud S. Gregor. Nazianz. de Cura pauperum : *Esto calamitoso Deus.* Rursum opera cætera Dei ad extra, puta, opera sapientiæ, justitiæ, fortitudinis sunt limitata et finita : Deus enim non creavit infinitum. At misericordiam infinitam effudit in nos, cum seipsum in carne humanatum nobis tradidit, ut peccata nostra aboleret, juxta illud : *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto*, Lucæ 1. Est ergo opus incarnationis et redemptionis, æque ac remissionis peccatorum, in se immensum. Donum enim, quod in ea sit et datur, est immensum, puta, Christus ipse, ejusque merita infiniti pretii, ac per ea gratia et gloria, quæ objective (quia pro objecto habet Deum visum et possessum à Beatis) et duratione est infinita, quia durabit in æternum.

Denique hinc disce quantas vires habeat pœnitentia, quæ peccatum omne abolet, immensam Dei misericordiam accersit, eaque quasi vincit majestatem et vindictam judicis, et, ut ille ait, ligat quasi Omnipotentem. Rursum, quàm pœnitens misericordiæ Dei supplex, pro venia et gratia se humiliare eique gratias agere debeat: peccatum enim, cum sit malum summum et infinitum, ut condonetur, indiget summa et infinita Dei misericordia. Unde David lapsus in peccatum : *Miserere mei, Deus*, inquit, *secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*, psalm. 50. 1. Hoc considerantes S. Magdalena, S. Petrus, S. Paulus, S. Pelagia, S. Matthæus, S. Maria Ægyptiaca, etiamsi scirent peccata sibi esse dimissa; tamen tota vita ea luxerunt, ut tantæ Dei misericordiæ aliqua ratione satisfacerent. Hæc omnia significat hîc Siracides, dicens : *Secundum enim magnitudinem ejus, sic misericordia illius cum ipso est.* Hac enim misericordia Dei indigent justi, non tantum ut à peccatis purgentur, sed et ut deinceps ea caveant, tentationes omnes superent, in omni virtute conserventur et crescant, in sanctitate perficiantur et perseverent, ac æternæ gloriæ bravium consequantur. Undique ergo misericordia Dei eos cingit, obvallat et coronat, ut merito ei jugiter cum Psalte canere singuli debeant: *Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos*, psal. 5. 13. Et: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, et campi tui* (animarum fidelium) *replebuntur ubertate* virtutum et meritorum, psal. 64. 12. Deus enim justis quasi continuam texit et plectit coronam tot, tantis et tam variis beneficiis et gratiis, quasi gemmis distinctam et variegatam. O Domine, qui dives es in misericordia, qui tuis donis nos coronas et cingis; ô vita perennis; vita, per quam vivo, sine qua morior; vita, per quam gaudeo, sine qua mœreo; vita dulcis et amabilis, concede ut tibi jungar, te amplectar, et suavi charitate soporatus, in te, qui es pax gratissima, sancte obdormiam. Da, Domine mi, ut anima mea virtute ardentis amoris conflata, et dulcedine penetrantis charitatis liquefacta, tota effluat in te. Posside eam, ô summum atque incommutabile bonum, posside eam, ut ipsa possideat te. Confige, dilecte mi,

et transverbera cor meum acutissimo dilectionis telo, ut ego amore tui salubriter langueam, omnia transitoria mihi vilescant, tu solus placeas, solus incomparabili pulchritudine tua me lætifices : quia tu es tota possessio, totaque beatitudo animæ meæ.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A Dei cultu, timore et honore transit ad cultum et honorem parentum. Inde v. 19. commendat mansuetudinem et humilitatem, ac ne altiora quæramus. Tertio, v. 27. cordis duri poenas recenset, ac v. 31. ex adverso cordis sapientis felices successus. Denique v. 33. commendat eleemosynam ejusque fructus assignat.

1. FILII sapientiæ, ecclesia justorum : et natio illorum, obedientia et dilectio.
2. Judicium patris audite, filii, et sic facite ut salvi sitis. 3. Deus enim
honoravit patrem in filiis : et judicium matris exquirens firmavit in filios.
4. Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, et continebit se ab illis, et
in oratione dierum exaudietur. 5. Et sicut qui thesaurizat, ita et qui
honorificat matrem suam. 6. Qui honorat patrem suum, jucundabitur in
filiis, et in die orationis suæ exaudietur. 7. Qui honorat patrem suum,
vita vitet longiore : et qui obedit patri, refrigerabit matrem. 8. Qui timet Dominum, honorat
parentes, et quasi dominis serviet his, qui se genuerunt. 9. In opere, et sermone, et omni
patientia honora patrem tuum; 10. Ut superveniat tibi benedictio ab eo, et benedictio illius in
novissimo maneat. 11. Benedictio patris firmat domos filiorum : maledictio autem matris eradicat fundamenta. 12. Ne glorieris in contumelia patris tui : non enim est tibi gloria, ejus
confusio. 13. Gloria enim hominis ex honore patris sui, et dedecus filii pater sine honore.
14. Fili, suscipe senectam patris tui, et non contristes eum in vita illius : 15. Et si defecerit
sensu, veniam da, et ne spernas eum in virtute tua : eleemosyna enim patris non erit in oblivione.
16. Nam pro peccato matris restituetur tibi bonum, 17. Et in justitia ædificabitur tibi, et in
die tribulationis commemorabitur tui : et sicut in sereno glacies, solventur peccata tua.
18. Quam malæ famæ est, qui derelinquit patrem : et est maledictus à Deo, qui exasperat matrem. 19. Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super hominum gloriam diligeris.
20. Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. 21. Quoniam
magna potentia Dei solius, et ab humilibus honoratur. 22. Altiora te ne quæsieris, et fortiora
te ne scrutatus fueris : sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus
ejus ne fueris curiosus. 23. Non est enim tibi necessarium, ea, quæ abscondita sunt, videre
oculis tuis. 24. In supervacuis rebus noli scrutari mutipliciter, et in pluribus operibus ejus non
eris curiosus. 25. Plurima enim super sensum hominum ostensa sunt tibi. 26. Multos quoque
supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum. 27. Cor durum habebit
male in novissimo : et qui amat periculum, in illo peribit. 28. Cor ingrediens duas vias, non
habebit successus, et pravus corde in illis scandalizabitur. 29. Cor nequam gravabitur in doloribus, et peccator adjiciet ad peccandum. 30. Synagogæ superborum non erit sanitas : frutex
enim peccati eradicabitur in illis, et non intelligetur. 31. Cor sapientis intelligitur in sapientia, et
auris bona audiet cum omni concupiscentia sapientiam. 32. Sapiens cor et intelligibile abstinebit se à peccatis, et in operibus justitiæ successus habebit. 33. Ignem ardentem exstinguit aqua,
et eleemosyna resistit peccatis. 34. Et Deus prospector est ejus, qui reddit gratiam : meminit
ejus in posterum, et in tempore casus sui inveniet firmamentum.

Nota : Duodecim argumentis incitat filios ad honorandos parentes ; primum est v. 2. quod ex honore parentum pendeat salus filiorum ; secundum v. 3. quod Deus parentes quasi suî vicarios honorari præceperit, in eosque patriam suam potestatem et auctoritatem transcripserit, ideoque in ipsis honoretur ; tertium v. 4. quod honorans parentes veniam peccatorum impetrabit, et in oratione exaudietur ; quartum v. 5. quod thesaurum sibi congregabit ; quintum v. 6. quod jucundabitur in filiis ; sextum v. 7. quod vitam habebit longævam ; septimum v. 8. quod natura nos doceat parentes quasi dominos esse colendos ; octavum v. 10. quod honorans parentes benedicetur à Deo ; nonum v. 11. quod benedictio patris firmet domos filiorum, maledictio vero eas evertat ; decimum v. 12. quod honor et decus patris sit honor et decus filii, dedecus vero patris sit dedecus filii ; undecimum v. 17. quod honorantem parentes Deus eripiet à qualibet tribulatione ; duodecimum v. 18. quod infamis sit et maledictus, qui parentes negligit. Totum hoc caput recenset S. Ambros. in fine tom. 2. in illudque duos subnectit sermones ; quare subinde eum citabo, præsertim ubi à Vulgata Latina discrepat. Ambros. enim græcum sequitur textum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. FILII SAPIENTIÆ, ECCLESIA JUSTORUM ; ET NATIO ILLORUM OBEDIENTIA ET DILECTIO.] Hic versus jam non exstat in Græco, ac consequenter nec in Syriaco et Arabico ; hi enim ex Græco traducti videntur. Arabicus tamen primum et secundum versiculum in unum conflat, vertitque hoc modo : *O Ecclesia filiorum, obedite patribus vestris.* Egit Siracides, cap. 1 et 2. de sapientia : hîc ostendit in quibus illa sit et habitet, quique sint vere sapientes, puta, non speculative duntaxat, sed et practice ; hos enim non alios docet esse quàm justos, qui student obedientiæ et dilectioni. Hanc thesin quasi basin dicendorum stabilit et præmittit ; ac deinde descendit ad hypothesin, puta ad obedientiam et dilectionem, quam filii probi parentibus exhibent, ex eaque thesin confirmat ac demonstrat, idque ordine congruo. Cum enim cap. 1 et 2. ostenderit sapientiam primario sitam esse in timore et cultu Dei, qui tribus primæ tabulæ Decalogi præceptis sancitur ; hîc descendit ad timorem et cultum parentum, quasi Dei in terra vicariorum, qui primo secundæ tabulæ Decalogi præcepto statuitur.

Sensus ergo est : *Filii*, id est discipuli et studiosi, *sapientiæ*, sunt *ecclesia*, id est cœtus et congregatio, *justorum*, q. d. Vere sapientes sunt justi, et *natio*, id est genus, prosapia, et indoles *illorum* est *obedientia et dilectio*, q. d. Tales plane addicti sunt, totique vacant et student obedientiæ et dilectioni, ut ex ea proseminati esse videantur. Ubi nota : Vox *filius*, apud Hebræos, cum jungitur genitivo præmii vel pœnæ, idem est quod dignus ; ut filius gehennæ est dignus et reus gehenna, filius mortis est reus mortis, filii regni sunt digni regno cœlesti, qui illud sua virtute merentur ; cum vero vox *filius* jungitur genitivo virtutis aut vitii, idem est quod studiosus et discipulus, qui studet et incumbit virtuti, aut vitio ; hic enim ex virtute virtuosum, vel ex vitio vitiosum se efficit et efformat, ut ex virtutis aut vitii institutione vel illecebra quasi semine prognatus censeri possit. Sic filii obedientiæ vocantur obedientes, qui incumbunt obedientiæ ; filii superbiæ vocantur superbi, qui student ambitioni, altaque et superba ambiunt. Filii ergo sapientiæ sunt sapientes, qui student sapientiæ, qui sapientiæ dogmata et dictamina avide hauriunt, imbibunt, amant et exsequuntur, ut ex sapientia quasi matre progeniti esse videantur, ideoque subdit : *Et natio*, id est prosapia, *illorum*, puta spiritualis et mystica, est *obedientia et dilectio*, q. d. Hi sapientiæ filii, puta discipuli et studiosi, præter naturalem et carnalem generationem, aliam prosapiam habent supernaturalem, spiritualem et divinam, puta obedientiæ et charitatis, ex qua spiritualiter prognati sunt ; in his enim duobus consistit vera sapientia practica. Ita enim vacant obedientiæ et charitati, ut ex utraque progeniti dici possint.

Ubi moraliter disce quàm impense sapientes et justi studere debeant obedientiæ et charitati, nimirum, ut non tam obedientes et charitate præditi, quàm ipsa obedientia et charitas esse videantur ; quia, scilicet ex continuo usu utramque sibi ita familiarem fecerunt, ut in suam naturam convertisse videantur : ita scilicet imitantes Deum patrem suum, ex quo mystice renati sunt, quique eis hanc suam sapientiæ generationem communicavit. Deus enim est ipsa sapientia, honestas et charitas, ut ait S. Joannes, Epist. 1. cap. 4. v. 16. Hoc est quod ait S. Ambros. lib. de Noe, cap. 4 : *Noe ad totius generis reservatur seminarium, qui non generationis nobilitate, sed justitiæ et perfectionis merito laudatur. Probati enim viri genus, virtutis prosapia est ; quia sicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes sunt. Etenim familiæ hominum splendore generis nobilitantur ; animarum autem clarificatur gratia splendore virtutis.* Sic de S. Basilio, fratre suo, scribit Greg. Nyssenus in oratione funebri : *Quæ est igitur Basilii nobilitas et claritudo generis ? quæ patria ? Ac genus quidem illi familiaritas et necessitudo cum Deo, patria vero virtus. Qui enim Deum recipit, ut inquit Evangelium, potestatem habet, ut filius Dei fiat. Qui autem virtute præditus est et hanc colit, et ex hac sibi reditus conficit ; patriam suam prorsus efficit id, in quo vivit ; sobrietas autem illi pro domicilio erat, sapientia loco prædii ; justitia autem, et veritas, et puritas, pro splendidis ædificiorum ornamentis.*

Hinc secundo, *natio*, id est, *nati*. Unde S. August. in Speculo legit : *Et nati illorum obedientia et dilectio ;* ac Tigurina vertit : *Filii sapientiæ, cœtus justorum sunt ; et fœtus* (vel soboles, aut proles) *illorum obedientia et charitas*, q. d. Uti justi sunt mystici filii sapientiæ, ita ex ea mysticas progenerant proles, puta

opera obedientiæ et charitatis, quæ assidue operantur, et in lucem edunt, adeo ut eadem in alios prosemineunt, eosque sibi similes, puta, operum obedientiæ et charitatis studiosos efficiant; præsertim vero summopere conantur ut *natio*, id est, nati et filii eorum, iis impense studeant, ut parentibus similes, videantur ex utero obedientiæ et charitatis esse progeniti, quomodo de Catone mire continente dixerunt Gentiles, *Catonem ex eodem utero, quo continentia, esse prognatum.* Porro Siracides hîc significat, non quid semper sit, sed quid semper esse debeat, et ad quid justos conari et contendere oporteat. Videmus enim justos nonnullos in obedientia et charitate remissos et tepidos; videmus filios eorum sæpe inobedientes et rixosos, uti Davidi fuit Absalom, Ezechiæ fuit Manasses, Josiæ Joachim et Sedecias, sed parentum officium est filiis suam imprimere justitiam, obedientiam, charitatem, ideoque eas toto animo complecti, ut in ipsas quasi conversi, non nisi eas spirent filiisque et cæteris aspirent et afflent.

Hinc tertio, Palacius sic explicat: Filii sapientiæ, ait, in quibus sapientia Dei habitat, quosque ipsa verbo suo sibi filios genuit, constituunt Ecclesiam justorum. Jam horum filii sunt obedientissimi, adeoque diligentes, ut jure eos obedientiam voces et dilectionem. Ergo filii justorum obedire nimis debent, diligere nimis debent. Et Jansenius: Justi, ait, sunt obedientia et dilectio, id est, penitus dediti sunt obedientiæ et dilectioni. Hebræi enim metonymice sæpe abstracta ponunt pro concretis, maxime ubi est auxesis; sicut Latini scelus vocant eum qui valde est sceleratus. Et Rabanus: *Filios sapientiæ*, ait, *merito dicit Ecclesiam justorum; quia qui vere sapiens est, verus est justitiæ cultor; quoniam vera sapientia veraciter justitiæ dictat normam. Nationem vero justorum vocat obedientiam et dilectionem tropica locutione, qua per ipsas virtutes exprimit virtutum possessores.*

Hinc disce certum signum, et velut tesseram, sapientiæ et justitiæ esse obedientiam et charitatem. Vis cognoscere an quis sapiens sit et justus? vide an obediens sit et diligens. Si talem repereris, audacter dicito eum esse sapientem et justum; si non, dicito non esse. Fides enim, quæ per dilectionem operatur, hoc est, charitas, distinguit filios Dei à filiis diaboli, ait S. August. serm. 53. de Temp. Rursum: *Sola obedientia virtus est, quæ virtutes cæteras menti inserit, insertasque custodit. Hinc melior est obedientia quàm victimæ; quia per victimas aliena caro; per obedientiam vero voluntas propria mactatur*, ait S. Gregor. lib. 35. Moral. cap. 10.

Denique obedientiam jungit dilectioni, quasi filiam matri; dilectio enim in mente parit obedientiam. Unde filii obediunt parentibus, quia eos amant, de quibus proinde sermonem subjicit. Hinc filii sapientiæ, puta, fideles et justi, ab Apostolis indigitantur filii obedientiæ, 1. Petri 1. 14, æque ac filii dilectionis, Colos. 1. 13.

Hinc Clemens Alexand. libro. 7. Stromat. *Sicut*, inquit, *qui studet Platoni, fit philosophus; ita qui paret Domino, et per eum datam sequitur prophetiam* (doctrinam sacram), *efficitur ad magistri imaginem Deus qui in carne versatur.* Obedientia ergo facit divinos, et quasi deos terrestres. Sapienter B. Laurentius Justinian. lib. de Ligno vitæ, cap. 3. de obedientia: *Sicut*, inquit, *sine duce non confiditur de victoria, ac sine gubernatore non pervenitur ad portum; ita absque obedientia impossibile est in hujus vitæ pelago non periclitari; ista enim hominem facit triumphare.* Sublimius Climachus gradu 4: *Obedientia*, ait, *est animæ propriæ perfecta abnegatio, spontanea mors, vita curiositate carens, securum periculum, immediata ad Deum excusatio, metus mortis contemptio, tuta navigatio, confectum dormiendo iter. Obedientia est sepulcrum voluntatis, discretionis depositio.* Et S. Gregor. lib. 4. in 1. Reg. cap. 10. ad illa: *Septem diebus exspectabis me. Victimæ*, inquit, *sunt obsequia obedientium, quia cum hominibus pro Deo subjicimur, superbos spiritus superamus. Cæteris quidem virtutibus dæmones impugnamus, per obedientiam vincimus. Victores ergo sunt, qui obediunt; quia, dum voluntatem suam aliis perfecte subjiciunt, ipsi lapsis per obedientiam Angelis dominantur.* Et paulo anterius, in quo sita sit perfectio obedientiæ ita docet: *Hæc profecto est forma electæ obedientiæ, ut in omni quod foris agamus, ad potentiam Conditoris ubique præsentem respiciamus. Sic nimirum in subditione obedientiæ nostræ habere possumus et rectitudinem operis, et incrementa devotionis. Recti quidem tunc sumus opere; quia pro eo, quem cernimus, nos in labore obedientiæ exercemus. Devoti etiam sumus, quia ei nos placere credimus, quem inspectorem nostrorum laborum attendimus, et largitorem æternæ retributionis.*

Denique sanctus Augustinus in psalm. 143: *Agnosce*, inquit, *ordinem, quære pacem; tu Deo, tibi caro; quid justius, quid pulchrius? tu majori, minor tibi; servi tu ei qui fecit te, ut tibi serviat quod est factum propter te. Si autem contemnis tu servire Deo, nunquam efficies ut tibi caro. Qui non obtemperas Domino, torqueris à servo.* Quocirca Proverb. 21. 28. dicitur: *Vir obediens loquetur victorias.* Quia, ut S. Gregor. 35. Moral. cap. 12. dixit: *Alienæ voci humiliter dum subdimur, nosmetipsos in corde superamus.*

Rursum jungit obedientiam charitati, ut ostendat in praxi unam alteri quasi sororem sorori esse sociandam, unamque ab altera compleri et perfici. Perfecti enim ita obediunt, ut diligant; ita diligunt, ut obediant. Hæc enim dilectio obedientiæ, qua primo diligunt Prælatos quasi suos parentes; secundo, diligunt id quod jubetur; tertio, diligunt ipsum obedire; facit facilem et perfectam eorum obedientiam. Nam, ut ait S. Leo, serm. 4. de Jejunio 7. mensis: *Obedientis mollit imperium, nec dura necessitate ibi servitur, ubi diligitur quod jubetur.* Et sanctus Ambrosius in ps. 118. serm. 13. v. 2. ad illud: *Levavi manus meas ad mandata tua, quæ dilexi. Legem*, inquit, *ille* (Psaltes David) *diligebat, ut legem libenter impleret. Qui enim diligit, ex voluntate facit quæ sibi sunt imperata; qui timet, ex necessitate.* Hæc est obedientia charitatis, quam fidelibus commendat sanctus Petrus, Epist. 1. cap. 1. 22. Præclare enim S. Bonav. processu 6. Relig. c. 40: *Triplex*, ait, *est obedientia, scilicet, necessitatis, cupiditatis et charitatis.*

2. Judicium patris audite, filii; et sic facite, ut salvi sitis.] *Judicium* vocat senten-

tiam, præceptum, præscriptum, puta, id quod præscribit, et faciendum judicat pater; sed quis hic pater? primo, Græca et S. Amb. patrem accipiunt ipsum Siracidem, aut certe sapientiam, quasi illa filios suos vel discipulos alloquatur. Sic enim habent: *Me patrem audite, filii;* secundo, Rabanus accipit Patrem æternum, puta Deum, qui est pater universorum, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terris nominatur, q. d. *Qui Dei Patris audierit judicium, et fecerit ejus præcepta, procul dubio salvus erit: cujus mandatum est, ut etiam patri temporali et matri honoris reverentia exhibeatur.* Tertio, plane et simpliciter, per patrem accipe genitorem. Explicat enim obedientiam, quam dixit, jubendo ut filii obediant patri, de qua obedientia fuse deinceps sermonem instituit. Unde ait: *Et sic facite, ut salvi sitis*, q. d. *Audite*, id est, obedite judicio et sententiæ patris, ô filii; sic enim facietis ut salutem præsentem et æternam consequamini. Alludit ad mercedem à Deo promissam filiis honorantibus parentes: *Honora patrem tuum et matrem, ut longo vivas tempore, et bene sit tibi*, Deuteron. 5. vers. 16. Vide ibi dicta.

Hinc patet patrem, et pari modo Prælatum quemlibet, posse filio et subdito præcipere sub pœna peccati, etiam mortalis. Hoc enim significat τὸ *ut salvi sitis*, q. d. Si obedieritis patri, salvi eritis; si non obedieritis, à salute excidetis. Unde Syrus vertit: *Filii, patres audite et facite, ut vivatis vitam seculi seculorum;* et Arabicus: *O ecclesia filiorum, obedite patribus vestris, ut hæreditetis vitam perennem.* Causam subdit dicens:

3. Deus enim honoravit patrem in filiis.] Deus enim honore affecit patrem, dum præcepit filiis ut parentes honorent, q. d. Ideo judicium patris audiendum, eique obediendum est; quia Deus suum honorem, jus et imperium transcripsit in parentes, jubens filiis ut eos quasi suî vicarios venerentur, audiant, obediant. Ratio physica est, quia Deus paternitatem suam, id est potestatem, vim actumque generandi, communicavit patri, ac per eum filios produxit. Cum ergo filii à Deo per patrem accipiant suum esse, omneque bonum, puta quod sint, quod homines sint, quod rationales, quod bene instituti, quod divites, etc., par est ut eum quasi suî principium, auctorem et genitorem colant, ament, obsequantur. Hæc ratio est à priori, ideoque principium, fons et origo omnium, quæ hîc dicuntur de honore parentum. Unde Tigurina vertit: *Dominus enim patrem liberis honorabilem reddidit;* Syrus: *Dominus enim glorificavit patrem in filiis;* Arabicus: *Quoniam Dominus condecens constituit debitum super filium genitori suo. Debitum* intellige objective et passive, puta, quod debetur patri à filio, non quod pater debet filio. Aut *debitum*, id est auctoritatem, jus, imperium. Id patebit ex eo quod mox de matre subdit. Hoc est quod ait Philo, l. de Decalogo: *Filii probi parentes suos, ut deos quosdam visibiles, colunt et observant.* Additque, propterea, præceptum de honorandis parentibus à Deo legislatore positum esse in confinio duarum tabularum Decalogi, puta, in initio secundæ tabulæ, illico post præcepta de colendo Deo, tradita in prima tabula, ut significaretur proxime post Deum colendos esse parentes, quasi deos nostros terrestres. Hinc Aristot. axioma est lib. 9. Ethic. *Diis, parentibus et magistris nemo potest reddere æquivalens.* Idem, l. 8: *Majoribus*, ait, *datur honor, minoribus lucrum; quia honor est tributum virtutis et beneficii; lucrum est auxilium indigentiæ.* Et Seneca in Proverbiis: *Præstabis*, inquit, *parentibus pietatem, cognatis dilectionem, amicis fidem, omnibus æquitatem; pacem habebis cum hominibus, bellum cum vitiis.*

Et judicium matris exquirens firmavit in filios.] *Judicium* hîc significat tum jus, auctoritatem et imperium, tum sententiam et præceptum, q. d. Deus vult cuique suum jus servari: unde requirit, id est severe jubet, exigit et punit, ut *judicium*, id est, sententia et auctoritas matris conservetur et fiat à filiis; atque hoc ipso sancit et confirmat matris jus, auctoritatem sententiam et præceptum apud filios, ut filii illud quasi Dei præceptum audire, eique obedire teneantur; ei enim suam, id est, divinam auctoritatem addidit, dum jussit et statuit ut filii obediant parentibus, quasi vicariis suis. Unde Syrus vertit: *Judicium matris in filiis suis confirmavit;* Arabicus: *Et debito genitricis constringuntur filii ejus;* Tigurina: *Sententiæ matris attribuit auctoritatem in filios.* Merito; nam, ut ait Aristot. l. 6. Ethic. *Matres plus amant filios, quàm patres; quia certiores sunt eos esse suos, et quia plures circa eos* (dum eos utero gestant per novem menses, lactant, fasciant, purgant, educant, totæque circa eos occupantur) *labores sustinent.* Cum ergo filii teneri plus accipiant à matre, quàm à patre; hinc et plus eamdem diligere solent.

Hac de causa Tobias moriturus sollicite monet filium, dicens c. 4. 3: *Honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ tuæ.* Causam subdit: *Memor enim esse debes quæ et quanta pericula passa sit pro te in utero suo.* Ubi Glossa Interl. *Redde*, ait, *te ei quæ cum dolore dedit te.* Sic septem fratres Machabæi reddiderunt vitam matri et Deo per obedientiam, offerendo eam in holocaustum martyrii, ad quod mater eos incitabat, refricando dolores suos, quibus eos conceperat et pepererat, 2. Mach. 7. Præclare S. Ambros. in Ps. 118. serm. 14: *Non possem*, ait, *salvo pietatis jure, odisse patrem cui debeo quod creatus sum; nec matrem longo decem mensium fastidio pii fœtus onera portantem, cui in absolutione plus periculi, in dilatione plus tædii est.* Et in capite 2. Lucæ: *Tu matri debes pudoris injuriam, virginitatis dispendium, partus periculum; matri longa fastidia, matri longa discrimina; cui miseræ in ipsis votorum fructibus majus periculum est; et cum ediderit, partu absolvitur, non timore.* Quin et Plato, cujus verba recenset Rhodiginus, libro 9. cap. 18: *Ergo fas est*, inquit, *parentibus prima et maxima debita, omnium antiquissima debitorum persolvere; putare enim quisque debet omnia, quæ possidet, eorum esse qui genuerunt; ita ut illis hæc omnia ministrare debeat; primum quidem externa bona, deinde corporis, postremo quæ ad animum pertinent, verbisque etiam per totam vitam parentes maxime venerari licet.*

4 et 5. Qui diligit Deum (honorando parentes, quos Deus quasi suî vicarios jussit à filiis diligi et honorari), exorabit pro peccatis (omnia enim hæc spectant, sanciuntque honorem parentum. Unde Græca habent: *Qui honorat pa-*

trem, exorabit pro peccatis); ET SICUT QUI THESAURIZAT, ITA QUI HONORIFICAT MATREM SUAM.] Syrus: *Qui honorat patrem suum, dimittentur delicta ejus; et reponit thesauros, qui honorat matrem suam*, q. d. Qui honorat matrem, hunc honorem quasi ingentem bonorum operum et meritorum thesaurum, in sinu Dei recondit, qui apud Deum pro felicitate filii intercedat, Deique oculos assidue verberet, ut omne bonum ab illo impetret, ac præsertim præmia vitæ æternæ, ait Rabanus. Tigurina: *Qui reveretur patrem, peccata expiabit;* græce, ἐξιλάσεται, id est propitiat, expiat; Complut. et S. Ambr. *veniam impetrat*, scilicet præteritorum; à futuris vero *continebit se;* quin et *in oratione dierum*, idest quotidiana, quæ per dies singulos funditur, *exaudietur;* S. Amb. *In die orationis suæ exaudietur;* Tigur. *Votorum quotidianorum compos erit;* Palac. *Quo die petit, impetrabit.* Ratio est, quia honorem patri delatum sibi delatum reputat Deus, qui honorantes se honorat, audientes se exaudit, et, ut ita dicam, obedientibus sibi obedit, ac in liberales erga se multo indulgentior est et liberalior; non enim se patitur summa illa bonitas beneficentia aut liberalitate à creatura sua vinci; sed omnem illam longe superat et transcendit.

Rursum, qui honorat patrem, patris molestiam, indignationem, impatientiam, cæteraque vitia dissimulat, tolerat et lenit: unde hac sua tolerantia sua delicta expiat, ac meretur ut Deus illa pari modo toleret, condonet et aboleat.

Tertio, quia Deus idipsum hîc per Siracidem promittit et sancit; ut enim ostendat quàm sibi gratus sit honor parentum, promittit ei certam peccatorum veniam. Itaque honorem parentum hîc quasi sacrificium pro peccato filiorum instituit, idque significat τὸ ἐξιλάσεται, id est propitiat et expiat. Ratio est, quia, si sacrificium, quo mactabatur caro animalis, v. g., vituli aut hirci, expiabat peccatum, ut patet Levit. 4. multo magis expiabit illud honor et obedientia filiorum, quo voluntas eorum parentibus Deoque substernitur, et quasi mactatur, ut ait S. Gregor. paulo ante citatus.

Quarto, quia veri probique (quin et improbi) parentes docent incitantque filios, ut timeant Deum, studeant ei placere, ac cavere ejus offensam: si quando eum offenderint, doleant, conterantur, veniamque efflagitent: quibus dum probi filii obediunt, hac contritione expiant peccata.

Quinto, quia verus honor et pietas filiorum in parentes subordinatur honori et pietati in Deum, adeoque ex ea proficiscitur et manat, ut patet v. 8. sicut amor proximi oritur et manat ex amore Dei: sicut enim amamus proximum propter Deum, sic et amamus colimusque parentes propter Deum. Hæc ergo pietas in Deum expiat peccata, quia adducit secum contritionem et dilectionem Dei; vera enim in Deum pietas dictat ut ab ejus offensa te plane contineas; et sicubi eum offenderis, illico doleas, conteraris, omnique studio ei te reconciliare satagas. Id significat noster Interpres, cum vertit: *Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis.* Quo significat honorem, amorem et pietatem in parentes oriri ex dilectione Dei, ac per eam peccata expiare. Denique filii, qui honorant parentes, merentur et obtinent parentum orationem et benedictionem, qua eis præ cæteris bonis Dei gratiam apprecantur. Ita Job c. 1. orabat, imo sacrificio expiabat hebdomadatim peccata filiorum.

Paulo aliter Palacius Græcam versionem explicat, quasi dicat: *Qui diligit patrem, exorabit pro peccatis*, scilicet patris; ut, sicut parens orat pro peccatis filiorum, ita vicissim filii orent pro peccatis parentis. Nostram vero sic, q. d. Filius qui diligit Deum, cavebit ne parentes offendat; quod si ex fragilitate humana eos offenderit, Deum pro offensa hac exorabit: *et in oratione dierum exaudietur*, id est, orans veniam multis diebus, eamdem tandem impetrabit. Oratio enim dierum est oratio quotidiana et perseverans, quæ per multos dies continuatur.

6. QUI HONORAT PATREM SUUM, JUCUNDABITUR IN FILIIS.] Tigurina, *jucunditatem capiet ex filiis;* Syrus, *lætabitur de filio suo;* quia, scilicet, Deus faciet ut filii ejus sint probi, sani, habiles, egregii, ac præsertim patri obsequentes. Arabicus, *multiplicati sunt filii ejus.* Hæc enim est lex talionis, ut quod facit patri filius, idipsum à suo recipiat filio. Cum ergo honore et obedientia sua lætificet patrem, par est ut iisdem lætificetur à filio suo: qui vero patri inobediens est ac rebellis, ideoque eum contristat, inobedientes pariter ac rebelles sentiat et filios, ideoque tristetur, et non raro mœstitia contabescat; cujus rei exempla exstant quotidiana. Honor enim hîc non tantum honorem et reverentiam, sed et obedientiam, amorem ac beneficentiam complectitur. Cum enim Deus præcipit: *Honora patrem et matrem;* intellige primo, reverentiam exhibendo; secundo, obediendo; tertio, amando; quarto, benefaciendo et sustentando, si senex sit aut indigeat, uti dixi Deut. 5. 16. Huc spectat illa Thaletis ad filios vox: *Quale præmium rependeritis parentibus vestris, tale à liberis vestris exspectate.* Testis est Laertius, libro 1. capite 1. Et illa Epaminondæ: *Mihi jucundissimum est, quod utroque parente vivo Leuctrica pugna vicerim Lacedæmonios.* Testis est Plutarch. in Græc. Apophth.

7. QUI HONORAT PATREM SUUM, VITA VIVET LONGIORE.] Arabicus: *Qui honoraverit genitores suos, prolongabitur duratio ejus, et bene se habebit remuneratio illius in justitia genitorum suorum.* Justitiæ enim parentum particeps erit filius, si eos amet et honoret. Causam dedi Deuter. 5. 16. dignus enim est vita, qui vitæ auctorem colit; indignus, qui eum negligit.

ET QUI OBEDIT (S. August. in Speculo legit, *obaudit*) PATRI, REFRIGERABIT MATREM.] Græce, ἀναπαύσει, id est, requiescere faciet, hoc est, pro tot doloribus, curis, mœroribus, quos mater pro ipso in conceptu, partu et educatione sustinuit, ipse tandem illi gaudium et quietem animi conciliabit; tum, quia mater gaudet de officio et virtute filiorum, æque ac de honore præstito à filiis patri ac marito suo; quod enim marito confertur, confertur et uxori. Vir enim et uxor sunt duo in carne una, puta una persona civilis et politica; tum, quia mater à filiis eumdem honorem sperat et exspectat, quem ab eis videt tribui patri. Honor enim, qui tribuitur patri, pari jure debetur et matri.

Græca pro *patri*, habent κυρίῳ, id est *Domino.* Unde Complut. et S. Ambros. sic vertunt: *Qui obedit Domino, quietem dabit matri suæ;* Tigurina: *Qui Dominum audit, matri suæ ac-*

quiescet ; Syrus : *Offert gratiarum actiones bonas Deo ille qui honorat matrem suam.* Quod enim matri exhibet filius, sibi exhibitum reputat Deus ; tum quia tam mater, quàm pater, Deum filiis repræsentant ; tum, quia filii honorant matrem ex amore Dei, ut, scilicet, Dei legi et voluntati id jubentis satisfaciant.

Porro nostra versio Latina plures patitur sensus, ait Palacius. Primus est : Qui obedit patri, hac ipsa obedientia refrigerium præstat matri ; ut contra, qui refractarius est patri, grandi tristitia afficit matrem ; secundus est : Ei, qui patri suo obedit, felicia succedent ; quo felici rerum successu matrem lætificabit, quasi sit hoc quartum commodum eorum qui patri obediunt, quod tam illis res succedent prospere, ut vix sit, quod matrem pro filiis sollicitam tristitia premat ; tertius est : Qui patri obedit, conabitur matrem refrigerare; nam eo matris refrigerio obedientiam parenti præstabit; quartus est: Refrigerabit matrem, id est, matrem in refrigerio sepulcri tandem collocabit ; ut Tobias junior, qui matrem è felici vita deduxit ad mortis quietem. Inter hos sensus primus et tertius maxime sunt litterales et genuini.

8. QUI TIMET DOMINUM, HONORAT PARENTES.] Timor enim, id est reverentia, cultus et amor Dei, impellit nos ad faciendam ejus voluntatem et legem, inter quas prima secundæ tabulæ jubet honorari parentes. Hic versus jam non exstat in Græco, Syro et Arabico. Modum honorandi parentes subjicit, dicens : ET QUASI DOMINIS SERVIET HIS QUI SE GENUERUNT,] q. d. Honor parentibus debitus, non tantum consistit in assurgendo, caput detegendo, verbis reverentibus eos compellando, vultum submittendo, genu flectendo ; sed potius in obedientia et obsequio, ut iis serviat *quasi dominis ;* Palacius, *quasi diis ;* in iis enim Deus repræsentatur, Deique dominium resplendet. Nam ut ætas in senibus venerationi est, utpote in qua Dei æternitas lucet ; ita paternitas in parentibus est honori, in quibus Dei paternitas et dominium emicat. Vult ergo Deus ut familiaritas et assidua conversatio filiorum cum parentibus, eorum erga parentes reverentiam non minuat, sed augeat, dum jubet eos cogitare se non cum paribus, sed cum superioribus et dominis agere. Vult ergo, ut talibus serviant, non ut servi, servili timore ; sed ut ingenui filii liberali amore obsequantur, etiam demittendo se ad officia servilia et vilia, cum ea jubent parentes, vel exigit necessitas. Hinc Persæ filiis, servorum vice, utebantur, teste Rhodigino, lib. 11. cap. 17. Idem fecisse Lacones et Cretenses docet Strabo, lib. 16 : *Honor*, ait S. Hier. in cap. 15. Matth. in Script. *non tantum in salutationibus et officiis deferendis, quantum in eleemosynis, ac munerum oblatione sentitur. Honora, inquit Apostolus, viduas quæ vere viduæ sunt ; hic honor donum intelligitur. Et : Presbyteri duplici honore honorandi sunt, maxime qui laborant in verbo et doctrina Dei.* Ratio est, quia filius cum totum, quod est, acceperit à patre, est quasi peculium et possessio patris. Unde prima parens Eva, primum generans filium, vocavit eum *Cain*, id est possessio, dicens, קניתי *kaniti*, id est, *possedi hominem per Deum*, Genes. 4. 1. Hinc et patri est jus herile in filium, adeo ut in necessitate eum in servum vendere possit, ut colligitur Exodi 21. 7, sancitque Jus civile, lib. 2. C. de patribus qui filios distraxerunt. Vide Covarruv. lib. 3. Variar. cap. 14. num. 4. et Lessium, l. 2. de Justitia, cap. 5. dub. 4. in fine.

9. IN OPERE ET SERMONE, ET OMNI PATIENTIA HONORA PATREM TUUM.] Modum generalem honorandi præscripsit, dicens : *Et quasi dominis serviet his qui se genuerunt ;* hìc ad particulares ejus modos descendit. Itaque dicit honorandum esse patrem : primo, *in opere*, scilicet opera, quæ pater injungit, exsequendo, pro ejus et familiæ sustentatione laborando, necessitatibus ejus quibuslibet subveniendo ; secundo, *in sermone*, ut honorifice de patre loquatur, cum patrem nominet, humiliter ei respondeat, afflictum soletur, iratum blande compellet et leniat ; tertio, *in patientia*, ut patienter toleret patris choleram, asperitatem, imperium, moresque difficiles ac vitia, utque ejus jussa, quantumvis ardua, sibique repugnantia, humiliter excipiat, hilariterque exsequatur. Unde Tigurina vertit : *Tam factis quàm dictis patrem et matrem honora per summam patientiam, ut bene precetur tibi.* Jubet ergo ut filii patientia vincant parentum, præsertim senum, morositatem ; sicut patrum patientia sustinuit filiorum parvulorum ineptias et importunitatem. Fructum et mercedem quasi stimulum subdit, dicens :

10. UT SUPERVENIAT TIBI BENEDICTIO A DEO.] Præclare S. Ambros. in cap. 18. Lucæ : *Est*, ait, *honor non solum honorificentiæ, sed etiam largitatis. Pasce patrem tuum, pasce matrem tuam ; et si paveris matrem, adhuc non reddidisti dolores, non reddidisti cruciatus, quos pro te passa est ; non reddidisti alimenta, quæ tribuit tenero pietatis affectu, immulgens labris tuis ubera ; non reddidisti famem, quam pro te illa toleravit, ne quid, quod tibi noxium esset, ederet ; ne quid, quod lacti noceret, hauriret ; illa tibi jejunavit, tibi manducavit ; tibi illa, quem voluit cibum, non accepit ; tibi, quem noluit, cibum sumpsit ; tibi vigilavit, tibi flevit ; et tu illam egere pateris ? O fili, quantum tibi sumis judicium, si non pascas parentem! Illi debes quod habes, cui debes quod es.* Ita Isaac honoravit patrem obediendo ei usque ad mortem, offerens se illi ad holocaustum, ac proinde meruit à Deo benedici et exaltari. Sic et Jacob honorando Isaacum patrem suum, et Joseph honorando et obsequendo parenti Jacobo, omnimodam ejus Deique benedictionem promeruit, Gen. 49. 25. Plura exempla recenset Rhodig. lib. 11. cap. 17. Valer. Max. lib. 5. cap. 4. Senec. lib. 3. de Benefic. cap. 37.

Ut superveniat tibi benedictio à Deo. Ita legunt passim, sed pro, *à Deo*, corrige cum Romanis, *ab eo ;* Græca Complutens. et S. Ambros. *ab omnibus ;* Græca Romana, *ab eo*, scilicet patre. Sic et Syrus, *ut veniant super te benedictiones ejus*, scilicet patris, de quibus per vocem causalem *enim*, Græcus subjicit, dicens : *Benedictio enim patris firmat domos filiorum ;* Arabicus, *ut exaudiatur ipsius deprecatio pro te.* Multi tamen legunt, *à Deo*, quasi non tantum patris, sed et quamlibet benedictionem, id est beneficentiam, filio à Deo polliceatur : Deus enim, sua beneficentia, patris omniumque hominum preces excedit et vota.

Porro hæc Dei benedictio non est fluxa et evanida, sed stabilis et solida. Hoc est enim,

quod de ea addit : *Et benedictio illius in novissimo maneat ;* quia æterna mercede compensatur, ait Rabanus. Porro Palacius sic explicat : *Ut superveniat tibi benedictio à Deo ;* ita hoc intellige : Ordinaria rerum dispositione futurus eras pauper, infelix, infamis ; aliquis te magnus in malum casus manebat ; at si patrem in omni patientia honorasti, divina benedictio te casui obnoxium è manibus infortunii liberabit. Sicut contraria ratione, si ordinaria rerum constitutione, longum victurus eras, non dimidiabis dies tuos, perinde ac si vir fuisti sanguinum, aut dolosus. Dignum vero est annotatione, quod sequitur : *Et benedictio illius in novissimo maneat.* Quod intelligi potest, vel quod divinus favor et adjutorium usque ad finem vitæ duret. Aut, quod germanius est, quod divinus favor atque benedictio maneat et servetur in horam illam tanto periculo tremendam, scilicet, ad horam mortis et strictissimi examinis ubi æternitatis jacitur alea. O quale, ô quantum beneficium tunc erit benedici et audire : Veni, benedicte, in regnum tibi paratum ab origine mundi ! Ergo, sicut tu in omni patientia sustinuisti difficultates senis patris tui ; ita Deus sustinebit in omni patientia, si quæ fuerint errata infirmæ animæ tuæ. Ut qua mensura mensus es patri tuo, remetiatur tibi Pater misericors tuus. Hæc Palacius.

11. BENEDICTIO PATRIS FIRMAT DOMOS FILIORUM ; MALEDICTIO AUTEM MATRIS ERADICAT FUNDAMENTA.] Hæc verba, ut cohæreant cum versu præcedenti, significant ibi per benedictionem maxime intelligi benedictionem patris, uti exprimit Syrus : alioqui hic versus prorsus alius est à præcedenti, aliamque mercedem filiis, qui parentes honorant, promittit, nimirum, quod parentes eis benedicent, bene precabuntur, eisque à Deo omne bonum exposcent ; hæc autem parentum benedictio, utpote quasi ex auctoritate et jure herili ac paterno eis à Deo indulta et concessa, solet esse efficax, et à Deo in effectum conferri. De ea ergo ait : *Benedictio patris firmat domos filiorum*, etc. ; Tigurina : *Nam bona precatio patris domos liberorum stabilit, dira vero matris imprecatio eruit fundamenta ;* Syrus : *Benedictio patris stabilit contignationes, et maledictio matris eradicat fundamenta ;* Arabicus ; *Precatio genitoris firmat aulas ; et maledictio genetricis eradicat fundamentum.*

Per *domos*, non tantum contignationes, ut Syrus, puta fabricas domosque materiales ; sed multo magis proles et familiam accipe, q. d. Benedictio patris facit ut filius prole et familia, eaque divite, honorata et splendida doletur, decoretur et perduret : *Maledictio vero matris* (pari jure et patris) *eradicat* domos usque ad *fundamenta ;* id est, plane sobolem et familiam, ejusque opes et honores delet et exstinguit. Exemplum benedictionis est in Sem et Japhet, qui à Noe ; in Isaac, qui ab Abraham ; et in Jacob, qui ab Isaac patre benedictus, pater fuit duodecim tribuum Israel ; item in Tobia. In quibus patet basim et radicem familiæ et felicitatis filiorum esse honorem parentum ; radicem vero infelicitatis et interitus eorumdem, esse inhonorationem parentum.

Maledictionis exemplum est in Cham, qui irridens patrem Noe ex vino nudatum, ab eo maledictus, maledictionem hanc et servitutem in posteros Chananæos, qui ab Hebræis, posteris Sem, vastati sunt, transfudit. Simile exemplum refert S. August. lib. 22. de Civit. cap. 8. et prolixius, serm. 94, inter novos, de matre, quæ decem filiis maledicens, omnes illos tremulos, miseros et vagos effecit. Sic hodie videmus filios et familias illustres, quæ videbantur per secula duraturæ, occidere et exstingui. Causam quæris ? Accipe quod parentes non honorarint ut debuerant, ideoque ab eis non benedictæ, sed maledictæ sint ; Deus enim parentibus quasi instrumento utitur ad beandos, vel perdendos filios ; sicuti enim per solem illustrat hunc mundum, ita per benedictionem patrum illustrat firmatque domos filiorum. Felix fuit Augustus Cæsar, sed in prolibus libidine infamibus infelix, ideoque eis maledicens, imo abdicans, omnes exstinxit, nimirum Juliam utramque, puta filiam ac neptem, ac post Agrippinam à se adoptatam, quas proinde vocabat tres suas vomicas, sive tria carcinomata, vetuitque eas suo sepulcro inferri exclamans : *O utinam cælebs vixissem, orbusque periissem !* testis est Suetonius in Augusto.

Vidit idipsum, duce natura et ratione, Plato qui, dialogo 11. de Legibus, exemplis manifestis ostendit, preces parentum adversus liberos semper aut plerumque à Deo exaudiri : *Œdipus*, inquit, *contemptus à filiis, ea illis imprecatus est, quæ exaudita effectaque ab iis, apud omnes feruntur. Amyntora quoque Phœnici filio iratum illi maledixisse ferunt, et Hippolyto Thesea, plurimosque alios aliis ; quibus apertissimum factum est à diis preces parentum adversus filios exaudiri. Nihil enim imprecatione parentis perniciosius filio.* Denique Nazianz. orat. 1 ; *Duc tu quoque*, ait, *precibus tuis, præi sermone, fulci spiritu ; benedictio enim patris firmat domos filiorum.* Et S. Ephrem ad hæc verba Siracidis alludens tract. de timore Dei : *Honora*, inquit, *sacerdotem atque presbyterum, ut in te benedictio oris ipsorum veniat.*

12. NE GLORIERIS IN CONTUMELIA (græce, ατιμια, id est ignominia, infamia) PATRIS TUI.] Alludit ad Cham, qui patris nuditatem irrisit, Gen. 9. 22. Solent enim superbi et perversi filii, ut suam sapientiam, opulentiam, fortitudinem ostentent, parentibus velle videri sapientiores, ditiores, fortiores, ideoque parentum insipientiam, pauperiem, miserias evulgant, quas celare debuerant. Unde Syrus vertit : *Ne honoreris* (ne honori tuo deputes) *in opprobrio patris tui ;* Arabicus : *Ne te extollas adversus patrem tuum, quia non consequeris honorem ex eo.*

NON EST ENIM TIBI GLORIA, EJUS CONFUSIO.] Græce, ου γαρ εςε σοι δοξα, πατρος ατιμια), id est : *Non est enim tibi gloria, patris infamia.* Patris enim infamia est pariter infamia filii, ut sequitur : Tigurina : *Neque enim decori tibi fuerit ejus ignominia ;* S. Ambrosius : *Non est enim tibi gloria, patris ignominia.*

13. GLORIA ENIM HOMINIS provenit, est, et cernitur EX HONORE PATRIS SUI : ET DEDECUS FILII, PATER SINE HONORE.] Græca Complut. et S. Ambros. *Et dedecus filiis mater in ignominia ;* sanctus Ephrem tract. de Timore Dei : *Dedecus filiis mater sine honore ;* Tigurina ; *Paternus enim honor gloriam homini conciliat, et opprobrio liberis est mater ignominiosa ;* Syrus : *Honor enim viri est honor patris ejus ; et delicta magna illi qui ignominia afficit matrem suam. Fili mi, gloriare*

in honore patris tui, et ne dimittas honorem ejus omnibus diebus vitæ tuæ. Filius enim est pars patris et matris. Sicut ergo qui totum violat et lædit, partes omnes violat et lædit: ita qui honorat vel inhonorat patrem vel matrem, omnes ejus filios, ac consequenter seipsum honorat vel inhonorat. Unde et Arabicus vertit: *Nam honor viri, honor genitoris sui; et non imminuetur offensio illius qui conviciis affecerit matrem suam. O fili mi, diligenter attende ad honorem patris tui, et ne relinquas reverentiam illius in diebus vitæ ejus.*

14. Fili, suscipe senectam patris tui.] Græce ἀντιλαβοῦ, id est *suscipe;* Complut. *adjuva;* Hugo, *sustenta;* alii, *succurre;* Tigurina, *subleva;* S. Ambros. *Fili, adjuva in senecta patrem tuum.* Jubet enim senectam et seniles mores patris à filiis non tantum tolerari; sed et consolatione, obsequio, sustentatione, omnique ope adjuvari, foveri et sublevari. Et hoc significat τὸ *suscipe.* Sic Psaltes passim rogat suscipi, id est adjuvari, protegi, dirigi à Deo, Deumque vocat suum susceptorem, id est adjutorem, protectorem, hyperaspisten. Ratio est, quia in senecta et canitie patris relucet Dei generatio, antiquitas et æternitas; ut cum filii canum patrem intuentur, in eo videantur sibi cum Daniele videre antiquum dierum, ejusque canos, Daniel. 7. 9.

Quamobrem Plato, dialog. 11. de Legibus: *Cujus pater,* inquit, *aut mater senio confecti, vel eorum parentes, quasi thesaurus quidam domi jacens, is putet nunquam aliud tale sibi simulacrum, magisque efficax domi suæ affuturum, si recte, ut decet, ab eo colitur.* Aristot. vero lib. 9. Ethicæ, c. 2, docet filios debere succurrere parentibus magis quàm sibi ipsis: *Redimere enim patrem,* inquit, *magis etiam quàm seipsum debere videretur.* Et inferius: *Parentibus autem alimenta præcipua suppeditanda esse viderentur, utpote cum debeamus; cumque illis, qui in causa sunt ut simus, honestius sit quàm nobis ipsis, in his opem ferre. Honor quoque parentibus, quemadmodum diis, exhibendus est.* Philo, l. de Decalogo, dat exemplum ciconiarum: *Ciconiæ senes,* inquit, *impotes volandi nido se continent; ex his prognatæ terra marique volitant, et cibos parentibus afferunt, et eadem opera natos implumes parentesque effetos educant naturæ instinctu,* etc., *et non obvolvent faciem præ pudore homines parentum contemptores, damnabuntque suam incuriam in re, quæ vel sola curanda erat, vel ante alias, præsertim cum non tam conferatur, quàm referatur beneficium? Filiorum enim nihil est proprium, quod non parentibus debeant, à quibus vel acceperunt, vel in accipiendo adjuti sunt. Habentne igitur pietatem ac sanctitatem, principales virtutes in anima, an ejecerunt eas à pectore? Deo enim subministrant parentes in gignendis liberis.* Addit deinde, remque exaggerat: *Et sunt qui, audacius exaggerantes nomen parentum, aiunt patrem matremque deos conspicuos, illius ingeniti imitatores fingendis animantibus hoc uno differre, quod Deus fit mundi genitor; hi vero filiorum tantummodo; nec fieri posse ut pius sit erga illum invisibilem, qui erga hos conspicuos est impius.* Quare impii et barbari parricidæ fuere Caspii, qui parentes septuagenarios fame necabant, teste S. Hieron. lib. 2. contra Jovin. Euseb. lib. 1. de Præparat. c. 3. Caspios imitati sunt Bactriani, Hyperborei, Sardi, et jam Indi nonnulli, qui parentes senio confectos mactant, imo subinde devorant, quod inhumanum est et ferinum, imo plusquam ferinum; nec enim feræ feram suæ speciei, multo minus parentes necant, aut vorant.

Et si defecerit sensu (συνέσει, id est intellectu, mentis vigore, prudentia, sapientia) veniam da.] S. Ambros. *veniam habe,* id est ignosce; Syrus: *Etiamsi defecerit mens ejus, parce illi;* Tigurina: *Quod si sensibus fuerit abalienatus, boni consule.* Senes enim subinde deficiente cerebro delirant, aut juvenibus delirare videntur; unde illud: *Delirus senex.* Jubet ergo mentis defectum, imo et delirium, in patre à filiis non culpari, nec subsannari, sed tolerari, dissimulari, et sublevari, ; eo quod pater filii infantiam, imprudentiam et pueriles mores tolerarit, formarit, correxerit, elimarit. Unde et Arabicus vertit: *Etsi levior factus fuerit sensus illius, humane illum tracta.*

15. Et ne spernas (S. Ambros. *in honores*) eum in virtute tua,] eo quod videas te viribus mentis et corporis patri seni prævalere, ac pollere majori robore, et intellectus acumine ac prudentia; ob hoc enim solent juniores spernere, carpere, taxare senes; Syrus: *Ne confundas eum omnibus diebus vitæ tuæ;* Tigurina: *Illum aspernari summo cave studio;* Arabicus: *Ne parvi pendas illum, dum vivus est.* Causam subdit:

Eleemosyna enim patris non erit in oblivione.] *Eleemosyna,* hebr. חסד *chesed,* id est pietas, benevolentia, misericordia patri exhibita. *Eleemosyna* ergo *patris* hic passive capitur, scilicet non quam dedit, sed quam à filio accepit pater. Unde Tigurina: *Neque enim patri præstita benignitas dabitur oblivioni;* sed Deus et homines ejus recordabuntur, ut eam remunerentur: jugiter ergo vivet in Dei memoria, qui sibi factum æstimat, quod ejus imagini et vicario, puta patri, confert filius. Est liptote, sive miosis; parum enim dicitur, sed plus significatur: *Non erit in oblivione,* id est erit in memoria et ampla remuneratione. Porro hæc eleemosyna patri à filio est debita, ideoque ab Arabico vocatur justitia: *Justitia,* inquit, *in genitorem non deletur, et ea deletur multitudo delictorum.*

16. Nam pro peccato matris restituetur tibi bonum.] Vox *nam* habet emphasin, q. d. Quævis eleemosyna in patrem erit in memoria: at eleemosyna pro peccato matris senis, utpote morosioris, impatientioris, ideoque toleratu difficilioris, multas habet promissiones: prima, quod *tibi restituetur bonum;* secunda, quod ædificabitur tibi *in justitia;* tertia, quod in die tribulationis efficiet, ut Deus sit memor tui; quarta, quod solvet peccata tua.

Nota: Pro *pro peccato matris,* perperam quidam legunt: *Pro bono facto matris,* q. d. Pro beneficentia matri à filio exhibita. Nam græce est, ἀντὶ ἁμαρτιῶν, id est, *pro peccatis.*

Jam varii varie id explicant: primo, aliqui *peccatum* accipiunt pro hostia pro peccato, juxta illud 2. Cor. 5: *Christus factus est pro nobis peccatum,* id est hostia pro peccato, q. d. Quia tu, ô fili, obtulisti hostiam pro abolendis matris tuæ peccatis, idcirco Deus restituet tibi bonum. Aut, ut ait Rabanus: *Peccatum hic tropica locutione ipsam eleemosynam nominat, quæ delet peccata.*

Secundo, peccatum matris objective et pas-

sive accipi potest, q. d. Quia tu, ô fili, sæpius peccasti, et offendisti matrem, ac mereris Dei iram et pœnam; hinc si erga illam sis benignus et beneficus, Deus non tantum tibi culpam et pœnam condonabit, sed et abunde *restituet tibi bonum,* id est beneficium, quod in matrem contulisti. Unde idipsum videtur explicare, dum subdit: *Et sicut in sereno glacies, solventur peccata tua.* Favet versio Syri: *Eleemosyna patris non datur oblivioni, et pro delictis ipsa plantatur.*

Tertio plane et genuine, *pro peccato matris*, scilicet tolerato, q. d. Quia tu, ô fili, patienter tulisti impatientiam, morositatem, jurgia, aspera verba et verbera matris; hinc pro mercede reddetur tibi à Deo bonum, idque multiplex, tum in hac vita, tum in futura; sed præsertim hoc tolerantiæ et pietati tuæ congruum et appositum, nimirum ut in justitia et pietate tua ædificetur domus. Idem enim dicit de matre, quod dixit de patre. Sicut ergo eleemosyna patris est ea quæ in patrem confertur, tolerando ejus seniles mores, deliria, impatientias et morositates; ita per peccata matris, similia matris senilia vitia à filio tolerata intelliguntur. Unde sicut illius non obliviscitur Deus, sed abunde remunerat; ita pro his restituet filio bonum. Quocirca Græca Romana habent absolute: *Et pro peccatis in justitia ædificabitur tibi;* Complut. et S. Ambros. *Et pro peccatis reædificabitur tibi.*

Denique Richardus de S. Victore, tract. in hunc locum: *Vis,* ait, *scire quomodo tibi prodesse poterit bonum patris tui? Patrem venerando simul et imitando. Vis pariter scire quomodo tibi proderit malum matris tuæ? Matrem venerando, sed non imitando.* Verum ex dictis liquet alium hujus loci esse sensum.

Et in justitia ædificabitur tibi.] *Justitia* hîc significat pietatem; hæc enim est jus, sive debitum quod filius debet patri, q. d. *In justitia*, id est pro justitia, sive in justitiæ, id est pietatis tuæ, præmium *ædificabitur tibi*, scilicet domus tua, q. d. Deus domum, id est familiam tuam, prolibus, opibus, omnique affluentia instruet, bonisque omnibus cumulabit; felicissime tecum, et cum domo tua agetur, et undequaque augeberis et beaberis. Justitia ergo, id est pietas, est quasi fundamentum in quo Deus ædificat domos, id est familias filiorum parentes honorantium, uti dixit v. 11. Rursum ædificat Deus has domos in justitia, id est solide, firmiter, facitque eas firmas et perdurantes; domus enim in justitia fundatæ sunt firmæ et stabiles, sicut fundatæ in rapinis et injustitia sunt infirmæ et instabiles, brevique intereunt. Unde interitum hunc Deus minatur domui Joachin regis Juda: *Væ,* inquit, *qui ædificat domum suam in injustitia!* Jerem. 22; et primoribus: *Væ, qui ædificatis Sion in sanguinibus!* Michææ, 3.

Adverte hîc Deum solere filios, qui parentes honorant, præmiare prole et sobole numerosa et proba, quæ similiter ipsos honoret; idque jure talionis: æquum enim et congruum est ut qui honorant parentes, ipsi quoque parentes fiant, similesque sibi generent filios, à quibus eumdem honorem et commoda recipiant, quæ ipsi præstitere parentibus. Denique eleemosynam parentum solet Deus remunerare fecunditate et munere filiorum. Ita obstetrices Ægyptias, quæ quasi matres servaverant et aluerant infantes Hebræorum contra præceptum Pharaonis, jubentis illos suffocari, Deus remuneratus est ampla sobole et familia, Exodi 1. Abrahamo et Saræ in præmium hospitalitatis exercitæ in Angelos omnesque peregrinos, natus est Isaac, Genes. 18. 10. Id considerans Eliezer servus Abrahæ, cum ejus jussu Isaaco uxorem quæreret Rebeccam, ab ea petiit haustum aquæ: quæ cum illico et ipsi et camelis potum affatim præberet, ex hac ejus hospitalitate conjecit Eliezer, eam congruam fore Isaaco uxorem, foreque fecundam, uti ob eamdem fuerant Abraham et Sara. Sic Elias et Eliseus suos hospites præmio filiorum, quos ipsi precibus à Deo impetrarunt, remunerati sunt.

Græca significantius habent: ἀντὶ ἁμαρτιῶν προσανοικοδομηθήσεταί σοι, id est, ut Romana vertunt: *Et pro peccatis injustitia ædificabitur tibi;* præpositio enim ἀνὰ notat analogiam justitiæ et mercedis, ut προσανοικοδομηθήσεται idem sit quod, ex justa quadam retributione et compensatione fiet tibi reædificatio et restauratio jacturæ per peccatum factæ, q. d. Ex peccato et cholera matris subiisti injuriam, infamiam et tristitiam; sed Deus hanc tibi restaurabit, faciendo ut illa cedant et convertantur in tuum honorem, gloriam et lætitiam; hæc enim tuæ patientiæ merces, hæc tuæ virtuti laus, hæc tuæ afflictioni consolatio, hoc tuo dolori præmium congrua proportione respondet et debetur.

Tigurina aliter vertit: *Adversus peccatum exstruetur tibi propugnaculum*, quasi eleemosyna patri exhibita sit validum propugnaculum, quod sibi ædificat filius contra peccatum.

17. Et in die tribulationis commemorabitur tui,] q. d. Memor erit tuî Deus: vel significantius, q. d. Ipsa eleemosyna memoriam tuî refricabit Deo, ipsa causam tuam apud Deum aget et peraget; ipsa enim vellicat Dei memoriam, ut bonis et beneficiis afficiat filium, qui mala et maledicta matris patienter excipit et sorbet. Ita Jansenius et Palacius. Unde Syrus emphatice vertit: *In die angustiæ in recordationem veniet tibi.* Ubi τὸ *tibi* energiam habet, estque emphaticum, q. d. Ad tuum commodum, ad tuum præmium et decus, est Syrismus, similis illi quo italice dicimus: *Questo che tu sai hoggi, te si recordera quando sarai al punto della morte;* Arabicus: *In afflictione erit tibi adjutor.*

Et sicut in sereno glacies, solventur peccata tua.] S. Ambros. *Sicut serenitas in glacie, sic solventur peccata tua;* Tigurina: *Ut per serenitatem glacies, ita peccata tua solventur;* Syrus: *Sicut calor glaciem* (solvit et liquat) *abrogabit peccata tua.* Beneficentia enim filii in patrem et matrem est quasi calor, imo sol liquans et abolens omnem peccatorum glaciem. *Charitas enim operit multitudinem peccatorum*, 1. Petri 4. 8. idque tam quoad pœnam quàm quoad culpam, q. d. Cùm ob peccata in die tribulationis in varias ærumnas et mœrores incideris, illæ omnes dissolventur à beneficentia matri exhibita, perinde ut glacies dissolvitur à radiis solis: dies tribulationis vertetur in diem serenitatis; ac cum aliis erit dies nubilus, misericordi erit serenus, præstante, itaque honorem parentum remunerante Deo. Unde Arabicus vertit: *Avertet à te mala, sicut avertitur frigus in vehementia caloris.*

18. QUAM MALÆ FAMÆ EST (græce, βλάσφημος, id est, exsecrabilis, infamis est) QUI DERELINQUIT PATREM in egestate, afflictione, senio constitutum et destitutum: ET EST MALEDICTUS A DEO, QUI EXASPERAT MATREM!] Tigurina: *Quàm infamis est desertor patris, et maledictus à Domino, qui matri suæ movet indignationem!* Romana vero editio ex Græco sic habet: *Tanquam blasphemus est, qui derelinquit patrem;* et Syrus: *Blasphemat, qui spernit patrem suum, et maledictus est coram filio suo ille, qui ignominia afficit matrem suam.* Ubi nota contemptum parentum vocari blasphemiam; quia blasphemia est convicium quod jacitur in Deum vel Sanctos: parentes autem sunt vicarii Dei, et quasi dii quidam terrestres, ut superius dixi. Unde Rabanus: *Impietatis*, inquit, *crimine reus tenetur, qui irreligiosus est in parentes, et maxime ille, qui spiritalem patrem vel matrem pravis sermonibus, atque iniquis operibus exacerbat.* Rursum τὸ *maledictus coram filio*, explica, q. d. Sicut filius maledicit patri; ita vicissim ipse lege talionis maledicetur à filiis, quos genuit aut gignet. Hinc et Arabicus vertit: *Quia qui parvi pendit jus patris sui, ipse est blasphemus opprimens; et qui calumniatur matrem suam, maledictio Creatoris sui descendet in eum.*

Porro maledictio Dei, æque ac benedictio, non est verbalis, sed realis et efficax: Dei ergo benedicere, est copiose benefacere; maledicere, est affatim malefacere, puta, punire paupertate, infamia, morbis, adversitatibus, ac denique morte et gehenna, quibus pœnis omnibus punit Deus eos qui exasperant matrem. Præclare Philo libr. de Decalogo: *Qui parentes*, ait, *suos negligunt, sciant se damnatos pro duobus tribunalibus, quæ sola sunt naturalia; impietatis, apud divinum, quod secundos post Deum auctores vitæ suæ non tractant ex officio: inhumanitatis vero, apud humanum; cui enim benefaciunt, qui proximos et optime de se meritos vilipendunt? quibus nulla referri gratia potest, quæ non sit inferior acceptis beneficiis.* Et S. Ambros. lib. 5. Hexam. 4. in illud Genes. 1: *Producant aquæ reptile super terram. Quàm bona*, inquit, *mater sit aqua hinc considera: tu, ô homo, docuisti abdicationes patrum in filiòs, separationes, odia, offensas; disce ergo ab aqua quæ sit parentum et filiorum necessitudo. Vivere pisces sine aqua non queunt, nec à sui parentis consortio separari: et fit hoc natura quadam, ut separati moriantur illico.*

Eleganti viperæ et fœtuum apologo idipsum repræsentat Cyrillus lib. 3. Apolog. moral. cap. 26. cujus titulus: *Contra vitium ingratitudinis. Gravida vipera*, inquit, *cum ad perfectam maturitatem fœtus produxisset, diros in suis visceribus morsus sentiens, amara nimis cum querimonia eis dixit: Quid est hoc scelus quod facitis? numquid redditis pro bono malum, quia laceratis ventrem qui vos portavit; matrem occiditis, quæ vos genuit? quæ est ista contra naturam nequitia, et ingratitudinis sævitia tam stupenda? At illi dixerunt: Quid est quod nobis dedisti aut fecisti? nimirum ut delectares te concepisti, et in tetri ventris carcere nos abscondisti. Quid aliud circa nos egeris nescimus: attamen prodire in lucem appetimus, et gratum mundi spatium videre affectamus. Quibus mater: Revera ego concepi vos ex medullis meis carioribus, alui de sanguinibus propriis, fovi calore, portavi labore, promovi cum dolore, et in visceribus propriis nocte ac die custodivi cum timore: nunc autem pro tantis beneficiis matri rependitis vicem mortis.* Deinde justam eis talionis pœnam intentans subjicit: *Verumtamen quia inique rependitis malum pro bono, retribuetur vobis justissime malum pro malo. Nam justitia ingratitudini est grata, dum propter ejus demerita reddet ei digna stipendia; et propterea quia cum ingratitudine incipitis, dira quoque et sæva ingratitudine finietis: nam tu, fili, fecundabis sororem tuam, ut ipsa te vita privet; et tu, filia, fœtus concipies qui confestim crudeliter te occident. Et sic ingratitudinis vitium vertetur in tormentum, et ingratitudo ingratitudine punietur, eritque soboles ingratitudinis cibus mortis. Quibus dictis, dolore viscerum exstincta est.*

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA COMMENDAT MANSUETUDINEM ET HUMILITATEM.

19. FILI, IN MANSUETUDINE OPERA TUA PERFICE, ET SUPER HOMINUM GLORIAM DILIGERIS.] Instruxit Siracides filium quoad honorem parentum; nunc eum instruit quoad cætera et cæteros, ac in primis ut in omnibus et cum omnibus mansuete et humiliter se gerat; præsertim quia humilitas et mansuetudo est fons et origo honoris parentum, omnisque virtutis et boni. Gestus enim mansuetus et humilis omnes honorat, itaque sibi conciliat; asper vero et superbus omnes spernit et deprimit, ideoque à se avertit, offendit et exasperat.

Porro Sapiens omni statui et gradui commendat mansuetudinem, ut, licet filius ascendat etiam ad regium fastigium et culmen, tamen mansuete se gerat, regat et imperet. Quapropter subdit: *Quanto major es, humilia te.* Unde Syrus vertit: *Fili, in divitiis tuis cum humilitate ambula, et præ largiente dona diligent te.* Hæc enim mansuetudo prælato et principi subditorum benevolentiam, indeque securitatem et gloriam conciliat. Ita Palacius. Admonet, inquit, recentiores, ne ex ira res præcipitent; sed animos mansuetudine frenent. Ut enim nihil est importunius improbitate eorum qui gubernantur; ita nihil est in hisce rebus excelsius, quàm in tanta importunitate mansuetos esse eos qui gubernant. Hinc maxima laus Moysi datur, quòd regens innumerum istum et durissimum populum, mortalium tamen esset mansuetissimus, Num. 12. 5. Et David rex Deo non aliam virtutem, quàm mansuetudinem suam allegat, dicens: *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus*, psal. 131. 1.

Moysen mansuetudine, non tam humana, quàm divina superavit Christus. Nam, ut ait S. Bernard. serm. 22. in Cant. *Omnino propter mansuetudinem, quæ in te prædicatur, currimus post te, Domine Jesu, audientes quod non spernas pauperem, peccatorem non horreas. Non horruisti confitentem latronem, non lacrymantem peccatricem, non Chananæum supplicantem, non deprehensam in adulterio, non sedentem in telonio, non supplicantem Publicanum, non negantem discipulum, non persecutorem discipulorum, non ipsos crucifixores tuos. In odore horum currimus.*

Celebre est illud Senecæ in Proverbiis: *Regibus certior est ex mansuetudine securitas.* Nam ex adverso ait Cicero lib. 3. Offic. *Nihil quod crudele, utile. Est enim hominum naturæ, quam sequi debemus, maxime inimica crudelitas.* Porro, ut ait Aristot. lib. 1. de Cœlo, *nullum violentum perpetuum.* Hinc eos qui natura, indole et complexione sunt mites et blandi, omnes amant et ambiunt. Mitis autem signa physiognomica hæc dat Aristot. in Physiognom. c. 3: *Gravis specie, carnosus; caro humida et multa, bonæ magnitudinis et commensuratus; figura curvus, cursus capillorum sursum vulsus.*

Mercedem et præmium mansuetudinis subdit: *Et super gloriam hominum diligeris*, q. d. Præ hominum gloria, id est, præ hominibus gloriosis et excellentibus, eorumque gloria, gradu et honore diligeris, quo significat mansuetudinem homini magis conciliare amorem, quàm quemvis alium splendorem et gloriam: hæc enim timorem potius incutit, quàm amorem, q. d. Mansuetudo longe magis nos amabiles et admirabiles facit, quàm omnis splendor et gloria: homines longe magis diligunt, et videre cupiunt mansuetudinem et mansuetos, quàm gloriam et gloriosos: appetitur et ambitur gloria, sed magis ambitur mansuetudo.

Rursum τὸ *diligeris* accipi potest pro *glorificaberis*, q. d. Omni gloria, omnibusque gloriosis eris gloriosior: tum, quia vera gloria est mansuetudo et humilitas; tum quia homines solent eos, quorum mansuetudinem moresque diligunt, laudare, celebrare et glorificare. Est ergo metalepsis, qua ex dilectione gloria illam consequens significatur. Unde alii sic explicant: *Super*, id est, *præter* gloriam hominum diligeris, q. d. Præter gloriam assequeris insuper benevolentiam, ut omnes te diligant. Ita Emmanuel Sà. Superbi enim et tyranni habent a suis gloriam, sed non dilectionem; quia timentur, non amantur: at mansuetus habet gloriam, et præter gloriam habet omnium gratiam et dilectionem, quæ gloriam condecorat, solidat et perpetuat.

Legit Interpres: υπερ ανθρωπων δοξαν, id est, *super hominum gloriam;* jam legunt: υπο ανθρωπου δεκτου, id est, *ab homine acceptabili*, sive probato. Sic quoque legit S. Ambros. et S. Ephrem tract. de Timore Dei, *et ab homine acceptabili diligeris;* Tigurina, *et homini probato clarus eris;* Syrus vero, *et præ largiente dona diligent te;* alii, *pro homine probato, accepto*, vel *grato diligeris:* præpositio enim. υπο, idem subinde est quod προ; Arabicus: *O fili mi, incede cum mansuetudine in divitiis tuis, et sis*, id est eris, *dilectus hominibus, plus quam is qui largitiones elargitur.*

Moraliter S. Bernard. serm. 2. in conversione S. Pauli: *Triplici*, ait, *velut ariete mansuetudo pulsatur: verborum injuriis, damnis rerum, corporis læsione. In his tribus omnis exhibitio patientiæ, omnis exercitatio mansuetudinis. Probata est illa virtus, quam nihil horum videtur concutere potuisse.* Porro mansuetudinis origo est humilitas: *Sicut enim mater præsumptionis est elatio; sic mansuetudo vera non nisi ex vera humilitate procedit*, ait idem S. Bernard. serm. 3. de Visit. B. Mariæ. Hac de causa subdit Ecclesiasticus: *Quanto magnus es, humilia te*, etc.

Porro, cur mansuetudo adeo ab omnibus, præsertim subditis, dum à Superiore corripiuntur, sit expetita, ira vero exosa; rationem quasi à priori dat Reverendiss. D. Franciscus de Sales, Episcop. Genevensis, vir melleæ sapientiæ et sanctitatis, in suo Philotheo, sive Isagoge ad vitam piam, parte 3. cap. 8. Monitio, ait, vel correctio manans ab ira, etiamsi comitem habet rationem, impurior est et turbidior, ideoque ingratior quàm sit ea quæ à sola puraque ratione proficiscitur. Causa est, quod anima rationalis naturaliter subjecta sit rationi: hinc passioni non subjicitur, nisi quasi tyrannidi, ideoque tyrannice. Quare ratio, quam comitatur passio, se reddit exosam; eo quod justa ejus dominatio inquinetur, et vilescat per societatem tyrannidis, puta, passionis tyrannicæ. Accedit quod, ut ait Quintilian. lib. 11. c. 1: *Habet mens nostra natura sublime quiddam et erectum, et impatiens superioris. Ideoque abjectos, aut submittentes se allevamus; quia hoc facere, tanquam majores, videmur; et quoties discessit æmulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur, nec tam se majorem, quàm cæteros minores facere: inde invident humiliores.* Rursum mansuetudo superioris frangit iras, cupiditates et impetus inferioris, perinde ac lana excipit et enervat ictus tormentorum; ac elephas iratus et furens mansuescit ad conspectum agni. Sic *Deus tranquillus tranquillat omnia, et quietum aspicere, quiescere est*, ait S. Bernard. Mansuetus enim agitur ratione, non passione; ideo tranquillus est, omniaque tranquillat. Huc facit proverbium Arabicum, centuria 1, n. 40: *Tege merces tuas melle, et projice eas in cisternam luti; id est, concilia corda stultorum sermone dulci.* Sicut enim pueri cibos melle conditos avide hauriunt: ita simplices sermones mansuetudine mellitos cupide excipiunt.

Quocirca prudenter monet S. Ambros. lib. 2. Officior. cap. 7: *Primum*, inquit, *placiditate mentis, et animi benignitate influamus in affectum hominum. Popularis enim et grata est omnibus bonitas, nihilque quod tam facile illabatur humanis sensibus. Ea si mansuetudine morum, ac facilitate animi, moderatione præcepti, et affabilitate sermonis, verborumque honore, patienti quoque sermonum vice, modestiæque adjuvetur gratia, incredibile quantum procedit ad cumulum dilectionis.* Subjicit exempla illustria Moysis et Davidis: *Quantas Moyses à populo Dei illatas absorbebat contumelias! et cum Dominus in insolentes vindicare vellet, se tamen pro populo offerebat frequenter, ut indignationi divinæ plebem subduceret. Quàm miti sermone post injurias appellabat populum! solabatur in laboribus, deliniebat oraculis, fovebat operibus; et cum Deo constanter loqueretur, homines tamen humili et grata*

appellatione affari solebat. Merito æstimatus est supra homines, ut et vultui ejus non possent intendere, et sepulturam ejus non repertam crederent : quia sic sibi totius plebis mentes devinxerat, ut plus eum pro mansuetudine diligerent, quàm pro factis admirarentur. Quid ejus imitator sanctus David, electus ex omnibus ad plebem regendam? quàm mitis et blandus, humilis spiritu, sedulus corde, facilis affatu! Ante regnum se pro omnibus offerebat, rex cum omnibus æquabat suam militiam, et partiebatur laborem : fortis in prælio, mansuetus in imperio, patiens in convicio: ferre magis promptus, quàm referre injurias. Ideo tam carus erat omnibus, ut juvenis ad regnum, etiam invitus, peteretur, resistens cogeretur, senex ne prælio interesset à suis rogaretur; quod mallent omnes pro ipso periclitari, quàm illum pro omnibus.

20. QUANTO MAGNUS ES, HUMILIA TE IN OMNIBUS (præsertim in iis quibus excellis et magnus es), ET CORAM DEO INVENIES GRATIAM.] Græce : *Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus*, id est, *quanto major es, tanto magis humilia te in omnibus.* Et sic legit S. Ambros. loco initio cap. citato, et S. Ephrem tract. de Timore Dei. Tigurina : *Quanto major es, eo te geras submissius, ut gratiam initurus apud Dominum;* Arabicus et Syrus : *In omni quod magnum est in mundo humilia teipsum, et coram Domino invenies misericordiam.* Causæ hujus præcepti, vel moniti, sunt multæ : Prima, quia celsitudo solet homines inflare et instigare ad arrogantiam; monendi ergo sunt, qui ad eam conscendunt, ut eo magis se humilient, quo difficilius est se humiliare in sublimatione et sublimitate. Rectores, ait S. Gregor. multi injuste et tyrannice regunt, pauci in plena justitia, paucissimi in mansuetudine et humilitate. Et S. August. de Sancta Virgin. cap. 31. citans hanc Ecclesiastici sententiam : *Mensura*, ait, *humilitatis cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est, cui est periculosa superbia, quæ amplius amplioribus insidiatur.* Et S. Bern. serm. 4. super *Missus est: Non magnum est*, inquit, *humilem esse in abjectione; magna prorsus et rara virtus humilitas honorata.* Idem lib. 2. de Consid. *Nulla splendidior humilitate gemma, in omni præcipue ornatu summi Pontificis. Quo enim celsior cæteris, eo humilitate apparet illustrior et seipso.* Et in hæc verba commentans Balduinus in Catena Tilmanni Godfredi : *Humilitas in honore*, inquit, *honor est ipsius honoris et dignitatis. Omnis dignitas eo ipso dignitatis nomine indigna est, si humilia dedignetur. Humilitas autem sine honore, ipsa sufficit ad honorem : honor vero sine humilitate se perducit ad confusionem.*

Secunda, quia vera magnitudo est humilitas. Sola enim humilitas exaltat : sola humilitas est magnanimitas. Sola enim magno animo despicit exiles et inanes honorum mundi fumos et umbras; quia spectat verum virtutis decus, verumque honorem et gloriam cœlestem et æternam, quam à Deo et Angelis Beatisque omnibus exspectat. Quocirca sapienter S. Ephrem tract. de Timore Dei, initio tom. 3 : *Cupis*, ait, *magnus esse? sis omnium novissimus. Cupis bonum possidere nomen? in lenitate ac mansuetudine opera tua temperato atque peragito.* Et inferius : *Magna felicitas et gloria est humilitas, et non est in ea lapsus atque ruina. Signum porro humilitatis est, ambabus manibus omni tempore ac loco subvenire fratri necessitatem patienti.* Ex adverso vere S. Bernard. de Gradib. humilitat. *Quando magis*, inquit, *ad alta festinas, tanto magis ad occasum declinas.* Huc pertinent duo adagia Arabica, quæ exstant inter impressa centuria prima; primum exstat num. 3 : *Si nescis ascendere per scalam, non ambulabis super tectum; id est, si non potes esse subditus duci, neque dux eris.* Si non potes humiliari, non poteris esse gloriosus : nemo enim recte agit dominum, qui prius non egit ministrum : nemo, nisi humilis, gloriam consequitur; adeo ut servitus via sit ad imperium, et humiliatio via sit ad gloriam, perinde ac scala via est ad tectum. Alterum exstat ibidem num. 4 : *Ne ascendas cacumen jugi, cum fueris ornatus, ne forte cadas; id est, honoratus cave à typho et fastu, quia ocissime inflatus et turgidus cadit.*

Tertia, quia schola Christi Dei est schola humilitatis, in eaque nihil discitur, nisi humilitas et charitas. Qui ergo humilior est, ille major et doctior est in schola Christi : quia Christus, cum esset maximus, fuit pariter humillimus. *Discite*, inquit, *à me, quia mitis sum et humilis corde*, Matth. 11. Ita S. August. de S. Virgin. cap. 33; ut doceat virgines, quæ dono virginitatis alios antecellunt, non debere inde superbire, sed magis humiliari, sic ait : *Cum ergo Christianis omnibus custodienda sit humilitas, quandoquidem à Christo Christiani appellantur, cujus Evangelium nemo diligenter intuetur, qui non eum doctorem humilitatis inveniat : tum maxime virtutis hujus sectatores et conservatores eos esse convenit, qui magno aliquo bono cæteris eminent, ut magnopere curent illud : Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus.* Idem, Epist. 56. ad Dioscorum : *Nisi*, ait, *humilitas omnia quæcumque bene facimus, præcesserit, et comitetur, et consecuta fuerit, et proposita quam intueamur, et apposita cui adhæreamus, et imposita qua reprimamur; jam nobis de aliquo bono facto gaudentibus, totum extorquet de manu superbia. Itaque, sicut Rhetor ille nobilissimus (Demosthenes), cum interrogatus esset quid ei primum videretur in eloquentiæ præceptis observari oportere, pronuntiationem dicitur respondisse; cum quæreretur quid secundo, eamdem pronuntiationem; quid tertio, nihil aliud quàm pronuntiationem dixisse : si interrogares, et quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere, nisi humilitatem, liberet.*

Quartam dat S. Gregor. homil. 9. in Evang. *Cum augentur*, ait, *dona, rationes etiam crescunt donorum. Tanto ergo humilior, atque ad serviendum Deo promptior quisque debet esse ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione.*

Quintam dat Siracides hîc : *Et coram Deo invenies gratiam.* Ut ergo major sis coram Deo, qui est verus magnitudinis æstimator et mensor, utque major sis in ejus gratia, esto major in humilitate; quia, sicut pharmacopœi balsamum non recondunt nisi in myrotheciis planis, udis et nudis; sic et Deus gratiam suam non collocat nisi in vase plano et nudo, puta, in corde humili. *Deus non ponit oleum misericordiæ, nisi in vase fiduciæ*, ait S. Bernard. serm. 3. de Annuntiat. vasa autem fiduciæ sunt corda humilium, quæ sibi diffidunt, unique fidunt Deo. Quocirca S. Isidorus de Conflictu vitiorum

et virtutum sub initium : *Memento*, inquit, *quia pulvis es, quia cinis es, quia putredo et vermis es; quia etsi aliquid es, nisi tanto te humilies, quanto magnus es, perdes omnino quod es. Numquid tu altior quàm primus Angelus? Numquid tu splendidior in terra, quàm Lucifer in cœlo, qui propter superbiam ex summo ad imum decidit?* S. Ephrem de Vita spiritali, num. 66 : *Quando*, inquit, *videris te ad apicem virtutum evectum, tunc maxima tibi humilitate opus est, ut fundamentis salvis et integris, quod superstructum est ædificium, inconcussum immobileque consistat : atque sic in multa securitate fructus tuus erit.* B. Antiochus homil. 70. de Humilitate : *Quanto major es*, inquit, *tanto humilia te ipsum ; nam opera omnia humiliantis se manifesta sunt et conspicua oculis Domini.*

Sexta est, quia in hac re consistit tam perfectio humilitatis, quàm summa virtutis. Sicut enim primus gradus humilitatis est humiliare se superiori ; secundus, pari ; tertius, inferiori: sic ima humilitas est humiliare se in imo, media in medio, summa humiliare se in summo culmine. Hoc est quod Christus baptizandum se offerens S. Joanni, cum ille ex reverentia id facere detrectaret, respondit : *Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam*, Matth. 3. 15, ubi Glossa ex S. Bernard. *Omnis justitia*, ait, *est humilitas quæ se superioribus, æqualibus et inferioribus subjicit.* Hæc ergo humilitas exsolvit, imo superat omne jus et debitum, quod homo debet Deo, proximo et sibi : Deo enim se subjicit per religionem, proximo per charitatem, corpus animæ, animam spiritui, spiritum legi Dei.

Hasce duas gnomas festino solis apologo illustrat, et quasi exhilarat Cyrillus lib. 1. Apologorum moralium, cap. 17, cujus est titulus : *Gloriosa est prosperitas moderata.* Sic enim ait : *Cum Titan (sol) uniformi regularitate stabiliter moveretur, valde hoc admirans Mercurius, hac eum quæstione interpellavit : Utquid semper in ecliptica volveris, ibidemque fixus nunquam inde mutaris? Qui dicit : Fons sapientiæ jamdudum à seculis æstimatus es, et hoc ignoras? Quis enim inter stellas sole gloriosior, cui fontaliter data est lux primogenita, quæ tot cœlorum spes est, et gloria stellarum? Propter hoc ergo, carissime, media semper cœli regione moveor, nec unquam ab ea declino. Nam si recte considerasti, prosperitas plerumque gignit inimicos, et suscitat lividos, nec ullum unquam exhibet amicum : quapropter in ea vel maxime moderatio amplexanda, ne, cum æmulos injuste cudit prosperitas, juste formet eos prosperitatis immoderata perversitas.* Deinde apologum similitudinibus variis, puta regis apum, diei, nautarum, lucis, temperamenti sanitatis, confirmat, dum ista subjicit : *Nimirum ob hoc regulus apum deponit aculeum, quem natura sic instruit, ut, cum est agendi facultas validior, sit excedendi tunc auctoritas minor. Cæca certe lux, diesque volatilis mutabilium prosperitas est ; unde semper oportet pavescere, ne lux vertatur in tenebras, et nox diei repentino cursu succedat. Atque propter hoc prudenter in prosperis modestiæ magis ac beneficentiæ intendamus, ut illa vitemus inimicos, hac amicos conciliemus ; et, si contra nos quandoque tempestas ingruerit adversitatis, salutaris effugii portum reperiamus in amicis. Revera nauta prudentior dum futuræ tempestatis impetum formidat, in tranquillitatis sereno circumspectus, quo tutius naviget, velum abbreviat. Etenim ut excessiva rutilantia visum obtundit, et immoderata lætitia cor exstinguit : sic prosperitas immoderata confundit. Nam sicut in temperamento est sanitas corporis, ita in modestia sanitas mentis. Nonne in altis constituti naturaliter metuimus ne cadamus?* Ex quibus hoc epimythium colligit : *Quemadmodum igitur cœlestis serenitas quanto est lucidior, tanto est tranquillior ; ita sapientis prosperitas esse debet moderatior, quanto major.*

21. Septimam subdit Sapiens : QUONIAM MAGNA POTENTIA DEI SOLIUS, ET AB HUMILIBUS (nonnulli legunt perperam, *ab hominibus*) HONORATUR.] Ita legit S. Ambros. Græca Complut. Roman. S. August. in Speculo, Rabanus et alii passim, q. d. Ideo te summe humilia, et summam à Deo accipies gratiam, quia Deus summe humilitate honoratur; ideoque ea summe recreatur et delectatur : Deus autem honorantes se, quales sunt humiles, honorat, et sua gratia cumulat. Ratio à priori est, quia Deus est summa celsitudo ; huic autem proprie summa debetur humilitas. Unde S. Bernard. serm. 4. de Nativit. *Propterea*, ait, *cœlitus annumeratur humilitas, quod hæc quasi propria virtus divinæ sit exhibenda majestati. Deus*, ait idem lib. 5. de Consider. cap. 5, *amat ut charitas, novit ut veritas, sedet ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut solus, revelat ut lux, assistit ut pietas.*

Aliter hæc dispungit et explicat Palacius : *Quia magna potentia tua, est Dei solius, q. d. O rector, videris tibi potens, et videtur hæc potentia esse tua? At falleris. Potentia est Dei solius : qui si vult te posse, poteris ; si velit te nihil posse, etiamsi sit tua potentia summa, nihil poteris. Aufert enim ille spiritum principum. Terribilis est apud reges terræ. Quod cum multi reges testari possint, testatur magnopere tamen Nabuchodonosor, fenum sicut bos comedens. Ergo ne et te superbum à tua Deus magnitudine dejiciat, tu teipsum humilia.* Tu igitur si tenebras tuas, si tuas miserias, si tuum nihil videas et agnoscas, Dei lucem, Dei opes, Dei infinitatem profundissime honorabis. Græci codices in Complut. addunt : *Multi excelsi et gloriosi, sed mansuetis revelantur secreta;* et sic legit S. Ambr. Syrus : *Quia multæ misericordiæ Dei, et humilibus arcana revelantur.* Sic et Arabicus. Quod apposite convenit rectoribus, quibus præcipue loquitur Siracides, ait Palacius. Vis igitur, ô rector, ô judex, nosse mysteria et abstrusa, quæ tibi jura non manifestant? humilis esto; quia excelsus Dominus, et humilia respicit. Ipse est veritas : amat ergo veritatem humilitatis, falsitatem odit superbiæ. Nam, ut ait quidam sanctorum : *Deus amat humilitatem, quia amat veritatem ; humilitas enim est vera cognitio sui et Dei, superbia utriusque est ignoratio.*

Idem fuit estque sensus et praxis cæterorum Sanctorum et sapientum. Ita B. Virgo evecta ad solium divinitatis, cum Angelus ei promitteret quod conciperet pareretque Filium Dei, tanto magis profunde se humiliavit, ac humillime respondit : *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundùm verbum tuum.* Eadem ab Elisabetha salutata Mater Dei, illico hanc laudem non sibi arrogavit, sed in Deum reflexit : *Magnificat*, inquit, *anima mea Dominum ; quia respexit humilitatem ancillæ suæ*, Lucæ 1. Salomon Dei oraculo

declaratus mortalium sapientissimus : *Stultissimus*, ait, *sum virorum, et sapientia hominum non est mecum*, Proverb. 30. 2.

Magnus ille Simeon Stylites, orbis portentum, *in tantis laboribus*, inquit Theodoretus in Historia Patrum, c. 26, *tantaque rerum gestarum magnitudine et miraculorum multitudine, est tanta morum modestia ac moderatione præditus, ac si sit dignitate postremus omnium hominum. Præter modestiam autem et facilis ad eum patet aditus, et est affabilis et suavis, et respondet unicuique eorum qui loquuntur, sive opifex sit, sive mendicus, sive rusticus.* Hæc fuit certa nota et tessera ejus sapientiæ et sanctitatis.

S. Franciscus, sui ævi sanctissimus, dictitabat se maximum esse orbis peccatorem. Idem dictitent alii, adeoque veræ sapientiæ et sanctitatis certissimus index est vera humilitas, tantoque quis sanctior est et sapientior, quanto humilior; sicut ex adverso quo quis insipientior est et improbior, eo et superbior. Beda in Proverbiis aureas has de humilitate habet gnomas:

Vitanda est superbia, quæ et Angelos decepit, et omnes virtutes destruit.
Vera discretio non nisi vera humilitate acquiritur.
Quantum quisque in humilitate et castitate profecerit, tantum Deo appropinquabit.
Quanto altior gradus, tanto profundior casus.
Rectius sequuntur Agnum conjugati humiles, quàm virgines superbientes.
Vis ingens animi, nullius laude moveri.

Nazianz. in carmin. de Beatitud.

Felix, qui primos inter numerandus ovilis
Christicolæ, tacitus se tenet inter oves.

Idem in Tetrastichis :

Sit alta vita, non item alti spiritus:
Illud beabit, miserè at hoc te deprimet.
Altus licet sis, te supra lex est tamen.

S. Bernard. serm. 45. in Cant. *Rara avis in terris, aut sanctitatem non perdere, aut humilitatem sanctimonia non excludi.* Idem, serm. 13. in Cant. *Magna*, ait, *et rara virtus, ut, magna licet operantem, magnum te nescias, et manifestam omnibus, tuam te solum latere sanctitatem; mirabilem te apparere, et contemptibilem te reputare. Hoc ego ipsis virtutibus mirabilius judico.* Hæc ergo est vana animi celsitudo, hæc vera magnitudo, ut, magnus cum sis, te ut parvum æstimes et geras. Hæc est summa dos et laus Prælati, ut præsit et regat cum humilitate. Unde Christus per omnia maximus: *Discite*, ait, *à me, quia mitis sum et humilis corde*, Matth. 11. *Hane*, ait S. August. tract. de Virgin. *magnum est esse parvum, ut nisi à te, qui magnus es, fieret, disci non posset? Ita plane : non enim aliter invenitur requies animæ, nisi inquieto tumore digesto, quæ magna sibi erat, quando sana tibi non erat.*

Praxes hujus humilitatis modosque eam assequendi assignat S. Basil. homil. 22. de Humilitate : *Quonam pacto*, ait, *ad salutarem hanc animi humilitatem, perniciosa superbiæ elatione relicta, descendemus? Si perpetuo studium modestiæ exerceamus*, etc. *vide ne in sermone arrogantiam usurpes sophisticam, neque dilectionem ostentes superbam; sed in omnibus splendori ac magnificentiæ detrahas, comis erga amicum, mansuetus erga domesticum, patiens erga temerarios, humanus erga humiles, patronus afflictis, invisens in dolore constitutos, in summa neminem contemnens : suavis in appellatione, alacer in responsione, dexter et expositus universis, neque tua ipsius celebrans encomia, neque alios qui hoc faciant subornans, neque inhonestam de proximo famam admittens, et virtutes tuas ac prærogativas, quantum fieri potest, obtegens; peccatorum vero gratia te ipsum accusans, nec exspectans, ut ab aliis reprehendare; ut idem facias quod justus, qui in principio sermonis seipsum accusat; et sis qualis erat Job, quem non puduit urbis tumultuationem, propriam contra se deprædicare ruinam. Ne sis increpando molestus ac severus; neque statim, aut cum animi commotione quemquam reprehendas (resipit enim hoc contumaciam quamdam); neque propter modica delicta condemnes aliquem, quasi rigidus juris exactor; sed eos, qui deliquerunt, complectare, et spiritualiter instruas, quemadmodum admonet Apostolus, considerans te ipsum, ne et tu tenteris. Et tantum studii impendas, ne apud homines gloriosus habeare, quantum impendunt alii, ut glorificentur, siquidem Christi memor fueris. At Prælatus es aliis, et homines te glorificant? Par esto subjectis, non tanquam dominans in cleris, ut Apostolus inquit; neque secularibus principibus te conformes; qui namque primus esse accepit, omnium hominum servum esse jubet Christus.*

Denique nihil est quod nos ita hominibus gratos ac Deo faciat, quàm si vitæ merito magni, humilitate infimi simus, ait S. Gregorius. Unde Cassianus, collat. 15. cap. 7, docet charismatum virtutem non in mirabilibus, sed in humilitate consistere, quæ, ait, est *omnium magistra virtutum, cœlestis ædificii firmissimum fundamentum, donum proprium et magnificum Salvatoris.* Et S. Hieron. vel potius S. Paulinus ad Celantiam : *Nihil*, inquit, *habeas humilitate præstantius, nihil amabilius; hoc est enim præcipua conservatrix, et quasi custos quædam virtutum omnium; nihilque est quod nos ita et hominibus gratos et Deo faciat, quàm si vitæ merito magni, humilitate infimi simus. Propter quod Scriptura dicit : Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam.*

Moraliter hæc Religiosis in Religione veteranis, et studio virtutis ac meritorum magnis congrue accommodat Faustus Regiensis Instruct. ad monachos, quæ habetur in Appendice Biblioth. SS. Patrum : *Quanto plus proficimus*, inquit, *tanto plus humiliemur; quia quanto plus humiliati fuerimus, tanto plus proficimus. Nullus ibi senior tam indoctus appareat, ut putet quod eum non deceat obedientia, quæ Deum decuit. Humilitas enim atque obedientia in junioribus adhuc necessitas, in senioribus jam dignitas est. Ille bene proficit, ille bene consummat, qui quotidie sic agit, quasi semper incipiat. Quamobrem augmenta meritorum, incitamenta esse perfectorum Scriptura pronuntiat.* Vide sequentia.

Illustre exemplum, imo speculum, hujus humilitatis et mansuetudinis fuit S. Franciscus, qui proinde per eam, gratiam et gloriam Dei, Angelorum et hominum est adeptus. Nam primo, per eam adeo possedit terram cordis et corporis sui, ut illa mansuetudine hac animi plane imbuta, subjiceret se spiritui ad omnes labores et pœnitentias : quare caruit lucta carnis et spiritus; atque ut animus ejus erat angelicus, ita et corpus erat quasi angelicum.

Secundo, per eam accessit ad primævam

innocentiam, quam habuit Adam in paradiso, ut animalia etiam fera eum quasi herum agnoscerent, imo ab eo se cicurari et mansuefieri sinerent. Oves et agni eum quasi fratrem ambiebant. Volucres cœli eum concionantem tacitæ, caputque submittentes audiebant, nec recedebant, nisi accepta benedictione. Eugubii lupus vastans regionem, adeo cicur ab eo effectus est, ut pacto à S. Francisco inter ipsum et cives inito, scilicet, ut lupus nil noxæ inferret, cives vero eum alerent, firmiter steterit, ac quotidie in urbem veniens alimoniam promissam petiturus, nulli prorsus noceret, idque per integrum biennium præstitit.

Tertio, quod homines feros et barbaros mansuefecerit. Plures prædones sua lenitate et charitate ad pœnitentiam, et ad suî sequelam convertit. Inter quos insignis fuit conversio prædonis in monte Alverniæ, qui rupem quamdam instar castri insederat, quo omnes prædas et spolia quasi ad asylum convehebat. Hic minitans dira S. Francisco, ab eo adeo placide et suaviter exceptus fuit, ut prædo ejus consortio frui, et cum eo habitare postularit; ubi visa ejus sanctitate conversus, ab eo in Ordinem suum recipi petiit et impetravit; cumque alii eum F. Lupum appellarent, S. Franciscus eum F. Agnellum nominavit; quia ex lupo mutatus erat in agnum, juxta illud Isaiæ 11 : *Habitabit lupus cum agno, et puer parvulus minabit eos.* Assisii magnæ erant turbæ inter Episcopum et urbis consules. Ille interdixerat his sacra ; hi interdixerant illi omne commercium, ut nihil illi suisve venderetur, aut vicissim ab eis emeretur. S. Franciscus misit è suis Religiosis, qui urbis proceres ducerent ad Episcopum, ac coram utrisque concinerent hosce versus : *Lauderis, mi Domine, propter illos qui pro tuo amore offensas dimittunt, et patienter sustinent tribulationem et infirmitatem. Beati illi qui in pace sustinuerunt, quia à te altissime coronabuntur.* Jussa peregerunt Religiosi, ac velut Dei præcentores alternis hoc carmen choris cecinerunt. Et ecce illico Episcopus et proceres quasi excantata ira in mutuos ruerunt amplexus, utrimque veniam à se mutuo exposcentes ; nimirum, Deus per S. Franciscum huic concentui occultam impertiit virtutem mansuefaciendi animos tam ægros et sibi invicem offensos. Denique adeo induit mansuetudinem Christi dicentis : *Discite à me, quia mitis sum et humilis corde*, ut Christus quinque vulnerum suorum stigmata ejus manibus, pedibus et lateri impresserit, quibus ipse in Christum crucifixum transformatus et transfiguratus videbatur. An non hæc ingens gloria S. Francisci tam mansueti ? Hinc et rebus inanimis quasi animatis imperabat. Unde, cum cauterium ipsi inureretur ferro candenti, illi imperans, nullum sensit ardorem aut dolorem : quocirca ipse solem, lunam, stellas, cæterasque creaturas, quin et mortem morbosque vocabat fratres et sorores, ac cum illis quasi frater cum fratre agebat.

22. ALTIORA TE NE QUÆSIERIS.] Hæc sententia apte cohæret cum humilitate, de qua sermo præcessit, imo quasi conclusio educitur ex eo quod Græca præmittunt : *Multi sunt excelsi et gloriosi, sed humilibus* (S. Ambros. *mansuetis*) *revelantur mysteria*, q. d. Noli superbe altiora te quærere ; quia non superbis, sed humilibus ea revelantur. Hinc sumptum est illud Hebræorum proverbium : במופלא ממך אל תדרש *bemophele mimmach al tridos*, id est, *difficiliora quàm pro te ne quæras* ; vel, *occultum à te ne inquiras.* Unde suspicor ita hebraice hic in avi Siracidi textu exstitisse. Sensus est, q. d. Noli curiose scrutari quæ Deus tibi occulta esse voluit, hoc est, res abditas, et à natura ipsa involutas. Huc pertinet illud Hebræorum dictum : *Non licet interrogare quo consilio, quamve ob causam Creator hoc vel illud fecerit. Ne curiose inquiras in facta Dei.* Nam omnia facit sapienter. tametsi ea lateant sapientes. Ab humilitate conversandi Siracides transit ad humilitatem discendi et sapiendi. Græca Complut. addunt ἀναισθήτως, id est, inscienter, inconsiderate, imprudenter ; sed alii Codices id demunt, idque per se in τὸ *altiora* intelligitur. Legit Interpres ὑψηλότερα, id est, *altiora* ; atque ita legit S. Cyprian. lib. 3. Testimon. S. August. in Speculo, et Alexander Episcopus Alexandr. apud Theodoret. libr. 1. Histor. jam legunt χαλεπώτερα, id est, *difficiliora* ; alii, βαθύτερα, id est, *profundiora* ; Syrus, *duriora* vel *asperiora* ; S. Ambros. initio cap. citatus legit : *Difficiliora te ne quæras sine sensu, et fortiora te ne exquiras cum stultitia*, q. d. Difficiliora se quærere, est insensati et stulti.

Nota pronomen *te* ; quod enim te est altius, potest non esse altius me, et vice versa. Unde Tigurina vertit : *Difficiliora, quàm quibus par sis, ne quæras.* Explicat id Paulus dicens : *Non plus sapere quàm oportet sapere ; sed sapere ad sobrietatem, et sicut unicuique Deus divisit mensuram fidei*, Roman. 12. 3. Unde Arabicus vertit : *Ne quæras id quod eminet supra vires tuas ; et ne inquiras id cujus tibi difficilis est consecutio.* Additque : *Etsi præfectus fueris in aliqua præfectura, indulge libens.* Sicut enim altius est aure velle videre, oculo velle audire, pede velle transcendere caput ; commensum vero est auri audire, oculo videre, pedi ambulare : ita altius est idiotæ velle scrutari astrorum ordines et cursus ; id vero commensum est astrologo, nisi modum excedat, ut illa quasi digitis suis dimetiri velit. Altius est rustico investigare causas nivis, grandinis, ventorum ; id vero commensum est Physico. Altius est laico disputare de subtilibus mysteriis et controversiis fidei ; sed id commensum est Theologo. Unde S. Basilius, cum Demosthenes arte cocus, secta Arianus, secum vellet de sanctissima Trinitate disputare, et Arianismum propugnare, apposite eum repulit dicens : *Hodie vidimus Demosthenem insulsum et infantem. Tuum est, ó Demosthenes, pulmenta decoquere, non de Theologia disserere.*

Altiora ergo quærunt, qui ea quæ suum statum et captum transcendunt curiose scrutantur ; qui indagant ea quæ per lumen rationis, vel naturale, vel supernaturale, indagari nequeunt ; ut qui Cingaros consulunt de fortuna et sorte sibi obventura ; qui interrogant sagas et magos vel astrologos de eventibus futuris, vel præteritis, aut præsentibus arcanis et occultis : hæc enim eorum captum superant, sed commensa sunt prophetæ et spiritui prophetico. Insuper, qui curiose indagant an sint prædestinati à Deo, aliaque Dei consilia et secreta scrutantur, contra quos detonat Sapiens Proverb. 25. 27 : *Qui scrutator est*, inquit, *majestatis, opprimetur à gloria.* Et Apostolus Rom. 11. 33 : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! Quàm in-*

comprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Et S. Fulgent. de Incarnat. c. 28 : *Quod* inquit, *interrogant isti de Deo, dicentes : Cur ergo non facit omnes homines velle credere, cum non sit personarum acceptio apud Deum? Scire debent hoc in illis altioribus positum à quibus S. Scriptura humanæ curiositatis arcet audaciam: Altiora te ne quæsieris, fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper.* Et S. Fulbertus Carnotensis, Epist. 1. ad Adeodatum (exstat tomo 3. Biblioth. SS. Patrum) sub initium: *Altiora te ne quæsieris*, etc.; *incomprehensibilem enim*, inquit, *divini consilii altitudinem sapientia humana puro cognitionis intuitu comprehendere non potest.* Denique, qui mysteria SS. Trinitatis, divinitatis et humanitatis Christi nimis profunde et sublimiter, vel subtiliter scrutari volunt. Unde Nyssenus de Vita Mosis : *Altiora te ne quæsieris; hoc est*, inquit, *noli ossa Christi conterere : non enim eges scientia ipsorum.* S. August. vero lib. contra Priscillian. ad Orosium, cap. 11. tom. 6, quærenti an sol, luna et sidera rationales habeant spiritus, sintque animata, respondet : *Altiora te ne quæsieris*, etc., *ut magis in istis temeraria præsumptio, quam cauta ignoratio culpanda videatur.* Ævo enim S. Aug. multi sectantes Platonem censebant astra esse animata : jam constat ea esse inanima.

Rursum hæc sententia, cum sit generalis, multis aliis aptari potest, ut politiæ, q. d. In politia noli altiora te quærere, v. g. cur rex, princeps, aut magistratus hæc illave sanciat aut faciat; habet enim rationes altiores et universaliores, quas tu ignoras : rursum statui et professioni, q. d. Noli statum et professionem tuam excedere, ut cum sis plebeius, velis haberi nobilis; cum sis chirurgus, velis agere medicum; cum sis opifex, velis agere doctorem; cum sis grammaticus, velis agere Theologum. In quos exstat parœmia Hebræorum lib. Sanhedrin c. ult. : *Camelus abiit, ut cornua quæreret; et aures, quas habebat, amputaverunt ei.* Qui enim indebita ambit, debita amittit; qui altiora postulat, congruis privatur; qui aliena invadit, propriis mulctatur.

Et fortiora te ne scrutatus fueris.] Idem dicit. Græca addunt, ἐν ἀφροσύνῃ, id est, *in insipientia*, quasi significet, id est insipientis; aut non omne horum scrutinium se vetare, sed tantum nimis curiosum, insipiens et stultum. *Fortiora* vocat sublimiora, altiora, statum et captum exsuperantia. Hinc Tigurina vertit : *Ne scruteris stulte quæ vires tuas superant;* Syrus : *Quæ validiora sunt te, ne investiges.* Hebr. enim גבר *gabar*, id est, esse fortem, roborari, significat prævalere, vincere, superare, transcendere. Unde Psal. 138. 6 : *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est*, id est, prævaluit, vicit me; *hinc non potero ad eam* pertingere. Gen. 49. 26 : *Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum ejus*, q. d. Benedictiones Jacobi prævaluerunt, et superaverunt benedictiones Isaaci et Abrahæ patrum tuorum. Vide ibi dicta. Hebræi ergo difficiliora et captum exsuperantia vocant fortiora, duriora, altiora, profundiora.

Aurea est gnome S. Augustini lib. de Beata Vita ex Terentio : *Cum non possis esse quod velis, velis id quod possis.* Talis est et illa vulgo trita : *Asinum agas, si equum agere nequeas;* et illa : *Tuo te pede metire. Ne sutor ultra crepidam. Tua sorte contentus vive;* et illud Arabicum, centuria 1, n. 96 : *Quando non evenit tibi quod vis, velis quod evenit.* Maximus, serm. 21, et Antonius in Melissa, part. 2. serm. 77, narrant Thaletem in cœlum suspicientem, et astra contemplantem, lapsum in foveam irrisum à vetula, dictitante *merito id illi accidisse, qui cum, quod ante pedes esset, ignoraret, cœlum contemplaretur, ut cognosceret;* quò spectat illud Pacuvii : *Quod ante pedes est, nemo spectat; cœli scrutantur plagas;* Euclidem vero, rogatum à quodam *quales essent dii, quaque re maxime gauderent*, respondisse : *Ego cætera nescio, at curiosos illis odio esse certo scio.* Memorabile est quod scribit Laertius lib. 6. de Platone, scilicet, eum ideas suas prædicantem, easque novis vocabulis appellantem *menseitates et cyathitates*, per quas voces intelligebat species mensæ et cyathi, irrisum à Diogene dicente : *Mensam ac cyathum video, menseitatem et cyathitatem non video;* sed Platonem acute ei in os regessisse : *Non mirum, nam oculos habes, quibus cernuntur cyathi ac mensæ; mentem vero non habes, qua cernuntur menseitates et cyathitates.* Sequitur :

Sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper (pro *semper*, græce est ὁσίως, id est, *sancte*, et ita legit S. Ambros.), et in pluribus operibus ejus (vestigandis et perscrutandis), ne fueris curiosus.] Syrus : *Id quod proposuerunt tibi intellige, et ne sit tibi confidentia in occultis. Curiosus*, ait S. August. de Utilit. credendi, *est qui avide scrutatur ea quæ ad se non pertinent; studiosus vero, qui diligenter perquirit ea quæ ad se attinent.* Hoc utilissimum est dogma, hæc vera est sapientia, hæc praxis virtutis, hæc via ad felicitatem et beatam æternitatem.

Idque adeo est clarum, ut idem lumine naturali viderint et docuerint Gentilium philosophi. Maximus, serm. 36, citat Socratem qui, rogatus à curioso quid ageretur apud inferos, eum irridens dixit : *Nec ego apud inferos fui, nec quemquam illinc reversum allocutus.* Hinc Socrates curiosis illud Homeri semper ingerebat : *Ædibus in nostris, quæ prava, aut recta gerantur.* Idem, teste Laertio et Gellio, auditores ab exacta cognitione Astrologiæ, Physicæ, Geometriæ et rerum ultramundanarum traducebat ad studium Ethices, dicens : *Quæ supra nos, nihil ad nos.* Ethica vero ad nos pertinet, quia facit ut nobis ipsi noti simus, utque rem domesticam aut publicam utiliter administremus. Rursum Maximus et Antonius, locis citatis, citant illud Demonactis qui, interrogatus an mundus esset animatus, et rursus an globosus, respondit : *Vos de mundo solliciti estis, et vestram ipsorum immunditiem non curatis.* Idem intuitus duos philosophos indoctos, curiosos, et insulse inter se disceptantes, inquit : *Uter stultior, qui mulget hircum, an qui cribrum supponit?* Ita Lucianus in Vita Demonactis.

Divinius noster Thomas Theodidactus de Imitat. Christi, lib. 1. cap. 3 : *Quid prodest*, ait, *magna cavillatio de occultis et obscuris rebus, de quibus nec arguemur in judicio, quia ignoravimus? Grandis insipientia, quod neglectis utilibus et necessariis, ultro intendimus curiosis et damnosis.* Et inferius : *Certe adveniente die judicii, non quæretur à nobis quid legimus, sed quid fecimus; nec quàm bene diximus, sed quàm religiose viximus.*

23. Non est enim tibi necessarium ea, quæ

ABSCONDITA SUNT, VIDERE OCULIS TUIS.] Tigurina : *Non opus est ut oculis tuis arcana pervideas.* Est liptote, sive miosis ; minus enim dicitur, et plus significatur : *Non est tibi necessarium;* imo non decet, non expedit, turpe est, irrationale et sæpe factu impossibile. Denique incivile est et rusticum avertere oculos ab his quæ Deus nobis vult revelare, et convertere ad ea quæ voluit occultare. Argute Ægyptius ille bajulus, gestans quiddam velis opertum, cuidam curioso sciscitanti quid portaret : *Ideo,* inquit, *obvelatum est, ne scires; cur vero vestigas quod occultatum est?* Gorgias, rogatus à quodam cur fabæ ventrem inflent, cum ignem non inflent : *Istud,* inquit, *tibi dispiciendum relinquo ; cæterum scio terram adversus hujusmodi homines produtere ferulas.* Idem audiens quemdam argute de Antipodibus disserentem, irridens eum, ostensis in puteo hominum umbris, quæsivit *num illos Antipodes putaret.*

24. IN SUPERVACUIS REBUS NOLI SCRUTARI MULTIPLICITER.] Græca Complut. et S. Ambr. legunt: *In supervacuis* λόγων, id est, *sermonum* (Roman. ἔργων, id est, *operum*) *tuorum ne sis curiosus ;* Syrus : *Et in reliquo operum ejus, ne fias difficilis ;* Tigurina : *Plura negotiis tuis ne cura, nec supervacua scruteris multifariam.* Græcum enim μὴ περιεργάζου significat primo, *ne sis curiosus;* secundo, ne nimis sis sollicitus, vel anxius ; tertio, ne nimis elabora, ne satage, ne nimis te fatiga, ne inaniter labora. Περιεργία enim est curiositas, superflua anxietas, et velut diligentiæ redundantia, molestia, supervacua operositas. Hinc περίεργος est curiosus, laboriosus, difficilis, supervacaneus, ambitiosus, ardelio, nimium sollicitus, nimium affectatus. Hoc Latini prisci vocarunt *satagere.* Unde Quintil. lib. 6. cap. 4 : *Afer,* ait, *venuste Manlium Suram multum in agendo discursantem, salientem, manus jactantem, togam dejicientem, et imponentem, non agere dixit, sed satagere.* Supervacua ergo, sive superflua opponit necessariis, quæ Deus cuique præcepit, q. d. Necessariis, puta, præceptis Dei cognoscendis et perficiendis intende, totumque cor et tempus applica ; utrumque illis vix sufficiet, ut aliis vacare non liceat, nec libeat ; quare omitte supervacua, id est, non necessaria, inutilia, vana, curiosa ; in his enim inutiliter, otiose et vane expendes tempus, mentem, operam et laborem ; ac proinde omnia hæc perdes, quæ si necessariis impendisses, ingentia bonorum, tum temporalium, tum æternorum, puta, meritorum gratiæ et gloriæ, lucra tibi comparasses. Arabicus hæc applicat ad secreta principum; vertit enim : *Ne perscruteris omnia opera principis.*

Sapienter Plutarch. lib. de Curiositate : *Venatores,* inquit, *non sinunt canes aberrare, et quemlibet odorem persequi; sed loris retrahunt revocantque olfactum illorum servantes purum et integrum officio peculiari, ut acrius inhæreant vestigiis, juxta illud:*

Naribus inquirens vestigia summa ferarum.

Sic oportet, inquit, *et curiositatem ad quidvis spectandum audiendumve excurrentem atque oberrantem cohibere ac retrahere, quo servetur ad utilia.* Præclare S. Gregorius homil. 36. in Evang. : *Grave,* inquit, *curiositatis est vitium, quæ dum cujuslibet mentem ad investigandam vitam proximi exterius ducit, semper ei sua intima abscondit, ut aliena sciens se nesciat; et curiosi animus quanto peritus fuerit alieni meriti, tanto fiat ignarus sui;* quamquam Siracides hic proprie agit de curiosa scrutatione operum Dei, non morum proximi. Sapienter S. Aug. Epist. 3. ad Volus. : *Demus,* inquit, *Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse.* Vide eumdem, Epist. 56. ad Dioscorum, qui ei curiosas è Ciceronis philosophia quæstiones proposuerat ; ubi sub initium sic ait : *Ego autem vellem te abripere de medio deliciosarum inquisitionum tuarum, et constipare inter curas meas, ut vel disceres non esse inaniter curiosus, vel curiositatem tuam cibandam atque nutriendam imponere non auderes eis, quorum inter curas vel maxima cura est reprimere ac refrenare curiosos.*

25. PLURIMA ENIM SUPER SENSUM HOMINUM OSTENSA SUNT TIBI.] Syrus : *Quia quod plus est te, ostensum est tibi;* Tigurina : *Nam plura quàm pro humano captu, tibi sunt patefacta.* Sensus ergo significat captum, intellectum, et vim cognoscendi ; hanc enim significat Græcum συνέσις. Unde S. Ambros. legit : *Plura enim intellectu ostensa sunt tibi.* Est nova ratio cur vitanda sit curiositas. Dupliciter hæc sententia accipi potest. Primo, q. d. Deus multas res naturales et supernaturales, necessarias et utiles, quæ captum nostrum superant, nobis ostendit et revelavit, ut illis ingenium occuparemus, ne illud supervacuis et inutilibus applicaremus. Illis ergo scrutandis ipsum impendamus, nec ad supervacua frustra, curiose, inutiliter et noxie transcendamus. Favet Arabicus, qui vertit : *Elatus namque es supra id quod superius te est.*

Secundo, q. d. Deus multa creavit et creando ostendit quæ captum nostrum superant; ea ergo scrutari velleque capere est impossibile ; relinquamus ergo ea captui angelico, vel intellectui divino. Ideo enim fecit et ostendit hominibus ea quæ, id est, quorum causæ, proprietates, effectus hominum captum superant, ut eis demonstret suam omnipotentiam et omniscientiam tantum hominum captum et facultatem transcendere, quantum sua deitas et majestas creatam naturam, et humanitatem, mentemque nostram transcendit. Sic Mathematici hoc ævo per dioptram et studiosas observationes multa notarunt in cœlis, quæ Aristoteli et veteribus fuere incognita, ut Venerem et Mercurium moveri circa Solem, et nunc supra Solem esse, nunc infra : Jovem habere quatuor stellas minores, quæ circa ipsum moventur, aliæ aliis celerius : Saturnum habere duas sibi similes, ideoque pallidas : Venerem instar Lunæ crescere et cornicular, quod ego ipse per dioptram clare conspexi. De Marte dubitant. Solem et Lunam tradunt per intervalla habere maculas, quæ crescant, moveantur et dividantur, ac nunc appareant, nunc evanescant, quas pariter ego ipse conspexi. Cometen, qui apparuit anno Domini 1618. die 29. Augusti, ex ingenti ejus in regionibus quantumvis dissitis parallaxi, sine mutatione, contenderunt multi non fuisse in aere, sed in æthere supra Lunam. Omitto stellas novas subinde in cœlo apparentes, ac deinde disparentes, qualis fuit illa in Cassiopœia, quæ apparuit anno Domini 1572. quæque omnium Mathematicorum oculos excivit, et ingenia exercuit, imo obstupefecit. Quæ

Phænomena multos modernos Philosophos et Mathematicos movent, ut opinentur cœlos esse fluidos, non solidos; inde enim mutationes has, maculas, novasque stellas recipere. Prudenter Cato in Distichis.

Mille, *ait*, arcana Dei, cœlumque inquirere quid sit;
Cum sis mortalis, quæ sunt mortalia, cura.

Simile est in Meteoris: quis enim physicus claram det causam, cur ecnephias domos et naves ex uno loco in alium transferat? cur turbo in orbem rotetur, omnesque res secum in orbem rapiat? cur venti sint stati, nuncque flent ab Oriente potius quàm ab Occidente, aliàs ab Occidente vel Meridie potius quàm ab Oriente et Occidente? cur iris semper sit tricolor, et una alteri concolor? Simile est in virtutibus lapidum et gemmarum. Quis enim det causam, cur magnes, etiamsi in mille partes secetur, semper altera suî parte polum unum, altera adversum respiciat?

Multo magis captum nostrum superant mysteria fidei et Theologiæ, ut mysteria SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ, peccati originalis, quo peccatum, quod commisit Adam, posteris omnibus et singulis imputatur, eisque fit personale et proprium. Audi S. Athanas. in tract. de Salut. advers. Christ.: *Non enim*, inquit, *fides de re evidenti concepta fides dici poterit; sed fides est, quæ de impossibili possibilitatem, et robur in imbecillitate, et patibile in impatibili, et corruptionem in incorruptibilitate, et mortale in immortalitate, et in paucitate magnitudinem credit.*

S. Thomas Aquinas post mortem in gloria apparens Reginaldo socio suo, ab eoque rogatus, ut jam beatus dissolveret quæstionem illam, de qua toties in vita disputarat: An Deus à Beatis videretur per speciem, an sine specie? eam solvere noluit, sed ambigue respondens ait: *Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum.* Vide S. Gregor. Nazianz. orat. 34. ubi non tantum Deum, sed et Dei opera nobis incomprehensibilia esse ostendit: *Quo pacto*, inquit, *terra firma et immota consistit? cujus rei adminiculo fulcitur? etc. Quis tantam aquarum molem conjunxit? Quî fit, ut mare, cum fluvios omnes excipiat, non exuberet? Quî fit, ut tantum elementum arenam pro termino habeat? Possuntne hoc expedire Physici, ac verè cyatho mare* (quod S. Augustino de SS. Trinitate scribere meditanti Angelus specie pueri objecit), *hoc est, res tantas ingenio suo, metientes?* Plur vide apud Damasc. l. 1. Parallel. c. 3.

26. Multos quoque supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum.] Quinque rationibus ostendit altiora non esse scrutanda. Prima v. 23. quoniam necessariis, puta præceptis Dei, toti intendere debemus; mens enim illis scrutandis et perficiendis vix sufficit, etiamsi tota eis intendat. Secunda, v. 24. quia abscondita sunt. Tertia, v. 25. quia supervacua sunt. Quarta, v. 26. quia sensum et captum nostrum superant. Quinta est hoc versu ab affectu et pernicie, quam afferunt, nimirum, quod multos supplantent, et in vanitate detineant.

Pro *supplantavit*, græce est, ἐπλάνησεν, id est, *implanavit*, uti legit S. August. in Speculo, hoc est, decepit, et dejecit, quod Noster vertit, *supplantavit*; πλανάω enim idem est, quod seduco, impono, in errorem induco, decipio, planum ago et impostorem, eludo, fallo, in transversum ago, dejicio, supplanto. Sensus est, q. d. Suspicio et opinio de rebus altioribus et captum transcendentibus, multos decepit et supplantavit; suspicati enim sunt et opinati se intelligere et capere ea, quæ non capiebant, nec capere poterant; quare in errores graves, quibus se et alios perdiderunt, corruerunt. Tales fuere Philosophi, qui multa insulse, false et erronee de Deo, de beatitudine, de virtute senserunt et docuerunt; qui dicentes se esse sapientes, vani et stulti facti sunt, ait Apost. Rom. 1. De quibus proinde vere dixit S. Prosper contra Collatorem, pag. 147. *Ut quidam dixisse fertur: Absque sole, reliquorum siderum causa, perpetuam noctem habituras terras: sic universa exposita viribus naturalibus ad comprehendendam veritatem, præ divina veritate tenebræ sunt atque caligo, cujus in solo verbo Dei explicatur doctrina et traditur, ac contingit cognitio atque scientia.* In eosdem hanc parœmiam jaciunt Hebræi: *Descenderunt in profundum maris, et eduxerunt testam.* Sicut enim urinatores in mare se demergentes ad quærendum merces pretiosas, pro iis sæpe educunt testas et quisquilias: sic Philosophi scrutantes sapientiam, nugas et errores repererunt. Vide S. Eucherium epist. ad Valerian. et Francisc. Vallesium de sacra Philosoph. cap. 64. Unde hæc sententia in Græco sic habet: *Multos enim implanavit suspicio ipsorum, et cogitatio mala labefecit sensus illorum;* S. Ambros. *Multos supplantavit suspicio illorum vana, et cogitatio prava labefecit sententiam eorum;* Tigurina: *Multos enim decepit vana sua opinio, et conjectura sensus sui prava labefactavit.* Græcum enim ὑπόληψις explicatur per ὑπόνοιαν; jam ὑπόνοια significat cogitationem, opinionem, suspicionem, conjecturam; hæc apposite labefactavit διάνοιαν, id est, mentem, sensum, sententiam eorum. Quare parerga est Hugonis explicatio: *Verbum, suspicio*, inquit, *est sursum aspicio; nomen, suspicio, est nimis alta scrutatio*, q. d. Qui nimium suspicit, et altiora se scrutatur, facile decipitur. Nil tale enim significat πρόληψις vel ὑπόνοια. Unde Arabicus: *Video homines diversos, et opinio mala seducit cor sævum in pravitate finis illius;* Syrus: *Quia multæ sunt cogitationes hominum, et apparentiæ malæ errare faciunt.*

Sic quot quantosque hodie implanavit alchymia, qui, ut invenirent lapidem philosophicum, quo argentum et metalla converterent in aurum, distillando exhauserunt suas opes, labores, annos et vitam casso et irrito conatu? Quot ingenia frustra desudarunt in invenienda quadratura circuli? Denique hinc orti sunt omnes errores et hæreses, quod scilicet novatores curiosos supplantet sua suspicio, id est, opinio, quam quisque sibi format et concipit, non fides, quam sacræ Litteræ docent: *Curiositas*, ait S. August. tract. 97. in Joan. *invenit hæresim.* Et Tertull. lib. de Præscript. adversus hæret. *Hæresis*, ait, *à Philosophia subornatur; inde æones et formæ nescio quæ, et trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat, etc.* Unde Philosophos vocat patriarchas hæreticorum. Quare sapienter Urbanus Pontif. ad Carolum, ut habetur dist. 37: *Non in Dialectica*, inquit, *placuit Deo servare populum suum; regnum Dei in simplicitate fidei est, non in contentione sermonum.*

Et S. Nilus Instit. ad Monach. *Curiosius*, inquit, *noli scrutari; sed crede tantum, et adora.* Vere Sapiens cap. 4. 12 : *Fascinatio nugacitatis obscurat bona, et inconstantia concupiscentiæ transvertit sensum.* Nimia enim scrutatio mentem hebetat, sicut nimia lux oculos excæcat. Unde Artemidorus lib. 1. Onirocrit. cap. 28 : *Notus*, ait, *est mihi quidam, qui visus est sibi tres oculos habere, et cæcus factus est.*

Moral. Suspiciosi, quales sunt timidi et melancholici, in multis errant et delirant; quia suspicantur timida et tristia, quæ illis suggerit timor et atra bilis. Vere S. Eucherius ad Valerian. *Si vis*, ait, *esse verax, suspicax non eris; non enim suspicamur, nisi quod nescimus.* Quare talibus inculcandum est, quod medici inculcant ei, qui laborat capitis vertigine, ideoque putat domum et res omnes gyrare et volvi : *Non domus, sed tua te vertigo gyrat. Non domus, sed tua phantasia tuum cerebrum vertitur. Pone ergo metum; non cadet domus, non te opprimet; illa firma consistit; sed tua imaginatio infirma et volubilis omnia sibi similia esse, secumque volvi autumat.* Huc facit emblema : *Suspicionibus securis*, nimirum :

Suspicio crebra tollatur dira securi,
 Non petit hoc vecors pectora casta malum.
Cur tu quod fugeres, quod te fecisse puderet,
 Hoc alium prava suspicione gravas?
Suspicione care, puroque hanc pectore tolle :
 Improbus est, quisquis suspiciosus erit.
Qui sapit, incertum semper melioribus addit,
 Quælibet atque animo candidiore notat.

Post hanc sententiam Complut. et nonnulli alii codices Græci, et S. Ambros. subdunt hanc sententiam : *Pupillas non habens, carebis luce; intelligentiæ autem expers, ne profitearis*; Tigurina : *Cognitionem, cujus expers es, ne profitearis.* Syrus hanc sententiam subnectit post v. 29. eamque ita enuntiat : *Qui non habet pupillas oculorum, deficit lumine; et cum caligaveris à scientia, ne consilium dederis ad decidendum.* Sensus est : sicut qui caret pupilla, et consequenter visu, qui est in pupilla, non potest videre, nec lucem præbere aliis membris, totique corpori: ita qui cognitionis est expers, non potest eam aliis impertiri; proinde à docendo abstineat, q. d. Ne alios doceas, quod prior ipse non didiceris; ne fias magister, nisi prius fueris discipulus; ne sustineas esse doctor, nisi ipse sis doctus, non tantum adjective, sed et substantive; nonnulli enim hebetes multos annos audiunt insignes philosophos et Theologos, ab eisque multa docti, remanent tamen rudes et indocti. *Sic Pythagoras*, ait S. Hieron. ad Paulinum, *Memphiticos vates, sic Plato Ægyptum laboriosissime peragravit, ut qui Athenis magister erat et potens, cujusque doctrinam Academiæ gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus; malens aliena verecunde discere, quam sua impudenter ingerere.* Et inferius : *Tractant fabrilia fabri; sola Scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vendicant. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi præsumunt, lacerant, docent, antequam discant, etc. Alii, cum ad Scripturas sacras post sæculares litteras venerint, et sermone composito aures populi mulserint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant; nec scire dignantur, quid Prophetæ, quid Apostoli senserint; sed ad sensum suum incongrua optant testimonia; quasi grande sit, et non vitiosissimum dicendi genus, depravare sententias, et ad voluntatem suam Scripturam trahere repugnantem.*

TERTIA PARS CAPITIS,

QUÆ CORDIS DURI POENAS, ET CORDIS SAPIENTIS PRÆMIA, PUTA, FELICES SUCCESSUS, ASSIGNAT.

27. Cor durum male habebit in novissimo : et qui amat periculum, in illo peribit.] Cor durum efficit superbia, et consuetudo crebra peccandi; hæc enim, cum sit quasi altera natura, indurat mentem in peccato. Transit ab humilitate ad duritiem quasi ad contrarium, quia solent oratores ex antithesi unius contrarii illustrare alterum ei adversum. Sicut enim cor humile est tenerum, molle et flexile; sic cor superbum est durum, rigidum et inflexile. Cor durum ergo opponit, tum mansuetudini et humilitati, quam commendavit, vers. 19. et 20. tum obedientiæ, quam filiis commendavit vers. 2. et sequent. Multi enim filii sunt duræ cervicis, obstinati, pertinaces, ideoque inobedientes et rebelles parentibus. Tangit ergo radicem obedientiæ, quæ est humilitas; et inobedientiæ, quæ est superbia et obstinatio. Denique cor durum facit homines pertinaciter inhærere suæ suspicioni et opinioni, de qua vers. præcedenti. Quare cor durum hic exagitat, et quam grande sit malum demonstrat.

Igitur cor durum vocat præfractum, superbum, protervum in peccato, suaque prava opinione et sensu obstinatum, quod nullis monitis minisque se flecti sinit, ideoque obduratum est et impœnitens, quale fuit cor Pharaonis, Exod. 7. et sequent. quod proinde licet Deus ad tempus toleret, tamen tandem horrendis plagis disperdit et conterit, uti contrivit Pharaonem immittendo toti Ægypto decem plagas acerbissimas; nec enim æquum est, ut Deum sentiat blandum in morte, qui erga Deum et homines fuit durus in vita, ait Palacius. Et Lyran. *Sicut durum*, inquit, *in corporalibus dicitur, quod resistit tangenti; sic in spiritualibus, quod resistit instinctui ad bonum.*

Divine cor durum definit et describit S. Bernard. lib. 1. de Consider. ad Eugen. *Quid*, ait, *est cor durum? Solum est cor durum, quod semetipsum non exhorret; quia nec sentit. Ipsum est, quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec movetur precibus, minis non cedit, flagellis induratur. Ingratum est ad beneficia, ad*

consilia infidum, ad judicia sævum, inverecundum ad turpia, impavidum ad pericula, inhumanum ad humana, temerarium ad divina, præteritorum obliviscens, præsentium negligens, futura non providens. Ipsum est, cui præteritorum, præter solas injurias, nihil omnino non præterit; præsentium nihil non perit; futurorum nulla, nisi forte ad ulciscendum, prospectio seu præparatio est. Et, ut in brevi cuncta horribilis mali mala complectar, ipsum est, quod nec Deum timet, nec hominem reveretur.

Porro, *cor durum male habebit in novissimo*, q. d. Cor durum videtur sibi bene habere, quia in suis cupiditatibus, æque ac protervia et duritie, sibi complacet, firmiterque conquiescit, ac videtur sibi esse inexpugnabile; quia nemo audet illud tangere, eo quod quisque desperet illud se posse frangere; sed *in novissimo*, id est, tandem, præsertim in morte, *male habebit;* quia tanget illud, et franget Deus. Unde Syrus vertit: *Cor durum, malus fiet finis ejus;* id est, cordis duri malus erit finis; ex adverso: *Qui diligit bona, in iis calcabit;* id est, in iis incedet, iis utetur et fruetur, tam moriens quam vivens; Tigurina: *Cor pertinax malum tandem accipiet.* Denique cordi lapideo et duro, quale fuit Judæorum, opponitur cor carneum et molle, quod Deus per Christum promittit Christianis Ezech. cap. 11. 19. et cap. 36. 26. Vide ibi dicta. Unde Abbas Pastor rogatus de duritia cordis, respondit eam vinci et frangi verbo Dei: *Natura aquæ,* inquit, *mollis est, lapidis autem dura est; et si vas aquæ plenum pendeat supra lapidem, ex quo assidue stillans gutta cadat in lapidem, perforat eum; ita et sermo divinus lenis est, cor autem nostrum durum; audiens ergo homo frequenter divinum sermonem, aperitur cor ejus ad timendum Deum.* Ita Vitæ Patr. lib. 6. libello 18. num. 16. Alius: *Esto,* inquit, *janitor cordis tui, ne intret peregrinus dicens: Noster es, an adversariorum?* Claude ergo cor, ne intrent ea, quæ illud indurent. Ita Joannes Moschus in Prato spirit. cap. 110.

ET QUI AMAT PERICULUM, IN ILLO PERIBIT.] Primo, Palacius hoc refert ad cor durum, de quo sermo præcessit, q. d. Cor durum amans periculum damnationis æternæ, in ea damnatione peribit. Est enim cordis duritia aperta ad damnationem via; sicut benignitas, charitas, teneritudo, certa est ad felicitatem semita.

Secundo, idem generalius per *periculum* accipit peccatum mortale; est enim peccatum mortale certum inferni periculum, q. d. Qui amat peccatum mortale, in eo peribit, id est, morietur; ibitque ad mortem gehennæ æternam, nisi Deus magna sua misericordia eum ruentem cohibeat, reducat, et extrahat.

Tertio, plane et plene: qui amat quodlibet periculum, in eo peribit. Sicut enim milites pugnaces, qui amant bellum, in ejus periculis et præliis pereunt; ac natatores, qui amant natationem, in ea fere submerguntur: sic qui amant rem quampiam, cui subest periculum peccati, v. g. consortium feminarum, vel impiorum, in ea communiter pereunt; quia cadunt in peccatum et exitium, cujus erat periculum, in quod ultro se conjecerunt, nec ab eo etiam moniti se abduxerunt. Sic qui negligens est in rejicienda cogitatione libidinis vel vindictæ, facile labetur in ejus consensum. Quocirca S. Chrysost. homil. 12. in cap. 7. ad Rom. *Lascivus,* inquit, *es, et luxui deditus? ponito tibi ipsi certum terminum, ut posthac mulierem non aspicias, neque in theatrum ascendas; multo siquidem facilius est principio mulierem elegantis formæ ne videre quidem, quam postquam spectaveris, irrequietam ex animo, quæ inde nascitur, ejicere tumultuationem. Leviora enim sunt primo congressu certamina, imo nec opus quidem fuerit certamine; tantummodo ne aperiamus hosti portas, neque semina malitiæ recipiamus.* Quocirca S. Hier. epist. 22. ad Eustochium, de custodia virginitat. *Dum,* inquit, *parvus est hostis, interfice; nequitia, ne crescant zizania, elidatur in semine.* Causa est, quod dæmon tegit periculum specie honesti amoris, vel amicitiæ. Sicut ergo aquæ pellucidæ fallunt ingredientem, ut fundum earum videns putet eas non esse profundas, sed facile posse transiri; dum vero eas ingreditur et pergit, sentit esse opinione sua profundiores, ac tandem iis superatur et mergitur: sic prorsus accidit in conversatione feminarum, cæterisque rebus periculosis. Vere Plinius l. 31. c. 2: *Periculosiores,* inquit, *sunt fontes, qui limpidis aquis blandientes, oculis tamen perniciem afferunt; minus formidandi, qui ipsa specie testantur aquas esse fugiendas.* Ita difficilius vitantur mala, quæ boni prætextu fallunt.

QUI AMAT ERGO PERICULUM, IN ILLO PERIBIT.] Dicit hoc ob curiosos, de quibus egit paulo ante. Curiosi enim ob curiositatem in multa se conjiciunt pericula, in quibus proinde pereunt. Unde Græca Romana hanc sententiam collocant ante v. 27. *Cor durum, etc.*, et proxime subnectunt iis, quæ de curiositate dicta sunt. Rursum proxime juxta editionem Vulgatam et Complut. hæc referas ad cor durum, q. d. Cor durum videtur sibi bene habere; at in novissimo male habebit; quia certa illud manet Dei vindicta, certum supplicium; qui ergo amat hoc cordis duri periculum, implicite amat hoc ejus supplicium, nimirum, qui in corde duro dure persistit, hic utique in eo peribit, uti dixi expos. 1. Communi enim hominum sensu et phrasi, qui amat antecedens, dicitur amare consequens ei annexum; qui amat culpam, dicitur amare pœnam culpæ annexam; qui amat rem periculosam, dicitur amare periculum rei concupitæ annexum. Cordi ergo duro applicat hanc de periculo gnomen; quæ tamen, cum sit generalis, cuivis periculo aptari potest.

Quocirca recte ex ea colligunt Theologi, eum, qui expertus est conversationem cum certis personis, aut rem aliam sibi fuisse occasionem peccati, ita ut ea posita sæpe lapsus sit in consensum peccati mortalis, aut ex aliis conjecturis colligit imminere sibi grave periculum talis consensus, omnino teneri abstinere à tali conversatione, re et occasione, licet aliàs licita et utili, nisi necessitas ea uti cogat. Vide Sanchez de Matrimonio, tom. 3. lib. 9. disp. 45. n. 6. et Joan. de Salas 1. 2. quæst. 74. tract. 13. disp. 6. sect. 17. Rationem dat S. August. lib. 16. de Civit. cap. 19. et lib. 22. contra Faustum, cap. 25. et 26. dum ait: *Qui non præcavet periculum quod præcavere potest, potius tentat Deum, quam speret in eo.* Et S. Basil. de Constit. Monast. c. 4: *Bellum,* ait, *quod præter voluntatem incidit nobis, excipere fortasse necessarium sit; ipsum vero voluntarie sibi creare, summæ dementiæ est.* Præclare S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Pro*

certo, ait, *implanator animam suam decipit, qui non cavendo contraria, noxiis rebus semetipsum commiserit. Ille autem tutius sibi consulit, qui circa malos semper infidus, species quascumque noxias extimescit.* Nam, ut sapienter ait Seneca in Hercule fur.:

Nemo se tute periculis offerre tam crebro potest:
Quem sæpe transit casus, aliquando invenit.

Prudenter ergo Comicus: *Miseri est nescire sine periculo vivere.* Notat inquietatum hominum genus, quod fortunæ suæ secundæ semper instat, negotia quærit è negotiis, bella è bellis. Tales enim, etsi felices, miseros vocat auctor. Hujus animi unum pro multis graphice depinxit Cornelium Fuscum lib. 2. Histor. Tacitus: *Non tam præmiis periculorum*, inquit, *quam ipsis periculis lætus; pro certis et olim partis nova, ambigua, ancipitia malebat.* Quocirca Siracides sententia hac excludit fatum, quod multos seducit, ut nullum periculum vitent. Turcæ enim ruunt in enses et neces, dum præliantur. Hæretici nostri, quin et Catholici nonnulli, nec pestiferos, nec pestis periculum fugiunt, persuasi hoc argumento: Vel Deus decrevit ut moriar peste, gladio, etc., vel non decrevit. Si decrevit, quidquid egero, moriar; quia Dei manus et decretum effugere vel infringere nequeo. Si non decrevit, non moriar; libere ergo in periculum quodvis me inferam. Verum hic manifestus est paralogismus: Deus enim non decrevit ut moriaris peste, prælio, rixa, nisi tu sponte in illam, indeque in evidens mortis periculum, te conjicias. Sin te sponte in illam inferas, permittet te illa tangi et perire; decrevit enim, ut qui amat periculum, pereat in illo, ut ait hìc Siracides. Quocirca vice versa decrevit ut qui fugit periculum, in illo non pereat. Fuge ergo pestem, rixam, prælium; et in illis non peribis. Si sano es cerebro, et sapis, utique hoc ita esse fateberis.

Huc facit elegans et festivus apologus murium et felis apud Gabr. Faernum:

Coactus olim cum senatus murium
Deliberaret, sæva quo possent modo
Cavere felis furta, et insidias graves,
Decrevit unus, collo ut adversarii
Suspenderent ex ære tintinnabulum,
Cujus sono illum adesse persentiscerent.
Probare pro se quisque consilium; et statim
Cœpère pedibus ire in hanc sententiam.
Tum ab sede surgens unus ex primoribus,
Cui cana vetulas barba velabat genas,
Manu silentium imperans: Mihi quoque
Probatur, ut cui maxime, hæc sententia;
Sed oro vos, quis, inquit, ex nobis, patres,
Feli ausit alligare tintinnabulum?
Affabulatio: Carent periculosa consilia exitu.

Porro S. Chrysost. homil. 67. ad populum, egregie docet quando pericula sapienter sint fugienda, quando generose capessenda: *Precemur Deum*, inquit, *ne intremus in tentationem, inducti vero generose feramus. Nam illud quidem est modestorum virorum, se periculis non ingerere; hoc autem generosorum atque sapientum. Nec itaque nos ingeramus temerarie, audacis enim est; neque rebus tracti vocantibus cedamus, timidi siquidem est; sed, si prædicatio quidem vocet, ne recusemus; cum vero nulla causa prorsus, aut utilitas necessitasve secundum pietatem vocet, ne curramus; ostentatio enim est et superflua jactatio. Si quid vero fiat, quod noceat pietati, licet innumeras sustinere mortes oporteat, nihil recusemus. Noli tentationes accersere, cum secundùm pietatem vota tibi successerint; quid superflua attrahis pericula, quæ nullam habent utilitatem?* Probat id ex præcepto Christi: *Hæc dico cupiens ut Christi leges custodiatis, qui jubet orare ne inducamur in tentationem, et ut tollentes crucem, sequamur eum. Hæc enim non sunt contraria, sed et valde consona. Tu namque ita quidem te præpara, tanquam miles generosus; in armis continue verseris; solers, vigilans semper hostem exspecta; ne tamen hostes tibi parias; hoc enim non est militis, sed seditiosi. Si vero Religionis tuba vocet, statim progredere, et animam parvi pende, et multa cum alacritate descendas ad certamina, hostium aciem dissipa, confringe caput diaboli, trophæum erige. Si vero pietas nihil lædatur, nec ullus nostra populetur dogmata, secundùm animam dico; nec aliquid, quod Deo displiceat, agere cogit; ne sis superfluus. Sanguine plenam esse decet Christiani vitam, non alienum effundendo, sed se paratum suum effundere præstando. Tanta ergo promptitudine proprium effundamus cruorem, cum pro Christo sit hoc agendum, quanta quis aquam effunderet. Nam et aqua sanguis est corpus irrigans. Et tanta facilitate carnem exuamus, quanta vestimentum.* Similia habet Nazianz. orat. 4. cujus verba recitabo c. 32. 25. Huc facit sapiens Aristidis consilium tomo 2. orat. 1. de pace: *Tunc*, ait, *suscipiendum est periculum, quamvis incertus sit eventus, cum quies aperte nocet.* Et Alcibiades, qui accitus ab Atheniensibus è Sicilia, ut diceret causam capitis, abdidit sese, dicens: *Eum esse fatuum, qui vocatus in jus ibidem quærat elabi, cum liceat vitare ne eat*; Ita Plutarch. in ejus Vita. Quod Belgæ eleganter dicunt: **Beter ist inde ryseren dan inde yseren**: Satius est inter sarmenta in silvis, quam inter ferra et tormenta in carcere vitam agere.

28. Cor ingrediens duas vias, non habebit successus.] Hebræi לב דרכים *leb derachiam*, id est, cor duarum viarum, sive quod duas ingreditur vias, vocant cor et voluntatem, quæ tendit in duo contraria; quæ vult servire Deo et diabolo; quæ vult vacare legi Dei, et legi mundi; quæ intendit tam suæ concupiscentiæ, quam rationi et virtuti. Vide dicta cap. 2. 14: Hoc *non habebit successus*, quia nec Dei, nec mundi gratiam, quam aucupatur, acquiret. Ita Volsæus ille, qui Henrico VIII. Angliæ regi adulans persuasit ut legitimam uxorem Catharinam Caroli V. amitam repudiaret, aliamque sibi gratiorem duceret, cum tandem justo Dei judicio in regis iram et extremas calamitates incidisset, sero facti pœnitens exclamavit: *Me miserum! quia regis gratiam Deo neglecto aucupatus sum, juste gratiam Dei perdidi, nec regis gratiam acquisivi.* Testis est Sanderus de Schismate Anglicano.

Pro *successus*, nonnulli legunt, *requiem*, idque apposite. Irrequietus enim est, qui satagit duobus dominis contrariis servire; necesse est enim ut, dum uni placet, alteri displiceat; dum uni gratificatur, alterum offendat.

Tropolog. ingreditur vias duas, puta, justitiæ et peccati, cœli et gehennæ, qui crebro confitetur, quæ via et justitiæ; et tamen ad oc-

casionem peccandi, quæ via est peccati, revertitur; ideoque in via justitiæ non habebit successus, nec progressus. Rursus duabus viis *peccator terram ingreditur, quando et Dei est, quod opere exhibet; et mundi, quod per cogitationem quærit*, ait S. Gregorius 1. Moral. cap. 11.

Hic versus jam deest in Græcis, Syris et Arabicis. Porro notat proprietatem cordis duri, scilicet, quod sit fucatum, velitque Deo simul servire et mundo. Hi enim quatuor versus spectant ad cor durum; unde mox illud vocat *cor pravum, et cor nequam.* Hoc est quod ait Christus Matth. 6. 24: *Nemo potest duobus dominis servire, Deo, scilicet, et mammonæ, Deo et Baali; clamat enim contra hos Elias: Usquequo claudicatis in duas partes? Bona mater integrum, non divisum vult filium; licet quæ se matrem fingebat, dividi filium optaret. Ita Deus integrum cor, non divisum vult. Ita dicente Mose? Dominus solus dux eorum fuit, neque erat cum eis Deus alienus. Ergo non licet tibi Dagonem habere cum arca. Non licet terram duplici semine seminare. Non licet vestem lana et lino contexere. Non licet arare in bove et asino*, inquit Palacius.

Hinc potest per *cor ingrediens duas vias*, intelligi cor non tam simulatum et fictum, quam varium, inconstans et pravum, ut sequitur, quod omnibus se accommodat, ut omnibus placeat; quare cum probis est probum, cum castis castum, cum improbis improbum, cum lascivis lascivum. Hujus symbolum est chamæleon, qui colorem mutat, et colores rerum, quibus se jungit, assumit et induit ex metu, propter paucitatem sanguinis et caloris, ait Aristot. lib. 4. de Part. animal. cap. 11. Tales maxime sunt hæretici, de quibus S. Bernard. serm. 61. in Cant. *Hypocritæ*, inquit, *hæretici oves sunt habitu, astu vulpes, actu et crudelitate lupi; hi sunt, qui boni videri, non esse; mali non videri, sed esse volunt. Mali sunt, et boni videri volunt, ne soli sint mali. Mali videri timent, ne parum sint mali; etenim minus semper malitia palam nocuit; nec unquam bonus, nisi boni simulatione deceptus est.*

ET PRAVUM COR (varia est hîc lectio: S. August. in Speculo et Tigurina legunt vertuntque, *pravicordius*; alii, *pravus corde*; alii, *pravicors*; alii, *cor pravi*; alii, *pravi cordis.* Vide hîc Franc. Lucam in Notis ad hunc locum. Legendum cum Romanis: *Et pravus corde*) IN ILLIS SCANDALIZABITUR.] id est, offendet; Tigurina, *offensabit* (vide dicta c. 1. v. 35.) *in illis*, q. d. Impinget, cadet, in ruinam incidet, dum duabus ingreditur viis; dum, scilicet, simul Deo et mundo cupit placere. Pendet hoc hemistichium à præcedenti; ideo enim non habebit successus, quia impeget et corruet; dum enim uni domino servit, alterum illi contrarium offendat, ejusque iram et vindictam incurrat, necesse est; præsertim quia Deus, qui totum cor poscit, non fert æmulum et rivalem, ideoque graviter punit eos, qui cordis dimidium sibi surripiunt, hostique suo tradunt.

Secundo, moraliter et apposite Palacius: *Quod*, ait, *inquit, non habebit successus, ita intellige. Tu volebas frui bonis bonæ et malæ viæ: at neque his frueris, nec illis. Nam fruentem te bonis, quæ in mala via esse videntur, avocat bona via: et dulcedini tuæ in malo bona via scelerum amatorem inspergit: ita contra fruentem bonis viæ bonæ, via mala revocat, et dulcedine bonæ viæ frui, ut decet, non sinit. Hoc declarat amplius Auctor per verba sequentia: Et pravum cor in illis scandalizabitur; id est, ingrediens simul viam bonitatis et malitiæ, scandalizatur et offenditur ex utraque. Nam gaudens in bona, torquetur ex mala. Contra, gaudentem in mala, bona contristat. Ergo esto calidus, aut frigidus: quia vero tepidus es, incipies evomi ab ore Domini.*

29. COR NEQUAM; græce, σκληρὸν, id est, durum, pertinax, obfirmatum in malo, GRAVABITUR IN DOLORIBUS; S. Ambros. *laboribus*, quia sua nequitia, duritia et obstinatione thesaurizat sibi iram Dei, juxta illud Rom. 2. 5. *Secundum duritiam tuam, et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei.* Unde causam subdit dicens: ET, id est, quia, PECCATOR, qui jam obduruit in peccatis, eorumque habitum et consuetudinem pene incorrigibilem sibi induxit, ADJICIET AD PECCANDUM.] Græce, *peccator addet peccata super peccata*, et consequenter dolores dolori; quia Deus addet ei plagas super plagas, ac dolores super dolores, juxta illud Eccli. 23. 12: *Vir multum jurans implebitur iniquitate.* En culpa. *Et à domo ejus non recedet plaga.* En pœna. Unde Syrus vertit: *Cor durum, multiplicabuntur dolores ejus, et arrogans addet peccata peccatis*; Arabicus: *Cordis duri multiplicabuntur dolores illius, et derisor peccata peccatis accumulat*; Tigurina: *Cor pertinax gravabitur laboribus, et scelerosus peccata peccatis accumulabit.* Nam, ut ait Nazianz. in Distichis, *Sicut ferrum attritu suo lapides quoque accendit, sic durum et asperum pectus virga coërceri solet.* Hinc elice conclusionem, si vis arcere dolores et accersere gaudia, fuge peccata, vaca virtuti et sanctitati: ubi enim est virtus, ibi est et lætitia: ubi peccatum, ibi est et comes ejus individuus, puta, tristitia. Unde idipsum inculcans subdit: *Synagogæ superborum non erit sanitas.*

Nota τὸ *et peccator adjiciet ad peccandum.* Nam, ut ait S. Gregor. lib. 25. Moral. c. 12. *Peccatum, quod pœnitentia non deletur, ipso pondere mox ad aliud trahit: justo enim judicio omnipotens Deus cor peccantis obnubilat, ut præcedentis peccati merito etiam in alia cadat.* Id in se experiebatur August. quare lib. 8. Confess. c. 5. *Velle meum*, inquit, *tenebat inimicus, et inde mihi catenam fecerat, et constrinxerat me: quippe ex voluntate perversa facta est libido; et dum servitur libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas.* Accedit, quod dæmon à peccatore pro delectatione peccati hanc quasi exigit usuram, scilicet, augmentum peccati, novumque peccatum, quod illi suggerit, juxta illud: *Ex usuris et iniquitate redimet animas eorum*, psal. 71. 14. Sic à Davide pro usura adulterii cum Bethsabee, exegit homicidium Uriæ illius mariti.

30. SYNAGOGÆ (id est, cœtui, congregationi, multitudini, turbæ) SUPERBORUM NON ERIT SANITAS; græce, ἴασις, id est, sanatio, curatio, medela, q. d. Duricordes et superbi, quia Dei et hominum monita spreverunt, nullamque admiserunt curationem, hinc suo tempore graviter et immedicabiliter punientur, ut curari et sanari nequeant. Causam subdit: FRUTEX ENIM PECCATI, id est, omnis eorum ad peccandum potestas et facultas, in qua jam radicati et fir-

mati videntur, ERADICABITUR IN ILLIS, ET NON INTELLIGETUR,] hoc est, penitus tolletur ab eis, ita ut amplius non intelligatur, nec agnoscatur esse vel fuisse; hoc est, sic tolletur, ut nullum ejus appareat vestigium, juxta illud psal. 36. 35: *Vidi impium superexultatum et elevatum sicut cedros Libani. Et transivi, et ecce non erat: quæsivi eum, et non est inventus locus ejus.* Ita Jansenius. Secundo, Palacius explicat, q. d. Superbis et obstinatis non est sanitas; quia ipsi in corde adjiciunt peccata peccatis, ac consequenter in corpore cumulant plagas plagis, dolores doloribus. Ergo, si videris sanum superbum, ingredere cor ejus; ibi videbis dolorum carnificinam. Porro *frutex peccati* est liberum arbitrium, sive libertas bene vel male agendi: hæc tolletur à superbis in inferno; quia damnati non habent liberum arbitrium ad bene vel male agendum: nam in malo obdurati et obfirmati sunt, ait Palacius.

Porro Græca jam pro συναγωγή, id est, *synagoga*, legunt ἐπαγωγή, id est, obductio, inductio: unde sic habent: *Obductioni superbi non est sanatio: frutex enim peccati radicavit in illo.* Obductio intelligitur mali, puta, clades, calamitas et supplicium pro peccatis inflictum, uti dixi c. 2. 2. q. d. Talis et tanta calamitas à Deo infligetur superbo et duro, ut ei non sit remedium, ut eam curare et sanare sit impossibile. Hinc et Syrus vertit: *Plaga illusoris non habet medelam, quia à planta prava, planta ejus.* S. Ephrem tract. de Timore Dei: *Obductio superbiæ non est sanatio: frutex enim radicavit in illa.* q. d. Etiamsi superbia exterius obducatur et operiatur velo humilitatis, non tamen sanatur; quia interius in corde manet ejus radix, puta, mens superba. Superbi enim exterius simulant se humiles; sed interius tument arrogantia. Arabicus: *Non est supplicio derisoris indulgentia: plantam namque pravam plantavit;* Complut. addunt nonnulla: sic enim habent: *In inductione superbi non est sanitas: itinera ejus eradicabuntur: planta enim nequitiæ radices misit in illo;* et sic legit S. Ambros. Tigurina vero: *In inductione*, id est, in suasione, *arrogantis nihil est sani, et gressus ejus convellentur.* (Vatabl. *Vestigiis suis evertetur, id est, institutis suis falletur), quia radices egit in ea planta malitiæ.* Hæc lectio consentit cum Vulgata Latina: sed ea est uberior: quod enim Græca dixit, *Itinera ejus eradicabuntur;* Latina dicit, *Frutex peccati eradicabitur.* Frutex enim arboris est quasi iter et semita, qua se promovet et propagat arbor. Hinc per *fruticem peccati* possunt accipi voluptates, opes, honores: item machinationes, artes, fraudes, socii, congregationes, clientelæ, spes, etc. Hæ enim sunt illecebræ et fomites peccati, quibus illud proserpit, seque propagat, sicut per frutices proserpit et propagat se arbor: ob quas et per quas peccator peccata peccatis accumulat; ideoque eas omnes eradicabit et disperdet justus criminum ultor Deus. Causam subdunt Græca: quia *planta malitiæ in eo radices egit*, q. d. Quia in malitia plane radicata est, ut ab ea se avelli, nec minis, nec monitis permiserit, adeo ut nulla supersit spes emendationis et bonitatis; idcirco malitiam hanc ejus cum ipso evellet et evertet Deus. Luxuriantes ergo voluptatum, honorum et opum frutices amputemus, sicut vinitor putat palmites et pampinos vitis luxuriantes, ne Deus vitem ipsam totumque hominem eradicet, et in ignem æternum mittat.

Denique pro *frutex enim peccati eradicabitur in illis*, uti legit Jansenius et alii; legendum est contrarie, *frutex enim peccati radicabitur in illis*, uti legunt Romana et Græca, q. d. Voluntas propria et cupiditas, quæ est frutex peccati, id est, peccatum omne progerminans, altas radices aget in superbis, *et non intelligitur*, quia superbi non intelligunt se agi propria voluntate et cupiditate: putant enim se agi ratione, voluntate Dei et charitate: amor enim proprius et superbia eos excæcat, et lucem naturalem offuscat, ut seipsos et suum hocce vitium non perspiciant; ideoque Deus illos puniet, eradicabit et affliget immedicabiliter.

31. COR SAPIENTIS INTELLIGITUR IN SAPIENTIA, ET AURIS BONA AUDIET CUM OMNI CONCUPISCENTIA SAPIENTIAM.] Cordi duro, indocili, inflexili et præfracto opponit cor sapientis, utpote docile, flexile, studiosum et subditum sapientiæ: illud ergo *intelligitur*, inquit, id est, cognoscitur in sapientia, supple, audienda, legenda, meditanda, proloquenda, docenda et opere exercenda: ideoque addit, *auris bona*, quæ libenter audit bona, manans ex corde bono, quale est sapientis, *audiet cum omni concupiscentia*, id est, aviditate, q. d. Avidissime excipiet *sapientiam*, præsertim sublimiorem et magis reconditam. Hanc enim significat vox παραβολή. Sic enim habent Græca, et ex eis S. Ambros. *Cor sapientis cogitabit parabolam, et auris auditoris desiderium sapientis.* Vox *desiderium* dupliciter accipi potest. Primo, ut referatur ad sapientem, q. d. Sapiens desiderat aurem auditoris, id est, aurem audientem et attentam. Secundo, ut referatur ad aurem, q. d. Auris auditoris, id est, audiendi avida, desiderat audire sapientem, ut ab eo sapientiam hauriat et addiscat. Hunc sensum expressit Latinus Interpres; et Syrus: *Cor sapiens*, ait, *intelliget parabolas sapientum; et auris, quæ audit, lætabitur in sapientibus.* Priorem sequitur Tigurina, dum vertit: *Cor hominis cordati meditatur sermones reconditos* (Vatabl. *res arcanas*), *et sapiens aurem attentam expetit.* Ita David: *Audiam*, ait, *quid loquatur in me Dominus Deus: quoniam loquetur pacem in plebem suam*, psal. 84. 9. Hæc est antithesis prima inter cor durum et cor sapiens.

Igitur docet hîc Siracides, ad sapientiam requiri primo, cor avidum sapientiæ: secundo, aurem docilem, quæ libenter audiat dogmata et monita salutis: quibus si tertio accedat manus, id est, operatio, ut opere exerceat quod audivit, perfectam nanciscitur sapientiam, id est, virtutem. Unde Aristot. apud Laert. lib. 5. c. 1. asserit tria ad sapientiam exigi, naturam, doctrinam, exercitationem: natura est in corde et mente capaci et avida, doctrina in aure docili, exercitatio in manu et operatione. Sapienter S. Bernard. serm. 28. in Cant. *Auris*, inquit, *prima mortis janua, prima aperiatur et vitæ: nunc autem unde irrepsit morbus, inde remedium intret, et per eadem sequatur vestigia vita mortem, tenebras lux, venenum serpentis antidotum veritatis.* Porro, quanta debeat esse aviditas sapientiæ, ostendit S. Cyrill. lib. 1. in Joan. cap. 2. dum ait nos debere æmulari canes venaticos, qui undique odorantur et persequuntur feram, donec eam comprehendant.

Simili enim modo nos debere scrutari et insequi veritatem, donec eam teneamus.

32. Sapiens cor et intelligibile (id est, intelligens : sic sæpe verbalia desinentia in *bilis* accipiuntur pro participiis, vel nominibus, ut *incredibilis* pro incredulus, *docibilis* pro docilis) abstinebit se a peccatis.] Sapientia enim practica et vera consistit in fuga peccatorum, et exercitio virtutum. Est hæc secunda antithesis cordis duri et cordis sapientis : cor enim durum addet peccata peccatis, ut dixi vers. 29. cor vero sapiens ab iis abstinebit. Audi S. Ambros. de Jacob, et vita beata, cap. 8. *Manet*, inquit, *semper inter adversa et delectabilia perfecta virtus : neque adversa de perfectione ejus quidquam minuunt, neque delectabilia adjungunt perfectioni.* Et ad Simplic. lib. 2. Epist. 7. *Sapiens non metu frangitur, non potestate mutatur, non attollitur prosperis, non tristibus mergitur : ubi enim sapientia, ibi virtus animi, ibi constantia et fortitudo : sapiens manet perfectus in Christo, fundatus charitate, radicatus fide.* Quin et Seneca ad Helviam. cap. 5. *Nec secunda*, inquit, *sapientem efferunt, nec adversa demittunt.* Unde idem infert. epist. 117. cap. 6. *Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta.* Et ibidem cap. 8. *Sapiens vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo.*

Et in operibus justitiæ successus habebit.] Tigurina : *In operibus justis successu potietur.* Deus enim prosperat justas justorum quasi amicorum actiones, utpote à se et sua gratia profectas, sibique gratissimas, juxta illud Apostoli : *Creati in operibus bonis* (id est, ad opera bona) *quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus*, Ephes. 2. v. 10. Et illud Psaltis psal. 1. 3. *Omnia quæcumque faciet prosperabuntur.*

Est hæc tertia antithesis cordis duri, et cordis sapientis. Durum enim non habebit successus, ut dixit vers. 28. quia Deum habet adversum : sapiens vero habebit, quia Deum habet propitium. Hic versus jam deest in Græco et Syro.

QUARTA PARS CAPITIS.

DE ELEEMOSYNA, EJUSQUE FRUCTIBUS.

33. Ignem ardentem exstinguit (S. Ambros. legit, *restinguit*) aqua : et eleemosyna resistit peccatis,] præteritis; sed et pari ratione ac jure præsentibus et futuris. Nota τὸ *et*, id est, similiter, pari modo, sic. Est enim comparatio, q. d. Sicut ignem exstinguit aqua, sic eleemosyna exstinguit peccata. *Sicut enim aquæ elementum*, inquit Rabanus, *effusum ignis exstinguit ardorem, sic et eleemosyna, quæ per charitatis affectum expenditur, peccatorum obruet flammam.* Pro *resistit*, græce est, ἐξιλάσεται, id est, *expiabit peccata :* hoc autem est resistere peccatis nos accusantibus apud Deum, scilicet, eum placare, itaque peccata expiare, juxta illud : *Superexaltat misericordia justitiam*, Jacob. 2. 13. Arabicus, *extenuat peccata;* Syrus, *remittit peccata;* S. Cyprian. tract. de Opere et eleemos. *exstinguit peccata ;* Tigurina : *Peccatum expiat misericors benignitas.* Hebr. enim חסד *chesed*, idem est quod pietas, misericordia, benignitas, beneficentia, eleemosyna. Eleemosyna ergo est peccati piaculum, et quasi victima pro peccato, juxta illud Daniel. 4. 24. *Peccata tua eleemosynis redime.* Vide ibi dicta. Transit recto ordine ac gradu à sapientia et justitia ad eleemosynam ; quia hæc inter opera justitiæ, quæ dixit esse sapientis, primas tenet.

Apposite comparat peccatum igni, eleemosynam aquæ. Primo, quia, sicut ignis adurit læditque corpus, ita peccatum lædit, occidit et exurit animam. Peccatum ergo est quasi ferrum candens, quod suo te contactu vult comburere : objice tu illi aquam eleemosynæ; non te aduret; secundo, quia, sicut ignis excitat flammas, ita peccatum suscitat concupiscentias, æstusque iræ, gulæ, libidinis, etc.; tertio, quia peccata accendunt ignem, id est, iram et ultionem Dei, ut igne furoris sui eos disperdat; quarto, quia peccata peccatori parant ignem gehennæ. Hosce omnes peccati ignes mira vi sopit eleemosyna ; imo ita exstinguit, ut nullum eorum vestigium supersit. Vide Matth. 25. 35. Quocirca S. Maximus homil. 1. de eleemos. *Dicit*, ait, *Scriptura divina : Sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum. Magna plane, et cunctis ambienda sententia, quæ hominibus pene jam mortuis, et peccatorum suorum incendio arefactis, redivivum quoddam beneficium pollicetur.*

Mystice S. Cyprian. de Opere et eleemos. per aquam accipit baptismum, per ignem gehennam : *Hîc*, inquit, *ostenditur et probatur, quia sicut lavacro aquæ salutaris gehennæ ignis exstinguitur, ita eleemosynis atque operationibus justis delictorum flamma sopitur. Et quia semel in baptismo remissio peccatorum datur, assidua et jugis operatio, baptismi instar imitata, Dei rursus indulgentiam largitur.* Sic quoque explicat S. Gaudent. de Natali Domini, tract. 13. Hinc pariter S. August. homil. 39. inter 50. *Dedit nobis*, inquit, *Deus secundum baptismum. Nam, sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum. In horreis nostris habeamus abundantiam, quæ flammas nostras oblatione unius panis exstinguat : ante fores gehennæ stat misericordia, et neminem permittit in carcerem mitti.* Sic et S. Laurentius, Episcopus Novarum, homil. de pœnitentia, quæ exstat in Biblioth. SS. Patrum in Appendice, ex hisce Siracidis verbis comparat eleemosynam baptismo : *Aqua*, inquit, *et ablutio et remissio in eleemosyna largientis est. Ne differas ablui inquinatum corpus et animam fontibus eleemosynæ, ut redeas rursus in præmissi baptismatis formam. Sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccata. Tanquam si ita dictum esset : Sicut aqua exstinguit ignem ardentem, sic eleemosyna discerpit avaritiam, funera, hominum-*

quæ crimina, vincula funesta disrumpit. Et mox : *Sicut peccatum, quod extra corpus est, eleemosyna fulminat et exstinguit : sic vitium libidinis, quod membra incestat, lacrymarum ubertas exstirpat. Ergo peccatum, quod extra corpus est, proprium habet fontem eleemosynarum : et flagitium, quod intra corpus committitur, suum habet fontem ex oculis profluentem.* Affert exemplum Zachæi, qui eleemosynis sua peccata abolevit, Lucæ 19. *Translatus*, inquit, *de bono ad malum, de præda ad palmam.*

Causa, cur eleemosyna exstinguat peccatum, est, quia misericordes in alios, sibi Dei misericordiam conciliant, et quasi emerentur, juxta illud promissum Christi : *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*, Matth. 5. 7; secundo, quia pauperes pro suis eleemosynariis Deum precantur; pauperum autem vocem audit et exaudit Deus; tertio, quia, cum eleemosynam corporalem multi ob inopiam facere nequeant; omnes tamen possunt facere spiritalem, qualis est precari pro pauperibus, eos consolari, docere, bene consulere, etc. ac præsertim offensam dimittere iis qui nos offenderunt. Hæc autem remissio quasi jure talionis meretur parem remissionem, juxta promissum Christi : *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis delicta vestra*, Matth. 6. 14; quarto, quia eleemosyna est actus charitatis : charitas autem operit multitudinem peccatorum, Jacob. 5. 20.

Quocirca S. Ambros. in hæc verba Ecclesiastici, serm. 1. tom. 2 : *Ignem ardentem*, inquit, *restinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis. Magna plane et cunctis ambienda sententia, quæ hominibus pene jam mortuis, et peccatorum suorum incendio arefactis redivivum quoddam beneficium pollicetur, ut interveniente eleemosyna, sicut aquæ intermortuis, succus* (qui sit) *refrigerium arescentibus infundatur : hoc est, ut miseri homines, qui in mortem peccatis ruerant, ad vitam eleemosynis reviviscant; sitque illis misericordia fons salutis, quibus avaritia fuerat mortis incendium, ut flammas, quas sibi peccando incenderant, largiendo restinguant; atque utiliore commercio, qui pecuniam quondam dederat, ut adulterium perpetraret, nunc pecuniam eroget, ut adulter esse jam desinat; et emat sibi quodammodo innocentiam, qui sibi emerat aliquando peccatum : dicit enim Dominus ad discipulos suos : Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.* Unde concludit : *Sola misericordiæ virtus, cunctorum est redemptio peccatorum.* Idem serm. 2. eleemosynam comparat, imo præfert aquæ baptismi : *Ipsa enim*, inquit, *gehennæ consumit incendia, quæ dum per baptismum infunditur, Tartari restinguit ardorem : vivificat enim animas, et delicta restinguit. Ita igitur eleemosyna resistit peccatis, sicut aqua baptismi gehennæ restinguit incendium. Ergo quodammodo eleemosyna animarum aliud est lavacrum : nisi quod indulgentior est eleemosyna, quàm lavacrum; lavacrum enim semel datur; eleemosynam autem quoties feceris, toties promereris veniam.* Eadem habet serm. 42. Ex dictis disce quanta sit vis, dignitas, utilitas et necessitas eleemosynæ.

34. ET DEUS PROSPECTOR EST EJUS QUI REDDIT GRATIAM,] q. d. Deus providet, et de omnibus prospicit eleemosynario, qui benefacit, miseretur, et dat eleemosynam indigenti, juxta illud Psaltis et Pauli : *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet, etc. Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit, et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ, ut in omnibus locupletati abundetis*, 2.Corinth. 9. Vide Chrysost. homil. *Quod eleemosyna est ars omnium quæstuosissima.* Memorabile hujus sententiæ exemplum exstat in Sophronio, puta, in Prato spiritali Joannis Moschi, cap. 261. de nobili quodam Constantinopolitano, qui, cum omnia sua in pauperes distribuisset, filio nil nisi Christum curatorem reliquit : quare Christus se ei curatorem præstitit, monuitque divitem primarium, ut illi filiam unicam in uxorem traderet, eumque omnium bonorum hæredem scriberet; qui idipsum fecit, juvenique dixit : *Ecce bonus curator tuus misit tibi uxorem.* Hoc est quod ait S. Chrysost. hom. 53. et 68. ad popul. *Si filiis*, inquit, *omnia dimittas, periculosæ custodiæ tua cuncta commendasti : si vero Deum eis relinquas hæredem et tutorem, innumeros reliquisti thesauros. Si vis filios divites in tuto relinquere, Deum ipsis relinque debitorem, et hoc eis chirographum trade. Deus centuplum, quod promisit, rependet. Deo ergo fænerare.* Et S. Cyprian. tract. de Opere et eleemos. *Patrimonium*, ait, *Deo creditum nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode servatur.*

Græca jam aliter habent, nimirum : *Dominus qui retribuit* (Græcum, ἀνταποδιδοὺς, habet emphasim, q. d. Qui recompensat, qui quasi mercedem merito, ac par pari retribuit) *gratias* (copiam gratiarum), *meminit in posterum*; Syrus : *Qui facit quod bonum est, paratus* (id est, bene dispositus) *est in via sua;* Arabicus : *qui operatur bonum, bene se habebunt viæ illius.*

MEMINIT (Deus) EJUS (eleemosynæ) IN POSTERUM,] ut eam suo tempore remuneretur, laudet et celebret, uti Christus apparuit noctu S. Martino, qui dimidiam chlamydem dederat pauperi, eam coram Angelis ostentans, dicensque : *Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit.* Ita Sulpitius in Vita S. Martini.

ET IN TEMPORE CASUS SUI INVENIET (eleemosyna, et eleemosynarius) FIRMAMENTUM.] Syrus : *Et in tempore, quo ceciderit, inveniet esse fulcrum;* Arabicus : *Et qui cadet, erit illi virtus et sustentaculum;* Tigurina omnia hæc una sententia complectitur : *Dominus gratiam redditurus memor erit in posterum, ut auctor* (eleemosynæ) *tempore casus sui adminiculum inveniat*, q. d. Si eleemosynarius in adversa labatur, si in calamitates incidat, Deus memor ejus eleemosynarum eum fulciet, roborabit, eriget, restituet in pristinum statum et gradum, imo majoribus bonis et donis cumulabit.

Secundo, Palacius hæc accipit de casu, id est, lapsu in peccatum, q. d. Si eleemosynarium in peccatum labi contingat, in ipso casu inveniet eleemosynam, quam fecit, cui nitatur, et in qua firmetur, ut surgat. Quia eleemosyna misero data rogat pro datore Deum, ut eum ab omni miseria liberet, qui miseros ab eorum miseria liberare solebat. Hoc est quod ait Tobias cap. 4. *Eleemosyna ab omni peccato et à morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras.*

Hujus rei mirabile exstat exemplum in Prato spirit. Joannis Moschi, cap. 207. de virgine

quadam Gentili, quæ cum sua erogasset in pauperes, redacta ad inopiam, lapsa est in fornicationem, utque victum sibi pararet, seipsam prostituit : sed Deus, memor ejus eleemosynarum, ipsam ad pœnitentiam revocavit, per eamque ad castitatem, fidem et baptismum traduxit; cumque nullus pro ea in baptismo spondere vellet, Angeli cœlitus missi pro ea se sponsores præstiterunt.

Denique Psaltes psal. 40. 1 : *Beatus*, inquit, *qui intelligit super egenum et pauperem ; in die mala liberabit eum Dominus.* Quocirca S. Cypr. in fine tract. de Opere et Eleemosyna, hæc ei dat elogia : *Præclara et divina res*, inquit, *fratres carissimi, salutaris operatio, solatium grande credentium, securitatis nostræ salubre præsidium, munimentum spei, tutela fidei, medela peccati : res posita in potestate facientis, res et grandis et facilis, sine periculo persecutionis, corona pacis, verum Dei munus et maximum, infirmis necessarium, fortibus gloriosum, quo Christianus adjutus perfert gratiam spiritalem, promeretur Christum judicem, Deum computat debitorem. Ad hanc operum salutarium palmam libenter ac prompte certemus : omnes in agone justitiæ, Deo et Christo spectante; curramus ; et qui seculo et mundo majores esse jam cœpimus, cursum nostrum nulla seculi et mundi cupiditate tardemus.* Et S. Chrysost. homil. 33. ad popul. *Eleemosyna*, inquit, *Christi adstat tribunali, non tantum patrocinans : verum et ipsi persuadens judici, ut reo patrocinium præstet, et pro eo sententiam ferat ; et licet millies peccaverit, coronat, et victorem promulgat.* Intellige hæc de illis qui peccant ex fragilitate, non ex præsumptione. Ex hac enim et similibus S. Scripturæ de eleemosyna peccatum expiante sententiis, quidam in errorem prolapsi sunt, ut censerent sibi licere rapere aliena, et vivere ut liberet, eo quod eleemosyna sine pœnitentia compensaret omne peccatum. Quem errorem recenset et confutat S. August. lib. 25. de Civit. cap. 22. et Enchir. cap. 75 : *Non ergo*, inquit, *se fallant, qui per eleemosynas quamlibet largissimas fructuum suorum, vel cujuscumque pecuniæ, impunitatem se emere existimant, in facinorum suorum immanitate ac nequitia permanendo.* Sic et S. Gregor. in Pastor. parte 3. cap. 21 : *Ne venalem*, inquit, *Dei justitiam æstiment, si, cum curant pro peccatis nummos tribuere, arbitrantur se posse inulte peccare ; melior quippe est anima quàm esca, et corpus quàm vestimentum.* Et S. Cæsarius Arelat. homil. 9 : *Prodest eleemosyna*, inquit, *si omittas peccare.*

Hi sunt ergo tres fructus eleemosynæ : primus, quod instar aquæ restinguat peccata ; secundus, quod maneat in memoria Dei, ut eam remuneretur; tertius, quod in casu sit fulcrum. Vide ea quæ dixi Deuter. 26. v. 12, ubi viginti illustres eleemosynæ fructus recensui.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parænesis est ad eleemosynam : pergit enim ad eam adhortari usque ad v. 12. A quo usque ad v. 23. est parænesis et cohortatio ad sapientiam, ex duodecim ejus officiis et beneficiis, quæ ipsa suis filiis, præsertim eleemosynariis, præstat. Inde usque ad finem capitis recenset varia hujus sapientiæ præcepta, præcipue circa pudorem malum, qui hostis est sapientiæ.

1. Fili, eleemosynam pauperis ne defraudes : et oculos tuos ne transvertas à
paupere. 2. Animam esurientem ne despexeris : et non exasperes pauperem
in inopia sua. 3. Cor inopis ne afflixeris : et non protrahas datum angus-
tianti. 4. Rogationem contribulati ne abjicias : et non avertas faciem tuam
ab egeno. 5. Ab inope ne avertas oculos tuos propter iram : et non relin-
quas quærentibus tibi retro maledicere. 6. Maledicentis enim tibi in ama-
ritudine animæ, exaudietur deprecatio illius : exaudiet autem eum, qui
fecit illum. 7. Congregationi pauperum affabilem te facito, et Presbytero humilia animam tuam,
et magnato humilia caput tuum. 8. Declina pauperi sine tristitia aurem tuam, et redde debitum
tuum, et responde illi pacifica in mansuetudine. 9. Libera eum, qui injuriam patitur, de manu
superbi : et non acide feras in anima tua. 10. In judicando esto pupillis misericors ut pater et
pro viro matri illorum. 11. Et eris tu velut filius Altissimi obediens, et miserebitur tuî magis
quàm mater. 12. Sapientia filiis suis vitam inspirat, et suscipit inquirentes se, et præibit in
via justitiæ. 13. Et qui illam diligit, diligit vitam : et qui vigilaverint ad illam, complectentur
placorem ejus. 14. Qui tenuerint illam, vitam hæreditabunt : et quò introibit, benedicet
Deus. 15. Qui serviunt ei, obsequentes erunt sancto : et eos qui diligunt illam, diligit Deus.

16. Qui audit illam, judicabit Gentes: et qui intuetur illam, permanebit confidens. 17. Si crediderit ei, hæreditabit illam, et erunt in confirmatione creaturæ illius. 18. Quoniam in tentatione ambulat cum eo, et in primis eligit eum. 19. Timorem, et metum, et probationem inducet super illum: et cruciabit illum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in cogitationibus suis et credat animæ illius. 20. Et firmabit illum, et iter adducet directum ad illum, et lætificabit illum. 21. Et denudabit absconsa sua illi, et thesaurizabit super illum scientiam, et intellectum justitiæ. 22. Si autem aberraverit, derelinquet eum, et tradet eum in manus inimici sui. 23. Fili, conserva tempus, et devita à malo. 24. Pro anima tua ne confundaris dicere verum. 25. Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam. 26. Ne accipias faciem adversus faciem tuam, nec adversus animam tuam mendacium. 27. Ne reverearis proximum tuum in casu tuo. 28. Nec retineas verbum in tempore salutis. Non abscondas sapientiam tuam in decore suo. 29. In lingua enim sapientia dignoscitur: et sensus, et scientia, et doctrina in verbo sensati, et firmamentum in operibus justitiæ. 30. Non contradicas verbo veritatis ullo modo, et de mendacio ineruditionis tuæ confundere. 31. Non confundaris confiteri peccata tua, et ne subjicias te omni homini pro peccato. 32. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluvii. 33. Pro justitia agonizare pro anima tua, et usque ad mortem certa pro justitia, et Deus expugnabit pro te inimicos tuos. 34. Noli citatus esse in lingua tua, et inutilis, et remissus in operibus tuis. 35. Noli esse sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos, et opprimens subjectos tibi. 36. Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Fili, eleemosynam pauperis ne defraudes,] hoc est, pauperem eleemosyna non defraudes. Est hypallage. Similis est illa frequens Hebræis: *Miserunt civitatem in ignem*, hoc est, miserunt ignem in civitatem. Et illa Exodi c. 12. v. 11: *Calceamenta habebitis in pedibus*, id est, pedes habebitis in calceamentis, sive calceatos.

Vox *defraudes*, vel, ut græce est, *prives*, significat eleemosynam pauperi esse debitam, illumque ad eam habere jus, non justitiæ, sed charitatis, ut, scilicet, petat à divite panem, vestem, vel nummum sibi ab eo ex charitate debitum, quo quasi stimulo incitat divitem ad dandum illum, q. d. Da panem pauperi; quia panis ille est pauperis, hoc est, pauperi debitus; unde si illum ei neges, facis ei injuriam, quia eum re sibi debita defraudas. Hoc est quod ait S. Basilius in illud Evangel.: *Destruam horrea mea. At tu*, inquit, *numquid spoliator es, qui, quæ dispensanda accepisti, propria reputas? Est panis famelici, quem tu tenes; nudi tunica, quam tu in conclavi conservas; discalceati calceus, qui apud te marcescit; indigentis argentum, quod possides inhumatum. Quocirca tot pauperibus injuriam facis, quot dare valeres.* Et, quod magis mirere, negat S. Ambr. serm. 81. posse quemquam bona sua appellare, quæ quis possidet: *Sed ais* (inquit): *quid injustum est, si, cum aliena non invadam, propria diligenter servem? O impudens dictum! Propria dicis? Quæ? Ex quibus reconditis in hunc mundum detulisti?* Et mox: *Non minus est criminis habenti tollere, quàm, cum possis et abundes, indigentibus denegare.* Neque aliter sentit S. Hieronymus, qui ad Hedibiam hunc in modum scribit epist. 110. quæst. 1: *Si plus habes, quàm tibi ad victum vestitumque necessarium est, illud eroga, et in illo debitricem esse te noveris.*

Addo S. Chrysostomum, qui ad populum Antioch. verba faciens: *Numquid* (ait) *grave quidpiam et onerosum à nobis requirit? Necessitatem excedentia vult nos facere necessaria, et quæ nequidquam et inutiliter reposita sunt, hæc vult bene distribui.* Et aliquanto post: *Tuarum rerum es, ô homo, dispensator, non minus quàm qui Ecclesiæ bona dispensat.* Et mox: *Non ad hoc accepisti, ut in delicias absumeres; sed ut in eleemosynam erogares: numquid enim tua possides? Res pauperum tibi sunt creditæ, sive ex laboribus justis, sive ex hæreditate paterna possideas.* Et S. Bern. Epist. 42. ad Henric. Senon. sic ait: *Nostrum est, pauperes clamant, quod effunditis: nobis crudeliter subtrahitur, quod vos inaniter expenditis.* Nostrum, id est, nobis debitum est, non ex justitia, sed ex charitate. Denique S. August. in Psalm. 147: *Superflua diviti*, inquit, *necessaria sunt pauperi, aliena retinet, qui ista tenet.* Porro, ne quis dicat hæc concionatorie per exaggerationem dici, didactice et scholastice S. Thomas 2. 2. q. 66. art. 7. ita definit: *Res, quas aliqui superabundantes habent, ex naturali jure debentur pauperum sustentationi.* Idem in 4. dist. 15. q. 2. art. 4. asserit hanc esse communem Theologorum omnium sententiam.

Quocirca S. Franciscus, teste S. Bonavent. et aliis in ejus actis, quæ sibi quasi pauperi data erant, si pauperior quis ab eo eleemosynam petiisset, illico non tam donabat, quàm jure suo cedebat. Unde audiens vetulæ cujusdam inediam dixit: *Frater mi, restituamus alienum hoc* (pallium suum denotans) *quod ego retinebam, donec æquioris tituli possessor appareret. Jam apparuit pauperrima quædam soror nostra, ad quam rogo ut mittas hoc meum palliolum, cum quibusdam panibus ex eleemosyna collectis, quæ*

dam Fratres portaverint, dicant quod suum erat sibi dari : reputo enim, quæ nobis conferuntur, in nostrum cedere usum, donec indigentior supervenerit. Sed vide miram Dei providentiam et remunerationem : eodem tempore aliqui ex Pontificiis detulerunt tot panni ulnas, quod S. Patri, ejusque sociis vestiendis sufficiebant.

Pro *eleemosynam*, græce est ζωην, id est *vitam*, hoc est victum, sive ea quæ ad vitam conservandam pertinent. Hinc ζωη et βιος tam victum, quàm vitam significat, æque ac Hebr. חיים *chaiim*, ut patet Proverb. 27. 27. in Hebr. Hinc illud vulgo tritum : βιος βιω δεομενος, id est, vita victu indiget. Unde Tigurina vertit: *Ne defraudes victu pauperem.* Cum ergo græce dicitur : ζωην του πτωχου μη αποςερησης, id est, *vitam*, hoc est victum, *mendici ne prives*; sensus est, q. d. Ne prives pauperem suo victu, quasi sua vita. Novum dat stimulum ad eleemosynam; significat enim ex eleemosyna, puta ex victu, pendere vitam pauperis; ita ut, si eum prives eleemosyna et victu, prives et vita : hæc enim sine victu conservari nequit. Unde Syrus vertit: *Fili mi, ne irrideas vitam pauperis;* Arabicus : *Ne derideas victum pauperis.* Hoc est quod sancitur Jure Canonico dist. 68. can. *Pasce. Pasce fame morientem : si non pavisti, occidisti.* Quam sententiam Gratianus ibidem, et S. Thom. 2. 2. qu. 32. art. 5. tribuunt S. Ambros. in Officiis; sed hodie, nec ibi, nec alibi in S. Amb. reperitur. Simile tamen invenitur apud S. Aug. in Ps. 118 : *Hoc est*, inquit, *occidere hominem, vitæ suæ ei subsidia denegare; cave ne inter loculos tuos concludas salutem inopum, et tanquam in tumulis sepelias vitam pauperum.* Rursus S. Ambros. lib. de Naboth : *Parietes*, inquit, *vestitis auro, homines nudatis, clamat ante domum tuam nudus, et negligis, et sollicitus es quibus marmoribus pavimenta vestias; pecuniam pauper quærit, et non habet; panem postulat homo, et equus tuus aurum sub dentibus mandit.*

Porro ζωη, et victus, non tantum significat alimoniam, sed et vestitum, pharmaca, habitationem, et quidquid ad vitam tuendam est opportunum, quæ omnia præstat eleemosyna : *Unde multæ ejus sunt species*, ait Rabanus. *Non solum ergo, qui dat esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, ægro, vel incluso visitationem, captivo redemptionem, debili subvectionem, cæco deductionem, tristi consolationem, non sano medelam, erranti viam, deliranti consilium, et quod cuique necessarium est indigenti; verum etiam qui dat veniam peccanti, eleemosynam dat : et qui emendat verbere, in quem potestas datur, vel coercet aliqua disciplina, et tamen peccatum ejus, quo ab illo læsus aut offensus est, dimittit ex corde, vel orat ut ei dimittatur; non solum in eo quod dimittit atque orat, verum etiam in eo quod corripit, et aliqua emendatoria pœna plectit, eleemosynam dat, qui misericordiam præstat.* Quæ omnia Rabanus transcripsit ex S. August. Enchiridii cap. 71. et 72. qui et causam addit dicens : *Multa enim bona præstantur invitis, quando eorum consulitur utilitati, non voluntati; quia ipsi sibi inveniuntur esse inimici, amici vero eorum potius illi, quos inimicos putant.* Et idem S. August. in Psalm. 103 : *Valde*, inquit, *male diligit is qui bene audit, et male operatur; si potes dare, da; si non potes, affabilem te fac : coronat Deus intus bonitatem, ubi non invenit facultatem; nemo dicat : Non habeo; charitas de sacculo non erogatur.*

Et oculos tuos non transvertas a paupere,] ut, cum pauper in te intente respicit petens eleemosynam, tu ab eo aspectum ne avertas, alióque transferas. Unde Tobias, cap. 4. 7, filio præcipit : *Noli avertere faciem tuam ab ullo paupere; sic enim fiet ut nec à te avertatur facies Domini.* Vult ergo Siracides ut, si videro pauperem, figam oculos in eum, ut ea fiducia petat à me; si enim viderit me à se avertere oculos, incipiet diffidere, ac ita non petet, et in sua miseria perseverabit, ait Palacius. Græce est, μη παρελκυσης, id est, *ne protrahas oculos indigentis*, ut, scilicet, debeant diu in te respicere, et petere eleemosynam, sed cito eam exhibe ; tum, ut liberes eum longa molestia respiciendi in te et petendi; tum, ne diu eum suspensum et dubium de tua donatione teneas, itaque affligas. Unde Syrus vertit : *Ne affligas pauperem ignobilem;* Tigurina : *Ne oculos egenos spe diu produxeris;* Arabicus : *Ne visu noceas dolore afflicto;* tum, ut cito ejus necessitati æque ac desiderio succurras; tum, ut tua promptitudine et celeritate dandi, meliorem et gratiorem facias tuam eleemosynam, magisque pauperem soleris et exhilares, juxta illud Apostoli : *Qui miseretur in hilaritate;* Rom. 12. 8; et : *Bis dat, qui cito dat.* Qui enim post longas preces dat eleemosynam, significat se eam ægre et coacte dare, nec tam dare, quàm carò vendere, puta, laboriosis precibus et molestis clamoribus eam commutare; aut potius eam pene vi sibi invito extorqueri. Imitare ergo Abraham, de quo dicitur Genes. 18. 2 : *Apparuerunt ei tres viri stantes prope eum; quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum*, etc. *Et dixit : Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum*, etc. Quare S. Ambr. lib. 1. de Abraham, c. 5 : *Disce*, inquit, *quàm impiger esse debeas, ut possis prævenire hospitem, ne quis præveniat, et te boni muneris defraudet copia.* Et S. Chrysos. in c. 18. Genes. : *Currit*, ait, *et volat senex ; vidit enim prædam, quam venabatur : non vocavit famulos, quasi diceret : Magnus thesaurus est magna negotiatio ; per meipsum hanc mercem inferre debeo, ne elabatur tantum lucrum.*

2. Animam esurientem ne despexeris.] Græce, μη λυπησης, id est, *ne contristes ;* Arabicus : *Ne contristes ventrem inopis, et ne prohibeas damno læsum eleemosyna;* Syrus : *Ne dolore afficias spiritum animæ indigentis.* Spiritus enim pauperis dolore afficitur, cum videt se suasque preces non attendi, sed negligi et despici à divite : inde enim dolet et tristatur, ac si sit cholericus, irascitur. Unde sequitur :

Et non exasperes pauperem in inopia sua,] q. d. Pauper satis habet asperitatis in sua fame et inopia : noli ergo aliam ei addere, eumque exasperare tua dissimulatione, despectu, tarditate, verbis morosis et asperis, uti nonnulli objurgare solent pauperes mendicantes, cum eos deberent consolari, itaque afflictiones addunt afflictis.

Græce rursum est : μη παρελκυσης, id est, *ne protrahas pauperem;* Syrus : *Ne obliviscaris spiritum hominis contriti;* Tigurina : *Ne in inopia sua suspensum quemquam teneas.* Sic enim videris eum despicere. Noster videtur legisse, μη παροργισης, id est, non exasperes, non exacerbes,

ne ad iram provoces. Præclare Nyssenus Orat. de pauperum amore : *O serve Christi*, inquit, *Dei atque hominum amore prædite, ne fratrem despicias, ne prætereas, ne ut scelus, ut piaculum, ut aliud quiddam fugiendum et interdictum averseris. Membrum tuum est, licet calamitate frangatur. Tibi, licet animo forti prætereas, pauper relictus est, ut Deo : his enim verbis fortasse te pudore promovebo.*

3. COR INOPIS NE AFFLIXERIS, ET NON PROTRAHAS DATUM ANGUSTIANTI.] *Datum*, id est, eleemosynam, quam dare debes, dare cogitas ac daturus es. Idem malum aliis aliisque verbis et sententiis exaggerat. Græce : *Cor irritatum ne conturbes*, q. d. Cor pauperis satis offenditur, irritatur, et ad tristitiam iramque provocatur sua miseria, fame et egestate : noli ergo illud tua cunctatione vel repulsa magis concitare et irritare. Tigurina : *Cor exacerbatum ne perturbes magis, nec differas quod eroguturus sis in egenum*; Syrus : *Viscera hominis pauperis ne dolore afficias, et ne prohibeas munus ab inope.*

Ratio à priori est, prima, quod, qui cito facit eleemosynam indigenti, totam aufert miseriam; qui vero tarde, partem duntaxat miseriæ aufert, partem vero ei relinquit. Nam, v. g. qui famelico succurrit tertia die, per duos priores dies eum famere permittit; quæ sane ingens est miseria et tormentum : qui si illico succurisset, duos pariter priores dies famis et miseriæ illi ademisset. Quare, qui cito dat, plus dat quàm qui tarde; quia totam homini afflictionem adimit, eumque in quiete, commodoque statu constituit. Hanc rationem dat S. Basil. homil. 6. in Ditescentes ; *Jam quando suppetit*, inquit, *quid prohibet, quo minus liberaliter impertiare? Nonne inops adest? non sunt plena horrea? non merces à Domino parata? non mandatum manifestum? esuriens fame absumitur, nudus frigore rigescit, et tu eleemosynam in crastinum differs. Audi Salomonem : Ne dicas : Regressus revertere, et cras dabo; ignoras enim quid sequens pariet dies.* Et S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 21 : *Ne*, inquit, *quæ præbenda sunt citius, sero præbeantur, audiant quod scriptum est : Ne dixeris amico tuo : Vade, et revertere, cras tibi dabo.* Et Nazianz. Orat. 16 : *Ne nox quidem*, inquit, *misericordiæ officia tibi interrumpat. Ne dixeris : Rediens redi, et crastino die dabo tibi, ne quid inter propositum tuum et beneficium intercedat; una enim beneficentia est, quæ moram non admittit.*

Secunda, quod qui cito dat, cito explet desiderium, quod cruciat indigentem ; qui vero tarde, sinit eum desiderio suo cruciari : *Spes enim, quæ differtur, affligit animam.* Quare, sicut corpus cruciatur, dum extenditur ultra naturalem modum et situm in eculeo; sic pariter cruciatur animus, dum extenditur distensione spei, et longa exspectatione rei desideratæ. Quod ergo est corpori eculeus, hoc animæ est extensio spei, sive dilatio rei speratæ. Si ergo hominem eculeo corporis statim liberas, si potes, nec vel ad momentum tardas; cur pariter illico non liberas eumdem eculeo animæ, id est, cruciatu spei et desiderii? Hoc significat hic Siracides dicens : *Non protrahas datum angustianti.* Hanc rationem dat Seneca lib. 2. de Benef. *Nihil æque*, inquit, *amarum est, quàm diu pendere; æquiore quidem animo ferunt præscindi spem suam, quàm trahi.* Et Salom. Proverb. 13. 12 : *Spes, quæ differtur, affligit animam, lignum vitæ, desiderium veniens.* Septuag. *Melior est, qui incipit succurrere cordi, quàm qui promisit et in spem remisit.* In Hebr. est elegans oppositio : *Spes protracta infirmat cor*, vel est *infirmitas cordis.* Huic autem infirmitati bene opponitur lignum vitæ, quod affert sanitatem et robur.

Tertia, quod qui cito dat, indicat animum benevolum, se scilicet libenter dare; qui vero tarde, indicat animum avarum et malevolum, vel certe minus benevolum. Munus autem et eleemosyna maxime æstimatur ex animo et benevolentia dantis. Quare longe gratius est munus exiguum cito, et liberali animo datum, quàm magnum tarde et ægre, avaro vel pigro animo præstitum. Hanc rationem dat Seneca, l. 2. de Benef. *Verissimum*, inquit, *existimo quod ille amicus dixit : tantumdem gratiæ demi, quantum moræ adjicitur.* Quare Democritus, ut Stobæus refert, dicere solitus erat : *Si bene de aliquo mereri vis, citissime da; mora enim ingratum redditur, et parum amabile, quidquid dederis.* Idem Seneca in Prov. *Duplex*, ait, *fit bonitas, cum accedit celeritas; minus decipitur, cui negatur celerius, quod recipere potuit.* Sanctus Gregorius Nazianz. de pauper. amore : *Beneficii enim gratia*, inquit, *promptitudine et celeritate congeminatur*, juxta illud Publii Mimi : *Qui cito dat, bis dat;* et illud Luciani, ut Ausonius vertit :

Si bene quid facias, facias cito ; nam sito factum
Gratum erit : ingratum gratia tarda facit.

Addit quarto Siracides, quod qui negligit preces pauperis postulantis eleemosynam, eum despiciat et contristet, ac subinde ad iram et impatientiam adigat, ut mala imprecetur neganti eleemosynam, quorum omnium vindex est Deus, qui est pater pauperum. Hanc rationem dat Seneca, l. 2. de Beneficiis, cap. 1 : *Ut majoribus*, inquit, *nostris gravissimis visum est, nulla res carius constat, quàm quæ precibus empta est. Adeo etiam deos, quibus honestissime supplicamus, tacite malumus, et intra nosmetipsos precari. Molestum verbum est, onerosum, et demisso vultu dicendum : Rogo.* Idem, lib. 2. de Benef. c. 7, asserit *beneficium morose datum simile esse pani lapidoso, quem esurienti accipere necessarium est, sed acerbum.* Tale illud Prov. 20. 17 : *Suavis est homini panis mendacii*; id est, videtur suavis ; *Et postea implebitur os ejus calculo.* Quocirca sponsa celebrans sponsi liberalitatem Cant. 5. 14 : *Manus illius*, inquit, *tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis ; tornatiles*, quia faciles, agiles, promptæ ad dandum; *aureæ*, quia aurum largiuntur; *plenæ hyacinthis*, quia omnium gratiam conciliant, omnesque sibi amore devinciunt. Huc facit dictum Diogenis : *Non sunt porrigendæ manus amicis, digitis complicatis*, q.d. Non sufficit amicis te exhibere amicum ; sed amicitiæ jungenda est benevolentia. Ita Laert. l. 6.

Denique : *Qui tarde dedit, diu noluit*, ait Seneca l. 1. de Benef. cap. 1. Et Philo : *Beneficentia*, ait, *sicut luna nunquam pulchrior apparet, quàm cum plena est.* Plinius in Panegyr. Trajani celerem beneficentiam commendat : *Sic ingenui largique fontes, ut ubique prosint, ire festinant ; sic celeriter in terras cœlo missa perveniunt ; sic denique divina illa mens, quæ totum hunc mundum gubernat, quidquid cogitavit, illico fecit*, ait Eumenius orator in orat. ad Constantinum,

cap. 10. Xenophon, an propius Numini accesserit Persarum rex, an Agesilaus, examinans in vita ejus: *Putabat ille*, inquit, *splendidum esse, quod negotia tardius conficeret; hic maxime tum lætabatur, cum homines id quod cupiebant celerrime consecutos dimitteret.* De Cimone sic scribit Æmilius Probus: *Semper pedissequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis ejus indigeret, haberet quod statim daret, ne differendo videretur negare.* Aurea est Theodorici regis vox apud Cassiodorum, l. 3. Epist. 40: *Apud conscientiam nostram læsionis genus est, profutura tardare; nec possumus æstimare jucundum, quod ingrata fuerit dilatione suspensum.* Nam, ut idem ait l. 12. Ep. 8: *Hoc est bona desideria suspendere, quod illicita perpetrare.* Quocirca de Gratiano Imper. ita scribit præceptor ejus Auson. Burdegalensis: *Spem superas, cupienda prævenis, vota præcurris; quæque animi nostri celeritas divum instar affectat, beneficiis præeuntibus anteceditur: præstare tibi est, quam nobis optare velocius.* Hoc ergo regium est, hoc divinum.

4. ROGATIONEM CONTRIBULATI NE ABJICIAS.] Græca Complut. *Supplicem in tribulatione positum*, vel *tribulatum ne abjicias;* Tigurina: *Supplicem afflictum ne rejicias;* Arabicus: *Ne avertas te à voce petentis;* Syrus: *Deprecationem pauperis ne derelinquas.* Hinc Aristoteles in Physiognom. cap. 6; *Misericors*, ait, *est sapiens et modestus* (ut, vel det, quod petitur; vel si id nequit, det bona verba, ait Rabanus); *immisericors, insipiens et inverecundus. Misericordes quicumque pulchri et albi coloris, habent oculos pingues et nares deorsum distantes, ac semper plorant.* Lactantius in Epitome suarum Institut. cap. 5: *Ergo animal*, ait, *commune atque consors esse debemus, ut nos invicem præstandis recipiendisque auxiliis muniamus. Multis enim casibus et incommodis fragilitas nostra subjecta est, speres tibi accidere posse, quod alteri accidit: ita demum excitaberis ad opem ferendam, si sumpseris ejus animum, qui opem tuam tunc in malis constitutus implorat: si quis victu indiget, impertiamur; si quis nudus occurrerit, vestiamus.*

5. AB INOPE NE AVERTAS OCULOS TUOS PROPTER IRAM.] Cujus? Primo, accipe iram divitis, à quo pauper eleemosynam petit, q. d. Ne irascaris pauperi, eamque repellas quasi importunum, qui clamoribus suis tuas aures obtundat. Si enim id feceris, ipse tibi maledicet, et Deus eum exaudiet. Innuit hoc Rabanus, et Tigurina dum vertit: *Oculum per iram ne dejicias ab egeno.* Hoc enim est, το χάριν ὀργῆς, quod est in quodam vetusto codice Græco, etsi in aliis passim, æque ac Syriacis, id desit. Unde et S. August. in Speculo legit τὸ *propter iram.* Secundo, accipi potest ira pauperis; de ea enim immediate ante dixit: *Non exasperes pauperem.* Et mox explicans subjungit: *Et ne relinquas quærentibus tibi retro maledicere.* Nam, ut ait Comicus:

> Fames et mora bilem in nasum concitant.

Hoc est quod ait Salomon Proverb. 21. 14: *Munus absconditum exstinguit iras, et donum in sinu indignationem maximam.* Tertio, accipi potest ira Dei, quam concitat ira et maledictio pauperis, q. d. Noli avertere oculos à paupere; hocque neglectu et despectu ejus iram concitare, quia ipse iratus suas contra te querelas deponet apud Deum, ejusque maledictionem tibi imprecans, vindictam ejusdem tibi accerset. Hoc est quod subdit:

ET NON RELINQUAS (occasionem) QUÆRENTIBUS TIBI RETRO (id est secreto, post tergum tuum, cum coram et in faciem non audeant) MALEDICERE.] Græca et Syrus: *Et ne des illi locum, ut maledicat te;* Arabicus: *Ne facias illi viam adversum te, ut tibi maledicat;* Tigurina: *Nec locum male tibi precandi cuiquam des.* Sensus ergo est, q. d. Ne tua aversione et ira des occasionem pauperibus, qui à te quærunt et postulant eleemosynam, ut tibi post tergum maledicant, id est, mala apprecentur à Deo. Rationem subdit:

6. MALEDICENTIS ENIM TIBI IN AMARITUDINE ANIMÆ (quam tu tua avaritia, duritia et ira inique concitasti) EXAUDIETUR DEPRECATIO ILLIUS. Tò *illius* per pleonasmum Hebræis usitatum redundat: Hebræi enim antecedenti substantivo subnectunt pronomen demonstrativum, quod apud Latinos et Græcos redundat. Causam subdit: EXAUDIET AUTEM EUM QUI FECIT ILLUM,] q. d. Deus creator exaudiet illum, tanquam suam creaturam afflictam, à te spretam et sibi derelictam; ipse ergo quasi pauperum et pupillorum advocatus et pater, justam ejus contra te querelam et causam suscipiet, teque condemnabit et puniet. Unde Syrus nervose vertit: *Maledicit enim ipse amarus palato ex tota anima sua, et vocem clamoris ejus exaudit Creator ejus;* et Arabicus: *Præ iracundia enim maledici de extremis cordis sui, et exaudit Creator illius vocem humiliationis ejus;* et Tigurina: *Nam animi præ acerbitate male tibi precantis orationem Creator ejus exaudiet.* Huic affine est illud Salomonis Proverb. 21. 13: *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur.* Hæc enim est justa lex talionis. Similis de vidua et pupillo sancita est, Exodi 22. 22.

Appositum hujus rei exemplum recenset Sigebertus in Chronico, tempore Sabiniani Pontificis, sub annum Christi 605. et ex eo Cardin. Baronius in Annal. anni jam dicti, de nautis quibusdam, qui cum pauperi eleemosynam petenti insulse respondissent *se in navi nil nisi lapides habere*, respondens ille imprecando dixit: *Verum ergo sit, quod dicitis.* Quo dicto omnia versa sunt in lapides, colore tamen pristino et forma eadem in singulis remanente.

Quocirca Nazianz. in Tetrastichis, hos ad eleemosynam dat stimulos:

1. Depelle cuncta: sint opes solus tibi Christus.
2. Tuæ, quas porrigis, non sunt opes.
3. Debitorem præfer omnibus Deum,
   Frusto rependit sceptra qui cœlestia.
4. Alit tegitque pauperes pascens, Deum.
5. Accessit ad me pauper: at frustra tamen?
   Christe, extimesco ne tuam quærens opem,
   Abeam vicissim prorsus abs te nil ferens.
   Nam quod negat quis alteri, frustra petit.

Idem in Monostichis:

> Eris si beneficus, imitaberis Deum;
> Fac sis benignus, ut benignum habeas Deum.

Porro notat Palacius Deum non audire cujusvis pauperis imprecationes; sed, si justus

pauper, inquit, in re gravi juste petat, et tu injuste negas, audiet Deus cruentam imprecationem, et juste te damnabit injustum. Secus erit, si bona quavis ratione negabis; sunt enim quidam pauperes improbi, adeoque audaces et importuni, ut, nisi illico des quæcumque petunt, diras omnes imprecentur. Hos non audit, sed potius retundit et respuit Deus.

7. CONGREGATIONI PAUPERUM AFFABILEM TE FACITO.] Græca et Syrus non habent τὸ *pauperum*; sic nec Arabicus, qui vertit: *Dilectum te fac ecclesiæ;* sed ex præcedentibus et sequentibus liquet id subintelligi, præsertim quia in cœtu et congregatione populi, plerique sunt tenues et pauperes. Rursum pro *affabilem* habent, προσφιλῆ, id est *amabilem;* Complut. *amicabilem;* sed amabilis est affabilis. Est hæc sententia bimembris, duoque docet: scilicet, quomodo cum paribus et inferioribus, quales sunt plebeii et pauperes, nos gerere debeamus, nimirum amabiliter et affabiliter quasi pares, æquales et socii, ac quomodo cum superioribus, quales sunt presbyteri, seniores et magnates, nimirum humiliter et submisse. Palacius tamen omnia refert ad pauperes, quia de eis hìc continuus est sermo, q. d. Cœtui pauperum esto affabilis; sed et, si qui inter eos sint presbyteri, id est senes aut magnates, qui gradu suo exciderunt, et ad inopiam redacti sunt, eos honora, et coram eis te humilia; nobilis enim ob paupertatem, nobilitatem suam et honorem non amisit; sed potius, si probus sit et patiens, adauxit, et sicut in sene resplendet æternitas Dei Patris; ita in nobili refulget ingenuitas Dei Filii.

ET PRESBYTERO HUMILIA ANIMAM TUAM.] Hæc verba desunt in Græco et Syro. *Presbyterum* intellige, tum ætate, puta seniorem, ut vertit Tigurina; tum gradu et ordine, puta sacerdotem; huic enim maxime credita est cura animæ, quæ proinde illi humilianda est, ut ab eo se instrui, duci, regi, absolvi et perfici sinat.

ET MAGNATO (græce, μεγιστᾶνι, id est magnati), HUMILIA CAPUT TUUM.] Arabicus: *Subjicere præfectis civitatis;* Syrus: *Præsidibus urbis humilia caput tuum;* Tigurina: *Optimati caput tuum submitte;* μεγιστᾶνες enim vocantur, quasi μέγιστοι. Sic μαγνῆτες, id est *magnetes*, apud Macedones dicebantur, qui apud nos senatores dicuntur, sive principes et capita urbis. Unde et summum magistratum vocant Magnetarchen, teste Livio, l. 5. bell. Macedon. Magnatibus ergo, ut talibus, debetur submissio et reverentia, quam proinde eis jubet deferri Siracides. Sunt enim nonnulli plebeii, ita vel rustici, vel stolidi et arrogantes, ut cum magnatibus agere velint quasi cum æqualibus, quasi par cum pari, socius cum socio: quo merito offenduntur magnates, ideoque tales humiliare et castigare satagunt.

8. DECLINA (inclina) PAUPERI SINE TRISTITIA AUREM TUAM.] Arabicus: *Humilia animam tuam indigenti.* Τὸ *sine tristitia* non est jam in Græco, nec Syro; sed legit illud S. Chrysost. l. 3. de Sacerdot. scilicet, ἀλύπως; et Tigurina: *Præbe aurem tuam pauperi citra molestiam.* Multi enim audiunt pauperes, sed cum molestia, tædio, tristitia: qua proinde tollunt, vel valde imminuunt decus suæ patientiæ et misericordiæ. *Quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet*, ait Ambrosiaster in cap. 8. Epist. 2. ad Corinth.

Præclare S. Chrysostomus, homilia 21. in Ep. ad Rom. explicans illud cap. 12: *Qui miseretur, in hilaritate,* causam et stimulum dat: *Quis*, inquit, *regnum accipiens mœstus est? Quis peccatorum remissionem recipiens, in mærore manet? noli itaque pecuniarum respicere sumptum, sed magis, qui ex illo sumptu est, proventum. Si enim qui seminat, gaudet, tametsi in incertum seminet; multo magis qui cœlum quasi agrum colit.* Denique *hilarem datorem diligit Deus*, 2 Corinth. 9. 7, non eum qui mœrore afficiatur, perinde ac si pecuniam in pauperes erogatam perdat; cui audiendus est S. Cyprianus, tract. de Opere et Eleemosyna: *Metuis*, inquit, *ne patrimonium tuum forte deficiat, si operari ex eo largiter cœperis? Quando factum est ut justo possent deesse subsidia vitæ? Danieli in lacu ad leonum prædam jussu regis incluso prandium divinitas apparatur; et tu metuis ne operanti tibi, et Dominum promerenti desit alimentum? Unde hæc incredula cogitatio? unde impia et sacrilega ista meditatio?* etc.

ET REDDE DEBITUM TUUM.] Deest id in Græco et Syro: *Debitum* intellige, tum eleemosynæ, tum affabilitatis et facilitatis in audiendo pauperem. Unde Arabicus vertit: *Redde illi responsum et pacem in mansuetudine;* Tigurina: *Fungere officio tuo; officium* enim significat debitum, puta, omne id quod alteri exhibere debemus, sive illud debitum sit ex justitia, sive ex charitate, sive ex misericordia, sive ex affabilitate et modestia, sive ex quacumque alia virtute. Porro divites sæpe debent pauperibus multa ex justitia pro mercibus, servitiis, laboribus, etc., ab eis sibi exhibitis, ac in illis persolvendis sunt morosi, tardi et difficiles; quia superbe pauperibus dominari volunt, ab eisque quasi subditis sibi omnia deberi censent. Qua in re peccant non tantum contra charitatem, sed etiam contra justitiam. Jubet ergo eis Siracides ut pauperibus præstent omne debitum, primo justitiæ, deinde charitatis et cæterarum virtutum.

Ex hoc loco liquet eleemosynam non esse quid liberum, sed esse debitum. Unde S. Ambros. l. de Naboth, c. 12: *Debitum igitur reddis*, inquit, *non largiris indebitum.* Ideoque dicit tibi Script. *Declina pauperi aurem tuam, et redde debitum tuum.* Et S. August. in psalm. 147. ante medium: *Quære*, inquit, *quantum tibi Deus dederit, et ex eo tolle quod sufficit. Cætera, quæ superflua jacent, aliorum sunt necessaria; superflua igitur necessaria sunt pauperum; res alienæ.* Et serm. 219. de Temp. *Quidquid, excepto victu mediocri et vestitu rationabili, superfuerit, non luxuriæ reservetur, sed in cœlesti thesauro per eleemosynam pauperum reponatur. Quidquid enim Deus nobis, plus quàm opus est, dederit, non nobis specialiter redit, sed per nos aliis erogandum transmisit; quod si non dederimus, res alienas invasimus.* Idem dicit S. Hieron. vel quisquis est Auctor in Regula Monachorum, cap. 6, relatus à Gratiano in Decretis.

ET RESPONDE ILLI PACIFICE (corrige cum Roman. *pacifica;* hoc enim significat Græcum, εἰρηνικὰ) IN MANSUETUDINE,] q. d. Responde pauperibus mansuete et benigne ea quæ animo eorum pacem et serenitatem afferant, non iram et indignationem moveant, ut tibi benedicant, non maledicant, uti dixit v. 5. Syrus: *Responde illi pacem* (ea quæ pacis sunt, ea quæ pacificant, mentem-

que tranquillant) *cum mansuetudine;* Tigurina : *Responde eidem amice cum mansuetudine.* Vere S. Ambros. vel quisquis est auctor (non enim videtur esse Ambrosii) in Epist. 1. ad Timoth. cap. 4 : *Omnis*, inquit, *summa disciplinæ nostræ* (Christianæ) *in misericordia et pietate est.*

9. Libera eum, qui injuriam patitur, de manu superbi.] Arabicus : *Vindica damno affectum ab illo qui eum damno afficit;* Syrus : *Libera afflictum ab affligentibus eum;* Tigurina : *Injuriam patientem eripe è manu injuriam inferentis.* Græce, ἐξελοῦ ἀδικούμενον ἐκ χειρὸς ἀδικοῦντος, id est, *eripe injuriam patientem de manu injuriantis.* Hic enim est actus misericordiæ par, vel major, illi qui dat panem et necessaria pauperi. Sic Abraham liberavit Lot captum ab hostibus, Genes. 14. Moyses liberavit Judæum ab Ægyptio, Exodi 2. Idem sanxit Salomon Prover. 24. 11 : *Erue*, inquit, *eos qui ducuntur ad mortem, et qui trahuntur ad perditionem, ne cesses liberare. Si dixeris: Vires non suppetunt; qui inspector est cordis, ipse intelligit, et servatorem animæ tuæ nihil fallit.* Hoc est quod eum imitatus Siracides subjungit:

Et non acide feras in anima tua,] hoc est, *tædiose, vel indigne*, ait Rabanus, *quia charitatis fervorem erga proximum se non habere ostendit, qui eum ab hoste eripere non contendit.* Ubi nota: τὸ *acide* potest primo accipi pro *acede*, ut sit adverbium derivatum ab acedo, et acedia, pro quo vulgo (licet barbare) dicitur accedia. Unde et nonnulli codices hîc habent, *accide*, quomodo Interpretem Latinum vertisse est verisimile, sicut et cap. 6. 26 : *Ne acedieris in vinculis ejus;* et c. 22. 16 : *Non acediaberis in stultitia*, ubi græce est μὴ ἀκηδιάσῃς. Quare τὸ *acide*, vel *accide*, pronuntiandum est penultima longa; respondet enim longæ vocali η quæ est in Græco ejus etymo ἀκηδὼς et ἀκηδία, id est acedia, torpor, tædium, pigritia, mœror, ita dicta à κῆδος, id est cura, labor, et α privativo; unde ἀκηδὴς idem est quod sine cura, expers laboris, incurius, negligens, torpidus, acedus. Sensus ergo est: hanc, quam dixi præstandam, injuriam patientis liberationem, non feras in animo tuo *acide*, hoc est, cum tædio et tristitia, q. d. Non sit tibi tædiosum eam præstare, ne sis acedus, piger, lentus et tardus ad eum liberandum; sed libenter, alacriter et velociter eum libera. Ita Jansenius. Favent Græca, quæ habent : μὴ ὀλιγοψυχήσῃς, id est, *ne sis pusillanimis*, quod Interpres Rom. vertit, *non acedieris;* acedus enim est pusillanimis. Acediæ enim filiæ sunt pusillanimitas, metus, torpor, tristitia, tædium, tarditas, desperatio. Tigurina : *Ne demittas animum.*

Secundo, τὸ *acide* latine et proprie cum Lyrano deducas non ab *acedia* (sic enim *acede* dicendum fuisset, non *acide*), sed ab *acor* et acidus, ut idem sit quod ægre, iracunde, moleste, indignanter, sive, ut Raban. ait, *indigne*, vultuque acido et moroso, quasi acetum bibisses, aut acidum pomum comedisses; fructus enim acidi molestant dentes, eosque obstupefaciunt, ideoque maxillas contrahunt, faciemque acidam exhibent. Pusillanimes enim, cum opus arduum occurrit, cui se impares arbitrantur, aut cui ex parvitate animi succumbunt, ut illud excutiant, irascuntur et indignantur; ergo τὸ *acide* magis impatientiam et indignationem hominis difficilis et morosi sonat, quàm acediam et torporem incurii. Unde Complut. vertunt : *Ne sis impatiens;* Syrus : *Ne abbrevietur spiritus tuus*, id est, esto patiens, fortis et longanimis; Arabicus : *Ne fastidias veritatem*, id est, veritatis et innocentiæ patrocinium. Quare Interpres noster, vertens *acide*, non barbarus est, uti nonnulli putant; sed egregie Latinus. Sic enim Plautus homines acerbos, molestos, iracundos, dicaces, mordaces, vocat acidissimos. Idem in Pseudol. *Ecquid*, inquit, *habet is homo aceti in pectore?* Idem in Bacchid. *Nunc experiar sitne acetum tibi acre in pectore.* Et Horat. 1. Sermon.

At Græcus, postquam est Italo perfusus aceto :

id est, postquam amara mordacitate Itali est reprehensus; acetum enim Italiæ est acutum, acre, mordax, ideoque acidum ab acuendo, quia cibos et linguam acuit, eisque suum acorem indit. Sensus ergo est, q. d. Cum tibi liberandus de manu superbi occurrit injuriam patiens, *non acide feras*, hoc est, non concipias inde animi molestiam, impatientiam, morositatem, iram, quasi æquo gravius onus, tuisque humeris impar tibi portandum offeratur; non ostendas te in eo liberando acidum, amarum, difficilem et morosum, quod verearis potentem et superbum offendere, cum eoque non audeas contendere; noli irasci et indignari; sed magno, tranquillo, misericordi, sereno et generoso animo ei succurre, eum protege et libera, cogitando te Dei causam defendere, justitiæ esse hyperaspisten, misericordiæ patronum agere, pupillorum et pauperum jura tueri, ideoque injustitiæ esse domitorem, superbiæ mastygem, injuriæ vindicem.

10. In judicando esto pupillis misericors ut pater.] Græca et Syrus τὸ *in judicando* connectunt cum præcedentibus, hoc modo : *Ne sis pusillanimis in judicando*, id est, in vindicando et liberando injuriam patientem de manu superbi; ac deinde novam inchoant sententiam : *Esto pupillis misericors.* Judicis enim proprie et auctoritative est liberare injuriam patientem, ejusque jus et innocentiam tueri; sed sive præcedentibus, sive subsequentibus connectas, eòdem fere redit sensus. Agitur enim de liberatione pauperum, miserorum et derelictorum, quales maxime sunt pupilli et viduæ. Jubet ergo ut tales in judicio non negligantur, nec causæ eorum prorogentur, multo minus perverse et inique in favorem partis adversæ potentis judicetur.

Et pro viro matri illorum.] Syrus : *Esto ut pater pupillis, et pro viro viduæ;* Arabicus : *Esto orphanis loco patris, et in similitudine mariti viduis.* Unde Gelasius Papa, Epist. ad Gerontium et Petrum Episcopos, et habetur dist. 87. can. 1. iis viduarum et pupillorum patrocinium, demandat : *Plus*, inquit, *viduarum et orphanorum causas et impensius ducimus exsequendas, quàm tueri à nobis, vel ob omnibus, divina manifestat assertio.* Idem can. 2 : *Pupillis tuitionem*, inquit, *etiam divinitas jussit impendi.* Hoc enim tam miserorum et desolatorum patrocinium est sacrificium Deo gratissimum, juxta illud : *Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem hæc est : Visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum*, Jac. 1. v. ult. Causas ibidem assignavi.

Idipsum præstitit Job; unde coram Deo illud sibi laudi ducens allegat, ut similem sibi opem ab eo impetret; sic enim ait cap. 29. 11 : *Auris audiens beatificabat me, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum, cui non esset*

adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum. Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum. Conterebam molas iniqui, et de dentibus ejus auferebam prædam. Similia habet c. 31. v. 16. et sequent. Plura hac de re S. Ambrosii exempla recenset Sozom. lib. 7. Histor. cap. 24. Intellige hæc de pupillis et viduis quæ justam habent causam, et in ea injuste à potentibus opprimuntur. Nam, si injustam causam foveant, sequenda est lex Exodi 23 : *Non misereberis pauperis in judicio*, ut propter iniquam misericordiam justitiam pervertas, causam injustam pauperi adjudicando.

11. ET ERIS VELUT FILIUS ALTISSIMI OBEDIENS (Arabicus et Syrus : *Et eris Deo veluti filius*), ET MISEREBITUR TUI MAGIS QUAM MATER.] Tò *et* sumitur pro *idcirco*, hac de causa, ob hoc eleemosynæ meritum; illi enim subdit congruam et quasi ex æquo commensam ἀντιμισθίαν, et mercedem hanc, q. d. Si pupillum tutatus fueris ut pater, viduam ut maritus, Deus vicissim pro mercede exhibebit se tibi patrem, ac te ut filium curabit, imo indulgentior tibi erit quàm filiis soleat esse mater. Eris ergo filius Dei Altissimi, quia ejus præceptis obediens misericordiam præstitisti viduis et pupillis, ac consequenter eris quasi Deus quidam terrestris. Sicut enim filius hominis est homo, ita filius Dei est Deus; præsertim si propriam divinitatis dotem, puta beneficentiam et misericordiam, imitetur. Hæc est ratio à priori, quæ ingentem dat stimulum ad eleemosynam. Hoc est quod ait S. Hilar. in psal. 51 : *Sic auro* (in eleemosynam dato) *demutemur, ut ex terrenis cœlestes, et ex mortalibus simus æterni.* Et Clemens Alexand. lib. 1. Strom. *Dei imago est*, inquit, *homo benefaciens.* Nazianz. Orat. 16. de Pauper. foven. *Nihil adeo divinum habet homo, quàm benefacere. Fac calamitoso sis Deus, Dei misericordiam imitando*, etc. *Neque enim ulla omnino res est, quæ Dei benevolentiam perinde conciliet, ac misericordia.* S. Gregor. Nyssenus lib. de Beatitud. *Beati misericordes. Si misericordis*, ait, *appellatio Deum decet, ad quid aliud te sermo Christi hortatur, nisi ut Deus fias, tanquam insignitus propria nota divinitatis?* S. Leo serm. 10. de Quadrag. *Nulla*, ait, *devotione fidelium magis Dominus delectatur, quàm ista quæ pauperibus ejus impenditur, et ubi curam misericordiæ invenit, ibi imaginem suæ pietatis agnoscit.*

Idem à Salomone, Siracide et Hebræis didicerunt Gentiles. Plinius lib. 2. cap. 7 : *Deus*, ait, *mortali est juvare mortalem, et hæc ad æternam gloriam via. Hac proceres ivere Romani;* Seneca in Prov. *Quid est dare beneficium? imitari Deum;* idem de Form. vita : *Deum*, ait, *amabis; sed illum in hoc imitaberis, quod nobis omnibus prodesse, et nulli obesse possit.* Nam, ut ait Plato in Timæo : *Deus est summum bonum, super omnem substantiam, omnemque naturam, quem cuncta petunt, cum ipse sit plenæ perfectionis, nec societatis indigus.* Et Aristot. lib. 1. Ethicor. cap. 2 : *Bonum quanto communius*, inquit, *tanto divinius.*

ET MISEREBITUR (græce ἀγαπήσει, id est, diliget) TUI MAGIS QUAM MATER.] Recte legit spiritu leni cum Complut. Interpres ἠ μήτηρ σου. Quare minus recte aliqui spiritu aspero legunt ἡ μήτηρ σου, vertuntque, *et diliget te magis mater tua.* Mira Dei dignatio, qua misericordibus et eleemosynariis erga pupillos et viduas, dignatur esse non tantum pater, sed et mater, imo plus quam mater, juxta illud Isaiæ 44. 2 : *Hæc dicit Dominus faciens et formans te, ab utero auxiliator tuus;* et v. 24 : *Redemptor tuus, et formator tuus ex utero;* et c. 46. 3 : *Audite me, domus Israel, qui portamini a meo utero, qui gestamini à mea vulva, usque ad senectam ego ipse, et usque ad canos ego portabo; ego feci, et ego feram; ego portabo, et salvabo;* et cap. 49. 15 : *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te.*

Hac de causa Philo, Orpheus aliique veteres Philosophi et Theologi Deum vocant πατρομήτορα et μητροπάτορα, id est, *patrimatrem* et *matripatrem*, eo quod omnipotentiæ patris indulgentiam matris associet. Qua de re plura dixi Actor. 17. v. 27. Et Epist. 1. S. Joan. c. 1. 1 : *Causa est*, ait Palacius, et quasi ratio à priori, *quia paternus affectus et maternus major multo est in Deo, quàm sit in patre aut matre vulgaribus. Cum enim Deus eum affectum rebus creatis communicarit, majorem sibi reservavit, ut nos majore prosequeretur. Nulla enim creatura tanti affectus capax est, quantum ipse habet, qui infinita habet cuncta quæ habet. Notabis item quàm compendiaria ratione principes et judices Deum sibi possint habere devinctum ut patrem et matrem, scilicet, jus servando pupillis et viduis.* Pauperes enim et afflicti, cum sint omni humano auxilio destituti, suo jure divinam opem regiamque præsidium implorant; his ergo adest Deus, atque rex vel princeps, *cujus imperii majestas salutis est tutela*, ut ait Plinius in Panegyr. Trajani : *Principem enim*, inquit ille, *dat Deus, qui erga hominum genus vice sua fungatur.* Sic de Salomone, rege pio æque ac potente, et magis de Christo prædixit David psal. 71. v. 12 : *Liberabit pauperem à potente, et pauperem cui non erat adjutor.* Sic et Theodoricus, rex Gothorum sapiens, apud Cassiodor. lib. 3. Variar. c. 20. ait : *Inter gloriosas reip. curas, quas perpeti cogitatione Deo auxiliante revolvimus, cordi nostro est levamen humilium, ut contra potentiam superborum nostræ pietatis erigamus obstaculum, nec liceat quidquam apud nos audaciæ, cujus est propositi superba calcare.*

Hinc disce quantæ utilitatis et quanti apud Deum momenti et meriti sit eleemosyna, ut merito dixerit Ven. Beda in Proverbiis : *Salus est divitum, subvenire necessitatibus pauperum. Manus pauperis est Christi gazophylacium.* Huc facit proverbium Arabicum, quod habetur in impressis, centuria 1, n. 80 : *Liberalis vicinus est Dei, vicinus hominum, vicinus paradisi, remotus ab igne inferni*, q. d. Liberalis felix est, non solum in hoc seculo, sed et in futuro, quia vicinus erit Deo. Quin et Seneca in Sententiis : *Eleemosyna*, ait, *non tam accipientibus, quàm dantibus prodest.* Quare vere dixit S. Paulus : *Beatius est magis dare, quàm accipere*, Actor. 20. 35. Vide ibi dicta.

Porro S. Chrysost. homil. 35 et 68. ad Popul. *Deus*, inquit, *cibari à te vult* (in paupere), *ut te cibet; indui, ut te induat. Pecuniam ergo contemne, ne contemnaris; ut dives sis, tua largiter da : ut colligas, disperge : imitare seminantem. Semina in benedictionibus, ut de benedictionibus et metas.* Idem homil. 32. in Ep. 2. ad Timoth. : *Eleemosyna*, ait, *est amica Dei, semper ei propinqua, pro quibuscumque voluerit facile gratiæ*

munus impetrat, tantum si à nobis non lædatur, si nullam à nobis patiatur injuriam. Injuriam autem patitur, cum ex rapinis eam volumus operari; si vero fuerit munda, magnam præstat confidentiam tribuentibus eam. Tanta est virtus ejus, tantaque potentia! Addit deinde: *Sed etiam vincula peccatorum ipsa dissolvit, fugat tenebras, exstinguit ignem, mortificat vermem, expellit stridorem dentium. Huic portæ cœli aperiuntur, et veluti regina intrante nullus janitorum, nullus custodum qui portis assistunt, audet dicere: Quæ tu es? vel unde? sed omnes eam è regione suscipiunt. Regina namque est vere regina, similes faciens homines Deo. Estote, inquit, misericordes, sicut Pater vester misericors est. Pennata namque est, et valde levis, habens alas aureas, et volatum qui Angelos deceat: scriptum est enim: Pennæ tuæ sicut pennæ columbæ deargentatæ, et collum ejus in fulgore auri. Sicut columba quædam nitens et aurea, venustate decorata, mites et affabiles oculos habens, per cuncta pervolat: sic et misericordia nitet magno decore festiva. Nihil est illis oculis melius.* Mox pavoni eam comparans subdit: *Pulcher quidem est pavo; sed in illius comparatione deformis apparet. Ita enim ut avis quædam pulchra est et mirabilis, ab ipso initio per tempora cuncta perdurans, et multa divina gratia decoratur. Virgo est habens alas aureas, circumspecta per omnia, venusteque succincta, vultum habens candidum atque mansuetum, pennata est, levis, et semper ante solium regale consistit. Quando judicamur, repente subvenit, et nos à suppliciis liberat imminentibus alis suis nos contegens. Hanc amplius desiderat Deus, quàm sacrificia innumera.*

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA HORTATUR AD STUDIUM SAPIENTIÆ EX DUODECIM EJUS OFFICIIS.

12. Sapientia filiis suis vitam inspirat.] Secunda est hæc capitis pars, qua redit ad sapientiam quasi ad primarium suum thema: sicut enim cap. 3. v. 32 et 33. saliit à sapientia ad eleemosynam, quasi à genere ad speciem: ita hìc resilit ab eleemosyna ad sapientiam, quasi à specie ad genus, ab hypothesi ad thesin. Dixerat enim v. præced. Deum misertururn misericordium quasi filiorum, magis quàm matrem: nunc idipsum sigillatim ostendit, quanta scilicet Deus per sapientiam suam iis præstet et communicet. Quocirca sedecim sapientiæ officia et beneficia, quæ ipsa suis filiis, quales dixit esse misericordes, confert, recenset. Primum est: *Sapientia filiis suis vitam inspirat;* secundum: *Suscipit inquirentes se;* tertium; *Præibit in via justitiæ;* quartum: *Qui vigilaverint ad illam, complectentur placorem ejus;* quintum: *Quo introibit* (sapiens), *benedicet Deus;* sextum: *Qui serviunt ei, obsequentes erunt sancto;* septimum: *Eos, qui diligunt illam, diligit Deus;* octavum: *Qui audit illam, judicabit gentes;* nonum: *Qui intuetur illam, permanebit confidens;* decimum: *Si crediderit ei, hereditabit illam;* undecimum; *Erunt in confirmatione creaturæ illius;* duodecimum: *In tentatione ambulat cum eo;* decimum tertium, v. 20: *Firmabit illum;* decimum quartum: *Lætificabit illum;* decimum quintum: *Denudabit absconsa sua illi;* decimum sextum: *Thesaurizabit super illum scientiam et intellectum justitiæ.*

Primum ergo est; *Sapientia filiis suis vitam inspirat,* puta, vitam gratiæ et gloriæ quæ est vita supernaturalis, cœlestis, divina, beata et æterna. Comparat sapientiam matri. Sicut enim mater filios in utero animat et vivificat, eisque aspirat vitam naturalem, ita sapientia suis inspirat supernaturalem. Fertur pelecanus avis eliciendo è pectore sanguinem, eoque rigando pullos jam mortuos, vel verius deficientes et moribundos vivificare. Pelecano similis est sapientia. Unde pelecanus est symbolum Christi, qui suo sanguine nos peccato mortuos, aspirando spiritum gratiæ et charitatis vivificavit. Audi S. Hieron. epist. 29. ad Præsidium, tom. 9. vel quisquis est Auctor; stylus enim arguit non esse S. Hieron. imo esse assumentum epistolæ, continens fabulosa de phœnice, vipera, pelecano, etc.; *Pelecani,* inquit, *cum suos à serpente filios occisos, mortuos inveniunt, lugent; et se et sua latera percutiunt, et sanguine excusso corpora mortuorum sic reviviscunt.* Idem habet S. August. in Psalm. 101. Kiranides, Isidorus, Gesnerus et Aldrovandus lib. 19. de Avibus, cap. 2. in Onocrotalo, hunc enim censent esse pelecanum, æque ac S. Hieron. in psalm. 101. Plinius et Oppianus. Verum de veritate hujus rei merito dubitat S. August. Negant Albertus, Gesnerus et Aldrovandus; qui tamen addit Horum et Ægyptios tradere vulturem Ægyptiam ardentissime suos pullos amare, ac, si quando nutrimenti facultas desit, ne fame illi pereant, femori suo vulnus infligere, et effluentem sanguinem eis dare exsorbendum: pelecanum vero adeo pullos suos diligere, ut dum ignem circa nidum ab aucupibus excitatum exstinguere alis ventilando conatur, illas sibi adurat et torreat. Idem tradit Pierius. Addit Gesnerus pelecanum forte vocari vulturem Ægyptiam jam dictam.

Talis vultur, talis pelecanus nobis est Christus, qui est ipsa increata et incarnata Dei Sapientia; ipse enim suo sanguine in cruce, et sua carne in Eucharistia nos pascit et vivificat. Porro, cum sapientia hæc unica sit, unicam pariter habet vitam, qua ipsa vivit, quamque filiis per inspirationem communicat, nisi quod vita hæc in ipsa est per naturam, filiis vero communicatur per gratiam. Hujus symbolum et initium fuit in suscitatione Lazari; Christus enim clamando; *Lazare, veni foras,* cum à morte ad vitam revocavit, Joan. 11. Idem facit cuilibet peccatori, dum eum peccato mortuum spiraculo gratiæ quasi filium sapientiæ vivificat.

Rursum hæc sententia valde apposite accipi

potest de sapientia creata; ipsa enim vitam, id est, doctrinam vitalem et vivificam, puta, normam bene beateque vivendi suis aspirat. Unde Arabicus vertit: *Sapientia corripit filios suos, et egredietur in omni sermone suo;* Syrus: *Sapientia filios suos erudivit, et illuminabit omnes, qui intelligunt eam.* Sicut ergo lux solis est vivifica, vitamque plantis et animalibus aspirat: sic et sapientia, quæ est lux spiritalis et divina, juxta illud psal. 35. 10: *Quoniam apud te est fons vitæ.* Quis hic fons? utique lumen, quod explicans subdit: *Et in lumine tuo videbimus lumen.* Notent hoc doctores, quique alios ad virtutem magno labore erudiunt et illuminant, seque solentur et excitent, cogitando quod alios illuminando vitam eis conferant, non animalem, naturalem et temporalem; sed cœlestem, supernaturalem et æternam. Hinc, siculi Deus, inspirans in Adam spiraculum vitæ, eum animavit et vivificavit, Gen. 2. 7: ita pariter Christus insufflans in Apostolos Spiritum sanctum, Joann. cap. 20. fecit eos non tantum in animam viventem, sed et in Spiritum vivificantem, ut, scilicet, alios quamplurimos sua sanctitate et spiritu vivificarent Deo.

Tertio, Græca jam non habent, εψυχωσεν, id est, animavit, vivificavit, vitam inspiravit, uti legit Noster; sed ανυψωσεν, id est, exaltavit. Unde Tigurina vertit: *Sapientia filios suos extollit;* quia ex rudibus facit doctos, ex insipientibus sapientes, ex terrenis cœlestes, ex hominibus Angelos. Ad hæc, quia facit eos reges, præsides, duces, rectores, doctores cæterorum; sapientum enim est alios minus sapientes regere et docere.

Rursum Clemens Alexand. lib. 7. Strom. legit, ενεφυσιωσε, id est, *inflavit*, vel *insufflavit sapientia filios suos;* hoc est, insufflando vitam iis inspirat, ut vertit Noster. Alludit ad halitum vitalem, quem Deus inspiravit Adæ, Gen. 2. Inflare enim hic non significat tumefacere, sed inspirare sapientiam et vitam: *Non enim* (inquit Clemens Alexand. lib. 7. Strom.) *iis qui sunt in doctrina singulari fastum et arrogantiam ingeneravit Dominus, sed in veritate habere fiduciam, et esse magnificum in cognitione, quæ traditur per Scripturas; effici contemptorem eorum quæ trahunt ad peccatum: quod significat dictio,* inflavit, *quæ docet magnificentiam sapientiæ, quæ implantatur iis qui sunt per doctrinam filii.* Tertull. in Scorpiaco, cap. 9. legit, *sophia jugulavit filios suos;* sed potius hanc sententiam Tertull. ex Proverb. c. 9. 2. quàm ex hoc loco sumpsisse videtur, uti annotavit ibidem Pamelius.

Symbolice, Sapientia increata, puta, ipse Deus, est vita essentialis et increata, quam filiis suis aspirat, infundendo eis vitam creatam, puta, gratiam et charitatem, quæ est quasi anima supernaturalis animæ et hominis. Ubi recte notat noster Lessius l. 6. de Perfection. divinis, cap. 5. Vita, inquit, dicitur et substantia vitalis, ut est anima et natura angelica; et operatio vitalis, quæ nimirum in operante, à quo emanat, remanet; qualis est intelligere, amare, sentire, appetere, se movere. Utroque modo Deus est vita (semotis imperfectionibus), nec solum vita, sed prima vita, et æterna vita, et ipsa vitæ plenitudo ac universitas, omnis vitæ origo et consummatio, principium et finis; in quo etiam omnia, quæ non vivunt, vita sunt. Ipse enim est supervitalis essentia, et superessentialis vita, omnem vitalem substantiam intra se eminentissime et simplicissime præhabens, et causaliter complectens, et extra se quamlibet juxta suam speciem formans, conservans et perficiens. Ipse est sua vitalis operatio, nimirum, sua intellectio, suus amor, suum gaudium, sua beatitas. Ex illo supervitali fonte omnia, quæ aliquo modo vivunt, vitam hauriunt, et vitales facultates motusque accrescunt, alia præstantiores, alia minus præstantes, juxta gradum cujusque et ordinem. Inde vita omnis et plantarum, et animalium, et hominum, et dæmonum, et Angelorum; omnis vita naturalis et supernaturalis hujus seculi et futuri, temporalis et æterna. Denique, sicut ipse est omnium existentium esse superessentiale, ita omnium viventium vita supervitalis, ut S. Dionysius cap. 6. de Divinis nomin. ait. Tribuitur Deo *vita*, maxime ratione intelligentiæ et sapientiæ; hæc enim est prima et suprema vita, seu vitalis operatio, à qua omnis alia vita procedit. A sapientia enim manat amor: per hæc autem cætera omnia sunt condita et formata. Deinde in ipsius sapientia omnia vivunt; ipsum enim intelligi, et intellectu formari est quoddam esse, et vita intelligibilium; et intellectio rei, est ipsa res modo intelligibili. Itaque sapientia divina est omnium vita, et per eam Deus sibi et omnibus vivit, et omnia ipsi vivunt, et adsunt, et splendent, et immutabiliter in ipso perseverant ex omni æternitate in omnem æternitatem.

Et suscipit inquirentes se,] q. d. Sapientia, velut mater et magistra, suî studiosos velut manu porrecta ad se allicit, eosque ultro in suam disciplinam, alimoniam, fidem et tutelam recipit. Unde Tigurina vertit: *Et sectatores suos amplectitur.* Unde Dionys. *Suscipit*, ait, id est preces eorum exaudit. Amplius et plenius Hugo disculiens τὸ *suscipit: Suscipit*, inquit, *id est sursum capit, ut omnis eorum cogitatio et conversatio sit in cœlis.* Rursum *suscipit*, ad protegendum; unde in psalmis: *Susceptor et protector noster;* et psal. 40: *Me autem propter innocentiam suscepisti;* et psal. 138: *Suscepisti me de utero matris meæ.* Item *suscipit*, ad reficiendum, Matth. 11: *Venite ad me, omnes, qui laboratis, et onerati estis; et ego reficiam vos.* Quo sensu dicitur psal. 3: *Ego dormivi, et exsurrexi; quia Dominus suscepit me;* et Matth. 18: *Qui susceperit unum, etc., me suscipit.* Item *suscipit*, ad erudiendum; *suscipit*, ad glorificandum. Psal. 146: *Suscipiens mansuetos Dominus.* Isaiæ 42: *Ecce servus meus, suscipiam eum.* Pergit Hugo: *Suscipit timidos ut dominus, famelicos ut pater, ignaros ut magister, miseros ut Deus.*

Et præibit in via justitiæ,] quasi facem præferens, ostendensque quid justum sit et sanctum, quid injustum et impium, ac monens hortansque suos ut justum capessant, itaque efficiens, ut in via justitiæ claro et constanti gressu incedant. Hujus typus fuit columna ignis noctu præiens castra Hebræorum, quæ eos securos salvosque duxit in terram promissam, de qua dixi Exodi 13, et Num. 9; unde de eo securus Jeremias ait c. 17. 16: *Et ego non sum turbatus, te pastorem sequens.*

Porro Sapientia increata, puta Christus, nobis præit viam justitiæ, non tantum sua doctrina et exemplo, sed et sua gratia præveniente,

qua voluntatem languidam excitat et corroborat ad opera justitiæ, eorumque occasiones suggerit, tentationes amovet, omnemque justitiæ viam complanat, facilemque et expeditam reddit. Christus ergo nos præit, sicut pastor præit oves, eas deducens ad pascua, protegens à lupo, viam ostendens, et per omnia dirigens: et sicut pater præit filium, eum, apprehensa manu, deducens per salubras et rupes, juxta illud psalm. 72. 24 : *Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me.* Insuper præit, sicut dux præit milites ad pugnam, æque ac ad victoriam et triumphum, juxta illud Michææ 2. 13 : *Ascendet pandens iter ante eos, etc. Et Dominus in capite eorum.* Vide ibi dicta.

13. Et qui illam diligit, diligit vitam.] Syrus : *Amatores ejus sunt illi qui amant vitam.* Quia sapientia creata est animæ vita, tum formalis per doctrinam et gratiam, tum causalis per gloriam ad quam nos deducit. Sapientia vero increata, puta Christus, est *via, veritas et vita,* Joan. 14. 6. Ergo, *filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Si diligitis peccatum, vere puram diligitis mortem. Si diligitis mundum, utique diligitis vanitatem, et mixtam cum multa morte exiguam vitam. Diligite sapientiam, ita puram; et sine labe vitam diligetis. Igitur sola sapientia digna est vestra dilectione, ait Palacius. Prudenter Plato lib. 6. de Republica : *Fieri*, inquit, *non potest, ut illud non imitetur aliquis, cui cum amore admirabundus adhæret : quare, cum Philosophus divino atque decoro prudenter adhæreat, divinus ipse atque decorus, quoad homini possibile est, efficitur.*

Et qui vigilaverint ad illam, complectentur placorem ejus.] *Placorem,* id est placiditatem, suavitatem, jucunditatem et lætitiam sapientiæ. Hæc enim significat græcum ευφρωσυνη. Sicut enim sapientia creata et increata, puta Christus, est vita : sic est et dulcedo ac lætitia ineffabilis animæ sapienti et sanctæ. Syrus vertit : *Et qui inquirunt eam, percipient voluntatem,* vel *desiderium à Domino,* puta percipient id quod volunt, optant et desiderant, ideoque lætabuntur. Desiderium enim rei amatæ absentis parit lætitiam et gaudium, si res amata et optata fiat præsens, eaque fruamur. Unde Tigurina : *Qui eam mane adeunt, replebuntur lætitia.*

Nota : Τὸ *vigilaverint,* significat primo mane surgendum ad quærendam sapientiam; aurora enim sapientiæ et Musis amica. Rursum, quod sapientia offert sese et occurrit iis, qui mane studiose et sollicite eam investigant; hi enim sunt, ut habent Græca, ορθριζοντες προς αυτην, id est manicantes, sive mane evigilantes et surgentes ad ipsam perquirendam. Sic Psaltes, psal. 62. 1 : *Deus, Deus meus,* inquit, *ad te de luce vigilo;* et Isaias, 26, 9 : *Anima mea,* inquit, *desideravit te in nocte; sed et spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te;* et Moses, Deuter. 6. v. 7 : *Meditaberis in eis* (verbis Dei et sapientiæ) *sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens.* Vide ibi dicta. Facit ergo vigiliam amor et amans sollicitudo: si amor Christi te accenderit, excitaberis summo mane è somno, nihil aliud quàm Christum et cogitans et amans. Tunc senties placorem, seu placidissimam et jucundissimam esse sapientiam ; tunc gustabis quàm suavis sit Dominus; tunc prælibabis quàm beata sit æternitas, quam Deus suî, puta sapientiæ, studiosis promisit. Tunc jubilabis Deo cum Angelis, juxta illud S. Job cap. 38. 7 : *Cum me laudarent simul astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei.* Hæc sciunt et sapiunt, qui mane vacant orationi et meditationi sapientiæ. Hujus dulcedinis sapientiæ symbolum erat manna, omne delectamentum in se habens, et omnem saporem suavitatis, quod ante solis ortum vigilantes colligere debebant, ne liquesceret, Sapientiæ 16. 27 : *Quod enim,* inquit, de manna loquens, *ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactum tabescebat : ut notum omnibus esset, quoniam oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare.* Quocirca S. Bernard. Serm. 70. in Cant. *In principio vigiliarum tuarum,* inquit, *accelera; quantumvis etiam ipsas anticipares vigilias, invenies eum, non prævenies : temere in tali negotio vel prius aliquid tribuis tibi, vel plus; et magis amat, et ante.* Idem Bernardus, serm. de septem donis Spiritus sancti : *Omnes,* inquit, *sapientiam quærimus, omnes concupiscimus eam; sed frustra quærit, qui in lectulo suo quærit; neque in terra suaviter viventium invenitur : lectulus est, et ibi gigantem quæris? Si quæritis,* inquit, *quærite, convertimini, et venite. Quæris unde? A lectulo tuo. Quæris, unde convertaris? A voluptatibus,* inquit, *tuis avertere.*

Pro *placorem*, alii vertunt *malaciam*, id est sedatissimam animi quietem, sublatis animi et conscientiæ scrupulis æstibusque, similem mari tranquillo, nullisque ventis aut fluctibus agitato. Mystice hæc sapientia est Christi mater Deipara, quæ omnes ad se confugientes quibuslibet angoribus, animique perturbationibus liberat, serenat ac tranquillat. Unde S. Bonaventura in Speculo: *Ad te,* ait, *Domina, clamavi in angustia animæ meæ : et tu serenasti conscientiam meam.*

Moral. nota effectum signumque certum veræ sapientiæ et sanctitatis esse placorem, puta animum placidum, quietum, hilarem; hunc enim efficit sanctitas et sancta conscientia, quia animam Deo assimilat. Deus autem est ipsa placiditas, tranquillitas, hilaritas. Quocirca sanctus Ephrem in hac animi quiete constituit perfectionem virtutis et sanctitatis; sic enim scribit tomo 1. tract. de Vera renuntiatione : *Universum certamen nostrum in eo est positum, ut ab iis, quæ intra nos sunt, perturbationibus conquiescamus ac liberemur, et veris tumultibus renuntiemus, cum universa turba pravarum cogitationum, quæ ab adversis illis potestatibus nobis ingeruntur. Vera siquidem renuntiatio hæc est, interna animi pace atque quiete perfrui, eamque tueri. Quando igitur coram Deo in oratione persistis, cave ne pulchra tua vasa, in quibus Deo ministras, hoc est cogitationes tuæ, ab hostibus tuis rapiantur. Et quo pacto, precor, vel in quo ministrabis Deo universorum, captis, id est, abreptis, et quasi in captivitatem abductis cogitationibus? Non enim indiget Deus ut os vel lingua oret. Cultus autem Deo placens hic est, ut cogitationes, et tota fortitudo ac vis animæ, cum mente tota absque ulla distractione in Deum ferantur.* Idem, tract. de Beatitudinibus, eas sic orditur : *Beatus qui à cunctis rebus terrenis vanæ hujus vitæ totus est liber in Domino, ac Deum solum bonum ac misericordem amplectitur. Beatus qui spiritali gaudio suos reficit conservos, ex fructu virtutum, quas suo excoluit labore, ut fructum referret in*

Domino. Beatus in cujus pectore semper Dei memoria insederit; erit enim totus ille quasi Angelus cœlestis super terram, cum timore et amore Domino sacrificium offerens. Beatus qui in cella sua, in Domino, tanquam Angelus cœlestis, castas retinet cogitationes, suoque collaudat eum ore, qui omnium spirituum habet potestatem. Beatus qui factus est sicut Seraphim et Cherubim, et in divino ac spiritali officio nunquam est segnis, sed assidue glorificat Dominum. Beatus qui semper spiritali gaudio plenus est, nec in portando suavi Domini jugo pigrescit; coronabitur enim in gloria.

Divine vero S. Cyprian. lib. 2. epist. 2. ad Donatum, animi sancti in hac quiete omnia terrena, tam prospera quàm adversa, despicientis, imo ridentis, celsitudinem ita describit: *Una igitur placida et fida tranquillitas, una solida et firma securitas, si quis ab his inquietantis seculi turbinibus extractus, salutaris portus statione fundatus, ad cœlum oculos tollat à terris, et ad Domini munus admissus, ac Deo suo mente jam proximus, quidquid apud cæteros in rebus humanis sublime ac magnum videtur, intra suam jacere conscientiam glorietur. Nihil appetere jam, nihil desiderare de seculo potest, qui seculo major est.* Et mox: *Ut sponte sol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat: ita se spiritus cœlestis infundit, postquam auctorem suum cœlum intuens anima cognovit, sole altior, et hac omni terrena potestate sublimior, id esse incipit, quod esse se credit. Tu tantum, quem jam spiritalibus castris cœlestis militia signavit, tene incorruptam, tene sobriam religiosis virtutibus disciplinam. Sit tibi vel oratio assidua, vel lectio; nunc cum Deo loquere, nunc Deus tecum: ille te præceptis suis instruat, ille disponat; quem ille divitem fecerit, nemo pauperem faciet.* Denique S. August. lib. 1. de sermone Domini in monte, cap. 9, explicans illud Matthæi 5, 9: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur;* ita sapientiam definit: *Sapientia est contemplatio veritatis, pacificans totum hominem, et suscipiens similitudinem Dei.* Quia facit, ut sapiens instar Dei sit placidus, serenus, tranquillus, imperturbatus, excelsus, tam in adversis quàm in prosperis, quasi Angelus aliquis in carne obambulans.

14. QUI TENUERINT ILLAM, VITAM HEREDITABUNT,] præsentem sæpe longævam, et futuram semper æternam. Pro *vitam* græce est δοξαν, id est, *gloriam*. Via enim ad gloriam perennem est sapientia. Sic et Arabicus: *Qui pervenient*, inquit, *in illa, invenient honorem à Deo.* Utrumque jungit Syrus, vertitque: *Amatores ejus sunt illi, qui amant vitam.* Et mox: *Et qui adhærent illi, honorem ab ante Dominum* (id est à Domino) *invenient;* græce, ο κρατων αυτης κληρονομησει δοξαν, id est, qui eam apprehenderit, et constanter tenuerit ac possederit; Tigurina: *Qui ea potitus fuerit, gloriam consequetur.* Græca ergo legunt in singulari, et hoc apte concordat cum singulari, *introibit*, quod sequitur.

ET QUO (quocumque) INTROIBIT (aliqui clarius magisque connexe legunt, *introibunt*) non sapientia, sed, qui tenuerit illam, BENEDICET DEUS,] q.ᵉ d. Quocumque introibit sapiens, comitabitur eum Dei benedictio, qua Deus omnibus ejus itineribus et actionibus benedicet, easque prosperabit, et ad felicem exitum fructumque insignem perducet. Syrus rursus vertit dupliciter: *Qui inquirunt eam, accipient voluntatem* (id est desiderium, puta id quod volunt et desiderant) *à Domino.* Et mox: *Et locus cui benedixit Dominus, domus habitationis eorum;* Arabicus: *Et mansio eorum mansio est cui benedixit Deus;* Tigurina: *Quocumque introierit, accedet favor Domini.* Hoc est quod Israelitis sapientibus, puta timentibus Deum, promisit Moses, Deut. 28. 1: *Si audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata ejus, etc. Benedictus tu in civitate, et benedictus in agro, etc.; benedicta horrea tua, et benedictæ reliquiæ tuæ. Benedictus eris tu ingrediens et egrediens;* et v. 8: *Emittet Dominus benedictionem super cellaria tua, et super omnia opera manuum tuarum, benedicetque tibi in terra, quam acceperis.* Ita benedixit Abrahæ, Isaac et Jacob, quin et propter Jacob benedixit infideli Laban socero ipsius. Unde Laban ad Jacob volentem discedere, supplicans ut maneat: *Inveniam*, ait, *gratiam in conspectu tuo: experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te*, Genes. 30. 27.

Alludit Siracides ad historiam Obededom, in cujus domum arca Dei introivit, ac ideo herum domus, totamque ejus familiam Deus benedixit, 2. Reg. 6. Si Deus benedixit Obededom ob ingressum arcæ, quanto magis benedicet animam, in quam divina sapientia, id est sanctitas, introibit?

15. QUI SERVIUNT EI, OBSEQUENTES ERUNT (Tigurina, *obsequium præstant*) SANCTO.] Græce, οι λατρευοντες αυτη, λειτουργησουσιν αγιω, id est, *qui latria colunt illam* (sapientiam), *hi liturgiam exhibent*, id est, ministerium sacrum serviunt, *sancto*, puta, Deo, vel potius sanctuario et templo: hoc enim græce vocatur αγιον sine articulo, id est, sanctum per excellentiam; ideoque secretior ejus pars, in qua erat arca et Cherubim, vocabatur αγια αγιων, id est, Sancta sanctorum, hoc est, sanctissima. Alludit ad illud Proverb. 9. 1: *Sapientia ædificavit sibi domum*, puta, templum, hoc est Ecclesiam, tum legis naturæ, tum Mosaicæ, tum Evangelicæ: *Immolavit victimas suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam*, tum sapientiæ et doctrinæ, tum sacrificii, præsertim Eucharistici. Sensus ergo est, q. d. Qui se addicunt et quasi devovent sapientiæ, ut illam discant, aliosque doceant, eaque ratione eamdem latria, id est, cultu quodam sacro et religioso colunt, hi sunt quasi sacerdotes mystici, qui Deo in templo, puta, in Ecclesia, liturgiam, id est, ministerium sacrum, exhibent, dum alios docent Deum latria colere, pie vivere, et in omnibus sapienter agere. Significat ergo primo, studiosos et cultores sapientiæ eo fore honore, ut sint quasi λειτουργοι, id est, sacerdotes templi et Dei. Alludit ad illud Isaiæ 61. 6, ubi Septuag. eodem nomine utentes vertunt, υμεις δε ιερεις κυριου κληθησεσθε, και λειτουργοι Θεου, id est, *vos autem sacerdotes Domini vocabimini, et ministri sacrorum Dei.* Huic pariter allusit S. Paulus, cum se cæterosque sapientiæ, puta, Evangelii, præcones vocat λειτουργους, id est, sacerdotes Dei, qui Deo sacrificent Evangelium, hoc est, Evangelii prædicationem Deo offerant, quasi victimam mysticam, sed gratissimam, Rom. 15. 16. Vide ibi dicta. Simili modo D. Henricus Suso vocabatur Minister æternæ sapientiæ, ut dixi cap. 1. 15.

Notent hæc Philosophi et Theologi, Philosophiæ et Theologiæ non tantum speculativæ,

sed et practicæ studiosi, sive doctores, sive discipuli; sciant se mysticos esse Dei sacerdotes, Deoque sacrificare studium et doctrinam sapientiæ.

Secundo, consequenter indicat studiosos sapientiæ ita pure, caste et sancte eam colere, et vivere debere, perinde ac si sacerdotes essent, sacrisque in templo fungerentur. Unde Syrus vertit: *Ministri ejus* (sapientiæ), *ministri sanctitatis;* et Arabicus: *Ministri illius, ministri puri et sancti.* Unde Palacius sic explicat: Obsequentes erunt sancto, id est, sanctitati: *Nemo putet*, inquit, *se diligere sapientiam, aut ei inservire, si sanctitati non obsequatur; ut enim, juxta Paulum*, 2. Tim. 2. 19, *recedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini, ita recedat ab iniquitate qui servit sapientiæ. Cur ita? Quia sapientia sanctitas est. Igitur, ut qui se totum tradit sapientiæ, credere debet se tradidisse sanctitati: ita qui partem suam dedit iniquitati, credat se totum sapientiæ abstulisse. Tu jam, lector, intelligis, cur Angelus Mariæ dixit: Quod enim ex te nascetur Sanctum. Scilicet, quia, ut vere ex Virgine Sapientia Dei nata est, ita et sanctitas Dei nata est; omnino siquidem necessarium est ut sapientia infinita sit sanctitas infinita.* Hæc Palacius.

Tertio, quod eos quasi suos sacerdotes diliget, intimos et familiarissimos habebit, proteget et benedicet Deus. Unde subdit: *Et eos, qui diligunt illam, diliget Deus;* Syrus et Arabicus: *Et domum habitationis ejus* (sapientiæ) *diligit Deus.*

Porro latria hæc exhibenda sapientiæ creatæ, æque ac victima et sacrificium, est metaphorica et mystica; latria vero exhibenda Sapientiæ increatæ (hæc enim est Deus), et incarnatæ (hæc enim est Christus), est proprie dicta; tam enim Christus homo quàm Deus latria colendus et adorandus est; hic enim homo, puta Jesus Christus, subsistit in persona Dei, estque Deus.

Et eos, qui diligunt illam, diligit Deus.] Tigurina: *Amatores ejus* (sapientiæ) *diligit Dominus.* Sapientiam accipe tum creatam, tum increatam et incarnatam. Unde Palacius sic explicat, q. d. *Ne credas, si te totum cultui et dilectioni sapientiæ dedicaveris, quod ideo Deus offendetur, quasi iratus, quod eum non colas, sapientiam colens. Minime. Imo contra; quia sapientia ex ore Dei prodiit, Deus est, scilicet, Filius Dei natus ex Deo. At necessario Deus Pater diliget eum, qui ejus Filium unicissime dilexerit. Ergo, si Christianus nihil aliud, nisi Christum in memoria gerat, non ideo Pater, velut Christi gloriæ invidus, Christianum odio prosequetur; sed contra, velut ejus gloriæ cupidus, diliget eum, qui Christum ardentius amat.*

Tropol. ex hac gnome disce, servire sapientiæ et Deo, esse veram libertatem, imo summam nobilitatem et dignitatem; talis enim est sacerdotium, munusque sacrificandi, quod Siracides tribuit ei qui servit sapientiæ, dum eum facit mysten et λειτουργόν Dei. Hinc Francisc. Piccolominæus de Principiis virtutum, gradu 2. cap. 37. proponit duo paradoxa, eaque verissima esse demonstrat. Primum est: *Optimus usus libertatis hominis, est usus veræ servitutis ejus.* Alterum est: *Homini melius est servire, quàm regnare; et universa perfectio regni hominis, in servitute est posita.* Fundamentum veritatis utriusque enuntiationis illud est, quia vera servitus naturæ rei congruens, ea est, per quam inferiora sua superiori subjiciuntur; dum vero è contra superiora subjiciuntur inferioribus, ea est perversio naturæ rerum, et dispositio præter naturam; non autem naturalis servitus: et quoniam infera à superis perficiuntur, hinc evenit, quod, dum per naturam serviunt, suo perfectione fruuntur. Ita corpus per naturam inservit animæ, anima rationi et menti, mens Deo; ac ut corpus ab anima, anima à mente, ita mens à Deo perficitur. Homo tunc recte utitur munere libertatis, dum ea præeligit, quæ legibus et voluntati Dei sunt consentanea; dum autem id facit, vero et legitimo domino subjicitur. Et inde ortum ducit veritas primæ enuntiationis, quæ fuit, optimum usum libertatis, esse usum veræ et naturalis servitutis. Huic simile illud est, quod à Theologis dicitur: *Servire Deo, regnare est;* ut etiam servire principi justo, rectèque institutis legibus. Id enim verum est: primo, quia illa servitus est rectus usus libertatis; secundo, quia, dum nobis Deum statuimus ducem, libertatem nobis principem facimus, cum Deus sit ipsa libertas; tertio, quia juncti regi et principi cum eo regnare dicimur; Deus autem Rex regum est: juncti autem servis dicimur induere vilem conditionem servitutis; sic cum servis servi sumus, juncti regi sumus reges. Demum, quia homines ita affecti vere agunt, quod per naturam recte formatam velle ac præeligere debent. Altera enuntiatio erat, homini melius esse inservire quàm regnare. Et jure profecto. Dum enim homo imperat et regnat, eatenus bono fruitur, quatenus id facit quod voluntati et decretis Dei est consentaneum, et ideo in eo est posita perfectio imperii sui, ut Deo et legibus ejus obtemperet; nemo igitur recte regnat, nisi recte serviat; et quia recte servit, ideo bene regnat. Hinc majorem hominis dignitatem, et præstantiorem ejus conditionem indicamus, dum illum appellamus servum Dei, quàm dum regem et principem mundi. Nitendum est igitur ingenua servitute majoribus nostris servire; cavendum est ab ea servitute, quæ nos inferioribus subjicit, et vilioribus mancipat, ut evenit dum ratio sensui, et sensus corpori obtemperat.

Servitus ergo nobilissima et regia est, servire Deo. Deus enim sibi servientes exaltat, glorificat, beat, facitque reges et sacerdotes, Apocal. 5. v. 10. Porro hæc Dei servitus, uti recte docet noster Lessius, lib. 1. de Perfect. divin. cap. 6. consistit in quatuor: primo, in cognitione Dei, et eorum quæ ad ipsum pertinent, hoc enim est fundamentum obsequii totius et famulatus; secundo, in officiis charitatis et benevolentiæ, dum de bonis ipsius gaudemus, et illa ex intimo animi affectu ipsi gratulamur; dum ejus gloriam promovere omni studio conamur, animam, corpus, curas et cogitationes ipsius dignitati tuendæ et amplificandæ devoventes. Sic boni aulici suo principi toti addicti faciunt: illius enim virtutes et potentiam ubique extollunt, ut omnes in ejus amorem et obsequium alliciant, nec sustinent ipsius nomen à quoquam lædi; tertio, in officiis religionis, dum illum colimus sacrificiis, cæremoniis, hymnis, laudibus, precibus, votis. Hoc est officium Angelorum et Sanctorum

in cœlo, qui toti in eo sunt, ut Deum honorent, laudent, benedicant. Itaque perfecta servitus Dei est vita æterna, et beatitudo nostra; quarto, in custodia mandatorum, et in officio virtutis, dum aliquid boni facimus, ut mandatis ejus pareamus, vel ut ipsi gratificemur. Hoc autem esse maximi momenti ex eo patet, quod minimum Dei bonum, qua Dei est, sit pluris æstimandum, quàm omne bonum creaturarum, quatenus ad ipsas creaturas pertinet. Hinc fit, ut Deus pro singulis operibus bonis promittat nobis vitam æternam, atque adeo seipsum cum omnibus bonis suis; tantum nobis effectu respondens, quantum nos ei affectu boni volumus. Damus ei affectu totum bonum suum, reddit ille nobis effectu idem bonum; illius enim amor est efficax, noster inefficax.

16. Qui audit illam, judicabit Gentes.] Græce, ἐπακούων, id est, qui obaudit, sive obedit illi; Tigurina: *Qui paret illi, judex erit gentium.* Futurum *judicabit*, hìc et aliàs sæpe accipiendum est δυνητικῶς, sive pro modo potentiali, q. d. Poterit judicare, aptus dignusque est qui judicet. Multi enim sapientes sunt, qui actu non sunt, imo nolunt esse judices; sapiens enim mavult agere vitam privatam, quàm publicam, sibique vivere et Deo, nisi ad regimen vocetur, imo cogatur, ut dicit S. August. 19. Civit. cap. 19: *Otium sanctum*, inquit, *quærit charitas veritatis, negotium justum suscipit necessitas charitatis; quam sarcinam si nullus imponit, percipiendæ atque intuendæ vacandum est veritati. Si autem imponitur, suscipienda est propter charitatis necessitatem.* Sic Job 9. 6. dicitur: *Qui commovet terram de loco suo: commovet*, id est, commovere potest. Nec enim Deus unquam globum terræ è loco et centro suo dimovit, nisi forte in passione Christi, uti reipsa factum esse asserit ibidem in Catena Didymus.

Ergo τὸ *judicabit*, significat primo, dignitatem et aptitudinem ad judicandum, adeoque neminem esse aptum ut judicet et regat, nisi sit sapiens. Unde Syrus vertit: *Qui me audit, judicabit veritatem;* Arabicus: *Qui obedit mihi, judicet in veritate;* secundo, actum, quia veri dignique judices et principes delecti à Deo, vel à viris prudentibus, fuerunt et sunt sapientes, uti Moses, Samuel, David, Salomon, qui proinde orat Deum pro sapientia ad gubernandum, dicens: *Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, etc.* Sapient. 9. 4. ideoque eam sibi à Deo inditam accepit, 3. Reg. 3. 12. Sic et Apostoli fuere judices orbis, quia Sapientiam incarnatam in carne loquentem audierunt; tertio, omnis, qui obedit sapientiæ, judicabit gentes, in die judicii; Christi enim sententiam approbabunt omnes sapientes, id est, Sancti, juxta illud: *Nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt? Nescitis quoniam Angelos judicabimus?* 1. Cor. 6. 3. Et illud: *Justi judicabunt nationes, et dominabuntur populis*, Sapient. 3. 8. Denique, qui sapientiam audit, est spiritalis: *Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei;* at qui *spiritalis, judicat omnia*, 1. Cor. 2. 15.

Dixit Ecclesiasticus v. præced. sapientes esse sacerdotes; hic addit eos pariter esse reges et judices orbis. Unde fideles alloquens S. Petrus, ait: *Vos genus electum, regale sacerdotium*, 1. Petri 2. 9.

Et qui intuetur illam, permanebit confidens.] Græca hìc variant. Romana enim legunt, προσελθών, id est, qui accesserit ad illam; Complut. προσέχων, id est, qui attendit, vel intendit illi; unde Noster vertit: *Qui intuetur illam.* Qui enim alicui intendit et auscultat, in eum respicere, eumque intueri solet. Forte etiam Noster in Græco legit, προσορῶν, id est, *qui intuetur illam;* ita, scilicet, ut ipse sapientiæ intendat, et vicissim sapientia se illi spectandam et intuendam exhibeat. Pro *permanebit*, græce est κατασκηνώσει, id est, *habitabit*, scilicet, in sapientia, quasi in asylo *confidens* et securus, juxta illud psalm. 90. 1: *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* Unde Syrus vertit: *Qui auscultat me, habitabit intra me;* Arabicus: *Qui recipit sermonem meum, habitabit in diuturnitate.*

Pro *confidens*, græce est, πεποιθώς, quod Tigurina vertit, *secure;* alii, *fretus, certus, fidens;* juxta illud Proverb. 28. 1: *Justus quasi leo confidens, absque terrore erit.* Tum quia confidit, certusque est et resolutus, quod nihil eum à sapientiæ amore et charitate separabit, dicitque cum Apostolo: *Quis nos separabit à charitate Christi? Certus sum* (græce, πέπεισμαι, id est, confido, certo mihi persuadeo) *quia neque mors, neque vita, etc.* Roman. 8. 35. tum quia confidit Deum, qui sibi tantum sapientiæ donum contulit, etiam cætera minora collaturum: *Qui enim confidunt in Domino, sicut mons Sion: non commovebuntur in æternum;* ps. 124. 1. Sic Susanna accusata falso de adulterio: *Flens suspexit ad cœlum: erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino;* Danielis 13. 35.

17. Si crediderit ei, hereditabit illam.] Græca Romana legunt in secunda persona ἐμπιστεύσῃς: *Si credideris ei, hereditabis illam.* Sed Græca Complut. legunt ut Latinus Vulgatus, in tertia persona; habent enim, ἐὰν ἐμπιστεύσῃ, id est, *si crediderit ei;* si fidelis fuerit sapientiæ: *Si firmiter ei adhæserit*, uti vertunt Romana. Syrus: *Si crediderit in me, hereditabit me;* Arabicus videtur legisse, ἐν πίστει; vertit enim: *In veritate mea hereditabit me.* Ad verbum ἐμπιστεύσῃ, est, in πίστιν, (id est, fidem sapientiæ) se tradiderit, si se totum ejus fidei crediderit et commiserit, ac ut verbo tenus reddam, *infidarit:* Tigurina: *Si se præstiterit ei fidum, heres ejus erit*, tum in hac vita per gratiam, tum potius in futura per gloriam, eamque certam et securam, ut nullum sit periculum illam amittendi; sapientia enim, æque ac Deus, sapientem, puta, justum non deserit, nisi prius ab eo deseratur, uti ex S. August. definit Concil. Tridentinum, sess. 6. cap. 11 et 13.

Et erunt in confirmatione (scilicet, possessionis et hereditatis sapientiæ) creaturæ illius.] Græcè enim est, καὶ ἐν κατασχέσει ἔσονται αἱ γενεαὶ αὐτῶν, hoc est, *et in occupatione*, detentione, possessione, firma retentione, amplexu, custodia sapientiæ, *erunt generationes*, id est, filii, tum carnales, tum maxime spiritales *illorum*, qui, scilicet, se totos crediderint, et imbuendos regendosque commiserint sapientiæ, q. d. *Creaturæ*, id est, filii eorum qui se addicunt sapientiæ, ideoque illam hereditant, vestigiis parentum insistent, ac totis viribus incumbent et satagent, ut avitam hanc sapientiæ possessionem, à parentibus quasi hereditaria traditione relictam, complectantur, planeque sibi confirment. Nota enallagen crebram Hebræis et Ec-

clesiastico, qua à numero singulari transit ad pluralem : unde ait, *illorum*, pro *illius*, qui, scilicet, crediderit sapientiæ : quia τὸ *illius*, universim accipitur pro omni, vel quolibet : quicumque enim crediderit sapientiæ, hæreditabit illam. Quocirca aliqui codices Græci et Latini pro αυτων, id est, *illorum*, legunt αυτου, id est, *illius*. Unde Tigurina vertit : *Et possessionem retinebit ejusdem progenies.*

Secundo, Arabicus et Syrus, τὸ γενεαι, vertunt *generationes*, id est, secula. Unde sic transfert Syrus : *Si crediderit in me, hereditabit me, et suscipiet me omnibus generationibus seculi;* Arabicus : *In veritate hereditabit me, et perdurabo ei in omnes generationes seculi.* Ut significetur fidelitas, constantia et æternitas sapientiæ, qua suos nunquam deserit; sed perpetim eis adest, eos docet, tuetur, regit, ducitque ad beatitudinem æternam.

Tertio, Jansenius censet hìc agi de possessione, non tam sapientiæ quam terræ, q. d. Sapiens, ejusque filii possidebunt terram, in ejusque possessione confirmabuntur, juxta illud psalm. 111 : *Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur.* Et illud Christi : *Beati mites* (sapientes enim sunt humiles et mites), *quoniam ipsi possidebunt terram*, Matth. 5. 4. Hoc modo γενεαι, id est, generationes, hìc accipi possent pro frugibus et fructibus, puta, opibus et prædiis, quas sapienti et justo affert, et quasi generat sapientia. Sic c. 1. v. 21. de sapientia dixit : *Omnem domum illius implebit à generationibus*, id est, fructibus suis. Et c. 6. 20 : *Cito edes de generationibus illius.* Et c. 24. 26. *A generationibus*, id est, fructibus, *meis implemini.* Significat ergo hìc Siracides opes et opera sapientium esse stabilia et perpetua.

Quarto, Palacius per *creaturas* accipit virtutes, heroicas actiones et facinora, quas sibi per sapientiam gratiamque Dei parit et creat justus. *Sicut enim*, inquit, *anima rationalis in corpore, ita gratia et virtutes infusæ non gignuntur, sed creantur in anima. Ut enim nulla potentia naturæ inducere potest animam in corpus, ita nec gratiam et virtutes infusas in anima. Ergo gratia et virtutes infusæ sunt creaturæ piorum. Hæ creaturæ in igne tentationis non comburuntur; quia non sunt fenum, stipula, aut paleæ : quin potius confirmantur, quia sunt argentum et aurum. Carnalis vir, ut qui palea est, cum venit ignis tribulationis, deficit, non firmatur : spiritualis, quia velut aurum in fornace probatur, confirmatur, non evanescit. Quæris discriminis causam? eam Auctor subdit : Quia cum pio Deus ambulat in tentatione, cujus flammam in aurum convertit : ut olim fecit, quando cum pueris in igne Babylonis ambulabat.* Verum hæ creaturæ mysticæ potius sunt, quam litterales : valde tamen huic loco appositæ. Anagog. *Erunt in confirmatione opera justi*, ait Rabanus : *quia ad præmia æternæ hereditatis remuneranda servabuntur, pro cujus amore omnia fecit; ita ut eorum acceptor tunc dicat cum Propheta : Hæc requies mea in seculum seculi: hìc habitabo, quoniam præelegi eam.*

Denique valde congrue κατασχεσις, id est, possessio et confirmatio, hìc accipi posset, non sapientis, sed sapientiæ possidentis et regentis sapientem, q. d. Omnes γενεαι, id est, generationes, puta, filii, opes et opera sapientum, sunt in κατασχεσει, id est, dominio et gubernatione sapientiæ : ipsa quasi pædagogus sapientem, et omnia, quæ ejus sunt, occupat, moderatur, regit, dirigit, prosperat, et ad felicem exitum perducit. Græcum enim κατεσχημαι, id est, κατοχος ειμι, verbum est peculiare iis, qui tanquam alieno feruntur arbitrio, ut qui in Dei alicujus redacti sunt potestatem, qui illos pro sua potestate moderatur, possidetque et agit, quocumque lubet. Sic Lucianus ait, αυτω Θεω κατεσχημαι, id est, ab ipso Deo occupor, feror et regor. Felix, qui Deo sessore regitur! Felix, quem Dei sapientia regit! Vide dicta Apocal. 6. 2. Hac phrasi significat Siracides sapientiam ita esse hereditatem sapientis, ut vicissim potius ipse sit hereditas sapientiæ : sapientiam enim hereditatem esse, non tam passivam quam activam, quæ, scilicet, sapientem agat, regat et ducat ad omne bonum.

18. Quoniam in tentatione (legit Interpres εν πειρασμω, et sic habet codex manuscriptus, quem citant Roman.) ambulat cum eo.] Primo, Palacius sic explicat, q. d. Sapientia suis adest in tentatione, eosque solatur et roborat. Alludit ad Angelum ambulantem cum tribus pueris in fornace Babylonia, eosque ab igne protegentem, Daniel. 3. 49. Pari enim modo cum suis ambulat, eosque protegit sapientia. Unde David ea comitatus ait psalm. 22. 4 : *Non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et Paulus 1. Corinth. 11. 9. *Virtus* Dei *in infirmitate* mea *perficitur.* Quare? quia, ut ait ei Christus : *Sufficit*, quæ tibi adest, *gratia mea.* Et interim agnosce cui debeas in tentatione victoriam. Non enim potes eam viribus tuis arrogare, sed sapientiæ, quæ tecum ambulat in tentatione; ideoque Petrus eam deserens, et Judæis Christi hostibus se adjungens, in tentationes cecidit, et Christum negavit, Matth. 26.

Verum alium planè hujus versiculi esse sensum liquet ex Græco, qui sic habet : οτι διεστραμμενως πορευσεται μετ' αυτου εν πρωτοις, id est, *quia oblique, distorte, dure ambulabit cum eo in primis*, vel in principio, q. d. Sapientia, et Deus, qui est prima sapientia, suì studiosum et discipulum solet initio per tentationes et aspera quæque probare, *et in primis eligit eum*, id est, in principio delectum ejus facit, eum explorat et probat per adversa, an docilis, stabilis et se dignus sit, antequam ei se insinuet, eumque consoletur, ut dicit v. 21. Probat enim quod dixit v. præced. *Si crediderit ei*, id est, si fidum se ei (sapientiæ) præstiterit, *hereditabis illam*, q. d. Ut sapientia sui asseclæ fidelitatem et constantiam exploret, solet eum tentationibus exagitare, in quibus si ille fidelis et constans persistat, tunc demum sapientia eum ut idoneum et dignum se discipulum amplectitur, solatur, instruit, perficit, omnibusque suis bonis et donis cumulat. Hunc sensum dat Syrus, dum vertit : *E converso* (ex adverso) *ambulabo cum illo, et in principio tentabo* (probabo, experiar) *illum;* et Arabicus : *Quia in repugnantia incedam cum illo : prius enim contristo illum.* Clarissime vero Tigurina hunc versum et sequentes usque ad v. 24 ita vertit : *Nam perverse primum cum tali conflictari solet, et eum injecto territare metu, suaque disciplina excruciare, donec fides animi ejus constiterit, et eum per jura sua reddiderit probatum : tum demum se rursum convertit recto itinere, et exhilarato arcana sua detegit : deinde locupletat eum scientia et cognitione justitiæ. Quod si ille defecerit, deserit eumdem, et permittit eum potestati ruinæ ipsius.*

Ex hoc versu sumptus fuit vetus ille Athenarum et Academiarum mos probandi eos, qui eò studiorum causa ventitabant: Athenis enim solebant novos scholares scommatibus, conviciis, sibilis, risibus excipere, iisque probare eorum patientiam et modestiam, itaque probatos ad Academiam admittebant, uti refert S. Gregor. Nazianz. orat. 20. ubi S. Basilium Athenas venientem ita exagitatum fuisse commemorat. Similem morem vidi olim Coloniæ Ubiorum: scilicet, novos philosophos non tantum verbis, sed et verberibus probabant, dictitantes ita beanismum deponi. Beanus enim, inquiebant ipsi, juxta singulas nominis litteras, est asinus nesciens vitam studiosorum. Sed cavendum hic ne quid nimis. Multo magis in omnibus Religionibus solent variis durisque experimentis probari Novitii, tum ut eorum propositum, an serium et solidum sit, explorent; tum ut eos præparent ad dura quælibet in Religione subeunda; ac præsertim ut faciant eos humiles, dociles, obedientes; de quo vide Cassianum lib. 4. de Institutis renunt. cap. 3. *Igitur*, inquit, *ambiens quis in cœnobii recipi disciplinam, non ante prorsus admittitur, quam diebus decem, vel eo amplius pro foribus excubans indicium perseverantiæ ac desiderii sui, pariterque humilitatis ac patientiæ demonstraverit. Cumque omnium prætereuntium Fratrum genibus provolutus, et ab universis de industria refutatus atque despectus, tanquam non religionis, sed necessitatis obtentu monasterium optet intrare; injuriis quoque et exprobrationibus multis affectus experimentum dederit constantiæ suæ; qualisque futurus sit in tentationibus, opprobriorum tolerantia declaraverit, atque ita fuerit explorato mentis ardore susceptus; diligentia summa perquiritur num de pristinis facultatibus suis inhæserit ei vel unius nummi contagio.* Deinde cap. 7. et 8. narrat novitios solere probari in xenodochiis serviendo ægrotis, ac deinde tradi magistro, qui eorum non tantum passiones, sed et voluntates cruciet, domet et frangat. Idem facit Deus cum omnibus Sanctis, præsertim eximiis et heroibus, uti sunt Martyres, de quibus Sapientiæ 3. v. 5. dicitur: *In paucis vexati, in multis bene disponentur.* Græca significantius habent, ὀλίγα παιδευθέντες, μεγάλα εὐεργετηθήσονται, id est, *exiguis castigati, multis beneficiis vel felicitatibus afficientur.* Causam subdit Sapiens: *Quoniam Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se. Tanquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit illos, et in tempore erit respectus illorum. Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundineto discurrent.* Hoc est quod ait Apostolus, Rom. 5. 4: *Tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem; probatio verò spem; spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Ita Rabanus.

19. Timorem et metum, et probationem inducet super illum.] Hic ostendit modum, quo sapientia suos discipulos tentat, probat et explorat, nimirum, incutiendo eis *timorem et metum.* Tò *et probationem*, non est in Græco, sed ab Interprete additum, explicationis gratia, q. d. Inducet ei timorem et metum ad probationem, vel qui sit ejus proba et exploratio. Unde Arabicus clare vertit: *Prius enim contristo illum, et induco super illum timorem et terrorem, et probo illum in tentationibus, quibus illum tento, ut, cum pervenero ad tempus meum, et immersa sit in corde illius doctrina mea, inclinem me ad illum, et colligam illum ad me, et revelem illi universa secreta mea;* et Syrus: *Timorem et tremorem injiciam ei, et scrutabo eum in tentationibus meis usque ad justitiam, quo implebitur* (consolationem recipiet) *cor ejus in me, convertar, firmabor cum illo, et revelabo illi omnia abscondita mea.*

Prima ergo via, qua Deus utitur erga suos, est via afflictionis, timoris, tristitiæ: eam deinde excipit via consolationis, libertatis, lætitiæ, eo major, quo major præcesserit tristitia. Hinc justificatio impii incipit à timore et terrore mortis, judicii, inferni, etc. ut docet Concil. Trident. sess. 6. c. 6. Ex adverso via prima, qua utitur dæmon erga suos, est via lætitiæ, lasciviæ et gaudiorum: sed eam mox excipit via tristitiæ, angustiæ et lamentationum, tum hujus vitæ, tum gehennæ, ad quam recta ducit. Unde serio, sed sero dicent: *Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles; viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra.*

Et cruciabit illum in tribulatione doctrinæ suæ.] Græce, ἐν παιδείᾳ αὐτῆς, id est, in disciplina, vel castigatione sua. Sapientia enim, sive Ethica Christiana castigat et resecat omnes motus gulæ, iræ, superbiæ, concupiscentiæ nobis innatæ, itaque nos cruciat, sicut pueri petulci et lascivientes cruciantur disciplina et virga magistri: παιδεία enim est παίδων, id est, puerorum eruditio, castigatio, institutio. Homo enim animalis similis est puero qui sensu, non ratione, regitur, ideoque puerili virga castigandus est, non hostili gladio necandus. An non castigatur et cruciatur libidinosus continuo à sua carne stimulatus ad libidinem, continuo vicissim à lege Dei ad castitatem adactus? An non cruciatur avarus à lege Dei, quæ ab eo nummos, velut oculos, extorquet, et in pauperes erogari jubet? An non cruciatur à lege charitatis, quæ inimicos diligi jubet, is qui spiritu vindictæ agitatus inimicum in mille frusta concideret, si posset?

Donec tentet, et tentando exploret, eum in cogitationibus suis.] Perperam pro *suis* aliqui legunt *illius.* Nam Græce est δικαιώμασιν αὐτῆς, id est, *in justificationibus suis*, quod Hebræi dicunt בחקיתיך *bechuccotach*, id est, in statutis et legibus suis, an, videlicet, fidelis se subjiciat legibus sapientiæ per omnia, quamtumvis naturæ et carni molestis. Itaque *credat animæ illius*, ut confidat illius constantiæ, utque tuto ei se suaque dogmata communicet et committat, utpote qui tantum docilitatis, sapientiæ et perseverantiæ dederit specimen. Hinc liquet τὸ *suis* referri ad sapientiam, non ad ejus discipulum.

20. Et firmabit illum,] q. d. Jam probatum et exploratum in stabili et firmo virtutis pacisque statu collocabit. Hæc verba desunt in Græco.

Et iter adducet directum ad illum,] q. d. Faciet viam expeditiorem, sublatis difficultatibus, qua redeat ad ipsum; sive via commodissima ad illum veniens, iter adducet directum ad illum. Græce enim est, καὶ πάλιν ἐπανήξει κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτὸν, id est, *et rursus redibit recta ad illum.* Dixerat enim v. 18. sapientiam initio oblique et torte ambulare cum discipulo, ut eum probet: hic vero ait eamdem ad jam pro-

batum recta redire, id est, vultum ei rectum, planum et serenum ostendere, eum exhilarare et consolari: sicut enim via obliqua est afflictionis et tentationis, sic ex adverso via recta est consolationis et exsultationis. Unde Arabicus vertit: *Ut inclinem me ad illum, et colligam illum ad me.* Hinc et sequitur:

21. ET LÆTIFICABIT ILLUM, quoad affectum; quoad intellectum vero, DENUDABIT ABSCONSA (arcana) SUA ILLI, ET THESAURIZABIT SUPER ILLUM SCIENTIAM ET INTELLECTUM JUSTITIÆ.]

Nota: τὸ *thesaurizabit*, q. d. Non modice, sed abunde ditabit illum, quasi ingenti thesauro. Celebre est illud Arabum proverbium: *Acquire tibi aurum in mensura, et scientiam sine mensura.* Exstat inter proverbia Arabica, centuria 2, numero 29.

Moral. disce hîc quanta bona pariat obedientia, qua quis obedit, tum voci et legi, tum inspirationi sapientiæ divinæ.

22. SI AUTEM ABERRAVERIT, DERELINQUET EUM (clare Tigurina: *Quod si ille defecerit, deserit eumdem*, q. d. Si deseras sapientiam, ipsa vicissim deseret te), ET TRADET EUM IN MANUS INIMICI SUI.] Græce, εἰς χεῖρας πτώσεως αὐτοῦ, id est, *in manus casus sui*, q. d. Sinet eum ferri in casum et ruinam suam, in quam deserens viam sapientiæ et salutis sponte incurrit, seque præcipitat. Unde Syrus vertit: *Si diverterit à me, abjiciam eum, et dabo eum in manus raptorum;* Arabicus: *Si reliquerit me, subvertam illum, et tradam illum raptoribus;* Tigurina: *Permittit eum potestati ruinæ ipsius.* Hebræi enim per prosopopœiam cuilibet rei tribuunt manum, per eamque significant potestatem, imperium, actionem. Sic dicunt: Non venies in manus peccati, id est, non peccabis, peccato non subjacebis. Ita hîc ruinæ datur manus, id est, jus et potestas in ruentem. Hoc est quod ait Paulus Hebr. 6. 4: *Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cæleste, et participes facti sunt Spiritus Sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque seculi futuri, et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam, rursus crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui habentes.*

Nota prosopopœiam: toto enim hoc loco inducitur sapientia quasi persona et pædagogus qui suos discipulos docet, eosque primo terret et castigat, deinde obsequentes consolatur et lætificat; contumaces vero deserit, sinitque agi in ruinam: quo significat primo legem Dei (hæc enim est sapientia practica) peccatori initio esse gravem et molestam, eo quòd ejus cupiditatibus resistat, easque resecet; eidem vero jam justificato, et legi assuefacto esse facilem et jucundam. Secundo, Deum, qui est æterna et increata sapientia, eos quos ad se suumque obsequium et regnum vocat, primo tentare et affligere, deinde roborare et exhilarare, uti paulo ante dixi.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA SAPIENTIA PRÆCEPTA CIRCA PUDOREM MALUM ASSIGNAT.

23. FILI, CONSERVA TEMPUS.] Siracides ab encomio sapientiæ transit ad ejus præcepta et dogmata. Quocirca hîc incipit tertia pars capitis, qua agit de veritate dicenda, et malo pudore cavendo. Hoc ergo est primum sapientiæ dogma: *Fili, conserva* vel observa *tempus*, idque dupliciter: primo, ut tempus sumatur pro occasione et opportunitate temporis; unde Tigurina vertit: *Occasionem observa;* nam *omnia tempus habent: Tempus loquendi, tempus tacendi*, etc. Eccles. 3. 1. Magna enim sapientia est nosse uti occasione dicendi, docendi et agendi, uti ostendi Act. 1. 7; unde Arabicus vertit: *Cognosce loca verborum.*

Nota: Græcum συντήρησον verti potest, *observa* et *conserva;* tempus enim non tantum observandum, sed et conservandum est, quasi res pretiosissima nobis à Deo concessa ad comparandas opes immortales, putà virtutum, gratiæ et gloriæ æternæ. Hanc temporis gemmam nobis eripere conantur dæmones et mali socii, ut garruli, ludiones, etc., qui idcirco fures temporum appellantur, qui nos sollicitant ut illud cum ipsis prodigamus, et rebus vanis, imo noxiis et damnosis, impendamus. Jubet ergo Siracides tempus hoc, velut cymelium præstantissimum, et si perdatur irrecuperabile, studiosissime conservari, impendendo illud operibus virtutum, et à vitiis abstinendo. Unde addit: *Et devita à malo.* Hinc à συντήρησον dicitur συντήρησις, id est synteresis, quæ significat attentionem animi et stimulum conscientiæ eam jugiter admonentis, ne quid contra seipsam committat, et ut seipsam integram et à vitiis intactam circumquaque conservet. Unde Syrus vertit, *serva tempus;* et Palacius, *conserva tempus*, inquit, id est, utere occasione. Ideo enim Litteræ Sacræ dicunt: *Omnia tempus habent.* Et humaniores occasionem pingunt cæsarie capillata, occipite nudo, ut, nisi cæsariem à facie arripueris, ab occipite arripere nequeas.

Altior fortasse sensus est: ut noveris vitæ præsentis tempore uti; ne, dum ejus damna vitare studes, in æternæ vitæ damna cadas. Tertius et altior sensus est: Impiis vita fugit, tempus vadit velut vapor, umbra, fumus, nubes, etc. At pii jubentur tenere et servare tempus: quod præstant, cum in tempore æternitatis opera faciunt. Et, licet temporalia sint, quæ nunc gerunt; tenent tamen ea in æternum secum in cœlo duratura. Merita enim nostra, et coronæ æternum nobiscum durabunt, dicente Christo: *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo*, etc. Quantum sit pretium temporis, intelligunt damnati, qui pro hora pœnitentiæ darent totum mundum, omnesque labores et tormenta libenter subirent. Unde Satyricus:

Damna fleo rerum, sed plus fleo damna dierum:
Rex poterit rebus succurrere, nemo diebus.

Et Seneca, Epist. 118 : *Non tam benignum et liberale*, inquit, *nobis tempus natura dedit, ut ex illo vacet perdere*; et mox : *Ex hoc tempore tam angusto et rapido, et nos auferente, quid juvat majorem partem mittere in vanum?* Tempus hoc est momentum, ex quo pendet Æternitas, vel beatissima, vel miserrima.

Rursum tempus sumi potest pro malitia temporis et seculi, q. d. Hoc seculum plenum est laqueis et tentationibus; illas ergo observa, *et devita à malo*, juxta illud Apostoli : *Videte, fratres, quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt*, Ephes. 5. 15. Vide ibi dicta.

24. Pro anima tua ne confundaris dicere verum.] Duo ultima verba non sunt in Græco; sic enim habet : *περι της ψυχης σου μη αισχυνθης*, id est, *pro anima tua non erubescas*. Quod primo aliqui sic exponunt, q. d. Ne te pudeat animæ tuæ, hoc est, ne te tui ipsius pudeat. Ita Tigurina. Secundo, Vatablus, q. d. Ne quid committas, cur te animæ tuæ pudere possit, aut ne te pudeat animæ tuæ cavere, et prospicere ejus bono ac saluti, vel ea uti fortiter; unicam enim habes animulam, quasi oviculam tibi à Deo concreditam : vide ergo ut eam non perdas, sed salves in æternum. Tertio, Syrus vertit : *Cave à malo, et à teipso non confundaris*, vel *contumeliam accipias*, q. d. Devita à malo, quia si illud non vitaveris, pudefacies et contumelia afficies te et animam tuam. Accedit huc Arabicus : *Ne redeas in id, in quo non est mansio præ confusione tua*. Quarto, Noster solerter vertit; *Pro anima tua ne confundaris dicere verum*. Omnia enim sequentia usque ad v. 33. spectant ad pudorem, quo quem pudet dicere verum. Unde multas hujus mali pudoris species recensent. Transit enim Siracides à genere ad speciem usitatissimam, aut certe ad exemplum ubique obvium. Dixerat enim : *Devita à malo;* jam dicit : *Devita à malo pudore;* sic enim vitabis omne malum, cujus hic pudor est causa. Forte etiam Noster in exemplari Græco olim legit, *λεγειν το αληθες*, id est, *dicere verum*.

Jam τὸ *pro anima* dupliciter accipi potest : primo, q. d. Non confundaris, non verearis dicere verum pro anima, id est, pro vita tua liberanda à periculo mortis, infamiæ, similisve mali, noli tanti æstimare vitam, ut pro ea tuenda neges veritatem, sed dicito cum Paulo : *Non facio animam meam pretiosiorem quàm me*, Act. 20. 24; et cum Davide psalm. 118. 109 : *Anima mea in manibus meis semper*, ut eam pro veritate tradam et prodigam. Sensus ergo est, q. d. Non sit tibi carior vita, quàm veritas, ut pro illa tuenda hanc neges, neces et jugules præ pudore et timore : pudor enim est pars et species timoris; noli ergo violare veritatem, ut vitam serves : sed si alterutra perdenda sit, potius perde vitam quàm veritatem. Ita Palacius.

Secundo, et aptius ad sequentia, *animam* accipias pro conscientia, q. d. *Pro anima*, hoc est, pro animæ tuæ salute, ut scilicet animam, id est, conscientiam tuam illæsam à culpa et pœna serves, non confundaris, nec metuas dicere veritatem, ut significetur causa ob quam non est erubescenda veritas, nempe, salus animæ propriæ, quæ per præposterum pudorem confitendæ veritatis amittitur, inquit Jansenius. *Qui enim*, ait Christus Lucæ 9, *erubuerit me et sermones meos, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua*. Erubescit autem confiteri veritatem et Christum, non tantum qui negat fidem; sed et qui proximi famam et innocentiam, cum potest et debet, non tuetur; aut qui peccantem non corripit; aut qui peccatum proprium confiteri, cum oportet, erubescit; aut qui veritatem, cum opprimitur, non defendit : quos casus sequentibus versibus exponit et proponit Siracides. In fide res clara est : Martyr enim pro anima, id est, æternæ animæ salute, non debet confundi, nec metuere, sed intrepide confiteri veram et orthodoxam fidem, juxta illud Rom. 10. 10 : *Corde creditur ad justitiam ; ore autem confessio fit ad salutem*. Rursum res clara est in mendacio vel silentio pernicioso, cum scilicet quis ex pudore silet veritatem, qua alium injusta morte similive damno liberare poterat et debebat. Igitur in genere : *Pro anima*, ut scilicet vites peccatum mortale, quod mortem affert animæ, *ne confundaris dicere verum*. Nam, ut ait S. Gregor. in illud Job 31 : *Si abscondi quasi homo peccatum meum*, l. 22. Moral. 13. *Usitatum humani generis vitium est, et labendo peccatum committere, et commissum negando abscondere, et convictum defendendo multiplicare*. Hinc illud vulgo tritum : *Error gignit arrogantiam*.

Nota : Verecundia, sive pudor, proprie non est virtus, sed naturalis passio, qualis est ira, miseratio, dolor, timor; timoris enim pars, vel comes est pudor. Pudor enim non est aliud quàm timor dedecoris, vel infamiæ. Si ergo verum sit dedecus, bonus erit pudor, ut cum quem pudet ebrietatis, similisve vitii : sin falsum sit dedecus, pravus erit pudor, ut cum quem pudet vitii omissi, v. g. quod cum ebriosis non se inebriet; quod cum impudentibus non sit impudens : sicut bona est ira, qua irascimur sceleri et sceleratis; mala, cum irascimur ob negatas cupiditates, aliave vana de causa. Virtutis enim est regere pudorem; iram, cæterasque animi passiones, iisque uti ad bonum, ac impedire ne exorbitent et ferantur in malum. Docet ergo hic Siracides in particulari, quibus in rebus pudor sit bonus, et in quibus malus. Ita Aristot. lib. 4. Ethic. cap. 9. docet verecundiam non esse virtutem, sed passionem naturalem. Nam : *Definitur*, inquit, *infamiæ metus quidam; existit autem similiter atque metus, qui in rebus formidolosis versatur. Erubescunt enim ii qui pudore afficiuntur; pallescunt autem qui mortem extimescunt. Apparet igitur utrumque quodam modo ad corpus pertinere : quod quidem perturbationis potius, quàm habitus proprium videtur*. Idem docet Damascen. et ex eo S. Thom. 2. 2. q. 144. art. 1. ubi ait : Verecundia non est virtus, sed laudabilis passio.

Dices : Aristot. lib. 3. Ethic. cap. 8. verecundiam vocat virtutem, dicens : *Hæc fortitudo simillima videtur ei quæ primo loco posita est, quoniam ejus effectrix virtus est : pudor enim et honesti appetitio, videlicet honoris; ac dedecoris, quod turpe est, fuga, eam efficit*. Respondeo : Vocatur virtus, id est semivirtus, semen virtutis, via ad virtutem; quia oritur ex desiderio honesti, et timore infamiæ, quæ sunt principia virtutis, et calcar ad eamdem. Dici etiam potest virtus quædam naturalis, quia est congrua constitutio per naturam nobis competens. Denique proprie dicta est virtus, cum est actus, non naturalis, sed libere elicitus, quo pudet nos

peccati vel vitii, illudque libere refugimus et abhorremus. Unde Plato in Protagora ait *Justitiam et pudorem esse munera Jovis per Mercurium tributa hominibus, quæ civitates ornarent, et mutua benevolentia cives conciliarent.* Et post pauca : *Omnes siquidem horum participes esse debent.* Idem in Sophista ait *Homerum asserere, cum deos alios, tum maxime hospitalem Deum inter homines, qui justi pudoris participes sunt, versari, et hominum contumelias injuriasque inspicere.* Hinc pudor, cum sit infamiæ metus, pertinet ad appetitum irascibilem : hic enim famæ et honoris est custos. Porro pudor maxime decet pueros, virgines et juvenes, in quibus sæpe est nimius. Unde non plane resecandus, sed moderandus et in bonum dirigendus est. Hinc Plutarch. tract. de Vitiosa verecundia, ait: *Agricola, cum vitem putat, caute manum admovet, timens ne quid ex his quæ sana sunt, resecet. Sic in vitioso pudore, cave ne imprudens reseces etiam ingenuum pudorem.* Subditque : *Nutrices quoque, dum frequenter pressius extergunt sordes ab infantibus, nonnunquam unà cum sordibus carnem abstrahunt, læduntque; sic, qui malum pudorem expellunt, lædere quandoque solent etiam bonum.* S. Ambros. vero lib. 1. Offic. cap. 18 : *Pulchra*, inquit, *virtus verecundia, etc. pudicitiæ comes est, cujus societate castitas ipsa tutior est : bonus enim regendæ castitatis pudor est comes ; qui, si se prætendat ad ea quæ prima pericula sunt, pudicitiam temerari non sinet.*

25. Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam.] Syrus: *Est confusio, quæ creat peccata; et est confusio, cujus honor gratia ejus;* Tigurina: *Est pudor trahens secum peccatum; est item pudor gloriæ gratiæque conciliator;* Græca habent: *Est confusio adducens peccatum, et est confusio gloria et gratia,* id est, causans gloriam et gratiam, q. d. Duplex est pudor : unus vanus et mundanus, quo quis ex pudore et timore hominum non audet dicere verum, aut agere quod justitia agendum dictat; hic adducit peccatum : alter honestus et sanctus, quo quem pudet peccare, aut peccasse, ideoque pœnitet, et vitam emendat; aut quo justus erubescit de sua modica justitia, ideoque ad majorem seipsum excitat; hic adducit gratiam et gloriam, tam apud Deum, quàm apud homines. Talis confusio fuit illa S. Antonii, qua, viso S. Paulo Eremita, tantæ sanctitatis memoria compunctus, et ad eam æmulandam accensus, suis discipulis dicebat : *Væ mihi peccatori, qui falso monachi nomen fero! Vidi Eliam, vidi Joannem in deserto, et vere vidi Paulum in paradiso,* uti refert S. Hieron. in Vita S. Pauli. De utroque hoc pudore fuse aget Siracides in fine cap. 41. et initio cap. 42.

Nota : *Confusio* hîc non significat ignominiam, quæ græce dicitur ἀτιμία, sed pudorem, ut et sæpe alibi : hunc enim significat Græcum αἰσχύνη. Porro S. Gregor. per *confusionem* accipit perturbationem mentis pœnitentis; hanc enim inducit pudor : explicans enim illud Job 3 : *Occupet eum caligo*, lib. 4. Moral. c. 17. *Quia*, inquit, *in caligine oculus confunditur, ipsa per pœnitentiam mentis nostræ confusio caligo nominatur. Nam, sicut caligo nebulosa congerie obscurat diem, ita confusio perturbatis cogitationibus obnubilat mentem. De qua per quemdam dicitur : Est confusio adducens gloriam. Cum enim ad mentem male gesta pœnitendo reducimus, gravi mox mœrore confundimur, perstrepit in animo turba cogitationum, mœror conterit, anxietas devastat, in ærumnam mens vertitur, et quasi quodam nubilo caliginis obscuratur. Hæc namque caligo confusionis eorum mentem salubriter oppresserat, quibus Apostolus dicebat : Quem enim fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Hunc ergo peccati diem caligo occupet, id est, blandimentum nequitiæ, afflictio pœnitentiæ digno mœrore perturbet.* Idem clarius lib. 1. in Ezech. homil. 10: *Sicut verecundia*, ait, *laudabilis est in malo; ita reprehensibilis est in bono. Erubescere enim malum, sapientiæ est : bonum vero erubescere, fatuitatis. Unde scriptum est : Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam. Qui enim erubescit pœnitendo mala quæ fecit, ad vitæ libertatem pervenit; qui vero erubescit bona facere, à statu rectitudinis cadit, atque ad damnationem tendit.*

Talis fuit verecundia Lucretiæ, quæ timens infamiam falsam adulterii, qua se eam infamaturum Tarquinius minabatur, permisit se ab eo vitiari : hic ergo mundanus et vitiosus pudor adduxit peccatum, quin et infamiam ac mortem, quam per eumdem effugere cogitabat. Ex adverso pudor S. Susannæ, quo puduit eam peccare in conspectu Dei, ideoque infamiæ, quam ei minabantur senes impudici, periculo ultro se exposuit, adduxit ei gratiam et gloriam apud homines, æque ac apud Deum, Daniel. 13.

Audi et S. Bernard. serm. ad milites templi, cap. 12 : *Est pudor adducens peccatum, et pudor adducens gloriam. Bonus pudor est, quo peccasse, aut certe peccare confunderis : et omnis licet humanus arbiter forte absit, divinum tanquam humanum tanto verecundius revereris aspectum, quanto et verius Deum quàm hominem cogitas puriorem; tantoque eum gravius offendi à peccante, quanto constat longius ab illo esse omne peccatum. Hujuscemodi procul dubio pudor fugat opprobrium, parat gloriam, dum aut peccatum omnino non admittit, aut certe admissum et pœnitendo punit, et confitendo expellit, si tamen gloria etiam nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Quod si quispiam confiteri confunditur id quoque, unde compungitur, talis pudor peccatum adducit, et gloriam de conscientia perdit, quando malum, quod ex profundo cordis compunctio conatur expellere, pudor ineptus obstruso labiorum ostio non permittit exire, cum eum exemplo David dicere potius oporteret : Et labia mea non prohibebo, Domine, tu scisti. Qui et seipsum redarguens, puto super hominum stulto et irrationabili pudore : Quoniam tacui, inquit, inveteraverunt ossa mea.*

Porro, S. Ephrem hunc pudorem ad versum sequentem refert, eique postponit, uti mox ostendam. Exemplum illustre pudoris boni dat S. Hieron. Pammachium, Epist. 26. ad eumdem: Pammachius enim Consul Romanus, defuncta Paulina uxore, S. Paulæ filia, publice monachum professus, spectaculum se facere urbi et orbi non erubuit. Audi S. Hieron. *Quis enim hoc crederet, ut Consulum pronepos, et Furiani germinis decus, inter purpuras Senatorum, furva tunica pullatus incederet, et non erubesceret oculos sodalium, ut se deridentes derideret? Est confusio, quæ ducit ad mortem : et est confusio,*

quæ ducit ad vitam. Prima virtus est monachi, contemnere hominum judicia, et semper recordari Apostoli dicentis : Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem, Galat. 1. S. Gregor. exemplum dat Davidem saltantem ante arcam, 1. Reg. 16. 14; sic enim ait lib. 27. Moral. c. 39 : *Quid de ejus facto ab aliis sentiatur ignoro; ego David plus saltantem stupeo, quàm pugnantem. Pugnando quippe hostes subdidit; saltando autem coram Domino semetipsum vicit.* Sic Martyres, Apostoli et Prophetæ ab impiis ludibria et verbera experti, hæc fortiter pro Deo sustinuerunt, nec illa sibi pudori, sed gloriæ esse duxerunt, uti docet Apost. Hebr. 11.

Denique S. August. Epist. 48. citato hoc loco Eccles. : *Confusio*, inquit, *adducit peccatum, cum erubescit quisque pravam mutare sententiam, ne aut inconstans putetur, aut diu errasse, seipso judice teneatur. Confusio autem adducit gratiam et gloriam, cum erubescit quisque de propria iniquitate, et pœnitendo in melius commutatur.* Et S. Gregor. hunc locum Eccles. nectens cum illo Ezech. 3. 9 : *Ut adamantem, et ut silicem dedi faciem tuam*, in adamante honorem, in silice ignominiam intelligit : *Si ab auditoribus*, inquit, *honoraris, si calcaris, aut despiceris, ut nec per illatum honorem refrenetur lingua ex verecundia, nec per despectum taceat ex infirmitate.* S. Ambr. in psal. 43. explicans illud v. 16: *Tota die verecundia* (Symmach. *confusio*) *mea contra me est, et confusio faciei meæ cooperuit me. Quæ*, inquit, *confusio Christi, nisi crux, quod nudus pependit in ea? Et bene tota die : quia ex quo affixus est cruci, usque in horam nonam tenebræ factæ sunt, et post horam nonam lux refulsit usque in vesperum.* Subdit deinde : *Sed, quemadmodum est confusio adducens peccatum; ita est confusio, quæ peccatum abolet : ut confusio crucis Domini nostri Jesu Christi, per quem peccata mundantur. Est etiam omnis confusio bona, quam pro Christi nomine subeas, et admodum gloriosa; si, verbi gratia, in persecutione lex sit, ut verberetur Christianus, ut dignitatem amittat, ut careat privilegio, ut in vincula ducatur.* Nam, ut ait Nazianz. Iamb. 23 : *Est decus summum, pietatis ergo ferre dedecus.*

26. Ne accipias faciem adversus faciem tuam, nec adversus animam tuam mendacium.] Primo, Syrus sic vertit, et explicat: *Ne sis hypocrita, et ne erubescas confiteri offensionem tuam*, id est, quod offenderis, vel cecideris in aliquod peccatum. Accedit Arabicus : *Ne decipias temetipsum, et ne confundaris præ confessione delictorum tuorum.*

Secundo, Græcum πρόσωπον, tam personam, quàm faciem significat. Rursum Hebræi per נשא פנים *neso panim*, id est, *accipere faciem*, significant acceptionem personarum. Unde aliqui sic vertunt : *Ne accipias personam contra animam* (græce enim est ψυχῆς) *tuam, et ne confundaris ad casum tuum;* sicque exponunt, *contra animam tuam*, id est, contra teipsum, q. d. Si quis famam tuam læserit, ne ejus personæ, licet magnæ et potentis, ita habeto rationem, ut non ausis teipsum defendere, aut innocentiam tuam tueri. Nam in tali casu pudor noxius est, et homini exitium creat.

Tertio, Palacius sic explicat, q. d. Neminem plus quàm te æstimes, ut illius causa pecces; nemo te sit tibi pretiosior. Ideo subjungit : *Nec adversus animam tuam mendacium;* id est, si mendacium est mortale peccatum, scilicet, contra animam tuam, nullius hominis gratia mentiare; puta, propter nullius amorem, aut timorem. Si tam pretiosa est anima tua, ut propter eam Deus funderet suam; cur tu non eodem pretio eam æstimes? Eumdem sensum habent sequentia : *Ne reverearis proximum tuum in casu suo;* id est, nihil timeas proximum minantem tibi casus et ruinas, ut propter ejus minas *retineas verbum in tempore salutis.*

Quarto, Tigurina more suo libere vertit : *Ne cedas ulli faciei, quod animæ tuæ damno fiat; nec in tuam perniciem erubescas*, hoc est, uti explicat Vatablus : *Ne cuivis truculentiæ cedas, aut blanditiis, quominus quæ justa sunt, dicas et facias.* Hic sensus valde est appositus, illique Vulgatam Latinam versionem sic recte adaptes, q. d. Non accipies *faciem* vel personam potentis *adversus faciem tuam*, id est, adversus teipsum, ut, scilicet, præ personæ potentis pudore et timore mentiaris, aut taceas veritatem, quam eloqui necessarium est, vel tibi, vel proximis; itaque tuo mendacio, vel noxio silentio tuam aliorumve famam, vitam, vel animam et conscientiam in periculum præsens et æternum adducas. Unde Græca addunt : *Et ne reverearis in casum tuum*, vel *in perniciem tuam;* ut, scilicet, ex nimia reverentia et pudore cujuspiam, cadas in peccatum, mortem, infamiam, etc. Hinc et subdit Vulgata versio : *Nec adversus animam tuam mendacium*, scilicet, accipias, vel sustineas, illive cedas, ut illo sinas *tuam animam*, id est, conscientiam, vitam, vel famam opprimi vel infamari à quopiam potente præ pudore; quia, scilicet, ex pusillanimitate non audes illi resistere; sed illi fidenter et animose te oppone, ac veritatem et teipsum, tuamque animam tuere. Posterius enim hoc hemistichium idem est cum priori, illudque explicat more Hebræo. Igitur *adversus animam tuam*, id est, adversus teipsum, vel adversus conscientiam tuam. Ita Jansenius. Quare idem est : *Non accipias adversus animam tuam mendacium*, cum eo quod paulo ante dixit : *Pro anima tua ne confundaris dicere verum.* Siracides enim congeminat sententias, aliisque et aliis idem dicit et inculcat.

Prudenter Plutarch. lib. de Vitiosa verecundia : *Sæpe*, inquit, *fumum ignominiæ fugientes in ignem ruimus. Egregie Zeno, cum incidisset in adolescentem juxta mœnia furtim ambulantem, audissetque quod fugeret amicum, à quo postulabatur ad ferendum falsum testimonium : Quid vis, inquit, ignave? ille ausus est te malo injuriaque afficere, nec erubescit; et tu illi pro justitia non audes obsistere?* Nimirum, pro veritate oportet stare fortes et inverecundos, ac contra impudentes induere impudentiam, ne ex fuga pudoris vani verum incurramus, ac volentes vitare Scyllam incidamus in Charybdim : qui enim ex pudore pravo mentitur, pejerat, etc. ne offendat amicum; hic in longe majorem apud Deum et homines infamiam et vindictam incidet, ob admissum mendacium et perjurium, etc.

Exemplum illustre est in S. Sothere Virgine et Martyre, quæ, cum aliàs pudoris et castitatis studio faciem velaret; in martyrio tamen eamdem nudavit, ac tyranno constanter opposuit, eamdemque carnifici cædendam ultro læta intrepide exposuit. Audi S. Ambrosium ex-

hortat. ad Virgin. ante finem : *At non Sotheris vultus sui curam gerebat, quæ cum esset decora facie valde, et nobilis virgo majorum prosapia, consulatus et præfecturas parentum sacra posthabuit fide, et immolare jussa non acquievit. Quam persecutor immanis palmis cædi præcepit, ut tenera virgo dolori cederet aut pudori. At illa, ubi audivit hanc vocem, vultum aperuit, soli invelata atque intecta martyrio, et volens injuriæ occurrit, vultum offerens, ut ibi martyrii fieret sacrificium, ubi solet esse tentamentum pudoris. Gaudebat enim dispendio pulchritudinis, periculum integritatis auferri.* Et mox : *Hæc triumphales retulit martyrii cicatrices, ut imaginem Dei, quam acceperat, reservaret.* Idem lib. 3. de Virgin. *S. Sotheris*, inquit, *persecutionis ætate servilibus quoque contumeliis ad fastigium passionis evecta, etiam vultum ipsum, qui inter cruciatus totius corporis liber esse consuevit injuriæ, et spectare potius tormenta, quàm perpeti, carnifici dedit : tam fortis et patiens, ut, cum teneras pœnæ offerret genas, prius carnifex cædendo deficeret, quàm Martyr injuriæ cederet. Non vultum inflexit, non ora convertit : non gemitum, non lacrymam dedit. Denique, cum cætera pœnarum genera vicisset, gladium, quem quærebat, invenit.* Romæ enim via Appia gladio percussa an. Domini 304. die 10. Febr. virginitatis æque ac martyrii lauream tulit. Molanus in Sanctis Belgii scribit corpus ejus Dordraci in Hollandia asservari.

Denique S. Ephrem tract. de Abstinendo à cupidit. carnal. hunc versum præcedenti, quasi causam effectui præponit, sicque legit : *Ne acceptor sis personæ contra faciem tuam, neque confundaris in casu tuo. Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam;* vel, ut idem cum Græcis legit tract. de Timore Dei : *est confusio gloria et gratia.*

Est hæc prima mundani malique pudoris species, qua ob reverentiam personæ potentis quem pudet dicere verum, ac mentitur, vel mendacio consentit in perniciem suî ipsius, suæque animæ. Sequitur secunda, qua quem pudet corripere proximum peccantem vel errantem, de qua ait :

27. NE REVEREARIS (Tigurina, *ne reformides*) PROXIMUM TUUM IN CASU SUO,] q. d. Non pudeat te corripere proximum, cum cadit in aliquod peccatum vel errorem. Unde subdit :

28. NEC RETINEAS VERBUM correptionis, instructionis et consilii, IN TEMPORE SALUTIS,] quo, scilicet, potes ejus saluti, eum corripiendo et instruendo, consulere. Græca jam aliter habent, nimirum : *Non erubescas ad casum*, vel *perniciem tuam;* Syrus et Arabicus : *Non erubescas confiteri delicta tua*, uti paulo ante recensui. Porro, pro *nec retineas verbum in tempore salutis*, Arabicus vertit : *Ne avarus sis in sermone tuo, cum proderis*, id est, cum prodesse poteris; Tigurina : *Salutiferam occasionem nactus ne comprimas sermonem.* Vere Seneca in Proverbiis : *Amici*, inquit, *vitia si feras, facis tua. Cum his conversare, qui te corrigant. Secreto admone amicos, palam lauda : vitia transmittit ad posteros, qui præsentibus culpis ignoscit. Bonis nocet, qui malis parcit.* Sic Jethro non erubuit corripere Mosen, ac admonere ut adjutores sibi in regendo populo asscisceret, Exodi 18; quin et Comicus amicum hac nota certissima designat :

Si quid, *inquit*, me scis fecisse inscite aut improbe,
Si id non accusas, tu ipse objurgandus es.

Secundo, *Ne reverearis proximum in casu suo*, q. d. Ne verearе proximum visere et solari, nec te pudeat ejus, cum videris eum à statu suo honorato cecidisse in inopiam et ignominiam : nec retineas eo tempore verbum salutiferum, puta consolatorium, quo eum erigas, instruas, sustentes, uti fecerunt amici Job eum afflictum visitantes et consolantes.

Tertio, Palacius hæc refert ad Martyres animandos in persecutione, q. d. Ne reverearis, id est, ne timeas proximum minantem tibi casus et ruinas, ut propter ejus minas *retineas verbum in tempore salutis*, quo, scilicet, veram fidem et virtutem profitearis et prædices. Sic et Rabanus hæc omnia explicat de Martyribus.

NON ABSCONDAS SAPIENTIAM TUAM IN DECORE SUO.] Græce, εις καλλονην, id est, *ad ornatum*, vel *pulchritudinem.* Quod, primo, sic aliqui explicant, q. d. Ne abscondas sapientiam, ut videaris esse bellus et pulcher, puta, doctus et sapiens. Secundo, melius alii, q. d. Ne abscondas sapientiam, cum illa pandenda et decoranda est, cum, scilicet, pulchrum et decorum est eam promere : quod fit, cum per eam promi poscit Dei gloria, et proximorum salus; quod paulo ante dixit : *in tempore salutis.* Unde Tigurina vertit : *Ne sapientiam tuam celes, quo minus reddas illustrem.* Hunc ergo honorem debemus, non nobis, sed sapientiæ, ut eam enuntiemus, cum per hoc illa decoratur; cum vero illa à stolidis ridetur et spernitur, silenda et celanda est, ne sanctum demus canibus, neve margaritas projiciamus ante porcos, qui illas conculcent et conspurcent, uti monet Christus Matth. 7. 6.

Tertia est hæc mali pudoris et silentii species, qua quis ex pudore silet sapientiam, cum ipsa eloquio honoranda et decoranda est. Huc facit illud Proverb. 11. v. 26 : *Qui abscondit frumenta*, inquit, *maledicetur in populis; benedictio autem super caput vendentium.* Quod explicans D. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 26 : *Frumenta*, inquit, *abscondere, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere; in populis autem talis quisque maledicetur; quia in solius culpa silentii pro multorum, quos corrigere poterat, pœna damnatur.*

29. IN LINGUA ENIM (sapientiam proloquente) SAPIENTIA DIGNOSCITUR, ET SENSUS EST SCIENTIA (ita legit Jansenius, q. d. Sensatus sermo index et effectus est scientiæ, quin et causa scientiæ : sensata enim oratio parit sapientiam in audiente eam); sed corrige cum Romanis : ET SENSUS, ET SCIENTIA, ET DOCTRINA (scilicet, est) IN VERBO SENSATI,] q. d. Sensatus, sive cordatus, loquitur sensate, et in suis verbis ostendit scientiam et doctrinam, tum speculativam, tum potius practicam, puta prudentiam. Siracides enim, æque ac Salomon, prudentiam, suamque Ethicam nunc vocat sapientiam, nunc scientiam, nunc doctrinam, nunc disciplinam, nunc intellectum, nunc sensum. Rursum cum Palacio hæc tria ita distinguas : *Sensus* vocatur vivida perceptio, et velut tactus quidam et experientia rerum spiritalium; *scientia* est notitia rerum naturalium; *doctrina* est eruditio, sive facultas et facilitas docendi in docente.

Hæc tria non agnoscuntur, nisi ex verbis sensati et prudentis.

Addit denique : ET FIRMAMENTUM IN OPERIBUS JUSTITIÆ,] scilicet doctrinæ, vel veritatis doctæ, q. d. Optima confirmatio et persuasio sapientiæ et doctrinæ est ea quæ fit, non per verba, sed per *opera justitiæ* facta à docente : opera enim, quia realia, magis vocalia sunt verbis. Ita Lyran. Aliter Jansenius : Hisce verbis, ait, significatur de qua doctrina sit sermo, nempe, de ea quæ sit firmamentum justitiæ, hoc est, qua homines firmantur in operibus bonis. Aliter quoque Palacius : Sicut, inquit, per verbum agnoscitur magistri doctrina ; ita *firmamentum*, seu firmitas et constantia animi agnoscitur in operibus justitiæ : si enim tempore persecutionis operaris justitiam, minime ab ea deflectens, firmum te esse demonstras. Vis hæc omnia velut in speculo videre ? Christi vitam coram oculis statue. Videbis eum dicentem : *Non abscondi justitiam tuam, et veritatem tuam à concilio multo.* Quàm vero magnì constitit hanc sapientiam non abscondisse, audi sequentia : *Tu autem, Domine, ne longe facias miserationes tuas à me. Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus*, etc. Ergo in lingua Christi dignoscitur sapientia, sensus, scientia et doctrina, et in ejus operibus firmitas animi.

Græca pro his omnibus tantum habent : *Nam ex sermone sapientia cognoscitur, et è verbis linguæ eruditio ;* Syrus : *Ne abscondas sapientiam tuam, quia in sermone cognoscitur sapientia, et intelligentia in confabulatione ;* Arabicus : *Quoniam scientia ex eloquio cognoscitur, et intelligentiam peccare facit lingua.* Sermo enim est mentis speculum et imago. Unde Socrates ad adolescentem : *Loquere*, inquit, *ut te* (tuam mentem, prudentiam, sensa) *videam.* Sunt enim verba vehiculum mentis. Est oratio interpres animi. Sermo est lux, qua cor, et ea quæ sunt in corde, videntur. Vere Seneca in Proverbiis : *Imago animi*, ait, *est sermo ; qualis vir, talis oratio.* Et Menander : *Viri character ex sermone cognoscitur.* Porro sermonis firmamentum est opus justitiæ, quod Hebræi dicunt : *Non sermo radix, sed opus*, q. d. Semper plus facere debemus, quàm dicere. Plus in negotiis gerendis res, quàm verba prosunt. Qualis arbor sine radice, talis est sermo sine opere. Quod Orator de virtute dixit, *Rem esse, non verba ;* idem de scientia dicas. Qui hoc seculum cum patrum ævo comparant, dicunt patres plus conscientiæ, minus scientiæ habuisse ; non vero plus scientiæ, minus conscientiæ habere. Scientiam adeptus es ? laudo ; sed magis, si conscientiam : vera enim scientia ita tractanda est, ut melior potius quàm doctior evadas, ut pectus instruas magis quàm mentem acuas, inquit Palacius.

30. NON CONTRADICAS VERBO VERITATIS ULLO MODO.] Est enim tam divina res veritas, ut sit ipse Deus, ait Palacius. Torquet hæc verba. S. August. lib. 3. contra Parmen. c. 6. contra Donatistas, qui imprudenter veritati, æque ac edicto Constantini Imp. resistebant : *Nonne*, inquit, *scriptum est : Non contradicas ullo modo veritati? Cui autem nisi veritati contradicitur, cum etiam regi ex veritate aliquid jubenti resistitur ?*

ET DE MENDACIO INERUDITIONIS (græce ἀπαιδευσίας, id est, indisciplinationis, inscitiæ, imperitiæ) TUÆ, hoc est, indisciplinate, inscite, imperite, temere, imprudenter prolato, CONFUNDERE.] Ita Romana, et Græca nonnulla, licet Complut. Tigurina et alii deleant τὸ *mendacio*, leganque tantum : *De ineruditione tua confundere.* Sed tum quoque per *ineruditionem* intelligitur mendacium, vel falsitas, qua veritati contradicitur ; de eo enim sermo præcessit : sicut enim veritas est res divina ; ita mendacium est res diabolica. Diabolus enim est *mendax et pater ejus*, scilicet mendacii, Joan. 8. 44. Est ergo turpissimum à castris veritatis deficere ad castra mendacii (hoc enim est transire à castris Dei ad castra diaboli) ; maxime viro Christiano, cujus tota laus et salus in veritate consistit.

Est hæc quarta mali pudoris species, opposita secundæ v. 27. Sicut enim ibi jussit vinci pudorem, qui hominem detinet, ne proximum peccantem corripiat ; ita vice versa hic monet eum qui corripitur, ne ex superbo pudore contradicat veritati, ac mendaciter neget se commisisse peccatum de quo arguitur, aut illud quasi recte factum velit excusare et defendere. Unde de eodem subdit : *Non confundaris confiteri peccata tua.* Sensus ergo est, q. d. Si quod mendacium per imprudentiam, incogitantiam, præcipitationem, inscitiam prolocutus es, ubi hoc adverteris, noli illud tueri, sed confundere, revoca et emenda : pudor enim laudabilis est, quo quis errorem humiliter agnoscit et confitetur ; vituperabilis vero est, quo quis superbe errorem tueri satagit, ne errasse videatur ; nolle enim pudere de pudendo, magnæ est impudentiæ ; ac nolle pœnitere de pœnitendo, arrogantis est impœnitentiæ. Huic expositioni favet Tigurina, dum vertit : *Cave contradicas veritati ullo modo, quamobrem fallacis imperitiæ te pudeat.*

Secundo, Jansenius apposite sic exponit, q. d. Pudeat te deprehendi mendacem, tum per imprudentiam tuam, inscitiam et audaciam veritati contradicis, ut quod dicitur, *De mendacio confundere*, accipiatur de mendacio non commisso, sed committendo ; hoc enim apte respondet ei quod præcessit : *Non contradicas verbo veritatis*, ideoque *de mendacio confundere*, q. d. Ideoque pudeat te mentiri, quia per mendacium contradicis veritati. Huic expositioni favet Syrus : *Ne garrias contra veritatem, et à stultitiis tuis contine te ;* et Arabicus : *Ne adverseris æquitati, neve cum illa contendas, et regredere à delictis tuis, et averte te ab eis.*

Unde S. August. lib. 3. contra Parmen. c. 3. hæc applicans hæreticis qui resistunt fidei, qualis erat Parmenianus et Donatistæ : *Cui autem*, inquit, *nisi veritati contradicitur, cum etiam regi ex veritate aliquid jubenti resistitur ? Sed Rex homo qui minatur, vel qui judicat ad tempus, molestus est : non sic ille Rex, qui etiam Veritas dicitur.* Denique B. Antiochus homil. 60. de Verecundia, citans hunc Eccles. locum : *Confusio faciei*, inquit, *cooperuit me. Hujusmodi pudor, sive verecundia plane sancta est, cum secundùm Deum sit, ut quæ hominem adducat ad pœnitentiam, ac proinde non mediocrem affert animæ fiduciam.*

31. NON CONFUNDARIS CONFITERI PECCATA TUA.] Est hæc quinta pravi pudoris species, qua quem pudet peccata confiteri. Non loquitur Si-

racides præcise de Confessione Sacramentali, utpote quæ illo tempore necdum erat instituta; sed generatim de confessione, qua quis legitime de peccato rogatus, monitus aut correptus, illud falso negat. Unde Græca hîc addunt id quod Noster habet v. seq. *Nec adversus cursum fluminis contendas*, q. d. Noli contra veritatem omnium, præsertim Superiorum, ore contra te currentem teque arguentem, negando peccatum contendere; quia vi et communi voce veritatis, quasi fluminis vinceris, magisque patefiet tua iniquitas, falsitas et impudentia. Quocirca multo magis hæc sententia habet locum in Confessione Sacramentali, postquam illa à Christo fuit instituta, utpote in qua jussit sanxitque Deus peccata pandi, de iisque confundi et pœnitere.

Contra hanc sententiam et legem peccavit Adam, cum culpam suam impudenter in Evam rejecit, Genes. 3, ideoque paradiso ejectus, et morte cum posteris omnibus mulctatus est. Tu vero, si Deum tibi optas propitium, cum Davide dicito: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci.* Humiliter ergo peccata tua confitere Deo aut homini; præsertim si is habeat potestatem et sapientiam, qua te convincere et punire, aut peccata remittere, iisque mederi possit, ut per humilem confessionem et agnitionem peccati veniam consequaris, ultionem evadas, et misericordiam gratiamque nanciscaris. Porro solet dæmon pudorem, quem peccatori, dum peccaret, abstulit, eidem, dum illud vult confiteri, restituere, ut confessionem impediat, eumque in peccato captivum detineat. Quocirca Tertullianus, lib. de Pœnitentia, c. 10: *Plerosque*, inquit, *hoc opus in publicationem suî, aut suffugere, aut de die in diem differre præsumo, pudoris magis memores quàm salutis.* Et mox ironice: *Væ tu verecundia bonus ad delinquendum expandens frontem; ad deprecandum vero subducens*; et S. August. vel quisquis est auctor, lib. 2. cap. 5. de Visit. infirm. *Heu! cur erubescis*, inquit, *confiteri quod facere nequaquam erubuisti?* et S. Bernardus in Sent. *Cur te pudet*, inquit, *peccatum tuum dicere, quem non pudet facere?*

Pudor hic excutiendus est primo, timore majoris pudoris, quo afficietur peccator in die judicii; sic enim clavus clavo pellitur. Unde sanctus Gregorius Nazianzenus, orat. in S. Baptisma: *Ne peccatum*, inquit, *confiteri graveris, ut, per hujus vitæ pudorem, futuri seculi pudorem ignominiamque fugias*; et S. August. loco citato: *Melius*, inquit, *est coram uno aliquantulum ruboris tolerare, quàm in die judicii coram tot millibus hominum, gravi repulsa denotatum tabescere.* Secundo, cogitando confessionem nemini esse pudori, sed gloriæ, quod per illam de superbia, peccato, nobis ipsis à dæmone triumphemus. Unde Nazianz. loco jam citato: *Perspicuum*, inquit, *facias te serio atque ex animo peccatum odisse, dum illud tanquam contumelia dignum traducis, ac velut ludibrio exponis, de eoque triumphum agis.* Exempla hujus triumphi illustria recenset Climachus grad. 4 et 5. de Pœnitentia.

Quocirca merito exclamat S. Bernardus, Epist. 185. ad Eustachium: *O verecundia*, inquit, *expers rationis, inimica salutis, totius ignara honoris et honestatis. Hæc plane illa, quam Sapiens loquitur, confusio adducens peccatum. Itane verecundum est homini vinci à Deo, et probro ducitur humiliari sub potenti manu Altissimi? Nam ita rex ille gloriosus David: Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. Summum victoriæ genus, divinæ cedere majestati; et auctoritati matris Ecclesiæ non reluctari, summus honor et gloria. O perversitas! Non pudet inquinari, et ablui pudet! Est pudor* (*juxta Sapientem*) *adducens gloriam; si videlicet peccare pudeat: si non, pudeat vel peccasse; et ita vel sera gloria non carebis; reducente nimirum pudore, quam culpa fugaverat. Secundum tenent beatitudinis locum, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Honorabile tegumentum, de quo loquitur: Confessio et pulchritudo in conspectu ejus. Quis mihi tribuat videre te in vestitu deaurato, ut dicamus et tibi: Confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.* Idem, serm. 4. inter minores; *Melior est*, ait, *in malis factis humilis confessio, quàm in bonis factis superba gloriatio.* Idem in Medit. c. 37: *Omnia in confessione lavantur, conscientia mundatur, amaritudo tollitur, peccatum fugatur, tranquillitas redit, spes reviviscit, animus hilarescit. Post Baptismum nullum aliud est remedium, quàm confessionis refugium. Sit ergo devota cordis compunctio, vera oris confessio, discreta carnis mortificatio, repentina vitiorum exstirpatio, læta bonorum operum exhibitio.* Et mox: *Simulata confessio non est confessio, sed duplex confusio. Excludit enim miserationem Dei miseriæ simulatio. Nec dignatio locum habet, ubi fuerit dignitatis præsumptio.* Mutuatus est Siracides hanc gnomen à Salomone, Proverb. 18. 17: *Justus prior est accusator suî.* Ubi plura de confessione dicam.

Et ne subjicias te omni homini pro peccato,] q. d. Non confundaris confiteri peccata tua; confundere autem de ipso peccato, ita ut nulli (Hebr. enim, *non omni*, idem est quod *nulli*) homini ad peccatum sollicitanti te subjicias ad illud perpetrandum. Priori ergo hemistichio Siracides hortatur ad confessionem peccati patrati, posteriore dehortatur à consensu patrandi. Ita Rabanus, Glossa Interlinearis et Palacius. Hunc sensum exigunt Græca: *Ne te submittas stulto homini*; et Syrus: *Ne subjicias dementi teipsum*; et Arabicus: *Ne contendas cum insipiente, et ne præbeas nomen tuum stulto.* Aliter Lyranus, q. d. Noli te subjicere cuilibet homini, ut cuilibet peccata confitearis; sed ei tantum, qui illa novit, potestque iis salutare remedium adhibere vel ostendere. Aliter quoque Jansenius, qui, ut hæc omnia inter se nectat, ita explicat, q. d. Ne confundaris confiteri peccata tua, dum à sapiente, vel superiore et judice de eis argueris, et *ne pro peccato* à te admisso ulli *homini te subjicias*, hoc est obnoxium facias majori, et novæ reprehensioni ac ultioni, si scilicet mendax inveniaris, dum vis negare, vel excusare peccata commissa. Quare: *Noli resistere contra faciem potentis*, pro peccato, scilicet à te admisso; hoc est, cum judex, ut quivis alius, qui potest tua mendacia confutare et vindicare, te peccato arguit, noli mendaciis te contra eum defendere, *nec coneris contra ictum fluminis*, id est, nec contra potentiam ejus, qui te veritate oppugnat, obnitere. Id enim perinde est, ac si coneris contra ictum, id est vim fluminis. Verum hæc expositio, licet magis connexa, minus tamen plena, magisque coacta videtur, eique

adversatur textus Græcus, Syrus et Arabicus.

32. NOLI RESISTERE CONTRA FACIEM POTENTIS, NEC CONERIS CONTRA ICTUM (Græca Complut. *cursum;* Rom. *fluxum*) FLUVII,] q. d. Noli resistere potenti, sive homini, sive populo et multitudini; quia illi resistere non poteris, sicut resistere nequis ictui, id est impetui fluminis. Est disparatum et diversum hoc à præcedenti præceptum, qualia sunt pleraque in hoc libro; apte tamen præcedenti subnectitur, q. d. Ne subjicias te homini pro peccato; sed neque resistas potenti, ubi ille ad peccatum te non urget; illud enim pravitatis est, hoc imprudentiæ. Frustra enim niti, et nihil aliud laborando, quàm odium quærere, extremæ dementiæ est, ait ex Sallustio S. Hieronymus. Sic Samuel populo temere regem poscenti consulte cessit, deditque Saülem, 1. Reg. 8. Porro Complut. et S. August. in Speculo pro *fluminis* legunt *fulminis.* Potens enim et audax similis est fulmini, cujus ictus omnia etiam durissima penetrat, liquat et siderat. Quis huic resistat? Hæc est quasi ratio à priori.

Nota : Hi duo versus, scilicet 30 et 31, qui sic habent in Latina Vulgata : *Ne confundaris confiteri peccata tua, et non subjicias te omni homini pro peccato. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluvii*, aliter habent in Græcis codicibus, qui etiam sententiarum membra trajiciunt, puta quædam præponunt, quædam postponunt ; sic enim habent : *Ne erubescas confiteri peccata tua, nec adversus cursum fluminis contendas. Ne te submittas*, vel *substernas stulto homini, nec vultui potentis cedas.* Porro Syrus ad Græcum accedit; ab eo tamen nonnihil discrepat ; sic enim habet : *Ne erubescas confiteri peccata tua, et ne resistas stulto. Ne subjicias dementi teipsum, et ne contendas adversus dominum,* puta principem vel herum; et Arabicus : *Ne confundaris confiteri peccata tua; ne contendas cum insipiente, et ne præbeas nomen tuum stulto : ne contendas cum principe.* Verum hæ versiones et lectiones non tam apte cohærent quàm Latina Vulgata : quare ejus Auctor Latinus Interpres videtur habuisse emendatius exemplar Græcum, uti hic fatentur et annotarunt Interpretes, non tantum orthodoxi, sed et heterodoxi, imo cacodoxi in fide.

Hanc Siracidis gnomen illustrat Apologus arundinis et olivæ apud Æsopum : *De viribus*, inquit, *arundo et oliva contendebant ; cum arundini oliva convicium faceret, utpote imbecillæ, ac facile cedenti ventis omnibus, arundo tacendo nihil locuta est. Ac paramper præstolata, ubi acer afflavit ventus, arundo succussa et inclinata ventis, facile evasit ; oliva autem, cum ventis restitisset, vi distracta est. Affabulatio : Fabula significat eos, qui tempori ac præstantioribus non resistunt, meliores esse iis qui cum potentioribus contendunt.*

Porro Nazianzenus, Epist. 57. ad Eudoxium, hanc parœmiam adaptat naturæ, q. d. *Ne coneris contra ictum fluvii*, hoc est, ne coneris contra propensionem naturæ, juxta illud :

Tu nihil invita facies dicesve Minerva.

33. PRO JUSTITIA AGONIZARE PRO ANIMA TUA, ET USQUE AD MORTEM CERTA PRO JUSTITIA, ET DEUS EXPUGNABIT PRO TE INIMICOS TUOS.] Græca de more hic magis sunt concisa ; sic enim habent : *Ad mortem usque decerta pro veritate, et Dominus pugnabit pro te.* Et sic legit Joannes Maxentius præfat. in Dialog. contra Nestor. Et Syrus : *Usque ad mortem certa pro veritate, et Dominus certabit pro te.* Addit Arabicus : *et victorem te reddet.* Hic versus respicit et spectat ad v. 24 : *Pro anima tua ne confundaris dicere verum ;* et ad v. 30 : *Non contradicas verbo veritatis.* Illis enim hic per gradationem addit : *Usque ad mortem certa pro veritate ;* ut ostendat quàm nobis curæ et cordi debeat esse veritas, quàmque ejus tutelam et patrocinium suscipere debeamus, scilicet ut pro ea dimicemus usque ad mortem. Veritatem intellige, tum fidei et religionis, tum morum, actionum et virtutum, præsertim justitiæ proprie dictæ. Unde Noster solerter vertit, *justitiam.* Justitia enim generatim hic capitur pro religione, æquitate et qualibet virtute ; sed maxime pro justitia proprie dicta : pro ea enim quasi pro anima certare debemus, quia ex justitia et virtute pendet animæ felicitas præsens et æterna, adeoque virtus est animæ salus, imo animæ anima. Ne quis enim dicat ; Justitiæ patrocinium ad me non pertinet. Addit : *Agonizare pro anima tua*, q. d. Dum pro justitia agonizas et certas, certas pro anima tua, imo certas pro Deo, qui est prima et increata veritas et justitia, quique animam tibi dedit, ut pro ea et veritate certes usque ad mortem. Unde Dionysius apud Antonium in Melissa, p. 1. cap. 21 : *Veritas*, inquit, *est Deus, utpote unum, non multa secundùm naturam. Verum quippe unum est; mendacium autem multiplex. Nam et Christus inquit : Ego sum via, veritas et vita,* Joan. 14. Hinc Jamblicus apud Stobæum serm. 11. de Veritate : *Veritas*, inquit, *ut Græcum ejus etymon indicat, circa Deum et incorruptam Dei actionem versatur.* Græce enim veritas dicitur ἀλήθεια, quod ἀλεῖ, id est molat, θεῖα, id est divina, quod scilicet circa Deum et divina occupetur, ipsaque sit quasi ἄλημα, id est farina Dei et Deitatis.

Nota Græcismum, quo verbum passivum *agonizare*, quasi deponens sumitur active pro *agoniza*, certa, conflige, contende, pugna, dimica ; Græci enim crebrius usurpant passivum ἀγωνίζομαι, quàm activum ἀγωνίζω, pro certo, dimico, etc. Simili modo Noster, *certari*, usurpat pro *certare*, c. 11. 9. Porro τὸ *agonizare* emphasim habet, q. d. Pro anima tua, ut scilicet salves animam tuam, omnes vires exere, totoque conatu certa pro justitia, scilicet ea contentione et agone, qua moribundi in agonia cum morte luctantur. In his enim natura, ut se suamque vitam tueatur, omne suum robur expromit, et extremum potentiæ suæ exerit. Unde multi è mortis periculo eluctantur, et vitæ restituuntur. Aut potius, *agonizare*, id est acerrime certa pro justitia, æque ac olim pugiles et olympionicæ in agone pro corona certabant usque ad mortem. Alludit ad agones Olympicos, similesque Græcorum. In Græcia enim quatuor fuere certamina sacra, quos Agones appellabant, scilicet Nemæa, Pythia, Isthmia, Olympia, de quibus vide Budæum in Pandect. De iisdem exstat Archiæ epigramma :

Quatuor Argivis certamina sacra feruntur,
Bina hominum natis, binaque cœlitibus.
Phœbo, ipsique Jovi. Archemoro, et parvo Melicertæ.
Poma, oleastra, apium, præmia, pinus erant.

Huc quoque allusit Apostolus 1. Corinth. 9. v.

25 : *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet; et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam.* Vide dicta ibidem et Apoc. 3. in fine.

Præclare Philo, lib. Quod omnis probus sit liber : *Spectavi*, inquit, *aliquando certantes pancratio : alterum obtundentem pugnis et calcibus, totisque viribus contendentem ad victoriam, tandem lassum et incoronatum à stadio discedere; alterum carnosum, nervosum, musculosum, refertumque spiritu vere athletico, tanquam saxeum ferreumque nihil plagis cedere, solaque patientia superare adversarium, et ad extremum adipisci victoriam.* Et statim ad mores, uti solet, digressus : *Huic similem*, inquit, *bonum virum censeo, qui valide confirmatus, certo animi proposito efficit, ut adversarius prius delassetur inferendo injurias, quàm ipse quidquam agat præter animi sui sententiam.* Et sanctus Hieronymus ad Heliodorum : *Quid facis in paterna domo, delicate miles? ubi vallum? ubi fossa? ubi hiems acta sub pellibus? Ecce de cœlo tuba canit. Ecce cum nubibus debellaturus orbem, Imperator armatus egreditur. Et tu mihi de cubiculo ad aciem : tu de umbra egrederis ad solem? Corpus, assuetum tunicis, loricæ onus non fert; caput, opertum linteo, galeam recusat : mollem otio manum durus exasperat capulus.*

Talis justitiæ pugil fuit S. Joannes Baptista, qui pro jure matrimonii certans et corripiens adulterum Herodem, ab eo martyrio laureatus est. Similes fuere cæteri Martyres. Talis quoque fuit Judas, Jonathas, cæterique Machabæi, qui pro justitia, id est, pro justa patriæ et Ecclesiæ defensione, contra Antiochum fortissime depugnarunt, ideoque Deus pro eis, imo pro justitia pugnans, fecit eos victores et gloriosos, ut pauci ingentes hostium copias profligarent, uti narratur in lib. Machab. Milites ergo pro justitia certent usque ad mortem : quin et fidelis quilibet in tentatione positus, quasi miles Christi pro Deo et justitia confligat cum dæmone, mundo et concupiscentia usque ad mortem, cogitans rem agi de anima sua, ejusque salute æterna. Vide S. Cyprianum Exhortat. ad Martyr. et Tertull. in Scorpiaco, et Exhort. ad Martyres.

Porro apposite hanc sententiam præcedenti subjicit Siracides, q. d. Dixi : *Noli resistere contra faciem potentis.* Sed intellige, si potens ad peccatum te non cogat, aut sollicitet; si enim sollicitet, dico et edico : *Pro justitia agonizare pro anima tua.* Quod Palacius sic explicat, q.d. Si silentium tuum in justitiæ periculum, aut damnum cedit, tunc pro ea in agoniam mortis te conjice. Certa contra totum mundum pro pietate, uti certavit S. Athanasius contra orbem pene totum Arianum. Non solus certabis, non solus agonem sustinebis; Deus stat pro te. Resiste ergo iis qui justitiam oppugnant. Intellige si resistere tibi ex officio incumbat, aut si religio et fides, vel salus propinquorum ex tua resistentia pendeat. Alioqui non adeo obligaris principi iniquo resistere, maxime si non speres ex resistentia remedium affuturum.

Ita S. Cornelius gloriosus Pontifex et Martyr, corneo et invicto corde restitit Decio, Gallo et Vollusiano Impp. omnes ad idololatriam cogentibus, ac Romanis cæterisque Christianis resistendi dux et auctor fuit. Quocirca anno Domini 255, truncato capite, martyrii laurea coronatus evolavit in cœlum; ac non multo post S. Leo Primus, in pontificatu successor, via Appia, ubi illustrem fidei agonem obiverat, templum æternæ quasi gloriæ theatrum in ejus honorem excitavit. Eumdem magnis virtutum elogiis celebrat coævus illi et commilito sanctus Cyprianus, Epistola 1. ad Cornelium : *Exprimi satis non potest*, inquit, *quanta istic exsultatio fuerit*, etc., *ducem te illic confessionis fratribus exstitisse, ut, dum præcedis ad gloriam, multos feceris gloriæ comites; et confessorem populum suaseris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri. Virtus illic Episcopi præcedentis publice comprobata est, adunatio fraternitatis ostensa est, dum apud vos unus animus, et una vox est, Ecclesia omnis Romana confessa est.* Et lib. 4. Ep. 2. ad Antonianum de Cornelio : *Acies adhuc geritur, et agon quotidie celebratur.* Et inferius : *Quanta in ipso suscepto Episcopatu suo virtus! quantum robur animi! qualis firmitas fidei! quod nos simplici corde et perspicere penitus, et laudare debemus, sedisse intrepidum Romæ in sacerdotali cathedra eo tempore, cum tyrannus infestus sacerdotibus Dei, fanda atque infanda comminaretur; cum multo patientius et tolerabilius audiret levari adversus se æmulum principem, quàm constitui Romæ Dei sacerdotem. Nonne hic, frater carissime, summo virtutis et fidei testimonio prædicandus est? Nonne inter gloriosos Confessores et Martyres deputandus, qui tantum temporis sedit exspectans corporis sui carnifices, et tyranni ferocientis ultores; qui Cornelium adversus edicta feralia resistentem, et minas, et cruciatus, et tormenta fidei vigore calcantem, vel gladio invaderent, vel cruci figerent, vel igne torrerent, vel quolibet inaudito genere pœnarum viscera ejus et membra laniarent? Etiamsi majestas Domini protegentis, et bonitas sacerdotem, quem fieri voluit, factum quoque protexit; tamen Cornelius, quantum ad ejus devotionem pertinet et timorem, passus est quidquid pati potuit; et tyrannum armis, et bello postmodum victum, prior sacerdotio suo vicit.*

Coævus et fortitudine suppar S. Cornelio fuit S. Babylas, Patriarcha Antiochenus, qui Decium Imper. magno satellitio et fastu ingredientem ecclesiam, majore animo et virtute ex ea expulit, ideoque gloriosum obiit martyrium : unde et post mortem in Daphne sepultus, inde dæmones expulit. Quæ admirans sanctus Joannes Chrysostomus, libro contra Gentiles, exclamat : *O animum imperterritum, mentemque excelsam! ô cæleste pectus et constantiam Angelicam! Etenim ipsum Sanctæ Litteræ erudierant, mundi hujus res omnes non nisi umbram esse et somnium, etsi quid his vanius est. Idcirco cogitationem traducebat ad supremum illum Regem sedentem super Cherubim, intuentem abyssos, ad thronum illum gloriosum, ad Angelorum myriadas, ad chiliadas Archangelorum.*

34. Noli citatus esse in lingua tua; et inutilis et remissus in operibus tuis.] In Græcis est hìc triplex lectio. Pro *citatus* enim primo, Noster legit ταχὺς, id est celer, velox, citus et citatus; secundo, Romani legunt τραχὺς, id est asper, durus, ferox; tertio, Complut. legunt θρασυς, id est audax, temerarius. Sic et Tigurina : *Ne in lingua tua*, inquit, *confidens sis; nec rursum in operibus tuis segnis* (νωθρος, id est ignavus, imbellis, segnis, tardus, piger, somno-

lentus); Syrus: *Ne sis elatus*, inquit, *in lingua tua, et remissus et debilis in operibus tuis;* et Arabicus: *Ne sis tumidus in lingua tua, et iners et negligens in operibus tuis.* Sed melior est lectio nostri Interpretis: sic enim constat antithesis inter citatum in lingua, et remissum in opere; vetat enim hic duo: primo, velocitatem ad loquendum; secundo, tarditatem ad bene operandum, quæ duo vitiosiora sunt, si jungantur, uti sæpe ea jungi videmus. Cum enim in homine una eademque sit anima, quæ per linguam loquitur, et per manum operatur, atque ipsa sit limitatæ et exiguæ attentionis et virtutis, si totam illam ipsa applicet et exerat in lingua, parum residui habet, quod exerat in manu et actione, præsertim cum lingua et manus, locutio et operatio sint valde disparata et pene contraria. Unde vulgo dicitur: *Impigræ linguæ, ignavi animi.*

Quocirca prudenter Seneca Lucilium monet, Ep. 72: *Summa summarum*, inquit, *hæc erit: tardiloquum te esse jubeo.* Quin et Psaltes psal. 38. 2: *Dixi*, ait: *Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea.* Causam dat ibidem S. August. *Non enim*, inquit, *lingua frustra in udo est, nisi quia facile labitur. Custodi ergo vias tuas, et noli delinquere in lingua; perpende quod dicturus es, examina, consule interiorem veritatem, et sic profer ad exteriorem auditorem.* Ibidem S. Ambros. *Aliæ*, inquit, *sunt viæ, quas debemus sequi; aliæ, quas custodire: sequi vias Domini, custodire nostras, ne in culpam dirigantur. Potes autem custodire, si non cito loquaris.*

Porro hæc sententia, cum sit generalis, variis aptari potest: primo, promissis, q. d. Noli esse celer in promittendo, tardus in præstando promissum; secundo, mandatis et imperiis, q. d. Noli esse celer in mandando, tardus in operando, ut multa aliis ordines et mandes; sed nolis ipse manum operi admovere. Verus enim familiæ, cœtus et belli dux non dicet suis: Ite, facite hoc, milites; sed, eamus, faciamus, commilitones, primusque suis anteibit, et manum operi admovebit, uti dicebat et faciebat Julius Cæsar. Tertio, pigris et acedis, qui multi sunt in loquendo, remissi in laborando, ut totum sensum, motum et vitam videantur habere in lingua, ac consequenter manus insensibiles, immobiles, et quasi emortuas. Quarto, superbis, qui magna de se jactant, cum nihil opere efficiant. Talis est miles ille Thraso apud Comicum, qui facinora in bellis à se patrata pleno ore buccinabat, cum esset imbellis, ignavus et timidissimus. Quinto, magistris et concionatoribus, qui multa docent sermone, sed nihil opere præstant. Unde illi simile est illud Hebræorum adagium: *Thalmud sine opere non est magnum Thalmud;* sive: *Doctrina absque opere non est doctrina*, q. d. Non est magnificanda doctrina, aut doctor, qui aliter vivit quàm docet. Hujusmodi enim doctrina cadit super corda, sicut imber cadit super saxa, ut quidam sapientum ait; vera enim doctrina exigit ut ad legem suam quisque vivat, ne ab oratione mores dissentiant: *Non enim est in sermone regnum Dei, sed in virtute*, 1. Corinth. 4. 20. Sexto, otiosis, loquacibus, garrulis, maledicis, qui sua garrulitate et maledicentia sibi aliisque periculum creant: *Os enim lubricum operatur ruinas*, ait Rabanus. Unde sanctus Jacobus, cap. 1. v. 19: *Sit*, inquit, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram. Ira enim viri justitiam Dei non operatur.* Ita Zeno audiens adolescentem garrulum: *Aures*, inquit, *in linguam defluxere;* significans adolescentis esse multa audire, pauca loqui, teste Laertio l. 7. c. 1. Idem dicas otioso et loquaci: *Hujus manus in linguam defluxerunt.* Et, ut aiebat Theocritus Chius: *Hujus in ore omnis suppellex est, et unicum domicilium.* Idem cum Anaximenes esset dicturus, ita præfatus est: *Incipit verborum flumen, mentis gutta;* significans illum esse multiloquum, sed parum sapientem, uti refert Stobæus, serm. 34. Tales sunt desidiosi et garruli. Denique R. Samai in *Pirke avoth: Parcum*, ait, *te volo in loquendo, multum in agendo.*

Huic gnomæ antistrophus est apologus leonis et asini apud Cyrillum, l. 1. Apologorum moralium, c. 16. cujus titulus: *Dic voce tenui, et age actu grandi. Leonem*, inquit, *socius asinus antecedens, cum de longe luporum turmam aspiceret, eminus cœpit vocem emittere, ut ejus granditate ventosa grex inimicus discederet perculsus. At vero cum hostes à clamore hunc esse asinum cognoscerent, fixi stantes cœperunt ridere, scientes tantum sonitum pectoris minime respondere virtuti cordis. Tunc leo percepta voce statim cucurrit ad socium, atque dixit: Amice, quid tibi est, quod clamasti? cui ille: Mi frater, grex luporum apparuit, quem grandi voce perterrui, nec se movet; sed mox ad odorem tuum non sine mea admiratione disparuit. Ad hæc leo prudenter subridens: Si nosti, inquit, nequam lupus est callidus, clamorem deridet, ac virtutem tantum timet, latratum canis subsannat, dummodo morsum effugiat.* Idipsum deinde confirmat exemplo militis et philosophi, ac rationem à priori assignat: *Nimirum expertus miles tubam bellicam, non pavescit, sed gladium; et eruditus philosophus nubis tonitruum non veretur, sed fulgur. Quid enim est clamor, nisi pectoris evacuati et oris sonus effusus? nempe vacua magis sonant, ventosaque concrepant. Quapropter, carissime, qui clamoribus utitur, à sapiente minime timetur. Quoniam ventosus et vacuus sine virtutis soliditate fore cognoscitur. Clamore siquidem iracundiæ flamma in clibano cordis accenditur, de qua statim fumus exoritur, et obfuscata ratione virtutis splendor fuscatur. Ex lumine namque rationis oritur virtus. Quare magis prudenter id efficitur, quod inanis apparentiæ spreta voce, rei granditate finitur. Sic regularis cœli motus, cum sit actus virtuosus, grandi virtute sine sono completur. Quo dicto de clamorosa voce confusus asinus, à leonis societate discessit.*

35. Noli esse sicut leo in domo tua (dominans, clamans, sæviens, ideoque) evertens domesticos tuos, et opprimens subjectos tibi.] Græce φαντασιοκοπῶν, id est *phantasia laborans*, cerebrosus, qui vanis imaginibus percellitur, insanus *in domesticos suos.* Syrus pro *leo* vertit *canis*, puta molossus, qui est instar leonis; leo enim interiora omnia habet cani similia, uti docet Aristot. l. 2. de Histor. animal. cap. 1. Rursum leonum morsus sanatur, ut canum morsus, uti idem docet l. 9. cap. 44; nisi pro Syro כלבא *kelbo*, id est canis, aliis punctis legas Hebræum כלביא *callabi*, id est sicut leo, uti legit Noster. Sic ergo vertit: *Ne sis canis* (puta impudens, rixosus, mordens, lacerans, devorans) *in domo tua, et impetuosus et terribilis in*

operibus tuis ; Arabicus : *Ne sis fastidiosus et tumultuosus in domo tua, et circumiens et multus in operibus tuis;* Tigurina : *Ne te domi tuæ geras in modum leonis , nec in domesticos tuos insane sævias.* Vetat patrum et herorum in filios, familiares et servos , primo, nimiam curiositatem ; secundo , importunitatem ; tertio , sævitiam ; quarto, clamores et jurgia ; quinto , dominandi libidinem, non ex ratione, sed ex ambitione , cupiditate, sævitia ; sexto, insaniam ; hæc enim dominium faciunt, non herile et paternum , sed tyrannicum, imo belluinum et leoninum , q. d. Noli in familia tua esse sicut leo, ut instar leonis omnia curiose velis scrutari , ad minimos errores clames et rugias , dura imperes , verberes, vindices , omniaque agas pro phantasia et cupiditate, non ex ratione et æquitate; sed potius humanum, æquum, rationabilem, benignum, et quasi socium, patrem et fratrem te eis exhibeas ; sunt enim quidam, qui foris apud exteros comes , affabiles et humanos se exhibent ; domi vero suis se præstant feros et barbaros, ideoque leones potius quam homines. Celebre est illud Dionysii apud Sophoclem in Tragœdia :

> Quisquis tyranni ad tecta se contulit,
> Fit servus illi , liber etsi venerit.

Quod Aristippus correxit, subjungens : *Haud servus est , si liber illuc venerit;* significans sapientem, qui spe metuque vacat, esse liberum, etsi serviat. Vide Laert. lib. 2. cap. 8. Igitur, si herus natura in iram pronus est , per sapientiam illam domet et frenet. Hinc veteres pinxere leonem inclinantem caput noctuæ , quæ symbolum est sapientiæ, ut significarent iracundos et sævos debere caput, iramque et ferociam submittere sapientiæ , ut illi se subdant, ab eaque moderentur , frenentur et regantur , ne præcipites se perdant, et in exitium ruant.

Jam vero sicut sapienter dicitur : *Noli esse sicut leo;* ita pariter dicas : *Noli esse sicut vulpes in domo tua ;* ut tua calliditate, dolis et fraudibus tuos fallas , circumvenias , illaquees : ac non raro fit ut qui in familiæ, vel reip. principatum astu se insinuat et ingreditur ut vulpes , in eadem regnet ut leo. Porro satius est esse leonem , quàm vulpem ; leones enim, ait Plinius lib. 8. cap. 16 , *dolis carent et suspicione; nec limis intuentur oculis, aspicique simili modo nolunt.* Unde Hebræorum est proverbium in Sanhedrin, cap. 4 : *Esto potius cauda leonum , quàm caput vulpium,* q. d. Da operam ut potius postremus sis inter viros magnanimos et generosos , quàm primus inter callidos et versipelles. Huc facit quod in Æsopi fabulis refertur de leæna, quæ vulpi glorianti se multos fœtos edere, respondit se unum tantum parere , sed leonem. Caudæ meminit, quia *leonum animi index cauda , sicut equorum aures ,* ait Plinius lib. 8. cap. 16. Hac de causa iidem Hebræi dicunt : *Vulpem* (æque ac leonem) *in tempore suo adora ,* q. d. Hominem callidum et versipellem, quem Apuleius vocat *vulpionem ,* cole et observa, cum est in honore et dignitate, aut cum eges ejus opera ; si non ut prosit, saltem ut non obsit. Sic Abraham adoravit filios Heth Gentiles et Chananæos , ideoque vafros et potentes, Genes. 23. 12. Atque hoc singulare est remedium, quo se domestici conservent et tueantur in domo , in qua herus est leo; nimirum, ut humilitate, observantia, patientia, mansuetudine , cultu, leonis iras animosque infringant, eumque molliant et cicurent : nam leo humilianti se parcit, resistentem sternit. Vere enim Poeta :

> Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni.

Audi Plinium , lib. 8. cap. 16 , penes quem sit fides : *Leoni tantum ex feris clementia in supplices ; prostratis parcit : et ubi sævit, prius in viros quàm in feminas fremit; in infantes, non nisi magna fame. Credit Libya intellectum pervenire ad eos precum. Captivam certe Getuliæ reducem audivi, multorum in sylvis impetum à se mitigatum alloquio, ausam dicere se feminam profugam, infirmam, supplicem animalis omnium generosissimi, cæterisque imperantis, indignam ejus gloria prædam.*

36. Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.] Pro *porrecta ,* græce est, εκτεταμενη, id est, extensa, quæ recte opponitur συνεςαλμενη, id est, contractæ. Minus apposite ergo quidam legunt, εκτεταγμενη, id est, instructa, ab εκταττομαι, id est, aciem instruo. Syrus : *Ne sit manus tua extensa ad accipiendum, et sit contracta ad dandum ;* Arabicus : *Ne sit manus tua extensa ad sumptionem, et retenta ab elargitione.* Notat duo avaritiæ vitia : primum est aviditas accipiendi et congregandi; secundum est tenacitas in largiendo. Tigurina vertit : *Ne manum habeas porrectam ad accipiendum ; ad reddendum* (αποδιδοναι enim significat et dare, et reddere) *autem contractam.* Qua versione notantur ii qui proni sunt ad emendum , et ad accipiendum mutuo, vel commodato ; sed difficiles in solvendo et restituendo.

Discant Christiani à Christo et S. Paulo istud : *Beatius est magis dare quàm accipere ,* Actor. 20. 35. Vide ibi dicta. Quin et Aristot. in Ethicis docet virtuti magis proprium esse ευποιειν, quàm ευπασχειν, id est, beneficium facere, quàm accipere. Memorabile est dictum Artaxerxis regis Persarum, qui ab altera manu longiore cognominatus est Longimanus ; hic enim cum idcirco quasi monstruosus rideretur, argute respondit *Deum sibi, quasi principi, sapienti elegantia manum ad dandum, puta dexteram, dedisse longissimam; alteram vero ad detrahendum, puta sinistram , dedisse contractam et brevissimam. Regalius enim esse addere, quàm adimere ; dare, quàm accipere.* Sic enim Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum brevimanus. Ita Plutarch. in Apophth. Regum.

Denique ad hunc et præcedentem versiculum spectat illud Nazianzeni in Tetrastichis , quo docet potentiam non nocendo, sed juvando, non accipiendo, sed dando esse ostendendam :

> Aliis nocendo robur haud monstra tuum ,
> Bene sed merendo , si Deum sequi cupis.

Siracidi concinit Ben Sira Alphabeto primo, littera *Thau : Tam liberalis sit ,* inquit , *tibi manus, quasi semper satur fueris , et non quasi modo demum satur factus; antea vero esurieris.* Saturi enim semper sunt benefici et effusi : qui vero esuriit aliquando, ejusque recordatur, in dando est parcus , utpote memor egestatis suæ.

Porro Aristoteles, lib. 5. Ethicor. c. 3, inter

magnanimi et magnanimitatis dotes, hanc, velut unam è præcipuis assignat : *Magnanimus*, inquit, *talis est, ut afficiat beneficiis alios, ipse affici erubescat. Excellentis enim illud est, hoc ejus qui excellitur, estque ejusmodi, ut plura retribuat; ita enim fiet ut qui prior contulerit beneficium, insuper debeat beneficiumque accepisse videatur. Meminisse præterea eorum videntur, quibus benigne fecerint; eorum autem à quibus acceperint, minime; quippe, cum is, qui acceperit, minor sit eo qui beneficium contulerit; ipsi autem velint esse superiores; unde etiam illa jucunde, hæc injucunde audire consueverunt. Atque idcirco neque Thetis beneficia Jovi dicitur commemorare, neque Lacedæmonii ad Athenienses; sed tantummodo ea quibus fuerunt affecti. Magnanimi quippe est à nemine quippiam aut vix tandem petere, sed prompte aliis ministrare.* Atque hæc est ratio à priori sententiæ Siracidis.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet opibus non esse fidendum, nec superbiendum, usque ad v. 4. ubi tractat de conversione ad poenitentiam usque ad v. 11. Inde usque ad finem capitis agit de constanti sinceritate in dictis et factis.

1. Noli attendere ad possessiones iniquas, et ne dixeris : Est mihi sufficiens vita; nihil enim proderit in tempore vindictæ et obductionis. 2. Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui. 3. Et ne dixeris : Quomodo potui? aut quis me subjiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit. 4. Ne dixeris : Peccavi; et quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor. 5. De propitiato peccato noli esse sine metu, neque adjicias peccatum super peccatum. 6. Et ne dicas : Miseratio Domini magna est; multitudinis peccatorum meorum miserebitur. 7. Misericordia enim et ira ab illo cito proximant, et in peccatores respicit ira illius. 8. Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem. 9. Subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictæ disperdet te. 10. Noli anxius esse in divitiis injustis : non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ. 11. Non ventiles te in omnem ventum, et non eas in omnem viam : sic enim omnis peccator probatur in duplici lingua. 12. Esto firmus in via Domini, et in veritate sensus tui, et scientia, et prosequatur te verbum pacis et justitiæ. 13. Esto mansuetus ad audiendum verbum, ut intelligas; et cum sapientia proferas responsum verum. 14. Si est tibi intellectus, responde proximo tuo : sin autem, sit manus tua super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato, et confundaris. 15. Honor et gloria in sermone sensati : lingua vero imprudentis, subversio est ipsius. 16. Non appelleris susurro; et lingua tua ne capiaris et confundaris. 17. Super furem enim est confusio et pœnitentia, et denotatio pessima super bilinguem; susurratori autem odium, et inimicitia, et contumelia. 18. Justifica pusillum et magnum similiter.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Noli attendere ad possessiones iniquas.] Τὸ *iniquas* jam non est in Græco, Syro et Arabico; sic enim habet Græcus et Syrus : *Ne confidas in divitiis tuis;* Arabicus : *Ne confidas in armentis tuis.* Hebræum enim מקנה *micne* significat et possessiones et pecora, sive armenta; in his enim consistebat priscorum, Abrahæ, Isaac, Jacob, Job, etc., possessio et opes. Alii : *Ne innitaris pecuniis tuis;* hoc enim significat Græcum μη επεχε, pro quo Hebræi dicunt, אל תשען *al tiscan.* Alii pro επεχε legunt επιχαιρε, vertuntque : *Ne læteris in opinionibus tuis.* Noster ergo, uti vetustus, ita plenius habuit exemplar Græcum, in quo continebatur τὸ *iniquas*, ut patebit v. 11. Monet enim Siracides ne opibus inhiemus, præsertim per injusta lucra, ait Rabanus. Unde v. 3. Græca Complut. habent : *Deus enim vindicabit tuam injuriam*, qua alios oppressisti, ut habent Syrus et Arabicus, v. 14. Rursum possessiones indigitat *iniquas;* quia sæpe per iniquitatem acquiruntur, juxta illud : *Omnis dives, aut iniquus, aut iniqui hæres;* quod citat et pro-

bat S. Hieron. Epist. 150. ad Hedibiam, quæst. 1. Unde huc alludens Christus mammonæ dat epithetum *iniquitatis*, id est iniqui, Lucæ 16. v. 9 et 11, idque quadruplici sensu et causa. Primo, S. Hieronymus in c. 9. S. Matthæi: *Divitiæ*, ait, *vocantur mammona; quia de iniquitate collectæ sunt*, quasi *mammona* derivetur ex מן *min*, id est *a*, et מונה *mona*, id est violentia, à radice ינה *iana*, id est vim intulit; licet verius derivetur à טמן *taman*, id est abscondit; inde enim addito *mem* heemantico, hebraice vocatur מטמון *matmon*, et chaldaice elisa littera *tet*, euphoniæ causa, *mammon* et *mammona*, q. d. Thesaurus absconditus; solent enim opes et nummi abscondi; secundo, divitiæ vocantur *iniquitatis*, sive iniquæ, id est infidæ et fallaces, per hebraismum; quia vanæ sunt et mendaces, non veræ, non fideles et stabiles; sed illico possessorem deserunt, et ad alium herum transeunt. Unde huc alludens Christus, Lucæ 16. v. 11, ait: *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis?* Ubi *iniquum mammonam* opponit *vero*, puta veris opibus cœlestibus et æternis, quæ nulli invito eripi possunt, cum terrenæ sint falsæ et mendaces, quia specie verarum opum homines fallunt; nec enim mentem explent, et cito pereunt, ac facile eripiuntur. Ita Theophyl. Euthym. Beda, Iren. Cyprian. Cassian. Gaudent. et alii quos citat et sequitur ibidem noster Maldonatus; tertio, *iniquitatis;* quia divitiæ sunt materia et illecebræ fraudum, furtorum omnisque peccati, præsertim iniquitatis et injustitiæ; Quarto, *iniquitatis;* quia iniqui et impii putant eas solas esse divitias; non enim norunt divinas et cœlestes. Ita S. August. serm. 35. de Verbis Domini. Hasce omnes causas spectat hîc Siracides. Unde cap. præcedenti versu ultimo, vetuit earum cupiditatem et studium; hîc vero vetat in iis, utpote falsis et fugacibus, collocari spem et fiduciam; versu vero proximo vetabit earumdem ad arrogantiam et fastum, abusum.

Nota metalepsin: *Attendere* enim *ad possessiones iniquas*, est eas amare, concupiscere, corradere, in iis sperare, confidere, lætari, superbire; quia quæ amamus, concupiscimus et speramus, illa crebro aspicimus, illis attendimus et intendimus; ubi enim est amor, ibi est et oculus. Unde Palacius sic explicat, q. d. Noli opes iniquas concupiscere. Et si eas habes, neque intuitu eas dignare; indignæ sunt, quæ videantur. Jubet Dominus ne aspiciamus vinum in splendore suo; nec meretricem blandientem in pulchritudine sua. Hæc enim conspecta pelliciunt, et velut magnes etiam ferreum attrahunt pectus. Idem, nescio an potentius, efficit auri fulvus ille color. Igitur ne ad ipsum attendas. Basiliscus est ille, quem attendis, aureus splendor: nisi quod ille occidit corpus, hic animam. Ergo, sicut qui in veste sua viperam invenit, non moratur eam aspiciendo; sed quàm citissime potest, eam excutit et fugit: ita, qui in arca habet aurum injustum, quantocius potest, aurum exterminet et fugiat.

Et ne dixeris: Est mihi sufficiens vita.] *Vita*, id est victus, et vitæ subsidia. Græce: *Est mihi sufficiens ad vitam*, q. d. Ipse mihi meis opibus sufficio, alterius non egeo, nullius opus habeo; mihi enim meis sufficiens sum, imo abundans; hic enim græce vocatur αὐτάρκης. Ita videmus divites æstimare se sibi sufficere. Syrus, *ne dicas: Satis habeo;* Arabicus, *ne dicas: Substantia mea multa est;* Tigurina, *ne dicas: Ad vitam meam abunde sum instructus*, q. d. Habeo opes, ut agam vitam lautam, splendidam, longam, uti dicebat dives ille Evangelicus animæ suæ, Lucæ 12. 19: *Anima, habes multa posita in annos plurimos, acquiesce, comede, bibe, epulare.* Ideoque illico *dixit illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te; quæ autem parasti, cujus erunt? Sic est, qui sibi thesaurizat, et non est in Deum dives.* Græce πλουτῶν, id est *ditescens;* ut, scilicet per eleemosynas, aliaque bona opera ditescat apud Deum, utque per amorem et spem in Deum, ut ei placeat, eoque fruatur, tendat, ac multa merita et præsidia apud Deum quasi divitias recondat, ibique reconditas possideat. Quare recte Regius Psaltes monet: *Divitiæ, si affluant, nolite cor apponere*, psalm. 61. 11.

Nihil enim proderit in tempore vindictæ et obductionis.] Tigurina, *aggressionis*, id est, punitionis et calamitatis, uti dixi cap. 2. v. 2. præsertim mortis, in qua avaro et injusto omnia sunt obducta et conclusa, ac de ejus avaritia, dolis et rapinis acris à Deo sumetur ultio. Falso ergo, ô avare, credis opes iniquas tibi sufficere ad vitam, utpote quæ Deum provocant, ut tibi auferat vitam. Quia enim in iis credis te habere sufficientem vitam, hinc hoc ipso irritas Deum ad adimendum tibi vitam, ut intelligas eam non ab opibus, sed à Deo pendere; utque mortalem tuam avaritiam, injustitiam et præfidentiam merita puniat morte, præsenti et æterna. Idem monuere Poetæ. Unde Ovid. lib. 5. Tristium, Eleg. 15:

> Divitis ad manes nil feret umbra suos.

Propert. lib. 3. Eleg.:

> Haud ullas portabis opes Acherontis ad undas:
> Nudus ad infernas, stulte, vehere rates.

Sic etiam Job 27. 19: *Dives, cum dormierit, nihil secum auferet*, Psalm. 48. 17: *Ne timueris, cum dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus; quoniam, cum interierit, non sumet omnia;* hoc est, nihil sumet.

2. Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui,] ut tibi persuadeas et dicas: Per opes viresque meas fortis et potens sum, ideoque mihi licent quæcumque libent. Hæc enim divitum opibus suis superbientium et præfidentium est vox. Unde Vatablus vertit: *Neque ideo animo tuo, aut potentiæ, cupiditates cordis tui sequendo indulgeas;* Syrus: *Ne confidas in fortitudine tua, ut ambules in desideriis cordis tui;* Arabicus: *Ne fiduciam habeas in virtute tua, et ne obsequaris concupiscentiæ tuæ.* Prudenter Seneca Tragœdus in Troade:

> Minimum, *ait*, libere debet, cui plurimum licet.

3. Et ne dixeris: Quomodo potui efficere et consequi quod volui et concupivi? q. d. Quàm potens evasi, invalui, cæterisque prævalui (hoc enim significat Hebræum יכול *iachol*, id est, *potui;* Syrus: *Quis potens ut ego?*) Aut quis me subjiciet propter facta mea?] Arabicus: *Quisnam me tolerabit?* Divitum enim fastus, cupiditas, rapina, ambitio et dominatio est sæpe intolerabilis. Vatablus: *Quis me propter facinora mea perdomabit?* Alii: *Quis*

in me potentatum obtinebit? vel, *quis mei dominabitur?* Hoc enim significat Græcum : τίς με δυναστεύσει. Alii : *Cujus potentia in facta mea inquiret?* Divites enim potentes et superbi eò arrogantiæ sensim conscendunt, ut putent se quasi esse deos quosdam terrestres ; nec esse Numen, quod eos opibus spoliare, deprimere et subjugare possit. Unde dicunt : *Quis noster Dominus est?* psalm. 11. v. 5. Ita insolenter jactabat se Nabuchodonosor dicens : *Nonne hæc est Babylon, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ?* Ideoque Deum hac sententia se fulminantem eodem momento audivit : *Regnum tuum transibit à te, et ab hominibus ejicient te, et cum bestiis et feris erit habitatio tua. Fenum quasi bos comedes, et septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, det illud. Eadem hora sermo completus est*, Daniel. 4. 29. Et blasphemus tumidusque Sennacherib : *Quis*, ait, *est ex omnibus diis terrarum, qui eruerit terram suam de manu mea, ut eruat Dominus Jerusalem de manu mea?* Isaiæ 36. 20. Ideoque mox Angelus è copiis ejus cecidit 185 millia, ac ipsummet per filios trucidavit, Isaiæ 37. v. 36. Quocirca subdit Siracides :

Deus enim vindicans vindicabit,] id est, omnino et acriter vindicabit, σου τὴν ὕβριν, id est, *tuam injuriam* et *petulantiam*, ut addunt Græca Complut. qua, scilicet, alios depressisti et oppressisti. Unde Arabicus vertit : *Dominus enim vindex est omnibus oppressis et coactis* ; et Syrus : *Dominus enim vindex est omnium oppressorum* ; sed maxime vindicabit injuriam, qua Dei jugum excutere, teque Deo æquare voluisti ; Deus enim sæpe alia hominum peccata, licet gravia, punire differt et dissimulat ; sed cum eo assurgunt, ut divinitatem invadere, et cum Deo contendere, ac quasi duellum inire velint, illico Deus sui honoris zelotes non ferens tantam arrogantiam, tales è cœlo ferire et siderare solet, uti patet ex jam dictis de Nabuchodonosor et Sennacherib. Quibus adde Tyrum ejusque Regem, de quo Ezechiel, cap. 28. v. 2 : *Eo quod elevatum est cor tuum et dixisti : Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris, cum sis homo, et non Deus ; et dedisti cor tuum quasi cor Dei*, etc., *idcirco interficient et detrahent te. Morte incircumcisorum morieris in manu alienorum.* Et Pharaonem in Ægypti opibus superbientem, de quo Ezech. cap. 29. v. 3 ; *Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ad te, Pharao rex Ægypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, et dicis : Meus est fluvius, et ego feci memetipsum. Et ponam frenum in maxillis tuis. Ecce adducam super te gladium, et interficiam de te hominem et jumentum.* Sic superbos gigantes theomachos Deus mersit diluvio, Genes. 6 ; et arrogantem Nemrod cum suis fabricantem turrim Babel, quæ cœlum contingeret, linguarum divisione mulctavit, et per totum orbem vagos dispersit, Genes. 11.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA AGIT DE PŒNITENTIA.

4. Ne dixeris : Peccavi ; et quid mihi accidit triste?] τὸ *triste* non est in Syro et Græcis nonnullis ; illud tamen legit S. August. in Speculo, et S. Cyprian. l. 3. Testimon. ac Complut. habent λυπηρόν, id est, triste, grave, molestum, acerbum, anxium, infestum, miserum ; cui opponitur τὸ τερπνόν, id est lætum, hilare, jucundum, delectabile, faustum ; sic enim divites iniqui, quibus omnia ex voto succedunt, ex eo quod Deus ultionem differat, promittunt sibi impunitatem, quasi Deus vel non videat, vel non possit punire, vel non velit, aut non curet eorum fraudes et scelera ; quibus respondet Deum esse Altissimum, ideoque ex alto omnia eorum scelera videre, posse et velle punire. Altissimus enim altissimam habet potentiam et providentiam, ut singula ad libram justitiæ examinet et præmiet, vel puniat. Sed idem est patiens redditor,] q. d. Deus moratur et differt reddere et retribuere mala malis, quia ipse est *patiens* ; græce, μακρόθυμος, id est, longanimis ; tum, quia longanimiter exspectat impios ad pœnitentiam ; tum, quia tarditatem supplicii gravitate compensat, juxta illud : *Dii laneos habent pedes*, quibus lente pergunt ad vindictam ; *sed ferreas manus*, quibus validos infligunt ictus et verbera. Unde Græca Complut. addunt : οὐ μή σε ἀνῇ, id est, *non te dimittet* impunitum ; sed eo acrius puniet, quo tardius. Τὸ *redditor* jam non est est in Græco, Syro et Arabico. Arabicus sic habet, *ne dicas : Deliqui, et non sum cruciatus. Deus enim excelsus est longus patientia et benevolentia* ; Tigurina, *ne dicas : Postquam peccavi, quid mihi triste accidit? Dominus enim patiens quidem est, sed impune te non dimittet* ; quia enim altissimus est et potentissimus, hinc pariter altissimam habet patientiam, adeoque in ea suam potentiam, imo omnipotentiam ostendit, quod scilicet tot hominum injuriis et sceleribus indignissime lacessitus, irasci nesciat ; sed iræ, indignationi, vindictæ dominetur, maneatque serenus, tranquillus, patiens, imperturbatus, benignus et clemens ; sed altissimus pariter, altissimam et summam habet justitiam et vindictam, ut nihil, licet minimum, sinat impunitum. Unde unum peccatum mortale, puta, unum furtum et rapinam, æternis punit gehennæ incendiis. Reveremini ergo, ô mortales, ô potentes, potentiores Dei oculos, et vultum omnia cernentem ; Dei potentiam exhorrescite : Dei providentiam metuite ; Dei patientiam amate et amplectimini ; Dei justitiam et vindictam declinate et fugite. Hæc ergo omnia Dei attributa notantur hisce tribus Dei epithetis : *Altissimus est patiens redditor* ; vel ut Jansenius legit : *Patiens est redditor.* Τὸ enim *patiens* notat Dei longanimitatem in dilatione vindictæ ; τὸ vero *redditor* notat ejus justitiam in irroganda justa et adæquata pœna.

Audi S. Gregor. homil. 13. in Evangel. : *Conclusit*, inquit, *Dei pietas duritiem nostram. Non est jam quid homo excusationis inveniat. Deus despicitur, et exspectat; contemni se videt, et revocat; injuriam de contemptu suo suscipit; et tamen quandoque revertentibus etiam præmia promittit. Sed nemo hanc ejus longanimitatem negligat; quia tanto districtiorem justitiam in judicio exiget, quanto longiorem patientiam ante judicium prærogavit. Hinc etenim Paulus dicit: Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam tuam, et cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei. Hinc Psalmista ait: Deus judex justus, fortis et longanimis. Dicturus quippe longanimem, præmisit justum; ut quem vides peccata delinquentium diu patienter ferre, scias hunc etiam quandoque districte judicare. Hinc per quemdam sapientem dicitur: Altissimus enim est patiens redditor. Patiens enim redditor dicitur, quia peccata hominum et patitur et reddit. Nam, quos diu, ut convertantur, tolerat, non conversos durius damnat.*

Audi et S. Paulinum Epist. 18. ad Delphinum morbo afflictum : *Qui prosperatur*, inquit, *in vita sua, et viribus confisus sanitatis, inultus dicit: Peccavi; et quid mihi accidit triste? non audeat sibi de corporea felicitate blandiri, metu divinæ potestatis adstrictus ad justitiam corrigatur, dum ultricem Domini cœlestis manum impiis actibus jure expavescit, quam videt et justis severam; nam, si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui et peccatores ubi parebimus?* Porro S. August. lib. de Patientia : *Patientia*, inquit, *Dei prædicatur non in hoc, quod malum aliquod patiatur; sed in hoc, quod exspectat malos, ut convertantur.* Quod si nolint converti, uti patiens fuit, ita acer erit eis redditor et ultor.

Notat S. Chrysost. homil. 2. in Epist. ad Coloss. Deum ubique in Script. vocari μακροθυμον, id est, longanimem; nusquam vero absolute vocari υπομενοντα, id est, patientem, eo quod longanimis dicitur is qui ulcisci potest, etsi tarde ulciscatur; patiens vero, qui tolerat, et nequit sibi injurios ulcisci et plectere. Vide Plutarchum lib. de Sera Numinis vindicta. Denique huc spectat Arabicum proverbium, quod exstat centuria 2. n. 15 : *Homo sine pœnitentia est tanquam fluvius sine aqua; et mulier sine verecundia, tanquam lampas sine lumine;* et n. 17 : *O tu, qui male egisti in eo quod præteriit, esto bene agens in eo quod reliquum est. Qui non anticipat pœnitentiam ante mortem, infelix est.* Vere stulti peccatores, qui peccando æternam damnationem incurrunt, gratiam Dei perdunt, charitatem amittunt, virtutes dilapidant, felicitatem perpetuo duraturam prodigunt; et tamen læti et hilares dicunt : *Peccavi; et quid mihi accidit triste?* quasi non esset miserrimum tantis malis se subdidisse, et tanta bona dilapidasse; quasi Altissimus non esset patiens redditor, quasi non esset verum, quod misericordia et ira ab illo cito proximant, et in peccatores respicit ira illius. Vere stulti, quos dæmones excæcant; sicut Philisthæi ducem inclytum Samsonem, et sicut Chaldæi Sedeciam Regem excæcarunt; ut nec ignominiosam occupationem agitandi molam tam inutilium laborum aspiciant, nec ingressum in Babyloniæ confusionem advertant.

5. De propitiato peccato noli esse sine metu.] Ita Romana et pleraque Biblia Latina; manuscripta tamen legunt : *De propitiatu peccatorum;* sicque legendum esse censent, non tantum Kemnitius et hæretici : sed et Glossa, Jansenius, quin et S. August. in Speculo. Probant, quia sic habent Græca : περι εξιλασμου μη αφοβος γινου εν πλεονασμω προσθειναι αμαρτιας εφ' αμαρτιαις, id est, *de propitiatu* seu *propitiatione ne sis sine timore, ut addas peccata peccatis.* Verum retinenda est Vulgata lectio : *De propitiato peccato*, juxta decretum Concilii Trident. sess. 4; illa enim solerter explicat lectionem Græcam, uti mox ostendam.

Porro lectio Græca duplicem admittit sensum; potest enim accipi de propitiatione præterita, potest et de futura. De futura accipit Jansenius, idque colligit ex eo quod sequitur : *Ut addas peccata peccatis*, ut sensus sit : Noli tibi certo promittere quod Deus propitiabitur peccatis tuis, quodque illorum ab eo veniam obtinebis, ut de Dei misericordia et venia ab eo obtinenda præfidens liberius pecces, et peccata peccatis accumules. Itaque, postquam superiori sententia resecuit libertatem peccandi ex præsumptione impunitatis, propter vindictæ dilationem; jam hac sententia eamdem libertatem resecat ex præsumptione facilis miserationis divinæ; quam quia plerique se facile statim consecuturos confidunt, hinc libere peccata peccatis adjiciunt; duo enim hæc sunt, quæ faciunt homines libere peccare : dilatio scilicet vindictæ divinæ, et præsumptio de faciliter obtinenda Dei misericordia. Quare ex hoc loco non satis firmum colligitur argumentum contra hæresim hujus temporis, quæ docet fideles certo credere debere sibi remissa esse peccata, seque esse justos, imo prædestinatos, certoque salvandos. Hæc Jansenius.

Verum alii passim melius hunc locum accipiunt de propitiatione præterita, indeque valide argumentantur contra hæresim jam dictam : sensus enim est, q. d. Esto confidas ob pœnitentiam et sacrificia pro peccato Levit. 4. præscripta, ac Sacramenta à Christo in lege nova præscribenda, tibi peccatum esse propitiatum et condonatum; noli tamen de eo esse securus, et sine metu, ne forte confidentia, pœnitentia et dispositio tua sit falsa, ideoque peccatum tibi non sit condonatum; quia *nescit homo utrum amore an odio dignus sit*, Eccles. 9. 1. Rursum noli esse sine metu : quia esto culpa sit remissa, remanet tamen pœna tibi luenda, vel hîc, vel in Purgatorio; et nescis an pro hac pœna ex æquo satisfeceris.

Idem est sensus Græcæ lectionis, uti solerter advertit noster Interpres, qui idcirco pro *de propitiatu peccati*, recte et clare vertit, *de propitiato peccato.* Sensus enim græce est, q. d. Noli de propitiatione et placatione peccati esse sine metu, quasi certus sis illud tibi esse propitiatum et remissum, ut hac persuasione fias confidentior et audacior ad iterandum peccatum, et ad addendum peccata peccatis; quia, scilicet, tibi persuades pari certitudine et facilitate, illa quoque, cum ad Deum ingemueris, tibi esse condonanda, Bellarm. lib. 3. de justific. c. 4, Gabriel Vasquez 1. 2. tom. 2. dis. 112. c. 4. in fine, Gregor. de Valentia 1. 2. tractat. de Gratia, disp. 8. qu. 4. puncto 4, Suarez tract. de Gratia, p. 3. lib. 9. c. 9. et alii.

Hunc esse sensum probatur primo: quia cum exigit versio Vulgata *de propitiato peccato;* quam esse retinendam et tuendam sanxit Concilium Trident.

Secundo, quia de futura peccatorum propitiatione et remissione illico subdit Sapiens: *Et ne dicas: Miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur.* Ergo quod hîc dicit: *De propitiatu peccati noli esse sine metu*, accipiendum est de propitiatione præterita, non futura: alioqui enim idem diceret, essetque battologia, et superflua ac inanis ejusdem repetitio.

Tertio, quia de præterito peccato hîc agi patet, ex eo quod immediate præcessit: *Ne dixeris: Peccavi; et quid mihi accidit triste?* Sicut ergo ibi agit de præterita impunitate, sive remissione pœnæ; ita hîc agit de præterita remissione culpæ.

Quarto, quia de præterita remissione apposite dicitur modeste: *De propitiatu peccati noli esse sine metu, non de futura.* De futura enim asperius et rigidius dicendum esset: Omnino metue, fuge et horre peccatum futurum; quia plane incertus es et dubius an illius veniam consequeris; tum, quia nescis an illo peracto supervives; forte enim Deus in flagranti delicto, aut paulo post morte subitanea te puniet; tum, quia nescis an Deus dabit tibi gratiam efficacem, ut pœniteas eo dolore et proposito serio qui ad remissionem requiritur.

Quinto, quia Syrus et Arabicus vertunt: *Ne confidas de remissione,* quasi persuadens tibi peccata jam esse remissa: *Ne peccata peccatis addas.* Et Tigurina, quam admittunt, imo sibi arrogant hæretici: *Super data venia ne sis securus, ut peccata peccatis amplius accumules.*

Sexto, quia simili modo ait Eccles. c. 21. v. 1: *Fili, peccasti, ne adjicias iterum; sed et de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur.* Ubi duplicem sollicitudinem exigit, unam pro futuris, alteram pro præteritis; unde ait: *Et de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur.* Quibus verbis significat eum, qui peccavit, semper debere esse sollicitum obtinendæ remissionis; quia nimirum nunquam potest esse certus quod illam obtinuerit. Sic igitur et hîc monet primo: Ne sis securus de remissione præscripta, quasi certo existimes te illam à Deo accepisse: sed adhuc conteraris, et sollicite ores ut tibi peccata dimittantur; deinde, ut caveas in futurum, et non addas peccato peccatum spe facilis indulgentiæ.

Denique, etsi daremus hæreticis hîc agi de propitiatione futura; tamen inde recte colligeremus idem de præterita. Cur enim tibi metuendum est de propitiatione futura? Utique, quia nescis an veram seriamque acturus sis pœnitentiam. Pari modo, nescis an in præterita veram seriamque habueris egerisque pœnitentiam. Ergo, sicut non est securus de propitiatione futura; sic nec de præterita.

Dices: Hîc agi de propitiatione futura, non præterita, arguit id quod sequitur: *Multitudinis peccatorum meorum miserebitur.* Resp. Illa verba non pertinent ad priorem hujus versiculi partem: *De propitiato peccato noli esse sine metu,* quia hoc jam est propitiatum et præteritum, sed ad posteriorem: *Neque adjicias peccatum super peccatum.* Ecclesiasticus enim hîc ponit duas præsumptionis species: primam, præsumptionem remissionis peccatorum præteritorum; secundam, futurorum.

Dices secundo: Ambros. Catharinus, opusc. de Certitudine gratiæ, ubi docet justos posse esse certos certitudine, non fidei, sed theologica, de sua remissione et gratia, fatetur quidem hîc agi de propitiatione præterita: attamen metum refert non ad eam, sed ad futuram in peccatum recidivam, q. d. Esto certus sis propitiatum tibi esse peccatum; tamen noli plane esse securus et sine metu, ne videlicet in idem aliudve peccatum ex præfidentia iterum recidas et prolabaris; ac si dictum esset: *Propter propitiationem,* quam accepisti, noli esse sine metu. Verum aliud est *propter propitiationem,* aliud *de propitiatione noli esse sine metu.* Ratio Catharini est: Metus omnis est de futuro, non de præterito; de præterito enim malo dolemus; at non nisi futurum metuimus. Resp. metum etiam esse de præterito, cum præteritum respectum habet ad futurum, v. g. Metuit reus ne advocatus non satis efficaciter causam suam egerit, ut propterea à judice sit damnandus. Sic hîc metuit justus, ne peccatum non sit sibi condonatum, ut propterea à Deo sit puniendus, et mancipandus gehennæ.

Porro metus hîc de propitiato peccato non est is, quo quis metuit ne Deus peccatum propitiatum revocet, iterumque imputet ei qui illud commisit; sicut homines subinde debita et offensas remissas revocant et puniunt. Nam, quod Deus semel condonavit, semper et in æternum condonavit: *Sine pœnitentia enim sunt dona et vocatio Dei,* Rom. 11. 29.

Denique τὸ *in abundantia*, id est, multum, quod habent Græca, tum ad præcedens referri potest, q. d. De propitiato peccato noli esse securus multum; tum ad sequens, q. d. In abundantia, id est abundanter, ne addas peccata peccatis, ne eorum copiam accumules. Nove Novator quidam sic vertit et exponit: *De expiatione securus ne esto in abundantia*, q. d. *Ne confidas opibus tuis fore ut iis redimas peccata tua.*

Moraliter, Spiritus Sanctus justis omnibus hîc sanctum timorem incutit. Non enim vult eos de venia et justitia esse certos, sed timidos et pavidos, ut hoc timore humiles semper existant, æque ac cauti et ferventes in studio pœnitentiæ cæterarumque virtutum. Equidem et rei tantæ magnitudo, quanta est salus æterna, hoc efficere in omnibus hominibus debet, ut nunquam sibi satis cavisse existiment; et peccatorum odium, nempe, tam turpis rei, si verum est odium, hoc quoque requirit, ut ea etiam condonata, nos tamen ultro vindicemus, et quasi hostes, qui tantopere nocuerunt, voluntariis pœnis puniamus. Est enim in hoc genere valde considerandum quod lib. 4. Moral. cap. 17. S. Gregorius ait: *Nullum peccatum Dominus inultum relaxat; aut enim nos flendo insequimur, aut ipse judicando reservat.* Atque idem, lib. 9. Moral. cap. 17, hoc etiam illo sacræ Scripturæ testimonio confirmat, ubi beatus Job Domino loquitur: *Sciens*, inquit, *quod non parceres delinquenti. Delinquenti Dominus non parcit, quia delictum sine ultione non deserit. Aut enim ipse hoc homo in se pœnitens punit, aut hoc Deus cum homine vindicans punit.* Nequaquam igitur peccato parcitur; quia nullatenus sine vindicta laxatur.

Quo etiam pertinet illud S. Augustini dictum,

quod merito laudatur à Posidonio, qui ejus vitam scripsit, qui hoc monere solebat, *etiam laudatos quoslibet sacerdotes, nunquam committere debere, ut sine justa et congruenti pœnitentia ex hac vita decederent.* Ita S. Petrus peccatum negationis Christi, licet sibi remissum, tota vita flevit, et quotidie ad gallicinium ejus memor ubertim lacrymabatur, adeo ut ex assiduo fletu oculos haberet rubicundos et quasi sanguine respersos, teste Nicephoro lib. 2. c. 37. et Baronio anno Christi 69. c. 29. Ita S. Magdalena, licet à Christo audisset: *Remittuntur tibi peccata*, tamen usque ad mortem ea deflevit, ac ab hominum omnium conversatione in Baumam secedens, ibique pœnitens omnibus seculis vivum pœnitentiæ exemplar seipsam constituit. Idem fecere S. Pelagia pœnitens, S. Maria Ægyptiaca, S. Guilielmus Aquitaniæ Dux, conversus à S. Bernardo, multique alii, ut peccati veniam, Dei gratiam et animæ salutem assecurarent, ac in tuto collocarent. Tremenda enim est sententia S. Ambros. lib. 2. de Pœnitent. cap. 10. *Facilius*, ait, *inveni, qui innocentiam servaverint, quam qui congrue egerint pœnitentiam. An quisquam illam pœnitentiam putat, ubi acquirendæ ambitio dignitatis, ubi vini effusio, ubi ipsius copulæ conjugalis usus? Renuntiandum seculo est, somno ipsi minus indulgendum quam natura postulat, interpellandus est gemitibus, interrumpendus est suspiriis, sequestrandus orationibus, vivendum ita, ut vitali huic moriamur usui : se ipsum homo abneget, et totus immutetur.* Subdit exemplum : *Sicut quemdam adolescentem fabulæ ferunt, propter amores meretricios peregre profectum, et abolito amore regressum postea veteri occurrisse dilectæ: quæ, ubi non interpellata, mirata putaverit non recognitam, rursus occurrens dixerit : Ego sum: responderit ille : Sed ego non sum. Unde bene Dominus ait: Qui vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Etenim qui mortui et sepulti Christo sunt, non debent iterum velut viventes de hoc mundo decernere. Ne tetigeritis* (inquit) *nec attaminaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam ipso usu, eo quod ipse hujus vitæ usus corruptela sit integritatis.*

Denique audi quid Gregoriæ, quæ Imperatrici erat à cubiculis, flagitanti, ut remissionis peccatorum revelationem et certitudinem acciperet, rescribat S. Gregor. lib. 6. epist. 22. *Rem*, inquit, *difficilem et inutilem postulasti : difficilem quidem, quia ego indignus sum, cui revelatio fieri debeat; inutilem vero, quia secura de peccatis tuis fieri non debes, nisi cum jam in die vitæ tuæ ultimo plangere eadem peccata minime valebis: quæ dies quousque veniat semper suspecta, semper trepida metuere culpas debes, atque eas quotidianis fletibus lavare. Certe Paulus Apostolus jam ad tertium cœlum ascenderat, in paradisum quoque deductus fuerat, arcana verba audierat, quæ homini loqui non liceret : et tamen adhuc trepidans dicebat : Castigo corpus meum, et servituti subjicio, ne forte aliis prædicans, ipse reprobus efficiar. Adhuc timet, qui jam ad cœlum ducitur; et jam timere non vult, qui adhuc in terra conversatur?*

Porro finis et fructus hujus sententiæ est, ut ex ea profunde nos coram Deo humiliemus, ejusque sacro metu percellamur, ac cum timore et tremore nostram salutem operemur, cogitantes quod certi sumus nos Deum offendisse, incerti an offensam nobis condonarit. Idque significant verba S. Gregor. jam recitata : hic enim metus acer est stimulus ad veram pœnitentiam omnemque virtutem; quocirca veniam et salutem nobis quasi assecurat: ipse enim est donum Dei, quod Spiritus sanctus electis immittere solet, ut per illud quasi per viam regiam eos deducat ad suam felicitatem et gloriam : qui ergo illum in se sentit, sciat se habere pignus suæ salutis. Unde S. Bernard. serm. in illud Prov. 3. 13 : *Beatus homo, qui invenit sapientiam. Invenisti*, inquit, *plane sapientiam, si prioris vitæ peccata defleas, si hujus seculi desiderabilia parvipendas, si æternam beatitudinem toto desiderio concupiscas.* Idem serm. 15. in psal. 90. *Qui habitat. Est*, inquit, *is ipse timor firmissima quædam et efficax materia spei. Siquidem maximum quoddam Dei donum timor iste, et ex perceptione præsentium firma est exspectatio futurorum. Postremo beneplacitum est Domino super timentes eum* (psal. 146. 11.) *et utique vita in voluntate ejus, et in beneplacito ejus salus æterna.* Idem ser. 54. in Cant. *In veritate didici nihil æque efficax esse ad gratiam promerendam, retinendam, recuperandam, quam si omni tempore coram Deo inveniaris non altum sapere, sed timere. Beatus homo, qui semper est pavidus.* Prov. 28. 14. Huc facit illud Isaiæ 26. 8. juxta Septuag. *A timore tuo, Domine, concepimus, et peperimus spiritum salutis.*

Neque adjicias peccatum super peccatum.] Est hæc altera, ut dixi, præsumptionis species, qua quis præsumens de Dei misericordia peccata peccatis accumulat. Unde eam explicans subdit :

Et ne dicas : Miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur,] ut ea mihi, cum pœnituero ejusque misericordiam imploravero, illico condonet. Unde Syrus hunc versum transponens, et præcedenti præponens, æque ac Arabicus, ita vertit : *Ne dicas : Misericors est Dominus, et multitudinem debitorum dimittet mihi.* Est enim præsumptio hæc peccatum in Spiritum sanctum : quia misericordia et bonitate ejus abutitur ad malitiam, eamque torquet ad iterandum peccata. Misericordia Domini, ait Palacius, magna est, non ut adjicias peccata; sed ut remittenda credas, si amplius ea non committere decernas. Immane flagitium est, misericordiam Dei lenam facere diaboli; et quod per misericordiam, per quam Deo conjungi debueras, diabolo conjungare. Ergo misericordiam, quam Deus in asylum peccatoribus proposuerat (in templum sancti Dei, ubi esset Deus propitiandus), tu fecisti velut lupanar diaboli, ubi diabolo festa celebrantur. Ergo ne in misericordiam ad peccatum confidas; nam misericordia et ira ab illo cito proximant.

7. Misericordia enim et ira ab illo cito proximant; græce ταχυνει, id est, *festinabit*, cito veniet. Et in peccatores respicit ; græce, αναπαυσει, id est, *requiescet*, ira illius,] q. d. Sicut Dei misericordia cito adest et subvenit pœnitentibus, ut Magdalenæ, latroni in cruce, Saulo, etc., ita et ira Dei cito ingruet peccatoribus impœnitentibus, eosque subito et ex improviso nil tale exspectantes occupabit, uti præoccupavit Luciferum, Cainum, Saulem, ac omnes homines in diluvio, et Sodomitas in conflagratione Pentapolis. Peccatores vocat eos, qui habitum habent peccandi, in eoque se obfirmant et obdurant; ad hos enim pertinet, non misericordia, sed ira et vindicta Dei; imo super eos requiescet jugiter et in æternum, nimirum, in æternis gehennæ

tormentis. Unde Syrus vertit : *Quia misericordia et ira cum eo sunt, et super impios morabitur furor ejus;* Vatablus : *Tam enim ira quam misericordia festinat ab eo, et in scelerosos furor ejus incumbet.*

Porro Palacius τὸ *cito proximant*, tripliciter explicat. Primo, q. d. Cùm peccatoribus ira venit, quamvis tardissime veniat, cito venisse videtur. Adeo enim demersi sunt in deliciis suis, ut breve videatur quod longum est. Ita enim cum nimis delectamur aliquid videndo, audiendo, gustando, brevis omnis mora videtur. Secundo, brevis est vita nostra. In tam brevi spatio nihil est tardum. Ideo miseri dicunt : *Nos nati statim desivimus esse.* Lege quæ viri pii et quæ iniqui dicunt de vitæ nostræ brevitate, Sapient. 5. Tertio, omne peccatum ex natura sua citam pœnam requirit, si cito illa non venit, id est misericordia Dei. Sed aliquando permittit Deus pœnam jure sævire; tunc cito venit.

Rursum ponderat τὸ *respicit*, q. d. Ut leo famescens, in objectum sibi cadaver respicit, in illud cupiens insilire : ita ira Dei in scelera nostra conjectos oculos habet, gestiens in illa desilire; et desilit actu, cum per misericordiam Dei sibi facultas non denegatur.

Quarto, aliqui sic explicant, q. d. Festinat quidem ira divina ad peccatores in suis malis obstinatos puniendos; at in ea festinatione non procedit solitaria, sed comite misericordia; quæ tunc maxime elucet, cum peccatores cito feriuntur, ne, si diutius suis sceleribus vacare permittantur, majora ad supplicia reserventur. Ita S. Chrysost. homil. 25. in Gen. docet festinare Dei ultionem, cum homines in peccatis obdormiunt; idque non tantum ex justitia, ut eos puniat, sed etiam ex misericordia, ne gravius puniat, quos prævidet, si diutius supersint, gravius peccaturos, ideoque acerbius puniendos.

Tropol. Rabanus hìc docet quemlibet justum semper ob oculos sibi ponere debere tam justitiam et iram quam misericordiam Dei, ut ex illa timorem, ex hac spem concipiat et alat. *Beneplacitum est enim Domino super timentes eum, et in eis qui sperant in misericordia ejus. Hinc in lege præceptum est Deuter.* 24. 6. *Ne auferas loco pignoris inferiorem et superiorem molam. Superior enim mola est spes, inferior est timor; spes enim ad alta subvehit, timor autem cor inferius premit.* Hæ ergo duæ molæ, id est, duo lapides molares, jungi debent : *Ut una sine altera inutiliter non habeatur. In peccatoris enim pectore incessanter debet spes et formido conjungi; quia incassum misericordiam sperat, si non etiam justitiam timeat; incassum justitiam metuit, si non etiam de misericordia confidat.* Hæc Rabanus.

8. 9. Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem, ut usurpes corvinum *cras, cras* convertar, et vitam in melius commutabo. Rationem subdit : Subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictæ disperdet te.] Legit Interpres cum Rom. ἐξολοθρεύσει σε, id est, disperdet te; sic et S. August. in Speculo. Verum Complut. legunt ἐξολῇ, id est, disperderis. Alii, ἐξέλῃ, id est, auferet te. Porro Complut. quædam interserunt adduntque, sic enim habent : *Subito enim egredietur ira Domini; et cum negligens fueris, betereris, et in tempore vindictæ disperderis;* Syrus : *Ne cuncteris pœnitere coram Deo, et ne impedimentum patiaris* (q. d. Omnem pœnitendi remoram abrumpe et perfringe) *de die in diem; quia repente egredietur furor, et in tempore retributionis perditio;* Vatablus : *Ne differas converti ad Dominum, nec diem ex die ducas; nam ira Domini repente erumpet, rerumque securus, profligaberis, et tempore ultionis peribis.* Quis enim viperam lethiferam manu ferat, et non statim excutiat? Quis pestem in corpore alat? Quis hostem capitalem intra mœnia ferat? Quis cadaver vermibus horridum domi toleret? Quis dæmonem in mente gestet? Peccatum lethale est vipera, est pestis, est hostis, est cadaver, est dæmon : illico ergo ut illud sentis, totis viribus pœnitendo excutias. Audi S. Basil. Admonit. ad filium spiritalem, sapienter eum de cita pœnitentia monentem : *Quando*, inquit, *te peccatis obnoxium senseris, ad pœnitentiam cito converti ne confundaris; qui enim hìc pœnituerit, in novissimo non pœnitebit. Clementer enim Dominus ad pœnitentiam confugientes suscipit. Et ne misericordia Dei fretus peccata peccatis adjicias, ne velis dicere : Donec viget ætas mea, carnis concupiscentiam exercebo, et postremo in senectute malorum meorum pœnitentiam geram; pius namque est Dominus, et multum misericors, nec ultra facinorum meorum memorabitur. Noli taliter, fili, cogitare; quia summa stultitia est, hoc in mente apud Dominum concipere, cum et impium sit talem licentiam à Deo exspectare quempiam.* Causam subdit : *Noli, inquam, sic cogitare, cum nescias qua die moriturus sis; quis enim novit hominum diem exitus sui? non enim omnes in senectute privabuntur hac luce; sed in diversis ætatibus de hoc mundo migrabunt; et in quibus actibus vocabitur homo, in iisdem necesse est reddere rationem; nemo enim in inferno confitebitur Domino. Sed nec tu cuncteris ad pœnitentiam converti. Semper ante oculos tuos versetur ultimus dies : cum enim diluculo surrexeris, ad vesperum te ambigas pervenire; et cum in lectulum ad quiescendum membra tua posueris, noli confidere de lucis adventu, ut facilius te possis refrenare ab omnibus vitiis. Semper cor tuum promissa cœlestia meditetur, ut ipsa te ad virtutis viam provocent.* Audi et S. Ambros. (vel potius Victor. Cartennæ Episcopum, ut patet ex fine libri, ac ex Gennadio et Trithemio de Script. Eccles.) lib. de Pœnit. cap. 28 : *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem; subito enim venit ira ejus, et in tempore vindictæ disperdet te. Et iterum : Fili, peccasti, ne adjicias iterum; sed et de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur; et ne adjicias peccatum super peccatum, et dicas : Miseratio Dei magna est. Misericordia enim et ira ab illo. Nec nos usque ad mortem fieri mancipia patiamur, nec demus corpora nostra scelerum ditioni; sed obediamus Apostolo dicenti : Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis ei; ut quia peccata deesse non possunt, certe non regnent; hoc est, ne sine respectu evadendi fiat abrupta licentia peccandi.* Et mox : *Unde, cum nobis inopinatus sit exitus terminalis, et vitæ nostræ dubia sint ex mortis ignorantia curricula, quomodo sibi quisque superesse ad confitendum tempus existimat, qui temporis sui tempus ignorat, cum utique audiat dicentem Scripturam : Vivens et sanus fateberis et laudabis Deum, et in partem vade seculi sancti cum vivis et dantibus confessionem. Dilatio enim temporis confessionem creet, et non desperationem generet; quia exaggeratur in dilato damnatio, qui divinam patientiam pertinaci animositate cogitat. Quod sancti Noe*

temporibus docetur effectum, cum per centum annos pertracta patientia, implacabilem per mundi ambitum fudit cataclysmum, inundante censura.

Scripsit de hac Ecclesiastici sententia S. August. homil. 13. inter 50. tomo 10. ubi inter alia causam ejus dans ait : *Promisit enim tibi Deus, quoniam, quo die conversus fueris, obliviscitur mala tua præterita; sed nunquam vitam crastini diei promisit tibi. An forte non tibi illam promisit Deus, et promisit illam tibi Mathematicus, ut damnet te et illum, etc. Misericordia Dei est, quia nescit homo, quando moriatur. Latet ultimus dies, ut observentur omnes dies.* Idem serm. 202 de Temp. *O homo, quare differs de die in diem, forte hodie habiturus ultimum diem?*

Denique S. Chrysost. pathetice hanc sententiam exaggerat homil. 22. in epist. 2. ad Corinth. *Ne moreris*, ait, *converti ad Dominum, et ne differas de die in diem. Nescis quid paritura sit superventura dies; periculum enim et metus est in differendo, salus vero certa et secura si nulla sit dilatio. Ne dicas : Erit aliquando tempus, quando converti licebit. Verba enim hæc Deum valde exasperant. Curnam, cum ipse tibi infinita secula promisit, tu in præsenti vita laborare non vis, quæ parva et momentanea est; sed sic marcidus ac dissolutus agis, quasi hac breviorem aliam quamdam inquiras? Nonne illæ quotidianæ comessationes, nonne scorta, nonne theatra, nonne divitiæ id testantur?* Et mox ita concludit : *Inebriatus es, ventri indulsisti? rapuisti? Siste jam gradum, verte te in diversum; confitere Deo gratiam, quod non in mediis peccatis te abstulit; ne aliud quære privilegium, ut male opereris. Multi, cum aliis damnum fraudulenter facerent, subito perierunt, et ad manifestum judicium abierunt. Time ne et tu hoc patiare inexcusabilis. Sed multis, inquis, dedit Deus privilegium, ut in ultima senecta confiterentur. Quid igitur, numquid et tibi dabit? Fortasse dabit, inquis. Cur dicis, Fortasse? Contingit aliquoties? Cogita quod de anima deliberas; proinde etiam de contrario cogita, et dic : Quid autem, si non det? Quid autem, si det, inquis. Det quidem ipse : verumtamen hoc illo certius et utilius.*

Denique huc facit proverbium Arabicum, quod exstat centuria 1. n. 23 : *Nata in aqua ante vesperam*, q. d. Sicut tarde nimis et periculose natatio sub vesperam instituitur, ita et periculose in extremam vitam pœnitentia differtur. Et num. 44 : *Accende lucernam tuam ante tenebras*, q. d. Illumina te pœnitentia, gratia et bonis operibus, antequam superveniat tibi mors.

Ex dictis liquet radicem pœnitentiæ, et quasi rationem à priori cur peccatori pœnitendum, et cito pœnitendum sit, esse ingens peccati malum, noxam et periculum, quod peccatum animæ creat. Malum hoc est offensa Dei, ira et vindicta, quæ peccatores quasi læsæ majestatis divinæ reos, usque ad gehennam persequitur, idque omni jure et merito : quia peccatum est summus Dei opt. max. contemptus, et injuria, et inhonoratio, et inobedientia, et ingratitudo; omnes enim istæ malitiæ existunt in quovis peccato mortali formaliter distinctæ, et omnibus illis sigillatim offenditur Deus; quare de singulis peccator merito dolet et pœnitet.

Porro duo sunt actus, sive officia pœnitentis et pœnitentiæ. Prior et primarius, dolere de peccato, quia est offensio Dei, cum serio illud deinceps cavendi proposito, qui est actus charitatis : charitatis enim est, uti gaudere de Dei bonis, ita et dolere de Dei offensis, et, ut ita dicam, malis. Posterior est, vindicare in se peccatum admissum, qui est actus virtutis pertinentis ad justitiam, ejusque quasi pars potentialis, uti docet D. Thomas 3, p. q. 85. art. 3. Hac enim pœnitens, velut sui judex, nomine Dei punit seipsum tanquam reum, et injuriam Deo factam resarcire conatur. Unde efficitur, virtutem illam, qua peccator pœnitet, non esse unam, sed duas, nimirum, charitatem et justitiam quamdam vindicativam, quæ, quia aliud nomen proprium non habet, pœnitentia dici potest. Hæc liquent ex pœnitentiæ definitione, quam variam varii assignant; sed eodem omnes redeunt.

Primo enim, ex ratione generis sic eam definit S. Gregor. homil. 34. in Evangel. *Pœnitentia*, inquit, *est perpetrata peccata plangere, et plangenda non committere.* Et ex S. Gregorio Magister Sentent. in 4. dist. 14 : *Pœnitentia est virtus, seu gratia, qua mala cum emendationis proposito plangimus et odimus, et plangenda ulterius committere nolumus.*

Secundo, ex ratione specifica sic eam definit auctor libri de Vera et falsa pœnitentia apud S. August. c. 8 : *Pœnitentia est quædam dolentis vindicta, semper puniens in se, quod dolet commisisse. Semper*, id est, quoties aliquid commisit mali. Et c. 19 : *Pœnitere est pœnam tenere, ut semper puniat in se ulciscendo, quod commisit peccando.*

Tertio, ex fine sic eam definit auctor Hypognost. apud S. August. lib. 3 : *Pœnitentia est res optima*, id est, virtus eximia, *quæ omnes defectus revocat ad perfectum*, hoc est, corrigit totam vitam hominis.

Quarto, respectu subjecti sic eam definit S. Ambros. *Pœnitentia est dolor cordis, et amaritudo animæ pro malis quæ quisque admisit.* Et Glossa in Matth. 4 : *Est reformatio malæ mentis.*

Quinto, respectu terminorum à quo, et ad quem, sic eam definit Damascenus : *Pœnitentia est ab iis quæ sunt præter naturam, ad ea quæ sunt secundum naturam, reversio.* Denique pœnitentia primario est peccatorum mortalium, secundario tamen venialium. Unde S. August. epist. 108. ad Seleucianam : *Est*, inquit, *etiam pœnitentia bonorum et humilium fidelium pœna quotidiana, in qua pectora tundimus dicentes : Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Neque enim ea nobis dimitti volumus, quæ dimissa non dubitamus in Baptismo; sed illa utique, quæ humanæ fragilitati quamvis parva, tamen crebra subrepunt.* Ubi nota pœnitentiam non tantum esse novam vitam, ut volunt hæretici; sed et veteris vitæ castigationem; à pœna enim dicitur pœnitentia, quasi pœnæ tentio; et pœnitere dicitur, quasi pœnam tenere. Unde Ausonius :

> Sum dea; quæ facti non factique exigo pœnas :
> Ut te pœniteat, sic Metanœa vocor.

Ex dictis sequitur stultum esse procrastinare pœnitentiam; sapientis vero, eam accelerare. Quocirca luget conversionis tarditatem S. August. lib. 6. Confess. c. 11 et l. 8. c. 5 et 7. Idem serm. 17. de Verbis Domini, vocat corvinam vocem, *cras, cras convertar. Ipsa res est*, inquit, *quæ multos occidit, cum dicunt : Cras, cras; et subito ostium clauditur : remansit foris cum voce corvina, quia non habuit gemitum columbinum.*

Idem in psalm. 114 : *Deus*, ait, *pœnitentiæ tuæ indulgentiam promisit ; sed huic dilationi tuæ crastinum non promisit.* Sic et S. Gregor. homil. 12. in Evang. *Qui pœnitenti*, inquit, *veniam spopondit*, *peccanti diem crastinum non promisit.* Quocirca Psaltes Psalm. 94. 8 : *Hodie*, inquit, *si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Quin et Seneca, lib. de Brevitate vitæ : *Non pudet*, inquit, *te reliquias vitæ tibi reservare; et id solum tempus bonæ menti reservare, quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est tunc vivere incipere, cum desinendum est!*

10. Noli anxius esse in divitiis injustis.] Redit ad v. 1. unde in Græco eadem est sententia, quæ v. 1. μὴ ἔπεχε ἐπὶ χρήμασιν ἀδίκοις, quod Noster, v. 1. vertit : *Noli attendere ad possessiones iniquas.* Ex quo patet, τὸ *iniquas*, v. 1. esse addendum, uti addit Noster, licet desit in Græco : quia illud ipsum hoc versu, tam habet Græcus quam Latinus. Porro χρήματα, tam possessiones quam pecunias, adeoque census, facultates, omniaque fortunæ bona significant. Rursum ἐπέχειν significat attendere, intendere, incumbere studiose et anxie rei amatæ et concupitæ. Sensus ergo est, q. d. Noli animum adjicere, noli anxie attendere et intendere divitiis injuste per fraudes, dolos et rapinas acquirendis : noli anxie quærere et corradere opes per fas et nefas.

Non enim proderunt tibi in die obductionis, puta in die calamitatis, et vindictæ,] uti dixi, v. 1. Syrus : *Ne confidas in divitiis iniquitatis*, *quia non auxiliabuntur tibi in die angustiæ.* Alludit ad Proverb. 10. 2 : *Nil proderunt thesauri impietatis; justitia autem liberabit à morte.*

TERTIA PARS CAPITIS.

DE CONSTANTI SINCERITATE IN DICTIS ET FACTIS.

11. Non ventiles te in omnem ventum.] Noli te ventilare, agitare et accommodare ad omnem hominum, tentationum et cupiditatum ventum, id est, impulsum; *sed esto firmus in via Domini*, ut sequitur. Noli, quod vulgo dicitur, pallium aut calyptram cuilibet auræ et vento obvertere; quod est assentatorum et politicorum, qui foro utuntur et serviunt tempori. Hoc est quod ait Paulus, Ephes. 4. 14 : *Ut jam non simus parvuli fluctuantes*, *et circumferamur omni vento doctrinæ.* Pronomen *te* non est in Græco, nec Syro : Græcus enim habet : *Ne ventila quovis vento;* Syrus : *Ne sis ventilans in omnem ventum.* Sed sic potius vertendum esset passive, *noli ventilari*, id est, agitari et rapi quovis vento : nam ventilo est activum. Latinius ergo et clarius vertit Noster, *ne ventiles te*, hoc est, ne te agas, moveas et inflectas ad omnem ventum : Vatablus : *Ne te cuivis vento jactandum permittas*, vel *exponas.* Sic de Crispino ait Juvenal. satyra 1.

> Ventilat æstivum digitis sudantibus aurum.

Sic flatus ventilat faces accensas; sic rusticus ventilabro ventilat frumentum; sic aura ventilat jubas equi; sic tauri olim irritati pilas stramineas cornibus ventilabant, et in astra jaciebant, non secus ac paleæ ventilabris sparguntur. Unde Zachar. 1. 19 et 21. dicitur : *Hæc sunt cornua, quæ ventilaverunt Judam.* Porro ventilare est in ventum jactare, dividere, dispergere, juxta illud Jerem. 49. 36 : *Ventilabo eos in omnes ventos istos; et non erit gens, ad quam non perveniant profugi Ælam.* Sic Hebræum פרש *paras*, dividere, dispergere, ventilare significat.

Et non eas in omnem viam.] Alia est parœmia, idem significans quod, *Non te ventiles in omnem ventum.* Vide de ea dicta, cap. 2. v. 14. Syrus : *Ne sis curiosus ad omnem semitam.*

Sic enim omnis peccator probatur in duplici lingua,] ut pro varietate personarum et locorum nunc aiat, nunc neget; nunc laudet, nunc vituperet. Τὸ *omnis* delet Græcus, Glossa et Lyra.: nec enim omnis peccator probatur in duplici lingua, sed tantum adulator et perfidus. Unde Græca habent : *Sic est adulator bilinguis*, et juxta hoc explicandus est Vulgatus Interpres : quasi dicat : *Sic enim omnis peccator in duplici lingua*, hoc est, peccator bilinguis (hic enim peccat duplici lingua) *probatur* et convincitur, supple, ire in omnem viam, et ventilare se in omnem ventum, uti præcessit : hoc enim respicit et refert τὸ *sic*, quæ est vocula nexus, exempli, similitudinis et indicis, indicans id quod præcessit.

Huic adagio similia sunt hæc : *Chamæleonte mutabilior : Cothurno versatilior : Proteo inconstantior : Polypi mentem gerit : Euripo magis varius : Duabus sellis sedet : Duodecim artium est : Punica fides : Maritimi mores : Dædali opera : Magis varius quam hydra : Sisyphi artes : Vespertilio : Trochi in morem : Vias novit, quibus effugit, Eucrates*, qui dum molitor esset, et accusaretur, semper rimam aliquam, per quam elaberetur, inveniebat. *Venti campus*, quod dici solet in hominem instabilem, levem et inconstantem, qui sensus et mores ad quemlibet ventum commutat : nam in campo et planitie venti liberius huc illucve divagantur, nullo coerciti obstaculo : denique instabiles vocamus ventosos. Unde Horatius :

> Romæ Tibur amo ventosus, Tibure Romam.

Idem :

> Non ego ventosæ venor suffragia plebis.

12. Esto firmus in via Domini, et in veritate sensus tui et scientia, et prosequatur te verbum pacis et justitiæ.] *Optimum est enim gratia stabilire cor*, Hebr. 13. 9. Græcus hic de more concisus est, ac per compendium bimembri sententia rem totam clare comprehendit. Ait enim : Ἴσθι ἐστηριγμένος ἐν συνέσει σου ἀσφαλεῖ, καὶ εἷς ἔστω ὁ λόγος σου, id est, *In sententia tua certa constans esto*, *et unus sit sermo tuus.* Alii pro, *in sententia tua*, vertunt, *in sensu tuo*, alii, *in intellectu tuo ;* alii, *in prudentia tua ;* alii, *in doctrina tua stabilis esto* : σύνεσις enim est νόησις, id est, prudentia, industria, intelligentia, peritia, perspi-

cacia, conscientia, sententia, judicium. Syrus: *Esto innixus super gustu tuo* (id est, in sensu tuo), *et verbum tuum unum est.*

Est antithesis versus præcedentis: ventilationi enim in omnem ventum, id est, levitati et inconstantiæ, opponit firmitatem et constantiam, tum mentis, tum sermonis, ut quod semel secundum Deum et rectam rationem credendum vel agendum recte judicasti, idipsum constanter et voluntate conserves, et ore proloquaris. *Via* enim *Domini* est recta fides et operatio: *veritas sensus* est vera animi sententia, verum prudentiæ judicium: *scientia* est sententiæ et judicii certitudo: hanc enim significat Græcum ἀσφαλεῖ, quæ vox notat, ut quid rite credas vel agas, non sufficere prudens rectumque judicium, sed illud debere esse certum: in fide quidem omnino physice et speculative; in actione vero moraliter et practice certum, ut, scilicet, antequam quid agas, moraliter certus sis, id, quod agis, esse licitum, honestum, Deo gratum. *Omne* enim, *quod non est ex fide* (id est, credulitate et dictamine conscientiæ), *peccatum est.* Rom. 14. 23.

Porro ex constantia mentis et judicii sequitur constantia oris et sermonis, de qua subdit: *Et prosequatur te verbum pacis et justitiæ,* nimirum, verbum unum et uniforme, puta, verum, ideoque pacificum et justum, quod opponit bilingui vers. 12. bilingue enim verbum est duplex, difforme, puta, falsum, ideoque turbulentum et injustum, quod lites, discordias, seditiones et bella concitat. Bilinguis enim ob metum potentum, vel ad gratiam eorum aucupandam, à veritate flectitur ad falsitatem: simplex vero et uniformis tenaciter veritati adhæret, nec minis aut promissis ab ea se deduci patitur; sed quod mente judicavit, constanter retinet, et idipsum ore eloqui non metuit. Consulte paci *justitiam* adjunxit, quia mala pax est, quæ justa non est; ideoque fugienda est, quæ cum injustitia conjuncta est: veræ enim et solidæ pacis parens est justitia. O auream mentem, linguamque veritatis et justitiæ, quæ Deo nixa hominum favores et odia non curat, ideoque solidam familiis orbique pacem creat! Si ergo quæris: Quomodo firmus ero in via Dei? Resp. Si firmus sis in veritate, veraque et justa animi tui sententia, eamque uniformi ore proloquaris et tuearis.

Præclare Philo lib. Quod omnis probus sit liber: *Invictus animus*, inquit, *rationis rectæ placitis confirmatus, cedit nemini.* Citatque Zenonis, Stoicorum parentis, dictum: *Facilius est utrem inflatum mergere, quam probum virum invitum ad aliquid agendum cogere.* Celebrat Plutarch. constantiam Fabricii, qui respuens Pyrrhi regis munera, cum subito à tergo ejus elephas barriens, à Pyrrho territandi causa immissus, appareret: *Me*, inquit, *nec aurum heri, nec bellua hodie fecit attonitum.* Quocirca gloriose audiit: *Facilius est solem à suo cursu, quam Fabricium à suo proposito deducere.* Huc facit illud Socratis apud Stobæum, serm. 1. de Prudentia: *Ut statua basi, ita vir bonus instituto innixus honesto, nullatenus dimoveri debet.*

Nota: Hic et alibi pax jungitur justitiæ: quia ejus est effectus et comes individuus, juxta illud psal. 84. 12: *Justitia et pax osculatæ sunt.* Psal. 71. 7: *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis.* Isaiæ 32. 17: *Et erit opus justitiæ, pax.* Quare Aug. in psal. 84: *Fac*, inquit, *justitiam, et habebis pacem, ut osculentur se justitia et pax: si enim non amaveris justitiam, pacem non habebis: amant enim se duo ista, justitia et pax, et osculantur se: ut qui fecit justitiam, inveniat pacem osculantem justitiam. Duæ amicæ sunt: tu forte unam vis, et alteram non facis. Nemo enim qui non vult pacem: sed non omnes volunt operari justitiam. Si ergo vis pacem, ama justitiam: quia duæ amicæ sunt, justitia et pax. Ideo alius psalmus dicit tibi: Declina à malo, et fac bonum: inquire pacem, et persequere eam. Jam enim non diu illam quæres, quia ipsa occurret tibi, ut osculetur justitiam.* Hinc pacis olim symbolum erat caduceus, id est, virga (quæ symbolum est rectitudinis et justitiæ), quam circumplectentes serpentes invicem osculabantur: quia justitiam etiam perversi exosculantur. Illam manu tenebat Mercurius, qui Deus erat sapientiæ, quæ parens est justitiæ et pacis.

Denique hanc sententiam adaptes pœnitentibus et ineuntibus novam vitam, ut in ea sint firmi et constantes, nec ad pristinas cupedias relabantur, quibus recte occinit S. Ambros. lib. 3. epist. 9. ad Irenæum, exemplum Lot: *Si quis*, inquit, *incola esse cœperit civitatis supernæ, incola, videlicet, conversatione et moribus, non discedat ab ea, non exeat, non reflectat vestigium, non revertatur retro; retro luxuria, retro impuritas est. Denique ascendens ad montem Lot, retro reliquit Sodomitana flagitia: quæ autem respexit retro, non potuit ad superiora evadere.* Eamdem Lot similitudinem ad idem probandum attulit S. Hieron. ad Lucinium, epist. 28: *Sodomam*, inquit, *reliquisti ad montana festinans; post tergum ne respicias: ne aratri stivam, ne fimbriam Salvatoris, ne cincinnos ejus noctis rore madefactos, quos semel tenere cœpisti, aliquando dimittas: ne de tecto virtutis, pristina quæsiturus vestimenta, descendas: ne de agro revertaris domum: ne campestria cum Lot, et amœna hortorum diligas, quæ non irrigantur de cœlo, ut terra sancta, sed de turbido flumine Jordanis, postquam dulces aquas maris mortui commixtione mutavit.*

Anagog. Rabanus: *Firmus*, ait, *in via Dei est, qui regulam Catholicæ fidei rite credendo servat, et doctrinam Evangelicam recte vivendo, ac bene operando sequitur. Hunc prosequetur verbum pacis et justitiæ, quando in meritorum retributione illi conferetur præmium æternæ gloriæ, dicente Domino: Euge, serve bone et fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui.*

13. ESTO MANSUETUS AD AUDIENDUM VERBUM, UT INTELLIGAS: ET CUM SAPIENTIA PROFERAS RESPONSUM VERUM.] Multi legunt, *verbum Dei*, q. d. Mansuete audi verbum Dei: ita Deus illud in mente et voluntate tua loquetur, ut illud intelligas et comprehendas, juxta illud psalm. 24. 9: *Docebit mites vias suas.* Sed sequentia alium sensum exigunt. Quare τὸ *Dei*, cum Romanis, Rabano et Græcis delendum est. Græca enim sic habent: γίνου ταχὺς (Noster legit πρᾶος, id est, mansuetus) ἐν ἀκροάσει σου ἀγαθῇ, καὶ ἐν μακροθυμίᾳ φθέγγου ἀπόκρισιν ὀρθήν, id est, *esto velox in auditione tua bona, et in longanimitate profer responsum rectum;* Syrus: *Esto velox ad audiendum, et cum tarditate ad responsum.* Unde hinc videtur sumpsisse S. Jacobus illud cap. 1. 19. *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum.* Vide ibi dicta. Rationem dat S. August. tract. 59. in Joan. *Tutius enim*, inquit,

veritas auditur, quam prædicatur, quoniam, cum auditur, humilitas custoditur: cum autem prædicatur, vix non subrepit cuivis hominum quantulacumque jactantia, in qua utique pedes inquinantur.

Sensus ergo est, q. d. Cum quid audis et interrogaris de Deo, rebusque bonis et honestis, attende, et ne sis impatiens in audiendo, ac præceps in respondendo, ut interrogationem interrumpas, præcedas aut prævertas, ac temere respondeas, antequam plene interrogationem perceperis; uti nonnulli cholerici ac temerarii faciunt, qui proinde sæpe de fabis interrogati, de aliis respondent: sed patienter audi totam interrogationem, ac ea audita bene tecum cogita quid respondere debeas; eoque cognito, leniter, mansuete et prudenter responde. Ita Maximus serm. 13. refert Xenocratem de obscœnis interrogatum tacuisse, cumque urgeretur, ut responderet, dixisse: *De talibus rebus te hominem vanum interrogare decet; me autem respondere nequaquam.* Demonax rogatus quid sentiret de conflictu duorum, quorum alter absurde proponebat, alter absurde respondebat, ait: *Alter mulget hircum, alter supponit cribrum.* Ita Plutarchus in Apophtheg.

Complut. et Tigurina quædam interserunt; sic enim habent: *Ad auscultandum promptus esto: fac integra*, vel *sincera*, vel *verax* (puta, sine simulatione et fuco: græce enim est, ἐν ἀληθείᾳ) *sit vita tua, et cum animi lenitate responsum redde.* Sed ea, quæ interseruntur, impertinentia videntur, et nexum sermonis intercipiunt, ideoque surreptitia apparent. Unde Græci codices et Romani ea delent.

14. SI EST TIBI INTELLECTUS (σύνεσις, id est, intelligentia, sapientia, peritia, doctrina) RESPONDE PROXIMO, te consulenti et interroganti; Vatablus: *Si sapis, responde proximo;* SIN AUTEM, SIT MANUS TUA SUPER OS TUUM, id est, claude os tuum, et sile: NE CAPIARIS IN VERBO INDISCIPLINATO, id est, imperito, indocto, imprudenti, insipienti; ET CONFUNDARIS.] Tigurina: *Ne verbo inepto incurras in reprehensionem, et vitupereris.* Hæc verba, *Ne capiaris, etc.* jam desunt in Græco. Præclare Nazianz. orat. 1: *Valde stultorum, ait, aut temerariorum est, alios docere aggredi, priusquam ipsi satis edocti sumus, ac, ut dici solet, in dolio discere, hoc est, in aliorum animabus pietatem meditari et exercere:* Quod explicans Elias: Qui, ait, in aliorum animis pietatem inserere conantur, cum ipsi per se nondum eam exacte didicerint, faciunt perinde ut illi qui in dolio figlinam artem addiscunt. Figuli enim non statim in dolio, sed in exiguis vasculis, ut ollis aut cyathis, figlinam docent, in quibus, scilicet, si spem opera frustretur, exigua est jactura. Notat ergo, qui majora ante minora discere conantur, quod, scilicet, faciunt, qui antequam didicerint, aliorum doctores et magistros sese profitentur. Nota proverbium: *Sit manus tua super os tuum*, id est, silentium tibi indicito, et taceto, juxta illud Juven.

Digito compesce labellum.

Idipsum priscis innuebat Sigaleontis seu Harpocratis statua, digito sigillans os suum, de qua Varro lib. 4. de lingua Latin. cap. 10. et Auson. epist. 12. ad Paulin.

Aut tua Sigaleon Ægyptius oscula signet.

Sigaleon enim erat Deus præses silentii: σιγὴ enim est silentium. Idem dicebatur Harpocrates, eratque simulacrum in sacris Isidis et Serapidis, quod digito labiis impresso admonebat ut silerent. Fuit autem Harpocrates revera Philosophus Græcus, cujus doctrina et præceptum in id tendebat, ut silentium præciperet, illudque rebus omnibus anteponeret. Sic Job. cap. 21. 5. *Superponite*, ait, *digitum ori vestro*, id est, silentes me audite. Et c. 29. 9: *Principes cessabant loqui, et digitum superponebant ori suo.* Huc etiam facit proverbium Arabicum centur. 1. n. 98. et sequent. *Taciturnitas conciliat suis amorem. Taciturnitas super silentio, melior est pœnitentia super sermone. Taciturnitas sapientia est, sed rarus est agens eam.* Rationem hujus sententiæ subdit Siracides dicens:

15. HONOR ET GLORIA IN SERMONE SENSATI: LINGUA VERO IMPRUDENTIS, SUBVERSIO EST IPSIUS.] Pro τιμὴ, id est, honor, decus, Græcus jam habet contrarie ἀτιμία. Rursum τὸ *sensati*, et τὸ *imprudentis*, non est in Græco: sic enim habet, *gloria et infamia in locutione: et lingua hominis, casus illius est.* Alludit ad illud: *Mors et vita in manu linguæ*, Proverb. 18. 21. Syrus: *Honor et ignominia in manu ejus qui loquitur; et lingua hominum dejicit eos;* Tigurina: *Oratio tam gloriæ capax est, quam ignominiæ; nec raro lingua præcipitat hominem.* Huc facit proverbium Arabicum centur. 1. n. 75: *Cave ne feriat lingua tua collum tuum.* Multi enim propter incontinentiam linguæ capite plectuntur.

16. NON APPELLERIS SUSURRO.] Dat exemplum illustre linguæ imprudentis et bilinguis: susurro enim est bilinguis; quia coram laudat, à tergo vituperat et mordet: susurro enim est, qui occulte maledicendo odium in aliquem aut dissensionem molitur, qualis est detractor, ita dictus à nomine *susurrus*, id est, occultum et submissum murmur, quod de hominibus in aurem susurrantibus, vel de arborum foliis vento agitatis dicitur: unde verbum susurrare, id est, furtim et submissa voce loqui. Hinc vocantur occulti, humiles, tenues, dubii susurri, de quibus Ovid. 12. Metamorph.

Seditioque recens, dubioque auctore susurri:

id est, occulti rumores potius quam delationes. Græce, ψίθυρος, id est, susurrator, occultus delator, clandestinus vituperator, obtrectator. Inde ψιθυρίζειν, id est, susurrare, quod interpretes Theocriti derivat ἀπὸ τοῦ ψίειν ἐν ταῖς θύραις, ἤγουν ταῖς ἀκοαῖς, id est, tenuiter movere in audiendi januis. Pollux vero hoc hirundinum proprium esse ait lib. 5. Id alii vocant trinsare: nam sic ait Auctor Philomelæ carminis:

Pupillat pavo, trinsat hirundo vaga.

Est onomatopœia: tam enim Græca vox ψίθυρος, quam Latina *susurro*, à sono, quem edunt garruli et susurrantes, *sus, sur*, conficta videtur. Ita Isidor. Hispalens. *Susurro*, ait, *de sono locutionis appellatur; quia non in facie alicujus, sed in aure loquitur de altero detrahendo.* Hinc Pythagoræ fuit symbolum et dogma: *Hirundinem sub eodem tecto ne habeas:* quod S. Hieron. secutus Aristotelem, interpretatur, abstinendum esse à commercio garrulorum et susurronum. Alii censent Pythagoram hirundinis symbolo notasse convictorem ingratum, parumque firmum et infidum domo esse ablegandum. Ita Plutarch.

Symposiac. decad. 8. Unde et Cicero (vel quisquis est auctor) in Rhetor. ad Herennium, hirundinem ait esse symbolum infidæ amicitiæ : hirundines enim ineunte vere advolant, hieme instante avolant. Hinc Syrus vertit : *Ne appelleris ambulans in duobus*, id est bilinguis et duplex corde. Hoc vitium exosum est Deo et hominibus : unde de eo subdit Siracides : *Et lingua tua ne capiaris ;* Syrus : *Et lingua tua ne offendas*, vel impingas. Dum enim tua susurratio, duplicitas, falsitas et fallacia deprehenditur, uti ordinarie fit, exploderis, confunderis, et non raro verberum mortisque adis periculum. Græcus habet : *Et lingua tua ne insidieris*, quia in tuas insidias et damna, quæ susurrando proximo struis, ipse incides et capieris. Alludit ad Proverb. 26. 20. ubi graphice susurronis perniciem depingit Salomon dicens : *Cum defecerint ligna, exstinguetur ignis ; et susurrone subtracto, jurgia conquiescent.* Exemplum appositum de ancillis matris suæ Monicæ, cam apud socrum per susurros traducentibus, sed à socru castigatis, refert S. August. lib. 9. Confess. c. 9. Subdit Salomon v. 22. *Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima ventris.* Bilingues ergo sunt quasi bisulci serpentes : quia aliud ore loquuntur, aliud in corde clausum retinent, juxta illud Eccles. 10. 11. *Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit.* Quocirca Rabanus hîc : *Susurronem*, inquit, *appellat detractorem, cujus confusio vera est, quia damnatio certa.*

Porro susurratio eo pejor et pestilentior est, quo major est amicitia et amicorum copia. Talis est eorum, qui familias, congregationes, Religiones, urbes, provincias, regna, principes et reges amicos, suis apud utramque partem susurris, detractionibus et calumniis dissociant, ac inter eos lites et bella concitant, ne eorum amicitia et potentia ipsis sit formidini vel damno, sed ut inter attritos ipsi securi sint ; nimirum, magna capita mutuo collisu dejici cupiunt, ut inter dejectos ipsi soli emineant. Astuti, scilicet, tumultu exteros misceri cupiunt, et aliena pericula sua volunt esse commoda ; parum solliciti, an amici pereant, modo ipsorum perditione ipsi salvi sint ; quorum proinde amicitia insidiosa est, arundinea, et filo fragilior ; promissa aurea, res vitrea ; gemmam pollicentur, præstant crystallum. Hi sane sunt pestes, et odia Dei et hominum ; quin et sui ipsorum sunt hostes : omnis enim hæc faba, quam aliis cuderunt, Deo vindice, in ipsorum tandem caput recidit : quia malum consilium consultori est pessimum, et noxa caput sequitur. Notus est apologus vulpis, quæ timens leonem et ursum, utrumque inter se commisit ; sed dolo ab eis deprehenso, ab utroque male mulctata, mactata et laniata est.

17. Super furem enim est confusio et poenitentia (dum enim deprehenditur fur et plectitur, furti eum pœnitet, sed serius) et denotatio, sic legendum cum Roman. et Græcis, non *devotatio*, id est, mali imprecatio, exsecratio, q. d. Bilinguem omnes exsecrantur, et diris devovent. Unde Rabanus : *Denotatio pessima*, ait, *est confusio sempiterna;* nec *devoratio*, uti legunt nonnulli) : *denotatio* ergo, id est, nota, ignominia, confusio, pessima super bilinguem : susurratori autem odium, et inimicitia, et contumelia.] Comparat susurronem furi et bilingui, eisque pejorem esse asserit, q. d. Majus est vituperium et probrum bilinguis quam furis : quia, licet uterque clam noceat, tamen fur opes duntaxat, bilinguis vero veritatem et fidem, quantum in se est, ex hominum societate aufert, qua sublata ruat necesse est respubl. Rursum fur et bilinguis vicini et cognati sunt, et ex uno in aliud facilis est lapsus : unde vulgo dicitur : *Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem.* At pejor utroque est susurro, qui præter veritatem et fidem, etiam proximo famam, et sæpe amicitiam eripit. Porro, ut dicitur Prov. 22. 1 : *Melius est nomen bonum, quam divitiæ multæ.* Quare merito susurronem comitatur et sequitur, quod ei debetur, omnium odium, inimicitia, et contumelia insignis, sive probrum et opprobrium perenne ; quia grave infert damnum, idque sæpe sine ullo suo commodo, imo cum magno incommodo. Græcus de more concisus est et bimembris : sic enim habet Complut. *Super furem enim est confusio, et damnatio pessima super bilinguem :* Rom. pro *damnatio*, habet *denotatio ;* Tigurina : *Insidiatorem enim gravis sequitur ignominia, et pessima vituperatio bilinguem ;* Syrus : *Quia super furem creata est confusio, et ignominia magna super eum, qui ambulat in duobus*, id est, super duplicem et bilinguem : Græcum enim καταγνωσις, et reprehensionem sive vituperationem, et condemnationem significat. Utrumque significat *denotatio*, q. d. Bilinguis, ubi agnoscitur, illico ab omnibus vituperatur, ignominia notatur, digito ostenditur, reprehenditur et damnatur. Sic cap. 19. 5. dicitur : *Qui gaudet iniquitate, denotabitur*, id est, vituperabitur, ignominia notabitur, et condemnabitur ab omnibus. Sic Cicero pro lege Manilia : *Quod is*, inquit, *qui uno die tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una litterarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit.* Sic Plinius lib. 35. c. 17. ait, *donotari creta pedes venalium mancipiorum.* Rursum Cicero pro domo sua : *Notatissimus*, inquit, *omnium scelerum libidinumque maculis.* Idem pro Cluentio : *Homines, quos cæteris vitiis atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt.* Apposite Rabanus : *Recte*, ait, *inimicitia, et odium et contumelia susurratoribus adjunguntur : quia fraus illorum ac nequitia facit illos Deo et hominibus detestabiles. Unde per Paulum dicitur Rom. 1. Susurrones et detractores Deo odibiles. Et Psalmista psal.* 100. *Detrahentem, inquit, adversus proximum suum occulte, hunc persequebar. Et Prov.* 24. *Abominatio hominum, detractor.* Et c. 14 : *In ore stulti virga contumeliæ.* Hugo vero : *Susurroni*, inquit, *odium in corde, inimicitia in opere, contumelia in sermone.* Robertus Holcot : *Susurroni*, inquit, *odium incumbit Dei, inimicitia proximi, contumelia diaboli.*

18. Justifica pusillum et magnum similiter.] Sic quoque legit S. August. in Speculo. Jam Græca habent : εν μεγαλω και εν μικρω μη αγνοει, id est, *in magno et parvo ne ignora.* Complut. addunt, μηδε εν, id est, *ne unum quidem.* Forte Noster legit, μη αδικει, id est, ne injuste agas, sed juste, puta *justifica* parvum, æque ac magnum, q. d. Ne dicas te susurrando detraxisse famam alicui parvo et vili, non magno et potenti ; ac proinde parvum vel nullum admisisse peccatum : quia tam parvus habet jus ad famam

suam, quam magnus ad suam: ergo, si æquus es et justus, jus suum cuique tribue, ac justifica tam parvum quam magnum, ut famam et decus quod meretur, tam parvo tribuas, quam magno: ergo bene loquere de parvo, æque ac magno. Fama aliena cujuslibet tibi sit quasi sacra et inviolabilis; nullum lingua tua injustum esse pronuntiet. Ad hunc sensum aptari potest lectio Græca, q. d. Ne ignores tam parvo tribuendum esse suum et famam, quam magno. Alludit ad Deuter. 1. v. 17: *Nulla erit distantia personarum: ita parvum audietis ut magnum; nec accipietis cujusquam personam.* Adde: forte hæc sententia à collectore sententiarum Ecclesiastici non est in suo loco posita; sed transposita, ac ponenda cap. 7. post vers. 6. *Noli quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.* Illi enim recte subjungas: *Justifica pusillum et magnum pariter*, q. d. In judicio justifica, et causam justam adjudica tam parvo quam magno, tam pauperi quam diviti; nec ob metum potentis justum pauperem condemna, ut potenti causam iniquam injuste adjudices, eumque justifices. Sic enim in Proverbiis Salomonis nonnullæ sententiæ ab eorum collectore transpositæ sunt, ut patet Proverb. 25. 1. ibique docet noster Salazar.

Secundo, Græca magis hunc innuunt sensum, q. d. In lege Dei nihil est ignorandum, aut negligendum; sed tam parva ejus præcepta, quam magna facienda et opere exercenda sunt. Addit hoc, ne quis dicat, quod vulgus dicit: Verbum est verbum, non verber: verbum non hominem, sed aerem verberat et transvolat: ergo parvum est peccatum, si verbo susurrem, aut detraham proximo, modo aliam realem injuriam ejus corpori vel bonis non inferam. Huic respondet nihil in lege Dei esse ignorandum, nec omittendum: rursum, tam parva quam magna legis præcepta cognoscenda esse, et magni æstimanda, etiamsi vulgus parum ea cognoscat, parvique ea pendat: quia sæpe, quæ hominibus parva videntur, magna sunt apud Deum, et in judicio Dei, qui justus est æstimator rerum omnium, præsertim vitiorum et virtutum, gravia censentur. Tale est susurratio et detractio, quam homines parvi, sed Deus magni æstimat: detractoris enim verbum verberat proximi famam; ideoque ei sæpe plus nocet quam verber corporis. Huic sensui textus Græci aptari potest versio Latina, si τὸ *pusillum et magnum* accipias in genere neutro, non masculino, q. d. Non tibi sufficiat juste sentire et judicare de rebus magnis; sed conare et stude, ut etiam de iis quæ parvæ videntur, vel parvæ revera sunt, juste sentias, justumque judicium feras. Ita Jansenius. Verum hic sensus obscurior est, et à Vulgata Latina alienior.

Tertio, Syrus vertit: *Multum sive parum ne noceas;* Vatablus: *Sive magnum, sive parvum, ne quid imperite committas*, q. d. Ne imperite, imprudenter, inique agas quippiam, sive parvum illud sit, sive magnum: ne sinas te capi ignoratione rerum et imprudentia, sive parvæ illæ sint, sive magnæ. Palacius: *Justifica opera tua, sive parva, sive magna.* Nihil, nec magnum, nec parvum, inique aut injuste peregeris. Sane in hoc consistit hominis et virtutis perfectio, si omnia sua opera, etiam minima, ad justam rationis, legis et honesti normam mensuret, si ea æquissimæ Dei voluntatis regulæ adæquet, si ad Christi et Sanctorum vitæ libellam ea exigat. Justum enim dicitur, quod suæ regulæ, suæ legi, suo exemplari est commensum, et quoad fieri potest, adæquatum. Justus vero est, qui omnia sua opera, quoad humana infirmitas potest, ad justitiæ et virtutis normam metitur et componit. Quare justus parva non negligit, sed diligenter curat, ut justa sint, sciens id sibi decori esse, ac ex parvis gradum fieri ad magna; imo parva, si iterentur et multiplicentur, fieri magna: de qua re plura dixi Zachar. 4. 10. et dicam inferius cap. 19. 1. Sapuit hoc Sponsa, cujus proinde decus admirans Sponsus, ait Cant. 7. v. 1. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis!* Et merito. Si enim sponsa mortalis sponsi, ut ei placeat, ad speculum faciem, vestes totumque habitum per multas horas componit, ut nullus in ea nævus, nil vel minimum indecens aut incompositum appareat; quid non faciet, quid non componet sponsa Dei, sponsa Christi?

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

APPOSITE A SUSURRONE TRANSIT AD AMICUM ET AMICITIAM ; UT ENIM OSTENDAT QUANTUM MALUM SIT SUSURRATIO, DESCRIBIT QUANTUM BONUM SIT AMICITIA : HOC ENIM AUFERT SUSURRO. IGITUR EST HÌC INSIGNE ENCOMIUM VERÆ AMICITIÆ, USQUE AD VERS. 18. INDE AD FINEM DOCET QUAM SIT ARDUA SAPIENTIA, QUANTOQUE NISU ET STUDIO PROSEQUENDA : INTER EXTERIORA ENIM BONA PRINCIPEM LOCUM TENET AMICUS ET AMICITIA. QUOCIRCA IN INFERNO, UBI NULLUM EST BONUM, SED OMNE MALUM, NULLA EST AMICITIA, SED OMNIUM INTER SE INIMICITIA ET HOSTILITAS : TAM ENIM DÆMONES, QUAM DAMNATI, INVICEM IMPROPERANT, CONVICIANTUR ET MALEDICUNT.

1. NOLI fieri pro amico inimicus proximo : improperium enim et contumeliam
malus hæreditabit, et omnis peccator invidus et bilinguis. 2. Non te extol-
las in cogitatione animæ tuæ velut taurus, ne forte elidatur virtus tua per
stultitiam, 3. et folia tua comedat, et fructus tuos perdat, et relinquaris
velut lignum aridum in eremo. 4. Anima enim nequam disperdet, qui se
habet, et in gaudium inimicis dat illum, et deducet in sortem impiorum.
5. Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat inimicos : et lingua eucha-
ris in bono homine abundat. 6. Multi pacifici sint tibi, et consiliarius sit tibi unus de mille.
7. Si possides amicum, in tentatione posside eum, et ne facile credas ei. 8. Est enim amicus
secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis. 9. Et est amicus, qui conver-
titur ad inimicitiam : et est amicus, qui odium, et rixam, et convicia denudabit. 10. Est autem
amicus socius mensæ, et non permanebit in die necessitatis. 11. Amicus, si permanserit fixus,
erit tibi quasi coæqualis, et in domesticis tuis fiducialiter aget. 12. Si humiliaverit se contra te,
et à facie tua absconderit se, unanimem habebis amicitiam bonam. 13. Ab inimicis tuis sepa-
rare, et ab amicis tuis attende. 14. Amicus fidelis, protectio fortis : qui autem invenit illum,
invenit thesaurum. 15. Amico fideli nulla est comparatio, et non est digna ponderatio auri et
argenti, contra bonitatem fidei illius. 16. Amicus fidelis, medicamentum vitæ et immortalitatis :
et qui metuunt Dominum, invenient illum. 17. Qui timet Deum, æque habebit amicitiam bo-
nam : quoniam secundùm illum erit amicus illius. 18. Fili, à juventute tua excipe doctrinam,
et usque ad canos invenies sapientiam. 19. Quasi is qui arat et seminat, accede ad eam, et sustine
bonos fructus illius. 20. In opere enim ipsius exiguum laborabis, et cito edes de generationibus
illius. 21. Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus, et non permanebit in illa
excors. 22. Quasi lapidis virtus, probatio erit in illis, et non demorabuntur projicere illam.
23. Sapientia enim doctrinæ secundùm nomen est ejus, et non est multis manifesta : quibus
autem cognita est, permanet usque ad conspectum Dei. 24. Audi, fili, et accipe consilium in-
tellectus, et ne abjicias consilium meum. 25. Injice pedem tuum in compedes illius, et in torques
illius collum tuum. 26. Subjice humerum tuum, et porta illam, et ne acedieris vinculis ejus.
27. In omni animo tuo accede ad illam, et in omni virtute tua conserva vias ejus. 28. Investiga
illam, et manifestabitur tibi ; et continens factus, ne derelinquas eam. 29. In novissimis enim
invenies requiem in ea, et convertetur tibi in oblectationem. 30. Et erunt tibi compedes ejus in
protectionem fortitudinis, et bases virtutis, et torques illius in stolam gloriæ. 31. Decor enim
vitæ est in illa, et vincula illius alligatura salutaris. 32. Stolam gloriæ indues eam, et coronam
gratulationis superpones tibi. 33. Fili, si attenderis mihi, disces ; et si accommodaveris ani-
mum tuum, sapiens eris. 34. Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam ; et si dilexeris
audire, sapiens eris. 35. In multitudine presbyterorum prudentium sta, et sapientiæ illorum ex

corde conjungere, ut omnem narrationem Dei possis audire, et proverbia laudis non effugiant à te. 36. Et si videris sensatum, evigila ad eum, et gradus ostiorum illius exterat pes tuus. 37. Cogitatum tuum habe in præceptis Dei, et in mandatis illius maxime assiduus esto : et ipse dabit tibi cor ; et concupiscentia sapientiæ dabitur tibi.

PRIMA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM AMICITIÆ.

1. NOLI FIERI PRO AMICO INIMICUS PROXIMO,] susurrando, et occulte ei detrahendo ac nocendo, uti præcessit et sequitur (dum ait, *invidus et bilinguis*) ; hæc enim pendent et deducuntur ex iis quæ dixit de susurrone. Unde Rabanus iisdem connectit, annectitque capiti sexto, ac caput septimum, imo librum secundum Comment. inchoat v. 5 : *Verbum dulce multiplicat amicos.* Causam subdit : IMPROPERIUM ENIM ET CONTUMELIAM MALUS (iniquus) HÆREDITABIT, ET OMNIS PECCATOR INVIDUS ET BILINGUIS,] *et*, id est præsertim (sic dicitur : *Dicite discipulis ejus, et*, id est præsertim, *Petro*, quasi primo et capiti cæterorum, Marci 16. 7.) q. d. Omnis malus, velut justam malitiæ suæ sortem, et pœnam illi debitam hæreditabit probrum et contumeliam; sed præsertim eamdem hæreditabit peccator invidus et bilinguis, qui scilicet ex invidia et dolo clam amico detrahit et nocet. Hinc Græca habent : *Sic est peccator bilinguis*, ut scilicet susurrando pro amico fiat inimicus, ideoque improperium et contumeliam hæreditet. Unde Complut. addunt : *Sic peccator bilinguis ignominiam habebit.* Et Syrus incipiens à versu ult. cap. præced. sic nectit et vertit : *Multum sive parum ne noceas ; et pro amico ne fias inimicus, ne nomen malum et ignominiam hæredites : et* (quia) *opprobrium et peccata super eum qui ambulat in duobus*, id est, super bilinguem et susurronem.

Taxantur ergo hic illi qui instar polypi mentem et vocem variant, ac nunc se amicos, nunc inimicos exhibent : quales compares paliuro qui, teste Plinio lib. 13. 19, fructum dat succosum et vinosum, ideoque jucundum palato; sed quia spinosus, pungit manum. Sic enim et hi nunc mulcent, nunc pungunt : *Ut ibi inveniatur dolor, ubi putabatur auxilium*, in Michææ c. 7. v. 4.

Robertus Holkot, natione Anglus, professione Dominicanus, qui sub annum Domini 1349. scripsit in septem prima capita Ecclesiastici, aliter hanc gnomen explicat, q. d. Ut amico gratificeris, noli quem alium proximum lædere, eique fieri inimicus : tum quia nullius amici causa facienda sunt mala, nec amicitia permittit injuriam tertii ; tum quia pejus est unum efficere inimicum, quàm plures facere vel servare amicos. Amicus enim cito beneficii obliviscitur ; inimicus autem injuriæ semper erit memor, eamque ulciscetur. Quocirca sapienter Pericles, rogatus ab amico ut sui causa pejeraret, respondit : *Amicus sum, sed usque ad aras.* Amicus enim ab amico nil debet petere iniquum ; et si petat, rejiciendus est. Hinc et illud Sapientis monitum : *Ita multis prosis, ut ne vel uni obsis.* Verum prior sensus est genuinus, ut patet ex dictis.

2. et 3. NON TE EXTOLLAS IN COGITATIONE ANIMÆ TUÆ VELUT TAURUS ; NE FORTE ELIDATUR VIRTUS TUA PER STULTITIAM, ET FOLIA TUA COMEDAT, ET FRUCTUS TUOS PERDAT, ET RELINQUARIS VELUT LIGNUM ARIDUM IN EREMO.] Versu præced. vetuit dolum et hypocrisin : hic vetat animositatem et fastum, qui æque ut dolus nocet proximo, et amicitiam dissolvit et evertit. Ita Rabanus. Sensus ergo est, q. d. Ne te extollas per cogitationem animæ, id est, animositatis tuæ, ut putes te omnia posse instar tauri, qui animositate sua cætera pecora et pecudes fugat, sternit et exagitat : quia sicut taurus cornupeta vel à feris, vel ab heris ligatur, concluditur, mactatur, itaque virtus, id est, animositas ejus eliditur : ita pariter virtus, id est, fortis animositas tua elidetur per stultitiam, eademque consumet folia tua, id est, ornatum et gloriam tuam cum omni fructu tuo, perinde ut taurus solet discerpere plantarum folia et fructus, quibus ipse cum cæteris armentis vesci poterat et debebat, ut animam, id est vitam, conservaret. Porro : *Ne sufficere nobis credamus*, inquit Rabanus, *si extollentiam vitemus, in actu, dicit : Non te extollas in cogitatione animæ tuæ ; Deus enim inspector est cordis, et non secundùm faciem, sed secundùm veritatem unumquemque dijudicat ; quem nemo potest per hypocrisin fallere ; quia omnia nuda et aperta sunt oculis ejus : qui si interius animæ cervicatam ac tumidam cogitationem conspexerit, non ei placebit, sed allidetur virtus ipsius superbi per stultitiam elationis, et folia verborum ejus sunt vacua, et fructus operum inutiles, et velut lignum aridum non habens viriditatem dilectionis, inter steriles iniquorum actiones deputabitur.*

Hunc esse sensum patet ex Græco ; sic enim habet : *Ne efferaris ob consilium animæ tuæ, ne quasi taurus anima tua discerpat te ;* id est : *Ne ut taurus plantas solet discerpere, ita tuum te perdat consilium ; depascatque folia tua, deinde fructus tuos disperdat, et velut arborem destituat aridam.* Ita Tigurina, licet Complut. et Romana legant in secunda persona : *depascas, disperdas, destituas ;* sed eòdem redit sensus. S. Ephrem, parænesi 26, sic legit : *Ne te extollas in cogitatione animæ tuæ, ne abripiatur velut taurus anima tua ; frondes tuæ comedentur, et fructus tuos perdes ;* Syrus : *Ne tradaris in manus animæ* (animositatis) *tuæ, ut non quæras sicut taurus fortitudinem tuam. Folia tua decidere facies, et fructum tuum comedes, et seres te tanquam arborem aridam ; quia anima crudelis disperdet dominum suum.*

Alludit ad historiam Nabuchodonosoris, qui suo imperio et robore fretus, sese extollens ut taurus, hac sua stulta superbia elisus, et mutatus est in bovem et taurum, ut quasi amens et brutus regno pelleretur, et ablegaretur in sylvas ad bestias. Hæc stultitia ejus folia et ramos dejecit, quia splendorem regium illi abstulit. Eadem fructus ejus perdidit, scilicet, omnia opera regia et tot regnorum administrationem. Denique eadem illum miserum et squalidum effecit, velut lignum aridum in eremo, destitutum, scilicet, omnibus amicis, familiaribus, subjectis, omnique humana ope et solatio. Lege Danielis cap. 4, et videbis omnia huic loco Siracidis ad amussim congruere et respondere.

Huc facit apologus Æsopi illo ævo celebris (Æsopus enim ducentis annis Siracidem antecessit, ejusque prudentes mythi et apologi fuere celebres, et omnium ore triti) de asino et leone. Cum asino, inquit, gallus aliquando pascebatur. Leone autem aggresso asinum, gallus exclamavit, et leo (aiunt enim galli vocem timere) fugit. At asinus, ratus propter se fugere, aggressus est statim leonem. Ut vero procul hunc persecutus est, quo non amplius galli perveniebat vox, conversus leo devoravit asinum. Hic vero moriens clamabat; *Me miserum et dementem! Ex pugnacibus enim non natus parentibus cujus gratia in aciem irrui?* Asinus ergo hic notat stolidos, qui in superba virium suarum cogitatione et æstimatione eliduntur et pereunt.

Antistrophus huic gnomæ est apologus rhinocerotis et corvi apud Cyrillum, l. 2. Apolog. Moral. c. 18, cujus titulus: *Contra superbientes ex robore. Superbus rhinoceros*, inquit, *maximo robore cornu sui inflatus, cum vidisset corvum super ripam quiescentem, præsumpsit eum vi mira cornu sui subvertere, ut se coram illo de gloria roboris ostentaret. Cum igitur hunc fulmineo ictu percussisset, petræ resistentis duritia impetum excipiens, acumen cornu fregit, et doloris pondere unà cum luxato corpore, victum statim robur dedit. Cui deinde è tantis doloribus decumbenti, corvus cum risu objecit dicens: Rhinoceros frater mi, ubi est cornu prævalidum tuum? ubi robur stupendum? nimirum quia in uno posuisti totum, uno perdito mox amisisti et totum. Nescivisti parvam esse cujusvis virtutem corporis, nisi major simul adsit virtus animi? Tota namque* (Judic. 14.) *illa mira vis Samsonis non ab ossibus tantum, sed à spiritu erat in capillis. Virtutis autem spiritus humilitas est. Hæc enim basis et fundamentum est corporis roboris et virtutum.* Unde epimythium sive fructum apologi colligit: *Crede igitur mihi, nihil superba validitate infirmius, nihilque humili debilitate potentius in hoc seculo inveniri. Ferrum enim quanto durius est, tanto citius frangitur; et vitrum tanto facilius rumpitur, quanto amplius induratur. Veruntamen gutta molissima saxum excavat, et teredo vermis tenerrimus lignum vastat; quin et spiritus fulmineus duriora destruit, molliora illæsa relinquit. Arcus etiam quanto magis curvatur, tanto validius telum vibrat. Quo dicto, victum superbia unicornu dimisit.*

Nota: Animosos, impetuosos et violentos apte comparat tauris; quia inter animalia vix ullum est, quod ex cornibus ita audeat, ex viribus ita confidat, ex animo ita superbiat, ut taurus. Vide Ælianum sub finem libri 3. Igitur tauri uti fortes et torosi, ita pariter animosi sunt, iracundi et furibundi; hinc taurus est armenti et vaccarum dux: taurus enim est bos ad procreandum reservatus. Causam dat Aristot. lib. 2. de Partib. animal. c. 4. quod tauri sanguine, eoque fibroso et crasso abundent. *Timidiora* (animalia), ait, *sunt quibus sanguis dilutus nimium est: metus enim refrigerat; quamobrem quæ exsanguia, timidiora sunt sanguineis, etc. Quorum autem sanguis fibris admodum multis crassisque refertus est, hæc terrena amplius constant natura, et animosa, iracunda, proindeque furibunda sunt: ira enim calorifica est. Solida autem firmioraque omnia concalefacta, vehementius quàm humida calefaciunt; fibræ vero solidæ terrenæque sunt: itaque quasi fomenta in sanguine efficiuntur, fervoremque per iram accendunt. Ex quo fit ut tauri et apri animosi iracundique furibundique sint: sanguis enim eorum fibris refertior est; et quidem taurorum sanguis omnium celerrime coit et durescit.* Hinc Homerus Agamemnonem comparat tauro: est enim taurus symbolum regis, qui præcellit populo, sicut taurus armento, ut docet Diogenes orat. 2. apud Dionem. Hinc et Joseph, quia, fratribus præcellens, princeps fuit in Ægypto, à Mose comparatur tauro: *Quasi primogeniti tauri*, inquit, *pulchritudo ejus; cornua rhinocerotis cornua illius, in ipsis ventilabit gentes usque ad terminos terræ*, Deut. 33. 17. Ubi pro *tauri* Hebr. est שור *schor*, Chaldaice תור *tor*; unde Latinum et Græcum *taurus*, Gallicum *taureau*, Hispanicum et Italicum *toro*. Hebr. enim dicitur *schor*, à rad. שור *schor*, id est, intendere, extendere, eo quod taurus corpus habeat distentum et plenum, sive quod oculos et aspectum habeat intensum, firmum et fixum; unde proverbium huic loco congruens: *Taurina phantasia*, *Tauricum tueri*, id est, torve; *Taurinus obtutus*, pro fixo, severo, arroganti et feroci. Aristophanes in Ranis: *Itaque ore prono contuetur tauricum.* Et Socratis mos erat, teste Platone, taurinis oculis intueri. Virgil. quoque bovem torvam vocat: *Optima torvæ forma bovis.*

Sensus ergo est, q. d. Non te extollas in cogitatione tua, quod putes te viribus, opibus, sapientia, amicis, famulis, etc. abundare, sicut taurus in phantasia sua ob robur se extollit, ut toti armento imperare et dominari velit, ne elidatur et confringatur virtus, id est fortitudo, græce, ψυχὴ, id est anima tua, puta animositas, animosa, superba, ferox et taurina cogitatio animæ tuæ, *per stultitiam*, quia insolenter superbis, et majora viribus tentas, ac in potentiores impingis, ideoque ab eis dejiceris, sicut eliditur tauri virtus, dum indomita stulte invadit tauros æque fortes, vel fortiores se, à quibus vel vincitur et sternitur, vel certe vis ejus domatur et infringitur. Sic hodie videmus multos viribus naturæ, ingenii et gratiæ pollere, quibus magna præstare possent, si iis modeste et temperanter uterentur; sed dum iis insolescunt, et plura sibi arrogant, vel tentant, quàm vires ferant, per stultitiam perdunt omne suarum virium et donorum decus, vim et efficaciam. Quo fit ut ipsa, scilicet stultitia, vel potius virtus, qua stulte abutuntur, comedat folia eorum, et fructus eorum perdat, hoc est, omnem eorum decorem (folia enim sunt coma et decus arborum) et fructum, quem aliàs protulissent, evertat et tollat; ita ut vir-

tus, quæ ipsos decorare et ditare debuerat, privet eos omni decore et fructu; sic ut iis nudati relinquantur velut lignum aridum in eremo, scilicet, steriles, inglorii, et ad nihil utiles, nisi ut eradicentur, et in ignem mittantur, ut ait Christus Joan. 15. 6. Alludit rursum ad taurum, qui indomita sua feritate arborum folia comedit, et fructus disperdit, atque arborem desolat, et relinquit velut lignum aridum.

Huic vicinum est adagium c. 4. 35: *Noli esse sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos, et opprimens subjectos tibi.* Porro superbiam vocat *stultitiam:* nam, sicut humilitas est sanitas animi; ita superbia est ejus insania: quia humilitas est veritas; superbia est vanitas, falsitas, vanaque de se opinio, stultitia et insania.

Secundo, magis expresse et apposite hæc referas ad dissociationem amicitiæ ex fastu et fastidio amici, de qua totus hîc est sermo. Pro quo nota et audi Aristot. lib. 6. de Natura animal. cap. 18: *Taurus,* inquit, *cum tempus coitus adfuerit, tum demum incipit communibus cum vaccis pascuis uti, cumque reliquis tauris dimicat. Nam ante id tempus inter sese pascuntur: quod quidem appellant* ατιμαγελειν (quod aliqui vertunt *coarmentari*, quasi cum armento convenire; alii melius contrarie *dearmentari,* vel *abarmentari,* id est, ab armento se segregare). *Sane qui in Epiro sunt tauri, sæpe trium mensium spatio non apparent.* Hoc Festus vocat *negligere gregem*, alii *abgregari*, quod proprium est taurorum. Unde proverbium: *Abiit et taurus in sylvam*, dici solitum in maritos superbos et fastidiosos, qui uxores deserunt. Item, in amicos tumidos et insolentes, qui amicum, cum eo fruiti fuerint, ejusque opes emunxerint, fastidiunt et derelinquunt; sed, sicut taurus armenta fastidiens, et ex indomita libertate, fastu et feritate fugiens in sylvam, ibi sæpe ab aliis tauris, leonibus et ursis impetitur et eliditur (nam ut docet Aristot. lib. 9. Histor. animal. *à feris interimuntur tauri, ubi ab armento deerraverunt gregem relinquentes, gregisque divortia quærentes*). Ita pariter, qui amicum deserit, in inimicos incidit, qui eum elidunt, expilant, et subinde occidunt. Rursum, sicut taurus fugiens in sylvam disperdit folia fructusque arborum, easque desolatas efficit et relinquit velut lignum aridum in eremo: ita pariter qui subditos et amicos, quos ex officio in vita sociali soliti erant pascere, alere, docere, regere, itaque in Ecclesia erant velut arbores frugiferæ et foliis ornatæ, hi, si eos temere et superbe deserant, fastidiant et fugiant, omni hoc fructu et decore se ipsos privant, omnique pristina gratia, utpote ad communem usum eis data, à Deo justo judice privabuntur, eruntque velut ligna arida in eremo. Hominum folia, puta ornamenta, sunt honor, gloria, amici, famuli, apparatus, splendor domesticus, etc. Horum omnium tinea est superbia, quæ hominis folia, velut vermis hederam Jonæ, exedit et devorat. Fructus hominis pii sunt opera sancta, quæ sunt merita cœli: hæc superbo pereunt; quia præterita nihil illi prosunt, futura parere nequit. Denique superbia relinquit hominem velut lignum aridum in eremo, desertum à Deo, Angelis et hominibus.

Porro tauros à tauris in pugna vinci et elidi docet Virgil. Georg. 3:

> Nec mos bellantes unà stabulare; sed alter
> Victus abit, longeque ignotis exulat oris,
> Multa gemens ignominiam plagasque superbi
> Victoris, tum quos amisit inultus amores,
> Et stabula aspectans regnis excessit avitis.

Aristot. quoque lib. 6. de Histor. animal. cap. 20. docet tauros victores, post coitum, quasi enervatos, à victis vinci et elidi: *Coit,* inquit, *qui vicerit; cumque is venere jam debilitatus languerit, aggreditur victus ille languentem, et plerumque superat.*

Hinc tertio, nonnulli hæc referunt ad effusam libidinem divitum et potentum, q. d. Noli superbe et luxuriose grassari in tuos, tibique subditos vel obnoxios, velut taurus potens et insolens, qui cum omnibus vaccis, prout ejus animæ, id est, phantasiæ et concupiscentiæ libuerit, miscetur: quia, sicut hic miscendo elidit et exhaurit suam virtutem et robur; ita pariter et tu tuam virtutem exhauries. Nihil enim tam vires hominis debilitat et enervat, ac libido: per illam enim semen, quod est nobilissimus sanguis, ac cum eo optimi spiritus vitales excernuntur. Rursum libido omnia folia et fructus, id est, omnem hominis virorem, ornatum, et virtutes et merita consumit et disperdit, eumque facit exsuccum, sterilem et marcidum, velut lignum aridum in eremo: superbiæ enim comes et filia est libido, æque ac humilitatis comes et filia est castitas. Talis taurus inter suos fuit spurcissimus Lutherus, ejusque asseclæ, adeo ut etiamnum inter feminas eorum hæc infamis et satanica audiatur vox: Tauriza nos. Vide Cochlæum, Sanderum, Surium, etc., in Actis Lutheri et posterorum. Verum est hîc illud Psaltis psalm. 67. v. 31: *Congregatio taurorum in vaccis populorum.* Porro libido omnem veram amicitiam (de qua hîc agitur) utpote quæ honestate nititur, dissuit et dissolvit: tantum enim ejus est probrum, tantus naturæ horror, tantum luxuriosorum fastidium, ut eam, quam ante ardentissime adamarant, jam à se vitiatam sæpe audire et videre non sustineant.

Denique in tauro repræsentatur et vetatur arrogantia, libido dominandi, tyrannis, concupiscentia, insolentia, verborum asperitas, morum durities, barbaries, sævitia, crudelitas, feritas: taurus enim non agitur ratione, sed cogitationis et phantasiæ suæ impetu, quasi percitus œstro et furiis agitatus; unde horrisonum mugit et boat.

4. ANIMA ENIM NEQUAM DISPERDET, QUI SE HABET (id est, eum qui habet animam nequam), ET IN GAUDIUM INIMICIS DAT (aliqui legunt) *dedet* ILLUM, ET DEDUCET IN SORTEM IMPIORUM,] puta, ad æternam miseriam et gehennam. Græcus concisus est, et sic habet: *Anima enim improba disperdet possidentem se, et derisum inimicorum faciet se.* Animam *nequam*, id est, non utcumque malam, sed egregie et insigniter malam (*nequam* enim, ait Festus, *dicitur quod ne tanti quidem sit, quàm quod habetur minimi.* Et Varro ex *ne* et *quidquam* media syllaba extrita derivat) vocat superbam, fastidiosam, crudelem et luxuriosam, qualem jam descripsi. Unde Syrus vertit: *Anima dura* (crudelis) *disperdet* vel *corrumpet dominum suum*, et *lætitiam inimicis ejus faciet eum.* Quocirca Siracides animæ duræ et taurinæ, quæ amicitiam dissolvit, opponit animam suavem et dulciloquam, quæ amicos et

amicitiam consociat, dicens: *Verbum dulce multiplicat amicos.*

Moral. notat hîc tria gravissima damna, quæ sibimet infert anima nequam et maligna: primum est, quod se disperdat per lapsum in crimen lethale; secundum, quod se det in gaudium et prædam inimicis, tam hominibus, quam dæmonibus; tertium, quod deducat eum in sortem impiorum, puta, in gehennam. Hujus symbolum est leo, qui, dum prædam venatur, in foveam et caveam sibi à venatoribus paratam incautus irruit, ibique eorum fit præda et ludibrium, teste Plinio l. 8. c. 16. et S. Greg. l. 9. Moral. cap. 34; sic enim et superbus, dum prædari vult alios, præda fit ipse et risus dæmonum. Hoc est quod ait Job c. 10. v. 16: *Et propter superbiam quasi leænam capies me, reversusque mirabiliter me crucias.* Ubi vide S. Greg. loco jam citato.

5. VERBUM DULCE MULTIPLICAT AMICOS, ET MITIGAT INIMICOS.] Docet modum parandi et conservandi amicos esse sermonis suavitatem, quam per antithesim apposite superbæ ostentationi et ferocitati taurinæ, quæ omnes avertit et evertit, subjicit. Græce: *Guttur suave multiplicat sibi amicos;* Syrus: *Os suave* (id est oris suavis, est Hebraismus et Syrismus), *multiplicabuntur amici ejus.* Causam dat Palacius: Quia verbum, inquit, est vehiculum mentis. Igitur in verbo dulci dulcis mens vadit, effluit et illabitur instar sacchari in animum audientis, eumque totum dulcedine sua penetrat, imbuit, allicit et in suî amorem rapit. Similiter et inimicus dulcedine verbi veluti musici concentus audita, aures illi non occludit; sed aperit, ac per aures illud in mentem recipit, ejusque dulcedine, quasi melle omne suum fel, id est amaritiem, iram et odium, dulcorat, et ex inimico facit se amicum. Quare lingua dulcis est similis linguæ canis, quæ ulcera lambendo dolores lenit, plagisque corporis medetur; simili enim modo plagis animi quasi lambendo medetur lingua blandiloqua. Talis fuit lingua nostri R. P. Petri Canisii, Germanorum Apostoli, qua multos Deo, et dissidentes invicem conciliavit, ut vulgo diceretur linguam Canisii instar canis animorum esse medicam. Unde Hussitarum in Canisium scomma:

Hinc procul esto canis, pro nobis excubat anser;

id est, Joannes Hus: Bohemi enim anserem vocant *hus.* Alludunt ad anserem, qui excubando servavit Romanos in Capitolio obsessos. Sic Orpheus dulci suo sermone quasi cantu dicitur movisse cautes et saxa, id est, saxea hominum corda. Idem fecere alii: *Movit Amphion lapides canendo.* S. Mechtildis sua suaviloquentia omnes rapiebat, adeo ut putarent se Angelum loquentem audire. Ita habet ejus Vita. Hanc autem suavitatem hauserat ex Deo et Christo crucifixo. Est enim Deus mare dulcedinis; ex hoc mari mentis et linguæ rivulus deductus, maris dulcedinem servabit. Excipe, quando improborum et obstinatorum vitia acrius sunt perstringenda, juxta illud: *Increpa illos dure, ut sani sint,* Tit. 1. 13. Hoc est quod in sponsa poscit et commendat sponsus Cant. 4. 3: *Sicut vita*, inquit, *coccinea, labia tua, et eloquium tuum dulce.*

Ratio à priori est, quod suavitas et dulcedo in omni rerum genere naturæ accidat gratissima, eique melleum sit oblectamentum. Sic enim dulces sapores palato, dulces melodiæ auribus, suaves colores oculis sunt gratissimi. Hoc est quod ait Ecclesiast. cap. 40. 21: *Tibiæ et psalterium suavem faciunt melodiam, et super utraque lingua suavis.* Et Cicero de Officiis: *Difficile*, ait, *est dictu quantopere conciliet animos hominum comitas affabilitasque sermonis.* Hinc Antalcidas, rogatus quo pacto quis maxime placere possit hominibus, respondit: *Si loquatur illis jucundissime; præstet autem utilissima.* Ita Plutarch. in Laconicis. Exemplo sit Abigail, quæ David ruentem in cædem Nabal mariti sui, sermone leni mitigavit, adeo ut mortuo Nabal eam in uxorem duxerit, 1. Reg. 25. Et David, qui simili suaviloquentia dulcoravit malignos Saülis spiritus. Et Gedeon, qui blando sermone lenivit et sopivit jurgia Ephratæorum, Judic. 8. 3. Mellitus enim sermo mellitam parit responsionem. Unde sponsa suaviloquium suum hausisse se docet ex suaviloquio sponsi: *Guttur*, inquit Cant. 5. 16, *illius suavissimum, et totus desiderabilis;* et c. 2. 3: *Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi, et fructus ejus dulcis gutturi meo;* hoc est: *Sermo illius dulcis est fructus,* ait Gregor. Nyssen. Orat. 4. in Cant.

ET LINGUA EUCHARIS IN BONO HOMINE ABUNDAT.] Ita Romana. Retinuit Interpres vocem Græcam ευχαρις, id est *gratiosa,* uti nonnulli codices legunt. Aliqui pro ευχαρις legunt ευλαλος, id est eloquens, diserta. Hæc *abundat*, scilicet χαριτι, id est gratia, quæ continetur in voce ευχαρις, quia conciliat sibi omnes, omniumque sermones et corda. Hinc rursum, *abundat*, id est, abunde fert fructum, ait Emmanuel Sá; unde Græca expresse et clare habent: γλοσσα ευχαρις πληθυνει ευπροσηγορα, id est, *lingua gratiosa multiplicat bonas loquelas;* Jansenius, *sermones affabiles;* Rom. *Lingua beneloquens multiplicabit bonas salutationes;* Tigurina: *Lingua diserta plurimas salutationes consequitur;* Syrus: *Labia justorum, salutatio* (salutis et pacis apprecatio); *et salutatores* (qui pacem tibi precentur) *tui multi erunt.* Significat ergo sermonis suavitatem esse illicem salutationis et affabilitatis, ut multi suaviloquum sequantur, salutent aveantque cum eo miscere sermones et suaviter colloqui, ac suavitatem suavitati rependant, ut, quod Comicus dixit: *Si maledixeris, pejus audies*, invertere hîc liceat: *Si bene dixeris, melius audies.* Huc facit illud Salomonis Prov. 15. v. 1: *Responsio mollis frangit iram; sermo durus suscitat furorem.* Et v. 4: *Lingua placabilis, lignum vitæ; quæ autem immoderata est, conteret spiritum.* Et v. 18: *Vir iracundus provocat rixas; qui patiens est, mitigat suscitatas.*

6. MULTI PACIFICI SINT TIBI; ET CONSILIARIUS SIT TIBI UNUS DE MILLE.] *Pacifici*, græce non est, ειρηνοποιοι, id est qui pacem faciant, et discordes concilient; sed ειρηνευοντες, id est, in pace degentes, pacem servantes, q. d. Cum multis, id est, cum omnibus, quoad potes, pacem cole et serva; at consiliarii sint tibi selecti, pauci et rari, adeo ut ex mille unum deligas, qui tibi sit à consiliis; quia pauci sunt prudentes, pauciores experientia pollentes, paucissimi secreti et fidi, qui sincere et ex corde te ament, nec nisi tuum bonum quærant, juxta illud Salomonis Ecclesiastæ 7. 29: *Virum* (cordatum, fidum, sapientem, constantem) *de mille unum reperi; mulierem ex omnibus non inveni.* Et Proverb. 20. v. 6: *Multi homines misericordes vocantur; vi-*

rum autem fidelem quis inveniet? Unde græce est: *Consiliarii tibi sint unus è mille;* Syrus: *Secreti tui conscius unus ex mille;* Vatabl. *Fac benevolos habeas multos; at unum de mille consiliarium.* Huc pertinet illud Sapientis dictum: *Esto comis omnibus, familiaris paucis, blandus et blandiens nemini.* Et Theognis: *Tu*, inquit, *ne cum amicis omnibus communica; pauci sane ex multis fidelem habent mentem.* Siracidi concinit Ben Sira Alphabeto 2. litt. *guimel*, dum ita sancit: *Patefac arcanum tuum uni è mille; licet multi fuerint qui pacem tuam quærunt;* qui, scilicet, tibi bene cupiant, tibique sint benevoli. Et istud Hesiodi: *Neque nullis sis amicus, neque multis*, quod citat Aristot. lib. 9. Ethic. c. 10. causamque dat: Quia, ait, citra ullius amici consuetudinem vivere injucundum et ferinum esse videtur. Rursum, nec vehementer amare possumus simul multos, nec pluribus morem gerere. Unde ait: *Multis amicus, nemini amicus.* Lucianus in Toxaride narrat apud Scythas πολυφιλίαν, id est, complurium amicitiam, non aliter infamem fuisse, quam apud alias gentes polygamiam, id est, pluralitatem uxorum. Qua de re tamen diversum sentit Cicero, l. de Amicitia, et alii nonnulli.

Utramque sententiam et utrosque auctores concilies, si dicas tres esse gradus amicitiæ. Primus est generalis, qui multos, imo omnes satagit habere amicos. Undé D. Thomas, 2. 2. quæst. 114, ait amicitiam esse affabilitatem; quæ virtus est specialis, qua quis se omnibus comem præbet et affabilem. Hos Siracides hîc vocat *pacificos*, pro quo Auctor de Salut. docum. apud sanctum Augustinum, capite 6, legit *amicos: Amici*, ait, *tibi sint multi, sed consiliarius unus.* Secundus est particularis, qui paucos complectitur. Tertius singularis, qui paucissimos. Igitur amor naturalis et supernaturalis, puta charitas, dictat communem et generalem amicitiam posse et debere amplecti multos, imo omnes, quoad fieri potest: strictam vero et specialem esse singularem, et unum duntaxat, aut duos tresve ut summum complecti. Benevolentia ergo est erga multos; amicitia vero erga paucos, juxta illud Dicæarchi apud Plutarchum initio l. 4. Sympos. *Omnium tibi benevolentiam concilia; amicitiam autem cum bonis inito.*

Ratio à priori est, prima, quod affectus et amor hominis sit finitus, valdeque limitatus et exiguus; quare, si in multos dividatur et spargatur, erga singulos imminuitur, nequitque esse singularis, intensus et eximius. Unde Plutarchus, lib. de Multitudine amicorum: *Sicut fluvii*, ait, *in multos deducti rivos, leviorem habent cursum; ita vehemens amor in multos dispersus, haud dubie marcescit.* Perinde ac calor collectus in furno, vel hypocausto, aperto ostio vel fenestra, in aerem dispergitur et evanescit. Hinc et parentes, qui unam duntaxat habent prolem, eam vehementissime amant, utpote amore in unum collecto: si deinde plures generent, amor hic minuitur, et in plures spargitur. Secunda, quod amicitia singularis sit summa amicorum unio: hæc autem inter plures consistere nequit, tum quia plura essentialiter uniri nequeunt, sed accidentaliter tantum coagmentantur, uti lapides in fabrica domus; tum quia inter plures varii, et sæpe diversi, imo contrarii sunt affectus, indoles, sensus, judicia, quæ in unum coire nequeunt; quot enim capita, tot sensus, tot affectus, tot judicia; diversitas autem affectuum, æque ac judiciorum, valde diluit et infirmat amorem et amicitiam: *Nam*, ut ait Plutarch. lib. jam citato, *origo amicitiæ est ex similitudine morum, affectuum et judiciorum. Quis vero instar polypi vel Protei est ita mutabilis, varius et laboriosus, ut se multis similem reddere et accommodare possit, aut velit? Amicitiæ est mores, affectus, sermonem, studia et animi sensum exæquare.* Hæc Plutarch. Tertia est, quam dat Auctor de Amicitia apud S. Augustinum, cap. 11, quod amicus amico sit intimus: *Cum amicus tui sit consors animi*, inquit, *cui spiritui tuum conjungas et applices, et ita misceas, ut unum fieri velis ex duobus; cui te tanquam alteri tibi committas, cui nihil occultes, à quo nihil timeas;* hinc non nisi rarus esse debet, isque bene probatus et perspectus. Quartam dat Aristot. lib. 9. Ethic. cap. 10, quod pluribus amicis convivere, subministrare, succurrere, satisfacere difficile, ac sæpe impossibile sit, dum non raro cum altero collætandum, cum altero condolendum sit: *Neque enim*, ait, *fieri posse videtur, ut multis vehementer amicus quispiam sit; neque ut plurium amore sit captus; exsuperatio enim amicitiæ quædam esse consuevit; id autem erga unum est; et vehementer igitur* (amare) *erga paucos quoque erit.* Quintam dat hîc Siracides, quod consiliarii non possint esse multi; sed unus de mille: tum quia inter plures non servatur secretum; tum quia difficile est plures reperire tantæ prudentiæ, integritatis, rectitudinis, virtutis, quanta requiritur in consiliario, præsertim principis, vel ejus qui rem plurium administrat: *Quomodo enim*, ait sanctus Ambrosius, libro 2. Offic., *potero judicare eum consilio superiorem, quem video moribus inferiorem?* Quomodo credam illum ratione agi, qui passionibus et affectibus agitur? Quomodo ei mea credam, qui sua lucra aucupatur? Sextam dat Plutarchus, libro de Multitudine amicorum: *Etenim*, inquit, *ad genuinam amicitiam tria requiruntur potissimum: virtus, ut pulchrum; consuetudo, ut jucundum; usus, ut necessarium: nam et cum judicio recipiendus est amicus, et consuetudo læta esse debet, et usus occasione exigente promptus, quæ omnia multitudini amicorum adversantur.* Et inferius probat idipsum ex dicto Pythagoræ: *Ne multis manum injicias, id est, ne multos facias amicos.* Additque: *Oraculum Timesæ de colonia ducenda quærenti responsum fuit: Quære examina apum, vesparum, et habebis abunde. Ita, qui amicorum greges quærunt, incauti in inimicorum examina incidunt.* Denique idipsum patet in amicitia cum Deo; Deus enim solus et singulariter vult amari à nobis ex toto corde, ita ut nihil amemus nisi ipsum, vel propter ipsum, juxta illud Sponsæ Cant. 2. v. 16: *Dilectus meus mihi, et ego illi qui pascitur inter lilia.* Hinc, quo magis quis mentem et amorem abstrahit ab hominibus rebusque creatis; eo magis se unit Deo, eique carior et intimior amicus efficitur. Unde S. Ægidius, socius S. Francisci, rogatus qua ratione quis ad perfectionem virtutis et amoris perveniret, respondit: *Una ad unum*, q. d. Una anima uni Deo in totum se per fidem, spem, charitatem et contemplationem astringat, ut cum S. Magdalena audiat illud Christi: *Porro unum est necessarium; Maria optimam partem elegit quæ non auferetur ab ea*, Lucæ 10.

In hanc gnomen ingeniosum erinacei et viperæ apologum acutis eruditisque gnomis sententiosum scripsit Cyrillus lib. 1. Apologorum moral. c. 19, cujus titulus : *Esto amicus cunctis, intimus paucis, fidelissimus universis. Spinosum erinaceum cernens viperula, corticem ejus mirata dixit : Tu quis es? Cui ille : Fidelis amicus ; nam amicus is est, qui una tecum est anima ; at verus est, cui, si multum adhæseris, pungit. Nam qui vere diligit, in lusibus etiam corripit; et qui in facinoribus blanditur, odit. Ad hæc vipera dixit: Placet certe satis quòd amicitia sit intima unitas cordium ; quòd vero veritas ejus spina sit, minus placet : vera namque dilectio non in superficie, sed in re; non in asperitate, sed in tranquillitate fundatur. Nonne spina de radice maledictionis processit? Tunc erinaceus punctus hac invectiva subjunxit : Scio, carissima, quòd amor et odium in sola substantia radicentur; unde in venenosa lethalitate tua generalis inimicitia est, et in medicinali tua virtute amicitia est communis. Attamen dilectionis veritas falsitasque subjectæ substantiæ notantur ex cortice. Verus enim amor deforis pungit, et mulcet intus; foris est acer, et intrinsecus dulcescit, exterius percutit, et interius medetur: est enim quasi medicina amara. Nam ut Aristoteles scribit, diligit quasi odiens senex. Et fideli David amatori dictum est quòd se oderat diligendo se.* Signa deinde ficti amoris hæc profert: *Fictus enim amor oculorum nitet in lumine, sapit in ore, mulcet in aure, ridet in facie, placet in cute; intus tamen est venenum Sardiniæ, quia nimirum quos perimit, risu perire facit.* Sunt enim qui dicunt in Sardinia herbam nasci dictam Sardoam, quæ sapore dulcis, gustata tamen ora hominum in rictus dolore contrahit, indeque dictum risum Sardonicum. Ita Solinus et Servius in illud Virgilii Eclog. 7:

Imo ego Sardòis videor tibi amarior herbis.

Pergit erinaceus : *At forte depicto cortice gloriaris? nempe basilisci rutilat oculus et occidit; scorpio prius lingit quàm percutit, et dum ore blande cutem emollit caudæ venenosum aculeum pestilentius figit. Sirena suaviter cantat, ut nautam stupefactum per naufragium devoret; et ubi magis periculosus est transitus, ibi aquæ facies plus arridet. Spina ergo erinacea verus et sensatus amicus est, et pictura viperea fraudulentus.* Subdit deinde viperam ab erinaceo fœdus amicitiæ postulasse. *At ille* (erinaceus) *respondit: Ego certe amicus sum cunctis, intimus paucis, fidelissimus universis. Nam qui non omnes diligit, nullatenus ex virtute amavit. Et qui est intimus pluribus dilector, nullius est magnus; minuitur enim virtus, cum divertitur. Sic mater plus diligit unicum, quàm si simul numerum habuisset natorum. Tamen si tandem vis audire, nulli ego intima dilectione astringor, nisi cujus virtutem longis temporibus, atque veritatem in mille calamitatibus comprobavi. Vinum enim novum novus amicus; sapit enim in ore, bullit in ventre, fallit in capite, latet turbulentum in fæce. Et ideo nolo tuus esse amicus. Amicus stultorum similis eis efficitur. Quo dicto, repudiatam dimisit.*

7. Si possides amicum, in tentatione posside eum.] Tò *possides* et *posside* significant actum inchoatum, non perfectum; quare idem significant quod *comparas* et *compara*. Hebr. enim קנה *kana* et Græcum κτᾶσθαι, et *possidere* et *comparare* significat. Sic dicitur Proverb. 8. 22: *Dominus possedit*, id est paravit, genuit, *me*. Sensus ergo est, q. d. Si possidere paras amicum, si eum comparas ut possideas, para et compara eum per tentationem; nimirum, tenta et proba ejus fidem et amorem in rebus parvis, antequam ei committas magna. Unde Tigurina vertit: *Si paras amicum, tentationem parato, et probato illum, et ne cito ei credas.* Pronomen enim *teipsum*, quod addunt nonnulli, delendum est cum Græcis et Romanis.

Prima ergo lex amicitiæ est: *Prius delige amicum, quàm diligas ; prius proba, quàm ama.* Nam, ut ait Ennius : *Amicus certus in re incerta cernitur;* et Beda in Proverbiis littera A : *Amicum res secundæ parant, adversæ probant.* Si ergo, antequam emas vasa, prius ea inspicis; multo magis vitam eorum inspicere debes, quos tibi in amicitiam adjuncturus es, ait Antisthenes apud Laert. lib. 2. c. 8. Antonius in Melissa ex Menandro: *Aurum*, inquit, *probari solet igne; amici vero benevolentia tempore arguitur : qui enim tempore secundæ fortunæ amico adulatur, temporis est amicus, non amici.* Igitur sicut in fornace argentum vivum, auro licet inhærens et amicissimum, mox liquatur, et abit: sic in tribulatione amicus infidus, licet antea intimus, abit et amicum deserit; mobilis enim est instar hydrargyri. Idem rursum: *Equi usum asperitas viæ prodit, et amicum benevolum calamitates discernunt.* Poeta apud S. August. (vel auctorem; non enim videtur esse S. August.) lib. de Amicitia, c. 3 :

Non est personæ, sed prosperitatis amicus,
Quem fortuna tenet dulcis, acerba fugat.

Isocrates apud Maximum : *Amicos*, inquit, *ex vitæ calamitate, et periculorum participatione probato; aurum enim igne probamus, amicos autem in rebus adversis dignoscimus.* Ab Isocrate sumpsit hoc Ovidius :

Scilicet, ut fulvum spectatur in ignibus aurum :
Tempore sic duro est inspicienda fides.

Sicut Zeuxis, morose pingens, tarditatem ejus mirantibus respondit se æternitati pingere; ita multo tempore multisque adversis probata amicitia, perdurabit, ait Plutarch. de Multitud. amic. Hinc Antisthenes apud Laert. lib. 2. c. 8 : *Sicut vasa*, inquit, *explorantur pulsu et tinnitu ; sic amicorum fides exploranda est tribulatione et rebus adversis.* Et Plutarch. *Sicut navis compagem probat tempestas : si enim sit firma et valida, illi resistet; sin autem, fatiscet et dissiliet : sic amici probandi sunt malorum incursu.* Unde subdit Siracides: *Et non facile credas ei teipsum.* Quia, ut sapienter ait Antiochus Abbas homil. 65, *cuilibet obvio concredere sui pectoris arcanum, peculiare est animæ prorsus ineruditæ, et quæ nihilum experta est decoris et honestatis.* Rationem à priori subjicit dicens: *Est enim amicus secundùm tempus suum, et non permanebit in tempore tribulationis.* Nam, ut ait Seneca ad Lucilium Epist. 9 : *In quid amicum paro? ut habeam, pro quo mori possim; ut habeam, quem in exsilium sequar. Detrahit amicitiæ majestatem suam, qui illam parat ad casus.*

Porro Arabum proverbium, centur. 2, num. 83 : *Adjuva fratrem* (amicum) *tuum injuriam facientem, aut patientem*, impium est et antichristianum: omne enim patrocinium injuriæ et sceleris, injuria et scelus est; proinde amici, qui amicos suo principi rebelles ad rebellandum injuste adjuvant, rebellionem auctorant, ideoque lege talionis merentur ut et ipsi sibi

subditos experiantur perduelles: atque hæc amicitia durare nequit; illico enim dissuitur, quod scelere consutum est. *Amicus* ergo *esto amico*, sed *usque ad aras*. Audi S. Hieron. in Michææ cap. 7: *Sed et nunc*, ait, *rara fides est, cum aliud in labiis, aliud in corde versatur; venenum animi, linguæ mella tegunt. Amici divitum multi; à pauperibus autem, etiam qui videntur esse, discedunt. Unde dicitur: Si habes amicum, in tentatione posside eum. Legi in cujusdam controversia: Amicus diu quæritur, vix invenitur, difficile servatur. Scripsit Theophrastus tria de amicitia volumina, omni eam præferens charitati; et tamen raram in rebus esse contestatus est.* Subdit deinde: *Est et Ciceronis de amicitia liber, quem Lælium inscripsit, in quo illud, quod apud nostros præcipitur, ut sit nobis amicus quasi vinum vetus, et in suavitate bibamus illud; pene eisdem verbis positum est. Amicitia pares aut accipit, aut facit: ubi inæqualitas est, et alterius eminentia, alterius subjectio; ibi non tam amicitia, quàm adulatio est. Unde et alibi legimus: Sit amicus eadem anima. Et Lyricus pro amico precans: Serves, inquit, animæ dimidium meæ. Nolite ergo credere in amicis, id est, his hominibus qui de amicitiis sectantur lucra. Si vis vera amicitia delectari, esto amicus Dei; sicut Moses, qui loquebatur Deo quasi amicus ad amicum.*

Secundo, τὸ *posside* per metalepsin accipi posset pro *utere* quasi possessione tua: quæ enim possidemus, ea possidemus ad usum, q. d. *In tentatione*, id est, dum tentaris, tribularis, affligeris, tunc recurre ad amicum, ejusque auxilio et consilio utere, ut ex tribulatione emergas; qui enim tribulatur et tentatur, sibi non sufficit, nec suo judicio fidere debet, sed amici. Verum prior sensus potior et germanior est, ut patet ex causa quam subdit dicens:

8. Est enim amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis.] Dat causam cur ante amicitiam probandus sit amicus: quia, scilicet, multi sunt amici *secundùm tempus suum;* id est, cum eis est opportunum et commodum, cum, scilicet, alterius ope et amicitia indigent, ut quod optant, consequantur, qui idipsum adepti et votis potiti abeunt, et amicum in tribulatione derelinquunt. Sic Alfonsus, Aragonum rex, testibus Panormitano et Ænea Sylvio in ejus Vita, amicos aulam frequentantes, ut officium vel beneficium aliquod obtinerent, vocabat vultures aulæ, qui, eo quod quærebant adepto, illico avolarent. Huc facit illud tritum:

Vulgus amicitias utilitate probat.

Unde Syrus vertit: *Est amicus ad horam*, id est horarius, *et non permanet in tempore tribulationis. In bonis tuis est sicut tu, et in malis tuis elongat se à te. Si cecideris, convertetur in te; et à conspectu tuo digredietur et abscondetur;* Tigurina: *Sunt enim amici, quamdiu sibi opportunum est, qui tibi desint tempore calamitatis tuæ.* Sapienter Aristot. lib. 8. Ethic. c. 4: *Vera*, ait, *amicitia est, non quam utilitas, aut necessitas; sed quam virtus et honestas conciliant.* Idem, lib. 7. Moral. Eudem.: Amicitia, ait, virtute, non pecuniis aut forma concilianda est. Etenim, si rebus caducis concilietur, caduca sit et ipsa necesse est. Nihil autem in rebus humanis est stabile præter unam virtutem, quæ sola fortunæ ludibriis non est obnoxia. Et Seneca in Proverb. *Talem diligentiam exhibe in amicitiis comparandis, ne incipias amare, quem deinceps possis odisse. Tu primum exhibe te bonum, et sic quæras alterùm tui similem. Turpius nihil est quàm cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris.* Divinius S. August. (vel auctor) lib. de Amicitia: *Amicitia mundialis*, ait, *est plena fraudis atque fallaciæ; nihil in ea certum, nihil constans, nihil securum; sed cum fortuna mutatur et sequitur marsupium. Unde Salomon* (Siracides Salomonis assecla) *dicit: Est amicus secundùm tempus; et non permanebit in tempore tribulationis. Tolle spem quæstus, et statim desinet esse amicus.* Et Isidor. Pelus. lib. 3. Epist. 211: *Inimicitiam*, ait, *in aqua scribere oportet, ut illico aboleatur; amicitiam autem in æs incidere oportet, ut perpetuo firma conservetur.*

9. Et est amicus, qui convertitur ad inimicitiam.] Hoc est secundum genus pseudo-amicorum, qui scilicet, ob levem offensam, ex amicis fiunt inimici. Sunt enim aliqui adeo vel arrogantes, vel delicati, vel debiles, vel morosi, ut re minima quæ displiceat, offendantur, fiantque inimici. *Quidam inimici graves sunt, amici leves*, ait Seneca in Proverb. Cum talibus non est ineunda amicitia; verum enim est proverbium, quod recitat Livius lib. 10. de bello Macedon. *Amicitias immortales, inimicitias mortales esse debere.* Verum eò prolapsi sunt mores hominum, ut simultates sint immortales, amicitiæ plus quam vitreæ; plusque possit una Ate, quàm centum Litæ; atque omnium tardissime senescat ira, benevolentia vero ad quamvis levem occasionem intereat. Idem censuit Aristot. 2. Rhetor. *Non est amicus*, inquit, *quisquis amare desiit.* Quocirca *mores amici noveris, non oderis*, ut vulgo dicitur: nimirum, in amicorum moribus quædam dissimulanda sunt, sic ut intelligantur quidem, sed tamen tolerentur, ne severior et oculatior in observandis amici malis, subvertas amicitiam; siquidem nulli futurus est amicus, qui nihil vitiorum in amico ferre possit. Denique celebris est gnome Aristot. lib. 7. Moral. Eudem. *Amicitia est stabilium, felicitas temperantium*, id est, eorum qui sua sorte contenti vivunt. Porro, sicut ex fortissimo vino fortissimum fit acetum; sic, si acescat amicitia, summa fit inimicitia, tum quia læsio, quæ fit ab amico, est gravissima et intime pungens; tum quia, quantus præcessit amor, tantum subsequitur odium, cum amor vertitur in odium. Unde Plinius lib. 37. c. 4: *Ut adamas*, inquit, *si frangi contingat malleis, in minutissimas dissilit crustas, adeo ut vix oculis cerni queant; ita arctissima necessitudo, si quando contingat dirimi, in summam vertitur simultatem, et ex arctissimis fœderibus, si semel rumpuntur, maxima nascuntur dissidia.*

Et est amicus, qui odium, et rixam, et convicia denudabit.] Hæc sententia præcedentem explicat, q. d. Est, inquam, amicus, qui leviter ex amico conversus in inimicum, uti præcessit, revelabit tua secreta sibi à te communicata, præsertim convicia et probra, quæ in odio et rixa in alium effudisti, vel alius in te effudit. In Græco enim non est τὸ *amicus;* sed unica sententia hoc modo: *Et est amicus, qui convertitur ad inimicitiam, et rixam opprobrii tui denudabit.* Vel, ut vertit Tigurina: *Sunt item amici, qui in inimicos conversi, opprobrium tuum per rixam proferant*, qui, scilicet, leviter rixantes tecum, in rixa tua secreta et proba occulta

propalent; ut sit hypallage: *rixam opprobrii*, id est, *opprobrium rixæ*, id est, opprobrium in rixa, per rixam proferant. Hæc amicitia est feminea: masculi enim amoris est, ab amico offensum, in amicitia perseverare. Qui enim penitus amat, et quasi in naturam amoris transiit, is quantumlibet offensus, et conviliis proscissus, non concipiet odium; imo sentiet sibi amorem accendi, velut fornax accensa, cui aliquantum inspergitur aquæ; et velut ignis, qui flabello agitatus magis inardescit. Unde S. Hieron. epist. 41. ad Ruffin. *Amicitia*, inquit, *quæ desinere potest, vera nunquam fuit.* Et S. Chrysost. homil. 61. in Matth. *Charitas*, inquit, *quæ Christi causa fundatur, firma, stabilis, atque invicta est, nec ulla obtrectatione, ullis periculis, non morte, non alia re temporali conquassatur.* Et Cassianus collat. 16. cap. 3. *Hæc amicitia*, ait, *sola similitudine virtutum juncta est, quæ in nullis unquam casibus scinditur; quam non solum dissociare vel delere locorum vel temporum intervalla non prævalent, sed ne mors quidem divellit.*

10. EST AUTEM AMICUS SOCIUS MENSÆ, græce, *particeps mensarum*, ET NON PERMANEBIT IN DIE NECESSITATIS.] Græce, θλίψεως, id est, *afflictionis*; Vatablus: *Est amicus quispiam, ut mensæ sit particeps, qui tempore calamitatis tuæ te deserat.* Tales vulgo vocantur amici ollares et parasiti, quibus aulæ æque ac popinæ abundant. Hæc enim est ollæ amicitia, quam patina non benevolentia conciliat, cui illud occinitur: ζεῖ χύτρα, ζῇ φιλία: *Fervet olla, vivit amicitia*, de qua Juvenal.

> Te putat ille suæ captum nidore culinæ,
> Nec male conjectat.

Hos Eupolis vocat *amicos inter prandium, et juxta sartaginem.* Huc facit adverbium Hebraicum in Gemara: *Ad ostium tabernæ fratres, et amici: ad ostium carceris, neque fratres, neque amici*, q. d. Ad fores œnopolii et tabernæ omnes præsto sunt, salutantes officiose tabernarium, ut possint cum eo simul potare: at si viderint hominem capi et duci in carcerem, illico omnes ab eo diffugiunt; imo ne unus quidem ad eum respicit, juxta illud Poetæ:

> Donec eris felix, multos numerabis amicos:
> Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Nam, ut hirundines æstivo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt: ita tales amici sereno vitæ tempore præsto sunt; sed simul atque hiemem fortunæ senserint, devolant omnes, ait auctor ad Heren. lib. 4. Sic et Seneca ac Pythagoras infidos amicos comparant hirundinibus.

Est hæc tertia species pseudoamicorum, qui non tui, sed sui ventris et gulæ sunt amici, ac proinde ea deficiente pariter deficiunt. Verum enim est illud: *Felicitas multos habet amicos.* Et: *Felicibus cognatus est quilibet.* Ex adverso: *Periit honor amicorum afflicto viro, paucique in rebus adversis fidi mortales ad laboris societatem*, ait Pindarus in Nemæis, ode 10. Huc pertinet proverbium Hebræum: *In domo sua hospes, in aliena paterfamilias.* Est enim genus hominum, qui domi parcimoniam colunt, foris luxu diffluunt; quoniam aliena vorant ut sua, et suis parcunt ut alienis; in propria mensa formicæ, in aliena vultures; cujusmodi Demea fingitur in Adelphis Terentii. Præclare Cicero de Amicit.: *Plerique*, ait, *in rebus humanis bonum non norunt, nisi quod fructuosum sit; et amicos, tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos; ita pulcherrima illa, et maxime naturali carent amicitia per se, et propter se expetenda.*

11. AMICUS SI PERMANSERIT FIXUS, ERIT TIBI QUASI COÆQUALIS, ET IN DOMESTICIS TUIS FIDUCIALITER AGET.] Post diversas species, quibus falsos amicos expressit, ad veri amici pervenit demonstrationem, ait Rabanus. Sensus est, q. d. Ubi inveneris fidum firmumque amicum, habeto eum ut æqualem, esto eo sis major, cum eoque age familiariter quasi cum æquali. Nam, ut ait Alcuinus, sive Albinus Flaccus, disp. cum Pipino, Caroli Magni filio: *Quid est amicitia? Æqualitas amicorum.* Est enim *amicus, alter ego*, ait Aristot. et amicitia æquales aut invenit, aut efficit, ait Cicero libr. de Amicitia: ac proinde permitte ei, ut inter domesticos tuos libere agat, eos vice tuî monens, juvans, dirigens, quasi causam tuam agens, et de commodis tuis sollicitus. Unde, cum Darii uxor, Hephæstionem putans Alexandrum venerata, errore agnito pudefieret, Alexander eam consolans: *Ne moleste feras*, inquit, *nam et hic Alexander est.* Ita Curtius in Vita Alexandri.

12. SI HUMILIAVERIT SE CONTRA, id est, coram, TE, ET A FACIE TUA ABSCONDERIT SE, ex modestia, verecundia et reverentia subinde subducens se; nihilominus UNANIMEM, id est, per omnia consentientem, HABEBIS AMICITIAM BONAM,] q. d. Esto amicus tuus sit verecundior et modestior, non idcirco eum parvipendas, sed potius eo chariorem habeto; quia, cum jure amicitiæ posset amica erga te libertate uti, tamen ex modestia ea abstinet; imo hoc ipso magis agnoscere debes bonam et unanimem ejus amicitiam, de eaque tibi gratulari, quod, scilicet, se tibi subjiciat, teque honoret et revereatur, quasi tibi subditus, cum sit æqualis. Subditi enim sinceri, quia obedientes, magis sunt unanimes cum superiore suo, quem amant et reverentur, quam amicus cum amico sibi æquali. Alludit ad illud Proverb. 18. 24: *Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater*, de quo plura ibidem. Huc facit proverbium Arabicum, quod exstat centur. 2. n. 75: *Cum fuerit amicus tuus mel, ne comederis eum totum.* Multi enim abutuntur bonitate et liberalitate amicorum. Et Cicero de Amicit.: *Amici*, ait, *non solum colent inter se ac diligent, sed etiam verebuntur: nam maximum ornamentum amicitiæ tollit, qui ex ea tollit verecundiam.*

Secundo, Palacius sic exponit, q. d. Sicubi contingat amicum tuum errasse, et præ errati pudore humiliat ille se coram te, ac ex verecundia vultum abscondit, id boni amici et amicitiæ certum habeto signum. Desperata enim est sanitas amici, quem sui peccati non pudet. Tertio, idem, q. d. Amicus, qui tua commoda absens gerit, unanimis habendus est, qui res tuas acturus humiliat, declinat et abscondit se à te, is verus amicus habendus est.

Rabanus, et eum secutus Jansenius, priorem versum, undecimum scilicet, referunt ad verum amicum; posteriorem vero hunc duodecimum referunt ad fictum, sic enim legunt: *Si humiliaverit* (amicus fictus ficte) *se contra te, à facie tua abscondet se*, in tempore necessitatis

se suamque opem tibi subducet. Igitur *unanimem habebis* (id est, habeto, et quærito) *amicitiam bonam.* Ratio eorum est, quia hic sensus magis accedit ad textum Græcum. Verum hæc dura, hiulca et distorta videntur, multaque supplent, quæ in textu non habentur, imo à lectione Vulgata dissentiunt. Accedit, quod v. 12. nulla ficti amici fiat mentio, quodque versus ille plane pendeat à v. 11. quo agitur de amico vero. Igitur de eodem uterque versus accipiendus est eo sensu quem initio recensui.

Porro Græca hîc, tam à Rabano quam à Vulgata versione toto cœlo distant, eique quasi contraria sunt; omnia enim hæc accipiunt de amico falso, qui est socius mensæ, de quo dictum est v. 10. De eo ergo sic dicitur v. 11 et 12 : *Rebus tuis secundis erit sicut tu* (tibi blandietur, tibi se accommodabit, tuo more se geret, ait Vatablus) *et in domesticos utetur libertate* (Vatabl. potestatem exercebit quasi rem tuam agens). *Quod si dejectus*, humiliatus, afflictus *fueris, erit contra te, et à facie tua occultabitur.* Græcum de more sequitur Syrus ; sic enim vertit : *In bonis tuis est sicut tu, et in malis tuis elongat se à te; si cecideris, convertitur in te, et à conspectu tuo digredietur et abscondetur.*

Nota. Amicitiam veram indigitat *unanimem;* tum quia, *ubi unanimitas est inter amicos, ibi stabilitas est amicitiæ*, ait Rabanus; tum quia amicorum est idem velle, idem nolle, hoc est, esse unanimes, et consentire judicio, æque ac voluntate; tum quia gustus, sapor, dulcedo, medulla et quasi anima amicitiæ est amicorum concordia et unanimitas : *Quid enim est amicus, nisi consors amoris, ad quem animum tuum adjungas atque applices, et ita misceas, ut unum velis ex duobus? cui se tanquam alteri tibi committas? Non enim vectigalis est amicitia, sed plena decoris, plena gratiæ et virtutis*, ait Rabanus. Et Abbas Joseph apud Cassian. collat. 16. quæ est de amicitia, cap. 3 : *Hæc est*, ait, *amicitia fida insolubilisque conjunctio, quæ sola virtutum paritate fundatur; Dominus enim inhabitare facit unius moris in domo.* Psalm. 67 : *Et idcirco in his tantum indirupta potest dilectio permanere, in quibus unum propositum ac voluntas, unum velle ac nolle consistit. Quam si vos quoque cupitis inviolabilem retentare, festinandum est vobis, ut, expulsis primitus vitiis, mortificetis proprias voluntates; et ut unito studio atque proposito, illud, quo Propheta admodum delectatur, gnaviter impleatis : Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare fratres in unum!* Psalm. 132. Vide eum cap. sequenti, ubi quinque ad hanc unanimitatem media suggerit. Primum, est contemptus opum et mundi. Secundum, mortificatio voluntatis. Tertium, ut omnia postponat bono charitatis et pacis. Quartum, ut credat, nec justis, nec injustis de causis penitus irascendum. Quintum, ut fratris iracundiam adversus se etiam sine ratione conceptam, eodem modo quo suam, curare desideret. Denique, ut se de hoc mundo credat quotidie migraturum. Causam vero initio capitis 3. præmittit dicens : *In his igitur cunctis unum est genus insolubile charitatis, quod nec commendationis gratia, nec officii vel munerum magnitudo, contractusque cujusquam ratio, vel naturæ necessitas jungit, sed sola virtutum similitudo.* Quin et Cicero lib. de Amicitia, eam sic definit : *Est autem amicitia nihil aliud, nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et charitate summa consensio.* Rursum : *Amicitia est sanctissima illa et familiarissima conjunctio inter duos aut tres, ex mutuo amore conflata, in qua est omnium studiorum ac voluntatum summa consensio. Amicitiæ vis in eo est, ut unus quasi animus fiat ex pluribus.* Præclarius S. Ambros. lib. 3. Offic. in fine : *Qui est unanimis*, inquit, *ipse amicus est, quod unitas animorum in amicis sit; neque quisquam detestabilior, quam qui amicitiam læserit. Unde in proditore Dominus hoc gravissimum invenit, quo ejus condemnaret perfidiam, quod gratiæ vicem non repræsentaverit, et conviviis amicitiæ venenum malitiæ miscuerit. Itaque sic ait : Tu vero homo unanimis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. Hoc est, non potest sustineri istud, quia unanimis appelisti eum qui tibi donaverat gratiam. Nam, si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique, et ab eo qui me oderat, absconderem me. Inimicus vitari potest; amicus non potest, si insidiari velit. Illum cavemus, cui non committimus consilia nostra; hunc caveri non possumus, cui commisimus. Itaque ad acervandam peccati invidiam non dixit : Tu vero servus meus, Apostolus meus, sed, Unanimis meus : hoc est, non meus, sed etiam tuus proditor es, qui unanimum prodidisti.*

Ex dictis colligas amicitiam varie posse describi et definiri. Nonnulli veterum, ait Aristot. lib. 8. Ethic. c. 1. amicitiam definiverunt esse similitudinem. Sed similitudo est causa amicitiæ, non ipsa amicitia. Hesiodus apud Platonem in Lyside : *Amicitia*, inquit, *est consensio similium.* Alii ex adverso : *Amicitia*, inquiunt, *est consensio dissimilium.* Plato ibidem : *Amor*, ait, *et amicitia, est appetitio ejus, quod proprium et cognatum est, ex indigentia consurgens.* Verum hæc definitio nimis lata est, et cuivis amori competit. Cicero libr. de Amicitia : *Amicitia est voluntatum, studiorum, sententiarumque summa consensio.* Hæc descriptio potius ex fructibus et effectibus amicitiæ, quam essentiæ ejus definitio. Aristot. l. 8. Ethic. cap. 2 et 7 : *Amicitia*, inquit, *est, amicum amico velle bona ejus ipsius causa, non latenter, sed aperte* amorem suum amico manifestando. S. August. (vel quisquis est auctor, ex stylo enim liquet non esse S. August.) lib. de Amicitia, c. 7 : *Ego*, ait, *amicitiam nihil aliud esse credo, quam inter duos tantam voluntatum societatem, ut nihil velit unus, quod alter nolit; et ea sit inter utrosque in bonis malisque consensio, ut non spes, non census, non honor, non quidquam, quod alterius sit, alteri denegetur, ad vovendum pro voluntate, et ad utendum, ut unusquisque, sicut erga se, ita afficiatur erga proximum in omni officio et obsequio, quod rependant invicem.* Brevius alii : *Amicitia est summus quidam tempore et consuetudine confirmatus amor mutuus duorum, aut ad summum trium, ex morum virtutisque similitudine profectus.* Alii plenius magisque diserte et dialectice : *Amicitia est proborum hominum mutuus, conspicuus, confirmatusque amor, ex probitatis cognitione consurgens, ad vitæ honestæ conjunctionem perducens.* Ecce hîc sunt omnes amicitiæ causæ. Formalis, est mutuus amor; materialis, sunt duo, vel tres invicem amantes; efficiens, est probitatis cognitio; finalis, *ad vitæ honestæ conjunctionem perducens.* Rursum S. Aug. l. 3. contra

Academ. c. 6. in fine : *Amicitia*, ait, *rectissime atque sanctissime definita est* (à Cicerone) *rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et charitate consensio.*

13. Ab inimicis tuis separare, et ab amicis tuis attende.] Est hæc quasi conclusio dictorum de amicis veris et fictis, q. d. Igitur, quos nosti tibi inimicos, devita, caveque in omnibus, ne tibi ulla in re nocere valeant; amicis vero ne nimis confidas; tum quia multi sunt falsi fictique amici, aut ex amicis mutantur in inimicos, uti præcessit ; tum quia amici subinde seipsos quærunt, et nimia libertate ac licentia, amici incommodo ad sua commoda abutuntur. Syrus : *Ab inimico tuo elongare, et ab amico tuo esto cautus.* Hinc illud Poetæ :

> Fallere difficile est inimicum : at amicus amicum
> Fallere non magno, Cyrne, labore potest.

Antigonus rex, teste Plutarcho, quotidie rogabat Deum, ut se ab amicis protegeret; rogantibus cur non potius ab inimicis, respondit : Quia hos cognitos vitare possum, illos vero fictos et fucatos cavere non possum.

Vatablus vertit : *Inimicos tuos devita, et ab amicis cave tibi.* Nihil ergo coram, vel cum inimicis age, nihil loquere, nisi bene præmeditatum. Nam livor et odium eorum omnia tua facta et dicta sinistre interpretatur, omnia in pejorem partem torquet, carpit, accusat, damnat; sapiens tamen iis omnibus sapienter uti novit, omniaque in suum commodum convertit, vertit, memor illius dicti Catonis apud Cicer. de Amicit. : *Melius in quibusdam acerbi inimici merentur, quam ii amici, qui dulces videntur : illi enim sæpe verum dicunt, hi nunquam. Nulla enim in amicitiis pestis est major, quam adulatio, blanditia, assentatio; delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiæ valere non potest.* Porro S. Ambrosius lib. de Bono mortis, cap. 7. hunc locum sic legit et explicat mystice : *Non credamus nos huic corpori, non misceamus cum eo animam nostram : Cum amico, inquit, misce animam tuam, non cum inimico. Inimicum tibi est corpus tuum, quod repugnat menti tuæ, cujus opera inimicitiæ, dissensiones, lites, perturbationesque. Noli cum eo miscere animam tuam, ne utrumque confundas.*

Nota τὸ *et ab amicis tuis attende.* Significat enim subinde perfidos, subinde infidos, esse vel fieri amicos, ut proinde eis non sit fidendum, præsertim ubi res propria agitur. Exstat hac de re insignis apologus apud Gellium lib. 2. c. 29. cassitæ (alaudæ), quæ nidum et pullos collocarat in segete; cumque herus eam demessurus convocaret amicos, deinde vicinos, cassita pullos monuit ut secure consisterent; nihil enim effectum iri. Ita factum : amici enim et vicini suis occupati non venere ad metendum. Id videns herus detestatus amicorum infidam societatem, dixit filio : *Affer prima luce duas falces : unam egomet mihi, et tu tibi capies alteram : et frumentum nosmetipsi manibus nostris cras metemus. Id ubi ex pullis dixisse dominum mater audivit : Tempus, inquit, est cedendi et abeundi : fiet nunc dubio procul, quod futurum dixit. In ipso enim jam vertitur, cuja res est : non in alio, unde petitur. Atque ita cassita nidum migravit, et seges à domino demessa est. Hæc quidem est Æsopi fabula de amicorum et propinquorum levi et inani fiducia. Sed, quid aliud sanctiores libri Philosophorum monent, quam ut in nobis tantum ipsis nitamur? alia autem omnia, quæ extra nos, extraque nostrum animum sunt, neque pro nostris, neque pro nobis ducamus? Hunc Æsopi apologum Ennius in Satyris scite admodum et venuste versibus quadratis composuit, quorum duo postremi isti sunt : quos habere cordi et memoriæ operæ pretium esse hercle puto :*

> Hoc erit tibi argumentum semper in promptu situm :
> Ne quid exspectes amicos, quod tu agere possis.

Huc usque Gellius. Huc facit Italorum adagium : *Qui vuole, anda ; qui non vuole, manda ;* hoc est, qui efficaciter vult, ipse vadit ad rem conficiendam : qui non vult, mittit amicos vel famulos.

14. Amicus fidelis, protectio fortis : qui autem invenit illum, invenit thesaurum.] Græce, εὗρε, id est, *invenit*, in præterito; Syrus; *amicus veritatis* (id est, verus), *amicus est fortitudinis* (id est, fortis, imo quasi ipsa fortitudo et robur amici); *et qui illum inveniunt, inveniunt thesaurum :* Vatabl. *Amicus fidus, præsidium validum est : qui talem nactus est, thesaurum invenit.*

Incipit hîc recensere commoda et elogia veræ amicitiæ. Primum est quod sit *protectio fortis ;* græce, σκέπη κραταιά, id est, tegmen, tegumentum, velamentum, tutela, præsidium (σκέπω enim est tego, operio, munio, prætexo) forte, robustum, validum, firmum, potens, violentum, quod omnia vincat et superet. S. Gregor. Nazianz. orat. 6. ad Gregorium Nyssenum : *Amicus*, inquit, *fidelis, protectio fortis, munitum palatium.* Et inferius : *Amicus fidelis, solatii portus.* Et alibi *asylum tutissimum* nuncupat, *navemque contra omnes tempestates munitissimam.* Sic et Isidorus Pelus. amicitiam vocat *panopliam fortissimam.* Causa est, quam dat Cicero lib. de Amic. *Inter amicos*, ait, *omnium rerum, consiliorum et voluntatum sine ulla exceptione fit communitas.* Et Seneca epist. 48. *Consortium rerum omnium facit amicitia.* Et lib. 6. de Benefic. cap. 12. *Non sic mihi cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit pars illius ; sed quomodo patri matrique communes sunt liberi.* Amicus ergo fidus amici non tantum substantiam et famam, si illa à raptore vel detractore lædatur, tam verbo quam consilio et auxilio protegit ; sed et vitam, conscientiam et animam à morte præsenti et æterna tuetur, imo vitam propriam pro amici vita discrimini exponit, uti fecere Nysus et Euryalus apud Virgil. 9. Æneid. Pylades et Orestes, Damon et Pythias, teste S. Ambros. lib. 2. de Virgin. ac præstantius S. Basilius, et S. Gregor. Nazianz. de quo idem orat. 20. in S. Basil. : *Nec nobiscum*, ait, *Gentiles Orestes suos et Pylades ullo modo conferendos putabant, nec Molionidas illos Homerico versu celebratos, quos calamitatis societas atque ars egregie aurigandi nobilitavit, eodem tempore frena et verbera inter se patientes.* Sic Abraham ostendit se amicum Lot, dum eum cum vitæ suæ periculo è manibus hostium liberavit, Genes. 14. et Chusai Davidi, cum Achitophelis consilia apud Absalonem Davidem patrem persequentem discussit, 2. Reg. 17. Sic Jonathas Davidem amicum apud Saulem ab omni injuria protexit, juxta illud Eccli. 4. 10 : *Si unus ceciderit, ab*

altero fulcitur, etc. Et si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei: funiculus triplex difficile rumpitur.

Porro nullus justo est amicus fidelior et fortior Deo. Hic ergo ejus est fortis protectio, arx et asylum in omni tentatione et adversitate, juxta illud psal. 90. 1 : *Qui habitat in adjutorio* (Hebr. *in latibulo*; Chald. *in secreto*; Hieron. *in abscondito Excelsi*) *Altissimi, in protectione* (S. Hieron. *in umbraculo*; Chald. *in umbra millium gloriæ, omnipotentis*) *Dei cæli*; Hebr. *Saddai*, id est, sufficientissimi, qui sufficit protegere contra omnia mala, et dare omnia bona, ut justus Dei ope nixus nihil sub cœlo timeat, ait S. Bernard. *commorabitur*; Hebr. *pernoctabit*, noctu securus erit : *Dicet Domino : Susceptor meus es tu, et refugium meum : Deus meus, sperabo in eum. Quoniam ipse liberabit me de laqueo venantium et à verbo aspero, scapulis suis obumbrabit tibi.* Lege sequentia. Vide S. August. homil. 38. inter 50. ubi docet veram amicitiam non esse, nisi quæ Deo nititur et conciliatur : *Incipiat*, ait, *homo amare Deum, et non amabit in homine nisi Deum. Nihil delectabilius Deo. Nam in homine sunt quæ offendant : Deus non est, qui te offendat, si tu eum non offendas : nihil illo pulchrius, nihil dulcius. Si pulcher est mundus, qualis artifex mundi? Evelle ergo cor tuum ab amore creaturæ, ut inhæreas Creatori, ut dicas quod in Psalmo scriptum est : Mihi autem adhærere Deo bonum est. Si autem deseris eum qui te fecit, et amas illa quæ fecit, deserto illo qui te fecit, adulter es, etc. Amicum gratis ama, et ad hoc eum amas, ut tecum amet Deum.* Hæc et plura sparsim eo loco S. August. Idem serm. 256. de Temp. : *Dominum*, ait, *amemus, quo nihil melius invenimus : ipsum amemus propter ipsum, et nos in ipso, tamen propter ipsum. Ille enim veraciter amat amicum, qui Deum amat in amico, aut quia est in illo, aut ut sit in illo. Hæc est vera dilectio : propter aliud si nos diligimus, oderimus potius quam diligimus.* Idem (vel quisquis est auctor, stylus enim humilior et jejunior arguit non esse S. Aug.) libr. de Amicitia, tom. 4 : *Constat mihi*, inquit, *Tullium veræ amicitiæ ignorasse virtutem, cum ejus principium finemque, Christum, penitus ignorarit, qui est α et ω, principium et finis omnium laborum. Vera amicitia non potest esse inter eos qui sine Christo sunt.* Et S. Ambros. 3. Offic. c. 15. *Non potest homini amicus esse, qui Deo fuerit infidus. Pietas custos amicitiæ est.*

Secundum amicitiæ commodum est, quod ipsa amico sit thesaurus, id est, res pretiosa, dives, opulenta, quæ illi rerum copiam, æque ac voluptatem afferat. Quocirca Cyrus apud Xenophontem ait : *Optime pecunias apud amicos deponi, neque ullos his tutiores ac fideliores esse thesauros.* Et Seneca : *Hæ sunt divitiæ certæ*, inquit, *in quacumque sortis humanæ levitate uno loco permansuræ : quæ quo majores fuerint, hoc minorem habebunt invidiam.* Alexander Magnus rogatus ubi thesauros haberet : In amicis, inquit. Ita Maxim. serm. de Amicitia. Huc facit illud Comici : *Cum sunt amici, esse tibi thesauros putes.* Sicut enim ex thesauro depromis non solum necessaria, sed et utilia ac jucunda ad usum : sic et ex amico ejusque opibus et dotibus. Unde illud Cantic. 4. v. 12 : *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus*, S. Gregor. Nazianz. orat. ad Gregor. Nyssenum explicat de fido amico : *Amicus*, inquit, *fidelis, hortus conclusus, fons obsignatus : quæ opportune aperiuntur et communicantur*, q. d. Sicut ex horto fructus, ex fonte aquam, cùm libet, hauris et depromis : sic et ex amico accipis omnia ad vitam opportuna. Quin et Cicero de Amic. : *Multæ sunt res*, inquit, *in quibus de suis commodis boni viri multa detrahunt, et detrahi permittunt, ut ipsis potius amici fruantur, quam ipsi.*

Quantus sit amicitiæ thesaurus, liquet ex ejus officiis et legibus, quas tum alii, tum Cicero recenset lib. de Amicit. Prima, ait, lex in amicitia sanciendа esto, ut neque rogemus res turpes, neque faciamus rogati. Secunda, in amicitia nihil fictum, nihil simulatum sit, et quidquid sit, id verum et voluntarium sit. Tertia, in vera amicitia nihilo se plus alter, quam alterum diligat. Quarta, præcipiendum in amicitia, ne intemperata benevolentia (quod sæpe fit) impediat magnas utilitates amicorum. Quinta, amicitia non est ad fructum nostrum referenda, sed ad illius commoda, quem diligimus : alioqui non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum. Sexta, non utilitatem amicitia, sed amicitiam utilitas sequitur. Septima, amicitia nunquam intempestiva, nunquam molesta sit. Octava, amicitia virtutum adjutrix à natura data est, non vitiorum comes. Nona, amicitia summa fide, constantia, justitia servanda est. Decima, in amicitia superior par esse debet inferiori. Undecima, nimiæ amicitiæ fugiendæ, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus. Duodecima, amicitiæ non debet esse satietas, et veterrimæ amicitiæ debent esse suavissimæ. Decima tertia, amici sæpe monendi et objurgandi sunt. Decima quarta, amicitiæ, quæ minus probantur, sensim dissuendæ sunt, non repente præcidendæ, ut censuit Cato. Decima quinta, amicitia poscit mutuas salutationes, officia, affabilitatem, alloquia. Nam, ut ait Aristot. lib. 8. Ethic. cap. 5 : *Multas amicitias dissolvit* απροσηγορια, id est, *taciturnitas* vel *inaffabilitas*. Decima sexta, amicus amico in lætis congaudere, in tristibus condolere debet, eumque omni ope et opera sublevare. Nam, ut ait Diogenes, *amicorum et deorum omnia sunt communia*. Et Plutarch. lib. 3. Symposiac. quæst. 10 : *Amici ad salem et cuminum*, ut, scilicet, pauperiem mutuam tolerent et sustentent, paratique sint sale et cumino duntaxat propositis una cœnare. Decima septima, amicus amici odia, incommoda, dispendia, etc. in se suscipiat. Unde Chilon, ait Plutarch. lib. de Multitud. amic. cuidam *dicenti nullum se habere inimicum respondit : Videris mihi tu etiam nullum habere amicum. Inimicitiæ quippe statim comitantur amicitias, iisque se implicant : neque fieri potest, ut amici non fiant injuriarum, ignominiarum odiorumque participes : inimici enim amicum ejus quem oderunt, suspectum habent, maleque ei cupiunt.* Decima octava, amicus amici moribus, sensibus, votis, quoad licet, se accommodet. Nam, ut ait ibidem Plutarch. : *Concentus quidem nervorum ex contrariis sonis conflatur, acutis et gravibus, utcumque similitudinem quamdam gignentibus : amicitiæ autem concentus nullam vult partem esse dissimilem, aut inæqualem; sed oportet omnia dicta, sensa, consilia et affectus inter se convenire, veluti uno*

animo in plura diffuso corpora. Insuper amicus pro amico tristia et dura constanter patiatur. Sic Martyres pro Deo sibi amicissimo ignes, equuleos, feras, etc. forti lætoque animo tolerarunt. Unde S. August. in c. 6. S. Joan. tract. 27: *Quomodo*, inquit, *mansit in illo* (Deo) *S. Laurentius? Mansit usque ad tentationem, mansit usque ad tyrannicam interrogationem, mansit usque ad peremptionem: parum est, usque ad immanem excruciationem mansit. Non enim occisus est cito, sed cruciatus est in igne.* Sic Christus Apostolos vocat amicos, Joan. 15. 15. Quare? quia *vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis*, Lucæ 22. 28.

15. Amico fideli nulla est comparatio. q. d. Nihil ei comparari potest tanquam æquivalens. Græce, ουκ εςιν ανταλλαγμα, id est, *non est commutatio, permutatio, compensatio;* Vatabl. *amico fideli nullum par est pretium*, nihil est, quod ejus dignitatem et utilitatem æquet, ut etiamsi omnibus opibus emeres amicum fidum, non tamen par et justum pro eo appenderes pretium. Et non est digna ponderatio auri et argenti contra bonitatem fidei illius,] quæ, scilicet, in altera bilancis lance illi contraponatur, illique æquiponderet et æquivaleat: semper enim bonitas fidei, id est, fidelitatis amici, quantolibet auro et argento præponderabit, eritque dignior et pretiosior. Græce, και ουκ εςι ςαθμος της καλλονης αυτου, id est, *et non est pondus pulchritudinis* (bonitatis) *illius*, q. d. Non satis potest ponderari aut æstimari pulchritudo, id est, decus, bonitas et pretium veri amici. Syrus: *Amico fideli non est pretium.* Pretio æstimari nequit, quia pretium omne superat, *et non est pondus gratiæ* (in dativo) *ejus.* Tigurina: *Nulla re digne decus fidei ejus rependitur:* nihil ei est αντaξιον, id est, æquiparabile, æquandum, conferendum. Unde apud Hebræos est proverbium: *Potior est amicus in platea, quam aurum in cista.* Et Homerus Odyss. θ. *Fidus amicus non est inferior, nec posthabendus fratri germano.* Et Cicero lib. de Amicit.: *Haud scio*, ait, *an, excepta sapientia, quidquam sit homini amicitia melius à diis immortalibus datum. Solem è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt.* Denique Franc. Victoria, et ex eo Franc. Suarez tract. de Charit. disp. 9. sect. 4. docent posse tanta esse amici in amicum beneficia, ut liceat eum magis amare, quam proprium patrem. Vide Plutarch. dialogo de amico fideli, ubi eum omnibus consanguineis præfert: *Habes*, inquit, *rem dulcissimam sanctissimamque, qua una post solam virtutem nihil homini melius, vel natura, vel casus, vel studium dedit: dulces, fateor, parentes, dulces avi, dulces item filii, dulces fratres, dulces uxores; possunt tamen amarescere, nec parentes ideo, nec fratres, nec filii desierunt esse, cum tamen dulces esse desierint: at amicus solus, dum sit verus, dulcis et charus esse non desinit.*

Insigni canis et lupi apologo idipsum ex imis amicitiæ et virtutis radicibus declarat Cyrillus lib. 3. Apolog. moralium cap. ultim. Canis, inquit, verberatus ab hero clamans et ejulans, increpatus à lupo dicente: *Tu reus tibi es, qui tantum semper hominem dilexisti; pro labore igitur tuo suscipe dolorem, respondit:*

Si fortuna dedit dudum mihi dulcia, quare
Dedigner sub ea paucula dura pati?

Si bona suscepi de manu hominis, quare non sustineam et mala? Sicut asbestus lapis, qui vere diligit, semper accenditur. Quid ergo dignum dabitur pro virtute, aut quid æquivalens reddetur pro grato homine? certe nihil est quod à grato liberaliter rependitur, nisi virtus pro virtute, amor pro amore, atque homo pro homine quantocius redonetur. Vade igitur, quia hominis semper sum amicus, et tuus propter hominem perpetuus inimicus. Quibus cum pavore auditis, lupus mox in solitudinem fugit.

Tertium est hoc amicitiæ elogium, quod pretium ejus sit incomparabile et inæstimabile. Sequitur quartum.

16. Amicus fidelis, medicamentum vitæ et immortalitatis.] Sic legit et S. Cyprian. lib. 3. Testim. Nam Græce tantum est, φαρμακον ζωης, id est, pharmacum vitæ, scilicet, miseræ hujus et ærumnosæ: idque primo, quia omnibus hujus vitæ miseriis et ægritudinibus, tam corporis quam animi, uti sint mœrores, angores, timores, etc. quæ innumeræ sunt, medetur amicitia, consulendo, juvando, et consolando amicum: quo significat vitam nostram esse continuam infirmitatem et ægritudinem, non unam, sed multiplicem, cujus medicus sit amicus, juxta illud Proverb. 15. 4. *Lingua placabilis, lignum vitæ;* Hebr. et Chald. *medicina* (Septuag. *sanitas*) *linguæ, arbor vitæ.* Unde Syrus vertit: *Amicus fidelis, medicina est vitæ;* Arabicus: *Amicus fidei* (id est, fidelis) *est velut emplastrum vitæ. Quid dulcius*, ait Seneca in Proverb. *quam habere amicum, cum quo omnia audeas; cui sic credas, ut tibi; cui sic loquaris, ut tecum. Sapiens etsi contentus est se, tamen amicum vult habere: sed hoc ob nihil aliud, nisi ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus jaceat: non ad hoc, ut dicit Epicurus, ut habeat, qui sibi assideat, succurrat: sed ut habeat, cui assideat, quando libet.* Vere S. Hieron. in cap. 7. Mich. *Amicus*, inquit, *diu quæritur, vix invenitur, difficile servatur.* Nam, ut ait Comicus: *Quod medicus est ægro corpori, hoc amicus est mentis ægritudini. Nam verba amica sunt medela commoda.*

Secundo, amicus est pharmacum vitæ et immortalitatis, quia affert et prolongat vitam; tum præsentem, mortalem, dum facit hominem imperturbabilem et impassibilem; tum futuram immortalem, instar ligni vitæ, juxta illud: *Fructus justi, lignum vitæ*, Proverb. 11. 30. Ille enim verissimus est amicus, qui amicum docet iter, et ducit ad beatam immortalitatem. Fidelis ergo et Christianus amicus suis monitis, consiliis, instructionibus, correptionibus efficit apud amicum, ut is semper vivat, tum in hoc seculo per famam, tum in futuro per gloriam. Quocirca S. August. lib. 4. Confess. c. 6. *Bene*, inquit, *quidam* (Horatius) *dixit de amico suo, Dimidium animæ meæ. Nam ego sensi animam meam, et animam illius* (amici) *unam fuisse animam in duobus corporibus; et ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius vivere: ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram.* Audi Rabanum: *Amicus dicitur, quasi animi custos. In amico quippe fideli medicamentum est vitæ et immortalitatis: quia, si fidelis est, secundum Deum utique amicus est: si autem secundum Deum amicus est, ea semper cum amico tractat, quæ ad medicamentum vitæ æternæ, et immortalitatem perpetuam pertinent.* Unde

est illa Tullii Ciceronis sententia : *Amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Est enim boni viri (quem eumdem sapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia : primum, ne quid fictum sit, neve simulatum; aperte enim vel amare vel odisse magis ingenui est, quam fronte occultare sententiam. Deinde, non solum ab aliquo allatas criminationes repellere; sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suavitas quædam oportet sermonum atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiæ. Tristitia autem, et in omni re severitas habet illa quidem gravitatem; sed amicitia remissior esse debet, et liberior, et dulcior, et ad omnem facilitatem proclivior.* Audi et S. Ambros. l. 1. Offic. c. 32 : *Benevolentia*, ait, *communis quædam parens omnium, quæ amicitiam connectit et copulat : in consiliis fidelis, in prosperis læta, in tristibus mæsta, ut unusquisque benevolentis se magis quam sapientis credat consilio : ut David, cum esset prudentior, Jonathæ tamen junioris consiliis acquiescebat. Tolle ex usu hominum benevolentiam, tanquam solem è mundo tuleris, ita erit : quia sine ea usus hominum esse non potest, ut peregrinanti monstrare viam, revocare errantem, deferre hospitium, aquam de aqua profluenti dare, lumen de lumine accendere. Non igitur mediocris virtus, de qua sibi plaudebat Job dicens : Foris autem non habitabat hospes, janua mea omni venienti patebat. Benevolentia itaque in his est omnibus, tanquam fons aquæ reficiens sitientem : tanquam lumen, quod etiam in aliis luceat, nec illis desit, qui de suo lumine aliis lumen accenderint.* Idem S. Ambrosius lib. 3. cap. ultim. *Solatium*, inquit, *hujus vitæ est, ut habeas, cui pectus aperias tuum; ut colloces tibi virum fidelem, qui in prosperis gratuletur tibi, in tristibus compatiatur, in persecutionibus adhortetur* : et subinde, *qui in lætis exsultantem comprimat, in tristibus mœrentem erigat.*

Rursum S. August. (vel quisquis est auctor) lib. de Amicitia, cap. 2. *Amicus*, inquit, *quasi amoris, vel ipsius animi custos dicitur : quoniam amicum meum amoris mutui, vel ipsius animi oportet esse custodem, ut omnia ejus secreta fideli silentio servet, et quidquid in eo vitiosum viderit, pro viribus caveat et deleat : cui et gaudendo congaudeat, et dolendo condoleat.* Et cap. 5. *Amicus*, ait, *sapiens, medicamentum est vitæ. Non enim validior vel efficacior est vulneribus nostris medicina, quam habere, qui omni incommodo occurrat compatiens, omni commodo occurrat congratulans : ut junctis suis humeris onera sua invicem tolerent, et quod unusquisque propriam levius quam amici portet injuriam. Amicitia ergo secundas res facit splendidiores; adversas partiens communicansque, reddit leviores : nam et philosophis etiam placuit. Non aqua, non sole, non igne pluribus locis utimur, quam amico : in omni actu, in omni studio, in certis, in dubiis, in quolibet eventu, in fortuna qualibet, in secreto, in publico, in omni consolatione, domi forisque ubique amicitia grata, amicus necessarius, utilis gratia reperitur. Quocirca amici, ait Tullius, et absentes adsunt sibi, et egentes abundant, et imbecilles valent, et, quod difficilius est dictu, mortui vivunt. Igitur amicitia est divitibus pro eleemosyna, exsulibus pro patria, pauperibus pro censu, ægrotis pro medicina, mortuis pro vita, sanis pro gratia, imbecillibus pro virtute, robustis pro præmio.* Addit verum amicum levius propriam quam amici injuriam tolerare.

Idem S. Aug. serm. 21. de verbis Apostoli, citans illud Apost. Galat. 6. 2 : *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi. Nihil*, ait, *sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio.* Talem amicum Philagrio se præstitit S. Gregor. Nazianz. ut ipse ad eumdem scribit epist. 64. *Quæ tibi molesta sunt*, inquit, *utique et nobis : amicorum communia omnia censemus, tam prospera quam adversa, eaque amicitiæ lex est.* Denique eleganter S. Chrysost. hom. 2. in epist. 1. ad Thessal. *Revera*, ait, *vitæ pharmacum est, fidus amicus; revera protectio fortis est, fidus amicus. Quid enim non efficeret germanus amicus? quantam utilitatem, quantam securitatem generat! Si mille thesauros dixeris, nihil tamen germano correspondebunt amico.* Et post nonnulla : *Cum amico et paupertas tolerabilis est : sine illo et sanitas et divitiæ intolerabiles sunt. Alium pro se ipso habet, qui amicum habet. Præstringor, et veluti præcludor faucibus, non valens exemplo aliquo rem istam exprimere. Novi ego quemdam, qui cum sanctos viros amici sui causa obsecraret, primum pro illo, et tum demum pro se orare, obsecrabat.*

Amicus ergo est salutare et panchrestum vitæ pharmacum contra omnes ejus morbos et vulnera. Ille te mœrentem solatur, desperantem erigit, dolentem recreat, trepidantem excitat : in arduis est præsidium, in dubiis consilium, in adversis solatium, in prosperis, ne cadas aut evanescas, fulcimentum. Quid? quod insuper est immortalitatis medicamentum : tum quia te mortuum ac sepultum, non sinit tamen à sua et reliquorum memoria prorsus interire; facta demortui celebrat, dicta repetit, virtutes ac merita prædicat : tum (quod utilius atque optabilius est) quia defuncti animam Christianis suffragiis, pietatisque officiis, ut tandem immortalitatis gloriosæ munere donetur, verus animæ curator et amicus prosequitur. Verus quippe fidelisque amicus non proprium, sed amici lucrum quærit. *Quid est*, inquit S. Ambr. *amicus, nisi conscius amoris? Non est vectigalis amicitia, sed plena decoris. Virtus est amicitia, non quæstus.* Ita ipse lib. 3. Offic. ult. Huc facit proverbium Hebræorum : *Aut societas* (amicitia) *aut mors*, q. d. *Vita sine amico non est vita, sed mors. Quæ potest esse vita vitalis*, ait Cicero lib. de Amicitia, *quæ non in amici mutua benevolentia conquiescit? Hoc experiremur, si Deus nos ex hac hominum societate tolleret, et in solitudine collocaret; atque ita suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam, hominis omnino aspiciendi potestatem eriperet : quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non auferret fructum voluptatum omnium, solitudo?* Hac de causa Aristot. Polit. c. 2. dicit eum, *qui cum aliis versari nequit, aut Deum esse, aut bestiam.* Pergit Cicero : *Amicus magis necessarius est quam ignis et aqua.* Sicut enim citra ignem et aquam non constat hominum vita, ita nec sine consuetudine et opera amicorum, quos ob idipsum Latini necessarios vocant, uti amicitiam necessitudinem. Innuit hæc Ciceronis sententia duo maxima commoda colligi ex amicitia, voluptatem et usum : nihil est enim jucundius igni, nihil utilius aqua. Huc facit adagium : *Sal vitæ est amicitia : oculus vitæ est sapientia : antidotum vitæ est patientia.*

Et qui metuunt Dominum, invenient illum.] Docet hîc, modum inveniendi et parandi fidum amicum, esse amorem Dei. Fidus enim amicus est magnum Dei donum, quod Deus suî cultoribus, quasi ingentem sui cultus mercedem, rependit, quo simul ostendit verum amicum esse ingens, imo divinum bonum, utpote quod non ab homine, sed à Deo sperari petique debeat. Quocirca hoc est quintum amicitiæ elogium. Unde Tigurina vertit: *Talem autem nanciscentur, qui reverentur Dominum*; Syrus vero: *Et qui timet Deum, ipsemet est*, scilicet, amicus fidelis. Sic et Arabicus: *Et est* (amicus fidei) *de timentibus Deum*, hoc est, amicus fidelis est timens Deum, q. d. Si quæris amicum fidelem, quære timentem Deum: quia non est amicus fidelis, nisi qui timet Deum. Timens enim Deum fidelis est Deo, ideoque fidelis est et homini, præsertim amico. *Quid amicitia pretiosius*, exclamat Rabanus, *quæ angelis communis et hominibus est? Ipse Dominus noster ex servis amicos fecit, sicut ait Joan.* 15. *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Dedit formam amicitiæ, quam sequamur.* Denique amicitiæ fons et origo est ipse Deus, et Deitas, quæ ob amicitiam communicat se tribus personis divinis. Hæ ergo inter se sunt primi increati et summi amici qui suum amicitiæ bonum angelis et hominibus communicant. Unde S. Ambros. lib. 2. de Spiritu sancto, in fine: *Quidam* (Cicero lib. de Amicitia) *ait, interrogatus: Quid amicus esset? Alter*, inquit, *ego. Si ergo homo amicum ita definivit, ut alterum se esse diceret, per unitatem, videlicet, amoris et gratiæ: quanto magis in Patre et Filio et Spiritu sancto unitatem majestatis æstimare debemus, cum per eamdem operationem ac divinitatem, vel unitas, vel certe, id quod amplius est*, ταυτοτης, (id est, identitas) *exprimatur?* ταυτο *enim idem significat, ex eo quod idem habeat et Pater et Filius et Spiritus sanctus, ut idem velle et idem posse non affectione sit voluntatis, sed in substantia Trinitatis.*

17. Qui timet Deum, æque habebit amicitiam bonam, q. d. Sicut timens Dominum constantem cum eo amorem et fidelem amicitiam servat et colit: sic *æque*, id est, pariter, congrue, juste et merito inveniet et habebit amicitiam bonam fidelis amici: quia par, justum et congruum est, ut qui fidelis est Deo, sibi fideles pariter sentiat homines, præsertim amicos: Quoniam secundum illum erit amicus illius,] q. d. Quia qualis est ille erga Deum et proximum, talis illi vicissim erit amicus illius: ut sicut ille fidus est Deo et proximo, ita similiter illi fidi sint sui amici. Hunc sensum exigunt Græca, quæ sic habent: *Qui timet Dominum*, ευθυνει, id est, *rectificat*, rectam facit, rectam constituit *amicitiam suam: nam erga eum talis etiam proximus ipsius erit*, puta, fidelis, sincerus, constans, qualis ipse est erga Deum. Aliter Palacius, q. d. Qualis es tu, talis est et amicus tuus: similis enim quærit similem. Cum enim amicus sit alter ego, si ego sum bonus, erit et amicus meus bonus: si est ille malus, ergo et ego malus. Amicorum enim omnia sunt communia; ergo et virtus, aut nequitia communis est. Indicium evidens animi tui est amicus tuus: si amicum habes malum, demonstras te esse malum. Si donum Dei est amicus, non potest Deus bonus mala donare. Ergo viri boni amicus erit bonus. Hæc Palacius.

Syrus vero ad id quod præmisit, *Qui timet Deum, ipsemet est*, scilicet, fidelis amicus, apposite subdit: *Qui timent Deum, confirmabunt amicitias suas, et sicut ipse in amicis ejus;* et Arabicus: *Perdurabit amicitia eorum, quoniam amici ejus similes illi sunt*, q. d. Firma amicitia nulla re firmatur, nisi timore Dei; quia qualis est Deus, tales sunt et amici, tum erga Deum, tum erga se invicem: quæ enim conveniunt in uno tertio, conveniunt pariter inter se. Vera ergo amicitia est eorum, qui in Deo conveniunt, ac in Deî amore et charitate sociantur: Deus enim, cum sit fidus, constans, immutabilis, hinc pariter suos amicos facit fidos, constantes, immutabiles. Pari modo, qui fidos quærit servos, milites, operarios, ancillas, quærat eos qui timent Deum. Timor enim Dei coget eos fidos esse hero ducique suo, sicut cogit eos fidos esse Deo. Qui hoc sapiunt, felices sunt, optimeque eis ubique servitur. Hoc est quod ait Ben-Sira alphabeto primo littera *Tsade: Si necesse est ut contrahas accipiendo et dando, esto sors tua cum viro bono*, q. d. Si tibi negotiandum est, negotiare cum viro probo, non cum improbo: quia probis adest Deus, improbis resistit. Sapiebat hoc Constantius Imp. pater Constantini Magni, qui, ut refert Eusebius lib. 1. de Vita Constantini, ut sinceros Christianos à fictis secerneret, sibique amicos et aulicos assisceret, simulate edixit ut Christi cultores aula sua excederent, in ea vero remanerent soli idolorum assecl æ: quare veri Christiani aula excesserunt, ficti in ea remanserunt. Tum ille, detecta simulatione, idololatras omnes, quasi proditores, aula expulsit, verosque Christianos duntaxat in eam adlegit, dicens: *Quomodo Imperatori fidem servabunt, qui erga Deum deprehensi sunt perfidi? Hos vero, qui veritatem confessi fuerant, dignos esse dicebat qui circa Imperatorem essent; atque ita eos corporis ac regni etiam sui custodes esse præcepit, dicens, oportere tales inter primos ac necessarios, tam amicos quam familiares excoli et ornari, ac magis in honore et pretio haberi, quam magnorum thesaurorum æraria.*

Audi Rabanum hîc: *Plenam ergo*, inquit, *atque perfectam amicitiæ gratiam nisi inter perfectos viros ejusdemque virtutis perseverare non posse sancti Patres docuerunt. Unde, quomodo ad perfectionem illius et inviolabilem statum perveniri possit, quasi gradus quosdam statuerunt. Primum igitur gradum veræ amicitiæ in contemptu substantiæ mundialis, et omnium quas habemus rerum despectione esse dixerunt. Secundum, ut ita suas unusquisque resecet voluntates, ne se sapientem atque consultum esse judicans suis malit quam proximi diffinitionibus obedire. Tertium, ut sciat omnia, etiam quæ utilia ac necessaria æstimat, postponenda bono charitatis et pacis. Quartum, ut credat nec justis nec injustis de causis penitus irascendum. Quintum, ut adversum se iracundiam fratris, etiam sine ratione conceptam, eodem modo quo suam, curare desideret, sciens æqualiter sibi perniciosam alterius esse tristitiam, ac si adversus alium ipse moveatur, nisi eam, quantum in se est, de fratris mente depulerit. Postremum illud est, quod generale vitiorum omnium peremptorium esse non dubium est, ut se de hoc mundo credat quotidie migraturum; quæ persuasio non solum nullam in corde tristitiam residere permittit, verum etiam universos concupiscentiarum ac peccatorum omnium comprimet motus.*

Hæc igitur quicumque tenuerit, amaritudinem iræ atque discordiæ nec pati poterit, nec inferre.

Idem dixerunt Gentilium sapientes de amicitia naturali, quæ, scilicet, fundatur in communicatione bonorum, et virtutum naturalium. Cicero, lib. Officior. *Omnium societatum nulla præstantior*, inquit, *nulla firmior, quam cùm viri boni moribus similes, sunt familiaritate conjuncti. Nihil enim amabilius, nec copulatius, quam morum similitudo bonorum. In his, in quibus eadem studia sunt, eædem voluntates; in his fit, ut æque quisque altero delectetur ac seipso, efficiturque id, quod Pythagoras vult in amicitia, ut unus fiat ex pluribus.* Idem, lib. de Amicitia, asserit *amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Virtus*, inquit, *conciliat amicitias et conservat; in ea enim est convenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ, cum se extulit et ostendit lumen suum, et idem aspexit agnovitque in alio, ad id se admovet, vicissimque accipit illud, quod in altero est: ex quo exardescit sive amor, sive amicitia: utrumque enim dictum est ab amando.* Aristotelis hac de amicitia sunt placita: *Amicus est alter ego.* Ethic. lib. 9. *Amicus debet se tenere ad amicum, sicut genu ad tibiam.* Ibidem. *Ambobus existentibus amicis sanctum est præhonorare veritatem,* ut dicat: *Amicus Plato, sed magis amica veritas.* Ethicor, lib. 1. *Honesta amicitia proprie dicitur amicitia, alia ex accidenti.* 8. Ethic. c. 4. *Amicitia magis consistit in eo ut amet, quam ut ametur. Argumento sunt matres, quæ filios amando gaudent, redamari non curant.* 8. Ethic. 8. *Proverbia in amicitia sunt: Una anima: Communia omnia amicorum: Æqualitas amicitia: Tibiæ genu propinquius.* 9. Ethic. 8. *In quibus jus et justum est, in his est amicitia.* Quamobrem *quot justorum sunt species, tot et amicorum. Justum certe est et hospiti erga civem, et servo erga dominum, et civi erga civem, et filio erga patrem, et uxorem erga virum, etc., et amicitiæ sunt in horum singulis.* l. 2. Magnor. Moral. cap. 12. *Bonorum et eorum qui in virtute sunt, amicitia perfecta est.* 8. Ethic. c. 3. *Constantissima igitur, stabilissima ac honestissima, quæ inest probis amicitia; quippe quod propter virtutem, ac per se bonum. Nam virtus incommutabilis, et quæ per eam conciliatur amicitia, constantissima est: at quæ ex commodo, stabilis non est; quippe quæ cum commodo elabitur*, lib. 2. Magn. Moral. c. 12. Si hæc vera sunt in amicitia naturali, utique veriora erunt in supernaturali, quæ in communicatione bonorum et virtutum supernaturalium, ac præsertim in charitate fundatur; charitas enim est perfecta amicitia, tam hominis cum Deo quam hominis cum homine. Ratio à priori ergo cur amicitia sit constans etiam in adversis, est ejus honestas, dignitas et præstantia: item charitas, cui, si supernaturalis sit, innititur. De quo plura Prov. 17. 17.

Porro hæc omnia quæ de amico hìc sancit Sapiens, per excellentiam conveniunt Christo Domino. Ipse enim est amicus amicorum, præ omnibus amicis amandus et colendus; per quem et in quo cæteri amici amandi et colendi sunt; sine quo nullus est verus amicus. Christus ergo Primo, fundit verbum dulce, quia lingua ejus est εὔχαρις, id est gratiosa, et lingua charitum, quia lingua non Angelorum, sed Dei ac Verbi Dei, juxta illud psal. 44. 3: *Diffusa est gratia in labiis tuis;* et Cant. 5. 13: *Labia ejus lilia distillantia myrrham primam;* et v. 16: *Guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis: talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus.* Quocirca vere dixit S. Cyprianus de passione Christi: *De impietate et malitia suavitas pietasque Christi triumphat.* Secundo, Christus nobis est consiliarius unus de mille; hoc enim nomen ei dat Isaias c. 9. v. 6. Vide ibi dicta. Tertio, Christus est amicus in tentatione; quia per crucem, passionem et mortem pro nobis obitam, probavit suam erga nos amicitiam. Et quia in Eucharistia seipsum nobis in cibum reliquit ad tentationum remedium, ac tribulationum omnium solamen et robur. Vide S. Ambrosium, lib. 7. in Lucam, c. 11: *Quis*, ait, *amicior nobis, quam qui pro nobis corpus suum tradidit?* Quarto, Christus nobis est unanimis, quia noster frater per incarnationem fieri dignatus est. Quinto, Christus est amicus fidelis, ideoque protectio fortis. Sexto, Christus est thesaurus animæ nostræ. Septimo, Christo nihil æquari aut comparari potest. Octavo, Christus est medicamentum vitæ et immortalitatis, juxta id quod ipse ait, Joannis 6. v. 52: *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum: et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita;* et v. 55: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Unde S. Leo, serm. 16. de Passione: *In me* (Christo crucifixo), ait, *omnis infirmitas aboletur, omnis plaga sanatur.* Amor enim est transformator amantium, ideoque amantes transformat in Christum. Quocirca S. Ambros. lib. de Isaac et Anima, cap. 8: *Quoniam*, inquit, *formatus in sponsa Christus erat, ait: Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum. Sigillum Christus in fronte est, ut semper confiteamur; in corde, ut semper diligamus; in brachio, ut semper operemur: ut, si fieri potest, tota ejus species exprimatur in nobis. Ipse est signaculum nostrum, quem Pater signavit Deus.* Talis erat S. Paulus de quo S. Chrysost. in illud Galat. 2. 20: *Vivo autem, jam non ego; vivit vero in me Christus. Quoniam*, inquit, *seipsum Christo et cruci totum præbuerat, et ad illius voluntatem omnia faciebat, non dixit: Vivo ego Christo; sed quod longe majus est: Vivit vero in me Christus.* Unde sapienter et pie S. Bernard. in Formula honestæ vitæ: *Sit tibi Jesus*, ait, *semper in corde, et nunquam imago crucifixi ab animo tuo recedat: semper illum cogita pro te in cruce pendentem. Sic nimirum erit tibi fasciculus myrrhæ inter ubera tua;* et S. August. in Meditation. cap. 35: *Dulcissime et amantissime Jesu, infunde, obsecro, multitudinem charitatis tuæ pectori meo, ut te solum in corde habeam. Scribe digito tuo in pectore meo dulcem tui memoriam, nulla unquam oblivione delendam, etc. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te!* Idem, epist. 52. ad Macedon. *A charitate*, inquit, *æternitatis et veritatis, cujus regnator est Christus, manat vera amicitia, non pensanda temporalibus commodis, sed gratuito amore potiendo. Nemo enim potest veraciter amicus esse hominis, nisi fuerit ipsius primitus veritatis.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE ARDUO SAPIENTIÆ.

18. FILI, A JUVENTUTE TUA (Syrus, *à pueritia tua*) EXCIPE (legit, ἐπιδεξαι; jam legunt, ἐπιλεξαι, id est *elige*) DOCTRINAM (græce παιδειαν, id est institutionem disciplinæ, qua παιδες, id est pueri, erudiuntur et formantur in litteris et bonis moribus), ET USQUE AD CANOS INVENIES SAPIENTIAM.] Pro ἑως πολιων, id est *usque ad canos*, perperam aliqui legunt ἑως ποδων, id est *usque ad pedes*. Sapientia enim non est in pede et talis, sed in capite et canis. Tigurina: *Fili, à juventute tua addisce disciplinam, et sapientiam tandem canescens invenies;* Vatablus: *Ad canos usque duraturam invenies;* aut, *ad canitiem usque sectaberis.* Ut per metalepsin τὸ *invenies* sumatur pro *inquires*, *investigabis*, *sectaberis;* quæ enim invenire cupimus, ea inquirimus, vestigamus et sectamur. Igitur est hîc duplex sensus. Primo, q. d. Fili, à juventute tua aperto pectore suscipe sapientum instructionem et doctrinam: ita fiet ut usque ad canos, hoc est in canis, puta in senectute et canitie, invenias sapientiam; sapientia enim diu discenda est, ac à pueris per omnem ætatem, ut in senectute ea plene potiamur et fruamur. In pueris enim dominatur gula, in juvenibus luxuria, in viris ambitio: at hæc omnia cadunt in senectute, tumque homo incipit perfecte sapere, cum passionibus sopitis divina ambit et æterna, quibus se propinquare cernit. Rursum tunc invenit sapientiam, id est fructus sapientiæ, puta animi quietem, moderationem, lætitiam, etc.; hos enim fructus parit sapientia. Disce ergo, juvenis, ut senex invenias et fruaris sapientia: sapientia enim, ut ait Aristot. non est in juvenis novitate, sed in senum experientia. Secundo, q. d. Fili, à juventute tua stude doctrinæ et sapientiæ, quia hæc nunquam te deseret; sed ad canos usque tibi adhærebit, teque indivulse comitabitur, cum opes, voluptates, honores hominum in senio deserant. Rursum Palacius sic explicat, q. d. Disce juvenis, et usque ad canitiem semper licebit sapientiam invenire, et in ea proficere. Cum enim sapientia sit dilectio Dei, ejus luce resplendens, ab ejus gratia dimanans, ut in gratia et dilectione et fide licet semper, dum vivimus, proficere (ut quædam Clementina decrevit): ita et in sapientia semper usque ad canos proficere licebit.

Priori sensui favet id quod sequitur: *Quasi is qui arat, et seminat, accede ad eam, et sustine* (exspecta in senectute) *bonos fructus illius*, q. d. Sere in juventute semina sapientiæ, ut ejus fruges metas in senectute; senum enim est sapientia, senum, inquam, qui à juventute ei vacarint; qui enim à puero vacarunt concupiscentiæ et insipientiæ, in senectute erunt pariter concupiscentes et insipientes. Unde Nazianz. in Tetrastichis: *Senes, inquit, decet sapientia, juvenes temperantia.* Est ergo laus sapientiæ, quod ipsa sit decus et ornamentum senectutis. Ut hoc ergo bonum senectuti tuæ concilies, à puero eidem vacare incipe. Verum id ipsum posteriori quoque sensui adaptes: subdit enim: *In opere ipsius exiguum laborabis, et cito edes de generationibus illius.* Posterior ergo sensus, uti uberior, ita simplicior et germanior est, ac priorem includit. Summa, jubet studioso sapientiæ, ut à puero addiscat eam, tum quia puerilis ætas est quasi cera et tabula rasa, quæ quaslibet figuras sibi impressas facile recipit, et constanter retinet, juxta illud:

> Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
> Testa diu.

Senectus vero dura et inflexilis est ab iis quæ in juventute didicit, quibusque per tot annos assuevit. Tum quia sapientiæ studium est sublime, longum et arduum; igitur à puero capessendum. Præclare S. Hieron. epist. 7. ad Lætam de Instit. filiæ, illam à puero litteris sanctisque moribus imbuendam docet: *Difficulter, inquit, eraditur, quod rudes animi perbiberunt. Lanarum conchylia quis in pristinum colorem revocet?* De puerorum institutione plura vide apud Clementem Alexandrinum in Pædag. Xenophontem in Pædia Cyri, Platonem, lib. 2. 4 et 7. de Rep. Aristotel. in Œconom. Plutarch. et alios. De eadem plura dicam c. 30. v. 1.

Incipit hæc secunda pars capitis, qua ab amicitia transit ad studium sapientiæ, tum quia vera amicitia est comes et filia sapientiæ, tum quia identidem Siracides salit et resilit ad sapientiam, quasi ad totius libri scopum et argumentum; totus enim hic liber agit de sapientia, tum in genere, tum in specie; varias enim ejus species, puta varias virtutes et virtutum officia recenset; ac deinde à speciebus ad genus, puta ad sapientiam, quasi ad objectum sibi adæquatum resilit.

19. QUASI IS QUI ARAT, ET SEMINAT, ACCEDE AD EAM (id est longanimiter et patienter labora), ET SUSTINE BONOS FRUCTUS ILLIUS.] Syrus: *Sicut seminator, et sicut messor accede ad eam, et multitudinem frugum ejus colliges;* Vatablus: *Quasi qui ares et seras, accede ad eam, et bonos ab ea fructus exspecta. Vomere quippe Evangelii,* ait Rabanus, *de corde suo genimina vitiorum debet exstirpare, qui semen divini verbi edere, et fructus dulcissimos sacrarum virtutum desiderat metere.* Docet modum parandi sapientiam ex similitudine et modo parandi fruges et messem per agriculturam. Sicut enim agricola primo, magno labore spinas et radices eruncat, vel, ut Cato ait, averruncat, id est runca evellit, exherbat et exstirpat; deinde terram arat, subigit et excolit; secundo, in ea seminat id quod metere cupit, ac dispendium seminis patitur, ut illud auctius recipiat; tertio, hæc omnia facit spe frugum, quia scilicet sperat opimam messem; quarto, messem longanimiter per multos menses exspectat: ita pariter sapientiæ studiosus primo mentem suam quasi terram, evulsis

vitiorum spinis, multo labore poliat, subigat et excolat, juxta illud Jerem. 4. 3 : *Novate vobis novale, et nolite serere super spinas;* secundo, in ea semina divinæ sapientiæ partim legendo vel audiendo, partim meditando, partim orando, partim divinas illuminationes et inspirationes hauriendo, jaciat et excipiat; tertio, speret fructum et messem sapientiæ; quarto, longanimiter eam, ejusque frugum copiam, dulcedinem et præstantiam exspectet, juxta illud :

Multa tulit, fecitque puer; sudavit, et alsit.

Et,

Non jacet in molli veneranda scientia lecto :
Illa sed assiduo parta labore venit.

Huc alludens S. Jacobus cap. 5. 7, ait : *Ecce agricola exspectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum et serotinum : patienter igitur estote et vos, et confirmate corda, etc.* Vide ibi dicta. Porro, sicut totius vitæ laborem sibi agricultura desiderat, ita et vehementius eumdem sapientiæ cultura deposcit. Idcirco ait Paulus : *Dei agricultura estis*, 1. Corinth. 3. 9.

Quocirca S. Bernardus, serm. de Septem donis Spiritus sancti : *Ager est mundus, ait Veritas, fodiamus in eo : thesaurus absconditus latet, effodiamus eum. Ipsa est autem sapientia, quæ trahitur de occultis. Omnes eam quærimus, omnes concupiscimus eam; sed frustra quærit, qui in lectulo suo quærit.* Et Seneca, Epist. 109 : *Prosunt*, ait, *inter se boni; exercent enim virtutes, et sapientiam in suo statu continent. Peritos luctandi usus exercet. Opus est et sapienti agitatione virtutum.* Igitur, sicut ager terræ, ut copiosam ferat messem, longo labore et spe debet arari, fodi, occari, seminari, sarriri, etc., sic prorsus hæc omnia mystice peragenda sunt in agro animæ, ut copiosos sapientiæ et virtutis fructus proferat. Nam, ut ait Origenes hom. 9. in Exod. *Spes futurorum laborantibus requiem parit, sicut in agone positis dolorem vulnerum mitigat spes coronæ.* Et Apostolus : *Debet in spe, qui arat, arare*, 1. Corinth. 9. 10. Vide ibi dicta.

20. IN OPERE ENIM IPSIUS EXIGUUM LABORABIS, ET CITO EDES DE GENERATIONIBUS (id est fructibus ab ea genitis) ILLIUS.] Syrus : *Velut laborem exiguum laborabis, et statim fructus ejus comedes;* Vatablus : *Nam in opere ejus non multum elaboraveris, quin de proventibus ejus mox comedas.*

Pro *in opere*, græce est ἐν ἐργασίᾳ. Quæ vox tria significat : primo, ipsum opus et opificium; secundo, ipsam operationem, occupationem, actionem, culturam, exercitationem, operam et laborem, qui ad opus efficiendum suscipitur, puta ipsam agricolationem; tertio, utriusque, scilicet tam operis quam operationis et laboris quæstum et lucrum. Omnibus hisce modis hîc accipi potest, sed optime secundo. Persistit enim in metaphora agricolæ, qui magno labore terram arat, sarrit et seminat; sicut enim ille post terræ culturam, mox ea fructus percipit : ita studiosus sapientiæ ex studio et cultura mentis, illico et citius quam agricola ex ea suaves et præstantes sapientiæ fruges colligit, juxta illud : *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua : venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos*, psal. 125. 6. Hoc est quod ait Paulus Hebr. 12. v. 11 : *Omnis disciplina, in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris : postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ.*

Porro sapientiæ fruges et fructus sunt multi et eximii, è quibus paucos hosce recenset Palacius : primus est animam liberare à tenebris et cæcitate, quam perseverantia peccandi parit. Secundus, liberare à tormentis, quæ mens sibi male conscia sentit; cum enim peccatum sit vulnus animæ, necessario ei dolorem et tormentum incutiet, nisi mortua jaceat. Tertius, et maximus, liberare à metu inferni, quem sibi peccator sibi commeruit. *Quoniam non est in morte, qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi?* Quartus est, erigere animam in spem vitæ æternæ potiundæ : *Exspectantes* (inquit) *beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, etc.* Quintus, erigere animam ad confitendum in Deo velut in patre, qui in omni tribulatione nostra consolabitur nos. Sextus, *exspectare diem mortis et judicii cum animi fiducia;* imo nonnunquam dicere : *Cupio dissolvi, et esse cum Christo.* Septimus, sentire jam nunc lætitiam, gaudium et jubilationem cœlestem, dicente illo : *Parasti in conspectu meo mensam;* et item : *Faciet Dominus in monte isto convivium pinguium medullatorum;* et item : *Gaudete in Domino semper. O quam bonus et suavis est, Domine, spiritus tuus!* Sapientiæ 12. v. 1. *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus*, psal. 33. 9. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*, psal. 118. 32. Porro primos hosce fructus illico percipit anima, ac deinde sensim cæteros, imo non raro cum peccatorum expulsione sentitur mira conscientiæ serenitas, gratiæ jucunditas, consolationis cœlestis, qua Deus animam mulcet, copia, suaves piæque lacrymæ, etc. Exemplum illustre præluxit in Christo, qui modico tempore in cruce et morte laborans, mox resurrexit ad vitam et gloriam immortalem, ex brevi passionis semine metens sibi et nobis opes immensas et gloriam sempiternam.

21. QUAM ASPERA EST NIMIUM SAPIENTIA INDOCTIS HOMINIBUS, ET NON PERMANEBIT IN ILLA EXCORS.] *Indoctos* vocat insipientes et imprudentes, qui non rationem, sed concupiscentiam sequuntur. Eosdem vocat *excordes*, id est vecordes et stultos; his enim ob asperitatem horrori est sapientia practica (de tali enim hîc passim est sermo), puta prudentia, virtus et sanctitas : unde Syrus vertit : *Quam aspera stultis sapientia, et non patientur eam excordes;* Tigurina : *Quam aspera valde est imperitis; nullus enim excors perdurat apud eam*, q. d. Quam aspera est guloso temperantia, luxurioso castitas, avaro liberalitas, superbo humilitas, iracundo lenitas, pigro labor et sedulitas! Utique est ei quasi lapis oneris, ut ait v. 22.; sicut enim stomacho amaro cibi dulces videntur amari, ita carnali et cupidinibus suis addicto sapientia et virtus in se suavis et placida, videtur aspera, inaccessa et impossibilis, juxta illud Proverb. 24. 7 : *Excelsa stulto sapientia;* et Proverb. 15. 5 : *Stultus irridet disciplinam patris sui;* et v. 12 : *Non amat pestilens eum, qui se corripit, nec ad sapientes graditur.*

22. QUASI LAPIDIS VIRTUS PROBATIO ERIT IN ILLIS, ET NON DEMORABUNTUR PROJICERE ILLAM.] *Virtus*, sive vis, *lapidis*, est lapidis fortitudo, pondus et gravitas : hujus adinstar *erit* stultis *probatio*

sapientiæ, q. d. Sicut homo ignavus, volens elevare et imponere humero vel capiti lapidem gravem et ponderosum, mox ut ejus gravitatem et pondus sentit, illico eum deponit et abjicit: ita stulti tentant quandoque addiscere sapientiam, eamque in humeros elevare et suscipere cogitant; sed mox ut ejus difficultatem, onus et pondus sentiunt, illico ex ignavia et amore suarum cupiditatum eam abjiciunt. Sicut ergo lapis probat vires corporis, sic sapientia probat vires animi; qui enim forti et resoluto animo eam complectuntur, omne ejus onus generose superant, itaque onus eis in levitatem, et quasi in pennas et plumas vertitur: qui vero depresso et carnali sunt animo, oneri ejus succumbunt, ideoque eam deserunt. Syrus et Hugo per *lapidem* accipiunt gemmam pretiosam; sic enim vertit Syrus: *Sicut lapis est pretiosus super eum, ne intueatur et dimittat eam*, q. d. Stultus aspicit eminus sapientiam, quasi gemmam, v. g. adamantem, supra se et opes suas elevatam, quam proinde quasi nimii pretii cominus intueri non audet, ut eam comparet, et in pectus suum immittat, sed eam aliis ditioribus et nobilioribus emendam relinquit. Verum nemo est qui gemmam velit ἀποῤῥίψαι, id est abjicere. Quare melius alii passim accipiunt lapidem vulgarem, gravem et ponderosum; hujus enim pondus, qui supra suas vires esse sentit, illico abjicit. Unde Vatablus vertit: *Tanquam lapis probator gravis* (græce ἰσχυρὸς, id est validus, fortis, ponderosus), *incumbit illi, nec moram interponit, quin eum excutiat.* Alludit ad lapidem luctæ; in lucta enim certabant viribus, quis majorem, magisque grandem et ponderosum lapidem ferre posset: hic enim vocabatur *lapis oneris*, sive discus, et græce λίθος δοκιμασίας, id est lapis probationis, quia eo probabant et explorabant quantæ essent vires et robur cujusque, ut scirent quis cui antagonistæ in lucta deberet comparari et opponi: de quo Zacharias cap. 12. 3: *In die illa*, inquit, *ponam Jerusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui levabunt eam, concisione lacerabuntur.* Vide ibi dicta. Hic ergo lapis ignavis et timidis est lapis oneris; fortibus vero et sapientiæ, id est virtutis studiosis, est lapis roboris, gloriæ et triumphi, ideoque eis quasi in gemmam illustrem, puta in smaragdum, carbunculum et adamantem convertitur. Rursum, hic lapis est quasi lapis Lydius, qui probat et discernit aurum verum à falso et fictitio: pari enim modo disciplina sapientiæ probat et secernit veros discipulos à falsis. Unde huc alludens Isidorus Pelus. epist. 400: *Vir patiens*, inquit, *laborum exploratio est, et quasi lapis* δοκιμῆς, *id est probationis.* Nam, ut ait Nazianzenus in Carmine de Virtute et vitiorum definitione: *Patientia, malorum est decoctio.*

Moraliter, disce hîc disciplinam, mortificationem, tribulationem, morbum, calumniam, persecutionem, esse lapidem oneris et probationis; ejus enim onere probatur patientia, humilitas et fortitudo cujusque fidelis. Illam ergo quasi onus humeris nostris à Deo impositum hilariter capessamus, et generose portemus; ita veræ sapientiæ decus, puta Dei gratiam, gloriam et coronam quasi athletæ Christi nanciscemur. Quocirca S. August. in psalm. 86: *Quadrati lapidis*, inquit, *similis esse debet Christianus; in omni tribulatione non cadit, etsi impellitur; et si qua vertitur, nunquam cadit; nam quadratum lapidem quacumque verteris, stat semper: stantem te sic inveniat omnis casus.* Sic et Plato, Aristoteles, Plutarchus et Seneca patientes et fortes piosque viros vocant tetragonos, id est, quadratos. Philo vero libris de sacrific. Cain et Abel, labores et molestias comparat cum escis, quibus nutritur et roboratur homo: *Equidem existimo*, inquit, *laboris ubique eamdem vim esse. Nam, sicut à cibo tota vita pendet una cum suis actionibus: ita etiam à labore pendet quidquid in rebus bonum est. Ergo sicut qui vitam prorogare cupiunt, alimenta non negligunt: ita quotquot, quæ bona sunt, concupiscunt, laborum perpessionem magni faciunt; sicut enim cibus se habet ad vitam, sic illa ad honestatem.* Porro Deus hunc lapidem cujusque viribus admetitur, ut minus forti minus ponderosum, magis forti magis ponderosum imponat; aut certe, si pondus lapidis vires hominis superet, Deus homini vires adauget et ponderi commensurat. Quare nemo de nimio ejus pondere jure queri potest, nemo ab eo ferendo se excusare. Nam, ut ait Apostolus 1. Corinth. 10. 13: *Tentatio vos non apprehendat nisi humana: fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum ut possitis sustinere.* Denique pondus hujus lapidis sentiunt acedi et tepidi duntaxat; nam amantes et ferventes dicunt cum S. Bernardo: *Labor meus non est nisi unius horæ; et si amplius, non sentio præ amore.* Amanti enim nihil est difficile.

23. Sapientia enim doctrinæ secundum nomen est ejus, et non est multis manifesta.] Primo, Hugo sic explicat: *Sapientia est secundum nomen ejus;* scilicet, stulti et excordis, de quo v. 22, q. d. Stulti sapientiam doctrinæ reputant stultitiam; quia non capiunt, nec sapiunt ea, quæ dicuntur. Verum obstat Græcum αὐτῆς, id est, *ejus*, quod est femininum, ac proinde stultum referre nequit, sed sapientiam.

Secundo, Dionys. Lyran. et Robert. Holkot exponunt, q. d. Sapientia doctrinæ, id est sapientia hæc salubris et doctrinalis, docens summo bono adhærere, nomen habet à sua proprietate, et re ipsa, suaque actione, videlicet, ab interno divinorum sapore, et gustu dulcedinis summi boni; dicitur enim sapientia à sapore, quasi sapida scientia. Hunc autem ejus saporem et gustum absconditum pauci percipiunt, nec nisi ejus studiosi. Verum obstat, quod Siracides fuerit Hebræus, non Latinus, scripseritque hebraice, ac proinde ad Hebræum sapientiæ nomen, non ad Latinum, respexerit.

Tertio, alii σοφίαν, id est, sapientiam, censent alludere ad ζοφίαν, quasi σοφία sit ζόφος, id est, caligo, puta obscura et arcana. Verum huic obstat idem quod priori; Siracides enim hebraice scripsit, non græce. Potuit tamen ipse, utpote græce peritus, ad græcæ linguæ tunc in Ægypto, ubi ipse hæc scripsit, usitatæ etymon secundario alludere. Ita Pineda in Job cap. 28. v. 18. in fine: Sophia, inquit, à ζόφος, id est, à caligine, dicitur, quasi in caligine et ignoratione delitescens.

Quarto, Jansenius facile se expedit, sicque explicat: *Sapientia est secundùm nomen ejus;* hoc est, est id quod dicitur et prædicatur, nempe, ardua res et excelsa, et non quibusvis

obvia. Accedit Rabanus : *Sapientia , inquit , doctrinæ , sinceritas est legis divinæ ; quæ secundùm nomen ejus est , hoc est , prudentia , veritas et virtus.* Consentit Hugo : Sapientia , inquit , ignota et occulta est tam quoad nomen quam quoad rem ; quia Philosophi disputant tam de nomine quam de re sapientiæ. Quærunt enim quis sit sapiens ? quid sit sapientia ? Rursum sapientia occulta est ; quia ipsa est prudentia , virtus et veritas occulte illuminans mentem , et inflammans voluntatem.

Quinto , aliqui pro αυτης , id est, *ejus* , legentes αυτοις , id est , *ipsis* , scilicet , indoctis et excordibus , de quibus v. 22 et 23. sic explicant , q. d. Sapientia secundùm nomen est indoctis , hoc est , nomine tenus illis nota est ; reipsa autem ignota ; vel quoad nomen duntaxat illis competit , q. d. Nomen habent sapientum ; revera autem sunt insipientes. Favet Tigurina : *Nam sapientia talibus* (excordibus) *de nomine tantum suo , neque adeo multis nota est.* Huc accedit S. Thom. 2. 2. q. 45. art. 2. ad 2 : *Videtur* , inquit , *hic nomen sapientiæ accipi pro ejus fama , quæ à cunctis commendatur* , q. d. Nomen et fama sapientiæ apud omnes est illustris ; sed tamen pauci eam assequuntur. Ex adverso Syrus vertit : *Nomen ejus sicut doctrina ejus* , *et stultis non revelatur* , q. d. Stultis , tam nomen quam doctrina sapientiæ est ignotum et invisum.

Sexto , alii per sapientiæ nomen accipiunt , non nomen proprium , sed epithetum appropriatum ; sapientia enim in Scriptura vocatur thesaurus absconditus , aurum , argentum , gemma , margarita , quæ absconduntur , vel in conchis maris , vel in abditis venis terræ. Vide Job c. 28. v. 12. et sequent. ubi sapientiam comparat auro , et topazio abscondito : *Abscondita* , inquit , *est ab oculis omnium viventium : Deus intelligit viam ejus , et ipse novit locum ejus.* Ita Pineda in Job cap. 28. v. 18. in fine. Nam cum sapientia , inquit , sæpe nominetur auri , gemmarum , universarumque opum appellationibus, significatur esse aliquid reconditum in occultis recessibus , ideoque à paucissimis inveniri , et , quod in rebus rarissimis pretiosissimisque contingit , plerisque ignotam et occultam esse , et non nisi nomine tenus cognitam ; qui autem semel illam invenit , si sapiens est , nunquam dimittit. Sic Christus sapientiam Evangelicam vocat thesaurum in agro absconditum : *Quem qui invenerit homo , abscondit ; et præ gaudio illius vadit , et vendit universa quæ habet , et emit agrum illum,* Matth. 13. 44. Et Apostolus passim vocat thesauros sapientiæ et scientiæ Dei absconditos in Christo. Thesaurus autem vocantur opes pretiosæ , arcanæ et absconditæ ; dicitur enim θησαυρος quasi θεμενος εις αυριον, id est , repositus et reconditus in futurum. Hac de causa Christus Dominus Patrem contestans ait : *Confiteor tibi , Pater , Domine cœli et terræ , quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus , et revelasti ea parvulis. Ita , Pater , quoniam sic fuit placitum ante te* , Matth. 11. 25.

Septimo , sapientia doctrinæ , scilicet sacræ et divinæ , et nomine suo vocatur , et reipsa est mystica et abscondita. Dogmata enim ejus vocantur mysteria , id est , sacramenta et sacra arcana , ac doctores ejus vocantur mystæ , απο του μυειν στομα , id est , à claudendo ore , eo quod mysteria ejus silentio tegenda , ac non nisi paucis et dignis evulganda sint ; idcirco Christus populo loquebatur in parabolis ; Apostolis autem, apertis clarisque verbis, Matth. 13. v. 13. Hinc Paulus : *Loquimur* , ait , *Dei sapientiam in mysterio , quæ abscondita est* , 1. Corint. 2. v. 7. Et S. Dionys. S. Pauli discipulus scripsit librum de Mystica Theologia. Denique prisci illi sapientes sub et ante tempora Siracidis , ut Ezechiel , Daniel , Zacharias , Pythagoras , Plato , Trismegistus , sapientiam suam docebant per hieroglyphica , symbola , emblemata , ænigmata , ut eam celarent rudes et incapaces ; capaces vero ad ejus studium excitarent. Unde signanter ait Siracides : *Sapientia doctrinæ* , q. d. Sapientia quatenus docetur à mystis et Theologis hujus ævi , tam quoad dogmata , quam quoad eorum nomina , est symbolica , obscura et ænigmatica.

Denique , ut plane et plene textui et litteræ satisfaciam , sensus est , q. d. Sapientia indoctis est aspera , et instar ponderosi lapidis , quem quia humeris ferre non valent , quia non volunt , hinc eum illico excutiunt. Nam sapientia , secundum nomen et etymon suum hebraicum , sonat rem laboriosam , difficilem , arduam , reconditam , quæ non nisi magno labore erui et in lucem produci potest ; quia ipse revera talis est. Id ita esse ostendo in quatuor Hebraicis vel Arabicis sapientiæ nominibus. Primum est *ilm* vel *talim* ; radix enim עלם *alam* , hebraice significat , abscondit ; unde *alma* vocatur virgo viro incognita , et domi abscondita. Arabice vero (Arabica autem est affinis , et quasi dialectus Hebraicæ) *alam* significat : primo , abscondit ; secundo , novit , scivit , certus fuit ; inde עלם *ilm* vocatur sapientia , scientia , doctrina , ars , prudentia : תעלים *talim* vocatur informatio , studium , disciplina , tractatus ; *alim* vocatur sapiens , sciens , prudens , doctus , litteratus ; unde dicitur Elymas , id est , magus , et rerum arcanarum peritus , uti dixi Actor. 13. 8 : *Muallim* vocatur doctor , magister , rabbi ; *muallam* vocatur discipulus , studiosus. Unde Saraceni et Turcæ rem quampiam asseverantes et jurantes dicunt , עלים אלא *illa alim* , id est , Deus novit , qui novit arcana pectoris.

Secundum Hebræum sapientiæ nomen est Magia. מהגים *magim* enim , id est , magi , apud Hebræos , indeque Chaldæos , Persas , Arabes , aliosque Orientales , vocantur sapientes , quasi meditantes et scrutantes arcana ; et magia vocatur sapientia arcana. Radix enim הגה *haga* significat meditari , speculari , disquirere , scrutari. Unde *higgaion* est meditatio. Porro *haga* plane alludit ad *iaga* , id est , laborare , dolore afficere , affligere , fatigare ; quia scientia , quæ per meditationem paratur , magno labore et fatigatione mentis acquiritur ; quam quia , velut lapidem onerosum , refugiunt insipientes , hinc pariter ad sapientiam penetrare nequeunt.

Tertium nomen sapientiæ est תלמוד *talmud* , id est , doctrina ; hoc enim alludit , et quasi includit עלם *alam* , id est , abscondit ; ut *talmud* dicatur quasi *almud* , puta , res abscondita. Rursum à *lamad* , id est , docuit , et *talmud* , id est , doctrina , derivatur מלמד *malmad* , id est , stimulus , puta , baculus aut virga , in cujus summitate est aculeus , quo bubulcus pungit boves ; sic dictus , quod boves doceat arare ,

ait R. David. Pari modo juvenes à magistro, ferula quasi stimulo erudiuntur et docentur sapientiam; quare eis aspera et molesta est sapientia. Hoc est quod ait Sapiens Eccli. 12. 11: *Verba sapientium quasi stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore uno.*

Quartum et præcipuum sapientiæ nomen, quo passim utitur Salomon in Proverbiis, est חכמה *chochma; chochma* autem noster Emmanuel Sà derivat à כמס *camas*, id est, abscondere; unde *camus* vocatur absconditus, reconditus, latens, Deut. 32. 34. Aut à כמן *keman*, quod chaldaice, syriace et arabice significat, occultavit; unde *michman*, id est, thesaurus; et *machman*, id est, latibulum, spelunca. Verum *chochma* derivatur à חכם *chacham*, id est, sapiens fuit, uti norunt hebraice periti, non à *camas*, vel *keman*. Melius ergo חכמה *chochma*, id est, sapientia, alludit ad אוח מה *och ma*. Litteræ enim *aleph* et *chet*, cum ambæ sint gutturales, sunt inter se commutabiles: *och* enim vel *ach*, Hebræis, æque ac Latinis, Græcis et cæteris, est interjectio, et naturalis vox dolentis, sive gemitus et suspirium lamentantis: *ma* vero significat, quid, quantum. Sensus ergo est, q. d. *chochma*, id est, sapientia, est *achma*, id est, suspirium, quo sapientiæ studiosus gemit et suspirat dicens: Ah quanti laboris est sapientia! Ah quantum mihi cerebrum mentemque pro ea nanciscenda fatigo! Ah quam arduum est sapere! Nam ad sapientiam, puta virtutem, nanciscendam, opus est Socratico robore, ait S. Hieron. sapientia enim hîc non tam speculativa quam practica accipitur, puta virtus, quæ pariter à vi et virili robore dicitur; eo enim ad virtutem assequendam est opus, ut ad illam totis viribus connitamur, perinde, ut Hercules et Argonautæ ad vellus aureum. Quocirca virtus à Poetis dicitur habitare in editis et pene inaccessis rupibus, teste Clemente Alexandr. lib. 4. Stromat. sub initium: *Sudor*, inquit, *ante virtutem positus est.* Unde Hesiodus:

Via longa est atque acclivis ad ipsam.
Ardua namque prius; sed cum ad fastigia ventum,
Fit facilis.

Rursum *chochma* quoad omnes litteras alludit ad חוח *choach*, id est, spina asperrimis aculeis, et מה *ma*, id est quantum, q. d. O quot spinis obsita! O quam spinosa, aculeata, difficilis et impervia est sapientia! Quantum in ea est spinarum et sentium!

Insuper nonnulli *chochma* censent alludere ad Chaldæum אכם *acham*, id est, niger fuit, denigratus est, q. d. Quam atra, quam obscura, quam in tenebris recondita et arcana est sapientia! Unde אחמות *achmut*, vocatur nigredo, tristitia et aurora; quia subnigra et obscura, quæ sapientiæ et philomusis est amica. Hinc quoque Chaldæi *achmeta* vocant scrinium, lagenam, vel urnam, in quo recondebantur litteræ, libri et memorialia Regum, 1. Esdræ 6. 2. ubi Noster vertit, *in Ecbatanis*, quæ erat sedes Regum Persarum. In simili enim Dei scrinio recondita est sapientia.

Igitur tam nomine quam reipsa ardua et laboriosa est sapientia; puta Dei gratia, virtus et salus, ideoque à paucis laboris avidis apprehenditur. Idcirco ait Christus Matth. 20. 16: *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Et Matth. 7. 14: *Quam angusta porta, et arcta via est, quæ ducit ad vitam: et pauci sunt qui inveniunt eam!*

Et non est multis manifesta.] Plane, sicut pulveris est multum in terra, auri parum: ita rari sunt, quibus sapientia innotescit, adeo nos mundi prudentia cæcavit, adeo sibi vendicavit, adeo nos sapientiæ Dei ad se vocanti et pellicienti, Proverb. 1. 21. subtraxit. Huc facit gnome Rabbini prisci in *Pirke avoth*, id est, in Apophth. Patrum, quæ sic habet: Dignitas et excellentia legis regium et sacerdotalem honorem suo splendore vincit, ac sublimitate supereminet; quippe 30. gradibus ad regni culmen ascenditur; 24. ad sacerdotii fastigium pervenitur; at vero ad apicem intelligentiæ legis, 48. necessaria sunt. Hæc autem sunt ista: studium, id est improba diligentia, docilitas in obediendo magistris, intensio animi, attentio et affectio cordis, timor ac tremor, animi demissio, gaudium, obsequium præstare sapientibus, subtilitas cum condiscipulis in disputando et argumentando, alacritas, patientia, studium scripturæ, peritia misnæ seu legis oralis ac traditæ, parum negotiationis temporalis, parum somni, modicum risus, modicum delectationis, secularium negotiorum permodicum, in irascendo tarditas, cor bene affectum erga sapientes, fidelitas, tribulationum perpessio, suæ conditionis agnitio, sua sorte contentum esse, prudenter loqui, nec honorem sibi aut dignitatem aliquam arrogare. Sic amatur, et amat Deum, justitiam, increpationem et rectitudinem; avertit se ab ambitionis vitio, nec propter eam, quam se habere novit in lege peritiam, vane extollitur, aut inflatur, aut libenter tanquam judex sententiam pronuntiat; onus et jugum proximi sui suavissime ac placidissime portat; omnia ejus dicta, vel facta in meliorem partem detorquet; in pace eum et veritate confirmat ac roborat; in suo se amat studio. Quærit et respondet; audit quæ dicuntur; et insuper addit de suo doctrinam; discit, ut doceat, et in praxim, quæ à præceptoribus accepit, reducat. Acuit ingenium ac diligentiam magistri; lectioni attentam aurem accommodat; fideliter eum auctorem laudat, à quo quid accepit; nam probe novit, eum qui illi fonti, à quo aliquid haurit, illud fideliter et sine invidia refert, salutem mundo ac redemptionem adducere, juxta illud Esther: *Et dixit Esther Regi nomine Mardochæi.* Hucusque Rabbinus.

Quibus autem cognita est, permanet usque ad conspectum Dei.] Hæc verba nunc desunt in Græco, Syro et Arabico. Ostendit v. præced. sapientiæ difficultatem: hîc ejusdem ostendit præstantiam, ut ejus studium in nobis exacuat, ne quis ob difficultatem eam refugiat; nam difficilia, quæ pulchra. Sensus ergo est, q. d. Dixi sapientiam esse arduam et difficilem; sed simul dico eam esse utilissimam, pulcherrimam et præstantissimam. Nam ipsa suî studiosos et familiares perducit usque ad conspectum Dei, puta ad beatitudinem, quæ in clara Dei visione consistit, in qua sola perfecta est sapientia. O vires aquilæ (puta sapientiæ) summas, quæ expandit alas, et assumit pios super eas, eosque super omnes cœlos ad Dei thronum et lucem inaccessibilem evehit et exaltat, juxta illud Deuter. 32. 11: *Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans, expandit*

alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis.

Hinc nota Rabbinis et Judæis cognitum fuisse, quod felicitas nostra consistat in visione Dei, quodque ad eam ducat, eamque mereatur fides et sapientia, puta, virtus et charitas. Ita Rabanus: *Quibus*, ait, *agnita est*, *hoc est*, *qui eam recta fide ac bonis operibus servant, perducit illos ad contemplationem gloriæ Dei. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Sic Christus Joan. 17. 3. cognitionem sapientiæ suæ vocat vitam æternam; qui enim practice eam cognoscit, id est, amat et moribus exprimit, hic pergit et pervenit ad vitam æternam: *Hæc est*, inquit, *vita æterna*, *ut cognoscant te solum Deum verum*, *et quem misisti Jesum Christum.* Quæ verba explicans S. Cyrill. lib. 11. in Joan. c. 17: *Cognitio*, inquit, *est vita*, *spiritualem nobis benedictionem adducens*, *per quam Spiritus in cordibus nostris habitat, in adoptionem filiorum Dei, et veram pietatem per Evangelicam vitam*, *et incorruptibilitatem reformans. Cum igitur origo, et quasi pronuba dictorum omnium cognitio Dei veri esse inveniatur*, *recte à Domino nostro Jesu Christo vita æterna est appellata*, *quasi mater et radix*, *virtute naturaque sua vitam æternam pariens.*

24. Audi, fili, et accipe consilium intellectus, et ne abjicias consilium meum.] *Consilium intellectus*, sive intelligentiæ, vocat consilium intelligentis; puta, consilium sapiens et prudens; Syrus: *Audi, fili mi, et suscipe doctrinam meam, et ne amoveas disciplinam meam;* Tigurina: *Audi, fili, et sententiam meam amplectere*, *nec renue meum consilium.* Consilium hoc subjicit, dicens:

25. Injice pedem tuum in compedes illius (sapientiæ), et in torques illius collum tuum.] Syrus: *Immitte pedem tuum in rete ejus*, *et in sarcinam ejus immitte collum tuum;* Tigurina: *Pedes tuos in compedes ejus insere*, *et in nervum* (Vatabl. *in numellam*) *ejus cervicem tuam.* Nam vox *torques* hîc non significat monilia et catenas aureas, sed boias, numellam, sive collare vinculum, quo collum canum v. g. stringitur: hoc enim significat Græcum κλοιός. Idipsum recte vocatur torquis, quia collum torquet et cruciat instar tormenti et torturæ. Sicut ergo pedes equorum, vaccarum et boum in pascuis et septis, ne ea transiliant, arctantur compedibus; et sicut canes cinguntur collari, ut per catenam illi annexam ab hero duci regique possint: sic pariter sapientia sua disciplina et castigatione, quasi compede et collari, ligat et stringit tam collum et caput, id est, mentem, voluntatem et affectus, quam pedes, id est, gressus, motus et actiones nostras, ne illecebra aut concupiscentia aliqua abrepti exorbitent, hominemque in abyssum præcipitent, sed ut sapientiæ ductum et disciplinam quaquaversum sequantur, itaque rectam virtutis in cœlum viam ineant. Sapientia enim non facit libertinos, ut volunt hæretici; sed compositos, maturos, rationi et disciplinæ subditos, ut caro serviat spiritui, spiritus Deo.

Porro torques et compedes significant in homine dominari animales appetitus et concupiscentias, quasi bestias et feras, quæ proinde instar bestiarum à sapientia, disciplina quasi compede et catena, domandæ, frenandæ et captivandæ sint, ne et seipsas et herum perdant. Audi S. Gregorium in psal. 5. pœnitent. explicantem v. 21: *Ut audiret gemitus compeditorum. Sancti viri*, inquit, *non incongrue compediti dicuntur; quia ligati vinculis disciplinæ Dei*, *nequaquam ad ea*, *quæ exteriora sunt*, *vagantur; et quasi gressum operis immobiliter figunt*, *dum à Conditoris desiderio nusquam discedunt. De his namque compedibus scriptum est: Injice pedes tuos in compedes ejus*, *et in torques illius collum tuum; quia profecto cujus à gravitate gressus compescitur*, *ejus fides sanctarum veritate virtutum adornatur. Collum namque fides est, per quam Deo fidelis quisque conjungitur, et quasi per collum capiti suo Christo Ecclesia, quæ ejus est corpus, unitur. Unde in laudem sponsæ in Canticis Canticorum dicitur: Collum tuum sicut monilia. Quia enim, sicut Jacobus ait, fides sine operibus mortua est; quasi collum sponsæ monilibus circumdatur*, *dum fides sanctæ animæ operibus decoratur. Gemunt continue compediti; quia dum exsilii sui tenebras electi considerant*, *ad claritatem visionis Dei indesinenter suspirant.*

Quocirca compedes hæ sapientiæ, non tam vincula sunt servitutis, quam insignia libertatis, quales erant compedes aureæ mulierum, de quibus Plin. lib. 33. c. 12: *Argentum*, ait, *succedit ære aliquando et auro*, *luxu feminarum plebis compedes sibi ex eo facientium.* Unde et compedes hæ desinunt in torquem, quem aureum suspicatur S. August. in psal. 146: *Suscipit*, ait, *à vinculis ferreis*, *finitur ad torquem aureum. Dictum est enim de Sapientia: Et torquem aureum circa tuam cervicem: non tibi imponeret torquem aureum, nisi primum in compedibus ferreis te alligasset.* Unde Cantic. 1. 10: *Pulchræ sunt*, inquit, *genæ tuæ, sicut turturis; collum tuum*, *sicut monilia.* Ubi Chald. *Quam pulcher*, ait, *est populus hic, ut dentur eis verba legis*, *et sint sicut inauris in maxillis eorum, etc. Quam pulchra sunt dorsa eorum*, *ut sustineant jugum præceptorum meorum, et sint super eos*, *sicut jugum super cervice s bovis*, *qui arat in aratro.* Denique S. Hieron. Epist. 127. ad Fabiolam: *Vincula*, ait, *Domini voluntaria sunt, et vertuntur in amplexus; quique his fuerit colligatus, dicit: Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.*

26. Subjice humerum tuum, et porta illam, et ne acedieris vinculis ejus.] Græca habent: *Subjice humerum tuum, et porta illam*, quasi lapidem oneris, de quo dixit v. 22. et μὴ προσοχθίσῃς, id est, ut Complut. *Ne sis inimicus;* alii: *Ne indigneris, ne offendaris vinculis ejus;* Syrus: *Appropia humerum tuum, et porta eam, et ne contristeris in pondere ejus;* Tigurina: *Humero tuo subjecto sustine eam*, *nec indigne feras ipsius vincula.* Noster vertit, *ne acedieris*, id est, acedia, tristitia, impatientia afficiaris ob vincula ejus manibus tuis injecta. Acedia enim parit tristitiam, tristitia iram, ira impatientiam rei gravis et molestæ. Ex Græco quis suspicari posset legendum esse, *ne acedieris*, id est, ne acide, id est, ægre et indigne feras, de quo dixi c. 4. v. 9.

Nominat quatuor totidem membrorum, eorumque præcipuorum, vincula: compedes enim vinciunt pedes, torques collum, sarcina humeros, manicæ manus; quo significat sapientiam sua disciplina coercere et constringere omnia hominis membra, omnes sensus, omnes actiones. Speciatim vero per *collum* significatur phantasia et intellectus, per *humeros* appetitus, præsertim irascibilis, in quo regnat cupido se extollendi et dominandi, arrogantia et fastus;

sicut enim humerus collo adjacet et subjacet, ita appetitus subjacet phantasiæ et cognitioni: hæc autem omnia premit sapientia; per *manus* significantur actiones, per *pedes* motus et gressus; quæ omnia rationis legibus quasi vinculis astringit sapientia; puta, Dei lex, virtus et charitas, juxta illud Roman. 8. 13: *Si spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.* Igitur docet Siracides sapientiam habere compedes, quibus vinciat pedes; compedes hæ sunt modestia: item manicas, quibus astringat manus; manicæ hæ sunt continentia: ad hæc torques, quibus liget collum; torques est obedientia: denique ipsam esse onus (scilicet crucis) cui humeros supponamus oportet per patientiam. Ergo ut Christus crucem bajulando ei humeros supposuit, cui deinde clavis manus pedesque, id est, totum corpus astrinxit, ita tu crede sapientiam crucem esse, cui manus, pedes, totumque corpus et animam alligare debeas. Audisti Deum diligendum esse ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus, ex tota fortitudine; id est, ex omni toto tuo, puta ex pedibus, manibus, collo et corpore toto. Idipsum hîc docet Ecclesiasticus: Sapientia enim est dilectio Dei, ut dixit cap. 1. 14. Quocirca sapientia cohibet manus, ne cui noceant; pedes, necubi exorbitent, vel offendant; collum et corpus, ut à lege Dei non dimoveantur. Totum te Deus vult, totum te Deo sapientia suis hisce vinculis devincit et astringit. Ita Palacius.

Audi et Rabanum: *Injicit pedem suum in compedes illius, qui progressum vitæ suæ munit præceptis illius. Indit collum suum in torquem ejus, qui temperat sermones suos secundum regulam ipsius. Subjicit illi humerum suum ad portandum, qui actus suos subjicit magisterio illius, et implet opere quod jubet; et ne quis tædiose et graviter ejus doctrinam accipiat, subjungit, etc.* Corn. Tacit. lib. de Moribus German. scribit eos olim, dum lucum diis sacrum ingrederentur, vinculis se obligasse, ut se diis obstrictos profiterentur: unde et religio à religando dicta, quod animam Deo, cujus est, alliget et religet. Quidni ergo fidelis vinculis legis Dei sponte se Deo alligat?

Symbolice nonnulli hæc adaptant cultui et servituti B. Virginis (hæc enim æternæ Sapientiæ est mater) qua viri peculiariter devoti illi se consecrant, totosque se ejus obsequio velut servos, imo mancipia addicunt et mancipant. Exstat sodalitas, et praxis hujus servitutis edita hoc titulo: *Mancipium Mariæ, hoc est, modus dedicandi se B. Virgini in mancipium.* Sic ante 300. annos Florentiæ septem viri eximie pii se devoverunt cultui B. Virginis, ac instituerunt Ordinem Servorum B. Virg. indeque Servitæ sunt appellati, atque B. Virgo id ratum gratumque habuit; ipsa enim singulis separatim per quietem apparuisse dicitur cum magno et illustri Angelorum exercitu, una manu pullam tunicam, altera librum apertum tenens, jubens eos deinceps illa veste uti, et illa regula, quam S. Augustini esse aiebat. Ita habent Annales Ordinis Servorum, et ex iis noster Platus lib. 1. de Bono status Relig. c. 34.

Ante hos anno Domini 1050. primus Marinus, B. Petri Damiani frater, solemni ritu sese obsequio B. Virginis velut mancipium dedicavit. Ritum enarrat ipse Damianus lib. 2. epist. 14. ad Desiderium Abbatem Cassinensem: *Altari,* inquit, *se B. Dei Genitricis velut servile mancipium tradidit, et pro servilibus numellis collo corrigiam, qua cingebatur, innixuit, et humeros denudans, mox se quasi servum malum coram Domina sua verberibus affecit; atque in veræ servitutis tesseram servile tributum pendens, quamdam pecuniæ summam in altaris crepidine posuit, dixitque: Per istud ergo munusculum servitutis me, ô Domina, tibi nunc offero, et amodo, quoad vixero, certi canonis appendam annuale tributum.* Quo demum obsequio id assecutus est vir optimus, ut suavissimam in morte Dominam videre meruerit, quam et his verbis allocutus est sacri gaudii et confidentiæ plenissimus: *Et quid est, ô Domina mea, Regina cœli et terræ, quia visitare dignata es pauperculum servum tuum? Benedic me, Domina mea: nec patiaris me in tenebras ire, cui lucem tantæ præsentiæ dedisti.* Tum rosco vultu ad circumstantes: *Venit,* inquit, *Regina mundi, venit Mater Redemptoris æterni, hilaritatem mihi sereni vultus ostendit, benedixit et abiit.* Ille vero inter hæc relicto nobis clarissimo amabilis hujus servitutis exemplo, suavissime exspiravit. Et hinc fluxit sacrum illud servitium Mariæ, hæc illius est origo servitutis, nec obscure cœlesti prodigio comprobata. Quare hic sacer mancipatus uti nobilis (quid enim nobilius quam Dei Matris esse servum et vernaculum), ita sanctus et perutilis est. Nam B. Virgo suî cultores rectis itineribus in cœlum ad suum gloriæ thronum perducit: ut proinde illi recte adaptes id quod subdit Siracides v. 30: *Erunt tibi compedes ejus in protectionem fortitudinis, et bases virtutis, et torques illius in stolam gloriæ.*

27. In omni animo tuo accede ad illam, et in omni virtute (δυνάμει, id est, potentia, vi, robore) tua conserva vias ejus.] *In omni,* id est, toto, *animo.* Est enallage et catachresis: ponitur enim totum universale pro toto quanto, sive integro. Unde Complut. vertunt: *In toto animo accede ad illam;* Syrus: *In toto corde tuo accede ad eam, et in tota virtute tua* (puta, totis viribus) *custodi vias ejus;* Vatablus: *Animo toto aspires ad illam, et pro virili parte serves ejusdem vestigia.* Sunt enim, qui frigide, languide, et quasi dimidiata voluntate se dare volunt sapientiæ: at hi eam non assequuntur; quia ipsa totum cor, totum animum et affectum deposcit, ut ejus studiosus ingenti animi ardore in eam feratur, ad eam magnis desideriis suspiret et anhelet, tum ut eam mente percipiat, tum ut perceptam opere adimpleat.

Investiga illam, et manifestabitur tibi, et continens (ἐγκρατής, id est, *compos*) factus ne derelinquas eam.] Syrus: *Investiga, et scrutare, et quære; et invenies; confortare in ea, et ne dimittas eam;* Tigurina: *Fac illam investiges, et inquiras: nam tibi cognoscenda dabitur: cæterum assecutus eam, ne deseras.* Hic ergo est ordo, quo acquiritur et possidetur sapientia. Primo, investiganda est eo studio et sagacitate quo venatores investigant lepores et cuniculos in suis antris latitantes; ac ne de ea invenienda desperes, vel de longa investigatione queraris, et tædio afficiaris, certus esto quod, si quærere perrexeris, illa se manifestabit tibi. Deinde eam assecutus constanter retine, nec ullo metu vel præmio deseras. Perseverantia enim coronat sapientiam, æque ac virtutes cæteras. Hoc est quod ait Christus Matth. 7. v. 7: *Petite, et dabitur vobis: quærite, et invenietis: pulsate, et*

aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur. Ita se res habet apud Deum, Deique sapientiam : secus est apud homines, hominumque scientiam, ubi subinde multi petunt, quærunt et pulsant; sed nihil aut parum inveniunt, vel ob ruditatem et tarditatem ingenii, vel ob defectum magistrorum, vel ob alias causas.

Nota. Pro *continens*, græce est ἐγκρατής, id est, tenens, obtinens, occupans, possidens, qui dominium et potestatem in aliquam rem obtinet; et quia tales sunt temperantes, qui dominantur gulæ et ventri, quasi appetitus domini; hinc ἐγκρατής significat quoque continentem, id est, temperantem. Sic Sapient. 8. 21. dicitur : *Ut scivi, quoniam aliter non possem esse continens* (id est, compos voti, puta, obtinens sapientiam) *nisi Deus det, adii Dominum, et deprecatus sum.*

29. IN NOVISSIMIS ENIM INVENIES REQUIEM IN EA, ET CONVERTETUR TIBI IN OBLECTATIONEM.] Syrus : *In fine invenies requiem et blanditias, et lætaberis in novissimo tuo.* Itaque τὸ *in novissimis*, idem est quod, *in fine*, studii, scilicet, et laborum, quos impendisti addiscendæ et acquirendæ sapientiæ, puta, virtuti. Hebr. enim אחרית *acharit*, quod Latinus Interpres vertere solet novissimum, significat *post, postea, posterius.* Excitat ad sapientiæ, id est, virtutis, studium, spe præmii et fructus, q. d. Ne te tædeat laborum quos impendis, ut te et tuas concupiscentias vincas, ac virtutem acquiras; quia, ubi per continuum laborem concupiscentias domitas et rationi obedientes habueris, virtus tibi per consuetudinem fiet facilis et jucunda; tum ob suum decus et pulchritudinem, qua se omnibus efficit amabilem; tum quia affert miram conscientiæ requiem, serenitatem et lætitiam. Quocirca omnis prior amaritudo, quam sensisti in ejus studio, vertetur tibi in oblectationem, inchoate quidem in hac vita, perfecte vero in futura, quando propter eam æterna felicitate donaberis.

30. ERUNT TIBI COMPEDES EJUS IN PROTECTIONEM FORTITUDINIS, ET BASES VIRTUTIS, ET TORQUES ILLIUS IN STOLAM GLORIÆ.] Syrus : *Et erunt tibi retia* (sapientiæ) *sedes fortis, et vestimentum honoris induet te, et coronam gloriæ nectet tibi;* Vatablus : *Compedes ejus erunt tibi præsidio validissimo, solidoque firmamento, et ejusdem nervi* (vel *trunci*, sive *boiæ*) *honorifico amictui.* Versu præced. duos sapientiæ, sive virtutis, fructus assignavit, scilicet, mentis requiem et lætitiam; hic quatuor alios assignat, scilicet, protectionem, corroborationem, libertatem et gloriam, q. d. Compedes, quos tuis pedibus et gressibus injecit sapientia, prima fronte visi sunt tuos pedes et gressus impedire, ignominia et servitute afficere, deprimere, et debilitare; at ubi iis consueveris, senties eas tibi verti *in protectionem fortitudinis*, id est, fortem, ac *bases virtutis*, id est, roboris, hoc est, robustas, q. d. Firmabunt tuos pedes et gressus, ut in iis quasi in basibus firmis libere et firme consistas; nec timeas lapsum, vel ruinam in peccatum, et pœnas illud consequentes, aut dæmonum aliorumve hostium incursum : quia contra hæc omnia te valide protegent et corroborabunt; rursum torques, sive numella, quas sapientia injecit collo tuo, quasi servo fugitivo, vel reo, vertentur tibi in ornamentum, et in stolam gloriæ, quasi principi vel regi; utpote qui quasi Rex per sapientiam imperes omnibus tuis affectibus et motibus, ideoque libere et liberaliter.

Hæc maxime experieris in novissimis proprie dictis, puta in hora mortis, et in die judicii; tunc enim contra omnes dæmonum tentationes et furias virtus te proteget, roborabit et decorabit. Erit ergo in die judicii virtus tibi quasi turris et basis inconcussa, ut in rigoroso Christi judicio et ira immotus et imperturbatus consistas, ab eoque coram Angelis et Sanctis omnibus orneris stola immortalitatis et gloriæ cœlestis. Ita Rabanus. Sic Christus cruci quasi latro clavis et funibus affixus, ipsa crucem, clavos et funes vertit in suum robur, triumphum, imperium et gloriam. *Regnavit* enim *à ligno Deus*, ideoque hæc ipsa jam à regibus adorantur, et in labaris ac vexillis quasi trophæa gestantur. Addidi funes, quia verisimile est Christum non tantum clavis, sed et funibus cruci fuisse astrictum : clavi enim manuum et pedum non potuissent soli tantam corporis molem sustinere; et funes hi è Jerusalem Romam à S. Helena delati, servantur in ejus palatio, nunc templo S. Crucis in Jerusalem, uti habet programma sacello ejus subterraneo præfixum. Hujus rei typo Joseph Patriarcha, cui ob amorem sapientiæ, virtutis et castitatis, compedes et vincula injecta, commutata sunt in annulos et torques aureas, ac stolam byssinam, quando ob vaticinia et providentiam futuræ sterilitatis à Pharaone creatus est Princeps Ægypti, curruque regio vectus, salutatus et Salvator mundi. Quod mystice explanans S. Ambrosius lib. de Joseph : *Quid sibi vult*, ait, *annulus* digito insertus, nisi ut intelligamus pontificatum ejus fidei esse delatum, ut alios ipse signaret? Quid stola, *quæ est amictus sapientiæ, nisi tributum ei ab illo rege cœlestis prudentiæ principatum? Torques aureus intellectum bonum videtur exprimere. Currus significat fastigium sublime meritorum.* Vide dicta Genes. 41. v. 42 et 45.

Porro alludit Siracides de more ad illud Salomonis Proverb. 1. v. 8 et 9 : *Fili mi, audi disciplinam patris, etc. ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo.* Septuag. : *Coronam enim gratiarum*, aut *charitum suscipies tuo vertici, et torquem aureum circa collum tuum.* Ubi Lyranus : Antiquitus, ait, sapientes utebantur torque aureo, et bulla ad pectus demissa in sapientiæ symbolum, quæ in pectore claudi existimatur. Addit Abulens. in Genes. cap. 41. torques principibus olim dari solitos; at non omnibus, sed iis qui sapientiæ laude erant celebres : corona enim erat insigne principatus et potestatis, torques vero potestatis cum sapientia conjunctæ. Ita Baltassar Danieli, si somnium suum sapienter interpretatus fuisset, torquem promisit : *Purpura*, ait, *vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et tertius in regno meo princeps eris*, Danielis 5. 7. Et Darius Zorobabeli et sociis disputantibus quidnam esset fortissimum, victori quasi sapientiæ palmam ferenti, promisit, *purpura cooperiri, cidarim byssinam, et torquem circa collum : et secundo loco sedebit à Dario*, inquit, *propter sapientiam suam, et cognatus Darii vocabitur*, 3. Esdræ 3. 6. Ubi nota. Olim insigne sapientis erat cidaris byssina; cum enim cæteri uterentur tiara simplici, sapientibus tiaram bysso

obligabant, eamque vocabant cidarim byssinam, ut docet Brissonius lib. de Regno Persico. Huc alludit hîc Siracides, cum sapienti quasi insigne debitum promittit stolam byssinam; cum stola enim byssina dabatur et cidaris byssina. Unde Syrus vertit : *Et coronam gloriæ* (puta, cidarim byssinam) *nectet tibi.*

Rursum alludit ad Proverb. c. 4. v. 8. ubi Salomon philomuso et sapientiæ studioso promittit ejus præmia, dicens : *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te;* Hebr. : *Dabit tibi copulam gratiæ, et diadema decoris muniet te;* Septuag. : *Ut det capiti tuo coronam gratiarum; corona autem deliciarum proteget te;* Chaldæus : *Et ponet in capite tuo pulchritudinem gratia; et corona decoris erit super te.* Hanc enim Siracides alia metaphora vocat stolam gloriæ.

Tropolog. noster Pineda in Job cap. 27. v. 6. per *compedes* accipit obligationes et vota perfectioris vitæ; nam hæc ipsa vincula, quæ sunt nostræ imbecillitatis argumenta, eadem ipsa sunt quasi torques et bases virtutis, id est, supplementum fortitudinis, et præsidium validissimum ad retinendam fortiter sanctitatem, quam semel tenere cœpimus. Ita S. Gregor. 31. Moral. c. 11 : *Potenter dimicantibus,* inquit, *in munere torques datur; ut, quia signa virtutum gestant, majora semper exerceant, et debilitatis crimen incurrere nequeant, dum in semetipsis jam fortitudinis est præmium, quod ostentant.* Et Beda in illud Ezech. 16. 11 : *Et torquem circa collum tuum : Additur,* inquit, *et collo torques, cum fulgore perfectæ operationis, sermo prædicationis, qui per collum procedit, confirmatur; ac ne contemni ab auditoribus debeat, indeficiente virtutum connexione docetur. Torques igitur iste, ex propriis constans laboribus, quem Deus sponsæ suæ collo circumdat, omnibus mundi divitiis pretiosior est : siquidem eam suaviter intra metas virtutis continet, et à vitiis, quæ damnat, abducit.*

31. Decor enim vitæ est in illa, et vincula ejus alligatura (Rabanus legit, *nectura;* alii, *netura;* hoc enim est κλῶσμα) salutaris,] q. d. Sapientia et lex Dei, quæ tibi quasi servo initio erat ignominiosa, molesta et arcta, quasi compedes, eadem tibi jam illi assuefacto erit decor decorans, et ornans tuam vitam. Rursum pariet tibi decorem et gloriam vitæ cœlestis et æternæ; vita enim gratiæ, et multo magis vita gloriæ, est pulcherrima, plenaque omni decore et majestate. Denique ejus vincula erunt tibi alligatura salutaris; sicut enim medicus manui tuæ vulneratæ medelam adhibens, manum fasciis alligat, ac illa ligatura salutaris est, quia salubrem sanitatem et libertatem manui restituit; ita sapientia et lex Dei, ut vulneribus peccatorum et concupiscentiarum medeatur, ea legibus suis stringens et alligans, iisdem hac sua alligatura salutem et libertatem conciliat.

Græca pro *decor vitæ* habent, *ornatus auri;* et pro *alligatura salutaris* habent, *nexus hyacinthinus. Decor aureus,* inquiunt, *est in ea, et vincula illius nexus hyacinthinus;* vel, ut Romani codices legunt, *et vincula illius fila hyacinthina;* Vatablus : *Ornatus enim ipsi est aureus, et hyacinthino textu vincula;* alii : *Ornamentum aureum est super illam, et vincula ejus vittæ hyacînthinæ.* Aureus enim ornatus est summus apud homines, et vestis ianthina sive hyacinthina olim erat vestis regum et principum. Significat ergo sapientiam et virtutem ornare suî studiosos, eosque facere reges et principes, imo homines cœlestes, Deique filios et aulicos. Vide quæ de hyacintho dixi Ezech. 16. 10. S. Ambrosius lib. 2. Epist. 12. ad Valentin. Imp. sic legit : *Aurea est lingua sapientum, quæ phaleratis,* inquit, *dotata sermonibus, et quodam splendentis eloquii velut coloris pretiosi corusco resultans, capit animorum oculos specie formosi, visusque perstringit.* Talis fuit lingua S. Joannis Constantinopol. Patriarchæ, qui ab ea cognominatus est Chrysostomus, id est, aureum os; et B. Petri cognomento Chrysologi, id est, aurei sermonis.

Alludit ad vittas hyacinthinas, quas in fimbriis vestium gestare Judæos jussit Deus, ut per eas recordarentur sapientiæ, puta legis Dei; simul ut iis dignoscerentur à Gentibus, et ornarentur quasi populus Dei et sapientiæ dicatus. Hæ enim Numer. 15. v. 38. hebr. vocantur פתיל תחלת *petil techelet,* id est, filum hyacinthi; græce, κλῶσμα υακίνθινον (quas voces in Græco hîc usurpat Siracides); nam κλῶσμα, vel κλωςον, dicitur filum retortum; de hisce enim sic sancit Deus Numer. 15. 38 : *Dices ad eos* (Judæos, sive filios Israel) *ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas, quas cùm viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, nec sequantur cogitationes suas et oculos, per res varias fornicantes; sed magis memores præceptorum Domini, faciant ea, sintque sancti Deo suo.* Hæ ergo fimbriæ erant quasi pedum compedes, cohibentes eos à vitiis, et cogentes eos recta in via mandatorum Dei incedere, ac pergere in cœlum. Idcirco enim hæ fimbriæ erant ianthini, id est, violacei et cœlestis coloris, ut per hoc monerentur conversationem et spem suam debere esse in cœlo, utque cogitationem habentes apud Deum, Dei timorem et præsentiam semper ob oculos ponerent, itaque recta ad eum in cœlum contenderent.

32. Stolam gloriæ indues eam.] *Stola* vestis erat ad talos promissa et decora, eratque tam virorum, quam mulierum. Perperam multi codices legunt *stola,* quasi stola gloriæ amicienda sit ipsa sapientia : non enim sapientiam, sed sapientiæ studiosum stola ornandum significat. Sensus ergo est, q. d. *Eam,* scilicet sapientiam, ô philomuse, *indues,* quasi *stolam gloriæ,* q. d. Sapientiâ ornatus, ubique conspicuus et illustris incedes, perinde ac si amictus esses stola splendida et gloriosa. Est Hebraismus : Hebræi enim sæpe subticent, et supplendas relinquunt notas similitudinis, *quasi, velut, sicut.* Tigurina, *ut amictum honorificum indues eam.*

Et coronam gratulationis (putà lætam, jucundam, insignem, splendidam, de qua proinde gaudeas, tibique gratuleris) superpones tibi.] Græce : *Et coronam* ἀγαλλιάματος, id est, *exsultationis,* quæ te, scilicet, præ gaudio exsilire et exsultare faciat, *circumpones tibi;* Vatabl. *Et festivam tibi coronam impones.* Corona debetur sapienti, quasi sacerdoti, regi et triumphanti, ut dixi cap. 1. 11, et tanquam bonis omnibus cumulato et perfecto, uti dixi cap. 1. 22. Corona enim rotunda, totumque caput ambiens, symbolum est perfectionis et complementi. Hanc coronam opponit, imo imponit, labori et oneri, quo caput et mentem studendo, et studiose vincendo suas cupiditates, fatigavit sapientiæ studiosus.

Hæc ergo sunt quatuor insignia sapientiæ studiosi, totidem laboribus ejus debita, et ab eo promerita. Pro labore enim capitis datur ei corona exsultationis; pro compedibus datur ei torques aurea; pro onere humeris ejus imposito datur ei epomis, sive superhumerale; quale datum fuit Aaroni, de quo dixi Exodi 28. v. 6; pro veste sordida datur ei stola gloriæ. Unde etiamnum hæc quasi doctoratus insignia dantur Doctoribus, dum creantur, scilicet pro corona birretum, torques aurea, epomis et stola byssina. Sic olim Pythagoram celebrem sapientiæ doctorem alba veste, quæ summarum potestatum propria esset, amiciri, ac caput aurea corona redimiri, solitum tradit Ælianus lib. 12. Variæ histor. c. 32. Demosthenem quoque ob sapientiam et eloquentiam aurea corona donatum ab Atheniensibus testatur Plutarch. Ab iisdem eadem insignitum Zenonem, parentem Stoicorum, quod vitam rigidam, quam docebat, præiret exemplo, narrat Laertius lib. 8. *Viros enim sapientes et bonos oportuit coronari*, ait Athenæus ex Eurip. lib. 2.

Quocirca in Panegyr. Constantini Augusti ita legimus: *Merito igitur tibi, Constantine Imperator, senatus signum Dei, et paulo ante Italia scutum et coronam, cuncta aurea dedicarunt, ut conscientiæ debitum aliqua ex parte relevarent. Etenim sæpe debetur et divinitati simulacrum aureum, et virtuti scutum, et corona pietati.* Eamdem coronam designat Sara orans dicensque: Domine, quisquis tuî cultor est, hujus vita, etsi experimentis subjacet, tamen pro certo habet se iri coronatum, Tobiæ 3. 21. Et S. Joannes Apocal. 4. 4: *Super thronos*, inquit, *viginti quatuor seniores sedentes circumamicti vestimentis albis, et in capitibus eorum coronæ aureæ.* Hos seniores Prudentius l. 1. contra Symmach. vocat Sapientes:

> Estne ille è numero paucorum, qui diadema
> Sortiti æthereæ coluerunt dogma Sophiæ?

Hinc anagogice accipias hîc stolam immortalitatis, et coronam gloriæ, quam Deus sapientibus, id est, Sanctis, præparavit in cœlo. Unde Hugo ait stolam denotare beatitudinem animæ et corporis; coronam vero aureolam. Holkot ex adverso per stolam accipit aureolam, per coronam vero gloriam Beatorum. Huc facit corona sapientiæ, quæ olim ex olea plectebatur, de qua Herodot. lib. 2. Plura vide apud Carol. Paschal. lib. 5. de Coronis, c. 10. et sequent.

33. FILI, SI ATTENDERIS MIHI, ut ames sapientiam, eamque omni studio prosequaris, DISCES eamdem.] Unde Græca et Syrus habent, *si volueris, fili*, scilicet attendere et obedire mihi, ut vaces sapientiæ, *erudieris.* Explicata sapientiæ asperitate et præstantia, transit ad modos eam assequendi. Igitur ad eam dispositiones et modos assignat: Prima est amor sapientiæ; qui enim ardenter aliquid amant, totis viribus ei incumbunt; quo fit ut in eo proficiant et perficiantur, juxta illud Sallustii: *Ubi intenderis ingenium, ibi valet.*

SI ACCOMMODAVERIS ANIMUM TUUM MIHI et sapientiæ, SAPIENS ERIS. Græce: *Et si tradideris animam tuam;* Vatabl. *Si adverteris animum tuum, evades callidus;* Syrus: *Si apposueris cor tuum, fies astutus*, id est, prudens et sapiens. Prudentiæ enim pars est circumspectio astuta et callida. Unde in Proverbiis nomina *astutus* et *callidus* sumuntur pro prudenti. Arabicus: *O fili mi, si volueris, fuisti sapiens; et si separasti cor tuum ad sapientiam, fuisti divinans illam*, quasi per divinationem et revelationem divinam accipiens illam. *Fuisti*, id est, *eris;* est Arabismus: Arabes enim præteritum usurpant pro futuro, ad confirmandum id quod dicitur, q. d. Ita certo erit futura, ac si jam fuisset præterita. Idem faciunt Hebræi, ut patet in Prophetis.

34. SI INCLINAVERIS AUREM TUAM, EXCIPIES DOCTRINAM; græce, σύνεσιν, id est, intellectum, intelligentiam; ET SI DILEXERIS AUDIRE, SAPIENS ERIS,] sapiens evades. Græca invertunt verborum ordinem; sic enim habent: *Si dilexeris audire, recipies intellectum; et si inclinaveris aurem tuam, sapiens eris;* Tigurina: *Si audieris libenter, scientiam percipies; et si aurem tuam admoveris, adipisceris sapientiam.*

Secunda est hæc dispositio ad sapientiam, scilicet, eam audire. Auditus enim est sensus disciplinæ, ait Aristoteles.

35. IN MULTITUDINE PRESBYTERORUM (seniorum) PRUDENTIUM STA; ET SAPIENTIÆ ILLORUM EX CORDE CONJUNGERE.] Græca: *In multitudine presbyterorum sta; et qui sapiens, ei conjungere.* Sunt enim nonnulli presbyteri et senes insipientes, à quibus proinde non sapientia, sed insipientia discitur. Syrus: *In congregatione senum esto stans; et vide quis sit sapiens, et adhære illi;* Vatabl. *In cœtu senum consiste, et adjunge te cuivis sapienti.* Nota τὸ *in multitudine:* à multis enim multa audiuntur, et difficile est multos sapientes simul errare.

Tertia est hæc via ad sapientiam; nimirum, ut magistros sapientiæ eligamus, non quosvis, sed seniores sapientia præditos: hi enim sapientiam, quam longo usu et studio didicerunt, optime docent juniores. Peccavit contra hoc Roboam, qui respuit consilia senum, et secutus phantasiam juvenum, potiore parte regni excidit, 3. Regum 12. Peccant et superbi, præsertim hæretici, qui proprio fidentes ingenio, absque magistrorum traditione Sacram Scripturam tentant scrutari, ait Rabanus; quod quàm periculosum sit, eorum lapsus, errores et hæreses declarant: superbia enim facit ut suas sententias et sectas traditioni Ecclesiæ et doctrinis sanctorum Patrum præferant; quos proinde taxat Salomon Proverb. 2. 13: *Qui relinquunt*, inquit, *iter rectum, et ambulant per vias tenebrosas; qui lætantur, cum malefecerint, et exsultant in rebus pessimis; quorum viæ perversæ sunt, et infames gressus eorum.* Et cap. 3. 7: *Ne sis sapiens apud temetipsum.* Jubet ergo Siracides senes et senum sententias audiri et consuli.

Hinc Dio Chrysost. Proverbia appellat cana verba, non antiquata, sed antiquitate senescentia, gravia et matura. Et quidem id ipsum, quod viro cani et senectus afferunt, verbis ex antiquitate accedit, auctoritas, videlicet gravitas, maturitas, pondus. Ex quo fit ut, quemadmodum senes grandævosque adire solemus, ut consilium ab ipsis petamus; sic nonnunquam proverbia adagiaque antiqua adhibenda sunt in consilium, quæ canam quamdam et omni senecta graviorem continent veritatem. Utrumque simul præcipit Ecclesiasticus hîc, senes pariter atque proverbia consulere. *In multitudine*, inquit, *presbyterorum sta, et sapientiæ illorum ex corde conjungere, et proverbia laudis non effugiant à te.* In Græcis est, παροιμίαι συνέσεως, id

est, adagia intellectus, scita, nimirum et docta. Hinc factum ut Romani Imperatores magnis de rebus consulti proverbiis nonnunquam responderint. Illud nunc exstat in Digestis : *Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus ;* quod citatur ab Ulpiano in Pandect. lib. 1. tractatu de officio Proconsulis, ex Epistola Severi et Antonini Imperatorum. Ita noster Salazar in Proverb. cap. 1. v. 38. Huc facit Sophoclis exemplum. Ipse enim decrepitus, à filiis accusatus dementiæ, judicibus recitavit fabulam quam proxime scripserat, rogans num ea foret delirantis. Addiditque : *Si sum Sophocles, non deliro; si deliro, non sum Sophocles.* Præclare S. Hieron. *Omnes*, inquit, *pene virtutes corporis mutantur in senibus, et crescente sola sapientia, decrescunt cætera.* Et inferius : *Senectus*, etc., *ætate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulcissimos fructus metit.* Hæc et plura S. Hieron. Epist. 2. ad Nepotianum. Et Job. cap. 12. 12 : *In antiquis*, inquit, *est sapientia, et in multo tempore prudentia.* Quin et Socrates, teste Platone in Sympos. aiebat tum oculum mentis instar aquilæ acute cernere, cum corporis oculus hebescit et caligat. Et Plautus in Trinummo : *Sapientiæ*, ait, *ætas condimentum est, sapiens ætati cibus est.* Et Cicero de Senect. *Temeritas*, ait, *est florescentis ætatis*, *prudentia senectutis.* Solon, rogatus quid esset senectus, respondit : Est vitæ hiems; verius dixisset : Est ver sapientiæ.

Ut omnem narrationem Dei (quæ est de Deo rebusque divinis, quæque ex Dei libris, vel ex Dei Ecclesia, traditione accepta est) possis audire, et proverbia laudis, id est, laudabilia, puta, sententiæ eruditæ et graves, non effugiant a te.] Vatabl. *Narrationem divinam omnem libenter audias, nec te recondita prudentiaque dicta fugiant.* Sicut enim apes undique in omnes flores involant, ut inde mel colligant ; ita ex omnibus sapientibus de rebus divinis audienda et colligenda est sapientia. Idem præcipit S. Bernardus in Formula honestæ vitæ : *Nunquam*, ait, *sis otiosus, quin aut legas, aut aliquid de Sacris Scripturis mediteris ; vel certe, quod melius est, rumines psalmos ; operando nihilominus incessanter quod tibi fuerit injunctum, ut semper te diabolus inveniat occupatum. Illas etiam Scripturas libentius legas, quæ præcipue erga Christum tuum magis inflamment affectum.* Quartus est hic modus et via ad parandam sapientiam.

Nota : *Narrationem Dei* vocat primo, narrationem præceptorum Dei ; secundo, narrationem acceptam à Deo, saltem mediate, puta, mediante Ecclesia, ejusque Doctoribus ; tertio, narrationem, quomodo res quælibet secundùm Deum Deique voluntatem disponi et agi debeat ; quarto, narrationem operum et gestorum Dei, quæ, scilicet, fecit pro populo suo fideli, vel contra infideles, ut contra Pharaonem, quæ narrantur in Genesi, Exodo, libris Regum, etc. Ex his enim sapientia colligitur : si enim historia profana est magistra vitæ, quanto magis historia sacra Dei ? Rursum *Proverbia laudis* vocat laudabilia et laude digna, vel quæ in Dei laudem sunt conscripta, quales sunt multi Psalmi, inquit Palacius.

36. Et si videris sensatum (sapientem, prudentem), evigila ad eum, id est, primo diluculo studiose et assidue perge ad eum audiendum : quod alibi Script. vocat *manicare*, id est, mane surgere et festinare : et gradus ostiorum (puta gradus, quibus ascenditur ad ostia ; viri enim primarii, uti sunt sapientes, solent commorari in altiori domus parte, quasi salubriori, secretiori et honoratiori, ad quam per gradus ascenditur, uti Romæ fieri videmus in palatiis Prælatorum) illius exterat pes tuus,] q. d. Ita crebro eum adi et visita, ut videaris pede exterere ejus gradus, quod vulgo dicitur : *Tere limen domus sapientis.* Unde Syrus vertit : *Vide quis sit sapiens, et quære eum, et calcet limen ejus pes tuus;* et S. August. tractat. 7. in Joannem, pro *gradus ostiorum*, legit *limen ostiorum.* Nonnulli pro θυρων, id est ostiorum, legunt θριβων, id est semitarum. Græca Complut. habent : *Si videris virum prudentem, mane surge ad eum, et gradus ostiorum ejus deterat pes tuus;* Tigurina : *Ubi cordatum quempiam videris, mane ad eum propera; et pes tuus limina forium* (Vatabl. *callem itinerum*) *ejus atterat.*

Idem suasere Gentiles : nam ex libris Ciceronis liquet moris fuisse Romanis, filios mittere ad domos senum gravium et nobilium, ut Catonis, Scipionis, Lælii, Attici, ut ex eorum convictu et verbis Romanos mores in sua puritate combiberent. *Nulla enim res*, ait Seneca Epist. 94, *magis animos ad honesta inducit, dubiosque et in pravum inclinantes revocat ad rectum, quàm bonorum virorum conversatio ; paulatim enim descendit in pectora, et vim præceptorum obtinet frequenter audiri, aspicique frequenter. Occursus mehercle ipse sapientium juvat, et est aliquid quod ex magno viro vel tacente proficias.*

37. Cogitatum tuum habe in præceptis Dei, et in mandatis illius (meditandis et opere explendis) maxime assiduus esto.] Est hæc quinta dispositio et via ad sapientiam, scilicet, ut ; cum quis sapientiam à sapiente audierit, eam deinde assidue mente et cogitatione revolvat, ruminet, pertractet. Non enim sufficit eam audire : audita enim cum auditu simul elabuntur, nisi mente ea teneamus et meditemur. Unde Græca clare habent : *Cogita in præceptis Domini* τελειως, id est, *perfecte ; et in mandatis illius meditare semper ;* Syrus : *Contemplare in timore Dei, et in mandatis ejus esto meditans quotidie.* Sapientia enim practica, de qua hîc agitur, consistit in timore Dei, puta, in meditatione et observatione mandatorum Dei. Vatabl. *Exacte perpende præcepta Domini, ejusdemque mandata meditare assidue ;* το enim τελειως significat exactam, profundam, perfectam debere esse meditationem in lege Dei, non superficialem et perfunctoriam. Hoc est quod ait Psaltes psal. 1. 2: *Beatus vir*, etc., *cujus in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte;* et psal. 118: *Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est.* Moses quoque ita sancit filiis Israel, Deuter. 6. v. 6 : *Erunt verba hæc, quæ ego tibi præcipio, hodie in corde tuo, et narrabis ea filiis tuis, et meditaberis in eis sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens.*

Porro meditatio hæc debet esse practica, et ad opus dirigi, adeoque rerum spiritualium magistri tradunt optimas esse meditationes, quæ ad actiones particulares, imo singulares, descendunt ; v. g. dum quis meditatur de patientia, ut meditatio meditanti sit fructuosa,

in ea concipiat firmetque propositum libenter et fortiter patiendi, non in genere duntaxat, sed hîc et nunc, dicendo : Meam febrim, meos socios molestos, meas irrisiones, scommata, dicteria talia in me jaci solita, et hodie jacienda, amore Dei generose et hilariter sustinebo, ut conformem me Christo in cruce eadem et plura patienti. Atque talis meditatio imprimit voluntati studium similium operum; intellectum vero aperit et illuminat, juxta illud psal. 77. 72 : *In intellectibus manuum suarum deduxit eos*, puta intelligentia, quam opus manuum eis pepererat. Unde S. Hieron. Aquila et Chald. vertunt : *In prudentia manuum*, id est actionum, ait Euthymius, *deduxit eos.*

Et ipse dabit tibi cor (id est, mentem cordatam, constantem, sapientem et prudentem), et concupiscentia (non carnis et mundi, sed) sapientiæ dabitur tibi], puta sapientia, quam concupiscis, sive sapientia concupita. Est hypallage. Ita Syrus et Tigurina. Vel simpliciter, q. d. Initio horrebas sapientiam quasi asperam; at ubi cœperis ei studere, Deumque pro ea invocare, Deus horrorem et tædium convertet in concupiscentiam et aviditatem, ut eam ardenter desideres et concupiscas quasi rem honestam, pulchram, suavem, cœlestem et divinam. Qui enim in lege habet intellectum, ait Palacius, quo magis habet, eo magis habere desiderat; adeo est sapientia dulcis. Sic et Rabanus. Græca : *Ipse firmabit cor tuum in studio et sequela sapientiæ, et concupiscentia sapientiæ dabitur tibi;* Syrus : *Ipse firmabit vias tuas, et de eo, quod desideraveris, docebit te;* Tigurina : *Ipse cor tuum confirmabit, et quam desideras, sapientia tibi dabitur.* Hinc liquet *cor* hîc sumi pro firmitate et constantia cordis in studio sapientiæ, et *concupiscentiam sapientiæ* vocari sapientiam concupitam, q. d. Deus dabit constantiam animi in prosequenda sapientia, ex qua fiet ut eamdem adeo concupitam tandem ediscas et assequaris. Aliqui *concupiscentiam* hîc accipiunt ipsius sapientiæ, non hominis eam concupiscentis, q. d. Dabitur tibi omne bonum; quod ardenter secum tibi impertiri cupit ipsa sapientia. Ipsa enim concupiscit se suaque omnia suis philomusis elargiri.

Sic Verbum æternum, quod est Sapientia Patris, ardenter concupivit se hominibus communicare, ideoque carnem nostram induit; unde et ait : *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum*, Proverb. 8. 31. Concupiscentia ergo sapientiæ longe major est, quàm sit nostra; est enim concupiscentia Spiritus Sancti, de quo ait Apostol. : *Postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, Roman. 8. Simili modo viri nonnulli eruditi et pii orant : *Domine, da mihi hoc quod pro me optat postulatque à te sanctissima Virgo Maria;* ipsa enim majora optat, quàm nos optare possimus. Simili phrasi ait Osee cap. 10. 12 : *Metite in ore* (Hebr. *ad os*) *misericordiæ*, q. d. Metite ad votum et concupiscentiam misericordiæ, quantum, scilicet, ipsa ore suo desiderat et flagitat. Verum ex dictis liquet priorem sensum esse genuinum.

Est hæc sexta dispositio et via ad sapientiam, nimirum, Dei gratia, ideoque per orationem ab eo efflagitanda, ut dicamus cum Psalte psalm. 118. 18 : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Hoc est quod à Davide patre didicit et docuit Salomon, Proverb. 3. 5 : *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiæ tuæ. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos.* Ita Rabanus.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRIMO, DOCET CAVENDAM PECCATI CULPAM, UT VITES EJUS POENAM; SECUNDO, V. 4. DOCET AMBIENDUM NON ESSE MAGISTRATUM; TERTIO, V. 13. AGIT DE MODERATIONE LINGUÆ; QUARTO, V. 15. DOCET QUOMODO HOMO SE GERERE DEBEAT ERGA SEIPSUM; ERGA AMICOS, V. 20; ERGA UXOREM, V. 21; ERGA SERVOS, V. 22; ERGA PECORA, V. 24; ERGA FILIOS ET FILIAS, V. 25; ERGA PARENTES, V. 29; ERGA SACERDOTES, V. 31; ERGA MORTUOS ET ÆGROS, V. 37. DENIQUE, V. 40, AD HÆC OMNIA RITE PRÆSTANDA MEDIUM EFFICAX ASSIGNAT, SCILICET, MEMORIAM NOVISSIMORUM.

1. NOLI facere mala, et non te apprehendent. 2. Discede ab iniquo, et deficient
mala abs te. 3. Fili, non semines mala in sulcis injustitiæ, et non metes ea
in septuplum. 4. Noli quærere à Domino ducatum, neque à rege cathe-
dram honoris. 5. Non te justifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipse
est; et penes regem noli velle videri sapiens. 6. Noli quærere fieri judex,
nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimescas faciem poten-
tis, et ponas scandalum in æquitate tua. 7. Non pecces in multitudinem ci-
vitatis, nec te immittas in populum. 8. Neque alliges duplicia peccata: nec enim in uno eris
immunis. 9. Noli esse pusillanimis in animo tuo. 10. Exorare et facere eleemosynam ne despi-
cias. 11. Ne dicas: In multitudine munerum meorum respiciet Deus, et offerente me Deo altis-
simo, munera mea suscipiet. 12. Non irrideas hominem in amaritudine animæ: est enim qui
humiliat et exaltat, circumspector Deus. 13. Noli arare mendacium adversus fratrem tuum:
neque in amicum similiter facias. 14. Noli velle mentiri omne mendacium: assiduitas enim illius
non est bona. 15. Noli verbosus esse in multitudine presbyterorum, et non iteres verbum in ora-
tione tua. 16. Non oderis laboriosa opera et rusticationem creatam ab Altissimo. 17. Non te
reputes in multitudine indisciplinatorum. 18. Memento iræ, quoniam non tardabit. 19. Humi-
lia valde spiritum tuum; quoniam vindicta carnis impii, ignis et vermis. 20. Noli prævaricari
in amicum pecuniam differentem: neque fratrem charissimum auro spreveris. 21. Noli disce-
dere à muliere sensata et bona, quam sortitus es in timore Domini: gratia enim verecundiæ
illius super aurum. 22. Non lædas servum in veritate operantem, neque mercenarium dantem
animam suam. 23. Servus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua: non defraudes illum
libertate, neque inopem derelinquas illum. 24. Pecora tibi sunt? attende illis: et si sunt utilia,
perseverent apud te. 25. Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos à pueritia illorum. 26. Filiæ
tibi sunt? serva corpus illarum, et non ostendas hilarem faciem tuam ad illas. 27. Trade filiam,
et grande opus feceris, et homini sensato da illam. 28. Mulier si est tibi secundùm animam
tuam, non projicias illam, et odibili non credas te. 29. In toto corde tuo honora patrem tuum,
et gemitum matris tuæ ne obliviscaris. 30. Memento quoniam nisi per illos natus non fuisses:
et retribue illis, quomodo et illi tibi. 31. In tota anima tua time Dominum, et sacerdotes illius
sanctifica. 32. In omni virtute tua dilige eum qui te fecit, et ministros ejus ne derelinquas.
33. Honora Deum ex tota anima tua, et honorifica sacerdotes, et propurga te cum brachiis.
34. Da illis partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum et purgationis: et de negligentia tua
purga te cum paucis. 35. Datum brachiorum tuorum, et sacrificium sanctificationis offeres
Domino, et initia Sanctorum. 36. Et pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur propitiatio,
et benedictio tua. 37. Gratia dati in conspectu omnis viventis, et mortuo non prohibeas gratiam.
38. Non desis plorantibus in consolatione, et cum lugentibus ambula. 39. Non te pigeat visitare
infirmum: ex his enim in dilectione firmaberis. 40. In omnibus operibus tuis memorare novis-
sima tua, et in æternum non peccabis.

PRIMA PARS CAPITIS.

DE FUGIENDO PECCATO.

1. NOLI FACERE MALA, ET NON TE APPREHENDENT.] *Mala*, scilicet, uti addunt Græca Complut. licet Romana legant in singulari : *Et non apprehendet te malum.* Ludit metonymice in voce *mala;* prius enim accipit mala culpæ, puta peccata; posterius mala pœnæ, quæ ex malis culpæ quasi effectus et proles nascuntur, q. d. Vis evadere mala pœnæ? noli facere mala culpæ. Sic dicimus furi : Vis evadere furcam? evita furtum. Et : *Si non essent peccata, non essent flagella.* Syrus : *Ne facias quod malum est, et non inveniet te malum;* Vatablus : *Ne quid mali facias, ne tibi malum accidat;* alii : *Ne facito mala, et malum te non comprehendet.* Malum enim, sive malitia, suum habet regnum et imperium in omnes qui mala faciunt, in quos proinde sua mala pœnæ et flagella, velut suos lictores et tortores immittit. Malum enim est adeo aculeatum et noxium, ut, si illud tangas, illico ab eodem comprehendaris et affligaris; perinde ut qui tangunt vel calcant cuspides acicularum vel clavorum, illico iis exsilientibus læduntur. Talis acicularum cuspis est malum et peccatum. Hoc est quod ait Comicus :

> Noxa caput sequitur. *Et :*
> Raro antecedentem scelestum
> Deseruit pede pœna claudo.

Peccatum ergo est quasi pix, gluten, cardui et spinæ, quas si tangas, illico ab iis comprehenderis, pungeris et inquinaris. Unde illud : *Qui tangit picem, inquinatur ab ea.*

Mala accipe, tum præsentis vitæ, qualia sunt pauperies, morbi, persecutiones, infamia, mors, etc.; tum futuræ in gehenna : sæpe enim Deus peccatores non punit in hac vita, ut acrius puniat in futura, ubi *fit miseris mors sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu; quia mors vivit, et finis semper incipit, et deficere defectus nescit*, ait B. Petrus Damiani ad Blancam, cap. 12. Causam dat S. August. Epist. 49. ad Deo gratias : *Voluntas*, inquit, *punitur, quæ æternam voluit habere peccati fruitionem; et ideo æternam inveniet vindictæ severitatem.* Vide S. Gregor. 9. Moral. cap. 39. ad illa Jobi cap. 10 : *Ubi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.*

2. DECEDE AB INIQUO, ET DEFICIENT MALA ABS TE.] Est hîc duplex sensus. Prior, q. d. Discede ab homine iniquo, et discedes ab iniquitate et malitia; quia iniqui socios inducunt ad suas iniquitates. Ita Arabicus : *Ne commiscearis*, inquit, *iniquo; elongare ab eo, elongabitur à te.* Dat modum cavendi peccata, nimirum, cavendo malam societatem, malosque socios; his enim nihil est perniciosius. Unde S. August. à sociis seductus ad furandum poma, exclamat lib. 3. Confess. cap. 9 : *O nimis inimica amicitia, seductio mentis investigabilis, etc., cum dicitur: Eamus, faciamus; et pudet non esse impudentem!* Mali enim socii sunt instar scorpii, qui, teste Plinio, lib. 11. cap. 25, venenum instar lactis effundit; nam instar lactis intima pervadit, et veneno inficit, itaque perimit. Sic enim socii suis blanditiis penetrant cor hominis, illudque suis pravis consiliis inquinant et occidunt. Hinc et qui venenum inimicis propinant, illud lacti vel vino indunt, tum ut scelus tegant, tum ut venenum intima cum lacte pervadat, ac cor petat et perimat. Simile faciunt mali socii, dum suas nequitias blanditiis inferunt, ut suavius animam totam pervadant et perdant.

Posterior, q. d. Discede à re iniqua, puta, à culpa sive peccato; et mala pœnæ pariter discedent abs te. Posteriori sensui favet Syrus : *Abscede à malo, et elongabit à te;* quasi idem dicat, quod dixit v. 1, sed aliis verbis. Priori favent Græca : *Recede ab injusto, ut à te declinet peccatum. Peccatum* enim, licet metonymice significet pœnam peccato debitam, tamen proprie peccati culpam denotat. Porro Complut. legunt τὸ ἁμαρτία, id est, *peccatum*, licet Romana idipsum deleant; sic enim habent : *Discede ab iniquo, et declinabit à te.* Ubi τὸ *iniquo*, tam masculine de homine iniquo, quàm neutre de re iniqua accipi potest. Si de homine accipias, sensus erit, q. d. Discede ab homine iniquo, et is pariter ac cum eo iniquitas discedet à te; si de re accipias, sensus erit, q. d. Discede à re iniqua, puta ab iniquitate, et illa pariter discedet à te, ut te non tangat, nec sua culpa, nec sua pœna. Sicque lectio Græca, æque ac Syra, favebit sensui posteriori, qui magis respondet versui præcedenti et sequenti; sequitur enim :

3. FILI, NON SEMINES MALA IN SULCIS INJUSTITIÆ, ET NON METES EA IN SEPTUPLUM.] Græce : *Non semines semina mala in sulcis injustitiæ, et non metes ea septupla;* Syrus : *Ne semines super cultura peccati, ne septuplum metas illud;* Vatablus : *Fili, ne committas semen sulcis injustitiæ, ne septies tanto ampliorem inde messem facias. Seminare in sulcis injustitiæ*, est seminare in agro sulcato et arato injustitiæ, puta, est seminare semen injustitiæ; in agro enim injustitiæ non seritur nisi semen injustitiæ. Ager noster est cor nostrum, mens nostra, voluntas nostra; in ea ducimus sulcos justitiæ, vel injustitiæ, cum illi imprimimus habitus et inclinationes bonas, vel malas; in quibus seminamus, dum cogitationes, volitiones, intentiones, desideria, proposita bona vel mala, iis injicimus. Sensus ergo est, q. d. Noli agro, id est, cordi tuo indere sulcos injustitiæ, id est, inclinationes ad injustitiam, nec in iis seminare semina injustitiæ, puta, cogitationes et molitiones pravas. Alludit ad Osee 10. v. 11 : *Ephraim vitula docta diligere trituram, etc. Arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob. Seminate vobis in justitia et metite in ore misericordiæ, innovate vobis novale, etc. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii.* Vide quæ de hac re ibidem fuse dixi.

ET NON METES EA IN SEPTUPLUM.] Alludit ad

illud de parricidio Cain : *Septuplum ultio dabitur de Cain*, Genes. 4. 24 ; ubi Septuag. vertunt : *Septem vindictas exsolvet ;* Aquila : *Septempliciter.* Ubi Procopius : *Septenarius*, inquit, *perfectionem pœnæ denotat*, juxta illud Psalm. 78. 12 : *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum ;* et Psalm. 30. 24 : *Retribuet abundanter facientibus superbiam ;* et Levit. 26. 28 : *Corripiam vos septem*, id est multis, *plagis ;* et Job 85. 19 : *In sex tribulationibus liberabit te, et in septima*, id est, summa et acerrima, *non tanget te malum.*

Jam dupliciter, puta de duplici messe, hic locus accipi potest : primo, de messe culpæ, q. d. Una injustitia parit alias septem, instar hydræ. Adeo enim fecunda est malitia, ut instar lolii se proseminet, et ex una septem, id est, multæ aliæ pullulent ; secundo, de messe pœnæ, q. d. Non punieris acerrime. Nam una injustitia septem, id est, multis et copiosis pœnis punitur, non quod gravius puniatur, quàm mereatur (Deus enim punit citra condignum), sed quod ejus malitia sit tanta, ut una pœna illi ex æquo satisfieri nequeat ; peccatum enim mortale, etiam unicum, ex eo quod Deum offendit, et est crimen læsæ majestatis divinæ, adeo grave est et enorme, ut nullis hujus vitæ pœnis æquari possit, sed mereatur omnia tormenta, et incendia gehennæ, eaque æterna. Omnis ergo culpa septuplam pœnam habet ; tum quia in hoc seculo multis pœnis à Deo castigatur ; tum quia in futuro universitatem omnium pœnarum sustinere cogitur. Pœna enim inferni, vel unica, omnium hujus vitæ pœnarum vicem habet ; sicut una gloriæ æternæ felicitas omnium hujus vitæ delectationum vicem habet, perinde ac manna omnem continebat saporem, et omnem saporis suavitatem. Hic sensus priore est potior et germanior ; tum quia messis culpæ est pœnarum copia ; tum quia de messe pœnarum sermo præcessit ; tum quia alludit ad septuplam pœnam Caini, et ad illud Oseæ 10. 4 : *Germinavit quasi amaritudo judicium super sulcos agri ;* amaritudo enim judicii est amaritudo supplicii, quam germinant pravi sulci in agro injustitiæ. Minutius Hugo septem peccati plagas ita sigillatim numerat : Peccati, ait, pœnæ sunt tres in anima, scilicet, dolor, ira et obtenebratio ; in corpore vero sunt quatuor, scilicet, à quatuor elementis : impios enim puniet terra in die judicii, eos absorbendo ; aqua, congelando ; aer, sive ventus de pœna in pœnam impellendo ; ignis, comburendo. Peccatum ergo est hydra septiceps ; gerit enim septem capita, tum culparum capitalium, tum pœnarum, uti jam dixi. Hydram enim finxerunt Poetæ esse serpentem multorum capitum in Lerna palude, quarum aliquot excisis, totidem continuo renascebantur ; quare ab Hercule sagittis et igne perempta et combusta est. Fabula inde nata, quòd anguium genus, sub quo hydra continetur, sit fecundissimum, et nisi incendiis semina exurerentur, non esset fecunditati eorum resistere, ait Sipontinus ex Plinio lib. 29. c. 4. Ita peccati mira est fecunditas ; ex uno enim fit lapsus in aliud et aliud sine fine ; nisi igne acris censuræ, castigationis, et amoris Dei radicitus succendatur.

Porro septuplum hoc pœnæ non est septuplum respectu malitiæ et demeriti culpæ ; ejus enim respectu est simplum et minus quàm simplum, uti jam ostendi ; sed respectu delectationis, quam percipit peccator in peccando ; hæc enim delectatio brevis est et exigua ; pœnæ vero eam sequentes sunt septuplices, id est, multiplices. Vere Job cap. 20. 5 : *Laus* (id est, jubilum, cantus, exsultatio) *impiorum brevis, et gaudium hypocritæ adinstàr puncti.* Punctum hoc tam lineæ, quàm temporis, puta momentum, accipi potest. S. Gregor. ibidem accipit de puncto lineæ : *In puncto*, ait, *stylus mox ut ponitur, levatur ; nec mora ulla agitur ut per exprimendam lineam trahatur ; sic hypocrita præsentis vitæ gaudia, cum tangit, amittit.* Tangit ergo ea, sicut globus vel sphæra terram tangit in puncto. Rursum, ut ait S. Bonavent. sicut punctum, utpote indivisibile, nullam habet longitudinem, nec latitudinem, nec altitudinem, nec profunditatem ; sic voluptas et gloria impiorum non habet longitudinem, quia brevi tempore, et quasi momento tantum durat ; nec latitudinem, quia arcta est et modica ; nec altitudinem, quia non cœlestis est, sed terrena et vilis ; nec profunditatem, quia cordis ima non penetrat, nec satiat. Ex adverso pœna hypocritæ est longissima, quia æterna ; latissima, quia omnes sensus, membra, potentias animæ et corporis occupat ; altissima, quia privat eum Deo, cœlo, felicitate æterna ; profundissima, quia intima animæ cruciat, eamque detrudit in profundissimum locum inferni. Unde Septuag. vertunt : *Lætitia impiorum, ruina insignis ; et gaudium iniquorum est perditio.* In quæ verba apposite S. Chrysost. : *Si eorum lætitia*, inquit, *ingens est ruina, et gaudium perditio, quid dicemus esse ipsum interitum ? Dic : amabo te, quid dolorem, quid animi ægritudinem ?*

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE NON AMBIENDO MAGISTRATU.

4. Noli quærere a Domino (ita Græca, Romana et Syrus ; perperam ergo aliqui legunt, *ab homine*) ducatum, id est, principatum ; princeps enim est dux populi, quia eum ducere et regere tenetur : neque a rege cathedram honoris,] id est, honorificam, qualis est Episcopi, doctoris, judicis, principis, sicut petierunt filii Zebedæi à Christo sedere ad dextram et sinistram ipsius in regno suo, Matth. 20. Syrus : *Ne quæras à Deo principatum, et à rege donum honorificum ;* Vatablus : *Principatum à Domino ne petas, nec à rege sedem magnificam.* Ratio est : prima, quia hæc petere est vitium ambitionis et fastus ; secunda, quia qui hæc ambiunt, subjacent multorum invidiæ, detractioni et calumniis. Unde ab iis dejiciuntur, imo in mag-

nas calamitates conjiciuntur; tertia, quia ubi est honos, ibi est et onus, v. g. in episcopatu est onus et cura animarum sibi subditarum, de quibus exactam rationem ab Episcopo reposcet Deus. Igitur monet ne ambiamus principatum, sive secularem, sive Ecclesiasticum, præsertim Episcopatum, cui annexa est cathedra docendi. Unde ab eodem ambitu fideles deterrens S. Jacobus cap. 3. 1 : *Nolite*, inquit, *plures magistri fieri, fratres mei, scientes quoniam majus judicium sumitis; in multis enim offendimus omnes.* Vide ibi dicta, et 1. Timoth. 3. 1. Verissimum est illud S. Bernardi, lib. 3. de Consid. : *Ambitio ambientium est crux.* Artemidorus in Onirocrit. lib. 2. 31. somnium regnandi ait portendere mortem ægro, sano vero cognatorum amissionem : *Regnare sibi videri*, inquit, *ægrotanti mortem prædicit; sanis autem cognatorum et sodalium omnium amissionem et separationem portendit; est enim insociabile regnum.* Somnium hoc somnium dicas; subinde tamen ita fit. Joseph enim somnians se principem, et fratrum gratiam, ac libertatem, et pene vitam amisit, Genes. 37. et seq. Illustre exemplum hujus rei S. Cyprian. lib. 4. Epist. 2. ad Antonium statuit S. Cornelium Pontif. et Martyrem, de quo ita scribit : *Episcopatum nec voluit, nec postulavit, etc.; sed quietus et modestus, et quales esse consueverunt, qui ad hunc locum divinitus eliguntur, pro pudore virginalis conscientiæ suæ, et pro humilitate ingenitæ sibi et custoditæ verecundiæ, non ut quidam vim fecit, ut Episcopus fieret; sed ipse vim passus est, ut Episcopatum coactus acciperet.*

Idem censuere et suasere Philosophi. Ovidius lib. 3. de Tristib.

> Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, et intra
> Fortunam debet quisque manere suam.

Horatius lib. 2. Carm. Ode 10 :

> Sæpius ventis agitatur ingens
> Pinus, et celsæ graviore casu
> Decidunt turres, feriuntque summos
> Fulmina montes.

Rursum Ovidius :

> Vive sine invidia, mollesque inglorius annos
> Exige, amicitias et tibi junge pares.

Boetius lib. 2. de Consol. Metro 4 :

> Humili domum memento
> Certus figere saxo.
> Quamvis tonet ruinis
> Miscens æquora ventus,
> Tu conditus quieti
> Felix robore valli,
> Duces serenus ævum,
> Ridens ætheris iras.

Denique symbolum est Pythagoræ : *Fabis abstine, hoc est, reip. administrationem devita; olim enim magistratus per suffragia fabis lata creabantur*, inquit Plutarch. lib. de Liberis educ.

Hanc gnomen festivo simiæ et vulpis apologo, oculis quasi spectandam subjicit Cyrillus, lib. 2. Apologorum moralium, cap. 6, cui titulus : *Contra superbos qui volunt æquiparari Deo. Simia*, inquit, *videns agilem nautam in malum velociter ascendentem, cum eum imitari niteretur, corvus, id animadvertens, dixit ei : Sta in loco tuo, carissima, ne in regionem extraneam elevata, gravi ruina corporis depereas. At illa verbis ejus spretis ascendens, statim profunditatis altæ contuitu, debilis cerebri imaginatione confusa, in præceps ruebat, et cervice fracta nunquam de cætero vultum potuit elevare. Denique cum regem in solio sedentem conspexisset, cœpit idem ipsa cupere, et eo absente quasi princeps alter in throno consedit. Quo viso vulpecula venit ad solium, et salutato sophistico rege, tanquam ministra provida ironice flagitavit mandatum. Cui simia dixit : Hoc tantum præcipio, ut læta gloriam meam cernas. At illa : Ego autem consulo tibi, ut hinc quàm citissime descendas. Quod cum negligeret vanæ similitudinis sitibunda, statim inde dejecta est caninis dentibus laceranda. Tunc ad se reversa doloribus : Væ mihi, inquit, quia sprevi consilia sapientum! Nesciebam quòd, ubi non est consilium, desit salus. Quæ cum audisset vulpes, appropinquavit, et dixit : Amodo quippe te video vexatione sensui restitutam.* Deinde eamdem alia eaque clara ratione perurget, qua illi suam fœditatem et stultitiam demonstrat : *Verum cur cæteris animalibus Adæ natura subjectis, tu sola commune jugum refugiens, eidem æquiparari conaris? At illa respondit : Movet me ad hoc innata cupido; nonne cunctis brutis humano corpori sum plasmata conformior? Tunc vulpes arguens inquit : Quamquam certe secundùm figuram plus omnibus homini sis conformis, tamen quia hæc in te similitudo pervertitur, hinc tua forma difformior invenitur. Quid enim simo naso turpius? aut bracca digitali deformius?*

5. NON TE JUSTIFICES (id est, velut justum defendas et ostentes, ut omnia tua facta apud Deum excusare velis) ANTE DEUM, QUONIAM AGNITOR CORDIS IPSE EST, ET PENES REGEM NOLI VELLE VIDERI SAPIENS;] Syrus : *Ne justifices animam tuam coram Deo, et coram rege ne sis stultus;* quia superbi sunt stulti, et superbia, qua vis videri sapiens coram rege, est stultitia. Græca æque ac Syrus non habent τὸ : *Quoniam agnitor cordis ipse est;* sed : *Ne te coram Domino pro justo vendites, quoniam ipse pernovit cor uniuscujusque; nec apud regem ostentes sapientiam.* Dat causam cur à Deo non sit petendus principatus, nec à rege cathedra honoris : quia, scilicet, si à Deo petas principatum, debes coram eo agnoscere et commendare te quasi justum. Princeps enim, uti major est subditis, ita iis debet esse melior et justior. Unde de Saüle rege dicitur : *Non erat vir de filiis Israel melior illo*, 1. Reg. 9. 2. At justum se ostentare coram Deo, arrogans est et stultum. Deus enim, qui novit occulta cordium, scit neminem ita esse justum, quin quemlibet de peccato vel præsenti, vel præterito arguere possit, uti docet S. Joannes Epist. 1. cap. 1. 10 : *Si dixerimus*, inquit, *quoniam non peccavimus, mendacem facimus eum, et verbum ejus in nobis non est.* Unde Job, modeste licet vereque defendens innocentiam suam, à Deo redargutus, audivit cap. 38. 2 : *Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis? Accinge sicut vir lumbos tuos, et interrogabo te, et responde mihi.* Quocirca Job culpam agnoscens et deprecans cap. 42. 3 : *Insipienter*, ait, *locutus sum, et quæ ultra modum excederent scientiam meam.* Unde Eliphas ad Job cap. 15. 15 : *Ecce*, inquit, *inter Sanctos ejus nemo immutabilis, et cœli non sunt mundi in conspectu ejus; quanto magis abominabilis et inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem!*

Insuper reges nulli dant cathedram honoris, nisi sapienti. Si ergo tuam sapientiam regi vendites et ostentes, ut cathedram assequaris, rex per se et suos consiliarios proponendo tibi difficillimas quæstiones, poterit inscitiam tuam prodere, et aliis ridendam proponere. Rursum esto sit sapiens, tamen vitiosum et ambitiosum est, quod velis videri sapiens; et licet hoc tuum ambitionis ulcus tegas et dissimules, rex tamen et aulici talibus assueti sagaciter illud odorantur, explodunt et rident, quasi stultum, ut vertit Syrus.

Hinc collige hæc axiomata: Qui eligitur in principem, justus sit coram Domino. Et, qui cathedram vult obtinere à rege, sapiens sit oportet: alioqui et peccabit, et se infamabit, et multis periculis exponet. Cum enim stultus promovetur ad altiorem gradum, magis stultitiam suam, quæ prius erat incognita, per stultos actus demonstrat: *Sicut simia quanto sursum ascendit, tanto turpitudinem suam plus ostendit*, ait Lyranus.

Huc facit apologus pavonis et monedulæ apud Faernum: *Cum haberent comitia volucres regi creando, petiit regnum pavo, quod se ob formam eximiam illo dignum præ cunctis esse diceret. Qui cum omnium suffragia laturus videretur: Hic tamen rex, inquit monedula, si forte sit factus, et aquilam hostem habuerimus, quidnam opis auxiliive poterit afferre?* Affabulatio: *In diligendo rege magis spectanda sunt animi bona, quam corporis.*

Igitur causa prima, cur coram rege non debeas velle videri sapiens, est dedecus ambitionis et fastus, quod omnes, sed maxime reges, abominantur. Sicut enim, teste Aristot. lib. 9. Histor. anim. cap. 44. et Plinio lib. 10. cap. 21, leones oderunt ignem et fumum; sic et reges oderunt ostentationem et jactantiam: sciunt enim hanc ingentem esse vanitatem et mendacium. Nam, sicut ligna, quæ multum fumi dant, parum caloris et ignis exhibent, eo quod materia vertenda in ignem abeat in fumum; sic fere, qui magna jactant, minimum possunt: *Sapientes* enim *abscondunt sapientiam*, Proverb. 10. 14.

Secunda, quod reges virum sapientem, præsertim exterum, timeant ne regnum prodat, turbet, evertat. Sic Saul persecutus est Davidem, ob cæsum Goliath, cum ei acclamaretur: *Percussit Saul mille, et David decem millia;* timebat enim ne regnum sibi adimeret. Et proceres Achis regis Davidem à Saule profugum, proditionis insimularunt: unde David stultum se simulans, periculum capitis evasit, 1. Regum 21. 11.

Tertia, quod reges magnanimi videri velint omnibus sapientiores, fortiores, excellentiores, sibique omnia velint attribui: quare sibi suoque honori et gloriæ decedere putant, si quem se sapientiorem vel præstantiorem videant vel audiant. Ita Philippus Macedo, inquit Demosthenes, *omnia præclara facinora sua esse videri volebat; et magis indignabatur ducibus ac præfectis, qui prospere et laudabiliter aliquid gesserant, quàm iis qui infeliciter et ignave.* Patrem Philippum secutus filius Alexander, *vinci quidem hostes volebat; sed Antipatrum vicisse indignabatur: suæ demptum gloriæ existimans, quidquid cessisset alienæ*, ait Curtius, l. 6.

Memorabile est, quod scribit Xenophon, l. 4. Cyripædiæ, de Gobria eunte venatum cum rege Assyriorum: *Ursa*, inquit, *ut est oblata, cum utrique illam persequerentur, misso rex jaculo ictu frustratus est; at Gobrias spiculum vibrans, ursam prosternit. Quam rem ægre molesteque rex tulit, invidiamque clam recondit. Sed et objectus est leo, quem ibidem à rege irrito conatu insecutum, idem Gobrias confecit. Hic rex secum mussitans*, etc., *arrepta à ministro lancea, Gobriæ pectus transfigit, atque ita adolescentem, cujus strenuitatem ægris tulerat oculis, vita spoliavit.* Similia hoc ævo vidimus exempla. Qui ergo cum regibus agit, cum eis modeste et reverenter agat, eis omnia cedat, sapientiam et dotes non ostentet, sed potius tegat et abscondat; ita vitam et gratiam regis retinebit.

Porro hæc sententia maxime locum habet in ostentatione sapientiæ gubernandi. Si quis enim eam reges docere velit, aut eorum regendi modum carpere et corrigere, utique vapulabit. Peccant in hac re viri etiam sapientes, qui regum acta vellicant, culpant, eisque imprudentiæ notam inurunt, cum non sciant eorum secreta, omnesque rei circumstantias; quas si nossent, ea non improbarent, imo approbarent. Memini Alexandrum Farnesium, inclytum Parmæ Principem, cum Belgium gubernaret, monitum à quibusdam viris valde sapientibus, ut arcem quamdam Belgio valde noxiam occuparet; modumque occupandi suggerebant. Ille illico argumentis ad oculum evidentibus id impossibile esse demonstravit, eosque ita convicit, ut coram ipso pueri viderentur; nimirum: *Aliud*, inquiebat ipse, *est peritum esse librorum, aliud armorum.* Excipe, nisi reges cupiant doceri, aut cognoscere sapientiam alicujus, ut sciant an idoneus sit, quem in consiliarium, Episcopum, gubernatorem deligant; tunc enim sapientia promenda est, ut prompserunt 72 Interpretes Sanctæ Scripturæ, rogati à Ptolemæo de modo recte gubernandi, teste Aristæa.

6. Noli quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere (id est, perrumpere, perfringere, dissipare: nam græce est, ἐξᾶραι, id est, tollere, profligare, exstirpare) iniquitates.] S. August. in Speculo legit: *Noli quærere fieri judex, si non vales virtute irrumpere iniquitates.* Magna enim est sæpe vis iniquitatis, quæ majore vi judicii et æquitatis profliganda est. Græca Romana: *Noli quærere fieri judex, ne forte non possis auferre iniquitates.* Et sic legit S. Hieron. in cap. 3. Isaiæ explicans v. 6: *Princeps esto noster; ruina autem hæc sub manu tua. Respondebit: Non sum medicus, nolite constituere me principem populi.* Syrus: *Noli quærere fieri judex, nisi habeas vim ad destruendam iniquitatem;* Tigurina: *Judex evadere ne contendas, ne inique factis par esse non possis*, scilicet, vel in aliis puniendis, vel in te admissis sustinendis, ait Vatabl. Jam Rabanus sic explicat, q. d. Si vis fieri judex, primo in te ipso confringe omnes iniquitates: *Quia*, inquit, *qui gravatur pondere propriarum culparum, non debet velle fieri judex alienarum.* Verum alii passim accipiunt hæc de culpis alienis, non propriis. In judice enim requiritur non tantum sapientia et justitia, sed et virtus, id est, fortitudo et potentia, tum interna, tum externa, qualis est favor civium et amicorum potentum, ad perrumpendas et confringendas quaslibet

etiam potentum et principum iniquitates, ut urbem et provinciam sceleribus expurget. Hoc enim est præcipuum munus judicis et principis, qui est judicum judex. Sane populi iniquitates velut catenæ judicem circumdant et vinciunt; virtute ergo magna indiget ad eas disrumpendas. Hoc enim bonum est, tum reip. tum privati inique agentis. Nam, ut ait Boetius, l. 4. de Consol. *Mali puniti feliciores sunt quàm impuniti;* quia pœna eorum ingens est bonum; tum ratione justitiæ, quam læsam sarcit; tum quia scandalum ab eis datum tollit, ac præservat à futuro.

Præclare Beda in Sententiis: *Tantum*, ait, *valent leges, quantum volunt* (imo *valent*) *reges. Cum dolo abscindenda sunt, quæ leniter sanari non possunt.* Idem sancit S. Gregor. Nazianz. in Sententiis: *Quisquis*, inquit, *leges tuendas suscepisti, timorem omnem ex animo pelle; omnis enim, cui legum custodia mandata est, metu vacare debet.* Hujus rei symbolo Samuel in convivio ex victima armum Sauli, quasi futuro regi et judici populi servavit, 1. Reg. 9. 24; Sauli, inquam, qui ab armo et sursum cæteros omnes statura superabat. Eligitur enim Saul in regem, qui armo et humero præstat, nempe, virtute ac robore animi ad perrumpendas iniquitates; armus enim, sive humerus, symbolum est roboris et fortitudinis, ideoque tam regi quàm sacerdoti, Exodi 29. v. 27, de industria reservatus, nempe, ad significandam virtutem Regum ac Prælatorum ad munus suum strenue obeundum, et onus populi sustinendum; nam, ut ait Nazianz. in Distichis: *Ut foliorum strepitus lepores exterrent; ita rerum umbræ timidos et ignavos.* Unde sanctus Ambrosius, l. 4. Ep. 29. ad Florianum: *Cave honores*, inquit, *quos sine culpa tenere non potes.* Quin et Seneca, libro de Tranquill. cap. 4: *Quorumdam*, inquit, *parum idonea est verecundia rebus civilibus, quæ firmam frontem desiderant. His utilior negotio quies est.* Idem in Sententiis: *Bonis nocet, quisquis pepercerit malis. Bono justitiæ proxima est severitas. Ut fulmina paucorum periculo cadunt, multorum metu: sic animadversiones magnarum potestatum terrent latius, quàm nocent.* Et Plato, lib. 2. de Legibus: *Princeps*, ait, *ac magistratus quilibet debet esse prudens et fortis: prudens, ne ex imperiti vulgi judicio pendeat; fortis, ut quæ salutaria sunt constanter exsequatur.* Idem, libro 6: *Judex*, ait, *Dei personam quodam modo repræsentat.* Dei ergo æquitatem et fortitudinem imitetur.

Denique divine Isidorus Pelusiot. l. 1. Ep. 290: *Imperiorum*, ait, *robur ac firmitas, Dei amicitia est. Ex quo sequitur eum, qui robuste imperium gerit, Dei amicum esse. Mihi enim, ait Scriptura, nimis honorati sunt amici tui, Deus: nimis confortatus est principatus eorum. Quocirca si Dei amicus esse studes, fac robuste præsis, hoc est, nec muneribus, nec amicitia, verum dignitate ac merito jus præbens.*

Hac de re S. Bernardus monens Eugenium Pontificem, lib. 3. de Consider. cap. 5: *Inferiorum*, ait, *culpæ ad nullos magis referendæ sunt, quàm ad desides negligentesque rectores.* Et inferius: *Impunitas incuriæ soboles, insolentiæ mater, radix impudentiæ, transgressionum nutrix.* Et lib. 4. cap. 6: *Alius alia dispenset, de disciplina tu provide; illud nemini credas. Si insolentior coram te vel sermo sonuerit, vel habitus apparuerit, manus tua super hujusmodi, tu ulciscere injuriam tuam. Impunitas ausum parit, ausus excessum.* Et, cap. 6, ait *Pontificem esse debere virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, Deum Pharaonis.* Additque: *Ubi malitiæ juncta potentia est, aliquid tibi supra hominem præsumendum. Vultus tuus super facientes mala. Timeat spiritum iræ tuæ, qui hominem non veretur, gladium non formidat, timeat orationem, qui admonitionem contempsit. Cui irasceris tu, Deum sibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, et contra se paveat.*

Ne forte extimescas faciem potentis, et ponas scandalum in æquitate tua.] Ita Romana et Græca. Male ergo Rabanus, Lyranus, Hugo, Dionysius, Jansenius pro *in æquitate*, legunt *in agilitate*, quod Lyran. sic exponit, q. d. Ne alios offendas per tuam agilitatem, id est, levitatem et inconstantiam. Jansenius vero, q. d. *Ne ponas scandalum*, id est obstaculum in agilitate, id est dexteritate tua; ut, scilicet, præ metu non audeas uti solita tua dexteritate et promptitudine ad defendendum innocentes oppressos: *Agilem* enim actio facit, *strenuum* motus, *fortem* animus, *robustum* corpus, ait Cornelius Fronto. Hoc sensu S. August. in Speculo legit, *in agilitate;* perperam Abulensis in cap. 20. Judic. quæst. 26. legit, *in malignitate tua;* Syrus: *Ne forte timeas à conspectu divitis, et facias maculam in timore tuo;* Tigurina: *Ne forte faciem potentis reformides, et integritati tuæ ponas offendiculum;* alii: *Et ponas scandalum in recto itinere tuo*, quo, scilicet, recta per viam justitiæ incedebas. Græcum enim ἐν εὐθύτητι idem est quod *in rectitudine, in justitia, in æquitate.* Sensus ergo est, q. d. Ne forte reverearis (hoc enim est græcum εὐλαβηθῇς) et verearis faciem potentis, ac per hanc reverentiam et metum ponas tibi ipsi scandalum, id est, occasionem labendi et ruendi in æquitate tua, vel in recto itinere tuo; ut, scilicet, in recto justitiæ itinere, quo solebas incedere, per metum corruas, et à rectitudine ac justitia deflectas, et rectam justamque sententiam proferre vel exsequi non audeas; sed potius in gratiam potentum pauperes condemnes, vel à potentibus opprimi permittas: hoc enim tibi scandalum erit et ruina, uti in culpam injustitiæ, ita et in pœnam ac vindictam, sive à lege, sive à Deo illi decretam. Exemplum est in Achab rege, qui, quia impio Benadad, quem bello ceperat, pepercit, audiit à Deo: *Quia dimisisti hominem dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima illius, et populus tuus pro populo illius*, 3. Reg. 20. 42. Sic et Saul parcens impio Agag, regi Amalec, nimiam hanc clementiam morte luit, 1. Regum 15.

Quocirca sapienter Totila, rex Gothorum, rogatus ut cuidam stuprum virgini illatum condonaret, respondit: *Ejusdem ingenii est delicto se obstringere, et delictorum supplicia impedire; omnino autem, aut hunc pœnam dare, aut Gothorum remp. interire necesse est.* Ita Sigon. de Occident. Imper. Sicut enim si fundamenta non æque collocentur, domus illis incumbens fiat, rumpitur et ruit: sic etsi judicia non sint æqua, ruit resp. ejus enim basis et fundamentum est justitia.

Nota: Scandalum græce à σκάζω, id est, deflecto, inclino, claudico, dicitur paxillus qui

in muscipulis erigitur, ut obicem sustineat, quem mus dum ingreditur offendens, in se evertit subita ruina; inde σκανδαλον vocatur obstaculum, offendiculum, obex, et quidquid prolapsionis et ruinæ causam affert, quale est hîc reverentia et metus. Ita Pollux, et S. Hieron. contra Pelag. *Scolon, inquit, et scandalum apud Græcos ex offensione ac ruina nomen acceperunt.* Sapientis ergo est seipsum suasque passiones et infirmitates nosse, ac cavere ne iis det occasionem labendi in peccatum, v. g. Qui nimis reveretur et metuit aliquam personam, ac expertus est se ex hoc metu lapsum esse in peccatum aliquod, caveat ne cum tali persona agat, quæ hunc metum ei injicere solet: qui nimio amore alicujus rei vel personæ se agi sentit, fugiat ejus præsentiam, ne ejus præsentis specie illectus in eam rapiatur et corruat: qui novit se propensum in vina et gulam, fugiat symposia et convivas. Hæc est prudentia cautorum et sanctorum, per quam provide pericula sibi obventura prospicientes ea præcavent, seque contra ea præmuniunt. Idem applices cuilibet statui, officio et instituto.

Hinc secundo, aliqui scandalum hîc non passivum jam dictum, sed activum accipiunt, q. d. Ne ex timore favendo potenti æquitas tua fiat iniquitas, itaque scandalum det aliis: omnes enim scandalizantur, dum audiunt judicem favere potenti nocenti, ideoque illi causam adjudicare, et condemnare pauperem innocentem. Sicut enim in eclipsi macula solis deficientis ab omnibus notatur; sic et macula defectusque injusti judicis, qui est quasi sol justitiæ, ab omnibus advertitur et damnatur. Hic ergo similis est heliotropio, quod ad solem sese obvertit, cum illoque rotatur et flectitur; et paleæ, quæ vento raptatur et volvitur; ac lunæ corniculatæ, quæ inæquali facie se videndam exhibet: nobis enim exhibet cornua, cœlitibus vero orbem plenum. Sic et judex potenti plus æquo tribuit; impotenti minus æquo. Hic est respectus personarum damnatus jure divino et humano, quo plus respicitur potens quàm pauper, et plus potentia quàm innocentia et justitia, hoc est scandalum, quod alios ad dolorem, alios ad sceleris imitationem trahit. Nam, ut ait S. Chrysost. homilia 1. de verbis Apostol. *Sicut in corpore, aliquo quidem membro corrupto, non est ingens damnum; oculis vero læsis, vel capite contrito totum corpus inutile redditur: sic et qui in alta quadam tanquam virtutis specula cum multa claritate constitutus, ab omnibus admirationi habitus, quando cecidit, magnam ruinam et jacturam facit; non tantum quia ex alto cecidit, sed quoniam aliis multis scandali materia est in idipsum respicientibus.* Hinc in scandalo Beelphegor Deus ait ad Mosen Num. 25. 4: *Tolle cunctos principes populi, et suspende eos contra solem in patibulis;* ut qui populo fuere duces sceleris, sint exemplum supplicii; et qui publice in sole peccare non erubuerunt, coram sole inverecundiæ pœnas luant: qua de causa et Bithyni judicibus tribunal in conspectu solis statuebant, teste Alexandro ab Alexand. lib. 3. Genial. c. 5.

7. Non pecces in multitudinem civitatis, nec te immittas in populum.] Tripliciter hæc sententia exponi potest. Primo, ut τὸ *in multitudinem*, per Hebraismum et Græcismum (quo εἰς sæpe ponitur pro ἐν) capiatur pro *in multitudine*, ... ne quis multitudini plebis et turbæ populi sese accommodet, præsertim dum tumultuatur, et magistratui reluctatur; aut judicis sententiam infringere vel impedire molitur: quod sæpe fit, dum cives sibi cognatos vel caros, licet noxios, jure ad mortem, aliamve pœnam damnatos ab ea eripere conantur: aut dum vulgus leges utiles à magistratu sancitas, quia eas sibi molestas sentit, abolere satagit: ut sit hîc alia causa cur nemo ambire debeat judicis officium, ne scilicet metus, sicut eum impulit cedere potentibus, ita eum cogat cedere et turbæ populi: magna enim est vis vulgi agglomerati, tumultuantis et furentis.

Sensus ergo est, q. d. Ne pecces in et cum multitudine civitatis plebisque peccantis, ideoque in populum tumultuantem, vel peccantem non te immittas, ne ab eo velut à rapido torrente in scelus abripiaris; sed potius domi te contine, aut secede, donec tumultus ille vel fervor populi transeat et sopiatur. Eòdem enim spectare videtur pars posterior hujus versus, quò spectat prior. Huic sensui favet Syrus: *Ne condemnes animam tuam* (vel *teipsum*) *in congregatione civitatis, et ne exponas animam tuam judiciis ejus.* Et Græca, quæ pro: *Ne te immittas in populum*, habent: καὶ μὴ καταβάλῃς σεαυτὸν ἐν ὄχλῳ, id est, *et ne dimittas*, vel *præcipites*, vel *destruas*, opprimas, perdas, eneces (hæc omnia enim significat καταβάλλω) *te in turba*, vel in turbam populi tumultuantis. Et Tigurina: *Ne te abjecte vulgo permittas.*

Sapienter Pausan. lib. 1: *Illud*, ait, *præclare mihi dictum videtur, hominem nimis reip. administrationi deditum, et populari auræ fidentem, haud unquam feliciter diem extremum claudere.* Imo multos sustulit furor popularis: populi enim affectus instar auræ vertuntur, et ex amore in odium commutantur. Unde Seneca Ep. 39: *Nunquam, ait, volui populo placere; nam, quæ ego scio, non probat populus: quæ probat populus, ego nescio. Quis placere potest populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis favor quæritur: similem te illis facias oportet.* Celebre est illud Apostoli: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem*, Galat. 1. Vide quæ de vulgi moribus dixi Num. 11. 4. et Numer. 20. 3. Huc facit apologus vulpis et leonis, quo à sequela populo se excusat Horatius Epist. 1. ad Mæcenatem, dicens:

Quod si me populus Romanus forte roget cur
Non ut porticibus, sic judiciis fruar iisdem;
Nec sequar, aut fugiam, quæ diligit ipse, vel odit:
Olim quod vulpes ægroto cauta leoni
Respondit, referam: Quia me vestigia terrent
Omnia te adversum spectantia, nulla retrorsum.
Bellua multorum es capitum.

Huc accedunt tres expositiones Pauli à Palacio: prima est, ne ob favorem populi pecces, uti Absalom favore populi Davidem patrem regno expulit, 2. Reg. 15; secunda, ne in gratiam populi pecces, uti peccavit Saul propter populum non occidens Amalec, sicut Deus ei jusserat, 1. Regum 15; tertia, q. d. O judex, ô princeps, si peccandum est, ne publice pecces: ne doceas peccare subjectos, ne te exemplum peccati populo proponas: id enim peccatum est duplex, id est, multiplex et grave: et si peccatum simplex non est liberum à pœna, quomodo tam grave erit immune? O quàm gra-

viter peccavit Jeroboam, qui Israel fuit causa peccati! Igitur, ne judex, aut princeps (de his enim loquitur) peccet coram multitudine et populo. Si egerere vult, cum Saul speluncam intret, ubi onus ventris relinquat; et nec ibi se tutum credat: adest enim testis David. Admoneatur princeps peccata sua publica esse; nam, ut Episcopus, qui cito manus imponit, communicat peccatis ordinati: ita, qui coram plebe peccat, communicat peccatis, quæ ejus exemplo populus admittet. Hæc Palacius.

Alter sensus est, q. d. Noli fieri judex, aut princeps, ne te exponas periculo offendendi multitudinem et populum, qui, ut facile irritatur, ita difficile placatur, ac sæpe eos à quibus offenditur, vita et bonis spoliat. Dicit ergo, ait Jansenius: Non pecces *in*, id est, contra multitudinem civitatis, injuria illam afficiendo; neque te temere immittas et præcipites in populum, sive ad regendum illum, sive potius ad componendas rixas et contentiones à populo excitatas: utrumque enim periculosum est, ne scilicet à populo furente discerparis: et prius etiam grave est peccatum, eoque gravius, quo in totum populum peccatur. Sic dicendum est duo hìc dari præcepta: primum, ne peccetur in populum; secundum, ne ejus rixis se quis immisceat. Hic sensus magis congruit versioni Vulgatæ Latinæ. Sic in populum Israel petentem sibi imminui onera à Salomone imposita, peccavit insipiens Roboam, dicendo: *Minimus digitus meus grossior est dorso patris mei, etc. Pater meus cecidit vos flagellis; ego autem cædam vos scorpionibus*, 3. Reg. 12. 11: ideoque à populo regno Israel spoliatus, soli tribui Juda cum Benjamin dominatus est.

Tertio, facillimus et planissimus erit sensus, si peccatum hìc non theologicum, sed civile et politicum accipias, pro offensa, q. d. Ne pecces, id est, ne offendas multitudinem civitatis, sive per judicii sententiam, sive per legem illi invisam et exosam, sive, ut sequitur, immittendo te in populum tumultuantem et furentem. Monet ergo declinandum esse officium judicis et principis, ne cogatur subinde offendere multitudinem, aut inscius et imprudens illam offendat, cum suî et suorum periculo. Hoc sensu prior pars versiculi cum posteriore optime cohæret. Hic sensus pariter conciliat lectionem Græcam, Latinam et Syram, quæ omnes illi favent, illumque exposcunt. Huc facit symbolum Pythagoræ: *Progredienti gregi è via cede, id est, multitudini te non oppone.*

8. Neque alliges duplicia peccata; nec enim in uno eris immunis.] Primo, q. d. Noli fieri judex aut princeps, ne duplices peccata tua: nam præter propria imputabuntur tibi aliena, puta, populi; vel ob pravum exemplum, quod ei dedisti; vel quia illa corrigere (uti ex officio tenebaris) neglexisti. Secundo, q. d. Ne pecces in multitudinem populi, quia hæc *peccata*, utpote in multos commissa, sunt *duplicia*, id est multiplicia. Tertio, et genuine, q. d. Si semel in multitudinem, vel in justitiam et æquitatem peccasti, noli peccatum hoc iterare, et peccata peccatis cumulando, ea quasi alligare in fasciculum, cogitando: jam peccavi, jam Dei gratiam perdidi; dabo ergo me vitiis et voluptatibus. Sufficiat semel peccasse, sufficiat unum vulnus tibi inflixisse, noli vulnus vulneri, plagam plagæ addere. Una plaga facile curari potest: multæ sæpe sunt lethales et insanabiles. Hunc sensum exposcunt Græca: *Ne alliges bis peccatum;* Syrus: *Ne iteres peccata, quia in prioribus non es justificatus;* Vatabl. *Cave peccatum congemines.* Ex iteratis enim peccatis, ceu è multiplicatis contortisque filis, fit crassus funis, qui rumpi nequit, juxta illud: *Funibus peccatorum suorum constringitur impius*, Proverb. 5. v. 22; et: *Væ, qui trahitis impietatem in funiculo vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum!* Isaiæ 5. 18. Vide ibi dicta.

Causam subdit: *Nec enim in uno eris immunis*, scilicet, à merita castigatione et supplicio. Vatabl. *Cum ne unum quidem impune laturus sis*, q. d. Si duplicas culpam, duplicas tibi pœnam: ut ergo simplex sit tibi pœna, simplex sit et culpa. Quare c. 20. 1: *Fili*, inquit, *peccasti? ne adjicias iterum.*

9. et 10. Noli esse pusillanimis in animo tuo: exorare et facere eleemosynam ne despicias.] Hic versus pendet à præcedenti, q. d. Si peccasti, noli esse pusillanimis, ut illud iteres, et peccata peccatis accumules, noli de venia desperare aut diffidere; sed pro ea Deum exorare, eumque eleemosynis placare ne negligas. Tam enim pusillanimitatem, quàm peccata levat tollitque oratio, juxta illud S. Jacobi cap. 5. 13: *Tristatur aliquis vestrûm? oret.* Vide ibi dicta. Siracidem secutus Cato in Distichis ita sancit:

Rebus in adversis animum dimittere noli:
Spem retine; spes una hominem nec morte relinquit.

Græca τὸ *exorare* jungunt cum *pusillanimis;* sic enim habent: *Noli esse pusillanimis in oratione tua, et eleemosynam facere ne despicias.* Orandum est enim cum magna fiducia impetrandi quod petimus: hæcque fiducia est quasi anima et nervus orationis, quæ ei dat robur et efficaciam. Sed eòdem redit sensus.

Præclare S. Bernard. docet spiritum pusillanimem ob recordationem peccatorum vel passionum ineptum esse ad Dei laudem et jubilum, ac proinde debere orare ut Deus ad illam ipsum elevet. Sic enim ait serm. 10. in Cant. *Quæ pusillanimis est et modicæ fidei mens, rei suæ familiaris tenuitate constringitur, nec valet præ inopia otiari ad vacandum divinis laudibus, seu his quæ laudes pariunt intuendis beneficiis. Et siquando certe conatur assurgere, confestim domesticarum necessitatum curis urgentibus evocatur ad sua, et in spe comprimi propria egestate compellitur.*

Græco accedit Syrus: *Ne contristeris* (tristitiæ enim comes, et jam filia, jam mater est pusillanimitas) *in verbis orationis tuæ, et ab eleemosyna ne tardes;* Tigurina: *Ne sis remisso ad precationes faciendas animo;* Vatabl. *Animum in precibus tuis ne despondeas;* aut: *Quo minus preceris, ne despondeas animum; nec miserando benignum præbere te negligas;* Vatabl. *Ne in pauperes erogare omittas*, juxta illud Danielis ad Nabuchodonosor monitum, c. 4. 24: *Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum.* Vide ibi dicta. Huc spectat illustre adagium Arabum, centuria 1, n. 79. et 80: *Qui operatur bonum, non privabitur remuneratione ejus. Liberalis est vicinus Dei, vicinus hominum, vicinus paradisi, remotus ab igne inferni.* Paulo aliter legit et intelligit Origenes homil. 1. in Ezech. nimirum sic: *Fili, noli esse pusillanimis*

in disciplina Dei, quod explicat subdens : *Neque deficiens correptus ab eo.*

Generalius hæc accipit Palacius, q. d. Si te mala premunt, præsertim minæ potentum, ut iis litem adjudices, ne despondeas animum ; sed ora, et fac eleemosynam. Hæc est summa totius vitæ : Ora Deum, dilige proximum. Hæc sunt in quavis lege potissima. Hæc advocant bona omnia, et propulsant mala omnia. Hæ sunt leges, per quas examinabuntur in die judicii cuncti mortales. Sic et alii nonnulli hoc referunt superius ad v. 6 : *Noli quærere fieri judex*, q. d. Noli ambire fieri judex ; sed tamen, si præter tuam mentem coactus, vel factus es judex, noli esse pusillanimis, ut extimescas facies potentum ; sed magno et excelso animo iis resiste, ac pro æquitate et pauperibus oppressis justam fer sententiam. Imitare Davidem dicentem psalm. 100. 8 : *In matutino* (id est, tempestive, cito) *interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.* Potentes enim similes sunt animali, quod vocatur myrmecoleon, id est, formica-leo, vel formicarius leo, aut leonina formica, de quo Job 4. 11: *Tigris periit, eo quod non haberet prædam ;* ubi Septuag. pro *tigris* vertunt *myrmecoleon.* Est hoc animal exiguum formicis adversum, uti leo cæteris animalibus, quod se sub pulvere abscondit, et formicas frumenta gestantes interficit, et interfectas consumit. Unde mystice per illud S. Gregor. accipit diabolum : diabolus enim piis et constantibus est timidus et formica ; impiis vero et timidis est terribilis ut leo. S. Nilus vero per myrmecoleonem accipit perturbationes animi, qualis est timor et pusillanimitas, quæ initio à tenuioribus causis exoriuntur, et quasi formicæ latenter obrepunt : ubi vero se confirmarint, adeo immanis est earum impetus, ut non minus quàm leo periculum injiciant occurrenti. Ita de Modesto Valentis Imp. præfecto conante S. Basilium pertrahere ad Arianismum, canit Cyrus Theodorus :

> Modeste Basilio Magno subes :
> Formica sane es, rugias licet ut leo.

Est enim genus leonum in Pseudocasia, qui formicæ appellantur, ait Strabo libr. 16. S. Basilium imitetur judex et quivis sapiens ; si enim se constantem in justitia et virtute tuenda ostendat, potentes demittent se quasi formicæ : sin eos timeat, insurgent in ipsum, velut leones.

11. NE DICAS : IN MULTITUDINE MUNERUM (sacrificiorum, victimarum, oblationum, ita Syrus) MEORUM RESPICIET DEUS, ET OFFERENTE ME DEO ALTISSIMO, MUNERA MEA SUSCIPIET.] Versu præcedenti vetuit diffidentiam in oratione, hîc vetat illi contrariam præsumptionem, q. d. Noli esse pusillanimis in oratione ut diffidas te impetraturum id quod postulas : sed neque sis præfidens, ut peccata peccatis accumules, dicendo te hæc omnia expiaturum per sacrificia. Nec enim sacrificia veteris legis erant propitiatoria, et expiabant peccata ex opere operato, sed tantum ex opere operantis, puta ex devotione et contritione offerentis. Sacrificium vero Eucharisticum legis novæ, etsi vim habeat ex opere operato ; tamen ut culpam expiet, requirit pariter opus operantis, puta contritionem pœnitentis. Dicit hoc contra vulgus peccatorum ævi prisci (æque ac moderni) quod putabat omnia peccata expiari per sacrificia, etiamsi quis in voluntate et proposito, imo et actu peccati perseveraret. Unde Græca et Syrus hanc sententiam immediate subjiciunt versui octavo, hoc modo : *Neque alliges peccata duplicia, etc. neque dicas : In multitudine munerum meorum respiciet Deus*, q. d. Ne duplices, triplices et quadruplices peccata hac præfidentia, quod victimas pro iis offeres, ad quas respiciens Deus illa condonabit.

12. NON IRRIDEAS HOMINEM IN AMARITUDINE (afflictione, dolore, mœstitia, angustiis) ANIMÆ SUÆ : EST ENIM QUI HUMILIAT ET EXALTAT CIRCUMSPECTOR DEUS.] Syrus : *Ne irrideas homines, quorum amara sunt palata* (cordis, et consequenter oris, id est, qui tristes sunt et mœrentes : his enim quasi palato infecto, omnia velut insipida desipiunt) ; *quoniam est qui exaltat, et qui humiliat ;* Vatabl. *Hominem acerbitate animi sui laborantem ne derideas : est enim qui deprimat, et idem evehat Deus animadversor*, q. d. Noli afflictum deridere memor fortunæ et fortis humanæ, quam Deus ad nutum librat et nutat, ut nunc miseros prosperet, nunc felices affligat, juxta illud Isocratis ad Dæmonicum : *Nemini calamitatem exprobra; fortuna enim communis est, et futurum non videtur*, q. d. Nescit homo quid sibi eventurum sit :

> Nescia mens hominum fati sortisque futuræ.

Secundo, pressius et potius, q. d. Noli miserum irridere, quia solet Deus superbos, præsertim qui miseros irrident, dejicere, affligere et eidem irrisioni exponere, juxta legem talionis : *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Quocirca cum Franciscus, rex Galliæ, captus à Carolo V. in pariete cubiculi inscripsisset : *Hodie mihi, cras tibi*, sortis et vicis humanæ memor subscripsit Carolus : *Homo sum, humani à me nihil alienum puto.* Præclare Plinius lib. 16. c. 15 : *Ut in rerum natura*, inquit, *quæ spectatissime florent, celerrime marcescunt, veluti rosæ, lilia, violæ, cum alia durent ; ita in hominum vita, quæ florentissima sunt, citissime vertuntur in diversum*, puta felicitas in infelicitatem, sanitas in morbum, robur in infirmitatem, favor in odium, honor in contemptum, amici in inimicos, vita in mortem. Quocirca reges Chaldæi, teste Herodoto lib. 1, gestabant sceptrum in quo rosa aut similis flos erat exculptus : rosa autem, quia frigida, ebrietati resistit. Igitur sceptro, quod homines fastu inebriat et dementat, incidebant rosam, quæ, licet sit speciosissima, subito tamen marcescit, ut cogitantes pari modo sua sceptra brevi corrumpenda, fastum ponerent, et modestiam induerent. *Omnis* enim *potentatus brevis vita*, ut audiemus c. 10. 11. Adde : solent miseri, si rideantur, ad Deum gemere ; Deus autem gemitus eorum exaudit et vindicat : miseria enim miseri misericordiam flagitat, non risum. Hoc est quod orat Psaltes psal. 68 : *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum.* Cur ? *Quia quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Porro remedium irrisionis est compunctio, qua quis propria peccata et extremum judicium cogitans, aliena non respicit. Audi S. Antiochum homil. 48 : *Qui sua luget peccata, huic nullus relinquitur locus alterum ut derideat, aut*

de ridiculis sannis aspergat, et exacerbet fratrem. Audi enim quid dicat Parœmiastes : *Ne deriseris hominem in amaritudine animæ suæ.* Et post nonnulla : *Multo profuerit derideri te, quàm unum aliquem ut ipse derideas. Justi enim derisui ac ludibrio haberi solent, non item deridere. Traduntur enim in manus peccatorum, juxta B. Job sententiam ; et melicus ille concentor hymnorum,* psalm. 68 : *Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta ; et in me psallebant qui bibebant vinum, etc. Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.* Rursum remedium irrisionis est cogitare quòd Deus irrisores irrideat, juxta legem talionis, Proverb. 3. 34 : *Ipse deludet illusores.* Isaiæ 51. 7 : *Nolite timere opprobrium hominum, etc. sicut enim vestimentum, sic comedet eos vermis ; et sicut lanam, sic devorabit eos tinea,* q. d. Exprobratio et irrisio est quasi tinea et vermis, qui è lana et veste genitus, ipsammet erodit et consumit : impii enim producunt irrisionem, ob quam à Deo irridentur et consumuntur.

TERTIA PARS CAPITIS,

DE CAVENDO MENDACIO ET GARRULITATE.

13. NOLI ARARE MENDACIUM ADVERSUS FRATREM TUUM, NEQUE IN AMICUM SIMILITER FACIAS.] Perperam aliqui scioli, non intelligentes quid sit *arare mendacium*, pro *arare* correxerunt *amare*, quod proinde in Complut. pluresque alios codices irrepsit. Græca enim et Romana constanter legunt *arare*. Porro *arare mendacium*, est fabricare, concinnare, adornare mendacium et calumniam. Unde Syrus vertit : *Ne cogites malum adversus fratrem tuum, sic etiam adversus proximum pariter ;* Vatabl. *Ne machineris adversus fratrem tuum mendacium, nec idem struas in amicum ;* Arabicus : *Ne imputes dicto fratri tuo notam mali, neque amico tuo.* Ratio hujus phrasis est quod Hebr. חרש *charas* (unde Latinum *aras*) significat arare et fabricare. Voluit id imitari interpres Græcus et Latinus, ideoque *charas*, id est, arare, sumit pro fabricare ; unde illud psal. 128. 3 : *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores ;* alii vertunt : *Supra dorsum meum araverunt aratores.* Sic enim Judæi dorsum Christi, et persecutores dorsa Martyrum flagris et ungulis excavabant, ac si in iis sulcos arando duxissent.

Alludit ad Oseæ 10. 13 : *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugis mendacii.* Ubi ratio hujus metaphoræ aperitur, nimirum quod, sicut arator arat terram, in eaque seminat, ut semini similem messem metat : sic qui concinnat iniquitatem et mendacium, metet mendacium, frugesque mendaces, uti ibidem dixi. Ita Samson proponens ænigma Philisthæis, cum ipsi ejus solutionem ab uxore Dalila scrutati enuntiassent, dixit : *Si non arassetis in vitula mea, non invenissetis propositionem meam.* Ubi *arare* sumitur pro vestigare, excogitare, rimari; *vitula* pro puella vel sponsa ob juvenilem ejus lasciviam, imprudentiam et inconstantiam : persistit enim in metaphora arandi : olim enim, uti et jam, arabant vitulis, id est, vaccis et bobus; sicut enim arator fodiendo quasi scrutatur et rimatur terram : sic qui secretum aliquod vestigat vel excogitat, illud ipsum sua arte et industria meditando scrutatur et rimatur. Idem facit arator mendacii, de quo hic est sermo : quæ est tertia ratio et analogia hujus phrasis.

Rursum alludit ad Proverb. 3. 29 : *Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam ;* ubi pro, *moliaris*, hebr. est verbum חרש *charas* jam dictum. Unde Septuag. vertunt : *Ne fabriceris.*

Nominat *fratrem* et *amicum*, quia in eos eo immanior est malitia, quo major est cognatio et conjunctio, indeque fiducia, ac consequenter major est perfidia. Unde Clemens Alexand. lib. 6. Strom. post initium celebrat illud Alcmæonis : *Inimicum facilius est cavere quàm amicum.* Et illud Sophoclis : *Quod majus ulcus, quàm amicus malus?* S. Maximus, serm. de Amicitia, narrat Antigonum quotidie sacrificando orasse deos, ut se à fictis amicis tutarentur ; ac rogatum cur id tantopere postularet, respondisse : *Quia hostes, cum cognosco, caveo.*

Nota hìc pulchram metaphoram, qua lingua loquendo dicitur arare. Nam primo, sicut arator arando exercet terram ; ita linguatus loquendo exercet linguam. Secundo, sicut arator aratro glebas proscindit : ita loquax lingua sua famam aliorum proscindit. Tertio, sicut arator arando fulcat agrum : ita lingua fulcat aerem, palatum, labia et dentes. Quarto, sicut arator arat in campo, vel puro, vel spinoso : ita linguæ campus purus, in quo rite arat, est veritas; spinosus, in quo perperam, est mendacium. Quinto, sicut arator ex campo puro puram messem, ex spinoso spinosam colligit : ita, qui lingua arat in campo veritatis, veras ex eo fruges ; qui vero arat in campo mendaci, fallaces et mendaces metit et colligit.

14. NOLI VELLE MENTIRI OMNE MENDACIUM : ASSIDUITAS ENIM ILLIUS NON EST BONA.] Versu præced. vetuit mendacium in fratrem et amicum : jam ne quis ex eo colligat aliud quodlibet mendacium esse licitum, hìc omne omnino prohibet. Erravit Plato docens, lib. de Repub., mendacium quidem in se esse malum ; eo tamen uti licere quandoque ad majus malum vitandum, sicut utimur venenis in theriaca : mendacio ergo utendum esse quasi helleboro. Platonem secuti sunt Origenes, Clemens Alexandr. Cassianus, Beda et alii, quos citavi Exodi 1. v. 19. Contra hos scripsit S. August. librum de Mendacio, et libr. Contra mendacium. Sed et Ecclesiasticus hoc loco eos damnat. Respondebant illi, ut refert S. August. lib. citatis, primo, Ecclesiasticum dicere : *Noli velle mentiri omne mendacium ;* vetare itaque tantum omne mendacium, aliquod ergo permittere. Sed refutat hoc recte S. August. nam Hebræis *non omne*, idem

est quod *nullum*, q. d. Nullum mendacium velis proferre; secus est apud Logicos, ubi *non omne*, idem est quod *aliquod non*. Unde Syrus vertit : *Ne velis mentiri quodcumque mendacium;* Vatabl. *Ne velis uti ullo mendacio*, sive illud perniciosum sit, sive jocosum, sive officiosum duntaxat : hæ enim sunt tres species mendacii. Nam mendacium in se et intrinsece malum est, ut nullo modo, fine vel eventu possit fieri bonum et licitum ; perinde ac est furari, fornicari, blasphemare, calumniari, maledicere, etc. quæ ita intrinsece mala sunt, ut nullo casu vel fine bona fieri possint.

Respondebant, secundo, Ecclesiasticum dicere : *Noli velle mentiri*, quasi prohibeat tantum omne mendacium, quod sponte et voluntarie quis profert; non autem quod quis invitus ob majus bonum pronuntiat. Refutat hoc S. August. aitque Ecclesiasticum addere τὸ *velle*, ut sciamus non solum mendacium ore prolatum; sed etiam voluntatem illud proferendi esse malam, et peccatum. Addit Jansenius addi τὸ *velle*, ut, quoniam per infirmitatem humanam, vel omnino fieri non potest, vel vix, ut quis nunquam mentiatur (*Si quis enim in verbo non offendit, hic perfectus est vir*, Jacobi 3. v. 2.), saltem caveat ne affectet mendacium, et studiose mentiatur, atque ex proposito. Unde sequitur : *Assiduitas enim illius non est bona*, id est, valde est mala. Est miosis : minus enim dicitur, et plus significatur. Græce, *non ad bonum*, scilicet, tendit et cedit; Syrus, *quia finis ejus non fuit bonus;* Vatabl. *nunquam enim prodest frequentatio ejus;* alii, *continuatio ejus non ad bonum spectat*, q. d. Nullum omnino mendacium est volendum : quod si aliquando mendacium nobis elabatur, cavendum est ab ejus assiduitate ; hæc enim res est pessima.

Sensus ergo totius sententiæ est, q. d. Noli velle mentiri omne, id est, ullum mendacium ; quia ex uno venies ad secundum, tertium et quartum, et tandem in assiduitatem, sive consuetudinem mentiendi, quæ pessima est; hæc enim faciet ut etiam mentiaris in damnum et perniciem alterius, quæ est calumnia gravis et lethifera. Quare, ne dicito : Mentior tantum jocose vel officiose, ut aliis prosim, vel ut eos recreem ; quia ex assiduitate mentiendi et linguæ volubilitate quandoque mendacium proferes, illud tibi non cogitandi excidet, cum agetur de fama, bonis et vita proximi, ac per habitum inadvertenter eum infamabis, eritque causa ut bonis, et subinde vita spolietur. Rursum ex mendacio facilis et lapsus in perjurium; qui enim crebro mentitur, et crebro jurat, impossibile est ut sæpe non juret falsum. Unde Cicero pro Roscio Comœdo : *Qui mentiri solet*, inquit, *perjurare consuevit. Quem ego, ut mentiatur, inducere possum; ut pejeret, exorare facile potero. Nam, qui semel à veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quàm ad mendacium perduci consuevit, etc. propterea quæ pœna à diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci constituta est.*

Moral. vide hîc quanta sit dignitas veritatis, adeo ut omne mendacium, etiam minimum, sit peccatum, quia veritati contrarium. Celebre est adagium Arabum, centuria 1, n. 72 et 73 : *Veritas magnificentia est, mendacium vilitas; veritas sanitas est, mendacium infirmitas.* Quocirca *os linguæ carcer est.* Et centuria 2. num. 39 : *Lumen omnium factorum tuorum esto sermo verax.* Et num. 48 : *Omitte mendacium, ubi videris quod tibi profuturum erit, nam nocebit. Tuum quoque est hærere veritati, ubi videris quod ipsa nocebit tibi, quia ipsa proderit tibi.* Et num. 48 : *Qui notus est veracitate, recipitur ejus mendacium; et qui notus est mendacitate, non recipitur ejus veritas.* Eam enim vim opinio habet, ut ei qui vera solet loqui, etiam cum mentitur, credamus; ei vero, qui sæpius mentitur, etiam tunc, cum verum dicit, fides non habeatur. Quin et Plato lib. 2. de Legibus : *Turpissimum est*, inquit, *magistratum aut principem* (pariter et civem) *eo ipso ore mentiri, quo Deum invocat.*

Ratio à priori est, quia Deus est veritas, eaque essentialis et increata ; quantum ergo ad veritatem accedis, vel ab ea recedis, tantum ad Deum accedis, vel recedis : Deus enim amat veraces quasi suî similes, mendaces odit quasi suî dissimiles. Quocirca Pythagoras censuit *veritatem post Deum colendam esse, utpote quæ homines Deo proximos facit*, teste S. Hieron. contra Ruffinum. Hinc Deus Christum amat infinite, quia ipse est Verbum Patris adæquatum et verissimum. Christo ergo Dei Verbo associantur veraces ; Christi enim vox est : *Ego sum via, veritas et vita*, Joan. 15. Qua de causa ipse, utpote ipsa veritas, hanc veracitatis legem sancit : *Sit sermo vester : Est, est; non, non; quod autem his abundantius est, à malo est*, Matth. 5. 37. Ipse tandem pro veritate, quod, scilicet, ipse esset Messias Dei Filius, occubuit. Sic et Martyres maluerunt perdere vitam, quàm fidem et veritatem. Denique S. Joannes Apoc. 21. 8 : *Omnibus mendacibus*, inquit, *pars illorum in stagno ardenti igne et sulphure, quod est mors secunda.* Nam, ut ait S. Basilius Epist. 75 : *Mendacium est diaboli fœtus.*

QUARTA PARS CAPITIS.

QUOMODO SE QUIS GERERE DEBEAT ERGA SE ET SUOS QUOSLIBET.

15. NOLI VERBOSUS ESSE IN MULTITUDINE PRESBYTERORUM, ET NON ITERES VERBUM IN ORATIONE TUA,] puta, qua Deum oras et deprecaris; hanc enim significat Græcum προσευχή. Vetuit mendacium, nunc vetat verbositatem et garrulitatem, quasi rectam viam ad mendacium; qui enim verbosi sunt, ex multiloquio et volubilitate linguæ facile incidunt in mendacium. Hæc autem verbositas gravior et indecentior est, tum *in multitudine presbyterorum*, id est, seniorum ; hos enim decet loqui, juvenes autem eos modeste et reverenter audire ac silere, uti fusius sanciet cap. 32. v. 9. et sequent. præsertim, quia senes, utpote sapientes et experientia

pollentes, facile possunt verbosos de lapsu memoriæ, errore, vel mendacio redarguere; tum in oratione apud Deum : Deus enim non flectitur verbis, sed affectibus humilitatis, verecundiæ, devotionis, desiderii, amoris. Prohibetur hic ergo non prolixa oratio verbalis, sed irreverens tautologia, et verbosa iteratio sermonis, qua Judæi et Pharisæi utebantur, putantes se instar Ciceronis blando sermone et eloquentia persuasuros Deo ut postulata concedat. Unde pro *verbosus esse*, græce est, ἀδολεσχεῖν, id est, garrire, nugari, ineptire, effutire quælibet, nulla habita ratione loci, temporis et personarum. Syrus accipit pro fingere et simulare; vertit enim : *Ne abscondas animum tuum* (verbis fictis et simulatis) *in congregatione principum, et ne varies verba orationis tuæ;* Vatablus : *In cœtu senum ne sis verbosus, nec in precatione tua dictum iteres.* Hoc est quod sancit Christus Matth. 6. 7 : *Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici; putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur*, puta, propter multiloquium, græce βαττολογίαν; battologia autem est nugacitas, ac futilis verborum profusio et repetitio. Ethnici enim putabant se hac quasi rethorica sua deos excitare, mulcere et flectere. Contra eos docet Christus orationis essentiam, efficaciam et vim sitam esse, non in verbis oris, sed in colloquio mentis cum Deo, cujus causa et quasi anima sit desiderium, et pius animi affectus, quem tamen non negat verbis posse exprimi et foveri; tum ut et ore æque ac lingua Deum exterius laudemus, tum ut voce mentis affectus acuatur, excitetur et continuetur. Igitur cum ait Eccles. : *Ne iteres verbum in oratione*, intellige, ex infidelitate, quasi necessarium sit verba repetere, ut ea Deus possit audire; vel ne temere et sine fructu iteres. Nam alioqui Ecclesia Versus et Antiphonas iterat, primo ex abundantia devotionis, ac ad excitandum spiritum et orationem; secundo, ad recreandos animos orantium; tertio, ad meliorem concentum; quarto, quia mystice hæc Responsoria significant opera bona sæpius esse iteranda. Ita Amalarius in Antiphonario, cap. 4. Turrecrem. tractat. 66. ad Regulam S. Benedicti, et Suarez lib. 4. de Oratione vocali, cap. 2.

Rursum noster Emmanuel Sà sic exponit : *Ne iteres verbum in oratione tua*, q. d. Dum oras, esto attentus, ne ob distractionem verba iteres; hoc enim indecens est et irreverens coram Deo. Hoc notent scrupulosi, qui ob metum distractionis identidem verba orationis repetunt, qua in re errant: tum quia hic metus in scrupulosis est inanis et vitiosus; tum quia repetitio hæc irreverens est; tum quia hac ratione metus suos et scrupulos alunt et augent; tum quia pronuntiando verba satisfecerunt obligationi orationis, et esto in ea distracti fuissent, distractio hæc in eis sæpe involuntaria est, ideoque peccati expers : sin voluntaria aliquo modo fuisset, ideoque peccatum aliquod, illud non iteratione verborum, sed contritione delendum est. Huc pertinet expositio Hugonis et Dionysii : Sensus, inquiunt, est, q. d. Oratio tua tam devota et attenta sit, ut non habeas scrupulum vel dubium, an rite vel attente verba protuleris, ideoque velis ea iterare; sed conscius tuæ devotionis et attentionis, audacter ad ulteriora progrediare.

Mystice S. Gregorius, parte 3. Pastor. admonit. 31, hæc refert ad eos qui in peccata, quæ planxerunt, relabuntur : *Sus*, inquit, *in volutabro luti cum lavatur, sordidior redditur. Et qui admissum plangit, nec tamen deserit, etc.*, *ante Dei oculos sordidas ipsas etiam lacrymas facit. Hinc scriptum est : Ne iteres verbum in oratione tua; quo dicto nequaquam nos prohibet sæpe veniam petere, sed culpas iterare. Ac si aperte dicat : Cum male gesta defleveris, nequaquam rursus facias quod in precibus iterum plangas.* Sic et S. Chrysost. tom. 1. homil. in illud psal. 84 : *Non in æternum irascaris : Quid est*, inquit, *ne repetas sermonem in oratione? Quis enim non repetat? An forte illud intelligendum est de eo quod dicis Deo : Peccavi? Non repetas factum; quia cum repetis, id est, ad peccatum redieris, orationem repetis. Ergo eligendum est à sapientibus peccatum agnoscere, et dolere semper. Præterita vetusta male commissa, male cogitata, pessime delectata, inordinate dicta debent quotidie in mente manere, et semper homo debet ista dolere; ut, cum venerint novæ suggestiones, ibi repellatur inimicus, dicendo : Adhuc doleo peccatum vetustum, quomodo admitto peccatum novum?* Idem vero Chrysost. in psal. 142. initio sic explicat : *Ne iteraveris verbum in oratione; non autem hortatur ut non eadem bis dicamus, cum eum rogamus et precamur : absit; jubemur enim perseverare in orationibus, sed ne differamus, quando Deo aliquid fuerimus polliciti, et id solvere properemus. Et ideo dicit alibi : Ne differas reddere votum.* Huic sensui favet Syrus : *Ne varies verba orationis tuæ.*

16. Non oderis laboriosa opera et rusticationem creatam ab Altissimo.] Græce : *Non oderis laboriosam operationem et agriculturam creatam ab Altissimo.* In Syro hæc sententia deest. Vatablus : *Laboriosum opus ne prosequaris odio, nec agriculturam ab Altissimo institutam.* Copula *et* est exegetica et emphatica, q. d. Ne oderis laboriosum opus, quale imprimis est agricultura. Sic Christus ait Marci 16. versu 7 : *Dicite discipulis, et* (id est, *præsertim*) *Petro*, quasi omnium capiti et principi. Commendat amorem laboris et agriculturæ quinque de causis. Prima, quia labor excludit otium, quod est fons et origo malorum omnium. Quantum ergo malorum ab ignavia feres, tantum bonorum à labore, imo amplius capies. Idcirco natura dedit homini geminas manus, ut iis assidue laboret.

Secunda, quia *homo nascitur ad laborem, et avis ad volatum*, ait Job cap. 5. v. 7. Hinc Rabbinus quidam eruditus dixit : *Ama opus, et odio habeto doctoratum*, q. d. De re et opere, non de inani nomine et titulo sis sollicitus. Causa est quam dat Salomon Proverb. 14. 23 : *In omni opere erit abundantia; ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas*, q. d. Rerum copia paritur laborando, non otiando et garriendo. Hebr. : *In omni labore erit augmentum, verbum labiorum vero ad defectum;* Septuag. : *In omni sollicito erit abundantia, dulcis autem et carens dolore in egestate erit;* Chaldæus : *In omni quod sollicitum te facit, erit tibi commodum, et labia superflua in egestate erunt.* Maximus, serm. 32, celebrat Democritum qui, rogatus qua re laboriosi differrent à desidiosis, respondit : *Illa qua impii à piis, spe scilicet bona.* Sperant quippe, qui corpus laboribus exercent,

pinguia laborum præmia; desides autem semper præsentem intuentur paupertatem. Quocirca Severus Imp. tribuno symbolum dedit, *Laboremus*. Pertinax Imp. *Militemus*, ait Spartianus. Idem sibi dicat fidelis; nam, ut ait Job c. 7. 1: *Militia est vita hominis super terram, et sicut dies mercenarii, dies ejus.* Memorabile est, quod in Histor. Romana legimus, Scipionem Nasicam ambientem ædilitatem, ab ea repulsum, eo quod competitoris sui manum agricultura duratam contrectans, ironice rogasset, an manibus incedere terramque calcare consuesset? Phryges vero eum, qui bovem, aut instrumentum quodpiam agricolandi sustulisset, morte mulctabant, teste Stobæo serm. 42.

Tertia, quia labor vegetat et roborat corpus, æque ac animum. Hebræorum est gnome: *In quo quisque laborat, ex eo fructum feret;* nimirum homines industrii semper fructum colligunt sui laboris; nam, ut umbra corpus, sic utilitas laborem animi aut corporis comitatur. Ergo, si commodum quæris et robur, ne fuge laborem; si è nuce nucleum edere vis, frange nucem. Quocirca Aristot. lib. 1. Oeconom. agriculturam ait omnium artium esse optimam, eo quod sit secundum naturam, nec bellando aut mercando, uti milites et mercatores, sed laborando à terra, quæ omnium est mater, victum quærat. Et Virgil. lib. 2. Georgic.

> O fortunatos nimium, sua si bona norint,
> Agricolas, quibus ipsa procul discordibus armis
> Fundit humo facilem victum justissima tellus.

Et inferius:

> At secura quies, et nescia fallere vita,
> Dives opum variarum, etc. extrema per illos
> Justitia excedens terris vestigia fecit.

Est enim agricultura *ars omnium innocentissima*, ait S. August. Plura vide apud Catonem et Columel. præfat. de Re rustica, Plinium l. 18. c. 5. Xenoph. in Oecon. Varronem lib. 1. c. 2. Stobæum serm. 54. et alios.

Quarta, quia labor vitia excludit, et virtutes inserit, puta innocentiam, patientiam, fortitudinem, uti patet in agricolis. Rursum labor parit heroica opera. Ita S. Dominicus Loricatus rogatus, quomodo ad tantum vitæ rigorem (præter enim vigilias et jejunia assidua, quotidie flagellis se cædebat per integrum Psalterium) pervenisset, respondit: *Labor laborem adescat, vigilias vigiliæ pariunt.* Nam, ut aiunt Arabes: *Gusta, cibaberis*, id est, gusta laborem, et ipse vocabit te ad appetitum sui: *Accede ad pinguem, et pinguesces.* Vulgo dicitur: *Fatum adjuvat conatum, et Tonans conantem. Merces præcepti, præceptum*, id est, qui laborat, ut unum præceptum observet, ei Deus quasi præmii loco concedit, ut et alia observare possit. Ita Pythagoras apud Stobæum serm. 27. hortabatur suos *ut optimum vivendi genus sibi deligerent; quamvis enim laboriosissimum esset, consuetudine tamen jucundum fore.*

Quinta, quia agricultura à Deo instituta est, et homini demandata in statu innocentiæ. Genes. 2. 15: *Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum.* Rursum mox à peccato hanc pœnitentiam Deus homini injunxit: *In laboribus comedes ex ea* (terra) *cunctis diebus vitæ tuæ. In sudore vultus tui vesceris pane tuo,* Genes. 3. 17. Agricola ergo fuit Adam, Abel, Seth, Henoch, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, omnesque Patriarchæ. Vide dicta locis citatis, et Genes. 9. 20. Sic Romulus, Remus, Camillus, primique Romani nobiles fuere agricolæ, et à rastris ad arma et sceptra vocati sunt. Unde Cicero lib. 1. Offic.: *Omnium rerum*, inquit, *ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius.* Et: *Agricolæ ita semper vivunt, ut quæstum norint nullum; fructum autem eum solum, quem labore pepererint.* Quocirca S. August. hæresi 46. Manichæos ridet quasi stolidos, quod damnarent agriculturam: *Vinum*, ait, *non bibunt, dicentes fel esse principum tenebrarum, etc. Herbas atque arbores sic putant vivere, ut vitam, quæ illis inest, et sentire credant, et dolere cum læduntur; unde agriculturam, quæ omnium artium est innocentissima, tanquam plurium homicidiorum ream dementes accusant.* Denique Alfonsus rex Aragonum, videns senem ebrium dicentem *vinum esse lac senum. Sed regum*, inquit, *cibus est honos, quem dii immortales non otio aut luxu, sed improbis laboribus multisque sudoribus vendunt.* Testis Panorm. lib. 1. de Gest. Alfonsi.

Mystice, rusticatio nostra est cultura animæ, tum propriæ, tum alienæ. Rus enim nostrum nobis à Deo ad excolendum commissum, est anima, juxta illud S. Pauli 1. Corinth. 3. 9: *Dei agricultura estis.* Et v. 6: *Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit.* Pro hoc rure omnes labores alacriter subeundi sunt, omnesque dolores tolerandi, uti eos subiit et toleravit S. Paulus cæterique Apostoli, ob spem messis amplæ et æternæ in gloria cœlesti, juxta illud psal. 125. 6: *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. Ergo*, inquit S. Ambrosius lib. 8. in Lucam, c. 17, *ita exerceamus et colamus agrum nostrum in istius culturæ munere constituti, ut in illa superiore Jerusalem, ubi legis vera custodia celebratur, habeamus similaginem de manipulis nostris, quos beati qui potuerint congregare, ut venientes veniant in exsultatione tollentes manipulos suos.*

17. Non te reputes (προσλογίζου, id est, computes, associes, adjungas, vel computari et annumerari permittas) in multitudine indisciplinatorum,] græce ἁμαρτωλῶν, id est, *peccatorum*, qui Deum non timent, nec ejus vindictam prævident et verentur. At vero tu qui fidelis es et sapis,

18. Memento iræ (vindictæ Dei in peccatores), quoniam non tardabit.] Vatablus: *Non te adjungas multitudini scelerosorum; sed vindictam moram non esse facturam memineris.* Syrus priorem partem aliter vertit, sic enim habet: *Ne ames animam tuam* (te ipsum) *præ homine, qui est tecum; recordare quoniam furor non transit.* Hoc accipe cum grano salis, nimirum, q. d. Ne ita ames te, ut proximum præ te despicias, spolies, opprimas; alioqui enim ordo charitatis poscit, ut magis nos quam alios diligamus. Und sequitur:

19. Humilia valde spiritum tuum, quoniam vindicta carnis impii, ignis et vermis.] Explicat iram Dei, quam v. præced. dixit non tardaturam, per ignem et vermem, ut ejus consideratione et metu humiliemus nos, et fugiamus superbiam, cui hic ignis et vermis à Deo parati sunt. Unde Græca hæc trajiciunt, sicque ordi-

niant : *Humilia valde animam tuam. Memento, quoniam ira non tardabit, quoniam vindicta impii ignis et vermis.* S. Ephrem tract. de Timore Dei, sic legit : *Ne superbias, neque dilateris; sed te ipsum humilia : ultio quippe impiorum ignis et vermis.* Sed paraphrastice, ut videtur, quædam explicationis causa addit et interserit. Syrus rursum alio abit : *Multum multum humilia spiritum tuum, quoniam finis omnium hominum in altum fit*, q. d. Quia finis hominum est altus, puta, gloria cœlestis, ad quam ducit humilitas, utpote, quæ sola exaltat. Præclare S. Bernard. de Interiori domo, cap. 28 : *Qui sibi displicet*, ait, *Deo placet; et qui sibi vilis est, Deo charus est;* Arabicus : *Humilia animam tuam valde valde, quoniam ultimum esse hominum in pulverem et corruptionem.*

Nota τὸ *valde*, q. d. Humilia et deprime te sub Deo et Angelis, sub hominibus, sub omnibus creaturis usque in infernum, sicut P. Franciscus Borgia ponebat se ad pedes Judæ proditoris, imo sub Lucifero et dæmonibus; quia pluries gravius et diutius peccasti illis : unicum enim peccatum mortale est summum malum, quod in orbe esse aut fingi potest; ipsum ergo est summa vilitas evertenda in gehennam, ut ibi puniatur igne et verme, præsertim peccatum superbiæ. Humilia te ergo, et te vermem agnosce, ac dic cum Christo : *Vermis sum ego, et non homo*, ut vermes gehennæ evadas. Unde S. Bernard. in Formula vitæ honestæ : *Ista tria*, inquit, *habe semper in mente : Quid fuisti, quid es, et quid eris? Quid fuisti, quia sperma fetidum. Quid es, quia vas stercorum. Quid eris, quia esca vermium. Similiter imagineris eorum pœnas, qui sunt in inferno, et quod nunquam finiantur, et pro quam modica delectatione tanta mala patiuntur.*

S. Vincentius Ferrerius sui ævi Apostolus tract. de Vita spiritali, simpliciter, sed pie et nervose ita scribit et præscribit : *Qui vult fugere laqueos et tentationes diaboli, sentiat de seipso sicut de uno corpore mortuo, pleno vermibus et male olenti, et sicut de uno cadavere, quod dedignatur videre et intueri, imo super quod claudit nares propter ejus pessimum odorem et fetorem, et à quo avertit faciem, ut non videat talem et talem abominationem. Sic oportet, charissime, facere semper mihi et tibi; sed plus mihi, quia tota vita mea fetida est, totus fetidus sum, et corpus meum et anima mea, et omnia, quæ intra me sunt, fæce et putredine peccatorum et iniquitatum fetidissima et abominabilissima sunt; et quod deterius est, quotidie hunc fetorem in me sentio recentius et angustius revocari.* Et inferius : *Et sicut sibi et Deo fetere se credit et sentit : sic etiam credat et sentiat, quod non solum coram Angelis et sanctis animabus, sed etiam coram omnibus hominibus viventibus sit abominabilis et fetidus : et quia facta et dicta sua non solum homines videre et audire dedignantur; sed, quod nares suas claudant et avertant facies suas, ne ipsum videant; et tanquam fetidum cadaver de medio eorum expellant, et sit ab eis alienatus et separatus et projectus, sicut plus quam leprosus, usquequo veniat et reveniat ad seipsum. Et si quis de eo justitiam faceret, et de corpore suo sentiat quod justum est, et ita credat, etiamsi sibi oculi eruerentur, nasus truncaretur, manus abscinderentur, et aures, et os, et sic de aliis sensibus corporalibus et membris; quia cum his omnibus Deum offendit, et Creatorem. Item, quod despici desideret et contemni, et quod omnia vituperia, verecundias, diffamationes, injurias, blasphemias, et cætera adversa summo cum gaudio et lætitia recipiat, et patienter ferat. Et oportet quod diffidas de teipso totaliter, et de omnibus bonis tuis, et de tota vita tua, et convertas te totum, et reclines super brachia Jesu Christi pauperrimi et vilissimi, et improperati, despecti, et mortui propter te, usquequo tu sis mortuus in omnibus sentimentis tuis humanis, et Jesus Christus crucifixus vivat in corde tuo, et in tua anima, et totus transformatus et transfiguratus cordialiter sit in te : ut nunquam videas, nec sentias, nec audias, nisi ipsum solum stantem in cruce propter te mortuum et suspensum; ad exemplum Virginis Mariæ, mortuus in mundo, et vivens in fide.* Et post nonnulla : *Debet etiam circa seipsum exerceri alio septiformi affectu.* Primo : *Scilicet, quod totus de suis vitiis et defectibus confundatur.* Secundo : *Ut peccata sua tanquam offensiva, et sui ipsius maculativa acutissimo et acerbissimo dolore plangat et deploret.* Tertio : *Humiliatione sui et conculcatione cum contemptu, ut, scilicet totis viribus se sicut rem vilissimam et fetidissimam spernat, et contemni appetat, ut dictum est.* Quarto : *Rigore severissimo, ut, scilicet, corpus suum asperrime maceret, et macerari appetat, tanquam peccato fetidum, imo tanquam latrinam et sentinam et tumulum omnium feditatum.* Quinto : *Ira implacabili contra omnia vitia sua, et contra radices et inclinationes vitiorum suorum.* Sexto : *Vigore pervigili et strenuo, ut, scilicet, omnes sensus, actus, potentias suas semper cum quadam virilissima strenuitate, in omne bonum teneat pervigiles et attentos.* Septimo : *Discretione perfectæ modestiæ, seu moderantiæ, ut, scilicet, in omnibus districtissime servet mensuram et modum; videlicet, inter nimium, et non satis; ut, scilicet, nihil sit in eo superfluum, nihil diminutum, aut defectivum, nec plus quam debeat, aut minus quam deceat.*

Secundo, τὸ *valde*, ait Dionys. significat multas nos habere ad humiliandum rationes et stimulos : prima est consideratio peccatorum commissorum; secunda, fragilitas propria; tertia, naturæ imperfectio; homo enim in serie creaturarum rationalium est infimus, nec eo inferior creari potest, uti nonnulli censent; quarta, sordes et putredines corporis; quinta, comparatio cum Sanctis et Beatis; sexta, quia nihil habet ex se, nec suum; septima, consideratio judicii divini; octava, consideratio divinæ majestatis; nona, vindicta superbiæ quam Siracides hic assignat ignem et vermem, idque apposite. Nam, ut ait Plinius, l. 11. c. 32, *Vermes in ligno nascuntur, ubicumque humor est nimius, et lignum corrodunt.* Addit, capite 37 : *Nulli vermium generi oculos esse.* Ita superbus oculos non habet, quibus se suamque miseriam cognoscat; sed instar Tiresiæ cæcus, putet se esse quod non est, quia nimio philautiæ humore, et quasi hydrope oppletus est; sed hæc superbia eum corrodet et perdet.

Tertio, τὸ *valde* significat varios esse gradus et actus humilitatis, per quos sensum humilem descendere oportet, ut in humilitate crescat. Gradus hos assignat S. Benedictus in Regula : Primus, inquit, timor Domini; secundus, resignatio; tertius, obedientia; quartus, obedientia etiam in arduis; quintus, mala et alia quævis

aperire Superiori; sextus, ad omnia se indignum æstimare; septimus, omnibus se inferiorem ex animo existimare; octavus, communia servare, non esse singularem; nonus, tacere, donec rogetur; decimus, non esse ad risum promptum; undecimus, pauca et rationabilia modeste loqui; duodecimus, corde et corpore præ se ferre humilitatem.

Porro actus humilitatis hoc ordine accipe. Actus primus, vilipensio sui; secundus, putare se ineptum ad omnia; tertius, nolle æstimari; quartus, vilem velle se haberi; quintus, dolere magni fieri; sextus, aliis se conferendo inferiorem reputare; septimus, resignare se totum; octavus, subjicere se hominibus omnibus propter Deum; nonus, amplecti quod humilius est. Accipe aliam eorum seriem: primo, nihil dicere unde laudem consequatur; secundo, non gaudere, cum laudatur; tertio, non facere quidquam ob respectum humanum; quarto, non se excusare; quinto, vanas cogitationes procul pellere; sexto, omnes sibi ducere superiores; septimo, bene accipere humilitatis occasiones.

Porro Cassianus signa humilitatis assignat: primo, mortificatum esse; secundo, aperire omnia Superiori; tertio, omnia ex ejus arbitrio facere; quarto, obedientia in omnibus et mansuetudo; quinto, non inferre malum, et illatum pati; sexto, nihil agere sine exemplo, aut regula; septimo, omni vilitate contentum esse, et inutilem operarium se existimare; octavo, se ex corde putare omnibus inferiorem; nono, cohibere linguam et modeste loqui; decimo, non facile ridere. Item hæc: primo, nolle laudari; secundo, simplicem esse in moribus; tertio, bona de se dicta non agnoscere, aut ne ea perdat, quia cognita, timere; quarto, minus putare de se, quam dicatur; quinto, in proximo videre, quod plus habeat sese; sexto, accusare se; septimo, non excusare, et correctionem admittere libenti animo; octavo, nescire virtutes suas; nono, humana contemnere; decimo, pro persequentibus orare, et iis benefacere.

Quoniam vindicta carnis impii, ignis et vermis.] Tigurina: *Quoniam ignis et vermis supplicia sunt carnis impii*, q. d. Quia impii superbe et delicate carnem suam vestiunt, enutriunt, exaltant, hinc punietur illa igne et verme. Humilitati jungit carnem, et carnis pœnas, ignem et vermem, minatur, q. d. Nisi te humilies, sed superbire velis, justo Dei judicio incides in libidinem et vitia carnis: humiliato enim spiritu humiliatur et caro; superbiente vero spiritu, superbit lascivitque et caro; ac proinde Cassianus, S. Gregorius et alii optimum remedium castitatis assignant humilitatem. Siracidi succinit R. Levitat in *Pirke avoth*, capite 4: *Curvo admodum*, inquit, *et demisso spiritu ambules: exspectatio enim omnis hominis, vermes.*

Jam triplex est hic sententia: primo, quidam sicut vermem, ita et ignem non proprium, sed metaphoricum accipiunt; secundo, alii accipiunt ignem proprium, sed vermem metaphoricum, puta remorsum conscientiæ; tertio, alii aptissime, tam vermem quam ignem proprium et realem intelligunt.

Quæritur ergo primo, an ignis inferni, quo crucientur dæmones et damnati, sit verus et corporeus, an vero figuratus et spiritalis? Figuratum et spiritalem esse censet Origenes homilia 13. in Exodo, ubi ait: Ignem gehennæ ab igne nostro natura ipsa differre; urendi tamen vi præditum esse. Et, libro 2. Periarch. c. 11, ignem hunc à sceleribus ipsis in animis impiorum excitari asserit, perinde ac febris ab humorum copia et pugna in corporibus humanis excitatur. Et homilia 9. de diversis in Matthæo locis (licet nonnulli negent eam esse Origenis) docet ignem hunc æque ac vermem esse metaphoricum. Accedit S. Hieron. in cap. 66. Isaiæ: *Ignis*, inquit, *qui non exstinguitur, à plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torquet in suppliciis constitutos.* Quod avide arripit sequiturque Calvinus, dum ait damnatos in inferno non alio igne aut pœna torqueri, quam quod apprehendant Deum sibi ob scelera esse iratum et offensum: hæc enim apprehensio, inquit, cruciat eos instar ignis. Verum aliud est ignis et combustio, aliud apprehensio et imaginatio. Diserte vero sanctus Ambrosius, l. 7. in Lucam, cap. 14: *Ergo*, inquit, *nec corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum corporalium, neque vermis est corporalis; sed hæc ideo, quia sicut ex multa cruditate et febres nascuntur et vermes; ita si quis non decoquat peccata sua, velut quadam interposita sobrietate abstinentiæ, sed miscendo peccata peccatis, tanquam cruditatem quamdam contrahat veterum et recentium delictorum, igne aduretur proprio, et suis vermibus consumetur.* Paucis autem interjectis: *Ignis est*, ait, *quem generat mœstitia delictorum: vermis est, eo quod irrationabilia animæ peccata mentem rei sensumque compungunt, et quædam exedunt viscera conscientiæ.* Nec magnopere ab hac sententia abhorrere videtur S. August. 21. de Civit. c. 10. Cum enim de historia divitis Epulonis ageret: *Convenienter*, inquit, *responderi posset, talem fuisse illam flammam quales oculi quos levavit, et quibus Lazarum vidit; qualis lingua, cui humorem exiguum desideravit infundi; qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulavit; ubi tamen erant sine corporibus animæ. Sic ergo incorporalis et illa flamma, quæ exarsit, et illa guttula, quam poposcit, qualia etiam sunt visa dormientium, sive in ecstasi cernentium res incorporales, habentes tamen similitudinem corporum.* Gregorius autem libro 15. Moral. cap. 14. aliàs 17: *At contra*, inquit, *gehennæ ignis, cum sit incorporeus, et in se missos reprobos corporaliter exurat, nec studio humano succenditur, nec lignis nutritur, sed creatus semel durat inexstinguibilis, et successione non indiget, et ardore non caret.* Denique Damascenus, l. 4. de Fide, cap. ult. *Tradentur*, ait, *peccatores in ignem æternum, non materialem, qualis est apud nos; sed qualem novit Deus.* Denique Nyssenus, libro de Anima et Resurrectione, ignem hunc accipit mysticum et metaphoricum, ut non sit aliud quam dolor amissæ beatitudinis: *Privatio*, inquit, *eorum quæ bona videntur, flamma animam perurens existit, guttam aliquam ex pelago bonorum, quibus Sancti affluunt et abundant, et consolationem desiderans, et non adipiscens.*

Afferri possunt et rationes: prima, quia ignis hic agit in dæmones incorporeos: ergo incorporeus et ipse sit oportet; nec enim corpus agere potest in spiritum; secunda, quia Græci

in Concil. Florent. censuerunt in Purgatorio non esse ignem verum, quo purgentur animæ; nec tamen eos reprehenderunt Latini. Ergo idem dicendum est de igne inferni; passim enim Theologi censent eumdem esse ignem Purgatorii et inferni.

Verum dico, certum est in inferno verum et corporeum esse ignem, quo cruciantur tam dæmones quam animæ et corpora damnatorum. Id probatur primo, ex Scriptura, quæ ubique docet damnatos in inferno puniri igne. Diserte Christus Matth. 25. 41: *Discedite à me*, inquit, *maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, et angelis ejus.* Isaias, c. 30. 33: *Præparata est ab heri Topheth, à rege præparata, profunda, et dilatata. Nutrimenta ejus, ignis et ligna multa; flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Et cap. 33. 14: *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Marcus, cap. 9. 44: *Vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur.* Sanctus Joannes in Apocalyp. crebro docet impios in gehenna igne torqueri, ut cap. 19. 20: *Vivi missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure.* Cap. 20. 15: *Qui non inventus est in libro scriptus, missus est in stagnum ignis.* Idem dicit, cap. 21. 8. Similia passim habet S. Paulus, S. Petrus, cæterique Apostoli. Verba autem S. Scripturæ proprie, ut sonat, accipienda sunt, non figurate, nisi quæ necessitas cogat, quæ hic nulla apparet. Denique hic ignis erit vindicta carnis impii; ergo corporeus, ut in carnem agat, sit oportet.

Secundo, quia damnatos in inferno igne cruciari, communis est Ecclesiæ et fidelium sensus, qui ignem gehennæ à Scriptura inculcatum verum et proprium intelligunt, non metaphoricum.

Tertio, quia idem est sensus Patrum Græcorum et Latinorum. Sanctus Cyprianus, de Laude martyrii: *Gehenna*, inquit, *magno plangentium murmure et gemitu, cruciantibus flammis per horrendam spissæ caliginis noctem, sæva semper incendia camini fumantis exspirat.* Clemens Alexand. l. 5. Stromat. ait impios puniri ἐμπυρώσει, id est, exustione et inflammatione. Idem asserit S. Justin. Adhort. ad Gentes. Naz. vero Orat. in S. Lavacr. ignem gehennæ confert cum igne Sodomæ. S. Chrysost. homil. 44. et 55. in Matth. et homil. de præmiis Sanct. *In ignis*, ait, *fluvium atque pelagus intrudentur, pelagus impertransibile, atque magnitudine acerbissimam; in quo ignei fluctus montium instar eriguntur.* Idem, hom. 13. in Epist. ad Rom. et homil. 4. in Epistola ad Ephesium: *Expendito vitæ alterius mala quæ sint futura, regni cœlorum privationem, à gehenna inustum dolorem, vincula perpetua, exteriores tenebras, vermem venenatum, dentium fremitum, pressuram loci angustam, igneos fluvios, fornaces nunquam restinguendas.* Sanctus Basilius in psal. 28: *Ignem illum*, ait, *vim urendi retinere, luce tamen destitui.* Idem docet sanctus Hieronymus in cap. 10. S. Matthæi, Isidorus, libro de Summo bono, cap. 21. ac diserte S. August. l. 21. de Civit. 10. de Fide et oper. c. 15. et sæpe alibi. Ac S. Gregorius, l. 4. Dialog. c. 49. ubi disputat, qua ratione ignis gehennæ, cum sit corporeus, in animas et dæmones, qui sunt incorporei, agere possit.

Quarto, idem uno ore docent DD. Scholastici in 4. dist. 44 et 49. et 1. p. q. 64. a. 3 et 4.

Denique nisi ignis hic statuatur corporeus, difficillimum est concipere et explicare quid ignis gehennæ nomine intelligendum sit, et quis sit ignis ille spiritalis et metaphoricus.

Ad argumenta contrariæ sententiæ Resp. Origenes licet excusari possit eo modo, quo cæteri, tamen de eo non multum laboro, tum quia plures alios habuit errores, tum quia symbolicus esse solet S. Scripturæ interpres, ideoque, teste sancto Hieronymo, male audivit, quasi qui sensum litteralem destrueret, ut suos conceptus symbolicos stabiliret. S. Hieron. loquitur ex sententia Origenis et similium, non ex sua, ut patet verba citata intuenti. Sanctus Ambrosius et Damascenus dicunt ignem inferni non esse materialem et corporeum, non absolute, sed respectu nostri ignis; quia, scilicet, nostro longe est subtilior, acrior, ardentior et penetrantior. Rursus, quia modus agendi ipsius non est corporeus, sed spiritalis et divinus. Agit enim ille ignis quasi instrumentum potentiæ divinæ in ipsos spiritus, puta, in dæmones et animas. Sic subinde Patres dicunt Angelos esse corporeos, non in se, sed si cum Deo, qui purissimus et celsissimus est spiritus, conferantur. Tantum enim distant à puritate Dei, quantum corpora à puritate Angelorum, et longe amplius. Denique dicitur ignis non esse materialis, quia non eget assidua nova materia, qua alatur, nec consumit corpora, quæ urit, uti facit noster, nec lucet, nec exstingui potest. Ita Damascenum interpretantur Clichtovæus et S. Thom. in 4. d. 44. q. 3. a. 2. ad 1.

In S. Gregorio, pro *gehennæ ignis*, *cum sit incorporeus*, corrigendum est, *cum sit corporeus*; sequitur enim, *et in se missos reprobos corporaliter exurat*, uti recte advertit Bellarm. lib. 2. de Purgatorio cap. 11. opponit enim ignem gehennæ igni nostro, in eo quod noster, cum corporeus sit, debeat assidue foveri novis fomentis appositis; ille vero licet pariter corporeus sit, non debeat foveri, sed semel ab initio conditus duret inexstinguibilis. Nam, l. 4. Dialog. cap. 29. expresse docet ignem gehennæ esse corporeum. S. August. loco allegato non loquitur de igne damnatorum in gehenna, sed tantum de historia Epulonis Lucæ 16. aitque illam, velut visionem parabolice enarrari, eo quod nominet digitum, linguam, guttam, etc., quibus carebat anima Epulonis et Lazari; ac consequenter ignem, qui ibidem nominatur, non fuisse realem, sed imaginarium, qualis in visione Prophetis exhibetur, eo quod lingua Epulonis dicatur hoc igne cruciari. Cum ergo constet Epulonem post mortem non habuisse linguam, sequitur pariter reali igne linguam ejus non potuisse comburi. Quare hæc linguæ ejus per ignem ustio, symbolice et parabolice explicanda est. Nam alioqui S. August. ibidem, et locis paulo ante citatis diserte asserit ignem gehennæ esse corporeum. Illico enim post verba allegata subdit: *At vero in gehenna illa, quod etiam stagnum ignis et sulphuris dictum est, corporeus ignis erit.* Idem non aliud velle videtur Nyssenus: agit enim de historia et igne Epulonis, quam cum S. August. parabolice accipiendam censet: *Quos enim oculos*, inquit, *in inferno attollit dives ille, qui carneos oculos in sepulcro reliquerat? quo pacto item flammam sentit* (in lingua) *quod incorporeum est? quam vero linguam refrigerari per guttam cupiebat, cum ei*

carnea lingua non adesset? quis autem ille digitus, qui perferret ei guttam? ipse etiam sinus requietis, quis?

Ad primam rationem Resp. ignem hunc agere in spiritus non naturaliter, sed supernaturaliter, quasi instrumentum omnipotentiæ Dei : *Cur enim*, ait S. August. lib. 21. c. 10 : *Non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis, etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affligi, si spiritus hominum, etiam ipsi profecto incorporei, et nunc potuerunt includi corporalibus membris, et tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari?*

Ad secundam : Certius est ignem gehennæ esse verum ignem, quam ignem Purgatorii, ob rationes jam dictas. Rursum, certum est ignem Purgatorii esse verum ignem, uti censet Ecclesia Latina. Noluerunt tamen Latini cum Græcis in Concilio Florent. hac de re contendere; quia idipsum non est de fide; sufficiebat Latinis, quod Græci confiterentur Purgatorium esse, in eoque animas puniri et purgari. Habebant enim alia majoris momenti ad fidem spectantia cum Græcis tractanda, iisque persuadenda. Quocirca sessione ultima definitur Purgatorium esse, nulla ignis mentione habita.

Moraliter disce hîc quam atrox sit pœna damnatorum, scilicet, incendium, ac incendium infernale et æternum, idque juste et merito. Si ergo quæras cur Deus damnatos cruciat igne potius quam alio supplicio. Resp. Primo, quia pœna ignis optime respondet et congruit igni concupiscentiæ, quo arserunt, et cui indulserunt in hac vita peccatores, idque significat τὸ *vindicta carnis;* in carne enim residet stimulus concupiscentiæ. Unde S. Paulus Galat. 5. v. 17. 19. et alibi, vitia et opera carnis vocat vitia et opera concupiscentiæ. Memorabilis ac horribilis est S. Rhemigii, Rhemensis Episcopi, de carnis et libidinis vitio sententia : *Demptis parvulis*, inquit, *ex adultis propter carnis vitium, pauci salvantur.* Si ergo totus pene mundus hoc avernali igne ardet, quid mirum si et igne crucietur in gehenna ? *Quia per quæ peccat quis, per hæc et torquetur,* Sapient. 11. 17.

Secundo, quia ignis acerrimus est, et maximam habet agendi et affligendi vim in corpora, et per corpora in animas ea informantes. Rursum, magna est analogia et vicinitas animæ cum igne; inter elementa enim et corpora maxime spiritalis est ignis, unde ad animam proxime accedit : hinc et Hebr. איש *isch,* id est, vir animatus, dicitur quasi אש *esch,* id est, ignis, ait Euseb. lib. 11. de Præpar. c. 2.

Tertio, apposite superbia spirituum, puta dæmonum et animarum, punitur corpore, scilicet, igne, ut qui supra Deum se extollere voluerunt, corporeo igni quasi tortori subjiciantur. Hoc est quod ait hîc Siracides : *Humilia valde spiritum tuum, quia vindicta carnis impii, ignis et vermis.* Hanc spirituum superborum humiliationem repræsentat ipse ignis ; nam, cum natura sua postulet esse in alto summoque orbis loco, ad puniendam dæmonum hominumque superbiam, deprimitur in imum inferni centrum ; et sicut ipse violenter ibi detinetur, ita et spiritus quos punit.

Quarto, ignis gehennæ cum sit incorruptibilis, aptum est symbolum et instrumentum punitionis damnatorum, utpote quæ æterna est, et in æternum durabit. Rursum ignis hic symbolum est cœli empyrei, ex quo corruerunt dæmones ; empyreum enim à πυρ, id est, igne, dicitur, quasi igneum, quia splendidum ut ignis; sed sine calore et ardore, qui est in igne inferni : quocirca in empyreo intercisam esse flammam ignis, ait S. Basil. in psal. 28. Ignis ergo refricat dæmonibus cœlum empyreum, ex quo exciderunt, itaque eos torquet, dum empyreum in ignem inferni sibi commutatum vident.

Quinto, ignis omnium optime exprimit ardorem furoris divini in damnatos. Porro sicut naturaliter sentimus in anima dolorem, dum corpus igne cruciatur; hic enim cruciatus à corpore transit in animam illi cohærentem, eamque informantem : ita supernaturaliter Deus vi divina, per ignem efficit in anima separata talem dolorem et cruciatum, qualis naturaliter in anima corpori conjuncta ob sympathiam mutuam existit.

Denique ignem gehennæ esse sulphureum liquet psal. 10 : *Pluet super peccatores laqueos : ignis et sulphur, etc.* Isaiæ 30 : *Flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Idem docet S. Joannes Apocal. 14. 20. et 21. Idem confirmatur ex eo quod Sodoma et finitimæ civitates igne sulphureo sint subversæ, Genes. 19. de quibus ait S. Judas, v. 7. quod *ignis æterni pœnam sustinentes, factæ sunt exemplum* orbi, manifeste indicans, ignem sulphureum esse æternum ; loquitur enim de pœna, quæ toti mundo fuit conspicua, quæ æterna non fuit; sed ignis sulphureus, cujus pœnam ipsi sustinebant, æternus est, quamvis non idem numero. Est enim sulphur aptissimum punitioni impiorum, tum propter vim igneam, qua facile et vehementer exardescit ; tum propter odoris tetri acrimoniam, quæ fetori peccatorum congruit ; tum quia suffitui in expiationibus domorum sulphur adhiberi solet, ut inquit Plinius lib. 35. c. 15. Inquinarunt peccatores domos suas, nempe, animam et carnem suam peccando, dum viverent. Unde conveniens est, ut Deus igne sulphureo hasce domos, quantum fas est, expiet et quodammodo sanctificet : supplicium enim peccatorum est genus quoddam expiationis et purgationis. Hujus quoque rei signum est, quod infinita vis sulphuris, partim semper ardentis, partim non ardentis, sub terra lateat, ut ex thermis et montibus ardentibus, qui plurimi sunt per orbem, manifestum est ; nam et thermæ sulphur olent, et ignes montium sulphurei sunt. Ipsa quoque fulmina, quæ iræ divinæ sunt symbola, igne sulphureo constant, et sulphur olent. Ita noster Lessius de Attributis divin. in Justitia.

Sicut ergo peccatum mortale, v. g. libido, ebrietas, superbia est summum malorum in ratione culpæ et offensæ Dei : ita ignis gehennæ summum est malorum in ratione pœnæ et vindictæ. Idque primo, quia ignis hic est sulphureus et infernalis. Secundo, quia idem est ardentissimus, acerrimus et efficacissimus. Tertio, quia non tantum corpora, sed et animas immediate urit : in hac enim vita vis ignis in animam refringitur per corpus, ut non nisi refracta et quasi dimidiata ad animam perveniat : in gehenna vero ignis intime uret ipsas animas et dæmones in seipsis ; anima autem sensibilior est corpore; imo tota vis sentiendi oritur et residet in anima. Quarto, quia ignis gehennæ non lucet, sed est mera caligo; unde non solum suo ardore, sed et sua caligine ac fumo et fetore sulphureo

cruciabit damnatos. Quinto, quia ignis hic est æternus, ut exstingui, imo minui non possit. *Hæc recordare*, ait S. August. serm. 181. de Temp. cap. 18: *Et ignem illum gehennæ, his quæ te nunc exagitant, flammis libidinis et cupiditatis oppone. Ignis hic, qui in præsenti est vita, absumit cuncta, quæ recipit; ille vero, quos susceperit, semper cruciat, et pœnæ suæ semper integros servat. Propterea enim et inexstinguibilis dicitur, non solum quia ipse non exstinguitur; sed, quia nec eos quos susceperit, exstinguet aut perimet. Hujus autem pœnæ et ignis illius potentiam nulla vox exponere, nullus poterit sermo explicare, etc.* Ubi *fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum*, Apocal. 14. 11.

Heu miseri stolidique mortales, qui modica carnis voluptate infatuati, quasi ebrii et amentes, Dei cœlique immemores, æternitatis obliti, velut per jocum vos mergitis in omnium ærumnarum barathrum, in immensum æternitatis oceanum, in æternantia gehennæ incendia! Quid est, ô Deus immortalis, æternitas ignium, æternum in flammis vivere? O vere momentum, quod delectat; æternum, quod cruciat! O vesania hominum omni insania insanior, qui exiguo carnis gaudio arcessunt sibi æternos ignes! O æternitas rogi sulphurantis! ô æternitas tartarea in flammis ignitissima, in desperatione perenni desperatissima! ô mortem vitalem, et vitam mortiferam! ô omnium tormentorum atrocissimum tormentum æternitas! Momento bibitur, luditur, fornicatur; momento transit voluptas, succedit illico æterna calamitas. Sic ridendo itur in perennia ignium, cursu perenni æternitatis, secula. Itur, at non reditur; nam finis est exordium, exordiumque finis. O finis sine fine! ô mors sine morte! Cum claudit orbem temporum, orditur orbis perennis suum orbem: Æternitas, inquam, post omne tempus semper quasi rediviva, suum orditur perennitatis orbem. Cogitabat hæc assidue Reverendissimus D. Godefridus, nuper Banbergensis et Herbipolensis Episcopus, cujus pio alloquio Herbipoli fruitus sum, qui assidue æternitatem mente versans, dicere solebat: *Omni momento sto ad ostium æternitatis.* Idem dicito tibi, ô Lector, cum te caro vel dæmon ad illicita sollicitat: Si id fecero, luam æternis ignibus; sto ad ostium æternitatis; absit ergo, ut id faciam; absit, ut tam insanus sim; ego tanti pœnitere, et æternum pœnitere non emo. Injice digitum in ignem, vel flammam candelæ; et si illum tolerare nequis ad horam, quomodo tolerabis æternos sulphurantis gehennæ globos?

Quæritur secundo, an in gehenna sint veri vermes, an metaphorici duntaxat? Multi censent tantum esse metaphoricos, puta, remorsus et angores conscientiæ oblatrantis, jugiterque damnato objectantis: Cur fornicatus es? cur te inebriasti? cur non prævidisti hæc tormenta? cur tam vili esca prodegisti Deum, cœlum, felicitatem? cur tam brevi et exili voluptate accersivisti tibi hæc æterna gehennæ incendia? quam facile ea vitasses, si hæc sæpius cogitasses? Nunc tuam stultitiam, tuam vesaniam lues, et planges æterna, sed sera et inutili pœnitentia. Actum est, perii, damnatus sum, æternum ardebo. O me infelicem! ô me vesanum! ô me creaturarum omnium miserrimum et desperatissimum! Ita vermem hunc pro dolore et mœrore, qui quasi vermis oritur ex putredine peccati, accipiunt S. Ambros. lib. 7. in Lucam, c. 14. cujus verba paulo ante recitavi, S. Hieron. in c. 66. Isaiæ, S. Thom. in 4. dist. 50. quæst. 2. art. 3. ad 1. et 2. ibique Dominicus Soto, et alii multi, ac noster Lessius de Attributis divin. lib. 13. c. 24. num. 159.

Verum S. August. 21. Civit. c. 9. et 10. S. Basil. in psal. 33. Prosper lib. 3. de vita contempl. c. 12. S. Anselm. in Elucidario, S. Chrysost. Theophyl. Cyrill. Hugo Victor. et alii, quos citavi Isaiæ 66. 23. censent hunc vermem esse proprium, litteralem et realem. Probatur primo, quia in gehenna ignis est proprius, non metaphoricus; ergo et similis est vermis. Secundo, quia hic vermis vocatur *carnis*, quasi carnem arrodens, uti notat S. August. loco citato.

Dices primo, τὸ *carnis*, non est in Græco. Resp. τὸ *carnis*, est in Latinis omnibus. Olim etiam fuisse in Græco colligitur ex eo quod S. August. illud legat; qui tamen S. Hieron. versione, quæ Vulgata est, utpote tum necdum recepta, uti non solet, sed alia vetustiore.

Dices secundo: Non dicitur *vermis carnis*, sed *vindicta carnis ignis et vermis*, ut sensus sit, q. d. Vindicta operum carnalium, vel vindicta carnis, id est, concupiscentiæ, tum corporis, tum animi, cui indulserunt impii, erit ignis et vermis arrodens animam, et consequenter male etiam afficiens carnem. Aut *vindicta carnis*, id est, animæ olim carni junctæ et deditæ, erit vermis et ignis. Ita S. Thom. loco citato. Verum hæc non satisfaciunt; dicitur enim *vermis vindicta carnis*, quia carnem ob peccata in ea commissa vindicabit et puniet, æque ac ignis eamdem carnem puniet et uret, non per animam, sed per se et immediate. Alioqui enim omisisset τὸ *carnis*, et nude dixisset *vindicta impii ignis et vermis;* præsertim quia proprie non agit de libidine, quæ est in carne; sed de superbia, quæ est in mente. Ait enim: *Humilia valde spiritum tuum, quia vindicta carnis impii, ignis et vermis.* Denique idipsum clare explicatur Judith c. 16. 21. ubi dicitur: *Dabit ignem et vermem in carnes eorum, ut urantur et sentiant usque in sempiternum.* Pluribus idipsum confirmavi Isaiæ c. 66. 23.

Tropol. vermis hic est remorsus conscientiæ jam dictus, de quo S. Bernard. lib. 5. de Consider. *Hic est vermis, qui non moritur memoria præteritorum. Non cessat rodere conscientiam, eaque pastus esca utique inconsumptibili, perpetuat vitam. Horreo vermem mordacem, et mortem vivacem. Horreo incidere in manus mortis viventis, et vitæ morientis. Hæc secunda mors, quæ nunquam peroccidit, sed semper occidit.*

Pathetice S. Ephrem tract. de Abrenuntiatione, et variis inferni pœnis, sub finem tomi 1. hunc vermem, puta luctum et lamenta damnatorum, repræsentat, ubi inter cætera ait: *Tunc amarissime illacrymantes ejulantesque dicent: O quo pacto in negligentia atque torpore tempus nostrum transegimus? O quomodo illusi sumus? O quomodo divinam Scripturam audientes irridentesque nos ipsos irrisimus? Ibi Deus loquebatur nobis per Scripturas, et non attendebamus; hic nos jam clamamus, et ipse suam à nobis faciem avertit. Quid nobis proderunt fines mundi? Ubinam qui nos genuit pater? Ubi quæ nos peperit mater? Ubi filii? Ubi amici? Ubi divitiæ? Ubi substantiæ atque possessiones? Ubi turbæ? Ubi convivia? Ubi varii et intempestivi cursus? Ubi reges atque potentes? Quomodo à nullo eorum salvari modo*

possumus; neque vero nobis ipsi opem ferre. At penitus derelicti sumus, et à Deo et à Sanctis ejus. Et paulo inferius : *Dicendum quid restabit? Valete, justi universi. Valete, Apostoli, Prophetæ et Martyres. Vale, cœtus Patriarcharum. Vale, Monachorum agmen. Vale, crux pretiosa atque vivifica. Vale, cœlorum regnum omni fine carens. Vale, superna Jerusalem, primitivorum mater. Vale, paradise voluptatis. Vale etiam tu, Domina Dei genitrix, mater amatoris hominum Dei. Valete, patres ac matres, filii atque filiæ; nullum siquidem vestrûm visuri sumus ultra. Postea vero abiturus est unusquisque in præparatum sibi ob prævia sua opera tormentorum locum, ubi vermis eorum non moritur, neque ignis exstinguitur.*

20. NOLI PRÆVARICARI IN AMICUM PECUNIAM DIFFERENTEM.] Transit congruo ordine à cura suî ad curam amici, qui est alter ego. Jam primo, Lyran. sic exponit, q. d. Noli rumpere pristinam amicitiæ tesseram cum amico, si is differat tibi reddere pecuniam commodatam. Nam amicitia multo pretiosior est quam pecunia, uti docet Aristot. 8. Ethic. Majus vero bonum non est contemnendum pro minori, sed magis e converso. Sic et Rabanus, Palacius, et alii passim. Verum hic sensus esto congruat Latinæ versioni, non congruit tamen Græcæ. Græcum enim διαφορου, quod Noster vertit *differentem*, non significat tardantem, morantem, prorogantem solutionem pecuniæ debitæ, sed longe aliud.

Secundo, Jansenius ex manuscriptis legit : *Noli prævaricari in amicum pecunia differenti*, id est, ob pecuniam differentem, hoc est, ob pecuniam excellentem, aut variam et multam : Græcum enim διαφορου, significat rem præstantem et excellentem. Verum hic sensus esto congruat Græco, non congruit tamen Latino : Latine enim *differens* non significat rem præstantem et excellentem, sed aliam et diversam. Adde, lectio ejus discrepat à lectione Vulgata Bibliorum impressorum.

Tertio, alii, uti notatur in margine Glossæ ordinariæ, legunt : *Noli prævaricari in amicum pecunia differentem*, qui, scilicet, in re pecuniaria à te differt et dissidet; sive, quia non tantum habet, quantum tu, sed te est pauperior; sive, quia pecuniam, quam ab eo quasi tibi debitam reposcis, vel gratuito donari aut commodari efflagitas, negat, vel solvere procrastinat. Verum omnes pene codices legunt, *pecuniam* (non *pecunia*) *differentem*; cui lectioni sensus jam assignatus non convenit.

Quarto ergo et genuine, τὸ *differentem* hîc idem est quod divertentem, alio avertentem et distrahentem. Hoc enim proprie est, τὸ *differre*, scilicet, in diversas partes ferre ait Donatus, auferre et alio transferre, item disturbare. Sic Plautus in Ruden. ait : *Nos cum scapha tempestas dextroversum differt*, id est, transfert et distrahit. Tacitus lib. 21. *Castra in plano sita vi fluminis differebantur*, id est, distrahebantur. Varro de Re rustica l. 1. c. 4. *Cythisum seritur in terra bene subacta, tanquam semen brassicæ : inde differtur* (id est, transfertur) *et in sesquipedem ponitur.* Terent. in Adelph. *Miseram me differor* (id est, distrahor) *doloribus.* Plaut. in Cistellar. *Miser exanimor, feror, distrahor, diripior.* Idem significat Græcum διαφερω, id est, in diversum fero, abripio, exagito, distraho. Sensus ergo est, q. d. Noli prævaricari in amicum, ut ejus amicitiam abrumpas vel violes, hoc nomine, quod pecuniam, merces et lucra à te avertat, et alio differat, id est, divertat et transferat ad se et suos, vel etiam ad alienos; aut quod pecuniam tibi jure, vel ex amicitia debitam aliorsum differat, alibique expendat, itaque tibi eam numerare et solvere differat et procrastinet. Quare ex hoc sensu elicitur primus paulo ante assignatus. Vide hîc quam noster Interpres sit Latinus, profundus et solers.

Ratio est, quia potest amicus hujus suæ translationis justas, easque varias afferre causas, ut quod alteri eam promiserit, aut quod alter sit magis indignus, aut quod Deo et rebus piis eam dicare cogitet, etc. Sed esto nullam justam possit prætexere causam, nisi quod ita ei faciendum videatur, itaque libeat, non tamen idcirco rumpenda tibi est pristina cum eo amicitia, quia hæc omni pecunia est potior. Nam, ut ait Cicero de Amicitia : *Amicus est optima et pulcherrima supellex.* Huic sensui favet Syrus : *Ne commutes amicum in* (id est, pro) *pecunia, et fratrem*, qui est tibi (pro) *auro Ophir.* Et Græca, μη αλλαξης φιλον ενεκεν διαφορου κατα μηδε εν, id est, *ne commutes amicum ob differens secundum aliquid*, puta quia aliquid à te differt et divertit, alioque avertit.

Pro διαφορου, Complut. Romana et alii legunt contrarie αδιαφορου, id est, indifferens. Unde aliqui vertunt : *Ne commutes bonum amicum propter indifferens*, id est, propter adiaphora, puta, bona fortunæ, quæ media sunt inter virtutem et vitium, nec bona, nec mala, ideoque parvi facienda; quia sicut eis uti ad virtutem, sic iisdem abuti ad vitium possumus. Unde Tigurina vertit : *Ne permutes unquam amicum re vulgari, nec fratrem sincerum auro Ophirio*, q. d. Aurum et pecuniam ut vilia præ amicitia contemne : noli propter ea amicitiam solvere; quia si egeret amicus, dares ei tua : æstima te jam dedisse, vel dare. Hoc est quod audiemus c. 29. 13. *Perde pecuniam propter fratrem et amicum.* Et Salomon Proverb. 12. 26. *Qui negligit damnum propter amicum, justus est.*

NEQUE FRATREM (tum natura, puta fratrem germanum; tum amicitia, puta amicum qui est instar fratris) CHARISSIMUM AURO SPREVERIS.] Puta propter aurum, quod ipse à te postulat, vel à te divertit, aut dare vel solvere differt. Græce et syriace : *Ne permutes amicum pro auro Ophir*, id est, pro auro præstantissimo, quale producit regio Ophir, vel, ut Complut. et Romana legunt, *Sophir* aut *Suphir.* Septuag. enim pro *Ophir*, vel *Hophir*, vertunt *Sophir*, 3. Reg. 9. 28. et cap. 10. 11. 1. Paral. 29. 4. quia aspiratio *h* sæpe vertitur in litteram *s*, ut υς, sus; υπερ, super; υλη, sylva. Porro Ophir, vel est Peru, unde aurum Salomonis vocatur aurum Peruim, quasi Peruanorum, 2. Paral. 3. 6. in Hebræo et Græco Septuag. vel, ut Gaspar Varrerius lib. de Ophir, est Aurea Chersonesus, aut potius omnis ea ora, quæ Pegusiis, Malaca et Somatra continetur, unde noster Maffeius lib. 16. histor. Indicæ tradit, Pegusios originem et stirpem ducere à Judæis exsulibus, qui à Salomone damnati ad Ophirinas aurifodinas ea loca primi tenuerint. Aurum Ophir fuit præstantissimum et laudatissimum. Unde Isidorus censet aurum obrisum dici quasi Ophirisum. Vide quæ de Ophir et Ophas dixi Jerem. 10. 9.

21. NOLI DISCEDERE A MULIERE SENSATA ET BONA, QUAM SORTITUS ES IN TIMORE DOMINI : GRATIA ENIM

VERECUNDIÆ ILLIUS SUPER AURUM.] Ab amico transit ad uxorem quasi viro conjunctissimam, aitque: Sicut amicus non est deserendus, nec auro commutandus: sic nec uxor, in qua quatuor requirit conditiones: primo, ut sit sensata, id est, cordata et prudens: secundo, ut sit bona, id est, non vitiosa, nec cervicosa aut maligna, sed bonis et commodis moribus; tertio, ut sit verecunda, indeque erga maritum humilis, et erga exteros casta; quarto, ut habeat timorem Dei: τὸ enim *quam sortitus es in timore Dei*, tam ad uxorem quam ad virum pertinet, q. d. Quam timentem Deum ab eo obtinuisti, et ipse timens Deum, merito timoris Dei, juxta illud cap. 26. 3. *Mulier bona, pars bona, in parte bona timentium Deum dabitur viro pro factis bonis*, uti data est Tobiæ Sara, Isaaco Rebecca, Davidi Abigail. Græca hoc loco concise habent: *Ne discedas à muliere sapiente et bona; nam gratia ejus super aurum;* Syrus: *Ne commutes mulierem bonam et pulchram visu pro margaritis;* Tigurina: *Uxore sapiente bonaque cave ne excidas, si quam secundum religionem Domini nactus es; nam venustas ejus præstantior auro est;* vel, ut alii, *ejus enim gratia superat aurum.* Olim licebat Judæis dare uxoribus libellum repudii; monet ergo hic Sapiens, ne eum dent uxoribus, si illas sapientes, bonas et castas nacti sunt. In lege nova sublatum est repudium: certis tamen casibus permissum est thori divortium; sed suadet hic Siracides, ut illud non facile fiat, imo, si uxor sit sensata et proba, illud facere non licet.

Ratio à priori est, quod mulier sensata sensate regat filios et familiam, itaque pace bonisque omnibus eam locupletet, ac marito sensata det consilia. Unde Deus dixit Abrahæ: *Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus*, Genes. 21. 12. Talia dedit S. Cæcilia Valeriano, Clotildis Clodovæo, Monica Patritio, etc. dum eos ad fidem et salutem traduxerunt. Rursum verecundia in uxore magis rubet et rutilat quam aurum; illius enim rubor est *virtutis tinctura*, ut ait Diogenes apud Laert. atque arx pulchritudinis, æque ac castitatis, ut ait Demades apud Stobæum serm. 72. Idem Stobæus serm. 31. narrat quod Pythias Aristotelis filia rogata quonam colore pulcherrime genæ pingerentur, responderit, colore verecundiæ. Unde S. Gregor. Nazianz. orat. advers. mulier. ambit. se ornantes: *Unus*, ait, *color, in mulieribus amabilis est, nimirum, rubor ille quem pudor gignit; quiquidem à pictore nostro* (Christo) *pingitur;* et S. Ambrosius lib. 1. Officior. c. 18. *Pulchra*, ait, *virtus verecundia, et suavis gratia; quæ non solum in factis, sed etiam in ipsis spectatur sermonibus.* Hic igitur rubor est purpura honestatis. Verecundiæ pariter est, quod scribit Plutarch. in Moral. *Luna*, inquit, *cum soli conjungitur, tum obscuratur et occultatur; cum abest, lucet: contra, proba uxor præsente marito maxime conspici debet, eodem absente maxime condi ac latere.*

22. NON LÆDAS SERVUM IN VERITATE OPERANTEM, NEQUE MERCENARIUM DANTEM ANIMAM SUAM.] Ab uxore descendit ad servum. Pro *non lædas*, græce est, μὴ κακώσῃς, id est, ne affligas, ne male tractes, ne malis verbis aut verberibus afficias *servum in veritate*, id est, vere, fideliter, et ex animo, non ficte et ad oculum pro te *operantem; neque mercenarium dantem animam suam*, id est, qui non parcit sibi et labori, sed omnes animæ suæ corporisque vires operi heri, à quo conductus est, impendit, ut videatur præ nisu, conatu et sudore subinde efflare animam. In servo ergo requirit fidelitatem, in mercenario diligentiam. Unde Syrus: *Ne affligas servum, qui servit in veritate; neque mercenarium, qui laborare facit animam suam* (id est, seipsum); Tigurina: *Ne male tractes famulum operantem fideliter, nec mercenarium se tibi totum impendentem;* Antonius in Melissa serm. 29. legit: *Servum opus vere facientem ne male tractato.* Huc facit illud Senecæ lib. 1. de Clementia c. 18. *Servis imperare moderate, laus est; et in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captivis et pretio partis jubet.* Causam dat S. Paulus Ephes. 6. 9. *Et vos domini*, inquit, *eadem facite illis* (servis) *remittentes minas; scientes quia et illorum et vester Dominus est in cœlis, et personarum acceptio non est apud eum.* Vide ibi dicta. Rationem œconomicam dabat M. Crassus, qui liberaliter servos habebat, imo docebat: *Quia*, inquit, *servi animata sunt rei domesticæ instrumenta.* Idem sensit Aristoteles in Oeconomicis.

23. SERVUS SENSATUS SIT TIBI DILECTUS QUASI ANIMA TUA: NON DEFRAUDES ILLUM LIBERTATE, NEQUE INOPEM DERELINQUAS ILLUM.] Græce: *Servum* συνετὸν, id est, *prudentem, sensatum, diligat anima tua, ne defraudes illum libertate;* Syrus: *Servus sapiens*, supple, si tibi sit, *dilige eum, ut animam tuam; et ne prohibeas ab eo libertatem*, id est, ne deneges ei libertatem; Arabicus: *Ne noceas servos fideliter agenti, neque mercenario laborare facienti*, vel *vexanti animam suam. Dilige servum sapientem secundum dilectionem tuam animæ tuæ* (hoc est, prout te ipse diligis), *et ne prohibeas illum libertate;* Antonius in Melissa serm. 23: *Prudentem servum ex animo diligito.* Duo ergo servo prudenti ab hero præstanda docet Græcus, scilicet, primum, dilectionem ex animo; secundum, libertatem; addit tertium Latinus, ne dimittatur inops, juxta illud Deuter. 15. 13: *Quem libertate donaveris, nequaquam vacuum abire patieris; sed dabis viaticum.* Porro ait: *Non defraudes illum libertate*, quando, scilicet, vel pretio se redimere potest et vult, vel tempus servitutis à lege vel aliunde præscriptum expirat, uti Hebræis indultum erat sex annis tantum servire, septimo vero anno liberos egredi, Exodi 21. 2. Rursum in jubilæo omnes servi debebant liberi dimitti, Levitic. c. 25. 41. Alias servum sensatum libertate donare consilii est, non præcepti; ejus enim prudentia et virtus meretur potius libere agere quam servire, potius aliis imperare quam parere. Secus est de servis malis et insensatis: his enim utilior est servitus quam libertas.

Porro multi olim servos ob fidelitatem et officia sibi in filios adoptabant; itaque simul eos libertate et hæreditate donabant, idque hic innuere et suadere Siracidem censent nonnulli. Ita Plato Dialog. 4. de Republ. ait adoptione tolli servitutem, et Plutarch. in Politicis suadet libertos adoptari, ut simili adoptionis spe servi heris ad nutum obsequi condiscant. Idcirco etiamnum Turcæ servos sibi obsequentes in filios adoptant; quin et Hispani nonnulli, si filius desit, servum officiosissimum in filium adoptant. Idem factitasse Hebræos insinuat Salomon Proverb. 17. 2: *Servus sapiens*, inquit, *dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæredi-*

tatem dividet; sicque putant nonulli Salomonem adoptasse sibi Jeroboam ob ejus fortitudinem, qui deinde insolentior factus regnum decem tribuum Roboamo eripuit, sibique arrogavit. *P. Catienus Philotimus,* ait Plinius lib. 7. c. 36, *patronum adeo dilexit, ut hæres omnibus bonis institutus, in ejus rogum se jaceret.* Sic et servi apud Gallos, eadem pyra cum heris cremabantur, teste Cæsare lib. 6. belli Gall. Unde de iisdem agens Pompon. Mela lib. 3. c. 2 : *Erant,* ait, *qui in rogos suorum, velut unà victuri, libenter se immitterent.*

Nota : Sapiens adeo hero commendat servos et ancillas; tum quia officium heri est, suæ domus et domesticorum peculiarem habere curam; hoc enim exigit justitia œconomica et ordo charitatis; tum quia hoc ipsum redundat in decus et commodum heri; servi enim si ab hero benigne beneque tractentur, ipsi multo studiosius servient, ipsique per omnia placere satagent; quin et ejus mores ac virtutes æmulabuntur.

Quocirca ex moribus servi solent æstimari mores heri, ut heri decus vel dedecus à servis pendeat. Audi S. Hieronymum ad Demetriadem : *Mores et studia dominarum plerumque ex ancillarum et comitantium moribus judicantur.* Et ad Principiam scribit, ex lascivia puellarum comitantium, de dominarum moribus judicari. S. Gregorius Nazianzenus, in carmine contra mulieres ornatas, graviter asserit *ancillas esse imagines cordis dominarum.* Sicut enim veris nuntii sunt hirundines, flos, fructus : ita et dominorum servi et ancillæ. Hinc illud proverbium apud Platonem, lib. 8. de Republica : *Dominas imitantes catellæ.* Et illud apud Ciceronem lib. 5. ad Atticum : *Qualis hera, tales et ancillæ.* Et illud Terentii in Eunucho : *Domini similis es.* Causa est duplex : prior, quod famulos similes nobis adsciscamus; similis enim similem sibi quærit; posterior, quod servi soleant se accommodare moribus heri, eosque imbibere et induere. In ejus enim qui sibi præsidet, *veluti unici exempli, mores, ii qui subsunt, se formant,* ait Livius, lib. 1. decade 1. Unde Euripides apud Stobæum serm. 60 : *Servi,* inquit, *dominorum morbis inficiuntur.* Et Alexis apud eumdem :

> Cæterum ergo vulgus servos similes
> Habere videbis mores dominis.

Et Baptista Mantuanus egregie ad Fulconem :

> Cur tibi sint dociles servi sine crimine, Fulco?
> A simili mores accipiuntur hero.

Denique *servus sensatus* et fidus *sit tibi dilectus quasi anima tua;* quia ipse pro te animam ponit in laboribus, et ponet in sanguine, si opus sit. Sic plures servi pro heris ultro se morti obtulerunt. Mero, servus Antonii, postulatus hero necem afferre, in se pugionem strinxit, et seipsum pro hero interemit, teste Plutarcho in Antonio. Post cladem Cannensem Romani undecim millia servorum armarunt, qui heris libertatem, Romæ imperium restituerunt, teste Valerio Maximo, lib. 7. cap. 6. Plura recenset Seneca lib. 3. de benefic. cap. 23 et seqq. Onesimus servus Philemonis, conversus à S. Paulo, ab eodem Philemoni quasi cor et viscera commendatur, ut patet ex Epistola ad Philemonem. Unde Onesimus Ephesiorum tandem evasit Episcopus, ac gloriosum obiit martyrium.

Mystice, servus sensatus est corpus justi; hoc enim corpus sensatum est, quod rationi subest, quod virtuti paret, quod nullo modo divino amori moventi renititur; cui propterea libertas à vitiorum labe, et studiosorum operum opes debentur. Tale igitur corpus licet aut mendicitate prematur, aut doloribus affligatur, aut imbecillitate molestetur, felicitatem hujus vitæ non impedit, sed promovet; siquidem perfectæ virtutis instrumentum est. Perfectio quoque divitias virtutum comparat, præsertim quia ejus animum à desiderio rerum terrenarum abducit, ut rebus ad usum vitæ necessariis (quæ paucissimæ sunt) contentus, reliqua nec quærat, nec concupiscat. Dives autem est qui nihil appetit, qui suis contentus jucunde vivit.

24. Pecora tibi sunt? attende illis.] Græce ἐπισκέπτου αὐτά, id est inspice, intende, visita, cura illa : non credas ea per omnia servis; sed tu ipse ea quandoque visita, an debite à famulis tractentur et alantur : *Oculus enim Domini saginat equum; et si sunt utilia, perseverent apud te.* Sin inutilia sunt, divende, abdica, vel in cibum usumque familiæ occide, et macta. Syrus : *Jumentum est tibi? experire illud; et si verum* (id est integrum et undequaque perfectum) *est, posside illud.* A cura servorum descendit ad curam pecorum, quæ pariter hero serviunt; unde jumenta vocantur à juvando.

Porro tribus de causis eorum curam commendat : prima est, quia heri est curare non tantum se, sed et totam familiam, ad quam pertinent et pecora. Rursum benignitas et beneficentia heri se non tantum ad homines, sed et pecora extendat oportet; sicut enim vitium sævitiæ est nimio labore obruere jumenta, aut negare eis cibum debitum : sic pariter virtus clementiæ est benignum esse in pecora, eisque de pabulo, adaquatione, cæterisque commodis statis horis providere, juxta illud Proverb. 12. 10 : *Novit* (Septuag. *miseratur*) *justus jumentorum suorum animas; viscera autem impiorum crudelia.* In quæ verba S. Chrysostomus, homil. 29. in Epist. ad Romanos : *Sunt enim,* inquit, *Sanctorum animæ vehementer mites, et hominum amantes, non solum erga suos, sed etiam alienos; ita ut hanc suam mansuetudinem etiam ad animantia bruta extendant. Idcirco Sapiens dixit : Justus miseretur animarum jumentorum suorum; si ergo jumentorum, multo magis hominum.*

Secunda, quia herus curando pecora curat seipsum, puta res suas, quibus se et familiam alit : quare stolidi et sibi ipsis iniqui sunt heri sævi, qui sua avaritia aut sævitia suos equos, boves, asinos ita onerant, ut succumbant; ita verberant, ut lacerent; ita parce alunt, ut viribus deficiant; hi enim privant se ingenti commodo, quod ex eis perciperent, si rite eos tractarent.

Tertia, quia inhumanitas et sævitia in pecora signum et principium est sævitiæ in homines. Quocirca ex historiis liquet eos, qui crudeles fuere in homines, sævos quoque fuisse in bestias. Ita Nero crudelis delectabatur laniena et carnificina animalium, adeoque ipse sua manu sæpe ea jugulabat, hæcque erat ejus recreatio et voluptas. Domitianus crudelis horas plures per diem vacabat captioni et mactationi muscarum; stylo enim aureo eas configebat, ut nullam vivam relinqueret; unde proverbium : *Ne musca quidem.* Quocirca Oppianus, libro 2.

de Venatione, venationes nimias regibus vetat, causamque dat: *Ne cæde animalium delectati, hominum quoque interneciones cogitent.* Xenophon quoque docet Cyrum se et Persas per venationem et mactationem animalium assuefecisse bello et jugulationi hominum. Hac de causa Deus Judæis jussit humanitatem in bestias, v. g. ne ararent in bove et asino, quia asinus impar est bovi, et plus æquo in eodem cum bove jugo gravatur; ne, auferendo nidos avium, caperent matrem simul cum pullis; ne alligarent os bovi trituranti: ut die septimo, puta sabbato, sinerent quiescere jumenta omnia. *Quo facilius,* inquit Tertullianus, lib. 2. contra Marcionem c. 17, *in pecudibus et bestiis præmeditata humanitas, in hominum refrigeria erudiretur;* ut scilicet Judæi duri discerent esse humani in homines, qui à Deo humani cogebantur esse in bestias.

Tropologice, pecora sunt homines rudes et hebetes, q. d. Si habes homines parvi cerebri et mentis tibi commissos, compatere hebetudini et fragilitati eorum; nec tædeat te eos erudire et formare in doctrina et vita Christiana, etiamsi parum videaris proficere, memor istius:

Gutta cavat lapidem, non vi, sed sæpe cadendo:
Sic homo fit doctus, non vi, sed sæpe studendo.

Sic legimus S. Isidorum Archiepiscopum Hispalensem, cum puer esset, adeo hebeti fuisse ingenio, ut nihil caperet; quare de relinquendis studiis cogitans, cum mœstus juxta puteum consisteret, intuitus sulcos, quos in lapide duro crebri sitularum attractus effecerant, sic secum ratiocinatus est: Si iteratio et frequentia trahendi potest excavare lapides, utique frequentia studendi poterit polire meum ingenium, esto hebes et durum. Quare, resumpto animo, constanter studiis vacans, vir adeo doctus evasit, ut eo doctiorem illo ævo non viderit Hispania; quin et ei debeat gymnasia, academias, virosque doctos, utpote qui ejus fuere discipuli, vel asseclæ et æmuli. Ita habet ejus Vita. Id notent et imitentur qui catechizant et docent rusticos, Indos, Caphres, mancipia, quibus natura dimidium mentis duntaxat dedisse videtur, ait Aristot.

Symbolice, pecora sunt animales hominis appetitus, sensus et sensationes; in his enim convenimus cum pecoribus, sumusque animalia, et vivimus animaliter. His invigilandum est, ut sint utilia, et subserviant rationi ac menti, quasi suo hero et domino: cui si reluctentur et rebellent, abdicanda sunt, et mortificanda juxta illud: *Si secundùm carnem vixeritis, moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis,* Rom. 8. 13.

25. FILII TIBI SUNT? ERUDI (græce, παίδευσον, id est instrue, castiga, forma) ILLOS, ET CURVA (doma) ILLOS A PUERITIA ILLORUM.] Syrus: *Filios habes? erudi* (vel *corripe*) *illos, et accipe illis uxores in adolescentia eorum,* ne discurrant ad scorta. Vox *erudi* spectat proprie ad intellectum; vox *curva,* ad affectum; uterque enim dirigendus et formandus est in pueris et juvenibus, ne vel rudes et indociles maneant, vel inflexiles et indomiti; pueris enim congenita est in intellectu ignorantia, hæc tollenda est eruditione: in affectu superbia et concupiscentia; hæc curvanda et castiganda sunt mortificatione, juxta illud Prov. 13. v. 24: *Qui parcit virgæ, odit filium suum; qui autem diligit illum, instanter erudit.* *Curva* ergo eorum cervicem, ut discant se humiliare et obedire, ut discant frangere suos appetitus et concupiscentias, ut fugiant illecebras et mollitiem.

Vere Fabius, lib. 1. Instit. c. 3: *Mollis,* ait, *educatio mentis corporisque vires frangit.* Et Plutarchus, lib. de Liberis educandis: *Vidi,* ait, *patres, quibus amor nimius causa exstitit, ne amarent.* Hi imitantur simias, quæ fœtus ita arcte complectuntur, ut subinde eos enecent, teste Plinio, lib. 8. c. 54. Aspera fuit illa filiorum educatio, de qua Virgil. Æneid. 9:

Natos ad flumina primum
Deferimus, sævoque gelu duramus et undis.

Plura hac de re vide apud Plutarch. in Lycurgo; Senecam, lib. 2. de Ira, c. 22; Alexandrum ab Alexand. l. 2. Genial. c. 25. Prudenter S. Chrys. hom. 9. in 1. ad Timoth. parentes monet, *ut nihil agere filiis permittant, ex iis quæ noxie jucunda sunt.* Nam, ut recte monet Clemens, lib. 1. de Pædag. c. 7: *silvescit vitis, nisi putetur; ita et homo.*

Pie et sapienter S. Hieron. Epist. 7. ad Lætam docet particulatim quomodo Paulam filiolam instituat: *Postquam,* inquit, *ablactaveris eam cum Isaac, et vestieris cum Samuele, redde pretiosissimam gemmam cubiculo Mariæ, et cunis Jesu vagientis impone. Nutriatur in monasterio, sit inter virginum choros; jurare non discat: mentiri sacrilegium putet; nesciat seculum: vivat angelice: sit in carne, sine carne: omne hominum genus sibi simile putet.* Similia suadet S. Chrys. hom. 21. in Epist. ad Ephes. *Peperisti,* inquit, *puerum? imitare Annam. Disce quid fecerit illa: mox illum subduxit, atque obtulit in templo. Quis vestrûm non innumeris modis mallet filium suum fieri Samuelem, quàm totius orbis regem?*

26. FILIÆ TIBI SUNT? SERVA CORPUS ILLARUM] integrum, intactum, castum et purum. In eo enim omnis filiæ decor et dignitas consistit, præsertim quia ejus sexus et ætas fragilis est, et in vitium pronus, multique ei insidiantur. Id facies, si eam domi contineas, si à juvenibus, à conviviis, à tripudiis, à spectaculis parum honestis eam arceas; sic enim vitium passa est Dina, eo quod curiose spectarit Sichimitas, Genes. 34. Si semper te vel matrem ducem comitemque habeat, si ancillæ et servi sint pudici, si nullum sermonem impudicum audiat; nam corrumpunt bonos mores colloquia prava: si denique verecundiæ et pudicitiæ amor, ac impudicitiæ horror continuo ei inseratur. Quæ sane inter omnia efficacissima est castitatis medicina et custodia. Audi Ovidium, lib. 3, Elegia 4:

Dure vir, imposito teneræ custode puellæ,
Nil agis: ingenio quæque tuenda suo est.
Ut jam servaris bene corpus, adultera mens est:
Nec custodiri, ni velit, ulla potest:
Nec mentem servare potes, licet omnia claudas:
Omnibus exclusis intus adulter erit.

Et paulo post:

Centum fronte oculos, centum cervice gerebat
Argus: et hos omnes sæpe fefellit amor.

ET NON OSTENDAS HILAREM FACIEM TUAM AD ILLAS;] tum ut severitate vultus reprimas et coerceas illarum lasciviam, levitatem, liber-

tatem, audaciam; tum ut eadem illis pudorem et metum tuî injicias, ne te offendere audeant; tum ne patris erga se blanditiis discant viris affici, et erga eos liberiores et inverecundiores fieri, ait Jansenius. Nam, ut ait Salomon: *Melior est ira risu; quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis*, Ecclesiastæ 7. 4. In quæ verba S. Gregorius Thaumathurgus: *Prudens ira*, inquit, *risui præferenda est; severa enim vultus habitudine anima ad rectum honestumque componitur, ac sapientum quidem animæ tristitia contrahuntur; stultorum autem animæ lætitia elatæ diffunduntur.* Et Isidorus Campensis: *Per tristitiam*, ait, *quæ in vultu apparet, cor admonetur officii sui*, præsertim cor feminæ, quod magis timore, quàm amore in officio continetur. Satis est filiabus amor et familiaritas matrum: non igitur requirant etiam patrum indulgentiorem affectum. Credant ex patris severiore vultu viros esse severos, ne illorum amore facile capiantur. S. Bernardus, lib. 4. de Consid. c. 6: *Filiæ tibi sunt? noli faciem tuam hilarem ad eas ostendere. Nec austeritatem tamen suadeo tibi, sed gravitatem. Illa infirmiores fugat, hæc reprimit leviores. Illa si adsit, odibilem; hæc si desit, contemptibilem reddit: in omnibus tamen modus melior. Ego nec severius velim, nec dissolutius. Quid hac mediocritate gratius, ut non de severitate sis oneri, nec de familiaritate contemptui? etc. Ille convenientior habitus, si tu actu quidem severus sis, vultu serenus, verbo serius.* Clemens Alexandr. 1. Pædag. c. 9. citans hæc verba: *Et ne ostendas hilarem faciem ad illas. Qui*, ait, *ad gratiam loquuntur, parum diligunt; qui autem ad utilitatem acerbi sunt, in futurum seculum beneficio afficiunt; non præsentem voluntatem Dominus, sed futuram spectavit delectationem.*

Hoc sapientis monitum servavit sponsa, quæ, cum formosa esset, nigram se tamen sodalibus ostendit, Cant. 1. 5. Quæ verba explicans S. Bernard. serm. 28. in Cant.: *Ut*, inquit, *remissis, mollibus, et fugitantibus disciplinam, non candorem serenitatis, sed obscurum severitatis exhibeat.* Suum, scilicet, imitata est sponsum, de quo David Psal. 117: *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me.* In quæ verba Clemens Alexandr. 1. Pædag. c. 7: *A Domino*, ait, *castigari, et tanquam à pædagogo erudiri, est à morte liberari.* Leæna, teste Philostrato lib. 7, ut cicuretur, non nimis blande delinienda est, alioqui insolescit et ferocit; sic et mulier, præsertim filia, quam Cato vocabat animal indomitum. Margaritæ in conchis concrescunt, non sudo, sed turbato cœlo, ut docet Dioscor. et Physici; si ergo filiam vis margaritam, id est, puram et virginem, severum ei vultum ostende, juxta illud Job 29. 24: *Si quando ridebam ad eos, non credebant. Crocus*, ait Plinius lib. 21. cap. 6, *gaudet calcari et atteri pede, pereundoque melius provenit.* Sic et crocea filiarum integritas. Huc facit illud S. Gregor. lib. 20. Moral. cap. 2: *Qui præest, debet et arridens timeri, et iratus amari; ut eum nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata severitas odiosum.*

Tropol. vel symbolice, filiæ Dei sunt animæ sanctæ; harum Deus corpus, id est, integritatem virtutum omnium, servat, ideoque non hilarem, sed severum eis vultum ostendit, dum eas variis tribulationibus affligit. Unde S. Gregorius, lib. 10. Moral. cap. 17, iis applicat illud Job cap. 12: *Lampas contempta apud cogitationes divitum. Justi*, inquit, *simplicitas et lampas esse dicitur et contempta. Lampas, quia interius lucet; et contempta, quia exterius non lucet. Intus ardet flamma charitatis, foris nulla gloria resplendet decoris. Lucet ergo et despicitur, qui flagrans virtutibus abjectus æstimatur.* Deinde ostendit talem lampadem fuisse Christum et Paulum, ac subdit: *Sed contempta lampas, quæ in terra irrisiones tolerat, de cœlo lucidius per judicium coruscat. Unde apte subjungitur, parata ad tempus statutum.*

27. TRADE FILIAM nuptui, sive marito, cum ad nubiles annos pervenerit, idque tempestive, antequam ejus decor, fecunditas et vigor deflorescat, ET GRANDE OPUS FECERIS.] Tigurina: *Eloca filiam, et magnum opus peregeris. Grande*, quia difficile, æque ac perutile, tum tibi, tum filiæ, tum reip. Tibi, quia ingenti ejus cura, ac procorum molestiis et periculis te liberas et exoneras; unde Syrus vertit: *Exire fac filiam, et egredietur violentia;* filiæ, quia ejus pudicitiæ consulis, eamque collocas in statu honesto per omnem vitam; reipubl. quia ejus conjugium dabit proles, quæ numero officiis et meritis augeant rempubl. Hoc consilium congruit ævo Siracidis, quo cœlibatus non erat in usu, imo erat dedecori. At Christus divinius consilium dedit, dum suasit virginitatem et cœlibatum. Audi Apostolum 1. Corinth. 7. 8: *Dico non nuptis et viduis: Bonum est illis, si sic permaneant, sicut et ego.* Causam dat v. 34: *Mulier innupta et virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Idcirco erecta sunt tot virginum monasteria, quibus clausura à Canonibus et Concil. Trident. severe indicta est. Nam *feminæ aut murus, aut maritus.* Trade ergo filiam viro, nisi illa meliori viro, scilicet, Christo, jungi velit in monachatu.

Siracidi consentit Ben-Sira Alphabeto primo, littera Mem: *Aquæ mulieris, quæ virgo juvenis est, dulces sunt, et augent vires* (alludit ad illud Proverb. 5. v. 15: *Bibe aquam de cisterna tua*, id est, fruere uxore tua); *sed aquæ mulieris vetulæ amaræ sunt ut absinthium, et debilitant vires, ut cisterna quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit*, q. d. Vetula effœta est, exhausta, infecunda et sterilis, ideoque ingrata et insipida. Quocirca S. Ignatius citatus ab Antonio in Melissa lib. 1. cap. 14: *Junioribus*, ait, *contrahendæ sunt nuptiæ, antequam meretriciis amoribus implicentur.* Quin et Plutarchus in Laconicis refert Lycurgum certum tempus præscripsisse, quo puellæ nubere, juvenes ducere deberent. Rogatum cur? respondisse: *Ut soboles ex adultis, perfectæque ætatis parentibus nata, valida sit et vegeta.* Ex præpropero enim conjugio læduntur corpora gignentium, ac proles nascitur imbecilla. Denique junioribus parentibus deest apud liberos auctoritas, quam ætas conciliat.

ET HOMINI SENSATO (græce, συνετῷ, id est, prudenti, intelligenti; Syrus, *sapienti;* Tigurina, *cordato*) DA ILLAM.] Græce, δωρῆσαι, id est, *dona*, hoc est, da, trade etiam sine dote. Scitum est illud Themistoclis filiam viro tenuis fortunæ, sed sapienti elocantis: *Malo virum pecunia, quàm pecuniam viro indigentem.* Multorum hac in re gravis est error, qui, dum filiabus maritos quærunt, quærunt opulentos et nobiles, nec multum curant an prudentes et sapientes sint, an insipientes; unde multa infausta et lu-

gubria filiarum cum maritis conjugia intuemur. Democritus dicebat, *qui bonum generum nactus sit, invenisse filium; qui vero malum, simul et filiam perdidisse,* teste Stobæo serm. 68. Sapientissimi et felicissimi sunt, qui filiabus maritos procurant sapientes, æque ac opulentos et nobiles; uti Noemi nurui suæ Ruth procuravit maritum Booz opibus æque ac prudentia et probitate insignem.

Porro leges civiles et canonicæ feminam nubilem, et matrimonio maturam definiunt anno ætatis duodecimo, virum vero anno decimo quarto; at non suadent, eo exacto, statim contrahi matrimonium. Illud tantum scriptum reliquerunt, filiam posse inconsulto patre conjugium contrahere, si pater ejus nuptias distulerit usque ad annum 25, quasi senserint feminam intra illud tempus esse nuptui tradendam. Hesiodus lib. 2. de Oper. et dieb. viro annum trigesimum, feminæ decimum quintum ad matrimonium constituit. Solon, apud Philonem lib. 2. de Opificio mundi, quintum septenarium, id est, annum 35. nuptiis assignavit. Plato lib. 6. de Republ.: *Nuptiarum,* ait, *tempus sit puellæ ab anno decimo sexto in vigesimum, idque sit longissimum tempus ad hoc institutum, masculo à trigesimo ad trigesimum quintum.* Vide Aristot. lib. 7. Polit. cap. 16, ubi feminas nuptui tradendas censet anno ætatis 18, masculos 36, quia mas gignere potest usque ad annum 70, femina ad 50. Vide et Tiraquellum lege 6. connubiali.

28. MULIER (græce, γυνη, id est, uxor) SI EST TIBI SECUNDUM ANIMAM TUAM, talis, scilicet, qualem anima tua desiderat, quæ nimirum sit facilis et commodis moribus, quæque tuis votis æque ac ingenio et affectibus congruat, NON PROJICIAS ILLAM, ne des ei libellum repudii in lege veteri permissum et licitum, ET ODIBILI, ob pervicaciam, garrulitatem et morum improbitatem, NON CREDAS TE.] Græce, μη εκδως σεαυτον, id est, *ne tradas* vel *dedas teipsum,* scilicet, in maritum, ait Jansenius. Verum jam præsupponitur esse uxor, quam proinde non suadet statim abjici, sed ut maritus ei se suaque secreta non credat. Maritus enim tradit vel dedit se uxori, cum totum se ei fidit et committit, cumque omnia sua in ejus sinum effundit, uti Samson se effudit in sinum Dalilæ, ideoque ab ea proditus, à Philisthæis captus est et exoculatus. Et Amphiaraus, Eriphilæ uxori revelans suas latebras, ab ea pretio aurei monilis venditus et proditus est, teste Statio Hygino cap. 73. Unde Dionys. pro *non credas te*, legit, *non reveles tua occulta;* mulier enim tacere et secreta servare nequit. Unde Cleobulus: *Cum uxore,* inquit, *ne contende, neve ei nimium confide.* Et Cato trium se pœnitere dicebat; tertium erat, quod nunquam secretum credidisset mulieri. Hoc est, quod ait Michæas, c. 7. v. 5: *Ab ea quæ dormit in sinu tuo, claude ostia oris tui.* Hinc vertit Syrus: *Uxorem habes, ne dimittas eam; et si iniqua est, ne credas ei;* Vatablus: *Uxorem ex sententia nactus es, ne repudies; nec te permittas odiosæ.*

Redit Siracides ad v. 21: *Noli discedere à muliere sensata et bona*, illudque quasi magni in familia ad pacem, concordiam et virtutem momenti commendat et inculcat. Palacius per *mulierem* accipit uxorem; per *odibilem*, concubinam, q. d. Noli abjicere uxorem, et adhærere concubinæ, eique te credere, quia hæc odibilis est; tum quia est causa odii et litium inter maritum et uxorem; tum quia eam mox oditurus es, cum videbis ab ea opes tuas exhauriri; olim enim polygamia erat licita, et concubina vocabatur secundaria uxor, qualis Abrahæ fuit Agar, Jacobo Bala et Zelpha. Verum nil cogit *odibilem* restringere ad concubinam. Cuilibet enim uxori, si odibilis sit, suadet non esse credendum.

Nota το *secundum animam.* Illo enim significat deligendam cuique esse uxorem, quæ gratis sit moribus, quæque cum marito habeat sympathiam, et moribus congruat. Tædiosa enim est vita mariti, si cum uxore indolis et complexionis sibi contrariæ jugiter versari debeat, v. g. si maritus complexionis sanguineæ et jovialis, perpetuo agere debeat cum uxore tristi, tetrica, melancholica. Rursum vulgatum est illud Pittaci apud Laertium lib. 1. cap. 5: *Uxorem tibi æqualem ducito.* Rationem dat Cleobulus apud Stobæum serm. 3. de Temperantia: *Si enim ex superiore familia duxeris*, inquit, *non affines tibi, sed dominos comparabis.* Chilon apud Stobæum serm. 38. dixit *filias elocandas esse ætate virgines, sed prudentia matronas.* Idem censuit uxorem humilem modico apparatu ducendam, ne pro conjuge dominam accersas domum; sat enim dotata venit puella, quæ pudicitiam et honestos mores secum defert. Idcirco Lacones sanxerunt ut virgines sine dote nuptum irent, teste Laertio lib. 1. cap. 4, ut juvenum quisque ad puellæ mores respiciens, ex virtute et indole sibi congruente faceret ejectionem.

29. IN TOTO CORDE TUO HONORA PATREM TUUM, ET GEMITUS MATRIS TUÆ, quos in te concipiendo, utero gestando, lactando, fasciando, etc., toleravit, NE OBLIVISCARIS.] Ita hæc nectunt Latina, Romana, Græca et Syrus; quare perperam Jansenius et alii, το *in toto corde,* annectunt versui præcedenti. Jubet ergo filio: *In*, id est, *ex, toto corde honora;* græce δοξασον, id est, *glorifica, patrem tuum;* Tigurina: *Patrem tuum animo toto magnifica, nec dolorum matris obliviscaris.* Hoc ipsum Tobias moriens filium docuit, dicens cap. 4: *Honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ tuæ. Memor enim esse debes quæ et quanta pericula passa sit propter te in utero suo.* Porro gemitus matris majores sunt, quibus illa gemit pro filio sceleribus perdito, ut in viam virtutis et gratiæ divinæ redeat, quales fuere gemitus S. Monicæ pro S. Augustino, quos ipse recenset in lib. Confess.

30. MEMENTO QUONIAM NISI PER ILLOS NATUS NON FUISSES, ET RETRIBUE ILLIS, QUOMODO ET ILLI TIBI.] Nonnulli codices delent το *natus*, leguntque significantius, *nisi per eos non fuisses*, q. d. Sine parentibus non fuisses in rerum natura, fuisses non ens, fuisses nihil; totum enim quod es, à parentibus habes. Græca paulo aliter habent: *Memento quod per eos natus sis; et quid retribues eis sicut illi tibi?* q. d. Non potes eis par pari reddere: *Diis enim, parentibus et præceptoribus æquivalens reddi nequit.* Nostra Latina versio est nervosior, cui consentit Syrus: *Memento quia nisi ipsi tu non esses; et quis retribuet iis qui te educaverunt?* Licet enim parentes propriè tantum dent corpus filio, anima vero creetur à solo Deo; tamen, quia corpus taliter à parentibus organizatum talem poscit animam,

ideoque Deus eam creat, et creando infundit corpori: hinc parentes corporis censentur quoque esse parentes animæ, saltem mediate, puta mediante corpore; vocantur enim parentes totius compositi, puta hujus hominis, qui conflatur ex anima et corpore.

Videtur Ecclesiasticus hoc loco sequi opinionem illorum Philosophorum et Theologorum, qui censent individuum, puta prolem hanc, determinari à causis secundis, v. g. cur nascatur hæc proles, non alia, causam esse parentes, qui hoc loco et tempore generantes determinant generationem ad hunc genitum naturaliter; nam supernaturaliter Deus potest facere ut idem filius ex alio nascatur. Hanc sententiam videtur sequi S. Thom. qui censet individuationis causam esse materiam signatam, sive affectam hisce circumstantiis et accidentibus. Eamdem tenet Gabriel Vasquez 3. p. q. 19. a. 4. disp. 74. c. 7, eamque probat tribus argumentis: primo, quia Deus est causa universalis et indeterminata, quæ determinatur ad hanc vel illam speciem (multo magis ad hoc, vel illud individuum) à causis secundis; secundo, quia actus liberi determinantur à voluntate libera, non à Deo: alioqui si à Deo essent prædeterminati, non essent liberi; tertio, quia nisi effectus determinaretur à causa secunda, posset idem numero reproduci naturaliter: si enim illa in se est indeterminata, æque ac effectus ejus, non apparet ratio cur non possit eumdem reproducere; unde sequeretur resurrectionem corporum esse naturalem, cum constet eam esse supernaturalem. Favet S. Chrysost. homil. 5. de Pœnit. ubi quærit cur Deus Esau, quem odio habebat, non illico è medio sustulerit; ac respondet causam fuisse, ut ex eo nasceretur Job, qui alioqui natus non fuisset: *Si excisus fuisset*, inquit, *maximum fortasse justitiæ fructum mundus amisisset. Et qualem? audi. Esau genuit Raguelem, Raguel Saram, Sara Job. Cerne qualis elanguisset patientiæ flos, si præveniens Deus à radice pœnas exegisset.* Idem liquet de multis Sanctis, quorum Nativitatem parentes suis precibus et meritis impetrarunt. Denique non decrevit Deus nasci hos vel illos filios, nisi quia prævidit parentes eos tali die vel hora generaturos. Effectus enim non prævidetur, nisi ex prævisa causa. Excipio Christum, B. Virginem, et forte Sanctos aliquos eximios; Christus enim ante cæteros homines à Deo decretus et prædestinatus est, quasi caput et redemptor omnium; sed B. Virgo sua sanctitate meruit ut ex se potius quam ex alia femina nasceretur, uti docent Theologi.

Contrarium docet P. Suarez 3. parte, disp. 10. sect. 7, et clarius in Metaphys. tom. 1. disp. 26. sect. 5. num. 27, et Salazar. tractat. de Concept. cap. 24. num. 24. 30. et sequent. Censent enim determinationem effectus, v. g. prolis, quoad individuum à Deo fieri; ita ut quilibet singularis effectus, qui ab una singulari causa producitur, possit etiam ab alio produci; ac proinde proles, quæ gignitur ab hoc patre, possit ab alio quoque generari; itaque à Deo determinari, ut hic in individuo ab hisce parentibus producatur, non alius, nec ex aliis; quocirca Deum, primo, decrevisse ut tales totque homines in individuo existerent in mundo; deinde decrevisse ut iidem ex talibus parentibus tali tempore nascerentur.

Juxta hanc sententiam, quæ sane difficultates magnas habet, hic locus Ecclesiastici sic exponendus est: *Memento quoniam nisi per eos natus non fuisses;* quia, scilicet, Deus ultimo prædeterminavit ut ex iis solis nascereris, non ex aliis: posito autem hoc ultimo Dei decreto, impossibile fuit te ex aliis nasci; quia non potes nasci, nisi uti Deus voluit et decrevit. Imo P. Fonseca, l. 5. Metaphys. c. 2. q. 14. sect. 3, eòdem redire asserit, dicere hunc effectum esse hunc numero potius quàm illum, quia productus est ab hoc numero agente, et ex hac numero materia, et in hoc numero vel momento temporis; ac si quis dicat, quia divina voluntas ad hunc numero effectum naturalem in hoc numero ac tempore, naturales ejus causas determinavit.

Porro Scotus in 2. dist. 20. q. 2. opinatur in statu innocentiæ (si in eo perstitisset Adam) eodem numero futuros fuisse homines, qui nunc prædestinati sunt, et non plures, nec pauciores (nulli enim tunc fuissent reprobi), ideoque prædestinatos, qui nunc nascuntur ex reprobis, tunc nascituros fuisse ex prædestinatis. Ratio ejus est: Quia, inquit, prædestinatio facta est ante prævisum peccatum originale, et ante prævisas generationes omnium futurorum hominum; quod etiam docet Suarez lib. 1. de Prædestinat. cap. 12. Favet S. Gregor. lib. 4. Moral. cap. 26. vel 28, cum ait: *Si parentem primum nulla peccati putredo corrumperet, nequaquam ex se filios gehennæ generaret; sed hi, qui nunc per redemptionem salvandi sunt, soli ab illo electi nascerentur.* Sed exponi posset S. Greg. de electione in genere, non in individuo, q. d. Si Adam perstitisset, soli electi ex eo nascerentur; sed illi tunc fuissent electi per solam Dei electionem, cum nunc omnes electi sint per redemptionem Christi.

Verum, quidquid sit de mente S. Gregorii, communiter alii Theologi docent cum S. August. electionem factam esse post prævisum peccatum originale; quia facta est ex meritis Christi, quæ hoc peccatum præsupponunt. Unde passim S. August. docet electionem Sanctorum esse factam ex massa peccato originali infecta et corrupta. Rursum prædestinatio præsupponit subjectum, puta hominem, prædestinatum jam esse in rerum natura, vel esse futurum. Qui enim non est homo, nequit prædestinari ad humanam gratiam et gloriam. Denique parum probabile videtur, quod addit Scotus, ut suam sententiam jam recensitam tueatur, scilicet nonnullos, qui nunc nascuntur in sexu feminino, in statu innocentiæ nascituros fuisse in statu virili, vel è contra; præsupponit enim nunc viros et feminas nasci numero impari, in statu autem innocentiæ nasci turos fuisse numero pari, ut quilibet vir suam haberet uxorem, et quælibet uxor suum virum.

Moral. hìc disce quàm parentes, et maxime Deum patrem omnium, amare et revereri debeamus. Unde Diogenes ad quemdam qui patrem spernebat: *Non te pudet*, inquit, *eum despicere, cui debes hoc ipsum quod tibi places?* ita Laert. lib. 6. Et Plato ad similem: *Non desines*, ait, *illum contemnere, cujus gratia altum sapere vis?* ita Maxim. serm. 33. De Deo vero Moses ait Israeli: *Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te?* Deut. 32. versu. 6.

31. IN TOTA ANIMA TUA TIME (græce, εὐλαβοῦ, id est, reverere, venerare, cole) DOMINUM, ET SACERDOTES ILLIUS SANCTIFICA.] Græce, θαύμαζε, id est, suspice et admirare; Syrus: *In toto corde tuo time Deum, et sacerdotes ejus honora.* Timor Dei in Script. idem est quod cultus, reverentia et veneratio Dei; Deum enim ex tota anima venerari, colere et amare debemus. Ratio est, quia Deus est anima animæ. Sicut ergo corpus totum est animæ; ita anima tota debet esse Dei. Anima, ait Aristot. lib. 2. de Anima, est causa corporis viventis in triplici genere causæ, scilicet formalis, efficientis et finalis; itidem est et Deus ipsi animæ. Rursum Deus est anima, id est, vita, animæ, non tantum naturalis per creationem; sed et supernaturalis per gratiam: *Quia*, inquit S. Aug. tract. 19. in Joannem, *vita ejus* (animæ) *est Deus, quomodo cum ipsa est in corpore, præstat illi vigorem, decorem, mobilitatem, officia membrorum; sic cum vita ejus Deus in ipsa est, præstat illi sapientiam, justitiam, charitatem.* Idem de Cognitione veræ vitæ cap. 31: *Deus est vita animæ, sicut ipsa est vita corporis. Sed sicut mortuum est corpus, quando animam non habet; ita anima mortua est, quando Deo caret.* Adde quod anima, et quælibet res creata, magis pendet et sustentatur à Deo, quàm à seipsa. Deus enim continuo suo influxu ei dat suum esse, itaque jugiter quasi eam creat; quod si Deus suum influxum subtraheret, illico in suum nihilum, ex quo à Deo creata est, recideret. Quare anima tota magis debet amare Deum, quàm seipsam, quia Deus majus est ejus bonum quàm illa sit sibi ipsi.

Insuper anima est species specierum, sive forma formarum, ait Aristot. lib. 3. de Anima; tum quia anima formarum omnium est nobilissima; tum quia ipsa recipit omnes omnium intelligibilium et cognoscibilium species. Anima ergo quasi præstantissima debetur Deo præstantissimo, imo quaquaversum immenso, omniumque intelligibilium summo, universalissimo et perfectissimo principio. Quare vere ait Beda in Proverbiis:

Totus ubique manens, tota est virtute colendus.

Porro quod addit: *Sacerdotes illius sanctifica;* hoc est, sancte eos habe, ut sanctos, id est, Deo consecratos, honora, juva, sustenta; græce, *admirare*, q. d. Tanta est sacerdotum et sacerdotii excellentia, consecratio et sanctitas, ut omnes eam admirari, et admirando venerari ac revereri debeant. Hinc discant sacerdotes dignam sacerdotio vitam agere, ut sint homines cœlestes, Angeli Dei, terræ miracula: *Vivant ut numina, loquantur ut oracula;* ut sermone æque ac vita sint admirabiles, suique admirationem in laicis excitent. Rationem dat S. Ignatius Epist. 10. ad Smyrnenses: *Sacerdotium*, ait, *est omnium bonorum, quæ in mundo sunt, apex; qui adversus illud fecerit, non hominem ignominia afficit, sed Deum.* Et S. Gregor. Nazianz. orat. 21: *Sacerdos*, inquit, *cum Angelorum ordine et classe futurus est, qui cum Archangelis Deum celebrabit, qui ad sacrum altare sacrificia transmittet, simulque cum Christo sacerdotio fungetur; qui figmentum instaurabit, imaginemque Creatori sistet, et superno mundo opificem aget; et quod majus est, dicam, Deus erit, aliosque deos efficiet.*

Quocirca Christus sacerdotes etiam Mosaicos honoravit, dum leprosos à se curatos ad eos transmisit, dicens: *Ite, ostendite vos sacerdotibus.* A regibus autem honorari voluit, quando tres Magos, duce stella, vocavit ad se adorandum in Bethlehem, ut ostenderet sacerdotium præstantius esse regno. Nam *purpura imperatores facit, non sacerdotes*, ait S. Ambros. apud Theodor. lib. 5. Histor. cap. 7; et Philo, lib. 3. de vita Mosis: *Cidaris*, inquit, *pro diademate imponitur capiti; quia quantisper sacerdos honore suo fungitur et ministerio, non solum privatis hominibus est eminentior, verum etiam cunctis regibus;* et S. Chrysost. homil. 4. de verbis Isaiæ: *Vidi Dominum. Regi*, inquit, *corpora commissa sunt, sacerdoti animæ. Rex maculas corporum remittit; sacerdos autem maculas peccatorum. Ille cogit, hic exhortatur; ille necessitate, hic consilio; ille habet arma sensibilia, hic arma spiritalia; ille bellum gerit cum barbaris, huic bellum est adversus dæmones; major hic principatus, propterea rex caput submittit manui sacerdotis, et ubique in veteri Scriptura sacerdotes ungebant reges.* Quocirca ignis à Deo immissus in Nadab et Abiu sacerdotes, eo quod ignem alienum obtulissent, eos quidem afflavit et exanimavit; vestes autem eorum, utpote sacerdotales, tangere non est ausus, ut hoc miraculo sanciret dignitatem sacerdotii, Levit. 10. 5.

32. IN OMNI VIRTUTE TUA DILIGE EUM QUI TE FECIT.] Pro *virtute*, græce est, δυνάμει, id est, potentia, possibilitate; Vatablus, *omni vi, et*, id est, ideo, ut scilicet ostendas te Deum diligere ex tota virtute et vi tua: *Sacerdotes illius sanctifica;* Syrus: *In toto corde tuo honora Creatorem tuum.* Citat Deuter. cap. 6. 5. juxta Septuag.: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua;* ubi pro *fortitudine*, Hebr. est: *ex toto valde tuo;* Septuag. *ex tota virtute tua;* quod S. Lucas, cap. 10. 27. vertit: *ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua;* Vatablus: *pro omni virili tuo*, id est, ex omni tua facultate et possibilitate, ex omni tuo valore et vigore, validissime et valentissime, ac si fieri posset, *nimis* (hoc enim significat hebr. מאד *meod*) dilige Deum, juxta illud psalm. 118: *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.* S. Bern. serm. 29. in Cant.: *Non abduci*, ait, *blanditiis, nec seduci fallaciis, nec injuriis frangi, toto corde, tota anima, tota virtute diligere est.* Ratio est, quia Deus est omne bonum, imo oceanus immensus bonorum omnium; ergo omnibus viribus appetendus et diligendus.

Quid hìc præcipiatur, et quibus de causis, fuse docui Deuter. 6. 5. Quibus adde Richardum de S. Victore tract. de Gradibus charitatis, septem dilectionis Dei gradus assignare: *Primus est*, inquit, *ut amor sit inseparabilis, ut anima cum Apostolo dicere possit: Quis me separabit à charitate Christi? secundus, quod sit insatiabilis; ignis enim nunquam dicit: Sufficit; nihilque sibi egisse unquam videntur, et servos se dicunt inutiles, qui eo sunt succensi; tertius, quod sit invictus. Fortis enim ut mors dilectio, et aquæ multæ non potuerunt exstinguere charitatem; quartus, quod sit delectabilis, dicereque anima possit amore isto succensa: Introduxit me rex in cellaria sua, memor fui Dei, et delectatus sum; quintus, quod vulneret animam ardentibus*

desideriis et plurimis, quibus optat ut omnes ei serviant, et omnes trahere ad eum conatur; sextus, quod semper Deum sitiat, semper eum præsentem habeat, omnis ei creatura memoriam illius revocet; septimus, quod desideret conjungi et esse cum Christo, non tædio vitæ, sed charitate impulsus, quisquis ea fuerit inflammatus. Exclamemus ergo identidem cum Psalte psal. 17. 1: *Diligam te, Domine, fortitudo mea; Dominus firmamentum meum et refugium meum, et liberator meus. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, et humilia respicit in cœlo et in terra? Quid mihi est in cœlo, et à te quid volui super terram? Benedic, anima mea, Domino, et omnia, quæ intra me sunt, nomini sancto ejus. Exaltare super cœlos, Deus, et super omnem terram gloria tua.*

Rursum virtus, ait Aristot. lib. 1. de Cœlo, textu 1. cap. 16. ac ex eo noster Alvarez de Paz, lib. 3. de Vita spirit. part. 2. cap. 21: *Est illud summum ac præstantissimum, ad quod vis aut potentia alicujus valet pertingere. Nam si quis posset centum talenta portare, vis ejus est ad portandum quinquaginta aut octoginta, virtus vero ad portandum centum; et si possit ambulare et perniciter currere, vis est ad ambulandum, et virtus ad velocissime currendum.* Hanc autem esse hujus nominis notionem confirmat nomen vir, à quo (teste Cicerone Tuscul. 2.) dicta est. *Vir enim* (ut ait Lactantius de Opificio Dei cap. 12.) *nominatus est, quod in eo major vis est quàm in femina, et hinc virtus nomen accepit. A qua etiam significatione sacræ paginæ non abhorrent, hoc nomen pro robore, potestate et fortitudine non semel usurpantes: Domine, Domine, virtus salutis meæ* (inquit David psalm. 139.), *obumbrasti caput meum in die belli*, et psalm. 17: *Deus, qui præcinxit me virtute, et posuit immaculatam viam meam;* et rursus psalm. 32; *Præcinxisti me virtute ad bellum, et supplantasti insurgentes in me subtus me. Hinc astra virtutes appellantur, quod eorum motu et influxu Deus inferiora gubernet, et magna ac mirabilia perficiat. Verbo quippe Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum. Hinc etiam virtutes, tum morales, tum intellectuales, tum Theologicæ, hoc nomen acceperunt, quod potentias aut vires nostras operibus bonis et malis expositas, ad opus optimum inclinent, et ad præstantissimas functiones disponant. Est ergo virtus, si ejus primævam notionem attendamus, nisus et conatus et impetus rei, totum quod potest facientis, et ad summum ac sibi præstantissimum anhelantis. Quare tunc Deum ex omni virtute diligimus, cum voluntatem excitamus ut omni conatu Deum diligat, et vires alias seu potentias erigimus, ut non segniter, non oscitanter, sed strenue ac diligenter in Dei obsequium ac voluntatem intendant.* Unde S. Thomas opusc. 61. cap. 23. hunc sensum exprimens sic ait: *Diligis Dominum, non tantum ex vi, sed etiam ex virtute, cum diligendo et laborando experiris summum potentiæ; quod si in hoc summo et ultimo termino actum dilectionis semper continuares, tunc non tantum ex virtute, sed etiam ex tota virtute diliges. Sed quia in vita mortali non est possibile ut quis in omnibus bonis actibus suis summum conatum adhibeat, considerandum est quomodo hæc sententia vitæ justorum peregrinantium accommodetur, ut possint eam utcumque servare, et Deum ex tota virtute diligere. Illi sane dicuntur ex virtute diligere, qui Dei sunt diligentes amatores, qui Deum fervide amant, et qui gnaviter et strenue omnem* (*quantum possunt*), *defectum et imperfectionem cavent, et virtutis opera ad suum statum et munus pertinentia sedule, sollicite et diligenter exercent. Quidam enim* (*ut Bernardus*, serm. 3. de Pentecoste, *optime annotavit*) *accipiunt Spiritum Sanctum, spiritum charitatis ad salutem; quidam vero accipiunt ad fervorem. Illi accipiunt ad salutem, qui in toto corde suo revertuntur ad Dominum Deum suum, qui omni crimini valedicunt, et spiritu contritionis emundati gratiam et charitatem accipiunt. Illi accipiunt ad fervorem, cum in cordibus perfectorum* (*ut verbis sanctissimi Patris utar*) *vehementius spirans, validum ignem charitatis accendit, ut non solum in spe filiorum Dei, sed etiam in tribulationibus glorientur, contumeliam gloriam reputantes, opprobrium gaudium, despectionem exaltationem.* Nam, ut ait S. Chrysost. serm. 6. de Passione Domini: *Adversis probatur amor, affectio pensatur periculis, pœnis examinatur dilectio, morte perfecta charitas innuitur. Jure itaque Bernardus supremum amoris gradum, quem cœlesti patriæ reservat, cum, videlicet, homo se pure diligit propter Deum, et seipsum quodam modo perdit, tanquam non sit, et omnino semetipsum non sentit, et à semetipso exinanitur et annullatur, solis Martyribus in hac vita audet certa ratione concedere. Putamusne* (inquit) *hanc gratiam, vel ex parte sanctos Martyres assecutos, in illis adhuc victoriosis corporibus constitutos? Magna vis prorsus amoris illas animas introrsus rapuerat, quæ ita sua corpora feris exponere, et tormenta contemnere valuerunt.*

Porro S. Thomas, opusc. 61. de Dilect. Dei cap. 23, paulo subtilius distinguit virtutem à fortitudine: *Quod virtus sit summus conatus virium nostrarum ad agendum, fortitudo vero summus conatus ad sustinendum.* Cui consentit S. August. lib. 1. de Moribus Eccles. cap. 22: *Amor*, inquit, *quem tota sanctitate inflammatum esse oportet in Deum, in non appetendis istis temperans, in amittendis fortis vocatur.* Et infra: *Nihil est tam durum atque ferreum, quod non amoris igne vincatur. Quo cum se anima rapit in Deum, super omnem carnificinam libera et admiranda volitabit pennis pulcherrimis et integerrimis, quibus ad Dei complexum amor castus innititur.* Et lib. 1. de Morib. Manich. cap. 15. dicit *fortitudinem esse amorem omnia propter Deum facile perferentem. Quare diligere ex omni virtute, est ita Deum amare, ut quis nec tentationibus cedat, nec in tribulationibus et minis, sive à dæmone, sive ab hominibus intentatis succumbat; sicut accidit Davidi, uxorem alienam contra jus et fas accipienti, Petro neganti, discipulis fugientibus; et accidit multis aliis, qui ad tempus fide viva credunt, et in tempore tentationis recedunt. Hujus amoris ex omni fortitudine meminit Paulus, quando sui amoris robur et firmitatem edixit: Quis*, ait, *nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? et statim: Certus sum quia neque mors, neque vita, etc.*, Rom. 3. Talem amorem habebat sponsa dicens Cantic. 8: *Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio.*

Scripsit S. Catharina Senensis instinctu Spiritus Sancti dialogum brevem, sed succulen-

tum et aureum, de Consummata perfectione, in quo perfectionem sitam esse docet in jugi et plena conformatione voluntatis nostræ cum divina; hanc autem conformationem fieri per dilectionem Dei ex toto corde et tota virtute, quæ tria requirit, eaque ita illi describit Deus : *Primo, ut voluntatem tuam ab omi amore affectuque terreno et carnali prorsus amoveas, segreges, mundifices, ita ut in ista vita nihil transitorium, nihil caducum, nihil temporale ames nisi propter me, te propter me, et proximum propter me. Quoniam divinus amor terreni affectus, aut alterius cujusvis amoris consortium pati non potest. Unde quantum eum terrenarum rerum contagione infeceris, tantum et in mei amore peccabis, et de tua perfectione deperdes. Mentem quippe ut munda et sancta sit, omnia quæ corpus sentit, fastidire necesse est. Effice igitur ne quidquam ex his quæ à bonitate mea vestros in usus profecta sunt, te à me amando impediat; sed omnia adjuvent, accendant, inflamment. Quoniam vobis illa creando concessi, ut bonitatis meæ largitatem latius ex ipsis dignoscentes, me abundantiore quoque amore prosequeremini. Secundo, ut omnes cogitationes, actus et opera tua dirigas ad meum solummodo honorem et gloriam, semperque solius meæ laudis studiosissima, des operam precibus, verbis et exemplis, et quomodo possis, ut non tu tantum sic, sed alii omnes tecum pariter et eodem modo affecti sint, atque universi me unum norint, ament, colant ; hocque mihi magis placet, quàm primum ; quoniam magis implet voluntatem meam; tertium, quod reliquum est, si assecuta fueris, tibi nil deesse, teque consummatam integritatem consecutam scito. Illud autem hoc est, ut summo desiderio quæras, nitaris et studeas ad hanc pervenire mentis dispositionem, ut mihi ita conjuncta sis, tuaque meæ (quæ perfectissima est) ita similis sit conformisque voluntas, ut nolis non solum malum, sed et bonum, quod ipse nolim, atque eveniat quidquid velit, et undecumque velit in istius vitæ miseria, sive spiritualibus, sive temporalibus in rebus, minime frangatur pax tua, turbeturque quies mentis tuæ ; sed inconcussa fide semper teneas me Deum tuum omnipotentem magis amare te, quàm tu teipsam, meque tui diligentissimam habere curam, et multo diligentiorem quàm tu. Quanto magis sic te mihi commiseris dederisque, tanto magis te adjuvans, tibi semper adero, et tu ipsa clarius cognosces, ac uberius senties circa te dulcissimam charitatem meam. Ad hanc autem perfectionem perveniri non potest, nisi per stabilem constantiam, ac absolutam propriæ voluntatis abnegationem.* Et inferius: *Ad hanc igitur si pervenire vis, tibi est in summa humilitate perstandum, et ex vera atque intima miseriæ et inopiæ tuæ cognitione, id unum jugiter vehementerque affectandum, ut mihi soli pareas, meamque solius voluntatem observes. Quo autem id præstare queas, necesse est ut per mentis conceptum, et animi existimationem tibi habitaculum circum undique concameratum, ex solius meæ voluntatis materia construas? teque eo concludas, et semper inhabites, ut quocumque eas, nunquam ex eo egrediaris; quocumque prospicias, nunquam extra aspicias; sed tuos mentis et corporis sensus mea semper circumstet voluntas, nec quidquam aliud loquaris, cogites aut efficias, nisi quod mihi placet, et meæ esse voluntatis credas, sicque te quidquid agendum erit, Sanctus Spiritus edocebit.* Et post nonnulla : *His vero per firmam fidem mente ac meditatione collectis, cognosces tribulationes, tentationes, difficultates, dolores, infirmitates et adversa omnia, ob nullam aliam causam me gubernante provenire, nisi utilitatis et salutis vestræ gratia, ut per ea quæ videntur vobis mala, à pravitate corrigamini, et ad virtutem, qua itur ad verum et summum bonum vobis incognitum, perducamini. Cognosces præterea hoc fidei lumine perlustrata, me Deum tuum magis posse, scire, velle bonum tuum quàm tu, teque id nec posse, nec scire, nec velle absque gratia mea.* Hac ratione Sancti fiunt perfecti, faciles, læti et ad quosvis casus imperturbabiles. *Prospiciunt namque claro et purgatissimo mentis oculo, à me summo Universi gubernatore mirifica sapientia, charitate et ordine cuncta administrante, non nisi bona posse provenire, meque sibi ac rebus suis melius utiliusque prospicere, quàm ipsimet per se sciant, possint ac velint; sicque omnibus in rebus quæ eveniant, quasque sustineant (utut sint) me auctorem, et non proximum, firmo considerantes proposito, quadam invicta et inexpugnabili patientia ita roborantur, ut non solum æquo animo, sed libenti ac gaudenti sustineant, degustantes in omnibus, sive intrinsecus, sive extrinsecus accidant, meæ ineffabilis dulcedinem charitatis. Quod est sentire de me in bonitate, in omnibus (inquam) tribulationibus difficultatibusque attendere, credere et læto animo gratoque meditari, me disponere omnia suaviter, et ex profundo meæ dilectionis fonte cuncta provenire. Atque hujus ultimæ considerationis, compositionisque sanctissimæ maximum bonum nil aliud corrumpit, impedit et perdit, quam propria voluntas vestra, et amor vestri, quæ si tollerentur à vobis, tolleretur et infernus vobis; tum ille qui maledictis æterno mentis et corporis tormento paratus; tum ille quem in mortali vita multiplici agitatione animi, ac vario curarum æstu, imo sustinetis errore.*

Porro Ascetæ et contemplationi dediti, ita Deum ex tota virtute diligunt, ut non tantum singula ejus præcepta observare, in ejus voluntatem se suaque cuncta resignare, illis per omnia se conformare studeant; sed etiam omnes animæ vires et potentias illi unire, in eumque per amorem transfundere et transformare satagant, ut eum unum jugiter cogitent et ament, cum miro mentis gaudio et jubilo, ut in eo, velut abysso sapientiæ, pulchritudinis, gloriæ, voluptatum et bonorum omnium immergantur et absorbeantur, idque faciunt per varios modos et actus. *Primus est, quo Deo perfectiones illas, quas habet, gratularis ex amore ardenti, et gaudes, adeo ut si qua illi deesset, et in tua foret manu, ei liberalissime illam tribueres; secundus, quo eas supra omnia æstimas, præ Deo omnia despicis, omnibusque et tibi ipsi renuntias, ut uno illo fruaris, ut uni illi placeas, qui infinities pluris est omnibus quæ sunt, et in infinitis mundis esse possunt; tertius actus est, quo desideras illam amare summo affectu ob ejus perfectiones, quæ singulæ et infinitæ sunt, et dignæ amore infinito, et optas omnium creaturarum affectus, quos in Deum effundere toto corde possis, eumque totis viribus amare; quartus, quo gaudes de omnibus quæ Deus fecit et facit, eo maxime nomine, quod ab illius manu et opera procedant, qui potentissimus, sapientissimus et optimus est; quintus, gaudere de honore et gloria, quæ eum afficiunt Angeli in cœlo, et optare ut homines et*

creaturæ eum laudent et honorent; sextus, desiderare Deo uniri per cognitionem et amorem, et frui et conquiescere in illa unione, qua est creaturæ omni conjunctus per essentiam, præsentiam et potentiam. Ita noster Antonius Sucquet, l. 3. Viæ vitæ c. 20. quo libro eleganter, docte et pie viam perfectionis docet.

Tales ergo insatiabiliter Deum desiderantes, assidue ad eum suspirant et anhelant, dicuntque: Si totus mundus meus foret plenus sanctis Angelis, omnes tibi corde resignarem, Domine, quia tu es amor meus; si haberem omnium mortalium affectum, omnem Angelorum et Sanctorum spiritum, te eo complecterer, in te viverem, moverer et essem. Utinam omnes miserorum pœnas ferre possem, ut omnes te cognoscerent, colerent, diligerent. Brevis enim et levis est omnis dolor illi, quem tuus amor inebriat et transformat: *O pelagus sanctæ dilectionis atque dulcedinis, Deus meus, veni et tribue te animæ meæ. Da, ut integro corde, pleno desiderio, flammantique affectu jugiter aspirem ad te, et suavissime respirem in te, te omni creaturæ præferam, propter te omni transitoriæ delectationi renuntiem, ô vera et summa exsultatio mea. Pasce me, Domine, esurientem mendicum tuum jugi influxu divinitatis tuæ: hoc peto, hoc desidero, ut vehemens amor me totum penetret, repleat, atque in se transmutet. Da, benignissime Redemptor, ut dilectione tuî totus ignescam, totus à me ipso deficiam, in te solo delecter, te solum sciam et sentiam. O supereffluens abyssus divinitatis, trahe et immerge me in te, totam affectionem cordis mei ita abripe, et tibi applica, ut ipsa ad cætera omnia sit prorsus exanimis.* Hæc et plura D. Ludovic. Blosius in Aspirationibus. Vide S. Bern. serm. 1. et seq. in Cantic. Bonavent. in Itinerario mentis, et P. Alvarez de Paz, libro 3. jam citato.

Et ministros (græce λειτουργούς, id est sacros ministros, puta sacerdotes et Levitas, qui sacris operantur, Deoque sanctam sacrificii liturgiam offerunt) ejus ne derelinquas,] sed primitiis, decimis, oblationibus ale et sustenta, ut Deo ministrare et liturgiam peragere possint.

33. Honora (Syrus, *lauda*) Deum ex tota anima tua.] Tria debentur Deo: primum, timor quasi Deo, de quo dixit v. 31; secundum, amor quasi patri, de quo dixit v. 32; tertium, honor quasi summo omnium Domino, de quo agit hoc loco: *Filius*, ait Malachias c. 1. 6, *honorat patrem, et servus dominum suum; si ergo Pater ego sum, ubi est honor meus? et si Dominus ego sum, ubi est timor meus?* Adde: Et si omne bonum ego sum, ubi est amor meus?

Et honorifica (græce, δόξασον, id est, *glorifica;* Tigurina, *magnifica*) sacerdotes.] Honor in Script. tria complectitur, scilicet, venerationem, obedientiam, sustentationem. Unde hæc tria jubemur præstare parentibus, si indigeant, cum jubemur eos honorare. Eadem debemus sacerdotibus. Porro honor sacerdoti debitus est augustus et divinus, quia ipse est Dei vicarius, mediator et interpres apud homines. Hoc significat Græcum, *glorifica.*

Ita Alexander Magnus adoravit Jaddum pontificem, vel potius Deum in pontifice. Vide Joseph. 12. Antiq. 8. Ita Constantinus Magnus honoravit sacerdotes et Episcopos Concilii Nicæni: *Significabant hoc,* ait Euseb. lib. 3. de Vita Constantini, *oculi submissi, rubor in vultu, decens ingredientis motus, morum humanitate, imperialisque clementiæ mansuetudine permixta, etc., positaque modica quadam sede, non sedit priusquam ab Episcopis annueretur.* Et inferius: *Unumquemque illorum pro cujusque dignitate, magnificis muneribus honorabat.* Addit eum libellos famosos contra Episcopos quosdam sibi oblatos noluisse inspicere, sed illico flammis cremandos tradidisse. Ita Theodosius Imper. honoravit S. Ambrosium, ut jubenti adytis templi excedere illico paruerit, ac pœnitentiam ob cædem Thessalonicensium ab eo sibi impositam humiliter exceperit. Ita Carolus Magnus honoravit Pontifices Romanos, ut eorum accitu quater Romam profectus sit, ac Urbem totamque Italiam Longobardorum tyrannide liberarit. S. Ludovicus, Francorum Rex sapiens et sanctus, mire venerabatur sacerdotes et Religiosos. Quocirca moriens inter aurea monita, quæ Philippo primogenito dedit, hæc exstant: *Semper sis addictus et devotus Romanæ Ecclesiæ, et ejus Pontifici, haud secus atque spirituali patri, te morigerum præbeas. Crebro confitearis peccata tua, deligasque tibi sapientes confessarios, qui te possint instituere et docere quid agere, quid vitare te oporteat, et coram illis ita te compares, ut audeant te sincere reprehendere, et vitia tua indicare tibi.*

Basilius Imper. Constant. exhort. ad Leonem filium (habetur tom. 5. Biblioth. SS. Patrum) cap. 3: *Summo honore,* inquit, *prosequare matrem tuam Ecclesiam, quæ te in Spiritu sancto lactavit, et tuo capiti, ad Dei per Christum laudem, coronam imperii imposuit, etc. Honora ergo Ecclesiam Dei, ut tu vicissim à Deo in honore habeare: et sacerdotes ejus reverere tanquam spirituales patres, et deprecatores pro nobis apud Deum. Honor enim, qui sacerdotibus habetur, ad Deum refertur. Et sicut propter te ministros tuos in honore habere justum est: ita et propter Deum sacerdotes ejus magni facere, et in pretio habere, sanctum. Sicut autem honor, qui eis defertur, ad Deum pertinet: ita eorum contumelia et contemptus longe etiam gravius ejus iram provocat.*

Et propurga te cum brachiis.] Hæc sententia jam deest in Græco et Syro. Quinque manuscripti codices legunt: *Et propugnato cum brachiis;* itaque legendum censet Jansenius, q. d. Sacerdotes Dei tuis brachiis armisque, ô laice, defende et propugna. Verum in lege veteri sacerdotes se suis armis defendebant, nec aliena brachia desiderabant; uti Judas Machabæus, ejusque fratres fuere pontifices, et simul duces belli, populique vindices. Rursum omnes codices impressi cum Rabano (qui legit, *purga*) legunt: *Et propurga te cum brachiis,* quod dupliciter accipi potest, primo, q. d. Oblationibus brachiorum, id est, quas brachiis et manibus tuis offers, quasque labore brachiorum comparasti (brachium enim laboris est symbolum, ait Pierius lib. 35.) purga et expia peccata tua. Ita Rabanus, Palacius et Lyranus. Secundo, q. d. Purga peccata tua, offerendo brachia dextra, id est, armos dextros victimarum sacerdoti. Hi enim cum pectusculo ex victima debebantur sacerdoti in sacrificio pacifico, ex lege Levit. 7. 32. hique Hebr. vocantur שוק ימין *scoc iamin*, à Septuag. βραχίονα δεξιά, id est, brachia dextra, ut patet Levit. 7. v. 33. et c. 8. 25. et c. 9. 21. Licet enim sacrificium pacificum

primario non purgaret peccata, sed tantum offerretur pro pace, id est, incolumitate et salute domus vel reipub. comitanter tamen et secundario offerebatur quoque pro purgatione peccatorum : pacem enim et salutem Dei habere non possumus, nisi habeamus ejus gratiam ; gratiam autem habere nequimus, nisi à peccatis purgemur et expiemur.

Tropolog. *Propurga te cum brachiis*, q. d. Expia peccata non tantum corde et ore, sed et opere ; non tantum confessione, sed et satisfactione, brachiis tuis exercendo opera pœnitentiæ et charitatis. Hujus rei symbolum est in natura : tradunt enim medici è corde sinistrum ramum majoris arteriæ ad sinistrum brachium porrigi ; quo tacite monet nos natura, ut amorem in corde conclusum in brachia, id est, in opera, porrigamus, juxta illud sponsi ad sponsam Cantic. 8. 6 : *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum ;* hoc est, amorem, quo me corde amas, exterius per brachia exere, et in opera confer. Ita S. Gregorius et Theodoretus ibidem.

34. Da illis partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum (q. d. Da illis primitias, quæ sunt pars sive portio sacerdotibus ex lege debita ; sub primitiis et decimas accipe) et purgationis,] id est, decimas, ait Lyranus. Verum decimæ non erant purgatrices peccati, sed debitæ ad sustentationem Levitarum. Melius Jansenius per *purgationem* accipit victimas pro purgatione leprosi, menstruatæ, aut alia ratione immundi, lege veteri præceptas. Tertio, apposite *pars purgationis* est portio victimarum, quam pro purgatione peccati lex offerri sanciebat. Ubi Nota. Peccatum Levit. 7. 1. et seq. distinguitur à delicto, aliæque victimæ præscribuntur pro expiatione peccati, aliæ pro expiatione delicti : *peccatum* enim, Hebr. חטאת *chattat*, græce ἁμαρτία, vocabatur crimen scienter et prudenter commissum ; *delictum* vero, hebr. אשם *ascam*, græce πλημμέλεια, vocabatur crimen ignoranter per oblivionem vel imprudentiam commissum. Dicit ergo : *Da illis partem purgationis*, id est, da illis victimas pro purgatione peccati in Levitico sancitas.

Et de negligentia tua, græce, περὶ πλημμελείας, id est, de delicto ignoranter commisso, purga te cum paucis.] Quod dupliciter accipi potest. Primo, q. d. Paucos adhibe socios vel testes, cum victimam offers pro purgatione delicti tui ; tum ut famæ tuæ et pudori consulas, in sacrificio enim debebat fieri confessio delicti, eaque particularis, uti ostendi Num. 5. 7. tum ut aliis sis exemplo, ne eos confessione tui delicti scandalizes, et ad illud imitandum invites. Secundo, q. d. Paucis victimis et sumptibus te purga, si pauper es, nec habes multa et magna quæ offeras. Ita Emman. Sa. unde Rabanus : *Ostendit*, inquit, *quod oblatio, quæ ex humili mente, et pura dilectione Deo offertur, licet parva sit quantitate, multorum delictorum negligentias purgat, de quo scriptum est : Charitas operit multitudinem peccatorum*, 1. Petr. 4. 8. Et Jansenius : *Significatur*, ait, *quod si quis non possit sacrificium divitum offerre, saltem pauca illa et parva offerat, quæ à pauperibus exiguntur.*

35. Datum brachiorum tuorum, et sacrificium sanctificationis offeres Domino, et initia sanctorum.] Græca de more hic concisa sunt. Igitur duos hosce versus, scilicet 34 et 35. sic efferunt : *Da ei* (sacerdoti) *partem, sicut præceptum est tibi, primitias et pro delicto*, de quibus dixi v. 34, *et munus armorum, et hostiam sanctificationis, et primitias sanctorum*, de quibus hoc versu. Syrus : *Da illis id quod eis debetur, tanquam id quod præceptum est : panem oblationum, et primitias manuum ;* Vatablus : *Portionem suam, ut mandatum habes, tribuas eisdem primitias et lustrationes, piaculariaque munera, tum præbendos armos ac lustralia sacrificia, primitiasque sacrorum.* Igitur, *datum brachiorum* est *munus armorum ;* nam, ut paulo ante dixi, in sacrificio pacifico armi dextri cum pectusculo duntaxat dandi erant sacerdoti, ideoque vocabatur armus separationis et elevationis, quia separabatur et elevabatur quasi donum Deo datum in sacerdote : *Pectusculum*, inquit, *elevationis, et armum separationis tuli à filiis Israel de hostiis eorum pacificis, et dedi Aaron sacerdoti, et filiis ejus lege perpetua, ab omni populo Israel*, Levit. 7. 34.

Sacrificium sanctificationis, primo, cum Dionysio Carthus. accipi potest holocaustum ; hoc enim totum erat sanctum, id est, Deo consecratum et oblatum, quia totum in honorem Dei cremabatur, ut, sicut v. præced. jussit dari sacrificia pro peccato, et hic per *datum brachiorum* dari sacrificia pacifica ; ita per hostiam sanctificationis jubeat dari holocaustum : hæc enim erat triplex hostia, triplexque sacrificium Judæis præscriptum, Levit. 1. 2 et 3. Secundo, Jansenius per *sacrificium sanctificationis* accipit sacrificium, quod Nazaræi offerebant pro singulari sua sanctificatione, Numer. 6. Nazaræus enim Hebr. idem est, quod separatus, sanctus, consecratus Deo, quia tondendo comam, abstinens vino et sicera, totum quasi se Deo dedicabat. Plerique enim ex Judæis religiosiores faciebant hoc votum, et ad id tacite hic hortatur Siracides, uti jam sanctitatis studiosi nuncupant votum Religionis. Tertio, per *sacrificium sanctificationis* accipi potest sacrificium votivum, sive ex voto oblatum, quod, scilicet, voto nuncupasti et sanctificasti Domino ; votum enim, quia voluntarium Deoque dicatum, dicitur estque sanctificatio voventem sanctificans, præsertim votum *cherem* sive anathematis, quo res Deo per votum promissa debebat mori, vel naturaliter, vel civiliter, itaque Deo quasi immolari, uti dixi Levit. 27. Quarto, Tigurina vertit, *sacrificia lustralia*, quibus, scilicet, expiabatur quis ab immunditia legali, et legaliter sanctificabatur, de quibus Num. 19. Quinto, Lyranus accipit sacrificia pacifica, ut τὸ *datum brachiorum*, id est, armorum, exponat per *sacrificium sanctificationis.* Verum hæ duæ ultimæ expositiones minus commodæ et frigidiores videntur.

Et initia sanctorum,] græce, *et primitias sanctorum.* Τὸ *sanctorum*, est neutrum, non masculinum, q. d. Rerum sanctarum. Quænam hæc? Primo, Vatablus vertit, *primitias sanctas ;* quælibet ergo primitiæ, quia sanctæ, hoc sensu hic accipiendæ sunt. Verum has sanxit vers. præcedenti. Secundo, Lyranus, *initia sanctorum*, inquit, id est, sanctificationes hominum sunt primitiæ, decimæ, et cætera quæ dicta sunt, quasi omnia jam dicta unico hoc verbo recapitulet, et summatim complectatur. Huc accedit expositio Dionys. Carthus. *Initia sanctorum*, inquit, sunt præcipua, quæ Deo sanctificata, id

est, consecrata sunt; Græcum enim ἀρχὴ (unde ἀπαρχαὶ, id est, initia sive primitiæ), tam initium quam præcipuum significat. Jusserat enim Deus præcipua et meliora sibi offerri. Tertio, magis genuine Jansenius hæc à præcedentibus distinguens, *initia sanctorum*, inquit, vocatur ea decimarum portio, quam ex omnibus decimis perceptis Levitæ debebant persolvere sacerdotibus, decimam, scilicet, decimarum, quæ ante omnia et ex optimis erat reddenda, ideoque vocatur *initia sanctorum*. Primitiæ enim vocantur sanctæ, quia Deo ex lege consecratæ et debitæ Numer. 18. Verum hac ratione Siracides solis Levitis loqueretur.

Quarto ergo adde, *initia sanctorum*, complecti decimas quaslibet, præsertim primas, quas Judæi ex lege Numer. 18. tenebantur quotannis solvere Levitis, et per eos sacerdotibus; his enim Levitæ pendebant decimam decimæ, uti jam dixi. Triplices enim decimæ Judæis ex lege erant præscriptæ. Primæ erant omnium frugum, gregum et armentorum, quæ totæ dabantur Levitis. Secundæ erant, quas ex novem partibus residuis Judæi separabant, ut ex eis euntes ad tabernaculum ibi cum Levitis et sacerdotibus epularentur. Tertiæ erant, quæ singulis trienniis separabantur et dabantur pauperibus, viduis, pupillis et Levitis in modum eleemosynæ, de quibus omnibus dixi Deuteron. 14. 22. Primæ ergo et communes decimæ vocantur *initia sanctorum*, quia erant primitiæ cæterarum decimarum, puta secundarum et tertiarum; omnes enim decimæ erant sanctæ, quia ex lege sanctificatæ et oblatæ Domino: primæ ergo erant *initia sanctorum*. Rursus quælibet decimæ, etiam secundæ et tertiæ, possunt dici *initia sanctorum*, quia ipsæ erant sanctificatæ Deo, et per eas cætera omnia bona, quorum hæ erant decimæ, quasi per suî partem et primitias censebantur Deo esse oblata et sanctificata. Insuper secundæ decimæ erant *initia sanctorum*, quia erant decimæ rerum jam per primas decimas Deo oblatarum et sanctificatarum; sic et tertiæ erant *initia sanctorum*, quia erant decimæ rerum, quæ per primas et secundas decimas Deo erant quasi oblatæ et dedicatæ. Unde ad tertias spectat, quod sequitur: *Et pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur propitiatio et benedictio tua.* Igitur hìc Siracides complectitur quatuor genera rerum sacerdoti debitarum, scilicet, primo, primitias; secundo, sacrificia et victimas; tertio, sacrificium sanctificationis, id est, vota; quarto, initia sanctorum, id est, decimas.

Quinto, planissime et aptissime, per *initia*, sive primitias sanctorum, accipias dona et oblationes pro templo, puta pro ejus sartis tectis, ornatu, vasis, supellectile, panibus, oleo, etc. Nam Sanctum, vel in plurali Sancta (ob eximiam sanctitatem) vocatur tabernaculum, sive templum. Rursum Hebræi initia, sive primitias, vocant omnem oblationem et omne donum, quod Deo offertur; sicut ergo v. præcedenti sanxit primitias (sub quibus et decimas intelligit) sacerdotibus ex lege debitas, sic hìc sanxit primitias, id est, oblationes fabricæ et templo faciendas, perinde ac Canones in lege nova præcipiunt oblationes fidelium applicari non tantum sacerdotibus, sed et fabricæ templorum.

Mystice Rabanus hæc omnia refert ad eleemosynam: sic enim legit et connectit: *Datum brachiorum, et sacrificium sanctificationis offer initia sanctorum, et pauperi porrige manum tuam, etc.* q. d. Eleemosyna, quæ datur pauperi, est *datum brachiorum*, quia brachiis robustis et liberalibus datur: eadem est *sacrificium sanctificationis*, *sacrificium*, quia in honorem Dei datur; *sanctificationis*, quia dantem sanctificat, vel ad sanctitatem disponit: ideoque vocatur *initia sanctorum*, quasi initium sanctitatis et justificationis.

Mystice rursum nonnulli hoc accommodant Religiosis. Hi enim externis operibus per bona brachiorum designatis, necdum satiati, interna opera contemplationis et lectionis adjiciunt, atque in altari cordis holocaustum sanctificationis, id est, seipsos, igne charitatis absumunt.

36. Et pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur propitiatio et benedictio tua], τὸ *propitiatio* jam non est in Græco, nec in Syro, qui sic habet: *Etiam pauperi extende manum tuam, ut compleantur benedictiones tuæ. Benedictio*, græce εὐλογία, significat beneficentiam, liberalitatem, largam donationem. Unde Tigurina, vel potius Vatabl. vertit: *Ut plena sit tua munificentia expiatioque*, q. d. Non sufficit beneficum esse in sacerdotes, quia hoc omni jure est debitum; sed, ut plena sit beneficentia, oportet eam extendere ad pauperes: illa enim pura est, pureque fit ex amore Dei, cum à paupere non speretur retributio. Hinc Deus pauperes sibi arrogat: *Tibi*, inquit Psaltes, *derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor*, psal. 9. 34. Unde hac beneficentia in pauperes, provocat eleemosynarius vicariam Dei in se benedictionem et beneficentiam, etiam in temporalibus, juxta illud: *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.* Vide sequentia 2. Cor. 9. 6. Quocirca recte Noster addidit τὸ *propitiatio*: eleemosyna enim propitium nobis facit Deum, ac peccata expiat, Daniel. 4. 24.

37. Gratia datus (corrige cum Romanis, *dati*), in conspectu omnis viventis,] q. d. Datum, sive donum gratum est omni viventi. Syrus: *Misericordia enim est in oculis omnium creaturarum*, q. d. omnes eam amant: *Ubi enim est oculus, ibi est et amor: ubi manus, ibi et dolor;* Tigurina: *Gratiosa est apud vivos omnes munificentia, ac ne à mortuo quidem prohibenda;* alii: *Gratiam habet donum apud omnem viventem.* Quare perperam Dionys. hæc cum v. præcedenti ita connectit et explicat, q. d. Ut perficiatur benedictio tua tibi conferenda in die judicii, in conspectu omnis viventis, gratia dati, id est, propter eleemosynam pauperibus datam.

Et mortuo (Syrus, *à mortuo*) non prohibeas gratiam.] Alii, *mortuo ne deneges benignitatem*, vel beneficium. Multiplex enim mortuo debetur. Primum funeris et sepulturæ, in quo mire laudatur Tobias. Hinc et Canones sanciunt pro sepulcro et loco sepulturæ non licere exigere pretium, sed illum gratis esse concedendum. Audi Concil. Triburiense cap. 16. quod citatur 13. qu. 2. cap. 14. *In Ecclesiastico*, inquit, *scriptum est: Mortuo non prohibeas gratiam, sciens quoniam omnes moriemur. Et, omnia quæ de terra orta sunt, in terram convertentur. Quid terra terram vendis? Memento quod terra es, et in terram reverteris. (Et alibi de homine dic-*

tum est : Terram teris, terram geris, et in terram converteris, qui de terra sumeris.) *Et : Quoniam mors ibi futura est, et appropinquat; et si tardat, recordare quia non hominis est terra, sed Domini est terra et plenitudo ejus. Si terram vendis, invasione rei Dominicæ reus teneris. Gratis accepisti à Deo, gratis da pro eo. Quare interdictum sit omnibus omnino Christianis terram mortuis vendere, et debitam sepulturam denegare.* Secunda et potissima gratia, sive beneficium mortuis exhibendum, est oratio, sacrificia et suffragia pro eorum salute, ut à pœnis Purgatorii liberentur, et Dei visione cœloque donentur, uti fecit Judas Machabæus 2. Machab. 12. 43. Unde postquam præcepit eleemosynam viventibus dari, ne quis ab ea excludat mortuos, subjicit his quoque eam esse faciendam, præsertim quia eleemosynæ quæ fiunt viventibus pro salute mortuorum horum, pariter sunt eleemosynæ, idque majori fructu et commodo. Tertia gratia est, ut eorum memoria et monumenta conserventur, ac fama et honor defendatur : item ut eorum filii, filiæ, uxores et nepotes juventur, alantur, protegantur. Vide S. August. lib. de Cura pro mortuis, ubi cap. 9. refellit Poetas et Gentiles, qui censebant animas velut umbras vagari, nec posse inferni fluvium transmeare, quamdiu corpora manebant insepulta. Vide eumdem lib. 9. Confess. c. 12. de sepultura S. Monicæ matris suæ, ac S. Dionys. Areopag. Ecclesiast. Hierarch. c. 7. S. Cyprian. lib. 1. Epist. 9. ad Furnitanos, S. Ambros. lib. de Tobia c. 1. S. Chrysost. homil. 69. ad popul. Nazianz. oratione in Cæsarium. Quanta Gentilibus fuerit cura sepulcri, vide apud Alexandr. ab Alexandr. lib. 3. Genial. c. 3. et ibidem Tiraquellum.

38. Non desis plorantibus (ob mortem parentum, aliamve calamitatem) in consolatione, et cum lugentibus ambula,] lugendo cum lugentibus, ut vertit Tigurina, et flendo cum flentibus, uti monet Paulus Rom. 12. 15. Syrus : *Neque differas* (moreris, tardes) *à domo plorantis, et cum omnibus mærentibus mærens esto.* Non enim sufficit plorantes verbis consolari ; sed et cum iis lugentibus lugere et plorare oportet. Hac enim luctus communione dolor alleviatur, quia in alios dividitur, et ab iis quasi sustentatur. Ita fecit Job dicens cap. 30. 25 : *Flebam super eo qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi.*

Hæc ergo prima est ratio cur compassione levetur dolor afflicti; quia, scilicet, compatiens aperit cor afflicti dolore occlusum et oppressum, facitque ut dolor effluat et in se derivetur. Unde S. Ambros. lib. 3. Offic. c. ult. *Solatium*, inquit, *hujus vitæ est, ut habeas cui pectus aperias tuum, ut colloces tibi virum fidelem, qui in prosperis gratuletur tibi, in tristibus compatiatur, in persecutionibus adhortetur, etc. qui in lætis exsultantem comprimat, in tristibus mœrentem erigat.*

Secunda est, quod compatiens afflicto, ideoque consiliorum inopi, sana consilia ad dolorem mitigandum suggerat, quæ dolor patientis in seipso inveniri non sinit. Unde Proverb. 27. 9. dicitur : *Unguento et variis odoribus delectatur cor, et bonis amici consiliis anima dulcoratur ;* Septuag. *Disrumpitur autem à calamitatibus anima.* Unde et illud Philosophi : *Animo ægrotanti medicus est oratio.*

Tertia, quod compatiens amor et affectus tantum subinde est bonum, quantum malum est ipse dolor patientis : quare positus in bilance illi æquiponderat, tantumque solatur et lætificat patientem, quantum eum dolor affligit et cruciat. Rursum compatiens patienti dat quasi partem cordis sui : quare patiens duplici quasi corde, puta tam suo quam amici roboratus, levius fert dolorem. Ita S. Gregor. 20. Moral. 26. in illud Job 30. *Flebam super eo, qui afflictus erat. Exteriora largiens*, inquit, *rem extra semetipsum præbuit. Qui autem fletum et compassionem proximo tribuit, ei aliquid etiam de semetipso dedit.* Addit deinde novam rationem : *Idcirco autem plus compassionem quam datum dicimus : quia rem quamlibet plerumque dat etiam, qui non compatitur; nunquam autem qui vere compatitur, quod necessarium proximo conspicit, negat.*

Quarta, quod patiens sit quasi in mari amaritudinis demersus, ex quo per se emergere nequit : compatiens ergo compassionis affectum ei exhibens, quasi manum ei præbet, qua eum extrahat ; sicut piscatores escam suggerunt pisci, ut eum è mari educant. Affectus enim est quasi esca, qua patientem adescat, itaque secum elevat ad robur et spem melioris fortunæ. Ita S. Gregor. lib. 3. Moral. c. 10. *Ordo*, inquit, *consolationis est, ut, cum volumus afflictum quempiam à mœrore suspendere, studeamus prius mœrendo ejus luctui concordare. Dolentem non potest consolari, qui non concordat dolori ; quia in eo ipso quod à mœroris afflictione discrepat, minus ab illo recipitur, à quo mentis qualitate separatur. Emolliri itaque prius debet animus, ut afflicto congruat, congruens inhæreat, inhærens trahat. Neque enim ferrum ferro conjungitur, si non utrumque exustione ignis liquetur ; et durum molli non adhæret, nisi prius ejus duritia temperata molescat, ut quasi hoc ipsum fiat, quod curatur ut teneat. Sic nec jacentes erigimus, nisi à rigore nostri status inclinemur. Amici igitur B. Job, ut afflictum à dolore suspenderent, curaverunt necessario simul dolere.* Nostræ ergo lacrymæ lacrymantium lacrymas detergunt et desiccant; sicut pluvia pulverulenta, quæ pulverem excitat, desiccat, non humectat.

39. Non te pigeat visitare ægrotum : ex his enim in dilectione firmaberis.] Græca : *Ne pigriteris* (et sic legit S. Cyprian. lib. 3. Testimon.) *visitare ægrotum : ex his enim diligeris ;* Syrus : *Neque tædeat te visitare infirmos, quia propter hæc diligeris ;* Tigurina : *Ne dubites invisere ægrotum ; nam gratiam ex eo colliges.* Græcum enim ὀκνεῖν, significat pigere, tædere, gravari, dubitare, differre, negligere, timere, tardare, ægre et gravatim facere, omittere. Unde ὄκνος est cunctatio, ignavia, segnities, tarditas, dubitatio, timor. Hi enim affectus connexi sunt, et unus ex alio nascitur, eumque comitatur. Inde Ocnus ille fabulosus piger apud Ovidium. Quia enim morbi et morbidi nihil læti, sed omnia tristia, ipsamque mortem afferunt et repræsentant, hinc oritur tædium et pigritia eos visitandi. Jubet ergo hoc tædium superari fervore charitatis, uti fecit noster S. P. Ignatius Parisiis ab ægro, licet sibi infido, accersitus Rothomagum. Tribus enim primis leucis tantam sibi à dæmone sensit injici gravedinem, ut videretur sibi habere pedes plumbeos ; sed illud constanter tolerans et superans discussit adeo, ut re-

liquum itineris currendo instar cervi, divinis consolationibus affluens peregerit, uti refert Ribaden. lib. 5. Vitæ ejus cap. 2. Signum ergo languentis et deficientis dilectionis est, ægre et pigre visitare infirmos. Unde in Concil. Toletano c. 2. quod citatur distinct. 25. Canon. *Unum*, inter alia peccata venialia igne Purgatorio expianda, ponuntur hæc : *Quoties plus loquitur quam oportet, plus facit quam expedit : quoties pauperes importune petentes exasperat : quoties in carcere positos tardius requisiverit, et infirmos tardius visitaverit.*

Rursum τὸ *visitare*, non solum adire et visere, sed et solari, consulere, benefacere, omnique ope juvare significat. Denique ex his, scilicet, omnibus jam dictis, puta dando eleemosynas, tam mortuis quam viventibus, plorantes solando, infirmos visitando, *in dilectione firmaberis :* hæc enim sunt officia et actus dilectionis ; actus autem firmant et intendunt habitum. Non facile, ait Palacius, à dæmone vincetur, qui infirmos visitare contendit ; infirmi infirmitas firmat infirmam charitatem. Rursum ex his operibus in Dei dilectione firmaberis, quia firmius te diliget Deus, ac ideo non patietur te in peccata prolabi.

Ratio à priori est, quod visitare infirmos ex charitate sit actus charitatis : actus autem augent et firmant habitum : si quis visitet ægrum non proprie ex motivo charitatis, sed misericordiæ, vel alterius virtutis, etiam sic firmatur charitas. Nam virtutes omnes inter se connexæ, et earum vinculum est charitas ; quocirca charitas per actus aliarum virtutum, præsertim misericordiæ et pietatis, nutritur, augetur et roboratur. Videtur, ait Dionys. Interpres in Græco legisse αγαπησεις, active, id est, amabis, diliges ; hoc est, in amore et dilectione cresces et firmaberis : significatur enim actus continuatus, non inchoatus. Jam legunt passive, αγαπηθησῃ, id est, *diligeris :* cui quoque adaptari potest nostra versio Latina, *in dilectione firmaberis*, si dilectionem non activam, sed passivam accipias, q. d. Per hæc augebis tuî amorem, facies ut magis diligaris à Deo et hominibus, ac vicissim eos magis active diliges ; tum quia amor provocat amorem, magnes enim amoris est amor ; tum quia Deus illis, quos magis diligit, majorem gratiam et amorem infundit, quo vicissim eum magis amant et diligunt. Amor enim Dei est efficax, paritque suî amorem reciprocum. Summa, plenus erit sensus omnes versiones concilians, si dilectionem activam, æque ac passivam intelligas, q. d. Per hæc officia pietatis cresces in dilectione, ideoque vicissim magis diligeris à Deo et hominibus. Ita Dionys.

Verum mihi valde fit verisimile, Siracidem seniorem, qui hebraice hunc librum scripsit, scripsisse hoc loco תאהב *taohab*, quod est futurum conjugationis *hophal*, id est, *in dilectione poneris et firmaberis. Hophal* enim habet significationem passivam duplicem : respondet enim conjugationi *hiphil*, quæ est duplex activa. Igitur אהב *ahab*, sicut in *hiphil* significat, *fecit amare*, sic in *hophal* significat, *factus est amare*, vel firmatus est in amore. Unde *taohab*, quod est futurum *hophal*, significat, *firmaberis in dilectione.* Hinc fit verisimile, nostram versionem Latinam traductam esse immediate ex Hebræo. Idipsum in Græco voluit imitari Siracides junior : itaque per τὸ αγαπηθησῃ voluit significare non simplex passivum, scilicet, *diligeris;* sed duplex, scilicet, *incitaberis ad dilectionem*, in eaque firmaberis : sic enim vertit Latinus, et hoc significat Hebræum *taohab*. Igitur αγαπηθησῃ, idem est quod εν αγαπη τεθησῃ, id est, in amore collocaberis : et forte ita vertit Siracides, vel εν αγαπη ςηριχθησῃ, id est, in amore firmaberis. Sic exponit S. August. illud Genes. 22. 12. *Nunc cognovi quod times Deum. Cognovi*, id est, cognoscere te feci : Deus enim idipsum ante cognoscebat. Et illud Roman. 8. 26. *Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Postulat*, id est, postulare nos facit. Nec enim Spiritus sanctus gemere potest.

Moral. disce hîc quam utile et sanctum sit visitare infirmos. Quod enim infirmis fit, Christus sibi factum æstimat. Unde in die judicii electis dicet : *Infirmus eram, et visitastis me*, Matth. 25. 36. Qui ergo infirmum visitat, Christum visitat. Quocirca S. Bonaventura in Stimulo divini amoris, cap. 1 : *Cur*, inquit, *anima, tota die anxiaris post Christum? Indicabo tibi quem diligit anima tua. Certe in infirmaria jacet, et ibi angustiatur, ibi torquetur. Curre, et sibi ministra, sibi compatere infirmanti.* Hæc ipse simplici, sed incenso stylo S. Gregor. Nazianz. orat. 27. de cura pauper. *Pauperi*, inquit, *subveni, vestem præbe, medicamentum adhibe, vulnus alliga, de calamitate percontare, de patientia orationem habe* (hæc enim, adeoque omnem opem, quæ re verbove fit, includit τὸ *visitare ægrotum*). *Bono esto animo, accede. Haud quaquam ex ea re labefactaberis; haud quaquam vitium contrahes, etiamsi homines nimium molles et delicati hoc existiment, inanibus rationibus decepti, vel potius hoc sive mollitiei suæ atque inertiæ, sive impietati prætexant.* Idem Nazianz. orat. 20. mire celebrat S. Basilium, quod Cæsareæ nosodochium ædificarit, ægros omni ope adjuverit, quin et eorum vulnera osculatus sit, in iis contemplans Christum : *Quocirca*, inquit, *ne labra quidem vir generosus, et generosis parentibus ortus, nominisque splendore clarissimus, ægrotis admovere gravabatur.* Plura hujus rei heroica heroum exempla, uti S. Gallicani, Placillæ Imperatricis, Radegundis, Eustachii, S. Mariæ Oigniacensis, etc. exempla recensui Isaiæ 38, in calce capitis, et Jacobi 1. 27.

Quomodo consolandi et admonendi sint ægri, vide apud S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 13. Idem S. Gregor. 20. Moral. 26. subtiliter docet quomodo visitans ægros in dilectione firmetur ; quia, scilicet, ex dilectione ægri dolores per compassionem in se transcribit, qui est insignis dilectionis actus : *Ille*, inquit, *perfecte tribuit, qui cum eo, quod afflicto porrigit, afflicti quoque in se animum sumit; ut prius in se dolentis passionem transferat, et tunc contra dolorem illius per ministerium concurrat.* Illustrat id exemplo Christi : *Qui cum posset nobis etiam non moriendo succurrere, subvenire tamen moriendo hominibus voluit; quia, videlicet, minus amaret, nisi et vulnera nostra susciperet; nec vim nobis suæ dilectionis ostenderet, nisi hoc, quod à nobis tolleret, ad tempus ipse sustineret.* Idem homil. 39. in Evangel. illustre recenset exemplum. Martyrius monachus, inquit, leprosum in via repertum in humeros sustulit. *Statim vero ut ad monasterii aditum pervenit, is qui leprosus esse putabatur, de collo ejus exsiliens, et in ea specie apparens, qua recognosci ab hominibus solet Christus Jesus, ad cœlum Martyrio aspiciente rediit,*

eique ascendens dixit : Martyri, tu me non erubuisti super terram, ego te non erubescam super cælos. Leo IX. Pontifex leprosum ante fores repertum in proprio lecto collocari jussit, qui mane quæsitus nusquam inventus est. Creditum est Christum pauperis specie eo loci recubuisse. Ita Platina, et alii in Vita Leonis IX.

40. IN OMNIBUS OPERIBUS TUIS MEMORARE NOVISSIMA TUA, ET IN ÆTERNUM NON PECCABIS.] *Ultimo ponit*, ait Lyran. *directivum totius vitæ humanæ, sicut nauta sedet in ultima parte navis, ut dirigat eam :* ut, scilicet, acrem det stimulum ad studia charitatis et virtutum, ac adimplenda Dei præcepta, quæ multa hoc capite assignavit, et plura deinceps assignabit, ne quod eorum tædium surrepat. Hæc ratio est à priori. Finis enim, qui in novissimis includitur, est principium agibilium, ut docent Philosophi : omnia enim agunt propter finem : ac præsertim in Ethica finis hominis, qui est beatitudo, eum movet et impellit ad fugam peccati, et amplexum virtutis, quasi ad media quibus beatitudo obtinetur. Græca quædam legunt, εν πασι τοις λογοις, id est, in omnibus sermonibus vel verbis. Alia tamen legunt, εργοις, id est, operibus. Ita legit Noster, idque melius et plenius : non enim in solis verbis, sed in omnibus actibus oportet meminisse novissimorum. Adde, Hebr. דבר *dabar*, id est, verbum, sæpe pro facto sumi. Syrus : *In omnibus operibus tuis memor esto finis, et in æternum non peccabis*, scilicet, nunquam mortaliter, raro venialiter, ait Dionys. Novissimorum enim intenta cogitatio retrahit à malo, et incitat ad omne bonum. Rursum, ut ait Rabanus, *Nemo potest perfecte peccatum devitare, et operibus justitiæ deservire, nisi qui sperat se quotidie de hoc mundo migrare. Qui enim considerat, qualis est in morte, semper fit timidus in operatione; unde in oculis suis quasi jam non vivit, nil quod transit appetit, cunctis præsentis vitæ desideriis contradicit, et pene mortuum se considerat; quia moriturum minime ignorat : perfecta enim vita est mortis meditatio, quam dum justi sollicite peragunt, culparum laqueos evadunt.* Quocirca S. August. in Speculo peccat. c. 1 : *Consideratio*, ait, *hujus sententiæ, destructio est superbiæ, exstinctio invidiæ, medela malitiæ, effugatio luxuriæ, evacuatio vanitatis et jactantiæ, constructio disciplinæ, perfectio sanctimoniæ, præparatio salutis æternæ.* Et cap. 6 : *Ne pereas, vide in hoc speculo quid es, et quid eris; cujus conceptio tabes menstrua, origo lutum, putredo finis.* Et cap. 7 : *Quid tunc proderit appetitus cibi exquisiti, potus delicatus, vestis curiositas, calceamenti speciositas, carnis mollities, ventris ingluvies, ciborum superfluitas, crapula et ebrietas, domorum constructio, præbendarum acquisitio, divitiarum aggregatio?* Hæc August. vel quisquis est auctor; nam c. 3. citat versus Boetii, qui 170. annis fuit posterior S. Augustino.

Porro novissima sunt quatuor, mors, judicium, ac gehenna, et cœlestis gloria : utraque æterna, quibus qui non movetur, vel pecus est, vel lapis, non homo; chalybs est, silex est. Tradit hîc Siracides regulam certam, quæ omnes actiones nostras regulet, ordinet, sanctificet, nimirum, hanc : In singulis operibus illud eligito quod in hora mortis voles te elegisse et egisse : *In omni opere suo dicat quisque sibi ipsi : Si modo moriturus esses, faceres istud?* ait S. Bernard. in Speculo monach. In singulis operibus illud eligito, illud agito, quod in die judicii, cum coram terribili tribunali Christi eorum rationem redditurus stabis, optabis te elegisse et egisse. Nihil agas, cujus in æternum te pœniteat, quod te egisse jugiter lugeas, et luas in gehenna. Stude quam optime et perfectissime singula peragere, ut de omni gaudeas, et maximis præmiis doneris in cœlo.

Quocirca S. P. Ignatius, fundator Societatis nostræ, in Exercitiis spiritalibus, has in dubiis, sive de vitæ statu eligendo, sive de alia re qualibet resolvenda, securas dat praxes et modos eligendi. Illum statum elige, illam partem in dubio capesse, quam voles te elegisse in articulo mortis; quod optabis te elegisse et capessivisse in die judicii, illud nunc elige et capesse. Tunc enim purum habebis judicium, quod nunc ob passiones, commoda et concupiscentias sæpe obscuratur, imo excæcatur. Tunc sincere vereque judicabis de agendis, vel non agendis, quando rebus omnibus valedices, cum jam ob respectus humanos honorum, deliciarum vel opum, sæpe distorte et perverse de iis judices.

Hæc cogitatio et regula erit efficacior, si cogites novissima non procul abesse, sed brevi tibi obventura, rursum tibi incertum esse, quo die vel hora te occupatura sint. Quocirca omni die et hora te ad illa subeunda debere esse paratum et expeditum. *Quia, qua hora non putatis, Filius hominis veniet*, uti præmonuit Christus Lucæ 12. 40. Nam à morte bona pendet beata æternitas; à mala infelix et miserrima. Cujus disparitatis symbola sunt muræna et scorpius : muræna enim in cauda animam et vitam gerit, potius quam in capite; scorpius vero in cauda gerit spiculum mortis : *Murænas*, ait Plinius lib. 32. c. 2, *animam in cauda habere certum est*, ideoque *ea icta celerrime exanimari, at capitis icta difficulter.* Sic Sancti animam habent in cauda, quia mentem defixam habent in cogitatione novissimorum, ut per bonam mortem transeant ad beatam immortalitatem. At dæmon quasi scorpius capite blanditur, cornibusque amplexatur, sed ut detentum spiculo caudæ transfigat et perimat : sic enim suis initio peccati illecebras exhibet, sed eosdem in morte spiculo damnationis configit, morientesque secum rapit ad tartara. Quocirca S. Isidorus in fine Chronici : *In omnibus*, inquit, *operibus memorare novissima tua. Quando enim unusquisque de seculo migrat, tunc illi consummatio seculi est.* Et Nazianz. in Sententiis : *Mortem*, inquit, *velut præsentem semper tibi ob oculos pone; ita enim fiet, ut cum ipsi occurrendum erit, superior existas.*

Causam dat S. Bernard. serm. 2. in Festo SS. Petri et Pauli : *Fili, ait Sapiens, memorare novissima tua, et non peccabis; nimirum, quod hæc cogitatio maxime facit timoratum : timor expellat peccatum, negligentiam non admittat. Novissima autem nostra sunt, mors, judicium, gehenna. Quid horribilius morte? quid judicio terribilius? nam gehenna nihil potest intolerabilius cogitari. Quid metuet, si quis ad ista non trepidat, non expavescit, non timore concutitur? In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, mortis horrorem, judicii tremendum discrimen, ardentis gehennæ metum ab oculis cordis tui elongari nullatenus patiaris. Time, ô homo, quod in morte separandus es à bonis omnibus hujus corporis, et tam dulce carnis et animæ vinculum amarissimo secandum divortio erit. Time, quod in terribili*

judicio ei præsentandus es, in cujus manus horrendum est incidere; et eo examinante quem nihil latet, si quidem inventa fuerit in te iniquitas, alienandus ab universitate quietis et gloriæ, et segregandus à numero Beatorum. Time, quod in gehenna cruciatibus æternis et immensis exponendus es, in sorte diaboli et angelorum ejus, in igne æterno qui præparatus est eis. Dies novissimus quam sit exspectatione terribilis, fili, memorare novissima tua. Et paulo inferius: *Unde nobis ista dissimulatio est, fratres mei? unde hæc tam perniciosa tepiditas? unde hæc securitas maledicta? Quid seducimus miseri nosipsos? Forsitan jam divites facti sumus; forsitan jam regnamus. Nonne ostium domus nostræ horribiles spiritus illi obsident? Nonne exitum nostrum larvales illæ facies præstolantur? Quis ille pavor erit, ô anima mea, cum dimissis omnibus, quorum tibi est tam jucunda præsentia, gratus aspectus, cohabitatio ipsa tam familiaris, sola ingrediens incognitam regionem, occursantia tibi catervatim ruere teterrima illa monstra videbis? Quis tibi in die tantæ necessitatis occurret? quis tuebitur à rugientibus præparatis ad escam? quis consolabitur? quis deducet? Filioli mei, memoremur hæc novissima nostra, ne peccemus.* Eadem repetit sermone de primordiis, mediis et novissimis, ubi et addit: *Nam in morte non magnum, non parvum aliquid de bonis hujus mundi tecum delaturus es; in judicio nec fallere, nec resistere possibibile erit; in gehenna nulla penitus consolatio, sed perpetuum væ, ululatus et fletus et stridor dentium.*

Hic ergo fuit sensus, hic virtutis stimulus Doctorum, et Sanctorum omnium. Audi S. August. lib. 2. de Genesi contra Manich. cap. 28. *Nihil*, ait, *sic revocat homines à peccato, quemadmodum imminentis mortis cogitatio; tunc enim anteactæ vitæ coram justissimo judice reddenda ratio erit.* Et ser. 3. de Innoc. *Si diem mortis suæ homines jugiter cogitare vellent, animam suam ab omni cupiditate vel malitia cohiberent.* Quod ipsum magis vere de memoria judicii, sempiternorumque suppliciorum affirmatur; sic enim ait Basilius in psal. 35: *Si quando te senseris ad aliquod provocari peccatum, ad mentem revoca formidabile illud, nec ulli mortalium tolerabile Christi judicium, et hoc quasi freno animam cohibe.* Et S. Ambrosius ad Virgin. lapsam. c. 8: *Si mente cernerent homines peccatores, quale judicium imminet mundo; sensus humanus non dispergeretur vanitate seculari, si non infidelitate gravaretur.* Quantam vero vim habeant inferorum supplicia ad animum ab omni scelere revocandum, luculenter docuit Prosper lib. 3. de vita contemp. c. 11: *Cogitare quale malum sit ab illo gaudio divinæ contemplationis excludi, beatissima Sanctorum omnium societate privari, fieri patriæ cœlestis extorrem, mori vitæ beatæ, morti vivere sempiternæ, in æternum ignem cum diabolo et angelis ejus expelli, ubi sit mors secunda, damnatio, exsilium, vitæ supplicium, non sentire in illo igne quod illuminat, sentire quod cruciat, exundantis incendii terribiles crepitus pati, barathri fumantis cæcæ caligine oculos obcæcari, profundo gehennæ fluctuantis immergi, edacissimis in æternum dilaniari vermibus, nec finiri. Hæc et similia multa cogitare nihil est aliud, quam vitiis omnibus repudium dare, et omnia blandimenta carnalia refrenare.*

Audi S. Basil. ad filium spirit. *Semper*, ait, *ante oculos tuos versetur ultimus dies. Cum diluculo surrexeris, ad vesperum te ambigas pervenire; et cum in lectulum ad quiescendum membra tua posueris, noli confidere de lucis adventu, ut facilius te possis refrenare ab omnibus vitiis. Semper cor tuum cœlestia promissa meditetur: omnia terrena, quæ possides, in cœlestes mansiones transfer.* Rursum S. August. vel quisquis est auctor Speculi peccatoris, tom. 9. 3: *Sapientis*, ait, *est non tam cujuslibet rei principium prospicere, quam finem exitumque providere. Felix esse comprobatur, qui sic cogitat de supplicio ante supplicium, ut postea supplicii effugiat periculum.* Et c. 5: *Utinam saperes et intelligeres, quæ mundi sunt; et provideres, quæ inferni sunt! profecto Deum timeres, superna appeteres, mundum contemneres, et infernum horreres. In illa nimis metuenda extrema hora tua quis amicorum, quis parentum tuorum veniet cum gladiis et armis auxilium ferre? Non enim erit tunc qui te consoletur ex omnibus charis tuis. Refugium tuum tantummodo apud Deum, etc.*

Post hominem vermis, post vermem fetor et horror:
Sic in non hominem vertitur omnis homo.

Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieron. in ejus epitaphio, epist. 16. ad Principiam ejus filiam: *Annis*, inquit, *plurimis sic suam transegit ætatem, ut ante se vetulam cerneret, quam adolescentula fuisse meminisset, laudans illud Platonicum, qui Philosophiam meditationem mortis esse dixit; unde et noster Apostolus*, 1. Corinth. 15: *Quotidie*, inquit, *morior propter vestram salutem. Et Dominus: Nisi quis tulerit crucem suam quotidie, et secutus fuerit me, non potest meus esse discipulus. Multoque ante per Prophetam Spiritus sanctus: Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis. Et post multas ætates illa sententia: Memento semper diem mortis, et nunquam peccabis. Disertissimique præceptum Satyrici:*

Vive memor lethi, fugit hora; hoc quod loquor, inde est.

Sic ergo ætatem duxit et vixit, ut semper se crederet esse morituram: sic induta est vestibus, ut meminisset sepulcri, offerens se hostiam rationabilem, vivam, placentem Deo.

Idem in Epitaph. Nepotiani ad Heliodorum: *Platonis*, inquit, *sententia est omnem sapientium vitam meditationem esse mortis. Laudant hoc Philosophi, et in cœlum usque ferunt; sed multo fortius Apostolus: Quotidie*, inquit, *morior per gloriam vestram; aliud est enim conari, aliud egere: aliud vivere moriturum, aliud mori victurum. Ille moriturus est ex gloria, iste moritur semper ad gloriam. Debemus igitur et nos animo præmeditari quod aliquando futuri sumus, et quod velimus nolimus, abesse longius non potest: nam si nongentos vitæ excederemus annos, ut ante diluvium vivebat humanum genus, et Mathusalem nobis tempora donarentur; tamen nihil esset præterita longitudo, quæ esse desisset: etenim inter eum qui decem vixit annos, et eum qui mille, postquam idem vitæ finis advenerit, et irrecusabilis mortis necessitas, transactum omne tantumdem est, nisi quod senex magis onustus peccatorum fasce proficiscitur.*

Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit, subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, et duræ rapit inclementia mortis.

Subit exemplum Xerxis: *Xerxes ille rex potentissimus, qui subvertit montes, maria constra-*

vit, cum de sublimi loco infinitam hominum multitudinem, et innumerabilem vidisset exercitum, flesse dicitur, quod post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus in talem ascendere speculam, de qua universam terram sub nostris pedibus cerneremus: jam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus et regnis regna collisa: alios torqueri, alios necari, alios absorberi fluctibus, alios ad servitutem trahi: hic nuptias, ibi planctum: illos nasci, istos mori: alios affluere deliciis, alios mendicare: et non Xerxis tantum exercitum, sed totius mundi homines qui nunc vivunt, in brevi spatio defuturos. Vincitur sermo rei magnitudine, et minus est omne quod dicimus. Redeamus igitur ad nos, et quasi è cœlo descendentes paulisper nostra videamus. Sentisne, obsecro, quando infans, quando puer, quando juvenis, quando robustæ ætatis, quando senex factus sis? quotidie morimur, quotidie commutamur; et tamen æternos nos esse credimus. Hoc ipsum quod dicto, quod scribitur, quod relego, quod emendo, de vita mea tollitur: quot puncta notarii, tot meorum damna sunt temporum. Scribimus atque rescribimus: transeunt maria epistolæ, et scindente sulcum carina, per singulos fluctus ætatis nostræ momenta minuuntur. Solum habemus lucri, quod Christi nobis amore sociamur.

Magnus ille Simeon Stylites, non nisi unum sermonem scripto reliquit, cujus titulus est: *De semper mente complectendo suum discessum*, ubi graphice depingit animæ peccatricis morientis angustias, cum à dæmonibus cingitur ut eam in tartara abripiant; atque ex adverso animæ sanctæ lætitiam, cum ab Angelis ducitur in paradisum. Exstat in Biblioth. SS. Patrum in Appendice. Porro hic Simeon è columna quotidie bis docebat populum; tota autem ejus doctrina et concio erat de novissimis, *jubens in cœlum suspicere et evolare, ac è terra discedere, et regnum quod exspectatur, visione apprehendere, et gehennæ minas timere, et terrena contemnere, et futura exspectare*, ait Theodor. in histor. Patrum, cap. 26. Idipsum docebat reipsa, puta statione et oratione continua magis quam voce et concione; stabat enim jugiter suspiciens cœlum, Deumque deprecans quasi ad eum evadere gestiens.

S. Anselmus ad Burgundium et Richeram, ejus conjugem, epist. 5: *Ponite*, ait, *quotidie ante oculos vestros finem vestrum: cogitate intentissime, cujus erunt, et quid vobis proderunt, quæ post vos remanebunt. Cogitate, quo ibitis, quid vobiscum portabitis, quid ibi quod præmissum à vobis sit, invenietis. Certe non portabitis vobiscum, nec invenietis ibi aliud, quam merita vestra, sive bona, sive mala.* Et mox: *Hæc cogitate, hæc inter vos die ac nocte, in secreto et in publico tractate, hæc sint colloquia vestra invicem, domine mi, amica mea. Quid facimus, quid tardamus? prope est ultima dies nostra. Quomodo expendimus vitam nostram? Quomodo satisfacimus Deo pro peccatis nostris? Præparemus nos quasi videamus in proximo diem vocationis nostræ, et ita aptemus nos ut securi eamus ad judicium; quia recepturi sumus sine dubio, prout gerimus in hac vita, sive bonum, sive malum. Deus junxit nos in hac vita: faciamus ut simul nos jungat in æterna vita, et ibi videamus prolem nostram, quam sibi Deus jam assumpsit. Hæc sint studia vestra, hæc sollicitudo, hæc suspiria vestra.*

Vis exemplum magis patheticum et vivum? Accipe: S. Joannes Eleemosynarius, ut novissimorum semper recordaretur, sepulcrum sibi exstrui, sed imperfectum relinqui curavit, ac monitorem statuit, qui diebus festis sibi coram omnibus diceret: *Monumentum tuum in hodiernam usque diem est imperfectum, domine: jube ergo ut id finem accipiat; incertum est enim qua fur ingrediatur*, nempe mors. Hæc cogitatio ad tantas eleemosynas eum exstimulavit. Ita Leontius in ejus Vita. Idem fecit Theodosius cœnobiarcha, cujus Vita exstat apud Surium die 11. Januarii.

S. Rembertus Archiepiscopus Bremensis, ut habet ejus Vita, dictitabat primam Philosophiæ definitionem esse meditationem mortis. Hanc ergo jugiter præmeditabatur, et ad eam se disponebat, ut impleret illud Sapientis: *Memorare novissima tua, et in æternum non peccabis.* Ubi enim non est timor mortis, ibi est dissolutio vitæ: ubi vero dissolutio vitæ, ibi peccatorum abundantia; et ubi hæc, ibi perditio animæ. Timor enim semper emendat, tollit securitatem, parit sollicitudinem, superbiam dejicit, humilitatem nutrit, charitatem auget et virtutes multiplicat. Celebris est sententia S. Hieronymi: *Facile contemnit omnia, qui semper cogitat se moriturum.* Et illa: *Sive comedo, sive bibo, sive studeo, sive quid aliud ago, semper ultima illa tuba insonat auribus meis: Surgite, mortui: venite ad judicium.*

Noster B. Franciscus de Borgia dictitabat boni viri, præsertim Religiosi, exercitium esse quotidie per 24 horas se præparare ad mortem; quodque ipse tunc recte constitutus erat, quando quolibet die dicere poterat cum S. Paulo: *Quotidie morior.* Ita Ribadeneir. in Vita ejus, lib. 4. c. 5. Denique S. Job, c. 14. 14: *Cunctis diebus*, ait, *quibus nunc milito, exspecto donec veniat exspectatio mea.*

Idem fuit sensus Gentilium. S. Maximus, sermone 36. narrat Musonium interrogatum quis optime extremum diem clauderet, respondisse: *Qui semper postremum vitæ diem sibi instare proposuerit.* Plato, uti jam dixi, censuit *omnem sapientum vitam esse meditationem mortis.*

Apud Ægyptios in solemnibus conviviis unusquispiam cadaver ligneum quam proxime ad verum effictum, convivis singulis ostendens, dicebat; *In hunc intuens, pota et oblectare, talis post mortem futurus;* licet quo fine hoc fecerint, sit ambiguum. Testis est Herodotus, lib. 3.

Aristippus in maris tempestate expalescens, ea sedata, cum ei quidam insultaret: *Cur vos, Philosophi, qui prædicatis mortem non esse formidandam, expalescitis in discrimine, nos indocti non timemus? Quoniam*, inquit Aristippus, *non de pari anima tibi mihique cura est ac metus.* Addit Gellius eum dixisse: *Ego timeo animæ Aristippi, tu non times animæ nebulonis.* Ita Laertius, lib. 2. c. 8.

Secundus Philosophus, teste eodem Laertio, rogatus ab Adriano Imperatore quid esset mors, respondit: *Mors est æternus somnus, dissolutio corporum, divitum pavor, pauperum desiderium, inevitabilis eventus, incerta peregrinatio, latro hominis, somnii pater, fuga vitæ, vivorum discessio, resolutio omnium.* Denique Seneca in Proverbiis: *Omnis dies*, inquit, *velut ultimus ordinandus est.*

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur argumentum capitis præcedentis, quomodo, scilicet, quis prudenter se cum proximis gerere debeat; sed circa alia hominum genera. Rursum cap. præced. docuit quid proximo cuique præstari debeat: hìc vero et sequenti, quid non præstari. Primo ergo docet non esse litigandum cum potente, divite, linguato, indocto; secundo, v. 6. docet non esse spernendos peccatores poenitentes, nec senes, nec inimicos mortuos; tertio, v. 13. docet non esse reprehendendos peccatores obstinatos, contumeliosos, fortiores, judices, iracundos, audaces; quarto, v. 20. docet consilium non esse ineundum cum fatuis et extraneis. Summa, totum fere caput suadet pacem et tranquillitatem vitæ, ejusque obices et impedimenta indicat et dissuadet.

1. Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius. 2. Non
contendas cum viro locuplete, ne forte contra te constituat litem tibi.
3. Multos enim perdidit aurum et argentum, et usque ad cor regum extendit
et convertit. 4. Non litiges cum homine linguato, et non strues in ignem
illius ligna. 5. Non communices homini indocto, ne male de progenie
tua loquatur. 6. Ne despicias hominem avertentem se à peccato, neque
improperes ei: memento quoniam omnes in correptione sumus. 7. Ne
spernas hominem in sua senectute: etenim ex nobis senescunt. 8. Noli de mortuo inimico tuo
gaudere: sciens quoniam omnes morimur, et in gaudium nolumus venire. 9. Ne despicias
narrationem presbyterorum sapientium, et in proverbiis eorum conversare. 10. Ab ipsis enim
disces sapientiam, et doctrinam intellectus, et servire magnatis sine querela. 11. Non te præ-
tereat narratio seniorum: ipsi enim didicerunt à patribus suis. 12. Quoniam ab ipsis disces in-
tellectum, et in tempore necessitatis dare responsum. 13. Non incendas carbones peccatorum,
arguens eos: et ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum. 14. Ne contra faciem stes
contumeliosi, ne sedeat quasi insidiator ori tuo. 15. Noli fœnerari homini fortiori te: quod si
fœneraveris, quasi perditum habe. 16. Non spondeas super virtutem tuam: quod si sponde-
ris, quasi restituens cogita. 17. Non judices contra judicem: quoniam secundùm quod justum
est, judicat. 18. Cum audace non eas in via, ne forte gravet mala sua in te: ipse enim secun-
dùm voluntatem suam vadit, et simul cum stultitia illius peries. 19. Cum iracundo non facies
rixam, et cum audace non eas in desertum: quoniam quasi nihil est ante illum sanguis: et ubi
non est adjutorium, elidet te. 20. Cum fatuis consilium non habeas: non enim poterunt dili-
gere, nisi quæ eis placent. 21. Coram extraneo ne facias consilium: nescis enim quid pariet.
22. Non omni homini cor tuum manifestes; ne forte inferat tibi gratiam falsam, et convicie-
tur tibi.

PRIMA PARS CAPITIS.

CUM QUIBUS NON SIT LITIGANDUM.

1. Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius.] Pro *litiges*, græce est διαμαχου, quod significat certare, tam verbis quàm verberibus, puta tam litigare quàm pugnare. Insipiens enim est, qui cum potentiore se contendit, sive lite forensi, sive pugnis vel armis; quia certum est periculum, quòd illi succumbet, et in ejus laqueos incidet, ab eoque

vincetur et proteretur. Unde Tigurina, puta Vatablus vertit: *Ne concertes cum homine potente;* Syrus vero: *Ne converseris cum homine qui est asperior te, ne forte incidas in manus ejus.* Huc facit proverbium Latinum: *Hinnulus leonem*, supple provocat; imo, si sapit, et sibi consultum velit, ne provocet ad litem vel duellum.

Parallelæ Siracidi sunt aliarum gentium et sapientum sententiæ. Celebris est illa Alcibiadis: *Cum licet fugere, ne quære litem.* Et illa S. Gregorii Nazianzeni in Distichis: *Ut peritus gubernator tempestates, quod fieri potest, devitat; sic sapientis animus gravia omnia et periculosa.* Lis autem omnis gravis est et periculosa; sed maxime ea quæ cum principe vel potente suscipitur. Nam, ut ait Seneca in Proverbiis: *Tempestas grandis est indignatio regis.* Arabum est adagium, centur. 1, n. 2: *Ne jace sagittas in idolum ferreum,* id est, ne jace verba tua in eum qui fortior te est, *neque obsiste adversarius illi qui tibi præpollet.* Sagittæ enim in idolum ferreum jactæ illud non transfigunt, sed resultantes jacientem potius lædunt: sic potentes imbecillorum conatibus non læduntur, sed eos potius in ipsos retorquent. Cato in Distichis:

Cede locum læsus fortunæ, cede potenti:
Lædere qui potuit, poterit quandoque juvare.

Præclare Nazianzenus in Tetrastichis:

Non obtinere cuncta, nec semper, stude.
Bene vinci ames plus, improbe quàm vincere.
Athleta non vincitur, quisquis jacet
Humi; sed hostem sæpe sternens dejicit.

Elegans hac de re exstat apologus leonis et vulpis, apud Gabriam, aliosque mythologos: *Amicitiam,* inquit, *quodam tempore junxere inter se leo, asinus, vulpes, atque ita communiter venatum exiere. Copiosa autem præda parta, jubet asinum leo illam dividere; qui similiter in tres æquales partes distribuens, sorte putabat decerni oportere, quid quisque deberet sumere. Ob hæc leo ira commotus in asinum irruit, et dilacerat, atque devorat miserum. Tum vulpem dividere jubet. At illa, in acervum congestis universis, sibi exemit parvulam portiunculam; atque hanc justam divisionem esse dixit, ut leoni, cujus non solum auspiciis, sed etiam laboribus omnia essent quæsita, plurima extra sortem cederent. Cui leo: Quis te, inquit, optima vulpecula, tam scite partiri docuit? Asini, respondit vulpes, mi leo fortissime, asini socii nostri casus.* Similis est apologus Phædri, lib. 1. Fabul. cap. 5: *Vacca,* inquit, *capella, ovis et leo in venatione cepere cervum, quo in quatuor partes diviso, dixit leo:*

Ego primam tollo, quia nominor leo;
Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi;
Tum, quia plus valeo, me sequatur tertia;
Malo afficietur, si quis quartam tetigerit.
Sic totam prædam sola improbitas abstulit.

Affabulatio:

Nunquam est fidelis cum potente societas.

Ex hoc apologo dicta est leonina societas, cum omne commodum ad unum redit, reliquis vi fraudatis, qualis solet esse plebeiis cum præpotentibus. Exstat in Pandectis, in quibus ex Ulpiano refert Aristo, Cassium respondisse societatem talem coire non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, et hanc societatem leoninam solitum appellare. Similem apologum ollæ et cacabi assignabit Siracides, cap. 13. 3. Accedit quod sicut cameli (et elephantes) bibituri prius pedibus turbant aquam, ne in limpida videant suum gibbum et deformitatem: *Cameli bibunt,* ait Plinius l. 8. c. 18, *obturbata conculcatione prius aqua.* Sic potentes sua auctoritate, famulatu, clamoribus, minis turbant rei narrationem et veritatem, ne eorum causæ iniquitas, tyrannis et fastus appareat. Frustra ergo cum eis litigas, qui aquam veritatis et justitiæ, limo clamorum et mendaciorum conturbant et obscurant; ut quod æquum justumque est cerni nequeat. Quare cum potente litigare, idem est quod cum igne belligerari, cum ignem lædere nequeas, sed certe ab eo lædendus sis et urendus: idem est ac si pusio Herculem, canis leonem, lepus lupum provocet ad duellum, quo, scilicet, ipse cædatur, lanietur ac devoretur. Quid stultius? Quocirca Favorinus sapienter cessit Hadriano imp. cui tamen erat infensissimus. Rogatus causam dixit: *Quidni cedam ei qui viginti tenet legiones.* Ita Ælianus in Varia histor. Et Artaxerxes Aclidæ dicaci dixit: *Tibi quidem licet, quælibet in regem proloqui; mihi vero non tantum proloqui, sed et efficere.* Augustus in Pollionem fescenninos scripserat ludibrii causa. Tum Pollio: *At ego,* inquit, *taceo; non est enim facile in eum scribere, qui potest proscribere,* uti idem proscripsit Ovidium, et Ciceronem dedidit Antonio occidendum. Demosthenes multa dixerat in Alexandrum: quidam ergo eum corripuit hoc versu Homeri Odyssea α:

Cur libet irritare virum, miserande, ferocem?

Radix et causa est, quam assignat Aristot. l. 2. Polit. cap. 5. ex eaque civitatem et remp. ita ordinat et disponit: *Improbitas,* inquit, *hominum insatiabilis est, et primo quidem sufficere dicunt pauca atque minima; mox vero ubi illa sunt consecuti, plura appetunt semper, quousque in infinitum procedant: infinita est enim cupiditatis natura, ad cujus expletionem plurimi vivunt. Horum igitur principium est, magis quàm patrimoniorum exsecutio, civitatem sic instituere, ut boni quidem viri plus quam sibi competat, habere non quærant; improbi autem, etsi quærant, habere non possint; hoc autem fiet, si inferiores sint, nec injuriam patiantur.*

Symbolice, homo potens est ratio et lex; hæc potens est, quia omnes per obligationem sibi subditos habet, et prævaricantes potenter punit: ne ergo in manus et vindictam ejus incidas, noli cum ea litigare, sed ei consenti et obedi juxta consilium Christi Matth. 5. 25: *Esto consentiens adversario tuo, cito dum es in via cum eo; ne forte adversarius tradat te judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi: Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.* Mystice enim *adversarius*, græce ἀντίδικος, id est accusator, vel actor contra reum, est Dei lex, inquit S. August. lib. 1. de sermone Domini in monte, Anselm. et Beda in Matth. 5. Via est vita præsens, judex Christus, minister diabolus, carcer infernus vel Purgatorium, quadrans minima culpa: quamquam ad litteram, ut recte ibidem docent S. Hieron. Ambros. Hilar. et Auctor Imperfecti operis, adversarius sit is qui à quopiam est offensus injuste, et læsus, qui nos coram Deo reos peragere potest, cui proinde paulo ante Christus jussit nos

reconciliari. Eidem recte attribuas hoc Siracidis : *Ne litiges cum homine potente.*

2. NON CONTENDAS CUM VIRO LOCUPLETE, NE FORTE CONTRA TE CONSTITUAT LITEM TIBI.] Græce : *Ne forte constituat contra te pondus*, puta litem, quæ te quasi pondus gravet et opprimat; sive quia testes et judices pecunia corrumpet, ut contra te judicent; sive, quia litem ex lite seret, ut expensis et molestiis par non sis. Secundo, Jansenius pondus hoc sic explicat, q. d. Ne forte suis divitiis te prægravet in judicio, et etiamsi jure non vincat; sua tamen pecunia efficiat ut meliorem causam habeat. Sumpta est similitudo à bilance, in qua altera pars opposita atque librata sua gravitate vincit, et alteri præponderat; sic enim in lite pars potentior, quia plus potest, sæpe alteram vincit, non jure, sed ære. Unde Tigurina vertit : *Ne contendas cum homine opulento, ne se ex adverso librans pondus tuum elevet ;* vel, *ne tibi præponderet ;* Syrus : *Ne forte appendat* (appendendo sua gravitate elevet) *pondus tuum;* tertio, Vatab. vertit: *Ne tibi pondus apponat*, q. d. Ne tibi difficultatem insuperabilem quasi loricam ferream objiciat. Alii : *Ne quando pondere te prægravet ;* ne, scilicet, pondere litium et molestiarum te premat et opprimat. Exemplum appositum dat Palacius : Sicut lupus, inquit, qui jejunus in pugna et duello impar est tauro, ante duellum vorat arenam, ejusque pondere se gravat et saburrat, ac saburratus taurum degravat et prosternit ; ita causa divitis jure levior, ære fit gravior. Quare, si jejuna judicem aggreditur, vincitur ; si saburrata auro, ad se judicem trahit et prosternit. Unde sequitur :

3. MULTOS ENIM PERDIDIT AURUM ET ARGENTUM, ET USQUE AD COR REGUM EXTENDIT (scilicet, suam perdendi vim et efficaciam) ET CONVERTIT,] id est, et pervertit, q. d. Aurum sua specie et fulgore inflectit et pervertit etiam corda regum, qui eo non egent, ut propter aurum, divitem præferant pauperi, et pro divite sententiam, licet iniquam, proferant; quanto magis aurum inflectet et pervertet corda testium et judicum tenuiorum, ut contra æquitatem causam pauperi abjudicent, et diviti adjudicent ! Syrus : *Quia multos perdit aurum, et etiam cor regum insanire facit ;* Græcus : *Aurum enim perdidit multos, cordaque regum pervertit.* Multi enim propter aurum perdunt conscientiam, ac sæpe famam et vitam. Pecuniæ enim obediunt omnia. Et : *Munera excæcant oculos sapientum, et mutant verba justorum*, Deuter. 16. 19. Celebre est ænigma :

Mutnegra cum murva faciunt rectissima curva.

Nimirum, *mutnegra*, si retrogrado ordine litteras colligas, est *argentum ; murva* est *aurum. Auro enim loquente, omnis sermo obmutescit.* Et: *Validius pugnatur aureis hastis, quàm æreis vel aereis.*

Fabulantur Poetæ Herculem Cerbero offam medicatam in os injecisse, itaque illud clausisse ne latraret ; sic qui offam auri judicibus in os injiciunt, illud claudunt, ut obmutescant, nec pro paupere et justitia judicare audeant. Nam, ut canit Horatius, libro 3. Ode 16 :

Aurum per medios ire satellites,
Et perrumpere amat saxa, potentius
Ictu fulmineo.

Sicut enim fulmen sternit dura quæque ; ita aurum quasi fulmen sternit justorum etiam et robustorum corda, ut danti illud causam adjudicent, etiam contra fas et æquitatem.

Excipe hìc casum unum, quando, scilicet, ipsi divites et potentes adeo sunt modesti et justi, ut non modo non ægre ferant, sed et cupiant litem sibi moveri à pauperibus, qui se opprimi queruntur. Qua in re excellunt reges Hispaniæ, qui, ut justitiæ et conscientiæ suæ consulant, tribunal justitiæ summum erexerunt, illique se quoque subjecerunt, ac plebeio cuique dant facultatem vocandi in jus regem regiosque officiales, sicubi eis vis vel injuria facta sit ; quare tunc libere contra potentem litigari potest ; imo rex ipse gaudet se condemnari, ut justitiæ et plebeio injuriam passo satisfiat. Utinam hoc cæteri reges et principes imitentur ! quot enim à principum ministris extorsiones fiunt, principibus ipsis invitis, imo insciis, de quibus nemo queri audet, quia non habet liberum tribunal, in quo de iis queri, et jus suum repetere possit ? De quibus merito lamentatur Habacuc, cap. 1. 4 : *Lacerata est lex, et non pervenit usque ad finem judicium ; quia impius prævalet adversus justum, propterea egreditur judicium perversum.* Et vers. 14 : *Quare taces devorante impio justiorem se? et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem.* Ut sicut piscis major devorat impune minorem, et animal potentius opprimit infirmius, ut lupus ovem, leo equum ; sic homo potentior et ditior prædetur plebeium et pauperem, ait ibidem S. Hieron. Quocirca Babylonii, id est, mundani omnes, quibus dominatur opum et avaritiæ confusio, adorant auream statuam Nabuchodonosoris, Danielis 3 ; soli tres pueri Hebræi, quia magis timuerunt Deum quàm regem, illam adorare noluerunt, ideoque in fornacem ardentem conjecti, illæsi in ea perstiterunt. Qua de re præclare S. Chrysostomus, hom. 5. in Matth. *Aurea*, ait, *imago proposita est pecunia, in qua tyrannica quædam mammonæ formatur effigies, et ad serviendum sibi cupidorum corda sollicitat ; sed nequaquam nos aut sonitus tubarum, aut citharæ concentus, aut reliqua divitiarum incentiva commoveant, ut imaginem adoremus avaritiæ, sed, etiamsi ardentem fornacem intrare cogamur, paupertatem dico ; eam tamen et inter ignes positi diligamus. Tunc enim nos in medio flammarum blanda circumdabit roris aspersio : ne igitur pauperiei fornacem horrescamus.*

4. NON LITIGES CUM HOMINE LINGUATO (S. Augustinus in Speculo legit, *linguoso*), ET NON STRUES IN IGNEM ILLIUS LIGNA,] q. d. Si litiges cum linguato, perinde facis ac si ligna igni suggeras ; accendis enim ejus ardorem loquendi et vindicandi se. Noli ergo cum eo contendere, quia contendendo non superabis ; sed magis concitabis ejus loquacitatem : *linguatus* enim dicitur loquax, dicax, mordax, effrænis, qui bilis flamma succensus plaustra injuriarum eructat, estque instar canis, qui irritatus latrare non cessat. Syrus : *Ne litiges cum viro contentioso, et ne ponas super ignem ligna ;* quia, sicut princeps est potens robore, dives ære ; sic

linguatus pollet lingua. Quare, uti cum illis non esse litigandum docuit v. 1 et 2; sic et cum linguato non esse certandum docet hoc versu. Linguatus enim verbis et clamoribus strepit et crepitat instar lauri virentis igni impositæ. Unde illud Diogenis : *Magis vociferatur, quàm laurus viridis incensa.* Hinc et adagium : *Insana laurus est*, dici solitum in rixarum auctorem, qui quocumque se vertit, lites suscitat. Ortum habuit ex illo quod scribit Plinius, l. 16. cap. 45 : *Ejus* (Bebricis regis) *tumulus à supremo die lauro tegitur, quàm insanam vocant; quoniam si quid ex ea decerptum inferatur navibus, jurgia fiant, donec abjiciatur.* Verum hoc superstitionem olet, uti et illud quod scribit l. 19. c. 7 : *Ocimum cum maledictis et probris serendum præcipiunt, ut lætius proveniat.* Plura habet similia de remediis morborum, deque herbarum et gemmarum virtutibus superstitiosa, l. 28. c. 1. 2. et seq. et alibi.

Huic simile est illud Catonis :

Contra verbosos noli contendere verbis ;

et illud Arabum, centur. 1, num. 28 : *Ne scalpito* (Pythagoras dixit, *ne fodito*) *ignem gladio ;* id est, loquacem et iratum contendendo noli irritare : sicut enim prunæ, quamdiu relinquuntur, placidæ sunt, suisque cineribus ardorem suum tegunt; quamprimum vero contrectantur et fodiuntur, ignes ostentant, vim scintillarum evomunt, ac in apertam flammam tandem erumpunt ; sic loquaces et iracundi, quamdiu soli et intacti vivunt, malitiam suam cohibent et tegunt; mox vero ut tanguntur, oculis scintillant, nare fumum ; ore ignes ejaculantur. Et centur. 1, num. 25 : *Qui non dat lignum ad ignem, impedit illum, quo minus exardescat ;* id est : *Qui pudefit ob verba scandali, impedit iram, ut non inflammetur.* Verba scandali vocantur, quæ quis ira percitus in aliquem evomit. Qui enim reprehensus, aut probro affectus pudore suffunditur, nec se contendenti et exprobranti opponit, iram ejus cohibet, et velut frigida injecta ignem restinguit. Qui vero responsat verbis acribus, quasi lignis iram accendit et inflammat, juxta illud Proverb. 26. 20 : *Cum defecerint ligna, exstinguetur ignis, et susurrone subtracto jurgia conquiescent. Sicut carbones ad prunas, et ligna ad ignem ; sic homo iracundus suscitat rixas*, q. d. Ira est instar ignis ; ignis autem alitur crescitque pabulo. Igitur, sicut ignis pabulum connaturale sunt ligna ; sic iræ propria fomenta sunt iratorum jurgia, detractiones, dicteria et maledicta. Vide sanctum Basilium, hom. 21. et in varios Script. locos, ac S. Chrysost. hom. 29. ad populum, ubi ait : *Feræ potius quàm homini iracundo cohabitandum est ; hæc enim semel mansuefacta suam servat legem ; illum etiam quoties mitigaveris, rursus efferatur.*

5. Non communices homini indocto (græce, *ne colludas*, id est ne converseris, ne familiaris sis jocando et colludendo cum ἀπαιδεύτῳ, id est indisciplinato, qui sub virtutis ferula, puta sub disciplina et castigatione præceptorum et morum non fuit, in eaque non didicit virtutem, ideoque practice est indoctus, ut vertit Noster); ne male de progenie tua loquatur,] ne, si quid maculæ progenies tua occultum habet, ille proferat in lucem ; solent enim tales esse libertini et arrogantes, ideoque sua magnificare et laudare, aliena parvi pendere et vituperare : quare effrænis iste colludendo effutiet id quod habet in pectore, teque et tuos parentes, vel de vilitate prosapiæ, vel de paupertate, vel de rusticitate, aliove vitio, vel scelere taxabit, itaque te vilipendet et infamabit, ac lites et jurgia concitabit. Græca habent : *Ne infamentur*, vel *ignominia afficiantur progenitores tui*, scilicet, per imprudentiam et arrogantem loquacitatem indocti, qui jocorum jura nescit, uti explicat Noster. Alii tamen id accipiunt de affricatione vitiorum et morum, q. d. Ne communices cum indisciplinato; quia si communices, disces et indues perversos eos mores, atque ignominia afficies te et tuos parentes. Aliter hæc vertit Syrus : *Ne litiges cum arrogantibus, ne probro te afficiant viri graves*, q. d. Ne arrogantibus communices, vel colludas, scilicet, in salsis jocis et irrisionibus, ut sit idem quod, *ne litiges.* Solent enim loquaces et dicaces jocosis salibus et scommatibus alios impetere, quibus dum alii paribus dicteriis respondent, jocus in litigium vertitur : nam omnia præcedentia hîc spectant litigium. Sicut ergo jussit v. 1. 2 et 3. ne quis litiget cum potente, divite et linguato ; sic hîc jubet, ne litiget cum indisciplinato et arrogante. Et hîc videtur esse germanus hujus loci sensus. Ex hoc enim litigio sequuntur probra mutua, quibus invicem objiciunt et vilitatem, et crimina prosapiæ et parentum, quæ merito improbant et damnant viri graves. Sicut enim fragum serit fragum ; sic scomma serit scomma, risus risum, contumelia contumeliam, lis litem. Sic ludere pro litigare, imo pro bellare et duellare sumitur, 2. Reg. 2. 14 : *Surgant pueri et ludant*, id est duellent, ut patet ex sequentibus. Sic Ismael lusit cum Isaac, cum ridendo, vexando et persequendo, uti explicat Paulus Galat. 4. 29. Sic denique canes ludunt cum leporibus, aucupes cum avibus, mures cum felibus.

Hujus rei typus est sal, quod est symbolum sapientiæ : sicut enim sal non communicat cum igne, sed in eum injectus obstrepit et crepitat, eo quod in se contineat aquam salsam igni insulso contrariam ; sic pariter sapiens non convenit cum insulso et insipienti, quia illius sapientia hujus insipientiæ obstrepit et adversatur.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA DOCET NON ESSE SPERNENDOS PECCATORES, SENES, ET INIMICOS MORTUOS.

6. NE DESPICIAS HOMINEM AVERTENTEM SE A PECCATO, NEQUE IMPROPERES EI peccata commissa, de quibus jam pœnitet. Rationem subdit: MEMENTO QUONIAM OMNES IN CORREPTIONE (perperam legunt multi, *in corruptione*) SUMUS.] *In correptione*, id est, in peccato; ob peccatum enim digni sumus correptione et reprehensione. Est metonymia; ponitur enim effectus pro causa. Sensus est, q. d. Noli despicere peccatorem pœnitentem, eique exprobrare peccata præterita; quia et tu peccator es, adeoque omnes peccatores sumus, dignique reprehensione. Unde Syrus: *Ne exprobres homini, qui pœnitet de peccatis suis; memento quòd omnes nos peccavimus;* Tigurina: *Homini à peccato recedenti probrum ne objicias; sed memento nos omnes esse in crimine;* alii, *in culpa;* ut jugiter cum Sanctis humiliter confiteri et dicere debeamus: *mea culpa. Omnes enim peccaverunt et egent gloria*, id est gratia, *Dei*, Rom. 3. v. 23. Sicut ergo Christus suscepit benigne S. Magdalenam, S. Petrum, S. Paulum, S. Matthæum, Zachæum, cæterosquè publicanos et peccatores; sic multo magis nos, qui æque vel magis sumus vel fuimus peccatores, eosdem benigne excipere, solari, fovere et juvare pro viribus debemus, juxta illud Pauli Galat. 6. 1: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.* Vide ibi dicta. Siracides à litigio descendit ad contemptum; hi enim affectus vicini sunt. Sicut ergo docuit cum quibus non sit litigandum; sic jam docet qui non sint contemnendi, esto contemptibiles esse, aut contemptum mereri videantur, quales sunt peccatores, senes, inimici mortui.

Ita hunc locum explicat S. Basilius in psal. 14. v. 3: *Neque enim*, inquit, *qui peccat, probris venit insectandus, ut scriptum est: Ne exprobres homini avertenti se à peccato* (qui locus est Nostri hoc cap. v. 6.)*: Nunquam enim ad delinquentium utilitatem novimus esse à quopiam assumptum; nam, cum Apostolus in suis ad Timotheum discipulum institutionibus, præmiserit redargutionem sive reprehensionem, obsecrationem simul, et increpationem; nusquam tamen assumit opprobrium, quod fraternæ correctioni adversetur. Sane reprehensio, sive redargutio videtur sibi finem præstituere emendationem peccantis; contra opprobrium ejus magis qui peccavit, spectat confusionem.* E confusione autem nascitur, ut excandescens ira correctus in corrigentem insurgat.

Porro, quia multi codices legunt: *Quoniam omnes in corruptione sumus;* hinc istud apposite sic explicat Palacius: *Ut corpus nostrum, inquit, semper tendit ad corruptionem; est enim in eo materia, quæ semper machinatur maleficium; ita anima nostra sibi relicta tendit ad malum; quia cuncta cogitatio humani cordis intenta est ad malum, ut in Genesi dicitur. Hinc tria collige: primum, tu qui improperas avertenti se à peccato, mereris propterea tibi relinqui; at relictus tuæ corruptioni, peccabis; secundum, minime mirari debes, si frater tuus corruptionem secum ferens labatur; tertium, multum amare debes, si se à sua corruptione divellat.* Verum genuina lectio habet, *in correptione*, non *corruptione;* hanc enim significat Græcum ἐπιτίμιον, id est castigatio, increpatio, item ultio, mulcta, pœna, supplicium, cujus nos reos et obnoxios facit culpa et crimen: itaque legunt Biblia Romana, cæteraque emendatiora.

Denique τὸ *non despicias*, per miosin accipi potest, q. d. Adeo non est despiciendus peccator pœnitens, ut singularis favor et honor ei deferendus sit; tum propter insignem Dei gratiam; tum propter heroicam animi virtutem et fortitudinem, qua animum suum frenavit, et retrorsum ab incepto cursu convertit. Sic honoramus et colimus S. Magdalenam, S. Petrum, S. Paulum, S. Pelagiam, aliosque Sanctos pœnitentes. Nam, ut ait S. Gregorius: *Plerumque gratior est Deo fervens post culpam vita, quàm securitate torpens innocentia.* Sapienter S. Antiochus hom. 50: *Qui contumeliosus*, inquit, *in proximum, exprobrat quidquam delicti, suis ipse quæ alteri intexuit et ordinavit, irretietur retibus, jure quidem; quæ enim seminaverit quis, hæc et metet. Is siquidem medio in discrimine destituitur Dei auxilio, quod per elationem mentis adeo non indolescit calamitati alienæ, ut etiam inclementer insultet; hic ut plurimum in eamdem ruinam, nec semel prolabetur.* Exemplum dat Cassianus collat. 2. cap. 13. in sene, qui durius castigans juvenem libidine tentatum, justo Dei judicio in eamdem tentationem incidit. Quocirca solerter S. Gregor. 26. Moral. cap. 28, vel juxta aliam editionem 36: *Omnis*, inquit, *per quem necesse est aliena vitia corrigi, semetipsum prius debet solerter intueri, ne, dum aliorum culpas ulciscitur, ipse ulciscendi furore superetur.* Et B. Isidorus lib. 3. de Summo bono cap. 3: *Non debet*, inquit, *vitia aliena corripere, qui adhuc vitiorum contagionibus servit; improbum est enim arguere quemquam in alio, quod adhuc deprehendit in semetipso.*

7. NE SPERNAS (græce, ἀτιμάσῃς, id est, inhonores, spernas, infamia vel ignominia afficias) HOMINEM IN SUA SENECTUTE: ETENIM EX NOBIS SENESCUNT.] Syrus: *Ne irrideas hominem qui senuit; memento quòd ex nobis senescunt*, q. d. Senes prodeunt è nobis, suntque nostræ ætatis et cœtus complementum et perfectio; si ergo eos spernimus, nos ipsos, nostrumque cœtum spernimus et inhonoramus. Non ait: *Nos senescimus*, vel *senescemus;* quia hoc sæpe falsum est: ex pueris enim et juvenibus vix decima pars senescit; plurimi enim præmoriuntur,

antequam ad senium pertingant. Ait ergo : *Ex nobis senescunt*, id est, nemo nisi ex nobis senescit, omnesque nos senescere possumus ; at non senescimus omnes, sed aliqui ex nobis ; qui illi futuri sint, nobis incertum est; vide ergo, ô juvenis, qui senem rides, tibi pariter posse obtingere, et forte reipsa obventurum ut senescas, tuncque ridearis et ipse.

Solent senes, ait Palacius, *esse importuni, morosi, rixosi ; dicunt faciuntque inepte multa. Ea causa spernuntur à multis. At indigne spernam ; siquidem et ego senex ero. Non igitur spernam, ne spernar ; imo contra senes venerandi sunt, ut in quibus Dei æternitas resplendet. Tu vero intellige contemptum senis esse peccatum, quod promereatur, ut, cum senuerit qui sprevit, spernatur.* Unde S. Cyprian. Epist. 38. Rogatianum Episcopum propter senectutem à quodam diacono contemptum, exemplo Samuelis consolatur : *Cum*, inquit, *Samuel sacerdos à Judæorum populo ob senectutem, sicut tu modo, contemneretur, exclamavit iratus Dominus : Non te spreverunt, sed me. Et ut hoc ulcisceretur, excitavit Saul regem, qui eos injuriis gravibus affligeret ; et per omnes contumelias et pœnas superbum populum calcaret et premeret, ut contemptus sacerdos de superbo populo ultione divina vindicaretur.* Porro Antisthenes apud Stobæum, serm. 113, aiebat vitam nostram similem esse vino, quod, dum deficit, acescit ; hinc senes sunt acidi et amari. Quare hæc antipathia morum et amorum æque ac annorum in senibus, fastidio est juvenibus, juxta illud Menandri : *Molestus vir est inter juvenes senex.* Et illud Comici : *Odiosa est hæc ætas adolescentulis.* Causam dat Pausan. lib. 7 : *Ita natura comparatum est*, ait, *ut senes quavis in re juvenibus adversentur, atque in primis obliti se juvenes aliquando fuisse, eorum sint affectibus oppido quàm offensi.* De senum vitiis vide S. Hieron. Epist. 21. Plin. lib. 7. c. 50. S. Basil. orat. 4. de Pœnitentia.

Quocirca sapienter monet hìc Siracides juvenes, ut senum mores ferant, cogitantes se in eosdem quandoque casuros. Sensim enim incogitantibus obrepit senectus, tacitisque senescimus annis. Id exemplo ciconiarum declarat Plinius lib. 10. cap. 23 : *Ut ciconias*, ait, *nemo advenire sentit, sed advenisse ; nemo discedere, sed discessisse ; quod noctu clanculumque faciant utrumque, ita juventutem nemo intelligit discedere, sed discessisse ; et senectutem non sentimus advenire, sed advenisse.* Sic arenam, vel aquas in clepsydra effluxisse miramur, cum fluere non viderimus. Nam, ut ait Seneca lib. 3. c. 24 : *Quotidie*, inquit, *morimur ; quotidie enim demitur aliqua pars vitæ, et tunc quoque cum crescimus, vita decrescit ; infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam ; usque ad hesternum quidquid transiit temporis, periit. Nunc ipsum, quem agimus, diem cum morte dividimus ; quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit ; sic ultima hora qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat ; tunc ad illam pervenimus, sed diu venimus.*

Præclare S. Cyprianus, lib. de Mortalitate, et ex eo Rabanus : *Hæc sententia*, ait, *mundo data est, hæc Dei lex est, ut omnia orta occidant, et cuncta senescant, et infirmentur fortia, et magna minuantur. Canos videmus in pueris, capilli deficiunt, antequam crescant. Nec ætas in senectutem desinit, sed incipit à senectute. Sic in ortu suo ad finem nativitas properat. Sic quodcumque nunc nascitur, mundi ipsius senectute degenerat ; ut nemo mirari debeat singula in mundo cœpisse deficere, quando totus ipse jam mundus in defectione sit, et in fine.* Ad hanc gnomen facit Lacedæmoniorum τριχορία, sive triplicis chori cantilena, puta senum, puerorum, juvenum. Senum hæc erat cantio :

Nos fuimus olim strenui juvenculi.

Deinde puerorum hæc erat :

Præstantiores nos futuri olim sumus.

Denique juvenum hæc erat :

At nos sumus, vel experire, si velis.

Hunc chorum Spartæ instituit Tyrtæus, ut triplex ætatum discrimen repræsentaret. Nam pueritia ingressus est vitæ, virilis ætas progressus, senecta exitus.

Porro senectutis commoda et incommoda, laudes et vituperia recenset Cicero lib. de Senectute, et Stobæus serm. 116 et 117, ubi citat illud Euripidis : *Quid aliud est senex, quàm vox et umbra ?* Et illud Antiphanis : *Senectus est velut ara malorum ; ad ipsam enim omnia confugisse videntur.* Et illud Patroclis : *Senectus est vitæ hiems.* Et illud Democriti : *Senectus omnimoda imperfectio est ; omnia habet et omnibus indiget.* Præclare S. Ephrem serm. ascetico ad imitationem Proverb. 6 : *Honora Dominum*, inquit, *et viæ tuæ prosperabuntur. Honora sacerdotem et presbyterum, ut in te benedictio oris ipsorum veniat. Honora senes, tanquam qui diu multumque Christo servierunt. Honora fratres tuos, velut Christi servos, ut ab ipsis diligaris.* Et inferius : *Ne senes ad opus compellas ; nam carnes juventutis suæ in exercitatione attriverunt, et sufficit recta conscientia timenti Dominum.* Vide dicta Levit. 19. 32. ad illa : *Coram cano capite consurge.*

8. Noli de mortuo inimico tuo gaudere, sciens quod omnes morimur, et in gaudium volumus venire,] q. d. Cum morimur, *volumus in gaudium*, id est, quietem et pacem, quæ causat gaudium, *venire.* At hæc pax (si fieri posset) turbaretur, si sciremus inimicos nostros de nostra morte gaudere. Ita Palacius. Aut potius, ut Jansenius, q. d. Cupimus omnes in gaudia cœli introire ; ideoque abstinere debemus ab omni malo, quale est gaudere de morte inimici. Verum pro *volumus*, uti legit S. August. in Speculo, et alii multi, corrigendum est, *nolumus :* ita enim legunt codices Romani, Raban. Glossa, Lyran. Sensus est, q. d. Nolumus ut, cum mortui fuerimus, inimici de nostra morte gaudeant. Ergo et nobis pari jure de inimici morte non est gaudendum. Quod enim tibi non vis fieri, alteri ne feceris, ait prima et universalis charitatis ac justitiæ lex : solet enim Deus talionem peccantibus reddere, ut quod quis injuste aliis fecit, idem ipse juste ab aliis vicissim patiatur : quocirca qui gaudent de morte inimicorum, ipsi sæpe justo Dei judicio cito moriuntur, ac mortui fiunt gaudium, irrisio et subsannatio inimicis suis. Ex Græco sic vertas : *Ne insulta mortuo, sed memento nos omnes esse morituros ;* Syrus : *Ne læteris super homine, qui moritur ; memento quod omnes nos morimur,* id est, continuo cursu ad mortem decurrimus, ita

ut vita nostra sit inchoatio mortis, imo continua et longa quædam mors, juxta illud : *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertuntur*, 2. Reg. 14. 14. Sapienter S. Hieron. vel potius S. Paulinus ad Celant. Epist. 14 : *Quasi*, inquit, *compendiosum quoddam commonitorium tibi Evangelii eligenda sententia est, et superscribenda cordi tuo, quæ ad totius justitiæ breviarium Dominico ore profertur : Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc vos facite illis ; cujus præcepti vires exprimens jungit : Hæc enim lex est et Prophetæ. Ad omnem actum, verbum, cogitatum hæc sententia retractetur, quæ tibi quasi speculum quoddam paratum, et ad manum semper positum, qualitatem tuæ voluntatis ostendat, ac etiam vel de injusto opere redarguat, vel de justo lætificet.*

Alludit ad illud Salomonis Prov. 24. 17 : *Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina ejus ne exsultet cor tuum, ne forte videat Dominus, et displiceat ei.* Et ad illud Job 31. 29 : *Si gavisus sum ad ruinam ejus, qui me oderat ; et exsultavi, quod invenisset eum malum.* Hac de causa Deus minatur et intentat excidium Idumæis, eo quod ipsi lætati essent in excidio Judæorum per Chaldæos. Ezech. 35. 15 : *Sicut gavisus es*, inquit, *super hæreditatem domus Israel, eo quod esset dissipata, sic faciam tibi : dissipatus erit mons Seir et Idumæa omnis.* Et Jerem. Thren. 4. 21 : *Gaude*, ait, *et lætare, filia Edom ; ad te quoque perveniet calix, inebriaberis atque nudaberis.* Et psal. 136. 7 : *Memor esto, Domine, filiorum Edom in die* (excidii) *Jerusalem, qui dicunt : Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.*

Sapienter Virgil. lib. 10. Æneid. cum narrasset Turnum Pallanti à se occiso insultasse, ejusque balteo ovantem se accinxisse, admonens subjicit :

Nescia mens hominum fati sortisque futuræ,
Et servare modum rebus sublata secundis ;
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emptum
Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
Oderit.

Nam idcirco Turnus in duello occisus est ab Ænea, eo quod videret eum accinctum balteo sui Pallantis. Sic enim Turno strato et supplici insultat Æneas lib. 12. Æneid.

Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi ? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, et pœnam scelerato ex sanguine sumit.

Præclare S. Gregor. in locum jam citatum S. Jobi 22. Moral. cap. 6 : *Sciendum*, inquit, *est quia inimici dilectio tunc veraciter custoditur, cum nec de profectu addicimur, nec de ruina illius lætamur. Nam sæpe in dilectionis imagine erga inimicum animus fallitur, seque hunc diligere æstimat, si ejus vitæ contrarius non existat. Sed dilectionis vim occulte et veraciter, aut profectus inimici, aut casus interrogat. Hæc etenim de re ad plenum semetipsam mens hominis nescit, nisi eum, quem sibi adversarium credit, in defectu vel profectu mutasse modum sui status invenerit : si enim de prosperitate addicitur, et de calamitate se odientis lætatur, constat, quia non amat, quem non vult esse meliorem ; eumque etiam stantem voto persequitur, quem cecidisse gratulatur.* Subdit deinde casum, quo licet gaudere de casu inimici, scilicet, ob noxam, quam aliis injuste infert. Ait ergo : *Sed inter hæc sciendum est, quia evenire plerumque solet, ut non amissa charitate et inimici nos ruina lætificet, et rursum ejus gloria sine invidiæ culpa contristet ; cum et ruente eo, quosdam bene erigi credimus, et proficiente illo plerosque injuste opprimi formidamus. Qua in re mentem nostram, nec ejus jam defectus erigit, nec ejus profectus addicit, si recta nostra cogitatio non quid in ipso, sed quid de ipso circa alios agatur, attendit. Sed ad hæc scrutanda valde est necessarium subtilissimæ discretionis examen; ne, cum nostra odia exsequimur, fallamur sub specie utilitatis alienæ.*

9. Ne despicias (alii, *ne negligas*) narrationem presbyterorum (id est, senum) sapientum, et in proverbiis eorum conversare.] Est miosis : minus enim dicitur, et plus significatur, *non despicias*, id est, studiose audias, haurias et sequaris, *narrationem* senum ; tum historiarum et exemplorum præteriti ævi, quas ipsi vel viderunt, vel à patribus audierunt ; tum monitorum, consiliorum, documentorum, similiumque rerum, quæ te docebunt prudentiam : *et in proverbiis eorum conversare*, mente ea pertractando, ruminando et meditando. *Proverbia*, vel, ut græce est, parœmiæ, hebr. משלי *misle*, vocantur non solum adagia, apologi, similitudines ; sed et quælibet sententiæ acutæ, vel graviter dictæ, quæ moribus formandis et componendis deserviunt, uti dixi initio libri. Unde Tigurina vertit, *in pronuntiatis eorum ;* Vatabl. *in sententiis*, vel *scite dictis eorum versare ;* Syrus : *Ne derelinquas narrationes sapientum, et in parabolis eorum esto disputans* (ruminando eas tecum, vel cum aliis eorum vim disquirendo et perscrutando), vel *calcans*, assidue eas terendo, in iisque incedendo, et juxta eas vitam instituendo. Causam subdit :

10. Ab ipsis enim disces sapientiam et doctrinam intellectus, et servire magnatis sine querela.] *Sapientiam* vocat cognitionem rerum multarum et magnarum : *doctrinam intellectus* vocat Ethicam, sive prudentiam, qua quis intelligenter, id est, prudenter, cum quibuslibet versetur, et munia sua peragat. Græca de more concisa sic habent : *Ab illis enim disces* παιδείαν, id est, *disciplinam*, et εὐμαρῶς, id est, *faciliter* et dextre, *servire proceribus ;* Syrus : *Ab iis accipies doctrinam in tempore, quo steteris coram principibus.* Magna enim opus est prudentia et dexteritate, ut quis rite conversetur in aulis principum, vel reipubl. negotia tractet cum fide, et simul cum gratia omnium, ne vel princeps, vel consiliarii, vel aulici, vel populus de eo queratur, aut queri possit : pauci enim à principe exaltati in aula consenescunt sine offensa, quin et plerique gratia principis et gradu suo excidunt ; qui ergo sapiunt, tempestive ruinam prævident, et ex aula se subducunt.

Aulici ergo prudentes norunt faciuntque illud Taciti : *Quanto quisque promptior obsequio, tanto citius honoribus et opibus extollitur.* Et illud Sapientis : *Invidiam supera modestia et humilitate; injurias vince patientia. Omnibus omnia fias : quæ tollere non potes, dissimula ; scommata et probra hilaris absorbe.* Unde ille rogatus quomodo præter aliorum morem in aula consenuisset, respondit : *Omnibus me substernendo, et accepta injuria gratias agendo.* Nebridium laudat S. Hieron. Epist. ad Salvinam, ejus nuper uxorem, jam viduam : *Nutritus*, ait, *in palatio, contuber-*

nalis et condiscipulus Augustorum, non est inflatus superbia, nec cæteros homines adducta fronte contempsit; sed cunctis amabilis, ipsos principes amabat ut fratres, venerabatur ut dominos. Ministros autem eorum, et universum ordinem palatii sic sibi charitate sociarat, ut qui merito inferiores erant, officiis se pares arbitrarentur. Difficile factu est gloriam virtute superare, et ab his diligi quos præcedas.

Qui hanc artem nesciunt, aulam experiuntur caulam, imo caulæ incolis miseriores evadunt. Nam, ut ait Plutarch. in Arato: *Amicitiæ regum et tyrannorum ferventes ac repentinæ, et ardore quodam amoris subito incenduntur; sed labefactari expugnarique facile possunt, et veluti ventis, invidiæ atque calumniæ flatibus assidue agitantur.* Apposite quoque Polyb. lib. 5: *Brevia momenta plerumque extollunt homines, rursumque deprimunt; imprimis vero eos qui in aulis versantur: isti enim profecto similes sunt mensarum calculis, qui prout calculatori lubet, modo assem, modo talentum valent: ita aulici ad nutum principis modo beati, modo miseri fiunt.*

11. Non te prætereat narratio seniorum: ipsi enim didicerunt a patribus suis.] Græca: *Ne discedas à narratione seniorum; ipsi enim à patribus suis nacti sunt eruditionem.* Ita Complut. et Tigurina. At Syrus: *Ne contristeris in narrationibus senum, qui audierunt à patribus suis,* q. d. Doctrina senum est sedata et solida; quia traditione à patribus accepta, longoque usu et experientia confirmata: illam ergo sequere, non juvenum inventiones et conceptus, qui uti præfervidi et acuti sunt; ita sæpe instabiles, fallaces, difficultatibus et erroribus, quos non præviderunt, quique postea deprehenduntur, se suosque involvunt et implicant.

Hoc est quod toties inculcat Moses et Prophetæ, ut filii doceantur à parentibus, juvenes à senibus: *Docebis*, inquit, *ea filios et nepotes tuos*, Deut. 4. 9. et cap. 11. 19. Isaiæ 39. 21. psal. 77. 3. Prudenter Plutarch. lib. An seni sit gerenda resp. *Sicut ibin aiunt* (inquit) *cum vetus est facta, exhalatis virosis ac turbidis partibus, odoratiorem habere aromaticam virtutem: sic decretum senile nullum tumultuosum habet consilium; sed gravia omnia et firma. Quapropter juvenum gratia senibus est in republ. versandum, ut quomodo Plato de vino aqua diluto ait, insanum deum alio sobrio coerceri atque temperari: ita cautio senilis cum fervente in populo juvenum, ac bacchante gloriæ et honorum studio commixta, insaniam et nimiam vehementiam eorum reprimat.*

12. Quoniam ab ipsis disces intellectum (græce, συνεσιν, id est intelligentiam, prudentiam), et in tempore necessitatis dare responsum,) ut respondeas apte et congrue loco, tempori et personis, quando interrogatus de re gravi, dubia vel ancipiti, necesse tibi erit respondere apposite et prudenter, ne quem offendas et periculum incurras. Tigurina: *Quapropter sapere disces ab eis, et opportuno tempore respondere.* Magnæ sapientiæ et prudentiæ est posse rite quibuslibet interrogantibus respondere: cum enim vita nostra plena sit difficultatibus, dubiis, ignorantiis, difficile est omnibus vere et prudenter respondere, ac dare cuique sapiens consilium: hoc autem à senum prudentia, quasi à fonte affatim promemus. Huc facit illud Euripidis in Bellerophonte: *Tempus multam ac variam doctrinam parit.* Et illud illius apud Apuleium lib. 5. de Asino aureo: *Sum rusticanus et opilio; sed senectutis prolixæ beneficio multis experimentis instructus.* Hinc et illud vulgo tritum: *Vino veteri utere.* Et illud Plinii lib. 22. c. 25: *Vetus panis medetur oculis.* Denique Job cap. 12. 12: *In antiquis*, ait, *est sapientia, et in multo tempore prudentia.* Festive R. Josi in *Pirke avoth*, id est, in Apophthegm. patrum: *Qui*, inquit, *à junioribus discit, similis est ei qui omphacium bibit, aut acerbam uvam, et vinum non satis excoctum; qui autem senes habet magistros, hic assimilatur bibenti vinum vetus, quod ut plurimum optimum est ac præcipuum, ac uvas comedit jam plane maturas.* In vestibus enim quæritur novitas, in vino vetustas.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA DOCET NON ESSE ARGUENDOS OBSTINATOS, CONTUMELIOSOS, FORTIORES, JUDICES, IRACUNDOS, AUDACES.

13. Non incendas carbones peccatorum, arguens eos: et ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum,] q. d. Ne peccatorem suis cupidinibus affixum et incorrigibilem arguas: alioqui ejus bile velut carbonibus accensis incenderis flamma peccatorum, id est, scelerum ejus. Hoc est, ne irrites bilem scelerati, ne ejus flamma comburaris; ne scilicet ab illo irato et excandescente lædaris, vel ab eo ad similem iram, lites, rixas et cædes atque scelera provoceris. Cum enim non est spes emendationis, nec aliud ex correptione speratur, quàm indignatio correpti, vel etiam corripientis, insipienter et cum periculo illa adhibetur. Græca: *Ne accendas carbones peccatoris, ne incendaris in igne flammæ ejus;* Syrus: *Ne sis communicans cum impio consummato* (id est, perfecto, absoluto: hic enim vocatur peccator, à peccandi habitu et obstinatione, juxta illud psal. 1. 1: *Beatus vir, qui non abiit in concilio impiorum, et in via peccatorum non stetit*); *et ne ardeas in flamma ignis ejus;* Tigurina: *Ne inflammes carbones scelerosi* (*reprehendendo*), *ut ne conflagres flammis ignis* (*peccatorum*) *ejus;* alii: *Ne incende carbones peccatoris, ne conflagres igne flammæ ipsius.* Pulchra est metaphora à carbonibus, q. d. Sicut carbones restincti non ardent; at, si folle vel flabello succendantur, non tantum ardent, sed et urunt accendentem: ita qui iram et malitiam peccatoris sopitam excitat, ab ea sæpe corripitur et perditur. Non ergo sunt hic duo præcepta, ut volunt nonnulli, scilicet,

primum, ne suscites bilem peccatori; secundum, ne simili bile corripitor : sed unicum, scilicet, ne suscita bilem peccatori; quia, si hoc feceris, eadem incenderis, id est, læderis, et male mulctaberis, vel simili bile contendendo cum eo accenderis : utrumque enim significat τὸ *incenderis*. Copula ergo *et* copulat hîc, non præceptum cum præcepto, sed fructum præcepti cum præcepto; unde idem valet quod *ut*, uti vertit Tigurina : quare Græca non habent τὸ *et*. Alio sensu ait Apostolus Roman. 12. 20 : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus :* illi enim sunt carbones charitatis, qui charitatem inimici accendunt. Unde explicans subdit : *Noli vinci à malo; sed vince in bono malum*. Hi vero sunt carbones choleræ, qui choleram peccatoris inflammant. Nam, ut ait S. Basil. homil. de Ira : *Sicut canis latrans alterius canis tumultum provocat; sic et animum tuum quiescentem vox illius excitat, et facti estis inter vos latrantes. Dixit ille aliquid contumeliosum; tu vero insipientis imitatus stultitiam, majori furore reddidisti, etc.* Et S. Gregor. lib. 8. Epist. 51 et 5. Moral. 31 : *Fit plerumque*, ait, *ut ad manus ira prosiliat, et eo furor membra in actibus foris exerceat, quo intus ipsam membrorum dominam mentem captivam tenet*. Plura vide apud eumdem eodem libro, cap. 51, 52 et 53.

Congruo ordine Siracides à contemptu aliorum descendit ad increpationem : hæc enim duo sunt vicina et quasi contigua. Sicut ergo à v. 6. hucusque docuit qui non sint contemnendi; sic jam et deinceps docet qui non sint increpandi et arguendi, nimirum, obstinati, contumeliosi, fortiores, judices, iracundi, audaces. Hac de causa Ezechias Rex vetuit populo ne Rabsaci Assyrio blasphemanti responderet; ne scilicet responsione irritatus magis insolesceret et blasphemaret, Isaiæ 36. 21. In quem locum S. Hieron. lib. 11. in Isaiam : *Iratus Ezechias*, inquit, *agens cuncta fideliter, universaque consilio, ideo jusserat blasphemanti Assyrio non responderi, ne eum ad majores blasphemias provocarent. Unde scriptum est : Ne succendas carbones peccatoris.*

Idem S. Hieron. vel potius Beda (commentarius enim in Proverb. non est S. Hieron. sed Bedæ) in cap. 19. Proverb. *Subjectum*, inquit, *tibi quemlibet si errare conspicis, diligenter castigare curato; quod si curari renuit, ita circa illum circumspecte et temperanter age, ne quid omnino in tuis verbis vel actibus, unde amplius peccet, inveniat. Qui impatiens est, sustinebit damnum : si enim duritia contradicentis fratris, quem erudire cœpisti, provocatus ipse in impatientiæ vitium labaris, damnum profecto tuæ virtutis incurris : et cum illi durius forte increpando, spem promerendæ salutis, agendæque pœnitentiæ, quam habuerat, rapueris, rationem pro eo quod fratrem scandalizasti, districto judici reddes.*

Quocirca S. Basil. in Regul. brevior. interrog. 99. quærit quo animi affectu quis alium corripere debeat; et respondet : *Quali uteretur pater et medicus, cum misericordia ac lenitate, si filium suum curaret*. Et S. Bernard. in tract. de Gradibus humilitatis : *Apostoli*, inquit, *præceptum est ut mansueto, id est, eo spiritu fratri ægrotanti subvenias, quo tibi vis subveniri, cum ægrotas*. At medici, quæ cruda sunt, nec concocta, moveri prohibent. Hinc Hippocr. Aphoris. 22. primæ partis jubet *concocta medicari, et movere non cruda, neque in principiis*. Hippocratem de more secutus Galenus Aphorismo 11. primæ sect. *In exacerbationibus*, inquit, *et quibus per circuitum fiunt accessiones, in ipsa accessione abstinere oportet*. Sicut ergo dum febris, similisve morbus incrudescit, abstinendum est pharmacis, ne morbus exacerbetur et increscat : sic pariter, dum peccator ira similive passione exacerbatur, est abstinendum correptione, et exspectandum, dum passio detumuerit, ipseque menti redditus medicinam correctionis admittat. Hujus rei symbolum est avis dicta pelicanus, vel onocrotalus : hunc enim eumdem esse cum pelicano docet Aldrovandus tom. 3. Ornithol. lib. 19. c. 2; quia rudit et vociferatur instar asini : unde stoliditatis et imprudentiæ est symbolum, ait Horus Apollo. Cum enim aucupes ejus nidum accendunt, ipsa advolat, et quassatione alarum ignem restinguere dum conatur, non tantum eum velut flabello magis accendit, sed et alas suas amburit : quo fit ut volare non possit, itaque ab aucupe capiatur, teste Pierio Hierogl. lib. 20. c. 61. Sic pariter, qui peccatorem iratum corripiunt acrius, non eum corrigunt; sed magis inflammant, ut utrinque jurgari incipiant, ac subinde à verbis ad verbera transeatur. Quid hoc est aliud, quàm cum cane rixari, et latranti oblatrare, quàm contra furnum æstuantem hiare, quàm leonem minis velle cicurare? Quid enim est ira, nisi fera indomita, puta leo vel tigris, quæ furore, non ratione, agitur? Unde c. 28. 13. ait Siracides : *Certamen festinatum incendit ignem, et lis festinans effundit sanguinem, etc. Si sufflaveris in scintillam, quasi ignis exardebit; et si expueris super illam, exstinguetur*. Sapienter Poeta :

> Dum furor in cursu, currenti cede furori.

Et R. Simeon in *Pirke avoth*, id est, in Apophthegm. patrum, c. 4 : *Noli*, inquit, *frustra conari, ut eum blandis sermonibus lenias, in quo adhuc fervet iracundiæ spiritus; neque in vanum studeas amici tui mitigare dolorem, cum adhuc ei ante oculos extensus jacet mortuus : nec devoventi se præ ira devoti absolutione sermonem facias; nec denique videre eum aut consolari quæras in favore calamitatis suæ*. Sed cum lugente luge, uti fecerunt amici Job c. 2. v. 13. Denique symbolum est Pythagoræ : *Ignem ferro ne cædito, id est, ne irrites furentem;* et : *Gladium acutum sepone, id est, vitæ iracundiam*. Simile est illud Euripidis :

> Dicentibus duobus, irato altero,
> Qui non repugnat dictis, est sapientior.

14. NE CONTRA FACIEM STES CONTUMELIOSI, NE SEDEAT QUASI INSIDIATOR ORI TUO, q. d. Noli jurgari et rixari (unde Itali, *contrastare*, vocant litigare, contendere, rixari) cum contumelioso; quia ipse studioso observabit omnia tua verba, ut ex iis te calumnietur, traducat, infamet et opprimat. Quocirca Græca habent : *Ne assurgas* (ad verba acria et contentiosa) *propter contumeliosum, ne insideat velut insidiæ ori tuo;* Syrus : *Ne consurgas à facie iniqui, ne fiat insidia coram te;* Tigurina : *Ne invehari in contumeliosum* (Vatabl. *ne commovearis à contume-*

lioso), ut ne quasi subsessor ori tuo insidietur. Varietas hæc versionum clare mentem Siracidis explanat. Cui succinit adagium Arabicum, centur. 1, n. 12 : *Esto asinus silvestris, cui superveniunt viatores;* id est, quando superveniunt tibi rixæ, et rixosi, declina eas, fuge, nec consiste. Solet enim onager velocissime abripi, ita ut ab instituto cursu revocari nequeat. Xenophon in Cyro Minore lib. 1. tantam ejus pernicitatem fuisse scribit, ut equos cursu longe superaret. Simili studio quoque rixosi et contumeliosi fugiendi sunt. Præclare S. Greg. Nazianz. epist. 62. ad Eustachium maledicum : *Eruditus sum, inquit, ut, cum calvus essem, cum ariete obversa fronte ne congrederer, nec crabronem lacesserem et irritarem, hoc est linguam ad maledicendum paratiorem.*

15. Noli fœnerari fortiori te; quod si fœneraveris, quasi perditum habe.] Græce : *Esto quasi qui perdidit.* Porro *fœnerari*, id est, mutuum dare. Hebr. enim נשה *nasa*, æque ac Græcum δανείζω, tam mutuo, quàm usuræ tribuitur, tamque mutuare quàm fœnerari, et ad usuram dare significat : unde δάνειον est mutuum, debitum, æs alienum, fœnus. Sic fœnerari pro mutuare capitur c. 29. v. 2 et 10. ubi pluribus hæc sententia, mutuique damna recensentur. Nam usura jure naturæ et divino est illicita : quare prohibita fuit, tam Judæis quàm Gentibus, etsi Judæi moderni censeant sibi licitum esse fœnerari Christianis, cæterisque Gentibus, modo non fœnerentur Judæis, idque censeant sibi indultum illis Deuter. 23. 19. verbis : *Non fœneraberis fratri tuo ad usuram, sed alieno.* Verum perperam, uti ibidem ostendi.

Fortiorem hìc, non viribus validum, sed elatione tumidum nuncupat, ait Rabanus, *quia superbo, id est hæretico, communicare injuriæ magis est incrementum, quàm quietis emolumentum. Et ideo in omni re magis devitandum est ejus consortium, quàm alicujus lucri aut eloquentiæ per eum appetendum adminiculum. Perdit enim fœnus, qui ingrato tribuit; et minuit substantiam, qui perverso communicat.* Syrus vertit : *Ne mutuum dederis ei qui est fortior te, et si mutuum dederis, esto sicut amittens;* Tigurina : *Ne quid mutuo dederis homini potentiori; quod si dederis, pro amisso habeas :* quia ille robore et potentia sua fretus non solvet, imo arrogans censebit mutuum suum esse, sibique debitum : nec tu audebis repetere : quod si audeas, non poteris eum cogere; imo periculum est ne pejus ab eo mulcteris. Videtur hæc sententia diversa plane et disparata à præcedentibus, quales in hoc opere, æque ac in Proverbiis, sunt multæ. Veteres enim gnomologi non curant sententiarum ordinem, nec connexionem; potest tamen hæc præcedentibus sic apte connecti, q. d. Noli fœnerari fortiori te : quia, cum fœnus ab eo repetes, cogeris contrastare, ut præcessit, id est, litigare et rixari cum eo, ut sicut v. præcedenti dixit, non esse contendendum cum contumelioso, quasi cum cane latrante; sic hìc dicat non esse contendendum cum potente et robusto, quasi cum leone rugiente.

16. Non spondeas super virtutem tuam (supra vires tuas) : quod si spoponderis, quasi restituens cogita,] q. d. Cogita qua ratione illud restituere et solvere poteris. Unde Græca habent : *Ne fidejubeas super vires tuas; quod si fidejusseris, esto sollicitus perinde ac soluturus;* Syrus : *Ne fidejubeas ei qui fortior est te, et si fidejusseris, esto sicut solvens.* Qui enim fidejussor est pro debito alterius, sæpe eo deficiente, debitum ejus solvere cogitur. Unde illud : *Sponde, noxa præsto est;* quod inter tria præcipua Apollinis oracula erat tertium, teste Laertio. Pythagoræ vox est : *Age res præclaras, nihil magnifici interim promittens.* Theagenes vero ludibrium fuit sui ævi, quòd, cum pauper esset, multa tamen supra vires promitteret : unde vocatus est καπνος, id est, fumus, quod fumos verborum venderet. Optime Salomon : *Nubes et ventus, ait, et pluviæ non sequentes, vir gloriosus, et promissa non complens,* Proverb. 25. 14. Minus recte Palacius spondere accipit pro vovere, q. d. Noli Deo vovere quippiam, quod sit supra vires tuas, vel tibi valde difficile : quia, quod vovisti, teneberis præstare, saltem partem quam potes, si totum non potes. Græcum enim ἠγγυήση, non vovere, sed fidejubere et spondere significat. Nam sicut v. præced. cautionem dedit de mutuo, sic hìc dat de fidejussione. Potest tamen hæc sententia extendi ad quodvis promissum. Græcum enim ἐγγυάω, non tantum significat fidejubeo, sed et fidem do, sive promitto, ut sensus sit, q. d. Ne promittas quid supra vires, ne fidem tuam homini obliges ad præstandum aliquid, quod tuam facultatem superat; quia si fidem tuam obligaveris, cogeris eamdem re ipsa præstare. Hac ratione hæc sententia à pari vel potiori extendi vel aptari potest ad votum, quod est promissio facta Deo, q. d. Ne voveas rem aliquam, v. g. religionem, cujus austeritatem et onera vires tuæ non ferant, vel ægre ferant. Ita Rabanus, et noster Jacobus Alvarez de Paz de Exterm. mali, lib. 3. part. 1. c. 8, et alii. Hoc est quod dicitur Eccles. 5. 3 : *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere, etc. Quodcumque voveris, redde; multoque melius est non vovere, quàm post votum promissa non reddere.* Deuter. 23. 21 : *Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere; quia requiret illud Dominus Deus tuus; et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum.*

Alludit ad Proverb. 6. 1. ubi Salomon graphice arctam fidejussionis obligationem et periculum depingit; *Fili, ait, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, et captus es propriis sermonibus. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita animam tuam : ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Eruere quasi damula de manu creditoris (quasi venatoris), et quasi avis de manu aucupis,* q. d. Imitare damulas et aves, quæ omni studio retia vitant aut effugiunt. Damula est dorcas, vel caprea, quæ ægre à venatore capitur, teste Plinio : tum, quia visu est acutissimo, indeque à δέρκειν, id est, videndo, dicta est dorcas : videns ergo eminus venatores et retia, illico diffugit; tum, quia velocissima est et agillima, adeo ut retia transiliat, et in montes ac rupium juga hominibus bestiisque impervia transcendat, et quasi transvolet. Simili modo et tu laqueos creditorum omni conatu effugito.

Tropol. S. Gregor. 3. parte Pastor. Admonit. 5. hæc recte adaptat Præpositis et Pastoribus; hi enim spondent, seque obligant pro cura et salute subditorum, ac proinde pro ea jugiter sol-

liciti esse et pervigilare debent, uti ait Paulus Hebr. 13. 18 : *Spondere*, ait, *pro amico, est alienam animam in periculo suæ conversationis et sollicitudinis accipere, etc.*

17. NON JUDICES CONTRA JUDICEM, QUONIAM SECUNDUM QUOD JUSTUM EST, JUDICAT.] Pro *judices*, græce est δικαζου, quod verbum est forense, significatque causam agere, litigare, æque ac judicare. Pro *quod justum est, judicat*, videtur Noster in Græco legisse, κατα το δικαιον κρινει. Jam legunt, κατα την δοξαν αυτου κρινουσιν αυτον, id est, *ne judices*, vel *causam agas*, contra judicem, *quia secundùm opinionem ejus judicabunt eum*, q. d. In dubio an judicatum sit bene, præsumptio erit pro judice; præsumitur enim judex à principe, vel republ. maturo consilio constitutus, esse æquus, sapiens, jurisperitus, causamque exacte examinasse, ac proinde dicent eum justas habuisse causas ita judicandi, etiamsi illæ subinde alios lateant. Rursum judices alii cæteris paribus judicabunt pro judice, ejusque sententiam confirmabunt, quasi ejus in officio socii et symmystæ, ne et ipsorum sententia ab aliis judicibus vicissim retractetur, et quasi injusta damnetur. Porro Græcum δοξα significat quoque dignitatem; unde aliqui vertunt : *Nam secundùm dignitatem jus ei reddunt*, q. d. Dicent judicem, utpote, in dignitate et officio constitutum, jus habere, et juste judicasse; quare *sententia secundùm ipsum pronuntiabitur*, ut vertit Tigurina.

Solent plebeii, cum in lite causa ceciderunt, ex dolore et indignatione queri de judice, quasi ab eo sibi facta sit injuria, eo quod causa eorum in communi vel abstracto spectata, speciem quamdam æquitatis habere videatur; qua in re graviter errant et peccant, quia non considerant circumstantias particulares facti, quæ sæpe speciem facti mutant, ut ex æquo fiat iniquum. Rursum ignorant jura positiva, sive divina, sive humana, puta Canonica et civilia, secundùm quæ judex judicavit. Monet ergo eos Siracides, ut à judicio hoc fallaci et temerario abstineant. Sicut enim philosopho in re philosophica, Theologo in re Theologica, medico in re medica, fabro in re fabrili; ita judici in re judicata fides est adhibenda : *Unicuique enim in sua arte credendum est*, nisi manifeste appareat contrarium; scilicet, eum vel ob munera, vel ob gratiam divitum, vel per crassam ignorantiam iniquam tulisse sententiam. Adde : Deus cuique in officio adest, ut illo rite perfungatur. Adest ergo judici, ut recte judicet, juxta illud : *Divinatio in ore regis; in judicio non errabit os ejus*, Proverb. 16. v. 10. Multo magis : *Divinatio in ore judicis, in judicio non errabit os ejus.* Ad judicem enim proprie judicium spectat, potius quàm ad regem. Noli ergo temere judicem judicare; tum, ne contra stimulum calcitres; judicis enim judicio stabitur, non tuo; tum, ut in judice Deum, cujus vices gerit, honores. Scriptum est enim psal. 81. 1 : *Deus stetit in synagoga deorum* (Hebr. *elohim*, id est, *judicium*) ; *in medio autem deos* (judices) *dijudicat;* ubi Chald. vertit : *Deus, cujus majestas commoratur in congregatione justorum, qui potentes sunt in lege, in medio judicum in veritate judicat*, q. d. Deus assistit judicibus, ut vice sua recte justeque judicent. Et 2. Paral. 19. 6 : *Non homini, sed Deo judicatis, qui vobiscum est in verbo judicii.* Deo ergo detrahit, qui detrahit judici, ait Lyran. Hujus rei symbolum fuit virga Mosis et Aaronis, quæ in se sicca, à Deo tamen electa fronduit, floruit, fructusque illico protulit, ac plagas Ægypto intulit, vindicans oppressionem Hebræorum. Virga enim symbolum est recti judicii, quod exhibet judex, cum à Deo electus fuerit. Tunc enim à Deo quasi animatus et inspiratus, fructus veritatis, veras, inquam, sententias, profert et proloquitur.

Salomonem secutus Pythagoras, hoc statuit symbolum ; *Stateram ne ingrediaris, id est, limites judicii et justitiæ ne excedas.* Ita Plutarch. libr. de Liber. educ. Huc facit apophthegma Syrorum : *Libræ ne opponas ferrum, id est, judici et justitiæ ne ponas obstaculum, ut tuam duritiem duramque cervicem illi opponas.* Syrus plane aliorsum abit; sic enim vertit : *Ne sedeas cum judice iniquo in judicio, ne secundùm voluntates ejus judices cum eo.*

18. CUM AUDACE (græce τολμηρου, id est, temerario, audace, feroci) NON EAS IN VIA, NE FORTE GRAVET MALA SUA IN TE,] ne, scilicet, mala sua in te exoneret, iisque te gravet; quia, cum multa faciat ex audacia et temeritate, imprudenter et periculose, ejus periculorum eris particeps, quia consiliorum et actionum ejus habeberis conscius et socius, quin et ipse te pertrahet, ut ei revera coopereris, sisque in audacia sodalis. Pro *gravet in te*, græce est, βαρυνεται κατα σου, quod Complut. vertunt : *Ne gravetur contra te;* alii : *Ne tibi sit gravis;* Tigurina : *Ne facias iter cum temerario, ne ingravescat adversum te*, q. d. ne temerarie te invadat, spoliet, affligat, lædat vel occidat. Unde Syrus : *Cum homine aspero ne incedas per viam, ne forte asperum faciat* (aggravet) *malum tuum.*

IPSE ENIM SECUNDUM VOLUNTATEM SUAM VADIT, ET SIMUL CUM STULTITIA ILLIUS PERIES,] q. d. Ipse enim sequitur, non rationem ducem, sed suam temeritatem et cupiditatem, quæ eum et te cum eo perdent. Græce : *Nam ipse, quod valuerit, faciet; et tu simul cum amentia illius peribis;* Syrus : *Quoniam ille coram facie sua vadit, et tu in stultitiam ejus peribis.* Hoc est quod ait Salomon Prover. 18. 2 ; *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde ejus.* Porro, *qui nihil omnino timet, sed omnia adit, audax efficitur*, ait Aristot. lib. 2. Ethic. c. 2. Idem lib. 3. c. 7 : *Audaces*, ait, *præcipites sunt, voluntque ante ipsa pericula periclitari; in ipsis vero constituti absistunt; sed fortes, in operibus ipsis acres ac celeres, antea quieti sunt.* Unde sapienter Salomon Proverb. 22. 24 : *Noli*, ait, *esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso; ne forte discas semitas ejus, et sumas scandalum animæ tuæ.*

Audax ergo similis est tauro, qui præit agmen armentorum, quem proinde omnia velut caput et ducem sequuntur. Rursum audax est velut flumen rapidum, quod omnia magno impetu convolvit, agitat et jactat, donec secum abripiat in mare; sic audax omnes secum rapit ad rapinas, stupra, cædes, ac tandem in gehennam. Sic Catilina nobilissimos Romanorum sua audacia pertraxit in conjurationem contra patriam ac bellum, quo omnes cum eo misere trucidati sunt. Sic Lucifer audax rebellans Deo traxit secum tertiam partem stellarum, id est, angelorum. Idem *misit ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, ut eam faceret trahi à flumine,*

Apoc. 12. 15. idem faciunt audaces hæretici, qui in suas hæreses et scelera cætera, indeque in tartara omnes pertrahere satagunt, de quibus vide S. Gregor. lib. 13. Moral. c. 7, S. Hieron. in Jerem. 2, S. August. in psal. 88. Audacia enim facit animosos ad omne nefas, ut faciant quidquid libet, juxta illud psal. 80. 13 : *Dimisi eos secundùm desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis.*

Tales ergo fugiendi sunt ut pestes quæ suî contagio omnes inficiunt et necant. Nam, ut ait S. Basil. Constit. Monast. c. 34 : *Fit sæpe ut contagio ista latius serpens, eos etiam qui recto itinere sunt, aberrare faciat, distinctos à recta et justa via; et cunctorum exitii ille pœnas luet, à quo peccandi causa profecta fuerit.* Et paulo post : *Quocirca non absurde nos ratio impellit, ut qui spiritualem disciplinam violant, illos ab eorum qui ipsam conservant congressione secludamus.* Vide eumdem in Reg. brevior. interrog. 53. et hom. 9 : *Quemadmodum*, inquit, *in pestilentibus locis sensim attractus aer, latentem corporibus morbum injicit; sic identidem in mala consuetudine, maxima nobis mala hauriuntur.* Hinc Paulus 2. ad Thessal. 3. 6 : *Denuntiamus autem vobis, fratres,* ait, *in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundùm traditionem, quam acceperunt à nobis.* Olim Gentiles iter facturi invocabant Herculem, ut eos suo robore contra omnes hostium incursus tutaretur; nunc fideles invocant S. Raphaelem, qui dux viæ fuit Tobiæ; et S. Joseph, qui Jesum et Mariam duxit in Ægyptum. Unde supplices dicant : *Angelus et Joseph, Jesus et Maria me deducant in via.*

Huc pertinet apologus equi et muli, pulchris gnomis velut gemmis opere phrygio scite acupictus apud Cyrillum lib. 2. Apologorum moralium c. 4, cui titulus : *Contra audaces. Loricatus equus*, inquit, *sub milite de longe prælium odoratus, mox gloria narium erectisque auribus cum arrogantia capillorum, audacitatis suæ misit hinnitum. Cumque avida et instabili ungula se in cuneum hostium immittere anhelaret, illi mulus adstitit, qui et dixit : Pone, frater, lethalem audaciam, et pavescens fuge, quoniam diræ transeunt sagittæ, ac lanceæ penetrant, et recordare quia nudus et mollis subtus te est venter tuus. At ille flamma pectoris ad verbum illud indignatus, sociali male gratus consilio talia refudit : Bene apparet, mule, quòd sis asini filius, et ob hoc corde frigidus, semper timidus fuisti atque tardus. Quære tu tibi latibulum, et te custodiant mus et lepus. Quibus dictis, cùm rapido cursu mox se misisset in hostem, hinc inde diris vulneribus perforatus, fuso sanguine, soluto regimine, debilitate corporis se prostravit. Deinde cum mulus semivivum hunc invenisset jacentem, derisit audacem, et subsannans arrogantem tot malis humiliatum, subjunxit : Ut quid te, carissime, Bucephalus genuit, postquam bulliente pectore vitam cum sanguine perdidisti ? nimirum bene scripsit Aristoteles, quod semper calidi, corde fatui, capite furiosi, et amatores sint vini. Inde furit ebria, estque spei dedita juventus insana.* Deinde exemplis à natura situque cordis petitis ponendam docet audaciam, aitque : *Verum ne cor in audaciorem dementiam bulliat, ipsum splene subter, capite desuper, et jecore lateraliter, ad calorem ejus mitigandum, moderatrix natura vallavit. Apertis quidem oculis dormit lepus, quia qui corde est timidus, pro ejus custodia semper vigilante prudentia, in acie alatus timore requiescit securus. Sic cor parvum virtute collecta magis est vigorosum; cor autem grande naturaliter minus viget. Audax nauta facit naufragium, timorosus vero salvus venit ad portum. Quamobrem* (Proverb. 24. 14.) *beatus homo qui semper est pavidus; quoniam ad salutem timor rebus viventibus est provisus. Quo dicto, equus audax toto fuso sanguine exstinctus est.*

19. Cum iracundo non facies rixam, et cum audace non eas in desertum.] Græca pro *iracundo* et *audace* habent unam vocem θυμώδης, id est, animosus, iracundus, audax; iracundi enim solent esse audaces, et audaces iracundi; abundant enim sanguine et bile, quæ generant iram et audaciam. Audax enim dicitur, qui aliis facile nocere audet, ait Palacius. Quare similis est sævo lupo, et tauro feroci, qui in omnes cornibus sævit instar furiæ. Tigurina : *Ne committas pugnam cum iracundo, neve desertum cum eo perambules;* Syrus : *Cum impio ne contendas contentione, et ne contendas cum eo in loco deserto.* Causam subdit :

Quoniam quasi nihil est ante illum sanguis : nihil æstimat effusionem sanguinis, cædem et homicidium; et, id est idcirco, ubi non est adjutorium (puta, in loco deserto), elidet te,] q. d. Duo solent absterrere à scelere et cæde, scilicet, horror facinoris, quo caret audax; et homines qui prohibeant, quibus caret solitudo, locusque desertus; quare utroque hoc freno carens audax, velut effrenis ruet in tuam necem. Unde Tigurina : *Quoniam homicidium pro nihilo ducet, et ubi nihil est opis, prosternet te;* Syrus : *Quoniam despicabilis est sanguis tuus in oculis ejus, et nisi habeas liberatorem, occidet te.* Quàm hoc sit verum docuit parricidium Cain, qui Abelem fratrem duxit in agrum, ibique solus solum occidit. Isidor. Pelus. lib. 1. Epist. 322 : *Sicut*, inquit, *haud tutum est cum homine pugnaci desertum peragrare; eodem modo haud facile est cum homine indocto sermones ineruditos movere. Ut enim ille omnibus corporis viribus in solitudine utetur, si quid, quod ipsum offendat, dictum aut actum fuerit; sic iste, nisi omnia ad ipsius inscitiam dicta fuerint, omnes et philosophicos sermones, et probos viros, ac virtutis amantes ex orbe terrarum explodit et eliminat; solet enim ut plurimum speciem fortitudinis exhibere temeritas.* Unde concludens suadet : *Quamobrem fer animo forti stultum et inconsideratum hominem, quandoquidem libenter sustines insipientes, tu qui sapiens es in Domino.*

Ratio hujus sententiæ est, quòd ira sit quasi fera, quæ hominem in bestiam, v. g. in tigridem, transmutat : ira enim cum sit accensio vel fervor sanguinis circa cor, perturbat judicium, mentem obnubilat, rationem excæcat, et hominem insanire facit, ait D. Thom. 1. 2. q. 48. art. 2. et 3. Hinc figuram humanam immutat, dum oculos facit scintillantes, vultum igneum, nares fumantes, os spumans, linguam balbutientem. Quocirca iracundus, ut aper, dentes ostentat; linguam, ut serpens, acuit; pedibus manibusque strepit, ut ursus; ut taurus, cornibus impetit; nulli, nec propinquo, nec amico, nec superiori parcit; et, ut Nyssenus ait libr. de Beatitud. orat. 2. et 7, similis est energumeno, qui à dæmone agitatur, imo eo deterior est; quia, motus hi irato voluntarii sunt, energumeno vero inve-

luntarii et coacti. Siracidi consentit Salomon Proverb. 18. 14 : *Spiritum*, ait, *ad irascendum facilem quis poterit sustinere?* Et c. 21. 24 : *Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso; ne forte discas semitas ejus, et sumas scandalum* (Pagninus, *laqueum*) *animæ tuæ*. Nam, ut ait Seneca lib. 3. de Ira c. 1 : *Cætera vitia impellunt animum; ira præcipitat. Hæc non secus quàm fulmina procellæque, et si qua alia irrevocabilia sunt, nec eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit.* Vide S. Basil. homil. de Ira, S. Ambros. lib. 1.Offic. c. 6, S. Gregor. 5. Moral. c. 51. 52. 53. Salomonem secutus est Pythagoras, cujus hoc inter alia exstat symbolum apud Plutarch. de Liber. educ. *Ignem igni ne addito.* Et : *Ignem gladio ne fodito, hoc est, iratos noli irritare, sed iis concede.* Vide dicta v. 13.

Huic gnomæ antistrophæ respondent parabolæ et apologi c. 13. v. 1 : *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea; et qui communicaverit superbo, induet superbiam. Pondus super se tollet, qui honestiori se communicat. Et ditiori te ne socius fueris. Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se colliserint, confringetur;* et v. 20 : *Omnis caro ad similem sibi conjungetur, et omnis homo simili suî sociabitur. Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator justo. Quæ communicatio sancto homini ad canem? aut quæ pars diviti ad pauperem? venatio leonis onager in eremo; sic et pascua divitum sunt pauperes.*

Omnes hæ parabolæ et apologi eòdem tendunt, idemque significant; quos proinde simili, eoque insigni vulpis simiam pro socio viæ eligentis, et cætera animalia respuentis apologo graphice depingit, et ad oculum repræsentat Cyril. lib. 1. Apolog. Moral. cap. 24, cujus titulus : *Cum socio electo proficiscaris, aut converseris. Vulpes*, inquit, *ad declivem ætatem deducta, patrati reatus conscia, cum ad satisfaciendum peregrinari vellet, mox ejus peregrinationis rumor increbuit, atque peregrinanti canis se in comitem dedit. Cui vetula dixit : Latratu et morsu soles injuriam provocare, atque ideo non ibo tecum. Quo quidem repudiato, onager aiebat : Sequar te, soror. Cui illa : In sereno, inquit, dolens, et in tenebris gaudens lividus es : si mihi malum ingrueret, lætareris; si bonum contingeret, tristareris. Vade ergo, quia nolo in comitem luminis hostem. Quo rejecto, statim se ursus offerens advenit. Cui vulpes respondit : Nimis furiosi pectoris es, et paratam vindictæ ungulam habes; si fortassis in me, vel in alium ira desævires vel rueres, tunc aut confunderes sociam, aut ream hostiliter laniares. Tecum ergo non pergam. Tunc leoni, idipsum cum peteret : Quæso, inquit, carissime, ut mecum non venias, quoniam præcordialis validitate virtutis, multum es præsumptuosus et audax; tale quid forte velles attentare, unde vix aut nunquam pedem eriperem. Deinde dimisso leone, cum pavo se illi socium offerret, ei dixit : Nimirum propter auream pennam desideraris, et pompa effunderis, tecum non pergam; quoniam nolo caudam perdere ob tuam pennam et pompam. Quo sic repudiato, lupus se obtulit, et dixit : Quæso ut contritum recipias et pœnitentem. Cui illa : Rogo ut dimittas facinora me lugentem; quippe cum fure nullatenus vadam, ne tuæ damnationis et criminis particeps fiam. Sed et porco mox ingerenti se dixit : Vade, quia nolo tua sordescere fœditate. Tandem asino multum se commendanti, respondit : Recede à me, insensate, quoniam alicubi sine ratione clamares; et lupis accurrentibus, unà tecum confunderer.* Omnibus ergo hisce rejectis, vide quos vulpes sibi socios asciverit : *Cunctis igitur his cum rationis judicio confutatis, consurgens vulpes, secum hos in socios, eorum allecta precibus, duxit : pantheram, cujus os redolet; simiam, quæ in plenilunio gaudet; agnum mitem, leporem pusillanimem, erinaceum cutis spinosæ, bovem de labore viventem, arminium sordes vitantem, formicamque prudentem. Cum quibus hilariter cùm pergeret, corvus obvius dixit : Quænam est hæc caterva? Cui illa : Electus, inquit, comitatus prudentis. Nam cum electo electus eris, et qui cum sapientibus graditur, sapiens erit. Tum ille : Recte, inquit, judicasti. Sed doce, cum quibus conversando, quis prosperetur. Mox illa : Cum amatore, inquit, sapientiæ, et zelatore justitiæ, et cum amicitiæ fideli cultore. Quibus dictis, ultra processit.*

QUARTA PARS CAPITIS.

NON ESSE CONSULTANDUM CUM FATUIS ET EXTRANEIS.

20. CUM FATUIS CONSILIUM NON HABEAS : NON ENIM POTERUNT DILIGERE (legit στέρξαι, jam legunt στέρξαι λόγον, id est, *tenere verbum*, hoc est servare secretum) NISI QUÆ EIS PLACENT,] scilicet fatua, periculosa et damnosa. Græce : *Cum fatuo ne consulta; non enim poterit celare sermonem;* Tigurina : *Ea quæ dicta sunt;* Syrus : *Cum stulto ne conjungas* (velut visco glutinis) *secretum, quoniam non est potens ad cooperationem ejus*, ut illud tegat et celet, juxta Comicum dicentem :

> Plenus rimarum sum, hac illacque perfluo.

Duplici ergo de causa vitandum est consilium stulti : prior, quia stultum, perinde ac ipse stultus est; posterior, quia ipse illud non servabit secretum. Nam *quæ eis placent* sunt garrulitas et stultitia; adde proprias eorum cupidines et commoda, q. d. Fatui et perversi diligunt suadentque ea quæ concupiscunt, quæque ipsis sunt commoda, non quæ tibi; propria enim commoda eis placent, non aliena. Huc facit proverbium Arabicum, centur. 1, n. 26 : *Ne aperi secretum tuum simiis*, id est ne detege arcanum tuum derisoribus et fatuis. Sicut enim simiæ actiones gestusque hominum, quos vident, imitantur : sic derisores eorum, quos derident, dicta factaque iterant et repræsentant. Quocirca sapienter monuit filium Tobias cap. 4 : *Consilium semper à sapiente perquire.* Et Menander : *A viro prudente accipe consilium; prudens prudentium etenim est consi-*

lium. Hinc illud invaluit ; *Consilio et fortitudine chimæram superari,* quod exstat inter Alciati emblemata. Apuleius, lib. de Dæmonio Socratis ita scribit : *Nonne Ulysses cum Diomede deliguntur, veluti consilium et auxilium ; mens et manus, animus et gladius ? Nihil egregium, nihilque magnificum perfici belle potest, in his potissimum quæ bellica negotia respiciunt, nisi maturo consilio conjungantur corporis vires.*

Porro S. Bernardus, Epist. ad Henricum Senonensem Archiepiscopum : *Ad consilia,* ait, *soli eligantur, qui prudentes esse videntur et benevoli. Vix in multitudine hominum unum reperias in utraque parte consummatum. Haud facile siquidem, vel prudenti benevolentiam, vel fideli inesse sapientiam deprehendas ; sine numero autem sunt, quos utriusque muneris expertes esse constiterit.*

Porro *fatui* dicuntur simplices, insulsi, insipientes, ita dicti à sapore ciborum, qui, cum non sapiunt, *fatui* vocantur, juxta illud Martialis, lib. 13. 13 :

> Ut sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ.

Aut à Fatua, de qua Justinus, lib. 43 : *Fauno,* ait, *fuit uxor nomine Fatua, quæ assidue divino spiritu impleta, velut per furorem futura præmonebat ; unde adhuc qui inspirari solent, fatuari dicuntur.* Fatui enim sæpe furore, quasi altiore spiritu aguntur, ut videantur enthusiastæ, vel prophetæ. Quocirca Turcæ fatuos, quasi Dei enthusiasmo actos mire venerantur, ut mihi narrarunt oculati testes, idque ad reverentiam et persuasionem sui Mahometis, qui, cum laboraret epilepsia, et deliraret, fingebat se corripi à spiritu Dei.

21. Coram extraneo ne facias consilium ; (græce χρυπτον, id est secretum, vel occultandum). Nescis enim quid pariet,] q. d. Nescis quid ex visis vel auditis à te, tanquam ex concepto semine apud se machinabitur, et tandem suo tempore edet in tuam perniciem, vel ignominiam, ait Jansenius. Qui enim norunt secreta alterius consilia, facile iis ad eum prodendum vel perdendum abuti possunt, præsertim extranei, quorum mens et fides incognita est, ac subinde dubia et suspecta. Græca : *Nihil agas secreti cum alieno ; nescis enim quid pariet.* Ita Tigurina, licet græce ad verbum sit, *coram alieno,* q. d. In conspectu exteri, cujus mens et fides non satis tibi est perspecta, nihil agas, quod velis esse occultum ; græce enim est κρυπτον, id est occultandum : quia periculum est ne illud evulget cum tuo damno et pernicie.

Moraliter nota *consilium* hic vocari secretum ; quia nervus et vis, ac quasi anima consilii consistit in secreto ; quod enim est anima latens in corpore, hoc est secretum latens in consilio. Id patet in bellis, ubi, si consilia invadendi hostem vel urbem sint secreta, milites imparatum hostem secreto adoriuntur et superant : sin emanent, hostis se munit, et consilium eludit. Idem est in procuratione officiorum, beneficiorum, mercium, cæterarumque rerum ; si enim tuum consilium celes, voto potieris ; sin evulges, æmulos plures, vel invidos concitabis, qui te impedient et frustrabuntur. Idem locum habet in rebus spiritualibus. Hinc S. Ignatius, teste S. Hieronymo in cap. 1. S. Matthæi, dicebat Christum conceptum et natum ex Virgine, ut partus ejus celaretur diabolum ; si enim ipse id rescivisset, omnibus nervis impedire satagisset.

Hinc et viri pii ac solertes sua pia proposita, quoad possunt, celant, etiam diabolum ; ac tacite in mente cum Deo deliberant, illicoque quod concluserunt exsequuntur, antequam diabolus id rescire vel impedire queat. Atque experientia docet illa optime succedere ; secus autem, si scilicet diu deliberes, signis prodas, evulges, diabolo resistente, mille invenies contradictiones, mille obices et difficultates, quas vix superabis. Tanti est secretum ad rem, præsertim arduam conficiendam. Hinc Festus consilium à sileo et silendo derivat, ut consilium idem sit quod cum silentio peragendum. Ita Metellus, rogatus quidnam facturus esset post domitos Macedones, respondit : *Tunicam meam exuerem,* imo exurerem, *si eam consilii mei consciam putarem.* Ita Plutarchus in Apophthegmat. Romanis. Et Antigonus rex rogatus à filio quando castra esset moturus : *Quid,* inquit, *metuis, ne solus tu non audias tubam?* Vox utique rege digna : ei arcanum non credidit, cui post mortem crediturus erat regnum. Ita Plutarchus, lib. de Garrulit. Hujus rei symbolo Gentiles Palladem, quæ est dea sapientiæ, dicebant inimicissimam esse cornici eamque cornices comprimere, ac cornices nunquam ad ejus arcem advolare, ut significarent sapientiam inimicissimam esse garrulitati, cujus symbolum est cornix, utpote loquax et garrula. Ita Natalis Comes, cap. 5. lib. 4. Mytholog. Sapienter Q. Curtius, lib. 4. de Vita Alexandri : *Res,* inquit, *magnæ sustineri ab eo non possunt, cui tacere grave est.* Quin et Persarum consiliarii, teste Ammiano lib. 12, silentium velut numen colebant. Romani vero silentii senatusconsulti violatores morte plectebant. Quocirca Pompeius, ait Valer. Maxim. lib. 3. c. 3, *dum legationis officio fungeretur, à Gentio rege interceptus, cum senatus consilia prodere juberetur, ardenti lucernæ admotum digitum cremandum præbuit, eaque patientia regi simul, et desperationem tormentis quidquam ex se cognoscendi excussit, et expetendæ populi Romani amicitiæ magnam cupiditatem ingeneravit.*

Alludit ad Proverb. 25. 9 : *Causam tuam tracta cum amico, et secretum extraneo non reveles, ne forte insultet tibi, cum audierit, et exprobrare non cesset. Extraneum,* græce ἀλλότριον, id est alienum, abhorrentem, externum quemlibet accipe, sed maxime fide et religione à te tuaque gente dissidentem, quales Judæis erant Gentiles ; hi enim in Scriptura vocantur בני נכר *bene nechar,* id est filii alieni, in genitivo : *alieni* scilicet Dei, quia deum alienum colunt, quos Septuag. vocant ἀλλοτρίους, vel ἀλλογενεῖς, id est alienigenas, vel ἀλλοφύλους, id est allophylos, hoc est alienæ familiæ, puta Gentilis, quales fuere Philisthæi, Ammonitæ, Moabitæ, Idumæi, etc. Hi enim, utpote Gentiles, Judæis, quasi peregrini cultus et propriæ sectæ hominibus, erant infensi ; Judæi vicissim eos, quasi idololatras, suosque æmulos et hostes adversabantur. Talibus ergo tamque infensis non erat tutum revelare secreta sua consilia. Unde Rabanus mystice per extraneos accipit hæreticos, quos Apostolus plane vitandos fidelibus esse monet, ad Titum 3. 10.

22. Non omni homini cor tuum manifestes, ne forte inferat (Tigurina, *referat*) tibi gratiam falsam, et convicietur tibi.] *Gratiam falsam*

vocat benevolentiam fictam, q. d. Noli cuilibet candide animum tuum aperire, ne forte audiens, candori huic tuo non respondeat; sed referat gratiam falsam, qua fingat se tibi fidum et benevolum, ut plura tuæ mentis secreta expiscetur, è quibus tuas animi ægritudines ipse perspiciat, ob easque te rideat, tibique convicietur. Vel *gratiam falsam*, vocat malam, q. d. Pro bona gratia tua, qua ei fideliter et fidenter aperis credisque tua arcana, rependet tibi malam gratiam, puta convicium. Tò *falsam* jam non est in Græco, nec Syro; est tamen in Complut. Syrus sic habet : *Ne omni homini reveles quod est in corde tuo, ne condemnet te gratia.* Gratia enim, si loqui posset, condemnaret te, quod gratiam illam candidæ revelationis tuæ insulso et ingrato conviciatori præstiteris, itaque illam quasi dehonestaris, et velut virginem adultero prostitueris. Unde Græca habent : *Et non referat tibi gratiam*, sed pro gratia reponat contumeliam. Huc facit proverbium Arabicum, centuria 2, n. 54 : *Arcanum tuum de sanguine tuo est; sæpe aperuisti illud, et est causa mortis tuæ*; et centur. 1, n. 7 : *Ne deambula nudus per plateas*, id est, ne aperias secretum tuum coram hominibus, ne subsannent te. *Verba fac nocte, ubi non est avis nocturna*, id est, occulta arcanum tuum, et dignitatem tuam à turba idiotarum et stultorum. Et illud Epicharmi : *Sobrius esto, et memineris diffidere.* Nam, ut ait Theognis :

> Fiso res periit, diffiso salva remansit :
> Paucis è multis fidus adest animus.

Hoc est quod audivimus cap. 6. 6 : *Consiliarius sit tibi unus de mille.*

Moraliter hìc disce quàm caute servanda sint cordis arcana, quàmque turpe et periculosum sit ea expiscari. Hæc enim insignis est curiositas quæ curiosum in magnas redigit angustias. Facilius enim est compescere curiositatem expiscandi secretum, quàm ubi expiscatus fueris, illud tacendi. Imo, qui curiosi sunt ad expiscandum, curiosiores sunt ad propalandum : pruriunt enim ad revelandum secreta quæ norunt, ut scientiam suam venditent. Adde, esto crimen perditionis, non tamen suspicionem evadent; si enim res emanet, vehemens erit suspicio ipsos, utpote solos secreti conscios, illud evulgasse. Quocirca Philippiades poeta regi Lysimacho percarus, rogatus ab eo : *Quid vis tibi impertiam rerum mearum? Quodcumque voles*, inquit, *modo ne arcani quippiam.* Et Aristoteles, rogatus quis secretum cognitum servare posset, respondit : *Qui carbonem ignitum lingua continere poterit.* Ita Antonius in Melissa, p. 1. serm. 72; nam, ut dicitur Proverb. 16. 27 : *In labiis ejus ignis ardescit*; Septuag. *ignem condit.* Sic Dalila expiscata secretum fortitudinis Samsonis, illud prodidit, et maritum perdidit, Judicum 16. Gellius, lib. 1. c. 23, memorat Romanos senatores adeo celebrasse silentium Papyrii pueri, qui secretum senatus matri, non tantum verbis, sed et verberibus illud exigenti, prodere noluerat, ut ei inter pueros soli aditum in curiam concesserint, eique Prætextati cognomen honoris causa indiderint, ob tacendi loquendique in ætate prætextata prudentiam. Denique Plutarchus in Moral. hoc remedium exquirendi fidem alicujus in servando secreto, suggerit: *Ut vas, inquit, experiamur, non vinum infundimus, sed aquam; si enim depereat, parum refert. Sic frivolum quiddam committendum amicis, quo silentii fidem experiamur, ut si effutiant, nihil sit periculi.*

Sane S. Ambrosius ita sancte servabat secretum sibi commissum, ut illud ne quidem cum Satyro fratre sibi carissimo communicaret, uti ipse refert in ejus obitu, causamque addit, dicens : *Erat enim fidele indicium, extraneo non esse proditum, quod non esset cum fratre collatum.* Unde ipse in illud psal. 40 : *Egrediebatur foras, et loquebatur in idipsum. Aptus versiculus*, inquit, *adversus eos qui secretum alicujus produnt. Pulchre ait : Egrediebatur foras. Foris enim lupi, foris prædones : intus Moyses in nube cum Jesu. Foris Judæi : intus Zacharias sacerdos in templo. Foris multitudo : intus Spiritus Sanctus in cordibus nostris clamat : Abba pater. Foris adversarius noster, sicut leo pervigilat ad rapinam. Foris infideles : intus fideles. Et ideo eos, qui foris sunt judicabit Deus; eos autem qui intus sunt Christus absolvit. Egrediebatur igitur Judas, et loquebatur. Egrediebatur de fide, egrediebatur de concilio et numero Apostolorum. Egrediebatur de convivio Christi ad latrocinium diaboli. Egrediebatur de gratia sanctificationis ad laqueum mortis, qui vana ad perfidos loquebatur. Egrediebatur foras, qui vitæ internæ mysteria relinquebat.*

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AGIT DE IIS QUÆ VITANDA SUNT IN FEMINIS, AC DE PERICULO QUOD EST IN EARUM ASPECTU, COLLOQUIO ET CONSORTIO, USQUE AD V. 14. INDE USQUE AD FINEM AGIT DE IIS QUÆ VITANDA SUNT IN VIRIS, DOCETQUE VITANDOS ESSE AMICOS NOVOS, HOMINES POTENTES, QUI HABENT JUS NECIS ET VITÆ, INJUSTOS, LINGUOSOS ET TEMERARIOS.

1. NON zeles mulierem sinus tui, ne ostendat super te malitiam doctrinæ nequam. 2. Non des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtutem tuam, et confundaris. 3. Ne respicias mulierem multivolam : ne forte incidas in laqueos illius. 4. Cum saltatrice ne assiduus sis : nec audias illam, ne forte pereas in efficacia illius. 5. Virginem ne conspicias, ne forte scandalizeris in decore illius. 6. Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæreditatem tuam. 7. Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius. 8. Averte faciem tuam à muliere compta, et ne circumspicias speciem alienam. 9. Propter speciem mulieris multi perierunt : et ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit. 10. Omnis mulier, quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur. 11. Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt : colloquium enim illius quasi ignis exardescit. 12. Cum aliena muliere ne sedeas omnino, nec accumbas cum ea super cubitum : 13. et non altereris cum illa in vino, ne forte declinet cor tuum in illam, et sanguine tuo labaris in perditionem. 14. Ne derelinquas amicum antiquum : novus enim non erit similis illi. 15. Vinum novum, amicus novus : veterascet, et cum suavitate bibes illud. 16. Non zeles gloriam et opes peccatoris : non enim scis quæ futura sit illius subversio. 17. Non placeat tibi injuria injustorum ; sciens quoniam usque ad inferos non placebit impius. 18. Longe abesto ab homine potestatem habente occidendi, et non suspicaberis timorem mortis. 19. Et si accesseris ad illum, noli aliquid committere, ne forte auferat vitam tuam. 20. Communionem mortis scito : quoniam in medio laqueorum ingredieris, et super dolentium arma ambulabis. 21. Secundùm virtutem tuam cave te à proximo tuo, et cum sapientibus et prudentibus tracta. 22. Viri justi sint tibi convivæ, et in timore Dei sit tibi gloriatio. 23. Et in sensu sit tibi cogitatus Dei, et omnis enarratio tua in præceptis Altissimi. 24. In manu artificum opera laudabuntur, et princeps populi in sapientia sermonis sui ; in sensu vero seniorum verbum. 25. Terribilis est in civitate sua homo linguosus : et temerarius in verbo suo odibilis erit.

PRIMA PARS CAPITIS.

DE IIS QUÆ IN MULIERIBUS VITANDA SUNT.

1. NON ZELES MULIEREM SINUS TUI,] q. d. Ne sis zelotypus uxoris tuæ, quæ in sinu tuo requiescit, et male de ea suspicans, quod scilicet alium virum amet magis quàm te, aut alius rivalis tuus eam amet et insequatur. Tigurina : *Uxorem quam complecteris, ne prosequaris zelotypia.* Zelotypia ingens est conjugii morbus et malum. *Zelotypia*, ait Cicero Tuscul. 4, *est ægritudo, ex eo quod alter quoque potiatur* (vel potiri putetur) *eo quod ipse concupiverit;* vel (ut Chrysippus), *est ægritudo animi ex eo proveniens, quod timeat ne adsit alteri, quod cum nemine velit habere commune.* Quæ inter conjuges suspicionum, rixarum, cædium, omniumque malorum est causa, uti docet Tiraquellus, lib. 13. connubiali n. 28. et seq. et leg. 1. connub. cap. 1. et seq. Quin et S. Hieronymus lib. 1. contra Jovinianum : *Quid,* ait, *prodest etiam diligens custodia, cum uxor servari impudica non possit, pudica non debeat? infida enim cus-*

tos castitatis est necessitas; et illa vere pudica est, cui licuit peccare, si voluit. Porro *mulier sinus* vocatur, quæ in sinu mariti cubat et requiescit, non tantum cum dormit, sive per diem, sive per noctem in thalamo nuptiali; sed etiam cum prandet et cœnat. Olim in mensa discumbebant, id est cubabant in thoris sive lectulis mensalibus, in singulis bini vel terni; ita ut in summo cubaret frater vel amicus, in medio maritus aut parens, in imo uxor et liberi, qui proinde recumbebant in mariti vel parentis sinu. Ita Plutarchus, lib. 1. Sympos. q. 3 : *Locus*, inquit, *infra eum* (medium) *uxoris est aut liberorum : qui supra est, ut par est, tribuitur convivarum honoratissimo.* Quocirca Titus Livius, lib. 39. carpit T. Flaminium consulem quod meretricem in convivio in loco uxoris collocasset. Sic Deut. 13. 6. dicitur : *Uxor quæ est in sinu tuo;* et c. 28. 54 : *Invidebit uxori quæ cubat in sinu tuo.* Michææ 7. 5 : *Ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui.* Igitur epithetum proprium uxoris est, requiescere in sinu mariti. Ita Delrio adagio 125.

Ne ostendat super te malitiam doctrinæ nequam,] ne scilicet te decipiat, veneno perimat, aliterve noceat, aut saltem odiat, vel minus amet, et ad alios viros affectum transferat. Nam *doctrina nequam* sive perversa est, qua vetulæ perversæ, vel etiam veneficæ, docent uxores juvenculas improbas artes, quibus maritum zelotypum fallant aut perimant, aliterve ei noceant. Unde Syrus : *Ne discat contra te astutiam malam;* græce est : *Ne doceas in te doctrinam nequam;* Tigurina sive Vatablus : *Ne eam malam in te artem doceas :* primo, tua zelotypia in impellendo ad malas artes jam dictas; secundo, q. d. Ne tua zelotypia doceas eam simili modo esse zelotypam; zelotypia enim instar scabiei sese aliis affricat, et affricando contrahitur : cum enim uxor sentit se suspectam esse marito de adulterio, vicissim ipsum incipit habere suspectum, ne scilicet ipse ob suspicionem quam contra se habet, ad alias declinet; tertio, plane et simpliciter, q. d. Noli nimis amare et zelari uxorem tuam, noli nimis arcte et anxie eam custodire, ne doceas eam adulterari, ne scilicet ipsa adversum te faciat, quod videt te de se timere vel suspicari; tum quia continua suspicio adulterii, continuam ejus imaginationem, indeque concupiscentiam suscitat; tum quia, quæ nimis arcte videt se custodiri, ex impatientia foras erumpit ut in libertatem se vindicet; tum quia mulierum indoles est curiosa et pertinax, ac illud quod sibi adeo vetari conspicit, maxime videre et experiri concupiscit, juxta illud :

> Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.

Vere Seneca : *Quidam*, inquit, *fallere docuerunt, dum timent falli, et illius peccati suspicando occasionem præbuerunt.* Et diserte Ovidius, lib. 3. de Art. eleg. 4 :

> Desine, crede mihi, vitia irritare vetando :
> Obsequio vinces aptius ipse tuo.
> Vidi ego nuper equum contra sua frena tenacem,
> Ore reluctanti fulminis ire modo :
> Constitit, ut primum concessas sensit habenas,
> Frenaque in effusas laxa jacere jubas.

Quocirca sapienter S. Ambrosius, lib. 1. de Abraham, cap. 4 : *Disce*, inquit, *mulier, zelum deponere, qui sæpe mulieres in furorem incitat. Mulier enim, quia minoris judicii, et cupida, magis suspicionibus et zelotypiæ est obnoxia, quæ nisi refrenentur, adeo increscunt, ut eas dementent, et in furorem agant.* Prudenter et Seneca in Proverbiis : *Zelum*, inquit, *de Deo tantum habeas, non contra homines; zelari autem hominibus vitiosum est.*

Porro, quam damnosa et funesta sit zelotypia disce ab exemplis : Clytemnestra zelotypa fuit Agamemnonis regis sui mariti, suspicando eum adamare Chryseidem, ideoque ipsum occidit. Arsinoe occidit Demetrium, putans ab eo diligi Berenicen. Cleopatra occidit Nicatorem ob zelum Rhodogynæ, quæ erat soror Phraatis regis, ut tradit Appianus in Syriaco. Apollonius Rhodius, lib. 1. Argonauticῶn, scribit Lemnias mulieres zelotypia incensas, quod mariti captivas mulieres adamarent, maritos suos omnes dormientes, et insuper universum genus masculinum obtruncasse. Medea suspicans virum suum alias adamare, ut se de eo ulcisceretur, proprias proles, quas ex eo susceperat, occidit, de quo Ovidius, lib. 1. de Art.

> Nec dolor armasset contra sua viscera matrem,
> Quæ socii damno sanguinis ulta virum est.

Sapiens zelotypiæ remedium dat Aristot. lib. 1. Œconom. c. 4 : *Primum*, inquit, *leges sint viro ad uxorem, ut injuria cesset; sic nec ipse injuriam patietur;* et lib. 2. c. 2 : *Maximus honor*, ait, *est sobriæ mulieri, si cernat virum suum observantem sibi castitatem, nec de ulla muliere magis cogitantem, sed præ cæteris omnibus hanc et suam, et fidelem sibi existimantem. Tanto enim magis studebit mulier se talem præstare, quanto magis se cognoverit fideliter ac juste à viro diligi.* Et Lactantius, lib. 6. de Vera religione : *Exemplo continentiæ*, ait, *docenda est uxor, ut se caste gerat. Iniquum est enim, ut exigas, quod ipse præstare non possis.* Hoc est quod ex S. Augustino dicitur c. *Si dicturi* 32. q. 6. ut quales volumus uxores nostras invenire, tales et ipsæ nos inveniant. Frustra enim petit debitum, qui, quod debet non impendit : qui non facit quod debet, non recipit quod oportet. Dicet enim uxor marito : Cur ego te colam ut maritum, cum tu non me colas ut uxorem? juxta illud Domitii apud S. Hieronymum ad Nepotianum : *Cur ego te habeam ut principem, cum tu non me habeas ut senatorem?* Et illud Ciceronis, Philip. 2 : *Non tractabo ut consulem, ne ille quidem me ut consularem.*

Denique Alfonsus Aragonum rex, teste Panormit. in ejus Vita, zelotypiæ remedium ad vitam in conjugio tranquille transigendam hoc dabat : *Si uxor cæca, maritus autem surdus fiat.* Uxor enim oculata, videns maritum cum aliis feminis, etiam negotiorum causa, agere, fit zelotypa; inde querimoniæ et rixæ. Rursus marito molesta est uxoris garrulitas, qua molestia carebit, si fiat surdus.

2. Non des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtutem tuam (ita Rom. non, *in virtute tua*, uti legunt alii), et confundaris. Græce : *Non des mulieri animam tuam, ut ascendat ipsa super* ψυχὴν, id est, *animam tuam.* Ita Complut. sed Roman. legunt ἰσχὺν, id est *super virtutem tuam*, hoc est, super vires tuas, vel super fortitudinem tuam, ut occupet arcem animæ tuæ. Est metaphora à militibus, qui ascendunt muros, itaque capiunt urbem, vel

arcem, quam Itali vocant *la fortezza*. Sensus est, q. d. Ne permittas uxorem *potestatem*, id est, dominium, exercere, ut, scilicet, ipsa dominetur et imperet *animæ tuæ*, hoc est, tuæ voluntati et tibi ipsi; *ne* ipsa *ingrediatur in virtutem tuam*; ut, scilicet, tuum jus, auctoritatem et imperium maritale sibi usurpet, teque sibi subjiciat, cui ipsa jure naturæ, divino et humano debet esse subdita; hoc enim tibi pudori erit, cum audies effeminatus; æque ac servituti et damno; mulier enim, cum passionibus agatur, et impotentis sit animi, impotenter tibi dominabitur. Unde clare vertit Vatablus: *Ne permittas animum tuum mulieri, adeo ut pessumdet potestatem tuam, tuque dedecus incurras*; alii: *Ne dederis mulieri animam tuam, ut transcendat ipsa vires tuas*, ut fiat te potentior et imperiosior; alii: *Ne ascendat ipsa super animam tuam, teque sibi penitus subjiciat*; Syrus: *Ne dederis mulieri animam tuam*; vel: *Ne committas mulieri te ipsum* (hoc enim Syri vocant, *animam tuam*), *ut dominetur ipsa supra omne quod habes*. Hæc viri permissio oritur, vel ex animi pusillanimitate, vilitate et abjectione; vel ex nimio uxoris amore, quo omnia ei indulget, eique seipsum committit et permittit; vel quod uxor viro sit nobilior, ditior, potentior. Audi S. Hieron. lib. 1. contra Jovin.: *Refert Seneca, cognovisse se quemdam ornatum hominem, qui exiturus in publicum fascia uxoris pectus colligabat, et ne puncto quidem horæ præsentia ejus carere poterat, potionemque nullam nisi alterius tactam labris vir et uxor hauriebant, alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improvida vis ardentis affectus erumpebat. Origo quidem amoris honesta erat, sed magnitudo deformis. Nihil autem interest, quam est honesta causa quis insaniat. Unde et Xystus in Sententiis: Adulter est, inquit, in suam uxorem amator ardentior. In aliena quippe uxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Sapiens vir judicio debet amare conjugem, non affectu. Reget impetus voluptatis, nec præceps feretur in coitum.*

Hæc Ethices naturalis naturalia sunt præcepta; unde eadem tradiderunt Gentium sapientes. Cato senior objurgans summam uxorum Romæ licentiam et potentiam: *Omnes*, inquit, *homines uxoribus dominantur: nos omnibus hominibus, nobis autem uxores*; hoc modo colligens uxores esse rerum omnium dominas. Ita ex Plutarcho in Apophth. Antonius in Melissa, part. 2. serm. 34. Rursum Cato apud Livium lib. 34, monet viros, ne uxores sibi æquari sinant: *Extemplo enim*, inquit, *simul ac pares esse cœperint, superiores erunt. Proinde date frenos impotenti naturæ, et indomito animali; desperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos faciatis.* Sic Salomon permittens mulieres sibi dominari, ab eis protractus est ad adorandum idola. Sic Adam se subdens Evæ, se et omnes posteros perdidit. Sic Hebræi fornicantes cum Madianitis, ab eis impulsi sunt ad colendum Beelphegor, Numer. 25. In quem locum Origen.: *Captivantur*, inquit, *Israelitæ, non ferro, sed luxu; non virtute, sed libidine.* Ideoque vindicta divina in eos desæviit, uti ibidem narratur.

Quocirca apte Ægyptii, teste Horo Apoll. muliebris in virum dominatus dedecus et noxam repræsentarunt hieroglyphico viperæ; mas enim viperæ in congressu cum femina, caput in os ejus inserit; unde illa delectatione venerea acta in rabiem, caput maris demordet, eumque perimit, teste Plinio lib. 10. c. 62. Æliano lib. 9. cap. 31, et Galeno de Theriaca ad Pison. Simili enim modo vir uxori se subjiciens, sinit ab ea sibi caput, id est, dominium, ac non raro vitam abscindi. Mulieris ergo lacrymæ, quibus virum sibi subjicit, sunt *lacrymæ crocodili*; quibus, scilicet, ipse cranium hominis emollit et scindit, ut cerebrum ejus devoret; simili enim modo mulier suis lamentis cerebrum homini eripit, eumque sibi objicit et dementat. Talis fuit Dalila Samsoni, Xantippe Socrati, Omphale Herculi. Pittaci Mitylenæi, qui unus fuit è septem Græciæ sapientibus, gnome exstat: *Uxori dominare.* Corn. Tacitus lib. de Moribus Germanor. refert apud Sithonas feminas dominari: in quo, ait, non modo à libertate, sed etiam à servitute degenerant: *A muliere dominari, summum est viro dedecus*, ait Philo apud Antonium in Melissa, tomo 2. serm. 34. quin et Isaias cap. 3. 12, ingenti probro Judæis vertit quod *mulieres dominatæ sunt eis.* Plutarch. in præceptis connub. cap. 5: *Quæ malunt, inquit, stolidis viris imperare, quam parere sapientibus, similes illis sunt, quæ ducere potius volunt cæcos, quam intelligentia visuque præditos sequi.* Ergo viri tales sunt despicabiles, uxores pariter contemptibiles. Vide Tiraquellum lib. 1. connub. num. 19. et seq. unde num. 26, ex Donato ait, uxorem dici ab ungendo, eo quod olim maritum lavare et ungere solerent, quasi viri famulæ, non dominæ.

3. Ne respicias mulierem multivolam, ne forte incidas in laqueos illius.] *Multivolam*, id est, meretricem, quæ multos vult amasios. Alios *multivolam* interpretantur, ad multorum concupiscentiam evolantem; hæc enim græce vocatur εταιριζομενη, quæ, scilicet, amat multos εταιρους, id est, socios, procos et amasios; εταιρα enim est socia, amica, meretrix. Noster videtur legisse ετεριζομενη, per ε, non per αι, ab ετερος, q. d. Quæ alios et varios amat: quod eòdem redit. Græca ergo sic habent: *Ne occurras mulieri meretrici, ne forte incidas in laqueos illius*; clarius Tigurina: *Mulieri meretrici ne te des obviam, etc.* Syrus: *Ne converseris cum meretrice, ne cadas in retia ejus.* Mulierem hanc multivolam, ejusque laqueos graphice depingit Salomon Proverb. 7. v. 10: *Occurrit*, inquit, *illi* (juveni) *mulier ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas, garrula et vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians, apprehensumque deosculatur juvenem, et procaci vultu blanditur*, et quæ sequuntur.

Tropol. mulier multivola est concupiscentia: hæc enim instar mulieris, muliebria habet desideria, multaque vult et concupiscit, adeoque est insatiabilis, ac semper dicit: *Affer, affer*, Prov. 30. 15. Quare ut eam effugias, noli in eam respicere; quia, sicut species mulieris, ita et concupiscentiæ est illecebrosa, mentemque infatuat et ad se rapit. Causas varias dedi Thren. 1. 8.

Rursum mulier multivola est hæresis, et hæreticorum synagoga, quæ per diversos errores volitat, ait Raban. et ex eo Glossa.

4. Cum saltatrice ne assiduus sis: nec audias illam, ne forte pereas in efficacia illecebrosi saltus et cantus illius. Jansenius con-

tendit legendum, *cum psaltrice;* Græca enim habent, μετα ψαλλουσης, id est, cum psallente. Alii, *cum fidicina*, id est, ea quæ ludit canitque fidibus. Unde Syrus: *Cum cantatrice ne familiaris fias, ne perdat te fabulis suis;* Vatabl.: *Cantatricem mulierem ne frequentes, ne forte conatibus ejus capiaris;* alii: *Cum fidicina ne assuesce, ne capiaris artibus ejus.* Verum Biblia Romana et cætera Latina æque ac S. Cyprianus mox citandus constanter habent, *cum saltatrice;* unde videtur Interpres noster, qui antiquus est, in vetustis codicibus legisse, non ψαλλουσης, sed αλλουσης vel αλλομενης, unde Latinum *saltantis;* aspiratio enim græca in litteram Latinam *s* verti solet. Ratio est: nam feminæ doctæ ad numeros saltare, valde virorum animos movent; et in sui amorem illiciunt suis tripudiis et choreis, uti filia Herodiadis rapuit Herodem omnesque convivas, adeo ut pro mercede ei dimidium regni offerret, imo caput S. Joannis Baptistæ; olim enim ars saltandi fuit mirabilis, et mire illecebrosa, adeo ut saltatrices admiratione et amore suos suspenderent spectatores, teste Rhodigino lib. 5. cap. 3. Adde, choreæ hæ fiunt ad numeros et cantum tibiæ, citharæ, testudinis, clavicymbali, etc., quibus ad delicias musica vocum et cantus adjungitur, ut numerosa sit harmonia; quin et ipsæ saltatrices illecebrosæ saltando canere solent, ut tam cantu quam saltu instar Sirenum dementent et rapiant animos juvenum, juxta illud Virgil. 6. Æneid.

> Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.

Et Tibullus lib. 1:

> Ille liquor docuit voces inflectere cantu;
> Movit et ad certos nescia membra modos.

Et hoc est, quod subdit Siracides: *Nec audias illam, ne forte pereas in efficacia;* græce, εν επιτηδευμασιν, id est, *in exercitiis*, vel *artibus.* Ita Complut. aut, ut Tigurina, επιχειρημασιν, id est, *conatibus;* vel, ut Romana vertunt: *Tentationibus ejus.* Porro, quanta sit vis et tentatio cantus feminei, docet Claudian. lib. 1. de Raptu Proserp.

> Ipsa domum tenero mulcens Proserpina cantu, etc.

Et Ovidius 14. Metamorph.

> Unde canens dicta est sylvas et saxa movere;
> Et mulcere feras, et flumina longa morari
> Ore suo, volucresque vagas retinere solebat,
> Quæ dum feminea modulatur carmina voce, etc.

Vere Seneca in Proverbiis: *Blanditia*, inquit, *non imperio, fit dulcis Venus.* Et: *Habet suum venenum blanda oratio.* Denique præclare S. Cyprian. de Singul. Cleric.: *Mulier*, inquit, *nunc detegit membra, nunc fatigata jactatur, aut in risum aliquando dissolvitur, nunc blanditias exhibet, et quod est venenosius super cuncta, psallere delectatur aut canere. Cujus cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem. Contra quam Salomon sic nos cautos efficit: Cum saltatrice noli assiduus esse, nec audias eam, ne forte pereas in efficacia ejus.* Et rursum: *Avertite*, ait, *occasiones impudicas. Amputanda sunt omnia vobis, quæcumque igniferi fomitis sulphurantibus flammis candens fornax ebullientis carnis exæstuat, ne vel tenuis quidem scintilla majora conflet incendia, quod Salomon manifestat dicens: A scintilla una augetur ignis.* Periclitatur navis, si vel scintilla in vas pulveris tormentarii inciderit; et securum se censebit adolescens, qui inter ardentissimas gehennæ prunas, mulierum, scilicet et libidinum irritamenta, discurrit? Ibidem S. Cyprianus hæc castitati dat attributa, vel elogia: *Castitas est munimen invictum sanctimoniæ, fortitudinis firmitas, animæ victoria, ubertas gloriarum, pax secura virtutum, debellatio inquieta bellorum, honestatis portus, ignominiæ naufragalis locus, lorica pudoris, corruptionis exitium, dissolutionis occisor, armatura virium, acquisitio triumphorum, requies salutis, vita spiritus, status qualitatis angelicæ.* Nazianz. in Distichis: *Ignis stipulæ propinquus, parum tuta res: nihilo tutius, ô monache, tibi fuerit mulierem virginem contubernalem habere.*

5. Virginem ne conspicias, ne forte scandalizeris (in ruinam luxuriæ traharis) in decore illius.] Romani ex Græco legunt: *In decoribus ejus.* Virginis enim multiplex est decor: primus, ætatis florentis; secundus, sexus feminei; tertius, virginitatis; quartus, elegantiæ vestium et cultus. Vatablus vertit: *Ne contempleris virginem, ut ne noxam ex pretioso ejus cultu contrahas;* alii: *Ne quando impingas in concupiscentiis ejus;* Syrus: *Virginem ne attente inspicias, ne condemneris* (id est debitor, aut reus fias) *in dote ejus duplo;* ne, scilicet, si ex aspectu labaris in fornicationem cum ea, et pretium virginitatis ablatæ ei restituere, eamque uxorem ducere et dotare debeas, juxta legem Exodi 22. 16 et 17. et Deuter. 22. 29. Quocirca sapienter Job cap. 31. 1: *Pepigi*, ait, *fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* Quin et Alexander Magnus noluit videre Darii filias jam à suis captas, dicens: *Non committam, ut cum viros vicerim, à mulieribus vincar.* Ita Plutarch. in Alexandro. Præclare Nazianz. in Præceptis ad Virgines:

> Virgo sis oculis, sis ore atque auribus ipsis.

Et inferius:

> Christus amore tui flagrat: ne forma virilis
> Te premat, et medio sedem sibi pectore figat.

Idem ad Seleucum Iambico 3:

> Quodcumque labem visui accersit, fuge,
> Oculos ut ipse virgines serves tuos.

Beda in Proverb.: *Oculi petulantes*, ait, *cordis luxuriosi sunt proditores.* Rursum Nazianz. in Distichis: *Si procul à femina abfueris, manet scintilla; si autem vitæ commercium cum ea habeas, ex parvo vento magnum incendium excitabis.* Et paulo superius: *Virgo, et oculis et abditis corporis partibus virgo esto, nec marem ullum curatorem tibi asciscas. Christum amicum habes; viros omnes aspernare. Quid tibi mortiferum toxicum intus habere opus est? Equidem in hac canitie corpus lanio, oculos premo, diurnis nocturnisque curis ter miseram animam conficio, ut eam à flamma extraham: ne sic quidem tamen, nisi admodum ægre, corpus in potestate teneo. Quanam ergo fronte tu et ætate florens, et carnes elephante ipso latiores excitans, postea mihi delicias facis, perinde atque egregia quadam puritate præditus, atque amasiam tuam spirituali duntaxat amore complectens? O aversandum amorem, quem Christus fastidit! Monachi, mo-*

nasticam vitam ducite. Nam, si cum amasiis vitæ consuetudinem habeatis, non jam monachi estis. Virgo, Christum habes immortalem adjutorem, sponsum desiderabilem, erga cœlestem formam tuam zelotypum.

Porro, nihil est quod ita libidinem accendat ac decor et forma. Ita Tertull. de Cultu femin. sub initium: *Decorem*, inquit, *naturaliter invitatorem libidinis scimus.* Leucippus apud Anton. in Melissa, tom. 1. cap. 60. *Pulchritudo*, ait, *acutius, aut, si malis, velocius vulnerat quam sagitta, et per oculos in animum defluit.* Et Domitianus imp. *Decore*, ait, *nihil gratius, nihil et brevius.* Quocirca Horatius lib. 4. Carm. ode 13, pulchritudinem appellat facem, quod ad amorem accendat. Imo Donatus S. Hieron. præceptor: *Veteres*, inquit, *ignem et calorem, quemdam quasi fervorem, dixerunt formam. Et hinc fornaces, forcipes, formam et formosos, ex quibus ignis amoris exoritur.* Et Festus Pompeius: Forma, ait, significat modo faciem cujusque rei, modo calidum, ut cum exta, quæ dantur, deforma appellantur. Servius vero in lib. 8. Æneid. Forma, ait, dicitur à forvo, quod calidum significat, quod et Nonius Marcellus autumat. Quocirca Theocritus apud Laertium in Vita Aristotelis, formam vocat *eburneum detrimentum*, quod grata sit aspectui, sed multorum incommodorum causa. Socrates vero ibidem, formam vocat *exigui temporis tyrannidem.* Idcirco sapienter Protagoras apud Antonium in Melissa, tom. 2. cap. 33. *Uxorem*, inquit, *temperantem quærito, non formosam. Ille enim est thesaurus, qui surripi non potest; hæc autem animi opinio, sive persuasio.* Igitur, sicut ignis adurit ligna, sic aspectus corda. Aspicit sol speculum politum, mox flamma, quæ res objectas exurat, surgit in speculo. Aspicit vir feminam pulchram, surgit illico flamma amoris in viro. Unde Fotis meretrix apud Apul. lib. 2. *Discede*, ait, *miselle, à foculo, discede; nam, si te vel modice meus igniculus afflaverit, ureris intime.*

Quocirca S. Basilius lib. de Virgin. docet virgini summe custodiendos esse oculos, ne ullius viri vel feminæ species menti infigatur; aut, si infixa sit, omni studio accersendo alias et contrarias species, omnino deleatur. Singularis in hac re fuit S. Hugo, Gratianopolis Episcopus, per 52 annos, qui cum crebro primariarum feminarum confessiones exciperet, ita oculos ab eis avertebat, ut nullam de facie, si occurreret, cognosceret, uti habet ejus Vita.

Hinc et Philosophi remedium amoris docent esse absentiam, ne videas amicam: sic enim ejus oblivisceris, eamque è mente et phantasia erades. Ita Propert. lib. 3. eleg. 20.

> Magnum iter ad doctas proficisci cogor Athenas,
> Ut me longa gravi solvat amore via.
> Crescit enim assidue spectando cura puellæ;
> Ipse alimenta sibi maxima præbet amor.

Imo, ut ait Virgil. 3.

> Uritque videndo
> Femina,

instar speculi orbicularis, radiis solis accensi. Quocirca apposite ad culpam Zaleucus, Locrensium legislator, adulteris oculos erui sanxit, ait Plutarch. 5. Sympos. cumque ejus filius in adulterium incidisset, ut pœnam non mitigaret, sed divideret, unum oculum sibi, alterum filio erui jussit. Oculi enim sunt in amore duces, et, ut ait S. Petrus epist. 2. cap. 2. 14. *pleni adulterii, et incessabilis delicti.* Oculos autem sequitur imaginatio, imaginationem cor et amor. Unde Job cap. 31. 7. *Si secutum est*, inquit, *oculos meos* (Hebr. *si abiit post oculos*) *cor meum;* et Thren. 3. 51. *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Ubi plura hac de re dixi. Hinc Plato censuit visionem fieri, non recipiendo, sed emittendo spiritus visivos, illosque amorem accendere. Aristotel. vero licet censeat visionem fieri receptione specierum, non emissione; tamen notat oculis mulierum, quæ duplicem habent pupillam, inesse virus.

6. Ne des fornicariis animam tuam in ullo.] *Fornicariis*, id est, meretricibus; græce enim est, πόρναις. *Dare animam* est animum adjicere, seipsum addicere, et quasi totum dedere: quo enim se adjicit anima et voluntas, eo adjicit se totus homo: animam enim sequitur corpus, et voluntatem sequuntur cæteræ potentiæ, sicut servus herum. Gaudet Siracides hac phrasi, ut patet v. 2. dicit, *in ullo*, id est, in ulla re, quia qui in una re, v. g. in aspectu, adjicit animum ad meretricem, mox adjicit et vocem et linguam et mentem, totamque animam: perinde ut scintilla corripiens stipulam unam mox proserpit, et cæteras omnes depascitur.

Ne perdas te: quia fornicatio enervat corpus, famam commaculat, conscientiam æternæ mortis ream efficit: et hæreditatem tuam,] quia meretrix est bonorum charybdis et vorago, quæ divitias, licet ingentes, absorbet, ut patet in filio prodigo, qui opes suas cum meretricibus absumpsit. Græca tantum habent: *Ne des scortis animam tuam, ne perdas hæreditatem tuam;* Tigurina, id est, Vatablus: *Ne appellas animum tuum ad meretrices, ne perdas possessionem tuam;* Syrus: *Ne des meretrici animam tuam* (id est, teipsum); *ne pessumdes hæreditatem divitiarum tuarum, et ignominia afficiaris in plateis civitatis, et scribaris in offensa debitorum.* Quæ ultima verba Græcus et Noster dirimunt, referuntque ad versum sequentem. Si ergo semel animum applicueris ad meretricem, illa dementabit te, ut non nisi de illa cogites, loquaris, somnies, ejusque fias servus et mancipium, ut illa dominetur tibi tuisque opibus. Huc facit proverbium Hebræorum initio Gemaræ in Suta: *Quod erucæ sesamis* (vel oleribus), *id meretrix est in domo:* sicut enim eruca sesama vel olera, in quibus degit, vastat: sic meretrix domum, in qua habitat, consumit, ac miserum virum devorat, estque quasi teredo ossium ipsius.

Præclare S. Basilius serm. 2. in divites avaros: *Nullus*, ait, *concupiscentiæ muliebri satis est thesaurus: non si fluminibus fluxeris.* Lais Corinthia meretrix pro unius noctis usura decem millia drachmarum deposcebat; quod audiens Demosthenes: *Ego*, inquit, *tanti pœnitere non emo*, teste Gellio lib. 1. cap. 8. Flora quæstu corporis immanes opes congessit, quarum populum Romanum hæredem scripsit: unde à Romanis inter deas relata, etiamnum forum, quod vulgo Floræ nuncupatur, obtinet. Vide S. August. lib. 2. de Civit. cap. 27. In dies videmus meretrices esse vortices patrimoniorum, Scyllas opum, Charybdes fortunarum, ac ditissimos per eas exhauriri, fierique pauperrimos, et ad indusium redigi.

7. Noli circumspicere in vicis civitatis, nec

OBERRAVERIS IN PLATEIS ILLIUS.] Quia hæc curiositas vagandi et circumspiciendi, vagi cordis est indicium, et libidinis incentivum; necessario enim incurrit in species mulierum, quæ ejus oculos tenent, mentemque rapiunt. Sicut enim impudicus oculus, ait S. Augustin. impudici cordis est nuntius: sic incustoditus oculus incustoditi cordis est nuntius. Vide apud eum plura libr. de Honestate mulier. tomo 9. et apud S. Basil. tract. de Virginitate, qui egregie hanc rem pertractat. Docet ergo Siracides non vagis, sed directis ante se oculis esse incedendum, rectaque pergendum eò quò tendis. Hac de causa vitiata est Dina filia Jacob à Sichem, quod curiosius per plateas urbis vagaretur et circumspiceret, Genes. 34. 1. Græca pro *in plateis*, habent, *in desertis*, vel in locis solitariis; ibi enim incentivum peccati est solitudo, cum quis putat se à nemine videri, ideoque sine pudore et infamia posse explere suam cupiditatem. Unde Tigurina: *In vicis urbis ne circumspectes, nec in secretis ejus locis oberres.*

Symbolice. Quid plateis frequentibus cum solitudine infrequenti? Respondet Clemens Alexandr. lib. 3. Pædag. cap. 4. *Est solitudo, etiamsi sit turba incontinentium, ubi non est homo pudicus.* Magis vero ad litteram Beda in Proverbiis: *Non vivas aliter*, inquit, *in solitudine, aliter in foro.*

8. AVERTE FACIEM TUAM A MULIERE COMPTA; græce, εὐμόρφου, id est, formosa, ob formam tum naturalem, tum ascititiam per ornatum comæ et vestium. Unde sequitur: ET NE CIRCUMSPICIAS SPECIEM ALIENAM.] Tigurina: *Ne contempleris pulchritudinem alienam.* S. Nazianz. orat. adversus mulieres ambitiosius se ornantes, docet eas quæ fuco gaudent, ut plurimum esse impudicas. *Ferunt*, inquit, *insolentem pavonem, cùm curvato collo, pennisque gemmantibus circulum efficit, feminas clangore suo ad venerem invitare. Eodem modo admodum mirabor, si tu aliam ob causam formam pingas, quam ut nitidorum et salacium virorum oculos ad te convertas.* Mulier ergo fucata est idolum Veneris, et Venus colorata. Vide Tertull. lib. de Cultu femin. cap. 12. ubi comptas vocat, *infelicissimas publicarum libidinum victimas*, quia *lenocinia formæ, nunquam non prostituto corpori conjuncta et dedita.* Et S. Cyprian. l. de Habitu virginum: *Ornamentorum*, ait, *ac vestium insignia et lenocinia fucorum, non nisi prostitutis et impudicis feminis congruunt, et nullarum fere pretiosior cultus est, quam quarum pudor vilis est.* Notat S. Chrys. hom. 3. de verbis Isaiæ: *Non dixit*, inquit, *Ne videas: id enim nonnunquam fit ultro: sed*, μὴ περιβλέπου, id est, *ne circumspicias illam, tollens ne studio animadvertamus; ne curiose intuearis, ne contemplationi immoreris.* Et D. August. in regul. 1. cap. 21. ad finem primi tomi: *Oculi*, inquit, *vestri, etsi jaciuntur in aliquam feminarum, defigantur in nulla.* Et paulo post: *Quia sicut scriptum est: Abominatio est Domino defigens oculum.* Quamvis hic locus, neque in Vulgata reperiatur, neque unde desumptus sit ab Augustino explicetur. Huc facit illud Thren. 3. 51: *Oculus meus deprædatus est animam meam in cunctis filiabus urbis meæ.* Ubi profunde S. Hieron. vel potius Rabanus citans illud Job cap. 31. 1. *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine;* rationem reddit: *Ne prius*, inquit, *incaute aspiceret, quod postmodum invitus amaret. Nam semel species formæ cordi per oculos alligata, vix magni luctaminis manu solvitur. Intueri non debet, quod non debet concupisci. Ut munda mens in cogitatione servetur, deprimendi sunt oculi, quasi quidam raptores ad culpam.* Hanc Jobi cautionem admiratus D. Chrysost. serm. de Joseph Patriarcha in 1. tom. *Job, inquit, diabolum quidem videns accedentem, non fugit; sed mansit, sicut leo, viribus fidens: virgine autem visa non stetit, neque moratus in contuenda pulchritudine, sed statim secessit.* Hanc quoque causam innuit Siracides, dum subdit:

9. PROPTER SPECIEM MULIERIS MULTI PERIERUNT (græce, ἐπλανήθησαν, id est, erraverunt, seducti et decepti sunt), ET EX HOC CONCUPISCENTIA QUASI IGNIS EXARDESCIT.] Amoris enim objectum est pulchrum. Sicut ergo bonum rapit voluntatem, verum rapit intellectum: sic pulchrum rapit amorem et affectum. Vide dicta vers. 5. Siracidi succinit Ben-Sira alphabeto 2. litter. Beth: *Bellæ mulieris specie multi pessumdati fuerunt, et robusti omnes interfecti ab ea.* Et litter. Daleth: *Abstrahe carnem tuam à muliere gratiosa, tanquam à carne prunarum*, q. d. Caro mulieris gratiosæ, non tam caro esse videtur, quam prunæ accensæ, quæ ignem concupiscentiæ in spectantibus accendunt. Et litter. He: *Absconde oculos tuos à muliere gratiosa, ne capiaris reti ejus.* Nam oculi sunt proxenetæ peccati: sicut enim proxeneta mediator est inter emptorem et venditorem ad ineundum contractum: ita oculi mediatores sunt cordis et mulieris speciosæ, illudque cum hac conciliant et colligant. Rursum rete feminarum est forma, quo potentissimos et sapientissimos quosque capiunt, ut ceperunt Davidem, Salomonem, Samsonem. Quocirca Socrates virum bonum aiebat debere habere, non tantum manus, sed et oculos, aures et linguas abstinentes. Sublimius S. Gregor. 21. Moral. 2. *Intueri non licet, quod non licet concupiscere.* Nam, ut ait S. Bernard. serm. 5. in festo omnium Sanctorum: *Quod non videt oculus, cor non dolet.*

Porro concupiscentia et libido recte comparatur igni exardescenti; tum quia per eam physice incalescit sanguis, spiritusque vitales et animales, qui generationi deserviunt; tum quia per eam animus exardescit amore rei venereæ: unde Job cap. 31. 1. *Ignis est*, inquit, *usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina.* Idem docent Philosophi et Poetæ. Virgil. de Didone amante Æneam libro 4. Æneid.

> Ardet amans Dido,
> Et cæco carpitur igni.

Horat. lib. 1. Carm. ode 27.

> Quæ te cumque domat Venus,
> Non erubescendis adurit ignibus.

Lucretius lib. 1.

> Ignis Alexandri Phrygio sub pectore gliscens.

Ovid. 3. Fastor.

> Arserat Æneæ Dido miserabilis igne.

Tibullus lib. 2. eleg. 4.

> Uror, io remove, sæva puella, faces.

Hinc Cupido deus libidinis cum face pingitur, qua hominum animos inflammat.

10. OMNIS MULIER, QUÆ EST FORNICARIA, QUASI STERCUS IN VIA AB OMNIBUS CONCULCABITUR.] Hic versus et sequens jam desunt in Græco et Syro. Unde Jansenius censet eos ab Interprete vel alio quopiam additos, ad explanationem versuum præcedentium. Verum hoc parum est verisimile : sic enim non haberet auctoritatem canonicam S. Scriptura; et quis tam temerarius, qui hosce versus suos S. Scripturæ, quæ est epistola Spiritus sancti, ut ait S. Gregorius, inserere ausus fuisset ? Dicendum ergo Latinum Interpretem vetustum plenius et copiosius habuisse exemplar Græcum, quam nunc exstet. Porro *fornicaria*, sive meretrix, recte comparatur stercori. Primo, ob fetorem, tum corporis, tum animæ ; secundo, ob feditatem pariter utriusque ; tertio, ob vilitatem ; quarto, ob abominationem. Meretrix enim omnibus passim se prostituit, et quasi stercus calcandam se permittit : unde honesti omnes eam despiciunt, abominantur et horrent; præsertim nunc, cum morbum Gallicum, qui summum cruciatum et putorem parit, suis amasiis afflat. Denique meretrix est cloaca sordium et stercorum. Unde Ezech. 16. 25 : *Abominabilem fecisti*, ait, *decorem tuum, et divisisti pedes tuos omni transeunti.* Et Jerem. cap. 2. 20. *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Et v. 36. *Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas !* Quocirca S. Chrysost. Homil. 29. ad pop. *Fornicator*, ait, *nunquam est in seipso, sed in sepulcris versatur : sepulcra sunt meretricum diversoria, cum multo fetore, multa putredine sint repleta.* Et Plin. l. 8. cap. 17 et 27. *Panthera*, ait, *sic avida est excrementorum hominis, ut, si in vase suspendatur altius, quam ut possit attingere, enecet sese defatigati porrectu corporis : ita nonnullis, quod fedissimum, id dulcissimum est.*

11. SPECIEM MULIERIS ALIENÆ MULTI ADMIRATI, REPROBI FACTI SUNT.] *Reprobi*, id est, improbi, non reprobati à Deo, et damnati ad gehennam; multi enim post fornicationem pœnitent, fiuntque sancti et electi Dei. Ita Suarez et Vasquez 1. p. tom. 1. q. 23. disp. 95. c. 4. Sic 2. Timoth. 3. 8. hæretici vocantur *reprobi circa fidem*, quia, scilicet, veram fidem reprobant, abjiciunt, corrumpunt : hi enim græce vocantur αδοκιμοι; multi tamen ex illis melius edocti resipiscunt et salvantur. Secundo, proprie *reprobi*, quia multi, imo major pars mundi, ob fornicationem et libidinem, à Deo reprobatur et damnatur. Cum enim libido frequentatur, ita animum tenet et possidet, ut evelli nequeat. Unde fornicarii fatentur sæpe cum lacrymis se velle à fornicatione abstinere, sed non posse ob inveteratam consuetudinem in re tam lubrica et illecebrosa. Quocirca S. Remigius, Rhemensis Episcopus : *Demptis parvulis*, inquit, *ex adultis propter carnis vitium pauci salvantur :* perinde ac ejus causa totus mundus periit diluvio ; *quia omnis caro corruperat viam suam*, Genes. 6. 12. Quin et Seneca in Proverbiis : *Amor*, inquit, *arbitrio animi sumitur, non ponitur. Amans, quid cupiat, scit; quid sapiat, non videt. Amor extorqueri non potest, elabi potest. Amare, et sapere vix diis conceditur.* Hinc *Venus* ab ingeniosis nonnullis dicta putatur à *Ve*, id est, sine; et νους, id est, mente, quod hominem excæcet, et mente privet. *Ve* enim priscis fuit particula privativa, ut vecors, id est, privatus corde; vesanus, id est, privatus sanitate mentis; licet Cicero Venerem à veniendo derivet, lib. 2. de Natura deorum : *Venus*, inquit, *dicta, quòd ad res omnes veniret, atque ex ea potius venustas, quam Venus ex venustate.*

COLLOQUIUM ENIM ILLIUS QUASI IGNIS ARDESCIT] in actu perfecto, ita ut non tantum in se ardeat, sed et audientes suî amore succendat, et ardere faciat. Unde Syrus : *Et amor ejus sicut ignis exurit.* Est hebraismus, quo *cal*, id est, neutrum, sumitur pro *hiphil*, id est, activo. Hoc est quod ait Salomon Proverb. 5. 3 : *Favus distillans, labia meretricis : novissima autem ejus amara quasi absinthium.* Apposite Hugo Victor. lib. de Carnal. nuptiis vitandis : *In favo mellis*, inquit, *duo sunt, scilicet, mel et cera : in facie meretricis duo sunt, scilicet, decor et gratia, hoc est, pulchritudo oris, et dulcedo sermonis. Cera succendit ignem, mel præbet dulcedinem. Sic pulchritudo meretricis igne libidinis inflammat carnem, blandimento lenocinantis sermonis subvertit mentem. Stillat mel ex cera, dum meretrix verba sua mollit et facit dulcia.*

12. CUM ALIENA (græce, υπανδρου, id est, conjugata, maritata, quæ aliena est, id est, alterius viri uxor) MULIERE NON SEDEAS OMNINO, NEC ACCUMBAS CUM EA SUPER CUBITUM.] Docuit vitanda esse consortia virginis, viduæ, meretricis; nunc et conjugatæ vitanda esse docet; quia similis in ea est illecebra, ac majoris peccati, puta adulterii, periculum. Græca hîc variant : nonnulla enim delent τὸ *nec accumbas super cubitum;* Complut. legunt, μη κατακλιθῃς επ' αγκαλων μετ' αυτης, id est, *ne accubueris in ulnis cum ea;* Tigurina : *Apud mulierem maritatam ne sedeas omnino, nec inter ulnas ejus recumbas.* Verum Clemens Alexandr. 2. Pædag. cap. 7. legit ut Noster, μη κατακλιθῃς επ' αγκωνα μετ' αυτης, id est, *nec accumbas cum ea super cubitum;* et Syrus : *Cum domina domus ne innitaris cubito tuo.* Olim enim cœnaturi vel pransuri mensæ non assidebant in scamnis, sed accumbebant jacentes in thoris sive lectulis mensalibus, qui singuli tres convivas capiebant; ita ut cubito innixi dorsum reclinarent in sinum alterius, puta primus in sinum secundi, secundus in sinum tertii. Suadet ergo, ne vir assideat uxori alterius, præsertim in mensa in eodem lectulo recumbendo in sinu illius, aut vice versa; quia hîc uxoris alienæ contactus indecens est et illecebrosus; corpus enim feminæ est quasi ignis urens animum viri. Vel ipse mulieris tactus, ait S. Hieron. lib. 1. contra Jovin. quasi contagiosus et venenatus est viro fugiendus, non minus quam rabidissimi canis morsus. Multo magis contagiosum est assidere feminæ; præter enim contactum continuum, adest jugis ejus aspectus et colloquium. Unde Syrus paraphrastice vertit : *Ne multiplices vir cum muliere sermonem, et ne prolonges cum ea narrationes* vel *confabulationes tuas.* Quocirca olim apud Hebræos (ut indicat hîc Siracides), Syros, cæterosque Orientales, præsertim Græcos et Persas, et etiamnum apud Italos, aliasque nonnullas gentes honestatis causa, in publicis conviviis feminæ separatæ à viris discumbunt, ut patet in convivio Assueri, Esther 1. v. 9. Apud nonnullas alias tamen gentes feminæ cum viris accumbebant, adeoque mulier in gremio viri, vir cubito innixus cœnabat, teste Rhodigino lib. 27. Antiq. c. 25. quod proinde carpit et dissuadet hîc Siracides.

Præclare S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Nunquam*, inquit, *securus cum thesauro latro tenetur inclusus, nec intra unam caveam habitans cum lupo tutus est agnus. Ipse se voluit superari, qui hostem proprium in suas portas induxit; et intestinum gladium sibi ipse supposuit, qui locum habitationis suæ adversarii ingressibus reseravit.* Hæc ille : vir enim mulieri cohabitans alter alteri est latro, lupus, vipera, gladius et pestis. Addit S. Cyprian. *Qui fretus est conversari cum scandalo, sine causa dicit : Pacatus volo esse cum diabolo*, contra Apostolum dicentem : *Nolite locum dare diabolo*, Ephes. 4. 27. quia, scilicet, alter alteri est quasi diabolus ac gehenna ; nam sibi invicem diabolicum et infernale suscitant incendium.

13. ET NON ALTERCERIS CUM ILLA IN VINO.] Græce, συμβολοκοπησης, quod primo, accipi potest pro συμβολας ποιης, uti legit Clemens Alexandr. 2. Pædag. cap. 7, id est, *symbola facias* : symbolum enim vocatur convivium vel symposium, quod ex collatione cujusque convivæ instruitur, ubi, scilicet, quisque sumptum pro rata solvit. Symbolum enim dicitur à συμβαλλειν, id est, conferre : unde illud : *Ex symbolis convivium celebrare*, vel apparare, quod facere vetuit Concil. Laodicens. can. 54. vel, ut alii, 55. Quocirca Rom. vertunt : *Neque agites cum illa convivia in vino ;* Complut. *Ne converseris cum ea in vino ;* Syrus : *Ne misceas cum ea vinum ;* Tigurina : *Ne committas cum ea compotandi gratia symbolum ;* alii ad verbum : *Ne symbolum conferas cum ea in vino.* Verum Noster, συμβολοκοπησης, quasi verbum à se nove compositum, derivavit, non à συμβολον, sed à συμβολη, id est, congressio, conflictatio, conflictus præliaris : et κοπεω, id est, laboro, q. d. Ne labores in conflictatione ; puta, ne contendas cum ea bibendo : ideoque vertit, *non alterceris*, scilicet, contendendo cum ea, ut tibi propinanti ad totidem vel ad æquales haustus integre calices evacuando respondeat, aut contendendo cum ea dicteriis, jocis, tactibus, risibus, quæ omnia concupiscentiæ sunt flabella. Gaudet Siracides compositione nova verbi κοπεω. Sic enim superius dixit, φαντασιοκοπων, id est, qui laborat phantasia, phantasticus. Et cap. 35. vers. 11. μη δωροκοπει. Sic et Salomon in Proverbiis, πορνοκοπων, vocat scortatorem. Porro Siracides hoc verbum mutuatus videtur ex Septuag. Hi enim Deuter. 21. 20. habent : *Filius noster, etc.* συμβολοκοπων, id est, symbola confert, hoc est, *comessationibus vacat*, ut vertit Noster. Eamdem vocem eodem significato usurpant Aquila, Symmach. et Theodot. Proverb. 23. v. 20 et 21. De his symbolis plura dicam cap. 18. v. 32 et 33.

NE FORTE DECLINET COR TUUM IN ILLAM, quia tam assessio quam compotatio, puta vinum, suscitat libidinem : ET SANGUINE TUO LABARIS IN PERDITIONEM.] Græca habent πνευματι, id est, *ne spiritu tuo labaris in perditionem ;* dum, scilicet, spiritus tuus carnem et concupiscentiam sequens, labitur in adulterium, indeque in rixas et cædes. Unde Tigurina : *Ne affectu tuo prolabaris in perniciem*, ut vel maritus adulteræ, vel judex te propter adulterium occidat. Verum Noster pro πνευματι, legit αιματι, id est, *sanguine.* Sic etiam legit Clemens Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 7. et Syrus, qui vertit : *Ne sanguine damnatus sis in inferno deorsum.* Sensus ergo est, q. d. Noli conversari cum uxore alterius, ne irrites ejus maritum ad jurgium et pugnam, in qua effundatur sanguis tuus, vel mariti, vel utriusque, itaque labaris in perditionem vitæ tuæ, vel alienæ, ac in perditionem gehennæ æternam, uti vertit Syrus. Hinc videas magis puram, vetustam et genuinam esse Vulgatam Latinam editionem, quam sit textus Græcus. Vere Apollonius è cupidine et amore mulieris impudicæ omnia mala oriri docet, dum ita canit :

> Supplicium crudele viris ac pœna cupido,
> E te sunt rixæ, certamina, bella, querelæ.

Secundo, apposite noster Emm. Sà, *Sanguine*, inquit, id est, hepate, sive jecore. In eo enim est fons sanguinis, qui inde per venas in totum corpus derivatur, et consequenter in eodem est sedes concupiscentiæ. Per *sanguinem* ergo hepar et concupiscentiam accipe metonymice, ut sensus sit, q. d. *Ne sanguine*, id est, concupiscentia, quæ residet in hepate et sanguine, labaris in perditionem, puta in adulterium. Jungit cor hepati, quia cor trahit hepar, sanguinemque ad amandum accendit. Per *cor* appetitum et voluntatem accipe, aut etiam sensum et sapientiam, juxta illud vulgatum :

> Cor sapit, et pulmo loquitur, fel commovet iram,
> Splen ridere facit, cogit amare jecur.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA POSTQUAM DOCUIT, QUÆ FEMINÆ CAVENDÆ SINT, DOCET, QUI PARITER VIRI CAVENDI SINT.

14. NE DERELINQUAS AMICUM ANTIQUUM : NOVUS ENIM NON ERIT SIMILIS ILLI.] Græce, επισης, id est, æqualis, par, ut vertit Tigurina ; Syrus : *Novus non pertingit ad illum ;* tum quia vetus magis est cognitus et perspectus quam novus ; tum quia cum veteri assuevisti, eique te et tua accommodasti, cum novo autem mores multos novare et mutare debebis, ut ei te accommodes ; tum quia vetus longo tempore probavit suam fidelitatem et constantiam. Sunt nonnulli novarum rerum avidi, qui uti cætera, ita et amicos crebro mutant et innovant. Alii fastidiosi leviter ab amico offensi, vel si quid sibi displicens in eo animadverterint, illico eum derelinquunt, et novum quærunt. Verum in his nec stabilis amicitia esse potest, nec prudens, quia in novo amico deprehendent pariter similia, imo majora et plura, quæ displiceant. Igitur tales crebro et continuo amicos mutant ; nec advertunt vitium non tam esse in amico

quam in seipsis, puta novitatis aviditatem, mentis nimis teneræ et delicatæ levitatem et inconstantiam : quæ duo si resecent et mortificent, amicus vetus non displicebit ; et si quid in eo displiceat, longo usu idipsum tolerare discent. Vere S. Hieron. in cap. 7. Michææ : *Amicus*, inquit, *diu quæritur, vix invenitur, difficile servatur.* Et Ben-Sira alphabeto 1. littera *Resch : Amicum veterem ne abnegato.* Idem docuere Gentiles. Cicero lib. de Amicitia, quærens an novi amici veteribus sint præferendi, sicut equis vetulis juniores anteponimus ? respondet : *Indigna homine dubitatio. Non enim debent amicitiarum esse sicut aliarum rerum satietates : veterrimæ quæque (ut ea vina quæ vetustatem ferunt) debent esse suavissimæ, verumque est illud, quod vulgo dici solet : Multos modios salis simul edendos esse, ut munus amicitiæ expletum sit.* Isocrates ad Demonicum : *Sero, ait, amicus fias; factus autem persevera.*

Mystice, vetus amicus est Deus, qui nos amando prævenit, amavitque ab æterno, et amabit in æternum. Unde S. August. in Confess. : *Sero te amavi, pulchritudo antiqua, pulchritudo nova;* quia, licet antiqua, ita tamen diligentem et contemplantem delectat, ut ei videatur semper esse nova. Idem lib. de Amicitia cap. 10 : *Fundamentum amicitiæ, Dei amor est, ad quem omnia quæ vel amor suggerit vel affectus, omnia quæ occulte aliquis spiritus vel palam suadet amicus, referenda, et diligenter sunt inspicienda, ut quidquid astruitur, fundamento conveniat.* Et S. Hieron. in cap. 7. Michææ : *Si vis*, ait, *vera amicitia delectari, esto amicus Dei, sicut Moses, qui loquebatur Deo quasi amicus ad amicum. Esto amicus, ut Apostoli, ad quos Salvator ait Joan.* 15. 15 : *Jam non dicam vos servos, quoniam servus nescit quid velit dominus; sed dicam vos amicos, quoniam perseverastis mecum in omnibus tentationibus meis.*

15. VINUM NOVUM, AMICUS NOVUS : VETERASCET (ita Roman. sed Rabanus, et alii legunt, *veterascat*), ET CUM SUAVITATE BIBES ILLUD,] q. d. Sicut novum vinum, puta mustum, cum ætate defæcatur, vim suam exerit, corroboratur, incalescit, fitque suave ad bibendum : sic plane et amicus novus ; non ergo novus abjiciendus est ex eo quod veterem illi præposuerim, sed sustinendus est, ostendendo ei amorem et confidentiam, donec veterascat ; tunc enim senties ex ejus amicitia suavitatem, æque ac utilitatem non modicam. Esto enim mustum dulce sit, et dulcius vino veteri ; tamen, quia turbidum est et fæculentum, ac crudum et indigestum ; hinc minusque sanum est, minusque generosum et gratum appetitui virili, ac propriam vini suavitatem, puta, vinosum saporem, non obtinet. Quocirca Christus Luc. 5. 39 : *Nemo*, ait, *bibens vetus* (vinum), *statim vult novum ; dicit enim, Vetus melius est.* Hinc proverbium : *Vino vetere utere.* Quod mystice de sapientia intelligitur ; hæc enim ab antiquis doctoribus melius discitur quam à recentibus et novis. Ergo, ô Christiane, illa fides, illa doctrina, illa religio, quæ à tempore Christi et Apostolorum in Ecclesia consenuit, bibenda est. Unde græce est : *Si inveteraverit*, vel, ut Tigurina, *inveteratum, demum bibes cum voluptate;* Syrus : *Amicus novus, sicut vinum; et cum inveteraverit, potabis eum.*

Audi Macrobium et Plutarchum 3. Symposiac. apud Rhodiginum lib. 28. cap. 37 : *Vini infantia, quæ prædulcis sentitur, mox dum in pubertatem abit, suavitatis induit proprietatem.* Ergo vinum novum, cum infans est, dulce quidem, at suave non est, quia vinosum saporem non habet. Unde Homerus dulcedinem melli, suavitatem vino tribuit. Et Aristot. lib. 4. Meteor. : *Vinum prædulce*, ait, *nomine quidem vinum est, re et opere non est : succus enim vinosus non est, ac propterea temulentiam minus affert*, puta, minus inebriat quam vina vinosi saporis.

16. NON ZELES GLORIAM ET OPES PECCATORIS.] *Zelus* multa significat, multosque actus complectitur : zelare enim primo, est invidere ; secundo, dolere et indignari ; tertio, vehementer amare; quarto, æmulari et imitari. Unde Syrus : *Ne æmuleris virum impium, quia nescis quis sit finis ejus.* Primo ergo, sensus esse potest, q. d. Ne invideas peccatori suas opes et gloriam, quia brevi hæc cum eo corruent et subvertentur. Secundo, q. d. Ne indigneris quod peccatores sint opulenti et gloriosi. Sic David ait ps. 72. 3 : *Zelavi super iniquos, pacem* (id est, prosperitatem) *peccatorum videns.* Unde hunc zelum et indignationem de felicitate impiorum habuerunt multi Sancti veteris testamenti, qui de ea quasi expostulant cum Deo, ut Habacuc cap. 1. 13. Jerem. 12. 1. Job 21. 7. Tertio, q. d. Ne ames et concupiscas opes et gloriam peccatoris. Quarto, ne imiteris peccatorum actus et modos ad comparandum opes et gloriam, juxta illud ps. 36. 1 : *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem.* Multi enim justi pauperes, videntes impios prosperari et ditari, secuti sunt eorum semitas, factique sunt impii, ut similem prosperitatem et divitias consequerentur.

Rationem subdit : NON ENIM SCIS QUÆ FUTURA SIT ILLIUS SUBVERSIO.] Græce, καταστροφή, id est finis, exitus, ut vertit Syrus, et Tigurina ; item *subversio*, vastatio, interitus, mors. Unde ultimæ tragœdiæ pars desinens in mortem vel calamitatem, vocatur *catastrophe*, q. d. Nescis, aut non cogitas, nec consideras, quod hæc peccatorum felicitas brevi subvertenda sit, et convertenda in magnam infelicitatem, paupertatem et ignominiam, perinde ac lætum tragœdiæ initium in tristem desinit catastrophen. Id enim sæpe fit in hac vita, et semper in futura.

17. NON PLACEAT TIBI INJURIA INJUSTORUM.] Rabanus, et S. August. in Speculo legunt, *justorum;* sed eòdem redit sensus, q. d. Non placeat tibi injuria, quam justi ab injustis patiuntur. Græca habent, μὴ εὐδοκήσῃς εὐδοκίαις ἀσεβῶν, quod Complut. vertunt : *Ne placeas tibi approbationibus impiorum*, Roman. : *Non bene sentias de beneplacito impiorum;* Tigurina : *Quod placet impiis, tu non probes;* alii : *Ne idem tibi placeat, quod impiis ;* Syrus : *Ne æmularis iniquum, qui prosperatur.* Hæ versiones, licet verbis differentes, eòdem tendunt ; sensus enim est, q. d. Impiis summe placet prosperitas, opes et gloria, cum omnia illis ex sententia fluunt, illudque quasi summum bonum maximi æstimant, ideoque ut ea acquirant, injuriam crebro faciunt aliis, per rapinas, calumnias, aliasque injustitias : at tu qui sapis, noli illos æmulari, noli tale habere beneplacitum, ne magni facias laudes, vel appetas eorum prosperitatem.

SCIENS QUONIAM USQUE AD INFEROS NON PLACEBIT IMPIUS.] Cui? Respondet primo, Lyranus et Dion. Deo, hoc sensu, q. d. Impius non placebit Deo

in hac vita; at in altera placebit ei, cum impietatis pœnas luet apud inferos; ibi enim placebit Deo et Sanctis in pœna justaque vindicta, qui hic displicuit in culpa. Secundo, melius Jansenius, q. d. Impius adeo non placet Deo, ut eum brevi ad inferos sit præcipitaturus, juxta illud psal. 48. 15: *Sicut oves in inferno positi sunt: mors depascet eos.* Tertio, alii plenius repetunt, *tibi*, quod præcessit, et per ellipsin supplent, *cum descendet*, vel *descendens*, q. d. Quoniam descendens, vel cum descendet usque ad inferos, non placebit impius. Sic Job 24. 19: *Usque ad inferos*, inquit, *peccatum illius*, supple cum Chaldæo, *deducet eum.* Sic S. Joannes epist. 1. cap. 5. 16: *Est peccatum ad mortem*, quod hominem ad mortem deducit. Sic Prov. 2. 18. dicitur: *Et ad inferos semitæ ipsius*, supple, tendunt, vel descendunt. Sensus ergo est, q. d. Non placeat tibi injuria impii, quia tibi non placebit ejus pœna; nam impius ipse ob hanc injuriam usque ad inferos deprimetur, ibique acerrime punietur: sicut ergo tunc tibi non placebit impius in inferorum tormentis; sic nec tunc tibi placeat in suis prosperitatis blandimentis, quibus dominatur, aliisque iniquus est, et injurias infert.

Unde Græca pro *non placebit*, habent, μὴ δικαιωθῶσιν, id est, *non justificabuntur impii usque ad inferos.* Quod primo explicari potest, q. d. Adeo non justificabuntur impii, ut damnandi sint et relegandi usque ad inferos. Secundo, Tigurina vertit: *Memento impios usque ad inferos nihil esse acturos* (Vatablus *nihil esse dicturos*) *quod justum sit.* Tertio, alii vertunt: *Memento quod impii usque ad inferos non sint evasuri pœnas*, sed eas incursuri, ut τὸ μὴ δικαιωθῶσιν, id est, *non justificabuntur*, sit idem, quod justi, insontes et immunes à pœna non declarabuntur: sic enim justificare subinde idem est quod justum declarare, ut cum dicitur: *In conspectu tuo non justificabitur omnis vivens.* Rursum per miosin, *non justificabuntur*, idem est quod damnabuntur. Sic insons, sive innocens, capitur pro impunito, 1. Reg. 26. 9. Prov. 11. 21. Exodi 20. 7. ubi dicitur: *Nec enim insontem habebit Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. Insontem*, id est, impunitum, ut explicatur Deuter. 5. 11, q. d. Deus enim acriter puniet. Quarto, Delrio adagio 197. in digressione 2. loco 77. *Impii*, inquit, *usque ad inferos non justificabuntur*, id est, justam et condignam meritorum mercedem (puta, æterna supplicia) non percipient, donec ad infernum descendant, ubi nemini amplius poterunt nocere, et de ipsis fiet justitia; ideo tunc demum placebunt Sanctis in pœna, quibus viventes displicuerunt in culpa, juxta illud psal. 57. 11: *Lætabitur justus cum viderit vindictam: manus suas lavabit in sanguine peccatoris.* Sic Itali, Galli, Germani, Hispani, Belgæ dicunt justificari, vel justitiari reum, cum à judice per carnificem occiditur; tunc enim reo jus suum, puta supplicium ei debitum, redditur. Quinto, Syrus vertit: *Recordare quod usque ad mortem non vincit*, q. d. Impius in hac vita per potentiam vincit, ac per injuriam opprimit justos, sive in judicio, sive extra illud; at non semper vincet et opprimet, adeoque tandem à morte vincetur, victusque trahetur ad inferos; solet enim Scriptura elidere et infringere prosperitatem et injurias impiorum per commemorationem finis et pœnæ, quæ eos manet in morte et in gehenna.

Noster pro δικαιωθῶσιν videtur legisse εὐδοκήσῃ, id est, *placebit.* Siracides enim pulchre lusisse videtur in hoc verbo, q. d. Non placeat tibi injuria impiorum, quia non placebit tibi vindicta et flamma inferorum, quæ iis à Deo præparata et destinata est ab æterno; non placeat tibi culpa, ne placere cogatur et pœna; non placeant tibi impii, ne placere cogantur et inferi.

18. Longe abesto ab homine potestatem habente occidendi, et non suspicaberis timorem mortis,] q. d. Non anxiaberis timore mortis, non suspicaberis timide mortem; ut per enallagen nomen ponatur pro adverbio, puta *timorem*, pro timide; non laborabis, nec torquebis te suspicione timida et anxia mortis. Qui enim suspicantur se in periculo mortis versari, hac suspicione et timore jugiter se cruciant; unde minimos rumores et strepitus expavescunt, instar leporum omnia pavidi circumspiciunt, omnia suspecta habent. Tigurina: *Procul absiste ab homine potestatem necis habente, nec timore mortis eris anxius;* Syrus: *Elongare ab homine, qui habet potestatem occidendi, et ne timeas à timore mortis.* Noster pathetice vertit: *Non suspicaberis timorem mortis*, quia suspicaces et timidi, præsertim in periculis constituti, pleni sunt suspicionibus et timoribus, ac timent ipsos timores, eosque ita vive imaginantur, ut suspicentur se eos videre, quasi spectra quædam et larvas, umbrasque mortis, quæ suspiciones et timores continui mortis, longe graviores sunt ipsa morte, imo multis mortibus, juxta illud: *Pejor est bello timor ipse belli.*

Palacius per *habentem potestatem occidendi* intelligit tyrannum; verum plenius generatim accipias quemvis principem, qui jus habet vitæ et necis, præsertim infidelem, quales extra Judæam erant omnes ævo Siracidis. Qui enim talem offendit, incurrit periculum vitæ, idque sæpe ob levem duntaxat offensam. Principes enim potentia elati non raro sua potestate utuntur, imo abutuntur ad libitum, ideoque ambitione, vel studio vindictæ excæcati, parva de causa hunc illumve capite mulctant, uti subinde vidimus, crebro audivimus et legimus. Ita fecit Nero, cujus sententia, teste Suetonio, hæc erat: *Nemo principum ante me scivit quid et quantum sibi liceret.* Caligula vero Antoniæ aviæ pro sua auctoritate monenti ut quædam secus ageret, respondit: *Memento mihi omnia in omnes licere.* Quocirca sapienter Philosophus dictitabat, ad regem accedendum esse quasi ad ignem, nec nimis prope, ne ab eo aduraris; nec nimis longe, ne non calefias ab eo. Æneas Sylvius, qui postea creatus Pontifex, dictus est Pius II. libr. 1. Comment. de gestis Alfonsi: *Illi*, inquit, *aulici plurimum sapiunt, qui accepto beneficio, vel mediocri, curiæ valedicunt. Ostendunt enim animum suum expletum esse, et periculo se subtrahunt, quod aulicos sæpe corripit, qui veluti sues, ubi saginati sunt, in cœnam domini mactantur.* Hinc patet, quam vitrea et fragilis sit principum amicitia, quamque ipsi sint vitrei, dum tam facile irritantur; et ex alia parte vitreus est subditus, ut facile in offensam aliquam labatur, qua principis iram in se concitet. Jure ergo monet Siracides ab eo esse secedendum.

19. ET SI ACCESSERIS AD ILLUM, NOLI ALIQUID COMMITTERE (græce, *μη πλημμελησης*, id est, *non delinquas*), NE FORTE AUFERAT VITAM TUAM.] Græca addunt, *παραχρημα*, id est, continuo, protinus, illico; Syrus : *Et si appropinquaveris, ne condemnes spiritum tuum*, id est, ne facias aliquid condemnatione dignum, vel ne des ei occasionem te condemnandi, q. d. Cautus esto, et caute omnia circumspice, ne quid vel leve committas, ob quod ipse te condemnet, et morti adjudicet. Unde sequitur :

20. COMMUNIONEM MORTIS SCITO] Hæc verba jam desunt in Græco et Syro. Sensus est primo, q. d. Scito et cogita, quam apud principes mortes et extrema supplicia sint communia, multosque corripiant, quamque causæ mortis inferendæ apud eos sint variæ, communes et multiplices, eæque sæpe parvæ et exiguæ. Ita Jansenius. Quare cave ne te vel una earum involvat. Secundo, q. d. Habitare cum principe habente potestatem occidendi, præsertim cum tyranno, perinde est ac habitare cum morte, communicare cum morte, quia facile mortem, quam in cerebro et manu gerit, tibi communicabit et irrogabit. Scito ergo familiaritatem et communicationem cum principe esse communionem cum morte. Ita Lyranus. Unde hisce recte competit illud Apocal. 6. 8 : *Ecce equus pallidus : et qui sedebat super eum, nomen illi Mors, et infernus sequebatur eum, et data est illi potestas interficere gladio.* Simili, sed augustiori phrasi et sensu ait Paulus 1. Corinth. 10. 16 : *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* q. d. Calix consecrationis, puta, Eucharisticus, quem in sacrificio Missæ ex Christi institutione consecramus, nonne ipsum Christi sanguinem nobis communicat?

Exemplum hujus communionis mortis est in Mezentio tyranno, amaro vitæ pariter ac mortis tortore, qui vivos colligabat mortuis, adversos adversis, scilicet, os ori, nares naribus, manus manibus, pedes pedibus adaptans, ut eorum fetore tabescentes enecarentur, de quo Valer. lib. 9. cap. 2. et Virgil. 8. Æneid.

> Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
> Componens manibusque manus, atque oribus ora
> (Tormenti genus), et sanie taboque fluentes
> Complexu in misero longa sic morte necabat.

Cujus meminit Clemens Alexandr. in Protreptico. Porro communionem hanc mortis explicat dum subdit :

QUONIAM IN MEDIO LAQUEORUM INGREDIERIS, q. d. Si verseris in aula principis et tyranni, continuo incedes inter laqueos, id est, insidias et pericula mortis. ET SUPER DOLENTIUM ARMA AMBULABIS.] Legit Interpres, *επ' αλγουντων πολεμικα*, id est, super iratorum et ira dolentium ac frementium, qui in cædes et strages ruunt, arma ambulabis, q. d. Ambulabis super arma, quibus tyrannus multos occidit, multosque vicissim fecit dolentes, ac simili modo facile te occidere, et dolentem efficere potest, q. d. Versaberis in certo periculo mortis, ut videaris eam semper præsentem habere et cernere. Addit Jansenius, per *dolentes* accipi posse vulneratos et prostratos in prælio, jam dolentes et gementes, ac vicinam mortem exspectantes. Hi enim cum cadant armati, in arma sua procumbunt, q. d. Ambulas quasi super vulneratos et saucios ad mortem, hoc est, inter saucios et occisos à tyranno vitam agis morti proximam, ideoque periculosam, miseram et infelicem. Jam legunt, *επ' επαλξεων πολεως*, id est, *super pinnacula civitatis*, puta, super loca periculosissima ambulabis; qui enim ambulat super pinnas urbis, exponit se evidenti periculo lapsus et necis; ne, scilicet, ex alto in præceps corruens, ad terram vel saxa allidatur. Similis ergo eris funambulo, qui in fune in aere tenso ambulans, singulis momentis videtur ex alto in præceps ruiturus. Tigurina : *Scito per medios laqueos transire te, et per urbium pinnas ingredi*; Syrus : *Scito quod inter laqueos incedis, et super retia ambulas.* Sicut ergo difficile est, et pene impossibile, ut indique ambulans inter laqueos, ita caute ambulet, ut omnes omnino evadat, dum enim unum cavet, alterum vix potest cavere; et si tres quatuorve cavet, incidit in quintum : ita si in uno alterove principi places, vix cavere potes quin in aliquo alio displiceas, si pius es, Deoque servire, et conscientiæ satisfacere satagis.

Mystice in hac vita ambulamus in medio laqueorum, quos nobis tendunt mundus, caro, et dæmon callidissimus, potentissimus et ferocissimus. Unde S. Antonius, teste S. Athanasio, vidit totum hunc mundum usque ad cœlos plenum laqueis, ac ingemiscens rogansque : *Domine, quis evadet hos laqueos?* audivit, *humilitas.* Audi S. August. in psal. 141 : *Ignoras*, ait, *quia in medio laqueorum ingrederis*, ait Scriptura. *Quid est in medio laqueorum? In via Christi. Et hinc laquei, et hinc laquei; laquei à dextris, laquei à sinistris; laquei à dextris, prosperitas seculi; laquei à sinistris, adversitas seculi; laquei à dextris, promissiones; laquei à sinistris, terrores. Tu in medio laqueorum ingredere, à via noli discedere, ne promissio te capiat, nec terror elidat.*

Egregie S. Chrysost. homil. 15. ad populum : *Agnosce*, inquit, *quod in medio laqueorum transis, et super propugnaculis urbium ambulas*, ac ponderat τὸ *ambulas*, q. d. Non pertransis et præteris, sed continuo et assidue inter pericula multiplicia ambulas, eaque non patentia, sed occulta et insidiosa; hæc enim significat laqueus : *Obumbratus est*, inquit, *laqueus, quia non aperte apparet mors, neque manifesta clades; sed undique obtecta adjacet : sicut enim pueri terra laqueos*, quos avibus tendunt, *sic diabolus vitæ voluptatibus peccata circumtexit. Et si lucrum occurrerit, ne lucrum aspicias solum; sed scrutare diligenter, ne forte mors et peccatum intra lucrum sit absconditum : et si videris, refuge. Rursus, cum delectatio et voluptas occurrerit, ne voluptatem solum respicias; sed ne forte iniquitas aliqua in voluptatis profundo obumbrata sit, diligenter considera : et si inveneris, resilito. Sive consulat quispiam, sive adulétur, sive obsequatur, sive honores polliceatur, sive quodcumque aliud, omnia cum diligentia examinemus, et undique consideremus, ne forte damnum aliquod, ne forte periculum aliquod ex consilio, vel honore, vel obsequio nobis eveniat, et ne celeriter et inconsiderate accurramus.* Et mox remedium evadendi hosce laqueos assignans : *Ne deorsum*, inquit, *volvamus, sed superiora quæramus. Etenim volatilia, donec altum aerem secant, non facile capiuntur : ita tu donec ad superiora respexeris, nec laqueo, nec ullis facile capieris insidiis. Venator est diabo-*

lus. Fias igitur ipsius lustris sublimior. In altum ascendens non amplius ullam rerum admirabitur humanarum. Sed, sicut, postquam in montium verticem ascenderimus, parva nobis et urbes et mœnia esse videntur, et formicarum more nobis viri super terram ire videntur : sic, postquam supra celsam Philosophiæ cogitationem ascenderis, nihil te terrenorum percellere poterit; sed parva videbuntur omnia, et divitiæ, et gloria, et potentia, et honor, et si quid aliud hujusmodi, cum cœlestia respicias : sicut scilicet et Paulo parva omnia videbantur, et mortuis inutiliora, quæ in præsenti vita sunt splendida. Propterea et clamabat dicens : Mihi mundus crucifixus est. Propterea et admonet dicens : Quæ sursum sunt, sapite. Propterea alæ sunt aviculis, ut effugiant laqueos : propterea ratiocinationes hominibus, ut peccata devitent. Idem in psal. 141 : *Diabolus*, inquit, *suas occultat insidias; quapropter magna nobis cautione et vigilantia opus est. Occultat enim laqueum in eleemosyna, nempe vanam gloriam, in jejunio arrogantiam, et in aliis alia, in ipsis viis in quibus ambulamus.*

21. SECUNDUM VIRTUTEM TUAM CAVE TE A PROXIMO TUO, q. d. Quantum vales et potes, cave tibi à proximo tuo, ut, scilicet, caute eum, ejusque actus et consilia explores, ne quid mali tibi machinetur, nec nisi bene explorato credas, ac te et tua committas. Unde pro *cave*, græce est, στοχάσαι, quod significat intendere et intentissime aspicere, uti facit sagittarius, dum in scopum jaculatur. Quocirca apposite subdit : ET CUM SAPIENTIBUS ET PRUDENTIBUS TRACTA,] q. d. Noli cuiquam consilia et secreta tua communicare, cum eoque tractare, nisi quem prius bene exploraveris, ac cognoveris esse sapientem, fidum, et prudentem. Tigurina : *Quam potes, sedulo explores amicos* (Hebr. enim רעים *reim*, et amicos sive sodales, et proximos significat), *et cum sapientibus consilia conferas;* alii : *Pro virili conjecturam facito de proximis, et cum sapientibus consultato.* στοχάζομαι enim significat quoque colere, et nutus ejus observare, quem colere constituisti, indeque conjectare et conjecturam de eo facere. Ita Comp. et Roman. Syrus generalius vertit : *Juxta fortitudinem tuam conversare* (vel responde) *cum proximo tuo, et cum sapientibus esto communicans* (quasi nodo colligans) *secretum.* Græca et Syrus hîc intexunt aliam sententiam, qua carent Latina, scilicet, hanc : *Cum intelligentibus sit collocutio* (dissertatio, disquisitio, disputatio; hanc enim significat διαλογισμος) *tua, et omnis enarratio tua in lege Altissimi;* Tigurina : *Colloquia tua cum cordatis habeas, et de lege Altissimi sit omnis tua disputatio;* græce enim est διηγησις; Syrus : *Cum eo, qui timet Deum, sint rationes* (cogitationes, tractatus, italice, *li conti*) *tuæ, et omnes viæ tuæ in timore Domini.*

22. VIRI JUSTI SINT TIBI CONVIVÆ,] ut convivium tuum sit honestum et sobrium, ac conditum honestis piisque sermonibus; injusti enim ita vacant implendo ventri, ita linguam petulanter solvunt in verba scurrilia et obscœna, detractoria, maledica (quibus sane valide à multis peccatur in conviviis), ut ea peccatorum sint plenissima; ac proinde sapienter monet hîc Siracides, ea non nisi cum justis et timoratis institui. Quocirca S. Augustinus suæ mensæ hos versus inscripserat, ut à convivis assidue legerentur :

> Quisquis amat dictis absentum rodere vitam,
> Hanc mensam vetitam noverit esse sibi.

Et ideo ait Posid. in Vita S. Augustini : *Omnem convivam à superfluis et noxiis fabulis, et detractionibus, sese abstinere debere admonebat. Nam et quosdam suos familiarissimos Coepiscopos illius scripturæ oblitos, et contra eam loquentes, tam aspere aliquando reprehendit, ut diceret, aut delendos esse illos de mensa versus, aut se de media refectione ad suum cubiculum surrecturum.* Ita Tobias cap. 2. v. 2. non nisi timentes Deum ad convivium vocari jussit. Unde sequitur :

ET IN TIMORE (Tigurina, *religione*) DEI SIT TIBI GLORIATIO,] q. d. Gloriare quod justos et timentes Deum habeas familiares et convivas, potius quam nobiles et divites; quia gloria vera est timor Dei, ac consequenter gloriosi sunt, non nobiles, sed timentes Deum, quos habes convivas. Rursum gloriare quod cum timentibus Deum epularis, cum iis Deum laudes et glorifices, quodque ab iis ad Dei laudem et glorificationem accendaris, et ipse pariter eos accendas. Syrus : *Viri justi sint comedentes mensam tuam* (epulas in mensa appositas), *et in timore Domini sit laus tua.* Talia erant primorum Christianorum convivia, quæ à charitate, et amore, ac laude Dei vocabantur Agapæ, de quibus ita sancit S. Paulus Ephes. 5. v. 18 : *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria; sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri.* Vide ibi dicta.

Porro causa cur justos et timentes Deum velit invitari ad convivium, potius quam divites et nobiles, est quam subdit : *Et in sensu sit tibi cogitatus Dei, et omnis enarratio tua in lege Altissimi;* ut, scilicet, cum justis et timentibus Deum tractes de Deo, ac loquaris de ejus lege; impii enim hosce de Deo et pietate sermones non capiunt, nec sapiunt, sed spernunt et fastidiunt. Atque hac ratione hi duo versus apte inter se cohærent et conjunguntur.

23. ET IN SENSU SIT TIBI COGITATUS DEI, ET OMNIS ENARRATIO TUA IN PRÆCEPTIS ALTISSIMI.] Græca hoc versu carent; sed pro eo habent hunc : *Cum sapientibus* vel *intelligentibus sit collocutio*, vel disquisitio tua, *et omnis enarratio tua in lege Altissimi;* eumque præponunt versui præced. uti dixi in fine v. 21. Noster pro μετα συνετων, id est, *cum sapientibus* vel intelligentibus, videtur legisse, μετα συνεσεως, id est, *cum sensu*, id est, *sapientia, prudentia*, intelligentia, sit tibi διαλογισμος θεου (jam legunt σου, id est, tua), id est, cogitatio et disquisitio Dei, q. d. Cogitatio tua de Deo non sit erronea, absona, absurda, Deoque indigna, ut de Deo cogites, vel more Gentilium, fingendo Deum esse corporeum, finitum, futurorum nescium, improvidum, etc. Vel more hæreticorum, fingendo unam personam duntaxat in Deo, vel in tribus personis tres pariter essentias, etc. Vel more carnalium, fingendo Deum agi ira, amore, odio, concupiscentia instar hominum. Sed cogitatio et disquisitio tua de Deo sit digna, sapiens et sensata; puta, ut cogites Deum, Dei-

que attributa talia, qualia depingit ea fides, sacræ Scripturæ et Patres. Rursum, sicut cogitatio de Deo debet esse sensata in corde et mente, sic et in ore omnis *enarratio* et locutio tua debet esse in lege Altissimi, quantum, scilicet, per occupationes et infirmitatem humanam fieri potest, q. d. Quando non occuparis aliis negotiis, cogita de Deo, et loquere de ejus lege, præsertim in conviviis, de quibus sermo præcessit, uti olim faciebant Christiani in Agape. Ita de S. Thoma Aquinate et de S. Dominico legimus, quod omnis eorum sermo erat cum Deo vel de Deo. Hoc consilium est, non præceptum. Aut certe : *Omnis enarratio tua sit in lege Altissimi*, id est, sit conformis legi Altissimi, ne contra eam pecces; sed juxta eam dirigas omnes tuos sermones. Hoc est præceptum. Simili sensu ait Apostol. 1. Cor. 10. 31 : *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud aliquid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*

Igitur τὸ *in sensu*, accipi potest dupliciter. Primo, *in sensu*, id est, in mente, *sit tibi cogitatus Dei*, sicut in ore sit *enarratio* de lege Dei. Secundo, *in sensu*, id est, sensata et prudens sit cogitatio tua de Deo, uti paulo ante exposui. Id præstitit David dicens psal. 15. 8 : *Providebam Dominum in conspectu meo semper*, et Moses, qui *invibisilem tanquam videns sustinuit*, Heb. 11. 27. et Elias dicens : *Vivit Dominus, in cujus conspectu sto*, 3. Reg. 17. 1 : Hæc porro est inchoatio quædam vitæ angelicæ et beatæ : Angeli enim semper vident faciem Patris, Matth. 18. 10. Simile monitum filio dedit Tobias cap. 4. 6 : *Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum; et cave ne aliquando peccato consentias, et prætermittas præcepta Domini Dei nostri.* Et vers. 20 : *Omni tempore benedic Deum, et pete ab eo, ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Vide Damascenum lib. 1. Parallel. cap. 8. ubi inter alia citat illud Nazianzeni : *Dei sæpius meminisse oportet, quam spiritum ducere*, ut dicas : *Quoties suspiro et respiro, ad te, ô Deus meus, suspiro.* Et illud S. Basilii : *Dei inhabitatio in hoc sita est, ut quispiam Deum per recordationem in seipso fixum habeat.* Præclare S. Chrysost. in psal. 140 : *Omnis narratio tua sit in lege Altissimi. Si enim*, inquit, *didiceris nihil loqui supervacaneum, sed divinarum Scripturarum narratione mentem et os tuum perpetuo munias, erit custodia quovis adamante tutior. Per os enim sunt multæ viæ interitus, ut, quando quis obscœna, scurrilia, superba loquitur.* Nazianzenus in Tetrastichis :

Deo et supernis rebus haud unquam satur
Esto : dat illis plura, qui ultro sumpserint,
Sitiens sitiri largus et cunctis lluens :
Vinci at moleste ne feras in cæteris.

Ita S. Ignatius damnatus Romæ ad bestias, prodiens in amphitheatrum, et spectantes salutans, *Huc*, inquit, *venio, ut pro Christo moriens illi uniar, quem insatiabiliter desidero.*

24. IN MANU ARTIFICUM OPERA LAUDABUNTUR, ET PRINCEPS POPULI IN SAPIENTIA SERMONIS SUI : IN SENSU VERO SENIORUM VERBUM.] *In manu*, id est, propter vel per industriam et artem manus artificum, *opera* eorum, quasi per eum affabre et artificiose facta, *laudabuntur.* Manus enim artificiosa magni artificis dat operi suo laudem : sic et *princeps populi* laudabitur *in sapientia*, id est, per sapientiam *sermonis sui :* sic *et verbum seniorum* laudabitur *in sensu*, id est, in prudentia, si, videlicet, prudens sit, grave et sensatum : quale decet senes. Græca sententia de more est concisa et bimembris : sic enim habet : *In manu artificum opus laudabitur, et princeps populi sapiens in sermone suo.* Vel, *de manu artificum laudatur opus, et doctor populi sapiens est de sermone suo*, q. d. Sicut ars manus laudabile facit opus artificis, sic sapiens sermo laudabiles facit principes : hoc enim est opus principis, nimirum, ut sapienti suo sermone persuadeat populo quod rectum, utile et justum est, lites componat, tumultus et seditiones dissipet, unionem, pacem et concordiam stabiliat : quæ si præstet, utique magnus erit artifex; magnus, inquam, populi rector et gubernator, magnus Apollo. Unde Tigurina vertit; *De manu artificum* (verbi gratia, quod hoc sit opus et pictura Apellis, Phidiæ, Polycleti, aliorumque celebrium artificum) *opus laudem inveniet ; at de sermone suo dux populi sapiens ; ipse vero sermo à senili prudentia ;* repete, laudem inveniet. Paulo aliter Syrus : *In sapientia judicis possidebis civitatem, et princeps populi sui sapiens et intelligens.*

Transit Siracides à præceptis ethicis, quæ vitam cujusque ad normam legis et virtutis efformant, ad politica, quæ remp. componunt. Deinceps ergo usque ad cap. 11. v. 7. instruit principes et magistratus, docetque quæ in administratione fugere, quæ sectari debeant. Hic ergo versus et sequens pertinent ad caput proximum, adeoque illud hic inchoari posset.

25. TERRIBILIS IN CIVITATE SUA HOMO LINGUOSUS : ET TEMERARIUS IN VERBO SUO ODIBILIS ERIT.] Est antithesis. Sapienti enim eloquio principis, quo civitatem totam componit, opponit linguosum et temerarium in loquendo, qui totam civitatem confundit et perturbat, ideoque procul ab ea arcendus et ablegandus est. Hic enim omnibus est terribilis, qui omnes suis dicteriis instar tauri cornupetæ impetit, litesque et rixas concitat, ideoque cunctis est odibilis. Tigurina : *Formidandus est in civitate sua vir linguax, et sermone suo temerarius* (græce προπετής, id est, præceps, effusus, temerarius, effrenis, petulans, procax, protervus, insolens, contumax) *meretur odium;* Syrus : *Terribilis est in civitate vir contentiosus; et qui accipit in ore suo* (contentiones) *odiosus est.*

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet remp. optime gubernari a principe prudente, qui in omnibus pendet et subjicit se Deo; unde v. 7. usque ad 23. novem rationibus demonstrat, quam prava et noxia sit superbia. Denique v. 23. usque ad finem docet, verum honorem et gloriam hominis consistere, non in superbis opibus et dignitatibus, sed in timore et obsequio Dei.

Porro novem rationes ad cavendam superbiam sunt hæ. Prima, v. 7: quia ipsa odibilis est Deo et hominibus. Secunda, v. 8. quia superbia est causa injustitiæ, rapinæ, contumeliæ et doli, ob quæ Deus transfert bona et regna gentium. Tertia, v. 9: quia homo, licet potens et rex, ex natura sua est vilissimus. Quid ergo superbit terra et cinis? Quarta, v. 11 et 12: quia honor omnis, æque ac vita, brevis est et vanus: nam Rex hodie est, et cras morietur. Quinta, v. 13: quia homo post mortem erit esca serpentium et vermium. Sexta, v. 14: quia superbia est apostasia a Deo. Septima, v. 15: quia initium omnis peccati est superbia: qui tenuerit illam, impiebitur maledictis. Octava, v. 16. et sequent. quia Deus subvertit thronos, opes, pompas, et memoriam superborum; humilium vero elevat et firmat. Nona, v. 22: quia superbia est creatura, non Dei, sed diaboli.

1. Judex sapiens judicabit populum suum, et principatus sensati stabilis erit.
2. Secundum judicem populi, sic et ministri ejus: et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea. 3. Rex insipiens perdet populum suum:
et civitates inhabitabuntur per sensum potentium. 4. In manu Dei potestas terræ: et utilem rectorem suscitabit in tempus super illam. 5. In manu
Dei prosperitas hominis, et super faciem scribæ imponet honorem suum.
6. Omnis injuriæ proximi ne memineris, et nihil agas in operibus injuriæ.
7. Odibilis coram Deo est et hominibus superbia: et exsecrabilis omnis iniquitas gentium.
8. Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitias, et injurias, et contumelias, et
diversos dolos. 9. Avaro autem nihil est scelestius. Quid superbit terra et cinis? 10. Nihil est
iniquius quam amare pecuniam: hic enim et animam suam venalem habet, quoniam in vita sua
projecit intima sua. 11. Omnis potentatus brevis vita. Languor prolixior gravat medicum.
12. Brevem languorem præcidit medicus: sic et rex hodie est et cras morietur. 13. Cum enim
morietur homo, hæreditabit serpentes, et bestias, et vermes. 14. Initium superbiæ hominis,
apostatare à Deo. 15. Quoniam ab eo, qui fecit illum, recessit cor ejus: quoniam initium omnis
peccati est superbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, et subvertet eum in finem.
16. Propterea exhonoravit Dominus conventus malorum, et destruxit eos usque in finem.
17. Sedes ducum superborum destruxit Deus, et sedere fecit mites pro eis. 18. Radices gentium
superbarum arefecit Deus, et plantavit humiles ex ipsis gentibus. 19. Terras gentium evertit
Dominus, et perdidit eas usque ad fundamentum. 20. Arefecit ex ipsis, et disperdidit eos, et
cessare fecit memoriam eorum à terra. 21. Memoriam superborum perdidit Deus, et reliquit
memoriam humilium sensu. 22. Non est creata hominibus superbia, neque iracundia nationi
mulierum. 23. Semen hominum honorabitur hoc, quod timet Deum: semen autem hoc exhonorabitur, quod præterit mandata Domini. 24. In medio fratrum rector illorum in honore: et
qui timent Dominum, erunt in oculis illius. 25. Gloria divitum, honoratorum, et pauperum,
timor Dei est. 26. Noli despicere hominem justum pauperem, et noli magnificare virum peccatorem divitem. 27. Magnus, et judex, et potens est in honore: et non est major illo, qui

timet Deum. 28. Servo sensato liberi servient : et vir prudens et disciplinatus non murmurabit correptus, et inscius non honorabitur. 29. Noli extollere te in faciendo opere tuo, et noli cunctari in tempore angustiæ. 30. Melior est qui operatur, et abundat in omnibus, quam qui gloriatur, et eget pane. 31. Fili, in mansuetudine serva animam tuam, et da illi honorem secundum meritum suum. 32. Peccantem in animam suam quis justificabit? et quis honorificabit exhonorantem animam suam? 33. Pauper gloriatur per disciplinam et timorem suum : et est homo qui honorificatur propter substantiam suam. 34. Qui autem gloriatur in paupertate, quanto magis in substantia? et qui gloriatur in substantia, paupertatem vereatur.

PRIMA PARS CAPITIS,

QUA DOCET REGIMEN BONUM REIPUBL. PROFICISCI A PRUDENTIA PRINCIPIS, AGNOSCENTIS SE POTESTATEM OMNEM HABERE A DEO.

1. Judex sapiens judicabit populum suum, et principatus sensati stabilis erit.] *Judex*, id est, princeps : potissimum enim munus principis est judicium, et judicare, puta, in judicio et æquitate regere populum; ut, exclusa injustitia et iniquitate, servetur debitus justitiæ ordo, indeque pax et quies publica. Quæ omnia breviter complexus est regius Propheta, prænuntians regnum Salomonis, et in eo regnum Christi, ps. 71. 1, dum ita canit : *Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis. Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio. Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem. Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna.* Hinc principes vocantur judices; unde inscribitur liber Judicum, id est, principum Israel : tales enim fuere Othoniel, Barac, Gedeon, Samson, Samuel, etc. quorum gesta in libro Judicum describuntur. Pro *judicabit*, græce est, παιδεύσει, id est, docebit, erudiet juxta leges justitiæ et Dei : Rabanus legit, *vindicabit*, scilicet, innocentes à nocentium injuriis.

Pro *stabilis*, Complut. legunt, τεταμένη, id est, *protensus;* Rom. τεταγμένη, id est, *ordinatus*, et, ut Tigurina, *compositus erit*. Complut. ergo sic habent : *Judex sapiens erudiet populum suum, et principatus prudentis protensus erit;* puta, extendet se ad multas gentes, et ad multos annos; quia, ut Rom. *ordinatus erit*. Ordo enim facit pacem, pax utilitatem, stabilitas longævitatem et amplitudinem, juxta illud Prov. 29. 14 : *Rex, qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum fundabitur.* Rursum Lyran. et Jansen. pro *stabilis*, legunt *terribilis*, q. d. Princeps sapiens terrori erit improbis, ut nemo audeat eum invadere, uti fuit Salomon : videtur enim alludere ad illud Cantic. 6. 9 : *Terribilis ut castrorum acies ordinata.* Verum Biblia Latina et Græca constanter habent, *stabilis*, vel *ordinatus*, non *terribilis*. Sic et Syrus : *Judex sapiens*, inquit, *docebit populum suum, et princeps sapiens stabiliet civitatem suam.*

Præclare Plinius in Panegyrico ad Trajanum : *Nullum*, ait, *est præstabilius et pulchrius Dei munus erga mortales, quam castus, sanctus et Deo simillimus princeps;* et Plutarch. in Numa : *Cum reges*, inquit, *sapientes sunt et sancti, tunc resp. maximum quoddam ac divinum donum à Deo se accepisse existimet.* Ratio à priori est, quod tota recte gubernandi ratio consistat in sapientia. Hac ergo pollens princeps sapiens, omnes et omnia sapienter moderatur, componit, dirigit, gubernat. Unde Cassiod. lib. 10. Var. epist. 3. agens de sapientia : *Ibi*, inquit, *prudens invenit, unde sapientior fiat; ibi bellator reperit, unde animi virtute roboretur; inde princeps accipit, quemadmodum subditos sub æqualitate disponat.*

S. Thomas 3. p. q. 59. art. 1. docet Christo homini appropriari judiciariam potestatem, quia hæc requirit tria, quæ plane competunt Christo. Primo enim, inquit, ad eam *requiritur potestas coercendi subditos; secundo, zelus rectitudinis, ut non ex odio vel livore, sed amore justitiæ judicium proferat; tertio, sapientia, secundùm quam formatur judicium; unde dicitur Eccli. 10. 1 : Judex sapiens judicabit populum suum. Prima autem duo præexiguntur ad judicium; sed proprie tertium est, secundùm quod accipitur forma judicii, quia ipsa ratio judicii est lex sapientiæ vel veritatis, secundùm quam judicatur. Et quia Filius est sapientia genita, et veritas à Patre procedens, et ipsum perfecte repræsentans, ideo proprie judiciaria potestas attribuitur Filio Dei.*

Porro judicare hìc generatim sumitur pro regere et gubernare, quod proprium est munus sapientiæ : illud autem ipsa obit per beneficentiam, qua à subditis mala quælibet arcet, et bona cuncta sapienter et benefice procurat, cuique pro gradu, statu et ordine suo; in ordine enim consistit pax et bonum reipubl. Qua de causa prudenter Justinianum Imperatorem ita ad beneficam sapientiam et sapientem beneficentiam exstimulat Agapetus Diac. in Admonit. num. 60 : *Vestimentum inveterabile est beneficentiæ amictus, et incorrupta stola est charitas erga pauperes. Eum igitur oportet, qui pie regnare vult, talium indumentorum pulchritudine animam exornare. Amoris enim in egenos qui indutus est purpuram, cœlestis quoque regni compos efficitur;* et num. 61 : *Sceptrum imperii cum à Deo susceperis, cogitato quibusnam modis placebis ei qui id tibi dedit; quoque omnibus hominibus ab eo sis prælatus, magis omnibus eum honestare festina. Porro id ipse honestamentum arbitratur*

maximum, si quasi teipsum, factos à se tuearis; atque ut debiti exsolutionem, benefaciendi munus adimpleas.

Sapientiam hanc regendi particulatim septem regulis, quas dictat septiformis Dei Spiritus, complectitur Ferrandus Diaconus Carthag. in Parænetico ad Reginum militiæ ducem (exstat tomo 5. Biblioth. SS. Patrum): *Si enim*, inquit, *gratiam confitearis, requiescet super te spiritus timoris Domini. Si vita tua speculum sit, ubi milites videant quid agere videant, requiescet super te spiritus pietatis. Si non præesse desideres vel appetas, sed prodesse, requiescet super te spiritus scientiæ; ille enim scit præesse, qui vult prodesse. Si diligas rempublicam sicut te ipsum, requiescet super te spiritus fortitudinis. Si humanis divina præponas, requiescet super te spiritus consilii. Si libenter audias, Noli esse multum justus, requiescet super te spiritus intellectus. Si memineris te esse Christianum, requiescet super te spiritus sapientiæ, et per septiformis spiritus abundantiam, misericors Deus.*

Quæ deinde singula ordine fuse, eleganter et sapienter prosequitur.

Basilius Imp. Exhort. ad Leonem filium, cap. 20: *Manus meæ*, inquit, *imposuerunt capiti tuo coronam imperii à Deo delatam tibi. Redde ergo donatori munus eo dignum. Honora Deum, qui te honoravit, per honorem quem patri tuo defers; me autem honorabis, non eodem penitus modo quo subjecti faciunt, nempe, aut genuflectens, aut latus meum stipans, aut mihi bene precans: ista enim principe viro et rege non satis digna sunt; sed potius virtutem omnem exercens, temperantiam colens, mores tuos exornans, litterarum studia capessens, quibus animi juvenum excoli debent, et ut in summa dicam, ita te comparans, ut terreno hoc imperio dignus habeare, et imaginem regis cœlorum in terris referas. Is enim solus meritò vocabitur imago Dei, à quo in regni solio collocatus es, qui omnimodam virtutem amplexatur. Isque optimo jure secundo loco post Deum à subjectis amabitur; et tanquam de se, deque suis optime meritus, omni honore dignissimus habebitur.* Hinc fit, ut principatus sensati stabilis sit; quia, scilicet, nititur et fundatur in sapientia, quæ stabilis est, solida et æterna. Unde Ægyptii pinxerunt sapientiam insistentem quadrato lapidi, fortunam vero rotundo, ut illius constantiam, hujus inconstantiam et volubilitatem significarent, teste Pierio Hierogl. 39. Ita Christi, utpote sapientissimi principis, regnum erit æternum, juxta illud Lucæ 1. 33: *Et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis*; et illud Daniel. cap. 7. 14: *Omnes populi, tribus, et linguæ servient ipsi: potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur; et regnum ejus, quod non corrumpetur.*

Tropol. Principatus sensati, in quo dominatur animo suisque affectibus, stabilis est, quia hoc principatu reprimit omnes affectus sibi reluctantes; insensatus vero facit opus instabile, quia semper affectibus suis agitatus serviet, neque in libertate filiorum Dei, quam habere cœperat, permanebit. Sensati ergo sunt mystici cœli, qui sine ulla intermissione ordinatis motibus volvuntur, et in loco, in quo à Deo positi sunt, semper ad anteriora tendentes, eumdem vitæ tenorem tenent, de quibus Job 37. 18: *Tu forsitan fabricatus es cœlos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt.*

2. Secundum judicem (id est, principem) populi, sic et ministri ejus; et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea.] Græce, *qualis est* ἡγούμενος, id est *gubernator* vel *princeps civitatis, tales et omnes ejus incolæ*; ita Tigur. Syrus: *Sicut judex populi, sic ministri ejus; et sicut princeps urbis, sic habitatores ejus*, q. d. Ad principis mores et vitam, quasi ad normam et exemplar, conformant se, primo ministri ejus, deinde cæteri cives et subditi, juxta illud Claudiani:

> Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Subditque:

> Nec sic inflectere sensus
> Humanos edicta valent, quam vita regentis:
> Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Versu 1. assignavit duo commoda sapientis judicis, puta principis. Primum est, quo erudiat et judicet, id est, juste gubernet populum; secundum, quod faciat remp. æque ac principatum suum stabilem; tertium hoc v. 2. assignat, quod suam sapientiam, justitiam et virtutem in ministros cæterosque subditos influat et transfundat, perinde ac caput suos spiritus, motum et vitam transfundit in membra sibi subjecta: sicut ergo sanitas capitis derivat sanitatem ad membra, et sicut sol toti orbi lucem communicat; ita bonus princeps suam bonitatem in populum diffundit et effundit. Nam, ut ait Quintil. declamat. 8: *Hæc est conditio principum, ut quidquid faciant, præcipere videantur*; et Cicero lib. 3. de Legibus, legem XII. tabularum enarrans, qua cavebatur: *Ut magistratus vitio vacarent, atque cæteris specimen essent*; hæc verba adjecit: *Ut enim cupiditatibus principum et vitiis infici solet tota civitas; sic emendari et corrigi continentia*; et paulo post: *Nam licet videre, si velis replicare memoriam temporum, quales summi civitatis viri fuerunt, tales totam civitatem fuisse. Quæcumque mutatio morum in principibus exstiterit, eamdem in populo secuturam.* Et apud Laertium Antigonus Macedonum rex, ad Zenonem scribens, cum multa de doctrina et felicitate promisisset, hoc tandem in calce subjecit: *Cujusmodi fuerit dux, ut plurimum subditos fieri necesse est.* Agesilaus quoque ille magnus et ipse Lacedæmoniorum rex: *Interrogatus, quare vehementi hieme sine tunica ea ætate (is enim tum senex erat) circumiret?* respondit: *Quò juvenes imitentur, habentes ii quidem et senis et principis exemplum.* Auctor Plutarchus in Apophthegmat. Laconicis. Sed et Herodianus libr. 4: *Solent*, inquit, *plerumque homines vitam principis æmulari.* Ita si princeps sit bellicosus, subditi spirant bellum, nec nisi arma tractant; si sit pacis amans, omnes pacem colunt, dant se litteris, artibus, agriculturæ, etc. Si sit orthodoxus et zelans pro fide, zelum hunc imitantur, vel fingunt subjecti; si sit castus, omnes castitatem profitentur; sic ex adverso, si sit hæreticus, incestus, intemperans, illico multi fiunt hæretici, incestus, intemperantes.

Narrat Q. Curtius in Vita Alexandri Magni, et Panormit. in Vita Alfonsi Aragon. regis, aulicos utriusque torto collo incessisse, eo quod rex uterque obstipus esset, et torto collo incederet. Rationem à priori dat Lactant. lib. 4. Divin. instit.: *Quoniam*, inquit, *mores ac vitia regis imitari genus obsequii judicatur, abjecerunt omnes*

pietatem; ne exprobrasse scelus regi viderentur, si pie viverent; et Plinius in Panegyr. Trajani : *Vita*, inquit, *principis, censura est, eaque perpetua; ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur, nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo;* et S. Hieron. ad Heliodor. *Domus*, inquit, *Episcopi et conversatio in speculo posita, magistra est publicæ disciplinæ : quidquid feceris, id sibi omnes faciendum putant.* Quocirca tam sedulo S. Paulus monet Titum cap. 2. et Timotheum epist. 1. c. 4. dicens : *In omnibus præbe te ipsum exemplum bonorum operum*, id est, inquit S. Chrysost. *exemplar vitæ atque morum; ipse esto tanquam imago propositus, tanquam animata lex, velut regula ac norma bene recteque vivendi.*

3. Rex insipiens perdet populum suum, et civitates habitabuntur per sensum potentium.] Aliqui legunt συνετων, id est, *prudentium*, intelligentium; verum legendum δυναςων, id est, *potentium*, principum, dynastarum; Tigurina: *Rex imperitus perdet populum suum, at prudentia procerum urbis incolis frequentabitur;* Syrus : *Rex iniquus perdet populum suum, et habitabitur civitas in sapientia dominorum ejus*, q. d. Rex imprudens, indeque iniquus, partim pravo suo exemplo, partim pravo suo regimine et ignavia perdit *populum*, id est, populi opes, pacem, concordiam, robur, et sæpe vitam ac conscientiam, ideoque perdit, id est, exhaurit populi frequentiam; tum quia facit, ut multi fame, bello, rixis, seditionibus occidantur; tum quia causa est, ut cives e civitate fugiant, et alio, ubi imperat princeps sapiens, ideoque spes est pacis, opum, et cæterorum bonorum, commigrent. Ita populum perdiderunt Saul, Roboam, Jeroboam, cæterique reges Israel impii et idololatræ. Unde per antithesin subdit : *Et civitates habitabuntur*, id est, frequentabuntur, *per sensum potentium.* Sensus enim et prudentia principum facit, ut cives et civitas opibus, pace, numero, mercibus, rerumque omnium copia florcant, juxta illud Proverb. 29. 4 : *Rex justus erigit terram, vir avarus destruit eam.* Principes ergo crebro legant, relegant et ruminent illam Sapientis cap. 6. 2. ad se concionem : *Audite, reges, et intelligite; discite, judices finium terræ. Præbete aures vos, qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum; quoniam data est à Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur; quoniam, cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis, nec custodistis legem justitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende et cito apparebit vobis; quoniam judicium durissimum his, qui præsunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia; potentes autem potenter tormenta patientur.*

Idem à Salomone et Hebræis didicit et censuit Plato, qui libr. 3. de Legibus : *Optimarum*, inquit, *reipubl. formarum optima est monarchia, quæ bonis legibus sancita est, et utitur; proxime enim ad patriam potestatem accedit. Regum tyrannis et injustum imperium popularem libertatem induxit, quod hujusmodi regum mores populus amplius pati non posset. Omnis resp. et illius forma à seipsa, propter subortas in eamdem corruptelas, deletur et evertitur;* et rursum : *Ignorantia, vel improbitas imperantium est politiæ pestis, et pernicies summa. Infinita potestas etiam in regibus ipsis, quæ sese legum vinculis coerceri non patitur, est certissima regni et reip. ruina, ac proxime occasuræ prognosticon. Contra quod remedium est, ut leges observentur etiam ab ipso principe, idque facere cogatur ab ordinibus regni, vel invitus.* Aristot. quoque lib. 5. Politic. c. 8 : *Rempubl.* inquit, *conservant, primo, bonarum legum inviolabilis auctoritas; secundo, magistratuum in munere obeundo prudentia, diligentia et alacritas; tertio, populi erga magistratum obsequium; quarto, civium inter se concordia et consensus; quinto, magistratus erga populum paternus animus et cura.* Hisce artibus Romulus ædificavit Romam, Constantinus Constantinopolim, Antiochus Antiochiam, Alexander Alexandriam, Jerosolymam David, Salomon et Nehemias; ac præ omnibus Christus Ecclesiam toto orbe propagavit. Hoc est quod ait Sapiens cap. 6. 26 : *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum, et rex sapiens populi stabilimentum est.* Alludit ad etymon hebræum et græcum; hebraice enim princeps et dominus vocatur *Adon*, vel *Adonai*, ab אדן *eden*, id est, fulcrum, basis; ac græce rex vocatur, βασιλευς, quasi βασις λαου, id est, basis populi. Sicut enim ad regem suum turmatim convolant apes, sic ad regem sapientem populi; apes enim, et præsertim rex apum, sapientiæ est symbolum. Denique quam rex insipiens perdat se et populum, festive docet apologus Æsopi (qui Siracidem ducentis annis antecessit) de vulpe et simio : *Quondam*, inquit, *in concilio irrationalium animalium saltavit simius, et approbatus, rex ab ipsis electus est. Vulpes autem ei invidens, ut in cassi* (reti) *quodam carnem vidit, simium secum illuc duxit, dicens se invenisse thesaurum; se tamen eo uti nolle, sed eum regi cedere; quare eum hortata est, ut illam acciperet. At ille inconsiderate profectus, et captus à casse, quod decepisset, accusabat vulpem. Illa autem ei : O simie*, inquit, *talem tu habens dementiam, brutis dominaberis?*

4. In manu Dei potestas terræ, et exsecrabilis omnis iniquitas gentium, et utilem rectorem suscitabit in tempus super illam.] Ita legunt Rabanus, Lyranus et alii, quin et Marcellus Pontifex epist. 1. Verum Græci codices, æque ac Latini Romæ correcti, delent τὸ *et exsecrabilis omnis iniquitas gentium;* sed illud idem legunt vers. 7. Græcus de more brevis et bimembris est : *Potestas terræ in manu Domini, qui in tempus*, id est, ut Vatabl. *Opportune, in ea suscitabit hominem utilem;* alii, *qui suo tempore quod expedit, excitat super eam. Magistratus* enim *virum ostendit*, ut ait Bias, Syrus : *In manibus Domini dominorum universum, eum, qui aptus est, in tempore constituet super illud* (universum). Dicit hoc, ut reges et principes sciant se regnum et principatum primario non à se, vel suis progenitoribus, aut à populo et repub. sed à Deo habere, ac proinde ab illo pendere, illique subditos esse, ideoque se suaque sceptra et coronas (uti faciunt sancti illi principes Apocal. 4. v. 10). ante Dei pedes ponant, eique offerant, ac ea non nisi ex Dei voluntate et lege regant et administrent. Idem per umbram vidit Homerus; nam hymno in Musas et Apollinem : *Ex Musis*, inquit, *et procul mittente Apolline viri poetæ sunt in terra, et citharœdi; ex Jove autem reges;* et Tertull. in Apologet. : *Inde*, ait, *est Imperator, unde et homo, antequam Imperator; inde potestas illi, unde et spiritus*, juxta illud Danielis cap. 5. 23. ad Baltassarem : *Deum, qui habet flatum tuum in manu sua, et omnes vias tuas, non glorificasti;*

et illud Sapientis, c. 6 4: *Data est à Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur; quoniam, cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis, nec custodistis legem justitiæ, neque secundùm voluntatem Dei ambulastis.*

Agnoscunt hoc reges Christiani, dum se Dei gratia regnum obtinere in suis edictis profitentur, ut: *Philippus, Dei gratia, Hispaniæ rex,* etc. Sicut enim à Deo omnisciente, quasi fonte derivatur omnis scientia, ita ex eodem omnipotente derivatur omnis potestas; ipse ergo quasi summus mundi rector reges et principes, in hoc regimine, quasi suos vicarios sibi substituit et arrogavit, eisque potestatem dedit regendi, puniendi malos, præmiandi bonos, leges condendi; hæ enim à prima et æterna lege, quæ est in mente Dei, quasi radii à sole, rivuli à fonte, derivantur, ac proinde *exsecrabilis est Deo omnis iniquitas gentium,* præsertim illa communis et capitalis, ac fons cæterarum, scilicet idololatria, qua se suasque respubl. regna et principatus, non Deo vero, sed vel sibi, vel suis idolis accepta referunt; sed et hæc est in manu Dei, ut eam suo tempore, vel puniat et comprimat, vel tollat, et in bonum convertat. Ita Lyranus. Quocirca ipsius, tanquam summi terræ domini, clementiæ est suscitare in ea utilem principem, cum ita ei placuerit; sicut ipsius iræ est suscitare in ea inutilem, cum talem peccata subditorum merentur, juxta illud Job 34. v. 30: *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Imprimis vero ipse, tempore opportuno à se præcognito et præfinito, utilem rectorem suscitabit super terram, Christum Dominum, qui abolita gentium idololatria, eas ad se convertet, ait Rabanus, Lyranus et alii; ac per eum suscitabit Christianos principes, qui sub Deo juste, fideliter et religiose populum gubernent. Quare populi et respubl. continue à Deo flagitent ut sibi tales det reges et principes, aut jam datos tales efficiat. Unde Palacius: Christus, inquit, fuit utilis rector; quia se dedit in socium, cibum, pretium et præmium.

Secundo, Rabanus, et ex eo Glossa interlinearis: *Exsecrabilis,* inquit, id est damnabilis, est omnis iniquitas gentium; quia disperdet Deus de civitate sua omnes qui operantur iniquitatem.

Tertio, Jansenius hunc dat sensum, q. d. *Omnis iniquitas gentium,* quæ *exsecrabilis est,* id est, omnes gentes iniquæ et exsecrabiles, quia idololatræ, sunt in manu Dei, æque ac reges ac principes, q. d. Deus dominatur universæ terræ, omnibusque regnis, tam infidelium, quàm fidelium, etsi infideles ipsum non agnoscant, ideoque corda infidelium habet in sua manu, ut ea ad se convertat, et fide sua imbuat, uti fecit per Christum.

Rursum perperam aliqui, teste Rabano, pro *exsecrabilis,* legunt, *exclamabilis est omnis iniquitas gentium;* quod tamen sic explicat Rabanus, q. d. *Per prædicationem Apostolorum reprobata est infidelitas et error Gentilium, quos Salvator ad hoc misit in mundum, ut contumaces redarguerent, inscios docerent, et infirmos sanarent.*

Porro *in tempus,* græce εἰς καιρὸν, id est, *opportuno tempore,* ut vertit Tigurina, Syrus et alii. Aliter Jansenius: *In tempus,* inquit, constituet, quia nulli unquam terræ datum est, ut in perpetuum haberet utilem rectorem; sed tantum ad tempus, ut est hìc omnium rerum vicissitudo, quasi alludat ad quatuor monarchias sibi ex ordine succedentes, puta Assyriorum, Persarum, Græcorum et Romanorum, quas per symbola quatuor bestiarum describit Daniel cap. 7.

Vere S. Cyprianus Orat. de Idolorum vanitate: *Regna,* ait, *non merito accidunt, sed sorte variantur; et acceptum tempus certo fine custodiunt.* Et Philo lib. de Divina immutabilitate: *Totus orbis,* inquit, *habitabilis, more navis susque deque jactatæ alternis fluctibus, nunc secundis ventis, nunc adversis utitur. Nam Verbum divinum choreas in orbem ducit, quod vulgus hominum fortunam nominat. Et cum perpetuo feratur per civitates, gentes regionesque, res aliorum aliis, omnium omnibus tribuit, subinde variantibus apud singulos temporibus, ut totus terrarum orbis tanquam una civitas, optimo reipublicæ genere administretur populari regimine.*

Quocirca sapienter Justinianum Imp. in Admonit. (quod à Græcis vocatur *Scheda regia;* exstat tomo 2. Biblioth. SS. Patrum), numer. 1, monet Agapetus Diaconus: *Honore,* inquit, *quolibet sublimiorem cum habeas dignitatem, ô Imperator, honora supra omnes, qui hoc te dignatus est Deum; quoniam juxta similitudinem cælestis regni tradidit tibi sceptrum terrenæ potestatis, ut homines edoceres justi custodiam, et eorum, qui adversus ipsum rabiunt, insectareris latratum, tum ipsius obtemperando legibus, tum subditos tibi regendo pro jure.* Et num. 5: *Scito, ô pietatis divinitus fabricatum specimen, quia quanto majoribus dignus habitus es, tribuente Deo, muneribus; tanto majori vicissim debito ei obstringeris. Ergo redde benefactori debitum gratitudinis, acceptanti debitum ut meritum, et beneficio beneficium rependenti; ipse enim semper et beneficiis prior promeretur, et ut debitum beneficia repensat. Gratitudinem autem exigit à nobis, non quæ verborum blandorum prolatione, sed quæ rerum piarum oblatione peragitur.* Et num. 7: *Terrenarum opum instabiles divitiæ, fluviatilium undarum imitantur cursum. Modicum enim affluunt his qui habere se eas arbitrantur; mox vero refluentes ad alios accedunt. Solus autem beneficentiæ thesaurus, stabilis est possidentibus eum; bonarum enim actionum meritum ad auctores retorquetur.* Et num. 9: *Sollicitam Imperatoris animam speculi in modum abstergi oportet, ut divinis splendoribus semper coruscet, rerumque distincta judicia inde condiscat; nihil enim adeo facit, quæ peragenda sunt conspicere, atque custodire eam perpetuo sinceram.*

S. Ludovicus inter aurea monita, quæ Philippo filio testamento reliquit, hoc primum assignat: *Fili mi, ante omnia in eam curam diligenter incumbe, ut diligas Deum. Nemo enim potest salvus esse, nisi Deum amet. Cave ne unquam admittas peccatum mortiferum; sed omnia potius ferre velis tormentorum genera, quàm aliquam talem perpetrare culpam. Crebro agas gratias Deo pro bonis omnibus tibi ab illo collatis, ut dignus fias potioribus ejus beneficiis affici, et augeri. Non patiaris quemquam, te audiente, perverse de Deo aut Sanctis ejus loqui; nec id sinas impune abire.* Basilius Imperator Exhortat. ad Leonem filium cap. 10: *Numinis,* ait, *beneficio regnum accepisti; sollicite custodias illud quasi depositum fidei tuæ commissum, ut incolume conserves. Cave au-*

tem ne, illius malus custos, de generis aliquid atque indigni committas; sed, sicuti cæteris prælatus es, ut omnibus imperares; ita contende, ut virtute quoque cæteris antecellas; virtus enim omni principatu, omnique auctoritate præstantior est. Si ergo dignitate quidem reliquis præstas omnibus, virtute autem ab alio præcelleris, Imperator es in eo quod minoris excellentiæ est; in eo vero quod præclarius est, Imperator non es, imo alterius imperio subes. Ne sis ergo veluti suppositilius atque adulterinus dominus, cum te alius præstantior reperiatur; sed verus Imperator, cùm cæteris omnibus virtute antecedas.

5. IN MANU DEI POTESTAS HOMINIS, ET SUPER FACIEM SCRIBÆ IMPONET HONOREM SUUM.] Græce δόξαν, id est, *gloriam suam*. Nota τὸ *potestas;* sic enim legunt passim Biblia Latina, Rabanus, Lyranus, Jansenius, et alii passim; quasi Interpres legerit hìc æque ac vers. præced. ἐξουσία, id est, potestas, auctoritas, imperium, q. d. Sicut in manu Dei est potestas terræ, ut illi eum det principem, quem voluerit, uti dixi v. præced. sic et in manu Dei est potestas hominis; ut, scilicet, hunc hominem creet principem potius quàm alium, eumque à principatu deponat, cum ei libuerit; ita ut omnium regum, principum et magistratuum potestas sit in manu Dei, tam quoad inchoationem, quàm quoad progressum et consummationem ac finem: Deus enim est qui *super faciem,* id est, super personam (ex facie enim persona una ab alia discernitur et agnoscitur: unde et *facies,* hebr. אף *aph,* græce πρόσωπον, subinde sumitur pro persona, uti alibi ostendi) *scribæ,* id est, viri litterati et sapientis, *imponit honorem suum,* quando ei dat auctoritatem, non tantum docendi, sed et regendi, legesque condendi; cum, scilicet, eum ob sapientiam evehit, facitque principem vel consiliarium, præsidem vel gubernatorem. Huic sensui favet Syrus, dum vertit: *In manu Domini dominium, et timentibus se dabit gloriam suam.* Verum pro *potestas,* corrigendum et legendum est, *prosperitas;* sic enim corrigunt Biblia Romana et Græca, quæ hìc pro ἐξουσία, quod præcessit, legunt, εὐοδία, id est, *prosperitas,* felicitas, q. d. In manu Dei est prosperare hominem, ac facere ut omnes ejus actiones et molimina prosperos habeant eventus, laudem, honorem et gloriam; præsertim vero Deus est, qui regi et principi dat prosperitatem, ut, scilicet, prospere succedat ejus regimen, utque utiliter et feliciter regat. Unde Tigurina vertit: *Successus hominis est in manu Domini, idemque personæ scribæ,* vel *litterati, gloriam suam attribuit;* Vatabl. *illustrem facit;* Cajetan. *spectabilem.*

Hac de causa Agapetus Diaconus pie monet Justinianum Imper. ut à Deo supplex postulet crebro auxilium ad sapienter et feliciter regendum; sic enim ait in Admon. num. 62: *Recurrere ad supernum auxilium cum homo quivis debet, salutem qui exspectat; tum ante omnes Imperator, utpote qui pro omnibus sollicitus est; cum enim à Deo custodiatur, tam hostes generosa manu debellat, quàm suos sedulo communit.* Et num 63: *Deus nulla re indiget, Imperator solo Deo. Imitare igitur nullius indigum, petentibusque fac uberem misericordiæ copiam, non exacta et ad vivum resecante rem, ratione impensarum tuum erga famulatum utens; sed omnium de sustinenda vita petitionibus satisfaciens. Longe enim satius est merito dignorum etiam indignis misereri, quàm indignorum vitio dignos iis defraudare.* Et num. 35: *Existima tunc demum te tuto regnare, cum volentibus imperas hominibus; quod enim invito animo subjicitur, seditionibus fluctuat capta occasione; quod vero vinculis benevolentiæ regitur, stabilem servat erga rectorem obedientiam.* Basilius Imperator Exhortat. ad Leonem filium cap. 11: *Concedet tibi Deus,* inquit, *victorias et triumphos adversus hostes, cum ipse adversus perturbatos animi motus trophæa et titulos erexeris; qui enim invisibiles hostes devicit, cum visibiles etiam posse vincere necessario consequens est. Sed, quem voluptates superare, ut vile mancipium, et transversum ad se rapere valent, nunquam Deo lubebit eum victoriæ honore condecorare; qui vero victoriam de libidinibus, et aliis animi perturbationibus partam voluntariis laboribus coronaverit, is in certum argumentum futuræ postea retributionis æternorum bonorum, etiam in hac vita de inimicis victoriam, à Deo quasi debitore concessam, jure suo referet.*

Nota primo: *Scriba,* hebr. סופר *sopher,* græce, γραμματεύς, apud Judæos vocabatur litteratus, sapiens, doctor. Prisci enim Hebræi, quos nunc sapientes aut magistros dicimus, vocabant *sopherim,* id est scribas, à *sepher,* id est liber, litteræ; græce, γραμματεῖς, quod γράμματα, id est litteras et libros, tractarent, uti dixi 1. Corinth. 1. 20. Sic Esdras, c. 7. 6, vocatur *scriba velox in lege Domini,* id est, legis peritissimus et promptissimus in ea; scribarum enim erat Sacras Litteras incorruptas servare, correctæ earum descriptioni invigilare, illam interpretari, tum voce, tum scripto, teste Epiphan. hæresi 15. Adde quòd Esdras sacros libros restaurarit, non quasi ii intercíderint; sed errores, qui irrepserant, corrigendo, et aliis characteribus, quos ipse invenit, quibusque deinceps semper usi sunt Hebræi, eos describendo. De hisce doctoribus locum hunc accipe, q. d. Deus est, qui scribæ, id est doctori, suam sapientiam indit et communicat, per quam à discipulis et populo quasi sapiens, et virtute docendi pollens honoretur; dum efficit ut ea claritate et efficacia doceat, qua populo doctrinam suam persuadeat, ac populus ex ea in Dei et virtutis cognitione, amore et operatione proficiat; hoc enim est vera philosophia et sapientia practica; quod, dum fit, ingens scribæ, id est doctori, accedit meritum, æque ac honor et gloria.

Porro notandum quod dicit, Deum suum honorem præ aliis imponere scribæ; quia propria dos, honor et gloria Dei consistit in sapientia practica; hæc enim prudentiam omnem, virtutem et sanctitatem includit, uti superius dixi. Rursum, quia sæpe Deus sapientes evehit ad principatum, facitque ut ipsi sint principes, vel certe consiliarii principum, legislatores, et gubernatores regnorum et rerumpubl. juxta illud Platonis l. 5. de Repub. *Felices erunt respubl. cum philosophi eas gubernabunt, aut gubernatores earum philosophabuntur.* Honor enim et gloria Dei consistit in dominio, principatu, legislatione, regimine et imperio Universi. Hinc scriba erat nomen dignitatis: scribæ enim vocabantur tunc, qui nunc Cancellarii, qui erant proximi à rege, quorum erat nomine regis decreta concipere, scribere, promulgare, reservare. Sic Saraias fuit scriba, id est, cancellarius Davidis, 2. Reg. 8; Sobna, Ezechiæ, 4. Reg. 18.

Ita Deus Christo Domino, puta, Verbo incarnato, qui est scribarum et doctorum princeps,

suum dedit honorem, cum suam divinitatem, auctoritatem et imperium cum sapientia ei communicavit. Unde Palacius hunc locum proprie de Christo accipit, qui est legis novæ doctor, et scriba doctus in regno cœlorum, ac de thesauro sapientiæ suæ proferens nova et vetera, Matthæi 13. 52. ut sensus sit, q. d. In manu Dei est felicem et honoratum hominem facere. Talem in primis, et in speculum cæterorum fecit Christum, dans ei honorem suum : unde in facie Christi honor Dei positus fuit, cum in transfiguratione resplenduit facies ejus sicut sol, utpote quæ erat facies Dei. Ad hunc doctorum honorem et gloriam facit illud Daniel 12. 3 : *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*

Moraliter nota hîc prosperitatem esse peculiare Dei donum; ideoque ab eo postulandum. Veteres putabant Fortunam esse deam, quæ daret prosperitatem; unde eam studiose colebant, ut dixi Isaiæ 65. v. 11. Verum Christiani sciunt hoc esse idolum et figmentum; norunt enim non alium quàm Deum esse Fortunam fortunantem, qui, scilicet, omnia suorum fortunet et prosperet, à quo omnis nostra fortuna fiat fortunata. Unde, licet respectu causarum secundarum, quæ contingentes sunt, et contingenter ad eumdem effectum producendum concurrunt, ac respectu nostrî, quibus hic causarum concursus videtur esse contingens et fortuitus, dentur effectus fortuiti, sitque revera casus et fortuna; tamen respectu Dei nihil est fortuitum, nulla sors, nullus casus; quia omnia à Deo præcognita, prævisa, provisa et ordinata sunt, *ut in regno providentiæ nihil liceat temeritati*, ait Boetius. Unde S. August. *Nihil*, ait, *in hoc inferiori mundo geritur quod à summi illius Imperatoris aula non jubeatur aut permittatur.* Ita Jacob prosperitatem nactus à Deo, eamdem secum intulit in domum Laban soceri sui, qui proinde eum retinere cupiens et deprecans, ait : *Inveniam gratiam in conspectu tuo; experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te*, Genes. 30. 27. Vide ibi dicta. Sic videmus hodie homines alios esse felices, quibus omnia ex voto succedunt; alios infelices, quibus omnia contra votum eveniunt.

Quæritur quæ sit hujus disparitatis causa. Respondet hîc Siracides esse Deum, qui felices prosperat, infelices non prosperat. Prosperitas enim est donum in manu Dei, quod ipse confert, quibus vult; negat, quibus vult; quare ipse, quos vult, facit felices; quos vult, infelices. Innuit autem hîc Siracides scribas, quasi doctores, præ cæteris esse prosperos et felices; sapientia enim est felicitas prima et maxima. Hinc sapientes et sancti, quotidie, dum domo exeunt, vel aliquid ordiuntur, orant ut Deus omnia eorum cogitata, dicta et facta dirigat. Ita David : *Dirige*, ait, *me in semitam rectam propter inimicos meos*, psalm. 26. v. 11; et : *Sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum tuarum dirige*, psalm. 89. v. 17. Tobias moriens ita filio præcepit cap. 4. 20 : *Omni tempore benedic Deum, et pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Salomon Proverb. 3. 6 : *In omnibus viis tuis*, inquit, *cogita illum, et ipse diriget gressus tuos*; et c. 16. 9 : *Cor hominis disponit viam suam ; sed Domini est dirigere gressus.* Unde S. Paulus 2. ad Thessal. 3. 5. orat, dicens : *Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, et patientia Christi.* Maxime autem Deus prosperat principes regesque sapientes et probos, quia ab his pendet resp. unde eos præ omnibus curæ et cordi habet. Sic Trajanus cœlesti voce à terræ motu omnia evertente servatus est, uti narrat Dio lib. 53. Vespasianus in bello Judaico densissima Judæorum tela evasit, uti refert Joseph. lib. 5. Belli, cap. 7. Julius Cæsar navarcho in tempestate trepidanti : *Quid times ?* inquit, *Cæsarem Cæsarisque fortunam vehis*, teste Plutarcho in Sertorio. Idem dixit Carolus V Imp. in simili procella Tunetum obsidens, qui et maximis periculis in assiduis præliis, quibus ipse interfuit, à Deo ereptus est.

6. Omnis injuriæ proximi ne memineris, et nihil agas in operibus, id est per opera, injuriæ.] Græce : Επι παντι αδικηματι μη μηνισης τω πλησιον, και μη πρασσε μηδεν εν εργοις υβρεως, id est, *in omni iniquitate ne irascaris proximo, et nihil agas in operibus contumeliæ.* Noster pro μηνισης legit, μιμνησης, id est, *memineris*; Tigurina : *Ne succenseas proximo ob quamvis injuriam, nec quidquam per injuriam egeris*; alii : *Ne ob ullam iniquitatem cum proximo simultatem exerce, et ne quidquam facito per contumeliam.* Recitat et refricat legem Levit. 19. 18 : *Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum.* Vide ibi dicta. Vetat ergo privatæ injuriæ memoriam et ultionem, ne quis ei, qui se læsit, irroget υβριν, id est, injuriam, contumeliam, contemptum, insolentiam, eique insolenter et petulanter insultet, q. d. *Omnis injuriæ proximi ne memineris*, id est, nullius injuriæ proximi memineris, ita ut illam crebro rumines, alta mente reponas, irascaris, indigneris, eamque vindicare velis, et par pari reddere. Hebræis enim τὸ *omnis non* idem est quod *nullus* vel *nulla*; nam, ut ait S. August. Epist. 54. ad Lucil. *Injuriarum remedium est oblivio.* Jansenius hæc accipit de solis principibus, non quasi illi hîc moneantur nullam injuriam vindicare, sed non omnem, quia principibus multa dissimulanda sunt.

Sic Cicero, ait S. August. Epist. 5. ad Marcell. Julio Cæsari, *mores ejus extollens*, *dicebat quòd nihil oblivisci soleret, nisi injurias. Dicebat autem hoc tam magnus laudator, tam magnus adulator; sed si laudator, talem Cæsarem noverat; si autem adulator, talem esse debere principem ostendebat, qualem illum fallaciter prædicabat.* Et Seneca lib. de Ira laudat Catonem, qui in balneo percussus, *postea satisfacienti* : *Non memini*, inquit, *percussum me; melius putavit non agnoscere, quàm ignoscere. Nihil illi post tantam petulantiam mali factum, imo multum boni.* Aureliani Imper. symbolum erat, teste Vopisco : *Quo major, eo placabilior.* Unde Bithyniam capiens cæde abstinuit. Vere Menander : *Existimandus ille præstantissimus, injurias qui ferre novit plurimas.* Exemplum dat regem apum Seneca lib. 1. de Clementia : *Noluit*, ait, *illum natura, nec sævum esse, nec ultionem magno constituram emere, telumque detraxit* (rex apum enim caret aculeo), *et iram ejus inermem reliquit; exemplum hoc magnis regibus ingens est.* Denique adeo regium est ignoscere, ut Saul, hostis Davidis, ex eo quod sibi David in spelunca pepercerat, certum regni ejus

omen acceperit : *Et nunc scio*, inquit, *quia certissime regnaturus sis*, *et habiturus in manu tua regnum Israel*, 1. Reg. 28. 21. Imo S. Chrysost. homil. 41. in Acta audet dicere : *Non ulcisci*, *Deo facit æqualem.*

Verum esto principibus maxime, omnibus tamen indifferenter loquitur Siracides, vetatque omnibus ultionem injuriæ, quatenus ea privata est ; nam, quatenus publica est, et rempubl. læsit, principes possunt, imo tenentur eam vindicare, nisi majus malum timeatur. Sapientes ergo injuriam sibi factam scribunt in pulvere : quia illius statim obliviscuntur, gratiam vero scribunt in marmore ; quia ejus jugiter recordantur, ut gratias agant ; superbi vero et insipientes maleficia scribunt in marmore, beneficia in pulvere ; quia illorum sunt memores, horum obliviosi. Unde Aristoteles, rogatus *quid cito senesceret*, respondit : *Gratia ; quid tarde ?* respondit : *Injuria*, teste Laertio lib. 1. cap. 3. Præclare Beda in Proverbiis : *Gloriosius*, inquit, *est injuriam tacendo tolerare*, *quàm respondendo vindicare. Sagittas contumeliæ virtus repellit patientiæ. Qualis apud se quisque latet*, *illata contumelia probat. Infeliciores sunt*, *qui faciunt*, *quàm qui patiuntur injuriam. Melius est bene vinci*, *quàm male vincere.*

Jam Syrus ita vertit, nectitque sequentibus : *In omni vitio tuo ne lædas amicum tuum*, *et ne ambules in via delicatorum*, *vel superborum. Ab omnibus peccatis et mendacio elongare*, *et ne ambules in via superba*, *quia odibilis est coram Deo*, *et coram hominibus superbia ; et adversus utrumque* (superbiam et mendacium, puta, fraudem et injuriam) *rapina et fraus.*

Porro hæc maxime spectant ad principes, de quibus sermo præcessit et sequitur. Hi enim injuriarum privatarum debent esse immemores, nihilque per injuriam insolenter agere, ut propriæ cupiditati satisfaciant ; hoc enim est tyranni. Quâ de re vere ex Salomone et Hebræis, Plato lib. 1. de Rep. : *Tyrannicum*, ait, *est illud omne dicere justum*, *quod ad potentioris utilitatem pertinet ; item*, *subditos principis vel magistratus utilitati esse destinatos. Tyrannicum est dicere principem legibus esse solutum : publica utilitas et salus debet esse scopus magistratui propositus.* Idem, lib. 8 : *Ex monarchia fit tyrannis*, *cum rex contempta legum auctoritate*, *quidvis agit pro animi sui libidine.* Et lib. 9 : *Tyrannica ingenia semper improbissimis adulantur*, *alicui serviunt*, *inquieta vivunt*, *furiis et cruciatibus conscientiæ torquentur. Denique sunt prorsus infelicia ac misera*, *quamcumque vitæ lætitiam simulent*, *aut præ se ferant. Tyrannus quantumvis felix est*, *bono rege*, *quantumvis infelice*, *miserior septingentis viginti novem partibus*, *id est*, *infinitis modis.* Idem, lib. 1. de Legibus : *Civile bellum* (quod ex injuriis, quæ civibus et subditis à principe inferuntur, conflatur) *peregrino est periculosius*, *ac proinde ad civile restinguendum bella externa suscipere expedit.* Et inferius : *Etiam victoriæ ipsæ sunt sæpe ipsis quoque victoribus funestæ et Cadmeæ. Itaque bella minime optanda*, *vel ad ea respub. componenda.*

Platoni magistro astipulatur discipulus Aristot. lib. 5. Polit. cap. 10 et 11. ac lib. 4. cap. 10 : *Tyrannus est*, inquit, *qui omnia ad suam utilitatem*, *vel libidinem*, *vindictamque animi explendam refert. Reges à civibus custodiuntur*, *tyranni ab extraneis. Reges amant suos cives*, *et ab iis amantur ; tyranni eos oderunt*, *imo ipsosmet suos satellites metuunt. Reges sublevant subditos tributis*, *quantum possunt ; tyranni eos onerant*, *ut exhauriant et opprimant. Reges nobilitatem regni*, *et viros bonos alunt*, *fovent et conservant ; tyranni et nobiles et bonos viros*, *vel vi*, *vel clam tollunt.* Sic et Isocrates ad Nicoclem : *Ama*, inquit, *eos quibus imperas*, *et effice ut ab iis vicissim ameris. Amor populi diuturni imperii est fundamentum.* Plinius quoque in Panegyrico ad Trajanum : *Bonus princeps*, ait, *cum civibus*, *velut cum liberis suis versari debet. Affabilitas principis*, *virtus maxima. Principis fidelissima custodia est ipsius innocentia. Tyranni est*, *quidquid habet quisque subditus amplum*, *egregium*, *pulchrum*, *occupare et sibi detinere. Diligi princeps*, *nisi ipse diligat*, *non potest.* Seneca : *Nihil*, ait, *gloriosius principe impune læso.* Qui pluribus egregie idipsum persequitur, lib. 1. de Clementia, cap. 19 et 20. Meminerit princeps quòd, cum omnes apes aculeum habeant, solus rex earum illo careat.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE NOXA SUPERBIÆ.

7. Odibilis coram Deo est et hominibus superbia : et execrabilis omnis iniquitas (*ἀδικια*, id est, injustitia) gentium.] Tangit hîc radicem mali, puta injuriæ, nimirum, superbiam ; ex superbia enim oritur injuriæ ultio, injustitia, contumelia, omnisque iniquitas ; unde contra eam deinceps agit, eamque dissuadet novem rationibus, quas in Synopsi capitis recensui. Sensus ergo est, q. d. Ne memineris injuriæ proximi, nec eam per talionem simili injuria ulcisci velis ; quia hæc memoria et ultionis appetitus oritur ex superbia, quæ exosa est Deo et hominibus, æque ac *omnis iniquitas gentium ;* quia scilicet gentes atheæ, Deum vindicem non metuentes, superbe et acerbe injurias sibi illatas ulcisci solent, imo ultro injuriis alios lacessere, conviciando, spoliando, rapiendo, occidendo ; ideoque Deus regnum de gente in gentem transfert propter injustitias, ut sequitur.

Posterior versus pars in Græcis variat. Quidam enim legunt : *εξ αμφοτερων πλημμελησει αδικα*, id est, *ex utrisque delinquet injusta*, q. d. Per utramque (injuriam, scilicet, et superbiam) multa injusta ab impiis committuntur. Alii : *και εξ αμφοτερων πλημμελεια αδικιας*, id est, *et ex utrisque delictum injustitiæ.* Ita Complut. quod, licet eodem sensu jam dicto accipi possit, po-

test tamen et alio, q. d. Ex utrisque, scilicet, Deo et hominibus, puta, ex sensu et judicio communi, tam Dei, quàm hominum, odibile (hoc enim repetendum est) pariter est peccatum injustitiæ. Unde Tigurina vertit, *et utrique facinus injustum aversantur;* quæ versio cohæret et concordat cum Vulgata. Accedit et Syrus qui vertit, *adversus utrumque rapina et fraus;* et Arabicus: *Quoniam odibilis est superbia apud Deum, et apud homines simul, et super his omnibus ira et crudelitas,* vel oppressio, q. d. Deus avaritiæ et superbiæ congruam apposuit et opposuit pœnam, rapinam et fraudes, ut sicut avari et superbi aliena rapuerunt et fraudarunt, sic et ipsi ab aliis diripiantur et fraudentur.

Ratio cur superbia, et ex ea prognata injustitia et avaritia, Deo et hominibus sit exosa, est quod hæc duo vitia turbent et evertant omnem remp. Unde sequitur: *Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitias, etc.* Aliam rationem dat S. Greg. 34. Moral. c. 18. quod omnes actus et gestus superbi sunt odibiles: *Cunctis namque,* inquit, *superba apud se cogitatione tumentibus inest clamor in locutione, amaritudo in silentio, dissolutio in hilaritate, furor in tristitia, inhonestas in actione, honestas in imagine, erectio in incessu, rancor in responsione. Horum mens semper est ad irrogandas contumelias valida, ad tolerandas infirma, ad obediendum pigra, ad lacessendos vero alios importuna; ad ea quæ facere et debet et prævalet, ignava; ad ea autem quæ facere nec debet, nec prævalet, parata.* Quàm vero sit odibilis hominibus, inquit Palacius, *docet humilitas ipsis gratissima, et illud:*

Parcere subjectis, et debellare superbos.

Ut sit maxime mirandum, quod adeo superbiam odiamus in omnibus, maxime tamen eam admittamus in nobis. Sed interim, quod superbi sumus, inde maxime declaratur; quia aliorum superbiam minime ferimus, aliorum subjectionem maxime desideramus. Hæc igitur superbia nostra causa est, cur ita odiamus alienam; Deus vero odit superbiam, quia ipsa omnis peccati initium est. Rationem à priori dat S. Ambros. in psalm. 118: *Deus,* inquit, *tanquam suæ contumeliæ propulsator, quoddam velut suscipit adversus superbiam speciale bellum, tanquam dicat: Meus iste adversarius est, qui me lacessit; mihi debetur ista congressio.* Et S. Hieron. Epist. 45. ad Antonium: *Vide, frater, quale malum sit, quod adversarium habet Deum.* Superbus ergo quasi ad duellum provocat Deum; sed stulte, nam illico à tanto duellatore sternitur, uti prostrati sunt Nabuchodonosor, Antiochus, Holofernes, Aman, Herodes, etc. Quin et Seneca in Hercule furente: *Sequitur,* inquit, *superbos ultor à tergo Deus,* ut inopinantes dejiciat. Quocirca sapienter monet Prudentius in Psychom. humilitatis et superbiæ:

Desine grande loqui, frangit Deus omne superbum;
Magna cadunt, inflata crepant, tumefacta premuntur.
Disce supercilium deponere.

Merito ergo exclamat S. Bernardus: *O doxa,* ait, *sapiens, in millibus mortalium nihil aliud quàm aurium inflatio vana; et tamen quantam putas infelicitatem hæc ipsa non tam felix vanitas, quàm vana felicitas parit! Hinc namque cæcitas cordis, sicut scriptum est: Popule meus, qui te beatificant, in errorem te inducunt. Hinc cervicosus furor animositatis, hinc suspicionis labor anxius, hinc livoris crudele tormentum, et cremantis invidiæ miserior quàm miserabilior cruciatus.*

Porro superbia maxime insidiatur principibus, utpote, qui sublimi cæteris eminent gradu, et sæpe nullum nisi Deum superiorem agnoscunt. Quocirca Justinianum Imperatorem demissionis admonens Agapetus Diaconus in Admonit. n. 19: *Si honore,* inquit, *qui ab omnibus proficiscitur, perfrui vis, præsta te communem omnium benefactorem; nihil enim adeo attrahit ad benevolentiam, ut beneficii gratia, quæ detur indigentibus; quod enim ob metum præstatur obsequium, fucata figurataque est adulatio, ficti honoris titulo fallens eos qui ipsi animum advertunt;* et num. 21: *Essentia corporis æqualis est cuilibet Imperator, potestate autem dignitatis cunctorum præsidi Deo; non enim habet in terris se quemquam altiorem. Oportet igitur ipsum ut Deum non irasci, ut mortalem non efferri. Nam, etsi effigie divina honoratus est, at pulvere tamen terreno connexus est; quo edocetur, ut erga omnes servet æqualitatem;* et num. 23: *Talem te præsta tuos erga famulos, qualem optas erga te Dominum esse. Prout enim audimus, audiemur; et ut respicimus, respiciemur à divino cunctaque obtuente conspectu. Priores igitur nos misericordiæ misericordiam conferamus, ut pari par recipiamus;* et num. 71: *Fastuosus et superciliosus homo, ne ut taurus alticornis elevetur; sed animadvertens carnis subsistentiam, sedare debet cordis tumorem. Nam, etsi factus est princeps in terra; ne tamen ignoret sese ortum ex terra, quam ex pulvere ad solium conscendere, atque in pulverem tandem descendere possit;* et num. 68: *Imperator ut est omnium dominus, ita cum omnibus Dei servus existit. Tum igitur demum vocabitur Dominus, cum ipse sibi dominari, nec illicitis voluptatibus famulari patietur; cum adjutricem piam rationem assumens, invictam, scilicet, imperatricem animi perturbationum rationis expertium, indomitas cupiditates armatura castimoniæ debellabit.*

Basilius Imperator Exhort. ad Leonem filium, cap. 14: *In te propitium si Deum habere vis,* inquit, *ipse subjectis tuis esto propitius; nam etsi aliorum dominus constitutus es, ipse tamen etiam servus es. Dominum enim habemus universi, eum videlicet, qui rerum omnium dominationem manu tenet; totius autem humani generis unus et idem auctor et propugator est, nempe, limus terræ, etiamsi alius pulvis adversus alium intumescimus. Tu igitur, qui nunc sublime elatus pulvis es, memento, quantumcumque modo emineas, futurum aliquando ut ad terram deprimaris; ita nunquam adversus humiliorem pulverem animo effereris. Recordare peccatorum, quæ adversus Deum commisisti; ita fiet, ut facile obliviscaris peccatorum proximi adversum te.*

8. Regnum a gente in gentem transfertur propter injustitias et injurias, et contumelias, et diversos dolos.] Græce χρήματα δόλια, id est, *pecunias dolosas,* hoc est, dolo et fraude partas; item, quæ homines dolosos faciunt; sicut mors dicitur pallida, quia pallidos facit; et fossa cæca, quia inspicientium aciem sua profunditate et caligine hebetat, et quasi excæcat. Nonnulli tamen codices expungunt τὸ δόλια, id est, dolosas; sic et Syrus: *Regnum,* inquit,

de populo ad populum mutatur propter peccata et superbiam et divitias, quibus hostes et vicini inhiant; Arabicus: *Nam abstrahitur regnum de gente, ac traditur aliis propter peccata et elationem.* Τὸ *nam* dat causam, vel potius indicium et effectum odii, quo Deus prosequitur superbiam et superbos tyrannos, q. d. Deus eos odit; nam eos privat regno. Porro, regna transferuntur *propter injurias et injustitias;* tum quia illa propter has juste punit, et translatione mulctat Deus; tum quia ipsæ gentes injuriis his affectæ eas ulturæ armant se, omnesque vicinos concitant ad arma communia tyrannis, qui omnibus adeo infesti et injurii sunt, inferenda; uti Persæ, injuriis affecti ab Assyriis, eos spoliarunt monarchia: sic et Persas Græci, et Græcos Romani.

Vere Plato lib. 1. de Republ.: *Omnis*, inquit, *felicitatis fons est justitia; infelicitatis autem mater injustitia;* idem, lib. 10: *Deus humani generis curam gerit. Itaque justos principes beat, tum in hac, tum in futura vita; injustos autem utrobique punit.*

Porro *injustitia*, græce, ἀδικία, id est vis, qua aliena occupantur, aut retinentur contra jus et leges. *Injuria*, græce, ὕβρις, est procacitas, petulantia, insolentia. *Contumelia* est convicium vel probrum jactum in alium. *Doli* sunt fraudes. Igitur, cum hæ quatuor iniquitates in aliqua republ. civitate, vel regno abundarint, scito eam proximam esse ruinæ et translationi; nam, ut canit Seneca in Thyeste:

> Ubi non est pudor,
> Nec cura juris, sanctitas, pietas, fides,
> Instabile regnum est.

Et Plutarch. lib. de Doct. princip.: *Scripserunt*, ait, *et docuerunt* (Philosophi) *absque justitia principatum gerere, nec Jovem quidem ipsum posse.* Nimirum, *justitia firmatur solium*, Proverb. 16. Et Valer. Max. initio lib. 4: *Ii demum penates, ea civitas, id regnum æterno in gradu facile steterit, ubi minimum virium Veneris pecuniæque cupido sibi vindicaverit.* Nam, ut ait Lactant. lib. 1. Divin. Instit. cap. 4: *A quibus abest studium lucri, abest etiam voluntas peccandi et causa fallendi.*

Audi S. August. lib. 5. de Civit. cap. 13. recensentem et laudantem verba Catonis, de modo quo crevit et decrevit Rom. imperium: *Nolite*, inquit, *existimare majores nostros armis rempubl. ex parva magnam fecisse. Si ita esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus; quippe sociorum atque civium, prœterea armorum et equorum, major copia nobis quàm illis est. Sed alia fuere, quæ illos magnos fecerunt, quæ nobis nulla sunt; domi industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque libidini, neque delicto obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam; laudamus divitias, sequimur inertiam; inter bonos et malos discrimen nullum, omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum, ubi vos separatim sibi quisque consilia capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniæ aut gratiæ servitis. Eo fit ut impetus fiat in vacuam rempubl.*

Quamobrem ab injuria dehortatur, ac ad justitiam et beneficentiam adhortatur Justinianum Imper. Agapetus Diaconus num. 44: *Inexhaustæ*, ait, *sunt beneficentiæ opes. Nam largiendo acquiruntur et dissipando colliguntur. Has tuo insitas animo habens, munificentissime Imperator, largire omnibus affatim petentibus abs te. Infinitiuplas enim pro tuis habebis remunerationes, cum tempus reddendi vicem venerit;* et num. 47: *Tutissimam arbitrare salutis tuæ custodiam, nulla quemquam ex subditis afficere injuria; qui enim offendit neminem, suspicioni habet neminem; qui, si nulla quemquam afficere injuria tutelam conciliat, longe beneficiis collatis magis id præstabit; nam, ut tutelam exhibet, ita charitatem non prodit.*

S. Ludovicus non tantum per judices à se constitutos, sed et per se bis publice causas pauperum audiebat, easque illico ex justitia decidebat. Idem moriens Philippo filio, inter alia, hoc monitum testamento reliquit: *In administranda justitia sis rectus et severus, et ita ut leges præscribunt, eam exerceas ergu subditos, neque ad dexteram, neque ad sinistram deflectens; pauperum querimonias non rejicias, donec veritas innotescat. Si quis adversum te habet querelam vel controversiam, semper ab illo stes contra teipsum, donec rem certam comperias. Si quid possideas rei alienæ, etiam id acceperis à majoribus tuis, incunctanter restituas justo possessori, ubi certo tibi constiterit; sin autem dubia res est, cura ut viri sapientes accurate et sine mora inquirant. Bellum, præsertim adversus quemlibet Christianum, sine multo consilio vide ne suscipias. Si necessitas cogat suscipere, Ecclesias et insontes nullo patiaris damno affici.*

Basilius Imperat. Exhortat. ad Leonem filium, cap. 30: *Præstantissimus*, ait, *medicorum ille est, qui accommodatas cuique morborum generi novit adhibere curationes; et rex optimus, qui eos instituit magistratus, qui à suis subjectis omnem injuriam arcere ac propulsare queant. Sicut enim equisonis virtus propria est, equi cujusque nosse præstantiam; et venatoris, intelligere quantum quisque canum cursu valeat ad persequendas feras; ac Imperatoris, milites suos cognoscere, et quisque eorum qua fortitudine sit, perspectum habere, ut in instruenda acie intelligat, quo quemque loco debeat collocare; ita boni regis est, subditorum suorum mores, animos, actus et sententias perdiscere, ut de singulis edoctus, unumquemque sciat suo ordine disponere; ac pravos quidem et pestilentes homines à republica extorres ejicere; probos autem et veritatis amantes, honoribus et publicis muneribus præficere;* idem, cap. 62: *Lectissimam esse regni tui coronam statuito, innocentiam et bonam conscientiam, qua te magis meliusque exornabis, quam sexcentis aliis ornamentis. Divitiæ, infida quædam res, et quæ facile dilabitur; gloria transit, robur corporis flaccescit, voluptates diffluunt; sola innocentia et boni mores in multas ætates protenduntur, et memoriam nominis æternam transmittunt ad posteros, quibus virtutem tuam æmulandam, quasi pharmacum adversus mala omnia relinques, eosque et laudatores et imitatores tuæ administrationis efficies.*

9. Avaro autem nihil est scelestius.] Complut. φιλαργύρου γὰρ οὐδὲν ἀνομώτερον, id est, *auricupido enim nihil est iniquius.* Τὸ *enim* dat causam præcedentium, q. d. Ideo propter avaritiam, indeque natas rapinas et injustitias transferuntur regna, quia nihil avaritia est iniquius. Noster idem innuit per τὸ *autem*, q. d. Regna transferuntur, quia avara sunt et injusta, æque

ac superba; avaritia autem nihil est scelestius. Igitur illa summe exosa est Deo et hominibus, qui proinde eam cum suis regibus et regnis puniunt et exscindunt. Rursum transferuntur propter superbiam; quia superbia odibilis est Deo et hominibus: *Quid enim superbit terra et cinis?* q. d. Ideo tam exosa est superbia, et superbus; quia plane indignum est ut homo tam vilis, qui non est aliud quàm terra et cinis, velit se extollere, imo æquare Deo.

Quæres quomodo avaro nihil sit scelestius, cum alia peccata, ut homicidium, superbia, odium, hæresis, magia, sint scelestiora. Resp. Avaritia proprie est immoderatus amor pecuniæ; hunc enim significat græca vox φιλαργυρία. Hic autem, esto sit nimius, per se est peccatum veniale; mortale enim fit per aliud, si, videlicet, propter eum fiant rapinæ, usuræ, sacrilegia, omittatur Sacrum, aliudve præceptum violetur, ita ut lædatur religio, justitia, aut etiam charitas; ut si neges pauperi in gravi necessitate eleemosynam, ut tuas opes conserves et augeas. Cum ergo hìc dicitur: *Avaritia nihil est scelestius;* est hyperbole, significans avaritiam esse rem valde scelestam. Sic per exaggerationem dicere solemus: Vino nihil est dulcius: Auro nihil fulgidius: Hoc homine nihil doctius; id est, vinum est valde dulce, esto mel sit dulcius; aurum est valde fulgidum, esto carbunculus sit fulgidior; hic homo est valde doctus, esto nonnulli sint doctiores. De sola tamen avaritia hìc dicitur, quod sit valde scelesta, vel, ut græce est, *iniqua.* Primo, quia avaritia est injuria Deo; nam ei præfert aurum, adeoque illud suum facit idolum; unde avaritia ab Apostolo Ephes. 5. 5. vocatur idololatria, et avarus idololatra. Quid ergo ea scelestius? Huc facit, quod Gentiles Jovem vocarint pecuniam, quod Jupiter pecuniæ, et per illam rebus omnibus dominetur: *Sed nimirum*, inquit S. August. lib. 7. de Civit. cap. 12, *hoc avaritia Jovi nomen imposuit, ut quisquis amat pecuniam, non quemlibet Deum, sed ipsum regem omnium sibi amare videatur.* Unde id ipsum redarguens subdit: *Qualis ergo est ista Theologia, ubi rex deorum ejus rei nomen accepit, quam nemo sapiens concupivit? Quanto enim facilius, etc., Deus mundi rector non ab eis pecunia, sed sapientia vocaretur, cujus amor purgat à sordibus avaritiæ, hoc est, amore pecuniæ?*

Secundo, quia avaritia injuria est reip. illam enim implet usuris, furtis, fraudibus, litibus, seditionibus, cædibus. Quocirca Hebræorum discipulus Plato lib. 5. de Legibus: *Nimiæ opes*, inquit, *reip. noxiæ; ex illis enim insolentia, dissidia, et immanis voluptatum fœdissimarum usus et luxus oritur.* Unde idem, lib. 4: *Mediocritas*, ait, *melius tuetur remp. quàm nimiæ opes.* Ac rationem subdit: *Divitiæ nimiæ socordem efficiunt rempubl. et superbam.* Unde Lycurgus prædixit tamdiu Spartam constituram incolumem, quamdiu cupido opum exularet; illa vero grassante, evertendam. Et verus fuit vates.

Tertio, avaritia injuria est ipsi avaro; quia mentem ejus creatam ad fruendum Deo inficit, polluit et deprimit ad fruendum auro, imo dejicit ad tartara. Nam avarus animam suam auro vendit diabolo et tartaro, uti dicetur v. 10. Unde S. Thomas 2. 2. q. 118. art. 5: Nihil, ait, est iniquius avaro, non ratione aversionis à Deo, uti est odium, sed ratione conversionis: quia, scilicet, convertitur ad pecuniam, illique se subjicit, quæ inter creaturas est ima et vilissima. Et Palacius: Avarus, inquit, non tantum Deo et proximo, sed et sibi ipsi est nequam; quia se defraudat rebus ad victum et vitam necessariis, ut pecunias congerat; qui sibi autem est nequam, cui bonus? Avarus ergo dicere deberet cum S. Paulino: *Domine, non excrucier propter aurum et argentum; ubi enim omnia mea sint, tu scis;* et cum Psalte psal. 15: *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei; tu es, qui restitues hæreditatem meam mihi.* Quocirca Ven. Beda in Sententiis aureas has de avaritia assignat gnomas: *Febris corporis calor; febris animi libido et avaritia.*

Imperat, aut servit collecta pecunia cuique.

Pecuniæ imperare oportet, non servire. Quis dives? qui nil cupit: et quis pauper? avarus. Avarus propriæ est causa miseriæ, ingerens sibi sitim avaritiæ. Avarus nihil recte facit, nisi cum moritur, ut pauperibus, vel liberalioribus suas opes relinquat. *Avaritia semper odiosos, largitas claros facit. Avaritia desideratis opibus non exstinguitur, sed augetur.*

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Egens æque est is, qui non satis habet; et is, cui copia nulla sufficit.

Quarto, avaritia injuria est pauperibus, imo omnibus hominibus, quos defraudat, decipit, expilat: tum per usuras, fraudes et iniquos contractus; tum quia frumentum, vinum, oleum, quæ creata sunt ad pauperum communemque hominum usum, ipse sibi appropriat et reservat. Vere S. Bernard. serm. 21. in Cant. *Avarus terrena esurit, ut mendicus; fidelis contemnit, ut dominus: ille possidendo mendicat, iste contemnendo servat.* Nam, ut ait Arist. 1. Polit. *Amor divitiarum crescit in infinitum.*

Quinto, avaritia injuria est ipsi auro et frugibus. Bonum enim et quasi felicitas auri et frugum est, ut serviant communi hominum usui et necessitati; ad hoc enim creata sunt à Deo. Avarus autem hoc fine, usu et fructu ea privat, dum ea in horreis et arcis recondit, ibique sinit putrescere, corrumpi, et à tineis vermibusque comedi, juxta illud Jacobi 5. 2: *Divitiæ vestræ putrefactæ sunt, et vestimenta vestra à tineis comesta sunt. Aurum et argentum vestrum æruginavit, et ærugo eorum in testimonium vobis erit, et manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizastis vobis iram in novissimis diebus.* Vide quæ ibidem dixi. Quocirca S. Chrysostom. hom. 37. ad populum: *Avarus*, inquit, *facto et reipsa dicit: Rodat tinea, et non comedat pauper; absumat vermis, et nudus non induatur: omnia tempore consumantur, et Christus non pascatur, licet esuriat.* Et S. Salvianus libr. 1. ad Eccles. *Avaro nihil est scelestius: quid enim pejus*, inquit, *quàm si quis præsentia bona in futura mala convertat?* Hoc facit avarus, dum per avaritiam, fraudes, injurias, quibus sibi opes comparat; colligit sibi miser incendia gehennæ, quibus in æternum conflagrabit. Emit ergo sibi tot opibus, tot laboribus, tot injuriis infernum, cum longe facilius cœlum emere potuisset.

Sexto, avaritia injuria est omnibus elementis, cœlis et creaturis; quia particulas terræ, quæ omnium elementorum est ima et vilissima,

præfert cæteris rebus omnibus, adeoque ipsi cœlo empyreo. Quid enim est aurum et argentum, nisi terra alba et rubra? ait S. Bernardus. Quid sunt vestes bombycinæ et sericæ, nisi vermium, puta bombycum, excrementa? Quid sunt uniones, nisi concharum quisquiliæ? Quid sunt gemmæ, nisi terræ lapides, imo lapilli, quibus vana hominum æstimatio dat pretium? Quocirca Seneca in Proverbiis: *Monstro*, inquit, *similis est avaritia.* Et Cicero 1. Offic. *Nihil*, ait, *tam angusti animi, tamque pravi, quàm amare pecuniam. Avarus*, ait Rabanus, *extrema primis, et vilissima anteponit pretiosissimis.* Porro aurum et opes dicuntur res vilissimæ, non præcise, sed vulgari modo loquendi; quia sunt inter vilissimas. Nam alioqui pomum, v. g. vetitum, quod comedit Adam et Eva, ac se suosque perdidit, vilius est auro.

Septimo, avaritia injuria est omnibus legibus (unde pro *scelestius*, græce est, ἀνομώτερον, id est, *magis exlex, magis contra leges*) et omnibus virtutibus: quia ipsa impellit ad violandas quaslibet leges et virtutes, estque causa omnis injustitiæ et peccati, juxta illud 1. Timoth. 6: *Radix omnium malorum est cupiditas.* Ita Isidorus lib. 2. de Summo bono cap. 41. Et hoc maxime hîc spectat Siracides; dat enim causam cur regnum à gente in gentem transferatur propter injustitias: quia, inquit, avaritia nihil est scelestius; græce, magis exlex et iniquius. Hinc Arabum exstat proverbium, centuria 1, n. 89: *Non est justitia cum avaritia;* quia difficile est justum simul et avarum esse. Id maxime verum est in principibus, de quibus hoc loco agitur: hi enim, si avaritia laborent, totum regnum expilant et perdunt.

Præclare S. Leo serm. 9. de Passione: *Videte*, ait, *quales fructus de avaritiæ radice nascantur, quam merito Apostolus radicem omnium malorum esse definivit; quia nullum peccatum sine cupiditate committitur, et omnis appetitus illicitus istius aviditatis est morbus. Amore pecuniæ vilis est omnis affectio, et anima lucri cupida etiam pro exiguo perire non metuit, nullumque est in illo corde justitiæ vestigium; in quo sibi avaritia fecit habitaculum. Hoc perfidus Judas inebriatus veneno, dum sitit lucrum, pervenit ad laqueum, et tam stulte impius fuit, ut triginta argenteis et Dominum venderet et magistrum.* Vide Cassian. libr. 7. de Institut. renunt. c. 6, ubi avaritiam nuncupat receptaculum vitiorum, malorum omnium radicem, et inextricabilem nequitiæ fomitem.

Hanc gnomen illustri apologo corvi et vulpis elucidat Cyrillus lib. 3. Apologorum moralium c. 1. Corvus enim, optans ditari, modum quæsivit à vulpe. Cui illa: *Totum*, inquit, *officium ditescendi in tribus assiduis vitiis, et in uno continuo tormento consistit, videlicet in insatiabili cupiditate, in inquieta rapacitate, in illiberalitate continua, et in timore perpetuo. Hæc enim sunt instrumenta artis ditescendi, scilicet semper cupere; cum enim cupiditas deerit, mundanæ divitiæ minorantur; sed ubi semper hæc aderit, augentur. Minorato siquidem appetitu, caro macrescit; et eo addito, mox resarcita pinguescit. Nam ob hoc excessiva oneratur pinguedine porcus, quia inexstinguibilem patitur appetitum. Alterum vero ejus officium est, undecumque et quomodocumque rapere; propter hoc enim æstivo tempore cum plurimi fluvii deficiant, Nilus auctus fines suos transgreditur: quoniam, undecumque contingit humiditas, vi caloris rapientis hauritur. Tertium est, nihil unquam donare. Ex quo namque sursum altissimæ arbores rapiantur, nisi quia foris minime in fructum effunduntur? atque ideo intestinum cavum semper est vacuum, eo quod chili, mox cum susceperit, sit effusivum. Ultimum vero est, timore sollicito semper parta servare. Plures etsi non datis, negligentia tamen perditis divitiis caruerunt. Audax enim pavo caudam auream perdidit, et pavidus lepus propriam pellem custodivit.* Unde concludens, paucis avaritiæ mala omnia oculis subjicit: *Hæc igitur, frater mi, oportet diligenter servare, si mundi hujus divitias cupis acquirere. Scilicet, ut sis semper cupidus illas affectando, violentus in rapiendo, avarus in tenendo, timidus in servando.* Ubi hæc corvus audivit, digestam sententiam protulit: *O certe infelicissimæ paupertatis fallaces divitias mundiales, et omni cum studio sapienti detestandas! utpote quarum dilectio cupiditas est, acquisitio rapacitas, possessio illiberalitas, et conservatio timiditas est horrenda. Sed quid cupiditate scelestius? quid rapacitate iniquius? quid illiberalitate deformius, et timiditate molestius? sperno de cætero immoderatas divitias Crœsi, et Assueri opum magnalia, et aurea scuta repudio Salomonis. Meæ vero divitiæ sint, sine cupiditate quietum, sine rapacitate justum, sine illiberalitate benignum, absque timiditate securum me possidere.*

Quid superbit terra et cinis?] q. d. Intolerabilis est homuncio, qui superbit, cum sit terra et cinis; ac proinde non mirum, si ob avaram injustitiam et superbiam regna transferantur, uti jam dixi. Hæc enim spectant ad vers. 7: *Odibilis coram Deo et hominibus est superbia.* Palacius tamen hæc refert ad avaritiam, quæ proxime præcessit; hæc enim in principibus oritur ex superbia. Ideo enim congerunt immensam vim divitiarum, quia nihil suæ magnitudini et celsitudini credunt esse satis: unde his sapienter opponit pulverem, ex quo factum est corpus, et per *cinerem* repræsentat avari peccatoris animam; sicut enim exstincto igne manet cinis sine luce, splendore et vita præcedenti: ita exstincta charitate manet anima, velut cinis, sine gratiæ vita et splendore. Hæc Palacius partim litteraliter, partim mystice. Sic et Lyran. *Quid superbis ex tuis divitiis*, inquit, *pulvis et cinis?* id est, qui es cito in cinerem redigendus; litteraliter enim pulvis et cinis ad corpus spectant, suntque idem, vel pene idem; sed junguntur ad exaggerationem, et quia homo formatus est ex pulvere, desinit in cinerem. Cinis enim est residuum rei corruptæ, uti ligni combusti residuum est cinis. S. Hieron. lib. 13. in Isaiæ cap. 48. pro *superbit*, legit, *gloriatur. Quid gloriatur*, inquit, *terra et cinis, et ignorat fragilitatem suam?* Idem in cap. 2. Joelis: *Si eruca*, inquit, *parvusque vermiculus fortior est homine, quid gloriatur terra et cinis, et elata per superbiam* (cum ex humo sit, à qua homo appellatur) *humana contemnit?*

Aliqui codices Græci hanc sententiam præponunt, sicque nectunt: *Propter injustitias, et injurias, et contumelias, et dolos, quid superbis, terra et cinis?* Alii postponunt et jungunt versui 13: *Cum enim morietur homo, hæreditabit serpentes, et bestias, et vermes.* Et sane cum illa

recte cohæret. Unde Syrus ita nectit et vertit : *Quid superbit pulvis et cinis? in cujus vita vermes serpunt, latera ejus et intestina ejus medicus scindit. Hodie ambulat, et cras moritur.* Sic et alias subinde sententias transponit, alioque loco collocant Græcus, Syrus et Arabicus. Idem subinde contingit in Proverbiis Salomonis. Cum enim sententiæ hæ ethicæ, utpote variæ, in variis schedis essent descriptæ, varie quoque à variis compilatæ, et in ordinem digestæ sunt.

Audi Isidorum Pelus. lib. 1. Epist. 493. ad Cyrinum præfectura insolescentem, paraphrastice hæc explicantem : *Quid superbit terra et cinis? Quid insolenter se gerit labes et corruptela? Quid magnifice de se sentit, ac se effert umbra? Quid te imperii ac præfecturæ insomnium inflat? Quin tu eos cernis, qui turpiter ac fœde diem vitæ extremum claudunt? Quin tu eorum æmulum te præbes, qui probe atque insigniter vixerunt? Verum brevem principatum tanquam sempiternam potentiam arbitraris, ob quam temporis orbis conversus te curabit, præfecturam tuam ad finem impellens, atque æstui tuo terminum imponens.* Audi et S. Bernard. in Sententiis : *Tria hæc semper in mente habeto : Quid fuisti? Quid es? Quid eris? Quid fuisti? sperma fetidum. Quid es? vas stercorum. Quid eris? esca vermium.* Idem in Meditat. cap. 3 : *Quantumcumque caro excolatur, semper caro est. Si diligenter consideres quid per os et nares cæterosque corporis meatus egrediatur, vilius sterquilinium nunquam vidisti. Si singulas ejus miserias enumerare velis quàm sit onerata peccatis, irretita vitiis, pruriens concupiscentiis, occupata passionibus, polluta illusionibus, prona semper in malum, et in omne vitium proclivis; plenam omni confusione et ignominia invenies. Quid ergo superbis, terra et cinis; cujus conceptus culpa, nasci miseria, vivere pœna, mori angustia? Unde superbit homo, cujus conceptio culpa, nasci pœna, labor vita, necesse mori? Cur carnem tuam pretiosis rebus impinguas et adornas, quam post paucos dies vermes devoraturi sunt in sepulcro? Animam vero tuam non adornas bonis operibus, quæ Deo ab angelis ejus præsentanda est in cœlis? Quare animam tuam vilipendis, et ei carnem præponis? Dominum ancillari, et ancillam dominari, magna abusio est. Totus quidem iste mundus ad unius animæ pretium æstimari non potest : non enim pro toto mundo Deus animam suam dare voluit, quam pro anima humana dedit. Sublimius est ergo animæ pretium, quæ non nisi sanguine Christi redimi potuit.*

Drogo Hostiens. Episcopus, serm. 1. de Sacram. Dominicæ passionis ante medium, t. 21. Biblioth. SS. Patrum : *Quid superbis*, ait, *terra et cinis? subter te sternetur tinea, et operimentum tuum vermis est; hæc tua vestis est; illuserunt tibi, qui chlamyde coccinea circumdederunt. Sic Antiochus et Domini natalis hostis Herodes, alienis vestibus depositis, in suis vermibus expirarunt. Redi ad cor tuum tandem aliquando; redi, vetus Adam : vide ubi et quomodo te etiam vestivit novus Adam. Ostendam tibi in corpore ejus ignominias animæ tuæ.*

Denique breviter, sed nervose Origen. homilia 9. in Ezech. *Quid superbit*, inquit, *terra et cinis, ut homo arrogantia sublevetur, oblitus quid erit, et quàm fragili vasculo contineatur, et quibus stercoribus immersus sit, et qualia semper purgamenta de sua carne projiciat? quid enim ait Script. Quid superbit terra et cinis? et in vita ejus projecit interanea ejus? Superbia peccatis omnibus major est, et ipsius diaboli principale peccatum.* Quin et Seneca, Epist. 91 : *Æquat*, inquit, *omnes cinis, impares nascimur, pares morimur.*

Mystice, cinis in terra est prorsus inutilis; at si calidissimæ aquæ injiciatur, sordes pannorum eluit, eosque dealbat. Cinis est memoria mortis : hæc si aquæ calidæ, id est, ardenti et lacrymosæ compunctioni injiciatur, eluit sordes animæ, præsertim superbiæ; ita remedium inde petendum : unde morbus est ortus, puta, remedium superbiæ hominis petendum est ex ipso homine, sicut caro viperæ in theriaco curat morsus viperæ.

10. Nihil est iniquius quam amare pecuniam. Hic enim (qui eam amat) et animam suam venalem habet (græce ποιεῖ, id est, facit, quia pro auro vendit animam suam diabolo, uti faciunt magi et sagæ. Aliter et nove legit Tigurina, nimirum : *hic enim animam quoque cujusvis exigit; animam*, id est vitam, q. d. Avarus cogit multos mori fame); quoniam in vita sua projecit intima sua,] q. d. Avarus exuit omnem humanitatem, ac si à se viscera, in quibus est sedes misericordiæ, ob pecuniam abjecisset. Unde sanctus Augustinus, sermone 25. de Verbis Domini : *Quæ est*, ait, *ista aviditas concupiscentiæ? cum ipsæ belluæ habeant modum : tunc enim rapiunt, quando esuriunt; parcunt vero prædæ, cum senserint satietatem : inexplebilis est sola divitum avaritia, semper rapit, et nunquam satiatur; nec timet Deum, nec hominem reveretur; non parcit patri, non matrem agnoscit, non fratri obtemperat, nec amico fidem servat. Quæ est ista, rogo, animarum insania? amittere vitam, appetere mortem, acquirere aurum, perdere cœlum.* Hujus rei symbolum et exemplum fuit Judas qui, vendendo Christum, vendidit animam suam dæmoni : *Ideoque suspensus crepuit medius, et diffusa sunt omnia viscera ejus*, Actor. 1. 18.

Secundo, D. Thomas, 2. 2. quæst. 118. art. 5. ad 1. et ex eo Palacius : *Nihil*, ait, *avaro iniquius, quia ipse non tantum iniquius est in Deum et proximum, sed etiam in seipsum; habet enim animam suam venalem, id est, vitam suam exponit periculis pro pecunia, et ideo subdit : Quoniam in vita projecit intima sua, ut, scilicet, pecuniam lucraretur.* Vendit ergo animam, id est vitam, hoc est, vitæ suæ sustentationem, ne expendat pecuniam; itaque in vita sua abjicit intima sua, hoc est, in vita abjicit vitam; non parcit vitæ, et intimis suis, ut pecuniæ parcat. Res mira : nihil est intimius, quàm quod homo carnem suam nutriat et foveat; atqui avarus hunc intimum affectum à se pecuniæ causa abjecit, multo magis abjecit affectum omnem erga proximos. Hæc Palacius.

Tertio, S. August. tract. 25. in Joannem hæc refert ad superbiam, et per *intima* intelligit interiora Christi, cui per humilitatem incorporamur, è quibus per superbiam ejicimur, q. d. Superbus projicit à se viscera Christi, quibus per humilitatem incorporatus erat. Explicans enim illud Joan. 6 : *Eum, qui venit ad me, non ejiciam foras;* subdit : *Quid superbit terra et cinis? dicat : Quid superbit? Quoniam in vita sua projecit intima sua? Quid est, projecit, nisi porro jecit? hoc est exire foras. Etenim intrare*

intro, appetere intima est; projicere intima, foras exire est. Intima projicit superbus, intima appetit humilis: superbia ejicimur, humilitate regredimur. Caput omnium morborum superbia, quia caput omnium peccatorum superbia. Et paulo post: *Ut ergo causa omnium morborum curaretur, id est superbia, descendit et humilis factus est Filius Dei. Quid superbis, homo? Filius Dei propter te humilis factus est. Puderet te fortasse imitari humilem hominem, saltem imitare humilem Deum. Venit Filius Dei in homine, et humilis factus est. Præcipitur tibi ut sis humilis, non tibi præcipitur ut ex homine fias pecus. Ille Deus factus est homo, tu homo cognosce quia es homo. Tota humilitas tua est, ut cognoscas te. Ergo quia humilitatem docet Deus, dixit: Non veni facere voluntatem meam, sed ejus voluntatem qui misit me; hæc enim commendatio humilitatis est. Superbia quippe facit voluntatem suam, humilitas facit voluntatem Dei. Ideo qui ad me venerit, non ejiciam foras. Quare? Quia non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Humilis veni, humilitatem docere veni. Qui ad me venit, incorporatur mihi; qui ad me venit, humilis fit; qui mihi adhæret, humilis erit; quia non facit voluntatem suam, sed Dei; et ideo non ejicietur foras, quia cum superbus esset, ejectus est foras.* Idem, libro 6. de Musica, cap. 13: *Non potuit melius demonstrari quid sit superbia, quàm in eo quod dictum est: Quid superbit terra et cinis? Quoniam in vita sua projecit intima sua. Cum enim anima per seipsam nihil sit; non enim aliter esset commutabilis, et pateretur defectum ab essentia. Cum ergo ipsa per se nihil sit, quidquid autem illi esse est, à Deo sit; in ordine suo manens ipsius Dei præsentia vegetatur in mente atque conscientia. Itaque hoc bonum habet intimum. Quando vero superbia intumescit, hoc illi est in extima progredi, et, ut ita dicam, inanescere, hoc est minus minusque esse. Progredi autem in extima, quid est aliud, quam intima projicere, id est, longe à se facere Deum, non locorum spatio, sed mentis affectu?* Sic et Syrus hæc refert ad pœnam superbiæ, sed per intima accipit latera, quæ ob ulcera aliosque morbos incidit medicus; sic enim vertit: *Quid superbit terra et cinis? in cujus vita vermes serpunt, latera ejus et interiora ejus medicus scindit;* et Arab. *Cinis, ex quo serpit vermis in vita ejus, et projicit medicus latus ejus, et intestinum ipsius.*

Audi sanctum Chrysostomum occasione Judæ in avaritiam detonantem, et hanc Siracidis sententiam explicantem hom. 81. in Matth. *Pessima omnium hæc passio* (avaritia) *est; hinc sepulcrorum violatores, hinc homicidæ, hinc bella et pugnæ, hinc alia quàm plurima mala oriuntur. Ubique certe avarus inutilis est, nec ad imperandum exercitui, nec ut præsit populo, commodus. Cur dico in rebus publicis, cum in privatis etiam inutilis sit? Si uxor ducenda est, non probam, sed impudentissimam omnium pro pecunia eliget. Si domus emenda, non eam, quæ homini libero conveniat, emet, sed quæ pluris posset locari. Si servi, et quid aliud comparandum est, vilissimum semper inquiret. Quid minora percurro? Si regnum orbis invaserit, cæteris omnibus miserior tamen est atque pauperior, terrarum pestis, urbium pernicies, singulorum calamitas, non enim quæ cæterorum sunt quasi sua tutatur; sed veluti unus ex multis omnia rapit, pauciora putans cæteris omnibus habere. Nam cum cupiditati eorum quæ nondum possedit, ea quæ habet, confert; nihil ea quæ habet, præ illis esse opinatur.* Deinde citans hunc Siracidis locum, subdit: *Propterea quidam ait nihil esse avaro iniquius. Qui avarus est, etiam seipsum perdit: avarus communis omnium hominum hostis: avarus non parum dolet, quia terra pro spicis aurum non producit, quia fontes non manant auro, quia montes loco lapidum aurum non habent. Avarus fertilitatem temporum moleste fert, et communi felicitate contrahitur, omnemque fastidit causam unde argentum colligere non potest: è regione vero cuncta suffert, unde vel duos solummodo capere obolos possit; omnes homines, tam pauperes, quam divites odio prosequitur: pauperes, ne quid ab eo petant; divites, quia quæ illorum sunt, non possidet; universos enim simpliciter, quæ sua esse deberent occupare putat, ac ideo quasi ab omnibus læsus, omnibus infensus est.*

Legit Interpres ἔρριψε, id est, *projecit;* et recte. Jam Græca variant: nam Romana legunt ἔρριψα, id est *projeci. Quoniam in vita projeci intima ejus,* quasi sint verba Dei qui dicat se intima avari projecisse. Complut. et alii passim legunt ἔρριψαν, id est *projecerunt. Quoniam in vita sua projecerunt intima* vel *intestina sua*, vel *ejus* scilicet avari: αὐτοῦ enim est pronomen, tam reciprocum, quàm absolutum, tamque *sua* quàm *ejus* significat. Quod primo accipi potest, q. d. Avari projecerunt sua viscera humanitatis, uti jam exposui, ut sit enallage numeri frequens Hebræis, qua de avaro nunc in singulari, nunc in plurali loquatur: sicque idem est sensus Græci, qui Latinæ Vulgatæ.

Secundo, alii exponunt, q. d. Usurarii et avari omnibus odio sunt, adeo ut homines cupiant illorum viventium intestina dissipari, uti nonnullos exactores grandium tributorum et onerum à plebe membratim dissectos et concisos audivimus et vidimus. Ita poetæ inducunt Jovem dicentem, quod Juno tum demum saturatura sit odium suum in Trojanos, si Priamum vivum devoret.

Tertio, Tigurina sic legit et vertit: *Hic enim animam quoque cujusvis exigit; nam pro vita ipsius eruere viscera sua quisque cogitur,* q. d. Avarus animam, id est vitam, pauperum exigit; quia pro vita ipsius, ut, scilicet, ipse diviter, laute et splendide vivat, coguntur pauperes eruere viscera sua per labores, ut scilicet usuras ingentes, quas injuste exigit avarus ipsi persolvant.

Quarto, Vatablus sic, q. d. *Hic enim etiam animam suam venalem habet, quia in vita sua viscera quoque sua ejicere paratus est,* scilicet lucri causa. Noctes enim et dies laborat avarus, ut pecunias congerat, ideoque currit ad Garamantes et Indos, fatigatur, sudat, adeoque se et viscera sua consumit.

11. Omnis potentatus (in genitivo casu, q. d. Omnis imperii et regni est) brevis vita,] q. d. Omnis potestas brevem habet durationem et vitam. Aliqui legunt *via;* vita enim est via ad mortem, et per eam ad immortalitatem. Hæc verba jam desunt in Græco. *Potentatus* primo, est principatus quilibet; secundo, est tyrannis: *potentatus* enim significat regimen imperiosum et violentum, quia tyranni potenter, imo impotenter, superbe et avare dominantur subditis. Porro *potentatus* sive potestates vocantur hic

potestate et potentatu præditi, puta principes et tyranni: ponitur enim abstractum pro concreto, potentatus pro potente, q. d. Omnis potentis vita est brevis. Siracides enim toto hoc loco perstringit superbiam et avaritiam tyrannorum. Unde Tigurina : *Omnis tyrannus brevem vitam sortitur.* Causam subdit : *Quia morbus pertinax medico gravis est. Tenacem morbum præcidit medicus; ita rex hodie vivus, cras moritur.* Græca enim sic breviter de more habent: μακρον αρρωςημα κοπτει (Romana legunt σκωπτει, id est *cavillatur*) ιατρος, και βασιλευς σημερον και αυριον τελευτησει, id est, *longum* vel *tenacem morbum incidit* vel *secat medicus; sic et rex hodie, et cras morietur.* Noster vero plenius et germanius habuit Græcum exemplar, ex quo sic transtulit: *Languor prolixior gravat medicum.*

12. BREVEM (pro μακρον enim videtur legisse μικρον) LANGUOREM PRÆCIDIT MEDICUS : SIC ET REX HODIE EST, ET CRAS MORIETUR.] Arabicus : *Hodie jam mortuus est, et cras jam mortuus est;* hoc est, hodie vel cras certo morietur. *Terra sors illius est.* Comparat enim tyrannidem morbo diuturno, qui gravat remp. ac Deum medico, qui ut remp. eo liberet, illico eum pharmacis profligat, quin et igni adurit, et ferro succidit, q. d. ait Lyranus et Jansenius : Sicut medicus brevem, id est modicum, recentem et inchoantem morbum, illico adhibitis pharmacis et catapotiis, quin et igni ferroque, si opus sit, præcidit; ne, si inveterascat, ægrum diu affligat et fiat pertinax, ac in totum corpus pervadat, ut fiat lethalis, et sanari non possit; sic et Deus regem tyrannice imperantem, cito tollit, ne confirmet tyrannidem; eaque Deum et rempublicam gravet; quin et eam suo scelere velut cancro serpente inficiat vel opprimat. Vide nostrum P. Menochium hunc locum graviter et eleganter pertractantem lib. 2. Hieropolit. c. 8. num. 1.

Paulo aliter hæc applicat et explicat Palacius, q. d. *Si medicus invenit languorem chronicum, non periculosum; solet eum sustinere, et per dies multos curare : at, si languor brevis est, qui cito videtur infirmum absumpturus, quique inducias non patitur; tunc medicus omnem adhibet diligentiam, quò eum præcidat et auferat. Ita facit Deus; si rex non est iniquus, sed aut negligens, aut alio minore vitio languens, eum sustinet, non subtrahit è medio; at, si rex iniquitate sua reip. pestis est, hunc præcidit, nec diu eum vivere patitur. Caveat igitur rex à potentatu tyrannico. Aliàs, hodie est, cras morietur.*

Tertio, Rabanus : *Languor prolixior*, etc. *Hanc comparationem*, inquit, *ideo facit, ut ostendat quòd avaritiæ pestis, si diu mentem possederit, difficile curabitur. Si autem statim in prima fronte à spiritus ratione illi resistitur, et per Dei timorem, ac pœnarum metum ei ingressus ex cogitatione noxia occluditur, facilius ejus virtus exstinguitur. Sed et hoc multum adjuvat ad resistendum avaritiæ, si brevitas transeuntis vitæ, et futura defectio in carne, ac gehennæ horror, in anima commemoratur. Ideo subjungit : Sic et rex hodie est, et cras morietur; cum enim morietur homo, hæreditabit serpentes, et bestias, et vermes.*

Hæc ergo prima et potissima est causa cur tyranni cito succidantur. Eamdem dat Salomon Proverb. 28. 16 : *Dux indigens prudentia multos opprimet per calumniam; qui autem odit avaritiam, longi fient dies ejus.* Quo tacite monet principes, ut erga subditos sint benevoli et liberales, si velint esse longævi. Altera est, quia res humanæ, præsertim quæ excelsæ sunt, subjacent continuæ variationi et agitationi. Sicut enim culmina arborum maxime agitantur ventis : sic et culmina honorum turbinibus invidiæ, seditionis et bellorum jactantur, juxta illud : *Perflant altissima venti, feriuntque summos fulmina montes.* Gentiles id significarunt per fortunam, quæ gaudet res celsas novare et variare. Tertia est, quod regimen civitatis, multo magis provinciæ, regni vel totius imperii, tot afferat labores, curas, molestias, sollicitudines, angores, tristitias et melancholias, ut iis rex sollicitus brevi exedatur et consumatur. Sane Carolus V, cum Bruxellæ in confessu Ordinum ditiones et regna transferret in filium Philippum II, illacrymans dixit : *Compatior tibi, fili mi, quia ingens onus humeris tuis impono. Ego enim omnibus hisce annis, quibus illud sustinui, nunquam vel quadrantem unicum quietis et lætitiæ, quæ multis curis et fastidiis permixta et falsa non esset, obtinere potui.* Quarta oritur ex ambitione multorum, qui ad regnum, vel alias dignitates, quas si alius princeps creetur obtenturos se sperant, aspirant; maxime vero oritur ex offensa multorum, qui insolentia tyranni oppressi, ejus jugum omnibus viribus excutere satagunt. Quocirca S. Cæcilia Almachio præfecto objicienti suam Cæsarisque potentiam sapienter et intrepide respondit : *Potestas hominis sic est, quasi uter vento repletus, quem si una acus pupugerit, omnis rigor cervicis ejus follescit;* alii legunt, *mollescit.* Et sanctus Valerianus ejus sponsus ad eumdem : *Quid vos estis? aut quid principes vestri? Homunciones estis vestro tempore nati, tempore vestro expleto morituri : tantam Deo reddituri rationem, quantum summæ vobis tribuit potestatis.*

Hasce causas dant politici, tam Christiani, quàm Philosophi. Seneca orator in Proverbiis : *Errat*, inquit, *si quis existimat tutum diu esse regem. Nihil magnum in rebus humanis, nisi animus magna despiciens.* Seneca tragœdus in Thyeste post actum 3 :

Ima permutat brevis hora summis.
Ille qui donat diadema fronti,
Quem genu nixæ tremuere gentes, etc.
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat.

Idem in Agamemn.

Quidquid in altum fortuna tulit,
Ruitura levat : modicis rebus
Longius ævum est.

Idem in Medea :

Rapida fortuna ac levis,
Præcepsque regno eripuit, exsilio dedit.

Ovid. 3. Tristium :

Nempe dat, et quodcumque libet fortuna rapitque
Irus et est subito qui modo Crœsus erat.

Idem lib. 5 :

Passibus ambiguis fortuna volubilis errat,
Et tantum constans in levitate sua est.

Silius lib. 4 :

> Pelle moras, brevis est magni fortuna favoris.

Saturninus apud Vopiscum : *Nescitis*, inquit, *amici, quid mali sit imperare. Gladii et tela nostris cervicibus impendent, imminent hastæ undique, undique spicula; ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur. Non cibus pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro judicio, non arma pro studio.*

Aureæ sunt gnomæ Publii in Mimis :

> Fortuna cum blanditur, captatum advenit,
> Fortunam citius reperias, quàm retineas,
> Fortuna nimium quem fovet, stultum facit.
> Fortuna vitrea est, quæ, cum splendet, frangitur.
> Levis est fortuna, cito reposcit quæ dedit.

Ergo sequamur sapiens consilium Senecæ in Thyeste :

> Nemo confidat nimium secundis,
> Nemo desperet meliora lapsus.

Expertus hæc Severinus Boetius Consul Romanus et princeps senatus, qui à Theodorico rege Gothorum in carcerem conjectus, ac tandem necatus, martyrium obiit; unde ipse in Consol. Philosoph. ita canit :

> Quid me felicem toties jactastis, amici ?
> Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

Cicero Orat. in Vatinium, qui paucis diebus fuerat consul, cum irridens : *Magnum*, inquit, *prodigium, Quirites, Vatinio consule, non sensimus ver, non æstatem, non autumnum.* Idem in alium, qui paucis horis fuerat consul Romanus : *O sanctissime consul*, inquit, *sub quo nemo pransus est, nemo cœnavit, nemo dormivit.* De Marcello puero canit Virgil. 6. Æneid.

> Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
> Esse sinent.

Idem attributum nuper Marcello II, Pontifici miræ exspectationis, qui vigesimo secundo pontificatus die rebus humanis exemptus est.

Vis exempla illustria Christianorum? accipe tragica. Casimirus II, Poloniæ rex, instructo grandi convivio, proceribus exhilaratis regisque res gestas et felicitatem celebrantibus, ipse nonnulla de immortalitate animi et cœlitum beatitudine prolocutus, hausto mediocri poculo subito concidit, et paucis horis animam exhalavit, teste Mart. Cromero lib. 6. histor.

Ladislaus, Hungariæ et Bohemiæ rex, regiæ pompæ nuptias cum Magdalena Caroli Galliæ regis filia adornans, auratas quadrigas et dynastas ac nobiles septingentos, purpura, auro gemmisque onustos, qui sponsam adducerent, Parisios misit : ecce autem eo die, quo Parisios legatio illa ingressa est, antequam consideret, de repentino Ladislai Pragæ mortui interitu à tabellario admonetur. Ita nuptiæ in næniás versæ, uti narrat Anton. Bonfin. lib. 8. Hungar. decad. 3.

Quare olim, dum coronaretur Imperator, sepulcrorum constructores quatuor ad eum deferebant marmoris frusta varii coloris, inquirentes ex quo vellet sibi construi sepulcrum, itaque eum suæ mortalitatis admonebant, et ut prudenter imperaret. Testis est Leontius in Vita S. Joannis Eleemosynarii.

S. Bernard. ad Eugenium suum, jam Pontificem creatum, anno Domini 1145, scribens epist. 237: *In omnibus*, ait, *operibus memento te esse hominem, et timor ejus qui aufert spiritum principum, semper sit ante oculos tuos. Quantorum in brevi Romanorum Pontificum mortes tuis oculis aspexisti?* (nemo Pontificum à S. Petro hucusque annos S. Petri, id est 25, attigit : multi eodem anno, imo mense quo creati, exstincti sunt). *Ipsi te prædecessores tui, tuæ certissimæ et citissimæ decessionis admoneant, et modicum tempus dominationis eorum, paucitatem dierum tuorum nuntiet tibi. Jugi proinde meditatione inter hujus præsentis gloriæ blandimenta memorare novissima tua, quia quibus successisti in sedem, ipsos sine dubio sequeris ad mortem.* Certe Stephanus II, Pontifex, sedit duntaxat dies 4 ; Cælestinus IV. dies 17 ; Bonifacius VI. dies 15; Sisinnius dies 20; Damasus II. dies 23 ; Pius III. dies 26 ; Marcellus II. dies 21; Urbanus VII. dies 7; Leo XI. dies 27; qui moriens : *Quàm melius*, inquit, *mihi foret, si monasterii, quàm si cœli claves tenuissem.*

Maximilianus primus, hoc nomine Imperator, testamento cavit ut exanimum corpus suum rudi linteo involutum, sine ulla exenteratione sarcophago, quem quadriennio ante mortem parari curarat, imponerent, naribus, ore auribusque viva calce oppletis, ut exedente ea calce citius consumerentur, et irent in terram suam. Cur? ut monumentum illud assidue in oculis haberet, quod diceret : *Cogita mori, et brevi mori. Quid te dilatas et extendis? Quid multa possides, plura appetis? Quem tot provinciæ et regna non capiunt, loculus iste capiet.*

Carolus V, Maximiliani ex Philippo nepos, brevis ævi memor, ut ad mortem instantem se compararet, relictis tot regnis et imperio universo, secessit in monasterium S. Justi, ut Deo totus vacaret, nec se Cæsarem, sed Carolum vocari voluit. Imo hoc amplius ferunt, diu ante imperium abdicatum, sarcophagum sibi construi jussisse, cum funebri supellectile deportandum, clanculum tamen, quocumque iret, quem paratum habuit apud se quinque annis ubicumque locorum esset, etiam dum Mediolanum contra Gallos proficisceretur, ut jugi ejus intuitu citæ mortis admoneretur. Hæc referunt Petrus Gregor. lib. 6. de Republ. c. 3, Justus Lipsius lib. 2. Monitor. et Exempl. c. 14, Laurent. Surius et alii.

Quocirca Joannes Aragonum rex, cum anno Domini 1479, febri correptus, in deliquium incidisset, mox ad se reversus, astantes intuens exclamavit : *O vanas hominum cogitationes! O miseros homines, qui ad principatus aspirant; qui divitias, opes, et nimios honores affectant! O felicem pauperum conditionem, et securam illorum vitam atque beatam, qui panem comedunt cum sudore sui vultus, qui vivunt labore manuum suarum! Nam mihi misero quid regnum, quid honores, quid obsequia plurimorum contulerunt? Quid? labores, scilicet, magnos, et multa corporis et animæ pericula subivi, nec unquam ætate tam longa potui mihi dies aliquot videre bonos. O me miserum et infelicem, qui tam sero fallacem mundum cognosco! qui vitam certe vixissem multo meliorem, si non rex, sed agricultor fuissem.* Conversus autem ad imaginem Christi crucifixi, defixis in cœlum oculis : *O pientissime redemptor*, inquit, *parce mihi indignissimo servo tuo; miserere meî, clementissime Jesu.* Atque inter has

voces et singultus animam Deo reddidit. Ita Lucius Marinæus lib. 8. rerum Hispaniæ.

Hæc de regibus : de tyrannis similia, imo magis tragica, referam cap. sequenti v. 6. Quocirca sensate Justiniano Imp. hanc rerum humanarum vicissitudinem objicit Agapetus Diacon. in Admonit. num. 11 : *Circulus, ait, quidam humanarum revolvitur rerum, qui modo sic, modo aliter agitat ipsas et circumfert ; atque in his inæqualitas est, eo quod nihil ex præsentibus in eodem statu maneat. Oportet igitur te, potentissime Imperator, in hac rerum versatili mutatione, immutabilem habere pietatis cognitionem.* Et num. 67 : *Dignitatum splendores mors haud reformidat ; omnibus enim voraces suos dentes infligit. Ergo ante illius ineluctabilem adventum, opum copiam transportemus in cœlum. Nemo enim, quæ colligit in mundo, illuc profectus abducit ; sed omnibus in terra derelictis, nudus de vita sua reddit rationem.* Et num. 70 : *Navis per mare commeantis imitatur transitum compendiosa præsentis vitæ conditio, quæ sane nos nautas fallens suos, et pedetentim cunctanti raptans cursu, tandem ad suum cujusque exitum perducit. Si igitur hæc ita se habent, prætercurramus præcurrentia mundi negotia, adcurramusque his quæ ad secula seculorum permanent.*

Basilius Imperator Exhort. ad Leonem filium, c. 38 : *Existima*, ait, *fili, vitam istam nihil fixum, nihilque stabile aut perpetuum habere ; nam subinde res aliter atque aliter variantur ; et rotæ in morem quæ circumvolvitur, ea quæ sursum sunt, deorsum feruntur ; et quæ deorsum jacent, sursum evehuntur. Quapropter neque secundis rebus extollere, neque adversis dejicere, sed utraque in fortuna constans esto et invariabilis, unum hoc tibi proponens semper, benefacere ; cætera Deo committe : neque cùm secunda fortuna uteris, metu adversæ à superba elatione retrahere : neque etiam cùm adversa, spe melioris à præcipiti dejectione relevare. Hoc enim exigui animi est, et non regia virtute subnixi : et quod futurum est videri nequit. Neque ergo tristi ac abjecto, neque renidenti et procaci unquam vultu in publicum prodi : ita enim gravis et prudens existimaberis, et quæ utrimque imminent errata vitabis, neque curiose maledicis ullam ansam præbebis obloquendi de iis quæ tibi acciderint.*

13. Cum enim morietur homo, hæreditabit serpentes et bestias, et vermes.] Jansenius censet esse novam rationem, cur sit cavendum à superbia, scilicet, quòd superbus non tantum sit moriturus, sed et vertendus in serpentes et vermes. Hinc Græci multi hæc jungunt cum τῷ : *Quid superbit terra et cinis ?* Unde Tigurina sic legit et vertit : *Quid tandem superbit terra et pulvis ? Nam mortuum hominem serpentes, bestiæ et vermes excipient ;* sic et Syrus : *Quid superbit*, inquit, *pulvis et cinis, in cujus vita vermes serpunt, latera ejus et intestina ejus medicus scindit ? Hodie ambulat, et cras moritur. In morte hominis tinea pars ejus, et vermis ejus coram eo serpit*, q. d. Quid superbit homo, qui est pulvis et cinis, quique tam in vita, quam in morte comeditur à vermibus. Potest tamen quoque recte cum proxime præcedentibus in Latina Vulgata aptari, quasi explicet τὸ *Omnis potentatus vita brevis.* Et : *Rex hodie est, et cras morietur.* Ne quis enim dicat potentem et regem, licet moriatur in hac vita, post illam tamen habiturum aliam, in qua æque sit princeps et rex, uti Gentiles autumabant ; respondet nil tale fore, sed potius regem, uti et cæteros homines, hæreditaturum serpentes, bestias et vermes. Ita Lyranus. Cùm enim homo sepelitur, illico ex ejus carne, adipe et phlegmate nascuntur serpentes et bestiæ, id est, dracones et bufones, ac vermes, puta, lumbrici, scarabæi, aliique horridi vermes, qui omnes ejus carnes usque ad ossa *depascuntur*, ac eum depasti deficiente pabulo emoriuntur, et in pulverem vertuntur ; itaque homo tandem redit in cinerem et pulverem, ex quo formatus est, juxta sententiam Dei in eum latam, Genes. 3. 19 : *Pulvis es, et in pulverem reverteris.* Sensus ergo est, q. d. Quid superbit homo, licet potens, princeps et tyrannus, cum omnis ejus gloria, opes et luxus vertenda sint in horridos serpentes et vermes ? Hoc est quod ait Job 17. 14 : *Putredini dixi : Pater meus es ; Mater mea, et soror mea, vermibus.* Et Isaias de Balsasare monarcha Babylonis, c. 14. 11 : *Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum ; subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes.* Rursum non tantum in sepulcro, sed et in inferno tyranni, cæterique impii hæreditabunt serpentes et vermes ; quia torquebuntur, non tantum igne, sed et vermibus realibus, uti ostendi Isaiæ 66. 24 ; ac tradentur bestiis, id est dæmonibus, qui eos tanquam leones et tigrides excruciabunt. Unde orat Ecclesia pro defunctis : *Ne tradas bestiis animas confitentium tibi.* Hinc et dæmones horribiles, centaurorum et monstrorum formas assumunt, ut damnatos magis torqueant. Quocirca in Script. vocantur onocentauri, pilosi, lamiæ, uti dixi Isaiæ 34. 14.

Mystice Lyranus : Homo superbus et avarus, inquit, tria habet bona, scilicet animam, corpus et substantiam, sive opes. Hæc moriens relinquet tribus hæredibus, nimirum animam serpentibus, id est, dæmonibus ; corpus vermibus ; substantiam bestiis, id est, amicis, qui instar bestiarum animaliter et carnaliter vivunt : *Humilia ergo valde spiritum tuum, quoniam vindicta carnis impii ignis et vermis*, uti dixit cap. 7. v. 19 : *Justum enim est ut superbus, qui concupivit esse summus, fiat imus ;* ut qui voluit præesse cæteris, subsit igni : ut qui ambivit cum Lucifero esse æqualis Deo, sit socius et cibus vermium vilissimorum et putridorum.

S. Ephrem tract. de iis qui in Christo dormierunt : *Quid*, inquit, *est homo ? nihil. Quid homo ? vermis. Quid homo ? cinis ac pulvis. Quid homo ? somnium. Quid homo ? umbra. Ecce transivit, ecce cessavit. Finem accepit magnus ille et invictus leo, tyrannus fortis, potens atque elatus, qui cunctis formidabilis erat ; nunc jacet quavis ove mitior : qui magnus videbatur super multos, factus est tanquam nullus : qui alios tenebat, detentus est : qui ligabat, vinculis constrictus est.* S. Basilius orat. de Morte : *Mortalem*, ait, *te recordare. Terra quippe es, et in terram rursus dissolveris. Circumspice illos, qui ante te similibus se splendoribus efferebant. Ubinam sunt illi, qui civilibus dignitatibus ornati erant ? ubi duces ? ubi oratores ? ubi principes ? ubi potestates ? ubi tyranni ? Nonne omnia pulvis ? nonne fabula ? nonne in paucis ossibus memoria vitæ ipsorum conservatur ?*

14. Initium superbiæ hominis, apostatare a Deo (græce, ex versione Romana : *Initium superbiæ hominis, cum apostatavit à Deo*), quoniam

AB EO, QUI FECIT EUM, RECESSIT COR EJUS.] Tigurina : *Initium superbiæ est defectio hominis à Domino, et à Creatore suo abductus animus* ; Syrus : *Fons peccati superbiæ, et prævaricatio* (id est, defectio à Deo, apostasia, transgressio legis divinæ); *fons utriusque illorum*; S. Cæsarius, homil. 19. de Cura animæ, legit, *initium apostatare à Deo omnis superbia*; S. Chrysost. homil. 15. in Joan. et in Psal. 115. v. 1. legit : *Initium superbiæ est nescire Deum; descivit enim à factore cor ejus. Superbi*, inquit, *Deum non cognoscunt; neque seipsos, quid sint, sciunt. Quo pacto enim, qui non antea cognovit opificem, agnoscit seipsum esse figmentum? quia enim nescitur Dominus, nascitur superbia. Idquod attestatur Scriptura dicens : Initium superbiæ est nescire Deum.*

Est nova ratio docens quàm turpis, enormis, ideoque fugienda sit superbia, petita ab ejus origine, quæ turpissima et exsecranda est. Origo enim superbiæ est apostasia à Deo : Adam enim ideo superbivit, et superbia peccavit ; quia apostatavit et descivit à Deo, à quo creatus erat, conservabatur, gubernabatur, et alebatur cum tanta suavitate, honore, et rerum omnium copia : descivit enim à Dei voluntate et lege, præferens ei pomum vetitum, et promissa falsa serpentis. Idem facit quivis alius superbus, imitans patrem suum superbum Adam. Porro : *Apostasia nulla major est*, ait Rabanus, *quàm aversio creaturæ à Creatore suo ; et hæc merito adscribitur superbiæ, quoniam superbia est, quod mediocre bonum assimilare vel adæquare se vult summo bono. Hoc fuit initium diabolici casus, hoc et humanæ prævaricationis exordium.*

Secundo, S. Thom. 1. 2. q. 84. art. 2. ad 1, et ibidem Gregor. de Valentia, et alii hanc sententiam explicant, non de solo Adamo, sed de quolibet homine : hic enim, dum superbit, apostatat, id est, deficit à Deo. Apostasia ergo hoc modo accipitur pro conditione quadam communi omnium peccatorum. In omni enim peccato sicut est generalis quædam inobedientia, ingratitudo, odium, et contemptus Dei ; sic est et quædam generalis apostasia, id est, defectio à Deo, ejusque lege et voluntate. Vel sensus est, q. d. Prima species superbiæ est peccatum apostasiæ à Deo. Ideo enim quis non vult subjici Deo (quod est à Deo apostatare) ; quia perverse expetit singularem quamdam excellentiam, quod est peccatum superbiæ. Græcum enim ἀρχὴ, tam principatum, quam principium significat ; unde sic vertas : *Principatum superbiæ tenet apostasia à Deo*, id est, primas in regno superbiæ occupat apostasia à Deo. Sic noster Interpres *principium* usurpat pro principatu psalm. 109 : *Tecum principium*, id est principatus, *in die virtutis tuæ*. Et Proverb. 8. 22 : *Dominus possedit*, vel, *creavit me in initio* ; hebr. *rescit* ; græce, ἀρχὴν, id est principium, vel principatum, *viarum suarum*, q. d. In viis, id est operibus, Dei ego sapientia primas teneo, et principatum occupo. Sic cap. 1. 16. dicitur : *Initium sapientiæ timor Domini* ; græce, ἀρχὴ, q. d. Sapientiæ primas et principatum tenet timor Domini. Vide ibi dicta.

Præclare Cæsarius Arelat. homil. 23 : *Quisquis superbus est*, inquit, *dæmone plenus est*. Audi Script. *Immundus est ante Dominum omnis qui se exaltat*. Et iterum : *Apostatare à Deo omnis superbia. Quid est apostatare, nisi à Deo discedere ? et utique qui à Deo disjungitur, diabolo sociatur.* Idem, homil. 18 : *Non discernuntur filii Dei, et filii diaboli, nisi humilitate atque superbia. Quemcumque superbum videris, diaboli esse filium non dubites : quemcumque humilem conspexeris, Dei esse filium confidenter credere debes. Et, ut hoc verum esse cognoscas, audi Script. Initium, apostatare à Deo, omnis superbiæ. Et : Omnis, qui se exaltat, humiliabitur ; et qui se humiliat, exaltabitur. Nam quod diabolus per superbiam dejecit, Christus per humilitatem erexit ; quia ad vulnus superbiæ, medicamentum humilitatis exhibuit.*

15. QUONIAM INITIUM OMNIS PECCATI EST SUPERBIA.] Sic et habent Græca Complut. Sed Romana invertunt, sicque legunt : *Quoniam principium superbiæ, peccatum*. Græca omnia delent τὸ *omnis*.

Quæres primo : Quomodo hic versus nectitur præcedenti, et cujus rei causam dat τὸ *quoniam* ? Resp. τὸ *quoniam* more Hebræo referri potest remotius ad v. 7; ut sit hæc nova, eaque septima ratio cur odibilis sit superbia, uti dixi in synopsi. Rursum τὸ *quoniam* referri potest ad v. 13. proxime præcedentem, idque primo, hoc sensu, q. d. Causa, cur superbus apostatet à Deo, est ipsa superbia : hæc enim est causa omnis peccati, in quo sicut est generalis et implicita quædam superbia, sic et est generalis quædam apostasia à Deo ; peccatorum enim est aversio à Creatore, et conversio ad creaturam : peccator enim præponit voluntatem suam voluntati Dei, et amorem creaturæ amori Creatoris. Ita Jansenius. Secundo, q. d. Superbia est initium omnis peccati, ergo et apostasiæ ; adeoque dum quis incipit superbire et peccare, incipit apostatare et recedere à Deo. Tertio, nervosius ac pressius, q. d. Apostasia est ἀρχὴ, id est principatus, et præcipua species superbiæ ; quia superbia est ἀρχὴ, id est principatus peccati, seu præcipuum peccatum est apostasia. Ergo apostasia est superbia, et principatus superbiæ, sive prima et maxima superbia, ideoque primum et maximum peccatum. Quarto, Hebr. כי *ki*, id est *quoniam*, sæpe non causam, sed effectum significat, imo sæpe encliticum est significans : *Sane, equidem, certe, verumenimvero*, q. d. Equidem, vel certe initium omnis peccati est superbia. Aut, q. d. Initium superbiæ hominis fuit, quòd à Deo recesserit et apostatarit : unde evenit et secutum est ut superbia facta sit initium omnis peccati. Nam ex apostasia à Deo sequuntur omnia peccata ; tum quia recedens à Deo, recedit à lege et virtute, abitque in vitia ; tum quia Deus deserentem se pariter deserit, privatque sua gratia ; quo fit ut in quælibet peccata ruat. Sic Adamo ob apostasiam ademit justitiam originalem, qua, velut freno sublato, illico innata homini concupiscentia et superbia prosiliit, quæ eum et posteros in omnia peccata impulit. *Initium* enim hìc non metaphysice (quomodo punctum dicitur initium lineæ, et unitas numeri) ; sed physice accipiendum est, ut sit idem quod origo, radix, causa ; quomodo calor est initium calefactionis, aer rarefactionis, aqua refrigerationis, etc. ; superbia enim est initium, id est, origo, mater et causa omnis peccati.

Quæres secundo : Quomodo superbia est initium et causa omnis peccati, cum multa peccata oriantur ex timore, acedia, pusillanimitate, quæ contraria sunt superbiæ ? Primo, S. Prosper lib. 3. de Vita contempl. cap. 3. et 4 : *Nul-*

lum, ait, peccatum fieri potest, potuit, aut poterit sine superbia; siquidem nil aliud est omne peccatum, nisi contemptus Dei. Loquitur de superbia generica, quæ est conditio inclusa in omni peccato. Sic et S. Bonavent. in 2. dist. 42. dub. 4. et Jansenius hîc hunc locum explicant de superbia secundùm rationem communem, quatenus ea invenitur in omni peccato: in omni enim peccato invenitur aversio à Deo, quæ est superbia. Verum alii passim hunc locum accipiunt de superbia, ut est vitium particulare oppositum humilitati. Ita S. August. lib. 11. de Genesi, c. 15, S. Thom. 1. 2. qu. 84. art. 2, Cajetan. ibid. et alii. De ea ergo primo sic legit et exponit Durand. in 1. dist. 42. qu. 4. num. 7. et 10. Non dicitur, inquit, superbia initium omnis peccati; quia peccata carnalia, timiditatis et pusillanimitatis, non oriuntur ex superbia, sed initium peccati dicitur omnis superbia; omnis enim superbia est initium alterius peccati: vel certe, inquit, superbia hîc non est vitium particulare, sed amor suî immoderatus, quem S. August. vocat amorem inflantem.

Secundo, Gabr. Vasquez 2. 2. q. 84. disp. 136. cap. 2. exponit, q. d. Peccatum Adæ, quod fuit superbia, fuit initium omnis peccati; omnia enim peccata hominum ex illo prognata sunt, et, ut ait Tobias c. 4: *In ipsa initium sumpsit omnis perditio.* Primum Adæ et Evæ peccatum fuisse superbiam, non infidelitatem, ut volunt hæretici, ostendi Genes. 3. Vide S. Thom. opusc. 3. c. 190, et Bellarm. lib. 3. de Gratia c. 5. Eva enim et Adam audientes à serpente: *Eritis sicut dii*, appetierunt esse æquales Deo; quæ ingens fuit superbia, ideoque inobedientes Deo comederunt pomum vetitum, ac per hanc inobedientiam proprie transfuderunt in posteros peccatum originale, non per superbiam, uti docet Paulus Rom. 5. et 19.

Tertio, alii accipiunt de peccato Luciferi et angelorum: hoc enim fuit primum mundi peccatum, ideoque initium cæterorum, quæ Adam et homines postea commiserunt. Primum enim Luciferi peccatum fuisse superbiam docent Patres et Scholastici. Ita S. August. lib. 12. de Civit. c. 6. et de Natura et Gratia c. 29, ac ex eo S. Fulgentius lib. 1. ad. Monimum, c. 7: *Si initium, ait, peccati requiritur, nihil aliud nisi superbia invenitur. Dicit enim Scriptura: Initium omnis peccati superbia; quæ tunc initium sumpsit, cum angelus adversus Deum elatus est.* S. Ambros. l. 4. Ep. 33. aliàs 84. ad Demetriad. *Sive in lapsu diaboli*, inquit, *sive in prævaricatione hominis, initium peccati superbia est.* Sic et Francisc. Suarez tract. de Angelis lib. 7. c. 9. n. 7. et 8: *Initium*, inquit, *omnis peccati superbia est; vel, quia in humano genere primum Adæ peccatum fuit superbia, ut tradit S. August. lib. 14. de Civit. c. 13; vel, quia primus angelus malus à superbia initium peccandi sumpsit, et ipse fuit omnium aliorum peccatorum causa vel occasio.* Ipse enim per serpentem induxit Adamum ad peccatum, ex quo omnia deinde Adæ et posterorum peccata prognata sunt. Sic et Gregor. de Valentia tract. de Angelis, q. 13. punct. 3. sub initium: *Initium*, inquit, *omnis peccati est superbia; quia primum peccatum angelorum fuit superbia.*

Quarto, Vasquez loco jam citato: Superbia, inquit, est initium omnis peccati, id est, plerorumque peccatorum; non enim absolute omnia, sed multa et pleraque oriuntur ex superbia, æque ac ex cupiditate, ut ait Paulus 1. Timoth. 6; imo in nonnullis hominibus omnia oriuntur ex superbia: toti enim ea pleni sunt, nec aliud cogitant, dicunt aut agunt, quam ut appareant magni, et aliis antecellant.

Quinto, initium omnis peccati est superbia, non actu, sed aptitudine et proclivitate; quia omne peccatum actu non procedit à superbia, sed ab ea procedere potest, et natum est. Ita D. Thom. 1. 2. q. 84. art. 4. ad 5. Joan. Salas, et Gregor. de Valentia, qui et hanc rationem à priori ex S. Thoma addit: Superbiæ peccatum, inquit, consistit in perverso appetitu excellentiæ et perfectionis alicujus; omne autem peccatum, quod circa bona temporalia committitur, tendit in aliquam perversam excellentiam, seu commoditatem et perfectionem hominis: ergo omne peccatum ordinatur per se in finem et scopum proprium superbiæ: ergo omne peccatum ex natura rei oriri potest ex superbia; et eatenus dicitur superbia esse initium et causa omnis peccati. Quocirca Syrus ample et nervose vertit: *Initium delictorum hominum superbia eorum, et opera eorum insanire faciunt cor eorum; quia fons peccati superbia, et prævaricatio fons utriusque illorum*, puta, tam peccati, quam superbiæ.

Denique brevis, plana plenaque est expositio: *Initium omnis peccati est superbia;* tum quia primum hominis, æque ac angeli, peccatum fuit superbia, ex qua cætera prognata sunt; tum quia ex ea omnia peccata oriri nata sunt; *omnia*, id est, omnis generis peccata: non enim omnia in individuo oriuntur ex superbia. Est distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, uti loquuntur Logici. Eodem sensu ait Apostolus 1. Timot. 6: *Radix omnium malorum est cupiditas;* græce, φιλαργυρία, id est avaritia; quia, scilicet, nimius amor pecuniæ in omnia scelera omnesque miserias avarum impellit. Vide ibi dicta. Constat enim diabolum non peccasse avaritia, vel amore pecuniæ; sed superbia, et amore excellentiæ. Ita D. Thom. et Valentia locis jam citatis. Addit S. Thom. art. 2. superbiam esse causam omnium peccatorum ordine intentionis; avaritiam vero ordine exsecutionis. Subtilius S. Ambros. lib. 4. Epist. 33. et S. August. lib. 11. de Genesi ad litter. cap. 15. et tract. 10. in Joan. et ex eo Rabanus hîc Paulum cum Siracide conciliant, dicentes superbiam esse avaritiam generalem, qua quis amplius appetit quàm oportet, propter excellentiam suam. *Quid avarius illo* (Adamo) *cui Deus sufficere non potuit?* ait S. August. Verum græce est, φιλαργυρία, quæ significat amorem pecuniæ, non excellentiæ, uti jam dixi.

Audi S. Gregor. lib. 34. Moral. cap. 18: *Omnis peccati initium, superbia. Per hanc enim ipse* (Leviathan, id est, diabolus) *succubuit; per hanc se sequentem hominem stravit. Eo enim telo salutem nostræ immortalitatis impetivit, quo vitam suæ beatitudinis exstinxit.* Et mox: *Sicut enim inferius radix tegitur, sed ab illa rami extrinsecus expanduntur; ita se superbia intrinsecus celat; sed ab illa protinus aperta vitia pullulant. Nulla quippe mala ad publicum prodirent, nisi hæc mentem in occulto constringeret.* Et inferius: *Alia quippe vitia eas solummodo virtutes impetunt, quibus ipsæ destruuntur, ut, videlicet, ira*

patientiam, gastrimargia abstinentiam, libido continentiam expugnet; superbia autem (quam vitiorum radicem diximus) nequaquam unius virtutis exstinctione contenta, contra cuncta animæ membra se erigit, ac quasi generalis ac pestifer morbus corpus omne corrumpit, ut, quidquid illa invadente agitur, etiamsi esse virtus ostendatur, non per hoc Deo, sed soli vanæ gloriæ serviatur. Quasi enim tyrannus quidam obsessam civitatem intercipit, cum mentem superbia irrumpit; et quo ditiorem quemque ceperit, eo in dominio durior exsurgit: quia quo amplius res virtutis sine humilitate agitur, eo latius ista dominatur.

S. Bernardus tract. de Interiori domo, c. 41: *Superbia*, inquit, *sicut origo est omnium criminum, ita est ruina omnium virtutum. Ipsa enim in peccato prima, ipsa in conflictu postrema. Ipsa aut in exordio mentem per peccatum prosternit, aut in fine de virtutibus dejicit.* Idem serm. 2. de S. Andrea: *Initium omnis peccati, et causa totius perditionis, superbia. Propterea quisquis es, qui salutem tuam operari studes, adversus hanc super caput tuum signum crucis habere memento, ut non eleveris in superbiam, ut non exaltetur cor tuum.* S. Fulgent. Epist. 3. ad Probam: *Superbia*, ait, *initium omnis peccati dicitur, ut omne peccatum de ipsa, tanquam de radice, pullulare monstretur, quæ multiplici modo miseris inferens mortem, publico certamine carnales dejicit; spirituales vero si quos incautos invenerit, occultiore conflictu prosternit.* Rursum S. Bernard. serm. 1. de Adventu: *Fugite*, inquit, *superbiam, fratres mei, quæso, multum fugite. Initium omnis peccati, superbia: quæ tam velociter ipsum quoque sideribus cunctis clarius micantem, æterna caligine obtenebravit Luciferum: quæ non modo angelum, sed angelorum primum in diabolum commutavit. Unde et protinus invidens homini, quam conceperat in semetipso, in eo peperit iniquitatem; suadens ut, lignum vetitum gustans, fieret sicut Deus sciens bonum et malum.* Idem in psalm. *Qui habitat*: *Ambitio*, ait, *subtile malum, secretum virus, pestis occulta, doli artifex, mater hypocrisis, livoris parens, vitiorum origo, criminum fomes, virtutum ærugo, tinea sanctitatis, excæcatrix cordium, ex remediis morbos creans, generans ex medicina languorem. Quantos hæc pestis nequiter supplantatos turpiter dejecit, ut cæteri quoque quos latuit occultus effossor, subito expavescerent ad ruinam? quantos trudi fecit in tenebras exteriores veste spolians nuptiali, et virtutum exercitio, et fructu pietatis evacuans?* Idem, lib. 3. de Consider. exclamat: *O ambitio ambientium crux! quomodo omnes torquens, omnibus places? Nihil acerbius cruciat, nihil molestius inquinat, et nihil tamen apud miseros mortales majus est et celebrius.* S. Chrysost. homil. 59. in Matth. *Nihil*, ait, *superbia pejus, quæ mentis quoque vires à natura concessas ita dejicit, ut ex prudentibus stolidos et amentes efficiat. Nam, si quis cum statura cubitum non superet, instar montium, imo altiorem se putet, ac ideo se quasi montes excessurus erigat, utique insanus habebitur; sic pariter insanit, qui, cum cæteris natura sit par, iis tamen major esse et haberi contendit.* Unde subdit: *Certe quasi vile mancipium, et miserum captivum diabolus eum abducit, agitatque verberibus et mille contumeliis, quocumque velit.* Quocirca S. Greg. 3. Moral. 18: *Vitiorum*, ait, *regina superbia, cum devinctum plane cor ceperit, mox illud septem principalibus vitiis, quasi quibusdam suis ducibus devastandum tradit.* Hinc superbia evidens est signum reproborum, uti humilitas electorum, sicut passim docent Patres: *O quàm excelsus es, Domine; sed humiles sunt domus tuæ!* ait S. Aug. lib. 1. Confess. cap. 5.

Porro Pelagiani ex hac Siracidis sententia contendebant omne peccatum esse superbiam: *Tam peccare*, inquiebant, *superbire est, quàm superbire peccare. Nam omne peccatum, Dei contemptus est: et omnis Dei contemptus, superbia est. Quid enim tam superbum, quàm Deum contemnere? Omne ergo peccatum et superbia est, etiam Scriptura dicente: Initium omnis peccati, superbia est.* Verum hos refellit S. August. lib. de Natura et gratia cap. 29. Esto enim in omni peccato sit generalis, id est, implicita et interpretativa quædam superbia, non tamen in omni est explicita, formalis et specifica. Unde non dicit Siracides omne peccatum esse superbiam; sed initium sive originem omnis peccati esse superbiam; distinguitur ergo superbia ab omni peccato, sicut causa distinguitur à suo effectu.

QUI TENUERIT ILLAM, ab eaque se agi regique permiserit, ADIMPLEBITUR MALEDICTIS.] Complut. ἐξυβρισει βδελυγμα, id est, *injuriabit abominationem*, id est, injurias abominandas effundet. Melius Romani legunt, ἐξοβρισει βδελυγμα, id est, *inundabit abominationem*, id est, multas abominationes instar undarum effundet; Tigurina: *Qui præditus est ea, profundet exsecrabilia, donec tandem subvertatur*; alii, *effundet tanquam imbrem abominationem*; alii, *circumfluet abominatione.* B. Antiochus homil. 44. legit, *abundabit in illum abominatio*, id est, *replebitur maledictis*, ut vertit Noster, *et abominationibus*, id est, abominandis peccatis et culpis; consequenter et horrendis ac abominandis pœnis et tormentis, adeo ut eum plane evertant. Unde addit:

ET SUBVERTET EUM IN FINEM,] scilicet, superbia subvertet suum possessorem, puta, superbum, *in finem*, id est, tandem, ad extremum, vel finali et extrema subversione; idque in hac vita, vel certe in futura, puta in gehenna: nam, ut dicitur Prov. 16: *Abominatio est Domino omnis arrogans.* Rursum superbus repletur maledictis, quia omnes eum vituperant, multique illi maledicunt: omnes enim ejus fastum et mores arrogantes aversantur. Præclare S. Bernard. serm. 17. in Cant. *Ergo*, ait, *in cælo concepit dolorem, et in paradiso peperit iniquitatem, prolem malitiæ, matrem mortis et ærumnarum omnium, prima parens superbia.* Cæterum in homine misero damnabilior est superbia, quàm in nobili angelo: de quo idem serm. 54: *Si sic*, ait, *actum est cum angelo, quid de me fiet terra et cinere? Ille in cælo intumuit, ego in sterquilinio. Væ mihi, si tam dure in potente illo animadversum est pro eo quod elevatum est cor illius, nec ei profuit quod cognata potentibus superbia esse cognoscitur! quid de me exigendum et misero et superbo?* Sed inquies: Ego sum rex, ego princeps, ego episcopus, ego doctor. Ornamenta hæc pulveris sunt. Quisquis hoc dicis, memento quia pulvis es et cinis; memento quia es lutum inauratum auro regni, principatus episcopatus, doctoratus.

Denique, sicut superbia fuit primum primi hominis et angeli peccatum, ex quo quasi

fonte cætera promanarunt; sic ex adverso humilitas prima et propria est virtus Dei hominis, puta, Christi redemptoris, ex qua quasi fonte omnes virtutes et bona promanarunt et promanant. Unde S. Ambr. in psal. 118. serm. 18: *In paradiso*, ait, *defecit humilitas, et ideo venit è cœlo. Humilitate Deus ipse factus homo, non modo nihil de dignitate sua dimisit, sed eam adeo conspicuam et præstabilem reddidit erga homines, ut eos Deus humilis et humiliatus suæ legi subjugaverit, et ad suî amorem et obedientiam converterit, quos Deus ipse de cœlo fulgurans, et mundum majestatis suæ magnitudine perterrefaciens, à dæmonum cultu ad suî obsequium nunquam traduxit.*

16. PROPTEREA (propter superbiam) EXHONORAVIT DOMINUS CONVENTUS MALORUM, ET DESTRUXIT EOS USQUE IN FINEM], id est, in æternum; vel *in finem*, id est, usque ad finem et radicem, funditus eos exscindendo.

Pro *exhonoravit*, græce est, παρεδόξασε, quod et dehonestare, et admirabilem facere significat. Paradoxum enim idem est quod admirabile, præter opinionem communem, novum, insolens, inauditum, incredibile: unde Romana vertunt: *Propter hoc incredibiles fecit Dominus obductiones*, id est, calamitates; alii: *Ideo Dominus graves illustresque* (novas, insolitas, admirabiles, inauditas) *importat calamitates, et evertit eas in æternum.* Tigurina sequitur prius significatum, nostroque consentiens vertit: *Propterea Dominus agmina malorum affecit ignominia, et tales ad extremum subvertit;* Syrus: *Propterea divisit*, vel *dispersit Deus percussiones* (vel perturbationes) *eorum, et percussit illos plaga consummata*, id est, perfecta, et undequaque absoluta. Noster legit συναγωγάς, id est, conventus: jam legunt, ἐπαγωγάς, id est, inductiones calamitatum et cladum, qua voce gaudet Siracides, uti dixi cap. 2. v. 2.

Perstringit priscas illustres clades superborum, eis à Deo ob superbiam inflictas, ut fabrorum Babel, quos Deus divisione linguarum mulctavit, et per totum orbem dispersit, Genes. 11. 8. item gigantum, quos Deus mersit diluvio, Genes. 6. v. 4. et 17. item Sodomæ: nam, ut ait Ezechiel cap. 16. 49. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia.*

17. SEDES DUCUM SUPERBORUM DESTRUXIT DEUS, ET SEDERE FECIT MITES PRO EIS.] Græce, *thronos* sive *solia principum detraxit Dominus, eorumque loco mansuetos constituit.* Mites opponit superbis, quia sub mitibus comprehendit et humiles: qui enim mitis est, est et humilis; sicut ex adverso, qui superbus est, est et asper. Unde Hebr. עני *ani*, vel *anaum*, et humilem, et mitem, et pauperem significat: hæc enim tria solent esse connexa. Quocirca Syrus vertit: *Sedem superborum subvertit Dominus, et sedere fecit humiles loco eorum.* Ita superbos angelos detraxit è thronis cœlestibus, in iisque collocavit Apostolos, aliosque homines mites et humiles. Sic superbo Baltassare è monarchia Assyriorum dejecto, surrogavit Darium et Cyrum, qui mites fuere erga Israelitas. Sic superbum Pharaonem demersit per mitem Mosem, Holofernem stravit per mitem Judith, Aman per Esther, Sennacherib per Ezechiam, Antiochum per Machabæos: denique Sauli inobedienti præposuit mitem David, juxta illud psal. 131. 1: *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus.*

Hinc discant principes, si velint in principatu esse longævi, illumque in posteros perpetuare, imperare mansuete et humiliter: hoc enim conciliat Deum et homines, juxta illud c. 3. 19: *Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super gloriam hominum diligeris.* Vide ibi dicta. Huc allusit, imo hunc versum citavit B. Virgo canens hymnum: *Magnificat anima mea Dominum;* ait enim: *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.* Ita Deus deposuit de solio Imperii Diocletianum, et in ejus locum exaltavit mitem Constantinum; ac arrogantem Eugenium, eique anteposuit humilem Theodosium, qui, ut canit Claudianus 4. Honorii Consul.

Non insultare jacenti
Malebat, mitis precibus, pietatis abundans,
Pœnæ parcus erat: paci non intulit iram.
Post acies odiis idem, qui terminus armis.

Alexander Severus audiens à Mammæa matre: *Molliorem tibi potestatem et contemptibiliorem imperii fecisti, tua lenitate et mansuetudine;* respondit: *Imo securiorem, et diuturniorem.*

18. RADICES GENTIUM SUPERBARUM AREFECIT DEUS, ET PLANTAVIT HUMILES EX IPSIS GENTIBUS.] Quod dixit vers. præcedenti de principibus, nunc dicit de integris gentibus, eas, scilicet, à superbia radicitus esse eversas et evulsas, ac earum loco collocatas esse alias mites et humiles. Sicut enim, radice arboris evulsa, arescit et emoritur planta vel arbor: ita dum familiæ (hæ enim sunt gentium radices, è quibus filii, nepotes, et multiplicatio gentis, quasi rami è fibris radicis progerminant) intereunt, interit et gens ex iis conflata. Unde pro *arefecit*, græce est ἐξέτιλεν, vel ἐξέτειλεν, id est, *evulsit.* Ita Rom. Tigurina et alii. Syrus, *eradicavit;* licet Complut. legant, ἐξεῖλε, id est, *abstulit.* Rursum Complut. addunt, ἐν δόξῃ, id est, *in gloria;* sic enim habent: *Et plantavit pro illis in gloria* (in gloriosis regnis, thronis, urbibus et provinciis) *humiles.* Ita septem Chananæorum gentes ob superbiam expulit ex terra sancta, quæ à Daniele cap. 8. v. 13. vocatur hebr. *tsebi*, id est, pulchritudo, decor, et gloria totius orbis, ac in ea pro illis collocavit Hebræos, qui inter gentes videbantur esse humillimi, imo fæces et quisquiliæ. Ita rursum Judæos superbos humilem Christum respuentes, in fide, gratia et gloria arefecit Deus, eisque surrogavit Gentiles humiliter se Christo subdentes.

Hujus sententiæ veritatem venustat apologus aeris et terræ apud Cyrillum, lib. 2. Apolog. moral. c. 1. cui titulus: *De bono humilitatis et malo superbiæ. Tumefactus aer*, inquit, *de latitudine corporali, et claritate substantiali, et sublimitate locali, spernendo terram eidem locutus est, dicens: Utquid tu punctum opacum, semper deorsum manes? cur non interdum erigeris? quare non dilataris? At illa, in patientiæ firmamento humilitate fundata, patienter respondit: Ego quidem, quod asseris, fateor me esse punctum; sed hac tamen modicitate punctali corporis mundialis effecta medium, in sempiternum quiesco, cum tua semper magnitudine fluctues. Circa me totum cœlum revolvitur, et vitalis ejus influxus super mea stabilitate fundatur.* Deinde fusius humilitatis suæ fructus et dona recenset. *Quoniam opacum sum corpus, non sum effusa uti tu qui*

pervius es; imo virtutes cœlestes retineo, pretiosissimis gemmis et metallis intrinsecus ornata, rivis, herbis, brutis, hominibus extrinsecus sum decorata; utpote vita viventium, materque cunctorum, universa quæ in corpore vivunt diversorum bonorum plenissimis uberibus alo. Verum, quia subtus omnia maneo, nulli unquam sum molesta, nisi cum à te mea viscera subintrante terræmotu concutior. Ut vitæ locus, quietis situs, et salutis portus, fixione perpetua gratis omnibus sum parata. Tu vero situs sursum, cum ad te confluentes vapores atque alta petentes suscipias, hinc densis nubibus dulci lumine viventia privas: hinc lethalia fulmina mandas, et coruscationum rogiferas emittis sagittas, et terribilia tonitrua fundis, et ventorum pondere rumpis, grandinis lapide conteris, procellarum turbine submergis: nimirum emissiones superbiæ tuæ gravissimæ sunt tempestates. Igitur melior est opaca humilitatis modicitas, quam sublimitatis superbæ perspicuitas procellosa. Quibus dictis arrogantem confudit.

Mystice, Deus in sanctis et religiosis viris, quos eximie diligit, vitia quælibet, et vitiosos actus et habitus, qui fere ex superbia oriuntur, et in seipsis superbi ac tumidi sunt, usque ad radicem consumit, dum eis gratiam efficacem multiplicat, qua contrarias virtutes, quæ vitiis dominantur, inserit, corroborat et amplificat. Unde S. Gregorius 34. Moral. 18: *Ut Leviathan iste*, inquit, *in cunctis quæ superius dicta sunt caderet, sola se superbia percutit; neque enim putat illos vitiorum ramos arescere, nisi per hanc prius in radice putruisset.* Hoc est quod occinit Ezechiel c. 7. 10: *Ecce dies, ecce venit: egressa est contritio, floruit virga, germinavit superbia, iniquitas surrexit in virga impietatis.* Vide ibi dicta.

19. Terras gentium evertit Dominus, et perdidit eas usque ad fundamentum.] A gentibus descendit ad terras quas incolebant, aitque eas pariter ob superbiam incolarum funditus esse eversas. Alludit ad conflagrationem Sodomæ et Pentapolis per ignem cœlestem, quo regiones illæ antea fertilissimæ, factæ sunt sterilissimæ, imo conversæ in lacum Asphaltitem, ac proinde non tantum hominibus, sed et animalibus, piscibus, herbis, fructibus omnibus destitutæ et vacuæ, uti ostendi ex Josepho et aliis Genes. 19. Tigurina: *Dominus evertit loca gentium, easque de terra funditus abolet.* Sed minus recte; non enim agitur de abolitione gentium, sed terrarum sive regionum. Unde græce est femininum αὐτὰς, quod χώρας, id est regiones, refert, non ἐθνῶν, id est gentes; ἔθνος enim græce est generis neutri. Syrus tamen de gentibus quoque accipit, sed paraphrastice potius vertit quam verbum verbo, et sententiam sententiæ reddit. Sic enim habet: *Calcanea superborum subvertit Dominus, et perdidit de terra memoriam eorum.* Sic funditus eversæ sunt potentissimæ urbes, Tyrus de qua Isaias c. 23. Ninive, Babylon, Ecbatana, etc., adeo ut vix earum ruinæ supersint, ac dubitetur quo loco sitæ fuerint.

20. Arefecit (ita Romana et alii, sed Complut. legunt ἐξῆρεν, id est abstulit) ex ipsis, et disperdidit eos, et cessare fecit memoriam eorum a terra.] Jansenius sic explicat: Ex ipsis, inquit, terris, quas Deus evertit, exarescere fecit homines, ita ut omnes interirent. Verum τὸ *arefecit* spectat potius terras quam homines; pertinet enim ad versum præcedentem: *Terras gentium evertit Dominus, etc.*, q. d. Ita terras gentium evertit Dominus, ut quasdam ex illis prorsus arefecerit, adeo ut nec hominem nec vivens aliquod alant. Unde aliqui vertunt: *Quasdam ex eis desolavit.* Græcum enim ξηραίνω, id est sicco, arefacio, ad terram pertinet; unde ξηρὰ, vocatur terra arida. Nam alludit ad concremationem Sodomæ, qua ita Pentapolis arefacta est, ut videatur versa in cinerem et favillam, ut dixi Genes. 19. Unde de incolis subdit, *disperdidit eos;* græce αὐτοὺς, masculine, puta incolas; nam v. præced. cum de terris ageret, dixit αὐτὰς, feminine. Sensus ergo est, q. d. Deus ex terris superborum nonnullas, uti Pentapolim, ita arefecit, ut incolas Pentapolitas cum omnibus animalibus et plantis ex ea disperdiderit, eorumque memoriam cessare fecerit, imo eorum memoriam converterit in æternam ignominiam et infamiam. Syrus: *Perdidit eos, et eradicavit eos, et subvertit eos, et delevit ab hominibus memoriam eorum.*

21. Memoriam superborum perdidit Deus, et reliquit memoriam humilium sensu.] *Sensu*, id est mente et spiritu, qui scilicet in mente humiliter de se sentiunt, seque totos humiliant et prosternunt sub potenti manu Dei. *Memoriam* intellige cum honore et laude conjunctam, celebrem, illustrem; hanc enim soli consequuntur humiles et sancti: alioqui gigantes, Sodomitæ, aliique superbi sunt in memoria, sed ignominiosa et infami. Hic versus jam deest in Græco et Syro; olim tamen exstitisse liquet ex S. Fabiano, Epist. 2, qui illum citat. Hoc est quod ait Psaltes, psalm. 111. v. 6: *In memoria æterna erit justus*, uti videmus fieri in sanctis Apostolis, Confessoribus, Virginibus, Martyribus, quorum memoriam festo honoramus.

Audi humilitatis officia, quæ reges et regna faciunt longæva et felicia, ex S. Augustino, lib. 5. de Civitate c. 24: *Felices*, inquit, *eos dicimus si juste imperant, si inter linguas sublimiter honorantium, et obsequia nimis humiliter salutantium, non extolluntur, sed se homines esse meminerunt; si suam potestatem ad Dei cultum maxime dilatandum, majestati ejus famulam faciunt; si Deum timent, diligunt, colunt; si plus amant illud regnum ubi non timent habere consortes, ac se tardius vindicant, facile ignoscunt; si eamdem vindictam pro necessitate regendæ tuendæque Reipublicæ, non pro saturandis inimicitiarum odiis, exerunt; si eamdem veniam non ad impunitatem iniquitatis, sed ad spem correctionis indulgent; si quod aspere coguntur plerumque decernere, misericordiæ lenitate, et beneficiorum largitate compensant; si luxuria tanto eis est castigatior, quanto posset esse liberior; si malunt cupiditatibus priusquam quibuslibet gentibus imperare.*

22. Non est creata hominibus superbia.] Error et excusatio superborum est, quod censeant dicantque superbiam esse magnanimitatem concreatam homini, eique à natura insitam et ingenitam, tum ut se contra invadentes defendat, tum ut ad magna aspiret; ideoque humilitatem esse vitium naturæ tendens ad ejus depressionem, noxam et interitum: quocirca humilitas apud Gentiles fuit in vitio et vituperio, ideoque exosa, imo incognita.

Refellit hoc Siracides, dicens non esse creatam hominibus superbiam, quod primo sic accipi potest, q. d. Superbia non est hominibus

concreata et congenita, superbia non est hominibus à natura insita, vel à Creatore indita, sed aliunde, puta à dæmone ascita, et per peccatum homini impressa : superbia ergo non est homini naturalis, sed potius naturæ vitium; ortum enim habuit à natura, non sana et integra, sed per vitium corrupta ; Deus enim creavit Adamum rectum et humilem. Ita Rabanus : *Vitia,* inquit, *non sunt creata in hominibus, sed perversa voluntate rationabilis animi reperta. Initium enim superbiæ homines apostatare à Deo fecit : quoniam ab eo qui fecit eum, recessit cor ejus.* Et S. Antiochus, hom. 44 : *Non est concreata,* inquit, *homini superbia ; non enim naturalis est superbia, sed contumacissimi dæmonis simulacrum.* Ita et Glossa, Hugo, Jansen. Dion. Palacius et alii.

Secundo et magis apposite, q. d. Superbia non est pro hominibus creata, sed pro feris et belluis. Natura enim insevit leoni, tigridi, pardo, etc., animos ingentes et superbos, quia feræ sunt : at homini, qui homo et humanus est, insevit potius modestiam, æquitatem, mansuetudinem, et humilitatem. Unde Syrus vertit : *Non est divisa* (id est, ut portio assignata) *superbia hominibus, et elatio cordis filiis mulierum*, q. d. Superbia non est pars et sors hominum, sed ferarum vel dæmonum, ut belluini sunt qui eam assumunt; quod enim in belluis est natura, et cum natura inditum, hoc in hominibus est vitium, et peccati effectus. Hinc animalis pars hominis, in qua residet concupiscentia et superbia, nobis est cum feris et bestiis communis, imo generice eadem ; sed in homine parti rationali, quasi dominæ, subditur, qua carent bestiæ. Rursum in statu innocentiæ plane supprimebatur à justitia originali, quam per peccatum perdidimus : eaque perdita, ex parte animali recrevit concupiscentia et superbia : recrevit ergo ex peccato. Si tamen homo conditus fuisset in statu puræ naturæ, tunc concupiscentia superbiæ fuisset ei naturalis, non quidem ut bonum aliquod naturæ, sed ut defectus, et quasi morbus quidam naturæ, ex conditione materiæ consequens. Vide Bellarminum, lib. 5. de Amissione gratiæ cap. 15. Audi et S. Augustin. qui lib. 2. de Peccato originali c. 4, loquens de concupiscentia, cujus reatum dicit esse originale peccatum, ut patet ex capitibus sex præcedentibus, sic ait : *Comparatur homo pecoribus per vitium, non per naturam; non pecoris vitio, sed naturæ. Tantæ namque excellentiæ est in comparatione pecoris homo, ut vitium hominis natura sit pecoris.* Idem, lib. 4. adversus Julianum cap. 5 : *Hæc autem libido*, inquit, *ideo malum non est in belluis, quoniam non repugnat rationi qua carent;* et c. 14 : *Ideo,* inquit, *in pecoribus malum non est concupiscentia, quia non adversus spiritum concupiscit, sed eorum potius oblectat spiritum.* Et in psal. 103, concione 4 : *Quod equo,* inquit, *natura est, homini crimen est.*

Neque iracundia (græce : *Neque ira furoris,* id est *ira furibunda*) nationi mulierum.] Tigurina, *progeniei mulierum.* Putant aliqui hæc dici de mulieribus, q. d. Sicut superbia est vitium virorum, ita iracundia mulierum; nam mulieres solent esse iracundæ; at hæc iracundia non est eis ingenita à natura, sed ex peccato et vitio naturæ ascita. Ita Palacius, qui et rationem addit : *Nam illi irasci convenit,* inquit, *cui convenit posse sumere de hoste vindictam : at id femina minime potest. Nata est enim femina ut obediat, non ut ira excandescat. Mulier fortis fusum apprehendat, non arma. Molle corpus illi natura dedit ; cur falso vult sub molli corpore durum gerere cor? Verba illi natura dedit suavia et blanda, quibus corda virorum demulceat, non quibus flammas evomat.*

Verum potius hæc dicuntur de hominibus à muliere geniti; *natio* enim *mulierum*, græce γέννημα, sunt filii à mulieribus geniti, ut vertit Syrus, et alii; γέννημα enim est fœtus, germen, progenies, editum vel enatum, à γεννάω, id est genero, gigno, produco. Adde, græce est γεννήμασι, in plurali, id est *generationibus,* puta prolibus generatis à muliere. Jungit iracundiam superbiæ, quasi filiam matri, q. d. Superbia, et ex ea fluens iracundia, non est creata ex natura hominum, nec pro natura hominum, sed per dæmonem et peccatum inducta; homines enim cum ex muliere fragili et infirma gignantur, potius occasionem habent magnæ humilitatis et mansuetudinis quam iræ et superbiæ. Porro Rabanus : *Bene dicitur,* inquit, *iracundiam nationi mulierum non esse creatam, quia per mollitiem animi, quam sexus muliebris denotat, iracundiæ vitium surgit; quod tamen per constantiæ virtutem superatur et opprimitur.* Mollities enim et infirmitas, quia ad tolerandum invalida, hinc cum occurrunt adversa et tristia, illico fit impatiens et irascitur. Constantia vero roburque animi, quia ad tolerandum valet, hinc in adversis patiens est, et placida. Verum, cum infirmitas, infirmaque mulier, et muliere natus, considerant penitus seipsos, ponunt iras et animas. Potentum enim est, irasci ; infirmorum et miserorum, gemere et precari. Audi Job cap. 14. 1 : *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis. Qui quasi flos egreditur, et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet. Et dignum ducis super hujuscemodi aperire oculos tuos, et adducere eum tecum in judicium?* q. d. Homo undique miseriis obrutus, est objectum misericordiæ, non judicii et iræ : quare indignum est eum superbire et irasci ; dignum vero misericordiam Dei et hominum implorare. Ex muliere enim, puta ex matre Eva, trahit hoc ærumnarum pelagus. Igitur sicut pavo caudam explicans, syrmaque suum tot plumis ocellatum pictumque intuens, turgescit; sed dum oculos ad pedes deformes reflectit, detumescit, syrmaque contrahit : sic tu, ô homo, qui dotibus animi et corporis superbis, intuere pedes tuæ vilitatis et miseriæ, ut ex illa discas humiliari, ex hac gemere et obsecrare. Pavo caudam suam explicat et ostentat, cum plurimos habet suæ pompæ spectatores, teste Plinio, lib. 20. c. 20. Tu Deum et Angelos universos tuæ vilitatis æque ac humilitatis habes spectatores. Illis ergo gratum hoc spectaculum exhibe.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA DOCET VERUM HONOREM CONSISTERE NON IN FASTU, SED IN TIMORE DEI.

23. Semen hominum honorabitur hoc, quod timet Deum : semen autem hoc exhonorabitur (dehonestabitur), quod præterit mandata Domini.] Congrue à superbia transit ad timorem Dei, huncque illi per antithesin opponit; sicut enim initium omnis peccati est superbia, sic timor Dei initium est sapientiæ, id est humilitatis, omnisque virtutis. Porro superbi se per superbiam extollunt hoc fine, ut honorentur, ne, si se humilient, despiciantur. Hæc est superbiæ radix. Hic ergo oppositum docet Siracides, itaque mali, puta superbiæ, radicem succidit; q. d. Verus honor apud Deum et homines consistit, non in fastu et ostentatione suî, sed in timore Dei; quare timens Deum honorabitur; qui autem non timent Deum, sed superbe transgrediuntur mandata Dei, hi despiciuntur et confunduntur, tum in hac vita, tum magis in futura; Deus enim superbos humiliat, humiles exaltat. Vera ergo gloria hominis est timor Dei, et humilitas, quia per hæc ex homine, imo fera vel dæmone, fit Angelus, homo divinus, et quasi Deus quidam terrestris similis Christo Dei filio, ideoque summe honorandus. Timor enim Dei dat homini esse divinum, quod longe superat omne esse naturale; quocirca timens Deum nobilior et celsior est non tantum quovis rege et principe, sed et quovis Angelo, si sola ejus natura angelica spectetur. Timens enim Deum est filius et hæres Dei, eoque fruetur in æternum.

Sententia hæc copiosior est in Græco: sic enim habent Græca Romana : *Semen honoratum quale? semen hominis. Semen honoratum quale? ii qui timent Dominum. Semen inhonoratum quale? semen hominis. Semen inhonoratum quale? qui prætereunt mandata;* Complut. vero sic : *Semen securitatis, qui timent Dominum; et honorata plantatio* (vel *pretiosa planta*), *qui diligunt illum. Semen ignominiæ, qui non attendunt legi; semen erroris, qui transgrediuntur mandata;* Tigurina : *Est semen honorificum, qui Dominum reverentur; est semen infame, qui præcepta violant. Semen stabile* (Vatabl. *fidum* vel *tutum*) *sunt qui reverentur Dominum, et honesta planta qui eumdem diligunt. Semen infame sunt qui legem negligunt, et semen fallax* (vel *vanum*) *qui præcepta violant;* Syrus : *Semen pretiosum* (vel etiam *onerosum et grave*), *quod seminatum est homini; semen pretiosum, ille qui timet Dominum. Semen pretiosum, ille qui custodit mandatum. Semen contemptibile* (vel etiam *illecebrosum, voluptuosum*), *quod seminatum est homini. Semen contemptibile, ille qui non facit mandatum.* Quæ omnia magnifica sunt elogia timoris et timentis Deum. Ex dictis liquet verum hominis honorem, dignitatem et nobilitatem consistere in timore Dei, ut is sit dignior et nobilior in conspectu Dei et Angelorum, qui magis timet, colit, amat et revereatur Deum.

Hac nobilitate nobilis et illustris fuit Noe, quem proinde ita celebrat Script. Genes. 6. 9 : *Hæ sunt generationes Noe : Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis.* Causam dat ibidem S. Ambros. lib. de Arca et Noe c. 4 : *Noe,* inquit, *non genere, sed justitia laudatur : probati enim viri genus, virtutis prosapia est; quia sicut hominum genus homines, ita et animarum genus, virtutes sunt.* Hinc et *cum Deo ambulavit,* quasi æqualis cum æquali, amicus cum amico. Quæ nobilitas posset esse major? plura hac de re dixi Genes. 6. 9. Sic et Plato, Cicero, Aristot. veram nobilitatem constituerunt, non in sanguine, sed in virtute, uti alibi ostendi. Hinc et Sancti in honore prælati fuere regibus. Sic Pharao supplex fuit Mosi, ut plagas Ægypti sisteret. Dixerat enim illi Deus : *Ecce constitui te Deum Pharaonis,* Exod. 7. 1. Sic Josue c. 10. non tantum regibus terræ, sed et cœlis imperavit sistendo solem et lunam. Sic Achab reveritus est Eliam, Joram Eliseum, Jeroboam Ahiam, Ezechias Isaiam, Nabuchodonosor Jeremiam, Darius Danielem, Alexander Jaddum Pont. Antiochus Oniam, Constantinus Antonium, Valens Basilium, Arcadius Chrysostomum, Constantius Athanasium, etc. Et quis nescit sanctos Apostolos, Martyres, Confessores, Virgines honore plus quam humano coli à regibus et imperatoribus?

24. In medio fratrum rector illorum in honore : et qui timent Dominum, erunt in oculis illius.] Non rectoris, q. d. Rector peculiarem curam habebit timentium Dominum, ut explicat Dionys. et Palacius, sed Domini. Rursum repetit τὸ *in honore*, q. d. Sicut in honore apud fratres est primogenitus, quasi caput et rector cæterorum; item sicut honoratur à cœtu vel congregatione unanimiter instar fratrum viventium rector vel præpositus, tanquam vicarius Dei, repræsentans divinam majestatem mundi gubernatricem, juxta illud : *Ego dixi, Dii estis,* psalm. 81. 6 : sic pariter, imo magis, in honore sunt in oculis Dei, hoc est apud Deum, illi qui timent Dominum. Comparat enim timentes Dominum cum rectore, quod sicut hic à subditis hominibus, sic ille à Deo honoretur. Quo significat timorem Dei majorem esse honorem, quam sit rectoratus, quia timor hic magis honoratos efficit timentes Deum quam rectoratus. Summus enim honor est honorari apud Deum, imo à Deo. Hunc esse sensum patet ex sequentibus antithesibus, quibus pari modo cum aliis rebus comparat, iisque præfert timorem Dei; et ex versione Syri, quæ sic habet : *Inter fratres natu grandior honorabilis est : et qui timet Dominum honorabilis est præ illo;* et Tigurina, quæ sic habet : *Inter fratres qui præest ipsis, honore excellit : at præ ipso qui reverentur Dominum.*

Audi quæ de rectore et rectrice sancit S. August. epist. 109. ubi sanctimonialibus regulam vitæ præscribit : *Præpositæ tanquam matri obediatur, honore servato, ne in illa offendatur Deus; multo magis presbytero qui omnium vestrûm curam gerit;* et mox : *Ipsa vero non se existimet potestate dominante, sed charitate serviente feli-*

cem. Honore coram hominibus prælata sit vobis, coram Deo substrata sit pedibus vestris. Circa omnes seipsam bonorum operum præbeat exemplum; corripiat inquietas, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmas, patiens sit ad omnes, disciplinam libens habeat, metuens imponat. Et quamvis utrumque sit necessarium, tamen plus à vobis amari appetat, quam timeri, semper cogitans Deo se pro vobis reddituram esse rationem. Unde magis obediendo non solum vestrî, verumetiam ipsius miseremini, quæ inter vos quanto in loco superiore, tanto in periculo majori versatur. Et paulo ante : *Quando autem necessitas disciplinæ minoribus coercendis dicere vos verba dura compellit, si etiam in ipsis modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur ut ab eis veniam postuletis, ne apud eas quas oportet esse subjectas, dum nimia servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas; sed tamen petenda est venia ab omnium Domino, qui novit etiam eas, quas plus justo forte corripitis, quanta benevolentia diligatis.*

Post hunc versum Complut. addunt alium, nimirum : προ ληξεος, αρχη, φοβος κυριου; εκβολη δε αρχης σκληρυσμος και υπερηφανεια, id est, *ante finem, initium, timor Domini; abjectio autem principatus, obduratio et superbia.* Vel, ut clarius vertit Tigurina, quæ pro αρχη legit αρχης : *Ne deficiat imperium, obstat religio Domini; duritia vero et superbia imperium amittitur*, q. d. Principes pii sua pietate et religione confirmant et perpetuant imperium (uti promissum et præstitum Austriacæ domui conspicimus); impii vero et superbi sua impietate et superbia abbreviant et disperdunt. Viri docti probabiliter suspicantur vice προ ληξεως legendum προληψεως; unde sic vertunt : *Amplificationis principium est timor Domini, ejectio autem principatus est obduratio et superbia*, q. d. Timor Domini est causa amplificationis principatus; ex adverso obduratio et superbia est causa cur princeps ejiciatur è principatu.

25. Gloria divitum, honoratorum, et pauperum, timor Dei est.] Pro *gloria* græce est, καυχημα, id est gloriatio; sensus ergo est, q. d. Gloriandum est tam diviti quam pauperi, tam honorato quam plebeio, non in divitiis, nec in arte qua quis excellit, sed in timore Dei; hic enim si adsit, supplet et præstat omnia; si desit, frustra adsunt cætera omnia. Unde Tigurina vertit : *Tam divitis et honorati, quam pauperis decus est, religio Domini*; Syrus : *Peregrinus extraneus qui pauper est, et angustiatus sibi, gloria ejus in timore Dei*, q. d. Peregrinus et pauper non dejiciat animum, nec angustietur ob suam paupertatem, et quod peregre degat; sed potius glorietur quod timeat Deum; timor enim Dei conciliabit ei Deum, qui opes sufficientes, custodiam et directionem per quaslibet gentes et vias ei præstabit. Alludit ad Jerem. 9. 23 : *Non glorietur sapiens in sapientia sua, et nom glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Vide ibi dicta.

26. Non despicere (corrige cum Romanis, *noli despicere*) hominem justum pauperem, et noli magnificare virum peccatorem divitem.] Græce: *Ut pauperem cordatum non est æquum ignominia afficere, ita virum divitem scelerosum honorari non convenit.* Ita Tigurina. Syrus : *Non est cur ignominia afficias pauperem justum, neque cur honores divitem iniquum.* Educit hanc sententiam quasi conclusionem ex præcedenti : *Gloria divitum, honoratorum, et pauperum, timor Dei est;* inde enim sequitur eos qui præditi sunt timore Dei, ideoque sunt justi, esse honorandos, licet sint pauperes; eos verò qui illo carent, non esse magnifaciendos, esto sint divites; sicut enim vero honore dignum non faciunt opes, sed justitia et virtus; sic contemptu et dedecore dignum non facit paupertas, sed iniquitas. Huc alludens S. Jacobus cap. 2. v. 3. graviter insectatur personarum acceptionem, qua dives præponitur pauperi. Si enim diviti *dixeritis*, inquit : *Tu sede hîc bene; pauperi autem dicatis : Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum; nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis judices cogitationum iniquarum?* Vide ibi dicta.

Præclare S. Paulinus epist. ad Alethium, qui fuit maritus Ruffinæ, filiæ S. Paulæ, eaque defuncta opes mundumque contemnens se totum Deo dicavit : *Vide*, inquit, *rationem, facile judicabis parricidali crimine contemni pauperes nostro arbitrio, quos nullo videmus à nobis Dei opere discretos. Quomodo enim excludamus à nostris modicis habitationibus, quos Deus una nobiscum istius mundi conclusit domo? quomodo dedignemur terrenæ possessionis usu facere participes, quos et in una divinæ originis unitate consortes habemus?* Et superius laudans voluntariam ejus paupertatem Evangelicam, quam et ipse Paulinus profitebatur : *Tibi*, inquit, *frater in Christo unanime, cui sub hac pœna metus, et cum illa sede communitas, cujus os benedictione plenum est, cujus divitiæ ubera pauperum sunt, cujus domus hospitium Christi est, qui non jacere mendicum ante januam tuam epulante te sustines, sed contra tectis tuis lætus inducis, aut tecum epulaturum, aut etiam jejunante te saturandum. Tibi felix à peccatis egestas, et beatæ in virtutibus opes sunt. Tu et inter illos pauperes jure numeraberis, quorum est regnum cœlorum; et inter illos divites, quorum possessio civitas firma est; quia spiritu Dei dives es, et tuo pauper.* Et S. Chrysost. homil. 18. in epist. ad Hebr. *Nihil*, ait, *opulentius eo qui paupertatem sponte diligit, et eam alacriter suscipit.* Fides enim et pietas opes fidelium sunt, uti docet S. August. lib. 1. de Civit. c. 10.

Ex adverso Epictetus apud Stobæum serm. 2 : *Sicut*, ait, *viperam aut aspidem in eburneo aureoque scrinio inspiciens, non propter materiæ pretium ipsa diligis, aut magni facis tanquam felicia animalia, sed potius propter naturæ ipsorum exitialem vim abhorres ac detestaris : sic etiam in divitiis et fastu fortunæ malitiam videns inesse, non ad materiæ splendorem obstupesce, sed morum pravitatem contemne.*

27. Magnus, et judex, et potens est in honore : et non est major illo qui timet Deum.] *Et*, id est, *ac, sed*, q. d. Magnates, judices, et potentes sunt in honore, et magni apud homines; at non sunt majores timente Deum; quia timor Dei super omnia se superposuit, ut audiemus cap. 25. 14. Unde Græca habent μεγιστανες, id est, *magnates, judices et dynastæ honorabuntur, et non est aliquis eorum major timente Dominum.* Aliqui legunt in singulari μεγισταν, quod noster Interpres vertere solet *magnas*. Unde Cardin. Sirletus, teste Francisco Luca in Notis ad hunc locum, censuit pro *magnus* legendum *magnas*. Porro varia est hîc codicum Latinorum lectio. Plerique enim legunt : *Magnus est dives, et judex, et potens in honore;* sed pro *est* legendum *et*, ita legunt Romani codices,

idque exigunt Græci et Syri. Unde Tigurina vertit: *Proceres, rectores et potentes floreant honoribus; attamen nemo eorum reverente Dominum major est.*

28. SERVO SENSATO, græce, συνετῷ, id est, prudenti, sapienti, intelligenti, LIBERI SERVIENT: ET VIR PRUDENS ET DISCIPLINATUS NON MURMURABIT CORREPTUS, ET INSCIUS NON HONORABITUR.] Est sententia hæc in Latino trimembris, in Græco ex more bimembris; in eo enim tertium membrum deest, æque ac in Syro, qui sic habet: *Servo sapienti liberi servient, et vir sapiens cum corripitur non fremet.* Quare Jansenius more suo censet, tertium membrum additum ab Interprete Latino explicationis gratia. Verum sic non haberet auctoritatem canonicam S. Script. quod repugnat Concil. Trident. sess. 4. præsertim quia illud proprium habet sensum, imo antithesin cum duobus membris præcedentibus: quare explicationis gratia additum dici nequit. Sic ergo tria hæc membra inter se connecto, applico et explico. Sensus, id est, prudentia et sapientia, adeo præstans est dos, ut etiam servos non tantum liberos, sed et dominos ac rectores efficiat, adeo ut ἐλεύθεροι, id est, homines liberi, ei serviant, imo servire et obedire gaudeant: quocirca etiam cum ab eo corripientur, non ægre ferent: quia *vir prudens et disciplinatus non murmurabit correptus;* græce, παιδευόμενος, id est, cum instruitur, eruditur, arguitur, corripitur; sed potius sensato se corripienti gratias aget, quod maculam hanc et nævum non vesti, nec faciei, sed moribus et animæ inhærentem, eamque turbantem aperuerit, correxerit, emacularit. Sequitur tertium membrum: *Et inscius non honorabitur. Inscium* sive indoctum vocat imprudentem, indisciplinatum, insensatum, qui indignus est honore, id est, functione honorata. Opponit enim eum servo sensato, cui liberi serviant, q. d. Sensatus, etsi servus sit, dignus est qui alios regat, et cui cæteri serviant; at insensatus, esto dives et nobilis, indignus est qui alios regat, cum ipse potius quasi cæcus regi ducique debeat. Ita Palacius. Unde Tigurina vertit: *Neque enim honoribus afficietur imperitus.* Secundo Lyran. tertium hoc membrum connectit cum secundo, quasi ejus sit antithesis, q. d. Vir prudens, ideoque laude et honore dignus, est qui correptus non murmurat, sed erratum corrigit; at inscius ac imprudens, qui non sustinet se, etiam dum male agit, moneri et corripi, indignus est honore; unde non honorari, sed ut insipiens et arrogans despici et contemni solet.

Primo membro alludit ad Proverb. 10. 14: *Filius eruditus sapiens erit, imprudente autem ministro utetur.* Hoc enim re idem est cum eo: *Servo sensato liberi* minus sapientes, ideoque imprudentes, *servient.* Causam dat Seneca lib. 3. de beneficiis: *Si quis existimat*, inquit, *servitutem in totum hominem descendere, fallitur; pars ejus melior est excepta: corpora obnoxia sunt, et ascripta dominis; mens quidem sui juris est.* Rursum qui bene servit, dignus est qui regat; ideoque bene servire, egregia est dispositio ad bene regendum. Unde Plato, et ex eo Plutarch. in Reip. gerendæ præceptis: *Qui ante non servierunt*, inquit, *dominari recte non possunt;* et Aristot. lib. 7. Politic. *Necesse est*, ait, *futurum principem, subditum fuisse.* Nam, ut ait S. August. lib. 19. de Civit. c. 15: *Sicut prodest humilitas servientibus, sic nocet superbia dominantibus.* Unde fidelibus et sanctis servitus est libera, imo libertas: nam, ut idem ait in psal. 99: *Libera servitus est apud Dominum, ubi non necessitas, sed charitas servit. Servum te charitas faciat, quia liberum te veritas fecit.* Sic et Ambrosiaster in illud 1. Cor. 7. 22: *Qui in Domino vocatus est servus, libertus est Domini; ereptus enim à peccatis*, inquit, *quæ vere servos probant, libertus fit. Hinc enim omnino servus est, qui imprudenter agit; sicut et veteribus placuit, qui omnes sapientes liberos appellarunt, imprudentes servos. Unde Salomon: Servo*, inquit, *sapienti liberi servient.* Quocirca Diogenes, teste Laertio l. 6. bello captus, et in servum venditus, cum ab hero audiret: *Vide ut jussis meis obtemperes;* respondit, ἄνω ποταμῶν, id est, *sursum flumina. Si medicum emisses æger, nonne illi obtemperares? multo magis decet herum animo ægrum, auscultare servo philosophiæ perito*, q. d. Virum sapientem, qualis ego sum, homini insipienti, qualis es tu, inservire, res est præpostera, et contra naturam, velut si quis contra cursum fluminis contendat. Idem Diogenes rogatus à præcone, quo titulo licitari vellet, respondit: *Novi hominibus liberis imperare;* quia, ut ait Siracides, *Servo sensato liberi servient.* Τὸ enim *liberi*, hîc non significat filios, sed libertate gaudentes; hi enim græce vocantur ἐλεύθεροι. Ita Josepho à fratribus in servum vendito, ob sapientiam et futurorum prænotionem, servivit libera Ægyptus. Hinc et veteres, si quem servum nacti essent sapientia et prudentia pollentem, præficiebant filiis, totique familiæ, adeoque, si filii deessent, eum adoptabant, et hæredem instituebant. Quod etiamnum faciunt Turcæ, ut superius dixi, juxta illud Prov. 17. v. 2: *Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæreditatem dividet.*

Ita Daniel ob sapientiam, captivus licet et servus, cum tribus sociis, Anania, Azaria et Misaele, à Dario et Nabuchodonosore præpositus fuit omnibus provinciis Babylonis, Daniel. 2. 49. Hîc verum est illud Horatii lib. 1. epist. 1:

> Ad summam, sapiens uno minor est Jove; dives,
> Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Ita servius Tullius e serva (unde et Servius appellatus) matre, puta Ocrisia, Tanaquilis reginæ, uxoris Tarquinii Prisci, ancilla natus, creatus est rex Romanorum, ac Tarquinio in regno successit teste Plinio l. 35. c. 18. qui multos Romanorum servos libertate donatos recenset qui ad regimen magnasque dignitates evaserunt, ut Chrysogonum Syllæ, Amphionem Q. Catuli, Heronem L. Luculli, Demetrium Pompeii, Hipparchum M. Antonii. Talis quoque apud Claudium Imp. fuit Pallas, ejusque frater Felix ex servo creatus præses Syriæ, coram quo S. Paulus à Judæis accusatus causam suam egit, Actor. 24. 3. In his locum habet proverbium: *De remo ad regnum, de coma* (servi enim comam alebant) *ad coronam, de furca ad sceptrum;* servi enim collo furcam gestabant; unde furciferi dicebantur. Diogenes teste Laertio lib. 6. cum emptus à Xeniada, ei serviret, ac amici agerent de eo liberando: *Nequaquam*, inquit; *an nescitis leones non iis servire à quibus aluntur, sed altores potius servire leonibus? nam leo ubicumque est, semper leo est.*

Præclare S. August. lib. 4. de Civit. c. 3: *Bonus*, inquit, *etiamsi serviat, liber est: malus*

autem, etiamsi regnet, servus est, nec unius hominis, sed, quod gravius est, tot dominorum quot vitiorum. Vide eumdem in psal. 84. et 89. et S. Ambros. lib. 2. epist. 7. ad Simplic. *Joseph*, inquit, *venditus in servitutem est, et electus est ad potestatem, ut suis emptoribus imperaret. Unde pulchre Psalmista ait psal. 104. In servum venumdatus est Joseph, humiliaverunt in compedibus pedes ejus, non animam ejus. Quomodo enim humiliata est anima, de qua dicit, Ferrum pertransiit animam ejus? Nam cum aliorum animas peccatum transeat (ferrum enim peccatum est, quod est penetrabile) sancti anima ita non patuit peccato, ut magis peccatum ipsa penetraret. In servum venumdatus est, non servus factus. Quomodo hic servus, qui erudivit principes populi in illa frumentaria dispensatione? aut quomodo servus, qui totam terram acquisivit, et universum populum Ægyptiorum in servitutem redegit? Denique famulo sapienti multi, ut scriptum est, serviunt liberi; et est servus intelligens, qui regat dominos stultos. Sola est sapientia libera, quæ divitibus pauperes præficit, et quæ servos propriis fenerari dominis facit, fenerari non pecuniam, sed intellectum.* Ratio ergo à priori cur *servo sensato serviant liberi*, est, quod sensatorum et sapientum sit regere, insensatorum vero et insipientum sit regi. Si ergo servus sit sensatus, herus insensatus; utique omnino congruum et æquum est illum regere, hunc regi.

Secundo membro significat, sapientis esse facile et libenter admittere monitores, ac monitionem, instructionem, correctionem. Novit enim neminem tam esse sapientem, qui in omnibus sapiat, qui nusquam erret, qui cuncta sciat; ac præsertim novit quemque in rebus propriis ob philautiam facile decipi et cæcutire, ac proinde melius judicare exteros de nobis ipsis. Unde Palacius : Si juste argueris, inquit, gratias agito : si injuste, bonum animum arguentis lauda; malum, aut ride, aut sustine. Ita S. Petrus, licet superior, correptus à S. Paulo, non obmurmuravit, sed modeste acquievit, uti ostendi Galat. 2. 11. Idem à Christo reprehensus vocatusque Satan, et insimulatus quod esset modicæ fidei, humiliter sustinuit, Matth. 16. 23. et 14. 31. Alludit ad Proverb. 9. 8: *Noli arguere derisorem, ne oderit te; argue sapientem, et diliget te;* quia, ut ibidem ait Hugo, *in hoc est quilibet sapiens, si agnoscit suam insipientiam.* Unde S. Bernardus ait : *Domine, tu scis insipientiam meam, quia scilicet in hoc sapiens sum, quod et ipse ego eam scio.* Notanda est sententia Proverb. 15. 32 : *Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam; qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis;* et c. 29. 1 : *Viro, qui correptionem dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus;* et v. 15 : *Virga atque correptio tribuit sapientiam.*

Quocirca S. August. ep. 19. ad S. Hieronymum ita scribit : *Identidem rogo, ut me fidenter corrigas, ubi mihi hoc opus esse perspexeris. Quanquam enim episcopatus presbyterio* (erat enim S. Augustinus Episcopus, sed presbyter S. Hieronymus) *major est; tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est; licet etiam à minore quolibet non sit refugienda vel dedignanda correctio.* Qua in re memorabile exemplum dedit S. Carolus Borromæus, qui mire expetebat ut quilibet eum de suis defectibus admoneret et corriperet, dictitans sibi id in optatis esse, seque à monitore ingens recipere beneficium. Qua de causa in familia duos alebat sacerdotes graves, quibus id officii dederat, ut in omnes actiones suas invigilarent, et sicubi erraret, libere et fideliter admonerent. Ita habet Vita ejus lib. 8. c. 16. Celebre est illud Hesiodi :

> Omnia qui per se prævidet, optimus est;
> Proximus ille tamen, qui paret recta monenti :
> Sed qui nec sapit ipse, nec audit recta monentem,
> Invida ei mentem misero natura negavit.

Et illud Philonis, juniores et inexpertos debere imitari cœlos. Sicut enim hi, quia sunt rationis expertes, ab astante intelligentia reguntur, et ordinatissime moventur; sic pariter illos à senibus et expertis regi ducique oportere.

29. Noli extollere te in faciendo opere tuo, et noli cunctari in tempore angustiæ.) Græce, *μη σοφιζου ποιησαι τὸ εργον σου, και μη δοξαζου εν καιρω ςενοχωριας σου.* Quod varie à variis vertitur. Primo Interpres Complut. sic : *Ne velis videri sapiens in faciendo opus tuum, et ne extollas te in tempore angustiæ tuæ;* alii : *Ne operis quod facis artem ostentato, neve in tempore angustiæ tuæ te efferto*, aut *gloriosus esto.* Secundo Vatabl. *Ne vafre* aut *fraudulenter opus tuum agas, nec tempore difficili affectes gloriam.* Tertio, et magis genuine Romana : *Noli excusando cunctari in faciendo opere tuo, et noli te extollere in tempore angustiæ tuæ;* Syrus : *Ne piger sis ad faciendum opus tuum, et ne fias molestus in tempore egestatis tuæ*, q. d. Esto sedulus in operando, ne, si sis piger, incidas in egestatem, et cogaris mendicare, aliisque esse molestus. Tigurina clare et germane : *Ne causas nectas quo minus agas opus tuum, nec te per superbiam pudeat ipsius tempore difficili.* Idem voluit noster Interpres, qui tamen priori loco legit δοξαζου, unde vertit *extollere;* posteriori σοφιζου, unde vertit *cunctari :* σοφιζομαι enim tria significat. Primo, sapere, et velle videri sapientem, ac sapientiam artemve suam ostentare; quod secutus est Complut.; secundo, sophistice, id est vafre aut fraudulenter, agere : quod sequuntur Romana, Syrus et Tigur. Sensus ergo est, q. d. Noli extollere te ac gloriari de tua nobilitate, prosapia, dignitate, statu, quasi eo indignum sit laborare manibus, nec sophisticas has excusationes obtendas inertiæ tuæ, ut in die angustiæ et egestatis cuncteris, et tardus sis ad laborandum, et tuæ tuorumque necessitati providendum : quia gloriatio tua inanis est, nec ventrem tuum satiabit, sed mentem vanitate et superbia implebit. Unde sequitur : *Melior est enim, etc.* ut habent Græca.

Aliter Rabanus : *Prohibet*, inquit, *ne quis pro bona operatione se jactitet, quia omnis arrogantia abominatio est apud Deum, et ne quis in adversitatibus à bono opere cesset : quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem; spes autem non confundit.* Sic et Lyranus : *Noli*, ait, *te extollere, quia quidquid tibi est boni, totum est à Deo.*

Hanc gnomen apposito arundinis cum canna saccharacea contendentis apologo repræsentat Cyrillus lib. 2. Apologorum, c. 14. cui titulus : *Contra eos, qui cito adepti raptam altitudinem, gloriantur spernentes humiles. Canna arundinea*, inquit, *juxta cannam melleam oriens, eamdem brevi transcendens, altitudine tumens ait : Canna mellis, quantum temporis habes? Cui illa respondit : Duos vitæ annos. Tunc ipsa velo-*

cius altum rapuisse se gaudens, humilemque spernens, mox arrogantia magna dixit : Bene sit naturæ, quæ me in anno fecit te transcendere. Ad hæc canna mellis ostendens fatuæ confusionem suam, dixit : Recte es arundo, sensu arida, et omnis ventositatis impetu agitata. Non attendis quoniam, ut citius cresceres, totum altitudini nihilque profunditati dedisti? Ex quo apparet quod intus es vacua, et foris tumescis infructuosa : nimirum sublimes arbores ut plurimum infructuosæ cernuntur; et quæ in granditate germinantur, cito desiccantur. Deinde idipsum exemplo gallinæ, mellis, pulveris, montium et vallium evincit : *Gallina parvula omni die ovificat, at ingens struthio semel tantum in anno. Me quidem humilitatis firmitas à ventorum tempestate tutatur, tua vero tibi est altitudo tempestas ; omnis enim quanto sublimior, tanto fere mutabilior est. Ut quid ergo de altitudine procellosa et vacua gloriaris? et stultè me plenam melle, et stabili brevitate fundatam confundis? Pulvis quippe quanto plus erigitur, tanto magis dispergitur ; et fumus quo magis extollitur, amplius annullatur ; vapor quoque altus ab æstu consumitur, et concretus in rorem dulcissimum condensatur. Montes aerei sæpe nubis caligine involvuntur, et terreneæ valles rivis inundantibus impinguantur. Igitur incomparabiliter melior est plenæ humilitatis parvitas, quam velox sublimitas omni bono evacuata. Quibus auditis arundo erubuit.*

30. MELIOR EST (Græca addunt *enim*, datur enim hîc causa præcedentis versiculi) QUI OPERATUR, ET ABUNDAT IN OMNIBUS, QUAM QUI GLORIATUR, ET EGET PANE.] Græca nonnulla significantius habent : *Quam gloriosus obambulans et egens pane.* Solent enim hi gloriosi, desides splendide et magnifice obambulare, ut suum splendorem, imo fastum ostentent, cum interim venter eorum fame latret. *Melior*, id est, potior, sapientior, ditior, ventre plenior, mente felicior. Syrus : *Melior est vir qui operatur, et abundans est divitiis, eo qui gravem se facit et indiget cibo.* Huc facit illud Comici : *Præstat divitem esse et popularem, quam nobilem et mendicum.*

Alludit, imo citat Proverb. 12. 9 : *Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane*, quia pauper per humilitatem et laborem procurat sibi victum et vestitum ; gloriosus autem per socordiam et superbiam utroque se fraudat, seque fame, mœrore et pudore confici permittit. Natus est homo ad laborem, ut ait Job cap. 5. 7. ne fugiat ergo sibi congenitum laborem. Beati sunt qui labores manuum suarum manducabunt, psalm. 127. 2. non qui desident otiosi. Hinc conclude, meliorem esse agricolam et mechanicum, qui labore suo facit ut non egeat, quam nobilem et splendidum, cujus splendorem lurida fames obscurat. Ita Palacius. Tropolog. Melior et sapientior est qui in hac vita laborat in bonis operibus : *Unde certa illi restat spes remunerationis, quam ut in vanitate dies suos consumat, et expers fiat panis illius qui de cœlo descendit, quem qui manducaverit, non morietur in æternum. Beatus est enim qui manducat panem in regno Dei*, ait Rabanus.

31. FILI, IN MANSUETUDINE SERVA ; græce est, δοξασον, id est, honora, glorifica, ANIMAM TUAM, ET DA ILLI HONOREM SECUNDUM MERITUM SUUM,] q. d. Da illi honorem quem meretur. Græca, κατα την αξιαν αυτης, id est, *juxta dignitatem ejus*, vel *pro ejus dignitate ;* Vatablus : *Fili, per mansuetudinem gloriam animæ tuæ concilia, et eam honore quem meretur affice ;* Syrus : *Fili mi, in religione honora animam tuam, et da illi suavitatem, juxta id quod necessarium est illi*, q. d. Suaviter et leniter tracta animam tuam ; ita et apud te, et apud alios plus proficies. Unde viri sapientes et pii docent, hominem non debere indignari animæ suæ, cum in aliquos defectus labitur ; sed leniter et suaviter eam corripere ac instruere potius, et dirigere, quam reprehendere ; hæc enim lenis correptio, magis quam acris eam penetrabit et movebit ad emendationem.

Jam sententia hæc Siracidis primo, plane et simpliciter, ut sonat, accipi potest, q. d. Stude mansuetudini; hæc enim honorem tibi conciliat, hæc est decus et gloria animæ tuæ, quia in ea consistit animæ pax et quies, æque ac sanctitas. Hunc sensum in tres secat Palacius : primus, inquit, convenit cum præcedentibus et sequentibus, q. d. : *Fili, si pauper fueris, serva te mansuetum, non iracundum aut blasphemum. Nam iracundia dejicit hominem gradu hominis : ne igitur tu te dejeceris, sed in hominis dignitate servabis. Quod si ex ira rem opereris, peccabis in animam tuam, eam necessariis defraudando. Quod malum si tu tibi intuleris, quis avertet? si tu te ita dedecore afficis, quis decorabit?* Secundus sensus : *Serva te, fili, tranquillum et imperturbatum. Cum enim anima tua excelsior sit rebus aliis, indignum est te ab eis turbari aut pollui. Si vero tu te turbaveris aut pollueris, quis te justum existimet?* Tertius est : *In patientia vestra possidebitis animas vestras. Igitur impatiens amittit se. Non ergo dat honorem animæ suæ. Quod si tu tibi contumeliam irrogas, auferens te tibi, à quo vis honorari?* Hæc Palacius. Rursum honor animæ debitus est, ut illa quasi regina imperet corpori et sensibus, quasi subditis et ancillis. Nam, ut ait Aristot. 1. Politic. *Anima naturaliter dominatur corpori, sicut dominus servo; cum autem hoc dominium stat, omnia bene.* Et Plato apud Stobæum serm. 21 : *Quæ dominantur*, inquit, *præ illis quæ serviunt, semper sunt honoranda. Quapropter merito post dominantes deos, et eos qui illos sequuntur, animum nostrum colendum, secundoque loco habendum jubeo. Nemo autem recte animum suum honorat, nisi qui vitiis fugatis pietatem et justitiam colit.* Qui enim vitiis servit, eam dehonestat, et similem brutis, imo dæmonibus, efficit.

Porro S. Fabianus epist. 2. sic legit : *Fili, in mansuetudine serva animam tuam, et da illi honorem, cui honor competit.* Indeque probat honorandos esse præpositos, non autem reprehendendos à subditis : nam, ut ait S. Bernard. serm. 85. in Cant. : *Modestia animi probat virum sapientem, constantia virum virtutis ostendit.*

Secundo Rabanus : *In mansuetudine*, ait, *animam servat, qui per humilitatem opera exercet pietatis ; et dat illi honorem secundum meritum suum, qui se spe futuræ mercedis pro studio consolatur justi laboris : quia Deus reddet singulis secundum opera sua.* Et Lyran. : *Serva*, ait, *in mansuetudine, id est, moderatione et securitate virtutum, animam tuam*, subjiciendo ei carnem et appetitum sensitivum.

Tertio, solerter et apposite Jansenius hæc, ut cum præcedentibus et sequentibus connectat, pressius accipit, arctatque ad studium laboran-

di, ut hoc labore qui sibi victum paret, quasi hic radicem inertiæ, scilicet superbiam, et ex ea nascentem impatientiam, succidat per contrariam humilitatem, et ex ea nascentem mansuetudinem, q. d. Noli in laborando ob laboris molestiam et difficultatem fieri impatiens, ideoque piger et tardus; sed humiliter et mansuete laborem omnem suscipe et capesse, quia per eum glorificabis animam tuam, dando illi honorem, id est, sustentationem et alimoniam, quæ ei pro sua dignitate debetur. *Honor* enim in Scriptura sæpe alimoniam significat, ut cum dicitur : *Honora patrem et matrem, honora*, id est, cole, obedi, et ale, si indigent. Et : *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore* (id est, duplici stipendio) *digni habeantur*, 1. Timoth. 5. 17. Multi enim nolunt laborare, eo quod laborem se suaque dignitate indignum putent. Hoc refellit Siracides, dicens laborem esse honorem et gloriam animæ, ejusque dignitati congruum, imo debitum; quia per laborem sustentatur vita animæ in corpore, ut decenter vivere, vestiri et conversari possit, quæ omnia succiduntur per pigritiam, quæ facit hominem egere omnibus, et fame contabescere, ut anima in corpore pereat et intereat, quæ summa est animæ indignitas, æque ac injuria et calamitas.

32. PECCANTEM IN ANIMAM SUAM QUIS JUSTIFICABIT? ET QUIS HONORIFICABIT EXHONORANTEM ANIMAM SUAM?] Græce, ζοην αυτου, id est, *vitam suam*. Primo, juxta primum sensum præced. v. datum, sensus est, q. d. Serva animam tuam in mansuetudine, ut iræ cæterisque animi passionibus jam sedatis domineris, in quo, uti dixi, honor et decor animæ tuæ consistit. Nam si per superbiam, iram, invidiam, impatientiam, etc., pecces in animam tuam, *quis te justificare*, id est, justum pronuntiare, vel juste à culpa excusare poterit? rursus, quis te honore dignum censebit; cum tu ita per vitia dehonestes et conspurces animam tuam? Unde Tigurina vertit : *Quis justum dicat eum qui peccat in animam suam? aut quis vitam suam infamantem honoret?* alii : *Quis honorabit eum qui dedecorat vitam suam?* Quot enim peccata perpetrat, tot dedecora conjicit in animam vitamque suam. Syrus : *Fili mi, eum qui condemnat animam suam quis justificabit? aut quis honorat eum qui contemptibilem reddit animam suam?* Unde Rabanus : *Exhonorat*, inquit, *animam suam, qui peccatis illam polluit; et quis justitiæ illi tribuit meritum, quem constat suæ salutis habere neglectum? Omnes enim nos oportet stare ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis sui, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Secundo, juxta secundum sensum v. præced. datum, q. d. Piger et otiosus, qui laborando non vult sibi victum parare, peccat in animam suam; quia eam famis et mortis periculo exponit: quis ergo eum justificare aut excusare poterit? Rursus idem dehonestat animam sua acedia, otio et superbia; quis ergo eum honore dignum censebit? q. d. Superbus et gloriosus per superbum otium, quo laborem manuum quasi se indignum detrectat, ambit honorem et gloriam. At errat; cum enim ipse superbia et pigritia dehonestat animam suam, imo eam fame sinat contabescere, quis eum jure honorare, aut honore dignum censere poterit?

33. PAUPER GLORIATUR PER DISCIPLINAM ET TIMOREM SUUM, ET EST HOMO QUI HONORIFICATUR PROPTER SUBSTANTIAM SUAM.] Pro *gloriatur et honorificatur*, græce est idem verbum δοξαζεται, id est, honoratur, honore et gloria afficitur, q. d. Pauper honoratur ob morum disciplinam et timorem Dei, at dives honoratur propter opes et substantiam. Ergo potior est honor pauperis quam divitis, idque tanto, quanto potior est timor Dei omnibus mundi opibus. Ne ergo pauper tristetur, quod carens opibus, careat pariter honore mundano; quia honorem habet majorem et altioris ordinis, puta divinum ex timore Dei : vicissim dives non superbiat quod honoretur propter opes, quia exilis est hic honor, si ad honorem, quem parit timor Dei, comparetur. Unde Tigurina : *Pauper propter scientiam suam* (practicam, quæ in bene operando et juste vivendo consistit) *et religionem, gloriam adipiscitur, et dives ob divitias in honore est;* Syrus : *Est pauper qui honoratur propter sapientiam suam, et est dives qui in honore habetur propter divitias suas.* Præclare Nazianzenus in Tetrastichis :

> Opibus carente nil viro securius :
> Spes ille totas in Deo fixas tenet.
> Melior egestas improbe partis bonis.
> Vix unquam acerba sustulit quemquam fames,
> At certa crimen improbis mors est viris.

Idem in carmine de Beatitud.

> Felix qui Christum fortunis omnibus emit :
> Felix qui pectus tradidit omne Deo.

Idem tract. de Vitæ itineribus :

> Nil autem hîc firmum, prævidit Christus, ut esset,
> Quo tua firmorum pectora tangat amor.

Contrarium est judicium mundi et mundanorum, qui felicitatem ponunt in rerum copia, infelicitatem in inopia; unde tanti quemque æstimant, quantas habet opes, juxta adagium quod citat S. August. lib. de Doctr. Christ. : *Quantum habebis, tantus eris.* Et illud Juvenal. Sat. 3 :

> Quantum quisque sua nummorum servat in arca,
> Tantum habet et fidei.

Et illud olim celebre : χρηματα ανερ, *pecuniæ vir*. Unde et Horat. lib. 2. Serm. Satyra 2.

> Omnis enim res
> Divitiis paret, quas qui construxerit, ille
> Clarus erit, fortis, justus, sapiens, etiam Rex.

Et Menander :

> Epicharmus quidem deos esse dicit
> Ventos, solem, terram, aquam, ignem, stellas :
> Ego autem utiles deos esse arbitror
> Argentum nostrum et aurum.
> Nam illos si collocaveris in domum,
> Pete quidquid voles, assequeris omnia.

Verum melius sapuere Philosophi, qui paupertatem divitiis æquarunt, imo antetulerunt, tanquam sapientiæ et virtutis instrumentum. Unde Crates abjecit aurum, ut securius philosopharetur. Archesilaus paupertatem aiebat esse matrem frugalitatis, continentiæ, modestiæ, adeoque omnis virtutis gymnasium. Diogenes dictitabat eamdem omnia docere, et virtutem esse quæ per se disceretur, cum opulenti

multis egeant præceptis, ut temperanter vivant, modestiam servent, corpus exerceant, etc. Ita Stobæus serm. 95.

34. QUI AUTEM GLORIATUR IN PAUPERTATE, QUANTO MAGIS IN SUBSTANTIA? ET QUI GLORIATUR IN SUBSTANTIA, PAUPERTATEM VEREATUR.] Hic versus rursus facit ad solandam pauperum depressionem animi, et ad retundendum divitum fastum, q. d. Pauperis honor est solidus, quia situs in solido timore Dei, ideoque facile crescere et augeri potest additis ei divitiis. Sæpe enim Deus timentes se ditat; quare tunc duplici titulo accedet ei honor, scilicet, titulo timoris Dei, et titulo opum. Sicut enim imago pulchra magis pulchrescit, si limbo aureo circumdetur; sic et virtus in se pulchra magis pulchrescit, si opibus honestetur: quare tunc quasi duplex viro accedit decor et honor; uti contigit Danieli, cum is ob virtutem et sapientiam præpositus fuit Babyloni, honoratus à rege omnibusque principibus, Dan. 2. 48. Dives vero carens timore Dei, imo fastui et luxui vacans, vero honore caret, et vano duntaxat potitur, qui situs est in copia opum; vanum enim esse liquet, ex eo quod dives facile pauper effici possit, ut in dies fieri videmus; quare tunc omni honore, etiam vano, qui situs erat in opibus, destituetur. Alludit ad illud Ecclesiastæ 7. 12: *Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit et pecunia. Hoc autem plus habet eruditio et sapientia, quod vitam tribuunt possessori suo.* Hunc sensum exigunt Græca, quæ sic habent: *Qui vero pauper honoratus est, quanto dives esset idem honoratior? et qui infamis est in divitiis, quanto foret in paupertate magis?* Ita Tigurina. Syrus: *Qui honoratur in paupertate, in divitiis suis quanto magis? et qui contemptibilis* (vel illecebrosus et voluptuosus) *est in paupertate sua, in divitiis suis quanto magis?* Quæ verba alium innuunt sensum, q. d. Pauper, si timeat Deum, honoratur in paupertate sua: idem, si fiat dives, honorabitur magis. At pauper qui non timet Deum, imo sua prodigit vacando veneri et ventri, inhonoratur in paupertate sua, et multo magis inhonorabitur, si fiat dives; quia per divitias fiet intemperantior, insolentior, superbior, itaque majus odium et probrum sibi accerset. Complut. tantum habent: *Qui honoratur*, vel *glorificatur, in paupertate, quanto magis in substantia?*

Pauperes ergo solentur se his verbis, quibus Tobias solatus est se et filium, dicens cap. 4. v. 23: *Noli timere, fili mi, pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, et recesserimus ab omni peccato, et fecerimus bene.* Et illis S. Jacobi c. 2. 5: *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit diligentibus se?* Et illis Christi: *Pauperes evangelizantur.* Et: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum*, Matth. 5. 3. Et illis Davidis de Christo: *Pauper sum ego, et in laboribus à juventute mea*, psal. 87. 16. *Vulpes enim foveas habent, et volucres cœli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput reclinet*, Matth. 8. 20.

Præclare S. Leo serm. 4. in Quadrages.: *Semper dives*, inquit, *est Christiana paupertas; quia plus est, quod habet, quam quod non habet, nec pavet in isto mundo indigentia laborare, cui donatum est in omnium rerum Domino omnia possidere.* Et Salvianus Massiliensis: *De illis*, inquit; *qui expediti ab omnibus sarcinis Salvatoris viam sequuntur, et Dominum Jesum Christum, non sanctitate solum, sed etiam paupertate imitantur, nihil est quod dici possit, nisi illud tantum, quod etiam Propheta dixit: Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus. Vos autem non aliter quam imitatores Christi honoro, non aliter quam Dei imagines colo, non aliter quam membra Christi suscipio.* Atque hi cum possessione sint divites, voluntate pauperes, possunt gloriari, tam in substantia, quam in paupertate; imo hæc est summa gloria, divitiis per contemptum dominari, uti fecit Alethius gener S. Paulæ, uti dixi v. 26; item Pammachius ejusdem gener, cujus proinde gloriam ita celebrat S. Hieron. Epist. 26. ad Pammachium: *Non est parum virum nobilem, disertum, locupletem, potentium in plateis vitare comitatum, miscere se turbis, adhærere pauperibus, rusticis copulari, de principe vulgum fieri; sed quanto humilior, tanto sublimior est: lucet margaritum in sordibus, et fulgor gemmæ purissimæ etiam in luto radiat.* Et mox: *Antequam Pammachius Christo tota mente serviret, notus erat in senatu; sed multi alii habebant insulas proconsulares, totus orbis hujuscemodi honoribus plenus est. Primus erat, sed inter primos præcedebat alios dignitate, sed et alios sequebatur: quamvis clarus honor, vilescit in turba; et apud viros bonos indignior fit ipsa dignitas, quam multi indigni possident: at nunc omnes Christi Ecclesiæ Pammachium loquuntur, mirantur; miratur orbis pauperem, quem hucusque divitem nesciebat.* Mortua enim Paulina uxore, S. Paulæ filia, ex Consule Romæ fecit se monachum, æque ac S. Paulinus, Alethius et alii isto ævo, quorum mater et antesignana fuit S. Paula, discipula S. Hieronymi. Unde de eodem paulo ante: *Nostris temporibus*, inquit, *Roma possidet quod mundus ante nescivit. Tunc viri sapientes, nobiles, potentes Christiani, nunc multi monachi sapientes, potentes, nobiles, quibus cunctis Pammachius meus sapientior, potentior, nobilior, magnus in magnis, primus in primis, ἀρχιστράτηγος monachorum.* Et post nonnulla: *Quis enim crederet ut consulum pronepos, et Furiani germinis decus, inter purpuras senatorum, furva tunica pullatus incederet, et non erubesceret oculos sodalium, ut deridentes se derideret?*

Anagogice Rabanus: *Pauper*, inquit, *est, qui in timore Domini, et observantia veræ religionis totam gloriam suam statuit; de quo Paulus: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Qui autem gloriatur in paupertate sua, quanto magis in substantia? Ille autem qui in tribulationibus gaudet, in necessitatibus, in angustiis nunc pro Christo, quanto magis gaudebit, quando pervenerit ad retributionem futuram, et ad divitias veras quæ electis Dei servantur in regno cœlesti? Qui autem gloriatur in substantia, paupertatem vereatur. Hoc est, ille qui totam fiduciam suam ponit in terrenarum rerum abundantia, paupertatem futuram vereatur, memoretque semper illam Evangelicam parabolam de divite purpurato et paupere Lazaro: quomodo ille de gloria temporali in tormenta projectus est æterna; iste autem de miseria præsentis vitæ ad gaudia conscendit sempiterna. De quo et per Jacobum dicitur: Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua, dives autem in humilitate sua; quia omnis qui adversa humiliter pro Domino suffert, sublimiter ab illo regni præ-*

nia percipiet. E contrario autem dives in humilitate sua glorietur : quod per ironiam dicitur ; quando gloriam suam, qua de divitiis superbiebat, et pauperes despiciebat, aut etiam opprimebat, perpetua pœna finitam esse conspexerit.

Mystice, cum totum hoc caput impetat et exagitet superbos et superbiam, hæc accipi possunt de paupere, sed humili; ac divite, sed superbo ob suas virtutes, bona opera et merita, q. d. Melior est peccator pœnitens qui pauper est meritis, sed dives humilitate, quam justus dives meritis ; sed iis superbiens. Hoc est quod vulgo dicitur : *Melior est peccator humilis, quam justus superbus.* Nam ille humilitate in meritis crescet, hic superbia decrescet, imo à Deo desertus labetur in peccatum mortale, quo omnia merita perdet, fietque pauperrimus. Id ita liquet in parabola Publicani humilis et Pharisæi meritis superbi, quam recenset Christus Lucæ 18. 10. et seq. Publicanus enim confitens, dicensque : *Deus, propitius esto mihi peccatori,* meruit audire à Christo : *Dico vobis : Descendit hic justificatus in domum suam ab illo; quia omnis qui se exaltat, humiliabitur ; et qui se humiliat, exaltabitur.* De quo S. Greg. 19. Moral. 17 : *Pharisæus,* inquit, *gratias recte egit, sed perverse se super Publicanum extulit ; civitatem cordibus sui extollendo prodidit, quam abstinendo et largiendo servavit.* Et paulo post : *Unde magnopere oportet et bona semper agere, et ab ipsis nos bonis operibus caute in cogitatione custodire, ne, si mentem elevent, bona non sint, quæ non auctori militant, sed elationi. Eleazar namque in prælio elephantem feriens stravit, sed sub ipso, quem exstinxit, occubuit. Quos ergo iste significat quem sua victoria oppressit, nisi eos qui vitia superant, sed sub ipsa quæ subjiciunt superbiendo succumbunt ? Quasi enim sub hoste quem prosternit moritur, qui de culpa quam superat elevatur.*

Quocirca idem S. Gregor. 21. Moral. cap. 26. sapienter docet eunti in cœlum imitandos esse viatores, qui non quantum viæ confecerint, sed quantum conficiendum restet semper considerant, et præ oculis habent. Hinc Christus detonat in Angelum Laodiceæ ; *Dicis quod dives sum, et locupletatus, et nullius egeo, et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus,* Apocal. 3. 16. Audi S. Chrysos. homil 5. de Incomprehensibili Dei natura : *Atque ut plenius intelligas quam sit bonum nihil magnum de se opinari, finge animo bigam duplicem ; quarum sub altera virtus juncta sit cum superbia, sub altera peccatum cum humilitate. Videbis enim bigam illam peccati virtutem facile anteire, palmamque decursionis celerioris obtinere, non peccati pernicitate, sed conjugatæ humilitatis facultate, contra bigam alteram virtutis retardari et vinci, non imbecillitate virtutis, sed superbiæ mole ac pondere. Ut enim humilitas præ summa sua excellentia peccati superat pondus, atque in cœlum pervenit ; sic superbia præ nimio suo pondere, ac intolerabili onere suæ molis prævalet, adeo ut etiam levissimam illam et supernam virtutem vincat, deorsumque versus facile detrahat.* Optatus Milevitan. lib. 2. contra Parmen. non longe à fine : *Publicanus,* ait, *humilis, hominem se esse cognoscens, sic rogavit dicens : Propitius esto mihi peccatori; sic justificari meruit. Sic superbia in Pharisæo magistro vestro de templo damnata descendit. Meliora inventa sunt peccata cum humilitate, quam innocentia cum superbia.* Quocirca prudenter S. Bernard. serm. 13. in Cantic. : *Magna,* inquit, *et rara virtus profecto est, ut magna licet operantem, magnum te nescias, et manifestam omnibus tuam te solum latere sanctitatem. Mirabilem te apparere, et contemptibilem reputare, hoc ego ipsis virtutibus mirabilius judico.*

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cap. præcedenti egit de superbia, nunc hoc capite agit de opposita illi virtute, scilicet humilitate et modestia. Primo igitur, a v. 1. usque ad 11. sex modestiæ modos et species assignat. Nam docet sapientem esse humilem et modestum in pulchritudine et statura, in vestitu, in honore, in judicio et vituperio, in responsione et loquela, in multis negotiis et opibus. Secundo, a v. 11. usque ad 31. duos ad eam dat stimulos, scilicet primum v. 10 et sequent. quod omnia sint Dei, qui cuique suam sortem bonam vel malam, divitias vel paupertatem, pro sua sapientia et beneplacito distribuit. Secundum, v. 20 et sequent. quod cuique instet mors, in qua Deus cuique pro meritis præmium rependet. Docet ergo non tam a labore hominis, quam a Dei manu et munere exspectandas esse divitias, æque ac paupertatem, sapientiam, scientiam, dilectionem, cæteraque omnia, ac præsertim retributionem meritorum cujusque in hora mortis. Tertio, a v. 31. usque ad finem docet in domum non esse recipiendos hospites dolosos, superbos, malitiosos et alienigenas. Recitat magnam hujus capitis partem juxta Latinam Vulgatam, pene ad verbum Lucius Papa et Martyr epist. 1, qui fuit coævus Origeni, vixitque sub Gallo et Volusiano Impp. anno Domini 254. Unde colligas quam antiqua et sincera sit Latina versio Ecclesiastici. Exstat inter Decretales Pontif. tom. 1.

1. Sapientia humiliati exaltabit caput illius, et in medio magnatorum consedere
illum faciet. 2. Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem
in visu suo. 3. Brevis in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus
illius. 4. In vestitu ne glorieris unquam, nec in die honoris tui extollaris :
quoniam mirabilia opera Altissimi solius, et gloriosa, et absconsa, et invisa
opera illius. 5. Multi tyranni sederunt in throno, et insuspicabilis portavit
diadema. 6. Multi potentes oppressi sunt valide, et gloriosi traditi sunt in
manus alterorum. 7. Priusquam interroges, ne vituperes quemquam : et cum interrogaveris,
corripe juste. 8. Priusquam audias, ne respondeas verbum : et in medio sermonum ne adjicias
loqui. 9. De ea re, quæ te non molestat, ne certeris : et in judicio peccantium ne consistas.
10. Fili, ne in multis sint actus tui : et, si dives fueris, non eris immunis à delicto. Si enim
secutus fueris, non apprehendes : et non effugies, si præcucurreris. 11. Est homo laborans,
et festinans, et dolens impius, et tanto magis non abundabit. 12. Est homo marcidus, egens
recuperatione, plus deficiens virtute, et abundans paupertate : 13. et oculus Dei respexit illum
in bono, et erexit eum ab humilitate ipsius, et exaltavit caput ejus : et mirati sunt in illo multi, et
honoraverunt Deum. 14. Bona et mala, vita et mors, paupertas et honestas à Deo sunt. 15. Sa-
pientia et disciplina, et scientia legis apud Deum. Dilectio, et viæ bonorum apud ipsum.
16. Error et tenebræ peccatoribus concreata sunt : qui autem exultant in malis, consenescunt
in malo. 17. Datio Dei permanet justis, et profectus illius successus habebit in æternum. 18. Est
qui locupletatur parce agendo, et hæc est pars mercedis illius, 19. in eo quod dicit : Inveni re-
quiem mihi, et nunc manducabo de bonis meis solus : 20. et nescit quod tempus præteriet, et
mors appropinquet, et relinquat omnia aliis, et morietur. 21. Sta in testamento tuo, et in illo
colloquere, et in opere mandatorum tuorum veterasce. 22. Ne manseris in operibus peccato-
rum. Confide autem in Deo, et mane in loco tuo. 23. Facile est enim in oculis Dei subito hones-
tare pauperem. 24. Benedictio Dei in mercedem justi festinat, et in hora veloci processus illius

fructificat. 25. Ne dicas : Quid est mihi opus, et quæ erunt mihi ex hoc bona? 26. Ne dicas : Sufficiens mihi sum, et quid ex hoc pessimabor? 27. In die bonorum ne immemor sis malorum, et in die malorum ne immemor sis bonorum. 28. Quoniam facile est coram Deo in die obitus retribuere unicuique secundùm vias suas. 29. Malitia horæ oblivionem facit luxuriæ magnæ, et in fine hominis denudatio operum illius. 30. Ante mortem ne laudes hominem quemquam, quoniam in filiis suis agnoscitur vir. 31. Non omnem hominem inducas in domum tuam : multæ enim sunt insidiæ dolosi. 32. Sicut enim eructant præcordia fœtentium, et sicut perdix inducitur in caveam, et ut caprea in laqueum : sic et cor superborum, et sicut prospector videns casum proximi sui. 33. Bona enim in mala convertens insidiatur, et in electis imponet maculam. 34. A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis : homo vero peccator sanguini insidiatur. 35. Attende tibi à pestifero, fabricat enim mala : ne forte inducat super te subsannationem in perpetuum. 36. Admitte ad te alienigenam, et subvertet te in turbine, et abalienabit te à tuis propriis.

PRIMA PARS CAPITIS.

DE HUMILITATE ET MODESTIA, CUJUS SEX MODOS ET SPECIES ASSIGNAT.

1. Sapientia humiliati exaltabit caput illius, et in medio magnatorum consedere illum faciet.] Pro *humiliati* græce est ταπεινου, id est, humilis ; quod tripliciter accipi potest : primo enim humilis dicitur vilis et abjectus, qualis est pauper. Ita Palacius; secundo, qui ex virtute humilitatis se deprimit et humiliat. Ita Lyran. et Hugo ; tertio, qui ab iis humiliatur et deprimitur. Ita Dionys. Quilibet ergo humilis si sapiens sit, ac sapienter, id est, modeste et humiliter, suî abjectionem ferat, vel sponte capessat, certo speret suî exaltationem : nam *omnis qui se humiliat, exaltabitur.* Hæc enim est lex ab æterna Veritate sancita, tertio à Christo repetita et stabilita, nimirum Matth. 23. 12. Lucæ 14. 11. Lucæ 18. 14. Unde clare et breviter Tigurina vertit : *Sapientia exaltat caput humilis, et eum inter proceres collocat.* Hoc non semper fit in hac vita, sed sæpe : uti videre est in electione Romanorum Pontificum, Episcoporum, Prælatorum, etc. Ad hæc enim munia eligendi sunt, et eliguntur non nobiles, non divites, sed sapientes, esto humili genere nati. In altera autem vita fiat omnibus humilibus, et semper, imo in æternum. Sic S. Franciscus merito humilitatis evectus est in cœlis ad summum Angelorum ordinem, collocatusque inter Seraphinos, uti revelavit Deus, teste S. Bonav. in Vita S. Francisci. Syrus: *Sapientia pauperis exaltabit caput ejus, et inter principes sedere faciet eum.* Ita sapientia exaltavit humiliatum in carcere Josephum, cum eum ad principatum Ægypti evexit; Mosen profugum, cum eum ducem et liberatorem populi constituit; Danielem, cum eum è lacu leonum ereptum Babyloni præfecit. Humilitas ergo est scala per quam ad sublimitatem ascendere oportet ; *quia hæc est via, et non est alia præter ipsam : qui aliter vadit, cadit potius quam ascendit ; quia sola est humilitas quæ exaltat, sola quæ ducit ad vitam,* ait S. Bern. serm. 2. de Ascens.

Exemplum memorabile et appositum est in Vita B. Alcuini, sive Albini Flacci, præceptoris Caroli Magni, quæ operibus ejusdem præfigitur : Carolus Magnus, inquit, orationis gratia unàque desideratæ collocutionis mutuæ cum Albino, sepulcrum S. Martini suis cum filiis Carolo, Pipino ac Ludovico, visitare studuit. Quo in loco tenens manum Albini, ait secrete : *Domine magister, quem de his filiis meis videtur tibi in isto honore, quem, indigno quamquam, dedit mihi Deus, habere me successorem?* At ille vultum in Ludovicum dirigens, novissimum illorum, sed humilitate clarissimum, ob quam à multis despicabilis notabatur, ait : *Habebis Ludovicum humilem, successorem eximium.* Hoc tunc solus audivit Carolus; sed cum eosdem reges erecta cervice, et Ludovicum humili orationis gratia in ecclesiam S. Stephani postea incedere cerneret, sedens in loco, quo sepeliri volebat, inquit sibi assistentibus : *Cernitis Ludovicum fratribus suis humiliorem? Certe videbitis hunc patris celsissimum successorem.* Nec non cum, paulo post, communionem corporis Christi et sanguinis manu propria eis misceret; idem Ludovicus humilitate clarissimus, præ omnibus patri sancto inclinans, ejus osculatus est manum. Tunc vir Domini assistenti sibi ait Sigulfo : *Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur : certe istum post patrem Francia gaudebit habere Imperatorem.* Hoc nos jam factum et videmus et gaudemus. Depositi sunt qui videbantur cedri, et exaltata est oliva fructificans in domo Domini. Hucusque auctor Vitæ.

Simile, sed terribile exstat apud B. Petrum Damianum Epist. 14. ad Desiderium Abbatem cap. 6, ubi narrat clericum blasphemum dicentem in se falsam exstitisse illam Christi sententiam : *Omnis qui se exaltat, humiliabitur.* Nam si ego, inquit, me meis adversariis humiliter inclinassem, hodie tot possessionum et clientum copiam non haberem ; clericum, inquam, hoc dicentem, in prælio cœlitus ense fulgureo fuisse transfixum.

Alludit et quasi citat illud Salomonis : *Gloriam præcedit humilitas,* Proverb. 15. 33. Ratio est, quam idem dat cap. 11. 2 : *Ubi fuerit superbia, ibi et contumelia; ubi autem humilitas, ibi et sapientia.* Sapientia autem exaltat et glorificat. Unde idem, c. 29. 23 : *Superbiam,* inquit, *sequi-*

tur humilitas, et humilem spiritu suscipiet gloria. Nam, ut ait S. Chrysost. homil. 15. in Matth. *Sicut superbia omnium fons malorum est, ita humilitas cunctarum origo virtutum.*

Hanc gnomen apposite citavit R. Simeon; invitatus enim ab Alexandro rege Judæorum ad convivium, ab eoque collocatus inter se et reginam, cum rex ei diceret: *En quantum te Pharisæum honoro;* respondit: *Jure et merito id facis; nam lex dicit: Sapientia humiliati exaltabit caput illius, et in medio magnatorum considere faciet illum.* De quo plura in additione ad Ben-Sira in fine libri.

Idipsum à Salomone, Siracide et Hebræis didicerunt Gentium sapientes. Arabum proverbium exstat cent. 1. num. 30: *Esto in pueritia tua humilis, ut sis in senectute tua exaltatus.* E Græcis Plato lib. 5. de Republ. censuit *reges non esse creandos, nisi philosophos*, puta ethicos et modestos. E Romanis Seneca in Proverbiis hæc habet: *Vis omnibus esse notus? prius effice ut neminem noveris. Vis habere magnum honorem? dabo tibi magnum imperium: Impera tibi. Si vis beatus esse, cogita hoc, primum contemnere, et contemni.* Mystice Rabanus: *Sapientia humiliati est fides Christi, quæ per dilectionem operatur. Hæc non philosophiam humanam, nec jactantiam vanam hujus mundi sectatur; sed mansuetudinem et modestiam semper sui domini imitatur, qui dixit: Discite à me quia mitis sum, et humilis corde. Unde fiet quod subjungitur: Et invenietis requiem animabus vestris. Possessores enim suos in medio magnatorum consedere faciet, quando eos cum Patriarchis et Prophetis, cum Apostolis et Martyribus, et cæteris Sanctis regni cœlestis tribuet esse participes.*

2. Non laudes virum in specie (græce, ἐν κάλλει, id est, in forma et pulchritudine) sua, neque spernas hominem in visu suo,] id est, ob aspectum suum, ob aspectabilem et despicabilem ejus formam, si videlicet deformis sit, pusillus, contractus, gibbosus. Est Hebraismus, et Hebraica metonymia: ponitur enim potentia pro objecto, puta visus vel aspectus pro re visa et aspectabili. Tigurina: *Ne laudes virum de pulchritudine sua, nec quemquam ob formam suam vituperes;* Syrus: *Ne laudaveris hominem qui speciosus est in aspectu suo, et ne contumelia afficias hominem qui vilis est in aspectu suo. Prohibet,* ait Rabanus, *ne quis juxta speciem corporis æstimet qualitatem mentis, quia sicut divisa est natura animæ et corporis, ita et dignitas eorum est diversa: nec consequens est ut quantitatem staturæ sequatur modus sapientiæ.*

Causa est prima, quod forma et pulchritudo sit quid femineum, ac proinde viro sapienti spernendum. Unde physici docent feminam et formam insignem produci, si viri semen in lævam, id est femineam, uteri muliebris partem inciderit; quod si secus contingat, marem produci. Notat Lactantius lib. de Opificio Dei cap. 12, *illum aliquid in se habere femineum supra quam decus virile patiatur, vel formam insignem, vel nimium candorem, vel corporis levitatem, vel artus delicatos, vel staturam brevem, vel vocem gracilem, vel animum imbecillem, vel ex his plura.* Ac paulo post subdit de maribus qui minus sunt pulchri, quam feminæ: *Sed plus roboris maribus attributum est. Vir itaque est nominatus, quod major in eo vis est quam in femina, et hinc virtus nomen accipit. Item mulier,* ut Varro interpretatur, *à mollitie est dicta velut mollior.* Quærit S. Ambros. lib. de Institut. virginis cap. 3. cur, *cum Deus*, Genes. 1, *omnia opera sua laudarit, cælum, terram, maria, noctem et diem, quod ista proficerent ad usum laboris, illa ad fructum quietis; laudaverit et feras bestias; ubi ad hominem ventum est, solus non videtur esse laudatus, propter quem omnia generata sunt? Quæ igitur causa est, nisi forte ea, quia alia in specie sunt, homo in occulto? Nihil in bestiis plus reperias, quam quod videtur: in homine nihil est inferius, quam quod videtur; qui cum ex animo constet et corpore, hoc utique in eo servit quod videtur; illud autem in eo regit, quod non videtur. Merito ergo alia in exordio laudantur, istius laudatio non promitur, sed reservatur; quia aliorum gratia foris, hujus intus est: aliorum in nativitate, hujus in corde. Quid enim tam altum et tam profundum, quam mens hominis, quæ quasi involucro quodam corporis tegitur et occultatur, ut eam haud facile quisquam introspicere et speculari queat? Ideo ergo homo non ante laudatur, quia non in forensi pelle, sed interiore homine ante probandus, sic prædicandus est: quem præclare definivit Apostolus Petrus, dicens absconditum esse cordis hominem in incorruptione quieti et modesti spiritus, qui est ante Deum locuples.* Et paulo inferius: *Quid autem locupletius quam quod ad imaginem Dei est, ac similitudinem? Ad imaginem autem interior est homo, non iste exterior: ille qui sensu æstimatur, non qui oculis comprehenditur. Ille ergo nobis spectandus est, qui serius investigatur. Ideo Deus non putavit hominis fabricam esse laudandam, quia major ejus virtute est portio. Præclara quidem species, et præstantior cæteris animantibus: sed irrationabilia specie corporis æstimentur; ea autem quæ rationis plena sunt, communem laudem sequestrent. Homo igitur mihi non tam vultu, quam affectu admirandus emineat atque excellat.*

Secunda, quod Deus et natura ita partiantur sua dona, ut cui dant dotem unam, negent alteram; et cui negant unam, donent alteram. Unde feminis dedit pulchritudinem, negavit vigorem mentis et sapientiæ, quam dedit viris qui minus habent pulchritudinis. Sic Cato ait:

> Ingenio pollet cui vim natura negavit.

Cicero: *Valentissimo quisque corpore longissime abest à sapientia.*

Forma ergo et pulchritudo est exile et femineum bonum, ideoque caducum et despiciendum: *Est nimirum*, ait Tiraquellus lib. 2 connub. 11. 19, *forma res caduca, evanida, fugax, decidua, velox, fluxa, rapida, eodem pene momento virescens et arescens; non secus ac flosculi, quorum vita dialis, qui matutino tempore pulcherrimi, ante vesperum evanescunt, magna* (ut scribit Plinius lib. 21. cap. 1.) *hominum admonitione, quæ spectatissime floreant, celerrime marcescere: quasi intelligeret Plinius formam eo celerius ociusve elabi, quo magis conspicua est. Galenus in Exhortatione ad bonas artes eos laudat, qui judicant formam vernis floribus esse similem, ut qui brevem voluptatem habent; simulque laudat Lesbiæ dictum: Nam qui formosus est, tantisper est, dum videtur. Fallax ait ille omnium sapientissimus Proverb. ult. gratia, et vana est pulchri-*

tudo. Virgil. vel quisquis est auctor in carmine de Rosa, sic canit :

> Collige, virgo, rosas, dum flos novus et nova pubes;
> Et memor esto ævum sic properare tuum.

Et Ovid. lib. 2. de Arte amandi :

> Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos,
> Fit minor, et spatio carpitur illa suo.
> Nec semper violæ, nec semper lilia florent,
> Et riget amissa spina relicta rosa.

Philo Judæus, qui in nostra et Græcorum philosophia facile cæteros antecellit, in eo libro quem de Providentia scripsit : *Formositate*, inquit, *corporis se jactare mentis compos nemo poterit, quæ brevi adeo exstinguitur tempore, ut, antequam florescat, defloruisse videatur.* Quod et usurpavit Eusebius lib. de Evangel. præparat. 8. cap. 5. Crispus quoque Sallustius, Romana ille primus in historia, de bello Jugurthino, in eamdem fere sententiam hæc prodidit : *Igitur præclara facies, magnæ divitiæ, visque corporis, et omnia alia hujuscemodi brevi dilabuntur.* Et alibi : *Dignitas formæ aut morbo, aut ætate deflorescit.* Et iterum in Catilinaria : *Formæ*, inquit, *gloria fluxa atque fragilis est.* Plutarchus in libro de Liberis educandis : *Forma præcipuum est quoddam bonum, at caducum, parvoque durans tempore.* Socrates autem apud Laertium, in Vita Aristotelis, *formam appellabat* ὀλιγοχρόνιον τυραννίδα, hoc est, *exigui temporis tyrannidem; quod scilicet ejus gratia mox defloresceret.* Domitianus apud Suetonium dicebat *nihil brevius essse decore.* Apuleius Platonicorum eruditissimus, et, ut censet S. August. eloquentissimus, in Deo Socratis, significare volens nihil esse brevius forma, scribit : *Formosus est, exspectu paulisper, et non erit.* Boetius lib. 3. de Consol. philosophiæ : *Formæ nitor rapidus et velox, et vernalium florum velocitate fugacior.* Sed Theophrastus, teste Laertio in Vita Aristotel. aiebat *formam esse silentem fraudem;* quod sine verbis persuadeat res illicitas et noxias. Et Carneades dicebat *formam esse regnum sine satellitio;* quod formosi sua vi impetrent quidquid volunt.

Tertia, quod vis unita fortior sit se ipsa divisa : quocirca anima vim suam uniens in parvo corpore, vegetior et potentior est quam in magno, ubi eam in vasta membra dividit et dispergit. Hinc videmus parvos esse magnanimos, acres, ingeniosos, juxta illud :

> Major in exiguo regnavit corpore virtus.

Ex adverso de valde magno subinde dicitur :

> Nulla in tam vasto corpore mica salis.

Ita Clemens Alexandr. Orat. ad Gentes Herculem fortissimum heroem asserit fuisse parvum. Sic enim eum depingit : *Hieronymus Philosophus ipsius* (Herculis) *corporis narrat habitum parvum, crispo capillo, bona firmaque valetudine. Dicæarchus autem gracilem, nervosum, nigrum, naso aquilino, oculis sublatis, fusco capillo.* Gellius tamen asserit Herculem corpore fuisse procero. Huc facit apologus culicis et leonis apud Æsopum. Culex, inquit, ad leonem accedens ait : Neque timeo te, neque fortior es me. Nam quod tibi est robur, quod laceras unguibus, et mordes dentibus, hoc et femina cum viro pugnans facit. Ego vero longe sum te fortior; si vero vis, veniamus ad pugnam : et cum tuba cecinisset, culex inhæsit mordens circa nares ipsius leves genas : leo autem propriis unguibus dilaniavit seipsum, donec indignatus est. Culex autem, victo leone, cum sonuisset tuba, et epinicium cecinisset, evolavit ; araneæ vero vinculo implicitus, cum devoraretur, lamentabatur, quod cum maximis pugnans, à vili animali, aranea, occideretur. Affabulatio : Fabula dicitur in eos qui prosternunt magnos, et à parvis prosternuntur. Hinc manavit proverbium Arabum, c. 2, num. 24 : *Ne despicias debilem in conversatione ejus; nam culex fodit oculum leonis.* Sic enim leones in Mesopotamia mire infestari à culicibus testatur Strabo lib. 16. et Marcellinus lib. 18.

Idipsum apologo leonis et vulpis repræsentat Cyril. lib. 1. Apolog. moral. c. 18, cujus titulus : *Neminem spernas, sed unicuique debitum honorem exhibeas. Cum leo*, inquit, *ac vulpes roboris ac fraudis inita societate ad quærendum pabulum exissent, mus ipsis occurrit; quem leo quidem facie curiali respiciens, cauda deposita, humiliter salutavit; vulpes vero, collo recto, et cauda sursum elata, subsannando derisit. At musculus astutus honorem in honorantem gratus refundens, dissimulatione vultus, non immemor injuriæ, vulpem pertransiit. Postquam deinde illi gravi famis ardore pressi, hinc inde per saltus pabulum quærentes oberrarent, accidit ut in laqueos absconditos pede minus provido pariter inciderent. Hujus ergo rei inventum cum mus intellexisset, statim accurrit, et leoninæ salutationis ac vulpinæ derisionis memor, laqueis leonis corrosis eum liberavit : at vulpi gestu humili, et contuitu deprecativo similem opem imploranti, subsannando respondit : Quid me aspicis, quam nuper despexisti inflata, et superbiens derisisti? Addiditque : O vulpes, callida quidem es, sed prudentia cares; nesciebas scilicet rebus etiam minimis vim aliquam à natura esse inditam. Quamobrem nihil est à sapiente spernendum, quoniam unaquæque res habet suum loco et tempore momentum; neque tam attendendum est ad exiguitatem molis, quàm ad quantitatem virtutis. Plurima namque parvitate molis exigua, granditate virtutis sunt maxima.* Probat deinde idipsum inductione gemmarum, pupillæ, acus, araneæ, pulicis, dicens : *Sic cæteris virtuosiores sunt lapides minores, et rerum ingentium res parvæ sunt seminales. Quid in membris pupilla minus. Qua tamen nihil carius? et navis salus aliquando ab exiguo clavo dependet, potius quàm ab ingenti malo : quippe si pannus ex vellere adornatur, sine acu tamen non induitur. Quid plura? Aranea parva virum necat, et pulex infestissimus hunc tormentat. Neminem igitur spernas, quoniam unusquisque prodesse valet; neque parum est, si non nocet.* Unde epimythium, sive finem et fructum fabulæ assignans, concludit : *Suum cuilibet honorem impendas. Quid enim honor aliud est, quam unicus actus omnium virtutum? Hic enim est prudentia, cum intenditur, cui, quando, ubi, quomodo tribuatur; justitia vero, cum non justo minus impenditur; magnanimitas, cum non debito amplius datur; temperantia, cum modeste defertur : nam extra modum honorare illudere est. Quo dicto superbam irretitam dimisit.* Hinc et Cato in Distichis :

> Corporis exigui, *inquit*, vires contemnere noli :
> Ingenio pollet, cui vim natura negavit.

Denique Deus elegit parva et abjecta, *quia elegit infirma mundi, ut confundat fortia; et ignobilia*

et contemptibilia mundi, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt, destrueret, ut non glorietur in conspectu ejus omnis caro, ait S. Paulus 1. Corinth. 1. 28. Ita elegit pauperes et rudes Apostolos; ita elegit Davidem minimum natu inter fratres ut esset rex Israelis, abdicato magno Saule, de quo ait Deus ad Samuelem, qui volebat Eliab primogenitum Jesse in regem ungere: *Ne respicias vultum ejus, neque altitudinem staturæ ejus; quoniam abjeci eum, nec juxta intuitum hominis ego judico; homo enim videt ea quæ parent; Dominus autem intuetur cor,* 1. Reg. 16. v. 7. Est hæc prima species sapientis modestiæ et humilitatis, circa speciem, staturam et formam externam. Dices: Galenus, lib. 2. de Temper. cap. 6, asserit naturam membra componere, prout moribus animæ convenit. Et Aspasius: Fieri, inquit, vix potest ut omnino deformis bonus sit. Nam, ut ait S. Ambrosius lib. 2. de Virginitate; *Species corporis simulacrum est mentis, figuraque probitatis.* Resp. S. Ambrosius loquitur de honesta, modesta et gravi compositione corporis, quæ à virtute procedit, non à naturali forma; hanc autem habere potest is qui corpore minus est speciosus et pulcher. Galenus generatim loquitur. Aspasius et similes agunt de plane deformi, id est, distorto, manco, mutilo, etc. In his enim subinde anima est distorta vel manca. Unde Martialis, lib. 12:

> Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine luscus,
> Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.

Trita est vox, sed à vulgo: *Cave à signatis.* Et Pallados in claudum, lib. 2:

> Clauda tibi mens est ut pes, natura notasque
> Exterior certas interioris habet.

Etsi enim hæc à Satyricis satyrice dicta sint, tamen reipsa subinde vera sunt, non tamen semper. At vero cum rectum integrumque est corpus, parum ad sapientiam et virtutem facit ejus species, puta elegantia, color, venustas, proceritas, etc. Unde Euripides:

> Animus spectandus est: nihil pulchritudo
> Juvat, cum quis mentem non bonam habet.

Et alibi:

> Deformis sim potius, quàm pulcher et malus.

Ita deformes fuere Æsopus, Hypponax, Socrates, Crates, Gellius, Agesilaus, Aristoteles parvus, gibbosus, deformis, balbutiensque, etc., qui tamen sapientia et virtute excelluere. Ita S. Paulus, S. Chrysostomus, S. Gregorius Nazianzenus, S. Hieronymus statura fuere parvi, uti ostendi Zachar. 4. 10, et tamen lumina Ecclesiæ.

Siracides per *speciem* maxime accipit parvitatem vel proceritatem; ob illam enim neminem esse despiciendum, nec ob hanc suspiciendum; sed in procero corpore posse esse animos exiles, et in parvo sublimes, docet exemplo apis, quæ, ut ille ait, *cum sit minima corporis parvitate, ingentes animos angusto versat in pectore.* Et S. Chrysostomus in psal. 50: *Ape, inquit, quid abjectius, et quid pavone pulchrius? uter autem præstantior? Apis an pavo? non dubium quin apis. Pavonem de medio tolle, et nihil detrimenti attuleris. Apem de medio tolle, et ingens utilitas adempta erit.* Nam ut ait Varro lib. 3. de Re rustica, c. 16, ab apibus tria discimus: *Ab his,* inquit, *opus facere discunt, ab his ædificare, ab his cibaria condere. Tria enim harum, cibus, domus, opus; neque idem quod cibus cera, nec quod ea mel, nec quod mel domus.* Hinc apis hebr. dicitur דבורה *debora,* vel à bombo quem edit, vel potius ab artificio et præstantia operis quod facit, puta à maleficio: דבר *dabar* enim et loqui, et metonymice operari significat. De api ergo subjicit Siracides:

3. Brevis in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius.] *Brevis,* græce, μικρα, id est, *parva. Initium,* græce, αρχη, id est, *principatus dulcorum,* ut vertit Complut. q. d. Parva est apis, et tamen fructus ejus, puta mel quod conficit, principatum tenet dulcoris, primas obtinet in dulcedine. *Quid enim melle dulcius?* Judic. 14. Rursum est *initium,* id est fons, origo et causa dulcedinis. Saccharum enim dulce quidem est, sed mellis dulcedinem non vincit. Adde saccharum esse arte factum; mel vero est naturale; natura autem arti et rebus arte factis præpollet. Sic *initium* vel *principium* sæpe sumitur pro præcipuo et principatu, imo origine et causa cæterorum, uti superius dixi, et Jacobi 1. 18.

Probat hominem sapientem non esse judicandum et spernendum ex parvitate, difformitate, vilique forma, et specie externa, per exemplum, imo typum et figuram apis. Apis enim esto corpore sit parva, specie horrida, aculeo noxia; tamen volatilium, imo animalium, est sapientissima, ac producit mel, quod primas tenet inter dulcia, adeoque quoslibet cibos licet amaros dulcorat, et sapidos efficit. Est enim mel succus dulcissimus, subtilissimus et saluberrimus, ait Plinius lib. 11. c. 5. Unde mel est typus sapientiæ, quæ omnia dulcorat, et sapida efficit: ac proinde, sicut mel est in ape parva et vili, sic sapientia sæpe abscondita est in corpore parvo, deformi et vili, uti accidit in Socrate, Diogene, Aristotele aliisque jam recensitis. *Sicut apis,* inquit Rabanus, *aculeo pungit, et opera mellis conficit; sic et in brevi corpusculo sæpe ingeniosa inhabitat anima, quæ et acumine viget, et in doctrina sua novit proferre suavitatem sapientiæ.*

Hinc Syrus addit τὸ causale *quia: Ne,* inquit, *contumelia afficias hominem, qui vilis est in aspectu suo; quia contemptibilis est in avibus apis, et superior bonitate cæterorum fructuum et fructus ejus;* Tigurina: *Parva quidem inter volucres apis est, sed fructus ejus est origo dulcium.*

Moraliter, apis symbolum est sapientiæ et prudentiæ, tum ethicæ, tum œconomicæ, tum politicæ: ethicæ, quia seipsam mira solertia, quin et aculeo tuetur; et quia mel, quod est suavissimum, conficit, eoque æque ac thymo, et herbis ac floribus delicatissimis se pascit. Unde Virgil. lib. 2. Georg. de apibus inter multa sic canit:

> Aliæ purissima mella
> Stipant, et liquido distendunt nectare cellas:
> Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

Apim ergo imitetur homo, ut non nisi rebus optimis et divinis mentem pascat; mentem, inquam, tum suam, tum proximorum, uti faciebat S. Cæcilia, de qua canit Ecclesia: *Cæcilia tibi, Domine, quasi apis argumentosa* (id est operosa, sedula, industria) *deservit;* quia maritum Valerianum, ejusque fratrem Tiburtium, ac insuper alios quadringentos suo

zelo et suaviloquentia ad Christum convertit. Ita Severus Sulpitius scribens ad S. Augustinum (est Epistola 37. inter epistolas S. Augustini) eum vocat apem. *O vere*, ait, *artificiosa apis*, *Dei construens favos*, *divini nectaris plenos*, *manantes misericordiam et veritatem; per quos discurrens deliciatur anima mea, et vitali pastu quidquid in se minus invenit, aut imbecillum sentit, resarcire et suffulcire molitur.* Sic in S. Ambrosii, dum infans esset, ore insederunt apes, ut futuram ejus melleam eloquentiam portenderent. Idem evenisse S. Dominico memorant nonnulli. Idem contigit Pindaro: Pindarus, ait Eusebius in Chron. et alii, floruit olympiade 76, sub tempora Xerxis, Lyricorum princeps; unde à Poetis Dircæus cycnus appellatus est. Pindaro, cum infans esset in cunis, apis in ore ejus tanquam in alveari mella et favos deposuit, ut innueret ipsum fore portentum suaviloquentiæ. Nam mel, ait Plinius lib. 11. c. 12, *Sive cœli est sudor, sive quædam siderum saliva, sive purgantis se aeris succus purus et liquidus, etc., magnam cœlestis naturæ voluptatem affert.* Similiter apes, inquit Plinius c. 17. *sedêre in ore infantis Platonis, tum etiam suavitatem illius prædulcis eloquii portendentes.* Denique Sophocles poeta ob linguæ dulcedinem et sermonis vim dictus est *Apis Atheniensis*, ait ex Suida Volaterranus, lib. 19.

Apem ergo imitentur singuli, præsertim virgines. Audiant S. Ambrosium, lib. 1. de Virginibus. *Favum*, inquit, *mellis tua opera componant. Digna enim virginitas quæ apibus comparetur: sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Rore pascitur apis, nescit concubitus, mella componit. Ros quoque virgineus est sermo divinus, quia, sicut ros, verba Dei descendunt. Pudor virginis est intemerata natura; partus virginis, fœtus labiorum, expers amaritudinis, fertilis suavitatis; in commune labor, communis est fructus. Quàm te velim, filia, imitatricem esse hujus apiculæ, cui cibus flos est, ore soboles legitur, ore componitur! Hanc imitare, tu filia: verba tua nullum doli velamen obtendant, nullum habeant fraudis involucrum, ut et puritatem habeant, et gravitatis plena sint.*

Œconomicæ, quia apes mira industria suas cellas quasi domos conficiunt, melle et cera implent, conservant et regunt; unde apes agricolis præcipui sunt questus, ait Plinius lib. 11. c. 5. Idem, cap. 6: *Apes*, inquit, *primum favos construunt, ceram fingunt, id est domos cellasque faciunt; deinde sobolem, postea mella, cellam ex floribus, melliginem è lacrymis arborum quæ glutinum pariunt, salicis, ulmi, arundinis, succo gummi, resina. His primum alveum ipsum intus totum, ut quodam tectorio, illinunt, et aliis amarioribus succis contra aliarum bestiolarum aviditates, id se facturas consciæ, quod concupisci possit. His deinde fores quoque latiores circumstruuntur.* Porro *sexangulæ omnes cellæ, à singulorum eæ pedum opere*, ait idem cap. 11. Quocirca Aristot. lib. 2. Metaphys. *Apes et canes*, inquit, *sunt prudentiores cæteris animalibus brutis.* Audi S. Chrysostomum in psalm. 110: *Diligentiam*, ait, *et laborem discet à formica; ab ape autem honesti amorem, societatemque, et inter se communionem, sicut dicit proverbium: Vade ad formicam, ô piger, et imitare vias ejus, et sis illa sapientior. Cum enim illi non sit ager quem colat, nec habeat qui eam cogat, nec sit in potestate domini, parat æstate alimentum, et in tempore messis magnum facit acervum. Vel vade ad apem, et disce quod sit operaria, cujus labores reges et privati ad sanitatem offerunt. Atqui licet sit imbecilla viribus, et quæ sapientiam honorarit, provecta est: ipsa enim apis rursus tecum aget, ne nequidquam pulchritudinem corporum admireris, quando non adsit virtus animæ; nec deformitatem vilipendas, quando fuerit pulchre ornatus animus. Quod ipsum quoque significans dicebat Parœmiastes: Parva in volucribus apis, et dulcedinum principium fructus ejus.*

Politicæ, quia apes rempubl. habent mire ordinatam, consilia, duces, leges, mores, ait Plinius, lib. 11. cap. 5: *Consumptis in proximo floribus, speculatores ad pabula ulteriora mittunt. Noctu deprehensæ in expeditione, excubant supinæ, ut alas à rore protegant*, ait Plinius, ibid. cap. 8. Idem, cap. 10: *Ratio operis*, ait; *mira: interdiu statio ad portas more castrorum; noctu quies in matutinum, donec una excitet gemino aut triplici bombo, ut buccino aliquo. Tunc universæ provolant, si dies mitis futurus est. Prædivinant enim ventos imbresque, et tunc se continent tectis. Itaque temperie cœli (et hoc inter præscita habent) cum agmen ad opera processit, aliæ flores aggerunt pedibus, aliæ aquam ore, guttasque lanugine totius corporis: quibus est earum adolescentia, ad opera exeunt et supradicta convehunt; seniores intus operantur. Quæ flores comportant, prioribus pedibus semina onerant, propter id natura scabra, pedes priores rostro; totæque onustæ remeant sarcina pandatæ. Excipiunt eas ternæ aut quaternæ, atque exonerant; sunt enim intus quoque officia divisa. Aliæ struunt, aliæ poliunt, aliæ suggerunt, aliæ cibum comparant ex eo quod allatum est. Neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis et cibi fiat et temporis. Struunt orsa ea concameratione alvei, textumque vel usque ad summa tecta deducunt, limitibus binis circa singulos arcus, ut aliis intrent, aliis exeant.* Subdit cap. 11. apes fucos, id est, apes pigras et otiosas, expellere ac trucidare. Additque cap. 17: *Rex apum vel non habet aculeum, vel si habet eo non utitur, majestate tantum armatus, mira plebeii circa eum obedientia.* Et cap. 10: *Mira observatio operis. Cessantium inertiam notant, castigant mox, et puniunt morte. Mira munditia: amoliuntur omnia è medio, nullæque inter opera spurcitiæ jacent. Quin et excrementa operantium intus, ne longius recedant, unum congesta in locum, turbidis diebus, et operis otio, egerunt. Cum advesperascit, in alveo strepunt minus ac minus, donec una circumvolet eodem, quo excitavit, bombo, ceu quietem capere imperans; et hoc castrorum more. Tunc repente omnes conticescunt.* Rursum, c. 17: *Cum procedit* (Rex), *unà est totum examen, circaque eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Reliquo tempore cum populus in labore est, ipse opera intus circuit, similis exhortanti, solus immunis. Circa eum satellites quidam lictoresque, assidui custodes auctoritatis. Procedit foras, non nisi migraturo examine. Id multo intelligitur ante, aliquot diebus murmure intus strepente, apparatus indice, diem tempestivum eligentium. Si quis alam ei detruncet, non fugiet examen. Cum processere, se quæque proximam illi cupit esse, et in officio conspici gaudet. Fessum humeris sublevant, validius fatigatum ex toto portant. Si qua lassata deficit, aut forte aberravit, odore perse-*

quitur. Ubicumque ille consedit, ibi cunctarum castra sunt. Et mox : *Duce prehenso, totum tenetur agmen; amisso dilabitur, migratque ad alios : esse utique sine rege non possunt ; invitæ autem interimunt eos, cum plures fuere.* Denique asserit regem unius alvearis contra regem alterius, ubi de pascuis et floribus lis est, aciem instruere, ac ingenti rixa dimicare : *Quæ dimicatio injectu pulveris aut fumo tota discutitur. Reconciliantur vero lacte vel aqua mulsa.* Tandem c. 20 : *Vita,* ait, *apibus longissima, septenis annis universa.* Quocirca Virgilius et alii censent apibus vim quamdam divinam, et quasi quid numinis inesse ; sic enim canit Virgilius, 4. Georg.

Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
Æthereos dixere.

Apes ergo imitentur universi homines etiam principes, præsertim sapientes et Religiosi. Unde recte Abbas ille in Vitis Patrum : *Sicut,* inquit, *apis ubique mel operatur, sic monachus ubique bonum opus.* Et Abbas Ampo lib. 7. c. 32 : *Sicut apis,* inquit, *quocumque vadit mel operatur: ita et monachus quocumque pergit, si propter opus Dei perrexerit, dulcedinem bonorum actuum potest afferre.*

Ex ape ergo parva, et quoad speciem vili, docet Siracides, neminem ob parvitatem vel deformitatem debere contemni. Audi lepidam sed eruditam hac de re epistolam sancti Gregorii Nazianzeni, num. 155. ad Nicobulum, qua eum redarguit, quod Alypianam filiam S. Gorgoniæ sororis suæ, ipsius vero conjugem, ob parvitatem et curvitatem despiceret : *Alypianam apud nos cavillis incessis ut parvam, ac tua proceritate indignam, ô magne et vaste, ac gigantine tum forma, tum robore. Nunc demum intellexi, animum mensuræ subjici, et virtutem expendi, ac rupes margaritis præstantiores esse, corvosque lusciniis augustiores. Tu vero magnitudine tua et cubitis fruere, nec Aloidis illis ullo modo inferiorem te præbe. Equum enim ducis, et hastam vibras, et feræ tibi curæ sunt : ipsa autem nil operis patrat, nec magni operis est radium ferre, et cœlum tenere, ac telæ assidere ; id enim feminarum decus est. Quod si hoc quoque adjicias, eam orationis causa humi curvam esse, ac per ingentes mentis agitationes perpetuam cum Deo consuetudinem habere ; quid hic de tua sublimitate, corporisque mensura te jactabis ? Vide tempestivum silentium ; loquentem audi quàm incompta sit; animadverte, quàm sit femina fortis ac strenua, quas rei domesticæ utilitates afferat, quàm viri amans sit. Ac tum illud Laconis dices : Certe animus in mensuram minime cadit, atque externum hominem oculos in internum conjectos habere oportet. Si hæc ad hunc modum consideres, jocari desines, eamque ut parvam deridere, tuumque conjugium faustum ac felix judicabis.* Vide quæ de nomine et forma S. Pauli, id est parvi, dixi Rom. 1. 1. et Zachariæ 4. 10. ad illa verba : *Quis enim despexit dies parvos?* Et Deut. 3. 11. de Og gigantis magnitudine. Vide et præfationem in Minores Prophetas. De symbolis et significatione apum vide Pierium Hieroglyphico 26.

Memorabile est quod in Vita sancti Gregorii Turonensis Episcopi ad diem 17 novemb. legimus, eum visitantem limina Apostol. à sancto Gregorio Magno tum Romano Pontif. introductum in basilicam sancti Petri, ac Pontificem secretam Dei dispensationem admiratum fuisse, quod in hominem adeo parvum brevisque staturæ tanta cœlitus gratia profluxisset ; quod cum ille divinitus persensisset, placido vultu Pontificem respiciens : *Dominus,* inquit, *fecit nos, et non ipsi nos ; idem in parvis, qui et in magnis.* Cumque id suæ cogitationi S. Pontifex responderi cognosceret, magis eum venerari cœpit, eumque aurea cathedra donavit, quæ etiamnum Turonensibus religiose asservatur. Idem nuper noster Bellarminus, et ipse parvus, sed bene auritus, cuidam id merenti respondit.

Huic de apibus simile est proverbium Arabum de culicibus, centur. 2. num. 24 : *Ne despicias debilem in conversatione ejus : nam culex fodit oculum leonis ;* quod petitum est ex historia. Nam à culicibus in Mesopotamia mire infestari leones, è Marcellino l. 18. et Strabone l. 16. supra ostendi. Et illud Hebr. in *Gemara,* c. 1. in Hagiga : *Granum piperis præstat canistro cucurbitarum;* quod Nathan Justus edisseruit de quodam doctore, qui inter cæteros doctores minimus erat et acutissimus. Citat illud Angelus Caninius in l. de Locis novi Testam. et sic explicat : *Pluris est unus sapiens, quam omnes stulti.* Et illud R. Josæ Babylonii : *Ne specta cantharum, sed id quod in eo est : nam interdum cantharus novus refertus est vino veteri, interdum cantharus vetus ne novum quidem vinum continet,* q. d. Ne considera speciem, sed mentem ; non staturam, sed sensum ; non ætatem, sed sapientiam ; ne specta hominem ex forma vel ætate, sed ex moribus, eruditione, industria. Sunt enim senes bis pueri : sunt rursum juvenes senili prudentia.

Symbolice : *Brevis in volatilibus,* id est, abjecta et humilis inter reginas et dominas, imo mulieres omnes, fuit apis, id est, virgo Deipara (apes enim sunt virgines, uti ostendi Isaiæ 7. 15.), quæ mel, id est, Christum mundi delicias peperit : unde de eo cecinit Isaias, c. 7. 17 : *Butyrum et mel comedet ;* mel enim de cœlo labitur, sic et Verbum de cœlo lapsum est in uterum Virginis. Mel ergo nostrum est parvulus Emmanuel, de quo nomine multa dixi Isaiæ 7. 14.

Apis ergo mystice symbolum est Christi, qui in ortu, veniens in mundum, dedit mel clementiæ, sed in cauda, rediens scilicet ad judicium, exeret aculeum justitiæ, dicens reprobis : *Ite, maledicti, in ignem æternum.* Item B. Virginis, ac S. Joannis Baptistæ, qui melle silvestri victitavit, ac melle cœlestis doctrinæ nutrivit, et aculeo castigationis pupugit corda Judæorum. Insuper Virginum, Religiosorum et Prædicatorum. Nam, ut ait Hugo, apis primo, est sedula ; sic et Prædicator ac Religiosus sit sedulus et fervens spiritu ; secundo, apis est parca sibi, larga aliis ; talis sit et Prædicator ; tertio, apis brevis est, id est parva ; sic Prædicator et Religiosus sit humilis ; quarto, apis vocem habet majorem corpore ; sic et Prædicator ita resonet, ut etiam audiatur à mortuis per peccatum, juxta illud Isaiæ 40 : *Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem;* quinto, apis mel habet in ore ; Prædicator suavitatem habeat in prædicatione ; sexto, apis in grege similis est aliis ; sic et Prædicator non sit singularis, sed in conversatione cæteris se adæquet, et cum Paulo dicat : *Omnibus omnia factus sum, ut omnes salvos facerem ;* septimo, apis sub rege est ;

sic Prædicator, licet regat alios, regatur à Christo et à suo Prælato; octavo, apis si ungatur oleo, perit; sic Prædicator, si ungatur oleo adulationis, interit; nono, apis reviviscit aceto; sic Prædicator recordatione passionis Christi vivit, et alios vivere facit; decimo, apis crure secat; sic Prædicator tam in se quam in aliis resecet voluptatem, quæ crure et femore designatur; undecimo, apis stimulum habet; sic Prædicator exstimulet pigros; duodecimo, apis, cum vulnerat, moritur; sic Prædicator cum nimis acriter corripit, scandalizat et peccat, juxta illud Prov. 30. 33: *Qui vehementer emungit, elicit sanguinem;* decimo tertio, apis casta manens prolem parit; sic Prædicator castus filios parit Christo; decimo quarto, apis pedes habet cassos; sic Prædicator propriam deponat voluntatem et sensum, ac S. Script. sensu, Deique voluntate regatur; decimo quinto, apis flores pascit, non sordes; sic Prædicator cœlestibus pascatur, non terrestribus; decimo sexto, apis nascitur ex corio bovis; sic Prædicator mactata in se superbia, qui fuit in seculo taurus, in claustro fiat apis, uti de Saulo factus est Paulus; decimo septimo, apis cellas facit sexangulas; sic Prædicatori locus orationis et studii sit solidus et varius; decimo octavo, apis alteri api onus gestanti de via decedit; sic Prædicator cedat et socio, juxta illud: *Alter alterius onera portate,* Gal. 6. 2; decimo nono, apis colit palmam; sic Prædicator crucem; vigesimo, apis frigore putrescit; sic Prædicator torpore; vigesimo primo, apis api pedibus nectitur; sic Prædicator Prædicatori amoris affectibus conglutinetur; vigesimo secundo, apis cellam inhabitat; sic et Religiosus ac Prædicator cellam S. Scripturæ incolat; vigesimo tertio, apis quasi cincta est; sic Prædicator fide pectus, et castitate renes cinctus est; vigesimo quarto, melior in apibus fit Rex; sic in Religione meliores præsint et regant; vigesimo quinto, apis calida est; sic Prædicator ardeat igne charitatis, juxta illud Christi Lucæ 12. 49: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* vigesimo sexto, apis fugit fumum, fetorem, strepitum; sic et Prædicator fugiat fumum elationis, fetorem luxuriæ, et strepitum mundi; vigesimo septimo, apis fert lapillum, ne vento auferatur; sic Prædicator ferat lapidem compunctionis, quo tundat pectus, ne vento inanis gloriæ abripiatur; vigesimo octavo, apes, defuncto rege, inter se pro novo depugnant; sic Prædicator, Prælato mortuo, pugnet ut probus eligatur; vigesimo nono, apis rapit mel; sic Prædicator animas. Hæc omnia deinde Hugo hisce versibus complectitur:

Sedula, parca, brevis, vox major corpore, mel dat,
In grege sub rege est, perit uncta, revivit aceto,
Crure secat, stimulat, vitam cum vulnere ponit,
Casta facit prolem, pede cassa est, florida pascit,
Nascitur ex tauro, sexangula mœnia condit;
Fumos, fetores, strepitum fugit, et lapides fert
In vento, pugnat defuncto rege, rapitque,
Cedit portanti, palmam colit, et pigra brusca:
Rex fit in examen qui prævalet, et calet omnis.

De ape plura vide apud Varronem, Collumellam, Aristotel. Plinium locis citatis; ac de ea rursus dicendum Proverb. 6. 6: *Vade ad formicam, ô piger,* ubi Septuag. addunt: *Vade ad apim.* Apis enim exemplar est laboris et industriæ.

Brevis ergo *in volatilibus apis*, est Christus infans, qui mellificat in animabus sanctis, et pascitur floribus inter lilia; vilis in pannis, dulcis in paleis, suavis in præsepio, suavissimus in cœlo. A Christo idem participant Christiani, præsertim Religiosi et Prædicatores, uti jam ostendi.

4. IN VESTITU (græce, ἐν περιβολῇ ἱματίων, id est, *in circumjectione vestimentorum*, ut vertunt Romana) NE GLORIERIS UNQUAM, NEC IN DIE HONORIS TUI EXTOLLARIS.] græce: *In amictu vestium ne gloriare, et quo tempore in gloria es, ne efferto te;* Syrus id per antithesin declarans, vertit: *Eum qui indutus est indumentis vilibus ne irrideas, et ne contemnas hominem cujus amara sunt palata,* id est, hominem afflictum, qui ægro est animo. Versu 2 et 3. elisit superbiam ob formam et pulchritudinem, hîc elidit superbiam ob vestitum splendidum, ac ob dignitatem et honorem; qui enim est in dignitate, v. g. Rex, princeps et Prælatus, habet occasionem superbiendi, tum ob statum honorificum, quo cæteris eminens ab omnibus honoratur; tum ob splendorem vestium regalium, ut diadematis, sceptri, purpuræ; vel pontificalium, ut tiaræ, poderis, ephod, etc. Monet ergo Siracides, ut in illis principes et Prælati non superbiant, sed humiliter et modeste se gerant.

Explicat hunc locum S. Chrys. hom. 2. in epist. 1. ad Tim. in morali: *In amictu*, inquit, *vestium ne glorieris. Ista pridem prædicabantur infantibus: nempe enim et saltator, et scortum, et histrio, gratiora et pretiosiora indumenta circumfert. Tineæ præterea ubi pretiosiora illa invaserint indumenta, hujus te gloriæ voluptate privabunt. Vides quam incerta, quamque instabilis sit vitæ præsentis gloria? Gloriantur in re quam vermes et gignunt, et perdunt: feruntur enim quidam ex India vermiculi hujusmodi conficere vestes. Si vestem possidere cupis superne intextam, amictum omnino mirabilem atque clarissimum, indumentum penitus aureum acquirere stude. Nempe illud aurum non metallum est, cujusmodi damnatorum effoderunt manus, verum ex virtute generatur. Induamus nos stola illa quam non homines inopes aut servi conficiunt, sed ipse Dominus se diligentibus præparat. Quid, oro, vestimento huic insertum est, quod te facit illustrem? Aurum, scilicet. Et hoc quid ad rem? Opificem enim mirantur omnes, non eum qui fuerit amictus; ille enim revera admiratione dignus est: quemadmodum et in simplicibus vestibus, non lignum in quo apud fullonem vestis tenditur, admiramur, sed opificem potius, licet ipsam lignum ferat.* Plura vide apud Tertull. lib. de Habitu mulierum, et de Cultu feminarum, ac S. Cyprianum tract. de Habitu virginum.

Gloriatus est Herodes in veste regia, et acclamatione populi vociferantis: *Dei voces, et non hominis;* quare illico percussus ab Angelo, consumptus à vermibus exspiravit, Act. 12. 23. Ex adverso Christus, cum triumpho quasi Messias ingrediens Jerusalem in die palmarum, acclamante turba, *Hosanna filio David,* non sese extulit, quia sciebat hunc honorem mox vertendum in contemptum, ac se quinto post die ab iisdem crucifigendum. Sic et Job cum esset Rex, de regali honore non est elatus: prævidebat enim fieri posse, quod contigit, ut omnibus spoliatus sederet in sterquilinio, et testa pus è corpore abraderet.

Præclare Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 12 : *Sicut Evam, inquit, serpens decepit, ita etiam alias mulieres mundus muliebris aureus, esca utens serpentis figura, in probra impellit, nempe murænulas quasdam aureas et serpentes ad decorem effingens.* Et Seneca lib. 2. epist. 47. *Stultus est qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum ejus : sic stultissimus qui hominem ex veste æstimat*, præsertim cum vestis sit stigma peccati, uti ostendi Gen. 3. v. 7. et 21. Plura de modestia vestitus, dixi 2. Petri 3. v. 3. et Isaiæ 3. sub finem cap.

Porro *dies honoris* est dies, quo quis exaltatur et honoratur, v. g. dies victoriæ et triumphi, dies electionis vel coronationis, dies celebritatis et festi, etc. imo totum tempus quo quis in magistratu vel dignitate versatur. Monet ergo ut illo non infletur, nec animo extollatur. Sic Romani duci triumphanti in curru apponebant servum (Plinius lib. 28. cap. 4. vocat carnificem) qui ei crebro insusurraret : *Respice post te, hominem te memento*, uti refert Tertull. Apolog. cap. 33.

Porro quod ad honorem et gloriam attinet, S. August. lib. 5. de Civit. c. 13. laudat Catonem, *qui quo minus petebat gloriam, eo magis illum gloria sequebatur. Quandoquidem gloria est, cujus illi cupiditate flagrabant, judicium hominum bene de hominibus opinantium. Et ideo melior est virtus, quæ humano testimonio contenta non est, nisi conscientiæ suæ.* Est ergo hæc secunda species humilitatis et modestiæ, qua quis modeste se gerit in splendore vestium et dignitatum.

Idipsum festivo hirci et ericii apologo docet Cyrillus, lib. 2. Apolog. moral. cap. 3 : *Hircus, inquit, ad fontem accedens, ut ardentia siti viscera refrigeraret, oculis in laticem nitore fulgentem conjectis, similitudinem vultus sui, quam in eum emiserat, reverberantibus rivi speculis, mox suscepit. Cumque videret caput altis cornibus ornatum, atque protensam faciem pendente barba insignem, corde hilari vocem exsultationis emisit, atque se in maximis magnificare cœpit, dicens : Quam decenter staret eminens in cornuto capite corona pavonica, et torquata cervix quam convenienter descenderet facie subtus barbata. Hunc cum audisset ericius, stans et ipse in fonte, derisit amentem, et dixit : O si post tergum oculos haberes, te de corona et torque nullo modo dignificares. Nimirum videres caudulam pudendam tuam, et mox humiliatus de fastuoso capite deponeres jactantiam. Ut quid dignificas te de maximis, et magnipendis miseriam tuam? Pone te in libra justitiæ, tunc videbis qualis sis. Nempe pugillus es terræ, et quid te extendis in regna? ô favillæ ignis, quare te erigis super stellas? Porro si te magni æstimas cum sis parvi, tentabis majora, et insufficientem mox te confundent maxima : sed si teipsum parvipendis, ubique tutus eris; quoniam humilitas parit timorem, et timor procurat securitatem, et hæc custodit salutem. Verum si teipsum in altis dignificas, jam teipsum extra mensuram judicas.* Deinde idipsum manifesta ratione evincit : *Quæso igitur, ut sequaris commune jus; hoc autem præcipit, ut in judicio non credatur uni, nec alicui minus quam sibi, de bonis.* Ex quibus hoc epimythium sive ethicum dogma colligit : *Crede mihi, quia maxime se vilificat, qui se magnis dignificat. Sicut qui se judicat sapientem, fit amens. Lux quidem luce confunditur, et altitudo altitudine curvatur, sed altior stella mentitur aspectibus, et cunctis inferior luna super omnia decoratur. Ubi ergo est profunda humilitas, ibi excelsa est dignitas : et ubi ex temetipso est dejectio magna, ibi ex virtute tibi est dignificatio maxima. Nam dum mundanis honoribus nos judicamus indignos, tum nos humilitas sempiternis atque cœlestibus reddit dignos. Quibus auditis, hircus eruditus, quia se deificaverat, erubuit.*

QUONIAM MIRABILIA OPERA ALTISSIMI SOLIUS, ET GLORIOSA, ET ABSCONSA, ET INVISA OPERA ILLIUS.] Græca de more concisa sic habent : *Nam mirabilia sunt opera Domini*, et κρυπτὰ, id est, *absconsa* vel *occulta* (quod Noster vertit, *invisa*) *opera ipsius hominibus;* Syrus : *Quia dubia sunt arcana Dei, et abscondita ab hominibus opera ejus.* Dat causam cur non sit gloriandum in vestitu splendido, neque in honore et dignitate, eamque duplicem. Prior est, quod Deo soli competat gloria, illique soli liceat gloriari; quia uti ejus majestas est gloriosissima, ita pariter et opera ejus gloriosissima sunt. Ubi adverte. In Deo sunt omnes virtutes nostræ, excepta humilitate. In Deo enim non est humilitas, sed majestas et gloria : Deus enim neminem habet superiorem, cui se humiliare et subjicere possit; sed est ipsa immensa majestas, cui jure suo competit omnis honor et gloria : quam si respueret, faceret contra dignitatem suæ majestatis et divinitatis; eamque abjiceret, et deprimeret, quæ utique illius esset gravis injuria, quod absit. Sicut ergo Deo competit gloria, sic homini competit humilitas, utpote qui in omnibus subjectus sit Deo, utpote à quo ipsam essentiam, dignitatem, honorem, vestitum, omniaque dona tam naturæ quam gratiæ, quæ habet, accepit. Porro Deus, ut humiliaret se, et sua humiliatione nos doceret humilitatem, quasi virtutem nobis congruam et propriam, sumpsit humanam naturam, in eaque humiliavit se infra creaturas, adeo ut diceret : *Ego sum vermis, et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis.* Vide quanti Deus faciat humilitatem, qui pro ea fasces et fastigium deitatis ad calces humanitatis nostræ infinito descensu inclinavit.

Posterior est, quod Dei *opera* sint *abscondita et invisa*, id est, incognita hominibus, ita ut præter opinionem hominum sæpe secreto suo judicio dignitatem et vestes gloriosas homini adimat, eumque redigat ad penuriam, squalorem et pauperiem : deponit enim potentes de sede, ut canit B. Virgo. Unde exclamat Apostolus Roman. 11. 33 : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit?* Idipsum explicans Siracides subdit : *Multi tyranni, etc.* Porro Lyran. et Hugo censent opera Dei dici *mirabilia*, eo quod mirabiliter, præter exspectationem, sæpe hominum sortem et felicitatem immutet, ut sublimes humiliet, humiles sublimet; pauperes ditet, divites depauperet. Hugo vero censet dici *mirabilia*, primo, quia Deus subinde malos præficit, juxta illud Jobi : *Qui regnare facit hypocritam;* secundo, quia homo dum honoratur, sæpe ignorat cur sibi honorem indulgeat; tertio, quia Deus efficit, ut mali regnum non evertant, nec universi ordinem perturbent, imo nec dehonestent; sed ex eorum malitia ingentia vel justitiæ

vel clementiæ suæ decora elicit. Sicut ergo in ludo scacchiorum Rex subinde dejicitur, ac veles in regnum extollitur : sic Deus subinde reges è solio dejicit, plebeios in regnum exaltat, nimirum :

Ludit in humanis divina potentia rebus.

Unde sequitur :

5. MULTI TYRANNI SEDERUNT IN THRONO, ET INSUSPICABILIS PORTAVIT DIADEMA.] Pro *in throno*, græce est, επ' εδαφους, id est, in solo, humi, super pavimentum, ut sit antithesis, q. d. Deus suo judicio facit, ut tyranni regno priventur, et ex solio dejiciantur in solum, ac ad humum affligantur : ex adverso facit ut vilis, de quo nemo suspicabatur, evehatur ad regnum et gestet diadema. Quocirca Tigurina vertit : *Multi tyranni humi resederunt, et fuit qui diadema gestavit inexspectatus;* alii : *Multi tyranni sederunt in pavimento, et is de quo minime suspicio erat, gestavit diadema.* Unde S. Gregorius Nazianz. orat. 2. contra Julianum, in eum hæc intorquens ait : *Qui potentes de sedibus deponit, et insuspicabilem* (qualis fuit Valentinianus successor Juliani) *diademate ornat.* Hinc nonnulli opinantur nostrum Interpretem vertisse, *in solo*, sed sciolum aliquem pervertisse *in solio*, alium *ex solio* fecisse *throno.* Verum τὸ *solio* characteribus pene omnibus differt à *throno;* et omnia Biblia Latina habent, *in throno;* sicque legit Rabanus, Lyran. Dionys. Hugo, et cæteri; quin et Syrus vertit : *Multi contemptibiles sederunt super sedem regni, et qui non ascendebant in cor* (id est, de quibus non cogitabatur) *induti sunt vestibus gloriæ;* uti multos Pontifices vidimus, et videmus creari ac gestare diadema, imo coronam triplicem, de quibus nemo opinabatur quod ad summum hoc mortalitatis fastigium evehendi essent. Unde novis Pontificibus in coronatione accinitur : *Suscitat de pulvere egenum, et de stercore elevat pauperem, ut sedeat cum principibus, et solium gloriæ teneat*, 1. Reg. 2. v. 8. et psalmo 112. v. 7. Quare videtur Noster pro επ' εδαφους, legisse εφ' εδρα, id est, in sella et solio, thronoque regali. Antithesim vero hujus versus continet versus sequens.

6. MULTI POTENTES (græce, *dynastæ*) OPPRESSI SUNT VALIDE, ET GLORIOSI TRADITI SUNT IN MANUS ALTERORUM,] q. d. Sicut Deus mira sua providentia facit, ut tyranni per vim et tyrannidem, thronum regni occupent, iique de quibus nemo suspicabatur, portent diadema; ita vicissim ex adverso multos potentes de throno dejicit, valideque opprimit, ac gloriosos tradit in potestatem aliorum, qui eos regno, opibus, libertate et sæpe vita privant. Hoc in quibuslibet regibus et principibus, etiam legitimis, et legitime imperantibus, sæpe accidisse legimus; sed maxime in iis qui per fastum, vim vel dolum, imperium et remp. invaserunt; aut illud crudeliter, avare, superbe administrarunt. Nam, ut ait Demosthen. Olynth. 2. *Regnum malis artibus comparatum, et vi retentum, non potest diu durare.*

Quocirca Phalaris Agrigentinorum tyrannus epist. 34. ad Demosthenem : *Neque homo*, inquit, *si fieri posset, ut, antequam nasceretur, quænam mala passurus esset, audiret, nasci unquam voluisset : neque privatus qui tyrannidi studeret, si illius intelligeret calamitates, tyrannus potius quam privatus esse vellet : sicque Demosthenes, non nasci, et privatum quam tyrannum esse, utilius intelligo.* Cicero Tuscul. 5. narrat Dionysium tyrannum Damocli, eum beatum prædicanti, mensam regiam instruxisse, ut hujus suæ beatitudinis foret particeps; sed simul è laqueari gladium suspendisse, qui beati illius capiti immineret. Quem intuens Damocles, nec comedere, nec bibere ausus, exoravit tyrannum ut abire liceret, quod jam beatus esse nollet. Plura de his habet Petrus Gregor. lib. 6. de Republ. cap. 19. Unde Tigurina vertit : *Multi potentes magnam subierunt infamiam, et in manus aliorum traditi sunt magnifici;* Syrus : *Multi reges ignominia affecti sunt, et multi gloriosi dejecti sunt de gloria sua.*

7. PRIUSQUAM INTERROGES, NE VITUPERES QUEMQUAM : ET CUM INTERROGAVERIS, CORRIPE JUSTE.] Græca significantius et pulchrius, πριν η εξετασης, μη μεμψη : νοησον πρωτον, και τοτε επιτιμα, id est, *priusquam exquiras, ne accuses : intellige primum, et tunc reprehende;* Tigurina : *Ne quid reprehendas priusquam exploraris : fac cognoscas prius, et tum jure vituperes;* alii : *Priusquam exploraveris, ne reprehendas : cognosce primum, deinde objurgato.* Hæc sententia æque ac præcedentes ad humilitatem et modestiam pertinent, novumque ejus modum et speciem suggerit, ordine tertium. Multi enim ex superbia, et ex mentis levitate, putantes se omnia scire et intelligere, præcipitant judicium, illicoque cum sinistri aliquid audiunt, credunt. Alii suas primas impressiones tenaciter retinent, ex quadam naturæ et phantasiæ pertinacia : unde quod semel illi impresserunt, constanter tenent, nec dant locum defensioni et excusationi : imo si suas impressiones vere refelli et convinci audiunt, ægre ferunt : multo minus inquirunt et explorant rei factive veritatem, sed mox quasi de illa certi, factum reprehendunt, vituperant, damnant. Quod sane temerarium est judicium, et proximo injuriam, non tantum cum in publico tribunali à judice, vel coram judice id fit, sed etiam cum privata vituperatione vel censura id agitur.

Monet ergo Siracides, ut in censurando prudentiam et modestiam adhibeamus, nec quippiam vituperemus, nisi prius bene examinatum et discussum : quo facto, corripiamus, sed juste, quantum scilicet facti gravitas meretur, et proximi salus ac reip. incolumitas exigunt; ideoque *animo dilectionis, non animo ultionis; ne, cum parcitur carni, anima pereat*, ait S. August. in psalm. 102. Qua de re vide ea quæ dixi Galat. 6. 1. et S. Bernard. serm. 44. in Cant. qui docet in correptione præmittendum oleum lenitatis; quod si non prosit, addendum vinum acrimoniæ, instar Samaritani, Lucæ 10. 30. Hinc judici accusationem audienti dicitur : *Audi et alteram partem.* Unam aurem da accusatori, alteram servato reo se excusanti. Ita Constantinus Magnus Imp. Faustæ uxori accusanti Crispum filium de stupro leviter credidit, Crispumque innocentem occidit; cujus innocentia deinde cognita inconsolabilem egit luctum, ac Faustam pariter, quæ calumniam hanc Crispo struxerat, interemit. Sic et Theodosius sententiam mortis præcipitavit in Thessalonicenses, quod imaginem suam dejecissent; qua de causa à S. Ambrosio reprehensus, publicam egit pœnitentiam, ut narrat ex Sozomeno et aliis Baronius : *Nam sententia in sontem lata, sed*

dilata, revocari potest; vita vero innocenti ablata revocari non potest, uti docet Seneca lib. de Ira, et lib. de Clementia. Hac de causa sapienter Festus præses Romanus rogatus à Judæis, ut S. Paulum inauditum damnaret, respondit: *Non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina*, Actor. 25. 16. Et Menander: *Inexaminatum ne punias ullum.* Et Seneca tragœdus in Medea:

Qui statuit aliquid parte inaudita altera,
Æquum licet statuerit, haud æquus erit.

Sapientius S. August. serm. 202. de Tempor.: *Maxima pars generis humani*, ait, *indiscreto judicio ad reprehendendum prompta et parata esse probatur; cum tamen non ita se velit ab aliis judicari, quomodo vult alios judicare. Propter hoc Scriptura divina admonet, dicens: Priusquam interroges, ne judices quemquam; et cum interrogaveris, corripe juste. Omnis homo prius se vult interrogari, et postea, si reus est, patienter tolerat reprehendi. Et quidquid nobis omnes volumus ab aliis fieri, justum est ut hoc aliis studeamus implere. Prius cum patientia interrogemus, et solliciti simus, ut, cum aliquid certius agnoverimus, tunc aut si mala sunt, reprehendere; aut si bona, defensare valeamus.* Hac de causa Deus nobis binas dedit aures, ut utramque partem audiamus; et in medio earum unam mentem quæ judicet, et unam linguam quæ judicatum eloquatur. Unde Hebræi aures in duali vocant אזנים *oznaim*, quasi מאזנים *mozenaim*, id est bilances. Sicut enim inter duas lances media est lingula, quæ recto justoque pondere librat, examinat et ostendit pondus utriusque lancis, utrum alteri præponderet: sic duas aures nobis dedit Deus, ut utrimque rationes audiamus, easque mente libremus, examinemus et dijudicemus, ac quod justum judicaverimus, ore promamus. Quocirca S. Prosper epigram. 21. hæc de non temere credendo et censendo, prudentiæ Christianæ dat documenta:

Culpare in quoquam quæ non sunt nota, malignum est;
Præsertim, quæ sunt cognita, si bona sunt.
Non pateant faciles sævis rumoribus aures;
Quæ nescire juvat, credere non libeat.
Linquantur secreta Deo, qui, si quid opertum est,
Inspicit, et nullis indiget indiciis.

8. PRIUSQUAM AUDIAS, NE RESPONDEAS VERBUM: ET IN MEDIO SERMONUM (male Complut. legunt, *seniorum*; nam græce est, λόγων, id est sermonum, ita Roman.) NE ADJICIAS LOQUI.] Græce, μὴ παρεμβάλλε ῥῆμα, id est, *ne interjicias verbum*; Rom. *Ne interloquaris*, id est, *ne interrumpas loquentem.* Est hæc quarta species modestiæ et humilitatis, æque ac prudentiæ, quæ jubet, ut non respondeas antequam plene interrogationem vel quæstionem aure exceperis, et mente conceperis. Rursum ut quærentem vel narrantem quippiam non interrumpas. Respondere enim ante perceptam interrogationem, et loquentem interrumpere, est indicium et effectus, primo, superbiæ, qua putas te tam solertem, ut conjectes quid alter velit interrogare, ut instar Prophetæ divines quid alter mente concipiat et intendat. Unde S. Bernard. de Gradibus humilitatis hunc nonum assignat: *Nonus*, ait, *humilitatis gradus est, si linguam ad loquendum prohibeat monachus, et taciturnitatem habens usque ad interrogationem non loquatur*; secundo, levitatis, qua responsum præcipitas ante tempus opportunum; tertio, imprudentiæ, qua exponis te periculo, ut impertinenter et extra propositum respondeas, quia dum respondes de fabis, alter forte interrogare volet de alliis, ut vulgo dicitur. Unde Proverb. 18. 13. dicitur: *Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum*; et cap. 29. 20: *Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est quam illius correptio*; quarto, incivilitatis et rusticitatis; incivile enim et rusticum est, alium loquentem interrumpere, ac respondere antequam plene ejus quæstionem audieris.

Porro generalis est hæc sententia, unde variis aptari potest. Primo, doctori, q. d. Antequam audiendo bene didiceris, noli alios idem docere; noli fieri magister antequam fueris discipulus. Ita Rabanus: *Qui prius*, inquit, *doctor esse desiderat quam discat, stultitiæ noxam non declinat.* Vide Nazianzen. orat. 1. apologetica de fuga in Pontum, ubi inter alia ait: *Alios docere aggredi priusquam ipsi satis edocti simus, et*, ut vulgo dicitur, *in dolio discere figulinam, id est, in aliorum animabus pietatem meditari et exercere, valde stultorum et temerariorum esse videtur.* Figuli enim non statim in dolio, sed in exiguis vasculis aut ollis figulinam addiscunt, in quibus si aberrent, ut opus reficere oporteat, parva est jactura, cum in ingenti dolio sit magna.

Secundo, judici, q. d. Judex non proferat sententiam donec audiat litigantes; ex accusatione duntaxat neminem condemnet; tam reum se defendentem, quam actorem accusantem audiat. Ita Rabanus: *Qui judicare*, ait, *proximorum facta priusquam plene causam utriusque partis dignoscat, inordinate festinat, et ille se confusione dignum demonstrat; quia magis pertinacem quam prudentem se esse probat.* Quare judices qui sapiunt, prius omnes attente audiunt, quin et aliorum sententias et judicia exquirunt, omniaque circumlustrant, antequam suam sententiam pronuntient. Unde Petrarcha ait nos in loquendo et respondendo debere imitari citharœdos, qui antequam citharam pulsent, singulas chordas sonantes audiunt, ac inter se contemperant, ut congruum edant sonum et harmoniam. Ita hanc sententiam explicat Damasus Papa Epist. 6. ut habetur 11. q. 3. can. 76: *Eorum qui accusantur*, inquit, *causas discutere non licet priusquam canonice vocati ad Synodum veniant; et præsens per præsentem agnoscat veritatem, et intelligat quæ ei objiciuntur; quod et per sapientiam Salomonis* (multi enim Ecclesiasticum attribuunt Salomoni, uti dixi in procemio) *dicitur, juxta Septuag. Antequam scruteris, ne reprehendas; intellige prius, et tunc increpa. Antequam audias, non respondeas.* Alioquin dicetur tibi: *Sicut prave intellexisti, sic prave respondes*, ut habetur de consecr. dist. 2. cap. 1. Et 15. q. 8. in fin.: *Priusquam audias*, inquit, *ne judicaveris quemquam; atque ante probationem accusationis illatæ neminem à tua communione suspendas, quia non statim qui accusatur reus est, sed qui convincitur criminosus.*

Tertio, consiliario, q. d. Consultus ne præ-

cipitet consilium, donec plene rem audiat, perspiciat, comprehendat.

Quarto, in familiari colloquio donec audieris dicentem, ne respondeas, nec ejus sermonem intercidas. Afficis enim eum injuria et ignominia, si conceptum ab eo sermonem velut indignum impedis, ne prodeat in lucem; ac prodis tuam impatientiam, qua alium loquentem pati non potes; pariter et superbiam, quasi illo meliora dicturus sis. Ita Palacius. Sapientia ergo et salus hominis est, libenter et multa audire, ac tarde et pauca loqui; sicut salus leporis est silentium atque auditus acredo et celeritas, quæ eum de canibus et venatoribus admonet, ut fuga sibi consulat. Unde Plutarch. in Symposiac. lib. 4. q. 5: *Leporum, ait, oculi adeo sunt indefessi, ut etiam apertis iis dormiant. Celeritate autem exaudiendi videtur aliis anteire; cujus admiratione ducti Ægyptii, in suis sacris litteris picto lepore auditum significant.*

9. DE EA RE, QUÆ TE NON MOLESTAT, NE CERTERIS (ita quoque legit S. Lucius Pontifex Epist. 1: *Ne certeris*, id est ne certes, ne contendas; Interpres enim Ecclesiastici et Sapientiæ, *certari* usurpat pro *certare*, uti monui superius, et patet Sapient. 15. 9. et inferius, cap. 38. 29. vide Francisc. Lucam in Notis hîc): ET IN JUDICIO PECCANTIUM NE CONSISTAS.] *Admonet*, ait Rabanus, *ut in superfluis rebus non nimis simus curiosi, et peccantium pravitati non consentiamus. Nam digni sunt morte, non solum qui mala faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus*, ait Paulus Roman. 1. 32. Unde Psaltes psalm. 1. 1: *Beatus vir*, inquit, *qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit.* Græca habent: *De re quæ non est ad te, ne certes, et in judicio peccatorum ne consideas.* Ita Complut. Sed Romana, Jansenius, et alii legentes, περι πραγματος ου ουκ εςι σοι χρεια, vertunt: *De negotio* vel *re qua tibi non est opus, ne certes, etc.* Eòdem tamen redit utraque lectio et versio, æque ac nostra. Nota τὸ *quæ te non molestat;* nam res nobis commissæ sua cura et sollicitudine nos affligunt et molestant. Tigurina: *Ne contendas de eo quod tua nihil interest, nec te judicem adjungas consessui scelerosorum;* Syrus: *Si est in te vis, ne contendas; et in medio iniquitatis, ne multiplices fraudem.*

Est hæc quinta species modestiæ, aliena non curans. Sunt enim nonnulli immodesti, curiosi et superbi, qui omnia aliorum facta examinare, judicare et censere volunt, de iisque pariter inter se certant et contendunt, hi accusando, illi excusando. Jubet ergo primo, ut ab hoc examine, disquisitione et certamine rerum ad nos non pertinentium abstineamus, ne nostram et aliorum pacem et concordiam turbemus sine ratione et causa. Secundo, ut à turba illorum qui temerarie alios judicant, vel approbando, vel condemnando, ideoque peccant, abstineamus et secedamus, ne eorum pravo judicio consentiamus, vel consentire videamur, itaque animam nostram et famam contaminemus. Huc facit vetus parœmia apud Adagiographum: *Ne edas allia et fabas;* hoc est, ne bellis et contentionibus, neve judiciis intersis. Nam in bellum inferebantur allia, velut commeatus militaris, quia frugalis et durabilis. Unde illud anonymi apud Suidam: *Perdo allia in obsidione.* Allio quoque in escam dato, aves ad pugnam incitari, memorat Pierius Hieroglyph. 24. Est enim allium acre et mordax. Hinc illud Aristophanis in Equitibus: *Dum ais te diligere me, alliasti me*, hoc est, pupugisti me, et adegisti ad lacrymas: has enim excitat allii odor et esus. Fabas vero esitabant judices, ne obdormiscerent, ait Suidas; aut potius fabis dabant suffragia; hinc faba notat judicium, judicumque suffragium. Sunt et qui de alliis fabisque, id est, de quisquiliis, murmurant et lites movent, uti de aliis Ægypti sibi in deserto ademptis murmurabant Hebræi Numer. 11. 5.

Sapienter Cicero Tusculan. 2: *Et refellere sine iracundia*, inquit, *et refelli sine pertinacia parati simus.* Hac modestia discinditur omnis contentionum nodus; sed sunt nonnulli gallis gallinaceis iracundiores et pertinaciores, ideoque contentiosiores; hi elleboro indigent, ut iras litesque edormiant.

10. FILI, NE IN MULTIS SINT ACTUS TUI; ET, SI DIVES FUERIS, NON ERIS IMMUNIS A DELICTO.] Græca sic habent, τεκνον, μη περι πολλα εςωσαν αι πραξεις σου; εαν γαρ πληθυνης, ουκ αθωωθηση, id est, *fili, ne circa multa sint actus tui; si enim multiplicaveris, non eris innocens;* quia in tam multis varie et multipliciter peccare contingit.

Ex Græco ergo hæc sententia primo, generatim accipi potest, quasi dicta contra πολυπραγμονας, qui omnia agere, sibique arrogare volunt, itaque nihil bene agunt, vel certe non peragunt, nec ad finem perducunt; quod pariter est vitium præsumptionis et superbiæ, æque ac imprudentiæ. Unde de talibus Afer dixit, *eos nil agere, sed satagere.* Sensus ergo est, q. d. Ne in multis, scilicet, negotiis et curis, sint actus tui; quia qui multa amplectitur, pauca stringit: pauca ergo amplectere, cura et stringe; alioqui non eris immunis à delicto, quia non poteris omnibus attendere et satisfacere. Exemplum clarum est in nonnullis Advocatis et Procuratoribus, qui tot suscipiunt causas forenses, ut omnes fideliter et recte agere nequeant; quo fit, ut eorum negligentia sæpe clientes condemnentur, et causas justas amittant: qui peccant injustitia, ac ad restitutionem subinde tenentur.

Audi Rabanum, vel potius S. Gregor, 1. p. Pastor. cap. 4. (ex eo transcripsit Rabanus.) Juxta *tropologiam*, inquit, *sæpe suscepta cura regiminis cor per diversa diverberat; et impar quisque invenitur ad singula, dum confusa mente dividitur ad multa. Unde hîc consulte per sapientiam dicitur: Fili, ne in multis sint actus tui; quia videlicet nequaquam plene in uniuscujusque operis ratione colligitur, dum mens per diversa partitur. Cumque foras per insolentem curam trahitur, à timoris intimi soliditate vacuatur, fitque in exteriorum dispositione sollicita, et sui solummodo ignara; scit multa cogitare, se nesciens; nam cum plus quam necesse est se exterioribus implicat, quasi occupata in itinere obliviscitur quo tendebat; ita ut ab studio suæ inquisitionis aliena, ne ipsa quidem quæ patitur damna consideret, et per quanta delinquat, ignoret.*

Ratio à priori est, quod mens et attentio hominis sit finita, imo valde exilis et limitata; quare in multa divisa, minuitur, deficit et evanescit; juxta illud: *Pluribus intentus minor est ad singula sensus.* Præstat autem pauca excellenter agere, quam multa obiter et exiliter, juxta illud cap. 33. 23: *In omnibus operibus tuis*

præcellens esto. Hinc Phocion apud Stobæum, serm. de prudentia, ait, *difficile esse multas viæ vitas ingredi*, q. d. Difficile est ut multis intentus, quidpiam præcellens operetur. Et Artemidorus in Onirocriticis (id est, divinatione ex somniis) conjectat eum qui dormiens multos oculos se habere somniarat, plane cæcum fore; quod scilicet multitudo oculorum cæcitatem notaret; quia qui multa confuse vident, nihil rite peragunt. Et Thales Milesius ad suos dicere solebat: *Unum eligite præclarum, unum quiddam divinate præclarum.* Ita Laert. lib. 1. cap. 1. Et Aristot.: *In magnis*, inquit, *negotiis oportet unum negotiari ad unum opus; quia melior est cura intenta circa unum, quam circa plura.* Ita ipse lib. 4. Politic. Unde lib. 5: *Princeps*, inquit, *nullum virum totius sui dominii debet facere custodem;* tum quia hoc nimis vastum et multiplex est opus; tum quia periculosum principi, ne scilicet custos principem principatu excludat, seque faciat principem, uti sæpius factum legimus et vidimus. Seneca Epist. 111: *Magnam rem puta*, ait, *unum, hominem agere; præter sapientem autem nemo unum agit. Cæteri multiformes sumus.*

Juxta S. Gregor. et Rabanum ergo, et ex eo Glossam, hic locus intelligitur de multo regimine, ut τὸ *in multis*, tam masculine quam neutre accipiatur, q. d. Ne circa multa et multos regendos occuperis; paucos potius regendos suscipe, imo si potes, nullum, nisi teipsum. Attende tibi; si enim in die judicii vix poteris reddere rationem animæ tuæ, quomodo reddes tot centenarum vel millium animarum, quarum principatum, episcopatum, vel pastoratum, id est, regimen et curam, ambis? Quid prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? ait æterna Veritas.

Quocirca S. August. quæst. 68. in Exod. Quam sit, ait, observandum quid Scriptura dicit, *Fili, ne in multis sint actus tui*, patet in Mose, qui totius populi querelas et lites cognoscere volens, audiit à Jethro: *Non bonam rem facis, stulto labore consumeris,* Exodi 18. 18. Unde suasu ejus minores causas ad minores judices et officiales relegavit, majores duntaxat ipse sibi reservavit. Idem imitentur Prælati et principes. Ita Joannes Fischerus Episcopus Roffensis et Cardinalis, quo nullum Britannia, sed nec forte orbis Christianus tunc sanctiorem, doctiorem, aut vigilantiorem Præsulem habuit, ait Sanderus lib. 1. de Schismate Anglic. quique cum Thoma Moro ab Henrico VIII. occisus est, quod incestis ejus cum Anna Bolena nuptiis suffragari nollet, cum major et locupletior episcopatus illi ab eodem Henrico offerretur, eum recusavit, dictitans se perbeatum fore, si de hoc saltem minuto concredito sibi grege, deque non adeo magnis inde acceptis emolumentis in die Domini recte respondere possit; cum et de bene curatis animis, et de recte expensis pecuniis, tunc reddenda sit ratio exactior, quam mortales fere putent aut curent; in quo genere quisque pauciores sibi commissos, vel homines, vel nummos haberet, eo futuros sit in altero seculo securior; seque facile sentire ex hoc tantilli pastoratus pondere, quantum futurum esset majoris muneris onus. Scite quoque vir sapiens hujus ævi dixit: *Nulli matri plus filiorum, quam lactis: nulli prudenti plus negotiorum, quam virium esse debet.* Hoc significat illud ænigma: *Oportet agrum imbecilliorem esse quam agricolam;* quod simili proverbio explicat Virgil. dicens: *Laudato ingentia rura, exiguum colito.* Plus enim fructuum dabit exiguus ager diligenter, quam ingens neglectim (ut fit) cultus. S. Basil. Constit. monast. cap. 3: *Convenit*, ait, *corpus in actione aliqua occupatum tenere, illudque providere, ne ipsum dum gravius quam par est premi, opprimat.* Gilbertus Abbas, qui supplevit sermones S. Bernardi in Cant. serm. 1. explicans illud: *Quæsivi in lectulo quem diligit anima mea: In lectulo*, ait, *id est, in quiete; quia cura implicat, quies explicat.*

Quocirca hæc sententia tropologice ad multa aptari potest, ut ad litteras, studia et scientias, q. d. Ne studeas simul multis scientiis, sed uni duntaxat; ita in iis dives et doctus evades. Sic fecit noster Franc. Suarez, idemque aliis consuluit, æque ac P. Jacobus Laynes, qui S. Ignatio in generalatu Societatis Jesu successit, qui proinde non nisi unum librum in cubiculo habebat, et lectitabat à capite ad calcem, eoque absoluto, alium pari modo accipiebat. Quin et S. Thomas Aquinas rogatus qua ratione quis doctus evaderet? respondit: *Unum tantum lectitando librum.* Rursum aptari potest virtutibus et vitiis, q. d. Si vis vitia exstirpare, unum duntaxat radicitus, è quo cætera oriuntur, totis viribus exstirpandum capesse; eo enim exstirpato, cætera sponte sua corruunt, sicut exstirpata radice corruunt rami. Si vis virtutes consequi, omnibus quidem, sed uni præcipue tibi maxime utili, vel necessariæ, intende; ea enim habita in heroico gradu, cæteræ velut filiæ matrem, aut quasi sorores sororem sequentur; ita docent Cassianus, et alii virtutum magistri: *Pluribus* enim *intentus minor est ad singula sensus;* et: *Qui duos insectatur lepores, neutrum capit.* Simili modo aliis rebus aptari potest; unde Rabanus et ex eo Glossa, aptant compositioni librorum, q. d. Ne scribas multos libros, quibus non est finis, Eccles. 12. 12. Omnes autem libri divinæ Scripturæ unus liber sunt, juxta illud psalm. 39: *In capite libri scriptum est de me*, quia unum Deum, ejusque unam legem spectant omnes.

Symbolice, si vis esse perfectus, relinque multa, puta creaturas omnes; hæ enim mentem inquinant, juxta illud S. Leonis: *Necesse est de mundano pulvere etiam religiosa corda sordescere.* Quare uni Creatori adhæreto, et cum Psalte dicito: *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Quocirca S. Ægidius socius S. Francisci rogatus, quænam esset ad sanctitatem via? respondit: *Una ad unum, una ad unum*, q. d. Una anima uni Deo detur, tota et in solidum. Unde huc respiciens Christus, et sortem Magdalenæ præferens sorti Marthæ, hoc est, vitam contemplativam activæ: *Martha, Martha*, inquit, *sollicita es, et turbaris erga plurima. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea*, Lucæ 10. 42. Ne ergo satagas multa agere, sed multum. Multum agit, qui unum quid perfecte et eximie agit; multum agit, qui multa charitate et virtute cuncta peragit. Hoc age quod agis.

His tamen non obstat, quod viri magnanimi, zelosi et Apostolici multis se occupent, catechizando, docendo, prædicando, confessiones audiendo. Hæc enim eis multa non sunt, tum

quia ad unum scopum, scilicet Dei gloriam et salutem animarum, tendunt, et sibi invicem subordinantur; tum quia viribus eorum sunt commensurata; tum quia unius et ejusdem charitatis sunt actus. Excederent tamen, si multa inchoarent, nihil perficerent; si multa imperfecte, vel perperam facerent, nihil bene et plene; si plura facerent quam vires corporis et animæ ferant; si alienis occupati, seipsos negligerent, et spiritum orationis perderent, tumque dicerentur in multis esse actus eorum. Alioqui in multis fuere actus S. Petri, S. Pauli, ut patet 2. Corinth. omniumque Apostolorum, qui multas gentes et totum pene mundum ad Christum converterunt; S. Francisci Xaverii, qui toto Oriente prædicavit; S. Ignatii fundatoris Societatis Jesu, qui in ea multa litterarum et pietatis officia instituit, Sociosque per totum orbem propagavit; quia hæc omnia unum sunt, unumque conflant munus, et quasi corpus Apostolicum, atque unam Societatem, quæ multa per multos agit, operas per varios dispertiendo.

Secundo, pressius hæc sententia spectat ad divitias, vetatque cupiditatem, et studium multiplicandi eas, q. d. In multis, scilicet lucris et opibus coacervandis, non sint actus tui; ne agas et satagas multa congregare, multitudinem, id est, copiam rerum parare, ut in rerum affluentia sis multus, id est, copiosus et dives. Hunc sensum poscit nostra versio, quæ τὸ πληθυνῆς, id est, *multiplicatus fueris*, vertit, *dives fueris; multus* enim sæpe idem est quod abundans, affluens et dives. Forte enim pro πληθυνῆς Noster legit πλουτήσῃς, id est, *dives fias.* Rursum eumdem poscunt sequentia, quæ ad studium divitiarum pertinent; et Syrus qui vertit: *Fili mi, ne augeas domum tuam; et qui festinat ad incrementum ejus, non justificatus est;* ac Tigurina: *Fili, ne labores multa colligere; si enim abundaris, non eris innocens.*

Ubi nota τὸ *et*, cum dicitur, *et si dives fueris*, more Hebræo esse causale, significans *nam, enim*, ut vertit Syrus, q. d. Ne appetas multa congerere et ditari, quia si diteris, non eris immunis à delicto. Ipsa enim nimia cupiditas opum, ac cura et sollicitudo eas augendi et conservandi, est peccatum, saltem veniale, et non raro mortale, quando scilicet id fit per usuras, illicitos contractus, fraudes, etc. Unde Proverb. 28. 22. dicitur: *Vir, qui festinat ditari, et aliis invidet, ignorat quod egestas superveniet ei.* Ita Rabanus. Quocirca sapienter S. Bernard.: *Noli*, ait, *concupiscere quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.* Diserte vero S. Paulus: *Qui*, inquit, *volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem*, 1. Timoth. 6. 9. Denique S. Hieron.: *Dives*, inquit, *aut injustus, aut injusti hæres.*

Est hæc sexta species modestiæ et humilitatis, quæ suadet ne quis nimis multa negotia, quibus opes et lucra captet, ambiat.

Si enim secutus fueris, non apprehendes: et non effugies, si præcucurreris.] Complut.: *Non effugies aufugiens;* alii: *Neque si aufugies, effugies;* Tigurina sive Vatablus: *Aut si quod persecutus fueris, non assequeris; nec tamen impune abieris*, scilicet immunis à peccato, puta à culpa et pœna. Syrus fere contrarie vertit: *Fili mi, si non cucurreris, non apprehendes; et si non quæsieris, non invenies.* Probavit non esse studendum divitiis, eo quod dives non sit immunis à delicto: nunc idipsum alia ratione probat, scilicet, quod si sequaris divitias, non assequeris. Sed quid sibi vult τὸ *et non effugies, si præcucurreris?* Jansenius sic explicat, q. d. Non effugies paupertatem, etiamsi eam coneris præcurrere, si Deus eam velit tibi immittere. Verum paupertatis nulla præcessit mentio; et per illam mutatur suppositum, scilicet *divitiæ*, cum tamen unum et idem suppositum hîc exigat comparatio duorum cursorum. Hinc enim exhibentur quasi in stadio duo cursores, unus velox, alter tardus: velocem si tardus sequatur, non apprehendet; si sequatur, non effugiet quin ab eo, utpote velociore, comprehendatur. Duo hi cursores significant hominem et divitias: velox cursor sunt divitiæ, tardus est homo; qui si eas sequatur, non apprehendet; si præcurrat, non effugit. Ita Rabanus, Lyran. Palacius et alii. Melius ergo Tigurina et Emmanuel Sa suppositum dant *delictum*, quod præcessit, q. d. *Si præcucurreris*, id est, festinaris ad opes, non effugies delictum. Sed et hîc mutatur suppositum, scilicet divitiæ in delictum.

Primo ergo Lyranus, idem retinens fere suppositum, scilicet divitias, sic explicat: Si, inquit, secutus fueris divitias, immoderate quærendo, non apprehendes, id est, non assequeris intentum, scilicet, habere sufficientiam, propter quam divitiæ quæruntur; quia per eas non satiatur cupido, sed magis acquiritur indigentia. Nam earum cupidus quanto plus acquirit, tanto plus habere sitit: *Et non effugies*, scilicet indigentiam, *si præcucurreris*, accipiendo divitias à parentibus tuis. Nam si fueris cupidus, non eris contentus, sed ad habendum majora anxius; et si fueris prodigus, cito consumes, et indigens fies. Hæc Lyran.

Secundo, Palacius sic explicat: *Divitiæ currunt et fugiunt à te, si tu invalidus fueris; sequeris eas, sed non apprehendes. At si velut validus et potens præcurris eas, et fugientes tenes, non effugies delictum. Est hæc prosopopœia. Divitiæ fugiunt sequentem; at si contingat ut sequens eas præcurrat, et illas teneat, tenent illæ eum, captivant, et iniquitatis servum efficiunt. Est enim dictum Pauli: Qui volunt divites fieri, incidunt in laqueum diaboli, etc. Ergo si cum bona conscientia eas sequaris, non apprehendes; si per malam eas præcurris, non effugies quin te illæ mergant in interitum et perditionem.* Hucusque Palacius.

Tertio et genuine, q. d. Noli studere multis opibus coacervandis; quia si eas sequaris, putans te tuis laboribus illas tibi paraturum, non apprehendes illas; sin vero eas non cures, negligas, spernas, imo fugias et præcurras, illæ te ambient, sequentur et assequentur, si Deus eas tibi destinarit. Sicut enim honor sequitur fugientem, fugit sequentem, sic et opes. Hoc sæpe verum est in hac vita, semper in futura, de qua exponit Rabanus, sed anagogice: *Si*, inquit, *secutus fueris, non apprehendes; et non effugies, si præcucurreris; quia non est in potestate accipientis, sed dantis. Nam si per æstum avaritiæ incitatus exardescit divitias aggregare, veras divitias non appetit; et si fidei devotione præcurrat virtutum opera*

exercere, prosequentur eum in futura remuneratione opes supernæ.

Vult enim docere Siracides divitias non tam parari nimiis curis et laboribus, quam esse donum Dei, et à Deo dari, cui ipsi libuerit, ac proinde eum sæpe dare eas parum laborantibus, negare vero eas multum laborantibus. Id enim significat comparatio festinantis ditari, sed frustra; ac marcidi, quem quasi otiosum ditat Deus : quam subnectit et expandit per tres versus proxime sequentes. Deus ergo, ut doceat homines non sibi, nec suis laboribus opes arrogare, sed eas exspectare et poscere à Deo, dat sæpe eas parum sollicitis, sed in se sperantibus; negat vero valde sollicitis, quia suis laboribus præfidunt, et Deo diffidunt.

Alludit ad Proverb. 23. 4 : *Noli laborare ut diteris, sed prudentiæ tuæ pone modum. Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere; quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cœlum.*

Qua de re illustria exempla exstant in Vitis Sanctorum. Illustre est quod legimus in Vita S. Isidori agricolæ Hispani à Gregorio XV. inter Sanctos relati, qui mane Sacris audiendis vacans, seriusque ad arationem veniens, tantum tamen et amplius agri per diem aratro subigebat, quantum cæteri qui neglecto Sacro à summo mane in vesperum aratrum duxerant; imo eo in templis orante, angeli visi sunt ejus loco terram aratro sulcare.

Rursum hujus sententiæ veritas maxime liquet in Religiosis novi testamenti paupertatem voventibus, quibus à Christo promissum et datum est centuplum in hac vita, ac post eam vita æterna, Matth. 19. 29. qui proinde dicunt cum S. Paulo : *Sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes,* 2. Cor. 6. 10. Ita Raban. cujus præclara verba mox recitabo.

SECUNDA PARS CAPITIS,

IN QUA DUO MEDIA AD HUMILITATEM SUGGERIT, SCILICET PRIMUM, COGITARE QUOD DEUS OPES ET SORTEM CUIQUE SUAM DESTINET, ET DONET PRO SUO BENEPLACITO : SECUNDUM V. 20. MEMOREM ESSE QUOD MORS INSTET.

Est homo marcidus,] græce νωθρος, id est, languidus, torpidus, deses, ignavus, somnolentus, laborans veterno. Sic latine *marcidus* vocatur torpidus; et marcere torpore, est ignavia et inertia teneri, ait Budæus. Sic Plinius in Panegyr. vocat *marcidum somno;* et Ovid. lib. 2. de Ponto elegia 9 : *Otia marcescunt per inertes somnos,* et Claudian. 6. Paneg. 8 ; *Otia marcida luxu.* Quin et Livius lib. 8. belli Punic. ait, *equitem marcescere desidia;* et lib. 3. belli Maced. *Marcescere otio situque civitatem.*

Egens recuperatione, id est, reparatione seu restauratione familiæ et annonæ, plus deficiens virtute, id est, multum deficiens, viribus et robore, et abundans paupertate.

13. Et oculus Dei respexit illum in bono, ut ei benedicat et benefaciat (unde græce est, *ad bona*), et erexit eum ab humilitate ipsius, et exaltavit caput ejus; et mirati sunt in illo (id est, illud, et illum) multi, et honoraverunt Deum.] Probat id quod dixit, scilicet, laborantes et sollicitos, subinde per omnem suum laborem non ditari, sed depauperari : ex adverso non laborantes, à Deo ditari; ab exemplo, quia, inquit, sæpe homo laborat, festinat, laboribus et curis se excruciat, ut opes congerat; qui tamen non ditatur nec abundat, eo quod Deus ejus, utpote impii, labores et curas non secundet, nec prosperet; imo idem facit aliquando piis, uti S. Job, ad probandam eorum patientiam, ad purganda peccata, ad perficiendam eorum sanctitatem, ad exemplum aliorum. Ex adverso videmus sæpe quod homo marcidus, id est, languidus, tardus et torpidus, qui eget reparatione familiæ, et viribus deficit, ac abundat paupertate, ab oculo Dei benigno et beneficio clementer respiciatur, erigatur, ditetur, et ad magna exaltetur; quod proinde plerique mirantur, et glorificant Deum. Unde concludit, non tam labori hominum, quam Dei munere obtingere divitias : Dei ergo gratiam cuique esse conciliandam, ab eoque sperandas et petendas esse opes, non nimias, sed commodas pro cujusque statu, familia et gradu. Quare clarius vertit Tigurina : *Est qui laboret, moliatur et satagat,* ut opes congerat; *qui tamen egeat, multo magis. Est rursum qui tardus et opis indigus, viribusque destitutus, et abunde pauper, quem Dominus oculo favente respiciat, caputque ipsius conquassatum erigat, ut multis miraculo sit spectantibus, qui Deum prædicent;* Syrus quoque, qui concise quasi de uno et eodem, non de duobus, sic vertit : *Est qui currit et fatigatur, et deficit corpus ejus; et Dominus sublimavit illum, et admirabantur super eum multi.* Hoc est quod duo reges sapientissimi et ditissimi docuerunt. David psal. 126. 1 : *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Vanum est vobis ante lucem surgere; surgite, postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.* Et Salomon orans Deum Proverb. 30. 8 : *Mendicitatem et divitias ne dederis mihi; tribue tantum victui meo necessaria.* Huc facit lemma horologii cujusdam solaris : *Aspice, et aspiciar,* q. d. Si tu, ô sol, me aspicis, aspiciar ab omnibus : sic si Deus nos aspicit, aspicimur et honoramur ab omnibus.

Porro præclare Rabanus in hæc Siracidis verba : *Iste locus,* inquit, *Christiana magis exprimit tempora, in quibus illi qui paupertatem voluntariam sectantur, magis abundant omnibus bonis, quam illi qui certant in acquirendis quotidie terrenis divitiis. Quod et Psalmista in uno versiculo breviter expressit, dicens : Divites eguerunt, et esurierunt; inquirentes autem Dominum, non deficient omni bono. Terrarum siquidem divites, et pauperes Christi magnifica contrarietate distinxit;*

ait enim : Divites eguerunt, et esurierunt. Quando egent divites ? quando fidem non habent rectam. Quando esuriunt ? quando minime pastu corporis Domini satiantur. Tales ergo divites egent, et saturati ventre, spiritu semper esuriunt. Quid enim habeant qui Deum requirunt; subsequitur : Inquirentes autem Dominum, non deficient omni bono ; quia nullo bono deficiunt, qui spiritali perfruuntur. Nam cum diligimus Dominum, in ipso omnia reperimus. Unus est qui quæritur, sed in quo omnia continentur. O lucrum mirabile ! ô compendium singulare ! Cur nos per diversa fatigemus ? ad ipsum ergo unanimiter festinemus, post quem cuncta bona ultra non quærimus, sed tenemus ; sicut Apostolus dicit : Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.

14. BONA ET MALA non culpæ, sed pœnæ, q. d. Læta et tristia, dulcia et amara, prospera et adversa, puta, VITA ET MORS, PAUPERTAS ET HONESTAS (id est, opulentia, divitiæ ; sic sæpe in Script. et apud profanos honesti vocantur divites), A DEO SUNT.] Tigur. *A Domino proficiscuntur.* Est hæc conclusio educta ex præcedentibus, quasi præmissis, ac velut epiphonema, quo significat Deum cuique suam sortem, vel prosperam vel adversam, item tempus vitæ et mortis, denique paupertatem vel divitias pro sua sapientia et beneplacito ab æterno decrevisse et prædestinasse, atque in tempore reipsa dare et exhibere, ac proinde neminem ea posse sibi, suoque labori et industriæ, multo minus fortunæ, arrogare; sed Dei providentiæ ea assignare debere, ideoque humiliare se sub potenti manu Dei, ab eoque suam sortem exspectare, ac petere ut vires et gratiam det ad eam rite sustinendam, vel certe ut eam in aliam meliorem commutet. Unde Syrus vertit : *Bonum et malum, vita et mors, dives et pauper, coram Deo paria sunt. Paria,* quia pariter omnia sunt in manu et voluntate Dei, ut ad libitum ea mittat, revocet et commutet. Rursum *paria* sunt bonitate, tum entis, quia omnia sunt entia à Deo primo ente creata, ejusque esse participantia; tum moris, quia ad virtutem acuendam tam faciunt adversa quam prospera, tam mors quam vita, tam paupertas quam opulentia, imo sæpe magis; multi enim per adversa, per pericula mortis, per paupertatem convertuntur ad Deum, qui ejus oblivis cebantur in prosperis, in vita felici, in rerum abundantia. Quocirca Deus sæpe piis adversa et pauperiem, impiis vero prospera et opes immittit : sicut ossa solent dari canibus, inquit Palacius, ut ea rodentes sanguinem è dentibus mittant, et meliore cibo fraudentur; hic enim melior cibus est virtus et gratia, quæ datur piis. Quare pii impiis hanc felicitatem invidere non debent, sed velut modicam despicere, ac sperare longe majorem et æternam in cœlis, qua impii privabuntur; qui proinde magis compassione quam invidia sunt digni. Insuper quilibet hîc tam se quam quoslibet alios divinæ providentiæ substernat, in eamque resignet. Is enim felix, sanus, dives erit, quem Deus felicem, sanum, divitem esse voluerit : is infelix, æger et pauper erit, quem Deus talem esse ordinarit : Dei autem voluntas est rectissima, Dei judicium æquissimum, Dei ordinatio sanctissima, etiamsi hominibus subinde id non appareat.

Præclare Tertullianus lib. 2. contra Marcion. c. 14 : *Ad omnia,* inquit, *tibi occurrit Deus, idem percutiens, sed et sanans ; mortificans, sed et vivificans; humilians, sed et sublimans ; condens mala, sed et pacem faciens, ut etiam et hic respondeam hæreticis. Ecce enim, inquiunt, ipse se conditorem profitetur malorum, dicens : Ego sum qui condo mala : amplexi enim vocabuli communionem, duas malorum species in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur, et delicta, et supplicia; passim volunt eum conditorem intelligi malorum, ut et malitiæ injuste auctor renuntietur. Nos autem adhibita distinctione utriusque formæ, separatis malis delicti et malis supplicii, malis culpæ et malis pœnæ, suum cuique parti definimus auctorem : malorum quidem peccati et culpæ, diabolum ; malorum vero supplicii et pœnæ, Deum creatorem, ut illa pars malitiæ deputetur, ista justitiæ, mala condentis judicia adversus mala delicti.*

Denique cum tam paupertas quam opulentia, tam morbi quam sanitas, tam adversa quam prospera, sint creaturæ Dei, peculiari Dei providentia et amore à Deo creatæ, et cuilibet justo immissæ, et admensæ ad ejus profectum et salutem ; sequitur, quod tam in his quam in illis amare debeamus Deum creatorem : ille enim in omnibus creaturis amandus est, et omnes in illo; idque æqualiter, quia æqualiter omnes sunt creaturæ et dona Dei, imo adversa sæpe majora sunt dona Dei, quam prospera ; quia magis salutifera, uti jam dixi. Rursum purior est Dei amor in adversis quam prosperis ; purius enim amatur Deus in cruce et afflictione quam in deliciis et voluptate, quia in cruce nihil habet quod amet amor carnalis vel sensualis, uti habet in deliciis. Cum ergo amatur Deus in cruce, spiritali et puro amore diligitur, quia nil in ea diligitur nisi Deus. Ex cruce vero, et puro amore Dei in cruce, discimus eumdem purum Dei amorem extendere ad opes, delicias, et prospera quæque, ut in illis nihil diligamus nisi Deum. Atque in hoc perfectio amoris et sanctitatis consistit, ut scilicet in omnibus creaturis nihil amemus nisi Deum creatorem, v. g. non amemus delicias quia gustui suaves sunt, non amemus dignitates quia honorificæ sunt, non amemus opes quia divitem et splendidum faciunt; sed tantum propter Deum, nimirum quia Deus in iis latet, in iisque amandum se offert, ut per ea illi obsequi et servire valeamus.

Porro signum hujus puri et perfecti amoris Dei est, si æqualiter in omnibus Deum amemus ; tam enim Deus est in cruce quam in commoditate, perinde ac Christus æque dilexit Deum in monte Calvariæ, ac in monte Thabor gloriose transfiguratus; quia in sua transfiguratione non suam gloriam et commodum, sed Dei tantum amavit ; perinde ac in crucifixione non suam ignominiam, sed Dei tantum voluntatem et gloriam dilexit; tam enim Deus et Dei gloria erat in cruce Calvariæ, quam in gloria Thabor. Qua de re pie et eximie tractat Francisc. de Sales. Episc. Genevensis lib. 10. de Amore Dei cap. 5. Hic amor Dei spoliat amantem omni alio amore, ut dicat cum sponsa : *Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia* (puri amoris), *donec aspiret dies, et inclinentur umbræ.*

Quocirca pie S. Gregor. Nazianz. epist. 63 : *Gratias ago,* ait, *ut in lætis rebus, ita etiam in acerbis; quia exploratum habeo, nihil rerum nostrarum apud summam rationem expers esse rationis.* Quin et Seneca lib. *Quare bonis, etc.* cap. 2 : *Ego vero,* ait, *non miror, si quando voluptatem capiunt dii, cum spectant magnos viros luctantes*

cum aliqua calamitate. Non video quid habeat Jupiter in terris pulchrius, quam ut spectet Catonem, jam partibus non semel fractis, stantem inter ruinas publicas rectum. Igitur sicut in thermis ex uno latere videmus ebullire aquam calidissimam, ex alio frigidissimam, quæ in thermis commistæ temperatum et salutare efficiunt balneum : sic in hisce mundi thermis cernimus à Deo emanare bona et mala, læta et tristia, quasi ex duabus Dei mammis, misericordiæ et justitiæ; quibus inter se contemperatis, salutare homini fit balneum, ne in adversis desperet, nec in prosperis intumescat. Quare dicat cum Psalte ps. 33. 1 : *Benedicam Dominum in omni tempore* (adverso æque ac secundo) : *semper laus ejus in ore meo.*

Mystice, hæc sententia menti et spiritui aptari potest; ejus enim ingenium, solertia, vigor, æque ac stupiditas, tarditas et hebetudo, à Deo sunt; item *vita et mors,* qua quis moritur peccatis, acediæ et vitiis, ac vivit virtutibus, fervori, perfectioni; denique *paupertas et honestas,* qua nunc abundat gratia, lætitia et consolationibus, nunc iis destituitur, plenusque est ariditate, desolatione, tristitia, tentationibus. Tunc ergo dicat anima fidelis, humilis et patiens cum S. Paulo : *Scio et abundare, et penuriam pati,* Philipp. 4. 12.

Rursum quod aliqui, v. g. S. Paulus et Apostoli, abundent sapientia, eloquentia, fortitudine spiritus, sanctis inspirationibus, omnique gratia tam gratum faciente quam gratis data; aliis vero hæc omnia parce dentur; pendet à Deo, qui sua dona distribuit prout vult, juxta illud Apostoli 1. Corinth. 12. 4 : *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Vide sequentia.

Objicies, Sapient. 1. v. 13. dicitur : *Deus mortem non fecit.* Ergo mors non est à Deo. Respondeo, Deus mortem primitus non creavit, quia fecit hominem immortalem; at postquam peccavit, mortem quasi justam pœnam illi inflixit, Genes. 3. inde cuilibet tempus moriendi æque ac vivendi præfixit. Ita S. August. in Sententiis collectis à S. Prospero tomo 3. sent. 303 : *Justum,* ait, *Dei judicium est, ut peccato suo quisque pereat, cum Deus peccatum non faciat, sicut mortem non fecit; et tamen quem dignum morte sensit, occidit. Unde legitur : Mors et vita à Deo est. Quæ duo non esse contraria, profecto videt, quisquis ab operibus divinis judicia divina discernit; quia aliud est creando non instituisse mortalem, aliud judicando plectere peccatorem.* Idem in Quæst. veteris et novi testament. q. 34 : *Dum,* inquit, *unumquemque adjudicat quid mereatur, ab ipso est sive absolutio ad vitam, sive reatus ad mortem; non ergo inventor mortis est, sed judex, quia mortis auctor peccatum est, etc.* Eadem ratione, *paupertas et honestas à Deo sunt;* paupertas enim sæpe est pœna peccati, præsertim gulæ, prodigalitatis et acediæ; at non semper; nam S. Job innocenti immissa est ad probandam ejus virtutem; de quo plura v. 13.

15. Sapientia, et disciplina, et scientia legis apud Deum. Dilectio, et viæ bonorum apud ipsum.] Dixit bona corporis esse à Deo : nunc idem dicit de bonis animæ, tam intellectus, ut sunt *sapientia, disciplina et scientia,* sive cognitio, *legis;* quam affectus et voluntatis, uti est *dilectio,* et *viæ bonorum* id est, exercitia et actiones bonorum operum, ut habent Græca, quæ à dilectione manant. Nam, ut ait S. Dionys. Eccles. hierarch. c. 2 : *Primus ad divina motus, Dei dilectio est. Porro sacræ dilectionis ad divina mandata facienda principalis omnino progressus, est secretissima illa et ineffabilis operatio, qua divinus in nobis status efficitur.* Hæc ergo omnia sunt *apud Deum,* id est, in Deo, quasi rerum omnium principio, à quo velut sole per radios in homines sparguntur. Unde græce est, παρὰ κυρίου, id est, *à Domino.*

Porro *sapientia* est rerum sublimium et divinarum cognitio; *disciplina,* græce ἐπιστήμη, id est *scientia,* est cognitio rerum humanarum, præsertim ad mores spectantium, qualis est lex : ita S. August. lib. 12. de Trinit. cap. 14. Unde Syrus vertit : *Sapientia et continentia et scientia legis à Deo est, charitas et viæ bonorum operum ab ipso sunt;* Tigurina : *Item sapientia ac scientia, legisque peritia, tum charitas et instituta bonorum operum ab eo oriuntur.* Ubi nota *vias bonorum* vocari primo, proposita et instituta bonorum operum; secundo, eorumdem actionem et executionem; per hanc enim quasi per viam ad eorum consummationem tenditur. Tertio, modos, rationes, occasiones et circumstantias, quæ quasi viæ ad bona opera iter aperiunt. Unde S. Paulus crebro orat viam et ostium sibi aperiri Corinthi, Colossis, et aliis in locis ad prædicandum ibidem Evangelium, ut patet 1. Corinth. 16. 9. Coloss. 4. 3. Apocal. 3. 8.

Idem cuilibet orandum, ut scilicet quotidie Deus vias bonorum operum nobis pandat, ideoque dicendum crebro cum Psalte : *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me.* Psal. 24. 4. Et : *Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas!* Psal. 118. 5. Hæ sunt viæ vitæ, quæ ducunt ad vitam gratiæ et gloriæ, de quibus ps. 15. v. 11 : *Notas mihi fecisti vias vitæ.* Errat ergo Seneca, dicens : *Deorum immortalium munus est quod vivimus, philosophiæ quod bene vivimus.* Et ille loquens de Deo :

Det vitam, det opes; animum æquum mi ipse parabo.

Similia dixere alii superbi Philosophi, et inter Christianos Pelagiani. Sapientius alii sibi diffisi sunt. Unde viam ingressuri Herculi sacrificabant, ut ipse iter prosperaret, teste Festo Pompeio l. 14. et Alexandro ab Alexand. lib. 3. c. 22. Sed fidelibus nullus est Hercules nisi Deus.

16. Error, et tenebræ peccatoribus concreata sunt : qui autem exsultant in malis, consenescunt in malo.] Manuscripti codices habent : *Qui autem exsultant in malum, consenescunt in mala.* Hic versus et præcedens desunt in Græcis Romanis, et nonnullis Latinis, ut Rabano, Lyrano, Dionys. et aliis quos citat hic Franc. Lucas; habentur tamen in Græcis Compl. et cæteris, ubi posterior pars per elegantem paronomasiam sic habet : τοῖς δὲ γαυριῶσιν ἐπὶ κακὰ, συγγηρᾷ κακία, id est, *his vero qui exsultant in malis, consenescit malitia;* et Syrus : *Error et tenebræ peccatoribus creatæ sunt, et cum illis qui in malitia nutriti sunt malitia consenescit.* Dixit v. 14. bona et mala corporis à Deo creata esse, hisce adjunxit bona animi v. 15. nunc addit mala animi, puta errorem et tenebras. Hæc asserit non absolute esse creata à Deo (uti voluere Manichæi) sicut dixit de malis corporis v. 14. sed esse *peccatoribus concreata,* scilicet proprie et directe ab ipso peccato et peccatore, improprie vero et indirecte

à Deo. Omne enim peccatum involvit et convictum habet aliquem errorem practicum, quo peccator judicat sibi hîc et nunc esse peccandum; unde ait Salomon Prov. 14. v. 22 : *Errant qui operantur malum*. Rursum peccatum inducit caliginem menti, quasi effectum sibi proprium. Judicium enim erroneum actuale, quo judicat sibi hîc et nunc esse peccandum, inducit et relinquit post se simile judicium erroneum habituale. Rursum actus peccati producit propensionem et habitum ad iterandum peccatum, quod errorem jam dictum includit. Ita olim Gentes ex iteratione fornicationis, ebrietatis, aliorumque scelerum æstimabant ea non esse vel certe exigua esse peccata, uti docet Apostolus Ephes. c. 2. 3. c. 5. 8. Idem etiam inter Christianos suis cupidinibus addictos fieri videmus. Ili ergo errores proprie causantur à peccato. Unde idipsum innuens subdit : *Qui autem exsultant in malis, consenescunt in malo*, q. d. Qui persistunt in malis, in iisque se obdurant, imo exsultant; hi sua pertinacia in malitia consenescunt, quia eam mordicus retinent, nec abdicare, aut de ea pœnitere et resipiscere volunt. Iidem tamen errores improprie et indirecte causantur à Deo, quia scilicet Deus eos permittit, et quia peccatori velut indigno et ingrato aufert lumen inspirationis et gratiæ suæ, quo ablato peccator versatur in tenebris concupiscentiæ suæ: perinde ac qui noctu aufert candelam è cubiculo, tenebras in illud inducere dicitur. Vide dicta Exodi 7. 3. ubi recensui modos quibus Deus excæcat et indurat peccatores. Hoc est quod S. August. Deum alloquens ait : *Spargis pœnales cæcitates super illicitas cupiditates*. Denique Deus proprie creavit et præparavit peccatoribus tormenta et tenebras gehennæ, Matth. 8. 12. (quod innuit hîc Syrus), quæ damnatos inducunt in multos errores, blasphemias et desperationes.

Error ergo *et tenebræ peccatoribus concreata*, id est, congenita et cognata, *sunt*, quia peccator mox ut peccat, peccato suo sibi asciscit errorem et tenebras, quasi peccati cognatas. Est enim peccato sua generatio, prosapia et progenies; sicut enim virtus virtutem, sic vitium parit vitium. Sic congenita dicitur superbiæ invidia, crapulæ libido, avaritiæ fraus; quia superbia parit invidiam, crapula libidinem, avaritia fraudem. Rursum sicut virtus illuminat, gignit, augetque prudentiam in agendis; sic peccatum obtenebrat, gignit, augetque imprudentiam agendorum. Hinc S. Joannes epist. 1. crebro ait justos versari in luce, peccatores vero in tenebris; adeoque ipsæ virtutes quid sunt nisi lumina veritatis? et vitia quid sunt nisi tenebræ falsitatis? ait quidam Sanctorum. Hoc est quod ait Psaltes psal. 57. 4 : *Alienati sunt peccatores à vulva, erraverunt ab utero*. Petronius exemplum dat Quartillam, quam sic loquentem inducit : *Junonem meam iratam habeam, si me unquam meminerim virginem fuisse. Nam infans cum paribus inquinata sum* (notent hoc parentes, ut infantibus suis caveant), *et subinde prodeuntibus annis, majoribus me pueris applicavi, donec ad hanc ætatem perveni*.

Ex dictis liquet proprie hîc agi de errore qui sequitur peccata actualia, non originale, licet aliqui ad illud extendant. Illud enim omnium peccatorum et errorum fuit fons et origo. Nam, ut ait S. August. lib. 22. de Civit. c. 22 : *Quid aliud indicat horrenda quædam profunditas ignorantiæ, ex qua omnis error existit, qui omnes filios Adam tenebroso quodam sinu suscipit, ut homo ab illo liberari sine labore, timore, dolore non possit?* Idem lib. 1. de Peccat. mer. cap. 38. idem confirmat ex pullis animalium, quæ statim ut nati sunt matrem agnoscunt, ejusque ubera sugunt : *Contra homini nato*, inquit, *nisi opere nutrientis admotis labris papillæ uberis ingerantur, nec ubi sint sentiunt, et juxta se jacentibus mammis magis possunt esurientes flere quam sugere*.

Nota τὸ *consenescunt*, id est, usque ad senium perdurant, vitam finiunt, moriuntur, judicantur, damnantur. Hæc enim omnia per metalepsin significat τὸ *consenescunt*. Ex juventute ergo pendet senectus, ex senectute mors, ex morte judicium, ex judicio æternitas et gehenna. Nam, ut docet S. August. qualiter quis vivit, taliter et moritur; ac sicut vixit juvenis, sic vivit et senex. Vis ergo bonum senium? benefac, et bonis assuesce in juventute. Vis sanctam mortem? præmitte sanctam vitam. Hinc videmus juvenes addictos veneri et ventri, senes quoque libidinosos et gulosos permanere. Quocirca Venus Libitina, id est funeralis, cognominata est, quod usque ad funus et mortem perseveret, imo et sæpe homini mortem afferat. Unde et in templo Libitinæ, quæ ad sepulturam spectabant venumdabantur, teste Plutarch. in Numa. Ægyptiis quoque Venus dicta est Nephte, id est, finis et mors, teste eodem lib. de Iside. Hoc est quod ait Job c. 20. 11 : *Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, et cum eo in pulvere dormient*. Quam vero hoc sit turpe et infame, declarat S. Chrysost. homil. 1. in epist. ad Hebr. *Quomodo*, ait, *non est absurdum, et supra veniam quod fit, ut senex in taberna sedeat, senex ad circum festinet, senex ad theatrum ascendat, veluti pueri currentes cum plebe. Vere confusio est et irrisio, ut canitie quidem ornetur extrinsecus, intrinsecus autem intellectum habeat puerilem*. Et Seneca l. 2. controv. 7 : *Senex*, ait, *amens, senex ebrius, circumdatus sertis, delibutus unguentis, et in præteritos annos retro se agens, et validus in voluptatibus quasi juvenis exsultans, nonne portentum est? Luxuriosus adolescens peccat, senex autem luxuriosus insanit*. Nimirum :

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

17. Datio, id est, donum, Dei permanet justis; græce, εὐσεβέσι, id est, piis, religiosis, et profectus illius successus habebit in æternum.] *Profectus* active hîc sumitur, q. d. Quod Deus vult proficere et promovere, hoc successus habebit : græce enim est εὐδοκία, id est, beneplacitum Dei. Unde Palacius : Profectus, inquit, id est, quod à bona Dei voluntate profectum est : verum vox *profectus* hoc sensu passivo non est in usu apud Latinos, ut significet donum profectum à Deo. Syrus : *Donum Dei permanet timentibus eum, et voluntas ejus in æternum firmabitur*; Tigurina : *Donum Domini apud pios permanet, et favor ipsius procedit perpetuis successibus*; alii : *Largitio Domini permanet piis, et benevolentia ejus felicitat in æternum*. Mihi verisimile est nostrum Interpretem pro εὐδοκία, legisse εὐλογία, id est, benedictio : hanc enim vocem Noster v. 24. vertit, *processus*. Sed eòdem res redit : εὐδοκία enim, id est, beneplacitum Dei, parit in nobis εὐλογίαν, id est, benedictionem, et beneficentiam, omnemque felicitatem.

Dixit, omnia bona tam impiis quam piis da-

ta, esse dona Dei ; nunc inter illos et illa ponit discrimen : quod scilicet dona à Deo data piis, iis permaneant et prosperentur ; impiis vero data, non permaneant, nec prosperentur, uti dicit v. seq. quocirca illa ad modicum tempus eis à Deo data, et quasi commodata duntaxat videntur, quia sæpe in vita post brevem eorum gustum, et semper in morte, omnia eis auferuntur.

Hæc sententia locum habet in bonis temporalibus, et magis in spiritualibus : *Deus namque sua gratia semel justificatos non deserit, nisi prius ab eis deseratur*, ut ex S. August. ait Concil. Trident. sess. 7. c. 11. quin et Apostolus, *sine pœnitentia*, græce, ἀμεταμέλητα, id est, impœnitibilia, vel, ut alii legunt, ἀμετάθλητα, id est, immutabilia, *sunt dona et vocatio Dei*, Rom. 11. 29.

Rursum gratiam quam dedit Deus justis, solet promovere, augere, perficere ; juxta illud ; *Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu*, Philip. 1. 6. Unde Concil. Trident. sess. 6. c. 13 : *Deus enim*, inquit, *nisi ipsi illius gratiæ defuerint, sicut cœpit opus bonum, ita perficiet, operans velle et perficere.* Quocirca Rabanus : *Solis ergo justis*, inquit, *hoc est fidelibus, et timentibus Deum, donum perpetuæ lucis servetur, ut in profectu virtutum ambulantes multiplici mercede in æternum remunerentur.* Duo hìc nota, ait Palacius : *Prius est, Deum nunquam auferre dona sua, nisi ea homo sibi auferat : itaque in datione prior est Deus, in ablatione posterior. Objicies : Numquid non Deus lucem prophetiæ, revelationum et consolationum aliquando aufert à justis? Vide sponsam, cui sine culpa fortè, est absens sponsus*, Cantic. 5. *Rursum nonne bona, et dona temporalia justis persæpe auferuntur? Certe S. Job ablata fuere. Respondeo : Hæc sententia et similes non significant quid semper, sed quid sæpe fiat.* Rursum *licet jam dicta videantur justis quandoque auferri, manent tamen non in se, sed in re meliore : nam dat Deus patientiam, quæ melior multo est aut his aut illis bonis. Posterius est, dona Dei otiosa non esse, sed suos susccessus et proventus habere.* Ad hoc enim dantur à Deo, ut homo per ea proficiat et crescat in gratia et gloria, non modico tempore, sed in æternum : sicut lux auroræ crescit usque ad meridiem ; et sicut arbor crescit frondibus, floribus et fructibus : juxta illud : *Ibunt de virtute in virtutem ; videbitur Deus deorum in Sion*, psalm. 83. 8. Et illud : *Justorum semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem*, Prov. 4. 18.

18. Est qui locupletatur parce agendo (græce, *ex attentione et parcimonia*, vel tenacitate, Syrus, *ex paupertate sua*, quia scilicet attentus ad rem parce vivit), et hæc est pars mercedis illius.] Tigurina : *Et hunc solum consequitur fructum pro præmio suo*, suæ scilicet parcimoniæ et tenacitatis.

19. In eo quod dicit : Inveni requiem mihi, et nunc. (Lucius Papa pro *nunc*, legit *non*, epist. 1.) manducabo de bonis meis solus ;] Græca pro *solus* habent ἀδιαλείπτως, id est, indesinenter, assidue.

20. Et nescit quod tempus (græce τίς καιρὸς, id est, quod vel quantum tempus) præteriet (Complut. addunt, *illum*), et mors appropinquet, et relinquat omnia aliis, et morietur.] Alludit ad Eccles. 4. 8 : *Unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem; et tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi ejus divitiis : nec recogitat dicens : Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? In hoc quoque vanitas est, et afflictio pessima.* Simile est ibidem c. 6. 2.

Dixit dona Dei permanere justis, ut iis diu utantur et fruantur, eaque in suum et aliorum commodum expendant, ideoque prosperos habeant successus : nunc per antithesin ostendit contrarium evenire impiis, puta avaris et tenacibus, qui mentem terræ affixam, et cor in auro sepultum habent. His enim non permanent bona, triplici de causa. Prima est, quod eis uti non audeant, sed avare eas in cistis recondat : quare bona non manent ipsis, sed cistis. Unde Bion apud Laert. lib. 4. c. 7. sordes avari taxans : *Hic*, inquit, *facultates suas non possidet, sed ipsum possident facultates.* Secunda, quod sperent se iis assidue usuros, cum sitim avaritiæ expleverint, totque nummos congesserint, quot optant : hoc autem nunquam fiet, quia *crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit* : quare non ex bonis, sed ex hac inani et fallaci spe vivunt, velut chamæleontes ex aere : hæcque spes facit, ut bonis uti non audeant, sed iis uti et frui semper differant, donec suam cupiditatem expleverint : quod cum nunquam futurum sit, nunquam quoque iis usuri sunt. Tertia, quia nescit *quod*, id est, quantum tempus, παρελεύσεται, id est, *præteribit ipsum*, q. d. Nescit quanto tempore victurus sit, nescit quot anni vitæ ipsi supersint, ut eos in bonorum coacervationem, et eorum usum fructumque partiri possit. Syrus : *Nescit quis sit finis suus.* Unde Anacharsis apud Laert. lib. 1. c. 9. avaris maria pernavigantibus palmarem duntaxat esse vitam asserebat, ac palmo tantum distare ipsos à morte. Cum enim quæsiisset à mercatore navigante, quanta esset crassitudo navis? ac ille respondisset, quatuor digitorum, subintulit : *Tantumdem à morte absunt, qui avaritia et lucri cupiditate irritati enavigant maria.*

Apposite dicit, tempus præterire avarum : quia tempus non consistit, sed continuo fluit et præterit, hocque suo fluxu et præteritione omnia circumdat, omnia complectitur, omnia pertransit, omnia finit, occidit, sepelit, et secum præterire facit. Unde, quantum temporis vivo, tantum temporis me vitamque meam præterit et pertransit. Rursum avarus nescit nec cogitat, τίς καιρὸς, id est, *quod*, hoc est, quale tempus, qualis scilicet occasio et opportunitas lucrandi opes æternas prætereat. Si enim opes expenderet in pauperes et res pias, emeret divitias maximas et æternas in cœlis. At nunc hac occasione non utitur : sequetur brevi mors, quando sero dolebit se hoc tempus amisisse, et tanta lucra neglexisse, cum in morte vel invitus suas opes relinquere debeat, sine merito et fructu. Porro, avarus si sciret sibi decem, v. g. annos vitæ tantum superesse, cogitaret : Ergo satis opum per triginta annos corradam, quod abunde sufficiet ad laute vivendum per decem annos qui mihi supersunt. Quare cessabo à labore et angore congregandi, ac congregatis quiete et opipare fruar et gaudebo. At hoc nescit, nec cogitat, imo ita corradit, ac si Nestoreos annos victurus esset : et interim supervenit mors, quæ illum omnibus tanto sudore coacervatis privat, eaque ad alios, sæpe externos, ingratos et inimicos, transcribit, juxta parabolam Evangelicam di-

vitis, dicentis sibi : *Anima, habes multa bona posita in annos plurimos : requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus : Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te : quæ autem parasti, cujus erunt?* Lucæ 12. 20. Quæ verba urgens S. Basil. homil. in divitem avarum, exclamat : *O verba stultissima ! ô dementiam singularem ! nam si porcinam habuisses animam, quid aliud ipse enuntiare potuisses? ita pecuinus es, ita bonorum animæ ignarus, cum ut illectes carnalibus epulis, et, quæ alvi secessus recipit, animæ destines? Si quidem illa virtutem habet, si plena est bonis operibus, si Dei gratiam conciliavit ac familiariter ascivit; tunc sane multa bona habet, tunc lætari poterit bona lætitia.* Et Origen. homil. 12. in Jerem. : *Habes multa bona. Frumentum,* inquit, *et terrenorum ubertatem fructuum esse arbitratus est bona, nesciens quia vera bona non nascuntur in terra maledicta, sed in cœlestibus regionibus.*

Porro S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 49 : *Sæpe,* inquit, *quod avarus summa congesserat sollicitudine, præcipiti diffusione dilapidat hæres luxuriosus : et diu quæsita, turpis helluo, præsentium cæcus, futuri improvidus quadam absorbet voragine. Sæpe etiam speratus successor invidiam partæ acquirit hæreditatis, et celeri obitu extraneis auditæ successionis transcribit compendia.*

Denique sapienter S. August. in illud ps. 38. 8 : *Et nunc quæ est exspectatio mea? nonne Dominus? et substantia mea apud te est : Dominus,* inquit, *est exspectatio mea, qui dedit omnia ista, quæ contemnam : ipse mihi dabit et se, qui est super omnia, et per quem facta sunt omnia, et à quo factus sum inter omnia. Ipse est exspectatio mea Dominus.*

Id ipsum repræsentat Græcum σφιγγία, id est, tenacitas, parcimonia, constrictio, à σφίγγω, id est, stringo, astringo, constringo. Unde dicta est Sphinx, quam Poetæ fingunt esse monstrum habens faciem virginis, pennas avium, pedes leonis. Sphinx enim dicta est ab effectu, quod homines suis quæstionibus ita stringeret, ut se expedire non possent; vel quod omnium mentes suis propositionibus ligaret. Luctatius in 1. Thebaid. scribit sphinga monstrum fuisse, alas et ungues habens, in similitudinem Harpyiarum (unde symbolum fuit avaritiæ et rapacitatis), quod insidens scopulo viæ imminenti insolubilia ænigmata prætereuntibus proponebat; quæ cum solvere non possent, ex improviso veniens, alis et unguibus ad se in rupem trahebat. Hoc autem ænigma præcipue proponebat : Quodnam animal est mane quadrupes, meridie bipes, vespere tripes? Œdipus tandem id solvit, dicens esse hominem, qui in infantia manibus et pedibus nitens, quadrupes est; factus vir, graditur bipes; senex utens baculo, incedit tripes. At avari id solvere nequeunt, quia se semper bipedes fore sperant, nec de senio et morte cogitant. Porro quod dixi, sphingem fuisse harpyiam, ideoque typum avari et rapacis, confirmat quod scribit Michael Byzantius, et ex eo Pierius Hierogl. lib. 1. c. 21. meretrices quasdam ex Megara sphinges fuisse appellatas, eo quod humano capite mansuetudinem præ se ferrent, cæterum corpore reliquo leonino rapacitatem et imperium, quod in amatores exercent, indicarent : unde Megaricæ sphinges vocantur meretrices. Rursum avaritia stringit mentem avari quasi sphinx, milleque curarum et sollicitudinum quæstiones molestissimas illi assidue suggerit et proponit, ex quibus se extricari non potest. De sphinge plura habet Natalis Comes lib. 9. Mythologiæ c. 18.

Denique τὸ *et morietur*, Rabanus et alii nonnulli omittunt. Unde Franciscus Lucas opinatur illud in aliis codicibus irrepsisse. Nam τὸ *et morietur*, inquit, incommode positum est post, *et relinquet omnia aliis* : prius enim homo moritur quam omnia aliis relinquat, imo ex eo quod relinquat omnia aliis, satis intelligendum relinquitur quod morietur. Codex Cardin. Bessarionis legit contrarie, *non morietur*, scilicet quoad animam, quæ immortalis immortali judici sistetur, ut immortalem pro meritis accipiat sententiam. Verum codices Romani, Complut. cæterique Græci et Latini legunt, *et morietur* : prius enim ægri testamentum condunt, in quo sua aliis legando relinquunt, ac deinde moriuntur.

21. Sta in testamento tuo, et in illo (cum illo) colloquere, et in opere mandatorum tuorum veterasce.] Pro *testamento*, græce est, διαθήκη, quod Septuag. reddere solent pro ברית *berith*, id est, pactum, fœdus : quo fit ut Græcum διαθήκη, et Latinum *testamentum*, sæpe quodlibet fœdus et pactum significet, uti ostendi 1. Corinth. 11. 25. et Hebr. 9. v. 20. Rursum pro *colloquere*, græce est ὁμίλει, id est, conversare, consuetudinem habe, tracta, convive, colloquere, q. d. Assidue cum illo age, meditare, pertracta; unde Tigurina vertit : *Fac maneas in pacto tuo, in eoque sis assiduus, ac in officio tuo consenescas;* alii : *Persiste in pacto tuo, et versare in eo, et in opere tuo consenesce;* Syrus : *Sta super viam tuam, et illi innitere, et in operibus ejus ambula, et veterasce;* Arabicus : *Fili mi, sta supra viam tuam, et persevera in ea, et inhære illi dum vives,* q. d. Persiste in statu tuo, et modo vivendi laudabili, quem amplexus es, ut servias Deo.

Dixit avaros et impios corrogare divitias, et sæpe ditari per fas et nefas, innuens pios et timoratos depauperari : nunc ne quis piorum amore divitiarum impios æmuletur, ac opes per fas et nefas conquirat, monet et confirmat eos, ut in justitia et Dei timore persistant, eo quod Deus, si non in hac vita, certe in altera mox obventura eos æternis cœli divitiis ditabit. Ait ergo : *Sta in testamento,* id est pacto quod cum Deo inivisti, tum olim in circumcisione, tum nunc in baptismo, quo te Dei cultui addixisti, ejusque leges servaturum te spopondisti.

Hinc S. Gregor. Nazianz. orat. 40. asserit baptismum non esse aliud *quam pactum quoddam cum Deo initum secundæ vitæ et purioris, ac præstantioris instituti; atque animas nostras accuratissima custodia servandas, ne falsam professionem edidisse videamur. Nam cum ad mutua hominum pacta firmanda Deus mediator adhiberi soleat, quanto periculosius est, magisque timendum, ne fœdera cum ipso Deo astricta rupisse videamur.* Et S. Chrysost. homil. de Martyribus, quod aut imitandi sunt, aut non laudandi, tomo 3. *Exerce vires,* inquit, *fortiter dimica, atrociter in prælio isto concerta. Considera pactum, conditionem attende, militiam nosce : pactum, quod spopondisti; conditionem, qua accessisti; militiam, cui nomen dedisti.*

Juvenal. satyr. 14. avarorum phrenesin et furorem incusans, exclamat:

> Sed quò divitias, hæc per tormenta coactas?
> Cum furor haud dubius, cum sit manifesta phrenesis,
> Ut locuples moriaris, egenti vivere fato.

Et Satyra 12:

> Non propter vitam faciunt patrimonia quidam,
> Sed vitio cæci propter patrimonia vivunt.

Hinc avarum Poetæ repræsentant per Tantalum, qui apud inferos inter dulces cibos esurit, inter aquas et vina sitit. Unde Horat. lib. 1. Serm. Satyra 1:

> Tantalus à labris sitiens fugientia captat
> Flumina... quid rides? mutato nomine, de te
> Fabula narratur.

Hinc secundo, Lyran. et ex eo Palacius: *Sta in testamento*, hoc est, inquit, in lege Dei, quæ in Scriptura vocatur *testamentum*, sive pactum; quia conditio pacti, quod Deus nobiscum pepigit, est lex, ut scilicet ejus legem observemus. Sic dicitur cap. 44. 12: *In testamentis*, id est, in Dei legibus, *stetit semen eorum*. Unde addit, *in illo colloquere*, q. d. Legem intra te consule; cum quid facturus es, legem adeas; cum quid dubitas, ab ea pete responsum. Tertio, particularius, *sta in testamento*, id est, obligatione et pacto, quod inivisti cum Deo quando statum vitæ delegisti, ut cum conjugio te mancipasti, cum sacerdotio initiatus es, cum in Religione quapiam professus vota solemnia Deo nuncupasti, cum episcopatum, prælaturam, aut officium aliquod suscepisti. Tunc enim Deo te obligasti, et quasi cum eo pactus es, te illo statu et officio secundum leges Dei et Ecclesiæ, rite et sancte perfuncturum usque ad ultimum vitæ spiritum. Vide ergo, ut in eo quod pactus es vel vovisti, sis constans, nec resilias vel apostates, ut, si Religioni obstrictus sis, velis eam deserere, et uxorem ducere, vel cœlibem liberamque vitam agere.

Huc facit proverbium Ben-Sira alphabeto 1. littera Gimel: *Os, quod in sorte tua cecidit, rode*: quod ejus interpres adaptat uxori, q. d. Uxorem quam nactus es, sive bona sive mala sit, non dimitte, sed retine: quia repudia, licet lege veteri permissa, tamen multis displicuerunt. Nam qui priorem dimittit, sæpe in pejorem incidit; et qui prius conjugium solvit, raro felix est in secundo, uti patuit in sex conjugiis Henrici regis Angliæ. Sic qui leviter ab uno Ordine ad alium transeunt, majores in eo experiuntur difficultates. Et illud Senecæ in Proverbiis: *Aberrare à fortuna tua non potes, obsidet te*. Spartam ergo quam nactus es, hanc exorna. Et illud Platonis in Phædone: *Nulli hominum fas est discedere ab eo quod Deus ei imperavit*. Et illud Ciceronis: *Nulli fas est è statione abire, in qua à summo Imperatore collocatus est*.

Audi Rabanum: *Stat*, inquit, *in testamento suo, et in illo colloquitur, qui in præcepto sibi divinitus commendato fideliter manet, et in illo assidue meditatur. In opere mandatorum Dei veterascit, qui in bonis operibus usque ad finem perseverare studet, et à peccatis omnibus, quantum possibile est, cavet. Qui enim fide stat, et juste vivere certat, benedictio Dei in æterna beatitudine illum remunerabit, et repletum fructu virtutum in superna arce collocabit*.

Porro hæc phrasi, *stare*, vel *esse, testamento*, gaudet Siracides. Unde c. 44. 20. de Abraham dicit: *Fuit in testamento cum illo*, q. d. Abraham fœdus habuit cum Deo. Cap. 45. 8, de Aarone ait: *Statuit ei testamentum* (id est pactum) *æternum*, nimirum cum *dedit illi sacerdotium gentis*. Et v. 30, de Phinees: *Statuit illi testamentum pacis, etc. ut sit illi et semini ejus sacerdotii dignitas in æternum*. Cap. 47. 13, de David: *Dedit illi testamentum* (id est promissum et pactum) *regni*. Cap. 28. 9, *Memorare testamentum Altissimi*.

Moral. disce hîc, quanta et quam necessaria sit homini constantia in sua vocatione, gradu, officio et virtute. Unde angelus ait Danieli c. 10. 11: *Sta in gradu tuo*. Humana enim infirmitas et mutabilitas est tanta, ut sine jugi et quotidiana Dei gratia, ac strenua hominis cooperatione, diu in eo quod recte cœpit persistere nequeat, præsertim accedentibus in dies tot carnis mundique illecebris, ac assiduis dæmonum tentationibus. Quare constantiæ remedia efficacia undique conquirenda sunt, quibus se quisque contra tot hostium insultus obarmet, corroboret et confirmet. Nam, ut ait Salomon Proverb. 27. 8: *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum*.

Primum ergo ad constantiam medium est, humiliter agnoscere suam inconstantiam, et postulare à Deo gratiam, qua eam vincamus. Nam, ut ait Job cap. 14. 2: *Homo, etc. nunquam in eodem statu permanet: statu* tum corporis, tum mentis et voluntatis: nam nunc hoc vult, nunc illud; nunc cupit unum, mox contrarium; nunc placet ei hoc exercitium, nunc displicet. Itaque inter vulnera per peccatum originale homini inflicta, unum è præcipuis est instabilitas et inconstantia, quam nostris viribus tollere non possumus, sed sola Dei gratia, quæ proinde assidue invocanda est: Deus enim per essentiam est stabilis, constans, idem, semperque suî similis: *Ego Dominus*, ait ipse Malach. cap. 3. 6, *et non mutor*. Rursum crebra oratio unit nos Deo, hæcque unio facit nos constantes et immobiles. Sicut ergo naufragus qui fluctibus jactatur, scopulo vel petræ se affigit, itaque fixus manet et constans, nec ullis jactatur fluctibus aut ventis, ita et fidelis inter hujus mundi æstus et turbines, ut iis non jactetur affigat se Deo, dicatque cum Psalte: *Mihi autem adhærere Deo bonum est. Dominus firmamentum meum, et refugium meum, protector meus, et cornu salutis meæ*, psalm. 17. v. 2. Ita S. Gregor. in Moral. sæpe docet non esse aliam constantiæ et stabilitatis acquirendæ rationem, quam si mens super tempora et terrena omnia erigatur, et in æternitate Deoque æterno defigatur: in eo enim defixa nullis minis, illecebris, periculis, doloribus, terroribus movebitur, non concutietur. Ita orabat, seque Deo uniebat Psaltes, dicens: *Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis*, psal. 67. 29. Et Judith c. 9. v. 14. occisura Holofernem: *Da mihi*, ait, *Domine, in animo constantiam*, eamque à Deo impetravit. Unde c. 16. 12. dicitur: *Horruerunt Persæ constantiam ejus, et Medi audaciam ejus*. Et S. Paulus: *Omnia possum in eo qui me confortat*, Philip. 4. 13. et S. Bernard. in psal. 90. serm. 8. *Tu*, ait, *ne putes flexibile quippiam inveniendum in judicibus junctis petræ: qui adhæret Deo, Apostolus ait, unus spiritus est; et qui petræ jungitur, la-*

pis unus. Quod sane Propheta non immerito suspirans : Mihi, inquit, adhærere Deo bonum est. O familiaritatis gratiam, ô honoris culmen, ô fiduciæ privilegium, ô prærogativam securitatis perfectæ ! Hinc creaturæ Deo viciniores sunt constantiores, ut Angeli, qui, ubi semel aliquid eligunt, id ipsum constanter retinent. Unde per primum virtutis actum quo Deo adhæserunt, confirmati fuere in gratia, gloriamque beatam adepti sunt, ut docet D. Thom. 1. p. q. 62. art. 5. in corp. Cœli quoque constantes sunt, tum in natura, tum in ordine et motu, quem eumdem constanter servant.

Secundum medium est mortificare curiositatem varia videndi et experiendi, quæ est mater inconstantiæ, et è contrario exercere se in actibus constantiæ. Si enim duremus in officio difficili vel tribulatione aliquantulum, Deus illico succurret, et difficultatem ac dolorem vel auferet, vel leniet, dabitque robur ad illum facile tolerandum, juxta illud : *Constantes estote, et videbitis auxilium Dei super vos ;* et : *Exspecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, et sustine Dominum*, psal. 26. v. 14. Ita Paulus vinctus corroboratus est à Deo, Actor. 23. v. 11 ; dum ab eo audiit : *Constans esto ;* et c. 18. 10 : *Noli timere, sed loquere, et ne taceas ; propter quod ego sum tecum : et nemo apponetur tibi ut noceat te.* Quocirca Paulus è vinculis libere fidem Christi prædicavit Festo præsidi et Agrippæ ; adeo ut Agrippa diceret eum insanire : *Scit*, inquit Paulus, *de his rex* Agrippa, *ad quem et constanter loquor*, Act. 26. 26. Sicut ergo ut quis doctrinam acquirat, debet constanter studere et discere ; ut fabrilem, architectonicam, pictoriam, medicam artem acquirat, debet assidue fabricare, delineare, pingere et mederi : ita multo magis ut quis virtutem, v. g. humilitatem, charitatem, abstinentiam, patientiam, acquirat, debet in eis assidue se exercere. Ita *Romani possederunt omnem locum consilio suo et patientia* (constantia), 1. Machab. 8. v. 3. Vegetius de Re milit. *Urbis*, inquit, *quam capere conaris, obsidio constanter urgenda est, et acriter premenda.* Ergo si vitium aliquod expugnare cupis, debes illud constanter et acriter oppugnare. Virtus enim et perfectio acquiri nequit, nisi quis continuo eam ut leporem insequatur. Porro nihil est tam difficile et arduum, quod non expugnet constantia, uti patet experientia in studiis, bellis, fabricis, etc. Ita Abbas ille in Vitis Patr. discipulum quemdam torpentem, eo quod diceret se plurimis vitiis laborare, ideoque de iis eradicandis desperaret, excitavit et instruxit. Deduxit enim eum ad hortum carduis obsitum, jussitque ut secum eum expurgaret : fecit ille, ac primo die partem unam, sequenti alteram, tertio aliam, ac continuando tandem omnes partes totumque agrum expurgavit. Addiditque : Ita fac et tu in horto animæ tuæ, jam unum vitium exstirpa, post illud aliud et aliud : quod si in eo sis constans, tandem omnia eradicabis. Quid prodest Grammaticam, Philosophiam, Theologiam inchoare, si, antequam perdiscas, deseras ? utique ea quæ didicisti oblivisceris, perdesque oleum et operam quam impendisti. Quid prodest proficiscenti Romam, si pergat usque ad Alpes, si ibi victus montium asperitate subsistat ? Ita non prodest inchoare studium virtutis, nisi constanter illud prosequaris, ut ad ejus culmen pertingas : non prodest tendere in cœlum, si in medio cursu subsistas. Saul, Salomon, Judas, Nicolaus Antiochenus, Tertullianus, Origenes bene cœperunt ; sed inconstantes defecerunt, suaque cœpta perdiderunt. Angeli boni in testamento et pacto cum Deo steterunt, ideoque mox beati et gloriosi effecti sunt : Lucifer cum suis in gratia creatus bene cœpit, sed non perstitit, ideoque in diabolum versus corruit in tartara. Unde de eo ait Christus Joan. 8. v. 44 : *Ille in veritate non stetit.* Religiosi ergo et fideles qui in vocatione et statu suo persistunt, imitantur angelos, fiuntque angelici ; qui apostatant, imitantur dæmones, fiuntque diabolici.

Tertium, proponere sibi exempla virorum et feminarum constantium. Ita Machabæus ille in tormentis manus constanter extendit, 2. Machab. 7. v. 10. Ita Mathathiæ filii constanter steterunt in lege Dei. Ita convenerunt ad Judam omnes constantes corde, qui aciem hostium dissiparunt, 1. Machab. 9. 15 : *Et convaluerunt animis, non solum homines, sed et bestias ferocissimas, et muros ferreos parati penetrare*, 2. Machab. 11. v. 9. Ita mirabantur judices videntes constantiam Petri, Actor. 4. 53. Clemens Ancyranus martyrium continuum sub variis Imperat. constanter subiit per 28 annos, ut patet ex ejus Vita. S. Servulus constanter usque ad mortem paralysim toleravit, ideoque moriens à choris Angelorum concinentibus ductus est in cœlum, teste S. Gregor. hom. 15. in Evang. Multa Anachoretarum millia per 50, 80, 100 annos constanter steterunt in solitudine, pœnitentia, oratione, paupertate ; ac nominatim Simeon Stylites per 50, vel, ut alii volunt, 80 annos, usque ad mortem, stetit in columna, de quibus Theodor. Pallad. et Vitæ Patr. Quocirca nervose sic suos stimulat S. Cyprianus lib. 1. Epist. 5. ad Rogat. *Hortamur vos per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos et simplicem charitatem, ut qui adversarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram forti et perseveranti virtute teneatis. Adhuc in seculo sumus, adhuc in acie constituti, de vita nostra quotidie dimicamus.*

Quartum, non multa amplecti, sed pauca stringere. Multi enim multa volunt experiri, æque ut ægri varia pharmaca, qui nunquam sanantur ; quia pharmacum posterius prioris operationem impedit et divertit. Vere Sapiens Eccli. 34. 28 : *Unus ædificans, et unus destruens, quid prodest illis nisi labor?* Ita qui hodie unum exercitium pium inchoant, cras aliud et aliud, non nisi priora destruunt, nec ullum in anima sua habitum ædificant, juxta illud Proverb. 18. 9 : *Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est opera sua dissipantis.* Quocirca S. Paulus : *Unum autem*, inquit, *quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu*, Phil. 3. 13. Unum ergo sequatur, qui illud vult assequi. Audi S. Basil. ad Chilonem : *Id tibi perspectum velim, frater, et persuasum, non eum qui bene cœpit, continuo debere decerni perfectum, ex qualicumque delineatione operis pii ; sed quisquis legitimo cursu stadium istius semel absolvit vitæ.* Addit deinde stimulum periculorum : *At dorcadis in morem liberæ è reti, utque volucris è laqueo, scito te ingredi inter medios, quibus undique cingeris, laqueos.*

Quintum, diarium aliquod tibi præscribere, puta temporis distributionem, qua singulis horis suum opus et occupationem assignes, eamque quasi vitæ legem exacte servare. Ita faciebat, idque mire commendabat P. Franciscus Suarez, dicebatque hac ratione diem instar horologii ordinate ad finem decurrere cum pace et gaudio, seque ac de causa nullas in oratione pati distractiones, eo quod hora orationi assignata studia relinqueret, totamque mentem orationi affigeret, eo quod illam horam orationi destinatam haberet.

Sextum, constantiam parit primo, amor. Qui enim aliquod opus amat, facile in eo est constans; qui autem illud aversatur, impossibile est ut in eo diu persistat: propone ergo voluntati multas rationes et commoda quæ illam moveant ad amandum exercitium, in quo cupis esse constans. Secundo, coram Eucharistia, Angelis et Sanctis proponere serio et sæpius se in eo constantem fore. Tertio, facere votum, saltem ad aliquod tempus: votum enim facit Religiosos constantes in suo Ordine; sed id fiat prudenter, et cum consilio sapientis.

Septimum, sæpe cogitare illud: Omnes virtutes certant, sola perseverantia coronatur, ut ait S. Bernard. sub illud: *Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt*, Sap. 5. 1; et illud S. Hieron. Epist. 28. ad Lucinium: *Cœpisse multorum est, ad culmen pervenisse paucorum.*

22. Ne manseris (græce μη θαυμαζε, id est, *ne mireris*) in operibus peccatorum: confide autem in Deo, et mane in loco tuo.] Interpres legit τοπω, id est, *loco*: jam legunt πονω, id est, *labore tuo.* Sed eòdem redit sensus; locus enim est vitæ institutum, in quo quis laborat, servitque Deo. Hæc sententia in se clara est, et patet ex dictis. Præclare S. Bernard. serm. 48. in Cant. *Non mediocris*, ait, *titulus profecto virtutis, inter pravos vivere bonum, et inter malignantes innocentiæ tenere candorem et morum lenitatem; magis autem, his qui oderunt pacem, pacificum et amicum ipsis te exhibere inimicis.* Plura de hac gnome dicam proximo opere Proverb. 27. 8.

23. Facile est enim in oculis Dei subito honestare (græce, πλουτισαι, id est, *ditare*) pauperem.] Syrus: *Ne mireris de operibus iniqui, sed spera in Domino, et persevera in lumine ejus; quia facile est coram Domino ditàre pauperem repente.* Sic et Arabicus. Persistit in eo quod dixit v. 21. monens scilicet, ut quis in suo testamento, id est, pacto, vocatione et statu persistat, nec ab eo desciscat ad impietatem, dum videt impios ditari et prosperari, se vero in studio justitiæ et pietatis depauperari et pati adversa, q. d. Esto videas impios et peccatores prosperari, noli tamen eorum opera impia sequi; aut, si secutus es, in iis manere et persistere; sed spera in Deo, et mane in loco tuo, id est, in tuo vitæ et Dei cultus instituto, quia facile est Deo subito (Græca congeminant *cito subito*, q. d. celerrime) ditare justos pauperes sibi servientes, idque Deus facit, cum hoc æternæ eorum saluti conducit; cum autem non facit, ideo non facit, quia id eorum saluti foret noxium. Sic Deus ditavit Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, et omnes filios Israel fugientes ex Ægypto. Hæc juxta legem veterem, in qua Deus eam servantibus mercedis loco promittebat abundantiam frugum et opum. At in lege nova opes, non tam temporales et terrenas, quam spiritales et cœlestes sibi servientibus, promittit. Si ergo Dei gratia, donis et virtutibus ditari amabis, fuge peccata, confide in Domino, in vocatione qua vocatus es permane; et cum minus suspicaberis, maxime ditaberis.

Mystice Lyran. *Mane in loco tuo, scilicet*, inquit, *per amorem in Deo, qui est locus animæ quietativus, juxta illud S. August. Creasti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.* In Deo ergo, quasi in centro suo quiescit hominis cor.

24. Benedictio Dei in mercedem justi (græce ευσεβους, id est, pii) festinat, et in hora (ita Rom. et Græca: perperam alii legunt, *in honore*) veloci processus illius fructificat.] Græce, *et in hora veloci germinat*, vel *exoriri facit benedictionem suam*; Tigurina, *brevi tempore fecerit ut efflorescat eorum prosperitas.* Confirmat id quod dixit, facile esse Deo subito honestare pauperem; quia, inquit, *benedictio*, id est, beneficentia Domini *festinat in justi mercedem*, ut scilicet festine et cito ejus opera justitiæ merita mercede compenset. Festinat quantum est ex parte sua, suæque voluntatis et desiderii, licet ob bonum ipsius justi et cæterorum, subinde aliquantisper eam differat, ut meritum eorum, æque ac præmium et gaudium adaugeat. Sed omnis hæc dilatio modica est, et quasi nulla, si eum æternitate mercedis futuræ comparetur, esto homini ægro, afflicto et pusillanimi subinde magna hæc mora videatur. Quocirca Arabicus vertit: *Si fueris justus, exspecta animæ tuæ bonum, et futurum tuum in id ad quod prævenisti*; id est, id in quo procedere in vita tua voluisti, invenies in momento mortis, futura vita, sorteque tua ad quam tendis.

Secundo, Jansen. τὸ *processus illius*, inquit, etiam ad hominem justum referri potest, ut sit sensus: progressus justi de virtute in virtutem per Dei benedictionem, subito magnum fructum profert; quia hic temporaliter et in futuro æterno præmio remuneratur.

Verum hunc processum proprie et per se non significat Græcum ευλογια, sed tantum concomitanter, aut potius causaliter; Dei enim ευλογια, id est benedictio, efficit et causat hunc virtutum processum. Hæc enim est benedictio novi Testamenti, sicut veteris fuit processus et augmentum frugum et opum. *Festinat* ergo *Dei benedictio in mercedem justi*, quia noctem non exspectat, ne videatur cum illo pernoctare labor mercenarii, contra legem ab eo sancitam Levit. 19. 13; quare *in hora veloci processus illius fructificat*, quia velociter in eadem etiam hora laboris et jacti seminis boni operis, facit ut germinet et crescat culmus, ac illico maturescat, detque fructum et præmium, scilicet augmentum gratiæ, ac illustrationes, consolationes et corroborationes cœlestes ad strenue progrediendum in sanctis operibus.

Unde ex hoc loco et similibus recte colligunt melioris notæ Theologi augmentum gratiæ, quod justus meretur per actus bonos, habitu gratiæ suæ remissiores et minus intensos, non differri usque ad mortem, vel donec justus actum aliquem habitu intensiorem eliciat, uti aliqui opinati sunt; sed in eodem instanti quo actum elicit, illi à Deo dari et infundi. Hoc enim significat τὸ *festinat.* Vide Francisc. Suarez de Gratia, p. 3. l. 9. c. 3. n. 25.

Anagog. *Festinat Dei benedictio in mercedem justi*, quia post mortem illico eum ad gloriam et regnum cœleste transfert, ait Lyran.

Moral. *Benedictio Dei in mercedem justi festinat*, cum justus serio et animose resolvit vitia levia resecare, certas virtutes acquirere, studere perfectioni, assurgere ad magnam et heroicam sanctimoniam. Tunc enim Deus qui hac re mire delectatur, imo hæc desideria ipsi indidit, eadem ad exitum perducit, et merita mercede compensat. Si ergo me ad capessendum virtutis culmen generose animavero, non tardabit Deus quàm celeriter cœpta mea promovere et perficere, meque possessione sanctitatis quam ambio ditare. Magnanimo ergo ad magnam virtutem contendenti, magna animo destinanda sunt, magna tentanda et inchoanda. Metire te magna mensura Sanctorum, inquit ille, imitare facinora S. Pauli, S. Francisci, S. Magdalenæ : qui subito per intensos et heroicos pœnitentiæ et charitatis actus, ad culmen sanctitatis evasere, quia validæ gratiæ Dei valide cooperati sunt.

25 et 26. NE DICAS : QUID EST MIHI OPUS ? ET QUÆ ERUNT MIHI EX HOC BONA ? NE DICAS : SUFFICIENS MIHI SUM, ET QUID EX HOC PESSIMABOR ?] Græce κακωθήσομαι, id est, *mali sustinebo*.

Primo, Raban. Lyran. et Glossa censent hæc omnia esse voces superborum, qui in sua potentia et opibus confidunt, et præsentem tantum vitam curant, vel non credunt futuram ; q. d. Ne Dicas : Quid mihi est opus confidere Deo, illi servire, illius leges observare ? Unde Complut. legunt : *Quæ est mihi necessitas complacentiæ ?* vel, *quid mihi est opus placere* (scilicet Deo ?) aut quæ ex hoc mihi accedent bona post hanc vitam ? q. d. Nulla. *Ne dicas : Sufficiens mihi sum* ad hanc vitam commode et laute transigendam ; *et quid ex hoc*, post hanc vitam, *pessimabor ?* id est, quæ mala sustinebo pro meis deliciis et peccatis ? q. d. Nulla. Unde hoc refutans subdit : *In die bonorum*, id est, tempore prosperitatis in hac vita, *ne immemor sis malorum*, id est, punitionis in alia vita. Hunc sensum videtur exposcere quod subdit : *Quoniam facile est coram Deo in die obitus retribuere unicuique secundùm vias suas.*

Secundo, melius Palacius et Jansenius censent hîc duas duorum contrariorum esse voces : priorem pauperis, ob suam pauperiem et ærumnas despondentis animum, et quasi desperantis ; posteriorem divitis arrogantis, suisque opibus præsidentis. Prior, scilicet pauper, pusillanimis et deses, dicit : *Quid mihi est opus*, scilicet vivere ? Unde ex Græco clarius vertas : *Quid mihi est opus ?* quorsum vivo in hoc mundo ? quæ utilitas quod vivam ? quæ ex hoc tempore deinceps bona mihi exspectanda sunt ? q. d. Nulla ; sed sicut hactenus vixi in pauperie, miseriis, sordibus et ærumnis plurimis, ita deinceps in iisdem vivam, aut potius infelicem animam traham. Quid ergo vivo ? quin potius vitam abrumpo ? Unde Tigurina vertit : *Ne dicas : Quis mihi* χρεία ἀρεσκείας, id est, placens, sive *jucundus usus est ? aut quænam mihi bona posthac evenient ?* Vatabl. pro τίνα, id est, *quænam* legens τίνι, id est, *cui*, vertit : *Cuinam à me bona evenient ? quisnam jam hinc à me beneficia accipiet ?* q. d. Deinceps mihi et aliis inutilis ero, imo onerosus : ero pondus inutile terræ, ut quid ergo vivo ?

Posterior, scilicet dives præsidens et arrogans dicit : *Sufficiens mihi sum, et quid ex hoc pessimabor ?* q. d. Sufficiunt mihi opes ad lautam, felicem et securam vitam ; quid enim mihi tam opulento et potenti posthac mali evenire potest, quod non auro meo abigam et propulsem ? Hæc ergo est vox bonæ fortunæ, puta divitis et fortunati. Sicut prior vox fuit malæ fortunæ, puta pauperis et infortunati. Monet itaque Siracides utrumque æquanimitatis ; scilicet pauperem, ne vocem hanc desperabundam emittat, sed patienter suam paupertatem sustineat, sperando meliorem sortem : ac divitem, ne vocem præsumptuosam jam dictam sibi arroget, sed in suis opibus moderationem animi conservet, timendo sortem adversam. Idcirco subdit :

27. IN DIE BONORUM NE IMMEMOR SIS MALORUM : ET IN DIE MALORUM NE IMMEMOR SIS BONORUM,] q. d. In paupertate spera opulentiam, et in miseria felicitatem ; in opulentia autem verere paupertatem, et in felicitate miseriam, quæ tibi obvenire potest ; τὸ enim *immemor*, hîc tam futurum quàm præteritum spectat, q. d. In die bonorum memor esto malorum quæ sensisti, et quæ rursus forte sensurus es ; sic et in die malorum memor esto bonorum tam præteritorum quàm futurorum. Est hæc sententia prudentissima, æque ac utilissima ; suggerit enim remedium utriusque sortis et fortunæ, scilicet memoriam contrariæ. Hinc omnibus vitæ casibus aptari potest, v. g. primo, opulentiæ et paupertati, juxta sensum jam datum ; secundo, lætitiæ et tristitiæ, q. d. In die tristitiæ ne cadas animo, sed memor esto lætitiæ quam aliquando habuisti, et rursum habiturus es : in die lætitiæ noli nimis exsultare, sed moderare eam, cogitando tristitiam, quam aliquando expertus es, ad ostium stare, et mox forte reversuram. Tertio, desolationis et consolationis divinæ, q. d. Dum adest gratia, noli præfidere, quia illa se subtrahet : in die ergo consolationis, memor esto desolationis ; et in die desolationis, spera consolationem. Nam post tenebras spero lucem : post nubila Phœbus, post hiemem æstas, post procellam sedit serenitas. Ita S. Bern. s. 21. in Cant. *Curabis potius*, inquit, (*si sapis pro consilio sapientis*) *in die malorum non immemor esse bonorum, atque in die bonorum non immemor esse malorum. Ergo in die virtutis tuæ noli esse securus, sed clama ad Deum cum Propheta, et dic : Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Porro tempore tentationis consolare, et dic cum sponsa : Trahe me post te, in odorem unguentorum tuorum curremus. Sic te non deseret spes in tempore malo, nec in bono providentia deerit, erisque inter adversa et prospera mutabilium temporum, tenens quamdam æternitatis imaginem, utique hanc inviolabilem et inconcussam constantis animi æqualitatem, benedicens Dominum in omni tempore ; proindeque vindicans tibi etiam in hujus nutabundi seculi dubiis eventibus certisque defectibus, perennis quodam modo incommutabilitatis statum ; dum te cœperis renovare et reformare in insigne illud antiquum similitudinis æterni Dei, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Quippe sicut ipse est, ita et tu eris in hoc mundo, nec in adversis timidus, nec in prosperis dissolutus.* Quarto, honoris et opprobrii, q. d. Dum es in honore et gloria, memor esto te ab eo posse excidere, imo posse

opprobriis et contumeliis affici, uti contigit Aman, Holoferni, Antiocho, Nabuchodonosori, etc. Vicissim dum probris et contumeliis impeteris, memor esto te honoratum quandoque fuisse, ac rursum suo tempore honorandum. Quinto, pacis et belli, q. d. In die belli spera pacem, in die pacis para arma ad bellum: in die tentationis exspecta tranquillitatem, in die tranquillitatis præpara te ad tentationem. Causam dat S. Gregor. libr. 2. in Ezech. hom. 19: *Si enim*, inquit, *cum bona habemus, malorum reminiscimur, quæ aut jam passi sumus, aut adhuc pati possumus; accepta bona mentem non elevant, quia eorum gaudium timor memoriæ malorum premit. Et si, cum mala habemus, bonorum reminiscimur, quæ aut jam accepimus, aut adhuc nos posse accipere speramus; malorum pondus animum in desperationem non deprimit, quia hanc ad spem memoria bonorum levat. Si itaque, fratres carissimi, sic per præcepta Dominica, et per Sanctorum exempla gradimur, ut nos nec prosperitas elevet, nec adversitas frangat; habere nos ante omnipotentis Dei oculos palmas hinc et inde monstramus.* Ita faciebat S. Job qui, bonis omnibus spoliatus, securus dicebat: *Si bona accepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus?* In quæ verba idem Gregor. l. 3. Moral. c. 7: *Magna quippe*, ait, *consolatio tribulationis est, si, cum adversa patimur, actoris nostri ad memoriam dona revocemus. Nec frangit quod ex dolore obviat, si menti citius hoc quod ex munere sublevat, occurrat. Hinc namque scriptum est: In die bonorum ne immemor sis malorum, et in die malorum ne immemor sis bonorum. Quisquis enim dona percipit, sed donorum tempore nequaquam etiam flagella pertimescit, in elationem per lætitiam corruit. Quisquis autem flagellis atteritur, sed flagellorum tempore nequaquam se ex donis, quæ eum contigit accepisse, consolatur, à statu mentis omnimodæ desperatione destruitur. Sic ergo utraque jungenda sunt, ut unum semper ex altero fulciatur; quatenus et flagelli pœnam memoria temperet doni, et doni lætitiam mordeat suspicio ac formido flagelli.*

Hac de causa *misericors Deus*, ait S. Chrysost. hom. 8. in Matth. *mœstis rebus quædam jucunda permiscuit. Quod certe in omnibus Sanctis fecit, quos neque tribulationes, neque jucunditates sinit habere perpetuas; sed tum ex adversis, tum ex prosperis, justorum vitam quasi admirabili varietate contexuit:* ut hac bonorum et malorum permixtione et concatenatione eos quasi in æquilibrio teneat, ne prosperis extollantur, et adversis deprimantur. Unde S. Bernard. serm. 2. in Ramis palmarum: *Propterea*, ait, *non simus stulti, ut occidat nos prosperitas nostra, sed in die bonorum non immemores simus malorum; et è converso. Istis enim mixtum est præsens seculum, non secularibus tantum, sed etiam spiritualibus viris. Nam secularibus viris aliquando quæ placent, quandoque quæ displicent, videmus accidere: et ipsis nihilominus spiritualibus non semper tristia, non semper læta succedunt, sed vespere et mane dies unus. Et illud: Visitas eum diluculo, et subito probas illum. Verum hoc, interim dum præsens seculum manet, vel manat magis et fluit. Cæterum post hoc seculum, duo futura sunt secula, valde divisa et diversa: ita ut in altero non nisi fletus et stridor dentium, in altero sola gratiarum actio, et vox laudis.* Et inferius: *Licet enim multos frangat adversitas, tamen multo plures extollit prosperitas; sicut scriptum est: Cadent à latere tuo mille, sinistro scilicet, per quod signatur adversitas; et decem millia, id est, multo plures à dextris tuis, in quibus prosperitas designatur. Denique quia utrobique periculum est, orat Sapiens et dicit: Divitias et paupertatem ne dederis mihi; ne forte aut divitiæ extollerent in superbiam, aut paupertas dejiceret in impatientiam. Vita ergo nostra Deo prudenter ita ordinante, ex adversis et prosperis, quasi ex spinis et rosis contexitur.* Quocirca idem lib. 2. de Consider. *Quàm rarus*, ait, *semper exstitit, qui non vel modice in prosperitate relaxarit animam à suâ custodia et disciplina? quando hæc prosperitas non fuit incautis ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod solis radius ad nivem vel glaciem? Sapiens David, sapientior Salomon fuit: sed blandientibus nimis prosperis et secundis rebus, alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in adversa, non excidit vel parum à sapientia: nec minor, cui præsens prosperitas si arrisit, non irrisit, quamquam facilius inveneris qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quàm qui propitia non perdiderunt.*

Anagog. hæc refert ad bona cœli, et mala gehennæ, q. d. *In die bonorum*, id est, opum et prosperitatis, ne iis infleris, *memor esto malorum* gehennæ quæ inflatos et superbos manent: *in die malorum*, id est, adversitatum, ne iis frangaris, *memor esto bonorum*, quæ in cœlo exspectas. *Non* enim *sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Huc maxime respexit Siracides; subdit enim: *Quoniam facile est coram Deo, in die obitus retribuere unicuique secundum vias suas.* Ita Rabanus: *Semper*, inquit, *debet homo esse suspectus et sollicitus de statu salutis suæ, et timore Dei comprimere tumorem mentis, ne in prosperis elevetur; et spe misericordiæ Dei angustiam animi sui sublevare, ne in tribulatione deficiat: quoniam facile est apud Deum humilem exaltare, et superbum humiliare. In fine enim hominis manifestabitur quali mente quis hic vixerit, et cujus sit meriti: quia filius hominis venturus est in gloria Patris sui, et tunc reddet unicuique secundùm opera ejus.* Hoc diviti Epuloni in gehenna refricavit Abraham, sed sero, ad majus illius tormentum, dicens: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris,* Lucæ 16. vers. 25. In quæ verba S. Gregor. homil. 40. in Evang. *Mala*, inquit, *Lazari purgavit ignis inopiæ, et bona divitis remuneravit felicitas vitæ præsentis. Illum paupertas afflixit et tersit, istum abundantia remuneravit et repulit. Quicumque ergo in hac vita bene habetis, cum vos bona egisse recolitis, valde in iis pertimescite, ne concessa vobis prosperitas eorumdem remuneratio sit bonorum; et cum quoslibet pauperes nonnulla reprehensibilia perpetrare conspicitis, nolite despicere, nolite desperare; quia fortassis quod superfluitas tenuissimæ pravitatis inquinat, caminus paupertatis purgat.*

Cum ergo affligeris et cruciaris, cogita cruciatus damnatorum et gaudia Beatorum: ita omnis crux et dolor tibi levis et exilis videbitur. Cum deliciaris et exsultas, cogita ejulatus damnatorum, qui in hac vita exsultarunt, ac jubilum Martyrum, qui in hac vita gemuerunt: ita delicias et exsultationem velut injecta frigida temperabis, et lege rectæ rationis moderabe-

ris. Deus enim vicem bonorum et malorum hujus vitæ in altera commutat, ut iis quibus dedit bona in hac vita, infligat mala in altera; et vice versa, juxta illud Christi Luc. 6. vers. 21: *Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini: Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.* Ex adverso v. 24: *Væ*, inquit, *vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram! Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis! Væ vobis qui ridetis, quia lugebitis et flebitis!* Unde S. Hieron. Epist. 34. ad Julianum: *Difficile est*, inquit, *imo impossibile, ut præsentibus quis et futuris fruatur bonis, ut hic ventrem et ibi mentem expleat, ut de deliciis transeat ad delicias, ut in utroque seculo primus sit, ut in cœlo et in terra appareat gloriosus.* Quocirca Deus ipse S. Francisco inter prima ejus rudimenta vitæ spiritalis hoc revelavit et tradidit: *Francisce, aspera pro jucundis complectere, teque ipsum penitus contemne et abjice.* Simile dedit Christus S. Catharinæ Senensi: *Amara sectare tanquam dulcia; dulcia vero refugies tanquam amara.* Quin et eidem duas obtulit coronas, spineam unam, auream alteram, hac lege, ut, quam eligeret in hac vita, ejus contrariam acciperet in altera. Quare ipsa illico spineam complexa, eam ita arcte suo capiti infixit, ut per plures dies dolores acerbos senserit, ideoque auream et gemmeam nunc possidet in cœlo.

Porro Græca hic contrariam fere habent sententiam; nimirum: *In die bonorum* (est, vel esse solet) *oblivio malorum; et in die malorum, non recordabitur bonorum*, q. d. Monui pauperes ne in sua paupertate animum dejiciant, ac divites ne suis divitiis superbiant. Quia in die opum et bonorum solent homines oblivisci malorum, quasi bona sibi futura sint constantia et perpetua; in die vero malorum solent oblivisci bonorum quasi irrecuperabilium, quia sensus præsentium malorum excludit spem futurorum bonorum. Hæc nimirum est levitas animorum rebus secundis exsultantium, et adversis se abjicientium. Ita enim fit, ut quàm celeriter fortunæ prosperitas securitatem gignit, tam cito miseria desperationem incutiat, juxta illud Æschyli in Persis:

> Vexatus est quicumque calamitatibus,
> Is scit homines de fortunæ impetu
> Perterritos, semper plura metuere mala:
> Eosdem, ubi sors afflavit, confidere
> Semper suam usuram secunda aura ratem.

Verum nostra Latina lectio longe verior est, et accommodatior præcedentibus et sequentibus, uti patet intuenti. Quare videntur Græca hic esse mutila, ut priori versu addendum sit μη εσω, id est, *non sit*, scilicet, *in die bonorum oblivio malorum*; posteriori vero, pro μνεσθησεται, id est, *recordabitur*, legendum videtur αμνησθησεται, sicque contrarie vertendum: *Et in die malorum non obliviscetur bonorum.* Nisi malis ex prioribus duobus versibus hoc loco repetendum esse τὸ *ne dicas*, quasi dicas: Ne dicas: In die bonorum sic oblivio malorum; sed potius in die bonorum memor esto malorum. Rursum ne dicas: In die malorum quis non recordabitur bonorum; sed potius in die malorum recordare bonorum.

Tropolog. accipe ex Siracide hic duo remedia tristitiæ et acediæ. Prius est: *In die bonorum ne immemor sis malorum*, q. d. In die bonorum prævide et præmeditare mala quæ tibi evenire, teque contristare possunt, non quasi reipsa eventura sint (sic enim perpetuo animus cruciaretur, fieretque dejectus, contra illud Christi Matt. 6: *Sufficit diei malitia sua;* et contra illud Flacci Poetæ:

> Quid sit futurum cras fuge quærere; et
> Lætus in præsens animus, quod ultra est
> Oderit curare, et amara læto
> Temperet risu.)

sed quod possint evenire, nec, si eveniant, esse valde mirandum. Ita enim fiet, ut malum si veniat, minus cruciet, quia novi et inopinati casus magis cruciant. Unde Seneca Epist. 77: *Præcogitati mali*, ait, *mollis ictus venit; ideo sapiens assuescit futuris malis; et quæ alii diu patiendo, levia facit diu cogitando.* Et Plutarch. lib. de Tranquillit. animi ait: *Homerus luculento admodum exemplo docuisse mihi videtur, quàm vulnificentiora sint ea quæ improviso inopinatoque feriunt. Ulysses namque, peregre reversus, repentinæ morti canis sui illacrymavit: uxori suæ flenti assidens non illacrymavit, siquidem jam ante adventum præsumpserat lacrymantis uxoris imaginem; canis vero inopinato interitu perturbatus est.* Cicero Tuscul. 3: *Præmeditatio*, ait, *futurorum malorum lenit eorum adventum. Itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudantur:*

> Futuras mecum commentabar miserias,
> Ut, si quæ invecta diritas casu foret,
> Non me imparatum cura laceraret recens.

Didicit hoc *Theseus* à præceptore suo Anaxagora. Anaxagoras enim nuntiata filii morte: *Sciebam*, inquit, *me genuisse mortalem.* Et alius: *Sciebam me filium in mortiferum bellum, non in epulas mittere. Nimirum*, inquit ibidem Cicero, *hæc est præstans et divina sapientia, perceptas penitus et pertractatas humanas res habere: nihil admirari cum acciderit; nihil antequam eveniret, non evenire posse arbitrari.* Ex quo est illud Terentii:

> Quamobrem omnes, cum secundæ res sunt maxime,
> Meditari secum oportet quo pacto adversam ærumnam
> ferant.

Et illud Plutarchi 7. Moral. *Ut sapiens gubernator in tranquillitate tempestatem exspectat, ita rebus tranquillis ad dolorem aliquem præparandus est animus.* Nam, ut ait S. Gregor. hom. 35. in Evangel. *jacula prævisa minus feriunt*, et in sapientem non cadit τὸ *non putabam.* Et Cato, l. 2:

> Prospice qui veniunt, hos casus esse ferendos;
> Nam levius lædit, quidquid prævideris ante.

Posterius tristitiæ et acediæ remedium est: *In die malorum ne sis immemor bonorum.* Nimirum avocanda est cogitatio à re molesta et tristi, ac convertenda ad bonam et lætam, quæ habetur vel speratur. Unde Cassianus lib. 9. de Institut. renunt. cap. 13: *Hanc ergo*, inquit, *perniciosissimam passionem ita de nobis expellere poterimus, si mentem nostram spiritali meditatione jugiter occupatam, futuri spe, et contemplatione repromissæ beatitudinis erigamus. Hoc enim modo universa tristitiarum genera, sive quæ ex præcedenti ira descendunt; sive quæ amissione lucri, vel detrimenti illatione nobis adveniunt, sive de irrogata generantur injuria, sive quæ de irrationabili mentis confusione procedunt, seu quæ lethalem desperationem nobis indu-

cunt, valebimus superare; cum æternarum rerum ac futurarum intuitu semper læti atque immobiles perdurantes, nec casibus dejecti præsentibus, nec prosperis fuerimus elati, utraque velut caduca et mox transeuntia contemplantes. Hinc de impio, qui sibi male conscius non nisi mala exspectat, ait Job, cap. 15. 12 : *Non credit quod reverti possit de tenebris ad lucem;* de se autem bene sibi conscio cap. 17. 12 : *Et rursus,* inquit, *post tenebras spero lucem.* Et cap. 11. 17 : *Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam; et cum te consumptum putaveris, orieris ut lucifer.*

Ita accidit S. Jobo, cui Deus post tribulationem felicitatem duplicavit. Idem cecinit Boetius de Consol. phil. dum à Theodorico rege Ariano carceri inclusus seipsum solatur spe melioris sortis, sicut Hesperus mutatur in Luciferum. Stella enim Veneris quæ Solem occidentem sequitur, occidensque vocatur Hesperus, eadem mane oriens Solemque præiens, vocatur Lucifer :

Et qui primæ, *inquit*, tempore noctis
Agit algentes Hesperus horas,
Solidas iterum mutat habenas,
Phœbi pallens Lucifer ortu.

Quin et Theocritus in Batto ita canit :

Fidere, Batte, doces, melius cras forsan habebit.
Sperandum est vivis, non est spes ulla sepultis.
Nunc pluit, et claro nunc Jupiter æthere fulget.

Denique hæc gnome Siracidis docet moderandas esse animi passiones, nimirum amorem et timorem, lætitiam et tristitiam, ut neque in lætis nimis exsultemus, neque in tristibus nimis doleamus; sed unum memoria vel spe alterius temperemus. Idcirco enim Deus læta tristibus permiscet, ut animam ducat ad passionum æquilibrium, in quo ejus virtus et perfectio consistit, uti pulchre docet S. Bernard. serm. 6. inter parvos : *Istæ affectiones ordinatæ,* inquit, *virtutes sunt; inordinatæ, perturbationes. Si timorem sequatur tristitia, desperationem generat; si amorem lætitia, dissolutionem. Sequatur ergo timorem lætitia, etc., comitetur lætitiam tristitia; quia moderate læta amplectitur, qui tristia reminiscitur. Temperet ergo lætitiam tristitia, temperata lætitia nihil aliud quam temperantia est.*

28. QUONIAM FACILE EST CORAM DEO IN DIE OBITUS RETRIBUERE (perperam et subdole Tigurina vertit, *referre gratiam,* ad elidendum merita bonorum operum) UNICUIQUE SECUNDUM VIAS SUAS,] puta secundum actiones, opera et merita sua; hæ enim sunt viæ ethicæ sive morales, in quibus incedit et inambulat homo. Dat causam cur in die malorum memores esse debeamus malorum, et vice versa, quia scilicet Deus cuique mercedem pro meritis retribuit, sæpe quidem in hac vita, sed semper in morte. Unde liquet sententiam jam dictam : *In die bonorum ne sis immemor malorum, etc.,* maxime spectare ad bona et mala futuræ vitæ, uti superius ex Rabano dixi. Indicat enim hìc Siracides, Deum in hac vita non raro piis adversa, impiis prospera immittere, juxta illud Ecclesiastæ 8. 14 : *Sunt justi quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum; et sunt impii qui ita securi sunt, quasi justorum facta habeant;* in morte autem certo pio cuique præmium, impio pœnam pro meritis assignare.

De impiis res clara est : hi enim in morte subeunt judicium particulare, in quo accepta damnationis sententia illico rapiuntur in tartara. De piis res obscurior est, quia ævo Siracidis justi omnes descendebant in infernum ad limbum patrum; necdum enim cœlum erat apertum, sed Christi morte reserandum. Quomodo ergo tum pii in die obitus mercedem recipiebant? Resp. Recipiebant eam, quia subibant judicium particulare, in quo accipiebant sententiam felicitatis et beatitudinis, eamque illico inchoabant. Nam introibant in sinum Abrahæ, sive in limbum patrum, ibique consummati in gratia, liberi omni metu et miseria, certique de gloria cœlesti, fruebantur Dei contemplatione, et mutuo tot Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum et Sanctorum suavissimo aspectu ac colloquio, exspectantes Christum, qui cœlum eis reseraret, eosque Dei visione beatifica donaret. Illico ergo inchoabant suam felicitatem, sed post et per Christum, qui obicem cœli peracta mortis suæ satisfactione erat reseraturus, eamdem erant consummaturi. Jam autem post Christum obice hoc sublato, et satisfactione peracta, illico omnes animæ justæ plene à peccatis purgatæ, evolant in cœlum, et Dei visione beantur. Idque significat hìc Siracides. Errat ergo Calvinus qui animas justas dormire censet, et quiescere sub altari usque ad diem judicii. Vide Bellarm. lib. 1. de SS. Beatitud. cap. 2. et sequ. et Gabriel. Vasquez loco mox citando, et Suarez 3. p. tom. 2. qu. 59. disp. 32.

Dices : Siracides non dicit Deum in die obitus actu retribuere cuique mercedem, sed tantum facile esse Deo cuique retribuere. Respondet noster Gabr. Vasquez 1. 2. q. 4. disp. 19. c. 2 : *Vox, Facile est, non tantum significat possibile esse Deo, sed Deum facili negotio, et absque labore in die obitus retribuere. Nam si solum denotaret possibile Deo esse, non exhortaretur ibidem nos Sapiens ad bona opera : namque ex possibilitate præmii debile sane sumeretur incentivum laboris : at ex facilitate qua Deus retribuit, magnum certe ducitur argumentum exhortationis. Neque obstat quod tempore quo hæc scripta sunt, nemo admitteretur ad visionem claram Dei : nam Sapiens indefinite loquitur, et intelligi debet secundum temporum diversitatem; tunc enim cum nondum Christus ingressus esset cœlum, mirum non est si retributio visionis differretur.*

Itaque in τῳ *facile est retribuere* est miosis et charientismus, significans facillime, certissime et plenissime Deum retribuere. Sed dicit, *facile est,* ad animandum justos pauperes et pusillanimes : sic enim ad animandum amicum afflictum partim urbanitatis, partim fiduciæ causa dicere solemus : Fidas mihi, rem omnem mihi committe; facile est mihi te adjuvare, id est, ego omnino te adjuvabo. Sic Paulus ait 2. Corinth. 9. 8 : *Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, potens est,* id est, potenter et certo abundare faciet, uti ibidem dixi.

29. MALITIA HORÆ OBLIVIONEM FACIT LUXURIÆ MAGNÆ.] Probat alia ratione id quod dixit v. 27 : *In die bonorum ne sis immemor malorum,* quia scilicet sæpe post diem bonorum sequuntur dies malorum; in qua *malitia*, græce κακωσις, id est afflictio, *horæ*, hoc est, horaria et brevis,

oblivionem facit luxuria, id est luxus, et, ut græce est, τρυφῆς, id est deliciarum, et voluptatis, etiam maximæ. Unde S. Hieron. lib. 18. in Isaiam sic legit : *Afflictio horæ oblivionem facit deliciarum;* Syrus : *Malum diei invenies bonum, et finis hominis erit super eum;* Tigurina : *Difficultas temporis affert oblivionem deliciarum.* Nam, v. g. ait Rabanus : *Cum febris valida, paupertas grandis, arripuerint hominem, omne tempus quod in sanitate et deliciis ante consumebat, in oblivionem tradit, et sola miseria vel ægritudo occupatum illum tenet, nec jam aliud cogitare permittit; vel, si aliquando et in cruciatu constituto quiddam pristinæ felicitatis in memoriam venerit, nequaquam illi refrigerium præstat, sed pœnam accumulat.*

Porro, hoc sæpe verum est in vita, sed semper in hora mortis, de qua hic sermo præcessit, et sequitur; hæc enim est hora ultima, adeoque horizon temporum et æternitatis, adeoque vocatur *hora* antonomastice. Mors enim adimit homini omnem sensum voluptatum præteritarum, ac cruciat sensu dolorum præsentium æque ac futurorum, imo imminentium in purgatorio vel inferno. Ita dives Epulo, in flammis gehennæ omnis suæ epulationis oblitus, non aliud cogitavit, aut dixit, quàm : *Crucior in hac flamma.* Idem faciunt damnati omnes, quos occupat oblivio, et quasi lethargus omnis sensus voluptatis; at non culpæ. Mire enim cruciat eos, dum cogitant quod sua culpa voluptati tam vili et modicæ indulgendo, tantas pœnas, easque æternas, sibi accersiverint, quas tam facile abstinendo à voluptatibus, vitare potuissent, imo cœlestia et æterna gaudia promereri, uti videbunt fecisse Sanctos omnes, ideoque inconsolabiliter lugebunt, dicentque illud Sapient. 5. 8 : *Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra.* Id significarunt Poetæ, cum apud inferos posuerunt Lethem fluvium, cujus potus oblivionem præteritorum induceret : λήθη enim est oblivio.

Pari modo beati obliviscentur omnium tribulationum hujus vitæ, juxta illud Isaiæ 65. 16 : *Oblivioni traditæ sunt angustiæ priores, et absconditæ sunt ab oculis meis;* Septuag. : *Non ascendent super cor eorum.* Ubi S. Hieron. : *Causa*, ait, *lætitiæ et confessionis veri Dei est, quia æterna angustiarum priorum succedet oblivio. Obliviscentur enim pristina mala non oblivione memoriæ, sed bonorum successione, juxta illud : In die bona oblivio malorum.* Additque : *Licet et possit hoc dici, quod in cœlo novo, et in terra nova, omnis conversationis pristinæ memoria deleatur, ne hoc ipsum pars malorum sit, prioris angustiæ recordari.* Verum contrarium est verius, uti dixi Isaiæ 65, scilicet Sanctos recordari præteritorum malorum ad majus eorum gaudium. Huc maxime respicit Siracides; unde et subdit :

Et in fine hominis, denudatio operum illius.] *Et* accipi potest ut causale more Hebræo significans *quia*, q. d. Hora mortis inducit oblivionem deliciarum totius vitæ, quia in illa anima separata à corpore subit judicium particulare, in quo omnia ejus opera à Christo judice ipsi denudantur; dum ab eo sententiam damnationis, vel salutis accipit, illicoque vel ad purgatorium, vel ad infernum, vel ad cœlum ducitur : ubi ex quantitate pœnarum vel præmiorum illico omnibus beatis vel damnatis liquet qualia et quanta fuerint eorum opera bona, vel mala. Tunc enim Christus aperit cuique suam conscientiam, ut videat omne quod egit, cogitavit, dixit per omnem vitam, juxta illud Pauli 1. Corinth. 4. 5 : *Nolite ante tempus judicare* (multi enim hìc videntur boni, qui in judicio apparebunt mali, et vice versa) *quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.* Unde Tigurina vertit : *Acta hominis declarat ipsius exitus;* Syrus : *In ultimo suî laudatur homo.*

Porro Noster legit : ἐν συντελεία, id est, *in fine* et *consummatione*, itaque legunt multi. Verum Complutensia legunt: συντέλειαν; unde sic vertunt : *Consummationem hominis* facit *revelatio operum illius;* hæc enim in judicio particulari ei consummationem, id est, ultimum finem et terminum, vel gehennæ, vel cœlestis gloriæ, adducit. Unde Vatablus vertit : *Hominem consummat ipsius exitus.* Hinc patet illico à morte cujusque fieri judicium ejus particulare, nec exspectari judicium universale. Rursum animas in purgatorio degentes certas esse de statu gratiæ, suaque salute, hujus enim sententiam acceperunt in judicio particulari; esto contrarium sentiant hæretici cum Luthero art. 38. et de Catholicis dubitent Dionys. Carth. de Quatuor noviss. a. 47. Roffensis a. 32. et Gerson. lect. 1. de Vita spirit. vide Bellarm. lib. 2. de Purgat. cap. 4.

30. Ante mortem ne laudes (tanquam felicem et beatum; græce enim est, μὴ μακάριζε, id est, *ne beatifices*, hoc est, *ne beatum judices* vel *dicas*, ut vertit S. Hieron. lib. 2. in Isaiam, et Thren. cap. 1.) hominem quemquam, quoniam in filiis suis agnoscitur vir.] S. Ephrem in serm. ascet. ad imitat. Proverb. legit : *Ante obitum neminem prædicaveris beatum.* Additque antithesin : *Et ante mortem ne desperaveris quemquam.* Hæc est conclusio ex præcedentibus quasi ex suis præmissis educta et collecta, q. d. Ex eo quod dixi, in fine et morte hominis fieri denudationem et judicium operum illius, sequitur ante mortem neminem prædicandum esse beatum; tum quia, quamdiu vivit, potest mutari ex bono in malum, ex felice in infelicem; tum quia multi hypocritæ videntur boni coram hominibus, qui in judicio à Christo declarabuntur esse improbi et reprobi; tum quia in morte fit judicium, in quo Christus beatitudinem cuique pio decernet. Nos autem hoc Christi judicium præoccupare non debemus, nec possumus, utpote multorum, imo omnium occultorum ignari. Unde addit quartam causam : *Quoniam in filiis suis agnoscitur vir*, q. d. In filiis miseris vel felicibus, et maxime piis vel impiis agnoscitur institutio bona vel mala parentis, et per consequens ejus felicitas, tum mundana, tum vera et divina. Ita S. Ambrosius de Bono mortis cap. 8. cujus verba mox recitabo. Et S. Hieron. Epist. ad Lætam, laudans eam quod patrem infidelem ad Christi fidem convertisset : *Sancta*, inquit, *et fidelis domus virum sanctificat infidelem. Jam candidatus est fidei, quem filiorum et nepotum credens turba circumdat. Ego puto etiam ipsum Jovem, si habuisset talem cognationem, potuisse in Christum credere.* Unde Tigurina vertit: *Ante obitum beatum ne quemquam dixeris, quippe vir è liberis demum pernoscitur;* quia quales filii, talis pater judicandus, bonorum bonus,

malorum malus : id enim communiter accidit, licet non semper. Unde proverbium Hebræorum : *Sicut mater, ita et filia ejus*, quæ illam moribus æmulatur. *Peculiaris enim ratio est in filiabus, quia diutius ut crebrius cum matre conversantur, quam cum patre filii*, ait Procop. Et S. Ambrosius lib. 3. de Virginitate : *Quid potuit*, ait, *filia de adultera matre discere, nisi damnum pudoris?* S. Chrysost. quoque homil. 10. in Ep. ad Coloss. sub finem : *Solent*, inquit, *plerumque filiolæ ad rationem educationis componi, et mores imitari maternos. Esto filiolæ tuæ castitatis et modestiæ exemplar. Ideo*, ait noster Delrio adagio 910, *apud Senecam, cum Clytemnestra adultera diceret Electræ filiæ suæ : Quis esse credat virginem? respondit filia : Natam tuam? Et Peleus in Andromacha Euripidis : Imitantur enim materna probra. Et id videte mihi, ô proci, bona prognatas matre ut ducatis filias.* Juvenalis quoque :

> Scilicet exspectas ut tradat mater honestos,
> Atque alios mores, quam quos habet? Utile porro
> Filiolam turpi vetulæ producere turpem.

Quocirca Palacius hunc locum sic explicat : *Gloria patris est filius probus; ut contra pars quædam infelicitatis est filios habuisse perversos. Ergo donec videas filios esse bonos, necdum de patris perfecta felicitate constitue. Fateor Josiam fuisse sanctum, et Ezechiam, quin et Abraham, Isaac et Jacob, etc., quibus tamen quidam filii perversi successere. Ac ita fatendum est nonnihil hos patrum suorum splendorem obscurasse. Ergo laudes parentes sanctos, sed, si illis filii mali contigere, in laudibus frenum erit. Cur igitur nos Christiani Christi gloriam obscurare contendimus ?*

Agnoscitur ergo vir ex filiis, tum propriis et carnalibus, tum potius mysticis et spiritualibus. Maxime enim patet virtus et sanctitas viri, cum post se virtutis suæ hæredes multos relinquit discipulos à se edoctos et institutos, juxta illud Proverb. 13. v. 1 : *Filius sapiens doctrina patris.* Unde S. Greg. Nazianz. Orat. 12. de Monachis loquens : *Horum*, inquit, *opes sunt in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fecunditas in cœlibatu. Siquidem præstantiores fœtus illi sunt qui secundùm Deum existunt, quàm qui in carne ortum ducunt : qui in deliciis minime studere, pro deliciis habent, qui regni cœlestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, et supra mundum existunt, qui in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant.*

Mystice Rabanus per filios accipit bona opera ; sed audi eum integre : *Nimis absurdum est*, inquit, *militem adhuc in agone consistentem, quasi jam victorem laudare; cum incertum sit utrum hostem vincat, aut ab eo vincatur; sed peracto bello, jam condigna palma consequitur triumphantem : ita et incertum est, cum viderimus quemlibet bene agentem, et juste viventem, utrum in eo usque ad finem perseveret, an non. Si autem in recta fide et bonis operibus perseveraverit usque ad finem vitæ, tunc jam laude dignus, et ab omnibus est prædicandus : quoniam in filiis vir agnoscitur, hoc est, ex bonis actibus hominis, meritum illius probatur.* Huc facit proverbium Arabicum, cent. 2, n. 20 : *Omnis ovis suspenditur è calcaneo suo*, scilicet in macello, q. d. Omnis homo judicatur ex actionibus et fine vitæ suæ.

Hanc sententiam edidit Solon unus è septem Græciæ sapientibus, trecentis pene annis ante Siracidem; Solon enim vixit sub Cyro, Siracides sub Ptolemæo Philadelpho, qui post Ptolemæum Lagi successit Alexandro Magno. Solon enim, ut refert Plutarchus in ejus Vita, Herodot. lib. 1, Laert. lib. 1. c. 1, *interrogatus à Crœso rege Lydorum ditissimo num aliquem ipso feliciorem vidisset, respondit vidisse se Telum Atheniensem privatum hominem, sed qui, relictis liberis ac nepotibus bene institutis, feliciter obiisset diem. Interrogatus deinde, cui post illum tribueret elogium felicitatis : Cleotion et Biton Argivos fratres nominavit, qui cum summa pietatis laude defuncti fuerant. Indignatus rex : Nullo igitur, inquit, loco me ponis? Tum ille : Ego facile confiteor te regem opibus et imperio florentem; beatum autem non appellarim priusquam hanc vitam feliciter absolveris. Itaque cum à Cyro rege captus jussus esset ingenti pyræ imponi, ut vivus cremaretur, ter alta voce dicitur Solonem invocasse. Tum Cyri jussu interrogatus quid ea voce ter repetita sibi vellet, exposuit quæ ille olim de fortunæ variatione, veraque felicitate à Solone viro sapientissimo audisset. Per quæ, humanæ imbecillitatis Cyrus admonitus, jussit Crœsum ab igne servari, fuitque deinceps ipse apud Cyrum in summo honore; unica enim hæc sententia, et Crœsum morte liberavit, et Cyrum erudivit, sortisque humanæ labilis admonuit.* Eamdem carmine expressit Ovidius, lib. 3. Metamorph.

> Ultima semper
> Exspectanda dies homini est, dicique beatus
> Ante obitum nemo supremaque funera debet.

Hæc isti Gentiles, spectantes tantam instabilitatem fortunæ et vitæ humanæ; at Siracides altius assurgit et spectat *incerta exitus*, ut ait S. Ambrosius in psal. 1 : *Ergo dum in hac vita quisquam est, non potest definita prædicatione laudari, qui patere adhuc possit errori. Ille autem qui vitam sine offensione concluserit, jure beati appellatione censetur, quia utitur consortio beatorum.* Idem, de Institut. virginis, c. 3 : *Laudatio hominis non in exordio, sed in fine est. Nemo enim, nisi legitime certaverit, coronabitur. Ideoque Sapiens tibi dicit : Ante mortem non laudes hominem quemquam. Qua ratione hoc dixerit, superius docuit, dicens : Quia in fine hominis nudantur opera ejus.* Idem, libro de Bono mortis cap. 8 : *Ante mortem*, ait, *non laudaveris quemquam. Unusquisque enim in novissimis suis cognoscitur, et in filiis suis æstimatur, si bene filios suos instituit, et disciplinis competentibus erudivit. Siquidem ad negligentiam patris refertur dissolutio filiorum.* Deinde aliam dans causam, subdit : *Tum quia unusquisque, quandiu vivit, obnoxius est lapsui, nec senectus immunis à crimine. Ideo legis, quia Abraham mortuus est in senectute bona; eo quod in bonitate propositi sui permansit. Mors igitur vitæ est testimonium. Nam, si laudari ante gubernator non potest, quàm in portum navem deduxerit; quomodo laudabis hominem prius quàm in stationem mortis successerit? Et ipse sui est gubernator, et ipse vitæ hujus jactatur profundo : quandiu in salo isto, tandiu inter naufragia. Dux ipse, nisi confecto prælio non sumit lauream : nec miles arma deponit, nec stipendii*

mercedem adipiscitur, nisi hoste superato. Mors igitur stipendiorum plenitudo, summa mercedis, gratia missionis est. Idem alibi: *Lauda post vitam, magnifica post consummationem; tunc enim nec illi qui laudat nocere ulla poterit adulatio, neque etiam laudatum ulla tentare poterit elatio.*

S. Hieron. lib. 2. in c. 3. Isaiæ: *Ille*, inquit, *est doctor Ecclesiasticus, qui lacrymas, non risum movet; qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit esse felicem, nec prævenit sententiam judicis sui, dicente Scriptura Sancta: Ne beatum dicas quemquam hominem ante mortem. Sed et in alio loco legimus: Qui benedicit amico mane grandi voce, à maledicente nihil differt. Unde spernentes hominum judicia, nec laudibus eorum extollamur, nec obtrectationibus contristemur, sed ingrediamur rectam viam, et tritas à sanctis Prophetis semitas, audiamusque Jeremiam Prophetam dicentem: State in viis, et videte et interrogate semitas Domini sempiternas, quæ sit via bona, et ambulate in ea.* Cassianus, collat. 6. cap. 16: *Quidquid*, ait, *per diligentiam vel acquiritur, vel tenetur, potest etiam per negligentiam deperire, ideoque dicitur: Ne beatifices hominem ante exitum suum.*

Huc alludens S. Ephrem prologo de Timore Dei: *Ante obitum*, ait, *neminem prædicaveris beatum, et ante mortem ne desperaveris quemquam.* S. Bernard. serm. 5. in festo omnium Sanctorum: *Nos*, inquit, *in vita sua laudare hominem prohibemur. Quomodo namque secura laudatio, ubi nec ipsa vita secura? Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit (ait tuba illa cœlestis), et legem certaminis ab ore ipsius legislatoris ausculta: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Nescis quis sit perseveraturus, nescis quis sit legitime certaturus, nescis quis sit coronam accepturus. Illorum lauda virtutem, quorum jam certa victoria est: illos devotis extolle præconiis, quorum secure potes adgaudere coronis.* Et inferius: *Tota interim beatitudo nostra est timere Deum, dicente Scriptura: Beatus homo qui semper est pavidus. Et item Psalmista ait: Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus.* Deinde vere beatos assignans, subjungit: *Cæterum longe aliter beati, in quibus perfecta charitas foras misit timorem, nec jam timent ambulantes in viis ejus, sed laudant potius habitantes in domo, sicut idem ait: Beati qui habitant in domo tua, Domine, in secula seculorum laudabunt te. Nostra interim festivitas, in timore Dei: nam illorum magis in exsultatione et laude versatur. Inde est quod secure laudantur homines qui non sua jam vivunt vita, sed Dei; nam hominum utique vita tentatio est.* Idem, Epist. 23. ad Attonem: *Laudarem vos*, inquit, *et jure laudarem, si non me revocaret illa sententia: Neminem laudaveris in vita sua. Siquidem rem laude dignam egistis, sed ei laus adscribenda est à quo accepistis et velle et perficere, quod merito laudaretur. Deum ergo per vos et in vobis, operantem glorificamus, qui tamen ad hoc vobis voluit glorificari, ut et vos redderet gloriosos. Qui nimirum, cum sit mirabilis in majestate sua, etiam in sanctis suis gloriosus apparere dignatur, ne solus habeat gloriam. Ipse nempe, licet sibi sufficiens ad omnem magnificentiam, quærit tamen gloriam et in sanctis, non ut augeat sibi, sed ut suis communicet.* Et inferius: *Vana quidem laus et seductoria, qua laudatur peccator in desideriis animæ suæ, in quo qui me beatificat, in errorem inducit; sed non idcirco prædicanda et multum commendanda erit illius vita, qui dicere potest: Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus. Cum ergo laudatur homo, in quo jam vivit, non ipse, sed Christus; non in sua laudatur, sed in Christi vita, ac per hoc non laudatur contra sententiam quæ prohibet hominem laudari in vita sua.*

Hoc sapiebat S. Franciscus, qui, ut ait sanctus Bonaventura in ejus Vita, c. 6: *Studebat bona Domini sui arcano pectoris condere, nolens patere gloriæ, quod posset occasio esse ruinæ. Nam sæpe, cum beatificaretur à pluribus, verbum hujuscemodi proferebat: Filios et filias adhuc habere possem; nolite laudare ut securum. Nemo laudandus cujus incertus est exitus.*

TERTIA PARS CAPITIS,

DOCENS CUM QUIBUS SIT COMMUNICANDUM, CUM QUIBUS NON; UNDE MONET CAVENDUM ESSE A DOLOSO, SUPERBO, MALIGNO ET EXTRANEO.

Non omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim sunt insidiæ dolosi.] Tigurina, *dolosorum*; Syrus, *fraudulenti.* Videtur legisse noster Interpres δολίου, id est *dolosi*, ut habent nonnulli codices Græci. Jam Complut. et alii legunt διαβόλου, id est calumniatoris, deceptoris, delatoris, diaboli; quamquam fere eòdem redeat sensus: suadet enim ne quemlibet in domum inducamus, nec in familiam et familiaritatem nostram admittamus, nisi ante bene probatum et exploratum; quia multi sunt dolosi, qui se insinuant in domos, ut eas earumque heros et incolas ac supellectilem explorent, deprædentur, calumnientur, accusent, infament, imo perdant et interimant, uti Judas inductus in domum et familiam Christi, eum dolose prodidit et perdidit. Per *dolosum* maxime intelligit superbum, ut patet ex ratione quam subdit v. seq. Superbus enim omnes modos et dolos quærit, quibus suum æmulum deprimat et perdat, seque super illum exaltet. Huc facit proverbium: *Hospes indigenam*, scilicet domo sua ejicit, ut cum servus adoptatus ejicit filium, aut miles ascititius ejicit colonos. Et: *Veniat qui proderit hospes*, q. d. Ille hospitio excipiatur, non qui incommodum, sed qui commodi aliquid allaturus est. Porro quod ait: *Non omnem hominem inducas in domum tuam, intellige*, ait Palacius, *ut in ea familiariter et diu versetur. Nam recipere quemvis ad unius noctis hospitium, cum debita observatione et obsecratione domus, non est prohibendum. Nam Lot non*

examinabat quos hospites reciperet, et Christianos D. Hieronymus laudat, quod in foro transeuntes cogebant ad hospitium. Imo ipse S. Hieron. Apolog. contra Ruffinum et alibi profitetur se omnes advenas hospitio in Bethlehem excipere, præsertim cum Romani, Roma capta à Gothis, turmatim eò profugerunt. *Solos hæreticos,* inquit, *non recipimus, quos vos solos recipitis. Propositum quippe nobis est pedes lavare venientium, non merita discutere.* Et S. Ambros. in Lucam : *Non hæc*, ait, *cautio receptori datur, ne, dum hospes eligitur, hospitalitas minuatur.* Vide sanctum Chrysostomum homil. de Eleemosyna, et collat. quæ habetur in fine Comment. in Epist. 1. ad Corinthios.

Igitur Siracides hîc prudenter monet ne quis amicitiæ vel utilitatis suæ causa in domum inducat, vel in familiam recipiat ignotum, præsertim suspectum, dolosum et vafrum; non autem vetat hospitalitatem, præsertim pauperum, profugorum et miserorum; illam enim suadet, imo subinde imperat, egestas, necessitas, charitas. Sed tunc prudentia dictat ut tibi tuisque rebus caveas quoad potes, ne inter tam varios et ignotos, è furto aliove cujuspiam scelere damnum patiare. Memini, cum ante 40 annos junior apud parentes rure agerem, in publica et communi Flandriæ fame, quotidie greges pauperum et peregrinorum stipem petentium ad domum nostram confluxisse, ac voluntate parentum me singulis eam erogasse, nullo prorsus prætcrito: quod si nox ingruebat, etiam hospitio excipiebamus; sed ea cautione, ut data cœna in horreum vicinum cubaturos deduceremus, tum ut tantæ turbæ satisfaceremus, tum ut domui et supellectili nostræ caveremus.

Mystice: *Ne quemlibet inducas in domum tuam, multæ enim sunt insidiæ diaboli,* ut habent Complut. Diabolus enim suggerit impiis, v. g. hæreticis, seditiosis, rixosis, libidinosis, ebriosis, invidis, detractoribus, etc., ut in domos piorum se insinuent, earumque incolas sua hæresi, seditione, rixa, libidine, gula, invidia, detractione inficiant, lites et schismata concitent, ac ad quælibet vitia impellant. Ita Eusebius Nicomediensis Arianus insinuans se in aulam Constantini Magni, ipsum infensum S. Athanasio reddidit, ejusque aulam, et Constantium filium Arianismo imbuit. Sic Ariani irrepentes in aulam Valentis Imperatoris eum Arianum, Eutychiani Justinianum Imperatorem Eutychianum, Iconomachi Leonem Imperatorem Iconomachum effecerunt. Idem hoc seculo in Saxonia, Anglia, Scotia, Dania, Suecia, Hungaria Calvinistæ et Lutherani præstiterunt.

Notum est exemplum diaboli, qui in specie feminæ à via aberrantis noctu adiit domum Anachoretæ, suam miseriam deplorans, poscensque opem : à quo suscepta cum deinde ad libidinem pertraxit, ac mox irridens evanuit. Unde et audita est vox dæmonum ingenti clamore et cachinno exprobrantium : *O qui te usque ad cœlum extollebas! quomodo demersus es usque ad infernum?* Quare confusus ille et desperans seculum repetiit, præda dæmonum factus. Ita Vitæ Patr. l. 2. in Vita Joannis Abbatis. Deterior fuit alius dæmon, qui feminam concitavit, ut simili modo errabunda auxilium peteret ab Eremita; à quo suscepta in cellam, dum ei ille familiarius servit, cum ea fornicatus, adeo deinde indoluit et indignatus est, ut ex dolore et pudore ad crimen celandum eam occiderit. Similis est historia et origo celebris templi B. Virginis Montis Serrati in Hispania, ut patet ex libro hac de re edito. Hic ergo verum est Isaiæ 59. 5 : *Ova aspidum ruperunt, et quod confotum fuerit, erumpet in regulum.* Notus est apologus gallinæ serpentis ovis incubantis, cui hirundo insultavit : *Quid facis, ô vesana? pullos excludes, qui cum adoleverint, à te primum injuriam auspicabuntur.* Sic Tiberius Imper. teste Suet. in ejus Vita, cap. 11, de Caio Caligula successore suo aiebat, *se natricem populo Romano, Phaetontem orbi terrarum educare;* natrix serpens est aquam venenans, ut quicumque ex ea biberit emoriatur; Phaeton fertur auriga currus solaris, quem cum regere nesciret, solis radiis orbem excussit. Similis est apologus ovis lactantis catulum lupi, quem ita effert anonymus apud Adagiographum :

> Lacto lupum uberibus propriis non sponte, sed horsum
> Me demens adigit pastor ut id faciam.
> In me rursus erit fera, postquam creverit ex me,
> Natura haudquaquam vertitur officiis.

Hinc Theocritus in Hodœporis :

> Pasce canes qui te lanient, catulosque luporum.

Et illud Varronis apud Nonium : *Crede mihi, plures dominos comedere servi, quàm canes.* Solus enim fere Actæon à canibus legitur dilaceratus, cum multi domini à servis et domesticis proditi, occisi et perditi sint. Nota est historia equi Trojani quem quia cives in urbem dirutis muris invexere, hinc à Græcis in eo latentibus dolo capta et eversa est Troja. Unde proverbium : *Dureus equus*, id est, ligneus : δουρον enim est lignum, scilicet ex ligno hunc equum fabricarat Epeus doli auctor.

32. SICUT ENIM ERUCTANT PRÆCORDIA FOETENTIUM, ET SICUT PERDIX INDUCITUR IN CAVEAM, ET UT CAPREA IN LAQUEUM : SIC ET COR SUPERBORUM, ET SICUT PROSPECTOR VIDENS CASUM PROXIMI SUI.] Græcus de more concisus et bimembris est; sic enim habet : *Perdix capta in cavea; sic cor superbi, et tanquam speculator inspicit* vel *observat casum;* hoc enim est, επιβλεπει πτωσιν : pro quo Complut. legunt : επιβας επι πτωσιν, id est, *ascendens ad casum;* Syrus : *Et sicut speculator intuens casum.*

Dixit dolosum, qualis est superbus, non esse inducendum in domum; nunc id probat quatuor similitudinibus. Prima est : *Sicut enim eructant præcordia fœtentium,* fœtidos vapores et anhelitus; *sic et cor superborum,* subaudi, eructat fœtida, puta superba, injuriosa, injusta, maledica, etc. Lucius Papa Ep. 1. Jansenius et alii pro *fœtentium* legunt, *fœtantium;* sed eodem sensu. Mulieres enim fœtantes, id est, gravidæ et prægnantes, gravem habent anhelitum, et ructus crebros ex indigestis et crudis humoribus. Anima enim circa fœtum formandum, nutriendum et augendum occupata, minus habet caloris et virium quod impendat stomacho et cibo concoquendo : unde nascitur cruditas et indigestio, indeque ructus et fœtor. Igitur sicut stomachus debilis, ideoque crudus, acidus et putidus, per os eructat suum acorem et putorem, in quem cibos etiam optimos vertit et corrumpit : sic pariter dolosus, licet ei de-

licata candidæ amicitiæ fercula opponas, quia corruptum odio et dolo habet mentis stomachum, jugiter tibi putorem malitiæ, doli, nequitiæ et insidiarum exhalabit. Hisce competit illud Job 20. 14 : *Panis ejus in utero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus.* Nam, ut explicat Nicætas : *Ut aspis imbuta veneno, è ventre illud evomit quando ei collibuerit ; sic etiam hoc genus hominum ex meditato fallendi artificio, malo ac fraudi sunt cæteris.* Aspis enim, teste Æliano, et ex eo Gellio, l. 9. c. 28, acerbam aspirationem anhelat in obvios viatores, qua eos percellit, stupefacit, mancos et impotentes reddit. Sic dolosi dolos et nequitias quas mente gerunt, exhalant in aliorum perniciem. S. Augustinus, in Speculo, legit *infantium;* infantes enim quia abundant pituita, quam exilis eorum calor non potest consumere, hinc crebros emittunt ructus et ventos. Verum omnes Bibliorum codices legunt *fœtentium* vel *fœtantium.*

Altera similitudo, eaque duplex est: *Sicut perdix inducitur in caveam, et caprea in laqueum, sic et cor superborum.* Quid agit, aut patitur? Deest enim verbum, quod proinde vestigandum et supplendum est : primo, aliqui ex Græco active hæc accipiunt : *Perdix venatrix* (Græcum enim θηρευθεὶς, quod Noster et alii passive accipiunt, pro *capta* vel *quæ capitur,* Romana et alii active accipiunt, vertuntque *venatrix*) *in cavea ; ita cor superbi, qui ut speculator observat casum.* Aucupes enim, ut capiant perdices, unam perdicem captam vel mansuefactam in cavea exponunt, quæ alias suî similes ad se pelliciat, et in caveam vel retia fraudulenter inducat. Sic columbarii habent columbas et anates paleutrias, quæ alias advocant, et in retia inducunt, uti ex S. Basilio dixi Osee 7, v. 11. Sensus ergo est, quasi dicat : Sicut perdix venatrix venatur perdices, easque in suum rete vel caveam dolose inducit : sic et cor superbi molitur dolos, omnesque modos observat et venatur, quibus te in casum præcipitet. Verum hic sensus Nostræ versioni quæ habet *inducitur* passive, non *inducit* active, minus congruit.

Secundo ergo, Tigurinus clare tam Græca quàm Latina explicat et conciliat, dum ita vertit : *Ut perdix in caveam agitur, aut caprea implicatur laqueo; ita cor hominis superbi tanquam speculator observat quò dejiciaris,* q. d. Sicut perdix à venatore agitur in caveam, ita et tu ageris à superbo in ruinam. Et hoc modo prior expositio huic secundæ aptari potest ; perdix enim venatrix agit alteram, quam venatur, in caveam, ac vicissim altera à venatrice agitur in caveam.

Ubi nota apposite dolosum hospitem comparari perdici : primo, quia perdix est avis valde vafra et dolosa, quæ suis dolis deludit aucupes; secundo, quia eadem est furax; furatur enim ova aliarum avium, unde perdix à perdendo dicitur, ait S. Ambros. Ep. 48; tertio, quia libidinosa est : hinc perdix capiens et vincens perdicem, victam et captam turpiter subigit, ait Aristot. lib. 9. Histor. animal. cap. 8. et Plinius, lib. 10. cap. 33. Notat ergo dolosos amicos, qui in domos amicorum se insinuant, ut eorum uxores et filias vitient et corrumpant. Verum quia Siracides jungit capturam perdicis capturæ capreæ, cui jam dicta non competunt; hinc :

Tertio, exponas planissime, q. d. Sicut perdix in cavea et caprea in laqueo, sic est cor superbi in domo aliena, præsertim æmuli. Sicut enim perdix in cavea est invita, omnesque modos quærit eam diffringendi, ut avolet, ideoque nil boni in ea facit, nisi quod eam fæcibus suis conspurcet : sic et cor superbi, quod super omnes et omnia se extollit, in domo aliena, videns illam sua magis instructam, ornatam, florentem, invidet et ringitur, omnesque modos cogitat, quibus eam supplantet et deprimat; unde nil boni in ea facit, nisi quod præsens sua superbia, crapula et insolentia, ac absens sua detractione, dolis et fraudibus eam conspurcet, infamet, dejiciat et in calamitatem ruinamque præcipitet. Ita Jansenius. Porro Siracides associat perdicem capreæ, quia hæc animalia amica sunt et socialia. Perdix enim amat capream, et caprea perdicem; unde simul incedunt et pabulantur; quo fit ut ab aucupe simul capiantur. Auceps enim capreæ aut perdicis vocem imitans, invitat ad se capream vel perdicem; cumque caprea venit, accurrit et perdix ad eam quasi amicam et sociam, ac vice versa ad perdicem accurrit caprea; itaque unà cum ea ab aucupe illaqueatur et capitur, ut docet Oppianus, l. 2. de Venatore. Simili modo amicus, amico doloso se associans, ab eodem in laqueum et exitium inducitur. De perdice plura dixi Jerem. 17. 11.

Ultima similitudo est : *Sicut prospector ;* græce κατάσκοπος, id est *speculator,* q. d. Superbus et invidus est instar speculatoris, qui ex alto observat, procurat, videt et ridet calamitatem et casum sui proximi et æmuli. Tigurina et alii hanc similitudinem nectunt cum secunda perdicis et capreæ, uti paulo ante ostendi.

Huc facit Pythagoræ symbolum : *Hirundinem sub eodem tecto ne habeas.* Quod S. Hieron. secutus Aristotelem interpretatur abstinendum à commercio garrulorum et susurronum. Hirundo enim est garrula, suaque garrulitate aures hospitum obtundit; insuper nullam hospiti affert utilitatem, nisi quod fæcibus suis tecta conspurcet. Unde proverbium : *Hirundinum musæa.* Ad hæc, duo sunt animalia plane indocilia, quæ nulla arte cicurantur aut mansuescunt, scilicet musca et hirundo, utpote diffidens semper, semperque suspicans mali quippe. Denique hirundo instabilis et infida est ; ineunte enim vere advolat, hieme instante avolat. Hirundo ergo notat hospites garrulos, dicaces, detractores, spurcos, ingratos, infidos, quales sunt superbi et dolosi, non esse in domo excipiendos.

Syrus aliam similitudinem canis addit, quæ non est in Græco, nec in Latino : *Sicut, inquit, canis qui in omnem domum ingreditur, et rapit ; sic iniquus in omnem domum ingreditur et tumultuatur, et bona in mala convertit, et in vasis concupiscentiæ præbet offendiculum.* Quæ ultima sic exprimit Noster :

33. Bona enim in mala convertens insidiatur, et in electis imponet maculam.] Græce μῶμον, id est, vituperium et reprehensionem. Unde Momus, judex et deus censuræ apud Gentiles, qui omnia censet, carpit, redarguit : hinc et μῶμος significat maculam, ab Hebr. מום *mum*, id est macula ; quia macula vitii censuram et vituperium præit, ac macula infamiæ cen-

suram sequitur. Unde Gyraldus de Diis Gentium syntag. 1 : *Momus, ait, dicitur convicii, maledicentiæ ac reprehensionis deus*, quem ex nocte natum dixit Hesiodus, qui tantæ libertatis fuit in reprehendendo, ut et sandalia et crepidas Veneris reprehenderit. Sensus est, q. d. Superbus etsi fingat se amicum, tamen ex superbia, ut se exaltet, teque deprimat, tua bene dicta vel facta calumniabitur, et in male dicta vel facta convertet : itaque *in electis*, græce τοῖς αἱρετοῖς, id est, eligibilibus et probandis, tam factis et rebus, quàm hominibus, *imponet* vitii et vituperii *maculam*. Unde Tigurina vertit : *Nam bona male pervertendo insidiatur, et vitio dat laudabilia*. Aliqui legunt αἰνετοῖς, id est, *laudandis*; Complut. legunt ἐν τοῖς αἱρετικοῖς, in hæreticis, hoc est in iis qui iisdem sunt hæresis, id est, sectæ et societatis, q. d. Superbus suos socios perfide traducet et diffamabit. Sic Pharisæi miracula, vitam et doctrinam Christi vituperarunt eumque vocarunt dæmoniacum, vini potorem, et amicum publicanorum. Sic Saul benefacta Davidis in malefacta convertit, eique insidiatus est usque ad necem. Sic Pharao Mosi et Hebræis, Aman Mardochæo, Babylonii Danieli per calumniam insidiati sunt, adeo ut eum secundo in lacum leonum detruserint. Præclare S. Isidorus, libro. 2. Sentent. cap. 32 : *Nonnulli*, ait, *tantæ sunt pravitatis homines, qui, dum ipsi à malo corrigi negligunt, correctorum vitam falsa criminatione detrectant, et ad sui sceleris solatium usurpant, si vel falso compererint, quod ad infamiam bonorum objiciant ; sicut est illud ex Salomone* (multi enim Ecclesiasticum tribuerunt Salomoni, uti dixi in Proœmio) : *Bona in malum convertit impius, et in electis imponit maculam. Væ autem illi qui et suam renuit vitam corrigere, et bonorum non desinit detrectare !*

Porro Palacius hunc versum cum præcedenti sic apposite connectit et explicat : *Cave*, inquit, *ne in domum tuam dolosum adducas ; ut enim præcordia putria, quamvis odoratos cibos eis injicias, putent semper tamen : ita licet beneficiis dolosum afficias, machinabitur tibi tamen malum ; et sicut perdix inducitur in caveam, ubi, licet ibi delicatius alatur, machinatur tamen fugam è cavea ; ac sicut caprea in laqueum conjecta, et ad delicias eam habentis educata, fugam continenter meditatur ; ita dolosum tu in tuam domum inducis, ubi deliciose eum alis ; at ille insidias tibi continenter parat, et est cor ejus, sicut prospector, qui attente videt ubi cadas, id est, ubi te cadere faciat. Bona enim tua in malum interpretabitur et convertet ; et quæ tu das illi electa ille macula nigra notat et infamat. Plane ut pectus putre, ut perdix captiva, ut caprea illaqueata, bona quæ suscipiunt, convertunt in malum quod meditantur. Quàm hæc in nos quadrant, qui tot tantaque bona à Deo suscepta, in ejus offensionem convertimus !* Ex hac sententia colligit Evaristus Papa, ut habetur 2. q. 7. cap. 1, laicos non esse audiendos in accusatione Episcopi : *Quia*, inquit, *pro meritis subditorum disponitur à Deo vita rectorum. Et quia insidiator bona sæpissime solet convertere in malum, et in electis ponere maculam.*

34. A SCINTILLA UNA ; Complut. μικρᾶς, id est parva, AUGETUR IGNIS, ET AB UNO DOLOSO AUGETUR SANGUIS (id est sanguinis effusio, cædes et homicidia) ; HOMO VERO (ita Rom. et Lucius Papa Ep. 1, sed Jansenius pro *vero* legit *enim*) PECCATOR SANGUINI INSIDIATUR.] Græcus de more concisus et bimembris sic habet : *A scintilla parva exardescit focus, ita scelerosus homo insidiatur usque ad sanguinem ;* Syrus : *Ex pauca stupa accenditur ignis ; sic homo iniquus effundit sanguinem, sicut aquam.*

Est hæc nova ratio cur cavendum sit à doloso et superbo, quia scilicet unus dolosus est instar scintillæ in palea vel stipula, quæ proserpendo per suas detractiones et susurros magnum litium, odiorum, rixarum et homicidiorum excitat incendium. Id sæpe fit præter mentem, et intensionem dolosi : at vero ubi dolosus fit *peccator*, id est, plane se peccatis et nequitiæ dedit, tunc ex intentione *insidiatur sanguini*, ac flabello linguæ et fraudis suæ ex proposito pugnas et cædes suscitat et accendit.

Porro S. Cyprian. lib. de Singularitate Clericorum, hanc sententiam applicat conversationi cum mulieribus ; modica enim cum eis familiaritas instar scintillæ proserpens, magnum tandem libidinis ignem et fumum, id est incendium et infamiam, suscitat. Verum Siracides ad litteram agit de doloso, non de mulieroso.

Moral. disce hîc parva vitia non esse negligenda, sed exstirpanda ; sicut enim una scintilla injecta in pulverem tormentarium, turres et urbes evertit ; sic unus defectus levis, data magna occasione, gravem suî et aliorum ruinam causat : *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, ait Paulus 1. Cor. 5. 6. Dolosus ergo est parvus defectus, qui aditum ad sanguinem, id est ad majora peccata, aperit. Huic gnomæ similis est illa Sallustii in Catilinar. *Parva scintilla contempta magnum excitavit incendium.* Et illa Solonis : *Ex minimis principiis grandes nascuntur lites, ut ignis ex scintilla;* quod citat S. Hieron. in cap. 1. ad Galat. et adaptat hæreticis. Sic Arius fuit scintilla, quæ sua hæresi totam accendit orbem. Et S. Greg. Nazianz. de vitiis levibus, in Sententiis : *Ingentem flammam perexigua quoque scintilla excitat.*

35. ATTENDE TIBI A PESTIFERO, FABRICAT ENIM MALA ; NE FORTE INDUCAT SUPER TE SUBSANNATIONEM (græce, μῶμον, id est maculam, vituperium, infamiam, quæ inducit hominum derisionem et subsannationem) IN PERPETUUM.] *Plane enim dignus es, quem omnes subsannent, si non caves eum qui omnes læsit*, ait Palacius. Pro *pestifero* græce est κακούργου, id est, vafri, malitiosi, qui studio et ex malitia satagit nocere : qui sane pestilens est. A tali ergo cave, quia talis quasi faber mali, non nisi malum machinatur et fabricat, ut tibi maculam infamiæ perpetuam inurat. Tigurina : *Ab homine malefico et moliente mala cave, ne tibi notam inurat perpetuam.* Huc facit apologus cassitæ sive galeritæ (ita vocatur alauda, quod in capite habeat galericulum quasi cassidem) apud Æsopum. Cassita enim videns aucupem fabricantem laqueos et retia ad aucupium, accedens rogavit quid moliretur ; cui ille : *Urbem fabrico*. Retibus dispositis abiit auceps, seque inter arbusta abdidit. Advolat cassita, ut Neapolin, novam urbem, inquam, speculetur, illicoque reti illaqueata capitur ab aucupe. Ad quem illa jam mœrens : *Si talem*, inquit, *urbem fabricas, paucos ejus habebis incolas.* Docet apologus deseri destruique ædes et familias, in quibus aliis doli et fraudes struuntur.

36. ADMITTE AD TE (græce, ἐνοίκισον, id est

inhabitare fac, insere domui tuæ, eique quasi inocula) ALIENIGENAM, ET SUBVERTET TE IN TURBINE, ET ABALIENABIT TE A TUIS PROPRIIS,] scilicet rebus et opibus. Perperam multi legunt, *à viis propriis*. Quod sic explicat Palacius : *Cave*, inquit, *ne in tuam familiaritatem inducas virum à fide alienum; ne te à tua fide velut turbo dejiciat, et à viis propriis tuæ religionis abalienet. Utinam hoc consilium accepisset Salomon! non fuisset à religione velut turbine dejectus ; et Judæi qui alienigenas susceperunt, didicerunt mores eorum*. Perperam, inquam, legunt *viis*, pro *tuis;* græce enim est, των ἰδίων σου, id est, *à propriis tibi*, vel tuis; et ita legit Lucius Papa Epistola 1. Rursum *in turbine*, id est, instar turbinis, vel cum turbine. Minus recte codex S. August. in Speculo habet, *in torpore;* græce enim ἐν ταραχαῖς, id est, *in turbis*, concitando scilicet contra te turbas et tumultus, quibus te involvet, et à tuis bonis expellet. Tigurina : *Alienum in domum tuam recipe, et cum perturbatione subvertet, exuetque te tuis possessionibus;* alii : *Domo excipe alienum, et te turbis evertet, et abalienabit à te propria bona;* Syrus : *Ne adhæreas iniquo, ne forte pervertat viam tuam, et convertat te à statu* (alius codex habet, *à conspectu tuo*). Est ironia, q. d. Suscipe, si libet, in domum extraneum quem non nosti, nec satis explorasti ; sed scito quod gravi periculo te exponis, ne ille vafre te a tua domo bonisque excludat, eaque sibi arroget et usurpet, ut fecit Jugurtha, qui in regiam receptus à Masinissa rege, ejus filios et familiam evertit; unde ortum est Romanis bellum Jugurthinum, quod describit Sallustius. Et Herodes Ascalonita ascitus in familiam Hyrcani, omnem ejus et Assamonæorum, sive Machabæorum, stirpem exstinxit, ejusque regnum usurpavit, ac Judææ se regem creavit, uti narrat Josephus in ejus Vita. Huic concinit adagium Græcorum : *Atticus advena*, quod citat Aristoteles 3. Rhetoric. dici solitum in advenas violentos, qui inquilinos sedibus suis exturbant. Duris apud Zenodotum ait ex Atticorum moribus natum; quod olim finitimos è suis sedibus exigere consueverint. Craterus inde manasse putat, quod Athenienses (in Attica primi) qui in Samum missi fuerant, indigenas expulerint.

Vidi olim Lovanii catulum vulpeculæ recens natum, ex nido matris sublatum inseri nido catulorum felis, ut ab ea lactaretur; sed catulus vulpeculæ crescens, post paucos dies, catulos felis occidit, sibique soli nidum usurpavit. Itidem fecerunt, et faciunt alienigenæ. Unde Christus Herodem juniorem, Herodis jam dicti filium, vocavit vulpem : *Dicite*, inquit, *vulpi illi*, Lucæ 13. 32. Denique hæc sententia sæpe vera est, at non semper : significat enim quod crebro fiat ab advena avaro et superbo. Sunt enim advenæ probi, qui hospites suos ditant et beant.

Tropol. Admitte alienigenam, id est, opus et occupationem quæ à tuo instituto et professione aliena est; ac subvertet te in turbine, puta, cum magna animi turbatione, et abalienabit te à tuis propriis sanctitatis exercitiis; quia virtutum faciet pauperem, dum laxitatis faciet amatorem. Talibus dicat S. Basilius, et ex eo Cassianus lib. 7. de Instit. renunt. cap. 19 : *Senatorem perdidisti, et monachum non fecisti*. Et illud S. Gregorii : *Appetens aliena, privatur suis*. Ita Clericus et Religiosus, tractans secularia, sua spiritalium sorte se fraudat, nec dicere potest : *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei*, quia ejus pars et sors est seculum. His dicit Christus gemens : *Extraneus* (S. August. legit, *alienatus*) *factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ*, psalm. 68. 9. *Quid tibi cum mundo, qui major es mundo?* ait S. Cypr. Quocirca Salomon. Prov. 27. 8 : *Sicut avis*, inquit, *transmigrans de loco suo, sic vir qui derelinquit locum suum*. Rursum alienigena hic et peregrinus est concupiscentia, quæ Davidem cæterosque probos expellit è sede propria mentis suæ, ut vagentur per illecebras meretricum et epularum, uti docet S. Chrysost. in psal. 50. Anima enim quid externum amans, quasi à se exit, et peregrinatur foris : quia anima magis est ubi amat, quàm ubi animat. Porro id facit *in turbine*, turbando nimirum judicium rationis, ne illecebrarum fraudem videat; sicut piscatores solent perticis turbare aquas ut expiscentur anguillas, teste Aristot. lib. 8. Histor. anim. cap. 2. et Plinio lib. 9. cap. 22. Unde Aristophanes in Equitibus, eos qui in reip. perturbatione seditant et extollunt, comparat piscatoribus anguillarum. Unde et proverbium : *Piscari in aqua turbida*.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit docere a quibus cavendum sit, nimirum ab impiis et ab inimicis. Igitur, v. 1. usque ad 8, docet benefaciendum esse justo, non impio. Inde, v. 8. usque ad finem, docet inimico non esse fidendum, etiamsi amicitiam simulet.

1. Si benefeceris, scito cui feceris, et erit gratia in bonis tuis multa. 2. Bene-
fac justo, et invenies retributionem magnam; et si non ab ipso, certe à
Domino. 3. Non est enim ei bene qui assiduus est in malis, et eleemo-
synas non danti : quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et misertus
est pœnitentibus. 4. Da misericordi, et ne suscipias peccatorem : et im-
piis et peccatoribus reddet vindictam, custodiens eos in diem vindictæ.
5. Da bono, et non receperis peccatorem. 6. Benefac humili, et non de-
deris impio : prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te sit. 7. Nam duplicia mala invenies
in omnibus bonis, quæcumque feceris illi, quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et
impiis reddet vindictam. 8. Non agnoscetur in bonis amicus, et non abscondetur in malis ini-
micus. 9. In bonis viri, inimici illius in tristitia : et in malitia illius, amicus agnitus est.
10. Non credas inimico tuo in æternum : sicut enim æramentum, æruginat nequitia illius :
11. et si humiliatus vadat curvus, adjice animum tuum, et custodi te ab illo. 12. Non statuas
illum penes te, nec sedeat ad dexteram tuam, ne forte conversus in locum tuum, inquirat ca-
thedram tuam : et in novissimo agnoscas verba mea, et in sermonibus meis stimuleris.
13. Quis miserebitur incantatori à serpente percusso, et omnibus qui appropiant bestiis? et
sic qui comitatur cum viro iniquo, et obvolutus est in peccatis ejus. 14. Una hora tecum per-
manebit : si autem declinaveris, non supportabit. 15. In labiis suis indulcat inimicus : et in
corde suo insidiatur ut subvertat te in foveam. 16. In oculis suis lacrymatur inimicus : et si in-
venerit tempus, non satiabitur sanguine : 17. et si incurrerint tibi mala, invenies eum illic
priorem. 18. In oculis suis lacrymatur inimicus, et quasi adjuvans suffodiet plantas tuas.
19. Caput suum movebit, et plaudet manu, et multa susurrans commutabit vultum suum.

PRIMA PARS CAPITIS.

BENEFACIENDUM ESSE PIO, NON IMPIO.

1. Si benefeceris, scito cui feceris, et erit gratia in bonis tuis multa.] Græce : *Si benefacias, scito cui facias, et erit gratia bonis tuis;* Syrus : *Si benefacias malo, nihil facis, neque est gratia gratiæ tuæ;* Tigurina : *Cum benefacis, observa cui benefacias, ut beneficia tua mereantur gratiam plurimam ;* S. Athanas. vel potius Anastasius in quæst. 84. ad Antiochum : *Vide cui benefacias; hoc est*, inquit, *quid Deo facias. Si enim ad discernendos petentes id profertur, cur dicit Dominus : Da cuicumque te rogaverit?* Lucæ 6. q. d. Cum alicui benefacis, benefac propter Deum, puta propter amorem et honorem Dei; sic non tantum homini, sed et Deo benefacies, ac proinde amplam ab eo gratiam et mercedem recipies. Sic et Rabanus : *Hortatur*, inquit, *ut simplici animo facias eleemosynam; quia ita solummodo misericordiæ opera apud Deum probantur, si simplici et munda intentione exhibeantur.* Verum, hic sensus mysticus potius est quam litteralis; agitur enim hîc de homine cui bene fit, non de Deo, ut patet ex sequenti : *Da bono, et ne receperis peccatorem.*

Primo ergo, et genuine, q. d. Cum benefacis, vide ne benefacias ei qui beneficio tuo abutetur ad luxum, crapulam, libidinem, fastum, nequitiam, aut certe ad acediam et pigritiam. Multi enim pauperes robusti mendicant, quos satius esset laborare, et labore manuum victum sibi parare : qui ergo talibus benefacit, alit

eorum inertiam et socordiam, ac vitia inde nasci solita. Unde contra hos exstat tit. in Jure *de validis mendicantibus*, ac in civitatibus bene ordinatis tales non permittuntur mendicare; tum ne alantur in otio; tum ne eleemosynas aliis laborare non valentibus præripiant; tum ne civitati et civibus sint oneri et periculo.

Secundo, q. d. Cum benefacis, vide ne beneficium vel officium conferas indigno, vel minus digno, omisso digniore. Hoc enim est contra justitiam distributivam, et sæpe commutativam. Vide Lessium tract. de Justitia et jure lib. 2. cap. 34. dubit. 12. et seq. Huic simile est illud Christi: *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos*, Matt. 7. 6.

Tertio, q. d. Cum benefacis, vide ne benefacias ingrato, doloso, invido et superbo, qui beneficio tuo armatus, et potentior factus, contra te insurget, teque supplantabit. De tali enim præcessit sermo cap. præcedenti vers. ult. *Admitte ad te alienigenam, et subvertet te in turbine.* Sic se explicat Siracides v. 6. et seq.

Quarto et optime, vult Siracides ne beneficium indiscrete, cæce et sine ratione projiciatur in quemvis obvium, sed videatur cui conferatur, ut habeat gratiam. Gratia autem et decus beneficii in eo consistit, ut deceat donantem, æque ac donatarium, id est, eum cui donatur: decet enim beneficium beneficiato, et donum donatario esse proportionatum et commensum. Quod enim uni est nimis, alteri est parum; et quod uni est parum, alteri est nimis. Vult ergo in beneficio servari τὸ πρεπον, id est, decorum, ut ipsum pariter sit gratiosum et decorum. Quod enim nobili parum est, civi nimis est; quod parum indigenti nimis est, multum indigenti parum est; quod docto parum est, indocto nimis est, etc. Rursum beneficium personæ congruum sit oportet. Puero poma dones, viro nummos, seni vina, rustico armenta, militi arma, studioso libros, doctori officium, nobili præfecturam (incongruum enim et inutile est, si rustico lanceam, militi ligonem porrigas): sic enim δωρον est δωρον, non αδωρον; et χαρις est ευχαρις, non αχαρις. Sic, inquam, gratia habet gratiam, estque non ingrata, sed grata Deo et hominibus, qui proinde illi gratias referent, ac gratiam simili gratia compensabunt. Unde Syrus vertit: *Erit gratia gratiæ tuæ*, q. d. Gratum et bene collocatum erit tuum beneficium, ac remuneratione dignum. Sin sine ratione profundas, ab illis nec gratiam, nec mercedem habebis. Gratia enim tam decus, quam meritum gratiæ, puta gratiarum actionem, et mercedem significat: sic enim dum gratias agimus, dicimur habere vel referre gratiam. Maxime autem vult Siracides ut beneficium detur pio, non impio, de quo versu sequenti.

Nota: Non est hîc sermo de eleemosynis minutis et quotidianis: *In his enim præstandis*, ait Palacius, *non est necesse considerare et nosse quis sit cui damus; sed sermo est de grandioribus beneficiis, quæ est necesse ut dignis dentur, ut sit gratia à Deo ei qui dat. Dices: Nonne Deus indignissimis nobis maxima beneficia præstat? Nonne solum suum oriri facit super bonos et malos? Nonne Paulus jubet inimicum pascere, et carbones ignis super ejus caput congerere? Quid enim si dignis das, nonne et Ethnici hoc faciunt? Quid, num non et Seneca vult deorum exemplo, multa etiam ingratis dari? Respondetur, absque dubio verum dici ab Auctore: nam, ut Aristoteles ait, cum liberalitas sit virtus, dabit quando, quomodo, ubi, et quibus oportet. Siquidem dare quibus non oportet, non dare, sed perdere est. Ac ideo qui eleemosynas tribuere vult, maxime domesticis fidei (ut ait Paulus) et piis (ut volebat Tobias) largietur. Ergo regulariter, et ut plurimum, qui benefacit, viro bono benefaciet, ut et beneficium (liceat ita loqui) oret pro benefico, simul oret et beneficiarius, simulque gratum habeat Deus. Quod si Deus malos etiam beneficiis afficit, id, ut ait Seneca, facit propter bonos. Si enim malos malis afficeret, pertingeret hoc malum etiam ad bonos. Idem vult Paulus, cum omnia dicit Deum facere propter electos. Jam si Paulus juxta Christi sententiam jubet beneficiis inimicum vincere; id sane jubet, quia illi dando, Christo datur. Cui gratissimum feceris, si inimicum ea ratione ad meliorem mentem adducas. Demum non negamus nonnunquam ingratis dandum esse, ut grati sint. At, ut plurimum, si benefeceris, viris bonis, et id promerentibus benefeceris.* Hæc Palacius.

Docent Hebræi in beneficio quatuor esse observanda. Primum, ut detur quoties alter eo indiget. Unde R. Aquila, præceptor Aquilæ Pontici, dicebat *inopem qui mane nostram beneficentiam esset expertus, si vespere redeat, non esse dimittendum vacuum.* Ita S. Gregorius Angelo se naufragum simulanti, secundo et tertio redeunti largam dedit eleemosynam, ideoque pontificatum meruit, ut habet ejus Vita. Secundum, ut eleemosyna detur clam et in occulto, non palam et in aperto aut publico; quod et docet Christus Matth. 6. 2. Tertium, ut detur vultu hilari: *Hilarem enim datorem diligit Deus*, ut ait Apostolus 2. Corinth. 9. 7. Quartum, ut eum cui damus blandis verbis alloquamur. Nam dono gratiam conciliat benevolus sermo, qui sæpe plus valet et potest, quam ipsum donum.

Siracidi astipulantur, et quasi antistropha respondent axiomata Philosophorum: P. Mimi:

Beneficium dando accipit, qui digno dedit.

Ennii:

Benefacta male locata malefacta arbitror.

Democriti in temere quibuslibet largientem: *Male pereas, quia Gratias virgines meretrices effecisti.* Ita Maxim. serm. 6. Comici: *Thesaurus est pulcher bene locata gratia.* Archelaus cuidam postulanti poculum in convivio negavit, deditque Euripidi, dicens: *Tu quidem dignus eras qui peteres, nec acciperes; Euripides vero dignus erat qui acciperet, etiam non petens.* Ita Plutarch. in Regum Apophtheg.

Antigonus, Macedoniæ rex, Thrasillo Cynico drachmam petenti: *Non est*, inquit, *munus regium.* Cynico subjicienti; *Talentum ergo da;* respondit: *Non est Cynicum tantum munus accipere.* Plutarch. ibidem.

Alfonsus, Aragonum rex, teste Panorm. lib. 2. de Gestis ejus, dictitabat *ingenti beneficio non nisi ingenti ingratitudine satisfieri, ideoque plures quidem esse qui darent, sed qui dare scirent esse perpaucos; at non ob id pigrius dandum esse et benefaciendum.*

Porro indignis et ingratis quandoque benefaciendum est, cum necessitas vel utilitas sive tua, sive aliena, sive privata, sive publica id

exigit, præsertim ut ipsi beneficiis victi, grati et digni fiant. Ita Alexander Magnus *regium esse affirmabat, in eos à quibus male audias, bona conferre.* Alfonsus, Aragonum rex, *oblatrantibus canibus et rebellantibus offulam objiciendam* dictitabat; *Herculem etiam non rogatum laborantibus subvenire consuevisse.* S. Isidorus in Norma vivendi cap. 16: *Non eligas*, ait, *cui miserearis, ne forte prætereas illum qui meretur accipere. Omnibus da, ne forte, cui non dederis, ipse sit Christus.* Alexander Severus Imp. rogatus *quis esset Rex optimus: Qui*, inquit, *amicos muneribus retinet, ac inimicos beneficiis ambit et reconciliat.* Ita Maxim. serm. 9. Vespasianus Imp. monitus ut caveret à Pomposiano, fore enim ut aliquando regnaret, non solum non cavit, sed et consulem eum fecit, dicens: *Erit olim memor tanti beneficii.* Seneca, lib. 6. de Beneficiis, cap. 17: *Malo*, inquit, *beneficium projiciam, bono reddam. Huic, quia debeo; illi, ne debeam.* Idem, lib. 7. cap. ult. objicit: *Ingratus est;* ac respondet: *Non mihi fecit injuriam, sed sibi. Ego beneficio meo, cum darem, usus sum: nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, et, tanquam bonus agricola, cura cultuque sterilitatem soli vincam. Non est magni animi beneficium dare, et perdere: hoc est magni animi perdere, et dare;* id est, dare illi quem ingratum es expertus: ille enim perdidit beneficium. B. Jordanus, successor S. Dominici, dans tunicam pauperi, ac deinde audiens pauperem tunicam vendidisse, et pretium epulando in taberna abligurivisse: *Malo*, inquit, *me amisisse tunicam quam pietatem.*

Denique quale debeat esse beneficium repræsentarunt Poetæ per tres Charites, sive Gratias, quarum hæc sunt nomina, Aglaia, Thalia, Euphrosyne. Has enim pinxerunt quasi tres sorores, manibus implexis, ridentes, juvenes, virgines, soluta ac perlucida veste. Causam dat Seneca lib. 1. de Beneficiis cap. 3: *Tres*, inquit, *sunt, quia una est quæ det beneficium, altera quæ accipiat, tertia quæ reddat. Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manum transeuntis, nihilominus ad dantem revertitur; et totius speciem perdit, si interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, et vices servavit. Ideo ridentes, quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse et qui dant, et qui accipiunt beneficia. Juvenes, quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines, quia incorrupta sunt, et sincera, et omnibus sancta, in quibus nihil esse alligati decet, nec astricti. Solutis itaque tunicis utuntur, perlucidis autem, quia beneficia conspici volunt.*

Benefac justo (græce, εὐσέβει, id est, pio, religioso), et invenies retributionem magnam: et si non ab ipso (quia pauper est, vel impotens retribuere), certe a Domino.] *Retributionem*, græce ἀνταπόδωμα, id est remunerationem, mercedem, præmium; Tigurina, *pretium.* Hic ostendit quibus sit conferendum beneficium, scilicet justis, misericordibus, humilibus. Quod enim justo confertur, Christo, qui in justo per gratiam habitat, tribuitur, Christusque sibi tributum æstimat. Quod ut reipsa ostenderet, ipse subinde in specie pauperis eleemosynam petiit et accepit, uti à S. Gregorio eum accepisse narrat Joannes Diaconus in ejus vita. Item S. Gregorius homil. 39. in Evangel. narrat Martyrium monachum in humeros suscepisse Christum in specie leprosi. Quod ergo justo impenditur, Christo justorum parenti confertur, ac proinde à Christo amplam recipiet remunerationem. Unde in die judicii dicet: *Venite, benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare*, Matth. 25. v. 34. Causam subdit v. 40: *Amen dico vobis: Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Et cap. 10. v. 41: *Qui suscipit justum in nomine justi* (id est, hoc nomine, titulo et causa, quod justus sit) *mercedem justi accipiet.* Et v. 40: *Qui recipit vos, me recipit; et qui recipit me, recipit eum qui me misit. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet*, q. d. Qui recipit Prophetam, id est, prædicatorem Evangelii, quia ejus prædicator est, hic mercedem prædicatoris accipiet. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus et Beda ibidem. Ratio est; quia talis cooperatur prædicatori, cumque suis eleemosynis et auxiliis juvat ad prædicandum, ac proinde particeps est uti laboris et meriti; sic et præmii prædicatoribus assignati. Intellige, non æqualiter (plus enim recipiet prædicator), sed secundùm proportionem et mensuram cooperationis et charitatis; quia prædicatorem et prædicationem ejus juvit et promovit. Sic enim jure communi, participes et receptatores furum, simili cum furibus pœna plectuntur. Simile dat S. Gregorius hom. 20. in Evangel. *Quia etsi ulmus*, inquit, *fructum non habet, vitem tamen cum fructibus portans, hæc ipsa sua efficit quæ bene sustentat aliena;* sic pariter qui justum sustentat, sua efficit opera justitiæ, quæ justus operatur, adeoque per justum justa operatur: et qui prædicatorem sustentat, per eum prædicat et prophetat.

Unde ex hac Christi sententia recte colligit S. Ignatius Epist. ad Smyrnenses: *Nimirum*, inquit, *qui honorat vinctum Jesu Christi, Martyrum accipiet mercedem;* quia vinctum honorando, eum ad martyrium animat et roborat. Hinc multos fideles olim hoc nomine quod Martyres animarent, alerent, servirent aut sepelirent, martyrium meritos et adeptos in Vitis Sanctorum legimus. Ex eadem pariter inferas et colligas: Ergo qui viros Religiosos, Doctores, Apostolicos recipit et alit, quia tales sunt, hic mercedem Religiosorum, Doctorum et Apostolorum recipiet.

Hinc disce primo ad insigne meritum oportere benefacere justo, non tantum materialiter, puta huic homini qui justus est, sed et formaliter quia justus est, sive intuitu justitiæ. Rursum in hac beneficentia esse gradus: nam quo justus est justior tum sibi, tum aliis, id est, quo plures ad justitiam erudit et impellit, eo magis crescit ejus meritum, æque ac præmium. Vide Daniel. 12. v. 3.

3. Non est enim ei bene qui assiduus est in malis, et eleemosynas non danti: quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et misertus est pœnitentibus.] Græca, de more concisa, priorem tantum sententiam habent, hoc modo: *Non est bene ei qui assiduus est in malis, et eleemosynam non danti.* S. Pacianus, Epist. 3. ad Sempronianum, sub medium legit: *Assidue peccanti non misereor;* Complut. *Non erunt bona ei qui assuetus est ad mala, et eleemosynam non separanti.* Olim enim separabatur et seponebatur

nummus vel res danda in eleemosynam die Dominica in Ecclesia et cœtu fidelium, ut patet 1. Corinth. 16. 2. Legunt Complut. χαριζομένῳ, id est, gratis danti. Unde Tigurina vertit: *Assiduum in vitiis nil boni manet, nec item eum qui nihil erogat in pauperem.* Scriptum est enim: *Date, et dabitur vobis.* Hæ sunt quasi duæ sorores: si unam tollas, scilicet *date*, altera, scilicet *dabitur vobis*, pariter abibit. Sensus est, q. d. Benefac justo, non autem peccatori, quia *non bene*, id est, male, imo pessime, erit ei qui assiduus et quasi affixus est, ideoque non cogitat de pœnitentia et eleemosyna, qua se ad pœnitentiam disponat, et peccata redimat, q. d. Peccatori pessime erit si in peccatis hæreat, sordescat et obsurdescat, sitque impœnitens et obduratus; ut quid ergo tali benefacias, qui sibi, aliis et Deo pessime facit? ut quid des eleemosynam ei qui aliis eleemosynam negat, nec curat eleemosyna peccata sua expiare?

Syrus aliter habet: *Non est gratia ei qui honorat malum, et qui facit justo non perdit.* S. Hieron. epist. de septem ordinibus Ecclesiæ cap. 5. et refertur dist. 93. cap. 22. *Diaconi sunt,* in fine, paraphrastice sic hanc sententiam reddit: *Moderatio Dei ac pietas solum nostrum reditum quærit, ac nos cupit longa sua bonitate salvari. Si non convertimur, si duri corde sumus, si in peccatis usque ad mortem illicite persistimus, assidue peccantium, sicut scriptum est, non miseretur Deus.*

Noster Interpres addit: *Quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et misertus est pœnitentibus.* Quæ verba dant causam cur bene non sit nec erit peccatori, quia scilicet Deus odit peccatores: à Deo autem Deique amore omne bonum manat, sicut à Dei odio omne malum. Cum ergo odio prosequatur peccatores, hi non nisi mala ab eo exspectare debent; ut quid ergo ames eum quem odit Deus? ut quid benefacias ei cui mala omnia intentat Deus? Intellige si in peccato persistat: nam si ab eo resiliat et pœniteat, Deus eum in gratiam recipiet, imo in sortem bonam justorum et filiorum suorum transferet. Unde ait: *Et misertus est pœnitentibus.* Quæ verba per antithesin respondent ei quod præcessit: *Non est bene eleemosynas non danti?* q. d. Sicut Deus male facit impœnitentibus, ideoque per eleemosynas peccata non redimentibus: ita ex adverso miseretur et benefacit *pœnitentibus*, ideoque per eleemosynas peccata redimentibus. Dici tamen potius *pœnitentibus* quam *eleemosynam dantibus*, primo, ut significet eleemosynam parum juvare, nisi dantem eas peccatorum pœniteat, imo nihil juvare si in peccatis persistere velit; secundo, ut significet eleemosynam ad pœnitentiam tantum disponere, pœnitentiam vero eleemosynam perficere, dum peccatorem pœnitentem justificat; tertio, ut innuat dantem eleemosynam solere à Deo per gratiam præveniri, impellique ad pœnitentiam, ut convertatur et justificetur.

4. Da misericordi (perperam codex Complut. et S. August. lib. 3. de Doctrina Christiana, cap. 16, legunt *da misericordiam;* græce enim est εὐσεβεῖ, id est pio, misericordi), et ne suscipias, id est juves, foveas, protegas, peccatorem.] Inter justos enim maxime digni sunt beneficentia et misericordia illi, qui in alios sunt misericordes, ut scilicet inveniant apud nos misericordiam ii, apud quos alii invenerunt, et sicut præstiterunt recipiant, juxta illud Christi: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur,* Matth. 5. 7. Nota: Misericordi opponit peccatorem, quia peccatores solent esse immisericordes, ut justi solent esse misericordes, juxta illud: *Novit justus jumentorum suorum animas; viscera autem impiorum crudelia,* Proverb. 12. 10. Hinc in Scriptura justus vocatur חסיד *chasid,* id est pius et misericors, et justitia vocatur חסד *chesed,* id est pietas et misericordia. Vide dicta Danielis 4. 24. Ratio est, quod charitas quæ constituit justum, eumdem constituit et misericordem; charitatis enim est omnes amare, omnibusque benefacere. Ex adverso peccator caret charitate, et plenus est concupiscentia et amore sui, qui omnia ad se rapere, nihil aliis dare satagit.

Et impiis et peccatoribus reddet vindictam.] Hæc verba videntur esse transposita, ac præponenda ei quod dixit: *Da misericordi, et ne suscipias peccatorem;* nam si ei postponas, non recte cum eo cohærent. Unde ut cohæreant, Rabanus et alii pro *reddet* legunt *redde*, q. d. *Tu, ô homo, misericors in pios, redde impiis vindictam.* Sed perperam; sequitur enim, *custodiens eos in diem vindictæ,* quod non ad hominem, sed ad Deum pertinet. Sane Syrus æque ac Græcus, et S. Augustinus in Speculo, ea transferunt ad v. 7. ubi Noster pariter eadem iterat. Sic et superius monui quædam alia hic et in Proverbiis videri transposita, sive ab Interprete, sive errore scriptorum. Verum quia Romani aliique codices vetusti ea hoc loco ponunt, dico τὸ *et* ex phrasi Hebræa accipiendum pro *quia*, et repetendum τὸ *Altissimus*, quod paulo ante præcessit, nimirum *reddet* ille cujus est reddere, et qui v. præced. nominatus est, scilicet *Altissimus*, q. d. Da misericordi non peccatori, quia Altissimus impiis et peccatoribus reddet non misericordiam, sed vindictam. Cur enim dabis ei, qui in peccatis velut sus in cœno vult volutari, cui proinde Deus non gratiam, sed ultionem parat? Cur per eleemosynam servabis à morte, quem Deus velut ovem occisionis reservat ad pœnam et gehennam?

Quæres quo sensu Siracides hoc v. et seq. prohibet beneficium conferri in peccatorem, cum sæpe illi eleemosyna conferenda sit, tum spiritualis, tum corporalis, idque ex præcepto, cum scilicet ipse in gravi necessitate est constitutus?

Resp. primo S. Augustinus, lib. 3. de Doctrina Christiana c. 16. hoc præceptum figurate esse accipiendum. Hunc enim duplicem dat canonem quo cognoscamus an verba S. Scripturæ sint proprie, an vero figurate intelligenda: *Si,* inquit, *præceptiva locutio est, aut flagitium aut facinus vetans, aut utilitatem aut beneficentiam jubens, non est figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur jubere, aut utilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est.* Posterioris hoc assignat exemplum: *Scriptum est: Da misericordiam* (eleemosynam), *et ne suscipias peccatorem. Posterior pars hujus sententiæ videtur vetare beneficentiam. Ait enim: Ne suscipias peccatorem. Intelligas figurate positum, pro peccato, peccatorem, ut peccatum ejus non suscipias,* q. d. Ne consentias, juves, foveas peccatorem ad perpetrandum peccatum; sic enim cooperaberis peccato ejus, et cum peccante peccabis. S. Augustinum sequitur Gregorius de Valentia, 1. p. q. 1:

puncto 5. disp. 1. quæst. 1 : *Ne suscipias peccatorem;* figurate, inquit, hoc accipe, q. d. Ne promoveas vel adjuves peccatum hominis; nam paulo ante præcepit beneficentiam. Accedit sanctus Thomas, 2. 2. quæst. 32, art. 9. ad 1 : *Ne suscipias peccatorem*, scilicet, inquit, *quatenus peccator est; sicut neque ut talis est amandus, bene autem ut proximus;* et art. 2. *In peccatore,* inquit, *duo sunt, scilicet culpa et natura. Est igitur subveniendum peccatori, quantum ad sustentationem naturæ; non est autem ei subveniendum ad fomentum culpæ. Hoc enim non esset benefacere, sed potius malefacere.* Et S. Gregor. 3. p. Pastor. Admonit. 21 : *Panem suum,* inquit, *et vinum peccatoribus præbet, qui iniquis subsidia pro eo quod iniqui sunt, impendit. Unde et nonnulli hujus mundi divites, cum fame crucientur Christi pauperes, effusis largitionibus nutriunt histriones.* Et S. Ambrosius, lib. 1. Offic. c. 30 : *Pulchrum,* inquit, *est eo largiri consilio, ut prosis, non ut noceas. Nam, si luxurioso ad luxuriæ effusionem, adulteræ ad mercedem adulterii largiendum putes, non est beneficentia; officere enim istud est, non prodesse.* Et S. Gregorius Nazianz. Epist. 54. ad Anysium : *Multa enim sunt*, inquit, *in quibus iis qui beneficium accipere putantur, injuria infertur.* Et Rabanus hîc : *Nonnulli divites,* ait, *cum fame crucientur Christi pauperes, effusis largitatibus nutriunt histriones.* Unde Bellarminus, l. 3. de Bonis operibus in partic. c. 12. censet Siracidem hîc non loqui de eleemosyna quæ datur pauperi, sed de beneficio quod in amicum vel cognatum confertur, esto non egeat; quare eum prohibere ne histrionibus, meretricibus, parasitis pecuniæ effundantur. Item ne nimis ditentur filii, nepotes, amici, juvenes, qui inde accipient occasionem prodigalitatis, comessationum, luxuriæ, superbiæ, etc., juxta illud : *Ne cultrum puero.* Qua in re peccant sæpe parentes, Prælati, principes, qui suos quos amant, officiis, censibus, opibus, beneficiis onerant, ut iis incrassentur sicut tauri, ac sua quasi pinguedine suffocentur, juxta illud psal. 16. 10 : *Adipem suum concluserunt;* Chaldæus : *Opulentia eorum multiplicata est, adipe suo operti sunt.* Et psal. 72. 7: *Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, transierunt in affectum cordis;* Chaldæus : *Mutata est ob pinguedinem similitudo vultuum eorum.* Hi similes sunt animalibus et resinosis arboribus, quæ nimia pinguedine et humore strangulantur et intereunt, de quibus Plinius, l. 17. 24 : *Et cum radices, ait, pinguescere cœperunt, intereunt, ut animalia nimio adipe.* Hoc sane non est amare, sed odisse; non fovere, sed occidere. Hinc talibus beneficia sunt veneficia, opes sunt fomenta scelerum, ac consequenter fomenta gehennæ. Quare in die judicii maledicent parentibus, Prælatis et principibus, qui eas sibi dederunt, quod se impinguarint, ut validius arderent in gehenna. Accedit Lyranus : *Ne alas peccatorem*, id est *obstinatum*, inquit, *qui ex bonis tuis foveretur in peccatis.* Peccator enim est, qui habet habitum et studium peccandi, adeoque peccatis est affixus et immersus.

Secundo, Auctor imperfecti in S. Matthæum apud S. Chrysostomum, hom. 26, respondet magnam eleemosynam dandam esse pio, parvam impio, eo quod illa magnam, hæc parvam habeat mercedem. Scriptum est, inquit, Galat. 6 : *operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.* Qui dat infideli, modicam habet mercedem; qui autem fideli duplicem habet mercedem : primam quidem quia fidelis Dei creatura est, secundam quia idem Dei servus est; infideli dans unam tantum habet mercedem, scilicet quod infidelis Dei quidem creatura est, voluntate autem adversùs Deum. Addit Auctor imperfecti, cum dicitur, *Ne suscipias peccatorem,* intelligi publicum aut notum; nam S. Chrysost. serm. de Eleemosyna et collatione in Sanctos, qui exstat in fine Comment. in Epist. 1. ad Corinth. docet pauperes non esse curiose scrutandos. Cum enim dixisset, quod dando eleemosynam, *non tam pauperibus quam nobis prosumus, plura accipientes quam dantes,* subjicit : *Sunt permulti qui nonnunquam curiosius rogant et inquirunt patriam et vitam, mores et artem, et corporis bonam valetudinem, et inde crimina intentant, et ob sanitatem de eis pœnas exposcunt. Hinc fit quod multi etiam cæcitatem corporis simulant, ut ejus calamitatis actu crudelitatem humanitatemque nostram inflectant.* Et inferius : *Quod si Deus ita diligenter nos scrutaretur, uti nos causam pauperum, nullam unquam misericordiam vel veniam assequeremur. In quo enim judicio judicatis, dicit, et vos judicabimini. Esto igitur misericors et benignus conservo, dimittenturque tibi peccata multa : miserere, et eamdem sententiam invenies. Quid tibi ipsi negotia plectis, quid curiosus es?*

Tertio, alii : Da misericordi, non peccatori, hoc est, inquiunt, da misericordi potius quam peccatori, ut, si uterque concurrat, nec utrique dare possis, des potius justo, eumque præferas impio. Hebræi enim, quia carent gradu comparativo, hinc eum exprimunt per negationem, scilicet affirmando majus, negando minus, ut, *Misericordiam volui, et non sacrificium,* id est misericordiam malo quam sacrificium, misericordiam præfero sacrificio, Osee 6. 6. Vide ibi dicta. Inter probos enim et improbos in eleemosyna anteponendi sunt probi, tum quia sunt digniores, tum quia id utilius esse potest eleemosynarum largitoribus, ut docet Nazianz. Oratione de pauperum cura, S. Hieron. contra Vigilant. et S. Chrysost. Orat. de pauperibus non curiose scrutandis. Improbis ergo, otiosis, inutilibus et pigris manus claudi debet, quo fit unde veris pauperibus benignius subveniatur. In quo imitandus est mos equisonum, inquiunt Hebræi, qui equorum caudas abscindunt, quod ob id equi certa contractioris alimenti ratione, et spinæ robore fortiores evadere existimantur.

Ita D. Thomas 2. 2. q. 63. et in Quodlibet, q. 6 et 8. ubi docet quemlibet in conscientia obligari, ad beneficia eligere meliorem et digniorem. Idem docet Richardus Major, D. Soto, lib. 3. de Justitia, quæst. ultima, art. 2. et alii. Quocirca S. August. lib. de Doctrina Christiana, cap. 29 : *Omnes,* inquit, *homines æque diligendi sunt; sed, cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum et temporum, vel quarumlibet rerum opportunatibus constrictius tibi quasi quadam sorte junguntur :* quare in beneficio præponendi sunt parentes cognatis, cives peregrinis, domestici exteris, grati ingratis, digni indignis, boni malis. Nam, ut ait Lucianus, *Malus vir dolium est perforatum, in quod omnes immittens gratias in vanum effudisti.* Et Sophocles in Œdipod.

Gratiam adfert gratia : beneficium semper beneficium parit, si scilicet digne collocetur. Esto ergo is qui beneficium dat, non debeat eo fine dare, ut remunerationem accipiat; tamen, ut illud bene collocet, videat ne det ingrato et indigno. Unde illud Ciceronis : *Liberale est serere beneficium, ut metere possis fructum.* Sicut ergo præmiis scholasticis magis honorandi sunt discipuli magis studiosi, et militaribus milites magis strenui, sic et beneficiis ornandi boni præ malis; sic enim ornatur ipsa bonitas et virtus. Si enim secus fiat, dicetur vetus illud : *Cæsar dum indignos ornavit, non tam ipsos honestavit quam ornamenta ipsa turpavit.* Denique hic est ordo honestatis et charitatis, quem ambiens sponsa ait, Cant. 2. 4 : *Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem.*

Quarto, per *peccatorem* hîc accipe assiduum in malis, ut dixit v. præced. hoc est impœnitentem et obstinatum, præsertim superbum, dolosum et insidiatorem, de quo multis egit in fine capitis præcedentis; et hîc in Scriptura vocatur *peccator* per antonomasiam. Huic enim non est conferendum beneficium indebitum et liberale (de quo hîc proprie agit, non de eleemosyna ob necessitatem debita), tum ut humilietur, pœniteat et resipiscat; tum ne ille potentior fiat, teque dolose supplantet; tum quia talis odibilis et exsecrabilis est Deo. Has causas assignat Siracides, dum mox subdit : *Ne in ipsis potentior te sit; nam duplicia mala invenies in omnibus bonis, quæcumque feceris illi : quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et impiis reddet vindictam.* Siracidi consonat Ben-Sira alphabeto, 1. littera *Teth : Bene malo ne facias,* inquit, *et malum non continget tibi.* Sæpe enim bonis nocuere beneficia in malos collata : sic et clementia multis principibus, qui ea usi fuerunt erga malos, exitio fuit. Exemplis plenæ sunt historiæ. Maxime vero improbis non sunt conferendi honores et dignitates; his enim ipsi abuti solent in bonorum omnium et totius Reipublicæ perniciem, et his armati potentius in bonos grassantur. Caveant ergo aulici ne pro impiis apud principes intercedant, ut eis beneficia, officia et dignitates procurent; quia omnis eorum mala eorum administratio, ac noxa Ecclesiæ et Reipublicæ in commendantium et promoventium caput recidet, ab eisque severe exigetur in tribunali Christi.

Huc facit apologus Phædri (qui fuit libertus Augusti Cæsaris), lib. 1. Fabul. 8. de lupo et grue : Lupus, inquit, petiit à grue ut os devoratum hærens faucibus longitudine colli eximeret. Exemit grus suo cum periculo; pro quo postulans præmium, hoc à lupo retulit :

> Ingrata es, inquit, ore quæ nostro caput
> Incolume abstuleris, et mercedem postulas.

Et ille Isocratis ad Demonicum : *Malis benefaciens,* inquit, *similia patietur alienos canes pascentibus : nam et illi exhibentes, ut obvios allatrent; et improbi, juvantes se ut nocentes injuria afficiant.* Et Plutarch. in Moral. benefacere malo, ait esse idem quod nutrire serpentem, qui te æque ac alios mordeat. Et Alexander Magnus *in eodem vitio ponendum esse* dicebat, *dare indignis, et dignis non dare,* ait Maxim. serm. 9.

Alias simplici peccatori egenti conferenda est eleemosyna ex obligatione charitatis et misericordiæ, primo, quia peccator ejusdem nobiscum est naturæ, puta homo nobis congener. Unde Rabanus : *Qui indigenti,* inquit, *eleemosynam tribuerit, nec eum propter delictum aliquod commissum spreverit, bene misericordiam jure custodit; quia natura in eleemosynarum largitione consideranda est, non persona,* quod scilicet sit peccator. Ita Aristoteles cum beneficium præstitisset improbo, dicebat se homini dedisse : *Non mores,* inquit, *sed hominem commiseratus sum. Etiam improbis in necessitate succurrit vir bonus. Debetur enim hoc officium, si non meritis illius qui juvatur, certe naturæ. Et bonus fieri potest qui malus est.* Ita refert Laert. lib. 5. c. 1. Et Seneca lib. 4. de Benef. c. 25 : *Si deos,* inquit, *imitaris, da etiam ingratis; nam et sceleratis sol oritur, et piratis maria patent.* Idem l. 1. c. 1 : *Demus beneficia, non feneremur. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitavit cum daret.* Narrat Victor. lib. 16. c. 8. Alconem adeo sagittandi fuisse peritum, ut cum filium videret serpente circumplexum, ita dextra sagittam librarit, ut serpentem confixerit, nec filium læserit. Unde Virgil. eclog. 5.

> Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.

Ita sapientes et justi culpam à natura, ac peccatum ab homine secernunt; illud oderunt et necant, hunc amant et promovent. Denique S. Ambros. lib. 4. epist. 29. ad Florianum : *Omnibus te tribue,* inquit, *non eligas cui miserearis, ne forte præferas illum qui meretur accipere. Incertum est enim pro quo magis placeas Deo.* Huc facit illud : *Bonus bonis et malis prodest; malus nec bonis nec malis.* Et illud : *Da cæcus, accipe oculatus;* nam

> Sæpius insidiæ latitant, et plura reposcit
> Pauper, cum donat munera divitibus.

Ubi tamen adverte naturam humanam præcise non esse objectum charitatis, sed tantum amoris naturalis; hic enim fertur in et amat naturam sibi similem. Nam charitas cum sit virtus supernaturalis et divina, exigit pariter objectum supernaturale et divinum. Igitur ut homo vel peccator charitate ametur, debet considerari non tantum qua homo, sed qua capax gratiæ et gloriæ, qua creatus ad æternam felicitatem, qua sanguine Christi redemptus, qua vocatus ad amicitiam, filiationem et hæreditatem Dei. Charitas enim est amicitia inter Deum et homines, quæ fundatur in communicatione bonorum divinorum, puta beatitudinis divinæ, quam Deus hominibus communicat, ait D. Thom. 2. 2. q. 23. a. 1. Vide eumdem q. 25. art. 6.

Hæc ergo secunda et potissima est ratio cur benefaciendum sit peccatori, ut scilicet per beneficia alliciamus eum ad amorem nostrî et Dei, ad pœnitentiam, ad salutem; aut saltem ut impediamus vel minuamus ejus lapsus in peccata, et consequenter minuamus ejus pœnam et gehennam. Ita legimus Sanctos eleemosynis redemisse patrationem scelerum, uti fecit S. Vitalius, qui meretricibus ut qualibet nocte abstinerent à scelere, tantum pretii quotidie persolvebat, quantum illæ nocte ex scelere acquirere potuissent, atque hac sua charitate æque ac oratione, multas pudicas effecit, et ad pœnitentiam convertit. Ita habetur in Vita S. Joannis Eleemosynarii, cap. 35. Alii eleemosynam dant hac conditione et pacto, ut eam accipientes pec-

cata confessione expient, ut Missam audiant, ut offensam et vindictam condonent. Quæ sane duplex est eleemosyna, ac posterior, utpote spiritalis, longe major priore. Hic enim est *omnis fructus* eleemosynæ, totiusque laboris Christi, et nostri, *ut auferatur peccatum*, ait Isaias cap. 27. v. 9. Peccatum enim est summa Dei injuria, summum proximi et totius universi malum.

5 et 6. DA BONO, ET NON RECEPERIS (græce est idem verbum quod v. 4. ἀντιλαβῃ, id est, *suscipias*, hoc est, subleves, adjuves, defendas) PECCATOREM; BENEFAC HUMILI, ET NON DEDERIS IMPIO,] puta superbo et doloso, uti jam dixi; hic enim opponitur humili: humilis enim dignus est eleemosyna, superbus vero indignus, imo dignus qui esuriat et egeat, ut discat se humiliare. Tigurina: *Erga pium liberalis esto, sceleroso vero opem abnega: afflicto* (ταπεινος enim tum humilem, tum abjectum afflictumque significat) *benefacias, et nihil eroges in impium;* Syrus: *Benefac bono, et prohibe à malo; da humili, et prohibe ab audace,* quales sunt nonnulli, qui ita audacter mendicant, ut videantur non eleemosynam, sed debitum petere, ac, si neges, minentur, imo vim afferant; qui sane non panem sed fustem merentur.

PROHIBE PANES ILLI DARI (ita Romana; aliqui legunt *dare;* græce: *Impedi panes illius*, vel, ut Complut. *tuos, et dederis ei*), NE IN IPSIS, id est, per ipsos, POTENTIOR TE SIT,] ad nocendum tibi aliisque, et toti reipubl. q. d. Ne tuo beneficio et patrocinio fiat potentior, tuncque pro beneficio grave maleficium rependat, ut sequitur. Græce est, ἱνα μη εν αυτοις σε δυναςευσῃ, id est, *Ne in ipsis tibi dominetur*, te supprimat et opprimat. ita Rom. et Complut. Tigurina vero: *Fac eum cibis prohibeas, nec suppedites ei, quibus te possit opprimere;* Syrus: *Instrumenta armorum tuorum ne dederis ei, ne cum eis pugnet adversùm te.* Hinc patet per *peccatorem* intelligi non quemlibet, sed superbum et dolosum, uti dixi. Causa enim cur vetet dari peccatori, est, ne is dono elatus donantem supprimat; quod non nisi in superbum et dolosum congruit.

7. NAM DUPLICIA MALA INVENIES IN OMNIBUS BONIS (beneficiis), QUÆCUMQUE FECERIS ILLI.] *Duplicia,* id est, multiplicia, adeoque quo plus ei benefeceris, eo plus maleficii ab eo recipies. Syrus: *Duplum enim malum invenis tibi in tempore necessitatis tuæ.* Duplum, quia et beneficium perdidisti, et per id hostem potentem effecisti, ut pro beneficio reddat maleficium. Hinc illud Socratis: *Malis faciens bene, nutrit lupos*, de quo plura v. 10. et seq.

QUONIAM ET ALTISSIMUS ODIO HABET PECCATORES, ET IMPIIS REDDET VINDICTAM.] Est hæc secunda ratio, q. d. Ut quid ames peccatores quos odit Deus? ut quid beneficentiam impendas hostibus Dei, quos Deus reservat ad acerrimam vindictam? Repetit et inculcat id quod dixit v. 3. Vere S. Augustinus, et habetur 5. q. 5. c. *Non omnis. Utilius,* inquit, *panis esurienti tollitur, si de cibo securus justitiam negligit, quam esurienti panis frangitur, ut injustitiæ seductus acquiescat.*

Mystice, Rabanus, Glossa et Hugo per *peccatorem* accipiunt hæreticum. Hic enim peccator est per antonomasiam, ideoque in superlativo superbus et dolosus, ut potentior factus te sibi subjiciat, ac hæreticum efficiat, et in gehennam præcipitet. Hinc *duplicia* mala ab ipso recipies, quia dolosa, inquit Rabanus, quia duplici est corde ac duplici lingua. Rursum *duplicia,* inquit Lyranus, præterita nimirum quæ fecit, et quæ facturus est, sustentatus bonis tuis. Et, ut Hugo, *duplicia,* quia ipsum foves in errore suo, et ipse abutitur dono tuo, et utrumque danti ascribitur. Quare hoc perinde est ac si aspidi panem tribuas; nam ipsum alis, qui potentior factus te invadet et perdet, juxta illud Job 20. 14: *Panis ejus in utero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

NON ESSE FIDENDUM INIMICO, ESTO SE SIMULET AMICUM.

8. NON AGNOSCETUR IN BONIS AMICUS, ET NON ABSCONDETUR IN MALIS INIMICUS.] Pro *agnoscetur*, Græci multi legunt ἐκβληθησεται, id est, *ejicietur*, id est, in apertum proferetur et declarabitur, ait Jansenius: sed hæc explicatio alienior videtur et durior, æque ac illa Vatabl. *Amicus rebus secundis non moleste se ingerit, nec se jactat.* Melius alii vertunt, *non ejiciet se,* id est, non recedet à te, sed bonis tuis gaudebit, tecumque epulabitur. Verum corrige cum Græcis Romanis ἐκδικηθησεται, id est, *judicabitur, arguetur, deprehendetur.* Alii legunt, γνωσθησεται, id est, *agnoscetur.* Unde Tigurina vertit: *Amicus rebus secundis judicari non potest, nec rebus adversis latebit inimicus;* Syrus: *Non cognoscitur in bonis amicus, neque latet in malis inimicus.* Ratio prioris est, quia in rebus bonis et prosperis multi se simulant amicos, qui vere amici non sunt, ut tuam prosperitatem participent, suamque efficiant, juxta illud Ovidii lib. 1. Tristium:

> Cum fueris felix, multos numerabis amicos:
> Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Unde illud: *Multos amicos habet felicitas.* Posterioris ratio est, quod in malis, id est adversis, inimicus prodat se per gaudium, irrisionem, dicteria, etc. Sic prodidit suam malignitatem contra David Semei maledicens illi cum fugeret Absalon; et Achitophel, dans pessimum consilium Absaloni contra David, 2. Regum 16. et 17. et Ptolemæus filius Abobi, qui Simonem fratrem Judæ Machabæi principem Judæorum convivio excepit, in eoque ipsum cum filiis occidit, 1. Machab. v. 16.

Transit à fuga peccatoris, id est, superbi et dolosi, congrue ad fugam et cautelam inimici;

quia superbi et dolosi solent bonorum divitum et honoratorum esse inimici; invident enim aliis bona, opes et honores, illisque eos exuere, seque induere ambiunt. Ad hanc cautelam præmittit duas gnomas, è quibus, quasi ex lydio lapide, quilibet cognoscat quis sit verus amicus, quis fictus et inimicus, dicitque non in prosperis, sed in adversis se prodere tam amicitiam veram quam falsam, æque ac inimicitiam. Unde explicans subdit :

9. IN BONIS VIRI, INIMICI ILLIUS IN TRISTITIA; ET IN MALITIA (id est, adversitate et afflictione; græce, εν κακοις, id est, in malis, id est, adversis et tristibus) ILLIUS, AMICUS AGNITUS EST,] q. d. In prosperis tristantur inimici, saltem occulte, si palam tristitiam ostendere non audeant; in adversis vero agnoscitur quis sit sincerus amicus. In adversis enim amicus verus amico afflicto adest, omni ope et opera, ut eum soletur, erigat et protegat. Græca posterius hemistichium aliter efferunt, sic enim habent : *In bonis viri, inimici illius in tristitia; et in malis illius, etiam amicus separabitur* vel *disjungetur ;* Tigurina : *Rebus hominis secundis dolent inimici ejus, et rebus ejusdem adversis abscedit etiam amicus.* Verum Stephanus Pontif. epist. 1. plane legit ut Noster. Estque pulchra antithesis, q. d. *In bonis viri, inimici illius agnoscuntur, scilicet invidendo; at in tristitia et miseria ejus, amicus agnoscitur compatiendo. In prosperitate viri crescit inimicitia inimici; in miseria ejus crescit amor amici. Ergo vere Christus agnitus est amicus, quia in tristitia et afflictione, imo et in malitia nostra, nobis succurrit.* Ita Palacius. Sic quoque legit Rabanus, licet paulo aliter dispungat; sic enim habet: *Agnitus est in bonis viri, inimicus illius; in tristitia illius amicus,* q. d. In prosperis agnoscitur inimicus, utpote dolens et invidens; in adversis vero agnoscitur amicus, utpote condolens et compatiens : *Nec prosperitas,* inquit, *amicum indicat, nec adversitas inimicum celat; quia et ille sæpe prosperitatis nostræ reverentia tegitur, et iste ex confidentia adversitatis aperitur. Vir igitur justus in flagellis positus dicat: Qui tollit ab amico suo misericordiam, timorem Domini derelinquit; quia nimirum qui ex adversitate proximum despicit, aperte convincitur quia hunc in prosperis non amavit.* Rursum Syrus plane vertit ut Noster; sic enim habet : *In bonis enim viri, inimici ejus in mæstitia sunt; et in malis ejus, discernitur amicus.* Unde liquet eos pro διαχωρισθησεται, id est, *separabitur,* uti jam legitur, legisse εκδικηθησεται, id est, *judicabitur;* vel επιγνωσθησεται, id est, *agnoscetur,* uti legitur v. præc. Ejus enim rationem et confirmationem dat Auctor hoc v. Hoc est quod ait Salomon Proverb. 17. 17 : *Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur.*

Siracidi et Salomoni consonant gnomæ Philosophorum. Demetrii Phalerei : *Veri amici in rebus lætis adsunt vocati, in adversis invocati* (non vocati) *et ultro.* Ita Laert. lib. 5. cap. 5. Plauti : *Amicus est qui in re dubia juvat.* Ennii : *Amicus certus in re incerta cernitur.* Ita refert Cicero lib. de Amicitia. Chilonis : *Promptius ad amicorum adversam fortunam, quam ad res secundas accurrendum est;* nimirum rebus prosperis advolant quilibet, etiam minus amici : qui adsunt reflante fortuna, hi vere amici sunt. Ita Laert. lib. 1. cap. 4. Namertes rogatus *qua ratione sincerum amicum probaret,* respondit : *Per adversam fortunam.* Ita Plutarch. in Lacon. Tarquinius Superbus jam exsul factus dixit se tum demum cognovisse quos habuisset amicos fidos, quos infidos, cum neutris gratiam referre posset : *Amicos* ergo *secundæ res parant, adversæ probant,* ait P. Syrus.

10. NON CREDAS INIMICO TUO IN ÆTERNUM : SICUT ENIM ÆRAMENTUM, ÆRUGINAT NEQUITIA ILLIUS.] Monet, inimico, etiamsi reconciliatus videatur, et amicitiam simulet, non facile esse credendum nec fidendum, quia sicut *æramentum,* id est, vas ex ære factum (æramenta enim sunt opera facta ex ære, sicut ferramenta ex ferro) græce χαλκος, id est, æs, vel vas æreum, licet politum sit et splendeat, facile tamen rursus æruginem, id est, virides sordes, contrahit, si videlicet aliquo humore imbuatur : ita inimicus, licet videatur reconciliatus, et splendenti amicitia fulgidus, facile tamen ad odia et nequitias suas redit; residet enim in animo ejus radix malitiæ, viror et virus malevolentiæ (quia manet alta mente repostum maleficium, quod sibi à te putat illatum), quæ naturaliter in maledicentiam et maleficentiam solitam data occasione solet erumpere, et instar absinthii progerminare. Unde Tigurina vertit : *Nam similis est æri ærugine obsito malitia illius,* quod Vatablus explicat, q. d. *Nam ejus malitia simulatione tecta latet;* Syrus : *Ne credas inimico tuo in æternum, quia sicut vas æneum est quod polluit socium suum,* id est, alteri vasi vel rei æruginem suam affricat; Arabicus : *Ne te decipi sinas confidendo in inimico tuo, quoniam similis est æri, quod alia æruginat.* Hisce succinit Seneca in Prov. : *Iratum breviter vites, inimicum diu.* Recte inimicitia comparatur ærugini. Primo, quia utraque est vitium et corruptio rei cui inhæret; secundo, utraque est mordax et corrosiva; tertio, sicut ærugo est mali odoris, sic inimicitia malæ est famæ; quarto, utraque est amara et viridis; quinto, utraque est tenax et sæpe perpetua; sexto, utraque est acida : ærugo enim acerrima fit, cum æs, vel æris scobs aut ramenta, aceto macerantur, eaque utuntur medici ad erodendos callos fistularum, et delacrymationes oculorum, uti docet Plin. lib. 34. cap. 11. septimo, sicut ærugo ferrum aut æs erodit, sic livor hominem invidum et inimicum; et sicut ærugo offuscat splendorem æris, sic livor alienæ famæ splendorem obscurat. Quocirca ærugo metaphorice usurpatur pro linguæ mordacitate, malevolentia, maledicentia, livore et invidia, ut apud Martial. lib. 2:

Uteris ore aliter, nimiaque ærugine captus ;
Allatras nomen, quod tibi cumque datum est.

Horat. 1. Serm. sat. 4 :

Hic nigræ succus loliginis, hæc est
Ærugo mera.

Loligo piscis est nigrum humorem emittens, ut sepia, quem atramentum vocant. Succum ergo loliginis vocat obscurationem et maculam, sive denigrationem, alienæ famæ; eamdem vocat æruginem. Rursum Martial. lib. 10. epig. 33. ad Numatium Gallum :

Ut tu, si viridi tinctos ærugine versus
Forte malus livor dixerit esse meos.

ærugine, id est, livore et maledictis. Sic æruginavit malitia Absalonis, cum post reconciliationem patrem regno et vita spoliare conatus

est, 2. Reg. 15. et Tryphonis, qui Jonatham post amicitiam redintegratam occidit, 1. Machab. 13. A Salomone idem didicit Seneca : *Nunquam*, inquit, *fidelem credas eum tibi, quem ex inimico amicum habueris.* Et Comicus : *Inimicis non credens, nunquam utique damno afficieris.* Et Plutarch. de Educ. liber. hoc Pythagoræ symbolum affert : *Ne gustes quibus nigra est cauda;* inimici enim frontem candidam ostentant, sed caudam atram finemque funestum. Hi ergo similes sunt hederæ quæ arbori sese associans et circumvolvens, omnem ejus humorem exsugit, eamque suffocat et strangulat, ait Plinius libr. 16. 34. itaque illa exturbata ejus locum occupat. Rursum, ut ait Comicus : *Hi habent os in melle, cor in felle.* Insuper hi hamo escam prætendunt, ut aculeum tibi infigant, teque capiant, sicut piscatores aduncant pisces. Denique hos repræsentat gemma dicta chrysolampis, quasi aurea lux, de qua Plinius lib. 37. cap. 10 : *Chrysolampis*, inquit, *in Æthiopia nascitur, pallidi coloris die, et noctu ignei.* Sic enim hi palam pallent et timent; at noctu ignes sui livoris ejaculantur, cum scilicet in tenebris occulti latent.

Hanc parabolam apologo similem, pulchro vulpis et aspidis apologo illustrat Cyrillus lib. 1. Apolog. moralium capite 23. cujus titulus : *Si quemquam offenderis, pavesce semper hujusmodi. Vulpes*, inquit, *valde esuriens hinc inde pastum quærens, minus provide calcavit aspidem occultis anfractibus gradientem. Mox ille maximo furore percitus, se calcantem momordit. At illa impatiens morsum refudit quantocius in mordentem : atque ita communis furoris venenositate in communem vindictam diffusa, divisi sunt statim, quærentes post vulnera medicinam. Deinde cum post aliquod tempus sibi invicem iterum occurrissent, mox aspis antiquæ injuriæ recordata est, et nova iracundia cœpit ad novam aspirare vindictam. Palliata igitur cordis nequitia, læto vultu procedens, proditione plena salute præmissa, callide callidam allocuta est, dicens : In veritate nunc te quærebam, charissima, ut oris morsu perditam oris osculo rederem pacem gratam. Quid enim vitali pace mortalibus charius, terrenis jucundius, cunctis amabilius gratiusve? Nimirum pacis fœdere cuncta manent in tranquillitate, viventia vigent, ejusque lege atque ordine civilia florent. Commune pacis est bonum. Ad hæc illa callidior, mox ejus verbis provide sic respondit : Certe divinissimum bonum pax est, si vera est; sed si sophistica sit, lux est obnubilans, vita mortifera, et dulcedo venenosa.* Rationem à priori assignat, et acu rem tangit : *Nullum enim pejus malum est, quam inimicitia pace comparata. Igitur tecum sit, charissima, tua pax, quoniam ubi est offensæ memoria, ibi ira est; ira autem cupit vindictam, vindicta subornat fraudulentiam, quæ postmodum inferat pœnam. Cor tuum non video, sed ad rationem recurro, et ejus lumine sævum pectus tuum, licet abditum rimor. Vera namque pax nunquam offensæ reminiscitur, sed ficta ejus oblivionem non patitur : infirma vero pax oblitæ interdum injuriæ recordatur. Quare timendus semper et cavendus offensus est, quoniam tenax injuria, levis ira, exspectata vindicta, tarda clementia. Sic fratres Joseph, quem offenderant adolescentes, timebant etiam senes. Quo dicto evitato hoste discessit.*

Porro, noster Salazar in Proverb. cap. 26. v. 25. generalem hanc de inimicitia sententiam recte appropriat invidentiæ et livori, ut sensus sit : *Adversario tuo nullo tempore confidas, quia sicut ferrum rubigine, et æs ærugine, sic animus illius ob tuam felicitatem invidia et livore carpitur et exeditur. Et sane invidentiæ et rubiginis similitudo perquam vulgata est. S. Basilius homil. de invidia : Quemadmodum, inquit, venenum ferrum, sic invidia eos qui eam possident, consumit ac vastat. Appellat autem rubiginem ferri venenum. Et Stobæus in sermone de invidia ex sententia Periandri : Sicut ærugo ferrum, sic invidia invidi animam conterit. Antisthenes etiam apud Laertium lib. 6. cap. 1 : Sicut ferrum absumitur rubigine, ita invidi suo ipsorum vitio contabescunt. Ferrum enim, etiamsi nemo lædat, ex se gignit unde corrumpatur. Plutarchus etiam apud Antonium Monachum in Melissa : Ut ferrum, inquit, ærugine consumitur, sic invidi suopte ingenio.*

Denique nonnulli per *æramentum*, sive vas æreum, accipiunt speculum, quod olim fiebat ex ære terso et polito, uti ex Plinio et aliis ostendi Exodi 38. 8. Speculum enim est imago amicitiæ; sicut enim imago in speculo apparens per omnia sese accommodat objecto, ut v. g. si intuens speculum rideat, moveat caput, torqueat oculos, frendeat; illico imago speculi pariter ridere, movere caput, torquere oculos, frendere, etc., videatur : sic pariter amicus amico per omnia sese accommodat, ut quod ille vult vel non vult, hic pariter velit vel nolit; quò ille propendet, hic pariter propendeat. Amicus enim se fingit ad nutum et voluntatem amici : *Eadem velle, eadem nolle, ea demum firma amicitia est*, ait S. Hieron. epist. 8. ad Demetriad. At si speculum fiat ex ære, repræsentat amicitiam vitiatam, et hypocrisi, dolo, inimicitia velatam, pictam et fictam. Sicut enim speculum æneum æruginí obnoxium est, et quantumvis ungatur, semper rursus æruginem evomit, imo, teste Plinio lib. 34. cap. 9 : *Æra extersa celerius rubiginem trahunt, quam neglecta, nisi oleo perungantur :* sic amicitia ficta, cum scilicet quis exterius se gerit ut amicum, interius vero retinet fibras virulentæ invidiæ et inimicitiæ, semper virus hoc evomit, ut, cum potest amico nocere, illi nocere non desistat.

Secundo, sicut specula curva et concava magnas reddunt rerum imagines, quia curvæ superficiei centrum intus est, ait Scaliger de Subtilit. exercit. 83. cap. 4. eadem excipientia radios solares, ignem concipiunt, ac res vicinas inflammant, eo quod radii solares in centro concavi speculi in unum collecti, vi caloris igniantur uniunturque in flammam : sic pariter amici tegentes inimicitiam, curvant sese ut amicum honorent; sed sub curvitate hac dolos abscondunt, ac magnas spes quasi species, puta magna promissa, ostentant; sed interim colligunt ignem ardoremque nocendi, quo amicum exurant et perdant.

Tertio, Plinius lib. 11. cap. 37 : *Hominum dentibus*, inquit, *quoddam inest virus. Namque et speculi nitorem ex adverso nudati hebetant, et columbarum fetus implumes necant.* Sic pariter dens amici ficti, revera inimici, venenatus est, imo caninus. Ut canis enim secreto mordebit te, et canino dente famam tuam bonumque rodet.

Quarto, speculum hebetatur menstruo mulierum. Illo enim, ait Plinus lib. 7. c. 15. *acescunt musta, sterilescunt tactæ fruges, moriuntur*

insita, exuruntur hortorum germina, etc., speculorum fulgor aspectu ipso hebetatur. Idem facit inimicitiæ virus, quod instar menstrui amicitiam hebetat, omnesque charitatis et virtutum vitalium actiones consumit et exurit. Denique Plinius lib. 28. cap. 7 : *Bythus Dyrrachinus*, inquit, *hebetata aspectu specula recipere nitorem tradit, iisdem aversa rursus contuentibus; omnemque vim talem resolvi, si nullum piscem secum habeant.* Fides sit penes auctorem. Sic pariter si adversum amicum adulantem intueris, decipiet te; sin adversum et obtrectantem, videbis ejus livorem, ab eoque cavebis, tibique consules.

Intellige jam dicta, nisi constet inimicum omnem omnino inimicitiam ex animo deposuisse, eamque in veram amicitiam convertisse, ac plane reconciliatum tecum in plenam gratiam rediisse, quod apud gentes candidas bonæque indolis, quales sunt Germani, Flandri, Hollandi, etc., facile sæpeque fit. Accedit, quod Siracides hæc scripserit Judæis duræ cervicis, et Gentibus fide et gratia Dei destitutis, quæ naturæ corruptæ ductu inimicitias fovebant per omnem vitam. Jam autem post Christum, ejus exemplum et gratia dominatur naturæ; è Christo enim audimus et discimus Matth. 5. 44 : *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* Ita Christi vocatio ex Saulo fecit Paulum, id est, ex inimico amicum, ex persecutore prædicatorem, qui proinde hac Christi doctrina et gratia imbutus, Judæos hostes suos juratos adeo dilexit, ut optaret pro eis fieri anathema. Judæi ergo fidere poterant et debebant se suamque salutem Paulo, quem tamen ipsi suum et judaismi hostem internecinum æstimabant. Cui enim fidit et credit Christus Deus noster suam fidem, sanguinem, Ecclesiam, Sacramenta, cur non fidat homo? Hinc et Romanis ita scribit, ac de inimicis præscribit cap. 12. 20 : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi : hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* Charitas Christi ergo adeo potens est, ut omnes inimicitiæ fibras ex animo evellat, et inimicum amico plane reconciliet, imo inimicum inimicitiam deponere, et amicum esse cogat. Charitas itaque est philtrum excantans inimicitiam, et incantans amicitiam. Vis inimicum vincere, et facere amicum; vis inimicitiam occidere, et amicitiam vivificare? benefac inimico, nec cessa donec ejus hostilitatem incensa tua charitate incenderis et consumpseris. Præclare S. Gregor. Nazianz. in Tetrastichis :

> Hoste ab ipsomet commodum quoddam lego ;
> Hinc namque vivo cautius, ne me queat
> Is criminari.
> Sit hoc et illis munus abs te, quod nihil
> Luant acerbi. Sic eos reddes bonos ;
> Est namque leni munus amplum lenitas.

Denique sicut æs, licet natura sua semper æruginet, tamen si oleo perungatur, vi olei fit ut non æruginet, teste Plinio lib. 34. cap. 9 : sic pariter licet ex vitio naturæ corruptæ fiat, ut inimicitia semper amaros exhalet rancoris spiritus et motus instar æruginis; tamen per gratiam Dei, quæ instar olei mentem serenat, impinguat, exhilarat, idipsum impediri potest; præsertim cum gratia Dei subinde omnem inimicitiam funditus ex animo tollat. Quare tunc inimicitia, utpote jam stirpitus eradicata, æruginare, et virus suæ aversionis suppullulare et progerminare nequit. Igitur cum id constat tibi, inimicum scilicet omnem ex animo inimicitiam per gratiam Dei exstirpasse, planeque tam tibi quam Deo conciliatum, merito ei fidere potes et debes. Ita David confisus fuit Amasæ duci exercitus Absalonis hostis sui, ac Abner duci exercitus Isboseth filii Saulis, hostis pariter sui, dum utrumque militiæ suæ præfecit, in ejusque manus et se et tota Israelis castra collocavit, 2. Reg. 17. 25. collato cum c. 19. 13. et 2. Reg. 3. 13.

Quid amarius, quid salsius mari? et tamen hoc, influentibus in se fluminibus dulcibus, dulcescit ad plura stadia : quid ni dulcescat in homine amarities inimicitiæ, influentibus in eum amoris beneficiis, et gratiæ divinæ dulcoribus? Quid homini inimicius serpente et aspide? et tamen hic amore et alimonia vincitur, fitque cicur et amicus. Narrat Albertus Magnus lib. 25. in aspide : In Ægypto, inquit, alebatur aspis, eratque cicur. Cum autem catuli ejus, heri et altoris sui filium momordissent, et instillato veneno necassent; irata mater, aspis scilicet, catulos beneficiis immemores, vel potius per teneram ætatem inscios et ignaros, omnes ad unum occidit.

Tropolog. non credas inimico animæ tuæ in æternum. Hic inimicus est dæmon, mundus et caro, sive concupiscentia : ne unquam credas diabolo, quia mendax est; nec mundo, quia fallax; nec carni, quia salax est : si eis credis, hosti tuo credis : *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem*, Galat. 5. v. 17. Quocirca caro instar æris semper æruginat nequitiam, puta motus iræ, rixæ, cædis, gulæ, libidinis, etc., qui occidunt animam. Hæc est causa scelerum, quod scilicet concupiscentiam, utpote nobis innatam, et ex anima nostra prodeuntem, censeamus esse amicam, cum sit hostis capitalis : hinc passim homines eam, ut amicam sequuntur, ejusque motus et impulsus per omnia adimplent. Remedium est, ut internoscas motus rationis, et motus concupiscentiæ, licet in speciem blandos, certo scias tuos summos esse inimicos. Cum ergo exurgit in te motus iræ, gulæ, etc., consule rationem; si illi adversantem videris, illico inimicum esse proclama, contra eam te obarma, eique totis viribus resiste. Hoc est quod ait S. Petrus epist. 1. c. 2. v. 11 : *Obsecro vos tanquam advenas et peregrinos abstinere vos à carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam.* Quare castis assidue studendum est carnis et corporis mortificationi; sicut enim æs politum facile rursus eruginat, sic corpus licet purgatum facile ad impura desideria redit. Quare licet inedia et assiduis vigiliis robur amiserit, semper suspectum habe, et custodi te ab illo; nam si ad dexteram tuam ut amicus sederit, et te sibi fidentem viderit, dum minime putabis, incautum te ab illa castitatis et puritatis sublimitate dejiciet.

Rursum Rabanus hæc omnia adaptat hæresi et hæreticis. *Illi enim*, inquit, *veri sunt inimici, quorum doctrina plena est rubigine erroris et ne-*

quitiæ. Sermo enim eorum ut cancer serpit, et ideo non debet eis credi in æternum, etiamsi se humiliantes fingant esse fideles et Catholicos; quibus in nulla parte debemus consentire, nec potestatem in nobis tribuere, quam significat dextera, ne forte nos à loco nostro, id est à statu rectæ fidei, amoveant. Inquirunt enim cathedram nostram, hoc est doctrinam sua malitia student subvertere.

Porro Siracidi concinit Ben-Sira alphabeto 1. littera Mem. : *Qui honorat*, inquit, *contemnentes se, similis est asino*, q. d. Qui honorat eos quibus despectui et ludibrio est, similiter facit ut asinus, qui inservit ei à quo cæditur. Et magis illud Hebræorum : *Qui honorat hostem suum, tandem moritur manu ipsius.* Exemplum dat Scholiastes Achab regem Israel, qui honorans Benadad regem Syriæ, ab eo postea interfectus fuit, 3. Reg. 20. 42. et c. 22. 34. et Saul, qui pepercit Agag regi Amalec, à quo postea, inquit, descendit Aman ille impius, qui Hebræum nomen delere studuit sub Assuero, sed prohibitus est ab uxore ejus Esther. Et illud Comici ; *Qui amat cui odio ipsus est, bis facere stulte dico : Laborem inanem ipsus capit, et illi molestiam affert.* Cleomenes rogatus, quid oporteret bonum regem facere, respondit : *Amicis benefacere, inimicis vero male.* Verum corrigens illud Aristo : *At quanto*, inquit, *præstantius est amicis benefacere, et ex inimicis reddere amicos?* Ita Plutarch. in Lacon. Utique hæc non Judaica, non Pagana, sed Christiana est vox. Similis Cleomenis fuit sententia Pompeii; quam sapientius, ut Aristo, correxit Julius Cæsar. Sic et Socrates Crœsum interrogavit, *Quid esset maximum et pretiosissimum ex regno consecutus?* Cui Crœsus : *Ut hostes ulcisceretur, et amicos beneficio afficeret.* Verum corrigens hoc Socrates : *Multo melius*, inquit, *fecisses, si et illos tibi amicos ascivisses.* Ita refert Maximus serm. 6. Avorum memoria cum Laurentius Hungariæ Palatinus diceret, imprudenter agere Sigismundum Imper. qui victis hostibus non solum vitam et opes relinqueret, sed etiam inter amicos reciperet extolleretque : *Tibi*, inquit Sigismundus, *videtur utile inimicum occidere, neque enim mortuus bellum excitat. At ego inimicum occido dum parco, et amicum facio dum extollo.* Ita Panormit. libr. 3. de Gestis Alfonsi, ubi et addit idem fecisse ipsummet Alfonsum.

11. Et si humiliatus vadat curvus, quasi tibi supplex et venerandus (perperam pro *curvus* aliqui legunt *cervus*), adjice animum tuum, et custodi te ab illo.] Pro *adjice* perperam Complut. legunt, *abjice;* græce enim est ἐπίστησον, id est, appone, adjice animum, hoc est, *adverte*, ut vertit Tigur. quod Itali dicunt, *sta in cervello.* Syrus : *Etsi obedit tibi, et ambulat coram te curvus, da cor tuum ad timendum ab eo.* Causam subdunt Græca dum hunc versum addunt, quem non habent Latina : *Et eris ei tanquam qui absterseris speculum, et cognoces quod non in finem deposuit æruginem*, q. d. Diligenter advertas, videbis temporaneam et fictam esse ejus humilitatem; quodque exterius tantum nequitiam et malevolentiam deposuit, interius autem adhuc ejus reliquias et radices servet : perinde ac cum abstergis speculum, exteriorem tantum ejus superficiem abstergis, interiorem autem non abstergis, ex qua suo tempore solitam effundet æruginem; olim enim fiebant specula ex ære, quæ proinde æruginem contrahebant, uti dixi Exodi 38. v. 8. Syrus alia phrasi, sed eodem scopo et sensu vertit : *Esto illi sicut revelans secretum, et cum poterit ad demolitionem tuam, cognoces finem odii ejus*, quia demolietur te.

Alludit ad Proverb. 26. 25 : *Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei : quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius.* Simile est istud Senecæ in Proverb. : *Inimicum quamvis humilem docti est metuere.*

12. Non statuas illum penes te, nec sedeat ad dexteram tuam, ne conversus stet in loco tuo, ne forte conversus in locum tuum, inquirat cathedram tuam.] Ita legit Jansenius et alii; sed cum Roman. dele τὸ *ne conversus stet in loco tuo.* Sin illud legas, est metathesis. Prior enim pars posterioris versus combinanda est cum priori parte prioris versus, posterior cum posteriore, quod sæpe fit in rhythmis. Græca enim et Syrus sic hæc combinant : *Ne statuas ipsum juxta te, nequando te subvertat, et in locum tuum subeat : ne colloces ipsum ad dexteram tuam, nequando quærat occupare sedem tuam.* Statuere aliquem penes se, est illi favere, illum protegere, collocare ad dexteram, est eum sui honoris participem facere. Sensus ergo Nostri est, q. d. Ne statuas illum penes te, ne conversus insurgat contra te, teque dejiciens, locum tuum occupet, in eoque consistat. Nec sedeat ad dexteram tuam, ne conversus in te cathedra tua te deturbet, ipseque in illam insiliat, eamque solus occupet, q. d. Noli inimicum, etsi se simulet amicum, facere consortem tui honoris et gradus, quia te excluso illam invadet, solusque obtinebit. Unde subdit :

Et in novissimo agnoscas verba mea, et in sermonibus meis stimuleris.] Græce, κατανυγήσῃ, id est, pungatis, compungaris; Tigur. *discrucieris;* Syrus vertit, *mireris. Stimuleris* ergo, id est crucieris mœrore et pœnitentia sera, quod hæc præcepta mea, licet præmonitus, non servaris, quodque tibi ipsi tua nimia facilitate et credulitate hanc calamitatem accersiveris. Græci codices nonnulli hoc loco hunc interserunt versum : *Peccatum ne conduplices; nam in uno non eris innocens.* Verum eum delent Græci Complut. Latini et Syrus. De dexteræ symbolis plura dixi Coloss. 3. 1. et plura dicam Proverb. 3. 13.

13. Quis miserebitur (male quidam legunt, *medebitur;* græce enim est ἐλεήσει, id est, ut Syrus, *miserebitur*) incantatori a serpente percusso, et omnibus qui appropiant bestiis (græce, θηρίοις, id est *feris*) ? et sic qui comitatur cum viro iniquo, et obvolutus est in peccatis ejus,] male aliqui legunt *suis*, repete *quis miserebitur?* q. d. Nemo, quia ipse tibi hoc malum per malorum consortium accersivit. Pro *obvolutus*, græce est συμφυρόμενον, id est, qui admiscetur, commiscetur peccatis αὐτοῦ, id est, *ejus*, puta iniqui, hoc est, qui ejus maleficiis et cædibus miscetur et conspergitur, ut inter alios ipse quoque ab eo cædatur. Sic Dioscorides lib. 1. cap. 25. vocat συμπεφυρμένον αἵματι γόμμι, id est, gummi sanguine subactum, sanguine conspersum. Sensus est, q. d. Sicut commiseratione dignus non est incantator familiariter versans cum serpente, si ab eo mordeatur, quia scit, et scire ac cavere debet serpentis malignitatem et virulentiam, et tamen præscius veneni

temere ad eum accedit, quasi eum incantaturus. Rursum sicut commiseratione dignus non est, qui appropians feræ, v. g. urso vel leoni, ab eo læditur vel laniatur, quia præsciebat hanc ursi feritatem, unde ab eo cavere, nec ad eum propius accedere debebat; sic pariter commiseratione dignus non est, qui comes est iniqui, puta inimici, qui se simulat amicum, si peccatis ejus obvolvatur, id est, si per peccata ejus et maleficia, per nequitiam et dolos multis malis et ærumnis involvatur et implicetur, imo obvolvatur et obruatur. Unde Syrus vertit : *Quis miserebitur incantatori quem mordet serpens, aut cuicumque qui appropiat bestiis? ita omnis qui communicat viro iniquo, non præteribit donec accendatur ex eo ignis*, odii et maleficentiæ, calumniæ vel cædis, quo communicans pariter conflagrabit et peribit.

Porro qui versatur cum iniquo, non tantum pœna, sed et culpa ejus sæpe involvitur. Nam ut dicitur 28. q. 1. can. 12 : *Sæpe malorum consortia etiam bonos corrumpunt, quanto magis eos qui ad vitia proni sunt? Nulla igitur ultra communicatio sit Hebræis ad fidem Christianam translatis, cum iis qui adhuc in veteri ritu consistunt, ne forte eorum participatione subvertantur.* Quare sicut incantator morsus à serpente vel fera, cum qua familiarius agit, non est commiseratione dignus; sic nec qui in societatem malorum seipsum insinuat, et cum illis in peccatorum fœditate communicat. Hæc justa est pœna audacis et temerarii, qui in periculum se conjicit; ergo si pereat, sibi imputet. Quod enim de Deo dixit Psaltes, idem homini adaptes : *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris.* Quoniam, ut ait S. Hieronymus Epist. 7. ad Lætam : *Proclivis est malorum æmulatio, et quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia.* Unde Hugo de Institut. novit. cap. 5 : *Qui*, inquit, *cum pejoribus conversari appetit, satis se esse vita depravatum ostendit.* Quocirca S. Basilius Admon. ad filium spiritualem : *Perfectorum virorum*, inquit, *consortio fruere, etc. Verba enim vitæ sunt verba illorum, et incolumitas animæ iis qui ea libenter audiunt. Sicut enim sol oriens effugat caliginem, ita Sanctorum doctrina à sensibus tuis expellit tenebras.*

Apposite livorem et inimicitiam comparat serpenti et feris, quæ non nisi feritatem, fraudes, virulentiam spirant. Tritum est illud : *Homo homini Deus, homo homini fera.*

Mystice Palacius : Diabolus, inquit, est hostis noster, cum amici Dei sumus ; at nobis reconciliatur, dum peccamus. Si ergo te sub specie boni adoritur, tunc cave, adverte et advigila, ne forte te tuo loco, quem Deus tibi paravit in cœlo, deturbet; diabolus enim est serpens et draco antiquus, ac leo sævissimus, qui non nisi hominis perniciem sitit. Quare qui ad illum accedit, commiseratione non est dignus, quia sciens et prudens se exitio exponit.

Denique perperam Gratianus de pœnit. dist. 1, canone 58. *Importuna*, ex hoc loco probat quædam peccata esse irremissibilia, aut ex magnitudine peccati, aut ex gradu officii; quia, inquit, legitur : *Quis medebitur incantatori vulnerato à serpente?* perperam enim legit *medebitur*, pro *miserebitur*. Tò autem *quis miserebitur* tantum significat eum commiseratione non esse dignum; Deus autem sua infinita clementia etiam indignorum miseretur.

14. Una hora permanebit tecum : si autem declinaveris, non supportabit,] id est, non tolerabit te, tuam sortem, declinationem et adversitatem. Græce, μὴ καρτερήσει, id est, *non perseverabit*, q. d. Iniquus, puta falsus amicus, hora prosperitatis permanebit tecum ; si autem à prosperitate declinaveris, et decideris in adversitatem, v. g. ex abundantia in inopiam, ex splendore in obscuritatem, ex gloria in ignominiam; in tua amicitia non perseverabit, sed te derelinquet instar hirundinum, quæ vere advolant, hieme avolant. Ver enim symbolum est prosperæ fortunæ, hiems adversæ. Unde Seneca: *Falsus*, ait, *amicus cum fortuna venit, cum fortuna recedit.* Græcus Complut. habet : *Per horam permanebit tecum in statione justa ; si autem declinaveris, non tolerabit;* Tigurina : *Horæ spatio justa in statione permanebit apud te; nec si inclinent res tuæ, perdurabit.* Forte alludit ad stationes et excubias militares, q. d. Sicut miles in statione castrensi excubat per horam, ea finita abit, et alteri cedit locum, quasi officio suo perfunctus ; sic et falsus amicus per horam prosperitatis manebit tecum, ea finita quasi statione sua perfunctus, abibit, teque deseret. Vocat *stationem justam*, id est, juste et æqualiter in quatuor horas sive vigilias distributam ; quisque enim miles per horam primam vigilans, id quod sui juris et officii erat, præstabat, tantumdem faciebat alter vigilans per horam secundam, et alter per tertiam, et alius per quartam : sicque erat æqua et justa temporis ad vigilandum inter milites distributio, nec quis queri poterat se plus aliis gravari, quia æquale vigilandi cuique erat tempus assignatum, puta hora ; sic statio justa falsi amici est hora et tempus prosperitatis, ac proinde ea finita abit, finitque amicitiam. Syrus vertit : *Quandiu ingreditur tecum, non manifestat* se suamque infidelitatem *; et si cecideris, non supportabis eum*, puta ejus impatientiam, querimonias, voluntatem abeundi, postulata impertinentia, etc.

15. In labiis suis indulcat inimicus : et in corde suo insidiatur, ut subvertat te in foveam,] q. d. Labiis suis dulcia loquitur inimicus, at in corde amaras coquit insidias, quibus te in foveam, id est, in ruinam et exitium, præcipitet. Græce : *Labiis suis blanditur hostis, et in corde suo consultabit de te in fossam evertendo;* Tigur. τὸ γλυκαίνει, id est *indulcat;* per multa pene synonyma explicans, vertit : *Labiis suaviloquentibus utetur inimicus, et assentabitur multa, bonisque verbis compellabit te, oculis quoque suis illacrymans, animo suo deliberat præcipitare te in foveam;* Syrus : *In labiis suis annuit inimicus, et in corde suo meditatur consilia profunda.* Sic Homerus ait de Nestore, quod melle dulcior erat ejus oratio. Divinius Psaltes psalm. 18. 11 : *Eloquia* Dei pronuntiat *dulciora super mel et favum.* Et Salomon, Prov. 5, v. 3 : *Favus distillans*, ait, *labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus; novissima autem illius amara quasi absinthium.* Idem, cap. 16. 24 : *Favus mellis*, ait, *composita verba.* Et sponsus ad sponsam Cant. 4. 10 : *Favus distillans labia tua, mel et lac sub lingua tua.* Hinc tropol. infert Palacius : *Sic igitur caro nostra*, inquit, *inimicus noster est, etiamsi dulcia verba dicat, etiamsi lacrymas fundat ; minime ei est adhibenda fides : insidiatur enim, ut nos in se-*

pulcrum inferni conjiciat. Quid de tentationibus diaboli dici poterit? nam homicida est qui non satietur sanguine nostro.

16. IN OCULIS SUIS LACRYMATUR INIMICUS; ET SI INVENERIT TEMPUS (græce καιρον, id est, occasionem et opportunitatem), NON SATIABITUR SANGUINE,] q. d. Non tantum fictis verbis, sed et oculis blanditur inimicus: iis enim illacrymat fingens se mire dolere de inimicitia præterita, aut de adversis tibi occurrentibus; sed data opportunitate nocendi in te hostiliter irruet, teque conficiet, adeo ut sanguine tuo quem sitivit, expleri et satiari nequeat, donec totum effuderit, teque interemerit; quin et post necem in tuum cadaver, sepulcrum, famam, sobolem, familiam sæviet, et velut leo grassabitur. Syrus: *Etiam ab oculis suis descendere facit lacrymas; si invenerit sibi locum, non satiabitur sanguine.* Magna vis fallendi est in fictis lacrymis: hæ enim solent veri doloris interni esse indices et testes: unde plerique vim sibi afferre nequeunt, ut lacrymas fundant, nisi ingens dolor eas excutiat. Violentæ ergo valde sint oportet fallaces lacrymæ, præsertim in viris: nam feminæ lacrymas in manu habent. Sic impius Ismael ibat incedens et plorans, itaque decepit octoginta viros, quos illico obtruncavit, Jerem. 41. 6. Hîc verum est vetus dictum: *Columbæ oculus in serpentino corde.*

Mystice hanc sententiam nonnulli adaptant peccatoribus, qui quandoque à Deo per conciones et inspirationes excitati compunguntur et lacrymantur; sed mox dum redeunt ad socios, ludos, convivia, etc., relabuntur ad pristina vitia, quasi dicas: Tu, ô peccator, tu, ô inimice Dei, lacrymatus es, et deflesti miserum animæ tuæ statum; sed dum post fletum et pœnitentiam peccati opportunitatem reperiebas, iterum ei immergebaris, factus canis reversus ad vomitum, et sus lota in volutabro luti: idque solito ardentius et petulantius, adeo ut ejus deliciis et illecebris te satiare non posses.

17. ET SI INCURRERINT TIBI MALA, INVENIES EUM ILLIC PRIOREM,] non ad ficte condolendum, ut Jansenius opinatur, sed ad vere nocendum tibi. Hæc enim cohærent cum eo quod præcessit, *non satiabitur sanguine*, q. d. Si in mala incideris, inimicus te præveniet, priorque illa suscitabit, vel suscitata augebit. Unde græce est: *Si tibi mala acciderint, reperies eum ibi priorem te;* Syrus: *Si occurrerit tibi malum, invenies eum tibi, tanquam hominem adjutorem.*

18. IN OCULIS SUIS LACRYMATUR INIMICUS (ita hæc verba posita v. 16. hoc loco repetunt Romana, etsi Jansenius et alii ea hoc loco expungenda censeant), ET QUASI ADJUVANS SUFFODIET PLANTAS TUAS,] q. d. Finget se velle te adjuvare, ideoque lacrymabitur quasi condolens tibi, sed occulte te ruere faciet et prosternet; perinde ac qui sub plantis alicujus terram suffodit, facit ut ille corruat in fossam sibi suppositam. Noster legit, υποσκαψει, id est, *suffodiet;* jam legunt, υποσχασει πτερναν σου, id est, *subsecabit plantas tuas.* Ita Romani. Alii, *occulte cædet;* alii, *pertundet plantas tuas*, id est, supplantabit et dejiciet te: σχαζω enim idem est quod sacrifico, vel venam incido, item sisto, inhibeo, retraho, supprimo. Unde Tigurina vertit: *Per speciem hominis opitulaturi calcem tuum inhibebit;* Vatab. *enervabit;* Syrus: *Quæret subvertere calcaneos tuos.* Quid deinde sit facturus subdit, dicens: *Caput suum movebit*, etc. Tales sunt lacrymæ meretricum, quæ amicas se simulant, cum sint inimicissimæ. Unde Ovidius de Remediis amoris:

> Neve puellarum lacrymis moveare caveto;
> Ut flerent, oculos erudiere suos.

Verum, ut vulgo dicitur: *Lacryma nil citius arescit.* Nimirum sunt hæ *lacrymæ* crocodili. Ferunt enim crocodilum conspecto procul homine lacrymas emittere, atque eumdem mox devorare. Alii tradunt crocodilum devorato reliquo corpore, caput lacrymis effusis macerare, ut iis findat cranium, ac medullam cerebrumque pariter devoret, quo summe delectatur. Tales fuere lacrymæ Bassiani Imp. apud Ælium Spartianum: *Lacrymabatur*, inquit, *quoties aut mentio fieret, aut imagines videret Getæ fratris quem occiderat.* Sic Ismael, simulans se plorare ob urbis et templi cladem, occidit Judæos eamdem plorantes, Jerem. 41. v. 6. Sic multi præ se ferentes speciem pietatis, lacrymarum et devotionis, decipiunt simplices, eosque in errores, superstitiones, libidines, aliaque scelera inducunt. Tales sunt Hussitæ illi in Bohemia, qui, quoties suis occurrunt, lacrymantur: nimirum sunt hæretici flentes, sicut nonnulli sunt ridentes: olim fuere flagellantes, nunc potius sunt voluptuantes: omnes sunt insidiantes, quia hypocritæ.

19. CAPUT SUUM MOVEBIT, ET PLAUDET MANU, ET MULTA SUSURRANS COMMUTABIT VULTUM SUUM,] q. d. Præ gaudio quod te inimicum suum supplantarit, quod tantopere desiderabat, nictabit capite, manibus plaudet, et occulte multa immurmurans, quæ palam proloqui non audet, vultum à ficta prius tristitia in lætitiam commutabit, ac pro tristi lætum hilaremque ostendet. Nam, ut ait Quintil. l. 11. c. 3: *Præcipuum in actione, sicut in corpore ipso, caput est. Nam et dejecto, humilitas; et supino arrogantia; et in latus inclinato, languor; et præduro ac rigente, barbaries quædam mentis ostenditur.*

Pro *susurrans*, græce est διαψιθυρισει: quod aliqui vertunt, *garriet;* Tigurina: *Motabit caput suum, plaudetque manibus, et sparget rumores multos, vultumque suum immutabit;* Syrus: *Capite suo motus* (nictus) *facit, et annuit manu, et valde mussitat, et invertit faciem suam.*

Tropolog. hæc obvenient peccatori in hora mortis et judicii. Tunc enim diabolus, qui in hac vita blanditur, ei insultabit, eumque accusabit, et à Christo damnatum lætus, plaudens, subsannans et cachinnans abripiet in tartara. Memorabile æque ac horribile est, quod de plausu dæmonis, et planctu Udonis Præsulis Magdeburgensis scribunt, anno Domini 940, Nauclerus vol. 3. gener. 43, Fulgos. l. 9. c. 12, Canisius libr. 5, Marial. c. 10. Audiant eum et paveant peccatores. Cum enim Udo impure vivens, dæmonique obsequens cœlitus hac voce: *Udo, Udo, cessa à ludo, quia lusisti satis, Udo,* admonitus, nihilominus in impuritate persisteret, raptus est ad tribunal Christi, eoque jubente à S. Mauritio capite plexus. Mox animam ad tartara rapuerunt dæmones, eamque ludibundi et exultantes obtulerunt suo principi Lucifero. Lucifer ei assurrexit, salutans eam verbis pacifi-

cis in dolo : *Bene, inquit, venisti, ô princeps, et fautor, et dilatator regni nostri. Ecce parati sumus tibi et omnibus nostris fidelibus pro meritis vestris reddere talionem. Cumque Udo obmutesceret, Satan assistentibus ait : Fatigatus est ille, noster dilectus huc veniendo ; et ideo placet ut consoletur : date ergo ei manducare. Illo autem renuente et caput avertente, crudeles ministri ejus bufones et serpentes violenter illi ingesserunt; et liquorem sulphureum postmodum infuderunt. Adhuc illo non loquente, Satan præcepit dicens : Ad balneum deducatur, et post horam illico reducatur. Et ecce non procul erat puteus coopercu-lum habens. Quo ablato, flamma vorax usque ad cœlum erumpebat ; quæ non solum arbores, et montes et lapides, sed etiam aquam juxta manantem, velut stipulam consumebat. In quem infelicem illam Udonis animam præcipitaverunt, et postmodum extrahentes in modum ferri candentis totam igneam suo principi detulerunt. Qui subridens? Nonne, inquit, balneum suave habuisti, ô princeps. Tunc, Udo damnatum se omnino videns, cœpit blasphemare et dicere : Maledictus Satan, tu, et omnis familia tua, et omne imperium tuum. Maledictus Deus qui me creavit, maledicta terra quæ me portavit, maledicti parentes qui me genuerunt, et maledicta omnis creatura quæ in cœlo et in terra. Tunc omnes dæmones unà cum principe suo cœperunt manibus plaudere, et dicere : Vere dignus est iste manere nobiscum, quia peroptime scit officium nostrum. Mittatur ergo nunc ad principalem scholam damnatorum, ut videat, audiat, sentiat et discat amplius, indeque non exeat in secula seculorum. Vix verba finierat, et ecce unanimiter in odiosam illam creaturam irruerunt, eamque tam impetuose in tartareum illud barathrum jactando immerserunt, ac si cœlum et terra, et omnes montes mundi hujus ad invicem quaterentur.* Qui hæc legis, Udonis exemplo sape, et blandas dæmonis suggestiones, quasi capitalis hostis insidias cave.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docuit cap. 11. v. 31. et seq. cavendum a doloso : inde c. 12. monuit beneficium conferendum pio, non impio, nec credendum inimico, etiamsi reconciliationem simulet : nunc idem argumentum prosequitur, docetque cavendum a consortio potentum et divitum, ideoque superborum : inde v. 12. dat monita, quomodo si quis ab eis vocetur, cum eis agere debeat. Denique v. 18. docet conversandum esse cum æqualibus : amicitiam enim et familiaritatem esse debere inter æquales et similes, tum moribus, tum opibus : tales autem non esse divites et pauperes, quorum proinde dissimilem sortem et mores per varias comparationes et antitheses demonstrat. Summa, toto capite docet quam damnosa sint opulentorum et magnatum commercia.

1. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea : et qui communicaverit superbo, induet superbiam. 2. Pondus super se tollet, qui honestiori se communicat. Et ditiori te ne socius fueris. 3. Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se colliserint, confringetur. 4. Dives injuste egit, et fremet; pauper autem læsus tacebit. 5. Si largitus fueris, assumet te : et si non habueris, derelinquet te. 6. Si habes, convivet tecum, et evacuabit te, et ipse non dolebit super te. 7. Si necessarius illi fueris, supplantabit te, et subridens spem dabit, narrans tibi bona, et dicet : Quid opus est tibi? 8. Et confundet te in cibis suis, donec te exinaniat bis, et ter : et in novissimo deridebit te : et postea videns, derelinquet te, et caput suum movebit ad te. 9. Humiliare Deo, et exspecta manus ejus. 10. Attende ne seductus in stultitiam humilieris. 11. Noli esse humilis in sapientia tua, ne humiliatus in stultitiam seducaris. 12. Advocatus à potentiore discede : ex hoc enim magis te advocabit. 13. Ne improbus sis, ne impingaris : et ne longe sis ab eo, ne eas in oblivionem. 14. Ne retineas ex æquo loqui cum illo, nec credas multis verbis illius : ex multa enim loquela tentabit te, et subridens interrogabit te de absconditis tuis. 15. Immitis animus illius conservabit verba tua, et non parcet de malitia et de vinculis. 16. Cave tibi, et attende diligenter auditui tuo : quoniam cum subversione tua ambulas. 17. Audiens vero illa quasi in somnis vide, et vigilabis. 18. Omni vita tua dilige Deum, et invoca illum in salute tua. 19. Omne animal diligit simile

sibi : sic et omnis homo proximum sibi. 20. Omnis caro ad similem sibi conjungetur, et omnis homo simili suî sociabitur. 21. Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator justo. 22. Quæ communicatio sancto homini ad canem? aut quæ pars diviti ad pauperem? 23. Venatio leonis, onager in eremo : sic et pascua divitum sunt pauperes. 24. Et sicut abominatio est superbo humilitas : sic et execratio divitis pauper. 25. Dives commotus confirmatur ab amicis suis : humilis autem, cum ceciderit, expelletur et à notis. 26. Diviti decepto multi recuperatores : locutus est superba, et justificaverunt illum. 27. Humilis deceptus est, insuper et arguitur : locutus est sensate, et non est datus ei locus. 28. Dives locutus est, et omnes tacuerunt, et verbum illius usque ad nubes perducent. 29. Pauper locutus est, et dicunt : Quis est hic? et si offenderit, subvertent illum. 30. Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia : et nequissima paupertas in ore impii. 31. Cor hominis immutat faciem illius, sive in bona, sive in mala. 32. Vestigium cordis boni, et faciem bonam difficile invenies, et cum labore.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. QUI TETIGERIT PICEM, INQUINABITUR AB EA : ET QUI COMMUNICAVERIT SUPERBO, INDUET SUPERBIAM.] *Et*, id est, *sic*, vel simili modo. *Et* enim Hebræis est nota comparationis, quæ quia nectit similia, hinc idem valet quod *sic*, uti videre est passim in Proverbiis. Unde Græca pro *induet superbiam*, habent, ὁμοιωθήσεται αὐτῷ, id est, *assimilabitur*, vel *similis fiet ei*, puta superbus fiet cum superbo, et sic legit S. Athanas. tractat. de Virginit. Syrus : *Qui accedit ad picem, ipsa adhæret manui ejus ; et qui communicat iniquo, induit mores ejus*, q. d. Sicut pix contacta manui tangentis adhæret, eique partem suî applicat et agglutinat : sic et iniquitas, qualis maxime est superbia superbi, adhæret eam tangenti, cum eoque conversanti, illique partem suî applicat et agglutinat, atque per eam, velut picem, eum maculat et inquinat, tum in fama, tum in conscientia : famam enim infamia dedecorat, conscientiam peccato, eoque capitali et gravi conspurcat. Exemplum est in Lucifero, qui superbiam suam omnibus suis angelis affricuit ; et in Adamo, qui eamdem in omnes posteros transfudit : hinc tanta ruina angelorum, æque ac hominum.

Porro apposite vitium, præsertim superbia, comparatur pici : primo, quia utraque colore est nigro et atro ; secundo, utraque viscosa est, seque aliis agglutinat et affricat ; tertio, utraque gravis est odoris et fetida ; quarto, pix ardens fumosa est, sic et superbia. Denique superbos manet ignis gehennæ, ardens pice et sulphure. Unde Isaias cap. 34. v. 6 : *Convertentur*, ait, *torrentes ejus in picem, et humus ejus in sulphur ; et erit terra ejus in picem ardentem.* Vide Apoc. 21. v. 8. Hinc et pix non est aliud quàm combustæ resinæ fluxus, ut ait Plinius l. 23. c. 1. Causa, cur præ cæteris vitiis superbia se affricet communicanti cum superbo, est tum proclivitas naturæ corruptæ in eam, ac innatus homini amor excellentiæ ; tum quia superbus tumet turgetque spiritu elationis, eumque ore et gestu, totoque corpore exhalat : itaque eumdem efficaciter aliis aspirat, perinde ac peste laborans, quia ardentem efflat spiritum ; hinc eo statim vicinos inficit, pestemque suam aliis afflat, de quo mox plura. Adde quòd superbus videatur esse generosus et magnanimus, itaque se vocet, et à suis vocetur ; unde fastus ejus amatur quasi virtus, non vitium : in gula vero, libidine, ira, etc., manifeste se prodit vitium, quod virtutis speciem sibi obtendere nequit : unde mox ut apparet, omnes illud horrent et fugiunt.

Antistrophæ Siracidi sunt gnomæ Philosophorum : Plutarchi lib. de Liberis educandis : *Si juxta claudum habites, subclaudicare disces* ; Hesiodi :

Vicini incincti, incincti venere propinqui ;

Ovidii :

Dum spectant oculi læsos, læduntur et ipsi ;
Multaque corporibus transitione nocent.

Quærit Aristot. in Problem. sect. 7. q. 4. cur lippientibus oculis unius, vicinorum oculi lippire incipiant ; ac respondet : *Quoniam oculus pars nostri corporis mobilissima est, cæterarum maxime omnium rei sibi objectæ similis reddi potest : quippe qui facile moveatur ab eo qui moveat ; itaque fit ut, cùm perturbatum aspicit oculum, facile ipse etiam perturbetur.* Simili modo in homine mobilissimus est oculus celsitudinis et superbiæ, ut, si cujuspiam exemplum ipsum moveat, illico sponte sua moveatur ad superbiam. Idem, q. 2, quærit cur oscitante uno vicini illico oscitent ; ac respondet, quoniam oscitatio in illa parte fit, in qua residet memoria, cujus sensus tenerrimus est : quare cùm oscitantem aspicimus, illico oscitandi imaginatio et cupido excitatur, ut nec cogitantes oscitemus. Sic tenerrimus est in homine excellentiæ sensus, et memoriam superbiendi vellicat qui superbit : quare dum quem vana superbiæ aura oscitantem cernimus, illico eadem oscitamus et ipsi. Idem rursum quæst. 4. quærit cur tabes, pestis, scabies appropinquantibus affricetur, non autem febris, hydropisis, stupor, etc. ; ac respondet quòd scabies in extima corporis superficie oriatur et glutinosa sit ; quo fit ut tangentem statim inficiat, eique se affricet. Tabes autem et pestis spiritum aeremque vitiant : *Qui autem appropinquarit, talem profecto spiritum trahit, qualem ager ille reddidit. Ægrotat igitur, quia morbiferum est quod spiritu trahit.*

Sicut ergo morbi qui à spiritu corrupto nascuntur, ut pestis, illico vicinis suî contagium aspirant, eo quod spiritu facile ab uno in vicinum trajiciatur : sic pariter res sese habet in

convictu et conversatione superborum. Superbus enim in incessu, vestitu, verbis, non nisi fastum spirat, ideoque hunc spiritum efficaciter aliis qui secum versantur, afflat: *Morum ergo scabiem affricat convictor convictori;* et: *Balbutire discit quisquis assidue cum balbo vivit.* Plutarch. tractatu de Discrim. amici et adulatoris: Tanta, ait, est vis consuetudinis, ut imprudentes etiam imitemur vitia eorum quibuscum vivimus; sicut Platonis familiaris ejus latitudinem humerorum imitabantur; Aristotelis amici ejus balbutiem exprimebant; Alexandri Magni familiares cervicis inflexum, et vocis in dicendo asperitatem effingebant. Causam dat Plato lib. 2. de Legibus: *Dum quis,* ait, *cum pravis hominum improborum moribus conflictatur, non odit, sed gaudet magis approbans, quamquam velut per jocum reprehendit, somnians suam ipsius malitiam: tunc profecto necesse est ut similis evadat, gaudens utriscumque gaudeat.*

Præclare Seneca l. 3. de Ira: *Sumuntur,* ait, *à conversantibus mores. Et ut quædam in contractos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit: ebriosus convictores in amorem vini traxit; impudicorum cœtus fortem et siliceum virum emolliit: avaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem è diverso ratio virtutum est, ut omne quod secum habet mitigent: nec tam valetudini profuit utilis regio, et salubrius cœlum, quàm animis parum firmis in turba meliorum versari. Quæ res quantum possit intelliges, si videris feras quoque convictu nostro mansuescere, nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est.* Sapientis hujus ævi vera est gnome: *Tales nos esse, qualia sunt quotidiana colloquia; tales evadere, qualia frequenter audimus.* Idem judicium de lectione: quales libros legis, talis evades; si obscenos, obscenus; si tumidos, tumidus; si spirituales, spiritualis. Etenim lectio colloquium quoddam esse videtur.

Moral. disce hìc quàm consortia malorum sint cavenda; quia sibi similes, puta malos, efficiunt. Sic qui in monasterio vel congregatione versatur cum imperfectis et dyscolis, multas imperfectiones incurrit. Quare, si sapit, detractores, libertatis amantes, otiosos, tepidos fugiat ut pestes: *Proclivis est malorum imitatio, et quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia,* ait S. Hier. Epist. 7. Et S. Cypr. l. de Spectac. *Oculi nostri et aures custodiendæ sunt; cito enim in hoc assuescimus, quod audimus, scelere. Etenim vitiorum exempla oppugnant animum, impellunt, immutant, transformant: miraculo erit inter incendia vel non consumi, vel certe non incalescere.* Idem rursum: *Deplorandus ille status est, ubi jam non vitiis excusatio, sed auctoritas datur: nullum enim malum difficilius exstinguitur, quàm quod multitudinis consensu asseritur; et excusatione blanditur.* Vere enim Seneca: *Insanientium multitudo insaniæ est protectio.* Denique S. Isidor. Epist. ad Claudium ducem, eum hortatur ne cum hæreticis colloquatur, etiam spe conversionis eorum: *Quia,* inquit, *qui tangit picem, inquinatur ab ea.* Et Nazianz. in Tetrastichis:

Si frequens, *ait,* sis cum malis, eris malus.
Ne munus unquam sumas de manu mali:
Veniam suorum nam petit sic criminum.

Porro S. Bernard. ser. 82. In Cant. hanc gnomen adaptat animæ, quæ ex se cœlestis, per appetitum terrenorum facta est terrena et carnalis: *Cur non,* ait, *quæ immortalis facta est, similia sibi immortalia appetit et æterna; ut quod est, appareat, et quod facta est, vivat? Cæterum contraria sapit et quærit, et mortalibus sese degeneri conversatione conformans, immortalitatis candorem quodam mortiferæ consuetudinis piceo colore denigrat. Quidni mortalium appetitus immortalem mortali similem, immortali dissimilem faciat? Qui tangit picem (ait Sapiens) inquinatur ab ea: fruendo mortalibus mortalitate se induit, et vestem immortalitatis incidente mortis similitudine decoloravit, non exuit. Evam attende, quomodo ejus anima immortalis immortalitati suæ gloriæ fucum mortalitatis invexit, mortalia utique affectando. Utquid enim, cum immortalis esset, mortalia non contempsit et transitoria, contenta sibi similibus immortalibus et æternis? Vidit, ait, lignum quod esset pulchrum oculis, et aspectu delectabile, ac suave ad vescendum.* Hinc liquet quod, sicut corpus animæ est pix, affricans illi, quæ in se spiritalis est, omnes corporeas affectiones, cupiditates et miserias: sic pariter eidem animæ pix est honor, opes, deliciæ: hæc enim eam inquinant, faciuntque piceam, puta superbam, avaram, gulosam et luxuriosam.

2. PONDUS SUPER SE TOLLET, QUI HONESTIORI SE COMMUNICAT. *Honestiori,* id est, ditiori (honestas enim vocantur opes, quia faciunt hominem in victu et vestitu honestum: est metalepsis et catachresis). Unde explicans subdit: ET DITIORI TE NE SOCIUS FUERIS.] Græca addunt: *Et fortiori,* et ita legendum censet Jansenius; sic enim habent Græca: *Pondus super te ne tollas, et fortiori te ac ditiori ne communica. Super te,* id est, supra vires tuas, superans te. Unde Tigurina vertit: *Ne suscipias onus supra vires tuas, ac proinde ne te ipsum adjungas potentiori te, aut ditiori;* Syrus: *Eum qui est honoratior te ne quæras, et ei qui est ditior te ne communices.* Multi ambiunt aulas et auras magnatum et divitum, ut eorum familiaritate honorati sint, ac dignitates, beneficia, officia et lucra captent. Verum Siracides hìc sapienter idipsum dissuadet, quasi afferens *pondus,* id est, gravamen multiplex, quod in sequentibus per species enarrat. Amicitia enim et convictus, ut sit facilis et jucundus, debet esse inter pares. Unde illud Poetæ: *Si vis nubere, nube pari.* Præclare Seneca in Proverbiis: *Si in clientelam,* ait, *felicis hominis potentisque perveneris, aut veritas aut amicitia perdenda est.* Martialis, inter ea *quæ vitam faciunt beatiorem,* numerat *pares amicos.* Ubi enim sunt impares, superior vult dominari inferiori, illique multa imperat quæ inferior præ metu et pudore recusare non audet; quare potius servus est quàm amicus. Rursum ut in conviviis, congressibus, consessibus, etc., æque et decenter cum magnate compareat, necesse est ut in victu, vestitu, famulis, equis, rhedis, sumptus supra opes suas faciat, easque transcendat, itaque se exhauriat et depauperet. Hæc in sequentibus prosequitur Siracides.

Huc facit illud Senecæ in Troade: *Grave pondus illum,* inquit, *magna nobilitas premit.* Sic Euclio apud Plautum Megadoro diviti postulanti filiam suam tenuis fortunæ in conjugem, res-

pondet nolle se ut filia apud ipsum velut bovem, asinam agat. Sisyphus, Jovis et deorum amicitiam ambiens, fingitur à Poetis ab iratis diis damnatus ad saxum jugiter volvendum. Quo symbolice significant eos qui potentum amici esse cupiunt, gravia in se expensarum, opprobriorum, servitutum, etc., onera suscipere. Hinc illud: *Procul à Jove, procul à fulmine.* Et illud Horatii:

> Dulcis inexpertis cultura potentis amici:
> Expertus metuet.

Moral. Rabanus: *Hæc*, ait, *juxta mortalitatem nos instruunt, ut semper humilia sectemur, quæ superba sunt penitus fugiamus;* ideoque divitum ac potentum consortia abdicemus, nec eorum opes aut pompas miremur. Lacides Cyrenæus, accersitus ab Attalo rege, respondit *imagines eminus esse spectandas*, innuens arctam familiaritatem cum principibus minuere virtutis admirationem. Adde et periculum non raro creare. Ita Laertius, lib. 4. c. 8. Experiuntur id Confessarii magnatum, principum et divitum, qui præter molestias illis obsequendi, non raro conscientias suas æque ac pœnitentium periculo æternæ salutis exponunt, dum vel ex metu displicendi eis, vel ex studio placendi, non audent eos monere, sed dissimulant quæ dissimulanda non sunt, et laxant non laxanda. Quanto feliciores sunt Confessarii pauperum, qui eos libere monent, facileque ad omnem sanctitatem promovent! Hi domini sunt, illi servi.

3. Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se colliserint, confringetur,] q. d. Si cacabo æneo allidatur olla lutea sive fictilis, utique cacabus confringet ollam: ita pariter si dives se societ et impingat in pauperem, utique eum collidet; si enim jurgentur, pauper opprimetur à divite. Cacabus ergo æneus repræsentat potentem et divitem, olla fictilis plebeium et pauperem, vel minus divitem. Unde Græca distinctius habent: *Quid communicet olla cum lebete? hic impinget, illa conteretur;* vel, ut Tigurina: *Quid ollæ poterit esse rei cum lebete? ad quem si offenderit, illa confringetur;* Syrus: *Quid communicabit olla figuli cacabo æneo? qui impingit in eam, et frangit eam.* Eodem cacabi et ollæ apologo trecentis pene ante Siracidem annis usus est Æsopus (hic enim fuit coævus Soloni, Crœso et Cyro; Siracides vero vixit sub Ptolemæo Lagi); producit enim fabulam duarum ollarum, unius æneæ, alterius fictilis, quæ cum vi fluminis raperentur, et fictilis sibi ruinam metueret, dixit illi ænea: *Ne metuas; curabo enim ego ne tu allidaris aut collidaris.* Cui fictilis: *Sive*, inquit, *me tecum, sive te mecum fluvius colliserit, utrumque sine tuo, utrumque cum meo fiet periculo; quare decretum mihi est à te disjungi.* Idipsum reipsa expertus est Æsopus cum Solone. Solon enim, quia Crœso regi Lydorum beatum se putanti liberius dixerat, ante mortem neminem censendum esse beatum, à Crœso irato neglectus et rejectus est. Doluit vicem Solonis Æsopus, qui tum Sardibus apud Crœsum in honore erat, eumque monuit: *Cum regibus, ô Solon*, ait, *aut nequaquam, aut quàm jucundissime agendum.* Cui Solon: *Minime*, ait, *imo nequaquam, aut quàm optime.* At Crœsus postmodum captus à Cyro, cum Solonem inclamaret, qui vere dixisset, ante mortem neminem esse beatum, sed posse fieri miserum, idque se suo exemplo discere, movit Cyrum, ut fortunæ humanæ tam volubilis memor, Crœsum dimitteret, et Solonem ob sapientiam per omnem vitam coleret, uti narrat Plutarch. in Solone.

Ita se res habet apud homines, secus apud Deum. Deo igitur nostro benignissimo æque ac ditissimo et potentissimo æterna sit gloria, et gratiarum actio, qui nos homunciones vult sibi esse familiares, nec confringitur olla, sed potius æreus lebes: non enim in cruce nostra fragilitas, sed Christus, Patris opes et fortitudo, fractus est, 1. Cor. 1. 23.

Obiter adverte hîc quàm vetus olimque usitata fuerit Ethica mythica, quæ per fabulas et apologos docet res morales, puta virtutes et vitia. Ita apologo rhamni periculosum fore Abimelech tyranni regimen docuit Judic. 9; Joatham filius Gedeonis, qui Salomonem ducentis et viginti annis antecessit. Joatham post 78 annos secutus Samson, hoc mythicum ænigma proposuit Philisthæis: *De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo*, Judic. 14. v. 14. Hinc Baruch scriba Jeremiæ, c. 3. 23, celebrat fabulatores Theman, qui scilicet per fabulas Ethicam tradiderunt. Quin et Salomon ipse, Prov. 9, proponit apologum sapientiæ ædificantis sibi domum, excidentis columnas septem, convivium instruentis, omnesque ad illud invitantis. Pari modo mythica apud Gentiles à priscis seculis usitata fuit. Fabulas enim et apologos scripsit *Babrias*, seu *Gabrias* Platone antiquior, qui etiamnum exstant; unde et eos subinde cito. Item *Julius Higinus* August. Imp. libertus; *Phædrus* deinde, libertus Tiberii, quem Notis eruditis donatum Nicolaus Rigaltius jam pridem vulgavit; *Festus Avienus*, sub Theodosio; *Porphyrius*, impius licet, scripsit sub Constantino Imp. opus de fabulis, quod laudat Georgius Pisides, lib. de Mundi fabrica: item *Maximus Planudes* et *Antonius Liberalis.* Notæ sunt fabulæ Metamorphoseôn *Ovidii* et *Poetarum.* Celebres pariter sunt mythi sive fabulæ *Æsopi*, qui mythologorum princeps floruit sub Cyro et Crœso: huic enim fabulas suas dicavit. Dictus *Æsopus*, id est, Æthiops, quia labris erat niger, ait Planudes in ejus Vita; genere fuit Phryx. Ratio est, quod fabulæ et apologi, præter novitatem, suos habeant sales et lepores, sua acumina, suas gnomas facetas, sed prudentes, quibus mire animum oblectant et oblectando erudiunt. Quare Siracides subinde ad apologos suo ævo usitatos alludit, uti hoc loco alludit ad apologum ollæ et cacabi.

4. Dives injuste egit, et fremet: pauper autem læsus tacebit.] Primus hic est modus quo olla à cacabo, id est, pauper à divite et potente, affligitur et confringitur, scilicet quod dives injuria afficiet pauperem, et insuper in eum fremet: pauper autem injuria affectus queri non audebit, sed tacebit, ne graviorem in se divitis iram et noxam concitet. Græca efficacius pro *tacebit* habent *orabit*, supplicabit, q. d. Pauper licet sit læsus à divite, ei tamen frementi supplex erit, ut ejus indignationem leniat, et benevolentiam conservet. Alludit ad Prov. 18. 23: *Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide.* Græca hîc variant: Romana enim habent ut Noster, nisi quod pro *tacebit* legunt *orabit.* Sic et alii vertunt: *Dives injuriam fecit, et insuper fremit; pauper passus*

est injuriam, et insuper supplicat; sed Complut. sic legunt : *Dives injuriam fecit, et ipsum rogabunt ; pauper* ἠδίκησε, id est, *injuriam fecit, et ipse minas patietur.* Sic et Syrus : *Dives enim peccat, et dissimulatur ; et pauper peccat, et animadvertitur,* juxta illud Juvenalis :

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Verum pro ἠδίκησε, id est, *injuriam fecit*, Noster et alii melius et nervosius passive legunt ἠδίκηται, id est, *injuria affectus est*, injuriam passus est. Tigurina, ut utrumque complectatur, pro una sententia dat duas ; ait enim : *Si dives injuriam intulit, insuper minabitur etiam ; si pauper passus est injuriam, oportet esse supplicem. Si dives fecit injuriam, illi supplicandum est insuper : si cui vero pauper obtulit injuriam, minas protinus audiet.* Dives ergo inter pauperes est sicut leo inter animalia : sicut enim leo grassatur in quælibet, nullumque ei se audet opponere, sed omnes etiam feræ ei se submittunt et permittunt : sic et dives grassatur in pauperes, nemoque ei contradicere valet vel audet ; sed omnes ei fiunt supplices, quia ejus rugitum et minas graviorum malorum formidant. Quocirca Diogenes asserebat divitias nihil aliud esse quàm velamenta malitiæ : divites enim, cùm nihilo sint aliis meliores, omnia sibi licere putant. Ita Laert. lib. 6.

Quocirca sapienter Seneca, l. 2. de Ira, c. 33 : *Potentiorum injuriæ, inquit, hilari vultu, non patienter tantum ferendæ sunt. Notissima vox est ejus, qui in cultu regum consenuerat. Cum illum quidam interrogaret quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem : Injurias, inquit, accipiendo, et gratias agendo.* Subdit exemplum Pastoris equitis Romani, qui dum pro filii vita apud Caium Cæsarem supplicaret, Cæsar illico filium necari jussit, ac patrem ad cœnam invitavit : qui dolorem dissimulans, vinum bibebat perinde ac si filii sanguinem bibisset. Quæris : quare ? Habebat alternum, quem timebat sibi pariter à Cæsare eripi, si mœstum ei vultum ostendisset. Unde infert c. 34 : *Cum pare contendere anceps est ; cum superiore, furiosum; cum inferiore, sordidum.* Idem, l. 3. cap. 14 : Præxaspes, inquit, Cambysi regi intimus, eum monuit ut moderatius biberet. Rex offensus ut ostenderet se mentis compotem, filium ejus pro scopo statuit, ejusque cor sagitta transfixit, ac patrem rogavit an satis sertam haberet mentem et manum. At ille negavit Apollinem potuisse certius sagittam collineare. Et c. 15 : *Harpagus, inquit, quoque tale aliquid regi suo Persarumque suaserat ; quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, et subinde quæsiit an placeret conditura. Cui ille : Apud regem, inquit, omnis cœna jucunda est. Funeribus suis arridendum est.* Ipsemet Seneca indigne tractatus à Nerone discipulo suo, ac tandem enecatus, tacuit, imo gratias egit. *Seneca*, ait Tacitus lib. 14, *qui finis omnium cum dominante, gratias agit.* Vide apologum leonis, asini et vulpis, quem recitavi cap. 8. 1.

Porro in die judicii Deus hasce divitis et pauperis sortes commutabit : tunc enim dives tacebit, pauper fremet et tonabit, idque merito suæ taciturnitatis et patientiæ, quam habuit in hac vita. In illo enim die Apostoli cæterique Apostolicam paupertatem amplexi, divites impios condemnabunt : judicabunt enim cum Christo duodecim tribus Israel, omnesque gentes, Matth. 19. v. 28. Unde Christus Lucæ 16. v. 9 : *Facite, ait, vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Hisce solatiis solentur se pauperes, iisque divites extimescant, ac in pauperes sint benevoli et benefici, ut eorum quasi suorum judicum sibi favorem concilient.

5. SI LARGITUS FUERIS, ASSUMET TE ad suam amicitiam et familiaritatem, ET SI NON HABUERIS, DERELINQUET TE.] Secundus est hic modus quo cacabus ollam, id est, dives pauperem affligit, quod scilicet opes et crumenam ejus emungat. Græca habent : *Si utilis fueris*, vel *si utilitatem apportes, operatur in te*, vel *opus per te faciet ; sin egebis*, καταλείψει σε, id est, *deseret te ;* Complut. legunt, καταθλίψει σε, id est, *affliget te ;* Tigurina : *Si quis usus tui sit, erunt qui colant te; sin egeas, erunt qui te deserant ;* Syrus : *Si fueris prosper, colet te ; et si pauper evaseris, derelinquet te.* Divites enim uti superbi, ita avari sunt; et quo sunt ditiores, eo plura desiderant, juxta illud : *Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ. Vermis divitiarum est superbia*, ait S. August.

Quocirca S. Ambros. et Beda, imo Spiritus S. divites avaros comparat hirudini, sive sanguisugæ; quia sicut illa sanguinem hominis, sic illi facultates pauperum exsugunt. Prov. 30. 15 : *Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes : Affer, affer.* Notat Plinius, lib. 8. c. 10, hirudinem elephanti, dum potat aquam, in ea se hauriendam præbere, ut sic viscera ingrediatur, ejusque sanguinem exsugat : ita divites se suaque offerunt pauperibus, ut eos sibi mancipent, exsugant et exhauriant. Hinc illud Horatii :

Non missura cutem, nisi plena cruoris hirudo.

Rursum similes sunt alteri animali sanguinis bibaci, quod ita depingit Plinius lib. 11. c. 34 : *Est animal infixo semper sanguini capite vivens, atque ita intumescens, unum animalium, cui cibi non sit exitus; dehiscitque nimia satietate, alimento ipso immoriens.* Ita divites avari expilationi pauperum jugiter inhiant, donec illi immoriantur, et à morte præsente transeant ad æternam.

6. SI HABES (opes) CONVIVET (convivabitur) TECUM, ET EVACUABIT TE, ET IPSE NON DOLEBIT SUPER TE] à se evacuato, depauperato et exhausto. Pro *dolebit*, græce est πονήσει, id est, *laborabit;* quia labor est dolor, et qui laborat, dolet. Verum Tigurina proprie laborem accipit ; vertit enim : *Si quid habeas, reperies convictorem qui exinaniet te, nec ipse laboret*, vel *laborabit*, q. d. Ipse tuum, non suum, ideoque illaboratum, comedet panem : ipse tuo labore fruetur otiosus et iners, nec tibi laboranti collaborabit; sed coget te laborare, ut ipse iners labores tuos comedat. Syrus : *Si habueris, jucundas faciet confabulationes suas tecum, et exinaniet te, et ipse non compatietur, donec faciat voluntatem suam tecum.* Tertius est hic modus quo dives pauperem affligit, labores ejus devorando, eum evacuando, idque sine suo labore ; laborem enim relinquit pauperi, fructum vero ejus sibi otiosus et delicatus usurpat. Quocirca Solon dicebat opulentiam esse matrem saturitatis, saturitatem ferociæ ac violentiæ. Divitias comitatur luxus, luxus exit in tyrannidem, dum fenum migrat in cornua. Ita Laertius lib. 1. c. 3.

Nota τὸ *et ipse non delebit super te :* hoc enim signum est amici ficti, et irrisoris. Verus enim amicus sicut bonis amici congaudet, ita malis condolet, juxta illud : *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus*, Rom. 12. Unde Aristot. lib. 9. Ethic. cap. 3 : *Amici*, ait, *officium est condolere de malo amici sicut de proprio.* Et S. August. lib. 9. Civit. cap. 5 : *Misericordia* (quæ maxime cernitur in amicitia), ait, *est alienæ miseriæ in nostro corde compassio, qua utique si possimus, subvenire compellimur.*

7. SI NECESSARIUS ILLI FUERIS, SUPPLANTABIT TE (græce, ἀποπλανήσει, id est, decipiet te dolose, sicut qui pedem occulte pedi ambulantis interjicit, itaque eum cadere facit et supplantat); ET SUBRIDENS SPEM DABIT, NARRANS TIBI BONA, ET DICET : QUID OPUS EST TIBI?] Quartus est hic modus quo cacabus ollam, id est, dives pauperem, confringit ; q. d. Si dives tua opera indigeat, eam poscet ; sed decipiet te, quia arridens spem dabit narrando bona quæ potest et vult conferre tibi ; et dicet : Qua re opus habes? dicito mihi : ego possum et volo te juvare, promovere, et ad magna evehere. Si eges nummis, edicito, habeo quos tibi mutuem, imo dem : si eges tritico, illo horrea mea plena sunt : si eges vestibus, habeo lanam, pannos, tunicas, quibus te vestiam. Quod ex his vis? quo tibi opus est? Ita magna promittens, vana spe te lactabit, donec operam tuam ei præstiteris : qua habita nihil eorum quæ promisit præstabit, nihil tuæ operæ retribuet. Syrus vertit : *Placatus* (placidus) *erit tibi, donec faciat tibi quod desiderat, et decipiet te, et virum felicem vocabit te.* Magna hæc est deceptio divitis, et calamitas pauperis. Nimirum solent divites avari et superbi magnis, sed vanis, spebus et promissis lactare pauperes, donec opes et operas eorum extorqueant, ac deinde calce eos abigunt. Quæ sane magna est ingratitudo, inhumanitas et crudelitas, adeoque peccatum clamans in cœlum, Exodi 3. 7. Hi sunt λογέμποροι, ait Cicero lib. 15. ad Attic. qui promissa et verba inania pro mercibus venditant, et, ut ait Sallustius in Catilinar. maria montesque pollicentur, juxta illud vulgo tritum : *Sunt Hermodori verba mercimonium.* Et illud Ovidii lib. 1. de Art.

> Pollicitis dives quilibet esse potest.

Sapienter et cordate Phocion, apud Stobæum serm. 1. de Prudentia : *Ne magna promittas, sed magna præstes.*

8. ET CONFUNDET TE IN CIBIS SUIS, DONEC TE EXINANIAT BIS ET TER ; ET IN NOVISSIMO DERIDEBIT TE, q. d. Excipiet te opipare, ut tu illum etiam opipare reinvites, ac sic exinaniat et derideat te. ET POSTEA VIDENS, DERELINQUET TE, ET CAPUT SUUM MOVEBIT AD TE.] Quintus est hic modus quo dives affligit pauperem ; nimirum quod confundat eum in cibis, scilicet, invitando eum ad convivium, ut sic cogat eum ex decentia et gratitudine vicissim invitare divitem ; eique similia convivia, lauta et splendida instruere, quibus ejus opes exinaniat *bis et ter*, id est, sæpius, ac tandem eum jam depauperatum et exinanitum deridebit, quasi stultum, quod ei se socium dare et æquare in conviviis præsumpserit, cum sumptibus ferendis non esset par. Quare videns eum ad egestatem redactum, non compatietur, nec succurret, sed deridens et insultans movebit caput dicens : Ecce hunc stolidum, qui mecum in conviviis instruendis magnificentia certare voluit. Ecce sua stoliditate et fastu redegit se ad teruncium, luat nunc pœnas per egestatem et famem. Unde Tigurina vertit : *Parasitando* (adulando) *adiget te ad ignominiam, donec te inaniat iterum et tertio, et ad extremum etiam derideat. Postea conspicatus te deseret, et caput suum movebit adversum te ;* Syrus : *Confundet te placiditate sua, donec faciat voluntatem suam in te semel et iterum ; magnificabitur super te, et tunc videbit te, et abscondet se à te, et caput suum movebit contra te.*

Alludit Siracides ad illud Salomonis Prov. 23. vers. 1 : *Quando sederis ut comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam, et statue cultrum in gutture tuo.* Ubi Septuag. *et mitte manum tuam, sciens quod oportet te talia præparare*, ut scilicet par pari reddas, ac simili magnificentia convivium illi instruas, itaque opes tuas exhaurias, imo debita contrahas, teque et tuam familiam perdas. Quocirca Aristophanes in Nebulis divites comparat nasturtio, quod ab herbis et plantis vicinis omnem humorem exsugit, itaque eas arefacit et enecat, teste Columella lib. 1. de Re rust. cap. 3. Simili enim modo dives exsugit opes pauperis, eumque exsuccum et exsanguem reddit : sanguis enim hominis pecunia, ait Comicus. Hinc nasturtium dicitur quasi nasi tormentum, ait Plinius lib. 19. cap. 8 ; græce κάρδαμον dicitur, quasi καρηδαμον, id est, sua acrimonia. Sic dives cor pauperum domat, naribusque et cerebro ejus est tormentum, dum illud sollicitum esse cogit, artesque et modos invenire ad sumptus, quibus divitis magnificentiæ et sumptibus respondeat, eosque quasi adæquet. Pauperibus ergo ambientibus divitum amicitias dicas illud Osee 7 : *Factus est Ephraim quasi columba seducta, non habens cor ;* quia sicut columbæ ita stolide amant sua columbaria et hominum amicitiam, ut, licet in dies videant ab eis ova et pullos capi, occidi, vorari ; tamen velint eis adhærere, cum eis versari, seque eis diripiendas præbere : sic pariter pauperes divites amicos quærentes, eis se spoliandos et exhauriendos exhibent. Quare quid stolidius?

Aliter explicat Palacius, q. d. Parcissime dives excipiet te in opere suo laborantem, viles tibi cibos et parcos dabit : et quia mercede tua te frustrabitur, exinaniet te, ac novissime irridebit te.

9, 10 et 11. HUMILIARE DEO, ET EXSPECTA MANUS EJUS. ATTENDE NE SEDUCTUS IN STULTITIAM HUMILIERIS. NOLI ESSE HUMILIS IN SAPIENTIA TUA, NE HUMILIATUS IN STULTITIAM SEDUCARIS.] Græca pro his omnibus hæc tantum habent : *Cave ne seducaris mente, et humilieris in lætitia* (hoc est enim εὐφροσύνη, pro quo Noster legit, ἀφροσύνη, id est, stultitia) *cordis tui ;* Syrus vero : *Cave ne tradaris in manus ejus, et ne erres in defectu mentis ejus.* Nostræ versionis sensus est, q. d. Noli, ô pauper, dum eges, te diviti vana promittenti nimis humiliare, eique supplicare ; sed Deo esto humilis et supplex, qui vere præstat quod promisit, et neminem se invocantem deserit : quare *exspecta manus*, id est, auxilium et beneficentiam, *ejus*, non divitis avari et fallacis. *Attende* et cave *ne seductus* speciosis, sed vanis promissis divitis, *in stultitiam*, id est, stulte, te ei humilies, falso ab eo vitæ sub-

sidium exspectando. *Noli esse humilis in sapientia tua*, q. d. Credes forsan sapientiam esse, diviti se humiliare ad emendicandum victum: at cave, ne per hanc creditam, sed falsam et fallacem sapientiam ei humilieris; alioqui in ea, quam putas esse sapientiam, seduceris, deprehendesque tuo damno eam non fuisse sapientiam, sed stultitiam. Non negat Siracides quin pauper possit diviti humiliari, ab eoque opem petere; sed jubet ne ita ei humilietur, ut omnes spes suas in eo reponat, neglecto et posthabito Deo; ne ita totus confidat in homine, ut ab eo suspensus pendeat, oblitus Dei sui; sed potius Deo fisus, parvi æstimet hominum subsidia, juxta illud: *Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus*, psal. 117. 9. Et: *Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus*, psal. 145. 2. Et: *Beati omnes qui confidunt in eo*, psal. 2. 12. Et: *Maledictus homo, qui confidit in homine, etc.* Jerem. 17. 5.

Rursum vetat ne humiliet se diviti seductori, qui pauperem vana spe exhauriat, et postea frustretur ac deludat, imo à se pauperatum irrideat: hæc est enim magna stultitia et seductio. Unde nota: τὸ *seducaris* generale est, et multa complectitur, scilicet primo, depauperationem pauperis ob spes illusorias divitis. Secundo, seductionem à fide, qua scilicet pauper à divite infideli vel hæretico cogitur fieri infidelis vel hæreticus, si ab eo vitæ subsidia exspectare velit. Qua ratione hoc ævo multi pauperes à mercatoribus Calvinistis et Lutheranis in hæresim abducti sunt, dum eorum opera in texendo, sarciendo, fabricando, etc. uti noluerunt, nisi fidem, id est, perfidiam suam, amplecterentur. Ita Rabanus, qui legit: *Ne in stultitiam*, id est, stultos errores, *seducaris* à vera fide. *Non humilitatis virtutem dissuadet*, ait, *quæ in omnibus laudabilis est; sed auctoritatem firmam contra expugnatores veritatis tenere docet, quia nullo modo his est cedendum, sed fortiter resistendum.* Sicut S. Paulus se iis restitisse scribit Gal. 2 et 5. et 2. Cor. 10. vers. 4 et 5. Judas vers. 22. Tertio, seductionem à castitate, justitia et sancta vita. Sic enim hodie multi pauperes à divitibus aluntur, ut eorum libidini, fraudibus, sceleribus subserviant; quibus sane nimis vili pretio castitatem, sanctitatem et animam suam vendunt. Sensus ergo adæquatus est: *Noli esse humilis in sapientia tua, ne humiliatus in stultitia seducaris*, q. d. Noli putare quod sapientis sit, cuicumque se humiliare et substernere, ne humiliatus et deceptus, sero agnoscas et deplores tuam stultitiam, id est, irritas spes tuas, errores, libidines, etc. ad quas te potens, cui nimis humiliaris, deducet. *Noli esse humilis*, id est, pusillanimis, *in sapientia tua*, tibi à Deo data, *ne humiliatus*, id est, pusillanimis factus, *in stultitiam seducaris*, veritatem relinquens pro falsitate verbis compositis colorata, ait Lyran. ne facias per pusillanimitatem animi, contra id quod dictat sapientia, id est, stultum aliquid, iniquum et impium. Sapientia enim et virtus nulli, licet potentissimo, ad scelus subdi se patitur, sed omnibus heroice et generose dominatur. Qui secus facit, insipienter et stulte facit, instar bruti cameli, qui poplites flectit, ut in dorsum onera, eaque ingentia suscipiat. Unde Etymologicum Græcum, et Evenus Parius apud Artemidorum in Onirocrit. lib. 1. cap. 5. censent *camelum* dici quasi camerum, απο του καμπτειν τον μηρον, hoc est, à curvando femur: *Quia animal dictum camelus*, ait Evenus, *media femora curvat, ut puta juxta crurum altitudinem concisum ac decurtatum; unde etymon et originatio ejus Græcis* καμμηλος, *quasi* καμμηρος, *hoc est curvans femora.* Idem docet Horus Apollo in Hieroglyph. Licet probabilius Cæl. Rhodig. lib. 7. cap. 18. Varro lib. 4. de Lingua Latina dicant: *Camelus suo nomine Syriaco in Latinum venit.* Hebræi enim et Syri dicunt גמל *gamal*, unde Latinum et Græcum *camelus.* Priori etymo simile dat Isidorus, et ex eo Aldrovandus in Camelo. *Camelis*, inquiunt, *nomen dedit causa, quod quando onerantur, ut breviores et humiles fiant, procumbant, quia Græci* χαμαι *humile et breve dicunt.* Sic stulte humiliant se mundani, dum ad bona terrena procumbunt, eaque in dorsum suscipiunt, neglecto Deo et cœlo. Unde sic apposite dixit Christus Matth. 19. 24. *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum.* Nam, ut ait S. Ambros. ser. 65. *Sicut illum* (camelum) *parvum foramen non capit oneratum mole membrorum: ita et hunc* (divitem) *introitus sanctus non suscipit gravatum cumulo delictorum. Uterque habet propriam sarcinam suam: ille oneratus est carnibus, iste peccatis: et sicut ille inhabilis est angustissimæ acus cavernæ, ita et hic inconveniens est beatissimo Dei regno; nisi quod camelum corpore compositum natura, hunc autem pravum voluntas efficit.*

Huc facit apologus Æsopi de camelo: *Cum primum*, ait, *visa est camelus, homines perterriti, et magnitudinem admirati fugiebant. Ubi vero progressu temporis cognoverunt ipsius mansuetudinem, confisi sunt eo usque, ut ad eam accederent. At intellecto paulo post belluæ non inesse bilem, eò contemptus iere, ut et frena ei imponerent, et pueris agendam traderent.* Sic infrenat homines viles dæmon et mundus, cogitque suis cupiditatibus servire, omniaque mundi onera gestare, ut omnium fiat ludibrium. Huc quoque facit apologus formicæ, philomelæ et apis, quem refert Cyrillus lib. 2. Apologorum moral. cap. 12. cujus titulus: *Contra eos qui alta adepti magni pendunt magna et alta. Cum formica tranquilla æstate, acquisitis recens alis, de terræ latibulis in liquidum aerem evolasset, in amœna densis frondibus arbore jubilantem philomelam invenit. Cui dixit: Tu quis es? At illa respondit: Sum animal volatile, sed quiete jubilo luce pacata fruens. Deinde cum apem circumvolantem vidisset, sciscitata quo tenderet; mox audivit illam discurrere per flores, ex quibus sibi pastum mellis colligeret. Quibus auditis magni pendens dominationem alarum, gaudens et grata naturæ dixit: Gratias tibi, ô natura; quoniam simul de profunditate et obscuritate terrena, atque de sollicitudine congregandi, et labore portandi me ereptam, in hoc loco lucis atque florum vernantium, et animalium quiescentium, ac favi stilla fruentium constituisti.* Sed audi celsitudinis pericula quæ subjicit. *Igitur cum locus iste illam non modicum delectaret, nec ex toto eam propter alas providentia dimisisset, ab ape doceri petivit, si quæ pericula ibi essent. Quæ dixit: Plura certe, nimirum desuper spiritus procellarum, lateraliter ventorum impetus, nunc frigus, nunc æstus. Hinc ungula volucrum de rapina viventium, inde retia tensa lateraliter aranearum. Ad hoc illa respon-*

dit: Effugiam omnia juvante providentia. Verum postquam rapidissimo pede, cœli æstate transacta, mellificis edulüs deficientibus, gaudiosæ quieti hiemis tempestas successit; procella de sursum irruente, atque eam cum vento pellente, necnon frigoris extra, et famis intra pernicie ipsam circumdante; mox ex alto formica descendens, solitum cœpit effugium in antiquo territorio requirere. Vide hîc superbientis depressionem et calamitatem. *Cum itaque necessitate cogente ad dimissum latibulum accurrisset, et clausum reperisset, pulsanti ab ostiaria responsum est: Unde venis, et quid portas? Cui illa: De aere, inquit, venio, et alas mecum porto. Mox illa: Nullum, inquit, hîc alatum genus habitat; et qui non secum detulit fructum, inviolabili lege hinc excluditur. Tunc desperata formica locum aereum detestans, et primum laudans, exclamavit: Cognosco certe fallacem celsitudinem lucis hujus mundi à sapientibus fugiendam, utpote quiete privatam, securitatis nesciam, hinc inde innumeris vallatam angustiis, et vitalis vacuam libertatis. Quam felix sane est illa fovea obscuritatis humilis, semper stabilis, undique tuta, dulcis amicarum sororum politia, bonorum vitalium regio quietis plena! Et sic in malis formicæ prudentia quidem reddita, vita tamen ejus per superbiam est interempta.*

Præclare S. Ambros. lib. de Jacob cap. 8. *Manet*, ait, *semper inter adversa et delectabilia perfecta virtus; neque adversa de perfectione ejus quidquam minuunt, neque delectabilia adjungunt perfectioni.* Et post nonnulla: *Perfecti enim viri est communitatem naturæ sustentare animi virtute, et ad meliora adducere, nec succumbere iis quæ plerisque terribilia et formidolosa videntur; sed quasi fortem militem gravissimorum casuum sustinere incursum, conflictus subire, et quasi providum gubernatorem navim in tempestate regere, atque occurrendo insurgentibus fluctibus, magis vitare naufragium sulcando undas, quam declinando.* Huc facit apophthegma B. Laurentii Justiniani: *Vera humilitas in secundis est modesta et demissa, in adversis erecta et magnanima.* Ita habet Vita ejus c. 9.

Sicut ergo est nimia justitia, de qua dicitur Eccles. 7. 17. *Noli esse justus multum* (ubi vide nostrum Pinedam septem modos seu species nimiæ justitiæ assignantem), sic est et præpostera nimiaque humilitas. Alioqui quisque sapiens debet esse humilis in sapientia sua, scientia enim inflat: quare res mira et rara est, vir sapiens et humilis. Viri graves, teste Ribaden. in Vita S. Patris nostri Ignatii, in Societate Jesu admirati sunt tria, sive tres rerum dissimilium combinationes, scilicet primo, tantam humilitatem conjunctam cum sapientia; secundo, tantam obedientiam cum tanta prudentia; tertiò, tantam castitatem cum tanta juventute. Verum sicut omnis virtus, utpote consistens in medio duorum extremorum vitiorum, suum habet excessum et nimium, sic habet et humilitas. Sicut ergo summum jus summa est injuria, et summa sapientia summa est insipientia: sic et summa humilitas summa est vilitas. Talis est, quando filius se humiliat obeditque parenti præcipienti ut furetur, quando servus nimis humiliter obedit hero jubenti violari præcepta Ecclesiæ, quando Religiosus viliter obedit Superiori mandanti illicita. Talis est quoque cum Superior nimis se dimittit, cum jactura auctoritatis, de qua S. August. in Regula c. 40. et habetur 86. dist. c. *Quando. Quando*, ait, *necessitas disciplinæ in moribus coercendis dicere vos dura verba compellit, si etiam ipsi modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur, ut à vobis subditis veniam postuletis, ne apud eos, quos oportet esse subjectos, dum nimium servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas.* Occasione ergo pauperum nimis se divitibus humiliantium, profertur hæc à Siracide sententia generalis, quæ tamen multis aliis in rebus locum habet.

Moral. nota, quod ait, *Humiliare Deo*, verissimum, justissimum, utilissimum et sanctissimum esse. Tum quia humilitas proprie est virtus divinæ debita majestati, ait S. Bernardus; hæc enim majestas exigit, ut nos profundissime sub ea demittendo, summe et immense, si fieri posset, eam colamus et veneremur. Unde S. Petrus Epist. 1. cap. 5. 6: *Humiliamini*, ait, *sub potenti manu Dei.* Vide quæ ibi dixi. Tum quia Deus jam incarnatus humilitatem summam exemplo docuit magis quam verbo, dicens: *Discite à me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*, Matth. 11. 29. Unde S. Bernard. serm. 1. de Nativit.: *Quid*, ait, *magis indignum, quid detestandum amplius, quid gravius puniendum, quam ut videns propter te Deum parvulum factum, ultra apponat homo magnificare se super terram? Intolerabilis impudentiæ est, ut ubi sese exinanivit majestas, vermiculus infletur et intumescat.* Et S. August. Soliloq. cap. 1: *Noverim me, noverim te, ut amem te, et contemnam me.* Porro S. Anselm. lib. de Similit. cap. 100. et seq. septem recenset gradus humilitatis: primus est, culpam non occultare, sed agnoscere; secundus est, de ea dolere; tertius, eam confiteri; quartus, *ut hoc ipsum quod confitemur, ita esse persuadeamus; tunc enim pura est confessio, si eam sequitur voluntaria persuasio;* quintus, ut talem se ab aliis judicari consentiat; sextus, ut, cum et aliqua injuria fit, ita eam suscipiat patienter, quasi commodum sibi magnum fieret; septimus, non tantum tunc non murmurare, sed et vindictam Dei amare, eique gratias agere: *Tunc enim Deo grata est satisfactio, cum in ejus mente qui satisfacit nulla manet murmuratio, sed pia jugiter fervet dilectio.*

Porro in omni occupatione, loco et tempore summe debemus Deo animam humiliare, sed maxime in oratione. Causam dat S. Bernardus, serm. de Quatuor orandi modis: *Omnino oportet*, ait, *orationis tempore curiam intrare cœlestem, illam utique curiam, in qua Rex regum stellato sedet solio, circumdante innumerabili et ineffabili beatorum spirituum exercitu. Unde et ipse qui viderat, quia majorem numerum non invenit: Millia, ait, millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei. Quanta ergo cum reverentia, quanto timore, quanta illuc humilitate accedere debet, à palude sua procedens et repens, ranuncula vilis? Quam tremebundus et supplex, quam denique humilis et sollicitus, et toto intentus animo, majestati gloriæ, in præsentia angelorum, in concilio justorum et congregatione, assistere poterit miser homuncio? In cunctis igitur actionibus nostris multa opus est animi vigilantia, sed præcipue in oratione. Nam licet omni hora et omni loco oculi Domini super nos speculentur, maxime tamen in oratione. Porro quamvis ubique sit Deus, in cœlo tamen orandus est, ibique orationis tempore cogitan-*

das; ut mens nostra non oratorii tecto, non aeris spatio, non ipsa retardetur nubium densitate, juxta eam formam, quæ nobis à Christo tradita est, ubi ait: Sic orabitis: Pater noster qui es in cœlis, etc. Unde idem serm. 7. in Cant. docet angelos assistere orantibus: *Credimus*, ait, *sanctos angelos astare orantibus, offerre Deo preces et vota hominum, ubi tamen sine ira et disceptatione levari puras manus perspexerint.* Probat hoc angelus ita loquens ad Tobiam: *Quando orabas cum lacrymis, et sepeliebas mortuos, et derelinquebas prandium, et mortuos abscondebas per diem in domo tua, et nocte sepeliebas, ego obtuli orationem tuam Domino.*

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUÆ DOCET QUOMODO AGENDUM SIT CUM POTENTIBUS ET DIVITIBUS.

12. Advocatus a potentiore discede: ex hoc enim magis te advocabit.] Tigurina: *Si te potens advocet, fac refugites; tantoque ille te vocabit magis, ac sæpius.* Hoc enim significat græcum πλεοναζων, quod habent Complut. Syrus: *Accedente ad te divite, esto elongans ab eo.* Huic affine est illud Salomonis Prov. 25. 17: *Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te. Docuit nos*, ait Palacius, *ut principum aulas fugiamus, quantum scilicet est ex nostra voluntate. Quid si illi nos vocant? respondet: Discede. Ubi cave intelligas, non esse veniendum, imo parendum est eorum mandato; nec licet ab illo discedere. Sed sensus est: Ubi advôcatus à potentiore, venisti, discede quam primum liceat ab aula; non placeat ibi consistere. Ea enim ratione magis te ille vocabit. Magis enim cupimus ea quibus caremus, quam quæ ad manum habemus; cupimus enim semper negata.* Hinc sponsa vocata à sponso dicente Cant. 5. 2: *Aperi mihi, soror mea, etc., quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium*, subduxit se, prætexens: *Expoliavi me tunica mea, quomodo induar illa? lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Vere Livius lib. 5: *Spreta*, ait, *in tempore gloria, interdum cumulatior redit;* et: Certum est quod continuus aspectus magnos etiam viros, nimia satietate, minus verendos facit, quia familiaritas parit contemptum. Et Euripides in Hippolyto:

> Heu, heu modestia, quomodo ubique pulchrum quid,
> Et gloriam bonam inter mortales affert?

Rursum, si peracto negotio cum principe, ob quod eò evocatus es, illico discedas, ostendes primo, te non ambire aulas; secundo, te revereri principem; tertio, te esse modestum; quarto, te amare vitam privatam et silentium. Quæ omnia cum sint virtutes raræ, majorem tuî amorem, admirationem et cupiditatem principi concitabunt, ut te rursus et sæpius advocet; uti Saul Davidem ab aula in suam Bethlehem regressum ad se revocavit, et Cardinalis Ostiensis cæterique crebro ad se evocabant S. Franciscum, ob ejus humilitatem, modestiam et sanctimoniam. Mire enim principibus placent humiles et sancti. Idem videre et fecere Philosophi. Lacides Cyrenæus accersitus ab Attalo rege, respondit, *Imagines eminus esse spectandas;* innuens arctam assiduamque familiaritatem sæpe minuere virtutis admirationem. Ita Laert. lib. 4. c. 8. Diogenes Cynicus Alexandri Magni visitationem neglexit, imo despexit; paucis enim quæ natura dabat contentus, dicebat se Alexandri gratia et donis non indigere. Quam animi celsitudinem admirans Alexander dixit: *Si non essem Alexander, vellem esse Diogenes.* Ita Laert. Plutarch. et alii in Alexandri et Diogenis Vita. Longe celsior fuit Eliseus, qui 4. Reg. 3. 13. vocatus à Joram rege Israel idololatra: *Quid*, ait, *mihi et tibi est? vade ad Prophetas patris tui, etc. Vivit Dominus exercituum, in cujus conspectu sto, quod si non vultum Josaphat regis Juda erubescerem, non attendissem quidem te, nec respexissem. Nunc autem adducite mihi psaltem, etc.* Sic S. Antonius parvi faciebat litteras Constantini Magni ad se missas, ideoque magis ab eo colebatur. Idem fecit S. Hilarion, S. Simeon Stylites, S. Macarius, cæterique Ascetæ et Anachoretæ. Scite Plutarch. censuit *non secus agendum cum rege, quam cum rogo.* Sic salutariter virum clarissimum Hecdicium Apollinaris Sidonius hortabatur Epist. 3. lib. 3: *Actutum in patriam receptui canere festina, et assiduitatem tuam periculosæ regum familiaritati celer exime; quorum consuetudinem spectatissimus quisque flammarum naturæ bene comparat, quæ sicut paululum à se remota illuminant, ita satis admota comburunt.*

Post recensita incommoda familiaritatis cum divite et magnate, nunc docet qua ratione cum eis agendum et versandum sit; qua de re utili a dat præcepta. Primum est hoc: *Advocatus à potentiore discede;* sequitur secundum:

13. Ne improbus sis, ne impingaris: et ne longe sis ab eo, ne eas in oblivionem,] q. d. Ne improbe, id est, importune (sic Virgil. 1. Georg. ait: *Labor omnia vincit improbus*, id est, assiduus, importunus, insatiabilis. Ibidem anser vocatur *improbus*, id est, importunus. Sic Quintil. lib. 11. cap. ult. ait: *Perfricare frontem, et quasi improbam*, id est, inverecundam, *facere.* Et Plautus: *Improbiorem non vidi faciem mulieris*), te ingeras potentioribus, *ne impingaris*, id est, ne extrudaris et ejiciaris; sed neque nimis te elonges ab eo, ne tuî obliviscatur, ac favoris et beneficiorum ejus quibus indiges, vel quandoque indigebis, sis expers. Græce, μη εμπιπτε, quod Romana vertunt: *Non intrudas te, ne expellaris; et ne longe distes, ne eas in oblivionem;* alii vertunt: *Ne irrue, ne repellaris; et ne absistas, ne oblivioni deris;* Tigurina: *Ne ingeras te, ut ne temere* (hoc enim est ακριτως, id est, sine judicio, temere) *rejiciaris; nec rursum abscedas procul, ne oblivioni tradaris;* Syrus: *Ne appropinques, ne abjiciaris; et ne elongeris, ne odio habearis.* Ita Alexander Magnus rogatus, *quomodo ad principem sit accedendum?* respondit, *tanquam ad ignem, ut neque ad eum valde prope accedas, ne comburaris;*

neque longe nimis abscedas, ne frigeas, et non calefias. Secus se res habet cum Deo; vult enim ipse, utpote optimus, nos quam proxime et frequentissime ad se accedere, nihilque tam probum quam in hoc accessu esse improbum et importunum. Ita fecit Psaltes psalm. 72: *Ut jumentum*, inquit, *factus sum apud te, et ego semper tecum;* et: *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Vide parabolam amici ab amico media nocte postulantis panes, et ob improbitatem, id est, importunitatem, suam impetrantis, qua Christus Dominus significat nostras ad Deum preces debere esse continentes et importunas, Lucæ 11. 5.

14. Ne retineas ex æquo loqui cum illo,] q. d. Ne sustineas loqui cum principe, quasi par cum pari, sed quasi inferior cum superiori. Legit Noster ισηγορεισθαι, id est, *æquo loqui;* ισος enim est æqualis. Jam legunt εισηγορεισθαι, id est, *alloqui.* Tertium hoc est documentum agendi cum principibus. Noster Emmanuel Sa putat esse hyperbaton; verba enim esse trajecta, sicque ordinanda, q. d. Retine, id est, contine te, ne ex æquo loquaris cum illo, quasi æqualis cum æquali. Verum hæc dura et obscura est trajectio. Dico ergo, *ne retineas*, id est, ne te retentes, cum potentem alloqueris, ne in alloquio ejus diu persistas; quod illi faciunt, qui sibi in dicendo placent, et protrahunt sermonem in longum quamdiu eis libuerit. Unde Græcum μη επεχε, aliqui vertunt: *Ne intende, contende, protende sermonem;* Syrus vero vertit: *Ne confidas colloqui cum illo;* Tigurina autem: *Ne dubites colloqui cum illo.* Græcum enim επεχω multa et quasi contraria significat, scilicet retinere, exspectare, sustinere, cunctari, differre; item incumbere, immorari, applicare, admovere, obtinere, instare. Omnia hæc licet in speciem contraria inter se, recte congruunt, huicque loco adaptari possunt, q. d. *Ne confidas*, id est, ne confidenter, libere, audacter, inverecunde loquaris cum principe, quasi familiaris, et par cum pari; ideoque ne æquo loquacior retentes et prolonges sermonem cum eo; cum principibus enim adeo occupatis, qui tam multos audire debent, paucis et bene præmeditatis ac præconceptis verbis agendum est, ne cum tædio eorum auribus et tempore quis abutatur; vicissim tamen non ita retentes sermonem, ut principem quasi numen aliquod ineffabile verearе, nec alloqui audeas, quin potius ne dubita cum eo loqui; esto enim sit princeps, est tamen et homo similis tuî, atque ad hoc princeps constitutus est, ut te et cæterorum subditorum querelas et postulata audiat, eisque quoad potest satisfaciat. Exemplum sit Eumenes rex, qui fratribus suis crebro dicere solebat: *Si me ut rege usi fueritis, vobis tanquam fratribus gratificabor; sin autem tanquam fratre, ego vobis ut rex.* Ita Anton. in Melissa, p. 2. serm. 1. Ita aquila gaudet aliarum avium comitatu, quæ illam sequuntur, ut prædæ ejus sint participes; at si nimis prope accedant, indignans aquila eas invadit et necat. Ita Alexander Magnus Callisthenem sibi intimum sustulit, eo quod liberior esset et loquacior, ait Dio l. 59. Et Apollodorus architectus rogatus ab Adriano Imp. quid censeret de fabrica fani Veneris, cum ingenue diceret sibi videri minus congrue fabricatum, ab eo enecatus est, ait idem Dio. Præclare Plutarch. in Moral.: *Sicut*, ait, *in vulnere prius apparet sanguis quam plaga, et sicut prius emicat fulgur, quam tonitru audiatur: ita apud multos principes prius erumpit condemnatio quam probatio, et periit delatus priusquam coarguatur.* Unde subdit Siracides:

Nec credas multis verbis illius (Est hoc quartum monitum agendi cum principe. Causam subdit): ex multa enim loquela tentabit te, et subridens interrogabit te de absconditis tuis.] Tigurina: *Multis enim sermonibus pertentabit, et quasi per risum arcana tua rimabitur;* Syrus: *Ne credas multitudini sermonum ejus, quia multitudo sermonum ejus tentationes, et vexat te, donec videat finem tuum.* Solent enim principes blandiri, multaque promittere ut secreta pernoscant, præsertim contra se dicta vel facta aut facienda, ideoque multis interrogationibus quasi per risum et jocum pertentant suos. Hinc solent propinare vina, et inebriare vel exhilarare eos quorum secreta expiscari volunt; ebrii enim rogati quidvis edicunt. In vino enim veritas. Hoc est quod ait Horatius de Arte poetica:

> Reges dicuntur magnis urgere culullis,
> Et torquere mero, quem perspexisse laborent.

Ita fecit Josephus scriptor Antiquit. Judaic. ut ipse de se refert in Vita sua. Rursum *ne credas multis verbis illius*, ut amittas reverentiam, induasque libertatem et audaciam, qua ex æquo et quasi par cum pari libere loquaris. Alioqui ubi te audaciorem ipse viderit, texet tecum multa verba, per quæ tentet et exploret te quasi per risum, familiariter et jocose, ut sequitur.

15. Immitis animus illius conservabit verba tua: et non parcet de malitia, et de vinculis.] Perperam quidam manuscripti verba transponunt, sicque legunt: *De absconditis tuis immitis animo illius, et conservabit* (alii, *non servabit*) *verba tua.* Vide Francisc. Lucam in Notis hîc. Sensus est, q. d. Immitis ejus animus verba tua perpendet, et, si ex illis cognoscat aut suspicetur te aliquod crimen commisisse, vel minus ei amicum fidumque fuisse, aut aliquid contra eum machinari, non parcet te affligere et vincire, sed tradet te vinculis et torturæ: *Malitia* enim, græce κακωσις, idem est quod maleficium, sive afflictio. Græca contrarie habent: *Immisericors est, dicta non servaturus, nec affligere te vincireque parsurus.* Ita Tigurina, q. d. Promittet tibi impunitatem, imo præmia, ut libere dicas si quid contra illum dixeris aut feceris, vel ab aliis dictum aut factum vel faciendum scias; at ubi illa dixeris et revelaris, promissa non servabit, sed te incarcerabit et puniet acriter; Syrus: *Sine misericordia reddetur retributio, et non parcet animabus* (vitæ) *multorum*, q. d. Multos quos prodideris ei adversarios, occidet, etiamsi contrarium promiserit, imo juravit.

Moraliter Palacius: *Habent aulici*, ait, *ex hoc textu primum, principes id habere, quod dissimulatores sint; ut enim explorent pectus tuum, mille verborum technis id conantur. Habent secundo, quod sunt animo immiti; nam mitis longe distat à superbo, quales solent principes esse. Habent tertio, quod ut plurimum offensi non parcunt, quin offendant et lædant eum à quo se læsos arbitrantur. Interim non tales sunt omnes; sed Auctor videtur in durum principem incidisse.*

Hæc Palacius. Exemplum sit Thomas Morus Angliæ Cancellarius, Henrico VIII. intimus, quandiu rex in fide et castitate perstitit; ast ubi incestas Annæ Bolenæ nuptias ambivit, Thomam dissentientem sentiens carceri inclusit, ac tandem gladio peremit. Unde hunc aulæ ludum prævidens, imo pervidens, Morus ad amicum hisce versibus de eo lusit:

Sæpe mihi jactas faciles at principis aures
  Liber, et arbitrio ludis ut ipse tuo.
Sic inter domitos sine noxa sæpe leones
  Luditur, at noxæ non sine sæpe metu.
Infremit incerta crebra indignatio causa,
  Et subito mors est qui modo ludus erat.
Tuta tibi non est, ut sit secura voluptas:
  Magna tibi est; mihi sit, dummodo certa, minor.

Huc facit apologus philomelæ et accipitris apud Hesiodum lib. 1. de Diebus et oper. Philomela enim capta ab accipitre rogabat ut sibi parceret, quod parva esset et canora, nec sufficiens ejus ventri implendo. Cœpit ergo suaviter canere, corde licet anxio. At accipiter: Prædam, inquit, certam habeo, illam pro incerta non dimittam. Philomelam ergo laceravit et voravit. Ita subinde faciunt suis familiaribus principes et tyranni.

16. CAVE TIBI, ET ATTENDE DILIGENTER AUDITUI TUO (quid audias, quid scilicet roget princeps): QUONIAM CUM SUBVERSIONE TUA, id est, cum periculo subversionis tuæ, AMBULAS.] Tigurina: *Fac tibi caveas, et auscultes perquam attente, quia cum ruina tua ambulas*, q. d. Ut vincula et mala jam dicta à principe tibi inferenda effugias, cave tibi, et dum quid te interrogat, noli præpropere respondere; sed prius bene perpende quid ab eo audias, quid scilicet roget, et quo fine; quoniam agis cum eo qui te fortunis, statu et vita evertere potest: qua re ita responsum tuum compone et tempera, ne tibi vel aliis periculum crees. Unde explicans subdit:

17. AUDIENS VERO ILLA (quibus scilicet te tentat) QUASI IN SOMNIS VIDE, ET VIGILABIS,] τὸ *in somnis* ne referas ad *audiens*, q. d. Audito verba principis quasi in somnis, id est, æstima promissa ejus non esse veracia, sed fallacia quasi somnia. Sed refer ad *vide et vigilabis*, q. d. Cum audis interrogata principis, noli dormitare, et oscitanter respondere, ne verbis tuis improvide prolatis capiaris et illaquearis; sed esto similis ei qui in somnis videt aliquod grave malum vel periculum sibi imminens, ideoque illico somnum discutit et evigilat, ut illud à se propulset: ita et tu omnes vires animi advoca, et vigilanter cogita quid respondere debeas. Igitur quasi *in somnis*, id est, quasi noctu vigil attentissime et secretissime hoc ipsum considera et præmeditare. Hunc sensum exigunt Græca, quæ sic habent: *Cum hæc audies in somno tuo, evigila;* Tigurina: *Hæc audiens per somnum tuum, vigila;* Syrus: *Cave et esto advertens, quia cum raptoribus ambulas.* Unde Palacius: Audiens, inquit, verba principis, videaris tibi tuam perditionem, velut per somnium aspicere, quæ res faciet te vigilantem et attentum. Aut: Ut qui somno pressus est, nulli alii rei attentus est, nisi illi quam somniat, ita tu attentus esto principis verbo.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA DOCET CONVERSANDUM CUM ÆQUALIBUS.

18. OMNI VITA TUA DILIGE DEUM, ET INVOCA ILLUM IN SALUTE TUA.] Græce, *in* vel *ad salutem tuam*, ut scilicet te salvet à quovis periculo; Tigurina: *Per omnem vitam tuam ama Dominum, et eum in salutem tuam invoca.* Apposite hanc sententiam præcedentibus subjungit, quia per eam periculi jam dicti remedium efficacissimum assignat, scilicet Dei amorem et invocationem, q. d. Ne periculum bonorum vel vitæ incurras, cum examinaris et tentaris à principe per incautum aliquod responsum, cura ut per omnem vitam Deum diligas, eumque invoces; ipse enim se diligentes et invocantes tuetur et dirigit, ut salvi et incolumes per quævis pericula incedant; ipse linguam tuam frenabit et moderabitur; ipse verba tua ita disponet et componet, ut nullum tibi creent periculum, juxta illud: *Hominis est præparare animam: et Domini gubernare linguam*, Prov. 16. 1. Aliter Palacius: *Nota secundo*, inquit, *illud, In salute tua, quasi dicat, Indignissimum est, nec in salute, nec in infirmitate invocare; indignum est in sola infirmitate clamare; dignissimum, et infirmitate et in salute ardenter invocare. Nec enim in salute innumeræ nos miseriæ premere cessant; ac ideo clamare constringunt. Nota tertio, plenum est periculi, Dei in salute oblivisci, juxta tritum illud Augustini: Juste moriens obliviscitur sui, qui vivens oblitus est Dei.* Apte dilectionem jungit invocationi, quia alterutra sola non sufficit; nec enim Deus te è periculo liberabit, licet eum diligas, nisi et opem ejus invoces; aut licet eum invoces, si non et eumdem diligas. Voces enim et vota impiorum non audit Dominus, et *dona iniquorum non probat Altissimus*, ut dicit cap. 34. 23. Hoc ergo est optimum in omni periculo, tentatione et tribulatione remedium, scilicet amare et invocare Deum, juxta illud ps. 144. 18: *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate.*

Præclare S. Bernard. serm. 3. inter parvos: *Sicut anima, ait, vita est corporis, ita Deus vita est animæ; et sicut corpus mortuum est quod per quinque sensus ab anima non vegetatur, ita anima mortua est, quæ per hæc Domino non humiliatur.* Idem in Sententiis: *Est ergo vita animæ veritas, sensus charitas.* Et Rabanus: *Cæteris, ait, reprobatis quæ mutabilia et caduca sunt, hoc solum quod stabile et mansurum est, commendat. Hoc est, ut Deum diligas, et mandata ejus conserves, et auxilium ejus quotidie implores. Quoniam bonus est Dominus sperantibus in se, animæ quærenti*

illum, Thren. 3. 25. Quapropter causa cur tota vita diligendus sit Deus, est, quod Deus sit quasi anima et vita animæ nostræ, Deut. 30. 20. ac proinde æquum est ut quod corpus præstat animæ, idipsum anima præstet Deo, et ob ejus amorem cuncta faciamus. Ita D. Thomas opusc. 61. de Dilect. Dei cap. 20. et S. August. in Medit. cap. 32. Sicut ergo corpus omnes vires et nervos occupat in obsequium et conservationem animæ, à qua se vitam, sensum et motum habere non ambigit; et nihil aliud timet nisi ab anima separari, aut ab ejus amplexibus avelli: itidem faciat anima Deo; illi omnes actiones, affectus, cogitationes offerat et consecret; propter illum afflictiones, dolores et tribulationes omnes sustineat; si orat, ut illi placeat, oret; si psallit, ut eum collaudet, psallat; quidquid agit, agat ut eum colat et veneretur; nullam rem capessat vel inchoet, nisi ejus amore et reverentia. Quocirca S. Greg. Nazianz. orat. de cura pauper.: *Non tam sæpe*, ait, *respirare oportet quam meminisse Dei.* Deus enim continuo et continenter nobis benefacit, nobisque animam et vitam jugiter inspirat et creat. Et Hugo Victor. lib. 3. de Anima: *Sicut nullum est momentum, quo homo non utatur ac fruatur tua bonitate et misericordia: sic nullum debet esse momentum quo te præsentem non habeat in memoria.* Cingit enim nos Deus et circumdat undique sua præsentia, operatione et essentia, velut aqua, aer, ignis, imo oceanus bonorum omnium. Unde S. Augustinus in Confess. lib. 10. cap. 27. suspirat et gemit: *Sero te cognovi, pulchritudo tam antiqua, tam nova, sero te amavi. Væ tempori illi quando non amavi te. Væ mihi et iterum væ, si quando non amaverim te. Utinam potius non essem, quam essem aliquando absque te.*

Praxin piam hujus præcepti, per modum jugis præsentiæ Dei, seraphice docet Seraphicus S. Bonavent. in Epist. sua, qua memorabilia 25. complectitur: *Vigesimum secundum*, ait, *est, quod Deum semper et ubique habeas in memoria, ut solutus ab omnibus creaturis, tanto mentis conatu desideriisque fervore circa tuum Creatorem intendas, ut quasi omnium inferiorum oblitus, quidquid agas, et ubicumque steteris, et quibuscumque negotiis impliceris, die ac nocte, omni momento et hora Deum semper habeas in memoria, credens et cogitans te esse verissime coram eo, et ipsum cogitans undique te aspicere. Hæc autem cogita cum magna reverentia ac timore pariter et amore, et cum magna discretione: nunc ante pedes immensæ majestatis ejus prostratus, corde amarissimo peccatorum veniam postulando; nunc sacratissimæ passionis Filii Dei gladio compassionis coram ejus cruce vulneratus, cum eo lacrymosus et flebilis apparendo; nunc totius vitæ illius decursum, obliquitati tuæ velut rectitudinis lineam proponendo; nunc inenarrabilia et immensa beneficia Dei mente pertractans, gratiarum actionibus insistendo; nunc stimulis ipsius amoris ardentissime punctus, ipsum in creaturis omnibus intuendo; nunc potentiam, nunc sapientiam, nunc bonitatem et clementiam ejus attendens, eum devotissime in suis operibus collaudando, nunc desiderio patriæ cœlestis, ad ipsam gemebundis suspiriis anhelando; nunc circa nos viscera inæstimabilis charitatis ejus aspiciens, lætabunda quadam et excessiva admiratione corde et animo in ipso deficiendo; nunc te præcipitem, nunc te fugientem, nunc te ruentem; nunc Deum te tenentem, sublevantem, retinentem et attrahentem; nunc Deum te ingratum per omnia conversantem considerans, ineffabilibus divinæ misericordiæ visceribus tibi patefactis, nimio in ea charitatis ardore te conferens, totum te fletibus resolvendo; nunc vero occultissima, profundissima et summe arcana, nimiumque stupenda judicia justitiæ ejus diligenter attendens, eum in omnibus fidelis et constans cum summo amore, ingenti quoque timore ac tremore, discretus, supplex et humilis venerando; præ omnibus autem continuam et vivam memoriam ipsius sacratissimæ passionis in animo et corde tuo ferens, ei quantum potes studeas conformari.*

19. 20. OMNE ANIMAL DILIGIT SIMILE SIBI: SIC ET OMNIS HOMO PROXIMUM SIBI. OMNIS CARO AD SIMILEM SUI CONJUNGETUR (græce συνάγεται, id est, *conjungitur*, id est, conjungi solet: unde melius vertit Noster, *conjungetur*: Hebræi enim morem et consuetudinem solent exprimere per futurum), ET (id est, *sic*, similiter, pariter), OMNIS HOMO SIMILI SIBI SOCIABITUR] græce, *omnis caro secundum genus* (secundum speciem; Hebr. למינו *lemino*. Vide Gen. c. 1. v. 11. 12. 21. 24.) *congregatur, et vir*, id est, quisque homo, *simili sibi agglutinabitur.*

Redit ad thesin totius capitis, scilicet quemque cum æquali sibi conversari debere, non cum ditiori vel potentiori; idque probat ex simili cæterorum animalium. Omne, inquit, animal diligit et conversatur cum sibi simili, ut philomelæ cum philomelis, cycni cum cycnis, oves cum ovibus: sic et homo cum proximo suo, puta cum homine; homo enim familiaris est homini, non leoni, equo, alterive animali. Unde Syrus vertit: *Ex omni carne sibi et generi suo adhæret homo.* Sicut ergo *omnis caro*, id est, omne animal, ad simile, sive congener sibi, *conjungetur*, id est, conjungi solet, sic *omnis homo simili sibi*, tum in moribus, tum in opibus, *sociabitur*, puta justus cum justo, pauper cum paupere; non autem vice versa justus cum injusto, pauper cum divite. Nam, ut ait Aristot. lib. 8. et 9. Moral. *similitudo est causa amoris*: simili enim gaudet simili. Ex adverso *dispares mores*, ait Cicero lib. de Amicitia, *disparia studia sequuntur, quarum dissimilitudo dissociat amicitias: nec ob aliam causam ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima esse potest, morum studiorumque distantia.* Plutarch. tract. de Discrim. adulatoris et amici:

> Seni, *inquit*, senilis lingua jucundissima est,
> Pueroque puer, et mulier apta feminæ:
> Ægrotus itidem ægroto, et in malis situs
> Exercito malis placet atque congruit.

Laertius adducit et illud: *Canis cani videtur pulcherrima, bovi bos, asina asino, et sus sui.* Plato lib. 8. de Legibus: *Amicum*, ait, *vocamus simile simili, quoad virtutem, et æquale æquali.* Huc facit illud Aristot. 8. Moral. *Semper graculus assidet graculo.* Unde *graculus* græce vocatur κολοιός, à κολλάω, id est, conglutino. Et Varro graculos Latinis inde dictos vult, quod gregatim volent: licet Quintilianus malit dictionem à graculorum voce confictam. Et illud Theocriti idyllio 9:

> Formicæ grata est formica, cicada cicadæ:
> Accipiter placet accipitri.

Idem potiori ratione accidit in hominibus. Vide S. Chrysost. hom. 34. in 1. ad Corinth. ubi ostendit primum caput et fundamentum diligendi proximum, esse ipsum Adam, primum omnium parentem, et communem quam ex eo trahimus naturam humanam: licet Siracides hic similitudinem potius conditionis et morum quam naturæ spectet, eamque dicat conciliare amicitiam. Præclare Nazianz. in Tetrastichis:

> Benignitatis dogma quod contractius?
> Quales apud te proximos esse expetis,
> Sis talis ipsis.

Huc facit proverbium Hebræorum quod recitat R. Juda in lib. Musar: *Dixerunt*, ait, *sapientes nostri felicis memoriæ: Omnis avis prope genus suum habitat, et omnis homo prope similem sibi:* ciconiæ enim habitant cum ciconiis, non cum aquilis; aquilæ cum aquilis, non cum ciconiis.

Rationem à priori dat Arist. lib. 1. Ethic. c. 11. et lib. 8. c. 1. et seq. *Quoniam*, ait, *quod secundum naturam est, jucundum est, omniaque genera inter se conjuncta secundum naturam conjuncta sunt; idcirco ut plurimum quæ similia sunt ac genere conjuncta, jucunda sunt, ut homo homini, equus equo.* Ratio ergo est, quod qui amat simile, amat naturam suam, hoc est amat seipsum; v. g. homo amat hominem, quia amat suam naturam humanam, quam videt eamdem, non numero, sed specie in alio homine. Eadem enim specie humanitas est in omnibus hominibus, sed in singulis per differentiam individualem contracta, factaque singularis et propria. Cum ergo quilibet homo amet humanitatem in semetipso, velut suam naturam, eamdem quoque amat in alio, utpote eamdem secum, saltem specie, et consequenter suam: quare hominem habentem humanitatem amat, tanquam habentem eamdem plane naturam quam ipse habet; hoc est, tanquam alterum se. Igitur eum amat, quia amat se, suamque essentiam et naturam, cujus alter est compos et particeps: amat enim suam naturam ubicumque illa sit.

Similitudo ergo hæc, est identitas naturæ, non numerica, sed specifica: de qua proinde recte ait S. Ambros. *Nihil tam secundum naturam, quam amare naturæ consortem.* Idem est in similitudine qualitatis, v. g. sapientiæ, sanctitatis, etc. hæc enim similitudo, est identitas qualitatis, non numerica, sed specifica. Sapiens ergo amat sapientem, justus justum, quia sibi similem; hoc est, quia eamdem specie habet dotem et qualitatem sapientiæ et virtutis, eamdem, inquam, specie, non numero. Accedit, quod similia similibus nutriantur, conserventur, augeantur; dissimilibus vero et contrariis interimantur. Hinc animalia similia simul vadunt pabulatum, fugiunt vero dissimilia. Unde Hippocrat. lib. de Ratione victus: *Dissimilia*, ait, *in locis similibus consistere non possunt, sed non agnita vagantur; quæ vero se agnoscunt, commiscentur: siquidem concordia inter se conveniunt, discordia pugnant. Propterea hominis anima nunquam nisi in homine augetur degitve; magnorum quoque animalium similiter.* Galen. etiam lib. de Inæqual. temp. de discrasia inæquali: *Non homo*, ait, *hominem morsu perimit, neque vipera viperam, neque aspis aspidem; simile siquidem simili conveniens est atque amicum, contrarium inimicum atque molestum.* Idipsum ad ægros et morbos extendit Hippocr. lib. 1. Aphoris. 1. et lib. 5. Diserte Avicen. lib. 1. cap. 1: *Ægritudo*, ait, *suo medicatur contrario, et conservatur sanitas suo simili.* Et Albert. Magnus lib. 7. c. 2: *Omnis*, ait, *natura desiderat simile sibi, nisi sit omnino destituta, et deducta ad inæqualitatem et discrasiam: tunc enim desiderat contrarium; sicut febricitans febre calida et sicca, desiderat frigidum et humidum, non quidem ut illo nutriatur, sed potius ut contrarii passionem facientis reducatur et reprimatur excessus. Secundum igitur desiderium est ad simile complexioni, et connaturalem cibum.*

Idem locum habet in herbis et plantis: palma enim gaudet palma, platanus platano, cypressus cypresso: unde ut ramus unius arboris alteri inseratur, debet illi esse similis. Audi Columellam lib. 5. de Re rustica cap. 11. *Omnis*, ait, *surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, cortice dissimilis. Si vero etiam similem fructum, et eodem tempore affert, sine scrupulo egregie inseritur.* Subdit deinde, *antiquos veluti pro lege sanxisse, eos tantum surculos posse coalescere, qui sunt cortice et fructu consimiles iis arboribus, quibus inseruntur.*

Idem quoque verum est in loco et re locata. Nam, ut ait Aristot. lib. 4. de Cœlo textu 23 et 25: *Locus est conservativus rei locatæ, à virtute naturali quæ est in loco: unde ferri in proprium locum, est ferri ad simile, et ad perfectionem.* Denique rationem jam datam confirmat S. Thomas 1. 2. q. 27. art. 3. ubi hunc locum Ecclesiastici citat, ut probet similitudinem esse causam amoris. *Ex hoc enim*, ait, *quod aliqui duo sunt similes, quasi habentes unam formam, sunt quodammodo unum in forma illa: sicut duo homines sunt unum in specie humanitatis, et duo albi in albedine; et ideo affectus unius tendit in alterum, sicut in unum sibi, et vult ei bonum sicut et sibi.*

Porro maxime amorem conciliat similitudo morum, amorum, et virtutum: vide Aristot. lib. 8. Ethic. c. 8. ubi docet amicitiam et amicum magis consistere in eo ut amet, quam ut ametur, esto redamationem requirat: *Æqualitas*, ait, *et similitudo amicitia est, et præcipue ea quæ est ex virtute similitudo: cum enim stabiles per se ipsi sint, etiam inter se mutuo permanent, etc. bonorum siquidem est, neque ipsos peccare, neque amicis permittere: pravi autem firmitatem nullam habent.* Audi Rabanum: *Cum multa sint genera amicitiarum, solummodo hoc unum est genus insolubile charitatis, quod nec commendationis gratia, nec officii vel munerum magnitudo, contractusve cujusquam ratio, vel naturæ necessitas jungit, sed sola similitudo virtutum: hæc est quæ nullis umquam casibus scinditur, quam non solum dissociare vel delere locorum vel temporum intervalla non prævalent, sed ne mors quidem ipsa divellit. Hæc est vera et indisrupta dilectio, quæ gemina amicorum perfectione ac virtute concrescit. Cujus semel initium fœdus nulla adversitas mutare potest, nec desideriorum varietas violare. Cætera vero interrumpit frequenter ac dividit locorum discretio, et oblivio temporalis, et verbi, vel causæ, negotiorumque contractus. Ut enim ex diversis, vel lucri, vel libidinis, vel consanguinitatis, ac necessitudinum variarum societatibus acquiri solent: ita intercedente qualibet divortii occasione solvuntur.*

Moral. similitudo et parilitas actuum in congregationibus conciliat aliorum amorem et benevolentiam, singularitas vero parit odium. Quare qui in monasterio vel cœtu cupit amari, et pacifice cum ædificatione vitam degere, com-

munem sequatur mensam, communem vestitum, communes occupationes, communia exercitia. Nam qui singulares esse et videri cupiunt, et ab aliis se sequestrant, hi omnibus sunt odiosi, hos omnes notant, omnes judicant; et novæ eorum vivendi rationi detrahunt. Vide nostrum Alvarum de Paz de Spiritali vita lib. 5. cap. 36. Hoc innuit Siracides dicens : *Omne animal diligit simile sibi, et omnis homo proximum sibi.*

Tropol. Sicut creatura gaudet sibi simili, sic et Creator. Vis ergo placere Deo? stude indies magis et magis ei assimilari, in ejus attributis divinis, sapientia, bonitate, justitia, puritate, integritate, sanctimonia. Qua de re vide S. Thomam opusc. 62. quod est de divinis moribus. Vis placere Christo? æmulare ejus humilitatem, patientiam, crucem, charitatem. Ipse enim ait : *Discite à me, quia mitis sum, et humilis corde*, Matth. 11. 29. Et Apostolus Ephes. 5. 1. *Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.* Hinc secundo, adverte, ait Palacius, *Quod Deus, quia amavit hominem, homo factus est, ut vere amaret sibi similem, ut amaret proximum, et caro carni simili conjungeretur.* Tertio, *Igitur si omne animal sibi simile amat, cur nos non amemus Christum nobis similem, et qui ideo similis nobis factus est, ut amaretur?* Quarto, *Quomodo, ô Rex altissime, voluisti nobis conjungi? sanctus (liceat dicere) canibus : certe dives, et tam dives, tam aut pauperibus?* Hæc Palacius.

Appositum dilectionis Dei et proximi paradigma, Dorotheus doctrina 6. assignat circulum. Sicut enim, inquit ipse, lineæ totum circulum per medium secantes, quo magis à circumferentia elongantur, eo magis centro approximant, in eoque coeunt et uniuntur : sic quo magis à mundo recedimus, eo magis accedimus ad Deum, qui est animæ nostræ centrum, in eoque magis colligimur et unimur. *Quo enim*, ait, *magis à Dei dilectione recedimus, eo magis et à proximi amore distamus : quantum vero Dei charitati adhæremus, tantum et proximi; quantumque proximo, tantum et Deo conjungimur.* Eadem enim virtute charitatis qua diligimus Deum, diligimus et proximum propter Deum : sicut eadem visione qua videmus lumen, videmus et colorem per lumen revelatum.

21. SI COMMUNICABIT LUPUS AGNO ALIQUANDO, SIC PECCATOR JUSTO,] repete *communicabit.* Pro *si*, aliqui legunt *sicut :* Græca habent τί, id est, *quid communicet lupus cum agno?* Exemplis firmat suam thesin, q. d. Nequit esse communio et societas inter lupum et agnum, quia inter ea est naturalis antipathia et perpetuum dissidium, adeo ut agnus viso lupo illico fugiat, quia lupus eum persequitur, laniat et devorat : sic pariter nequit esse societas inter peccatorem et justum, quia in illo dominatur peccatum, in hoc justitia, quæ toto cœlo distant, imo sibi invicem extreme adversantur. Unde Tigur. vertit : *Quale est lupo cum agno commercium, talis est ad pium scelerosi ratio :* quia sicut lupus agnum, sic impius pium odit, persequitur, detrahit, et sæpe mactat. Apposite impium comparat lupo, ob sævitiam, rapacitatem, voracitatem ; justum et pium agno ob mansuetudinem, innocentiam, continentiam, et quia similis est Christo, qui ab Isaia, Jeremia, Davide, S. Joanne, et aliis passim repræsentatur per agnum. Causas dixi Apocal. 5. 6. Dicit itaque diviti pauperum vitam, labores et sanguinem non minus dulcescere, quam carnem agninam lupo. Tyrannus ergo lupus, et leo et hyæna est. Porro Agnus hic noster divinus tantæ potentiæ et virtutis est, ut faciat agnos tuto conversari cum lupis, imo lupos vertat in agnos, sicut Saulum mutavit in Paulum, de quo prædixerat Jacob : *Benjamin lupus rapax, mane comedet prædam, et vespere dividet spolia*, Genes. 49. 27. Hoc est portentum seculorum omnium, quod aureo Christi ævo spectandum stupet Isaias c. 11. 6. *Habitabit*, inquit, *lupus cum agno : et pardus cum hædo accubabit : vitulus et leo et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos.* Vide ibi dicta.

Alludit ad apologum Gabriæ (qui, ut dixi v. 3. Platonem et Siracidem antecessit) illo ævo celebrem de lupo et agno, quem ita affert Phædrus libertus Augusti Cæsaris lib. 1. Fabul. 1. Ad fontem levandæ sitis causa convenerant lupus et agnus. Lupus mox jurgii causam intulit : *Cur*, inquit, *turbulentam fecisti mihi aquam ?* Cui agnus : *Quî possum id facere, lupe, cum tu superius consistas, et aqua à te ad me profluat?* Repulsus veritate lupus : *Ante hos sex menses*, ait, *maledixisti mihi;* respondit agnus : *Equidem tunc necdum natus eram.* Instat lupus : *Pater tuus maledixit mihi.* Atque ita correptum lacerat injusta nece. Affabulatio : *Sic potentes, dum nocere volunt, fictis causis innocentes opprimunt.* Citat hanc lupi, ovem non ratione, sed potentia vincentis, fabulam S. Basilius epist. 80. ad Eustathium medicum, quod calumniantium ipse non ratione, sed potentia superetur, cum ipse sit innocens ut agnus.

Symbolice, lupus symbolum est cupiditatis, indeque noxæ et sævitiæ; lupus enim sævit in alia animalia, ut ea vorando suæ gulæ satisfaciat; agnus vero, utpote sola puraque herba victitans, symbolum est societatis, indeque puritatis et innocentiæ. Nam primo, lupi tanta est ingluvies, ut etiamsi satur sit, si præda occurrat, illico quod comedit egerat vel evomat, ut prædam vorare possit. Sic gulonum mens non aliud sapit nisi escarum saporem : *Quorum proinde non alia est occupatio*, ut ait S. Bern. *quam ingerere, digerere, egerere*, nimirum ingerunt ut digerant, digerunt ut egerant ; comedunt ut vomant, vomunt ut comedant. An non asotia hæc porcina est et lupina ? de hisce dicitur :

Sunt quibus in solo sapientia tota palato est.

Secundo, lupi vis adeo maligna est, ut, si equus lupi vestigia calcet, obstupescat et obtorpescat. Audi Plinium lib. 28. 10 : *Tanta vis est animalis* (lupi), *ut vestigia ejus calcata equis afferant torporem.* Abortire etiam equam ferunt, si lupi vestigia contingat, teste Oros. Quocirca Ægyptii mulierem abortientem repræsentabant per equam lupi vestigia calcantem, ut refert Pierius lib. 11. quæ res significat lupi naturam plane feram, malignam et indomabilem, quæ cicurari nequeat. Sic prorsus fera et indomabilis est gula et cupiditas, quæ proinde hominem se sequentem et obsequentem obstupefacit, imo torpefacit, ut videatur mente captus ; nec sapiat res divinas et salutiferas, sed videatur esse lupus et brutum.

Tertio, remedium contra hanc lupi vim ob-

stupefacientem sunt dentes ipsius lupi, ab ipso evulsi. Audi Plinium lib. 28. c. 19 : *Dens lupi adalligatus infantium pavores prohibet, dentientiquemorbos; quod et pellis lupina præstat; dentes quidem eorum maximi, equis quoque adalligati, infatigabilem cursum præstare dicuntur.* Et superius : *Lupi adeps illitus vulvas mollit, dolores etiam jecur. Carnes lupi edisse parituris prodest; aut si incipientibus parturire sit juxta qui ederit, adeo ut etiam contra illatas noxas valeat.* Ita in malo natura posuit remedium, uti et fecit in vipera ; ex carnibus enim viperæ fit theriaca, quæ curat viperarum aspidumque morsus, ac contra venena est antidotum. Similiter gulæ remedium est, dentes illi evellere, hoc est, eam mortificare et resecare ; guloso enim adimere delicias et vina, perinde est et æque durum, ac si illi dentes evellerentur. Mortificatio gulæ ergo tollit spiritalem animæ torporem, eamque facit agilem et celerem ad omne bonum, præsertim ut multas animas lucretur et pariat Christo. Hinc à lupis et lupinis dentibus, frena equorum asperrima dicta sunt lupi et lupata, quod duritiem habeant lupinorum dentium ; et quia inæqualia sunt æque ac lupini dentes, ideoque morsus eorum sit asperrimus, ait Servius. Unde Ovidius :

> Asper equus duris contunditur ora lupatis,
> Dum placido duros accipit ore lupos.

Hi lupi et lupati, hæc frena gulæ et cupiditatis est ipsa ejusdem mortificatio et continentia, qua quasi freno omnes animi sensus corporisque membra cohibemus, frenamus, domamus, ut ad normam rationis et virtutis incedant.

Nota : Tantum est dissidium odiumque lupi et ovis, ut etiam post mortem perduret : *Nam mortuæ oves mortuum lupum timent*, ait Oppianus lib. 3. Cyneget. Argumento sit, quod fides lupinæ et ovinæ in cithara nunquam consonant, sed semper dissonant. Ad hæc, si pulsetur tympanum factum ex pelle lupina, sonum non dabit tympanum factum ex pelle ovina, licet pulsetur, teste eodem Oppiano et Alberto Magno lib. 2. in lupo. Unde impius Ziscas, dux hæreticorum in Boemia, jussit ex corio suo post mortem tympanum fieri, ut eo pulsato Catholici metu correpti in prælio diffugerent, teste Krantzio in Wandalia libr. 11. cap. 9. Apposite ; nam hoc ipso lupum imitatus, lupum gregis Dominici, hoc est, hæreticum, se esse professus est, juxta illud Christi : *Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces*, Matth. 7. 15. Lusit hoc eleganter Alciatus in emblemate, cui titulus : *Vel post mortem formidolosi :*

> Cætera mutescunt, coriumque silebit ovillum,
> Si confecta lupi tympana pelle sonent.
> Hanc membrana ovium sic exhorrescit, ut hostem
> Exanimis quamvis non ferat exanimem.
> Sic cute detracta Ziscas in tympana versus
> Boemus potuit vincere Pontifices.

Similiter pauperem compares damæ timidæ, divitem superbum lupo vel leoni, juxta illud Martial.

> Dente timetur aper, defendunt cornua cervum :
> Imbelles damæ quid nisi præda sumus ?

Ex dictis collige quanta quamque magnifica et potens sit gratia Dei et Christi nostri, quæ tam contraria inter se charitate jungit et consociat, juxta illud Isaiæ 11. 6 : *Habitabit lupus cum agno : et pardus cum hædo accubabit.* Fecit hoc ad litteram S. Franciscus, qui Eugubii lupum mire noxium ita cicuravit, ut is innoxius quotidie per urbem ambularet, petens annonam sibi necessariam, quam illi à civibus dandam promiserat S. Franciscus, si noxa abstineret. Fecit et S. Gerasimus (male aliqui hoc tribuunt S. Hieronymo) qui leonem docuit comitari et custodire asinum, necessaria bajulantem ad cœnobium, uti habetur in Vitis Patr. Fecit et S. Florentius qui ursum mansuefecit, oviumque custodiæ præfecit, uti refert S. Gregor. lib. 3. Dialog. cap. 15.

Spiritaliter idipsum quotidie facit, dum nobiles cum plebeiis, divites cum pauperibus, principes cum subditis in eadem ecclesia ac Eucharistiæ mensa conjungit, imo lupos in agnos transmutat, dum efferos et barbaros Christi jugo subjicit, humilesque et mites quasi agnos efficit.

Memorabile est quod in Vita S. Andreæ Corsini Fæsulani Episcopi legimus. Mater enim ejus gravida sibi per somnium visa est parere lupum, qui ecclesiam ingressus, agnus evaderet. Quod paulo post rei declaravit et comprobavit eventus. Nam cum adolescens venationibus vitam ducere, arma tractare, rixas prosequi, parentes negligere, aliaque hujusmodi agere cœpisset, eumque mater increpans, quod illum à Deo precibus impetrasset, somnium prædictum ei narrasset ; valde commotus, statim ecclesiam Carmelitarum ingressus, cum preces fudisset, repente quasi de lupo in agnum mutatus, in illorum Religiosorum familiam recipi humiliter petiit, et impetravit ; in qua mira sanctitatis laude vixit, ac deinde creatus Episcopus Fæsulanus, sibi austerus, aliis beneficus, miraculis claruit. Hac de causa Christus dixit suis : *Ite : ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos*, ut scilicet ex lupis faciatis agnos, Lucæ, 10. 3.

22. QUÆ COMMUNICATIO SANCTO HOMINI AD CANEM ? AUT QUÆ PARS DIVITI AD PAUPEREM ?] Legit Interpres ἁγίῳ, id est, sancto, vel ὑγιεινῷ, id est, sano ; jam Græca habent ὑαίνῃ, id est, *hyæna.* Rursum pro *communicatio* et *pars*, græce est eadem vox εἰρήνη, id est, *pax ;* unde pro *pars* Jansenius et alii censent legendum *pax.* Sic ergo habent Græca : *Quæ pax hyænæ cum cane, et quæ pax diviti cum egeno ?* Tigurina : *Quis consensus est inter hyænam et canem, id est, inter divitem et pauperem ?* Ita et Syrus : *Quid concordiæ erit hyænæ cum cane, aut quam concordiam habebit dives cum paupere ?* Hyæna est species lupi, vel lupo affinis, quæ capitales cum cane gerit inimicitias, quia insidiatur ovibus, quas protegunt canes, uti docet Ælian. lib. 7. Histor. animal. cap. 22. et Plinius lib. 8. cap. 30 : *Hyænis*, inquit, *utramque esse naturam, et alternis annis mares, alternis feminas fieri, parere sine mare, vulgus credit, Aristoteles negat. Collum et juba continuitate spinæ porrigitur, flectique nisi circumactu totius corporis nequit. Multa præterea mira traduntur ; sed maxime sermonem humanum inter pastorum stabula assimulare, nomenque alicujus addiscere, quem evocatum foras laceret. Item vomitionem hominis imitari ad sollicitandos canes, quos invadat. Ab uno animali sepulchra erui, inquisitione corporum. Feminam raro capi. Oculis mille esse varietates, colorumque mutationes.*

Præterea umbræ ejus contactu canes obmutescere. Sicut ergo hyæna insidiatur cani, eumque obmutescere et obstupescere facit, opprimit et devorat: sic et dives pauperem. Plura de hyænis dixi Habacuc cap. 1. v. 8. Jeremiæ 12. et alibi.

Nostræ Latinæ versionis hic est sensus: Quæ potest esse communicatio hominis sancti cum cane, id est, cum immundo, iniquo et impio? sic et quæ *pars*, id est, participatio sive communio, potest esse divitis cum paupere, q. d. Nulla par et æqua, sed omnis impar et iniqua. Canis enim natura sua, utpote rixosus, gulosus, impudens, fœdus, et vomitum suum resorbens, nunc æque ac lege veteri, immundum est animal, adeo ut nec pretium ejus offerre liceret Deo in templo, juxta legem Deuter. 23. 18. Hinc Judæi Gentes, ob infidelitatem et impuritatem vitæ, vocabant canes; unde Christus: *Nolite dare sanctum canibus*, Matth. 7. 6. Et: *Non est bonum sumere panem, et mittere canibus*, ut scilicet miracula Judæis quasi filiis debita, faciam canibus, id est, Gentilibus, qualis erat Chananæa postulans filiam possessam à dæmone liberari et sanari, Matth. 15. 26. Sic Diogenes vocatus est Canis et Cynicus, id est, caninus, ob caninam impuritatem, impudentiam et mordacitatem. Vide de cane et immundis S. Greg. 20. Moral. cap. 9. et S. Ambr. lib. 2. de Pœnit. c. 9. et S. Hieron. in c. 6. Matth. 5.

Audi Rabanum: *Sicut*, inquit, *rapacitas lupi cum agni innocentia non convenit, sic avari rabies cum simplicis modestia nullo modo concordat. Quæ est enim communicatio sancto homini ad immundum pollutumque sordibus peccatorem? Quia sicut canis revertitur ad vomitum suum, ita qui iterat stultitiam suam. Itaque nulla paritas est superbi divitis cum humilitate pauperis Christi. Ille enim ad deprehendendum semper paratus est; iste ab omnibus seculi illecebris se abstinet. Ille proximum per elationem mentis despicit; iste adversarium suum per humilitatem patientia sustinet. Sed ille imitator diaboli factus, de sublimi in tartarum decidit; iste vero vestigia Christi secutus, de terrenis ad cœlestia regna conscendit.* Similibus luculenter probat Paulus, fidelibus non licere inire connubia cum infidelibus, 2. Corinth. 6. 14: *Nolite*, ait, *jugum* (conjugii) *ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei vivi.* Quæ omnia à pari, imo majori, facile adaptes fugæ peccatorum. Si enim justus debet adeo fugere commercium iniquorum, multo magis ipsius peccati; qui enim peccatum perpetrat, quantum in se est, jungit in eadem anima sua justitiam cum iniquitate, lucem cum tenebris, Christum cum dæmone, fidem cum infidelitate, templum Dei cum idolo diaboli. Simile est illud Jerem. c. 23. 28: *Quid paleis ad triticum?* ubi Chaldæus: *Sicut paleam à tritico*, inquit, *sic separo impios à justis, dicit Dominus.* Similia plura acuta habent Philosophi, ut Athenæus lib. 5: *Quid scuto et sceptro?* Stratonicus: *Aliud sceptrum, aliud plectrum.* Suidas: *Quæ specillo et gladio communio?* Item: *Quid lecytho et strophio? quid bovi et delphino? quid cani et balneo?*

Nota: Probat Siracides pauperes non debere ambire societatem divitum tribus similitudinibus. Prima est, sicut hyænæ non convenit cum cane, sic nec diviti cum paupere. Secunda v. seq. sicut leo venatur onagros ut devoret, sic et dives pauperem. Tertia v. 24. sicut superbus abominatur humilitatem, sic et dives pauperem. Rursum conjungit et combinat duas hasce antitheses, scilicet, justi cum impio, et pauperis cum divite, quasi pauperes fere sint justi, et divites impii; juxta illud: *Omnis dives, aut iniquus, aut iniqui hæres.* Nescio enim quæ sympathia et mystica cognatio est virtuti et pietati cum paupertate et pauperibus: *Infirma* enim *mundi elegit Deus*, 1. Corinth. 1. 27. Et: *Pauperes evangelizantur*, Matth. 11. 5. Versa vice nescio quæ antipathia sit potentioribus et ditioribus cum ipsis pauperibus et humilibus, imo cum ipsa justitia, paupertate, humilitate et pietate, ut in illud potissimum incumbant, quomodo possint vexare, expilare et opprimere mansuetos terræ. Vide Ezech. 22. 29. Hæc quoad naturam corruptam, quam multi domant et superant per gratiam et virtutem.

23. VENATIO LEONIS, ONAGER IN EREMO: SIC ET PASCUA DIVITUM SUNT PAUPERES,] q. d. Sicut leo venatur onagros in deserto, eosque occidit et devorat: sic et dives pascitur substantia et laboribus pauperum. Tigurina: *Præda leonum onagri sunt in deserto, itidemque pascua divitum pauperes;* Syrus: *Cibus leonis onagri qui in deserto, sic pascua divitis pauperes.*

Onager. Græca est vox ὀνάγρος, significans asinum sylvestrem: componitur ex ὄνος, id est, asinus, et ἄγριος, id est, sylvestris. Porro leones venantur onagros, eosque maxime appetunt ad cibum, tum quia leo, cum sit ferus, ferinam carnem, qualis est onagri, appetit, eaque illius gustui optime sapit præ cæteris feris; tum quia onagri in desertis abundant; tum quia onagri omnesque asini natura sunt frigidi, ideoque timidi, imbelles et debiles. Unde Virgil. 3. Georg. ait: *Timidos onagros agitare cursu.* Hac de causa natura onagris miram velocitatem et pernicitatem ad fugiendum indidit. Unde Oppianus onagris tribuit *ungulas bonas et robustas, et velocitatem vento comparandam.* Leo igitur quia audax, robustus et pugnax, dominatur onagris quasi timidis: idem quia calidus, pascitur iisdem quasi frigidis. Apposite ergo pauper quia tenuis, debilis et timidus, comparatur onagro: dives vero quia robustus, audax et pugnax, leoni. Accedit quod asinus servile sit animal, omniaque onera dorso excipiat: sic et pauper servit diviti, omniaque ejus onera humero suo excipit. Pathetice Salvianus lib. 4. de Gubern. Dei: *Venatio leonis*, ait, *onager in eremo, sic pascua sunt divitum pauperes: quamvis tyrannidem hanc non pauperes tantum, sed pene universitas patiatur generis humani. Quid enim aliud omnium dignitas sublimium, quam proscriptio civitatum? aut quid aliud quorumdam, quos taceo, præfectura, quam præda? Nulla siquidem major pauperculorum est depopulatio, quam potestas. Ad hoc enim honor à paucis emitur, ut cunctorum vastatione solvatur. Quo quid esse indignius, quid iniquius potest? Reddunt miseri dignitatum pretia, quas non emunt: commercium nesciunt, et solutionem sciunt. Ut pauci illustrentur, mundus evertitur.* Huc facit quod Lucianus in Menippo lucianice ait, apud inferos sancitum esse, ut animæ opulentorum ad nos redituræ, in asinos vertantur, ut à pauperibus exagitentur, sicut ipsi dum viverent, pauperes exagita-

runt. Pauperes enim solent esse agasones, et asinos stimulare; nimirum, paupertas divitiis inhiantes, velut agaso asinum, insequitur et stimulat. Quocirca divitem avarum Hieroglyphici comparant gryphi, avi fortissimæ et rapacissimæ, de qua Solinus cap. 25. asserit *in Asiatica Scythia terras esse locupletes, inhabitabiles tamen: nam cum auro et gemmis affluant, gryphes tenere universa, alites ferocissimas, et ultra omnem rabiem sævientes, quarum immanitate obsistente, accessus advenis difficilis ac rarus sit.* Unde Nicol. Reusnerus lib. 2. emblem. 35.

Solus aves vincit cunctas qui naribus uncis,
Quem leo, quem tigris, quem pavet acer equus.

De gryphe multa fabulati sunt poetæ: sed quid vere sint gryphes, docui Levit. 11. v. 13. Hoc est quod ait Job cap. 24. 4. *Subverterunt pauperum viam, et oppresserunt pariter mansuetos terræ.* Ita subinde miseri agricolæ sunt præda nobilium et militum; miseri mechanici præda sunt causidicorum avarorum, ait Palacius. Hi enim insidiantur pauperi, ut leo in spelunca sua, psalm. 9.

Tropol. S. Ephrem in Parænesi 1. priorem *hujus* versiculi partem sic adaptat monachis: *Sicut leo*, inquit, *formidabilis est onagris, ita monachus contrarius esse debet desideriis mali.* Vel, ut alii legunt: *Leo formidabilis est onagris, et talem se monachus ostendat adversus desideria conscientiæ improbæ.*

Leo ergo symbolum est rapacis, violenti et tyranni. Audi S. Amb. lib. 5. Hexam. de leone: *Cujus voci tantus naturaliter inest terror, ut multa animantium quæ per celeritatem possent impetum ejus evadere, rugientis ejus sonitu velut quadam vi attonita atque icta deficiant, atque ipsi in prædam cedant.* Similis est rugitus tyranni. Audi Phavorinum apud Stobæum serm. 48: *Tyranni*, inquit, *vultus semper ac vox minax: si leges denuntiet, graviores pœnas intentat quam delicta promereantur: si adhortationes habeat, semper ad terrorem se componit, et nunquam sine minis loquitur, ut cives vel ea ratione exterriti acquiescant.* Audi et Senecam, lib. 1. de Clementia, cap. 26: *Quod istud, dii boni, malum est, occidere, sævire, delectari sono catenarum, et civium capita decidere, quocumque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? quæ alia vita esset si leones ursique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxio cuique animanti daretur potestas? Illa rationis expertia, et à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, et tuta est etiam inter feras similitudo: apud homines tantum, nec à necessariis quidem rabies temperat sibi.*

24. Et sicut abominatio est superbo humilitas: sic et exsecratio divitis pauper.] Quia sicut superbus odit humilitatem, sic dives odit paupertatem; hinc consequenter aversatur et pauperem, quasi paupertate humilem, ideoque vilem et despicabilem, ac proinde nequit esse societas inter pauperem et divitem, sic nec inter superbum et humilem. Tigur. *Humilitas superbo est exsecrabilis, et item pauper abominatus diviti. Sensus consequentiæ*, ait Palacius, *ita explicanda erat: ut est abominatio superbo humiliari, ita diviti depauperari sive pauperem esse. At, quia Auctor maluit dicere, pauper, quam paupertas, cogimur ita exponere: Abominandum est superbo in dejectionem incidere; et exsecrandum est diviti in pauperem incurrere, quem deglubere et expilare non possit. Intellige de divite avaro esse mentionem, cui sterile pratum abominatio est.*

25. Dives commotus confirmatur ab amicis suis: humilis autem cum ceciderit, expelletur et a notis.] Probavit pauperi non esse familiariter versandum cum divite, tribus similitudinibus: nunc idem probat per varias dissimilitudines, quibus ostendit dissimilem et disparem esse conditionem, sive sortem, pauperis et divitis, ac proinde minus inter se convenire, minusque recte inter se componi et sociari.

Prima est: *Dives commotus*, græce σαλευόμενος, id est, agitatus, conquassatus, fluctuans, nutans, illico firmatur ab amicis, qui ei consilio et auxilio omni ope et opibus succurrunt, ut labantem erigant et confirment; at vero *humilis*, græce ταπεινὸς, id est, vilis et abjectus, qualis est pauper, si in litem, carcerem, spoliationem, aliamve ærumnam vel periculum inciderit, propellitur etiam ab amicis et notis. Tigur. *Dives conquassatus confirmatur ab amicis, at labefactatus humilis ab amicis etiam propellitur.* Syrus hic est diminutus: *Dives*, inquit, *cadit et impellitur in malum; et pauper cadet, et impelletur de malo in malum*, q. d. Dives si cadat, cadet in simplex malum, quia illico adsunt ei amici qui ulterius malum propulsent, imo malum præsens abigant: at pauper si cadat, in duplex, triplex et quadruplex malum cadit, quia ab omnibus protruditur ulterius de uno in aliud, de minore in majus.

Ratio disparitatis est, quia à divite omnes sperant auxilii sui amplam mercedem, à paupere vero nullam, nisi ut cum eo malis omnibus involvantur. Id expertus Job queritur cap. 19. 13: *Noti mei*, inquit, *quasi alieni recesserunt à me, dereliquerunt me propinqui mei: et qui me noverant, obliti sunt mei.* Et David psal. 9. 19: *Quoniam non in finem oblivio erit pauperis: patientia pauperum non peribit in finem.* Et inferius v. 14: *Tibi derelictus est pauper: orphano tu eris adjutor.* Et Christus psal. 21. 12: *Quoniam tribulatio proxima est: quoniam non est qui adjuvet.* Vere Scholiastes Theocriti: *Ruente quivis colligit ligna arbore.* Alludit ad Proverb. 19. v. 4: *Divitiæ addunt amicos plurimos: à paupere autem et hi, quos habuit, separantur.* Et v. 7: *Fratres hominis pauperis oderunt eum: insuper et amici procul recesserunt ab eo.* Huc facit illud Comici:

Invenit amicos hominibus pecunia:
Habebo amicos, si habuero pecuniam.

26 et 27. Diviti decepto multi recuperatores: locutus est superba, et justificaverunt illum. Humilis deceptus est, insuper et arguitur: locutus est sensate, et non est datus ei locus.] Tò *decepto* dupliciter accipi potest. Primo, de damno, q. d. Si dives fraude, dolo, aliave arte decipiatur, ut damnum opum vel famæ incurrat, multi sunt qui illud recuperent et sarciant: sin pauper decipiatur, nemo est qui damnum sarciat, imo vero ipse quasi imprudens aut iners arguitur, velut qui sua inertia aut imprudentia damnum hoc incurrerit. Hunc sensum exigit Latina versio. Ita Palacius: *Dives*, inquit, *commovetur tribulationibus: non vero ad casum venit, quia firmatur ab amicis ope et consilio, ne cadat. At miser pauper, vix fortuna eum movet, cum jam ecce ruit, notis etiam ad casum impellentibus. Secundo nota, proprium divitum esse decipi, et superba loqui. Nam cùm, teste Domino, divitiæ*

fallaces sint, nihil mirum, si dives decipiatur. Pauper aliquando fallitur, sunt enim incertæ providentiæ nostræ; àt multoties sensate loquitur de divite, quem gestor negotiorum suorum aut alius decepit. Tunc enim alii adsunt, qui resarciant, si quam dives jacturam fecit. Hæc Palacius.

Secundo, de peccato et offensa, q. d. Si dives deceptus in errorem vel peccatum aliquod, sive morale, sive civile, inciderit, ut aliquid faciat vel dicat contra legem Dei, Prælati, principis aut populi; multi sunt qui errorem et peccatum hoc corrigant, excusent, tegant, defendant, eumque in integrum restituant: sin pauper offenderit, ab omnibus arguitur. Unde Complut. vertunt: *Cum dives offenderit, multi adjutores: locutus est* ἀπόρρητα, id est, *infanda*, sive *non dicenda, et justificaverunt eum* (quasi qui recte locutus sit): *humilis offendit, et increpaverunt eum; locutus est intellectum, et non est datus ei locus;* alii: *Collapsi divitis multi sunt sublevatores: locutus est nefanda, et justificaverunt eum. Humilis labitur, et insuper objurgant eum; loquitur docte, nec datus ei locus;* Tigur. *Diviti lapso multi sunt adjutores, et qui nefanda quoque loquentem justum prædicent: humilem lapsum insuper etiam increpant; nec locus datur ei si cordate locutus fuerit;* Syrus: *Dives loquitur, et multi adjutores ejus, et responsa ejus odiosa pro elegantibus habentur: pauper loquitur, et dicunt ei gluck* (est interjectio contemnentis et fastidientis); *et si loquitur eleganter, non dant ei locum.* Hinc liquet offensam hic maxime locutionis et linguæ accipi, uti exponit Syrus, et patet ex eo quod sequitur: *Locutus est superba, etc.* Vere S. Greg. lib. 4. Mor. cap. 29. *Crescit*, ait, *culpa favoribus nutrita; curari vulnus negligitur, quod dignum præmio laudis videtur; sic magis comprehenditur peccator, et illigatur suismet perversis consiliis.* Hoc est quod queritur Psaltes: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ: et iniquus benedicitur*, psal. 9. 24.

Uterque hic sensus huic loco et Græcæ ac Latinæ versioni congruit. Græcum enim σφάλλω (unde Latinum *fallo*, quod in multas deinde linguas transiit: inde enim *falen* Germanorum, *faillir* Gallorum, *fallare* Italorum) multa significat, nimirum seduco, decipio, aberrare facio, subverto, dejicio, noceo, supplanto, turbo, everto, pessumdo, perdo: unde σφάλμα est error, lapsus, vitium, offensa, erratum, casus, jactura, clades, calamitas; et σφαλεὶς dicitur qui accepit calamitatem, affectus clade, spe destitutus, deceptus, frustratus opinione, errore falsus; et σφαλερὸς vocatur infidus, dubius, periculosus, perniciosus, lubricus, incertus, inconstans, noxius, item titubans, vacillans fallente vestigio.

Est hæc secunda antithesis sortis divitis et pauperis: pauperem enim vocat humilem, quia paupertas est occasio humilitatis, sicut opes superbiæ.

Locutus est sensate, et non est datus ei locus.] Contemnitur enim sermonis prudentia, propter personæ inopiam, ait Jansen. Quod inter cæteras mundi vanitates miratur Sapiens Eccles. 9. 16: *Quomodo*, inquit, *sapientia pauperis contempta est, et verba ejus non sunt audita?* Hinc rursum liquet τὸ *decepta* non tantum de offensa et peccato, sed et quolibet damno, errore, deceptione accipiendum esse, q. d. Pauper errorem suum et deceptionem excusavit et purgavit, loquendo sensate; at non est ei datus locus, id est, non est auditus, nec receptus ejus sermo.

Notat S. Chrysost. pauperes sæpe esse prudentiores divitibus, velut humiles superbis, justos injustis: imo idem asserit Salomon Prov. 28. 11: *Sapiens*, inquit, *sibi videtur vir dives: pauper autem prudens scrutabitur eum;* Sept. *condemnabit;* Chald. *contemnit eum;* in quem locum vide nostrum Salazar sextupliciter idipsum explicantem. Sed audi S. Chrysost. homil. in psal. 4: *Quod si Deus sinit aliquos degere in mendicitate et inopia, id facit ut animam illorum corrigat, et sapientiæ studiosiorem efficiat: sciatis enim aperte, quod divitiæ quidem sunt vitiorum et errorum ministræ, paupertas autem mater philosophiæ. Idque res ipsæ indicant quotidie, quod pauperes sint divitibus prudentiores, et sapientiæ amantiores.* Idem hom. de divitiis et paupertate: *Dives*, ait, *sive bonus, sive malus, in pauperum conscientiis apparet. Talis eris, qualem te æstimant pauperum greges.* Nam divites non aliter justi et boni esse queunt, nisi in pauperes benefici sint: id autem experiuntur sciuntque pauperes. Ab iis ergo, non à semetipsis, suæ virtutis æstimationem petant oportet.

28 et 29. Dives locutus est, et omnes tacuerunt, et verbum ejus usque ad nubes perducent. Pauper locutus est, et dicunt: Quis est hic? et si offenderit, subvertent illum.] Est hæc tertia antithesis sortis divitis et pauperis, quod dives multos habeat adulatores, qui ejus dicta qualiacumque silentes audiant, mirentur, laudent, et usque ad sidera extollant. Pauper vero multos habeat contemptores et reprehensores, qui ejus dicta redarguant, aut si id nequeant, ea ob dicentis vilitatem aspernentur, dicentes: Quis est hic mendicus, qui in hoc tam nobili purpuratorum consessu loqui, imo docere audet? sicut Christo docenti insultarunt Scribæ: *Nonne hic est fabri filius?* Matth. 13. 55. Quod si in verbo quopiam lingua aut memoria lapsus erraverit, illico eum evertere et perdere satagunt. Unde Syrus: *Dives*, inquit, *loquitur, et omnes auscultant et approbant, usque ad nubes evehunt illum. Pauper loquitur, et dicunt: Quid dicit? et, si impinguat, deturbant illum.* Vis exempla? accipe. Herodi Agrippæ peroranti assensatores acclamarunt: *Dei voces, non hominis;* sed illico cœlitus percussus interiit, Actorum 12. Alexander Magnus Hammonis templum ingrediens à sacerdote salutatus est: *Salve, fili, et hanc salutationem à Deo habeas.* Cui Alexander: *Lubens, ô pater, excipiam eam salutationem, et posthac lubens tuus ero filius, si mihi totius orbis imperium concesseris.* Ita Plutarchus in Vita Alexandri. Anaxarchus, cum Alexandrum se ob Cliti necem discrucianlem videret: *Contigit justitia*, inquit, *quæ diis assidet;* persuadere cupiens quidquid à rege fieret jus fasque esse; nam et Alexander pro deo se haberi sustinebat. Ita Plutarchus et Laertius, lib. 9. c. 10. C. Caligula pariter ut deus coli volebat; unde quæsivit à Vitellio, an non vidisset se cum luna congredi? Cui ille: *Solis*, inquit, *domine, vobis diis licet invicem videre.* Ita Dio lib. 59. Stratocles: *Quidquid*, inquit, *rex* (Demetrius) *jubet, id erga deos sanctum, et erga homines justum est.* Ita Plutarchus in Demetrio. Sapientius Sigismundus Imperator, teste Ænea Sylvio, audiens adulantem: *Diis*

similis es, ô Imperator; alapam ei impegit, dicentique : *Cur me cædis, Imperator?* respondit : *Cur me mordes, adulator?* Vere Juvenalis, Satyra 3 :

Quantum quisque sua nummorum servat in arca,
Tantum habet et fidei.

Et Horatius, lib. 2. Serm. Satyr. 3 :

Omnis enim res
. . . .
Divitiis parent; quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, justus, sapiens.

Ex adverso :

Haud pondus ullum pauperum verbis inest,

ait Comicus.

Præclare S. Hieronymus in illud Eccles. c. 9. 17 : *Verba sapientium audiuntur in silentio : Quemcumque,* inquit, *videris in ecclesia declamatorem, et cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus, ac risus excutere, audientes in affectum lætitiæ concitare; scito signum esse insipientiæ, tam ejus qui loquitur quam ejus qui audit; verba enim sapientum in quiete et moderato audiuntur silentio.* Pauper ergo vocem habet demissam, et paupertate interclusam : hinc et elinguis et mutus habetur. Quod si forte hiscere audet, in eum linguas distringunt : Quis est hic? unde illi vox? unde lingua. Dives vero grandisonum intonat; bullata loquitur et sesquipedalia; ei omnes applaudunt et adulantur. Vere Quintus Curtius, lib. 8. de Vita Alexandri Magni : *Perniciosa adulatio,* inquit, *perpetuum regum malum est, quorum opes assentatio sæpius quam hostis evertit.* Et Constantinus Magnus, teste Aurelio Victore in ejus Vita : *Adulator,* inquit, *est sorex et tinea palatiorum.* Et S. Chrysostomus, hom. 17. in Epist. ad Romanos : *Sicut pueri ludentes,* inquit, *ex feno coronas invicem imponunt; coronatum autem sæpe ejus rei ignarum, post tergum irrident : ita sane et nunc qui te in faciem prædicant, apud seipsos clanculum subsannant.*

30. Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia : et nequissima paupertas in ore impii.] Græca de more concisa hæc tantum habent : *Bona est substantia cui non adest peccatum, et mala paupertas in ore impii.* Bonæ enim sunt divitiæ quibus nullum inest peccatum, et mala paupertas in ore impii; hunc enim significat Græcum ἀσεβοῦς (licet Vatablus malit legere εὐσεβοῦς, id est *pii*), q. d. Paupertas obstat quo minus audiantur pia piorum consilia; Syrus : *Bonæ sunt divitiæ sine delictis, et mala est paupertas ad latus peccatorum,* id est vicina et conjuncta peccatis. Est figura quæ à Rhetoribus vocatur correctio. Quia enim multa mala dixit de divitiis et divitibus, ac ex adverso multa bona et pia de paupertate et pauperibus; hinc, ne quis putet divitias in se esse malas, ideoque efficere malos; paupertatem vero in se esse bonam, ideoque facere bonos, ac consequenter omnes divites esse malos omnes vero pauperes bonos : idipsum corrigit, docetque tam divitias quam paupertatem in se esse adiaphora, id est nec bona nec mala, sed bonas esse bonis, qui iis bene utuntur; malas vero malis, qui iis ad mala abutuntur.

Primo ergo Rabanus sic exponit : *Bona et utilis est substantia quæ per justitiam acquiritur, et non per fraudem vel avaritiam congregatur; quia hujusmodi possessoris conscientiam doli vel malitiæ peccatum non concutit. Conturbat autem domum suam qui sectatur avaritiam, quoniam abominatio est apud Deum.*

Secundo et generalius : *Bona est substantia cui non est peccatum in conscientia,* q. d. Bonæ sunt opes bonis, qui in conscientia carent peccato; hi enim opibus quasi instrumentis utuntur ad multa bona opera eleemosynarum : ex adverso *paupertas nequissima est in ore impii,* quia impius ob paupertatem murmurat, blasphemat, maledicit Deo, mentitur, pejerat, fraudat, etc. Ergo conscientia bona vel mala facit divitias et paupertatem esse bonas vel malas; igitur ipsæ in se præcise non sunt malæ, sed mala est iis utentis, imo abutentis, concupiscentia, avaritia, superbia, quæ eas et earum usum facit malum : nec etiam in se bonæ sunt; sed bona est eleemosyna vel humilitas et patientia justi, quæ utralibet bene uti novit.

Pari modo deliciæ, honores, dignitates sunt adiaphora, nec bona nec mala; sed gula, superbia, ambitio ea gulosis, superbis, ambitiosis efficit mala; temperantia vero, humilitas, modestia eadem temperantibus, humilibus, modestis efficit bona. *Igitur bonæ sunt divitiæ in homine pio,* ait Palacius, *ut in Abraham, Isaac, Job; sed melior paupertas in eodem homine pio,* ut in Christo et Apostolis. Paupertas vero non est mala in impio, licet ipse de ea pessime dicat. *Et quod Seneca, Epist.* 88, *docet divitias non esse bonas, non admodum contradicit huic sententiæ. Vocat enim ille bonum, quod bonum habentem reddit. Auctor vero noster non dicit divitias facere bonos, sed potius quod sint bona bonis et sanctis hominibus. Igitur divitiæ non dant, sed recipiunt bonitatem.* Hæc Palacius.

Huc facit illud S. Ambrosii, lib. 8. in Lucam : *Divitiæ ut impedimenta improbis, ita bonis sunt adjumenta virtutis.* Et illud Aristonymi apud Maxim. serm. 12 : *Sicut ex his qui idem vinum biberint, alii bacchantur, alii furunt, alii tamen mitiores redduntur : sic etiam qui pares habent divitias, non tamen pariter afficiuntur.* Et illud S. Bernardi, lib. 4. de Consid. *Aurum et argentum, et cætera hujusmodi, quantum ad animi bonum spectant, nec bona sunt, nec mala; usus tamen horum bonus, abusio mala, sollicitudo pejor, quæstus turpior.*

Tertio apposite sic exponas : *Bona est substantia cui non est peccatum in conscientia,* q. d. Bona est substantia non magna et opulenta, sed carens peccato, et sancta. Justus enim suis licet paucis contentus, ditior est injusto opulento, qui nullis opibus satiatur, juxta illud Pauli : *Est autem quæstus magnus, pietas cum sufficientia,* 1. Timoth. 6. 6. *At vero nequissima est paupertas in ore impii,* q. d. Impius detestatur paupertatem ut rem pessimam. Eadem ergo substantia, licet tenuis, justo erit bona, quia sufficiens et jucunda; impio vero qui tenuitatem odit, et vult luxuriari, erit pessima et molestissima. Sic sæpe in Scriptura *bonum* vocatur id quod gratum est, jucundum et delectabile, ut : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!* psal. 132. 1. Ex adverso *malum,* nequam et nequissimum vocatur id quod ingratum est, triste et molestum, ut : *Sufficit diei malitia,* id est afflictio, *sua,* Matth. 6. 34. Significat ergo Siracides veras et bonas, id est jucundas divitias sitas esse in bona conscientia; hæc enim

semper læta est, suisque contenta. Veræ autem divitiæ sunt quæ animum satiant, eumque serenum, contentum lætumque reddunt, juxta illud Poetæ :

Quis dives? qui nil cupit. Et quis pauper? avarus,

qui omnia cupit, et nullis opibus saturatur: quare sicut veræ opes sitæ sunt in bona conscientia, ita vera paupertas sita est in mala conscientia, qualem habet avarus. Sic Democritus rogatus, *Quomodo quis dives fieri posset?* respondit : *Si cupiditatum pauper erit;* ac proinde, *beatus est, non dives, sed divitiis bene utens.* Rursum : *Illi qui naturalibus divitiis contenti sunt, multo beatiores sunt iis, qui, cum multa possideant, plura tamen concupiscunt; illis enim nihil deest, his plura quam possident.* Ita Maximus, serm. 12. Addit Stobæus Democritum dixisse : *Si divitias non expetes, pauca tibi multa videbuntur; parva enim appetentia ex inopia divites facit.* Epicurus ad Pythoclem : *Si vis*, ait, *te divitem facere, non pecuniæ adjiciendum, sed cupiditatibus detrahendum.* Cleanthes pariter rogatus *qua ratione quis locuples evaderet? Si cupiditatum*, inquit, *fuerit inops.* Ita Stobæus, serm. 92. Epictetus interrogatus *quis inter homines esset dives?* respondit : *Cui satis est quod habet.* Socrates magnifaciendas esse divitias dixit, si lætitiam sibi conjunctam haberent. Idem rogatus *quis esset ditissimus? Qui paucissimis*, inquit, *contentus est.* Ita Antonius in Meliss. p. 1. serm. 37. ubi et addit eum dixisse : *Satius est in paucis facultatibus continentem hilariter agere, quam in magnis infeliciter.* Alcmenes objurgatus quod, cum esset ditissimus, parce tamen viveret, respondit : *Decet eum qui multa possidet, pro ratione, non pro libidine vivere;* judicans noxias esse opes, nisi adsit animus iis superior, qui possit earum usum, non ex copia, sed ex necessitate moderari. Ita Plutarchus in Lacon.

Huic expositioni valde congruit id quod sequitur : *Cor hominis, etc.*

Mystice Lutherus, Calvinus, cæterique hæretici oderunt paupertatem Evangelicam, eamque velut superstitiosam condemnant, quia hæretici impiique sunt; cupiunt enim libere vivere, ac ventri et veneri indulgere.

31. Cor hominis immutat (Syrus, *alterat*) faciem illius, sive in bona, sive in mala,] puta sive ad hilaritatem et lætitiam, sive ad tristitiam et mœstitiam. Quam paulo ante vocavit *conscientiam*, eamdem hîc vocat *cor;* alludit enim ad physicam cordis in membra et faciem actionem et influxum, q. d. Cor bonum et sanum physice facit faciem bonam, id est succulentam, roseam, hilarem; ex adverso cor malum, et male sanum, facit faciem malam, id est macilentam, luridam, tristem : ita pariter, moraliter sive ethice, cor bonum, id est justum et sanctum, ideoque hilare et jucundum, facit faciem bonam, id est gravem, modestam, piam et sanctam, ideoque hilarem et jucundam. Ex adverso cor malum, id est iniquum et impium, ideoque perturbatum, anxium et triste, facit faciem sibi similem, scilicet malam, id est iniquam, incompositam, dissolutam, ideoque perturbatam, anxiam et tristem. Cor enim omnes suas passiones et affectiones transmittit in reliquum corpus, sed præsertim in faciem. Nam, ut ait Jansenius : Etsi vultus volvi possit varieque fingi, tamen plerumque est index animi, in quo expressa sunt signa iracundiæ, clementiæ, hilaritatis et tristitiæ; item signa conscientiæ, ac timoris et verecundiæ.

Docet ergo Siracides veras opes et paupertatem, non tam consistere in rerum copia vel inopia, quam in cordis bonitate vel malitia, ut ille sit dives et fortunatus, qui bonum habet cor et conscientiam, quæ totum corpus, ac præsertim faciem facit bonam et hilarem, in eaque se ostendit, et ab omnibus cernitur; ille vero sit pauper et miser, qui malum habet cor et conscientiam, quæ se in totum corpus, sed præsertim in faciem diffundit, eamque efficit tetram, confusam, turbidam, anxiam, tristem. *Igitur cor*, ait Palacius, *est, quod tristitiam aut lætitiam etiam usque ad faciem emittit. Cor pium lætitiam, et velut pietatem in faciem transfundit; cor impium impietatem etiam in facie demonstrat. Si igitur vis esse felix, cordis sit tibi cura prima. Collige hinc faciem esse vestigium cordis, vehiculum animæ, lucem præcordiorum, et, ut S. Hieronymus dixit, speculum mentis.*

Unde illud Senecæ in Hercule Œtæo, act. 2 :

Licet ipsa neges,
Vultus loquitur quodcumque tegis.

Et illud Ovidii 2. Metamorph.

Heu, quam difficile est crimen non prodere vultu!

Hoc est quod ait Isaias cap. 3. 9 : *Agnitio vultus eorum respondebit eis.*

Præclare Cicero, lib. 3. de Orat. *Omnis*, inquit, *motus animi suum quemdam à natura habet vultum, et sonum, et gestum animi. Imago vultus est, indices oculi; nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes et commutationes possit efficere. Oculi enim sunt quorum tum intentione, tum conjectu, tum hilaritate motus animorum significemus. Nam oculos natura nobis, ut equo et leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit.* Et de Petit. consul. *Vultus*, inquit, *ac frons animi est janua, quæ significat voluntatem abditam ac retrusam.* Moral. quantum bonum, et quanta felicitas sit bonæ conscientiæ, ac quanta infelicitas malæ et perversæ, multis ostendi 1. Joan. 1. v. 4. et cap. 3. v. 31. Græca nonnulla, ut Complut. addunt, *και αγαθυνει προσωπον εν τερψει καρδια θαλλουσα*, id est, *et bonum reddit vultum in delectatione cor virens et vigens;* juxta illud Prov. 17. 22 : *Spiritus tristis exsiccat ossa : animus* vero *gaudens ætatem floridam facit.*

32. Vestigium cordis boni, et faciem bonam difficile invenies, et cum labore.] Græce : *Vestigium cordis in bonis* (alii vertunt, *in rebus secundis*) *est vultus hilaris; et inventio parabolarum cogitatio*, vel, ut Romana, *cogitationes cum labore*, q. d. Signum, quod cor sit in bonis, id est in rebus prosperis, hilare et lætum, est vultus hilaris, uti jam dixi; signum vero cordis occupati, et molesta parabolarum scrutatione afflicti, est cogitatio laboriosa, quæ se vultu meditabundo, severo et tristi prodit. Unde et Latini nonnulli codices post *faciem bonam*, addunt, *et inventionem parabolarum*, itaque legendum censet Jansenius, ut Latinus respondeat Græco, sensumque esse, q. d. Invenies difficile et cum labore vestigium cordis boni, hoc est

faciem bonam, et inventionem parabolarum, id est absconditarum sententiarum; quia utrumque non nisi exercitio virtutis et studii obtinetur, hoc est, nec virtus quæ sola solide lætificat, nec sapientia quæ mentem illuminat et exhilarat, sine labore paratur. Favet versio Tigurina : *Vestigium cordis rebus secundis est vultus hilaris; alioqui recondita deprehendere laboriosæ cogitationis est;* aliter Syrus : *Vestigium cordis boni facies clara* (lucida), *et pluralitas narrationum conscientia peccatorum*, q. d. Qui sibi conscius est peccati, multa fabulatur et narrat, ut peccatum tegat dissimuletque, libertatem vero præ se ferat, et lætitiam bonæ conscientiæ simulet.

Nostræ Latinæ versionis hic est sensus : *Vestigium cordis boni*, per appositionem vocat *faciem bonam;* ex hac enim quasi ex certo vestigio licet vestigare cordis bonitatem ; quare copula *et* de more sumitur pro, *id est*, ut sensus sit, q. d. *Vestigium cordis boni*, id est, *faciem bonam,* quam jam commendavi, puta hominem, qui ex conscientiæ tranquillitate, patientia et lætitia semper sit bono, id est placido, sereno, nitido et hilari vultu, difficile est invenire; tum quia pauci sunt boni et sancti; tum quia etiam sancti facile incidunt in peccata venialia, et cordis perturbationes, ut impatientiam, iram, mœstitiam, quæ faciem malam, id est iratam vel tristem, internæ iræ, vel tristitiæ indicem efficiunt; tum quia aliquando mali, qui malo sunt corde, præ se ferunt faciem bonam et hilarem, ut internam cordis malitiam tegant et dissimulent, uti Joab hilarem vultum ostendit Abner et Amasæ, cum eos fraudulenter occidit, 2. Reg. 3. 27. et c. 20. 9. Ex adverso Esther, c. 15. præ se ferens hilarem vultum, texit et dissimulavit internum cordis dolorem et pavorem. Ita Rabanus.

Faciem ergo *bonam*, intellige constanter jugiterque bonam, id est serenam et hilarem; hanc enim difficile est invenire. Exemplum est in S. Antonio, qui, ut scribit S. Athanasius, jugiter erat vultu læto, adeo ut ex eo solo, unus ipse inter tot millia monachorum agnosceretur ab iis qui eum non norant nec viderant.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet quis sit beatus, nimirum eum qui cavet ne verbo aut facto labatur, quique sibi et aliis est beneficus. Unde multis insectatur sordes avaritiæ. Secundo v. 12. ad hanc justitiam et beneficentiam exstimulat per memoriam mortis instantis. Quare tertio, v. 22. beatum ita definit et circumscribit : Beatus vir, qui in sapientia morabitur, et qui in justitia sua meditabitur, et in sensu cogitabit circumspectionem Dei.

1. BEATUS vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo, et non est stimulatus in
tristitia delicti. 2. Felix, qui non habuit animi sui tristitiam, et non exci-
dit à spe sua. 3. Viro cupido et tenaci sine ratione est substantia, et homini
livido ad quid aurum? 4. Qui acervat ex animo suo injuste, aliis congre-
gat, et in bonis illius alius luxuriabitur. 5. Qui sibi nequam est, cui alii
bonus erit? et non jucundabitur in bonis suis. 6. Qui sibi invidet, nihil est
illo nequius, et hæc redditio est malitiæ illius : 7. et si bene fecerit, igno-
ranter, et non volens facit : et in novissimo manifestat malitiam suam. 8. Nequam est oculus
lividi : et avertens faciem suam, et despiciens animam suam. 9. Insatiabilis oculus cupidi in parte
iniquitatis : non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam. 10. Oculus malus ad mala :
et non satiabitur pane, sed indigens et in tristitia erit super mensam suam. 11. Fili, si habes,
benefac tecum, et Deo dignas oblationes offer. 12. Memor esto quoniam mors non tardat, et
testamentum inferorum, quia demonstratum est tibi : testamentum enim hujus mundi, morte
morietur. 13. Ante mortem benefac amico tuo, et secundum vires tuas exporrigens da pauperi.
14. Non defrauderis à die bono, et particula boni doni non te prætereat. 15. Nonne aliis relin-
ques dolores et labores tuos in divisione sortis? 16. Da, et accipe, et justifica animam tuam.
17. Ante obitum tuum operare justitiam : quoniam non est apud inferos invenire cibum.
18. Omnis caro sicut fenum veterascet, et sicut folium fructificans in arbore viridi. 19. Alia
generantur, et alia dejiciuntur : sic generatio carnis et sanguinis, alia finitur, et alia nascitur.
20. Omne opus corruptibile in fine deficiet : et qui illud operatur, ibit cum illo. 21. Et omne

opus electum justificabitur: et qui operatur illud, honorabitur in illo. 22. Beatus vir, qui in sapientia morabitur, et qui in justitia sua meditabitur, et in sensu cogitabit circumspectionem Dei. 23. Qui excogitat vias illius in corde suo, et in absconditis suis intelligens, vadens post illam quasi investigator, et in viis illius consistens: 24. qui respicit per fenestras illius, et in januis illius audiens: 25. qui requiescit juxta domum illius, et in parietibus illius figens palum statuet casulam suam ad manus illius, et requiescent in casula illius bona per ævum: 26. statuet filios suos sub tegmine illius, et sub ramis ejus morabitur. 27. Protegetur sub tegmine illius à fervore, et in gloria ejus requiescet,

PRIMA PARS CAPITIS.

1. BEATUS VIR, QUI NON EST LAPSUS VERBO EX ORE SUO, ET NON EST STIMULATUS, græce κατενυγη, id est pungitur, compungitur, IN TRISTITIA DELICTI.] Docuit capite præcedenti divitias et amicitiam divitum non beare pauperes; unde congrue hic subjungit quid vere hominem efficiat beatum, docetque tria esse quæ id præstent, nimirum innocentiam, beneficentiam et justitiam. Innocentiam, qua quis in omnibus dictis et factis ita est cautus et circumspectus, ut nusquam labatur; beneficentiam, qua quis suis opibus utitur ad suum et aliorum bonum; justitiam, qua quis juste vivit, et jus tam Deo quam proximis debitum tribuit. Respicit ad v. 30. capitis præcedentis, cum illo enim hic versus apte cohæret, eumque explicat. Quod enim ibi dixit: *Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia;* hic clarius explicat, dicens: *Beatus vir, qui non est stimulatus in tristitia delicti,* id est ob admissum delictum aliquod gravius, quo inquinatur et compungitur conscientia. Quod vero ibi dixit: *Et nequissima paupertas in ore impii*, quia scilicet ob paupertatem murmurat, hic idem clare dicit: *Beatus vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo,* ut scilicet in paupertate existens Deo aut divitibus obmurmurans, proferret verba impatientiæ, maledica, falsa, iracunda, etc. Igitur hæc sententia licet generalis sit, et omnia delicta verborum et operum spectet, profertur tamen occasione opum et paupertatis, q. d. Beatus vir qui non est lapsus verbo, ut ob paupertatem proferret verba murmuris, detractionis, blasphemiæ, etc.; beatus item *qui non est stimulatus in tristitia delicti,* ut scilicet non commiserit delictum avaritiæ, quo opes male pepererit, aut male dispensarit, quod animum et conscientiam ejus morderet, ac tristitia afficeret, stimularet et compungeret. De avaritia enim omnis sequens est sermo.

Nota: Pro λυπη, id est *tristitia*, Complut. legunt πληθει, id est *multitudine* delicti; nam nemo est in hac vita, qui aliquando delictum aliquod non committat; sed beatus est ille qui pauca et parva duntaxat admittit, miser vero qui multa et gravia.

Rursum *tristitia delicti* est duplex. Prior est pœnitentia et dolor de peccato præterito: hæc pia et sancta est, ideoque peccatorem facit justum et beatum. Nam, ut ait Apostolus 2. Cor. 7. 10: *Quæ secundùm Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.* Altera tristitia est de peccato non præterito, sed præsenti, cum scilicet peccator suis usuris et opibus, vel deliciis male partis ita adhæret, iisque ita amore affixus est, ut nolit eas dimittere; tristatur tamen et dolet quod in ea re animam suam lædat, eamque vindictæ ac gehennæ ream efficiat.

Utraque tristitia hic accipi potest: licet enim prior sancta et beata sit, tamen infelicitatem adjunctam habet; quia peccatum, licet pœnitentia deletum sit quoad culpam, magnam tamen pœnarum catenam post se relinquit, ut infamiam, damna fortunarum, virtutum et gratiarum; denique ipsum peccasse aliquando, magna infelicitas est. Sensus ergo est, q. d. Beatus est qui nullius præsentis peccati, de quo tristetur, sibi est conscius; beatior vero est, qui nullius etiam præteriti gravioris de quo doleat, sibi est conscius; beatissimus denique est qui ita sedulo etiam minima delicta cavet, ut nullius etiam venialis deliberate admissi culpa eum remordeat. In prima classe sunt omnes justi et sancti; in secunda repone S. Job dicentem c. 27. 6: *Neque reprehendit me cor meum in vita mea;* et Ezechiam dicentem: *Memento, quæso, quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto, et quod placitum est coram te, fecerim.* Quin et David antequam in crimina causa Bethsabee incidisset, dicebat fidens non semel: *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meæ. Non proponebam ante oculos meos rem injustam, etc.*, psal. 100. 2; et: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum, Domine: sine iniquitate cucurri, et direxi*, psal. 58. 5. In tertia classe primas tenet B. Virgo, secundas uterque S. Joannes Baptista et Evangelista, S. Joseph et similes: imo sanctus Bonaventura adeo innocentis fuit vitæ, ut de eo dixerit Alexander Alensis: *Hic est verus Israelita, in quo videtur Adam non peccasse.*

Quocirca Tigurina clare et universaliter vertit: *Beatus vir qui lapsus ore suo non est, nec mœrore peccati cruciatur;* alii: *Nec compungitur dolore peccati;* Syrus: *Beatus vir quem non pervertit cor ejus, et non est absconditum judicium ab oculis ejus.* Isidorus Pelus. l. 4. Epist. 101. legit: *Beatus qui non est compunctus in conscientia delicti*, sicque explicat: non quod nunquam peccarit, omnes enim pœnis obnoxii sumus; aut quod nunquam tristatus sit, sed, q. d. Beatus est qui non est in stuporem datus à mœrore, neque suam salutem prodidit, id quod Judæ accidit, qui suspendio sibi vitam eripuit. Sic Deus dedit Judæis *spiritum compunctionis*, id est

stuporis, insensibilitatis, obdurationis, pertinaciæ, de quo dixi Rom. 11. 8. Ita Isidorus.

Moral. disce hìc quàm facilis sit lapsus et quanta lubricitas linguæ. Quocirca Abbas Sisois per triginta annos non aliud precabatur, quàm : *Domine Jesu Christe, protege me à lingua mea. Et usque nunc*, inquit, *per singulos dies corruo per ipsam, et delinquo.* Addebatque : *Peregrinatio nostra est, ut teneat homo os suum;* Abbas vero Hyperichius : *Qui linguam non retinet*, inquit, *nec passionum retentor erit.* Ita refertur in Vitis Patrum, lib. 5. libello 4. de Continentia, n. 39. 44 et 49. Et num. 1. recensetur dictum Abbatis Antonii : *Linguam non continens, est stabulum sine janua.* Memorabilis fuit Abbas Pambo, qui moriens palam professus est : *In hanc horam non me pœnitet alicujus sermonis quem dixerim; et sic ad Deum recedo, ut qui nec pius quidem ac religiosus esse cœperim.* Ita Palladius in Lausiaca, c. 10. qui et de eo addit, *quod interrogatus de re aliqua nunquam statim responderit, sed dixerit: Nondum inveni quod respondeam. Tam considerate ex Deo dabat responsa, ut à Deo cum omni metu omnes acciperent. Dicebatur etiam hanc virtutem super magnum etiam Antonium et super omnes sanctos exercuisse, nempe ut esset in loquendo accuratus et perfectus.* Porro S. Jacobus in Epist. c. 3. 2 : *Si quis in verbo non offendit*, inquit, *hic perfectus est.* Vide ibi dicta. Vice versa S. Petrus unum verbi lapsum : *Non novi hunc hominem*, puta Christum, à se prolatum doluit, luxit et flevit per omnem vitam. Audi Isidorum Pelus. lib. 1. Epist. 459 : *Charitatis tuæ quæstio ad hunc modum explicari potest : Beatus vir qui non est lapsus in lingua sua, hoc est : Beatus est ille qui nec verborum obscœnitate ac turpitudine linguam suam commaculavit, nec cuiquam offensionis ansam per contumeliam præbuit. Et non est stimulatus in tristitia delicti, nimirum, vel pœnitentia ductus ob ea quæ inhoneste ac fœde locutus est, vel quod aliquem contumeliosis verbis offenderit, at propterea dolore atque animi compunctione opus habuerit. Optabilior est enim lapsus à pavimento quàm à lingua. Multi quippe, cum cecidissent, resurrexerunt; ob prolatum autem sermonem interierunt.* Lyranus aliter accipit *tristitiam delicti*, scilicet pro tristitia nimiæ taciturnitatis quæ est delictum : sicut enim priori hemistichio, inquit, taxavit nimiam loquacitatem, qua quis labitur verbo; sic hoc posteriore taxat vitiosam taciturnitatem, qua quis tacet illud quod dicere tenetur. Dicitur enim delictum quasi derelictum, per quod intelligitur peccatum omissionis, tacendo quod debet dici, de quo debet homo per pœnitentiam tristari. Hæc Lyranus; verum subtilius quàm solidius. Græce enim est ἁμαρτιῶν, id est *peccatorum*, quæ tam commissionis sunt quàm omissionis.

2. Felix qui non habuit animi sui tristitiam, et non excidit a spe sua.] Primo, Rabanus, Lyranus, Palacius et alii accipiunt hæc generatim de qualibet tristitia; hæc enim facit hominem melancholicum, mœstum et miserum. Unde Ecclesiastes, c. 3. v. 12. quò hìc alludit Ecclesiasticus : *Cognovi*, inquit, *quod non esset melius nisi lætari, et facere bene in vita sua*, q. d. Beatitudo hujus vitæ sita est in bene agendo et lætando; ac posterius sequitur ex priori : qui enim bene agit, semper est lætus. Unde Rabanus sic explicat : *Felix*, inquit, *qui in præsentis vitæ adversitatibus non contristatur, sed agonem suum Domino commendat, sperans ab ipso in futura vita mercedem laboris sui.* Et Lyranus : Excludit, inquit, acediam, quæ est impedimentum virtutis et servitii divini, redditque hominem tristem et ponderosum ad opera bona, per quæ quis ornatur ad Deum, q. d. Felix est qui non habuit animi sui tristitiam, scilicet in bonis operibus exsequendis, et non excidit à spe sua, quæ est certa exspectatio beatitudinis, à qua spe facit acedia decidere.

Egregie tristitiæ malum pingit S. Chrysost. epist. 7. ad Olympiad. *Tristitia*, inquit, *animarum crudele tormentum est, dolor quidam inexplicabilis, et judicium omni judicio vindictaque deterius; nam et vermi similis est venenato, non solum carnem, sed et animam ipsam perimens : et tinea, non solum ad ossa, sed ad corda pertingens; et perpetuus quidam carnifex, non animam dilanians, sed vires animæ consumens; et jugis nox, et tenebræ profundæ, et tempestas, et turbo; febris non apparens, omni igne validius incendens; et pugna requiem non habens; et languor plurimos obscurans videntium; non enim noctis tenebræ tales sunt, qualis nox mœroris existit; non quidem veniens ex lege naturæ, sed ex cogitationum obscuritate collecta; faciem omni tyranno crudeliorem præferens; nulli facile obtemperans eorum qui eam dissolvere moliuntur.*

Secundo, alii per *tristitiam* accipiunt diffidentiam, spei, de qua sequitur, oppositam, sicque prius hemistichium posteriori plane congruit. Unde Tigurina vertit : *Beatus qui non despondet animum, et spe sua in Domino sita non excidit;* et Glossa interlinealis : *Felix qui non habuit animi sui tristitiam, id est*, inquit, *qui in adversitate animo non frangitur, ut desperet; et non excidit à spe sua, id est, ab operibus bonis, pro quibus speranda sunt æterna præmia.*

Ratio à priori est, quod tristitia sit causa diffidentiæ, diffidentia desperationis. Audi S. Gregor. 31. Moral. 17. *De tristitia*, inquit, *malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis erga illicita nascitur.* Et D. Thom. 2. 2. q. 20. art. 4. indagans causam desperationis : *Ad hoc*, inquit, *quod aliquis bonum arduum non æstimet ut possibile sibi adipisci per se, vel per alium, perducitur ex nimia dejectione; quæ quando in affectu hominis dominatur, videtur ei quod nunquam possit ad aliquod bonum relevari; et quia acedia est tristitia quædam dejectiva spiritus, ideo per hunc modum desperatio ex acedia generatur.* Hæc D. Thomas. Est enim tristitia velut pelagus quoddam, in quod si quis incidat, absorbetur, ita ut portum invenire desperet. Sic S. Paulus, 2. Cor. 2. 6. 7 : *Sufficit illi*, ait, *qui ejusmodi est, objurgatio hæc quæ fit à pluribus, ita ut econtrario magis donetis et consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur.*

Tertio, Græca sic habent : *Beatus quem non condemnavit anima sua, et qui non cecidit à spe sua, quæ est in Domino;* et Syrus : *Beatus vir quem non condemnavit anima sua, et non irrita fuerunt omnia opera ejus.* Græco et Syro ergo adaptanda est nostra Latina versio, hoc modo : *Beatus qui non habuit animæ suæ tristitiam*, scilicet *delicti*, vel de delicto, uti dixit vers. 1. ad illum enim se refert. Repetit enim et confirmat id quod ibidem dixit, q. d. Beatus et felix, adeoque terque quaterque beatus est, quem non condemnat anima, nec de delicto aliquo graviore

contristat, remordet, angit et affligit : ideoque *non excidit à spe sua* quam habet in Domino, quod scilicet beatitudine et gloria æterna eum donabit : hanc enim promisit iis qui se à delictis puros sanctosque conservant.

Ubi nota : Tò *non excidit à spe sua*, dupliciter accipi potest : primo, ut sit effectus ejus quod præcessit, q. d. Beatus qui delicti sibi, ob quod tristetur, non est conscius ; merces enim et effectus hujus suæ custodiæ et innocentiæ erit, quod non excidet à spe sua, sed gloriam speratam et innocentibus promissam certo adipiscetur. Sic *spes* sumitur metonymice pro re et gloria sperata ; secundo, proprie, q. d. Beatus quem non condemnat anima de peccato, ideoque non excidit à spe, id est, non perdidit spem, non desperat de salute. Unde Lucius Papa, epistol. 1. pro *non excidit à spe*, legit, *non abscedit à spe*. Nam, ut ait S. August. præfat. in psal. 31 : *Quomodo mala conscientia tota in desperatione est, sic bona conscientia tota in spe. Et erunt tria hæc, de quibus dixit Apost.* 1. *Corinth.* 13 : *Fides, spes, charitas. Et alio loco ipsa tria : Finis, inquit, præcepti est charitas, de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta ; sed pro spe conscientiam posuit. Ille enim sperat, qui bonam conscientiam gerit ; quem vero pungit mala conscientia, retrahit à spe, et non sibi sperat nisi damnationem : ut ergo speret regnum, habeat bonam conscientiam ; et ut habeat bonam conscientiam, credat et operetur : quia quod credit, fidei est ; quod operatur, charitatis.*

Moraliter nota idem esse : *Felix qui non habuit animi sui tristitiam ;* et : *Beatus quem non condemnat anima sua*, ut habet Græcus, quia scilicet ille solus veram habet tristitiam, quem anima de peccato condemnat. Nam, ut docet S. Chrysost. homil. 5. ad Popul. et Cassian. l. 9. de Instit. renunt. cap. 10. de nulla re alia tristandum est, nisi tantum de peccato, et ob hoc abolendum duntaxat à natura et Deo nobis inditus est tristitiæ affectus. Cæteræ enim res omnes bonæ sunt ; peccatum vero purum putum malum est, quod omnium et æternorum malorum est causa. Verba S. Chrysost. et Cassiani recitavi 2. Cor. 7. v. 9 et 10.

Et hac ratione tres expositiones jam datæ eodem recidunt, significantque beatum esse qui non peccat ; in hunc enim cadere nequit tristitia nec desperatio, ut à spe et lætitia excidat. Vis ergo semper gaudere ? semper bene agito ; vis semper esse in læta spe salutis ? semper bonam habeto conscientiam, uti paulo ante dixi ex Ecclesiaste. Vide S. Bernard. de Interiori domo, cap. 45. *Vis*, inquit, *nunquam esse tristis? Bene vive. Bona vita semper gaudium habet, conscientia rei semper in pœna est.* Hæ ergo sunt tres fidelium charites, quæ quasi sorores ubique se comitantur, ut ubi una est, ibi sint et reliquæ duæ, nimirum innocentia sive sanctitas, lætitia et spes ; sicut ex adverso tres furiæ sunt, peccatum sive mala conscientia, tristitia et desperatio, quæ se invicem comitantur, ut ubi est mala conscientia, ibi sit et tristitia ac desperatio.

Rursum nota beatum dici qui non excidit à spe, id est, qui habet retinetque spem. Spes ergo est beatitudo hujus vitæ, tum quia in hac vita non habemus rem, puta gloriam, sed ejus spem ; tum quia hæc spes ducit ad gloriam, unde ait Apost. *Spe enim salvi facti sumus*, Rom. 8. 24. Et Psaltes psal. 2. vers. 13 : *Beati omnes qui confidunt in eo.* Rursum Apost. Hebr. 10. 35. *Nolite*, inquit, *amittere confidentiam, quæ magnam habet remunerationem.* Et Proverb. 16. 20 : *Qui sperat in Domino, beatus est.* Hoc est quod : ait S. Joannes, epist. 1. c. 3. 21. 22 : *Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum · et quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata ejus custodimus, et ea, quæ sunt placita coram eo, facimus.*

3. VIRO CUPIDO ET TENACI SINE RATIONE EST SUBSTANTIA, ET HOMINI LIVIDO, AD QUID AURUM ?] q. d. Avarus frustra habet opes, cum eis non utatur, et homo *lividus*, id est invidus, puta avarus, frustra habet aurum, quia illud in arca recondit et sepelit. Avarum vocat invidum, quia ipse ut opes integras, earumque dominium sibi conservet, earumdem usum et fructum aliis invidet. Unde videmus avaros in mensa livore et dolore affici et affligi, si v. g. ex caseo rariore et pretiosiore conviva aliquis majorem, quàm ejus tenacitas patiatur, partem præscindat. Ita enim hoc sentit et affligitur, ac si tantumdem ex corpore et carne ejus præscinderes, quia scilicet hoc præscindis ex ejus avaritia, illique hoc adimis, quam ita sibi incorporavit, ut ipsa videatur esse ejus anima et vita.

Apposite à beato qui spem reponit in Deo, per antithesin descendit ad avarum, qui spem reponit in mammona et auro, q. d. Beatus qui cavens à peccato servit Deo, in eoque spem reponit : quare beatus non est avarus, qui servit speratque in auro, non in Deo. Totum enim hoc caput est avarorum et avaritiæ exagitatio. Græca majorem habent emphasim Α'νδρι μικρολογω ου καλός ο πλουτος, και ανδρι βασκανο ινα τι χρηματα, id est, ut Romana, *viro minute rationes subducenti* (parco, sordido) *non est pulchra substantia, et homini livido ad quid pecunia?* q. d. Parcum et avarum non decet, non congruit, non ornat substantia ; quia nescit ea uti, nec tam illam possidet, quàm ab illa possidetur, unde vere eam non habet, sed habet eam arca aut terra in quam eam defodit ; et homini avaritia livido quo fine et fructu χρηματα, id est opes? q. d. Nullo : χρηματα enim græce dicuntur à χρησθαι, id est, ab utendo, quod eis ad suum aliorumve usum et commodum utendum sit ; sicut opes latine dicuntur ab ope et opitulando, quod opitulentur et opem ferant indigentiæ propriæ et alienæ. Avaro ergo χρηματα non sunt χρηματα, sed αχρηςα, quia non sunt usui, sed otio et abusui : nec sunt opes, sed mentis inopia, quia eis ad suam aliorumque opem uti non audet : unde earum est inops, perinde ac si eas non haberet. Avaro enim tam deest quod habet, quàm quod non habet. Eidem substantia non est substantia, quia neminem subsistere facit, nullius vitam sustentat. Bonum est sui diffusivum. Si avarus opes non diffundit, facit ut bona quæ habet, bona non sint. Quocirca Tigurina vertit : *Viro sordido non sunt ornamento divitiæ, et quorsum pecuniæ homini invido? Pecunia* enim dicitur à pecore, quod ovis vel bovis imagine insculpta olim fuerit : pecus autem omne homini servit, vel pro eo arando, vel cum sua carne pascendo, vel sua lana et pelle vestiendo, etc. unde et *jumentum* dicitur, quod hominem juvet. Pecunia ergo avari frustra pecore insculpitur, cum nullum juvet, ac proinde vere pecunia illi non

est. Quocirca Comicus avaros vocat mulos et asinos, qui aurum dorso gestant, eoque onerantur, sed eo non fruuntur; alii: *Virum sordidum non decent divitiæ, et homini avaro quorsum pecunia?* Syrus: *Cordi parco non expediunt divitiæ, et viro cujus pravus est oculus, non expedit pecunia.*

Antistropha hisce est sententia Senecæ in Proverbiis, littera A: *Avarus nisi cum moritur, nil recte facit;* moriens enim relinquit opes aliis melius usuris. *Avarus ipse miseriæ causa est suæ. Avaro quid mali optes, nisi ut vivat diu?* Et littera P: *Pecuniæ imperare oportet, non servire. Pecunia, si uti scias, ancilla est; si nescias, domina est. Pecunia non satiat avarum, sed irritat. Quæ sunt maximæ divitiæ? non desiderare divitias. Quis plurimum habet? is qui minimum cupit. Inopiæ pauca desunt, avaritiæ omnia.* Et illa Biontis apud Laertium, libr. 4. cap. 7: *Avarus facultates suas non possidet, sed ipsum possident facultates. Avarus suarum rerum curam habet, quasi essent propriæ: rursum ex iisdem nihil capit utilitatis, quasi essent alienæ.* Et illa Democriti: *Avarus non possidet, sed possidetur à divitiis, quarum non tantum servus, sed et mancipium est.* Ita Maximus, serm. 12. Hæc enim sunt Ethicæ naturalis dogmata, quæ tum à lumine naturæ, tum à Salomone et Siracide didicerunt Plato et Philosophi.

Nota: Avarus recte vocatur *lividus*, id est invidus, et avaritia invidia, quia ita avarum arctat curis, et dolore exedit ac emaciat, ut eum non tantum animo, sed et corpore vultuque lividum et pallidum efficiat, quin et livorem palloremque hunc auro, ut ita dicam, afflet. Unde Philosophus rogatus *cur aurum palleret*, respondit: *Præ metu, quia omnes ei insidiantur.* Avarus ergo pallet ex invidia, aurum ex metu, sed invidia avari hujus metus est causa. Livido ergo ad quid aurum? nisi ut illud sibi simile lividum, luridum pallidumque efficiat. Præclare Martial. lib. 1:

> Omnibus invideas, livide, nemo tibi.

Et:

> Ecce iterum nigros corrodit lividus ungues.

Et Ovidius, l. 3. de Ponto:

> Livor, iners vitium, mores non exit in altos,
> Utque latens ima vipera serpit humo.

Idem, l. 1. de Rem. amor.

> Summa petit livor, perflant altissima venti,
> Summa petunt dextra fulmina missa Jovis.

Moraliter est hic locus insignis de vanitate stulta avarorum, quam multis rationibus clare depingit et oculis spectandam subjicit Siracides. Prima est hoc versu, quod avari frustra habeant aurum, cum eo uti non audeant; secunda, vers. seq. quod aliis dissipaturis illud magno labore et angore congregent; tertia, vers. 5. quod sibi sint nequam et injurii, dum non audent jucundari et frui suis bonis; quarta, quod *si avarus benefecerit, ignoranter et non volens facit: et in novissimo manifestat malitiam suam;* quinta, vers. 9. quod avari cupiditas sit insatiabilis. *Nec expleatur donec consumat arefaciens animam suam;* sexta, vers. 10. quod non satietur *pane, sed indigens et in tristitia sit super mensam suam;* septima, vers. 12. quod cito morietur, cum ipse congreget opes quasi semper victurus; octava, vers. 17. quia se privat merito et mercede eleemosynæ, dum in morte invitus cogitur opes relinquere hæredibus, sæpe obliviosis et ingratis; nona, vers. 21. quod privet se honore liberalitatis, et infamet se per probrum avaritiæ; decima, vers. 25. quod privet se Dei beneficentia, tum in hac vita, tum in futura per omnem æternitatem: Deus enim beneficis est beneficus, avaris vero et maleficis avarus et maleficus.

Quocirca avari typus est avis monedula, ita dicta quod monetam, puta nummos, furetur et abscondat. Unde Plinius, l. 10. 29. *Insubrium tractu,* inquit, *examina graculorum monedularumque, cui soli avi furacitas auri argentique præcipue mira est.* Et Cicero pro Flacco: *Non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant.* Et Ovidius, l. 7. Metamorph. fingit Arnen conversam in monedulam, quod auro corrupta Athenas hostibus prodidisset. Rursum avari sunt gryphes, qui, ut ait Cassiod. lib. 9. Variar. feruntur *aurum jugiter effodere, atque ejus inspectione gaudere.* Quocirca Dionysius Tyrannus, cum apud filium multa ex auro vasa invenisset, indignans; *In te,* inquit, *non est animus regius, qui his poculis, quæ à me tam multa accepisti, neminem tibi amicum feceris.* Ita Plutarch. in Apophthegm. regum. Præclare S. Chrysostomus hom. 2. ad Popul. *Avarus,* inquit, *custos est, non dominus pecuniarum; servus, non possessor: facilius enim alicui de propriis carnibus, quàm ex defosso auro communicaret: à suis tanquam ab alienis abstinet; quippe sunt aliena: quæ enim aliis erogare nunquam pateretur, neque in necessariis impendere, etiamsi infinitas sustineret pœnas, quomodo hæc esse propria putaret?* Idem hom. 50. *Nullum,* inquit, *inde emolumentum, nullas opes consequuntur, sed periculo magno atque detrimento suo aliis laborant, nihil prorsus de sudore, de labore et morte, quam plerumque obeunt, ad fructum suum convertentes.*

4. Qui acervat ex animo suo (id est, qui subtrahit animo suo, id est, suo desiderio, suæ fami, puta sibi) INJUSTE, ALIIS CONGREGAT, ET IN BONIS ILLIUS ALIUS LUXURIABITUR.] Græce τρυφήσουσιν, id est, deliciabuntur, voluptuabuntur, luxu diffluent alii. Porro *qui acervat ex animo,* vel, ut græce est, *ex anima,* est qui animam suam et genium defraudat, parce et sordide vivendo, ut opes corradat: sic enim habent Græca, ὁ συνάγων ἀπὸ τῆς ψυχῆς, αὐτῷ συνάγει ἄλλοις, id est: *Qui acervat ex anima sua, aliis asservat;* vel: *Qui congregat ex anima sua* (id est, subtrahens animæ suæ), *aliis congregat;* Tigurina: *Qui defraudando genio suo, comparcit aliis;* Syrus: *Qui sibi ipsi subtrahit, congregat aliis, et in bonis ejus lætabitur extraneus.* Nota: Τὸ *injuste* non est in Græco nec Syro, sed apposite additur; significat enim avarum sibi esse injurium, dum corpus suo jure, id est, alimonia, rebusque ad vitam necessariis defraudat: quod subinde est peccatum, etiam mortale. Aliter explicat Palacius, q. d. Qui ex animo, id est ex affectu, acervandi acervat injuste, hic juste à Deo punietur, ut non sibi sed aliis acervet.

Est hæc secunda vanitas et stultitia, adeoque congrua avarorum pœna, eaque triplex. Nam primo, avarus usum opum subtrahit suæ animæ, itaque tortor et carnifex est animæ suæ, dum præ avaritia cogit eam sitire, esurire,

frigere, æstuare, sudare: quod si hæc Dei causa subiret, multum utique apud eum mereretur; jam quia ob avaritiam ea subit, adeo non meretur, ut demereatur, ac novas hujus vitæ et futuræ pœnas sibi accersat. Secundo, avarus vult sibi congregare; at revera non sibi, sed aliis thesaurizat. Tertio, alii luxuriose et prodige opes tanto labore et angore ab eo partas consument et dilapidabunt. Quod si id fiat eo vivente et vidente, uti non raro fit, utique hæc ingens ei est crux et afflictio.

Quocirca Democritus, teste Maximo, ser. 12. dicebat *avaros suarum opum non esse dominos, sed procuratores*, qui eas aliis usuris, imo abusuris, curant et procurant. Diogenes in Anaximenem: *An non pudet*, inquit, *eum tam multa habere, qui seipsum non habet?* Avarus enim quasi extra seipsum est, quia cor habet in auro, mentem in ære, non in æthere. Ita Maximus ibidem. Additque Platonem dicere solitum, *eos qui corpus curarent, non rem quidem suam, sed seipsos curare: qui autem pecunias, neque seipsos, neque sua, sed quam longissime à suis abesse.* Addit idem, Demosthenem, cum avarum vita functum ad sepulturam ferri videret, dixisse: *Iste cum vitam vitalem non vixerit, aliis vitam reliquit.* Lusit in voce Græca: βίος enim et vitam et victum significat, q. d. Hic avarus victu se fraudavit, ut hæredibus ex victu vitam relinqueret.

Memorabile est quod scribit Hugo, Rhemis usurarium nummos suos anxie numerantem, ut videret num omnes forent, ne quis quid ex eis decerpsisset, audisse vocem de nummis prodeuntem: *Omnes hîc sumus, sed cum Gualthero Budello* (id est asinario: *baudet* enim Gallis asinum significat) *erimus:* ac paulo post defunctum, uxorem cum opibus reliquisse Gualthero, qui instar asini iisdem luxuriatus est.

5. Qui sibi nequam est, cui alii bonus (id est, commodus, utilis, beneficus) erit? et non jucundabitur in bonis suis.] Græce, ἐν χρήμασι, id est *in pecuniis suis.* Duplex hîc est sensus. Prior, ait Palacius, q. d. *Qui sibi nequam, id est parcus, sordidus, avarus, injurius, maleficus est, cum non jucundetur, neque voluptatem capiat ex bonis suis, quomodo jucunditatem aliis dabit, quam scilicet sibi negat?* Posterior est: *Qui sibi parcus est, nulli largus erit, et in pœnam tantæ culpæ faciet Deus ne jucunditatem ille capiat ex bonis suis, ut scilicet aut ea amittat; aut, si non amiserit, habeat in tormentum et curam, non in voluptatem aut remedium.* Priori sensui favet versio Tigurina: *Qui sibi malignus est, cui benignus sit, cum nihil jucundi de bonis suis percipiat?* Posteriori favet Syriaca: *Qui malus est animæ suæ* (id est sibi ipsi) *cui benefacit? et non possidebit bona sua.*

Tertia est hæc vanitas et stultitia avarorum, quod sibi ipsis sint maligni et malefici, ideoque incapaces se faciant ut in alios sint benigni et benefici: unde colligendum relinquit, quod avarus nullum bonum, nec honestum, nec utile, nec jucundum ex bonis suis percipiat, ac proinde frustra ea habeat, perinde ac si non haberet. Hoc verum est in bonis temporalibus, sed verius in spiritualibus, juxta illud Christi: *Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* Matth. 16. 26. Quocirca sapienter S. Bern. lib. 1. de Consider. monet Eugenium Pontificem, ut si alios curare velit, prius se ipsum curet. *Si totus*, ait, *vis esse omnium, instar illius qui omnibus omnia factus est; laudo humanitatem; sed si plena sit, quomodo autem plena, te excluso? et tu homo es. Colligat ergo intra sinum suum: alioquin quid tibi prodest, juxta verbum Domini, si universum mundum lucreris, animæ vero tuæ detrimentum patiaris? Quamobrem cum omnes te habeant, esto etiam tu ex habentibus unus. Usquequo vadens spiritus, et non rediens, sapientibus et insipientibus debitor es, et solum negas te tibi? stultus et sapiens, servus et liber, pauper et dives, senex et juvenis, vir et femina, clericus et laicus, justus et impius, participant te: omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, et tu seorsum sitiens stabis? si maledictus qui partem suam facit deteriorem; quid ille qui se penitus reddit expertem? sane deriventur aquæ tuæ in plateas, homines et jumenta et pecora bibant ex eis, quin et camelis pueri Abrahæ potum tribuas; sed inter cæteros bibe et tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bibat ex eo. Numquid tu alienus? denique qui sibi nequam, cui bonus? Memento proinde, non dico semper, sed vel interdum, reddere te ipsum tibi.*

6. Qui sibi invidet, nihil est illo nequius, et hæc redditio est malitiæ illius,] q. d. Invidia omnis est mala, sed invidia qua quis propter avaritiam invidet sibi victum et vitam, est pessima, quia sibi ipsi necessaria vitæ subtrahit, ac proinde ipse suî lentus est homicida, imo patricida: pejus enim est seipsum quàm alium, etiam fratrem vel cognatum, occidere; quisque enim ex charitate obligatur magis se quàm alios diligere, ideoque magis suam quàm aliorum vitam conservare. Porro hæc avara invidia non tantum ingens est culpa, sed et pœna suî ipsius. Hoc est quod ait: *Et hæc est redditio malitiæ illius*, q. d. Hæc est justa merces et castigatio avaritiæ, quæ sibi victum vitamque invidet et eripit, ut ipsa seipsam fame, siti, frigore conficiat et interimat, ac proinde ipsa suî ipsius sit tortor et carnifex. Vere dixit Horatius 1. Epist.

> Invidia Siculi non invenire tyranni
> Tormentum majus.

Hoc maxime verum est in invidia avaritiæ, qua avarus seipsum torquet, cruciat et consumit. Unde Tigurina vertit: *Invidente sibi ipsi nihil pejus est hocque adeo ipsum est malignitatis ejus præmium;* Syrus: *Eo qui nequam est animæ suæ, non est pejor, et ipse recipit retributionem malam.* Tales ergo similes sunt Timoni, qui oderat homines, ut eorum morte et suspendio dum seipsos ex desperatione suspendebant, gauderet: unde et μισάνθρωπος, id est, osor hominum, est cognominatus, quasi monstrum et probrum humani generis. Porro ipse Timon censuit duo esse elementa malorum omnium, avaritiam scilicet et ambitionem; quia sicut ex elementis omnia corpora, sic ex his duobus cætera vitia generantur. Ita Stobæus, serm. 8. de Injustitia.

Rursum tales similes sunt Midæ regi Phrygiæ, qui immensas opes congessit, teste Herodoto, et Justino, lib. 11. unde fertur petiisse à Baccho, ut quidquid tangeret, verteretur in aurum. Ita factum, sed in pœnam petentis avari: nam et cibi versi sunt in aurum, quod cum commedere nequiret, fame contabuit. Ita Ovidius, 9. Metamorph. Hanc miseram divitum vanitatem

egregie depingit Ecclesiastes c. 6. v. 3 et 4: *Si... quispiam... vixerit*, inquit, *multos annos, et plures dies ætatis habuerit, et anima illius non utatur bonis substantiæ suæ, sepulturaque careat ; de hoc ego pronuntio, quod melior illo sit abortivus. Frustra enim venit, et pergit ad tenebras, et oblivione delebitur nomen ejus.* Nempe *divitem avarum demonstrat, qui cum stultissima se parcitate crucians aliis devoranda conservet, ejusque anima cupiditate et avaritia contabescat ; multo deterioris conditionis sit abortivo illo qui, statim ut natus est, interiit. Ille enim nec mala nec bona vidit ; iste vero, cum bona possederit, semper tristi cogitatione excruciatus est, et tamen ambo æquali fine rapientur*, ait Rabanus.

7. Et si benefecerit, ignoranter et non volens facit, et in novissimo manifestat malitiam suam.] Est occupatio : nam contra id quod dixit, avaro nihil esse nequius, quia non tantum aliis, sed et sibi est injurius, malignus et maleficus, objicit: Ecce videmus avaros aliquando aliis benefacere. Respondet id eos facere, vel ignoranter et imprudenter, ita ut ignorent et nesciant se benefacere; vel certe nolenter et invite ex pudore et timore, cum livore et sordido animo id facere : unde livorem hunc et sordes tandem declarare vel verbis malignis, vel rugata fronte, vel gestu tristi, vel alio signo prodentes suam avaritiam, seque invite et coacte conferre vel contulisse beneficium. Unde Tigurina vertit: *Quod si bene quid facit, imprudens et invitus id facit, et ad extremum suam prodit malitiam.* Pro *ignoranter* enim græce εν ληθη, id est *in oblivione*, id est ignoranter, imprudenter, inscius. Ita Rom. Alii legunt, εν λυπη, id est *in tristitia*, hoc est, tristis et invitus. Tigurina utrumque conjunxit : Complut. legunt, ουχ' εκων, id est non volens. Noster legit hæc duo, scilicet, εν ληθη και ουχ' εκων ; unde vertit, *ignoranter et non volens* ; Syrus vertit : *Si accidat quod benefecit, deceptione deceptus est.* Quocirca Isocrates ad Demonicum apposite de avaris dixit, eos τας χαριτας αχαριτως χαριζεσθαι, id est, *gratias sine gratiis gratificari* et exhibere. Unde et Socrates censuit : *Nec à mortuo petendum esse colloquium, nec ab avaro beneficium. Nam mortui, aut non respondent aut lædunt ; ita avarus aut non dat quod rogatur, aut infeliciter cedit accipienti, quod datur animo invito et inimico.* Hinc ei dicas, quod de Polyphemo dixit Æschylus in Cyclope :

> Vini liquorem perdidit infusa aqua.

Atque in eum exstat proverbium, *Capra Scyria:* sicut enim hæc mulctrum, quod mulgendo lacte implevit, evertit ; sic avari beneficium miscendo maleficio vitiant et evertunt : nihil enim dant nisi cum onere, et spe lucri. Unde Aristot. lib. 2. Ethic. cap. 7. *Avarus*, inquit, *in accipiendo nimius est, in dando parcus.* Hinc avari symbolum est accipiter, cujus indoles est accipere et rapere alias aves. Unde S. Chrysost. homil. 46. in Matth. Pharaonem avare imperantem Hebræis, vocat accipitrem ; et Comicus rapaces causidicos vocat *accipitres pecuniæ.* Sic hodie videmus multos dare eleemosynam, non sponte et liberali animo, sed verecundia, aut metu, aut fraude, aut importunis pauperum precibus et clamoribus adactos. Qua de re illustre in Vita S. Joannis Eleemosynarii exstat exemplum Petri Publicani sive Telonarii, qui cum avarus avare projecisset panem in caput pauperis importune petentis eleemosynam, mox correptus morbo in ecstasi raptus ad tribunal Christi, vidit se accusari à dæmonibus de multis delictis, et nihil habere meritorum quod iis opponeret nisi panem jam dictum; quare audisse ab angelis : *Recedens adde huic pani, et operare.* Quo viso mutatus in alium virum, ex avaro factus est liberalissimus, adeo ut omnia sua, et tandem seipsum, in pauperes expenderit. Simile accidisse Troilo Episcopo, qui per visionem cœlestem ex avaro factus est eleemosynarius eximius, ibidem cap. 26. narrat Leontius.

8. Nequam est oculus lividi, et avertens faciem (ab inope et indigo), et despiciens animam suam,] q. d. Malignus est oculus lividi, id est invidi, puta avari, ideoque avertit faciem et oculos, ne videat, vel alienam miseriam, cui cogatur succurrere, vel opes suas miseris dari, vel ab eis consumi; ne videat, inquam, pauperes ex pane et cibis suis comedentes : imo ipse despicit animam suam, quia, uti jam dictum est, non succurrit ejus necessitati, sinitque eam fame confici, vel miseriis tabescere. Loquitur de oculo corporali, sed sub eo intelligit oculum mentis : uterque enim nequam et malignus est invido. Alludit ad etymon invidi. Dicitur enim invidus quasi non videns, vel invite videns, eum, scilicet, cui invidet ; idem hebr. vocatur רע עינים *ra enaim*, id est, malus oculis, quia scilicet lividos habet oculos, quibus torve et maligne æmulum aspicit. Idem græce vocatur βασκανος, quasi τοις φαεσι καινων, και τῳ βλεμματι φθειρων, id est, oculis aspectuque fascinans, vexans, enecans. Invidia enim est quasi fascinatio, sive fascinum oculorum, quod sibi aliisque exitium affert.

Porro Ovidius, libr. 2. Metam. graphice invidum et invidiam pingit dicens :

> Pallor in ore sedet, macies in corpore toto,
> Nusquam recta acies.

Et post nonnulla :

> Nec fruitur somno vigilantibus excita curis :
> Sed videt ingratos, intabescitque videndo
> Successus hominum, carpitque et carpitur una,
> Suppliciumque suum est.

Quocirca Ægyptii, aliique mythologi invidiam et invidum repræsentarunt, primo per basiliscum : basiliscus enim, ut est apud Solinum et Ælianum, et qui eos compilavit, Majolium, ad funera terrarum natus, serpens prorsus exitialis, solo aspectu auras inficit, plantas urit, necat animalia, saxa ipsa dissolvit. Quod si se intueatur in speculo, repercusso in se halitu, propriis telis enecatur. Symbolum ergo est invidi et calumniatoris, qui cum maledicta in puram animam ejaculatur, suis ipse sagittis conficitur :

> In caput auctoris sic redit omne scelus.
> Et cum pestiferæ torques convicia linguæ
> In puros, proprio te jugulas gladio.

Secundo, per sirenes : ferunt enim sirenes sæviente tempestate quam suavissime canere, contra sereno cœlo, et tranquillo mari tristes obmutescere. Invidos pari modo alienorum res adversæ vehementer oblectant, prosperæ contristant et dejiciunt. Unde Prosper de Vita con-

templat. lib. 3. cap. 9 : *De bonorum malis*, inquit, *gaudent, de profectibus lugent, de inimicitiis gratuitis ardent, deprehendi pectoris sui malitiam timent; semper amari nunquam certi; amici diaboli, inimici etiam suî; omnibus odiosi; ad gaudenda anxii, ad plangenda læti; utrobique perversi.*

Tertio, per polypum : polypus enim cum aliis cibis pascitur (est enim edacissimus, ad fraudem et insidias callidissimus) tum vero sua ipse membra conficit. Nam si venatio deficiat, brachia sua devorat, ac ventre sic saturato, inopiam venationis levat. Deinde renascitur ei quod deest, hoc tanquam promptum prandium ad famem restringendam comparante ipsi natura. Ita Ælian. lib. 1. de Anim. cap. 17. Similiter invidus aliorum invidens vitæ et fortunis, ipse tabe conficitur, suî interfector. Unde Prosper, lib. 3. de Vita contempl. cap. 5 : *Invidi*, ait, *odia inter se abscondunt, et in suos cruciatus enutriunt.*

Quarto, per palmam ranis obsessam : Plutarchus enim in libello de Oraculorum silentio, perhibet inter templi cujusdam à Cypselo consecrati donaria, exstitisse palmam æneam, ad cujus radices insculptæ visebantur plurimæ ranæ, et natrices, quos hydros nominant. Sic virtus maledicorum infestis clamoribus lacessita, eos ex eminenti loco deridet, ad cœlum velut palma luxuriosa ramorum propagine assurgens :

Conscia mens recti famæ mendacia ridet.

Quinto, per certas bestias et feras invidas, quæ docent invidiam non esse humanam, sed ferinam. Stellio enim, ut Theophrastus ait, simul atque senectutem, membranam hibernam exuit, eam vorans consumit, ob invidiam ex qua laborat adversus hominem, quod suam tuniculam plane scit contra comitiales morbos plurimum valere. Cervus item non inscius dextrum suum cornu magno usui hominibus esse, hoc ipsum, invidia flagrans, ne tanto bono homines fruantur, in terra occultat. Equa pariter non ignorat se una cum pullo amoris veneficia parere. Idcirco simul atque editus pullus est, id agit, ut carunculam in pulli fronte innatam, nuncupatam hippomanes, voret. Similiter lynx urinam occultat teste Æliano, lib. 8. cap. 23. Invidi similiter commoda aliis invident, quibus ipsi non utuntur. Porro Ælianus hæc omnia decerpsit ex Theophrasto in tractat. de Animalibus quæ dicuntur invidere. Adde ex eodem vitulum marinum, qui cum captum se videt, coagulum evomit quod epilepticis auxiliatur; echinum quoque terrestrem, qui urina corrumpit corium : *Invidus*, ait Isidor. lib. 10. Etymol. *dictus ab invidendo felicitati alterius, invisus, odiosus, ab invidia et zelo dictus*,

Porro invidiæ remedium est animi constantia et celsitudo, ut omnem calumniam non tam dictis, quam factis heroicis confutes. Quocirca hoc adversus viros sapientes et claros potest invidia, quod adversus solem nebula : brevissimo tempore nocet, et eadem dissipata clariores radios sapientia et virtus exerit. Hoc est quod ait Valerius Flaccus, Argon. lib. 4 : *Iris contra nubila.*

Græca non habent τὸ *suam*, sed generatim sic : *Nequam oculus est invido, avertit vultum et despicit animas*, id est, homines hominumque vitas; Tigurina : *Improbus aspectu est oculus invidi, avertit faciem, contemnit homines.* In oculis enim elucent passiones animi, præsertim ira et invidia. Unde Plinius, lib. 11. cap. 37 : *Neque ulla*, ait, *ex parte majora animi indicia cunctis animalibus, sed homini maxime, id est, moderationis, clementiæ, misericordiæ, odii, amoris, tristitiæ, lætitiæ, contuitu quoque multiformes, truces, torvi, flagrantes, limi, submissi, blandi. Profecto in oculis animus inhabitat; ardent, intenduntur, humectant, connivent; hinc illæ misericordiæ lacrymæ. Hos cum osculamur, animum ipsum videmur attingere.*

Hanc gnomen graphice apologo onagri et simiæ depingit Cyrillus lib. 2. Apologorum moral. cap. 29. cui titulus : *Contra invidos. Sereno cœlo*, inquit, *ac lucido, cum per solitudinem simia satis læta discurreret, tristem jacentem onagrum inveniens, dixit illi : Quid tibi est, frater mi, quod tam lugubri contuitu ægroque vultu, livida facie et submisso capite tristis jaces? Indica mihi, rogo te; quia si quid languoris est in corpore, manu excipiam : si vero in corde, ratione seu compassione medelam exhibebo. Ad hæc quidem ille tantæ humilitatis oleo emollitus, mox sui vulneris arcanum patefecit, ac dixit : Ex aeris quippe, soror, tam pacata serenitate constringor : ejus enim serenitatis lucem oculis meis non ferentibus, in tempestatem mihi tranquillitas vertitur, et in nubem serenitas commutatur; et econtra tempestas ipsius aeris in cordis pacem cedit, et obscuritas in serenum. Quibus cum stupore auditis, notans simia livoris vitium ipsius esse tormentum, exhortationis suæ anathematizando ita cœpit officium.* Deinde eleganter invidiæ oculique invidi nequitiam pingens, ita eumdem insectatur : *Maledictus sit talis oculus, qui turbatur in lumine, et in turbine delectatur; qui cum noctua vitalem lucem videre non patitur, sed in caligine illustratur; cui gaudium luctus, lux nebula, bonum malum; cui infelix est felicitas, et calamitas felix; cui adversitas prospera, et prosperitas adversa; cui amica miseria, et ipsa bonitas inimica. O perhorrendum, pestiferum ac perversum malum! Tunc demum convertens eloquium ad onagrum, dixit : Profecto bene silvestris es asinus, qui tecum talem esse pateris oculum, qui tui cordis sit juge patibulum, et boni ac omnium inimicus. Nam cum vitæ hujus decursus, nunc adversis, nunc prosperis rebus transigatur, si te quidem contra naturam res secundæ mæstificant, semper te præcinget tristitia et calamitas non relinquet. Sic ergo livoris vitium, possessoris sui continuum est tormentum.* Mox pluribus à priori rationibus idipsum nervose clareque conficit dicens : *Verum cum odis invidentia quempiam propter bonum, jam principaliter ipsius hostis es boni; quoniam cujus gratia est unumquodque, at illud magis. Sed cum ipsum bonum sit Deus, à quo tanquam à suo fonte bonitatis vena manans in omnia derivatur; hinc sane convincitur, quod tu hostis Dei et boni sis, et tuî ipsius ac omnium inimicus. Cæterum cum malitia bonitati sit contraria, vide quanta te depravavit malignitas, cui tota bonitas est adversa. Cum autem naturaliter similia quæque similibus delectentur, vide cujusmodi sis qui tempestate ac tenebris gaudes. Nisi enim corde nubilus et procellosus existeres, nequaquam te talia delectarent. Livor igitur interni turbinis gravis tempestas est mentis. Sed cum absque tranquillitate et luce nullum putetur bonum, nec delectabile, hinc te agnosce jam*

omni bonitate et delectatione privatum, quia paci ac lumini tam hostiliter adversaris. Denique loco epimythii sanum consilium suggerit : *Attamen si commune bonum intelligeres, et in unoquoque hoc ipsum benignius adamares, totum bonum tuum existeret, et tecum omnia possideres; quoniam dilectum bonum, quo gaudes, tuum est.*

Moral. disce hîc quàm nequam et maligna sit invidia. Vere Beda in Proverbiis : *Unde bonus proficit*, inquit, *inde invidus tabescit.* Seneca in Proverbiis : *Invidiam*, inquit, *ferre aut felix aut fortis potest. Scias eum multis virtutibus abundare, qui alienas amat. Si non invideas, major eris; nam qui invidet, minor est. Scis quid invidia est? dolor animi est ex alienis commodis. Scito enim illud, quia nulli invidetur nisi prædito bonitate. Invidia loquitur non quod est, sed quod subest.* Quocirca in Vita S. Paulæ de ea ait S. Hieron. quod ipsa armatura Dei, puta sententiis S. Scripturæ, *instruebat se contra invidiam sævientem, et patiendo injurias, furorem rabidi pectoris mitigabat. Denique usque ad diem mortis, et hujus patientia, et aliorum zelus patuit, qui suum rodit auctorem, et dum æmulum lædere nititur, in semetipsum proprio furore bacchatur.*

Porro invidus est pusillanimis, et invidia est pusillanimitas, cujus signa physiognomica recenset Aristot. in Physiognom. cap. 9 : *Qui*, inquit, *oculos parvos habent, sunt pusillanimes; qui concavos, malefici, reducuntur ad simiam; qui eminentes, fatui; qui parum concavos, magnanimi, referuntur ad leones.* Et c. 6 : *Avari signa sunt : facie remissus, nigri coloris, macer : quæ sunt circa faciem, quasi abrasa; facies rugosa, non carnosus, recti crines et nigri.* Quocirca S. Bernard. de Inter. domo, cap. 42 : *Invidia*, ait, *est animi tinea : sensum comedit, pectus urit, mentem afficit, cor hominis quasi quædam pestis depascit, et cuncta bona ardore pestifero devorat. Invidus alienum bonum, suum facit invidendo peccatum.* Idem epist. ad Adam monach. *O quisquis es qui saluti invides alienæ, parcito vel tuæ. Si enim ubi invidia, ibi mors, profecto non potes simul et invidere, et vivere.*

9. Insatiabilis oculus cupidi (avari qui omnia cupit) in parte iniquitatis.] Id est, insatiabilis est oculus avari in ea parte vel portione opum et rerum, quas inique et avare cupit et appetit; vel, ut Lyranus, insatiabilis est ea parte quam injuste acquisivit. Unde Græca brevius et clarius habent : *Avari oculus non impletur parte*, id est, nulla opum parte satiatur; sed quo plures habet, eo plures habere appetit instar hydropici, qui quo plus bibit, eo plus sitit. Unde illud :

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Quocirca apposite Diogenes Cynicus avaros comparabat hydropicis : sicut enim hi aqua, ita illi cupidine auri pleni distentique sunt : unde utrique amplius semper desiderant et sitiunt, sed in suî perniciem et exitium. Ita Stobæus, serm. 8. Alii avarum comparant serpenti qui græce dicitur dipsas, id est sitiens, eo quod suo morsu tantam in homine sitim excitet, ut nullis aquis expleri possit, sed misere in sua siti contabescat : *Dipsas*, inquit Isidor. lib. 12. cap. 4. *latine dicitur situla à siti : dipsades enim vocantur serpentes nocentissimi, eo quod morsi ab eis continuo inarescant.* Sic avarus inexplebiliter sitit opes, et sitiendo contabescit. Hinc Tigurina clare vertit : *Oculus avari nulla portione satiatur*, quia quidquid videt appetit; cumque plura et plura semper videat, hinc pariter plura et plura semper appetit : quare etiamsi omnia quæ videt possideret, non tamen satiaretur. Qua de causa avaritia à S. Joanne vocatur *concupiscentia oculorum*, epist. 1. cap. 2. 16. Hinc et Syrus vertit : *In oculis stulti* (qualis est avarus) *exigua est* (videtur) *pars sua.* Sequitur hujus insatiabilis avari et avaritiæ effectus, nimirum :

Non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam,] id est vitam et corpus suum. Sic enim Numer. 9. 10. et alibi per *animam* metonymice significatur corpus, quia corpus est quasi domus animæ, imo est ipsa materia quam anima quasi forma informat. Animam ergo et corpus consumit avarus continuis curis, desideriis, sollicitudinibus, nimisque cupidis et anxiis cogitationibus, quibus extenuat, exsiccat et arefacit tam corpus quam mentem et spiritum, ut res spiritales ei non sapiant, imo nulla res eum delectet, nihilque ei libeat. Rursum consumit *animam suam*, id est seipsum totum, per synecdochen, quæ frequens est Hebræis et Syris. Unde Syrus habet : *Qui accipit id quod est proximi* (hæc est pars iniquitatis, quæ præcessit) *perdit animam suam;* Græca : *Iniquitas maligna* (avari et cupidi) *desiccat animam;* Tigurina : *Injustitia mali exhaurit vitam ejus.*

Ubi nota avaritiam vocari ἀδικίαν, id est iniquitatem et injustitiam, primo, quia iniquum est quod homo tam nobilis adeo ardenter amet opes et res terrenas, eisque suam mentem et cor affigat; secundo, quia avaritia stimulat avarum ad fraudes, usuras, aliosque iniquos contractus, turpis lucri causa ineundos; tertio, quia Deus opes ut plurimum iniquis largitur, ut Mauris, Judæis, usurariis; quarto, quia opes vix sine iniquitate parantur et servantur, præsertim in tanta turba indigentium et pauperum; quinto, quia Christus, Lucæ 6. 24. divitibus væ intentat : *Væ*, inquit, *vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram.* Denique ad dexteram judicis Christi sunt mala temporalia et bona spiritalia ; ad sinistram vero, scilicet in parte iniquitatis, sunt mala spiritalia, et ut plurimum bona temporalia, Matth. 25.

Est hæc quinta avarorum vanitas, quod seipsos sua avaritia arefaciant, exhauriant et consumant. O tormentum! exclamat Palacius. Sitis? aquam præsentem habes, et bibere non audes. Esuris? prandium habes, et te non pascis. Lætitiam habes in mensa præsentem, et inde tristitiam edis; ne detrahas pecuniæ, detrahis ventri et animæ tuæ.

Tropologice, Rabanus explicat sic, q. d. *Avarus sine fructu bonorum operum consumit vitam suam, et sterilem animam perpetuis ignibus gehennæ tradit excruciandam.* Nervosius S. Augustinus in psal. 128. docet avaritiam duriora imperare avaro quam jubeat Deus : *Dura*, inquit, *jubet, levia jubeo* (ego Deus); *onus ejus grave, sarcina mea levis est; jugum ejus asperum est, jugum meum leve est : noli velle ab avaritia possideri.* Et mox idipsum probans exemplis : *Jubet*, inquit, *avaritia ut mare transeas, et obtemperas; jubet ut te ventis procellisque committas, jubeo ego ut ante ostium tuum ex eo quod habes des pauperi; piger es ad faciendum ante te opus bonum, et strenuus es ad transeundum mare; quia avaritia imperat, servis; quia Deus jubet, odisti.*

10. Oculus malus ad mala, et non satiabitur pane, sed indigens, et in tristitia erit super mensam suam,] q. d. Oculus malignus et lividus avari ad mala et injusta intentus est, puta ad fraudes, usuras, cæterasque injustitias et peccata, quibus opes suas augeat. Idem non audet ventrem satiare pane, id est, cibo suo, sed indigens et tristis est etiam in mensa sua. Cum enim alii in mensa omnes curas et mœrores deponant, seque cibo et vino recreantes, sint læti et hilares; solus avarus in mensa sua indiget et esurit, ideoque tristatur et dolet, tum ob suam esuriem, tum eo quod domestici et convivæ ejus plus comedant et consumant quam ejus avaritia patiatur. Græca de more brevius sic habent : *Malignus oculus invidus est in pane, et deficiens in mensa sua.* Ubi nota : Pro *deficiens*, Complut. legunt ελλιπης, id est, ut Noster vertit, *indigens;* alii legunt, εν λυπη vel ελλυπης, id est, *in tristitia* vel *tristis.* Noster utrumque legit : unde vertit, *indigens et in tristitia erit.* Hæc enim duo sunt connexa, et indigentiam naturaliter tristitia consequitur. Tigurina vertit : *Oculus malignus panem invidet* (sibi, suisque domesticis et convivis), *et ad mensam suam laborat inopia;* aliter Syrus : *Oculus malus*, inquit, *multiplicat panem, et siccum projicit super mensam*, q. d. Avarus ut parcat carni, aliisque cibis pretiosis, siccos panes suis apponit, imo tetrice projicit in mensam, sicut canibus projiciuntur ossa. Vult ergo ventres suorum explere et saturare pane, eoque vili et atro, ne cibos majoris pretii comedant et consumant. Porro oculo avari, ait Jansenius, tribuitur non satiari pane, esse indigum et in tristitia; quia per concupiscentiam et invidiam ex aspectu oculorum excitatam, hæc sunt in avaro. Igitur *oculus malus*, id est malignus et maleficus, avari totus fertur *ad mala*, id est, maligna, avara, malefica, puta ad avaritiam; et malignam parcimoniam, qua se et alios victu et vestitu congruo defraudat; ad avaras et malignas fraudes, dolos, contractus, etc.

Sexta est hæc vanitas, imo malignitas avaritiæ.

Huc facit apophthegma Hebræorum in *Pirke avoth*, id est, in Sententiis Patrum : *Tria hæc quæ sequuntur, hominem verum Abrahæ patris nostri discipulum ac sectatorem reddunt : oculus benevolus, animus lenis ac mansuetus, parvo esse contentum : qui secus facit, imitatur ac dicitur filius atque discipulus impii Balaam et iniqui pseudoprophetæ, scilicet oculus malus aut invidus, animus altus et arrogans, et cor insatiabile : hæc sunt notæ discipulorum Balaam.*

11. Fili, si habes (græce, καθως εαν εχης, id est, *sicut habueris, quoad habueris*) benefac tecum (tibi), et Deo dignas oblationes offer.] Tigurina : *Pro eo quod habes, fili, bene de te merere, dignaque defer Domino donaria;* Syrus : *Si habes, fili mi, ministra animæ tuæ* (tibi ipsi) ; *et si habes, benefac tibi.* Est conclusio : ex dictis enim de avaritiæ damnis, colligit et concludit ut quisque opibus sibi à Deo datis utatur commode, iisque sibi benefaciat honeste vivendo ; deinde ut ex iisdem Deo in laudem et gratiarum actionem dignas oblationes offerat, puta dando victimas Deo, ac decimas et primitias in alimoniam sacerdotum, cæterorumque Dei ministrorum. *Dignas* vocat meliores, et liberales, ac largas : tales enim debentur Deo creatori, et datori omnium. Unde tales legi veteri Judæis præscriptæ erant Num. 18. 29 : *Omnia*, inquit, *quæ offeretis ex decimis, et in donaria Domini separabitis, optima et electa erunt.*

Moral. dum vivis, benefac animæ tuæ coacervando bona opera et merita, quibus vivas in æternum. Hoc autem facies, omnia opera tua, etiam indifferentia, referendo ad Dei gloriam, Deoque offerendo. Nam mors instat, post quam non poteris operari, nec mereri, juxta illud : *Miserere animæ tuæ placens Deo*, Eccli. c. 30. 24. et illud Pauli : *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes*, Galat. 6. 10.

Egregias hac de re parabolas duas recenset Damascenus in histor. Barlaam et Josaphat cap. 13 et 14. Rationem dat Rabanus : *Quia breve*, inquit, *est hujus vitæ spatium, in quo licet operari. Finis autem universorum appropinquat, quando jam non est tempus operandi, sed singulos quosque juxta meritum suum remunerandi. Unde Christus : Operamini, dum dies est : venit enim nox, quando jam non licet operari*, Joan. 9. 4. *Hic tempus est bene faciendi, illic autem mercedem accipiendi : hic tempus laboris, illic requiei : hic hora seminandi, illic fructus metendi. Unde et per Paulum dicitur : Quæ enim seminaverit homo, hæc et metet. Et alibi : Qui parce* (inquit) *seminat, parce et metet ; et qui seminat in benedictionibus, metet vitam æternam ; hilarem enim datorem diligit Deus. Hinc et in Proverbiis Sapientia admonet dicens : Usquequo, piger, dormis? quando consurges à somno tuo? Paululum dormitabis, paululum conseres manus ut dormias, et veniet tibi quasi viator egestas, et pauperies quasi vir armatus. Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis tua, et egestas longe fugiet à te. Mundus enim transit, et concupiscentia ejus : Justi autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum.*

Citat hanc gnomen Urbanus IV. Pontif. in psal. 50. (exstat tomo 1. Biblioth. SS. Patrum) ad illa : *Tunc acceptabis sacrificium'*, *oblationes*, id est *eleemosynam*, inquit. Unde subdit : *Tu, Deus, non respicis in oblationibus iniquorum, sed illas oblationes dignas te reputas et acceptas, quæ fiunt de substantia illa bona, cujus non est peccatum in conscientia; et has à me oblationes per Sapientem requiris dicens : Fili, si habes, benefac tecum, et Deo dignas offer oblationes et holocausta : mea scilicet, hoc est non solum de meo, sed de me toto facta. Nam hæc illa esse intelligo holocausta, de quibus tu, Domine, mihi dicis : Holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper.* Alludit ad holocaustum Christi in sacrificio Missæ.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE MEMORIA MORTIS QUÆ STIMULUS EST AD BENEFICENTIAM.

12. MEMOR ESTO QUONIAM MORS NON TARDAT, ET TESTAMENTUM INFERORUM, QUIA (Jansenius, Rabanus et Dionysius legunt *quod*) DEMONSTRATUM EST TIBI ; TESTAMENTUM ENIM HUJUS MUNDI : MORTE MORIETUR.] Perperam aliqui apud Franc. Lucam legunt, *mortem operatur,* hoc est, certo, omnino et cito morietur : hoc enim significat illa mortis iteratio. Ita Lyranus. Probat quod dixit : *Fili, si habes, benefac tecum* (tibi), *et Deo dignas oblationes offer,* ex vicinia mortis instanti, q. d. Noli hîc avare coacervare divitias quasi perpetuo hîc victurus, sed eis utere ad tuum usum et Dei gloriam ; quia mors et post eam descensus ad inferos tibi instat, in qua opes tanto labore coacervatas hîc relinquere debebis, nec eis amplius uti, nullique ex eis benefacere poteris. Dum ergo breve hoc vitæ tempus tibi suppetit, eis utere, ut eis tibi aliisque benefacias, Deoque dignas oblationes offeras. Sic enim mereberis amplam mercedem et gloriam tam apud Deum, quam apud homines. Ita Rabanus, Lyranus, Jansenius et alii.

Est ergo hæc septima ratio demonstrans insanam vanitatem avarorum, qui omnia coacervant, nec ulli, ne sibi quidem benefaciunt, cum omnia brevi in morte ingratis et prodigis hæredibus sint relicturi. Græca hæc tantum habent : *Memor esto quoniam mors non tardat, et testamentum* (vel pactum) *inferorum non est ostensum tibi.* Quod clarius explicat Tigurina : *Memento mortem moram non facere, nec tibi fatum fati* (mortis tempus) *esse declaratum,* q. d. Memento mortem certam tibi imminere; sed ejus diem et horam tibi esse incertam. Igitur semper per bona opera ad eam te præpara et dispone, ne illa te imparatum inveniat et præoccupet. Syrus : *Memento quod hactenus mortem non vidisti, et condemnatio ad inferos non est ostensa tibi,* q. d. Quia non vidisti mortem, nec inferos, hinc ea non apprehendis, non æstimas, at brevi ea videbis, tunc ea æstimabis; serioque, sed sero dolebis, quod ad ea per eleemosynam, bona opera, et oblationes Deo factas te non comparaveris. Noster legit affirmative sine negatione *non,* aut certe legit interrogative, hoc modo : *Et testamentum inferorum non,* vel *nonne ostensum est tibi?* q. d. Omnino tibi ostensum est : *Testamentum enim hujus mundi est, morte morietur,* q. d. Certa tibi est mors, quia *testamentum,* id est, dispositio et decretum Dei de quolibet homine et vivente terreno est, quod morte morietur, q. d. Deus omnes addixit morti, ergo omnibus certo moriendum est; illudque tibi ostensum est, imo in dies oculis tuis ostenditur, dum quotidie vides nunc hunc, nunc illum mori, nemine excepto.

Quæres quodnam sit *testamentum inferorum.* Resp. Est decretum mortis et inferni, latum à Deo in Adam peccantem, omnesque ejus posteros, Genes. 2. 17. et cap. 3. 19. Dicitur *inferorum,* quia tempore Siracidis ante Christum omnes, etiam Sancti, plene à peccatis expiati, post mortem descendebant ad inferos et limbum patrum, exspectantes Christum, qui pro peccatis satisfaciens cœlum aperiret, eosque inde liberaret, et in cœlum deduceret. *Testamentum* enim in Script. vocatur quodlibet pactum, decretum, dispositio, ordinatio. Græcum enim, διαθήκη, derivatur à διατίθημι, id est, dispono, moderor, guberno, constituo. Unde Tigurina vertit v. 18 : *Fatum ævi est, morte morieris.* Hoc ergo nobis est *fatum fati,* id est, mortis certum et irrevocabile decretum. Id ita esse patet ex ratione quam subdit : *Testamentum enim hujus mundi, morte morietur,* scilicet, omnis Adæ filius, q. d. : *Testamentum inferorum,* id est, decretum Dei, ut omnes moriantur et descendant ad inferos, est ipsum testamentum sive decretum moriendi, omnibus impositum, juxta illud Hebr. 9. 27 : *Statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium.* Alludit, imo citat Genes. 2. 17 : *In quocumque die comederis ex eo, morte morieris.* Hoc testamentum et decretum moriendi et descendendi ad inferos, demonstratum est tibi, tum è Script. Genes. 2 et 5, tum ex sententiis Prophetarum et Sanctorum, tum ex communi experientia, quæ ostendit omnes mori. Sed audi nostrum Delrio adag. 297 : *Volunt quidam nihil aliud dici, quam unicuique moriendum, et cunctis mortis falcem imminere. Ad Arcton nata expositio, friget conglaciata. Præstat testamentum inferorum exponere legem à Domino latam mortalibus, ut ad Christi adventum usque, omnes ad inferos descenderent. Sic Rabanus et Carensis. Vocatur Testamentum, quia hanc hæreditariam successionem nobis protoplastus peccando commeritam moriendo delegavit. Mors invidia diaboli in orbem introivit : ideo necessitas illa mortuis imposita ad Plutonis regiam descendendi, recte dicebatur inferni testamentum, hoc est, hæreditas et successio lege delata quam, vellent nollent, cernere et adire cogebantur. Miseram cretionem!*

Nota. Hæc verba : *Testamentum hujus mundi, morte morietur,* non sunt in Græco hoc loco, sed vers. 18. ubi pro *mundi* est αἰῶνος, id est, *seculi,* q. d. Seculare et perpetuum est hoc mortis testamentum, sicut non ad unam gentem, sed ad omnes ; sic pariter non ad unum seculum, sed ad omnia omnino se extendit.

Porro certa unicuique est mors, sed incerta ejus dies et hora. Stimulus ergo ingens ad omnem virtutem est hic, quo olim se Ascetæ nonnulli, dum invicem occurrerent, consalutabant, ut jugem sibi mortis memoriam imprimerent : *Moriendum est, nescimus quando.* Nam, ut ait S. Chrysost. hom. 23. in Acta Apost. *Idcirco incertum voluit Deus esse quanto tempore duraturi simus, ut exspectatione incerta virtutem amplexemur semper.* Et sanctus Ambrosius, in psalmo 118, sermone 19 : *Quid potest, inquit, habere laudis, si effetum corpus voluptatibus, et jam senectutis gelu frigidum, ad sera*

devotionis officia, deposito jam viventis vigore, convertat?

Cogita ergo, ô mortalis, hoc tuum esse testamentum, hanc tuam esse sententiam, hoc Dei de te decretum certum et immutabile: *Morte morietur Petrus.* Id liquet Genes. 5. ubi recensitis annis 900 vitæ Adæ, Seth, Lameth, Noe, etc., singulis subdit: *Et mortuus est.* Dicitur *testamentum mundi*, quia pertinet ad mundum hunc sublunarem, et omnia viventia, quæ in eo sunt, q. d. Hæc est dispositio Dei de mundo et omnibus qui in eo vivunt: Moriatur homo et omne vivens, quod in mundo vivit. Sicut ergo in communi reorum judicio, v. g., in tribunali sanctæ Inquisitionis, dicitur ferturque sententia: Hic reus, v. g. Petrus, plectatur capite, Paulus suspendatur, Joannes comburatur, etc., ita hîc datur testamentum, id est, decretum et sententia mortis in omnes omnino homines, dicendo: Morte moriatur; nec tantum in omnes homines, sed et in omnia animalia, omneque vivens, imo in omnes res mundi, q. d. Testamentum mundi, id est, omnium mundanorum, puta hominum, cæterorumque viventium in mundo, est: *Morte morietur;* imo idem est et rerum inanimarum quæ in mundo sunt; his enim dicitur: Morte naturali moriatur, id est, intereat et desinat esse. Ex adverso testamentum cœli est: *Non morietur,* sed immortalis et beatus durabit in omnem æternitatem. Et testamentum inferni est: Non morietur damnatus in igne. *Vermis enim eorum non moritur, et ignis non exstinguitur,* Isaiæ ult.

Perperam ergo aliqui sic exponunt, q. d. Omne testamentum quod in mundo ab hominibus morientibus conditur; omnisque hæreditas per illud filiis posterisque relicta, morte morietur, hoc est, in morte deficiet, transibitque ad alios. Perperam quoque Palacius: Testamentum, inquit, inferorum est, quod humana natura peccando in primo parente pepigit, atque promisit se morte morituram, ac ideo in infernum descensuram. Testamentum hujus mundi est pactum quod cum mundo fecimus. Sicut enim Isaiæ 28. 15. impii percutiunt *fœdus cum peccato et morte*, quo promittunt illi servire, et eo frui: sic nos velut promittimus longa vita nostra, mundo frui, atque illi servire. At auctor dicit hoc testamentum non in æternum duraturum, sed citius quàm velint moriturum. Ergo benefac antequam finiatur. Hæc ille, mystice potius quàm ad litteram.

Siracidi succinunt sapientes omnes Hebræi, Arabes, Græci, Latini, Persæ, Ægyptii, Syri. Hebræi, ut Ben Sira: *Dies brevis*, inquit, *et opus multum*, q. d. Mors instat, et tamen grandis restat nobis via in cœlum. Festinemus igitur progredi in via virtutis, et merita meritis accumulare. Similiter de arte medendi dixit Hippocrates: *Ars longa, vita brevis.* Sic in lib. Avoth dicit R. Simon: *Dies brevis, et opus multum, et operarii pigri, et merces copiosa, et paterfamilias urget.*

Arabes, centuria 2. num. 13: *Opera et mundus,* inquiunt, *transibunt et durabunt opera bona.* Et num. 16: *Mors consumpsit eum qui discessit, et mors consumet eum qui remanet.* Et num. 46: *Cogita ingressum tuum in hunc mundum et egressum tuum ex ipso; quia tu de nihilo factus es homo, et momento fies tanquam non fueris. Item considera qui fuerint ante te, reges, præfecti et nobiles; considera quomodo migrarunt ex isto mundo, tu vero sicut illi migrabis.*

Græci: S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Mortem*, inquit, *velut præsentem semper tibi ob oculos pone; ita enim fiet ut, cum ipsi occurrendum erit, superior existas.* Idem Nazianzenus in Monostichis suum Rectæ vitæ Alphabetum ita orditur:

> *Αρχην απαντων και τελος ποιου θεον,*
> Agendorum principium et finem constitue Deum.
> *Βιου το κερδος, εκβιουν καθ' ημεραν,*
> Vitæ lucrum sit, quotidie vita excedere et mori.
> Cognoscere hominum facta egregiorum stude.
> Lucerna sit ratio vitæ tibi totius.
> Quæcumque dat Deus, animo grato accipe.
> Procella cursu timeri debet prospero.
> Vir magnus esse potes frenans petulantiam.
> Præstat animum quàm cætera offerri Deo.

Idem in Distichis: *Ossa nuda spectata nos admonent, ne quid hujus vitæ nobis proprium ac certum esse credamus.* Et mox: *Rota est incerte fixa brevis hæc et multiplex vita; sursum movetur, ac deorsum trahitur; fugiens tenetur, et manus effugit: saltat plerumque, nec tamen fugere potest: stationem suam motu trahit ac retrahit; fumus est, insomnium, et flos herbæ.* Plato in Phædone: *Philosophia*, ait, *est mortis cogitatio*, id est, ut sapientiæ studiosus animum à corporis sensibus revocet, et ab illius communione liberum immunemque reddat, illius cupiditatibus repudiatis, quæ nimirum est mortis definitio, solutio et separatio à corpore.

Latini: Seneca in Proverbiis: *Homo*, inquit, *vitæ commodatus, non donatus est. Vita omnis brevis est, ideo immortalitas est mors honesta;* Cicero: *Exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscripsit, gloriæ immensum.* Virgilius 10. Æneid.

> Stat sua cuique dies, breve et irreparabile tempus.
> Omnibus est vitæ.

Seneca in Herc. furente:

> Certo veniunt ordine Parcæ:
> Nulli jusso cessare licet,
> Nulli scriptum proferre diem.
> Recipit populos urna citatos.

Et:

> Prima quæ vitam dedit hora, carpsit.

Horat. l. 2. Carm.

> Omnes eodem cogimur, omnium
> Versatur urna, serius, ocius
> Sors exitura, et nos in æternum
> Exsilium impositura cymbæ.

S. Hieronymus, Epistola ad Cyprianum: *Nihil*, inquit, *ita decipit humanum genus, quàm quod dum ignorant spatia vitæ suæ, longiorem sibi seculi hujus possessionem repromittunt. Unde et illud egregie dictum est: Nullum tam senem esse, et sic decrepitæ ætatis, ut non se adhuc uno plus anno vivere suspicetur. Ad hunc sensum pertinet et illud quod dicitur: Memorare mortis tuæ, et non peccabis; qui enim si recordatur quotidie moriturum, contemnit præsentia, et ad futura festinat.*

Persæ: nam, ut ait S. Hieronymus, Epistola 3. ad Heliodor. in Epitaphio Nepotiani: *Xerxes*, inquit, *ille rex potentissimus, qui subvertit mon-*

tes, maria constravit, cum è sublimi loco infinitam hominum multitudinem et innumerabilem vidisset exercitum, flevisse dicitur, quod post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. Oh! si possemus, addit Hieronymus, *in talem ascendere speculam, de qua universam terram sub nostris pedibus cerneremus, jam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus, et regnis regna collisa; et non Xerxis tantum exercitum, sed totius mundi homines qui nunc vivunt, in brevi spatio defuturos!*

Ægyptii : Inter apophthegmata SS. Patrum Ægyptiorum, quæ habentur in fine Vitarum Patrum, recensentur hæc num. 94 : *Homo habens mortem præ oculis, omni hora vincit pusillanimitatem.* Et numer. 97. dixit senex : *Ego tres res timeo, id est, cum anima egressura est de corpore, et cum in præsentiam Dei venturus sum, et cum sententia contra me data fuerit.* Et in fine inter septem documenta Abbatis Moysis sextum recensetur : *Debet homo, priusquam exeat de corpore, mundare seipsum ab omni inquinamento carnis et spiritus.* S. Antonius moriens suis præscripsit ut mane quotidie cogitent illum diem forte sibi fore ultimum, itaque omnes actus illo die quisque obeat atque si essent futuri ultimi, ipseque illo die certo esset moriturus. Simili modo è Societate nostra P. Joannes Maldonatus quotidie quinquies mortis memoriam, imo præsentiam, sibi ob oculos ponebat, indagabatque num quid esset in conscientia, quod in hora mortis eum angere vel affligere posset, et, si quid reperisset, illico per confessionem, vel eo modo quo conveniebat, illud tollebat; itaque stabat semper in procinctu singulis horis, paratus ad mortem, juxta monitum Christi : *Vigilate et orate, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.*

Syri : Climachus : *Sanctus,* ait, *est, qui non timet mortem; perfectus, qui eam desiderat.* Illustris mortis apologus exstat apud Damascenum in histor. Barlaam et Josaphat, cap. 12 : Rhinoceros, inquit, insequitur hominem; fugit homo, et fugiens in scrobem labitur, labensque amplectitur arbusculam; sed hanc assidue rodunt mures duo, albus unus, ater alter : subtus est ingens barathrum, in quo draco et serpentes fauces exerunt, ut hominem ab arbore pendulum corrosa arbore deglutiant. Homo, videns mellis aliquid ex arbore stillans, melli incubat, periculorum omnium oblitus; interim corroditur arbor à muribus, ruit homo in barathrum, ibique à dracone devoratur. Rhinoceros est mors quæ hominem assidue insequitur, fugit homo labiturque in scrobem, puta in mundum hunc, ubi arborem, id est, vitam præsentem, amplectitur; sed hanc jugiter duo mures, puta dies et nox, corrodunt; infra eam est barathrum gehennæ, in quo draco diabolus cum suis dæmonibus hominem exspectat : ille videns mel, id est, voluptates hujus vitæ, illis inhiat securus, donec vita à revolutione dierum et noctium consumpta, homo per mortem labatur in gehennam, ibique præda fiat dæmonum.

S. Ephrem Syrus, tract. de Beatitudine : *Beatus,* inquit, *qui assidue animo suo versat diem ex hac vita discessus, studetque sedulo paratus et intrepidus hora illa inveniri. Beatus, quicumque in hora illa emigrationis, quando cum timore et dolore anima separabitur à corpore, fiduciam repererit. Beatus, qui præsentem hanc vitam odit ac deserit, et in solo Deo omnis meditatio vitæ suæ est.* Idem, tract. de Morte : *Vita hæc nihil aliud est quàm perpetua quædam via ad mortem, et velut quoddam iter ætatibus, quasi stationibus quibusdam, interstinctum.* Et mox : *Viator, ô homo, es in hac vita; omnia præteris, omnia à tergo relinquis.*

Moral. disce hîc quotidie memor esse mortis, et quotidie mori, ut ad eam te disponas et aptes :

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Fuit hic mos veterum. Damascenus, in hist. Barlaam et Josaphat, testatur priscos Sanctorum reliquias religiose in theca ex collo pendente gestasse, non tantum venerationis, sed et memoriæ mortis causa. *S. Joannes Eleemosynarius,* ait Leontius in ejus Vita, *sepulcrum sibi effodit, ac quotidie à famulo moneri volebat de sepulcro, nempe parari illud, paulatimque perfici; ut hoc pacto per memoriam mortis, vitæ melioris desideria vir sanctissimus acueret.* Imo etiam de Philippo Macedonum rege refertur, *monitorem sibi in magna fortuna statuisse, qui quotidie mane sibi inclamaret, hominem eum esse, quo scilicet tumidiores animos comprimeret, et fortunæ inconstantiam cæterasque vitæ humanæ miserias animo quotidie præciperet, et ad eas se compararet. O quantum hic ruboris incutiet Christiano in die judicii! Quotidie ergo, dùm incumbis, cogita an paratus sis mori; lectus enim nos merito commonet sepulcri, uti mortis imago somnus esse dicitur. Itaque incumbe, tanquam si ad judicium eu nocte rapiendus fores, et saltem contritionem cum actu fidei, spei et charitatis, et gratiarum actionis excita : vota, si Religiosus sis, renova; atque ita in pace in idipsum dormias et requiescas,* ait noster auctor Viæ vitæ. Quin et S. Ambrosius, lib. 4. Epist. 29: ad Florianum : *Toto animo,* inquit, *odi et damna quod diligit mundus. Tanquam mortuus, à labe et affectu illius te separa; sicut sepultus, nil habeas curam de seculo : tanquam defunctus, omni terreno te abdica negotio. Contemne vivens quæ post mortem habere non poteris.*

Vide nostrum Alfonsum Rodriguez de Perfectione, tomo 1. tract. 2. cap. 5, ubi docet efficax medium ad perfectionem esse, si quis ita vivat quasi quotidie moriturus, et, si ita exacte quodlibet opus faciat, ac si illud futurum sit vitæ suæ ultimum. Vide et Climachum gradu 6, ubi inter alia refert Anachoretam quemdam à morte suscitatum cellæ se inclusisse, ac per annos duodecim nulli locutum fuisse, nec aliud quàm panem et aquam degustasse, sed quasi attonitum assidue vim lacrymarum profudisse; ac sub mortem rogatum causam dixisse : *Nemo qui revera mortis memoriam agnoverit, peccare unquam poterit.* Memorat et alium qui dixit : *Non est præsentem diem pie pertransire, nisi hanc esse ultimam vitæ nostræ existimemus.*

13. Ante mortem benefac amico tuo, et secundum vires (græce, ἰσχύν, id est, virtutem, potestatem, facultates) tuas exporrigens da pauperi.] Græca jam non habent *τὸ pauperi;* sic enim habent : *Antequam moriaris, benefac amico, et pro viribus tuis extende manum tuam, et da illi.* Sic et Syrus : *Priusquam moriaris, benefac amico tuo, et quidquid petit à te, da illi;*

Tigurina: *Priusquam moriaris, in amicum esto beneficus, et pro eo quod potes, manum illi dando porrige.* Noster ergo antiquius et plenius habuit exemplar Græcum, in quo erat τὸ *pauperi*. Scriptura enim ubique commendat eleemosynam in pauperes, in eamque jubet expendi opes à Deo datas. Sensus ergo est, q. d. Ante mortem benefac amico, præsertim pauperi, in eumque liberaliter plenam manum exporrige, largas ei dando eleemosynas. Per *amicum* Lyran. accipit quemvis proximum: hic enim ex charitate amandus est; et sic accipitur amicus, Levit. 19. 18.

Est hic tertius usus divitiarum: versus enim 11. duos assignavit, dicendo scilicet, primum: Benefac tibi; secundum: Offer Deo oblationes; hîc tertium assignat, scilicet, ut et aliis amicis, præsertim pauperibus, benefaciamus. Huic consonat proverbium Arabicum, cent. 1, num. 44: *Accende lucernam tuam ante tenebras*, id est, *illumina te operibus bonis, antequam superveniat tibi mors.* Et centur. 2, num. 41 et 44: *Operare bona, quotiescumque potes, domesticis tuis et extraneis, et bona verba loquere, tam bonis quam malis. Provide animæ tuæ bona in operibus bonis.*

Nota τὸ *ante mortem:* non vetat, in morte, testamento relinqui legata in pios usus et alimoniam pauperum (hoc enim commendat pius Ecclesiarum et fidelium omnium seculorum usus); sed quod præferenda sit beneficentia et eleemosyna ante mortem facta ab homine vivo et sano, idque multis de causis: prima est, quod quæ in morte relinquuntur, magis coacta videantur et involuntaria; quæ vero in vita magis voluntaria sint et libera. in vita enim relinquit homo ea quibus potest uti: In morte vero ea quibus amplius uti nequit. Secunda, quod quæ in vita dat vivens, ea sibi subtrahit: quæ vero in morte, ea mors illi subtrahit; liberalior ergo est dans vivens, quam moriens. Tertia, quod eleemosyna data à vivente ei preces pauperum Deique favorem conciliat, ut liberaliter in eum sua dona et gratias effundat; secus est in morte: post mortem enim homo novæ gratiæ est incapax, nec in ea et justitia crescere potest. Quocirca sapienter S. Lucia petiit à matre ut sortem hæreditatis obventuræ sibi assignaret in vita, quo eam illico in pauperes erogaret; cumque mater se difficilem præberet, diceretque se post mortem suam ei sortem relicturam qua faceret quod liberet, subjunxit S. Lucia: *Melior est beneficentia in vita, quam in morte, sicuti magis illuminant faces quæ præeunt incedentem, quam quæ sequuntur,* quod eleganter dicunt Belgæ: **De keerffe die voozgaet die licht best.** Quarta, quod testamenta et legata facta in morte multis litibus sint obnoxia, ac non raro tarde vel nunquam solvantur, imo ab hæredibus evertantur: quæ vero in vita dantur, everti nequeunt. Audi hac de re S. Chrysost. hom. 18. in Epist. ad Roman.: *Licet,* inquit, *ut et ab ipso testamento commenderis, etsi non quemadmodum si, dum vivis, bene ageres; licet tamen. Quo pacto? si Christum in ipso cum hæredibus conscripseris, partemque illi totius sortis tradideris. Non pavisti Christum, dum viveres? saltem abiturus hinc, quando jam non amplius eorum quæ possidebas usum ac potestatem habes, tua illi contribue; non erit, quemadmodum benignus est, curiosus aut difficilis erga te. Majoris quidem amoris signum fuerit, majoreque dignum mercede, si Christum, dum vivis, paveris; si vero illud non fecisti, vel quod secundo loco licet, aggredere: nimirum, relinque illum filiis tuis cohæredem.*

Audi et S. Basilium homil. 7. Contra divites avaros, tenacitatis eorum excusationem recensentem et refellentem: *Nolo,* inquis, *vendere, nolo pauperibus dare, ob vitæ necessarios usus; ego quidem bonis, dum vixero, frui volo: post mortem vero in testamento hæredes facultatum mearum ac dominos pauperes adscribam. Heu miser! tunc benignus ac liberalis hominibus eris, cum amplius inter homines non ages? cum te cadaver aspiciam, tunc fratris amantem appellabo? magna dignus eris liberalitatis laude, magnus tibi honor debebitur aut gratia, si in sepulcro jacens, et in terram conversus, magnificus ac sumptuosus apparebis? si tempore, quod ad promerendum datur, in voluptatibus ac deliciis absumpto, pauperes nequaquam aspexisti, mortuis cujusnam actionis aut operis mercedem petiturus es? nullus enim post mercatum solutum negotiatur, neque demum post certamina accedens coronatur, nec post bellum fortia gerit; nec item post vitam pietatis laudem præmiumque capiet.*

14. NON DEFRAUDERIS A DIE BONO, ET PARTICULA BONI DONI (aliqui legunt, *boni diei*) NON TE PRÆTEREAT.] Redit Siracides ad illud v. 11: *Benefac tecum*, id est, tibi, illudque inculcat et exaggerat. *Diem bonum* vocat felicem, lætum, jucundum, q. d. Ne te defraudes felici et jucundo die, v. g. convivii aut festi, nec portione bonorum tibi à Deo donatorum te prives, sed ea fruaris jucunde, honeste tamen et moderate cum timore Dei, non prodigaliter ad luxum. Græca: *Ne defraudes à die bono, et pars boni desiderii* (id est, boni desiderabilis) *non te prætereat;* alii, *et pars honestæ cupiditatis ne prætereat te;* Tigur. *Ne te defraudes jucundo die, nec te fructus bonæ cupiditatis prætereat;* Syrus vero: *Ne prohibearis à bono diei, et concupiscentiam odibilem non concupiscas.* Videtur Syrus in Græco negationem *non* trajecisse, eamque combinasse cum *bonæ*, non cum *prætereat*, hoc modo: *Et fructus non bonæ* (id est, malæ, odibilis) *cupiditatis te prætereat.* Hoc enim in re idem est cum eo quod ipse vertit: *Et concupiscentiam odibilem non concupiscas.* Siracidi antistropha est gnome Arabum, centur. 1, num. 15: *Ne perde margaritas in die festo, id est, ne contristeris, neque fleas in loco lætitiæ.*

Mystice, q. d. Die festo cum datur tibi facultas vacandi Deo, orandi, meditandi, communicandi, legendi pia et Vitas Sanctorum, ea utere, pasce mentem cum Magdalena epulis hisce divinis. Maria enim *optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Ita Lyran. Noster P. Balthasar Alvarez, vir valde spiritualis, hoc apposite refert ad Eucharistiam, q. d. Post sacram Synaxin noli declinare ad res externas, sed versare cum Christo, illo fruere, illi tuas necessitates expone, gratias congruas efflagita, cum illo dissuaviare. Qua de re pulchra documenta vide in Vita ejus, quam scripsit Lud. de Ponte cap. 6, §. 2, pag. 74. Citavi ex eis nonnulla Zachar. 9. v. 17, pag. 246, col. 2. B.

Denique *particula bonæ diei non te prætereat*, quæ utique non est alia, quam præstandæ alicujus bonæ actionis occasio, q. d. Nullam occasionem exercendæ virtutis omitte; ita virtutibus meritisque dives, in iisque perfectus efficiciere. Eam enim diei partem auspicatam et

felicem existimat liberalis, quam donando et benefaciendo exegit; eam vero nigro calculo assignat, in qua nihil doni aut beneficii ab ipso in alios profectum est. Sic Basilius Imperat. inter alia capita exhortationum ad filium Leonem dictata, tom. 5, Biblioth. SS. Patrum : *Largire*, inquit, *misericordiæ stipem egentibus, ut ipse tibi misericordiam allicias à Rege universorum Deo. Nam in eo præcipue versatur pietas, si tua non habentibus benigne impertiaris. Eum ergo diem tibi periisse existimato, in quo nemini benefeceris, pro beneficiis quæ à Deo illo die acceperis.* Titus Imp. cum aliquem diem sine insigni in quempiam beneficio transmisisset, vespere suspirans, dicebat : *Amici, diem perdidi.* Idem longe potiori ratione dicat Christianus, Sacerdos, Religiosus. Studiose ergo captanda occasio bene agendi : abit enim et avolat illico, nisi prehendatur, imo præoccupetur. Unde pro *non te prætereat*, græce est μηδέ σε παρελθέτω, id est, *non te præcurrat* aut fallat; quia occasio ocius et quasi furtim elabitur.

Hac de causa veteres, ait Seneca lib. 1. de Benef. cap. 3, aiebant Charites, sive Gratias, et Horas (quæ occasionis sunt symbolum, imo locus et situs) iisdem parentibus esse prognatas, scilicet Jovis et Eurynomes esse filias, Horas quidem seniores, Gratias vero juniores, ut significarent Gratias Horis, id est, occasioni, quasi subesse, ab eaque pendere, adeo ut dilationem non ferant, sed horis opportunis præstari debeant. Hunc sensum innuit vox græca μερὶς ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, id est, *particula boni desiderii*, vel *bonæ cupiditatis*, q. d. In vita hac tam brevi qua curris ad æternitatem, cave ne ulla verorum bonorum cupido, tibi à Deo immissa, tuo vitio cadat irrita et cassa. Vide nostrum P. Menochium lib. 2. Hieropolit. cap. 25, num. 2. Sane hoc grave et prudens est Sapientis consilium.

15. NONNE ALIIS RELINQUES DOLORES ET LABORES TUOS IN DIVISIONE SORTIS?] Dat stimulum ad beneficentiam, ut scilicet quis opibus suis sibi et aliis benefaciat : nimirum hunc, quod illas, licet multis doloribus et laboribus à se partas, cogetur brevi in morte aliis, ut filiis vel cognatis, relinquere, ut ipsi eas inter se sorte dividant, q. d. Quin ergo potius tu ipse opibus tuis, quæ tantis doloribus et laboribus tibi steterunt, frueris? Cur aliis asinine laboras, et fatigas teipsum? Cur aliis tuos dolores devorandos et prodigendos relinquis? Unde Græca habent : *Numquid alteri relinques labores tuos, et defatigationes tuas divisioni sortis?* vel, *ad divisionem sortis*, ut scilicet ipsi eos sorte inter se dividant; Tigurina: *Nonne labores tuos relinques alii, et quæ opera tua comparasti, dividenda hæredibus?* Syrus : *Alii enim relinques divitias tuas, et laborem tuum illis qui jaciunt sortes.* Ubi τὸ *jaciunt sortes* dupliciter accipi potest: primo, q. d. Qui sorte divident tuas opes; secundo, q. d. Qui lusu et jactu aleæ consument prodigentque opes tuas. Sic enim sæpe fit ut avari opes tanto studio collectas relinquant hæredibus prodigis, qui ludendo et symposia per sortes celebrando, eas abliguriant. Complut. Raban. Lyranus et alii τὸ *in divisione sortis* referunt ad vers. seq. hoc modo : *In divisione sortis da et accipe*, idque vario sensu, uti mox ostendam. Verum Græca passim et Romana, cæteraque Latina, idipsum referunt ad præcedentia, eo modo et sensu quo dixi. Nota : Recte opes vocat *dolores*; nam, ut ait Prosper, lib. 2. de Vita contempl. cap. 13 : *Divitias qui habent, sine labore non quærunt, sine difficultate non inveniunt, sine cura non servant, sine noxia delectatione non possident, sine dolore non perdunt.*

16 et 17. DA ET ACCIPE, ET JUSTIFICA ANIMAM TUAM. ANTE OBITUM TUUM OPERARE JUSTITIAM : QUONIAM NON EST APUD INFEROS INVENIRE CIBUM.] Græca sic tantum habent : *Da et accipe, et sanctifica animam tuam; quoniam non est in inferno quærere cibum.* Græca Romana pro *sanctifica* legunt, *falle animam tuam*, id est, consopi animæ tuæ curas et sollicitudines; et pro τροφὴν, id est, *cibum*, legunt τρυφὴν, id est, *delicias.* Tigurina: *Da et accipe, dum sanctam conserves animam tuam (et ante obitum tuum exerceas justitiam), quoniam non est quod quæras apud manes cibaria;* Syrus: *Da et accipe, et alas animam tuam, et omne quod pulchrum est ad agendum coram Deo fac; quia omnes homines consumendo consumuntur, et generationes mundi moriendo moriuntur.*

Jam τὸ *da et accipe* varie exponitur.

Primo, Rabanus sic nectit et explicat : *In divisione sortis*, inquit, *dat et accipit, qui hîc verbum doctrinæ proximis suis impendit, et bonorum actuum exempla relinquit, ut in futuro, pro hoc præmium æternæ vitæ accipiat. Justificat ille animam suam, qui per confessionem et pœnitentiam mundat mentem suam ; et operatur justitiam, qui mandatorum Dei intelligentem habet custodiam : quoniam non est apud inferos invenire cibum, hoc est, pabulum vitæ. Quoniam non est*, inquit, *in morte qui memor sit tuî : in inferno autem quis confitebitur tibi?* Verum hic sensus tropologicus est et anagogicus.

Secundo, Lyran. eodem modo nectens sic explicat : *In divisione sortis da et accipe ; ordinavit enim Deus quod aliqui sint pauperes, et aliqui divites, ut divites pauperibus dent temporalia, et pro eis recipiant æterna.*

Tertio, alii, q. d. *Da* aliis quod ipsorum est, *accipe* vero quod tuum est.

Quarto, Palacius : *In divisione sortis da et accipe, id est*, inquit, *cum testamentum condis, et in eo hæreditatem tuam legas, ita hæredibus dato, ut tibi etiam accipias, scilicet quæ pro anima tua leges. Accipe partem hæreditatis, ut anima tua justificetur. Memento Machabæorum, qui vim argenti pro mortuis Hierosolymam miserunt : ita et tu ex tuo accipe, quo anima tua è Purgatorio justa discedat. Ergo hoc priore præcepto docet Auctor, ut tempore testamenti condendi ita relinquamus hæredibus, ut accipiamus nobis quod in oblationibus et eleemosynis pro justificatione animæ consumatur. Posteriore præcepto nos admonet ne curam animæ nostræ hæredibus relinquamus; sed, si quid debemus nos, ante obitum solvamus; si eleemosynæ dandæ, si sacrificia litanda, id ante obitum curemus : quia apud inferos non est tempus inveniendi, seu merendi præmium æternum.*

Quinto et genuine : *Da*, id est, communica aliis; *accipe*, scilicet tibi, hoc est utere, q. d. Labores, id est, opes labore tuo partas, ita expendas, ut earum partem aliis quibus obligaris, præsertim indigentibus, impertias; partem aliam tibi usurpes, ex eaque et jucunde et commode vivas, sicque *justifica*, græce *sanctifica, animam tuam;* dum enim opes juste, misericorditer et sancte modo jam dicto expendis, per hanc justitiam et eleemosynam sanctificas animam tuam. Dico justitiam : nam ante omnem

eleemosynam pars opum debita aliis, vel ex justitia rigida, puta creditoribus, vel ex pietate, puta filiis et nepotibus, iis danda est : deinde quod superest dandum pauperibus. Hunc sensum exigunt præcedentia, quibus suasit ut quis opes non relinquat hæredibus, sed expendat ad suum et aliorum usum. Unde Syrus vertit : *Accipe, et alas animam tuam.* Avari enim nec dant, nec accipiunt : prodigi accipiunt, et non dant; liberales vero et dant, et accipiunt. Ita Jansenius. Hinc et explicans subdit : *Ante obitum operare justitiam*, tum proprie dictam, q. d. Præsta jus quod tum aliis, tum tibi ipsi debes, exhibe id ad quod jure obligaris ; tum metaphoricam, qualis est eleemosyna et beneficentia : hæc enim in Script. vocatur *justitia*, quia justorum et sanctorum propria est dos et virtus, uti dixi Daniel. 4. 24 ; tum genericam, quæ est complexio virtutum omnium, juxta illud Aristot. 5. Ethic.

Justitia in sese virtutem amplectitur omnem.

Unde Dionys. Carthus. : *Operare*, inquit, *justitiam, exsolvendo unicuique quod ei teneris ; imprimis Deo obedientiam et honorem, per omnium mandatorum ad te pertinentium adimpletionem ; secundo, proximis, bonum exemplum, consilium atque auxilium ; tertio, tibi ipsi jugem cordis custodiam; quarto, Prælato subjectionem.* Jubet enim ut ante mortem operemur omne bonum, quo mereamur post mortem æterna præmia. Alludit enim, imo citat illud Eccles. 9. v. 10 : *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos quò tu properas.*

Porro Jansenius negat hìc agi de merito bonorum operum, sed tantum significari ut quis, dum vivit, bonis suis fruatur ; quia post mortem iis uti non licebit, nec necesse erit, nec quidquam ab eis nobiscum efferre possumus : *Itaque extra propositum*, inquit, *auctoris quidam hunc locum sic interpretantur, ut significetur post mortem non esse locum bonorum operum et meritorum colligendorum, quibus se homo tunc reficiat et pascat, et ideo ante mortem operandam justitiam. Quamquam enim is intellectus verus sit, est tamen extra intentionem Sapientis, qui hanc causam non adducit in illius comprobationem : Ante mortem operare justitiam; quia hoc non est in Græcis, sed in illis: Da et accipe.* Hæc Jansenius. Verum hic sensus nimis jejunus et humilis est ; quare aliter sentiunt et explicant Rabanus, Lyranus, Palacios et cæteri Interpretes. Agi enim hìc de merito bonorum operum liquet, ex eo quod ait Noster : *Ante obitum operare justitiam*, q. d. Ante mortem operare opera justa et sancta, quibus merearis vitam æternam : licet enim hæc verba modo desint in Græcis, tamen olim ea in illis lecta fuisse liquet ex nostro Interprete qui ea in Latinum transtulit, cui ex decreto Concilii Trident. sess. 4. magis standum est quàm Græcis modernis.

Secundo, idem liquet ex eo quod præcessit : *Da, et accipe, et justifica animam tuam ;* quæ verba sunt in Græco. Ex illis enim patet id quod sequitur : *Quoniam non est apud inferos invenire cibum;* non intelligi de cibo corporeo, sed spiritali; puta de justitia et merito bonorum operum. Sicut enim cibus corporis est panis, illeque corpus sustentat : sic cibus animæ sunt virtutes et bona opera, quibus illa pascitur, vegetatur et crescit in justitia Deique gratia. Unde de hoc cibo ait Christus, Joan. 6. 27 : *Operamini, non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis* ; q. d. Contendite ut acquiratis opera bona fidei, spei, charitatis, quorum merces vobis maneat in vita æterna. Per cibum enim qui non perit, intelligi bona opera significant Judæi, cum illico interrogant : *Quid faciemus, ut operemur opera Dei?* quibus respondet Christus : *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.* Et Joan. 4. 34. ait Christus : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cœlis est.* Obedientia ergo erat cibus et deliciæ, quibus pascebatur et deliciabatur Christus.

Tertio, idipsum liquet ex verbis Eccles. cap. 9. 10. jam citatis, quo alludit hìc Siracides. Ecclesiastes enim cibum hunc exponit, vocatque *opus, rationem et sapientiam*, quæ non est invenire apud inferos.

Quarto, idipsum significant Græca, quæ pro *invenire* habent ζηθησαι, id est *quærere*, τροφην, id est cibum, vel, ut Rom. τρυφην, id est, delicias : quærere autem cibum et delicias futuræ vitæ, est eas mereri. Significat ergo in hac vita duntaxat, non in futura, esse tempus inveniendi, id est merendi, quo merito inveniatur et comparetur cibus æternus. Nam futurum seculum suos habere cibos et delicias liquet ex illo Christi, Luc. 22 : *Et ego dispono vobis regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam.* Et potum habebat in limbo Lazarus, ex quo dives optabat linguam humectare, Lucæ 16. Reficiebantur enim in limbo Patriarchæ et justi ante Christum sua sanctitate, amore et contemplatione Dei, mutuis piis colloquiis, et spe adventus Christi.

Ita hunc locum exponit S. August. in Quæst. Veteris Testam. qu. 22, ubi hanc Siracidis (quem ipse Salomonem vocat) gnomen conciliat cum illa psal. 142. v. 2. quæ in speciem videtur contraria : *Quid est*, inquit, *ut dicat Salomon : Justifica animam tuam ante obitum tuum ;* et in psal. 5. 42 : *Non justificabitur*, ait, *in conspectu tuo omnis vivens ?* Ac respondet : *Hic justificat animam suam ante mortem, qui spe vitæ futuræ consequitur fidem, ne moriatur impius.* Sed Salomon de eo dicit : *Qui sub lege vivit, et non conversatur juste, hujusmodi ergo si corrigat animam, ut justitiæ vias ambulet, justificat animam suam ante mortem. Salomon enim propter judicium futurum consilium dedit, ne quis indiligens circa se in peccatis moriatur ; David vero de perfectione justitiæ locutus est, quia nemo justificabitur apud Deum ut dignus promissione sit, nisi fuerit mortuus cum justitia : quandiu enim vivit, futurorum meritum non habet adhuc plenum. Unde dicit Salvator*, Matth. 10 : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Siracidi concinit R. Tarpon, cujus aurea gnome exstat in *Pirke avoth*, id est, in Apophthegm. Patrum, cap. 2 : *Dies brevis est, et prolixum opus, operarii tardi et pigri, merces ampla, paterfamilias autem compellens ad finem operis instat et urget.* Ibidem quinque sapientum Hebræorum hæc tria exstant documenta : *Æque tibi carum sit ac pretiosum sodalis tui bonum nomen, ac tuum. Ne te corripi sinas præcipitis iracundiæ motu. Die uno ante obitum ad pœnitentiam te para.* Ibidem, c. 3, R. Achabia filius Mahaleel : *Tria*, inquit, *tibi consideranda*

veniunt, quibus à peccato coercearis : quæ origo tuæ conditionis est, quis finis, et ante quem judicem ratio tibi reddenda est ? Unde tibi origo est ? è fetido spermate. Quò tendis ? ad vermes et tineas. Cui judici debes astare judicium excepturus ? Regi regum terribili, et ei qui aufert spiritum principum : terribili apud reges terræ, Deo sancto et benedicto.

Denique perperam ex loco hoc Purgatorium et suffragia pro animabus eò detentis convellere nituntur hæretici, dum sic explicant : Ante mortem operare justitiam, quia post mortem tibi prodesse non poterunt preces et pœnitentiæ, quas pro te subibunt vivi, ut inde reficiaris et pascaris. Nam primo, *cibus* significat hîc merita bonorum operum, quæ apud inferos in Purgatorio non est invenire, non satisfactiones et suffragia, quæ ibi est invenire ; sed non nisi ab iis qui in hac vita operati sunt justitiam, ideoque meruerunt ut suffragiis piorum post mortem juvari possent. Secundo, græce est : *Apud inferos non est quærere cibum*, q. d. Apud inferos non est locus merendi et comparandi merita ; hæc enim sunt quasi cibus animæ, cum satisfactiones sint quasi medicinæ, aut potius lytra ejusdem.

Mystice noster Alvarez de Paz de Adeptione virtutum, lib. 3. p. 5. sect. 5. c. 3, hunc locum accipit de innovandis actibus vitæ spiritalis : *Da, et accipe, et justifica animam tuam*, q. d. Accepisti à Deo auxilium ut bene opereris ? da igitur illi bona opera, et cooperare gratiæ susceptæ, ut iterum novam accipias, et sic ad veram justitiam et sanctitatem pervenias. Ante obitum operare justitiam, quia non est apud inferos invenire justitiæ et bonorum operum cibum. At si irrepserit lassitudo, et vigor intepuerit, teipsum iterum excita, ac ad fortiter et strenue operandum coge ; quia omne opus electum, id est, fervide factum, justificabitur ; et qui operatur illud, honorabitur in illo.

Moral. ingens acerque est hic stimulus ad assiduum exercitium, et incrementum bonorum operum in hac vita, quod scilicet post eam non sit tempus quærendi cibum, hoc est, merendi. Unde Angelus, Apocal. 10. 6, jurat per viventem in secula seculorum : *Quia tempus non erit amplius.* Dum ergo mane evigilas, cogita hodiernum diem forte tibi fore ultimum. Sicut ergo apes, imminente pluvia et frigore, ardenter mel accumulant : ita tu, imminente mortis incertitudine, opera bona accumula. Quod enim hîc negligis, perdis per omnia secula, nec illud per totam æternitatem recuperare poteris. Cogita, si Judas et damnati apud inferos, vel horam pœnitendi et merendi haberent, quam gauderent ! quid non agerent ! quas pœnitentias non ultro subirent ! Tu habes horam et diem, mensem et annum : vide ut illis bene utaris, quia postea frustra illa requires. Sapienter Angelus apud Ven. Bedam lib. 3. Histor. cap. 19. mortalibus occinit : *Nullus labor durus, nullum tempus longum, quo gloria Æternitatis acquiritur.* VIVE ÆTERNITATI.

Quocirca S. Gregor. Nazianz. monuit vitam hanc esse mercatum et nundinas, in quibus cuilibet quidlibet virtutum, omnemque gratiam et gloriam emere liceat ; sed iis expletis nihil jam emendum restet ; sic enim ipse canit in Tetrastichis :

Hanc esse vitam nundinas credas velim.
Negotiari si scias, lucrum feres,
Caduca mutans commodis perennibus :
Post tempus illud, alterum non suppetet.

Et Seneca in Hercule furente :

Properat cursu
Vita citato, volucrique die
Rota præcipitis vertitur anni.
Dura peragunt pensa sorores,
Nec sua retro fila revolvunt.

Quocirca sapienter monet Ptolemæus in Præfat. Almagesti : *Quanto plus fini appropinquas, tanto magis bonum cum augmento operare.* Vide ea quæ dixi Apocal. 10. v. 6. et cap. 14. 13 : *Beati mortui qui in Domino moriuntur ; amodo enim dicit Spiritus, ut requiescant à laboribus suis : opera enim illorum sequuntur illos.* Et Proverb. 6. 6 : *Vade ad formicam, ô piger, etc.* Dum ergo sumus in die sexta præsentis vitæ, colligamus manna et cibum, quo vivamus in sabbato futuræ quietis et gloriæ, ait Origen. homil. 3. in psal. 36.

18. OMNIS CARO SICUT FENUM VETERASCET.] Persistit in inculcatione mortis, et necessitatis moriendi, ut per eam incitet omnes ad beneficentiam bonumque usum divitiarum ad suum et proximorum commodum. Vitam ergo brevem et mortem citam repræsentat per duas similitudines : prior est *feni ;* per *fenum* intellige gramen viride, quod, dum metitur et siccatur, fit fenum. Est metonymia, q. d. Sicut gramen ad modicum tempus viret et floret, ac mox demessum fit fenum, arescit, senescit et emoritur : sic et omnis caro, id est, omnis homo, omneque vivens. Audi Rabanum ; *Comparat humanam naturam secundùm carnis conditionem, ad feni et folii similitudinem ; quia sicut fenum in terra, vel folium in arbore nascitur, crescit, virescit, exsiccatur et dejicitur : ita carnis nostræ natura nascitur ex progenie parentum, crescit in infantia atque pueritia, florescit in adolescentia, maturescit in juventute, arescit in senectute, et dejicitur in morte. Unde per Ecclesiasten dicitur : Generatio vadit et generatio venit, terra in seculum stat. Hinc et Isaias ait : Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri ; exsiccatum est fenum, et cecidit flos, quia spiritus Dei sufflavit in eo.*

Profundus Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 10. *Agrum*, inquit, *esse hunc mundum, nos vero divina irrigatos gratia herbam esse, attonderi morte, sed tonsos rursus exoriri resurrectione. Fenum vero allegorice dici turbam promiscuam, quæ se ad momentaneam lætitiam applicat, quæ floret parvo tempore, quæ superflua ornamenta, quæ gloriam, quæ quidvis potius quam veritatem sectatur, quæ non ad aliud est apta quam ad ignis incendium.* Hujus discipulus Origen. homil. 1. in Psal. 36 : *Vis etiam*, ait, *per singula videre quomodo flos feni sit carnis gloria ? Vide quis imperavit ante hos triginta annos, quomodo imperium ejus effloruit, continue autem sicut flos feni emarcuit, tunc deinde alius post ipsum, deinde alius atque alius : qui deinde duces et principes ; et omnis eorum gloria et honor, non solum tanquam flos emarcuit, verumetiam tanquam pulvis aridus, et à vento dispersus, ne vestigium quidem suî reliquit. Alii etiam divitiis elati, et honoribus tumidi, prudentes vel laudabiles habiti fuere per simulatam bonitatem, vel exsecrabiles per indomitam crudelitatem. Quo-*

rum si quis vana studia constituat æmulanda, eat nunc ad cadaverum eorum reliquias, si tamen vel ipsa inveniri queant : aliquantis enim ne hoc quidem concessum est ; et tunc inveniet quomodo omnis caro fenum est, et omnis gloria ejus ut flos feni. Sic Origenes de divitiis, honoribus, imperiis, de amicis, gratia, viribus et forma.

Divine S. Greg. l. 16. Moral. c. 5 : *Iniquorum*, inquit, *potentia feni floribus comparatur : quia nimirum carnalis gloria, dum nitet, cadit : dum apud se extollitur, repentino interrupta fine terminatur. Sic namque aurarum flatu in altum stipula rapitur, sed casu concito ad ima revocatur. Sic ad nubila fumus attollitur, sed repente in nihilum tumescendo dissipatur. Sic ab infimis nebula descendendo se erigit, sed exortus hanc solis radius, ac si non fuerit, abstergit. Sic in herbarum superficie nocturni roris humor aspergitur, sed diurni luminis subito calore siccatur : sic spumosæ aquarum bullæ inchoantibus pluviis excitatæ, ab intimis certatim prodeunt ; sed eo celerius diruptæ depereunt, quo inflatæ citius extenduntur; cumque excrescunt ut appareant, crescendo peragunt ne subsistant.* S. Bernardus serm. 35. in Cant. docet, non propter naturam, sed propter vitium omnem carnem vocari *fenum*. Recte, quia vicissitudo ista, instabilitas et necessitas moriendi consecuta fuit peccatum. S. Vincentius in Monitis :

Audi clamantem cum magna voce Prophetam,
 Seu mandata legis pristina, sive nova :
Quæ laus in vultu est ? fenum omnem credite carnem ;
 Quippe ut flos feni, gloria carnis erit.
Nam veluti flores ictus metit, atterit æstus,
 Confundunt imbres, fortior aura rapit :
Sic vultum quandoque placet consumere tempus,
 Et tumor, et livor despoliare potest.
Atque ipsam ut taceam quæ conterit omnia mortem,
 Quanta licent morbis, febribus, ulceribus ? etc.

Alludit Siracides ad psalm. 89. 6 : *Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat.* Ad quod pariter alludens S. Hier. Epist. 139. ad Cyprianum : *Sicut enim*, inquit, *mane virens herba, et suis floribus vernans delectat oculos contemplantium, paulatimque inarescens amittit pulchritudinem, et in fenum quod conterendum est vertitur ; ita omnis species hominum vernat in parvulis, floret in juvenibus, viget in perfectæ ætatis viris, et repente dum nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis prius extenta contrahitur, ut extremo fine, quod hîc dicitur vespere, id est, senectute, vix moveri queat, ita ut non cognoscatur quis prior fuerit, sed pene in alium commutetur.* Græca pro *fenum* habent ιματιον, id est, *vestimentum. Omnis caro*, inquit, *ut vestimentum veterascet ; pactum enim* αιωνος, id est, *seculi* (alii vertunt, *sempiternum*) *est : Morte morieris*, quæ ultima verba Noster posuit v. 12. Græcum secutus S. August. lib. 16. de Civit. c. 27. ita hunc locum affert : *Omnis caro sicut vestis veterascet. Testamentum est à seculo, morte mori eos qui transgrediuntur præcepta Dei ;* Tigurina : *Omne animans in modum vestimenti veterascet ; hoc enim est ab ævo conditum pactum : Morte morieris ;* Syrus : *Omnes homines consumendo consumuntur, et generationes mundi moriendo moriuntur.*

Ubi nota mortem vocari *testamentum mundi*, græce αιωνος, id est, seculi, triplici sensu : primo, *seculi*, quia à seculo, puta ab ævo et æterno, conditum et decretum à Deo ; secundo, *seculi*, quia ad omnia secula pertinet, omnesque omnium temporum homines complectitur ; tertio, *seculi*, id est, mundi, quia non unam gentem aut regionem, sed universum plane mundum stringit et obligat.

19. Et sicut folium fructificans (græce, θαλλον, id est, *germinans*) in arbore viridi. Alia generantur, et alia dejiciuntur : sic generatio carnis et sanguinis (id est, generatio hominum : hi enim constant carne et sanguine) alia finitur, et alia nascitur.] Est syntaxis Hebraica sic latine ordinanda : *Et sicut folia quæ fructificant in arbore viridi, quorum alia generantur, et alia dejiciuntur ; sic generatio carnis et sanguinis alia finitur, et alia nascitur.* Est hæc secunda similitudo celeris vitæ mortisque hominis, q. d. Homines similes sunt foliis arborum, quorum alia nascuntur, alia dejiciuntur ; nova enim quæ nascuntur, extrudunt et dejiciunt vetera : sic est et generatio hominum; alii enim nascuntur, alii moriuntur; juvenes enim qui nascuntur, succedendo extrudunt senes. Unde græce voces καταβαλλει και φυει, tam active pro *dejicit et generat*, quam passive pro *dejiciuntur et generantur*, verti possunt. Active vertunt Complut. et Romani : *Sicut*, inquiunt, *folium germinans in arbore densa alia quidem dejicit, alia autem generat; sic generatio carnis et sanguinis alia quidem finitur, alia vero nascitur.* Sic enim sensus planus est et plenus : nam si passivé vertas, hiulcus est et supplendus, uti supplet Syrus, qui sic vertit : *Sicut folia arborum quorum hæc cadunt, et hæc germinantur ; sic sunt generationes carnis et sanguinis : generatio moritur, et alia generatur*, q. d. Nata folia moriuntur, ut dent locum aliis quæ nascuntur : ita et tu tendis in mortem, ut tuis des hæredibus locum. Si ergo tibi moriendum est, idque brevi, cur te bono die defraudas, et aliis tua relinquis ? cur ex iis non operaris justitiam, et tibi merita conquiris, quibus vivas et beeris per omnem æternitatem ?

Apposite homines comparat foliis : primo, quia sicut folium exile est et tenue, sic et homo ac hominis vita ; secundo, sicut folium quovis impulsu agitatur : sic et homo qualibet tentatione; tertio, sicut folia in vere et æstate virent, in autumno et hieme marcescunt : sic et homines in juventute florent, in senectute arescunt et marcescunt, ac plerumque in autumno et hieme (tunc enim deficit in senibus et debilibus calor naturalis) emoriuntur ; quarto, sicut brevis est vita virorque folii, sic et hominis. Unde Homerus Iliade 5 :

Quale foliorum genus, *inquit*, tale et hominum.
Folia quidem alia ventus humi fundit, alia vero sylva
Pullulans gignit, quando venit veris tempus :
Sic hominum genus aliud quidem nascitur, aliud autem
 moritur.

Quinto, sicut folium et frondes ventis sursum et deorsum jactantur : sic et homo flatibus fortunæ prosperæ et adversæ vel attollitur vel deprimitur. Frondes enim à ferendo dicuntur, quod hinc atque illuc à vento ferantur. Frondes, inquit Valla, arborum sunt tantum ; folia autem arborum, herbarum et florum : unde folium dicitur à Græco φυλλον, ait Festus ; simplici autem *l* ideo scribitur, quod antiqui consonantes

non geminabant. Hoc est quod ait gemitque Job c. 13. 25 : *Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam, et stipulam siccam persequeris.* Sexto, sicut folia florum, v. g. rosarum, liliorum, tuliparum miro suo colore, odore, fulgore oculos recreant et rapiunt; sed illico cum marcescunt fastidio sunt, et everruntur in sterquilinium : sic prorsus accidit et juventuti hominis, ejusque decori et gratiæ, quæ omnia in morte velut cadavera ejiciuntur in sepulcrum. Septimo, sicut folia carent fructu, sed ad hoc à natura data sunt arbori vel herbæ : primo, ut eam ornent; secundo, ut eam ejusque fructum ab æstu et frigore tueantur et protegant; sic et juventus, forma, opes, reliquæque dotes naturæ quasi folia sunt, quæ carent fructu; sed ad hoc data sunt à Deo, ut fructum virtutum et bonorum operum ornent, conservent et protegant. Octavo, sicut ex arbore oriuntur folia; sic ex homine dotes jam dictæ. Rursum sicut recens folium exoriens extrudit vetus; sic juventus extrudit senectam et senes, ac in eorum locum, officia et gradus militiæ, mercaturæ, gubernationis subintrat. Nono, sicut continua est successio foliorum, ut aliis decidentibus alia succrescant : sic est et continua generatio hominum, ut aliis deficientibus et morientibus alii subnascantur et succedant. Rursum, sicut ex eodem arboris trunco oriuntur successive alia et alia folia, alii et alii surculi et rami : sic ex eadem humana natura alii oriuntur, alii occidunt. Decimo, sicut arbor valde foliata parum est fructifera; quia, dum totum succum in folia effundit, parum vel nihil sibi reservat, quod in fructus conferat : ita et homines qui externum tantum decorem et pompam spectant, parum fructus gratiæ et bonorum operum proferunt. Dum enim folia sectantur, amittunt fructum, instar canis Æsopici, qui, dum umbram carnis in flumine quasi majorem invasit, carnem ipsam amisit, nec umbram requisivit : tales sunt prædicatores, qui, dum verborum ornatum quasi folia consectantur, spiritum et fructum concionis, puta motum et conversionem animarum deperdunt. Hi imitantur Adamum protoplastum, qui, dum fructum ligni vitæ amisisset, foliis ficus quasi veste se contexit, Genes. 3. 7. Undecimo, cum folium necdum protulit fructum, adhuc viret et splendet; sed simul ac edidit fructum, illi quasi cedens languet, et vergit in occasum : ita et homines, dum juvenes sunt, vigent et valent; at ubi viri proles generant et familiam instruunt, illis cedunt, languescere et senescere incipiunt, ac vergere ad mortem.

20. Omne opus corruptibile in fine deficiet : et qui illud operatur, ibit cum illo.] Dixit omnes homines morituros; jam pariter asserit eorum opera mundana intermoritura, q. d. Omnia palatia, omnes vineæ, omnes urbes, in quibus construendis desudat hominum labor et industria, cum sint res corruptibiles et corruptioni obnoxiæ, tandem deficient; et qui illa construunt, ibunt cum illis in corruptionem et interitum : quare suadeo cunctis ut illis cor non affigant, sed potius ab illis avellant, et ad domos opesque cœlestes nunquam intermorituras, per beneficentiam aliaque bona opera transferant. Græca habent : *Omne opus σηπόμενον*, id est, *putrescens, deficit, et qui fecit illud abibit cum illo;* Tigurina : *Omne opus marcori obnoxium deficit, et opifex ejus æque atque ipsum interit.* Omnes enim res quia conflatæ sunt è quatuor elementis, quæ per qualitates contrarias assidue inter se pugnant; hinc ex assidua hac pugna debilitantur, corrumpuntur et intereunt. Hac de causa omnes res ex sese emittunt cariem, tabem, marcorem, adeo ut et æs quod cæteris est solidius, ex se emittat æruginem, quæ ipsum consumit. Dum ergo vides columnas, pyramides, trophæa, hortos, paradisos, etc., dicito : *Omne opus corruptibile in fine deficiet, et qui illud operatur, ibit cum illo.* Id liquidò videmus Romæ, ubi magnifica illa tot veterum imperatorum et principum palatia, circi, thermæ, mausolæa, etc., ita interierunt, ut vix sciatur eorum locus. Idem cæteris omnibus accidet. Vere Psaltes : *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis*, psalm. 118.

Moral. opus corruptibile et putrescens, imo putridum, est concupiscentia et peccatum, quod proinde interibit, imo igne conflagrationis mundi et igne inferni deflagrabit, æque ac homo, qui illud est operatus, juxta illud S. Pauli : *Qui seminat in carne, de carne et metet corruptionem; et qui seminat in spiritu, de spiritu et metet vitam æternam*, Galat. 6. 8.

21. Et omne opus electum justificabitur : et qui operatur illud, honorabitur in illo.] *Opus electum* vocat justum et sanctum, quale est opus beneficentiæ et eleemosynæ, quam paulo ante commendavit, quod opponit operi corruptibili, q. d. In die judicii omne opus electum et sanctum justificabitur, id est, justum et sanctum declarabitur per Christi judicis sententiam; quia ille qui illud operatus est publice coram toto mundo honorabitur, celebrabitur et regno cœlesti adjudicabitur. Hoc est quod ait Paulus 1. Cor. 3. v. 12 : *Si quis superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, lignum, fenum, stipulam; uniuscujusque opus manifestum erit, etc. Si cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet; si cujus opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem salvus erit; sic tamen quasi per ignem.*

In Græcis jam hic versus deest : Tigurina tamen sic eum effert : *Omne opus egregium justum censebitur, et auctor ipsius laudem ex eo consequetur.* Syrus pro hoc versu et præced. hunc habet : *Generatio moritur, et alia generatur, et omnia opera ejus manifestantur coram illa, et opus manuum ejus sequitur eam.*

Nota : τὸ *electum* monet et stimulat nos, ut opera bona non qualia qualia, sed electa, eximia et heroica faciamus. Regi nil nisi electum et eximium offertur : quam ergo purum et eximium sit oportet quod Deo offertur? ne oculus Dei lucidissimus in eo quid, non dicam vitii, sed imperfecti, vel certe minus perfecti deprehendat : quam electum sit oportet, quod celebrent Angeli Sanctique omnes, quod coram eis fulgeat et coruscet per omnem æternitatem? Quare Siracides noster, cap. 33. 23 : *In omnibus*, inquit, *operibus tuis præcellens esto;* opus enim vulgare, excellenter factum, fit excellens et singulare, magisque coruscat quam opus in se eximium, sed vulgariter factum.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA CONCLUDIT BEATUM ESSE QUI STUDET SAPIENTIÆ ET JUSTITIÆ, AC JUGITER COGITAT PROVIDENTIAM ET PRÆSENTIAM DEI.

22. Beatus vir qui in sapientia morabitur, et qui in justitia sua (τὸ *sua* non legit Jansenius, sed Romana et Complut.) meditabitur, et in sensu cogitabit circumspectionem Dei,] ut scilicet ex ea discat quomodo se in omnibus circumspecte habere debeat. Magna enim dos et virtus est circumspectio, de qua vide nostrum Alvarum de Paz de Adeptione virtutum, l. 3. p. 2. cap. 6. §. 5. Est hæc capitis totius conclusio, qua ex dictis de vanitate opum, dignitate beneficentiæ, brevitate vitæ, et mortis vicinia, concludit beatum esse divitem non opibus et censu, sed sapientia et sensu; ut jugiter in ea meditando, loquendo, operando quasi commoretur et habitet, atque *in*, id est de, *justitia*, puta de operibus justis et sanctis exsequendis assidue meditetur, ut assidue suam justitiam adaugeat, ideoque suo *sensu*, id est, sua mente, sapientia et prudentia, cogitet *circumspectionem*, id est providentiam, *Dei*; quæ omnia circumspiciendo recte disponit, ordinat et gubernat, ut ei se totum submittat et resignet, in eaque fidenter conquiescat. Rursum quæ omnia, etiam secreta et occultissima, circumspiciendo intuetur et lustrat, ut bona et bonos magnis præmiis, mala et malos magnis et æternis pœnis afficiat. Ideoque jugiter ita circumspecte, caute, pie et sancte agit et vivit, quasi qui in oculis Dei omnia circumspicientis, vindicantis et remunerantis consistat, ab eoque interius et exterius, sursum et deorsum, ante et retro circumspiciatur; quare summe cavet ne vel in minimo aspectum tantæ majestatis offendat: *Ita Moses*, ait Palacius, *invisibilem Deum, velut videns sustinebat*, Hebr. 11. Ita David psal. 15. dicebat: *Providebam Dominum in conspectu meo semper. Ita Elias jurabat: Vivit Dominus, in cujus conspectu sto*, 3. Reg. 17: *Ita et Ecclesiasticus, cap. 9, monebat ut in sensu nostro sit semper cogitatus Dei. Is ergo qui Deum Deique Filium et sapientiam continenter præ oculis animæ habet, in sapientia moratur, meditaturque quomodo coram illa justa opera faciat, cogitans se à Deo circumspici, nihilque esse intus et extra quod celare culpam Deo possit, cum ipse in circuitu totos nos videat. Is ergo qui ita Deum videt, beatus ab auctore pronuntiatur.* Hæc Palacius. Unde S. Hieron. in Ezech. l. 7. ad cap. 22: *Memoria Dei*, inquit, *excludit omnia flagitia.* Et Clemens Alexandr. l. 3. Pædag. c. 5: *Hac solum ratione fit*, ait, *ut quis nunquam labatur, si semper Deum sibi ipsi adesse existimet.*

Græca habent: *Beatus vir qui in sapientia meditabitur, et qui in sensu suo disseret.* Ita Romana; sed Complut. sic habent: *Beatus vir qui in sapientia meditabitur bona, et qui in intellectu suo disseret sancta;* alii, *excipiet sancta;* alii, *docte disputat sancta;* Tigurina: *Beatus vir qui meditatur præclara per sapientiam, qui de justitia commentatur, qui per prudentiam suam sancta loquitur;* Syrus: *Beatus vir qui in sapientia erit meditans, et in intelligentia contemplabitur.*

Igitur beatum et excelsum faciunt hæc tria, scilicet sapientia, justitia et circumspectio Dei. Audi Rabanum: *Beatum*, inquit, *eum esse describit, qui in sapientia morabitur, hoc est, in meditatione Sacrarum Scripturarum assiduus erit, et secundùm id quod ibi legit, recte vivendo opera facit justitiæ, et hoc agens, non humanum favorem, sed divinam quærit laudem, illi soli placere cupiens, qui inspector est cordis, et quem nemo fallere potest.* Huic affine est illud Senecæ ad Lucilium: *Bonus animus et rectus se facit parem Deo; parem*, scilicet analogice et participate, id est, similem: *Nemo est dignus Deo, nisi qui opus Dei implet. Nulla est major victoria quàm vincere vitia.*

Nota τὸ *morabitur*, q. d. Assiduus, firmus et constans erit in studio sapientiæ usque ad mortem. Unde Græca Romana legunt, *morietur*, juxta illud c. 27. v. 12: *Homo sanctus manet in sapientia sicut sol; nam stultus ut luna mutatur*, de quo ibidem plura. Rursum τὸ *morabitur*, significat sapientem in sapientia, quasi in domo, imo templo sancto Dei, commorari. Nam *sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem*, etc. Proverb. 9. 1.

Nota rursum τὸ *et in justitia sua meditabitur*. Nam, ut solerter advertit Richardus de S. Victore, lib. 1. de Contemplat. p. 1. cap. 3: *Multum à se invicem hæc tria* (cogitatio, meditatio, contemplatio) *differunt, quamvis quandoque in materia conveniant. Cogitatio per devia quæque lento pede sine respectu perventionis, passim huc illucque vagatur; meditatio per ardua sæpe et aspera, ad directionis finem, cum magna animi industria nititur; contemplatio libero volatu, quocumque eam fert impetus, mira agilitate circumfertur. Cogitatio serpit, meditatio incedit, et ut multum currit; contemplatio autem omnia circumvolat, et cum voluerit, se in summis librat. Cogitatio est sine labore et fructu; in meditatione est labor cum fructu; contemplatio permanet sine labore cum fructu. In cogitatione evagatio, in meditatione investigatio, in contemplatione admiratio. Ex imaginatione cogitatio, ex ratione meditatio, ex intelligentia contemplatio. Intelligentia obtinet supremum locum, imaginatio infimum, ratio medium.*

Tropologice, S. Bernard. in Sententiis, sententia 7, hisce Siracidis verbis putat significari tria, quæ perfectum quoad omnes faciunt hominem, nimirum justitiam quoad proximum, circumspectionem quoad Deum, sapientiam sive judicium quoad seipsum: *Moratur siquidem*, inquit, *in sapientia, et sapiens est, qui semetipsum hic dijudicat, ut æternum Dei judicium evadat.* Et sub initium: *Adam*, inquit, *in paradiso positus, primo, perdidit circumspectionem Dei; secundo, perdidit justitiam, quando uxoris voci plus quàm divinæ obedivit: justitia enim est virtus, quæ suum cuique reddit; tertio, amisit ju-*

dicium, cùm post peccatum correctus, oblique per mulierem retorsit propriam culpam in auctorem, dicens : Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi. Eisdem ergo virtutum gradibus redeundum est homini in exsilio posito, quibus primus expelli meruit de paradiso. Primum itaque faciendum est judicium, deinde exercenda justitia, tandem circumspectio adhibenda. Et judicium quidem nobis, ut nos ipsos judicemus, et accusemus, justitiam proximo, circumspectionem debemus Deo. Hanc redeundi viam ostendit nobis Michæas Propheta dicens : Indicabo tibi, ô homo, quid sit bonum, et quid Deus requirat à te; utique facere judicium, et diligere misericordiam, et ambulare sollicite cum Deo tuo. Hanc salutis viam testatur Apostolus Christum docuisse, dicens : Apparuit gratia Dei salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et secularia desideria, sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc seculo, etc. Sobrie scilicet quantum ad nos, juste ad proximum, pie ad Deum.

Rursum aliqui sic exponunt : In sapientia morari, est Dei opera in sapientia facta considerare. In justitia meditari, est opera nostra quomodo juste fiant perscrutari. Circumspectionem Dei cogitare, est illum ubique præsentem et quasi nos ambientem intueri. Rursum in sapientia morari, est mente et cogitatione versari in Christo salvatore nostro, qui factus est nobis à Deo sapientia, justitia, sanctificatio et redemptio, 1. Corinth. 1. v. 30. Quocirca Dionys. Carthus. lib. de Inordin. corr. art. 29. hanc tanquam brevissimam perfectionis regulam tradit : *Intellectu et affectu te à terrenis abstrahe, et Deo jugiter inhærere contende;* ut sicut ait S. Ambros. in psalm. 76. v. 5 : *Semper Christum annuntiemus, Christum rogemus, Christum cogitemus, Christum loquamur; in corde nostro semper, semper in ore sit Christus.*

Anagogice, in sapientia moratur qui vacat vitæ contemplativæ; hic enim cum sapientia moratur sicut Jacob cum Rachel, quæ typum gessit vitæ contemplativæ, uti dixi Genes. 29. v. 24. et seq. Unde S. Gregorius, l. 2. in Ezech. homil. 15 : *Qui sunt,* inquit, *in Ecclesia sancta thalami, nisi eorum corda, in quibus animæ per amorem sponso invisibili junguntur, ut ejus desiderio mens ardeat, nulla quæ jam in mundo sunt concupiscat, præsentis vitæ longitudinem pœnam deputet, exire festinet, et amoris amplexu in cœlestis sponsi visione requiescere? mens itaque, quæ jam talis est, nullam præsentis seculi consolationem recipit; sed ad illam quam diligit, medullitus aspirat, fovet, anhelat, anxiatur.* Et S. Hieronymus, lib. 2. Commentar. in Jeremiam : *Una est,* inquit, *et sola theorica,* id est, *contemplatio Dei, cui merito omnia justificationum merita, universa virtutum studia postponuntur; activa enim vita cum corpore deficit, contemplativa autem vita hîc incipitur, ut in cœlesti patria perficiatur; quia amoris ignis, qui hîc ardere inchoat, cum ipsum quem amat, viderit, in amore ejus amplius ignescit.* Et sponsa Cant. 2. v. 9 : *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* In quæ verba S. Bern. *Præsto,* inquit, *est oculus, cui omnia patent, si non patet ipse; vereor aspectum exploratoris illius, qui post parietem stat quem pro acumine visus, capreæ assimilavit Scriptura; hunc ego vereor occultum occultorum exploratorem.* Et S. Prosper de Vita contemplat. c. 4 : *Vitæ,* inquit, *contemplativæ sectator ad conditorem suum corde illuminandus accedat, ipsi contemplando, atque insatiabiliter perfruendo vigilanter inserviat, ipsum jugiter concupiscat, præ amore ejus omnia quibus inde potest averti, refugiat; omnes cogitationes suas ac totam spem ex illius delectatione suspendat, litterarum divinarum sacris meditationibus vacet, in his se divinitus illuminatus oblectet.*

23. Qui excogitat vias illius in corde suo, et in absconditis suis intelligens, vadens post illam quasi investigator, et in viis illius consistens.] Explicat per varias metaphoras quomodo quis in sapientia moretur, et in justitia meditetur, ac deinde v. 25. cur talis sit beatus. Dicit ergo in sapientia et justitia meditari non esse aliud, quàm excogitare vias ejus in corde suo, id est, sapientiæ rationes et modos corde suo ruminare et pertractare, itaque abscondita illius præcepta, consilia et dictamina intelligere, per quæ quasi vestigia investiget ipsam sapientiam, ut illam cominus intueri, audire, eaque frui et beari queat. Sicut enim venatores cervos, damas et lepores vestigant et sequuntur per eorum vestigia, ut eos assequantur et capiant; sic et studiosus sapientiæ ipsam per ejus effectus, doctrinam et opera quasi vestigia investigat, ut per ea ipsam assequatur et comprehendat. Ita anagogice Sancti venantur Deum, qui est ipsa sapientia increata, per orationem et studium virtutum, euntes quotidie de virtute in virtutem, ut eum cominus videre in cœlo, ejusque visione frui et beari valeant, juxta illud Pauli : *Sequor autem si quo modo comprehendam,* Philip. 3. v. 12.

Græca habent : *Qui cogitat vias ejus corde suo, et arcana ejus perpendit. Egressus sequere eam ut vestigator, et viis ejus* ἐνέδρευε, id est, *inside,* vel *insidiare,* uti venator insidiatur lepori; Tigur. *Qui instituta sua* (legit αὐτῷ, alii melius legunt αὐτῆς, id est, *ejus,* scilicet sapientiæ) *perpendit animo, et arcana illius cognoscit,* q. d. Beatus est Christianus, Sacerdos, Prælatus, Religiosus, etc. qui suam vocationem et institutum accurate perpendit, ejusque arcana penetrat, admiratur, ejusque observationi tota mente totisque viribus incumbit. Pergit Tigurina : *Tanquam indagator prosequere eam, et viis ejus inside.* Unde Syrus : *Qui commutat super vias ejus cor suum, et in semitis ejus intelliget, et ad egrediendum post eam sicut investigator, et in semitis ejus erit insidians,* id est, attentus ac vigil, non secus ac ii qui in insidiis sedent.

Audi Rabanum : *Viæ sapientiæ,* inquit, *sunt præcepta divina, et absconsa illius cœlestia sunt sacramenta. Hæc ergo qui diligenter discit, et studiose meditando rimatur, hoc opere studens perficere quod sana intelligit fide; ipse sine dubio beatus erit; quia conditori suo veraciter placebit. Quod et Psalmista similiter comprobavit dicens : Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati, qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum.*

Tropolog. vestigia Dei sunt creaturæ; ex his enim vestigamus Creatorem, juxta illud Roman. 1 : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque ejus virtus et divinitas.* Ita Lyranus. Sic Macedonius Anachoreta, rogatus à venatore quid ageret in solitudine, respondit : *Ego venor Deum meum* (sicut tu venaris feras), *et eum capere cupio, et contemplari desidero; nec ab hac pulchra venatione ces-*

sabo. Ita Theodor. in Hist. Sanctorum, cap. 13.

Quin et Orpheus : *Mundi machina*, inquit, *est musica et admirabilis consonantia, prædicans et laudans Deum.* Vide S. Augustinum in Soliloq. c. 31. et S. Chrysostomum homil. 9. ad Populum. Porro Richardus de S. Victore in Benjamin minore part. 1. cap. 79 : *Sine triplici studio,* inquit, *ad hujus cognitionis celsitudinem non perducimur; per studium operis, per studium meditationis, per studium orationis; multa enim experimur operando, multa invenimus investigando, multa extorquemus orando; innumera quidem, quæ nec per experientiam operis, nec per investigationem meditationis, invenire valemus, per importunitatem orationis edoceri meremur.*

24. QUI RESPICIT PER FENESTRAS ILLIUS, ET IN JANUIS ILLIUS AUDIENS,] q. d. Sapientiæ investigator per ejus vestigia jam dicta sequitur eam, donec per eam ad ejus palatium et templum perveniat; quò dum venerit, cum illud obseratum necdum ingredi liceat, prospiciet per fenestras, et ad januam auscultabit, ut ipsam sapientiam eminus saltem, et per umbram, videre et audire possit. Indicat nos hic, utpote corporis ærumnis circumdatos, non posse ipsam sapientiam, utpote quæ est Deus ipse, intueri cominus facie ad faciem (id enim fiet in cœlo), sed tantum eminus per speculum et ænigma, ut ait Apost. 1. Corinth. 13.

Porro Jansenius per *fenestras* accipit Sacras Scripturas, per *januas* Ecclesiam. Per fenestras, inquit, respicit in domum sapientiæ, qui per Scripturas Sacras et spiritales illuminationes contemplatur cœlestia intimius quàm cæteri. In januis audit sapientiam loquentem, qui in S. Ecclesia consistens, quasi in atrio domus Dei, jam sapientiæ vicinus, omnino est audiens in tranquillitate mentis quid loquatur in ipso Dominus ; quoniam loquetur pacem in plebem suam, psalm. 84. Sic et Lyranus : *Respicit*, inquit, *per fenestras illius, id est, per revelationes factas in novo ac veteri Testamento ; et in januis illius audit, id est, in Ecclesia militante, per quam ingressus est ad triumphantem.* Secundo, *fenestræ* sunt opera Dei, q. d. Beatus qui per opera Dei, quasi per fenestras introspicit ejus sapientiam, bonitatem, potentiam, cæterasque perfectiones, et quasi in januis ipsius, quid sibi faciendum sit, quidve fugiendum, audit.

Rabanus : *Fenestræ sapientiæ,* ait, *sunt testimonia S. Scripturarum; januæ sunt linguæ prædicatorum. In his qui assidue discendo commoratur, oculumque mentis, et aurem obedientiæ exhibet, ille procul dubio claritatem superni luminis percipiet.*

Alludit enim ad Proverb. 8. v. 34 : *Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei.* Ubi Beda, Hugo, Cajetanus et Salazar postes ostiorum sapientiæ, asserunt esse doctores, qui proinde, ait Hugo, *similes sunt Mardochæo qui manebat ad januam regis*, Esther. 2; doctores enim sunt clavigeri sapientiæ : ejus enim claves habent, ut eam discipulis reserent et patefaciant. Unde Christus ad Scribas : *Væ vobis legisperitis*, inquit, *quia tulistis clavem scientiæ! ipsi non introistis, et eos qui introibant, prohibuistis*, Lucæ 11. v. 52.

Doctores ergo sunt janitores, et quasi Jani sapientiæ : Janus enim dictus est à priscis quasi januarum deus et præses, ad eas aperiendas vel claudendas : pari modo januas sapientiæ reserant et claudunt doctores. Et sicut Janus pingitur bifrons, ut una fronte priora, altera posteriora prospiciat : sic Doctorum est præterita evolvere, et præsentia ac futura prospicere, ac utraque suos docere. Hæ enim sunt partes et officia sapientiæ ac prudentiæ.

Unde pro *respicit* græce est, παρακύπτων, id est, qui studiose, intente, exerto capite, et quasi toto corpore incumbens, pronusque prospicit; uti dixi Jacobi 1. v. 25. ubi sic dicitur : *Qui autem perspexerit* (græce, ὁ δὲ παρακύψας) *in legem perfectam libertatis, et permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis ; hic beatus in facto suo erit.* Quibus verbis sanctus Jacobus alludit ad hunc Siracidis locum, eumque explicat, ac per *fenestras sapientiæ* intelligit legem Dei, cujus assidua auditio, lectio, meditatio et exercitatio facit vere sapientem et beatum. Græca igitur hoc loco sic habent : *Qui introspicit per fenestras ejus, et ad fores ejus auscultat;* Syrus : *Prospiciet ad eam ex fenestris, et ad portas ejus erit auscultans.* Mystice, B. Virgo sicut est janua cœli, ita est et janua sapientiæ, eam omnibus se invocantibus reserans et pandens, uti Proverb. 8. 34. fuse ostendit noster Salazar.

25. QUI REQUIESCIT (græce, ὁ καταλύων, id est diversatur) JUXTA DOMUM ILLIUS, ET IN PARIETIBUS ILLIUS FIGENS PALUM.] Hic est altior gradus priori, q. d. Studiosus sapientiæ eam sequitur per vestigia usque ad domum ejus, ibique eam prospicit per fenestras, et ad fores auscultat : neque hoc contentus, *palum,* id est, tabernaculum, sibi figit juxta eam, ut prope eam commoretur et assidue versetur. Alludit ad pauperes, qui juxta palatia vel templa (uti vidi in Belgio) tuguria et casulas ædificant, idque levi opere et appendice exigua, quia majorem casæ partem, totumque dorsum et antrum sæpe suggerit ipse templi paries, ejusque columnæ et anterides. Simili modo asserit studiosum sapientiæ et philotheum, *palum,* id est, tabernaculum, fixo palo innixum, constituere juxta templum sapientiæ, ut ejus doctrina, religione et sanctitate assidue affletur, totusque imbuatur. Quo significat eum specie, suavitate et dignitate sapientiæ ita capi et rapi, ut cæteris omnibus disciplinis rebusque terrenis valedicens, totum se det sapientiæ divinæ et cœlesti cognoscendæ, meditandæ et contemplandæ juxta illud psal. 1. v. 2 : *Beatus vir, qui in lege Domini meditabitur die ac nocte*, etc. Nominat *palum* non domum, ut significet nos hic non esse cives, sed peregrinos, ideoque non habere domum, sed morari in tabernaculis, instar Hebræorum peregrinantium per desertum in terram promissam. Philotheus ergo figens palum, cui alliget tabernaculum peregrinationis suæ, in quo habitet, adhærens scilicet domui sapientiæ et cœlo, eique firma spe et conversatione incumbens, dicat cum Paulo : *Nostra conversatio in cœlis est*, Philipp. 2. v. 20. Unde Syrus vertit : *Et habitabit in circuitu domus ejus, et in parietibus ejus pulsabit fidibus suis*, q. d. Studiosus sapientiæ Deique philosophus juxta cœlum mente habitat, ac sapientiæ Deique est fidicen ; quia assidue Deum laudat, eique in hymnis et mentis gaudio exsultat et jubilat, ideoque miram non tantum sibi, sed et Deo, ac sanctis Angelis delectationem et gaudium exhibet, sicut solent fidicines ante fores exhibere principibus, pul-

sando harmonice suas fides, suamque chelym. Tales sunt hodie viri Religiosi, qui, mundi vanitatem despicientes, totos se dant sapientiæ, rebus cœlestibus et divinis, qui proinde quasi angeli terrestres et homines cœlestes in terris agunt vitam cœlestem, adeoque in ipsis quasi cœli atriis et vestibulis versantur, proxime exspectantes ut in ipsa cœli penetralia à Christo, qui est Dei Sapientia, inducantur. Unde sanctus Ephrem tractatu de Beatitudine : *Beatus,* inquit, *est qui quasi angelus, imo quasi Cherubim et Seraphim assidue assistit Deo, eumque laudat et glorificat,* etc.

Symbolice, noster Alvarus de Paz de Adeptione virtutum, lib. 3. pag. 4. c. 10 : Quid, ait, est juxta domum sapientiæ requiescere, nisi vitam agere sapientium vitæ similem, ac præceptis sapientiæ conformem? Quid autem est in parietibus domus sapientiæ paxillum figere, ex quo tabernaculum nos protegens dependeat, nisi nostrum refugium ac protectionem non in favore hominum, sed in bonis operibus collocare? Et quid est casulam aut humile tabernaculum in manibus sapientiæ ponere, nisi nos totos ejus gubernationi et directioni committere? Qui hæc præstiterit in corde suo, bona cœlestia per omnem æternitatem possidebit.

Statuet casulam suam ad manus (græce, *ad manum,* idem est quod, ad latus, q. d. Prope illam) illius, et requiescent in casula illius bona per ævum.] Idem dicit et exaggerat. Tabernaculum studiosi sapientiæ vocat *casulam* ob humilitatem, quia talis studet humilitati et paupertati : hæc est enim vera sapientia, quæ nos facit humiles et pauperes spiritu in terra, ut simus locupletes in cœlo, puta in sensu, gustu, et spe rerum cœlestium. Unde Chromatius in illud Matth. 5 : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Hi,* ait, *pauperes sunt mundo, sed divites Deo : egentes seculo, sed locupletes Christo.* Græca habent : *Statuet tabernaculum ad manum ejus, et diversabitur in diversorio bonorum;* Tigur. : *Qui ad latus illius tabernaculum collocarit, is aget in hospitio bonorum;* Syrus, *habitabit in habitatione bona.* Hæc omnia non aliud significant, quàm studiosum sapientiæ totum se dedere sapientiæ, eique appropinquare, quoad fieri potest, in hac vita : atque ex hac sapientiæ vicinia et contubernio percipere bona omnia per omne ævum, tam præsens, tum futurum, puta per omnem æternitatem.

Perperam Lyran. et Dionys. pro *per ævum* legunt *per eum,* scilicet, Deum vel sapientem, q. d. Per studium et operam sapientis omnia bona requiescunt in casa ejus : nam Romana et cæteri codices legunt *per ævum.*

Bona hæc, quæ sapienti confert sapientia, recenset Salomon Proverb. 3. v. 2. 4. 8. 10. 14. 15. 16. ubi sic ait : *Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ et gloria,* etc. *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam, et qui tenuerit eam beatus.* Et v. 22 : *Et erit vita animæ tuæ, et gratia faucibus tuis. Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget. Si dormieris, non timebis : quiesces, et suavis erit somnus tuus.* Causam dat v. 26 : *Dominus enim erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum ne capiaris.* Fusius et nervosius sapientiæ bona describit Sapient. cap. 7. v. 8. et seq. et toto cap. 8.

Per sapientiam, toto hoc libro, practicam, scilicet cum Dei timore et amore conjunctam, intelligit Siracides. Sicut enim prudentia vera, licet proprie sit in intellectu, tamen ad affectum et voluntatem se extendit, facitque ut illa bonum honestum à se propositum amplectatur, uti docet Aristot. in Ethicis. Prudens enim est, non qui prudenter judicat quid faciendum sit, sed qui illud ipsum amplectitur et exsequitur : quare prudentia vera sine virtutibus cæteris esse nequit. Ita pariter vera sapientia licet sit in intellectu, tamen ad voluntatem se extendit, eique persuadet Deum timere, amare, colere, obedire, etc.

Quocirca S. August. sapientiam varie definit et circumscribit, ut varia ejus officia, dona et bona repræsentet. Nam lib. contra Academic. cap. 15. ita eam definit : *Sapientia est via recta, quæ ad veritatem ducit;* et cap. 6 : *Sapientia est rerum divinarum humanarumque scientia;* et libro de Beata vita, sub finem : *Sapientia,* ait, *nihil est aliud quàm modus animi, hoc est, quo sese animus librat, ut neque excurrat in nimium, neque infra quàm plenum est coarctetur.* Idem Enchiridio ad Laurentium, cap. 1 : *Hominis sapientia,* inquit, *est pietas,* juxta illud Job cap. 28 : *Ecce pietas ipsa est sapientia;* græce, pro *pietas* est, θεοσέβεια, id est, Dei cultus, quæ et εὐσέβεια, id est, bonus cultus dicitur, quo scilicet Deus colitur fide, spe, charitate. Hæc est vera sapientia. Auctor libri de Spiritu et anima, qui exstat tomo 3. Sancti Augustini cap. 11 : *Mens,* ait, *ex eo dicta est, quod emineat in anima, vel à Græco μήνη, id est, luna ; quia, sicut luna crescit et deficit, sic mens nunc caput summis inserit, nunc decidit in infimis : modo ad corporalia regenda deflectitur, modo æternis rationibus inspiciendis vel consulendis adhærescit.* Et mox : *Sapientia est amor boni, sive sapor boni; à sapore siquidem dicitur. Mentis visio est intelligentia, gustus sapientia. Illa contemplatur, ista delectatur,* etc. *In summo est sapientia. Summa namque sapientia ipse Deus est. Sapientia hominis est pietas, id est, cultus Dei.* Et inferius : *Sapientia intendit ad superna et cœlestia, prudentia ad transitoria et caduca. Nam dividit se ratio in duo, scilicet in sursum et deorsum; sursum in sapientiam, deorsum in prudentiam, quasi in virum et mulierem, ut vir sit superior et regat, mulier inferior et regatur.* Pulcherrime vero et plenissime eam definit sanctus Augustinus, lib. 1. de Sermone Domini in monte cap. 9, explicans illud Matth. 5 : *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Sapientia,* inquit, *est contemplatio veritatis, pacificans totum hominem* (non solum sensum vel intellectum), *et suscipiens similitudinem Dei.* Facit enim ut sapiens instar Dei sit excelsus, compositus, cœlestis, imperturbatus tam in adversis quam prosperis, adeoque quasi Deus quidam in terra obambulans.

Mystice Rabanus, et ex eo Glossa : *Quid per casulam,* inquit, *nisi sacerdotis dignitas exprimitur? Ille enim casulam suam ad manus sapientiæ apponit, qui doctoris officium in Ecclesia gerens, sanæ doctrinæ opera justitiæ conjungit, ut auditores suos per rectam doctrinam simul instruat, et per bona exempla.*

26 et 27. Statuet filios suos sub tegmine illius, et sub ramis ejus morabitur. Protegetur sub tegmine illius a fervore, et in gloria ejus requiescet.] Pergit explicare quæ quantaque bona sapienti obveniant à sapientia, ob quæ beatus censendus est, per aliam metaphoram, scilicet arboris, quæ suis ramis eum, ejusque ca-

sam adumbrat; ita ut ipse cum filiis suaviter in umbra ejus requiescat, ac protegatur ab æstu omnique aeris injuria : denique arbor hæc suis frondibus, floribus et fructibus magnum ei decus, voluptatem et gloriam afferat. Simili enim modo sapientia protegit sapientem, ejusque familiam tum physicam, ut scilicet filios et subditos juxta sapientiæ leges vivere doceat; tum mysticam, quæ conflatur ex omnibus animæ potentiis, sensibus et viribus, ita ut sub ejus tegmine, id est, protectione, tutus sit ab omni incursu tentationum et hostium; ac in ejus tutela securus, fidens, animosus et gloriosus conquiescat. Sapientia enim affert mentis tranquillitatem, lætitiam, constantiam, sublimitatem, ut in cœlo Deoque defixus, omnia mundi prospera et adversa, omnesque turbines ex alto videat et rideat, despiciat et calcet. Quæ sane ingens et heroica est virtus ac gloria; præsertim quia gloriam æternam in cœlis ipsi apparat, illumque ad eam manuducit. Unde Tigurina vertit : *In tutelam tradet ipsi liberos suos, tam sub ramis ipsius morabitur, et ab æstu protegetur per eam, atque in gloria ipsius habitabit;* Syrus : *Jaciet manus suas super ramos ejus, et inter ramos ejus erit habitans, et sedebit in umbra ejus* (tutus) *ab æstu, et in cœnaculis ejus erit deambulans.*

Alludit ad domos nobilium et divitum, qui juxta eas plantant palmas, cedros, cypressos, ut domos ornent, umbra sua protegant, frondibus recreent, fructibus pascant, ac nominatim alludit ad Isaiæ 4. 6 : *Tabernaculum erit in umbraculum diei ab æstu, et in securitatem, et in absconsionem à turbine et à pluvia.* Vide quæ ibidem annotavi.

Mystice, sapiens, id est sanctus, *filios*, id est opera sua, *statuet* per intentionem rectissimam soli Deo placendi, *sub tegmine* ipsius Dei, ne unquam pereant; et sub ejus providentia, quasi *sub ramis* arboris pulcherrimæ *morabitur*, à quo et protectionem ab omni hostium incursu ac gloriam tum præsentem, tum æternam, tum terrenam, tum cœlestem consequetur. Ita faciebat sponsa Cant. 2. 3 : *Sub umbra*, inquit, *illius quem desideraveram sedi, et fructus ejus dulcis gutturi meo.* Quod Chaldæus explicans ait : *Tunc temporis*, inquiens, *in umbra majestatis ejus desideravi habitare, et verba legis ejus dulcia fuerunt gutturi meo, et præmia præceptorum ejus servantur mihi in seculo venturo.* In quem locum scribens S. Gregorius : *Umbra*, inquit, *Christi protectio est Spiritus Sancti; Spiritus quippe Sanctus mentem quam replet, obumbrat; quia omnium tentationum fervorem temperat, et dum aura suæ inspirationis suaviter mentem tangit, quidquid noxii caloris sustinebat, expellit : et quam jam forsitan nimius vitiorum æstus marcidam fecerat, umbra Sancti Spiritus protegens recreat, ut, dum in ejus inspiratione sedens pausat, vires colligat, quibus ad æternam vitam robustius currat.*

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

In fine capitis præcedentis ostendit quanto studio studiosus sapientiæ sectetur sapientiam, ut illi appropinquet; nunc vicissim ostendit quanta benevolentia eidem sapientia occurrat, quantaque dona et gratias ei conferat. Inde v. 7. declarat sapientiam fugere stultos, superbos, dolosos et mendaces; ambire vero sensatos, humiles, sinceros et veraces. Denique v. 11. docet sapientiam et Deum non esse auctorem peccati, utpote quod exsecratur, sed cuique dedisse liberum arbitrium, ut eligat bonum vel malum, vitam vel mortem. Igitur hic insignis est descriptio liberi arbitrii, in cujus potestate est eligere sapientiam vel stultitiam, id est, virtutem vel peccatum.

1. Qui timet Deum, faciet bona : et qui continens est justitiæ, apprehendet illam, 2. et obviabit illi quasi mater honorificata, et quasi mulier à virginitate suscipiet illum. 3. Cibabit illum pane vitæ et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris potabit illum : et firmabitur in illo, et non flectetur; 4. et continebit illum, et non confundetur : et exaltabit illum apud proximos suos, 5. et in medio Ecclesiæ aperiet os ejus, et adimplebit illum spiritu sapientiæ et intellectus, et stola gloriæ vestiet illum. 6. Jucunditatem et exsultationem thesaurizabit super illum, et nomine æterno hæreditabit illum. 7. Homines stulti non apprehendent illam, et homines sensati obviabunt illi, homines stulti non videbunt eam : longe enim abest à superbia et dolo. 8. Viri mendaces non erunt illius memores : et viri veraces invenientur in illa, et successum habebunt usque ad inspectionem Dei. 9. Non est speciosa laus in ore peccatoris : 10. quoniam à Deo profecta est sapientia. Sapientiæ enim Dei stabit laus,

et in ore fideli abundabit, et dominator dabit eam illi. 11. Non dixeris: Per Deum abest; quæ enim odit ne feceris. 12. Non dicas: Ille me implanavit; non enim necessarii sunt ei homines impii. 13. Omne execramentum erroris odit Dominus, et non erit amabile timentibus eum. 14. Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. 15. Adjecit mandata et præcepta sua: 16. si volueris mandata servare, conservabunt te, et in perpetuum fidem placitam facere. 17. Apposuit tibi aquam et ignem: ad quod volueris, porrige manum tuam. 18. Ante hominem vita et mors, bonum et malum: quod placuerit ei, dabitur illi; 19. quoniam multa sapientia Dei, et fortis in potentia, videns omnes sine intermissione. 20. Oculi Domini ad timentes eum, et ipse agnoscit omnem operam hominis. 21. Nemini mandavit impie agere, et nemini dedit spatium peccandi: 22. non enim concupiscit multitudinem filiorum infidelium et inutilium.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Qui timet Deum, faciet bona,] jam dicta cap. præcedenti, vers. 11. 17. 21. 23. et sequent. scilicet opera beneficentiæ, justitiæ, vestigationis sapientiæ, sed maxime dicta v. 22, ubi Complut. legunt: *Beatus qui in sapientia meditabitur bona, et in intellectu suo disseret sancta.* Eò enim alludit: hæc enim sunt bona quæ faciet is qui timet Deum, q. d. Timens Deum quælibet opera bona et sancta faciet, ut iis placeat Deo, ejusque gratiam demereatur; nimirum, meditabitur justitiam, cogitabit circumspectionem Dei, respiciet per fenestras sapientiæ, figet palum in pariete domus sapientiæ, etc. Quocirca pro *bona*, Græca habent αυτα (Noster legit αγαθα) *ipsa*, scilicet quæ jam dixi. Est enim hic versus quasi anacephalæosis et summaria repetitio totius cap. præc. Unde aliqui Latini legunt, *faciet illud*, scilicet jam dictum.

Et qui continens (id est, compos) est justitiæ, apprehendet illam,] scilicet sapientiam, de qua toto cap. præcedenti fuit sermo. Ostendit quæ sint vestigia, per quæ vestigandam dixit sapientiam, docetque ea esse timorem Dei et opera justitiæ; ideoque timentes Deum, et operantes justitiam, apprehendere sapientiam cum omnibus ejus bonis jam dictis, scilicet, ut per eam protecti, securi vivant vitam quietam, hilarem, sanctam, et bonis omnibus abundantem. Græca habent: *Qui timet Dominum, faciet illa; et qui compos est scientiæ legis* (non speculativæ, sed practicæ, puta justitiæ, ut vertit Noster), *comprehendet eam;* Tigur. *Qui Dominum reveretur, faciet hæc; et cognitionem legis adeptus, hanc apprehendet;* Syrus: *Qui timet Deum, faciet ita; et qui docet legem, ambulabit in ea.* Pro *continens* græce est, εγκρατης, id est, compos, sive qui tenet justitiam. In uno vetusto codice est, ο ειληφως γνωσιν νομου ευρησει αυτην, id est: *Qui acceperit cognitionem legis, inveniet eam,* scilicet sapientiam. Sensus est, q. d. Qui timet Deum, ejusque legem adimplet (quod est, facere justitiam, sive jus et justum à lege præscriptum), hic apprehendet sapientiam. Non enim sola speculatione et cognitione, sed praxi et operatione legis cognitæ, acquiritur sapientia hæc vera et practica. Repetit et inculcat id quod dixit c. 1. 33: *Concupiscens sapientiam, conserva justitiam, et Deus præbebit eam tibi.* Siracidi succinit Ananias in *Pirke avoth*, id est, in Sententiis Patrum cap. 3: *Omnis homo*, inquit, *qui plus habet operum quam sapientiæ, ejus sapientia permanet; qui autem è contrario plus habet sapientiæ quam operum, ejus sapientia diuturna et stabilis esse nequit.* Ibidem R. Eleazar: *Qui*, inquit, *sapientia plus quam bonis operibus abundat, cui similis est? Utique arbori multis frondibus luxurianti, paucis autem radicibus in terra fixæ. Adest ventus, repentino impetu illa concutitur, ac tandem funditus evertitur, sicut ait Jeremias*, cap. 17. 6. *Erit quasi myricæ in deserto, et non videbit cum venerit bonum; sed habitabit in siccitate in deserto, in terra salsuginis. Qui autem operibus bonis supra sapientiam affluit, cui similis est? utique arbori paucis quidem onustæ ramis, sed multas ad terram radices mittenti. Nam, etsi vis magna ventorum eum successerit, nullatenus loco movebitur, juxta illud Jerem. ibidem: Erit tanquam lignum, quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas; et non timebit, cum venerit æstus: et in tempore siccitatis non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere fructum.*

Porro, quo magis crescimus in justitia, eo magis apprehendimus sapientiam, magisque bonorum ejus participes efficimur. To ergo *apprehendet*, significat actum non solum inchoatum, sed et crescentem ac perfectum: quanto enim quis magis timet et reveretur Deum, eique per bona justitiæ opera placere satagit, tanto magis apprehendit sapientiam, fitque sapientior. Quod cuique summe conandum est, ut Christum ducem suum sequatur, de quo scribit S. Lucas cap. 2. 52; *Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia, apud Deum et homines.* Ita Rabanus: *Quanto*, ait, *quis sollicitior est in custodia mandatorum Dei, et studiosior in justa conversatione, tanto largius gaudet in sapientiæ perceptione.* Horum omnium causa est timor Dei: *Qui enim*, ait noster Alvarez tract. de Timore, *in timore Domini fuerit radicatus, is ab ipso timore sollicitabitur, ne otiosus et deses maneat, sed jugiter in sanctas actiones incumbat. Qui autem per exercitationem bonorum operum, justitiam ac virtutem apprehenderit, is sapientiam quoque, et Dei sapidam notitiam apprehendet. Quare timor ad omnia bona, quæ ad actionem et contemplationem pertinent, suam dominationem extendit.* Unde S. Bernardus serm. de Donis Spiritus Sancti, cap. 1, qui habetur pag. 101: *Prima*, inquit, *gratia est timor Domini. Qui hanc habet gratiam, omnem odit iniquitatem, juxta illud Psalmistæ: Iniquitatem odio habui, et abo-*

minatus sum; et alio loco: Omnem viam iniquitatis odio habui. Scriptum namque est: Timor Domini odit malum. Et item: Time Deum, et recede à malo. Et de Job dicitur: Vir timens Deum, et recedens à malo. Sine hac gratia, prima gratiarum, quæ totius religionis exordium est, nullum bonum pullulare vel manare potest. Sicut enim securitas vel desidia causa est et mater omnium delictorum; sic timor Domini radix est et custos omnium bonorum. Et S. Ephrem de Timore Dei, tom. 1: *Qui timorem*, inquit, *Dei obtinet, huc illucque non evagatur animo, sed Dominum suum exspectat, ne forte repente veniat, ipsumque negligentia torpentem et imparatum offendat, separetque. Qui Deum timet, non est expers curæ ac sollicitudinis; semper enim vigil est ac sobrius. Qui timet Dominum, immodico non est deditus somno; vigilat enim et adventum Domini sui exspectat. Cui timor Dei est, in nullo se negligentem præbet, ne Dominum suum offendat. In quo timor Dei est, inertiæ atque desidiæ non se tradit; semper enim sua diligenter curat, ne condemnetur à Domino. In quo est timor Dei, semper quæ Domino suo placent, probat, eaque amplectitur et perficit; ut, cum Dominus ejus venerit, in multis ab eo laudetur: plurimorum enim bonorum causa est timor Dei possidentibus illum.*

2. ET OBVIABIT ILLI QUASI MATER HONORIFICATA, ET QUASI MULIER A VIRGINITATE SUSCIPIET ILLUM,] quæ scilicet non à viduitate, sed *à virginitate*, id est virgo, ducta est, factaque mulier, id est uxor. Unde græce est, ὡς γυνὴ παρθενίας, id est, *tanquam uxor virginitatis*, quæ scilicet in virginitate, id est virgo, ei desponsata est, factaque conjux; ideoque mariti moribus obsequitur, seseque facile conformat, et idcirco tenere diligitur. Græca non habent τὸ *honorificata;* sed hæc tantum: *Tanquam mater obviabit ei, et quasi uxor virginitatis excipiet eum;* Tigurina, *et eum tanquam uxor virgo ducta excipiet*, q. d. Quanto honore, amore, suavitate et gaudio virgo sponsa excipit suum sponsum, cui recens desponsata est, tanto pariter sapientia excipiet suî studiosum, qui ejus amplexus et connubium ambit. Syrus: *Sicut mulier adolescentiæ*, quæ ducitur in adolescentia, *appropinquabit illi.* Significat occursum sapientiæ, scilicet, sapientiam se quærentibus occurrere mira promptitudine et benevolentia, per duas similitudines, matris scilicet honorabilis, et uxoris virginis; idque:

Primo, quia nulli sunt tam intensi amores in mundo quam matris erga filium, et virginis sponsæ erga sponsum. Hosce, imo multo majores, sapientia divina suo hospiti demonstrabit, majores, inquam, tanto, quanto major est spiritus quam caro, Deus quam homo, cœlum quam terra. Hos amores sentiebat ille qui dixit: *Cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum*, psalm. 83. v. 7; et: *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum,* psalm. 41. v. 3.

Secundo, quia in utroque honor miscetur amori, ita ut nec amor minuat reverentiam, nec reverentia amorem. Mater enim honorata, v. g. regina, filiis suis occurrens, eos amanter amplectitur ut mater, honorifice ut regina. Similiter virgo sponsa occurrit sponso casto amore, ut sponsa, sed et reverenter ac pudibunda quasi virgo. Itidem facit sapientia suis discipulis.

Tertio, quia uterque amor continet amoris delicias, quæ mentem consolatione adimplent, et voluptate quasi exsaturant: mater enim materno amore filiis quasi visceribus suis occurrens omnem suum affectum, ac seipsam quasi totam in eos effundit: itidem facit virgo sponsi erga sponsum. Idem facit Deus, Deique sapientia et gratia, juxta illud (quò alludit hîc Siracides) Isaiæ 66. v. 13: *Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos; videbitis, et gaudebit cor vestrum*; et v. 11: *Ut sugatis et repleamini ab ubere consolationis ejus; ut mulgeatis, et deliciis affluatis ab omnimoda gloria ejus*, etc., *ad ubera portabimini, et super genua blandientur vobis.* Porro tantus est amor Dei ejusque sapientiæ et gratiæ erga homines, ut non solum se quærentibus occurrat, sed et non quærentes, imo fugientes et aversantes, insequatur, eosque ad se alliciat et invitet, imo cogat. Quam ergo ingrati, inhumani, stolidi et barbari sunt, qui Deum adeo suî amantem negligunt, imo contemnunt et spernunt, adeoque contra eum pugnant!

Quarto, Rabanus: *Merito*, ait, *sapientia mater nuncupatur propter gratiam nutrimenti, et virgo propter speciem pulchritudinis, et sanctitatem castitatis; quoniam nihil est in ea immundum, neque coinquinatum. Ipsa est enim candor lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius; et per ipsam sanati sunt quicumque Deo placuerunt à principio.* Hoc est quod ait Sapiens cap. 6. v. 13: *Clara est et quæ nunquam marcescit sapientia; et facile videtur ab his qui diligunt eam, et invenitur ab his qui quærunt illam. Præoccupat qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat. Qui de luce vigilaverit ad illam, non laborabit; assidentem enim illam foribus suis inveniet.*

Ratio est, quia sapientia Dei est ejus bonitas; bonitatis autem est se ultro communicare; bonum enim est suî diffusivum; bonitas autem infinita infinite desiderat se communicare et diffundere. Talis est bonitas Dei et sapientiæ increatæ. Sapientiam quasi matrem sequantur ejus filii, puta sapientes et doctores, ut, scilicet, facile suam sapientiam, dona et gratias aliis communicent: ad hoc enim ea à Deo acceperunt, et per hoc magis ea augebunt; tum quia qui docet alios, docet seipsum; tum quia quo quis alacrius et diligentius docet alios, eo magis docetur à Deo; tum quia Deus liberalitate se vinci non patitur, sed liberali liberalius erogat, ut liberalior in alios esse pergat.

Quinto, eadem hîc accipi potest *mater* et *mulier virginitatis.* Alludit enim ad occursum sponsi et sponsæ: *mater* ergo *honorificata* est sponsa præcipua, quæ erat materfamilias, ideoque in summo honore habebatur à tota familia. Non enim vult sapientia, quasi ancilla et concubina, obviare quasi sponsa illi, qui aliam illi anteponit. Ubi nota olim licitam fuisse polygamiam, ita ut viro liceret ducere plures uxores; sed una de his erat primaria, quæ proinde familiam regebat, et vocabatur Materfamilias, quam proinde maritus manu apprehendens, sibi certa verborum forma despondebat, tuncque dicebatur illa in mariti manum venire, vel convenire, hoc est, cooptari in matremfamilias; cæteræ vero simpliciter ducebantur et vocabantur Concubinæ, vel secundariæ uxores. Ita Cicero in topicis: *Si Fabiæ,* inquit, *pecunia legata est à viro, si ea uxor materfamilias esset, si ea in manu viri non convenerat, nihil debetur:*

genus enim est uxor; ejus duæ formæ, una matramfamilias, hæ sunt quæ in manu convenerunt; altera earum, quæ uxores tantum habentur. In quem locum scribens Severinus Boetius, lib. 2. cum tribus modis uxorem duci dixisset, usu, farre, coemptione, explicatis primis duobus: *Coemptio,* inquit, *certis solemnitatibus peragebatur, et sese coemendo invicem interrogabant; vir ita: An sibi mulier materfamilias esse vellet; illa respondebat, velle: Mulier, an sibi paterfamilias esse vellet? ille, velle respondebat. Itaque mulier viri conveniebat in manum, et vocabantur hæ nuptiæ per coemptionem.* Unde noster Pineda in cap. 21. Job v. 15. num. 9. sic explicat: *Qui continens est justitiæ, apprehendet illam, et obviabit illi quasi mater honorificata, et quasi mulier à virginitate suscipiet illum. Id est, qui justitiam, qui sanctitatem, qui Deum quærit, non oportebit universum viæ laborem et lassitudinem suscipere, ut illam consequi possit. Nam sicut inter sponsos constitutum erat, ut venienti sponso occurreret sponsa, quæ etiam erat et dicebatur materfamilias (non enim hic de matre agitur respectu filii, sed respectu patrisfamilias): ita Deo occurrimus venienti et quærenti eos qui se inquirunt. Sic occurrit miseris Deus, Jerem.* 15. 11. *Si non occurri tibi in tempore afflictionis. Sic occurrit laboranti, præmium largiturus. Isaiæ* 64. v. 5. *Occurristi lætanti et facienti justitiam: in viis tuis (q. d. In ipso medio itinere) recordabuntur (cum te præsentem viderint, tua præsentia et occursu recreati) tuî. Sed ita tamen occurrit Deus, ut non solum partiri videatur nobiscum viam, et itineris molestiam; sed fere totum quod itineris et laboris est, conficiat ipse, ac se nobis vix ex nostris finibus egressis obviam præbeat, ut expressum videas Matth.* 15. *in muliere illa Chananæa: nam vix à finibus Tyri et Sidonis egressa, Christum Jesum obviam habuit, qui primum ex Judææ finibus egressus secesserat in partes Tyri et Sidonis. Ergo divina sapientia præoccupat qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat.* Hæc Pineda, cui favet et Salazar quem mox citabo.

Tropolog. Sicut Deus, Deique sapientia totum suum amorem in nos effundit, quasi mater in filios, et quasi virgo in sponsum: ita vicissim nos omnem affectum ei uni dedere, imo reddere par est, ut eum solum amemus, et nil nisi propter ipsum. Hæc est enim puritas amoris; cui depurando indies magis magisque studere nos oportet, ut spoliantes nos omni amore rerum creatarum, cum totum conferamus in Deum, ut Deum in omnibus creaturis amemus, et omnes creaturas in Deo; ac mente abstrahamus ab amore nostro omne bonum creaturæ, ut is in solo creatore defigatur et conquiescat, v. g., dum videmus quid pulchrum, audimus quid harmonicum, sapimus quid deliciosum, in omnibus mente et amore transeamus et feramur in auctorem horum omnium, puta in Deum, qui est fons immensus omnis pulchritudinis, harmoniæ et deliciarum: in eo ergo quasi oceano nos totos per amorem immergamus et natemus, sicut pisces natant in aqua, et sicut aves volant in aere. Eum toto mentis sinu et affectu recipiamus, sicut aer recipit radios solis, sicut speculum recipit speciem regis, ut in anima nostra quasi in speculo, non nisi divinæ virtutis et amoris imago resplendeat. Sensim vero adeo depuratur hic amor, ut viri eximie spiritales et sancti, ne gratiam quidem et gloriam ament in se, sed in iis solum ament Deum, uti faciunt Beati in cœlo. Quare æqualiter Deum amant in quibuslibet creaturis, ac tam in adversis quam in prosperis; quia in utrisque æque Deum quem solum amant, reperiunt, nimirum Christum dilectum suum tam inveniunt in monte Calvariæ quam in Thabor. Sicut ergo in monte Calvariæ non amant crucem, sed Christum crucifixum; sic et in Thabor non amant gloriam, sed Christum transfiguratum et gloriosum: perinde ac eumdem venerantur in imagine tam lutea vel ænea, quam aurea, quia non æs vel aurum, sed imaginem, imo Christum in imagine venerantur. Et sicut Mathematicus triangulum considerat in se, abstrahendo ab eo quod sit ligneus vel lapideus; ita Sanctus Deum considerat et amat in creaturis tam vilibus quam pretiosis, abstrahendo ab eis, et pure contemplando et amando suum triangulum, puta SS. Trinitatem, cui dicit cum sponsa in Cantico toto corde: *Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia donec aspiret dies, et inclinentur umbræ.* Et cum Paulo: *Omnia arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* Et: *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus. Mihi vivere Christus est, et mori lucrum.* Et cum Psalte: *Quid enim mihi est in cœlo, et à te quid volui super terram, Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum?*

Allegor. B. Virgo, æternæ Sapientiæ, puta Christi Domini, genitrix, justis eam invocantibus occurrit quasi *mater honorificata*, ut eam appellat S. Ildefonsus, serm. 1. de Assumpt. ac S. Bonavent. in Psalterio Virginis. Et recte: nam primo, ipsa est mater Dei, sive Deipara, qui post Deum summus est honoris titulus; secundo, quia eam honoravit Filius Deus, cum in terra se illi quasi matri subjecit: rursum in cœlo honoravit eam, collocando à dextris suis. Cujus typus fuit in Salomone, qui simili modo honoravit Bethsabee matrem suam. 3. Regum 2. v. 19: *Surrexit*, inquit, *rex in occursum ejus, adoravitque eam, et sedit super thronum suum: positusque est thronus matri regis, quæ sedit ad dexteram ejus.* Nam, ut ait Methodius, Oratione de Purificatione: *Qui dixit: Honora patrem et matrem, ut decretum à se promulgatum observaret, omnem gratiam matri et honorem impendit;* tertio, quia ipsa est mater omnium fidelium et Sanctorum. Unde à Patribus vocatur, *mater viventium*, sicut Eva vocatur *mater morientium;* quia, ut ait S. Epiphan. hæresi 78, *à Maria hæc vita mundo genita est, ut viventem gigneret, et fieret Maria mater viventium.* Et infra: *Eva mortis causa facta est hominibus, per ipsam enim mors ingressa est in mundum; Maria vero causa vitæ, per quam genita est nobis vita, et per hanc Filius Dei advenit in mundum.* Rursum Christus moriens, nos omnes, id est, fratres suos, matri suæ commendavit et resignavit, dicens sancto Joanni: *Ecce mater tua;* sanctus Joannes enim omnes nos repræsentabat. Unde Origenes Præfatione in sanctum Joannem: *Christus*, inquit, *dicens: Mulier, ecce filius tuus, perinde est ac si dixisset: Ecce hic est Jesus quem genuisti. Nam quisquis perfectus est, amplius non vivit ipse, sed in ipso vivit Christus; cumque in ea vivat Christus, dicitur de eo Mariæ: Ecce filius tuus Christus.* Quocirca Albertus Magnus sermone super *Missus est*, asserit B. Virginem *curam gerere maternam omnium, cui proportione sua aptari possit*

illud quod de Sapientia dicitur : Ipsi cura est de omnibus. Sanctus Augustinus, lib. de Virginitate, capite 6 : *Hæc*, inquit, *mater spiritu est membrorum Salvatoris, cooperata est charitate ut fideles in Ecclesia nascerentur.* Sanctus Anselmus de Excellent. Virginitatis, capite 11 : *Beata Dei genitrix*, ait, *suis meritis cuncta reparando, mater est, et domina rerum.* Sanctus Bernardinus, t. 3. serm. 6. art. 2. cap. 2 : *Virgo*, ait, *per consensum in incarnationem, omnium electorum salutem viscerosissime expetiit et procuravit, et ex tunc in suis visceribus omnes bajulavit, tanquam verissima mater filios suos.* Unde ipsa B. Virgo S. Brigittæ, l. 4. Revelat. cap. 138. revelavit, *se non tantum justorum, sed etiam peccatorum qui ad bonam frugem recipere se volunt, matrem esse, eisque opem ferre.* Clamemus ergo cum tota Ecclesia : *Maria mater gratiæ, mater misericordiæ, tu nos ab hoste protege, et hora mortis suscipe.* Et in Litaniis : *Mater divinæ gratiæ, ora pro nobis.* Denique ipsa est mater fidei, spei et charitatis, juxta illud c. 24. 24 : *Ego mater pulchræ dilectionis, et timoris, et agnitionis, et sanctæ spei.* De quo plura ibidem.

Nota : τὸ *obviabit* optime convenit B. Virgini ; quia ipsa innumeris velut alis misericordiæ circumdata, illico advolat, ut miseris opituletur. Unde sanctus Anselmus, lib. de Excellent. Virginis, cap. 6 : *Velocior*, inquit, *est nonnunquam salus, memorato nomine ejus* (id est, Mariæ) *quam invocato nomine Domini Jesu.* Et rationem reddit : quia ad Christum tanquam ad judicem pertinet etiam punire : ad Virginem tanquam ad patronam, non nisi misereri. Porro B. Virgo proprie quasi mater occurrit B. Joanni, utpote ei à Christo in cruce dato in matrem. Quocirca Ecclesia in Festo sancti Joannis, hæc legit loco Epistolæ. Et Albinus Flaccus, qui jussu Caroli Magni Imperat. homilias Patrum collegit, hæc adaptat sancto Joanni, ejusque Festo.

Jam reliqua quæ subnectit Siracides : *Cibabit illum pane vitæ et intellectus, etc.*, facile est B. Virgini adaptare, ac præsertim illud : *Mulier à virginitate;* ipsa enim in virginitate et ob virginitatem facta est mulier et mater Dei, ut sibi sit virgo, Deo mater. Unde noster Salazar in Prov. cap. 8. v. 18. num. 157. putat hîc non duas, sed unam dari similitudinem : *Eadem enim*, ait, est *mater honorificata, quæ mulier à virginitate, græce virginitatis, id est virgo, q. d. Sapientia occurrit filio tanquam mater honorificata, id est, tanquam mater à virginitate sua, id est, tanquam mater simul et virgo. Id vero addit, ut significaret sapientiæ (de qua ibidem loquitur ad litteram) totius corruptelæ expertem sinceritatem, quæ quamvis mater appelletur, nihilominus virgo est. Neque lædit sententiam hæc interpretatio, sed potius illam exacuit. Sensus enim sic conformandus est : Occurrit illi sicut mater honorificata et virgo, id est, tanquam mater quæ filiam peperit virginitate incolumi, atque adeo sine dolore et pressura, q. d. Sic excepit illum veluti si foret mater aliqua, cui filius, quem virgo, atque adeo incorrupta, et sine doloribus peperit, honoris multum et obsequii deferret : hunc enim eo libentius amaret, quia voluptatem plurimam, nullum vero dolorem ipsi attulerat. Hæc vero ad B. Virginem accommodate transferuntur, quæ vere parvulos illi honorem deferentes, tanquam virgo mater excepit, à quibus cum voluptatem experta sit, dolorem hactenus nullum excepit. Majores enim natu quotquot ad ipsam accedunt, fere plurima jam admiserant peccata, quibus tantæ matri cruciatum et dolorem attulerunt; atque adeo tunc cum illos Deo parit, cum doloribus quodammodo enititur. Parvuli vero et insontes ad Mariam accedentes, atque illam honorantes, nullum dolorem vel cruciatum, sed voluptatem plurimam illi apportant. Ideo illos virgo parere jucundius et gratius illos excipere dicitur, quia istos Deo pariendo (liceat sic dicere) partum Christi imitatur, quem virginitate incolumi sine dolore et cruciatu, edidit mundo.* Idem ibidem numer. 451, explicans illud eodem pertinens : *Hauriet salutem à Domino*, notat τὸ *potabit* significare, B. Virginem gratiam et honestatem non modo edendam præbere, in quo difficultatis aliquid est, sed etiam bibendam propinare, uti fecit suis dilectis, S. Bernardo, S. Anselmo, S. Damasceno, S. Bonaventuræ et aliis, qui ita ad omnem honestatem et virtutem fuere prompti et proclives, ut eam non tam comedisse quam bibisse videantur.

Exemplum illustre et rarum est in Vita B. Hermani Josephi Ordinis Præmonstratensis. Hic enim à puero B. Virgini apprime devotus, eam per omnem vitam expertus est matrem honorificatam ; quæ proinde assidue ei pecunias ad victum et vestitum procurabat, morbos sanabat, tentationes fugabat, ac in omnibus aderat, et de cunctis rebus ad salutem opportunis velut pia et liberalis mater providebat : quin et eum in sponsum accepit, nomenque sponsi sui, scilicet Joseph, ei indidit. Lege Vitam ejus, et miraberis tantam tantæ matris in suos clientes dignationem et pietatem. Exstat Vita ejus apud Surium ad diem septimum Aprilis, in ultima (quæ valde adaucta est à Mosandro) editione Coloniensi.

3. Cibabit illum pane vitæ et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris potabit illum.] Τὸ *vitæ* et *salutaris* desunt in Græco ; sic enim habet : *Cibabit illum pane* συνέσεως (id est, *intelligentiæ*) *et aqua sapientiæ potabit eum ;* Syrus : τὸ *intelligentiæ et sapientiæ* trajicit et commutat ; sic enim habet : *Cibabit illum pane sapientiæ, et aquis intelligentiæ potabit illum.* Dixit v. præcedenti sapientiam suî studiosis occurrere amicissime, quasi matrem et quasi sponsam; nunc hujus occursus effectus fructusque significat : primus est, quod eum cibabit et potabit sicut mater cibat filios, præsertim infantes et parvulos, et sicut sponsa prandium mensamque instruit sponso. Pro *cibabit* enim græce est ψωμίζω, id est, in frusta concido et seco, pasco conciso cibo et particulatim in os indito, quod *turundam in os indere*, dixit Cato de avibus. Sicut ergo matres et nutrices μασσήματα, id est, omnia minima mansa infantibus et pueris in os inserunt : sic et sapientia sua dogmata particulatim divisa auribus et mentibus suorum instillat, iisque quasi suos infantes adescat. Nam uti vinum in vas amplum per utrem exiguum sensim infunditur et instillatur, ne, si per angustum foramen amphora tota infundatur, angustiæ foraminis tantam copiam respuant, vinumque effundatur et pereat : sic et pueris qui angustam habent mentem, sensim instillanda est doctrina et sapientia, uti docet Quintillianus.

Porro, *intellectus*, sive intelligentia et sapientia idem sunt, licet etymo et connotato differant, uti dixi in Proœmio. In rebus enim spi-

ritalibus, uti in mente, idem est cibus et potus; sicut idem est auditus, visus et gustus. Una enim eademque mens, sive intellectus, omnes sensus eminenter in se continet, omniumque vices et actus obit. Sensus ergo est, q. d. Sapientia mentes suorum cibat et potat, id est, pascit pane et potu spiritali, puta intelligentia et sapientia, hoc est, seipsa, suisque dogmatibus, institutis et præceptis, quæ salutem et vitam gratiæ et gloriæ ei conferunt.

Noster addit τὸ *vitæ*, quia alludit ad lignum sive arborem vitæ, quæ erat typus et symbolum sapientiæ in paradiso, Genes. 2. v. 9. Sicut enim illa, ejusque esus prorogasset homini vitam ad plurimos annos, donec Deus eum transtulisset in cœlum, itaque eum fecisset immortalem: sic et sapientia cibat suos sua gratia et gloria, quæ vitam spiritualem, salutarem, beatam et æternam homini conferunt. Unde eam vocat *lignum vitæ*. Salomon Prov. 3. v. 18: *Lignum vitæ*, ait, *est his qui apprehenderint eam: et qui tenuerit eam, beatus*. Et c. 11. v. 30: *Fructus justi lignum vitæ*. Quare τὸ *vitæ et salutaris*, opponunt et præponunt hunc sapientiæ cibum non tantum pani materiali, qui inanimis et insensilis est, nec mortem arcet, sed prorogat; verum etiam doctrinæ Philosophorum, quæ nec veram, nec vitalem, nec salutarem sapientiam afferebat; unde vitam et salutem æternam conferre non poterat. Item doctrinæ hæreticorum; hæc enim est panis mendacii, ait Rabanus, et comestoribus suis mortem infert perpetuam. Talis est et doctrina, puta dictamen et suggestio, concupiscentiæ, quæ errorem et mortem gustanti conciliat. Sapientiæ enim practicæ opponitur concupiscentia. Rursum τὸ *cibabit* significat sapientiam ita pascere mentem, ut non tantum omnem ejus famem et sitim satiet, sed et simul eam sensu rerum divinarum mire oblectet, in virtutibus crescere faciat, iisque illam impinguet, et fecundam bonorum operum efficiat. Hæc enim omnia cibus corporeus corporaliter præstat corpori. Denique hoc cibo satiati Sancti corporalem cibum fastidierunt, ut Moses, Elias, Antonius, Hilarion, Pachomius, Franciscus, etc. Cibus enim deliciosissimus et potus, imo nectar, animæ sunt studia virtutum, quæ et eam recreant, et in vita spiritali promovent; ac præsertim talis est oratio, et contemplatio Dei et rerum cœlestium. Huc facit gnome prisci Rabbini in *Pirke avoth*, id est, in Capitulis patrum: *Dicebat R. Meir: Omnis homo, qui diligenter ac studiose versatur circa legem intentione recta, is profecto magni meriti est, nec tantum hoc, sed et de universo orbe bene meretur, dignusque invenitur, qui amicus et familiaris Dei et nuncupetur et sit. Amat Deum et etiam homines; gaudio Deum afficit ac homines quoque. Humilitatis eum atque timoris spiritu lex induit; illa, scilicet, quam tantopere colit, quam tanto studio observat; præparat eum ac disponit ad omne virtutum genus, justitiam scilicet et pietatem, atque ut rectus sit et fidelis; avertit eum ab omni peccato, et ex adverso proximum Deo facit. Unde fit, ut homines ad ejusmodi virum tanquam ad oraculum confugiant, ejus usuri consilio, scientia atque prudentia, juxta illud Proverb. 8. Meum est consilium ac imperium; ei ergo dominium dat in alios, sua insuper ei secreta revelans. Unde fit quasi fons indeficiens, aut quasi fluvius jugiter fluens. Inde et bene compositus evadit et prudens, et ad irascendum tardissimus. Magnificat porro eum illa, extollitque virtutem ejus super omnes res creatas.*

Allegor. Christus, qui est Patris nostraque sapientia, seipso quasi pane divino nos realiter pascit in Eucharistia, itaque nos vivificat, et faciet resurgere ad vitam immortalem, juxta illud Joan. 6. v. 33: *Panis Dei est, qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo*. Et v. 35: *Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet: et qui credit in me, non sitiet unquam*. Et v. 51: *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum: et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita*. Rursum aqua sapientiæ salutaris est Spiritus sanctus, ejusque dona et gratiæ, de quo Christus Joan. 4. v. 13: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*. Audi Palacium: *Ad Verbum*, ait, *Dei Patris refertur panis, nec enim in solo pane vivit homo, sed et in verbo; ad Spiritum sanctum aqua, teste Joanne, qui verbum Christi de aqua saliente in vitam æternam, ait intelligendum de Spiritu. Cum igitur potentiæ primæ in anima rationali sint intellectus et voluntas; si intellectui sapientia dat cognitionem divinam, dicitur eum cibare pane vitæ. At cum voluntas liquatur in divina dulcedine, aqua sapientiæ potatur; non liquore alchymico, quem cœlestem aquam, vel quintam essentiam nominant; sed liquore divino ignito animam liquante, transformante et quid non efficiente?* Hunc panem maxime petimus, dum quotidie oramus: *Panem nostrum quotidianum* (vel, ut S. Matth. habet cap. 6. v. 11. ἐπιούσιον, quod Vulgates Interpres vertit, *supersubstantialem*) *da nobis hodie*. Unde Tertullianus eum explicans lib. de Oratione: *Spiritualiter*, inquit, *potius intelligamus; Christus enim panis noster est, quia vita Christus, et vita panis*. Et paulo post: *Itaque petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo, et individuitatem in corpore ejus*. S. Cyprianus quoque in Expositione orationis Domin.: *Panis*, inquit, *vitæ, Christus est; et panis hic omnium non est, sed noster est: et quomodo dicimus, Pater noster; quia intelligentium et credentium pater est: sic et panem nostrum vocamus, quia Christus noster, qui corpus ejus contingimus, panis est*.

3 et 4. ET FIRMABITUR IN ILLO, ET NON FLECTETUR: ET CONTINEBIT ILLUM, ET NON CONFUNDETUR.] Secundus est hic effectus et fructus sapientiæ suo discipulo occurrentis, scilicet, quod pascat illum non per modum transeuntis, sed in eo se firmet et maneat; ipsumque confirmet in vero et bono, nec ad falsum et malum eum inflecti sinat: quare in virtute continet illum, ne cadat in vitium, itaque confundatur et pudefiat. Græca pro *illo* et *illum*, scilicet, studiosum sapientiæ, legunt feminine, *illa* et *illam*, scilicet sapientiam; sic enim habent: *Firmabitur super eam, et non inclinabitur; et super eam innitetur, et non confundetur*; Tigurina: *Firmatus hac, statu moveri non poterit; qui fuerit innixus huic, non afficietur ignominia*; Syrus: *Innitetur super eam, et non cadet; et in ea confidet, et non confundetur*. Sed eodem redit sensus. Per hoc enim quod sapientia sedem suam firmet in anima justi, eumdem firmat, ut ipse

sapientiæ innixus in eadem firmus consistat, nec ad stulta pravaque deflectat; sed contra omnia mundi tentamenta immotus consistens, dicat: *Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinæ.* Sapientia ergo mentem fulcit et firmat, sicut theriaca fulcit corpus, ut à peste grassante infici lædique nequeat. Et sicut balsamum corpora mortua corroborat, ut ea corrumpi et tabescere non sinat, quia sua vi et vigore permeat per omnes eorum venas, partes et meatus, itaque ea sibi similia et incorrupta efficit: simili modo sapientia, sua vi penetrans omnes animæ sinus, eos in bono integros et incorruptos conservat.

Ratio à priori est. Prima, quod sapientia menti, et per mentem voluntati, sapientes suggerat rationes et motiva ad constantiam et fortitudinem: ut, quod non sint condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quod nobile sit pati pro virtute et pro Deo, quod Deus patientes pro se corroboret, præmiet et coronet. Secunda, quod sapientia sit ipsa prudentia et virtus; virtus autem à viro dicitur quasi virilitas, ait Cicero 2. Tusculan. et proprie fortitudinem significat, quod viro propria sit fortitudo. Unde Virgilius lib. 5. Æneid.

Tum pudor incendit vires, et conscia virtus.

Hinc nonnulli ex Cicerone virtutem sic definiunt: *Virtus est perferendorum malorum fortis atque invicta patientia.* Tertia, quod sapientia suggerat modum adipiscendi gratiam, quæ mentem corroboret per Sacramenta, præsertim panis Eucharistici, uti jam dixi. De hoc enim scriptum est: *Panem cœli dedit eis, panem angelorum manducavit homo*, psalm. 77. 25. Et: *Panis cor hominis confirmet*, psalm. 103. v. 15. Et: *Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?* Zachar. 9. v. ult. ubi multa hac de re dixi. Sane S. Catharina Senensis ex sacra Synaxi tantum robur mentis et corporis hausit, ut nulla re mundi turbaretur aut moveretur, imo ut sine cibo corporali viveret fortis et vegeta. Rursum Martyres invictum in quibuslibet tormentis robur adepti sunt ex S. Eucharistia, quam proinde domum deferebant, et in periculo persecutionis sumebant, ut liquet ex Tertull. S. Cypriano, et aliis. Hujus rei figura fuit manna, quod aluit et corroboravit Hebræos ad omnes itineris et bellorum labores per 40. annos in deserto. Et panis subcinericius ab angelo datus Eliæ, cujus virtute Elias ambulavit per 40. dies et noctes usque ad montem Dei Horeb, ac animose opposuit se impietati Jezabelis et Achab, quos antea timidus fugiebat, 3. Reg. 19. v. 8. et sequent.

Moraliter, ait Palacius, *Adverte hîc primo, τὸ pium hominem non flecti, non esse ascribendum ei, sed sapientiæ, quæ se in illo firmat. Nec enim quia nos in illa firmamur, perstamus recti; sed quia se in nobis illa firmat. Secundo, adverte, omnia temporalia flectere nos deorsum, ut flexa erat illa femina, quæ jam ab annis decem et octo cœlum recta intueri nequibat*, Lucæ 13. *At sapientia reddit hominem rectum, ut ille olim creatus erat; et licet omnia temporalia contendant flectere quem sapientia erigit, non poterunt; nulla enim creatura valet separare nos à charitate Dei. Tertio, nota, hominem ex se continuo defluere et labi; sumus enim (ut illa dixit) aqua quæ dilabitur super terram*, 2. Regum. 14. 14: *ac ideo Paulus rogat ne pereffluamus. Fluentem igitur animam sapientia continet, ne pereffluat et confundatur. O miseriam! anima per fenestras sensuum elabitur in mundi castra, nisi à sapientia contineatur. Quarto, nota: In tempore mortis, ut impius coram Deo, angelis et dæmonibus ignominia verecunda afficietur: ita pius ab ea verecundia (quæ incredibile malum erit) liberabitur.*

Exaltabit illum apud proximos suos.] Græce, παρὰ τοὺς πλησίον αὐτῶ; quod alii vertunt: *Supra proximos suos;* unde Tigurina: *Hæc supra socios suos extollit illum;* et Syrus: *Exaltabit illum supra omnes proximos suos.* Sapientia enim facit ut sapiens inter indoctos et insipientes emineat, velut sol inter planetas qui ab illo lucem participant, velut oculus inter membra quæ illuminat, velut rex in populo, velut doctor inter discipulos. Ita sapientia exaltavit S. Petrum, ut à fidelibus coleretur quasi Dei interpres; et S. Paulum, ut à Lycaoniis adoraretur ut Deus, et vocaretur Mercurius, Act. 14. 11. ac cæteros Apostolos virosque Apostolicos, adeo ut reges et principes eos quasi homines cœlestes venerarentur, juxta illud: *Erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent*, Isaiæ 49. v. 23. Unde hoc explicans, modumque exaltationis assignans, subdit:

5. Et in medio Ecclesiæ aperiet os ejus.] Tigurina: *Et in media concione os ejus aperiet.* Verum id obscurius et arctius dicitur, esto latinius; clarius enim et amplius cœtum fidelium significat *Ecclesia*, quam concio. Hæc est tertia dos et fructus sapientiæ, scilicet, quod suî studiosos non tantum sapientes, sed et aliorum doctores constituat. Audi Rabanum: *Eleganter*, inquit, *expressit formam Apostolorum et prædicatorum sancti Evangelii, quos divina Sapientia, Christus videlicet, qui est Dei virtus et sapientia, universæ præposuit Ecclesiæ, et præ cæteris fidelium turbis in arce dignitatis collocavit. Hunc ergo cœtum eximium Doctorum divina potentia intus spiritus sui gratia illuminavit, et foris copiam elocutionis administravit, ut bonum quod ipsi intelligebant mente, aliis facundo exponerent sermone.* Quocirca hæc Siracidis verba legit Ecclesia in officio divino S. Joannis Apostoli, et in Introitu Missæ Doctorum. S. Joannes enim recumbens in pectore Christi, inde hausit eximiam sapientiam, qua non tantum cæteros fideles, sed et Apostolos superavit; unde omnes Asiæ Ecclesias, quasi sol illuminavit, præsertim dum illud ter sacrum Divinitatis et Trinitatis arcanum initio Evangelii intonuit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Hinc et Apocalypsim conscripsit, *quæ tot habet sacramenta quot verba*, ait S. Hieron. Quamobrem merito ipse unus præ aliis meruit cognomen Theologi.

Tropolog. discat hîc fidelis doctor et prædicator, se non aperire os, sed illud sibi à sapientia, hoc est, à Deo et Christo, aperiri, ut loquatur ea quæ sunt salutis. Igitur ex se agnoscat suam infantiam, scilicet, se ex se esse elinguem et mutum, petatque sibi suggeri à Deo quæ auditoribus salutifera futura sunt. Hoc agnovere primi hujus Academiæ doctores, puta Christus, qui ait: *Doctrina mea non est mea, sed Patris*, Joan. 7. 16. *Dominus*, ait, *dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum, qui lassus est,*

verbo, Isaiæ 50. v. 4. Et Spiritus sanctus, de quo ait Christus : *Non enim loquetur à semetipso : sed quæcumque audiet loquetur*, Joan. 16. v. 13. Inter mortales clare hoc agnovit Moses, qui deprecans missionem ad Pharaonem : *Obsecro, Domine*, inquit, *non sum eloquens;* ideoque ab eo meruit audire : *Perge, et ego ero in ore tuo : doceboque te quid loquaris*, Exodi 4. v. 10 et 12. Et Jeremias cap. 1. v. 6. *A, a, a*, inquit, *Domine Deus : ecce nescio loqui, quia puer ego sum ;* ideoque audivit : *Ecce dedi verba mea in ore tuo : ecce constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, etc.* Et S. Paulus : Orantes *pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei*, Ephes. 6. vers. 19. Idem ergo nos humiliter agnoscere et confiteri oportet.

Nota : Sapientia est quasi sponsa et uxor sapientis, sed prorsus alia ratione quam sit uxor domestica. Nam primo, hæc uxor regitur, maritus regit : at sapientia regit, sapiens regitur ab ea ; secundo, uxor pascitur et vestitur à marito : at sapientia pascit et vestit sapientem ; tertio, maritus docet uxorem, ejusque os aperit : at sapientia docet sapientem, ejusque os pandit ; quarto, uxor custoditur et protegitur à marito : at sapientia custodit et protegit sapientem; quinto, uxor nomen et honorem sortitur à marito : at sapientia utrumque confert sapienti; sexto, uxor fulcitur et exaltatur à marito : at sapientia firmat et exaltat sapientem.

Et adimplebit illum spiritu sapientiæ et intellectus, et stola gloriæ vestiet (ita Romana; alii legunt *induet*) illum.] Hic versus jam deest in Græco et Syro. Explicat quomodo sapientia sui discipuli aperiat os in Ecclesia, nimirum infundendo ei plenitudinem sapientiæ in corde, quam ore eructet. Sophistæ enim jactantes sapientiam, eam ore ostentant, quam in corde non habent : at sapientes plus sapientiæ habent in corde, quam ore exprimant. Sophistæ ergo sunt similes canalibus, qui nihil aquæ retinent, sed totam quam receperunt, effundunt : sapientes vero similes sunt conchis quæ prius sese implent, deinde quod reliquum est aquæ, aliò emittunt. Audi S. Bernardum serm. 18. in Cant. *Si sapis*, inquit, *concham te exhibebis, et non canalem. Hic siquidem pene simul et recipit, et refundit : illa vero donec impleatur, exspectat, et sic quod superabundat, sine suo damno communicat, sciens maledictum qui partem suam facit deteriorem, etc. Verum canales multos hodie habemus in Ecclesia, conchas vero perpaucas. Tantæ charitatis sunt per quos nobis fluenta cœlestia emanant, ut ante effundere quam infundi velint, loqui quam audire paratiores, et prompti docere quod non didicerunt, et alii præesse gestientes qui seipsos regere nesciunt.*

Nota : Hic Sapientia sui studiosos creat doctores, non eo modo quo Cancellarius eos creat in academia : hic enim solum dat titulum Doctoris, doctrinam vero eis indere nequit. At Deus et sapientia cum creat doctorem, simul doctrinam ei indit, doctrinam, inquam, non vulgarem, quæ illi soli sufficiat, qualem habent discipuli ; sed plenam et eximiam, qualem decet habere eum qui alios docet. Hoc est quod ait : *Et adimplebit eum spiritu sapientiæ et intellectus ;* ideoque *stola gloriæ induet illum*, id est, ingentem ei quasi doctori eximio honorem et gloriam conciliabit, ideoque et pileo togaque doctorali, vel mitra episcopali, eum vestiet, vestitura eumdem in cœlo stola gloriæ, Doctoribus et Episcopis propria, eisque promissa à Deo, Daniel. 12. v. 3. Quocirca *stola* hæc *gloriæ* symbolum est libertatis, nobilitatis, excellentiæ et principatus in sapiente. Sapiens enim est princeps sui, æque ac mundi : celsior enim est mundo cujus mens est in cœlo. Idipsum cognovere Philosophi et Poetæ : unde Horatius lib. 1. Epist. 1:

> Ad summam, sapiens uno minor est Jove ; dives,
> Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Quare Xenophon lib. 3. de Dictis et factis Socratis : *Non illos reges*, inquit, *et principes qui sceptra ferunt, dicebat Socrates ; neque illos, qui aut à quocumque contigit, electi, aut sorte, aut violentia, aut deceptione assumpti fuerunt; sed qui regere sciant : omnia enim sapienti parent, et ipse omnium dominus est.* Præclarius S. Ambr. Epist. 19. ad Constantium : *Sapienti*, ait, *nihil alienum, nisi quod virtuti incongruum. Quocumque accesserit, sua sunt omnia; totus mundus possessio ejus est ; quoniam toto eo quasi suo utitur.* Huc faciunt illa Senecæ paradoxa epistola nona : *Sapiens se contentus est. Sapiens nulla re indiget, stultus omnibus. Sapiens omnia sua secum portat. Sapiens se beatum putat : ideoque miser est, qui se non beatissimum judicat, licet imperet mundo.* Porro, *gloria est clara cum laude notitia*, ait S. Thomas. Quocirca *ex omnibus præmiis virtutis amplissimum est gloria*, ait Cicero pro Milone. Si tanti est gloria humana, quanti erit divina, quæ à Deo, Angelis et Sanctis omnibus sapienti, id est, justo, tribuetur per omnem æternitatem ? *Ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem et generationem*, ait ipse per Isaiam cap. 60. 15. Hæc est ergo quarta dos et fructus sapientiæ.

Moral. Nota hic, sapientiam et Deum, cum quem vocat ad apostolatum, vel munus docendi, prædicandi, gubernandi, simul eidem gratiam illi muneri non tantum necessariam vel utilem, sed et commodam et opportunam, eamque eximiam, immittere. Patet id in Apostolis, qui sapientia et gratia præ cæteris omnibus donati sunt, cum à Christo ad hoc munus vocati et missi sunt. Idem hodie videmus fieri in illis quos Deus vocat mittitque in Indiam, Angliam, Hollandiam. Nunquam Xaverius fuisset Xaverius, id est, nunquam tot gratias et dona incensæ charitatis, efficaciæ prædicandi, faciendi miracula, et suscitandi mortuos à Deo adeptus fuisset, si in Europa cum cæteris sociis resedisset, nec Indicam missionem à Deo per S. P. Ignatium ei oblatam capessivisset. Indiæ ergo Xaverium fecerunt Doctorem, Apostolum, Thaumaturgum. Illum et Apostolos imitentur, qui ad idem munus à Deo vocari se sentiunt, ac similes fidei et virtutis heroes evadent.

Anagogice, Palacius, per *stolam gloriæ* accipit aureolam Doctoribus promissam et præparatam in cœlis, ut ea per omnem æternitatem coronentur. Splendida ad stuporem intuentium fuit stola et vestis C. Caligulæ Imp. de qua Suetonius in ejus Vita cap. 52. sic ait : *Sæpe depictas gemmatasque indutus penulas, manuleatus et armillatus in publicum processit, aliquando sericatus et cycladatus, etc. plerumque vero aurea barba fulmen tenens ac fuscinam, aut caduceum, Deorum insignia, atque etiam Veneris cultu conspectus est. Triumphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem assidue gestavit : interdum et*

Magni Alexandri thoracem repetitum è conditorio ejus. At quid hæc ad stolas Beatorum, quas eis dabit sapientia? de quibus Proverb. 4. 8 : *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te.* Et Isaias cap. 61. v. 10. *Gaudens gaudebo in Domino, etc.; quia induit me vestimentis salutis : et indumento justitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis.*

6. Jucunditatem et exsultationem thesaurizabit super illum, et nomine æterno hæreditabit illum,] q. d. Copiosum gaudium instar thesauri coacervabit super illum, ac faciet ut nomen æternum, id est, fama et celebritas æterna, quasi hæreditas, tum in terra, tum in cœlo ei obtingat; nimirum *Tibicen fortunæ est virtus.* Gaudet enim sapiens sua sapientia, velut thesauro pretiosissimo; gaudet et sua doctrina, qua discipulos erudit, sapientes sanctosque efficit. Græca significantius habent : *Lætitiam et coronam exsultationis, et nomen sempiternum hæreditabit,* id est, hæreditare faciet sapientem. Complut. post τὸ *exsultationis*, addunt ευρησει, id est, *inveniet;* sed illud delent Romana : sensum enim intercidit et obscurat. Tigurina : *Hæc illi jucunditatem et coronam exsultantiæ comparabit, et compotem nominis æterni efficiet;* Syrus : *Lætitia et exsultatione implebit eum, et nomen seculi hæreditare faciet eum.* Nam *in memoria æterna erit justus.* Ps. 111. 7. Alludit ad Isaiæ 56. v. 5. *Dabo eis in domo mea, et in muris meis locum, et nomen melius à filiis et filiabus : nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.*

Ita S. Paulus Thessalonicenses vocat suam spem et gaudium : *Quæ est*, inquit, *nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus? vos enim estis gloria nostra et gaudium*, 1. Thessal. cap. 2. v. 19. Sic Philippenses cap. 4. v. 1. vocat suam coronam et gaudium. Et S. Joannes epistola 3. v. 4 : *Majorem*, inquit, *horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Sapientia ergo practica, id est, virtus et sanctitas Sanctis conciliat tam gaudium quam nomen æternum, cum videamus philosophos, reges et principes, per tot monumenta, libros, columnas, mausolæa, ambientes famam perennem, æterna oblivione, imo dedecore sepultos. Vide S. Hieron. in fine Epitaphii S. Paulæ. Est hæc quinta sapientiæ dos et fructus, quod exhilaret sapientem, ejusque nomen æternet, juxta illud Sapient. 8. 13 : *Habebo per hanc immortalitatem, et memoriam æternam.*

Hasce dotes sapientiam suis communicasse, et etiamnum communicare, patet ex historiis et Vitis SS. Doctorum, uti S. Thomæ Aquinatis, de quo proinde merito dixit scripsitque Clemens VI. Pontifex in sermone de eodem : *S. Thomas fuit exemplar virtutum omnium, earumque exempla erant membra ejus singula : in oculis relucebat simplicitas, in vultu benignitas, in auribus humilitas, in gustu sobrietas, in lingua veritas, in odoratu suavitas, in actibus integritas, in manu liberalitas, in incessu gravitas, in forma honestas, in visceribus pietas, in intellectu claritas, in affectu bonitas, in mente sanctitas, in corde charitas. Sic ut species decorque fuerit effigies animæ, et imago virtutis.*

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA DOCET SAPIENTIAM NON OCCURRERE STULTIS, SUPERBIS, DOLOSIS ET MENDACIBUS; SED SENSATIS, HUMILIBUS, SINCERIS ET VERACIBUS : HI ERGO ILLIUS SUNT CONSORTES, ILLI EXSORTES.

7. Homines stulti non apprehendent illam, et homines sensati obviabunt illi, homines stulti non videbunt eam : longe enim abest a superbia et dolo.] Græca de more concisa hæc tantum habent : *Non comprehendent eam insipientes, et viri peccatores non videbunt eam. Procul abest à fastu.* Unde censet Jansenius nostrum Interpretem reliqua addidisse de suo, quia tacite continebantur in antithesi jam dicta. Verum hoc parum est probabile. Unde, uti jam sæpius dixi, potius credendum est Nostrum habuisse vetustius et plenius exemplar Græcum. *Stultos* practice vocat peccatores, qui stulte sequuntur suam concupiscentiam, ac mundanos honores, opes, delicias : hi veram sapientiam practicam *non apprehendunt*, quia hæc sita est in mundi contemptu, et concupiscentiæ mortificatione : ipsa enim docet amare spiritalia et cœlestia, ac spernere carnalia et terrena. Quocirca *sensati*, id est, prudentes, qui idipsum intelligunt et sapiunt, *obviabunt illi : stulti* vero et insensati, sive imprudentes, adeo longe absunt ab illa, ut ne quidem illam videant : illa enim fugit superbiam et dolum, quæ sunt vitia stultorum mundi hujus sectatorum. Sic *stultos* explicat Syrus dum vertit : *Non ambulabunt in ea peccatores, et non videbunt eam homines iniqui : longe est à rebellibus.* Causam dat S. Chrysost. homil. 40. in Joan. tom. 3 : *Nihil*, inquit, *tam stultos homines facit sicut malitia, nihil sapientiores reddit quam virtus : etenim gratos, benignos, mites, humanos, mansuetos, lenes efficit. Quid ita affectis prudentius : fons, mater, radix sapientiæ, virtus, non secus ac malitia omnis ex stultitia nascitur : siquidem superbus et iracundus, quoniam sapientia carent, his affectibus assumuntur; ideo Propheta ait psalm.* 37. 4 : *Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ : non est pax ossibus meis à facie insipientiæ meæ; ut omne peccatum ex stultitia ortum habere demonstret : nam qui virtuti studet, qui Deum timet, is sapientissimus est.*

Stultos ergo vocat peccatores, præsertim superbos et dolosos, subdit enim : *Longe enim abest à superbia et dolo.* Ambis igitur sapientiam? esto humilis et sincerus : dum enim studes humili-

tati, studes sapientiæ. Rursum humiles vocantur *sensati*, quia superbia hominem sensu evacuat, et quasi excerebrat, ait Palacius. Hoc est quod ait Salomon Sapient. 1. 4 : *In malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum*, græce, δόλον, id est, dolum, fictionem. Et Proverb. 8. 13 : *Arrogantiam, et superbiam, et os bilingue detestor.* Et Christus de Spiritu sancto, qui est spiritus sapientiæ et veritatis, ait : *Quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autem* (ô sensati Apostoli) *cognoscetis eum; quia apud vos manebit, et in vobis erit*, Joan. 14. 17. Et : *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus* (juxta carnem et mundum), *et revelasti ea parvulis*, Matth. 11. 25.

Ita revelavit ea S. Francisco parvulo et humili. Unde cum F. Elias, aliique prudentes juxta seculum ei obstreperent, ipse coram omnibus, ipsoque Cardinale Ostiensi (qui postea creatus Pontifex vocatus est Gregorius IX.) ardenter professus est : *Deus*, inquit, *vocavit me per viam simplicitatis et humilitatis, ut crucis sequar stultitiam. Ipse mihi dixit : Francisce, ego te volo esse novum fatuellum in mundo, qui operibus et verbis prædicet stultitiam crucis.* Ita Wadingus in Annalibus Minorum anno Christi 1219. num. 24. Hoc est quod ait S. Jacob. cap. 3. 17 : *Quæ desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non judicans, sine simulatione.* Ubi novem præclaras sapientiæ dotes et conditiones assignat. Vide ibi dicta.

Audi Rabanum : *Homines sensati*, ait, *hoc est, Catholici et religiosi; hi obviant illi* (sapientiæ), *quia cogitatione, sermone simul et opere divinæ decernunt obtemperare voluntati.* Dixit enim v. 1 : *Qui continens est justitiæ* (hoc est, sensatus et prudens), *apprehendet eam, et obviabit illi quasi mater honorificata; at intelligamus divinam pietatem semper esse pronam ad misericordiam, et sponte suam hominibus velle conferre gratiam, si ad ejus perceptionem condignam eorum invenerit diligentiam. Dicit enim ipsa Sapientia : Ego diligentes me diligam, et qui mane vigilaverint ad me, invenient me.* Porro S. August. com. 2. in ps. 90. huc refert illud Christi Matth. 8. 20 : *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos. Vulpes* enim notant dolum et dolosos, *volucres* superbiam et superbos, quorum utrique longe absunt à sapientia et virtute : *Quidam*, inquit August., *de turba cum vellet sequi Dominum, vidit illum Dominus superbum non quærere viam humilitatis, sed typhum potentiæ, et ait : Vulpes foveas habent, volucres cœli nidos; filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Vulpes dolus est, volucres cœli superbia est. Sicut enim volucres alta petunt, sic superbi; et vulpes cavernas dolosas, ita omnes insidiatores. Quid ergo respondet Dominus? Potest in te habitare superbia et dolus? Christus non habet, ubi in te habitet, ubi reclinet caput suum.* Idem in psalm. 126 : *Si volumus*, inquit, *custodiri ab illo qui humiliatus est propter nos, et exaltatus est ad custodiendos, humiles simus. Nemo sibi arroget aliquid : qui autem sibi voluerit arrogare sapientiam, stultus est. Sit humilis ut inveniat sapientiam, et illuminet illum.*

8. VIRI MENDACES NON ERUNT ILLIUS (sapientiæ) MEMORES : ET VIRI VERACES INVENIENTUR IN EA, ET SUCCESSUM HABEBUNT USQUE AD INSPECTIONEM DEI.] Explicat quod dixit v. præced. sapientiam abesse à superbia et dolo : superbos enim et dolosos vocat *mendaces* : utrique enim multa mentiuntur ; superbi quidem de sua excellentia, ut se extollant; dolosi vero de suis machinationibus, ut alios fallant. Dicit ergo *mendaces* non esse memores sapientiæ, qui eam non quærunt, imo fugiunt ejus dictamina, utpote contraria suis mendaciis et dolis : *veraces* autem, quales sunt humiles et sinceri, inveniri in ea ; quia hi student sapientiæ, quæ non est aliud quam veritas practica, docens scilicet quid juxta Dei legem agere, quidque loqui debeant. Unde his Deus dabit *successum*, eorumque acta et dicta prosperabit usque ad judicium tum particulare, tum universale, quo eorum, uti et cæterorum, actiones omnes inspiciet, id est examinabit, judicabit, et præmiabit visione Dei et gloria æterna, ut scilicet inspiciant Deum facie ad faciem, eaque beentur, juxta illud psal. 16. 15 : *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Vide dicta c. 2. v. 21.

Græca moderna de more accisa sunt; sic enim tantum habent : *Viri mendaces non erunt illius memores.* Tigurina : *Nec viri mendaces illius mentionem facient* (Vatabl. *meminerint*) *: viri veraces frequentabunt hanc, et usque ad inspectionem Dei proficient;* Syrus : *Qui loquuntur malum, non recordabuntur ejus.* Nam *mendacium* in Script. sæpe quodlibet malum et vitium, sicut *veritas* quodlibet bonum sive officium virtutis significat. Quare qui loquuntur obscœna, gulosa, iniqua, rixosa, detractoria, maledica, etc., loquuntur mendacium, nec memores sunt sapientiæ. Denique *mendaces* sunt qui aliud docent, aliud faciunt, scilicet quorum cum vita pugnat sermo, qui quod ore docent, hoc opere dedocent et destruunt. Hi enim licet lingua sint memores, tamen reipsa sunt immemores sapientiæ, quia moribus eam convellunt et refutant. Vide S. Chrysost. homil. 10. in Acta, S. Ambros. serm. 1. in psal. 1.

9 et 10. NON EST SPECIOSA LAUS (sapientiæ, et consequenter Dei) IN ORE PECCATORIS (manentis in peccato : nam in ore pœnitentis, utilis est, si non speciosa) : QUONIAM NON EST A DOMINO MISSUS (scilicet, ad prædicandam sapientiam) : QUONIAM A DOMINO PROFECTA EST SAPIENTIA.] Ita legunt Rabanus, Dionys. Glossa, et Jansenius ; sed cum Græcis et Latinis Romanis, cæterisque impressis delendum est *τὸ quoniam non est à Domino missus.* Jussit Deus Exodi 29. 36. prius offerri vitulum pro peccato, deinde arietes duos, unum in holocaustum, alterum in victimam pacificam. Cujus ordinis causam dans Tostatus ibidem : *Sacrificium*, inquit, *quod est pro peccato, est directe ad remissionem peccatorum; sacrificium holocausti, est ad laudem et honorem Dei; sacrificium pacificum, est ad gratiarum actiones : sed non est speciosa laus in ore peccatoris : ut Deo accepta sint posteriora sacrificia, oportet ut illud primum præmittatur, tanquam dispositio ad alia.*

Est occupatio : Dicet enim quis, Mendaces, puta peccatores, subinde laudant, imo prædicant docentque alios sapientiam (uti faciunt doctores et prædicatores malæ vitæ et improbi) : ergo falsum est quod dixisti : *Viri mendaces non erunt illius memores.* Resp. Mendaces, etsi illius

sint memores in ore et labris, non tamen in corde et mente, quia eam oderunt : ideoque illa in ore eorum laus sapientiæ non est speciosa, nec decens, sed indecens et turpis, adeoque illi non tam laudant quam dedecorant et vituperant sapientiam, tum per improbam vitam, qua factis contrarium docent ei quod verbis prædicant; tum quia prædicationi sapientiæ multa vel falsa, vel vana, et sapientiæ indigna admiscent, ut sibi nomen inanis sapientiæ et eloquentiæ comparent. Quocirca ps. 49. 16 : *Peccatori*, inquit, *dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas?* Quæ verba recitans Origenes, jam lapsus in peccatum idololatriæ (cum enim Gentiles eum cogerent thus adolere idolis, minantes, ni id faceret, se vitium castitati ejus per Æthiopem illaturos, ipse hujus vitii metu thus adolevit); cum ab Episcopo Hierosolymitano rogaretur verba ad populum facere, confusus conticuit, ac complicatum librum deposuit, atque cum fletu et lacrymis consedit, omnibus simul cum ipso plorantibus, inquit Epiphan. hæresi 64. licet Baron. tom. 2. anno Christi 253. hæc in dubium revocet, et S. Epiphanio assuta suspicetur, eo quod nec S. Hieron. nec S. August. nec Vincentius Lirin. nec quis alius illius ævi, insectans Origenem, idololatriam ei impingat.

Certius exemplum suggerit S. Hieron. in c. 6. Isaiæ, ipsum Isaiam dicentem : *Væ mihi quia tacui, quia vir pollutus labiis ego sum*, q. d. *Quia tacui, et non audacter Oziam impium regem corripui : ideo labia mea immunda sunt, et laudes Domini cum Angelis cantare non audeo; ne mihi dicatur : Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Non est enim pulchra laudatio in ore peccatoris. Hoc autem diximus, non quod Isaiam talem fuisse doceamus; sed quod ipse pro humilitate et immundis tantum labiis, indignum se Dei laude fateatur.* Hæc S. Hieronymus.

Tales quoque fuere impii Levitæ, quibus Deus per Amos cap. 5. 23. intonat : *Aufer à me tumultum carminum tuorum, et cantica lyræ tuæ non audiam*, quia, ut ibidem ait S. Hieron. : *Non est pulchra laudatio in ore peccatoris. Judæorum enim et hæreticorum composita laudatio tumultus est Domino, et, ut ita dicam, grunnitus suis, et clamor asinorum, etc. Carmina ergo si bonis operibus dirigamus, audiuntur à Domino : si malis, concludit aures, et impiorum cantica non dignatur audire.* S. Bernard. ser. in Vigil. S. Andreæ : *Si nec justus*, inquit, *sine modestia et verecundia quadam ad Sanctorum præsumit accedere laudes, quanto magis peccator, in cujus ore non est laus speciosa, timeat semper necesse est vocem illam : Quare tu enarras justitias meas?* Idem serm. 45. inter Parvos : *Non est speciosa*, inquit, *laus in ore peccatoris. Etiam quæ est in ore peccatoris pœnitentis non videtur speciosa : quia adhuc de peccati recordatione et memoriæ confusionem patitur, et frequenter inde compungitur. Sed tamen in eo est utilis et fructuosa confessio, etsi non speciosa decoraque laudatio. Postquam vero de beneficiis Dei proficiens adhæret divinæ laudi, et in ea assidue delectatur et proficit, ita ut nihil aliud placeat ei; tunc in ore ejus est speciosa laus Dei : ad similitudinem agricolæ, qui dum stercorat agrum suum, totus in luto est et stercoribus; non est pulcher labor ejus, etsi sit fructuosus : sed quando colligit manipulos segetis, tunc labor est speciosus et dulcis.*

9. Non est speciosa laus in ore peccatoris.] Nam, ut ait S. Chrysost. homil. *Cum presbyter esset designatus*, tom. 5 : *Sicut in coronis non satis est flores esse puros, nisi pura sit et manus eos contexens : sic et sacris hymnis oportet non verba tantum esse pia, sed et animum hymnos concinentem.* Unde subdit, Davidem psalm. 148. omnes creaturas ad Dei laudem invitare, excepto solo peccatore : *Scorpii*, inquit, *serpentes et dracones invitantur ad laudandum eum à quo conditi sunt; solus peccator ab hac sacra chorea submotus est, idque jure optimo. Sicut enim musicus à cithara bene modulata chordam dissonam resecat, ne reliquarum vocum harmonia vitietur : sic et Propheta* (David) *peccatorem velut chordam dissonam, ac velut membrum ægrum ab universo creaturæ corpore resecat.* Additque se hac concione, quæ ab electione ejus in presbyterum fuit prima, primitias ejus voluisse dicare Deo, eum laudando, sed deterreri hac sententia Siracidis, utpote conscium quod ipse sit peccator, in cujus ore non est speciosa Dei laus : *Haud frustra*, inquit, *neque temere dum hæc loquor intersilui. Quia et mentis cogitatio metu confusa est, ad amaras usque lacrymas gravemque ejulatum perducta.* Unde à Dei laude deflectit ad laudes Flaviani Episcopi Antiocheni, à quo ordinatus erat presbyter, quod ejus laus redundet in laudem Dei, nec tamen vetita sit hisce verbis Siracidis. Habetur hæc S. Chrysost. homilia tom. 5. pag. 805. et proxime sequitur orationem habitam in Calendis.

Causam sui dicti subdit Siracides : *Quoniam à Domino profecta est sapientia*, q. d. Nemo rite potest aut debet laudare et prædicare sapientiam, nisi missus, doctus et inspiratus à Deo : Deus autem ordinarie non mittit nec docet peccatores. Ergo hi non debent eam prædicare, juxta illud Proverb. 26. 7 : *Indecens est in ore stultorum parabola.* Et cap. 17. 7 : *Non decent stultum verba composita.* Græca sic habent : *Non est speciosa laus in ore improbi; quoniam à Domino non est missa* ad improbum; Tigurina : *Neque enim à Domino proficiscitur;* Syrus : *Non est decens ori iniquorum* (sapientiæ laus et prædicatio), *quia non fuit ab ante Dominum* (id est, à Domino) *data illis.*

Nota. Non dicit laudem in ore peccatoris esse irritam vel illicitam, sed non esse speciosam. Quare perperam hoc loco abutebantur Donatistæ, ut probarent, baptismum collatum ab hæreticis esse invalidum, ideoque iterandum, quibus respondet S. Augustinus libr. 2. contra epist. Parmen. cap. 12 : *Cum*, inquit, *prædicatio peccatoris ore procedit, quærendum est cujusmodi peccatorem hoc loco Scriptura significare voluit. Nam et publicanus qui justificatus est magis quam ille Pharisæus, utique peccator erat. Si enim vera ejus peccata non erant, falsa erat confessio peccatorum : si autem vera erat confessio, propter quam justificari etiam meruit, procul dubio vera erant peccata. Hæc etiam de oratione sancti Danielis verissime dixerim, qui profecto veraciter ait: Cum orarem et confiterer peccata mea, et populi mei. In cujus ergo ore peccatoris laus speciosa non est, nisi maxime mendacis et ficti, quem Spiritus sanctus disciplinæ fugit? Quem igitur fugit, cum tamen loquitur veritatem, non in ejus ore speciosa est, quia non ei tribuitur cujus particeps non est; sicut speciosa non erat prophetia in ore Caiphæ pontificis sacerdotum, qui nescivit quod dixit, sed*

cum esset pontifex prophetavit : sed tamen per ipsum speciosa laus est Dei in auribus audientium, et corde credentium. Vide de laude Dei pie et humiliter disserentem eumdem Aug. (vel quisquis est Auctor) l. 1. Medit. c. 33. et S. Chrysost. in psalm. 112 : *Laudate, pueri, Dominum.*

10. QUONIAM A DEO PROFECTA EST SAPIENTIA : SAPIENTIÆ ENIM DEI ASTABIT LAUS, ET IN ORE FIDELI ABUNDABIT, ET DOMINATOR DABIT EAM ILLI.] Hic est discursus Siracidis : Probat non esse speciosam laudem in ore peccatoris, hoc syllogismo. Illa sola laus est speciosa quæ proficiscitur à Deo : at laus peccatoris non proficiscitur à Deo; ergo laus peccatoris non est speciosa. Minorem probat. Sapientia in peccatorem non proficiscitur à Deo : at vero laus est individua comes, quæ jugiter assistit sapientiæ; ergo nec laus vera in peccatorem proficiscitur à Deo. Sensus ergo est, q. d. Sapientiæ soli competit vera laus, puta officium laudandi sua dogmata, sive dictamina sapientiæ; sapientum enim est ea prædicare et celebrare uti verbo, ita et exemplo. Quare hæc laus et prædicatio abundabit in ore fidelis et veracis, non mendacis, uti dixi v. 8. *et*, id est, quia, *Dominator*, puta Deus, qui est fons omnis sapientiæ et laudis, *dabit eam* (non sapientiam, sed laudem, id est, prædicationem) *illi.* Hunc esse sensum patet ex Græco, qui sic habet, εν σοφια ρηθησεται αινος, και ο κυριος ευοδωσει αυτον, id est : *In sapientia dicetur laus* vel *hymnus, et Dominus prosperabit eum.* Pronomen enim αυτον, cum sit masculinum, refert αινον, id est, laudem vel hymnum, non σοφιαν, id est, sapientiam, utpote feminini generis. Tigurina conditionate vertit : *Si laus à sapientia pronuntiatur et abundet in ore fideli, tum Dominus illi aspiraverit;* Syrus : *In ore sapientum dicitur laus, et qui dominator est in illa, docebit eam*, q. d. Dei est docere laudem, id est, prædicationem sapientiæ, quia ipse ejus dominus est, et dominatur in ea, juxta illud ps. 67. 12 : *Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa.* Et psalm. 32. 1 : *Rectos decet collaudatio.*

Nota τὸ *Dei* non est in Græco, ac potest referri vel ad τὸ *sapientiæ*, vel ad τὸ *laus;* laus enim sapientiæ est laus Dei, qui est ipsa increata Sapientia, à qua omnis creata velut radius à sole promanat, ac consequenter Deo astat laus, quæ est individua comes sapientiæ. Dei enim est tam per se, quam per Angelos et homines, puta Prophetas, Apostolos et doctores, ac maxime per Christum, prædicare veram et salutiferam sapientiam, quæ nos ad beatitudinem, id est, ad Deum, Deique visionem, fruitionem et laudem perennem perducat. Laus enim Dei est beatarum mentium otiosum negotium et negotiosum otium. Hæc enim jugis earum est vox : *Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, et virtus, et fortitudo Deo nostro, in secula seculorum, Amen.* Apoc. 7. 12. Unde

Moral. sapientum, id est, sanctorum, in hac vita est assidue jubilare et laudare Deum ; sapientiæ enim adest laus : id est, pectus, in quo est divina sapientia, crebro in Dei laudes quasi exhalando prorumpit, juxta illud : *Immola Deo sacrificium laudis*, psal. 49. 14. Et : *Lauda, Jerusalem, Dominum : lauda Deum tuum, Sion*, ps. 147. 1. Sancti enim sunt in Jerusalem terrestri, ut pergant ad cœlestem, in qua est plena Jerusalem, id est, visio et fruitio pacis ; quocirca laude sua et jubilo inchoant vitam Beatorum et Angelorum. Vide dicta Apocal. 5. 12. et cap. 7. 12. et Ephes. 5. 19.

Nota τὸ *in ore fideli abundabit : fideli*, id est, primo, veraci; secundo, habenti veram de Deo fidem et cognitionem ; tertio, qui fideliter Deum colit eique servit et obedit, in hujus enim ore laus Dei copiosa et abundat. Unde Psaltes 134. 1 : *Laudate*, ait, *nomen Domini ; laudate, servi, Dominum.* Ubi S. August. *Psalmus iste*, inquit, *ut laudemus nomen Domini suadet, causamque quare justum sit illum laudare, subdit, cum dicit, Laudate, servi, Dominum ; quid justius, quid dignius, quid gratius? Etenim si non laudaverint servi Dominum, superbi, ingrati, irreligiosi erunt.* Et mox explicans qui servi laudare Deum debeant : *Qui statis in domo Domini, qui statis*, inquit, *non qui ruitis : illi autem stare dicuntur, qui in mandatis ejus perseverant, qui in fide non ficta, et spe firma, et charitate sincera serviunt Deo.* Hæc ille. Idem lib. 1. Confess. cap. 1 : *Magnus*, ait, *es, Domine, et laudabilis valde; magna virtus tua, et sapientiæ tuæ non est numerus; et laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ.* Et paulo post : *Tu enim excitas ut laudare te delectet, quia fecisti nos ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*

Porro, sapientiæ Dei *astat laus Dei*, quia sapientiam Dei laudant non tantum omnes Angeli et Beati, sed et ipse Deus, puta ipsa SS. Trinitas, in qua Pater immensa laude laudat et glorificat Filium et Spiritum sanctum, Filius similiter laudat Patrem et Spiritum sanctum, Spiritus S. Patrem et Filium. Dum enim videt quisque in eis deitatem et divinam majestatem plenam infinitis dotibus, ideoque infinita laude et gloria dignam ; idcirco jugiter eos toto affectu laudat et celebrat, idque fecit ab æterno, et faciet in omnem æternitatem. Hæc laus nobis imitanda et assumenda est, uti assumit Ecclesia, cum in fine cujusque psalmi canit : *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto;* hæc enim doxologia non tantum creatam et finitam dicit optatque SS. Trinitati gloriam, sed et increatam ac infinitam, idque magis propriè. Sequitur enim : *Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in secula seculorum, Amen.* Certum autem est, *in principio*, id est, ab æterno, nullam creaturam (utpote quæ nulla tunc fuerit) dixisse : *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto*, sed idipsum sola potuit dicere SS. Trinitas sibi ipsi. Atque hæc est summa laus quam Deo dare possumus; est enim immensa, ideoque Deo adæquata.

Ubi nota nos posse laudare Deum, primo, ore et corde nostro ; secundo, invitando omnes creaturas ad Dei laudem, ac dicendo cum tribus pueris in igne tribulationis : *Benedicite, omnia opera Domini, Domino : laudate et superexaltate eum in secula.* Tertio, induendo affectus omnium Sanctorum, Angelorum et Beatorum, jugiter Deum laudantium, eosque Deo offerendo; quarto, offerendo ipsi laudem B. Virginis, quæ laudes omnium hominum et Angelorum tantum superat, quantum philomelæ concentus superat cantus avium omnium ; quinto, offerendo ipsi doxologiam Verbi incarnati, puta Christi ; humanitas enim Christi jugiter glorificat SS. Trinitatem super omnes creaturarum et B. Virginis doxologias, de quibus plura cap. 39. ult. Verum hæ omnes laudes cum sint creatæ, sunt pariter finitæ. Restat ergo sexta et summa Dei laus ;

quam Deo offeramus, ipsius scilicet Dei et SS. Trinitatis, qua ipsa laudavit, laudat, et laudabit seipsam immensa laude in æternum, ideoque crebro cum Ecclesia ipsi psallamus : *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in secula seculorum, Amen*, q. d. Opto in immensum, uti par est, glorificare SS. Trinitatem; quare opto illi non tantum laudem meam, creaturarum, Sanctorum, Angelorum, B. Virginis et Christi Domini, sed et increatam qua ipsa glorificet seipsam. Gloria ergo sit Patri, et Filio, et Spiritui sancto; gloria, inquam, increata et divina, qua Pater et Filius et Spiritus sanctus se invicem immenso jubilo glorificarunt in principio, id est, ab æterno, et nunc glorificant, et glorificabunt semper in secula seculorum. Amen.

Hinc patet, primæ Sapientiæ, sive Deo, competere summam laudem, tum activam de qua hîc agitur, tum passivam. Ipse enim summe laudat se ipsum, ac vicissim ipse summe laudatur à seipso, et quantum fieri potest, ab Angelis, hominibus, omnibusque creaturis. Vide S. August. Soliloq. cap. 10. Audi eumdem in Meditat. cap. 33 : *Deus meus*, inquit, *vita mea, fortitudo mea, et laudatio mea, dignare me laudare te; da mihi lumen in corde, verbum in ore, ut cor meum meditetur gloriam tuam, et lingua mea toto die cantet laudes tuas. Sed quia non est pulchra laus in ore peccatoris, et quia vir pollutis labiis ego sum, munda, obsecro, cor meum ab omni inquinamento, sanctifica me, sanctificator omnipotens, interius et exterius, et fac me dignum laudibus tuis.*

TERTIA PARS CAPITIS,

QUÆ DOCET INSIPIENTIÆ, ID EST PECCATI, AUCTOREM NON ESSE DEUM, SED LIBERUM ARBITRIUM CUI DEUS PROPOSUIT BONUM ET MALUM, UT ELIGAT UTRUMLIBET.

11. NON DIXERIS : PER DEUM ABEST : QUÆ ENIM ODIT NE FECERIS.] Legit Interpres ἀπέστι, id est, *abest*. Est altera occupatio. Insipientes enim insipienter suæ insipientiæ causam ascribunt Deo, ut se excusent. Hos arguit, q. d. Ne dicas, Per Deum stat, quòd à me absit sapientia, id est, virtus et sanctitas, quia jam dictum est omnem sapientiam à Deo proficisci. Careo ergo illa, quia illam ipse mihi non concessit. Per ipsum ergo fit quod sim insipiens, id est, vitiosus et impius. Hoc, inquam, ne dixeris. Causam subdit : *Quæ enim odit ne feceris*, q. d. Deus odit insipientiam, id est, vitium et impietatem; ergo ejus nequit esse auctor vel causa, sed ejus tu tibi ipsi es causa, qui scilicet illam amas et facis quam Deus odit, ideoque facere nequit. Si enim tu eam odisses uti odit Deus, utique eam non faceres sicut non facit Deus. Porro, si non faceres illa quæ odit Deus, utique accederet ad te Deus et sapientia, quæ omnibus se communicare gestit.

Jam legunt ἀπέστην, in aoristo, id est, *defeci*, ab ἀφίστημι, id est deficio, unde vertunt : *Ne dixeris quoniam propter Dominum recessi à sapientia*, id est, à recto, æquo et honesto, incidique in vitia et scelera : *Quæ enim odit ne feceris*, q. d. Tu tibi ipse hujus defectus et tuorum scelerum es causa, quia scilicet facis quæ Deus odit, punit et ulciscitur, ac proinde non facit; nam ut ait S. Fulgent. ad Monim. *Deus malorum non est auctor, quorum est ultor.* Sic quoque legit S. August. de Gratia et lib. arb. cap. 2 : *Ne dicas, Propter Deum recessi;* Tigurina : *Ne dicas, Defeci impulsu Domini; non enim debes quæ odit facere.* Clare Syrus : *Ne dicas, Ab ante Dominum* (id est, à Domino, per Dominum) *impie egi et peccavi, quia quod odit non facit.* Cum ergo odiat peccata et peccatores, utique ea et eos non facit.

Didactice hîc disce, per Deum non stare quo minus quis sit probus et justus, quo minus quis bene vivat, quo minus quis salvetur; sed hæc omnia sibi suæque culpæ tribuere debere impios. Deus enim ex parte sua vult omnes salvos fieri, ideoque pro omnibus Christum Salvatorem misit, ac per eum sacramenta pro omnibus ad salutem opportuna instituit, omnibusque gratiam suam offert; sed eam excludunt impii, dum illi resistunt, vel cooperari nolunt; perinde ac sol, utpote lucidissimus, non est causa tenebrarum in domo, sed ejus incola qui fenestras soli occludit. Hoc est quod ait Osee 13. 9 : *Perditio tua* (id est, tibi imputanda), *Israel: tantummodo in me auxilium tuum.* Vide ibi dicta. Porro alludit Siracides ad illud Proverb. 19. 3. juxta Septuag. *Insipientia hominis vastat vias ejus, Deum autem accusat in corde suo.* Quam sententiam citat S. August. lib. de Gratia et lib. arb. cap. 2. sed pro *vastat* legit *violat*, pro *accusat* legit *causatur*. Noster vertit : *Stultitia hominis supplantat gressus ejus : et contra Deum fervet animo suo.* Quare perperam arguluti quidam theologastri cum imperata non faciunt, ut suam desidiam excusent, respondent se non habuisse gratiam efficacem; de quibus plura v. 19.

12. NON DICAS : ILLE (DEUS) ME IMPLANAVIT.] Græcizat Interpres; græce enim est ἐπλάνησεν (unus codex legit ἔπλασε, id est, finxit, formavit) id est, *ille me decepit;* Tigurina : *Ipse me in errorem impulit;* S. August. loco citato legit, *induxit*, sed in Speculo legit, *implanavit;* πλανάω enim est in errorem induco. Unde Planetæ vocantur stellæ errantes, non fixæ, uti fixæ sunt illæ in firmamento. Porro *error* hic practicus intelligitur, puta peccatum et impietas. Causam enim subdens, ait : *Non enim necessarii sunt ei homines impii;* Syrus : *Ne dicas, Ipse offendiculum posuit mihi.* Hinc olim Latinis *planus* dicebatur deceptor et sycophanta, teste Gellio lib. 16. cap. 7. Unde Budæus : *Impostores*, inquit, *à Græcis etiam plani dicuntur, sed certi cujusdam generis impostores, insigni versutia præditi.* Et Cicero pro Cluentio : *Hic ille planus*, inquit, *improbissimus, etc. totus ex fraude et mendacio factus.* Hinc *Planus* nomen erat hominis, qui solebat multos sic.

fallere, in quorum vehicula voluisset tolli, ut fingeret se crus fregisse; qui cum postea vere genu fregisset, et idem rogasset, non est ei creditum, uti describit Horat. l. 1. epist. 17. Eustathius in Odysseam Homeri: Planus, ait, est, qui artem quamdam profitetur imponendi etiam spectantibus, quales fuerunt Ciphissidorus et Pantaleon, et Matreas apud Alexandriam, qui, ut auctor est Athenæus, hujusmodi ænigma proponebat: *Alere se ferum quamdam quæ semetipsam esitaret;* ita ut nunc usque Matreæ fera inventa non sit: fortassis autem aut iram, aut invidiam, aut animi ægritudinem significare voluit. Hujusmodi planos et impostores olim in deliciis regum fuisse liquet ex Plinio lib. 35. c. 10.

Porro, hæc atrox est blasphemia, quæ Deum facit auctorem erroris et peccati, uti facit Calvinus et Melanchthon, dicens tam esse opus Dei proditionem Judæ, quam vocationem Pauli. Quod proinde anathemate damnat Concil. Trid. sess. 6. can. 6. Minus blasphemus, tamen blasphemus, fuit Manes (parens Manichæorum) qui ne Deo peccatum ascriberet, finxit alium quemdam Deum malum (quasi diabolum) qui omnis mali esset causa. Deus enim est prima et summa veritas, cui ex diametro repugnat omnis error et falsitas: Deus est ipsa increata et immensa claritas, cui infinite repugnat omnis obscuritas, sicut soli repugnat caligo: Deus est æterna sapientia, cui summe repugnat omnis insipientia: Deus est ipsa per essentiam puritas, sinceritas, integritas, sanctitas, cui essentialiter repugnat omnis impuritas, hypocrisis, mendacium, iniquitas: Deus odit, imo est ipsum odium et abominatio peccati; quomodo ergo illud amare aut facere potest? Sola ergo voluntas sui peccati causa est, non Deus; omne enim peccatum ita essentialiter est voluntarium, ut, si non sit voluntarium, non sit peccatum, ait S. August. libr. de Vera religione cap. 14.

Hoc est quod ait S. Jacobus c. 1. v. 13: *Nemo cum tentatur, dicat, quoniam à Deo tentatur: Deus enim intentator malorum est.* Vide ibi dicta. Simili modo Nazianz. in Tetrastich. docet peccati culpam nobis ascribendam, non dæmoni. Sic enim canit:

> Quid culpam in hostem semper ipsi vertimus,
> Cum nostra robur præstent ipsi crimina?
> Te criminare prorsus, aut certe magis:
> Ignis tuus nam, flamma vero dæmonis.

Huc facit illud Thren. 3. 65: *Dabis eis scutum cordis laborem tuum.* Quod explicans S. Hier. (vel potius Rabanus: hic enim videtur esse Auctor), *Scutum cordis,* inquit, *contra Dominum habuit primus ille peccator, qui requirenti Domino cur lignum vetitum contigisset, non ad se culpam reddidit, sed à muliere, quam ei dederat, se accepisse respondit;* Gen. 3. 12: *ut quasi reatum suum oblique in auctorem suum retideret, qui ei mulierem dederat quæ talia persuaderet. Hoc scutum etiam requisita mulier tenuit, quando neque ipsa ad se culpam retulit, sed serpentis illud persuasionibus applicavit, ut ipsa quoque oblique reatum suum in Creatorem duceret, qui illuc intrare serpentem persuasurum talia permisisset. Unde nunc usque in usum peccantium trahitur, ut culpa cum arguitur defendatur, et unde finiri reatus debuit, inde cumuletur.* Quocirca S. August. censet hoc peccatum esse pene irremissibile. Explicans enim illud psal. 58. 6: *Non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem,* sic ait: *Est quædam iniquitas quam qui operatur, non potest fieri ut misereatur ei Deus: ipsa est defensio peccatorum: quando quisque defendit peccata sua, magnam iniquitatem operatur: hoc defendit quod Deus odit; et videte quam perverse, quam inique: si quid boni fecerit, sibi vult imputari; si quid mali, Deo; nam hoc modo defendunt homines peccata sua, ex Dei persona; quod pejus est. Nemo est qui audeat dicere, Bonum est adulterium, furtum, fraus, perjurium; sed quomodo ea defendunt? si Deus noluisset, id non fecissem; quid vis faciam fato meo? Ergo ad hoc peccatum tuum defendis, ut Deum accuses; ideo excusatur reus, ut culpetur judex: prorsus talem iniquitatem operantium non miseretur Deus.*

Huc pertinent Poetæ Gentilium, qui Jovi et diis propria ascribunt adulteria, furta, cæteraque scelera; per hoc enim docent Jovem et deos scelera probare, commendare, imo quasi deificare; quo quid potentius ad homines incitandum ut eadem imitentur? Quocirca S. August. lib. 2. Civit. cap. 7. solerter advertit dæmonem suggessisse Poetis, ut illa scriberent, quo deorum exemplo homines ad omne nefas impellerentur. Sic enim adolescens ille Terentianus Jovis libidinibus se ad easdem incitatum et pene adactum asserit: *Ab hac,* inquit S. August. *tanta auctoritate adhibet patrocinium turpitudini suæ, cum in ea se jactat imitari deum, at quem deum?*

> Qui templa cœli summo sonitu concutit.
> Ego homuncio id non facerem? Ego vero illud
> Feci, ac lubens.

Porro, quo sensu in Script. dicatur Deus tradidisse in reprobum sensum, excæcasse vel obdurasse Pharaonem et similes, fuse explicui Exodi 7. 3.

Non enim necessarii sunt ei homines impii.] Græce: *Non enim opus habet viro peccatore;* Tigur. *peccante;* et ita legit August. de Gratia et liber. arbitr. cap. 2. Syrus: *Non enim est ei utilitas in homine iniquo.* Sensus est, q. d. Opus Dei, puta universum, totum à bono Deo conditum est bonum. Ad bonum autem opus non est malo, puta peccato, cum hoc bonum interimat. Igitur Deus condens universum per omnia bonum, nullum condidit, aut condere potest, malum. Malum enim ad bonum nec necessarium est, nec utile, sed inutile et noxium prorsus. Quod ergo Deus permittens peccata, iis uti norit bene, puta ad suam justitiam vindicativam, vel gratiam et misericordiam declarandam; id facit, non quod peccatis opus habeat, iisque delectetur, sed ut suam infinitam sapientiam, quæ ex malis bona elicere novit, potentiam, æquitatem et clementiam demonstret. *Deus,* ait S. August. de Genesi ad litteram Imperf. cap. 5: *Vitiorum nostrorum non est auctor, sed ordinator, cum eo loco peccatores constituit, et ea perpeti cogit quæ merentur.* Vere Rabanus: *Non est,* inquit, *erroris nostri et pravæ actionis causa Deo deputanda; quia ruina nostra non est illi necessaria, sed magis ipse allevat omnes qui ruunt, et erigit omnes elisos.* Homini opus est mactare oves, boves, porcos, aves, etc., quia horum carnes ei necessariæ sunt ad cibum, medicinam, aliosque usus. At Deo non est opus ruina hominis ad aliquem suum usum; tum quia ipse nulla re indiget, quia omnia habet et potest; tum quia ipse, cum sit optimus, non vult nisi bonum, ad quod opus non est malo vel peccato.

Dices: Deus vult esse peccatores et miseros, ut habeat in quos exerceat suam clementiam et misericordiam. Si enim non essent miseri, nullam posset Deus facere misericordiam.

Resp. Deum non vult, sed permittit peccatores et peccata, quæ plurima committit humana fragilitas, ut eorum misereatur. Jam enim per lapsum Adæ, omnes proni sumus in peccata.

Instabis: Cur Deus permisit lapsum Adæ? Videtur enim eum voluisse ad hoc, ut haberet occasionem miserendi ejus et posterorum.

Respondeo Deum non voluisse positive, sed permissive, id est, permisisse lapsum Adæ, sed ad bonum finem, ut scilicet ejus misereretur. Adde, Deum misericordiam suam magis declarare in præservando hominem à peccato, quam lapsum è peccato eripiendo: sicut major est misericordia et beneficentia præservare quempiam ne labatur in foveam, omniaque membra conquasset, quam lapsum et conquassatum eripere et sanare. Sic Deus majorem misericordiam psæstitit B. Virgini, præservando illam à peccato originali, quod naturaliter contrahere debuisset, quam si ab illo contracto eam purgasset. Audi S. August. lib. 3. Confess. 2: *Hæc*, inquit, *verior misericordia, sed non in ea delectatur cor; nam etsi approbatur officio charitatis, qui dolet miserum, mallet tamen utique non esse quod doleret qui germanitus misericors est. Si enim est malevola benevolentia (quod fieri non potest), potest ille, qui veraciter sinceriterque miseretur, cupere esse miseros, ut misereatur.*

13. Omne exsecramentum erroris odit Dominus, et non erit amabile timentibus eum.] Sic quoque legit S. August. in Speculo. *Exsecramentum*, græce βδέλυγμα, id est, abominationem erroris, hoc est, abominabilem errorem, qualis practice est peccatum. *Errant enim qui operantur malum*, Proverb. 14. 22, q. d. Cum Deus peccatum oderit, ut rem exsecrabilem, quomodo illud efficiet? Rursum, cum Deus illud exsecretur, par est ut omnes qui eum timent et colunt, illud ipsum pariter exsecrentur. Græce: *Omnem abominationem* (id est, rem abominabilem; metonymice enim ponitur actus pro objecto) *odit Dominus, eaque eum timentibus chara non est;* Tigurina: *Omne nefas odit Dominus, nec probatur ejusdem cultoribus;* Syrus: *Omnem malitiam et impudentiam odit, et non dabit eas amicis suis.* Minus recte; nam nec suis inimicis dat eas.

Nota miosin: *Non amabile*, id est, odibile, exsecrabile. Sic Virg. de Cocyto fluvio inferni Æneid. 6: *Tristique palus inamabilis unda*, id est, horribilis et exsecrabilis. Justi enim, ut Deum patrem suum imitentur, summe exsecrantur peccatum, eo quod Deus illud exsecretur: sicut pulli aquilarum insectantur draconem, eo quod aquila eum insectetur, teste Plinio lib. 10. cap. 4. Audi S. Hieron. epist. 1. ad Demetr. *Non est exhortatio*, ait, *vehementior ne peccemus, quam qua nos Scriptura divina filios Dei vocat. Quis enim non erubescat et metuat tanto patre agere aliquod indignum, ut, qui dicitur Dei filius, ipse efficiatur vitii servus? Unde Paulus ait: Sicut filii Dei immaculati, et simus immaculati; neque enim convenit in filiis Dei, quia ipse est fons justitiæ, peccati maculam reperiri.* Et post nonnulla: *Non ob aliam causam magis nobis in Scripturis divinis tam frequenter filiorum Dei nomen imponitur, ut illud quod dicitur per Prophetam: Ego ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus. Et per Apostolum*, Eph. 5. 1: *Estote imitatores Dei, sicut filii charissimi.* Et B. Joannes c. 3. 2, ait: *Charissimi, nunc filii Dei sumus: et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. Et qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut et ille sanctus est. Vult nobis cœlestis doctrinæ dignitatem qua donati sumus, frequenter ingerere, et honorem nostrum peccandi pudorem facere.*

14. Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui,] q. Deus hominem ab initio fecit liberi arbitrii. Hìc clare demonstrat quæ sit origo mali; scilicet voluntas hominis, quam Deus creavit liberam, ut possit eligere bonum vel malum, idque hoc fine ut meriti et præmii sit capax. Græce: *Ipse* (Deus) *creavit hominem ab initio, et permisit eum arbitrio consilii sui;* Syrus: *Ipse in principio creavit homines, et tradidit illos in manus appetitus eorum. Manus* enim in Scriptura significat arbitrium, libertatem, dominium, potestatem, imperium; quia quæ in manu, vel sub manu habemus, ei pro arbitrio libere uti possumus, eisque pro potestate dominamur et imperamus. Sic Deus dixit ad Satan de Job, cap. 1. 12: *Ecce universa quæ habet, in manu*, id est, arbitrio et potestate, *tua sunt.* Et cap. 2. 6: *Ecce in manu tua*, id est, arbitrio tuo, *est*, ut facias ei quod tibi libuerit. Et Abraham ad Saram de Agar: *Ecce*, ait, *ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet*, Genes. 16. 6.

Manus ergo *consilii* est arbitrium, potestas et libertas consilii. De iis enim tantum consultamus et consilium inimus, quæ sunt nostræ electionis et arbitrii, ut ea pro libito faciamus. Atque hæc est origo libertatis, nimirum facultas consultandi. Intellectus enim, dum voluntati de agenda re quapiam dubia et ancipiti, suo discursu et consultatione proponit in utramque partem rationes probabiles, facit ut voluntas utramlibet partem eligere et capessere possit; quia in utralibet proponit illi rationes, quæ rem bonam, amabilem et eligibilem efficiant, aut certe talem apparere faciant. Libertas ergo arbitrii radicaliter est in intellectu, formaliter in voluntate; ex eminenti enim discursu et consultatione intellectus oritur libertas voluntatis in homine. Quocirca bruta quæ carent intellectu, carent et libertate; appetitus enim eorum regitur phantasia, et quod phantasia apprehendit ut bonum, vel, si duo concurrant, ut majus bonum; id illico appetitus eorum naturaliter et necessario appetit. Ita Aristot. lib. 2. Ethic. c. 2: *Non omne*, inquit, *spontaneum eligibile est, sed id scilicet quod est præconsultatum; quippe cum electio seu propositum cum ratione ac cogitatione existat; id quod significare nomen etiam ipsum videtur; quasi id quod eligitur seu præponitur, ex aliis legatur, ponaturve ante alia.* Et c. 9: *Consultamus*, ait, *de agendis rebus, atque iis quæ in nostra sitæ sunt potestate.* Additque causam, quia nemo nisi stolidus consultat de iis quæ fiunt à natura, fortuna et necessitate. Ac concludit: *Cum igitur eligibile nihil aliud sit, quam consultabile, et appetibile eorum quæ in nobis sunt; electio quoque eorum quæ in nobis sunt, consultativa appetitio erit; simul enim atque consultavimus, judicamus, atque inde secundum consultationem appetimus.*

Ex hoc ergo loco liquet manifeste hominem esse liberi arbitrii. Respondent hæretici loqui Siracidem de prima creatione hominis, puta

Adæ, qui creatus liber, quia dotatus fuit justitia originali, quæ faciebat eum dominum passionum et appetituum omnium: quando vero hanc per peccatum perdidit, perdidisse quoque liberum arbitrium, factumque esse servum suæ concupiscentiæ.

Verum errant manifeste. Primo, quia Siracides non loquitur Adæ, qui jam à tribus annorum millibus mortuus erat; sed Judæis tunc viventibus, increpatque eos qui dicebant: *Per Deum stat* quo minus sim sapiens et bonus, *ipse me implanavit*. His enim opponit, dicens Deum creasse hominem liberum ut eligat bonum vel malum, ac proinde electionem liberam hominis eum formaliter facere bonum vel malum, non vero Deum. Sensus ergo est, q. d. Deus ab initio creavit hominem naturæ intelligentis et liberæ, ita ut de ejus ratione et essentia sit libertas arbitrii, quæ per peccatum vel aliud quodlibet accidens tolli nequit, adeo ut si ab homine tollas liberum arbitrium, tollas pariter naturam hominis, et ex homine facias brutum. Idem apertum significat dum subdit: *Apposuit* (perperam enim aliqui legunt *apposui*, quasi sint verba Dei ad Adam: græce enim est παρέθηκε, id est, *apposuit*) *tibi*, scilicet, ô Judæe et Gentilis. Porro, quid sit esse *in manu consilii tui*, id est, liberi arbitrii, clare explicat cum subdit, hominem posse servare legem si velit, et non servare si nolit. Et rursum, ex duobus contrariis posse alterutrum eligere quod voluerit, scilicet aquam vel ignem, bonum vel malum, vitam vel mortem. Atque ita docet in homine esse libertatem tam volendi et non volendi, quæ est libertas contradictionis; quam ex duobus contrariis unum eligendi, alterum refutandi, quæ est libertas contrarietatis.

Secundo, quia alludit Siracides ad verba Mosis ad Judæos sui ævi, Deuter. 30. 15. *Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et è contrario mortem et malum: ut diligas Dominum Deum, et ambules in viis ejus, et custodias mandata illius, etc. et vivas.* Ergo non loquitur Adæ innocenti, sed posteris ejus post lapsum. Hi ergo habent etiamnum liberum suum arbitrium, licet debile et infirmum.

Tertio, Adam post lapsum mansit liberi arbitrii, utpote per quod pœnitentiam egit, et gratiam Dei habitualem (etsi non justitiam originalem) recuperavit, Sapient. 10. 2. Ergo et posteri ejus habent idem; præsertim quia Deus Adæ post lapsum statim promisit Christum, cujus gratia omnes homines restaurari et salvari possent, si vellent, Genes. 3. 15. Sicut ergo Adam fuit liberi arbitrii, sed tamen eo uti non potuit ad opera salutis sine gratia Dei, sic et nos: et sicut illi gratia à Deo præparata fuit ad hoc, sic est et nobis per merita Christi, eaque potentior et efficacior quam fuerit data Adæ, tum ut infirmitatem hominis post lapsum corroboret, tum ut concupiscentiæ fortiter oppugnanti resistere, eamque reprimere valeat, uti docet S. August. de Corrept. et gratia cap. 13. Justitia ergo originalis non faciebat Adam liberum, ac consequenter per peccatum adempta non effecit servum; sed faciebat ut homo facilius et efficacius naturali sua libertate ad bonum naturale, supernaturaliter vero ad supernaturale uteretur. Sed huic defectui jam succurrit vis et efficacia gratiæ Christi, uti pulchre docet hîc Rabanus. Hoc enim pertinet ad suavem Dei erga hominem providentiam. Quare sicut cum posuit eum *in manu consilii sui*, hoc est, cum fecit eum potentem ad libere operandum, sive, cum dedit ei potestatem liberi arbitrii, simul tacite promisit ei suum cum ea in operando concursum (nam sine eo impotens esset ad operandum): sic pariter tacite promisit eidem auxilium necessarium ad bene operandum; nam sine eo bene operari non posset, ideoque ad hoc non esset liber, imo nec potens.

Quarto, ita explicat S. Augustinus de Gratia et lib. arbit. c. 2. Nam citato toto hoc Ecclesiastici loco subdit: *Ecce apertissime videmus expressum liberum humanæ voluntatis arbitrium. Quid illud, quod tam multis locis omnia mandata sua custodiri et fieri jubet Deus? Quomodo jubet, si non est liberum arbitrium?* Et S. Athanasius, vel potius Anastasius Nicænus, qui floruit anno Domini 880. Quæst. in S. Script. q. 16: *Est enim*, inquit, *in nostra potestate et libero nostro arbitrio salus nostra et interitus; sicut scriptum est: Deus ab initio fecit hominem, et dimisit eum in manu consilii sui.* Idem ex hoc loco docet Damascenus lib. 1. Parallel. cap. 9. ac S. Basil. cujus verba mox recitabo.

Denique Deus hominem creavit ad imaginem et similitudinem suam, ita ut, quandiu homo est homo et creatura humana, gerat in se hanc Dei creatoris sui imaginem. Hanc autem in libertate arbitrii collocat S. Ambros. Rabanus et alii. Vide dicta Genes. 2. 7. Audi Tertull. l. 2. contra Marc. cap. 5. Homo, ait, *in ea substantia quam à Deo traxit, id est, animæ, ad formam Dei spondentis, et arbitrii sui libertate et potestate signatus est. Hunc statum ejus confirmavit etiam ipsa lex, tunc à Deo posita. Non enim poneretur lex ei qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate; nec rursus comminatio mortis transgressioni ascriberetur, si non et contemptus legis in arbitrii libertatem homini deputaretur. Sic et in posteris legibus Creatoris invenias proponentis ante hominem bonum et malum, vitam et mortem: sed nec aliàs totum ordinem disciplinæ per præcepta dispositum, avocante Deo et minante exhortanteve, nisi et ad obsequium et ad contemptum libero et voluntario homine.* Idem Exhortat. ad castit. cap. 2: *Sed quomodo vetat quædam, quibus etiam supplicium æternum comminatur? utique etiam quæ vetat, non vult, à quibus et offenditur: sicut et quæ vult præcipit, et accipit, et æternitatis mercede dispungit. Itaque cum utrumque ex præceptis ejus didicerimus quid velit et quid nolit, et jam nobis est voluntas eligendi alterum, sicut scriptum est: Ecce posui ante te bonum et malum: gustasti enim de arbore agnitionis. Et ideo non debemus quod nostro expositum est arbitrio, in Dei referre voluntatem, quos vult ipse et velle, qui malum non vult. Ita nostra est voluntas, cum malum volumus adversùs Dei voluntatem qui bonum vult. Porro si quæris, unde veniat ista voluntas, qua quid volumus adversùs Dei voluntatem? Dicam: Ex nobis ipsis.*

15. Adjecit mandata et præcepta sua.] Hæc verba jam desunt in Græco et Syro: olim tamen fuisse colligere licet ex S. August. in Speculo, ubi eadem legit. Sensus est, q. d. Deus condidit hominem liberum, et reliquit eum in manu consilii sui; at non ita, ut eum à se et sua providentia eximeret, dimitteret, et quasi onagrum liberum ab omni lege, quo liberet abire, abire

permitteret: sed quasi summus omnium gubernator, legislator, rex, dominus, judex et vindex, ei leges suas proposuit, puta naturalem, sive decalogum, Adæ et posteris, cum mente et ratione indidit: positivam vero, puta cæremonialem et judicialem, per Mosen tradidit. Atque, ne leges hæ homini onerosæ et graves acciderent, addidit et obedientibus præmia, inobedientibus vero pœnas intentavit. Hæc ergo tria hoc ordine instituit Deus: primo, homini indidit liberum arbitrium; secundo, addidit præcepta; tertio, adjecit præmia.

16. SI VOLUERIS MANDATA SERVARE, CONSERVABUNT TE, ET IN PERPETUUM FIDEM PLACITAM FACERE.] Græca concisa sic habent: *Si volueris conservabis mandata, et fidem facere beneplaciti*, q. d. In tua potestate et arbitrio quod tibi Deus dedit, est, ut serves mandata, itaque facias fidem, id est, præstes fidelitatem beneplaciti, id est, Deo placitam et gratam; τὸ enim *fidem facere placiti*, pendet à τὸ *conservabis*, et explicat τὸ *mandata*, q. d. Conservando mandata, conservabis facere, id est, perges præstare fidem Deo placitam et debitam. Hinc S. August. de Gratia et lib. arbit. cap. 2. legit: *Si volueris conservabis mandata, et fidem bonam placiti.* Idem tamen in Speculo prorsus legit ut noster Interpres. Sic et Syrus: *Si voles*, inquit, *custodies præcepta ejus, et si credideris in eam, etiam tu vives.*

Nostra versio plenior et nervosior, ideoque germanior est. Quare videtur habuisse Interpres noster plenius exemplar Græcum: aut certe vim vocis Græco profundius penetravit, et plenius expressit per elegantem paronomasiam elegans et doctus Interpres. Græca enim ad verbum habent: εαν θελης συντηρησεις εντολας, *Si volueris conservabis mandata*, scilicet, ita ut ipsa pariter conservent te. Vis enim est in præpositione συν, id est, cum; simul enim conservare, est simul cum alio servare: ut servans alium vicissim servetur ab eo, q. d. Si conserves mandata, ipsa vicissim conservabunt te: conservatio enim est mutua servatio, et conservator tam conservatoris quam conservati est conservator. Hæc enim sunt correlativa. Vide hìc quam mandata eorumque custodia sint boni, non σωματοφυλακες, sed animæ custodes, adversus hostes etiam intimos; sicut *et regem custodiunt* magis *misericordia et veritas*, quam milites et satellites, *et roboratur clementia thronus ejus*, Proverb. 20. 28. Quocirca Tigurina vertit: *Si volueris, mandata servabis, ipsaque te vicissim conservabunt*, tum in vita præsenti et æterna, tum in Dei gratia et gloria, idque primo, quia Deus conservat conservantem sua mandata. Secundo, quia ipsum exercitium mandatorum auget virtutes in anima, quæ auctæ dant homini vires ad resistendum tentationi et dæmoni. Tertio, quia conservatio mandatorum minuit cupiditatem, quæ venenum est charitatis: crescente enim virtute, necesse est ut vitium ei oppositum decrescat.

Nota: Τὸ *et in perpetuum fidem placitam facere*, id est, et in perpetuum fidelitatem Deo placitam præstare, pendet à verbis præcedentibus. Repete ergo ea, q. d. Si volueris perpetuo servare fidem Deo placitam (servando ejus mandata), hæc fides sive fidelitas tua vicissim perpetuo conservabit te: proliciet enim similem, imo majorem Dei fidelitatem erga te, q. d. Si tu Deo fidelitatem serves, Deus vicissim tibi fidelitatem servabit: si tu Deo sis fidelis, Deus tibi pariter fidelis, imo fidelior, et fidelissimus erit. Est enim quasi quoddam pactum inter Deum et hominem, quo alter alteri fidelem se fore spondet, nimirum homo spondet se obediturum Deo, ejusque mandata servaturum: Deus vicissim spondet se hominem sua gratia, protectione et gloria remuneraturum. Explicat enim quid sit *mandata servare*, nimirum, quod hoc sit *fidem placitam facere.* Quare verba *si volueris et conservabunt*, quæ mandatis adaptavit, eadem fidei placitæ adaptanda relinquit: ne enim ea iterare cogatur, brevitatis et concinnitatis studio ea subticet. Unde Complut. aliaque vetera Biblia legunt: *Et fidem placitam servare.* Hinc et Tigur. vertit: *Si volueris, servabis mandata, ipsaque te vicissim conservabunt, et fidem præstabis obsequiosam.* Adde, posse hìc esse hysteron proteron, ac per illud præponenda esse hæc verba hoc modo: *Si volueris mandata servare, et fidem placitam facere, conservabunt te*, scilicet, hæc duo, mandata et fides, quæ reipsa sunt unum et idem. Sic enim subinde post absolutam sententiam, menti aliquid addendum vel interjiciendum occurrit, quod verbo uno alterove addimus, reliqua auditori supplenda et ordinanda relinquentes ex sententia jam dicta, ne eam totam illico iterare cogamur. Id ita esse patet ex Græco; in Græco enim plana est sententia pendens à τω *conservabis*, uti paulo ante dixi: ac non minus plane quidam aliter dispungentes, ex Græco sic vertunt: *Si voles, conservabis mandata, et fidem* ποιησαι ευδοκιας, id est, *ut facias quæ vult*, puta beneplacita Dei: hæc enim sunt ejus ευδοκια, quæ vicissim Dei in nos ευδοκιαν, id est, benevolentiam, gratiam, favorem et amorem proliciunt et provocant: magnes enim amoris est amor. Hoc est quod ait Christus qui est Patris sapientia: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*, Joan. 14. 23. Deus enim mansionem et hospitium, hospitemque suum tutatur et conservat. Quis enim eum lacessere audeat, qui Dei vallatur præsidio? Unde Eccles. 8. 5. dicitur: *Qui custodit præceptum, non experietur quidquam mali.* Et Christus Joan. 8. 51: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.*

Porro, liberum arbitrium non excludit gratiam Dei, uti voluit Pelagius, sicut causa secunda non excludit concursum causæ primæ: illa enim huic subordinatur, ab eoque essentialiter pendet. Nihil enim potest (imo esse nequit) concursus causæ secundæ sine concursu causæ primæ. Idipsum ex versione Græca colligit S. August. lib. de Gratia et lib. arbitr. c. 15: *Ad hoc enim valet*, inquit, *quod scriptum est: Si volueris, conservabis mandata; ut homo qui voluerit et non potuerit, nondum se plene velle cognoscat, et oret ut habeat tantam voluntatem, quanta sufficit ad implenda mandata. Sic quippe adjuvatur ut faciat quod jubetur: tunc enim utile est velle, cum possumus; et tunc utile est posse, cum volumus: nam quid prodest si quod non possumus, volumus; aut, si quod possumus, nolumus?* Subdit deinde argumentum Pelagianorum, illudque similibus S. Scripturæ phrasibus diluit, dicens: *Magnum aliquid Pelagiani se scire putant, quando dicunt: Non juberet Deus quod sciret non posse ab homine fieri. Quis hoc nesciat? Sed ideo jubet aliqua quæ non possu-*

mus, ut noverimus quid ab illo petere debeamus. Ipsa est enim fides quæ orando impetrat. Denique ipse qui dixit : Si volueris, conservabis mandata ; in eodem libro (Ecclesiastico) *aliquando post dicit cap.* 22. *Quis dabit in ore meo custodiam, et super labia mea signaculum astutum, ne forte cadam ab eo, et lingua mea perdat me? Jam certe mandata acceperat : Cohibe linguam tuam à malo, et labia tua ne loquantur dolum, psal.* 33 : *Cum ergo verum sit quod dixit : Si volueris, conservabis mandata ; quare quærit in ore suo dari custodiam, similis ei qui dicit in psalmo : Pone, Domine, custodiam ori meo ?* psal. 140.

Symbolice, Hugo, Dionys. et Palacius : Fidem, inquiunt, placitam servare est, eam servare corde et opere, quia fides sine operibus mortua est, Jacobi 2. Igitur fides placita, est fides operans per dilectionem ejusque opera. Unde Radulphus in Levit. 26. 3. mystice explicans illud : *Si in præceptis meis ambulaveritis, etc., apprehendet messium tritura vindemiam, et vindemia occupabit messem : Omnis bona actio,* inquit, *tam messis est, quam semen ; quia jucunditas quam de transactis laboribus mens nostra concipit, novorum germinat concupiscentiam, ut multiplicato semine actionis, multiplicetur et messis retributionis.*

17. APPOSUIT TIBI IGNEM ET AQUAM : AD QUOD VOLUERIS, PORRIGE MANUM TUAM.] Tigurina : *Ignem et aquam tibi proposuit, ad utrumvis manum tuam exporrige ;* Syrus : *Relicta sunt coram te ignis et aqua : ad quod volueris extende manum tuam.* Per *aquam et ignem* quæ sunt elementa opposita, proverbialiter accipe quælibet contraria, et præsertim ea quæ sequuntur versu proximo, scilicet bonum et malum, vitam et mortem. Unde Syrus idipsum significat per causale *enim,* dum subdit : *Data est enim hominibus vita et mors.* Hinc secundo, per *aquam* quæ refrigerat, accipe refrigerium gloriæ ; per *ignem,* pœnam et flammam gehennæ, q. d. Deus proposuit tibi bonum, ejusque præmium, scilicet gloriam æternam : proposuit et malum, ejusque pœnam, scilicet ignem æternum, q. d. Proposuit tibi gloriam et damnationem, cœlum et gehennam, felicitatem et miseriam, vitam et mortem : elige utrumlibet quod vis. Ita Rabanus : *In igne,* ait, *tribulatio, in aqua refrigerium exprimitur. Apposita ergo sunt coram nobis tribulatio et prosperitas ; si voluerimus opere exercere mandata Dei, habebimus consolationem vitæ æternæ ; si autem contemptores fuerimus mandatorum ejus, sequetur nos in furore pœna gehennæ.* Sic et Lyranus, Jansenius, Palacius et alii. Per *ignem* enim apte significatur ignis gehennæ, per *aquam* cœlum, quia cœli ex aquis facti sunt ; unde et aquæ sunt supra cœlos, uti dixi Genes. 1. v. 1 et 6. Igitur Deus hominis arbitrium suspendit quasi in æthere, inter duo extrema elementa : aquam, in symbolum refrigerii æternæ vitæ ; ignem, in expressionem tormentorum apud inferos.

Quocirca Nazianz. orat. de Amore pauperum, docet hominem constare partim terra ima, partim cœlo, puta partim concupiscentia, partim ratione et mente, quæ viam justitiæ in cœlum ostendat ; idque factum asserit divino consilio, ut homo sciret se è cœlesti simul et tartarea quasi conflatum materia, ut quò velit propendeat libere. Ut intelligamus, inquit, nos maximos simul et abjectissimos esse, terrenos et cœlestes, temporaneos et immortales, lucis ac ignis tenebrosi hæredes, prout ad alterutrum nos propendere contigerit.

Ex dictis patet liberum arbitrium esse instar libræ, cujus libripens est homo, bilances sunt ignis et aqua, bonum et malum, præmium et supplicium, ac in utrumlibet propensio, vel utriuslibet electio. Unde Tertullianus, lib. 2. contra Marcionem c. 6, agens de homine libertate prædito : *Quasi libripens,* ait, *emancipati à Deo boni libertas et potestas arbitrii.* Ac deinde invehitur in eos, qui, cum libero arbitrio dominentur cæteris mundi rebus, ipsum tamen faciunt servum concupiscentiæ et peccati. *Aliàs,* inquit, *quale erat, ut totius mundi bona possidens homo, non in primis animi sui possessione regnaret, aliorum dominus, suî famulus ?*

Minus apposite et genuine aliqui, per *ignem* et *aquam* accipiunt res quaslibet hujus mundi, quarum usum Deus homini concessit, q. d. Deus omnium rerum homini usum concessit, ut iis pro sua libertate utatur : si bene, ad vitam ; si male, ad mortem. Et alii, qui censent hîc alludi ad ritum Romanorum, quo sponsa marito se despondens tangebat ignem et aquam. *Quia,* inquit Plutarchus, in Quæst. Rom. q. 5. *ignis lustrat, aqua purgat ; debet autem quæ nubit, puritatem ac castimoniam conservare,* q. d. Simili modo Deus cuique apposuit ignem et aquam, ut per tribulationes purgemur et lustremur, itaque sponso Christo animas quasi sponsas, puras et integras sistamus. Hæc, inquam, minus genuina sunt ; nam ex sequentibus patet opponi aquam et ignem, quasi bonum et malum, vitam et mortem, ut hominis sit unum sua libertate amplecti, alterum ei oppositum refutare ; sapientis vero eligere id quod bonum est.

18. ANTE HOMINEM VITA ET MORS, BONUM ET MALUM : QUOD PLACUERIT EI, DABITUR ILLI.] Syrus : *Data est enim hominibus vita et mors, ut eligant vitam, et derelinquant mortem.* Alludit ad Deuteronomii 30. 15 : *Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et è contrario mortem et malum. In liberam prædam,* ait S. Chrysost. *Quasi enim liberum quoddam voluit esse aucupium mortis ac vitæ, ut in alto velut suspensa animabus fidelium exponerentur ad prædam ;* et v. 19 : *Testes invoco hodie cœlum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, ut et tu vivas, et semen tuum : et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, et illi adhæreas. Ipse est enim vita tua, et longitudo dierum tuorum.*

Vide S. Basilium, homil. in psal. 61. ad illud : *Verumtamen vani filii hominum, mendaces in stateris,* ubi docet hanc stateram esse liberi arbitrii, rationis et consilii homini à Deo inditam ; mendaces vero esse qui corruptam habent rationem, judicium et consilium. Sed audi ipsummet : *Quid igitur est quod dicit ? Quoniam cuilibet nostrûm intus statera quædam est à conditore omnium apparata, per quam rerum naturam possis probe discernere. Posui, inquit, ante faciem tuam vitam et mortem, bonum et malum, duas inter se contrarias naturas : has, tu, apud tuum tribunal et judicium examina, ac diligenter expende quid utilius tibi sit. An momentaneam parumque duraturam eligere voluptatem, per quam mortem apprehendas æternam, an in virtutis exercitatione afflictionem malle, qua perpetuas consequaris delicias? Mendaces ergo homines corrupta habentes animæ judicia. Quos et Propheta miseros*

prædicat, dicens, Væ dicentibus tenebras lucem, et lucem tenebras; amarum dulce, et dulce amarum. Mihi, inquis, præsentia dentur, quis novit futura? Malè libram expendis, mala pro bonis eligens, vana veris anteponens, momentanea perpetuis potiora ducens, transitoriam denique voluptatem pro lætitia nunquam desitura ac perpeti præeligens. Mendaces ergo homines in stateris iniquitatis, injuria afficiunt præcipue quidem seipsos, deinde vero proximos. Nam, cum in propriis factis male sibi consulant, malo sunt etiam proximis exemplo. Nec enim die illo judicii tibi licuerit dicere : Quia nescivi quid esset bonum. Tibi namque proprie datur libra, quæ sufficiens discrimen boni ac mali demonstrat. Corporea namque pondera in libræ lancibus probamus : quæ vero ad instituendam vitam eligenda veniunt, per liberum arbitrium discernimus, quod et stateram nominavit, quod momentum æquale ad utramlibet possit capere.

Clemens Alexandrinus, lib. 5. Strom. c. 5, citans hunc locum Siracidis nomine Salomonis, sic citat : *Ecce do ante faciem tuam vitam et mortem, diligere Dominum Deum, et ambulare in viis ejus, et audire vocem ejus, et credere vitæ.* Sed commiscet verba Ecclesiastici cum verbis Mosis jam citatis ex Deuteron. ut patet utraque conferenti; quin et verba Mosis concidit, et in pauca contrahit. Similiter hunc locum explicat Origenes Clementis discipulus, lib. 1. in Epist. ad Romanos. Et Gaudentius Brixianus Episcopus, tract. 13. de Natali Domini : *Vult,* inquit, *Dominus vere justus judex, ut meriti proprii sibi sit causa unusquisque : vult et justum pro sola justitia pati; vult et iniquum, si in malitia perduraverit, reum mortis pro arbitrio judicari. Figuravit enim Deus, etc. hominem, ut Scriptura testatur, ad imaginem similitudinis suæ fecit illum, et dimisit eum in manu consilii sui, posuit ante eum ignem et aquam, dicens : Ad quodcumque volueris, extende manum tuam. Posuit, inquit, ante homines Deus aquam et ignem, id est refrigerium et pœnam, remissionem et supplicium, vitam et mortem. Quis, oro, non refugiat supplicium, pœnam et mortem, et eligat refrigerium, remissionem ac vitam?*

Mystice, Origenes per *vitam* accipit Christum, per *mortem* diabolum : sic enim ait, lib. 1. in Epist. ad Romanos; *Ecce posui ante faciem tuam vitam et mortem, ignem et aquam : vita ergo Christus est, et mors novissimus inimicus, qui est diabolus; quod si agnoscens anima Deum, Christum vitam suam amplexata non fuerit, derelinquetur sine dubio, et deseretur ab eis qui eam favore suo, ut spiritui jungeretur, animabant.*

Moraliter vide hic quanta hominis dos et dignitas sit liberum arbitrium, quo dotatus est à Deo; quia per hoc primo, similis est Deo et Angelis; secundo, eminet cæteris creaturis; tertio, est dominus suî ipsius suarumque actionum; quarto, capax est virtutis; quinto, capax est meriti; sexto, meretur vitam et gloriam æternam. Unde S. Bernardus, tractatu de Diligendo Deo, post initium : *Dignitatem,* ait, *in homine liberum arbitrium dico, in quo ei nimirum datum est, cæteris non solum præeminere, sed et præsidere animantibus.* Idem, serm. 81. in Cant. *Arbitrii libertas,* ait, *est plane divinum quoddam præfulgens in anima, tanquam gemma in auro. Ex hac nempe inest illi inter bonum et malum, necnon inter vitam et mortem, sed nihilominus inter lucem et tenebras, et cognitio judicii, et optio eligendi.* Quocirca summe conandum est homini, ut hac libertate arbitrii bene utatur ad bonum, ad quod ei à Deo data est, ut scilicet bona operando mereatur felicitatem æternam. Porro ut id faciat, astringat illud Deo, eique illud offerat et consecret per propositum efficax, crebroque iteratum, Deo in omnibus obsequendi; assidue postulans ab eo ut ipse illud quasi suum possideat, gratiaque sua regat et dirigat ad omne bonum, adeoque ad portum salutis æternæ. Si enim possideatur à concupiscentia, peccato et diabolo, agetur ad omne malum, indeque in gehennam. Unde S. August. Enchir. cap. 30. *Libero arbitrio,* inquit, *male utens homo, et se perdidit et ipsum.* Et mox : *Cùm libero peccaretur arbitrio, victore arbitrio amissum est liberum arbitrium,* non quoad proprie dictam, quæ adversatur coactioni, sed quoad libertatem à peccato et pœna. Unde subdit S. Augustinus : *A quo enim quis devictus est, huic et servus addictus est. Qualis, quæso, potest servi addicti esse libertas, nisi quando eum peccare delectat? liberaliter enim servit, qui sui domini voluntatem libenter facit. Ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati servus est;* et c. 25 : *Mortis supplicium Dominus homini comminatus fuerat, si peccaret; sic eum munerans libero arbitrio, ut tamen regeret imperio, terreret exitio.*

19. QUONIAM MULTA SAPIENTIA DEI, ET FORTIS IN POTENTIA, VIDENS OMNES SINE INTERMISSIONE.] q. d. Deus constituit hominem in manu consilii sui ex multa sapientia, ut scilicet homo libere operando eligeret bonum vel malum, itaque mereretur præmium vel pœnam, ut in iis irrogandis, puta in hominum glorificatione vel damnatione, ostenderet fortissimam suam potentiam. Et ne quis putet se in tanto hominum numero posse latere, fallere vel evadere, addit : Et *videns omnes sine intermissione,* q. d. Dei oculus singulos, et singula etiam occultissima, inspicit, ut judicet et præmiet, vel puniat. Græca habet : *Quoniam multa sapientia Domini est, et potentia pollet, et omnia videt.* Nervose Syrus : *Quia fortis est sapientia Dei, et valens viribus giganteis ipse* (unde Syri Deum vocant *gigantem seculorum;* quia omnia secula sua æternitate, immensitate et potentia ambit et complectitur), *et omnia oculi ejus vident.*

Palacius hæc refert ad v. 11; nam censet ea dici contra Theologastros, qui argute cavillantur impios male agere, eo quod desit eis gratia efficax ad bene agendum; sive ideo impios eligere mala, quia Deus efficaciter non dedit eis bona. Contra hos, inquit Siracides, adjecit : *Multa sapientia Dei, et fortis in potentia,* q. d. Adeo sapiens est Deus, ut, non nisi quibus voluit, gratiam dederit, et nihilominus iis quibus dare non voluit, omnem conquerendi occasionem amputarit. Nec enim eos in ignem conjiciet, quia eis gratiam non dedit; sed quia illi habentes bona coram se et mala, ad mala extenderunt manum suam. Multa est igitur Dei sapientia, quæ improbis querelæ occasiones rescidit; fortis est divina potentia, quæ non nisi quæ voluit fecit. Rodat igitur reprobus ossa hæc. Non damnabitur in igne perpetuo, propter negatam sibi gratiam, sed propter culpam admissam à se. Caveat ille, ut potest, malum, et cavebit etiam ignem. Id altissime dixit Auctor illis verbis : *Quod placuerit ei dabitur illi.* Ne igi-

tur impie credas aliud tibi dari, quàm quod tu tibi delegisti. Hæc Palacius.

Præclare Boetius, lib. 5. prosa 6 : *Omne futurum*, inquit, *divinus præcurrit intellectus, et ad præsentiam propriæ cognitionis retorquet et revocat; nec alternat, nunc hoc, nunc illud pernoscendi vices, sed uno ictu omnes mutationes manens prævenit.* Quibus adde Deum impiis præparare et dare (præsertim si humiliter eam postulent) gratiam sufficientem, cum qua possint, si velint, peccata vitare, et bona capessere. Ideo enim dicitur sufficiens : quare si cooperari velint, facient eam efficacem; efficax enim dicitur, quæ habet effectum. Etsi enim in nostra potestate non sit, ut Deus det nobis gratiam illam quam prævidet fore congruam et efficacem, non aliam quam prævidet fore inefficacem ; tamen Deus sponte et ex sua liberalitate omnibus dat gratiam, cui si impii cooperari velint, reddent eam efficacem, æque ac faciunt pii ; sed quia ipsi eidem libere cooperari nolunt, idque prævidit Deus, ideo dicitur eis dedisse gratiam sufficientem quidem, et quam prævidebat fore inefficacem et incongruam, eo quod ipsi sua desidia vel malitia eam cassam et inefficacem reddant, cum Deus velit et omnino desideret ut ipsi illi cooperentur, eamque fructuosam et efficacem efficiant. Nec enim Deus studio, et ex proposito quærit aut seligit gratias inefficaces quas det impiis ; sed ex parte et intentione Dei omnis gratia est efficax in actu primo, hoc est, vim et efficaciam habet ut opus efficiat, si voluntas ei cooperari velit, idque intendit et vult Deus ; nam ideo datur à Deo, quod scilicet ipse sincere et ex animò intendat et cupiat ut voluntas illi cooperetur, itaque per eam opus perficiat. Hoc enim fine duntaxat eam dat; nec enim alius fingi potest, uti passim docent Theologi.

20. Oculi Domini ad timentes eum, et ipse agnoscit omnem operam hominis.] Confirmat et exaggerat id quod dixit : *Et videns omnes.* Ut enim animet pios ad eligendum et faciendum bona, quæ mundani in hac vita negligunt, imo parvipendunt et spernunt ; dicit Dei oculos jugiter contemplari timentes eum et ipsum agnoscere, imo inspicere omnem operam ; græce, παν εργον, id est omne opus, sive omnem operationem hominis, tam externam quàm internam. Unde Syrus vertit : *Et novit omnes cogitationes hominum*, ut scilicet eas judicet et præmiet præmio præsenti et æterno, aut puniat pœna præsenti vel æterna ; Tigurina : *Oculis suis reverenter ipsum aspicit, et omne opus hominis cognoscit.* Juxta illud Job 31. 4 : *Nonne ipse* (Deus) *considerat vias meas, et omnes gressus meos dinumerat?* Inter alia autem præmia timentium Deum est hoc, quòd ipse peculiariter eos protegat, dirigat et preces eorum exaudiat, juxta illud psal. 32. 18 : *Oculi Domini super metuentes eum, et in eis qui sperant super misericordia ejus.* Et psalm. 144. 19 : *Voluntatem timentium se faciet, et deprecationem eorum exaudiet, et salvos faciet eos.* Ex adverso de impiis Deum non timentibus dicitur Proverb. 28. 9 : *Qui declinat aures suas ne audiat legem*, quia scilicet Deum non timet, *oratio ejus erit exsecrabilis.*

Nota τὸ *oculi Domini ad timentes eum :* primo, significat Deum acutissimo mentis oculo omnes justorum actiones, intentiones, vota et desideria inspicere; secundo, iis oblectari et pasci ; tertio, eos singulariter amare, curare, protegere et de omni bono providere. *Oculi* enim, ait Aristoteles, libro 1. Histor. Animal. cap. 10 et 11, *in cerebrum finiunt;* in cerebro autem est prudentia et providentia. Et cap. 16 : *Meatus*, ait, *ab oculis terni ad cerebrum pertinent; ita ut maximi et mediocres ad cerebellum tendant, minimi ipsum cerebrum adeant.* Hinc addit Aristoteles, cap. 10, in oculis exstare mentis animique indicia : *Notam*, inquit, *morum laudabilium habent, qui mediocriter connivent. Reliquorum alteri impudentiæ, alteri inconstantiæ indices sunt.* Ita Deus timentes se habet in oculis, hoc est, in cerebro mentis, in cura et amore, in eosque blande et benevole intuendo connivet, optimeque affectum sese demonstrat; quarto, timentes se à non timentibus secernere, dando eis gratiam et gloriam. Unde Tertull. lib. 2. contra Marcion. c. 4: *Et dixit*, inquit, *Deus : Fiat, et factum est, et vidit Deus quia bonum* (Genes. 1.) *non quasi nesciens bonum, nisi videret; sed quia bonum ideo videns, honorans et consignans, et dispungens bonitatem operum dignatione conspectus;* quinto, Deum timentes se habere in summo pretio, utpote quos præ toto mundo habeat in oculis, qui, ut ait Plinius, libro 11. cap. 27 : *Sunt pars corporis pretiosissima, et qui lucis usu vitam distinguunt à morte.* Unde ait : *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei*, Zachar. 2. 8. Vide ibi dicta, quia scilicet timentes Deum, Dei legem vicissim, quasi pupillam oculi sui custodiunt, ut dicitur Prov. 7. 2.

21. Nemini mandavit impie agere, et nemini dedit spatium peccandi.] Docuit vers. 11. Deum non esse causam peccati physicam, hic docet nec esse moralem : talis enim est imperium, jussio, consensus, q. d. Deus sicut non facit peccatum, sic nec illud imperat, aut in illud consentit. Syrus : *Non præcipit hominibus ut peccent, et non dixit filiis carnis ut sontes fiant* (alius codex habet, *ut inique agant*), *et non miseretur facientibus mendacium.*

Pro *spatium* græce est ανεσιν, quod primo Complut. Tigurina et alii vertunt, *licentiam*, libertatem, indulgentiam, *neque illi*, inquiunt, *dedit licentiam peccandi;* permittit quidem Deus homines peccare, id est non impedit, quia eos creavit liberos, ut libere eligerent quod vellent; sed nulli dedit vel dat facultatem aut licentiam peccandi, ita ut licite quis peccet. Sic enim peccatum non esset peccatum, sed res licita, utpote quæ fit ex concessione et licentia Dei, quod implicat; imo vero Deus, cum permittit peccata, minatur peccatoribus gehennam, ut ostendat quàm illa exsecretur.

Secundo, ανεσις significat impunitatem, q. d. Deus nulli peccato vel peccatori dedit dabitque impunitatem, neminem peccantem impune abire sinet; sed quemlibet pro demeritis puniet. Ita Rabanus. Fuerunt enim et etiamnum sunt nonnulli Christiani, qui (ut dixi cap. 3. in fine) putant impune sibi licere rapere aliena, et facere quidquid libet, modo dent eleemosynam, vel colant B. Virginem. Quem errorem refert et refellit ex hoc loco S. August. Enchiridii cap. 70 : *Sane cavendum est*, inquit, *ne quisquam existimet infanda illa crimina, qualia qui agunt regnum Dei non possidebunt, quotidie perpetranda, et eleemosynis quotidie redimenda. In melius quippe est vita mutanda, et per eleemosynas de peccatis præteritis est propitiandus Deus, non ad hoc emendus quodam modo, ut ea semper liceat impune commit-*

tere. Nemini enim dedit laxamentum peccandi, quamvis miserando deleat jam facta peccata, si non satisfactio congrua negligatur.

Tertio, ανεσις verti potest, *spatium, dilatio*. Multi enim putant licere sibi uti flore juventutis ad omnem cupiditatem, Sapient. 2. 6, proponentes se acturos pœnitentiam in senectute. Multi principes putant quidlibet sibi licere, dummodo in hora mortis resipiscant. Multi putant in bacchanalibus licere insanire, vacare veneri et ventri, et facere quod lubet, dummodo in Quadragesima pœniteant. Unde in Ephemeridibus nonnullis illi dies antecinerales vocantur dies stultorum vel insanorum. Sed errant; Deus enim nulli, vel horam, vel momentum concessit ad peccatum; sed quodlibet peccatum æque peccatum est, et æque displicet Deo in juventute atque in senectute, in principatu atque in privata vita, in bacchanalibus atque in Quadragesima. Hoc est quod ait Job, cap. 24. 23: *Dedit illi Deus locum pœnitentiæ, et ille abutitur eo in superbiam.* Eòdem redit hic sensus cum priori; qui enim dat spatium peccandi, dat et licentiam peccandi, saltem pro illo spatio et tempore.

Porro quomodo Deus præceperit Semei ut malediceret, David 2. Reg. 16. 10; quomodo Assyrios tyrannos vocaverit suam virgam, qua castigavit Hebræos Isaiæ 10. 5. ibidem explicui. Nimirum mala impiorum voluntas dicitur virga Dei, non quasi causæ efficientis, quod eam fecerit; sed quasi jam facta, et ab homine posita utentis ad castigationem aliorum. Hic autem usus, et hæc ordinatio in Scriptura vocatur *præceptum;* omnis enim Dei dispositio, ordinatio, directio, gubernatio sive positiva, sive permissiva, vocatur *præceptum.* Sic Deus dicitur præcepisse corvis ut pascerent Eliam, 3. Reg. 17. 4. præcepisse, id est, ordinasse et disposuisse; alioqui enim corvi, cum sint irrationales, præcepti et mandati proprie dicti sunt incapaces. Et Matth. 19. v. 7. dicitur: *Moses mandavit dare libellum repudii. Mandavit*, id est, ordinavit et permisit, uti explicatur v. 8. Sic ergo Deus *præcepit*, id est, ex proposito permisit, Semei maledicere Davidi, ordinando hanc ejus maledicentiam in pœnam homicidii Davidis; unde pro *præcepit*, Hebr. Chald. et Septuag. vertunt, *dixit.* Dices: S. August. de Gratia et libero arbit. c. 20. ait: Deus Semei *voluntatem proprio vitio malam, in hoc peccatum suo justo et occulto judicio inclinavit.* Resp. *inclinavit*, id est, inclinatam ad maledicendum impedivit ne in alium maledicta jaceret, ac dimisit ut ea jaceret in Davidem; sicut qui leonem quem ligatum manu tenet, objectis variis canibus, cohibet ne in alios feratur, ac dimittit et permittit eum ferri in canem sui inimici. Unde subdit S. August. Dixit Deus Semei ut malediceret David, id est, cor ejus malum misit vel dimisit. Tantum enim vult S. August. corda hominum etiam impiorum esse in manu Dei, ut aliò ferri nequeant quàm quò ipse voluerit permittere et ordinare ad hos illosve puniendos.

22. NON ENIM CONCUPISCIT MULTITUDINEM FILIORUM INFIDELIUM ET INUTILIUM,] quales sunt peccatores et impii. Dat causam cur Deus non mandet, nec det licentiam peccandi; quia scilicet non concupiscit, imo odit et exsecratur impietatem et impios. Est miosis: minus enim dicitur, et plus significatur; *non concupiscit*, id est, odit et abominatur. Græce est επιθυμει, quod Noster accipit ut tertiam personam Indicativi, ideoque vertit, *concupiscit.* Jam vero Complut. Tigurina, Syrus et alii accipiunt ut secundam personam Imperativi, vertuntque: *Ne concupisce multitudinem filiorum inutilium.* Unde hæc jungunt cum sequentibus: *Ne jucunderis in filiis impiis;* atque hinc inchoant c. 19: *Apud homines*, inquit Philo de Migratione, *injustos multitudo pluris quàm unus justus æstimatur; apud Deum vero bonitas rara præfertur iniquis innumeris.* De quo plura cap. sequenti v. 1 et 3.

Porro ratio, et quasi causa à priori, cur Deus non possit mandare alicui ut impie agat, nec ei dare spatium peccandi, neminem quoque implanare, est infinita ejus sanctitas, bonitas, sapientia et potentia. Qua ratione enim Deus, qui est summa sanctitas, amet impietatem, imo eam mandet? qua ratione summa sapientia aliquem implanet, et insipientem stultumque efficiat? qua ratione summa bonitas summum faciat malum? qua ratione summa potentia infirmitati peccandi, mentiendi, decipiendi subjaceat? Quare hæc αδυνατα et ασυστατα, Deo pariter αδυνατα et ασυστατα sunt, utpote à deitate, Deique natura plane aliena. Impotentia enim impossibilium, summæ ac divinæ potentiæ est argumentum. Docet hoc pulchre et acute Theodoretus, libro 3. contra hæreses: *Horum quidpiam non posse*, inquit, *infinitæ potentiæ signum est, non imbecillitatis indicium; posse vero, utique impotentiæ, non potentiæ. Quomodo hoc dico? Quoniam unumquodque eorum Dei firmitatem immutabilitatemque deprædicat. Bonum enim malum fieri non posse, supereminentiam denotat bonitatis; et justum nunquam posse fieri injustum, nec veracem mendacem, hoc in veritate atque justitia stabilitatem soliditatemque demonstrat. Similiter lux vera non potest tenebrescere, nec is qui est non esse; sufficiens enim habet esse, atque immutabilis existit lux. Sic et alia cuncta perlustrans, illud non posse, comperies summam potentiam significare.* Probat idipsum ex sancto Paulo: *Ita quoque in Deo talia non posse divinus Apostolus et intellexit, et posuit; nonnunquam quidem dicens: Impossibile est mentiri Deum; non infirmum illud impossibile, sed valde potens ostendens. Alibi vero scribens: Negare seipsum non potest. Rursus ergo illud: Non potest, infinitæ est demonstrativum potentiæ. Tametsi enim, inquit, omnes homines ipsum negarent; ipse Deus est, et à propria non excedit natura: nam incorruptibile habet esse, uti significat illud: Negare seipsum non potest. Redundantiam igitur indicat potentiæ, illa in deterius commutationis impotentia. Hoc modo multa Deo sunt impossibilia, et quidem tot tantaque, quanta sunt divinæ naturæ contraria. Illud ergo: Non est impossibile apud Deum omne verbum, intelligendum est de iis quæ naturæ divinæ congruunt; horum enim nihil impossibile est Deo.*

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur materiam de odio Dei in peccata et peccatores. Unde parentes monet ut Deum imitentur, nec lætentur in filiorum copia vel elegantia, si sint impii. Inde, v. 7. usque ad 24, resumit Dei vindictam in impios, ostenditque quam acriter punierit Gigantes per diluvium, Sodomitas per conflagrationem, Hebræos murmurantes per mortem in deserto. Denique, v. 24. usque ad finem capitis, disserit de Dei sapientia in creatione et dispositione universi.

1. Ne jucunderis in filiis impiis, si multiplicentur: nec oblecteris super ipsos,
si non est timor Dei in illis. 2. Non credas vitæ illorum, et ne respexeris
in labores eorum. 3. Melior est enim unus timens Deum, quàm mille filii
impii. 4. Et utile est mori sine filiis, quàm relinquere filios impios. 5. Ab
uno sensato inhabitabitur patria, Tribus impiorum deseretur. 6. Multa talia
vidit oculus meus, et fortiora horum audivit auris mea. 7. In synagoga
peccantium exardebit ignis, et in gente incredibili exardescet ira. 8. Non
exoraverunt pro peccatis suis antiqui gigantes, qui destructi sunt confidentes suæ virtuti. 9. Et
non pepercit peregrinationi Lot, et exsecratus est eos præ superbia verbi illorum. 10. Non mi-
sertus est illis gentem totam perdens, et extollentem se in peccatis suis. 11. Et sicut sexcenta
millia peditum, qui congregati sunt in duritia cordis sui: et si unus fuisset cervicatus, mirum,
si fuisset immunis. 12. Misericordia enim et ira est cum illo. Potens exoratio, et effundens
iram: 13. secundùm misericordiam suam, sic correptio illius hominem secundùm opera sua
judicat. 14. Non effugiet in rapina peccator, et non retardabit sufferentia misericordiam facien-
tis. 15. Omnis misericordia faciet locum unicuique secundùm meritum operum suorum, et se-
cundùm intellectum peregrinationis ipsius. 16. Non dicas: A Deo abscondar, et ex summo quis
mei memorabitur? 17. In populo magno non agnoscar: quæ est enim anima mea in tam im-
mensa creatura? 18. Ecce cœlum, et cœli cœlorum, abyssus, et universa terra, et quæ in eis
sunt, in conspectu illius commovebuntur. 19. Montes simul, et colles, et fundamenta terræ:
cum conspexerit illa Deus, tremore concutientur. 20. Et in omnibus his insensatum est cor:
et omne cor intelligitur ab illo: 21. et vias illius quis intelligit, et procellam, quam nec oculus
videbit hominis? 22. Nam plurima illius opera sunt in absconsis: sed opera justitiæ ejus quis
enuntiabit, aut quis sustinebit? Longe enim est testamentum à quibusdam, et interrogatio
omnium in consummatione est. 23. Qui minoratur corde, cogitat inania; et vir imprudens et
errans, cogitat stulta.

Ut à vanitate et stultitia impiorum, inania et caduca hujus mundi bona præ cœlestibus ambientium, lectorem et discipulum suum avocet Siracides, doceatque eum sapere; ob oculos ei ponit Dei potentiam, sapientiam, judicium, magnificentiam et misericordiam. Ait ergo:

24. Audi me, fili, et disce disciplinam sensus, et in verbis meis attende in corde tuo, 25. et
dicam in æquitate disciplinam, et scrutabor enarrare sapientiam: et in verbis meis attende in
corde tuo, et dico in æquitate spiritus virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio, et in
veritate enuntio scientiam ejus. 26. In judicio Dei opera ejus ab initio, et ab institutione ipso-
rum, distinxit partes illorum, et initia eorum in gentibus suis. 27. Ornavit in æternum opera

illorum, nec esurierunt, nec laboraverunt, et non destiterunt ab operibus suis. 28. Unusquisque proximum sibi non angustiabit usque in æternum. 29. Non sis incredibilis verbo illius. 30. Post hæc Deus in terram respexit, et implevit illam bonis suis. 31. Anima omnis vitalis denuntiavit ante faciem ipsius, et in ipsam iterum reversio illorum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. NE JUCUNDERIS IN FILIIS IMPIIS, SI MULTIPLICENTUR : NEC OBLECTERIS SUPER IPSOS, SI NON EST TIMOR DEI IN ILLIS.] Solent parentes mundani lætari et gloriari in pulchritudine, robore, ingenio, dexteritate, multitudine filiorum, parum curantes an sint probi, an improbi; imo de improbis, ob eorum audaciam et facinora astuta vel animosa, licet impia vel obscena, gloriantur. Hos redarguit hîc Sapiens, docetque de talibus potius dolendum esse et erubescendum; tum quia filius improbus non decus, sed dedecus est parentum; tum quia filios improbos manet confusio et gehenna æterna. De solis ergo piis esse gaudendum; pios autem esse, si in eis sit timor Dei. Unde Tigurina vertit : *Ne optes copiam inutilium liberorum*, vel, *ne læteris de filiis impiis; ne delecteris abundantia eorum, si eis religio Dei nulla est* ; Syrus : *Ne desideres multitudinem filiorum peccantium, et ne læteris in omnibus filiis mendacii; etiamsi multiplicati fuerint, ne læteris in eis, quia non sunt in timore Dei.* Qui enim tales generat vel alit, generat vel alit eos non Deo, sed diabolo; non virtuti, sed sceleri; non cœlo, sed inferno : facit enim eos folles et fomenta gehennæ. Idem dicas de multitudine impiorum civium in civitate, subditorum in republ. sociorum in congregatione, monasterio, aliove cœtu. Unde Rabanus : *Hæc sententia*, ait, *contra eos valet qui delectantur in multitudine obsequentium et in turbis discipulorum, nec curant utrum secundùm timorem Dei conversentur, an sceleribus diversis implicentur.*

Exemplum naturale est in aquila, de qua ita scribit Aristot. lib. 6. Histor. anim. cap. 6 : *Aquilæ ova pariunt terna, sed pullos binos excludunt, ut ex versu, quem ad Musæum referunt auctorem, constat : Excludit binos, edit terna, educat unum; sed quamvis magna ex parte sic fiat, tamen et tres visi aliquando sunt pulli.* Idem lib. 9. cap. 34 : *Aquila marina*, inquit, *clarissima oculorum acie est, ac pullos implumes cogit adversos intueri solem, percutit eum qui recuset, et vertit ad solem; tum cujus oculi prius lacrymarint, hunc occidit, reliquum educat.* Sic parens magnifaciat filium qui irretortis mentis oculis Solem justitiæ, id est, Christum, intuetur, eique per omnia servit et obedit; reliquos impios, Deum negligentes, Deoque exosos parvifaciat, utpote à quibus non nisi tædia, fastidia et probra exspectet. Qua de causa Menander in Epicteto : *Aut oportet*, inquit, *vivere solum ac cœlibem, aut natis jam liberis mori parentem, adeo omnis deinceps vita acerba est.* Unde S. Ambros. lib. 1. Offic. 17 : *Est*, ait, *bonorum adolescentum timorem Dei habere, et deferre parentibus honorem, etc. Erat Isaac Deum timens, utpote Abrahæ indoles, honorem deferens patri usque eò, ut adversus paternam voluntatem nec mortem recusaret. Joseph quoque cum somniasset quod sol et luna et stellæ adorarent eum, sedulum tamen obsequium deserebat patri.*

2. NON CREDAS VITÆ ILLORUM, ET NE RESPEXERIS IN LABORES EORUM.] Pro *labores* Complut. et Tigurina legunt πλῆθος, id est, *multitudinem* ; unde vertunt : *Ne fidas vitæ eorum, nec innitaris* (vel magnifacias) *multitudinem ipsorum.* Alii legunt τόπον, id est locum, dignitatem; ita Romana, q. d. *Ne respexeris* (græce, μὴ ἐπέχε, id est, ne insistas, non moreris) *gradum dignitatis eorum*, hoc est, ne in eo magnum pondus esse putes, non magni æstimes. S. August. in Speculo et Noster legunt κόπον, id est laborem. Sensus ergo est, q. d. Ne confidas eos, licet vegetos et robustos, diu et feliciter victuros, ut tutum nomen et familiam propagent et illustrent, etiamsi labores et opera eorum ingentia conspicias. Deus enim omnia hæc inania et cassa reddet, in fumum resolvet, ac in nihilum abire efficiet. Unde Syrus : *Ne confidas in vita eorum, nec credas bonum finem manere illos.*

Aliter Lyran. q. d. Ne fidas filiorum laboribus, quasi ipsi iis te in senio sustentaturi sint, ut propterea non audeas vel omittas eos peccantes corrigere; vana enim est hæc tua spes et fiducia; quia filii improbi, eo quod neglexerint parentes eos castigare, solent parentes despicere et negligere. Aliter et Hugo, q. d. Ne credas vitæ illorum, confidens quod in senio improbam vitam mutabunt in probam; nam ut ait Salomon Proverb. 22. v. 6 : *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.*

3 et 4. MELIOR EST ENIM UNUS TIMENS DEUM (Complut. δίκαιος, id est, *justus*, et ita legit S. Chrysost. hom. 24 et 39. in Genesim), QUAM MILLE FILII IMPII : ET UTILE (utilius, satius) EST MORI SINE FILIIS, QUAM RELINQUERE FILIOS IMPIOS.] Hi enim sunt probrum parentis, et odium Dei, quos proinde cum familia perdet et exscindet Deus. *Melior*, id est, utilior parentibus, familiæ et reip. alioqui non esset apta comparatio; impii enim cum non sint boni, hinc cum timente Deum quasi cum meliore recte comparari nequeunt. Legit Interpres κρείσσων, per ω, id est melior. Sic et Syrus : *Melior est unus qui facit voluntatem* (obediens), *quam mille.* Jam legunt κρεῖσσον per ο, id est, melius, satius, potius. Unde Tigurina vertit : *Pluris enim est justus unus, quam mille tales* ; alii : *Præstat enim unus quam mille* ; S. Chrysost. hom. 39. in Genes. legit : *Melior est unus faciens voluntatem Domini, quam decem mille peccatores.* Idem homil. 40. ad Pop. exemplum dat Eliam : *Elias*, inquit, *unus erat, sed totus mundus non erat dignus qui rependeretur ei; et mundus quidem innumera millia sunt, sed non sunt millia, cum nec ad unius mensuram perveniant.* Et inferius : *Non videtis quod melius sit habere unum lapidem pretiosum, quam mille obolos?* Justus autem est lapis pre-

tiosus, impii sunt obolus. Et Philo, lib. de Decalogo, asserit *unumquemque, dum Deo paret et legibus, æquari frequentissimo populo, vel potius omnibus gentibus, imo mundo universo.* Talis fuit Abraham, id est, pater excelsus, vel pater magnæ multitudinis: cui proinde ait Deus Genes. 17. 6: *Faciamque te crescere vehementissime, et ponam te in gentibus, regesque ex te egredientur.* E contrario: *Multigena impiorum multitudo non erit utilis, et spuria vitulamina* (adulterinæ plantationes et propagines) *non dabunt radices altas*, Sapient. 4. v. 3. Sic impius Cham punitus est in filio infami Chanaan, ejusque posteris Chananæis, Genes. 9. 18. Vide Ambr. lib. de Noe cap. 28. Siracidi concinit Ben Sira Alphabeto primo littera Beth: *Filium non filium*, inquit, *sine ut in aquæ summo remiget vel natet.* Quod Uziel filius Ben Sira in Scholiis sic exponit: *Omni tempore castiga et verbera filium tuum. Quod si videris te verberibus nihil proficere, relinque illum. Si te persequitur, educ foras ut lapidetur. Quod si impetrare non potes ut tanquam contumax jure puniatur, tum projice in flumen, et ciba pisces.* Verum quia hoc durum et inhumanum videtur, hinc illud ita emollit Joseph filius Uzielis: *Fierine potest*, inquit, *ut homo occidat filium suum? Quid igitur faciet? relinquet illum, ita quidem ut si in puteum inciderit, non inde extrahat.* Melius alii, q. d. Filium non filium, id est, filium perditum et profligatum, qui ad frugem revocari nequit, relega ad remos, sive ad ergastula nautica, ut remigando discat sapere; multos enim remus emendat, quos non potuit paterna castigatio; quod consilium hodie sequuntur multi, nec sine fructu.

Moraliter disce hîc quanta sit virtutis et sanctitatis dignitas et pondus apud Deum; facit enim unum sanctum æquivalere, imo pluris valere mille, imo universis impiis. Hinc Paulus Hebr. 11. v. 37. de Elia et sanctis Prophetis: *Circuierunt*, inquit, *in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus;* adeoque quorum meritis et precibus stabat mundus, juxta illud Elisei ad Eliam, cum raperetur in cœlum: *Pater mi, currus Israel et auriga ejus*, q. d. Tu, Elia, quasi currus portas et sustentas Israelem, et quasi auriga eumdem regis et gubernas, 4. Regum 2. 12: *Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum?* inquit Ruffinus Præfat. in Vitis Patrum. Hac de causa Deus se proprie Sanctorum Deum vocat, licet sit omnium: *Ego*, inquit, *sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob*, Exodi 3. Quin et cum eis quasi amicis familiarissimus fœdus init. Unde ad Abraham ait Genes. 17. v. 2: *Ponam fœdus meum inter me et te, et multiplicabo te vehementer nimis;* in quem locum vide sanctum Chrysostomum hom. 39. in Gen. Justo ergo dicat civitas, quod Davidi dixit populus: *Non exibis, quia tu unus pro decem millibus computaris*, 2. Regum 18. v. 3. Imo S. Chrysostomus hom. 27. in Epist. ad Hebr. unum Josue toti mundo anteponit. Expendens enim quod Josue stiterit solem, Josue 10. 13: *Veniat*, inquit, *omnis mundus; magis autem duo, aut tres, aut quatuor, aut decem et viginti mundi, dicant et faciant hoc, sed non poterunt.* Et S. Gregor. Nazianz. orat. 32: *An tu*, inquit, *universos Chananæos uni Abrahamo antepones? an Sodomitas uni Loth? an Madianitas Moysi? an illos trecentos viros, qui cum Gedeone lambuerunt, tot hominum millibus pedem referentibus, inferiores esse contendes?* Rursum S. Chrysost. hom. 8. in Acta: *Educite*, inquit, *in bellum centum myriades, et unum sanctum; scimus quia hic plura operetur. Exiit Jesus Nave in bellum, et solus omnia operatus est strenue; et ita alii nihil proficiunt. Multitudo, quando voluntatem Domini non facit, nihil differt ab his qui non sunt.*

5. Ab uno sensato inhabitabitur patria (fiet ut inhabitetur et frequentetur; sic enim exponenda sunt Hebræa passiva in conjugatione *Hophal*), Tribus impiorum deseretur.] Ita Romana, Græca et Syrus. Perperam ergo multi codices legunt: *Et à tribus impiis deseretur*, quod varie exponunt Lyranus, Rabanus, Dionys. et alii; sed ad litteram sic, q. d. *Propter trium impietatem deseretur.* Ita Palacius, qui rursum suspicatur legendum esse, *à Tribubus impiis deseretur.* Sic unus Joseph, inquit, gentem servavit Judæorum; duo, scilicet Hemor et Sichem, suæ patriæ fuerunt causa ruinæ, Gen. 34. Unus Samuel restituit patriam, quam duo, Ophni et Phinees, sua iniquitate destruxerant, 1. Reg. cap. 2. et cap. 8. Quare Deus ad servandam patriam pio uno contentus est, porro ad perdendam eam tres ut minimum requirit; quos Teutones olim vocabant *Vandregisilos*, q. d. Dan die dzy ghesellen, id est, unus è tribus illis sociis. Igitur fortassis si Lot non fuisset peregrinus, sed indigena et civis Sodomæ, Sodoma adhuc staret. Hæc Palacius. Verum legendum est cum Romanis et Græcis: *Tribus impiorum deseretur;* sicut Tribus Benjamin ob stuprum in uxorem Levitæ admissum, pene tota excisa fuit, Judic. 20. v. 46. Addunt aliqui codices: *Et unus justus pro toto mundo.*

Probat id quod dixit: *Melior est unus timens Deum, quam mille impii;* ex eo quod unus sensatus, id est, prudens, timens Deum, sua prudentia et virtute alliciat ad se populos, itaque civitatem et patriam repleat incolis; *Tribus* autem, id est familia ampla et copiosa (qualem habuerunt duodecim Tribus Israel) *impiorum deseratur*, id est desoletur, tum ob eorum imprudentiam et nequitiam, tum ob Dei, eorum impietatem ulciscentis, vindictam. Unde Græca habent: *Ab uno intelligente frequentatur* (frequens redditur, incolis repletur) *civitas, impiorum vero Tribus desolabitur;* græce, ἐρημωθήσεται, id est, in eremum et desertum vertetur, uti contigit Sodomæ et Pentapoli, cujus exemplum subjicit v. 9. Tigurina: *Per unum cordatum frequens considebit civitas, impiorum vero natio brevi desolabitur.* Sic et Complut. addunt ἐν τάχει, id est *brevi, cito*, quod in multis deest; Syrus: *Ab uno enim qui timet Dominum replebitur tota civitas, et à multitudine hominum iniquorum desolabitur;* sicut tota terra desolata et aquis diluvii obruta fuit ob scelera gigantum, de quo dicet v. 8. Hoc est quod canit Psaltes psalm. 106. 33: *Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim. Terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea.* Ex adverso ob pios: *Posuit desertum in stagna aquarum, et terram sine aqua in exitus aquarum. Et collocavit illic esurientes, et constituerunt civitatem habitationis*, habitatam, frequentem, populosam. Dei enim inventum est civitatum constructio; donum, earumdem conservatio et multiplicatio, quod suis ipse fidelibus se timentibus con-

cedit. Unde subdit Psaltes v. 38 : *Et benedixit eis* (filiis Israel), *et multiplicati sunt nimis, et jumenta eorum non minoravit.* Ita ex uno Abraham, Isaac et Jacob prognatæ sunt duodecim Tribus Israel, quæ copiosam remp. et regnum brevi effecerunt, idque frustra obnitentibus, prolesque eorum interimentibus Ægyptiis. Vide dicta Exodi 1. Vide et Thomam Bozium de Signis Ecclesiæ tom. 2. lib. 20. signo 88. et lib. 22. signo 93. cap. 4. num. 44. et cap. 6. Ubi inter alia docet viros sanctos et religiosos, ut S. Gallum, S. Bonifacium, S. Columbanum, et similes, construendo monasteria, occasionem dedisse construendi urbes, ideoque magnificentissimas Germaniæ et Borealium civitates ædificatas esse prope monasteria.

Memorabile est quod legimus in Vita S. Jacobi Nisibitis Episcopi, nimirum Nisibin fuisse inexpugnabilem, quandiu S. Jacobi ossa in ea condita mansere; at ubi ea eximi jussit Julianus Apostata, mox urbs occupata fuit à Persis. Vide Baron. in gestis Juliani. Præclare Philo lib. de Sacrif. Abel et Cain : *Equidem*, ait, *quando aliquem bonum virum habitantem in aliqua domo aut urbe video, et domum et urbem illam beatam prædico; ratus tum præsentem felicitatem ei mansuram perpetuo, tum absentem exspectandam cumulatiorem, Deo ultra modum mensuramque divitias suas, in gratiam dignorum, etiam in indignos profundere solito.* Sic salus et fulcrum Israelis fuit Moses, Josue, David, Josias, Isaias, Judas Machabæus, imo Judith, Esther, etc.

6. Multa talia (perperam aliqui legunt, *alia;* græce enim est τοιαυτα, id est, *talia*) vidit oculus meus, et fortiora horum audivit auris mea,] q. d. Vidi ego oculis meis multas civitates ob impietatem desertas, alias ob pietatem cultas et habitatas, ac *fortiora*, id est, validiora, majora; Syrus, *graviora*, ejusdem rei exempla, quæ olim contigerunt, à patribus audivi auribus meis. Tigurina : *Multa talia vidit oculus meus, aurisque mea his audivit vehementiora.* Nonnulla ex hisce exemplis subjicit, puta diluvium gigantibus inflictum, ignem cœlitus in Sodomam immissum, totum Hebræorum exercitum ob murmur deletum in deserto.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE VINDICTA DEI IN IMPIOS GIGANTES, SODOMITAS ET JUDÆOS.

7. In synagoga peccantium exardebit ignis, et in gente incredibili (incredula, inobediente, rebelli) exardescet ira], q. d. Hoc est quod assero et prædico, nimirum Deum efficere ut *in synagoga*, id est, cœtu, quantumvis magno et copioso, peccantium, exardescat Dei ultio instar ignis, eumque comburat, et in gente incredula et rebelli Dei ira et vindicta, quæ eam consumat et disperdat; nec enim Dei ira desæviens metuit aut refugit multitudinem impiorum; sicut unus lupus non metuit millia ovium, sed unus ipse omnes dissipat et perdit. Judices enim et principes sæpe ob multitudinem et nobilitatem reorum et complicum, non audent progredi in inquisitione et vindicta criminis, v. g. magiæ; quia unus magus, vel una saga, accusat primores civitatis, eosque plurimos, de eodem crimine. At Deus nulla nobilitate vel multitudine percellitur aut movetur; sed omnes noxios, etiamsi innumeri et nobilissimi sint, quin et innoxios subinde cum noxiis, castigat et perdit. Pro *incredibili* græce est απειθει, quod verti potest primo, incredula; secundo, diffidente; tertio, inobediente; quarto, rebelli; Tigurina, *contumaci*; Syrus : *In populo qui irritat* (provocat iram Dei), *dominatur ira et vindicta Dei.* Alludit ad Core, Dathan et Abiron, et eorum asseclas, ducentos quinquaginta viros, quæ vocatur congregatio Abiron; in hac enim synagoga, propter tres illos duces Mosi rebellantes, exarsit ignis, juxta illud psalmi 105 : *Exarsit ignis in synagoga eorum, flamma combussit peccatores.* Lege historiam num. 16. Et : *Stupa collecta synagoga peccantium, et consummatio illorum flamma ignis*, Eccli. 21. 10.

8. Non exoraverunt pro peccatis suis antiqui gigantes, qui destructi sunt confidentes suæ virtuti.] Hoc est primum exemplum desolationis reip. ob incolarum impietatem, nimirum quod tota terra ob tyrannidem, violentiam, libidinem, cædes, rapinas et impietatem gigantum obruta fuerit diluvio, ita ut omnes homines, animalia, feræ, arbores, herbæ et plantæ fuerint submersæ et eversæ. Vide dicta Genes. 6.

Nota *non exoraverunt*, hoc est, non placarunt Deum. Est catachresis; orando enim placatur Deus, q. d. Gigantes, licet numerosi et robusti, tamen suo numero et robore non potuerunt flectere, placare, et propitium reddere Deum, ut eis placeret, nec peccata eorum puniret universali orbis cataclysmo; quia Deum non timentes, nec colentes, fidebant suæ virtuti et robori, quasi nemo, ne Deus quidem, eos domare et subjugare posset. Unde græce est : *Non est propitiatus priscis gigantibus, qui rebellarunt in fortitudine sua.* Complut. addunt, *in fortitudine stultitiæ* vel *amentiæ suæ;* clare et nervose Tigurina : *Implacabilis Deus priscis fuit gigantibus, qui ob potentiam suam stultam ab eo defecerunt;* Syrus : *Non pepercit regibus antiquis, qui repleverunt mundum fortitudine sua*, vel *giganteitate sua*, id est, immanitate tum corporum, tum armorum, tum bellorum, tum latrociniorum, aliorumque scelerum suorum, q. d. Gigantes fidebant suis giganteis viribus; sed Deus longe major gigas parvulos hosce gigantes quasi pulices occidit, et aquis obruit, sicut major piscis devorat minorem, ac balæna deglutit grandes quoslibet, quasi pisciculos. Hoc est quod ait Sapiens cap. 14. 26 : *Ab initio cum perirent antiqui gigantes;* et Job cap. 26. 8 : *Ecce gigantes gemunt sub aquis*, uti exponunt passim interpretes, licet noster Pineda per *gigantes* ac-

cipiat cetos et balænas, quæ, dum parturiunt, sub aquis gemunt.

Potest, secundo, τὸ *non exoraverunt* proprie sumi; quia licet gigantes tumidi, viribus suis fisi, Deum non timerent, nec orarent in vita, tamen in morte orasse videntur. Cum enim viderent aquas diluvii intumescere, seque eis sensim mergi, nec esse humanam spem evadendi; viribus suis diffisi ad Deum confugerunt, eumque orarunt, sed non exorarunt, quia aquis mersi sunt. Sic homines superbi et effrænes, qui nec Deum timent nec homines, in naufragio cum vident se fluctibus hauriri, necessitate coacti invocant Deum. Unde vulgo dicitur: *Qui nescit orare, eat ad mare;* tempestas enim et pericula maris docent, imo cogunt, superbos et indomitos orare.

Hæc omnia dicit Siracides, ut elidat stolidum sensum vulgi, quod dum peccat, se excusat et tutatur multitudine et potentia idem peccatum perpetrantium; sed ignorat hæc neminem posse protegere à Dei ira et gehenna. Qua de re audi memorabile exemplum. Radbodus, rex Frisiæ, invitatus ad baptismum à S. Vulfrano Episcopo, promittente ipsi regnum cœleste, et, ni baptizaretur, minante infernum, quæsivit ab eo ubi esset major numerus regum et principum, seu nobilium gentis Frisonum, in cœlo, an in inferno? Respondente S. Vulfrano: Prædecessores tui principes, qui sine baptismo decesserunt, descenderunt in infernum; Radbodus à fonte baptismi pedem retraxit, dicens se malle esse cum tot suis prædecessoribus principibus, quam cum parvo numero residere in cœlo. Quare sine baptismo defunctus, moriens anno Domini 719, ad suos in tartara descendit, ubi cum catena ignea religatum vidit S. Willebrordus; ita Jonas in Vita S. Vulfrani, Sigebertus, Massæus, Nauclerus, et alii, ac ex iis Baron. anno Christi 719.

Mystice Rabanus: *Gigantes*, ait, *sunt qui terrenis desideriis irretiti, et peccatorum sarcinis prægravati, cor indomabile gerunt, nec ad pœnitentiam illud flectere consentiunt; propterea misericordia Dei indigni, detrimentum suæ salutis perpetientes, in interitum æternum corruunt.* Additque tales maxime esse hæreticos, qui omnes, quasi gigantes, feri sunt et tumidi; in tales enim Deus crudeliter, sed juste sævit, in eosque omnia sua tela et fulmina è cœlo indignans intorquet. Hinc gigantes dicuntur quasi γηγενεῖς, in terra geniti, terræ filii, terræ moles, terræ onera et pondera. Hebr. vocantur *nephilim*, id est, cadentes, vel prosternentes; et *raphaim*, id est, dissolventes; quod alios sua proceritate, atrocitate, robore, sævitia percellerent et pessumdarent, uti fusius dixi Genes. 6. Sapient. 14. 6.

9. Et non pepercit peregrinationi Lot (perperam plerique codices Latini pro *Lot* legunt *illorum;* Complut. addunt: *Et percussit eos;* sed Romana idipsum delent). *Peregrinationem* vocat locum peregrinationis, puta Sodomam et Pentapolim, in qua peregrinatus, et quasi peregrinus commoratus est Lot, q. d. Deus non pepercit Sodomæ et Pentapoli hominibus et opibus luxurianti, sed omnes igne cœlesti cremavit et perdidit. A vindicta enim Dei quam publice exercuit in impios gigantes per diluvium, eo mergendo totum orbem, transit ad publicam vindictam impiæ Pentapolis, qua Deus Sodomitas et Pentapolitanos omnes igne cœlesti sideravit. Unde explicans subdit: Et exsecratus est eos præ superbia verbi illorum], quia scilicet superba verba contra Deum et Lot jactabant, blasphemantes Deum, et contemnentes ejus numen, providentiam et vindictam. Solam enim luxuriam infandam non fuisse causam excidii Sodomæ, sed et superbiam, docet Ezechiel cap. 16. v. 49: *Ecce*, ait, *hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius, et filiarum ejus.* Superbum enim verbum fuit, quo Lot volenti hospites suos à turpi Sodomitarum injuria et vi protegere, ipsi insultarunt, dicentes: *Te ergo ipsum magis quam hos affligemus*, Gen. 19. 9. Quod verbum superbum Deum commovit ad eorum excidium, ait Palacius.

Nota: Pro *peregrinationi* græce est, περὶ τῆς παροικίας Λωτ; quod primo vertunt nonnulli, *iis qui erant ex incolatu Lot*, q. d. Non pepercit Sodomitis qui incolebant Sodomam, quam pariter Lot quasi peregrinus incolebat; sic enim Græci sumunt το περὶ. Sic Paulus eos *qui sunt ex circumcisione*, vocat circumcisos, puta Judæos, uti dixi Rom. 2. 7. Igitur sic vertunt: *Non pepercit iis apud quos commorabatur Lot, quos abominatus est propter superbiam ipsorum.* Unde et Syrus: *Non pepercit*, inquit, *habitatoribus civitatis Lot, qui inique egerunt propter superbiam suam.*

Secundo verti potest, *incolatui*, sive *hospitio et loco quem incolebat Lot;* unde Tigurina vertit: *Ne hospitio quidem Lot pepercit, aut iis* (Sodomitis) *quos propter ipsorum superbiam abominatus est.*

Tertio, Romana proprie et nervose vertunt: *Non pepercit pro incolatu Lot iis quos exsecratus est pro superbia illorum*, q. d. Deus non pepercit Sodomitis, ne quidem propter merita sancti Lot, qui cum illis habitabat, quia ipse solus erat justus in Sodoma. Unde non potuit cohibere manum et iram Dei, ne tam enormia omnium Sodomitarum scelera cœlitus puniret, sed impetravit ut ipse cum suis evaderet duntaxat. Nam et Abraham, pro eis orans, impetravit à Deo ut, si inter eos invenirentur decem justi, parceret eis, Genes. 18. 32. Sed quia hi in eis inventi non sunt, hinc decreta Dei in eos ira desæviit. Simili modo ait Deus de impia Hierosolyma, jam à se destinata excidio Chaldæorum: *Et si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel et Job; ipsi justitia sua liberabunt animas suas*, etc. *Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt; sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur*, Ezech. 14. Vide quæ de Sodomæ incendio dixi Genes. 19 et 2. Petri 2. 6. et Sapient. 10. 6.

10. Non misertus est illis, gentem totam perdens, et extollentem se in peccatis suis.] Ita Romana et Complut. legunt τὸ *et:* habet enim energiam, et significat causam perditionis (sic enim Hebræi suum *vau* copulativum, id est, *et*, sumunt pro *quia, nam, enim*), q. d. Ideo totam Sodomæ gentem perdidit Deus, quia extollebat se in peccatis suis, jactans se non timere Deum vindicem, ejusque vindictam. Græce: *Non est misertus gentis perditionis* (id est perditæ, ideoque perditioni suæ et exitio à Deo addictæ) *extollentium se in peccatis suis;* Tigurina: *Non est misertus gentis perditæ, utpote peccatis suis quæ committebat elatæ;* Complut. *Non est misertus gentis perditæ, qui egrediebantur in peccatis suis:* legunt enim τοὺς ἐξερχομένους, id est, *qui*

egrediebantur. Alii passim cum Nostro legunt, ἐξερμένους, id est, *extollentes* se in peccatis. Syrus : *Non est misertus super populo anathematizato, et sententiam tulit contra eos, ad perdendum propter peccata eorum.* Quod licet recte referri possit ad Sodomam, rectius tamen referas ad Jericho : Deus enim Jerichuntem cum incolis ob impietatem anathemate, id est plano plenoque excidio damnavit et addixit, Josue cap. 6. Jericho ergo proprie fuit urbs perditionis et anathematis, quia à Deo anathematizata et incendio devota ; ut hìc sit tertium exemplum vindictæ Dei, impias urbes et gentes perdentis. Unde Josue, cap. 6. 17, suis ex ore Dei edicit in Jericho : *Sitque civitas hæc anathema, et omnia quæ in ea sunt Domino,* ut scilicet tota Deo et justitiæ divinæ concremetur, ac quasi holocaustum offeratur. Favet quod mox subdit exemplum Hebræorum tempore Mosis, qui ob murmura à Deo perditi sunt in deserto : horum autem filii sub idem tempus, duce Josue, everterunt Jerichuntem. Unde Syrus subdit : *In illo tempore sexaginta millia peditum congregata sunt.* Atqui illo tempore Mosis et Hebræorum, non contigit excidium Sodomæ, utpote jam ante quingentos annos peractum, sed Jerichuntis. Ergo de Jerichunte locum hunc intellexit Syrus.

Denique Palacius accipit hæc de Ægyptiis ; Græca enim sic habent : *Non misertus est genti perditionis, qui egrediebantur in peccatis suis,* q. d. Deus non pepercit Ægyptiis, quorum tota gens egressa est ad persequendum Hebræos abeuntes, extollens se in viribus, equitibus, curribus et diis suis, sed Deus universos in mari Rubro mersit et suffocavit.

11. Et sicut sexcenta millia peditum, qui congregati sunt in duritia cordis sui.] Repete ex v. præced. *perdidit :* illud enim latet in τὸ *perdens,* q. d. Et sicut Deus sexcenta millia Hebræorum perdidit in deserto *in duritia,* id est, ob duritiem, contumaciam et rebellionem eorum. Unde Syrus vertit : *Propter murmurationem eorum;* sic pariter perdidit Sodomam, uti dixi v. præced. Ab illo enim pendet versus præsens. Unde nonnulli legunt, *et sic :* græce enim non est ὡς, id est, *sicut,* sed οὕτως, id est, *sic,* q. d. Sicut perdidit Sodomitas, sic pariter perdidit Hebræos. Nam ex sexcentis eorum millibus qui egressi sunt ex Ægypto, duo tantum, scilicet Josue et Caleb, ingressi sunt in terram promissam, cæteri omnes ob murmur exploratorum morte à Deo puniti sunt, ac reipsa in deserto mortui, juxta sententiam Dei in eos latam Num. 14. 29.

Porro Romana è Græco vertunt : *Et sic sexcentis millibus peditum* (repete, *non est misertus :* licet enim græce sint accusativi *sexcenta millia,* quod imitatus est Latinus Vulgatus interpres ; tamen hi accusativi latine vertendi sunt per dativum ; Græcum enim ἐλεω construitur cum accusativo, cùm Latinum *misereor* construatur cum dativo) *qui congregati insurrexerunt in duritia cordis sui.* Complut. vero et nonnulli alii ex Græco, τὸ *sexcenta millia,* additis verbis multis, explent hoc modo : *Atque ita sexcenta millia peditum, quæ congregata fuerunt in contumacia cordis illorum, flagellans, miserans, percutiens, sanans, Dominus misericordia et castigatione conservavit;* quod Vatabl. exponit, *conservavit,* scilicet non ipsos, sed filios eorum, q. d. Dominus in conservandis suis partim ira, partim misericordia usus est. Verum hæc verba : *Flagellans, miserans, percutiens, sanans,* etc., desunt in Latino, Syro, Græcis, Romanis, aliisque emendatis.

Denique τὸ *congregati sunt* sic expone, q. d. Congregati sunt uti ad murmur et culpam, sic quoque ad flagellum et pœnam : congregati sunt uti ad rebellionem, ita et ad mortem ac sepulcrum. Congregari enim, vel colligi, vel apponi ad patres, vel ingredi viam universæ carnis, apud Hebræos significat mori : mortui enim colliguntur in terra ex qua prodierunt, et in limbo patrum omnes olim justi colligebantur. Qua de re plura dixi Osee 4. 3.

Hoc est ergo tertium, vel, juxta Syrum, quartum vindictæ Dei publicum in impios exemplum.

Et si unus fuisset cervicatus, mirum, si fuisset immunis.] Hinc patet Interpretem Ecclesiastici minus fuisse Latinum, et forte fuisse hominem Græcum, uti superius dixi. Nam *cervicatus* minus latine vertit, pro *cervicosus,* id est, duræ cervicis, qui cervicem ægre flectit et curvat, pertinax, inobediens, rebellis : hoc enim significat Græcum σκληροτράχηλος, qualem describit Job c. 41. 15. dicens : *Cor ejus indurabitur tanquam lapis, et stringetur quasi malleatoris incus;* vel ut Septuag. *stetit autem velut incus immota.* Et Isaias cap. 48. 4 : *Scivi enim quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua, et frons tua ærea.* Et Ezechiel, cap. 2. v. 4, et cap. 3. v. 7. Sensus est primo, q. d. Si illa sexcenta millia fuissent unus homo pervicax et cervicosus, mirandum esset si divinam iram effugisset. Sicut enim est Deus infinitus in misericordia, ita est et in ira, uti damnati suo malo in inferno experiuntur : ita Palacius, q. d. Deo perinde est, et æque facile, plectere sexcenta millia, atque unum duntaxat : quare dum sexcenta millia morte punivit, perinde illi fuit, ac si illa omnia unam cervicem habuissent, quam Deus unico ictu amputasset. Quomodo Caligula tyrannus potius quam Imperator, teste Eutropio, optabat et sæpe exclamabat : *Utinam universus populus Romanus unicam cervicem haberet!* ut eam unico ictu resecare posset.

Secundo et genuine, q. d. Si Deus sexcentis millibus murmurantium non pepercit, mirum fuisset, si vel uni cervicoso et murmuranti pepercisset : pluris enim est totus populus, quam unus è populo ; quare si toti populo non pepercit, sed omnes ad unum occidit, utique nec pepercisset uni soli.

Noster hæc apte retulit ad v. præced. et ad tempora Mosis ; unde vertit, *fuisset :* jam Græca referunt ad tempus præsens. Sic enim habent : *Quòd si unus fuerit cervicosus, mirum si erit innocens,* id est, impunitus et immunis à pœna. Tigurina clare : *Quare si contumax unius in populo fuerit, mirum est si impune abeat ;* Syrus : *Etiam unus si induraverit cervicem suam, mirum si ille justificabitur.* Alius codex habet, *mirum si ille vincat* Dei iram et vindictam. Ex vindicta sexcentorum millium colligit vindictam cujuslibet cervicosi ; quocirca copula initialis *et* more Hebræo est illativa, significans : *Unde, igitur, quare,* ut vertit Tigurina, q. d. Si Deus non permisit impunitos Hebræos tanto numero, scilicet ad sexcenta millia, quanto minus permittet impunitum unum, qui cervicem suam contra Deum audet erigere? Dicit hoc contra aliquos præsidentes, qui sic cogitant : Esto puniatur tota mul-

titudo, ego tamen cum sim solus, elabi vel evadere potero, uti in prælio quo multi cæduntur, quisque sperat se elapsurum. Unde id enuntians v. 16. ait : *Non dicas : A Deo abscondar, et ex summo quis meî memorabitur? In populo magno non agnoscar : quæ est enim anima mea in tam immensa creatura?*

Rursum in lite vel rixa, cervicosi et cerebrosi putant se sua importunitate et pervicacia omnes et omnia evicturos, quia nemo vult rem habere cum cerebroso. Idem cervicosi nonnulli persuadent sibi fore cum Deo. At errant : Deus enim si ullos, cerebrosos domat et contundit : sicut ejus fulmen omnia dura quæ resistunt confringit, mollia præterit. Hoc est quod ait Siracides : Si Deus sexcenta millia pervicacium Hebræorum contudit et occidit, qua fronte cervicosus unus sibi persuadebit se Dei vindicis manus impune evasurum? Nam, ut ait Rabanus, *Censura divini judicii æquitatem servat in omnibus, et ideo nec uni nec pluribus parcet, si se à peccatis non converterint : nullum enim peccatum impunitum dimittitur ; quia aut homo ipse pœnam peccati in semetipso exigit, aut districti judicis examinatione punietur.*

Huic sensui genuino nostra Latina versio adaptari potest, si τὸ *fuisset* accipias ab Interprete minus Latino positum pro *esset.* Sic enim etiamnum Angli, Hiberni, aliæque gentes hæc ipsa præterita et tempora per enallagen commiscent et commutant, unumque pro alio accipiunt. Quin et Latine recte sic loquaris : *Si hoc ævo unus fuisset cervicosus, mirum si fuisset impunitus ;* significare volens, *Si hoc ævo unus esset cervicosus, mirum si esset impunitus.* Ex præterito enim quod jungitur præsenti ævo vel tempori, recte colligitur præsens, puta ex *fuisset* colligitur *esset.* Si enim hoc ævo nemo cervicosus fuit impunitus, cur alius in præsenti sit impunitus?

12. Misericordia enim et ira (Syrus : *furor*) est cum illo.] Probat Deum nullum cervicosum præterire impunitum, ex eo quod in Deo æque sit ira qua impiis irascitur eosque castigat, ac misericordia qua piorum et obedientium miseretur : *ira* ergo, id est, justitia et vindicta Dei, adæquat misericordiam, ac tanta est, quanta est misericordia : quare sicut misericordia ejus ad omnes et singulos pios se extendit, neminemque vel minimum præterit : sic pariter ejus vindicta ad omnes et singulos impios sese exerit, nec quemquam impunitum abire sinit. Vide dicta c. 2. v. 23. Explicat idipsum aliis verbis subdens :

Potens exoratio, et effundens iram,] repete *cum illo,* Deo est : hoc est, potens est placatio apud Deum, sed ita ut pariter in noxios effundat iram, q. d. Deus pœnitentibus et supplicibus facile exorari se sinit et placari ; at impœnitentibus et cervicosis irascitur, juxta ps. 129. 7 : *Apud Dominum misericordia : et copiosa apud eum redemptio.* Utinam hanc Dei placabilitatem omnes imitemur! Græce nerviosius est, δυνάστης ἐξιλασμῶν, id est, *potens,* vel *dynasta* et *princeps,* ut vertunt Romana, *placationum :* quia scilicet Deus est mare et oceanus placationis et clementiæ. Sic *exorare* pro placare per catachresin accepit v. 8. dicens : *Non exoraverunt pro peccatis suis antiqui gigantes.* Unde Syrus : *Multus est ad parcendum, et etiam ad ulciscendum peccata ;* Tigurina hunc versum et sequentem ita connectit et clare effert : *Nam cùm misericordia simul et ira impigre proficiscantur ab eo, veniamque dare potens sit et iram effundere, prout multa est misericordia ejus, ita multa quoque ipsius castigatio. Secundum opera sua quemque judicat.* Addunt Jansenius et Palacius, quod Deus ipse dici possit *potens exoratio,* et *simul* tamen *effundens iram,* quia ipse copiosus est in exoratione vel placatione, sicuti idem vocatur misericordia, ut, *Deus meus misericordia mea,* psalm. 58. 18. Sic Christus vocatur nostra propitiatio et redemptio, 1. Cor. 1. 30.

13. Secundum misericordiam suam, sic correptio illius hominem secundum opera sua judicat.] Aliis verbis inculcat quod dixit, q. d. Sicut multa est Dei misericordia qua miseretur piorum et pœnitentium, iisque benefacit, sic etiam ejus correptio et castigatio multa est : quia quemque impium secundum opera et demerita sua judicat et punit. Pro *correptio* græce est ἔλεγχος, id est reprehensio, correptio, redargutio ; Syrus : *Sicut misericordiæ ejus multæ sunt, ita etiam ulciscitur peccata, et unumquemque secundum opera sua judicat.* Nota : Miserendi causam sumit Deus ex seipso : miseretur enim, non quia id meremur, sed quia ejus bonitas, amor et pietas id suadent : et hoc significat Siracides, dicens simpliciter : *Secundum misericordiam suam,* quia scilicet ipse, vel cum ipso, est *potens exoratio ;* eo enim respicit : corripiendi vero et iram effundendi causam sumit, non ex se, sed ex nobis, ideoque ait : *Correptio illius hominem secundum opera judicat,* q. d. Deo proprium est misereri et parcere, alienum vero ab eo opus est vindicare et punire, ut ait Isaias cap. 28. v. 21. quia non nisi peccatis coactus id facit. Hinc Deus hæc nomina miserationis sibi Exodi 34. 6. indidit, iisque à Mose et à nobis invocari voluit et vult : *Dominator Domine Deus, misericors et clemens, et patiens, et multæ miserationis;* hebr. רב חסד *rab chesed,* quod verti potest, *princeps miserationis et pietatis.* Hinc à Paulo vocatur : *Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis,* 2. Corinth. 1. 3.

Aliter τὸ *secundùm* explicant Hugo, Lyran. et Palacius, q. d. Secundùm præscriptum misericordiæ, correptio Dei judicat et castigat opera prava hominum. Deus enim iram et flagella sua temperat misericordia, adeoque ex præscripto et dictamine misericordiæ flagella circumscribit et limitat, ita ut in justitia et vindicta quasi præsideat misericordia, ipsaque quasi præses et arbitra modum puniendi definiat : mensura ergo misericordiæ, est mensura vindictæ. Unde S. Anselmus in Prosologio Deum alloquens : *Nascitur,* inquit, *de justitia tua misericordia tua, quia justum est te sic esse bonum : at vero considerando justitiam, ut meritis præmia suppliciaque retribuit, prior est misericordia. Etenim movetur Deus ex seipso, et per prævium voluntatis actum, ad miserendum.*

Hæc expositio pia, sed prior magis est genuina. Solet enim Scriptura commendare justitiam et misericordiam Dei, eaque inter se comparare et æquare, quasi duas providentiæ suæ bases et columnas. Unde Psaltes : *Misericordiam,* inquit, *et judicium cantabo tibi, Domine,* psalm. 100. vers. 1. Et S. Basilius in psalm. 32. *Hæc,* ait, *intra se conjugata sunt, misericordia et judicium, ut neque misericordia sola securitatem inducat, nec judicium solum desperationem operetur.*

14. Non effugiet in rapina peccator, et non retardabit sufferentia misericordiam facien-

TIS.] Complut. legunt ἀσεβοῦς, id est, *impii;* sed cæteri legunt εὐσεβοῦς, id est, *pii, misericordis,* q. d. Sicut peccator (v. g. raptor in rapina) non effugiet celerem rapacitatis suæ correptionem, et vindictam Dei : sic pariter *non retardabit sufferentia,* id est, merces sufferentiæ, id est, exspectationis et spei ejus qui facit misericordiam, q. d. Cito mercedem suæ misericordiæ, quam sperat et exspectat, accipiet. Pro *sufferentia,* græce est ὑπομονὴ, quæ significat primo, tolerantiam laborum et dolorum; secundo, longanimem exspectationem bonorum, uti mercedis. Hic potius secundo modo accipitur, unde Tigurina vertit : *Non effugiet cum rapina scelerosus, nec spes pium frustrabitur :* hoc enim significat Græcum καθυστερήσει; alii : *Non frustra erit exspectatio pii;* Syrus : *Non liberabit operantes mendacium, et defraudantes, et non frustrabitur spem justorum in æternum.* Hoc est quod ait Apostolus Rom. 2. 6. *Reddet unicuique secundùm opera ejus : iis quidem, qui secundùm patientiam boni operis, gloriam, et honorem, et incorruptionem quærunt, vitam æternam : iis autem, qui sunt ex contentione, etc. ira et indignatio.* Ubi, pro *patientia* idem est nomen Græcum quod hîc, scilicet ὑπομονή. Aliter Hugo, q. d. *Non effugiet in rapina,* id est, peccator non eripiet se de manibus Dei, ut ejus vindictam effugiat.

15. Omnis misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum. *Locum* scilicet apud Deum in cœlo et cœlesti ejus remuneratione, juxta illud Pauli : *Qui parce seminat, parce et metet : et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet,* 2. Cor. 9. Vide Matth. 25. v. 35. ubi Christus ob solam misericordiam electos cœlo adjudicat. Hinc patet contra hæreticos nomen et veritas meriti bonorum operum. Respondent Calvinus et Kemnitius, τὸ *meritum* non esse in Græco, ideoque perperam additum ab Interprete Vulgato. Verum errant : nam græce est κατὰ ἔργα, quod significat *pro meritis operum,* uti omnes græce periti norunt. Unde Syrus vertit *mercedem.* Addit Noster : et secundum intellectum peregrinationis ipsius], q. d. Secundùm prudentiam et sapientiam ipsius, qua in hac vita, quasi in peregrinatione, bona sua per misericordiam sapienter præmittit in cœlum, quasi in patriam, ut inde vivat beate in æternum, q. d. Recipiet quisque mercedem in cœlo, juxta vitam sapienter in hac peregrinatione peractam. Hebr. enim שכל *sachal,* id est intelligere, significat intelligenter agere, prudenter se gerere, sapienter operari; unde שכל *sechel,* id est, intellectus vocatur ipsa prudentia, ut psal. 77. 72 : *Et in intellectibus manuum* (hoc est, ut vertit S. Hieron. Aquila et Chald. in prudentia actionum) *suarum deduxit eos.* Similia sunt Proverb. 1. 4. psal. 15. 7. Eccli. 1. 4. et alibi.

Codex unus pro *intellectus* legit *meritum,* et ita legendum censet Jansenius : quæ sane lectio aptior et clarior esset, si ei plures codices suffragarentur. Suffragari videtur Rabanus dum ait : *Quod autem dicit, Misericordiam facere locum unicuique secundùm intellectum peregrinationis ipsius, ostendit quod quicumque bonis operibus certat mandata Dei custodire in hujus peregrinationis tempore, et pio labore studet cum lacrymis et gemitu peccata sua emundare, æterna quiete merebitur consolari.* Verum ex verbis Rabani liquet eum legisse *intellectum,* sed *intellectum* explicare per *meritum.* Quod utique verum est. Ille enim in hac vita est intelligens et sapiens, qui studet congregare merita bonorum operum, pro quibus amplas opes et coronas se recepturum scit in cœlo.

Græca de more concisa hæc tantum habent : *Omni eleemosynæ locum para* (aliqui pro ποίησον, id est, *fac, para,* legunt ποιήσει, id est, *faciet, parabit,* locum, scilicet Deus) : *unusquisque secundùm opera sua inveniet,* ut pro merito operum mercedem recipiat. Tigurina : *Omni beneficentiæ locum para : nam fructum pro ratione operum suorum, suæque peregrinationis intelligentia quisque consecuturus est;* Syrus : *Omnis qui operatur justitiam, habet mercedem, et unusquisque opera sua invenit coram eo.*

Præclare S. Gregorius lib. 4. Moral. cap. 42 : *Quia,* inquit, *in hac vita nobis est discretio operum, erit in illa* (futura) *procul dubio discretio dignitatum, ut quo hic alius alium merito superat, eo illic alius alium retributione transcendat.* Et S. Cyprian. tract. de Opere et eleemosyna : *Præclara,* ait, *et divina res, fratres charissimi, salutaris operatio, solatium grande credentium, securitatis nostræ salubre præsidium, munimentum spei, tutela fidei.* Vide insignem apologum, quo Barlaam docet Josaphat bona opera præmittenda esse, ut post mortem ex iis in cœlo perpetim vivamus, apud Damascen. in Histor. c. 14. Proprie vero de eleemosyna S. Chrys. hom. 9. de pœnit. *Eleemosyna,* ait, *regina illa virtutum homines in ipsas cœlorum arces celerrime adducit, advocati optimi loco fungens. Magna res est eleemosyna, præcedit aerem, transit lunam, solis radios excedit, ad ipsum venit cœlorum culmen, ipsos pertransiens cœlos, et angelorum populos decurrens, Archangelorum choros, et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno.*

16 et 17. Non dicas : A Deo abscondar, et ex summo quis mei memorabitur? In populo magno non agnoscar (Græca Rom. *Non ero in memoria;* alii. *Non erit meî memoria*) quæ est enim anima mea in tam immensa creatura]? Tigurina, sive Vatabl. *Non dicas, Latebo Dominum, ecquis ab alto curabit me? Præ copia populi nulla erit memoria meî : nam quantula sit mea in tam immensa natura rerum anima?* alii : *Nam quæ est anima mea in immensitate rerum creatarum?* Syrus : *Ne dicas, Ab ante Dominum abscondar, et in altitudine cœlorum quis recordabitur meî? Et in populo multo non agnoscar, aut quæ* (vel *quid*) *est anima mea inter spiritus omnium hominum?* Est occupatio. Dixit Deum integras gentes, ut Sodomitas, Hebræos, imo totum orbem punivisse diluvio : nunc ne quis excipiat, dicatque Deum quidem curare gentes amplas, at non singulos homines, itaque posse quem impium latere Dei cognitionem, eaque ratione ejus vindictam evadere; idipsum præoccupat et excludit, dicens : *Ne dicas : A Deo abscondar.*

Ubi nota tres hîc ingeri rationes, ob quas impii stulte persuadent se posse Dei oculos et manus evadere; quas omnes hîc elidit. Prima est, quod Deus sit Deus, id est, summa et celsissima majestas, qua indignum videtur attendere et curare singulos homines, qui coram eo quasi locustæ et pulices sunt. Igitur Deum curare magna ut cœlos et cœlestia, parva et vilia despicere. Unde impii dicunt Job 22. 24 : *Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines*

cœli perambulat. Sic enim rex ad singulos sui regni subditos attendere et advigilare negligit, imo nequit, et *de minimis non curat prætor*, ut vulgo dicitur. Verum huic respondet, quod Deus sit Deus, id est numen, quod singulos æque ac omnes intuetur, regit, curat, vindicat, præmiat. Providentia enim Dei cum sit exactissima et perfectissima, ad omnia et singula, etiam minutissima, se extendit. Habet enim oculum immensum, quo omnes et singulos videt facillime et distinctissime, ac in infinitum plures et plura videre potest. Unde S. Benedictus in raptu ad hunc Dei oculum elevatus, sub eo vidit totum mundum, quasi globum exiguum sub solis radiis constrictum et collectum, uti refert S. Gregor. lib. 2. Dialog. cap. 35. Igitur sicut sol omnia lustrat, sic multo magis Deus. Unde Hesiodus ait Deum esse solem qui omnia videt, et omnia audit: ηέλιος, inquit, ος παντ' εφορα και παντ' επακουει. Et Sapiens cap. 1. 10 : *Auris zeli*, inquit, *audit omnia.* Et causam dat v. 7 : *Quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc* (πνευμα, id est, hic spiritus), *quod continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, nec præteriet illum corripiens judicium.*

Secunda causa cur impii putent se posse à Deo abscondi, est, quod longissime absint à Deo : Deus enim est in summo cœlorum, ipsi sunt in imo terræ. Unde dicunt Ezech. 99 : *Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt.* Verum hoc pariter in ipsos retorquet Siracides : Deus enim è summo longissime videt, quia habet visum acutissimum et immensum. Sicut qui è monte conspicit, si oculos habeat acutos et validos, homines à longe venientes prospicit. Rursum terra respectu cœli, et multo magis Dei, est instar puncti : igitur Deus omnes et singulos acute et distincte videt, sed exiguos instar puncti. Sicut ergo quis in cubiculo parvo videt omnia quæ in eo sunt et geruntur : sic Deus omnia videt clarissime quæ sunt fiuntque in terra et toto mundo : hic enim respectu Dei est instar cubiculi. Hoc est quod ait Isaias cap. 40. 22 : *Qui sedet super gyrum terræ, et habitatores ejus sunt quasi locustæ : qui extendit velut nihilum cœlos, et expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, judices terræ velut inane fecit.* Denique Deus ita est in cœlo, ut pariter sit in terra, omnibusque terræ locis et angulis : cœlum enim et terram ipse implet sua essentia, præsentia et potentia. Quare quæ quolibet loco fiunt, coram eo præsente et spectante fiunt.

Tertia causa est, quia dicunt : *In populo magno non agnoscar : quæ est enim anima mea in tam immensa creatura*, q. d. Infiniti quasi sunt hominum milliones, inter tot unus ego latere potero. Sic enim discipuli in magna et frequenti schola dum garriunt, et petulantias exercent, in turba sodalium abscondunt se, nec videntur à præceptore. Sic fures in cœtu cum bursas absciderint, turbæ hominum se inserunt, ibique se abscondunt, nec dignosci possunt. Sic multi improbi abscondunt se in magnis urbibus, provinciis et regnis : quia unus prætor, princeps et rex in tanto subditorum numero singulos intueri, singulorumque mores et gestus animadvertere nequit. Verum errant : quia omnes homines et creaturæ cum sint numero finito, coram infinito Dei oculo sunt quasi unus atomus, quem quaquaversum circumlustrat, intuetur et pervidet. Hoc est quod ait Isaias c. 40. 15 : *Ecce gentes quasi stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt : ecce insulæ quasi pulvis exiguus, etc. omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei.* Hosce immensos et lucidissimos æque ac justissimos et potentissimos vindicis Dei oculos expavescens rex David psalm. 138. 8 : *Quo*, inquit, *ibo à spiritu tuo? et quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es : si descendero in infernum, ades.* Et mox : *Quia tenebræ non obscurabuntur à te, et nox sicut dies illuminabitur.* Quocirca quod impii in die judicii abscondent se in speluncis, dicentque *montibus et petris : Cadite super nos, et abscondite nos à facie sedentis super thronum, et ab ira Agni*, Apocal. 6. v. 16. id dicent, non quod optent abscondi, ne videantur à Deo et Christo (hoc enim sciunt esse impossibile), sed ne ejus vultum iratum intueri cogantur : adeo enim ille eis erit horribilis et formidabilis, ut malint abscondi in inferno, quam eum aspicere.

Nota : Siracides identidem refricat et inculcat memoriam præsentiæ Dei, omnia et singula intuentis, judicantis, præmiantis et vindicantis; quia nullus est efficacior stimulus ad homines cohibendos ab omni malo, et incitandos ad omne bonum. Unde cap. seq. v. 16 : *Omnia opera illorum*, inquit, *velut sol in conspectu Dei : et oculi ejus sine intermissione inspicientes in viis eorum.* Et cap. 23. 28 : *Oculi Domini multo plus lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes.* Hoc est quod intonat Boetius : *Magna nobis incumbit necessitas bene agendi, quia in conspectu judicis omnia cernentis cuncta agimus.* Pie vero S. August. in Meditat. cap. 10 : *Sic certe*, inquit, *mihi videtur cum ejus miserationes circa me attendo, quòd, si fas est dicere, nil aliud agit Deus, nisi ut meæ saluti provideat : et ita totum ad custodiam meam occupatum video, quasi omnium oblitus sit, et mihi se exhibet Deus, semper paratum offert : quocumque me verto, me non deserit : ubicumque fuero, non recedit : quidquid egero, pariter assistit, et tandem cunctis actionibus meis perpetuus inspector, et quantum ad bonitatem suam pertinet, quasi individuus cooperator assistit, ipse operis sui effectum patienter ostendit. Ex quo constat, quod licet facies ejus à nobis adhuc videri non possit, nunquam tamen possit ejus præsentia vitari.* Et Tertull. lib. de Pœnit. cap. 6 : *Nihil*, inquit, *occultum quod non reveletur : quantascumque tenebras factis tuis superfluxeris, Deus lumen est; et illius oculi multo lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et corda hominum intuentes in absconditas partes.*

Complut. aliique Græci codices nonnulli, huic versui, vel versui 16. subnectunt hosce duos, qui desunt in Latino : *Dominus obduravit Pharaonem, ut ipsum non cognosceret; ut noscerentur operationes ejus potentes et efficaces* (hoc enim significat Græcum ενεργηματα) *in ea quæ sub cœlo sunt. Omni creaturæ misericordia ejus manifesta; et lucem suam ac tenebras partitus est*, sive *divisit adamante*, q. d. Deus divisit lucem à tenebris prorsus et perpetim, perinde ac si muro adamantino ea dispescuisset et separasset, idque fecit tum in prima rerum creatione et dis-

positione, quæ jugiter perseverat, Genes. 1. tum mystice facit in angelis bonis et malis, æque ac in omnibus, v. g. in Pharaone et Mose: boni enim sunt lux, mali sunt tenebræ. Quare sicut in bonis ostendit misericordiam per gratiam et gloriam, ita in malis ostendit judicium et vindictam per derelictionem et gehennam, idque perpetim, quasi muro adamantino eos separasset: talis enim murus est inter cœlum et infernum. Unde Abraham ad Epulonem damnatum in inferno: *Inter nos et vos*, inquit, *chaos magnum firmatum est: ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare*, Lucæ 16. 26. Syrus quoque hos versus legit, sed eos ponit ante v. 16. Sic autem habet: *Dominus induravit cor Pharaonis, ne cognosceret eum, ut appareant opera ejus sub cœlo. Misericordiæ ejus apparerent omnibus creaturis ejus, et lucem suam et tenebras suas divisit filiis hominum*, q. d. Proposui tibi vindictam Dei in impios, misericordiam in pios. Vis exempla? Vindictæ exemplum accipe Pharaonem, qui ob suam duritiem mersus est in mari rubro quoad corpus, ac quoad animam in rogo gehennæ: misericordiæ vero exempla suggerunt omnes creaturæ, ut pote quæ ab ea conserventur, alantur, vegetentur, omnibusque bonis suis cumulentur.

18. 19. Ecce coelum, et coeli coelorum, abyssus, et universa terra, et quæ in eis sunt, in conspectu illius commovebuntur. Montes simul, et colles, et fundamenta terræ: cum conspexerit illa Deus, tremore concutientur.] Tigurina: *Ecce cœlum, cœlique cœlorum Dei, profundum mare, simul et terra, quæque his comprehenduntur omnia cum inquirit in ea, commoventur, totus mundus creatus, et qui creatur* (creari potest; vel *creatur*, id est, conservatur; conservatio enim Dei est quasi continua creatio) *pro voluntate ipsius, montesque simul ac fundamenta terræ, cum Dominus in ea despicit, tremore concutiuntur;* Syrus: *Ecce cœli cœlorum, et abyssus, et terra in manifestatione ejus quæ super eos stant, radices montium et fundamenta orbis, cum manifestatur super ea, commoventur.* Refutat id quod ex ore impiorum dixit: *A Deo abscondar, etc.* ex eo quod Deus intuetur et conspiciat omnes mundi partes, easque suo conspectu commoveat, et tremore concutiat; inde enim colligendum relinquit, Deum pariter conspicere omnia singulorum facta, ut ea judicet, ideoque omnes et singulos hujus divini aspectus metu et reverentia debere tremere, et horrore concuti. Per *cœlum* enim accipit aerem, per *cœlos cœlorum* cœlos sidereos et cæteros cum empyreo; per *abyssum* mare, quibus junge terram cum suis incolis; habebis omnia orbis elementa, et cœlos quæ totum mundum componunt et coagmentant; *fundamenta terræ* accipit imas partes terræ, ejusque centrum, quibus quasi fundamentis terra inniti videtur.

Porro hæc Deus commovet suo *conspectu*, græce, ἐπισκοπῇ, id est, inspectione et visitatione, quia cum Deus vult ea visitare, in iisque ostendere suam præsentiam et potentiam, ad hominum terrorem, ea loco movet, commovet et concutit, uti concussit totam terram in passione Christi; et montem Sina cum in ea daret legem Mosi, psal. 67. 9. ac alias provincias et insulas crebro terræmotibus loco movit et conquassavit: sed maxime id faciet in fine mundi sub diem judicii, ut patet Apocal. 6. 14. Hoc est quod ait Psaltes ps. 103. 32: *Qui respicit terram, et facit eam tremere: qui tangit montes, et fumigant.* Et Job cap. 9. 5. *Qui transtulit montes, et nescierunt hi quos subvertit in furore suo.* Vide psal. 17. v. 8. etc. seq. Prodigiosa enim, horrifica et divina, imo propria opera, quibus ipse suum in orbem imperium et magnificentiam ostendit, sunt tonitrua, fulmina et terræmotus: hæc enim sunt portenta et omnia divinæ tum potentiæ, tum indignationis et vindictæ, ut ejus Numen velut terribile ac sacrosanctum metuamus et veneremur. Hinc illud Job cap. 37. 4. *Post eum rugiet sonitus, tonabit voce magnitudinis suæ; et non investigabitur, cum audita fuerit vox ejus.* Et c. 38. 35. *Numquid mittes fulgura, et ibunt, et revertentia dicent tibi: Adsumus?* Et cap. 9. 6. *Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur.*

Quocirca Philastrius lib. de Hæresibus, hæreticos appellat et vanos philosophos illos, qui terræmotum rerum et elementorum naturæ ascribunt, non Dei peculiari jussioni et indignationi, qua peccatores commonet ut convertantur. Hinc apud Gentiles prodigiosum semper exstitit antiquitati, atque adeo divinum: *Si tonuit, si fulguravit, si terra movit.* Vide Gellium lib. 2. cap. 28. et Senecam lib. 2. et 6. Natur. quæst. Quare et in terræmotibus libros Sibyllinos consulebant, teste Livio lib. 34. *Jove tonante ac fulgurante, comitia populi habere nefas*, ait Cicero lib. 2. de Divinat. Hinc et fulgurales, sive augurales libri, qui de auguriis ex fulguribus captandis tractabant, quorum meminit Cicero lib. 1. de Divinat.

Ratio est, quia Deus totum orbem pugillo concludit, unde eum facile concutere potest, juxta illud Isaiæ 40. 12. *Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes, et colles in statera?* q. d. Quis, nisi solus Deus? Idem cecinere Poetæ, Virgil. 4. Æneid.

> Regnator, cœlum et terras qui numine torquet.

Seneca in Agamemn.

> Pater ac rector fulmine pollens,
> Cujus nutu simul extremi
> Tremuere poli.

Idem in Hercule furente:

> O magne Olympi rector, et mundi arbiter,
> Prô numinum vis summa, prô cœlestium
> Rector parensque, cujus excussis tremunt
> Humana telis.

Alius ait de Deo, quod *Nutu tremefacit Olympum.* Aliter Palacius: Cœli, ait, terra, mare et omnia, quæ in eis, commoventur coram Deo, id est, nullum motum edunt, quin is protinus à Deo videatur, q. d. Ne tantillum quidem se movere possunt, quin illico id omne à Deo conspiciatur. Sed audi miram ejus de fundamentis explicationem: In medio terræ, ait, est vastissima vorago ubi infernus est: est vero cavitas illa fornicata, lapideo arcu constructa. Fornix illa saxea est fundamentum terræ: ut enim ossa sunt animalium fundamenta; ita lapideæ venæ ab illo fornice incipientes, ossa terræ, ac ideo ejus fundamenta sunt. Qua de causa meritissime subdit Auctor, quod Deo hæc fundamenta re-

spiciente, tremor terram quatit; quia ossibus animalis concussis, concutitur et corpus animalis. Hæc Palacius.

Denique cùm horrendo fragore reboant tonitrua et vibrantur fulmina, videtur cœlum, montes, colles, totusque mundus quassari et timore percelli, adeo ut cervæ quæ difficillime pariunt, cum tonat, pavore nervos laxante, pariant, fœtumque emittant, juxta illud psal. 28. 9. *Vox Domini* (tonantis) *præparantis cervos;* S. Hieron. *obstetricans cervos;* alii : *Contremiscere vel parturire facit cervos.* Quidni ergo peccatores?

Moral. disce hîc quam potens et efficax sit Dei conspectus, ut totum mundum conquasset, et è centro convellat, si velit, ac proinde quàm eum suspicere et revereri debeamus.

Ratio est prima, quia conspectus Dei indivise jungitur voluntati Dei : voluntas autem Dei non est ut voluntas humana vel angelica, quæ vult duntaxat, nec facit quod vult; sed volendo facit illico quod efficaciter vult. Dixit enim, *Fiat lux*, et illico facta est lux. Dixit, *Fiat firmamentum*, cœli, sol, luna, sidera, elementa, homines, aves, pisces, animantia; et illico facta sunt, Genes. 1. Nam *omnia quæcunque voluit, Dominus fecit in cœlo, in terra*, psalm. 134. v. 6. quia voluntas Dei simul est potentia, imo omnipotentia Dei, ejusque actus et executio.

Secunda ratio est, quia conspectus hic Dei est instar solis, qui radios suæ lucis diffundendo omnia illuminat, vivificat, fœcundat; alia exurit, alia liquat, alia indurat. Hosce radios deitas communicavit humanitati Christi. Unde Christus respiciens Petrum lapsum, Matthæum et Zachæum publicanos, cæterosque peccatores, illico eos ad se et ad pœnitentiam sanctitatemque convertit. Si enim basiliscus oculis suis necat eos quos aspicit; si lynx avis, quæ vertilla et torquilla à colli versura vocatur, teste Aristot. lib. 2. Animal. cap. 12. perhibetur suo aspectu homines in sui amorem rapere; si magnes oppositus ferro, illud ad se rapit : quid mirum si oculi Christi, in quibus radiabat fulgor divinitatis, suo aspectu Apostolos cæterosque ad se rapuerint?

Tertia, quia conspectus hic Dei practicus est: est enim ejus inspectio, visitatio, et judicium : judicium autem Dei efficax est, quia eo plectit sontes, præmiat insontes.

Mystice Rabanus : Cœli, inquit, sunt Angeli, qui cœlum incolunt; abyssus sunt dæmones, qui incolunt abyssum gehennæ : hi omnes coram Deo contremiscunt, juxta illud Apostoli Philip. 2. *In nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum : per montes enim et colles, potentium persona demonstratur; et per fundamenta terræ, consilia mentium humanarum : hæc ergo ad intuitum Dei contremiscunt, quia ejus ditioni omnino subduntur. In Scriptura quoque sacra sæpe montium nomine prædicantium altitudo signatur. De quibus per Psalmistam dicitur : Suscipiant montes pacem populo tuo. Electi quippe prædicatores æternæ patriæ, non immerito montes vocantur : quia per vitæ suæ celsitudinem ima terrarum deserunt, et cœlo propinqui fiunt. Subjectis ergo divinæ voluntati electis Dei, sola repugnat mens superborum; sed contraire illi satagens, ipso se gladio contradictionis frangit : ordini interno renititur, sed suis victa conatibus ligatur. Unde in Job ita scriptum est : Quis restitit ei, et pacem habuit? quia perversa mens, unde se contra auctorem erigit, inde se in semetipsa confundit. Habere ergo pacem resistens non potest; quia dum superbiam confusio sequitur, quod stulte per culpam geritur, hoc in agentis pœna mirabiliter ordinatur.* Hæc ex S. Gregorio Rabanus. Rursum per *fundamenta terræ*, Glossa accipit profunda consilia; Hugo, Cardinales : hisce enim quasi cardinibus et fundamentis inniti videtur Ecclesia. Hi quoque pavore concutientur, cum Dominus ad judicandum venerit; cui enim plus datum est, plus exigetur ab eo.

20. ET IN OMNIBUS HIS INSENSATUM EST COR; ET OMNE COR INTELLIGITUR AB ILLO.] q. d. Cor hominis non penetrat, nec pro dignitate æstimat et ponderat ea quæ dixi de Dei efficaci omnium inspectione, judicio et vindicta. Unde ea, ut par est, non metuit, nec ejus offensam et peccatum exhorret, perinde ac si insensatum esset : illud ipsum tamen cor plene intelligitur et penetratur à Deo, qui omnes ejus sinus, intentiones, versutias usque ad fundum intuetur et pervidet, ideoque est et dicitur καρδιογνώστης, id est, cordium scrutator et cognitor. Unde idipsum exaggerando subdit :

21. ET VIAS ILLIUS QUIS INTELLIGIT, ET PROCELLAM, QUAM NEC OCULUS VIDEBIT HOMINIS?] *Procella* proprie est vehementior venti impetus, in mari potius quam in terra : ita dicta ab eo quod omnia procellat, id est, moveat et percutiat, juxta illud Virgilii lib. 1. Æneid.

> Unà Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
> Africus.

Audi S. August. lib. 3. de Genes. ad lit. cap. 10. *Aer commotus*, inquit, *ventos, et ubi vehementius concitatus ignes et tonitrua facit.* Et Plinium lib. 2. cap. 48. *Flatus vagi*, inquit, *et ruentes torrentum modo, tonitrua et fulgura edunt : majore vero illati pondere incursuque si late siccam ruperint nubem, procellam gignunt, quæ vocatur à Græcis* ἐκνεφίας, quæ etiam naves et domos aufert, et in alium locum transfert. Hinc metaphorice *procella* vocantur vindicta acris et sæva, instar procellæ omnia sternens et vastans. Unde Jerem. c. 23. 19 : *Ecce turbo*, inquit, *Dominicæ indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet.* Et Isaias cap. 21. 1 : *Sicut turbines*, inquit, *ab Africo veniunt, de deserto venit* (Septuag. *Tempestas per desertum transeat*) *de terra horribili. Visio dura nuntiata est mihi.* Et cap. 30. v. 33. loquens de Tophet et gehenna : *Nutrimenta ejus*, inquit, *ignis et ligna multa : flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.*

Sensus ergo Siracidis est, q. d. Quis porro hominum acutissimorum vel Angelorum, *vias*, id est modos et rationes quas Deus in agendo et operando sequitur, plene cognoscat; præsertim vero *procellam*, id est procellosam illam vindictam, quam in impios detonabit et fulminabit in magno illo judicii die, quæ tanta erit, ut ante illam nullam ei similem visurus sit oculus hominis. Tunc enim, ut ait Sapiens c. 5. v. 18 : *Accipiet armaturam zelus Dei, etc.; acuet autem duram iram in lanceam, et pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directe emissiones fulgurum, etc., excandescet in illos aqua maris, et flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, et tanquam turbo venti*

dividet illos. Ita Rabanus : *Profunditatem*, ait, *consilii divini et potentiam judicii, quæ procellæ nomine hic designatur, nemo penetrare poterit.* Et Hugo : *Procella*, ait, *est distributio divini judicii.* Aliter Palacius : Procellas, inquit, id est tempestates omnes quæ in mari et locis desertis fiunt, solus Deus conspicit ; nam plurimas nec vident, nec videre possunt homines, vel quia absentes sunt, vel quia iis hauriuntur et submerguntur. Sic et Dionysius : *Procella*, inquit, *est repentinus impetus venti, imbris, grandinis, qui, cum fit in locis desertis, nos latet.* Unde Job, c. 38 : *Quis dedit*, ait, *vehementissimo imbri cursum, et viam sonantis tonitrui?* ut plueret super terram absque homine in deserto, ubi nullus mortalium commoratur.

Moraliter idem : Terra, ait, conspectum Dei tremit, cor hominis conspectum minime tremit. Veretur quivis conspectum proximi, at ideo non peccat ; nos nil veremur conspectum Dei, ut non peccemus. Si nec nutum oculi abscondere potes ab oculis Dei, cur coram tanta majestate audes illam offendere ?

Græca concise sic habent : *Quæ omnia digne non cogitabit cor, et vias ejus quis consideret? nam procella est quam nemo hominum perspicit ;* Tigurina : *Nec tamen hæc cor ullum satis intelligit, cum ab ipso corda intelligantur omnia ; nam instituta ipsius atque non visam homini vim* (vel *turbinem*) *quis animo comprehendat?* Syrus hæc omnia usque ad v. 25, pro libito arctans et paraphrastice explicans, paucis ita perstringit : *Etiam ego non ponam in corde meo. In viis meis quis intelliget? si peccavero, non videbit me oculus; et si mentitus fuero in omni loco abscondito, quis sciet? Excordes dicent hæc, et vir iniquus ita meditabitur.*

22. Nam plurima illius opera sunt in absconsis : sed opera justitiæ (justæ vindictæ) ejus quis enuntiabit ? aut quis sustinebit?] *Sustinebit*, id est exspectabit vel feret, id est ferre et tolerare poterit. Utrumque enim significat Græcum ὑπομενεῖ, q. d. Dixit de uno opere Dei, scilicet procella ignea judicii ipsius ; nam plurima alia Dei opera sunt arcana et nobis abscondita, sed opera justitiæ suæ, præsertim procellam judicii jam dictam, hominibus aliquatenus revelavit, ut ipsa ea, utpote se concernentia, expavescant, ac sancte vivendo evitent et caveant. Attamen hæc ipsa quis pro dignitate enuntiet? quis vero ea intrepidus futura exspectet, vel præsentia ferat aut toleret? q. d. Nemo. Unde Tigurina : *Nam maxima pars operum ipsius occulta est : quis enarret exempla justitiæ ipsius, aut sustineat?* Si cupis scire quæ sint opera Dei in absconsis, puta thesauri, nivis, pluviæ, grandinis, roris, gelu, glaciei, etc. lege Job. c. 38.

Longe enim est testamentum a quibusdam, et interrogatio omnium in consummatione est.] *Testamentum* vocat judicium Dei, quo cuique pro meritis præmia vel pœnas præsentes et æternas decernit. Dicitur *testamentum*, quia à Deo dispositum et constitutum, ejusque quasi ultima voluntas et dispositio, ac proinde firmissimum erit, planeque effectum sortietur, longe certius quam testamenta ab hominibus moribundis condita. Sensus ergo est, q. d. Testamentum, id est decretum, via et ratio judiciorum Dei remota est à cogitatione et cognitione hominum, quia homines ea non cogitant, non ponderant pro rei veritate et gravitate ; sed multi vivunt perinde ac si futurum non esset judicium, ac si non esset Numen, ac velut infernus fabula vana foret ; et tamen *in consummatione*, et in fine mundi, certissime fiet *omnium interrogatio*, græce, ἐξέτασις, id est examen et inquisitio, eaque exacta, rigida et severa, adeo ut nec minimæ culpæ injudicatæ et impunitæ prætereant. Porro Tigurina vertit : *Longum enim fatum est ; et omnium inquisitio deficit ;* quod Vatablus exponit, q. d. *Longa est fatorum series, quæ priusquam explorata sit, desinit omnium inquisitio.*

Aliter quoque alii, q. d. *Testamentum*, id est pactum ab hominibus cum Deo initum de observatione mandatorum ejus, longe est à mente et opere eorum, quia à multis parum cogitatur et observatur. Ita Dionysius, Emmanuel Sa et Palacius, qui sic explicant : Cum omnium hominum interrogatio, inquisitio et examen futura sint in eorum consummatione, id est in morte, quomodo patiuntur homines se longe esse à lege Dei sui? Sic in Scriptura sæpe *testamentum* vocatur pactum cum Deo initum, ipsaque Dei lex, quia lex est conditio pacti ; hac enim conditione Deus iniit nobiscum pactum de danda sua hæreditate et gloria, si nimirum legem ejus observemus. Ut : *Non custodierunt testamentum Dei ;* quod explicans, subdit : *Et in lege ejus noluerunt ambulare*, psal. 77. 10. Et alibi sæpe. Unde vocatur arca Testamenti, id est fœderis et legis, quia continebat legem, puta tabulas Decalogi dati à Deo ; lex enim erat conditio fœderis initi inter Hebræos et Deum.

Anagogice, Testamentum Dei et Christi est decretum, quo electos conscripsit suos hæredes in regno cœlorum : hoc longe abest ab improbis et reprobis, quo diabolus conscripsit suos cives in gehenna ; multi enim sunt vocati, pauci vero electi : sed horum omnium inquisitio, discretio et separatio erit in fine mundi, puta in die judicii. Ita Rabanus et Hugo : Testamentum, ait, id est promissio vitæ æternæ, longe abest à peccatoribus.

23. Qui minoratur corde, id est stultus, insensatus, demens, cui deest sapientia, prudentia, mens, judicium (hunc enim Hebræi vocant חסר לב *chasar leb*, id est deficientem corde). Hic ergo quia inani est corde, hinc cogitat non vera et solida, quæ dixi, de Dei judicio et vindicta, sed inania, de nugis et vanitatibus seculi, puta de sectandis deliciis, opibus, honoribus, fabulis, ludis, etc. ; qualis enim quis est, talia et cogitat : et vir imprudens et errans cogitat stulta,] puta vanitates et cupiditates (ut eas mox explicat), quæ à Deo et cœlo ad dæmonem et gehennam eum deducunt, ideoque sunt stulta, et, ut græce est, μωρὰ, id est fatua, imo insana et delira, juxta illud psal. 39. 5 : *Beatus vir, cujus est nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates et insanias falsas.* Et psal. 4. 3 : *Filii hominum, usquequo gravi corde, utquid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Qui ergo non cogitant de futura felicitate, vel infelicitate, deque sua æternitate : hi sunt corde exiguo, imprudentes et errantes, quia sola cogitant temporalia plane inania et stulta.

Contrarie vertit Tigurina : *Qui animo*, inquit, *submisso præditus est, perpendit hæc ; vir autem insipiens et delirus stulta cogitat*, q. d. Humiles qui mentem Dei voluntati demisse substernunt,

intelligent hæc, ideoque sapient; superbi vero ad stultos suos honorum fumos deflectentes, in iis stultescent, juxta illud Christi, Matth. 11. 25 : *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te.*

Moraliter Hugo: Qui minoratur corde, inquit, id est cordis magnanimitate per pusillanimitatem, vel cordis devotione per tepiditatem, vel cordis audacia per timiditatem, vel cordis tranquillitate per avaritiam, aut cordis munditia per luxuriam; hic cogitat inania, id est vana et falsa, juxta illud Osee 7. 11: *Factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor.*

TERTIA PARS CAPITIS.

DE DEI SAPIENTIA IN CREATIONE ET DISPOSITIONE UNIVERSI.

24 et 25. AUDI ME, FILI, ET DISCE DISCIPLINAM SENSUS, ET IN VERBIS MEIS ATTENDE IN CORDE TUO, ET DICAM IN ÆQUITATE DISCIPLINAM, ET SCRUTABOR ENARRARE SAPIENTIAM : ET IN VERBIS MEIS ATTENDE IN CORDE TUO, ET DICO (id est dicere propono, vel *dico*, id est dicam) IN ÆQUITATE SPIRITUS VIRTUTES QUAS POSUIT DEUS IN OPERA SUA AB INITIO, ET VERITATE ENUNTIO SCIENTIAM EJUS.] Græcus de more hîc concisus et bimembris est, cum Noster sit trimembris. Unde Jansenius censet tertium membrum, sive sententiam, hîc æque ac in aliis locis hujus libri, ex alia cujusdam versione esse assutam. Verum ut alia superius dicta præteream, id hoc loco dici nequit. Nam τὸ tertii membri : *Et dico in æquitate spiritus virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio*, in nullo Græco invenitur, ac consequenter nulla fuit versio, ex qua in nostrum textum traduci poterit. Dicendum ergo nostrum interpretem olim plenius habuisse exemplar Græcum, in quo hæc continebantur. Pro *æquitate*, græce est σταθμῷ, id est *pondere*, q. d. Dicam disciplinam ad æquum rationis pondus appensam, et matura consideratione libratam et perpensam; nihil dicam nisi prius justo judicii examine et libramine discussum et ponderatum, ut nihil falsum, nihil imprudens, nihil vanum et inutile, nihil leve et temerarium; sed omnia vera, prudentia, solida, utilia, gravia, matura proferam et pronuntiem. Unde mox subdit : *Dico in æquitate spiritus*, id est cum æquo et justo mentis examine, q. d. Dico id quod prius diligenter expendi, libravi, consideravi, dijudicavi; dico, inquam, *virtutes quas posuit Deus in opera sua ab initio*, q. d. Enarro Dei heroicas virtutes, dotes et attributa, puta sapientiam, potentiam, bonitatem, justitiam, etc. quas Deus ostendit in universi creatione et dispositione. Rursum virtutes quas ipsis rebus initio creationis indidit et communicavit, v. g. Angelis et hominibus potestatem ratiocinandi, animalibus potestatem sentiendi, plantis vegetandi, igni calefaciendi, aquæ refrigerandi et humectandi, etc. Ita Hugo.

Græca sic habent : *Audi, fili mi, et disce scientiam, et in verbis meis attende corde tuo. Ostendo in pondere disciplinam, et in veritate*, vel potius *in exacta diligentia* (hoc enim est ἐν ἀκριβείᾳ), *annuntio scientiam*; Tigurina : *Audi me, fili, et scientiam amplectere, atque mea dicta adverte animum. Explicabo perpensam eruditionem, exactamque scientiam edisseram*; Syrus : *Audite me, et suscipite doctrinam meam, et omnibus verbis meis tradite cor vestrum. Dico in pondere* (cum statera, cum libramento) *verba mea, et cum sapientia manifesto doctrinam meam.*

Porro Siracides more Rhetoris ante orationem conciliat sibi benevolentiam auditoris, blande eum compellando filium; et attentionem, dicendo se dicturum res graves de Dei virtutibus; et docilitatem, dicendo se nihil dicturum nisi prius longo examine discussum et ordinatum. Nam, ut ait Boetius de Discipl. scholar. *Discipulus debet esse docilis, attentus, benevolus : docilis ingenio, attentus in exercitio, benevolus animo ad audiendum.* Siracidem ergo imitentur doctores, æque ac discipuli : illi ex eo discant modum docendi, hi discendi.

Præclare S. Greg. hom. 13. in Evang. : *Verba*, inquit, *Dei quæ aure percipitis mente retinete : cibus enim mentis est sermo Dei, et quasi acceptus cibus in stomacho languente rejicitur, quando auditus sermo in ventre memoriæ non tenetur : sed quisquis alimenta non retinet, hujus profecto vita desperatur. Æternæ ergo mortis periculum formidate, si cibum quidem sanctæ exhortationis accipitis, sed verba vitæ, id est, alimenta justitiæ, in memoria non tenetis.* Hac de causa repetit et inculcat τὸ *attende in corde tuo.* Nam, ut ait Seneca Epist. 108 : *Quidam veniunt*, inquit, *ut audiant, non ut discant : sicut in theatrum voluptatis causa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc partem auditorum videbis, cui philosophi schola diversorium otii sit; non id agunt ut aliqua illis vitia deponant, ut aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant; sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen et cum pugillaribus veniunt, non ut res accipiant, sed ut verba, quæ tam sine profectu alieno discunt, quam sine suo audiunt.* Tales erant Judæi, de quibus Dominus ad Ezechielem cap. 33. 32 : *Et es eis*, ait, *quasi carmen musicum, quod suavi dulcique sono canitur : et audiunt verba tua, et non faciunt ea.* Longe alia mente David à Deo doceri optat, dicens : *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam : et custodiam illam in toto corde meo. Deduc me in semitam mandatorum tuorum : quia ipsam volui. Inclina cor meum in testimonia tua, etc.* psal. 118. v. 34 et seq.

26. IN JUDICIO DEI OPERA EJUS AB INITIO (q. d. Deus ab initio mundi creavit et disposuit opera sua magno judicio, græce κρίσει, id est, sapientia, prudentia, discretione, modo et ordine, juxta illud Sap. 11 : *Omnia in mensura, et numero, et pondere disposuisti*) ET AB INSTITUTIONE (græce

ποιησει, id est, effectione, creatione), IPSORUM (Complut. legunt *impiorum hominum;* sed cæteri Græci et Latini passim legunt *ipsorum*) DISTINXIT PARTES ILLORUM, ET INITIA EORUM IN GENTIBUS SUIS.]

Quæres, quænam hæc *initia in gentibus?* primo, Jansenius ex Græco germane sic exponit: *Initia*, græce αρχαι, id est, *principatus*, sunt principes et præcipuæ mundi partes, puta sol, astra, cœli, quæ principatum quemdam in inferiorem mundum, puta in terram et aerem obtinent; nam de terra mox subdit v. 30: *Post hæc Deus in terram respexit.* Sensus ergo est, q. d. Deus mox ut creavit opera universi, illico distinxit partes eorum, dividendo aquas ab aquis, elementa à cœlis, mare à terra, etc. distinxit quoque τας αρχας, id est, partes illas primas mundi, quibus totus orbis inferior regitur, *in suis gentibus*, id est, generibus, quia fecit ut quodlibet astrum et cœlum, suum haberet genus, naturam, motum, proprietatem, diversa eis officia attribuens, v. g. soli ut illuminet diem, lunæ ut illuminet noctem, suoque cursu menses et tempora dimetiatur et distinguat. Hoc sensu *gentes* per catachresin vocantur *genera:* hoc enim significat Græcum γενεα. Et sic Hebræi solem astra, cœlos, etc. vocant *gentes*, id est, milites *Dei*, à quibus Deus vocatur *Deus sabaoth*, id est, Deus exercituum. Unde v. 28. ea inter se vocat *proximos.* Simili catachresi Sap. 1. 14. dicitur, *sanabiles*, id est, salutares et salubres, *fecit nationes orbis terrarum: nationes*, græce, γενεσεις, id est, generationes, puta res genitas et creatas à Deo, q. d. Deus fecit ut res à se genitæ et creatæ essent salutares, non lethales et mortiferæ. Unde sequitur: *Et non est illis medicamentum exterminii*, id est, ut Græca, *pharmacum exterminans* et interimens; S. Hier.: *Non est in eis venenum mortiferum.* Sic ibidem cap. 19. 10. vocat *nationem animalium.* Sic et Festus bonum fœturæ proventum in pecoribus, vocat *bonam nationem.* Natio enim alludit ad etymon nasci, sicut γενεσις ad γενεσθαι. Sensum jam datum sequitur Syrus, dum vertit: *Quando creavit Deus opera sua ab initio, cum creatione eorum distribuit leges eorum, et dedit usque in finem operationes eorum, et dominium eorum in omnes generationes seculi.* Denique Latini nomen *gens* deducunt à *genus*, ut littera detracta: gens enim est quæ ab uno genus ducit, ut Romani à Romulo, Israelitæ ab Israele, id est, Jacobo, Chananæi à Chanaan. Hinc gens dicitur genus cœtusque apum, ut Columella lib. 9. cap. 9: *Intestino*, ait, *bello totæ gentes* (apum examina) *consumuntur.* Sic etiam gens de piscibus dicitur apud Virgil. 4. Georg.:

> Cum Proteus consueta petens è fluctibus antra
> Ibat: eum vasti circùm gens humida ponti
> Exsultans, etc.

Non ergo mirum, nec illatinum, *gentem* significare genus.

Secundo, simplicius et planius exponas, q. d. αρχας, id est, principatus, hoc est, corpora cœlestia, quæ primas mundi tenent, distinxit Deus suis gentibus, id est, Angelis, ut ipsi orbes cœlestes regant, moveant, ordinent, iisque per omnia præsint. Ita Lyranus. Aut certe αρχας vocat principatus angelicos, q. d. Deus creavit et distinxit mundi partes, iisque præfecit Angelos ex ordine Principatuum et Potestatum, qui sunt αρχαι, id est, principes in gentibus suis, id est, inter Angelos et angelicos ordines inferiores, puta inter Virtutes, Archangelos et Angelos, qui duntaxat præsunt singulis provinciis, civitatibus et hominibus. Unde Palacius sic explicat: Deus, inquit, addixit cuivis cœlo suum initium, id est, principem et ducem, quos Philosophi vocant intelligentias motrices, Theologi vocant virtutes cœlorum. Addit idem: Forte, inquit, gentes cœlorum sunt stellæ, qui milites cœlorum dicuntur, et vocati dicunt: *Adsumus*, Baruch 3. 34, q. d. Habent stellæ sua initia, id est, suos principes Angelos sibi deputatos. Sic Moses (quo alludit Siracides) Deut. 32. 28. juxta Sept. ait: *Quando dividebat Altissimus gentes, etc. constituit terminos juxta numerum Angelorum Dei*, q. d. Ab initio constituit et præfecit Deus singulis populis et gentibus Angelos custodes, et quasi præpositos. Ita Origen. hom. 11. in Numer. S. Cyprian. S. Chrysost. et alii quos citavi Deuter. 32. Huic expositioni favent Græca, quæ statim post αρχας, subjungunt: *Non esurierunt, nec defatigati sunt, nec destiterunt ab opere suo.* Quod rectius Angelis competit, quam cœlis. Animatis enim, quales sunt Angeli, competit esuries, non cœlis inanimis, æque ac defatigatio, et cessatio à motu et ratione orbium cœlestium.

Tertio, *initia* proprie accipias. Unde aliqui ex Græco vertunt: *In manu ejus* (hæc enim addunt Complut.) *principia eorum in omnes ætates*, q. d. Deus ab initio uti partes, ita et principia mundi manu sua continens, constituit et firmavit, ut durent per omnes seculorum generationes: ita principium diei, lucis, solis, cœlorum, ortus et occasus astrorum ab initio mundi constituit, ut per suum calorem et influxum continuo præsint generationi plantarum, frugum, fructuum, animalium et hominum. Tolle enim solem et astra, nulla erit generatio in terra. Favet versio Tigurina: *Cum judicio operatus est Dominus ab initio, et à prima rerum creatione partes eorum disposuit. Opera sua excoluit perpetuo, et initia eorum per sua secula generaque* (γενεα enim et seculum et genus significat); ac Complut. dum legunt: *In manu ejus principatus eorum*, εις γενεας γενεων, id est, *in secula seculorum*, alii legunt, εις γενεας αυτων, id est, *in genera* vel *generationes eorum.*

Quarto, Rabanus gentes proprie accipit, æque ac initia, q. d. *Ex quo hominis propaginem dilatare Deus disposuit, singularum gentium originem per partes singulas mundi discrevit, ita ut unaquæque gens ex parentis sui vocabulo denominata, sedes proprias in singulis provinciis possideret. Mystice autem divina Sapientia Ecclesiam suam instituens, per totius partes orbis illam dilatavit, atque in singulis gentibus collocavit. Unde est quod in Apocal. cap. 1. 2 et 3. septem Ecclesiis quæ fuerunt in Asia, sermo Dei directus est.*

Sic et Hugo: *Initia*, inquit, id est, initiales possessiones suas, in gentibus Deus distinxit, tribus filiis Noe, distribuendo tres partes mundi, nimirum ut Sem cum posteris incoleret Asiam, Cham Africam, Japhet Europam. Idem mystice: Deus, inquit, initio Ecclesiæ distribuit provincias orbis Apostolis, ut Joannes converteret Asiam, Thomas Indiam, Matthæus Æthiopiam, etc. *Nec esurierunt*, id est, esuriem corporis Apostoli non reputaverunt. *Nec laboraverunt*, id est, corporis laborem nihili fecerunt, imo cum gau-

dio labores, dolores, contumelias et injurias propter Christum susceperunt, Actor. 5: *Et non destiterunt ab operibus suis*, id est, à prædicatione Evangelii, etiamsi scribæ, pontifices, philosophi, principes et reges totis viribus obsisterent, quibus hoc unum regerebant: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Unusquisque proximum sibi non angustiabit;* quia nec sese invicem, nec quemquam aliorum afflixerunt, sed potius omnes juverunt et consolati sunt: *Post hæc Deus in terram respexit, et implevit illam bonis*, cumulando gentes omni gratia et charismate cœlesti. Hæc Hugo.

Sic et Dionys. Deus, inquit, ab initio *distinxit partes illorum*, id est, dedit unicuique aptum et proprium locum, et divisit illas ab invicem. Sicque piscibus deputavit aquam, avibus aerem, hominibus et pecoribus terram: *Et initia ipsorum in gentibus suis*, id est, origines hominum ordinavit distincte, secundùm gentium distinctiones, ut quælibet gens in terra sua habeat suam generationem, successionem, processum ac finem; sicut, Genes. 9, legitur terra distincta per filios Noe. Unde ait Paulus: *Deus fecit ex uno omne genus hominum habitare super universam terram, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum*, Act. 17. *Nec esurierunt, nec laboraverunt;* quia Deus cuique copiose de victu et vitæ necessariis providit: *Unusquisque proximum sibi non angustiabit*, quia latissimum spatium habitandi in terra contulit eis, et jussit ut sine violentia mutuo conversarentur in charitate: *Anima autem vitalis denuntiavit ante faciem ejus*, id est, omnis anima rationalis vivens per gratiam, coram Deo confessa est horum veritatem, et laudem ejus, *et in ipsam iterum reversio illorum*, id est, reductio seu naturalis conversio creaturarum ad suum fontale principium à quo conversantur, et ad quod omnia tendunt suo modo, secundùm quod effectus ad suam causam convertitur. Hæc, inquam, reductio pandit ac nuntiat Deum habere providentiam universorum, et omnia sapientissime ordinasse. Ita Dionys.

27. Ornavit (minus recte aliqui legunt *ordinavit:* græce enim est, ἐκόσμησεν, id est, *ornavit*) IN ÆTERNUM OPERA ILLORUM.] Græce, αὐτοῦ, id est, sua, q. d. Deus ornavit sua opera prima, puta cœlos luce, sole, luna, et tanta varietate siderum, quasi gemmarum fulgentium instar carbunculorum, jaspidum, smaragdorum, etc. juxta illud Job 26. 13: *Spiritus ejus ornavit cœlos.* Noster legit αὐτοῦ, id est, *illorum*, quod primo Jansenius de cœlis explicans: Deus, inquit, *ornavit opera*, id est, operationes, motus et influxus cœlorum et siderum; quia fecit eas et stabiles esse, et indefatigabiles, et pulcherrimo ordine inter se consentientes. Nam, ut ait Plato dial. de Natura: *Fas non erat quidquam nisi pulcherrimum facere eum qui est optimus.* Et Boetius lib. 3. de Consolat. metro 9:

> Tu cuncta superno
> Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
> Mundum mente gerens, similique ab imagine formans,
> Perfectasque jubens perfectum absolvere partes, etc.

Loquitur Siracides de cœlis et stellis quasi hominibus et militibus Dei, per prosopopœiam. Unde subdit:

Nec esurierunt, nec laboraverunt, et non destiterunt ab operibus suis.] Syrus, *à fortitudine sua;* Tigurina: *Non esurierunt neque defessa sunt in suis operibus, nec ab officiis suis cessarunt*, q. d. Cœli, sol et stellæ, etsi quasi milites Dei assidue juxta præscriptum ejus moveantur, idque celerrime (adeo ut sol qualibet hora conficiat millionem milliarium, et insuper 140 millia eorumdem: quod tantumdem est, ac si totum terræ globum circumcurreret quinquagies, uti ostendi Genes. 1. v. 16.); tamen nunquam esuriunt, nec defatigantur, ut à labore suo et Dei jussu exsequendo desistant. Quod significat eos jugiter, sine defectu, fatigatione et molestia, in obeundis muniis sibi à Deo injunctis strenue persistere et pergere, juxta illud psalmi 118: *Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi;* Hebr. *omnia sunt servi tui.*

Alludit ad opiniones Platonicorum (quos secutus est Philo et Origen. 7. Periarchon, ac dubitat S. August. Enchir. cap. 18.) qui cœlos putarunt esse animatos, juxta quos mirum erat cœlos non esurire, nec fatigari. Ad hæc solem, lunam et stellas censebant esse igneas, quas proinde vaporibus ali necesse sit: ignis enim eget suo pabulo, uti recenset Plinius lib. 2. c. 8, Cicero 2. de Natur. deor. Lactant. lib. 2. c. 6. Rursum juxta veram sententiam Angeli, quasi intelligentiæ assistunt suis orbibus cœlestibus, et quasi unum quid non compositum, sed aggregatum ex eis efficiunt. Hominibus autem vulgaribus mirum videtur Angelos in tanta occupatione et motu non esurire, nec fatigari. Vero Tertull. in Apolog. cap. 22: *Omnis spiritus*, inquit, *ales est; hoc est, Angeli et dæmones: igitur momento ubique sunt.* Et S. Gregor. Nazianz. orat. 34: *Loca*, ait, *omnia peragrant, omnibusque impigre adsunt, tum ob ministerii promptitudinem, tum ob naturæ levitatem.* Certissime et clarissime Psaltes, et ex eo Apost. Hebr. 1. 7: *Qui facit*, inquit, *angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.* Vide ibi dicta: ergo nec esuriunt, nec fatigantur. Dixit de perpetuitate cœlestium operationum, subjicit etiam de concordia, dicens:

28. Unusquisque proximum suum non angustiabit (minus recte aliqui legunt, *angustiavit*, licet græce sit, ἔθλιψε, id est, afflixit, attrivit) usque in æternum,] q. d. In tanta multitudine cœlorum, siderum et planetarum, esto moveantur contrariis et celerrimis motibus, sintque invicem contigui et quasi continui; tantus tamen singulorum est ordo, tanta cujusque cum cæteris subordinatio et concordia, ut unum non premat, arctet, atterat vel impediat aliud; sed quoque suo ordine illæse, integre et constanter incedat, imo currat, perinde ac milites in acie rite ordinata. Hanc cœlorum concordiam admirans Job exclamat, c. 35. 10: *Ubi est Deus qui fecit me, qui dedit carmina in nocte?* Luna enim et stellæ, noctu ordinate incedentes et lucentes, hymnos nocturnos Deo canunt, et hominibus materiam laudis divinæ suggerunt. Idem et longe magis faciunt Angeli, ait Olympiod. ibidem in Catena. Unde Chald. vertit: *Ante cujus conspectum Angeli excelsi ordinant laudem in nocte.* Et clarius c. 38. 37: *Quis enarrabit cœlorum rationem, et concentum cœli* (hebr. *nabla*) *quis dormire faciet?* Unde Pythagoras docuit cœlos musica ratione compositos concentum edere (vide Censorinum de Die natali, c. 13.); sed homines ob assuetudinem ad hunc sonum obsur-

duisse, uti qui habitant ad Nili catadupa, aquarum ex alto ruentium fragorem non audiunt, ait Cicero in Somnio Scipionis. Quin et S. August. Epist. 28. ad S. Hieron. proprie in cœlis sonorum concentum admittit. Sic et Leo Castrius in Isaiæ c. 40. v. 26. Et Georg. Venetus in Harmon. Favet et ratio, quia non tantum ex confricatione aeris, sed et omnis corporis resistentis sonus editur. Verum Aristot. et Philosophi, lib. 2. de Cœlo, negant hunc cœlorum concentum. Quare Job per *concentum* intelligit concordes et ordinatissimos cœlorum motus et cursus, ac mystice S. Gregor. *Concentus*, ait, *cœlorum est concordia prædicantium et consoni Angelorum hymni.* Unde Plato Timæo asserit idcirco maxime oculos nobis à natura esse datos, ut circuitus ordinatissimos qui in cœlo peraguntur, intuiti, eos ad vitæ disciplinam traduceremus, ac ad eorum ordinem et stabilitatem, nostræ mentis vagos et erraticos motus componeremus. Vide S. Gregor. Nazianz. orat. 26, ubi docet ordinem conservare cœlos, elementa et totum universum, ac consequenter ordinem hierarchicum conservare Ecclesiam. Unde inter cætera ait : *Ordine florente ac dominante est universum hoc, ac pulchritudo certa et stabilis* (quare mundus græce dicitur κοσμος, ab ornatu et pulchritudine). *Contra autem perturbatio et confusio in aere tonitrua, in terra motus, in mari naufragia, in urbibus domibusque bella et dissidia, in corporibus morbos, in animis peccata procreavit. Hæc enim omnia non pacis, nec ordinis, sed confusionis et perturbationis nomina sunt.*

Denique addit Siracides : NON SIS INCREDIBILIS VERBO ILLIUS.] Jansenius hæc annectit præcedentibus, q. d. *Unusquisque proximum suum non angustiavit;* sed unusquisque alteri dicit : *Usque in æternum non sis incredibilis*, id est inobediens, *verbo* Dei. Græca enim sic habent: *Alter alterum non afflixit, et usque in æternum non detrectabunt jussum ejus*, vel, *non erunt inobedientes verbo ejus;* Tigurina : *Aliud alii non fuit molestum, nec unquam repugnabunt imperio ejus;* Syrus : *Alter alterum non oderunt, neque in seculum transgrediuntur verbum ejus.*

Secundo, Palacius cum Lyrano prosequens suam expositionem, qua hæc refert ad Angelos : Dixerat, inquit, quod constitueral Deus Angelos, quorum operatio est cœlos movere : addit nunc quod hæc Angelorum opera Deus ornavit, scilicet lumine diei, tenebris noctis, influxu virtutis, quam superiora in inferiora demittunt, pluviis, grandinibus, etc. Secundo, dicit quod Angeli illi nec in perpetua illa motione sudant, esuriunt aut laborant, nec per momentum cessarunt ab opere. Rem profecto admirandam! Tertio, dicit inter hos Angelos, seu cœlorum virtutes, summam esse concordiam : adeo ut nunquam alius alii sit impedimento, nec superior premat inferiorem, nec inferior subsultet adversus superiorem. Quia vero hæ res sunt admirabiles, subdit Auctor : *Ne sis incredibilis verbo illius*, id est : Quæ tibi dico, verba Dei sunt, cave sis incredulus eis. Rursum, q. d. Imitare ergo cœlos, ô homo, ut, sicut illi Deo per omnia obediunt, nec ad punctum quidem ab ejus ordinatione discedunt, ita multo magis eidem obedias et tu qui sensu et ratione polles.

Tertio, Hugo hæc refert ad homines eorumque primam institutionem, q. d. Deus creavit hominem, eumque magnis naturæ et gratiæ dotibus ornavit ac collocavit in paradiso, fecitque ut manens in innocentia, in qua eum condiderat, non esuriret, non sitiret, non fatigaretur; sed cum voluptate coleret paradisum : ibi quoque nemo angustiasset proximum, injuriam illi irrogando, vel bona ejus auferendo, quia in eo statu omnia fuissent communia. Verum hæc potius mystica et symbolica, quam litteralis est expositio. Tropologiam ejusdem et Dionysii de Apostolorum prædicatione recensui v. 26.

Quibus adde ex Rabano : *Ornavit*, inquit, *in æternum opera illorum, nec esurierunt, nec laboraverunt, et non destiterunt ab operibus suis.* Præparavit enim Deus opera Ecclesiæ suæ, et charitatis splendore ipsam perpetualiter illustravit; propterea nullam virtutum patiuntur penuriam, nec pigritiæ lassitudine deficiunt, sed intenti bonis operibus semper insistunt. *Unusquisque proximum sibi non angustiabit* usque in ævum; quia charitas non quærit quæ sua sunt, sed quæ aliorum. Unde præcepit Apostolus dicens : *Tanquam filiis dico : Dilatamini et vos, et nolite jugum ducere cum infidelibus.* Latitudo mandati charitas est : quia, ubi charitas manet, non sunt angustiæ. In ipsa latitudine erat Apostolus, cum diceret : *Os nostrum patet ad vos, ô Corinthii, cor nostrum dilatatum est, non angustiamini in nobis.* Ideo enim alibi legitur : *Latum mandatum tuum valde.* Quod est latum mandatum datum? *Mandatum novum do vobis, ut vos invicem diligatis.* Charitas ergo non angustatur. Vis non angustari in terra? in lato habita : quidquid enim tibi fecerit homo, non te angustat; quia illud diligis quod non nocet : homo, Deum diligis, fraternitatem diligis, legem Dei diligis, Ecclesiam Dei diligis; sempiterna merces erit, laboras in terra, sed pervenies ad fructum promissum; quis tibi tollit quod diligis? hæc Rabanus.

30. POST HÆC DEUS IN TERRAM RESPEXIT, ET IMPLEVIT ILLAM BONIS SUIS.] Hinc patet hucusque sermonem fuisse de cœlis et cœlestibus. Refricat enim ordinem quem Deus in mundi creatione servavit, Genes. 1, q. d. Deus primis duobus mundi diebus cœlos instituit, ornavit et ordinavit; deinde tertio die respexit in terram, illamque plantis, herbis, arboribus, metallis vestivit, ac mox animalibus, avibus et homine implevit. Unde Syrus : *Post hæc in terram prospexit, benedixitque eos* (homines et terræ incolas) *in omnibus frugibus ejus*, adeo ut terra sit mater bonorum omnium.

31. ANIMA OMNIS VITALIS (omnis viventis) DENUNTIAVIT ANTE FACIEM IPSIUS, ET IN IPSAM ITERUM REVERSIO ILLORUM,] q. d. *Anima omnis vitalis*, hoc est, omne animal, et omne vivens, *denuntiavit*, id est, aperte indicavit, et jugiter indicat id quod dixi, scilicet Deum implevisse terram bonis suis : indicat, inquam, *ante faciem ipsius*, scilicet non Dei, ut vult Rabanus, sed terræ (græce enim est pronomen femininum αυτης), id est, in conspectu terræ, vel in superficie terræ : quia scilicet omne vivens bonis terræ, in ejus superficie nascentibus, vivit et fruitur; et iterum, dum moritur, in terram revertitur. Noster legit απεκαλυψε, id est, revelavit, *denuntiavit;* et, ut aliqui legunt, *denudavit.* Jam legunt contrarie εκαλυψε, id est, texit, operuit. Sic enim habent Græca Complut. *Ani-*

nam omnis animalis abscondit vultus ejus (αὐτῆς, scilicet terræ), *et in illam reversio illorum*, q. d. Terra tegit, contegit, et protegit omnia animalia, illaque rursum in terram è qua nata sunt, per mortem revertuntur. Romana mutato casu eumdem pene exhibent sensum : *Anima*, inquiunt, *omnis vitalis operuit faciem ejus, et in ipsam reversio illorum*, q. d. Animalia, dum vivunt, tegunt superficiem terræ; et rursum dum moriuntur, in illam revertuntur. Sic et Tigurina : *Vita animantium omnis generis operuit superficiem ejus, et in eamdem unumquodque revertitur.* Sic et Syrus : *Anima omnium viventium replevit faciem ejus, et collegit in medio ejus omnia opera eorum.* Monet hominem suæ originis suique finis, refricatque illam Dei in Adami sententiam : *In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram de qua sumptus es; quia pulvis es, et in pulverem reverteris*, Genes. 3. 19, ut eum ad humilitatem æque ac Dei timorem excitet, moneatque ut habeat curam animæ suæ jugiter, vel in cœlo felicissime, vel in inferno miserrime victuræ, cum corpus brevi terræ sit reddendum. Est ergo terra quasi horreum et thesaurus, ex quo large omnia animalia aluntur et vivunt : eadem est et sepulcrum, in quod omnia tandem redeunt. Est vero utrumque admiratione dignum, quod, cum plurima et quasi infinita sint animalia, singula tamen sufficientia et congrua sibi in terra inveniant alimenta : et cum tot tantaque sint, omnia in terram redeant, nec tamen terra crescat vel intumescat, sicut omnia flumina intrant in mare, et tamen mare non redundat, Eccles. 1. 7. Ita Palacius.

Porro Rabanus, Dionys. et Lyranus hæc ad Deum referunt, q. d. *Anima omnis viventis denuntiat, id est, ipso facto ostendit quod propter eam erant illa bona à Deo producta, quia usa est ipsis. Et ipsa iterum reversio illorum; nam per animam rationalem ista reducuntur in Deum, ipsum de bonis suis laudando, et per animam sensitivam suo modo, quia est materia divinæ laudis.* Verum Græca pronomina αὐτῆς et αὐτὴν, cum sint feminina, non Deum, sed terram referunt et respiciunt, ut dixi. Sapienter et pie S. August. in illud psal. 26. 16 : *Circuivi, et immolavi in tabernaculo ejus hostiam vociferationis. Circumeat*, inquit, *animus tuus per universam creaturam, undique tibi clamabit creatura : Deus me fecit. Quidquid te delectaverit in arte, artificem commendat, magisque si circumeas universa, consideratio concipit artificis laudem. Vides cœlos? magna opera Dei sunt. Vides terram? Deus fecit semina innumera, diversitates germinum, multitudinem animalium. Circumi adhuc cœlos usque ad terram, nihil relinquas; undique tibi omnia resonant Creatorem, et ipsæ species creaturarum voces sunt quædam Creatorem laudantium.*

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur operum et magnalium Dei enarrationem, ut lectorem ad Dei obsequium et venerationem impellat, estque de utroque, hoc capite quasi perpetua concio. Igitur primo ex Genesi narrat creationem hominis ad imaginem Dei, dotesque præsertim sapientiæ et legis divinæ illi inditas, pactum a Deo cum eo initum; Deique intuitum in omnia hominum opera et peccata; atque ex hisce omnibus, v. 21, concludit incitatque hominem, ut per poenitentiam, vitæ emendationem, omnemque sanctitatem ad Creatorem suum tam munificum convertatur, Deoque suo cum omni reverentia et devotione serviat.

1. Deus creavit de terra hominem, et secundùm imaginem suam fecit illum.
2. Et iterum convertit illum in ipsam, et secundùm se vestivit illum virtute.
3. Numerum dierum et tempus dedit illi, et dedit illi potestatem eorum
quæ sunt super terram. 4. Posuit timorem illius super omnem carnem, et
dominatus est bestiarum et volatilium. 5. Creavit ex ipso adjutorium si-
mile sibi : consilium, et linguam, et oculos, et aures, et cor dedit illis ex-
cogitandi; et disciplina intellectus replevit illos. 6. Creavit illis scientiam
spiritus, sensu implevit cor illorum, et mala et bona ostendit illis. 7. Posuit oculum suum super
corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum, 8. ut nomen sanctificationis collau-
dent; et gloriari in mirabilibus illius, ut magnalia enarrent operum ejus. 9. Addidit illis disci-
plinam, et legem vitæ hæreditavit illos. 10. Testamentum æternum constituit cum illis, et justi-
tiam et judicia sua ostendit illis. 11. Et magnalia honoris ejus vidit oculus illorum, et honorem
vocis audierunt aures illorum, et dixit illis : Attendite ab omni iniquo. 12. Et mandavit illis uni-

cuique de proximo suo. 13. Viæ illorum coram ipso sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius. 14. In unamquamque gentem præposuit rectorem, 15. et pars Dei Israel facta est manifesta. 16. Et omnia opera illorum velut sol in conspectu Dei, et oculi ejus sine intermissione inspicientes in viis eorum. 17. Non sunt absconsa testamenta per iniquitatem illorum, et omnes iniquitates eorum in conspectu Dei. 18. Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso, et gratiam hominis quasi pupillam conservabit; 19. et postea resurget, et retribuet illis retributionem, unicuique in caput ipsorum, et convertet in interiores partes terræ. 20. Pœnitentibus autem dedit viam justitiæ, et confirmavit deficientes sustinere, et destinavit illis sortem veritatis. 21. Convertere ad Dominum, et relinque peccata tua: 22. precare ante faciem Domini, et minue offendicula. 23. Revertere ad Dominum, et avertere ab injustitia tua, et nimis odito exsecrationem: 24. et cognosce justitias et judicia Dei, et sta in sorte propositionis, et orationis altissimi Dei. 25. In partes vade seculi sancti, cum vivis et dantibus confessionem Deo. 26. Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil, perit confessio. 27. Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Deum, et gloriaberis in miserationibus illius. 28. Quàm magna misericordia Domini, et propitiatio illius convertentibus ad se! 29. Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, et in vanitate malitiæ placuerunt. 30. Quid lucidius sole? et hic deficiet. Aut quid nequius quàm quod excogitavit caro et sanguis? et hoc arguetur. 31. Virtutem altitudinis cœli ipse conspicit, et omnes homines terra et cinis.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. DEUS CREAVIT DE TERRA HOMINEM; sicut figulus ex argilla format vasa figulina: hinc Deus dicitur fictor, nos figmentum: hinc rursum Adam dictus est ab adama, quasi homo ab humo; et SECUNDUM IMAGINEM SUAM FECIT ILLUM,] puta secundùm exemplar suum, ut scilicet homo Dei, quasi exemplaris sui, expressa esset imago. Imago naturalis Dei est in anima, quæ spiritus est, pollelque intellectu, libertate, dominio in animalia omnesque res creatas; ut Adam, in hoc mundo dominans omnibus, esset quasi Deus quidam terrestris. Imago supernaturalis Dei est in gratia, puta fide, spe, charitate, cæterisque virtutibus quas Deus in creatione Adæ indidit: quam Adam peccando perdidit, sed Christus patiendo et moriendo restauravit. Vide dicta Genes. 1. 26. Meminit *imaginis* Dei, tum, ut ostendat Dei in hominem munificentiam, qua hominem ad tantam dignitatem evexit, ut esset similis, imo imago Dei; tum, ut moneat hominem gratitudinis, ut suo Creatori obsequatur, ac imaginem sibi ab eo inditam, velut monile pretiosissimum, integrum et illæsum omni cura tueatur, expoliat et perficiat; ac, si maculata vel abolita sit, omni studio reparet et restauret, ut agat inter homines vitam divinam, imo vivat quasi obambulans in terra Deus, aut sanctus in carne angelus. Vide Rabanum.

Porro Palacius sic exponit, q. d. Deus, formans Adamum, assumpsit formam humanam, ut significaret se aliquando eam hypostatice assumpturum ex virgine: et secundùm illam, quasi imaginem, creavit Adamum. Verum hic sensus symbolicus est, non litteralis (uti ipse contendit), imo incertus, et forte falsus. Cur enim Deus assumeret formam humanam, cum necdum esset homo qui eam videre posset?

Præclare S. Ambros. lib. 3. ad Virg.: *Contemplationem*, inquit, *corporis velut navis saburram suscipe, ne in tantis mundi fluctibus jactantiæ alicujus aura te circumferat.* Chrysol. serm. 148: *Fecit*, inquit, *te esse de terra, ut esses tu dominus terrenorum, et esses ipsis in ipsius substantiæ communione communis, nec tamen te terrenum terrestribus sic æquavit, ut non etiam cœlestibus animatum te cœlitus exæquaret; et ut esset tibi cum Deo ratio communis, corpus commune cum jumentis, dedit tibi animam de cœlo, dedit tibi corpus de terra, ut in te nexa cœli terræque concordia servaretur.* Et de imagine Dei nonnullis interjectis: *Adhuc*, inquit, *quid adjiciat ad honorem tuum tuus Creator excogitat, in te imaginem suam ponit, ut terris invisibilem Conditorem visibilis imago præsentem poneret; et in terrenis dedit vices suas, ut non fraudaretur Domini vicario mundi tam larga possessio.* Unde infert: *Homo, quare tibi tam vilis es, qui tam pretiosus es Deo? quare sic honoratus à Deo, teipsum taliter inhonoras?* imo Deum ipsum. Qui enim imaginem Dei, qualis est anima cujusque, inhonoras, Deum, cujus ipsa est imago, inhonoras. Unde S. Chrysost. hom. 3. ad Pop. ex supplicio eorum qui violarant imaginem Imp. v. g. Theodosii, colligit quam à Deo puniendi sint qui violant ejus imaginem, puta animam proximi: *Quot*, ait, *Dei imagines non tantum dejecerunt, sed et conculcaverunt? Cum enim reum angas; cum dispolies, cum trahas, cum dejicias, Dei imaginem conculcas.*

2. ET ITERUM CONVERTIT ILLUM IN IPSAM, ET SECUNDUM SE VESTIVIT ILLUM VIRTUTE.] Syrus, *induit eum fortitudine.* Deus hominem creavit immortalem, ut, scilicet, quamdiu obediret Dei legi, mori non posset; sed homo per inobedientiam peccans, mortalem, mortisque reum se efficit: quare Deus secundùm corpus eum in terram convertit, ut qui Dei legi et ima-

gini præposuerat terram et terrena, in eam rursus converteretur ex qua formatus erat.

Et secundum se; græce, καθ' εαυτους, id est, *secundùm ipsos*, puta secundùm illorum naturam et conditionem, vestivit illum virtute.] Græce, ισχυν, id est, fortitudine et robore, tum corporis, tum animi, q. d. Deus dedit homini robur animi et corporis, ipsius naturæ et conditioni conveniens, proportionatum et congruum ad sua munia, tum mentalia, tum corporalia rite obeunda. Aliud enim robur requirit bos, equus, leo, etc.; aliud homo: nec enim homo requirit robur bovis et equi, sed humanis officiis accommodatum; secundo, τὸ καθ' εαυτους, aliqui vertunt, *contra seipsos induit eos robore*, ut scilicet robuste dominentur suæ iræ et passionibus; tertio, Tigurina legit καθ' εαυτον, id est, *secundùm se*; unde vertit, *induit ipsos virtute sua.* Quod secutus Jansenius: Deus, inquit, secundùm se, puta secundùm Deum, vestivit illum virtute. Addit Palacius id fecisse *secundùm ipsos*, in plurali, id est, juxta tres personas SS. Trinitatis, quarum homo est imago, quarumque virtutem roburque induit et repræsentat. Sensus est, q. d. Deus fecit hominem ad suam imaginem et similitudinem, ideoque similem sibi fortitudinem illi indidit, fecitque ut homo et corpore esset robusto, et animum pariter haberet robustum, quo et omnia perspicere posset, et multa potenter præstare: hac ergo sua fortitudine donavit, decoravit et circumcirca vestivit hominem Deus, ut scilicet, sicut de Deo ait Psaltes psal. 92. 1: *Dominus regnavit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se*; et psal. 103: *Confessionem et decorem induisti.* Sic idem dicatur de homine, quod ex communicatione et dono Dei, robore et decore sit circumamictus, tum Adam ipse qui in perfecta ætate, robore, scientia et sapientia creatus est; tum quilibet è posteris ejus. Hoc robur per peccatum accisum est, mansit tamen potiori ex parte. Unde Adam, post peccatum robustus et vegetus, vixit annos 930, uti et posteri ejus omnes ante diluvium, Genes. 5. Igitur integra hæc Adæ virtus et robur proveniebant ex justitia originali; per hanc enim, ut ait S. Prosper lib. 2. de Vita contempl. c. 18: *Non inquietabat molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat invitum, non amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus penalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei, cui orbis erat subjectus, nullus infestus, liber animus, et visibilis Deus.*

Græca concisa hos duos versus conjungunt in unum; sic enim duntaxat habent: *Dominus creavit è terra hominem, rursumque rediget ipsum in eamdem.* Sic et Syrus: *Deus de terra creavit Adamum, et convertendo convertet eum ad mediam ejus*, id est, in ipsam. Est Hebraismus et Syrismus, quo medium rei vocatur res ipsa. Cætera vero, scilicet quod Deus creaverit hominem ad similitudinem suam, et vestiverit eum virtute, postponunt et referunt ad versus sequentes, tam Græca quam Syrus.

3. Numerum dierum et tempus dedit (Syrus, *assignavit*) illi.] Tigurina: *Attribuit dies numeratos statumque tempus hominibus*; quia Adam et posteri ejus in paradiso vixissent longam ætatem nobis incognitam, sed à Deo definitam; post peccatum vero accidit hanc ætatem, scilicet ad 900 annos ante diluvium, post diluvium vero ad 400, mox ad 200, denique ad 100, 80 et 70, in qua perseverat usque ad hæc tempora, juxta illud Psal. 89. 10: *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni; si autem in potentatibus, octoginta anni; et amplius eorum labor et dolor.* Rursum, in particulari cuique homini Deus definivit numerum annorum et dierum vitæ; sed eum cuique voluit esse incognitum, ut semper in Dei mortisque metu vitam agat honestam, piam et sanctam, juxta illud Job 14. 5: *Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est, constituisti terminos ejus qui præteriri non poterunt.*

Et dedit illi potestatem eorum quæ sunt super terram.] Syrus: *Præfecit eos omnibus rebus sapientia sua*, q. d. Suum dominium Deus homini communicavit, ut, sicut Deus dominatur cœlo et terræ, ita homo dominetur animalibus, bestiis, avibus, piscibus, totique terræ, quasi Dei vicarius, et vice Rex, imo vice Deus. Unde explicans subdit: *Posuit illius terrorem super omnem carnem.* Eximie S. Ambros. lib. 6. Epist. 38: *Processit*, ait, *postremus creaturarum omnium homo, specie gratus, mente sublimis, ut omni creaturæ esset miraculo, in quo ad similitudinem æterni Dei νους* (id est, mens, animus) *esset æternus, humana specie amictus. Hinc est νους, animæ vigor, principatum animæ quasi rector sibi vindicans, quem, etiamsi non vident animalia cætera, tamen reformidant; sicut nos Deum, quem, quia non videmus, timemus, et eo plus metuimus, quo non videmus.*

4. Posuit timorem illius super omnem carnem, et dominatus est bestiarum et volatilium.] Tigurina: *Omni animanti terrorem imposuit hominis, ut bestiis dominaretur ac volucribus*; Syrus: *Et injecit timorem eorum omni carni, animali et volatili*, q. d. Quia Deus dedit homini dominium in animalia, feras et aves; hinc vicissim injecit animalibus, feris et avibus, hominis reverentiam et timorem, ut scilicet hominem quasi dominum suum metuant, eique obediant. Per peccatum accisus est hic animalium timor, æque ac dominium hominis in illa. Cum enim homo inobediens fuit Deo, justo Dei judicio et vindicta, inobedientia sibi sensit pariter animalia, quin et membra propria propriosque appetitus. Non tamen prorsus interiit: jumenta enim sponte obediunt homini, feras homo cogit sibi obedire, easque venando capit. Rursum mansit in nonnullis Sanctis plenum et integrum, qui ad primævam innocentiam accesserunt, qualis fuit S. Paulus, S. Antonius, S. Franciscus et similes. Unde sicut ante peccatum hoc dominium à Deo datum est homini, Genes. 1. 26; sic post peccatum eidem redditum et confirmatum est, Genes. 9. v. 2. Ad utrumque enim locum respicit, imo utrumque citat hic Siracides. Vide ibi dicta.

Quocirca etiamnum leones hominem verentur, et, si putant se ab hominibus conspici, in fugam se conjiciunt; quin et tempore cicurantur juxta illud: *Longa dies homini docuit parere leones.* Unde et nonnullos Imperatores triumphasse legimus curru triumphali à leonibus tracto. Pisces hominis umbras vereri et fugere docet S. Basil. hom. 10. Hexam. Elephantes cicurari, hominique in præliis et

vectatione servire docet experientia ; unde Martialis :

> Et molles dare jussa quod choreas,
> Nigro bellua nil negat magistro.

Æthiopes enim fere præsunt elephantis, eosque regunt et ducunt quò volunt. Denique vocem hominis verentur equi, cervi, boves, cæteraque animalia ; et, si domestica sunt, illi obsequuntur : sin fera, horrent et aufugiunt. Cetus quoque subditur homini ; licet id neget Theodor. q. 20. in Genes. Audi S. Basil. 10. Hexam. *Cetus tam immanis et ferus, nullo prope negotio, per hamum tenacius inhærescentem captivus abducitur, hominis ingenio et industria domitus et expugnatus, prædaque factus piscatori, exiguo ingens, immanis imbelli.*

Denique S. Gregor. lib. 21. moral. 11. ex eo quod ait, *dedit illis* (scilicet animalibus, non hominibus) *terrorem*, colligit hominem licet prælatum, homini subdito non terrori, sed amori esse debere : *Homo quippe*, inquit, *animantibus, non autem hominibus natura prælatus est, et idcirco dictum est ut ab animalibus, non autem ab hominibus timeatur ; contra naturam enim superbire est, et ab æqualibus velle timeri.* Tyranni ergo vox est : *Oderint, dum metuant.*

5. Creavit ex ipso adjutorium simile sibi,] hoc est, ut Tigurina : *Formavit ex eo adjutricem similem sibi*, scilicet Evam, quæ quasi uxor adjuvaret ipsum tum in procreandis prolibus, tum in regenda familia, reque familiari administranda. Unde apud Romanos prisca erat Romuli lex, teste Dionys. Halicarn. lib. 2. Roman. Antiquit. ita sanciens : *Mulier viro legitime conjuncta, fortunarum et sacrorum illi socia esto ; utque domus ille dominus, ita hæc domina.* Sic et Græci aliique uxores vocabant dominas. Vide Aristot. 8. Ethic. cap. 10. et Tiraq. in leg. connub. l. 5. num. 11. et sequent. Unde S. Ambros. lib. 5. Hexam. cap. 7 : *Non est*, ait, *dominus, sed maritus; non ancillam sortitus es, sed uxorem; gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentem. Redde studio vicem, redde amori gratiam. Vipera* (cum mas ad feminam accedit) *venenum suum fundit, tu non potes duritiam mentis deponere?* Hinc videas et rideas fabulas Platonis in Convivio, dum ait : *Tunc temporis tria erant hominum genera, quoniam masculum, ipso rerum primordio, solis fœtus erat, femineum, telluris ; utriusque vero sexus particeps, lunæ : utriusque enim lunæ est particeps. Orbiculari vero erant et figura et motu, quia parentum similia, maximis ideo erant et corporis et animi viribus. Diis igitur bellum inferre conati erant, et in cœlum ascendere*, et cætera è quibus, fabellis fabellas attexens, nugarum catenam contexit.

Post hæc verba Complut. addunt : *Sextam autem mentem illis donavit dividens, et septimum sermonem* (qui est) *interpretatio operationum ejus ;* quasi numeret hic septem dotes homini à Deo inditas. Prima est, quod creavit eum ad suam imaginem ; secunda, quod vestivit eum virtute; tertia, quod numerum dierum dedit illi; quarta, quod dederit potestatem et dominium omnium terrestrium; quinta, quod ejus terrorem indiderit animalibus; sexta, quod dederit ei mentem ; septima, quod dederit ei sermonem. Tigurina vero hæc verba postponunt, subjiciuntque versui sequenti ; sic enim habent : *Judicium, linguam, oculos, aures et cor dedit eis ad cogitandum, sexto quoque loco mentem donavit, impertiens, et septimo sermonem operibus suis explicandis*, q. d. Deus dedit homini septem dotes, primo, rationem sive judicium; secundo, linguam ; tertio, oculos; quarto, aures; quinto, cor; sexto, mentem ; septimo, sermonem. Verum hæc verba nec Græci codices Romæ emendati et cæteri, nec Syrus, nec ulli Latini habent; unde ab aliquo inserta videntur explicationis gratia : nam sermo explicat linguam, mens explicat cor. Adde dotes homini datas plures hic enarrari quam septem, uti mox ostendam.

Consilium, et linguam, et oculos, et aures, et cor dedit illis excogitandi, et disciplina intellectus replevit illos.] *Consilium*, id est, vim et facultatem consultandi, deliberandi, eligendi. Unde Tigurina vertit : *judicium* dedit illi; hæc enim vis insita est menti et rationi hominis, qua carent cætera animalia. Secundo, dedit illi *linguam*, ut quod mens per consilium deliberavit, id lingua excipiat, proferat, aliisque communicet et explicet, idque voce distincta et articulata ; quare sicut soli homini data est mens et consilium, sive rationis judicium, sic et soli data est lingua sermoque articulatus : bruta enim, quia carent mente, hinc carent et lingua voceque articulata, qua sua phantasmata promant; nullas enim habent ratiocinationes, nullos discursus, nulla consilia, quæ enuntient ; sed tantum conceptus phantasiæ, et affectus appetitus sensitivi, quos voce inarticulata rugiendo, hinniendo, mugiendo, latrando, satis significant. Loquela ergo in homine est actus effectusque rationis et consilii, ideoque ejusdem index et interpres.

Addit *oculos* et *aures*, quia hi sunt sensus consilii et disciplinæ. Unde sicut solus homo habet conceptus distinctos in mente, et voces articulatas in lingua ; sic et easdem solus percipit habetque in auribus, ac per eas disciplinas omnes percipit. Idem dico de oculis; iis enim legi voces articulatas scripto consignatas, quibus disciplina omnis in libris chartisque conscripta legitur.

Denique dedit homini soli *cor*, id est, intellectum et ingenium *excogitandi* omnes artes et disciplinas. Unde Syrus vertit : *Creavit os et linguam, oculos et aures, et cor ad intelligendum.* Atque hac ratione *disciplina intellectus*, id est, ut alii vertunt, *scientia intelligentiæ*, qua scilicet res quaslibet intelligit, et intellectu comprehendit, *replevit illos.* Adde Deum Adamo in creatione infudisse scientiam omnium rerum naturalium; ex hac enim Adam omnibus avibus et animalibus congrua indidit nomina, quæ singulorum naturam exprimerent, uti dixi Genes. 2. v. 19 et 21.

Porro mirum artificium, æque ac beneficium Dei elucet in hisce membris : lingua enim, primo, discernit sapores omnis generis, atque ex iis noxios cibos dignoscit et respuit, commodos vero utilesque secernit et accipit ; secundo, lingua curat vulnera, uti videmus canes lingendo suas hominumque plagas sanare ; tertio, lingua vocem edit non tantum confusam in brutis, sed et articulatam in hominibus. Unde Cicero lib. 2. de Natura deor. linguam vocat plectrum oris, chordas vero dentes. Et S. Ambrosius, lib. 6. Hexam. cap. 9 : *Lingua*, ait, *non*

solum in loquendo, sed etiam in edendo munus pretiosissimum est : ea enim velut plectrum loquentis, et quædam edentis est manus, quæ defluentem cibum dentibus suggerit ac ministrat. Porro in homine lingua est mollis et versatilis, ideoque infinitas vocum varietates, tonos et melodias edere potest. Unde subdit S. Ambros. *Soli homines ore exprimimus quæ corde sentimus; itaque cogitationes tacitæ mentis oris sermone signantur. Quid est igitur os hominis, nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborum, promptuarium voluntatis? Absolvimus velut quamdam humani cordis regiam, in qua licet sit quædam quantitas portionis, forma tamen universitatis est.* Et Cicero loco citato : *Hac, ait, cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates iracundiasque restringimus : hæc nos juris, legum, urbium societate devinxit; hæc à vita immani et fera segregavit.* Oculi sunt in homine quod in cœlo sol et luna, quod in terra fontes. Unde hebr. עין *ain* et oculum et fontem significat; quod enim in terra est fons, hoc in homine est oculus, ut instar fontis juges lacrymarum imbres ad Deum effundat. Porro Deus *lubricos*, inquit Cicero loco citato, *oculos fecit et mobiles, ut declinarent, si quid noceret, et aspectum quò vellent facile converterent*, eosdemque introrsum locavit, ut et fronte ac superciliis tegerentur, ne pulvere aliave re læderentur. Unde S. Ambrosius, loco citato : *Inter hæc*, ait, *medii sunt oculorum orbes, et tuti ad cavendum, et ad intuendum liberi, et decori ad gratiam, utpote in crystalli speciem refulgentes; in quorum medio pupillæ sunt, quæ videndi munus operantur, etc. Unde tutum auxilium postulans Propheta psal.* 16. *ait : Custodi me, Domine, ut pupillam oculi, ut protectionis divinæ fieret ei tam sollicita et tam fida custodia, quam pupillam oculi tutissimo quodam naturæ vallo munire dignatus est.* Quare oculos dici quasi occultos, quos scilicet Deus tot tegminibus occuluit, censet Varro apud Lactant. de Opif. Dei cap. 10. Aures omnes sonorum, etiam articulatorum, species, eorumque sensa et significata percipiunt. Unde in homine auditus est sensus disciplinæ. Vox autem per aures sinuatis meatibus progreditur ad auditum, *ut in earum finibus*, ait ibidem S. Ambrosius, *repercussa, sine offensione interiores ingrediatur anfractus. Nam nisi ita esset, quis non ad omnem fortioris vocis sonum attonitus redderetur? etc. Sinuatio autem interiorum aurium modulandi quemdam numerum præstat et disciplinam : siquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur.* De hoc cæterisque hominis membris, miraque eorum fabrica, officiis et usibus, vide ibidem S. Ambrosium, S. Basilium, Ciceron. ac Galenum et Aristot. de Partibus animal. Plinium lib. 11. c. 37, Lactantium lib. de Opificio Dei c. 8. et sequent. et alios.

Nota : Siracides hìc quatuordecim dotes à Deo homini inditas assignat, ut ex singulis peculiarem obligationem illiciat, quæ hominem exstimulet ad Dei cultum et obsequium.

Prima v. 1. est, quod Deus crearit hominem de terra; ergo homo ut creatura, totum quod est, debet suo Creatori : illud igitur illi impendat et offerat. Rursum memor suæ originis et vilis materiæ, profunde se sub Deo humiliet. Utquid enim superbit terra et cinis? utquid superbit nihilum? homo enim ex nihilo creatus est, ac ex se nihil est, et in nihilum quolibet momento rediret, si Deus ab eo manum suam subduceret.

Secunda, quod Deus crearit hominem ad suam imaginem et similitudinem. Jugiter ergo hanc imaginem intueatur, videatque cujus sit imago, ac consequenter Deum quasi exemplar suum semper respiciat, illi se moresque suos assimilare satagat, ut ejus sanctitatem plane referat, Deusque in ejus anima quasi in viva imagine resplendeat : *Animam nostram commendavit nobis Deus, servemus depositum quale accepimus*, ait S. Antonius apud S. Athanasium.

Tertia, v. 2. quod Deus rursus convertet hominem in terram ex qua sumptus est; ergo homo terrena ut caduca contemnat, ac ad mortem brevi venturam sobrie, pie et juste vivendo se præparet.

Quarta, quod suam virtutem et robur Deus homini contulerit; utatur ergo homo robore corporis ad agriculturam, artes mechanicas, aliosque labores honestos, ac robore animi da resistendum mundo, carni et dæmoni.

Quinta, v. 3. quod numerum annorum et dierum vitæ illi assignarit, eumque brevem et exiguum : ergo homo singulos annos, dies, horas, imo momenta recte expendat, ac merita bonorum operum acquirat; quia inde vivere debet per omnem æternitatem, præsertim quia hic numerus homini est incognitus. Dicat itaque sibi quotidie : Forte hodie moriar; vivam ergo sancte et ferventer quasi hodie moriturus : *Cur non ad lucranda regna cœlestia ultro relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est? nihil eorum curæ sit Christianis, quæ secum auferre non possunt*, ait S. Antonius.

Sexta, v. 3. quod dederit illi dominium animalium et terræ totius; eo ergo utatur juxta voluntatem Dei, qui hoc dominium illi contulit, ejusque administrati rationem exactam ab eo repetet.

Septima, v. 4. quod animalibus et avibus indiderit erga hominem reverentiam et obedientiam; eamdem ergo præstet homo Deo ac Domino suo.

Octava, v. 5. quod Adæ dederit sociam, scilicet uxorem Evam, copulando eos matrimonio. Homo ergo, qui sui juris est, matrimonium cum ea quam volet ineat, illudque prout à Deo institutum ac sancitum est, sancte et inviolabiliter colat, nec ad scorta, aliasque vagas et innaturales libidines declinet.

Nona, v. 5. quod dederit homini consilium, linguam, oculos, aures et cor; ergo utatur consilio, ut prudenter eligat quod eligendum consulit, suadetque recta ratio et fides : utatur lingua, ad Dei laudem; oculis, ut videat creaturas, in iisque intueatur et celebret Creatorem; auribus, ut audiat verba Dei et Sanctorum; corde, ut amet Deum, illudque integrum et purum reddat factori suo.

Decima, v. 6. quod dederit homini fidem et scientiam; fide ergo credat in Deum, scientia contempletur opera ipsius, ut ex eis opificem agnoscat, laudet, celebret, glorificet. Unde S. Ambrosius, de Instit. virg. cap. 11 : *Cur*, inquit, *seculo potius laboramus, et fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui*

nulli alii, nisi huic Domino servire deberemus?

Undecima, v. 9. quod dederit eis legem vitæ; legi ergo per omnia obediat, ut vitam præsentem et æternam consequatur.

Duodecima, v. 10. quod cum eis inierit pactum de danda eis hæreditate sua, et regno cœlesti, si voluntatem ejus adimpleant; igitur voluntati Dei se super omnia conforment, ut ejus hæreditatem et regnum adipiscantur.

Decima tertia, v. 14. quod cuique genti præposuerit rectores, tum angelos, tum homines; illorum ergo regimen ductumque sequantur, ut ab eis non castigari, sed honorari mereantur. Rursum quod fideles et Sanctos Deus ipse per se suamque gratiam regat. A Deo ergo possideri regique se sinant, imo assidue orent et ambiant, dicantque cum Psalte: *Ut jumentum factus sum apud te.* Præclare S. Gregorius Nazianz. orat. 42. hominem hisce epithetis velut elogiis circumscribit: *Verbum artifex*, inquit, *hominem fabricatur velut alterum quemdam mundum, in parvo magnum; in terra collocat angelum alium, mixtum adoratorem, visibilis naturæ spectatorem, intellectualis mystem, eorum quæ in terra sunt regem; superis autem subditum, terrenum et cœlestem, caducum et immortalem, visibilem et intelligibilem, medium inter magnitudinem et humilitatem, eumdem spiritum et carnem, etc., animal animi ad Deum nutu et propensione, divinitatem consequens.*

5. Creavit illis scientiam spiritus, sensu implevit cor illorum, et mala et bona ostendit eis.] Quæres: Quænam est *scientia spiritus* data homini à Deo? Primo, Lyranus *scientiam* proprie accipit pro cognitione conclusionum quæ è suis principiis demonstrantur; per *spiritum* accipit intellectum, qui est habitus principiorum, quo cognoscuntur ipsa principia scientiarum; *scientia* ergo *spiritus* est scientia sive demonstratio, quæ è suis principiis per intellectum cognitis educitur, et clare cognoscitur.

Secundo, Palacius, per *disciplinam intellectus* quæ præcessit, accipit scientiam naturalem, per *scientiam spiritus* omnem Theologiam, q. d. Deus indidit Adæ fidem principiorum Theologiæ, et inde scientiam conclusionum: hæc enim est scientia spiritus; fuit igitur Adam doctissimus philosophus, et absolutissimus Theologus. Rursum dedit ei *sensum*, id est, acumen et profunditatem ingenii, quo omnia quæ illi infusa erant, profundissime intelligebat. Denique *bona et mala ostendit eis*, id est, ostendit illis splendorem boni, et fœditatem mali. Non uti nos, qui bona et mala audimus, sed pulchritudinem illorum, et horrorem istorum ignoramus; at Adam et Eva, pondera illorum et istorum cognoscentes, peccarunt. O ingentem miseriam! hæc Palacius. Vide D. Thomam et Scholast. 1. p. q. 94. a. 3. et sequent. ubi docent quanta et quàm excellens fuerit scientia Adæ à Deo infusa.

Tertio, Jansenius per *spiritum* accipit mentem, q. d. Dedit homini scientiam mentis, quia per infusum lumen naturale dedit ei cognitionem prudenter disponendi temporalia, et per impressam menti eorum legem naturalem, agnoscendi quid malum et quid bonum esset.

Quarto, proprie et genuine *scientia spiritus* est scientia rerum spiritalium, puta cognitio Dei, angelorum, virtutum, gratiæ, gloriæ. Talis scientia est fides, sapientia, Theologia, ac præsertim sacra ac fidelium Ethica, quæ spiritum hominis docet, dirigitque ad Dei cultum et ad beatitudinem cœlestem. Hæc enim est *scientia spiritus*, id est spiritalis, quam distinguit à *disciplina intellectus*, id est, intelligentiæ naturalis. Unde et subdit: Et *sensu*, id est, prudentia qua sapiant, et quasi sentiant res spiritales: *Implevit cor illorum, et mala et bona ostendit eis; mala*, scilicet, tam culpæ, quam pœnæ et gehennæ; *bona*, tam virtutis et sanctitatis, quam gloriæ et felicitatis, q. d. Ostendit eis quanta mala maneant male agentes, et quanta bona bene viventes. Et hoc sensu Christus et Paulus accipiunt nomen *spiritus* pro fide, gratia, cæterisque rebus spiritualibus, ut Joan. 6. 64: *Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam.* Galat. 5. 22: *Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax, etc.* Et v. 16: *Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis.* Rom. 8. 6: *Prudentia carnis mors est; prudentia autem spiritus vita et pax.*

Dicitur hæc *scientia spiritus* ob quatuor rationes, juxta quatuor genera causarum: primo, à materia et causa materiali, quia ejus objectum et materia sunt res spiritales; secundo, à causa efficienti, quia eam efficit et inspirat Spiritus Sanctus; tertio, à causa formali, quia ipsa in se spiritalis est et divina, mentemque hominis spiritalem efficit et divinam; quarto, à causa finali, quia tendit ad finem spiritalem, puta ad consecutionem virtutum, gratiæ et gloriæ, atque ad ipsam Dei visionem quasi ad suum finem et beatitudinem æternam. Porro hanc *scientiam spiritus* Deus inchoate dat omnibus fidelibus, perfecte vero solis justis et sanctis, qui orando eique cooperando illam totis viribus ambiunt. Hinc ait: *Creavit illis scientiam spiritus; creavit*, id est, creando eis indidit. Rursum non è potentia subjecti, puta mentis, illam quasi generando, naturaliter eduxit, sed supernaturaliter quasi creando inspiravit. Porro Græca concisa hæc tantum habent: *scientia intelligentiæ replevit eos, et bona malaque ostendit eis;* Tigurina: *Replevit illos ingeniosa scientia, et eis bona simul et mala indicavit;* Syrus: *Sapientia et consilio replevit cor eorum, bonum et malum docuit eos.*

7 et 8. Posuit oculum suum super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum, ut nomen sanctificationis collaudent, et gloriari in mirabilibus illius, ut magnalia enarrent operum ejus.] Rabanus, Lyranus et alii legunt: *Posuit oculum ipsorum*, quod sic explicat Lyranus. Dedit intellectui hominum virtutem super se reflectendi, ad ostendendum illis magnalia operum suorum. Per hoc enim quod anima intellectiva est super se reflexiva, maxime proficit in scientia. Verum legendum est cum Romanis, Græcis et Syro: *Posuit oculum suum.* Per *oculum* intelligit tum curam et providentiam Dei, uti ostendi Jerem. 1. 11, tum ejusdem illuminationem; utriusque enim symbolum est oculus. Dei enim oculus, quia lucidissimus et fulgidissimus, omnia illuminat, declarat, conspicua et perspicua facit, juxta illud Proverb. 22. v. 12: *Oculi Domini custodiunt scientiam.* Et Eccli. 11. 13: *Oculus Dei respexit illum.* Eccli. 34. v. 19: *Oculi Domini super timentes, etc., exaltans animam, et illuminans oculos.*

Psal. 66. 2 : *Dominus misereatur nostri, et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos.* Psal. 118. 135 : *Faciem tuam illumina super servum tuum.* Psal. 32 : *Firmabo super te oculos meos.* Hinc septem oculi sunt septem Angeli mundi directores et gubernatores, Apoc. 5. 6. et Zachar. 40. 10. Sic Job. cap. 29. ait : *Oculus fui cæco, et pes claudo.* Et Salomon Proverb. 23 : *Oculi tui vias meas custodiunt.*

Sensus est, q. d. Deus sua scientia et gratia quasi oculo fulgidissimo illustravit corda hominum, ut per eam ostenderet magnalia operum quæ fecit, tum in creatione et gubernatione mundi, tum in singulari sua providentia quam exhibuit Abrahæ, Isaac, Jacob, Noe, Mosi, cæterisque Patriarchis et Prophetis; tum in protectione vel punitione populi sui, v. g. miram suam potentiam, qua per tot plagas et portenta eduxit Israelitas ex Ægypto sicco pede per mare Rubrum, ibique per quadraginta annos deduxit per columnam ignis noctu, et nubis per diem, ac pavit eos manna, cibo cœlesti, etc. Porro hæc ostendit hominibus ad hoc, ut fideles ex illis *nomen sanctificationis*, id est, sacrosanctum Dei nomen, *collaudent;* et glorientur apud fideles Judæos, et apud Gentes infideles, de hisce mirabilibus Dei sui prodigiis et facinoribus, ut eorum *magnalia* eis *enarrent,* itaque eos ad Dei timorem, amorem et cultum invitent et pelliciant. Unde Tigurina vertit : *Adjecit ad corda eorum oculum suum, ut edoceret eos operum suorum magnificentiam; dedit his gloriari miraculis suis perpetuo, ut prudenter enarrent opera ipsius, et electi nomen sanctum ejus collaudent;* Syrus : *Cor ad intelligendum assignavit illi, ut ostenderet ei præstantiam operum suorum, ut intelligeret prodigia sua, et essent narrantes in mundo timorem ejus, et nomen sanctitatis ejus essent glorificantes.*

Alludit ad pueros et servos qui jugiter intuentur oculum magistri et heri, eoque docentur et diriguntur; quòcumque enim vident ferri oculum magistri et heri, eòdem ipsi suos convertunt, illud legunt, discunt, faciunt, exsequuntur. Quare oculus magistri regit puerum, oculus domini saginat equum. In oculis enim magistri videntur sibi videre et legere nutum, mentem, doctrinam, voluntatem, imperium, iram, favorem, vindictam ipsius. Oculus ergo magistri docet eos, quid ipse cogitet et velit.

Allegor. Palacius (licet ipse id putet esse litterale) per *magnalia* accipit Verbi incarnationem, puta Jesum Christum; magnalia enim exhibita Abrahæ, Isaac, Jacob, Noe, Mosi, etc., figuræ fuerunt repræsentantes magnalia Christi. Deus, inquit, ut ostenderet suum erga homines amorem, statuit ostendere illis magnalia operum suorum. Et quia inter omnium operum magnalia maximum est opus Incarnationis Verbi; ideo hinc videtur probari Adamum novisse Filii Dei incarnationem. Qua de causa dixit : *Relinquet homo patrem, et adhærebit uxori suæ;* inde enim erat Filius Dei carnem sumpturus, scilicet ex patribus, qui ex Eva erant nascituri. Porro quod ait : *Ut nomen sanctificationis collaudent,* Hebræi referunt ad nomen Dei tetragrammaton, quod revelavit Deus Adæ. Ita Reuchlinus. Sed melius diceretur quod Filius Dei revelavit suum nomen Jesus, in quo sanctificamur. Si enim incarnationem Deus revelavit, nonne facile erat et consequens nomen incarnati revelare? Subdit : *Et gloriari in mirabilibus.* Ita plane si Deus hominibus suam incarnationem revelavit, habent homines de quo plane gloriari possint. Quid enim gloriosius quam talem fratrem habere? Si gloriosum est ejus stigmata in corpore portare; nonne gloriosum fratrem esse? Sed quia scriptum est : *Qui gloriatur, in Domino glorietur;* ideo subdit : *Ut magnalia enarrent,* id est, glorientur homines de Deo homine; sed eam gloriam in Deum tantarum rerum operatorem rejiciant. Et hactenus de hominis in lege naturæ institutione. Hæc Palacius.

9 et 10. ADDIDIT ILLIS DISCIPLINAM, ET LEGEM VITÆ HÆREDITAVIT (quasi hæreditatem contulit, aut potius hæreditare fecit) ILLOS, TESTAMENTUM ÆTERNUM CONSTITUIT CUM ILLIS, ET JUSTITIAM ET JUDICIA SUA OSTENDIT ILLIS.] Undecimum est hoc Dei in homines beneficium, scilicet, quod per Mosen dederit Israeli, et per eum cæteris gentibus legem, quam vocat *disciplinam,* græce ἐπιστήμην, id est, scientiam; tum quia lex homines quasi discipulos docet qua ratione honeste vivere debeant; tum quia eorum mores et passiones disciplina rectæ rationis coercet, format et componit; tum quia instar disciplinæ castigat hominum vitia, eisque meritas pœnas intentat, ac metu earumdem à peccatis refrenat. Lex enim est disciplina homini, sicut frenum est disciplina equo, docens eum in quam partem progredi debeat.

Secundo, dicitur *lex vitæ,* quia præstat vitam præsentem felicem et longævam (hæc enim à Deo promissa erat Judæis legem servantibus) ac futuram beatam et æternam.

Testamentum significat pactum et fœdus, quod cum Hebræis per Mosen pepigit Deus de danda eis terra promissa, si eum colerent, ejusque legem servarent. Quare in testamento comprehenditur Dei latria, et cultus ab ipso præscriptus per leges cæremoniales de sacrificiis, lustrationibus, oblationibus, decimis, primitiis, votis, etc., sicut per *judicia* intelliguntur leges judiciales, quæ jus fasque respectu proximi præscribebant; et sicut per *legem* et *disciplinam* intelligitur lex naturalis, sive moralis Decalogi. Hic ergo denotat triplices leges veteris Testamenti, scilicet morales, cæremoniales et judiciales.

Dicitur *testamentum* hoc *æternum,* quia diu duraturum, scilicet toto tempore Judaismi, sive Legis veteris, usque ad Christum. Fuit ergo æternum non absolute, sed respectu sui status, suæque legis cui semper adhæsit. Adde præcepta moralia Decalogi esse æterna, unde etiamnum Christianos obligant. Cæremonialia vero et judicialia æterna sunt, non in se, sed in rebus novi Testamenti, quas adumbrabant et significabant. Vide dicta canone 4. in Pentateuchum. Hinc dicitur quod Deus *hæreditavit illos legem,* id est, ut Complut. *per hæreditatem dedit eis legem;* et, ut alii : *Fecit Hebræos possidere legem quasi hæreditatem eis propriam, et ad posteros transmittendam;* tum quia dedit eis legem semper duraturam, quæ instar hæreditatis à patribus ad filios, et ab iis ad nepotes, continua et perpetua successione transiret; tum quia in lege habebant omnia bona : in lege enim eam servantibus promittebatur firma possessio terræ promissæ, abundantia frumenti, vini et olei, omnisque rerum copia. Unde Tigurina vertit : *Scientiam addidit eis, legemque vitæ tradidit hæ-*

reditatem, ut se mortales esse cognoscerent (quæ verba habet quoque Complut. sed Noster ea delet); *pactum cum ipsis iniit æternum, et eos jura sua edocuit;* Syrus : *Posuit coram eis pacta, et leges vitæ docuit eos ; fœdus seculi pepigit cum eis, et judicia sua ostendit eis.* Porro quantum bonum et beneficium Dei sit lex fuse docet Moses Deuter. 4. 7. et sequent. psal. 18. v. 8. et seq. Vide quoque quæ notavi Levit. 23. 17. Quocirca David hoc admirans et celebrans psal. 147 : *Non fecit*, inquit, *taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis.* Et Baruch, cap. 4. v. 1 : *Hic liber mandatorum Dei, et lex, quæ est in æternum : omnes qui tenent eam, pervenient ad vitam ; qui autem dereliquerunt eam, in mortem.*

11. Et magnalia honoris ejus vidit oculus illorum, et honorem vocis audierunt aures illorum,] q. d. Hebræi, cum daretur eis lex in Sina, oculis suis viderunt honorificam et gloriosam Dei legislatoris magnificentiam, et honorem; id est, majestatem vocis divinæ auribus audierunt: videbant enim totum montem Sina fumantem, trementem et ardentem; audiebant tonitrua, buccinam et vocem tubalem Dei proclamantis Decalogum, Exodi 19 et 20. Unde clare Græca habent : *Magnificentiam gloriæ viderunt oculi eorum, et gloriam vocis ejus* (male aliqui legunt, *eorum*) *audivit auris illorum;* Syrus : *Gloriam laudis ejus viderunt oculis suis, et honorem sermonis ejus audierunt auribus suis.* Nam, ut ait Palacius, opus datæ legis à Deo fuit summe honorificum et gloriosum ; eo enim Dominus honorem et gloriam sibi conciliavit apud Judæos, ac vicissim quantum eos vellet honorare demonstravit.

12. Et dixit illis : Attendite ab omni iniquo (græce, ἀδίκου, id est, *injusto*), et mandavit illis unicuique de proximo suo.] Hæc enim est summa et compendium secundæ tabulæ Decalogi, quem Deus per Angelum ex Sina proclamavit, nimirum nil injusti facere proximo, sed ei jus suum tribuere, puta debitum tam justitiæ, quam charitatis. Secunda enim tabula Decalogi, septem continens præcepta, tota spectat ad proximum, vetatque ne quid injustitiæ in bonis, fama, uxore, et vita ei inferatur, sed omne eorum jus integrum illi inviolatumque conservetur. Primæ tabulæ præcepta de Deo colendo omittit, quia illa omnibus sunt nota, et quia illa satis insinuavit v. 10. dicens : *Testamentum æternum constituit cum illis;* utique non de alio quam de suî cultu, ut paulo ante dixi. Denique præcepta primæ tabulæ tacite comprehenduntur in secunda ; quia amor proximi, in secunda præscriptus, manat ex amore Dei, qui prima præscribitur, eumque præsupponit. Hinc Apostolus totam legem ait contineri in dilectione proximi, Roman. 13. 9. Vide ibi dicta. Quocirca Vatablus clare vertit : *Ab omni injusto, inquit, abstinete, et de proximo mandata dedit singulis;* Syrus : *Et dixit eis : Cavete, et ne mentiamini* (fallatis, fraudetis), *et præcepit eis viro,* id est *cuique, super proximo suo.*

13. Viæ eorum coram illo sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius.] Syrus : *Viæ eorum coram eo manifestæ sunt, et non transeant à conspectu faciei ejus,* q. d. Deus dedit Hebræis legem, non abstrahens se à cura illorum, quasi non curans an legem servent necne ; sed jugiter attendit, advigilat, inspicit an ei obsequantur, ut observantes præmiet, non observantes puniat : hoc enim est officium perfecti legislatoris. Reliquas gentes quibus legem non dedit, non adeo curat Deus, quomodo vivant. Unde de iis subdit : *In unamquamque gentem præposuit rectorem, et pars Dei Israel.* Hinc et pathetice suis legem suam prævaricantibus insultat Jerem. 7. 11. dicens : *Ego, ego sum ; ego vidi, dicit Dominus.*

Secundo tamen, hanc sententiam accipias de omnibus hominibus. Unde Tigurina vertit : *Semper illi patent instituta hominum, nec oculos ipsius latuerint.* Sicut enim Deus generalem habet providentiam omnium hominum, sic et inspectionem ; sed peculiarem Israelis, sive populi fidelis. Alludit ad proverb. 16. 2 : *Omnes viæ hominis patent* (aliqui vertunt, *vitreæ sunt*, id est, pellucent instar vitri) *oculis ejus,* de quo plura ibidem.

14 et 15. In unamquamque gentem præposuit rectorem, et (sed) pars Dei Israel facta est manifesta,] q. d. Aliæ gentes homines habent rectores ; at Israel regem habet Deum : Deus aliis gentibus præfecit reges et principes, qui eas suis legibus regant; at *Israel*, id est, populus Hebræus, *facta est pars,* id est hæreditas, *Dei manifesta;* quia Deus per se Israelem voluit regere, eique per se legem dare. Quare Israel est regnum, resp. et populus peculiaris Dei. Unde Deus cum eo habitabat, residens in propitiatorio super arcam, indeque edens oracula, ac inambulabat inter illum, ut merito eos pudere debuerit coram Deo præsente peccare.

Addit τὸ *manifesta,* q. d. Manifestum est non soli Israeli, sed toti mundo, quod Israel sit populus, pars et regnum Dei; quia omnes vident illum Deo regi, amari, protegi, assiduis beneficiis, quin et oraculis ac miraculis ornari : omnes vident Deum Israelem à cæteris gentibus, per legem et religionem, suîque cultum separasse, illumque sibi selegisse et astrinxisse. Quare non est quod cum Jansenio contra omnium codicum fidem, τὸ *manifesta* referamus ad versum sequentem, hoc modo : *Manifesta omnia opera eorum velut sol in conspectu Dei.*

Secundo, Rabanus, Lyranus et Glossa recte (licet id neget Jansenius) per *rectores* intelligunt Angelos, q. d. Deus cæteris gentibus præfecit Angelos, qui eos regant ; Israelem vero sibi regendum servavit, juxta illud Deuter. 32. vers. 8. secundùm Septuag. *Statuit terminos gentium secundùm numerum Angelorum Dei.* Unde et Daniel. 10. vers. 21. princeps Persarum et princeps Græcorum inter se confligere dicuntur.

Dices : Deus Israelem regit quoque per Angelum ei præpositum, puta S. Michaelem ; hic enim olim præpositus fuit Synagogæ, uti nunc est Ecclesiæ, Daniel. 10. 21.

Resp. S. Michael regebat Synagogam, et nunc regit Ecclesiam, quasi peculium sive regnum proprium et peculiare Dei : populus enim fidelis, qualis erat Hebræorum, Deo per fidem, legem et religionem obstrictus, est respub. propria Dei. Hunc ergo regit S. Michael quasi vicarius Dei, in regno Dei proprio et primo, quod est Ecclesia : cæteri vero Angeli regunt suas gentes, utpote infideles, quasi regnum Dei spurium et rebelle, utpote ab ejus lege, fide et cultu abhorrens. Sic rex Hispaniarum proprie regit

Hispanias per se suamque præsentiam, subordinando sibi prætores, gubernatores, etc. Indias vero cæteraque regna regit per viceroges. Sic Pontifex regit Romam, quasi proprius hujus urbis Episcopus; alias vero urbes et provincias regit quasi Pontifex totius Ecclesiæ, per proprios Episcopos, quos eis præficit; Infideles vero regit per viros Apostolicos, qui prædicent Evangelium, eosque ad Ecclesiam alliciant. Adde: Deus sæpe per se immediate regit Ecclesiam, ut in Sacramentis quibuslibet; quoties enim Sacramentum aliquod confertur, Deus immediate recipienti illud infundit gratiam: hanc enim infundere nequit Angelus.

Rursum quoties suscitantur mortui, vel fiunt miracula, Deus per se illa operatur: illa enim operari nequit Angelus. Miraculum enim est et dicitur opus, quod omnem vim naturalium agentium, etiam Angelorum, excedit, ideoque vim divinam requirit; ac proinde est opus supernaturale et proprium Deo.

Hoc est quod Moses ait Deuter. 7. 6: *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris, de cunctis populis qui sunt super terram.* Et c. 32. 9: *Pars Domini populus ejus, Jacob funiculus hæreditatis ejus.* Et Exodi 19. 5: *Eritis mihi in peculium de cunctis populis; mea est enim omnis terra. Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta*, ut ego sanctus, sim quasi proprius rex vester. Quocirca Samuel Hebræis postulantibus regem 1. Reg. 8. vers. 7. audit à Deo: *Non te abjecerunt*, inquit, *sed me, ne regnem super eos.* Unde Josephus lib. 2. contra Apion. cum gentes regi vel monarchia vel aristocratia vel democratia docuisset, subdit Israelem regi theocratia, puta à Deo: *Noster*, inquit, *legislator in nullam harum administrationum intendens, theocratiam instituit, uni imprimis Deo imperio atque potestate assignata.*

Porro Complut. et Tigurina nonnulla addunt, quibus caret Latina Vulgata; sic enim habent: *Omnis homo à juventute ad mala intentus est, nec potuit cor eorum è lapideo fieri carneum; nam in distribuendis totius terræ gentibus ducem cuique genti constituit, et Israelem sibi deligit peculiariter, quem ut primogenitum disciplina educat, et lumen charitatis impertiens non deserit;* Syrus vero, Latino consentiens, vertit succincte: *Omnibus populis constituit præpositos, et pars Domini Israel; pars*, id est, portio hæreditaria, sive hæreditas.

Tropol. Rabanus: *Pars Dei Israel facta est manifesta, hoc est, congregatio Sanctorum probata, quorum dogmata lucent sicut sol in conspectu Dei, et actiones Deo sunt placitæ. Oculi enim Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum: quoniam oculi eorum ad Dominum intendunt, et amor cordis eorum anhelat. Ex quorum persona Propheta loquitur dicens: Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos.* Hi sunt Israel, quia dominantur vitiis, passionibus, sibi, indeque Deo. Sicut enim Jacob, id est supplantator, scilicet Esau fratris sui, id est carnis suæ, deinde dictus est Israel, id est, dominans Deo, quia in lucta prævaluit angelo Dei, Genes. 32. 28; sic pariter Sancti post victoriam et dominium passionum, quasi dominantur ipsi Deo, ut ab eo impetrent quæcumque volunt.

16. Et omnia opera illorum velut sol in conspectu Dei; et oculi ejus sine intermissione inspicientes in viis eorum.] Inculcat id quod dixit vers. 13, q. d. Omnia opera Israelis, puta Israelitarum singulorum, tam bona quibus servant legem Dei, de quibus dicet v. 18. quàm mala quibus eam violant, de quibus dicet vers. seq. clara sunt et manifesta in conspectu Dei, sicut sol clarus et manifestus est toti mundo, idque non ex se, quasi hæc claritas eis sit intrinseca et connaturalis; sed ex Deo, quia scilicet illuminantur à claritate Dei, et ab oculis ejus lucidissimis, qui jugiter illuminant et inspiciunt omnes vias, id est, actiones eorum: sicut terra et aer clara sunt, non ex se intrinsecus, sed quia extrinsecus illuminantur à sole. Unde potius dicendum est quod Deus sit sol omnia illuminans et intuens, quam quod opera hominum sint lucida ut sol, uti audiemus c. 23. vers. 28. Ita Lyranus et Jansenius hæc adaptant soli Israeli.

Potest, secundo, hæc sententia accipi de Gentibus, q. d. Esto Dei pars sit Israel, quem peculiari providentia inspicit, regit et curat: tamen communi providentiæ oculo aspicit omnes gentes, eorumque tam mala quam benefacta intuetur, ut illa puniat, hæc præmiet. Unde Tigurina vertit: *Quapropter omnia illarum* (gentium) *facta tanquam sol palam eo sunt, et instituta earum intuetur oculis assidue;* Syrus vertit ut Noster: *Omnia opera eorum sicut sol apparent in conspectu ejus, et manifesta sunt ei omnia consilia eorum.*

Tertio, nonnulli hæc de bonis Israelis operibus accipientes explicant, q. d. Quia Deus Israelem sibi elegit in partem, sortem et hæreditatem; hinc opera ejus, qua Israelis, id est, qua fidelis est et pius, tam libenter videt, quàm solem videmus: gratissimus ei illorum est aspectus. Sic de Salomone dicitur psal. 88. 37: *Thronus ejus sicut sol in conspectu meo*, ut in æternum coram me fulgens oculos meos oblectet. Et inferius cap. 50. 7. de Simone: *Quasi sol refulgens, sic ille effulsit in domo Dei.* Et cap. 26. 11: *Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamentum domus ejus.*

17. Non sunt absconsa testamenta per (perperam Complut. et multi pro *per* legunt *super*; alii, *propter*) iniquitatem illorum, et omnes iniquitates eorum in conspectu Dei.] Ita Roman. Rabanus et alii, q. d. *Testamenta*, id est, pacta Dei inita cum Israele, non sunt irritata per iniquitatem Israelitarum, esto omnes eorum iniquitates sint in conspectu Dei, ut singulos suo tempore castiget et puniat. Hoc est quod ait Paulus Rom. 3. 3: *Numquid infidelitas hominum fidem Dei evacuavit? Absit.* Nam *est Deus verax, omnis autem homo mendax.*

Secundo, *testamenta*, id est, ordinationes et leges Dei non sunt absconsæ et abolitæ per peccata, quibus homines eas violarunt; quia manet vigilatque semper inconcussa Dei ordinatio et legum obligatio, juxta quam pœna legibus decreta peccatores exspectat: Deus enim eos eorumque peccata jugiter præ oculis habet, ut suo tempore ea judicet et vindicet.

Tertio, Palacius, pro *per* legens *super*, sic explicat: Non sunt absconsa pacta quæ impii ineunt super iniquitate, v. g. ad rebellandum regi vel Deo. Ergo licet illi super iniquitate occultissima sanciant fœdera, illa tamen ut sol clarissime patent Deo. Verum hæc expositio, æque ac lectio, arctior et alienior est.

Græca concisa hæc tantum habent : *Non occultantur injustitiæ ipsorum coram eo, omniaque peccata eorum coram Domino sunt ;* Syrus : *Non sunt abscondita delicta eorum à conspectu ejus, et peccata omnium hominum scripta sunt in conspectu ejus* ; nimirum scripta sunt in mente et memoria Dei, ad ea judicandum et castigandum. Complut. et Tigurina plura addunt : *Injuste facta illarum* (gentium) *non latent ipsum, sed omnia peccata ipsarum ei perspecta sunt. Ipse autem cum benignus sit, et opificium* (græce πλάσμα, id est figmentum) *suum habeat cognitum, neque ablegat homines, neque deserit, ut qui parcat ipsis.*

18. ELEEMOSYNA VIRI QUASI SIGNACULUM CUM IPSO, ET GRATIAM HOMINIS QUASI PUPILLAM CONSERVABIT.] Dixit opera mala esse in conspectu Dei; jam idem dicit de bonis, inter quæ præcipua est eleemosyna. Lyranus et alii pro *signaculum* legunt *sacculus*, quasi dicas : Eleemosyna eleemosynario est quasi sacculus, id est pera. Sicut enim in pera homo viaticum reponit, ad quod in necessitate recurrit ; sic eleemosyna in morte homini subvenit. Unde S. August. *Sola misericordia*, inquit, *comes est defunctorum ;* ut huc alludat Christus Lucæ 12. dicens : *Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis.*

Verum pro *sacculo* legendum est *signaculum*. Ita Roman. Rabanus et alii : hoc enim significat Græcum σφραγίς. Eòdem tamen redit sensus, sive legas *sacculus*, sive *signaculum*. Alludit enim ad pecuniarum sacculos, sive bursas veterum, qui sigillo muniebantur et obsignabantur, ne quis eas reserare auderet, utque, si perderentur, ex sigillo cognosceretur quis eas perdidisset. Id patet ex S. August. sermon. 19. de Verbis Apost. ubi narrat bursæ perditæ inventorem petiisse ab eo qui se eam perdidisse dicebat, signa et sigilla bursæ : *Quæsivit*, inquit, *signa, interrogavit sacculi qualitatem, sigillum, solidorum etiam numerum.* Et S. Hier. Epist. 47. de vitando suspecto contubern. *Dolet*, ait, *sibi prælatum juvenem*, etc. *qui sacculum signet, textrinum teneat, pensa distribuat, regat familiam, emat quidquid de publico necessarium est.* Ut huc allusisse videatur Christus Lucæ 12. 33. dum ait : *Facite vobis sacculos qui non veterascunt.* In quæ verba B. Chrysologus serm. 25 : *Sacculus*, inquit, *cur paratur? quid ibi claustra, ubi custos est innocentia? quid ibi signaculum, ubi fraudis suspicio non habetur ?* Eleemosyna ergo hìc loco mercedis habitura dicitur *signaculum*, id est, sacculum nummis refertum, ideoque diligenter obsignatum, suisque claustris et sigillis obseratum, q. d. Eleemosyna dat opes securas et stabiles, quas nec tinea corrodit, nec fures furto subducunt, ut ait Christus. Verum, quia vera lectio est *signaculum*, alios hìc ejus sensus aggeramus.

Primo, Rabanus et Jansenius sic explicant : Sicut sigillo et signaculo solemus obsignare res caras et pretiosas ; ita Deus obsignat eleemosynas cujusque in mente sua, q. d. Eleemosynæ piorum manent in mente et memoria Dei, quasi signaculo vel sigillo ejus obsignatæ, ut fideliter ibi asserventur, ac suo tempore justam eis mercedem retribuat. Multi enim dicunt se facere eleemosynas, et queruntur se statim earum mercedem non recipere. His respondet Siracides Deum eas tenere obsignatas apud se, ut congruo tempore remuneretur : illud ergo tempus fidenter et longanimiter exspectent. Nota metonymiam : Eleemosyna vocatur *signaculum* vel *sigillum*, hoc est, res signata et sigillata (ut vertit Syrus) in mente Dei. Simili modo ait Deus, Deuter. 32. 34 : *Nonne hæc condita sunt apud me, et signata in thesauris meis?* Et Paulus de electis signatis per Dei præscientiam et prædestinationem : *Firmum fundamentum Dei stat*, inquit, *habens signaculum hoc : cognovit Dominus qui sunt ejus, et discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini*, 2. Timoth. 2. 19.

Secundo, magis genuine et nervose, q. d. Ipsa eleemosyna est quasi signaculum, id est annulus signatorius Dei, cui insculpta est imago eleemosynarii. Sicut enim annulus signatorius homini est carissimus, quem semper in manu et præ oculis habet : sic est et eleemosyna coram Deo, scilicet ipsi in pretio et carissima, ejusque oculos semper verberans. Hinc aliqui vertunt : *Misericordia est sicut signum annuli apud ipsum.* Simili modo Deus ait Zorobabeli : *Ponam te quasi signaculum*, Aggæi 2. 24. Vide quæ ibidem hac de re fuse dixi.

Addunt aliqui eum qui eleemosynam erogat, à Deo quasi sigillum accipere, ut scribat quidquid volet, quidquid optabit, sigilloque Dei diploma imprimat et obsignet, quo ante Dei tribunal præsentato, haud dubie postulatum impetrabit, suique voti compos optatum recipiet. Qua phrasi et tropo significat eleemosynarium omnia quæ petit à Deo obtinere. Verum hoc sigillum esse apud Deum, non apud eleemosynarium, patet ex dictis. Unde hoc signaculum à similitudine pupillæ explicat Siracides, dum subdit : *Et gratiam hominis quasi pupillam conservabit*, non eleemosyna, sed ipse Deus, ait Jansenius, q. d. Deus in memoria quasi in libro rationum suarum, exacte et studiose scribit et conservat gratiam, id est, misericordiam et beneficium alteri impensum, quasi pupillam oculi, puta ea cura et sollicitudine qua homo conservat pupillam oculi sui ; imo eadem qua Deus conservat pupillam oculi sui, id est, aciem mentis suæ, juxta illud de piis et misericordibus : *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei*, Zach. 2. 8. Aut potius *gratiam hominis* accipias eam qua homo eleemosynarius est gratus et gratiosus in oculis Dei, æque ac hominum ; hanc enim significat Græcum χάρις, et Hebr. חן *chen.* Unde tritum illud in Script. *Invenisti gratiam in oculis meis*, q. d. Sicut pupilla gratiosa est homini, et annulus signatorius gratiosus est principi ; sic gratiosa est eleemosyna Deo.

Rursum, sicut annulus signatorius conservat memoriam et gratiam amati in mente amici annulum gestantis (olim enim solebant effigiem ejus quem valde amabant, insculpere palæ annuli, ut amatum suum amans semper haberet in oculis, et quasi præsentem) : ita eleemosyna conservat jugiter memoriam et gratiam eleemosynarii in oculis et mente Dei ; eleemosynarius enim in sua eleemosyna quasi in sua effigie, à se efformata, effigiatus et expressus cernitur. Facit ergo eleemosyna ut eleemosynarii gratia semper apud Deum viva et cara instar pupillæ conservetur. Τὸ ergo *conservat* potius ad eleemosynam refer, quàm ad Deum. Vult enim docere omnia opera nostra tam mala quàm bona, qualis est eleemosyna, conspicua esse Deo, Deique oculos verberare. Unde Tigurina vertit : *Benignitas* (Vatablus, *miseratio;*

hanc enim significat hebr. חסד *chesed*) *hominis instar sigilli coram ipso* (Deo) *est*, *et beneficium cujusque conservat tanquam pupillam*. Vatablus pro *gratiam* vertit *amorem;* hunc enim significat quoque hebr. חן *chen*, q. d. Eleemosyna favorem, gratiam et amorem eleemosynarii apud Deum conservat, eumque gratum et delicatum reddit tanquam pupillam oculi; quia facit ut Deus illum amet, illique in omnibus faveat. Addunt Complutensia et Tigurina: *Distribuens* vel *concedens filiis ejus et filiabus pœnitentiam*, q. d. Eleemosyna sua gratia apud Deum impetrat eleemosynario pœnitentiam peccatorum, nec tantum ipsi, sed et filiis et filiabus ejus. Unde Daniel ad Nabuchodonosorem, cap. 4. 44: *Peccata tua*, inquit, *eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum;* Syrus vertit: *Justificatio* (vel *victoria*) *omnium hominum sigillata est, et posita apud eum, et gratia omnium hominum sicut pupilla oculi custodita est coram eo. Justificatio* sive *justitia* vocatur eleemosyna, ob analogias quas recensui Daniel. 4. 44; quæ versio magis favet priori expositioni Jansenii.

Porro Palacius hæc aliter explicat. Audi eum: Eleemosyna, inquit, est velut sacculus pecuniæ cum ipso; secundo, et gratiam hominis quasi pupillam conservabit; tertio, et postea resurget; quarto, retribuet illis retributionem unicuique in caput ipsorum; quinto, convertet inferiores partes terræ. Prima ergo laus eleemosynæ, de qua tractat Auctor, ut de opere quo Deus magnopere colitur, est, quod sit velut sacculus, scilicet pecuniæ, q. d. Qui saccum pecuniæ secum defert, emit quod vult: ita qui eleemosynam dat, licet abjiciat pecuniam, affert tamen eam secum, qua favorem Dei contra mala, bonorum copiam in terra, et demum felicitatem sibi comparet in cœlo. Græcis pro *sacculus* est sigillum, et est sensus: Ut Abraham accepit circumcisionem velut sigillum, quo Deus testabatur eum esse justum: ita eleemosynam faciens, sigillo Dei munitus est, quo ostenditur esse justus; qui enim dat cibum famescenti, potum sitienti, etc., justus habetur in die judicii. Et ut litteras sigillo munitas non temere quivis audet violare: ita nec dæmones facile violant eum qui ex misericordia eleemosynas largitur; siquidem in die mala liberabit eum Dominus. Secunda eleemosynæ laus est, quod conservat diligenter et curiose gratiam, præclarissimam plane laudem. Cum enim gratia animæ nostræ adeo pateat invidiæ dæmonum, fragilitati carnis, cupiditati et impugnationibus mundi, eleemosyna est, quæ contra tot hostium furentium phalanges gratiam conservat et defendit, id est, Deum attente in cœlo precatur ut defendat, juxta illud: *Dominus conservet eum et vivificet, etc.* Hæc Palacius.

Nota gratiam Dei recte comparari pupillæ; primo, quia sicut in pupilla apparet imago virunculi; unde hebraice pupilla vocatur אישון *iscon*, q. d. Virunculus: sic in gratia apparet imago Dei; gratia enim est summa participatio divinitatis, juxta illud 2. Petri 1. 4: *Ut efficiamini divinæ consortes naturæ;* secundo, sicut pupilla est gratia, decor et venustas faciei: sic gratia est decor, venustas et dignitas animæ; tolle pupillam, exoculas hominem; tolle gratiam, excæcas, imo occidis animam; tolle è cœlo solem per diem, tolle per noctem stellas, cœlum non aliud erit nisi tenebræ et caligo; tolle gratiam, tollis solem et stellas mentis, quibus sublatis, nil remanet nisi nox et caligo. Hinc tertio, sicut pupilla homini, sic et gratia fideli summe debet esse curæ et cordi, ut eam conservet, augeat, perficiat. Vide ergo quantæ sit dignitatis eleemosyna, quæ hanc pupillam animæ, gratiam dico, conservat. Unde S. Chrysost. homil. de Eleemosyna et collat. in Sanctos, eleemosynæ gratiam æquat gratiæ miraculorum, qua mortui suscitantur, leprosi mundantur, dæmones fugantur. Additque: *Deus eleemosynam non ob hoc solum constituit, ut pascantur indigi; sed etiam ut dantibus accrescerent beneficia, atque adeo magis propter dantes, quàm propter accipientes. Et propterea vera eleemosyna est, sic dare, ut gaudeas te dare, putesque te accipere magis quàm dare.* Denique eleemosyna gratiam invenit etiam apud hostes, sibique amicat non solum amicos, sed et inimicos; quin et gratiam præstat, ne dæmones, jurati hostes, nobis nocere queant. Audi S. Chrysostomum, homilia 33. ad Populum: *Sunt et hîc*, inquit, *castra pauperum, et bellum, in quo pro te pauperes pugnant; cum enim stipendium acceperint, orantes tibi Deum faciunt propitium; propitium autem facientes, pro barbaris dæmonum insidias repellunt, neque sinunt vehementer infestum esse malignum, neque semper irruere; sed ipsius solvunt potentiam. Hos itaque conspiciens milites, quotidie pro te cum diabolo precibus et orationibus pugnantes, à temetipso istud tributum exige, illorum alimenta.*

Hanc gnomen et hoc ænigma pulchro bombycis et hominis apologo repræsentat Cyrillus, lib. 3. Apologorum moralium cap. 20. Bombyx enim serico suo quod homini præbet, se involvens et abscondens, significat beneficum beneficium debere ostendere, seipsum vero abscondere. *Quare liberalis*, inquit, *abscondit faciem, fugit laudem, nullam repetit exteriorem mercedem. Nunquam patens est natura gemmificans, nec auri liberalissima vena palam se ostentat. Natura nempe et virtus non in faciem tribuunt, quia nec rem, nec laudem pro muneribus virtualiter effusis extrinsecus cupiverunt. Quibus auditis, vale addito quievit.*

19. Et postea resurget (exsurget ad judicium non eleemosyna, sed Deus, cujus est judicare et cuique pro meritis retribuere), et retribuet illis retributionem, unicuique in caput ipsorum, et convertet in interiores (aliqui legunt, *inferiores*) partes terræ.]

Primo, Jansenius, Lyranus et Palacius hæc referunt ad eleemosynam et eleemosynarios, q. d. Eleemosyna signata et custodita servatur apud Deum usque in diem judicii; tunc enim *resurget*, id est, exsurget Deus ad judicium, et *retribuet unicuique* capiti pro meritis, et *convertet in inferiores partes terræ*, id est in mortuos, tempore Siracidis in inferno, id est limbo patrum degentes; tum quia efficiet ut ad eos perveniat vis eleemosynæ, dum propter eam illos resuscitabit ad gloriam; tum quia efficiet ut anima eleemosynarii, si in purgatorium expianda mittatur, inde liberetur, vel certe pœna ejus mitigetur. Ita Lyranus, Palacius, Jansenius, qui ex hoc loco contra hæreticos probant purgatorium.

Perperam præpositivus, quem citat et refutat Hugo hîc, aliique nonnulli ex hoc loco et simi-

libus censuere eleemosynam prodesse quoque animabus damnatis in inferno, quod per eas pœna illarum mitigetur ad tempus. Citant pro se S. August. Enchir. c. 110. ubi ait : *Quibus autem prosunt* (eleemosynæ et suffragia) *aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certe tolerabilior fiat ipsa damnatio.* Verum S. Augustinus loquitur de damnatione ad purgatorium, non ad infernum : utrique enim sunt damnati ad eumdem ignem ; sed ibi ignis temporarius, hîc æternus. Id ita esse patet ex eo quod immediate præmittit S. Augustinus : *Cum ergo sacrificia sive altaris, sive quarumcumque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propitiationes sunt, pro valde malis etsi nulla sunt adjumenta mortuorum, qualescumque vivorum consolationes sunt.* Citant quoque pro se S. Chrysostomum, homilia 3. in Epist. ad Philippenses, Innocentium III, cap. *Cum Martha*, et alios. Sed ad omnes et omnia egregie respondet Bellarminus, lib. 2. de Purgatorio c. 18.

Porro quanta sit ista retributio docet Christus, qui pro calice aquæ frigidæ promittit regnum cœlorum, Matth. 10. 42. Unde S. Chrysost. hom. 5. de Pœnit. *Negotiatori*, ait, *nulla alia est intentio, nisi parvo quidem emere ; magno autem vendere, etc. Tales igitur Deus nobis nundinas proposuit : modico justitia emitur, tantum pro panis fragmento, pro calice aquæ frigidæ.* Et Angelus ad Tobiam, cap. 12. 9 : *Qui faciunt*, ait, *eleemosynam et justitiam, saturabuntur vita.*

Secundo, aptius hæc referas ad iniquitates et iniquos, de quibus egit v. 16 et 17, q. d. Iniquitates et iniqui sunt in oculis Dei, ac servantur in mente et memoria Dei usque ad diem judicii, tum particularis, tum universalis ; tunc enim Deus vindex exsurget ad judicium, atque impios, immisericordes et impœnitentes in iniquitate persistentes et morientes judicabit, ac retribuet illis meritas pœnas in caput ipsorum ; quia *convertet* (aliqui legunt, *conteret*) mittetque eos in infernum. De iniquis enim et impœnitentibus hîc agi liquet ex antithesi sequenti. Hisce enim opponens pœnitentes v. seq. subdit : *Pœnitentibus autem dedit viam justitiæ, etc.* Idem satis significat τὸ *Retribuet unicuique in caput ipsorum.* Impiis enim in caput, piis in sinum retribuere dicitur Deus. Unde Syrus clare vertit : *Et post hæc revelabitur et retribuet eis, et peccata eorum in caput eorum dabit.* Denique, si amplissime hanc sententiam vis accipere, potes eam referre tam ad pios, quàm ad impios, itaque utramque expositionem jam datam jungere, et quasi unam complecti. Unde Tigurina vertit : *Tandem vero exsurgit, et suum singulis dat pretium, suamque cuique vicem in caput suum regerit.*

20. Pœnitentibus autem dedit viam justitiæ, et confirmavit deficientes sustinere, id est ad sustinendum, ut sustineant tentationem, et destinavit illis sortem veritatis.] Τὸ *pœnitentibus autem* innuit hîc esse antithesim, ideoque præcedentia accipi de iniquis impœnitentibus, uti jam dixi : forte etiam respicit ad id quod Græca Complut. addunt in fine v. 18 : *Filiis ejus* (eleemosynarii) *et filiabus locum concedens pœnitentiæ.* Dixit v. 16 et 17. Deum intueri omnes omnium iniquitates, ut eas judicet et vindicet, nunc, ne quis idcirco iniquitatum suarum veniam desperet, subdit remedium, scilicet pœnitentiam, q. d. Si peccasti, et naufragium innocentiæ justitiæque fecisti, superest post naufragium tabula qua te salves, scilicet pœnitentia, quam Deus tibi suggerit et offert ; pœnitentibus enim dedit *viam justitiæ*, id est ad justitiam, puta viam qua redeant ad justitiam ; via hæc est pœnitentia. Unde Græca habent ; *Verumtamen pœnitentibus concedit reditum*, scilicet ad se et ad justitiam ; Tigurina ; *Attamen regressum concedit resipiscentibus ;* Syrus : *Verum pœnitentibus dabit pœnitentiam.* Nec tantum hoc, sed insuper *confirmavit deficientes*, q. d. Deus confirmat et corroborat pusillanimes, qui alioqui sibi relicti per infirmitatem humanam animo caderent et deficerent in tentatione et tribulatione, laberentur in consensum tentationis, impatientiam, desperationem, cæteraque peccata ; confirmat, inquam, *deficientes sustinère*, id est ad sustinendum ; nam vi gratiæ suæ facit ut omnem tribulationem fortiter tolerent et sustineant. Porro confirmat tum per lectionem S. Scripturæ piorumque librorum, tum per concionatores et consolatores, tum per exempla Sanctorum, tum maxime per internam gratiam et robur, quod menti inspirat. Unde græce est παρεκάλεσεν : quod vertas primo, hortatus est ; secundo, consolatus est ; tertio, advocavit, rogavit. Unde aliqui hîc legunt *conrogavit*, vel potius *corrogavit ;* itaque vertisse nostrum Interpretem censet Jansenius, ac sic legit S. Ambrosius, vel potius Victor Cartennæ Episcopus, lib. de Pœnitentia, c. 1. (exstat tom. 5. S. Ambros. edit. Roman. p. 405.) ubi inter cætera ait : *Habet enim justitiæ partem* (pro *viam* enim ipse legit *partem*) *errati cauta confessio ; ut mulgeas misericordiam, exerce prior ipse in te censuram ;* quarto, excitavit, animavit, *confirmavit*, uti vertit Noster. Hinc idem Victor ibidem sic pœnitentiam definit : *Pœnitentia est prioris ævi damnatio, et in futuro promissa correctio, et velut in aliam vitam ducitur usus vivendi, dum pia mens ea quæ sunt à tergo non respicit.*

Græca integre sic habent : παρεκάλεσεν ἐκλείποντας ὑπομονήν, ubi necessario subintelligenda est aliqua præpositio. Tigurina subdit πρὸς, id est, *ad ;* unde vertit : *Labascentes hortatur ad patientiam.* Alii intelligunt κατὰ, id est, *secundùm, juxta ;* unde vertunt : *Cohortatur deficientes secundùm patientiam*, id est, deficientes sive destitutos patientia ; Complut. *Confirmavit deficientes exspectatione ;* Rom. *deficientes sustinentia ;* Syrus abit aliò ; habet enim : *Et disperdet omnes qui justos offendunt.*

Et destinavit illis sortem veritatis,] puta sortem pœnitentiæ et justitiæ debitam, scilicet vitam æternam. *Veritas* enim in Scriptura sæpe significat justitiam, omneque officium virtutis, sive id quod quis facere debet, ut digne suo gradu et statu vivat. Sic de diabolo dicitur Joan. 8. 44 : *In veritate non stetit*, id est, non perseveravit in statu angelico, non fecit quod facere debebat Angelus, officium angelicum deseruit. Sensus ergo est, q. d. Iniqui de quibus egi v. 16 et 17. exspectant à Deo, jugiter oculis torvis iniquitates ipsorum intuente, sortem iniquitati debitam, puta infernum, uti dixit v. 19 ; at pœnitentes, si ab iniquitate serio convertantur, exspectant à Deo sortem veritatis et justitiæ, puta cœlestem felicitatem : hanc enim Deus eis ab æterno destinavit Matth. 25.

Significat duplicem esse sortem hominum: alteram felicitatis terrenæ, quæ conceditur impiis, et hanc esse sortem vanitatis, somnii, mendacii et tenebrarum; alteram felicitatis æternæ, et hanc esse sortem veritatis. Quod si intelligis, sat est, ait Palacius.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA HORTATUR AD PŒNITENTIAM, UT PER EAM REDEANT AD DEUM.

21 et 22. CONVERTERE, græce ἐπίςρεψε, id est, redi, revertere, AD DOMINUM, ET RELINQUE PECCATA TUA: PRECARE ANTE FACIEM DOMINI, ET MINUE OFFENDICULA.] Tigurina, *offensas;* Syrus: *Revertimini ad Dominum, et revertimini à pereundo, revertimini à peccando, et ne iram provocetis. Quæ enim utilitas Deo est in omnibus qui pereunt in mundo, pro iis qui vivunt et dant ei gratiarum actionem?* Complut. addunt οὖν, id est, *igitur.* Infertur enim hæc secunda pars capitis de pœnitentia ex prima, puta ex dictis de beneficiis Dei in hominem collatis, deque inspectione ejus, judicio et retributione, qua bonis æque ac malis pro meritis retribuit, q. d. Cum, ô homo, tot nominibus et debitis obstrictus sis Deo, isque singulas tuas actiones, ac præsertim iniquitates omnes, intente inspiciat, ut eas acerrime in gehenna puniat; consequens est ut, si sapis, si animæ, si saluti, si æternitati tuæ consulere velis, convertaris ad Dominum. Convertere, ait Hugo, *et revertere velut ancilla ad dominam suam, juxta illud Genes.* 16: *Revertere, Agar, ad dominam tuam, et humiliare sub manu illius. Revertere, fili prodige, ad patrem tuum, ac dicito: Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam ei: Peccavi. Revertere, meretrix adultera, ad sponsum tuum, juxta illud Jerem.* 3: *Fornicata es cum amatoribus multis, tamen revertere. Revertere, æger, ad medicum, juxta illud Osee* 6: *Venite, et revertamur ad Dominum, quia ipse cepit, et sanabit nos.*

Nota primo: Siracides ad conversionem et justificationem requirit duo: primum, ut peccator ex toto corde convertatur ad Dominum; secundum, ut relinquat peccata. Peccator enim dum peccat, relicto bono incommutabili, convertit se ad bonum commutabile. Igitur ut convertatur et redeat ad pristinum justitiæ statum, oportet ut, relicto bono commutabili, redeat ad incommutabile, ac à creaturis convertatur ad Creatorem. Perinde enim ac lux excludit tenebras, et tenebræ lucem: sic vicissim amor Creatoris excludit amorem inordinatum creaturæ, et vice versa. Addit tertium, ut precetur *ante faciem Dei,* scilicet ut pœnitens prosternat se coram Deo, ab eoque suppliciter veniam postulet. Addit quartum, ut minuat *offendicula,* scilicet, tum peccata et offensas, quæ Deum offendunt, tum occasiones peccandi et Deum offendendi, tum conversationes suspectas, et quæcumque proximis præbent occasionem offendiculi et scandali. Hæc enim omnia significat Græcum πρόσκομμα; eaque, quoad potest, minuere et auferre debet, qui serio vult ad Deum converti. Sic Manasses pœnitens abstulit offendicula, puta idola quæ prius erexerat, 2. Paral. 33. v. 15. Nota secundo, τὸ *precare ante faciem Domini,* hoc est, ante conspectum Domini, vel ante personam Domini, puta ante Dominum. Hebr. enim פנים *panim* et Græcum πρόσωπον, tam faciem, quam personam, quæ ex facie à cæteris distinguitur et dignoscitur, significat.

Ubi nota *panim* Hebræis esse numeri pluralis, et carere singulari, ut significet plures, puta tres in Deo esse personas. Unde Exodi 33. 20. ad illud: *Faciem meam videre non poteris,* notant Cabalistæ Hebr. פני *panai,* id est, *faciem meam,* esse triliterum, ac repræsentare tres personas SS. Trinitatis: imo tres litteras, quibus scribitur *panai,* esse signa trium hypostaseων. Nam prima littera est פ *pe,* quæ significat *os,* ex quo verbum procedit, quæ proinde apposite refert Deum Patrem. Secunda est נ *nun,* quæ diserte Filium significat, à rad. נין *nin,* à quo Arabes et Hispani *ninos* vocant infantes et filiolos. Tertia est י *iod,* id est, *manus,* quæ in Scriptura Spiritum Sanctum significat, ut cum ait David psal. 140. v. 10: *Quò ibo à spiritu tuo?* mox subdit: *Illuc manus tua deducet me.* Hæc omnia annotavit Raphael Aquilinus, tract. 1, quem citat Anton. Ricciardus in Comm. Symbolicis. Sic veteres Hebræi et Latini dicebant in Deo esse tres facies, tres species, tres formas, id est tres personas. Audi Tertull. adversus Praxeam: *Tres sunt non statu, sed gradu; nec substantia, sed forma; nec potestate, sed specie; unius autem status, unius substantiæ, unius potestatis: quia unus Deus ex quo et gradus isti; et forma et species in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, deputantur.* Gradus dixit origines et processiones, uti recte annotavit Pamelius. Hinc et Septuag. pro *facies* vertunt πρόσωπον, id est, personam. Veteres enim Philosophi ignorarunt distinctionem naturæ et personæ: unde Aristot. cum ait actiones esse suppositorum, per supposita non intellexit personas, sed substantias, uti recte notavit Suarez in Metaphys. Quocirca Martialis poeta subsannans SS. Trinitatem quam colunt Christiani, eo quod non caperet Trinitatem personarum in una eademque essentia: *Hermes,* ait, *omnia solus, et ter unus;* cui respondens Athenagoras, coævus pene S. Dionysio Areopagitæ, in Apolog. pro Christianis ait *Deum esse unum actu, tres vero virtute,* id est, unum esse in essentia, tres vero in personis. Necdum enim nomen hypostasis usurpabatur pro persona, sed ex suo etymo significabat substantiam. Primus enim qui hypostasin ab οὐσία distinxit, ac personas vocavit hypostases, οὐσίαν vero earum essentiam, fuit Hosius Episcopus Cordubensis, ut confutaret Sabellium dicentem in Deo unam esse hypostasin et personam, sicut est una natura, uti refert Socrates lib. 3. cap. 4 et 5.

Igitur Dei facies quam adoramus et cui supplicamus, significat primo, Dei essentiam; secundo, Dei præsentiam: hujus enim index est facies; tertio, Dei personam: persona enim ex facie dignoscitur et judicatur; quarto, benevolentiam: hæc enim in facie benevola cernitur.

Unde Deus dicitur avertere faciem suam ab eo cui irascitur; ostendere vero faciem illi quem benigne respicit, juxta illud psal. 79 : *Ostende faciem tuam, et salvi erimus;* pro quo S. Aug. legit : *Illumina faciem tuam*, id est, lucidam, hilarem, benignam faciem nobis ostende.

Hinc et S. Gregor. exponens illud Job 1 : *Nisi in faciem benedixerit tibi : Nos nempe,* inquit, *quod amamus respicimus ; quod vero aversari volumus, ab eo faciem declinamus. Quid itaque Dei facies, nisi respectus ejus gratiæ perhibetur intelligi? Ait ergo : Extende paululum manum tuam, et tange cuncta quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi. Ac si aperte dicat : Ea quæ dedisti subtrahe. Nam si accepta perdiderit, respectum gratiæ tuæ ablatis rebus temporalibus non requirit. Si enim ea quibus delectatur non habuerit, favorem tuum, etiam maledicendo, contemnit.* Hinc Siracides jubet orari coram facie Dei, ut orando illam nobis conciliemus, ac ex irata, severa, minaci eam nobis propitiam, serenam, benevolam et beneficam reddamus.

23. Revertere ad Dominum, et avertere ab injustitia, et nimis odito exsecrationem,] puta peccatum quod Deus exsecratur et abominatur. Repetit et inculcat aliis verbis, quod dixit vers. præced. *Nimis*, id est, valde : hoc enim est Hebræum מאד *meod;* sed dicit *nimis* potius quam valde, quia ingens et quasi immensum requirit peccati odium : peccatum enim est immensum malum, ideoque immense abominandum; quare quantumcumque peccati sit odium, nequit esse nimium : imo Deus odio positive infinito prosequitur et exsecratur peccatum. Quocirca sicut Deus amandus est super omne bonum amabile; sic peccatum exsecrandum est super omne malum odibile, quod ab homine vel Angelo odiri potest. Complut. et Tigurina quædam de luce et tenebris interserunt. Sic enim habent : *Contende ad Altissimum (is enim te è tenebris deducet ad lucem incolumitatis), et recede ab injustitia; atque quod abominandum est summo odio prosequere;* Syrus aliò rursum abit : *Quam multæ*, inquit, *sunt misericordiæ Dei! qui parcit iis qui revertuntur ad eum, quia non est hujusmodi in homine : neque consilium ejus est sicut consilia filiorum carnis.*

24. Et cognosce justitias et judicia (id est, mandata quæ præscribunt quod justum est, unde secundùm ea judicandum est) Dei, et sta in sorte propositionis et orationis Altissimi Dei.] Hæc sententia et sequens jam desunt in Græco, ac consequenter in Syro et Arabico ; Tigurina tamen eas sic exprimit : *Fac cognoscas justitiam et jura Dei, in sorte præscripta, et imploratione Altissimi persiste*, q. d. Non sufficit odire exsecrationem, id est, peccatum exsecrabile ; sed insuper oportet cognoscere, scilicet practice, id est, amare et facere justitias lege præscriptas, juxta illud psal. 33 : *Declina à malo, et fac bonum.* Hæ enim sunt duæ partes integrantes veræ Sanctorum justitiæ.

Nota : τὸ *sta* significat primo, luctam et pugnam contra hostes; secundo, in ea constantiam et perseverantiam, q. d. Luctaris cum mundo, carne et dæmone, qui te à proposito virtutis avocare satagunt ; sed *sta*, hoc est, eorum tentationibus generose resiste, ne cedas, nec cadas, nec tergum vertas : sic enim certo vinces. Milites enim castrenses, licet stent et resistant, sæpe tamen ab hoste potentiores vincuntur et occiduntur ; at miles Dei et pugil virtutis, si in ea immotus consistat, vincit : virtutem enim nemo nobis invitis adimere potest, sed sola voluntas propria. *Stare* enim est verbum militare ; pugnaturi enim firmiter consistant oportet : unde qui id fecerant, olim donabantur torque et monilibus, teste Vegetio lib. 2. cap. 7. et Vopisco in Vita Probi. Quin et milites Romani sacramento, hoc est juramento militari, se astringebant, nunquam se à Consulum obedientia recessuros, nunquam se locum deserturos, teste Alexandr. ab Alexandro lib. 1. Genial. cap. 20. Sic milites Catilinæ occubuere in ipso vestigio quo consistebant, teste Sallustio. Quocirca huc alludens S. Paulus Ephes. 6. 12, cum luctam fidelium cum dæmonibus descripsisset, eosque panoplia spiritali à capite ad talos obarmasset, subdit : *Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo.* Et mox : *State ergo succincti lumbos vestros, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis.* Ubi multa in hanc rem annotavi. Hos duces secutus S. Cyprianus lib. 1. Epist. 5 : *Hortamur*, inquit, *vos per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos et simplicem charitatem, ut gloriam vestram forti et perseveranti virtute teneatis. Adhuc in seculo sumus, adhuc in acie constituti, de vita nostra quotidie dimicamus.* Idem laudans constantiam Martyrum in tormentis Exhortat. ad mart. *Steterunt,* ait, *torti torquentibus fortiores, et pulsantes ac laniantes ungulas pulsata ac laniata membra vicerunt. Inexpugnabilem fidem superare non potuit sævientis diu plaga repetita, quamvis, rupta compage viscerum, torquerentur in servis Dei jam non membra, sed vulnera.*

Quæres quænam sit *sors propositionis* in qua stare jubet.

Resp. primo : Est sors judiciorum, id est, mandatorum Dei, ab eo cuique proposita, ut per eorum observationem salvetur et beetur, q. d. Cognosce judicia, id est, præcepta Dei, et in eorum sorte tibi à Deo proposita persiste.

Secundo, Rabanus accipit sortem sanctitatis nobis propositam à Deo, ut per eam ipsius amici et filii evadamus : *Hortatur*, inquit, *ut post lapsum peccati rursum convertatur ad factorem suum, et relinquat errorem, per quem semetipsum illudendo decepit ; deprecetur Dominum assidue pro offensionibus suis, atque tota animi sui intentione ad divinam confugiat pietatem ; spernat idololatriam ac diabolicæ servitutis fallaciam, et discat mandatorum Dei normam rectissimam, ut in sorte sanctitatis, qua prælectus est, permaneat, et in laudibus Altissimi perseveret.* De hac sorte ait Paulus Ephes. 1. 11 : *In quo etiam sorte vocati sumus;* et Coloss. 1. 12 : *Dignos nos fecit in partem sortis Sanctorum;* et S. Petrus Epist. 2. cap. 1. 1 : *Qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem in justitia.* Huic opposita sors impiorum, sive sors dæmonis, de qua superius cap. 6. 4. dictum est : *Deducet in sortem impiorum;* et cap. 25. 26 : *Sors peccatorum cadat super illam.* Et S. Petrus ad Simonem Magum Actor. 8. v. 21 : *Non est tibi pars, neque sors in sermone isto.* Hinc anagog. per *sortem propositionis* accipias sortem prædestinationis, quæ est sors gloriæ et felicitatis æternæ, de qua Angelus ad Danielem cap. 12. 13 : *Tu autem*, ait, *vade ad præfinitum ; et requiesces, et stabis in sorte tua in finem dierum.* Unde et subdit Siracides : *Vade in partes seculi sancti, etc.*

Tertio, Lyran. *Sta in sorte propositionis*, hoc est, inquit, sta in bono proposito.

Quarto, magis proprie et genuine : *Sta in sorte propositionis*, id est, persevera constanter et fortiter contra omnes suggestiones et tentationes mundi, carnis et diaboli in sorte tibi proposita, hoc est, in vocatione tua, tum novæ et sanctæ vitæ, qua à peccatis conversus es ad Dominum, de qua sermo præcessit; tum certi status honesti et sancti, ut sacerdotii, Religionis, præfecturæ, et cujuslibet alterius, quem Deus tibi proposuit, et ad quem te vocavit, quemque ex ejus propositione et vocatione tibi proposuisti et elegisti. Hæc enim est propositio Altissimi. Similiter sta et persiste in oratione Altissimi, ut scilicet Deum crebro ores pro auxilio gratiæ, quo digne tua sorte tuaque vocatione tibi proposita vivas.

Alludit ad tabernaculum et templum Judæorum : in hoc enim erant panes propositionis, ita dicti quod jugiter proponerentur et offerrentur Domino ; atque altare thymiamatis, quod significabat orationem : hujus enim symbolum est thymiama, q. d. Sicut panes illi jugiter per totam hebdomadam permanebant in sua propositione, id est, manebant in mensa propositi Domino residenti in Sancto sanctorum, ac eidem offerebatur thymiama in altari : ita pariter tu per totam vitam permane in tua vocatione tibi à Deo proposita, ut ei vicissim te tuasque actiones omnes jugiter proponas, offeras, dedices et consecres : ac, ut id facere queas, ei crebro offeras thymiama orationis, id est, gratiarum actionis, laudis et invocationis. Unde S. Paulus Ephes. 6. 14. cum dixisset : *State ergo succincti lumbos*; subdit v. 18. *Per omnem orationem et obsecrationem orantes* (ut Deus vos sua gratia roboret ad standum) *omni tempore in spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia.* Nam, ut ait S. Chrysost. lib. 1. de Orando Deum, *Neque sola temperantia salvare potest hominem, neque cura pauperum, neque benignitas, etc. Sed oportet ut omnia simul concurrant in animas nostras : cæterum precatio ceu radix et basis omnibus substernitur.* Ad hanc sortem propositionis alludit S. Paulus, dum sæpe ait nos vocatos *secundùm propositum*, id est, secundùm Dei voluntatem et benevolentiam : *Sicut elegit nos*, inquit, *in ipso* (Christo) *ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate, etc. secundùm propositum voluntatis suæ, etc. quod proposuit in eo, in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo*, Ephes. 1. 4. et sequent.

Denique per *sortem* accipe quemlibet vitæ statum, quem sponte, esto temere et imprudenter, elegisti, v. g. matrimonium cum uxore molesta, officium laboriosum, vel artem mechanicam, cui te addixisti. Hic enim si immobilis est, aut difficulter mobilis, tibi capessendus est, in eoque persistendum. Quare persuadere tibi debes, eum tibi à Deo ut immobilem jam proponi, ideoque Deum, si eum invoces, gratiam tibi daturum, ut eum sustinere, in eoque honeste et juste vivere possis, juxta illud Apostoli 1. Corinth. 7. 20 : *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es? non sit tibi curæ.* Huc facit proverbium Arabicum cent. 1. num. 96. *Quando non evenit tibi quod vis, velis quod evenit.* Et illud Terentii citatum à S. Aug. *Cum non potes quod velis, velis quod potes.* Nam ut ait Seneca in Prov. *Aberrare à fortuna tua non potes, obsidet te; fortunam citius reperias quam retineas. Feras, non culpes, quod mutari non potest. Ita fortunæ tuæ eris faber et custos.*

Atque hac in re consistit felicitas hujus vitæ, nimirum ut quis sorte sua contentus vivat : qui enim ea non est contentus, esto sit dives, sapiens, felix, reipsa est miser. Nam, ut ait Seneca, *Beatus non est qui se beatissimum non existimat.* Et Aristot. lib. 7. Moral. Eudem. citat et laudat vetus dictum : *Amicitia est stabilium, felicitas temperantium*, hoc est, eorum qui sua sorte contenti sunt. Qui ergo suam fortunam boni consulit, esto pauper sit, æger, afflictus; felix est : uti Martyres in suis tormentis felices fuere, quia ea pro Deo tolerare gaudebant. Et Euripides : *Spartam es nactus, eam dispone.* Et Plato in Gorgia : *Necessum est mihi, juxta vetus adagium, quod adest boni consulere, et hoc accipere quod abs te datur.* Et Pindarus in Isthmiis hymno 3. *Seculum autem volvendis diebus nunc huc nunc illuc sese flectit. Cæterum dii* (et homines divini, puta sapientes) *extra telorum jactum sunt.* Idem in Pythiis hymno 7., *Aiunt sane sic viro stabilem florere felicitatem, si hæc et hæc ferat*, id est, si ferat tum prospera, tum adversa. Rationem dat Homerus Odyss. 10.

Dolia namque Jovis duo sunt in limine posta.

q. d. Deus cuique suam admetitur prosperitatem et adversitatem. Utramque ergo æquo animo à Deo suo quisque acceptet. Nam *ubi mel, ibi fel : ubi uber, ibi tuber.* Romani duas coluere deas, Angeroniam et Volupiam : alteram ab angoribus, alteram à voluptate dictam. Angeroniæ simulacrum erat in ora Volupiæ, ut significarent quod dolor comes sit voluptati, et voluptas dolori : habebat os obligatum et signatum, ut indicaret eos qui dolores et angores silenter ferunt ac dissimulant patientiæ beneficio, ad maximam pervenire voluptatem. Ita Macrob. lib. 1. in Somn. Scipionis. Igitur quisque si felix esse velit, sorte sua, non tantum opum, conditionis et status, laborum et dolorum, sed et sapientiæ, virtutis et gratiæ, quam Deus illi admensus est, contentus esse debet. Hæc enim est felicitas Angelorum et Beatorum, in qua quisque sua sorte gratiæ et gloriæ contentus vivit. Angelus enim non optat esse Archangelus : hic non optat esse Principatus, nec hic esse ex Cherubim vel Seraphim; sed suo choro, gradu et loco, in quo à Deo collocatus est, quisque contentus vivit. Hos imitari nos decet. Sunt enim quidam, qui cum vident aliquem se sapientiorem vel sanctiorem, sese discruciant, quod illi pares esse nequeant. Estque hoc vitium humanis insitum ingeniis, ut fere alienam sortem magis mirentur, suam contemnant et fastidiant; optent inexperta, experta damnent, juxta illud :

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Hi sunt insipientes et infelices : nec enim omnes possunt esse Pauli Apostoli, Augustini, Athanasii : sufficit ut quisque gratiæ sibi à Deo datæ pro modulo suo cooperetur, eamque adaugeat quoad potest; sed ad gratiam B. Virginis vel S. Pauli stolide aspirat : quia illa Dei dono omnes gratiarum mensuras, quas Deus omnibus Sanctis elargitur, longissime superat et transcendit : unde homini impossibile est eam

assequi. Sic in corpore pes non optat esse manus vel oculus, sed sua sorte, loco et gradu contentus est : quo exemplo utitur Apostolus 1. Corinth. 12. 14. Idem 1. Timoth. 6. 6 : *Est*, inquit, *quæstus magnus, pietas cum sufficientia*, græce, αὐταρκεία, id est, animo sibi sufficienti suisque contento. Vide utrobique dicta. Dicat ergo quisque Deo cum Psalte : *In manibus tuis sortes meæ*, psal. 30. 16. Tu, Domine, es magnæ hujus mundi aulæ modimperator, tu absolutus omnium es dominus, tuum est de nobis creaturis tuis statuere quod libet, imo quod sapientissimus tuæ providentiæ ordo sanxit : illi ergo me totum resigno, in quacumque statione me quasi militem tuum collocaveris, illam libens et strenuus obibo, in illa conquiescam, dicamque : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* Hæc est sanctitas, hæc veritas, hæc vera felicitas. Ita S. Hieron. Epist. 25. consolatur S. Paulam lugentem mortem Blesillæ filiæ : *Qui se credere dicit in Christo*, inquit, *in omnibus Christi judiciis gaudeat. Sanus sum, gratias refero creatori : langueo, et in hoc laudo Domini voluntatem.*

Exstat festivus hac de re apologus pavonis apud Phædrum l. 3. fabul. 15. Pavo enim querebatur apud Junonem se à philomela superari cantu, eumque sibi quasi digniori deposcebat. Respondit ei Juno sua cuique à Deo tributa esse dona, pavoni speciem et syrma caudæ, philomelæ vocem, etc. quemque suo dono suaque sorte contentum esse debere. Sed audi Phædrum :

> Pavo ad Junonem venit, indigne ferens
> Cantus Luscinii quod sibi non tribuerit :
> Illum esse cunctis avibus admirabilem,
> Se derideri, simul ac vocem miserit.
> Tunc consolandi gratia dixit Dea :
> Sed forma vincis, vincis magnitudine.
> Nitor smaragdi collo præfulget tuo,
> Pictisque plumis gemmeam caudam explicas.
> Quò mi, inquit, mutam speciem, si vincor sono ?
> Fatorum arbitrio partes sunt vobis datæ :
> Tibi forma, vires Aquilæ, Luscinio melos,
> Augurium corvo, læva Cornici omina,
> Omnesque propriis sunt contentæ vocibus.

Affabulatio :

> Noli affectare quod tibi non est datum,
> Delusa ne spes ad querelam recidat.

Idipsum vidit per umbram Plato, qui teste Plutarch. lib. de Tranquill. animi, id declarat exemplo aleæ : *In qua optimus quisque jactus aleatori maxime expetendus est : sed utcumque tamen evenerit, adhibenda cura, ut eo quod casus tulerit, ipse rectissime utatur.* Et Terent. in Adelphis simili exemplo usus hæc ait :

> Ita vita hominum, quasi cum ludas tesseris.
> Si illud quod est maxime opus jactu, non cadit,
> Illud quod cecidit sorte, id arte ut corrigas necesse est.

Rogavit quidam S. Antonium : *Quid faciam ut Deo gratus efficiar ?* Cui ille tria præscripsit : primum : *Deum*, inquit, *semper præ oculis habe;* secundum : *Quodcumque opus aggressus fueris, S. Scripturæ testimonio illud confirma ;* tertium : *Quocumque in loco consederis, non te cito inde moveris, sed in eo permane. Hæc tria serva, et vives.* Ita Apophthegm. SS. Patrum. S. Ephrem, Adhortatione 4 : *In quo vocatus es opere*, inquit, *firma anchoras ac funes, ne in pelagus navis tua paulatim impellatur; et tunc docebit te experientia, quali pace in portu constitutus fruereris.* Plura hac de re dicam Prov. 27. 8.

25. IN PARTES VADE SECULI SANCTI, CUM VIVIS ET DANTIBUS CONFESSIONEM DEO.] *Pars* in Scriptura vocatur sors cujusque, juxta illud Isaiæ 57. 6 : *Pars tua, hæc est sors tua.* Itaque in re idem est dicere, *Sta in sorte propositionis et orationis Altissimi*, quod, *In partes vade seculi sancti. Seculum sanctum* vocat seculum beatum et beatam æternitatem, quam Sancti agunt in cœlo, de quo ait Sapiens, cap. 5. 5 : *Et inter sanctos sors illorum est.* Et Daniel. cap. 7. 27 : *Regnum, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo sanctorum Altissimi : cujus regnum, regnum sempiternum est.* Et Isaiæ 9. 6. Christus vocatur *Pater futuri seculi ;* et c. 26. 4 : *Sperastis in Domino in seculis æternis.*

Fuse hoc *seculum sanctum* signatorum et electorum Dei describit Esdras (ad quem hìc alludit Siracides), libro 4. cap. 2. 34 : *Exspectate*, inquit, *pastorem vestrum, requiem æternitatis dabit vobis : quoniam in proximo est ille qui in fine seculi adveniet. Parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Fugite umbram seculi hujus : accipite jucunditatem gloriæ vestræ, etc., gratias agentes ei qui vos ad cœlestia regna vocavit. Surgite, et state, et videte numerum signatorum in convivio Domini, etc.* Esdram sequitur S. Joannes, Apocal. 7. Rursum Esdras, c. 7. 12. seculum sanctum à præsenti maligno distinguens : *Facti sunt*, inquit, *introitus hujus seculi angusti, et dolentes, et laboriosi : pauci autem et mali, et periculorum pleni : et labore magnopere fulti. Nam majoris seculi introitus spatiosi et securi, et facientes immortalitatis fructum.* Nam seculum nostrum quod in hac vita agimus, totum in maligno positum est.

Sensus ergo est, q. d. Tu jam à peccato, atque à vanitate et cupiditate seculi hujus ad Deum conversus, illo relicto vade ad seculum sanctum, nimirum per bona opera quotidie contende, profice et perge ad cœlum, ut inter Beatorum partes, id est sortes, una pars seculi sancti, id est, una sors beatæ æternitatis et futuræ gloriæ, tibi obtingat : Vive sanctæ æternitati, adeoque illam hìc inchoa per Dei confessionem, id est laudem, ut scilicet Deum assidue laudes tam corde quam ore et opere cum justis, qui adhuc vivunt, et dant laudem Deo ; versare cum Angelis, jubila cum Beatis ; cœlitum enim et Beatorum vita non est aliud quam continua Dei laus, quam perenne Alleluia. Unde psalm. 141. 6. et psalm. 41. 5 et 6. cœlum vocatur *terra viventium, locus tabernaculi admirabilis, domus Dei*, ubi est *vox exsultationis et confessionis, et sonus epulantis.* Vide dicta Apocal. 4. 8. et cap. 5. 9. et cap. 7. 10. Ita Rabanus, Lyranus, Hugo, Jansenius, Palacius et alii. Audi Rabanum : *Seculum sanctum*, inquit, *est quies æternæ vitæ, quæ alibi nuncupatur seculum æternum et seculum seculi, seu secula seculorum. Necessarium est ergo unicuique, ut, dum vivit et valet, locum sibi æternæ beatitudinis recte credendo, et bene operando præparet, quia post finem istius vitæ non est tempus operationis. Unde Christus suos admonuit : Ambulate dum lucem habetis, ne forte tenebræ vos comprehendant*, Joan. 12. 35.

et Paulus : *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes*, Galat. 6. 10.

Tropol. noster Jacobus Alvarez de Paz de Vita spirit. libro 5. parte 2. cap. 23. In partes, inquit, seculi sancti transire nihil aliud est, nisi Sanctorum, qui nos præcesserunt, virtutes addiscere; et cum vivis Deumque confitentibus commorari, est Sanctorum præsentium virtutes insequi, ut sic Christo sponso nostro poma nova et vetera, id est, virtutes præteritorum Sanctorum et præsentium, offeramus. Ita sanctus Antonius, teste sancto Athanasio, studebat singulorum virtutes imitari. Simili modo Franciscanus proponat sibi exemplar vitæ S. Franciscum, S. Antonium Patavinum, S. Bernardinum; Dominicanus S. Dominicum, S. Thomam Aquinatem, et S. Hyacinthum; Societas Jesu, S. Ignatium, S. Xaverium, B. Franc. de Borgia, B. Aloysium, etc. Ita quisque ibit in partes seculi sui sancti.

Hujus sententiæ vice Complut. cæterique Græci hanc habent : *Altissimo quis laudem dicet in inferno, pro viventibus et dantibus confessionem*, id est, ut alii vertunt : *Vice vivorum et gratias agentium ;* Tigurina : *Quis apud manes laudabit Altissimum, perinde atque vivi gratulationi dediti*, q. d. Inferi non laudant Deum, sed superi, puta viventes super terram. Quare dum vivis, lauda Deum ; nec enim eum apud inferos laudare poteris. Intellige eo modo quo explicabo v. seq. Igitur vadit in partes seculi sancti, qui cum Angelis et Sanctis perpetim laudat Deum, qui cum Noe et Henoch ambulat cum Deo : hic fit divinus, et quasi Deus quidam terrestris. Unde S. Augustinus, tractatione 2. in Epistola 1. S. Joann. *Talis*, inquit, *est quisque, qualis est ejus dilectio. Terram diligis? terra eris. Deum diligis, quid dicam? Deus eris.* Quin et Aristoteles, libro 1. Politic. : *Homo solitarius*, inquit, *aut Deus est, aut bestia.* Deus, scilicet, si cum Deo jugiter versetur, in eumque totum cor, mentem et amorem transfundat, ut dicat cum S. Paulo : *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus*, Galat. 2. 20. Hoc faciunt Ascetæ, quorum tota conversatio in cœlis est cum Deo et Angelis, qui proinde in terra corpore duntaxat degunt, sed animo terrena cuncta transcendunt, quasi soli cum solo Deo in mundo versarentur ; quod Itali dicunt : *Dio et io, Dio amor mio.*

26. Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil, perit confessio,] q. d. Noli morari in errore, quo impii dum vivunt, indulgentes suis voluptatibus et concupiscentiis, persuadent sibi se in morte et in morbo lethali, vel post mortem conversuros ad Deum, eumque laudaturos, cum anima soluta à corpore nihil terrenum amplius appetere poterit ; sed *ante mortem confitere.* Causam subdit : *A mortuo* enim *quasi nihil, perit confessio*, q. d. A mortuo tanquam qui nihil est, id est, non existit, non est in rerum natura, perit confessio, hoc est, laus Dei utilis et meritoria, quæ scilicet eum ducat in partes seculi sancti ; ut mereatur ibi eadem proficere, ac cum Angelis et Beatis jubilando Deum glorificare in æternum, uti præcessit ; nullum enim meritum est post hanc vitam ; imo tunc nemo laudabit Deum, qui eum in hac vita non laudarit : nam impii omnes, qui Deum in hac vita non laudarunt, sed vel voce vel vita blasphemarunt, in gehenna ab eo cruciati, longe magis eum blasphemabunt. Audi Rabanum : *Morari in errore impiorum, certa est perditio hominum ; quia post finem præsentis vitæ in nihilum deputabitur omnis pompa humanæ gloriæ ; qui autem spatium præsentis vitæ in divina consumit laude, et in ista, quandiu vixerit, semper instat operatione, hic postmodum feliciter remuneratus, in æterna exsultat beatitudine. Unde Ecclesiastes more suo nos admonens instruit*, cap. 9. *Ne perdamus otium concessi temporis ; sed ad utilitatem nostram illud convertamus, ita dicens : Nemo est qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam. Quodcumque potest manus tua facere, instanter operare : quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.*

Alludit ad Baruch. 2. 17 : *Vide, quia non mortui, qui sunt in inferno, dabunt honorem et justificationem Deo, sed anima, quæ tristis est, etc.* Vide ibi dicta : ubi hanc et similes Isaiæ cap. 38. 19. et psal. 113. 26, sententias, fuse explicui.

Hinc patet *confessionem* hìc proprie significare laudem et gratiarum actionem. Hebr. enim הודע *hoda*, id est confiteri, significat laudare, quia agnitio et confessio summæ majestatis Dei, ac ex adverso imæ nostræ vilitatis, summa est Dei laus. Unde sacrificium תודע *thoda*, id est confessionis, erat illud quod offerebatur in laudem et gratiarum actionem Deo. Hæc tamen confessio et laus Dei involvit et præsupponit confessionem criminum, præsertim quia agit Siracides de peccatis, et peccatore ad Deum per pœnitentiam et confessionem converso, ideoque pro hoc remissionis peccatorum et reconciliationis beneficio, Deum confitente et laudante : confessio enim peccatorum præcepta erat etiam lege veteri pœnitentibus, idque non tantum ut fieret Deo, sed et sacerdoti, uti ostendi Levit. 5. 5. et alibi.

Quocirca hunc locum de confessione peccatorum explicat S. August. de Verbis Domini, secundum Matthæum, sermone 8 : *Confitemur*, inquit, *sive laudantes Deum, sive accusantes nos ipsos. Pia est utraque confessio, sive cum te reprehendis qui non es sine peccato, sive cum illum laudas qui non potest habere peccatum. Si autem bene cogitemus, reprehensio tua laus ipsius est. Quare enim jam confiteris in accusatione ipsius tuî? quare confiteris, nisi quia ex mortuo vivus factus es? Scriptura quippe ait : A mortuo quasi qui non sit, perit confessio. Si perit à mortuo confessio, qui confitetur, vivit. Et si peccatum confitetur, utique à morte revixit : si peccati confessor revixit à morte, quis eum suscitavit?* utique nemo nisi Deus. Et inferius : *Sive ergo nos accusemus, sive Deum laudemus, tanquam eum qui sine peccato est prædicamus. Quanto autem nos ipsos accusamus, ei per quem resurreximus, gloriam damus.* Sic et sanctus Ambrosius (vel potius Victor Cartennæ Episcop.), libro de Pœnitentia, capite 28. tomo 5. p. 421 : *At cum nobis*, inquit, *inopinatus sit exitus terminalis, et vitæ nostræ dubia sint ex mortis ignorantia curricula, quomodo sibi quisque superesse ad confitendum tempus existimat, qui temporis sui tempus ignorat? cum utique audiat dicentem Scripturam : Vivens et sanus fateberis et laudabis Deum, et in partem vade seculi sancti cum vivis et dantibus confessionem, etc.* Simili modo de confessione peccatorum hic locus explicatur de pœnitentia dist. 1. c. 34 : *Convertimini*, ubi ex hoc loco probat sine

confessione neminem posse resurgere ad vitam gratiæ; sed omnes nolentes confiteri manere in morte peccati : quod si incipiant os ad confessionem aperire, jam Deo donante aliquod initium vitæ participare, uti paulo ante docuit S. Augustinus.

Quocirca S. Hieronymus, Epistola 30. ad Oceanum laudat Fabiolam, quod publice peccatum repudiati prioris mariti, novique superinducti, confessa sit et planxerit : *Quis hoc*, ait, *crederet, etc., ut saccum indueret, ut errorem publice fateretur, et tota urbe spectante Romana, ante diem Paschæ in basilica quondam Laterani staret in ordine pœnitentium, Episcopo, presbyteris et omni populo collacrymantibus, sparsum crinem, ora lurida, squalidas manus, sordida colla submitteret?* Et inferius : *O felix pœnitentia, quæ ad se Dei traxit oculos, quæ furentem sententiam Dei confesso errore mutavit! Hoc idem et Manassen in Paralipomenon et Niniven fecisse legimus in Propheta, Publicanum quoque in Evangelio : è quibus primus non solum indulgentiam, sed et regnum cœlorum recipere meruit; alter impendentem Dei fregit iram; tertius pectus verberans pugnis, oculos non levabat ad cœlum, et multo justificatior recessit Publicanus confessione vitiorum, quam Pharisæus superba jactatione virtutum.* Et paucis interjectis : *Non est confusa Dominum in terris, et ille eam non confundet in cœlo. Aperuit cunctis vulnus suum, et decolorem in corpore cicatricem flens Roma conspexit. Dissuta habuit latera, nudum caput, clausum os. Non est ingressa Ecclesiam Domini, sed extra castra cum Maria sorore Moysi separata consedit; ut, quam sacerdos ejecerat, ipse revocaret. Descendit de solio deliciarum suarum, accepit molam, fecit farinam, et discalceatis pedibus transivit fluenta lacrymarum. Sedit super carbones ignis : hi ei fuere in adjutorium. Faciem, per quam secundo viro placuerat, verberabat; oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat; sic dolebat quasi adulterium commisisset, et multis impendiis medicaminum unum vulnus sanare cupiebat.*

Mystice, *à mortuo*, id est, à manente in peccatis, qui nihil est, id est nullius emolumenti aut pretii apud Deum, *perit confessio* : quia qui peccatis suis adhæret, nec confiteri vult, nec valet. Ita sanctus Augustinus, in psal. 68. conc. 1. in fine explicans illud vers. 16 : *Neque absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum* : *Magnus*, inquit, *est puteus profunditas iniquitatis humanæ, etc. Peccator cum in profundum venerit malorum, contemnet; clausit super eum puteus os suum. Quare clausit os suum? Quia clausit os illius. Perdidit enim confessionem; vere mortuus est, impletumque est in eo quod alibi dicitur : A mortuo velut quod non sit, perit confessio. Metuenda ista res est vehementer, fratres. Si videris hominem fecisse iniquitatem, mersus est in puteum. Quando autem illi dixeris iniquitatem ipsius, et dixerit : Vere peccavi, fateor; non super eum clausit puteus os suum. Cum autem videris eum dicere : Quid enim mali feci? factus est defensor peccati sui; clausit super eum puteus os suum, qua eruatur non habet. Amissa confessione, non erit locus misericordiæ. Tu factus es peccati tui defensor, quomodo erit Deus liberator? ut ergo sit ille liberator, tu esto accusator.*

Nota : Tò *ante mortem confitere*, jam non est in Græco, nec in Latinis nonnullis; sed satis ex seq. verbis, *A mortuo quasi nihil, perit confessio*, intelligitur. Pro quo clarius Græca habent : *A mortuo tanquam non existente*, puta qui non est, qui non existit, *perit confessio*. Hinc explicans subdit : *Vivus et sanus laudabit Dominum*. Unde Tigurina clare vertit : *Ne hæreas in errore impiorum. Fac Dominum ante mortem prædices. Mortuum non secus ac si esse desierit, laudatio deficit; vivus autem et corde sanus laudabit Dominum, et de misericordia ipsius gloriabitur*. Vide Franc. Lucam in Notat. hîc.

27. Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Deum, et glorificaberis in miserationibus illius,] quibus tibi pœnitenti, innumeris aliis præteritis, quos in sceleribus mori et damnari permisit, tot et tanta peccata condonavit, ut patet ex dictis. Complut. et Tigurina pro *sanus* legunt, *sanus corde*, qui scilicet cor à peccatis et concupiscentiis avellens, sanum habet, quia sanatum per Dei gratiam, charitatem et virtutes. Hic enim aptus, habilis et dispositus est ad laudandum, non vero ille qui sanus est corpore, sed æger, imo insanus est corde et mente, quia servit suis libidinibus. Verum Noster et alii absolute legunt, *sanus*, q. d. Dum vivis et viges tam corpore quam mente, confitere, quia languore premente rara est hujusmodi vera confessio, et morte instante rarissima; meretur enim infirmus ut moriens obliviscatur suî, qui vivens oblitus est Dei, ait ex S. Augustino Palacius. Alludit, imo citat verba Ezechiæ regis ægrotantis, ac Deum pro sanitate deprecantis, Isaiæ 38. 19.

Audi consilium S. Basilii orat. 4. de Pœnit. : *Quid facis*, inquit, *ô homo, cum multum valeas in agendo, juventutem tuam in peccatis traducis; ubi vero in labore fracta fuerint instrumenta, tunc ipsa ad Deum adducis, cum illorum nullus sit usus, sed necessario labant ac torpent ob longi temporis tabem?* Et S. Ambros. : *Quid potest*, inquit, *habere laudis, si effetum corpus voluptatibus, et jam senectutis gelu frigidum, ad sera devotionis officia, deposito jam senior vigore convertat?* Quin et Seneca lib. de Brevit. vitæ : *Non pudet*, ait, *te reliquias vitæ tibi reservare, et id solum tempus bonæ menti destinare quod in nullam rem conferri possit? quam serum est tunc vivere incipere, cum desinendum est mori!* Denique S. August. lib. 50. homil. hom. 41 : *Agens*, ait, *pœnitentiam ad ultimum, et reconciliatus, si securus hinc exit, ego non sum securus*. Et infra occurrens tacitæ objectioni : *Debeo*, inquit, *plenius exponere, ne me aliquis male intellexisse intelligat, numquid dico, Damnabitur? non dico. Sed dico etiam, Liberabitur? non. Sed quid dicis mihi? nescio, non præsumo, non promitto, nescio. Vis te dubio liberare? vis quod incertum est evadere? age pœnitentiam dum sanus es, quando peccare potuisti, etc. Si autem vis agere pœnitentiam tum quando peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa, etc. Sed unde scis, inquis, ne forte Deus dimittat mihi? verum dicis. Unde? nescio; illud scio, hoc nescio. Nam ideo tibi do pœnitentiam, quia nescio; nam si scirem tibi nihil prodesse, non darem; item si scirem tibi prodesse, non te admonerem, non te terrerem. Duæ res sunt : aut ignoscitur tibi, aut non ignoscitur; quid horum tibi futurum sit nescio; ergo tene certum, dimitte incertum.*

Tropol. sanus corde, id est, qui ex corde morbos vitiorum depulerit, et virtutes acquisierit, ut in iis, ac præsertim in humilitate, proficiat, ne confundatur aperire coram fratribus defectus et culpas suas. Nam et sic Deum laudat, ac quia se miserum sustinet, laudabilem prædicat, ideoque gloriabitur in miserationibus ejus, quas ob humilem culparum confessionem accipiet. Quocirca S. Dorotheus doctrina 7, hanc potissimum viam ad Deum assignat, ut homo seipsum in omnibus semper accuset. Et Abbas Pastor virtutes omnes aiebat ad unius domum commigrasse, quæ est ut seipsum homo accuset.

28. Quam magna misericordia Domini, et propitiatio illius, convertentibus ad se!] Compl. addunt ὁσιως, id est, *sancte;* Syrus: *quam multæ sunt misericordiæ Dei, qui parcit iis qui revertuntur ad eum! quia non est hujusmodi in homine, neque consilium ejus est sicut consilia filiorum carnis;* Tigurina: *Quam ingens est misericordia Dei nostri, quamque obvia sancte conversis ad eum ipsius placabilitas!* Palacius censet esse mimesin: Siracidem enim imitari verba confitentis, imo modum confitendi, id est, laudandi, ei præscribere, nimirum ut remissionem à Deo consecutus, tantum Dei beneficium admirans, exclamet et dicat: *Quam magna misericordia, etc.*

Melius Jansenius censet esse verba Siracidis ad hoc ab eo prolata, ut peccatores ad pœnitentiam invitet, per commendationem misericordiæ Dei, quæ tanta est, ut ore exprimi, mente concipi nequeat; est enim immensa, incomprehensibilis et infinita. Vis scire quanta sit misericordia Dei in peccatorem, quem in gratiam recipit? Metire primo, quanta sint inferni tormenta; horum enim mensura est mensura misericordiæ Dei; hæc enim ab illis peccatorem reum liberat. Metire secundo, vilitatem et miserias hominis peccantis; has enim omnes sorbet misericordia Dei, sicut mare sorbet guttas pluviæ. Unde abyssus miseriæ nostræ invocat abyssum divinæ misericordiæ. Metire tertio, multitudinem et enormitatem peccatorum omnium; hæc enim cuncta in immensum transcendit Dei misericordia, præsertim quia non tantum illa omnia, quantumvis multa et gravia, condonat et abolet quoad culpam et offensam, sed et pro iis substituit et surrogat Dei gratiam, amicitiam, filiationem, hæreditatem et gloriam æternam. Adde, eamdem abolere semper pœnitenti partem pœnæ, ac subinde totam pœnam, uti contigit S. Magdalenæ, ait Lyran. Vere ergo *superexaltat misericordia judicium*, Jacobi 2. 13. Magna et incomprehensibilia sunt opera Domini, sed *miserationes ejus super omnia opera ejus*, psalm. 144. 9.

Dicat ergo pœnitens Deo reconciliatus cum S. Magdalena, cum S. Pelagia, cum S. Maria Ægyptiaca, et similibus: *Misericordias Domini in æternum cantabo. Deus meus, misericordia mea. Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea*, psalm. 93. 17: *Quoniam secundum altitudinem cœli à terra, corroboravit misericordiam suam super timentes se. Quantum distat Ortus ab Occidente, longe fecit à nobis iniquitates nostras*, psalm. 102. 11. Eleganter S. Chrysost. homil. 2. in psalm. 50. ad v. 1: *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam;* eamdem exaggerans, exclamat: *O grandis misericordia Domini! Cum omnis mundus conclusus in peccatis esset, venit creator universitatis, et principia peccantium evacuavit, ut nullus postmodum desperaret de sua salute. Si impius es, cogita publicanum; si immundus es, attende meretricem; si homicida es, perspice latronem; si iniquus es, cogita blasphemum. Considera Paulum Apostolum, prius persecutorem, postea annuntiatorem; prius prævaricatorem, postea dispensatorem; ante hoc zizania, post hoc frumentum; antea lupum, postea pastorem; antea plumbum, postmodum aurum; antea piratam, postea gubernatorem.* Et inferius: *Quid enim est peccatum ad misericordiam? Tela araneæ, quæ vento flante nusquam comparet.*

29. Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, et in vanitate malitiæ placuerunt.] Tigurina: *Et vitiorum vanitate delectamur.* Dat hîc causam illius tantæ misericordiæ Dei, nimirum, magnam miseriam hominum, ut per eam rursum alliciat homines ad facilem peccatorum confessionem, et ad spem veniæ à Dei misericordia impetrandæ, q. d. Ne mireris tantam esse Dei misericordiam, quia scit Deus homines valde esse fragiles et caducos; quare eorumdem, dum in peccata labuntur, facile miseretur cum resipiscunt, juxta illud ps. 102. 13: *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se: quoniam ipse cognovit figmentum nostrum.*

Nec enim omnia possunt esse in hominibus,] q. d. Non est hominum omnimoda perfectio, quia miseri sunt, debiles et infirmi; ideo nequeunt in eis esse omnia, quæ jure inesse deberent, quæque ab eis desiderantur; quia qui ex homine mortali natus est, non est immortalis, immutabilis, et à corruptione liber, inquit Jansen. sed eo ipso quo ex homine natus, mortem secum trahit, et cum morte instabilitatem, hujus vitæ fragilitatem, defectum, corruptionem, et ad vitia proclivitatem; ideoque crebro peccat, et mala vanitate delectatur, ac concupiscentiæ vetitæ ei placent: *Sensus enim et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua*, Gen. 8. v. 21. Ita Rabanus, Lyranus, Jansenius.

30. Quid lucidius sole? et hic deficiet. Aut quid nequius quam quod excogitavit caro et sanguis? et hoc arguetur.] Τὸ *aut* ponitur pro *et;* cujus phrasis similia exempla sunt Deut. 27. v. 16. Proverb. 20. v. 20. Uti explicatur Matth. 15. 4. et alibi. Rursum τὸ *et* ponitur pro *sic.* Est enim nota comparationis; comparat enim defectum carnis cum defectu solis. Unde Græca sic habent: *Quid solis luce splendidius? et hæc deficiet, et* (id est, *sic* pariter) *malum cogitabit caro et sanguis.* Cui lectioni nostram Latinam accommodandam esse censet Jansenius, sicque legendum: *Aut quid nequius excogitavit caro et sanguis;* uti nonnulli codices habent, atque hunc dat sensum, eumque varium et multiplicem: *Cum lucidissimus, ait, omnium sol non sit sine defectu, quid caro et sanguis, hoc est, homo ex sese plane fragilis, cogitabit nequius, quam scilicet ut nolit agnoscere suum defectum, suam fragilitatem et frequentes lapsus, sed superbe se efferat quasi sole superior? Id sane si fecerit, graviter idipsum arguetur et vindicabitur. Nam etiam scripta quædam habent futurum, Excogi-*

tabit, ut habent Græca. Potest et hic esse sensus: Quid nequius, hoc est, quantum malum cogitabit caro et sanguis? ut comparativus Nequius accipiatur pro positivo, sicut positivum Græca habent, et Quid accipiatur admirative. Aut certe sensus est: Quid nequius excogitabit caro et sanguis, quam, scilicet, assidue cogitat? ut significetur corruptionem hominis omnium malorum causam esse, et pessima quæque excogitare. Verum hi sensus uti incerti et dubii sunt, ita multa supplent quæ non habentur in textu. Rursum codices Græci hîc mire variant, ut eis stare et fidere nequeamus. Romani enim Caraffæ legunt: *Et malus excogitabit carnem et sanguinem;* Vaticanus: *Et malum excogitabit caro et sanguis;* Complut. pro πονηρον, id est, *malum*, per diæresim legentes ανηρ ος, vertunt, *Et vir qui cogitabit carnem et sanguinem*, repete, deficiet à bono et peccabit.

Quare standum est Latinæ Vulgatæ versioni à Romanis emendatæ, quæ clara est et plena, sicque habet: *Quid lucidius sole? et hic deficiet; aut quid nequius quam quod excogitavit caro et sanguis?* Probat id quod dixit v. præced.: *Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, et in vanitate malitiæ placuerunt;* hosce, inquam, duos hominis defectus, scilicet, naturalem per mortem, moralem per malitiam, probat et simili defectu solis, q. d. Si sol qui lucidissimus est, deficit, græce εκλειπει, id est, eclipsin et defectum patitur, tum quando luna vel nubes se interponunt inter eum et terram, tum quando sol migrat ad Antipodes, itaque terræ pars inferior inter eum et nos se interjicit; rursum sol defecit in passione Christi, et deficiet in fine mundi; quid ergo mirum si homo deficiat, et tenebras peccati, indeque mortis, patiatur? homo, inquam, qui constat carne et sanguine; quid enim nequius quam quod excogitavit caro et sanguis? Sensus est: Quid nequius est peccatore, qui sequitur inventiones et suggestiones concupiscentiæ suæ et vitiosæ naturæ? Est enim homo peccator pessimum omnium animalium, ut ait Aristot. 1. Politic. q. d. Ergo homo longe abest à perfectione et stabilitate. Si enim sol deficit, quid mirum deficere hominem, idque nequiter in peccata carnalia, ad quæ maxime propendet, cum ex ipsa nequitia carnis et sanguinis consutus et compactus videatur? Unde Tigurina vertit: *Quid luce solis splendidius? atqui hæc quoque deficit, non modo caro sanguisque male cogitans in crimen incurret;* Syrus: *Cum transit sol à die, etiam ille habet tenebras: ita etiam homo subjugavit concupiscentiam suam, quia caro et sanguis est.*

At cur deficit sol? Respondeo, quia est creatura, cujus proprium est posse deficere. Addit S. Chrysost. homil. 6. in Genes. ut ex defectu liqueat, solem non esse Deum, uti censuere Persæ aliæque gentes, deceptæ tanto solis fulgore: *Ne te decipiat spectaculum*, ait Chrysost.: *Ne creatoris honor creaturæ deferatur*, ne tantum lumen putetur esse Numen. Ubi enim est defectus, ibi nequit esse divinitas et Numen.

Objicit Jansenius: Dæmon est nequior carne et sanguine; ergo non recte, nec vere dicitur: *Quid nequius quam quod excogitavit caro et sanguis?* nam nequius est quod excogitavit dæmon; item quod excogitat non infirmitas carnis, sed mala voluntas, sive malitia hominis.

Resp. *Quid nequius?* subaudi, in terra inter homines, qui sub sole degunt in orbe hoc elementari; dæmon autem fuit incola cœli, nunc est inferni. Adde, *per carnem et sanguinem* hîc intelligi concupiscentiam, quæ tam in dæmone est quam in homine: concupiscentia autem nil est nequius.

Pro quo nota: *Caro et sanguis* in Script. nunc significat hominem carne præditum, nunc carnis concupiscentiis deditum, nunc corruptionem carnis, nunc concupiscentiam, sive ea in carne, sive in mente resideat, uti sunt concupiscentia iræ, vindictæ, malitiæ, superbiæ, blasphemiæ, etc. Unde Apostolus hæc inter opera carnis recenset Galat. 5. 19. Causas varias hujus phrasis dedi can. 34. in S. Paulum. Vide eas, si lubet. Præcipua est, quia caro in homine est officina, imo figulina animæ; atque sicut anima carni suas passiones, sic vicissim caro animæ suas affectiones affricat et communicat. Unde in ira quæ est in mente, ebullit sanguis et bilis in carne; idem est de cæteris passionibus. Alludit ad Genes. 6. 5: *Cuncta cogitatio cordis intenta ad malum.* Ubi Hebr. est יצר *ietser*, id est, figulina, in qua homo quasi figulus fingit, pingit et format suas imaginationes, concupiscentias et desideria. Sicut ergo caro quasi mutatur in spiritum, cum ipsum sequitur: ita mens ac voluntas in carnem quasi transformantur, cum ipsam sectantur. Hinc et diabolus omnes suas tentationes in homine per carnem et sanguinem, perque concupiscentiam homini insidentem excogitat et suscitat. Cum igitur homo secum jugiter afferat hanc carnis et concupiscentiæ sentinam, ac quasi cloacam fetentium delictorum; quid mirum si aliquando delinquat?

Dicit hoc Siracides, tum ut hominem humiliet, et in sancto timore contineat, moneatque jugiter cum carne et sanguine dimicare, ejusque motus statim elidere; tum ut eum in spem erigat divinæ misericordiæ: hæc enim conscia hujus humanæ infirmitatis et miseriæ, prona est ut ejus misereatur, eique succurrat; imo idcirco Verbum caro factum est, ut per experientiam disceret *compati infirmitatibus nostris*, Hebr. 4. 15, et c. 2. 14: *Quia*, inquit, *pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem: ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium.* Ita diserte se explicat Siracides cap. seq. v. 7. 8. 9. 10.

Quocirca τὸ *nequius* primo, proprie idem est quod pejus, sceleratius; secundo, idem quod miserius, ærumnosius, q. d. Quid miserius quam quod excogitat caro et sanguis? excogitat enim delicias gulæ et veneris, quæ non nisi dolores creant, morbos et interitum, ut homo redeat in terram et cinerem. Sic enim τὸ *nequam* pro misero, et eo quod affligit, sumit Noster cap. seq. v. 7. 10 et alibi. Et sic ait Christus Matth. 6. 34: *Sufficit diei malitia*, id est, miseria, afflictio, *sua.*

Alludit ad Job cap. 25. 5: *Ecce luna etiam non splendet, et stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus. Quanto magis homo putredo et filius hominis vermis*, non est mundus à peccato in conspectu Dei? Et cap. 15. 15: *Ecce inter sanctos ejus nemo immutabilis, et cœli non sunt mundi in conspectu ejus. Quanto magis abominabilis et inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem?*

Denique ex eo quod hîc dicitur, *sol deficiet*, æque ac Isaiæ 34. 4, et cap. 65. 17, et Apoc. 21. 1.

S. Chrysost. Theodor. Œcum. et alii putant in fine mundi solem, lunam, astra, cœlos et elementa omnia substantialiter esse annihilanda, vel corrumpenda, ac alium solem, cœlos et terram esse creanda : de qua re plura dixi Isaiæ 34 et 2. Petri 3. 10.

Et hoc arguetur.] Ita Roman. in judicio, scilicet, condemnabitur et punietur à Deo, ne putet homo se ob sequelam naturalis suæ concupiscentiæ, per propitiam Dei misericordiam evasurum ejus judicium et ultionem. Quia, ut dictum est Caino, Gen. 4. 7 : *Subter te erit appetitus ejus :* quare si eum mala germinantem non coercueris, vapulabis.

31. Virtutem altitudinis coeli ipse conspicit : et omnes homines terra et cinis.] Tigurina : *Ille molem celsi cœli perlustrat, omnes autem homines terra pulvisque sunt. Ipse,* scilicet sol, qui præcessit. *Virtutem,* Græce δύναμιν, quod vim et potentiam, indeque exercitum potentem significat : unde cum Deus Hebr. vocatur *Adonai sabaot,* id est, Dominus exercituum, Septuag. vertunt κύριος δυνάμεων, id est, *Dominus virtutum.* Sensus ergo est, q. d. *Virtutem,* id est, exercitum altissimi cœli altissimorum cœlorum, puta planetas et stellas, quarum dux quasi est sol, ipse sol tanquam imperator conspicit et perlustrat : homo vero terræ vermiculus est, ex terræ pulvere compactus, et iterum in terræ cinerem rediturus. Et tamen sol tam illustris deficit, patiturque eclipses : non mirum ergo homines tam miseros et fragiles deficere, labi ac peccare. *Terra* significat originem hominis, quia ex terra formatus est Adam : *cinis,* finem et interitum, quia moriens in cinerem vertitur. Rationem dat Jansenius. Cum enim, inquit, anima in homine sit velut ignis continue movens et motus, corpus anima destitutum est velut carbo qui in cinerem resolvitur. Unde impii, Sap. 2. 2. dicunt : *Fumus flatus est in naribus nostris, et sermo scintilla ad commovendum cor nostrum : qua exstincta, cinis erit corpus nostrum, et spiritus diffundetur tanquam mollis aer,* q. d. Vita nostra non est aliud quam vivax ignis in corde existens, qui ad motionem cordis nostri emittit de se scintillas, scilicet, sermonem et verba quæ loquimur, et fumum, scilicet, halitum respirationis, sicut ignis cum movetur, evomit scintillas et fumum.

Secundo, Lyran. Dionys. et Palacius τὸ *ipse* referunt ad Deum, de quo v. 28. q. d. Adeo Deus magnus est, ut tota virtus à cœlo ad terram ab ipso intime conspiciatur : interim videt quòd virtus et robur hominis est terra et cinis. An non igitur miserebitur ejus? Videt Deus vires Angelorum, cœlorum, elementorum et omnium aliorum. Videt igitur vires hominis, quòd sint ex corpore, terra; ex anima, cinis : miseretur igitur tam languidæ rei. Sic et Rabanus : *In cœli nomine,* ait, *cœlestem designat creaturam; in hominis vero, terrestrem : et hoc ostendere vult, quòd cœlestis et terrestris creatura ejus æqualiter factura est. Mystice autem virtutem altitudinis cœli Deus conspicit, quando perfectionem sanctorum probando dinumerat. Hominis vero fragilitatem nihilominus novit, cum peccatorum reprobando vitam despicit; quorum opera pulveri et cineri comparantur, quia examine venturi judicii omnino dissipabuntur, et ad nihilum redigentur.*

Tertio, Syrus vertit : *Virtutes cœlorum judicat Deus, etiam filios hominum qui sunt pulvis et cinis,* q. d. Deus judicavit et damnavit Angelos, cum ipsi facti sunt dæmones : quanto magis judicavit homines viles et miseros? Græcum enim ἐπισκέπτεται, idem est quod inspicit, visitat, judicat. Simili argumento concludit Apostolus dicens, 1. Corinth. 6. 3 : *Nescitis quoniam Angelos judicabimus? quanto magis secularia?*

Denique noster Pineda in Job, cap. 38. v. 15. totum hunc locum à τῷ *Quid lucidius sole?* usque ad finem capitis, apposite refert ad pœnam lapsus Adami, puta ad privationem lucis, tum vitæ et immortalitatis, tum felicitatis animæ et corporis, in qua à Deo conditus erat : proxime enim præcessit : *Quoniam non est immortalis filius hominis, et in vanitate malitiæ placuerunt.* Initio enim capitis recensuit creationem hominis, dotesque illi inditas, præsertim quòd Deus vestiverit eum virtute sua divina; deinde v. 15. ait : *Testamentum æternum constituit cum illis, et dixit: Attendite ab omni iniquo, ut, scilicet, quasi ex pacto, fœdere pietatis et obedientiæ, felicissimo statu tum corporis tum animæ, et rerum omnium amplissima potestate potirentur : sin minus, lux illa felicissima illis auferretur, et in supplicium tum ærumnis aliis, tum incredibilis corporis et animi infirmitate afficerentur.* Deinde, commemorato hominum lapsu et iniquitatibus, quibus pactum cum Deo initum violarunt, concludit : *Quid lucidius sole? et hic deficit. Aut quid nequius quam quod excogitavit caro et sanguis? et hoc arguetur. Virtutem altitudinis cœli ipse conspicit, et omnes homines terra et cinis; id est, etiam sine ullo peccato aut culpa sua aufertur homini lux ista solis, quam conspicimus, sive subeunte nocte, sive opposita umbra alterius astri : quanto igitur majori jure impiis cogitationibus quæ carnis et sanguinis sunt, auferetur lux? Cœlestis ille globus obscuratur: non obscurabitur qui ex terra factus est homo, et arguetur peccati, damnabiturque mortis, ut revertatur in terram et cinerem? Hac ipsa eadem profecto ratione ad pietatem, et jucundam ac tranquillam terræ ac luminis possessionem hortatur, Baruch.* 3. 13. *quasi cum Adamo locutus.*

Porro pendent hæc omnia à v. 28. ubi commendavit misericordiam Dei, q. d. Omnes creaturæ, adeoque sol ipse, patitur lucis defectum, ideoque ut eum instauret et conservet, eget misericordia, ope et influxu Dei : multo ergo magis eumdem patitur homo peccator, qui è palude terræ quasi ranunculus prodiit, et per mortem in tenebrosum atrumque cinerem est reversurus; ideoque multo magis eget misericordia Dei, tum ut à tenebris peccati redeat ad lucem gratiæ, tum ut à tenebris mortis reviviscat ad lucem vitæ et gloriæ sempiternæ : peccatum enim est summus defectus, summa eclipsis animæ humanæ, quam nemo tollere et illuminare potest nisi æternus justitiæ sol Christus Dominus. Rursum pendent hæc à v. 26 : *A mortuo quasi nihil, perit confessio. Confiteberis vivens,* q. d. Sicut sol dum lucet vigetque, sua luce confitetur, id est, laudat et glorificat, Deum sui auctorem; at vero cum deficit, occidit, et quasi emoritur, deficit cum luce, et obtenebrescit pariter ejus confessio, laus et glorificatio Dei : ita similiter homo vivens, tum corpore tum anima per gratiam et spiritum Dei, laudat Deum utriusque vitæ, naturalis scilicet et spiritalis, auctorem. At vero ubi emoritur vel naturaliter per mortem, vel moraliter per culpam, cum vita desinit pars ejus (corpus) laus, et glorificatio Dei. In culpam enim pronissimus est homo; quia ipse non est aliud quam caro et sanguis.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit in laude magnalium Dei, celebratque ejus potentiam et misericordiam erga miserum hominem, eamque nobis imitandam proponit usque ad v. 19. Inde ad finem varia affert documenta ethica, quæ omnia fere tendunt ad memoriam diei judicii, ut illud semper præ oculis habeamus, ad illudque nos comparemus per fugam concupiscentiarum, et studium virtutum.

1. Qui vivit in æternum, creavit omnia simul. Deus solus justificabitur, et
manet invictus Rex in æternum. 2. Quis sufficit enarrare opera illius?
3. Quis enim investigabit magnalia ejus? 4. Virtutem autem magnitudinis
ejus quis enuntiabit? aut quis adjiciet enarrare misericordiam ejus? 5. Non
est minuere, neque adjicere, nec est invenire magnalia Dei. 6. Cum con-
summaverit homo, tunc incipiet: et cum quieverit, aporiabitur. 7. Quid
est homo, et quæ est gratia illius? et quid est bonum, aut quid nequam
illius? 8. Numerus dierum hominum ut multum centum anni: quasi gutta aquæ maris deputati
sunt: et sicut calculus arenæ, sic exigui anni in die ævi. 9. Propter hoc patiens est Deus in illis,
et effundit super eos misericordiam suam. 10. Vidit præsumptionem cordis eorum quoniam mala
est, et cognovit subversionem illorum quoniam nequam est. 11. Ideo adimplevit propitiationem
suam in illis, et ostendit super eis viam æquitatis. 12. Miseratio hominis circa proximum suum: mi-
sericordia autem Dei super omnem carnem. 13. Qui misericordiam habet, docet, et erudit
quasi pastor gregem suum. 14. Miseretur excipientis doctrinam miserationis, et qui festinat in
judiciis ejus. 15. Fili, in bonis non des querelam, et in omni dato non des tristitiam verbi mali.
16. Nonne ardorem refrigerabit ros? sic et verbum melius quam datum. 17. Nonne ecce ver-
bum super datum bonum? sed utraque cum homine justificato. 18. Stultus acriter impropera-
bit: et datus indisciplinati tabescere facit oculos. 19. Ante judicium para justitiam tibi, et
antequam loquaris, disce. 20. Ante languorem adhibe medicinam, et ante judicium interroga
teipsum, et in conspectu Dei invenies propitiationem. 21. Ante languorem humilia te, et in
tempore infirmitatis ostende conversationem tuam. 22. Non impediaris orare semper, et ne
verearis usque ad mortem justificari; quoniam merces Dei manet in æternum. 23. Ante oratio-
nem præpara animam tuam: et noli esse quasi homo qui tentat Deum. 24. Memento iræ in die
consummationis, et tempus retributionis in conversatione faciei. 25. Memento paupertatis in
tempore abundantiæ, et necessitatum paupertatis in die divitiarum. 26. A mane usque ad ves-
peram immutabitur tempus, et hæc omnia citata in oculis Dei. 27. Homo sapiens in omnibus
metuet, et in diebus delictorum attendet ab inertia. 28. Omnis astutus agnoscit sapientiam, et
invenienti eam dabit confessionem. 29. Sensati in verbis et ipsi sapienter egerunt: et intellexe-
runt veritatem et justitiam, et impluerunt proverbia et judicia. 30. Post concupiscentias tuas
non eas, et à voluntate tua avertere. 31. Si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus, faciet te
in gaudium inimicis tuis. 32. Ne oblecteris in turbis nec in modicis: assidua enim est com-
missio illorum. 33. Ne fueris mediocris in contentione ex fenore, et est tibi nihil in sacculo:
eris enim invidus vitæ tuæ.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. QUI VIVIT IN ÆTERNUM, CREAVIT OMNIA SIMUL.] Quæres: quomodo *simul?* nam, Genes. 1. liquet ea esse successive creata à Deo per sex primos mundi dies. S. August. et eum secutus Cajetanus, ex hoc loco contendit ad litteram omnia uno eodemque die simul à Deo esse creata: sex vero illos dies qui nominantur, Genes. 1, vel significare ordinem creaturarum inter se, quæ scilicet prima sit, quæ secunda, quæ tertia; vel mystice esse accipiendos, tantumque significare varias Angelorum cogitationes et considerationes circa res creatas, quarum una secundùm se poscebat prius fieri quàm altera. Ita ipse, lib. 4. de Genes. ad litter. cap. 33 et 34; et lib. 5. cap. 24; et lib. 6. cap. 3; et Auctor de mirabilib. S. Scriptur. lib. 1. cap. 1. qui exstat tom. 3. S. August. Sex, inquit, dies in Genesi, in Angelorum diversa intelligentia sunt accipiendi. Verum ad litteram sex illos dies ut sonant, esse accipiendos, ut per eos successive res sint creatæ, liquet ex simplici narratione Mosis, Genes. 1. Vide ibi dicta.

Primo ergo, melius alii respondent omnia simul esse creata creatione proprie dicta. Creatio enim est et dicitur, cum res producitur ex nihilo, sine ulla materia præjacente. Talis autem fuit duntaxat primo die, imo primo instanti mundi: illo enim creavit Deus cœlum, terram et abyssum ex nihilo; ex illis deinde cætera omnia sequentibus quinque diebus non tam creavit, quàm formavit et distinxit. Quare omne quod proprie creavit ex nihilo, hoc totum primo die creavit: primo enim die creavit omnem mundi materiam, ex qua cæteris diebus cuncta in suas species et formas effinxit, sicut figulus ex luto varias vasorum formas effingit. Ita Franciscus Suarez, lib. 1. de Opere sex dierum, cap. 10. num. 22.

Hinc secundo, *simul,* quia primo mundi die virtute omnia simul creata sunt: nam simul factæ sunt principales mundi partes, scilicet cœli et elementa, in quibus alia virtute et quasi in semine continebantur, atque ex illis postea cætera omnia facta sunt; astra enim de cœlo facta sunt; viventia vero ex aquis et terra. Ita S. Gregor. 32. Mor. c. 9 et 10, D. Thom. 1. p. quæst. 74. art. 2. ad 2, Raban. Hugo, Dionys. Lyran. et alii hìc.

Tertio, *omnia* generice, id est, tam corporalia quàm spiritualia, puta tam cœlum et elementa, quàm Angelos, simul primo instanti creavit Deus. Ita Concil. Lateran. c. *Firmiter,* de summa Trinit. et fide Cathol. de Deo ait: *Qui sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam, et deinde humanam.* Ubi cum post τὸ *simul* subjungat *deinde humanam*, indicat plane τὸ *simul* excludere successionem, et opponi ad *postea* sive *deinde*, q. d. Initio temporis et mundi creati sunt Angeli et cœli, ac deinde homines; ita Suarez, lib. 1. de Angelis, c. 3. num. 9 et seq.

Quarto, *simul*, quia sub idem tempus brevi temporis interstitio omnia condita sunt, puta in principio temporis, per sex primos mundi dies, inquit Ludov. Molina de Opere sex dierum. Sic Genes. 2. dicitur: *Hæ sunt generationes cœli et terræ, quando creata sunt, in die quo fecit Deus cœlum et terram; in die,* id est, in diebus, propter breve temporis intervallum. Et Marci 10: *Ab initio creaturæ masculum et feminam fecit eos;* et tamen id factum non primo, sed sexto mundi die. Et Joan. 8: *Ille homicida erat ab initio,* id est, paulo post initium; nam initio, id est in primo instanti, dæmon creatus est integer et justus.

Quinto, *simul,* græce κοινῇ, id est pariter, nulla re excepta, q. d. Omnia pariter à Deo sunt creata: nihil est quod ab eo non sit creatum. Ita Jansenius et alii.

Sexto, *creavit omnia simul,* non in propriis ipsorum naturis, sed in sua sapientia et idea: simul enim omnium ideam mente concepit, ut deinde quælibet suo tempore produceret. Ita Rupert. lib. 2. in Genes. cap. 18. ut τὸ *creavit,* significet actum, non realem, sed mentalem: *creavit,* id est, creare destinavit, creatorum et creationis exemplar mente concepit: *Creavit,* inquit, *omnia simul in sua sapientia, ut unumquodque illorum in sua propria faceret essentia.* Hæc Rupertus.

Has tres ultimas expositiones affert et sequitur Gabr. Vasquez, 1. p. quæst. 61. disp. 224. c. 2, et Greg. de Valentia, 1. p. disp. 5. quæst. 2. puncto 2. ad 1.

Idem Valentia, disp. 4. quæst. 12. puncto 2. sub finem, septimo, respondet omnia *simul* esse creata; quia eadem fuit actio creativa omnium in Deo: hæc enim in Deo fuit una eademque simul, quæ in mundo per sex dies successive varia, imo omnia et singula produxit et formavit. In Deo enim omnia sunt unum: ideoque in eo una est actio, qua omnia producit; idque simul, quia in eodem nunc æternitatis suæ, quod in eo unum idemque semper permanet.

Octavo, Palacius: τὸ *simul,* inquit, non significat unicum instans, sed rerum continuationem, q. d. Deus non intercidit suam operationem in creando universo, sed continenter per sex dies omnia quæ in eo sunt creavit, et sabbato requievit. Itaque sensim et continue extendebat cœlos ut pellem, psalm. 103; sensim et continue faciebat arbores suos proferre fructus, mare pisces, terram animalia et plantas.

Nono, τὸ κοινῇ, id est, *communiter,* aliqui in Græcis Rom. sic explicant, q. d. Deus creavit res omnes communes, id est profanas, si cum Creatore conferantur qui solus usquequaque justus est. Unde sequitur: *Dominus solus justificabitur.* Addunt Complut.: *Distinguens in eis sancta à profanis.*

Decimo, S. August. de Genesi ad litter. imperfect. cap. 7. pro *creavit*, legit, *complevit omnia simul;* quia scilicet Deus die septimo absolvit totum opus creationis. Omnes hæ expositiones sunt probabiles, præsertim primæ quinque, sed maxime genuina videtur quinta.

Primo, quia hoc significat Græcum, κοινῇ, id

est, communiter, pariter, nullo scilicet excepto : quod proinde referendum est non ad τὸ *creavit*, sed ad τὸ *omnia*, q. d. Omnia simul, id est, pariter, nullo excepto, creavit Deus, ita ut nullum sit ens quod Deo suum esse non debeat, seque ab eo creatum confiteri non cogatur.

Secundo, quia idem significat alibi τὸ *simul*, ut psalm. 13 : *Omnes declinaverunt simul*, id est, communiter, nullo excepto. Psalm. 48. 3 : *Simul in unum dives et pauper*; et v. 11 : *Simul* (id est, pariter, non eodem tempore) *insipiens et stultus peribunt*; et sæpe alibi.

Tertio, quia pro *simul* vertunt *communiter* Complut. Rom. Tigurina et cæteri.

Quarto, idem patet ex præcedentibus et seq. atque ex scopo Siracidis. Scopus enim ejus est docere, tam solem quàm hominem, cæteraque omnia creata esse à Deo *simul*, id est, communiter, pariter, ac proinde omnia omnino arguere immensam Dei potentiam, bonitatem et misericordiam ; eaque jugiter indigere, ut in sua natura quàm à Deo acceperunt, conserventur, suosque defectus et eclipses suppleant et restaurent. Ad hoc autem impertinens est quòd *simul*, id est, eodem instanti temporis, omnia sint creata.

Deus solus justificabitur (nonnulli codices Græci legunt, *justus est*), et manet invictus rex in æternum.] Hic versus pendet à præcedenti : ille enim ibi inchoatus hîc expletur. Unde Tigurina vertit : *Qui degit ævum* (inhabitator æternitatis) *cuncta creavit simul Dominus, qui solus est justus, nec præter eum est alius, et manet invictus rex in æternum*, q. d. Qui vivit in æternum, et creavit omnia simul, est dominus omnium, qui solus justificabitur, et manet invictus rex in æternum. Deum enim opponit Soli, homini et creaturis : quòd hæ omnes deficiant, peccent, mutentur, emoriantur ; Deus autem perpetuo sine defectu maneat sibi similis, justus, perfectus, immortalis, immutabilis et dominans omnibus in æternum. Unde Syrus, v. 1 et 2, ita vertit : *Quis potest manifestare opera ejus, et quis metietur fortitudinem ejus? Mundus totus simul explorat, et Dominus solus justus est* (immutabiliter et essentialiter). Deus enim sicut solus habet perfectionem essentiæ, adeoque ipse est suum et rerum omnium esse : sic et solus habet perfectionem justitiæ, potentiæ et imperii; à quo uti suum esse tenue et umbraticum, ita et exilem suam et umbraticam justitiam, potentiam et imperium emendicant omnes Angeli et homines. Unde Complut. addunt : *Et non est alius præter eum gubernans* (vel condens, ædificans : hæc enim omnia significat οικιζων) *mundum in palmo manus suæ. Ipse enim rex omnium in sua potentia, distinguens in ea sancta à profanis*; Tigurina : *Ipse mundum disponit spithama manus suæ, cunctaque parent voluntati ipsius. Nam ipse potentia sua regit omnia, quæ in eis sancta sunt disjungens à profanis.*

Aliter explicat Palacius, nimirum τὸ *justificabitur* hîc eo sensu accipi, quo sumitur à Davide psalm. 50. dicente ; *Dele iniquitatem meam, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris*, id est, nisi miserearis pœnitentium, videberis injustus, et vinceris ab his qui te talem audent judicare. At cum miserearis omnibus, solus justificaris, et invictus permanes ab his qui te judicare non verentur. Tu nota juxta hunc sensum regis esse misereri, et invictum se servare ab his qui judicant eum esse crudelem. Hæc Palacius.

2 et 3. Quis sufficit enarrare opera illius ? Quis enim investigabit magnalia ejus ?] Græce, ἐξιχνίασε, id est, scrutatus est, investigavit, in præterito, q. d. Nemo plene ad fundum investigavit, aut investigare potuit vel potest, magnalia Dei ; ergo nemo plane et plene ea enarrare sufficit. Tigurina vertit : *Cuinam explicandi facta sua facultatem dedit, aut quis egregia ipsius facinora investiget?* Simili modo stupens et admirabundus exclamat Apostolus : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quàm incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus ! Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* Rom. 11. 33.

Quocirca S. Isidorus lib. de Natura rerum c. 44 : *Quis*, ait, *investigabit magnalia ejus? Ergo quod mortalium naturæ secretum est, hoc divinæ potentiæ relinquendum est.* Notent hoc hæretici, qui volunt scrutari mysterium Eucharistiæ ; et quia illud non capiunt, negant, imperite Dei omnipotentiam ad naturæ et ingenii sui vires arctantes.

Tropol. Cassianus, Collat. 12. 12, pulchre docet Sanctos in se mirari opus Dei, quo ex libidinosis facti sunt casti, de gulosis sobrii, ex feris mansueti : *Quis plane*, inquit, *non miretur opera Dei, ac toto proclamet affectu : Quia ego cognovi quod magnus est Dominus ; cum vel se, vel alium quempiam ex rapacissimo liberalem, ex prodigo continentem, ex superbo humilem, ex delicato ac tenero squalidum hirtumque perspexerit, et egestate atque angustia præsentium rerum etiam voluntarie perfruentem! Ista sunt profecto mira opera Dei, quæ peculiariter anima Prophetæ, similiumque ejus mirificæ contemplationis intuitu stupefacta cognoscit. Ista sunt prodigia quæ posuit Dominus super terram, quæ idem Propheta considerans, ad admirationem eorum cunctos populos advocat, dicens : Venite et videte opera Dei, quæ posuit prodigia super terram, auferens bella usque ad fines terræ; arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni.* Subdit deinde majus Dei opus in Apostolorum creatione : *Quod enim majus potest esse prodigium, quàm sub momento brevissimo ex rapacissimis publicanis Apostolos fieri, ex persecutoribus truculentis Evangelii prædicatores patientissimos reddi, ita ut eam quam persequebantur fidem, etiam effusione sui sanguinis propagarent ?*

4. Virtutem autem magnitudinis ejus quis enuntiabit ? aut quis adjiciet enarrare misericordiam ejus ? Græce κράτος, id est, *vim, robur*; unde Complut. *Fortitudinem magnificentiæ ejus quis enumerabit? et quis adjiciet* vel *apponet*, scilicet animum, *ad enarrandum misericordias* vel *beneficia ejus?* Tigurina : *Quis vim magnificentiæ ejus percenseat? aut quis conetur miserationes ejus enarrare?* Syrus hæc omnia silentio præterit usque ad v. 6. Præclare Jansenius : *Inter cætera Dei attributa*, ait, *quæ nunquam satis prædicari possunt, sunt præcipue duo in Deo stupenda et admiranda : virtus scilicet, robur ac fortitudo magnificentiæ ejus, et misericordia ejus atque bonitas; quæ duo Deo tribuuntur, cum dicitur optimus maximus. Fortitudini ejus non est adjuncta (ut fere in hominibus) crudelitas, et misericordiæ ejus non deest potentia succurrendi quibus miseretur. Fortitudo exigit ut cum suspiciamus et timeamus; misericordia, ut amemus et diliga-*

mus. Alludit ad psal. 105 : *Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus?* Vere Minutius Felix in Octavio : *Sibi solus*, inquit, *tantus quantus notus est.* Et S. August. lib. 4. de Genesi ad lit. c. 6. asserit *neque ipsis Angelis notam esse divinam substantiam, sicut ipsa est sibi.* Quocirca S. Dionys. de Divin. nomin. et de Cœlest. hierarch. asserit Deum et divina casto potius honoranda silentio, quàm audaci temeranda eloquio, juxta illud psal. 64. 1 : *Te decet hymnus Deus in Sion.* Ubi S. Hieron. vertit : *Tibi Silentium laus Deus in Sion*, silens enim et muta est omnis nostra Dei laus. Hinc olim foribus templi inscriptum erat *silentium*, teste S. Chrysost. homil. 1. in 1. ad Timoth.

5. NON EST MINUERE, NEQUE ADJICERE, NEC EST INVENIRE MAGNALIA DEI,] q. d. *Magnalia* sive magnifica opera Dei adeo sunt perfecta, ut eis nihil addere liceat; eadem adeo sunt sublimia, ut eorum rationes et causas perscrutari et invenire sit impossibile. Græca habent : *Non est minuere, neque apponere, et non est investigare mirabilia Domini;* Tigurina : *Nihil est quod demas aut addas, nec quod pervestiges miracula Domini.* Orationes Isocratis dicuntur adeo perfectæ, ut nihil eis addi, nihil demi possit. Et Quintil. Græcos oratores comparans Latinis : *Demostheni*, ait, *nihil demas, Ciceroni nihil addas.* Nonne hoc justius conveniat operibus Dei? Circulo, ut perfectissimo, nihil addi, nihil auferri potest; ita nec magnalibus Dei, utpote profectis à sapientissimo operatore. Quod si unquam humanum ingenium notam inurit magnalibus Dei, causa est, quia, cum sit finitum, nequit invenire rationem infiniti consilii divini. Quocirca Psaltes psal. 144 : *Exaltabo*, inquit, *te, Deus meus rex, et benedicam nomini tuo in seculum, et in seculum seculi. Magnus Dominus, et laudabilis nimis; et magnitudinis ejus non est finis, etc. Magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ loquentur, et mirabilia tua narrabunt.* Vide dicta Genes. 1. et 2, ubi ostendi quomodo noxia quoque animalia plura commoda afferant homini totique universo.

Mystice, magnalia Dei sunt perfectionis opera, quæ adeo pulchra et perfecta sunt, ut nec homo in illis defectum, nec excessum inveniat, nec eorum decorem et excellentiam comprehendat. In his operibus cum homo consummatus videtur, tunc, ne ab adepta virtute cadat, oportet ut quasi incipiens ad primum fervorem revertatur et quasi novitius inchoet. Si vero omnino *quieverit*, et progredi ultra noluerit, tunc incipiet esse mendicus et pauper, et *aporiabitur*, id est, his quæ se habere putabat bonis indigebit : nam impetu suorum affectuum impulsus, in pristina vitia relabetur.

6. CUM CONSUMMAVERIT HOMO, TUNC INCIPIET : ET CUM QUIEVERIT, OPERABITUR.] Ita legunt plerique codices Rabani, Lyrani, Jansenii et aliorum : quod Jansenius sic explicat, q. d. *Significat eum qui magnitudinem Dei et operum ejus vestigare et enarrare conatus fuerit, cum omne studium eò contulerit, nihil tamen effecturum. Cum*, inquit, *quisquam absolvisse se putaverit investigationem et enarrationem de Deo, tum demum inveniet tantum superasse, ut quasi de novo incipiendum sit; et cum post longum laborem quiescendum sibi putaverit, quasi instituto suo bene perfecto, tum videbit sibi adhuc laborandum esse et operandum, ut quod conatur perficiat. Significat ergo, si quis hoc tentet, frustra laboraturum.* Verum pro *operabitur*, corrige cum Rom. *aporiabitur* : hoc enim respondet ἀπορηθήσεται, id est, perplexus erit, dubius, anceps. Complut. et Interpres S. Basilii in cap. 8. Isaiæ vertunt, *tunc indigebit*, novo scilicet examine et scrutinio; Rom. *tunc dubitabit;* Tigur. *incertus est*, q. d. Cum homo consummaverit scrutari magnalia Dei, et ulterius progredi non potens, à scrutando conquieverit; tunc hærebit dubius, incertus, perplexus, quia videbit se multa non posse intelligere, et penetrare. Syrus vertit : *In consummatione hominum ipsi incipiunt* (alius textus habet, *æquales fiunt) et, si revertantur, obstupescunt.* Quo enim plus penetras, inquit Palacius, plus reliquum est penetrandum; alioqui Deus non esset, si à te comprehendi posset. Recte igitur dictum est illud : *Mirabilis facta est scientia tua ex me; confortata est, et non potero ad eam.* Ita Plato : *Deum*, ait, *invenire non facile, intelligere impossibile est.* Rex Hiero Simonidem philosophum rogavit quid esset Deus. Petiit ille duos dies ad respondendum; tum quatuor; ac ita semper multiplicatos. Id cum miraretur Hiero, ille respondit : *Quo plus de Deo cogito, eo res mihi videtur obscurior.* Certe cum hic consummare videbatur, tunc incipiebat.

Alludit ad Job 26. 14 : *Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum ejus; et cum vix parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* S. August. Epist. 3. ad Volus. hanc sententiam recte accommodat studio et intellectui S. Script. quia hoc est unum è præcipuis Dei operibus inscrutabilibus. *Tanta est*, inquit, *Christianarum profunditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliori ingenio conarer addiscere; non quoad ea quæ necessaria sunt saluti, tanta in eis perveniatur difficultate : sed cum quisque ibi fidem tenuerit, sine qua pie recteque non vivitur, tam multa, tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opaca, intelligenda proficientibus restant, tantaque non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus quæ intelligendæ sunt, latet altitudo sapientiæ, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimisque cupiditate discendi, hoc contingat, quod eadem Scriptura quodam loco habet : Cum consummaverit homo, tunc incipiet.* Huc facit illud Menedemi apud Plutarch. de Profectu. Qui Athenas, inquit, ventitant, principio sibi videntur sapientes, tum philosophi; at, cum orbem scientiarum decucurrerint, omniaque consummarint, se nihil scire et omnia ignorare autumant, atque tum primum discere incipiunt.

Tropol. multi hanc sententiam accommodant profectui in virtute, sanctitate et perfectione. Hæc enim est opus gratiæ Dei, quod finem et fundum non habet, q. d : cum consummaverit homo servare mandata Dei, cum consummatus fuerit in humilitate, charitate, omnique virtute, tunc incipiet dicetque cum Psalte : *Dixi, nunc cœpi;* ita Rabanus. Sic S. Antonius apud S. Athanasium, hoc suis primum dat vitæ spiritualis documentum : *Cogitate vos quotidie incipere servire Deo.* Idem dedit Barlaam regi Josaphat apud Damascen. in Historia. Vide Auctorem de Salutar. documentis apud S. August. tom. 4 : *Parvulis*, ait, *est ludere, perfectis autem viris est lugere.* Quocirca Lyranus sic exponit : *Cum consummaverit homo* investigationem de Deo, *tunc incipiet*, id est, percipiet quod est in principio;

et cum quieverit, operabitur, id est, cum erit in senectute, quod tempus est quiescendi, ad bonum opus magis animabitur. Unde B. Franciscus sub finem vitæ dicebat suis: *Fratres, incipiamus servire Domino; nam usque nunc parum profecimus.* Et hæc est monitio Salvatoris Lucæ 17: *Cum omnia feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus;* non ergo in annis, sed in animis sita est perfectio. Is proficit et perficit se, qui semper inchoare se credit, qui ardenti incipiendi desiderio jugiter ad profectum se urget et exstimulat. Vide S. Bernard. Epist. 253. ad Guarinum.

Allegor. et anagog. cum consummaverit homo legem Mosis, incipiet sapere legem Christi; lex enim est initium et umbra Evangelii; cum vero consummaverit Evangelium, incipiet videre Deum; lex enim ducit ad fidem, fides ad speciem et visionem, sive gratia ad gloriam, juxta illud Christi: *Qui minor est in regno cœlorum, major est illo* (Joanne Baptista), Matth. 11. Hugo vero de Christo explicat, q. d. Cum Christus consummatus fuit per passionem mortis, incepit vivere per resurrectionem in gloria; tumque misit Spiritum Sanctum, quo veniente Apostoli consummati jam in schola Christi, cœperunt sapere, et ardere zelo evangelizandi.

7. Quid est homo? q. d. Quam abjectus et vilis est homo præ Dei majestate! et quæ est gratia, græce, χρῆσις, id est usus, utilitas, illius? q. d. Quid utilitatis homo vilis afferre potest Deo, qui nullo indiget, estque *saddai,* id est, abundantissimus et cornucopiæ? et quid est bonum, aut quid nequam illius]? q. d. *Quid* potest homo Deo boni *aut nequam,* id est mali, inferre? quid potest Deo aut bene aut male facere? quid potest bono suo Deum juvare, aut malo suo lædere? Est antithesis; Dei enim magnitudini opponit exilitatem hominis, ut Deum extollat, hominem deprimat, q. d. Homo præ Deo quam parvus vilisque est homuncio! quid commodi Deo afferre potest? quid Deo boni vel mali afferre? Nec enim virtutes nostræ Deo aliquid boni, puta laudis, lætitiæ, gloriæ, addere; nec peccata, ut blasphemiæ, doloris aliquid, infamiæ, aut alterius mali irrogare queunt. Rursum *quid,* id est, quantulum, quam exiguum est *bonum,* vel *nequam,* id est malum, hominis! quam exigua ejus virtus, sapientia, perfectio, sanctitas! quam exigua ejus ira, minæ, blasphemiæ! Esto enim respectu hominis hæc gravia sint mala et peccata; tamen respectu Dei exigua sunt, imo nulla, quia nullam Deo maculam, læsionem aut dolorem afferre possunt, juxta illud Job 22. 3: *Quid prodest Deo, si justus fueris; aut quid ei confers, si immaculata fuerit via tua?* Unde Syrus vertit: *Quid sunt homines, et quæ jactura eorum, et quod lucrum eorum, et quæ gratia eorum, et quæ malitia eorum?* Tigurina: *Quid est homo, aut quis est usus ipsius? quid in eo boni est, quidve mali?*

Pathetice S. August. 1. Confess. capite 5: *Quid tibi sum, inquit, ut amare te jubeas à me; et nisi faciam, irascaris mihi, et mineris ingentes miserias?* Soli orienti et occidenti Æthiopes nonnulli diras imprecantur, ait Plin. lib. 5. cap. 8; at Soli nocere vel lucem adimere nequeunt; sic impiorum, qui atri sunt instar Æthiopum, maledicta non sentit Deus, juxta illud Amos c. 9: *Numquid non ut filii Æthiopum vos mihi estis?* Vere Dionys. Carthus. ex Hugone: *Mala mea,* inquit, *pura mala sunt, et mea sunt; bona autem mea nec pura sunt, nec mea sunt.*

Porro τὸ *quid est bonum, aut quid nequam illius?* præter jam datum sensum varie varii explicant. Palacius primo, q. d. Quid est bonum aut malum hominis, id est, quantum durat ejus felicitas aut miseria in hac vita? utique parvo tempore, imo momento uno. Nam, ut sequitur, centum anni vitæ ejus si comparentur cum æternitate, sunt sicut gutta ad mare, et sicut calculus arenæ ad totum arenæ cumulum. Sic et Rabanus.

Secundo, q. d. O quantum erit hominis bonum, et quantum ejus malum in futuro seculo, cum tamen ad hoc bonum et malum assequendum tam breve habeat vivendi spatium!

Tertio, alii, q. d. Quam pauca sunt hominis bona, et quam multa ejus mala!

Quarto, q. d. Quantula, quam modica sunt bona et mala, commoda et incommoda, prospera et adversa, jucunda et tristia hominis in hac vita! præsertim quia omnia non tantum in se modica sunt, sed et modico tempore durant, ut sequitur; nil ergo magnum, nil bonum, nil malum, nisi æternum. Si ergo bonum verum ambis, æternum ambi: si malum verum metuis et fugis, æternum fuge et formida.

Quinto, q. d. Quantulum est bonum quod tibi amici conferre, quantulum malum quod tibi inimici inferre queunt! utique exile et exiguum. Neminem ergo illorum, sed unum Deum ama et time, qui potest corpus et animam vel beare vel perdere in gehennam, Matth. 10. 25. Hoc est quod ait Deus Isaiæ 51. 12: *Ego, ego ipse consolabor vos; quis tu ut timeres ab homine mortali, et à filio hominis qui quasi fenum ita arescet?*

8. Numerus dierum hominum ut multum centum anni, quasi gutta (ita Romana et Græca, ὡς σταγών, id est, *quasi gutta;* male ergo multi legunt, *quasi guttæ* in plurali) aquæ maris deputati sunt: et sicut calculus arenæ, sic exigui anni in die ævi,] q. d. Vide quam modicus sit homo, et omnes res humanæ, idque disce ex modico vitæ ejus tempore, quod ut summum est centum annorum (quod spatium, ait Varro lib. 5. vocatur *seculum* à senio, eo quod longissimum spatium senescendorum hominum habeatur) ut si qui supersint anni, mortis sint potius quam vitæ: hi autem comparati cum ævo, id est, æternitate, non plus sunt quam gutta aquæ comparata cum vasto mari, et sicut lapillus arenæ comparatus cum toto arenæ cumulo; imo longe minus sunt: nam inter guttam et mare, lapillum et arenam, est certa et definita proportio, cum utraque finita sint: temporis vero centum annorum ad æternitatem, utpote finiti ad infinitum, nulla est proportio. Vide ergo quam parum, imo nihil, sit ætas tua præ æternitate. Complut. *Numerus dierum hominis multi anni centum, irrationabili autem cuique omnibus dormitio. Sicut gutta aquæ à mari, et sicut calculus arenæ, sic mille anni in diebus seculi.* Romana legunt ὀλίγα, id est, *exigui* (pro quo Complut. legunt χίλια, id est, *mille).* Unde sic habent: *Sicut gutta aquæ maris et calculus arenæ, sic exigui anni in die ævi;* Tigurina clare, sed libere: *Numerus dierum hominis centum anni, cum plurimum, nec cujusquam ex omnibus stata est obitus sui ratio. Quantula est aquæ gutta è mari sumpta, et ex arena calculus, tantillum sunt anni mille pro tempore æternitatis.* Græcum enim αἰών, et seculum et

ævum et æternitatem significat. Dicitur enim αἰὼν quasi ἀεὶ ὤν, id est, semper existens : talis autem est æternitas. Syrus : *Numerus vitæ hominis, cum multum vixerit, centum anni, sicut ad implendum utrem ex mari, et sicut granum arenæ; mille anni de mundo isto non sunt sicut unus dies in seculo justorum.*

Hinc ergo desumpta est communis illa similitudo maris et arenæ ad repræsentandam et aliquo modo concipiendam (plene enim ab homine concipi nequit, cum sit infinita) æternitatem ; nimirum, ut eam concipias, cogita : sic avicula singulis mille annis sorberet unam guttam è mari, et auferret unum arenæ granum ex toto arenæ cumulo, qui est in littore maris totoque mundo, quando tandem, post quot millia, imo milliones annorum exsorberet totum mare, et auferret totam arenæ molem ? utique auferret aliquando, sed post plurimos et homini innumerabiles annorum milliones. Gauderet Judas et damnati, si hæc conditio illis à Deo daretur, ut toto illo tempore gehennæ tormenta subirent, dummodo eo emenso illa finirentur. At vero illa tum necdum finientur; quia tunc non finietur æternitas, sed rursum incipiet, ut novum mare absorbendum, et nova arenæ moles auferenda sit, et post hanc alia et alia sine fine, quia immensa et intermina durabit semper in secula seculorum. Quocirca æternitatem significarunt Ægyptii per basiliscum, quia hic solus inter serpentes vi interfici non potest ; quinimo tanta huic uni vis inest, ut animalia reliqua solo sibilo fuget; quo audito ferunt omnes avium cantus coerceri, fructicesque et herbas non ullo morsu, sed olfatu aspectuque solo enecari. Ita Pierius Hierogl. 14, pag. 131.

Moraliter Hugo : *Gutta aquæ maris*, inquit, notat tria, scilicet vitæ brevitatem, inconstantiam et amaritudinem; brevitatem notat τὸ *quasi guttæ;* instabilitatem, τὸ *aquæ;* amaritudinem, τὸ *maris.*

Nota præpositionem *in*, quæ est in Græco ἐν ἡμέραις αἰῶνος, *in diebus æternitatis*, q. d. Quod est gutta in mari, hoc sunt centum anni in æternitate; quod est lapillus unus inter innumeras maris arenulas, hoc sunt centum anni inter annos innumeros æternitatis. Si guttam injicias in mare, illico mare illam sorbet et absorbet, ut nusquam appareat, quasi ipsa jam non esset, essetque nihil; injice pariter centum annos vitæ tuæ in æternitatem, æternitas illos sorbebit, illique videbuntur esse nihilum. Hoc est quod canit Psaltes psalm. 89. v. 4 : *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna quæ præteriit.* Et S. Petrus 2. Epist. cap. 3. 8 : *Unus dies apud Dominum sicut mille anni, et mille anni sicut dies unus.* Vide ibi dicta.

Hoc cogitabat Reverendissimus D. Godefridus nuper Episcopus Bambergensis, cujus hæc erat gnome, qua se quasi acri stimulo ad omnem virtutem pungebat : *Omni momento sto ad ostium æternitatis.* Omni ergo momento vivam æternitati. Vide dicta in fine Levitici. Idem per umbram viderunt Philosophi. Unde Cicero Tuscul. 2 : *Contemno*, inquit, *magnitudinem doloris, à quo me brevitas temporis vindicabit, ante pene quam invenerit.* Idem Seneca lib. 6. Natural. quæst. c. 32 : *Omnia*, inquit, *feres constanter, si cogitaveris nihil interesse inter exiguum tempus, ac longum, quia finitum est.* Quod judicium omnium Philosophorum esse asseverat idem lib. 1. de Tranquill. c. 10 : *Sic olim*, inquit, *philosophi hæc omnia, quæ sub aspectum cadunt, sive bona, sive mala sint, propter brevitatem vel fortiter ferenda, vel facile contemnenda docuerunt.* Simonides apud Plutarch. lib. de Consolat. *Mille*, inquit, *et centum annorum millia cum æternitate collata, sunt ut punctum temporis, imo ut puncti brevissima particula.*

9. Propter hoc patiens est Deus in illis, et effundit super eos misericordiam suam,] q. d. Quia tanta est hominis miseria, hinc sustinet eam, sublevatque immensa Dei misericordia ; magna enim miseria illex est provocans magnam misericordiam. Brevitas ergo vitæ nostræ sicut nos ad humilitatem, ita Deum ad patientiam excitat, ne, si statim supplicia irroget, et vitam nostram breviorem reddat, et nos quos diligit, à se rejectos in perpetuum emittat. Pro *patiens est*, græce est, μακροθύμησε, id est, *longanimis fuit.* Ita Romana ; sed Complut. legunt cum Nostro in præsenti μακροθυμεῖ, id est, *longanimus est;* sic et Syrus. Similiter pro *effundit*, Noster legit in Græco ἐχχεῖ : jam legunt in præterito ἐξέχεεν, id est, *effudit.* Ita Romana. Complut. legunt in futuro ἐκχεεῖ, id est, effundet. Verum more Hebræo per unum tempus, sive præsens illud sit, sive præteritum, sive futurum, significantur cætera duo ; effundit ergo tum in præsenti, tum in præterito, tum in futuro, id est, effundit, effudit et effundet. Significatur enim mos, consuetudo et indoles Dei semper miserentis. Unde Tigurina vertit : *Propterea Deus patientia utitur in homines, et effundit in eos misericordiam suam*, q. d. Deus patiens est in tolerandis tot hominum criminibus, ne statim fulmine vindictæ in eos detonet; idem est longanimis in exspectando, ut resipiscant ; ac misericors, dum eos sua gratia prævenit, incitatque ad pœnitentiam, ac pœnitentes in pristinam amicitiam recipit.

10. Vidit præsumptionem cordis eorum quoniam mala est, et cognovit subversionem illorum quoniam nequam est,] q. d. Vidit Deus homines à corrupta natura, et innato superbiæ vitio pronos ad præsumptionem, ut multa sibi assumant et præsumant, audeantque Dei legem et voluntatem transgredi et violare : *Cognovit* pariter eorum *subversionem*, græce καταστροφήν, id est, perditionem, excidium, interitum, lugubrem finem vitæ quasi tragœdiæ eorum (alludit enim ad tragœdias, quæ læta habent initia, sed in cædes et funera desinunt; unde tristis hic earum finis vocatur Catastrophe), *quoniam nequam, id est, valde misera, dolorosa et lugubris, est.*

Nota : *Nequam* sæpe usurpatur ab Ecclesiastico, non pro impio et scelerato, sed pro molesto, doloroso, afflictivo. Sic Plinius, lib. 14. c. 20, aceti nequitiam vocat acrimoniam et mordacitatem : *Aceti*, inquit, *nequitiæ inest virtus magnos ad usus.* Idem, lib. 12. c. 25 : *Nequissime*, inquit, *gummi, quoniam ipsum quoque inhærescit.*

Sic Festus ex Lucilio vocat aurum nequam auribus ; quia scilicet lædit aures suo pondere, dum eas incidit ex eisque suspenditur. Sic nequam vitis vocatur à Columella lib. 3. c. 10, et nequam liber ab Ovidio lib. 2. de Tristibus.

Porro præsumptionem graphice depingit S. Bernard. tract. de Grad. humilit. in 7 : *Quis alios, inquit, se præcellere putat, quomodo non plus de se quàm de aliis præsumat ? primus in conventibus residet, in consiliis primus respondet, non vocatus accedit, non missus se intromittit, reor-*

dinat ordinata, reficit facta, quidquid ipse non fecerit aut ordinaverit, nec recte factum, nec pulchre existimat ordinatum ; judicat judicantes, præjudicat judicaturis.

11. IDEO ADIMPLEVIT PROPITIATIONEM SUAM IN ILLIS, q. d. Ob tantam eorum miseriam, puta pronitatem in malum, priusquam vitam finiant, tristemque catastrophen jam dictam sortiantur, si ad Deum redeant, ejusque gratiam implorent; plenam pœnitentibus exhibet propitiationem, ut eis peccata condonet, et insuper sua gratia et justitia eos donet, quin et idcirco OSTENDIT EIS VIAM ÆQUITATIS] per Decalogum et legem in Script. traditam, perque lumen tum naturale rationis, tum supernaturale fidei et gratiæ menti eorum inditum. Ubi recordare, ait Palacius, quod serpens proposuit homini cibum interdictum, promittens futurum ut essent dii. Irrepsit hæc divinitatis cupiditas in animos omnium; nemo enim fere se natum ad obediendum legi divinæ meditatur. Hæc est hominum mala superbia. Inde in Adam facta subversio est. Quia ratio, quæ summum locum habere debuit, in imo jacet; contra cupiditas, quæ erat in imum dejecta, summum locum obtinuit. Ergo videns Deus superbiam hominis ex dæmone natam, vidensque subversum hominem, cupiditate in eo tyrannidem exercente, miseretur tantæ miseriæ. O summam Dei misericordiam! Gravissimæ injuriæ, quæ nos solent ad gravissimam iram provocare, hæ illum ad summam miserationem fere compellunt.

Græca de more concisa duos hos Latinos versus coarctant in unum hunc : *Vidit et cognovit subversionem eorum, quoniam mala est, ideo multiplicavit misericordiam suam ;* et Syrus : *Quia cognovit quod finis eorum malus est, propterea multiplicavit veniam eorum ;* Tigurina vero planius, ut Noster : *Vidit et cognovit malam esse eorum arrogantiam animi et eversionem, propterea placabilitatem suam ampliavit, et ostendit ipsis viam æquitatis.*

Præclare Rabanus : *Quis suffert*, inquit, *fragilitatem nostram, nisi bonitas Conditoris nostri, qui indignos fovet, ingratos pascit, contemptores tolerat, aversos revocat, et conversos ad pœnitentiam misericorditer suscipit, et omnium peccatorum largissimam veniam tribuit? Unde quid tantæ pietati condignum possumus rependere, aut quid retribuere Domino pro omnibus quæ retribuit nobis, nisi hoc quod Psalmista ait : Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo? Dicamusque gratulando cum eodem Propheta : Magnus Dominus, et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis. Misericors et miserator Dominus, patiens et multum misericors. Suavis Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus. Laudem Domini loquetur os meum, et benedicat omnis caro nomen sanctum ejus in æternum, et in seculum seculi.*

12. MISERATIO HOMINIS CIRCA PROXIMUM SUUM; MISERICORDIA AUTEM DEI SUPER OMNEM CARNEM.] Commendavit Dei misericordiam ex sua intrinseca bonitate et immensitate, nunc eamdem commendat comparando et præponendo eam misericordiæ hominis, idque per triplicem antithesim. Prima est, quod *misericordia hominis* sit erga proximum sibi æqualem : *Dei autem* sit erga *omnem carnem,* quæ infinite Deo est minor et vilior. Secunda, quod *hominis misericordia* arctetur ad unum alterumve proximum, id est, aliqua ratione sibi conjunctum; *Dei* vero *misericordia* se dilatet ad *omnem carnem,* id est, ad omne animal, ac præsertim ad omnem hominem; nullum enim animal tantam experitur Dei in se clementiam et beneficentiam, quantam homo. Tertia, quod homo misereatur *proximi,* id est, conjuncti et amici; Deus vero *omnis carnis*, id est, tam inimicorum quàm amicorum. Simul hac comparatione incitat hominem, ut in omnes dilatet viscera misericordiæ suæ, tum, ut Deum imitetur; tum, ut ejus majorem in se misericordiam provocet et conciliet. Syrus vertit : *Misericordiæ hominis erga cognatos suos, et misericordiæ Domini erga omnes facturas suas.*

13. QUI MISERICORDIAM HABET, DOCET ET ERUDIT, QUASI PASTOR, GREGEM SUUM.] *Qui*, scilicet non homo (ut vult Lyran.) sed Deus, misericordiam habet; et suos docet et instruit, sicut pastor suum gregem curat, instruit et pascit. Patet ex Græco, ex quo sic clare; sed suo more libere vertit Tigur. *Misericordia hominis tendit in proximum ipsius; at misericordia Domini mortales omnes castigat, erudit, docet et reducit ut pastor gregem suum ;* Syrus : *Docet, erudit, instruit et convertit eas* (facturas suas), *sicut pastor bonus gregem suum.* Hoc est quod exsultans agnoscit sibique gratulatur David psal. 22. 1 : *Dominus regit me (*Hebr. *pascit me;* S. Hieron. *Dominus pastor meus*); *et* (idcirco*) nihil mihi deerit; in loco pascuæ ibi me collocavit.* Et psal. 73. 3 : *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ?* Et psal. 79. 2 : *Qui regis Israel, intende; qui deducis velut ovem Joseph.* Et psal. 94. 7 : *Quia ipse est Dominus Deus noster, et nos populus pascuæ ejus, et oves manus ejus.* Et psal. 118. 176 : *Erravi sicut ovis quæ periit; quære servum tuum.*

Ubi nota : Cætera animalia, si à via aberrent, in eam redire possunt; at ovis ita simplex et stolida est, ut, si semel aberret, in viam non redeat, nisi in eam à pastore reducatur, ut docet Aristot. lib. 9. Histor. anim c. 3. et S. Basil. in c. 13. Isaiæ; sic peccator, aberrans à lege Dei, in eam redire nequit, nisi à pastore Deo reducatur per gratiam prævenientem et illuminantem, quæ ei viam ostendat et præmonstret. Quocirca Romæ in antiquissimis templorum imaginibus, Christus pingitur quasi pastor ovem perditam humero gestans, et ad gregem reducens. Idipsum in se agnoscens S. August. l. 10. Confess. c. 27. ingemiscens exclamat : *Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi, etc. Vocasti, et clamasti, et rupisti surditatem meam; coruscasti, splenduisti, et fugasti cæcitatem meam; flagrasti* (alii legunt, *fragrasti*), *et duxi spiritum, et anhelo tibi. Gustavi, et esurio, et sitio. Tetigisti me, et exarsi in pacem tuam.*

14. MISERETUR EXCIPIENTIS DOCTRINAM (ita Rom. et Græca; perperam ergo Complut. legunt *miserator*, vel, ut alii, *misereatur excipiens doctrinam;* quod Lyran. exponit, q. d. Homo qui miseretur et docet, ut præcessit, misereatur in effectu : *Excipiens doctrinam miserationis*, id est, confirmans doctrinam suam per exercitium operis ; nam in moralibus magis movent facta quàm verba) MISERATIONIS, ET QUI FESTINAT IN JUDICIIS EJUS,] q. d. Deus qui misericordiam habet, ut præcessit, miseretur ejus qui excipit doctrinam suam, *miserationis*, id est, è miseratione profectam; vel *miserationis,* id est, quæ de miseratione, ut scilicet proximorum miserea-

mur, præcepta sancit; nimirum ejus *qui festinat ut ambulet in judiciis*, id est, præceptis et mandatis, *ejus*. Hunc sensum clare indicant Græca, quæ ita Tigur. vertit: *Disciplinam admittentium miseretur, itemque jura sua studiose consectantium;* et Syrus: *Beati qui annuntiant misericordiam ejus, et qui suscipiunt judicia ejus*. Hinc disce hoc dogma, ut ejicias in te misericordiam Dei, obedias legi et voluntati Dei, et à peccato convertere ad Deum, ac præsertim miserere proximorum; nam *beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*, Matth. 5. Hæc enim si non æqua et condigna, certe congrua est talionis divinæ lex. Unde misericordes in die judicii audient à Christo: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi; esurivi enim, et dedistis mihi manducare*, Matth. 25. 34.

Nota: τὸ *doctrinam miserationis* tripliciter exponi potest. Primo, q. d. doctrinam ex misericordia Dei manantem; secundo, q. d. doctrinam de miserendo aliis; tertio, q. d. doctrinam qua Deus docet se velle misereri impiorum, ut ad se convertantur. Erat Augustinus perversus, erat et Saulus, inquit Palacius, Deus sua miseratione erudivit corda eorum doctrina conversionis, quæ est *doctrina miserationis*. Illi eam doctrinam exceperunt; ideo misertus est Dominus eorum, dans scilicet eis gratiam et postea felicitatem.

Nota secundo τὸ *festinat in judiciis ejus*, quia Deus gratiam suam non effundit in torpidos et lentos, sed in alacres et festinos, qui scilicet fervent in studio virtutum et cursu ad perfectionem. Unde sponsa audit sponsum se invitantem: *Surge, propera, amica mea*, Cant. 2. 10. Festina igitur tuos defectus corrigere, festina te humiliare, et pati quælibet adversa, festina exercere opera charitatis; sic copiosam Dei gratiam elicies: *Deus enim præsentior est diligentibus, negligentibus abest*, ait S. Ambros. lib. 9. in Luc. c. 10. Idem lib. 4. in c. 4. Lucæ, loquens de Naaman à lepra curato ab Eliseo: *Nemo*, inquit, *sanatus ostenditur, et maculosi morbo corporis absolutus, nisi qui religioso officio studuit sanitati. Non enim dormientibus divina beneficia, sed observantibus deferuntur.*

15. Fili, in bonis non des querelam, et in omni dato (hoc enim est Græcum δόσει, pro quo tamen Complut. legunt δεήσει, id est, *inopia*, vel *precatione* et postulatione) non des tristitiam verbi mali.] Apposite misericordiæ Dei subjungit misericordiam hominum: Dei enim misericordiam imitari debet homo. Simul explicat hîc *doctrinam miserationis*, de qua v. præced. scilicet, ut misereamur non tantum facto, sed et verbo. Jam primo Syrus sic vertit, huncque dat sensum: *Fili mi, eum qui benefacit proximo suo ne prohibeas, et eum qui dat, ne lædat oculus tuus*. Secundo, alii, q. d. Actionibus bonis, puta virtutum, nullam addas circumstantiam vitiosam: hæc enim vitiat totam actionem. Bonum enim est ex integra causa, malum ex singulis defectibus, uti docet Philosophus; tertio, et genuine, q. d. *In bonis*, id est, beneficiis præstandis non sis morosus, acerbus, onerosus, vitiosus, faudulentus, aut talis ut jure quis de te queri, teque reprehendere possit. Pro *querelam* enim græce est μῶμον, id est, reprehensionem, vituperium, maculam: hanc enim significat Hebræum מום *mum;* unde Græcum μῶμος, q. d. Ne des maculam in gloriam tuam, ne maculam injicias in eleemosynam tuam: *Et in omni dato* (dono quod das) *non des tristitiam verbi mali;* quo, scilicet, eum cui das, contristes: vel quia ostendis te invite et ægre dare, vel quia eum cui das taxas, improperas, conviciis et probris incessis, q. d. Eleemosynam da, et confer beneficium; non ex tristitia, sed ostendendo hilaritatem vultu et verbis benevolis: nam *hilarem datorem diligit Deus*, 2. Corinth. 9. 7. Unde ex Græco sic clare vertit Vatabl. *in rebus bonis, fili, ne adhibeas reprehensionem, nec ullo in dono verbi mali molestiam;* alii clarius: *Fili, beneficiis ne addas reprehensionem, nec ulli dono molestiam verborum*. Hæc enim omnem beneficii gratiam tollit, inquit Jansenius: nam in beneficiis conferendis maxime spectatur animus benevolus, cujus index est sermo similis. Citat hunc locum Isidor. Pelus. l. 4. Epist. 118: *Ecce*, inquit, *sermo melior est dono; utraque autem sunt penes virum qui pollet gratia*. Unde infert: *Non enim ab ipsa dationis magnitudine vel parvitate, sed ex animi proposito eleemosyna æstimatur; quandoquidem etiam sermo approbatione dignus censetur*. Sic et Salvianus lib. 1. ad Eccles. Cathol. *Oblata*, ait, *non pretio, sed affectu placent; nec enim animus dantis datis, sed animo commendantur data; nec pecunia fidem insinuat, sed pecuniam fides.*

Præclare Seneca, lib. 2. de Beneficiis c. 3, cum docuisset beneficium dandum esse lubenter, cito, indubitanter addit: *Itaque lætus facit* (beneficus), *et induit sibi animi sui vultum. Ingentia quorumdam beneficia silentium, aut loquendi tarditas, imitata gravitatem et tristitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius adjicere bona verba rebus bonis, et prædicatione humana benignaque commendare quæ præstes? ut ille se castiget quod tardior in rogando fuit. Adjicias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quod, cum aliquod desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tam diligenter rogasti, quod quemquam adhibuisti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit; postea quidquid desiderabis, tuo jure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, ut animum tuum pluris æstimet quam illud quidquid est ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui discessit, dicet sibi: Magnum hodie lucrum feci. Malo quod illum talem inveni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via pervenisset. Huic enim animo nunquam parem referam gratiam.*

Porro beneficentia exigit vultus animique hilaritatem verborumque benevolentiam, juxta illud: *Qui miseretur in hilaritate*, Rom. 12. 8. Rationem à priori dat Thomas 1. 2. qu. 32. art. 2: *Benefacere alteri*, inquit, *est delectabile per comparationem ad triplex principium. Quorum unum est facultas benefaciendi, et secundum hoc benefacere alteri fit delectabile, in quantum per hoc fit homini quædam imaginatio, abundantis boni in seipso existentis, ex quo possit aliis communicare; et ideo homines delectantur in filiis, et operibus propriis, sicut quibus communicant proprium bonum. Aliud principium est habitus inclinans, secundum quem benefacere fit alicui connaturale; unde liberales delectabiliter dant aliis. Tertium principium est motivum, puta cum aliquis movetur ab aliquo quem diligit, ad benefaciendum alicui; omnia enim quæ facimus, vel*

patimur propter amicum delectabilia sunt, quia amor præcipua causa delectationis est.

16. NONNE ARDOREM REFRIGERABIT ROS? SIC ET VERBUM MELIUS QUAM DATUM.] Græca: *Nonne ros æstum sedat* vel *mitigat? sic et sermo potior est quam donum.* Comparat sermonem benevolum rori: sicut enim ros leniter stillans calorem hominum, animalium et frugum temperat, sed ita ut nullam molestiam, sed magnam suavitatem afferat; sic et sermo jucundus miseriam, quæ afflictum quasi æstus cruciat et urit, sua suaviloquentia refrigerat, et recreat ita ut nullam molestiam, sed magnam consolationem et lætitiam afferat. Ex adverso sermo asper est instar grandinis et procellæ, quæ et si æstum refrigeret, tamen suo impetu homines et fruges percutit, percellit et sternit. *Verbo* ergo bonum *melius quam datum*, quia utilius et aptius ad tollendam miseriam et afflictionem inopis, quam ipsum donum: *Nam ingratum faciunt bonum donum verba injuriosa*, ait Rabanus.

Huic simile est, ut in eadem roris analogia persistam, quod tradit Plinius lib. 9. cap. 35. Margaritas esse coagulum roris cœlestis, ac proinde pro varietate cœli sereni vel turbidi candidas vel sordidas formari: *Has*, inquit, *ubi genitalis anni stimulaverit hora, pandentes sese quadam oscitatione, impleri roscido conceptu tradunt, gravidas postea eniti, partumque concharum esse margaritas pro qualitate roris accepti; si purus influxerit, candorem conspici; si vero turbidus, et fetum sordescere, eumdem pallere, cœlo minante conceptum, ex eo quippe constare, cœlique eis majorem societatem esse quam maris; inde nubilum trahi colorem, aut pro claritate matutina serenum.* Beneficia enim et gratiæ sunt quasi margaritæ, rore beneficentiæ concretæ, quibus si vultus et verborum hilaritas addatur, hilarescunt; sin vero amaritudo et acerbitas, sordescunt et mœrorem afferunt. Quocirca sapienter S. August. in psal. 103. conc. 1: *Supplicem*, inquit, *nullum spernas, et eum, cui dare non potes quod petierit, non spernas; si potes dare, da; si non potes, affabilem te præsta. Coronat intus Deus voluntatem, ubi non invenit facultatem. Nemo dicat: Non habeo; charitas non de sacculo erogatur.*

Mystice noster Jac. Alvarez de Paz de Exterm. mali lib. 1. par. 2. c. 6: Datum, inquit, aliquod donum cœleste significat, aut aliquem actum virtutis, utpute abstinentiæ aut humilitatis, quo Dominus animam justi multiplicat, et verbum internum sermonem designat, quo anima suas infirmitates in oratione pandit, aut certe quem ipsa in recessibus cordis è cœlo demissum audit. Hoc verbum rori comparatur; quia, sicut ros æstivum calorem temperat, et corpora calore fatigata recreat; ita oratio, et mutua cum Domino collocutio, omnem æstum carnis refrigerat: *Incumbamus gemitibus assiduis*, inquit S. Cyprianus lib. 1. Epist. 1, *et deprecationibus crebris. Hæc sunt enim nobis arma cœlestia, quæ stare et perseverare fortiter faciunt. Hæc sunt munimenta spiritualia, et tela divina quæ protegunt.*

17. NONNE ECCE VERBUM SUPER (id est, melius quam) DATUM BONUM? SED UTRAQUE CUM HOMINE JUSTIFICATO.] Græce, κεχαριτωμένῳ, id est, gratioso vel gratia pleno; gratia, inquam, apud Deum æque ac homines, ideoque *justificato*, quia gratia gratum faciens justificat, secumque adducit justificationem. Complut. legunt κεχαριτωμένα, id est, gratiosa, quasi dicas: Utraque apud hominem gratiosa, utraque homini gratiam conciliant; Tigurina: *Nonne ecce munere præstantior est oratio? cæterum in homine gratioso usus utriusque est;* alii: *Nonne ecce sermo dono melior est? et ambo sunt apud hominem gratiosum;* Syrus: *Est enim verbum bonum quod dono melius est, et utrumque super hominem fortunatum*, q. d. Experientia docet, et quisque in aliis idipsum videt, imo in seipso sentit, nimirum magis leniri mentis afflictionem ex verbo blando, quam ex dono: nam ingratum est donum quod datur verbis asperis; ex adverso verba blanda grata sunt, etiamsi desit donum. Verba ergo blanda condiunt donum, sicut sal omnem cibum condit et sapidum facit; adeo ut, si sal desit, cibus omnis licet optimus, sit insulsus et insipidus, et sicut saccharum, quod omnem rei amaritiem dulcorat.

Porro ne quis dives pauperi det solùm bona verba, nec ejus inopiæ necessaria largiatur, dicatque illud: *Ite in pace, calefacimini et saturamini*, Jacob. 2; subdit Sapiens: *Et utraque cum homine justificato*, q. d. Gratiosus et justus utrumque præstabit, scilicet tam datum, quam verbum bonum: ita largietur verbum bonum, ut non omittat datum. Hoc est quod ait S. Joannes Epist. 1. c. 3: *Filioli mei, non diligamus verbo nec lingua, sed opere et veritate.* Et S. Gregor. 21. moral. c. 14: *Dilectio nostra semper exhibenda est, et veneratione sermonis et ministerio largitatis.* Et S. Chrysost. lib. 3. de Sacerdotio ante finem: *Donum ipsum*, inquit, *donantis vultus gestusque conduplicat.* Idque probat ex hisce Siracidis verbis, quæ sic legit: *Nonne ros ardorem tollet? sic verbum melius quam datum. Ecce enim verbum supra dona ipsa excellens bonum; utrumque autem vir gratus præstat.* Idem in c. 18. Genes. homil. 41: *Idcirco*, ait, *et sapiens quidam dicebat: Melior sermo quam manus. Sæpe enim sermonis obsequium magis recreat accipientem, quam donum ipsum. Proinde scientes hæc, ne simus difficiles erga eos qui ad nos accedunt. Quod si poterimus eorum inopiam sublevare, hoc faciamus cum gaudio lætitiaque magna, non ut præbentes aliquid, sed ut ab eis accipientes. Quod si non possumus, ne simus asperi in eos, sed vel verbis eorum curam agamus, et in mansuetudine respondeamus eis. Quare enim dure compelles eum? Num cogit? num vim facit? orat, supplicat, obsecrat. Qui autem hæc facit, contumelia dignus non est. Quid dicit? orat et supplicat, innumera bona apprecatur, et hæc omnia facit pro uno obolo; et neque illum erogamus. Et quam assequemur veniam? quam habebimus defensionem?*

18. STULTUS ACRITER IMPROPERABIT, ET DATUS INDISCIPLINATI TABESCERE FACIT OCULOS.] Græca: *Stultus odiose exprobrat, invidique donum tabefacit oculos;* Syrus: *Stultus improperat antequam faciat gratiam, donum impii connivere facit oculos*, q. d. Vere insipiens est et stultus qui χάριν, id est gratiam, facit ἀχαρίστως, ut habent Græca, id est, ingrate, infacete et insipide; quia Charites deformat, Gratiæque adimit gratiam, qui, scilicet, cum quippiam donat pauperi vel afflicto, illi exprobrat inopiam, mendicitatem, inertiam, importunitatem, etc.; hic enim *datus*, id est donum, *indisciplinati*, id est, hominis stulti aut rustici, græce βασκάνου, id est,

invidi (sic enim c. 14. v. 6. avarum vocavit *invidum*, quia sibi et aliis usum opum invidet), *tabescere facit oculos pauperis*, dum eum contristat, affligit, pungit, cruciat suis improperiis, sua impudentia, duritie, asperitate. Nam ut sapienter ait S. Gregor. 21. moral. c. 14. et ex eo Rabanus: *Sunt nonnulli, qui mox ut ab egenis fratribus fuerint necessaria postulati, post dona largituri in eos prius contumeliosa verba jaculantur; qui ut rebus ministerium pietatis perficiunt, verbis tamen gratiam humilitatis perdunt. Ita ut plerumque videatur, quod illatæ jam injuriæ satisfactionem solvunt, cum post contumelias dona largiuntur. Nec magni est operis quod postulata tribuant, quia ipso dationis suæ munere vix eumdem excessum sermonis tegunt, quibus bene hoc loco dicitur: In omni dato non des tristitiam verbi mali. Et paulo post: Ecce verbum super datum bonum, et utraque cum homine justificato; videlicet, ut datum exhiberi debeat per pietatem, et bonum verbum tribui per humilitatem.*

Quare qui eleemosynis suis miscent jurgia aut verba aspera, dant panem arena aut lapillis mistum, qui dentes lædit et palatum corrumpit. Aut potius una manu dant panem, altera alapam infligunt. Audi Senecam lib. 2. de Beneficiis c. 7: *Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere datum, Panem lapidosum vocabat, quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Allio prætorio, ut æri alieno ejus succurreret, edere illum sibi nomina creditorum jussit. Hoc non est donare, sed creditores convocare. Cum edita essent, scripsit, Nepoti jussisse se pecuniam solvi; adjecta contumeliosa admonitione, effecit, ut nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberavit illum à creditoribus, sibi non obligavit.* Idem lib. 2. cap. 15. *Sæpe*, inquit, *nihil interest inter amicorum munera et hostium vota.* Quocirca Epaminondas sprevit munera Artaxerxis et Jasonis, Alcamenes Messeniorum, Phocion Mitilli et Alexandri, ait Plutarch. in Lacon. ac Socrates Alcibiadis, et Ephialtes amicorum, teste Æliano lib. 9. Rursum Seneca lib. 2. de Beneficiis c. 4: *At plerique*, inquit, *sunt qui beneficia asperitate verborum et supercilio in odium adducunt, eo sermone usi, ea superbia, ut impetrasse pœniteat.* Et lib. 1. c. 1. pleraque enumerat vitia, quæ nostra beneficia corrumpunt, atque inter alia sic disserit: *Quis non, cum aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum avertit, occupationes simulavit, longis sermonibus, et de industria non invenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, et variis artibus properantes necessitates elusit? In angusto vero comprehensus, aut distulit, id est, timide negavit; aut promisit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis et vix exeuntibus verbis. Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse adversus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbe injecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut molestia careret, dedit?* Ac non longo verborum interstitio: *Utique non contumeliose; nam cum ita natura comparatum sit, ut altius injuriæ quam merita descendant, et illa cito defluant, has tenax memoria custodiat; quid exspectat qui offendit dum obligat? Satis adversus illum gratus est, si quis beneficio ejus ignoscit.* Lege S. Chrysost. hom. 11. in epist. ad Hebræos, ubi multis suadet eleemosynam ita pauperibus erogandam, ut omnis absit contumelia et injuria. Denique Cato in Distichis ita præcipit:

Gratior officiis quo sis, mage charior esto;
Ne nomen subeas, quod dicitur, officiperdæ.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE PRÆPARATIONE AD JUDICIUM.

19. Ante judicium para justitiam tibi, et antequam loquaris disce.] A misericordia descendit Sapiens ad prudentiam sive providentiam, datque præcepta de iis, quæ ante opus prudenter præmittenda sunt (unde posset hæc vocari lectio de Anterioribus), ut opus felicem sortiatur exitum, quæ omnia eo tendunt, ut doceat nos ante Dei judicium præmittere bona opera, ut illud felix faustumque experiamur. Unde sæpius ingeminat τὸ *ante judicium*, q. d. Hæc προδικία, hæc præjudicia anteeant judicium: hæc Anteprædicamenta judicii sunto. Ad litteram verba hæc cum sint generalia, de quolibet judicio accipi possunt, q. d. Compariturus in tribunali hominum, sed maxime Dei, prius fac ut causa tua sit justa. Sic enim à justo judice non metues condemnationem, sed securus faustam sententiam exspectabis. Similiter antequam alios doceas, prior ipse disce, neve loquaris quod nescis, quodque forte falsum est; unde juste ut temerarius doctor vel assertor damneris: quanquam Græca hoc ad sequens referant, cum eoque combinent, hoc modo: *Antequam loquaris disce, et ante languorem* vel *morbum sanare.* Porro Palacius sic explicat, q. d. Antequam loquaris, id est, respondeas Christo examinanti te in die judici, nunc disce bene faciendo, quod tunc cum lætitia respondeas. Omnia enim hæc spectant præparationem ad judicium. Verum aptius sic explices: Sicut locuturus prius discit quid loquatur: sic tu locuturus et responsurus Christo judici te examinanti, prius hìc disce practice bene vivendo quod tunc respondeas.

Ita judicii divini jugiter memor, ad illud assidue se comparabat S. Julianus Anachoreta, de quo ita scribit S. Ephrem, illi familiaris in ejus Vita: *Et quemadmodum qui carcerali detinentur custodia, dum coram tribunali judicii producendi sunt, præ timore et angore plorant: sic et beatus Julianus assidue tremendi tribunalis Christi recordabatur; quare et continenter flebat, judicium futurum cogitans. Ubi autem compunctio et lacrymæ et humilitas, ibi nequaquam instabilitas et quæcumque res perversa ac improba regnat, sed optimus ordo viget, ac disciplinâ,*

et omnis res bona. Ubi vero ista non adsunt, multum à scopo, qui quæritur, aberratur.

20. Ante languorem adhibe medicinam, et ante judicium interroga teipsum, et in conspectu Dei invenies propitiationem.] Primo, q. d. Cum ex inappetentia, dolore, lassitudine, aliisque indispositionibus quasi symptomatibus et signis præsentis, vel sentis, initia morbi, illico occurre et remedium adhibe, quo morbum avertas. Remedium est triplex : Primum est, abstinentia, jejunium, diæta ; secundum, exercitium corporis ; tertium, pilulæ, aliaque catapotia. Hæc enim tria humores superfluos et noxios, qui morbum causant, vel exhauriunt, vel consumunt : unde sunt multi qui semel vel bis quotannis, puta in vere et autumno, catapotiis corpus purgantes, vivunt vitam sanam et longævam. Alii idem faciunt per abstinentiam et exercitium. Unde Joannes Salisberiensis lib. 8. de Nugis curialium et vestigiis Philosophorum cap. 6 : *Ferunt*, ait, *Galenum semper decimæ diei abstinentiam, loco efficacissimæ et saluberrimæ medicinalis curæ indixisse ; nec facile posse, nisi corruptioris naturæ fuerit, morbis gravioribus subjacere, qui decima quaque die ab omni cibo abstinet, aut simplicissima diæta transigit vitam.* Et Cœlius Rhodiginus lib. 30. Antiq. lect. c. 12: *Memoriæ*, ait, *proditum est, Galenum centum et quadraginta annos vixisse, tantaque in cibo et potu abstinentia usum, ut ad satietatem nunquam comederit aut biberit, nec crudum quidquam unquam gustarit : unde sit factum, ut odorificum semper anhelitum spiraret, et citra ullam omnino affectionem sola deficeret senectute; hinc etiam adagio exorto, ut Galeni valetudinem dicamus, pro ea quæ ultra humanum captum nimis sit prospera, nimisque inoffensa.* Suidas tamen Galeno tantum dat annos 70, alius 87 ; floruit sub Antonino Pio Imp. Sunt et hodie Religiosi, virique sapientes et pii, qui sextam cujuslibet hebdomadæ feriam in jejunio sine cibo transigant, vel eo utantur parco et parvo, quod tam religioni (id enim faciunt in honorem passionis Christi) quam incolumitati certissime servit, uti experimur quotidie. Porro tunc maxime jejunandum, cum corpus plethora, id est plenitudine, distenditur : nam hæc in paralysim et pessima morborum genera erumpit. Quocirca qui in conviviis bene pransi infartique sunt, si sanitati consultum velint, à cœna abstineant, vel modicum quid cœnent.

Certe novi permultos, qui omnes morbos curant et prævertunt jejunio, eoque sanitatem et vires licet modicas et debiles tuentur. Quin et Aristot. lib. 5. Ethic. : *Abstinentia cibi*, inquit, *confert febricitanti sanitatem.* Tritum est illud Scholæ Salernitanæ :

> Cum tibi defuerint medici, medici tibi fiant
> Hæc tria : mens hilaris, requies facilis, moderata diæta.

Vide dicta Daniel. 1. v. 8. et 15.

Simili modo *ante judicium interroga teipsum*, q. d. Antequam judices alios, judica teipsum, ut aliis compati discas, utque prius in te damnes et corrigas, quod damnare et corrigere vis in aliis.

Porro apposite hoc subnectit τὸ *ante languorem adhibe medicinam*, quia correctio proprii languoris et vitii est optima dispositio et medicina ad curandum languorem et vitia aliorum. Unde SS. Anachoretæ in Vitis Patrum docent dicuntque : Qui plene vicit suam gulam, iram, superbiam, etc., potest dæmonem gulæ, iræ, superbiæ ex aliis depellere. Rursum Palacius ea sic connectit, q. d. Sicut ante languorem, quem credis instare, adhibes medicinam : sic ante judicium teipsum examina, circumspice, interroga, ut in conspectu judicis invenias propitiationem.

Secundo, sublimius sub languore corporali accipe spiritalem, puta passiones, concupiscentias et vitia, q. d. Cum præsentis, vel sentis, initia alicujus tentationis, passionis et vitii ebullientis, illico illa amove et reseca : nam si ea crescere sinas, difficile superabis, juxta illud :

> Principiis obsta : sero medicina paratur,
> Cum mala per longas invaluere moras.

Huic sensui magis cohæret id quod sequitur : *Et ante judicium interroga teipsum*, q. d. Antequam voceris ad Dei tribunal ut judiceris, explora et examina tuam conscientiam ; ac si quid ibi vitii deprehenderis, expurga per pœnitentiam, perque serium propositum et studium melioris vitæ, et bonorum operum. Hæc enim est medicina efficax, ut in judicio languorem et mortem æternam evadas. De judicio enim Dei hîc agi, patet ex eo sequitur : *Et in conspectu Dei*, græce, *in die visitationis*, vel inquisitionis, id est, judicii, *invenies propitiationem.* Ita Raban. et Palacius. Hinc Complut. sic legunt, *ante languorem* θεραπεύου, id est, *curare*, fac ut cureris et saneris ; *ante judicium para te* καλλιεργεῖν, id est, *ad bene faciendum* (aliqui legunt καλλιερεῖν, id est, ad litandum, ad sacra faciendum, ad numem victimis propitiandum), *et in hora visitationis invenies propitiationem.*

Ubi nota Complut. legere ἑτοίμαζε, id est, *para*, pro quo Noster et alii legunt ἐξέταζε, id est, explora, *interroga;* Tigurina : *Ante ægritudinem admitte curationem, ante judicium explora teipsum, ut tempore inquisitionis consequaris veniam ;* Syrus alio abit, sic enim vertit : *Antequam pugnes, quære tibi adjutorem ; et antequam infirmeris, quære tibi medicinam.*

Notanda est aurea gnome S. Dorothei doctrina 3. in fine : *Admonuere*, inquit, *crebro majores nostri, non debere pati monachum remorderi se aliquando à conscientia sua, ne una quidem re minima.* Et S. Chrysost. homil. 43. in Matth. : *Sedeat*, inquit, *mens atque cogitatio tua judex in animam atque conscientiam tuam ; adducas omnia delicta tua in medium, scrutare quæ animo commisisti, et pone dignas singulorum pœnas; dicas tecum assidue : Quare hoc aut illud ausus es? quare illud et illud perpetrasti? Quod si ab illis quidem tua conscientia refugit, aliena vero curiose rimatur, dic ad ipsam : Non ego judex in alios, nec tu alios defensura judicium subiisti. Sic assidue ipsam ad hanc scrutationem revoca; deinde si causam dicere non possit, sed balbutiat atque stupescat, quasi superbam ancillam, et fornicatione corruptam cæde verberibus, ac flagellis dilania.* Et paulo post : *Non enim morietur percussa, sed mortem effugiet.* Plura de hoc conscientiæ suique scrutinio vespertino et matutino, dixi Deuteron. 6. 8. Thren. 3. 40. ad illud : *Scrutemur vias nostras ;* Roman. 2. 15 et alibi.

21. Ante languorem humilia te, et in tempore infirmitatis ostende conversationem tuam.]

Primo, q. d. Dum sanus es, dum vales, et viges, noli superbire tua sanitate, robore et viribus, ne Deus superbiam tuam puniat, tibique auferat sanitatem et vires, in quibus superbis, ut humiliare te discas. Sponte ergo dum sanus es, te humiliterque Deo sanitatem acceptam feras, non tibi, vel tuæ ætati et industriæ, eumque precare ut eam tibi conservet. Unde Syrus vertit : *Antequam apprehendat te angustia, ora, et in tempore angustiæ invenies eam, et respondebit tibi.*

Secundo, Palacius explicat, q. d. Si vis tempore infirmitatis leniter et humiliter ferre languorem, ante eum lenis esto et humilis : nam qualem te exhibueris sanus, invenies infirmus. Igitur ante tempus judicii, in quo omnia tremment, *humilia te*, præpara te : quiete et mansuete judicem exspectabis, si quiete et mansuete vixeris. Rursum *humilia te*, scilicet εγκρατεια, id est, per continentiam et abstinentiam, ut addunt Complut. hoc est, jejuna, q. d. Antequam ægrotes, jejuna, jejunio digere et consume humores superfluos, qui tibi febres aliosque morbos creabunt : mater ergo sanitatis æque ac sanctitatis, est sobrietas. Nota. Hebræum ענה *ana*, significat affligere et humiliare: afflictio autem Judæis præcepta et ordinaria erat jejunium. Itaque *humiliare se* idem est quod jejunare, præsertim quia humiliata, id est, afflicta carne per jejunium, humiliatur et spiritus. Hinc illud frequens in Script. : *Humiliate in jejunio animas vestras.* Quocirca Tigurina vertit : *Ante infirmitatem temperantia teipsum macera.*

Et in tempore infirmitatis ostende conversationem tuam.] Præscripsit quid ante infirmitatem sit faciendum ; nunc præscribit quid in ipsa sit agendum, dicendo : *Ostende conversationem*, id est, patientiam, humilitatem, resignationem, pœnitentiam. Alii explicant, q. d. *Ostende conversationem tuam* præteritam Deo, et sacerdoti in lege nova per sinceram peccatorum confessionem.

Secundo et potius, *ostende conversationem*, id est conversionem (et forte ita vertit Noster), *tuam.* Sic Seneca ait Epist. 75 : *Sciatque illa ipsa, quibus lædi videtur, ad conversationem* (id est conversionem) *universi pertinere, et ex iis quæ cursum mundi consummant.* Græce enim est επιςροφην, id est conversionem, regressionem ; item considerationem, curam, animadversionem, castigationem. Sensus ergo est, q. d. Dum ægrotas, convertere per orationem et pœnitentiam ad Deum, tum ut ipse tibi sanitatem restituat, tum ut animæ tuæ consulas, teque præpares ad instantem mortem Deique judicium. Convertere, inquam, regrediendo per neglectam prius viam, ideoque priorem tuam vitam recognosce, introspice, animadverte, castiga, curaque summopere, ut animæ tuæ ad mortem et ad tribunal Dei plene consulas, ut æternitati beatæ, non miseræ, adjudicetur. In judicio enim de alterutra in te feretur sententia Dei. Ita Ezechias morbo afflictus conversus ad Deum, oransque cum lacrymis veniam et vitam impetravit, Isaiæ 38. Ita S. Theresia confessa est ægritudines sibi fuisse initium sanctitatis et salutis. Idem omni seculo factum legimus, et etiamnum fieri videmus.

Rursum hic versus æque ac præcedens, de morbo non tantum corporali, sed et spiritali accipi potest, q. d. Antequam in aliquem animæ languorem, id est vitium et peccatum, incidas, jejuna, carnem affige, ac humilia te, ut humilitate, jejunio, humilique oratione et invocatione opis divinæ languorem et lapsum evadas ; si vero jam in eum es prolapsus, illico per conversionem et pœnitentiam exsurge. Unde pro *infirmitatis*, Noster græce legit αρρωςηματων, id est infirmitatum ; jam legunt αμαρτηματων, id est peccatorum. Sic enim legunt : *In tempore peccatorum ostende conversionem ;* Tigurina : *Tempore peccatorum ostende emendationem ;* Syrus : *Antequam impingas, ora et precare : antequam pecces, da eleemosynam.* Ita Rabanus, hæc omnia referens ad pœnitentiam, qua quis se præparet ad diem judicii, ideoque omni nisu in servitio Dei usque ad finem vitæ laborare contendat. *Ille discit*, ait, *atque justitiam sibi præparat, qui quotidie rimatur quid de conversatione sua et actibus Deo placeat, quidve displiceat ; et ita se per compunctionis lacrymas et castigationem corporis studet à delictis mundare, ut non necesse sit pro pollutione peccatorum æternis cruciatibus in die vindictæ denuo illum subire. Illam enim horam languorem appellat, et tempus infirmitatis, quando justa retributio unicuique pro actibus propriis rependitur ; nec jam licet cuiquam operari, sed fas est operum suorum mercedem unumquemque recipere.* Hic enim dies qualis sit, Sophonias propheta, c. 1. ostendit, dicens : *Juxta est dies Domini magnus, juxta est et velox nimis : vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis. Dies iræ dies illa, dies tribulationis et angustiæ, dies calamitatis et miseriæ, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulæ et turbinis, dies tubæ et clangoris super civitates munitas, et super angulos excelsos. Et tribulabo homines, et ambulabunt ut cæci, quia Domino peccaverunt : et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercora. Sed et argentum eorum, et aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini : in igne zeli ejus devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.* Et S. Cyprianus, tract. de Passione : *Veniet*, inquit, *anima tua in manus judicis quem condemnas, fractisque tribunalibus tuis judicaberis, et demergeris in profundum inferni, eruntque tibi et Judæ scelerato, in tenebris et gehennalibus flammis, pœnæ irremediabiles, inconsumptibiles ignes, dolores perpetui, et tormenta æterna. Et quidem Filius hominis, sicut scriptum est de illo, vadit : qui damnatus est, ut liberaret damnatos ; doluit, ut sanaret infirmos; timuit, ut faceret securos ; opprobria pertulit, ut improperia detrahentium non moveret electos; deputatus inter impios, quorum alter assumptus, alter reprobatus est, ut daretur exemplum et forma indissolubilis, manans in posteros; quia nec in ultimis Dei clementia pœnitentes excludit, nec ulla hora sera est cui compunctio districta occurrit ; nec eos qui vitæ suæ quocumque articulo temporis veri sunt judices, iterum judicari. Quia, cum judicis et tortoris vices non parcens peccator assumit, semetipsum persequens, dum confessionem confusione honorat, holocausti hujus incensio in conspectu Dei veniam impetrat. Neque enim bis in idipsum judicat Deus ; sed impœnitentes ipse judicat et damnat ; pœnitentes vero, quia à seipsis suscipit judicatos, absolvit; neque judicio, quod pœnitentiæ*

humanæ severitas protulit, aliquid justitia cœlestis apponit.

22. Non impediaris orare semper, et ne verearis usque ad mortem justificari : quoniam merces Dei manet in æternum,] q. d. Multa solent orationis impedimenta occurrere; hæc omnia amove quoad potes, ut vaces crebro et assidue orationi, nimirum occupationes ad te non pertinentes, vel minus utiles, visitationes amicorum, convivia, ludos, studia nimia vel inutilia, somnum, otium, lites forenses, negotia secularia, etc. Hæc enim omnia quasi minus utilia postponenda sunt orationi, utpote rei divinæ et utilissimæ, per quam Dei gratiam, omniaque bona à Deo impetramus. Quocirca Christus : *Oportet,* inquit, *semper orare, et non deficere,* Lucæ 18. 1; et Paulus : *Sine intermissione orate,* 1. Thessal. 5. 17. Vide ibi dicta. Tota ergo Sanctorum vita est quasi jugis oratio, ut fuit vita S. Antonii, Simeonis Stylitæ, S. Mariæ Magdalenæ et Davidis dicentis : *Septies in die laudem dixi tibi,* psal. 118. 164. Unde S. Gregorius in psal. 6. pœnit. *De profundis,* inquit, *clamavi ad te : non ait : Clamo, sed clamavi : habes in hoc perseverantiæ documentum, etc. Esto ergo sedulus in oratione, esto in precibus importunus, cave ne ab oratione deficias.*

Pro *non verearis,* aliqui cum Pagnino legunt, *ne veteris,* q. d. Nil vetet, nil impediat, uti assidue orare, ita et assidue facere opera justitiæ. Verum Romana et Concilium Tridentinum, sessione 6. c. 10, quin et S. August. in Speculo legunt, *ne verearis,* q. d. Nullus hominum pudor, nullus timor te remoretur à profectu justitiæ, quominus assidue satagas per opera justa et sancta crescere in justitia, gratia et sanctitate. Causam subdit : Quia per hæc augebis mercedem et coronam tuam æternam. Si enim mercator oblata occasione lucrandi centum pro uno, avide illam arripit; utique et nos avidissime arripere oportet occasionem augendi merita et coronas nostras, quæ in hac vita singulis momentis nobis offertur, ut quolibet instanti possimus lucrari mille, imo milliones pro uno. *Non enim sunt condignæ passiones* (actiones et labores) *hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis,* ut ait Paulus. Nota : τὸ *quoniam merces Dei manet in æternum,* q. d. Ne verearis quotidie studere justitiæ, et nova merita accumulare, quia præmia Dei bene agentibus destinata exhaurire valeas; *merces* enim ejus *in æternum manet,* quia quantumvis pro Deo laboremus, et ei serviamus, semper supersunt manentque ei præmia ingentia, quæ magis laborantibus dare possit.

Græca paulo aliter et brevius habent : *Noli impedire quominus reddas votum tempestive : et ne exspectes* vel *differas usque ad mortem justus fieri.* Ubi nota : Pro *votum,* græce est ευχη, quæ vox, ait S. Hieronymus ad Suniam, nunc orationem, nunc votum significat; sed hîc *votum* significare liquet ex verbo δουναι, id est reddere. Verum Noster aliud verbum videtur legisse. Rursum τὸ *ne exspectes* vel *differas usque ad mortem justificari,* sive *justus fieri,* dupliciter accipi potest : Primo, de prima justificatione qua impius fit justus, q. d. Ne differas conversionem, ut peccatis inhærere velis usque ad mortem, et tunc agere de iis pœnitentiam, ut justitiam et gratiam Dei consequaris; secundo, de secunda justificatione qua quis ex justo fit justior et sanctior, q. d. Ne exspectes vel ad unum diem, quin quotidie usque ad mortem justificeris, id est crescas in justitia, ejus opera assidue exercendo. Et sic accipit Vulgatus Interpres Latinus, S. Augustinus et alii. Contra hanc sententiam peccant, qui vota Deo nuncupata persolvere tardant, differuntque de die in diem, imo de anno in annum; et illi qui in juventute indulgent suis concupiscentiis, tempus pœnitentiæ et sanctitatis rejicientes in tempus senectutis et mortis, quando sæpe vel non possunt, vel nolunt converti, quia difficile est tanto tempore inolitas consuetudines et concupiscentias deponere; iis enim velut funibus colligati tenentur, imo seipsos colligarunt. Tigurina vertit : *Ne dubites votum reddere in tempore, nec justum probare te usque ad mortem differas,* quæ versio suspecta est; nam δικαιωθῆναι significat *justificari,* non justum probari. Vere enim per opera bona justificamur, non autem justi probamur et ostendimur duntaxat, uti volunt Calvinus et Lutherus. Syrus : *Ne prohibearis ad transire faciendum delicta tua, et ne negligas quoadusque angustiæ te apprehendant. Ne differas pœnitere à peccatis tuis, recordare quod mors non cunctatur.*

Moraliter, docet hîc Sapiens, nos assidue studere debere tum orationi, tum profectui in justitia et sanctitate. Ad quam acres ex hoc loco stimulos adhibet Faustus Rhegiensis Episcopus Instruct. ad monachos, quæ habetur in Appendice Biblioth. SS. Patrum pag. 1569. *Nullam sibi finem proficiendi,* inquit, *faciat, nullum terminum constituat acquirendi, cum sibi dici audiat : Para in exitu opera tua. Et iterum : Non verearis usque ad mortem justificari. Et iterum : Sapientia in exitu canitur. Quanto ergo plus proficimus, tanto plus humiliemur, quia quanto plus humiliati fuerimus, tanto amplius proficimus. Nullus illic senior tam indoctus appareat, ut putet quod eum non deceat obedientia, quæ Deum decuit. Humilitas enim atque obedientia junioribus adhuc necessitas, in senioribus jam dignitas est. Ille bene proficit, ille bene consummat, qui quotidie sic agit quasi semper incipiat. Quamobrem augmenta meritorum incitamenta esse perfectorum, Scriptura pronuntiat.* Quocirca S. Gregorius explicans illud Job 31. v. 18 : *De utero matris meæ egressa est mecum miseratio. Electis,* inquit, *cum foris ætas corporis, intus, si dici licet, crescit ætas virtutis.*

23. Ante orationem præpara animam tuam : et noli esse quasi homo qui tentat Deum.] *Præpara,* primo per animi avocationem ab omnibus curis et negotiis terrenis, ut cum totum ad orationem et Deum transferas. Ita S. Chrysostomus, homilia 9. de Diversis in Matthæum locis : *Quid est,* ait, *ante orationem præpara teipsum, nisi exspoliatus cogitatione prava, sic accedas od Dominicam orationem?* Quocirca hæc præparatio maxime requirit lectionem spiritualem, qua animus ad Deum erigatur, ac imbuatur cogitatione rerum divinarum, ait noster Suarez, lib. 2. de Oratione mentali c. 2, juxta illud S. Basilii dogma : *Lectioni succedat oratio, orationi lectio;* secundo, per contritionem de offensis in Deum admissis suppliciter veniam postulando, ac proponendo seriam emendationem; tertio, per considerationem divinæ majestatis et tuæ vilitatis, dicendo cum S. Francisco : *Quis ego, Domine? quis tu? Tu abyssus essentiæ,*

sapientiæ, bonitatis : ego abyssus nihili, ignorantiæ, malitiæ. Et cum Abrahamo : *Loquar ad Dominum, cum sim pulvis et cinis*, Genes. 18. 27; quarto, per præmeditationem eorum quæ quis petiturus est, ne petat injusta, iniqua, inutilia, vana, noxia; sed æqua, sancta, Deo digna et grata.

Vere S. Bernardus, serm. 76. in Cantica : *Qualem te*, inquit, *paraveris Deo, talis tibi apparebit Deus. Cum sancto* enim *sanctus erit, et cum innocente innocens erit*, psal. 17. 26, et cum sollicito sollicitus, cum recollecto recollectus, cum diligenti et liberali diligens et liberalis. *Et quantum apposuerimus ad diligentiam* (ait Eusebius Emissenus, vel potius Eucherius Lugdunensis, homilia 3. ad Religiosos), *tantum ille addet ad gratiam.* Propterea enim David dixit, psalm. 88. 20 : *Posui adjutorium in potente*, q. d. Adjuvat Deus adjuvantem se, recentesque vires ad facultatem addit bene utenti ea quam prius habebat. *O anima* (ait S. Augustinus in Manuali c. 24), *esto sollicita cum sollicito, cum mundo munda, cum sancto sancta, cum vacante vacans; qualis apparueris Deo, talis oportet ut appareat tibi Deus.* Et si valde fueris diligens, te præparando, antequam ad ejus conspectum ingrediaris, admittet libenter te, et præmio afficiet tuam præparationem, explendo tua desideria. Quo similior fueris Deo, eo libentius te audiet, tibique respondebit Deus; amicus enim cum amico sibi simili libenter conversatur, et suaviter colloquitur.

Quare, si orans imparatus accedat ad Deum per orationem, non placat, sed tentat, id est irritat, et ad iram provocat Deum sua temeritate, audacia, irreverentia, impudentia; præsertim si in peccato et ira Dei, ejusque inimicus existens, eum quasi amicum sine contritione audeat interpellare. *Ille enim*, ait Rabanus, *Deum tentat, qui ita orat ut ipse docuit; et tamen non hoc agit quod jussit. Cujus infructuosa est oratio, quia solummodo illi ab eo audiuntur, qui recta fide et bonis operibus levant orationes suas ad Deum.* Ante orationem ergo cogita quis sis, quia homo vilissimus, quia peccator ingratissimus, quia revera pulvis et cinis, stercus et fetor; et hac cogitatione teipsum humilia. Cogita deinde quem sis oraturus, quia Deum sapientissimum, optimum, potentissimum, angelicæ naturæ amatorem, humanæ reparatorem, omnium conditorem. Admirare divinam majestatem intime præsentem, quæ te ante se sustinet; dilige immensam bonitatem, quæ prona est te exaudire, et benigne tibi favere; in spem erigere quod è conspectu tanti regis nec vacuus nec desolatus exibis. Cogita tandem quem boni affectum sis ex meditatione eliciturus, ut ad eum tuas considerationes dirigas, et quid sis petiturus, ut ita custodias illud Salomonis : *Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in cœlo, et tu super terram; idcirco sint pauci sermones tui*, Eccles. 5. v. 1. Si ille tanto intervallo cunctos homines superat, æquum est ut magno cum tremore illum alloquaris, et quid tibi dicendum sit perspectum habeas.

Denique præparatio insignis ad orationem est, si ante eam animo concipias Deoque offeras multas magnasque piæ mentis intentiones, quæ ut eam aggredereris, te pellexerunt. Sic oratio fluat ex motivis variarum virtutum, ab eisque imperabitur. Sic pariter quis minore cum mentis evagatione cordisque ariditate, majori vero cum attentione et devotione orationes suas decurret; et consequenter amplius merebitur, fructumque uberiorem referet. Quare in hunc modum dicere poterit : Orationi vacare intendo, primo, ut Deum colam, laudem et benedicam, nimirum ut coram Angelis et hominibus, coram cœlo et terra, profitear, Domine, ego tuus cliens, te supremam esse majestatem, infinitæ potentiæ, sapientiæ, bonitatis et pulchritudinis, esseque te Deum meum et creatorem, meque tuam esse creaturam; te meum regem supremumque dominum esse, me autem subditum ac servum tuum; te meum cœlestem esse patrem, meque tuum esse filium, licet hoc nomine indignissimum : quia ad instar obedientis filii, patrique suo complacentis non me gessi : ut hac oblatione, quidquid boni in me est, à sua immensa misericordia et liberalitate emanare profitear. En tibi hîc oratio imperata ab actu religionis. Secundo, orare intendo, ut Deo placeam, gratumque ei obsequium præstem, et hac ratione in ejus gratia et amicitia me conservem et promoveam : ut rem, qua Deum unice oblectari scio, ei offeram. En oratio imperata ab actu charitatis. Tertio, orare intendo, ut Deo gratias agam pro innumeris corporis et animi beneficiis, quæ à liberalissima ejus manu recepi. En actus gratitudinis. Quarto, ut imiter Jesum Christum, B. Virginem, Sanctosque omnes Angelos et homines, quorum opus in cœlo continuum est oratio, eorumque precibus et meritis meas uniam, itaque unitas iis Deoque offeram. En hyperdulia et Sanctorum cultus. Quinto, ut peccatorum meorum veniam deprecer, pro iisque satisfaciam. En actus pœnitentiæ. Sexto, ut animas è Purgatorio liberem, peccatoribus in hac vita pœnitentiam, justis justitiæ augmentum impetrem. En amor proximorum. Septimo, ut gratiæ et gloriæ augmentum exorem, ut scilicet charitatis, humilitatis, mansuetudinis, patientiæ, castitatis, sobrietatis, fortitudinis, constantiæ, perseverantiæ, zeli ac consequenter gloriæ in cœlo illis respondentis incrementum efflagitem. En actus spei et cæterarum virtutum. Eædem intentiones cuilibet operi bono, ut jejunio, eleemosynæ, concioni, pœnitentiæ, etc. præmitti possunt, ut opus ex omnibus hisce virtutibus prodeat et promanet, quasi lilium πολύφυλλον, et variegatum ex multiplici et varia radice.

Græce pro *orationem* rursum est εὔξασθαι, quod tam vovere quam orare significat. Unde juxta præced. versum, in quo significavit vovere, ita vertunt : *Priusquam voveas præpara teipsum*, ad præstandum re ipsa quod vovere vis, *et ne esto ut homo tentans Dominum.* Quod quasi disparatum à priori præceptum accipi potest, q. d. Ne per orationem aut votum postules à Deo miraculum, aut ut rem, quam tuo labore et cooperatione tibi parare debes, solus per se tibi elargiatur. Hoc enim est tentare Dei potentiam et clementiam. Unde Syrus : *Antequam voveas præpara votum tuum, et ne sis tanquam vir qui provocat Dominum suum.*

Moral. Auctor Imperfecti apud S. Chrysost. hom. 15. in Matth. *Ille*, ait, *præparat animam suam ante orationem, qui faciens eleemosynam, venit ad orationem. Sicut enim oleum accendit*

lumen lucernæ, ita bona opera excitant fidem cordis, et dant confidentiam animæ apud Deum orandi. Ergo eleemosyna est præparatio orationis. Item jejunium est adjutorium orationis, quia oratio sine jejunio est gracilis et infirma. Et inferius : *Quare eleemosyna ante orationem præcedit? quia moderatrix est et præparatrix viæ ante faciem orationis, ut post eleemosynam sequens oratio præparatum locum misericordiæ inveniat apud Deum.*

24. MEMENTO IRÆ IN DIE CONSUMMATIONIS, ET TEMPUS RETRIBUTIONIS IN CONVERSATIONE FACIEI.] Ita legendum cum Roman. et Græcis : perperam ergo Complut. et alii legunt, *in conversione facies*, vel *faciens*. Sensus est, q. d. Crebro renova tibi memoriam iræ et vindictæ, quam Deus exercebit in impios in die judicii, quo consummabitur vita hominum, et præsens mundi cursus, quoque Deus retribuet eis meritas gehennæ pœnas, ideoque faciem suam, quam in hac vita eis ostendit benevolam et beneficam, dando eis opes et felicitatem, convertet in trucem, minacem, indignabundam, spirantem ignes et flammas, adeo ut ejus terrore impii dicturi sint montibus : *Cadite super nos, et abscondite nos à facie sedentis super thronum, et ab ira Agni : quoniam venit dies magnus iræ ipsorum : et quis poterit stare?* Apocal. 6. 16.

Hunc esse sensum docent Græca, quæ sic habent : *Memento excandescentiæ ultimis diebus futuræ, et tempus ultionis in aversione vultus;* Tigurina : *Memento iræ extremo die futuræ, et ultionis quo tempore avertetur facies;* Syrus : *Memento quod ira est in fine omnium peccatorum, et in tempore angustiæ non avertet* (ira Dei) *à te faciem.* Identidem Siracides inculcat memoriam et timorem novissimorum, præsertim judicii et gehennæ ; quia hic timor efficax est frenum ad cohibendum hominem à peccatis, eumque in omnibus actionibus facit cautum, providum, modestum, sollicitum.

25. MEMENTO PAUPERTATIS IN TEMPORE ABUNDANTIÆ, ET NECESSITATUM (ita Romana : male alii legunt, *necessitatem*) PAUPERTATIS IN DIE DIVITIARUM.] *Necessitatem* vocat angustias, quibus paupertas stringit et arctat pauperem, ut famem, sitim, frigus, multaque similia pati cogatur, q. d. Dum dives es et felix, metue inopiam et infelicitatem successuram : dum abundas, memor esto paupertatis tum præteritæ, tum futuræ, quæ scilicet tibi obvenire potest, quæque te arctabit, et in multas angustias rediget : sic enim fiet ut in abundantia non insolescas, utque provideas futuræ paupertati tibi obventuræ, vel in vita, vel in futura, dando scilicet eleemosynas per quas pauperes te recipiant in æterna tabernacula. Sic providit Joseph in annis fertilitatis sterilitati futuræ, Genes, 41. 47. Unde Rabanus : *Ne perdamus*, ait, *otium nobis concessum, quia veniet tempus quando jam non licet operari. Hoc enim hîc tempus paupertatis et necessitatis nominat.* Hinc et Græca ac Syrus sic habent : *Memento temporis famis, in tempore saturitatis; paupertatis et egestatis, in diebus divitiarum,* juxta illud cap. 11. 27 : *In die bonorum ne immemor sis malorum.* Vide ibi dicta. Huc facit illud Catonis in Distichis :

Tranquillis rebus, quæ sunt adversa caveto :
Rursus in adversis, melius sperare memento.

26. A MANE USQUE AD VESPERAM IMMUTABITUR TEMPUS, ET HÆC OMNIA CITATA IN OCULIS DEI,] q. d. ait Lyran. Aliquando inter mane et vesperam mutatur tempus à divitiis in paupertatem. Dat causam cur in tempore abundantiæ memor quis esse debeat paupertatis, quia scilicet subito commutantur rerum vices et tempora, ut, sicut mane serenum sæpe desinit in vesperam caliginosam : sic qui mane est dives et felix, vespere sit inops et miser ; imo qui mane est sanus et vivus, vespere sit æger et mortuus. Atque *hæc omnia citata*, id est, cito transeuntia, vel potius cito vicem commutantia, repentina et subita sunt *in oculis Dei*, qui, dum vult, illico sortes cujusque felices in infelices convertit, et vice versa, q. d. Ergo cuilibet mundi felicitati dum arridet, noli credere, nec affigere cor tuum, quia instabilis, infida, incerta est instar auræ ; sed continuo exspecta mutationem sortis et vitæ. Pro *citata* græce est ταχινὰ, id est velocia, properantia, volucria, pernicia. Inde à celeri cursu ταχίνης vocatur lepus et cervus. Sic instar leporis et cervi transcurrit prosperitas hujus seculi, eique succedit adversitas. Syrus pro *citata* vertit, *pulchra : Omnia hæc*, inquit, *pulchra sunt coram Deo*, q. d. Deus delectatur hac sortium et rerum omnium volubilitate et vicissitudine, quia hæc rebus ipsis in terra creatis, utpote fragilibus, connaturalis, innata et concreata est. In mundo enim hoc sublunari et volubili dominantur mors et sors, duo imperiosa numina, ait Tragicus, quæ nihil in sua quiete et statu relinquunt : ubi vices rerum et temporum, ortus et occasus, lux et tenebræ, caligo et serenitas, luctus et gaudia, metus et spes, somnus et vigilia, risus et lacrymæ, lamenta et jubilus, amor et odium, in perpetuo reciprocæ conversionis et confusionis gyro rotantur : ubi singula cadunt, surgunt, premuntur, infirmantur, convalescunt, tumultuaria quadam et necessaria vicissitudine, ut per hæc Deus hominem moneat, à mundo hoc elementari mentem avocare, et in cœlestem sustollere, ubi est perennis rerum omnium stabilitas, felicitas, et æternitas.

Symbolice, Rabanus : *A mane*, inquit, *hoc est, ab ortu nativitatis, usque ad vesperam senectutis mutabitur tempus ætatis hominis; quia repletus multis miseriis fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet. Vel aliter : A mane, hoc est, ab initio creationis mundanæ, usque ad vesperam seculi, semper mutabuntur tempora; et ver, æstas, autumnus et hiems, dies et nox, nunquam requiescunt : et tamen hæc omnia ad statum æternitatis comparata cito transire videntur, nec aliquid de corporalibus rebus perpetuum manet : sed omnia coram oculis Domini transeunt, et certo fine clauduntur. Ipse autem semper idem est, et anni ejus non deficient.*

Huc facit illud Boetii l. 2. de Consol. prosa 2 : *Hæc nostra vis est, hunc continuum ludum ludimus : rotam volubili orbe versamus, infima summis, summa infimis mutare gaudemus.* Et prosa 3 : *An tu in hanc vitæ scenam nunc primum subitus hospesque venisti? ullamne humanis rebus inesse constantiam reris, cum ipsum sæpe hominem velox hora dissolvat?* Et illud Senecæ in Thyeste :

Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.
Nemo confidat nimium secundis,

Nemo desperet meliora lapsus.
Miscet hæc illis, prohibetque Clotho
Stare fortunam, rotat omne fatum.
Nemo tam divos habuit faventes,
Crastinum ut possit sibi polliceri.
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat.

27. HOMO SAPIENS IN OMNIBUS METUET,] tum sortis vicissitudinem, temporisque mutationem, ut ex divite et felici fiat pauper et miser, de qua jam dictum est; tum ne in ea peccet Deumque offendat, vel superbiendo in prosperis, vel desperando animumve dejiciendo in adversis; tum judicia divina, ait Lyranus, quæ ob peccata occulta, vel alias ob causas arcanas hominem deserunt, affligunt, castigant. Alludit ad Proverb. 28. 14 : *Beatus homo, qui semper est pavidus.* Sapienter Aristot. lib. Magnor. moral. *Timendum,* ait, *viro forti, sed audendum; si enim non timeas, neutiquam fortis, sed audax eris.*

ET IN DIEBUS DELICTORUM ATTENDET AB INERTIA.] Græce, ἀπὸ πλημμελείας, id est, à delicto. Verum πλημμέλεια dicitur quasi πλὴν μέλειαν, id est præter curam, idem est quòd ἀμέλεια, id est, negligentia, inertia, incuria, ut acute vidit vertitque Noster. Vide dicta Levit. 7. vers. 1. Complut. *ab errore,* adduntque antithesin : *Et stultus non conservabit* καιρὸν, id est, *occasionem* vel *tempus;* Tigurina : *Insipiens autem non explorat tempora,* id est, temporum mutationem à me jam dictam : sed securus præsenti sorti, abundantiæ ac felicitati quasi semper duraturæ, stolide inhiat et incubat. *Dies delictorum* vocantur, quibus est occasio, licentia, et subinde quasi necessitas peccandi, quibus impune homines peccant, quibus passim omnes ruunt in peccata, quibus dominantur impii et impietas, ut tunc regnum peccati esse et imperare videatur. Tunc ergo maxime cavendum est *ab inertia,* id est, primo, ab otio : otium enim facit ut homo spectet peccantes et peccata, cum iisque colloquatur, versetur et agat, nec gratiam Dei invocet, itaque iis implicetur et consentiat. Secundo à desidia, torpore et pusillanimitate, qua quis non audet officio suo fungi, ac peccantibus et sollicitantibus alios ad peccata sese opponere, sed iis cedit et succumbit: quales multi sunt qui peccantium exemplis vel imperiis non audent resistere, ideoque eos sequuntur, q. d. Homo sapiens eo tempore quo grassantur peccata, quoque multæ peccandi occasiones se ingerunt, magis sibi cavebit, ac diligentior erit in officio et cura suì et suorum, ne peccet : quare tunc excutiet inertiam, induet magnanimitatem, ac generose se peccantibus opponet, uti fecere Machabæi Antiocho, cæterique Martyres tyrannis.

Dies ergo *delictorum* Primo, sunt, quando afflante fortuna adsunt opes, prosperitas, abundantia, adulatores; quæ hominem ad gulam, libidinem, superbiam, aliaque peccata invitant, de quibus paulo ante dixit monuitque : *Memento paupertatis in tempore abundantiæ.* Quocirca Syrus vertit : *Sapiens hæc omnia curabit, et in diebus impietatis non timebit à malo.* Felicitatem enim sequitur inertia, inertiam luxus et scelus, scelus miseria.

Secundo, *dies peccatorum* sunt dies quibus indulgetur genio, veneri et ventri, aliisve peccatis, quales sunt dies Bacchanalium, qui proinde in Calendariis nonnullis *dies stultorum* nuncupantur. Unde Tigurina vertit : *Homo sapiens semper metuet, et diebus peccato dicatis cavebit à delicto.*

Tertio, *dies peccatorum* sunt, quando reges et principes impii dominantur, qui populum ad idololatriam, hæresin, libidinem verbo et exemplo sollicitant, imo minis, edictis et suppliciis cogunt : tunc enim est diluvium peccatorum, uti fuit tempore Noe. Tales fuerunt paulo post Siracidem, sub Antiocho Epiphane, cujus impietatem hîc prophetice præsignificare voluisse videtur Spiritus sanctus. Unde de iis ait Mathathias Judæ aliisque filiis Machabæis : *Nunc confortata est superbia, et castigatio, et tempus eversionis, et ira indignationis. Nunc ergo, ô filii, æmulatores estote legis, et date animas vestras pro testamento patrum vestrorum, et mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus suis : et accipietis gloriam magnam, et nomen æternum,* 1. Machab. 2. 49.

Quarto, *dies peccatorum* sunt dies præsentis temporis, quod delictis est plenum, ait Lyran. et Glossa. Unde Palacius sic explicat, q. d. O viri, si quando felicia vobis arriserint, sive temporalia, sive spiritualia, vereamini peccatum mortale, in quod incidere potestis; in quod si incideritis, vere in tempus necessitatis et paupertatis incidistis. Cum igitur nemo sit securus ab eo, vir sapiens in tempore hujus vitæ, quod tempus est delictorum, cavebit ab inertia. Vel specialius : O vir pie, si quando in abundantia tua dixeris : *Non movebor in æternum;* memento ejus necessitatis et paupertatis, quam, si damnaris, in die judicii patieris cum impiis : et ejus rei memor in tempore hujus vitæ, cave ab inertia. Disce à formica, quæ tempore æstatis congregat, ne tempore hiemis indigeat. Disce à testudine, quantum periculi creet inertia. Nam ut ait Plinius lib. 9. cap. 10 : *Capiuntur testudines evectæ in summa pelagi antemeridiano tempore blandito, eminente toto dorso per tranquilla fluitantes : quæ voluptas libere spirandi, in tantum fallit oblitas suî, ut solis vapore siccato cortice, non queant mergi, invitæque fluitent, opportunæ venantium prædæ.* Sic iners libere voluptati indulgens, oblitus suî, fit præda dæmonis, qui inerti quasi venator et piscator insidiatur.

Denique *dies peccatorum* sunt, cum in republica, Ordine, monasterio, collegio, aliove cœtu oritur rebellio, schisma, scandala, ruina, vel laxitas disciplinæ, etc. Tunc qui animæ suæ consultum cupit, ita prudenter et fortiter agat, ut peccatum omne declinet, et animam suam salvet. Ita Fr. Cæsarius Spirensis, S. Theol. Doctor, ac S. Francisci discipulus, petiit ab eo, dixitque : *Unam à te, ô Pater, postulo gratiam, ut, si diebus meis fratres à pura regulæ tuæ observantia declinaverint (velut declinaturos prædixisti), possim cum tua licentia et benedictione, cum alii sinceris professoribus regulæ à transgressoribus discedere, et separatim regulam observare.* Cui benedicens S. Franciscus : *A Christo,* ait, *et à me scias, fili mi, tibi esse concessum quod postulas;* ponensque manum super caput ejus, dixit ei : *Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech.* Cæsarius ergo tandem Fr. Eliæ disciplinam laxanti resistens, ab ejus asseclis occisus, Gregorio IX. Pont. visus est ab Angelis ferri in cœlum. Ita habent Annales P. Wadingi anno Christi 1239. num. 6.

28. OMNIS ASTUTUS (græce, συνετὸς, id est, in-

telligens, prudens, cautus) AGNOSCIT SAPIENTIAM, ET INVENIENTI EAM DABIT CONFESSIONEM,] id est, laudem. Quia Siracides res graves et difficiles dixit, quas multi, utpote mundi dictamina sequentes, non erant servaturi; addit: *Astutus*, id est, vir prudens, *agnoscet*, id est, approbabit, diliget, sequetur hanc sapientiam à me jam expositam, ac insuper *dabit confessionem*, id est, laudabit et prædicabit eos quicumque eam inveniunt, aliosque docent. Unde Tigurina vertit: *Omnis cordatus agnoscit sapientiam, et eruditionem, et adepto eam laudem tribuit;* Syrus: *Omni sapienti convenit docere sapientiam, et scientibus eam* (convenit) *dare confessionem*, vel *gratiarum actionem*. Nam ut ait Aristotel. 1. Metaphys. 1. *Sapientis proprium est alios docere.*

Allegor. Rabanus: *Astutus*, ait, *hoc est, diligens et intentus meditator legis Dei, agnoscit sapientiam Dei esse Christum, et postquam invenerit eum, et corde credulo ejus agnitionem perceperit, ipse dabit ei confessionem rectæ prædicationis, et studium condignæ operationis.*

29. SENSATI IN VERBIS ET IPSI SAPIENTER EGERUNT: ET INTELLEXERUNT VERITATEM ET JUSTITIAM, ET IMPLUERUNT PROVERBIA ET JUDICIA.] Ita Romana et Græca: perperam ergo multi pro *impluerunt*, legunt *imploraverunt;* græce enim est ἀνώμβρησαν, id est, tanquam imbrem effuderunt, impluerunt, instillarunt. Τὸ *in verbis* refer non ad *sensati*, sed ad *sapienter egerunt*, q. d. *Sensati* et prudentes non tantum audiunt sapientiam, laudantque eos qui illam docent, sed etiam ipsi eamdem aliis enuntiant et communicant; unde *in verbis* suis ita *sapienter* agunt ac loquuntur, ut ostendant se intelligere *veritatem et justitiam*, utque *impluant*, id est, instillent, aliis *proverbia et judicia*, id est, sapientes sententias et præcepta, quæ doceant justitiam, virtutem et sanctitatem. Unde Tigurina vertit: *Cordati ipsi quoque dictis proferunt sapientiam* (*veritatem intelligunt et justitiam*, quæ verba non sunt in Græco); *et moderatione animi selecta in vitam responsa irrigant.* Potest tamen τὸ *in verbis* referri ad *sensati*. Unde aliqui clare vertunt: *Qui in verbis sensati et intelligentes sunt, et ipsi sapientiam profitentur, et exquisitas parœmias tanquam imbrem effundunt;* Syrus: *Scientes doctrinam etiam ipsi sapientes fiunt, et scient usque in finem verba parabolarum, et verba sapientiæ, et doctrinam animæ.*

Complut. et nonnulli alii hanc in Græco addunt sententiam: κρείσσων παρρησία ἐν δεσπότῃ μόνῳ, εἴπερ νεκρὰ καρδία νεκρῷ ἀντέχεται, id est, ut vertit interpres Complut. *Melior fiducia in Domino solo, siquidem mortuum cor mortuo adhæret;* Tigurina: *Optima loquendi auctoritas solius est Domini, siquidem mortali cor inhæret mortuum;* alii, *optima res est libertas in solo hero, siquidem cor mortuum mortuo adhæret.* Verum hæc sententia hoc loco obscura et impertinens videtur: unde eam omittunt Latina omnia, Syrus, et Græca editio à Caraffa et Romanis emendata.

Hujus astutiæ, cautelæ et sapientiæ symbolum sunt grues. Primo enim, sicut grues volando suum sequuntur ducem: sic astutus suum sequitur doctorem. Secundo, sicut grues præsentiunt pluviam, eamque volantes vociferando prænuntiant: sic astutus præsentit sapientiam, ac denuntiat ubi et à quibus ea hauriri debeat. Tertio, laboriosæ sunt grues, volando tranantes maria, ut calorem victumque quærant: sic impense studet et laborat cautus, ut sapientiam acquirat. Mirum est quod scribit Plinius lib. 30. cap. ult. *Non lassescere in ullo labore, qui nervos ex alis et cruribus gruis habent.* Quarto, grues timentes venatores noctu excubant: ita vir cautus timet insidias hominum et dæmonum, et contra eas pervigil excubat. Sed accipe de gruibus verba Plinii, quæ commutato nomine homini cauto adaptes: sic enim scribit lib. 10. cap. 23: *Immensus est tractus, quo veniunt, si quis reputet à mari Eôo. Quando proficiscantur consentiunt: volant ad prospiciendum alte; ducem, quem sequantur, eligunt: in extremo agmine per vices, qui acclament, dispositos habent, et gregem voce contineant. Excubias habent nocturnis temporibus, lapillum pede sustinentes: qui laxatus somno et decidens, indiligentiam coarguat* (easque à somno suo sonitu excitet.) *Cæteræ dormiunt capite subter alam condito, alternis pedibus insistentes. Dux erecto providet collo, ac prædicit.* Eadem habet Aristot. lib. 9. Histor. anim. cap. 10: *Grues*, inquit, *prudenter multa faciunt: loca enim longinqua petunt, sui commodi gratia: et volant alte, ut procul prospicere possint: et si nubes tempestatemque viderint, conferunt se in terram, et humi quiescunt: ducem etiam habent, etc.*

30. POST CONCUPISCENTIAS TUAS NON EAS, ET A VOLUNTATE (aliqui legunt *voluptate*) TUA AVERTERE.] Græca huic sententiæ præmittunt titulum hunc: *Continentia animæ* vel animi. Pro *à voluntate tua*, græce est, ἀπὸ τῶν ὀρέξεών σου, id est, *ab appetitibus* vel *desideriis tuis;* Syrus: *Fili mi, post desideria animæ tuæ ne eas, et à concupiscentiis tuis prohibe eam;* Tigurina clare: *Ne sequaris cupiditates tuas, et appetitus tuos inhibe;* alii: *Appetitiones tuas coerce.* Est hoc generale præceptum de continentia, ut per eam resistamus concupiscentiæ gulæ, libidinis, superbiæ, iræ, acediæ et cujuslibet vitii: *concupiscentia* enim omnem passionem et vitium tam mentis et spiritus quam carnis et sensus complectitur. Sensus ergo est, q. d. Sentire motum concupiscentiæ non est peccatum, sed ei consentire. Sentire enim est naturale, necessarium et involuntarium: consentire vero est arbitrarium, liberum et voluntarium, uti ex hisce Siracidis verbis docet S. August. lib. 1. de Nupt. et concup. cap. 23. Si ergo sentis ebullire in te affectus iræ, odii, curiositatis, libidinis, noli eis assentiri, noli eos sequi: sed illico nega assensum, resiste, inhibe, coerce, reseca, abscinde, exstirpa quoad potes. Unde sequitur, motus concupiscentiæ magnum esse malum, juxta Aristotel. axioma lib. 2. Topic. *Quorum corruptiones sunt bonæ, ipsa corrupta sunt mala.* Mundani et carnales nescientes quid sit concupiscentia, quid abnegatio, quid mortificatio, illico suos appetitus sequuntur et explent, velut animalia bruta: at fidelis et sensatus eis quasi hostibus suis reluctatur, sciens eos incitare ad peccatum, et ducere ad tartara.

Causæ sunt multæ: prima, quia *animal*, ait Aristot. 1. Politic. *constituitur ex anima et corpore, tanquam ex regente et recto. Anima est in corpore*, ait idem de Motibus naturæ, *sicut monarcha in civitate bene disposita.* Anima vero rationalis in homine est rectrix, et monarcha omnium, non tantum membrorum, sed et sen-

suum, passionum, imaginationum, et desideriorum partis sensitivæ. Regat ergo ejus concupiscentias et appetitus, nec sinat se ab eis regi.

Secunda, quia concupiscentiæ ingens sunt hominis malum, imo pernicies et exitium. Ipsæ enim sunt similes equo indomito, cæco, fero et furioso, qui equitem sive sessorem præcipitem dabit in flammam, fossam, saxa, etc., nisi per frenum ab eo regatur et refrenetur. Voluntas ergo et mens, sive spiritus, quasi sessor insideat suæ concupiscentiæ, quasi equo, eamque freno rationis inhibeat, ne ab illa in præceps agatur. Sicut ergo monstrum est, si equus regat sessorem; aut si homo capite deorsum, pedibus sursum insistat vel incedat : sic et monstrum est, cum ratio regitur à concupiscentia. Quocirca S. Basil. ad filium spirit. *Corpus*, inquit, *rege ratione, uti auriga equum freno.* Idem ad Chilonem : *Unam*, inquit, *voluptatem expugnato, ne, si omnes in te irritatæ coorianlur, turbulentam accersant menti tuæ tentationum intemperiem. Corpus substerne laborum exercitio, animam tentationibus assuefacito æquanimiter tolerandis.* Successive ergo vitia et concupiscentiæ expugnanda sunt. Idem in Constitut. monast. cap. 3 : *Affectiones corporis*, ait, *tunc sunt violentæ, cum ratio cessat; easdem illa moderante, et imperium suum exercente, facillime obtemperant.* Ratio ergo pervigil eas domat et regit. Sic S. Anselm. de Concept. Virgin. cap. 5. concupiscentiam comparat feræ, quæ, nisi ratione dometur et cicuretur, hominem secum in præceps egit.

Tertia, quia concupiscentiæ sunt sicut Sirenes, quæ blando cantu alliciunt ad se homines, ut allectos devorent, uti ab eis devorati feruntur socii Ulyssis : Ulysses vero prudens aures suas obturavit, ne earum cantum audiret, eoque inescaretur, dementaretur et devoraretur, itaque unus ipse earum perniciem et mortem evasit. Ulysses est speculum viri sapientis et continentis. Hinc S. Bern. serm. 44. in Cantic. loquens de filio prodigo, qui sua dissipavit deliciando cum meretricibus : *Quænam*, ait, *hæ meretrices? Carnales utique concupiscentiæ, de quibus Scriptura saluberrime te admonet : Post concupiscentias tuas non eas.* Idem de Gradibus humilitatis : *Cavendum est*, inquit, *ideo malum desiderium, quia mors secus introitum delectationis posita est. Unde Script. præcipit, dicens : Post concupiscentias tuas non eas.*

Quarta, quia homo quasi conflatus est ex angelo et bruto : mente enim et parte rationali similis est angelo, concupiscentia vero et parte animali similis est bruto. Angelica ergo portio imperet animali et brutæ, ut eam faciat sibi similem et angelicam, non vero sinat animalem sibi dominari, ut et ipsa fiat animalis ac bruta. Quare *adversus tumultuantes, et ad mala trahere nitentes animæ concupiscentias, exerceat gloriosa certamina, si vivit in gratia*, ait S. August. lib. 5. contra Julian. cap. 3.

Quinta, quia concupiscentia repugnat legi naturali et divinæ. Lex naturalis statuit homini sequendum bonum honestum, non delectabile et concupiscibile, quod honesto repugnat. Illud ergo amplectatur, hoc aversetur et fugiat. Lex divina jubet nos sequi dictamina spiritus, non carnis. Illa ergo sequamur, hæc detestemur et abnegemus. Unde S. Leo Epist. ad Anatolium, et habetur dist. 47. cap. 6 : *Virum Catholicum*, inquit, *et præcipue Domini sacerdotem, sicut nullo errore implicari, ita nulla oportet cupiditate violari, dicente S. Script. Post concupiscentias tuas ne eas. Mens enim potentiæ avida nec abstinere novit à vetitis, nec gaudere concessis, nec pietati adhibere consensum.*

Porro concupiscentiæ non tantum sensus, sed et mentis ac spiritus mortificandæ ac resecandæ sunt. Concupiscis nimiam scientiam, nimiam sapientiam, nimiam lectionem, nimium studium? concupiscentia est, excessus est cupiditatis; quod ergo in ea nimium et vitiosum est, abscinde. Scitum est illud : *Saturitas panis mala, studiorum autem pessima.* Incessit te cupido meditandi, orandi, contemplandi, cum charitas vel obedientia poscit ut ægro servias, ut confitentibus aures præbeas, ut doceas, concioneris, etc., mortifica illam cupidinem, et velut dilectum tuum Isaac Deo in holocaustum immola. Vocatus es ad sortem Magdalenæ, malles agere Martham; aut vice versa, vocatus es ad vitam activam, desideras contemplativam; desiderium hoc irrationale mortifica, Deoque sacrifica.

Quocirca hæc Siracidis sententia non tantum in malis, sed etiam in bonis custodienda est, ut scilicet illud bonum suspectum habeamus, quod non Dei beneplacitum, sed voluntas sola nostra dictaverit. Eo enim ipso quod à sola nostra voluntate progreditur, et divinis et Ecclesiæ jussis non probatur, à bonitate sua deficit, et aliqua malitiæ labe corrumpitur. Unde S. Leo, Serm. 8. de Jejunio septimi mensis, sapienter ait: *Cum sint in animis hominum multæ bonæ concupiscentiæ, et laudabiles voluntates; quid est quod jubetur ut nostris non consentiamus affectibus? nisi quod ab illa concupiscentia prohibemur, et ab illa voluntate revocamur, cujus ortus ex nobis est, et ideo mala pronuntiatur. Ad distinctionem igitur concupiscentiarum quæ sunt ex Deo, bene homini dictum est : Post concupiscentias tuas non eas; ut quas cognoverit proprias, sciat esse vitandas.* Et S. August. serm. 45. de Tempore : *Noli*, inquit, *post eas ire. Nolunt post te ire? noli post eas ire : si velint post te ire, non erunt; quia contra mentem tuam non rebellabunt. Rebellant? rebella; pugnant? pugna; expugnant? expugna; hoc solum vide, ne vincant.* Hæc ille. Minutius explicat Hugo hoc præire, aut sequi : *Quidam, inquit, præcedunt concupiscentias, ut illi qui provocant, et procurant; quidam comitantur, qui in cogitationibus illicitis commorantur; quidam sequuntur, qui consentiunt et cooperantur.* Hæc Hugo, affertque ad hoc illud 2. Reg. 3 : *Phaltiel*, inquit, *sequebatur Michol plorans.* Denique concupiscentiæ symbolum est lupus, de quo plura dixi cap. 13. 21.

31. SI PRÆSTES ANIMÆ TUÆ CONCUPISCENTIAS EJUS, FACIET TE IN GAUDIUM INIMICIS TUIS] *tibi invidentibus*, uti addunt Græca nonnulla, et ea secutus S. August. Ratio est, quia expletio concupiscentiæ consciscet tibi infamiam, morbos, pauperiem, et sæpe mortem, aliaque damna corporis et animæ, quæ facient te ludibrium inimicis tuis, tùm hominibus, tum dæmonibus, uti Samson amans suam Dalilam, eique obsequens, à Philisthæis captus, illusus, excæcatus et enecatus est, Judic. 16. Ita S. Aug. lib. 5. contra Julian. cap. 3 : *Numquid*, ait, *jam iste reus est habendo tales animæ concupiscen-*

tias, quas ei præstare non debet, ne in gaudium veniat diabolo et angelis ejus, qui sunt inimici atque invidi nostri? Unde Græca habent: *Si præstiteris animæ tuæ beneplacitum concupiscentiæ, faciet te* ἐπίχαρμα, id est, *derisionem et gaudium inimicorum tuorum;* Tigurina: *Si animo tuo indulgeas quamlibet concupiscentiam* (alii, *quod cupiditati lubitum est*), *efficiet quod invidentes tibi inimici tui de te gaudeant;* Syrus nervose: *Si enim feceris voluntatem animæ tuæ, es sicut ille qui facit voluntatem inimici sui.* Cum ergo stimulat te alicujus rei cupiditas, cogita illam non esse amicam, uti se simulat, sed inimicam tibi; quare totis viribus ei quasi inimico capitali resiste. Sicut ergo milites conspecto hoste illico se armant, eique totis viribus sese præliando opponunt; ita et tu dum sentis te quippiam concupiscere, vel in te cupiditatem aliquam suboriri; illico rationis et resolutæ voluntatis ac gratiæ divinæ arma capesse, illique toto animi nisu obluctare, ac generose præliare prælium Domini, ut victor evadas, et ab eo quasi agonotheta, in magno illo judicii die corona immortalitatis et gloriæ doneris; omnia enim hæc spectant præparationem ad judicium.

Hujus rei symbolum est limax sive cochlea. Unde illud psalm. 17. 9: *Sicut cera quæ fluit, auferetur;* quod S. August. et alii accipiunt de concupiscentiis hominem tabefacientibus; Chaldæus vertit: *Sicut limax tabefactus qui consumitur in itinere suo;* alii: *Sicut limax* vel *cochlea, quæ liquescit, abeat.*

Primo enim, sicut limax dicitur à limo, cui semper adhæret, ait Festus et Varro; sic cupidus et carnalis adhæret suæ carni et concupiscentiæ.

Secundo, sicut limax affigitur suæ cochleæ in eaque capitur; unde illud: *Implicitus conchæ limax, hirsutaque campe;* et Aristot. lib. 3. Histor. anim. cap. 32: *Limax*, inquit, *detracta testa, hebetescit;* sic carnalis affigitur suæ domui, agris et fundis, in eisque capitur, et propter ea sæpe mortem incurrit tum præsentem, tum æternam.

Tertio, sicut limax viscosus est; sic viscosa est concupiscentia, quæ proinde hominem deprimit, nec sinit caput in altum, puta mentem in cœlum, levare.

Quarto, Albertus lib. de Pisc. et aquat. tradit limaces, si sale perluantur, plane liquescere, et in aquam viscosam commutari; sua enim viscositate liquantur et tabescunt. Unde et Plinius lib. 9. cap. 51: *Quædam*, inquit, *tempore anni gignuntur, et in humore, et in terra. Vere pectines, limaces, hirudines, eodem tempore evanescunt.*

Quinto, limaces carent oculis, sed eorum vice parva habent cornua. Unde Plinius lib. 9. c. 32: *In eodem genere*, ait, *cochleæ aquatiles terrestresque, exertantes se domicilio, binaque ceu cornua protendentes contrahentesque, oculis carent, itaque corniculis prætentant iter.* Unde proverbialiter limax vocatur, qui exquirit ut aliquid auferat, juxta illud Plauti in Bacch.: *Limaces viri*, quod auferant et consumant. Sic concupiscentia menti adimit oculos, eamque exoculat et excæcat, ut non videat ejus malitiam æque ac damna, puta perniciem et gehennam ex ea sibi imminentem; sed carneos tantum et quasi corniculatos homini relinquit oculos, quibus terrena et carnalia intuendo prætentet et prægustet, itaque capiatur, calcetur et pereat, instar limacum, qui à porcis et perdicibus devorantur, juxta illud Aristot. l. 9. Histor. anim. cap. 37: *Ubi sit limax, neque sus est, neque perdix; omnes enim limaces ab his eduntur.* Vide quæ de concupiscentia ejusque mortificatione dixi Jacobi 1. 14.

32 et 33. NE OBLECTERIS IN TURBIS, NEC IN MODICIS (Jansen. et alii legunt, *nec immodicis*); ASSIDUA ENIM EST COMMISSIO ILLORUM. NE FUERIS MEDIOCRIS IN CONTENTIONE EX FOENORE, ET EST (Jansen. et alii legunt, *non est*) TIBI NIHIL IN SACCULO: ERIS ENIM INVIDUS VITÆ TUÆ.] Ita Romana; perperam ergo aliqui legunt, *in seculo.* Græca moderna à Latina Vulgata hîc valde dissentiunt; sic enim habent: *Ne delecteris deliciis, nec earum consortio* vel *symbolo alligeris*, vel *denuntieris* (græce enim est συμβολῆς, licet Complut. legant συμβουλῆς, vertantque: *Neque indigeas consilio eorum*) *non fias pauper de symbolis comessans ex fœnore; et nihil est tibi in sacculo.* Græcum enim συμβολή significat convivium in quo singuli suas symbolas, id est collationes sumptuum, pro rata conferebant; συμβάλλειν enim est *committere* et *conferre.* Unde συμβολοκοπῶν idem est quod συμβολον κόπτων, id est, symbolum secans vel dividens, hoc est, convivium ex collatione instruens, *ex fœnore*, scilicet ex pecunia ad fœnus accepta, q. d. Ne delecteris conviviis et compotationibus; quia depauperabunt te, adeoque cogent ut ad eorum symbolum et sumptum corrogandum, cogaris accipere pecuniam ad usuram, quam solvere non poteris, cum nihil habeas in sacculo, itaque fies fabula et probrum convivis omnibus, q. d. Ne des tesseram partemque tuam convivio, ne sumptu depauperatus cogaris tesseram nummariam dare creditori et fœneratori, qua te ei velut debitorem obliges. Unde Tigurina vertit: *Cave pauper evadas concinnandis de mutuo conviviis, donec tibi nil sit in sacculo;* alii: *Ne fias pauper symbolum dando, cum tibi nil sit in marsupio.* Sic et Syrus: *Ne læteris in multitudine deliciarum, ne fias duplo pauper; ne fias pauper et ebriosus et intemperans et verbosus, cum nihil habeas in marsupio tuo.* Quæ lectiones connexæ sunt, et clare recteque cohærent cum eo quod præcessit: *Post concupiscentias tuas non eas, etc., nam faciet te gaudium inimicis tuis.*

Verum Græca olim aliter habuisse liquet ex Latina Vulgata, et ex dissensione Græcorum codicum. Nam alii legunt ἐν τρυφῇ, id est, in deliciis; alii ἐν τύρβῃ, id est, in turba, et sic legit Noster. Rursum alii legunt συμβολῆς; alii, συμβουλῆς, uti jam dixi.

Sensus ergo Latinæ versionis est, primo, q. d. Ne immisceas te populari turbæ, *nec in modicis*, id est, nec inter homines modicæ sortis, puta plebeios, viles et leves, ubi multa est scurrilitas et ineptia; nam in ea multa peccata committuntur. Ita Rabanus. Quocirca Christus sæpe fugit turbas. Idem fecere Sancti, ut Moses, S. Basilius, S. Nazianzenus, S. Antonius, idque ad hoc, ut in die judicii puram et illibatam à seculi vitiis animam sisterent Christo judici; ad judicium enim hæc omnia pertinent. Ad hanc enim puritatem mire juvat secessus à turbis et solitudo. Unde de S. Joanne Baptista canit Ecclesia:

> Antra deserti teneris sub annis,
> Civium turmas fugiens petisti,

Ne levi saltem maculare vitam
Famine posses.

Cornelius Musius, nobilis Hollandiæ hoc ævo fidei pugil (pro ea enim dire cruciatus, fortiter occubuit) in carm. de Laude vitæ solitariæ: *Cum morti*, inquit, *propinquabis, sero provocabis ad beatas cellulas. O beata solitudo, ô sola beatitudo piis secessicolis.* Immisceri enim turbis, quid nisi turbas in nobis aut turbida proseminet? Ibi exempla pravitatis et morum corruptio, quæ etiam sanctos, eosque validos, seducunt et inquinant. Sicut enim botrus à proximo colorem trahit ac purpuram; ita qui mundus est, à malorum consortio vitium contrahit, affinitateque et congressu pravorum corrumpitur. Quis enim naufragium virtutum non patiatur et obruatur scelerum fluctibus, in patente illo turbidoque impuritatis oceano? Nunquam bonus qui nunquam solus; peccatum fugit qui occasiones peccandi, puta turbas, fugit. Captivus servus est, qui agglutinatur multitudini; liber, qui ab ea semotus sui juris est, sibique ac Deo vivit. Vide dicta Osee 2. 14.

Secundo, pressius et germanius, q. d. Ne oblecteris turbis, id est, hominum turbatione, tumultu, seditione, etiam modica, et in rebus modicis, quas Latini *turbellas* vocant; quia multa est *commissio*, id est, conflictus, certamen, lites, rixæ, cædes et bella in illis. Sic enim dicimus committere prælium, et committere principes inter se, dum eos excitamus ad bellum contra se invicem. Notandum enim est Græcum τυρβη et Latinum *turba* significare non tantum hominum multitudinem; sed proprie θορυβον και ταραξιν, id est, turbationem, perturbationem, commotionem, seditionem, quæ fere oritur ex turba et multitudine ingeniorum et voluntatum. Unde Ulpianus de vi bonorum et de turba, l. *Prætor ait: Turbam appellatam esse Labeo contendit ex genere tumultus, idque verbum ex Græco tractum* τυρβη. *Si duo rixam commiserint, utique non accipimus in turba id factum, quia duo turba non proprie dicuntur. Si vero fuerint decem, aut quindecim homines, turba dicetur. Rectissime Labeo inter turbam et rixam multum interesse ait; nempe turbam multitudinis, hominum esse turbationem et cœtum.* Sic Terent. in Andria: *Quid turbæ apud forum?* Ovid. 3. Metam.: *Ruit omnis in unum turba furens.* Cicero act. 1. in Verrem: *Ecce autem nova turba atque rixa.* Idem Cæcinnæ lib. 6. Epist. 6: *Exponerem quanta in turba, quantaque in confusione rerum omnium viveremus.* Hinc dicuntur seditiosi concire turbas, excitare turbas populares, etc. Idem, lib. 1. de Natura Deorum: *Aristoteles*, ait, *multa turbat à magistro Platone dissentiens.* Hinc S. Bernard. mire laudat S. Malachiam: *Quod sine turbatione inter turbas versaretur.* Hoc enim signum est animi celsi et in cœlo fixi; quia turba parit turbationes.

Rursum Græcum συμβολη significat non tantum collationem convivarum ad sumptum in communi convivio vel symposio, sed etiam commissionem, id est, congressum et conflictum belli. Unde v. seq. τὸ συμβολοκοπων, Noster vertit, *in contentione.* Sic ergo hos duos versus genuine explices et connectas: Noli delectari, nec te miscere hominum turbis, id est, tumultibus; quia multæ in illis rixæ, verbera et cædes committuntur. *Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore*, q. d. Ut turbas et factiones quibus te miscuisti, vel quas concitasti, alas, multo opus est ære; quod cum in arca non habeas, oportebit ut sumas ab usurario ad usuram; quare suadeo tibi ne vel mediocriter contentiones et turbas hasce foveas; quia si id feceris, cogeris accipere multa ad fœnus, itaque tuas facultates exhauries, ut fœnori semper crescenti solvendo non sis, cum tibi jam nihil reliquum sit *in sacculo*, id est, in marsupio; quare eris *invidus*, id est, iniquus et noxius, *vitæ tuæ*; videberis enim tibi invidere vitam quietam, honestam, lætam et lautam.

Porro, apte post vetitam concupiscentiam subdit vetatque turbas et rixas, quia hæc multorum est concupiscentia, nimirum ut in republica vel communitate concitent turbas et seditiones, idque vel quia novitatis sunt studiosi; vel quia pugnaces et rixosi sunt, ideoque quietis impatientes factiones concitant aut fovent; vel quia per eas ad honores et magistratus evadere, aut certe se ditare ex mercatorum divitumque rapinis et spoliis satagunt.

Tertio, si plane Latinam versionem Græcæ modernæ vis adaptare, sic explica: Ne oblecteris turbis convivantium et compotantium (symposia enim inter turbas plebeiorum dominari solent, ideoque turbarum et cœtuum multis in locis videntur esse proprii et individui comites); quia assidua est *commissio*, id est, collatio eorum ad symbolum et epulum. Sicut enim dicimus committi ludos, sic et committi epulas et symbola. *Commissio* ergo est læta ex symbolis comessatio. Rursum *commissio* est scelerum perpetratio; quia inter epulas et symposia multæ crapulæ, insolentiæ, detractiones, scurrilitates, lites et rixæ committuntur. Quare cave ne ex hac contentione compotandi et convivandi fias *mediocris*, id est, pauper *ex fœnore*, quod tibi sumendum est, ut sumptibus symposiorum par esse queas, cum nihil habeas *in sacculo*, id est, in crumena: sic enim videberis *invidus* et iniquus esse vitæ tuæ, dum depauperatus cogeris famere, misere victitare et erubescere apud homines.

Huic expositioni favet codex quidam manuscriptus, quem citat Jansenius, qui ad marginem ex alia versione sic clare legit: *Noli delectari in multa epulatione, ne egeas ex collatione, ne fias pauper collationem faciens ex mutuo.* Vetat ergo adiri epulas et prandia, ubi multi sunt convivæ, ac proinde multæ voces et clamores, ut non tam convivium, quàm (ut ille ait) convocium esse videatur. Ita Lucius Verus Imper. teste Capitolino, aiebat *septem convivium, novem convicium facere*, significans in convivium paucos adhibendos esse, alioqui fore tumultuosum et insuave, juxta illud Horatii:

Locus est et pluribus umbris,
Sed nimis arcta premunt olidæ convivia capræ.

Varro apud Gellium, l. 13. cap. 11, censet convivas intra Gratiarum et Musarum numerum consistere oportere, ne aut plures sint novem, aut pauciores tribus. Plinius, libro 28. capite 2, scribit Servium Sulpitium commentum fuisse causam, cur ominosum esset mensam relinquere, quod illis temporibus nondum numerabantur plures convivæ quàm quinque.

Alludit ad illud Proverb. 23. vers. 20 et 21:

Noli esse in conviviis potatorum, nec in comessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt; ubi Aquila, Symmachus et Theodotion habent : συμβολοκοπως, id est, *symbola conferens*; Septuaginta : μηδε εκτεινου συμβολαις, id est, *ne extendas te in symbola*, id est, in comessationes et symposia quæ instruuntur ex plurium collatione : quæ proinde velut gulæ, luxuriæ, aliorumque scelerum irritamenta, imo officinas et armamenta vetat Concil. Laodicenum capite 55 : *Non oportet*, inquit, *ministros altaris, vel quoslibet Clericos, vel etiam laicos Christianos ex symbolis, quæ vulgus Comessalia appellat, convivia celebrare.* Eadem frequentia erant apud Gentiles. Unde Plautus in Sticho : *Eo*, inquit, *condictum symbolum ad cœnam, ac ejus conservum Sangarium Syrum.* Et in Curcul. *Symbolorum collatores apud forum piscarium.* Terent. in Andria : *Symbolum dedit, cœnavit.* Et in Eunucho : *Heri aliquot adolescentuli coivimus in Pyræo in hunc diem, ut de symbolis essemus* (ederemus) *Chæream ei rei præfecimus.*

Aliter Jansenius : Ne oblecteris, inquit, in turbis, id est, in copia et multitudine ciborum. Sic Plinius, libro 15. cap. 13 : *Turbam prunorum* vocat varia genera prunorum; et libr. 11. 37 : *Turbam vulnerum* vocat multitudinem vulnerum ; Ovid. 6. Metam. nuncupat *rotarum turbam*; Cicero de Claris Orat. *turbam voluminum.* Verum esto simili phrasi posset dici *turba ciborum*, pro eorum copia ; tamen absolute *turba* sine addito, id non significat.

Porro Rabanus aliò prorsus abit ; secundum enim versum explicat de studio beneficentiæ, q. d. *Ne sis mediocris in contentione ex fœnore*, etc., hoc est, ne sis parcus, lentus et piger in contentione et studio fœnerandi, id est, benefaciendi et mutuandi aliis; quia si id feceris, non erit tibi nihil in sacculo ; hoc est, semper aliquid habebis quo vivas, quodque eroges, non deerunt tibi solatia temporalia ; si secus feceris, eris invidus animæ tuæ, quia ei male consules : detrahes enim ei merita beneficentiæ, Deique dona et gratias, quibus ipse beneficos cumulare et compensare solet.

Denique pro *invidus* Græca habent επιβουλος, id est, *insidiator*, adduntque λαλητος, id est, *loquelæ hominum obnoxius.* Unde vertunt : *Eris enim insidiator propriæ vitæ, incurrens in dicta hominum;* Tigurina : *Alioqui insidiator vitæ tuæ famosus eris*, q. d. Alioqui male, imo pessime, consules vitæ tuæ, ut ei videaris insidiari. S. Script. enim sæpe rem æstimat ex facto, non ex mente facientis : licet ergo mens et intentio accipientis ad fœnus, non sit nocere vitæ suæ ; tamen, quia de facto ei nocet, hinc dicitur ei invidus et injurius esse, scilicet materialiter, non formaliter, uti loquuntur Philosophi.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Recenset damna ebrietatis et fornicationis. Inde, y. 4. agit de moderamine linguæ, cavenda detractione, et celando secreto; tertio, v. 13. de correptione fraterna ; quarto, v. 22. de calliditate bona, æque ac mala, sive hypocrisi. Hisci tamen de more nonnulla de sapientia et timore Dei dogmata inserit et admiscet.

1. Operarius ebriosus non locupletabitur : et qui spernit modica, paulatim
decidet. 2. Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes, et arguent
sensatos : 3. et qui se jungit fornicariis, erit nequam : putredo et vermes
hæreditabunt illum, et extolletur in exemplum majus, et tolletur de numero
anima ejus. 4. Qui credit cito, levis corde est, et minorabitur : et qui
delinquit in animam suam, insuper habebitur. 5. Qui gaudet iniquitate,
denotabitur : et qui odit correptionem, minuetur vita : et qui odit loqua-
citatem, exstinguit malitiam. 6. Qui peccat in animam suam, pœnitebit : et qui jucundatur in
malitia, denotabitur. 7. Ne iteres verbum nequam et durum, et non minoraberis. 8. Amico
et inimico noli narrare sensum tuum : et si est tibi delictum, noli denudare. 9. Audiet enim te,
et custodiet te, et quasi defendens peccatum odiet te, et sic aderit tibi semper. 10. Audisti
verbum adversus proximum tuum? commoriatur in te, fidens quoniam non te dirumpet. 11. A
facie verbi parturit fatuus, tanquam gemitus partus infantis. 12. Sagitta infixa femori carnis,
sic verbum in corde stulti. 13. Corripe amicum, ne forte non intellexerit, et dicat : Non feci ;
aut, si fecerit, ne iterum addat facere. 14. Corripe proximum, ne forte non dixerit : et si
dixerit, ne forte iteret. 15. Corripe amicum : sæpe enim fit commissio. 16. Et non omni verbo

credas, est qui labitur lingua, sed non ex animo. 17. Quis est enim qui non deliquerit in lingua sua? corripe proximum, antequam commineris. 18. Et da locum timori Altissimi: quia omnis sapientia timor Dei, et in illa timere Deum, et in omni sapientia dispositio legis. 19. Et non est sapientia nequitiæ disciplina: et non est cogitatus peccatorum prudentia. 20. Est nequitia, et in ipsa exsecratio: et est insipiens qui minuitur sapientia. 21. Melior est homo, qui minuitur sapientia, et deficiens sensu in timore, quam qui abundat sensu, et transgreditur legem Altissimi. 22. Est solertia certa, et ipsa iniqua. 23. Et est qui emittit verbum certum enarrans veritatem. Est qui nequiter humiliat se, et interiora ejus plena sunt dolo: 24. et est qui se nimium submittit à multa humilitate: et est qui inclinat faciem suam, et fingit se non videre quod ignoratum est: 25. et si ab imbecillitate virium vetetur peccare, si invenerit tempus malefaciendi, malefaciet. 26. Ex visu cognoscitur vir, et ab occursu faciei cognoscitur sensatus. 27. Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo. 28. Est correptio mendax in ira contumeliosi: et est judicium, quod non probatur esse bonum: et est tacens, et ipse est prudens.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Operarius ebriosus non locupletabitur (sed depauperabitur, est miosis: minus enim dicitur, et plus significatur); et qui spernit modica, paulatim decidet.] Pro *modica* S. August. et alii legunt *minima*, quia minima sunt modica quàm maxime; et crebra est enallage graduum comparationis in Script. ut positivus vel comparativus ponatur pro superlativo, quia eo carent Hebræi, ut: *Major horum est charitas; major*, id est, maxima, 1. Corinth. 13. 13: *Qui autem minor* (id est, minimus) *est in regno cœlorum, major est illo*, Matth. 11. 11. Hinc τὸ ὀλίγον, id est, parvum, modicum, Noster subinde vertit *minimum*, ut Actor. 15. 2. Actor. 19. v. 23 et 24.

Copula *et* partim comparativa est, partim causalis: comparativa, q. d. Sicut operarius ebriosus non locupletabitur, *et*, id est sic, pariter, quivis alius spernens modica, non locupletabitur, sed paulatim à suo statu, opulentia et substantia decidet. Causalis, q. d. Operarius ebriosus non locupletabitur: *Et*, id est, *quia qui spernit modica, paulatim decidet.* Quia enim ebriosus negligit modica opera et lucra singulorum dierum, ut vacet compotationi; hac de causa iterando singulis diebus hunc lucri neglectum, suaque consumens in symposiis, sensim decidit et depauperatur; pauca enim quæ habet cito potando consumuntur, dum eis otiando nihil addit; qui ex adverso, si sobrie viveret et strenue laboraret, parvis suis quotidie parva lucra adjiciendo, tandem multa accumularet, divesque evaderet. Unde Tigurina vertit: *Operarius ebriosus non ditescet, et paulatim sublabetur qui spernit exigua;* Syrus: *Operarius ebriosus non ditabitur, et qui amat carnem* (carnis gulam et crapulam) *hæreditabit paupertatem.* Nam, ut ait S. Basil. ad filium spirit. *Ebriosus, cum se putat bibere, bibitur; sicut piscis, cum glutit escam, glutitur hamo.* Hic versus recte cohæret cum lectione Græca versus ultimi et penultimi capitis præcedentis: *Noli delectari in multa epulatione, ne egeas ex collatione.* Cohæret et recte cum lectione Latina (quamquam hi versus sæpe inter se non sunt connexi, uti dixi in proœmio); pergit enim hîc epulationis et compotationis, quæ in turbis hominum plebeiorum (de quibus c. præced. v. 32.) frequens esse solet, ait Rabanus, damna assignare, eaque tria enumerat, scilicet paupertatem, libidinem, apostasiam.

Alludit ad Proverb. 23. 21: *Vacantes poculis et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio;* hoc est, qui compotationes et cœnas symbolas frequentant, substantiam suam abliguriunt; et quia inde sequitur somnus ad vinum et crapulam dirigendam, atque otium ex somno; hinc ad tantam inopiam rediguntur, ut vilibus lacerisque pannis quasi pannosi mendici vestire se cogantur. Unde Hebr. habent: *Bibax et edax pauper efficietur, et scissuras faciet induere dormitatio;* Chaldæus: *Et pannis ruptis vestietur dormitatio;* Septuaginta: *Omnis ebrius et scortator mendicabit, et induetur disruptis lacerisque omnis somnolentus;* S. Ambrosius, de Elia et jejunio, c. 9: *Induet se scissa vestimenta;* Clemens Alexand. 2. Pædag. capite 2: *Induetur laceris et pannosis omnis somnolentus. Somnolentus enim est*, inquit, *qui ad sapientiam non vigilat, sed ab ebrietate in somnum demergitur. Et laceris induetur debacchator, et per ebrietatem pudore afficietur propter eos qui aspiciunt. Peccatoris enim foramina sunt ea quæ ex veste carnali sunt lacerata, perforata libidinibus, per quæ dedecus intra animam cernitur, nempe peccatum.*

Symbolice: *Operarius ebriosus est*, qui quæ per bonam operationem colligit, eadem per ebrietatem inanis gloriæ, aut alterius malæ intentionis dissipat: quo fit ut per illa nullas opes spiritales conquirat, sed omnibus sensim privetur et depauperetur.

Nota. Hæc sententia: *Qui spernit modica, paulatim decidet*, hîc applicatur operario ebrioso; sed in se generalis est, unde cuilibet rei aptari potest: ut studioso, qui parva negligit in scholis et studiis, paulatim decidet, nec scientiam acquiret, sed perdet; infirmo, qui morbos modicos negligit, incidet in majores; militi et capitaneo, qui parva in bello negligit, paulatim decidet, seque et exercitum perdet; patrifamilias, qui parva familiæ damna negligit, decidet

in magna; mercatori, qui parva lucra spernit, amittet majora. Unde mercatorum ditescere satagentium hoc est axioma: *Nullum lucrum, quantumvis exiguum, negligito.* Idem sibi præfigat mercium spiritalium, puta virtutum, meritorum et coronarum cœlestium, mercator, ut ne minimam quidem augendæ virtutis, meriti et coronæ occasionem amittat. Quocirca Patres passim hanc sententiam adaptant peccatis levibus, q. d. Qui spernit peccata levia et venialia, sensim defluet, et tandem incidet in gravia et lethalia; unde serio monent fideles omnes ut studiose defectus veniales etiam minimos caveant; hoc enim esse fundamentum securitatis conscientiæ et profectus in virtute.

Audi S. Gregor. 3. Pastor. admonit. 34: *Admonendi sunt*, inquit, *qui quamvis in minimis, sed tamen frequenter excedunt, ut nequaquam considerent qualia, sed quanta committunt. Facta enim sua si despiciunt timere cum pensant, debent formidare cum numerant. Altos quippe gurgites fluminum parvæ, sed innumeræ replent guttæ pluviarum. Et hoc agit sentina latenter excrescens, quod patenter procella sæviens. Et minuta sunt quæ erumpunt in membris per scabiem vulnera, sed cum multitudo eorum innumerabiliter occupat, sic vitam corporis, sicut unum grave inflictum pectori vulnus necat. Hinc videlicet scriptum est: Qui modica spernit, paulatim decidet. Qui enim peccata minima flere ac devitare negligit, à statu justitiæ non quidem repente, sed partibus totus cadit.*

S. Basilius in Asceticis, in Regula translata à Ruffino cap. 18. docet Superiorem debere castigare etiam parva subditorum delicta, cum affirmaverit Dominus, quia *iota unum, aut unus apex non transiet à lege, donec omnia fiant;* et rursum definierit, quia *de omni sermone otioso quem locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die judicii;* quare nihil oportet contemni tanquam parvum. *Qui* autem *modica spernit, paulatim defluit.* Auctor libri de Salutar. documentis apud S. August. tom. 4. cap. 34. monet elidendas esse pravas cogitationes, dum modicæ sunt et incipiunt, ne crescant et adolescant. *Ne, quæso,* inquit, *permittamus in nobis cogitationes pravas, neque tanquam minima negligamus; quia qui minima spernit, paulatim defluit.*

S. Chrysost. serm. de Pericul. levium peccat. recensita historia uxoris Lot, quæ, quia retro ad Sodomam conflagrantem respexit, in statuam salis conversa est: *Neque*, inquit, *leve dicendum est, quod hominem contemnendo occidit, aut contemptorem transgrediendo decepit, cum scriptum sit: Qui modica spernit, paulatim decidet.*

S. Cyprianus (vel, ut alii malunt, Origenes) tract. de Singul. Cleric. docet Clericis vitanda esse omnia contubernia feminarum. *Omnes ergo rimæ*, inquit, *ne dicam portæ, claudendæ sunt, ne per unum foramen castra omnia penetrentur; et universa sunt componenda munimenta, ne per modicum non munitum tota civitas ruat, sicut Salomon repetit, dicens: Qui spernit modica, paulatim cadet.*

S. Hieron. sive Paulinus, instituens Celantiam matronam, ait: *Neque vero eorum te seducat error, qui ex arbitrio suo eligunt quæ potissimum Dei mandata faciant, quæve quasi vilia et parva, despiciant; nec metuant, ne secundùm divinam sententiam minima contemnendo paulatim decidant.*

S. August. lib. 1. de Moribus Eccles. cap. 24. cum dixisset: *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, subdit: *Quid autem proferri manifestius de veteri Testamento contra istam dormitationem animi potest, per quam fit ut non sentiamus quasi minutatim serpentem perniciem, quàm illud quod à Propheta dictum est: Qui spernit modica, paulatim decidet? De qua sententia, si opportunum esset festinantibus, copiosissime disputarem; atque id, si à nobis nunc susceptum munus flagitaret, fortasse demonstraremus quàm sint alta mysteria, quæ imperitissimi et sacrilegi homines deridendo, non illi quidem paulatim jam decidunt, sed magno lapsu præcipites eunt.*

S. Isidorus de Norma bene vivendi: *Qui*, ait, *verba mala non reprimit, ad noxia cito transit; et qui minima non respuit, in maxima valde prorumpit; minorum namque culpa majorem generat. Particulatim crescunt vitia, et dum parva non cavemus, in magnis prolabimur. Minora itaque devita, et ad majora non devenies.*

B. Petrus Damiani Apolog. cap. 7. taxans Religiosos qui quippiam pecuniæ apud se retinent, dicentes rem modicam esse: *Si tenuissima*, inquit, *veneni stilla pando oleris aheno diffunditur, nonne totum, esculentius licet, edulium prorsus abominabile judicatur? Si ergo perexigua mala, largissima sæpius bona corrumpunt; quo pacto te de lenocinante conscientia jactas, quia minimum est, quod contra professionis tuæ propositum privata proprietate possideas? Nam juxta Apostolum: Modicum fermentum totam massam corrumpit. Et alibi: Qui modica spernit, paulatim decidet.*

Ratio à priori est: prima, quia multa parva iterata faciunt quid magnum; sic multæ unitates iteratæ faciunt mille; multæ guttæ conflant flumen et mare; multæ arenæ integrant cumulum. Sic multi actus humilitatis exigui, præter meritum, validum pariunt humilitatis habitum; multi actus vanæ gloriæ, habitum robustum vanitatis efficiunt. Quocirca S. Basilius in Ascet. *Nullum*, ait, *sit erratum quod parvi pendas, quamvis illud tenuissima bestiola minutius sit.* S. Hieron. ad Heliodor. *Mens*, ait, *Christo dedita et in majoribus et in minoribus intenta est, sciens etiam pro otioso verbo reddendam esse rationem.* S. August. serm. 44. de Temp. *Noli*, ait, *despicere peccata tua, quia parva sunt; nam etiam pluviarum guttæ flumina complent, et moles trahunt, et arbores cum suis radicibus tollunt.* Et in illud psal. 66: *Gentes in terra dirigit*, docet quotidie orationibus atque jejuniis exhauriendam esse aquam, quæ per rimulas intrat in sentinam animæ, ut navem obruat. Et in psalm. 39: *Comprehenderunt me iniquitates*, etc., *multiplicatæ sunt super capillos capitis mei. Si vitasti*, ait, *grandia, cave ne obruaris arena.* Idem, tract. de Decem chordis, cap. 11: *Noli*, ait, *ista contemnere, quia minora sunt; sed time, quia plura sunt. Attendite, fratres mei, minuta sunt, non sunt magna. Non est bestia quasi leo, ut uno morsu guttur frangat, sed bestiæ plerumque minutæ multæ necant. Si projiciatur quisque in locum pulicibus plenum, numquid non moritur ibi? Non sunt quidem majores, sed infirma est natura humana, quæ etiam minutissimis bestiis interimi potest. Sic et modica peccata attendite, quia modica sunt; et cavete, quia plura sunt. Quàm minutissima sunt grana arenæ! si arena amplius in navi mittatur, mergit illam ut pereat. Quàm minutæ sunt guttæ pluviæ! nonne flumina implent et*

domos dejiciunt? Ergo ista nolite contemnere. Nazianz. in Tetrastichis :

> Scintilla magnas parva flammas excitat,
> Ac viperinum semen haud raro necat.
> Ob idque noxam, quamlibet parvam, fuge:
> Nam parva primùm sit licet, crescit tamen.

S. Gregor. 10. Moral. cap. 9 : *Si*, inquit, *curare parva negligimus, insensibiliter seducti audenter etiam majora perpetramus*, juxta illud Eccles. 11. 34 : *A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis.* Denique peccatum veniale iteratum potest fieri mortale, ut patet in eo qui per parva furta notabilem summam accumulat. Plures casus recenset Gabr. Vasquez 1. 2. disp. 246. n. 3. et seq.

Secunda, quia parva disponunt ad magna : qui furatus est hodie assem, cras furabitur duos, perendie tres, ac tandem aureum, imo aureos perplures ; sic ex loquacitate facilis lapsus est in detractionem, ex nimia familiaritate in libidinem, ex ambitiuncula in fastum. Magna namque et aperta peccata, eo justis minus periculosa sunt, quod vel aspectum eorum satis enormem et tetrum exhorrent ; at minima eo ipso quod minima periculosiora videntur, quia dissimulanter intrant, latenter cor possident, et abscondite ad miserabilem ruinam disponunt. Unde R. Ben Azai in *Pirke avoth*, sive in Sententiis Patrum cap. 4 : *Festina*, ait, *ut adimpleas mandatum, quantumvis leve; omni cura fuge peccatum. Sicut enim mandatum unum alterius mandati est sequela ; sic et peccatum unum mox aliud post se trahit, eo quod præmium unius præcepti sit aliud præceptum ; sicut et peccati unius permissio fieri à Deo solet in pœnam alterius.* Et S. Bernardus tanquam expertus casuum aliorum bene ait : *Mens Deo dicata sic caveat minora vitia, ut majora ; quia à minimis incipiunt, qui in maxima proruunt.* Ita ipse de Ordin. vitæ sub finem. Hoc est quod ait Eccles. cap. 10 : *In pigritiis humiliabitur contignatio, et in infirmitate manuum perstillabit domus.* In quæ verba Cassianus collat. 6. cap. 17 : *Eleganter*, inquit, *mentis incuriam domati comparavit, tectoque neglecto, per quam primo quidem velut minutissima quædam penetrant ad animam stillicidia passionum ; quæ si velut parva ac levia negligantur, corrumpunt tigna virtutum, et post hæc influunt imbres largissimi vitiorum, per quos in die hiemali, id est, in tempore tentationis, ingruente impugnatione diaboli expelletur mens de habitatione virtutum, in qua scilicet aliquando circumspectam diligentiam retinens, velut in domus propriæ possessione requieverat.* S. August. Epist. 108. ad Seleuciam de venialibus peccatis agens : *Quæ*, inquit, *si collecta contra nos fuerint, ita nos gravabunt et oppriment, sicut unum aliquod grande peccatum. Quid enim interest ad naufragium, utrum uno grandi fluctu navis operiatur et obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam, et per negligentiam derelicta atque contempta impleat navem atque submergat?* Neque enim id sanctissimus et sapientissimus Pater dixit, quia putaret multa levia peccata uno gravi coæquari ; sed quia hæc si non navem nostri cordis operiunt, at aperiunt, ut magnum fluctum peccati gravis suscipiat. Levia enim peccata debilitant vires animi et spiritus, ac passiones adaugent et roborant ; quo fit ut irruente gravi tentatione homo debilis succumbat et consentiat, juxta illud Cant. 2 : *Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas.* Et psalm. 136. 9 : *Beatus qui tenebit et allidet parvulos tuos ad petram.*

Tertia, quia parva subinde multis magnum dant scandalum, faciuntque ut multi unius, utpote viri probi et sapientis imitentur exemplum, itaque disciplina Ecclesiæ vel religionis labefactetur. *Ipsa enim*, ut ait S. Anselmus de Similitud. cap. 122, *est quasi quædam clausura, vel stagnum vivarii. Quoniam quidem sicut pisces decurrente aqua vivarii moriuntur, si clausuræ ipsius minutatim ac sæpe crepant, nec reficiuntur; ita omnis religio monastici Ordinis funditus perit, si custodia ejus per modicarum contemptum culparum, paulatim à fervore suo tepescit.*

Quarta, quia parva peccata gratiam Dei imminuunt et avertunt. Deus enim peccatis venialibus offensus, non toties, nec tantas immittit illuminationes menti, nec tantas pias affectiones voluntati, ut solebat prius ; quo fit ut homo, à gratia desertus, pronus sequatur suas passiones et concupiscentias, ac tandem in gravia peccata corruat. Stimulet illud Christi Matth. 25. 21 : *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam ; intra in gaudium Domini tui.* Præclare Salvianus lib. 6 : *Nihil*, ait, *leve æstimetur, quo læditur Deus ;* omnia peccata offendunt læduntque Deum ; omnia ergo, etiam minima, fugit qui Deum amat, nec vel minimum cum offendere et lædere sustinet.

Quinta, quia dæmon per neglectum minorum fit audacior et robustior, ut tentet homines ad perpetrandum majora. Qui ergo sapit, in minoribus detinet dæmonem, nec sinit eum progredi ad majora. Norat hoc Eusebius Anachoreta, qui, ut scribit Theodor. in Histor. Patrum cap. 4. zona ferrea in collum injecta curvus incedebat. Causam rogatus, hanc dedit : *Ne malignus dæmon de magnis bellum gerat, conans auferre temperantiam et justitiam, et iram armans, et cupiditatem accendens, et ut fastu efferar, et superbia intumescam, efficiens, et quæcumque adversus meam machinatur animam; conor hostem ad hæc parva traducere ; in quibus, etiamsi vicerit, non magnum affert detrimentum; et si victus fuerit, evadit magis ridiculus, ut qui ne in parvis quidem possit evadere superior. Quoniam ergo novi hoc bellum minus periculosum ; non valde enim feritur, qui in his damni aliquid accipit (quod enim damnum est vel videre campum, vel in cœlum oculos attollere ?) ad hoc me genus pugnæ transtuli ; in hac enim me nec ferire potest, nec perimere. Non sunt enim hæc jacula lethifera, ut quæ illis ferreis careant aculeis.*

Porro paradoxum videtur quod ait S. Chrysost. homil. 88. in Matth. *Mirabile quiddam atque inauditum dicere audeo. Solet mihi nonnunquam non tanto studio magna videri peccata esse evitanda, quanto parva et vilia; illa enim ut aversemur, ipsa natura peccati efficit ; hæc autem, hac ipsa re quia parva sunt, desides reddunt ; et dum contemnuntur, non potest ad expulsionem eorum animus generose insurgere. Unde cito ex parvis magna fiunt negligentia nostra. Hoc ipsum corporibus quoque accidere videbis. Sic in Juda maximum proditionis malum exortum est ; nisi enim putasset parvum esse pecuniam inopum surripere, in tantam protervitatem non devenisset. Judæi quoque, nisi putassent inanis gloriæ delictum minimum esse, usque ad cædem Christi lapsi non fuis-*

sent. Hac via omnia scelera fieri videbis; nemo enim repente ad extremam improbitatem insiliit. Habet quippe insitum quemdam anima pudorem atque innatam, quem subito calcare atque projicere non potest, sed sensim atque paulatim ex negligentia perit.

Huc facit mirum nivis exemplum, quod refert Olaus Magnus lib. 2. cap. 13. Parum nivis, inquit, pede commovit avicula quædam in summo Defrinorum montium vertice; quod deorsum sensim descendens, et in pilæ formam sese revolvens et conglobans, semper auctum crevit in tantam amplitudinem, ut rotatum in imum montis, vastissima sua mole oppida destruxerit; ita parvi defectus, si negligantur, crescunt in immensum, et animam non unius, sed multorum sæpe millium perdunt.

Quocirca notanda est aurea sententia S. Anselmi Epist. 6. ad Monach. Cisterc. *Certissimum*, ait, *signum est, quod in multis Ecclesiis experimento didicimus, quia in monasterio ubi minima districte custodiuntur, ibi rigor monachorum inviolabilis manet; ibi pax inter fratres, et in Capitulo proclamationes conquiescunt. Ubi vero minimi excessus negliguntur, ibi totus Ordo paulatim dissipatur et destruitur.* Idem per umbram videre et docuere Philosophi. Plutarchus de Profectu virtutum : *Non mediocre*, ait, *argumentum est nos in virtute progredi, si nullum jam peccatum leve et exiguum putemus, sed omnia studiose vitemus atque observemus*, etc. *Talis enim ostendit se purum aliquid sibi jam comparasse, quod inquinari nullo modo velit.* Plin. l. 11. c. 2 : *Rerum natura*, ait, *nusquam magis quam in minimis tota est.* Quocirca Tertull. l. 1. contra Marcion. c. 14. vetat in modicis despici Creatorem, qui maximus artifex *animalia minutiora de industria, ingeniis et viribus ampliavit.* Plura vide apud nostrum Julium Nigronium Ascetico de Cura minimorum.

2. Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes à sapientia, puta à sua prudentia, dignitate, officio, virtute, ac tandem à fide, religione et Deo, et arguent sensatos,] q. d. Ideoque vinum et mulieres redargutione et reprehensione dignos faciunt viros prudentes et sensatos, adeoque eos faciunt imprudentes et insensatos. Ita Rabanus. Jungit vinum mulieribus, quia *ventri*, inquit S. Hieron. contra Jovin. *vicina sunt genitalia, et venter mero æstuans despumat in libidines.* Ecce hìc gradationem vitiorum, quæ ostendit quam paulatim decidat in abyssum is qui modica spernit. Ex vino enim itur in crapulam, ex crapula in fornicationem, ex fornicatione in apostasiam. Ita Rabanus. Sic vina et mulieres Salomonem regem sapientissimum infatuarunt, ut apostataret, fieretque idololatra. Eadem infatuarunt Calvinum, Lutherum, Bucerum, cæterosque nostri ævi Novatores, eosdemque Apostatas, imo Hæreticos et Hæresiarchas effecerunt, uti etiamnum multos efficiunt. Syrus vertit : *Vinum et mulieres lascivire faciunt cor;* Tigurina : *Vinum et mulieres etiam cordatos auferunt, suggillantque sapientes.* Alludit ad Osee c. 4. 11 : *Fornicatio et vinum et ebrietas auferunt cor*, ubi multa hac de re dixi. Porro Palacius τὸ *arguent sensatos* aliter explicat, q. d. Mulieres arguunt et reprehendunt sensatos, quia cum illis corrixantur, quæ non modica est ipsorum pœna et stultitia. Porro S. Ambros. de Elia et jejunio cap. 18 : *Si vinum*, inquit, *et mulieres discedere à Deo faciunt, quod vel ebrietas, vel libido prævaricationis illecebræ sint; si singula ac separata hæc faciunt, quid facient unita?* Unde non immerito ait Sapiens (Eccles. c. 26.) : *Mulier ebriosa, ira magna, et turpitudinem suam non celabit.*

3. Et qui se jungit fornicariis erit nequam.] *Fornicariis*, id est, meretricibus : sic enim clare habent Græca, ὁ κολλώμενος πόρναις, id est, *qui agglutinatur meretricibus;* τολμηρὸς, id est, *audax.* Ita Complut. Sed Clemens Alexandr. 2. Pædag. cap. 10. et alii legunt, τολμηρότερος ἔσται, id est, *audacior erit*, ad alia graviora facinora et scelera perpetranda, quod Noster aliis verbis dicit, *erit nequam.* Fornicatio enim adimit homini frontem et pudorem, qui homines à sceleribus avocare solet; eumque facit impudentem et effrontem, ut quidvis audacter aggredi et designare audeat : qualis sane est *nequam*, id est, malignus et perversus, qui non nisi nequitias cogitat et somniat. Unde Tigurina : *Et qui consuescit meretricibus evadet confidentior;* Syrus : *Qui adhæret meretrici peribit.* Quid enim non potest jubere tuum quod perdite amas, scortum? quid tu ei adeo insane adamatæ, adeoque tibi imperanti negare poteris? plane eris comessator, ebriosus, et, si pecunia egeas, fur, ut veneri satisfacias; rixosus, et subinde homicida, magus, veneficus, ait Palacius, ac tandem hæreticus et atheus.

Disputant nonnulli, et inter eos Joannes Mariana lib. de Spectaculis cap. 16, an expediat in urbe Christiana permittere meretrices et lupanar. Pro parte affirmante facit quod permittenda sint minora mala, ut vitentur majora. Per lupanar autem vitantur adulteria, incestus, sacrilegia, peccata contra naturam, etc. Favet S. August. lib. de Ordine cap. 4 : *Quid sordidius*, ait, *quid dedecoris et turpitudinis plenius meretricibus, lenonibus, cæterisque hoc genus pestibus dici potest? Aufer meretrices de rebus humanis, turbaveris omnia libidinibus.* Augustinum secutus S. Thom. lib. 4. de Regim. princ. cap. 14. ait tolerari meretrices, ut, sentinæ instar, in eas omnes sordes confluant. Sic et Lyran. in c. 19. Genes. et in c. 24. Deuter.

In partem negantem facit, primo, quod Deus Judæis olim vetuerit meretrices. Deut. 23. 17 : *Non erit*, ait, *meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel.* Unde Origen. lib. 4. contra Celsum : *Nullæ*, inquit, *fuere meretrices juventutis pestes in eorum republ.* Idem docet Clemens, lib. 3. Strom. Et Philo lib. de Special. leg. ait apud Judæos capitale fuisse corpore quæstum facere. Quod si sanctitas Judaismi non patiebatur meretrices, multo minus eas patietur sanctitas Christianismi, præsertim cum in eo majora suppetant gratiarum, Sacramentorum, concionum, exemplorum auxilia ad caste vivendum, quàm in Judaismo.

Secundo, quia per lupanaria non cavetur, sed augetur libido quælibet; etiam contra naturam, uti liquet in urbibus ubi ea permittuntur. Una enim libido inflammat aliam; libido enim vaga quasi cancer serpit, et quia insaturabilis, alios et alios quærit et excogitat voluptatis modos et species, nec ullis finibus se continet; sed metu suppliciorum, et diligentia principum cohibetur maxime.

Tertio, quia S. Hieron. ad Oceanum ait *Cæsarem, non Christum, Papinianum, non Paulum, viris impudicitiæ frena laxare, et lupanaria permittere.* Lactant. lib. 6. cap. 23. docet à dæmone

lupanaria esse invecta : *Ac ne quis esset, ait, qui pœnarum metu abstineret alieno, lupanaria quoque constituit, et pudorem infelicium mulierum publicavit, ut ludibrio haberet tam eos qui faciunt, quam quas pati necesse est.* Quin et S. Aug. ætate et usu sapientior, videtur retractasse sententiam. Nam lib. 2. de Civit. cap. 20. lupanaria numerat inter illicita et exitialia. Et l. 14. cap. 18 : *Usum scortorum, ait, terrena civitas licitam turpitudinem facit*, q. d. Jura Gentilium Rom. scorta permittunt; non jura Ecclesiæ.

Quarto, S. Ludovicus tota Gallia meretrices publicas et lupanaria prohibuit, uti referunt Galliæ Annales, Gaguinus et Æmilius lib. 7. Sic nuper Philippus IV. Hispaniæ rex, tota Hispania lupas et lupanaria publica lege ejecit. Quidni ergo idem præstent aliæ provinciæ pari suo honori, et publico pudoris commodo?

Quinto, lupanaria, æque ac Bacchanalia, sunt reliquiæ gentilismi et probrum christianismi. Sane Hussitæ Catholicos acriter accusant, quod lupanaria tolerent, teste Ænea Sylvio lib. 2. Histor. Bohem. cap. 50. Jam multis in locis viri Religiosi Bacchanalia verterunt in Christianalia, diesque pietatis; utinam idem facerent de lupanaribus. Sane lupanar, in quod ducta fuit S. Agnes, sed protecta ab Angelo, Romæ in ecclesiam nomine S. Agnetis conversum intuemur. Hæc fere Mariana loco citato.

Sexto, Navarrus in Manuali, cap. 17. n. 195. novem rationibus probat non esse permittenda lupanaria, inter quas sexta est, quod videamus occasione lupanarium pueros vel sua sponte, vel aliorum invitatu ad ea accurrere, noxiaque libidine enervare vires, ac inflammata semel cupiditate in omne dedecus ruere. Omnino ubi lupanaria non sunt, multo continentiores sunt juvenes, pauciora adulteria existunt, castior est civitas; quia sicut nullum vitium ita accenditur occasione data, ac libido; sic pariter nullum ita reprimitur occasionum fuga, ac libido. *Fugite fornicationem*, ait S. Paulus. Ratio est clara, quia sicut flamma non exstinguitur, sed accenditur flamma; ita libido accenditur libidine, perinde ut rixa accenditur rixa.

Septimo, lupanaria serviunt plebeiis duntaxat; honestiores enim honestas quærunt, iisque insidiantur. Accedit, quod ex meretricibus, flore ætatis transacto, fiunt lenæ, quæ mille nocendi artes norunt. Audi Navarrum loco citato : *Finis per lupanaria prætensus, puta ne honestæ sollicitentur, non attingitur; viri enim prudentes aiunt eos, qui ad eas sollicitandas sunt apti, non adire meretrices, imo postquam eis male sunt assueti, tanto magis honestas sollicitant, quo majore impetu naturæ et vitii feruntur.*

Octavo, quod mares majore vigore sunt ad resistendum libidini, quam feminæ; cap. *indignantur*, 32. q. 6. feminis autem nusquam hac permissione succurritur.

Nono, quod verum remedium contra libidinem est ardens amor castitatis, vitatio occasionis ejus perdendæ, vigilantia ad resistendum, abstinentia, labor assiduus, et super omnia gratia Dei; quorum omnium contraria, lupanaria requirunt. Hucusque Navarrus.

Denique hoc videtur significare hic Sapiens : *Qui se jungit fornicariis, erit nequam*; græce, *audax* ad omne facinus, ut alios multos nequitiæ suæ complices efficiat. Sicut enim qui tangit picem inquinatur ab ea, sic necesse est ubi abundant fornicariæ et fornicarii, iis eorumque machinationibus inquinari virgines, juvenes, nobiles, plebeios, omnemque ætatem et sexum.

Quare sicubi ob inveteratam consuetudinem lupanaria statim omnino tolli nequeunt, certe restringenda sunt, ut pauca sint, paucasque contineant, sintque à civium domibus separata. In hospitiis ergo lupæ non permittendæ; et quæ nocte concubia per plateas venali corpore discurrunt, quæque in privatis domibus habitant, supplicio sunt coercendæ. Multo minus concubinatus iis qui conjugati non sunt, permittendus est. Audio in Hispania magnatibus quidem parci, sed eos in castrum aliquod amandari, concubinas vero in pistrinum, quod Hispani vocant triremes meretricum, detrudi. Ita sistitur libido; hisce patronis pudor et decus triumphant.

Memorabile est exemplum Pii V. qui Roma omnique Statu Ecclesiastico meretrices intra quindecim dies excedere jussit; paucas tantum permisit, easque loco separato juxta mausolæum reclusit, sanxitque ne inde egrederentur, ac per urbem nocte vel die vagarentur; sacellum eis attribuit, in quo concionem audirent; quæcumque contra facerent, acriter diverberabantur. Obstitit initio Pontifici Conservator populi Rom. dictitans id cessurum in Romæ detrimentum, quæ cum sit civitas libera, meretrices semper permisit, ideoque numero et gente accrevit. Respondit Pius, nosse se quanta hæc peccati sit illecebra, tum populo, tum Clero, ac quantum per hoc apud exteros probrum Romæ et Sedi Apostolicæ, puta Pontifici, qui ejus est princeps tum secularis, tum Ecclesiasticus, creetur. Hæreticos enim perpetim illud Romanis objicere; ac proinde se in conscientia teneri hoc scandalum et probrum tollere. Urgente Conservatore hanc fore ruinam Romæ, respondit : Si per hoc sum futurus ruina Romæ, ea excedam, et Sedem Apostolicam mecum in aliam urbem transferam, ac Romanis suas lupas relinquam. Cessit Conservator; ac Pontifex rigide sanctionem suam exsecutioni mandans, Romam hoc scandalo et probro liberavit. Ita habet ejus Vita.

Pium V. æque ac S. Ludovicum imitatus est recenter hoc anno 1624, inauguratus Lotharingiæ Dux, qui primordia Ducatus sui à Deo, Deique cultu auspicatus, legem tulit et severe sanxit, ut blasphemis lingua perforetur, lenones suspendantur, meretrices flagellentur et in exilium expellantur. Hoc sui regiminis pii sanctique præbens auspicium, dedit prælustre futuri specimen et omen. Felix tali Duce Lotharingia. Felix tanta religione et castimonia Dux.

PUTREDO ET VERMES HÆREDITABUNT ILLUM, ET EXTOLLETUR IN EXEMPLUM MAJUS, ET TOLLETUR DE NUMERO ANIMA EJUS.] Libido enim corrumpit humores, spiritus, sanguinem, totamque hominis complexionem, ideoque carnes putrescere facit, ut vermes ex eis ebulliant, ac jure dicat scortator : *Putredini dixi, Pater meus es; mater mea, et soror mea, vermibus.* Job 17. 14. Ubi jam venter phasianis et falernis odoratis saburratus? ubi majestas frontis, et oculorum lucernæ? ubi suave vocis plectrum, et sonora aurium tympana? Omnia facta sunt lurida sordium congeries, bufonum crypta, et cloaca vermium

ac serpentum. Quare scortator *extolletur*, id est, cito auferetur ex hac vita, ut statuatur *in* παράδειγμα, id est, in *exemplum* insigne et *majus* cæterorum, uti statutus fuit Salomon, quem hîc notare videtur Siracides; idque ad hoc, ut singuli talis vindictæ exemplo perculsi, sibi à scortatione caveant: *Et tolletur de numero viventium* tam hîc quam in cœlis *anima ejus.* Scortatio enim, quia sanguinem, spiritus et succum exhaurit, corpusque exsiccat, enervat, infirmat; hinc abbreviat vitam hominis, mortemque accelerat. Ita Raban. Lyran. Jansen. Palacius et alii. Unde pro ἐξαρθήσεται, id est, *extolletur;* Complut. legunt ξηρανθήσεται, id est, *exsiccabitur*, arescet. Pro *putredo* Noster legit σήψις, et sic habet vetustus codex. Jam legunt σῆτες, id est *tineæ.* Unde Tigurina vertit: *Caries et vermes occupabunt eum, et anima confidens* (audax) *auferetur, gravique supplicio contabescet;* Syrus pro his omnibus hoc tantum habet: *Anima impudens perdet Dominum suum.*

Porro, *putredo, vermis* et *tinea* sunt symbola et periphrasis mortis, ut patet Job 13. 28. et cap. 17. 14. Isaiæ 14. 11. Nam quod putrescit, emoritur; fornicatores ergo corrumpentes corpus putrescunt sensim, corrodendi deinde à vermibus, qui ex putribus eorum cadaveribus creabuntur. Congrua et justa est hæc fornicantium pœna, ut in quo peccaverunt, in eo et puniantur, ut carnis deliciis succedat putredo, voluptati dolor, lasciviæ mors, ac post mortem putredo et vermes, qui eos corrodant. Quo enim delicatius caro nutritur, eo mortua magis putrescit et fetet, eoque avidius eam depascuntur bufones et serpentes. Id hoc seculo magis quam prioribus experientia liquet, quo Deus ad castigandam fornicationem novum genus morbi in fornicarios immisit, puta morbum Gallicum, vel, ut alii vocant, Neapolitanum, qui eos ita fedat et cruciat, ut seipsos ferre et sustinere vix valeant. Multo magis fetet eorum anima, ac cruciatur verme conscientiæ, ibitque in cruciatus gehennæ. Quocirca S. Hilarion, S. Catharina Senensis, aliique Sancti, dum cum quopiam scortatore occulto loquerentur, tantum ex eo sentiebant emanare fetorem, ut nares comprimere, faciemque avertere cogerentur.

Porro quot quantique morbi ex libidine, quasi turpissimæ voluptatis stipendia, promanent, recenset Aetius, lib. 3. de Atra bil. nimirum: *Exsolutio virium, cruditates, hebetudo sensuum, oblivio, tremor, articulorum dolor, renum et vesicæ morbi, oris graveolentia, dentium dolor, gurgulionis inflammatio, ulcera in membris, phthisis.* Denique mala omnia. Quod eleganter S. Chrysost. homil. *Quod nemo læditur nisi à seipso*, significavit: *Hi* (inquit) *qui in deliciis et luxuria vitam degunt, resoluta quidem corpora et omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta; quibusque ad cumulum malorum podagræ tremor, et immatura senectus succedit, et est eis vita semper cum medicis et medicamentis, sensus autem ipsi tardi, graves, obtusi, quodammodo jam sepulti.* Idem homil. 56. ad Popul. Antiochen. ipsis primis verbis: *Non tam vehementer pluvialium aquarum cursus ipsas ripas corrodere solet, sicut deliciæ et luxus omnia valetudinis nostræ firmamenta facile subruere.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE CAVENDA LOQUACITATE ET DETRACTIONE.

4. Qui credit cito, levis corde est.] Qui scilicet credit cuilibet quidlibet sine justa ratione vel auctoritate asserenti. Unde Arabicus: *Qui ducitur cito ad acceptionem verborum, est modicus mente*, id est, parvi judicii. Loquitur Siracides de credendo per fidem tum divinam (nemo enim potest credere fide divina quippiam, nisi habeat evidentia signa credibilitatis), tum potius humanam, qua credimus alteri sua narranti, et maxime proximo suo detrahenti; tali enim cito credere levis est animi, non sedati, maturi et cordati. Hic enim scit homines sæpe decipi et decipere, detractores invidia et passione agi, ideoque rem exaggerare, et ex musca facere elephantum, multa prave suspicari, multa male interpretari, multa fingere, multa mentiri; ac proinde eis non facile esse adhibendam fidem, sed ut minimum suspendendum esse judicium, donec rei veritas examinetur et probetur. Vere Comicus: *Vix hodie fidei fides fit sine fidei dispendio.* Quare *qui cito credit, minorabitur*, tum sapientia, tum fama et nomine; habebitur enim levis, imprudens, et subinde insipiens, ac ut Syrus vertit, *amens;* idcirco pœnitebit eum, præsertim ubi viderit se deceptum et falsum. Unde Seneca in Proverbiis: *Ad pœnitendum properat*, inquit, *cito qui judicat.* Est hæc generalis sententia, quæ proinde in qualibet cita credulitate locum habet. Unde S. Ignatius Epist. ad Heronem, monet eum ne cuivis veram fidem profitenti vel simulanti credat: *Multi enim*, inquit, *ministri sunt satanæ; et qui cito credit, levis est corde.* Porro S. Bernardus Epist. 190. ad Innocent. Pontific. taxat Petrum Abailardum, qui volebat mysteria fidei, ut SS. Trinitatis, mente et ratione comprehendere: *Denique*, ait, *exponere volens illud Sapientis: Qui credit cito, levis corde est: Cito credere est, inquit, adhibere fidem ante rationem, cum hoc Salomon* (multi enim hunc librum Sirach vocant Salomonis; causas dedi in proœmio) *non de fide in Deum, sed de mutua inter nos dixerit credulitate; nam illam quæ in Deum est fidem, B. Papa Gregorius negat plane habere meritum, si ei humana ratio præbeat experimentum.* Insuper noster Pineda in Job. cap. 30. v. 2. hanc sententiam refert ad eos qui credunt deliciis et vanis promissis carnis et mundi, puta gulæ et veneris; de his enim sermo præcessit: *Agit*, inquit, *de his qui facile rebus visibilibus sua desideria committunt, et promissis fallacibus hujus mundi cito ac leviter credunt; hujusmodi enim ambitiosus et cupidus semper minorabitur, id est, decrescet, et ibit in deterius;*

facitque et delinquit contra animam suam, id est, contra vitæ suæ jucunditatem et tranquillitatem; ac præterea insuper habebitur, id est, inutilis erit, et, quod vulgo dici solet, impertinens.

Exempla sunt in Josue cap. 9. qui cito credens Gabaonitis deceptus fuit. In Constantino Magno, qui cito credens uxori suæ filium Crispum accusanti, quod se ad incestum sollicitasset, eum licet innocentem occidit. Hippolytus occisus est, quia novercæ creditum, teste Seneca. Illustre est quod refert Phædrus libertus Augusti Cæsaris, libro 3. Fabula 9. Libertus, inquit, ut heros perderet, et eorum hæres fieret, apud herum accusavit uxorem de adulterio. Herus ut crimen deprehenderet, simulavit se proficisci foras; dein noctu domum subito repetiit. Adiit cubile in tenebris, palpavit lectum; invenit in eo cubantem virum, quem suspicans adulterum, occidit. Lucerna allata aspicit esse filium; quare dolore percitus in pœnam tanti erroris eodem ferro, quo filium, seipsum transfigit. Uxor Romam ad Centumviros rea duplicis parricidii, quod scilicet tam filium quam maritum occidisset, pertrahitur. Augustus Cæsar re vestigata et veritate cognita, hanc tulit sententiam: *Luat pœnas libertus, qui omnis mali causa exstitit. Numque uxorem orbatam filio simul et viro, miserandam potius quam damnandam existimo.* Unde hoc elicit dogma morale:

Nil spernat auris, nec tamen credat statim;
Quandoquidem et illi peccant, quos minime putes,
Et qui non peccant, impugnantur fraudibus.

Sic per errorem nimis citæ credulitatis, S. Julianus Hospitator patrem ignorans occidit; unde miram deinde egit pœnitentiam. Idem fecit S. Ursius, uti refert Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem 3. Mai.

ET QUI DELINQUIT IN ANIMAM SUAM, INSUPER HABEBITUR.] Primo, Jansenius refert et nectit hæc cum eo quod præcessit, q. d. Qui cito credit, levis est corde, et qui hac levitate credendi detractoribus delinquit in animam suam; hic *insuper habebitur*, id est, talis reputabitur, puta levis, parvi judicii et cerebri, qui scilicet peccet non tantum in proximum suum male de eo sentiendo, et mala audita leviter credendo, sed et *in animam suam*, quam hac levitate et detractione commaculat, quamque leviter decipi permittit, et multorum malorum periculo exponit; animæ ergo suæ injuriam facit, sibique ipsi injurius est. Unde Tigurina hæc omnia connectens in unum, ita ex Græco vertit: *Qui facile credit, levis est animo, et peccando delinquit in animam suam.* Sic et Lyranus: *Insuper habebitur*, inquit, *id est, exterius æstimabitur talis, qualis occulte interius est, scilicet quod delinquat in animam suam.* Verum Græcum πλημμελήσει, non significat, *talem reputari*, sed *peccare*. Unde;

Secundo, alii, *insuper habebitur*, id est, inquiunt, pejus indies habebit et habebitur. Aut *insuper habebitur*, id est, præterea capietur et tenebitur, q. d. Qui peccat, non tantum in animam suam peccat, sed et *insuper* peccato suo *habebitur*, id est, capietur et tenebitur, ejusque vinculis constringetur.

Tertio, Palacius: Græce, inquit, est *inundabit*, id est, erit in modum undæ et fluitantis aquæ, quam scilicet levis aura movet. Talis est, qui ex levi rumore à bona amici opinione movetur. Verum Græcum πλημμελήσει, non significat *inundabit*. Videtur ipse, vel ejus Græcus anagnostes legisse πλημμυρήσει, id est, *inundabit*: πλήμμυρα enim est inundatio, æstus maris. Unde Virgil. 3. Æneid. *Plemmyrium undosum.*

Quarto, proprie et genuine, q. d. Qui cito credit levis est corde; at qui peccat et delinquit in animam suam, hic *insuper*, id est, supra numerum *habebitur*, quasi qui frustra sit in orbe. Ita Palacius et Pineda in Job 30. 2, q. d. Hic habebitur supernumerarius, supervacuus, frustraneus, otiosus, iners, inutilis, imo noxius, et pondus inutile terræ, juxta illud:

Nos numerus sumus, et fruges consumere nati.

Peccator enim inutilis est sibi, aliis, totique mundo; nulli enim quid boni facit, sed omnibus grave malum peccando creat. Talis præsertim est levis qui cito credit, dicit, detrahit, de quo sermo præcessit et sequitur. Hic enim nullius est frugis, nullius usui. Quis enim levi fidat? quis futili utatur? Qui enim animæ suæ, id est, sibi, æque ac proximo injurius est, cui bonus erit? Quare si de tali rogeris, Quis ille est? respondebis: Est unus *insuper*, est auctarium mensæ, est qui turbæ auget numerum, est ciphra, est umbra. Sicut enim umbra sequitur corpus, sic ille sequitur dicentem et detrahentem, illi applaudit, et cum illo mutatur in omnem ventum. Unde Syrus vertit: *Qui credit cito, amens est; qui peccare facit animam suam, quis justificabit eum?* Id ita esse liquet ex Græco πλημμελήσει, quod alii vertunt, *errabit*, *peccabit;* Noster vero sagaciter ad verbum vertit: *Incurius, deses, iners erit et habebitur:* πλημμέλεια enim dicitur quasi πλὴν μέλειαν, id est, sine cura, ut idem sit quod ἀμέλεια; aut à πάλιν μέλειν, videlicet quod injuria posteriore meliore cura, ut habet proverbium, sit sarcienda; velut μετάνοια à μετανοεῖν. Unde delictum per incogitantiam, incuriam et inertiam commissum, vocatur πλημμέλεια, uti dixi Levit. 7. 1. Hinc et cap. præced. v. 27: *Et in diebus delictorum*, inquit, *attendet ab inertia, græce* πλημμελείας. Forte etiam Noster pro πλημμελήσει, legit πλεῖον ἔσαι vel ἔξεται, id est, plus, amplius, insuper erit vel habebitur. Denique hoc sensu τὸ *insuper* usurpat Papinianus l. *Sunt personæ*, ff. de relig. et sump. fun. ubi cum agit de sepultura in proprio fundo, cujus ususfructus alicujus esset, alteri danda, quod stricto jure non poterat, ait: *Propter publicam utilitatem, ne insepulta cadavera jacerent, strictam rationem insuper habendam* (id est, contemnendam, tanquam supervacaneam rejiciendam), *quæ nonnunquam in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet.*

In hanc gnomen lepidum vulpis et corvi apologum scripsit Cyrillus lib. 1. Apologorum moralium cap. 13. cujus titulus: *Sis ad audiendum velox, ad credendum tardior. Ad vulpem*, inquit, *absconditam famescentem, cum amicus corvus non minus sibi quam illi compatiens, gallinas in securo manentes fraudis vi studeret adducere; ad eas se contulit, et salutatione proditionis proposita dixit: Affero vobis nuntium lætissimum, quoniam vulpes monialis facta est, et deposuit feritatem: venite de cætero securæ, et videte id quod est mirabile, quoniam in oratorio velata vulpes cantat Horam devotis laudibus vespertinam. Mox illæ cordis levitate credentes, cum pergerent, inventum gallum secum ducere cona-*

bantur. At ille mira dotatus intelligentia, quantocius verbi dolum percipiens, uxoribus suis dixit: Audite me, insensatæ et credulæ. Quò enim tenditis, nisi duce fraudis in mortem? Nempe si in corvo fore creditis veritatem, et speratis de vulpe bonitatem, lucem putatis esse tenebras, et in vitiis inesse virtutem. Sed hoc impossibile est, quoniam splendor solum de lumine rutilat, et virtutis stilla de vena bonitatis tantum distillat. Non audistis adhuc, ut video, sententias sapientum. Veloci siquidem aure audiendum est, et gravi corde credendum. Deinde ostendit quæ et quibus credere oporteat, quibus non: *Revera*, inquit, *minus provide amico et inimico pariter creditur, cum amore et odio linguæ libra fallacis affectionis pondere in obliquum trahatur. Verum nulli securius quam amico de malis, et inimico de bonis accommodatur auditus. De te vero nunquam credas inimico tuo in æternum. Quia si bene dicit, sophista est, de bono tendens ad malum; si maledicit, facit quod suum est.* Subdit deinde, non esse credendum multiloquo, delatori, mendaci et fallaci, nec iracundo, ac deinde subdit: *Nulli minus quam tibi de bonis credas; naturaliter enim laudem appetimus, et majora de nobis communiter æstimamus, etc.; tantum credendum est quod fieri potest, atque conveniens est.* Unde concludit, *Quod fallaci credere corvo stultum est, et omnino dementia vulpem deposita feritate cantare velatam. Hoc enim vulpinæ caudæ non convenit, et omnino veritas à circumstantiis ipsius dissentit. Quandoquidem igitur multa cautela in credendo adhibenda est, et rei veritas omni diligentia inquirenda; certe stultissimum est cito credere, et periculosum post levem credulitatem citius moveri. Quibus dictis, dimisso corvo, gallum gallinæ secutæ sunt.*

5. Qui gaudet iniquitate, denotabitur: et qui odit correptionem, minuetur vita: et qui odit loquacitatem, exstinguit malitiam.] Pro *iniquitate* Complut. legunt κακεξία, id est, *malo habitu*, vel *mala actione*, unde vertunt: *Qui lætatur in male agendo, condemnabitur; at resistens voluptatibus, coronat vitam suam.* Sic et Tigurina: *Qui gaudet mala habitudine* (Vatablus *qui corpus supra modum macerat*), *meretur reprehensionem; qui vero voluptatibus resistit, coronat vitam suam.* Romana vero legunt καρδία, vertuntque: *Qui gaudet corde, denotabitur; et qui odit loquacitatem, minuitur malitia.* Noster et alii legunt πονηρία, id est, *iniquitate*, malitia. Vides hic ut Græca varient, ac proinde standum esse Latinæ Vulgatæ, in quam omnia exemplaria consentiunt. Sensus ejus ergo est: *Qui gaudet iniquitate*, ac præsertim iniqua loquela et detractione, *denotabitur*, id est, vituperabitur et condemnabitur (hoc enim significat Græcum καταγνωσθήσεται. Unde Syrus vertit: *Qui lætatur de malo, erit confractio* vel *præda sui*); *qui* vero *odit loquacitatem*, ideoque impedit detractionem, *exstinguit malitiam*, id est, sopit multa mala, puta lites, odia, rixas, cædes, quæ ex loquacitate, dicacitate et maledicentia oriuntur: lingua enim est universitas iniquitatis, ait S. Jacobus c. 3. epist.

Quod vero in medio Noster intexit, *Et qui odit correptionem, minuetur vita*, significat eum qui ita amat iniquitatem et loquacitatem, ut nolit ab eo qui eam detestatur, corripi, brevis fore vitæ; quia Deus eum puniet immatura et cita morte: ideo enim odit correptionem, quia vult in sceleribus suis perseverare, in eisque obstinatus est. Deus autem obstinatos, ceu gigantes, siderare et fulminare solet. Id sæpe facit, at non semper; sed tum in futura vita acrius puniet. Adde, *iniquitas*, id est, injuria quæ detrahendo vel lædendo proximo irrogatur, sæpe morte punitur et vindicatur, vel à judice, vel à læso, vel ab ejus cognatis, qui lædentem vel necant, vel in eas angustias redigunt, ut miseriis et mœrore contabescat. Unde S. Athanas. Apolog. pro fuga, sic legit et citat: *Tollentur immaturæ animæ impiorum.*

Jansenius pro *minuetur vita*, opinatur legendum *minuet vitia*, sicque exponit: *Qui odit correptionem*, id est, detractionem, *hic minuet vitia*, quæ ex detractione nascuntur, ut idem sit cum eo quod sequitur: *Et qui odit loquacitatem, exstinguit malitiam*; quasi ex alia versione hæ duæ partes conjunctæ, et in unum conflatæ sint. Verum tam hæc lectio est contra communem codicum fidem, quam ejus expositio contra communem hominum sensum. Quis enim per *correptionem* intelligat detractionem? Complut. et alii nonnulli addunt: *Qui continens est linguæ, convivet difficili*, græce, ἀμάχῳ; Roman. *inexpugnabili*; Vatabl. *moroso*, importuno, pervicaci; alii legunt ἀμάχως, id est, *citra rixam* et pugnas, hoc est, pacifice cuivis convivet. Unde Tigur. vertit: *Qui linguæ temperat, etiam difficili convixerit.*

6. Qui peccat in animam suam, pœnitebit: et qui jucundatur in malitia, denotabitur.] Hoc est, notam infamiæ et censuram judicii subibit, id est, condemnabitur, ut paulo ante dixi.

Hi ergo sunt tres peccati vermes, qui illi quasi pomo vetito innascuntur, scilicet pœnitentia, infamia, condemnatio. Idem pene dicit hic quod v. præced. unde hic versus in Græco et Syro jam deest. Nota τὸ *gaudet et jucundatur*. Justi enim aliquando ex fragilitate peccant, sed illico dolent, gemunt, suspirant; at vero improbi et reprobi peccant ex malitia, in eaque velut sues in luto volutantur et jucundantur, ideoque condemnabuntur. Magnum ergo prognosticum suæ reprobationis et damnationis futuræ habet, qui in suo scelere gaudet.

7. Ne iteres verbum nequam et durum, et non minoraberis.] Primo, simpliciter, q. d. Si dixisti proximo *verbum nequam et durum*, puta iracundum, minax, mordax, detractorium, calumniosum; noli illud iterare, ac per hoc *non minoraberis*, nec in honore, nec in quiete, nec in amicitia, nec in cæteris bonis; sed potius hæc omnia tutaberis et augebis, si verbum nequam et durum à te prolatum revoces et retractes, aut excuses, mitiges et emollias, vel verbis blandis, vel ipso silentio. Dum enim non repetis verbum durum, videris de eo pœnitere, illudque non ex animo, sed ex lapsu linguæ dixisse. Sin repetas, ex maligno animo id dixisse censeberis, ac proinde amicum amittes, et malignus judicaberis. Secundo, et magis genuine, q. d. Si audisti verbum *nequam et durum*, id est, injuriosum proximo tuo; noli illud aliis narrando iterare, id est, iterum referre, spargere et propalare, ac per hoc non minoraberis, sed accresces per opinionem prudentiæ, discretionis et charitatis.

Hunc sensum exigunt Græca: *Nunquam iteraveris verbum, et nihil tibi erit in diminutione*, id

est, ut Rom. *Nunquam iteres verbum, et nihil tibi minuetur;* Tigurina clare : *Ne quid tibi dictum effutias alteri, ut nequid detrimenti capias;* Syrus : *Qui repetit verbum, amens est. In æternum non repetas verbum, et nemo tibi improperabit;* alii : *Ne unquam sermonem iteres, et nihil tibi incommodabitur.*

Nota. *Iterare verbum*, hebr. idem est quod detrahere, quia qui detrahit, vitia alterius quæ audivit, iterum aliis et aliis narrat, spargit et propalat, quin et nonnulla amplificat, immutat et alterat, id est, aliter quam audivit narrat. Sicut enim aqua dum per venas æris, vitrioli, ferri transit, colorem et saporem mutat, ac sapit æs, vitriolum, ferrum : sic pariter idem verbum, eadem historia et narratio dum per varia corda et ora transit, suam formam et speciem mutat, ut videatur non esse eadem, sed alia; quia quisque pro suo conceptu et affectu eam dum enuntiat, efformat et immutat: Hebræum enim שנה *scana* significat iterare, mutare, variare, alterare. Sic Proverb. 17. v. 9. (quo hìc alludit Siracides) ait Salomon : *Qui celat delictum, quærit amicitias : qui altero sermone repetit*, (hebraice, *Iterans in verbo ;* Chald. *Qui repetit sermonem;* alii : *Qui mutat verbum;* Pagninus : *Qui improperat*) *separat fœderatos.* Et cap. 24. 21 : *Cum detractoribus* (hebr. שונים *sonim*, id est, *iteratoribus;* Cajetan. *Cum mutatoribus*) *non commiscearis.* Huc facit proverb. Arabicum centur. 2. n. 3 : *Qui denuntiat tibi diffamatoria super aliquo, ipse est diffamator*, q. d. Obtrectator est, non solum qui motu proprio alicui detrahit, sed etiam qui alienis verbis aliquem defert, eaque iterat et propalat. Magnæ ergo sapientiæ est, audita non iterare, nec aliis enarrare, multa audire, pauca loqui, probra quæ quis audivit, in mente sua sepelire, ne foras prodeant, et magnum fetorem damnaque concitent.

Tropolog. Rabanus : *Verbum nequam iterare*, inquit, *est post fletum committere quod rursum necesse sit flere. Iterat verbum nequam, et hoc defendere satagit quod male locutus est, qui hoc quod malitiosa mente concepit, pessimo replicat facto, cujus est certa minoratio, quia post pravum commissum nulla ejus patet emendatio. Unde Cain postquam iratus est contra fratrem suum, et eum occidere cogitavit, voce Dominica correptus est : sed quia se corrigere noluit, et verbum malitiosum quod cogitatu conceperat implevit facto, piaculi sui, Domino retribuente, justam recepit vindictam.*

8. Amico et inimico noli narrare sensum tuum : et si est tibi delictum, noli denudare.] Primo, q. d. Noli cuivis passim promiscue et sine discrimine narrare arcanos animi tui sensus, conceptus, intentiones, proposita; quia si inimici tui sunt, iis abutentur, ut eos aliis prodant, itaque te perdant, vel in discrimen adducant; si amici hodie sunt, cras fieri possunt inimici, et inter amicos quoque rara est fides, rarior prudentia, rarissimum secretum. Vir ergo prudens dicat cum Isaia c. 24. v. 16 : *Secretum meum mihi.* Si enim tu tuum secretum tibi proprium et intimum tacere et celare nequivisti, quomodo speres alium de tuo, id est alieno, id facturum? quod ergo alios vis tacere, ipse prior taceto; silentium quod ab aliis exigis, tibi prior impera. Unde : *Si est tibi delictum, noli denudare*, q. d. Si quod delictum occulte perpetrasti, noli illud etiam amico denudare; quia ille illud aliis narrabit, itaque tibi periculum famæ, vel etiam vitæ, ut à judice vel à parte læsa morte plectaris, creabit. Præmittit hoc iis quæ dicet de cavenda detractione; quia qui propria delicta silere nequit, quomodo silebit aliena? ut ergo aliena sileat, discat primo silere propria. Præclare Seneca in Proverbiis : *Quod tacitum esse vis*, inquit, *nemini dixeris, quia non poteris ab alio silentium exigere, si tibi ipse non præstas.*

Secundo, q. d. Noli cuilibet passim narrare sensus tuos, id est, quid in animo sentias de aliorum moribus, dictis, factis, scriptis, etc., et si in cognitione tua est aliquod alterius delictum, noli illud aliis denudare. Hunc sensum exigunt Græca Complut. *Amico et inimico* (id est, apud amicum et inimicum) *ne narres vitas alienas, et si non est tibi delictum* (id est, si sine delicto potes tacere, si scilicet non teneris ex officio aut charitate illud revelare), *non reveles.* Hinc et quidam Latini codices legunt : *Si non est tibi delictum, noli denudare*, scilicet sensum tuum, sive quod scis et sentis de alieno proximi peccato; Tigurina clare : *Nec apud amicum nec apud inimicum vitas alienas enunties, et si non redundat in te peccatum* (Vatabl. *si potes absque peccato facere*), *ne detegas*; Syrus : *In amico et inimico ne mentiaris; et si habes peccata, deprecare super ea, et in æternum non accusabis quempiam.*

Hanc gnomen eleganti columbæ et corvi apologo oculis subjicit Cyrillus lib. 1. Apologorum moralium cap. 20. cujus titulus : *Uni tantum dilectissimo, si necesse fuerit, pectus trade. Corvus*, inquit, *cum ruminaret intra se, cui sui cordis interdum posset communicare secretum; columba talia cogitantem aspiciens accessit ad eum, dicens : Quid est quod tanta meditatione cogitas, frater mi? Cui ille, Meditor certe modo* (Eccle. 1. 15.) *quod stultorum infinitus est numerus, et sapientum valde parvus. Quippe cogitatus ipsius cordis est intimus : nam qui revelat quod cogitat, is cor demonstrat. Quænam igitur es, ut dem et tradam tibi cor meum, charissimam vitam meam, occultissimam medullam, profundissimam radicem meam? Secretum meum mihi, quia cor meum mihi. Tunc columba, talibus auditis, adjunxit : Scio certe quod callidus es natura tua. Ob hoc ergo, frater, rogo me instruas, quibus, si necesse fuerit, secure possim tradere cor meum. Mox ille libenter annuens : Aut uni, inquit, aut nulli. Electissima enim et rara fides est; ex hac autem fit cordi vas pretiosissimum, in quo salubriter conditur : quia nec à seipso unquam dissolvitur, neque à ferro, vel alia re frangitur, nec mira ejus soliditas à subtilissimo caloris aculeo pertransitur.* Idipsum deinde similitudine venæ, radicis et medullæ confirmat, dicens : *Quippe venam auream natura telluris in abditis condit, et radicem vivificam in terram profundiorem solida planta mittit, et medulla charissima in ossibus delitescit. Nimirum os sapientum in cordibus ipsorum. Quoniam hoc eis est charissimum, et ut sic celatum foret, et à corde possessum, in arca vitæ positum absconderunt. Sed cor stultorum in ore ipsorum, quia in eis os cordis tenet dominium, quoniam apertum pectus habentes et cor parvipendentes, levi cura hoc levius evomunt : quamobrem citissime pereunt, quia pro nihilo vitæ venam effundunt. Quibus diligenter notatis, illa sic docta discessit.*

9. Audiet enim te, et custodiet te, et quasi defendens peccatum odiet te, et sic aderit tibi semper.] Græca brevius : *Audivit enim te, et observabit te, et in tempore odiet te.* Juxta priorem expositionem priori versu datam sensus est, q. d. Amicus vel inimicus, cui narras tuos sensus et delicta, attente *audiet te* quasi fideliter tibi consulturus, *et custodiet*, id est, notabit et observavit *te*, ac tuos sensus et delicta simulabit se defendere et excusare; interius autem *odiet te, et sic aderit tibi;* Raban. et Euseb. Pontif. epist. 2. legunt, *et sic semper adhærebit tibi*, q. d. Semper adhærebit tibi quasi amicus, revera autem inimicus, cum opportunum erit, gravissime nociturus tibi. Ita Palacius : Quotidiana, ait, experientia, glossa hujus textus est, si criminis conscium habes, illum semper vereris, et, ne traducat, pertimescis. Huc spectat proverbium Arabicum cent. 1. num. 60 : *Possidet animam suam* (vel dominatur animo suo) *qui occultat secretum suum ab amico suo.* Et n. 59 : *Pectus tuum dilata secreto tuo*, hoc est, *ne detege id ulli.*

Juxta secundam expositionem sensus erit similis, q. d. Si delicta alterius reveles alteri, ille libenter audiet te, et arridens observabit omnia tua dicta, ac videbitur tuum hoc detractionis et revelationis secreti peccatum defendere vel excusare, dicens te justas revelandi causas habere, et se gaudere quod illi hæc narres, quibus ipse ad suum et aliorum commodum usurus sit; revera autem te ut detractorem et secreti revelatorem odio prosequetur, et sic aderit tibi semper, simulans se amicum, sed revera inimicus, uti suo tempore declarabit. Quocirca verum est illud : *Detractor multos sui experitur detractores, et talione punitur.* Unde Syrus vertit : *Non accusabis quemquam, ne qui te audit odio habeat te, et tanquam maleficum reputet te;* et Tigurina : *Audiet enim ille, et aversabitur te, perque occasionem suam in te odium ostendet.* Huic secundæ expositioni favet quoque id quod sequitur : *Audisti verbum, etc.* Posset quoque τὸ *defendens peccatum*, sic accipi, q. d. Audiens volet peccatum amici, quod tu detrahendo accusas, defendere, ideoque te ejus accusatorem odiet, tibique jugiter obstrepet. Idque magis congruum videtur.

10. Audisti verbum adversus proximum tuum? commoriatur in te, fidens quoniam non te dirumpet.] Sunt nonnulli qui, cum quid mali, præsertim occulti, audierunt, illudque mente gerunt, perinde ac venenum sumpsissent, non possunt illud apud se continere, quasi crepaturi; unde illud evomunt et in occurrentes narrando effundunt. Hi sunt similes Eliu dicenti Job c. 32. 18 : *Plenus sum enim sermonibus, et coarctat me spiritus uteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit.* Hos redarguit Siracides, dicens : Audisti malum de proximo, retine illud, retine et sepeli in corde tuo. Ita facies, ut ibi moriatur ; quare non est quod timeas illo te dirumpendum; verbum enim malum non est toxicum, quod faciat te crepare ; aut si in te est toxicum, silendo et obliviscendo desinet esse toxicum. Sicut enim toxici vis et malignitas in aqua dissolvitur et emoritur, itaque ipsum quasi mortuum vires nocendi perdit ac nulli nocet : ita prorsus malum quod audisti, si in mente tua contines, ibi morietur, ac proinde nec tibi nec cuipiam alteri noxam ullam inferet. Unde Syrus : *Audisti verbum? moriatur in corde tuo, et non* (erit) *sicut sagitta quæ perforabit te et egredietur ;* Tigurina : *Sermonem adversus alterum audisti? fac tecum commoriatur, et securus esto, ut qui non dirumpat te.* Huc facit proverbium Arabicum centur. 1. n. 13 : *Ne jace lapidem in velificantem,* id est, *ne jace verbum in hominem absentem, quia Dominus ejus audit illud*, q. d. Nemo potest maledicentia hominem absentem lædere, non magis quam lapide ferire eum qui in medio mari velificat; tamen Deus malitiam linguæ maledicæ ulciscitur.

Moraliter disce hîc quam prava, quamque vitanda et exsecranda sit detractio. *Non eris criminator, nec susurro in populo*, ait Dominus, Levit. 19. v. 16. Et Paulus *susurrones, detractores, Deo odibiles* vocat Rom. 1. v. 29. Audi S. Hieronymum, Epist. 2. ad Nepotianum : *Cave ne aut linguam, aut aures habeas prurientes, id est, ne aut ipse aliis detrahas, aut alios audias detrahentes. Parce à detractione linguæ, custodi sermones tuos, et scito quia per cuncta quæ de aliis loqueris, tua conscientia judicaris; et in his ipse deprehenderis, quæ in aliis arguebas;* et S. Chrysostomum, homilia 3. ad Populum : *Fugiamus, dilecti, fugiamus detractiones, docti quòd est totum satanicum barathrum insidiarum ejus hæc insessio; ut enim nostra negligamus, et graviores nobis reatus constituamus, in hanc nos consuetudinem diabolus duxit.* Paucis autem interjectis : *Si quis* (inquit) *te prætereunte stercus commoveat, hoc facientem convitio afficis : hoc fac et erga detractores ; non enim commotum stercus sic fetore cartilaginem percellit, sicut aliena peccata prodita animos contristare et perturbare solent.* Eleganter vero S. Bernardus, serm. 3. de Dedicat. Eccles. detractores proditoribus similes esse ait : *Proditores* (inquit) *fiunt, quicumque in hoc Domini castrum inimicos ejus introducere moliuntur, quales sunt utique detractores Deo odibiles qui discordias seminant, et nutriunt scandala inter fratres : sicut enim in pace factus est locus Domini; sic in discordia locum fieri diabolo manifestam est;* et serm. 24. in Cantica : *Detrahentem* (inquit David) *secreto proximo suo, hunc persequebar; nec mirum, cum id præcipue vitium charitatem, quæ Deus est, et quidem cæteris acrius impugnare et persequi cognoscatur. Omnis enim qui detrahit, primum quidem seipsum prodit vacuum charitate. Deinde quid aliud detrahendo intendit, nisi ut is cui detrahit veniat in contemptum, vel odium ipsis apud quos detrahit?* Porro, quam hoc vitium sit atrox, eleganter ostendit S. Chrysostomus supra : *Detrahens* (inquit), *fraternas carnes comedisti, proximi carnem momordisti. Unde et Paulus terruit, dicens : Si autem vos invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini. Non infixisti dentes carni, sed animæ maledixisti, improbam suspicionem infixisti, vulnerasti, innumeris affecisti malis teipsum et alios plures.* Et inferius citans Siracidem : *Hoc vero* (ait) *magis ridiculum est, quod, cum aliquid arcanum dixerint, rogant audientem et adjurant, ne cuiquam amplius dicat, hinc declarantes quod rem reprehensione dignam commiserunt. Si enim illum ut nemini dicat rogas, multo magis te priorem huic dicere non oportebat. Sed jucundum detrahere : imo jucundum non detrahere. Detrahens enim continenter anxius est, suspicatur et timet, lin-*

guam suam mandit, tremens ne forte aliis enuntiatum verbum magnum sibi periculum afferat. Audisti sermonem, ait Sapiens, adversus proximum tuum? commoriatur in te, confidens quoniam non te disrumpet. Quid est, commoriatur in te? Exstingue ipsum, defodito, ne exire permittas, oblivioni trade. Sed maxime stude nec alios quidem dicentes tolerare; quod si quando susceperis, infodito, interime dictum, oblivioni trade, ut his qui non audierint similis fias, et cum multa pace et securitate præsentem transigas vitam.

11. A FACIE VERBI PARTURIT FATUUS, TANQUAM GEMITUS (perperam aliqui legunt *genitus*) PARTUS INFANTIS.] Græce, *Propter sermonem dolet stultus, ut propter infantem quæ parit*, et parturiendo cruciatur et gemit, q. d. Stultus mox ut quid novi et occulti mali de proximo audierit, videtur cruciari et parturire ut secretum quod audivit, ceu fœtum qui ventrem ejus gravat, effundat; imo hoc studium ejus et labor enuntiandi, videtur esse quasi gemitus mulieris parturientis in dolore partus, q. d. Stultus ita sollicitus, ita anxius est, ita desiderat et gestit effundere secretum, sicut parturiens fœtum. Sicut enim hæc non quiescit à dolore et gemitu, donec pariat infantem; sic nec stultus pruriens se continere potest, donec occultum de proximo malum effutiat. Unde Tigurina: *Præ sermone parturiet stultus, ut præ fœtu gravida.* S. Chrysost. in psal. 140: *A facie verbi pariet stultus, ut à facie infantis puerpera;* Syrus: *A conspectu verbi parturiet stultus, sicut parturit parturiens à conspectu infantis*, id est propter infantem, ut eo se exoneret, eumque effundat et in lucem edat. Nota: Pro *parturit*, græce est ὠδίνει, id est dolet, gemit; pro quo Complut. legunt ὀνειδίσει, id est improperabit; sed minus apte, ideoque minus germane.

Apposite comparat stultum loquentem et pandentem secreta parturienti. Primo, quia secretum hoc, et sententia quælibet mente quasi alvo continetur; unde vocatur conceptus vel conceptio mentis; dum vero ore promitur, quasi proles paritur et in lucem editur. Secundo, quia stultus sibi vim infert, ut secretum hoc quod tacere debebat in lucem proferat; proferre autem avet, gliscit et ardet ex mentis levitate. Idem facit parturiens fœtum enitens. Tertio, quia stultus importune et ante tempus suos hosce conceptus et secreta prodit et parturit; sapiens vero opportune et congruo tempore. Hanc differentiam parturitionis, sive locutionis, stulti et sapientis assignat Clemens Alexandrinus, lib. 6. Strom. *Quidam*, inquit, *ante tempus informem et moriturum fœtum pariunt, alii expletis mensibus enituntur. Est enim tempus tacendi et tempus loquendi*, q. d. Stulti suum mentis conceptum præpropere effutiendo, non partu, sed abortu edunt; sapientes vero justo tempore expleto, integram vividamque proferunt mentis sententiam. Porro medici docent mulieres minus sapientes et stultas facile pati abortum, eo quod suis appetitibus agantur, eaque indiscrete comedant et faciant quæ abortum procurant, eo quod ratione suos appetitus frenare nequeant. Similiter et stultus, quia stultum loquendi pruritum regere nequit, hinc intempestive sua proloquitur, suasque sententias quasi imperfectos et immaturos fœtus per abortum edit, ideoque parturit; parturire enim est per violentiam, quæ maxima est in abortu, parere. Sapiens vero diu mente conceptam retinet sententiam, eamque lente efformat et maturat, ut plane formatam et maturam opportuno tempore in lucem edat. Stultus ergo secretum quasi prolem se discerpentem et sagittam ferientem existimat, quam nisi pariat, nisi è corde eximat, quiescere nequaquam potest. E contra prudens animus quod secretum est continet, et ab amicissimis, imo et à fratribus sibi dilectis, abscondit. Sic faciebat S. Ambrosius, qui de se et de fratre suo Satyro loquens, orat. de Obitu Satyri, hæc ait: *Cum omnia nobis essent nostra communia, individuus spiritus, individuus affectus; solum tamen commune non erat secretum amicorum; non quod conferendi periculum vereremur, sed ut tenendi servaremus fidem. Sane, si consilio pendenda res esset, erat semper commune consilium, non semper commune secretum.*

12. SAGITTA INFIXA FEMORI CARNIS (ita Romana; alii cum Rabano legunt, *canis;* sed eòdem redit sensus; canis enim quia acuti tactus, impatiens et biliosus, illico sagittam excutit), SIC VERBUM IN CORDE STULTI.] Stultum comparavit parturienti, hìc comparat eum vulnerato, q. d. Sicut qui sagitta vulneratus est in femore, cujus caro est tenera, ideoque valde sensilis, illico sagittam evellit, nec quiescit donec eam excutiat: sic et stultus verbum quod audivit, perinde ac si sagitta esset quæ eum vulnerasset, illico ex corde evellit, et ore effutit, nec quiescit donec illud propalet et in publicum efferat. Ita Syrus: *Sicut sagitta quæ vulnerat coxam viri, sic verbum in visceribus stulti*, alii: *Quale telum infixum in femore, talis est oratio in ventre stulti;* Tigurina: *Quod telum agit defixum in femore corporis, hoc sermo in stulti pectore.* Unde Apuleius, lib. de dogmate Platonis: *Qui leves sunt*, ait, *futiles et importuni locutores, quique verbis humidis et lapsantibus defluunt, eorum orationem bene existimatum est in ore nasci, et non in pectore.* Id provenit ex debilitate cerebri et judicii, ac ex animo angusto et minuto, qui proximi defectum, etiam minimum, non fert, nec capit. Inde enim fit, ut stultus perpetuo secretum quod audivit phantasia verset et reverset, eaque versatione se affligat et cruciet; unde, ut hac afflictione se liberet, illud effutit et enuntiat; perinde ac melancholici, dum quid tristi mente volvunt quod eos affligit, ut eo se liberent, illud amicis enuntiant. Idem faciunt scrupulosi, et quivis afflicti; sed hi, si sapiunt, non nisi viris discretis et secretis, qui mederi et consolari possunt, quales sunt confessarii, virique spiritales, illud communicant; stultus vero quibuslibet, ac præsertim suî similibus, indiscretis, loquacibus, et rimarum plenis, sua enuntiat. Unde Plutarchus in Moral. de revelatore secreti, ait: *Totus transfluet, totus effluit, et nullo cogente, veluti si quæstione (in equuleo et tortura) interrogatus esset, arcana omnia manifestat.* Apposite detractionem comparat sagittationi, ac rem detractione proditam sagittæ, manus, linguæ; quia, ut ait S. Bernardus, serm. de Triplici custodia, manus, linguæ et cordis: *Numquid non est vipera lingua detractoris? ferocissima plane, nimirum quæ lethaliter tres inficiat flatu uno. Numquid non lancea est ista lingua? Profecto et acutissima, quæ tres penetrat ictu uno. Lingua, inquit, eorum gladius acutus;*

gladius equidem anceps, imo triplex est lingua detractoris. Favet etymon sagittæ. *Sagitta enim dicitur à sagaci jactu, id est veloci ictu; pennis enim fertur quasi avis, ut celeriter mors percurrat ad hominem,* ait Isidorus, l. 18. Origin. c. 8. Talis est detractio et secreti proditio.

TERTIA PARS CAPITIS.

DE CORREPTIONE.

13. CORRIPE AMICUM, NE FORTE NON INTELLEXERIT, ET DICAT : NON FECI : AUT, SI FECERIT, NE ITERUM ADDAT FACERE.] Est occupatio. Ne quis enim ex eo quod dixit silendum esse proximi peccatum quod quis audivit, inferat : Ergo sinendus est proximus peccare, et peccatum impune grassari permittendum, præoccupat, q. d. Ita serva secretum, ut aliis illud non enunties; ipsum tamen qui peccavit secreto corripe, tum ut ejus saluti consulas, tum ut Dei offensam et injuriam sarcias et impedias, tum ut scandalum ex proximi peccato, si in eo pergat, nasciturum avertas; mali enim remedium non est detractio, sed correctio. Dicit ergo : Cum quid mali audis spargi de amico, eum mone de sinistro rumore, qui de eo circumfertur, ne forte ipse se excuset, et dicat se de hoc rumore nil intellexisse, addatque se nil tale fecisse, ac proinde se esse innocentem; ut innocentiam hanc suam probet, itaque famæ consulat, ac rumorem falsum de se sparsum, ac scandalum inde natum vel nasciturum sopiat et exstinguat. Sin peccatum de quo infamatur revera fecerit, amice à te correptus pœnitebit, illudque corriget et emendabit. Nominat *amicum*, quia apud inimicum et incognitum parvus sæpe est fructus correptionis, et parva spes emendationis; imo inimicus monitus ab inimico exasperatur et pejora perpetrat; quia suspicatur ex odio proficisci correptionem, utpote ab hoste prolatam, ac proinde eam non ut medicinam, sed ut vindictam accipit, quam novo scelere, quasi vindicta, ulcisci et compensare destinat.

Secundo, per *amicum* accipe quemvis proximum; hic enim hebr. vocatur רע *rea*, id est, amicus; quia nobis natura conjunctus et unitus est in uno parente Adamo, et magis per gratiam unitus est in uno Salvatore Christo. Vide dicta Levit. 19. v. 18. Unde quem hoc versu vocat amicum, v. seq. et v. 17. vocat *proximum*. Græca concisius sic habent : *Corripe* vel *argue amicum, ne forte non fecerit; aut, si quid fecerit, ne iterum addat;* Tigur. *Objurga amicum, si quid ne forte minus faciat; sin fecerit, porro pergat facere.* Porro Eusebius, pontifex, Epist. 2, legit : *Corripe amicum, ne forte, cum fecerit injuriam, et non intellexerit, dicat : Non feci.* Quod ego velut glossam nostri textus accipio, inquit Palacius, q. d. *Corripe*, id est, conveni amicum, quærens rationem ab eo cur te vel alios injuria affecerit. Nam ille, si non intellexit quod te injuria lædebat, respondebit : Non feci tibi injuriam, non intellexi injuriam tibi fieri; ac ita satisfaciet animo tuo. Si vero intellexit, admonitus à te, non iterum eam admittet. Huic sensui accedit Syrus : *Reprehende amicum tuum, ne faciat quod malum est; si fecerit, ne addat.*

Porro, amicus amico jure amicitiæ debet correptionem. Nam, ut ait Seneca in Proverb. *Amici vitia si feras, facis tua.* Rationem dat sanctus Gregorius Nazianzenus in Tetrastichis :

> Oculus, *ait*, tuetur cætera, at se non videt;
> Ergo monitorem rebus in cunctis habe.
> Manus requirit nam manum, pes et pedem.

Quocirca sanctus Bernardus, sermone de Nativitate sancti Joannis : *Arguere,* ait, *et increpare interdum necesse est. Ferveat ergo in nobis amor justitiæ, odium iniquitatis. Nemo fratris vitia palpet, peccata dissimulet nemo; nemo dicat : Numquid ego sum custos fratris mei? Est enim consentire, silere rem cum arguere possis : et scimus, quia similis pœna facientes manet et consentientes.*

Hinc patet, qualis debeat esse correptio proximi in peccatum lapsi. Correptio enim has conditiones et dotes habeat oportet. Primo, procedat ex amore, non ex odio; ex compassione, non ex ira et indignatione. Corripiens ergo non hostem induat, sed medicum agat, qui contra morbum pugnat, non contra infirmum, sed pro infirmo, ut eum morbo liberet. Sanctus Augustinus vel quisquis est auctor libri de Amicitia, cap. 27 : *Quidquid suadendum est,* inquit, *ab amico facilius recipiatur, et facilius retineatur; cujus magna debet esse in suadendo auctoritas, cum nec fides ei dubia, nec adulatio sit suspecta. Non solum arguendi sunt amici, sed, si opus fuerit, objurgandi. Objurgandus est amicus si veritatem aspernatur, et obsequiis atque blanditiis in crimen appellatur. Sed monitio acerbitate, objurgatio contumelia careat.* Ambrosius : *Si quid vitii, ait, in amico deprehenderis, corripe occulte; si te non audierit, corripe palam. Sunt enim bonæ correptiones, et plerumque meliores quam tacita amicitia; et si lædi se putet amicus, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim sunt amici vulnera, quam adulantium oscula. Debet amicus amico compati et condescendere, vitium ejus suum putare, corripere humiliter, compatienter. Corripiat eum vultus tristior, et sermo dejectior. Intercipiant verba lacrymæ, ut non solum videat, sed et sentiat correptionem ex amore, et non ex rancore procedere.*

Secundo, sit lenis, et dulcedine vultus ac verborum condiatur, sicut pilulæ amaræ saccharo oblinuntur; juxta illud Pauli Galat. 6. 1 : *Hujusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Vide ibi dicta. *Si enim,* ait Rabanus, *disciplina adhibetur cum modestia, generat in eis* (qui corripiuntur) *de præteritis malis verecundiam atque pœnitentiam, de futuris vero exhibet diligentiam atque cautelam.*

Tertio, fiat tempestive et opportune, quando corripiendus rite dispositus est ad correptionem

amice excipiendam; quare non fiat in flagrante delicto, et fervente ira: qui enim iratum corripit, similis est homini canem per aures tenenti. Sicut enim canis aures excutiens mordebit tenentem, ita iratus corripientem invadet verbis asperis, et subinde verberibus. Hoc est quod monet Salomon, Proverb. 25. v. 11: *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. Inauris aurea, et margaritum fulgens, qui arguit sapientem, et aurem obedientem.*

Porro correptio est quasi pharmacum, quod hominem passione ebrium, et quasi dementatum deebriat, sibique et menti restituit. Quare sapiens qui corripitur, agnoscens suam esse culpam, in se convertet iram, cum stultus eam convertat in corripientem; quinimo sapiens correptus, etsi initio dolorem sentiat, mox correptionis fructum agnoscens, corripienti gratias aget, juxta illud Proverb. 28. v. 23: *Qui corripit hominem, gratiam inveniet apud eum;* Septuaginta, *gratias reportabit.* Pulchra similitudine citharæ id declarat Ivo Carnotensis, sermone 26: *Qui citharam,* inquit, *pulsat, certe singulas chordas intendendo cum temperat, ingratum earum sonum audire solet; at postea cum omnes tensæ et modulatæ sunt ad harmoniam, suavissimum concentum eidem reddunt. Ita etiam doctor aut Prælatus, cum subditos suos vel auditores coercet, et quasi laxas citharæ chordas ad virtutis et honestatis observantiam intendit, absurda solet probra et convitia ab eisdem audire; et posteaquam omnes ad honestatem et charitatem modulati sunt, ejusdem aures laude et gratiarum actione demulcent, quas prius vituperando violaverunt.*

14. CORRIPE PROXIMUM, NE FORTE NON DIXERIT (quod temere, iracunde, odiose et noxie dixisse perhibetur): ET SI DIXERIT, NE FORTE ITERET.] Monuit corripiendum esse amicum qui opere peccavit: hîc pari modo monet corripiendum esse eum qui verbo et sermone deliquit, sive in Deum, sive in proximum: *Ne forte,* id est, *nequando,* ait Isidorus Pelusiot. lib. 2. Ep. 270. ubi similia hujus phrasis dat exempla. Idem sanxere philosophi. Cicero, libro de Amicitia: *Monendi,* ait, *amici sæpe sunt, et objurgandi.* Et paulo post: *Monere et moneri proprium est veræ amicitiæ.* Quare Clemens Alexandr. in Pædagogo, lib. 1. cap. 8: *Benevolentiæ,* inquit, *non odii signum est reprehendere.* Sanctus Ambrosius, 3. de Offic. cap. 16: *Amicus,* inquit, *si quid in amico vitii cognoverit, debet corripere occulte: si non audierit, corripere palam.* Et S. Chrysostomus, homilia de ferendis reprehensionibus, tomo 3: *Gratiam habeo his qui me arguunt, amici enim sunt: sive juste, sive injuste arguant, non exprobrare volunt, sed emendare.* Hæc ille. Rationem dat Salomon Proverbio 15. 4, dicens: *Lingua placabilis, lignum vitæ;* quia, sicut fructus arboris vitæ hominem servasset incorruptum et immortalem: sic et correptio lenis et amica affert incorruptionem et vitam immortalem.

15. CORRIPE AMICUM: SÆPE ENIM FIT COMMISSIO.] Id est, perpetratio peccati, tum ab amico, quæ ab altero amico corripienda est; tum ab obtrectatore, qui amico detrahit, et falsa affingit, sæpe fit perpetratio calumniæ, ut habet Græcus, q. d. Admone amicum ut se purget de infamia, quia sæpe committitur calumnia, qua falso aliquis infamatur. Unde sequitur: *Et non omni verbo credas;* Græca Complut. *Corripe amicum; sæpe enim fit calumnia vana, et non omni sermoni credat cor tuum;* Tigur. *Increpa, inquam, amicum; etenim existit sæpe calumnia; quare non cuivis sermoni fidem adhibeas;* Syrus: *Corripe amicum, quia aliquoties est accusator vanus; et non omni verbo credat cor tuum.*

Forte Noster pro διαβολή, id est calumnia, legit συμβολή, id est *commissio,* hoc est collatio. Sic enim, cap. 18. v. 32. συμβολή vertit, *commissio.* Sensus ergo erit: Corripe amicum, ut culpam de qua infamatur emendet, si eam admisit; purget, si non admisit: nam crebra est commissio, id est symbolum et collatio tum epulationis, tum detractionis. In symposiis enim cæterisque hominum congressibus, crebro detrahitur famæ absentium; atque tunc quisque quasi in symbolo confert suum judicium et dicterium; in qua varietate multæ à multis committuntur calumniæ. Alii enim joci causa fingunt crimina, alii lapsu linguæ et loquacitate, aut ex studio placendi, et timore displicendi sociis detrahentibus, iis applaudunt, adduntque auctarium crescenti mendacio; alii malevolentiæ causa amplificant; alii addunt circumstantias, quæ rem probabilem faciant; alii similia dicta vel facta sinistre interpretantes in eamdem rem detorquent. Hinc subdit: *Et non omni verbo credas.* Ita sanctus Gregorius, libro 4. Moral. capite 25, mystice explicans illud Proverb. 23. v. 21: *Quia vacantes potibus, et dantes symbola, consumentur: Potibus,* inquit, *vacant, qui de opprobrio alienæ vitæ sese inebriant. Symbolum vero dare est, sicut unusquisque solet pro arte sua cibos ad vescendum, ita in confabulatione detractionis verba conferre.* Et paulo ante: *Carnes ad vescendum conferre, est in collocutione derogationis vicissim proximorum vitia dicere.* Ecce hoc est uti epulationis, ita detractionis symbolum; hæc obtrectationis *commissio,* id est, collatio et quasi comessatio. Unde liquet hanc συμβολήν reipsa esse διαβολήν, scilicet, hanc commissionem et collationem reipsa esse calumniam.

Præclare S. Gregorius Nazianzenus de suo quadragenarii jejunii silentio scribens: *Linguam,* inquit, *non homo, non nix, non torrens, non scopulus, non denique res ulla coercere potest: nihil est quod à linguæ sagitta tutum atque immune sit; quam quisquis domuerit, is nimirum sapientiæ arcem et principatum tenet.* Vide sanctum Augustinum, libro 10. Confessionum c. 37. et sermone 3. in Matthæum: *Domat,* inquit, *homo feram, non domat linguam; domat leonem, et non refrenat sermonem; domat ipse, et non domat seipsum; domat quod timebat, et ut se domet non timet quod timere debebat.*

16.17. EST QUI LABITUR LINGUA, SED NON EX ANIMO. QUIS EST ENIM QUI NON DELIQUERIT IN LINGUA SUA?] Dicit hoc partim ad ostendendum quam facile lapsu linguæ peccetur, tum ab amico, ea de causa leniter corripiendo; tum à detractoribus, præsertim apud socios in symbolis, quibus proinde non facile est credendum, uti jam dixit. Nam τὸ *non ex animo,* idem est quod non ex studio, non ex proposito, non ex mente et intentione detrahendi, calumniandi, aut quomodolibet lædendi. Syrus posteriorem partem legit sine interrogatione, ideoque contrarium dat sensum: *Est enim, inquit, qui peccat, et non ex corde; et est qui offendit, et non lingua sua.* Verum Latina

et Græca lectio uti communior, ita aptior est et verior, ad quam proinde allusit S. Jacobus, cap. 3. 2 : *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir, etc.* Vide ibi dicta.

17. 18. Corripe proximum antequam commineris. Et da locum timori Altissimi.] Sunt qui accusato delicto, præsertim si contra se admissum sit, aut esse dicatur, illico excandescunt, fremunt, minantur, et in verba aspera, quin et verbera præcipiti ira prosiliunt, itaque ordinem prudentiæ et charitatis invertunt. Hos monet Siracides, ut prius leniter corripiant proximum (sic enim ipse se probabiliter vel purgabit, vel emendabit), itaque in se dent *locum timori* Dei, qui hanc lenitatem in corripiendo proximo præcipit. Ejus ergo timore, amore et reverentia leniter corripiamus, tum ut à nobis spiritum iræ, impatientiæ et vindictæ excludamus; tum ut proximum hac lenitate emendemus; tum ut Dei lenitatem et benevolentiam emereamur, ne ipse nostræ acerbitati et duritiæ offensus permittat nos in similia, imo graviora labi juxta illud Galat. 6. 1 : *Hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris;* ut tuo lapsu discas tentatis compati. Unde Tigurina vertit : *Amicum* (vel *proximum*) *tuum redargue priusquam mineris, iraque posita da locum legi Altissimi ;* Syrus prorsus aliò abit : *Corripe,* ait, *malum, quia multos fraudavit, et non ad omne verbum credas ei.*

Græci codices Complut. et cæteri multa hic addunt, nimirum : *Timor Domini initium assumptionis; sapientia autem ab eo dilectionem præstat* (vel acquirit)*; cognitio mandatorum Domini, disciplina vitæ; qui autem faciunt quæ placita sunt ei, immortalitatis arborem decerpunt* (vel arbore fruuntur) : quæ Tigurina ita clare vertit : *Religio Domini primus, quo ad eum recipiaris, gradus est; amorem vero demeretur sapientia. Cognitio præceptorum Domini, eruditio vitæ est : et qui morem gerunt, ipsi fructum carpent immortalitatis;* alii : *Timor Domini principium est doctrinæ, etc.*, et rectius, ut idem sit quod illud crebro usurpatum in Scriptura à Siracide, Salomone et Davide : *Principium sapientiæ timor Domini.* Nam Hebr. משא *massa*, græce λῆμμα, vel πρόληψις, latine *assumptio*, vocatur doctrina et prophetia; quia hanc discipulus vel Propheta assumit et accipit à magistro, vel Deo, uti dixi Isaiæ 13. 1. Verum editio à Caraffa et Romanis emendata, hæc omnia præterit et omittit.

Quia omnis sapientia timor Dei, et in illa timere Deum, et in omni sapientia dispositio legis.] Dat causam cur dandus sit locus timori et legi Altissimi, jubenti proximum corripi leniter, non minaciter; quia scilicet *timor* Dei est *omnis*, id est tota, plenaque et perfecta *sapientia*, practica scilicet; *et in illa* sapientia vicissim omne quod docetur, est *timere Deum ;* quia omnis *sapientia* est *dispositio legis*, id est, disponit sapientem ad legem observandam, et ad ea faciendum quæ lex agenda disponit et ordinat. Unde græce est, *in omni sapientia* ποίησις, id est *factio* vel *effectio legis*, q. d. Omnis sapientia consistit in práxi, id est, in effectione legis, puta in exsecutione eorum quæ lex jubet et sancit. Ex quo concludit, proximum corripiendum esse leniter in timore Dei, quia sine illo nihil sapienter et rite fit, et quidquid sapienter fit, in timore Dei fiat oportet; quia sapientia et timor Dei ita connexa sunt, ut, ubi est sapientia, ibi sit et timor Dei, ac vice versa; unde qui caret uno, caret et altero, utpote ejus comite individuo. Minus ergo genuine aliqui sic exponunt : *In omni sapientia dispositio legis*, q. d. Lex Dei disposita est in omni sapientia, id est, sapientissime.

Græci Complut. et cæteri rursum nonnulla addunt, sic enim habent : *Omnis sapientia timor Domini est, et in omni sapientia factio* vel *exsecutio legis, et cognitio omnipotentiæ ipsius.* Syrus breviter et clare vertit : *Verba prophetiæ et omnis sapientia timor Domini, et timor Dei ipse est sapientia ;* Tigurina : *Religio Domini summa est sapientia, in omni sapientia præstatio legis, summæque ejus potentiæ cognitio.* Porro Græci Complut. Tigur. et cæteri post hunc versum istum subjungunt : *Si servus dicat domino suo : Quod tibi videtur* (vel placet) *non faciam; si idem postea faciat, offendit altorem suum*, vel nutrientem se. Verum merito eum delent codices Romæ emendati, æque ac Syrus : videntur enim hoc loco impertinentia, ac proinde à sciolo aliquo infarta.

Siracides de more occasione data libens, imo studio, digreditur ad encomium timoris Dei: in eo enim sitam esse docet veram et perfectam sapientiam. Præclare S. Gregor. Nazianz. in Distich. *Curabis*, inquit, *ut solas divinitatis opes tibi compares, mundumque universum aranearum telis similem semper arbitreris. Cætera omnia quæ possident homines, aliena ab hac vita sunt. Nam si vere dicendum est, sola virtus vita dicenda est. Venite igitur* (*omnibus Verbum inclamat*) *ad Trinitatis cognitionem, properate.*

19. Et non est sapientia nequitiæ disciplina : et non est cogitatus peccatorum prudentia.] Vocula *et* est causalis, significans *quia*, more Hebræo. Probat enim quod omnis sapientia sit timor Dei, et dispositio sive exsecutio legis, à contrario; quia scilicet *nequitiæ disciplina*, id est, cognitio et ars nequitiam astute et maligne exercendi, quam norunt et exercent politici et mundani, *non est* vera *prudentia.* Unde concludendum relinquit, sapientiam duntaxat esse justorum, qui timent Deum, ejusque legem exsequuntur. Hunc esse sensum liquet ex Græco : *Non est sapientia, nequitiæ scientia : et non est, ubi consilium peccatorum, prudentia;* Syrus : *Non est sapiens qui malus, et non est consilium peccatorum quod prudens.* Minus recte ergo Lyran. et Dionys. legunt : *Et non est cogitatus bonus peccatorum prudentia;* id tamen verum et congruum habet sensum, q. d. Peccatorum prudentia nil cogitat boni, ac proinde non est prudentia, sed imprudentia; nec bonitas, sed malitia.

20. Est nequitia, et in ipsa exsecratio : et est insipiens qui minuitur sapientia.] Ita legendum cum Roman. Probat, aut potius explicat, *nequitiæ disciplinam*, sive scientiam, non esse veram sapientiam, q. d. *Est*, inquam, *nequitia*, sive callida malitia; sed *in ipsa* est *exsecratio;* quia nequitia plena est rebus exsecrandis, ideoque omnes probi eam exsecrantur ob calliditatem malignitati sociatam : at vero non pari modo exsecrantur insipientiam, id est, ignorantiam et defectum sapientiæ. *Est* enim *insipiens qui minuitur sapientia*, cui scilicet deest prudentia : hic non errat ex nequitia et malitia, sed ex insipientia et ignorantia, ac proinde potius compassione et instructione, quam exsecratione dignus

censetur. Græca habent, *est* πονηρια (unus codex habet πανουργια, id est, astutia, versutia), id est, *nequitia, et ipsa abominatio: et est insipiens qui minuitur sapientia.* Syrus: *Est astutia quæ creat peccata, et est fatuus qui non habet peccata: est amens qui evadit peccata, et est prudentior qui peccat.* Porro hunc versum et præcedentem connectit, clareque vertit Tigurina, hoc modo: *Scientia malitiæ non est scientia, nec consilium scelerosorum cum prudentia conjunctum est; sed malitia est, atque adeo ipsa exsecratio, stultitiaque vacua sapientiæ.* Huic sententiæ Siracidis accinit illa Ben-Sira alphabeto 2. littera Zain: *Ne esto ex iis, qui raram aut densam barbam habent,* q. d. Noli esse ex eorum numero qui vel perverse callidi, vel aperte stulti sunt; nam rara barba, callidus est: densa barba, stultus, ait R. Aquila in Gemara. Sententiam hanc explicat Siracides, dum subdit:

21. Melior est homo, qui minuitur sapientia, et deficiens sensu in timore (græce εμφοβος, id est timoratus), quam qui abundat sensu, et transgreditur legem Altissimi.] q. d. Melior est insipiens, non practice, id est, improbus; sed speculative, id est, simplex, rudis, indoctus, cui exigua est sapientia et sensus, id est, prudentia, sed tamen præditus est timore Dei, quam qui abundat sensu, id est, sapientia et prudentia, sed violat legem Dei, q. d. Melior est indoctus sed probus, quam doctus sed improbus. Prudentem ergo vocat peritum et scientem, quoad intellectum, non quoad affectum, qui scilicet clare intelligit quid bonum, quid malum, sed idipsum non amat, nec opere exsequitur. Hic enim eo gravius punietur, quo doctior fuerit; quia doctrina sua non est usus, sed abusus, juxta illud: *Scienti bonum facere, et non facienti, peccatum est illi,* Jacobi 4. 17. Quare melior et felicior, ideoque practice sapientior, est rusticus indoctus, sed Dei legem servans, quam Aristoteles, Plato, aut etiam Doctor Theologus, sed legem Dei violans: illi enim gloria cœlestis, huic infernalis gehenna paratur. Hunc sensum clare indicant Græca: *Melior est stupidus in intellectu cum timore, quam abundans in prudentia et transgrediens legem:* Complut. enim legunt, πτοουμενος, id est, *stupidus;* alii legunt ελαττωμενος, id est, *qui minuitur.* Unde Tigurina vertit: *Potior est religiosus cui deficit sapientia, quam abundans prudentia violator legis Altissimi.*

QUARTA PARS CAPITIS.

DE SOLERTIA BONA, ÆQUE AC MALA, SIVE HYPOCRISI.

22. 23. Est solertia certa, et ipsa iniqua. Et est qui emittit verbum certum enarrans veritatem.] q. d. Duplex est solertia: una certa et exacta, sed iniqua; altera recta et æqua certam enarrans veritatem, et in bono consilia certa suggerens.

Pro *solertia certa,* græce est πανουργια ακριβης, id est, astutia vel calliditas diligens et exquisita, ideoque certa, quia certis mediis, quæ diligenter exquisivit, subnixa; πανουργος enim proprie significat eum qui in omnibus rebus versatus est, à παν et εργον, quasi ο πασιν εργοις επιβαλλων: sed quia tales solent esse solertes et callidi, hinc hi quoque vocantur πανουργοι. Distinguit ergo hic duplicem *solertiam,* id est, astutiam et prudentiam: unam iniquam, qualis est dolus malus, fraus, hypocrisis, simulatio, fictio, malitia, quam v. 19. vocavit *disciplinam nequitiæ.* Alteram æquam et justam, quæ post maturam rei indaginem sermone certo enarrat veritatem, tam juris quam facti, tam consilii quam judicii, tam mentis propriæ quam alienæ. Ipsa enim vere et candide enarrat quid jure faciendum sit, quid reipsa ab hoc illove sit factum gestumve, quid consulto agendum sit vel omittendum: ipsa sincerum de rebus et personis omnibus fert judicium: ipsa simpliciter profert sensa mentis suæ, quid scilicet in mente gerat, quid de se aliisque sciat et sentiat. Unde Græca explicatius hanc utramque πανουργιαν, sive solertiam, ita describunt: *Est calliditas exquisita, eaque injusta; et est qui evertat gratiam evertendo judicium: rursus est juste judicans sapiens,* q. d. Calliditas injusta est, quæ pervertit judicium justum, inique litem vel causam adjudicando injusto, et abdicando justo, qualis est hominis perversi, qui hac ratione simul evertit gratiam tum Dei, tum hominum. Hi omnes enim eum ut iniquum judicem, vel censorem aversantur. Calliditas justa est, qua sapiens justum de rebus et personis fert judicium. Ita Tigurina: *Est astutia exacta,* inquit, *et eadem injusta; et est qui gratiam juris pronuntiandi pervertat: rursumque alius qui juste judicat sapiens.* Syrus unam tantum astutiæ partem et speciem, scilicet iniquam, recenset: *Est,* inquit, *astutus, qui complacet in mentiendo, et pervertitur ad manifestandum judicium.* Porro in judicio quidem maxime cernitur utraque hæc prudentia; sed tamen eadem cernitur quoque in vera et ficta humilitate, uti v. seq. explicat; imo cernitur in rebus omnibus. Unde S. Gregor. aureo quasi penicillo utriusque rationes, modos et actus sigillatim depingens lib. 10. Moral. cap. 16. ita sapientiam Sanctorum à prudentia mundana discriminat: *Hæc* (prudentia mundana) *sibi obsequentibus præcipit honorum culmina quærere, adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere, irrogata ab aliis mala multiplicius reddere, cum vires suppetant nullis resistentibus cedere; cum virtutis possibilitas deest, quidquid explere per malitiam non valent, hoc in pacifica bonitate simulare. At contra sapientia justorum est, nil per ostensionem fingere, sensum verbis aperire, vera ut sunt diligere, falsa devitare, bona gratis exhibere, mala libentius tolerare quam facere, nullam injuriæ ultionem quærere, pro veritate contumeliam lucrum putare.* Utramque sapientiam ita quoque secernit S. Jacobus c. 3. 15. *Non est enim ista sapientia desursum descendens; sed ter-*

rena, animalis, diabolica, etc. Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia, et fructibus bonis, non judicans, sine simulatione. Vide ibi dicta.

Est qui nequiter humiliat se, et interiora ejus plena sunt dolo.] Hæc una est, eaque crebra et usitata πανουργιας, id est calliditatis et prudentiæ iniquæ, species, de qua S. Bernard. lib. 4. de Consid. ad Eugenium Pont. cap. 4. *Viri callidi*, inquit, *et dolosi proprium esse solet, tunc prætendere humilitatem, cum aliquid obtinere voluerit, de qualibus dicit Scriptura: Est qui se humiliat nequiter, et interiora ejus plena sunt dolo. De vobis ipsis sumite sententiæ hujus evidens ac familiare exemplum. Quantos, quos supplices admisistis, postmodum sustinuistis graves, intolerantes, contumaces, rebelles?* Idem in Vigil. Nativit. serm. 6. hanc sententiam adaptat hypocritis ficte Christum invocantibus: *Infelix*, inquit, *quisquis ficte prostratus, corde rigido corpus humiliavit. Est enim qui humiliatur nequiter, interiora autem ejus plena sunt dolo. Quisquis enim necessitatem suam minus considerat, minus sentit incommoda, minus pericula pavet, minus devote confugit ad remedia certa salutis, minus affectuose se subjicit Deo, minus fidenter psallit: Domine, refugium factus es nobis. Hujus adoratio minus accepta, hujus prostratio minus verax, hujus humiliatio minus habens, hujus etiam victoriosa minus imo et minus vivida fides.* Huic explicationi favet versio Syri: *Est qui apparet veluti humilis, et tanquam animo contritus; et interiora cordis ejus plena sunt dolo.*

Sententia enim hæc cum sit generalis et proverbialis, multis rebus et casibus aptari potest: Siracides tamen adaptat eam malitiosis, qui dolose se humiliant, ut data occasione gravius noceant, uti patebit v. seq. Alii eam adaptant iis, qui se suaque accusant, seque dicunt ignavos, inutiles, peccatores, ut eo magis ab aliis laudentur. Præclare S. Bern. ser. 18. in Cant. *Appetere de humilitate laudem humilitatis, non est virtus, sed subversio. Quid perversius, quidve indignius, ut inde velis videri melior, unde videris deterior?* Et S. Ambros. l. 7. epist. 44. *Multi habent humilitatis speciem, sed virtutem non habent: multi eam foris prætendunt, et intus impugnant.* Exemplum illustre fictæ humilitatis vide apud Cassian. Collat. 18. c. 11. Hinc infert S. Bernard. *Gloriosa res humilitas, qua ipsa quoque superbia palliare se appetit, ne vilescat.* Porro veræ humilitatis indicium dat S. Hier. epist. 27. *Multi humilitatis umbram*, inquit, *veritatem pauci sectantur. Auferantur omnia figmenta verborum, cessent simulati gestus, verum humilem patientia ostendit.* Nam, ut ait S. August. l. 3. Contra epist. Petiliani: *Nec malam conscientiam sanat præconium laudantis, nec bonam vulnerat conviciantis opprobrium.* Idem l. Contra Secundinum Manichæum: *Senti de Augustino quidquid libet, sola me in oculis Dei conscientia non accuset.*

24 et 25. Et est qui se nimium submittit a multa humilitate: et est qui inclinat faciem suam, et fingit se non videre quod ignoratum est: et si ab imbecillitate virium vetetur peccare, si invenerit tempus malefaciendi, malefaciet.] Multi initio pro *et est*, utrobique legunt *et est justus*, idque accipiunt de vere justo: putant enim hîc vere justo vers. seq. opponi hypocritam, qui se justum simulat, q. d. Vere justus *nimis*, id est, valde et profunde, se humiliat. Est alter qui se fingit justum, hic *inclinat faciem suam* quasi avertens oculos à muliere pulchra, quam tamen ardenter concupiscat; sed hoc ab aliis ignoratur: hic si non possit ea potiri, si invenerit *tempus malefaciendi, malefaciet*, uti fecerunt senes, qui amantes Susannam, ab ea repulsi eam quasi adulteram accusarunt, Daniel. 1. 3.

Verum ex Græcis liquet hæc omnia jungenda esse cum vers. præced. et accipienda de uno et eodem, puta de hypocrita qui nequiter se humiliat, ut justus et sanctus videatur. *Justus* ergo utrobique hîc vocatur is qui humiliando se justum simulat, qui exterius se ut justum gerit, qui apparet justus. Scriptura enim sæpe loquitur non ex rei veritate, sed ex apparentia, sive ex eo quod exterius apparet: ex hoc enim judicant homines de personis et rebus; quia S. Script. accommodat se usui et communi modo loquendi hominum. Hinc quia homines ex specie externa talem judicant vocantque justum; Script. quoque hominibus se accommodans eumdem vocat justum, cum revera interius et in corde sit injustus, hypocrita et impostor. Id ita esse patet ex Græcis: nam in illis non est illud, quod in Latinis (excipio Romana) bis habetur, *et est justus*; nec est τὸ *qui nimium sese submittit multa humilitate;* quod videtur additum ut explicet τὸ *qui nequiter humiliat se.* Quod addit: *Qui inclinat faciem suam, etc.* assignat modum quo quis nequiter se humiliat, et nimium se submittit. Igitur de uno eodemque hæc omnia accipienda sunt. Sensus ergo est, ut recte docet Jansenius, q. d. Est aliquando qui maligne se demittit coram alio, cum interiora ejus plena sint dolo: nec alia ratione se demittit, quam ut minus suspectus magis nocere valeat. Est, inquam, qui justus apparet, et talis haberi vult, qui ob id multa externa demissione submittit se valde apud aliquos: hoc est, contingit esse aliquem ficte justum, qui inclinat faciem suam in terram, vultuque tristi incedit, et fingit se in alienis vitiis non videre, quod ignoratum est ab aliis: fingit se non curiose observare, quod alii ignorant, vel quod ignoratum homines esse cupiunt, cum interim obliquo oculo acute observet omnia, ut noceat. Quod si ob imbecillitatem virium et impotentiam statim nocere, et peccati virus quod mente gerit, exerere nequeat; mox ubi tempus, id est opportunitatem, malefaciendi inveniet, illam acceptabit, virus suum exeret, malefaciet et nocebit, juxta illud Arist. 2. Rhetor. *Occasione duntaxat opus improbitati.* Et illud Publii: *Malefacere qui vult, nusquam non causam invenit.* Quare ex Græco sic clare vertas hosce tres versus, puta 23, 24, 25: *Est nequitia præditus qui demisso capite pullatus* (atratus) *incedit, et interiora ejus plena sunt dolo. Demittit vultum, et surdum se simulat: et ubi minime fuerit cognitus, anticipabit te* (nocendo et lædendo ex improviso): *quod si defectu virium peccare prohibebitur, si opportunitatem nactus fuerit, tum malefaciet;* Tigurina: *Est qui prava moliatur demissus malitiam* (Hebr. enim קדר *kadar* significat et nigrum esse sive pullatum, et tristem sive mœstum: hic enim incedit atratus, ut patet in funere) *cujus interiora dolo tota ardeant: vultum contrahens, surdumque se simulans, ubi non suspiceris, occupabit te lædere. Quod si defectu virium*

peccare prohibeatur, malum dabit tibi nactus occasionem; Syrus : *Est qui apparet velut humilis, et tanquam animo contritus; et interiora cordis ejus plena sunt dolo : est qui inclinatam habet faciem, et cogitat malum; et in loco ubi non cognoscunt eum, vocant eum justum : est qui quia non potest, impeditur à peccando; et si potest malefacere, malefaciet.* Ex quibus omnibus patet hos tres versus de uno eodemque loqui, puta de hypocrita, v. g. inimico, vel alio qui te offendit vel læsit, qui ficte se humiliat et dolorem simulat, ut gratiam tuam recuperet; sed ubi poterit fictionem et odium, quod mente fovet et coquit, expromet, teque vel in corpore, vel in fama, vel in bonis affliget et lædet. Tales multi sunt in aulis principum, ubi regnat ambitio, invidia et hypocrisis. Unde Palacius censet Siracidem hæc scripsisse in aula Ptolemæi regis Ægypti, vel alterius principis. In ea enim, inquit, solent esse hypocritæ ostentantes exterius humilitatem, cum interius sint dolosissimi et superbissimi.

Moraliter, hîc nota quam sit sancta, grata et amabilis humilitas, utpote quam ejus adversarii, ut sancti habeantur, tanto studio induere et simulare procurant : quæque ita splendet, ut etiam ficta in pretio habeatur, et videntium oculos rapiat in suî admirationem. Porro signa quibus hanc hypocrisin detegas, et hypocritam agnoscas, subjicit dicens :

26. Ex visu cognoscitur vir, et ab occursu faciei (id est, à facie occurrente, puta ex vultu qui in oculos incurrit) cognoscitur sensatus.] Sic de internis animi sensibus et affectibus physiognomi, medici, Jurisconsulti non absurde judicant ex delineatione temperamentoque corporis, quam appellant physiognomiam. Scripsit Delrius 4. Disquisit. magic. cap. 3. q. 3 et 5. post Mich. Medinam 2. Parænes. Christ. cap. 2. Conradum Wimpinam de Signis cap. 8. 6. 10. 11. 12. Franc. Valesium de Sacra Philosophia cap. 32. et alios, necnon Pineda in cap. 34. Job vers. 7. de arte ista conjecturali. Fundamenta prima artis esse solent ex quadam cum cæteris animalibus comparatione, vel ex moribus aliarum gentium, vel ex collatione sexus cum sexu, vel ex motu membrorum et affectionibus corporis, vel ex compositione signi cum signo, ut passionis cum passione. Simia parvos habens oculos invida est : ergo, inquiunt conjectores isti, etiam homo cui oculi parvi, invidus est. Æthiops pertinax est et stupidus : talis igitur, quisquis nimium fuscus est : mulier mollem et candidam ut plurimum cutem habet, estque pavida et levis; proinde vir quoque est ejusmodi, qui candidus ac mollis : iratus fixis et immotis intuetur oculis, ideo non nictantes oculi sunt, uti Hippocrates dixit, iracundi. Invidus itaque est iracundus, tristisque. Talia plura recenset Aristot. in physiognomicis.

27. Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.] Alii vertunt : *Indicant mores ejus;* Tigurina vertit : *Ut aspectu quisque cognoscitur, ita ex vultus objectu cordatus intelligitur : suus cujusque habitus, ac rictum deducens risio* (Vatabl. *dentium per risum nudatio*) *incessusque hominis, quomodo sit animatus, arguunt.* Paulo aliter Syrus : *Est quem ab aspectu faciei discernit vir, et è contrario cognoscit eum sapiens. Aspectus viri demonstrat opera ejus, et incessus hominis testificatur de eo.* Sensus ergo sicut ex visu et aspectu quisque dignoscitur et cognoscitur, sic pariter ex vultu animi arcana cognoscas. Esto enim hypocrita vultum aliquanto tempore fingat et componat, ut hypocrisin dissimulet, ac humilitatem, æquitatem et justitiam simulet; tamen vir prudens et cordatus, si attentius et diutius eum inspiciat, hypocrisin deprehendet. Vultus enim est imago cordis, oculi sunt speculum mentis, ac mens suos affectus, præsertim tumultuantes et turbidos, diu celare nequit; quin etiam nescia et suî oblita, quasi ex improviso per vultum et oculos eos prodat. Sicut enim vultus et oculi indicant mentis lætitiam vel tristitiam, amorem vel odium : sic et candorem, vel fictionem et hypocrisin.

Siracides ergo dat hîc quatuor indicia, per quæ quasi per fenestras mentem cujusque introspicias, ac latentem virtutem vel vitium, simplicitatem vel hypocrisin deprehendas.

Primum clarissimum est, facies et vultus, præsertim oculi : profert enim et prodit se natura per oculos. Cum enim lucerna corporis sit oculus, quid mirum si lucerna quale sit corpus enuntiet? Sic vir trux primo suo occursu, oculisque trucibus videtur terrorem incutere : pius vero suo occursu exhilarat. Sicut enim sapientia et sanctitas lucet in vultu sapientis et sancti, Eccles. 8. vers. 1. ita insipientia et nequitia caligat in vultu insipientis et nequam.

Præclare S. Ambrosius lib. de Elia cap. 10 : *Vultus, inquit, quidam cogitationis arbiter, et tacitus cordis interpres : facies index plerumque est conscientiæ, et tacitus sermo mentis.* D. August. in Regul. ad servos Dei, quæ in fine 1. tomi habetur : *Nec dicatis, inquit, vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos; quia impudicus oculus impudici cordis est nuntius.*

Sic physice Aristot. in Physiognom. c. 9 et 10. docet complexionem, indolem, passiones et affectiones animi maxime cerni in vultu, naso, oculis et fronte : *Qui,* inquit, *nasum extremum crassum habent, insensibiles sunt; referuntur ad sues. Qui nasum extremum acutum habent, sæpe irascibiles sunt; referuntur ad canes. Qui autem nasum habent rotundum et obtusum, magnanimi; referuntur ad leones. Qui vero nasum extremum subtilem habent, aviculares. Quibus incurvus à fronte mox deducitur, inverecundi sunt; referuntur ad corvos. Qui autem aquilinum habent, articulatum à fronte, magnanimi; referuntur ad aquilam. Qui autem nasum concavum habent, et quæ ante frontem rotunda, circumferentiam autem superiorem erectam, luxuriosi; referuntur ad cervos. Quibus autem nares sunt apertæ, iracundi; referuntur ad passionem quæ sit in ira.* Post nasum subdit physiognomiam faciei, aitque : *Qui faciem carnosam habent, segnes; referuntur ad boves. Qui faciem macilentam habent, accurati. Qui autem carnosam, timidi; referuntur ad asinos et cervos. Qui valde parvam habent, pusillanimi; referuntur ad catum et ad simiam. Quibus facies magna, tardi; referuntur ad asinos et boves. Quoniam vero neque parvam, neque magnam oportet esse, medius habitus utique horum erit conveniens. Quibus autem facies videtur parum decens, illiberales sunt; referuntur ad apparentem convenientiam.* Et paulo inferius : *Qui frontem parvam habent, indisciplinabiles; referuntur ad sues. Qui autem magnam valde, tardi; referuntur ad boves. Qui vero rotundam habent, in-*

sensati; referuntur ad asinos. Qui autem minus planam habent, sagaces; referuntur ad canes. Qui vero quadrangulum commensuratum fronti habent, magnanimi; referuntur ad leones. Qui autem collectam habent, adulatores: id autem in canibus videbit quispiam; quoniam canes cum blandiuntur, contractam habent frontem. Qui autem nebulosam, audaces; referuntur ad taurum et leonem: quoniam autem nebulosus habitus audaciam significat, tranquillus autem adulationem, medius habitus utique horum bene decenter se habet. Qui tristem habent frontem, mœsti; quoniam mœsti tristem habent faciem. Qui autem demissam, lamentabundi; quia lugentes demissæ sunt frontis. Qui habent magnum caput, sensati; referuntur ad canes. Qui vero parvum, insensati; referuntur ad asinos. Qui habent capita pineata, inverecundi; referuntur ad habentes ungues curvos. Hæc signa sunt conjecturæ, ideoque non plane certæ, nec semper veræ. Unde ferunt Socratem ex vultu visum impudicissimum et male moratum; sed arte et virtute vicit ille naturam.

Secundum est, amictus sive vestitus: superbus enim amictus internam superbiam, fictus fictionem, dissolutus dissolutionem, levis levitatem, gravis gravitatem, luxuriosus luxuriam mentis indicat et repræsentat. Quare S. August. epist. 73. ad Possidium: *Verus*, ait, *ornatus, maxime Christianorum et Christianarum, non tantum nullus fucus mendax, verum ne auri quidem vestisque pompa, sed mores boni sunt.* Ita ex vultu, vestitu, habituque dissoluto Juliani Apostatæ, occultam ejus impietatem deprehendit S. Gregor. Nazianz. uti ipse refert orat. 2. in Julianum, his verbis: *Neque enim mihi boni quidquam significare atque minari videbantur, cervix non firma, humeri subsultantes, et ad æquilibrium subinde agitati, oculus insolens et vagus furioseque intuens, pedes instabiles et titubantes, nasus contumeliam et contemptum spirans, risus petulantes et effrenati.* Et post alia id genus dissoluti animi argumenta: *Ut hæc*, inquit, *conspexi, statim prolocutus sum: Quale malum Romanorum terra nutrit!* Sic de Julio Cæsare adhuc puero dixere Syllani: *Cavete puerum male præcinctum.* Et Augustus Cæsar, teste Suetonio: *Vestitus*, inquit, *insignis ac mollis superbiæ vexillum est, nidusque luxuriæ.*

Tertium est, risus: risus enim candidus et planus, cor candidum, planum et apertum; risus vero contractus, contortus, sardonicus, dentatus, cor contractum, contortum, dolosum, dentatum et odio imbutum significat. Nam *per gestum corporis demonstratur qualitas voluntatis*, ait Rabanus. Unde S. August. lib. 1. Contra Academ. cap. 5: *Ratio*, ait, *præveniat risum tuum: nihil enim est fœdius risu irrisione dignissimo.* Idem serm. 97. de Temp. *Risus*, ait, *frequens corrumpit mores, relaxat quoque nervos rigoris abstrictos: severus autem vultus custos est disciplinæ.*

Quartum est, incessus: celer enim et præceps præcipitationem, tardus tarditatem, levis levitatem, superbus superbiam, iratus iram, fictus fictionem mentis indicat. Nam, ut ait Beda in Proverbiis: *Gressu corporis habitus demonstratur mentis.* Et S. Bernard. de Modo bene vivendi c. 9: *Sit*, ait, *in ingressu tuo simplicitas, in incessu honestas. Nihil dedecoris, nihil lasciviæ, nihil petulantiæ, nihil insolentiæ, nihil levitatis in incessu tuo appareat; animus enim in gestu corporis apparet, gestus signum est mentis.* Quin et Aristot. in Physiogn. cap. 6: *Modesti*, ait, *signa sunt, in motibus tardus, et loquens tarde, vox tarda, et plena spiritu, ac mitis; oculus hilaris, neque valde apertus, neque omnino clausus. Iracundi, in motibus præceps, rubens corpore, color sanguineus. Animosi, fronte ingens, in motibus tardus et remissus, non præceps. Tristis, figura humilis, et motibus remissus, rugosa facies, macri oculi. Cinædi, oculus confractus, motus manuum supini et dissoluti, ambulationes duplices, hæc quidem circumclinantis, alia vero lumbos tenentis, et oculorum circumspectiones: qualis fuit Dionysius sophista.*

Audi S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 18: *Est*, ait, *in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia. Habitus enim mentis in corporis statu cernitur. Hinc homo cordis nostri absconditus aut levior, aut jactantior, aut turbidior; aut contra gravior, et constantior, et purior, et maturior æstimatur. Itaque vox quædam est animi, corporis motus. Meministis, filii, quemdam amicum, cum sedulis se videretur commendare officiis; hoc solo tamen in clerum à me non receptum, quod gestus ejus plurimum dedeceret. Alterum quoque cum in clero reperissem, jussisse me ne unquam præiret mihi, quia velut quodam insolentis incessus verbere oculos feriret meos. Idque dixi cum redderetur post offensam muneri. Hoc solum excepi: nec fefellit sententia; uterque enim ab Ecclesia recessit, ut qualis incessu prodebatur, talis perfidia animi demonstraretur. Namque alter Arianæ infestationis tempore fidem deseruit, alter pecuniæ studio, ne judicium subiret, sacerdotem se nostrum negavit. Lucebat in illorum incessu imago levitatis, species quædam scurrarum percursantium.* Et inferius: *Est etiam gressus probabilis in quo sit species auctoritatis, gravitatisque pondus, tranquillitatis vestigium; ita tamen si studium desit atque affectatio, sed motus sit purus ac simplex; nihil enim fucatum placet, motum natura informet. Si quid sane in natura vitii est, industria emendet, ut ars desit, non desit correctio.* Quin et Cicero lib. 3. de Oratore: *Omnis motus animi*, inquit, *suum quemdam à natura habet vultum, et sonum, et gestum: animi imago vultus est. Nam hæc una pars corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significationes et communicationes possit efficere.*

Imperfecti igitur à perfectis modestia continua et constanti discernuntur. Imperfecti enim etsi ad tempus mores componant, aut potius compositos fingant coram aliis; tamen cum fuerint ineptæ curæ fingendi modestiam obliti, illico ineptis corporis motibus, et animi perturbatione se produnt, instar simiæ, quæ docta saltare subsilit; sed si projicias nuces, illico omnis decori saltus oblita, ad cupitas nuces advolat. Perfecti autem suî ipsorum curam gerunt continuam, ac per eam modestiæ habitum, quasi vestem pulcherrimam induunt: quare hæc modestia, lenitas, ac membrorum compositio effectus est et signum internæ tranquillitatis et sanctitatis, per eamque interna animi virtus puritasque cernitur et dignoscitur: sicut ignem ex fumo, hominem ex loquela, et solem ex splendore cognoscimus.

Hanc gnomen apologo similem, festivo auris et oculi apologo illustrat Cyrillus lib. 1. Apologorum moralium cap. 25. cujus titulus: *In cunctis esto compositus. Audiens auris*, inquit, *quod*

oculum palpebra tueretur, acuto puncta invidentiæ aculeo, naturæ dixit : Ut quid oculum tam volatilium palpebrarum munitione vallasti, me autem ita nudam undique reliquisti ? Certe haud minori me in pretio habere debueras; quoniam si delectat lux, amplius tamen verbum; et si visus instruit, magis auditus. Cui illa utriusque arte sapientiæ fabricatrix, patienter respondit : Si videres situm membrorum, et luci rationis attenderes, magis me gratiarum actione quam querelarum quæstione pulsares. Nonne locata es in profundis, et osse et cartilagine circumquaque munita ? Foris tamen lucerna corporis est oculus, et ob hoc provide pellicula velocitatis armatur, et propter hoc ostiolo clauditur, ut etiam volenti, nihil indecens spargente radio præsentetur. Ad hæc auris adjunxit : Cur etiam mihi repulsionis januam non dedisti? an forte minus putasti noxiam esse corruptionem auriculæ, quam pupillæ ? Ad quod natura respondit : Non audisti quod primum aditum morti, venenoso serpentis eloquio percepto, effrenatus mulieris auditus exhibuit ? Directe siquidem usque ad cor penetrat verbum, quoniam aperta semita stillat ex aure in pectoris rimas. Tunc natura subjunxit : Nimirum sicut non est intuendum nisi quod licet, sic nec audiendum est nisi quod decet. Nonne te ad hoc in medio capite posui? Unde concludit, et quasi axioma præstantissimum assignat : *Omnis enim sapientis actus debet esse dicenti regularitate compositus. Et quemadmodum in cælestibus sapientia gubernantis, nullus sine regula motus cernitur : ita et in membris animæ prudenti subjectis, nullus apparere debet actus inordinatus. Unde sapientis est incessus gravis, aspectus pudicus, auditus honestus, status recollectus, habitus aptus. Maxime tamen decor prudentiæ debet relucere in facie, quoniam cornu sapientiæ luminosum* (Exodi 34. 30.) *glorificavit Mosaicum vultum. Igitur quia homo debet esse velox ad audiendum, tibi non addidi januam; nec tamen, cum necesse fuerit, opportuna deest rationis arte clausura. Quibus auditis, mox placata auris quievit.*

28. EST CORREPTIO MENDAX IN IRA CONTUMELIOSI : ET EST JUDICIUM, QUOD NON PROBATUR ESSE BONUM : ET EST TACENS, ET IPSE EST PRUDENS.] Redit ad doctrinam correptionis traditam v. 13. et seq. quia enim dixerat illam faciendam esse sapienter et sincere; hinc ad sapientiam, sinceritatem et hypocrisin digressionem fecit v. 18. hucusque : nunc ergo ad institutam correptionem regreditur. Unde Tigurina hæc connectit sequentibus, hincque inchoat c. 20. nam c. 20. cœptam hîc materiam prosequitur. Græca de more concisa sic habent : *Est correptio quæ non est decora* vel *pulchra, et est tacens et ipse prudens;* Tigurina clare : *Est cùm minime speciosa sit reprehensio, et est cùm quis sapienter taceat;* alii : *Est reprehensio quæ indecora sit, et est qui taceat, idemque prudens sit;* Syrus aliò abit : *Est paupertas,* inquit, *quæ non convenit, et est qui tacet, et ipse est sapiens.* S. Chrys. in psal. 40. legit : *Est reprehensio, et non est tempestiva; et est tacens aliquis, qui invenitur sapiens.* Noster modum et tempus addit, quo indecora sit reprehensio, nimirum quando procedit ex ira et animo convitiandi et exprobrandi; hæc enim ira facit, ut correptio sit iracunda, contumeliosa et mendax : ipsa enim efficit ut corripiens multa effutiat falsa, ac proinde mendacia per contumeliam impingat ei quem per iram corripit. Ira enim pervertit judicium, ut temere ex levibus signis sinistre judicet, arguatque et damnet factum proximi quasi pravum, cum revera tale non sit. Hoc est quod subdit : *Et est judicium, quod non probatur esse bonum,* quia, scilicet, ex ira præcipitatum, ideoque temerarium, et sæpe falsum ac mendax est. Quare in ira silendum est, et omittenda correctio, donec ira deferveat, redeatque mentis pax et serenitas, indeque veritas, verumque de rebus judicium. Ergo qui in ira tacet, ipse est prudens.

Porro, correptio ex ira, non tantum indecora est audienti et excipienti; sed eadem indecora et pudenda est dicenti et corripienti : qua eum non ratione sed ira agi, iræque mancipium esse ostendit, ideoque alios etiam subditos non emendat, sed inverecundiores et proterviores efficit. Scitum est illud Platonis ad servum delinquentem : *Castigarem te, nisi iratus essem.* Idem alio tempore servi castigationem amico demandavit, dicens : *Ego castigare nequeo, quia iratus sum.*

Rursum sicut bilis flava, id est ira, sic et bilis atra, puta melancholia, pervertit judicium, facitque ut non sit bonum, sincerum et verum; sed malum, turbidum et falsum : per illam enim quasi per nubem atram res apparet et cernitur atra, obscura, tetra, etsi in se sit candida, limpida, clara. Hinc melancholicis omnia videntur atra, tristia, sinistra, prava, periculosa, perdita : quare Aristot. in Politicis, negat melancholicos adhibendos in consilium, aut eligendos in consiliarios. Melancholici ergo, quia nimis sunt pusillanimes, tristes et suspicaces, parum apti sunt ad correptionem : sileant ergo, si sapiunt, et prudentes haberi volunt. Plura hac de re dixi cap. 8. v. 13.

Denique prudens est tacens, qui, scilicet, tacet, cum putat correptionem et locutionem fore inutilem et infructuosam. Ita senior ille apud Joannem Moschum in Prato spirit. c. 156. A Philosophis rogatus, hoc vitæ sanctæ et sapientis dogma dedit : *Sit philosophiæ vestræ opus semper meditari mortem, silentioque et quieti vos assuefacere.* Alter rogatus : *Usquequo servandum est silentium?* respondit : *Usquequo interrogeris. In omni enim loco si taciturnus fueris, requiem possidebis.* Sapienter Æneas Sylvius (qui postea creatus Pontifex Pius II. nuncupatus est) lib. 1. de Gestis Alfonsi : *Sapientius,* inquit, *est agere quam fari. Nunquam enim nisi cum necessitas postulat sapiens loquitur, neque vana nec nisi ponderata profert : stulto autem nullum est tempus sermoni clausum, facileque verba jactitat, qui sine consideratione profatur.* Acute et facete S. Gregor. Nazianz. epist. 1. ad Celeusium, ejus silentium carpentem, respondit per apologum hirundinum garrularum, cycnos taciturnitatis accusantium. Cycni enim hirundinibus responderunt : *Si non multum, nec apud multos canimus; at illud certe in nobis pulcherrimum est, quod modum in canendo tenemus, nec musicam tumultibus permiscemus. Vos autem et in ædes admissas, homines fastidiunt, et canentes aversantur, idque optimo jure, quippe quæ nec excisa quidem lingua silere queatis; verum ipsæ amissam vocem et calamitatem vestram lugentes, quasi alia ave profusa lingua prædita, et canora, loquaciores sitis. Intellige quid loquar, ait Pindarus; ac si taciturnitatem meam tua lo-*

quitandi facilitate præstantiorem esse inveneris, silentium nostrum inepte carpere atque insectari desine. Alioqui proverbium dicam, ut verissimum, ita etiam brevissimum : Tum cantabunt cycni, cum graculi tacuerint. Huc pertinent disticha Catonis, sive illius prisci Censorii, sive potius recentioris cujuspiam, qui Catonis nomen assumens, prisci illius mores et sensa carmine expresserit : hæc enim disticha inter opera prisci non inveniuntur, ac simpliciori stylo conscripta sunt, nec latinitatem illius ævi, Censoriique elegantiam æquant. Disticha sic se habent :

Perspicito tecum tacitus, quid quisque loquatur.
Sermo hominum mores et celat et indicat idem.

Huc facit illud Senecæ in Proverbiis : *Libentius audias quam loquaris. Tacere qui nescit, nescit loqui.* Et illud Pindari in Nemeis ode 5 : *Non omnis veritas exacta patefaciens faciem utilis est; sed scire tacere est sæpe sapientissimum.*

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CAP. PRÆCED. V. ULT. TRIA DIXIT. PRIMO, CORREPTIONEM NON ESSE FACIENDAM IN IRA; SECUNDO, ESSE JUDICIUM QUOD NON PROBATUR ESSE BONUM; TERTIO, ESSE TACENTEM QUI SIT PRUDENS. HÆC TRIA ORDINE HIC PROSEQUITUR. PRIMUM, V. 1. SECUNDUM, V. 2 ET 3. TERTIUM, V. 5. UNDE PERGIT AGERE DE VITIIS ET VIRTUTIBUS LINGUÆ. QUOCIRCA V. 9. ET SEQ. AGIT DE FATUIS FATUORUM SERMONIBUS ÆQUE AC DONIS, EOSQUE OPPONIT SAPIENTIBUS SAPIENTUM DICTIS ET FACTIS. DENIQUE V. 23. AGIT DE NIMIA ET NOXIA VERECUNDIA, DEDECORE MENDACII, SAPIENTIA QUÆ SESE PROMIT ET EVEHIT PLACENDO MAGNATIBUS, IDEOQUE VITAT IN JUDICIO XENIA ET DONA.

1. QUAM bonum est arguere quam irasci, et confitentem in oratione non prohibere! 2. Concupiscentia spadonis devirginabit juvenculam : 3. sic qui facit per vim judicium iniquum. 4. Quam bonum est correptum manifestare pœnitentiam! sic enim effugies voluntarium peccatum. 5. Est tacens, qui invenitur sapiens : et est odibilis, qui procax est ad loquendum. 6. Est tacens non habens sensum loquelæ : et est tacens sciens tempus aptum. 7. Homo sapiens tacebit usque ad tempus : lascivus autem et imprudens non servabunt tempus. 8. Qui multis utitur verbis, lædet animam suam : et qui potestatem sibi sumit injuste, odietur. 9. Est processio in malis viro indisciplinato, et est inventio in detrimentum. 10. Est datum, quod non est utile : et est datum, cujus retributio duplex. 11. Est propter gloriam minoratio : et est qui ab humilitate levabit caput. 12. Est qui multa redimat modico pretio, et restituens ea in septuplum. 13. Sapiens in verbis seipsum amabilem facit : gratiæ autem fatuorum effundentur. 14. Datus insipientis non erit utilis tibi : oculi enim illius septemplices sunt. 15. exigua dabit, et multa improperabit : et apertio oris illius inflammatio est. 16. Hodie fœneratur quis, et cras expetit : odibilis est homo hujusmodi. 17. Fatuo non erit amicus, et non erit gratia bonis illius. 18. Qui enim edunt panem illius, falsæ linguæ sunt. Quoties, et quanti irridebunt eum? 19. Neque enim quod habendum erat, directo sensu distribuit, similiter et quod non erat habendum. 20. Lapsus falsæ linguæ, quasi qui in pavimento cadens : sic casus malorum festinanter veniet. 21. Homo acharis quasi fabula vana, in ore indisciplinatorum assidua erit. 22. Ex ore fatui reprobabitur parabola : non enim dicit illam in tempore suo. 23. Est qui vetatur peccare præ inopia, et in requie sua stimulabitur. 24. Est qui perdet animam suam præ confusione, et ab imprudenti persona perdet eam : personæ autem acceptione perdet se. 25. Est qui præ confusione promittit amico, et lucratus est eum inimicum gratis. 26. Opprobrium nequam in homine mendacium, et in ore indisciplinatorum assidue erit. 27. Potior fur quam assiduitas viri mendacis : perditionem autem ambo hæreditabunt. 28. Mores hominum mendacium sine honore : et confusio illorum cum ipsis sine intermissione. 29. Sapiens in verbis producet seipsum, et homo prudens placebit magnatis. 30. Qui operatur terram suam, inaltabit acervum frugum : et qui operatur justitiam, ipse exaltabitur : qui vero placet magna-

tis effugiet, iniquitatem. 31. Xenia et dona excæcant oculos judicum, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum. 32. Sapientia absconsa et thesaurus invisus; quæ utilitas in utrisque? 33. Melior est qui celat insipientiam suam.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Quam bonum est arguere, quam irasci, et confitentem in oratione non prohibere!] Prosequitur materiam de correptione, quam cœpit, vel potius cœptam v. 13. cap. præced. resumpsit ibidem v. ult. ubi dixit iratum non debere corripere, sed tacere. Unde hìc infert satius esse corripere prudenter et mansuete eum qui te vel alios offendit, quàm ei irasci; sic enim correptus culpam agnoscet et confitebitur; itaque offenso satisfaciet, eumque confessione culpæ et petitione veniæ sibi reconciliabit. Dicit ergo: *Quàm bonum,* etc. q. d. O quanto melius est corripere proximum vel in se, vel in alios peccantem, *quàm* ei *irasci occulte* (ut habent Græca Complut.), et sic consequenter *confitentem* peccata sua *in oratione non prohibere,* sed potius ad id corripiendo inducere! Est enim liptote, quia minus dicitur et plus significatur; scilicet, per *non prohibere,* significatur inducere et impellere. Ita Lyranus. Qui enim ex charitate suaviter peccantem corripit, impellit eum ut peccatum suum confiteatur *in oratione,* id est, in confessione culpæ, et deprecatione veniæ, sive ea fiat homini offenso, sive Deo. Paulo aliter Jansenius, q. d. Bonum est corripienti, eum qui correptus confitetur peccatum suum simul cum oratione veniæ, non prohibere à se vel à venia, sed statim ad reconciliationem et veniam admittere. Sic enim cessabit corripientis ira, et correpti culpa; per cujus confessionem pariter cessabit utriusque offensa, imo vertetur in mutuam reconciliationem. Græca habent: *Quàm bonum est arguere, quàm irasci!* et ο ανθομολογουμενος (perperam aliqui legunt contrario sensu ανθολογουμενος), id est, *qui vicissim confitetur* (qui scilicet respondens correptioni fatetur culpam) *prohibetur à diminutione,* id est, ab imminente sibi damno. Unde clare vertit Tigur. *Quanto honestius est reprehendere quàm alere indignationem! nam qui fatetur quid, protegetur à detrimento;* Syrus prorsus abit aliò: *Non est gratia ei,* inquit, *qui corripuit iniquum, et laudatur aliquis unde non convenit ei laudari.* Aliter quoque Rabanus: *Confitentem,* inquit, *in oratione noli prohibere; quia non est ille prohibendus qui confitetur Deo in oratione sua, et laudat ipsum in ore suo; sed instruendus ut rectæ fidei et bonorum operum concordiam adhibeat; quia non est speciosa laus in ore peccatoris, sed corde creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem. Proinde Propheta dicit: Benedic, anima mea, Domino, et omnia interiora mea nomen sanctum ejus. Et alibi: Elevatio (inquit) manuum mearum sacrificium vespertinum.*

2 et 3. Concupiscentia spadonis devirginabit juvenculam; sic qui facit per vim judicium iniquum.] Spectat hæc gnome id quod dixit cap. præced. v. ult. *Est judicium quod non probatur esse bonum,* ac alludit ad spadones seu eunuchos, quibus, utpote natura vel arte excisis et impotentibus ad generationem, custodiendæ tradebantur virgines et conjuges; hi enim acti stimulis concupiscentiæ et libidinis, virginibus suæ fidei commissis turpiter abutebantur, eisque florem virginitatis per stuprum adimebant. Dicit ergo: Uti spadones aliqui impuri, esto vi generandi privati, non tamen omnino vi seminandi aut concupiscendi spoliati, virgines sibi concreditas vitiant; ita judices iniqui, sive privati, sive publici, justitiam (quam veteres ut virginem pingebant) per injustas et violentas sententias vitiant et constuprant. Unde Tigur. vertit: *Qualis est spadonis puellam vitiandi libido, talis est qui per vim exercet judicia;* Syrus: *Desiderat eunuchus concumbere cum virgine, ita qui facit judicium per vim.* Multi enim spadones peccant per turpia desideria, cum ad actum venereum omnino sint inhabiles et impotentes; sed nonnulli, ut dixi, ad eum aliqua ex parte habiles et potentes sunt.

Nota: Veteres justitiam pingebant quasi virginem (quam Astræam, quasi Cœlitem vocabant), libram manu una tenentem ad æquilibrium, altera gladium; virginem, ut significarent eam debere esse integram et incorruptam. Librâ significabant eam debere jus utriusque partis exacto examine librare, et cuique juris æquilibrium assignare, ut bonis præmia pro meritis, malis pœnas pro demeritis geometrica proportione distribuat. Ense repræsentabant vindictam, quam justitia in reos exercet. Addit Pierius Hierogl. 42. cap. 61. ei appinxisse duas mulieres, quæ captivæ ab ea traherentur; unam quæ fractum ensem manu prætendebat, alteram quæ conto innitebatur, ut duo vitia extrema à justitia domita repræsentarent, ac ex utriusque medio virtutem ipsam astruerent; per fractum scilicet ensem severitatem nimiam retusam cohibitamque intelligentes; per contum lentorem nimium abdicatum, quo judicia plus æquo producebantur. Inde enim dicta cunctatio, quæ retardationem significat. Lenti vero sunt, qui nullo quantumvis atroci scelere concitantur, neque publicis neque privatis injuriis commoventur. Vide Giraldum de Diis Gentium, syntagm. 1. pag. 28.

Hinc et Chrysippus apud Gellium lib. 14. c. 4: *Imaginem justitiæ fieri solitam,* ait, *forma atque filo virginali, aspectu vehementi et formidabili, luminibus oculorum acribus; neque humilem, neque atrocem, sed reverendæ cujusdam tristitiæ dignitate. Ex imaginis autem istius significatione,* ait Gellius, *intelligi voluit judicem, qui justitiæ antistes est, oportere esse gravem, sanctum, severum, incorruptum, inadulabilem; contraque improbos nocentesque immitem atque inexorabilem, rectumque et arduum ac potentem, vi et majestate æquitatis veritatisque terrificum.* Et Plato lib. 12. de Legibus cap. 34: *Cavere,* inquit, *pro viribus debet quisquis alium judicaturus est, ne sponte aut*

invitus supplicium mulctamve falso, et non merito inferat; judicium enim virgo quædam pudica esse dicitur. Pudori autem atque judicio secundùm naturam odio mendacium est.

Significat ergo Siracides violationem justitiæ, utpote virginis integerrimæ, symbolicum esse stuprum, quo et integritas justitiæ, et decor fidei sive fidelitatis turpi et infami scelere corrumpatur. Judicibus enim commissa est tutela justitiæ, sicut eunuchis commissa est custodia virginis, ut eam integram et illibatam conservent. Quare quàm indignum contraque omne jus et fas est, à spadone inferri vim virgini sibi commissæ; tam indignum et infame nefas est à judice inferri vim justitiæ sibi concreditæ, ut nocentes absolvat, innocentes damnet et plectat. Quocirca Cicero lib. 1, Epist. ad Atticum, ait à Clodio injusto judice constupratum esse judicium: *Afflicta,* inquit, *resp. est empto constupratoque judicio.* Porro idipsum faciunt non tantum judices in tribunali, sed et quique particulares, qui in symbolis et symposiis, aut seorsim cum sociis detrahentibus proximo, ejus acta et mores inique censent, judicant et damnant. Agitur enim hìc de correptione. Detractio ergo est constupratio justitiæ, calumnia est stuprum innocentiæ.

4. Quam bonum est correptum manifestare pœnitentiam! sic enim effugies voluntarium peccatum.] Præfixit leges corripienti, ut scilicet in veritate et lenitate corripiat; nunc sancit legem ei qui corripitur, videlicet, ut non superbe se excuset, sed humiliter agnoscat culpam, de eaque doleat, ac se pœnitentem ostendat, nimirum ore confitendo *in oratione,* id est, in deprecatione veniæ, ut dixit v. 1. ac opere satisfaciendo iis quos offendit vel læsit: *Sic enim effugies voluntarium peccatum.* Per *pœnitentiam* enim ostendes te lapsum esse per ignorantiam, incogitantiam vel infirmitatem, ac proinde ex parte involuntarium fuisse lapsum; sin impœnitens peccatum tueare, facies illud plane voluntarium; quia ostendes animi obstinationem et destinatam malitiam. Secundo: *Effugies voluntarium peccatum;* quia per pœnitentiam à peccato voluntarie admisso liberaberis, ejusque culpa et pœna tibi pœnitenti à Deo condonabitur. Hic versus jam deest in Græco et Syro; in Complut. tamen ponitur post. v. 8.

Vere Beda in Proverbiis: *Initium bonorum,* inquit, *est confessio malorum.* Quin et Seneca in Proverb. *Proximum,* inquit, *ad innocentiam locum tenet verecunda peccati confessio.* Nota hìc vim pœnitentiæ; nullæ enim sunt tam ferreæ peccati compedes, quibus peccatum peccantem constringat, quas pœnitentia non frangat, et servum peccati non manumittat. Compunctio enim et dolor de peccato in Deum admisso, implicite est summus Dei amor; ob Dei enim amorem dolet de Dei offensa. Amor ergo Dei mensura est ac modulus doloris, et quantum in uno, tantum in utroque est ponderis. Generant enim se mutuo; nam et ex amore dolor, et vicissim ex dolore nascitur amor. Alter alterius fomentum est et incendium, nutrix et parens; si crescit unus, uterque capit augmentum; si ardet alteruter, in ambobus flamma gliscit. Animus amore ebrius eructat dolorem; et dolor vicissim amorem acuit, urit et accendit. Vide de utilitate confessionis et pœnitentiæ S. Gregor. lib. 18. Moral. c. 11. et S. Aug. et Ambros. lib. de Pœnitentia. Huc facit illud Hebræorum proverbium: *Negatio peccati duplex peccatum; negatio iniquitatis duplex iniquitas;* ad verbum, *duæ iniquitates sunt,* scilicet, una perpetrata, altera defensa. Dupliciter ergo peccat, duplicatque crimen, qui negat esse crimen quod commisit.

5. Est tacens, qui invenitur sapiens; et est odibilis, qui procax est ad loquendum.] Respicit tertium è tribus quæ dixit cap. præced. v. ult. nimirum: *Est tacens, et ipse prudens;* illudque hìc multis prosequitur, ac docet aliquando sapientis esse silere, insipientis vero loqui, aliquando vero silere signum esse insipientiæ. Unde Græca breviter et clare sic habent: *Est tacens, qui invenitur sapiens; et est odibilis ex multa loquacitate;* id est, ut Tigurina: *Est qui tacendo se probet sapientem, et est qui crebra loquacitate sit odiosus;* alii paulo clarius: *Est qui tacendo sapiens esse deprehendatur; et est qui multa loquacitate odiosus sit.* S. Chrysost. in psal. 140. legit: *Qui abundat in sermone, odio habebitur.* Vulgus enim homines loquaces, quasi disertos et facundos, æstimat sapientes; taciturnos vero, quasi indisertos et elingues esse infantes et insipientes. At viri prudentes contrarium de utriusque ferunt judicium; eum enim qui opportune tacet, censent esse sapientem; eum vero qui importune garrit, censent esse insipientem. Nam, ut vertit Syrus: *Est qui, quando tacet, cogitat sapiens,* q. d. Est sapiens, qui, dum tacet, cogitat sapienter quid agere, quid loqui, vel silere debeat (quamquam pro *cogitat* videatur legendum *cogitatur;* sic enim habent Græca et Latinus): *Et est qui odio habetur in multitudine sermonum suorum.*

Huc spectant tria proverbia Arabica, centuria 1, n. 98. 99. et 100: *Taciturnitas conciliat suis amorem. Pœnitentia super silentio melior est pœnitentia super sermone (nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum,* ait Cato). *Taciturnitas sapientia est, sed rarus est agens eam.* Et centuria 2. n. 52: *Sæpe silentium est responsum. Dicitur id homini qui solvit delictum suum, absque ut loquatur quidquam, et respondet omittendo responsum.* Sic Menander: Πολλοις, inquit, αποκρισις η σιωπη τυγχανει: *Multis responsum est silentium.* Multorum accusationes et calumniæ manifestam sæpe habent falsitatem, nec responsum aut apologiam merentur; quare ad eorum criminationes silere, sufficienter respondere, et se purgare est. Ita Christus silentio respondit Judæis, accusantibus se de affectato Judææ regno apud Pilatum. Sic *Susanna,* Daniel. 13, *plus egit tacendo quàm si esset locuta. Tacendo enim apud homines locuta est Deo, nec ullum majus judicium suæ castitatis invenit, quam silentium. Conscientia loquebatur ubi vox non audiebatur, nec quærebat pro se hominum judicium, quæ Domini habebat testimonium. Ab illo igitur volebat absolvi, quem sciebat nullo modo posse falli,* ait S. Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 3. Denique: *Gloriosius est injuriam tacendo tolerare, quàm respondendo vindicare,* ait Beda in Proverb.

6. Est tacens, non habens sensum loquelæ; et est tacens, sciens tempus aptum,] scilicet, ad loquendum. Unde aliqui legunt: *Sciens tempus apti sermonis;* alii, *apti temporis,* q. d. Duplex est tacens, unus qui tacet, quia non habet quod sapienter loquatur, quia non est peritus loquendi; alter qui tacet, quia exspectat tempus opportunum lo-

quendi; ille tacens est prudens, hic prudentior. Explicat id quod dixit : *Est tacens qui invenitur sapiens.* Duos enim casus recenset quibus sapiens sapienter tacet, q. d. Dixi sapientem opportune tacere. Id autem facit primo, quando non habet quod prudenter loquatur; secundo, quando loquendi non est tempus et opportunitas. Unde Græca habent : *Est tacens; non enim habet responsum; et est tacens sciens tempus;* Tigurina : *Alius tacet non habens quod respondeat, et est qui taceat sciens* (peritus, gnarus) *temporis* loquendi et tacendi. Huc pertinet illud : *Stultus, si tacet, sapit;* quod Cleanthi tribuit Maximus c. de silentio. Et illud Senecæ in Proverbiis : *Taciturnitas stulto homini pro sapientia est.* Præclarius S. Chrys. in psal. 140 : *Tunc,* ait, *solum loquendum est, quando quæ dicuntur plus prosunt, quàm silentium.* Et S. Basil. ad filium spiritalem : *Opportuna verba,* inquit, *à te procedant, ut dent gratiam audientibus.* Præclare etiam Salomon Proverb. 25. 11 : *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Ubi Beda : *Hujusmodi verba,* inquit, *sunt mala, quia de arbore vitæ, hoc est, de Dei sapientia orta; aurea, quia charitatem menti audientium infundunt; in lectis argenteis, quia requiem præstant animabus audientium, et splendore fulgent veritatis.*

7. Homo sapiens tacebit usque ad tempus ; lascivus autem et imprudens non servabunt tempus.] Magna sapientia est nosse tempus opportunum loquendi, quod est, cum loqui expedit ædificationi proximorum et gloriæ Dei; insipiens vero tempus opportunum non servat, sed loquitur quolibet tempore, licet importuno; quia quidquid in mentem venit, effutit. Unde Græca habent : *Transgredietur tempus;* Tigurina : *Homo sapiens tacebit donec opportunum fuerit, nugator autem et insipiens præteribit opportunitatem;* Syrus : *Est qui loquitur ubi non convenit ei loqui, et vir sapiens observat tempus, et vir iniquus et arrogans non observat tempus.* Arabicus alia similitudine idipsum significat; sic enim habet : *Sicut adeps non comeditur* (comedi nequit) *absque sale; sic verbum, si extra tempus proferatur,* q. d. Sicut adeps sine sale insulsus est, gravatque et laxat stomachum; sic verbum intempestive prolatum insulsum est, grave, molestum et nocivum. Unde Apostolus ait : *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.*

Præclare S. Gregor. 3. p. Pastor. admon. 15 : *Sapiens,* inquit, *tacebit usque ad tempus; ut nimirum, cum opportunum considerat, postposita censura silentii, loquendo quæ congruunt, in usum se utilitatis impendat. Et rursum scriptum est : Tempus tacendi, et tempus loquendi. Discrete quippe vicissitudinum pensanda sunt tempora, ne aut, cum restringi lingua debet, per verba inutiliter defluat; aut, cum loqui utiliter potest, semetipsam pigre restringat. Quod bene Psalmista considerans, dicit : Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis. Non enim poni ori suo parietem, sed ostium petit, quod videlicet aperitur et clauditur. Unde et nobis caute discendum est, quatenus os discretum et congruo tempore vox aperiat, et rursum congruo taciturnitas claudat.* Et S. Ambros. lib. 1. de Officiis, cap. 2 : *Quid autem præ cæteris,* ait, *debemus discere quàm tacere, ut possimus loqui, ne prius me vox condemnet mea, quàm absolvat aliena? Scriptum est enim : Ex verbis tuis condemnaberis. Quid opus est igitur ut properes periculum suscipere condemnationis loquendo, cum tacendo possis esse tutior? Complures vidi loquendo in peccatum incidisse, vix quemquam tacendo : ideoque tacere nosse quàm loqui difficilius est. Scio namque loqui plerosque, cum tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cum sibi loqui nihil prosit. Sapiens est ergo qui novit tacere. Denique sapientia Dei dixit : Dominus dedit mihi linguam eruditionis, ut sciam quando oporteat sermonem dicere. Merito ergo sapiens, qui à Domino accipit quo tempore sibi loquendum sit. Unde bene ait Scriptura : Homo sapiens tacebit usque ad tempus. Ideo Sancti Domini, qui sciebant quia vox hominis plerumque peccato adjuncta est, et initium erroris humani sermo est hominis, amabant tacere.* Idem, cap. 10 : *Scio loqui plerosque, cum tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cum sibi non prosit loqui : sapiens ut loquatur multa prius considerat quid dicat, aut cui dicat, quo in loco, quo tempore. Est ergo et tacendi et loquendi modus; est etiam in factis modus. Pulchrum est igitur tenere mensuram officii.*

Sapienter S. Basilius, serm. de Ascens. hanc tacendi et vivendi normam viris perfectionis studiosis præscribit : *Monachum,* ait, *decet multa intelligere, pauca loqui, oculos habere ad terram dejectos, animum ad cœlum erectum, in tribulatione patientiam habere, spe gaudere, continenter orare, in omnibus gratias agere; non facile credere quæ de altero secus dicantur, nulla prava cupiditate vinctum detineri, injuriæ non meminisse, non malum pro malo reddere, injuriam accipere potius quàm facere, non tædio affici in suo instituto, sed dicere : Providebam Dominum in conspectu meo semper spiritu fervere, Deum toto corde diligere, omnia jussa exsequi, et se inutilem appellare, nil agere causa gloriæ, sed Dei causa duntaxat, ut placeat Deo.* Quocirca eleganter et apposite quidam vir sapiens Religiosum Deo per tria vota desponsum, ejusque officia et mores per avium emblema depingit :

Religiosa sit
Turtur in oratorio, ut jugiter gemat.
Philomela in choro, ut devote canat.
Pelicanus in capitulo, ut seipsum rostro lædat.
Pavo in dormitorio, ut quiete incedat.
Grus in locutione, ut dicenda expendat.
Aquila in schola et studio, ut oculos mentis intendat.
Columba in itinere, ut lecta meditetur.
Accipiter in prædicatione, ut Christo prædam rapiat.
Passer in refectorio, ut communia comedat.

8. Qui multis utitur verbis, lædet animam suam : et qui potestatem sibi sumit injuste, odietur.] Explicata priore parte versus 4, nunc explicat posteriorem : *Et est odibilis qui procax est ad loquendum.* Hujus ergo procacitatis duas species et modos recenset : prior est, cum quis *multis utitur verbis.* Hic *lædet animam suam,* græce βδελυχθησεται, id est, *abominabilis erit,* tum Deo, tum hominibus; Syrus : *Est qui odio habetur in multitudine sermonum suorum.* Verisimile est Nostrum aliter legisse in Græco; nam ei stipulatur Clemens Alexandrinus, lib. 2. Pædag. c. 6. ubi sic legit : ϐδελυττεται την ψυχην αυτου, id est, *abominabilem facit animam suam;* posterior est, cum quis *potestatem sibi sumit injuste,* cum scilicet sibi quis superbe arrogat præeminentiam, et jus in alios non sibi subditos, ut velit loquendo, docendo, imperando eis dominari.

Hic enim ob fastum, injustitiam et tyrannidem *odietur.* Unde Syrus vertit : *Et qui superbit, odio habebitur vita ejus.* Tales sæpe sunt verbosi et multiloqui, qui soli loqui volunt, nec aliis suas interloquendi dant vices, quasi ipsi soli sapiant, velintque omnes docere. Ita Rabanus, et ex eo Glossa Interlin. qui per *potestatem* accipiunt *magisterii dignitatem.*

Alludit ad Proverb. 10. 19 : *In multiloquio non deerit peccatum; qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est;* Hebr. *In multitudine verborum non cessabit prævaricatio.* Causæ sunt, prima, quia nihil tam fluxum et labile est, quàm lingua et sermo. Quare ex verbis necessariis multiplicatis labitur ad superflua, ex utilibus ad otiosa, ex veris ad falsa, ex benevolis ad malevola, ex suavibus ad iracunda et rixosa.

Secunda, *quia in multiloquio nequaquam qui exit, sermo trutinatur, hinc imprudenter labitur,* ait S. Ambrosius, lib. 1. de Caino et Abele cap. 9.

Tertia, quia in multiloquio mens dissipatur in varia, quibus illicitur et inficitur; unde suî sermonisque curam quam deberet, habere nequit, vel negligit. Hanc dat S Gregorius, p. 3. Pastor. admonit. 15 : *Admonendi sunt,* inquit, *multiloquio vacantes, ut vigilanter aspiciant à quanto rectitudinis statu depereant, dum per multiplicia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquæ more et circumclusa ad superiora colligitur, quia illud repetit unde descendit; et relahata deperit, quia se per infima inutiliter spargit. Quot enim supervacuis verbis à silentii sui censura dissipatur, quasi tot rivis extra se ducitur. Unde et redire interius ad suî cognitionem non sufficit; quia per multiloquium sparsa, à secreto se intimæ considerationis excludit.*

Quarta est, quam subdit ibid. S. Gregor. *Totam vero se insidiantis hostis vulneribus detegit, quia nulla munitione custodiæ circumcludit. Unde scriptum est : Sicut urbs patens et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Quia enim murum silentii non habet, patet inimici jaculis civitas mentis; et, cum se per verba extra semetipsam ejicit, apertam se adversario ostendit, quam tanto ille sine labore superat, quanto et ipsa quæ vincitur, contra semetipsam per multiloquium pugnat. Plerumque autem, quia per quosdam gradus desidiosa mens in lapsum casus impellitur, dum otiosa cavere verba negligimus, ad noxia pervenimus; ut prius loqui aliena libeat, postmodum detractionibus eorum vitam de quibus loquitur mordeat; ad extremum vero usque ad apertas linguæ contumelias erumpat. Hinc seminantur stimuli, oriuntur rixæ, accenduntur faces odiorum, pax exstinguitur cordium. Unde bene per Salomonem dicitur : Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum. Aquam quippe dimittere, est linguam in fluxum eloquii relaxare.*

Quinta est, quam dat S. Doroth. doctrina 24. de Compunctione, quia multiloquium exstinguit compunctionem et devotionem : *A multiloquio,* inquit, *abstine; hoc enim exstinguit cordi advenientes cogitationes rationales et cœlestes.* Exhalant enim illæ ex corde, et per os apertum evanescunt, sicut calor hypocausti vel furni exhalat et evanescit per ostium apertum. Unde S. Antiochus, homil. 102. de Silentio : *Immoderata,* inquit, *et effrenis verborum prolatio, qua periclitatur mentis tranquillitas, non solum circa operationem spiritualem lentescere facit eam ac desidere, sed et molestissimo dæmoni acediæ mancipat illam ac dedit. Et quemadmodum exæstuantis balnei fores continenter apertæ si sint, intimum calorem ocius efflant et expellunt in ea quæ sunt extrinsecus, ita etiam anima, etc.* Quocirca sapienter monet S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 3 : *Alliga,* inquit, *sermonem tuum ne luxuriet, ne lasciviat, et multiloquio peccata sibi colligat. Sit restrictior, et ripis suis coerceatur. Cito lutum colligit amnis exundans.*

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA DISCRIMINAT FATUORUM ET SAPIENTUM DICTA, ÆQUE AC FACTA ET DONA.

9. ET PROCESSIO IN MALIS VIRO INDISCIPLINATO, ET EST INVENTIO IN DETRIMENTUM.] *Processio* est processus, profectus, successus, prosperitas; *in malis*, id est ad mala vergens, quasi dicas : Subinde contingit peccatorem et nequam prosperari, ut omnia ei ex voto fluant; sed hæc ei tandem cedet in *malis*, id est, ad mala et noxia. Est Hebraismus et Græcismus; Hebræi enim dicunt ברע *bera*, id est, *in malis*, pro לרע *lara*, id est, *ad malum;* Græci ἐν ponunt pro εἰς, *in malis*, pro *in mala*, ad mala; simili modo subinde *inventio*, id est, res inventa, affert *detrimentum*, q. d. Prosperitas affluens quæ videtur esse felicitas, revera non semper est talis, sed ad gravia mala et damna deducit. Hunc esse sensum patet ex Græco, qui sic habet : Est εὐοδία (minus recte Complut. legunt, εὐδοκία, id est beneplacitum), id est : *Prosperitas in malis viro peccatori, et est inventio in diminutionem*, id est, res inventa quæ opes non augeat, sed diminuat; alii : *Est lucrum tendens ad egestatem.* Sic prosperitas et evectio Aman cessit ei in malum, quia fuit in gradus ad furcam et patibulum, Esther 7. 10. Sic prosperitas Jeroboam, Jehu, Achab, omniumque regum Israel, qui ex humili loco evecti sunt ad regnum, cessit eis in malum; quia omnes misere cum tota sobole trucidati sunt, ut patet lib. 4. Reg. Sic *inventio*, id est, inventi thesauri inventoribus sæpe cesserunt *in detrimentum*, quia propter eos à furibus, vel æmulis et avaris occisi sunt; aliis vero cessere in damnum spiritale, quia propter eos animam et salutem æternam perdiderunt. Unde Palacius sic explicat : *Processio,* inquit, vocatur augmentum in opibus aut honoribus, ut illud Genes. 26. 13 : *Ibat Isaac proficiens atque succrescens, donec magnus vehementer effectus est.* Est igitur sensus : Opum aug-

mentum viro indisciplinato non est censendum in bonis, sed in malis; non enim in bonum ejus est, sed in majoris damnationis cumulum. Et similiter inventio ejus qua temporalia invenit bona, non est in profectum ejus, sed in detrimentum. Quo enim ille plus invenit, et diutius in malo perseverat, eo inventio acrius eum in inferno cremabit.

Secundo, τὸ *in malis* accipi potest proprie, ut sit idem quod *in malitia*, in scelere. Unde Tigurina vertit: *Est cum quis scelerosus in malis rebus successum consequitur, et est cum res inventa detrimentum afferat.* Hinc Lyranus hæc connectens cum præcedentibus, referensque ad eum qui potestatem sibi assumit injuste, sic explicat: *Est processio in malis*, qua quis de malo procedit in pejus, sicut ex adverso justus it de virtute in virtutem, illaque est *viro indisciplinato;* hic enim prius vult esse magister quàm discipulus, prius docere quàm discere. *Et est inventio*, quia talis nititur invenire nova in detrimentum suî et aliorum; quia communiter sunt erronea quæ invenit. Hæc Lyranus.

Hæc sententia et sequentes pertinent ad varium et contrarium unius ejusdemque rei successum, ac præsertim ad prosperitatem insipientium, id est pravorum, desinentem in adversitatem et infelicitatem. Unde v. seq. idem ostendit in donis et beneficiis, v. 11. in honore et gloria, v. 12. in rerum comparatione, v. 13. in gratia verborum et factorum. Quod deinde fusius prosequitur.

10. Est datum, quod non est utile : et est datum, cujus retributio duplex,] q. d. Beneficium alteri præstitum aliquando est inutile; aliquando vero utile, utpote duplicem retributionem recipiens. Inutile est apud homines, cùm ingrato confertur; utile, cùm grato, qui subinde illud non simpliciter, sed duplici retributione compensat. Inutile est apud Deum, cùm malo animo et pravo fine pravisque circumstantiis confertur; utile, cùm bono animo, debito fine et circumstantiis impenditur; tunc enim Deus illud *duplici*, id est multiplici, *retributione* remuneratur. Rursum *duplici*, quia in præsenti dat augmentum gratiæ, et donum gloriæ in futuro, ait Rabanus et Lyranus. Unde Tigurina vertit: *Est munus quod tibi non prosit, est munus cujus dupla sit compensatio.*

Aliter Palacius: *Datum*, inquit, id est opes, honores et deliciæ, quas Deus dat impio, non sunt ei utiles; siquidem in majorem illi pœnam valebunt. *Datum* vero, *cujus retributio duplex*, est datum pro quo Deus dans duplicem requirit compensationem. Cum enim Deus hominem dono aliquo egregio afficit, duo petit ab eo, nimirum gratiarum actionem, et commissi peccati pœnitentiam; si utrumque ei donatarius non præstet, duplici pœna castigabitur, et ingratitudinis, et doni male collocati.

11. Est propter gloriam minoratio : et est qui ab humilitate levabit caput.] Quod dixit de bono utili, jam dicit de honesto, puta de honore et gloria. Pro *minoratio* græce est ἐλάττωσις, id est diminutio, q. d. Est qui propter gloriam et dignitatem, quam ambitiose assecutus est, vel tyrannice, imperiose, invidiose administravit, minuatur, id est privetur dignitate, opibus, et subinde vita. Minorari ergo est damnum pati, et *minoratio* est damni passio. Et vicissim *est qui ab humilitate*, id est ab humili sorte, loco et gradu ob modestiam, humilitatem et virtutes cæteras *levat caput*, et elevatur ad thronum regium, judiciarium, Episcopalem, ac ad alias dignitates. Breviter, q. d. Subinde gloriosi minorantur et humiliantur, ac è contrario humiles exaltantur, juxta illud Deiparæ : *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles*, Lucæ 1. 52. Et illud Psaltis, psal. 112. 7 : *Suscitans à terra inopem, et de stercore erigens pauperem*, uti corporaliter erexit Joseph, Saulem, Davidem, etc., spiritaliter S. Antonium, S. Hilarionem, sanctum Franciscum, etc., ac præ omnibus Virginem Deiparam, atque post eam humilem Michaelem, qui superbum Luciferum sede sua dejecit, eamque Dei dono occupavit. Ita Rabanus. Sic Jobi minoratio et humilitas fuit in duplicatos honores; sed maxime id verum in Christum, qui eo quod *de torrente in via bibet, propterea exaltabit caput*, psal. 109.

Secundo, Tigurina vertit : *Est qui se submittat causa gloriæ* (humiles enim qui se submittunt, ab omnibus amantur, laudantur et exaltantur) *rursumque qui ab humilitate erigat caput.* Vis ergo esse gloriosus? submitte et humilia te; humilitas enim eriget caput tuum, parietque gloriam præsentem et æternam.

12. Est qui redimat multa modico pretio, et restituens (græce, ἀποτιννύων, id est exsolvens) ea in septuplum,] q. d. Avarus subinde multa parvo pretio et justo minore emit, at postea septuplo plus amittit, sive Deo vindicante hanc ejus avaritiam et injustitiam, sive hominibus rapientibus (omnes enim oderunt avarum, eumque opibus avare reconditis privare student), sive judicibus in pœnam peccati ad id condemnantibus. *Septuplo*, id est multo amplius; septenarius enim est symbolum multitudinis, plenitudinis et universitatis, ut dixi c. 7. 3. et Genes. 4. v. 15 et 24; græce : *Est qui multa parvo emat, eademque septuplo persolvat;* uti sæpe fit, cum de re empta moventur lites graves et longæ, quæ longe pluris stant quàm res empta. Item, cum res empta, ab hoste vel tyranno invasa, est redimenda; cum ob eluvionem aquis est eximenda, et aggeribus vallanda, cum publica aliqua clade vastatur vel interit. Unde Tigurina : *Est qui multa parvo emat, cui septies tanto amplius sit rependendum.* Syrus loco hujus sententiæ hanc habet : *Est qui multa mutuo accepit tanquam pauca, et reddet illi* (à quo mutuum ad usuram accipit) *septuplum.* Usurarii enim per usuras iteratas, triplicatas et septuplicatas ab accipiente extorquent septuplum.

Mystice Rabanus : *Multa*, inquit, *redimit modico pretio, qui per confessionem humilitatis ab omni meretur resolvi delicto; et restituit ea septuplum, quando in vitiorum locum copiosum inserit virtutum numerum. Nam, ut ait Apostolus : Ubi abundavit delictum, superabundat et gratia; ut, sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam æternam per Jesum Christum Dominum nostrum*, Rom. 5. 20. Sic et Lyranus. Verum hic sensus non congruit litteræ, sed potius ei contrariatur, ac proinde vere mysticus sensus esse nequit. Ut enim sit mysticus, debet litterali justa proportione respondere, imo ei inhærere, incumbere, et quasi inædificari, sicut parietes et domus inædificantur fundamentis.

13. Sapiens in verbis seipsum amabilem facit : gratiæ autem fatuorum effundentur.] *Gratiæ*,

id est verba gratiosa, facetiæ, lepores, quibus aliorum gratiam captant. Secundo, *gratiæ*, id est beneficia quæ gratis conferunt aliis, ut eorum gratiam sibi concilient; de iis enim in sequenti versu est sermo, q. d. Fatui gratiam omnem tam in dictis quàm in factis faciunt ἀχαρίστως, id est insulse et ingrate, ideoque eam temere instar aquæ effundunt, ejiciunt et dissipant; perinde ac qui balsamum, oleum aut vinum pretiosum effundit in flumen, aut coram porcis. Unde Tigurina vertit: *Lepores stultorum fluxi sunt;* Syrus vero: *Sicut si projicias lapidem in avem, avolare facies eam; sic perdes dilectionem amici tui veri, et non invenies eam.* Stulti enim suis leporibus admiscent dicteria et probra quasi lapides, quibus amicos offendunt, omnemque gratiam in odium convertunt.

Præclare S. Chrysostomus in psal. 140: *Non solum*, inquit, *oportet tacere et loqui opportune, sed etiam cum magna gratia. Quocirca dicebat Paulus*, Coloss. 4. v. 6: *Sermo vester sit semper in gratia sale conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos in unoquoque respondere.* Causam, quasi stimulum subdit, dicens: *Cogita hoc esse membrum, per quod cum Deo colloquimur. Hoc est membrum, per quod imprimis reverendum, et summa veneratione dignum sacrificium suscipimus;* lingua enim excipimus sacram Synaxim. Adde linguæ membrum esse quasi fecialem, qui pacem inter omnes constituat, omnes amore conglutinet, omnes gratia et dulcedine divina imbuat. Hebræorum est proverbium: *Qui infra diligitur, supra diligitur. Si vis amari à Deo in cœlo, præsta te amabilem hominibus in terra; super quemque enim spiritus hominum requiescit, super eum etiam quiescit Spiritus Dei.* Quocirca Dei donum est gratia et amabilitas loquendi et persuadendi. Ita S. Mechtildis loquebatur quasi Angelus. Porro amabilitatis hujus fons et origo est amor et suavitas interna, de qua vere Beda in Proverbiis: *Sicut*, inquit, *plurimi cibi nihil prosunt sine sale; sic omnes virtutes sine charitate.* Charitas enim facit homines benevolos, et amabiles in verbis et factis. Id videre est in sanctis et fervidis concionatoribus, ait Palacius, qui concionibus suis amorem populi et venerationem extorquent: cum ex adverso qui impii esse sciuntur, nihil aliud sua eloquentia efficiant, quàm verba profundere.

Qua de causa divine S. August. de Vita Christiana, tom. 9. c. 9: *Tales*, ait, *convenit esse Dei cultores et servos, mansuetos, graves, prudentes, pios, irreprehensibiles, immaculatos, ut quisquis viderit eos, stupeat et dicat: Hi omnes sunt dii, quorum talis est conversatio. Ita se homo Dei exhibere debet et agere, ut nemo sit qui eum videre non velit, qui eum non audire desideret; nemo eum, cum viderit, non Dei esse filium credat, ut vere in eo propheticum illud impleatur: Fauces plenæ dulcedinis, et totus desiderabilis;* et c. 6: *Christianus est, qui non nomine tantum, sed et opere in omnibus Christum imitatur, qui sanctus, innocens, incontaminatus, intactus, cujus in pectore malitia non habet locum, cujus in pectore sola pietas consistit et bonitas, qui neminem novit lædere et nocere, sed omnibus opem ferre.*

14. Datus insipientis non erit utilis tibi: oculi enim ejus septemplices sunt,] q. d. Oculi ejus pro uno dato respiciunt et reposcunt septem, vel dona, vel obsequia, quæ sibi rependi vult.

15. Exigua dabit, et multa improperabit: et apertio oris illius inflammatio est.] Explicat quod dixit: *Gratiæ autem fatuorum effundentur;* quia scilicet ejus *datus*, id est datum sive donum, non erit utilis accipienti, sed onerosus; primo, quia oculi ejus *septemplices*, id est ut græce, *multiplices*, sunt, q. d. Multis oculorum jactibus, nictibus aliisque modis ostendet se intentum ad lucrum, ut multo plus recipiat quàm dederit. Loquitur enim de avaro qui unum dat ut septem, id est plura, recipiat; secundo, quia *multa improperabit*, scilicet se tibi non merenti, vel ingrato, contulisse tot et tanta munera; *et apertio oris illius inflammatio*, id est ardens cholera, *est*, q. d. Aperiendo os dure, aspere, cholerice et iracunde loquetur, quasi efflans fumos et flammas choleræ et arrogantiæ, quibus te uret et cruciabit, ac ad similem choleram iramque accendet. Aliter Jansenius, q. d. Avarus, dum aperit os suum, velut flammam emittit, quia longe lateque spargit et prædicat beneficia à se collata, sicuti se flamma longe lateque spargit et diffundit. Unde Græca habent: *Aperit os suum velut præco.* Significat ergo à tali non esse accipiendum beneficium, cum potius sit maleficium. Hunc sensum indicant Græca Complutensia: *Donum insipientis non erit utile tibi accipienti; similiter autem et invidi* (id est avari, qui sibi et aliis usum opum invidet) *propter necessitatem ejus datum; nam oculi ejus pro uno ad recipiendum multi sunt. Pauca dabit, et multa exprobrabit, et aperiet tanquam præco os suum;* Tigurina: *Munus insipientis tibi non proderit acceptum, nec item propter ipsius importunitatem, etc.*; Syrus: *Donum stulti non est conforme illi; quia oculi ejus positi sunt ad septuplum retributionis. Parum dat, et multum exprobrat, et aperit os suum, et loquitur quod malum est, et blaterat.*

16. Hodie fœneratur quis, et cras expetit: odibilis est homo hujusmodi.] Quod dixit de dono, nunc dicit de mutuo, q. d. Sicut insipiens avarus est et sordidus in dando, sic et in fœnerando, id est mutuando; quia hodie dabit mutuum, *et cras*, id est illico illud repetet cum tua ignominia, molestia et damno; avaritia enim non sinit eum diu re sua carere. Quare ut ei dominanti satisfaciat, nec tuam egestatem, nec honestatem, nec amicitiam curabit; sed opportune importune id quod mutuo dedit reposcet, ideoque Deo et hominibus erit odibilis. Unde Tigurina: *Mutuum dabit hodie quod cras repetat; invisus Deo simul et hominibus talis est;* et Syrus: *Hodie commodat, et cras repetit, et exactio ejus exactio retributionis est; qui tales sunt, Deo et hominibus odibiles sunt.*

Nota: Hebr. נשה *nasa* significat *mutuare*, sive liberaliter, sive cum onere et fœnore, puta usura, id est, mutuare simpliciter et fœnerari, vel dare ad usuram. Quare *fœnerari* in Script. subinde non significat dare ad usuram, sed mutuare simpliciter, ut dixi cap. 8. 15. Deut. 15. 6. et alibi. Hinc et Græcum δανείζειν (quo hìc utitur Siracides) ambiguum est; nam significat ex æquo, et qui citra usuram dat mutuo, et qui ad usuram.

Sed avarus dat ad usuram, quia ubique lucrum captat; unde per eam opes pauperis exsurgit velut sanguisuga, donec eum exhauriat et fame enecet. Hinc *fœnus* dicitur Latinis quasi fœtus pecuniæ ex se sterilis; verius quasi funus et interitus pauperum. Græcis dicitur τόκος, id est partus; quia fœnus est quasi pecuniæ par-

tus, sed innaturalis et monstruosus; pecunia enim ex se infrugifera est, nec parere potest fructus, uti parit ager. Hebr. dicitur נשך *nesech*, id est morsus, corrosio; quod silenter censum et substantiam hominis mordeat et corrodat; alii per metathesin à נחש *nachas*, id est serpens, derivant, quod clanculum viscera hominis penetret, illaque erodat; *usura enim non sentitur, donec ita augeatur, ut totam substantiam alicui exhauriat*, ait R. Salomon. Quocirca vere S. Chrysostomus, homilia 5. in Matthæum: *Pecunia usurarii*, ait, *similis est morsui aspidis; percussus enim ab aspide, quasi delectatus, vadit in somnum, et per suavitatem soporis moritur; quia tunc venenum per omnia membra latenter decurrit: sic qui pecuniam sub usura accipit, eo tempore quasi beneficium sentit; sed usura per omnes ejus facultates decurrit, et totum convertit in debitum, id est hominem devorat.*

17 et 18. FATUO NON ERIT AMICUS, ET NON ERIT GRATIA IN BONIS ILLIUS. QUI ENIM EDUNT PANEM ILLIUS, FALSÆ LINGUÆ SUNT. QUOTIES ET QUANTI IRRIDEBUNT EUM?] Dixit de fatuo avaro, nunc loquitur de fatuo prodigo; utrique enim extremo vitio opponitur media sapientis virtus liberalitatis. *Fatuus* enim hic practice intelligitur, puta vitiosus et sceleratus, qualis in dando tam prodigus est quàm avarus, præsertim quia insipientes nunc avari sunt, nunc prodigi, juxta illud: *Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.* Et sæpe qui in pauperes sunt avari, in suos adulatores sunt prodigi. Dicit ergo: Qui fatue sua prodigit per symposia et convivia in gnathones et adulatores, huic non erit verus amicus qui ei gratiam referet; quia sua profundit in parasitos, qui non sunt amici, sed adulatores. Hi ergo qui *panem illius comedunt*, *sunt falsæ linguæ*, id est coram et in facie ficte et dolose ei blandiuntur, eumque tanquam liberalem, splendidum, magnificum impense laudant, et ad sidera tollunt; sed post tergum irrident eum tanquam fatuum et prodigum. Quare sicut avarus pro gratia odium; sic prodigus pro gratia non gratiam, sed irrisionem reportat; quis enim non rideat ejus fatuitatem et fatuam prodigalitatem?

Græca hæc habent in prima persona; inducunt enim fatuum prodigum loquentem, sed eodem sensu: *Dicit stultus* (id est, ut Tigurina, *merito dicat stultus*) *: Amicus mihi nullus est, nec gratiam è bonis meis colligo. Qui vescuntur pane meo, lingua falsa sunt. Quot irridebunt hunc, et quoties!* Tandem enim prodigi sentiunt se à suis convivis et mensæ asseclis irrideri, ac proinde eos non esse amicos, sed gnathones et assentatores, qui pro gratia irrisionem rependant. Sic et Syrus: *Stultus dicit: Non habeo amicum, et non est gratia gratiæ meæ; comedentes panem meum, tanquam saxum durissimum sunt; sed sicut ipse, irridebunt eum.* Causam subdit:

19. NEQUE ENIM QUOD HABENDUM ERAT, DIRECTO SENSU DISTRIBUIT: SIMILITER ET QUOD NON ERAT HABENDUM,] q. d. Causa profusionis et irrisionis prodigi est, quod non *directo sensu*, id est, non recta prudentia, judicio et discretione; sed perperam, imprudenter et indiscrete distribuat et profundat in adulatores, id quod ei habendum et retinendum erat, ad honestam familiæ sustentationem et ad futuras necessitates; quodque simili modo non recte distribuat id *quod non habendum erat*, quod, scilicet, licite retinere non poterat; quia injuste per usuras, dolos vel contractus illicitos partum, ideoque restitutioni obnoxium: illud enim quod suis dominis restituendum erat, prodigus injuste retinet, et prodige consumit. Similiter superflua quæ danda erant pauperibus, ipse in parasitos effundit. Igitur perperam distribuit tam habenda, quam non habenda.

Græca pleraque hunc versum non habent; Complut. tamen habent, sed hoc modo: *Neque enim ipsum habere in recto sensu accipit, et ipsum non habere similiter indifferens est illi.* Quod Jansenius sic explicat: Significatur, inquit, prodigum non recto judicio accipere id quod ipsum habere contingit, et bonorum suorum possessionem, quia non accipit ad eum usum ad quem habet: et proinde non habere est illi idem atque habere, hoc est, indifferens est illi sive habeat, sive non habeat; nec magis prodest illi quod habet, quam quod non habet. Juxta quem sensum quod Noster vertit, *non recto sensu distribuit;* videtur accipiendum, non de distributione quæ aliis fit per bonorum erogationem, sed de ea quæ animo fit, et judicio sensus discernente apud se quomodo habitis sit utendum, ut *distribuere* positum sit pro discernere et dijudicare. Id enim fit *recto sensu*, aut, ut græce est, αἰσθήσει; quæ dictio non prudentiam significat, sed vim illam sentiendi, qua de diversis rebus aliter sentimus, ut visu discernimus colores et distribuimus. Itaque quod habendum erat, non recto sensu distribuit; quia non discernit apud se quomodo et ubi illud sit expendendum, aut quid habendum sit. Et similiter quod non erat habendum, etiam non recto sensu distribuit; quia nec recte judicat, nec discernit quid non sit habendum, sollicitus frequenter pro his quæ habere non oportet, negligens in his quæ habenda essent. Hæc Jansenius.

Huic sensui favet versio Tigurina: *Neque enim quod habet opinione recta complectitur, et perinde refert ac si nihil haberet.* Verum noster Interpres Græcum εἴληφε, id est *accepit*, vertit, distribuit, dedit: sic enim sæpe Hebræum לקח *lacach*, id est *accepit*, per metalepsin significat *dedit*, uti ostendi Ephes. 4. v. 8; unde vertit: *Neque enim quod habendum erat directo sensu distribuit*; *similiter et quod non erat habendum.* Quod idem est cum eo quod habet Græcus: *Et ipsum non habere similiter indifferens est illi;* hæc enim verba significant prodigo esse indifferens habere et non habere, hoc est, perinde illi esse quod habet ac quod non habet; quia utroque abutitur, utrumque temere profundit. Quod Noster significat, dicens prodigum abuti tam eo quod habendum et retinendum erat, quam eo quod non habendum et restituendum erat. Unde ex Græco sic aliqui clare vertunt: *Nam quod habet, non recta ratione distribuit.* Adde Nostrum in Græco non legisse τὸ ἀδιάφορον, id est, *indifferens.* Hic sensus plenior est: includit enim priorem Jansenii. Qui enim male, prodige et temere sua distribuit; hic utique prius in mente eadem ita distribuere statuit et decrevit. Sensus ergo plenus est, q. d. Prodigus non recto sensu et discretione, in mente sua secernit quid habendum et retinendum, quidque non habendum, sed erogandum sit: ac sicuti in mente sua sine judicio et temere id secernit, sic et temere idem exterius distribuit et dissipat.

20. LAPSUS FALSÆ LINGUÆ, QUASI QUI IN PAVIMENTO

CADENS : SIC CASUS MALORUM FESTINANTER VENIET;] quia v. 18. meminit falsæ linguæ, hinc obiter ejus pœnam et ruinam hìc assignat. *Linguam falsam* vocat mendacem et fallacem, qualis est calumniatorum et assentatorum, de quibus egit v. 18. Assentatores enim unius solent esse calumniatores alterius, qui prioris inimicus est vel æmulus. Ut enim adulentur uni, à quo convivia et symposia, aliave lucra sperant, detrahunt alteri, quem sciunt ei cui adulantur exosum esse, vel minus gratum. Jam primo, Jansenius hunc dat sensum, q. d. Lapsus, qui provenit ex fallaci lingua, est quasi qui cadit in pavimento aliquo lapidibus strato. Sicut enim in tali pavimento quis præter exspectationem cadit, ubi non sunt offendicula ulla ; et sicut talis ob duritiem pavimenti graviter se lædit : ita et fallaces homines, dum non putant, graviter cadent, atque lædentur. Unde sequitur : *Sic casus malorum festinanter veniet*; hoc est, sic continget malos subito, et præter eorum exspectationem ruere in multa incommoda. Sic et Palacius : Si vides, inquit, hominem in pavimento plano (ubi non erat offendiculum) cadere, an non miraberis ? ita mirere quod minister meus labatur lingua sua, me accusans, cum ego eum bene pascam, et meis bonis afficiam. Dic, serve nequam : quæ te ratio, quod offendiculum in bono invenisti, cujus causa me accusasti ? Nonne me vituperans cadis in plano ? nam bona, quæ tibi confero, non merentur eam accusationem, sed potius aut admonitionem, aut certe silentium.

Verum, quia lapsus in pavimento, utpote strato et æquali, ita ut nulli lapides exstent, in quos quis impingat et cadat, rarus est, nec graviter hominem labentem lædit : tantum enim hominem stantem ad pavimentum, in quo stat, pronum vel supinum dejicit; hinc secundo et magis genuine sic exponas, q. d. Lapsus linguæ falsæ, id est lapsus fallacis adulatoris et calumniatoris, quo scilicet ipse ob linguam fallacem corruit in graves ærumnas et calamitates, similis est lapsui, quo quis ex alto in pavimentum præceps ruit ; uterque enim est improvisus, subitus, hominemque totum collidit et conquassat irreparabiliter. Unde sicut lapsus ex alto in imum cito subitoque fit : sic et *casus malorum*, puta impiorum, adulatorum et calumniatorum, *festinanter veniet.* Hunc sensum exigunt Græca : ολισθημα απο εδαφους μαλλον η απο γλωσσης, ουτω πτωσις κακουν κατα σπουδην ηξει, id est : *Lapsus à pavimento potius quam à lingua, sic casus malorum festinanter veniet.* Hoc est, ut nonnulli clare vertunt : *Lapsus de tecto tolerabilior est quam linguæ, adeo ruina malorum celeriter advenit.* Tectum enim vocat *pavimentum*, quia in Palæstina tecta erant non acuminata (uti apud nos), sed plana, adeoque erant pavimenta, ut in ipsis ambulare, cœnare, imo et per æstatem dormire solerent. Sensus ergo est : Sicut qui labitur à pavimento summo tecti in pavimentum imum domus vel areæ, toto corpore colliditur : sic et lapsus linguæ sæpe totum hominem collidit et evertit, q. d. Adulator, mendax et calumniator subito et dure direque corruet, cum minime putat.

Paulo aliter Tigurina; vertit enim : *Casus è lacunari dicto* (hebr. enim מלשון *millascon*, id ést à lingua, idem est quod præ lingua, præ sermone et dicto) *citior est ; ita malorum ruina repentina aderit.*

21. HOMO ACHARIS (Euseb. Papa in epist. superius citata, pro *acharis* legit, *ingratus* : hinc utrumque legit Rabanus hoc modo : *Homo ingratus quasi acharis*) QUASI FABULA VANA, IN ORE INDISCIPLINATORUM ASSIDUA ERIT;] alii, *assidue erit. Acharis* græca est vox (unde Interpres græcizat, et forte fuit Græcus, uti dixi in prooemio), idem significans quod ingratus, sine gratia, injucundus, insuavis, insulsus, molestus. Respicit ad id quod dixit v. 13 : *Sapiens in verbis seipsum amabilem facit, gratiæ autem fatuorum effundentur.* Gratias enim, sive Charites, effundit acharis. In Græco pulchra est paronomasia : ανθρωπος αχαρις μυθος ακαιρος, quæ latine plene reddi non potest, q. d. Homo importunus est fabula importuna; αχαρις enim est ακαιρος, hoc est, homo sine gratia est intempestivus et importunus. Sensus est, q. d. *Homo* sine gratia, insipidus et insipiens, est *quasi fabula vana*, id est, quasi fabulator (abstractum enim ponitur pro concreto ad emphasin, q. d. Homo acharis adeo fabulatione et fabulis pascitur, ut ex iis consultus, adeoque mera fabula esse videatur : sic hominem sceleratum vocamus *scelus*) vanus, qui non nisi fabulatur, ac fabulas inanes et futiles continuo eructat, quibus auditoribus tædium, indeque sibi odium creat, ut ab omnibus cordatis et prudentibus rejiciatur et explodatur. *Fabula* enim, sive fabulatio jam dicta, non nisi *in ore indisciplinatorum*, id est, insipientium et imprudentium, puta nugatorum et fabulonum, grata et jucunda, ideoque *assidua* et frequens est. Unde Tigurina vertit : *Homo illepidus quasi importuna fabula est, cum ore imperito frequentatur;* alii : *Homo insulsus narratio intempestiva, ore indoctorum continuatur.* Hoc enim significat Græcum ενδελεχισθησεται. Unde ενδελεχεια vocatur continuatio, assiduitas, perpetuitas, perennitas, et ενδελεχισμος vocatur continua mobilitas, qualis in anima cognoscitur ; quare animæ quasi genus tribuitur ab Aristot. lib. 1. de Anima, ubi animam definit *esse actum* (græce ενδελεχισμον) *corporis organici.*

Aliter Lyranus, q. d. Homo acharis et insulsus est quasi fabula, quia in omnium est ore, omnesque de eo quasi insulso fabulantur : insulsi quidem et insipientes insulse eum laudando; sapientes vero sapienter eum velut insulsum ridendo et redarguendo.

Tertio, clare sic vertas et explices : *Homo acharis*, id est hominis acharitis et insulsi, *fabula intempestiva in ore indisciplinatorum assidua erit*, q. d. Indisciplinati assidue ad jocum et risum recordabuntur, repetentque fabulam insulsam ab homine insulso prolatam, ut sit antiptosis Hebræa. Hebræi enim casum unum pro alio, puta nominativum pro genitivo ponunt, eo quod careant declinatione et casibus : quare idem nomen inflexum et indeclinatum pro quolibet casu usurpant. Sic Apostolus 2. Corinth. 8. 23 ait : *Sive pro Tito*, etc., *sive fratres nostri Apostoli*, pro, sive pro fratribus nostris Apostolis. Similia plura sæpius notavi aliis in locis. Verum quia sic perit elegans paronomasia inter αχαρις et ακαιρος, quam spectasse videtur Siracides; et quia Noster addit τὸ *quasi*, et quia omnes Interpretes vertunt in nominativo *homo acharis ;* hinc ille potius quam ejus fabula hìc intelligenda videtur. Unde ex Græco Complut. vertas masculine : *Homo acharis quasi fabula vana, in ore indisciplinatorum assiduus erit.* Quare duo priores sensus veriores sunt, eosque sic connectas et

in unum redigas, q. d. Homo acharis ob sua insipida et insulsa dicta et facta, est quasi fabula vana et insulsa, quæ omnium indoctorum et insulsorum ore assidue teritur. Insulsi enim gaudent insulsis, fabulones fabulis et fabulonibus, utpote suî similibus. *Acharis* ergo et insulsus est *fabula* insulsa, tum metonymice, quia fabulas insulsas narrat; tum quia propter eas ipse proprie fit fabula et dicterium hominum, quod ore suo assidue jactant indocti et insulsi, uti dixit Lyranus. Utrumque significat Græcum μῦθος, id est fabula, apologus. Unde Æsopus aliique fabularum et apologorum scriptores vocantur *mythologi*. Sic ergo omnes sensus jam dati eòdem redeunt, et in unum conspirant.

22. Ex ore fatui reprobabitur parabola : non enim dicit illam in tempore suo.] *Parabolam* vocat gnomen sive sententiam gravem, seriam, acutam et sapientem. Occurrit objectioni. Dicet enim quis : Aliquando fatuus loquitur sententias admodum graves et prudentes : ergo tunc non erit fabula vana, id est fabulator vanus, sed sapientiæ antistes, vel oraculum. Respondet nihilominus eum esse fabulatorem; quia suo tempore illas non profert : unde intempestiva, importuna et ingrata est ejus narratio, esto aureas sententias narret et proferat. Quare perinde est ac si sus ore sordido gestet, vel effundat auream armillam; hanc enim non ornat, sed dedecorat et conspurcat : est enim porca, id est spurca. Hinc Tigurina vertit : *Pronuntiatum ex ore stulti gratiam amittit, quia non profertur in tempore;* Syrus : *In ore stulti impingit verbum, quia non dicit illud in tempore suo.* Alludit ad Proverb. 26. v. 7 : *Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola,* q. d. Sicut claudo pulchræ tibiæ deformes sunt, quia inæquales eum claudicare faciunt, ideoque eum risui intuentium exponunt; sic pulchra oratio in ore stulti deformis est, quia inæqualis est et claudicat : ipse enim nescit eam aptare et æquare tempori, loco, rebus et personis. Et v. 9 : *Quomodo si spina nascatur in manu temulenti, sic parabola in ore stultorum;* quia parabola stultorum quasi spina non tantum dedecorat, sed et lædit ac cruentat, tam dicentes quam audientes; dum eos per dicteria, scommata et convicia, quæ parabolæ imprudenter et temere quasi ebrii admiscent, in lites, rixas, pugnas et cædes impellunt.

TERTIA PARS CAPITIS.

DE NOXIA VERECUNDIA, PROBRO MENDACII, SAPIENTE VERACE, QUI PER SUAM SAPIENTIAM SESE EVEHIT, GRATIAMQUE INIT MAGNATUM, IDEOQUE IN JUDICIO A MUNERIBUS ABSTINET.

23. Est qui vetatur peccare præ inopia, et in requie sua stimulabitur.] *In requie*, id est, cessatione à peccato, *stimulabitur*, id est, cruciabitur, eo quod malam suam voluntatem præ inopia exsequi non possit, q. d. Inopia adimit homini facultatem peccandi, at non voluntatem, imo eam magis accendit; quia nitimur in vetitum semper, cupimusque negata. Talis est qui vellet indulgere gulæ et libidini, sed non habet nummos quibus id procuret. Josephus lib. 12. Antiq. cap. 13. et nonnulli Rabbini censuerunt internam voluntatem peccandi, v. g. inebriandi, fornicandi, occidendi, non esse peccatum, nisi in actum externum exeat, ut re ipsa homo se inebriet, fornicetur et occidat. Refellit id Siracides, *ac vituperat intentionem voluntatis perversæ*, ait Rabanus, quod scilicet se cruciet in requie et cessatione à peccato. Vide dicta Roman. 7. 8. et Deuter. 5. 21. Unde Tigurina vertit : *Est qui peccare impediatur præ inopia, qui seorsim apud se discrucietur.* Hinc vulgare proverbium : *Improbitati nihil deest nisi facultas.*

Græca Complut. et Romana contrarie legunt, οὐ κατανυγήσεται, id est, *non stimulabitur*, nec compungetur, q. d. Est qui vellet peccare, sed prohibetur per inopiam; et tamen de hac mala voluntate peccandi non dolet, nec compungitur. Aut potius, q. d. Est qui à peccato prohibetur per inopiam, qui proinde non stimulatur remorsu conscientiæ de peccato admisso, q. d. Felix est inopia quæ hominem liberat à peccato, et consequenter à remorsu conscientiæ ob peccatum admissum; quia facit eum impotentem ad peccandum : infelix vero est opulentia, quæ facit hominem potentem ad peccandum; quia dat ei facultatem exsequendi malam voluntatem. Sic Plato asserebat divitem esse infeliciorem paupere, quod pauper solùm voluntatem habeat peccandi, dives etiam facultatem. Huic lectioni et sensui favet Syrus; vertit enim : *Est qui evadit à peccatis propter egestatem suam; quis est qui fuit justus, et in opibus suis requiescit?* q. d. Pauper per pauperiem evadit peccata in quæ incurrit dives; difficile est enim esse justum simul et divitem : justus enim in Deo, dives in opibus spes et res suas reponit. Verum tollenda est negatio, et affirmative legendum, *stimulabitur*, compungetur, uti legit Noster, cui consentit Tigurina.

24. Est qui perdet animam suam præ confusione, et ab imprudenti persona perdet eam; personæ autem acceptione perdet se.] Gnome hæc taxat nimium et noxium pudorem, q. d. Est qui peccat, ideoque *perdet animam suam*, propter nimiam alicujus reverentiam et verecundiam, idque *ab imprudenti persona*, id est, ob imprudentem personam; quia scilicet imprudens, imo demens persona, quam ob potentiam vel auctoritatem reveretur, petit ab eo aliquid illicitum, scilicet aliquid turpe, vel injustum : ne ergo eam offendat, peccat, et offendit Deum. Igitur *acceptione personæ perdit se*, quia scilicet personam potentis accipit, et reveretur magis quam Deum. Tales sunt qui in judicio, in persecutione, in lite, etc., non audent confiteri veritatem, aut ferre æquam sententiam, ne divites et principes offendant. De qualibus ait Christus : *Qui erubuerit me et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua, et Patris, et sanctorum Angelorum,*

Lucæ 9. 26. Græcus de more hîc concisus et bimembris est : *Est qui perdet animam suam, et ab acceptione personæ perdet eam.* Vel, ut Complut. legit : *Ab imprudenti persona perdet eam.* Quod signum est olim utrumque in Græco fuisse, ideoque nostrum Interpretem ex eo utrumque transtulisse. Nec enim inter ἀφρονος, id est, *imprudenti*, et ληψεως, id est, *acceptione*, est litterarum affinitas ulla, ut pro uno irrepsisse alterum dici possit. Accedit quod Latina lectio plenior sit, ideoque verior; planè enim sententiam obsolvit et explet. Græcum tamen de more sequitur Syrus, imo eo concisius vertit : *Est qui perdet animam suam verecundia sua, et præ erubescentia perditum it.*

25. Est qui præ confusione promittit amico, et lucratus est eum inimicum gratis,] id est, temere, q. d. Qui præ pudore (quia scilicet nihil ei negare audet) *promittit* aliquid *amico*, quod reipsa præstare non potest, vel non vult; hic temerarius et imprudens est, quia ex amico facit inimicum, cum promissa non solvit. Quare nihil lucratur, nisi amici inimicitiam, qui si non promisisset, et rem suam, et amici amicitiam retinuisset. Tigurina : *Est qui causa pudoris promittat amico, et cum ultro sibi inimicum suscipiat;* Syrus : *Est qui verecundia sua pollicetur proximo suo, et acquirit sibi inimicum gratis.* Quocirca sapienter Phocion Atheniensis dicere solebat *non magna quidem hominibus promittenda, sed magna facienda esse.* Verum ejus dictum invertunt hodie, qui aureos montes ac Crœsi opes pollicentur hominibus; cum ne γρυ quidem præstent. Phocionis dictum exstat apud Stob. s. 1. de Prudentia. Rursum cum Leosthenes civitatem Atheniensium ad bellum perpulisset, magnificis spebus ad nomen libertatis ac principatus erectam; Phocion illius verba dicebat esse cupressis similia, quæ sublimes cum sint ac pulchræ, fructum non habent. Nihil potuit dici accommodatius in sermonem splendide magnificeque pollicentem, sed infrugiferum, quemadmodum cupressus arbor sublimi compositoque in conum vertice, procul egregium quiddam polliceri videtur; at vix ulla est sterilior. Ita Plutarch. in Græcor. apophthegm.

Hic est secundus effectus nimiæ et præposteræ verecundiæ, quod scilicet per eam quis vel rogatus, vel ultro, promittat quid amico quod præstare nequeat, eaque ratione amicum offendat, perdatque ejus amicitiam. Priorem enim assignavit v. præced. scilicet, quod perdat animam per offensam Dei, q. d. Nimia verecundia offendit Deum pariter et homines, perdit gratiam et amicitiam tam Dei, quam hominum.

26. Opprobrium nequam in homine mendacium, et in ore indisciplinatorum assidue erit.] A violatione promissi ascendit ad mendacium, quasi à specie ad genus. Docet igitur quantum malum et probrum, quàmque infame sit mendacium. Dicit ergo *opprobrium nequam*, id est, probrum malum, imo pessimum, in homine esse mendacium; et tamen homines *indisciplinatos*, id est, male institutos, incompositos et dissolutos, illud *assidue in ore* habere, quia probrum hoc vel non considerant, vel non æstimant. Græce, μωμος πονηρος εν ανθρωπωψευδος, id est, *macula* (vituperium, probrum) *pessima est mendacium in homine, ore indoctorum continuatur;* Tigurina : *Perquam malo crimini est homini mendacium, at id ore imperito frequentatur;* Syrus : *Malum quodpiam in homine mendacium, et in ore stulti frequens est.*

Hac de causa Aristot. in Ethicis, mendacium servorum esse vitium dixit; ac proinde homine libero et ingenuo esse indignum. Præclare S. Thomas opusc. de Eruditione princip. mendacium comparat falsæ monetæ, puta denario adulterino, quem omnes aspernantur. Additque : *Qui loquitur mendacium, diaboli figuram gerit et imaginem; hic enim mendax est ab initio. Aliquando ergo auditurus est princeps mendax, qui denarius falsus est, verba illa : Cujus est imago hæc et superscriptio? et cum responsum fuerit : Diaboli; dicetur statim : Reddite ergo quæ sunt diaboli diabolo.* Quocirca Basilius Imper. Leoni filio ita præscribit cap. 16 : *Dicere oportebit ea quæ plane scies, aut quæ temporis ratio postulabit; de cæteris omnibus silere satius erit, quam eloqui : nam principem non nisi vera, et opportuna, et magni momenti verba proloqui decet.* S. Basilius, in Regul. brevior. quæst. 76 : *Præcise*, inquit, *dictum est mendacium ex diabolo esse, neque mendacii ulla omnino distinctio adhibita.* Et epist. 75 : *Mendacium*, ait, *esse diaboli fætum.* Et B. Cæsarius homil. 16 : *Quod omnis*, inquit, *mendax sine maligno spiritu esse non possit, Scriptura testis est : Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Adeo autem Deus mendacium exsecratus est, ut noluerit imagines fingi pingique, Exodi 20. 4. Rationem reddit Philo lib. de Gigant. *Laudatas*, inquit, *elegantesque artes, picturam atque statuariam, à sua rep. rejecit Moyses, quod veritatem mendaciis vitiènt, illudentes per oculos animabus facilibus.*

27. Potior fur quam assiduitas viri mendacis (Tigurina, *quam qui frequentat mendacium*), perditionem autem ambo hæreditabunt.] *Potior*, id est melior, non positive, sed comparative et negative, q. d. Minus malus, minus noxius est fur, quam qui assidue mentitur. Unde pœna tam mendacis quam furis erit *perditio*, id est, interitus et mors, tam præsens quam æterna: licet enim mendacium otiosum et jocosum non sit peccatum mortale, ac proinde non inducat reatum mortis præsentis et æternæ; tamen ex assiduitate mentiendi otiose et jocose, facile quis labitur in mendacium perniciosum, quo proximo vel famam, vel opes, vel vitam adimit. Quod proinde mortem utramque meretur, juxta illud Apoc. 21. 8 : *Idololatris et omnibus mendacibus; pars illorum erit in stagno ardenti igne et sulphure, quod est mors secunda.* Hinc pro *potior*, græce est αιρετωτερον, id est, *eligibilius.* Unde Tigurina vertit : *Tolerabilior est fur, quam qui frequentat mendacium, cæterum perniciem uterque contrahet;* alii : *Eligibilior est fur, quam qui mendacio assuescit; ambo autem hæredes erunt exitii.*

Nota : Congrue mendacium comparat furto, tum quia hæc duo jungi solent. Unde illud : *Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem;* tum quia mendacium est quoddam furtum : furatur enim hominibus veritatem, famam, concordiam, imo opes sæpe et vitam; tum quia utrumque ignominiosum est et infame.

Porro mendax pejor est fure : primo, quia fur opes, mendax vero famam, et subinde vitam homini eripit, fama autem præstat opibus; secundo, quia fur ex egestate et fame furatur, Proverb. 6. 30; mendax autem mentitur ex pe-

tulantia et protervia; tertio, quia mendacium turbat integras familias, urbes, resp. ac inter eas rixas, cædes et bella internecina et immortalia concitat, quod non facit furtum; quarto, quia esto furtum unum sit pejus mendacio, uno tamen furto pejor est assiduitas mentiendi, et hoc tantum ait Siracides: hæc enim assiduitas multas parit culpas et noxas furto graviores; quinto, furto sæpe additur mendacium, ut furtum tueatur; hoc ergo, utpote duplex peccatum, solo furto est gravius. Unde Syrus vertit: *Desiderat* (stultus) *furari et mentiri, et utræque illæ viæ ejus ignominiam comparant;* sexto, furi præter opes cætera fidere potes, mendaci nihil. Sicut enim à verace omnia sunt tuta, ita à mendace nihil, non opes, non honor, non amicitia, non aliud quippiam. Equidem ego facilius feram famulum qui semel furatur, quam qui semper mentitur, ait Palacius.

28. Mores hominum mendacium sine honore, et confusio illorum cum ipsis sine intermissione,] q. d. Mos mentiendi facit ut omnes *mores* et actus mendacis sint *sine honore*, viles et contemptibiles.

Pro *mores*, græce in singulari est ἦθος, id est, mos, vultus, indoles, natura: ἦθος, ait Quintil. lib. 6, *uno verbo latine dici non potest; hoc enim omnes mentis habitus continentur.*

Pro *sine honore*, græce est ἀτιμία, id est, inhonoratio, infamia, ignominia. Unde Complut. vertunt: *Mos hominis mendacis ignominia, et confusio ejus cum eo sine intermissione.* Quid enim probrosius quam mendacem haberi?

Rursum ἦθος Aristot. initio lib. 2. Ethic. deducit ab ἔθος, ac significat id quod homini familiare, proprium, consuetum est; item domicilium, locum consuetum, natale solum, sedem. Unde Tigurina vertit: *Familiaris homini mendaci est ignominia, suumque dedecus comitatur eum assidue;* alii: *Proprium hominis mendacis est infamem esse, et pudor ejus illi adest assidue;* alii: *Sedes et natale solum mendacis est infamia;* Syrus: *Finis hominis mendacis maledictio, et ignominia cum ipso peribit.*

Porro mendaces semel cogniti, inter alias ignominias hanc maxime sibi congruam, meritam et debitam sustinent, ut semper audientibus suspecti sint, et, etiamsi vere dicant, eis tamen fides non habeatur, quia mentiendo sibi fidem abrogarunt. Rursum mendacibus evenit, quod mendacium omnes eorum *mores* (ut vertit Noster) decoloret, dehonestet et infamet. Sensus enim ejus est, q. d. Sæpe fit ut quis mores habeat honestos, dignosque honore, et laudabiles, ac laudetur quod sit justus, prudens, temperans, liberalis, etc.; attamen hi mores et virtutes insignes penitus jacent, et debito honore carent, si qui illis præditus est, mendax jure appellari possit: mendaces enim mentiendo offuscant omnes bonos mores et virtutes. Quocirca Indi, ei qui ter mentitus esset, perpetuum indicebant silentium, uti refert Diodor. lib. 3. Biblioth. cap. 10. et Arrian. lib. 3. de Gestis Alex. Addit Philostratus lib. 2. de Vita Apollonii tales magistratu exclusos in perpetuum. Eadem fere de Persis memorat Xenophon in Cyro lib. 3. et Herodot. l. 1. Plura de turpitudine et probro mendacii vide apud S. August. lib. Contra mendacium, Climachum grad. 12, Dorotheum doct. 9, S. Bern. serm. 31.

29. Sapiens in verbis producet seipsum, et homo prudens placebit magnatis.] Huic versui Græci præmittunt hunc titulum: *Verba parabolarum.* Imitatur enim Siracides Salomonem, qui cap. 10. 7. et alibi eumdem titulum suis parabolis sive proverbiis præfigit. Opponit stulto mendaci sapientem veracem, qui suo sermone vero et prudenti seipsum promovet, ut placeat magnatibus, ab eisque ad honores et regimen exaltetur, uti contigit Josepho, Danieli, Mardochæo, Esdræ, Nehemiæ et aliis. *Producet*, id est, porro ducet, puta ulterius ad majores honores et dignitates; græce enim est προάξει, id est, promovebit, provehet. Unde Tigurina vertit: *Sapiens seipsum dictis provehet, et vir prudens placebit proceribus.*

Modum et causam promovendi se subjungit dicens: *Et*, id est quia, *homo prudens placebit magnatis*, qui utique agnita ejus sapientia eum promovebunt, ac præficient gubernaculis reipub. Paulo aliter Syrus: *Plenus proverbiis sapientiæ*, inquit, *tanquam parvum monstrat seipsum* (qui enim vere sapiens est, idem in oculis suis parvus est et humilis, ac apud alios parvum et humilem se ostendit), *et servus sapiens dominabitur magnatibus.*

30. Qui operatur terram suam, inaltabit (altum faciet) acervum frugum, et qui operatur justitiam, ipse exaltabitur; qui vero placet magnatis, effugiet iniquitatem,] q. d. Sicut agricola, strenue colens terram, magnam colligit messem, altumque frugum acervum attollit; sic qui excolit animam suam per opera justa virtutum, magnam colliget meritorum et gloriæ acervum et cumulum, per quem et apud Deum et apud homines exaltabitur. Quocirca qui placere cupit magnatis, ac ab eis exaltari, is omnem injustitiam et iniquitatem fugiat oportet, ac præsertim caveat ne dona accipiat, quibus excæcatus justitiam rectumque judicium pervertat: quia *xenia et dona excæcant oculos judicum*, ut sequitur. Græcus de more concisus et bimembris sic habet: *Qui operatur terram, altum faciet acervum suum; et qui placet magnatis*, ἐξιλάσεται ἀδικίαν, id est, *placabit* vel *expiabit injustitiam.* Complut. addunt *suam*, sed alii delent τὸ *suam.* Sensus est, q. d. Sicut qui colit terram, altum colligit frugum acervum; sic qui colit principes, altum apud eos colligit gratiæ et benevolentiæ acervum, quo suas et aliorum in eos offensas placare, illosque principibus reconciliare valet.

Moral. monemur hîc, seminando bona opera, accumulare altos meritorum acervos, ut per eos acquiramus altos gloriæ thesauros in cœlis; quanti enim erunt isti, tanti erunt et hi. Altitudo enim gloriæ altitudini gratiæ et meritorum respondebit et adæquabitur, juxta illud: *Quæ* (quanta) *seminaverit homo, hæc* (tanta) *et metet*, Gal. 6. 8. Et illud de Apostolis: *Euntes ibant et flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exsultatione portantes manipulos suos*, psal. 125. 7.

31. Xenia et dona excæcant oculos judicum, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum.] Explicat quod dixit: *Qui operatur justitiam, ipse exaltabitur*, q. d. Ut opereris justitiam, maxime caveas munera, quia hæc judicium rationis et sententiam judicum ad se inflectunt, itaque à recto detorquent et corrumpunt. Citat Exodi 23. c. 8: *Nec accipias munera,*

quæ etiam excæcant prudentes, et subvertunt verba justorum. Vide ibi dicta.

Pro *mutus* græce est φιμός, quod tam frenum, quam obturationem oris, quæ hominem facit elinguem et mutum, significat. *Mutus in ore* ergo est frenum in ore, vel obturatio oris; hæc enim facit hominem mutum. Est Hebraismus: ponitur enim *cal* pro *hiphil*, *mutus* pro *mutum faciens*, obturans os; hoc enim significat φιμός, à φιμόω, id est, os obturo. Porro *mutus* à mussando dicitur, quod hic non amplius quam mus dicat. Muti ergo videntur habere murem, quasi frenum, in ore, qui facit eos mutire et mussitare. Quod Latini simili proverbio dicunt: *Bos in lingua.* Olim enim Græci pecuniam bovis simulacro signabant; unde illa vocabatur Bos. Et: *Argentanginam patitur*, quod Demostheni objectum est, cum diceret se anginam pati, nec posse contra Philippum perorare, quasi argento à Philippo fuisset corruptus. Quocirca aliqui legunt, *et quasi frenum in ore*, rursum *avertit*, id est, *avertunt.* Unde S. Hieron. in cap. 3. Michææ sic legit: *Munera excæcant oculos etiam sapientum, et quasi frenum in ore avertunt increpationes.* Est Hebraismus: Hebræi enim verbum concordant sæpe cum substantivo proximiori, etiamsi ad remotius referendum sit: sic hic *avertit* concordat cum *mutus*, etsi respiciat *xenia et dona.* Sensus est: Xenia et dona sunt quasi frena, quæ faciunt judices cæcos et mutos, ut non audeant corripere et castigare delinquentes, qui ea dederunt. Unde Tigurina vertit: *Xenia muneraque occæcant oculos sapientum, et tanquam oris obstructio reprehensiones inhibent;* Syrus: *Largitio et donum offuscant oculos, et obturant os, et cessare faciunt increpationem*, juxta illud: *Injice offam in os canis, ne latret.*

Aliter Dionys. et Lyranus: *Mutus*, inquiunt, vocatur species ranæ, quæ à Græcis calamita dicitur, et in os canis latrantis injecta adimit latrandi potentiam, uti docet Strabo, et ex eo S. Isidorus lib. 12. Origin. cap. 6, Vincentius Belluac. Natur. hist. lib. 20. cap. 60, Albertus Magnus lib. 26. de Animal. in Rana, qui et addit, si ranæ ossiculus in vas aqua fervens injiciatur, defervescet aqua, nec amplius bulliet; ita quantumcumque ferveat amore justitiæ justæque vindictæ judex, si aurum capiat, defervescet omnis ejus amor et zelus, ac instar calamitæ obmutescet. Alii censent Siracidem alludere ad ranas Seriphias, ab insula Seripho, ubi ranæ mutæ inveniri perhibentur, quasi hi judices ore muneribus obstructo, tanquam ranæ Seriphiæ obmutescant. Et sicut illæ ranæ monstrosæ sunt, quia ut cæteræ non coaxant, sed silent; sic pariter hi judices sunt quasi monstra, quia cum dicendo juri vacare debeant, tamen reticendo potius incumbunt. Id quod dixi de ranis Seriphiis, asserit Plinius lib. 8. cap. 58. Hinc et proverbium apud Suidam, Didymum et alios: *Rana Seriphia*, id est, silens et mutus. Verum φιμός non significat calamitam vel ranam; sed frenum, capistrum, camum, quo ferarum canumque ora obligantur ne mordeant: fiscellis etiam capistrantur jumenta ne segetes depascantur, quod Græci vocant φιμοῦνται. Unde Plinius lib. 18. cap. 19: *Fiscellis*, inquit, *capistrari boves oportet, ne germinum tenera præcerpant.* Ergo judices dona accipientes, inquit Palacius, sunt sicut equus et mulus, quorum maxillas munera velut camo et freno constringunt.

Moral. disce hîc quàm judici cavenda sint munera. Quocirca Justinianus Imp. §. *Oportet.* de Mandatis princ. Auth. collat. 3. et novell. 25. omne omnino ei vetat munus: *Oportet*, inquit, *te pure sumentem administrationem, et sine omni suffragio, et præ omnibus aliis mundas servare manus Deo, nobisque et legibus, et nullum contingere lucrum, neque majus, neque minus.* Nam ut ait S. Nazianz. in Distichis: *Munera faciunt ut sapientes quoque viri hallucinentur; atque ut aves laqueo, sic homines auro capiuntur.* Et inferius: *Auro loquente iners est omnis oratio; persuadet enim illud, etiamsi nullam vocem edat.* S. Chrys. homil. 64. in Joannem: *Gravis*, ait, *morbus est avaritia, oculos cæcat, et aures obstruit, et quavis bellua sæviores reddit.* Idem censuere Gentiles. Plutarchus lib. de Iside: *Thebis*, ait, *judicum imagines visuntur absque manibus, et summi judicis oculi connivent, eo quod justitia nec muneribus capiatur, nec hominum vultu flectatur.* Recte Cajetan. et ex eo Delrio adagio 86. Munera affectum mutant, inquit, et sic efficiunt, ut, si non speculative, saltem practice videatur accipienti fovenda, vel excusanda, vel toleranda pars à qua munera accipit. Unde Moses Deuteron. 16. vers. 19: *Non accipies*, ait, *personam, nec munera; quia munera excæcant oculos sapientum, et mutant verba justorum:* nimirum quantumvis oculatus fueris ut aquila, ut serpens, oculi tui muneribus eruentur. Donum enim tacite eblanditur et elucratur affectum ejus qui illud recipit, ac quasi cor illius non cogitantis suffuratur, illudque donanti alligat et astringit ut non possit non eum amare, non illi favere, et vicem rependere.

Quocirca Basilius Imper. Constantinopol. Exhort. ad Leonem filium, cognomento Philosophum, ita de muneribus sancit cap. 43: *Auro et muneribus venales honores et dignitates cave ne habeas, sed eas dignis largire gratis; qui enim magistratum pretio emit, subjectos illi magistratui multo magis emit, ut muneribus quæ dedit fretus, ipse audacius munera capiat. Proba ergo atque explora prius diligenter, atque ita demum ad honores provehe eos qui sine muneribus ambibunt, si vis à republica omnem sordium et concussionis labem exsulare. Nam qui dat ut magistratum capiat, quæstum sibi à magistratu captat: dat enim ut ejus capiendi habeat contra leges, hoc agens, ut nullis legibus teneatur. Qui enim magistratum mercari didicerit, is nunquam munera capere dediscet, et sine muneribus aliquid facere nunquam volet; te autem concussionis et sordium habebit magistrum, quem debuerat habere vindicem: neque ipse solum munera capiet, sed eos etiam qui sub ipso erunt, munera capere coget.* Breviter, sed nervose, Demosth.: *Dona principum*, inquit, *sunt auctoramentum servitutis;* quos enim donis afficiunt, hos quasi servos sibi mancipant.

32. Sapientia absconsa, et thesaurus invisus (Syrus, *occultus*, hic enim non videtur); quæ utilitas in utrisque?] S. Hieron. in cap. 2. Sophon. legit: *Sapientia abscondita, et thesaurus non comparens, quæ utilitas in ambobus?* Ἀφανής enim est non comparens, non visus, latens, occultus, obscurus, incognitus.

Respicit ad id quod dixit v. 29: *Sapiens in verbis producet seipsum, et homo prudens placebit magnatis.* Ne enim quis otii et quietis amantior,

suam sapientiam celet, eaque alios defraudet, addit : *Sapientia absconsa, etc.* Tigurina : *Cum sapientia occulitur, aut thesaurus abdetur, quid est in utrovis utilitatis?* Sicut enim thesaurus, licet in se pretiosus, nulli tamen est usui, si sit abditus ; ita et sapientia, licet maxima, frustra est, nullumque habet usum, si abscondatur. Quare, sicut thesaurus à natura et Deo datur ad usum, ideoque publicandus et erogandus est; sic et sapientia. Idem docet Christus in parabola talentorum, qua docet Deum exactam exigere rationem talenti bene et cum lucro expensi, ideoque damnare eum qui talentum defodit, vel in sudario ligavit, Matth. 25. Nam, ut recte ait S. Gregor. 1. p. Pastor. cap. 9 : *Pecuniam in sudario ligare, est percepta dona sub otio lenti torporis abscondere.* Si ergo litteratus es, sed solitarius et absconditus, quem doces? si prædicator, quem ad bonam frugem convertis? si sapiens, cui consilium præbes? si sacerdos, cui Sacramenta ministras? si sanctus, quem ædificas? si robustus, in cujus utilitatem laboras? Quocirca Eremitæ in solitudine suos docebant discipulos et advenas, eosque ad sanctitatem efformabant. Item scribebant epistolas et libros, ut iis suam sapientiam proximis communicarent.

Egregie hoc argumentum tractat S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 26 : *Admonendi sunt*, inquit, *qui, cum prædicare utiliter possunt, immoderata tamen humilitate refugiunt ; ut ex minori consideratione colligant quantum in majoribus rebus delinquant. Si enim indigentibus proximis ipsi quas habent pecunias absconderent, adjutores procul dubio calamitatis exstitissent. Quo ergo reatu constringantur aspiciant, qui, dum peccantibus fratribus verbum prædicationis subtrahunt, morientibus mentibus vitæ remedia abscondunt. Unde et bene quidam sapiens dicit : Sapientia abscondita et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque?* Probat idipsum per tres similitudines, dum subdit : *Si populum fames attereret, et occulta frumenta ipsi servarent, auctores procul dubio mortis existerent. Qua itaque plectendi sint pœna considerent, qui, cum fame verbi animæ pereant, ipsi panem perceptæ gratiæ non ministrant. Unde et bene per Salomonem dicitur : Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis. Frumenta quippe abscondere, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere. In populis autem talis quisque maledicitur, quia in solius culpa silentii pro multorum, quos corrigere potuit, pœna damnatur. Si medicinalis artis minime ignari secundum vulnus cernerent, et tamen secare recusarent ; profecto peccatum fraternæ mortis ex solo torpore committerent. Quanta ergo culpa involvantur aspiciant, qui, dum cognoscunt vulnera mentium, curare ea negligunt sectione verborum. Unde et bene per Prophetam dicitur : Maledictus qui prohibet gladium suum à sanguine. Gladium quippe à sanguine prohibere, est prædicationis verbum à carnalis vitæ interfectione retinere.* Et paulo inferius : *Audiant quod talentum qui erogare noluit, cum sententia damnationis amisit. Audiant quod Paulus eo se à proximorum sanguine mundum credidit, quo feriendis eorum vitiis non pepercit, dicens : Contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium; non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis. Audiant quod voce angelica Joannes admonetur, cum dicitur : Qui audit, dicat : Veni, ut nimirum cui se vox interna insinuat, illuc etiam clamando alios, quo ipse rapitur, trahat, ne clausas fores etiam vocatus inveniat, si vocanti vacuus appropinquat. Audiant quod Isaias, quia à verbi ministerio tacuit, illustratus superno lumine, magna voce pœnitentiæ se ipse reprehendit, dicens : Væ mihi, quia tacui! Audiant quod per Salomonem in illum prædicationis scientia multiplicari promittitur, qui in hoc quod jam obtinuit, torporis vitio non tenetur ; ait namque : Anima, quæ benedicit, impinguabitur; et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Qui enim exterius prædicando benedicit, interioris augmenti pinguedinem recipit ; et dum vino eloquii auditorum mentem deebriare non desinit, potu multiplicati muneris debriatus excrescit. Audiant quod David hoc Deo in munere obtulit, quod prædicationis gratiam quam acceperat non abscondit, dicens : Ecce labia mea non prohibebo; Domine, tu cognovisti, justitiam tuam non abscondi in corde meo, veritatem tuam et salutare tuum dixi. Audiant quod sponsi colloquio ad sponsam dicitur : Quæ habitas in hortis, amici auscultant, fac me audire vocem tuam,* Cantic. 8. Hac sententia Zozimas persuasit S. Mariæ Ægyptiacæ (ut habet ejus Vita anno Christi 630.) ut angelicam vitam, quam in eremo per 47 annos nulli hominum, sed soli Deo et Angelis visa, sancte peregerat, ad aliorum exemplum panderet : *Omnia*, inquiebat, *quæ circa te sunt edicito, ut Dei magnalia facias manifesta ; sapientia enim abscondita et thesaurus occultus, quæ utilitas in utrisque?* Cui sententiæ ipsa obsecuta, omnem vitam suam Zozimæ enarravit, qui deinde eam scripto posteris mandavit : qua proinde tum alii, tum S. Joannes Columbinus Ordinis Jesuatorum institutor, ad Deum conversi sunt.

33. Melior est qui celat insipientiam (Syrus, *stultitiam*) suam, quam homo qui abscondit sapientiam suam.] Tigurina clare : *Potior est homo celans stultitiam suam, quam qui sapientiam suam supprimit.* Insipientia enim sapienter celatur, ne sibi aliisve noceat ; sapientia autem sapienter promitur et evulgatur ad aliorum utilitatem et instructionem.

Porro malum est abscondere sapientiam, ait Palacius, *quando Deus aut Superior jubent eam in lucem proferre, aut quando necesse est eam manifestare. Alioqui consultissime sanctissimi illi Eremitæ Dei sapientia pleni, in abditissimas solitudines se conjiciebant. Et plane, si sapientia mea utilis futura est Christianæ reipublicæ, curam Deus habet eam in lucem proferendi. Hoc demum non est silentio prætereundum hæc verba (ut arbitror) prooemium esse dicendorum, quasi vellet Auctor dicere : Sapientiam meam vobis scribo in sequentibus capitibus; quorsum enim abscondam, cum sapientia absconsa inutilis sit?* Hæc Palacius.

Complut. hanc sententiam addunt : *Melior est exspectatio inevitabilis in inquisitione Domini, quam carens Domino auriga propriæ vitæ*, id est, ut clare Tigurina : *Pluris est inevitabilis* (vel necessaria) *sequenti Dominum patientia, quam vitæ propriæ gubernator absque Domino.* Quæ sane in praxi aurea est sententia. Alii : *Potior est potentia quæ recusari non potest ab eo qui quærit Dominum, quam agitator vitæ propriæ sine Domino.* Verum Græca à Romanis correcta, Latina et Syra eam omittunt ; unde non habent auctoritatem Scripturæ Canonicæ.

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DOCET SUMME CAVENDUM AB OMNI PECCATO, ET PRÆSERTIM A SUPERBIA ; SECUNDO, V. 14. DEPINGIT MORES STULTI, EISQUE OPPONIT MORES SAPIENTIS ; TERTIO, V. 23. DESCRIBIT STULTI IMMODESTIAM IN RISU, VISU, AUDITU, VOCE ET SERMONE.

1. FILI, peccasti? non adjicias iterum; sed et de pristinis deprecare ut tibi dimittantur. 2. Quasi à facie colubri fuge peccata : et si accesseris ad illa, suscipient te. 3. Dentes leonis, dentes ejus, interficientes animas hominum. 4. Quasi rhomphæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius non est sanitas. 5. Objurgatio et injuriæ annullabunt substantiam : et domus, quæ nimis locuples est, annullabitur superbia : sic substantia superbi eradicabitur. 6. Deprecatio pauperis ex ore usque ad aures ejus perveniet, et judicium festinato adveniet illi. 7. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris : et qui timet Deum, convertetur ad cor suum. 8. Notus à longe potens lingua audaci : et sensatus scit labi se ab ipso. 9. Qui ædificat domum suam impendiis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hieme. 10. Stuppa collecta synagoga peccantium, et consummatio illorum flamma ignis. 11. Via peccantium complanata lapidibus, et in fine illorum inferi, et tenebræ, et pœnæ. 12. Qui custodit justitiam, continebit sensum ejus. 13. Consummatio timoris Dei, sapientia et sensus. 14. Non erudietur, qui non est sapiens in bono. 15. Est autem sapientia, quæ abundat in malo : et non est sensus ubi est amaritudo. 16. Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanet. 17. Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit. 18. Verbum sapiens quodcumque audierit scius, laudabit, et ad se adjiciet : audivit luxuriosus, et displicebit illi, et projiciet illud post dorsum suum. 19. Narratio fatui quasi sarcina in via : nam in labiis sensati invenietur gratia. 20. Os prudentis quæritur in ecclesia, et verba illius cogitabunt in cordibus suis. 21. Tanquam domus exterminata, sic fatuo sapientia : et scientia insensati inenarrabilia verba. 22. Compedes in pedibus, stulto doctrina, et quasi vincula manuum super manum dextram. Fatuus in risu exaltat vocem suam : vir autem sapiens vix tacite ridebit. 24. Ornamentum aureum prudenti doctrina, et quasi brachiale in brachio dextro. 25. Pes fatui facilis in domum proximi, et homo peritus confundetur à persona potentis. 26. Stultus à fenestra respiciet in domum : vir autem eruditus foris stabit. 27. Stultitia hominis auscultare per ostium, et prudens gravabitur contumelia. 28. Labia imprudentium stulta narrabunt ; verba autem prudentium, statera ponderabuntur. 29. In ore fatuorum cor illorum, et in corde sapientium os illorum. 30. Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipse animam suam. 31. Susurro coinquinabit animam suam, et in omnibus odietur : et qui cum eo manserit, odiosus erit : tacitus et sensatus honorabitur.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. FILI, PECCASTI ? NON ADJICIAS ITERUM ; SED ET DE PRISTINIS DEPRECARE UT TIBI DIMITTANTUR.] Tigurina : *Si peccasti, fili, ne pergas peccare, sed anteacta depreceris.* Dicit, *si peccasti*, quia, ut habet Arabicum proverbium, cent. 2. n. 57 : *Omissio peccati rectior est quam exsecutio pœnitentiæ*, q. d. Melius est non peccare quam post peccatum pœnitere : melior est innocentia quam pœnitentia : satius est non habere occasiones pœnitendi, quam pœnitere. Jam sensus est, q. d. Post peccatum admissum quasi post vulnus lethale acceptum, duo tibi ad salutem necessaria remedia suggero : prius, ne iteres peccatum ; sunt enim multi, qui cum peccatum unum admiserint, quasi jam perdita innocentia et gratia desperantes, proni in omne scelus ruunt, et quasi sues in cœno voluptatum volutantur, uti faciunt meretrices et for-

nicatores. Hisce ait : *Fili, peccasti? ne adjicias iterum*, tum quia iteratio peccati novum est peccatum, novumque animæ vulnus. Sicut ergo qui unum vulnus accepit, cavet ne accipiat secundum; ita et qui unum peccatum admisit, caveat ne admittat secundum : tum quia facilius curatur unum peccatum quam duo, tria et plura; sicut facilius curatur unum vulnus quam multa : tum quia in iteratione peccati est animi protervia et libido, quæ graviter Deum offendit, facitque ut difficilis sit lapsi curatio et culpæ condonatio. Huc facit Hebræorum proverbium : *Præceptum trahit præceptum, et peccatum trahit peccatum*, q. d. Una observatio legis, una virtus trahit aliam; sic unum peccatum trahit allicitque ad aliud.

Posterius : *Sed et de pristinis deprecare ut tibi dimittantur*, q. d. Non sufficit ad veniam peccati, illud non iterare, vel vitam corrigere, quasi pœnitentia non sit aliud quam resipiscentia, ut fingit Calvinus et Lutherus; sed insuper opus est dolere de peccato commisso, ejusque veniam humiliter et dolenter deprecari. Ita S. August. lib. 1. de Nupt. et concup. cap. 26. Ubi ex hoc loco docet actum peccati transeuntem post se relinquere reatum, sive maculam permanentem in anima, per quam homo censeatur et sit peccator, ac iræ Dei et gehennæ sit obstrictus et reus : *Nam si à peccando desistere*, inquit, *hoc esset, non habere peccatum, sufficeret ut hoc nos moneret Script. Fili, peccasti? non adjicias iterum. Non autem sufficit; sed addidit : Et de pristinis deprecare, ut tibi remittantur. Manent ergo, nisi remittantur. Sed quomodo manent, si præterita sunt, nisi quia præterierunt actu, manent reatu?* Hæc S. August.

Mystice, S. Gregor. 4. Moral. c. 19 : *Peccatum*, inquit, *peccato adjicit, qui male gesta etiam defendit; et noctem illam solitariam non relinquit, qui culpæ suæ tenebris etiam patrocinia defensionis adjungit*, uti fecit Adam suum peccatum excusans, imo retorquens in Deum : *Mulier quam dedisti*, inquit, *mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi*, Genes. 3. 12. q. d. *Tu occasionem delinquendi præbuisti, qui mulierem dedisti.* Hæc S. Gregor.

Moraliter hic disce post peccatum cito agendam esse pœnitentiam, et post eam cavendum à relapsu, ac constanter persistendum in justitia Deique gratia. Audi S. Gregor. 3. p. Pastor. admonit. 31 : *Admonendi*, inquit, *qui admissa plangunt, nec tamen deserunt, ut considerare sollicite sciant, quia flendo inaniter mundant, qui vivendo se nequiter inquinant; cum idcirco se lacrymis lavent, ut mundi ad sordes redeant.* Et paulo post : *Sus in volutabro luti cum lavatur, sordidior redditur; et qui admissum plangit, nec tamen deserit, pene graviori culpæ se subjicit, qui et ipsam, quam flendo potuit impetrare veniam, contemnit, et quasi in lutosa aqua semetipsum volvit; quia, dum fletibus suis vitæ munditiam subtrahit, ante Dei oculos sordidas ipsas etiam lacrymas facit.* Quocirca languido à se sanato hoc monitum dat Christus Joan. 5. 14 : *Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* De quo S. Cyprianus libr. de disciplina et habitu virg. : *Sospitantis*, inquit, *Domini verba sunt et docentis, curantis pariter et monentis : Ecce*, inquit, *sanus factus es, etc., dat vivendi morem, dat innocentiæ legem, postquam contulit sanitatem, nec habenis liberis et solutis vagari postmodum patitur, sed ipsis potius, quibus sanatus fuerat, mancipato, gravius comminatur; quod sit, scilicet, minor culpa deliquisse ante, cum necdum nosses disciplinam Dei; nulla sit venia ultra delinquere, postquam Deum nosse cœpisti.* Simile appositum affert S. Fulgentius de Fide ad Petrum cap. 3 : *Nullus*, inquit, *hominum debet sub spe misericordiæ Dei in suis diutius remanere peccatis, cum etiam in ipso corpore nemo velit sub spe futuræ salutis diutius ægrotare; tales enim qui ab iniquitatibus suis recedere negligunt, et sibi de eo indulgentiam repromittunt, nonnunquam ita præveniuntur repentino Dei furore, ut nec conversionis tempus, nec beneficium remissionis inveniant.*

2. Quasi a facie colubri fuge peccata ; et (id est, *quia* : dat enim causam fugæ peccati) si accesseris ad illa, suscipient te.] Legit Interpres δέξεται, id est, *suscipient* : sic quoque legit S. August. in Speculo; jam legunt δήξεται, id est, *mordebit* : δήξειν enim significat mordere, δέχεσθαι, suscipere. Sed eòdem redit sensus, q. d. Peccata suscipient te quasi colubri et serpentes suis spiris, ut te mordeant, suumque virus tibi instillent, quo ita lædent animam tuam, ut naturaliter sanari nequeas per te, sed ut saneris opus habeas gratia Dei supernaturali. Tigurina : *Tanquam à conspectu serpentis fuge peccatum*; alii : *Tanquam serpentem fuge peccatum; nam si accesseris, mordebit te.* Eleganter S. Paulinus natali 10. S. Felicis :

Ut faciem colubri Salomon peccata timeri
Horrerique monet, dicens armata leonis
Dentibus : et vere, quoniam velut ore ferino
Sæva vorant animam, quam vicerit ægra voluptas.

Alludit ad serpentem, per quem diabolus Evam ad peccatum pertraxit. Peccatum ergo est quasi serpens et basiliscus, qui visu solo quos aspicit necat; imo serpente ipsoque diabolo est nocentius, adeoque peccatum ex angelo pulcherrimo et felicissimo fecit teterrimum et miserrimum diabolum. Unde Rabanus : *A facie colubri exponit à facie diaboli. Coluber enim ille antiquus*, inquit, *qui semper colit umbras peccatorum, et regnat in filiis tenebrarum, interitum nostrum sine cessatione desiderat, ideoque nobis suggerit opera facinorosa.* Syrus : *Fili mi, multum fuisti fugiens à peccato; si appropinques ad illud, mordebit te.* Per *morsum* hunc intellige omnem noxam, quam animæ infert peccatum ac præsertim remorsum conscientiæ, juxta illud Dei ad Cain, Genes. 4. 7 : *Sin autem male (egeris), statim in foribus peccatum aderit*; Hebr. *accubabit* : *Videlicet more serpentis et canis morosi*, inquit noster Delrio adagio 9, *qui nec egredi, nec ingredi hominem tranquille sinat, sed importuno latratu semper inquietet, hoc sensu perpetuo tibi tuum peccatum ante pedes, ante oculos observabitur; ut te Deus ad tempus sinat impunitum; ipse peccati morsus, angues, furiæ acriter urgebunt, agitabunt, persequentur; quocumque perges, peccatum te comitabitur, conscientiæ tuæ se oggeret et ingeret, irrequietum malum te conquiescere animo non permittet.*

Huc facit proverbium Hebraicum : *Cogitationes peccati* (de peccato admisso) *graviores sunt quam peccatum*; quia cogitationes remordentes conscientiam ob peccatum perpetratum gravius

eam affligunt et cruciant, quam ipsum peccatum.

Porro S. Chrysost. hom. 8. in Epist. ad Rom. notat τὸ *si accesseris. Non enim*, inquit, *peccatum ad nos accedit, verum nos ad illud transfugimus.* Additque diabolum inter nos habitare *quasi latronem quemdam et tyrannum, qui, nisi quem apprehenderit inermem ac solitarium, in suas speluncas descendentem, accedere sane non sustinet.* Subdit eum similem esse serpenti: primo, quia deorsum ad terram et terrena nos trahere satagit; secundo, quia sicut serpens in spinis, sic dæmon in divitiis latitat et se occultat: qui, si spinas incideris, illico aufugiet. Tertio, sicut serpens incantatur carmine; sic diabolus exorcizatur et fugatur per invocationem nominis Christi, et crucis potentiam. Rursum notant nonnulli τὸ *à facie colubri.* Qui enim sapiens est, non tantum serpentem et colubrum fugit, sed etiam *faciem colubri*, id est, occasionem peccati, et omnem ejus ingressum perhorrescit: qui enim ad occasionem et illecebram peccati accedit, ab ea suscipitur, implicatur et dementatur.

3. Dentes leonis, dentes ejus, interficientes animas hominum.] Tigur. *Dentes leonini sunt dentes ipsius animis hominum exitiales;* Syrus: *Sicut dentes leonis est mendacium* (omne enim peccatum vocatur in Script. et est *mendacium* practicum, quia contrarium veritati, veroque dictamini rationis, legis et virtutis), *et corrumpit animas hominum.* Comparavit peccatum serpenti ob virulentiam et clandestinum morsum lethiferum; nunc idem comparat leoni, ob sævitiam et ferociam, qua crudeliter animam laniat et occidit, tum adimendo gratiam, tum adigendo ad gehennam.

4. Quasi rhomphæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius non est sanitas.] Græce ἴασις, id est sanatio, vel remedium et curatio. Pro *bis acuta* græce est δίστομος, id est anceps, biceps, utrimque scilicet acutus, sive duas habens acies quasi ora, quibus peccatorem secet, mordeat et devoret. Comparavit peccatum leoni et serpenti, nunc comparat rhomphææ, sive gladio utrimque scindenti, q. d. Peccatum est quasi gladius acutissimus, qui ipsa ossa dissecat et discindit; sic enim peccatum intima animæ dissecat, ipsamque animam necat et occidit. Tigurina: *Instar ancipitis gladii nefas omne est, in plaga illius nulla est sanitas*, vel *contra plagam illius nullum est remedium;* Syrus: *Gladius anceps os meretricis, et plagæ illius non est sanatio.* Meretricium enim crebrum est commune peccatum, adeoque omne peccatum mystica est fornicatio; quia per illud anima desponsata Deo, eo spreto, fornicatur cum creaturis.

Moral. disce hîc quanta sit noxa peccati. Ipsum enim magis nocet animæ quam basiliscus, quam leo, quam gladius anceps; quia quasi ex duabus partibus scindens animam simul et corpus perforat, occidit, et ad gehennam transmittit. Ita Rabanus. Vide Bellarm. de gemitu columbæ sub initium lib. 2, ubi pie et erudite ostendit peccatum summum esse malum, summeque injurium et noxium tum Deo, tum homini, tum creaturis cæteris, tum ipsi etiam inferno et damnatis; quia videlicet eorum pœnam adauget: unus enim damnatus affligit et cruciat alium, ideoque dives Epulo rogabat Abraham ut mitteret Lazarum ad fratres suos, ne si et illi damnarentur, per eos augeretur pœna ipsius. Dixit enim petiitque hoc non ex charitate eorum, utpote quam non habebat, sed ex amore suî ipsius. Sic et S. Anselmus lib. de Similitud. cap. 101: *Peccando*, inquit, *non solum iram Dei promeruimus, sed etiam totam creaturam adversum nos excitavimus. Potest ergo nobis justa consideratione terra dicere: Non debeo vos sustinere, sed potius absorbere; quoniam à Creatore meo non timuistis peccando recedere, et inimico ejus, diabolo scilicet, adhærere. Potest etiam cibus dicere et potus: Non meruistis ut vos pascere debeamus; imo potius ut confusionem vobis præparemus: ab illo enim peccando recessistis, per quem nec ales esurit. Sol quoque: Vobis ad salutem non debeo lucere, sed ad vindictam Domini mei, qui est lux lucis et fons luminum, penitus coercere. Sic etiam singulæ quæque creaturæ contra nos possunt surgere irrefragabili ratione.*

Denique peccatum petit jugulum Dei et Christi, adeoque si cor Dei telo quopiam transfigi posset, non alio quam peccato transfigeretur. Peccatum ergo, quantum in se est, Deum è medio tollit. Peccatum est christicidium, imo deicidium. Quocirca tanta est vel unius peccati mortiferi malignitas, tanta in majestatem illam infinitam injuria, ut omnibus Sanctorum, Angelorum et hominum obsequiis, laudibus, cultibus, precibus, humiliationibus, pœnitentiis, afflictionibus ex æquo, et, ut ita dicam, ad æquilibrium justamque æqualitatem, nequeat compensari. Cum igitur nullum remedium nec in terra, nec in cœlo malis nostris medendis, et bonis amissis recuperandis appareret, nec ullus Angelus, aut ulla mens creata quidquam congrui auxilii posset invenire; misericordia divina inauditum, admirabile, ineffabile, incomprehensibile, omnibus seculis, omnibus Angelis et hominibus obstupescendum excogitavit consilium, nimirum ut Filius Dei, Sapientia genita, per quam facta sunt omnia, naturam nostram sibi copularet, et in ea ac per eam totum genus humanum repararet.

Audite, mortales, audite, peccatores, S. August. serm. 114. de Tempore: *Agnosce, homo*, inquit, *quantum valeas et quantum debeas; et dum tantam redemptionis tuæ perspicis dignitatem, ipse tibi indicito peccandi pudorem. Ecce pro impio pietas flagellatur, pro stulto sapientia illuditur, pro mendace veritas necatur, damnatur justitia pro iniquo, misericordia affigitur pro crudeli, pro misero repletur sinceritas aceto, inebriatur felle dulcedo, addicitur innocentia pro reo, moritur vita pro mortuo. Expavit scelus hominum natura rerum; et quem creatura rebellis non agnoscit, eum mundi dominum tremens terra testatur, et cœli Regem sol fugiens confitetur.*

5. Objurgatio et injuriæ annullabunt substantiam: domus, quæ nimis (valde) locuples est, annullabitur superbia (per superbiam, in pœnam superbiæ superbæque discordiæ et injuriarum); sic substantia superbi eradicabitur.] A genere descendit ad speciem puta à peccato ad superbiam; quia hæc peccatorum est regina, imo mater, fons et radix. Pro *objurgatio*, græce est καταπληγμός. Unde Rabanus et alii græcam vocem latinitate donantes legunt *cataplectatio;* καταπληγμὸς autem est objurgatio superba, severa et acris, horribilis et formidabilis, quæ animos subditorum et servorum concutit, percellit, sternit et stupefacit, redditque quasi attonitos et apoplecticos: καταπλήττω

enim est perterreo, injicio pavorem, percello: inde κατaπλὴξ vocatur timore perculsus, stolidus, stupefactus, attonitus; et κατάπληξις vocatur pavor, confusio, stupor; unde Lucretius: *Magna*, inquit, *atque immanis κατάπληξις, velut quæ quasi numen attonitos stupentesque efficiat granditate sua.* Pro *injuria* græce est ὕβρις, id est, superba violentia, immanior improbitas, contumelia, sævitia, ferocia, procacitas, petulantia, fastus, insolentia, protervia: ὑβρίζω enim est injurius sum, injuriam facio, contumeliose tracto, insolens sum, insulto, abutor, vim infero, stupro, contamino: inde ὑβριστὴρ vocatur injurius, convitiator, stuprator, corruptor, flagitiosus, impotens, insolescens ob copias et potentiam, oppressor, violentus. Sensus ergo est, q. d. Herus vel dominus, qui superbe objurgat, injurias infert, et tyrannice tractat suos servos, subditos, cæterosque qui in sua familia vel dominio degunt, hic attenuabit et ad nihilum rediget suam *substantiam* et opes; quia ob nimiam asperitatem, fastum et injurias servos et ministros faciet fugitivos vel fures. Sic Roboam ob superbum et asperum responsum datum decem tribubus Israel, eas à se alienavit regnumque perdidit, 3. Reg. 12. Id fit justo Dei judicio, qui superbiam et superbos juste opibus, regno et dominio privat et punit. Græcus hìc de more brevis et bimembris sic habet: *Vehemens objurgatio et contumelia annullabunt substantiam: sic domus superbi annullabitur;* Tigurina: *Concertationes et injuriæ opes dissipant: similiterque domus superbi desolabitur;* alii: *Insultatio et contumelia desolant opes: sic et domus superbi ad eremum* vel *desertum redigetur*, hoc enim est Græcum ἐρημωθήσεται. Syrus: *A mane usque ad vesperam vastat cœnacula, et palatia multa subvertit* vel *eradicat et evellit.* Græcis adaptanda esse Latina censet Jansenius et Franc. Lucas in Notis hìc, ac proinde delendum esse τὸ *sic substantia superbi eradicabitur.* Verum Romani codices et cæteri plerique constanter id legunt, sensumque per hoc faciunt uberiorem et clariorem.

6. Deprecatio pauperis ex ore usque ad aures ejus perveniet, et judicium festinato adveniet illi.] *Ejus* scilicet Dei (ut habent nonnulli codices), cujus proprium est deprecationes pauperum audire et exaudire. Dat causam cur substantia superborum et violentorum annulletur, quia, scilicet, subditi et pauperes ab eis oppressi clamant ad Deum, Deus autem eos exaudit: unde quasi justus vindex suum in eos judicium cito profert, oppressores puniendo, oppressos liberando. Nota τὸ *ex ore usque ad aures*, q. d. Os pauperum oppressorum quasi vicinum est auribus Dei, ita ut deprecatio ore eorum prolata mox tangat et feriat aures Dei. Oppressio enim pauperum est peccatum clamans in cœlum, quod illico vindictam Dei ciet et extorquet. Unde Tigurina vertit: *Ab ore pauperis* vel *afflicti exaudietur precatio*, q. d. Mox ut oratio ore afflictorum prolata fuerit, audietur à Deo; unde subdit: *Judiciumque illius festinato veniet.* Syrus eleganter: *Oratio pauperis tanquam ab ore suo ad aurem suam, et ante judicem seculorum ascendit*, q. d. Os pauperis est os Dei, et vicissim auris Dei est auris pauperis. Quam facile ergo sermo ex ore pauperum ad aures ejusdem ascendit, tam facile quoque et cito ab ore eorum ascendit ad aures Dei, quia Deus ori eorum vicinus est, imo ori eorum insidet, in eoque format precationem qua opem suam invocent, ut invocatus illico eam præstet. Hoc est quod ait Psaltes ps. H. 10. 17. *Desiderium pauperum exaudivit Dominus.* Non enim exspectat Deus pauperem oppressum ad se clamantem ut eum audiat, sed clamorem ejus prævenit, et merum desiderium audit et exaudit.

7. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris: et qui timet Deum, convertetur ad cor suum.] Prosequitur materiam de superbia et peccato, fugaque peccati: magna enim superbia, magnumque peccatum est, odio prosequi corripientem se de peccato. Hoc enim odium signum est animum in peccato esse obfirmatum et obduratum, ut monitiones et monitores non admittat, sed quasi inimicos odiat, respuat et exsecretur. Unde græce est: *Qui odit reprehensionem, in vestigio est peccatoris*, q. d. Inhæret viis et vestigiis peccati et peccatoris, per easque constanter et irrevocabiliter incedit et ingreditur. Tigurina: *Qui odit castigationem, in vestigio scelerosi constitit;* Syrus: *Qui odit correptionem, vir iniquus.* Noster pro *in vestigio* legit *vestigium*, alia significatione, sed eodem sensu.

Pro quo notandum, quod *vestigium* proprie sit pedis impressio, id est, signum et figura quæ in terra à pede relinquitur, juxta illud Virgil. lib. 3. Georgic.

Et gradiens ima verrit vestigia cauda.

Et Plautus in Cistellar. *Video vestigium in pulvere.* Hinc secundo, *vestigium* metonymice vocatur ipsa ima pars pedis, quæ vestigium terræ imprimit. Sic Cicero 4. Academ. ait: *Adversis vestigiis contra nostra vestigia stant Antipodes.* Tertio, *vestigium* sumitur pro reliquiis, monumento, indicio; quia vestigium est indicium, et quasi reliquiæ pedis impressi, ex quo vestigamus et conjicimus quis, qualis, et quantus fuerit pes et homo qui illud efformavit. Sic Cicero ait Act. 7. in Verrem: *Cujus rei neque index, neque vestigium aliquod.* Et Virgil. 4. Æneid.

...Agnosco veteris vestigia flammæ.

Sic ergo *vestigium* vocatur indicium et nota, quæ rei formam et qualitatem ostendit: et *vestigare* est quærere diligenter, quasi per vestigium indagare: quod à vestigiis, quasi indiciis dictum.

Græcus ergo cum ait: *Qui odit correptionem, in vestigio est peccatoris;* sumit *vestigium* proprie in primo significato jam assignato; Noster vero cum vertit, *vestigium est peccatoris*, sumit in tertio significato, q. d. Cum quis odit correptionem, idipsum *vestigium*, id est, certum indicium et signum, *est peccatoris*, puta hominis animique plane suis cupidinibus et peccatis affixi. *Peccator* enim significat eum qui habet habitum peccandi, ut peccatis assuetus, iis constanter et pertinaciter adhæreat. Ex adverso: *Qui timet Deum, convertetur ad cor suum;* Tigurina: *At qui reveretur Dominum, resipiscet ex animo;* Syrus: *Et qui timet Dominum, pœnitet ex corde suo*, q. d. Peccator correptus odit correptionem: at vero qui timet Deum, si de quopiam delicto corripiatur, ad cor redit, culpam agnoscit, pœnitet, vitamque mutat et corrigit. Igitur *vestigium*, id est, argumentum absoluti et consummati *peccatoris*, est odisse

correptionem ; nam qui timet Deum, ut corripitur, ad cor suum redit, ut se emendet. Ergo sunt gradus in hac re. Est enim amare correptionem, est pati, est odisse. Primum, est signum prædestinationis, ut ultimum reprobationis. Nota phrasim Hebræam. *Converti ad cor*, est pium esse : ut enim peccando, relicto Deo, qui habitabat in corde, egreditur peccator è corde ad temporalia : ita in justitia vivendo, è temporalibus regredimur ad cor, ubi habitat Deus : ut simus homines interiores, juxta S. Paulum : et ut *omnis decor* noster sit *ab intus*, juxta Davidem, psalm. 44. 14. Ita Palacius. Porro Rabanus per *peccatorem* accipit diabolum, q. d. *Qui non vult se corrigere à peccatis, et odit correptionem admonitoris, ipse indicium præbet in se nequitiæ sui seductoris, quoniam malignus induravit cor ejus, ne cederet et obaudiret veritati.*

Nec tantum veritati, sed et charitati : nam correptio est instar speculi, quod nobis ostendit maculas, quæ nos deturpant et infamant, ut eas eluamus. Unde Clemens Alexand. lib. 1. Pædagog. cap. 9 : *Quemadmodum*, inquit, *speculum non est malum deformi, eo quod ipsum ostendat qualis sit : ita nec is qui reprehendit, ei male vult qui laborat animo : nec enim ei delicta adjungit, sed ea quæ adsunt peccata ostendit.* Rursum *correptio* est pharmacum eluens maculas et sanans animæ morbos : qui ergo eam odit, suam sanitatem odit. Unde exclamat sanctus Bernard. serm. 42. in Cantic. *Mira perversitas : medicanti irascitur, qui non irascitur sagittanti.* Quin et Psaltes : *Consumetur*, inquit, *nequitia peccatorum, et diriges justum*, psal. 7. vers. 10. Ubi D. Chrysost. *Infer*, inquit, *supplicium, et cessare facies à vitio : quemadmodum enim putrefactiones cedunt usturis et sectionibus, ita et à supplicio arcetur improbitas. Qui scinditur et uritur, ita ad sanitatem ingreditur.* Unde Clemens Alexandr. ibid. cap. 8 : *Est*, inquit, *reprehensio, veluti quædam chirurgia affectionum animæ; medicamentum autem est, probri insimulatio : quæ resolvit affectiones quæ jam occalluerunt, impudicæque ac libidinosæ vitæ sordes expurgat, fastusque ac superbiæ carnes, quæ excreverunt, exæquat. Jam vero admonitio, est veluti quædam diæta ægrotantis animæ; quæ sunt sumenda, consulit; et quæ non sunt, prohibet.* Et paulo post : *Benevolentiæ*, inquit, *non odii, signum est reprehendere : ambo enim probrum objiciunt et amicus et inimicus, sed inimicus quidem irridens, amicus vero benevolens.*

Moraliter, disce hìc proprium timentis Deum esse crebro introverti, et à rebus externis converti ad cor, ut ibi internum animæ suæ statum, sensusque et affectus omnes examinet, corrigat et componat ad legem et voluntatem Dei. Quocirca virum bonum et sapientem ita pingit Ausonius S. Paulini magister Idyllio 16.

Vir bonus et sapiens (qualem vix repperit unum
Millibus è multis hominum consultus Apollo),
Judex ipse suì, totum se explorat ad unguem.
Quid proceres, vanique ferat quid opinio vulgi,
Securus, mundi instar habens, teres atque rotundus :
Externæ ne quid labis per levia sidat,
Cogitat, et justo trutinæ se examine pensat,
Ne quid hiet, ne quid protuberet, angulus æquis
Partibus ut coeat, nil ut deliret amussis.

Et mox :

Non prius in dulcem declinat lumina somnum,
Omnia quàm longi reputaverit acta diei :
Quæ prætergressus, quid gestum in tempore, quid non ;
Cur isti facto decus abfuit, aut ratio illi ;
Cur aliquem fracta persensit mente dolorem, etc.

8. Notus a longe potens lingua audaci : et sensatus scit labi se ad ipso,] q. d. Qui *potens* est *lingua audaci*, id est, qui pollet audacia dicendi, hic *longe* lateque *notus* est, celebris et famosus : plebs enim et rude vulgus miratur ejus in dicendo audaciam et facundiam ; at vir prudens et *sensatus* deprehendit, scitque ipsum multa falsa et temeraria audacter effutire, seque, si ei credat et adhærat, *ab ipso labi*, id est, falli et decipi, ac ruere in multa incommoda et pericula, v. g. litium, rixarum, seditionum, carcerum, ut bonorum et vitæ discrimen incurrat : quare ei non credit, ac sibi ac ejus consortio cavet. Hæc quoque spectant ad superbos et superbiam : ipsa enim est mater audaciæ, facitque linguam audacem et effrenem.

Græca de more concisa sic habent : *Notus à longe potens in lingua : sensatus autem novit cum ille labitur;* Tigurina : *Potens procul ex sermone notus est : at qui sapit, caducum* (qui facile in errorem labatur et cadat) *esse meminit ;* Syrus vero de sensato tantum sic habet : *Sapiens è regione* (ex intuitu et aspectu) *oculorum suorum dignoscitur, et scrutatur in momento iniquum.* Hinc disce audaces et effrenes in loquendo esse insipientes, sapientes vero esse modestos et cautos, ideoque facile audacium insipientiam et falsitatem deprehendere et arguere.

Aliter Palacius, qui τὸ *scit labi* accipit pro *novit elabi*, ideoque sic explicat, q. d. Qui linguam audacem habet, sit tibi non prope, sed à longe notus; et si tibi appropiaverit, si sensatus es, elabere ab illo : cum enim ille linguam ardentem habeat, aduret te, nisi elabaris ; et cum linguam venenatam afferat, effundet in te virus suum ; cum linguam peste infectam adducat, pestis contagio te inficiet. Tu ergo, cordate, effugies illum, non eum offendendo, ne in te virus evomat ; sed causas afferendo idoneas, cur ab eo mature discedas. Verùm priorem sensum exposcunt Græca, et τὸ *scit se labi*. Sic enim habet Latina versio, non autem *scit labi*, id est elabi.

9. Qui ædificat domum suam impendiis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hieme.] Ex prima specie peccati, puta superbia, descendit ad secundam ex illa manantem, puta injustitiam. Solent enim divites superbi per injustas angarias, exactiones et oppressiones pauperum augere suas opes et domos, q. d. *Qui ædificat domum suam*, non suo sumptu, sed alieno, puta injuste, per vim, fraudem, aliamve injustitiam ab aliis extorto vel rapto : hic similis est homini, qui ædificaturus colligit lapides ad fabricandum in hieme, græce, εἰς χειμῶνα, id est, in hiemem, vel ad hiemem : ut scilicet in hieme ædificet, tempore nimirum importuno. In hieme enim ob frigus calx conglaciatur, aut ob humorem dissolvitur ; quo fit ut lateres et lapides inter se non satis firmiter conglutinet : qua de causa hiemalia ædificia rimas agunt, et facile corruunt, nec diu durant. Simili enim modo facultates alienæ nunquam inter se cohærent, et in unam rem coeunt; sed solutæ et dissectæ ruunt. Quare qui ex alieno vel rapto ædificat domum, illa diu non fruetur;

sed vel ipse cito morietur, vel domus corruet aut ad alium transferetur, ulciscente sic Numine ejus injustitiam, ut in domo quam fabricando peccavit, in eadem et puniatur. Hæc enim est congrua talionis pœna. Complut. pro εις χειμωνα, habent εις χωμα ταφης αυτου, id est, *in tumulum sepulturæ suæ*, q. d. Qui ex alieno ædificat domum, non tam domum quam tumulum et sepulcrum sibi ædificat; quia in illa brevi morietur et sepelietur. Sic et Tigur. *Qui ære alieno domum suam ædificat, congerenti lapides in tumulum sepulturæ suæ similis est;* et Syrus: *Qui ædificat domum suam facultatibus sociorum, congregat lapides tumulo suo;* ut facultates hæ quasi lapides in tumulum coacervati, mole sua ipsum opprimant et sepeliant; quia, scilicet, domino suo interitus sunt causa, et celeriorem mortem ipsi conciliant.

Alludit, imo citat illud Jerem. 22. 13. de Joakim rege impio: *Væ qui ædificat domum suam in injustitia, et cœnacula sua non in judicio: amicum suum opprimet frustra, et mercedem ejus non reddet ei.* Unde pœnam sepulcri jam dicti ipsi intentat vers. 19. dicens: *Sepultura asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas Jerusalem.* Jeremiam secutus Habacuc cap. 2. v. 9: *Væ*, inquit, *qui congregat avaritiam malam domui suæ, etc. Væ qui ædificat civitatem in sanguinibus, et præparat urbem in iniquitate.* Vide utrobique dicta.

Aliter Palacius: Tempore hiemali, inquit, non sunt lapides colligendi, sed ligna contra frigus. Si igitur in hieme colligas lapides, stultus eris, qui non ligna quibus calescas, sed lapides sine utilitate collegisti: ita si ære alieno domum ædificas in qua habites, stultus eris; non enim in ea habitabis, sed potius à creditoribus inde expelleris. Verùm priorem sensum exposcunt Græca.

Mystice idem Palacius: Cùm, Domino dicente, temporalia nostra plane non sint, sed aliena (*si in alieno,* inquit Dominus Lucæ 16. 12. *fideles non fuistis: quod vestrum est, quis dabit vobis?*) qui ex temporalibus domum suæ conversationis ædificat in terris, plane stultus est. Cum enim habitare hìc voluerit, inde pelletur.

10. Stuppa collecta synagoga peccantium, et consummatio illorum flamma ignis.] Complut. addunt *in perditionem*. Culpæ assignat pœnam, q. d. Putant potentes et superbi se esse insuperabiles, invictos et quasi omnipotentes; at revera omnis eorum *synagoga*, id est, cœtus et multitudo, fragilis est, instar stuppæ collectæ. Sicut enim stuppa illico ab igne vicino corripitur conflagratque, et quo major est stuppa, eo facilius magisque ignis inflammatur: ita pariter ignis vindictæ divinæ facillime corripiet et consumet omnes peccantes, eoque facilius et ardentius, quo major fuerit eorum synagoga et multitudo. Hæc enim non est aliud quam *stuppa collecta*, id est, fomentum et pabulum iræ et indignationis divinæ, æque ac ignis conflagrationis orbis in fine mundi, ac judicii divini et gehennæ, juxta illud Malach. 4. 1: *Et erunt omnes superbi, et omnes facientes iniquitatem stipula: et inflammabit eos dies veniens.* Unde in Græco est elegans paronomasia inter συνηγμενον, id est, collecta, in unum coacta; et συναγωγη, id est, synagoga, cœtus, congregatio, q. d. Impiorum synagoga non est aliud nisi stuppa coacta ad ignem, nisi synagoga, id est congregatio, ignis.

Nota. *Consummatio* primo, idem est quod *consumptio*, q. d. *Consumptio illorum* erit *flamma ignis*, hoc est, flamma ignis consumet eos. Secundo, *consummatio*, id est finis, *illorum* erit *flamma ignis;* hoc innuit Græcum συντελεια: nam τελος est finis. Porro, ignis hic consumens impios est quintuplex. Primo, ignis indignationis Dei. Secundo, vindictæ, qua Deus impios igne, id est, peste, fame, gladio (*ignis* enim significat omnem acrem vindictam, omneque ejus instrumentum) perdit in hac vita. Tertio, ignis conflagrationis mundi: hic enim superbos cum eorum domibus et opibus comburet. Quarto, ignis acerrimi judicii divini, quo Christus scrutabitur, damnabit et percellet improbos in ultimo die mundi, de quo ait Daniel 7. 10: *Fluvius igneus rapidusque egrediebatur à facie ejus.* Quinto, erit ignis gehennæ, de quo vers. seq. Unde Complut. addunt, *in perditionem;* et Tigurina: *Stuppa collecta cœtus est nefariorum, flammaque ignis exitialis eorum exitus.* Ex quo infert Palacius, impios in gehenna non esse solutos, ut libere vagentur, sed esse colligatos in fascem, ut ait Isaias cap. 24. 22. Hoc enim significat *stuppa collecta*, scilicet, eos collectos, vinctos jacere, et velut stuppam constipatam comburi, juxta parabolam zizaniorum, de quibus ait Christus: *Alligate ea in fasciculos ad comburendum*, Matth. 13. 30. Denique hæc erit impiorum *consummatio*, id est finis, sed sine fine. Eorum enim finis erit perpetuum incendium, et perennis flamma ignis, quæ ex eorum corporibus velut titionibus sursum ascendet, ait Palacius.

Moral. discant hìc peccatores, evanidas esse suas vires, opes, conspirationes, fœdera, quibus fidem vel justitiam opprimere satagunt, adeoque ea non esse aliud quam stuppam collectam ad ingens incendium. Ex adverso justi et pii qui ab eis vexantur vel opprimuntur, nil eos formident, certique sint eos brevi, ut stuppam, igne vindictæ divinæ conflagrandos. Unde Rabanus: *Comparat*, inquit, *rei fragili peccatorum synagogam, ut ostendat ejus vilitatem et velocissimum interitum: quia sicut stuppæ collectio igne adhibito facile conflagrat, ita peccatorum cœtus in futura vindicta sine mora disperiet.*

11. Via peccantium complanata lapidibus, et in fine illorum inferi, et tenebræ, et pœnæ.] Græce, *in fine illorum fovea inferni*, q. d. Via concupiscentiæ per quam incedunt peccatores, initio videtur concinna, pulchra, amœna et jucunda, perinde ac si lapidibus planis esset strata et complanata: at postmodum apparet aspera, tristis et horrida; nam finis ejus deducit et desinit in infernum, ubi sunt tenebræ densissimæ et pœnæ atrocissimæ. Sicut ex adverso via virtutis per quam incedunt justi, initio est aspera et stricta: sed progredientibus in ea paulatim fit laxior, facilior et amœnior, ac tandem eos deducit ad beatitudinem et gloriam æternam. Alludit ad Prov. 14. 12: *Est via, quæ videtur homini recta: novissima autem ejus deducunt ad mortem.* Hoc est quod ait Christus Matth. 7. 13: *Spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta, et arcta via est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam!* Idem re-

præsentabat Pythagoras per suum Ypsilon, de quo exstat elegans epigramma Virgilii :

Littera Pythagoræ discrimine secta bicorni,
Humanæ vitæ speciem præferre videtur.
Nam via virtutis dextrum petit ardua callem,
Difficilem quæ aditum primum spectantibus offert,
Sed requiem præbet fessis in vertice summo.
Molle ostentat iter via lata ; sed ultima meta
Præcipitat captos, volvitque per ardua saxa.

Syrus hunc versum et præced. hoc uno exprimit : *Sicut ascensus arenæ pedibus viri senis* (alia lectio habet *duri, asperi*) *: ita robur iniquorum juxta ignem, et semita impii offendiculum est illi; quia finis ejus fovea profunda est*, q. d. Sicut ascensus arenæ initio mollis et facilis est, sed quo altius per eam ascendit senex, eo fit ei difficilior, quia arena in cumulum assurgens ascendenti fit profundior, ita ut tandem non tantum pedem, sed et reliquum corpus sorbeat, et in voraginem sive abyssum arenæ demergat : ita plane via impiorum initio facilis, sensim fit difficilior, ac tandem in abyssum ignis æterni eos demergit : quare semita impii fit ei offendiculum, quia finis ejus est fovea inferni.

12 et 13. Qui custodit justitiam, continebit sensum ejus. Consummatio timoris Dei, sapientia et sensus.] Complut. *sapientiæ assumptio. Justitiam* vocat observationem legis, hæc enim facit hominem justum : *sensum* vocat mentem et sententiam. Unde Græca habent : *Qui custodit legem, tenet* ἐννόημα, id est, *cogitationem, notionem, intellectum, sensum ejus*, q. d. Qui observat legem, hic assequitur legis intelligentiam, hic percipit ac perspicit legis mentem et sensum, ut videat quid lex jubeat et velit, ejusque finem et causam, æque ac sapientiam et ordinem, scilicet, quàm id quod Deus lege sua præcipit et sanxit, sit æquum, justum, sanctum; quàm sapienter ordinatum ad suum finem, quàm justa de causa sancitum. Lex enim Dei non tam speculando quam practicando discitur et intelligitur, uti docet S. Bern. epist. 108 : *Quam utique scientiam*, inquit, *haud facile nisi qui mundo crucifixus erit, apprehendit. Falleris, fili, falleris, si te putas invenire apud mundi magistros, quam soli discipuli, id est, mundi contemptores, Dei munere assequuntur. Nec enim hanc lectio docet, sed unctio ; non littera, sed spiritus ; non eruditio, sed exercitatio in mandatis Domini. Seminate, inquit*, Osee 10. 12. *vobis in justitia, metite spem vitæ, illuminate vobis lumen scientiæ. Vides, quia non recte proditur ad lumen scientiæ, nisi justitiæ germen præcedat ad animam : ex quo formetur granum vitæ, et non palea gloriæ.*

Ex quo recte infert Siracides : *Consummatio timoris Dei, sapientia et sensus*, q. d. Perfectio timoris Dei, quæ consistit in perfecta observatione legis Dei, parit veram sapientiam et intelligentiam, adeoque ipsa est vera sapientia et intelligentia. Vere enim sapiens et intelligens est, non qui alta speculatur, sed qui timet Deum, e usque mandata opere exsequitur. Unde Tigurina vertit : *Finis religionis Domini est accessio sapientiæ*, id est, ad sapientiam ; Syrus : *Qui timet Deum, nullius rei indigebit.* Quare sapientis et sapientiæ est timere Deum, ut nulla re indigeat, sed Deus ei de omnibus abunde provideat. Rursum *sensus justitiæ*, inquit Palacius, est quædam lux intellectualis à Deo homini pio infusa, qua acute, intime, affectuose et amanter divinam legem intelligit, Deique justitiam penetrat et amat. Ait ergo Auctor : Qui custodit justitiam, assequitur illum sensum ejus, quo viri docti et pii non destituuntur. Unde egregie infert : Perfectus et consummatus timor Dei socios habet *sapientiam*, id est, divinam in affectu dilectionem ; et *sensum*, id est, divinam in intellectu lucem. Hanc lucem, hunc sensum, hanc Spiritus sancti doctrinam non accipiet qui non est sapiens in bono. Beatus enim ille est, quem tu erudieris, Domine : is non est sapiens in malo, sed sapiens in bono.

Nota : Pro *continebit sensum ejus*, græce est κρατεῖ (vel, ut alii legunt, κατακρατεῖται) τοῦ ἐννοήματος αὐτοῦ, ubi si per spiritum lenem legas αὐτοῦ, significat *ejus ;* sin per asperum αὑτοῦ, significat *suum*, itaque legunt plerique. Unde Complut. vertunt : *Qui custodit legem Domini, dominatur cogitationi suæ ;* Rom. *continet sensum suum ;* Tigurina : *Qui servat legem Domini, cogitationibus suis imperat ;* Syrus : *Qui custodit legem, subigit* (vel affligit) *appetitum suum.* Lex enim refrenat motus inordinatos appetitus et concupiscentiæ, eosque ordinat et componit. Quare qui legem Dei observare satagit, appetitus suos domet, legique Dei subjiciat.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA OPPONIT MORES STULTI MORIBUS SAPIENTIS.

14 et 15. Non erudietur, qui non est sapiens in bono. Est autem sapientia (ita Rom. et Græca : perperam ergo aliqui contrarie legunt, *insipientia*), quæ abundat in malo : et non est sensus ubi est amaritudo.] Græcus de more brevis et bimembris sic habet : *Non erudietur qui non est astutus : est enim astutia multiplicans acerbitatem*, puta malitiam ; Tigur. *Qui non est callidus non patietur erudiri se : est autem cùm et calliditas amaritudinem multiplicat.* Distinguit duplicem πανουργίαν, id est, astutiam, calliditatem et sapientiam. Unam in bono quæ vera est, alteram in malo quæ adumbrata, ficta et falsa est, q. d. Astutia et sapientia vera consistit in observatione legis Dei, uti dixi vers. præced. Quocirca ea *non erudietur*, nec ejus est capax *qui non est* πανοῦργος, id est, astutus et *sapiens in bono*, qui scilicet non sapit, non amat, non operatur bonum. *Est* enim quædam πανουργία, id est, astutia et *sapientia, quæ abundat in malo*, ut scilicet mala multa astute moliatur et perpetret, juxta illud Jerem. 4. 22 : *Sapientes sunt ut faciant mala, bene autem facere nescierunt.* Hæc non est vera sapientia, nec verus sensus,

veraque prudentia; *et*, id est quia, *non est verus sensus*, id est, vera sapientia, intelligentia et prudentia, *ubi est amaritudo*, græce, πικρία, id est, malitia quæ amaricat animum, eumque facit acerbum tum sibi, tum Deo, tum proximis. Idque Primo, quia *amaritudo*, id est, ira et rancor, offuscat judicium, illudque facit amarum, indignans et rancidum. Secundo, quia Deus sua luce cœlesti sensuque divino non donat, nec dignatur eos, in quibus est hæc amaritudo. Unde S. Jacobus cap. 3. 14: *Si zelum*, inquit, *amarum habetis, et contentiones sint in cordibus vestris; non est ista sapientia desursum descendens; sed terrena, animalis, diabolica.*

Porro πικρία, id est, *amaritudo*, est animi ægritudo et morositas. Unde Cicero ad Atticum: *Amariorem me senectus facit, stomachor omnia;* sed maxime, πικρία est acerbitas animi ultionem expetentis. Unde πικροὶ dicuntur amari et amarulenti, teste Gellio, qui exasperantur odio tendente ad vindictam, qui scilicet iram odiumque non deponunt, nec condonant, sed diu reservant. Sic Theocritus Pana vocat πικρόν, id est, amarum; causamque addit: *Quia illi bilis acris semper naribus insidet.* Quocirca sanctus Paulus Ephes. 4. 31. monet dicens: *Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia.* Et Hebr. 12. 15: *Ne qua radix amaritudinis*, inquit, *sursum germinans impediat.* Alludit ad Deuter. 29. 18: *Ne forte, etc. sit inter vos radix germinans fel et amaritudinem.* Ubi ostendi omnem malitiam, omneque peccatum vocari *fel* et *amaritudinem*, causamque assignavi.

16. Scientia sapientis tanquam inundatio (græce, κατακλυσμός, id est eluvio, diluvium) abundabit, et consilium illius sicut fons (Complut. addunt, *purus*) vitæ permanet,] q. d. Sicut crescente luna crescit mare, adeo ut luna plena exundet, camposque vicinos irriget et fecundet: sic crescente Dei illuminatione et gratia crescit *scientia sapientis*, adeo ut in alios exundet, eisque se communicans, illos pariter efficiat scientes et sapientes. Qua fit, ut *consilium* et doctrina sapientis sit quasi *fons vitæ*, qui jugiter manat aquas vitales sapientiæ, quibus alios assidue riget, ut vivant vitam gratiæ in terra, victuri vitam gloriæ in cœlo.

Nota: Sapientiam nunc vocat *scientiam*, nunc *consilium*, nunc *eruditionem*, nunc *intellectum*, nunc *sensum*, nunc *disciplinam*. Causam dedi in Proœmio. Unde Tigurina vertit: *Scientia sapientis exuberabit tanquam inundatio vitæ, ac veluti fons vitæ purus ejusdem consilium;* Syrus: *Mens sapientis sicut fons aquarum abundabit, et cogitatio ejus sicut aquæ vivæ.* Alludit ad Prov. 16. 22. *Fons vitæ eruditio possidentis.* Et cap. 18. 4: *Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans fons sapientiæ.* Ad quæ loca alludens Christus: *Qui biberit*, inquit, *ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, Joan. 4. 14, et cap. 7. 38: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

Moral. disce hîc doctorem semper debere manare sanam sanctamque doctrinam, sive pauci sint auditores, sive multi; sive pauperes, sive divites; sive benevoli, sive malevoli: sic enim fons omnibus et singulis perennes fundit aquas. Ita fecit Christus unam Samaritanam docens, Joan. 4. ac pauperes piscatores in Apostolos efformans. Christum secutus Paulus ait Roman. 1. 14: *Græcis ac Barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum.* Ubi S. Chrysost. *Sicut cœlum*, ait, *stellæ, sol non uni tantum genti: sic D. Paulus, sic omnes qui Deo militant, non uni, sed omnibus per doctrinarum exempla lucere debent; nec, si desint qui illis utantur, desistere debent. Aquarum enim*, ut inquit homil. 1. de Lazaro et divite, *venæ, etiam nullus veniat aquatum, manant tamen, et fontes, quamvis hauriat nemo, scatebras emittunt.* Plura de hoc fonte dicam Proverb. 16. 22.

17. Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit.] Opponit stultum sapienti, q. d. Mens sapientis est quasi fons vitæ, jugiter emanans aquas doctrinæ salutaris, et vivificæ; at mens stulti est quasi lagena confracta, et idcirco nullam sapientiam quam legit vel audit, retinebit; sed illa ex ea effluet, sicut effluit aqua ex lagena fracta vel pertusa. Nota: *Non omnem*, Hebræis idem est quod *nullam*. Pro *cor* græce est ἔγκατα, id est *interiora*, puta viscera, inter quæ primum et præcipuum est cor. Unde Tigurin. *Viscera stulti instar vasis confracti sunt, ut qui nullam in vita sua scientiam contineat;* alii: *Intestina stulti tanquam vas confractum, nullam continent scientiam;* Syrus: *Cor impii sicut cisterna disrupta, et omnibus diebus vitæ suæ sapientiam non discet.* Præclare S. Antonius in Melissa p. 1. serm. 48: *Sicut*, inquit, *vas fictile sono et tinnitu, sic homo sermone probatur.* Huc facit apophthegma Hebræorum in *Pirke avoth*, id est, in Sententiis patrum: *Quatuor hominum differentiæ sunt coram sapientibus astantium. Alii sunt quasi spongia, quæ humorem undequaque sugit ac trahit; alii quasi dolium pertusum, quod aquam hauriens una ex parte, ex alia effluit, et quidquid accepit evacuat; alii quasi cuppa, quæ cum vinum effluere sinat, fæces retinet; nonnulli denique adinstar cribri seplasiarii vel pigmentarii, quod et furfur retinet, sed distinctis cellulis; in superiore siquidem furfur, in inferiore vero farinam servat.*

18. Verbum sapiens quodcumque audierit scius (græce ἐπιστήμων, id est, sciens, prudens, sensatus), laudabit, et ad se adjiciet, id est, sibi applicabit, ut illud in arca memoriæ recondat, et in actus moresque conferat. Aliter Jansenius: *Adjiciet*, inquit, id est, auctius illud reddet. Sed priorem sensum exigit *ad se*, et antithesis quam subdit, dicens: Audivit luxuriosus (verbum sapiens), et displicebit illi, et projiciet illud post dorsum,] q. d. Sapiens omnem sapientiam, quam audit vel legit, instar ovis ruminat, et in viscera transfert, ut inde crescat et pinguescat: at stultus qui suas voluptates præfert sapientiæ, qualis imprimis est luxuriosus, hic aversatur eam, ideoque ab oculis abjicit post tergum, ne cogatur eam aspicere, indeque vel mutare vitam, vel assidue corripi, castigari et verberari.

Nota: Pro *luxuriosus*, Noster legit cum multis σπαταλῶν, id est, delicians, luxurians, luxui vacans; sed Complut. et alii legunt ἀσύνετος, id est, insipiens. Rursum pro *ad se adjiciet*, græce est, ἐπ' αὐτὸν προσθήσει: ubi Noster αὑτὸν legit spiritu aspero, ut significet *se;* jam legunt spiritu leni, αὐτὸν, id est, *ipsum;* unde vertunt: *Et ad ipsum adjiciet.* Ita Tigur. *Si peritus*, inquit, *audierit dic-*

tum sapientis, laudabit illud, reddetque auctius; quod si audierit imperitus, improbabit idem, et post tergum suum abjiciet; et Syrus : *Verbum sapientis audit sapiens, et laudat illud, et super illud addit; et audit illud stultus, et de eo ridet, et projicit illud ad unum ex lateribus suis,* id est, in angulum retrudit. Nimirum sicut lyræ aut citharæ similes, et simili modo temperatæ et modulatæ, invicem sibi respondent, adeo ut una pulsata alteram per quamdam sympathiam et occultam obsequentiam ex adverso accinere et similiter sonare compertum sit : sic etiam sapiens sapienti acquiescit accinitque, ejusque dicta, velut stuppæ flammam, eminus odoratur, haurit et concipit. Idem facit stultus stulto et vitiosus vitioso. Unde illud : Fur furem agnoscit, mœchus mœchum, latro latronem. Tanta est vis similitudinis, similisque in corde affectionis et dispositionis; hæc enim per motus et gestus similes foris se prodit, ex eisque à simili et conscio agnoscitur. Quin et sicut chordæ factæ ex nervis lupinis dissonant et quasi obstrepunt chordis quæ factæ sunt ex nervis ovinis per naturalem antipathiam : sic stultus dissonat et obstrepit dictis sapientis; et vice versa.

19. Narratio fatui quasi sarcina in via : nam in labiis sensati invenietur gratia.] Tigurina, *lepor.* Dixit, quale quàmque differens et diversum sit cor stulti à corde sapientis : nunc idem dicit de ore; os enim sequitur cor et mentem; qualis enim est cogitatio cordis, talis est et sermocinatio oris. Dicit ergo, *Narrationem fatui esse quasi sarcinam in via,* quia sicut hæc onerosa est et molesta, gravatque et impedit viatores, ne facile et expedite in via progredi queant : ita pariter illa narratio stulti molesta est, gravatque auditores, tum quia importuna est, tum quia multiloqua, tum quia insulsa. At vero *in labiis sensati invenitur gratia;* quia, sicut gratiosa, id est, discreta, prudens, concinna, suavis, utilis et salubris, est eorum cogitatio, ita est et eorum oratio et narratio; quocirca auditores non gravat, sed delectat, ut cupiant eam crebro audire, ut sequitur. Unde Syrus vertit : *Narrationes impii sicut sarcina gravis in via* (quia narrat sibi similia impia et turpia; aut, si pia et sancta narret, narrat ea modo ingrato et insipido) : *et omne verbum justi gratia.* Audi S. Ambros. lib. 1. de Interpell. Job c. 3 : *Narratio fatui sarcina in via. Quid enim aliud est peccatum nisi sarcina? quæ hujus seculi onerat viatorem gravi deprensum fasce delicti? qui se nollet oneri subjacere, debuit audire dicentem : Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos,* Matth. 11. 28.

20. Os prudentis quæritur in ecclesia, et verba illius cogitabunt (Syrus, *ponent,* scilicet auditores; Græca Roman. *Cogitabit,* scilicet Ecclesia) in cordibus suis.] *Ecclesia* significat congregationem vel cœtum quemlibet hominum, q. d. In cœtu homines quærunt audire sapientem et prudentem, ut ejus doctrina instruantur, castigatione corrigantur, consiliis dirigantur, ideoque verba illius in corde suo appendent et ruminabunt. Unde Tigurina : *Os sapientis in cœtu consulitur, et quisque dicta ipsius perpendit animo.* Contrarium facit stultus. Unde subdit :

21. Tanquam domus exterminata, sic fatuo sapientia : et scientia insensati inenarrabilia verba.] Græca : *Tanquam domus destructa, sic fatuo sapientia : et cognitio imprudentis investigabilia verba.* Τὸ *sic fatuo sapientia,* duplicem habet sensum. Prior est, q. d. Sapientia prudentis, quæ quasi grata quæritur et perpenditur in Ecclesia, ingrata et contemptibilis est fatuo; ipse enim eam nihili æstimat, imo odit et aversatur tanquam insipientiæ suæ contrariam. Sicut qui amat et quærit domum rite ædificatam, odit domum destructam et eversam, suisque ruinis obrutam et sepultam. Huic sensui favet Tigurina : *Instar domus eversæ est stulto sapientia, et scientia imperiti sermones inconsulti sunt;* et Syrus : *Sicut carcer est sapientia stulto; et intellectus insano sicut carbones ignis,* quibus se et alios comburat.

Posterior et germanior est, q. d. Sapientia quæ in fatuo est, quam scilicet à sapiente audivit aut legit, ab ipsomet fatuo incondite, inepte, inordinate, inconnexe, inconcinne, confuse, imo contrarie et contradictorie proposita, est quasi domus eversa. Sicut enim fatuus sua fatuitate domum destruit et evertit : sic idem evertit sapientiam quam protulit, dum ei immiscet vel subjungit sententias stultas, imo contrarias et contradictorias, quæ sapientiam ab ipso prolatam evertant. Sermo enim sapientis ordinatus, verax, compositus, connexus, pulcher, similis est fabricæ domus pulchræ, in qua una pars alteri recto ordine inædificatur, cohæret, compaginatur, ut omnes junctæ elegantem orationem quasi domum construant. At stultus sapientiæ, quam ædificare cœpit, admiscet et quasi inædificat fatua, insulsa, contraria, quæ sapientiæ fabricam evertant et destruant. Unde subdit : *Et scientia insensati inenarrabilia verba,* q. d. Insensatus et stultus scientiam suam profert et eloquitur incomposite, inordinate, inintelligibiliter, ut ejus scopus et connexio, imo et summa sententiaque, mente comprehendi et voce enarrari nequeat; adeo ut si rogeris, Quid dixit ille fatuus? responsurus sis, Nescio; neque animi ejus sensa possis mente complecti, multo minus verbis enarrare. Unde nonnulli vertunt, *fatui* in genitivo, hoc modo : *Quod eversa domus, id est fatui sapientia, et scientia insipientis, res quæ perscrutari nequeunt.* Sicut enim in domo eversa omnia sunt confusa, incomposita, perturbata, eversa, sic et sunt in sapientia et sermone stulti. Hic verum est illud Nazianz. in Carm. ad Nicobulum : *Simia est simia, etiamsi purpura vestiatur. Asinus etiam auro onustus, propterea rudere non desinit.*

Parabolam hanc festivo galli et vulpis apologo illustrat Cyrillus lib. 2. Apolog. moral. c. 15. cui titulus : *Contra tumentes ex scientia. Gallus,* inquit, *intelligens dispositionem mutabilitatis cœlestis, mox de sua scientia tumidus, in arboris ramunculum ascendit, et recto collo alta voce cantavit. Quem cum vulpes audisset, ad ejus cantum quam citissime accurrit, et stans deorsum ipsum salutavit et dixit : Frater mi, audivi vocem exsultationis tuæ, quæso, cantationis causam indica mihi. At ille protinus inquit : Nimirum intelligentia supernæ dispositionis dotatus, eam cum sentio, statim voce cantabili nulli invidus pango. Tunc vulpes subridens ait : Ergo plenus es scientia, quæ est divinorum sublimium disciplina. Quo audito gallus plus intumescens cantavit, moxque vulpes saltavit. Cui ille desuper? Ut quid saltasti? Ipsa respondit, quia tu prius exsultasti. Gaudere namque cum gaudentibus licet. Dolositatis deinde rete exponens, verbis callidis adjunxit : O galle, tu es*

gloria nostra, tu es bestiarum lætitia. Te nunc quæso porrige, si dignaris, ut osculer mirum intelligentiæ tuæ caput. Sed vide stolidam superbi de scientia sibi blandientis inscitiam et amentiam : *At ille adulationis dolosæ mellea lingua emollitus, statim vitale caput improvidus ori famelico porrexit. Quod avida vulpes stringens, deorsum miserum traxit et subjunxit : Galle, galle, ubi est sapientia tua? concepisti superbiam, et perdidisti prudentiam, et dedisti pro nihilo vitam tuam. Cui gallus : Quid gloriaris in malitia? At illa respondit : Non est malitia humiliare superbiam, sed ars vera.* Denique idipsum exemplo stellæ et oculi constabilit : *Sicut namque quanto splendidius, tanto demissius est; et quanto sublimius, tanto apparet minus. Parvus oculus rimatur acutius, et in cauda vermiculi lucis clarissimæ fulget decus. Porro quid scivisti, si te ignorasti? aut si novisti, quomodo superbisti, pulvis et cinis? Quid plura? Nulla major dementia est, quam, per scientiam cum inflaris, perdere sapientiam. Quo dicto, statim famelica suum ori ex præda officium dedit.*

22. Compedes in pedibus, stulto (græce, ἀσυνέτοις, id est, *stultis*) doctrina, et quasi vincula manuum super manum dextram.] Tigurina : *Disciplina compedes sunt pedibus stultorum, et instar manicarum in manu dextra;* alii : *Pedicæ in pedibus sunt amentibus disciplina, et ut manicæ super manu dextera;* Syrus : *Sicut compes est doctrina in pedibus stulti, et sicut vinculum in dextera ejus.* Dat causam cur stulti oderint sapientiam, quia, scilicet, ipsa est quasi compes vinciens et stringens eorum pedes, ne ad fatua exercenda progrediantur. Eadem est quasi manica stringens *manum dextram*, ne quid fatui operetur, q. d. Sapientia, quia sua disciplina restringit et coercet disciplinatos stultorum affectus, gressus et actiones, hinc eis est exosa. Unde ipsi ut suas cupiditates sequantur, libere incedant, agantque quod lubet, vincula hæc sapientiæ excutiunt dicuntque: *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus à nobis jugum ipsorum,* psalm. 2.

TERTIA PARS CAPITIS.

DE STULTI IMMODESTIA IN RISU, VISU, AUDITU ET SERMONE.

22. Fatuus in risu exaltat vocem suam : vir autem sapiens vix tacite ridebit.] Distinxit fatuum à sapiente in cogitatione et sermone : nunc eumdem distinguit in risu; quod scilicet fatuus ad quamlibet occasionem, imo nulla de causa, temere solvatur in risum, rideatque effuse, late, diducto ore, ac insulse, ad ea ob quæ potius lugere et flere deberet, quodque in risu *vocem exaltet,* cachinnetur et perstrepat. Cujus risus causa est animi levitas, mobilitas, lascivia et stoliditas. *Sapiens* vero raro et modice rideat, nec tam rideat quam subrideat, et labia instar ridentis diducat; quia sapiens sapienti, id est, gravi, maturo et constanti, æque ac modesto et verecundo est animo, scitque se in hoc mundo pleno ærumnis et periculis, quasi in valle lacrymarum versari, ideoque potius lugere quam ridere debere, juxta illud : *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur,* Matth. 5. 5. Unde Græca habent : *Stultus in risu attollet vocem suam, vir autem callidus vix placide subridet;* Tigurina : *Stultus per risum sustollit cachinnum, at vir sapiens subridet tacite;* Syrus : *Cum quiete ridet*, vel potius subridet ; hoc enim significat Græcum ἡσυχῇ μειδιάσει. Alludit ad Ecclesiastæ c. 7. 5 : *Cor sapientium ubi tristitia est, et cor stultorum ubi lætitia, etc., quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti.*

Ita Christus Dominus sæpius flevisse, nunquam risisse legitur, ut Christianos doceret hic flendi, in cœlo ridendi fore tempus. Ita S. Basil. Reg. 17. fusius disput. Idem ad filium spirit. ita ei præscribit : *Noli dissolutis labiis risum proferre, amentia namque est cum strepitu ridere; sed subridendo tantummodo mentis lætitiam indica. Nec in modum parvuli velis jocari assidue, quia non convenit ei qui ad perfectionem nititur, jocari ut parvulus. Esto in malitia parvulus, et vir perfectus in sensu. Nullum enim habet accessum cordis compunctio, ubi fuerit immoderatus risus ac jocus. Ubi vero fuerint lacrymæ, ibi spiritalis ignis accenditur, qui secreta mentis illuminat, et vitia cuncta exurit. Tunc aviditate cœlesti anima flagrans, Christi amori copulatur, cum in terris degens de cœlestibus jugiter meditatur, calcat seculi voluptates, nec ulla seculi cura eam segregat ab amore Christi; sed ut figura quædam inter homines versari videtur, et tota ejus conversatio in cœlis est. Mors illi præsens, tanquam vita ipsa, est dulcis. Cupit dissolvi et esse cum Christo, quem in carne vivens intra suum portaverit templum.* S. Basilio succinit ejus symmystes S. Greg. Nazianzen. in Tetrastichis :

> Risum, *inquit*, meretur quilibet risus procax,
> Fletum immodestus haud levem risus parit.
> Tristem esse præstat, quam solutis moribus.
> Firmum caduca nulla res tangit virum.

Idem orat. 11. de Gorgonia sorore sua ita scribit : *Quænam oculos ita frenavit? quænam risum ita irrisit? adeo ut vel leniter subrisisse, nimium pene ipsi videretur.* Vide S. Ephrem tom. 1. tractat. 44. cujus hic est titulus : *Non esse ridendum, sed lugendum et plorandum.* S. Bernard. tractat. de Natura divini amoris cap. 3 : *Amplectatur*, ait, amans Deum *cordis puritatem, corporis munditiam; silentium, vel verbum ordinatum; oculos stabiles, et non sublimes; aures non prurientes, victum et vestitum sobrium, et qui faciat, non impediat, boni operis diætam; manus continentes, gressum mitem, non ridendo cordis prodere lasciviam, sed leniter subridendo gratiam.* Idem in sermone de S. Malachia, Archiepiscopo Hiberniæ, modestum ejus risum ita dilaudat : *Risus aut indicans charitatis, aut provocans, rarus tamen et ipse. Equidem interdum eductus, excussus nunquam; qui ita nuntiaret cordis lætitiam, ut ori gratiam non minueret, sed augeret. Tam modestus, ut levitatis non posset esse suspectus; tantillus tamen, ut vultum hilarem ab omni tristitiæ nævo vel nubilo vindicare sufficeret.* Sic de nostro R. P. Petro

Canisio scribit P. Sacchinus lib. 3. Vitæ ejus, pag. 328 : *Risus ei perrarus, idemque non nisi humanitatis et charitatis in tempore condimentum. Lingua sancta, nescia nugarum, in mediis aulis religiosa, ubique cœlestia divinarum laudum mella manans.*

Sic inter Gentiles ἀγέλαστοι, id est, risus expertes, cognominati sunt et celebrati Heraclitus, Anaxagoras, Aristoxenus, Phocion, M. Crassus, Licinius, M. Cato, Nerva. Bessarion. lib. 4. Apologiæ Platonis, cap. 1. scribit Platonem adeo fuisse modestum et gravem, ut raro subriserit, riserit nunquam. Risus enim nimius ridiculum facit, vel indicat; quare insipientem decet, non sapientem, juxta illud vulgo tritum :

Per risum multum poteris cognoscere stultum.

Quocirca Seneca in Proverb. litter. *M. Morbum*, ait, *esse scias, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, et ad omnium æstimationem ipsum quoque os diducere.* Denique Beda in Proverbiis : *Præceps ad risum, præceps quoque fertur ad iram.* Et Dacrianus in Speculo Monach. : *Cachinnum*, inquit, *tanquam altum animæ præcipitium fuge, sciens quia risus excussus indisciplinatusque claustra pudoris violat.* Plura de risu dicam Ecclesiast. 2. 2.

24. Ornamentum aureum prudenti doctrina, et quasi brachiale in brachio dextro.] Est antithesis ; nam v. 22. dixit fatuo doctrinam esse quasi compedes pedum, et manicas manuum : hic ei opponit sapientem ; huic enim doctrina et sapientia est instar ornamenti aurei, v. g. instar monilis et torquis aurei ; quia similiter eum ornat in se, magisque eum ornabit, si quasi doctor eam aliis communicet et doceat ; quare est ei instar armillæ et brachialis, quod manus et brachia decoret et exornet. Unde Tigurina : *Veluti ornamentum aureum est eruditio sapienti, et instar armillæ brachio dextro ;* Syrus : *Sicut monile aureum sapientia intelligenti, et sicut gemma annuli super manu ejus dextera.* Sicut ergo annulus aureus et gemmeus ornat dexteram, sic sapientia ornat sapientem. Hujus rei symbolo Doctores dum creantur, torque aurea et annulo aureo donari et insigniri solent, uti dixi cap. 6. 25.

25. Pes fatui facilis in domum proximi : et homo peritus confundetur a persona potentis.] Distinxit sapientem à stulto, in corde, ore et risu : nunc distinguit in incessu, q. d. Fatuus, quia curiosus et impudens, facile ingreditur *domum proximi*, ut curiose et impudenter scrutetur et audiat quid in ea agatur : at *homo peritus*, græce πολύπειρος, id est, multa expertus, indeque prudens, qui scilicet experientia didicit quam ingrata sit hominibus curiosa perscrutatio domus propriæ, nimiaque libertas in eam ingrediendi ; hic *confundetur*, græce αἰσχυνθήσεται, id est, erubescet, verecundabitur, reverebitur *personam ;* et, ut græce est, vultum hominis *potentis*, q. d. Sapiens est verecundus et reverens, adeo ut et vultum potentis fixius inspicere erubescat : at fatuus est inverecundus et irreverens, adeo ut non solum vultum potentium intueri, sed et domum eorum sine causa, nec vocatus, ingredi, inspicere et perscrutari audeat. Unde S. Ambrosius ad Virgin. sic legit : *Pes fatui facilis in domum proximi ; qui autem sapiens est, verecundatur ;* Tigurina : *Pes stulti in domum alterius proclivis est ; at peritus homo reformidat vel inspectionem ;* alii : *Pes stulti festinus est ad domum, homo autem expertus erubescit ad aspectum ;* Syrus : *Pedes stulti ingrediuntur cito intra domum, et vir sapiens inclinat faciem suam ;* quasi erubescens curiose eam inspicere, ideoque oculos deprimens, ne videat quæ in domo sunt vel fiunt, q. d. Prudens verecunde, nec nisi invitatus vel coactus ingreditur domum potentis ; ejus enim faciem erubescit. Hoc vitio notatus fuit Crates Thebanus, qui idcirco vulgo dictus est θυρεπανοίκτης, id est, ostiorum apertor, quod in omnes domos irrumperet, et, si quid displicuisset, reprehenderet cynica libertate, teste Laert. l. 6. c. 5. Quocirca Socrates, ut suos auditores à curiositate rerum alienarum avocaret, crebro usurpabat illud Homeri :

Ædibus in nostris quæ prava aut recta gerantur.

26. Stultus a fenestra respiciet in domum : vir autem eruditus foris stabit.] Secundus est hic gestus stulti, q. d. Fatuus, si nequeat ingredi domum alterius, quia fores sunt occlusæ, aut obsidentur ab aliis, similive de causa, tunc per rimas ostii aut fenestræ, rustice et curiose quasi stultus prospiciet in domum, præsertim si quem ex domo convenire vel alloqui desideret ; at *vir* bene institutus et moratus, *foris stabit* pulsans ostium, ut evocet eum quem conventum cupit ; vel, si Prælatus aut vir primarius sit, exspectabit donec ab eo evocetur, aut donec is domo egrediatur, itaque ei occurrat, seseque insinuet. Unde Græca habent : *Insipiens per januam introspicit in domum, vir autem bene institutus foris stat ;* Tigurina : *Insipiens ab janua domum introspicit, at vir eruditus foris consistit ;* Syrus : *Stultus ex janua introspicit in domum, et honor viri est ut stet foris et loquatur.* Ita Xenocrates (ait Laert. lib. 4. cap. 2.) nihil referre dicebat, utrum pedes an oculos inferas in alienas ædes, imo ab oculis magis metuunt incolæ, quam à pedibus.

Præclare Hugo Victor. de Institut. novit. c. 12: *Gestus hominis*, inquit, *in omni actu debet esse gratiosus sine mollitie, quietus sine dissolutione, gravis sine tarditate, alacer sine inquietudine, maturus sine protervia, et sine turbulentia severus.* Huc facit apophthegma R. Judæ in *Pirke avoth*, id est in Sententiis patrum : *Procacis ac inverecundi hominis habitatio est infernus ; sicut è contra modesti et verecundi, paradisus. Placuit tibi, Domine Deus noster, præcipuam nostram sortem in legis tuæ studio constituere.*

27. Stultitia hominis auscultare per ostium : et prudens gravabitur contumelia.] Tertius hic est gestus stulti, qui si nequeat ingredi domum, nec in eam per januam vel fenestram introspicere, inverecunde et impudenter aures applicat ad ostium, ut audiat quid in domo dicatur, aut geratur ; et vir prudens grave sibi reputat hanc incivilitatem, immodestiam et inverecundiam committere ; quia eam æstimat ingens esse suum, æque ac domus incolarum probrum, dedecus et contumeliam : *Prudens* ergo *gravatur contumelia*, q. d. Primo, gravem dicit hanc infamiam et contumeliam. Secundo, q. d. Prudens putat sibi à fatuo gravem fieri injuriam et contumeliam, dum is curiose et inverecunde ad ostium suum auscultat, ut secreta audiat. Unde Syrus vertit : *Stultitia est ho-*

mini auscultare ad januam, et sapienti gravis est contumelia ejus. Summa horum omnium est, stultum rerum suarum esse incurium, alienarum vero esse curiosum, ideoque immodeste et inverecunde eas scrutari; sapientem vero alienarum rerum esse incurium, suarum vero curiosum, ideoque sua attente introspicere et circumlustrare, aliena vero negligere et prætererire; quia eorum curam aliis ad quos pertinet relinquit, eam vero arrogare sibi, incivile, rusticum et ignominiosum ducit.

Pro *stultitia* græce est ἀπαιδευσία, id est imperitia, rusticitas, incivilitas, ineptia, insolentia, insulsitas. Unde Tigurina vertit: *Ad ostium auscultare quemquam inscitia est; qui sapit, hoc dedecus gravatim suscipit;* alii: *Inscitia hominis est auscultare ad januam; prudens vero graviter fert infamiam*, q. d. Auscultare ducit esse infame.

28. Labia imprudentium stulta narrabunt: verba autem prudentium statera ponderabuntur], tum statera rationis à prudentibus antequam ea proferant, tum statera auctoritatis ab iis qui ea audiunt. Hi enim ea quasi præmeditate, graviter et sapienter prolata, magni æstimabunt, verbisque et factis ostendent ea apud se magnum auctoritatis momentum et pondus habere, ut ea crebro ruminent, meditentur, mente expendant, librent et ponderent, eaque in opus conferant, ac juxta ea mores suos conforment, vitamque instituant. Septuplicem stateram, qua singula verba, æque ac opera libranda sunt, recensebo Proverb. 11. v. 1. Græca habent: *Labia loquacium ea quæ non sunt sua narrabunt, verba autem prudentium in statera librabuntur;* Tigurina: *Labia loquacium narrant absurda, sapientes autem quæ dicunt statera ponderant;* alii: *Labia multiloquorum aliena narrant, sermones autem prudentium statera ponderantur;* Syrus: *Os impii in corpore* (in corpus) *sui ipsius* (id est, contra seipsum) *loquetur; et cum pondere loquitur sapiens.* Græca vero Romæ correcta aliter habent, nimirum hoc modo: *Labia aliorum in his gravabuntur, verba autem prudentium statera ponderabuntur.* Huc facit dogma S. Bernardi: *Verba tua prius veniant bis ad limam, quam semel ad linguam.* Lima verborum est mens, est ratio, est prudentia, est consideratio. Unde sequitur: *In ore fatuorum cor illorum, et in corde sapientum os illorum.* Huc etiam facit proverbium Arabicum, cent. 1. num. 16: *Esto cum paliuro oliva*, id est, esto cum stulto sapiens, et cum insano polylogo mentis compos et micrologus.

Præclare B. Petrus Damiani Epist. 10. ad Petrum Cerebrosum: *Qui dicaciam*, ait, *eloquentiam putat, rerum similitudine ductus aberrat. Sicut enim vir sapiens dicit: Labia imprudentium stulta narrabunt, verba autem prudentium statera ponderabuntur. Plane sicut equus effrænis per anfractus et invia, plana vel ardua, quæque transmittit; sic lingua stultorum recta vel frivola, ut quælibet suppetunt, indifferenter ac leviter effluit. Prudens autem quæ dicenda sunt ponderat, et tanquam cautus viator solerter attendit, ubi linguæ suæ vestigium figat. Ille quidquid occultum est, per impatientiam fandi producit in medium; iste, si dictet utilitas, sub clave silentii servat arcanum. Unde et idem Sapiens: In ore, inquit, fatuorum cor eorum, et in corde sapientium os illorum.*

Huc facit apophthegma Hebræorum in *Pirke avoth*, id est, in Capitulis Patrum: *Septem dicuntur de stulto, et totidem de sensato ac sapiente: Vir sensatus tacet et obmutescit coram seniore aut sapientiore se, loquentem non interpellat, importune aliquid effutiens et extra tempus, in medio, videlicet, sermonis interserens; vix respondet interrogatus, interrogat autem ipse ad rem apposite, respondetque etiam aptissime ad quæsita: quæ primo loco proposita sunt, de iis agit primum et ante omnia; posterius autem ad ea descendit agitanda quæ posteriore loco sunt oblata discutienda; si quæ autem sint quæ forte non intellexit, ingenue admonet, et dicit: Hæc et hæc capere non potui, hæc autem intellexi. Tandem cognita perspectaque veritate, dat manus et ultro cedit. Contrario prorsus modo de stulto ratiocinandum est.*

29. In ore fatuorum cor illorum: et in corde sapientium os illorum,] q. d. Fatui quidquid habent in corde, id ore effutiunt, nesciunt enim sensa sua celare; hinc videntur *cor* non habere intra viscera reconditum, sed in *ore* repositum, omnibusque patulum et expositum; ex adverso sapientes ore nihil proferunt, nisi quod prius in corde bene expenderunt; quare quæ celanda sunt celant, nihilque dicunt nisi quod hoc loco, tempore, coram talibus, etc., dicendum est; quare videntur os non habere in vultu patulum omnibus, sed reconditum *in corde;* quia cor dirigit et moderatur os eorum, ut non tam os quam cor eorum loqui, ac vicissim tam os quam cor eorum sapere videatur. Unde Tigurina: *Ab ore stultorum pendet cor eorum, at in corde sapientum os eorum situm est;* quia scilicet sapientes os et verba cordis discretione reprimunt et mensurant. In stultis ergo dominatur os, id est, garrulitas et protervia loquendi, adeoque os regit cor ipsorum. In prudentibus vero dominatur cor, illudque regit os eorum, juxta illud Proverb. 16: *Cor sapientis erudiet os ejus.* Et illud Psaltis psalm. 36. 30: *Os justi meditabitur*, id est, meditato vel meditatam proferet, *sapientiam;* quia, scilicet, justus os habet in corde: cordis enim est meditari, oris vero meditatum eloqui. Unde Syrus nervose: *Os stulti ipsum est cor ejus, et os sapientis in corde suo.* Sapienter Gellius, lib. 1. 15, scribit garrulorum orationem in ore nasci, non in pectore. Ex adverso Homerus Ulyssen virum sapientem ait vocem mittere non ex ore, sed ex pectore. Hinc et dicitur psalm. 51. v. 2: *Tota die injustitiam cogitavit lingua tua.* Ubi recte Origenes apud Agellium: *Cor*, ait, *fatuorum in superficie situm est, non in profundo, ad labia exsilit.* Sic olim dictum est, Græcis sermonem è labiis et ore, Romanis è mente et corde proficisci. Huc pertinet illud Themistoclis: ὅσον ἔνεστι τῷ λόγῳ, id est, *sermoni inest os* et vigor, dictum de oratione non inani et fatua, sed gravi et sapienti solidas habente sententias. Sic Quintilianus rerum inventionem appellat *orationis ossa*, sumpta similitudine ab animantium corporibus quæ ossibus sustinentur, colligantur nervis, vestiuntur carnibus et pelle, cohærent anima, moventur actu.

Secundo, cor symbolum est secreti, os vero revelationis secreti. Cor enim in abscessu pectoris latitat, et intra præcordia se reducit. Sapientibus ergo *os est in corde;* id est, in abdito profundoque mentis recessu, ut silere et ce-

lare norint quod alii ore produnt. Fatuis vero *cor est in ore*, id est, secretum in lingua, quia omnibus illud propalant. Ita S. Greg. Nazianz. Epist. 1. ad Celeusium silentii se arguentem, scribit apologum hirundinum et cycnorum; hirundines enim habent cor in ore, cycni vero habent os in corde : *Melius est*, inquit, *silentium cycnorum, quam garritus hirundinum*, q. d. Melius est silentium sapientum, quam loquacitas insipientium, tandemque alio proverbio concludit : *Tum cantabunt cycni, cum graculi tacuerint.* Idem de Diversis vitæ generibus :

> Non ego, *inquit*, cum gruibus, non anseribusque sedebo
> In synodis, quæ se Marte furente petunt.

Synodos anserum et gruum vocat illa concilia, in quibus nil recte et ordine gerebatur, sed confusis pugnantium inter se hominum clamoribus omnia perstrepebant, quales erant Synodi Arianorum ad evertendum Concilium Nicænum.

Tertio, Pineda, lib. 3. de Rebus Salomon. cap. 12. num. 4 : *In corde*, inquit, *sapientum os illorum, et in ore fatuorum cor illorum*, q. d. Stultorum vana est eloquentia, at sapientum solida, ut quæ non solum verbis constet, sed et cordata sit, et gravibus sententiis polleat. Quod Salomon Sap. 7. v. 15. ait : *Mihi dedit Deus dicere ex sententia*, id est, ex anima et corde sententiose, cum sensu quodam et quasi sapore eorum quæ dicuntur.

Quarto, Rabanus : *In ore fatuorum*, inquit, *cor illorum est, quando hæreticorum et schismaticorum stulta intentio verborum intendit ornatui; in corde autem sapientum os illorum, quando electorum studet eloquium, veræ sapientiæ fideliter exprimere sensum*, q. d. Stulti solam eloquentiam, prudentes magis sapientiam aucupantur, eamque verbis ostentant. Stulti ergo cor in ore, id est sapientiam in loquacitate, collocant; sapientes vero os in corde, id est, eloquentiam in sapientia reponunt, censentque se eloquenter dicere, si sapienter dicant. Huc facit illud vulgo tritum : *Stulta est egena sapientiæ eloquentia;* sapiens vero est sapientia, etiam carens eloquentia.

Denique cor symbolum est prudentiæ, magnanimitatis, consilii; os vero, id est garrulitas, imprudentiæ, levitatis, insipientiæ. Cor enim est animæ receptaculum, voluntatis fons, consilii et rerum agendarum radix. Unde Beda in Proverbiis : *Apud homines cor ex verbis, apud Deum vero verba pensantur ex corde.* Nam ut ait Aristot. lib. de Sensu et sensibili : *Anima est in corde, sicut aranea in sua tela;* tum physice, tum ethice. Physice, quia in corde quasi arce habitat anima, indeque per spiritus vitales vivificat totum corpus. Unde cor est principium vitæ et sensus, præsertim tactus, quem acutissimum habet aranea, juxta illud : *Lynx visu, sus auditu, præcellit aranea tactu.* Quia, ut ait Arist. lib. 2. de Anima : *Animal est animal propter sensum tactus.* Omne enim animal habet tactum; et quidquid habet sensum tactus, est animal, esto careat visu, auditu, aliisque sensibus. Ethice, quia anima per cor, id est mentem et rationem, loquitur et agit omnia. Stulti ergo cor, id est, sapientiam et virtutem, in ore, id est, in sua insipientia, reponunt; sapientes vero suum os, id est levitatem et insipientiam, in corde abscondunt et celant. Plane, inquit Palacius, stultus homo exterior est, idcirco cor habet exterius in lingua; at prudens interior homo est, linguam igitur revocat ad cor.

30. Dum maledicit impius diabolum; maledicit ipse animam suam.] *Maledicit*, id est, primo, exsecratur, ut vertit Tigurina, q. d. Dum impius exsecratur diabolum, exsecratur seipsum; quia ipse similis est diabolo; est enim impius ut ipse. Fatue ergo fatuus exsecratur diabolum, cum non desinat eum imitari, imo eum venerari et colere, dum ejus suggestionibus obedit, ejusque inspirationes præfert inspirationibus Dei : quocirca ipse est servus et filius diaboli; fatuum autem et indignum est ut servus hero, filius patri maledicat.

Uti nota quàm turpe sit peccatum, quod Angelum pulcherrimum fecit teterrimum diabolum, et hominem facit similem diabolo, imo diabolum, juxta illud Christi de Juda : *Nonne ego vos duodecim elegi? et ex vobis unus diabolus est?* Joan. 6. 71. Et cap. 8. 44 : *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere.* Sic ebrius vel cholericus, dum furit, videtur esse diabolus incarnatus, inquit S. Chrysost. et S. Gregor. Nazianz.

Secundo, q. d. Dum impius male precatur diabolo, male precatur sibi ipsi; quia eamdem pœnam ob eamdem impietatem meretur, quam diabolus. Unde eamdem sortem et gehennam recipiet, quam diabolus, juxta illud Christi in judicio : *Discedite à me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*, Matth. 25. v. 41.

Tertio, Palacius : Simplicissimus, ait, sensus erit, si *diabolum* sumas pro adversario, ut sit sensus : Si maledicis adversario, maledixisti tibi; quia eum provocas, ut statim maledictum in te regerat. At si *diabolum* proprie sumas, ita explicatur : Diabolus ex se malus non erat; malitia eum malum et diabolum fecit, ac ideo quia malus est, male ei dicimus. Cum igitur tu etiam malus sis, male de malo dicens male de te dicis; imo si male imprecaris illi, quia malus, imprecaris et tibi, utpote malo. Ut enim qui jurat in altari, jurat per Deum qui est in altari; ita qui male precatur diabolo, male precatur malitiæ quæ est in eo, et cum ea malitia sit in te, male etiam precaris tibi.

Dicit hoc Siracides, ut explicet quod dixit v. 28 : *Labia imprudentium stulta narrabunt.* Et illud v. 29 : *In ore fatuorum cor illorum*, q. d. Imprudentes et fatui, id est, impii, assidue habent diabolum in ore, quia eum semper habent in corde. Unde tertio quoque verbo eum nominant, et cum quid sinistri malive eis accidit, id fatue imputant diabolo, eique maledicunt, dicendo : Diabolus hoc malum mihi intulit; sit ergo maledictus, eat in malam crucem, in gehennam. At sapientes et pii non diabolum, sed Deum habent jugiter in ore, quia eum jugiter habent in corde. Unde in adversis æque ac prosperis dicunt cum S. Job, c. 1. 21 : *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est : sit nomen Domini benedictum.*

Porro Syrus sic vertit : *Cum stultus maledicit ei qui non peccavit illi, ipse maledicit seipsum*, vel *maledictionem inducit animæ suæ. Tristis est anima*

sapientis propter stultum, quia nescit quid dicat illi.

31. Susurro coinquinabit animam suam, et in omnibus odietur : et qui cum eo manserit (sic legendum cum Roman. non, *qui permanserit*; nec *cui manserit*, id est, cui cohabitarit vel adhæserit, ut vult Jansenius), odiosus erit : tacitus et sensatus honorabitur.] Inter stulta quæ narrare solent stulti et impii, uti dixi v. 28, unum valde frequens est, nimirum susurri, id est, occultæ detractiones, quibus absentis famam clam proscindunt, eumque audienti invisum reddunt, itaque amicitiam utrimque dissociant. Quod proinde hîc taxat Siracides, q. d. Susurro et detractor, primo, inquinat animam suam culpa et vitio detractionis; secundo, in omnibus locis æque ac actibus odietur; tertio, non tantum ipse, sed et qui se illi sociarit, exosus erit. At vero tacitus et sensatus, qui vitia proximi, quæ vidit vel audivit, silentio premit, honorabitur ob prudens amicumque et justum silentium. Græcus de more brevis et bimembris clare sic habet : *Maculat suam ipsius animam susurro, et ubicumque commorabitur, odio erit;* Tigurina : *Obtrectator polluit animam suam, et quocumque commearit, odiosus erit; homo vero tacitus et cordatus honorem consequetur.* Paulo aliter Palacius : *Sicut*, inquit, *maledicens diabolo maledicit sibi, ita susurro detrahens honori aliorum, et culpans alios, cum eadem frequenter in eo culpa inveniatur, plane sui susurro est, se accusat, et de se maledicit. Tum grandem sibi maculam irrogat; quod enim vilius probrum, quam susurro vocari? Is etiam odiosus omnibus est, et qui cum eo perseverat, ei scilicet familiaris, similiter odiosus erit. Contra, quam honorandus erit qui tacet, nec vitia aliorum ut sensatus traducit!* Hæc Palacius.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet quam viles, contemptibiles, probrosi, incorrigibiles et insupportabiles sint stulti et insensati, usque ad v. 24. Inde usque ad finem recenset nonnulla quæ violant amicitiam, eaque cavenda monet.

1. In lapide luteo lapidatus est piger; et omnes loquentur super aspernationem
illius. 2. De stercore boum lapidatus est piger : et omnis, qui tetigerit
eum, excutiet manus. 3. Confusio patris est de filio indisciplinato : filia
autem in deminoratione fiet. 4. Filia prudens hæreditas viro suo; nam quæ
confundit, in contumeliam fit genitoris. 5. Patrem et virum confundit au-
dax, et ab impiis non minorabitur : ab utrisque autem inhonorabitur.
6. Musica in luctu importuna narratio : flagella et doctrina in omni tem-
pore sapientia. 7. Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam. 8. Qui narrat verbum non
audienti, quasi qui excitat dormientem de gravi somno. 9. Cum dormiente loquitur qui enarrat
stulto sapientiam : et in fine narrationis dicit : Quis est hic? 10. Supra mortuum plora, defecit
enim lux ejus : et supra fatuum plora, deficit enim sensus. 11. Modicum plora supra mor-
tuum, quoniam requievit. 12. Nequissimi enim nequissima vita super mortem fatui. 13. Luctus
mortui septem dies : fatui autem et impii, omnes dies vitæ illorum. 14. Cum stulto ne mul-
tum loquaris, et cum insensato ne abieris. 15. Serva te ab illo, ut non molestiam habeas, et
non coinquinaberis peccato illius. 16. Deflecte ab illo, et invenies requiem, et non acediaberis
in stultitia illius. 17. Super plumbum quid gravabitur? et quod illi aliud nomen quam fatuus?
18. Arenam, et salem, et massam ferri facilius est ferre, quam hominem imprudentem, et
fatuum, et impium. 19. Loramentum ligneum colligatum in fundamento ædificii non dissolve-
tur : sic et confirmatum in cogitatione consilii. 20. Cogitatus sensati in omni tempore, metu
non depravabitur. 21. Sicut pali in excelsis, et cæmenta sine impensa posita contra faciem venti
non permanebunt : 22. sic et cor timidum in cogitatione stulti contra impetum timoris non
resistet. 23. Sicut cor trepidum in cogitatione fatui omni tempore non metuet, sic et qui in
præceptis Dei permanet semper. 24. Pungens oculum deducit lacrymas : et qui pungit cor,
profert sensum. 25. Mittens lapidem in volatilia, dejiciet illa : sic et qui conviciatur amico,
dissolvit amicitiam. 26. Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes : est enim regressus.
27. Ad amicum si aperueris os triste, non timeas : est enim concordatio, excepto convicio, et

improperio, et superbia, et mysterii revelatione, et plaga dolosa : in his omnibus effugiet amicus. 28. Fidem posside cum amico in paupertate illius, ut et in bonis illius læteris. 29. In tempore tribulationis illius permane illi fidelis, ut et in hæreditate illius cohæres sis. 30. Ante ignem camini vapor, et fumus ignis inaltatur : sic et ante sanguinem maledicta, et contumeliæ, et minæ. 31. Amicum salutare non confundar, à facie illius non me abscondam : et si mala mihi evenerint per illum, sustinebo. 32. Omnis qui audiet, cavebit se ab eo. 33. Quis dabit ori meo custodiam, et super labia mea signaculum certum, ut non cadam ab ipsis, et lingua mea perdat me ?

PRIMA PARS CAPITIS.

1 et 2. IN LAPIDE LUTEO LAPIDATUS EST PIGER, ET OMNES LOQUENTUR SUPER ASPERNATIONEM ILLIUS. DE STERCORE BOUM LAPIDATUS EST PIGER ; ET OMNIS, QUI TETIGERIT EUM, EXCUTIET MANUS.] *Lapidem luteum* vocat non laterem ex luto plasmatum, sed lapidem luto conspurcatum et sordentem : hinc enim significat Græcum ἠρδαλωμένῳ. *Lapidatus est*, id est, lapidari solet : sic enim Hebræi per unum tempus significant cætera. Rursum per metalepsin : *Lapide luteo lapidatus est*, id est, lapidando luto conspurcatus est, q. d. Piger adeo vilis, contemptibilis et exosus est, ut eum homines dignum censeant qui impetatur lapidibus sordidis et stercore boum : omnes enim eum quasi torpidum et sordidum aspernantur, ita ut eum tangere, cum eoque conversari nolint; sed omnes eum refugiant et aversentur, perinde ut qui tangit lapidem sordidum, vel stercus, illico illud manibus excutit. Stultorum et stultitiæ speciem unam persequitur, scilicet acediam et pigritiam ; hæc enim facit hominem non tantum otiosum, sibique et aliis inutilem, sed et noxium multisque vitiis commaculat : otium enim et pigritia est causa omnis mali. Noster legit κατεβλήθη, id est, telis vel lapidibus impetitus est, aut συνελιθάσθη, id est, lapidatus est, à λιθάζω, id est, lapido, q. d. Piger adeo omnibus est vilis, ut eum quasi commune naturæ probrum lapidibus insectentur, in eumque jaciant lapides luto immersos, sordes et stercora. Jam legunt συνεβλήθη, id est, *comparatus est ;* unde Græca sic habent : *Lapidi inquinato* vel *polluto assimilatus est piger, et omnes sibilant ad ejus infamiam ; ac stercori fimentorum comparatur piger : omnis qui tollit eum, excutiet manus;* Complut. et Roman. *Lapidi conspurcato comparatus est piger, et omnis exsultabit in ignominiam ejus, stercori boum de sterquiliniis comparatus est piger, omnis qui tollit illud, excutiet manum;* Tigurina : *Lapidi conspurcato comparandus est piger, quem ignominiæ causa omnes irrideant ; piger conferendus est stercori sterquilinii : quod quicumque contigerit, manus suas excutiat ;* Syrus : *Sicut lapis sordidus qui projectus est in platea, et unusquisque fugit ab odore ejus ; ita et stultus, et unusquisque recedet ab eo. Dum exit quispiam foras in plateam, conviciatur ipsi, et omnis qui videt eum, complodit manibus suis;* Arabicus breviter rem acu tangit : *Insipiens jam sibi acquisivit contumeliam et malum.* Porro Isidor. lib. 10. Originum : *Piger*, inquit, *dicitur quasi pedibus æger.* Idem de Differentiis verborum, n. 46 : *Inter tardum*, inquit, *pigrum, inertem et segnem hoc interest quod tardus dicitur qui trahit tempus; iners sine arte, nullius officii capax ; piger per omnia ægro similis ; segnis semotus est à calore et igne.*

Apposite pigro pœnam assignat *stercus boum* potius quam equorum vel aliorum animalium ; quia bos, utpote gravis, lentus est et tardus : symbolum et figura est pigri. Unde illud :

> Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Ita Palacius : *Piger*, inquit, *comparatur lapidi conspurcato, et stercori boum. Ut enim qui lapidem ita sordidum, aut stercus boum inopinate tangit, statim utrumque è manibus excutit ; ita qui ministrum habet pigritantem, excutit et repellit à se. Ita enim ministros pigros fugimus ut stercus, ut lutatos lapides. Ex hac Græcæ litteræ explicatione habemus sensum Latinæ, qui est hic : Talis est piger, ac si eum lapidassemus lapidibus luto sordentibus, aut stercoribus boum ; ita enim sordet ille in oculis hominum, ac si rebus sordidis conspurcatus esset; ac ideo omnes loquentur super ejus aspernatione, dicentes quàm sit ille spernendus, imo et excutiendus et repellendus. Si piger contemnitur à dominis temporalibus, si ab eis excutitur et repellitur, quàm spernetur et repelletur à Deo ! Nam quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo ; et, quia opus Dei facis desidiose, maledictus eris. O quantum est à Deo maledici et repelli, scilicet in ignem æternum !* Apoc. 3. 16, Jerem. 48. 10, Matth. 25. 41. Adde bovem, etsi lentum, tamen laboriosum esse ; quare significat pigrum suum lentorem et pigritiam vincere debere labore, ad bovis imitationem. Hinc monetæ, puta didrachmis, olim imprimebatur figura bovis, ut ait Pollux lib. 9, quod labor pariat nummos et opes, pigritia vero inopiam et famem. Apposite ergo in pigri opprobrium et castigationem bovis stercus assumitur, ut bove se deteriorem et pigriorem agnoscat, et à bove suam tarditatem labore vincere discat. Accedit quod stercus boum servit stercorandis agris, ut, injecto semine, copiosam ferant segetem. Ager hic est piger : stercoratur ergo stercore boum, ut, injecto diligentiæ semine, copiosos illius proferat fructus.

Anagogice, S. Gregor. 15. Moral. cap. 3. explicans illud Job cap. 20. de impio et hypocrita: *Quasi sterquilinium in fimo perpetuo : Quia*, inquit, *in morte sua, cum ad tormenta ducitur stercoribus vitiorum plenus, à malignis spiritibus conculcatur. Gaudia etenim vitæ præsentis, quæ injusti æstimant magna bona, justi stercora deputant. Unde scriptum est : De stercore boum lapidatus est piger. Is ergo qui Deum sequi noluerit, ab amore æternæ vitæ pigrescit ; et quoties rerum temporalium damno percutitur, ex his ni-*

mirum affligitur, quæ justi viri velut stercora contemnunt. Qui ergo ex terrenarum rerum percussione atteritur, quid aliud quam de boum stercore lapidatur? Et recte hypocrita sterquilinio similis dicitur: quia dum temporalem gloriam habere appetit, modo per cogitationem apud semetipsum tumet; modo eamdem gloriam aliis invidet, eamque alios veraciter habentes irridet. Quod ergo vitiis plenus est quasi tot stercoribus in conspectu æterni judicis illius pectus fœtet.

Tropolog. Rabanus per *lapidem luteum* accipit increpationem S. Script.; per *stercus boum* increpationem prædicatorum: hi enim sunt boves mystici excolentes agrum Ecclesiæ: *In lapide luteo*, inquit, *lapidatur piger, quando peccatori duris Script. sententiis fœditas scelorum suorum exprobratur, omnesque loquuntur super aspernatione illius; quia omnes boni detestantur et despiciunt sordes operum ipsius. Lapidatur piger de stercore boum, quando pigritia malorum in bono opere torpentium, per aptam stultitiæ suæ orationem à sanctis prædicatoribus illis improperatur, ita ut omnes qui aliquo modo communicaverint negligentiæ eorum, manus operum à squalore fœditatis illorum excutiant, et ad observantiam mandatorum Dei utili exercitio recurrant.*

Sic fere et S. Bernard. serm. 2. de SS. Petro et Paulo: *Itaque arguere et increpare*, inquit, *interdum necesse est, nec ignoro fimum esse verbum increpatorium, verbum improperii; et quod si non excuset necessitas, ipsum quoque minus deceat proferentem. Sed quid agimus, quod hoc fimo etsi aliquos impinguari, sed alios plane lapidari et indurari videmus? Hinc namque scriptum est: De stercore boum lapidabitur piger. An non impinguatur, qui increpatus benigne accipit, mansuete respondet, libenter emendare conatur? Hæc plane salubris et fecunda impinguatio est, ut corripiat me justus in misericordia, et increpet; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Et mox: *Quid autem faciamus tibi, ô piger, qui ad hanc misericordiam irritaris magis et exasperaris? Nonne bonum fimum sparsi in agro tuo? Unde ergo lapides habet? Sed tu, inimice homo (quoniam qui diligit iniquitatem, odit animam suam), tu, inquam, inimice homo, hoc fecisti, qui desidiam tuam non excutere, sed excusare pergens, fimum tibi pervertis in lapides; et unde impinguari debueras, lapidaris.*

Huic apologo similis est apologus bovis et lupi, acutus et argutus, apud Cyrillum lib. 1. Apolog. moral. cap. 14. cujus titulus: *Quietem mentis dilige, et otium fuge. Hora vespertina*, inquit, *bovem jugo oneratum otiosus vagusque lupus reperiens, quasi compatiens illi, dixit: Quandonam solutus beata libertate vagaberis, et fatigatus grata quiete refocillaberis otiosus? cui ille respondit: Nimirum quando sapientia relinquet naturam. Labores enim quamdiu sustinebit membrorum societas, nunquam me rapiet vagationis captiva libertas, aut otiositas cordis fluctuans tempestatibus. Nam vagatio quædam mentis est alienatio, et otium tempestas est cordis. Siquidem alienatus à virtute sensus, mox sicut Cain* (Genes. 4.) *profugus vagusque diffunditur, et veluti David* (2. Regum. c. 11.) *statim procella vitiositatis involvitur animus otiosus. Ad hæc lupus adjunxit: Nunquam ergo quiescit sapiens? Respondit bos: Imo possidet eum secura quies. Nonne attendisti quod superior mandibula, licet non moveatur, minime sit otiosa? sic utique sapiens etiam nunquam otiosus, continue aut mente exercitatur aut corpore.* Otii deinde proprietates et damna recenset: *Quid enim est otium, nisi perditio irrevocabilis horæ, effusio vitæ, retrogradatio proficienti? Hinc gignit carnis desidiam, parit superbiam, accendit luxuriam, solvit linguam, nutrit indigentiam, et introducit rapinam. Egestatem namque operatur remissa manus* (Proverb. 10. 4.); *et qui sectatur otium, est stultissimus. Etenim, sabbatizante Israele* (Exodi 16. v. 30.), *cœlum non pluebat manna. Quin et aqua putrescit immobilis, et immotus ensis rubigine mox sordescit, pes quietus obstupescit, et vestem depositam dirus tineæ dens corrodit. E contra cœlum continuo currit; cor, dum vivit, nunquam quiescit; naturalis virtus non dormit, et regina mundi prudentia semper agit. Propter hoc, carissime, ego otium vitans, semper aut aro, aut comedo, aut rumino, aut ligatis nubecula sensibus cibum digerens requiesco et dormio. Quibus auditis, lupus otiosus vagusque mox abiit confusus.*

3. Confusio patris est de filio indisciplinato: filia autem (indisciplinata et *fatua*, ut habent Latina Complut.) in deminoratione fiet.] A probro pigri descendit ad probrum filiorum, quod male morati sibi suisque parentibus conciliant, q. d. Confunditur, et ignominia pudoreque afficitur pater, si habeat filium male institutum et dissolutum: filia autem similis, puta male morata et dissoluta, *in deminoratione fiet*, id est, minoris fiet, eritque contemptibilis, ut nemo eam velit habere uxorem: rursum *deminorationem*, id est, damnum sibi suisque afferet. Siracides enim Græcum ελαττωσις, id est, *minoratio*, usurpat pro damno, ut superius ostendi. Unde v. seq. per antithesin opponit ei filiam prudentem et bene moratam, quæ viro suo commoda, imo hæreditatem adducit. Ita Syrus: *Confractio*, inquit, *patri est filius stultus, et femina in defectum* vel *in detrimentum generatur*; Græca Complut. *Pudor patris in generatione indisciplinati, filia autem in diminutione fit*; Tigurina: *Ignominia patris filius ignavus est, filiaque* (ignava) *minoris venit æstimanda*; alii: *Dedecus patri ex procreatione ineruditi, filia vero* (inerudita) *nascitur ad detrimentum*, tum famæ, tum substantiæ et opum, quin subinde et vitæ. Filia enim dissoluta infamat se et patrem, dotemque suam et opes patris dilapidat, ac non raro mœroris et mortis ei est causa.

Aliter Palacius: *Filia fatua*, inquit, *in deminoratione fiet*; quia minor confusio et ignominia est filia fatua, quam filius. Nativum enim et fere commune id vitium feminis est, ideoque minoris est ignominiæ, quam in masculis.

4. Filia prudens hæreditas viro suo: nam quæ confundit, in contumeliam fit genitoris,] q. d. Optima filiæ hæreditas et dos est prudentia, eaque magis viro optanda et ambienda est, quam opima opum dos et hæreditas; quia per prudentiam prudentemque conjugem opes quælibet conservantur atque augentur. Græca habent: θυγατηρ φρονιμος κληρονομησει ανδρος αυτης; quod Complut. vertunt: *Filia prudens hæres erit viri sui*; quia solent viri uxoribus suis, si prudentes et obsequentes sint, sua credere, easque hæredes instituere. Alii pro ανδρος, id est viri, legentes ανδρα, id est virum, vertunt: *Hæreditabit*

virum suum, id est, virum suum possidebit, quasi hæreditatem, ut eum regat et dirigat instar familiæ. Aut potius, q. d. Hæreditate bona, scilicet, sua prudentia et sapientia, eum donabit, ut ejus domum et substantiam prudenter administret, eique suam prudentiam communicet et doceat. Prudenti opponit imprudentem et fatuam, dum subdit : *Nam quæ confundit, in contumeliam fit genitoris*, q. d. Quæ autem dedecus et probrum affert sua levitate, dissolutione, imprudentia, stultitia; hæc contumeliam parit suo parenti et genitori generique æque ac marito, qui apud parentem sæpe de ejus mala institutione queritur et expostulat. Græca habent: *Pudenda* vel *probrosa tristitiam affert genitori.* Tristatur enim parens de pudendis et probrosis filiæ moribus. Unde Tigur. vertit: *Filia prudens viro est vice hæreditatis, ac turpiter vivens mœstitiam affert genitori;* Syrus vero : *Patrem suum et matrem suam confusione afficiet stulta, et ab utrisque ipsa contumelia afficietur.*

Mystice et tropolog. Rabanus : Filia prudens, inquit, id est, *anima, quæ prudenter et devote Christi servitium agit, ad hæreditatem ejus pertinebit; quæ autem confusione res dignas gerit, contumeliam genitori spiritali facit, qui eam per Spiritus Sancti gratiam in baptismate regeneravit, et sibi filiam adoptavit.* Et Palacius : Ita plane, inquit, anima sancta multas Deo lucratur ; at miseræ animæ nostræ contumelia sunt Creatoris.

5. Patrem et virum confundit audax (femina et filia : græce enim est ἡ θρασεῖα), et ab impiis non minorabitur; ab utrisque autem inhonorabitur,] q. d. Filia audax et inverecunda pudore et ignominia afficiet patrem æque ac maritum ; quia in superbia, luxuria, gula, ebrietate, cæterisque vitiis non erit minor, nec cedet viris impiis. Unde ab utrisque, puta à patre et viro, inhonorabitur. Græcus de more bimembris sic habet : *Patrem et virum pudore afficit quæ audax est, et ab utroque infamia afficietur;* Tigurina : *Impudens patrem et matrem afficit ignominia (et impiis nihilo est inferior); quare ab utroque vituperabitur.*

Porro, causa audaciæ est cupiditas et aviditas; quia enim femina avida plena est cupidinibus : hinc ut eas expleat, iisque potiatur, ducem assumit audaciam, fitque audax. Unde Festus censet audaciam dictam ab avide, id est cupide, agendo. Et Cicero lib. 2. Offic. *Animus,* inquit, *paratus ad periculum si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habeat quàm fortitudinis.* Et Arist. lib. 3. Ethic. cap. 8. asserit adulteros esse audaces propter libidinem. Audacia enim vitium est oppositum ignaviæ et timiditati ; in medio enim utriusque consistit virtus, quæ fortitudo dicitur. Unde Aristot. l. 2. Ethic. c. 2 : *Qui,* inquit, *omnia fugit et timet, neque quidquam sustinet, ignavus; qui contra nihil animo timet, sed omnia adit, audax efficitur.* Qui autem timet timenda, et non timet non timenda, fortis est. Vide eumdem, lib. 3. Ethic. cap. 7, ubi docet ignavum esse desperabundum, audacem nimis confidentem, fortem autem nec desperare, nec nimis confidere, sed mediocriter se gerere. Unde *audaces,* inquit, *præcipites sunt, voluntque ante ipsa pericula periclitari, in ipsis vero constituti absistunt* (juxta illud : *In pace leones, in prælio cervi); sed fortes in operibus ipsis acres ac celeres, antea quieti sunt.* Adde : ætas filiæ, puta juventus, causa est audaciæ, sicut senectus causa est timiditatis. Ratio physica est quod juventus abundet spiritibus, calore et sanguine, quæ causant audaciam et animositatem ; senes vero iis destituti abundent phlegmate et frigore, quæ causant timiditatem. Ethica est quod juvenes sint imperiti et inexperti, unde imperitia rerum in illis confidentiam et audaciam parit; in senibus vero multorum experientia malorum parit timorem et cunctationem. Hinc illud : *Dulce bellum inexpertis. Expertus metuit.* Unde Vegetius lib. 3. de Re milit. c. 13 : *Ne confidas*, inquit, *si tiro prælium cupit; inexpertis enim dulcis est pugna.* Sic filia amat speciosos juvenes; quia nondum sensit quantum amori insit amari.

Mystice, Rabanus : *Pater,* inquit, *animæ Christianæ Deus est, vir autem ejus Christus ; hæc ergo si ad apostasiam venerit, et hæreticum errorem procaciter defenderit, inhonorat patrem suum spiritalem et virum; sed licet ab impiis, et sui erroris participibus, præsentialiter non vituperetur; ab utrisque tamen, hoc est, patre et viro, de quibus superius dixit, in futuro judicio confundetur, et damnatione merita perpetuis pœnis subjicietur.*

6. Musica in luctu importuna (S. Hieron. Epist. 33. legit, *intempestiva*) narratio; flagella, et doctrina in omni tempore sapientia.] Complut. *in tempore sapientiæ;* Roman. *in omni tempore sapientiæ.* Alludit ad Proverb. 25. 20 : *Acetum in nitro qui cantat carmina cordi pessimo,* id est, tristissimo, ut vertit Symmach. q. d. Sicut acetum acuit et exasperat nitrum, sic cantus exasperat tristitiam mœsti. Ex adverso Nazianz. apud Antonium in Melissa : *Magnum,* inquit, *remedium tristitiæ affertur à condolentibus; nam qui æquali afflictione laborant, plus solatii patientibus exhibent ; cum inter dolendum causas lætitiæ inveniunt aut offerunt.*

Hæc sententia videtur hìc incongrue interseri iis quæ dicuntur de filia et filio dissoluto; at si quis penitius introspiciat, congruam et opportunam hoc loco censebit. Dat enim causam dissolutionis filiorum et filiarum, nimirum quod vacent conviviis et symposiis (hisce enim prisci inserebant musicos et musicam, ad oblectandum convivas); cum potius deberent vacare disciplinæ, abstinentiæ et luctui; flagella enim, luctus et disciplina docent decentque sapientiam ; joci vero, convivia, cantus et recreationes dissolvunt sapientiam, docentque insipientiam, ac faciunt insipientes et improbos. Parentes ergo qui filios non castigant, sed sinunt indulgere suis cupiditatibus, causa sunt eorum dissolutionis et insipientiæ, ideoque juste ab eis probro et tristitia afficiuntur.

Sensus ergo est, q. d. Sicut *musica in luctu* est *importuna narratio,* quia lugentes, dum lugent, non delectantur musica, sed ea magis contristantur, luctumque quasi per antiperistasin adaugent; ita ex adverso in *sapientia,* id est, ad addiscendam sapientiam opportuna sunt *flagella et doctrina,* græce παιδεία, id est, disciplina, q. d. Ut filios et filias doceas sapientiam, lascivos eorum mores coerce, et corrige per flagella et disciplinam ; arce vero ab eis nimias recreationes, ludos, musicam et cantus; quia hæc importuna sunt luctui, id est, sapientiæ. Sapientia enim omnibus, sed maxime juvenibus cupiditate plenis, gravis est et lugubris, potius quàm levis et dissoluta ; præsertim quia ipsa docet monetque

assidue hanc vitam esse tempus lugendi et flendi, in cœlo vero fore tempus gaudendi et ridendi. Ita Rabanus. Igitur *flagella, et doctrina*, id est, disciplina, *in omni tempore sapientiæ*, scilicet sunt, hoc est, semper opportuna sunt sapientiæ, semper accommoda ad discendam sapientiam. Unde Græca habent: *Flagella et disciplina* (scilicet sunt adhibenda) *in tempore sapientiæ*, quando nimirum filii et filiæ instruendi et docendi sunt sapientiam. Unde exclamat Palacius: *O miseram carnem nostram, quæ omni tempore requirit flagella! ô insipientem animam nostram, quæ omni tempore eget doctrina! Non ergo miremur, si nos Deus flagellis frequentius verberet. Nec enim est pater, qui non assiduat filio flagellum; et qui parcit virgæ, odit filium suum*, Hebr. 12. Proverb. 13.

Hunc sensum indicat Syrus, dum vertit: *Sicut musica inter luctum narratio importuna, et* (id est, sic) *correptio et doctrina in omni tempore sapientia est*, id est, sapientiam parit. Priorem partem citat, suique silentii dat causam ob vastatam à Gothis Romam S. Hieron. præfat. in Ezech. *Postquàm*, inquit, *clarissimum terrarum omnium lumen exstinctum est, imo Romani imperii truncatum caput, et, ut verius dicam, in una urbe totus orbis interiit, obmutui, etc. Musica in luctu importuna narratio.* Idem, Epist. 34. ad Julianum, lugentem mortem filiarum et uxoris: *Musica in luctu*, inquit, *intempestiva narratio. Unde et nos leporem artis rhetoricæ contemnentes, et puerilis atque plausibilis eloquii venustatem, ad S. Scripturæ gravitatem confugimus, ubi vera vulnerum medicina est, ubi dolorum certa remedia.* Aliter Lyran. Flagella, inquit, et doctrina in omni tempore est sapientiæ, hoc est, debet fieri sapienter et prudenter.

Moral. solentur se discipuli, subditi, cives, omnesque homines, cum aut à magistris, Superioribus, Prælatis, aut à Deo flagellantur et affliguntur, cogitantes se per hæc flagella deduci ad sapientiam, id est, virtutem et perfectionem: *Patientia* enim *opus perfectum habet*, Jacob. 1. 4.

Secundo, Jansen. per metathesin sententiam invertit, sicque exponit, q. d. Importuna narratio est, sicut musica in luctu, scilicet, intempestiva, et illo tempore incongrua. Unde Tigurina vertit: *Intempestiva narratio velut in luctu musica est; flagella vero et castigatio semper opportuna sunt sapientiæ.* Verum, quid hæc ad filiam, vel filium disciplinatum? quid flagellis sapientiæ, cum intempestiva narratione? Nisi dicas hanc esse importunam, flagella vero opportuna ad sapientiam. Sed et hoc alienius et frigidius est. Quid enim flagellis cum narratione? Nisi rursum dicas flagella esse disciplinæ, narrationem vero intempestivam esse indisciplinati et insipientiæ, q. d. Narratio intempestiva parit insipientiam, flagella vero disciplinæ pariunt sapientiam. Qui sensus filio indisciplinato aptari potest; hic enim narrando lepida et insulsa solet parentum aures oblectare, sibique devincire, ne licentiosam ejus vitam disciplina severiore castigent et flagellent.

Tropolog. Rabanus hæc exponit de concionatoribus, qui populi plausum, non planctum quærunt, quorum proinde conciones sunt quasi carmen musicum mulcens aures, non feriens cor, ut ait Ezechiel. c. 33. 32: *Contra eos facit*, inquit Rabanus, *qui operatione sua in Ecclesia plausum populi et favorem quærunt, et non ad hoc tendunt ut magis compunctionem lacrymarum in auditoribus suis excitent; cum Ecclesiæ panis non panis sit ridentium, sed lugentium. Ideo dicit: Flagella et doctrina in omni tempore sapientiæ; quia in omni tempore convenit ut ad præsentium rerum despectum, et ad futurorum appetitum, per doctores suos populus provocetur; ut sciat nunc tempus esse lugendi, tunc autem ridendi; nunc tempus belli, tunc autem pacis. Unde ipsa Veritas in Evangelio ait: Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur. Econtra alibi mundi amatoribus, qui præsentis vitæ consolationem quærunt, comminatur dicens: Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis! Hinc et Salomon ait: Cor sapientium in domo luctus, et cor insipientium in domo lætitiæ, id est, in domo talis viri qui se corripiat delinquentem, et adducat ad lacrymas; non in domo lætitiæ, ubi doctor decipit et decipitur, quando non conversionem audientium, sed plausus quærit et laudem.*

Post hunc versum Græca addunt hos duos: *Filii in bona vita artem* (Complut. *escam* vel *alimentum*) *habentes, propriorum parentum abscondent ignobilitatem. Filii in contemptu et vacuitate eruditionis*, id est, in insipientia, *gloriantes, cognationis suæ maculant nobilitatem;* Tigurina: *Liberi si cum proba vita alimenta habeant, parentum suorum ignobilitatem oblitterabunt. Liberi si cum contumacia imperitiaque fastosi fuerint, fœdant nobilitatem suæ cognationis.* Verum Græca à Romanis correcta, æque ac Syrus, et Latina omnia hosce versus omittunt.

7. Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam,] q. d. *Qui docet fatuum*, inutiliter et frustra laborat, agitque rem difficilem vel impossibilem, perinde ac qui *testam* confractam conglutinare conatur. Fatui enim cerebrum et caput est quasi testa confracta; tum quia phantasiam et sensum communem habet quasi distractum et diffractum; tum quia vires mentis et animi habet dispersas et quasi divulsas; adeo ut anima ejus confracta videatur, et divisa in duas partes, scilicet, in concupiscibilem et rationalem, ita ut concupiscibilis rationali, prout debet, subesse et connecti nolit; tum quia conceptus cogitationes et volitiones habet disparatas, imo sæpe contrarias; quas inter se combinare et connectere nequit, sicut testa diffracta nequit conglutinari, ut firmiter cohæreat sicut prius, cum esset integra. Denique sicut testa confracta liquorem, puta vinum vel oleum, continere non potest, sic nec caput stulti sapientiam.

Fatuum intelligit non physice, sed moraliter, puta peccatorem concupiscentiis deditum et affixum, qui suos appetitus regere nequit, sed suas voluptates rationi, suas cupiditates legi Dei, bona terrena cœlestibus, caduca æternis anteponit; hæc enim ingens est stultitia et fatuitas. Fatuus ergo est superbus, avarus, invidus, ebriosus, luxuriosus, etc.; hic est quasi testa confracta, quia rationes terrenas et temporales nescit combinare, et subordinare rationibus et legibus æternis; æternas enim tantum speculative cognoscit, temporales vero practice. Unde dicit: *Video meliora proboque, deteriora sequor.* Sic Aristot. 1. Polit. ait servos integrum non habere arbitrium, sed quasi dimidium mentis; et nonnulli Indi dicuntur dimidiatam habere animam, ob exile ingenium et tenue judicium, præsertim

in rebus fidei et divinis. Unde cap. 8. ait : *Servus omnino non habet deliberandi arbitrium, mulier vero habet quidem, sed invalidum; puer autem habet, sed imperfectum.* Exstat imago stulto-sapientum, in qua Deus stultorum capita quasi testas confractas refingit et conglutinat, efficitque sapientia; quia hoc est opus proprium, imo miraculum Dei, ac nullus figulus, nisi Deus, id efficere potest. Porro hunc locum ita citat Zacharias Pontif. qui floruit anno Domini 740. Epist. 11 : *Docuisti*, inquit, *eos, et non susceperunt, et factum est illis sicut scriptum est : Sapientiam qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam, arenam et salem. Operam ergo, ô concionator, perdis*, ait Palacius, *si sola tua narratione eum velis glutinare cum his quæ diximus bonis. Manus Dei potens requiritur, ut iis iterum glutinetur. Christi vox requiritur, ut Lazarum quatriduano somno depressum vigilantem efficiat. Dormiens hic mortuus est; dicat igitur Christus : Surge, qui dormis, exsurge à mortuis. Plus igitur concionator orationi nitatur, quàm verbo.*

Huc spectant duo symbola Pythagoræ. Prius : *Apud quadrupedem poema ne canito; hoc est, apud ignaros et stupidos seria ne proferas.* Posterius : *In nive ne scribito; hoc est, incapacibus et mollibus animis dogmata tua ne committas.*

8. Qui narrat verbum non audienti, quasi qui excitat dormientem de gravi somno.] Comparavit fatuum testæ confractæ, nunc eum comparat dormienti. Unde Græca hæc ita combinant : *Testam conglutinat qui stultum docet, et dormientem ex profundo somno excitare laborat.* Ita Tigurina, q. d. Frustra narres sapientiæ dictamina stulto, quia is suis cupiditatibus indormit; quare quasi dormiens non audiet quid narres ; aut, si subinde semi experrectus aliquid subaudiat, leviter, et quasi dimidius, id faciet, moxque iterum in somnum suarum voluptatum relabetur; iis enim incumbens et intentus, non attendit, nec percipit, imo avertit mentem à monitis sapientis; quia hæc contraria sunt iis quæ adeo adamat, quæque nullo modo vult dimittere. Alludit ad Proverb. 23 : *In auribus insipientium ne loquaris.* Et : *Ubi non est auditus, non effundas sermonem.* Idipsum luculentius explicat v. seq. Huc facit proverbium Arabicum, cent. 1. n. 43 : *Ne admitte ad volatum accipitrem tuum in terra pulverulenta*, id est, *ne projicias sapientiam coram stultis et impiis.* Constat enim in terra pulverulenta male succedere aucupia, eo quod cursu aucupum pulvis excitatus adimat aspectum accipitris et prædæ.

9. Cum dormiente (græce νυςάζοντι, id est dormitante, dormituriente, somnolento) loquitur qui enarrat stulto sapientiam : et in fine narrationis dicit : Quis est hic?] Græce, *quid est?* q. d. Sicut dormiens, audiens se excitantem et loquentem, dicit : Quis est qui me excitat, quid loquitur, quid vult? ac mox rursum somnolentus indormit : ita et fatuus audiens sapientiam à sapiente, quasi cupidinibus suis indormiens dicit: *Quis est hic*, qui mihi molestus est? quid dicit? cur me à somno deliciarum mearum avocat? non audio, non attendo, non capio; quia non gusto, non delector sapientia et virtute ; sed omnis meus gustus et delectatio est in voluptate, puta in ambitione, gula, ventre et venere. Syrus addit aliam similitudinem comedentis sine fame, ideoque nauseantis; sic enim nauseat stultus mente versans, et quasi comedens cibum sapientiæ : *Sicut*, inquit, *qui excitat dormientem de somno profundo, et sicut qui comedit panem, cum non esuriet; ita qui docet stultum : et, cum completa fuerint verba tua, dicit : Quid dixisti?*

Apposite stultum, puta peccatorem, comparat dormienti : primo, quia uti hic somno, ita ille peccato, id est voluptati, suaviter et deliciose indormit; secundo, sicut in dormiente ligatur mens et ratio : sic in fatuo funibus concupiscentiæ ligata est ratio et prudentia ; tertio, sicut dormiens vivit vitam animalem, non rationalem, sic et peccator; quarto, sicut dormiens variis luditur et illuditur somniis et phantasmatibus : sic et peccator luditur specie creaturarum, quasi amasiarum, juxta illud : *Et amantes sibi omnia fingunt. Quid enim sunt omnes hujus vitæ illecebræ? Quid sunt omnes res et spes mortalium, nisi somnia vigilantium?* ut aiebat Plato. Denique, sicut pueri altum dormitantes, flagellis et verberibus à somno excitandi sunt : sic et stulti, puta impii, à veterno peccatorum plagis evellendi sunt. Huc facit proverbium Ben-Sira alphabeto 1. littera *Lamed : Sapientem nutu, et stultum fuste*, scilicet corrige et emenda. Sapiens enim verbo monitus præstat officium, quod stultus non facit, nisi verberum ictibus coactus. Sic Pharao non nisi decem plagis coactus cessit Deo, dimisitque Hebræos.

10. Supra mortuum plora ; defecit enim lux ejus (S. August. in Speculo legit *ei*) : et supra fatuum plora ; deficit enim sensus.] Græce : *Defecit enim* συνεσις, id est *intellectus;* unde Rabanus legit : *Defecit enim sensus ejus;* alii legunt, συνεσιν ; unde vertunt : *Reliquit enim intelligentiam* ; ἐξέλιπε enim tam active accipi potest, ut significet *reliquit*, quàm neutre ut significet *defecit*, eclipsin passus est instar lunæ.

Comparavit fatuum testæ confractæ, deinde dormienti; nunc eum insuper comparat mortuo. Dormiens enim speciem habet mortui, juxta illud :

Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago ?

et multi dormientes in somno catarrho suffocantur, aut apoplexia aliove symptomate enecantur. Sensus ergo est, q. d. Stultus, puta peccator, non tantum est dormiens, sed et mortuus per peccatum, cui affixus adhæret. Quare sicut ploras mortem amici mortui, quia *defecit* ejus *lux*, id est vita, qua videbat et fruebatur luce solari in hoc mundo : *et* (id est sic, vel similiter; est enim τὸ *et* Hebræis nota similitudinis et comparationis, uti sæpius monui) luge et *plora fatuum*, quia *defecit sensus*, id est prudentia et sapientia, quæ est quasi vita et anima animæ. Rursum *defecit sensu*, quia nullum habet sensum suæ salutis et rerum divinarum, perinde ac si iis esset mortuus. Unde Tigurina vertit : *Mortuum lamentaris, quod sit luce privatus ; nec minus deplores stultum, quod sensum* (alii, *intelligentiam*) *amiserit ;* Syrus : *Super mortuum æquum est plorare, quia privatus est luce, et super stultum, quia privatus est sapientia.* Sic Christus ploravit mortem Lazari, et plorando eum resuscitavit, ut hoc symbolo ostenderet quàm deplorandus sit peccator (cujus typum gerebat Lazarus defunctus), quantisque Sanctorum et Ecclesiæ lacrymis sit revocandus ad vitam gratiæ. Sic S. Monica plorabat inconsolabiliter filium Augustinum, hæresi et libidine mortuum ;

unde à quodam Episcopo audivit : *Fieri nequit ut filius tot lacrymarum pereat.* Verus hic fuit vates ; nam ipsa jugibus lacrymis impetravit ei veniam et vitam à Deo.

Porro, maxime plorandi sunt fatui, id est peccatores qui in peccato moriuntur ; hi enim utramque mortem, et naturalem et spiritalem obeunt, ac ad mortem secundam, puta ad gehennam ignis, transeunt, nec ab ea revocari possunt, sed per omnem æternitatem in ea cruciabuntur. Quare de his hunc locum accipit Isidorus Pelusiota, lib. 1. Epist. 334 : *Non vetat,* ait, *plorari omnes è vivis excedentes, sed eum qui improbis actionibus exstinctus est, nec vivam vitæ rationem consectatus est, ut qui à futura luce* (gloriæ cœlestis) *exciderit.* Damnati enim non sunt lugendi, tum quia desperati et perditi, tum quia à charitate et societate fidelium prorsus exclusi, et in æternum à Deo, cœlo, vita omnique bono privati, reprobati et excommunicati. Quocirca Synodus Alexandrina quæ exstat apud S. Athanasium, Apolog. 2. contra Arianos sic legit : *Ne fleas mortuum, neque lugeas ; sed complora comploratione egredientem, quia non amplius revertetur,* q. d. Ne lugeas damnatum quasi mortuum resuscitandum in fine mundi ; sed plora, imo omnes Sancti, omnesque homines, complorate comploratione et complosione manuum pedumque, quasi perditum, desperatum et condemnatum irrevocabiliter. Summum enim malorum summe deplorandum est ; huncque ploratum naturaliter ciet movetque plorantium fidelium non charitas, sed communis natura, et damnatorum extrema calamitas ; charitas enim damnatis succurrere nec vult nec valet.

11 et 12. MODICUM PLORA SUPRA MORTUUM, QUONIAM REQUIEVIT (à laboribus, doloribus et miseriis innumeris hujus vitæ). NEQUISSIMI ENIM NEQUISSIMA VITA SUPER MORTEM FATUI.] q. d. *Modicum plora supra mortuum,* quia mors ipsi est quies à labore et dolore : at *plurimum plora super vitam fatui* (uti addunt quædam manuscripta) ; *nequissimi enim nequissima vita super mortem fatui ;* hoc est, quia fatui, id est impii et nequissimi vita est nequissima, ideoque nequior, id est deterior, pejor, miserior, ideoque magis deploranda quam ipsa mors naturalis ejusdem fatui ; vivit enim in peccato, id est in hostilitate Dei, ac proinde continuo auget sibi incendia æterna gehennæ, quæ augere cessat dum moritur. Hunc sensum exigunt Græca : ηδιον, id est, *dulcius, jucundius, mitius plora supra mortuum, quoniam requievit :* του γαρ μωρου υπερ θανατον η ζωη, id est, *nam fatui super mortem vita,* intellige ex præcedenti, *est deploranda ; aut super mortem,* id est morte pejor et deterior, est *vita fatui.* Unde Tigurina : *Mortuum tamen levius defleas, utpote quiescentem ; vita vero stulti morte pejor est ;* alii : *Mitius defle mortuum, eo quod requiescat ; stulti autem vita morte deterior est ;* quia nunquam requiescit à peccato, ac consequenter nec à labore, et dolore ; tum præsenti, tum æterno ; Syrus : *Non est plorandum super mortuo qui requiescit ; pejor enim morte est vita prava.*

Quocirca S. Blancha hoc aureum dogma dabat filio S. Ludovico IX, regi Franciæ : *Fili, super omnia fuge peccatum. Mallem enim te videre, ô fili, mortuum, quam peccatum mortale committentem.* Amplius dico : Vita in peccato præcise et formaliter est pejor morte quam subeunt damnati in inferno. Peccatum enim est pejus gehenna ; quia peccatum est culpa, gehenna est pœna : culpa autem altioris est ordinis longeque gravior quam quævis pœna. Ita S. Anselmus, ut habet ejus Vita, dictitabat, hocque quasi præmeditatum fixumque habebat : *Si hinc inferni ardorem, inde peccati horrorem cernerem, ac necessario alterutrum mihi eligendum foret ; mallem in infernum insilire, quam peccatum committere.* Peccatum enim est offensa Dei, eaque summa et gravissima, adeoque peccatum est Christicidium et Deicidium, ut alibi explicui.

Aliter Palacius, q. d. *Nequissimi fatui nequissima est vita super mortem,* id est nequius est eum vivere quam mori. Nam quandiu vivit, auget peccata, indeque suam damnationem ; at moriendo peccare cessat, ideoque augere damnationem tam suam quam aliorum desistit. Ipse enim nulli est bonus et commodus, sed sibi et aliis nequam et noxius. Lege Epistolam 25. S. Hieronymi, qua S. Paulæ ingentem luctum ob mortem filiæ Blesillæ moderatur, ac inter cætera ait : *Lugeatur mortuus, sed ille quem gehenna suscipit, quem tartarus devorat, in cujus pœnam æternus ignis æstuat. Nos quorum exitum Angelorum turba comitatur, quibus obviam Christus occurrit, gravemur magis, si diutius in tabernaculo isto mortis habitemus. Quia quandiu hîc moramur, peregrinamur à Domino. Illa nos cupido teneat : Hei mihi ! quia peregrinatio mea prolongata est, habitavi cum habitantibus Cedar, multum peregrinata est anima mea.* Et inferius S. Melaniæ exemplum proponens : *S. Melania,* inquit, *nostri temporis inter Christianos vera nobilitas, cum qua tibi Dominus mihique concedat in die sua habere partem, calente adhuc mariti corpusculo duos simul perdidit filios, etc. Lacrymæ gutta non fluxit, stetit immobilis, ad pedes advoluta Christi, quasi ipsum teneret, arrisit : Expeditius, inquit, tibi servitura sum, Domine, quia tanto me onere liberasti.*

13. LUCTUS MORTUI SEPTEM DIES ; FATUI AUTEM ET (*et* significat, *id est*) IMPII, OMNES DIES VITÆ ILLORUM,] scilicet lugendi et plangendi sunt. Dat causam cur magis lugendus sit fatuus quam mortuus, q. d. Sufficiunt *septem dies* ad lugendum mortuum ; at *fatui*, id est impii, *dies omnes vitæ* lugendi sunt ; quia hi non tam vitæ quam mortis continuæ sunt dies. Hanc causam indicat Syrus, addens *enim* : *Luctus enim,* inquit, *mortui septem dies, et luctus stulti omnes dies vitæ ipsius.*

Non negat quin pluribus diebus quam septem liceat lugere mortuos : nam Mosen planxerunt Hebræi per triginta dies, Deuter. 34. Jacobum per septuaginta, Genes. 50, sed quod septem dies satis sint, ideoque apud Hebræos, quos postea secuti sunt Christiani, septenarius hic luctus funeris fuerit usu receptus ; septenarius enim numerus est plenitudinis et revolutionis ; post hebdomadam enim septem dierum, iidem dies revolvuntur, et in orbem redeunt. Unde Tigurina : *Defunctus septenis diebus est lamentabilis ; stultus autem et impius diebus vitæ suæ omnibus ;* alii : *Luctus mortui septem dierum est ; stulti autem et impii omnium dierum vitæ ipsius.* Adde die septima finiri luctum ; quia octava symbolum est resurrectionis, lætitiæ et felicitatis. Unde S. August. serm. 13. de Sanctis, ex nuper inventis ad finem 10. tomi, expendens citatum Ecclesiastici locum, ostendensque si-

cut homo moritur, recedente anima, ita animam recedente Deo; subdit: *An vero*, inquit, *non in te sunt viscera Christianæ miserationis, ut plangas corpus, à quo discessit anima; et non plangas animam, à qua recessit Deus?* Quasi nihil magis præposterum ac perversum esse possit.

Per *luctum* intellige ploratum et planctum (hic enim durabat per septem dies) in quo ejulabant; saccum sive cilicium induebant, caput cinere adspergebant, publico abstinebant. Adhibebant quoque tibicines et præficas, id est mulieres lamentatrices, quæ passis crinibus manus complodentes, pectora tundentes, et næniam lugubri voce modulantes, omnes excitabant ad planctum. Unde illud Poetæ:

Cantabat mœstis tibia funeribus.

Addebant Gentiles, præsertim Romani, lacerationes genarum, maledicta in deos, laniationem comarum, lacertorum et pectorum. Unde Virgil. lib. 4. Æneid. de Anna Didonis mortem deplorante:

Unguibus ora soror fœdans, et pectora pugnis.

Post hunc tamen planctum, sive luctum sepulcralem et vehementem septem dierum, alium addebant leniorem qui durabat per annum integrum. In hoc luctu funebri apud Romanos erat justitium; consules sedebant vulgari sede in curia; fasces præferebantur inversi; læta omnia vitabant; abstinebant publico; fugiebant convivia; focum non instruebant; uxoribus jam marito mortuo viduis aliud inire matrimonium non licebat, tum ut maritum honeste lugerent; tum ut ejus manes placarent (quæ erat Gentilium superstitio), tum, ut ait Ulpianus, lib. 8. ad Edit. *Propter turbationem sanguinis*, ne, si forte prægnans à defuncto marito relicta esset uxor, et illa intra legitimum tempus alteri nuberet, dubitari posset cujus esset proles. Ita Romulus luctus tempus decem mensium spatio (totidem enim mensibus annum ipse definivit, teste Macrobio, l. 11. c. 12. cui postea Julius Cæsar duos addidit, fecitque ut essent duodecim menses in anno) circumscripsit, ut tanto tempore lugeretur hominis occasus, quanto fit ejus ortus. Novem enim vel decem mensibus homo formatur in utero matris. Unde Ovidius, lib. 1. Fastorum:

Quod satis est utero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.
Per totidem menses à funere conjugis uxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Idem docet Cicero orat. pro Cluentio. Et Seneca epist. 63. *Annum*, inquit, *feminis ad lugendum constituère majores, non ut tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum.* Sic de Junio Bruto consule Roman. ait Livius lib. 2. *Matronæ annum ut parentem eum luxerunt*, quod tam acer *ultor violatæ pudicitiæ fuisset.* Sic et Gratianus, Valentinianus ac Theodosius Imper. annum lugendo marito præscripserunt, ut patet l. 2. Cod. Theodos.

14. Cum stulto ne multum loquaris, et cum insensato ne abieris.] Est dictorum conclusio, q. d. Cum stulti, id est impii, suis peccatis affixi, sint incorrigibiles, ut moneri nolint, imo monita non audiant quasi dormientes et mortui; hinc infero et suadeo ut ab eorum consortio caveas, nec cum eis multum loquaris, incedas aut converseris; tum ne eorum insulsos improbosque sermones et mores audire et tolerare cogaris; tum ne ipsi suam stultitiam et improbitatem tibi afflent; qui enim versatur cum superbo, esto sit humilis, sensim ejus superbiam induit; qui cum avaro, ejus avaritiam; qui cum guloso, ejus gulam; qui cum luxurioso, ex ejus obscœnis verbis et actibus quos quotidie aspicit, obscœnitatem etiam nescius et invitus imbibit. Unde Salomon Proverb. 13. v. 20. *Qui cum sapientibus graditur*, inquit, *sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur;* tum ne stulti et impii suum malum nomen et infamiam tibi affricent, qui enim cum improbis versantur censentur improbi et malæ famæ; tum denique, quia cum eis, utpote desperatis, perdis oleum et operam. Unde Græca Complut. addunt, *Non sentiens* (non audiens, nolens attendere et advertere tua monita) *enim spernet omnia tua;* Tigurina vertit: *Ne verba multa facias cum insipiente, nec ad excordem accesseris;* alii: *Cum amente ne multiplices sermonem, et ad insipientem ne accedito;* Syrus: *Cum stulto ne complaceas in sermonibus, et cum sue* (impio et carnali, qui loquitur et vivit sordide, ut sus et porcus) *ne incedas per viam.* Hoc est quod ait Salomon Proverb. 23. 9. *In auribus insipientium ne loquaris: quia despicient doctrinam eloquii tui.* Et. c. 9. 8, *Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, et diliget te.*

15. Serva te ab illo, ut non molestiam habeas, et non coinquinaberis peccato illius.] Solent enim impii suis sceleribus sibi familiares et amicos in periculum litium, rixarum, carceris, privationis bonorum, infamiæ, mortis, peccati et gehennæ adducere. Græce pro *peccato* est, εν τω εντιναγμω αυτου, id est, *in concussione illius.* Unde Tigurina: *Ne labem ex conquassatione* (Vatabl. *ex interitu*, vel *dum qui ejaculatur*) *ipsius contrahas;* alii: *Ne contamineris iis quæ excusserit;* Syrus: *Recede ab illo ne contristet te, et ne conspurcet, cum ipse excusserit se*, cum, scilicet, impia sua verba et opera protulerit: sicut mendicus cum suum centonem excutit, vicinos implet sordibus et vermibus. Unde Noster apte vertit: *Et non coinquinaberis peccato illius.* Huc facit proverbium Hebræorum: *Væ improbo, et væ vicino ejus;* et, *Qui cum improbo habitat, cum covapulat.* Et: *Propter folium vapulat caulis*, hoc est, propter impios pii eis familiares vituperantur.

Moraliter, disce hîc quam noxia sit societas stultorum, id est perversorum, qui non ratione, sed stultitia, id est concupiscentia et imprudentia, aguntur. Horum enim consilia, colloquia, risus, actiones, etc. sunt pestifera, ac instar pestis contagium et virus suum aliis afflant. *Neque enim*, inquit Nazianzen. orat. 21. *vel pannus tincturam ita facile concipit, vel is qui fetido aut suavi odori propius se adjunxit, ejus particeps fit, vel vapor quidam morbidus et noxius pari facilitate in aerem diffunditur, ac per aerem animantibus impertitur, quam nos vero nomine pestem dicimus, ut subditi præfectorum vitio celerrime imbui atque impleri solent, et quidem multo facilius quam virtute.* Porro longe magis noxia est societas malorum, quam salutifera sit societas bonorum, tum quia ad malum procliviores sumus quam ad bonum, tum

quia bonum est difficile et arduum, malum vero facile et in promptu. Audi S. August. lib. contra Fulgent. Donat. cap. 16. *Facilius*, inquit, *sanctus qui junctus fuerit genti huic pessimæ, pessimatur, quam gens ista in melius commutetur; quia proclivius ad imitationem malorum curritur, quam ad virtutes bonorum animus excitatur. Sicut mellis plurimo parum absinthii injectum, velocem amaritudinem trahit : mellis vero etiamsi duplum injiciatur, non poterit ejus obtineri dulcedo.* Eadem autem mellis et absinthii similitudine utitur Nazianzen. ad idem, aliasque affert non reticendas : *Citius*, inquit, *exiguum vitium uberrime largissimeque cuipiam impertiri queat, quam vel copiosissima virtus parce communicari : nam et exiguum absinthium amarorem suum melli celerrime impertiverit; mel contra ne duplo quidem majus, dulcedinem suam absinthio infuderit : ac parvo quidem lapide summoto, flumen totum in pronum trahitur; ejusdem autem impetus firmissimo etiam aggere cohiberi reprimique vix potest.* Hujus rei symbolum erat apud Judæos, quòd caro immunda et polluta suo contactu polluebat omnia quæ tangebat, caro vero sancta Deoque oblata non sanctificabat tangentes vel comedentes eam, uti docet Aggæus c. 2. 12. Vide ibi dicta.

16. DEFLECTE AB ILLO, ET INVENIES REQUIEM, ET NON ACEDIABERIS (tædio afficieris) IN STULTITIA ILLIUS.] Alii, *in amentia illius*; unde Tigurina : *Nec ab amentia ejus mærorem accipias*, Complut. *in otiositate illius.* Græce enim est εν απονοια αυτου. Απονοια autem Primo, dicitur quasi απονος, id est, sine labore, puta otium, segnities, socordia. Secundo, απονοια est ανοια; nam deducitur à νους νοος, id est, mens, cum απο, id est, sine : et sic απονοια idem est quod sine mente, vecordia, amentia, vita flagitiosa et contaminata : item astus, superbia, arrogantia, contumacia, desperatio. Syrus : *Recede ab illo, et invenies requiem, et non fatigabit te multitudine narrationum suarum.* Quocirca sapienter P. Syrus Mimus in Sentent. *Amicitiæ firmamentum*, ait, *est sapientia.*

17. SUPER PLUMBUM QUID GRAVABITUR? ET QUOD ILLI ALIUD NOMEN QUAM FATUUS?] Corrupte Complut. legunt, *quam plumbum.* Sensus est, q. d. Gravissimum inter metalla resque omnes est plumbum; at illo gravior, onerosior et molestior est stultus, id est, impius, præsertim quia in graves ærumnas, adeoque in gehennæ periculum se suosque conjicit, deprimit et demergit, quasi dicas : Impius est plumbeus, imo plumbum et plumbo onerosior. Tigurina : *Quid nomines aliud quod gravius sit plumbo, quam stultum?* Syrus : *Plumbo enim valde gravior est : et quod nomen ejus nisi stultus?* Alludit ad Proverb. 27. *Grave est saxum, et onerosa arena : sed ira stulti utroque gravior.* Vere S. Bernard. tract. de Vita Solitar. *Malus homo*, ait, *nunquam tute secum habitat, quia cum malo homine habitat; et nemo ei molestior est, quam ipse sibi;* si sibi, ergo et aliis.

18. ARENAM, ET SALEM, ET MASSAM FERRI FACILIUS EST FERRE, QUAM HOMINEM IMPRUDENTEM, ET FATUUM, ET IMPIUM.] Id est, quam impium, qui est imprudens et fatuus, quia imprudenter et fatue anteponit terram cœlo, tempus æternitati, gehennam gloriæ, rogum regno, venerem Deo. Non enim hi sunt tres distincti, sed unus et idem, tria habens nomina quasi epitheta. Idem enim *imprudens est scientia, fatuus doctrina, impius vita*, ait Rabanus. Semper enim hoc libro per *fatuum*, *insipientem* et *imprudentem* intelligit impium. Unde Græca pro hisce tribus habent unum, scilicet ασυνετον, id est, imprudentem. Quem v. præced. comparavit plumbo ponderosissimo, hîc tribus aliis valde ponderosis pari modo comparat, nimirum, arenæ, sali et massæ ferri : hisce enim ponderosior est stultus et stultitia. Illa enim, ait Jansenius, corpus duntaxat gravant, hæc vero animum : illa facile excutiuntur, hæc ægre et raro : illa arte allevari possunt, puta curru, equo, mulo vectari queunt; hujus pondus nulla re naturali (sed sola Dei illuminatione et gratia) non dico tolli, sed nec minui potest : præsertim quia fatuus putat se esse sapientem, imo sapientibus omnibus sapientiorem : quare à nemine doceri aut moveri se patitur, sed ipse omnes vult docere et arguere, nihilque rectum putat nisi quod ipse dixerit aut gesserit. Quod sane ei qui cum eo versatur ingens est onus et molestia. Unde Syrus : *Arenam, et salem, et pondus ferri facilius est ferre, quam habitare cum viro stulto;* Tigurina : *Cum excorde. Igitur gravissima,* ait Palacius, *in mundo sunt plumbum, arena, sal, et ferrum. At his gravior est stultus. Si enim deorsum ferri, gravitatis est signum : fatuus in infernum descendit, quò plumbum et alia gravissima descendere nequeunt. Et quidem fert Deus omnia, quia in manu ejus sunt omnes fines terræ, et fert omnia verbo virtutis suæ : fatuum tamen non sustinet. Ait enim : Laboravi sustinens,* Isaiæ 1. 14. *et tandem pondus in infernum excutiet.*

Quocirca Boetius libro 4. de Consolat. docet stultos, id est, impios, non tam esse homines quam bestias. *Evenit igitur*, inquit, *ut, quem transformatum vitiis videas, hominem existimare non possis. Avaritia fervet alienarum opum violentus ereptor? similem lupi dixeris. Ferox atque inquietus linguam litigiis exercet? cani comparabis. Insidiator occultis surripuisse fraudibus gaudet? vulpeculis exæquetur. Ira intemperans fremit? leonis animum gestare credatur. Pavidus ac fugax non metuenda formidat? cervis similis habeatur. Segnis ac stupidus torpet? asinum vivit. Levis ac inconstans studia permutat? nihil ab avibus differt. Fedis immundisque libidinibus immergitur? sordidæ suis voluptate detinetur. Ita fit, ut qui, probitate deserta, homo esse desierit, cum in divinam conditionem transire non possit, vertatur in belluam.* Hinc diducit hæc paradoxa, sed reipsa verissima. Primum : *Sicut igitur probis probitas ipsa fit præmium, ita improbis nequitia ipsa supplicium est.* Secundum : *Cum ipsum bonum beatitudo sit, bonos omnes eo ipso quod boni sunt, fieri beatos liquet; sed qui beati sunt, deos esse convenit.* Tertium : *Infeliciores esse necesse est malos, cum cupita perfecerint, quam si ea quæ cupiunt, implere non possint. Nam si miserum est voluisse prava, potuisse miserius est, sine quo voluntatis miseræ langueret effectus. Itaque cum sua singulis miseria sit, triplici infortunio necesse est ut urgeantur, quos videas scelus velle, posse, perficere.* Quartum : *Feliciores esse improbos supplicia luentes, quam si eos nulla justitiæ pœna coerceat.* Rationem subdit, quod ipsa peccandi impunitas magnum sit malum et infelicitas; ex adverso pœna castigans culpam magnum sit justitiæ bonum, quo carent improbi, dum manent impuniti; feliciores ergo sunt puniti quam impuniti. Quintum. *Veram illa Platonis esse senten-*

tiam liquet, solos, quod desiderent, facere posse sapientes : improbos vero exercere quidem quod libeat; quod vero desiderent, explere non posse. Faciunt enim quæ libet, dum per ea quibus delectantur, id bonum quod desiderant, se adepturos putant; sed minime adipiscuntur, quoniam ad beatitudinem probra non veniunt, nec cupiditatem explent, nec mentem satiant.

19. 20. Loramentum (male nonnulli legunt, *ornamentum;* alii, *levamentum*, pro *ligamentum*) LIGNEUM COLLIGATUM IN FUNDAMENTO ÆDIFICII NON DISSOLVETUR : SIC ET COR CONFIRMATUM IN COGITATIONE CONSILII. COGITATUS SENSATI IN OMNI TEMPORE, METU NON DEPRAVABITUR] *Loramentum* proprie est lorum, quo quasi retinaculo constringuntur et retinentur canes, boves cæteraque jumenta, quales sunt habenæ equorum. Hinc per catachresin *loramentum* significat quodvis vinculum et ligamentum, sive illud ex loris, sive ex catenis, sive ex lignis, sive ex alia materia sit factum. Hic ergo significat vinculum ligneum, sive aptam lignorum inter se connexionem et contignationem, quæ fit per clavos ligneos. Idem significat Græcum ἱμάντωσις, id est, colligatio, conjunctio : ἱμὰς enim est lorum vel corrigia qua res colligantur; item ferramentum rotæ. Rursum ἱμάντωσις est lignum, quod ad continendos parietes in medio structuræ ponitur, ait S. Hieron. et Suidas.

Syrus pro ἱμάντωσις, legit ἱματισμὸς, id est, vestimentum. Unde vertit : *Sicut vestis ex lino* aut *lana alba* (ξυλίνη enim et ligneum significat, et lineum vel laneum, puta gossypinum : ξύλον est gossypium, sive bombax aut bombasum) *coram tempestate non consistit : ita et cor stulti in visceribus ejus contritum est, et coram tribulatione non potest consistere.*

Græca addunt συσσεισμῷ, id est, in concussione. Sensus ergo est, q. d. Sicut *loramentum*, id est alligamentum vel connexio trabium ædificii, quæ lignis et ligneis clavis quasi loris firmissime colligantur, non facile dissolvitur, nec vi ventorum concutitur : sic nec prudens et firmum sapientis consilium facile dissolvitur, aut vi tentationum, adversitatum, persecutionum infringitur vel concutitur : validis enim rationibus quasi clavis connexum et compactum est : quo fit ut sapientis animus non facile à suo proposito prius bene expenso et consultato abducatur : cogitatus ergo sensati et prudentis, metu potentum et quarumvis difficultatum, non flectitur, non concutitur, ut ejus propositum evertatur aut depravetur : metum enim assimilat concussioni. Unde ex Græco sic vertunt Complut. *Connexio lignea ligata in ædificium, in concussione non dissolvitur : sic cor firmatum in cogitatione consilii, in omni tempore non timebit;* Tigur. *Ut compages et jugamenta lignea ædificio indita concussu non dissolvuntur : sic animus firmatus perpenso consilio nullo tempore pertimescet.* Vatablus pro *compages*, vertit, *subscudes. Subscudes sunt tabellæ*, inquit Fletus, *quibus tabulæ inter se configuntur; sic dictæ, quia qua immittuntur, succiduntur.* Rursum subscudes sunt lignea retinacula, quæ etiam secriculæ à forma vocantur, quasi securiculæ, quibus duo ligna tenacissime inter se vinciuntur. Galli hirundinum caudas appellant. Sic Vitruvius lib. 18. c. 10. vocat subscudem, molle ferrum molendini, quod molam continet. Et Pacuvius : *Nec ulla subscus continet compagem.* Alii vertunt : *Compages lignea in ædificatione connexa commotione non dissolvitur : sic cor deliberato consilio firmatum nullo tempore pertimescet;* Syrus : *Sicut structura lignorum colligata in parietibus angulorum domus: sic cor intelligens in consilio mentis suæ, et omnis timor non dimovebit illud.* Hoc est quod canit Psaltes psal. 111. *Paratum cor ejus sperare in Domino, confirmatum est cor ejus : non commovebitur.*

Causa est, quod prudens prudenter omnia prævideat, examinet, disponat et connectat, contraque omnes tentationes et difficultates se præmuniat et obarmet. Imitatur enim Deum, cujus providentia et provida dispositio certa et inconcussa persistit, attingens à fine usque ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter; quia rerum omnium series et ordines adeo sapienter rationibus inter se connexuit, ut nulla hominum vel dæmonum vi everti possint. Hanc sapientiam inconcussam et inviolabilem justis, quasi suis amicis et filiis, per gratiam aspirat Deus : quo fit ut ipsorum consilia quasi divina, contra omnes dæmonum hominumque vires et fraudes inconcussa consistant. Sic de Fabricio dicebant Romani : *Facilius est solem à suo cursu, quam Fabricium à suo proposito deducere.* Talis fuit S. Athanasius, qui nullis Imperatorum, Episcoporum, totiusque orbis persecutionibus per 46. annos à proposito tuendi homousii contra Arianos deduci potuit. Tales fuere S. Basilius, S. Chrysostomus, S. Nazianzenus, cæterique heroes Ecclesiæ. Tales fuere Martyres, de quibus canit Ecclesia :

Hi pro te furias atque ferocia
Calcarunt hominum, sævaque verbera :
Cessit his lacerans fortiter ungula,
Nec carpsit penetralia.

Moral. disce hic per Dei gratiam et consilium firmare cor tuum in proposito serviendi Deo, ut firmiter decernas nullo metu, pretio vel præmio à Dei cultu resilire. Hoc enim propositum dum perseverat, nullo temporis lapsu senescit, nullo tyrannorum metu evertitur. Si ædificium sanctitatis dirui debet, prius hoc propositum à corde auferatur oportet. Ita David psal. 118 : *Juravi,* inquit, *et statui custodire judicia justitiæ tuæ.* A bonis ergo firmisque propositis crebro iteratis et confirmatis pendet constantia virtutis, bonorum operum, sanctitatis et salutis.

Mystice Rabanus : *Loramentum*, inquit, *ligneum colligatum fundamento ædificii non dissolvitur, quoniam fides passionis Christi in cordibus credentium adjuncta doctrinæ Apostolorum, indissolubile ædificium Ecclesiæ facit, veræque charitatis glutino fortiter connexum, nec persecutorum minis et flagellis, nec hæreticorum insidiis unquam destrui permittit : firmum enim stat Domini fundamentum, et cor fidelis viri in hujusmodi dogmatibus confirmatum, aliqua adversitate infirmari non potest; sed summi artificis manu corroboratum, illæsum permanet in perpetuum.*

Sicut ornatus arenosus in pariete limpido.] Dele hæc verba cum Romanis; licet enim habeantur in Græco, tamen noster Latinus ea expressit verbis sequentibus, scilicet *cæmenta sine impensa posita;* hæc enim sunt *ornatus arenosus* parietis, puta crusta ex calce et arena, quæ parieti superinducitur. Verum, quia id sciolus

quispiam non advertit, hinc quod in Græco invenit, sic ad verbum expressit: *Sicut ornatus, etc.* Porro Græca hæc jungunt versui præced. hoc modo : *Cor firmum in mente intellectus* vel *consilii, sicut ornatus arenosus in pariete raso*, id est, terso, q. d. *Sicut ornatus arenosus*, id est, calx mista arenæ, puta cæmentum, parietem incrustat, firmat et ornat : sic et consilium viri prudentis cor firmat et ornat ; prudentia enim et solertia deliberandi et dijudicandi, animo sapientis ingens est munimentum, æque ac ornamentum. Unde Syrus : *Cor sincerum in cogitatione mentis suæ, sicut ornamentum statuæ in parietibus ornatis;* Tigurina : *Animus sententia cordata nixus, est velut in polito pariete arenarum tectorium.* Græca tamen Romæ emendata hæc verba jungunt sequentibus, uti faciunt Latina, unde sic habent : *Sicut ornatus arenosus parietis limpidi, pali in excelso contra faciem venti positi non permanebunt : sic cor timidum in cogitatione stulti contra omnem timorem non resistet.*

21 et 22. Sicut pali (minus recte nonnulli legunt, *paleæ ;* græce enim est χάρακες, id est valli, id est, firmiores pali quibus vitis alligatur: pedamentum dicunt Latini et statumen) in excelsis, et cæmenta sine impensa posita contra faciem venti non permanebunt : sic et cor timidum in cogitatione stulti contra impetum timoris non resistet.] Cordi sapientis firmo, quod nullo metu concutitur, eo quod in omnibus se dirigat sano consilio et prudentia, opponit *cor timidum* stulti, quod quia consilio et prudentia destituitur, timore occurrentium difficultatum agitatur, sicut vento agitantur cannæ et *pali in excelso* collocati, et sicut *cæmenta sine impensa*, id est, leviter et temere (quia scilicet parcitum est calci, ut nimium sit arenæ, quæ tam exigua calce imbui et conglutinari nequeat; vel quia calx negligenter fuit præparata, ut parceretur impensæ) præparata, injecta parieti, facile à vento, velut decidua, discutiuntur, vel pluvia diluuntur. Eodem enim modo et cor fatui, ait Jansenius, quod sibi non est bene conscium, et in bono firmatum non est, nec habet suarum actionum solidas rationes, mox, cum tempestas aliqua malorum ingruerit, timorem incutiens, non persistit; sed dejicitur et turbatur, animi consiliique inops, nihil firmum sequitur, sed fluctuat, dilabitur, et in omnem se mutat occasionem. Unde Græca Complut. habent : *Sustentacula in alto posita contra ventum non permanebunt : sic cor timidum in cogitatione fatui contra omnem timorem non resistet ;* Tigurina : *Ut positi in excelso valli ventum non sustinent : sic animus meticulosus in consultatione stulti contra nullum metum substiterit;* alii : *Ridicæ in sublime positæ adversus ventum non permanent : ita cor pavidum in cogitatione stulti adversus nullum metum subsistit.* Metus ergo discriminat cor sapiens et stultum ; nam vincit cor stulti, vincitur vero à corde sapientis. *Ridica* est pedamentum vinearum, quod è quercu et junipero solet fieri, et subinde olea. Ridicæ ergo sunt pali quernei, aut juniperini, vel oleagini, aut sambucei, etc. qui vites sustentant : quod Romæ faciunt cannæ, sive calami arundinum. Porro codices Græci et Latini hîc mire variant. Vide Franc. Lucam hîc: sed sequenda nobis est Latina Vulgata Romæ emendata. Syrus : *Ligamen parvum super lapide elevato, et qui parum bonus est coram vento non poterit stare.* Siracidi attestatur Christus Matth. 7. 24 : *Omnis*, inquit, *qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit : fundata enim erat super petram. Et omnis, qui audit verba mea hæc, et non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificat domum suam super arenam : et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina illius magna.*

Ratio à priori hujus sententiæ est. Prima, quod sapientia, id est virtus, natura sua sit fortis et constans ; vitium vero et vitiosa conscientia sit pavida, levis et inconstans, de quo plura Sapient. 17. 3. et seq. Secunda, quod sapiens, id est prudens, nihil aggrediatur nisi prius bene libratum et discussum; quare omnia agit ex præscripto prudentiæ, et ex sapientum consilio: consilium autem firmat hominem, et communit contra omnes incidentes casus, pericula et timores, ut in omnibus impavidus consistat. Imprudens vero et stultus, quia temere sua agit, sine præmeditatione et consilio, hinc, cum in rei exsecutione occurrunt difficultates et pericula, iis se expedire nequit; quare trepidat, angitur, et variis timoribus discruciatur. Igitur stultus similis est cervo ubique timido, quia innata est ei timiditas et pavor, de quo exstat apologus apud Gabr. Faernum : *Hinnulum cum cervo sic locutum aliquando ferunt : Mi pater, cum multo sis major canibus, et pedum his celeritate præstes, prætcrea cum tibi sint ardua cornua, quibus à te vim propulsare facile possis : qui fit, ut canes tantopere metuas? Ibi cervus ridens : Mi nate, vera, inquit, memoras ; mihi tamen, nescio quo pacto, semper accidit, ut audita canum voce, in fugam statim convertar.* Affabulatio :

Timidi et fugacis ingenii qui sunt, eos
Nulla arma, nulla texerint sat mœnia.

Talis fuit Pisander, qui anxie metuebat ne suam ipsius animam alicubi videret, quæ se vivum dereliquisset. Unde proverbium : *Pisandro timidior.* Ita exstimuit cor Adæ post comestum pomum vetitum : *Vocem*, inquit, *tuam audivi in paradiso : et timui eo quod nudus essem, et abscondi me*, Genes. 3. 10. Ita pavidum fuit cor Caini post parricidium Abelis ; unde ait : *A facie tua abscondar, et ero vagus et profugus in terra : omnis igitur qui invenerit me, occidet me*, Genes. 4. 14. Ita trepidarunt Ægyptii ad plagas Mosis, quorum pavorem graphice depingit Sapient. c. 17. 3. Porro pavor hic ingens est malum et tormentum, juxta illud Arabum adagium : *Accidens* (infortunium) *patienti unum est, paventi autem geminum.* Et illud : *Pejor est bello timor ipse belli.*

23. Sicut cor trepidum in cogitatione fatui, omni tempore non metuet, sic et qui in præceptis Dei permanet semper.] Jansenius et Franc. Lucas censent hunc versum irrepsisse ex varia translatione v. præced. tum quia hic versus deest in Græco, eumque omittit Rabanus, tum quia incongruum videtur habere sensum, tum quia in speciem repugnat versui præcedenti. Verum, quia Biblia Latina pleraque, etiam à Romanis correcta, eum constanter legunt, Primo, Jansenius eum sic nectit et exponit :

Omni tempore non metuet sic, scilicet, sicut stultus, *et*, id est etiam, *ille qui in præceptis Dei permanet semper*, q. d. Stultus metuet, at non etiam id faciet sapiens et justus. Unde Biblia Bessarionis, Brugensia et Atrebatensia, quæ citat Franc. Lucas, omittunt τὸ *sicut cor trepidum in cogitatione fatui*, sicque legunt quasi sequitur : *Et in omni tempore non metuet qui in præceptis Dei permanet semper*, quæ sane lectio plena et apta est hoc loco.

Secundo, sequendo editionem et distinctionem Romanam, hic erit sensus, q. d. Sicut cor fatui trepidum ad terricula humana, nunquam metuit ruinas et terriculamenta divina, puta non timet Deum, non judicium, non dæmonem, non infernum : sic ex adverso sapiens, qui permanet in præceptis Dei, non metuit terriculamenta humana, sed divina. Aut potius, ut aptius cohæreat præcedentibus, q. d. Fatuus *non metuit omni tempore*, sed aliquo tantum, nimirum tempore timoris, uti præcessit, quando, scilicet, timor paupertatis, infamiæ, adversitatis aut cladis eum invaserit. At vere sapiens, qui in præceptis Dei permanet, semper non metuet, semper erit metus et timoris expers, uti Rabanus pro *sic et qui*, legit, *sed qui*, ut vis antitheseos consistat in τῷ *non omni tempore*, et *semper*, q. d. Stultus omni tempore non metuet, sed aliquo; at sapiens semper non metuet, id est, nunquam metuet; nimirum, non metuet paupertatem, non persecutionem, non mortem, non dæmones, non gehennam : quia *perfecta charitas foras mittit timorem*, 1. Joan. 4. 18. vide ibi dicta. Hinc justus confidit ut leo, imo morti insultat, uti fecit S. Andreas, S. Ignatius, S. Polycarpus, S. Laurentius, S. Vincentius, etc. Metus ergo spoliationis, infamiæ, incarcerationis, mortis, est lapis lydius quo discriminantur stulti à sapientibus et cordatis : stulti enim metui cedunt; cordati constanter et fortiter resistunt, ut sapientiam et justitiam conservent.

Præclare S. Gregorius Nazianz. in Distichis : *Ut incus maxima*, inquit, *ictus non pertimescit : sic mens sapiens omne detrimentum extrudit. Ut foliorum strepitus exterrent lepores, ita rerum umbræ timidos homines atque ignavos.* Sapiens ergo audet ut leo, insipiens pavet ut lepus; illius cor leoninum est, hujus leporinum. Hinc S. Pancratius Martyr ad Diocletianum : *Noli*, inquit, *Imperator, frustra decipi, quod me puerum vides. Nam Dominus Jesus Christus eam mihi mentem infudit, ut nullos terrores principum aut judicum reformidem.* Et S. Acathius centurio et Martyr : *En*, inquit, *corpus ad flagella paratissimum, utere eo ut libet; animi vero mei propositum nec imperator nec omnis dæmonum malitia evertere poterit.*

PUNGENS OCULUM DEDUCIT LACRYMAS : ET QUI PUNGIT COR, PROFERT SENSUM.] Rabanus hæc jungit præcedentibus, sicque legit : *Sed qui in præceptis Dei permanet, semper pungens oculos deducet lacrymas.* Verum Græca et cæteri Latini legunt et dispungunt eo modo, quo Vulgatus Interpres. Sensum jam dabo.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE CAVENDIS CONVICIIS ET INJURIIS IN AMICITIA, DEQUE SERVANDA FIDE AMICO IN ADVERSIS ET SECRETIS.

24. PUNGENS OCULUM DEDUCIT LACRYMAS, ET (id est, *sic*, similiter, simili modo) QUI PUNGIT COR, PROFERT SENSUM.] Pro *sensum*, græce non est συνεσιν, id est sapientiam, prudentiam, sed αισθησιν, id est, sensationem, qua sentitur ipsa punctio et punctura, q. d. Sicut oculus dum pungitur, ostendit se hanc puncturam sentire et dolere, huncque suum sensum et dolorem testatur per lacrymas, quas velut suî indices emittit et profundit : ita similiter, *qui pungit cor*, id est mentem, minando, laudando, terrendo, interrogando, agitando, vexando, objecta amoris vel odii proponendo, etc. hic *profert sensum*, id est, affectus iræ, lætitiæ, timoris proritat et prodi facit, ut illi se has minas, laudes, terrores, vexationes sentire per signa externa significent. Unde Tigurina : *Qui pungit oculum*, inquit, *elicit lacrymam : qui cor stimulat, affectus pruritat;* alii : *patefacit sensum.*

Apposite cor comparat oculo. Primo, quia utrumque est præstantissimum hominis membrum, æque ac tenerrimum. Secundo, utrumque valde est sensibile. Unde sicut oculus est sedes lacrymarum, ita cor est sedes passionum et affectionum animi. Tertio, quia sympathia est inter cor et oculum; cor enim suos affectus amoris, odii, iræ, lætitiæ, tristitiæ, pavoris, sollicitudinis maxime ostendit per oculos. Quarto, quia quod oculus est in capite, hoc est cor in pectore; sicut enim præcipuus sensus externus, puta visus, quo homo percipit sentitque res omnes, est in capite : sic præcipuus sensus internus, quo omnes animæ affectiones circa res quaslibet sentiuntur ab homine, est in corde. Quare sicut oculus est quasi cor capitis et sensuum exteriorum : sic vicissim cor est quasi oculus pectoris et sensuum interiorum. Quinto, sicut oculus, quia tener, illico in punctura suum dolorem per lacrymas significat : ita cor suam in punctura sensationem, per affectus internos et externos manifestat.

Porro sententia hæc, quia generalis, cuilibet punctioni cordis, et cuilibet ejus sensationi aptari potest; proprie tamen Siracides respicit ad puncturam, qua læditur amicus et amicitia, de qua enim agit in sequentibus, q. d. Sicut qui oculum alterius pungit, eum dolore afficit, facitque ut ipse dolorem suum indicet per lacrymas : sic qui pungit amici cor verbis mordacibus et aculeatis, aut factis injuriosis; hic illud dolore afficit, facitque ut ipsum hunc suî doloris sensum per gemitus, fremitus, suspiria, verbaque dolentia significet; cum enim sedes tristitiæ cor sit, cor punctum contumelia, gemitu et lacrymis ubertim manat, quæ ingentis mœroris testes sunt. Ita Syrus, *plaga* (vel per-

cussio) *oculi*, inquit, *descendere facit lacrymas, et plaga cordis aufert amicitiam.* Tacite ergo admonet, ut caveamus ab omni injuria et mordacitate, ne illa amicum offendamus, et amicitiam evertamus. Idem clarius significat sequent. versu, alia avium similitudine. Unde Palacius sic explicat: *Vis*, inquit, *cognoscere, quali sensu quilibet est? Punge cor ejus, illum aliquo verbo exstimula, aliqua injuria vel molestia affice. Ut enim naturale est oculo puncto lacrymas proferre: ita cordi puncto, sui specimen et indicium producere. Facile abscondas cor tuum, si tibi detur cogitandi locus; at, si subito pungaris, subito proferes quis sis, scilicet mansuetus, patiens, humilis, aut contra.*

25. Mittens lapidem in volatilia, dejiciet (græce, ἀπισοβεῖ, id est, abigit, repellit, excutit, alienat) illa: sic et qui conviciatur amico, dissolvit amicitiam,] q. d. Sicut jaciens lapidem in aves, dejicit et depellit illas ex arbore in qua resident, illasque abigit et avolare facit: ita *qui conviciatur amico*, depellit abigitque illum, ejusque *amicitiam* alienat et *dissolvit.* Monet ergo in amicitia summe cavendum à convicio, utpote quod sit quasi telum jactum in amicum, eum fugans et offendens. Amici enim ab amicis non ferunt probra, sed ab eis coli et honorari volunt. Hanc autem amicitiæ legem transgreditur, qui hostis ingenium induens, dedecore afficit amicum, ejusque vitia in publicum prodit, percutiens eum mucrone convicii. Agit enim hîc de convicio non levi et familiari, sed gravi, quod amici famam adimit, aut valde lædit. Unde Syrus: *Qui projicit lapidem in avem, avolare facit eam; et qui fraudat socium suum, tollit* (alia lectio habet *perdit*) *amicitiam ejus;* Tigurina: *Qui volucres lapide petierit, abiget eas: qui probrum objicit amico, dirimit amicitiam.* Addit Syrus: *Erga amicum tuum ne muteris: et si mutatus fueris, ne speres futuram tibi cum illo amicitiam.* Huc facit gnome P. Syri: *Amicum lædere ne joco quidem licet.* Et: *Amicum perdere est damnorum maximum. Tanti homo est absque amico, quanti corpus sine spiritu.* Nimirum *amicus est fidus solatii portus. Pessima promptius cum amicis, quam solus optima perferas.*

26. Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes: est enim regressus.

27. Ad amicum si aperueris os triste, non timeas: est enim concordatio; excepto convicio, et improperio, et superbia, et mysterii revelatione, et plaga dolosa: in his omnibus effugiet amicus.] *Os triste*, id est, os iratum, ut iracunda, morosa, acerba, minacia verba protulerit. Sic *tristis* pro irato, sævo et minaci sumitur, cum dicitur: *Acheron tristis, bellum triste, arma tristia,* quia tristitia in fronte hominis crudelitatis, iræ, minarum indicium est. Hinc Virgil. Æneid. 2.

> Quo tristis Erinnys,
> Quo fremitus vocat.

Ibidem:

> Illi mea tristia facta,
> Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Ibidem:

> Isque adytis hæc tristia dicta reportat.

tristia, id est minacia. Et Lucilius: *Timeo certe ne mihi sit tristior*, id est iratior. Tristitia enim et ira sese invicem comitantur; irascimur enim malo de quo tristamur, ac vicissim tristamur de malo cui irascimur. Hinc Virgil. ecloga 2. vocat *tristes iras*, quia tristes faciunt. Et:

> Corque meum penitus turgescit tristibus iris.

Quod citat Cicero Tuscul. 3.

Ostendit quam convicium sit noxium amicitiæ ex comparatione aliarum injuriarum, q. d. Etiamsi ex subita ira et cholera strinxeris gladium in amicum, ne desperes de amicitia; facile enim licebit per submissionem et pœnitentiam cum eo in gratiam redire. Multo magis si ex mentis præcipitatione, passione, et perturbatione aperueris os triste, ut amarulentius verbum in amicum jeceris, eumque contristaveris, non timeas eum amicitiæ renuntiaturum; est enim modus et locus reconciliationi. Excipe tamen convicium destinatum, superbiam, secreti revelationem, et plagam dolosam: in his enim læditur cor amicitiæ. Quocirca amicus si iis impetatur, quasi lethalibus telis confixus, irrevocabiliter aufugiet, eritque irreconciliabilis. Unde Tigurina, sive Vatablus: *Si gladium strinxeris in amicum, spem ne abjicias; est enim in gratiam reditio. Si verbis invectus fueris in amicum, ne metuas; locus enim reconciliationi superest; dummodo convicium, aut superbia, aut arcani patefactio, aut ictus insidiosus abfuerit: his enim omnis amicus fugabitur;* Syrus: *Erga amicum tuum etiamsi eduxeris gladium, ne despondeas animo, est enim illi regressus. Et si adversus amicum aperueris os, ne timeas, quia est illi reconciliatio. Filius ignominiæ est ille, qui revelat secretum: plaga destructionis* (vel *fraudulenta*) *aufert amicitiam.* Igitur docet hîc Siracides reconciliabiles esse injurias in amicum, vel verbis vel factis editas, quæ ex subita passione committuntur, ac proinde honorem et famam amico non auferunt: irreconciliabiles vero esse eas quæ destinato et meditato perpetrantur, ideoque indices sunt non subitæ iræ, sed permanentis odii; aut quæ honorem et famam amico adimunt. Talem esse docet primo, *convicium*, id est, probrum destinatum vel deliberatum, jactum in bonum nomen et dignitatem amici, eamque lædens vel auferens.

Secundo, talem esse ait *improperium*, id est, beneficii collati exprobrationem, qua quis improperat amico ipsum beneficio esse ingratum et indignum, ac pro beneficiis rependisse maleficia.

Tertio, talem esse asserit *superbiam*, qua quis arroganter se super amicum extollit, eumque despicit et deprimit. Amicus enim amico cupit esse par et æqualis, et amicitia est quædam paritas et æqualitas. Quare *amicitia omnis expers est superbiæ*, ut habet vulgare proverbium, et S. Ambrosius loco mox citando.

Quartum est *mysterii*, id est, arcani sive secreti, quod amicus amico credidit, *revelatio;* hanc enim omnes indigne ferunt, censentque insignem esse infidelitatem et injuriam. Secretum enim suum quisque amat, ut cor proprium, illudque nemini credit, nisi sibi et amico, qui est alter ego. Quare qui secretum prodit, cor quasi amici prodit et aufert. Huc facit gnome P. Syri: *Amicitiæ coagulum unicum est fides.*

Quintum est, *plaga dolosa*, cum quis scilicet ex insidiis et fraudulenter amicum lædit, aut officio, gradu vel dignitate dejicit et deturbat. Quocirca Salomon Proverb. 25. 17: *Jaculum*,

inquit, *et gladius, et sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium.* Unde S. Ambrosius lib. 3. Offic. cap. 16 : *In his rebus*, ait, *requirenda est veritas testimonii, ne amicus appetatur amici perfidia, cujus fide absolvi debebat. Amicus itaque neque noxio gratificari debet, neque innocenti insidiari.* Hæc quinque igitur petunt jugulum amicitiæ, amicosque adeo alienant et offendunt, ut tesseram diffringant sine spe redintegrationis et reconciliationis.

Id ita fit sæpe et communiter, si naturam et gratiam ordinariam spectes, at non semper. Omnia enim superat insignis Dei gratia, ac perfecta charitas hæc et plura exsorbet, nec ulla re violari se sinit, quin potius quibuslibet offensis quasi flabellis, ejus flamma magis accenditur et inardescit. Unde S. Ambrosius lib. 2. de Interpellatione Job cap. 2. explicans illud Job c. 19. v. 7. juxta Septuag. *Ecce rideo opprobrio, et non loquar*, ait Job præ gaudio ridere in contumeliis. In conviciorum vero tolerantia tres gradus assignat, nimirum *tacere, ridere, benedicere.* In primo collocat Davidem, qui cum esset rex, et petulanter à vili Semei malediceretur, tacitus, gemens et orans probra ejus excipiebat. In secundo, altiori utique et perfectiori, reponit Job, qui in contumeliis ridebat quasi Evangelicæ perfectionis æmulator, et illius beatitudinis particeps, quam Christus octavo loco, quasi summo, tanquam perfectionis culmen constituit, dicens : *Beati estis cum maledixerint vobis homines; gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis*, Matth. 5. 11. In tertio denique, Evangelii athletam Paulum, Judæis maledicentibus benedicentem, primipilum ponit : *Et si servus*, inquit, *proteruit, et, si pauper conviciatur, tacet justus; et, si peccator opprobria jacit, justus ridet; et, si infirmus maledicit, justus benedicit. Tacebat David cum Semei malediceret, Job ridebat, Paulus benedicebat, sicut ipse ait : Maledicimur, et benedicimus.* 1. Corinth. 4. Quocirca merito exclamat Palacius : *O Christo gratia, cum quo reconciliatio patet, etiamsi his omnibus eum læserimus. Eidem sit etiam gratia, qui jussit, ut etiam his omnibus læsi, proximo reconciliemur. Si enim non dimittimus ex cordibus nostris, nec dimittetur nobis. Ergo tempora illa veteris legis non ita exigebant amicitiam nostram, ut Evangelica tempora. Tunc enim dicebatur : Odio habebis inimicum tuum; nunc autem : Diligite inimicos vestros.*

28. Fidem posside cum proximo in paupertate illius, ut et in bonis illius læteris.] Legit ευφρανθης, id est, *læteris*, et ita legunt Complut. Verum Romana, et alii legunt ομου πλησθης, id est, *simul implearis.* Unde Tigurina : *Præbe te fidum amico pauperi, ut una læteris rebus ejus felicibus;* alii, *ut bonis ejus una fruaris;* Syrus : *Sustenta proximum tuum in paupertate sua, ut etiam in bonis ejus communices.* Monet in egestate et adversis fidem et opem præstandam amico, in eoque discerni verum amicum à ficto et ollari, ac mercedem et fructum assignat, nimirum hac ratione eum prosperitatis, afflante fortuna, amico rediturae participem fore. Horum enim eum consortem faciet amicus, ut gratias ei referat, et fidem fidei rependat. Huc facit gnome P. Syri :

Amicum, an nomen habeas, aperit calamitas.
Amico ea exhibeto, quæ velis tibi.

Et illa vulgata : *Amicitiam retinet fides et veritas. Amicus amici actu lætatur uti suo. Amicitia ollaris fervet, quamdiu olla fervida est.* Exemplum illustre est in Christo et Apostolis, quibus proinde ait Christus : *Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et* (idcirco) *ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo ; et sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israel*, Lucæ 22. 28.

29. In tempore tribulationis illius permane illi fidelis, ut et in hæreditate illius cohæres sis.] Quod dixit de paupertate, nunc de quavis tribulatione dicit, scilicet, in omni fidem amico servandam. Mercedem assignat hæreditatis participium, nimirum, cum amicus hæreditatem patris, avunculi, aut cognati nactus fuerit, ejus participem facturum amicum, qui in tribulatione, ac præsertim in exspectatione et lite hæreditatis, illi fideliter opibus, ope, et opera astiterit, imo subinde eum hæredem instituturum.

Ubi nota moris olim fuisse amicis partem aliquam hæreditatis testamento relinquere, ut in historiis Romanis videre est. Sic enim Mæcenas Augustum Cæsarem, quasi amicum, ex asse hæredem instituit. unde Tigurina vertit : *Fidem ei serves tempore calamitatis, ut una cum eo venias in possessionem ipsius ;* alii : *Tempore adverso permane apud ipsum, ut patrimonii ejus hæres fias ;* Syrus : *In tempore angustiæ esto illi socius, ut etiam in hæreditate ejus hæredites.*

Hinc moraliter infert Palacius : Ergo cum Christus in membris suis, puta in pauperibus et afflictis, paupertatem patiatur et tribulationem (ait enim ipse Saulo Actor. 9 : *Saule, Saule, quid me persequeris*) ? simus illi fideles, communicando minimis ejus opem opesque nostras, *ut deinde ipse nobis communicet suas longe ditiores et copiosiores.*

Græca Complut. et alia hoc loco hunc versum subnectunt, quasi causam præcedentis : *Non despicienda enim semper circumscriptio*, id est, res circumscripta et arcta : *Neque mirabilis dives mentem non habens;* vel ut clarius vertit Tigurina : *Non enim spernenda semper angusta res est, nec dives mentis inops admirandus.* Verum Codices Græci Romæ correcti, Syri et Latini omnes illum omittunt.

30. Ante ignem camini vapor, et fumus ignis inaltatur : sic et ante sanguinem maledicta, et contumeliæ, et minæ.] Hæc more Hebræo ad versum non proximum, sed remotiorem sunt referenda ; pertinent enim ad convicia, à quibus abstinendum monuit, v. 25 et 27. Hic enim conviciorum terminum et damnum assignat, scilicet, cædes et vulnera. Sensus ergo est, q. d. Abstine à conviciis, maledictis et rixis ; quia sicut ex fumo naturaliter sequitur ignis, id est, flamma omnia comburens : sic ex conviciis, maledictis, et rixis sequitur effusio sanguinis, et cædes omnia vastans. Verissimum enim est illud Mimi : *Ab altero exspectes, alteri quod feceris. Litem lis parit, noxa noxam.*

Apposite comparat convicium fumo, cædem flammæ : primo, quia sicut ex igne latente exsurgit fumus, sic ex ira et excandescentia animi prodeunt convicia et jurgia ; secundo, sicut ignis latens fumum conglomerat in altum, sic ira multiplicat convicia et rixas, ac à levibus

sensim ascendit ad graves, graviores et gravissimas.

Tertio, sicut fumus obnubilat oculos corporis, ut nec flammam, nec rem quæ flamma aduritur, nec incolas, nec quid aliud videant; sic iræ et rixæ obnubilant oculos mentis, ut irati nec suam iram, nec damna ex ea sibi illisque obventura videant.

Quarto, sicut fumus vertitur in flammam maximam, quæ omnia populatur; sic rixæ utrimque rixantium animos accendunt, ut in mutua verbera et cædes grassentur. Græca de more breviter sic habent: *Ante ignem vapor camini et fumus, sic ante cruores convicia;* Tigurina: *Vapor camini fumusque præcedit ignem; ita convicia, contumeliæ atque minæ præcurrunt effusionem sanguinis;* Syrus: *Coram igne fumat fumus, et coram effundente sanguinem contumelia.* Unde, sicut fumus elicit, protrudit et convolvit fumum, ac vicissim ab alio sequente elicitur, protruditur et convolvitur; sic et convicium unius elicit, protrudit et convolvit convicium alterius in quem jactum est, ac vicissim ab altero par pari referente dicitur et protruditur; quare fumi vicaria successio, exaltatio et convolutio expressa est species et imago rixæ, pugnæ et duelli.

Mystice Palacius: Antequam in inferno, inquit, accendatur ignis in titionibus damnatorum, præcessit fumus peccatorum nostrorum; et ante sanguinem quem Dei gladius educet ex miseris, præcesserunt ejus minæ et maledicta contra peccata, et nostræ contra eum contumeliæ.

31. Amicum salutare non confundatur (alii legunt, *non confundaris*) a facie illius non me abscondam]; alii legunt, *non abscondaris.* Unde Syrus: *Si pauper factus fuerit amicus tuus, ne rubore afficias eum, et à conspectu ejus non absconduris.* Siracidi succinit R. Matthias in *Pirke avoth*, id est, in Apothegm. Patrum.: *Præveni*, inquit, *salutatione quoslibet tibi obvios. Melius est tibi caudam esse leonibus quam vulpeculis caput;* sive: *Plus expedit ultimum esse in numero bonorum quam caput et primipilum malorum.*

32. Et si mala mihi evenerint per illum, sustinebo. Omnis qui audiet, cavebit se ab eo], q. d. Amicum, quamvis in paupertatem, tribulationem, periculum fortuna eum dejecerit, salutare, et officiis amici prosequi non verecundabor, nec ab eo me abscondam; quod si (quæ humana ingratitudo est) per amicum postea aliquod mihi malum contigerit, ictum illum pro amicitia et officio meo patienter et fortiter sustinebo. At qui me læsum ab illo audierit, illum, scilicet, violasse amicitiam et amico nocuisse, hic utique detestabitur eum, et cavebit ab eo, tanquam ab infido et ingrato proditore. Aut potius cum Glossa et Lyrano, imo S. Ambros. (cujus locum et verba mox citabo), q. d. Tanti sunt amici fructus, ut etiamsi per illum, id est, propter illum, illius causa, mihi mala evenerint, sustinenda sint: *Omnis* autem *qui audiet hoc*, id est quia superius dixi, scilicet, quanta sint bona et commoda veri amici veræque amicitiæ; ille totis viribus cavebit ab illo, scilicet, amico lædendo; nimirum omni studio cavebit ne injuria, convicio, perfidia, etc., amicum offendat, alienet et amittat. Huc faciunt duo paradoxa, et in speciem contraria P. Syri: *Amici vitia nisi feras* per compassionem, *facis tua* per impatientiam. *Amici vitia si feras* per conniventiam, *facis tua* per tacitum consensum; dum enim ea non corrigis, cum potes, videris eis consentire. Porro Syrus aliò abit, dum pro secundo versu hunc substituit: *Si revelat tibi proximus tuus secretum suum, ne palam facias illud, ne quicumque audierit, se caveat à te, et tanquam virum damnosum reputet te.*

Nota: Pro *salutare* Jansenius opinatur legendum *salvare.* Nam græce est σκεπάσαι, id est, tueri, protegere, defendere. Verum Noster legit ἀσπάσαι, id est, *salutare* (amici enim est amicum benevole salutare, imo prævenire salutando: *Nam amicitias plures rumpit silentium*), et ita legit S. Ambros. lib. 3. Offic. cap. 7: *Amicum*, inquit, *salutare non erubescam, et à facie illius non me abscondam; siquidem vitæ et immortalitatis medicamentum eum esse Ecclesiast. cap. 6. testatur. Et summum in charitate præsidium nemo dubitaverit, cum Apostolus dicat: Omnia suffert, omnia sperat, omnia credit, omnia sustinet*, 1. *Corinth.* 13. *et cap.* 8. *Quod si eum inveneris, qui vivacitate ingenii, mentis vigore atque auctoritate præstet, et accedat eò, ut exemplo et usu paratior sit, præsentia solvat pericula, prospiciat futura, denuntiet imminentia, argumenta expediat, remedium ferat in tempore, paratus sit non solum ad consulendum, sed etiam ad subveniendum; huic ita fides habetur, ut dicat qui consilium petit: Et si mala mihi evenerint, per illum sustineo. Hujusmodi igitur viro salutem nostram et existimationem committimus, qui sit (ut supra diximus) justus et prudens. Facit enim justitia ut nullus sit fraudis metus; facit etiam prudentia ut nulla sit erroris suspicio.* Et cap. 16: *Defer amico ut æquali, nec te pudeat ut prævenias amicum officio. Amicitia enim nescit superbiam. Ideo Sapiens dicit: Amicum salutare non erubescas. Nec deseras amicum in necessitate, nec derelinquas eum, neque destituas, quoniam amicitia vitæ adjumentum est. Ideo in ea onera nostra portemus, sicut Apostolus docuit. Dicit enim his quos eadem complexa est charitas: Etenim si amici secundæ res amicos adjuvant, cur non et in adversis amici rebus amicorum adjumentum suppetat? Juvemus consilio, conferamus studio, compatiamur affectu. Si necesse est, toleremus propter amicum etiam aspera. Plerumque inimicitiæ subeundæ sunt propter amici innocentiam, sæpe obtrectationes, si restiteris vel responderis, cum amicus arguitur et accusatur; nec te pœniteat ejusmodi offensiones. Justi enim vox est: Et si mala mihi evenerint propter amicum, sustineo. In adversis enim amicus probatur, nam in prosperis amici omnes videntur. Sed ut in adversis amici patientia et tolerantia necessaria; sic in prosperis auctoritas congrua est, ut insolentiam extollentis se amici reprimat et redarguat.* Probat id ipsum exemplis S. Job et Davidis, ac deinde subjicit: *Quid est enim amicus nisi consors amoris, ad quem animum tuum adjungas atque applices, et ita misceas, ut unum velis fieri ex duobus, cui te tanquam alteri tibi committas, à quo nihil timeas, nihil ipse, commodi tui causa, inhonestum petas? Non enim vectigalis amicitia est, sed plena decoris, plena gratiæ. Virtus est enim amicitia, non quæstus; quia non pecunia quæritur, sed gratia, nec licitatione pretiorum, sed concertatione benevolentiæ. Denique meliores amicitiæ sunt inopum plerumque, quam*

divitum; et frequenter divites sine amicis sunt, quibus abundant pauperes; non est enim vera amicitia ubi est fallax adulatio. Divitibus itaque plerique assentatorie gratificantur. Erga pauperem nemo assentator est. Verum est quidquid defertur pauperi, hujus amicitia invidia vacat. Quid amicitia pretiosius, quæ Angelis communis et hominibus est? unde et Dominus Jesus dicit: Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui recipiant vos in æterna tabernacula.

33. Quis dabit ori meo custodiam, et super labia mea signaculum certum, ut non cadam ab ipsis (per ipsa), et lingua mea perdat me?] Postquam ostendit quanta ex conviciis et vitiis linguæ damna inter amicos sequantur, exclamat: *Quis dabit, etc.*, q. d. O utinam mihi aliquis det custodiam ori meo, qua quasi sigillo certo, id est, fido et securo, obsignentur labia mea, ne per illa cadam in damna jam recensita, ac lingua mea perdat me! Alludit ad ps. 140; *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis;* id est, ostium circumstans, claudens, custodiens labia mea. Unde S. August. legit: *Ostium continentiæ labiis meis;* Theodot. et Aquila, *super labia mea*, q. d. Sicut civitas custoditur custodia militari, ita os meum custodias, ô Domine, per gratiam tuam, ne quid effutiam per impatientiam et desperationem in hisce malis contra hostes meos. Ita Theodor. ibidem. Rursum, sicut domus custoditur ostio, ut nihil quod obesse possit, exeat aut introeat in domum; sic pariter gratia tua custodiat labia mea, ne per ea quid exeat impurum aut vitiosum. Aut generalius: *Pone ostium circumstantiæ*, id est, murum toti domui, id est, labiis et corpori meo, qui omnes meas fenestras, id est quinque sensus, custodiat, ait S. Hieron. ibidem. Ubi sagaciter notat S. Aug. dici *ostium*, non *claustrum;* quia os quasi ostium aperiri debet ad confessionem peccati, et Dei laudem, sed claudi ad opus peccati ejusque excusationem.

Nota: Pro *signaculum certum*, uti legit Noster et S. August. in Speculo, et lib. de Gratia et libero arbitr. cap. 16, Græca legunt σφραγιδα πανουργον, id est, sigillum astutum, cautum, prudens, ut, scilicet, cautus et prudens sim, in hoc sigillo continendo et resignando, ne incaute et imprudenter illud vel obsignem et claudam, vel resignem et aperiam. S. Chrysost. hom. 4. ad baptizandos legit πανουργιας, id est, *astutiæ*, hoc est, ut Tigurina vertit, *sigillum sapientiæ*. Sic etiam legit S. Ephrem de Timore Dei, ubi Interpres vertit, *signaculum versutum;* Syrus vertit: *Signaculum honoris, ne loquar in eis fraudem, et lingua mea ne perdat me.* Porro S. Ambros. psalm. 38. ad illud: *In increpationibus super iniquitatem corripuisti hominem*, pro φυλακην, id est, custodiam, legens φλαγελλον, id est, flagellum, aut potius miscens quædam ex cap. seq. v. 2. sic legit et explicat: *Quis mihi imponet cogitationum mearum flagella? et quis dabit mihi labiorum meorum signaculum? ut cor suum ipse suis cogitationibus flagellaret, et signaret labia sua; quo et vetera peccata minueret, nec alia loquendo renovaret; quo propriis cogitationibus eruditus, exercitia virtutis induceret.*

Signaculum ergo certum est signaculum cautum et prudens, quod certis solidisque rationibus, quas dictat prudentia, nititur, indeque fidum et securum. Signaculum hoc igitur, et custodia oris, est prudens et cauta circumspectio et præmeditatio, quid, quantum, quo modo, quem hìc et nunc loqui conveniat; quam Deus ponit, sine quo sunt incertæ providentiæ nostræ, eamdem ponit et homo; quia ipse ori suo invigilare, illudque diligenter obserare debet. Ita S. Chrysost. in psalm. 140. ad illud: *Pone, Domine, custodiam ori meo*, duplicem oris custodiam duplexque sigillum assignat: unum Dei, scilicet, gratiæ divinæ auxilium; alterum, nostrum, scilicet, rationem et continentiam: *Os ergo nostrum*, inquit, *perpetuo custodiamus, ei rationem tanquam clavem adhibentes. Non ut perpetuo claudatur, sed ut convenienti tempore reseretur. Nonnunquam enim silentium est loquela utilius, sicut loquela quoque silentio. Et ideo dicebat ille sapientissimus (Eccl. 3.): Tempus tacendi, et tempus loquendi. Si enim oporteret ora perpetuo patere, non factæ essent portæ; si autem perpetuo clausa esse, non esset opus custodia. Quod enim clausum est, cur quis custodierit? sed propterea sunt portæ et custodia, ut faciamus singula tempore convenienti.* De hoc linguæ sigillo plura dicam cap. 28. v. 28 et 29.

Tradunt Anatomici linguam duas habere venas, quarum una tendit ad cor, altera ad cerebrum; quo significat natura linguam nil debere eloqui, esto cor id appetat, nisi cerebrum, id est, mens et ratio, consentiat, et idipsum ut rectum probet. Cor enim debet subservire cerebro, hoc est, appetitus rationi; hæc enim in homine est præses et princeps, regens appetitum.

Didactice S. August. de Gratia et libero arbit. cap. 16. ex hoc loco contra Pelagianos docet necessitatem gratiæ Dei, ac nominatim nos sine ea non posse moderari linguam; nam, ut ait Salomon Prov. 16. 1: *Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam;* quocirca hoc gratiæ auxilium bene vivere et loqui volenti, assidue esse implorandum, uti implorat Siracides cap. seq. Et Esther cap. 14. 13: *Tribue*, inquit, *sermonem compositum in ore meo, in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri.* Igitur cum aliquid grave locuturus aut tractaturus es, precare ut Deus componat verba in corde et ore tuo, eo modo ut feriant corda audientium, eisque persuadeant quod dicturus es, ideoque dicito cum Psalte: *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam.*

Symbolice, *signaculum astutum* est quod occultas habet seras, quæ non nisi certis signis reserari possunt, qualia sunt quæ ex circulis variis coalescunt, cuique autem circulo sua insculpta est littera; quare eousque rotandi sunt circuli, donec certam dictionem, v. g. *Joannes*, reddant. Ita os nostrum seras suas habeat, cum occurrit vanitas, detractio, murmur, ira, etc.; solùm autem reseretur, cum honesta et sancta dicenda sunt, juxta illud S. Ambrosii: *Signaculum oris tui Christus sit Verbum Dei.* Christus ergo reseret os nostrum.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Dogmata sapientiæ de bene agendo et loquendo hucusque tradita concludit oratione, qua precatur Deum pro gratia qua ea opere adimpleat, frenetque concupiscentiam cordis et oris, ut, scilicet, Deus dirigat omnes ejus cogitationes, affectiones, sermones, ne qua exorbitent. Hanc orationem nobis imitandam et crebro usurpandam proponit. Idem orat Salomon Sapient. cap. 9. Inde v. 7. prosequitur materiam de moderanda lingua, et vitando juramento. Denique v. 21. a vitiis et intemperantia linguæ transit ad vitia et intemperantiam operum et vitæ, ac cæcitatem foeditatemque fornicariorum adulterorumque multis exaggerat.

1. Domine pater, et dominator vitæ meæ, ne derelinquas me in consilio eorum :
nec sinas me cadere in illis. 2. Quis superponet in cogitatu meo flagella,
et in corde meo doctrinam sapientiæ, ut ignorationibus eorum non parcant
mihi, et non appareant delicta eorum, 3. et ne adincrescant ignorantiæ
meæ, et multiplicentur delicta mea, et peccata mea abundent, et incidam
in conspectu adversariorum meorum, et gaudeat super me inimicus meus?
4. Domine pater, et Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu illo-
rum. 5. Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi, et omne desiderium averte à me.
6. Aufer à me ventris concupiscentias, et concubitus concupiscentiæ ne apprehendant me, et
animæ irreverenti et infrunitæ ne tradas me. 7. Doctrinam oris audite, filii : et qui custodierit
illam, non periet labiis, nec scandalizabitur in operibus nequissimis. 8. In vanitate sua appre-
henditur peccator, et superbus, et maledicus scandalizabitur in illis. 9. Jurationi non assuescat
os tuum, multi enim casus in illa. 10. Nominatio vero Dei non sit assidua in ore tuo, et no-
minibus Sanctorum non admiscearis : quoniam non eris immunis ab eis. 11. Sicut enim servus
interrogatus assidue, à livore non minuitur : sic omnis jurans, et nominans, in toto à peccato
non purgabitur. 12. Vir multum jurans implebitur iniquitate, et non discedet à domo illius
plaga. 13. Et si frustraverit, delictum illius super ipsum erit : et si dissimulaverit, delinquit
dupliciter ; 14. et si in vacuum juraverit, non justificabitur : replebitur enim retributione do-
mus illius. 15. Est et alia loquela contraria morti, non inveniatur in hæreditate Jacob. 16. Ete-
nim à misericordibus omnia hæc auferentur, et in delictis non volutabuntur. 17. Indisciplinatæ
loquelæ non assuescat os tuum : est enim in illa verbum peccati. 18. Memento patris et matris
tuæ, in medio enim magnatorum consistis : 19. ne forte obliviscatur te Deus in conspectu illo-
rum, et assiduitate tua infatuatus, improperium patiaris, et maluisses non nasci, et diem nati-
vitatis tuæ maledicas. 20. Homo, assuetus in verbis improperii, in omnibus diebus suis non
erudietur. 21. Duo genera abundant in peccatis, et tertium adducit iram et perditionem.
22. Anima calida quasi ignis ardens, non exstinguetur, donec aliquid glutiat : 23. et homo
nequam in ore carnis suæ non desinet, donec incendat ignem. 24. Homini fornicario omnis
panis dulcis, non fatigabitur transgrediens usque ad finem. 25. Omnis homo qui transgreditur
lectum suum, contemnens in animam suam, et dicens : Quis me videt? 26. Tenebræ circum-
dant me, et parietes cooperiunt me, et nemo circumspicit me : quem vereor? delictorum meo-
rum non memorabitur Altissimus. 27. Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius,
quoniam expellit à se timorem Dei hujusmodi hominis timor, et oculi hominum timentes illum :
28. et non cognovit quoniam oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspi-
cientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas

partes. 29. Domino enim Deo, antequam crearentur, omnia sunt agnita : sic et post perfectum respicit omnia. 30. Hic in plateis civitatis vindicabitur, et quasi pullus equinus fugabitur : et ubi non speravit, apprehendetur. 31. Et erit dedecus omnibus, eo quod non intellexerit timorem Domini. 32. Sic et mulier omnis relinquens virum suum, et statuens hæreditatem ex alieno matrimonio : 33. primo enim in lege Altissimi incredibilis fuit; secundo, in virum suum deliquit; tertio, in adulterio fornicata est, et ex alio viro filios statuit sibi. 34. Hæc in ecclesiam adducetur, et in filios ejus respicietur. 35. Non tradent filii ejus radices, et rami ejus non dabunt fructum. 36. Derelinquet in maledictum memoriam ejus, et dedecus illius non delebitur. 37. Et agnoscent qui derelicti sunt, quoniam nihil melius est quam timor Dei; et nihil dulcius quam respicere in mandatis Domini. 38. Gloria magna est sequi Dominum : longitudo enim dierum assumetur ab eo.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Domine pater, et dominator vitæ meæ, ne derelinquas me in consilio eorum : nec sinas me cadere in illis.] *Eorum*, scilicet, fatuorum, id est, impiorum, de quibus multus sermo præcessit. Aut potius *eorum*, scilicet, labiorum loquacium et intemperantium ; de his enim egit v. præcedenti, q. d. Domine, qui dominaris universo, dominare labiis meis ; qui dominaris vitæ meæ, dominare linguæ meæ: nam *mors et vita in manu linguæ*, Proverb. 18. 21. Rursum lingua est *universitas iniquitatis*, Jac. 3. 6. Moderatorem ergo requirit dominatorem universi : Deum vocat *dominatorem vitæ*, tum quia ipse est creator et dominus animæ quæ causat vitam ; tum quia ipse officia, status actusque omnes vitæ nostræ regit et moderatur ; tum quia vita nostra durat quamdiu ipse vult. Hæc vera sunt tam in vita supernaturali gratiæ, quam naturali animæ.

Porro *consilium labiorum* vocat, id quod loquacitas labiorum dicendum suggerit, puta importunitatem, temeritatem, intemperantiam, et pruritum loquendi quidlibet quod in buccam venit. Itaque *consilium labiorum* est effrenata libertas dicendi quidquid libet. Nam *cor stultorum in ore ipsorum*, uti superius dixit. Unde subdit : *Nec sinas me cadere in illis;* aliqui legunt : *Nec sinas me cadere in illa exprobratione*, vel *in illam exprobrationem*, ut, scilicet, intemperantia linguæ mihi exprobretur, ac præsertim quod in amicum probrum aliquod conjecerim, aut vitium aliquod exprobrarim. De convicio enim amicorum egit cap. præced. Unde Tigurina vertit : *Domine pater, totiusque vitæ meæ dominator, ne me permittas consilio illorum, nec sinas me per ea corruere;* Syrus : *Deus pater mi et domine vitæ meæ, ne offendere facias* (permittas) *me propter ea.*

2. Quis superponet (ita Roman. hoc enim est Græcum ἐπιστήσει; male ergo nonnulli legunt *supponet*) in cogitatu meo flagella, et in corde meo doctrinam sapientiæ, ut ignorationibus eorum non parcant mihi, et non appareant delicta eorum]? Oravit pro freno linguæ ; nunc orat pro freno cogitationum et cordis, id est, appetituum. Hi enim omnis boni vel mali sunt duo fontes. Duplicem ergo hic Dei gratiam deposcit. Primo, illuminationis, quæ cogitationes intellectus et phantasiæ vagas, animales et erroneas illustret, cohibeat, corrigat, dirigat, faciatque spiritales, cœlestes et divinas. Alteram impulsus, quæ cordis, id est, voluntatis et concupiscentiæ, affectiones et desideria noxia per dictamina sapientiæ et prudentiæ, quasi per flagella castiget, emendet, purificet et sanctificet ; idque ad hoc, ut in *ignorationibus eorum*, puta in erronea cogitatione et appetitione cogitatus et cordis, id est, intellectus et voluntatis, dum scilicet aliqua ignoranter, id est, imprudenter et erronee, intellectu cogito, vel voluntate appeto, *non parcant mihi flagella*, id est, castigationes sapientiæ, itaque *non appareant* (nec sint) delicta *eorum*. Ita S. Ambros. cujus verba in fine cap. præced. citavi. Et S. Chrysost. in psalm. 140 : *Non oportet*, inquit, *os solum obstruere, sed mentem etiam ante os. Quocirca pulchre dixit quidam sapiens : Quis dabit in cogitatione vel mente mea flagella, ut ignorantiis meis non parcant?* Unde fusius id explicans et exaggerans Siracides subdit :

3. Et ne adincrescant ignorantiæ meæ, et multiplicentur delicta mea (ignorantia enim in mente et intellectu practico, quo imprudenter præfero bonum concupiscibile bono honesto, parit et multiplicat delicta in voluntate et appetitu ; hic enim sequitur judicium practicum, appetitque et eligit quod ille appetendum et eligendum dictat) et peccata mea abundent, et incidam in conspectu adversariorum meorum, et gaudeat super me inimicus meus,] q. d. Ne per ignorantias et peccata incidam in damna fortunarum, famæ, vitæ et animæ, itaque fiam ludibrium dæmonum et hominum mihi inimicorum, ut illi in mea pernicie exsultent, meque rideant et subsannent. Porro Complut. nonnulla hîc interserunt, scilicet hæc : *Ne parcas tu, Domine, et injurias eorum, qui in professione sunt peccatores, ne prætereas.* Unde Tigurina hæc omnia clare exprimens vertit : *Quis menti meæ flagella adhibeat, et cordi meo sapientem institutionem, ut ne parcant inscitiæ meæ, nec illorum peccata prætereant? ne, inquam, inscitia mea multiplicetur, neve peccata mea perniciosam accessionem faciant, et corruam coram adversariis meis, gaudeantque de me inimici mei, quorum spes procul abest abs tua misericordia;* Syrus vero : *Quis autem constituit super mentem meam flagellum, et super cor meum virgam doctrinæ, ut ipse Dominus indulgeat delicta mea, ne in congregatione eorum hæreditent, neque*

ament corrumpere, ut non multiplicentur delicta mea, neque invalescant peccata mea, et revelent me coram inimicis meis, et lætetur de me inimicus? Sicut ergo puerorum et stultorum levitates, distractiones, petulantiæ et stultitiæ flagello et virga parentum vel præceptorum flagellantur, castigantur et cohibentur; sic pariter phantasiæ et concupiscentiæ pueriles, stultæque cogitationes et appetitiones illicitæ noxiæque, flagello et virga disciplinæ, hoc est, timoris Dei, castigandæ et compescendæ sunt, ne nos ducant in ruinam et gehennam. Vere enim ait Beda in Proverbiis: *Reprobi et in seculo fatigantur desideriis* (concupiscentiæ), *et in futuro tormentis* gehennæ. Appetitus enim et concupiscentia index est carentiæ, ait Aristot. lib. 5. Physic. Nemo enim appetit et concupiscit nisi id quo caret, et de cujus carentia tristatur et dolet.

4. Domine pater et Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu illorum.] Hunc versum non habent Græca. Jam primo eum sic explicat Jansenius: Τὸ *illorum*, inquit, vel potest referri ad adversarios et inimicos, de quibus dictum est in superiore sententia, ut sit sensus: *Ne derelinquas me*, ut in me hostes mei perficiant quod cogitant, aut in me videant fieri quod cupiunt, quodque eventurum cogitant. Aut, *ne derelinquas me*, ut talia cogitem qualia illi, nempe mala. Vel potest potius relativum *illorum* referri ad cogitatum et cor; ut, sicut superius oravit ne relinqueretur in consilio labiorum, nunc oret ne relinquatur *in cogitatu* animi et cordis sui; ita scilicet, ut sibi relictus ea cogitet et faciat quæ intellectus et voluntas hominis, cum Dei gratia destituuntur, homini ex seipsis suggerunt, qualia sunt quæ sequuntur.

Verum minus congrue *illorum* refert *cogitatum*. Nam non recte dicitur: *Ne derelinquas me in cogitatu cogitatus et cordis.* Igitur pronomen *illorum* respicit delicta et peccata, de quibus v. præced. dixit: *Ne adincrescant ignorantiæ meæ, et multiplicentur delicta mea, et peccata mea.* Unde ea explicans subdit: *Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi, etc. Aufer à me ventris concupiscentias, etc.* Hæc enim sunt capitalia peccata, ex quibus cætera oriuntur. Orat ergo: *Ne derelinquas me in cogitatu illorum*, scilicet peccatorum, puta superbiæ, gulæ et libidinis; quia hæc oriuntur ex eorum cogitatu, imaginatione et cogitatione. Cogitatio enim diutina peccatorum morosam efficit delectationem, quæ est peccatum mortale; hæc deinde in actum externum sese exerit, peccatumque consummat, uti docet S. Jacobus c. 1. v. 15. Hunc sensum indicat Syrus: *Deus pater mi, et Domine vitæ meæ, ne abjicias me in errorem eorum*, puta in ignorantias peccatorum: *Errant* enim *qui operantur malum*, Proverb. 14. 22.

5. Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi, et omne desiderium (id est, concupiscentiam: hanc enim Hebræi vocant חמדה *chemda*, id est desiderium. *Desiderium* ergo vocat impatientem et impotentem erga voluptatem quamlibet affectum, earumque ardentem cupidinem et sitim) averte a me.] *Ne dederis*, id est, ne dari sinas, ob mea priora crimina et demerita. Deus enim cum sit sanctissimus, non potest esse auctor peccati et concupiscentiæ; Deus enim *intentator malorum est, ipse autem neminem tentat*, Jacob. 1. 13; potest tamen permittere dæmonibus, hominibus et concupiscentiæ, ut nos tentent ad superbiam, gulam, libidinem, etc. Unde contra hoc orandum cum Siracide ex præscripto Christi: *Et ne nos inducas* (id est, induci permittas) *in tentationem, sed libera nos à malo*, Matth. 6. v. 13. Porro sæpe id permittit Deus in pœnam præcedentium peccatorum, et tunc proprie dicitur dare vel tradere homines suæ concupiscentiæ, tentationi et dæmoni tentanti. Hebræi enim verba activa primæ conjugationis *Cal*, sæpe pro neutris usurpant. Vide dicta Exodi 7. 3. et Rom. 1. 24.

Extollentiam vocat *elationem*, uti legit S. Aug. de Gratia et liber. arbitr. cap. 16. Addit *oculorum*; licet enim elatio et superbia sit proprie in animo, maxime tamen se prodit per oculos elatos et fastosos. Unde Syrus: *Oculum superbum ne dederis mihi.* Et psalm. 100. 5: *Superbo oculo et insatiabili corde, cum hoc non edebam.* Et Salomon Proverb. 6. 17. inter septem quæ Deus detestatur, primo loco ponit *oculos sublimes.* Et cap. 30. 13: *Generatio*, inquit, *cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in alta surrectæ.* Quocirca Græca Complut. Tigurina et alii hoc loco addunt, γιγαντώδη ψυχήν, id est, *giganteam animam*; sic enim habent: *Domine pater, Deusque vitæ meæ, ne mihi tribuas oculos elatos, sed giganteum animum à servis tuis semper prohibeas. Giganteus animus* est excelsus, timidus, se supra omnes erigens, cæterosque despiciens, eisque dominans. Talis enim fuit gigantum, qui uti corpus, ita et animum habebant giganteum, Genes. 6. 4.

Per *desiderium*, aliqui repetentes τὸ *oculorum*, quod præcessit, intelligunt avaritiam; verum melius alii accipiunt *concupiscentiam*. Sic enim legit S. August. de Gratia et liber. arbitr. c. 16: *Elationem oculorum*, inquit, *ne dederis mihi, et concupiscentiam averte à me.* Sic etiam legunt Græca Romana. Unde concupiscentiam hanc in duas species v. seq. partitur. Porro ex peccatis nominat tantum duo, scilicet extollentiam oculorum, id est superbiam, et concupiscentiam, quia ex his quasi primis fontibus cætera omnia oriuntur. Ex superbia enim oritur avaritia, ira, invidia; ex concupiscentia oritur gula, libido, acedia.

Ingenioso lepidoque ursi, cervæ et vulpis apologo idipsum ostendit S. Cyrillus lib. 2. Apolog. moral. c. 11. cui titulus: *Contra appetitum dignitatis. Latitanti urso famelico ut prædam aliquam deglutiret, magistra fallaciæ vulpes, pia impio subvenire cupiens, ad eum cervam solivagam arte doli sui adducere conabatur, sic eam affata: Quam vultu placidam, cervice altam, pelle politam, pede validam, proportione perfecta decoram parens te natura formavit! unum certe tantum perfectæ tuæ venustati deest, quod cornibus careas; neque profecto sexui etiam infirmo, tam superba et tuta debuit armatura deesse, maxime cum ea concessa sit vaccæ. An forte livoris nescia, quædam imperfecta reliquit in arte natura? simia quidem suppletiva arte induitur, et magisterio aurum et argentum politur. Si vis ergo perfici cornu, audi monitum meum, et sequere ductum, quoniam ad magistrum te dirigam in hac arte expertum. At illa non tam mobilitate feminea, quam cornua appetens sequebatur mendacem. Verum pia sorte dolo captæ fuit obvius cervus, qui sociam*

miratus dixit : Quò vulpinam sequeris caudam? Cui cerva : Quippe tanta duce ad ursum tendo, ut sicut et tu cornibus gaudeam. An solus vis apparere superbia masculina? Ad hoc ille astutus, utriusque sentiens fastum et dolum, errori amicæ compatiens, sic illam exhortatus est : Nempe propter cornua ursus dedit virtutis auriculam, cave tu ne amittas simul pellem et vitam. Responsum hoc obscurum sequenti apologo declarat : *Ursus namque, interrogatus à lupo utquid faciem pronam ferret, respondit; quia habeo debile caput. Cui lupus ait : Muni ipsum cornibus. His enim caput armavit natura bovinum; vade igitur ad hominem arte dotatum, et ea tibi ponet. Ivit ergo ad magistrum petens cornu sibi poni; pro labore autem, inquit, solvere tibi volo hoc quod dare non noceat. Cui Magister : Si à te unum denarium vel assem peterem, non dares mihi? Da mihi ergo aures, et nihil tibi nocebit. Quo consentiente scidit eas, et ferens malleum ut perforaret cranium ejus, audivit ab urso : Fatuusne sum, ut perfores mihi caput? Qui ait : Aliter cornua non ponuntur. Tunc ursus abbreviatis auribus : Bene fatuus est, inquit, qui cornua petit. Perdit enim, ut video, caput discretionis, et aures quietæ virtutis. Et sic, abscissis auribus, sine cornibus abiit illusus.* Denique idipsum aliis parabolis lunæ, vaccæ et cervi commonstrat : *An ignoras quod luna, dum emittit cornua, lumine sit vacua, et* (Exodi 34. 29.) *cornuta Moysi facies divini contuitus dulcedine et velamento est privata? Illaqueatur autem vacca per cornua, per quæ etiam sub duro jugo aratri servus bos assidue duci solet. Non attendis quàntum nos cornu pondere aggravamur, et serpentis haustu comburor interius, ut possim vetustatis onus cornu deponere? Quid plura? bestialitatis commune signum ostenditur aut cornu, aut cauda. Pone igitur fastum et fuge cornu, ne dira te ursi ungula dilaniet. Quibus intellectis, mox dimissa vulpe humiliter secuta est cervum.*

6. Aufer a me ventris concupiscentias, et concubitus concupiscentiæ ne apprehendant me.] *Concupiscentia ventris* est gula, *concupiscentia concubitus* est libido. Atque prior causa est posterioris : *Venter enim mero æstuans despumat in libidines*, ait S. Hieron. Complut. Tigurina multique alii rursum hìc multa addunt; sic enim habent: *Averte à me spes vanas et concupiscentias, tibique continuo servire cupientem retineas in officio; ne me comprehendant* (vel occupent et dominentur: hoc est enim Græcum καταλαβέτωσαν. Noster vertit, *apprehendant) appetentia ventris et concubitus.* Verum Græca à Romanis correcta ea omittunt, et consentiunt Latinæ Vulgatæ; Syrus vero: *Cor impudicum,* ait, *longe fac à me. Id quod bonum est ne effugiat me, et lascivia carnis ne lascivire faciat me.*

Porro S. August. (vel quisquis est Auctor Soliloquior. cap. 12. putat hìc notari triplicem concupiscentiam, nimirum concupiscentiam oculorum, id est avaritiam; concupiscentiam carnis, et superbiam vitæ, quæ omnis mali in mundo tres perennes sunt fontes, uti docet S. Joannes Epist. 1. cap. 2. 16. Nam *extollentiam oculorum* confert et adæquat cum concupiscentia oculorum, concupiscentiam carnis cum *concupiscentia ventris et concubitus*, superbiam vitæ cum *anima irreverenti et infrunita.* Exstat hac de re emblema pruriginis, quæ symbolum est concupiscentiæ (hæc enim semper prurit, estque vera animæ prurigo), estque tale :

Agrum caveto carneum ne vomere
Arare pergas corneo : pro mellea
Semente, mox reponet urens tibi piper.
Cupido eamdem dulcamarus (γλυκύπικρος) vim tenet,
Pro melle felleum propinans poculum.
Fœdare tristis unguibus cutem cave,
Assiduus est pruriginis comes dolor.

Et animæ irreverenti et infrunitæ ne tradas me.] Nonnulli sic exponunt, q. d. Ne tradas et subdas me animo impudenti et stolido, ne permittas mihi dominari hominem impudentem et stultum. Verum loquitur Siracides de anima propria, non aliena; agit enim de extollentia oculorum, et concupiscentia propria, non aliena. Unde τὸ *animæ irreverenti* pertinet ad extollentiam oculorum, sive superbiam; hæc enim conjuncta est cum irreverentia, id est, inverecundia et impudentia; hanc enim significat Græcum ἀναιδεῖ. Nam superbi sunt inverecundi, audaces et impudentes, qualis fuit judex ille impius, qui nec Deum timebat, nec homines reverebatur, Lucæ 18. 2. Dei enim et hominum reverentia unicum est peccatorum frenum, quo amisso vel rupto, peccator velut equus effrænis in omnes voluptates et scelera ruit, τὸ vero *infrunitæ* pertinet ad concupiscentiam ventris et concubitus; hæc enim est infrunita et inexplebilis. Sensus ergo est, q. d. Ne permittas ut anima impudens et infrunita, hoc est, impudentia et insatiabilis concupiscentia animæ meæ, mihi dominetur. Ubi enim hæ passiones regunt et dominantur, ibi tyranni dominantur, quibus homo servire cogitur.

Nota : *Infrunitus* idem est quod imprudens, insipiens, stolidus, indeque impudens, petulans, intemperans, inexplebilis et insatiabilis, qualis est gulosus et libidinosus, ipsaque ejus gula et libido : hisce enim nullæ deliciæ, nulla voluptas sufficit; sed semper dicunt : *Affer, affer,* Proverb. 30. 15. Unde Noster cap. 31. 23. pro ἀπλείστος, id est inexplebili, vertit, *infrunito.* Porro Lexicographi nonnulli *infrunitum* deducunt à Græco ἄφρονα, id est, insipientem, ideoque legendum censent *infronitum.* Lyran. deducit à *frumen*, quod significat summam partem gutturis, qua sapor sentitur, cibusque in ventrem lingua dimittitur, ut *infrunitus* sit idem quod sine frumine, id est, gutture et sapore, puta insipiens, indiscretus, qui caret sapore sapientiæ. Melius alii *infrunitum* dici censent quasi qui suis frunisci, id est frui, nesciat uti decet; veteres enim dicebant *fruniscor* pro fruor. Ita Cato, apud Festum, frunitum vocat prudentem (græce φρόνιμον), quasi quo perfrui liceret, et qui suis rite et decenter frui nosset. Et Seneca lib. 3. de Beneficiis cap. 16. ac Hermolaus *infrunitum* vocant stolidum et insipientem qui nulli est usui. Ruellius lib. 2. cap. 40 : *Unguentum in lenticula*, inquit, *proverbium est in eos jactari solitum qui nullo rerum discrimine quas agunt aut dicunt, pari nixu cuncta moliuntur, quos (ut est apud Senecam et Gellium) infrunitos appellamus*, græce κακόζηλους καὶ ἀπειροκάλους. Seneca lib. de Vita beata *infrunitum* usurpat pro stolide jactabundo : *Alterum*, inquit, *infruniti est animi, alterum timidi ac pusilli.*

Infruniti ergo sunt gulosi, qui escis frui nesciunt, sed eas illico glutiunt, ita ut saporis sua-

vitatem vix sentiant, ideoque similes lupis. Lupus enim, ait Arist. in Histor. animal. quia gulosus, comedit non masticando cibum, sed devorando et glutiendo: unde tantum vorat uno tempore, quantum ei ad tres dies sufficiat. Sic infruniti sunt luxuriosi, avari, ambitiosi, qui suis uxoribus, opibus, honoribus gaudere et frui nesciunt; quia in eas tam intemperanter et impotenter se effundunt, ut sensum voluptatis obtundant et hebetent, dum in iis vires omnes exhauriunt, potentias animæ affligunt, totamque naturam lædunt. Igitur infrunitus est brutus, hoc est, ut ait S. Isidor. lib. 10. Origin., obrutus, quia sensu caret. Unde Junius, primus Romæ consul, cognominatus est Brutus, quia coram Tarquinio Superbo, avunculo suo, simulavit se stultum. Hæc Isidor.

Orat ergo Siracides liberari à concupiscentia ventris et veneris, ne per eam tradatur animæ irreverenti et infrunitæ, ut scilicet ei dominetur animæ impudentia et insolentia; hæc enim utraque ex gula et libidine nasci solet; quo enim plus eis indulges, eo magis eas accendis, ut fiant impudentes, insolentes et insatiabiles, ideoque tibi tyrannice dominentur. Igitur spiritus luxuriæ, æque ac gulæ, est quasi tyrannus quidam, et miles irreverendissimus, inverecundissimus et contumeliosissimus, imo quasi harpya rapacissima, cujus tyrannidem egregie depingit Seneca Epist. 39: *Quis hostis*, inquit, *in quempiam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc possis ignoscere, quod quæ fecere patiuntur. Vivunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur; et mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent; et desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerunt vitia, mores fiunt.*

Moral. hìc disce quantum malum sit impudentia; hæc enim aufert pudorem, qui est frenum omnis mali, quo rupto homo impudenter quasi equus, ruit in omnes cupiditates et scelera. Quare semper pudere nos debet mali. Ex adverso pudere nos non debet boni; boni ergo impudentia sancta est. Audi S. August. in illud psal. 68. 8: *Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio* (S. August. legit *irreverentia) faciem meam. Irreverentia quid est? non confundi, non erubescere. Ergo irreverentia quasi impudentia est. Oportet ut habeat Christianus irreverentiam istam, quando venerit inter homines, quibus displicet Christus. Sententiam quippe ipsius vide, qui neminem fallit: Qui me erubuerit coram hominibus, et ego erubescam eum coram angelis Dei. Observa igitur tu si sit in te irreverentia. Frontosus esto, quando audis opprobrium de Christo, prorsus esto frontosus. Quid times fronti tuæ, quam signo crucis Christi armasti? Hoc est enim: Propter te sustinui exprobrationem. Et quia non de te erubui, quando mihi propter te insultabatur, operuit irreverentia faciem meam.* Hanc sanctam irreverentiam habuit S. Magdalena, quando, ut ait S. August. homil. 23. inter 50: *Non invitata irruit convivio, ubi suus medicus recumbebat, et quæsivit pia impudentia sanitatem, irruens quasi importuna convivio, opportuna beneficio.* Vide dicta Ezech. 3. v. 7. et 8.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA POST PRECES REDIT AD OFFICIUM DOCENDI ID QUOD PRECATUS EST, DE MODERANDIS LABIIS; AGIT ERGO DE CAVENDO JURAMENTO, CÆTERISQUE LINGUÆ VITIIS.

7. Doctrinam oris audite, filii; et qui custodierit illam, non periet (peribit) labiis, nec scandalizabitur in operibus nequissimis.] *Doctrinam oris* vocat non quam ore suo dicturus est, sed quam de ore et labiis moderandis dicturus est. Unde Græca hunc titulum hic præfigunt, *disciplina oris*. Rursum τὸ nec *scandalizabitur*, idem est quod non offendet, non impinget; non enim agitur hìc de scandalo proprie dicto, quo quis scandalizatur, id est, ex dicto vel facto alterius in peccatum inducitur. Unde Græca tantum habent: *Non capietur labiis suis.* Sensus est, q. d. O filii, ô discipuli, audite doctrinam, quam de ore gubernando traditurus sum; qui enim illam custodierit, *non peribit* per labia sua, nec offendet, aut in ruinam incurret per opera nequissima oris, qualia sunt perjurium, calumnia, rixæ, maledicta, etc. Unde Tigurina clare vertit: *Institutionem oris* (aliqui addunt ἀληθινοῦ, id est, *veri*) *audite, liberi; quam qui servat labiis suis non capietur, nec ex malefactis suscipiet offensionem;* Syrus breviter: *Doctrinam oris mei audite, filii, et qui cautus est non afficietur ignominia.*

8. In vanitate sua apprehenditur (comprehenditur) peccator, et superbus et maledicus scandalizabitur in illis.] Probat quod dixit v. præced. eum qui audit doctrinam hanc de ore moderando, non periturum, nec in offendiculum aliquod incursurum, per antithesin, sive à contrario, quia scilicet peccator qui negligit oris et labiorum custodiam, apprehendetur et capietur *in vanitate;* græce: *In stultitia*, id est stultiloquio suo, *et superbus et maledicus scandalizabitur,* et impinget, offendet, et in periculum incurret, *in illis,* id est, per illa puta labia sua. Dum enim intemperanter labiis utitur, iisque detrahit, conviciatur, jurgatur, etc., sibi periculum carceris, verberum, famæ, et non raro vitæ accersit et creat. Refert enim se ad id quod v. præced. dixit per antithesin de sapiente: *Non periet labiis,* q. d. Fatuus vero et peccator peribit labiis suis; aut potius, *scandalizabitur in illis,* scilicet, operibus nequissimis, in quibus non scandalizandum sapientem dixit v. præced. q. d. Superbus et maledicus offendet et impinget in opera nequissima perjurii, blasphemiæ, rixarum, cædium, etc., à quibus cavebit prudens, quia labia sua continet, riteque moderatur. Unde Tigurina vertit: *Scelerosus labiis suis capietur, et maledicus ac superbus offendet in illis;* Syrus: *In sermone enim suo depre-*

henditur iniquus, et stultus in ore suo offendit. Hinc observat Palacius causam, cur multi labantur in perjuria, blasphemias, rixas et cædes, esse, quia superbi et maledici sunt. Hoc enim est justum Dei judicium, qui superbiam profunda ruina deprimit, castigat et sternit.

9. JURATIONI NON ASSUESCAT OS TUUM, MULTI ENIM CASUS (Tigurina, *lapsus*) IN ILLA.] Facile enim ex assuetudine jurandi fit ut crebro quis juret temere frustraque, et aliquando id quod falsum est, itaque committat perjurium. Ita Auctor imperfecti in Matth. apud S. Chrys. hom. 12: *Nisi*, inquit, *juramentum* (crebrum vel temerarium) *interdicatur, non possunt amputari perjuria; ex juramento enim perjurium generatur. Nemo est enim qui frequenter jurat, et non aliquando perjuret. Propter hoc admonet Salomon* (Ecclesiasticus enim à priscis inscribitur Salomoni, ob causas quas in Prooemio recensui): *Non assuescas juramento os tuum; multus enim casus in illo. Sicut enim qui facit consuetudinem multa loqui, necesse est ut aliquando et importuna loquatur; et qui facit consuetudinem manu sua frequenter percutere, necesse est ut aliquando et injuste percutiat; sic qui facit consuetudinem jurare in rebus idoneis frequenter, et in rebus superfluis, etiam nolens, consuetudine trahente perjurat. Nam omnium rerum consuetudinem, quando voluerimus quidem, tunc facimus; sed non quando volumus, tunc repellimus eam.* Et inferius: *Cesset ignis, et incendium non fit: subtrahe gladium, et homicidium non committitur; sic tolle juramentum, et perjurium non fit.*

Quocirca sapienter S. Augustinus, sermone 28. de Verbis Apostoli: *Falsa juratio exitiosa est*, inquit, *vera juratio periculosa est, nulla juratio secura est.* Vide quæ de juramento annotavi Jac. 5. 12; vide et S. Chrys. hom. ad Popul. 5. 6. 7. et seq. usque ad 16. in quibus omnibus acriter insectatur jurandi consuetudinem illo ævo grassantem, ac in 15. docet pejus esse jurare quàm occidere: *Non ita pungit ensis*, inquit, *sicut juramenti natura; non sic occidit gladius, sicut juramenti plaga.* Idque probat ex falce quam à Deo immitti in domos jurantium vidit Zacharias, c. 5.

10. NOMINATIO VERO DEI NON SIT ASSIDUA IN ORE TUO, ET NOMINIBUS SANCTORUM NON ADMISCEARIS; QUONIAM NON ERIS IMMUNIS AB EIS.] Vetuit juramentum, nunc vetat quamlibet Dei et Sanctorum levem et irreverentem nominationem; sunt enim nonnulli qui tertio quolibet verbo, Deum, Christum, Sacramenta, etc., temere nominant. Quæ sane non parva Dei et Sanctorum est irreverentia. Græca hanc sententiam sic breviter efferunt: *Nominationi* του ἁγίου, id est *sancti, ne consuescas*; ubi τὸ *sancti* partim masculine, q. d. Dei sancti, partim neutre accipitur, ut *sancti* idem sit quod rei cujuslibet sanctæ, sive sit animata, uti sunt Angeli et homines sancti in cœlo; sive inanimata, uti sunt templa, altaria, Sacramenta, etc. Noster legit in plurali των ἁγίων, id est *sanctorum*, eodem sensu; *sanctorum* enim masculine idem est quod Angelorum et hominum sanctorum; neutre vero idem est quod rerum sanctarum. Vetat ergo hæc temere et irreverenter nominari, sive id fiat in juramento, sive extra juramentum, juxta secundum Decalogi præceptum: *Non assumes nomen Domini Dei tui* (et rerum divinarum, puta sanctarum; hæ enim Deum attingunt, unde qui illas temere nominando violat, violat et Deum) *in vanum*, Exodi 20. 7. *Nomen* enim *Dei* est res sacratissima, omnem sanctitatem exsuperans; ergo indignum est ut illud vano et profano ore calcetur. Secus est si illud crebro, sed ex ingenti amore et reverentia, in ore habeas. Sic enim S. Paulus identidem nominat Deum et Jesum Christum, adeo ut in paucis parvisque Epistolis Christum nominet quadringenties, Jesum ducenties et amplius. Causam subdit: *Quoniam non eris immunis ab eis*, non sanctis, sed nominibus Sanctorum, q. d. Abstine à vanis et irreverentibus nominationibus Sanctorum, quia *ab eis*, id est per eas, propter eas (hoc enim significat heb. מהם *mehem*, id est *ab eis*) non eris immunis, scilicet à peccato, puta à culpa et pœna. Tigurina: *Quia non impune feres;* Syrus: *Qui frequens est ad jurandum, à delictis et à plaga non justificatur.* Alludit, imo citat Exodi c. 20. 7: *Non enim habebit insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini sui frustra.* Deus enim sui nominis et honoris est zelotes; quocirca eos qui nomen suum irreverenter usurpant et temerant, acriter castigat, tum in hac vita, tum in futura.

11. SICUT ENIM SERVUS INTERROGATUS ASSIDUE, A LIVORE NON MINUITUR; SIC OMNIS JURANS ET NOMINANS (temere Deum et Sanctos, vel res sanctas) IN TOTO A PECCATO NON PURGABITUR.] *Interrogatus*, id est, tortus; solent enim servi in tortura examinari de crimine admisso: unde tortura vocatur *quæstio*; et in Martyrum passionibus, *interrogatio* subinde ponitur pro flagellis et tormentis, ait Rabanus, q. d. *Sicut servus interrogatus* per quæstiones, flagella et tormenta, verberibus et vibicibus impletur; ita quoque crebro jurans, crebra peccatorum verbera animæ suæ infligit. Unde Tigur. vertit: *Sicut enim servus crebro vapulans non levatur vibicibus; ita qui dejerat, et nomen Dei assidue usurpat, culpa non vacabit.* Apte jurantem comparat servo, juramentum quæstioni et torturæ, juramenti damna vibicibus. Nam, ut ait Plutarch. in Problemat. *Juramentum homini libero pro tormento est. Unde Romani à servis veritatem per tormenta extorquebant, à cive juramento, à Sacerdote solo verbo.* Juramentum enim torquet animam, tum quia eam metu Numinis percellit, anxiamque reddit et sollicitam, ne illicite jurando ejus indignationem incurrat; tum quia eam reipsa divinæ vindictæ exponit. Nam qui dejerat jurando juramento exsecratorio, v. g. dicendo: Si mentior, Deus me puniat; expresse sibi Dei ultionem imprecatur, si mentiatur. Idem implicite facit, sibique imprecatur jurans juramento assertorio. Porro Rabanus sic explicat, q. d. *Sicut servus assidue correptus à livoris crimine non abstrahitur, sed magis ad odium provocatur; sic omnis jurans et nominans sæpe nomen Dei Sanctorumque ejus, inde à peccatis non purgabitur, sed magis polluitur.* Verum livor hic non crimen, puta iram et invidiam animi, sed corporis livorem et vibicem significat: hunc enim denotat Græcum μώλωψ.

12. VIR MULTUM JURANS IMPLEBITUR INIQUITATE (puta perjuriis, blasphemiis, injustitiis, etc.), ET NON DISCEDET A DOMO ILLIUS PLAGA.] Tigurina: *Vir crebro jurans replebitur scelere, nec flagellum abscedet à domo ipsius;* Syrus: *Vir jurator acquirit delicta, et non auferetur à domo ejus seditio et colaphizatio.* Exemplum est in Saule, qui

proclivis ad jurandum, multa jurando deliquit, ideoque plagas Dei graves sibi suisque posteris accersivit, ut patet 2. Reg. 21. v. 1. et sequent.

13. ET SI FRUSTRAVERIT (si juramentum non impleverit), DELICTUM ILLIUS SUPER IPSUM ERIT : ET SI DISSIMULAVERIT, DELINQUET DUPLICITER,] q. d. Si frustra jurarit, ita ut quod juravit reipsa non præstiterit, hic reus erit delicti, ejusque pœnam sustinebit : si insuper illud corrigere et expiare neglexerit et dissimularit, græce ὑπερίδῃ, id est, *despexerit; dupliciter* peccabit, scilicet primo, fallendo et juramentum non implendo; secundo, peccatum hoc, puta perjurium, non expirando, juxta legem. Alludit enim, imo citat legem Levit. 5. 4 : *Anima quæ juraverit, et protulerit labiis suis, ut vel male quid faceret, vel bene, et idipsum juramento et sermone firmaverit, oblitaque postea intellexerit delictum suum, agat pœnitentiam pro peccato, et offerat de gregibus agnam sive capram, orabitque pro ea sacerdos et pro peccato ejus.* Vide ibi dicta. Ita Tigur. *Cum commiserit*, inquit, *peccatum, ipse culpam suam sustinebit : quam si non agnoscat, eamdem conduplicaverit.*

14. ET SI IN VACUUM JURAVERIT, NON JUSTIFICABITUR : REPLEBITUR ENIM RETRIBUTIONE DOMUS ILLIUS.] Ne quis putet eum solum qui frustrat juramentum, non præstando id quod juravit, peccare, ideoque puniendum à Deo; addit, quod is quoque qui *in vacuum*, id est temere, inaniter, leviterque, ubi non est necessitas vel justa utilitas, jurat, esto sine mendacio vel proximi damno; *non justificabitur* in hoc facto, id est, non censebitur juste riteque egisse, non declarabitur justus; sed potius ut male agens corripietur et punietur, si non ab hominibus, certe à Deo; à Deo enim *replebitur retributione domus illius*, q. d. Deus illi ejusque domui, id est, familiæ et posteris, pro temerariis hisce juramentis debitam retributionem, id est vindictam, pœnam et supplicia retribuet. Notent hoc qui jurandi habent consuetudinem, et leviter tertio quoque verbo jurant. Unde Tigurina vertit : *Ac ne temere quidem usus juramento insons judicabitur : nam domus ejus crebris appetetur insultibus;* alii : *Quod si inaniter juravit, non evadet pœnam; replebitur enim domus ejus calamitatibus.* Has enim significat Græcum ἐπαγωγῶν, uti superius dixi. Sic crebro jurantes, crebra in domibus suis vident infortunia, ut faciant jacturam mercium, famulorum, filiorum, etc. ac causam non advertunt, nimirum irreverentiam in Deum, ac temerarium juramentum, quo sanctum Dei nomen profanant.

Aliter hunc versum et præced. explicat Palacius : *Tres*, inquit, *male jurandi modos affert : primus, fratrem frustrando, et tunc, si quid frater frustratus propterea deliquerit, hoc delictum gravat jurantem, ut qui ejus delicti causam dederit. Ergo si frater frustratus nocuerit ei qui fidem violavit, ejus criminis culpa in perjurum recidit. Secundus modus est, dissimulando veritatem coram judice, et qui ita veritatem dissimulat, dupliciter delinquit : nam delinquit contra Deum, et contra judicem, cui simpliciter ad ejus mentem respondendum est, si modo juridice interroget. Tertius modus est, jurando quidem vere, sed absque necessitate aut utilitate, et tunc non evadit culpam; replebitur enim domus ejus retributione, ut, sicut jurans caret reverentia erga Deum, ita mala careant reverentia erga domum, sed irreverenter et temere domum intrent, ut temere Deum ille jurabat.* Verum hæc expositio nimis frigida, grammatica et jejuna videtur.

15. EST ET ALIA LOQUELA CONTRARIA MORTI, NON INVENIATUR IN HÆREDITATE JACOB.] Ita Romani et cæteri correcti codices. Male ergo Lyran. legit, *contraria in mortem;* et alii, *è contrario in mortem.* Græca jam habent, ἀντιπεριβεβλημένη, id est vestita, amicta, induta. Unde sic habent ; *Est loquela induta* vel *amicta morte, etc.* Tigur. *Est sermo morte obvolutus, absit in possessione Jacob inveniatur;* alii : *Est oratio circumsepta undique morte.*

Noster legit ἀντιβεβλημένη, id est opposita, contraria, aut potius ἀντιπαραβεβλημένη uti etiamnum legunt nonnulli codices, id est, opposita, collata, comparata. Nam ἀντιπαραβάλλω, idem est quod oppono, confero, committo, comparo. Unde ἀντιπαραβολή est mutua collatio. *Contraria morti* igitur idem est quod altera ex parte respondens, et quæ conferri ac comparari queat cum morte, morti opposita, objecta, vicina, è regione mortis posita. Unde Syrus omittens τὸ *morti* sic vertit : *Et etiam si est aliquid aliud quod compareretur illi* (juramento), *non invenietur in hæreditate Jacob.* Sic Christus ait, Matth. 21.2 : *Ite in castellum quod contra vos est*, id est quod è regione vestrî est, in prospectu vestro, vobisque vicinum. Et Virgil. 6. Æneid.

Contra elata mari respondet Gnosia tellus.

contra, id est è regione, è vicino.

Minus recte ergo Jansenius τὸ *morti* construit non cum *contraria*, sed cum *est*, q. d. Est alia loquela prædictæ contraria, quæ est in mortem, hoc est quæ mortem mox affert, vel, ut Lyranus, *morti*, subintellige, obligata vel destinata. Porro blasphemia dicitur contraria juramento, quia juramentum videtur habere Dei honorationem, ut qui in testem tanquam veracissimus adhibeatur, at blasphemia apertam habet Dei inhonorationem. Hæc Jansenius subtilius quam solidius.

Quæres : Quænam est hæc *loquela contraria*, id est opposita et comparata, *morti?* Aliqui censent esse perjurium; Græci enim non habent τὸ *alia*. Verum Latini habent τὸ *alia*: ergo non agitur hîc de perjurio; de eo enim paulo ante egit v. 13, nec legimus perjurium apud Judæos solitum puniri morte, ut cum ea hîc comparetur et æquetur. Alii intelligunt contumelias, rixas, jurgia quæ communiter suscitant pugnas, ex quibus sequuntur vulnera, mors et cædes multorum, ut ea vestiri illique comparari et æquari videantur. Verum de his quoque egit superius, eaque clare exprimere et nominare solet.

Primo igitur, Rabanus, Lyranus, Jansenius et Palacius per *loquelam* hanc accipiunt blasphemiam; hæc enim Judæis adeo erat exosa et horribilis, ut nec eam nominare auderent, sed per antiphrasin eam significarent, vocantes eam benedictionem, ut, *Benedic*, id est maledic, *Deo, et morere*, Job 2. 9. *Benedixit*, id est maledixit, *Naboth Deum et regem*, 3. Regum 21. 13.

Porro blasphemia dicitur comparata vel vestita morte, quia mortem tum animæ tum corpori affert. Unde mortis sententiam in blasphe-

mum protulit Deus, Levit. 24. v. 14 et 23. Aliter Palacius: *Hæc loquela blasphemiæ*, inquit, *quam benedictionem vocabant, erat contraria morti; quia benedicere Deum erat contrarium morti: est enim benedicere, vivere, non mori: ergo blasphemia, ut per antiphrasin et per contrarium vocatur benedicere, ita per contrarium vocatur contraria morti, cum tamen sit penitus mortifera. Certe benedictio Dei est contraria morti; ut ergo blasphemia vocata est benedictio, ita vocatur contraria morti. Aut certe erat contraria morti, id est maledictioni, quæ mors erat. Ait igitur Auctor: Est alia loquela, scilicet benedicendi Deum, quæ contraria est maledictioni mortis, cum sit tamen blasphemia.*

Secundo, accipi potest loquela qua quis docet aut suadet apostasiam à Deo, fide et religione, hæresim vel idololatriam. Talem enim, etiamsi esset filius, morte mulctari jussit Deus, Deut. 13. v. 1 et 6, utpote qui mortem animæ inferat, et ad mortem secundam in gehennam suos sequaces deducat. Unde S. Joannes, Apocal. 6. 8, describens tentationem et persecutionem Ecclesiæ et fidelium futuram per Mahometanos et Saracenos, eos repræsentat per equum pallidum cui insidet mors: *Et infernus*, inquit, *sequebatur eum.*

Tertio, loquela hæc accipi potest murmur, rebellio, seditio. Sic enim Core excitans suos contribules ad murmur et rebellionem contra Mosen, morte punitus, vivusque à terra absorptus est. Simili modo cæteros murmurantes sæpius in deserto, semper morte vel plaga horribili castigavit Deus, cum cætera populi peccata dissimularet, uti ostendi Exodi 16. 7. Unde optat eam, utpote exsecrandam, non inveniri *in hæreditate Jacob*, id est in populo Israelitico: hic enim est posteritas et hæreditas Jacobi patriarchæ, qui alio nomine dictus est Israel. Nam, ut ait S. Gregorius in psal. 7. Pœnit. v. 2. qui murmurat, cum Deo contendit: *Qui*, inquit, *contra conditoris flagella murmurat, quasi cum eo in judicium intrat: Dei namque accusat judicium, qui se æstimat injuste percussum. Et quasi cum Deo in judicio contendit, qui inter flagella innocentem se ostendit.*

16. Etenim a misericordibus, græce, εὐσεβῶν, id est piis, religiosis, colentibus Deum (quales erant veræ Israelitæ, posterique et sequaces Jacobi Patriarchæ, de quibus v. præced.) omnia hæc auferentur, et in delictis non volutabuntur.] Ita Romana et Græca: male ergo Lyranus et nonnulli legunt, *non voluptabunt*, id est non delectabuntur. Male etiam legunt, *non volutabunt.* Sensus est, q. d. Perjuria, blasphemiæ, cæteraque lethifera linguæ vitia, Deus per gratiam et custodiam suam auferet à viris piis se colentibus; aut, si quando aliquem in illa cadere permittat, non sinet eum in illis volutari et perseverare, sed illico illi suum scelus et periculum ostendet, eumque impellet, ut ab illo se eximat. Unde Tigurina vertit: *Sane à piis aberunt hæc omnia; neque enim peccatis involventur;* paulo aliter Syrus: *Et etiam*, inquit, *qui continet animam suam ab hujusmodi, vivet, et in peccatis non commiscebitur.*

Moraliter notat Palacius blasphemiam puniri aliis sceleribus; ob illam enim Deus permittit ut in hisce volutetur.

17. Indisciplinatæ loquelæ (S. Augustinus in Speculo legit, *indisciplinationi*) non assuescat os tuum: est enim in illa verbum peccati.] Græce, ἀπαιδευσία · ἀσυρῆ (pro quo Complut. legunt ἀκολασία ὅρκου, id est *intemperantiæ juramenti*, qua qui laborant, intemperanter tertio quolibet verbo jurant), id est *ineruditioni molestæ, indisciplinatæ, temerariæ*, per quam cum Lyrano et Jansenio intellige rusticitatem et irreverentiam loquendi, qua rustici cæterique homines viles et effrenes male instituti, irreverenter, rustice, dure, probrose loquuntur etiam majoribus et superioribus, sine respectu personæ et dignitatis; quos proinde offendunt, et ad puniendam hanc libertatem excitant. Unde Tigurina: *Os tuum imperitæ temeritati ne assuescas: nam sunt in ea res flagitiosæ;* alii: *Est enim in ea res peccati. Verbum* enim *peccati* est sermo peccans, vel res peccati, puta peccatum ipsum. Sæpe enim *verbum* metonymice sumitur pro re per verbum significata.

Secundo, Syrus per *indisciplinatam loquelam* accipit stultiloquium. Unde vertit: *Fatuitati ne assuescat os tuum, quia etiam in illa sunt verba mendacii.*

Tertio, Palacius accipit inconsiderationem, dissolutionem et incontinentiam loquendi, q. d. Ne assuescas loqui quod velis, quod libet, quod in buccam venerit; habeto disciplinam in ore, loquere quod æquum est. Alioqui, si loquaris temere, aderit statim peccatum; ex hac enim temeritate prorumpes in convicia, maledicta, blasphemias, perjuria, rixas, pugnas et cædes. Hic sensus maxime videtur genuinus, eumque sequitur Rabanus; hoc enim proprie significat *indisciplinatus*, nimirum eum qui non adhibet disciplinam et moderationem debitam in loquendo.

18. Memento patris et matris tuæ, in medio enim magnatorum consistis.] Τὸ *enim* respondet Hebræo כי *ki*, id est, *nam* vel *cùm;* hìc pro *cùm* accipitur, ait Vatablus, Lyranus et Palacius, q. d. Cum inter magnates versaris, aut ad eorum gradum elevaris et extolleris, memento tamen patris et matris, id est tuæ familiæ et prosapiæ, si illa humilior et vilior sit, ut te in humilitate contineas, nec inter magnates tui generis oblitus fastu intumescas: sin prosapia tua sit honestior, memento honestæ tuæ educationis, quam à patre et matre accepisti, ut inter magnates honeste et modeste loquaris et agas; ac proinde abstineas à perjuriis, juramentis, blasphemiis, irreverentia, fatuitate, cæterisque linguæ vitiis, de quibus hucusque egi. Hinc Tigur. vertit: *Memento patris et matris tuæ, cum resides inter proceres.* Unde sequitur:

19. Ne forte obliviscatur te Deus in conspectu illorum, et assiduitate tua (id est, cum assidue conversando cum magnatibus disces ambire magna, et superbire) infatuatus, improperium patiaris, et maluisses non nasci, et diem nativitatis tuæ maledicas,] q. d. Vide, ô fili, ne obliviscaris paternæ tuæ prosapiæ, vel honestæ institutionis parentum, ut inter magnates, magnos et superbos induas spiritus, magna ambias et audeas; quia si id feceris, obliviscetur tuî Deus, sinetque te cadere, tuaque gratia, honore et statu excidere in conspectu magnatum; atque, quia ob assiduam cum magnatibus conversationem *infatuatus* superbivisti, dejiciet te, ut dejectus *improperium patiaris*, adeo ut optes te non natum, et nativitati tuæ maledicas. Unde Græca sic habent:

Ne quando in oblivionem coram illis (parentibus vel potius magnatibus) *venias, et consuetudine tua infatueris* (hoc enim significat μωρανθῆς, pro quo Complut. legunt μορανθῆς, id est, *marcescas ;* continua enim et nimis libera conversatio et familiaritas cum magnatibus parit fastidium, indeque contemptum.) *Et velles te non esse natum, et diem partus tui exsecrere ;* Tigurina : *Ne tu quoque ab ipsis tradaris oblivioni, assiduitateque tua stultitiam contrahas ; quamobrem te velis non esse natum, et natalem tuum diem exsecreris.* Ita Palacius : *Præceptum hoc, inquit, non ad omnes ; sed ad eum, qui in curia inter magnates versatur, referri debet. Ait enim : In medio magnatorum consistis. Tum referri omnino debet ad eum qui magnatorum favorem habet, ac ideo cum eis versatur assidue ; dicit enim : Assiduitate tua, etc., ergo quia favor magnatorum quosdam degeneres elatos facit, adeo ut pudeat eos de suis parentibus loqui ; ideo præcipit Auctor istis, ut mentionem faciant parentum suorum ; tum quia in medio magnatorum ambulamus, qui vehementer delectantur, cum audiant nos de parentibus etiam vilibus loqui ; tum quia si parentum obliviscimur, curabit Deus ut magnates illi obliviscantur nostri ; tum tertio, quia nos infatuati ex favore, et assidua magnatorum familiaritate, aliquando ab eis improperium patiemur ; dicent enim indignissimos nos esse qui parentes nostros dedignemur. Tunc plane optassemus nos non fuisse natos, et diei natali maledicemus. Hæc Auctoris institutio quotidiana in curiis experientia comprobatur ; quotidie enim audimus quosdam, qui suos etiam rusticos parentes honorarunt, à regibus magnopere honoratos ; alios vero qui parentes dedignati sunt, regibus magnopere displicuisse, ac ideo ab eorum favore dejectos.* Hæc Palacius.

Secundo, Syrus censet hîc stimulum dari filio ad bene loquendum et vivendum, ex verecundia et reverentia parentum. Sic enim vertit : *Recordare quod habes patrem et matrem, et æquali timore liberaberis, ne offendas coram eis, et in doctrina tua ignominia afficiaris, et dicas : Utinam creatus non fuissem ; et diem in quo genitus es maledicas.*

Rursum pro συνεδρεύεις, id est consides, consistis, præsides ; Complut. legunt συνεδρεύσεις, in futuro ; unde vertunt : *Memento patris et matris tuæ ; in medio enim magnatum præsidebis,* q. d. Si honores patrem et matrem, eorumque instituta et documenta reipsa expleas, honorabit te Deus, facietque te magnis et magnatibus præsidere.

Tertio, Jansenius τὸ *enim* proprie accipiens, et per *magnatos,* id est magnates, intelligens viros sanctos et Angelos, pie sic explicat : Ut rusticitati et irreverentiæ non assuescas, memor esto institutionis et præceptorum quæ à parentibus accepisti. Memento item ex qualibus sis ortus parentibus, sanctis scilicet et Deum verum colentibus ; consistis enim et conversaris inter magnatos, nempe cultores Dei, sanctos homines sanctosque Angelos Dei, qui sunt in medio populi Dei, et contemplantur singulorum mores ; unde merito tibi cavendum est, ne coram talibus indecore te geras aut assuescas inepte et inhoneste loqui ; ne aliquando eveniat, ut, sicut tu noluisti meminisse præceptorum et reverentiæ quam te docuerunt tui parentes, originis item tuæ : ita etiam vicissim eveniat, ut Deus obliviscatur tuî in bonum, ad honorandum, scilicet, te in conspectu illorum magnatorum, in quorum oculis et auribus indecore te hîc gessisti. Atque tunc tu, qui jam mala loquendi assuetudine et assiduitate infatuatus es, improperium patiaris et ignominiam, quando ex eorum consortio, cum quibus jam in populo Dei censeris, turpiter ejicieris, et tuæ irreverentiæ et inobedientiæ justas dabis pœnas. Ex quo et hoc consequetur, ut qui, si voluisses, in parentibus tuis gloriari poteras, ob ignominiæ et pœnarum magnitudinem malis non fuisse natus, et maledicas diem nativitatis tuæ, sive in hoc seculo, sive in futuro. Docet ergo reverentiam et honestatem verborum, juxta parentum monita, et sanctam originem servandum, vel ob honorem qui debetur cœtui sanctorum, sicut et Paulus monet mulieres in Ecclesia habere velamen super caput suum ; vel propter Angelos. Et Tobias consideratione parentum à quibus nati erant, suam conjugem monet honestatis et temperantiæ, dicens : *Filii quippe sanctorum sumus, et non possumus ita conjungi, sicut Gentes quæ ignorant Deum,* Tobiæ 8. Et diligenter observandum est, quod illi *Memento patris* opponatur *Ne obliviscatur te Deus ;* et honori quem quisque ex Sanctorum cœtu obtinet, opponitur improperium et dedecus quod irreverens incurrit, sive hîc, sive postea, in conspectu sanctorum et hominum et Angelorum.

20. HOMO ASSUETUS IN VERBIS IMPROPERII, IN OMNIBUS DIEBUS SUIS NON ERUDIETUR,] q. d. Qui consuevit in alios convicia et probra jacere, hîc eruditionis, institutionis et correctionis est incapax, tum quia talis est impudens, procax et pervicax, in eoque callum per consuetudinem obduxit ; tum quia sicut in alios innoxios insurgit, ita multo magis in monitores suos, à quibus corripitur, contumeliosus erit, in eosque plaustra contumeliarum et maledictorum conjiciet. Unde Vatabl. vertit : *Homo verbis probrosis assuetus, disciplinam per omnem vitam suam non admittet ;* Syrus pro probrosis ponit otiosa : *Vir,* inquit, *qui discit verba otiosa, omnibus diebus vitæ suæ sapientiam non discet.*

Duas alias explicationes affert Palacius. Prior est, q. d. *Cave ne lingua assuescat jacere in alios contumelias, nam id signum æternæ reprobationis est ; non enim tales homines à Deo erudiuntur. At vero, ut beatus est, quem tu erudieris, Domine : ita reprobus, ac ideo omni infelicitate infelicior, quem tu non erudieris. Alium sensum mihi usus ostendit ; is est : Ne credant domini ministros suos improperiis emendandos, imo vero minister his improperiis assuetus, nunquam erudietur. Igitur non solum non assequitur herus suis conviciis ministri emendationem, sed potius eum facit contumacem, ut de eo desperetur.*

TERTIA PARS CAPITIS.

DE CÆCITATE FŒDITATEQUE FORNICATIONIS ET ADULTERII.

21. DUO GENERA ABUNDANT IN PECCATIS (græce, *multiplicant peccata*), ET TERTIUM ADDUCIT IRAM ET PERDITIONEM.] Post vitia linguæ pergit ad vitia operum, inquit Jansenius, sicut et in principio capitis postquam precatus est linguæ continentiam, mox precatur vitæ totius temperantiam. Sensus est, q. d. Duo genera vitiorum et vitiosorum hominum sunt, quæ peccata peccatis accumulant; tertium vero hæc duo superans, acrem Dei iram, vindictam et perditionem provocat. Simile est Prov. 6. 16 : *Sex sunt, quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus :* septimum est susurratio et susurro, *qui seminat inter fratres discordias.* Unde Syrus hoc loco vertit : *Duos modos odit anima mea, et tertius ascendere facit iram ;* Tigur. *Duo genera peccatis abundant, et tertium meretur supplicium*, scilicet singulare et acre. Inter hæc tria primum est *anima calida*, puta anima æstuans ira et cholera. Secundum est *nequam in ore carnis suæ*, id est, nequam in appetitu carnis, id est veneris, puta luxuriosus. Tertium est, v. 25. *qui transgreditur lectum suum*, id est adulter.

22. ANIMA CALIDA QUASI IGNIS ARDENS, NON EXSTINGUETUR DONEC ALIQUID GLUTIAT.] Tigur. *Animus æstuans tanquam ardens ignis, qui non exstinguitur donec absumatur.*

Quæres, quænam hæc *anima calida ?* Primo, Rabanus, Jansen. Palacius et Lyran. accipiunt animam avaram : hæc enim ardet avaritia et cupiditate, quasi igne. Unde non desistit donec proximorum bona per fas et nefas glutiat, et in stomachum avaritiæ suæ ita sitibundum trajiciat. Unde Boetius l. 2. de Consol. metro 5 : *Sævior ignibus Ætnæ*, inquit, *ardet amor habendi.* Audi Rabanum : *Anima calida quasi ignis ardens est mens avari, quæ ardet in concupiscentia terrenarum rerum, cujus ardoris flamma non mitigatur, donec lucro terreno repleatur : sed quia avaritiæ pestis morbo hydropiæ est similis ; quo qui laborat, quanto plus bibit, tanto plus sitit : sic et anima avari, quanto plura in pecuniarum quæstu acquirit, tanto plus in eorum ardet ambitione. Idcirco dum dicitur, Non exstinguetur, donec aliquid glutiat ; non ejus morbi in eo exprimitur curatio, sed perversi usus denotatur multiplicatio, ut, dum appetitum lucrum acquirit, inde quasi jam absolutus, ad alia appetenda paratior reddatur.* Et S. Ambros. lib. de Cain et Abel, avaritiam vocat : *Æris libidinem, quæ quo plura abstulerit, eo magis inopem esse se credit. Omnibus invida, sibi vilis, affectu extenuat quod censu abundat. Nullus rapiendi modus, ubi nulla mensura capiendi. Sic inflammat, sic igne suo pascit animum, ut hoc solo à luxuria distet, quod hæc formarum adultera sit, avaritia terrarum.*

Secundo, potius et aptius, *anima calida* est anima bile et ira æstuans. Ira enim est effervescentia sanguinis circa cor, quæ proinde hominem ita succendit, ut naribus fumos, ore et oculis ignes spirare videatur : hæc non exstinguitur donec aliquid, puta famam, sanguinem, vel vitam ejus, cui irascitur, glutiat, donec scilicet aliquem infamet, vulneret, mutilet, vel occidat. Græca jam habent passive καταποθῇ, id est *donec glutiatur*, id est, donec absumatur bilis et ira, vel ipse iratus. Irati enim in rixas et enses quasi furibundi ruunt, ideoque sæpe feriuntur et occiduntur.

Tertio, valde concinne *anima calida* potest accipi anima æstuans libidine. Unde Syrus vertit : *Anima quæ luxuriatur cum ignominia carnis suæ.* Hanc enim v. seq. dicit fornicando accendere ignem, atque omnia sequentia spectant ad eam et ad adulterium. Videtur enim per tria quæ nominavit v. 21. intelligere tres gradus libidinis, ut primus sit interna concupiscentia, quæ non exstinguitur donec aliquid externæ voluptatis per pollutionem, oscula, tactus impudicos, etc., glutiat et hauriat; secundus sit fornicatio; tertius, adulterium. Aut certe intelligit tria genera luxuriosorum : primum est *anima calida*, id est, anima æstuans libidine et fornicatione, secundum est adulter, tertium est adultera de qua v. 25. Adultera enim sæpe nocentior est adultero, quia adducit iras et cædes, ac perditionem integrarum familiarum. Unde Syrus et Complut. hunc versum jungunt cum seq. quasi *anima calida* sit anima fornicarii. Sic enim habent Complut. : *Anima calida quasi ignis ardens non exstinguitur, donec deglutiatur homo fornicarius in corpore carnis suæ, non desinet donec accendat ignem.* Licet Græca à Romanis emendata hæc separent, uti facit noster Latinus Interpres, ac proinde ante τὸ *homo fornicarius*, ponunt hypocolon, quasi alterum et diversum ab anima calida, ideoque secundum è tribus peccatis, de quibus v. 21. membrum sit *homo fornicarius.*

Exemplum singulare, sed multiplex hujus ignis et animæ calidæ, exstat in Maria filia regis Aragonum, uxore Ottonis III. Imp. apud Crantzium in Saxon. lib. 4. c. 26. et ex eo Baron. anno Christi 998 : *Hæc enim femina procax*, inquit, *oculos conjecit in Comitem quemdam virum integerrimum, forma pulcherrimum : quæ à viro castissimo passa repulsam, illum de pertentata pudicitia calumniose accusavit apud Imperatorem, qui facile nimis adhibens fidem ipsi, Comitem morte damnavit. Quem cum capite amputatum audisset ejus uxor, magna audacia, quam pudoris nescius dolor ministravit abunde, Ottonem convenit pro tribunali sedentem, clamans de nece justissimi viri vindictam, projectoque capite viri in medium, ipsum Imperatorem reum sanguinis innocentissimi apud ipsum jura reddentem accusat. Probationem per contrectationem ferri candentis veritatis indicem offert. Consentit ille, paratur ignis, ferrum candens exhibetur ; mulier conscia innocentiæ viri sui, arripit illud*

illæsa, contrectat inusta quia justa, stringit ut flores ignitum metallum, quo solum exuruntur præcordia ipsius Imperatoris. Cui tunc insultans victrix femina, vindictam in Imperatorem à gladio exigit imperantis. Fatetur ille culpam, nec refugit pœnam, spondens jugulum, sed poscit inducias. Interim proceres accurrunt, pro vita feminam exorant Imperatoris. Sed frustra diu laboratum; at tandem ea est conditione transactum, ut auctrix sceleris Augusta, ex qua causa processerat viri necis, flammis comburenda daretur. Quo facto, suam redemit vitam justissimus Imperator, qui eamdem donatam tribus castris, solutus ipse ac liber subeundi supplicii, eam abire rogavit. Ecce quantas tragœdias anima feminæ, calida amore, dein furore, excitavit; sed catastrophe in ipsammet revoluta, æstum amoris et furoris luit ignis ardore.

Denique *anima calida* generatim potest accipi ea, quæ quovis affectu pravo, v. g. superbiæ, ambitionis, invidiæ, gulæ, etc., ardet: hæc enim non satiatur donec rem adeo concupitam glutiat, eaque per fas et nefas potiatur. Quocirca de talibus ait Isaias c. 57. 20: *Impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest.* Et Osee c. 7. 4. insaniam Israelitarum et ardorem colendi idola sub Jehu rege, quasi mysticam fornicationem et adulterium incusans: *Omnes adulterantes*, ait, *quasi clibanus succensus à coquente, etc. Quia applicuerunt quasi clibanum cor suum, cum insidiaretur eis: tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus quasi ignis flammæ. Omnes calefacti sunt quasi clibanus, et devoraverunt judices suos.* Vide ibi dicta. Ita noster Pineda in Job c. 20. v. 12: *Duo genera*, inquit, *abundant in peccatis (id est, multorum peccatorum fons et origo sunt): Anima calida* (ventriculus, stomachi appetentia) *quasi ignis non extinguetur, donec aliquid glutiat; stomachus, videlicet, non minus famescens, et ardens fame, quam ignis, qui nisi devoret et depascatur multam materiam, continuo exstinguitur, et tunc demum videtur contentus, cum multa illi nutrimenta subministraveris. En animam, aut stomachum impii æstuantem atque ardentem cupiditatibus, et non quiescentem donec desideratis potiatur.* Et inferius: *Exprimitur enim quanta sit impiorum in peccando fames, quanta voracitas. In universos enim illud quadrat: Quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum. Nam cum omnes unicam voluptatem, atque peccatorum dulcedinem appetant, gurgites sunt et helluones spurcissimi voluptatum, nati abdomini suo, non veræ laudi, non gloriæ, non fruendo Deo.*

Tropolog. *anima calida*, id est, æstuans ira, libidine, aliave cupiditate, parat et succendit sibi ignem multarum pœnarum et calamitatum, ac tandem ignem gehennæ, juxta illud Isaiæ 50. v. ult.: *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis.* Vide quæ ibidem notavi.

23. Et homo nequam in ore carnis suæ, non desinet donec incendat ignem.] Hoc est secundum genus eorum qui abundant in peccatis, nimirum fornicariorum: hi enim libidines multiplicant, quia iis non satiantur. Est enim libido insatiabilis, suique flammas majores semper suscitat et accendit: unde *abundat in peccatis.* Noster pro πόρνος, id est fornicarius, legit πονηρος, id est *nequam.* Unde aliqui hæc accipiunt de guloso, qui non satiatur ore carnis suæ, puta sua gula et ingluvie, nec quiescit donec in se accendat ignem libidinis. Verum ex Græco et Syro liquet hic notari fornicarium. Unde Tigur. vertit: *Deinde scortator homo qui corpore carnis suæ non conquiescit, donec ignem succenderit;* Syrus: *Vir qui luxuriatur cum ignominia carnis suæ* (alii, *membri sui*) *non conquiescet donec accendatur in eo ignis.* Sensus est: *Homo nequam in ore carnis suæ*, hoc est, nequam in explendo appetitu carnis, id est concupiscentiæ et libidinis suæ, puta luxuriosus et fornicator, *non desinet donec ignem* libidinis suæ, quo ardet interius, exterius *accendat* et expleat, donec scilicet amasias suas eodem igne succenderit, cum eisque se libidine contaminarit et concremarit.

Est metonymia, qua os quasi instrumentum ponitur pro ipso appetitu cibi. Rursum est catachresis, qua appetitus cibi ponitur pro appetitu rei venereæ. Unde sequitur: *Homini fornicario omnis panis dulcis.* Dicitur ergo *nequam in ore carnis suæ* fornicator, qui explet omnia quæ appetit caro sua, sive quidquid carni libet, quique ore suo postulat ac sollicitat amasias, ad explendum suum hunc brutalem appetitum. Simili phrasi Script. tribuit gladio os, cum dicit: *Percussit eos in ore gladii*, id est, in acie gladii. Rursum *in ore*, id est, in appetitu gladii, q. d. Percussit eos ad satietatem quantum libuit gladio, id est, quantum appetiit furens miles et gladiator. Noster legit στόματι, id est, *ore;* jam legunt σώματι, id est, *corpore.*

Porro, ignis hic libidinis concipitur ex forma et pulchritudine, quæ oculis hauritur, ac per eos in reliqua membra proserpit, eaque accendit. De quo eleganter S. Chrysost. hom. 3. de verbis Isaiæ: *Vidi Dominum: Ut ignis*, inquit, *ubi fenum aliquod aut culmum arripuerit, nihil moratur, sed simul lucidam accendit flammam: itidem et ignis concupiscentiæ, qui est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animum.* Quocirca ut ab igne hoc immunem te serves, omni studio custodiendi sunt oculi. Vide S. Basilium tract. de Virg.: *Est sane iniquum et indignum*, inquit, *præterquam quod ad vitium per oculos vehitur, virginem, quæ manu contrectare non audet, ea jactu oculorum indifferenter attingere. Quæ igitur non evitavit luminum jactum quantum in se est, ne manus quidem tactum vitavit. Sicut enim cum ignem tangimus, ignis indicia per impressas nobis adustiones excipimus, ita possibile non est eum, quem ignis amoris attigit, ejusmodi tactum innocuum inviolatumque præferre.*

24. Homini fornicario omnis panis dulcis, non fatigabitur transgrediens usque ad finem.] Sicut v. præced. appetitum fornicationis vocavit *os carnis;* ita persistens in eodem tropo, *panem* quo hoc *os*, id est, appetitus venereus, impletur, vocat feminam, q. d. Homo assuetus fornicationi irruit in quaslibet mulieres: omnis femina sive pulchra sit, sive turpis; sive pauper, sive dives; sive juvenis, sive senex, ei videtur dulcis: sicut famelico dulcis videtur et sapidus quilibet panis, etiam ater et durus. Qualibet ergo femina, quasi pane os, id est, appetitum luxuriæ suæ, implet et saturat: unde *non fatigatur transgrediens* (legem Dei per con-

tinuas fornicationes) *usque; ad finem*, scilicet vitæ; Tigurina, *donec intereat.* Tenacissima enim est libido, et consuetudo fornicandi, adeo ut cum senectute non consenescat, sed vivat et vigeat, imo ardeat usque ad mortem, nec nisi cum ea moriatur. Simili tropo de meretricibus clancularіis ait Salomon Proverb. 9. 17; *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior.* Ita Syrus: *Carni*, inquit, *viri luxuriosi omnis caro saavis est, et non continebit donec peccet.* Sunt enim turpissimi scortatores, qui vaga libidine delectantur, nullo delectu, qui non nisi libidinari cupiunt, et, ut ait Plato in convivio, *Vere non amant, sed ad explendam tantum desideria inhiant, et quodcumque sors obtulerit, exsequuntur.*

Porro noster Pineda lib. 5. de Rebus Salom. c. 4. n. 13. censet hic alludi ad panem mellitum, qui in nuptiis dabatur sponsis, ac deinde convivis: ex quo nuptiæ dicebantur contrahi *confarreatione*, quia panis ille erat farraceus, aut far, teste Athenæo lib. 7. Alexandro ab Alexand. lib. 2. c. 5, et Cælio Rhodigino lib. 24. c. 15. Unde sponsus invitans sponsam ad hanc placentam mellitam Cant. 5. 1: *Comedi*, inquit, *favum cum melle meo.* Ubi Septuag. *Comedi panem meum cum melle meo;* ut sensus sit, q. d. Scortator projectissimus est ad omnem cujuslibet feminæ voluptatem, neque minus ardet quavis occasione oblata, quam si primas nuptias celebraturus esset, ac mellitam placentam nuptialem degustaturus.

25. Omnis homo qui transgreditur lectum suum, contemnens in animam suam, et dicens: Quis me videt?] Adde: *Hic in plateis vindicabitur,* uti dicetur v. 30. Ibi enim sententia hic inchoata absolvitur. Sensus est, q. d. Tertius, qui abundat peccatis, et adducit iram et perditionem, uti dixi v. 21. Est adulter, qui thorum et lectum conjugalem violat, alteriusque conjugem aut certe fornicariam invadit, itaque contemnit *animam suam*, tum quia vitam suam periculo mortis objicit, ne videlicet cognati conjugis, aut maritus adulteræ cum qua peccat, eum ob injuriam et infamiam tam conjugi quam adulteræ, indeque sibi illatam, occidant; tum quia animam suam Dei vindictæ, judicio et damnationi exponit. Sed hæc omnia contemnit cæcus amor adulteri, quia clanculum adulterans, putat se latere hominum oculos dicitque: *Quis me videt?* Unde Tigur. vertit: *Homo denique* (est tertius et ultimus abundans peccatis) *temerator thori sui, sic animo secum cogitans: Quis me videt?* Syrus: *Vir qui prævaricatur super lectum strati sui, et dicit in anima sua: Quis videt me?* Ideoque non cogitat illud Senecæ Gentilis, cum ipse sit fidelis: *Etiamsi scirem homines ignoraturos, et Deum ignosciturum, tamen peccare nollem, ob peccati turpitudinem.*

26. Tenebræ circumdant me, et parietes cooperiunt me, et nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus.] q. d. Nec homines vereor, utpote qui me tenebris et cubiculo clausum non vident; nec Deum, utpote quem non credo videre aut curare res mortalium, ut castos præmiet, adulteros puniat; nimirum: *Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cæli perambulat*, ut aiunt impii, Job 22. 14. Libido enim ducit homines ad atheismum, ut negent Dei providentiam, omneque numen. Quocirca qui firmus in fide persistere cupit, sit castus: castitas enim est custos veræ fidei et religionis: hanc enim evertit intemperantia et libido. Hac de causa S. Petrus, S. Paulus, S. Joannes, S. Matthæus, S. Clemens, cæterique Apostoli, virique Apostolici, eximii præcones fuere castitatis, æque ac fidei, adeoque pro castitate Martyres occubuerunt. Sciebant enim sanctitatem Christianæ fidei et religionis esse tantam, ut non nisi à castis capi et conservari possit. Syrus vertit: *Ecce parietes domus meæ tegunt me, et tectum domus meæ superjacet mihi, et non est qui videat me, quis prohibebit me ne peccem?* Tigurina: *Tenebris circumseptus sum, et parietes mihi præbent latebram, nec quisquam videt me, quidnam metuam? peccata mea non curat Altissimus.*

Sapienter S. Chrysost. hom. 11. in 1. ad Cor. *Noli*, inquit, *dicere: In tenebris sum, pariete claudor, quis me videt? Qui enim omnia nostra corda effinxit, ipse omnia novit. Quoniam tenebræ apud eum nihil obscurius reddunt. Recte autem inquit peccator: Tenebræ circumdant me, et parietes; nisi enim in tenebris animus esset, non sane Dei timore abjecto, tanta duceretur licentia. Nam nisi prius rationalis pars caligaret, non tam licenter peccata in nos impetum facere potuissent. Quamobrem ne dicas, Nemo me videt; est namque qui ad animam usque et spiritum, articulos et medullas penetrat. Te autem ipsum non vides, neque potes nebulas expellere; sed tanquam muro undique circumdaris, et sic nequis cælum suspicere.* Docet deinde in omni peccato esse tenebras mentis, et rationis lumen exstingui: *Nam quemadmodum*, inquit, *latrones, et parietum perfossores, cum quid pretiosum rapere volunt, exstincto lumine id aggrediuntur, sic in peccatoribus corrupta ratio. Etenim in nobis rationis lumen est semper ardens; quod si spiritus iniquitatis vehementiori impetu aggressus exstinxerit, quamprimum animam obscuravit, expugnavitque, et quidquid in ea conditum est, compilavit.*

27. Et non intelligit (non credit; vel, si credit, non cogitat, non considerat) quoniam omnia videt oculus illius (Dei: Dei enim nomen est *ille*, scilicet *qui est*, Exodi 3. 14.), quoniam expellit a se timorem Dei (ut liberius sine metu vindicis et vindictæ adulteretur et peccet) hujusmodi hominis timor, quo adulter timet videri ab hominibus, non à Deo, ideoque noctem et latebras quærit, q. d. Hic timor quo adulter tantum hominem, et ab homine videri timet, expellit timorem Dei; et oculi hominum timentes illum.] Idem dicit et inculcat, q. d. Et oculi adulteri, qui sunt *oculi hominum*, id est, quibus videri metuit ab hominibus, ideoque oculis suis circumspicit, num quis hominum eum videat: *Oculi* ergo *hominum* sunt metus et timor hominum; hi oculi sunt *timentes illum*, supple, hominem, qui præcessit, q. d. Oculi adulteri solum timent hominem, ideoque expellunt timorem Dei, uti jam dixit: hoc enim ex prædictis hic subaudiendum et repetendum relinquit. Unde Græca pro his omnibus hoc tantum habent: *Et oculi hominum timor ipsius*, id est, ut Tigurina, *sane huic oculi tantum hominum timori sunt*, q. d. Talis tantum timet aspici ab hominibus. Unde S. Ephrem in Apophtheg. legit: *At contra oculos hominis timet.* Syrus hæc

omnia præterit et omittit. Nonnulli codices aliter dispungunt sensumque dant faciliorem hoc modo : *Expellit à se timorem Dei*, scilicet adulter, deinde ponunt colon, ac quasi epiphonema subjungunt : *Hujusmodi* (est) *hominis timor, et oculi hominum timentes illum*, q. d. Talis est timor hominis, et tales sunt oculi hominum, qui solum timent hominem, qui scilicet duntaxat timent videri ab homine quem metuunt, non à Deo quem non metuunt. Nimirum hi sunt humani et carnei oculi, qui non nisi hominem timent. Insanit ergo adulter dum oculos Dei fallere vel fugere se posse putat. Audi Rabanum : *Qui enim castitatis virtutem perdit, et impudentiæ se vitio tradit, cum ipse tenebrosæ sit mentis, tenebrarum opera sine conscientia alterius æstimat se agere; et quia Dei timorem à se expellit, in eo maxime deluditur quod occultorum omnium conditorem se fallere posse arbitratur; cùm Propheta testante didicimus, quod vultus Domini sit super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum; et Dominus interrogat justum et impium; qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam; coram sole justitiæ nihil latere potest : omnes enim viæ hominum patent oculis Dei; cœlorum ipse continet thronum, et abyssum intuetur, cœlum palmo metitur, et terram pugillo concludit, ipse novit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt, et singulorum cogitationes intelligit à longe : homo enim videt in facie, Deus autem intuetur cor.*

Audi et S. Ambros. hunc locum expendentem lib. 1. Offic. c. 14 : *Nolunt* (adulteri et impii) *supra se esse judicem, quem nihil fallat; nolunt ei dare occultorum scientiam, qui metuunt occulta sua prodi : sed etiam Dominus sciens opera eorum, tradidit eos in tenebras. In nocte, inquit, erit fur; et oculus adulteri servabit tenebras, dicens : Non considerabit me oculus, et latibulum personæ opposuit suæ. Omnis enim qui male agit, lucem fugit, diligit tenebras, studens latere, cum Deum latere non possit, qui intrat profundum abyssi, et intra hominum mentes non solum tractata, sed etiam volvenda cognoscit. Denique et ille qui dicit in Ecclesiastico : Quis videt me? et tenebræ cooperiunt me et parietes, quem vereor; quamvis in lecto positus hæc cogitet, ubi non putaverit, comprehenditur. Et erit, inquit, dedecus, quod non intellexerit timorem Dei. Quid autem tam stolidum, quam putare quod Deum quidquam prætereat; cum sol qui minister luminis est, etiam abdita penetret, et in fundamenta domus, vel secreta conclavia vis caloris ejus irrumpat?* Et paulo post : *Si igitur radius solis fundit lumen suum super omnem terram, et in ea quæ clausa sunt se inserit, nec vectibus ferreis, aut gravium valvarum obicibus, quominus penetret, impeditur; quomodo non potest intelligibilis Dei splendor in cogitationes hominum et corda, quæ ipse creavit, semet inserere; sed ea quæ ipse fecit, non videt, et fecit ut meliora sint quæ facta sunt, et potentiora, quam ipse est qui ea fecit, ut possint, quando volunt, cognitionem sui operatoris latere? Tantam ergo virtutem et potestatem inseruit mentibus nostris, ut eam comprehendere cum velit, ipse non possit.*

Vide hîc et admirare, quanta sit hominum, Dei oculos velare conantium, stupiditas, vel rusticitas, vel cæcitas, vel ignorantia, vel oblivio, quam sæpe miraculis coarguit Deus. Ut alia taceam, mirabile et memorabile est, quod scribit B. Petrus Damiani S. R. E. Cardin. et Episc. Ostiensis, suoque ævo sapientiæ sol. Sic enim ait lib. 5. epist. 16. ad Landulphum : *Quidam alienam suem furtive surripuit, et caveæ clandestinus inclusit; vir tamen ille pietatis operibus intentus esse consueverat. Interea adest dives Jesus in effigie pauperis, et tanquam prolixo jam crine deformis egebat arte tonsoris. Ille protinus reverenter assurgens, inter cætera officiosæ humanitatis impendia, cœpit illum forcipibus attondere; sed dum tornat ac satagit, ecce reperit duos in occipitio sub crinibus oculos latitantes. Expavit homo, stupensque contremuit, et quid vellet esse quod cerneret, pavidus inquisivit. Cui mox ille : Ego, inquit, Jesus vocor, qui undique cuncta contemplor, et isti sunt oculi quibus etiam suem vidi, quam nuper in cavea conclusisti. Moxque disparuit. Ille protinus ad cor rediens, et divinam circa se clementiam recognovit, et quod inique præsumpserat, satisfactione purgavit.*

Huc pertinet Apophthegma prisci Rabbini in *Pirke avoth*, id est, in Apophth. patrum Hebr. *Tria tibi servanda sunt, ut nunquam in peccatum labaris.* Primum, *ut attendas oculum omnia videntem.* Secundum, *ut aurem, cui nec ipsum tacet silentium, in omni loco reverearis.* Tertium, *ut cogites omnia et singula opera tua in libro scientiæ illius esse exarata.*

28. Et non cognovit quoniam oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes.] Græca : *Nec intelligit oculos Domini millies sole splendidiores esse, qui intuentur omnes vias hominum, et contemplantur in partes abstrusas;* Syrus vero : *Et nescit quia oculi Dei magni, majores sunt decies millies sole, et videt vias omnium hominum, et intelligit in tenebris faciem operum eorum.* Sol centies et sexagies major est globo terræ, ideoque in se contineret centum et sexaginta terræ globos, si existerent : cogita ergo quam magnus sit Dei oculus, ac quoties major sit tota terra? Quid ergo eum latere queat, quod non videat? Unde Tigurina : *Nec intelligit oculos Domini sole infinitis partibus perspicaciores, vias hominum omnes ac profundum maris inspicere, atque abstrusissima quæque perlustrare.*

Apposite oculum, id est, aciem mentis qua omnia inspicit Deus, comparat soli : Deus enim, ut ait Poeta, est ηελιος ος παντ᾽ εφορα, και επακουει, id est, *sol qui omnia videt, et omnia audit.* Vide dicta Isaiæ 45. vers. 1. ubi octodecim analogias inter regem et solem recensui : Deus enim est Rex regum. Igitur sicut sol ex alto cœlorum vertice, luce sua quasi oculo terram inspicit, imo illustrat, ut omnia faciat visibilia cuivis homini et animali : ita Deus acie perspicacissima et immensa mentis suæ totum mundum inspicit, circumspicit, introspicit, et ad fundum quaquaversum perspicit et comprehendit, imo omnia in lucem profert in die judicii. Unde eleganter Philo lib. de Victimas offerentibus : *Deus*, inquit, *est ipsius solis sol, illustrans sensibilem intelligibilis.* Sicut enim sol res sublunares conspicit, et conspicuas facit : ita Deus res omnes creatas, et inter illas ipsum solem, clarissime videt, et visibilem efficit.

Verum Dei oculus in multis superat solem. Sol enim non circumspicit omnes vias, id est,

mores, et actus etiam internos hominum : hos tamen circumspicit Deus.

Secundo, sol non penetrat profundum abyssi, id est, maris; mare enim multis in locis ad duo vel tria milliaria profundum est, quo non pertingunt solis radii : ut plurimum tamen maris profunditas non excedit dimidium milliarii, uti testantur nautæ qui maris altitudinem demissa bolide explorarunt. Adde nonnulla maria ita profunda esse, ut eorum profunditas necdum reperta sit, qualia sunt Suecica littora, ubi non anchoris, sed ferreis annulis naves cohibentur, et in Ponto, de quibus Plinius lib. 2. cap. 102 : *In Ponto*, inquit, *ex adverso Coraxorum (vocant Bathea*, id est profunda, *Ponti) trecentis fere à continenti stadiis immensam altitudinem maris tradunt, vadis nunquam repertis.* Vide Picolomineum lib. de Quantit. terræ et aquæ, et Conimbric. lib. 3. de Cœlo c. 5. q. 3. art. 2.

Tertio, Deus est cardiognostes, et hominum corda introspicit. Id facere nequit sol. Quocirca à Sophocle in Œdipo Colon. epithetum Deo proprium datur παντοπτης, id est, omnia intuens; quod nihil eum lateat, nullum cordis arcanum ejus aspectum fugiat.

Quarto, absconditas mundi partes, puta terræ viscera et centrum, locaque inferni, ac tot milliones dæmonum et hominum damnatorum ibi degentium clare intuetur Deus; rursum omnes mundi angulos, cubicula, lectos, stragula, antra, cavernas, latibula, fossas, hiatus pervidet. Id non facit sol. Oculi ergo Dei multo lucidiores sunt sole, præsertim circa actus hominum bonos vel malos : hos enim acerrima acie intuetur Deus, ut suo tempore æternis pœnis vel præmiis eos puniat aut remuneret. Quocirca S. Joannes Apoc. 1. 14. Christi gloriam describens : *Oculi ejus tanquam flamma ignis.* Et Daniel. cap. 10. 6. Angelum Dei, et in eo Deum pingens : *Facies ejus*, inquit, *velut species fulguris, et oculi ejus ut lampas ardens.* Et Ezechiel Cherubinos stemmata Dei gerentes describens cap. 1. 18 : *Totum corpus*, inquit, *oculis plenum in circuitu* : quomodo Poetæ finxerunt Argum pastorem Ionis circumcirca esse centum oculis oculatum. Quin et Plinius lib. 2. cap. 7. *Deus*, inquit, *totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.*

Præclare S. August. in Speculo cap. 4. ita Deum definit, aut potius periphrastice describit : *Immutabilis mutans omnia, invisibilis videns omnia, immortalis, illocalis, interminatus, incircumscriptus, nusquam finitus, ineffabilis, inæstimabilis, indicibilis, inscrutabilis, immotus, tangens omnia, investigabilis, metuendus atque terribilis, venerandus atque verendus, honorandus atque horrendus, nunquam novus, nunquam vetus, omnia innovans; in vetustatem perducens superbos, et nesciunt; semper agens, semper quietus; colligens, et non egens; omnia portans sine onere, omnia implens sine inclusione, omnia creans et protegens, nutriens et perficiens. Quærens, cum nihil desit tibi; amans, nec æstuas; zelans, et securus es; pœnitet te, et non doles; irasceris, et tranquillus es; opera mutas, sed consilium nunquam recipis.* Et paulo inferius : *Qui es ubique totus, qui sentiri potes, et videri non potes; qui nusquam dees, et ab iniquorum cogitationibus longe es. Qui nec ibi dees ubi longe es : quia ubi non es per gratiam, ades per vindictam. Qui omnia tangis, nec tamen æqualiter omnia tangis. Quædam enim tangis ut sint, nec tamen ut vivant et sentiant : quædam tangis ut sint, vivant et sentiant, nec tamen ut discernant : quædam tangis ut sint, vivant, sentiant atque discernant. Et cum tibimetipsi nunquam dissimilis sis, dissimiliter tangis dissimilia. Qui ubique præsens es, et inveniri vix potes : quem stantem sequimur, et apprehendere non valemus. Qui tenes omnia, imples omnia, circumplecteris omnia, superexcellis omnia, sustines omnia.*

Idem in Soliloq. cap. 14 : *Gressus meos semitasque consideras, et die noctuque super custodiam meam vigilas, omnes semitas meas diligenter notans : speculator perpetuus, veluti si totius creaturæ tuæ cœli et terræ oblitus, tantum me solum consideres, et nihil sit tibi curæ de aliis. Neque enim tibi crescit lux incommutabilis visionis tuæ, si tantum unum aspicias; neque minuitur, si innumera videas et diversa. Quia sicut uno totum simul perfecte consideras, sic singula quælibet, licet diversa, perfecte simul, totaque totus conspicit visus tuus. Sed sicut omnia, sic unum; et sicut unum, sic singula, totus simul, sine divisione, vel commutatione, vel diminutione consideras. Itaque totus tu in toto tempore sine tempore, totum me simul semperque consideras, ac si nihil aliud considerare habeas. Sic igitur super custodiam meam stas, sicut si omnium oblitus sis, et mihi soli intendere velis. Semper quippe te præsentem exhibes, semper te paratum offers, si me paratum invenis. Quocumque iero, tu me, Domine, non deseris, nisi prior ego te deseram. Ubicumque fuero, non recedis, quoniam ubique es, ut quocumque iero, inveniam te, per quem possim esse, ne peream sine te, cum sine te esse non possim. Fateor quidem, quia quidquid facio, et quæcumque facio, ante te facio : et illud quidquid est quod facio, melius tu vides quam ego qui facio. Quidquid enim semper operor, tu pariter semper præsens ades, utpote perpetuus inspector omnium cogitationum, intentionum, delectationum et operationum mearum.* Et mox : *Cumque hæc diligenter considero, Domine, Deus meus, terribilis et fortis, timore pariter et ingenti rubore confundor : quoniam nobis magna indita est necessitas juste recteque vivendi, quia cuncta facimus ante oculos judicis cuncta cernentis.* Quocirca Psaltes psal. 122. 1 : *Sicut oculi servorum*, inquit, *in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ : ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Et ps. 15. 8 : *Providebam Dominum in conspectu meo semper : quoniam à dextris est mihi, ne commovear.* Et sponsus sponsæ. Cant. 8. 6 : *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.* Hinc S. Basil. ad filium spiritualem, hoc inter alia ei præscribit : *Memento te sub Domini conspectibus stare, qui occulta cordis prospicit, et abdita mentium novit. In omni opere quod cogitas facere, prius examina si secundum Dominum est quod cogitas : et si rectum est coram Domino, perfice; si vero adversum fuerit repertum, amputa illud ab anima tua.* Hæc S. Basil. quem S. Gregor. Nazianz. epist. 26. ad eumdem S. Basil. non adulatorie, sed jure et merito vocat oculum orbis, magnificam vocem ac tubam, regiumque dicendi splendorem. S. Bernard. in Formula honestæ vitæ, ad eam duo requirit. *Primum est*, inquit, *ut subtrahas te ab omnibus transitoriis rebus, ut nihil de eis cures ac si non*

essent; secundum, ut ita te des Deo, ut nihil dicas et agas, nisi quod credideris firmiter placere Deo. Idem in Meditat. cap. 6. ex S. August. *Sicut,* inquit, *nullum est momentum, quo homo non fruatur Dei bonitate et misericordia: sic nullum debet esse momentum quo eum præsentem non habeat in memoria. Quocumque loco consistis, cogitationes tuas jacta in Deum, ut aliquid salutare in animo tuo versa. Omnis siquidem locus ad meditandum congruus est.*

Denique sicut sol Zodiacum duodecim signis distinctum assidue perambulat, imo percurrit: sic Deus mentem fidelem duodecim primariis virtutibus ornatam perambulat, ut eam in illis illuminet, inflammet, roboret, perficiat. Unde Isaias cap. 60. 19. Deum vocat Ecclesiæ et fidelium lucem et solem; et Malachias cap. 4. 2. Christum vocat *solem justitiæ;* et illud Cant. 5. 14: *Venter ejus eburneus, distinctus sapphiris;* alii vertunt: *Sicut circulus medius, in quo sunt similitudines siderum.* Christus ergo Zodiacum siderum, id est virtutum, pingit in mente fideli et sancta.

29. Domino enim Deo, antequam crearentur, omnia sunt agnita: sic et post perfectum respicit omnia.] Probat oculos Dei sole lucidiores omnia intueri, ex eo quod ipse omnium sit creator, conservator et gubernator: sicut ergo antequam crearet ea cognovit per ideam, quam in mente habuit: juxta eam enim ea creavit; sic quoque postquam ea creavit et perfecit, respicit et intuetur omnia, ut creata a se conservet et gubernet. Unde Græca clare habent: *Antequam crearentur, omnia sunt ei agnita, sic et postquam consummata sunt;* Syrus vero: *Antequam fiat quidquam, manifestum est coram eo, et etiam post consummationem mundi ipse judicat illum,* q. d. Deus facta hominum prænovit et prævidit, antequam ea faceret homo, imo antequam mundus existeret: unde idem postquam facta sunt, postquam scilicet ea fecit homo, *in consummatione*, id est, in fine mundi, judicabit illum, qui ea fecit et patravit.

Deus ergo actiones omnium, tam bonas quam malas, prævidit ante mundum, videt in mundo, judicabit post mundum. Audi Rabanum: *Notum est Deo ab initio opus ejus, nec aliquid novum ei accidere potest; quia ante omnia præsciebat tempora, quæ in tempore voluit facere opera, et post perfectum opus nihil illi defuit aut præteriit; quia neque præteritum, neque futurum aliquid illi est, sed omnia præsentialiter coram eo sunt. In omnipotente enim Deo ea quæ secutura sunt tempora, præsentia semper consistunt: cui nec futura veniunt, nec præterita discedunt, sed cuncta simul ante ejus oculos adsistunt: fuisse, vel futurum esse æternitas non habet; cui nimirum nec præterita transeunt, neque futura superveniunt, quæ cuncta præsens videt.*

30. Hic in plateis civitatis vindicabitur, et quasi pullus equinus fugabitur: et ubi non speravit (id est, non timuit, non putavit; græce enim est ουχ υπενοησε, id est, non suspicatus est; sic Poeta ait; *At sperate,* id est timete, *deos memores fandi atque nefandi*) apprehendetur.] *Hic,* scilicet adulter, *qui transgreditur lectum suum,* de quo egit vers. 21; ibi enim sententia inchoata, et per plures versus suspensa, hic demum expletur. Unde Tigurina vertit: *Quamobrem ille in plateis urbis condemnabitur;* Vatabl. *pœnas dabit:* utrumque enim significat Græcum εκδικηθησεται. Syrus: *Et id in quo non putat homo, qui apprehenditur in plateis civitatis, detegetur.* Cætera enim de pullo equino desunt in Græco et Syro. Sensus est, q. d. Adulter peccavit in secreto et tenebris; at Deus publice eum puniet, tum aliàs, tum cum juxta legem veterem eum in foro et platea per judicem morte puniet. Quare ubi ipse de judicis adventu et inquisitione audierit, fugiet ut *pullus equinus;* sed Deo vindice, *ubi non* putat, *apprehendetur.*

Hic est timor et pavor qui persequitur adulteros, quem ipsi quasi umbram mortis exhorrent, ut ait Job cap. 24. 17. Est enim mirabilis pulli equini, ait ibidem noster Pineda, metus appropinquante homine: fugit enim quaquaversus, nullo recto cursu aut itinere, atque semper ad conspectum viatorum commovetur, metuit, diffugit, multoque velocius atque perturbatius, cum capere illum conantur. Denique vel repentino laquei injectu, aut alia ratione à tergo improviso capitur. Sic sane adulter imitatus equum petulantissimum hinnientem ad uxorem proximi sui; at in timore et perturbatione animi, in fugiendo, et timendo lucem, pullum equinum imitatur. Ita Deus vindicavit adulterium Davidis, cum eum trepidum cogeret fugere à facie Absalom filii sui. Audi sententiam Dei in Davidem 2. Reg. 12. 11: *Ecce, ego suscitabo super te malum de domo tua, et tollam uxores tuas in oculis tuis, et dabo proximo tuo, et dormiet cum uxoribus tuis in oculis Solis hujus. Tu enim fecisti abscondite: ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, et in conspectu Solis.* Sic quoque Deus punivit adulterium non perpetratum, sed destinatum Abimelech cum Sara uxore Abrahæ, etsi materiale duntaxat et inculpabile, eo quod Sara dixisset se sororem Abrahæ, non uxorem. Unde ex eo graviter S. Ambr. lib. 1. de Abraham cap. 2. conjuges fidei conjugalis admonens: *Adest,* inquit, *præsul conjugii Deus, quem nihil lateat, nullus evadat, nemo irrideat; vicem absentis mariti tuetur, servat excubias, imo sine excubiis deprehendit reum, antequam faciat quod paraverit: in animis singulorum, in mentibus universorum crimen agnoscit. Et si maritum adulter fefelleris, non falles Deum: et si maritum evaseris, etsi judicem fori luseris, non evades judicem totius mundi. Ille gravius ulciscitur injuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti. Major enim injuria auctorem quam custodem thalami sprevisse, nec consideratum.*

Hujus fidei idem Ambros. lib. 5. Hexam. cap. 3. exemplum dat pisces: *Nullus,* inquit, *alteri, sed generi suo miscetur; thymallus thymallo, lupus lupo. Scorpæna quoque castitatem immaculati connubii generi suo servat. Itaque habet pudicitiam generis sui, sed venenum generis sui non habet; non enim percutit scorpæna, sed reficit. Nesciunt igitur alienigena pisces aut adulterina contagia, sicut sunt ea quæ coeunte asinorum equarumque inter se genere magna cura hominum perpetrantur, vel rursus cum equus asinæ miscetur; quæ sunt vera adulteria naturæ. Nam utique majus est, quod in naturæ colluvionem committitur, quam quod in personæ injuriam.* Idem c. 7. adulteros comparat viperæ, quæ cum muræna copulatur: *Grave,* inquit, *est adulterium, et naturæ injuria. Duos primum Deus fecit, Adam et Evam, hoc est virum et uxorem; et uxorem de viro hoc est, de costa Adam; et jussit ambos esse in*

uno corpore, et in uno spiritu. Quod unum separas corpus, unum dividis spiritum; natura adulterium est; sed hoc docet murænæ et viperæ, non jure generis, sed ardore libidinis expetitus amplexus.

Porro Ælianus exemplum fidei conjugalis dat palumbes lib. 3. de Animal. cap. 44 : *Ex avibus*, ait, *castissimi ab omni stupro palumbes; ut enim mas et femina tanquam nuptiis alligati sunt, adeo ad stabile et certum connubium adhærescunt per summam castimoniam, ut neuter alienum cubile attingat. Si qui ad alienam oculos adjecerint, eos reliqui circumsedentes marem quidem mares discerpunt, feminas vero feminæ.* Idem ait de mari turturum et columbarum albarum, sed feminæ ignosci. Idem rem miram refert lib. 7. cap. 25. de canicula Sicula, quæ adulterum in domo absconditum prodidit. Idem lib. 8. cap. 20. narrat ciconiam heram adulterantem excæcasse. Adulteros etiam legitur occidisse elephas. Sed omnia superat avis dicta porphyrio, de qua ita scribit Ælianus lib. 3. cap. 42 : *Acerrima rivalitate ardet, et mulieres quæ sunt sine viro, observat; quod si cum matrefamilias stuprum fieri cognoverit, se strangulat*, tum ex dolore, tum ut crimen prodat.

Hoc festivo noctuæ et lucis apologo repræsentat Cyrillus l. 3. Apolog. moral. c. 17. cui titulus : *Contra fures, qui ibi sæpius deprehenduntur, ubi latere crediderunt. Cum multum*, inquit, *de nocte noctua in furti facinore desudasset, radio diei præventa, minus intuens, sed plus timens, cœpit de luce conqueri, et maledicere diei, dicens : O caliginosam lucem ! ô obscuram diem acceleratione apertam, dubitatione lethiferam ! utquid prævenisti me? cur tam cito venisti ? ecce jam non video ubi condar. Siquidem visa ab inimicantibus avibus confundar. Cui mox adversatrix lux ita respondit : Certe quod tibi nequam odiosa sim gaudeo, sed magis quod caliginosa sim jubilo ; sed maxime quod tibi damnosa sim exsulto. In nocte enim vides, ut noceas, cæteris quiescentibus, inquietaris ut rapias; universis dormientibus, vigilas ut occidas. Inquietasti noctem, sprevisti diem, odisti lucem, pervertisti ordinem naturalem.* Deinde exemplo reliquarum avium eamdem confutat : *Revera cæteræ aves, cum surgo, surgunt; cum advenio, jucundantur; cum appareo, ad invenienda pascua pacificæ ventilantur. Tu vero, surgente die, quiescis ut lateas; apparente die, dispares ne pereas; ac quando alii vigilant, tu dormis, ut per noctem malefaciendo discurras. Quare cum illuminatrix sim cunctorum, cunctis gratissima tibi sum tenebra odiosa, et cum omnibus sim secura, tibi soli timorifera. Cum oculus tuus nequam sit, cor malevolum, conscientia scelerosa, non miror si contuitus tuus frangat sapphirum, qui attactus fugat venenum; quoniam in æternum habes spiritum venenosum, qui impugnat virtutem, fugit lucem, et odit splendorem. Quod autem mansuetæ aves tibi adversentur, evidens argumentum est tuæ malitiæ, contra quam non omnis duntaxat lex armatur, sed tota etiam natura æquitatis amica insurgit. Quibus dictis, adversus eam statim insurgentibus avibus, mox dilaniata est mansuetudinis inimica.*

31. Et erit dedecus omnibus, eo quod non intellexerit timorem Domini,] q. d. Adulter suum adulterium voluit celare tenebris noctis, et secreto conclavis ; at Deus ejus scelus et dedecus toti orbi deteget, cum illud morte per judicem, vel alia publica pœna et clade puniet, idque condigne et merito, eo quod adulter practice *non intellexerit*, id est, non cogitarit, *timorem Domini*, ut ejus timore ab adulterio se cohiberet, q. d. Eo quod non timuerit Dominum, sed suas libidines Deo Deique amori prætulerit. Unde Tigurina, puta Vatabl. *Erit*, inquit, *omnibus dedecori, eo quod animo religionem Domini non coluerit.* Græca Complut. Romana, cæteraque, ac Syrus hunc versum non habent.

Nota : *Intelligere* hic et in Proverbiis cæterisque libris ethicis, idem est quod sapere et prudenter agere ; atque *intellectus* vocatur ipsa sapientia, prudentia et virtus. Sic psal. 40. 2. dicitur : *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem*, qui scilicet practice intelligit quantæ virtutis et meriti sit misereri pauperis, ideoque ei misereatur et succurrit. Unde Chald. vertit : *Beatus qui cogitat, ut ægro et pauperi prospiciat;* intelligens, scilicet, Dei consilio id fieri, tum ut pauperem per paupertatem probet et exerceat ; tum ut divitum misericordiam exploret et exstimulet, ait ibidem Eusebius; tum ut cogitet dives sibi idem accidere posse. Sic et psal. 118. 95 : *Testimonia tua intellexi*, id est, cognovi et practicavi. Et v. 100 : *Super senes intellexi.* Et v. 104 : *A mandatis tuis intellexi.*

32. Sic et mulier omnis relinquens virum suum, et statuens hæreditatem ex alieno matrimonio.] Hæc sententia suspensa expletur v. 34 : *Hæc in Ecclesiam adducetur.* Quod enim dixit de adultero, ejus occultum facinus fore publicandum, publicaque ignominia et supplicio castigandum idem nunc dicit de adultera, q. d. Adultero similis et in scelere par est adultera, ideoque simili infamia et morte, puta lapidatione juxta legem Mosis punietur. Porro adultera *statuit hæreditatem ex alieno matrimonio*, id est, hæreditatem statuit et consignat spurio, quem concipit ex marito alterius matrimonii, puta ex adultero, q. d. Adultera hæredem mariti sui efficit spurium filium adulteri, quæ ingens est fraus et injustitia. Unde Tigurina vertit : *Idem accidet mulieri virum suum deserenti, et hæredem paranti ex alieno;* Syrus : *Et etiam mulier quæ offendit maritum suum, et supponit hæredem ex alio.* Porro antequam sententiam absolvat et pœnam exprimat, quanta sit hujus sceleris gravitas et injuria ex triplici capite demonstrat, dum subdit ;

33. Primo enim, in lege Altissimi incredibilis fuit; secundo, in virum suum deliquit ; tertio, in adulterio fornicata est (græce, *in fornicatione mœchata est*), et ex alio viro filios statuit sibi.] *Incredibilis*, id est incredula, id est infida fuit, fidem Deo datam non servavit; hoc enim significat græcum ἠπείθησε. Triplicem enim adulteræ injuriam recenset : prima est in Deum, cujus auctoritatem violavit, dum ejus legi fidem et obedientiam, quam in circumcisione vel baptismo promisit, non præstitit; secunda in maritum, cui fidelitatem in contractu matrimonii stipulatam violavit ; tertia in matrimonium, cujus jura et sanctitatem per adulterium fornicando læsit. Accedit quarta injuria in filios legitimos, quorum hæreditas ad nothos et adulterinos vel in totum, vel ex parte transfertur. Et quinta, quod corpus suum (æque ac animam) quod erat, vel esse debebat, templum Spiritus Sancti, adulterio profanavit et polluit, juxta illud Apostoli : *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi*, 2. Cor. 6. 15. Et v. 19 : *An nesci-*

tis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, et non estis vestri? Unde Tigurina vertit : *Primum enim legi non obtemperavit* (alii, *in Dei legem contumax fuit*), *deinde peccavit in virum suum; tertio autem adulterio constuprata est, et liberos ex alieno viro peperit;* Syrus : *Primo, quia ementita est legem Dei; et secundo, maritum adolescentiæ suæ ; et tertio, fornicationem adulterii, quia ex extraneo supposuit filium. Ementita est*, id est, mendaciter fraudavit, infideliter fefellit, fidem datam violavit. Porro adultera peccat in Deum, maritum, filios, et seipsam ; esto maritus vel filii dent ei facultatem adulterandi ; nam eam dare nequeunt, nec jure suo cedere possunt. Quare semper adulterium est eis injurium; quia crimen violati thori essentialiter in se continet injuriam Dei, viri, uxoris et filiorum. Ita Palacius.

34, 35 et 36. HÆC IN ECCLESIAM ADDUCETUR, ET IN FILIOS EJUS RESPICIETUR. NON TRADENT FILII EJUS RADICES, ET RAMI EJUS NON DABUNT FRUCTUM. DERELINQUET IN MALEDICTUM MEMORIAM EJUS, ET DEDECUS EJUS NON DELEBITUR.] Quintuplici injuriæ ab adultera commissæ quintuplicem pariter ejus pœnam assignat. Prima est, quod *in Ecclesiam*, id est, in cœtum populi, publice *adducetur*, quasi infamis et rea, ut de adulterio convicta damnetur et lapidetur, uti adducta à Pharisæis fuit adultera coram Christo, Joan. 8.

Secunda, quod non tantum in se, sed et in filiis suis punietur. Nam *in filios respicietur*, id est, inquiretur, ut spurii à legitimis verisque hæredibus secernantur, infamia notentur, et hæreditate excludantur ; hoc enim significat Græcum επισκοπη εσται, id est, inspectio et visitatio erit. Unde Tigur. vertit : *Ipsa producetur in concionem, et in liberos ejus inquiretur;* alii, *animadvertetur;* Syrus : *Ipsa quoque de Ecclesia egredietur* (q. d. Ejicietur ex Ecclesia et cœtu fidelium, imo viventium omnium per lapidationem et mortem), *et super filios ejus* (alia lectio habet, *super pectus ejus*, juxta ritum in exploratione adulterii à Deo præscriptum Numer. 5. v. 18. et 22.) *peccata ejus in memoriam revocabuntur.*

Tertia, quod *non tradent* (Syrus, *non jacient ;* Tigur. *non agent*) *filii ejus radices*, q. d. Filii ejus non erunt longævi, nec radicabitur eorum familia et prosapia ; sed cito eradicabitur et exterminabitur progenies adulterina, juxta illud Sapient. 4. v. 3 : *Spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt.* Unde Græca Romana sic legunt : *Non diffundentur filii ejus in radicem*, id est, non diffundent radices.

Quarta : *Rami ejus non dabunt* (Syrus, *non facient;* Tigurina, *non afferent;* alii, *non edent*) *fructum*, q. d. Filii ejus non progignent liberos, sed erunt steriles vel illiberes, ut infame adulterii semen et propago exstirpetur. Hac pœna sæpe, licet non semper, adulteros et adulteras punit Deus. Rursum spurii in vita non edent fructus illustrium operum, ait Palacius; ac sæpe matribus sunt similes, quia earum levitatem et petulantiam ex ipsis in conceptu, lactatione et educatione hauriunt et induunt.

Quinta : *Derelinquet* (adultera) *in maledictum memoriam ejus*, id est, *suam*. Ita Rom. hoc est, ut alii legunt : *Relinquetur in maledictum memoria ejus, et dedecus ejus non delebitur*, q. d. Memoria ejus non erit in benedictione, sed in maledictione ; omnes qui eam nominari audient, illi maledicent. Erit ipsa ergo maledictum et probrum omnium, non tantum hominum, sed et seculorum. Unde Tigur. *Memoriam suî relinquet in exsecratione, nec probrum ejus abolebitur ;* alii : *Relinquet exsecrabilem suî memoriam, et dedecus ejus non emaculabitur*, Syrus : *Relinquetur in maledictionem memoria ejus, et delicta ejus non delebuntur.*

Tropol. adultera est anima hæretici et cujusvis peccatoris, ait Rabanus : *Unde dicit primo*, inquit, *illam deliquisse, eo quod legi Altissimi incredibilis fuit, quando sanctorum Patrum fidem et traditionem in Sacris Scripturis sequi noluit. Secundo, virum suum dereliquit, quia charitatem Dei et proximi habere despexit. Tertio, in adulterio fornicata est, quando fœdere turpissimo per errorem associata est diabolo, à quo filios ignobiles accepit, quando prava dogmata et perversa opera ejus maligno instinctu generavit; hæc in Ecclesiam adducetur, et in filios ejus respicietur, cum ejus perversitas ubique in conventu fidelium per sanctorum Doctorum solertiam declaratur, et doctrina ejus ubique damnatur ; nec secta illius, quæ fundamentum veritatis non habet, perseverantem bonorum operum fructum gignere prævalet; sed ignominiosam memoriam post se relinquens confusione perpetua confundetur. Unde et fideles quique, ejus damnationem futuram agnoscentes, spernunt ejus societatem, et eligunt Catholicæ fidei tenere in omnibus firmitatem.*

37. ET AGNOSCENT QUI DERELICTI SUNT, QUONIAM NIHIL MELIUS EST QUAM TIMOR DEI; ET NIHIL DULCIUS QUAM RESPICERE IN MANDATIS DOMINI.] *In mandatis*, id est, in mandata : Hebræi enim verba contactus, sive corporalis, sive mentalis, quale est respicere, videre, etc., construunt cum ב, id est, *in*. Sensus est, q. d. Ex probro et pœna adulterorum et impiorum, qui Deum non timuerunt, per antithesin contrarii colligent mortales *nihil* esse *melius*, id est, honestius et utilius, *timore Dei, et nihil dulcius quàm* attendere, obedire, et obsequi *mandatis Domini.* Timor enim Dei est observatio et obedientia mandatorum ejus. In hoc ergo omne hominis bonum consistit, puta omnis honestas, omnis utilitas, omnis suavitas et voluptas humana. Hæ enim sunt tres boni species; omne enim bonum vel honestum est, vel utile, vel suave et delectabile; perfectum autem est quod hæc tria in se continet et comprehendit. Unde Tigurina vertit : *Ut superstites cognoscant nihil esse religione Domini potius, nec quidquam suavius quàm mandatis ipsius attendere ;* Syrus : *Et cognoscent omnes habitatores terræ, et omnes qui supersunt in orbe, quia non est quidquam melius timore Dei, et non est quidquam jucundius quàm custodire præcepta ejus.* Licet enim lex et virtus peccatori initio conversionis sit dura et aspera; tamen sensim per gratiam Dei dulcescit, eoque magis quo magis ei assuescit, præsertim, dum per eam credit et sperat se assecuturum vitam et gloriam æternam. Hoc est quod ait Sapiens Eccles. 12. 13 : *Deum time, et mandata ejus observa ; hoc est enim omnis homo*, q. d. Hoc est omne bonum, omnis perfectio, omnis felicitas hominis. Et Psaltes psal. 33 : *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus.* Et Psal. 18 : *Judicia Domini dulciora super mel et favum.* Habet plane mel, et deliciæ humanæ suum saporem ; sed

quantum vincunt divina res temporales, tantum sapor divinorum transcendit sapores terrenos, ait Palacius. Idipsum fuse et operose toto cap. seq. Siracides ostendet.

38. GLORIA MAGNA EST SEQUI DOMINUM : LONGITUDO ENIM DIERUM ASSUMETUR AB EO.] Dedecori, quod adulterum et adulteram sibi suisque prolibus consciscere dixit v. 31, opponit decus et gloriam timentis Deum, q. d. Adulter sequitur suas amasias, concupiscentias et libidines; ideoque sibi suisque parit æternum dedecus, et indelebile probrum; at vero timens Deum, adeoque Dei legem et timorem, sequitur paritque sibi suisque æternum decus et gloriam. Quia *gloria magna est sequi Dominum ;* nam servire Deo regnare est : primo, quia nobile est servire Deo nobilissimo, qui est summa et divina majestas; secundo, quia hæc servitus facit nos similes Deo. Ita Clemens Alexand. lib. 7. Stromat. versus finem docet quod, sicut illi qui studendo sequuntur Ciceronem, Platonem, Aristotelem, fiunt Ciceroniani, Platoniani, Aristotelici, imo novi quasi Cicerones, Platones et Aristoteles; sic et illi qui Deum sequuntur, voluntati legique ejus obediendo, fiunt divini et quasi dii quidam terrestres. Sic enim ait : *Quemadmodum si quis in Ischomacho studium posuerit, eum faciet agricolam; et si Lampidi, nautam; et Charidemo, Imperatorem; et Simoni, equitandi gnarum; et Perdici, cauponem; et Crobylo, obsoniorum conditorem; et Archelao, saltatorem; et Homero, poetam; et Pyrrhoni, contentiosum; et Demostheni, oratorem; et Chrysippo, dialecticum; et Aristoteli, physicum; et Platoni, philosophum : ita qui paret Domino, et per eum datam sequitur prophetiam, efficitur ad magistri imaginem, Deus qui in carne versatur.* Subdit deinde : *Hanc ergo altitudinem minime assequuntur, qui non sequuntur Deum eos ducentem ; ducit autem per Scripturas divinitus inspiratas.* Tertio, quia Deus sibi servientes remunerat gloriâ regni cœlestis, eosque facit reges universi, juxta illud Apocal. 5. 10 : *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabimus super terram.* Unde causam subdens, ait : *Longitudo enim dierum assumetur ab eo.* Ubi τὸ eo tam referre potest Dominum, quam sequentem Dominum, q. d. Sequens Dominum assumet et accipiet longævitatem, tum hujus vitæ (hanc enim Deus promisit et præstitit piis in veteri Testamento, ut Abrahæ, Isaac, Jacob, Joseph, Mosi, Tobiæ); tum futuræ, puta beatam æternitatem assumet à Domino, qui suî sequelam amplissimo hoc præmio remunerabitur. Græca habent : *Longitudo dierum suscipi te ab eo;* Tigurina : *Gloria ingens est sequi Dominum, et ab eodem recipi, vitæ longinquitas.* Unde Jansenius suspicatur Nostrum primitus vertisse : *Longitudo enim dierum assumi te ab eo;* ut sit sensus : *Longitudo dierum*, id est vita æterna, obtinetur per hoc quod Dominus assumit te ad se.

Nota : Licet omnes timentes Deum, puta omnes humiles, omnes obedientes, omnes patientes, omnes religiosi (et cæteri) sequantur Deum; tamen id proprie hîc tribuitur castis et virginibus : hos enim opponit adulteris. Ratio est, quod Deo mirifice placeat castitas, eo quod ipse sit purissimus spiritus, adeoque sit ipsa increata puritas et castitas, atque in hac puritate ejus sanctitas consistit, ut docet S. Dionysius de Divin. nomin. Hinc S. Joannes Apoc. cap. 14. 4. vidit virgines sequi agnum quocumque ierit. Nam, ut ait Paulus 1. Corinth. 6. 16 : Sicut *qui adhæret meretrici, unum* cum ea *corpus efficitur;* sic qui adhæret Domino per mentis corporisque castitatem, *unus spiritus est cum eo.*

Præclare hanc sententiam pertractat S. Cyprianus tract. de Habitu virg. *Qui*, inquit, *fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, quo modo et Deus manet in æternum. Æterna igitur et divina sectanda sunt, et omnia Dei voluntate facienda sunt, ut Domini nostri vestigia et magisteria sectemur, qui monuit et dixit : Non descendi de cœlo ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me*, Joan. 6. *Quod si non est major domino suo servus, et liberatori debet obsequium liberatus; qui esse cupimus Christiani, debemus quod Christus fecit, imitari. Scriptum est, et legitur, et auditur, et in exemplum nostri Ecclesiæ ore celebratur : Qui dicit se in Christo manere, debet quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare*, 1. Joan. 2. 6. *Ambulandum est igitur vestigiis paribus, æmula ingressione nitendum est. Tunc respondet ad fidem nominis sectatio veritatis, et credenti præmium datur, si quod creditur et geratur.* Idem tract. de Zelo et livore : *Quomodo portavimus imaginem ejus qui de limo est, portemus et imaginem ejus qui de cœlo est. Imaginem autem cœlestem portare non possumus, nisi in eo quod esse nunc cœpimus, Christi similitudinem præbeamus : hoc est enim mutasse quod fueras, et cœpisse esse quod non eras, ut in te divina nativitas luceat, ut ad patrem Deum deifica disciplina respondeat, ut honore et laude vivendi Deus in homine clarescat, ipso exhortante et monente, et eis qui se clarificant, vicem mutuam pollicente : Eos, inquit, qui clarificant me, clarificabo, et qui spernit me spernetur*, Joan. 12. Subjicit deinde exemplum, nimirum nos debere imitari Deum in dilectione inimicorum : Deus enim peccatores hostes suos diligit, donisque et gratia sua prævenit. Ac subdit : *Si hominibus lætum est et gloriosum, filios habere consimiles, et tunc magis generasse delectat, si ad patrem lineamentis paribus soboles subsiciva respondeat; quanto major in Deo patre lætitia est, cum sic spiritaliter nascitur, ut in actibus ejus et laudibus divina generositas prædicetur! Quæ justitiæ palma est, quæ corona, esse te talem de quo Deus non dicat : Filios generavi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me!* Isaiæ, 1. *Collaudet te potius Christus, et invitet ad præmium, dicens : Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi*, Matth. 25. Idem de Oratione Dominica : *Quanta autem Domini indulgentia, quanta circa nos dignationis ejus et bonitatis ubertas, qui sic nos voluerit orationem celebrare in conspectu Dei, ut Deum Patrem vocemus, et, ut est Christus Dei Filius, sic et nos Dei filios nuncupemus! Quod nomen nemo nostrûm in oratione auderet attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare. Meminisse itaque, fratres dilectissimi, et scire debemus, quia quando patrem Deum dicimus, quasi filii Dei agere debemus, ut, quo modo nos nobis placemus de Deo patre, sic sibi placeat et ille de nobis. Conversemur quasi Dei templa, ut Deum in nobis constet habitare. Nec sit degener actus noster à spiritu, ut qui cœlestes et spirituales esse cœpimus, non nisi spiritalia et cœlestia cogitemus et agamus; quia et ipse Dominus Deus dixit : Eos qui clarificant me, clarificabo; qui me*

spernit, spernetur. Beatus quoque Apostolus in Epistola sua posuit : Non estis vestri; empti enim estis pretio magno : clarificate et portate Deum in corpore vestro, 1. Corinth. 6.

Sic Abraham secutus est Deum, Genes. 12. 4. ubi S. Ambros. lib. 1. de Abraham, cap. 2 : *Sapientis* (Biantis) inquit, *vox fuit : Sequere Deum. Prævenit Abraham dicta factaque sapientum, et secutus Deum, exivit de terra sua.* Quin et Cicero lib. 3. de Finib. memorat inter alia sapientum præcepta : *Qui jubeat*, inquit, *sequi Deum, et se noscere.* Ejusdem meminit Plutarch. lib. de Audiendo. Celebre est illud Homeri, καὶ τις θεὸς ἡγεμόνευε, id est, *et Deus aliquis ductor fuit.* Et illud Platonis in Critone : *Sine*, ait, *ô Crito, ut hoc pacto agamus, quandoquidem hac nos ducit Deus.*

Vide hic quanta sit militiæ nostræ præstantia et gloria, quod Deum habeamus ducem : quanta item securitas; tanto enim duce quis timeat? *Nolite recedere*, ait Samuel 1. Reg. 12. 20, *à tergo Domini, et nolite timere.* Quare ex adverso magnum probrum, magna inertia, magna pusillanimitas nolle sequi quò Deus dux noster præcedit, nosque ducit. Herodotus lib. 4. narrat Darium regem Persarum, proficiscentem contra Scythas, cum Ocobazus Persa nobilis ex tribus quos habebat filiis, duos tantum qui eum in bellum sequerentur obtulisset, sibique tertium reservaret, valde indignatum jussisse omnes tres occidi, patrique relinqui, ut ostenderet quàm indignum esset, quantumque nefas nolle quempiam regem in aciem euntem sequi. Simile narrat de Xerxe Darii filio : cui in Græcos castra moventi, cum Pythius Lydiæ rex comites daret et asseclas quatuor filios, quintum vero utpote primogenitum apud se detineret; illico Xerxes eum per medium secari jussit, perque media illius membra exercitum ire. Si id fecere Darius et Xerxes reges terreni, et homines ut cæteri, quid faciet Deus Rex regum et Dominus dominantium?

Porro, ne quis se excuset, dicatque difficile, imo impossibile esse, ut homo debilis Deum omnipotentem quaquaversum sequatur; hac de causa Deus humanitatem induit, Christusque factus est homo, ut homo hominibus agendo et patiendo viam præiret per labores, dolores et opera quæcumque in cœlum. Audi S. Ambrosium in psal. 118. octonario 5. explicantem illud: *Deduc me in semitam mandatorum tuorum, quia ipsam volui. Quis*, inquit, *hoc dicit, nisi qui sequitur Christum? Non potest alius hoc dicere, nisi qui illud exsequitur quod scriptum est : Post Dominum Deum tuum ambulabis, et ipsi adhærebis, quia ipse te deducit*, Deuter. 10. *Quomodo deducat, audi : Nisi quis tulerit crucem suam, et post me secutus fuerit, non est me dignus*, Matth. 10. *Præcedit ergo Christus ut nos sequamur, præcedit Verbum. Principium Christus est, ideo Sapientia dicit : Dominus creavit me principium viarum suarum*, Proverb. 8. *Advertimus quod et principium Christus, et finis viarum sit.* Et paulo post : *Est natus ex virgine; creatus est, ut redimeret creaturas; homo factus est, ut homines à morte perpetua liberaret. Creatus est, ut vias mihi demonstraret æternas, quibus homo redire possit ad Dei regnum. Ergo quia principium est viarum Dei, hoc principium sequamur. Primus viam novi ingressus est testamenti, ut viam devotionis sterneret nobis. Si jejunamus, ante nos ille jejunavit : si pro nomine ejus sustinemus injurias, prius ille sustinuit pro nostra redemptione : cervices suas posuit in flagella, maxillas suas in palmas; ascendit crucem, ut doceret mortem non esse metuendam. Denique quasi præcedens ait Petro : Tu me sequere. Et ideo Petrus cursum consummavit, quia secutus est Christum.* Joan. 21.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ENCOMIUM SAPIENTIÆ.

HUNC ENIM TITULUM HABENT BIBLIA GRÆCA ROMÆ EMENDATA.

QUOD IN FINE CAPITIS PRÆCEDENTIS DIXIT : QUONIAM NIHIL MELIUS EST QUAM TIMOR DEI, ET NIHIL DULCIUS QUAM RESPICERE IN MANDATIS DEI. GLORIA MAGNA EST SEQUI DOMINUM, LONGITUDO ENIM DIERUM ASSUMETUR AB EO, IDIPSUM TOTO HOC CAPITE PROSEQUITUR. IGITUR SAPIENTIA HIC LOQUITUR, SEQUE DILAUDAT ET COMMENDAT HOMINIBUS, AB ORIGINE, OFFICIIS, DOMO, PULCHRITUDINE ET FRUCTIBUS. PRIMO ITAQUE OSTENDIT ORIGINEM ET GENUS SE DUCERE A DEO ; SECUNDO, V. 6. DOCET SE COELOS, MARE, TERRAM, OMNIAQUE QUÆ IIS CONTINENTUR, CREASSE, DIRIGERE, ET GUBERNARE SAPIENTISSIME ; TERTIO, V. 12. ASSERIT SE DOMUM ET SEDEM FIXISSE IN SION, ET POPULO ISRAEL ; QUARTO, V. 17. SUI PULCHRITUDINEM DEMONSTRAT, COMPARANS SE ARBORIBUS PULCHERRIMIS, PUTA, CEDRO, PALMÆ, OLIVÆ, CINNAMOMO, BALSAMO, MYRRHÆ, TEREBINTHO, VITI ; QUINTO, V. 24. SUOS FRUCTUS ENARRAT : NIMIRUM, DILECTIONEM, TIMOREM, AGNITIONEM, SANCTAM SPEM, OMNEMQUE VERITATEM, VITAM ET VIRTUTEM ; SEXTO, V. 32. DOCET SE CONTINERI IN LEGE, MOYSI, ET PROPHETIS, AB EISQUE REQUIRENDAM ; SED MAXIME A CHRISTO, CUJUS PLENAM SAPIENTIAM AC DOCTRINÆ ABUNDANTIAM ET FECUNDITATEM COMPARAT FLUVIIS PHISON, TIGRI, EUPHRATI, JORDANI, IMO MARI. PORRO, SIRACIDES DE MORE IMITATUR SALOMONEM, QUI PROVERB. 8. PARI MODO SAPIENTIAM SE LAUDANTEM OMNIBUSQUE COMMENDANTEM INDUCIT.

1. SAPIENTIA laudabit animam suam, et in Deo honorabitur, et in medio populi
sui gloriabitur, 2. et in ecclesiis Altissimi aperiet os suum, et in conspectu vir-
tutis illius gloriabitur, 3. et in medio populi sui exaltabitur, et in plenitudine
sancta admirabitur, 4. et in multitudine electorum habebit laudem, et inter
benedictos benedicetur, dicens : 5. Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita
ante omnem creaturam. 6. Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens, et
sicut nebula texi omnem terram : 7. ego in altissimis habitavi, et thronus
meus in columna nubis. 8. Gyrum cœli circuivi sola, et profundum abyssi penetravi : in flucti-
bus maris ambulavi, 9. et in omni terra steti : et in omni populo, 10. et in omni gente pri-
matum habui : 11. et omnium excellentium et humilium corda virtute calcavi : et in his omni-
bus requiem quæsivi, et in hæreditate Domini morabor. 12. Tunc præcepit, et dixit mihi
Creator omnium : et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo. 13. Et dixit mihi : In Jacob
inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices. 14. Ab initio, et ante secula
creata sum, et usque ad futurum seculum non desinam, et in habitatione sancta coram ipso
ministravi. 15. Et sic in Sion firmata sum, et in civitate sanctificata similiter requievi, et in
Jerusalem potestas mea. 16. Et radicavi in populo honorificato, et in parte Dei mei hæreditas
illius, et in plenitudine sanctorum detentio mea. 17. Quasi cedrus exaltata sum in Libano, et
quasi cypressus in monte Sion : 18. quasi palma exaltata sum in Cades, et quasi plantatio rosæ
in Jericho : 19. quasi oliva speciosa in campis, et quasi platanus exaltata sum juxta aquam in
plateis. 20. Sicut cinnamomum, et balsamum aromatizans odorem dedi : quasi myrrha electa
dedi suavitatem odoris : 21. et quasi storax, et galbanus, et ungula, et gutta, et quasi Liba-

nus non incisus vaporavi habitationem meam, et quasi balsamum non mixtum odor meus. 22. Ego quasi terebinthus, extendi ramos meos, et rami mei honoris et gratiæ. 23. Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris, et flores mei fructus honoris et honestatis. 24. Ego mater pulchræ dilectionis, et timoris, et agnitionis, et sanctæ spei. 25. In me gratia omnis viæ et veritatis, in me omnis spes vitæ et virtutis. 26. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et à generationibus meis implemini : 27. Spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum. 28. Memoria mea in generationes seculorum. 29. Qui edunt me, adhuc esurient : et qui bibunt me, adhuc sitient. 30. Qui audit me, non confundetur : et qui operantur in me, non peccabunt. 31. Qui elucidant me, vitam æternam habebunt. 32. Hæc omnia liber vitæ, et testamentum Altissimi, et agnitio veritatis. 33. Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum, et hæreditatem domui Jacob, et Israel promissiones. 34. Posuit David puero suo excitare regem ex ipso fortissimum, et in throno honoris sedentem in sempiternum. 35. Qui implet quasi Phison sapientiam, et sicut Tigris in diebus novorum. 36. Qui adimplet quasi Euphrates sensum : qui multiplicat quasi Jordanis in tempore messis. 37. Qui mittit disciplinam sicut lucem, et assistens quasi Gehon in die vindemiæ. 38. Qui perficit primus scire ipsam, et infirmior non investigabit eam. 39. A mari enim abundavit cogitatio ejus, et consilium illis ab abysso magna. 40. Ego sapientia effudi flumina. 41. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio, ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæ ductus exivi de paradiso. 42. Dixi : Rigabo hortum meum plantationum, et inebriabo prati mei fructum. 43. Et ecce factus est mihi trames abundans, et fluvius meus appropinquavit ad mare : 44. quoniam doctrinam quasi antelucanum illumino omnibus, et enarrabo illam usque ad longinquum. 45. Penetrabo omnes inferiores partes terræ, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino. 46. Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam, et relinquam illam quærentibus sapientiam, et non desinam in progenies illorum usque in ævum sanctum. 47. Videte quoniam non soli mihi laboravi, sed omnibus exquirentibus veritatem.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 et 2. SAPIENTIA LAUDABIT ANIMAM SUAM, ET IN DEO HONORABITUR, ET IN MEDIO POPULI SUI GLORIABITUR : ET IN ECCLESIIS ALTISSIMI APERIET OS SUUM, ET IN CONSPECTU VIRTUTIS ILLIUS GLORIABITUR.] Est prosopopœia; inducitur enim hîc sapientia quasi persona et regina sapientissima, sanctissima, pulcherrima, ditissima, gloriosissima, quæ quasi magistra omnes erudit, omnesque ad suî disciplinam, studium, imitationem, obsequium et cultum invitat. Porro *sapientia* hîc generaliter ampleque accipitur, ut tam physicam, qua Deus omnia creat et gubernat; quam moralem, qua omnia juste sancteque efficit; tam creatam, quam increatam, sive essentialem, quæ communis est toti Sanctissimæ Trinitati, sive personalem, quæ propria est Filio, complectatur. Unde nonnulla quæ hîc dicuntur de sapientia, magis conveniunt essentiali, alia magis personali, alia magis creatæ. Filius enim, puta Christus, qua Verbum æternum Dei Patris est Sapientia creata et hypostatica, sive personalis à Deo Patre genita; idem, qua homo, est Sapientia in utero B. Virginis incarnata, uti fusius dixi cap. 1. 1. Unde Rabanus, Lyranus et Palacius totam hanc sapientiæ panegyrim, ad litteram soli Christo incarnato assignant. Ecclesiasticus, inquit Palacius, accepit per revelationem, futurum ut sapientia genita, seu Filius Dei, coram Deo, coram omnibus hierarchiis Angelorum (omnibus Angelis advocatis è mundo in cœlum) hanc luculentissimam orationem in suî laudem habitura esset. Et ego probabilissime opinor eam orationem habuisse, quo die incarnari voluit. Quó die coram Deo, et tota curia cœlesti eam habuit; et postquam habuit, magnum audientium applausum sibi conciliavit. Ita ipse recte, sed nimis arcte. Favet, quod dicit versus 2 : *Et in conspectu virtutis illius*, id est, coram militia cœlesti, *gloriabitur*; quodque ait Paulus Hebr. 1. 6 : *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes Angeli Dei.*

Sensus ergo est, q. d. Hucusque ego Siracides, quasi encomiastes sapientiæ, multa sparsim, dixi de ejus laudibus; nunc illam ipsam loquentem introducam, ut ex ore ejus hæc et plura melius, clarius, efficacius intelligatis, itaque ejus amore exardescatis, et in ejus admirationem studiumque rapiamini. *Et in Deo honorabitur*, id est, sapientia honorabit et laudabit seipsam; sed *in Deo*, id est, ad Domini Dei auctoris sui honorem et laudem, non ad vanam suî gloriam. Porro id faciet *in ecclesiis Altissimi*, id est, in cœtibus fidelium : hi enim soli capaces sunt sapientiæ veræ et practicæ, puta, prudentiæ, virtutis et sanctitatis. Unde hos solos sibi erudiendos sumit sapientia, in iisque gloriosa sua Deique opera et virtutes celebrat et deprædicat. Quocirca subdit : *Et in conspectu virtutis illius* (græce, δυνάμεως αὐτοῦ, id est, exer-

citus, vel exercituum Dei; puta, in conspectu omnium Angelorum et hominum fidelium); *gloriabitur*, id est, gloriosas suas Deique virtutes et facinora commemorabit et celebrabit. Hinc enim dicitur *Deus Sabaoth*, id est exercituum; quia Angelos omnes hominesque ad manum habet quasi legiones validissimas, quibus hostes suos debellat. Ubi nota. Populum Dei fidelem nominat primo: *Ecclesiam*, ob conventus ad sacra peragenda, quæ pacis sunt; *exercitum* vero ad bella, Deo duce, contra vitia et vitiosos peragenda. Unde Syrus vertit: *Sapientia laudabit animam suam;* id est, *seipsam et in medio populi Dei honorabitur. In Ecclesia Dei aperiet os suum, et in medio exercituum ejus gloriabitur;* Tigurina vero: *Sapientia commendat seipsum, et in medio populo suo gloriatur. Os suum aperit in concilio Altissimi, et coram potentia ejus se prædicat*, q. d. Sapientia coram Deo potentissimo, Deique summa potestate et majestate laudabit seipsam; ut ostendat hasce laudes audiri debere magna cum humilitate, reverentia, attentione, desiderio, studio et obedientia; utpote quæ coram Deo judice et vindice id faciat, qui hæc sapientiæ elogia aspernentes potentissime, severissime et acerrime puniet.

Mystice, apte Ecclesia in Officiis divinis B. Virginis hæc omnia (quidquid frustra obstrepat Lutherus, et occlament hæretici) accipit de B. Virgine, idque justissimis et gravissimis de causis: prima est, quia B. Virgo inter puras creaturas (Christus enim matrem superans non est pura creatura, sed mixtum quid ex Creatore et creatura: qua Deus enim est Creator; qua homo, creatura) est opus Dei sapientissimum, in cujus, scilicet, conceptione, nativitate, generatione, æque ac sanctificatione et glorificatione Deus summam ostendit sapientiam; nimirum, longe majorem quàm ostenderit in creatione cœli et terræ, ac totius universi, imo omnium Angelorum et hominum. Hæc enim omnia sua dignitate, puta, maternitate, gratia et gloria longe superat B. Virgo; Deus enim in ea, velut prima et nobilissima creatura, se suaque omnia quasi in speculo perfecto expressit, ut in ea ab omnibus semper laudetur et glorificetur.

Secunda, quia Deus B. Virgini in ejus conceptione, majorem quàm ulli Angelo vel homini indidit sapientiam, virtutem et sanctitatem, quam deinde ipsa singulis momentis augendo et duplicando continue, per annos 72, quibus vixit, mire auxit, adeo ut ipsa sit idea omnis sapientiæ et sanctitatis hominum et Angelorum. Tota enim hæc panegyris potest accipi de sapientia creata: hæc autem in B. Virgine fuit perfectissima; quia ipsa perfectissime post Christum participavit sapientiam Dei, ejusque quasi exemplar nobis à Deo est proposita.

Tertia, quia ipsa est mater æternæ sapientiæ in se incarnatæ. Sicut ergo filius ejus est Sapientia genita et incarnata; sic ipsa est sapientia illum gignens et incarnans. Adde: ipsa Christi, qui est æterna Sapientia, illustrissimum est membrum. Quare, cum hîc laudatur Sapientia Dei, puta, Christus, utique laudatur et B. Virgo ejus mater; laus enim filii est laus matris. Quare, sicut Christus dicitur *primogenitus omnis creaturæ;* sic et B. Virgo dicitur primogenita omnis creaturæ, quia prædestinata fuit à Deo, ante cæteras omnes creaturas; sicut enim Christus prædestinatorum est primus, uti docet Script. et Theologi: sic et B. Virgo. Cum enim prædestinatus est Christus, Christique incarnatio; simul prædestinata est ejus conceptio et nativitas ex B. Virgine: non enim decebat, nisi ex illa, ipsum carnem assumere.

Quarta, quia ipsa nobis est mater et causa omnis sapientiæ, id est, prudentiæ et sanctitatis; hanc enim per ipsam nos accipere vult Christus, qui non per aliam quàm ipsam, naturam nostram induere elegit. Quare, sicut de Christo incarnato ait S. Paulus 1. Corinth. 1. 30, quod factus sit nobis sapientia, justitia, sanctificatio et redemptio; sic Christus idem analogice concessit suæ matri, ut causaliter fieret nobis sapientia, justitia et sanctificatio; quia per illam nos suæ gratiæ, sapientiæ, justitiæ et redemptionis voluit fieri participes et compotes. Deus ergo illam nobis æque ac sibi statuit matrem, ac ad eam, quasi matrem in omni tentatione, difficultate, defectu virium et gratiæ nos voluit recurrere, ac per eam omne bonum omnemque gratiam impetrare, itaque in ea jugiter laudare Deum.

Dices: Quomodo cum veritate aptari possunt B. Virgini illa quæ Sapientia dicit de se, v. 6: *Ego feci ut in cœlo oriretur lumen indeficiens;* v. 40: *Ego effudi flumina?* Resp. primo mystice, q. d. Ego feci ut in cœlis, id est Ecclesiis, oriretur Christus qui est sol justitiæ, feci ut in iis oriretur lux fidei. Rursum, ipsa, quasi mare gratiarum, earum flumina in Ecclesiam et fideles effundit; secundo, ad litteram hoc sensu, q. d. Ego fui causa cur Deus crearit lucem, cœlos, mare, flumina, totumque universum. Hujus enim creatio ordinata fuit ad justificationem et glorificationem Sanctorum, factam à Christo per B. Virginem, tanquam ad suum finem; ordo enim naturæ creatus et institutus est propter ordinem gratiæ. Quia ergo B. Virgo fuit mater Christi, ac consequenter fuit medium nostræ redemptionis, ac totius ordinis gratiarum à Christo instituti; hinc pariter fuit causa finalis creationis universi; universi enim finis est Christus, ejusque mater et Sancti; ut scilicet Sancti in universo hoc per Christum et B. Virginem gratia et gloria donentur. Quare creationis universi causa finalis fuit prædestinatio Christi, B. Virginis et Sanctorum. Licet enim universi partes quædam sint Christus et B. Virgo, ideoque eo posteriores in genere causæ materialis; tamen in genere causæ finalis sunt priores. Quare inter creationem universi et nativitatem Christi ac B. Virginis, est mutua quædam contradependentia; nec enim Deus nasci voluit Christum et B. Virginem, nisi in universo hoc; nec vicissim voluit universum hoc existere sine Christo et Beata Virgine, imo propter illos illud creavit. Totum enim universum ad Christum et Beatam Virginem, ordinemque gratiarum, velut ad sui complementum et finem referri et ordinari voluit. Vide nostrum Suarez, Vasquez, Valentiam, 3. p. q. 1. ac P. Canisium, l. 5. Marial. cap. 6, et l. 1. c. 12. Christus ergo et B. Virgo sunt causa finalis, ob quam creatum est universum, ac proinde ejusdem sunt causa formalis, puta exemplaris, scilicet, idea. Ordo enim gratiarum, in quo

primus est Christus et B. Virgo, est idea et exemplar, juxta quod Deus creavit et disposuit ordinem naturæ totiusque universi. Vide Dionysium, Carthusium qui omnia quæ hoc capite dicuntur, sigillatim B. Virgini accommodat.

3 et 4. ET IN MEDIO POPULI SUI EXALTABITUR, ET IN PLENITUDINE SANCTA ADMIRABITUR (id est admirationi erit) : ET IN MULTITUDINE ELECTORUM HABEBIT LAUDEM, ET INTER BENEDICTOS BENEDICETUR, DICENS,] q. d. Populus fidelis, audiens hæc præconia sapientiæ, eamdem exaltabit : et plenitudo, id est, multitudo, amplus plenusque cœtus Sanctorum, eam admirabitur (sic sumitur *plenitudo* pro multitudine v. 16. et alibi) ; et multitudo electorum, ac qui à Deo sunt benedicti, eam laudabunt et benedicent. Hic versus jam deest in Græco et Syro, eumque omittit S. Ambros. lib. 4. de Fide c. 4; olim fuisse in Græco liquet ex nostro Interprete, et ex S. Cypriano lib. 2. Testimon. Tigurina vertit : *In medio populi sui se geret magnifice, et in sancta multitudine miraculo est. In cœtu electorum laudem habet, et se beatam inter beatos prædicat, et ait :*

5. EGO EX ORE ALTISSIMI PRODIVI, PRIMOGENITA ANTE OMNEM CREATURAM.] Hæc verba proprie competunt Sapientiæ increatæ, tum essentiali, tum personali, puta, Verbo æterno, et Filio Dei : suo tamen modo competunt quoque sapientiæ creatæ, uti ostendi cap. 1. v. 1.

Quæres : Quodnam *os* Dei, ex quo prodiit sapientia? Resp. Anthropopathῶs, id est, humano more, tribuitur Deo os, cum ipse sit purissimus spiritus, carens ore et corpore. Primo ergo S. Ambros. lib. de fide contra Arian. cap. 2. per *os* accipit jussionem Dei, qua initio Genesis dixit : *Fiat lux, fiant luminaria, fiat firmamentum, etc.,* illicoque omnia facta sunt. Tunc ergo ex ore Dei prodiit sapientia, cum ex sapientia sapientissime dixit : *Fiat cœlum et terra;* itaque sapientiam ipsam opere quasi enixus est, et in lucem edidit. Sic et Jansenius : Significat, inquit, juxta litteralem sensum, sapientiam Dei verbo editam esse in mundo, cum Dei verbo omnia creata sunt, in quibus Dei sapientia (quæ ante mundi creationem velut latebat in corde Dei) mire declarata est, et hominibus exhibita.

Secundo, simplicius, generalius et germanius *os* hîc metaphorice significat mentem et intellectum Dei : sicut enim ex ore formatur et prodit verbum oris vocale, sic ex mente formatur et prodit verbum mentis, sive mentale. Quod enim est os capiti, hoc est mens animæ. Unde Lyranus : *Os Altissimi,* inquit, *dicitur potentia generativa Patris, qua producitur verbum spiritale, sicut ore producitur verbum sensibile.* Quare sicut verbum oris nostri exprimit totum conceptum mentis nostræ ; sic Pater æternus uno hoc Verbo mentis dicit et exprimit omne quod sapit, omne quod comprehendit, imo omne quod est, omne quod habet, omne quod potest, ac consequenter omnes creaturas possibiles. Unde in hoc Verbo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ divinæ absconditi.

Dicit ergo : *Ego ex ore Altissimi prodivi;* id est, ego ex mente Dei, velut verbum mentis prodii, aut, mente Dei concepta sum, mentis Dei partus sum et proles. Est catachresis. Sicut enim ore dicimus verbum sensibile, ita Deus mente dicit et concipit Verbum divinum intelligibile ; tum essentiale, quod commune est toti SS. Trinitati; tum notionale et personale, quod proprium est Filio, cui proprie hæc competunt, teste S. Ambros. lib. 1. de Fide c. 7. et lib. de Filii divinitate c. 12. Unde aliqui pro *ore* legunt, *corde.* Ita Agnellus Episcop. Ravennas Epist. ad Arminium, quæ exstat tom. 4. Biblioth. SS. Patrum, Arianis quærentibus an Filius, cum venit in mundum, formam servi accipiens, deseruerit Patrem, respondit : *Sit verbum, quod exierit de ore meo, et introierit in aurem tuam, et per aurem tuam in corde tuo cœperit manere, dic mihi : Numquid, quia in pectore tuo manet, jam in meo pectore non est? Si ergo sensus per os meum egressus, in tuam mentem ingressus, meam non deserit animam ; quanto magis ex Deo Patre egressus sermo, pectus Patris deserere non potuit? Nam ipse Filius dicit : Ego ex corde Patris prodii,* Ecclesiast. 24; *et Pater dicit : Eructavit cor meum Verbum bonum,* ps. 44. Porro S. Ambros. lib. 4. de Fide c. 4 : *Dicimus,* inquit, *potestatis esse, quod nos filios Dei fecit ; proprietatis autem generationem esse oracula divina declarant. Dicit enim Sapientia Dei : Ego ex ore Altissimi prodivi; hoc est, non coacta, sed libera : non potestati obnoxia, sed nata, generationis arcano, privilegio dominationis, et jure potestatis.* Unde sequitur, *primogenita,* id est, primo elicita et concepta, *ante omnem creaturam.* Licet enim sapientia hîc generatim capiatur, ut communis est creatæ et increatæ, non quomodolibet; sed quatenus ipsa est idea et causa creaturarum, ut sequitur : tamen proprie hæc verba competunt Filio, qui à Patre procedit ut Verbum et idea Patris, juxta quam omnia dixit et creavit. Unde Syrus vertit : *Ego ex ore Altissimi processi;* Tigurina : *Ego prodivi ex ore Altissimi; ante omnem rerum naturam primogenita;* alii : *Ego ex ore Altissimi exivi;* hoc enim significat Græcum ἐξῆλθον. Quocirca solus Filius proprie est primogenitus Patris, idque ab æterno ante omnem creationem et creaturam : quare à S. Paulo vocatur *primogenitus omnis creaturæ,* Coloss. 1. 15. Hinc patet pluralitas personarum in SS. Trinitate : genitus enim à gignente sive genitore distinguitur ; nemo enim potest gignere seipsum. Judæi id pertinaciter negant, dicuntque in Deo unam esse personam, sicut est una essentia. Quare hunc locum accipiunt de lege data Mosi, quam ipsi fingunt creatam fuisse à Deo ante mundum, per duo millia annorum, quæ sane insulsa est fabula. Ita Lyranus.

Ex hoc loco Theologi docent Filium procedere et gigni immediate, non à natura divina, sed ab ore, id est, ab intellectu divino Patris : ipse enim est Verbum mentis paternæ ; ac refutant Durandum in 1. dist. 6. q. 2, qui opinatus est processiones Filii et Spiritus Sancti in divinis esse immediate per naturam, et non per intellectum, vel voluntatem. Vide Suarez lib. 1. de Trinit. c. 5. n. 5.

Porro Jansenius, qui hæc omnia accipit de Sapientia Dei essentiali, censet eam primogenitam dici ante omnem creaturam, quod ante omnia in Deo substiterit, nunquam quidem in eo incipiens; sed cum eo semper permanens. Verum hoc proprie non est esse primogenitum; sed esse ingenitum et permanens. Quare hoc epithetum proprie competit soli Sapientiæ no-

tionali, puta, Filio; sapientiæ vero essentiali et increatæ, abusive duntaxat per catachresin, qua *primogenita* idem est quod primo mente concepta. Unde Sixtus Papa Epist. 1. hæc verba Ecclesiastici producit ab probandum Filium esse Patri coæternum et consubstantialem.

Prima est hæc laus sapientiæ, qua ipsa se laudat ab origine nobilissima : originem enim et genus ducit à Deo, idque ab æterno. Unde in sequentibus docet eam à Deo prodeuntem exstitisse ideam, et causam cœli et terræ, omniumque rerum creatarum; sed tandem proprie se ostendisse, et fixisse sedem in populo fideli, puta, in Israelitis, posteris Abrahæ et Jacob.

Perperam Ariani ex τῳ *primogenita* inferebant Christum esse creaturam, sed primam. Τὸ enim *primo*, inquiebant, dicit respectum ad secundum, q. d. Christus est primogenitus Dei; quia secundogeniti sunt Angeli, cæteræque creaturæ. Perperam, inquam : nam Filius est genitus, non creatus; creaturæ vero sunt creatæ, non genitæ à Deo. Igitur τὸ *primo* respicit quidem creaturas, sed in alio ordine productionis, q. d. Filius est prius genitus, quam creaturæ sint creatæ : nam Filius ita est primogenitus, ut idem sit pariter unigenitus, ut ait S. Joannes c. 1. 18.

Moraliter hæc verba Siracidis legens et ruminans B. Henricus Suso, in sapientiæ amorem totus exarsit, uti refert Auctor Vitæ ejus cap. 4; unde ipsemet Suso in Dialog. c. 7. ita sapientiam loquentem, et homines ad se invitantem, introducit : *Ego præcelso edita sum genere, et clarissimis orta natalibus. Ego amantissimum sum paterni cordis Verbum, et secundùm suavissimam abyssum naturalis generationis meæ ex purissima ac nuda Patris substantia mirifice placeo blandissimis oculis ejus, in mellitissima ac flagrantissima Sancti Spiritus charitate. Ego thronus felicitatis, ego animarum corona sum: oculi mei lucidissimi, os delicatissimum, genæ rubicundæ et candidæ, totaque habitudo et species mea tanti decoris et gratiæ, tamque absolutæ elegantiæ, ut etiamsi quis eo nomine ad extremum usque judicii diem, in fornace ardenti jacere deberet, quo vel unico meî posset conspectu perfrui; nec sic adhuc pro dignitate meritus id esset. Ego lana candidissima tam præclare ornata sum vestibus picturatis, variis intextis floribus* (*puta, rubentibus rosis, albicantibus liliis, purpureis violis, aliisque quibuslibet*) *tam delicate circumdata sum, ut quantumvis amœni ac vernantis Maii flores omnes, pratorum omnium, quamvis apricorum, virentes frutices et virgulta, denique camporum quorumlibet pulcherrimi flosculi, si cum mea venustate conferantur, non aliud sint quam horridi tribuli.* Unde concludens subdit : *Ego in divinitate ludum ludo jucundissimum; unde in beatos angelicos spiritus tanta redundat copia gaudiorum, ut mille anni vix brevissima eis horula videantur. Totus cœli exercitus, præ insolita admiratione, in me suos intendunt obtutus, meque observant. O terque quaterque beatum illum, cui hanc amoris ludum, isthæc jucunda tripudia in cœlestibus gaudiis ad latus meum, delicatas tenenti manus meas, felicissima securitate in omnem æternitatem celebrare dabitur. Non nisi unicum ex ore meo blanditer proficiscens verbum, omnem instrumentorum musicorum harmoniam, omnes Angelorum omnium melodias superat. Tam sum amabilis et suavis animæ puræ et amanti, ut præ meî desiderio merito rumpi deberent corda omnium.* Hæc Suso.

Mystice hæc verba Siracidis adaptes B. Virgini : ipsa enim non solum excelluit sapientia et gratia omnes Angelos et omnes homines; sed et velut caput eamdem in omnes Adæ posteros se invocantes transfundit. Audi S. Hieron. vel potius Sophron. serm. de Assumpt. *Dei genitrix*, ait, *electa et præelecta, vere ab Angelo salutatur et prædicatur gratia plena, per quam largo Spiritus Sancti imbre superfusa est omnis creatura.* Et B. Petrus Chrysol. ser. 142: *Beata*, inquit, *quæ sola inter homines audire meruit præ omnibus : Invenisti gratiam apud Dominum. Quantam? quantam superius dixerat: plenam? et vere plenam, quæ largo imbre totam funderet et infunderet creaturam. Invenisti enim gratiam apud Deum. Hæc cum dicit, et ipse Angelus miratur, aut feminam tantum, aut omnes homines vitam meruisse per feminam.* Rursum Sophronius : *Talibus*, inquit, *decebat Virginem oppignerari muneribus, ut esset gratia plena, quæ dedit cœlis gloriam, terris Deum pacemque refudit, fidem gentibus, finem vitiis, ordinem vitæ, ac moribus disciplinam.* Et rursus : *Quid mirum, si lætitiam et gloriam plenam et superplenam habet in regno, quæ gratiam plenam et superplenam habet in exsilio? Quid certe mirum, si tam in cœlo, quam in terra ejus plenitudo super omnem creaturam sit, de cujus plenitudine omnis natura virescit?* Utrumque locum citat S. Bonav. in Speculo c. 7. quibus attexit hæc S. Anselmi verba : *O femina plena et superplena gratia; de cujus plenitudinis abundantia respersa reviviscit omnis creatura!*

Ad id spectant etiam illa S. Bernardi sermone de Aquæductu : *Petit*, inquit, *supereffluentiam ad salutem universitatis : Spiritus Sanctus, ait, superveniet in te; et copiosum illud balsamum tanta plenitudine influet, ut copiosissime effluat circumquaque.* Et alibi : *Plena*, inquit, *sibi, superflua nobis.* Concludit S. Bernard. serm. citato de Aquæductu : *Deus totius boni plenitudinem posuit in Maria, ut proinde si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis, ab ea noverimus redundare, quæ ascendit deliciis affluens. Hortus plane deliciarum, quem non modo afflaverit veniens, sed et perflaverit superveniens Auster ille divinus, ut undique fluant et diffluant aromata ejus, charismata, scilicet, gratiarum. Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, ubi dies? Tolle Mariam, hanc maris stellam, maris utique magni et spatiosi, quid nisi caligo involvens, et umbra mortis, et densissimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, et votis omnibus Mariam hanc veneremur : quia sic est voluntas ejus qui totum nos habere voluit per Mariam.* Accedit Richardus Victor. in Cant. c. 28 : *Omnium*, inquit, *salutem desideravit, quæsivit, obtinuit; imo salus omnium per ipsam effecta est.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE POTENTIA, CREATIONE ET GUBERNATIONE SAPIENTIÆ.

6. Ego feci in cœlis, ut oriretur lumen indeficiens.] Tigurina, *indefessum.* Lux enim, initio mundi, per sapientiam Dei in cœlis creata, semper in iis mansit, et luxit, imo aucta est quarta die mundi, cum ex ea factus est sol, luna et stellæ, uti declaravi Gen. 1. 14. Hæc est secunda laus sapientiæ ab effectu, quod, scilicet, ipsa sit causa rerum, ac præsertim lucis, quæ est quasi oculus, anima et vita mundi: cum enim ipsa sit lux, hinc præ aliis creatis meminit lucis à se factæ; cumque eam vocat indeficientem, significat etiam post diem judicii lucem non defuturam. Hæc verba jam desunt in Græco et Syro; sed legit ea S. Maximus homil. 2. de festo Paschæ: *Ipse est Dei Filius,* inquit, *cui Pater dies divinitatis suæ eructat arcanum* (juxta illud psalm. 18. 3: *Dies diei eructat verbum*); *Ipse, inquam, est dies, qui ait per Salomonem: Ego feci, ut oriretur in cœlo lumen indeficiens.*

Quocirca D. Ludov. Blosius in Aspirat. apte et pie ad Sapientiam anhelus ita suspirat: *O Sapientia æterna, lumen tuum mihi præbe. Illucesce mihi, ô lux fulgida et gratiosa, ut in meridiem clarissimam vertantur tenebræ cæcitatis meæ. Exorna, ô bone Jesu, animam meam illo charitatis decore, quem diligis; impingua eam illo amoris adipe, quo delectaris; aufer ab ea quidquid oculis tuis minus placet, et eam redde tibi per omnia placentem. O ardor suavissime, vora, et feliciter consume pulvisculum substantiæ meæ. Transfer me in te, ut ego indissolubili amoris glutino tibi adhærens vivam ex te, et tanquam lilium efflorcam coram te. O venustissime atque vernantissime flos, Jesu; ô vita perennis; vita, per quam vivo, sine qua morior; vita, per quam gaudeo, sine qua mœreo; vita dulcis et amabilis, concede, ut tibi jungar, te amplectar, et suavi charitate soporatus in te, qui es pax gratissima, sancte obdormiam!*

Notat Lyran. Describitur hìc, inquit, generatio sapientiæ genitæ, puta Christi, primo æterna, v. 1; deinde temporalis ex Virgine descendente ex David, v. 34; mox, post generationem Verbi, describitur hoc v. 6. creatio mundi. Similem ordinem servat S. Joannes Evang. c. 1. ubi v. 1. assignat emanationem Verbi divini à Patre, dicens: *In principio erat Verbum;* secundo, mundi creationem, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt;* tertio, Verbi incarnationem, cum subdit: *Et Verbum caro factum est.*

Mystice hæc verba: *Ego feci in cœlis, ut oriretur lumen indeficiens,* adaptes B. Virgini. Unde B. Petrus Damiani serm. de Assumpt.: *Electa ut sol. Electa,* inquit, *sed præelecta, ut sol; quia sicut sol solus orbem illuminat; sic hæc sola solidiori lumine et Angelos et homines illustrat.* Et post nonnulla: *Nihil habuit Spiritus in visibilibus creaturis excellentius, cui excellentiam Virginis compararet; multo enim altius aliquid habuit claritas solis, quam lunæ; quia etsi illa minores stellas obscurat, non tamen penitus occultat; hic vero lucidius incandescens, ita sibi siderum et lunæ rapit positionem, ut sint quasi non sint, et videri non possint. Similiter et virga Jesse veri prævia luminis, in illa inaccessibili luce prælucens, sic utrorumque spirituum habebat dignitatem, ut in comparatione Virginis nec possint, nec debeant apparere.* Et inferius: *Considera,* inquit, *quam stellaris et serena obumbratio, quam luminosus fulgor circularem orbem tanti sideris superfundat, et aliorum luminum claritatem non mediocriter offuscet; sic et Virgo inter animas Sanctorum, et inter Angelos evecta, merita singulorum et omnium titulos antecedit. Quamlibet stellæ reluceant, luna tamen et magnitudine præeminet, et splendore; sic utramque naturam Virgo singularis superat, et immensitate gratiæ, et fulgore virtutum.* Et Richard. Victor. ad illa Cant. 4: *Duo ubera tua, sicut duo hinnuli gemelli,* etc. *His hinnulis,* inquit, *dicta B. Mariæ ubera comparantur; quia, cum tam Angeli quam Sancti pro peccatoribus solliciti sint, et eis tam meritis quam intercessione subveniant; credendum est B. Virginem tantum in hoc posse, quantum utraque simul creatura; imo utraque potentior judicatur; quia utraque per hanc reparatur, et Angelorum ruina per hanc restaurata est, et humana natura reconciliata.* Rursum S. Anselm. apud S. Bonav. in Specul. c. 7: *Tibi solum,* inquit, *loquor, Domina, beneficiis tuis plenum esse mundum, inferna penetravit, cœlos superavit; per plenitudinem enim gratiæ tuæ, quæ in inferno erant, se lætantur liberata; et quæ supra mundum sunt, se lætantur restaurata.* Ipse etiam Bonav. c. 5. sic ait: *O quam late, et quam longe arbor illa magna beata virgo Maria ramos suos extendit; quam late ad homines, quam longe ad Angelos, quam alte ad Deum!*

Et sicut nebula texi omnem terram.] Syrus: *Sicut nebula cooperui terram.* Tigurina: *In modum nebulæ terram omnem obtexi.* Significat tenebras primigenias, de quibus dicitur Genes. 1. 2: *Tenebræ erant super faciem abyssi,* q. d. Ego sapientia tenebris, quasi nebula primitus texi terram, utpote rudem et deformem, ne ejus deformitas appareret, sicut homo nudus tegit suam nuditatem tenebris et latebris; ut τὸ *nebula* sit ablativi casus. Sensus ergo est: Sicut nebula solet tegere terram; sic sapientia per tenebras primigenias, quasi suî nubem et nebulam, texit terram, juxta illud Job 38. 9: *Cum ponerem nubem, vestimentum ejus* (maris et terræ), *et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem,* q. d. Sicut infans nudus fasciis obvolvitur et vestitur; sic ego nuditatem primigeniam terræ tenebris, quasi pannis infantiæ fasciisque vestivi et obvolvi.

Addit noster Gregor. de Valentia, de Opere sex dierum, in opere secundæ diei: *Quasi nebula,* inquit, obtexit sapientia terram; quia aer initio mundi creatus non fuit purus, sed immixta ei fuit nebula, quæ proxime texit terram, et aspectum prohibuit (etiam orta luce) ejus spatii patentis, quod nunc ex terra cernimus

usque ad ipsa corpora cœlestia, quousque pertingere potest acies oculorum.

Hinc secundo exponi potest, q. d. Ego terram texi nebula, id est, continua successione tenebrarum et noctis, post creationem lucis et solis, cujus lumen indeficiens immediate ante descripsit; illi enim hanc nebulam opponit: nebula enim est symbolum tenebrarum et noctis. Unde nebulæ ænigma apud Symposium hoc exstat:

Nox ego sum facie; sed non sum nigra colore,
Inque die media tenebras tamen affero mecum:
Nec mihi dant stellæ lucem, nec Cynthia lumen.

Tertio, nonnulli cum Lyrano apposite per nebulam metonymice accipiunt aquas nebulosas et caliginosas, quæ in genesi mundi totam terram, aerem et ætherem usque ad cœlum empyreum repleverunt; ex quibus Deus deinde formavit omnes cœlos, elementum ignis et aeris; quæque, Genes. 1, vocatur *abyssus: Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi.* Sapientia ergo hîc suam potentiam, providentiam et fecunditatem significat, nimirum, quod aquis nebulosis operuerit terram, ut illam irrigaret et fecundaret ad producendum ex ea herbas, arbores et plantas; homines item et animalia, cæteraque omnia. Huc facit illud psalmi 147. 5: *Qui dat nivem, sicut lanam; nebulam, sicut cinerem spargit*, q. d. Deus solus eloquio, id est, verbo suo, dat nivem quæ candore, levitate, mollitie, ait Theodor. densitate et calore similis est lanæ: nam nix quasi lana terram tegit ad eam fovendam, calefaciendam et fecundandam, dum halitus et expirationes calidas terræ cohibet; et intra terram repellit, ut earum calore semina jacta altiores et latiores agant radices, itaque uberem dent messem. *Et nebulam*, Hebr. pruinam, *sicut cinerem spargit.* Pruina enim similis est cineri colore, copia, calore et virtute; nam instar cineris exurit et consumit nimium humorem terræ, itaque eam calefacit, temperat et fecundat. Unde Sextus Pompeius: *Pruina*, inquit, *dicitur quasi perurens.* Deus ergo sicut in æstate terram pluviis et ventis eventilat et refrigerat, ne æstu lædatur; ita in hieme, ne lædatur frigore, eam nive quasi lana fovet, pruina quasi igne calefacit, crystallo vel grandine quasi pane et cibo alit; grandines enim quasi grana sacchari terram edulcorant, humectant et nutriunt. Hoc est quod subdit Psaltes: *Mittit crystallum* (id est grandinem) *suam, sicut buccellas.*

Quarto, sic exponas: Sicut nebula tegit terram; ita ego sapientia texi tegoque terram, non nebula, sed gloria mea, et pulchritudine varia creaturarum. Unde Arabicus nude vertit: *Exivi namque de ore Altissimi, et operui terram.* Porro, apte gloria comparatur nebulæ; quia olim gloriam suam et splendorem majestatis suæ, quam oculus humanus ferre non potuisset, infringere et obvelare Deus solet nebula. Unde per nebulam Dei gloria repræsentabatur in tabernaculo Mosis, Exodi 33. 9; et in templo Salomonis, 3. Reg. 8. 10, ac Isaiæ cap. 6. 4. Unde Suarez lib. 2. de Opere sex dierum, cap. 5, num. 6, tertiam et quartam expositionem conjungens: Sapientia, ait, terram texit aqua, perinde ac solet terra tegi nebula: vel potius, *sicut nebula*, quia majestate sua et præsentia terram implebat ad eum modum, quo de divino Spiritu dicitur: *Spiritus Domini ferebatur super aquas;* quia, scilicet, fovebat illas præsentia et virtute sua.

Mystice, B. Virgo, æternæ Sapientiæ mater, tegit terram quasi nebula: primo, quia hominum miseriam et nuditatem tegit sua misericordia et gratia; secundo, quia eorum humorem et phlegma, id est, acediam et torporem, desiccat et calefacit, eosque efficit fervidos et fecundos bonorum operum; tertio, sicut nebula, flante Austro, adveniens solvit glaciem et rigorem ab Aquilone inductum, terramque humectat; ita Virginis intercessione, per Spiritus Sancti gratiam, solvitur gelu et obduratio cordis à diabolo inducta, ac virentes virtutum actus producuntur. Quare S. Bernardinus tom. 3. serm. 11. a. 11. verba illa Eccli. 43: *Medicina omnium in festinatione nebulæ*, adaptat B. Virgini; ait enim medicinam omnium hominum esse in festiva Assumptione Virginis: *Quia omnes*, inquit, *qui volunt, participes fiunt gratiæ suæ.* Ac citat S. Bernardum dicentem Deiparam copiosissima charitate sua omnibus sapientibus et insipientibus fecisse se debitricem; et misericordiæ sinum aperire, ac de plenitudine ejus accipere universos.

7. Ego in altissimis habitavi,] disponendo cœlum empyreum, ait Lyranus, illudque mox ut à me creatum est, replendo innumeris Angelorum myriadibus. Licet enim Sapientia divina, puta Deus, Deique Filius, sint per essentiam, præsentiam et potentiam in toto mundo, juxta illud Jerem. 23: *Cœlum et terram ego impleo;* tamen habitatio, id est, domus et templum, in quo habitare dicitur Deus, est cœlum, præsertim empyreum; quia in eo suam potentiam, magnificentiam, opes et gloriam ostendit sanctis Angelis et hominibus. Unde ait Isaiæ 66: *Cœlum mihi sedes est; terra autem scabellum pedum meorum.* Porro per cœlum, maxime quidem empyreum, generatim tamen quodvis accipe, non tantum sidereum et æthereum, sed et aereum. Unde de eo subdit:

Et thronus meus in columna nubis.] Nota: In Script. Deus Deique majestas dicitur habitare in nubibus, juxta illud: *Qui ponis nubem ascensum tuum;* idque multis de causis: prima, quia nubes à terra sunt elevatæ et altæ, alta autem et excelsa sedes debetur Deo altissimo; secunda, quia nubibus velatur et tegitur Dei majestas et gloria; tertia, quia in nubibus ostendit suam potentiam: in iis enim et ex iis mirabiliter tonitrua, ventos, imbrem, quo terram fecundat, grandinem, fulgura et fulmina vibrat; quarta, quia alludit ad columnam ignis et nubis, in qua residebat, suamque gloriam ostendebat Deus Hebræis, eosque, præeundo, et dando manna, pascendo per quadraginta annos, deduxit in terram promissam, Exodi 31. 21. Vide ibi dicta. Unde Syrus vertit: *Ego in excelsis superorum tabernaculum meum posui* (alii, *fixi*), *et sedes mea in columnis nubium*, juxta illud psal. 18. 6: *In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo.* Et psal. 17. 11: *Volavit super pennas ventorum. Et posuit tenebras latibulum suum; in circuitu ejus tabernaculum ejus; tenebrosa aqua in nubibus aeris.* Tigurina vertit: *Ego in sublimi sedem cepi, et solium meum super columnam nubis collocavi.* Porro thronus hic sapientiæ non est aliud quàm cathedra Dei docentis, simul et judicantis tribunal, juxta illud

psal. 98. 7 : *In columnam nubis loquebatur ad eos*, tanquam ex tribunali regio et cathedra jus dicens, piis favens, noxios damnans, docens, instruens, dirigens, viam monstrans in terram promissam.

Anagogice, Christus, qui est Sapientia Patris, thronum habebit in nube gloriosa, cum venerit judicare orbem in die judicii, Matth. 24. 30.

Allegor. Rabanus : Thronus, inquit, Filii Dei fuit in columna nubis, id est, inhumanitate excelsa, omnibusque virtutibus dotata, quæ quasi nubes gloriosa velavit et decoravit ejus deitatem, juxta illud Isaiæ 19 : *Ecce Dominus ascendet super nubem levem.*

Mystice, Sapientia incarnata, puta Christus, Dei Filius, novem mensibus habitavit in utero B. Virginis, quasi in cœlo animato, et in columna nubis. Quocirca multi Patres B. Virginem vocant nubem, eo quod ipsa Solis, id est divinæ vindictæ, ardorem temperet, animamque irroret et fecundet. Ita Chrysippus homil. 2. de Deipara : *Ave*, inquit, *nubes pluviæ potum animis Sanctorum exhibentis.* Et Hesychius hom. 2. de Deipar. *nubem* eam dicit, *pluvias incorruptas continentem.* S. Epiphanius serm. de laud. Virg. *Ave*, inquit, *gratia plena, nubes columnæ similis, quæ Deum habes, qui populum deduxit per desertum.* Et iterum : *O B. Virgo, nubes*, inquit, *es lucida, quæ fulgur de cœlo lucidissimum ad illuminandum mundum deduxisti Christum; nubes cœlestis, quæ tonitruum Spiritus Sancti in te ipsa reconditum deduxit in mundum, et imbrem Spiritus Sancti in universam terram, ad producendum fidei fructum, cum impetu demisit.* Proclus Episcopus Constantinop. de Deipara : *Hæc*, inquit, *vere levis nubes, quæ super Cherubim sedentem in corpore suo gestavit.* S. Hieron. in psal. 77. 14 : *Certe*, inquit, *nubem levem debemus sanctam Mariam accipere. Pulchre dixit : In nube diei; nubes enim illa non fuit in tenebris; sed semper in luce.* Andreas Cretensis orat. 2. de Deipara : *O columna*, inquit, *non carnalem per lucem deducens Israelem, qui fugatur; sed spiritualem, qui deducitur ad inerrantem lucem cognitionis, divinis illuminans facibus. O nubes tota lucida, et mons umbrosus, non adumbrans ingratum populum Judæorum, sed dilectum Dei populum, gentem sanctam, maternis tuis tædis illustratam.* S. Bonaventura in Specul. B. Virgin. c. 3. ait : *Maria est nobis columna nubis, juxta illud psalmi : Deduxit eos in nube ; quia tanquam nubes protegit ab æstu divinæ indignationis, et ab æstu diabolicæ tentationis, sicut dicitur in psalmo : Expandit nubem, etc. Maria quoque est columna ignis in nocte seculi hujus illuminans mundum.* Citatque illud Bernardi : *Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, ubi dies? Tolle Mariam, hanc maris stellam, quid nisi caligo involvens, umbra mortis, ac densissimæ tenebræ relinquuntur?* Hæc ex Bonaventura de Virgine, quæ dicitur columna nubis et ignis. Sicut enim de columna hac dicitur Exodi 14 : *In vigilia matutina respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam ignis et nubis, interfecit exercitum eorum, et subvertit rotas curruum, ferebanturque in profundum.* Ita Deus per Deiparam tanquam per fenestram cœli, et per mysticam columnam ignis et nubis respiciens, dæmonis vires et potentiam penitus evertit.

Quod si denique dicas in Dei sede plerumque Dei majestatem auctoritatemque significari, hoc quidem negari non potest; attamen in nulla pura creatura ita relucet Dei gloria atque majestas divina, item attributa, præsertim potentiæ, sapientiæ et bonitatis, sicut in Virgine Deipara. Ut propterea S. Bernardinus tom. 1. concion. 61. art. 6. cap. 4. dicat Deiparam appellari, psal. 8, Dei magnificentiam.

Symbolice, nubes, in qua quasi in throno residet Deus, est divina caligo, de qua docte disserit S. Dionys. Epist. 5 ; Deus enim *lucem inhabitat inaccessibilem*, 1. Timoth. 6. 16. In hac caligine residet SS. Trinitas, puta, tres divinæ personæ, ac primo in ea thronum suum habet Pater, deinde Filius, mox Spiritus Sanctus.

Dices : Una est essentia, majestas, adoratio et thronus (uti ait hic Siracides, et Isaias cap. 6, et S. Joan. Apocal. cap. 4 et 5.) SS Trinitatis ; quomodo ergo insinuas thronum Filii esse medium inter thronum Patris et thronum Spiritus Sancti ? Respondeo : Throni tribuuntur SS. Trinitati figurate et anthropopathωs ; constat enim illam, utpote spiritum, proprie nec egere, nec habere thronum. Throni ergo significant ipsam trium personarum hypostasin sive subsistentiam, ejusque dignitatem et excellentiam : in hac enim subsistunt, et quasi in throno gloriæ suæ resident. Nam, ut ait D. Thom. 1. p. q. 29. art. 3. in corp., persona significat id *quod perfectissimum est in tota natura, subsistens in natura rationali, atque idipsum excellentiori modo convenit personis divinis, quam creatis.* Et ad 2 : *Quia*, inquit, *magnæ dignitatis est in rationali natura subsistere, ideo omne individuum rationalis naturæ dicitur persona; sed dignitas divinæ naturæ excedit omnem dignitatem, et secundum hoc maxime competit Deo nomen personæ.* Si persona, dignitas est; habet ergo suæ dignitatis statum quasi thronum. Ratio est, quia paternitas in Patre magna, imo infinita est dignitas, ex qua, ut ait Apostolus : *Omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur.* Æqualis dignitas est filiatio in Filio, et spiratio in Spiritu Sancto, quas proinde adoratione latriæ colimus et veneramur. Hoc est quod ait Damasc. lib. 1. de fide, cap. 11, *Patrem et Filium distingui perfectionibus personalibus.* Atque tres relationes in personis esse tres eximias perfectiones validis rationibus docet Suarez l. 3. de Trinit. cap. 9, ac Gregor. de Valentia in citatum S. Thomæ locum. Unus igitur est Deus, sive unum Numen, unicusque deitatis est thronus, una pariter essentialis adoratio ; at personæ sunt tres, eæque eximiæ et infinitæ, ideoque singulæ latria colendæ : illæ ergo triplicem habent personalem subsistentiam, et, ut ita dicam, thronum, consequenter et adorationem. Patrem enim, qua Pater est, adoramus ut generantem Filium, Filium adoramus ut à Patre genitum, Spiritum Sanctum ut procedentem ab utroque. Igitur, esto adoratio essentialis Dei, qua Deus est, sit una ; tamen personalis est triplex, nam adoratione personali, quæ propria est Patri qua Pater est, non licet adorare Filium qua Filius est, nec Spiritum Sanctum qua Spiritus Sanctus est; et vice versa : hoc enim esset cum Sabellio confundere tres personas divinas, cum illæ realiter à se invicem distinguantur, sintque tres reales hypostases et subsistentiæ. Sic Ecclesia in festo Pentecostes invocat Spiritum Sanctum, ut personam distinctam à Patre et Filio, in festo SS. Trinitatis sigillatim tres

personas, ut personæ distinctæ sunt, invocat et adorat. Sicut ergo deitatis unius una est essentialis et tribus personis communis adoratio; sic Sanctissimæ Trinitatis trina trium personarum, ac cuilibet sua propria personalis est adoratio, juxta id quod canit Ecclesia in Præfatione Missæ SS. Trinitatis : *Ut et in personis proprietas, et in essentia unitas, et in majestate adoretur æqualitas.* Tam ergo proprietas in personis adoranda est, quam in essentia unitas. Hæc autem proprietas triplex est, ergo triplici personali adoratione adoranda. Rursum in Officio ad *Magnificat,* in secundis Vesp. *Te Deum,* inquit, *Patrem ingenitum, te Filium unigenitum, te Spiritum Sanctum Paracletum, etc., laudamus atque benedicimus.* Pater ergo adoratur ut ingenitus, Filius non ut ingenitus, sed ut unigenitus. Hos thronos notasse videtur Daniel cap. 7. dicens : *Aspiciebam, donec throni positi sunt.* Nam hos thronos fuisse Dei et SS. Trinitatis patet ex eo quod subdit : *Et antiquus dierum sedit, etc.*, cujus deinde majestatem describit, nulla facta Angelorum vel Sanctorum mentione; imo de Angelis primis et summis dicit : *Decies millies centena millia assistebant* (non assidebant) *ei.* Hoc enim decorum et dignitas divinæ majestatis exigit ut Angeli illi, non sedendo assidere, sed stando assistere dicantur. Secus est de Christo judice, cui quasi homini homines, puta, Apostoli, in judicio assidebunt, Matth. 19. Igitur, ut fusius dicta in synopsi contraham, tres personæ divinæ sunt tres reales hypostases; anthropopathως ergo eis tres tribuimus thronos, quia cuique suus debetur honor et adoratio. Unde Ecclesia in Litaniis seorsim singulas personas adorat et invocat, dicens : *Pater de cœlis, Deus, miserere nobis. Fili, redemptor mundi, Deus, miserere nobis, etc.*

Rursum tres in tribus personis sunt relativæ proprietates excellentissimæ, ideoque in suo statu, quasi throno, honorandæ et adorandæ; nam cuique personæ sua est propria, puta, paternitas, filiatio, spiratio. Pater enim per paternitatem generat Filium sibi coæqualem : Filius per filiationem nascitur, ut imago Patris, splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus : Spiritus Sanctus procedit ut amor notionalis Patris et Filii immensus. Pater ergo adoratur ut genitor, Filius ut genitus, Spiritus Sanctus ut amor notionalis : utriusque Summa, Deitatis unus est thronus essentialis; Sanctissimæ vero Trinitatis, triplex personalis.

8, 9, 10 et 11. GYRUM COELI CIRCUIVI SOLA, ET PROFUNDUM ABYSSI (græce, *abyssorum,* id est, profundissimarum aquarum et voraginum, quæ fundo carere videntur, quia eum explorare nequeunt homines) PENETRAVI, IN FLUCTIBUS MARIS AMBULAVI; ET IN OMNI TERRA STETI, ET IN OMNI POPULO, ET IN OMNI GENTE PRIMATUM HABUI, ET OMNIUM EXCELLENTIUM ET HUMILIUM CORDA VIRTUTE CALCAVI.] Tigurina : *Orbem* (alii, *ambitum*) *cœli circuivi sola, vadaque profundi perambulavi. Omnes fluctus maris, et terram omnem, necnon cunctos populos gentesque possedi, et tam excellentium, quam humilium corda calcavi omnium.* Syrus : *In cœlo una cum eo* (Deo) *simul habitavi, et in fundamentis abyssorum ego ambulavi, in fontibus aquarum, et in fundamentis orbis, et in omnibus gentibus et populis dominata sum.* Dicit in præterito : *Habitavi, circuivi, penetravi, ambulavi, steti, primatum habui, calcavi,* ut significet suam antiquitatem et æternitatem, antiquumque et æternum jus et dominium; alioqui hæc præterita, more Hebræo, quamlibet temporis, etiam præsentis et futuri, differentiam significant : *circuivi* ergo, id est, circuivi, circumeo, et circumibo : *calcavi,* id est, calcavi, calco, et calcabo; et ita de cæteris.

Hisce omnibus demonstrat Sapientia amplum et universale suum herile jus, dominium et fortitudinem, ait Rabanus, æque ac scientiam et providentiam circa omnia quæ cœli et terræ ambitu continentur; se, nimirum, omnia perspicere, pervidere, providere, ordinare, disponere, seque omnibus dominari et præsidere, omniaque continere et complecti; secundo, se in omnium rerum creatione legem perpetuo servandam singulis indidisse, obedientesque suæ voluntati et legi cunctas effecisse, quod proprium est sapientiæ munus; tertio, se omnibus gentibus Dei cognitionem, metum et cultum, una cum ratione inseruisse. Primum enim excellentissimumque in omni republ. semper habitum fuit, Numinis reverentia, cultus et religio.

Nota. Cum ait Sapientia : *Gyrum cœli circuivi sola;* si per sapientiam accipias increatam et personalem, puta, Filium Dei, τὸ *sola,* non excludit Patrem et Spiritum Sanctum. Nam, ut ait Evaristus Papa Epist. 1, sicut nihil nocet Filio, quod solus Pater habitet lucem inaccessibilem, ita nihil nocet Patri, quod ejus sapientia sola cœli gyrum circumierit; nam utrobique τὸ *solus* excludit cæteras non personas divinas, sed naturas creatas, puta, omnes homines et Angelos, uti docent Scholastici.

Unde Lyranus hæc de Filio Dei sic particulatim exponit : *Gyrum cœli,* id est, cœlum sidereum, inquit, luminaribus et stellis ornatum, *circuivi sola,* disponendo motum orbium. *Et profundam abyssi penetravi,* præparando concavitates in terra, ut ibi congregatis aquis appareret arida, quæ congregatio vocatur Oceanus vel abyssus. *Et in fluctibus maris ambulavi,* salvando Noe, et eos qui cum eo erant in arca inter aquas diluvii. *Et in omni terra steti,* stabilitatem ei dando undique circa centrum mundi. *Et in omni populo, et in omni gente primatum habui;* nam omnis potestas hominum à Deo est. *Et omnium excelsorum et sublimium corda virtute calcavi;* nam omnes, tam magni, quam parvi, Filio Dei sunt subjecti, quia toti Trinitati. Hucusque Lyranus.

ET IN HIS OMNIBUS REQUIEM QUÆSIVI, ET IN HÆREDITATE DOMINI MORABOR,] q. d. In omnibus populis et gentibus, in quibus me jam dixi primatum tenere et dominari, quæsivi locum et populum, in quo proprie requiescerem per amorem et gratiam, meque oblectarem quasi in populo meî cultore, sapiente, pio et sancto; dixique : *In hæreditate Domini,* id est, in populo fideli, qui est peculium, hæreditas et Ecclesia Domini, *morabor,* id est, morari desidero, gestio et destino. Nolo enim morari in populo infideli et Gentibus idololatris : hi enim sunt hæreditas, id est, cœtus et ecclesia diaboli; ac proinde hi sunt stulti, incapaces, imo hostes mei - ipsi enim sunt inimici veræ sapientiæ. id est : veræ fidei et pietatis. Unde Græca et Syrus pro, *Domini* habent τίνος, id est, *cujus;* sicque clare enuntiant : *Cum his omnibus requiem quæsivi, et cujus in hæreditate morarer,* vel *figerem domici-*

lium, repete, *quæsivi*. Syrus : *In qua hæreditate quiescam?*

Anagog. Sapientia et sapiens quærit requiem in hæreditate Dei cœlesti, nec enim alibi est vera requies, juxta illud Apocal. 14 : *Amodo jam dicit spiritus, ut requiescant à laboribus suis; opera enim illorum sequuntur illos.* Et illud psal. 4 : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* Vide S. Bernard. serm. 2. in festo omnium Sanctorum.

TERTIA PARS CAPITIS.

DE SAPIENTIÆ HABITATIONE IN ISRAEL.

12. TUNC PRÆCEPIT, ET DIXIT MIHI CREATOR OMNIUM, ET QUI CREAVIT ME, REQUIEVIT IN TABERNACULO MEO.] Hucusque Sapientia descripsit suî originem, nimirum, quod à Deo processerit, quia ejus primogenita ; suamque operationem et efficientiam, nimirum, quod cœlum et terram formarit, illustrarit, gubernarit : nunc describit suum officium, et legationem in terras ad homines erudiendos. Itaque poetice loquitur de se, quasi de persona distincta à Deo, cum tamen ipsa reipsa sit Deus. Quare proprie hæc competunt sapientiæ communi, quæ est attributum proprium Deo. Hæc enim hîc personam induit, ac per prosopopœiam facit se velut ministram Dei, ut ejus jussa exsequatur, eique ministret in erudiendis hominibus, ac illis se communicet per sapientiam à se communicatam et creatam. Simili prosopopœia misericordia et justitia dicuntur astare Deo, ab eoque mitti, quasi legati et judices, ad exercendum opera misericordiæ et vindictæ ipsius. Psal. 56. 4 : *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam.* Psal. 77. 49 : *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, et iram, et tribulationem.*

Secundo tamen possunt hæc quoque adaptari Sapientiæ personali, puta, Verbo et Filio Dei. Huic enim appropriatur sapientia et doctrina, sicut Patri appropriatur potentia et creatio, Spiritui Sancto bonitas et sanctificatio hominum. Nam licet Filius in se majestate et dignitate, æque ac natura et deitate par et coæqualis sit Patri; tamen quod officium legationis, quod hîc assumit, ex humana hominum æstimatione videtur Patre esse minor, eique ministrare : mittitur enim hic quasi legatus, ut Patris præcepta exsequatur, eaque hominibus promulget; unde legati personam, quæ regis Deique persona minor hominibus videtur, induit. Loquitur ergo anthropopathως, sive humano more : sic enim rex, licet dignior sit repub. et regno suo ; tamen si ipse à republ. mittatur ad Imperatorem, quoad hoc officium missionis et legationis, censetur minor et inferior esse repub. et Episcopus, si à sua Ecclesia mittatur ad Pontificem, uti missus est S. Athanasius, S. Epiphanius, S. Paulinus, et hodie multi mittuntur; licet major et dignior sit Ecclesia ; tamen quatenus ab ea mittitur, censetur ea esse minor. Sic quoque Filius Dei, quatenus à Patre hîc mittitur, ejusque fit legatus et doctor hominum, anthropopathως, sive apud homines, et ex hominum more et æstimatione, videtur Patre esse inferior; licet in se plane sit par et æqualis. Inducitur ergo hîc Filius ante incarnationem, quasi legatus à Patre proficisci ad Judæos et Israelitas, posteros Abrahæ et Jacobi, ut eos per Mosem doceat legem, fidem et cultum Dei, veramque sapientiam qua fideles, sancti et beati evadant. Ita Lyranus. Missio, inquit, Sapientiæ genitæ (puta, Verbi, sive Filii in mundum) vocatur præceptum. Porro, quomodo Filius dicatur mitti à Patre, quia ab eo procedit; et Spiritus Sanctus à Patre et Filio, à quibus procedit; Pater vero non dicatur mitti à Filio et Spiritu Sancto, utpote qui à neutro procedat, vide S. Thomam et Scholasticos edisserentes 1. part. q. 43. Aliter Palacius : Non dicit, inquit : *Tunc præcepit mihi*, sed solum : *Tunc præcepit*, id est, præcepit intra se, decrevit, et animo firmavit. Sic et Jansenius.

Rursum et potius id præstitit Filius per incarnationem, quando ex posteris Abrahæ, puta, ex B. Virgine incarnatus est, eosque verbo et exemplo docuit viam virtutis et salutis. Tunc enim reipsa Filius ex immensa sua dignatione et gratia *semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo*, ut ait Apostolus Philip. 2. Nam ipsa divinitas Filii se dimisit, et quasi depressit ad imum carnis et humanitatis nostræ, ut ex omni fieret quasi inane et nihil, puta, creatura et homo creatus ; hoc enim significat τὸ *exinanivit.* Porro Filius factus homo, qua homo, minor fuit Patre, et seipso, qua Deus est, uti omnibus clarum est. Sicut ergo Filius ante incarnationem fixit suam sapientiæ et doctrinæ cathedram apud Judæos, docendo eos per Mosem, Pontifices, Scribas et Pharisæos ; sic et post incarnationem eamdem ipse personaliter apud eos fixit et usurpavit, ore proprio evangelizans et prædicans arcana Patris, et abscondita à constitutione mundi. Et hæc omnia significat hîc Siracides, imo ipsa Sapientia, quæ hîc loquitur.

Dicit ergo : *Tunc præcepit, etc.*, q. d. Cum tam avide et sollicite populum et sedem, puta, hæreditatem Domini, in qua requiescerem, quærerem; ecce tibi Deus votis meis obsecundans, populum, locum domumque mihi assignavit in Jacob, id est, in posteritate et populo Israel ; hunc enim elegit ipse in hæreditatem, id est, in suam possessionem, populum et Ecclesiam, in qua ego tabernaculum meum figere desiderabam et destinabam. Præcepit ergo mihi Creator omnium, dixitque : *In Jacob inhabita.* Igitur : *Qui creavit me, requievit*, id est, requiescere me fecit, *in tabernaculo meo*, id est, mihi à Deo attributo, puta, *in Jacob*, id est, in Israel. Hunc sensum exigunt præcedentia et sequentia, ac Græca, quæ habent : κατέπαυσε τὴν σκηνήν μου, id est, *quiescere fecit*, fixit, collocavit, *tabernaculum meum*, et per consequens me in eo. Sic Virgil. in Pharmaceutria ait :

Et mutata suos requierunt (*id est, quiescere fecerunt, collocarunt*), flumina cursus.

Et Plautus in Mostellar. *Quiesce* (id est) quiescere fac, seda, *tumultum hunc, qui est ante ostium.* Est hebraismus: Hebræi enim sæpe *cal* usurpant pro *hiphil*, id est, verbum neutrum pro activo. Sic Paulus ait Rom. 8. 26: *Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus; postulat*, id est, postulare facit; nec enim Spiritus Sanctus postulare potest gemitibus; quia gemere nequit, ait S. August.

Unde Tigurina totam hanc sententiam à v. 11. usque ad v. 14. ita plane clareque connectit, vertitque: *Post hæc omnia quæsivi quietem, et in alicujus possessione domicilium. Tum Conditor universorum mandata mihi dedit, et Creator meus fixit mihi tabernaculum meum, et ait: In Jacob habita, et inter Israelitas accipe possessionem.* Alii ad Græca pressius clariusque: *In Jacob figito tabernaculum, et in Israel hæreditatem adito.* Græcum enim κατασκήνωσον idem est quod: *Figito tabernaculum*, quod respondet ei quod præcessit: κατέπαυσε τὴν σκηνήν μου, id est, *requiescere fecit*, fixit, locavit, *tabernaculum meum.* Sic et Syrus: *In omnibus his requiem quæsivi mihi, quia in qua hæreditate requiescam? Tunc præcepit mihi Dominus universorum, et qui fecit me, et collocavit tabernaculum meum, dixit mihi: In Jacob habita, et stabilire in Israel.*

Si quis tamen malit, τὸ *et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo*, proprie, ut sonat, accipere; sic exponat et adaptet, q. d. Creator omnium, qui creavit me, quique requievit in tabernaculo meo, præcepit et dixit mihi: *In Jacob inhabita.* Deus enim dicitur habitare in tabernaculo sapientiæ, id est, primo, in ipsa sapientia; ipsa enim sibi domus est et tabernaculum. Quo schemate et prosopopœia significatur sapientiam Deo esse domesticam, familiarem et intimam, adeo ut in ea Deus habitare videatur. Sic Deus dicitur habitare in throno misericordiæ et justitiæ. Psal 88. 15: *Justitia et judicium præparatio sedis tuæ.* Psal. 9. 9: *Paravit in judicio thronum suum, et ipse judicabit orbem terræ in æquitate, judicabit populos in justitia.* Proverb. 20. 28: *Roboratur clementia thronus ejus.* Proverb. 25. 8: *Firmabitur justitia thronus ejus.*

Secundo, Deus Pater habitat in Filio, qui est sapientia genita, per περιχώρησιν, id est, circumintercessionem divinam, qua una persona est in alia quavis, nimirum, Pater est in Filio et Spiritu Sancto; Filius est in Patre et Spiritu Sancto; Sanctus Spiritus est in Patre et Filio, juxta illud Christi: *Non creditis, quia ego in Patre, et Pater in me est?* Joan. 14. 10. Et v. 20: *In illo die cognoscetis, quia ego sum in Patre meo.* Unde Evaristus Papa Epist. 1, et Joannes II. Pontifex anno Christi 532. Epist. ad Valerium sic legunt: *Qui genuit me, requievit in tabernaculo meo.*

Tertio, Deus, præsertim Filius, est in carne et humanitate, quam assumpsit, quasi in tabernaculo suo; in ea enim *inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, Coloss. 2. v. 9. Humanitas ergo Christi, quæ est tabernaculum sapientiæ creatæ et incarnatæ, eadem est tabernaculum Dei, et Filii Dei; in ea enim ipse hypostatice, essentialiter et personaliter inhabitat.

Quarto, tabernaculum sapientiæ, id est, veræ fidei, religionis, pietatis et sanctitatis, est Ecclesia, in qua quasi in tentorio et templo suo requiescit Deus Pater, Filius et Spiritus Sanctus.

Tropolog. Nazianz. in Distichis: *Perpetuum tibi sit hoc studium*, inquit, *ut mentem tuam templum Deo exstruas. Hinc enim assequeris, ut eum pro spirituali statua in intimo cordis habeas. Nosce teipsum, hoc est, unde originem duxeris, et qua dignitate præditus sis: sic enim facile primarium illud pulchritudinis exemplar consequeris.* Sic et S. Bernard. in Meditat. cap. 1: *Nihil*, ait, *tam simile est illi summæ Sapientiæ, quam mens rationalis, quæ per memoriam, intelligentiam et voluntatem in illa Trinitate ineffabili consistit. Consistere autem in illa non potest, nisi ejus meminerit, eamque intelligat ac diligat. Meminerit itaque Dei sui, ad cujus imaginem facta est; eamque intelligat, diligat atque colat, cum quo potest semper esse beata. Beata anima, apud quam Deus requiem invenit, et in cujus tabernaculo requiescit. Beata, quæ dicere potest: Et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo. Negare siquidem requiem cœli ei non poterit. Cur ergo nos deserimus, et in his exterioribus Deum quærimus, qui apud nos est, si nos velimus esse apud eum?*

Mystice, tabernaculum, in quo Deus recondidit summam sapientiam creatam, imo et sapientiam increatam et incarnatam, est B. Virgo, in qua Dei Filius, dum conciperetur, novem mensibus habitavit et requievit. Atque hinc ipsa omnem suam dignitatem accepit; accipit enim maternitatem Dei, quæ est dignitas tanta, ut ab hominibus et Angelis comprehendi nequeat; sed omnem omnium captum superet. Nam, ut recte docet noster Christoph. à Castro de Deipara cap. 3. Virginem Mariam esse matrem Dei, est excellentia quasi infinita; quia non potest esse mater filii excellentioris, quam Dei, sicut, proportione servata, humanam Christi naturam unitam esse Filio Dei hypostatice, est dignitas infinita; quia uniri non potest excellentiori supposito, quam divino. Hinc Petrus Damianus, sermone de Nativitate S. Mariæ, dixit *Deum tribus modis esse in creaturis; quarto vero per identitatem in Virgine, quia idem est quod ipsa*, eo modo, quo mater et filius sunt una caro, et quasi una persona civilis; multo magis quam sint uxor et maritus, de quibus dicitur Genes. 2. 24: *Erunt duo in carne una.* Et S. Anselmus lib. de Excellentia B. Virginis cap. 2: *Quamvis*, ait, *hoc solum de sancta Virgine prædicari, quod Dei mater sit, excedat omnem altitudinem, quæ post Deum dici vel cogitari potest.*

Ex hoc principio deducitur alterum: ut, quemadmodum ex unione humanitatis Christi cum Verbo, colligimus naturali quadam consecutione, datam esse illi infinitam gratiam capitis, et impeccabilitatem, et omnem rationem merendi et satisfaciendi pro hominibus, tanquam mediatori et redemptori; et omnem scientiam et cognitionem eorum, usque ad cogitationes; denique omnia charismata, tanto uberius et excellentius quam aliis, quanto excellentius nomen capitis hæreditavit quam membra, et nomen filii, quam ministri ejus Angeli vel homines: sic etiam fateamur quasi naturali quadam consecutione, ex matris dignitate debitam illi immensam quamdam gratiam, qua facta est Dei gratia impeccabilis, advocata, mediatrix et redemptrix omnium hominum; et indita est illi cognitio eorum omnium requisita, et tam copiosa affluentia charismatum et dono-

rum supernaturalium, quanto excellentior est mater servis, et propinquior Verbo quam cæteri, tam Angeli quam homines. Juxta hoc recte Methodius oratione de Purificatione: *Euge, ait, euge quæ debitorem illum habes, qui omnibus mutuatur: Deo enim universi debemus; tibi autem etiam ille debet. Proinde, qui dixit: Honora patrem tuum, et matrem tuam, ut is decretum à se promulgatum observet, et alios excedat, omnem matri et gratiam et honorem impendit.* S. Cyprianus quoque sermone de Nativitate Christi: *Matri,* ait, *plenitudo gratiæ debebatur.*

Atque hac de causa vocata est Maria, id est, excelsa, sublimis, eminens, à radice רם *ram,* id est, excelsus fuit, vel Maria, id est, domina, magistra et princeps. מורה *more* enim est dominus, magister, princeps, à radice ירה *iara,* id est, docuit, direxit, licet alii Maria idem esse velint quod myrrha vel amaritudo passionis, à radice מרר *marar,* id est, amarus fuit. Accedit, quod B. Virgo sit mater Dei sine patre, ipsa enim supplevit vicem patris et matris. Quare magis est mater Dei, quam sint matres hominum: hæ enim non dant totam substantiam filio, sed partem unam duntaxat; nam alteram, eamque præcipuam, dat pater. Christus ergo totam humanitatem accepit à matre, omniaque sua, qua homo est, debet matri. Quocirca Christus Deus et homo per hanc suam à Virgine conceptionem et nativitatem, factus est B. Virgini debitor, eique quasi matri et patri obligatur, suaque accepta ferre debet magis, quam alii filii debitores sint suis parentibus, iisque suum esse acceptum referre teneantur. Quæ sane magna est Deiparæ dignitas, magna Filii Dei dignatio.

Porro, quod Sapientia ait se creatam, dicens: *Et qui creavit me,* intellige accommode, *creavit,* id est, quomodolibet fecit, ut vertit Syrus. Hebr. enim ברא *bara,* id est, creavit, amplissimæ est significationis. Quare primo, de Sapientia increata et essentiali sic exponas, q. d. Creator omnium creavit me, id est, elicuit me, concepit me, ipsa enim est conceptus mentis divinæ, Verbumque Dei essentiale; secundo, de Sapientia personali, puta, de Filio, q. d. *Creator creavit me,* id est, genitor genuit me; tertio, de Sapientia incarnata, puta de Christo homine, ac de sapientia creata, quam Deus Angelis, hominibus, cæterisque creaturis communicat proprie, q. d. Creator creavit, id est, ex nihilo produxit me. Vide dicta cap. 14.

13. ET DIXIT MIHI: IN JACOB INHABITA, ET IN ISRAEL HÆREDITARE (hæreditatem adito, Israel sit hæreditas, portio et possessio tua), ET IN ELECTIS MEIS MITTE RADICES,] q. d. Deus sapientiæ populum, locum et domum assignavit posteros Jacobi Patriarchæ, qui alio nomine dictus est Israel, puta, Israelitas. Hi enim fuerunt Ecclesia, id est, populus fidelis à Deo electus, ut eum sua sapientia, id est, fide, cultu, religione, præ cæteris gentibus imbueret. In eo ergo dicitur quasi in hæreditate sua habitasse, et misisse radices, id est, firmiter radicata fuisse sapientia Dei. Primo, quia illum solum vera puraque Dei cognitione imbuit, juxta illud: *Notus in Judæa Deus: in Israel magnum nomen ejus,* psal. 75. 1; secundo, quia ei soli dedit legem, ritus et cæremonias, quibus pure coleret Deum, juxta illud: *Non fecit taliter omni nationi: et judicia sua non manifestavit eis,* psal. 147. 9; tertio, quia ei dedit Pontifices, Scribas et Pharisæos, sibi invicem per singulas ætates succedentes, qui hanc Dei cognitionem, legem et cultum apud posteros conservarent et propagarent; quarto, quia solis Judæis familiariter oracula et responsa dabat ex propitiatorio; item per urim et tummim, quæ erant in Rationali pontificis; quinto, quia his solis dedit vicissim Prophetas, ac tandem Christum à Prophetis prædictum, qui in Judæa incarnari et habitare voluit, ut eos doceret veram sapientiam. Denique Deus Judæos tot miraculis et beneficiis, tantaque et tam peculiari providentia continuo prosecutus est, ut proprie eorum videretur esse Deus, pater, custos, tutor, provisor, juxta illud: *Ego sum... Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob,* Exodi 3. 16.

ET IN ELECTIS MEIS, id est in Israelitis, quos mihi in populum elegi, MITTE RADICES,] id est radicare, sedemque tuam firma. Aliter Lyranus. Radices, inquit, sunt præcepta Decalogi, et alia cæremonialia et judicialia, quæ Deus Hebræis dedit, ut per eorum observantiam radicarentur in sapientia divina.

Allegorice, sapientia et Christus habitant in Jacob et Israel, id est, in Ecclesia, cœtuque fidelium et Christianorum. Hi enim sunt filii Abrahæ et Jacobi, non secundum carnem, sed secundum sapientiam, id est, fidem, spiritum et gratiam, uti docet Apost. Rom. 9. 8.

Tropologice, sapientia et Christus inhabitant in Jacob et Israel, id est, in supplantatore (hoc enim hebr. significat Jacob) vitiorum et passionum. Unde Jacob repræsentat Sanctos et electos; Esau vero, impios et reprobos, juxta illud Malachiæ 1. 2. quod citat Apost. Rom. 9. 13: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Iidem in Israel hæreditant, id est, in viro orationi et contemplationi dedito, qui magna fiducia orans dominatur quasi Deo, ab eoque impetrat quidquid vult, uti fecit Jacob luctans cum Angelo Deum repræsentante, ideoque vocatus est Israel, id est, *dominans Deo,* aut, ut alii, *vir videns Deum,* Genes. 32. 26. Nimirum vere sapientem et sanctum efficiunt hæ duæ virtutes, oratio et mortificatio.

Mystice, B. Virgo æternæ Sapientiæ mater habitavit in Jacob; quia ex Judæis nata inter Judæos habitavit, ibique genuit Christum et Christianos: in his ergo quasi electis à Deo, misit primas radices Ecclesiæ Christianæ. Hæc enim cœpit in Sion et Sionidis, id est, Judæis ad Christum conversis, opera B. Virginis et Apostolorum. Rursum B. Virgo electorum est dux, mater, magistra et custos. Unde graves Theologi docent signum prædestinationis et electionis divinæ esse cultum et devotionem assiduam erga B. Virginem, juxta illud, quod ei mystice attribuit Ecclesia: *Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem à Domino,* Proverb. 8. Unde Germanus Patriarcha Constantin. Orat. de Deipara: *Sicut, inquit, continua respiratio non solum est signum vitæ, sed etiam causa: sic S. Mariæ nomen, quod in Dei servorum ore assidue versatur, simul argumentum est quod vere vivant; simul etiam hanc ipsam vitam efficit et conservat, omnemque eis lætitiam et opem ad omnia impertitur.*

14. AB INITIO, ET ANTE SÆCULA CREATA SUM.] Laudavit se sapientia v. 5. à sui origine divina, quod, scilicet, à Deo quasi primogenita Dei

filia prognata sit : nunc laudat se à suî antiquitate et æternitate. Quia enim paulo ante dixit se in Jacob habitasse, ne quis putet eam tempore Jacob et Mosis incepisse, subjicit : *Ab initio, et ante secula creata sum*, q. d. Ab æterno, ante omnia secula et tempora, tum realia, tum imaginaria, creata, id est, producta vel concepta sum. Concipe fingeque animo ante mundum centum annorum millia, milliones annorum, mille myriades myriadum annorum; ante hos, et quosvis alios, quos mente concipere potes, exstiti, eosque omnes in infinitum antecessi; quia ab æterno exstiti, Deoque coæterna fui. Æternitas autem omnia tempora realia et imaginaria in infinitum antecedit. Unde Græca habent : *Ante seculum* (id est, ante tempus et mundum) *ab initio creavit me, et usque ad secula non deficiam;* Tigur. *Ante ævum conditum ab initio condidit me, et in æternum non deficiam. Ab initio* ergo, id est, ab æterno : unde sequitur : *Et ante secula.* Appellat enim Script. initium id, quod erat ante tempora ; hoc autem erat æternitas. Unde Proverb. 8. dicit eadem sapientia de se : *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret.* Et Michæas, cap. 5 : *Egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.* Ita Gabriel Vasquez 1. p. q. 33. disp. 139. cap. 1. in fine.

Igitur hisce verbis sapientia significat: primo, se esse intemporalem, ideoque increatam et divinam, imo Deum ; æternitas enim separat eam, æque ac Deum, ab omni re humana et creata. Nam, ut ait Nazianz. Orat. 5. de Theolog. *Temporis interstitio à Deo scindimur et dividimur.* Deus enim æternus est; nos vero subdimur tempori, æque ac cæteræ res creatæ. Unde de Jesu Filio Dei ait B. Petrus Damiani, lib. 2. Epist. 5 : *Ipse nobis et intemporale tempus, et illocalis est locus.* Secundo, significat sapientia se vicissitudinis expertem, ac casibus omnibus, quos variatio temporis parit, superiorem, q. d. Temporarias mutationes transcendo, constans sum, et ad omnes casus invicta, perinde ac si cum Deo de æternitate et immutabilitate certarem.

Nota. Alludit Siracides ad illud Salomonis Proverb. 8. vers. 22 : *Dominus possedit me in initio viarum suarum ;* ubi pro *in initio*, hebr. est ראשית *rescit*, quod Noster accipit pro בראשית *berescit*, id est, *in principio.* Septuaginta autem nude acceperunt *rescit*, pro principio ; unde verterunt : *Dominus creavit me initium* vel *principium viarum suarum in opera sua.* Quare verisimile est Siracidem seniorem, qui hebraice hunc librum conscripsit, Salomonem imitatum, in Hebræo hoc loco scripsisse *rescit*, id est, *principium ;* Siracidem vero juniorem, qui seniorem in Græcum transtulit, *rescit* accepisse pro *berescit*, id est, *ab initio*, à principio, uti accepit Noster Proverb. 8. Quare, si cum Septuag. *rescit* nude accipias pro αρχη, id est, principio, hoc quoque loco cum eis vertas : *Principium creata sum ;* idque primo, q. d. Dominus fecit me principium operum suorum, ut ego sapientia essem prima, primoque concepta ante omnia Dei opera ; secundo, q. d. Deus fecit, ut essem principium et causa omnium operum ipsius ; quia per me, quasi ideam, omnia architectatus est ; tertio, αρχη, non tantum principium, sed et principatum significat : unde illud psal. 109 : *Tecum principium*, id est, principatus (græce enim est αρχη, hebr. נדבות *nedabot*, id est, principatus) *in die virtutis tuæ :* sic sensus erit, q. d. Ego sapientia creata sum ut essem principatus Dei, facta sum princeps omnium operum Dei ; quarto, αρχη, significat primas et primitias, q. d. Ego sapientia creata sum αρχη, id est, ut primitiæ operum Dei, ut primas inter opera Dei tenerem, juxta illud capite 1. 4 : *Prior omnium creata est sapientia.*

Mystice, hæc omnia facile adaptes B. Virgini, uti fusius ostendam Proverb. 8. 22. interim vide ibidem nostrum Salazar erudite et pie hæc pertractantem. Nam B. Virgo ab æterno prædestinata fuit, ut esset principium operum Dei, puta, omnium purarum creaturarum. Secundo, ut esset idea sanctitatis, juxta quam sanctos Angelos, Apostolos, Martyres, Virgines, Confessores, Religiosos efformaret. Cum ergo Deus B. Virginem mente concepit et prædestinavit, hos omnes, adeoque fideles omnes prædestinavit. Tertio principatum gratiæ et gloriæ ei decrevit, principatum sanctitatis, æque ac dominii addixit : destinavit enim eam, ut esset omnium creaturarum princeps, regina et domina. Quarto, Deus eam fecit primitias operum suorum. Solebant Deo offerri primitiæ frugum, ut per eas cæteræ fruges censerentur Deo oblatæ et sanctificatæ; ita mundus obtulit Deo B. Virginem, quasi primitias naturæ humanæ, per quam omnes homines, totaque natura censeretur ei oblata, purificata et sanctificata.

Quocirca pulchre Rupertus in capite 2. Cantic. B. Virginem ita de se loquentem inducit : *Priusquam nascerer, Deo præsens aderam ; antequam fierem, bene illi cognita fueram. Elegit me ante mundi constitutionem, ut essem sancta et immaculata in conspectu ejus in charitate. Et si deliciæ ejus esse cum filiis hominum, quanto magis deliciabatur cum ista ancilla Domini, miraculo cunctorum filiorum hominum ?* Hæc Rupertus. Qua de causa Damascenus, serm. 1. de Nativitate B. Virg. eam vocat *miraculorum abyssum, miraculorum officinam.*

Anagog. hæc adapta hæreditati Jerusalem cœlestis, in qua quasi regina regnat et triumphat B. Virgo. Unde hæc ei adaptat Ecclesia in festo Assumptionis ejusdem.

Et usque ad futurum seculum non desinam,] q. d. Sicut æterna sum à parte anteriori, ita et à parte posteriori, quia, *usque ad secula*, ut habent Græca, id est per omnia futura secula, in æternum persistam. Ita Lyranus. Syrus : *Ante secula creata sum, et in secula seculorum non desinet memoria mea.*

Et in habitatione sancta coram ipso ministravi,] q. d. In tabernaculo et templo Judaico in quo habitavi, sacra ministeria per meos ministros Levitas et sacerdotes obivi, Deoque vera sacrificia obtuli ; hoc enim significat Græcum ελειτουργησα : unde Græca et Syrus sic clare habent : *In tabernaculo sancto coram ipso sacrum ministerium obivi.* Hinc Sapientia vocatur μυστης, id est sacerdos et mystes, qui arcana Dei servat, eique sanctas sacrificat victimas, uti superius dixi.

Mystice, B. Virgo ministravit Deo in templo, cum in eo fuit præsentata triennis, imo ultro præsentavit seipsam. Unde Ecclesia hæc pro Epistola legit in festo Præsentationis ejusdem.

Ipsa enim ab anno ætatis tertio usque ad 14, quo fuit desponsata Joseph, et, nuntiante Angelo, concepit Christum, continuo Deo ministravit in templo, vacans perpetuis orationibus, meditationibus, piis lectionibus, concionibus, ac operi manuali ad ministeria templi, ut se aptaret et disponeret ad conceptionem Verbi. Vide nostrum Canisium in Mariali, et Christoph. à Castro de Vita Deiparæ.

15. Et sic in Sion firmata sum, et in civitate sanctificata similiter requievi, et in Jerusalem potestas mea,] q. d. Ego sapientia per meum tabernaculum et templum, quod in monte Sion per Davidem et Salomonem ædificavi, firmiterque collocavi, cum prius per mobile tabernaculum moverer et vagarer per varias Judææ urbes, in Sion firmata firmiterque locata sum. Unde in civitate per templum cultumque meum sanctificata, puta in Sion et Jerusalem, firmiter requievi; in arca enim et propitiatorio templi residere et requiescere dicebatur Deus, præsertim quia ex eo loquebatur dabatque oracula. Unde non tantum dignitatem Ecclesiasticam, sed et secularem regiamque potestatem in eadem collocavi; David enim regium thronum fixit in Sion et Jerusalem, eumque secuti sunt omnes ejus posteri. Unde Græca, Romæ emendata, habent : *In Sion firmata sum, in civitate dilecta* (legunt ἠγαπημένῃ, id est *dilecta*, cùm Complut. et Noster legant ἡγιασμένῃ, id est *sanctificata*) *similiter quiescere me fecit, et in Jerusalem potestas mea ;* Tigurina : *Et in Sion confirmata sum; tum etiam in chara civitate quietem mihi dedit, et Hierosolymis adepta sum potestatem ;* Syrus : *Et rursus in Sion steti, in civitate quæ est dilecta illi, sicut ego requievi, et in Jerusalem imperium meum fuit*, puta regia sedes regumque thronus.

Mystice, hæc omnia adaptes B. Virgini. Illi ergo verius acclames id, quod Israelitæ acclamarunt victrici Judith ob cæsum Holofernem : *Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri*, Judith. 15. 10.

16. Et radicavi in populo honorificato, et in parte (ita Rom. et Græca : male ergo aliqui legunt, *partes*) Dei mei hæreditas illius, et in plenitudine sanctorum detentio mea.] Quod dixit de loco, nunc dicit de populo, q. d. Sicut in Sion habito, et radicata sum, sic pariter in Sionidis, id est inter Israelitas, habito et radicata sum; hi enim soli cognoscunt coluntque verum Deum. Quare hi soli sunt populus honorificatus, et pars Dei ac hæreditas illius, sive, ut Græca habent, *Pars Domini hæreditatis illius*, id est, pars hæreditaria et hæreditas Domini, puta peculium et sors Domini. Quare τὸ *illius*, non tam refert populum honorificatum, ut vult Palacius, q. d. Pars Dei est hæreditas populi honorificati; quàm Deum, q. d. Pars Dei mei, in qua radicavi, est hæreditas illius, scilicet Dei. Hos denique vocat *plenitudinem sanctorum*, id est plenum totumque fidelium et Sanctorum cœtum, sive Ecclesiam. *Radicavi* ergo in Israele quasi *in populo honorificato*, et quasi *in parte* et sorte *Dei mei*, quæ pars et sors est *hæreditas illius*, scilicet Dei. Denique, in pleno Sanctorum hujus populi cœtu est *detentio* et habitatio *mea*. Unde Tigurina clare vertit : *In illustri populo sum radicata, et in ea quæ Domino cesserit possessione ;* Syrus : *Educata fui in populo honorificato, in parte Domini, et in medio hæreditatis Israel.* Vox enim *radicavi*, significat educationem et enutritionem : unde *radix in plantis similis est ori in animalibus*, ait Aristoteles, libro 2. de Anima; quia sicut hæc ore sumunt cibum, ita plantæ per radicem sugunt succum ad alimentum.

Quare symbolice, τὸ *radicavi in populo honorificato*, denotat sapientiæ genitæ, puta Christi Domini, incarnationem, conversationem, passionem, qua totum populum fidelem insolubili amoris debito sibi obstrinxit. De quo pulchre S. Bernard. sermone de Quadruplici debito : *Christo Jesu*, ait, *debes omnem vitam tuam, quia ipse vitam suam posuit pro vita tua, et cruciatus amaros sustinuit, ne et tu perpetuos sustineres. Quid tibi dirum vel durum esse poterit, cum recordatus fueris quia ille in forma Dei in die æternitatis suæ, in splendoribus sanctorum ante Luciferum genitus, splendor et figura substantiæ Dei, venit ad carcerem tuum, ad limum tuum, infixus (ut dicitur) usque ad cubitos in limo profundi? Quid non suave tibi, cum tibi collegeris omnes amaritudines Domini tui, et rememoraveris primum quidem infantilium necessitatum, deinde laborum quos pertulit in prædicando, fatigationum in discurrendo, tentationum in jejunando, insidiarum in colloquendo ; postremo periculorum in falsis fratribus, conviciorum, sputorum, colaphorum, flagellorum, irrisionum, subsannationum, exprobrationum, clavorum, horumque similium, quæ, in salutem nostri generis, triginta et tribus annis operatus et passus est in medio terræ? O quam indebita miseratio, quam gratuita et sic probata dilectio, quam inopinata dignatio, quam stupenda dulcedo, quam invicta mansuetudo, regem gloriæ pro despicatissimo vernaculo, imo vermiculo crucifigi! Quis audivit unquam tale, aut quis vidit huic simile?* Et mox : *Cum ergo ei donavero quidquid sum, quidquid possum, nonne istud sic est sicut stella ad solem, gutta ad fluvium, lapis ad montem, granum ad acervum? Non habeo nisi minuta duo, imo minutissima, corpus et animam; vel potius unum minutum, voluntatem meam : et non dabo illam ad voluntatem illius, qui tantus tantillum tantis beneficiis prævenit, qui toto se totum me comparavit? Alioqui si illam retinuero, qua fronte, quibus oculis, qua mente, qua conscientia vado ad viscera misericordiæ Dei nostri; et audeo perfodere illud fortissimum propugnaculum quod custodit Israel, et illius sanguinis non guttas sed undas à quinque partibus corporis in meum pretium detorquere?*

Allegor. Sapientia et Christus constanter et perenniter habitant, et habitabunt in æternum, in Ecclesia Christiana, et cœtu Christianorum. Hi enim magis quam Judæi, sunt *Sion*, id est, specula ; quia speculantur Deum hîc per fidem, in cœlo speculaturi per gloriam ; et *Jerusalem*, id est visio pacis, quia pace præsenti et æterna fruentur et fruuntur. Hi quoque sunt populus honorificatus, pars et sors Dei, ac plenitudo plenaque congregatio sanctorum. Ita Rabanus : *In populo honorificato*, inquit, *id est in populo Christiano, qui nominis ejus insigni præconio meruit honorari* (ut à Christo dicatur Christianus), *qui pars ejus et hæreditas dicitur, quia ad sortem ejus, inter omnes nationes mundi, ipse solus pertinet : et in plenitudine sanctorum detentio ejus,*

quoniam illi membra sunt corporis ejus : ipse fit omnia in omnibus. Christianum enim populum honoravit Christus, dum propter eum homo cæteris similis fieri, pro eoque mortem et crucem pati, eumque seipso in Eucharistia pascere dignatus est, ut eum ad cœlum sublimaret, imo ad nobiles Martyrum, Virginum, Doctorum, etc. palmas et coronas eveheret. Unde Palacius legens : *In partes Dei mei hæreditas illius*, sic explicat, q. d. Ego radices amoris egi in populo honorificato, amat enim ille me. Nec frustra tamen ; nam ideo in partibus et divitiis Dei hæreditatem habet populus ille qui me amat. Vel clarius : hæreditas populi illius honorati est in partibus et hæreditate Dei. O populum honoratum et fortunatum !

Mystice, B. Virgo recte de se dicit : *In plenitudine sanctorum detentio mea.* Primo, quia, ut ait S. Bern. in hæc ipsa Eccles. verba : *Merito in plenitudine sanctorum detentio ejus, cui nec fides defuit Patriarcharum, nec spiritus Prophetarum, nec zelus Apostolorum, nec constantia Martyrum, nec sobrietas Confessorum, nec castitas Virginum, nec fecunditas conjugatorum, nec puritas Angelorum*, q. d. Omnes dotes et gratias omnium et singulorum Sanctorum in se quasi in mari collectas, à Deo infusas accepit B. Virgo. Unde passim docent Theologi : *Quidquid alicui Sanctorum à Deo fuit indultum, id B. Virgini, utpote matri Dei, non fuisse negatum, imo plenius quam ulli concessum;* cæteris enim per partes, Mariæ autem se totam infudit gratiæ plenitudo, teste Sophronio serm. de Assumpt. et Chrysologo serm. 143. juxta illud Proverb. 31 : *Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas.* Unde S. Bernard. ser. 174 : *Quod itaque*, inquit, *vel paucis mortalium constat fuisse collatum, fas certe non est suspicari tantæ Virgini esse negatum, per quam mortalitas emersit ad vitam.* Et S. Thom. 3. p. q. 27. art. 5. in corp. *Beata*, inquit, *virgo Maria propinquissima Christo fuit secundum humanitatem, quia ex ea accepit humanam naturam ; et ideo præ cæteris majorem debuit à Christo gratiæ plenitudinem obtinere.* Et quæst. 7. art. 10. ad 1. explicat plenitudinem gratiæ Virginis fuisse, quia, scilicet, habebat gratiam sufficientem ad illum statum ad quem erat elevata à Deo, ut esset mater Unigeniti ejus. Quare S. Cyprian. serm. de Nativit. Christi : *Ut matri*, inquit, *plenitudo gratiæ; ut virgini, abundantior gratia debebatur.* Et S. Epiphan. serm. de laud. Deiparæ : *Quomodo*, inquit, *Virgo invenitur esse cœlestis sponsa et mater, quæ donorum antenuptialium nomine, Spiritum Sanctum accepit ; dotis vero gratia, cœlum unà cum paradiso.* Quocirca S. Ephrem orat. de B. Virgine, eam nuncupat *reginam omnium ;* et iterum, *dominam, principem atque reginam præstantissimam, et perquam benedictam, dominarum dominam purissimam ;* et mox, *reginam ac dominam cunctis sublimiorem.* Sic et *reginam supernorum civium, et dominam Angelorum*, eam appellat S. Athanas. serm. de B. Virg. *Quia ipse Christus*, inquit, *Rex est et dominus, mater quæ eum genuit, et regina et domina vere censetur.*

Secundo, quia B. Virgo, sicut habuit plenitudinem gratiæ, ita habuit et plenitudinem gloriæ omnium Sanctorum. Ita S. Bernardinus tom. 3. serm. 11. 2. 2 : *In hac Assumptione Virginis impletum est*, inquit, *quod 2. Reg. 6. de David dictum est, quod deduxit arcam Domini, et erant cum David septem chori, scilicet beatorum Spirituum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, qui jam transierunt, Martyrum, Confessorum atque Virginum, ut impleatur in Virgine quod Eccli. 24. scriptum est : In plenitudine sanctorum detentio mea.* Et mox hanc Virginis gloriam figuratam vult 3. Reg. 2. cum Salomon matris thronum ad dexteram suam collocavit : *Ubi contemplare*, inquit, *altissimam matris sublimationem, et immediatissimam conjunctionem, quia positus est thronus matri, et sedit ad dexteram filii.*

Tertio, quia, ut ait S. Bonav. in Speculo B. Virg. cap. 7 : *B. Virgo, non solum in plenitudine Sanctorum detinetur, sed etiam in plenitudine Sanctos detinet, ne eorum plenitudo minuatur : detinet nimirum virtutes, ne fugiant ; detinet merita, ne pereant ; detinet dæmones, ne noceant ; detinet filium, ne peccatores percutiat. Ante Mariam non fuit qui sic detinere Dominum auderet, teste Isaia c. 64. 7. qui dixit : Non est qui invocet nomen tuum, et teneat te.* Et infra, ad hoc idem propositum citat S. Anselmum. *Et ideo*, inquit, *bene sic ait Anselmus : Tibi solum loquor, domina, beneficiis tuis plenum esse mundum, inferna penetrarunt, cœlos superarunt ; per plenitudinem enim gratiæ tuæ, quæ in inferno urant, se lætantur liberata ; et quæ supra mundum sunt, se gaudent restaurata.*

Quocirca in mystico hoc S. Ecclesiæ corpore, cujus caput est Christus ; ipsa collum, quod cæteris membris eminet, et per quod omnis à capite virtus derivatur in membra, appellatur : ut jure optimo Apocal. 12. quemadmodum ait S. Bernardus, sub ejus tanquam mediatricis pedibus luna, quæ nonnunquam, propter susceptum à sole splendorem, Ecclesiam hujus temporis à Christo, sole justitiæ, suis radiis illustratam significat, constituta legatur. Quod idem animadvertit S. Antoninus 4. part. tit. 5. c. 20. §. 2. ubi de Virgine explicat illud Eccli. 24 : *In Jerusalem potestas mea*, hoc est, in Ecclesia : *Quoniam Ecclesia*, inquit, *jure sub pedibus est Virginis, quia non tantum sub ejus patrocinio, verum etiam sub ejus est dominatione ac potestate. Ergo, cum sit pars secundum Christum omnium nobilissima, per quam Deus suam providentiam, et in homines misericordiam peculiari ratione exercet, præcipue commemoranda videbatur.*

Quare Petrus Damianus serm. de Assumpt. *Sanctam Sanctarum* illam vocat ; et Andreas Cretensis de Dorm. Virg. *O Sancta*, inquit, *et Sanctis sanctior, et omnis sanctitatis sanctissime thesaure.* Damascenus orat. 2. de Dorm. *Cernere*, inquit, *mihi videor hanc Sanctis sanctiorem, et sacris sacratiorem, piisque pietate præstantiorem, etc.* S. Bernardus serm. de Aquæductu, ut probet magnam vim et efficacitatem precum Virginis, citat illud : *Oratio justi penetrat cœlos;* et subdit : *Et quis justus, si non Maria justa, de qua Sol justitiæ ortus est nobis ?* S. Bernardinus tom. 3. serm. 11. art. 3. cap. 1 : *Sicut*, inquit, *filius Mariæ est Sanctus Sanctorum : ita constat quod mater, quæ ipsum portavit, est Sancta Sanctarum, in qua erat ille pretiosus thesaurus, tabernaculum Dei, thronus Dei atque thalamus Dei. Ubi ergo est summa plenitudo sanctitatis humanæ et angelicæ, ibi semper virgo Dei mater primа suæ sanctitatis jecit fundamenta, ibi detinuit grapum, et plantam fixit virgineam.* Denique noster

Sebast. Barradius in Cant. Mosis lib. 3. sect. 8. annot. 16. num. 243 : *B. Virginis laus*, inquit, *plenitudinem, in qua gradum figat, non habet, nisi dicamus, ultra Sanctorum omnium merita concessam illi fuisse ab originali peccato immunitatem. In hac assertione sita est Sanctorum plenitudo, in qua detinetur : In plenitudine sanctorum detentio mea.*

QUARTA PARS CAPITIS,

QUA SAPIENTIA SE COMPARAT CEDRO, ALIISQUE ARBORIBUS.

Nota : Sapientia hucusque se dilaudavit à dotibus intrinsecis, nunc se dilaudat ab extrinsecis analogiis et comparationibus. Ut enim suî pulchritudinem, præstantiam, utilitatem ostendat, comparat se arboribus, aromatibus, fluminibus, quæ cæteris antecellunt; iisque sacris, ut significet se sacram esse, adeoque esse ipsam sanctitatem increatam, quæ homines ad sanctitatem creatam erudit, dirigit et deducit. Quocirca Isidorus lib. 4. epist. 228 : *Salomon*, ait, *sapientiam quasi personam repræsentans, cum non inveniret quo pacto per unum aliquod exemplum, aut unam plantam, ipsius pulchritudinem, sublimitatem et suavitatem exhiberet; vagatus per omnia gignentia, et ab unoquoque colligens id quod maxime conveniens et decorum erat, ad eam repræsentandam, ita eam hominibus adumbravit, ut ab hac quidem planta pulchritudinem, ab alia sublimitatem, ab alia odoris suavitatem ac fragrantiam mutuatus, occasionem præberet aliquid cogitandi quod sapientia dignum est.*

Igitur primo, primis versibus comparat se quatuor arboribus præstantibus æque ac sacris, puta, cedro, cupresso, palmæ et oleæ. Sacris dico, quia ex his fabricatum est templum, ejusque vasa, ut patet 3. Reg. 5. 6. Cant. 1. 16. 3. Reg. 6. 18. 29. 32. Unde et ex his compacta dicitur crux Christi, ut inferius ostendam, quam proinde hîc ænigmatice adumbrat Siracides.

Secundo, vers. 21. comparat sapientia seipsam quatuor aromatibus sacris, puta, galbano, myrrhæ, stactæ et thuri, ex quibus fiebat thymiama sacrum, quod quotidie tam mane quam vespere adolebatur Deo in altari thymiamatis, quodque repræsentabat ardorem devotionis et charitatis, quo se Christus Deo in cruce obtulit, quasi incensum et thymiama in odorem suavitatis.

Tertio, vers. 35. comparat se quatuor fluminibus quasi sacris, puta, Euphrati, Tigri, Phison et Geon; sacris dico, tum quia hi quatuor fluvii sunt vicini Terræ sanctæ, puta, Palæstinæ, ejusque sunt limites et termini; unde et crebro nominantur in sacra Script. tum quia hi erant quatuor fluvii paradisi, qui erat locus innocentiæ et sanctitatis, in quo scilicet vixit Adam quandiu mansit sanctus; sed dum peccavit, illico eo expulsus est : quia hic locus à Deo destinatus erat innocentiæ, innocentibus et sanctis; erat enim ipse symbolum et inchoatio paradisi et felicitatis cœlestis. Sapientia ergo hoc versu et sequentibus ut suî elegantiam dotesque et virtutes miras declaret, doceatque se perfectissime habere omnes perfectiones rerum perfectissimarum, comparat se arboribus pulcherrimis, præstantissimis et pretiosissimis, quæ in Israele, puta, in Judæa, ac præsertim in monte Libano Judææ vicino, eminebant. Nam ut ait S. Hieron. in cap. 14. Osee : *Arbores Libani quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt; ut nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistant. Harum arborum rami huc illucque tenduntur, ut veniant volatilia cœli, et habitent in eis. Crebræ hîc crescunt cedri enodes et imputribiles, miraque proceritate (quibus idcirco in sacra Scriptura superbi comparantur) sublimes. Rectæ quoque et electæ abietes, odoriferæ cupressi seu cyparissi, pingues olivæ, pini, buxi, diversæque arbores thuriferæ; quarum gummi electum olibanum à medicis nuncupatur.*

Quia igitur arbores Judææ et Libani cæteris præstant, hinc iis se comparat sapientia, ac præsertim cedro, cupresso, palmæ, platano, oleæ et rosæ, quæ ibidem excellunt et eminent. Cedro convenit immortalitas, inquit Palacius, cupresso rectitudo, palmæ victoria, platano jucunditas umbræ, olivæ pretium olei, rosæ odoris gratia. Hæc igitur universa sibi adscripsit sapientia, scilicet quod, cum sit rerum omnium celsissima, sibi convenit melior immortalitas quam cedro, melior rectitudo quam cupresso, melior vincendi potestas quam palmæ, melior umbra (id est protectio, favor et auxilium) quam platano, odor jucundior quam rosæ, majus misericordiæ suæ pretium quam olivæ. Et quia Christus quod habet dat, ideo immortalitatem dat suis, rectitudinem justis, victoriam pugnantibus, afflictis sole tentationum umbram suam protectionis, devotis æternitatis odorem (nam dictum est : *In odorem unguentorum tuorum curremus*); demum omnibus suæ misericordiæ oleum largitur; ideo enim Christus, id est unctus, dicitur, scilicet oleo exsultationis præ consortibus suis.

17. Quasi cedrus exaltata sum in Libano.] Tigurina : *Instar cedri in Libano excrevi;* Syrus, *nutrita fui.* Itaque hi, τὸ *in Libano*, referunt ad τὸ *quasi cedrus :* potest et referri ad τὸ *exaltata sum*, q. d. Ego sapientia exaltata sum in Libano, id est in Jerusalem et templo, quod constructum erat è lignis Libani (ideoque vocatur Libanus, Ezech. 17. 3.) sicut cedrus exaltatur inter arbores Libani. Ante omnia sapientia comparat se cedro, quia cedrus inter arbores eminet; primo altitudine, quæ tanta est, ut Plinius, lib. 16. 40, dicat : *In Cypro traditur ad undeciremem Demetrii succisa* (cedrus) *centum triginta pedum, crassitudinis vero ad trium hominum complexum.* Adde, cedrus amat montes : pari modo altissima est sapientia, quia ad cœlos et Deum pertingit; docet enim cœlestem et divinam doctrinam, quæ homines faciat Angelos et deos quosdam terrestres, imo eos ad cœlum evehat, ibique faciat reges et hæredes regni Dei. Porro ita exaltata est in Libano, id est in Judæa, et

Ecclesia populoque Dei; hic enim est Libanus, id est albus puritate, et odoratus sanctitate famaque virtutum.

Secundo, rectitudine; cedrus enim enodis et rectissima est. Rectissima pariter est sapientia; quia nihil dat favori, gratiæ, timori, respectui humano; sed rectissime ad æternam veritatem, legem, voluntatem Dei, quæ omnis rectitudinis est forma, se adaptat et conformat.

Tertio, soliditate; cedrus enim solidissima est et quasi ossea: sic et sapientia solida est, quia docet sequi rationes stabiles et æternas, non temporales et caducas. Insuper, cedrus folia non abjicit, sed perpetua coma viret; medulla rubet et odorata est: ita viret jugiter, et suavissime fragrat sapientia; corque sapientis et sancti, quia sanguine Christi respersum, rubet et ardet.

Quarto, incorruptione; cedrus enim cariem, tineam et vetustatem non sentit; imo res aliæ, perunctæ oleo cedrino, cariem aut tineam non sentiunt, ait Plinius. Idem, lib. 24. c. 5: *Defuncta*, ait, *corpora incorrupta ævis servat, viventia corrumpit: mira differentia, cum vitam auferat spirantibus, defunctis pro vita sit.*

Quinto, duratione; cedrus enim diutissime durat; unde æterna indigitatur: hinc et *digna cedro* vocantur, quæ æternitatem merentur. Audi Plinium, lib. 13. c. 5: *Materiæ ipsi æternitas. Itaque et simulacra deorum ex ea factitaverunt. Cedrinus est Romæ in delubro Apollo Sosianus.* Et l. 16. 40: *Memorabile*, ait, *est Uticæ templum Apollinis, ubi Numidicarum cedrorum trabes durant à prima urbis ejus origine, annis* 1188. Additque tectum templi Dianæ Ephesiæ fuisse è trabibus cedrinis. Porro Salomon non tantum suum palatium, sed et templum, quod fuit orbis miraculum, ædificavit ex lignis cedrinis, 3. Reg. c. 7. 2. et seq. et c. 9. 11. Æterna pariter est sapientia, suique studiosos æternat, imo donat gloria et regno æterno.

Sexto, fructu. *Fructum ferunt* (cedri, ait Plinius, l. 13. c. 5) *myrti magnitudine, dulci sapore. Et majoris cedri duo genera: quæ floret, fructum non fert; fructifera non floret, et in ea antecedentem fructum occupat novus.* Vidi Romæ fructum cedri: nux erat ingens instar nucis pineæ. Fructus pariter sapientiæ et disciplinæ, licet initio amarus et asper videatur, mox tamen dulcescit, ac tandem dulcissimus evadit: *Omnis disciplina*, ait Apost. Hebr. 12. 11. *in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ.*

Septimo, odore; odorata enim est cedrus, ideoque incorrupta et æterna. Hinc cedrus suo odore fugat et occidit serpentes, eaque de causa in domibus et villis accendi solebat. Ita Rabanus, qui id probat ex illo Virgilii, 3. Georg.

Disce et odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.

Ubi Servius: *Chelydri*, inquit, *sunt serpentes, ita dicti, quasi chersydri, quia in aquis et terris morantur. Nam* χέρσον *dicimus terram,* ὕδωρ *autem aquam.* Sic et Plinius, l. 24. c. 5: *Cedri scobe serpentes fugari*, inquit, *certum est: item baccis tritis cum oleo, si qui perungantur.* Hinc quoque libros peruungebant oleo cedrino, quos proinde cedratos vocat Plinius, qui à tineis illæsi integrique durabant per multa secula. Tales fuisse libros Pythagoricos, qui defossi in terra, post 535 annos, integri reperti sunt, eo quod cedrati essent, tradit Plinius, lib. 13. c. 13. Odorata pariter est sapientia: odor sapientiæ est fama et celebritas, juxta illud Pauli: *Christi bonus odor sumus*, 2. Cor. 2. 15. Ita Rabanus.

Octavo, medicina et vi medicandi; cedrus enim resinam habet laudatissimam, quæ variis morborum generibus medetur. *Cedrus magnam*, ait Plinius, lib. 24. c. 5. *dat picem, quæ cedria vocatur, dentium doloribus utilissimam.* Et inferius: *Cedrides, hoc est fructus cedri, tussim sanant, urinam cient, alvum sistunt, utiles ruptis, convulsis, spasticis, stranguriæ, vulvis, admoti.* Pari modo sapientia omnibus animi ægritudinibus medetur, easque vel sanat vel lenit.

Tropologice et mystice, sapientia omnes has suas dotes sapientibus sui studiosis, puta beatæ Virgini, et Sanctis, præsertim doctoribus, communicat. Hos enim facit primo, altos et excelsos, ut cum Paulo dicant: *Nostra conversatio in cœlis est*, Philipp. 3. 20; secundo, justos et rectos, ut à linea justitiæ et honestatis, nullius motu aut gratia, vel ad punctum deflectant; tertio solidos, ut nulla adversitate frangantur; quarto, incorruptos, ut nulla voluptate, adulatione, blanditiis enerventur; quinto, æternos, et *æternitatis satores, incorruptionem omnibus, quibus eorum sermo aspersus fuerit, conferentes, qui verbum vitæ in æternitatis cibum alendæ Christi familiæ dispensant*, ait S. Hilarius can. 27. in Matth. sexto, dulces in sermone et consolatione, juxta illud cap. 20. 13: *Sapiens in verbis seipsum amabilem facit*; septimo, odoratos, ob virtutis et sapientiæ famam; octavo, medicos, quia erroribus, passionibus et vitiis hominum medentur, tartareos serpentes expellunt, et à peccati putredine se invocantes tuentur. Audi Rabanum: *Sapientiæ doctores*, inquit, *virtute verbi cœlestis, solent venenata hæreticorum dogmata repellere, eosque à simplicium seductione fugare. Hoc quoque, quod ejus resina, quæ cedria dicitur, in conservandis libris adeo est utilis, ut perliniti ex ea, nec tineas patiantur, nec tempore consenescant: quis non videat quantum eisdem prædicatoribus sanctis conveniat; quorum sensu spiritali Scriptura sancta confecta est, quæ nulla hæreticorum astutia corrumpi, nulla potest seculi labentis ætate consumi: adeo ut donec transeat cœlum et terra, iota unum aut unus apex non prætereat à lege, donec omnia fiant: quod cum dixerit Dominus de lege, quanto magis de Evangelio intelligendum relinquit?*

Ita S. Ildephonsus, serm. de Assumptione, loquens de Deipara: *Hæc est*, inquit, *quæ, ut cedrus Libani, quotidie in terris multiplicabitur, dilatabiturque ramis, et in cœlo radicibus, ut crescat amplius, solidatur.*

Et quasi cypressus in monte Sion.] Græca, *in monte Hermon. Sion* ergo est Hermon. Duplex enim fuit mons Sion: unus in Jerusalem; hic scribitur hebraice in initio per litteram *tsade*; alter, in quo alio nomine dictus est Hermon; hic scribitur per *schin*; id patet Deuter. 4. 48. *Usque ad montem Sion*, inquit, *qui est Hermon.* Et psal. 132: *Sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion*, quasi Sion fuerit pars inferior Hermonis. Et Deuter. 3. v. 8: *Usque ad montem Hermon, quem Sidonii Sarion vocant, et Amorrhæi Sanir.* Unde Syrus hoc loco vertit: *Et sicut arbor olei in Sanir monte nivis.* Audi Adrichomium in Theatro Terræ sanctæ, pag. 89: *Her-*

mon mons qui ab Hebræis Chermon, à S. Hieron. Aermon, ab Amorrhæis Sanir et Sinir, à Sidoniis Sarion et Sirion, à Phœnicibus Sanior, in Deuter. etiam Sion, aliàs Seon vocatur, Straboni Irachon, aliis Irachonus, Ptolemæo Alsadamus appellari videtur, situs est ultra Jordanem è regione civitatis Paneadis, etc. Mons iste excelsæ altitudinis est, ideoque perpetuo in eo inveniuntur nives, quas S. Hieron. in Locis Hebr. in Aermon suo ævo Tyrum ob delicias deferri solitas scribit, ut nempe æstatis tempore æstiva pocula temperarent.

Sapientia hìc comparat se cupresso, qui et cypressus et cyparissus dicitur : primo, pulchritudine; cupressus enim est arbor pulcherrime comata; ejus enim coma rotunda in conum altissime assurgit; unde vocatur conifera. Qua de causa Romæ, et per totam Italiam, cypressi sunt decus et pulchritudo hortorum et vinearum. Ita pulcherrima est sapientia, et altissime sublimata in Sion, id est in Ecclesia et populo Dei, quæ conum, id est aciem et intentionem mentis, in altum, id est in cœlum ad Deum, dirigit. Rursum, cupressus pro foliis frondes habet capillatas, æque ac pinus, easque densas, et in modum comæ in conum assurgentes, quæ magnam ei elegantiam conciliant : ita sapientia non latis verborum foliis quasi phylacteriis luxuriat, sed stricta et quasi capillata rerum copia auditorem instruit, ac in omnibus sapientem efficit.

Secundo, utilitate; nam ex cupresso fiebant perticæ et asseres pretiosi, de quibus Plinius, lib. 16. c. 33 : *Utraque* (cupressus scilicet, mas et femina) *immittitur in perticas asseresve amputatione ramorum, qui decimo tertio anno denariis singulis veneunt. Quæstuosissima in satus ratione sylva; vulgoque dotem filiarum antiqui plantaria appellabant.* Pari modo quid utilius, quid quæstuosius sapientia? Vide ejus opes et lucra descripta Sap. 7. v. 8. et seq. Prov. 8. 15. Job 28. v. 15. et seq.

Tertio, duratione; nam cupressus semper viret, nec temere rimam aperit, ullave parte fatiscit. Unde Plinius, lib. 16. 40 : *Cariem*, ait, *vetustatemque non sentiunt cupressus, cedrus, ebenus, lotos, buxus, taxus, juniperus, oleaster et olea.* Et inferius, agens de templo Dianæ Ephesiæ : *Valvæ*, inquit, *è cupresso, quoniam præter cætera uno in genere materiæ nitor maxime valeat æternus. Nonne simulacrum Jovis in arce è cupresso durat à condita Urbe* 551 *anno dicatum?* per ducentos scilicet annos; tot enim fluxerunt ab anno 551 conditæ Urbis usque ad ætatem Plinii. Pari modo sapientiæ nitor, gratia et decus perennat, imo in Sanctis per dies singulos magnis virtutum et heroicorum facinorum incrementis, quasi novis ornamentis accrescit.

Quarto, vi medica. Plinius, l. 24. c. 5 : *Cupressi*, ait, *folia trita serpentium ictibus imponuntur, et capiti, cum polenta, si à sole doleat; item ramici, qua de causa et bibuntur. Eadem trita, etc.*, *pedum ac nervorum dolores sedant. Pilulæ adversus serpentium ictus bibuntur.* Sic sapientia omnibus animæ corporisque morbis medetur.

Quinto, cupressus succisa non recrescit. Quocirca priscis erat symbolum mortis et funeris, indeque vocatur funeralis; unde Horatius ait arborem nullam sequi homines ad inferos nisi cupressum. Hinc Gentiles eam Diti deo inferorum dicarunt. Quocirca Suetonius in Vespasiano, cap. 5. hoc ei omen præsagum imperii obtigisse narrat : *Arbor*, inquit, *cupressus in agro avito sine ulla vi tempestatis evulsa radicitus atque prostrata, insequenti die viridior ac firmior resurrexit. Hoc enim*, inquit Tacitus, *præsagium fuit grande prosperumque assensu aruspicum, et summa claritas juveni admodum Vespasiano promissa.* Ex adverso Severus imperator, teste Pierio Hierogl. 52. c. 5. mortis indicium accepit, cum Æthiops quidam cum corona è cupresso facta illi obviam factus, edixit : *Totum fuisti, totum vicisti : jam Deus esto victor.* Paucis vero post diebus Severus vita functus est. Ita sapientia docet hominem memorem esse mortis, ac post mortem non esse reditum ad vitam, sed transitum in æternitatem. Quare illud assidue singulis inclamat : *Memorare novissima tua, et in æternum non peccabis*, Eccli. 7. 40, quo fit ut sapientes et Sancti ex hac mortalitatis palæstra sine laurea abeant, sed ipsa eis cupressus in lauream abeat, id est dignissimam corona vitam mors honestissima et sanctissima claudendo coronet.

Sexto, deorum simulacra et heroum sarcophagi fiebant è cupresso, ob ejus perpetuitatem et suaveolentiam. Ita Junonis reginæ simulacrum factum erat è cupresso, teste Plinio, lib. 52. cap. 7. Rursum Thucydides, lib. 2. refert Spartanos qui in bello Peloponnesiaco pro patria occubuerant, quasi heroes in arca cupressina esse repositos. Ita sapientia divina est, imo ipse Deus, Deique Filius, qui suos asseclas fortes efficit athletas et heroes cœlestes. Hinc et crux Christi dicitur compacta fuisse ex cupresso, cedro, palma, olea. Unde carmen :

Ligna crucis palma, cedrus, cupressus, oliva :

Quod citat Glossa in Clement. 1. de summa Trinitate. Et, *Corpus tenet alta cupressus.* Et, *Pars est oliva suprema.* Vide nostrum Gretserum lib. 1. de Cruce c. 5. ex S. Chrysost. In cruce enim Christus quasi cedrus exaltatus fuit, quasi cupressus comata pulchruit, quasi oliva gratiæ oleum fudit, quasi palma victrix de morte triumphavit.

Septimo, cupressus amara fugat blattas et tineas : ita sapientia severa est, fugitque et fugat adulatores, quos recte Seneca non arrisores, sed arrosores nuncupandos esse censet. Audi Catonem Severum (cupressum severe pingentem) apud Plinium lib. 16. c. 33. Cupressus *natu morosa, fructu supervacua, baccis torva, folio amara, odore violenta, ac ne umbra quidem gratiosa, materia rara, ut pene fruticosi generis, Diti sacra, et ideo funebri signo ad domos posita.*

18. Quasi palma exaltata sum in Cades.] Judæa abundat palmis et palmetis : unde Vespasianus de ea victa triumphans, nummum excudit, in quo Judæa capta sedens, mœrensque, et manus complodens; ipse vero astans juxta palmam, pingebatur. Hinc et Palmyra urbs à Salomone ædificata in tribu Manasse, hebr. dicta est *Thamar*, id est, palma; unde Palmyra, teste S. Hieron. in c. 47. et 48. Ezech. Sic et alia Judææ urbs, scilicet Engaddi, à copia palmarum prius dicta est Asasonthamar, id est urbs palmarum, eo quod floreret palmis et balsamo, quod olim fere juxta eam duntaxat, ac vix in alio Judææ vel orbis totius loco, reperiebatur. In deserto tamen Sin, quod alio nomine dictum est Cades, excellebant palmeta et palmæ, atque

in eo palma una cæteris insignior et celebrior fuit, quæ nomen loco dedit, ut vocaretur Palma Cades, uti hîc vocat Siracides. Testis est Adrichomius in Theatro Terræ sanctæ, pag. 118. et in tabula chorographica ei annexa.

Porro S. Isidorus lib. 17. Origin. c. 7. *Palma*, inquit, *dicta, quia manus* (palmæ) *victricis ornatus est; vel, quia appansis est ramis, in modum palmæ hominis. Est enim arbor insigne victoriæ, proceroque ac decoro virgulto, diuturnisque frondibus vestita, et folia sua sine ulla successione conservans. Hanc Græci* φοινικα *dicunt, quod diu duret, ex nomine avis illius Arabiæ* (Phœnicis) *quæ diu vivere perhibetur.*

Pro *Cades* Græca Complut. habent *in Gaddi*, vel *Engaddi:* quia Engaddi situm est juxta Cades, ibique abundant palmæ et balsamum, uti paulo ante dixi ex Adrichomio: sed verius est, corrupte in Græcis legi *Gaddi* pro *Cades;* unde Græca variant. Nam ea quæ Romæ sunt emendata pro ἐν γαδδὶ, id est *in Gaddi*, legunt ἐν αἰγιαλοῖς, id est *in littoribus;* unde Tigurina: *Quasi palma circum littora verticem extuli;* Syrus vero: *Quasi palma nutrita sum in Engaddi.* Nota. Pro *palma* græce est φοινιξ, quæ vox tam Phœnicem avem, sive veram, sive potius hieroglyphicam, uti ostendi Gen. 7. 2. quam palmam significat: utraque enim longæva est, ideoque æternitatis symbolum. Unde Job ait c. 29. 18. *Dicebam: In nidulo meo moriar, et sicut palma* (græce φοινιξ) *multiplicabo dies.* Hinc dicta est Phœnicia, cui adjacet Judæa, quod abundet palmis, inquit Jansen. Licet alii, ut Stephanus lib. de Urbibus, à Phœnice conditore, Neptuni et Libyes filio, dictam velint Phœniciam; unde Silius lib. 1.

Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix.

Porro, palma excellit robore, coma, duratione, nisu in superna, æqualitate, fructu: unde Anachoretæ longævi vivebant dactylis, qui sunt fructus palmæ, et etiamnum Afri nonnulli non nisi dactylis vivunt: dactyli enim uti gustu sunt suaves, ita usu sunt sani et salubres. Talis est et sapientia, scilicet robusta, comata, æterna, sursum vergens, ac contra omnia adversa in cœlum enitens et eluctans, justa, frugifera.

Quocirca mystice palma (æque ac phœnix; feminarum enim, imo et virorum, quin et Angelorum phœnix fuit B. Virgo) repræsentat B. Virginem, Ecclesiam et Sanctos, uti per multas analogias et parallela ostendit Auctor anonymus Hierogl. l. 3. pag. 89. Primo, Judæa, inquit, inclyta est palmis, teste Plinio lib. 13. c. 4. Sic Ecclesia Catholica amœnissimum Jesu Christi palmetum est, quod passim in orbe terrarum plantatum est illius manu.

Secundo, palma Hebræis *Thamar*, Græcis φοινιξ, salsum solum diligit: ergo ubi non est tale, salem aspergunt, non radicibus, sed paulo longius amandando, ut ex Theophrasto annotavit Ruellius de Natura stirpium l. 1. c. 108. Homo autem justus sapientiæ sale respersus dictis et factis id profitetur, eo quod sibi hæc dicta voluit: nam *omnis homo igne salietur, et omnis oblatio sale salietur. Bonum est sal: quod si sal insulsum fuerit, in quo condietis? Habete in vobis salem, et pacem habete inter vos mutuo*, Marci 9. 49. 50. item Coloss. 4. 6. *Sermo vester cum gratia sit sale conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.*

Tertio, à fimo palmam magnopere abhorrere quidam perhibent. Spiritualis palma pari modo, videlicet sancta Ecclesia, peccatorum sordibus, ceu teterrimo fimo, gravissime offenditur. Novit enim sibi præceptum: *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei*, 2. Cor. 7. 1. Item Apocal. 22. 11: *Qui nocet, noceat adhuc: et qui in sordibus est, sordescat adhuc: et qui justus est, justificetur adhuc: et sanctus, sanctificetur adhuc.*

Quarto, comam palma habet in cacumine circumtensam, ramos in digitorum morem protensos, ac ejus fructus, quod digitis similes sint, palmulæ seu dactyli dicuntur. Homo justus puras supplicesque palmas ad Deum tendens, preces per fidem concipit, et in Spiritu ac veritate Deum Patrem adorat, non ignarus sententiæ distichi Gregorii Nazianz.

Non opus est manuum melius, quam tendere cœlo
Castas, et toto jungere corde preces.

puta, eas legibus divinis præstandis prompte et dextre adhibere.

Quinto, ex urbano genere (ait Ruellius, veterum physiologorum sententias repetens) perpetua fronde pubent olea, palma, laurus, myrtus, etc. Idem et de justis hominibus, qui constanti honore virent, dicitur, ut testantur hæc dicta. *Ego autem, sicut oliva fructifera* (S. Hieron. *virens*, hoc enim significat Hebr. *raanan*) *in domo Dei, speravi in misericordia Dei in æternum, et in seculum seculi*, psal. 51. 10.

Sexto, palma gaudet riguis, totoque anno bibere cum amet, anno sitienti squalidoque lætior est. Justus pariter gaudet ea rigatione de qua dicitur: *Ego plantavi, Apollo rigavit: sed Deus incrementum dedit*, 1. Cor. 3. 6. et Isaiæ 58. 11: *Requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam, et ossa tua liberabit, et eris quasi hortus irriguus, et sicut fons aquarum, cujus non deficient aquæ.* Alii vertunt: *Deducet te Dominus semper, et saturabit in siccitatibus animam tuam, ossaque tua impinguabit: et eris velut hortus irriguus, ac veluti scaturigo aquarum, cujus aquæ non deficiunt.* Idem in medio afflictionum æstu spe gaudet, gloriatur in oppressionibus, Rom. 5. 3. ac cum Apostolo 2. Corinth. 4. 8. ait: *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus.*

Septimo, folia et fructuum germina propemodum cacumine gestat palma, cum vis tota genitalis in ejus vertice resideat: quare decacuminata moritur, nec (tanquam esset adusta) germinat. Pius pariter in Christo Jesu, capite suo, summum decus obtinet, et fructus bonorum operum profert: sine Christo nihil potest facere, Joan. 15. 2. Bene autem habet, quod unum cum Christo Jesu factus, nunquam (nisi velit) ab eodem sejungi potest, Rom. 8. v. 38. 39.

Octavo, Aristotele et Theophrasto attestantibus, palma victoriæ symbolum est, nec cedit oneri, quamlibet ingenti, nec inflectitur, sed contra pondus resurgit: quin et folia palmæ dura et acuta sunt instar gladii: quare ipsa quot foliis, tot gladiis armatur: ideoque fere in coronariis certaminibus aliud præmium quam palma non dabatur. Sic de justis dicitur: *Omne quod natum est ex Deo, vincit mundum: et hæc est victoria,*

quæ vincit mundum, nempe, *fides nostra*, 1. Joan. 5. 4. nimirum:

Pressa sub ingenti ceu pondere palma virescit,
Sub cruce sic florent dedita corda Deo.

Nono, palmæ translatu gaudent; quamquam in Græcia, loci mutatione, sterilescant. Justi itidem lætantur se translatos esse ex morte ad vitam, 1. Joan. 3. 14; nunquam usquam gentium sunt infrugiferi : quia Christi consortes facti à Spiritu ejus reguntur, et ad omne opus bonum instructi sunt.

Decimo : *Palma*, ait Plinius, *est solis amantissima.* Ita ipse lib. 17. c. 44. lib. 13. c. 4. asserit *nullam palmam esse frugiferam, nisi in terra et solo fervido:* hinc semper sitit, magisque gaudet aquis scaturientibus quam pluviis, ait Theophrastus lib. 2. de Plantis c. 4. Et Palladius, scribens rem rusticam in Octobri, tract. 12 : *Palma*, inquit, *circumfodiatur assidue, ut irrigatione continua æstatis vincat ardores.* Sic et justus est amantissimus Solis justitiæ, puta Christi; hinc perpetuo vivas ejus sitit aquas gratiæ salientes in vitam æternam, Joan. 4. 14.

Undecimo, palma in sublime assurgit, sed dactylos in humum inclinat. Sic B. Virgo in cœlo meritorum verticem ad solium deitatis erexit, ait S. Gregor. eadem tamen fructus suæ clementiæ in terram inclinat, dum velut mater invocantibus se opitulatur et succurrit. Id significavit Spiritus S. Cantic. 7. sponsam, quæ typus fuit B. Virginis, dilaudans : *Quam pulchra es*, inquit, *et decora, carissima in deliciis! Statura tua assimilata est palmæ, et ubera tua botris.* Theodoret. legit : *Quam decora, et quam jucunda es, charitas, in deliciis tuis!* Explicat vero hanc pulchritudinem, has delicias charitatis, in hunc modum : *Cum enim excelsa sis adeo, ut cœli fastigium attingas, attamen submittis te infirmis, quibus ubera præbes doctrinæ tuæ. Palma enim fructus pendentes deorsum habet.* Egregium sane charitatis symbolum palma, in sublime assurgens, deorsum tamen dactylis pendentibus onusta; ut quæ Deum intime complectitur, ad utilitatem tamen proximorum sese demittit. Id fecit et facit præ omnibus Sanctis B. Virgo: quia præ omnibus Angelis et hominibus charitate excellit et flagrat.

Hanc parabolam, sive apologum, simili palmæ, olivæ, lauri, mali aurei et ficus apologo, pulchris ex Ethica gnomis, velut corona rosis, intertexto repræsentat Cyrill. l. 1. Apol. moral. c. ult. *Inter laurum*, inquit, *olivam, malum aureum, atque palmam ficus exorta, cum succedente hieme, illis solida viriditate vigentibus, suis ipsa foliis velut arida nudaretur, non minus mox confusa quam livida, vicinis tetro vultu querulam proposuit quæstionem : Utquid semper viridia folia retinetis, et transacto fructu frondes inutiles jam fovetis? Num forte umbratilis apparentia complacet? et spreta substantia cortex mulcet? At illæ pruritum invidentiæ sentientes, spinam verbi, risu patientiæ confregerunt. Tantum igitur ad virtutem loquentibus illis, prima respondit laurus : Ego quippe naturali complexione concalui, et idcirco frigiditate repulsa, in me folium semper vivit. Tunc oliva subjunxit : Nimirum in me humor pinguedinis supercrescit, quo exundans radix, suas in perpetuum frondes nutrit. Mox malum aureum aiebat : Solidior substantia me componit; unde in me constans viriditas nunquam perit. Sic et palma tandem addidit : In me folium nunquam exaruit, quoniam moderatum illud germinavi. Denique laurus vice omnium eloquens dixit : Non audistis quare sapiens nunquam ponat clari nominis venustatem? Nimirum quia claritate prudentiæ, pinguedine justitiæ, soliditate constantiæ, puritate modestiæ, semper viget. Seipsum enim dirigit per prudentiam, nullum lædit per justitiam, in adversis non deficit per constantiam, et in prosperis non mollescit per temperantiam. Igitur his virtutum quatuor anchoris in portu sapientiæ ratem figit. Quamobrem nunquam eum mundialis fluctus tempestatis eludit. Quo dicto quieverunt.*

Et QUASI PLANTATIO (græce, φυτα, id est, *plantæ rosarum*, ut vertit Tigur. alii, *stirpes rosarum*) ROSÆ IN JERICHO.] Rosa est regina florum et veris purpura; candidat enim ut adamas, rubet ut pyropus. Adhæc odoris est suavissimi, et in cibis ac medicinis sana æque ac sapida, tam sapore quam vigore cæteris floribus antecellit : unde ex rosis distillatur aqua rosacea, quæ aciem oculorum clarificat et dolores mitigat. Quocirca rosa scarabæum è stercore cui incubat sordentem et fœtentem, odore suo necat. Hinc et rosa græce dicitur ῥόδον à ῥέειν, id est fluere, quod odoris redundantia diffluat, ait Plutarch. Talis est et sapientia, nimirum purissima, odoratissima et sapidissima. Porro Eucherius in Form. allegor. ait rosas esse hieroglyphicum martyrii, Martyresque coronari rosis, ob ruborem sanguinis pro Christo effusi. Rursum, rosa symbolum et corona est virginitatis et virginum, uti dixi Actor. 12. 13. Audi rosæ encomia ex Josepho Stephano in Defensione Rosarii B. Virginis c. 3. Rosa apud veteres lætitiæ et pulchritudinis est signum, cum inter flores omnes sola purpureo conspicua colore resplendeat, et toto rubentium rutilantiumque foliorum orbe pandatur, *S. Hieron. tom. 1. Ep.* 26. Sappho (apud Achillem Tacium) eam florum reginam, terræ ornamentum, plantarum decus, oculum florum, prati ruborem, pulchritudinem coruscantem, terræ risum appellavit, *lib. 1. de Leucippe et Clitophonte.* Rosâ vero Musas coronari solitas eadem Sappho cecinit, ut lib. 2. Pædagogi, c. 8. Clemens Alexandr. est auctor. Anacreon vetus poeta, qui in rosæ encomiis maximam operam et studium contulit, ita eam laudibus prosecutus est :

Foliis rosa decoris,
Rosa singularis, ô flos,
Rosa prima cura veris,
Rosa cœlitum voluptas,
Chariton choros frequentans.

Et paulo post :

Cum vere patre florum
Socianda laus rosarum.
Rosa flos odorque divûm :
Rosa hominum voluptas,
Decus illa Gratiarum.

Olim enim Gratiis sacram fuisse rosam, ob insignem floris elegantiam, auctor est Pausanias lib. 6; cum ejus venustas et καλλίφυλλος (ut loquitur Anacreon), id est, foliorum decor et ornatus, ipsammet vivam imaginem pulchritudinis exprimat. Aurora quoque, quæ aureo vultu splendentem Solis faciem reducit, quæ mundum novo pingit lumine, et rutilanti lucis flore spargit omnia, ab antiquis auctoribus Dea rosea, ab Anacreonte ῥοδοδάκτυλος, id est, roseis digitis decora, nuncupatur. Præterea ve-

teres Poetæ quamprimum Minervam è capite Jovis prodiisse fingunt, statim nobilem rosarum stirpem editam, matrisque sinu exceptam fabulantur. Constantinus Cæsar l. 11. de Agricultura, c. 18, ut rosæ suavitatem exprimeret, è divino nectare in terram effuso eam emanasse testatur. Hæc Josephus Stephanus. Pierius vero Hierog. 58. cap. 1: Flos, inquit, hic tam venustus, tam suaveolens, tam pulcher visu, tam suavi odore delectabilis, humanæ sit imbecillitatis hieroglyphicum, ac boni momentanei signum; tam brevis illi vita, tam caducus decor, ut quo die florens vigensque enituerit, eodem ipso defloreat et elanguescat. Hinc elegantissimus poeta, quicumque ille fuit, qui rosam, quæ Maroni adscribitur, celebravit, vel deploravit potius, repentinam hanc jucunditatis rapinam ita lamentatur:

Mirabar celerem fugitiva ætate rapinam,
Et, dum nascuntur, consenuisse rosas.

Quantum vero illud habet invidiæ, et acerbæ in rerum naturam querimoniæ!

Quam longa una dies, ætas tam longa rosarum,
Quas pubescentes juncta senecta premit.

Et inferius: Illud etiam memoratu dignum, quod rosæ simulacrum, bonum significat quod undique circumseptum sit malis, ac proinde voluptates nostras amaritudinis et asperitatis plenas. Nam, ut S. Ambros. in Hexamero philosophatur, rosam spina sepsit, tanquam humanæ vitæ speculum ostentaret, et quod esse potuit suavitatis, finitimis curarum stimulis sæpe compunctum, amarescere videatur; vallata enim est elegantia vitæ nostræ, et quibusdam sollicitudinibus obsepta, ut tristitia semper adjuncta sit hilaritati. Quare non illepide Catullus Venerem, quæ jucunditatis hilaritatisque auctor præcipuus habetur, spinosas ait in pectore curas serere. Quod autem rosa et rubet et pungit, affectus amatorii signum esse Placiades affirmat, utpote qui sine verecundiæ rubore, et facinorosi criminis exulceratione esse non possit.

Rosam primitus spinis caruisse S. Basilius tradit, postea vero pulchritudini floris additos esse aculeos, ut quod ex voluptate oblectamentum perceperimus, propinquo inde dolore exulcerati, qui ex delicti recordatione emergit, statim amittamus. Cujus rei monumentum spinas tribulosque tellus ipsa nobis passim ostendat. Insuper, sicut spina rosam tuetur, sic mortificatio castitatem conservat. Qua de causa S. Benedictus, sentiens tentationem carnis, in spinis se volutavit, illoque dolore noxiam voluptatem exstinxit. Dumetum hoc spinarum visitans S. Franciscus anno Domini 1222, spinasque exosculans, eisque signum crucis imprimens, miraculo dumetum in rosetum pulcherrimarum rosarum ferax convertit, quæ etiamnum perdurant, multisque ægris sanitatem attulerunt; de quo acute Poeta:

Virgineum sepit florem Benedictus acutis
Vepribus, et proprii rore cruoris alit.
Hinc dumeta novas tanto fecunda liquore,
Franciscique manu culta tulere rosas.
Falsa quidem roseo cecinere è germine Vates,
Sed latuit salso carmine vera fides.
Scire cupis rosei flos exeat unde pudoris?
Sola rosas potuit gignere puncta Venus.

Ita Waddingus in Annal. Minorum, anno Christi 1222, num. 5.

Jam, quod comparat sapientiam rosæ *in Jericho*, significat Jerichuntis rosas fuisse excellentiores cæteris sive specie et rubore, sive odore (*Jericho* enim Hebr. odorem, vel potius exspirationem odoris notat; unde ab ea dicta videtur urbs Jericho), sive magnitudine, sive altitudine; nimirum roseta ibidem excrevisse in arbores, vel certe in arbusta. Rosam enim hîc collocat Siracides inter cedrum, cypressum, palmam et oleam, quæ omnes sunt arbores. Forte etiam rosæ Jerichuntis alterius ab aliis fuere speciei et generis. Certe Salignacus, tomo 9. cap. 6, scribit prope fontem Jericho, quem ex salso dulcem reddidit Eliseus 4. Reg. 2, in spinosis arboribus pulcherrimos nasci flores, quas rosas Jerichuntinas vocant, illasque id habere gratiæ, ut nocte Natalis Domini sese aperiant, postea se concludant, licet siccæ sint et aridæ, in testimonium Virginei partus, ut credere licet, ait Adrichomius in Descript. Terræ sanctæ, in Fonte Elisei.

Sic rosa Chinensis arbor, vel potius arbustum est, foliis similis ficui, carens spinis, quæ rosam profert similem nostræ colore; sed ita ut primum albescat, deinde sensim tota in rubrum sese convertat. Vidimus eam è China Romam translatam, ibidem hoc anno jubilæi 1625, in decembri sub Natalem Domini cum stupore intuentium florentem, rosasque proferentem primo candidas, mox rubeas et purpureas. Mirum est quod de ea hoc anno in lucem edidit noster P. Joannes Baptista Ferrarius Senensis, Hebraicæ linguæ in Collegio Romano Professor, qui primus semen ejus è China acceptum, Romæ sevit, educavit, arborescens florensque hoc anno effecit, uti oculatus sum testis; illam enim cubiculo meo oppositam, imo appositam quotidie specto. Sic ergo ipse in oratione 25. cujus titulus: *Aetas florea*, rosam Chinensem pingit: *Videas frondibus, magnitudine ac forma pampinos imitantibus convestitam, è smaragdino dehiscentis calicis conclavi, multiplici foliorum syrmate regaliter explicato, in publicam lucem prodire, lucis ipsius formosa discrimina quotidie sic æmulantem, ut initio quidem candidam, deinde ex candida rubentem, postremo saturo colore purpuream, hoc est simul aliam, simul eamdem admireris, et quotidiani miraculi novitate fateri cogaris, ad florum reginam, quæ tanquam sol alter, variæ fuco lucis diem coloret, colorum principes vicissim accedere tributarios.*

Porro errant qui rosam Jericho censent esse amomi speciem, quos recenset et confutat Matthiolus in Dioscor. lib. 1. cap. 14: *Omnino*, ait, *explodendi sunt, qui pro certo asserere non verentur eam stirpem esse amomum, quam Jerichuntam, à Jericho Palæstinæ oppido, appellant. Plantam hanc plerumque ad nos è Jericho deferunt ii qui ad sanctissimum Redemptoris nostri sepulcrum peregre proficiscuntur. Ea enim est quam nostrates mulieres rosam divæ Mariæ vocant. Constat hanc amomum non esse quod folia albæ vitis non proferat, nec ullo spiret odore. Legitimum enim valde odoratum est, adeo ut nares feriat primo statim occursu, organumque recipiat. Cordus, libello de Conficiendis pharmacis, satis inconstanter de amomo disseruit; quippe in compositione aureæ Alexandrinæ pro certo asserit amomum verum esse rosam Jerichuntis; in*

compositione vero theriacæ suî ipsius oblitus, habere nos amomum negat. Utuntur Jerichunta nostrates mulieres, tempore partus, ad investigandam pariendi horam; quandoquidem (ut ipsæ fatentur) in aquam demissa, non prius fatiscit, quam fœtus nasci incipiat. Tanta inter Christicolas irrepsit superstitio! De rosa Jerichuntica scripsit insignem librum D. Joannes Sturmius, philosophiæ ac medicinæ in Academia Lovan. Doctor.

Pro *plantatio rosæ*, Syrus vertit ערבת ורדא *arbat vardo;* quam vocem si dividas, idem est quod planta vel plantatio rosæ, uti habet Noster et Græcus; sin conjunctim legas, et quasi unam dictionem accipias, significat buphthalmum; itaque Syri legunt, unde vertunt: *Et sicut buphthalmus in Jericho;* adduntque: Buphthalmus est planta quædam quæ germinat secus decursus aquarum, et habet flores sicut rosa (idem apparet in icone buphthalmi quam exhibet Clusius lib. 3. Histor. plant. cap. 30.) et appellatur vulgariter apud Arabes, *arbor Mariæ*. Dicitur buphthalmus per crasin, quasi βοος ὀφθαλμος, id est bovis oculus, quod illi sit similis; sicut *buglossa* dicitur quasi βοος γλωσσα, id est bovis lingua, quod illi herba hæc assimiletur. Unde Plinius, libro 25. cap. 8: *Est et buphthalmos*, inquit, *similis boum oculo, folio fœniculi, circa oppida nascens, fruticosa caulibus, qui et manduntur decocti. Quidam cachlam vocant. Hæc cum cera scirrhomata discutit.*

Mystice, rosa in Jericho est B. Virgo in sublunari hoc orbe (*Jericho* enim Hebr. lunam vel odorem notat); omnia enim encomia rosæ, jam data, multo aptius conveniunt B. Virgini, quæ ornatissima sua pulchritudine et dignitate omnem mundi splendorem vincit. Ipsa enim est aurora rosea, virtutum gratia simul pulcherrima et uberrima, æque ac splendidissima ac fulgentissima, quæ umbris depulsis novum lumen edidit mundo, Cant. 6. 9. Ipsa est, quæ post longam peccati, tristitiæ et desolationis hiemem enata, novum ver gratiæ, lucis et consolationis mundo attulit. Quocirca in Dominica *Lætare*, quæ sub festum Annuntiationis B. Virginis occurrere solet, rosa à Pontifice Romano benedicitur, tanquam lætitiæ gaudiique prænuntia (ut ait Innocent. III. sermone hac de re edito), ut inde omnes agnoscant novam prolem, et propagationis spiritalis sobolem editam in Ecclesia, cum scilicet ipsa purissima Virgo lætitiæ et exsultationis florem, ornamentum humani generis, et totius orbis auctorem in se concepit et corporavit. Insuper, rosa verecundiæ et virginitatis insigne, quam nisi Virginem virginum denotat? Sane Columel. lib. 10. rosam florem pudicitiæ plenum nuncupat. Ad hæc, odorata est rosa, et odore diffluit. Quis vero in Maria virtutum omnium quasi odoramentorum fluxum non sentit? quis eo non trahitur, et suavitate non allicitur? quis in illius unguentorum odorem non currit? Etenim per eam maximum odorem notitiæ suæ Christus manifestat in omni loco (ut ait Paulus 2. ad Corinth. 2.) divinitatis thymiama, amomum, muscum et omnem pigmentorum exquisitam elegantiam effundit et efflat, et quasi balsamum aromatizans odorem suavitatis emittit, floribusque paradisi (ut ait S. Epiphanius) totum mundum exornat; adeo ut merito *rosa Jericho* fuerit appellata.

Quare B. Cyrillus Alexand. orat. contra Nestorium: *Hæc est Virgo*, inquit, *per quam sancta Trinitas in universo orbe glorificatur et adoratur, per quam cœlum exsultat, per quam Angeli et Archangeli lætantur, per quam dæmones fugantur, per quam tentator diabolus cœlo decidit, per quam prolapsum plasma in cœlum denuo subvehitur; per quam universa creatura, idolorum vesania detenta, ad veritatis cognitionem perducta est; per quam sanctum baptisma obtigit credentibus, per quam exsultationis oleum consecratur, per quam toto terrarum orbe fundatæ sunt Ecclesiæ, per quam gentes adducuntur ad pænitentiam; per quam, ut paucis absolvam, unigenitus Dei Filius iis qui in tenebris et umbra mortis sedebant, lux resplenduit; per quam Prophetæ futura prænuntiarunt, per quam Apostoli salutem gentibus prædicarunt, per quam mortui exsuscitantur, per quam reges in sancta Trinitate regnant.* Unde eleganter Sedulius lib. 2. Carm. alludens ad rosam, quam S. Basilius et S. Ambrosius in Hexam. censent initio mundi creatam sine spinis, post peccatum vero spinas induisse, ita canit:

> Et velut in spinis mollis rosa surgit acutis,
> Nil quod lædat habens, matremque obscurat honore;
> Sic Evæ de stirpe sacra veniente Maria,
> Virginis antiquæ facinus nova virgo piavit:
> Sicut spina rosam, genuit Judæa Mariam.

Hinc B. Hermannus Joseph, mire B. Virgini devotus et familiaris, eam nuncupare solebat rosam suam, sine causa. Nam quadam vice ab illa visitatus, et cœlesti consolatione perfusus, vidit ab ea per cubiculum suum spargi perplures fragrantissimi odoris rosas, quas ipse reverenter colligens pretioso in calice collocavit. Unde ipsa crebro eum visitans, consolans, et familiariter colloquens, ipsum suum fidelem amicum, sacellanum, quin et sponsum appellare solebat. Quadam enim nocte apparens eidem specie pulcherrima, comitata Angelis, Angelorum unus dexteram Hermanni apprehendens et manui B. Virginis copulans, his verbis eam illi despondit: *Hanc ego virginem tibi trado sponsam, sicut fuit olim desponsata Joseph, ut nomen sponsi pariter cum sponsa accipias, et de cætero Joseph vociteris.* Hoc et plura exstant in Vita ejus apud Surium die 7. Aprilis, quam ejus familiaris amicus, vir gravis, conscripsit.

Rosa igitur B. Virginis venustatem, dignitatis item et gratiæ suaveolentiam, cum puritate vitæ, charitatis ardore, morumque suavitate conjunctam, nobis exhibet. Unde Damascenus orat. 1. de Nativit.: *O rosa*, inquit, *quæ ex spinis, id est Judæis, orta es, ac divina fragrantia omnia perfudisti.* Atque hac de causa B. Virginem quasi rosam cœlestem, fideles rosario (cujus auctor et propagator fuit S. Dominicus) sive corona, centies et quinquagies iterando Salutationem Angelicam, honorant.

Similes rosæ mysticæ sunt virgines Dei amore flagrantes, quæ magnæ Dei matris asseclæ, eam salutationum et laudum suarum rosariis coronant. Talis Siculæ Jerichuntis rosa emicuit B. Rosalia virgo, cujus sacras corporis exuvias Deus optimus maximus hisce diebus, quibus hæc scribo, post quingentorum fere annorum latebras, miraculorum multitudine et gloria coruscantes ad salutem Siciliæ totiusque Italiæ, mire patefecit; dum per easdem communem pestis luem omnia populantem stitit et sustulit.

Quocirca Illustriss. Dom. Archiepiscopus, ac senatus populusque Panormitanus illas publicis colendas honoribus exposuit, anno jubilæi 1625. Inventum fuit virginis corpus in Erctæ montis specu, lapideo cortice circumseptum. Humor enim frigidi loci nativus depositum Rosaliæ corpus circumfluens, ac temporis diuturnitate conglaciatus, crystallinam velut arculam, pellucidumque velut sarcophagum eidem conformaverat. Perinde quasi satis patrio monti non fuerit se totum ad civem atque alumnam suam tumulandam addicere, nisi suas etiam lacrymas, è supercilio jugi guttatim expressas, ac rigido pene dolore gemmantes, instillasset ad eamdem tumulo illustriore condendam, imo pandendam; ut non tam in sepulcro jacens Rosalia videretur, quàm lucens in crystallo rosa. Nata est B. Rosalia ex illustri stirpe, quæ cum regibus Siciliæ è manu Maurorum liberatoribus affinitatem contraxerat, Panormi, in urbe prænobili, quæ tota portus est, ut notatur ex nomine (ορμος enim græce portus est et monile, quale portus hic inter alia dedit beatam Rosaliam). Parentem habuit Quisquinæ et Rosarum (est regio Siciliæ ita dicta, quod quovis anni tempore rosis vernet) Principem Sinibaldum. Neque enim alibi nasci cœlestis hæc rosa debuit, quam in terrestrium principatu rosarum. A teneris se Deo dedit, ac velut rosa calyculum mentis ad radios Solis divini exorientis explicuit. Vix aulam aspexit, cum eam, exaggerata voluntate, despexit. Rosæ videlicet, ut imitabatur nomen, sic admonebatur exemplo. Rosa enim veram dat tragœdiam mundi vanitatum indicem, cum unius diei spatio flos regius et foliorum syrmate purpurascens, mox iis languidis et concidentibus ad terram prostratus, misere devolvatur, floris cadaver, ventorum ludibrium, calcantium pedum opprobrium. Hoc meditans B. Rosalia, mundi pompas, et regales nuptias aspernata, paternam et regiam deserens domum, in maxime desertam ditionis suæ partem iter sola suscepit; sed viæ comites habuit Angelos. In monte specum sibi virgo delegit, et quasi speculam, è qua continenter ad tutelam virginitatis excubaret; utque ipsos lapides haberet officii monitores, in eadem spelunca susceptæ vitæ propositum lapidi inscripsit, his verbis: EGO ROSALIA, SINIBALDI QUISQUINÆ ET ROSARUM DOMINI FILIA, AMORE DOMINI MEI JESU CHRISTI, IN HOC ANTRO HABITARE DECREVI. Hic herbarum radicibus et rore cœlesti victitans, totam se dedit orationi, lectioni, meditationi, jejunio, pœnitentiæ, flagellis, ciliciis, ac crucem et Christum crucifixum semper in oculis, semper in mente habebat; cujus in aspectu Rosaliæ transfigebatur cor, ut amoris jaculo sauciata, sanguinem cordis, lacrymas per oculos, amoris vulnera, profunderet. Hîc Rosalia instar rosæ purpuream se Christo suo pinxit, flagello usa pro penicillo, cruore pro colore. Hîc ab Angelo modum orandi edocta, rosarium precum ad numerum globulorum decurrens, tot rosas quot preces, per Angelum ad Christum et Virginem Deiparam coronandos, in calathis transmisit. Post mortem inventi sunt globuli precarii circa pectus et inter ipsius digitos, quibus coronam laudum magnæ Dei Matri supplex offerebat. Quare vicissim varia ab Angelis obsequia, et florum munera recepit. Ac tandem sub mortem à Christo Domino in gremio matris, quasi in thalamo regali considente et blandiente, modulantibus Angelis, corona ex auro et rosis coronata, assistentibus SS. Ecclesiæ principibus, Petro et Paulo, quasi ad cœlestes Agni nuptias invitata, dormientis in morem componens sese, sola in antro peregrini montis, Angelis notissimo, hominibus inaccesso, roseam et virgineam in manus Christi Domini efflavit animam; atque Angelo duce, rosis etiam redimito, ad cœlestem sponsi thalamum deducta, in æternum regnat et triumphat. Constans est fama corpus ejus, instar S. Catharinæ, angelico ministerio sepultum; quod et immane integrumque saxum, cui undique inclusum, conclusum et occlusum fuit (omnem naturæ hominumque vim et artem superans) reipsa proclamat. Exstant hæc omnia in tabulis et picturis Siciliæ pervetustis, atque exinde in iconibus Romæ approbatis, et in ære incisis affabre exsculpta, indeque impressa anno elapso, qui fuit à partu Virginis 1627. Saxo ergo ejus sepulcrali hoc epitaphium inscribas, quod Martialis api inscripsit lib. 1. epigramm. 95:

Et latet et lucet Phaetontide condita gutta,
Ut videatur apis nectare clausa suo.
Dignum tantorum pretium tulit illa laborum;
Credibile est ipsam sic voluisse mori.

19. QUASI OLIVA SPECIOSA (græce, ευπρεπης, id est decora) IN CAMPIS.] Syrus: *Sicut oliva nutrita fui in campo;* Vatablus: *Ut elegans oliva, et ut platanus ab aquis excellui.* Oliva speciosa est tum caudice, tum fronde semper virenti, tum maxime fructu, ex quo exprimitur oleum, quod, ut ait S. Bernard. in illud Cant. 1: *Oleum effusum nomen tuum; lucet, pascit et ungit. Fovet ignem, nutrit carnem, lenit dolorem; lux, cibus, medicina. Vide idem et nunc de sponsi* (Christi) *nomine. Lucet prædicatum, pascit recogitatum, invocatum lenit et ungit.* Quæ sigillatim deinde explicat, et fuse prosequitur serm. 15. in Cant.

Recte ergo sapientia comparatur olivæ et oleo, quia oliva symbolum est primo, misericordiæ; secundo, pacis; tertio, victoriæ; quarto, mansuetudinis; nihil enim lenius et tranquillius oleo. Unde Joannes Sinæ monachus: *Velut uter oleo repletus, fluctuum rabiem in serenitatis tranquillitatem commutabat;* quinto, hilaritatis et lætitiæ; sexto, spei; septimo, nitoris; octavo, pinguedinis; nono, æternitatis. Vide plures analogias inter oleam et sapientiam, interque oleum et sapientes Sanctosque, quas recensui Genes. 8. 11. Zachar. 4. 11. et Apocal. 11. 4. Hinc celebris illa corona nobilis, quam hoc carmine expressit Poeta:

E lauro, quercu, ac olea duce digna corona,
Prudentem, fortem pacificumque decet.

Hæc omnia mystice adaptes B. Virgini, quæ recte dicitur oliva speciosa, idque in campis; tunc quia omni tempore et loco, ac pro omni morborum genere, quasi mater misericordiæ, omnibus eam invocare volentibus, ad opitulandum est exposita; tum quia nobis viatoribus tentationum æstu, tanquam solis ardore afflicti, in campis apertis, ubi similes arbores desunt, optatum suo umbraculo præbet refrigerium; tum quia Deipara est veluti campus absque colono, quia sine viri opera Christum genuit, eumque omnibus accedentibus exposuit. Unde ipse ait

Cant. 2 : *Ego flos campi.* Tum denique, quia ipsa B. Virgo campus est virginitatis, omnibus ad eam necessitatum suarum causa recurrentibus patens et apertus, æque ac frugifer et salutifer.

Denique olea est sapientiæ et castitatis symbolum; unde olea Palladi sive Minervæ erat sacra; vera autem Pallas est B. Virgo. Audi Pierium hierog. 53. c. 16 : *Quod vero pertinet ad Minervam, quæ innupta, quæ virgo perhibetur, merito ea sibi olea asciscit, cum puritate pudicitiaque non minus olea, quam Minerva delectetur. Græci enim, ut Rutilius Taurus ait, jubent olivam, cum plantatur et legitur, à mundis pueris atque virginibus operandam; credo, inquit, recordari arbori huic esse præsidem castitatem. Florentinus quoque, libro de Re rustica, adeo puram esse oleam tradit, ut collectores etiam non nisi puros amet, qui cum ad olivationem accedunt, jurant se non aliunde quàm ab uxore sua venire; ita fieri ut anno insequenti uberiorem proventum exhibeant. Præcipue vero aiunt Anaxarbi, quæ Ciliciæ est civitas, oleas esse fecundissimas, quoniam à castis tantummodo pueris colantur.* Hæc Pierius; quæ tamen cum grano salis accipienda sunt, ut à superstitione Gentilium caveamus.

Memorabile est quod scribit auctor Histor. plantarum in olea, glycyrizam (vulgo regalizia, sive lignum dulce), si oleæ adhærescat, et circa ejus stipitem radices agat, oleam sensim emori et enecari; sic si castitas versetur in deliciis, ab eis enecatur et suffocatur. Rursum, olea ex se insipida et agrestis, fit sapida et edulis, si sale et aceto maceretur; ita sapida fit stabilisque castitas, quæ sale et aceto mortificationis perfricatur et maceratur. Denique oleæ, ut fundant oleum, multis pistilli ictibus contundi debent; sic carnem jejuniis aliisque austeritatis modis contundas oportet, si ex ea oleum puritatis et virginitatis, Deo et Angelis gratæ, exprimere destinas. Hæc ergo tua sit Carthusia, uti fuit S. Pauli 1. Cor. 9. v. ult. *Castigo*, inquit, *corpus meum, et in servitutem redigo.* Vide ibi dicta.

Et quasi platanus exaltata sum juxta aquas in plateis.] Syrus : *Nutrita fui sicut platanus super aquas;* Græca : *Ut platanus ab aqua evecta,* vel *exaltata sum. Platanus* à πλατος, id est latitudine, dicitur, eo quod late ramos et folia expandat, quibus umbram in æstu solis viatoribus et advenis præbet gratissimam; adeo *ut gentes vectigal pro umbra pendant,* ait Plin. l. 12. c. 1; hinc aquas adamat, quia ad tot tantosque ramos et folia alenda, multo humore indiget. Rursum, platani folia arcent vespertiliones, ait Pierius hierogl. 25. Insuper iisdem nido impositis, ciconiæ ab ovis pariter et pullis arcent noctuas iis noxias et exitiales, nimirum arbor genialis opponit se aliti lethali; noctuæ enim foliorum platani contactum non ferunt, sed ex eo illico in torporem illabuntur, et quasi obstupescunt, ait ex Æliano Pierius hierogl. 17. c. 7. Vide quæ de platano dixi Ezech. 31. 8.

Similem umbram, refugium et refrigerium in omni ardore persecutionis, tribulationis, tentationis, æque ac iræ et vindictæ divinæ, ad se confugientibus præbet Sapientia et Christus, juxta illud : *Sub umbra illius quem desideraveram sedi,* Cant. 2. 3. Et : *Sub umbra alarum tuarum protege me,* ps. 16. 8. Et : *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. Dicet Domino : Susceptor meus es tu, et refugium meum ; Deus meus, sperabo in eum. Scapulis suis obrumbrabit tibi,* psal. 90. v. 1. Idque facit *in plateis,* id est, in viis latis hujus mundi, puta, in conversatione cum tam vario, tamque dissoluto et difficili hominum genere, ubi major est umbræ et refrigerii necessitas.

Rursum, platanus repræsentat B. Virginem. Nam platanus patulis diffunditur ramis, habet folia instar scutorum et peltarum; sic B. Virgo est quasi platanus, patulis diffusa ramis, quibus universos homines abscondit et protegit; perfugium est, protectio, scutum et asylum omnium ad se confugientium. Nulla est tentatio, nulla calamitas, nullus labor, nullum periculum, nullus hostis, contra quem B. Virgo validissima scuta peltasque, opem suam implorantibus, non suggerat et suppeditet.

Porro, perperam nonnulli hæc aliter dispungunt, ac τὸ *in plateis* referunt ad sequens : *Cinnamomum et balsamum,* dum sic legunt : *In plateis sicut cinnamomum et balsamum odorem dedi.* Nec enim cinnama et balsama in plateis, sed in hortis nascuntur.

20. Sicut cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi.] Pro *balsamum aromatizans,* Complut. legunt ως παλαθος, id est, sicut pila vel massa aromatum ; alii, ως παλαθη, id est sicut massa carycarum vel ficuum aridarum. Ita Vatablus. Melius Romana et cætera Græca legunt, ασπαλαθυς αρωματων, id est, *aspalathus aromatum,* id est aromaticus, quia pro ως παλαθος, per diastolen duarum vocum, legunt per systolen, unica voce, ασπαλαθος. Unde Tigurina : *In modum cinnamomi et aspalathi odorem spiravi aromaticum;* Syrus : *Sicut cinnamomum et thymiama, et myrrha electa suavem reddidi odorem meum.* Quocirca, pro *balsamum* hîc in Latino legendum esse *aspalathus,* vel *aspalathum,* censent nonnulli ; tum quia ita legunt Græca et nonnulla Biblia Latina manu scripta, ac diserte Rabanus, Jansenius et Lyranus qui legit *aspalthum.* Quod non intelligentes ii qui Biblia olim descripserunt, pro *aspalthum,* videntur scripsisse *balsamum;* tum quia balsami mox mentionem faciet Siracides versu sequenti.

Porro, *aspalathus* arbor parva, vel potius arbustum est, redolens, præsertim apparente iride, uti tradit Plinius l. 12. c. 24. (cujus verba ex Rabano mox recitabo) et Aristot. in Problem. sect. 12. n. 3. ubi et hujus rei causam indagat. Quod apte congruit ad litteram sapientiæ, ac mystice B. Virgini et Sanctis. Iris enim symbolum est misericordiæ et gratiæ Dei, à quo omnis sapientiæ decor odorque dimanat. Rursum, iris symbolum est incarnationis Christi; hæc enim est quasi arcus cœlestis habens duo cornua, id est, duas naturas, divinitatem scilicet et humanitatem, uti septem analogiis ostendi Genes. 9. 13. Ab incarnatione autem Christi omnis B. Virginis nostraque sapientia et sanctitas derivantur. Quare licet illa ante Verbi conceptionem et incarnationem plena esset gratia, uti salutata est ab Angelo; tamen mox ubi Verbum in se concepit et corporavit, quasi plena Deo mirabiles sapientiæ et sanctitatis odores et ardores in Judæa, ac deinde per universum orbem sparsit.

Secundo, Dioscorides aspalatho has dat virtutes l. 1. c. 19 : *Aspalathus,* inquit, *multis spinis horrens, vim calefaciendi cum astrictione obtinet. Unde decoctum cum vino ad tetra oris ulcera colluenda convenit, ad nomas genitalium et sordida ulcera infunditur; subjectum in pesso, partum*

extrahit. Alvum sistit ejus decoctum, et sanguinis rejectionem potu cohibet, urinæ difficultatem inflationesque discutit. Galenus lib. 6. Simplic. medic. *Aspalathus, ait, gustu quidem acris, simul et astringens est; facultate vero ex dissimilibus constat, nempe partibus suî acribus excalefaciens, partibus vero aliis, austeris scilicet, refrigerans. Itaque utriusque ratione desiccat, et proinde ad putredines et fluxiones est utilis.* Insuper pharmacopœi aspalatho utuntur ad theriacam, ut eorum peritissimi Romæ mihi asseruerunt, ac ipsum aspalathi lignum mihi exhibuerunt; quod sane odorem habere gratum, sed masculum deprehendi. Simili modo sapientia omnes fluxos concupiscentiæ motus omnesque animæ putredines desiccat, contraque omnes venenatas diaboli suggestiones theriacam et antidotum dat præsentissimum.

Sed audi Rabanum, hunc locum egregie, tam litteraliter, quam tropologice, explicantem: *Sicut cinnamomum*, inquit, *et aspalathum aromatizans odorem dedi: Cinnamomum et aspalathum aromaticæ arbores sunt. Nam cinnamomum dictum, quod cortex ejus in modum cannæ sit rotundus et gracilis, gignitur in Indiæ et Æthiopiæ regionibus, frutice brevi, duorum tantum cubitorum, colore subnigro vel cinereo tenuissimarum virgarum. Nam quod in crassitudinem extenditur, despectui est; quod vero gracilius provenerit, eximium: quod cum frangitur, visibile spiramentum emittit ad imaginem nebulæ seu pulveris.* De aspalatho vero Plinius secundus ita refert: *In eodem tractu aspalathus nascitur, spina candida, magnitudine arboris modicæ, flore roseo, radix ejus unguentis expetitur. Tradunt in quocumque frutice curvetur arcus cœlestis, eamdem, quæ sit aspalatho, suavitatem odoris existere, sed in aspalatho inenarrabilem quamdam: quidam eum Erysisceptrum vocant, alii sceptrum. Ejus probatio est in colore rufo vel igneo, tactuque spisso, et odore castorei. Permutatur in libras quindecim.*

Subjicit Rabanus tropologiam, dicens: *Hæc ergo duo arbusta, pro suî brevitate à quibusdam inter herbas deputantur odoriferas; quæ recte, pro ipsa brevitate, humiles spiritu, quorum est regnum cœlorum, significant: qui, quasi purpureo vestiti colore, semper Dominicæ sunt passionis memores, semper ipsi ad patiendum pro Domino parati, qualis erat qui ait: Quoniam propter te morte afficimur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis. Nam hæc est virtus, quæ maxime inter nos animorum motus ac lascivias, quasi viscerum dolores castigare ac tollere consuevit. Cum, recogitantes quid pro nobis passus est Deus, minus nos pati quam meremur cognoscamus. Bene ergo junguntur cinnamomum et aspalathum; quia Dominicæ passionis sacramento, nostræ conversationis conformari debet status; ut juxta Joannis sententiam, sicut ille pro nobis animam suam posuit, ita et nos discamus pro fratribus animas nostras ponere. Nam quod cinnamomum coloris subnigri vel cinerei esse perhibetur, animis congruit humilium, qui fragilitatis propriæ conscii, quotidianis in precibus Deo dicere norunt: Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis,* Genes. 18. *Et iterum: Ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere,* Job 42. *Quod autem aspalathum spinæ candidæ similitudinem habet flore roseo, significat quod dolorem passionis Dominicæ in nostra conversationis angustia quotidie debemus imitari, juxta illud Evangelicum: Qui vult (inquit) venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me,* Lucæ 9. *Quod autem radix ejus unguentis expetitur, significat humilitatem Christi, omnium virtutum odorem commendare, et ad suavitatem æternæ dulcedinis electis Dei redundare.*

Porro, moderni medici et physici de aspalatho dissident. Aliqui enim censent aspalathum esse sandalium rubrum, quos refellit Matthiolus in locum citatum Dioscoridis. Ibidem Amatus et Ruellius censent aspalathum esse lignum Rhodium, ex quo globuli precatorii conficiuntur: Matthiolo et Cornario plata est ignota. Verum, quia Biblia omnia impressa, etiam à Romanis emendata, constanter legunt: *Sicut cinnamomum et balsamum*, non, *aspalathum;* itaque pariter legit Ecclesia in Officio Ecclesiastico B. Virginis, omnesque cæteri Doctores et Interpretes; hinc hanc quoque lectionem explicandam, imo retinendam censeo. Igitur, postquam Siracides comparavit sapientiam tribus arboribus majoribus, odoratis et præstantibus, scilicet, cedro, cupresso, palmæ, nunc eamdem comparat tribus minoribus arbustis, sed magis odoratis et præstantibus, quorum quodque est *aromatizans*, id est, aromaticum odorem, quin et ipsum aroma ex se diffundens. Frutex enim cinnamomi fundit aroma cinnamomi, frutex balsami fundit opobalsamum (cum aspalathus nullam det resinam vel aroma), frutex myrrhæ stillat myrrham.

Porro, cinnamomum inter aromata delicatissima numeratur, adeo ut veteres finxerint illud in nido phœnicis nasci, teste Plinio lib. 12. c. 19. Odorem habet suavem, sed pariter delicatum et subtilem: quocirca aliis aromatibus, ut nardo, myrrhæ, etc., misceri solebat. Unde Martial. lib. 4. epigr. 15:

> Jam bene rara suo miscentur cinnama nardo.

Et Ovidius Metamorph. 15:

> Quassaque cum fulva substravit cinnama myrrhæ.

Insuper Galenus lib. de Antidotis: *Optimum*, inquit, *cinnamomum dignosces, si sit odoratissimum, et indicibilem quamdam odoris gratiam super alia aromata referat.*

Cinnamomum dicitur quasi canna amomi: cannæ enim, vel calami, speciem habet: unde Hebr. vocatur קנמון *kinnamon*, à קנה *cane*, id est canna. Ab Hebræo autem *kinnamon* Græci, Latini cæterique vocarunt *cinnamomum*. Quare minus vere Garcias ab Horto lib. Aromatum historiæ, c. 15, *cinnamomum* censet dici quasi *Chinensium amomum*, eo quod mercatores Chinenses ex Zeilano insula (ea enim optimum fert cinnamomum) illud in alias oras deveherent et venderent: unde Persæ illud vocant *Darchini*, id est, lignum Chinense.

Balsamum vero inter aromata excellit: unde vocatur *aromatizans;* Tigurin. *aromaticum*, id est, fragrans, non tantum odore, sed et aromate ex eo stillante: stillat enim opobalsamum; ὀπος enim succum significat, q. d. succum balsami. Audi Plinium lib. 12. c. 25: *Omnibus odoribus præfertur balsamum, uni terræ Judææ concessum, quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, etc., viti similior est quam myrto; folium proximum rutæ, perpetua coma. Inciditur vitro, lapide, osseisve cultellis, succus è*

plaga manat, quem opobalsamum vocant, eximiæ suavitatis, sed tenui gutta.

Audi et Brocardum, Saligniacum, Bredenbachium, et ex iis Adrichomium, in voce *Engaddi*, ubi nascitur balsamum: *Sunt*, inquit, *balsama arbusculæ, uni omnium terrarum Judææ quondam concessæ, quas vineas Engaddi Salomon in Canticis nominat; quarum frutices, si acuto vitro, lapide, osseisve cultellis incidantur, stillant succum pretiosissimum, eximiæ suavitatis, quem opobalsamum vocant, præferturque omnibus odoribus. Hunc hortum, seu vineas balsami, tempore Herodis magni, Cleopatra Ægypti regina, concedente Antonio, vel amatore, vel marito, invidens tantam felicitatem Herodi, transtulit in Ægyptum, ubi irrigatur à fonte parvo, uberrime tamen fluente, in quo fama est sæpe lotum à B. Virgine puerum Jesum, adeoque ex eo potum sibi et sponsæ suæ sanctum Joseph paravisse, cum in Ægypto esset; atque ideo ab incolis in veneratione et cultu haberi maximo. Sunt tamen adhuc surculi quidem balsamorum in monte Engaddi, sed nullius cultus, nullius proventus: videlicet, hoc est justitiæ Dei justissimum judicium, qui sese ulciscitur de peccatoribus et persequentibus nomen suum, ut, quoniam Herodes, olim balsami possessor, puerum Jesum persequebatur, Jesus fugiens in Ægyptum, post se traxerit balsami hortum.* Et inferius: *Messis balsami talis est: Decerpitur folium ex stipite contra solem, moxque gutta lucida et mire fragrans scaturit ex ruptura; et hic balsami pretiosissimus liquor vitreis vasis colligitur, minime fluxurus, nisi ad ortum solis fiat ruptura. Fonticulus autem Jesu parvulus est, non sufficiens irrigationi totius horti; quare Saraceni alium foderunt juxta illum puteum, ex quo quatuor boves aquam protrahunt per rotam, sperantes ex vicinitate fontis Jesu aquam fore salubrem; at longe aliter res evenit, donec, missis canalibus, aquam putei ducerent in fontem Jesu. Quo facto, largiter et salubriter ex aquis mixtis rigatur balsami hortus. Mirum dictu. Veruntamem à meridie sabbati usque ad auroram diei lunæ, boves nullo verbere impelli possunt, ut in protrahenda aqua laborent: quod est fidei nostræ testimonium celebre. Sed et Saraceni hic se et pueros suos lavant, non ut baptizentur, sed ut corporum suorum fœtorem naturalem evadant.* Hæc Adrichomius.

Hinc patet quàm recte sapientia, sapientes et Sancti, ac imprimis B. Virgo, comparetur cinnamomo et balsamo. Nam primo, balsamum proprium fuit Judææ, sed inde delatum et celebratum per totum orbem: sic et B. Virgo nata, educata, vivens et defuncta in Judæa, suî odorem et famam sparsit per totum mundum. Eadem, sicut ex Judæa fugiens Herodem, balsamum secum traxit in Ægyptum; ita et veram Dei cognitionem cultumque, puta, Christianismum, ipsa à perfidis Judæis transtulit ad Ægyptios cæterasque gentes.

Secundo, balsami odor virtutem habet masculam et fortem: quocirca balsamum velut virile et generosum, reliquisque unguentis præcellens, viris adhiberi solebat, cum feminis daretur amomum Assyrium, aliaque id genus delicata unguenta, juxta illud Martial. lib. 14. Epigram. 54:

> Balsama me capiunt, hæc sunt unguenta virorum:
> Delicias Nini vos redolete nurus.

Hinc Sacramenti Confirmationis, quo perfecte Christiani efficimur, ungimurque; quasi milites et athletæ Christi ad pugnam contra diabolum, carnem et mundum, materia est chrisma: quod fit ex oleo et balsamo: ut scilicet Christiani confirmati, memores jucundi odoris, qui è balsamo efflatur, vitæ sanctitate, morumque suavitate cæteros omnes ad vitam Christianam virtutisque studium pellicere satagant.

Rursum Christi caro in Eucharistia est quasi balsamum, balsamans (ut ita dicam) corpora nostra, ut resurgant ad vitam immortalem: de qua re vide S. Joan. c. 6, y. 50. 55. 58. Simili modo virtutum Deiparæ fragrantia nil habuit molle vel effeminatum; sed virilis fuit et mascula. Ipsa enim fuit virgo, imo virago, quæ non tantum feminas, sed et viros fideles in suî admirationem et imitationem rapuit, ut dicerent: *In odorem unguentorum tuorum curremus*, Cant. 1.

Tertio, quod balsami arbor (ut recte annotavit noster Spinellus de Deipara, c. 21.) non cultro ferreo, sed osseo ac lapideo, et vitro, incidatur, et (ut quidam dicunt), ea parte quæ respicit solem; inde vero fluat balsamum candidum, quod deinde rubescit et durescit. Hoc etiam Deiparæ aptari potest, quæ Christum, solem justitiæ, aspiciens, eumque penitus in se excipiens, non ferri materialis sectione, sed filii compassione, qui lapis est angularis, et speculum sine macula vitreum, verisque ossibus constabat; transfigebatur, mittebatque non sanguinem, sed lacrymas et affectus candentes puritate, rubentes vero charitate: quorum meritum lucidissimum nullo unquam tempore mollitie evanescet, sed durum ac firmum stabit.

Quarto, balsamum Deiparæ nulla admixtione olei vel mellis est vitiatum. Quod hoc cap. v. 21. ex persona ejus dicitur, illis verbis: *Et quasi balsamum non mixtum odor meus.* Hoc autem S. Bonaventura in Speculo B. Virgin. c. 5. eleganter explicat: *Balsamum*, inquit, *misceri solet et vitiari melle vel oleo; sed certe balsamum Spiritus Sancti in Maria non fuit mixtum, quia nec melle carnalitatis et mundanæ consolationis, nec oleo vanæ laudis et adulationis fuit vitiatum; sed vera et pura Mariæ gratia fuit.*

Quinto, Pausanias in Bœoticis lib. 9. scribit in Arabia plurimas viperas sub balsami arboribus latitare, easque sub illis commorantes balsami pastu venenum amittere, ipsarum item morsus ob id esse innoxios. At vero, præsidio Deiparæ, quæ est mystice balsami arbor, dæmonibus, per serpentes significatis, venenum adimitur, ne eorum morsus et nefariæ, quas immittunt, suggestiones, Deiparæ devotis noceant.

Quocirca S. Bonaventura in Speculo B. Virg. c. 7: *Odor*, inquit, *Mariæ fuit sicut cinnamomum in cortice conversationis, sicut balsamum interius in unctione devotionis, sicut myrrha in amaricatione castigationis; fuit quoque odor Mariæ sicut cinnamomum in actione, sicut balsamum in contemplatione, sicut myrrha in passione. O vere dives, quæ tam plena fuit odorifero Spiritus Sancti balsamo! ut ait S. Bernardus super illud: Spiritus Sanctus superveniet in te.* Idem ibidem cap. 5: *Balsamum*, inquit, *Mariæ est unctio gratiæ, quæ Mariæ copiosissime est infusa; unde S. Bernardus loquens de Verbo illo: Spiritus*

Sanctus superveniet in te, ait : *Pretiosum illud balsamum tanta tibi copia, tantaque plenitudine influet, ut copiosissime effluat circumquaque.*

QUASI MYRRHA ELECTA DEDI SUAVITATEM ODORIS.] Tigur. : *Ut præstantissima myrrha suaviter redolevi;* Syrus : *Sicut myrrha electa suavem reddidi odorem meum.* Plinius, lib. 12. c. 15, scribit myrrham esse arborem, id est, arbustum altum quinque cubitos, spinosum, caudice duro et intorto, crassiore quam thuris, cortice levi, folio olivæ, sed crispiori et aculeato, juba olusatri, quæ bis per annum inciditur, ut resina, puta, liquor myrrhæ, defluat. Sudat autem, inquit, sponte priusquam incidatur, quæ vocatur Stacte, sive lacryma myrrhæ, eaque myrrha est præstantissima : sicut inter aliarum arborum resinas, lacryma, quæ sponte fluit, est optima; ac inter vina, lacryma, quæ ex uvis maturissimis sponte distillat, est sapidissima. Myrrha notat sapientis mortificationem, quæ parit in anima miram Dei consolationem et suavitatem, quasi aroma myrrhæ suavissimi odoris : hæc animam à putredine vitiorum servat incorruptam, sicut myrrha corpora defunctorum servat incorrupta. Ita Rabanus. Rursum, myrrha est compunctio suaveolens Deo, et lacrymæ cordis compuncti; unde myrrhæ hoc exstat ænigma et hieroglyphicum :

De lacrymis, et pro lacrymis mea cœpit origo ;
Ex oculis fluxi, sed nunc ex arbore nascor :
Lætus honor frondis, tristis sed imago doloris.

Myrrha hac excelluit B. Virgo ; unde de ea dicitur Cant. 3 : *Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ et thuris, et universi pulveris pigmentarii ?* In thure enim oratio sursum ascendens, sicuti in myrrha amara carnis mortificatio, insuavis illa quidem, sed contra vitiorum putredinem apprime utilis, quæ orationem, ut sit efficacior, comitari debet, adumbrantur. In reliquo vero pulvere pigmentario, non modo virtutum omnium universitas, quæ in Virgine erant, designatur : verum etiam ne minutissimos quidem virtutum actus in Virgine desideratos ostendit; cum eos is qui in spiritualibus ditescere satagit, negligere non debeat. Hæc porro virgula in cœlum recta ascendebat, quia in Deum Virgo sanctissima semper erat intenta ; virtutibus quoque redolens, tanquam aromatibus in pulverem redactis, et in charitatis igne positis, circumstantes mira odoris suavitate replevit.

Ita Sophronius serm. de Assumptione : *Dicta sane*, inquit, *quasi virgula fumi, quia gracilis et delicata; quia divinis extenuata disciplinis, et concremata intus in holocaustum incendii pii amoris, et desiderio charitatis. Ut virgula fumi ex aromatibus; nimirum, quia multis repleta est virtutum odoribus ; manans ex ea fragrabat suavissimus odor, etiam Angelicis spiritibus.* Sic et Petrus Damianus serm. de Assumpt. *In myrrha*, ait, *continentiam, in thure devotionem intellige.* Et mox : *Hæc sunt duo quæ virginalem substantiam totam circumdedere virtute, continentia scilicet et devotio ; quorum alterum carnem, alterum mentem ita possedit, ut caro mundissima, mens purissima genitricem Domini singularius consecrarent.* Et infra : *Universus pulvis pigmentarius in Virgine conjectus est, quia in ea virtutum concentus reverendum sibi thalamum consecravit ; et, si cæteris per partes spiritus affuit, Mariæ tamen tota pulchritudo gratiæ supervenit. Hæc integræ fuerunt in ea species, scilicet pigmentariorum aromatum, sed in subtilissimum pulverem comminutæ : quia ipsa est quæ, fortioribus tribulantium malleis suppressa, vidit suum et Dei filium affigi cruci, militari lancea perforari, inter duos latrones positum exspirare.*

Porro myrrhæ, id est mortificationi, fuisse addictam B. Virginem patet, tum ex eo quod adstare voluit Christo filio suo cruci affixo, ut mortis et mortificationis ejus esset socia et consors; tum ex nomine : Maria enim, ut multi volunt, dicta est à מרר *marar*, id est amarus fuit; tum ex eo quod scribit S. Bonav. in Meditat. vitæ Christi c. 3. B. Virginem cuidam personæ sibi devotæ (quam ipse putat fuisse S. Elisabetham) hæc verba dixisse : *Filia, dico tibi quod nullum donum, gratiam vel virtutem habui à Deo sine magno labore, continua oratione, ardenti desiderio, profunda devotione, multis lacrymis, et multa afflictione; dicendo cogitandoque semper placita sibi, sicut sciebam et poteram, excepta sanctificationis gratia, qua sanctificata fui in utero matris.* Addiditque : *Pro certo scias quod nulla gratia descendit in animam, nisi per orationem et corporis afflictionem.* Idem sibi revelatum asserit S. Brigida in suis Revelat.

21. ET QUASI STORAX, ET GALBANUM, ET UNGULA, ET GUTTA, ET QUASI LIBANUS NON INCISUS VAPORAVI HABITATIONEM MEAM.] Græca breviter sic habent, *ut galbanum, et onyx, et stacte, utque thuris vapor in tabernaculo;* Tigurin. *Redolui ut galbanus, ut onix, ut stacte thurisque odor in tabernaculo. Storax* est lacryma sive resina et succus odoratus arboris quæ styrax dicitur, de quo Dioscor. l. 1. c. 78. et Plinius lib. 12. c. 17 et 25; ex eo fit unguentum styracinum, quod capillos non tantum bono odore, sed et flavo colore imbuit et insuccat. *Galbanum* est lacryma vel resina fruticis, quæ in Syria ferula dicitur, de qua Plinius lib. 12. c. 25. *Ungula*, græce ὄνυξ, id est onycha, id est, unguis odoratus, est aroma colore unguis humani. *Gutta* est stacte sive lacryma myrrhæ : στάζειν enim est distillare. Hæc tria sunt aromata odorata, ex quibus, mixto thure, fiebat thymiama. Thymiama enim, quod quotidie mane et vespere Deo offerebatur in altari thymiamatis, componebatur ex galbano, onicha, stacte et thure lucidissimo, ut patet Exodi 30. 34 ; vide ibi dicta. Igitur significatur hic sapientiam odoratam esse instar thymiamatis, adeoque ipsam esse thymiama Deo et hominibus acceptissimum.

Notat Palacius non alia sapientia hic tribui aromata, quam quæ serviebant templo, adeoque erant Deo sacra : *Ut occulte indicetur*, inquit, *grande secretum, scilicet futurum ut ipsa incarnata Sapientia se Deo in sacrificium suavissimi odoris offerret, et in cruce igne charitatis cremaretur, sicut thymiama cremabatur; atque ex eo sacrificio, odor coram Patre suavior ascenderet, quam ex sacrificio Noe et omnibus aliis unquam ascendit. Indicans præterea quod, sicut his aromatibus conficiebatur unguentum, quo omnia in templo ungebantur, et sancta reddebantur: ita Christi sapientia, spiritu et gratia ungi debent, quæcumque coram Deo sancta reddi debent. Neque enim datum est sub cœlo aliud nomen, in quo oporteat nos salvos fieri*, Actor. 4. Quare vapor odoris Christi, in cruce suspensi, replevit cœlestem habitationem simul et terrestrem,

puta totam Ecclesiam, ut omnes divinam ejus charitatem, patientiam, obedientiam, cæterasque virtutes admirari et imitari cœperint.

ET QUASI LIBANUS NON INCISUS VAPORAVI (id est, replevi vapore odorato) HABITATIONEM MEAM.] *Libanus* hîc non montem Libani, sed thus aut arborem thuris, ex qua distillat et colligitur thus, significat: quia enim Hebræi thus vocant לבונה *lebona*, hinc Græci thus quoque vocarunt λιβανος: λιβανος autem vocatur ipsa arbor thus producens, quæ à Virgil. l. 2. Georgic. vocatur *thurea virga*: λιβανωτον vero vocatur ipsum thus, ait Theophrastus l. 9. c. 4. et alii: sed sæpe hæc confunduntur, et utraque vox jam dicta significat ipsum thus et aroma thuris, uti hîc fit. Hinc quoque Libanum montem dictum ab Hebræo *lebona*, id est thus, quod thuris sit ferax, censet Andreas Masius, et ex eo noster Serarius in Josue c. 1. quæst. 7. licet Franc. Ribera in c. 2. Habacuc, à candore nivium dictum Libanum putet: לבן *laben* enim Hebræis significat album: nam, ut ait Tacitus l. 5. Hist. *Regio hæc præcipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus.* Utramque notionem jungunt nonnulli: quia enim *thus* ibi *candidum* nascitur, ideo Libanum appellatum censet S. Hier. Porro thus laudatissimum sola profert Arabia: unde Virgil. Georg. 2.

Solis est thurea virga Sabæis.

Addit, *non incisus*: quæ vox jam non est in Græco; sed plane videtur ex eo excidisse scriptorum oscitantia, eo quod sequatur ατμις, id est vapor, quæ vox vicina est voci ατομος, id est, *non incisus*: quam cum non intelligerent scribæ, putarunt errore repetitam, idemque esse quod ατμις, ideoque eam omiserunt. Est enim duplex λιβανος, id est thus: prius vocatur ατομος vel ατμητος, id est non sectum, non incisum, sed indivisum et integrum: hoc primas tenet, ideoque masculum vocatur. Posterius vocatur, εντομος και τμητος, id est, incisum et sectum, sive divisum et comminutum, ac sæpe cum alia re permistum.

Porro, thus incisum censent nonnulli esse id quod ex arbore incisa stillat: non incisum, quod ex ea quasi gravida et prægnante sponte, quasi destinato et fecundo naturæ partu, profluit, quod maturrimum et optime concoctum, ideoque perfectissimum et odoratissimum est. Sic enim cæteræ arbores resinosæ, ut myrrha, pinus, storax, balsamum, sponte sudant gummi sive resinam, quæ melior est illa quæ per incisionem, quasi vi ab arbore incocta et imperfecta, elicitur et extorquetur: sicut embryo qui à matre sponte paritur, perfectior est eo qui à matrice per incisionem vi elicitur. Verum quia Plinius non meminit alterius thuris, quam quod per incisionem, quæ bis in anno fit, elicitur; hinc Jansenius, Palacius et alii censent, thus ατομον, id est non incisum, sive insectum et indivisum, vocari id, quod ab arbore incisa integrum in massam sponte confluit, cùm hærente lacryma priore sequens miscuit se: cui præcipua gratia est, teste Plinio; tum quia id signum est bene concocti, maturi et fecundi thuris; tum quia vis unita fortior est seipsa divisa. Cum enim guttæ seorsim sparguntur, evaporat vis thuris, illudque proinde vocatur incisum, sectum, divisum, quod minus est odoratum. Audi Plinium lib. 12. c. 14: *Quod*, inquit, *ex rotunditate guttæ pependit, masculum vocamus.* Et mox: *Præcipua autem gratia est mammoso, cùm hærente lacryma priore consecuta alia miscuit se. Singula hæc manum implere solita invenio, cùm minore diripiendi aviditate lentius nasci liceret. Græci stagoniam et atomum* (id est non incisum) *tali modo appellant; minorem autem orobiam* (male quidam legunt *arabian*; pejus alii, *Arabiam*) *micas concussu elisas mannam vocamus.* Et inferius: *Probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone, ut statim ardeat. Item, ne dentem recipiat potius quam in micas frietur.* Sic et Dioscor. lib. 1. c. 70. *Thus*, ait, *gignitur in Arabia. Primas tenet masculum, stagonias appellatum; suapte natura rotundum: tale autem individuum est, candidum cum frangitur, intus pingue, in suffitu statim ardens. Indicum vero flavescit et colore livet, sed rotundum industria factitant, etc., quod atomum aut syagrum appellant. Secundum locum habet Arabicum, quod aliqui copiscum vocant, minus multo et fulvius.*

Dicit ergo sapientia de se: *Ego quasi libanus non incisus vaporavi habitationem meam*, q. d. Sicut thus masculum, carbonibus impositum, odore optimo, quem evaporat, replet domum, quo omnes noxios humores aerisque corruptiones desiccat et consumit: sic pariter ego sapientia populum Hebræum, in quo habitationem mihi delegi, mea suavissima doctrina et lege imbui, qua omnes infidelitatis, impietatis, omniumque vitiorum errores consumpsi, eumque suavissimo cœlestis gratiæ virtutumque odore imbui, ac mira consolatione recreavi. Sicut ergo thus curat oculorum lippitudinem, fluxum sanguinis, tenasmum, tussim, impetigines, inflammationes, arthritidem, dysenteriam, hemicraniam, ulcera; memoriam auget, fugat tristitiam, lætificat cor, etc., uti docet Dioscor. lib. 1. c. 70. et sequ. ac ibidem ex Galeno Matthiolus: sic pariter sapientia omnes animæ ægritudines curat et sanat, præsertim virtute orationis, cujus symbolum est thus, ut paulo ante dixi. Unde thus dicitur, απο του θυοω, id est, odorem facio; vel potius θυω, id est sacrifico, quod qui sacrificabant, thure utebantur. Omnes enim gentes, omnibus seculis, thus soli Deo dederunt, illique thurificarunt. Unde *thuris honores* vocantur honores divini, qui non nisi Deo debentur et deferuntur. Multo magis Christus, qui est Sapientia Patris, hæc omnia præstitit et in dies præstat Christianis. Ipse ergo vaporavit et vaporat Ecclesiam suam, in qua habitat, miraculis, doctrinis, legibus, consiliis Evangelicis, divinis virtutum omnium exemplis, quorum vapor et odor suavissimus divinitatem ejus spirat, fideles recreat, infirmos sanat, mœrentes lætificat, debiles corroborat, Angelos et Deum ipsum exhilarat, præsertim odor et vapor admirandæ passionis ejus et mortis in cruce.

ET QUASI BALSAMUM NON MIXTUM ODOR MEUS.] Hæc verba nonnulli delent, eo quod non sint in Græco, et de balsamo dictum sit v. 20. Verum hîc balsamum illud explicat et determinat, aitque esse non mixtum, id est purum et merum. Balsamum enim multis modis aliarum rerum mistione adulteratur. Audi Dioscoridem, l. 1. c. 18: *Æstivis*, inquit, *sub ortu canis ardoribus, arbor unguibus ferreis inciditur, manatque è pla-*

ga succus, quem Opobalsamum vocant; sed tam exiguo stillatu, ut annis singulis ne plures quidem quam seni septenive congii cogantur, inibique pondus duplo rependitur argento. Succi probatio est, ut sit recens, validi odoris, sincerus, non ad acorem vergens, dilui facilis, levis, adstringens, ac modice mordens gustu. Sed varie vitiatur, misto ab aliquibus terebinthi, cypri, lentisci, balani unguento; item susino, metopio, melle, aut cypria cera liquida. Quod maleficium facile deprehenditur: namque merus in laneam vestem fusus, neque maculam facit, neque si eluatur notam relinquit: vitiatus autem inhæret; et lac instillatus coagulat, quod adulteratus non efficit. Quin etiam sincerus in aqua aut lacte celerrime liquatur, coloreque lactescit: vitiatus vero olei modo innatat, se convolvens aut in stellæ modum diffundens. Sincerus senescens crassescit, deteriorque redditur. Et mox sinceri balsami virtutes recensens: *Horrores*, inquit, *illitu discutit: ulcera sordida expurgat, et cruda concoquit: urinam potu ciet, ægre spirantibus prodest: datur in lacte contra aconitum haustum, aut serpentium ictus. Misceter acopis, malagmatis et antidotis. In summa, præcipua auctoritas succo, secunda semini, minima ligno. Semen commode potui datur doloribus lateris, pulmonum vitiis, tussi, ischiadicis, comitialibus, vertiginosis, orthopnoicis, urinæ difficultati, torminibus, ac serpentium morsibus: ad muliebres suffitus perquam utile est: vulvam aperit, etc.*

22. Ego quasi terebinthus extendi ramos meos, et rami mei honoris et gratiæ.] De terebintho audi Plinium, lib. 13. c. 6. *Syria terebinthum habet. Ex his mascula est sine fructu. Feminarum duo genera. Alteri fructus rubet lentis magnitudine, alteri pallidus. Cum vite maturescit, non grandior faba, odore jucundior, tactu resinosus circa Idam Troadis. Sed in Macedonia brevis arbor hæc atque fruticosa, in Damasco Syriæ magna. Materies ei admodum lenta, ac fidelis ad vetustatem, eximii ac nigri splendoris; flos racemosus olivæ modo, sed rubens; folia densa.* Idem lib. 14. c. 20. *optimam tenuissimamque resinam fundit*, quæ inde terebinthina vocatur, vulgo *termentina*.

Hæc omnia sapientiæ, prædicationi Evangelii, et Ecclesiæ, quæ ramos per totum orbem expandit, particulatim adaptat Rabanus. Sapientiæ autem rami, id est, propagines sunt *honoris*, græce, δοξης, id est gloriæ; et *gratiæ*, quia illi ejusque asseclis conciliant gratiam, honorem et gloriam, tam apud homines quam apud Deum et Angelos. Sicut enim arboris honor et decor sunt folia, et multo magis flores et fructus, juxta illud Virgil. Georg. 2.

> Ac jam olim seras posuit cùm vinea frondes,
> Frigidus et sylvis Aquilo decussit honorem,

id est folia: sic sapientiæ honor et decor sunt ejus rami, id est propagines, quibus se per omnes fideles, doctores et Ecclesias extendit et propagat: quibus totidem quasi comata est gratiis et honoribus, quot foliis rami in viridi qualibet ac frondosa arbore, præsertim terebintho, comati et coronati sunt. Simile est Ezech. 31. 3.

Syrus pro *terebintho* vertit *Rhododaphnen: Ego*, inquit, *sicut rhododaphne tetendi radices meas, et rami mei rami laudis et honoris.* Rhododaphne frutex est, ita dictus à flore roseo et folio laureo: ροδον enim est rosa, δαφνη laurus: vocatur et rhododendros, quasi rosa arborescens, aut nerium, *sempiternum fronde*, inquit Plinius lib. 16. cap. 20. *rosæ similitudine, caulibus fruticosum, jumentis caprisque et ovibus venenum est. Idem homini contra serpentium venena remedio.* Sicut ergo rhododaphne jumentis est noxia, hominibus salutaris: sic quod stultis periculum affert, ut adversitas, rerum copia, scientia, hoc ipsum sapientia et sapiens vertit in suum bonum et salutem.

Verum Græca et Latina constanter habent *terebinthus.* Alludit ad terebinthum sub qua Jacob idola defodit et obruit. Genes. 35. quæ figurabat Christum: Christus enim idola et idololatriam sepelivit et sustulit; ex cujus corpore terebinthina, resina pretiosissima, defluxit: quando ab eo Sacramenta legis novæ instituta, et copiosa illis indita fuit gratia, quæ manare non cessat nobis ea quæ ad salutem sunt necessaria.

23. Ego quasi vitis fructificavi (id est, germinavi, ut habent Græca) suavitatem odoris: et flores mei fructus honoris et honestatis.] Pro *honestatis*, græce est πλουτου, id est divitiarum: sic passim hoc libro *honestatem* vocat divitias; uti vulgo honestos vocamus divites et opulentos. Græca Romana sic habent: *Ego similis sum viti germinanti gratiam, et flores mei fructus sunt gloriæ et divitiarum;* Complut. pro χαριν, id est *gratiam*, legunt ευωδιαν, id est suavem odorem, quomodo legit Noster Latinus. Tigurina: *Ego quasi vitis odoram emisi gratiam, et flores mei fructus gloriæ sunt et divitiarum;* Syrus: *Ego sicut vitis decorata pulchritudine, et frondes mei frondes splendoris et decoris.*

Sapientia viti se assimilat, primo, in ευωδια, id est in flore et suavitate odoris. Vitis enim dum floret suavem expirat odorem: sic et sapientia se omnibus gratam, amabilem, jucundam et delectabilem præstat; atque hac ratione omnes delectat, recreat et ad se allicit. Secundo, in fructu, quod scilicet sicut flores vitis mox producunt fructum, puta, uvam, quæ præ cæteris honoratus et nobilissimus est fructus, æque ác honestissimus et ditissimus: ex uva enim exprimitur vinum suave, copiosum et generosum, quod magni est pretii. Unde illud Alcæi monitum: *Nullam aliam arborem severis prius vite*, quod citat Athenæus; et illud Poetæ:

> Vinea terrarum pars optima, ruris ocellus,
> Autumni prima es gloria, primus honor.
> Cœlum te dicam; nam quot cœlo astra refulgent,
> Tot nitidis astris æmula poma tenes.

Sic et sapientia fructus nobilissimos affert, nimirum honorem, gloriam et opes, tum spiritales, tum corporales, quas explicat dum subdit: *Ego mater pulchræ dilectionis, etc.* Porro, iidem sunt sapientiæ fructus et flores, quia idem in ea est sapidum et floridum, utile et pulchrum. Audi Rabanum; *Quid*, inquit, *per hanc vitem, nisi ipse exprimitur, qui in Evangelio discipulis suis ait: Ego sum vitis vera, et vos palmites? cujus vitis liquor lætificat cor hominum, quando bibendo sanguinem ejus, gaudentes laudant redemptionis suæ venerabile Sacramentum: hæc vitis fructificat suavitatem odoris, quando per totum orbem fama spargitur Evangelicæ prædicationis; floresque ipsius fructus sunt honoris et honestatis, quia jucunditas et decor omnium virtutum quotidie ejus dono florescit, atque clarescit*

in credentium turbis. Vide quæ de vite, ejusque analogiis cum sapientia et sanctitate, dixi Ezech. 15. 2. Hac de causa S. Ephrem Syro, coævo S. Basilii, per visum apparuit vitis fructifera, denotans ejus sapientiam, copiam et suavitatem dicendi scribendique, uti habet ejus Vita initio operum ipsius.

Mystice, vitis est Deipara, quæ uvam pretiosissimam protulit, puta Christum, ex quo, in torculari crucis presso, expressum est vinum rubrum, quod inebriat omnes fideles. Ita Damascenus orat. 1. de Nativitate : *Vinea*, inquit, *uberrima* (Deipara) *ex Anna pullulavit, atque uvam suavissimam protulit, nectar mortalibus fundentem in vitam æternam.* Et S. Ildephonsus serm. 1. de Assumpt. *Mater Domini*, inquit, *quasi vitis fructificavit suavitatem odoris, et protulit cunctis gentibus fructus honestatis et gratiæ.* Ipsa ergo quasi vitis protulit uvam et vinum, puta Christum, quod Deum lætificat et homines, Judic. 9. Unde S. Bernard. serm. 4. super *Salve Regina*, sic Deiparam alloquitur : *Defecit vinum in cadis nostris, vinum scilicet lætificans cor hominis, de quo Propheta, quod germinat virgines ; hujus pincerna tu, vexillifera tu: vexilla Regis prodeunt in nobis, te agente pro nobis : calix in manu tua vini meri, in manu tua, in potestate tua, vini meri amoris divini. Calix hujus vini inebrians quam præclarus est ! inebriat, ad contemptum mundi; calefacit, quia ferventes facit ; acuit, quia erudit ; audaces facit contra adversa, fortes et invincibiles à carne, mundo et dæmonibus ; obliviosos, eorum scilicet quæ retro sunt, et in futura extensos ; discretos, quia erudit ad justitiam ; somnolentos ad temporalia et tædiosos ; ad invisibilia vero contemplanda pronos et promptos. Per te panem speramus, qui cor hominis confirmat, de quo Scriptura : Panem Angelorum manducavit homo.* Hucusque S. Bernardus, agens de vino amoris divini, quem mater pulchræ dilectionis filiis suis impetrat.

Flores hujus vitis sunt *fructus honoris et honestatis ;* quia B. Mariæ virginitas et humilitas, quasi flores, protulerunt fructum infiniti honoris, scilicet Deum hominem, qui in Eucharistia est *frumentum electorum, et vinum germinans virgines*, Zachar. 9. Rursum, cum de hac vite dicitur : *Et flores mei fructus honoris et honestatis*, his verbis significatur Deiparæ illibata simul et fecunda virginitas. Hæc enim adeo honestate delectatur, ut carnis voluptates non tantum rationi dissonas, quas rejicere castitatis est munus, aversetur ; sed ne licitas quidem in usu conjugii admittat. Quocirca hæc summa virginitatis honestas honori merito conjungitur, quod homines adeo honore dignos efficiat, ut eos Angelis ipsis perquam similes reddat. Deinde, quia flos symbolum est virginitatis, sicut et fructus symbolum esse potest fecunditatis. Cum ergo *flores* Deiparæ, *fructus honoris* dicantur et *honestatis*, his verbis virginitas ejus fecunda, et fecunditas virginea omni honore prosequenda, omnique honestate conspicua ostenditur. Etenim in arboribus flores simul cum fructibus, qui ex iisdem emanant, et in quos ipsimet flores transeunt, existere nequaquam possunt ; sed, erumpente fructu, decidit flos ; quandiu autem flores vigent, fructus nondum advenere : ita et in cæteris mulieribus virginitas cum fecunditate eodem tempore esse nequit. At vero in sola Deipara, super omnem naturæ cursum, hæc duo conjuncta reperiuntur. Quocirca ipsa una merito dicere potest, flores suos esse pariter et fructus: nam eleganter quidam cecinit :

Partus et integritas discordes tempore longo,
Virginis in gremio fœdera pacis habent.

Hoc est quod stupens S. Bernard. intonat homil. 2. super *Missus est : Deum hujusmodi decebat nativitas, qua non nisi de virgine nasceretur : talis congruebat virgini partus, ut non pareret nisi Deum.* Quocirca exclamat S. August. serm. 9. de Natali Domini, qui est 13. de Tempore : *O miracula, ô prodigia ! naturæ jura mutantur, in homine Deus nascitur: virgo sine viro gravidatur, viri nesciam sermo Dei maritat : simul facta est mater et virgo ; mater facta, sed incorrupta : virgo habens filium, nesciens virum : semper clausa, sed non infecunda. Solus enim sine peccato est natus, quem sine virili complexu non concupiscentia carnis, sed obedientia genuit mentis.*

QUINTA PARS CAPITIS,

QUA SAPIENTIA SUOS FRUCTUS, VERSU PRÆCED. PROMISSOS, ENARRAT, SCILICET, DILECTIONEM, TIMOREM, AGNITIONEM, SANCTAM SPEM, OMNEMQUE VERITATEM, VITAM ET VIRTUTEM.

24. EGO MATER PULCHRÆ DILECTIONIS, ET TIMORIS, ET AGNITIONIS, ET SANCTÆ SPEI.] Pro *agnitionis*, codex manuscriptus montis Amiati legit, *magnitudinis ;* et sic legitur in Officio parvo B. Virginis, in Capitulo ad Completorium. Forte scriptor quispiam pro *agnitionis*, scripserit abbreviate *agnitis :* quod alius describens, nec intelligens, putarit errore omissam litteram, inscripseritque *magnitudinis :* scioli enim plura talia depravarunt. Nam vera lectio est *agnitionis :* sic enim constanter legunt cæteri codices Græci et Latini, manuscripti et typis excusi, atque Rabanus, Lyran. Hugo, Dionys. Jansen. aliique Interpretes. Tigur. vertit : *Ego pulchræ charitatis, ego religionis, et cognitionis, speique sanctæ mater sum.*

Sapientia hîc fructus suos, quos in suis discipulis producit, explicat, eosque quatuor assignat. Primus, est dilectio pulchra : est enim dilectio turpis et illecebrosa illi contraria, qualis est dilectio fornicariorum et amatorum mundi: unde græce est καλῆς, quod tam bonam quam pulchram significat. Secundus, est timor, id est Dei metus, reverentia et cultus. Tertius, est agnitio, græce γνῶσις, id est cognitio, scientia, intelligentia, puta, qua plene Deum resque

cœlestes et divinas cognoscamus. Quartus, est sancta spes, qua à Deo certo speremus omne bonum, puta omnem gratiam et gloriam. Porro, hæc quatuor rite sibi invicem subordinantur. Ex dilectione enim Dei nascitur ejusdem reverentia et cultus, ex reverentia sequitur plenior ejusdem cognitio, ex cognitione major nascitur spes et fiducia.

Quocirca, dum hæc verba Ecclesiastici legi audiret D. Henricus Suso, minister æternæ Sapientiæ, in ejus connubium exardescens, raptus vidit eam specie quasi puellæ, mox specie juvenis elegantis, in columna nubis resplendentem in throno eburneo, fulgore solis radiantem. *Corona ejus erat æternitas, amictus felicitas, sermo suavitas, complexus omnis satietas.* Et dixit ei : *Præbe mihi, fili, cor tuum.* Ita habet auctor Vitæ ejus cap. 4. Audi Raban. *Sapientia Dei,* inquit (*quæ est Christus*), *mater est pulchræ dilectionis, et origo omnium virtutum; quia ipsius gratia generatur in cordibus electorum affectus veræ charitatis, timor salubris, intellectus scientiæ spiritalis, spesque vitæ æternæ et gaudii futuri. Sine eo quoque nihil boni habemus : quoniam omne datum optimum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens à Patre luminum : ipse est fons vitæ, et in lumine ejus videbimus lumen. De quo et Paulus ait : Gratia Dei* (*inquit*) *sum id quod sum.* Notat Palacius, τὸ *mater* significare dolores Christi, quibus ipse in cruce has virtutes parturiit, id est promeruit ut à Patre nobis concederentur.

Mystice, B. Virgo est mater pulchræ dilectionis. Nam ut ait S. Bonavent. in Speculo B. Virginis cap. 6. spectans ad illud Isaiæ 11 : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus, etc. Quicumque,* inquit, *septiformem Spiritus Sancti gratiam adipisci desiderat, ipsum florem Spiritus Sancti in virga quærat : per virgam enim ad florem, per florem ad spiritum in ipso requiescentem pervenimus ; per Mariam ad Christum accedimus, et per Christum gratiam Spiritus Sancti invenimus. Propterea S. Bernardus, Mariam alloquens, ait : Per te accessum habeamus ad Filium, ô benedicta inventrix gratiæ, genitrix vitæ, mater salutis, ut per te suscipiat nos, qui per te datus est nobis.* Hæc Bonaventura. Hinc in Litaniis B. Virgo vocatur et invocatur *Civitas refugii.* Ita ad eam in quavis tribulatione confugerunt Sancti. Ecclesia certe eam, in *Salve Regina,* spem nostram vocat : *Et spes nostra, salve.* Ita S. Bernardus sermone de Aquæductu : *Filioli,* inquit, *hæc peccatorum scala, hæc mea maxima fiducia est, hæc tota ratio spei meæ.* De S. Francisco S. Bonaventura in ejus Vita cap. 9 : *In matre,* inquit, *Domini post Christum præcipue fidens, eam suî ac suorum advocatam constituit.*

S. Ephrem, ad Virginem preces fundens, multa in eamdem sententiam addit. S. Damascenus orat. 1. de Dorm. *Tibi,* inquit, *nos quoque hodierna die assidemus, ô Domina, domina, atque iterum dicam, domina, Dei genitrix et virgo, animas nostras ad spem tuam non secus atque ad firmissimam quamdam anchoram alligantes, mentem, animam, corpus, totos denique nos tibi dicantes ac consecrantes, psalmis et hymnis spiritualibus quantum possumus honorantes.* Germanus, Patriarcha Constantinopolitanus, orat. de Oblat. Deiparæ in fine : *Certe,* inquit, *domina Dei parens, certe meum refugium, vita et defensio, arma et gloriatio, spes et robur meum : concede mihi, ut et ego quoque fruar inenarrabilibus, et quæ comprehendi non possunt, tuis bonis in cœlesti perseverantia. Habes enim, sat scio, cum tua voluntate concurrentem potentiam, ut quæ sis mater Altissimi, et propterea audeo. Ne ergo priver mea exspectatione, ô domina intemerata, quæ universorum exspectationem supra rationem peperisti, Dominum nostrum Jesum Christum.* Hæc ille.

25. IN ME GRATIA OMNIS VIÆ ET VERITATIS, IN ME OMNIS SPES VITÆ ET VIRTUTIS.] Pro *virtutis*, Tigurina vertit, *præsidiis;* alii, *vigoris et roboris :* hoc enim significat Hebræum חיל *chail*, quod Noster vertere solet, virtutem. Unde Emmanuel Sa, *virtutis*, inquit, id est fortitudinis ; virtus enim à viro dicta est, quia virilis est et mascula. Rabanus, Jansenius et alii, pro *viæ*, legunt *vitæ*, et intelligunt vitam gratiæ; deinde, cum sequitur *vitæ*, intelligunt vitam gloriæ, q. d. Per me obtinetur omnis gratia, et quæ in bona vita consistit, et quæ in veritatis agnitione sita est. Per me habetur omnis spes, et quæ est de vita æterna obtinenda, et quæ est de virtute habenda, quæ ad vitam æternam consequendam est necessaria. Verum Biblia Romæ correcta priori loco pro *vitæ*, legunt *viæ;* estque hendyadis : *viæ et veritatis,* id est viæ ad veritatem, q. d. In me est gratia ostendendi docendique omnem viam et modum quo ad veritatem veramque vitam gratiæ et gloriæ itur et pervenitur, juxta illud Christi, qui huc allusit : *Ego sum via, et veritas, et vita*, Joan. 14.

Aliter Palacius, q. d. Ego intra me habeo omnes gratias viæ, veritatis et vitæ, ut nemo eas possit habere nisi per me. Habet igitur sapientia omne bonum pertinens ad hoc seculum, quod est via ; et futurum, quod est veritas : ita ut nullus speret vitam gratiæ aut gloriæ, neque etiam virtutem (quæ virtutis perfectum nomen habeat) nisi ex dono sapientiæ.

Porro, audi de hac omni gratia sapientiæ D. Henricum Susonem, ministrum æternæ Sapientiæ, in Dialog. cap. 7 : *In te,* ait, *pulchritudo est infinite amabilis, gratia mire formosa, sermo cum bonis moribus, nobilitas cum virtute, divitiæ cum potentia, interna libertas cum externa claritudine conjuncta : et præter hæc, quod in toto mundo nusquam comperi, plena virtus ac facultas perfecte explendi omne votum, omne desiderium, et quantumvis sitibundam cordis probe diligentis voluntatem. Quo perfectius agnosceris, eo ferventius amaris : quanto tibi quispiam est familiarior, tanto te sentit amabiliorem. Papæ, quam es bonum prorsus immensum, inexhaustum, purissimum! Quæso, advertite, mortales omnes, quam misere illis impositum sit, qui suum amorem in quidvis aliud conferunt. Procul à me recedite, amatores stultissimi ac vanissimi : non mihi appropinquetis unquam. Hanc unicam delegi amicam cordi meo, quæ sola cor, animam, appetitiones, affectum, et vires meas omnes complet ac exsultat amore intimo, nec unquam interitur.* Deinde, ad eam toto affectu suspirans, eamque compellans : *Utinam, Domine Jesu, cordi meo te inscribere, utinam in ipsas cordis et animæ medullas aureis litteris eliquare te possim, ne ulla te deleret aut aboleret vetustas! Heu me miserum! heu me infelicem! quod cor meum non perpetuo tibi dedidi, te uno occupavi. Quid mihi ex aliis*

omnibus amoribus meis reliqui est, nisi temporis jactura, verba in ventum jactata, manus vacua, perexigua bona opera, atque conscientia vitiis onusta?

Mystice, hæc competunt B. Virgini; nam, ut ait S. August. vel quisquis est auctor (non enim est S. August.) serm. 20. de Nativit. Domini ad Fratres in eremo: *Propterea Maria mater electa est, et super omnes creaturas præelecta, omnibus gratiis fecundata, omni virtute et sanctitate in utero repleta, ut de mundissima matre mundissimus filius nasceretur: et, sicut in cœlis Filius habet patrem immortalem et æternum, sic et in terra haberet matrem omni corruptione carentem.* S. Gregorius lib. 1. in 1. Reg. cap. 1: *Potest*, ait, *hujus montis nomine beatissima semper virgo Maria Dei genitrix designari: mons quippe fuit, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ dignitate transcendit. An non mons sublimis Maria, quæ, ut ad conceptionem æterni Verbi pertingeret, meritorum verticem supra omnes Angelorum choros usque ad solium deitatis erexit? Hujus enim montis præcellentissimam dignitatem Isaias vaticinans ait: Erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium*, Isaiæ 2. *Mons quippe in vertice montium fuit, quia altitudo Mariæ super omnes Sanctos refulsit.* Huc accedit Albertus Magnus homil. super *Missus est: Congregationes*, inquit, *aquarum vocavit Deus maria, locus autem omnium gratiarum vocatur Maria.* Et S. Bonavent. in Speculo B. Virgin. cap. 3. et seq.: *Maria*, inquit, *dicitur mare propter affluentiam et copiam gratiarum; unde scriptum est Eccles. 1. Omnia flumina intrant in mare, dum omnia charismata Sanctorum intrant in Maria.* Et mox: *Unde ipsa optime dicere potest illud Ecclesiast. 24. In me omnis gratia viæ et veritatis, in me omnis spes vitæ et virtutis.* S. Thom. opusc. 8. probans B. Virginem plenam gratia, quam refundit juvando alios: *In omni*, inquit, *opere virtutis potes eam habere in adjutorium, et ideo dicit ipsa Ecclesiast. 24. In me omnis spes vitæ et virtutis.* Rursum S. Bonav. in Speculo cap. 6. probans plenitudinem gratiæ Deiparæ, præsertim donorum Spiritus Sancti: *Maria*, inquit, *gratulabunda dicere potest illud Ecclesiastici: In me omnis gratia vitæ et veritatis, quæ mater est ejus quem legimus plenum gratiæ et veritatis. Et quid mirum, si in illa virga est tanta donorum Spiritus Sancti affluentia, in cujus flore Spiritus Sanctus requievit, cum tanta donorum affluentia. Maria namque est illa virga, et filius Mariæ est ille flos de quo dicitur in Isaia: Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritu timoris Domini. In hoc flore mira Spiritus Sancti effluentia, de quo in omnem Ecclesiam mira fit influentia, ut beatus Evangelista Joannes dicat: De plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia. Cum ergo de isto flore tanta gratia redundet in totum hortum, quanto magis in ipsam hujus floris virgam, in ipsam Mariam. Dicat ergo Maria secure: In me omnis gratia vitæ et veritatis.* Hæc Bonaventura.

B. Virgo ergo est nostra Pandora, id est, omnis doni alma parens, de qua Tertul. lib. de Corona militis: *Si fuerit*, inquit, *aliqua Pandora (quam primam feminarum memorat Hesiodus) hoc primum caput coronatum est à Charitibus, cum ab omnibus muneratur, unde Pandora.* Meminit etiam Pandoræ S. Irenæus Adversus hæreses: *Quod autem*, inquit, *Salvatorem ex omnibus Aeonibus factum esse dicunt, omnibus in eum deponentibus florem suum, non extra Hesiodi Pandoram novum aliquod afferunt.* Meminit etiam hujus Fulgentius in Mythologia. Hæc ergo gratiarum omnium corona Pandoræ Christianæ, puta, B. Virgini, omni jure debetur. Quocirca à S. Ephrem orat. de laudibus Virginis, ipsa vocatur *spes desperantium, peccantium adjutrix, mundi solatium, porta cœlorum.*

Græca et Syrus hunc versum omittunt, sed pro eo Complut. et alii nonnulli habent hunc: *Do autem, cum omnibus meis natis, sempiternas* (laudes) *iis quæ ab eo dicuntur;* Tigurina: *Do autem æterna* (vel æternos fructus) *liberis meis, quibus Deus jussit simul omnibus.*

26. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini.] Est epilogus. Sapientia enim, post recensita suî commoda et fructus, concludit ut ad se accedant, itaque eorum fiant compotes: *generationes* enim vocat fructus à se genitos: hi enim græce vocantur γεννήματα, hebr. תבואה *tebua*, q. d. Vos omnes, quos ex Dei munere meî amor tetigit, transite ad me: fructibus meis dulcissimis vos exsatiate: alibi enim satietatem nullam reperietis, juxta illud Christi ad Samaritanam Joan. 4: *Qui biberit ex aqua hac, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.* Unde Tigurina: *Accedite ad me omnes cupidi mei, et facite ut fructibus meis impleamini.* Nota τὸ *implemini*, q. d. Fructus parci, quos dat mundus, non satiant, non implent appetitum, sed magis excitant et irritant: at fructus mei largi et ampli, utpote divini (solus enim Deus implet animam), implent et satiant quamvis orexin et appetitum. Unde Syrus: *Declinate ad me omnes, qui concupiscitis me, et de fructibus meis optimis voluptatem capietis.* Audi Rabanum: *Materno affectu admonet sapientia filios suos, ut ad ipsam concurrant, ejus munere ditentur, ac ope reficiantur. Tale est et illud Evangelii testimonium, quo Salvator misericorditer laborantes hortatur ad se venire: Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*, Matth. 11; *et item. Qui sitit, veniat ad me, et bibat, et de ventre ejus fluent aquæ vivæ*, Joan. 7. Sic S. Ephrem tract. de Timore Domini tract. 1. pag. 69. narrat sibi per visum apparuisse sapientiam, puta, Christum, in gloria, seque invitasse, ut relicta mundi vanitate totum se ei traderet.

Mystice, pari modo B. Virgo revelavit S. Brigidæ, uti ipsa refert lib. 6. Revelat. cap. 10. dixitque: *Ego sum regina cœli, ego mater misericordiæ, ego justorum gaudium, et aditus peccatorum ad Deum: nulla etiam pœna est in purgatorii igne, quæ propter me non remissior erit et lenior ad ferendum, quam aliter esset. Nullus est adeo maledictus, qui, quandiu vivit, careat misericordia mea, quia propter me levius tentatur à dæmonibus, quam aliter tentaretur: nullus est ita alienatus à Deo, nisi omnino fuerit maledictus, qui, si me invocaverit, non revertatur ad Deum, et habeat misericordiam.* Idem revelavit Deus S. Catharinæ Senensi: *Mariæ*, inquit, *unigeniti Filii mei gloriosæ genitrici à bonitate mea concessum est, propter incarnati Verbi reverentiam, ut, quicumque etiam peccator ad eam cum de-*

vota veneratione recurrit, nullo modo decipiatur à dæmone infernali; hæc enim est à me electa, parata et posita tanquam esca dulcissima ad capiendos homines, et præcipue animas peccatorum.

Unde S. Ephrem de Laudibus B. Virg. sic eam salutat : *Spes desperantium, per te reconciliati sumus Christo, Deo meo, filio tuo : tu peccatorum et auxilio destitutorum unica advocata es atque adjutrix ; tu portus naufragantium tutissimus, solatium mundi, carcere clausorum liberatrix celeberrima; tu orphanorum susceptio ; tu captivorum redemptio; tu ægrotantium exsultatio, et omnium salus ; tu monachorum et solitariorum stabilimentum, et spes secularium; tu virginum gloria, corona et gaudium ; tu mundi lætitia.* Et iterum : *Tu enim noster es portus et præses, pia auxiliatrix.* Et infra : *Ave, periclitantium auxiliatrix, et jucunda libertas, fons gratiæ et consolationis; ave, peccatorum refugium atque diversorium; ave, laborantium propitiatorium; ave, spes omnium proborum adversis casibus afflictorum, dulce conversorum solamen atque præsidium; ave, virorum pariter atque mulierum regina et patrona ; ave, nostra consolatrix, quæ mœrores sedasti, et oppressorum molestias leniisti, cunctasque oppressiones sustulisti ; ave, clavis regni cœlestis ; ave, portus tutissime in hac vita navigantium ; ave, firma salus universorum Christianorum ad te sincere ac vere recurrentium ; ave, nostra omnium protectio insignis et gloria.*

Sapienter S. August. lib. de Catechiz. rudibus : *Tantum*, inquit, *valet animus erga auditorem benevolus, ut nobis loquentibus et illis discentibus, habitemus invicem ; atque ita illi et quod audiunt quasi loquantur in nobis, et nos in illis discamus quodammodo quæ docemus. Nonne accidere hoc solet, cum loca quædam ampla et pulchra, vel urbium vel agrorum, quæ nos sæpe videndo sine aliqua voluptate præteribamus, ostendimus eis qui antea nunquam viderant, ut nostra delectatio in eorum novitatis delectatione renovetur, et cognitio perficiatur, quanto magis nos, etc.*

Porro, S. Chrysost. homil. 3. in Genes. : *Divina eloquia fonti similia sunt largis perennibusque fluentis scaturienti; etiam qui ante nos fuere, pro viribus suis aquas inde hauserunt, et similiter qui post nos futuri sunt, idem attentabunt, neque sic totum evacuare poterunt; sed magis interim augentur flumina et increscunt. Hæc enim spiritualium fluentorum natura est, ut hoc magis scaturiat spiritualis gratia, quo magis inde hauritur.* Rursum idem S. Chrysost. homil. 55. ad popul. : *Has opes*, inquit, *et ipsi Sancti imitantes, sacrorum voluminum floridos saltus circumvolitant, et inde quidquid suave et mellitum est decerpunt. Et, si vis experiri illorum ora, videbis quidem talia eructantes, omnia mitia et jucunda, et spiritualis odoris suavitate plena. Nullum turpe verbum illa possunt ora emittere, nihil scurrile, nihil asperum et amarum; sed omnia ipsis cœlis digna.*

Denique Petrus Cellensis tractatu de Conscientia, pulchre docet sapientiam esse quasi venam sanguinis, quæ subinde aperienda sit, ut sanguis effluat et affluat : *Scalpello*, inquit, *instantiæ eorum qui me rogant, et à me edoceri volunt, vena cordis incisa, undecumque vocavi vivum sanguinem venarum totius meditationis, ut de sanguine defæcatæ eruditionis commodaret seu emitteret cor, quod sufficeret dicenti, et sibi retineret unde viveret. Tunc enim utiliter, aut dicitur, aut scribitur, cum de tractatu suo, et vita propria emendatur, et aliena conscientia nihil minus instruitur. Nec credendum quod semper vena cordis evacuetur perniciose quoties inciditur, quin potius de effusione charitatis commodius fluit ac liberius.*

27 et 28. SPIRITUS ENIM MEUS SUPER MEL DULCIS, ET HÆREDITAS MEA SUPER MEL ET FAVUM : MEMORIA MEA IN GENERATIONES SECULORUM.] Ita Romana : minus recte alii legunt : *In generatione seculorum.* Pro *spiritus* græce est μνημόσυνον, id est, memoria, vel potius memoriale. Unde Græca sic habent : *Memoriale enim meum super mel dulce, et hæreditas mea super mellis favum ;* Tigurina : *Nam memoria meî melle dulcior est, possessioque mea favo mellito jucundior.* Jam per *memoriam*, vel *memoriale*, Syrus accipit doctrinam ; sic enim vertit : *Quia doctrina mea præ melle dulcis est, et iis qui hæreditant me præ favo.*

Secundo, Jansenius accipit legem dictatam à sapientia : μνημόσυνον enim significat memoriale et pignus, quod ad conservationem memoriæ relictum sit. Tale autem memoriale est lex, à sapientia Dei fidelibus relicta in hæreditatem, id est, in perpetuam possessionem. Itaque idem dicitur hic quod psal. 118. 103 : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo !* Et psal. 18. 11. *Desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum : et dulciora super mel et favum.*

Tertio, planius et sublimius, Rabanus, et ex eo Glossa : *Memoria sapientiæ Dei*, inquit, *in generationem omnium seculorum permanebit, quia ipsam laudant Angeli, collaudant Archangeli, vaticinantur Prophetæ, prædicant Apostoli, omnisque militia cœlestium virtutum, et infinita multitudo sanctarum animarum adorant et glorificant in æternum.* Atque hanc memoriam æternam suis asseclis communicat sapientia, dum eos æternitate nominis et famæ donat, juxta illud : *In memoria æterna erit justus*, psal. 111. 7. Unde Palacius sic explicat, q. d. Nullum erit seculum, in quo inter homines pios non fuerit memoria meî. Ab Adam usque in finem seculi habuit et habebit suos divina Sapientia amatores, qui dicant : *Nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animæ*, Isaiæ 26. 8. Nam sanctis illis patribus sapientia apparebat in specie humana, Christianis apparuit in vera carne; ideo et hi et illi Christi memoriam habent in desiderio animæ.

Porro, *Spiritus* sapientiæ primo, à Rabano accipitur Spiritus Sanctus, qui à Sapientia genita, puta à Filio, æque ac Patre, procedit, q. d. Spiritus Sanctus, quem Christus mittet in mundum, super mel dulcis est; quia charitas Dei quæ per ipsum infunditur in cordibus electorum, incomparabilis est dulcedinis. Secundo, Glossa : Spiritus, inquit, id est, degustatio meæ bonitatis, super mel dulcis est, quia ipsam non adæquat aliqua delectatio corporalis. Tertio, alii, q. d. Spiritus, quem sapientia aspirat suis asseclis, non est austerus et durus, sed benignus, suavis et dulcis super mel; unde sapientes, id est Sancti, sunt mansueti, benigni, affabiles, suaves in verbis omnique conversatione.

Quarto et genuine Jansenius : *Sapientia*, inquit, *tribuit sibi spiritum, sicut supra tributa est ei anima. Significat autem nomine spiritus, suam naturam, de se per legis doctrinam et opera mirabilia, spirantem suavem apud homines odorem.*

Quomodo et Sapientiæ 12. *dicitur : O quam bonus et suavis est, Domine, spiritus tuus ! quod non tantum de Spiritu Sancto est accipiendum, cum etiam ipsi Spiritui Sancto dici possit : O Domine, quàm suavis est spiritus tuus !* Hoc est quod huc alludens Christus, qui est Sapientia incarnata, ait Matth. 11. 29 : *Tollite jugum meum super vos, et discite à me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve.*

Christus ergo et Deus per se et natura sua est mel; sed nos peccatis nostris eum amaricantes cogimus esse venenum et fel, juxta illud Osee 14. 1 : *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum.* Ubi S. Hieron. ex Symmacho : *Pœnitebit eam,* inquit, *quod dulcissimum Deum in amaritudinem verterit;* scilicet, de patre in judicem, de benefactore in flagellatorem.

Denique *hæreditas*, id est, possessio et peculium sapientiæ, quam ipsa suis asseclis communicat, est gratia et gloria, sive sanctitas et felicitas; hæc dulcior est favo, quia sanctitas quietat totaliter appetitum, ait Glossa; felicitas vero æterna dulcissima est : *Hæreditas enim superna,* ait Rabanus, *quæ in agnitione et dilectione Dei tribuetur sanctis, quando eum videbunt facie ad faciem, et delectabuntur in dextera ejus usque ad finem, est inenarrabilis et inæstimabilis, quia scriptum est : Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum,* 1. Corinth. 2. Igitur causas et illecebras suæ invitationis dat sapientia, quod ipsius spiritus sit dulcissimus, hæreditas pariter et possessio dulcissima, ac memoria sit æterna. S. Bern. serm. 2. de S. Andrea, ipsum statuit in exemplum, cui hic spiritus Jesu *crucem et mortem,* inquit, *fecit non solum non molestam, sed etiam desiderabilem, atque omnino delectabilem esse. Spiritus enim meus* (ait Dominus) *super mel dulcis; ita ut ne ipsa quidem dulcedini ejus prævalere queat, amarissima licet, mortis amaritudo. Quid non temperabit illa dulcedo, quæ mortem quoque facit esse dulcissimam? Quæ resistere possit asperitas unctioni illi, quæ mortem quoque facit suavissimam? Cum dederit* (ait) *dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini. Quam molestiam non expellit gaudium illud, quod mortem quoque ipsam facit esse lætissimam? Quæramus hunc spiritum, fratres, tota sollicitudine operam demus, ut mereamur habere hunc spiritum, imo, ut quem jam habemus, abundantius habeamus. Quicumque enim spiritum Christi non habet, hic non est ejus.*

Hujus rei symbolum fuit ænigma Samsonis : *De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo,* cum, scilicet, ipse in ore leonis à se occisi invenit mel, Judic. 14. 14. Græci habent, *de tristi,* vel tristitia et labore, *egressa est dulcedo.* Sic pinæ rosas proferunt, sentes uvas, tribuli ficus. Nimirum : *Vincenti datur manna absconditum; et quod fuit durum pati, meminisse dulce est.*

Dulcissimus ergo est spiritus, dulcissimum et nomen Jesu, qui est sapientia nostra, et hæc tria nobis præstat. Audi S. Bernard. in sententiis : *Et quid tam cordium vita, quam Deus meus Jesus? Is vere est amans et amabilis, et totum quod de ipso est, vere est, quando ipse est non aliud sane, quam ipsa veritas. Quis fidus verusve animæ amor, nisi utique is, quo veritas adamatur? Rationis sum compos, veritatis capax; sed utinam non forem, si amor mihi defuerit! Non sum securus à securi, si absque eo inveniar. Valde omnino mihi amandus est, per quem vivo, sapio; si non ingratus sum et indignus. Dignus plane est morte, qui tibi, Domine Jesu, vivere recusat, et mortuus est; et qui tibi non sapit, desipit; et qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, et nihil est. Propter temetipsum, Deus, fecisti omnia; et qui esse vult sibi, et non tibi; nihil esse incipit inter omnia. Pro his ergo ita sum amans te, quantum possum; sed est quod me plus movet, plus urget, plus accendit; super omnia, inquam, reddit amabilem te mihi, Jesu bone, calix quem bibisti; opus nostræ redemptionis. Hoc omnino amorem nostrum facile vindicat totum sibi; hoc est quod nostram devotionem et blandius allicit, et justius exigit, et arctius stringit, et afficit vehementius.*

Anagog. S. Bern. tract. de Diligendo Deo, post initium : *Memoria mea,* inquit, *in generatione seculorum; hoc dicit, quia quandiu stare præsens cernitur seculum, in quo generatio advenit, et generatio præterit, non deerit electis consolatio de memoria, quibus nondum de præsentia plena refectio indulgetur. Unde scriptum est : Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt; haud dubium quin hi quos paulo superius dixerat : Generatio et generatio laudabit opera tua. Memoria ergo in generatione seculorum, præsentia in regno cœlorum. Ex ista glorificatur jam assumpta electio, de illa interim peregrinans generatio consolatur.* Deinde subjicit, qui hujus boni sint capaces, qui non : *Sed interest,* inquit, *quænam generatio ex Dei capiat recordatione solamen. Non enim generatio prava et exasperans, cui dicitur, Væ vobis divites qui habetis consolationem vestram; sed, quæ dicere veraciter potest : Renuit consolari anima mea. Hinc plane et credimus, si secuta adjecerit : Memor fui Dei, et delectatus sum. Justum quippe est, ut quos præsentia non delectant, præsto eis sit memoria futurorum; et qui de rerum fluentium qualibet affluentia despiciunt consolari, recordatio illos delectet æternitatis. Et hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium non quæ sua sunt, sed faciem Dei Jacob. Dei ergo quærentibus et suspirantibus præsentiam, præsto interim et dulcis memoria est, non tamen qua satientur, sed qua magis esuriant, unde satientur. Hoc ipsum de se cibus ipse testatur, ita dicens : Qui edit me, adhuc esuriet; et qui eo cibatus est, Satiabor, inquit, cum apparuerit gloria tua. Beati tamen jam nunc, qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam quandoque ipsi, et non alii, saturabuntur. Væ tibi, generatio prava atque perversa, væ tibi, popule stulte et insipiens, qui et memoriam fastidis, et præsentiam expavescis.*

Mystice, spiritus B. Virginis dulcissimus est. Unde Ecclesia eam invocat : *Salve, regina, mater misericordiæ, vita, dulcedo, et spes nostra, salve.* Audi S. Bern. serm. 4. de Assumpt. *Quis,* inquit, *misericordiæ tuæ, ô benedicta, longitudinem et latitudinem, sublimitatem et profundum queat investigare? Nam longitudo ejus usque in diem novissimum invocantibus eam subvenit universis. Latitudo ejus replet orbem terrarum, ut tua quoque misericordia plena sit omnis terra. Sic et sublimitas ejus civitatis supernæ invenit restaurationem, et profundum ejus sedentibus in tenebris et umbra mortis obtinuit redemptionem.* Et superius idem S. Bernard. dixerat : *Sileat misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est qui invocatam te in necessitatibus suis, sibi meminerit defuisse. Nos*

quidem, servuli tui, cæteris in virtutibus congaudemus tibi, sed in hoc potius nobis ipsis; laudamus virginitatem, humilitatem miramur; sed misericordia miseris sapit dulcius, misericordiam amplectimur clarius, recordamur sæpius, crebrius invocamus. Idem S. Bernard. serm. in illud: *Signum magnum*, ait, peccatorem vereri posse accedere ad Deum, qui ignis consumens est; ne, quemadmodum fluit cera à facie ignis, sic pereat ipse à facie Dei. Et mox: *Quid*, inquit, *ad Mariam accedere trepidet humana fragilitas? nihil austerum in ea, nihil terribile; tota suavis est, omnibus offerens lac et lanam.* Et infra: *Quæ ad eam pertinent, plena omnia pietatis et gratiæ; plena sunt mansuetudinis et misericordiæ. Denique omnia omnibus facta est, sapientibus et insipientibus copiosissima charitate debitricem se fecit; omnibus misericordiæ sinum aperit, ut de plenitudine ejus accipiant universi.* Rursum Damasc. orat. 2. de Assumpt. Virg. Dei mater, inquit, *est inexhaustum pelagus gaudii, unica mæroris oblitteratio, pharmacum ex omni pectore dolorem propulsans.* Si ergo tristaris, invoca B. Virginem, ipsa tibi sua gaudia communicabit.

Quocirca S. Agnes S. Brigidæ (ut habetur lib. 4. Revelat. c. 11.) apparens, eique laudes Deiparæ narrans, hanc conclusionem eliciendam relinquit: *Sicut sole illuminantur et inflammantur cœlestia et terrestria, sic ex dulcedine Mariæ nullus est qui non per eam, si petitur, sentiat pietatem.* In ea ergo impletur illud Prov. 31: *Lex clementiæ in lingua ejus.* Unde S. Ambr. S. Mariam vocat manna; sic enim ait in psal. 21. in fine: *Quin potius*, inquit, *ipsam Mariam manna dixerim, quia est subtilis et splendida, suavis et virgo, quæ velut cœlitus veniens, cunctis Ecclesiarum populis cibum dulciorem melle defluxit; quem qui edere aut manducare neglexerit, vitam in semetipso habere non poterit, sicut ipse Dominus ait: Nisi quis manducaverit carnem meam, etc.*

Denique, memoria B. Virginis est in generationes seculorum, quia durat per omnia secula, non tantum apud Christianos, sed et apud infideles et Saracenos. In Alcorano enim eorum multa ei præclara dantur elogia, ac inter alia, quod ipsa sit virgo et mater Christi, summi et sapientissimi Prophetæ, quodque Angeli salutarint eam dicentes: *O Maria, præ cunctis mulieribus Deus elegit te, et Verbum Dei concipies, tu es mundissima virgo, etc.*

29. Qui edunt me, adhuc esurient: et qui bibunt me, adhuc sitient.] Ostendit sapientia se dulciorem esse melle et favo, quia dulcedo mellis, si multum comedatur, parit fastidium et nauseam. At vero dulcedo sapientiæ quo magis gustatur, eo magis appetitur et esuritur; et, quod mirum est, satiat impletque mentem, et tamen mens satiata ulterius ea satiari et impleri desiderat. Unde Tigurina vertit: *Qui me comederint, esurient amplius; et qui me biberint, adhuc sitient;* Syrus, *sitient me.*

Nota primo. Sapientia, inquit Palacius, vocat se cibum et potum. Plane, quia ipsa est eminenter omnia; et vir pius credat hoc loco sapientiam meminisse de se, ut futura erat in Eucharistia, in qua ipsa est vere cibus, vere potus. Nota secundo. Si est vere cibus et potus, non est quod ultra eam requiras; in his enim vita nostra continetur. Nota tertio rem miram. Sapientia ipsa est cibus, ipsa est esuries; nam qui eam comedit, eam esurit. Ut enim Deus simul est unus et trinus, misericors et justus: ita sapientia simul satiat animam, ut nihil ultra eam quærat; ita vero satiat, ut simul desiderium suî ac esuriem accendat. Non igitur erit unquam in cœlo fastidium.

Luculenter et pie hanc sententiam explicat B. Macarius Ægyptius, S. Antonii discipulus, qui floruit anno Christi 370. tota homilia 10. loquens de viris eximie sanctis: *Animæ*, inquit, *Dei ac veritatis amantes, quæ Christum in fide ac spe summa induere perfecte desiderant, aliorum admonitione non multum indigent, nec desiderio cœlesti aut erga Dominum amore, in quo aliquatenus imminui patienter ferunt; sed totæ penitus cruci Christi affixæ, spiritalem promotionem erga sponsum spiritalem in seipsis quotidie sentiunt et agnoscunt. Et cùm desiderio cœlesti vulneratæ sint, et justitiam virtutum esuriant, illustrationem Spiritus Sancti summa ac inexplebili aviditate expetunt.* Subdit deinde, originem hujus aviditatis esse lumen cœleste: *Quod si forte beneficio fidei suæ notitiam mysteriorum divinorum adipisci merentur, aut lætitiæ gratiæ cœlestis participes fiunt, non confidunt in seipsis, arbitrantes se aliquid esse; sed quanto magis abundant donis spiritalibus, tanto vehementius et sine satietate desiderii cœlestis inquirunt; quantoque magis spiritalem profectum in se senserint, tanto plus esuriunt ac sitiunt participationem et augmentum gratiæ; et quanto spiritaliter locupletiores sunt, tanto se pauperiores existimant; et absque satietate spiritali desiderio feruntur erga sponsum cœlestem, ut ait Scriptura: Qui edunt me, adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc sitient.* Denique earum ingentia lucra et præmia addit: *Hujusmodi animæ, quæ tam ardenti et insatiabili dilectione flagrant erga Dominum, dignæ sunt vita æterna; quare merentur ab affectionibus redimi, accipiuntque perfectam illuminationem et participationem sancti et arcani spiritus, ac mysticæ societatis, in plenitudine gratiæ. At vero socordes ac minime viriles animæ, quæ talia non exquirunt, intus revera vivunt in carne, etc.*

Causa est, præstantia sapientiæ, quæ ita plena est sapore et dulcedine, ut nunquam plene degustari possit, quin ulterius gustari desideretur. Audi S. Gregor. homil. 36. in Evangel. *Hoc distare*, inquit, *fratres charissimi, inter delicias corporis et cordis solet, quod corporales deliciæ, cum non habentur, grave in se desiderium accendunt; cum vero avide eduntur, comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt. At contra, spiritales deliciæ, cum non habentur, in fastidio sunt; cum vero habentur, in desiderio; tantoque amplius à comedente esuriuntur, quanto et ab esuriente amplius comeduntur. In illis appetitus placet, experientia displicet; in istis appetitus vilis est, et experientia magis placet. In illis appetitus saturitatem, saturitas fastidium generat; in istis autem appetitus saturitatem, saturitas appetitum parit. Augent enim spiritales deliciæ appetitum in mente dum satiant; quia quanto magis earum sapor percipitur, eo amplius cognoscitur quod avidius sumitur. Et ideo non habitæ amari non possunt, quia earum sapor ignoratur. Proinde Psalmista nos admonet, dicens psal. 33. Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus, q. d. Suavitatem ejus non cognoscitis, si hanc minime gustatis; sed cibum vitæ ex palato cordis tangite, ut probantes ejus dulcedinem amare valeatis.*

Esuries ergo est optima dispositio et præparatio ad comparandam sapientiam. Id ipsa sapientia docuit D. Henricum Susonem, uti ipse refert in Dialog. cap. 23. *Spiritalis*, inquit, *esuries, et præsens sive actualis (ut vocant) devotio potius ad me percipiendum, quam sola consuetudo movebunt. Anima in cœlesti abstractæ vitæ domicilio vel inclusorio, intime sentire ac dulciter perfrui me cupiens, vitiis oportet ut sit ante nudata ac exspoliata, ornata virtutibus, libera ab occupationibus supervacaneis, rosis purpureis flagrantissimæ charitatis consita, suave fragrantibus humilis abjectionis violis, et albicantibus inviolatæ puritatis ac castimoniæ liliis stipata. Lectulum mihi vel thalamum efficiat in vera cordis pace; siquidem in pace factus est locus meus. Suis me stringat ulnis, omnem excludendo amorem alienum et extraneum; utpote quem haud secus ipse fugere consueverim, quam solent milvium aviculæ devitare. Cantet mihi cantica Sion, id est, ardentissimi amoris, cum attentissima ac devotissima laude. Tum vero ipse quoque vicissim amplexabor illam, et, meo innixam pectori, tranquillam faciam experiri requiem, perspicuam ac manifestam contemplationem, inexpertam fruitionem, quamdam sempiternæ suavitatis degustationem, et perennis beatitudinis experimentum. Quæ quidem ipsa soli sibi servare debebit, dicens cum Propheta : Secretum meum mihi, secretum meum mihi. Alieni enim ista non sentiunt, nec percipiunt. Dicet ergo cum intimo cordis suspirio : Vere tu es Deus absconditus; tu es bonum illud occultum, quod nemo novit nisi qui accipit.*

Tropolog. hic disce certum signum et effectum sapientiæ, virtutis et profectus esse, magis semper eam esurire et sitire; quia sapientia et virtus suî acuit desiderium, eoque magis quo ipsa crescit. Acres ad idipsum, ex hisce Ecclesiastici verbis, stimulos studioso sapientiæ et virtutis adhibet Faustus Rhegiensis Episcopus, Instruct. ad Monachos in fine, quæ exstat in Appendice Biblioth. SS. Patrum, pag. 1566. *Simus*, inquit, *in opere Dei indeficientes propter æternam retributionem, et quotidie ad meliora tendamus. Ipsa enim apprehendendi aviditas, ipsa consuetudo proficiendi semper nos ad majora provocet; et ubi viderit Deus devotionem animæ, ardentiorem insinuabit affectum; et quanto nos arserimus ad studium, tanto ille addet ad gloriam. Qui habet, dabitur illi, et superabundabit. Et alio loco dicit : Posui adjutorium super potentem. Gratia enim de gratia nascitur, et profectus profectibus serviunt, lucra lucris, et merita meritis locum faciunt, ut, quanto plus acquirere cœperit, tanto plus acquirere conetur; et quanto avidius de sapientiæ bonis hauserit, tanto plus haurire desideret; sicut ipsa de se loquitur Sapientia : Qui edunt me, adhuc esurient. Urgeamus cursum nostrum, ut crescat in novissimo vita nostra. Quæramus usque in finem, unde sine fine gaudere mereamur. Sed esto, non possimus exercere corporis labores, conferamus nos ad spiritualium bonorum desiderium, ad compunctionis et charitatis augmentum. Si quotidie in cordibus nostris disponamus ascensus, nulla infirmitate, nulla ætate lassari possunt mentes, ut spiritualibus quibusdam gradibus ascendere mereamur ad promissa Domini nostri Jesu Christi.* Plura vide apud nostrum Alvarez de Paz de Natura perfectionis lib. 3. parte 2. cap. 14 et 15. fructu 6.

Porro S. August. lib. 15. de Trin. cap. 2. *Qui me manducant*, inquit, *adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc sitient. Manducant et bibunt, quia inveniunt : et quia esuriunt ac sitiunt, adhuc quærunt. Fides quærit, intellectus invenit; propter quod ait Propheta* Isaiæ cap. 7. *Nisi credideritis, non intelligetis. Et rursus : Intellectus eum quem invenit, adhuc quærit. Deus enim respexit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum.*

Mystice, B. Virgo, quo magis à fidelibus amatur, desideratur et colitur, eo majorem in eis sui amoris, desiderii et cultus esuriem sitimque excitat; quia eo magis suam charitatem, potentiam, opem ostendit. *Ad hunc igitur fontem sitibunda properet anima nostra*, inquit S. Bernard. hom. 4. super *Missus est.* Idem serm. in Visitat. : *Omnibus*, inquit, *omnia facta est* (S. Maria), *sapientibus et insipientibus copiosissima charitate debitricem se fecit, omnibus misericordiæ sinum aperit, ut de plenitudine ejus accipiant universi, captivus redemptionem, æger curationem, tristis consolationem, peccator veniam, justus gratiam, Angelus lætitiam, denique tota Trinitas gloriam, Filii persona carnis humanæ substantiam, ut non sit qui se abscondat à calore ejus.*

Denique, pie æque ac germane idem S. Bernardus in Jubilo, hæc attribuit Jesu Christo :

Qui te gustant, *inquit*, esuriunt ;
Qui bibunt adhuc sitiunt;
Desiderare nesciunt,
Nisi Jesum, quem diligunt.

Id particulatim explicat, dum subdit :

Jesu, decus Angelicum,
In aure dulce canticum,
In ore mel mirificum,
In corde nectar cœlicum.

Unde ad eum anhelans concludit :

Desidero te millies,
Mi Jesu, quando venies?
Me lætum quando facies?
Me de te quando saties?

Porro, sicut τὸ *qui edunt me, adhuc esurient*, ad litteram verum est de Christo, quem edimus in Eucharistia, et tamen eumdem esurimus, iterumque edere gestimus : sic idem pariter ad litteram vere dici potest de B. Virgine. Mirum hoc, sed verum. Quoties enim comedimus carnem Christi in Eucharistia, toties in eadem comedimus realiter carnem B. Virginis : quia caro Christi est caro B. Virginis : imo ipsissima caro Christi, antequam incarnatione à B. Virginis carne decideretur et daretur Christo, fuit propria caro B. Virginis, ejusque anima informabatur et animabatur. Sicut ergo et quotidie esurimus carnem Christi in Eucharistia, sic et esurimus in eadem carnem B. Virginis, ut virgineas ejus dotes et mores imbibamus, nobisque incorporemus. Idque faciunt non soli sacerdotes et religiosi, sed omnes Christiani; omnes enim sua, æque ac Christi carne pascit B. Virgo in Eucharistia. Atque hinc virginitatis et angelicæ puritatis amor in digne et frequenter communicantibus. Sane fideles omnes hac de causa uti Christum, sic B. Virginem assidue corde, ore et opere gestare deberent; imo in B. Virginem quasi transire et transmutari, sicut ferrum igne candens transit in ignem, et sicut panis fermento conditus in fer-

mentum quasi immigrat et transit. Unde Christus se suaque comparat fermento, Matth. 13. 33. Atque hac de causa Christus suam carnem reliquit in Eucharistia, optante, et forte orante, id B. Virgine ut sese intime fideli cuique per omnia temporum secula uniret et incorporaret. Vide hic eximiam charitatem Christi et B. Virginis in nos, ut nos vicissim in eum cor totum defigamus, imo in eum quasi transeamus, ac dicamus cum S. Paulo : *Quis nos separabit à charitate Christi? Certus sum quia neque mors, neque vita*, Rom. 8.

30. QUI AUDIT ME, NON CONFUNDETUR : ET QUI OPERANTUR IN ME (id est, qui mihi navant operam), NON PECCABUNT,] Tigurina : *Qui me audit, in nullam prorsus ignominiam incidet; et qui navant operam, non peccabunt;* Syrus : *Qui audit me, non cadet; et omnia opera ejus corruptelam non patientur.* Duplicem hic fructum promittit sapientia sui studiosis ; scilicet quod duplex evadent malum, nimirum confusionem et peccatum. *Qui*, inquit, *audit me*, id est, qui mihi auscultat, qui mihi obedit, nunquam pudore suffundetur; quia nihil aget, cujus eum pudere possit ; sed omnia perficiet sapienter, ut de iis lætari et gloriari queat : quare æternam reproborum confusionem evadet, nec spe sua, potiendi gloria cœlesti, frustrabitur, sed eam certo assequetur. *Et qui operantur in me*, id est, ait Jansenius, qui sua per me obeunt negotia, *non peccabunt* in eis; sed sua omnia uti prudenter, ita et feliciter peragent. In priori ergo membro εὐτυχίαν, id est, felicitatem promittit ; in secundo εὐπραξίαν, id est, bonam operationem.

Mystice, utrumque sui cultoribus sibique devotis præstat B. Virgo, uti ex omni seculorum omnium historia liquet; quare si quis à peccato et pudore immunis vivere velit, si gratiam et salutem sibi assecurare, si quis magnum perseverantiæ donum nancisci cupiat, illud identidem à Deo per intercessionem B. Virginis efflagitet. Perire enim et damnari nequit, qui tantam apud Deum patronam habet; nisi quis ultro se in scelera et gehennam præcipitet, uti faciunt nonnulli stolidi, qui impune in suas cupiditates ruunt, præsumptuose præfisi de ope B. Virginis, cui se devotos dicunt, eo quod in ejus honorem Sabbato jejunent, rosarium recitent, vel similem ei cultum exhibeant. Qui sane in B. Virginem injurii sunt, tum quod de ejus misericordia impie præsumant, tum quod cultum ejus tot criminibus inquinent, dedecorent et infament, ideoque duplici damnatione digni sunt.

Tropolog. S. Bernardus serm. de septem donis : *Operemur*, inquit, *in Sapientia, quæ dicit : Qui operantur in me, non peccabunt; ager enim est mundus, ait Veritas. Fodiamus in eo, thesaurus absconditus latet, effodiamus eum; ipsa est enim sapientia quæ trahitur de occultis. Omnes eam quærimus, omnes concupiscimus eam; sed frustra quærit, qui in lectulo suo quærit, neque in terra suaviter viventium invenitur. Lectulus est, et ibi gigantem quæris; tuus est, et ibi speras invenire qui diversoria semper ignorat. Si quæritis*, inquit, *quærite, convertimini, et venite. Quæris, unde? à lectulo tuo. Quæris, unde converteris? à voluptatibus, inquit, tuis avertere.*

31. QUI ELUCIDANT ME, VITAM ÆTERNAM HABEBUNT.] Tigur. *Interpretes mei vitam æternam consequentur;* nisi sapientiam, quam verbis elucidant, factis pravis obscurent. Equidem videtur difficile et rarum, ut tam rebelli sit animo S. Scripturæ interpres, ut resistat veritati quam jugiter interpretatur, maxime cum sapientia adeo benigna sit, ut continenter fere suos elucidatores vocet ad se, ait Palacius. Sententia hæc jam deest in Græco et Syro. Sapientia recensuit promisitque præmia discipulo, quia audit sapientiam, v. præcedenti ; nunc præmium assignat doctori et interpreti, qui scilicet non seipsum suamque gloriam, sed sapientiæ Deique laudem aucupatur et celebrat. Præmium est vita et gloria æterna, quia, ut ait Daniel cap. 12 : *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti : et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Nam, ut ait S. Bernard. serm. 39. in Cant. *Benignus est spiritus sapientiæ, et placet illi doctor benignus et diligens, qui ita cupiat satisfacere studiosis, ut morem gerere tardioribus non recuset. Denique, qui elucidant me, vitam æternam habebunt, ait ipsa Sapientia. Quo quidem præmio ego fraudari noluerim.*

SEXTA PARS CAPITIS,

QUA DOCET SAPIENTIA SE IN LEGE MOYSI ET PROPHETIS CONTINERI, AB IISQUE EXQUIRENDAM ; SED MAGIS A CHRISTO, QUI MOSIS ET PROPHETARUM DICTA COMPLEVIT ; UNDE CHRISTI PLENAM PERFECTAMQUE SAPIENTIAM COMPARAT FLUVIIS COPIOSIS, PHISI, TIGRI, EUPHRATI, JORDANI, GEHON, IMO MARI.

32 et 33. HÆC OMNIA LIBER VITÆ, ET TESTAMENTUM ALTISSIMI, ET AGNITIO VERITATIS. LEGEM MANDAVIT MOYSES IN PRÆCEPTIS JUSTITIARUM, ET HÆREDITATEM DOMUI JACOB, ET ISRAEL PROMISSIONES.] Hæc et sequentia censet Jansenius esse verba non sapientiæ, sed Siracidis qui hic interloquatur, explicetque et confirmet verba sapientiæ ; sed nihil obstat quominus accipiamus ea ut verba sapientiæ, quæ hic pergat loqui, ostendatque ubi et quibus in libris ipsa tradita sit, ideoque in iisdem legenda et perquirenda. Nam inferius v. 40. pergit loqui sapientia, dicitque : *Ego sapientia effudi flumina.* Sensus ergo est, q. d. Hæc omnia quæ hactenus in meam laudem à me dicta audistis, subaudi, continet, tradit et præstat *liber vitæ*, id est liber legis (Pentateuchus Mosis) et Prophetarum, qui dicitur *liber vitæ;* quia, si eum observes, pertinges ad vitam æternam. Idem dicitur *testamentum* Dei, quia continet extremam et summam ejus voluntatem, et pactum cum hominibus, estque ipsa *agnitio veritatis*, puta veri Dei, veræ fidei et religionis, veræ salutis, veræ virtutis, quæ una est via ad salutem assequendam : liber,

inquam, legis, quem *mandavit Moyses*, dando *præcepta justitiarum*, id est justa, imo justissima, quæ essent quasi hæreditas perpetua Israeli, eique promitterent et præstarent hæreditatem fertilem, stabilemque possessionem Judææ in hac vita, et in futura æternam paradisi cœlestis, regnique Dei. Unde Græca breviter sic habent: *Hæc omnia* (subaudi, *continet*, vel *sunt*) *liber fœderis Dei altissimi; lex quam præcepit nobis Moyses, ac dedit nobis hæreditatem* (hæreditario scilicet jure possidendam) *in Synagogis Jacob.* Ubi nota: Si intelligas verbum *sunt*, significatur quod sapientia sit liber vitæ, testamentum Altissimi, agnitio veritatis, lex quam mandavit Dominus. Unde Tigurina: *Hæc omnia ipse liber vitæ et pacti Dei celsissimi sunt, veritatis scientia, et lex quam Moyses præceptis justissimis tulit populis Jacob hæreditariam, unà cum promissionibus ad Israelitas pertinentibus.*

Alii vero subaudiunt verbum non *sunt*, sed *continet*, eodem fere sensu. Unde Syrus: *Universa hæc*, inquit, *in libro testamenti Domini scripta sunt, lex quam mandavit mihi Moyses, hæreditas est congregationi Jacob.* Unde illud regii Psaltis psal. 118: *Portio mea* (hæreditaria), *Domine, dixi, custodire legem tuam.*

Post hunc versum Græca Complut. et Tigurina hunc addunt: *Ne elanguescite, quominus fortes sitis in Domino* (Tigurina: *Ne elassescatis cum Domino fortiter agere*), *ut ipse vicissim confirmet vos. Adhærescite ei, Dominus omnipotens solus Deus, et non est alius præter ipsum servator.* Verum Græca Romæ emendata, Syrus et Latini omnes hæc omittunt.

34 et 35. Posuit David puero suo excitare regem ex ipso fortissimum, et in throno honoris sedentem in sempiternum. Qui implet quasi Phison sapientiam, et sicut Tigris in diebus novorum.] A Moyse quasi typo, transit ad Christum quasi antitypum. Quia enim dixit sapientiam in lege Moysis et Prophetis descriptam contineri, ne quis in iis quasi fine et termino, plenaque sapientia sistendum putet, subjicit, per Moysen et Prophetas tendendum esse ad Christum, qui est finis legis et Prophetarum; Christus enim solus plenam perfectamque sapientiam, adumbratam tantum per Moysen et Prophetas, mundo attulit et docuit, juxta illud Joannis 1. 17: *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Prior versus deest jam in Græco et Syro; sed olim in Græco exstitisse liquet ex nostro Interprete, qui illud in suo exemplari legit, uti hoc loco fatetur Jansenius. Neque enim probabile est, inquit, illum de suo tam multa addidisse, quibus nihil tale in suo exemplari correspondisset. *Posuit* ergo, scilicet Deus, qui David fecit *regem*, eique promisit filium eo potentiorem, puta Messiam sive Christum. Hebræi enim sæpe suppositum ex circumstantiis vel antecedentibus quasi notum, et cuivis obvium, subaudiendum relinquunt. Sic hîc sapientia, quia Deo est familiarissima et intima, Deum suum, quasi omnibus notum, subticet et subaudit: præsertim quia eum hoc capite sæpius, ac paulo ante v. 32, nomine *Altissimi* nominavit; perinde ac S. Magdalena ait hortulano: *Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum: et ego eum tollam;* quem? utique Christum, quo plena erat S. Magdalena, amore ejus ebria, putabatque hortulanum et alios eumdem cogitare, quem ipsa cogitabat et ardebat, Joan. 20. 15.

Sensus est, q. d. Deus altissimus, qui vetus Testamentum et legem dedit per Moysen, *posuit*, id est statuit et sanxit, ex Davidis semine excitare Messiam *regem fortissimum*, et sempiternum legislatorem novi Testamenti, novæque legis, et doctorem novæ sapientiæ; *qui*, scilicet Christus, *implet*, græce est *implens*, id est implebit, hoc est plene effundet, faciet abundare *sapientiam*, perinde ac *Phison* et *Tigris* abundant aquis *in diebus novorum*, id est novarum frugum prodeuntium et maturescentium, puta tempore veris (tempore æstatis etiam exundasse Jordanem patet Josue 3. 15. et v. seq. hîc), eamque plenam perfectamque tradet Ecclesiæ et Christianis, per quam efficiet præstantissimos Doctores, Theologos, Confessores, Pontifices, Martyres, Virgines ac fideles in omni sapientia, id est virtute et sanctitate, præstantes et perfectos. Unde Tigurina vertit: *Davidi constituit se regem potentissimum creaturum ex eo, qui in solio majestatis sedeat in æternum. Qui quasi Phison omnia replet sua sapientia, et ut Tigris novarum frugum temporibus;* Syrus: *Quia plena est sicut fluvius Phison sapientia, et sicut Tigris in diebus frugum suarum.* Ita Lyranus. Hinc patet hæc verba non convenire Salomoni, sed Christo; etsi enim Salomon mortalium fuerit sapientissimus, tamen præ Christo fuit insipiens. Unde et regnum ejus non fuit æternum, sed modici temporis et caducum; Christi vero regnum est æternum, uti hîc dicitur. Ita Rabanus et Lyranus. Notat Palacius proprie hæc convenire Pentecostæ; in ea enim Christus misit Spiritum Sanctum in Apostolos, ut in eos suam sapientiam et Spiritum copiose instar fluminis effunderet, imo in eos faceret quasi flumina sapientiæ, quæ totum orbem inundarent. Unde apparuit eis in specie linguarum ignearum, Actorum 2. Alludit ad etymon Phisum; *Phison* enim hebraice idem est, quod multitudo, copia, exuberantia, à radice פוש *pus*, id est luxuriari, multiplicari, exuberare. Ita Josephus, 1. Antiquit. c. 2. et Isidorus, libro 13. Etymol. c. 21.

Aliter Jansenius; censet enim τὸ *qui implet quasi Phison*, non referri ad Christum, sed ad Deum, esseque suppositum versus præcedentis, q. d. Deus altissimus qui implet, quasi Phison, sapientiam, hic Davidi puero suo constituit excitare regem Messiam fortissimum. Verum Messias hîc non tam à fortitudine quam à sapientia laudandus venit: ergo τὸ *qui implet quasi Phison sapientiam*, ad Messiæ sapientiam declarandam referendum est; alioqui tenuis et plane frustranea Messiæ hîc mentio induceretur.

Nec obstat Græcum, ὁ πιμπλῶν, id est *implens*, scilicet Deus; nam si regem Christum referret, dicendum fuisset πιμπλοῦντα, id est *implentem*, ut objicit ipse Jansenius; quia articulus ὁ sumitur pro relativo ὅς, id est *qui;* et forte sic legit Noster; unde vertit, *qui implet: qui*, scilicet rex Christus; hic enim præcessit, non Deus. Hebræi enim participio utuntur pro indicativo, quia eo carent. Adde antiptosin crebram esse Hebræis, ut nominativum usurpent pro accusativo; quia Hebræi casibus carent. Denique iidem sæpe subaudiunt relativum, אשר *ascer*, id est *qui*, præsertim in epiphonemate, quale

hic est, q. d. Deus excitabit regem Messiam, qui erit ὁ πιμπλῶν, id est ille cœlestis doctor implens omnem sapientiam.

Nota primo : Sapientia hucusque se comparavit pulcherrimis arboribus, resinis, aromatibus et floribus : nunc se in Verbo incarnato, puta Christo, qui est Sapientia Patris, tam genita quam incarnata, comparat præstantissimis sacrisque fluminibus, scilicet quatuor paradisi, per quos mystice repræsentabatur; sicut enim illa exuberant aqua, ita Christus gratia; et sicut illa irrigant et fecundant paradisum, ita Christus irrigat et fecundat Ecclesiam. Rursum, sicut illa ad quatuor orbis partes tendunt : ita Christi sapientia quatuor orbis plagas pervasit et adaquavit. Tertio, quatuor flumina, ait Ambros. lib. de Paradiso, et S. August. 13. de Civit. c. 21. ac Rabanus et Lyranus repræsentant quatuor Evangelia, quibus conscripta est sapientia Christi, quæ quatuor mundi regiones occuparunt. Igitur Sapientia increata et genita hic descendit ad Sapientiam incarnatam, puta ad Christum, qui non tantum fuit redemptor hominum, sed et sapientiæ doctor; ac ex ea v. 40. descendit ad sapientiam creatam et communicatam creaturis.

Nota secundo : *Implere sapientiam*, est plenam continere sapientiam; item plenam dare, docere et effundere instar Phison, qui ita plenus est aquis, ut plenitudine sua exundet, eamque effundat in campos vicinos. Est hebraismus; miscetur enim *cal* cum *iphil*, id est significatio neutra cum activa : *implere* enim est plenum continere, et plenum effundere.

Tertio, Tigris impletur aquis *in diebus novorum*, id est, dum novæ fruges adolescunt, hoc est in Martio et vere; quia tum nives hieme constrictæ liquantur, et in Tigrim influunt. Eadem de causa multa alia flumina in Martio crescunt et intumescunt : idque fit sapientia et sapienti consilio Dei, ut scilicet fruges crescentes et maturescentes, à crescente et exundante flumine majus sugant alimentum. Audi Plinium, lib. 10. cap. 18 : *Excellentius Thebaidis regioni frumentum, quoniam palustris Ægyptus : similis ratio, sed major felicitas Babyloni ac Seleuciæ, Euphrate ac Tigri restagnantibus* (exundantibus), *quoniam ibi rigandi modus manu temperatur.*

Quarto, qui sint Tigris et Euphrates, constat; de Phison et Gehon dubium est. S. Hieronymus, Josephus, Epiphanius, S. Augustinus, S. Ambrosius, Isidorus, Rabanus, Glossa et passim alii censent Phison esse Gangem qui *circuit terram Hevilath*, ut dicitur Genes. 2. 11, id est Indiam quæ est intra Gangem, *ubi nascitur aurum* optimum; imo ipse Ganges, teste Plinio, aurifer est et gemmifer; et Gangem exundare æque ac Nilum docet Plinius loco jam citato. Ganges etiam recte vocatur *Phison*, id est multitudo, quia in Gangem decem magna flumina aquas suas exonerant. Verum, quia difficile est creditu, paradisum, qui hebr. vocatur *gan*, id est hortus voluptatis, tot tamque vastas regiones, quot inter Euphratem, Gangem et Nilum interjacent, complexum esse; hinc Pererius, Oleaster, Eugubinus, Vatablus et alii probabiliter opinantur Phison et Gehon esse duos fluvios, qui ex confluxu Euphratis et Tigris, cum rursus se dividunt et diffluunt, nascuntur, ac post varios anfractus labuntur in sinum Persicum. Unde Q. Curtius, lib. 5. et Plinius, lib. 6. cap. 27. unum horum vocat Phasitigrim, qui videtur esse Phison. Vide quæ de hac quæstione dixi Genes. 2. 8.

36. QUI ADIMPLET QUASI EUPHRATES SENSUM : QUI MULTIPLICAT QUASI JORDANIS IN TEMPORE MESSIS,] q. d. Christus adimplet, id est plenum perfectumque promit profertque sensum, græce σύνεσιν, id est intelligentiam, sicut Euphrates plenas promit funditque aquas. Unde Tigurina : *In modum Euphratis fecundat ingenium* Christus. Idem *multiplicat*, id est multum docendo effundit sensum et sapientiam, sicut *Jordanis in tempore messis* aquis exundat. Jordanem adjungit quatuor sacris fluminibus paradisi, quia et ipse sacer est ex Terra sancta quam interluit, et ex miraculoso transitu Hebræorum per illum sicco pede, duce Josue, Josue. c. 3. Item ex habitatione Eliæ, Elisei et Prophetarum, ac S. Joannis Baptistæ, qui in Jordane baptizavit Judæos, adeoque ipsum Christum. Porro Jordanis, eadem de causa qua Tigris, exundat tempore messis, scilicet eo quod in vicinis montibus liquatæ per æstum nives, aquæ copiam in Jordanem immittant, uti docet Abulensis, Andr. Masius et Arias Montanus in Josue c. 3. *Tempus* enim *messis* vocat Martium et ver. In Nisan enim, id est Martio, in Judæa, utpote regione calida, primæ fruges maturescunt, ut patet ex eo quod in Paschate primæ fruges hordeaceæ Deo ex lege offerebantur : qua de causa Nisan, id est Martium, Scriptura vocat *mensem novarum frugum*, vel, *primum verni temporis*, Deuter. 16. 1, uti ostendi Exodi 13. 4. Unde Syrus hic expresse vertit : *Supernatat sicut Euphrates intelligentia, et sicut Jordanis in diebus Nisan*, id est in Martio.

Symbol. Jordanis typus est baptismi, quo illuminamur, ac fide et sapientia Christi donamur. Ita Rabanus.

37. QUI MITTIT DISCIPLINAM SICUT LUCEM, ET ASSISTENS QUASI GEHON IN DIE VINDEMIÆ.] Tigurina : *Disciplinam profert in lucem, inundat sicut Gehon tempore vindemiæ;* Syrus : *Effundit sicut fluvius doctrinam, et sicut Gehon in diebus vindemiæ.* Miscet fluminibus solem et lucem; quia quod sol est in cœlo, hoc est flumen in terra, scilicet terræ oculus; sicut enim sol spargit lucem quæ terram illuminet, calefaciat et fecundet : sic et fluvius spargit rivos aquarum qui terram irrigent, inebrient et fecundent. Unde Hebræi hæc duo per unum idemque verbum significant : נהר *nahar* enim significat et illuminare et confluere; hinc *nahar* est fluvius in quem confluunt aquæ : *nahar* rursum alludit ad נר *ner*, id est lucerna, et ad אור *or*, id est lux, quia fluvius est quasi lucerna et lux terræ.

Porro, aptissime Christi sapientia comparatur luci et soli : quia ipse est sol sapientiæ, gratiæ et justitiæ, qui ejus radios mittit in omnes homines. Vide dicta Jacobi 1. v. 17. et Malachiæ 4. 2.

ET ASSISTENS QUASI GEHON :] τὸ *assistens*, jam non est in Græco et Syro; Jansenius illud accipit active, q. d. Sapientia sistit lucem, id est eam præsentem exhibet : verum latine nemo dicitur lucem assistere, pro eam præsentem exhibere. *Assistens* ergo proprie significat, Christum nobis assistere cum copia suæ sapientiæ et gratiæ, paratum ut eam in nos effundat, si vas capax, puta, cor rebus aliis vacuum ei exhibuerimus; sicut Gehon intumescens, cum

aquarum copia assistit agris, ut eam in illos effundat, nisi quis murus vel alius obex obsistat.

Quæres, quis et qualis fluvius est Gehon. S. Epiphanius, S. August. Ambr. Hieron. Theodor. Joseph. Damasc. Isidor. Raban. Eucher. Rupert. Glossa in Genes. 3. et alii veteres communiter, quos citant et sequuntur Conimbric. in Meteora tract. 9. c. 10. et Ribera in Amos c. 6. n. 44. imo et Septuag. Jeremiæ 2. v. 17. conferendo cum Hebræo, docent Gehon esse Nilum: Nilus enim est qui circuit terram Æthiopiæ ubi regnat Prete Joannes, quod de Gehon dicitur Genes. 2. 13. Item Nili exundatio celeberrima est, uti de Gehon hîc dicitur. Nilus ergo è terrestri paradiso oritur, sed subterraneis cuniculis absconditur Dei consilio ad occultandum paradisum, donec perveniat ad regnum Congi, ubi è quodam lacu Nilum primùm nasci observarunt ii, qui hoc seculo ea loca lustrarunt. Hinc veteribus Nili origo incognita: Pausanias tamen in Corinthiacis ait non deesse qui ex Euphrate, terra condito, ac postea supra Æthiopiam prodeunte, Nilum effici putant. Quod respondet S. Scripturæ, quæ Genes. 2. quatuor illa flumina paradisi, inter quæ est Euphrates, ex uno oriri, vel in unum confluere docet. Nec mirum, Nilum ita condi, et tam remote exoriri: nam flumina remotissima à mari, hoc modo è mari oriuntur, ut ait Ecclesiastes c. 1. v. 7. Porro patet Nilum exundare in æstate post messem, quæ in Ægypto fit in Maio, puta, sub solstitium æstivale, sub quod tempus ibidem fit vendemia: et tum partim exundando, partim oblimando, stercorare et fecundare Ægyptum. Causam exundationis variam dant Solin. Plutarc. Diodor. Mela, Plinius et alii, ut notavi Exodi c. 9. Vera est, quam dat Aristoteles in Meteor. et quam recentiores experientia didicerunt, scilicet, pluviæ quæ in superioribus partibus, in quibus eo tempore hiems est, quo in Ægypto est æstas, tum ob hiemem, tum ex peculari cœli et sideris alicujus influxu, stato tempore abundant, et in Nilum cum nivibus à se in aquam resolutis defluunt. Quæ etiam causa est communis inundationis aliorum fluminum. Ita Conimbric. superius citati. Verum quia incredibile videtur Nilum et Gangen tanto et tam vasto terrarum spatio sub terra se condere, et fluere, puta, per 4300 milliarium; hinc Pererius, Oleaster, Eugubinus et alii probabiliter censent Gehon æque ac Phison esse illa duo flumina, quæ post confluxum Tigris et Euphratis rursum se in duo secant et dividunt. Qua de re fuse dixi Genes. 2. 8.

Porro, apposite sapientia comparat se Nilo. Ægyptus enim omnem suam fertilitatem et felicitatem haurit à Nilo: sic homines à sapientia. *Nilus ibi coloni vice fungitur*, ait Plinus lib. 18. c. 18. exundatione sua enim oblimat, impinguat et fecundat agros: quin et subinde semina aliunde allata in agri sinus jacit, ut coloni provenientes fruges metant, quas non seminarunt, Sic, influente in nos sapientia, velut Nilo, cœlestium donorum et seminum, nec aratam nec seminatam virtutum messem provenire cernimus, ut impleatur illud Christi: *Alius est qui seminat, et alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis: alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis*, Joan. 4. 37.

Tropol. Paradisus voluptatis, est anima sapiens et sancta, quæ quatuor rigatur fluviis: Gange, id est prudentia; Nilo, id est, temperantia; Tigri, id est, fortitudine; Euphrate, id est, justitia. Ita S. Ambros. lib. de Paradiso. Vide dicta Genes. 2.

38. QUI PERFICIT PRIMUS SCIRE IPSAM, ET INFIRMIOR NON INVESTIGABIT EAM.] *Perficit scire*, id est, perfecte scit: est græcismus. Sensus est: Christus solus perfecte novit sapientiam; et quicumque Christo minor et infirmior est, hic nunquam plene eam investigabit. Unde Græca pro ὃς, id est *qui*, legendo jam οὐ, id est *non*, sic habent: *Neque primus perfecte novit eam, neque similiter ultimus pervestigabit*, q. d. Nec primus hominum qui studuit sapientiæ, nec ultimus qui eidem studuit vel studebit, eamdem plene penetravit aut penetrabit. Unde Tigur. *Primus eam non pernovit exacte, nec item pervestigabit ultimus;* clare Syrus: *Non absolverunt antiquiores sapientiam, nec posteriores comprehendent eam.* Hoc est quod ait Baruch c. 3. 31. *Non est qui possit scire vias ejus* (sapientiæ), *neque qui exquirat semitas ejus: sed qui scit universa, novit eam, etc. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est*, homo factus, ut homines doceret sapientiam.

Audi Rabanum. *Vere enim Dominus noster Jesus auctor est scientiæ spiritualis, et salubris doctrinæ; quia ipse per Moysen primum condidit legem: ipse inspiravit Prophetas, ipse docuit Apostolos, ipse ordinavit Evangelistas et prædicatores novi Testamenti: nec alius est plenus et perfectus investigator et agnitor sapientiæ Dei, nisi is qui cum Patre et Spiritu Sancto unus est Deus; de quo scriptum est: Nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Quod autem dicitur: A mari abundavit cogitatio illius, et consilium ipsius ab abysso magna; ostendit profunditatem sapientiæ divinæ inæstimabilem et incomprehensibilem esse: quia nemo secreta illius per omnia penetrare potest, nisi ipse unus et solus Deus Pater et Filius et Spiritus Sanctus, qui semetipsum per omnia novit, et consilii sui verus agnitor est. Dat creaturæ suæ tantum de se nosse, quantum novit illi expedire; et doctrinæ suæ fidelibus suis secundùm modum dispensationis suæ tribuit intellectum.*

39. A MARI ENIM ABUNDAVIT COGITATIO EJUS, ET CONSILIUM ILLIUS AB (ita legendum cum Rom. et Græcis, non *in*) ABYSSO MAGNA.] Dat causam cur nemo, nisi Christus, plene possit pernoscere sapientiam; quia scilicet *à mari*, id est, præ mari, plusquam mare, abundat et profunda est *cogitatio* sapientiæ, et *consilium* ejus præ *abysso*, id est, aquarum voragine et copia, quæ fundo caret, id est, carere hominibus videtur, profundum est et inscrutabile, juxta illud Romanorum 11. *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* Est hebraismus: Hebræum enim מן *min*, id est, *à, ex, de*, sæpe significat *præ, plusquam*. Hoc imitatur subinde Latinus Interpres, unde *à* vel *è* sumit pro *præ*. Exempla sunt Ezech. 16. 3. Reg. 14. 21. et alibi.

Quocirca Tigurina vertit: *Nam abundantior mari est intellectus ejus, et consilium ejus profundo immensius;* Syrus: *Quia præ mari magno multiplicata est sapientia, et cogitatio præ abysso magna;* alii: *Supra mare multa est cogitatio ejus, et consilium ejus supra abyssum ingentem.* Aliter

Palacius : *A mari divinitatis,* inquit, *ortum habet sapientia Evangelica, et ideo ejus consilium est in* (sic enim ipse legit pro *ab*) *eadem divinitatis abysso. Quis igitur nisi Deus eam cognoscet?*

40. EGO SAPIENTIA EFFUDI FLUMINA.] Tigur. *Ego sapientia tota effundo super flumina.* Ne quis enim miretur, dicatque : Cur te, ô sapientia, comparasti cum Euphrate, Tigri, Jordane, etc. quid tibi, quæ lux es spiritalis, cognationis aut rei est cum fluminibus? Respondet magnam sibi cum eis cognationem esse ; se enim esse matrem fluminum, se è suis visceribus quasi effudisse flumina. Adde, magnam esse analogiam fluminis et aquæ cum sapientia : utraque enim refrigerat, rigat, fecundat, sitim sedat ; denique qualis est fluxus fluminis è fonte, talis est fluxus luminis à sole, puta, sapientiæ à Deo : imo hic illo longe celerior, sublimior, divinior. Vide Hydragiologiam M. Antonii Marsilii Columnæ Archiepisc. Salernit. in qua ostendit aquæ et fluminum præstantiam, ideoque crebrum aquæ usum esse in Sacramentis et rebus sacris. Unde Thales et Philosophi, *aquam principem rebus creandis* dixere, inquit Auson. in Ludo sapient.

Dicit ergo : Ego sapientia meipsam in Christo (qui est Sapientia æterna Patris) comparavi fluminibus; quia ego quasi fons effudi flumina tum corporalia et proprie dicta (Deus enim per me quasi ideam et sapientiam ordinate et sapienter creavit omnia, ac proinde tam flumina quam cœlum et terram, juxta illud Prov. 8. 27. *Quando præparabat cœlos, aderam: quando certa lege et gyro vallabat abyssos, etc. cum eo eram cuncta componens*), tum potius spiritalia et metaphorica : ego enim effudi flumina, id est, abundantiam sapientiæ et gratiarum in fideles et Ecclesiam quovis mundi ævo. Unde de iis subjungit : *Rigabo hortum meum, quoniam doctrinam quasi antelucanum illumino.* Ita Rabanus : *Christus,* inquit, *est sapientia, et effudit in mundum flumina doctrinæ Evangelicæ, quæ abundantissime reficiunt et satiant avidas mentes electorum.* Porro, hæc sententia jam deest in Græco et Syro.

41. EGO QUASI TRAMES AQUÆ IMMENSÆ DE FLUVIO, EGO QUASI DILUVII DIORYX, ET SICUT AQUÆDUCTUS EXIVI DE PARADISO.] Dat causam ejus quod dixit, *Ego effudi flumina,* quia scilicet ego ipsa sum flumen primigenium, et trames aquæ immensæ de fluvio : per me ergo cætera omnia tam flumina quam creata quælibet à Deo creatore profluxerunt.

Nota. Pro *ego quasi fluvii dioryx,* quæ est vera lectio, quam habent Rom. et Græca, scriptores non intelligentes τὸ *dioryx*, perperam varia substituerunt, quisque quod sibi affine et commodum videbatur. Unde alii legunt : *Ego quasi fluvius vorax;* alii : *Ego quasi fluvius Doryx;* alii, *dorax.* Vide Franc. Lucam hic annot. 272. alii, *Ego quasi fluvius Dioryx*, putantes Dioryx esse nomen proprium fluvii, puta esse Araxim, qui Armeniam interluit, de quo proinde hunc versum sic tam ad litteram quam mystice explicat Rabanus : *Hunc fluvium,* inquit, *quidam historialiter Araxim amnem Armeniæ esse putant, qui ab uno monte cum Euphrate diversa specie oritur. Dictus autem, quod rapacitate cuncta prosternat : unde et cum Alexander eum transgredi vellet ponte fabricato, tanta vi inundavit, ut pontem dirueret : hic brevibus intervallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspium fertur in mare. Doricum autem à Græcis hunc æstimant nuncupatum. Est autem pars Græciæ gentis Doris nuncupata, ex qua tertia lingua Græcorum Dorica appellata est. Mystice autem sapientia comparat se fluvio rapidissimo, et aquæ egredienti de paradiso : quia doctrina Salvatoris de cœlesti prodiens thesauro, omnia obstacula errorum atque persecutionum sua velocitate atque fortitudine disrumpit ac frangit ; ita ut per ora prædicatorum in totum orbem longissima atque latissima diffluat; unde scriptum est : In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Psal. 18.

Verum vera lectio, ut dixi, est : *Ego quasi fluvii dioryx. Dioryx* enim græca vox est, significans alveum, rivum, fossam in quam fluvius derivatur, ab ὀρύττω, id est, fodio. Est ergo nomen appellativum, non proprium.

Porro, τὸ *ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio*, idem est cum eo quod sequitur : *Ego quasi fluvii dioryx.* Prius enim explicat posterius. Unde Græca posterius tantum habent; sic enim legunt : ἐγὼ ἡ σοφία ὡς διῶρυξ ἀπὸ ποταμοῦ, καὶ ὡς ὑδραγωγὸς ἐξῆλθον εἰς παράδεισον, id est, *Ego sapientia quasi dioryx de fluvio, et quasi aquæductus exivi in paradisum.* Quare Franc. Lucas et Jansenius censent, in Latina Vulgata junctas esse duas ejusdem græcæ sententiæ translationes, quas non est verisimile ab eodem nostro Interprete simul profectas, sed alteram ex alterius versione additam. Nostrum itaque vertisse : *Ego quasi trames aquæ immensæ :* sic enim vertit διῶρυξ, v. 43. Alterum addidisse : *Ego quasi fluvii dioryx.* Quare hæc tria, *trames, dioryx, aquæductus*, unum et idem, aut pene idem sunt. Trames enim aquæ, non est aliud quam διῶρυξ, id est, fossa è fluvio deducta ad transferendam aquam. Unde Tigurina vertit : *Ego quasi fossa è fluvio ducta, atque ut aquæductus in paradisum pertineo;* Syrus : *Ego sicut fluvius qui irrigat, et sicut dioryx aquarum quæ descendit in hortos.* Sensus est, q. d. Ego sapientia flumina doctrinæ salutiferæ effudi in terras ; quia ego sum quasi trames aquæ immensæ de fluvio, id est, quasi fossilis aliquis fluvius, aut fossa aliqua in quam derivantur aquæ immensi fluvii, puta, immensa sapientia Dei, q. d. Non à me hæc habeo, sed à Deo : quare sum quasi fluvii dioryx, id est, quasi fossa à fluvio illo magno divino deducta, et sicut aquæductus exivi de paradiso cœlesti et divino, ex quo omnia flumina oriuntur (à Deo enim cœli domino oriuntur omnia) sicut è paradiso terrestri oriebantur quatuor illa celeberrima flumina jam dicta, nimirum, Phiso, Gehon, Tigris et Euphrates. Græca pro *è paradiso* habent *in paradisum*, eo sensu qui explicabitur v. sequenti, ubi dicitur : *Rigabo hortum meum :* hic enim hortus est paradisus, ubi fons est sapientiæ et voluptatis.

Porro, hæc sententia accipi potest primo, de sapientia increata essentiali, quæ communis est Patri, Filio, et Spiritui Sancto. Hæc enim, licet sit idem cum Deo, tamen nostro modo concipiendi manat à Deo, id est, Dei essentia, sicut ab essentia creata manant ejus accidentia, qualia sunt sapientia, bonitas, perspicacitas, etc., perinde ac à fonte oritur rivus et aquæductus.

Secundo, hæc sententia accipi potest de Sapientia increata notionali, quæ propria est Filio : Filius enim à Patre procedit quasi verbum ab

ore, uti dixit v. 6. quasi lumen de luce, quasi fluvius à fonte, qui totam fontis aquam in se recipit et capit, ideoque ei adæquatur. Sic enim Filius recipit à Patre totam ejus essentiam et sapientiam, eique per omnia est par et æqualis. Ita Rabanus. *Ipse*, inquit, *est trames aquæ immensæ de fluvio : quia sicut Deus de Deo, lumen de lumine, ita ipse aqua immensa de fonte Patre, sive fluvio, tropice dici potest ; quoniam Pater origo est divinitatis, quando sicut de Patre genitus est Filius, ita et Spiritus Sanctus procedit à Patre ; quem in Evangelio aquæ nomine Dominus nuncupavit, dicens : Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, Joan. 4. *Item : Si quis sitit, veniat ad me, et bibat, et de ventre ejus fluent aquæ vivæ*, Joan. 7. *Et rursum : Aqua sapientiæ salutaris potabit eum*, Eccli. 15.

Sic et Palacius: *Pater*, inquit, *hoc loco vocatur fluvius, unde omne Esse in universo fluit : ex hoc fluvio primus trames fluens est Filius, in quem ex Patre universa divinitas derivatur : unde ipse est trames aquæ immensæ et non mensuratæ nec mensurabilis.* Rursum : *Pater est paradisus : aquæductus, id est, fluvius inde egrediens, est Filius, seu Sapientia : egreditur vero non velut primarius fluvius, is enim est Pater ; sed velut aquæductus, seu trames, seu fossa, juxta illud : Verbum erat apud Deum, id est, Sapientia apud Patrem ; non Pater, sed ex Patre ; et juxta illud : Ego ex ore Altissimi prodivi.*

Denique noster Gregor. de Valentia 1. p. disp. 7. q. 6. de paradiso, punct. 1. sic explicat : *Ego quasi aquæductus exivi de paradiso*, id est, ego Filius qui sum Sapientia genita, processi de substantia Patris, in qua est tanquam uberrimus torrens voluptatis. *Paradisus* enim metaphorice significat omnem rem vel locum amœnum instar horti. Multis exemplis idipsum ibidem demonstrat Valentia. Deus enim est paradisus, imo oceanus deliciarum et bonorum omnium.

Tertio, accipi potest de Sapientia incarnata, puta, de Christo homine : hic enim fuit quasi dioryx et aquæductus divinitatis : ab ea enim hausit omnem suam sapientiam, gratiam et virtutem, ut eam quasi aquæductus in homines et Ecclesiam transfunderet.

Quarto, valde apposite accipi potest de sapientia creata et communicata creaturis, præsertim fidelibus. Hæc enim est dioryx et aquæductus Sapientiæ increatæ, exitque de paradiso cœlesti in terras, ut eas irriget, sicut quatuor flumina exibant è paradiso, ut orbem irrigarent, q. d. ait Jansenius : Ego sapientia effudi in mundo per legem et sapientum doctrinam, ac per internam inspirationem, flumina, hoc est, copiosam mundo exhibui doctrinam, quam tamen non ex meipsa accepi, sed sum quasi effossa aliqua via immensæ aquæ, de fluvio aliquo magno deducta, hoc est, sum quasi fluvius fossilis, et sicut aquæductus exivi in mundum ad homines de paradiso cœlesti, ubi fons est omnis sapientiæ, et verus locus voluptatis. Significat ergo legis doctrinam, per quam sapientia hominibus est communicata, originem suam habere à Deo ; nec tamen omnem Dei sapientiam ad nos plene derivatam, sed partem tantum, quæ nobis et conveniebat et necessaria fuit.

Porro, sicut dioryx est multiplex, sic et sapientia. Richardus de S. Victore decem modos recenset, quibus aqua ad homines transfunditur, scilicet efficiendo puteum, fontem, torrentem, rivum, cisternam, fluvium, stagnum, lacum, abyssum, diluvium. Totidem et pluribus modis ad homines dimanat sapientia. Hæc autem ortum suum in mundo habuit ex plenitudine cœlestis sapientiæ, quæ in Deo à Beatis plenius hauritur et percipitur.

Mystice, trames, dioryx et aquæductus fluvii divini est B. Virgo et Sancti. B. Virgo enim quasi aquæductus excepit sapientiam divinam, ipsamque personam Verbi, ut eam pareret, et in homines transfunderet. Audi in primis nostrum Salazar in Prov. c. 31. n. 135. Mariæ, inquit, virginis exitus primus, et prima in lucem editio celebratur his verbis, et jam tunc in immensum effusam gratiarum suarum affluentiam aperiens : *Ego*, inquit, *quasi trames aquæ immensæ de fluvio.* Et subdit : *Ego quasi fluvius dioryx.* Ex vetustis exemplaribus aliqua sic habent : *Ego quasi fluvius vorax* ; et in Virginem aptissime quadrat, quæ gratiarum omnium fluenta, ut ita dicam, hausit ac perbibit. Accipe Bonaventuram in Speculo c. 3. *Omnia*, inquit, *charismata intrant in Mariam; flumen enim gratiæ Patriarcharum et Prophetarum intrat in Mariam, flumen gratiæ Apostolorum intrat in Mariam, flumen gratiæ Martyrum, Confessorum, Virginum, Doctorum intrat in Mariam : omnia denique flumina intrant in Mariam. Sed quid mirum si omnis gratia in Mariam confluxit, per quam tanta gratia ad omnes defluxit ?* Est ergo Maria flumen immensum omnium fluminum vorax. Quin et Mahomet in Alcorano, de familia Adamar hæc elogia dat B. Virgini : *Dixit*, inquit, *Angelus Gabriel ad Mariam : O Maria, Deus te elegit, et docuit gratiam, et prælegit super omnes mulieres omnium seculorum, et posuit te quasi novum medium, dividens inter homines terrenos et Angelos Dei in paradiso deliciarum.* Nec multum abit illud nomen *dioryx*, aut *duoryx*, cujus hîc meminit Ecclesiasticus, à nomine Durii nostri. Rabanus existimat nomine Dioryx Araxem, totius Persiæ maximum fluvium, notari, qui tanto volvitur impetu per declivia, ut præceps ejus lapsus omnia secum auferat, pontes, impedimenta, etc. Huc spectat illud Poetarum principis :

Pontem indignatus Araxes.

Ergo ad rem nostram, Maria cum fluvio Araxe aptissime comparatur, quia collectis undique gratiarum omnium rivis, in quamdam immensam evasit gratiarum vim : ex hac vero tanta in pietatem et honestatem propensio nata est, tamque rapidus præcepsque in bonum omne cursus, ut omnes peccatorum illecebras, occasiones, tentamenta, et motus pravos alvei istius vis magna devolveret ac demergeret. Hæc Salazar.

Audi et S. Bernard. serm. in Nativ. B. Mariæ, quem inscribit de Aquæductu, explicantem quomodo dioryx et aquæductus gratiarum nobis facta sit B. Virgo : *Altius intuemini quanto devotionis affectu à nobis Mariam voluerit honorari, qui totius boni plenitudinem posuit in Maria : ut proinde si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis, ab ea noverimus redundare, quæ ascendit deliciis affluens. Hortus plane deliciarum, quem non modo afflaverit veniens, sed et perflaverit superveniens Auster ille Dominus ; ut undi-*

que fluant et effluant aromata ejus, charismata scilicet gratiarum. Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, ubi dies? Tolle Mariam hanc maris stellam, maris utique magni et spatiosi, quid nisi caligo involvens, et umbra mortis, ac densissimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, et votis omnibus Mariam hanc veneremur: quia sic est voluntas ejus, qui totum nos habere voluit per Mariam. Et paulo superius: *Plenus equidem*, inquit, *aquæductus, ut accipiant cæteri de plenitudine, sed non plenitudinem ipsam. Nostis enim cui dictum est: Ave, gratia plena.* Et inferius: *Ascendit plane supra omne humanum genus, ascendit usque ad Angelos; sed et ipsos quoque transcendit, et cœlestem omnem supergreditur creaturam. Nimirum super Angelos hauriat necesse est, quam refundat hominibus aquam vivam.* Unde concludens ait: *Cæterum, quidquid illud est quod offerre paras, Mariæ commendare memento, ut eodem alveo ad largitorem gratiæ gratia redeat, quo influxit. Neque enim impotens erat Deus et sine hoc aquæductu infundere gratiam prout vellet; sed tibi vehiculum voluit providere. Forte enim manus tuæ, aut sanguine plenæ, aut infectæ muneribus, quod non eas ab omni munere excussisti: ideoque modicum istud quod offerre desideras, gratissimis illis, et omni acceptione dignissimis Mariæ manibus offerendum tradere cura, si non vis sustinere repulsam. Nimirum candidissima quædam lilia sunt, nec causabitur ille liliorum amator inter lilia non inventum, quidquid illud sit quod inter Mariæ manus invenerit.* Maria ergo est trames, id est, via in invio peccatorum, ipsa via in bivio deviantium, ipsa via in trivio dubitantium, et secure ad patriam in cœlum redeuntium: manat ex fluvio, id est, ex Spiritu Sancto, vel ex Christo, cujus aqua immensa est, immensa ejus redemptio, et gratiarum copia ex ea profluens.

42. DIXI: RIGABO HORTUM MEUM PLANTATIONUM, ET INEBRIABO PRATI MEI FRUCTUM.] Ita legendum, *prati*, scilicet, non *partus* vel *pratus*: sic enim legunt Romana, et Græcum πρασιαν significat areolam horti in qua seruntur olera, sive viridaria. Unde Columella, *Fiunt*, inquit, *ad olerum consitionem quadratæ dispositiones, quæ* πρασιαι *dicuntur in laterculi formam.* Hinc et πρασιος vocatur color viridis, qui conflatur ex fulvo et nigro, teste Platone in Timæo. Sic ergo habent Græca: μεθυσω μου την πρασιαν την δικαιαν, id est, *irrigabo areolam meam justam*, q. d. Ego sapientia rigabo mea lege et doctrina Ecclesiam, sive cœtum fidelium, quem quasi areolam et hortum populi justi et sancti, mihi è toto mundo colendum delegi et suscepi, ut in ea plantem omnia virtutum genera, omnesque justorum status et gradus, qui varios sapientiæ et sanctitatis fructus proferant. Quod ut faciant, indigent assidua irrigatione sapientiæ, id est, illuminationis, impulsus et gratiæ Dei: sine hac enim exsucci, aridi et steriles ex seipsis remanerent: ut vero id abunde et copiose faciant, ego non tantum irrigabo, sed et inebriabo eos mea sapientia et gratia.

Pro *plantationum*, Complut. habent αριςον, id est, *optimum*; alii, *egregium*. Unde sic habent: *Potum dabo horto meo optimo, et inebriabo meam viriditatem justam*, id est juste et adæquate dimensam et circumscriptam, uti in hortis areolæ florum solent late in circulos, vel quadrate efformari, et laterculis circumscribi, ut justa omnium sit proportio et adæquatio. Talis enim areola, per omnia juste adæquata et conformata, est Ecclesia, quoad omnes suî partes, puta, quoad Ecclesias quaslibet particulares, quoad varios fidelium status et gradus, ac præsertim quoad Clerum bene ordinatum, et sibi invicem subordinatum. Unde Tigurina vertit: *Horto meo eximio potum dabo, justamque meam areolam irrigabo;* Syrus: *Dixi, Rigabo hortum meum, et inebriabo cubilia mea*, puta, areolas meas: has enim hortulani vocant lectulos, sive cubilia florum et aromatum. Ita Rabanus et Palacius. Quem audi: Quia, inquit, sapientia dixit se esse tramitem aquæ immensæ, manifestat nobis decretum suum esse, ut, sicut divinitas ex Patre fluxit in Filium, ita ex Filio fluat suo modo in Ecclesiam. Hoc ait: Rigabo hortum, scilicet Ecclesiam: hæc vocatur hortus plantationum; quia in eo plantantur fideles, qui sunt velut plantæ, de quibus habes in Canticis, habes et in Psalm. cum dicitur: *Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt.* Psal. 91. 14. Et rursum: *Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum.* Psal. 1. 3. Quod secundo dicit, *Inebriabo*, nota primum, aquam Spiritus Sancti et gratiæ, qua sapientia rigat Ecclesiam (quæ pratum est), aquam esse ad rigandum, et vinum ad inebriandum. Quod autem dicit, *Inebriabo fructum*, notat plantas Ecclesiæ non esse ficus, sola folia habentes, ut erant olim Pharisæi; sed esse fructiferas, fructus spiritus ferentes, quos Paulus enumerat Galat. 5. Notat tertio, tunc maxime pios à musto Spiritus inebriari, cum fructus ferunt; ideo, inquit, *Inebriabo fructum.* Si vis videre ebrietatem hanc, Martyrum fervorem considera.

Mystice, hæc adaptes B. Virgini; unde Rupertus Abbas lib. 4. in Cantica: *Hortus conclusus*, inquit, *soror mea, sponsa, Dei genitrix. Ecce novus paradisus, novæ plantationes, quas plantavit unus idemque antiqui paradisi plantator, Dominus Deus. Ille est paradisus antiquus, paradisus terrenus: iste est paradisus novus, paradisus cœlestis: utriusque plantator est unus, idemque Dominus Deus: in illo posuit hominem quem formaverat, in isto formavit hominem, qui apud ipsum in principio erat. De illa humo produxit omne lignum pulchrum visu et ad vescendum suave, lignum etiam vitæ in medio paradisi: istam humum, istam terram suam benedixit, et ex ea cunctarum germina gratiarum, et cunctarum exemplaria virtutum produxit, ipsum quoque lignum vitæ Christum Deum et hominem, Dominum paradisi cœlestis. De illo voluptatis loco egrediebatur flavius ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita: de isto paradiso ille flavius, sive istud flumen egressum est, de quo Psalmista dicit: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei, qui inde dividitur in quatuor Evangelia.* Merito ergo B. Virgo, à S. Hieronymo, Petro Damiano, et aliis, imo ab Ecclesia, vocatur et invocatur *Paradisus voluptatis, quem Deus omnibus gratiæ divitiis cumulavit: ac hortus deliciarum, in quo condita sunt omnia florum genera, et omnia ornamenta virtutum.* Atque à S. Ignatio epist. 1. ad S. Joannem, vocatur *cœleste prodigium, et sacratissimum spectaculum, in quo humanæ naturæ natura sanctitatis angelicæ sociatur.*

43. ET ECCE FACTUS EST MIHI TRAMES ABUNDANS, ET FLUVIUS MEUS APPROPINQUAVIT AD MARE.] Pro *tra-*

mes, græce est διωρυξ, q. d. Fossa illa, vel aquæductus, de quo dixi v. 39, cùm initio esset arctus et exiguus, sensim ita crevit, ut fossa facta sit flumen abundans, imo videatur esse mare. Hoc maxime factum est, cùm Dei sapientia, id est lex, fides et religio, quæ initio sola Judæa concludebatur, tempore Christi per Apostolorum prædicationem effudit se in omnes Gentes, easque fecit Christianas. Unde Tigurina : *Aquæductus ecce meus evasit flumen, et flumen meum in mare excrevit;* Syrus : *Et ecce etiam fuit mihi torrens, et fluvius meus pertingit usque ad mare;* Arabicus: *Et habebam vadum, et pervenit ad mare; fluvium meum in mare inundare facio mane, faciamque illum etiam in generationes plurimas ;* alii : *Et ecce fossa illa factus est fluvius, et fluvius meus evasit in mare.* O rem ineffabilem ! exclamat Palacius, fluebat doctrina Evangelica, et in ea quodam modo Spiritus et Christus: obstabant huic fluxui omnes dæmonum, Imperatorum, militum et totius orbis vires extentæ ; at, his omnibus invitis, ut mare totam vallat et circumdat terram : ita vita Christiana et ipse Christus totum circumdedit orbem ; siquidem *in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum*, psal. 18.

Mystice : Gratia, quam B. Virgo in primo instanti conceptionis accepit, per 72 annos, quibus per continuos et gratiæ adæquatos actus jugiter eam auxit, et assidue conduplicavit, excrevit quasi in immensum, ut vere Maria dici posset esseque mare gratiarum : unde à Damasceno, Orat. 2. de Assumptione, vocatur *gratiæ abyssus.* Et S. Epiphan. Orat. de laud. Virg. *Gratia*, inquit, *S. Virginis est immensa.* Et inferius eam vocat, *mare spirituale, cui prædicando, neque hominum, neque Angelorum lingua sufficit.* Sanctus Ildephonsus, sermone de Assumptione : *Sicut*, inquit, *est incomparabile quod gessit, et ineffabile quod percepit ; ita est incomprehensibile præmium gloriæ quod meruit.* Sanctus Anselmus de Excellentia Virg. cap. 8 : *Quid amplius*, ait, *dicere possum, Domina ? Immensitatem quippe gratiæ et gloriæ, et felicitatis tuæ considerare incipienti, et sensus deficit, et lingua fatiscit.* Atque ut alios omnes prætercam, Andreas Cretensis, serm. de dormit. Deiparæ, sic eam compellat : *O sancta, et Sanctis sanctior, et omnis sanctitatis sanctissime thesaure.* Eodem modo crevit et crescit in dies sanctitas Apostolorum, Martyrum, Virginum, Confessorum, Sanctorumque omnium, quam eis, utpote sibi devotis, suisque clientibus aspirat B. Virgo.

44. Quoniam doctrinam quasi antelucanum illumino omnibus, et enarrabo illam usque ad longinquum.] Pro *antelucanum*, græce est ορθρον, id est diluculum, q. d. Sicut lux diluculi, sive auroræ, post noctis tenebras initio modica est, sed sensim crescit usque ad meridiem et lucem clarissimam ; ita et ego sapientia sensim omnibus *illumino*, id est, lucem meam profero, meque diffundo magis et magis, donec etiam in longinquum, id est, remotissimas gentes, me effundam, easque illuminem ; uti hoc seculo factum videmus, ac quotidie fieri in Sina, Japone, totaque India Orientali et Occidentali. Unde Græca habent : *Nam disciplinam ut diluculum illustro, et ostendo eam usque in longinquum ;* Tigur. *Quoniam disciplinam illumino ut diluculum, et in multum tempus illustro eam;* Syrus : *Rursum doctrinam meam mane dico, et relinquam eam in generationes multas*, vel *potabo ea generationes multas.* Notat Palacius doctrinam Evangelicam vocari *auroram*, non *meridiem*, tum quia obscura est ; fide enim creditur, non videtur oculis ; tum quia admiscetur tenebris persecutionum et tribulationum ; tum quia sensim crescit ut aurora.

45. Penetrabo omnes inferiores partes terræ, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino.] Tigur. *Imas omnes terræ partes penetro, dormientes video quoscumque, et spem in Domino ponentes omnes illumino.* Hic versus jam deest in Græco et Syro. Sunt verba sapientiæ, q. d. Adeo dioryx et aquæductus meus crevit in flumen, imo in mare ; adeo lux auroræ meæ crevit in meridiem, ut non tantum illuminem omnes gentes in superficie terræ degentes, sed et penetrem imas terræ partes ; ibique inspiciam et visitem omnes dormientes, id est defunctos ; ac damnatos quidem inspiciam terribili vultu, metuque percellam et damnationem eorum confirmabo ; pios vero sperantes in Domino illuminabo, id est, luce meæ cognitionis, puta revelatione Christi nati, passi et resurgentis, indeque consolatione redemptionis et salutis per eum factæ perfundam. Consolabor ergo et beabo omnes patres in limbo degentes, sperantes in Domino, et avidissime Christum redemptorem exspectantes. Itaque sæpius quidem per Angelos Deus illuminavit patres in limbo ; sed perfectissime hæc sententia impleta est, cum Christus, qui est Sapientia Patris incarnata, in cruce moriens, descendit ad limbum, ac patres suî cognitione, imo conspectu tam humanitatis, quàm divinitatis suæ donavit ; itaque eos consolatus est, imo beatos reddidit, secumque tertio die in terram, ac quadragesimo die, ascendens in cœlum, in triumphum duxit. Ita hunc locum de descensu Christi ad inferos interpretatur S. Isidorus l. de Resurrect. Domini c. 51. et alii passim, ac noster Salazar in c. 29. Proverb. n. 59. ubi τὸ *illuminabo*, exponit, *visitabo et perscrutabor.*

Idem implebitur in Resurrectione ; tunc enim Deus inspiciet et visitabit corpora Sanctorum latentia in sepulcro, eaque animabus uniet, vivificabit et glorificabit.

Porro ex eo quod ait : *Penetrabo omnes inferiores partes terræ*, Bellarm. lib. 4. de Anima Christi, cap. 16, et alii opinantur Christum post mortem descendisse ad omnia loca inferni, adeoque ad ipsum infernum damnatorum, tanquam omnium dominatorem. Ita videtur sentire Cyril. Hieros. catechesi 14. Athanas. sermone 4. contra Arian. S. August. Epist. 99. Fulgent. lib. 3. ad Thrasimund. cap. 30. Nyssen. Orat. 1. de Resurrect. Damasc. lib. 3. cap. 129. Sed probabilius est Christum substantialiter tantum descendisse ad limbum : *Ut quos ipse per gratiam visitabat interius secundùm divinitatem, eos etiam secundùm animam visitaret et loco,* ait S. Thom. 3. p. q. 52. art. 2; virtualiter vero et effective, sive quoad efficaciam, descendisse ad locum puerorum et damnatorum, confutando scilicet et damnando illorum peccatum, sive originale solum, sive etiam actuale in adultis : *Penetrabo* ergo *omnes inferiores partes terræ,* quia scilicet unam substantialiter, cæteras virtualiter penetrabo. Ita Valentia

in locum D. Thom. jam citatum, nec aliud volunt Patres pro priori sententia citati. Ita et Bonav. Richard. Gabriel, Palud. Marsil. et alii in 3. dist. 22. ac Franc. Suarez 3. p. q. 52. art. 8. Penetrabo, ait, primo, quoad divinitatem; secundo, quoad humanitatem, ad omnes partes terræ; quia non solum ad superficiem terræ descendit, sed etiam usque ad infimum terræ locum penetravit, etiamsi non ad omnes ejus sinus.

Rursum, ex eo quod ait : *Illuminabo omnes sperantes in Domino*, multi probabiliter censent Christum omnibus animabus in Purgatorio existentibus suo ad eos descensu dedisse primum plenumque jubilæum, omnesque à pœnis liberasse, et secum ad cœlum in triumphum duxisse. Ita S. Bonavent. in dist. 22. q. 5. Thom. Argentin. ead. dist. q. unica art. 4. Gabriel eadem dist. q. unica art. 3. dub. 3. Sotus in 4. dist. 45. q. 1. art. 3. in fine. Illud certum est Christum tum animas patrum plene expiatas illuminasse lumine gloriæ, eisque suam divinitatem conspiciendam obtulisse, itaque eas beasse, ac æterna felicitate donasse.

Tropolog. Rabanus : Sapientia, puta Christus, *inspicit inferiores partes terræ*, inquit, *quoniam carnalium corda et cogitationes scrutatur; inspicit omnes dormientes, qui vel ignorantiæ somno, vel torpore negligentiæ dormitant; et illuminat recta fide et agnitione sperantes in Deo; quoniam qui sperat in Deo, beatus est. Beneplacitum enim est Domino super timentes eum, et in eos qui sperant in misericordia ejus*, psal. 146.

46. ADHUC DOCTRINAM QUASI PROPHETIAM EFFUNDAM, ET RELINQUAM ILLAM QUÆRENTIBUS SAPIENTIAM; ET NON DESINAM IN PROGENIES ILLORUM USQUE IN ÆVUM SANCTUM.] Hic versus potest accipi tam ut dictus à sapientia, quam à Siracide. A sapientia, quasi illa pergat hîc loqui, expliceique illud v. 44 : *Enarrabo illam in longinquum;* cui immediate Græca hunc versum subjungunt. Favent Complut. quæ pro ἔτι, id est, *adhuc*, legunt, ὅτι, id est, *quoniam*, q. d. Enarrabo sapientiam in longinquum, quoniam doctrinam effundam usque in ævum sanctum. Et Syrus, qui cum pro v. 44. vertisset : *Rursus doctrinam meam mane dico, et relinquam eam in generationes multas;* quæ constat esse verba sapientiæ, quasi ea explicans, hunc versum subdit : *Rursus doctrinam meam in prophetia dico, et extremitas ejus usque in longinquum.* Cum ergo prior versus sit sapientiæ, ejusdem quoque videtur esse posterior, utpote illi respondens, illumque explicans. Unde Rabanus sic explicat : *Non cessat*, inquit, *S. Scriptura ab ævo usque in ævum docere genus humanum, quatenus intelligat ex præceptis Dei quid vitare debeat, quidve agere; ut nemo sit qui rite se possit excusare, quasi nesciens quid præceptum sit in lege divina, cum sapientia viam veritatis, et normam justitiæ palam omnibus demonstret.* Et Palacius : *Videor*, inquit, *mihi audire Christum dicentem : Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi. Non igitur cessabit unquam prædicatio Evangelii exterius, et prædicatio Christi interius, usque ad ævum sanctum, id est æternitatem. Nota doctrinam Evangelicam paris esse auctoritatis cum prophetia, ideo ait, doctrinam quasi propheticam; utramque enim à Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines*, 2. Petri 1. 21.

Rursum hæc verba accipi possunt quasi dicta à Siracide. Ipse enim, post interlocutionem sapientiæ hucusque à se inductam, videtur resumere sermonem, ac sternere viam ad nova sapientiæ dogmata, quæ tradet cap. proximo et seqq. Nam versum seq. usurpat Siracides quasi suum cap. 33. 18. Unde Græca de more breviter sic habent : *Adhuc doctrinam ut prophetiam effundam, et relinquam ipsam in generationes seculorum;* et Tigurina : *Etiamnum effundo doctrinam ut oraculum, perque seculorum ætates emitto eam quærentibus.* Quare Lyranus hæc ita cum v. præcedenti connectit : *Quia*, inquit, *scriptor hujus libri immediate locutus est de judicio finali, posset quis dubitans quærere : Intendis tu hîc librum tuum finire? Ad quod respondet, dicens : Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam.* Sic et Jansenius, qui sigillatim singula de Siracide sic explicat : *Dum dicit*, inquit, *se prolaturum doctrinam sicut prophetiam, significat se divinam doctrinam traditurum, quæ certa sit et solida, quæque non humano ingenio sit excogitata, sed divinitus revelata; sicut Prophetæ Spiritu Sancto inspirati locuti sunt. Dum se dicit eam relicturum in generationes seculorum, significat se eam scripto relicturum posteris, ut in perpetuum ab eis legi et audiri possit, qui studiosi sunt sapientiæ. Et non desinam, inquit, hoc est, perseverabo semper per scriptam à me doctrinam, in progenies illorum qui quærunt sapientiam, usque in ævum sanctum, hoc est, usque in seculum futurum, ubi humana amplius doctrina opus non erit; sed implebitur illud, quod per Jeremiam dictum est : Non docebit ultra vir proximum suum. Omnes enim cognoscent me à majore usque ad minimum eorum*, Jerem. 31.

Nota *ævum sanctum* vocari seculum futurum; præsens enim non est sanctum, quia *totus mundus in maligno positus est*, 1. Joan. 5. At æternitas beata, in quam nihil coinquinatum ingreditur, ævum sanctum est. Meminerint ergo doctores et scriptores se docere et scribere non tempori, sed æternitati; seque in suis laboribus solentur, quod illis non sibi tantum, sed et discipulis et lectoribus, eorum scripta usque ad finem mundi lecturis, accersant ævum sanctum, scilicet beatam æternitatem : ad hanc enim se suosque lectores informant et dirigunt. Unde subdit et concludit :

47. VIDETE QUONIAM NON SOLI MIHI LABORAVI, SED OMNIBUS EXQUIRENTIBUS VERITATEM,] q. d. Videte ex his quæ hactenus tam prolixe dixi et scripsi, ac deinceps dicturus et scripturus sum, me non mihi soli studuisse et vacasse, sed et aliis laborasse et consuluisse, ut meo exemplo idem faciant alii sapientes, nec satis putent si ipsi sapiant, sed et sapientiam suam aliis docendo et scribendo communicent. Unde Rabanus : *Doctor Ecclesiasticus*, inquit, *verba Dei scribendo et docendo non solum sibi laborat, sed et aliis; quia sibi laborat pro æterna mercede et quiete; aliis autem pro vera salute ac perpetua requie; unde in Daniele, cap. 12, scriptum est : Qui docti fuerint, fulgebunt sicut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hinc et Jacobus ait : Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus à morte, et operiet multitudinem peccatorum. De quo et Paulus ad Timotheum scribens ait : Attende tibi, et doctrinæ sanæ, insta in illis; hoc enim faciens, et*

teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt. Hinc et ipsa Veritas in Evangelio ait: Qui solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum, Matthæi 9. Et item: *Vos*, inquit, *estis lux mundi; sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.*

Porro Palacius, hæc accipiens ut dicta à sapientia, puta Christo, sic explicat: *Nullum grandius*, inquit, *epiphonema fere potuit à sapientia dici: O mortales, veni in mundum; ô quam in eo laboravi! laboravi porro in gloriam Patris, et in commodum vestrum, si veritatem inquiratis; ne committatis ergo, ut ego frustrer proposito meo, et vos tanto commodo vestro.*

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Post encomium sapientiæ, pergit alia ejus tradere dogmata. Unde v. 1. recenset tria quæ placent sapientiæ, et v. 3. totidem quæ ei displicent. Inde v. 9. usque ad 17. enarrat decem beatitudines, puta, res decem quæ hominem faciunt beatum. Denique a v. 17. usque ad finem capitis agit de nequitia mulierum, eamque multis exaggerat.

1. In tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus: 2. Concordia fratrum, et amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes. 3. Tres species odivit anima mea, et aggravor valde animæ illorum: 4. Pauperem superbum, divitem mendacem, senem fatuum et insensatum. 5. Quæ in juventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies? 6. Quam speciosum canitici judicium, et presbyteris cognoscere consilium! 7. Quam speciosa veteranis sapientia, et gloriosus intellectus, et consilium! 8. Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei. 9. Novem insuspicabilia cordis magnificavi, et decimum dicam in lingua hominibus. 10. Homo, qui jucundatur in filiis, vivens et videns subversionem inimicorum suorum. 11. Beatus qui habitat cum muliere sensata, et qui lingua sua non est lapsus, et qui non servivit indignis se. 12. Beatus, qui invenit amicum verum, et qui enarrat justitiam auri audienti. 13. Quam magnus, qui invenit sapientiam et scientiam! sed non est super timentem Dominum. 14. Timor Dei super omnia se superposuit. 15. Beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei: qui tenet illum, cui assimilabitur? 16. Timor Dei initium dilectionis ejus, fidei autem initium agglutinandum est ei. 17. Omnis plaga, tristitia cordis est; et omnis malitia, nequitia mulieris. 18. Et omnem plagam, et non plagam videbit cordis: 19. et omnem nequitiam, et non nequitiam mulieris: 20. et omnem obductum, et non obductum odientium: 21. et omnem vindictam, et non vindictam inimicorum. 22. Non est caput nequius super caput colubri: 23. et non est ira super iram mulieris. Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam. 24. Nequitia mulieris immutat faciem ejus: et obcæcat vultum suum tanquam ursus, et quasi saccum ostendit in medio proximorum ejus. 25. Ingemuit vir ejus, et audiens suspiravit modicum. 26. Brevis omnis malitia super malitiam mulieris, sors peccatorum cadat super illam. 27. Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier linguata homini quieto. 28. Ne respicias in mulieris speciem, et non concupiscas mulierem in specie. 29. Mulieris ira, et irreverentia et confusio magna. 30. Mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo. 31. Cor humile, et facies tristis, et plaga cordis, mulier nequam. 32. Manus debiles, et genua dissoluta, mulier quæ non beatificat virum suum. 33. A muliere initium factum est peccati, et per illam omnes morimur. 34. Non des aquæ tuæ exitum, nec modicum, nec mulieri nequam veniam prodeundi. 35. Si non ambulaverit ad manum tuam, confundet te in conspectu inimicorum. 36. A carnibus tuis abscinde illam, ne semper te abutatur.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 et 2. In tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus: Concordia fratrum, et amor proximorum, et vir et mulier sibi bene consentientes.] Loquitur ipsa Sapientia, vel certe Siracides sapiens, ex persona et mente sapientiæ: quod in idem redit. Sapientiam enim hîc loqui docet Rabanus; et evincunt Græca, quæ sic habent: ἐν τρισὶν ὡραΐσθην, καὶ ἀνέστην ὡραία ἔναντι κυρίου καὶ ἀνθρώπων, id est; *In tribus pulchra facta sum, et surrexi decora coram Deo et hominibus.* Noster pro ἀνέστην legit ἐστὶν ὡραῖα, id est, *sunt speciosa, grata, probata.*

Nota: Siracides hîc ternarios virtutum et vitiorum subjicit, more veterum qui sua præcepta ad numeros redigebant, ut facilius capi et memoria retineri possent. Qua in re imitatur Salomonem, qui idem facit Proverb. c. 30. v. 18. Et sequent.

Primum ergo sapientiæ hoc est præceptum, de concordia et charitate: hæc enim prima et princeps est virtus, quæ Dei et hominum gratiam conciliat. Ea autem maxime in triplici hominum genere requiritur. Primo, inter fratres, vel germanos, vel consobrinos, vel quomodolibet cognatos et consanguineos; hi enim omnes ab Hebræis vocantur fratres. Alludit ad psal. 132. v. 1: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!* Secundo, inter proximos, id est, eos qui in eadem domo, collegio, vicinia, officio, arte, negotio, aliove modo invicem devincti et quasi colligati sunt: horum enim omnium vinculum est amor et concordia. Tertio, inter virum et mulierem: hi enim ita conjuncti sunt habitatione, thoro, mensa, rebusque omnibus, ut una caro, id est unus homo civilis, et una persona politica censeantur; unde et conjuges vocantur. Quare si inter se concordes vivant, vitam agent jucundissimam et sanctissimam; sin discordes sint, molestissimam et diabolicam. Quocirca pro *sibi bene consentientes*, græce est, ἑαυτοῖς συμπεριφερόμενοι, id est, *mutuo unà circumferentes*, vel *mutuo unà circumlati;* hæc enim vox Græca magnam habet emphasin, significatque summum inter conjuges consensum, quando alter alterius mores, infirmitates et vitia tolerat, eique in omnibus se accommodat, perinde ac fit in rota: dum enim ejus pars una volvitur et gyratur, pars altera ei connexa eòdem volvatur et gyretur oportet: talis enim rota est conjugium. Aut, sicut duo boves vel equi, æque idem jugum subeunt, trahuntque: inde enim dictum est conjugium. Sensus ergo est, q. d. Vir et uxor ita consentire debent, ut quocumque fertur unus, vel voluntate propria, vel infirmitate, vel necessitate ingruente, eòdem sponte inclinet ac feratur et alter: vult maritus hanc artem exercere, eamdem exerceat, vel exercenti obsecundet uxor: maritum excipit morbus, paupertas, jactura, persecutio, carcer; maritum eòdem sequatur, imo ultro comitetur uxor, ut eum soletur, patienti compatiatur et serviat, eumque omnibus officiis modisque adjuvet. Denique quicumque fortunæ flatus virum impulerit, eòdem impelli se sinat uxor: ac vice versa, quocumque impulsa fuerit uxor, eòdem sequatur et maritus.

Porro, hujus consensionis radix et causa est amor reciprocus. Unde S. August. in Sententiis, num. 163: *Pax domestica*, inquit, *est ordinata cohabitantium imperandi obediendique concordia. Imperant enim qui consulunt, sicut vir uxori, parentes filiis, domini servis. Obediunt autem quibus consulitur, sicut mulieres maritis, filii parentibus, servi dominis. Sed in Domino juste viventes ex fide, et ab illa adhuc civitate peregrinantes, etiam qui imperant serviunt eis, quibus videntur imperare; quia non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi, nec principandi superbia, sed providendi beneficio.*

Nota secundo: Pro *beneplacitum est spiritui meo*, græce est, ὡραΐσθην, id est, *decora* vel *pulchra facta sum*, q. d. Hæc tria ita mihi placent, ut iis pulchrescam, ut iis mihi pulchra et speciosa esse videar, ut iis me decorari sentiam, aveam et gaudeam. Unde Tigur. vertit: *Tria me exhilarant, et coram Domino simul et hominibus condecorant;* alii: *Tribus sum exornata, et surgo speciosa coram Deo et hominibus;* Syrus: *Tria desideravit anima mea, et ea decent coram Deo et hominibus, fraternitas fratrum, amicitia amicorum, et vir et uxor ejus, quando sunt concordes.* Simili phrasi ait Apostolus Hebr. 13. 16: *Beneficentiæ et communionis nolite oblivisci, talibus enim hostiis promeretur Deus;* græce, εὐαρεστεῖται, id est, conciliatur, placatur, sibi complacet; Syrus, *pulchrescit*, hilarescit et gloriatur. Itidem facit de concordia nostra: quia in hac sita est salus domorum, urbium et regnorum.

Audi hanc sententiam explicantem, bonaque pacis et concordiæ enarrantem S. Aug. serm. 169. de Tempore: *Pax*, inquit, *concordia fratrum, sicut scriptum est: In tribus placuit spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus: concordia fratrum, et amor proximorum, et vir et mulier consentientes sibi. Concordia ergo fratrum voluntas Dei est, jucunditas Christi, perfectio sanctitatis, justitiæ regula, materia doctrinæ, morum custodia, atque in rebus omnibus laudabilis disciplina. Pax, suffragio precum et supplicationum, facilis atque impetrabilis; quia desideriorum omnium competens est plenitudo, sicut scriptum est in Apostolo. Pax conventionis amabilem Deo facit in fratribus, quæ charitatis indicat testimonium. Pax ergo dilectionis mater est, concordiæ vinculum, ac puræ mentis indicium manifestum; quia sibi exigit de Deo quod velit, quidquid voluerit petit, et quidquid voluerit sumit. Pax præceptis regalibus conservanda est, Domino Christo dicente: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. In pace vos dimitto, in pace vos dimisi, in pace vos inveniam. Proficiscens voluit dare quod desiderabat rediens in omnibus invenire,* quodque à singulis severe exiget et repetet in die judicii.

Præclare S. Gregor. Nazianz. orat. 12. de pace,

docet universi statum decusque consistere in concordia elementorum, licet discordium, et contrariis qualitatibus inter se pugnantium; cœlorum, et mixtorum omnium: *Mundus*, inquit, *celebre Dei elementum, quamdiu secum pacatus et tranquillus est, seque naturæ suæ finibus coercet, nec quidquam adversus alterum insurgit, neque ex iis benevolentiæ vinculis, quibus ab artifice verbo rerum universitas constricta est, excedit; mundus vere est, ut appellatur* (mundus enim græce dicitur κοσμος, id est ornatus) *et incomparabilis pulchritudo. At simul atque pacatus et quietus esse desiit, mundus quoque esse desinit.* Idem plane dicas de microcosmo, sive parvo mundo, qui est homo, ejusque conjugio et familia, scilicet, omne ejus decus et bonum consistere in pace et concordia; ac vice versa, omne ejus dedecus et malum stare in discordia. Porro, recte eadem orat. addit Nazianz. *Melior est contentio pietatis causâ suscepta, quam vitiosa concordia.*

Ratio à priori est quod Deus sit ipsa prima, increata, summa et perfectissima concordia: quare summe amat concordes, utpote sibi simillimos, imo ut opus suum proprium et perfectum. Nam et SS. Trinitas, puta Pater, Filius et Spiritus Sanctus summe sunt concordes, non accidentaliter, sed essentialiter; quia unam eamdemque numero ac individuam habent essentiam, consequenter et mentem ac voluntatem concordiamque: quare quod unus, verbi gratia, Pater vult, hoc essentialiter volunt cæteri duo, puta Filius et Spiritus Sanctus; quocirca ipsa SS. Trinitas hanc suî concordiam cœlis, elementis, rebusque omnibus communicavit et impressit. Atque hic est cœlorum concentus in dissonanti tot orbium, motuum, stellarum, etc., consonantia, et discordi concordia, quam admirans Baldad apud Job cap. 25. 2: *Qui facit*, inquit, *concordiam in sublimibus suis.* Et ipse Job c. 38. 37: *Quis enarrabit*, inquit, *cœlorum rationem, et concentum cœli quis dormire faciet?* Hinc Deus suam triadem cum unitate singulis rebus à se conditis participative indidit. Nam omnia *in mensura, numero et pondere* disposuit, Sapient. 11. 21. Eamdem suo modo impertivit matrimonio, domui et familiæ cuilibet, in qua pater quasi repræsentat Deum Patrem, filius Deum Filium, uxor Spiritum Sanctum. Id maxime verum fuit in cœlesti et divina familia Verbi incarnati, quæ tribus constabat personis sanctissimis, puta Josepho patre, B. Virgine matre, et filio Jesu: in qua proinde summa fuit concordia, summus amor, summa erga se mutuo reverentia, summa sanctitas: quam sane omnes conjuges et familias assidue inspicere et imitari operæ pretium est. Hoc est quod ait Psaltes psal. 67. 7: *Deus in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit unius moris in domo.* Quin et Christus Matth. 18. 19: *Si duo ex vobis*, inquit, *consenserint super terram de omni re quamcumque petierint, fiet illis à Patre meo, qui in cœlis est; ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Ubi ergo concordia est, ibi Christus est, ibi Deus est, ibi tota SS. Trinitas est, faciens triadem et monadem, puta, unionem sanctamque concordiam mentium, animorum et actionum. Quid mirabilius in cœlo, quid divinius, quam quod tria sint unum, et unum sint tria, puta, tres personæ sint unus Deus, et unus Deus sit tres personæ? hoc tamen efficit summa trium concordia et unio. Quid mirabilius in terra, quam in una domo, familia, collegio, civitate, regno, esse decem, centum, mille, imo milliones hominum; hos tamen omnes conspirare in unam remp. in unam Ecclesiam, in unum commune bonum? hoc tamen facit amor et concordia, quæ facit ut eis sit cor unum et anima una. Concordia enim à congruente corde dicitur. Illa ergo res cœlestis et divina sit oportet, utpote à Deo intime manans. Ex adverso, discordia, quæ etiam paucos dissociat, divellit, dissipat, ut inter se dimicent et confligant usque ad necem, infernalis est et diabolica, utpote manans à Lucifero, qui primus discordiam inter Angelos fecit in cœlo, ideoque instar fulguris præcipitatus est in tartara. Discordia ergo fecit infernum, concordia cœlum et paradisum: discordia fecit dæmones, concordia Angelos: discordia fecit homines reprobos, concordia sanctos et electos. Denique, tritum est illud Sallustii in Catilina: *Concordia res parvæ crescunt, discordia maximæ dilabuntur.*

Porro, discordiæ fons et origo est cupiditas et avaritia, puta, hæc duo pronomina, *meum* et *tuum:* quæ, ut ait S. Chrysost. totum mundum scindunt et turbant; concordiæ vero mater est charitas, comitas et liberalitas. Unde S. Ambr. 5. Hexam. 14. docet aves rapaces non convenire, sed mansuetas: *Est etiam*, inquit, *diversitas copularum; quarum gratia carent, quæ intendunt rapinis. Nam propter aviditatem prædandi, vel propter insidias explorandi, nec ipsis inter se convenit, et ideo declinant suî copulam. Refugit enim avaritia consortium plurimorum. Deinde conjunctió facile ipsa se proderet. His ergo avibus nihil est copulatorium præter jugale consortium. Ergo aquilis accipitribusque hic usus est vitæ. Contra vero palumbes, grues, sturni, corvi atque cornices, etiam tardi gaudent connexione*

Jam vero quanta sit concordiæ vis et robur docent grues, quæ, ut ait S. Basilius homil. 8. Hexam. gregatim pascuntur et volant, ut ab aquilis et venatoribus se tueantur, ideoque vicissim per noctem excubias agunt. Pluribus id ostendit Plinius lib. 10. c. 23, qui et lib. 30. in fine rem miram affert, scilicet: *Non lassescere in ullo labore, qui nervos ex alis et cruribus gruum habeant.* Fides sit penes auctorem. Adde: grues simul volant forma trianguli, non rectilinei, sed acuti, ut facilius aerem findant. Invadente autem eas aquila, omnes in orbem consistunt, et acie velut ordinata speciem prælii exhibent, quam extimescens aquila retrocedit. Rursum S. Basil. loco citato vim concordiæ ostendit in locustis, quæ, cum sint vilia et infirma animalcula, tamen conglobata agros et provincias vastant, uti vastarunt Ægyptum, Exodi 10. 15; adeo ut nulla vis eis resistere queat: *Quonam pacto*, ait S. Basil. *tibi militias exercitusque locustæ terribiles enarravero, quæ, velut agmine facto, sub una tessera in sublime universæ simul elata, castris toto late positis agro, non antea sane fructus depascitur, quam ipsi sit à Deo concessum atque mandatum?* His adde boves, qui, cum lupum vident, in orbem coeunt, junctisque simul viribus, cornibus hostem exspectant et fugant. Equi quoque in circulum coguntur, cum hostem timent, istiusque circuli centrum capitibus quisque suis efficit; at-

que sic singuli calces et soleas ferreas, arma scilicet sua, advenienti hosti objiciunt atque ostentant. Quin et porci aliàs stupidi, et de glandibus inter se morsu certantes, ubi tamen lupum vel hostem vident, illico in triangulum se disponunt, ac robustioribus in prima acie collocatis cuivis invadenti sunt formidabiles.

Denique R. Simeon in *Pirke avoth*, id est in Capitulis sive Proverbiis Patrum Hebr. cap. 1: *Tribus*, inquit, *rebus mundus hic subsistit, ratione, veritate et pace. Hunc enim ordinem statuit S. Scriptura dicens: Veritatem et judicium pacis judicate in portis vestris.* Ibidem R. Hillel, socius R. Samai: *Exhibete*, inquit, *vos tanquam filios Aaron, qui pacem omni cura studiose quærebat, ac hominum amator, omnes ad legis observantiam adducere satagebat.* Addebat illud: *Qui honorem avidius quærit, honoris jacturam facit.* Ambitio enim honoris et præcellentiæ turbat pacem et concordiam.

Mystice Rabanus, et ex eo Glossa: *Mulier et maritus*, inquit, *sibi bene consentientes sunt ratio inferior et superior, sive anima et spiritus, appetitus et mens*, concupiscentia et ratio: cum enim hæc rationi consentit, tunc mire placet Deo totus homo; sic concordia fratrum est concordia rationis et voluntatis: voluntas enim, quasi frater junior, consentire debet rationi quasi fratri seniori, ut placeat Patri cœlesti. Sic amor proximorum est, cum quisque sensus, potentia et appetitus, non privatum suum bonum, quod concupiscit, sed commune cæterorum totiusque hominis, puta sapientiam et virtutem, appetit et prosequitur, atque in hac harmonia et concordia membrorum viriumque hominis mire sibi complacet Deus.

3. Tres species odivit anima mea, et aggravor valde animæ illorum.] *Animæ*, id est, animali cupiditati, indoli et vitæ, hoc est moribus, modoque vivendi *illorum*, q. d. *Aggravor*, id est, graviter fero illorum indolem et mores. Unde Græca habent: προσωχθισα σφοδρα τη ζωη αυτων; id est: *Offendor, stomachor, indignor vitæ ipsorum;* Tigurina: *Eorumque vitam perquam inique fero.* Quia sicut monstra naturæ communiter brevis sunt vitæ, ita hæc monstra, in genere moris, brevis ævi esse deberent, ait Palacius. Syrus: *Affligor valde super vita illorum; super vita*, id est, super modo vivendi et inconcinnis moribus eorum. Recensuit tria hominum genera quæ sibi placere dixit, eo quod vivant decenter et congrue suo statui, nimirum quod sint concordes in eadem familia, congregatione vel connubio. Congregationi enim nihil ita congruit ac concordia; hanc enim sibi deposcit ipsa congregationis natura, quæ in unione et concordia consistit; atque hæc est ratio à priori, cur concordia adeo Deo et hominibus sit grata, tamque arcte et graviter ab eo sancita. Nunc totidem genera hominum recenset, quæ sibi, puta, sapientiæ et sapienti Siracidi mire displicent, eo quod vivant incongrue et difformiter suo gradui et statui, adeoque pugnent cum natura suæ conditionis et vocationis. Tria hæc nominat subdens:

4. Pauperem superbum, divitem mendacem, senem fatuum et insensatum.] Status enim et conditio pauperis, utpote abjecta, quasi naturaliter poscit animi demissionem et humilitatem; non enim habet pauper opes quibus superbiat; si ergo superbit, reipsa quasi pugnat cum humili paupertatis suæ statu. Sic et conditio divitis pugnat cum mendacio; tum quia dives non habet necessitatem mentiendi, quam habent pauperes, ut suæ inopiæ succurrant; tum quia divites in rep. sunt honorati et senatores, quos plane dedecet mendacium, eo quod in iis valde noxium sit reipub. Denique, conditio senectutis repugnat fatuitati; senectus enim, tum ob sedatas passiones, tum ob experientiam, affert sapientiam; quare res probrosa et monstrosa est senex insipiens et fatuus, juxta illud Isaiæ 65. 20: *Puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit.* Per puerum enim insipientem et fatuum intelligitur peccator; hic enim licet ætate sit senex, moribus tamen et vitiis est puer insipiens. Unde Græca pro *senem fatuum et insensatum*, habent, *senem adulterum et deficientem intelligentia*, id est, *prudentia;* Tigurina, *senem adulterum, utpote mentis impotem.* In juvenibus enim, ob exuberantiam caloris et sanguinis, aliquatenus tolerari et excusari potest libido; at non in senibus, in quibus friget sanguis et concupiscentia, vigetque mens et ratio. Unde illud Ovidii:

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Noster pro μοιχον, id est mœchum, sive adulterum, legit μωρον, id est fatuum, vel stultum; ita legit quoque Syrus, unde vertit: *Pauper superbus, et dives mendax, et senex fatuus et amens.*

Mystice primo, Rabanus, et ex eo Glossa explicat, q. d. Odi diabolum ob tria, scilicet: primo, quod ipse, cum gratia sit pauperrimus, sit tamen superbissimus; secundo, quod cum in donis naturæ sit ditissimus, simul tamen sit mendacissimus, adeoque pater mendacii, ut ait Christus Joan. 8. Rursum, ipse est dives in promissione, sed mendax in solutione, ait Hugo; tertio, quod cum sit senex, adeoque coævus mundo, sit tamen stultissimus et imprudentissimus; quia omnis honestatis et virtutis est hostis.

Secundo, aptius idem Rabanus et Jansenius: *Pauper superbus*, inquit, *aut est, qui, cum virtutis et sapientiæ sit inops, de virtutibus tamen et scientia gloriatur. Dives mendax est, qui, cum in S. Scriptura multum sit versatus, errorum tamen magister efficitur. Senex fatuus est, qui, cum longo prius tempore probe vixerit, in senectute tamen vanitates carnis et mundi sectatur, uti fecit Salomon.*

Tertio, valde ingeniose et apposite vir eruditus hæc explicat de tribus sapientiæ, et sapientum, id est sanctorum, hostibus, qui sunt dæmon, caro et mundus, quos odisse, quibusque tentantibus jugiter resistere jubemur. Pauper superbus ergo est diabolus; hic enim est pauper, quia miser et imbecillis, utpote privatus omnibus gratiæ donis, ac sua potentia et viribus spoliatus à Christo; idem tamen superbissimus est. Dives mendax est caro, quia hæc mentitur se non posse subire labores virtutis, cum eos, si velit, capessere possit; v. g. cum dicit se non posse jejunare ob defectum virium, mentitur; nam habet vires ad fornicandum: cur ergo non habeat vires ad jejunandum? habet vires ut serviat mundo, multosque et magnos pro eo labores toleret; cur non habeat vires, ut serviat Deo? Senex fatuus

est mundus. Hic enim est senex, quia stetit pene sex millibus annorum; sed fatuus, quia contraria dictat Deo, qui est prima veritas et sapientia. Dictat enim v. g. ulciscendam esse injuriam, odio habendos esse inimicos, beatos esse divites, miseros esse pauperes, ostentandas esse vires, nemini esse cedendum, supprimendos esse æquales, etc., quæ omnia in schola Christi falsa et fatua sunt. Sic in Religione senes fatui sunt, qui ob senium laxant disciplinam Religiosam, nolunt obedire, nolunt servare regulas, quærunt ubique exemptiones, adeoque vivunt ut seculares et libertini. Quæ sane magna est insipientia, eoque major, quo junioribus magno sunt scandalo, eosque ad similia verbo et exemplo invitant. Aliter Hugo: *Pauper superbus*, inquit, *est caro lasciviens, indigens alimentis, indumentis, elementis; dives mendax est mundus, senex fatuus est diabolus.*

Quarto, hæc tria adaptes triplici concupiscentiæ, quam explicat S. Joannes Epist. 1. c. 2. 15: *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt, etc. Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ.* Nam *superbia vitæ* congruit cum paupere superbo; superbus enim superbit, cum sit pauper; superbire enim est super se ire, puta, ambire plus quam vires et opes ferant: *Concupiscentia oculorum*, puta avaritia, congruit cum divite mendace; avarus enim est dives, sed mendax: cum enim divitiis uti non audeat, vere non est dives, sed mendaciter se divitem æstimat, cum reipsa sit pauper; nec enim divitiis magis gaudet quam pauper, qui iis caret: unde perinde illi sunt opes, ac si eas non haberet. Quare ei congruit illud Apocal. 3. 17: *Dicis quod dives sum et locupletatus, et nullius egeo; et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus et nudus. Concupiscentia carnis*, puta gula et libido, congruit cum sene fatuo; libido enim senex est, quia ab Adamo peccante concepta est, singulisque posteris ingenita: eadem fatua est, et, ut Græca habent, adultera, tum quia carnem ipsam necat et corrumpit; tum quia modicam turpemque voluptatem anteponit cœlesti et æternæ, adeoque meretricem præfert ipsi Deo et Christo, qui est verus animæ sponsus. Quod sane spiritale, sed enorme est adulterium.

Denique Hugo hæc tria adaptat hypocrisi et hypocritæ. Hic enim est pauper in veritate, dives in ostensione, senex in exteriori conversatione; superbus mente: mendax ficta simulatione; fatuus et insensatus suî et aliorum deceptione.

5. Quæ in juventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies?] Ex tribus, quæ se odisse dixit tertium prosequitur, scilicet senem fatuum; unde hîc indicat causam fatuitatis in senibus, nimirum quod in juventute non studuerint, nec congregarint sapientiam; quæ enim juvenis non didicisti, quomodo senex addisces, imo invenies? Ad sapientiam enim proprie pertinet hæc sententia, licet et ad alia quælibet, etiam opes temporales, extendi possit. Unde in sequentibus docet quàm senes deceat sapientia, ut hac ratione juvenes excitet ad eam comparandam; utpote qua in senio fruituri sunt, æque ac decorandi. Græca, omisso τω *quæ*, sic naturaliter et pathetice sententiam efferunt: *In juventute tua non congregasti, et quomodo in senectute tua poteris invenire?* Tigurina: *Si nihil in juventute congessisti, quomodo rem facias in senectute?* Syrus clare: *In adolescentia tua non congregasti sapientiam, et quomodo reperies eam in senectute?* Sicut ergo formicæ congregant grana in æstate, quæ comedant in hieme; sic tu, ô juvenis, congrega sapientiam, merita et virtutes in ætate florida, quibus fruaris, honoreris et exsultes in senio.

Juventus enim suos mores sive probos, sive improbos, transmittit et transcribit in senium. Hinc illa justa in senem improbum exprobratio apud Gracchum, quam recitat S. Isidor. lib. 2. Origin. cap. 21: *Pueritia tua adolescentiæ tuæ inhonestamentum fuit, adolescentia senectutis dedecoramentum, senectus reip. flagitium.* Præclare Cassianus Collat. 2. c. 13: *Divitiæ senum*, ait, *non sunt canities capitis, sed industria juventutis, ac præteritorum laborum stipendiis metiendæ. Quæ enim non congregasti in juventute, quomodo invenies in senectute?* Tacite ergo hîc reprehenditur multorum juvenum error et sensus, qui dicunt: Juventutem dabo voluptati, senectam pœnitentiæ; juventutem otio et vitio, senectam labori et virtuti; juventutem diabolo, senectam Deo. Quid turpius, quam florem ætatis dare diabolo, fæces Deo? quid stultius, quam juventam aptam labori dare otio, et senectam natam ad quietem cogere ad laborem insuetum? quid periculosius, quam se dare vitiis sub inani et incerta spe longævæ vitæ et seræ pœnitentiæ? Sed de hoc plura inferius. Denique sapienter S. August. in psalm. 112: *Virtus*, inquit, *exigit ut sit senectus nostra puerilis, et sit pueritia senilis.*

Antistrophæ Siracidi sunt hæ Philosophorum gnomæ. Ennii:

Sicut fortis equus, spatio qui forte supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

Senecæ:

Juveni parandum, seni utendum.

Portii Latronis, insignis oratoris: *Quære, adolescens, utere, senex.* Exstat hac de re emblema, in quo hinc pingitur adolescens expeditis lacertis, nudo capite, ligone terram proscindens, illinc senex toga pellita suffultus, in solio accumbens ad genialem mensam epulis scyphisque instructam.

6. Quam speciosum canitiei judicium, et presbyteris cognoscere consilium!] Duo dicit, ait Jansenius, speciosa esse et decora canis et presbyteris, hoc est senibus, nempe et bene posse judicare, et sanum posse suggerere consilium; quorum utrumque et prudentiam et auctoritatem requirit. Quæ senibus maxime propria sunt, quibus experientia et anni prudentiam adferunt, canities auctoritatem. Vires enim sunt juvenilis ætatis; at prudentia, consilium, sententia et auctoritas senectutis. Itaque apud Lacedæmonios summum consilium, γερουσια, Conventus cœtusque senum dicebatur; quemadmodum Romæ Senatus est appellatus, quod ex senibus constaret.

Per *judicium* ergo hîc tam privatum et domesticum, quam publicum et civile accipe; judices enim solent deligi grandævi et senes, tum ob auctoritatem, tum ob prudentiam, tum ob sedatas animi passiones. Unde Tigurina vertit: *Quanto est ornamento canitiei jurisdictio, et*

cognitio consilii senibus ! Syrus : *Quam decet senes judicium, et provectos ætate intelligentia !* Huc facit celebris illa sapiensque Græcorum gnome : εργα νεων, πολεμοιτ' ανδρων, βουλαι δε γεροντων, id est : *Opera sunt juvenum, bella virorum, at consilia sunt senum.*

7. Quam speciosa veteranis sapientia, et gloriosis intellectus et consilium!] *Veteranis*, græce, γεροντων, id est, *senibus ; gloriosis*, græce, δεδοξασμενοις, id est, *honoratis.* Item pene dicit, quod dixit v. præced. ut inculcet et urgeat juvenes ad comparandam, senes ad conservandam et promendam sapientiam. Illam enim nunc vocat *intellectum*, nunc *consilium*, nunc *judicium*, quia sapientia optime res intelligit, optimum in dubiis dat consilium, optime in re ancipiti judicat. Unde Syrus vertit : *Quam decet magnates sapientia, et graves sensus et consilium!* Tigurina : *Quam decora senibus est sapientia, et intelligentia consiliumque honoratis!* Pro *intellectus*, græce est διανοημα, quod alii vertunt, *cogitatio.* Honoratorum enim et magnatum est multa cogitare, pauca loqui ; hæc enim cogitatio, matura et prævia, mater est parensque consilii et judicii. Unde homines cogitabundi et taciturni solent esse prudentes et sapientes.

Præclare S. Hieron. Epist. 2. ad Nepotianum : *Senectus*, inquit, *eorum qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, ætate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulcissimos fructus metit. Unde et sapiens ille vir Græciæ Themistocles, cùm expletis centum et septem annis se mori cerneret, dixisse fertur se dolere quòd tunc egrederetur è vita, quando sapere cœpisset. Plato, octogesimo primo anno scribens, mortuus est : Isocrates nonaginta novem annos in docendi scribendique labore complevit.* Cicero lib. de Senect. celebrat Solonem, qui solus restitit Pisistrato remp. per tyrannidem invadenti, cumque ille rogaret *qua re fretus hoc auderet*, respondit: *Senectute.* Alios senectus reddit formidolosiores, illi conciliavit audaciam, quòd parum vitæ superesset, etiamsi nullus occideret. Hinc illud Homeri Odyssea β de heroe quodam Ægyptio, *qui jam senecta incurvus erat, et multa rerum experientia sapiens.* Causam dat Arist. in Problem. sect. 30. num. 4: *Quia natura*, inquit, *duo instrumenta nobis inseruit, manum, inquam, corpori dedit, animo mentem. Uti ergo procedente ætate manus suum opus maxime efficere potest, ita etiam mens non protinus, sed in senectute maxime nobis contingit, atque tunc potissimum consummatur et absolvitur.* Consonat Plato in Timæo : Anima, inquit, ab initio amens fit ; at, postquam nutritionis et augmenti rivus lenius minusque fluit, animæque circuitus tranquilliore motu iter suum peragunt, processuque temporis sedatiores fiunt, et in figuram naturæ suæ congruam restituuntur ; tunc singulorum circulorum directæ conversiones ejusdem et alterius naturæ probe discernunt, hominemque sic institutum prudentem efficiunt. Hinc olim jussu Dei, septuaginta senes erant judices Israelis, ut patet Num. 11. 16. Vide et Deut. 21. 6. et Daniel. 13. 5. Sic et apud Romanos non nisi senex fiebat senator : unde Senatus dictus, quasi concilium senum. Ita Cicero de Senect. Livius lib. 7. Justin. lib. 43. Audi Ovidium lib. 5. Fastorum :

Nec nisi post annos patuit tunc curia seros,
Nomen et ætatis mite Senatus habet.
Jura dabat populo senior, finitaque certis
Legibus est ætas unde petatur honos.

Idem faciebant Spartani, teste Livio lib. 4. belli Macedon. et Persæ, teste Xenophonte in Cyri pædia. In Taprobane insula non nisi senex tam annis quam moribus in regem eligebatur, teste Plinio, lib. 6. c. 22. Idem fiebat in Arabia, teste Diodoro lib. 2.

8. Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei.] Est hendyadis; *corona et gloria*, id est corona gloriosa, vel gloria coronata, q. d. πολυπειρια, id est, multarum rerum experientia et peritia, ornat senes instar coronæ ; at hæc corona gloriosa efficitur, et nova miraque gloria decoratur, si ad πολυπειριαν accedat *timor Dei*, qua occasione in sequentibus de more effundit se Siracides in laudes et præconia timoris Dei, eumque cæteris rebus omnibus, quæ hominem beare et felicem efficere videntur, præfert et anteponit. Verum melius *gloriam* hìc accipias pro gloriatione ; hanc enim significat Græcum καυχημα, q. d. Nulla est res de qua magis gloriari possint senes, quam timor Domini, si eo præditi sint. Unde Tigurina : *Multiplex peritia corona senum est, et gloriatio eorumdem religio Domini ;* Syrus : *Honor senum est multitudo consilii, et timor Dei laus eorum.* Ubi enim consilio deest timor Dei, et adest impietas, ingens est malum et probrum ; impietas enim, armata consilio, sæpe insuperabilis est. Tale fuit consilium impium, quod Achitophel dedit Absaloni rebellanti contra Davidem patrem, 2. Reg. 15. Tale quoque fuit consilium, quod Balaam dedit Balac regi Moab ad perdendum Hebræos, Numer. 24.

Quocirca sapienter senes monet Nazianz. in Tetrastichis :

Semper saluti tu quidem stude tuæ,
Potissimum autem sub diem vitæ ultimum.
Venit senectus, exitum præco canit ;
Paremur omnes : imminet judex Deus.

Denique Synesius, tract. de Laude calvitii, caput calvum vocat *prudentiæ domicilium, divinitatis templum.* Alludit ad Proverb. 16. 31 : *Corona dignitatis senectus*, ubi senes septuplici corona donabo. Porro, cordate Seneca lib. 1. de Tranquill. vitæ cap. 3 : *Nihil turpius*, inquit, *est quam grandis natu senex, qui nullam aliud habet argumentum quo se probet diu vixisse, præter ætatem ;* cum alia multo clariora habere debuisset, nempe experientiam et sapientiam, quæ seris ab annis colliguntur. Nam ut ait S. Hieron. Epist. 2. ad Nepotianum : *Omnes pene virtutes corporis mutantur in senibus ; et crescente sola sapientia, decrescunt cæteræ virtutes.* Quò pertinet illud Socratis in Symposio Platonis : *Tunc*, inquit, *mentis oculus acute incipit cernere, cum primum corporis oculus deflorescit.* Quare Tullius in Catone : *Temeritas*, inquit, *est florescentis ætatis, prudentia senectutis.* Ob quam prudentiam Quintilianus, in quadam declamatione : *Militem*, inquit, *eligimus juvenem ; imperatorem facimus senem.* In hujus rei typum David, postquam senuit, uxorem duxit Abisag Sunamitidem, 3. Reg. 1. 3 ; quæ sapientiam senilis ætatis propriam repræsentat. Nam Abisag, interprete D. Hiero-

nymo proxime citato, idem est quod *abundans*, et quod *rugitus*. *In senibus autem*, inquit, *abundantissimum et ultra humanam vocem divini sermonis tonitruum commoratur.* Plura hac de re dicam proxime Proverb. 20. 29. ad illud : *Dignitas senum canities.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

ENARRAT NOVEM BEATITUDINES, ET DECIMAM MAXIMAM, QUÆ EST TIMOR DEI.

9. NOVEM INSUSPICABILIA CORDIS MAGNIFICAVI, ET DECIMUM DICAM IN LINGUA HOMINIBUS.] Græca habent, εννεα υπονοηματα εμακαρισα εν καρδια μου, και τὸ δεκατον ερω εν τη γλωσση μου. Quod Complutensia vertunt : *Novem suspiciones beatas dixi in corde meo, et decimum dicam in lingua;* alii : *Novem concepta corde prædico beata, et decimum dicam lingua.* Hoc novenario et denario beatitudinum, Siracides imitatur ternarios et quaternarios Salomonis, Proverb. 30. v. 18 et seq.

Nota : υπονοηματα vocantur cogitata, suspicata et mente concepta ; thema enim est υπονοεω, id est, cogito, mente concipio, suspicor. Unde videri posset pro *insuspicabilia*, in Latina Vulgata, legendum esse *suspicabilia;* aut certe Interpretem minus Latinum, *insuspicari*, accepisse pro *suspicari*, et *insuspicabilia* pro *suspicabilia*, quasi *insuspicabile* idem sit quod in suspicionem veniens, id est suspicabile; sicut *investigabile* est idem quod in vestigio perscrutabile, hoc est vestigabile; et *insuccare* idem est quod succo imbuere, hoc est succare; *insufflare* est sufflare in aliquem; *inebriare* est ebrium efficere. Verum Jansenius opinatur, quod Interpres noster pro υπονοηματα, id est *suspicabilia*, legerit ανυπονοητα, id. est *insuspicabilia; insuspicabilia* ergo *cordis* vocari ea, de quibus nemo male in corde suo suspicatur aut cogitat. Ita Rabanus, Glossa, Jansenius, Dionys. Palacius et Hugo, *Insuspicabilia*, inquit, *sunt quæ ab omni suspicione falsitatis sunt aliena.* Tertio, valde apposite *insuspicabilia* explices ea, de quibus nemo facile suspicetur, illa esse tanta, tamque magna, ut ea adeo magnificanda sint, in eisque beatitudo constituenda, uti constituit hic Siracides, q. d. Hæ novem beatitudines sunt suspicabiles et probabiles animo meo, et aliis sunt insuspicabiles et parum probabiles : præsertim si novem hæc non sigillatim, sed collectim sumantur. Si quis enim roget : Quæ sunt novem beatitudines? nemini in mentem veniet id quod mihi, nemo hasce novem beatitudines animo concipiet quas ego concipio, nemo eas præcise assignabit quas ego assigno. Eadem ergo sunt suspicabilia et insuspicabilia. Siracidi enim erant suspicabilia, cæteris insuspicabilia; sic enim suspiciones et opiniones probabiles videntur, propriæque sunt certis personis, cum in cæterorum mentem non cadant, eisque sæpe sint improbabiles; unde vocat eas *insuspicabilia cordis*, quæ scilicet non facile cor cujuspiam alterius suspicetur esse tanta, ut hominem beatum efficiant, atque ea opponit decimo, quod se ait dicturum in lingua hominibus, q. d. Novem res in corde meo suspicatus sum, et æstimavi esse adeo magnas, ut beatum, id est civiliter felicem efficiant eum qui illorum est compos. Dico, suspicatus sum ego quia alii idem non facile suspicabuntur vel conjectabunt : at decimum (puta timor Dei) tale est, ut nemo non sit cogitaturus et concessurus, quin illud hominem beet; quare illud *dicam in lingua hominibus*, id est illud contenta voce palam omnibus enuntiabo, ac quantum potero commendabo et celebrabo.

Huic interpretationi favet Tigurina, dum vertit : *Novem conjecturas animo meo beatas judico, linguaque mea pronuntiabo decimam;* et alii qui vertunt : *Novem concepta corde prædico beata, et decimum dicam lingua mea.* Porro Syrus *insuspicabilia* accipit ipsi etiam Siracidi; sic enim vertit : *Novem quæ non ingrediuntur cor meum* (quæ scilicet non satis capio, non satis intelligo) *laudavi, et decimum quod non locutus sum.* Unde et Hugo : *Insuspicabilia cordis*, inquit, *vocat quæ cor non potest suspicari;* hoc enim, non aliud, proprie hæ voces latine significant. Favet et Græca vox; nam υπονοημα, vel υπονοια significat propriam cujusque suspicionem et opinionem, quæ ab aliorum sententia sæpe dissidet et discrepat. Unde παρ' υπονοιαν loqui quis dicitur, cum aliud loquitur, quam audiens exspectabat; quod Noster hic recte vocat *insuspicabile.* Sic Demosthenes verbum acerbum, quod recta ferebatur in Athenienses, ipse in adversarium detorsit : *Quis*, inquit, *non despuisset in caput tuum? Absit enim ut id in civitatem, vel in me, ominari mihi contingat.* Hinc rursum υπονοια vocatur sensus reconditus, de quo nemo facile suspicatur, uti ex Platone et Plutarcho probat Budæus in Comment. linguæ Græcæ pag. 913. Hoc sensu solerter Latinus noster Interpres accepit τὸ υπονοημα, ideoque vertit, *insuspicabilia*, quia vidit addi τὸ *cordis*, q. d. Ego in corde meo suspicatus et opinatus sum hæc novem facere hominem beatum; at nolui hactenus illa lingua eloqui et asseverare, quia aliis forte aliter videbitur, qui suspicabuntur et opinabuntur alia novem, quæ hisce meis novem anteponent, quasi illa magis hominem beent.

Porro, novem hæc υπονοηματα sive insuspicabilia, quæ beant hominem, puta, novem beatitudines, recenset, subdens, primum : *Homo qui jucundatur in filiis;* secundum : *Vivens et videns subversionem inimicorum suorum;* tertium : *Beatus qui habitat cum muliere sensata;* quartum : *Qui lingua sua non est lapsus;* quintum : *Qui non servivit indignis se;* sextum : *Beatus qui invenit amicum verum;* septimum : *Qui enarrat justitiam auri audienti;* octavum : *Quam magnus est, qui invenit sapientiam!* nonum : *Et scientiam.* Verum pro *scientiam*, Græca habent φρονησιν, id est, *prudentiam.* Et pro eo quod Noster habet : *Beatus qui invenit amicum verum*, Græca habent : *Beatus qui invenit prudentiam.* Pro *et scientiam*, Syrus vertit : *Beatus vir, quem non fregit paupertas, et non fregit eum inopia.* Hæc enim est magna

scientia et prudentia, patienter et fortiter ferre paupertatem, quæ sæpe viris sapientibus et sanctis obvenit; et qui illam æquanimiter tolerant, magni et beati sunt. Ita hæc novem computat Rabanus, Palacius et Hugo: Per sapientiam, inquit, accepit cognitionem et contemplationem divinorum; per scientiam vero, cognitionem recte operandi; puta, prudentiam recte conversandi in hoc mundo, scilicet in medio nationis pravæ. Octavum ergo et nonum sunt sapientia contemplationis et scientia operationis. Hæc Hugo. Decimum: *Timor Dei super omnia se superposuit: beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei.*

Mystice Hugo: *Primum insuspicabile*, inquit, *est pietas, quæ facit lætanter operari bonum.* Opera enim bona sunt quasi proles pietatis, et piæ voluntatis. Unde psal. 111. dicitur: *Jucundus homo, qui miseretur et commodat.* Secundum, est zelus, quo fit victoria vitiorum; tertium, est castigatio carnis, quæ pacem facit inter rationem et sensualitatem, quæ jugem habent discordiam. Galat. 5: *Caro concupiscit adversus spiritum: spiritus autem adversus carnem.* Sed debet caro castigari, ut subjiciatur spiritui, et fiat pax. Unde Genes. 3. dicit Dominus mulieri: *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tuî.* Quartum, est modestia sermonis; quintum, est magnanimitas, qua quis magna facere vel pati audet, ut non serviat diabolo vel peccato; sextum, est fidelis amicitia, quæ in solo amore consistit; septimum, est prudentia, sive discretio doctrinæ, qua quis considerat et attendit, quid, et cui loquatur; octavum, est sapientia contemplandi; nonum, est scientia operandi. Hæc sunt novem insuspicabilia, id est, ab omni mala suspicione aliena. Decimum autem quod in lingua dicetur, est timor Dei, qui decimum dicitur, id est, perfectio aliorum. Novenarius enim imperfectus numerus est, donec ad denarium venerit; unde, sicut unitas addita novenario, perficit ipsum, ut fiat denarius, sic timor, additus prædictis novem insuspicabilibus, perficit ipsa, et custodit, et promovet. Nunc sigillatim explicemus singula.

10. Homo, qui jucundatur in filiis, vivens et videns subversionem inimicorum suorum.] E novem beatitudinibus et beatis duos hic assignat. Primus ergo magnus, et, ut græce est, *felix et beatus est homo, qui jucundatur in filiis*, qui scilicet habet filios egregios, eosque probos et morigeros: hi enim patri ingens decus æque ac gaudium afferunt; sicut ex adverso filii improbi et immorigeri patri dedecus et tristitiam, adeoque morbum et mortem subinde conciliant. Unde Tigurina vertit: *Beatus homo cui vivo liberi jucunditatem afferunt;* alii: *Homo voluptatem capiens ex filiis.* Filii enim sunt quasi pars et caro parentum; quare de eorum bono vel malo, quasi de suo, gaudent vel dolent parentes; præsertim quia eos post se superstites relinquunt. Unde post mortem in filiis vivere videntur, in eisque esse felices et honorati, vel infelices et infames; unde Syrus vertit: *Homo qui lætatur in novissimo suo.* Idem censuit David psal. 127. 3. ubi inter alia præmia timentis Deum, ideoque beati, hoc primum recenset: *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ, filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur homo, qui timet Dominum; etc. Et videas filios filiorum tuorum, pacem super Israel.* Et ps. 126. 4: *Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini, filii; merces, fructus ventris. Sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum;* id est, juvenum validorum et fortium. Unde Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt: *Sicut filii juventutis;* juvenes enim hebraice vocantur excussi, quia expediti ab omni impedimento, et accincti ad prælium, ait S. Hieron. epist. ad Marcellam; unde de filiis hisce excussis, id est juvenibus validis, subdit Psaltes: *Beatus vir qui implevit desiderium suum ex ipsis.*

Secundus magnus et beatus est, *vivens et videns subversionem inimicorum suorum;* Tigurina: *Qui videt casum inimicorum suorum.* Innatus est homini appetitus vindictæ, ut doleat de prosperitate, et gaudeat de adversitate inimicorum. Unde Aristoteles lib. 4. Ethic. cap. 5. Philosophi censuerunt ingens homini esse bonum et gaudium, si justam iram et vindictam suam explere possit. Verum hic sensus est naturæ peccato corruptæ et vitiatæ, non sanæ et integræ, quem proinde correxit Christus, dum jubet inimicos æque ac amicos diligi, ac proinde iis malefacere prohibet, benefacere vero mandat, Matth. 5. 44. Charitas enim Dei et Christi amplo suæ benevolentiæ sinu tam inimicos quam amicos complectitur. Judaicum ergo est et Ethnicum, odisse inimicos, deque eorum clade gaudere. Judæis enim duris dictum erat: *Odio habebis inimicum tuum;* quod corrigit Christus Matth. 5. Quare hic locus et similes accipi debent de inimicis, qui sunt infideles vel impii, ideoque hostes Dei, Ecclesiæ et fidelium, quales Judæis, tempore Siracidis, erant omnes fere gentes. De horum enim ruina gaudere licet, tum ex zelo justitiæ et justæ vindictæ, ut infidelitas et impietas eorum justa pœna puniatur; tum ex zelo charitatis, ut scilicet ipsi Deo, Ecclesiæ et fidelibus injurii esse, eosque persequi et vexare desinant. Qua ratione nunc fideles gaudent, cum audiunt victorias principum Catholicorum, quas referunt de hostibus Ecclesiæ, cum ingenti hæreticorum et Turcarum strage ac ruina. Ita gavisi sunt Prophetæ in strage Babyloniorum, Philisthinorum, Moabitarum, aliorumque Synagogæ hostium, ut Isaias c. 14. 4. Jeremias 51. 48. Ezechiel c. 25. 17. Unde illud Davidis insultantis Babyloni exscindendæ: *Filia Babylonis misera, beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram*, psal. 136. 9. Fidelis enim et justus neminem æstimat suum inimicum, nisi qui pariter inimicus sit Dei et Ecclesiæ; quicumque enim amicus est Dei et Ecclesiæ, hic pariter amicus est fidelis et justi, et ab eo ut amicus amatur. Posset tamen hæc beatitudo extendi ad privatam vindictam: fidelis enim et sanctus sancto gaudio gaudere potest de ruina hostium, qui eum à fide et sanctitate avertere, aut eam impedire et interturbare conantur, quatenus scilicet gaudet eos, ut sanctitatis suæ impedimenta, auferri et interire; non autem gaudet, eo quod eis ut hominibus privatis hostibusque suis hoc malum accidat. A quo tamen gaudio, ob periculum privatæ vindictæ, in quam natura corrupta propendet, abstinendum est, nisi quis plane mortificatos habeat affectus, sitque sanctus, qualis fuit Jeremias, qui proinde secure orat cap. 11. 20: *Videam ultionem tuam ex eis*, scilicet inimicis.

Mystice Rabanus et Hugo: Beatus est, inquiunt, primo, *qui jucundatur in filiis*, id est, in bonis

operibus; hæc enim, uti supra dictum, sunt quasi proles quas parit bona voluntas, quasi mater per gratiam Dei, quasi semen cœleste Patris æterni. Rursum, *in filiis*, id est in proximis, quos ad Deum convertimus; hi enim sunt filii spiritales, qui suos parentes lætificant. Secundo : *Qui videt subversionem inimicorum suorum*, puta, dæmonum et vitiorum. Mire enim gaudet anima sancta, dum ruinam vitiorum in se æque ac in aliis conspicit. Tertio : *Qui habitat cum muliere sensata.* Hæc tertia beatitudo est castigatio carnis, quæ pacem efficit inter rationem et sensualitatem, inter quæ jugis est discordia, juxta illud Galat. 5 : *Caro concupiscit adversus spiritum: spiritus autem adversus carnem.* Debet ergo caro castigari, ut subjiciatur spiritui, ut hac ratione fiat sensata, ac pacem colat cum ratione, cui quasi marito subsit oportet, perinde ac Deus Evæ uxori Adæ dixit et sanxit, Genes. 3 : *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.*

11. Beatus qui habitat cum muliere sensata, et qui lingua sua non est lapsus, et qui non servivit indignis se.] Hic versus tres continet beatitudines. Igitur tertius *beatus est, qui habitat cum muliere sensata;* Tigurina : *Beatus qui habet uxorem cordatam;* alii : *Beatus qui degit cum uxore intelligente*, id est, prudente; hoc enim significat Græcum συνετῇ : uxor enim prudens mariti malis omnibus medetur, vel ea sua providentia præveniens discutit et avertit, bonaque omnia accersit; quare Salomon asserit peculiare Dei donum esse uxorem prudentem, Proverb. 19. 14. qualis Davidi fuit Abigail. Syrus : *Beatus est vir uxoris bonæ, quia non arat in bove et in asino simul*, id est, non impar sed æquale ducit jugum conjugii : vir enim bonus et uxor bona sunt quasi duo jugales pares, qui pari animo subeunt, facileque portant onus conjugii : cum vero vir bonus est, sed uxor mala; aut uxor bona, sed vir malus; tunc jugales sunt impares, unde impariter trahunt currum conjugii, ejusque onus totum fere illi, qui bonus est, incumbit, qui plus æquo gravatur, sicut cum aratrum trahunt bos et asinus, impares sunt jugales, et plus æquo gravatur asinus, utpote qui viribus impar est bovi. Rursum asinus, utpote salax et luxuriosus, symbolum est libidinis et adulterii, à cujus suspicione immunis et liber est vir uxoris bonæ et castæ. Alludit symbolice ad legem Deut. 22. 10: *Non arabis in bove simul et asino.* Vide ibi dicta.

Quartus beatus est, *qui lingua sua non est lapsus* in peccatum, vel in aliquod periculum et damnum; Syrus : *Beatus est, quem lingua sua non pervertit.* Facilis enim, multiplex et periculosus est lapsus linguæ, qui multos infelices et miseros efficit, quemque pauci, nec nisi per singularem Dei opem et gratiam, evadunt. Unde S. Jacobus cap. 3. v. 2 : *Si quis*, inquit, *in verbo non offendit, hic perfectus est vir, etc.* Vide ibi dicta.

Quintus beatus est, *qui non servivit indignis se;* Syrus : *Qui non servit viliori se.* Magna enim indignitas, ideoque infelicitas est, cum quis honestus vel nobilis et princeps cogitur servire homini vili, v. g. suo subdito vel famulo, qui sæpe caret discretione et judicio, agiturque passione et improbitate, quique per potestatem superbe insolescens, imperiose, proterve et tyrannice dominatur suis heris, virisque ingenuis et honoratis; juxta illud Salomonis Prov. 30. 21 : *Per tria movetur*, id est commovetur, conturbatur, *terra, et quartum non potest sustinere: per servum, cum regnaverit: per stultum, cum saturatus fuerit cibo : per odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta: et per ancillam cum fuerit hæres dominæ suæ.*

Quam servi exaltati regimen sit superbum et intolerabile, exemplo Eutropii ostendit Baronius anno Christi 399. initio. Eutropius enim conditione servus, sexu eunuchus, fide Ethnicus, moribus perditus, tutor Arcadii Imp. tanto potentiæ splendore eminuit, ut in eum potius quam in Arcadium conversi essent omnium simul cum oculis animi honorum cupidi. Idem potentiæ miscens sævitiam, totum plane Orientale pessumdedit Imperium. Unde Claudianus, de eo jam creato Consule Romano indignans, ita exclamat lib. 1. in Eutropium :

> Omnia cesserunt eunucho consule monstra.
> Heu cœli terræque pudor! Trabeata per urbes
> Ostentatur anus, titulumque effeminat anni :

annus enim Christi 399. inscriptus est titulo consulatus Eutropii eunuchi. Et inferius ostendens impotens et insolens ejus regimen :

> Asperius nihil est humili cum surgit in altum;
> Cuncta ferit, dum cuncta timet; desævit in omnes,
> Ut se posse putent; nec bellua tetrior ulla est,
> Quam servi rabies in libera colla furentis.

Quocirca Eutropius à Gaina et populo furente postulatus ad necem, confugere coactus ad ecclesiam, quasi ad asilum (quod ipse paulo ante lege lata sustulerat), ibi à furore populi defensus fuit aurea oratione S. Chrysostomi, cujus hoc est exordium æque ac titulus : *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.*

Sic Maximianus Imper. volens acriter punire SS. Sergium et Bacchum Martyres primicerios suos, eos judicandos et puniendos misit ad Antiochum ducem Orientis, qui S. Sergii fuerat servus, ejusque intercessione hunc ducatum adeptus. Quæ sane ingens fuit ignominia, æque ac crudelitas. Antiochus enim homo crudelissimus et ingratissimus, in eos, licet heros suos, immanissime desæviit, uti habent eorum Acta apud Surium die 7. Octobris.

Hinc ad miserrimam servitutem damnatus censetur Cham, cum de illo dicitur à parente : *Servus servorum erit fratribus suis*, Genes. 9. v. 25. Ubi Rupertus lib. 4. in Genes. c. 37 : *Non dixit*, inquit, *solum, Servus erit (quo nomine interdum etiam bona vel voluntaria servitus solet significari), sed, Servus servorum : quo additamento servitus extrema, imo servilis nequitia, solet exprimi, nisi cum per egregiam humilitatem seipsum profitetur quis servum servorum Dei.* Idem contigit Joseph de quo dicitur : *In servum venumdatus est Joseph*, psal. 104. v. 17. De qua re D. Ambros. ser. 12. in psal. 118 : *Quæ potuit*, inquit, *nobilis prosapiæ puero gravior esse tentatio, quam ut tanto familiæ splendore dejectus serviret apud Ægyptios? Est consolabilis servitus servire vel justis : æquitate domini levatur injuria servitutis.*

Mystice, miserrimum est servire peccato et diabolo, quia hic vilissimus æque ac crudelissimus est subditorum sibi tyrannus et carnifex. Ita Rabanus et Palacius. Hinc pariter miserrimum et periculosissimum est servire indignis,

id est, improbis: hi enim sibi similia improba, hoc est, plane indigna et impia imperant; aguntur enim à diabolo quasi ejus filii, imo mancipia.

12. Beatus qui invenit amicum verum,] qui scilicet tam in adversis quam prosperis amico fideliter adsit et opituletur. Amicus enim fidelis est protectio fortis, ac medicamentum vitæ et immortalitatis, uti dixit cap. 6. 13. et seq. Vide ibi dicta. Hic sextus est beatus. Græca pro *amicum*, habent φρόνησιν, id est, *prudentiam*. Unde Tigurina : *Beatus qui prudentiam assecutus est;* Syrus : *Beatus qui invenit misericordiam*. Potest etiam legi *amicum*, utrumque enim vox Syra רחמא significat. Si enim legas puncto patach רחמא *rachma*, significat misericordiam; sin puncto chateph-camets רחמא *rochma*, significat amicum dilectum. Causa hujus beatitudinis est, quam dat Salomon Proverb. 18. 24 : *Vir amabilis*, inquit, *ad societatem, magis amicus erit quam frater*. Pietas ergo et amicitia fraternizant, quia fraterna quasi cognatione connexæ sunt. Unde S. Hieronym. scribens ad S. August. ait : *Cum amico, quasi cum altero se esse loquendum*. Et S. Thomas disputans de ordine charitatis 2. 2. q. 27. asserit conjunctos sanguine in his duntaxat quæ ipsam concernunt, amicis anteponendos, in cæteris postponendos. Idem opusc. de Dilect. Dei et proximi, simpliciter asseverat, amicitiam consanguinitati præponderare. Idem censuere Philosophi, ut Solon, teste Plutarcho in ejus Vita, Cicero libr. de Amicit. ubi et causam affert : *Quia*, inquit, *ex propinquitate benevolentia tolli potest* (nam, ut ait Poeta, *fratrum quoque gratia rara est*), *ex amicitia non potest; sublata enim benevolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis remanet*. Et Valer. Maxim. lib. 4. c. 7 : *Contemplemur*, inquit, *nunc amicitiæ vinculum potens et prævalidum, neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius : hoc etiam certius et exploratius, quia illud nascendi sors fortuitum opus, hoc uniuscujusque solido judicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celerius sine reprehensione propinquum aversere, quam amicum; quia altera diremptio iniquitatis, altera utique levitatis crimini subjecta est. Cum enim deserta sit futura vita hominis, nullius amicitia cincta præsidio, tam necessarium subsidium temere assumi non debet; semel autem rectum apprehensum, sperni non convenit : sinceræ vero fidei amici præcipue in adversis rebus cognoscuntur, in quibus quidquid præstatur, totum à constanti benevolentia proficiscitur.*

Et qui enarrat justitiam auri audienti.] Id est, docili, intelligenti et obedienti. Rabanus legit, *in aure audientis*, id est, inquit, *devote verbum Dei percipientis, recte intelligentis, et bene operantis*. Hic septimus est beatus, qui scilicet cum docet, dociles et obsequentes nanciscitur auditores et discipulos. Horum enim docilitas, obedientia, fructus et profectus magnam doctori affert voluptatem, consolationem et utilitatem : ex adverso valde affligitur magister, si docendi laborem subeat, eumque frustraneum, imo noxium sibi esse sentiat, eo quod discipuli eam negligant, spernant, obstrepant. Quocirca illustre fuit martyrium S. Cassiani, qui, ut habemus in Breviario Romano die 13. Augusti, vinctis post terga manibus, puerorum perversorum, quos erudiebat, ferreis stylis configendus excarnificandusque traditus, mundo probrosam et acerbam, sed Deo et Ecclesiæ gloriosam mortem opetiit.

Porro, S. Hieron. in Ecclesiastæ cap. 10. sic legit: *Beatus ille est qui in aurem loquitur sapientiam*. Nam, ut ibidem ait, *Præcipitatur vir sapiens quando in aurem loquitur imprudentis, et verba ejus in profundo* (*ut ita dicam*) *gurgite pereunt*. Idem in Michææ c. 7. *Si*, inquit, *beatus est qui in aures loquitur audientis, et auris auditoris desiderium sapientis est, lætitiaque dicentis auditor intelligens : è contrario luctus doctoris est, malus discipulus : Jeremiæ quoque verbis huic querelæ congruentibus : Non profuit, neque profuit mihi quisquam. Sunt qui ex persona Salvatoris hoc dici putent, causantis, quod in tanta credentium multitudine et in toto orbe generis humani, vix suo sanguine digna opera reperiat : qui et in 29. psal. ait, Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?*

13. Quam magnus, qui invenit sapientiam, et scientiam! sed non est super timentem Dominum.] Tres ultimi magni et beati hoc versu enarrantur. Octavus ergo magnus et beatus est, *qui invenit sapientiam;* nonus, *qui invenit scientiam;* decimus, omnes superans, est, qui timet Dominum. Sapientiam enim hìc à scientia distinguit; ac *sapientiam* vocat insignem Dei rerumque divinarum cognitionem ; *scientiam* vero notitiam rerum naturalium, qualis est Physica ; aut potius moralium, qualis est Ethica. Unde Græca pro *scientiam*, v. 12. habent φρόνησιν, id est, *prudentiam*. Ita Palacius. Paulo aliter Rabanus : Sapientiæ, ait, est bonum facere, scientiæ vero malum cavere, juxta illud: *Ecce timor Domini, ipsa est sapientia : et recedere à malo, intelligentia*, Job 28. Simili modo Apostolus sapientiam à scientia distinguit, dicens : *Alii per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ*, 1. Cor. 12. 8. Ubi varii varie hæc distinguunt. Ambrosiaster : *Sapientia*, ait, *significat cor prudens, ut discernat quæ vitanda sunt; at scientia divinarum tantum rerum cognitionem importat.* S. Hieronymus : *Sapientia loqui, discere ac docere potest; scientia legis mysteria explanat.* Anselmus : *Sapientia*, inquit, *ad vitam, scientia pertinet ad doctrinam*. D. Thom. 2. 2. q. 177 : *Sapientia docet et persuadet, scientia delectat et movet*. S. August. 12. de Trinit. c. 14. *Ad contemplationem sapientiam, ad actionem scientiam pertinere* asserit : at lib. 13. de Trinit. c. 19. *Sapientia*, inquit, *divinis, scientia humanis attributa est*. Eadem repetit lib. 14. cap. 1.

Sensus est ergo, q. d. Magnus et suo modo beatus est, qui adeptus est sapientiam, qua Deum resque divinas ac S. Scripturam penetret et contempletur; ut et alios eadem docere, eosque sapientes efficere queat. Magnus item, qui habet scientiam, id est, prudentiam agendorum, ut tam se quam alios prudenter in rebus omnibus dirigere, ac in rebus perplexis arduisque prudens consilium dare valeat : at neuter superat timentem Dominum. Hic enim omnibus major et beatior est, tum quia per gratiam est Dei amicus et filius, tum quia certo exspectat gloriam à Deo amicis et filiis promissam. Unde in sequentibus Siracides de more in laudes et præconia timoris Dei excurrit. Quocirca Syrus vertit : *Beatus vir quem non fregit paupertas, et non fregit eum inopia* (hic enim est sapiens et sciens, id est, prudens) : *timor Dei super hæc omnia exaltatus est.* Unde Rabanus : *Novem*, inquit, *speciebus virtutum superadditur timor Dei, quo-*

niam sicut novenarius numerus imperfectus est, quousque denario suppleatur : ita omnis operatio virtutum mediocris est sine timoris Dei perfectione. Timor enim Domini sanctus, permanens in seculum seculi, ipse est fidei fundamentum, ipse charitatis origo, per ipsum operamur bonum, per ipsum pervenitur ad præmium. Timor Dei ergo est quasi aquila, cæteris donis quasi avibus altius volitans, ac vicinissime ad Deum accedens.

14. Timor Dei super omnia se superposuit.] Ita Romana, Latina et Græca : minus recte nonnulli delent τὸ *se;* quod secutus Dionys. Carth. sic exponit, q. d. Timor Dei super omnia superposuit hominem timentem Deum. Verum melius addas τὸ *se :* comparat enim timorem Dei cum novem rebus, quæ hominem magnum et felicem efficiunt, asseritque eum hæc omnia transcendere. Unde S. Hier. in c. 50. Isaiæ legit : *Timor Dei omnia superat.* Porro, *timor Dei* intelligitur non servilis, sed filialis, qui includit Dei amorem et cultum. Unde Compl. pro *timor Dei*, legunt ἀγάπησις δὲ κυρίου, id est, *Dilectio autem Domini super omnia supergressa est in claritatem*, q. d. Dilectio Dei cæteris donis omnibus clarior et gloriosior est; Tigur. *Religio Domini claritate superat omnia;* Syrus : *Timor Dei super omnia exaltatus est.* Hinc et mox sequitur : *Timor Dei initium dilectionis.*

Moraliter, *Timor Dei* superponit se sapientiæ, scientiæ, reliquisque novem beatitudinibus jam recensitis, adeoque omnibus virtutibus et donis Dei, quia illis insistens illa ipsa, quasi pondus quoddam grave deorsum cuncta premit, ne scilicet efferantur, intumescant et superbiant. Nihil enim est quod arrogantiam magis premat, quam timor. Unde Clemens Alexand. lib. 2. Stromatum, pro eo quod Prov. 3. 7. legimus φοβοῦ τὸν θεόν, id est *time Deum*, legit ἐπιφοβοῦ, id est *supertime.* q. d. Super te timorem excipe, inquit noster Salazar ibidem ; primo, tanquam equus sessorem. Unde S. Chrysost. hom. 5. de verbis Isaiæ : *Talis*, ait, *est anima in superbiam elata : semel enim desperata salute, nequaquam desinit furere : verum habenas laxans irrationabilibus cupiditatibus, quovis rapitur, nec aliter quam equus ferociens, qui ubi frenum ore, sessorem tergo excussit, fertur quovis vento velocior, omnibus aliis intolerabilis, fugientibus cunctis, neque quoquam audente eum cohibere. Sic anima quæ Dei timorem ipsam refrenantem excussit, ad quavis malitiæ loca decurrit, donec ad exitii barathrum delata, præcipitat suam ipsius salutem.* Quid illustrius? Secundo tanquam navis nauclerum, qui puppi assidens eam gubernat, et in portum regit. Idem Chrysost. homil. de fide Annæ, expendens feminæ, vel potius heroinæ, illius robur animique magnitudinem, quæ tanto tempore æmulæ proba conviciaque sustinuit, sic addit : *Siquidem Dei timor tanquam nauclerus gubernaculis assidens persuasit eam tempestatem æquo animo esse ferendam, nec prius destitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum onere plenam, hoc est, uterum pretioso thesauro onustum.* Tertio, sicut turris præalta excubitorem, vigilem atque custodem, qui prævidens mala antequam eveniant, omnes animi vires excitat ad repugnandum. Ita S. August. serm. 18. de verbis Apostoli, timorem Dei animi excubiam, custodem et speculatorem appellat. Et quidem quemadmodum speculator eminus igne vel fumo significat hostes adesse, atque bellandi tempus instare : sic timor Dei, ignes seu ardores sempiternos, et caliginosos Averni fumos, objiciens menti, animi vires omnes ad prælium comparat. Ergo *supertime Deum*, perinde est atque timorem Dei super te excipe, nimirum tanquam equus sessorem, tanquam navis nauclerum, tanquam specula excubitorem. *Et recede à malo*, id est, timor hic te ab omni malo recedere faciet, nimirum, sicut sessor equum à præcipitio avertens, sicut nauclerus navim à syrtibus vel scopulo in diversum agens, sicut speculator urbem ab omni hostili eruptione defendens.

Id ipsum Gentiles repræsentarunt per Chironem hippocentaurum, quem, teste Hyginio cæterisque mythologis, optimum filii, adeoque Achillis, pædagogum esse censuerunt. Hic autem pædagogus est timor Dei : Chironem enim pinxerunt terrificum et manu arcum tenentem, quia pueri timore, metu et minis à malo coercendi sunt. Rursum, Chironem dixere sibi commissos nutrire medullis leonum æque ac cervorum. Denique, Chironem dixere medicum, adeoque inventorem herbariæ et medicinæ : item astrologum, musicum, immortalem, translatum in cœlum, in zodiaco collocatum, dictumque Sagittarium. Ita Plinius l. 17. c. 56. Hyginius lib. de stellis, Natalis Comes lib. 4. Mythologiæ c. 12. Porro Chironi dederunt figuram hippocentauri, ut scilicet inferne similis esset equo, superne homini : nam duplex forma equi et hominis, timoris illius, qui superinducta charitate, quæ biformis est, similitudinem refert : qua equus, timoris ignobilem affectum ; qua homo, generosam charitatis formam adumbrat. Rursus timor, quasi pædagogus terrificus, medullis leonum nutrit, id est, vim quamdem leonibus similem illis addit : et ut leonum illam ad audendum projectam confidentiam temperet, medullas quoque præbet cervorum, qui pavidi sunt atque pavoris symbolum : ut fortitudo adsit, metus non desit : ut audacia sit leonis, pavor cervi : hic erga Deum, illa vero ad evadenda omnia mala. Hæc noster Salazar, quæ valde hunc Siracidis locum elucidant.

Igitur timor Dei est gemma pretiosissima, quia ipse est decor et pulchritudo, æque ac culmen sapientiæ, scientiæ ac virtutum omnium. Hisce enim omnibus superponitur, sicut operculum vasi, sicut corona capiti, et sicut caput corpori, quasi omnium complementum, ornamentum, fulcimentum, imo omnium auriga, navarchus, director, rex et princeps, sine quo illas errare, desipere, et in vitia declinare necessum est.

15. Beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei.] Tigurina : *Beatus homo, cui contigit religio Domini.* Causam dat S. Ambros. vel potius S. Prosper l. 2. de Vocatione Gentium c. 10. scilicet quod ad conversionem, salutem et felicitatem requirantur duo, nimirum, gratia quasi domina subjugans sibi voluntatem, et voluntas quasi famula gratiæ obsequens : gratiam autem incipere à timore. *Gratia quidem Dei*, inquit, *in omnibus justificationibus principaliter præeminet, suadendo exhortationibus, monendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dando intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando, et fidei affectionibus imbuendo. Sed etiam voluntas hominis subjungitur ei atque conjungitur, quæ ad hoc prædictis est excitata*

præsidiis, ut divino in se cooperetur operi, et incipiat exercere ad meritum, quod superno semine concepit ad studium: de sua habens mutabilitate, si deficit; de gratiæ opitulatione, si proficit. Quae opitulatio per innumeros modos, sive occultos sive manifestos, omnibus adhibetur. Et quod à multis refutatur, ipsorum est nequitiæ: quod autem à multis suscipitur, et gratiæ est divinæ et voluntatis humanæ. Nam virtus nolentium nulla est, nec potest asseri, vel fidem, vel spem, vel charitatem eis inesse, quorum ab his bonus consensus alienus est. Deinde gratiam hunc consensum operari incutiendo timorem, ita docet: *Hunc autem consensum non solum cohortatio prædicantium, et incitamenta doctrinæ, sed et metus gignit, propter quod scriptum est: Principium sapientiæ timor Domini. Qui quantislibet terroribus inferatur, non aliud agit, quam ut quem fecerit timentem, faciat et volentem, nec solum volentem, sed etiam sapientem. Unde et illud scriptum est: Beatus cui donatum est habere timorem Dei. Quid enim tam beatificum, quam hic timor, qui genitor eruditorque sapientiæ est? In cujus utique devotione devota est et voluntas, quæ auctore gratiæ eodem proficit timore quo cœpit. Cum ergo hic timor etiam per quamdam vim magni terroris immittitur, non ibi ratio exstinguitur, nec intellectus aufertur; sed illa potius, quæ mentem premebat, caligo discutitur, ut voluntas depravata prius atque captiva recta efficiatur et libera.*

QUI TENET ILLUM (timorem Dei), CUI ASSIMILABITUR?] q. d. Timens Deum non tam homo terrestris, quam Angelus quidam cœlestis, et è cœlo in terram lapsus videtur. Tigurina: *Qui præditus est illa* (religione, id est, reverentia, timore et cultu Domini), *cuinam comparari poterit?*

16. TIMOR DEI INITIUM DILECTIONIS EJUS: FIDEI AUTEM INITIUM AGGLUTINANDUM EST EI.] Ita Romana. Aliqui legunt, *agglutinatum est ei.* Græca Romana hunc versum delent; cum tamen legunt Complutensia et Tigurina, quæ sic vertit: *Religio Domini amoris ipsius est initium; fides autem origo conjunctionis cum ipso;* alii: *Timor Domini initium dilectionis ejus; fides autem principium adhæsionis ejus;* Syrus: *Initium timoris Domini diligere eum; et initium fidei ire post eum. Apprehende eum, fili mi, et ne dimittas eum, quia non est sicut ipse.* Sensus est, q. d. A timore et cum timore Dei incipit dilectio Dei, augetur etiam et perficitur; quantum enim crescit timor filialis Dei, tantum crescit et Dei amor; adeoque perfectus timor Dei, perfectus est amor Dei. Eodem sensu dixit c. 1. v. 16: *Initium sapientiæ timor Domini.* Sapientiam enim practicam intelligit, quæ includit amorem Dei. Vide ibi dicta.

Quærit Palacius quomodo timor causet amorem, cum amor causet timorem; amor enim est affectuum omnium primus. Ac respondet timorem causare amorem, ac vicissim ab eo causari et produci. *Sicut vapor*, inquit, *est causa pluviæ, et vicissim pluvia est causa vaporis: ita amor Dei causat timorem cum offendendi, ac vicissim timor et reverentia Dei causat ejusdem amorem.* Timor enim hìc filialis intelligitur, qui parit amorem et vicissim ab eo paritur; hi enim duo affectus conjuncti sunt: quem enim amamus, eumdem offendere timemus et veremur, ac vice versa. Unde Cajetanus in 2. 2. quæst. 22. art. 2. asserit timorem filialem in se complecti timorem et reverentiam. Ipse ergo est *initium*, hebr. ראשית *resit*, id est summa comprehendens amorem. Vide dicta c. 1. v. 16 et seq.

Secundo, Jansenius hunc locum explicat de dilectione non nostra, sed Dei, qua scilicet Deus timentes se diligit, q. d. Deus incipit eos quasi amicos suos diligere, quos videt se metuere, sibique fidere, juxta illud: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit: et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*, Joan. 14.

Porro, quod sequitur: *Fidei autem initium agglutinandum est ei*, sic intellige: fides, quasi initium, jungenda est timori, ut ipsi queat esse initium dilectionis, q. d. Primum donorum et bonorum omnium initium est fides: ex hac enim concipitur timor, qui est causa dilectionis; quia sine lumine fidei Deus cognosci, ac consequenter timeri et amari nequit uti debet. Unde Græca habent: *Fides autem initium est agglutinationis ejus*, uti scilicet per timorem et amorem adhæreamus et arctissime agglutinemur Deo; *qui* enim *adhæret Domino, unus* cum eo *spiritus est*, 1. Corinth. 6. 17.

Huc facit illud Apostoli, Hebr. 11. 1: *Fides est substantia rerum sperandarum* (et timendarum), *argumentum non apparentium*, q. d. Fides efficit, ut res absentes, quas speramus et timemus, menti quasi præsentes sistantur, eamque moveant ad suî timorem et amorem. Vide ibi dicta. Atque hac de causa Siracides hìc mentionem injicit fidei, quia viva fides vivum elicit acuitque timorem et amorem Dei. Vis ergo timere et amare Deum in dies magis et magis, vivacius in dies considera per fidem, quanta sit Dei majestas, ira, misericordia, vindicta; quantæ pœnæ, quas impiis inferet; quanta gloria, quam timentibus et amantibus se præparavit; quam longa sit utrarumque æternitas: atque ingentes tibi stimulos ad Deum timendum et amandum addi senties. Ex adverso, quod multi non satis timeant, nec ament Deum, causa est fides languida, ac quasi sopita et mortua; quod non satis vivide apprehendant Dei justitiam et misericordiam, gehennam, paradisum, etc. Hisce orandum assidue cum Apostolis: *Domine, adauge nobis fidem*, Lucæ 17. 5. Præclare S. Chrysostomus, homilia 72, ad Populum: *Illum*, ait, *insopitum* (Dei) *oculum nihil, quod à nobis geratur, est quod lateat. Et hoc cogitantes oportet tanta vitam nostram dispensare diligentia, quasi paulo post verborum et actionum, ipsarum quoque cogitationum rationem reddituros.* Unde infert: *Virtus est humana omnia despicere, et per omnes horas futura cogitare, nulli inhærere præsentium; sed scire, quod omnia humana umbra sunt et somnium: virtus, quasi mortuum ad hujus vitæ res efficit; ad spiritalia vero sola, vivere et operari. Sicut et Paulus dicebat: Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus.*

TERTIA PARS CAPITIS.

DE MALITIA MULIERUM IMPROBARUM.

Occasione tertiæ beatitudinis jam recensitæ v. 11. qua dixit : *Beatus qui habitat cum muliere sensata*, ut eam illustret et demonstret à contrario, transit ad malitiam mulieris insensatæ, indeque colligendum relinquit, quam infelix sit maritus malæ et insensatæ, felix vero bonæ et sensatæ : quanquam non sit hîc curiose quærenda sententiarum et materiarum connexio ; transit enim Siracides ab una ad aliam pro libito, more veterum Ethicorum et gnomologorum, uti dixi in proœmio.

17. OMNIS PLAGA, TRISTITIA CORDIS EST : ET OMNIS MALITIA, NEQUITIA MULIERIS.] Hic versus jam deest in Græco ; sed olim in eo exstitisse liquet ex sequentibus, atque ex Nostro, æque ac Syro, qui sic vertit : *Omnis plaga non est sicut plaga cordis, et omnes malitiæ non sunt sicut malitia mulieris.* Τὸ *et* idem est quod *sic;* est enim nota comparationis, et combinat duo similia. Idem crebro facit in Proverbiis. *Omnis*, id est summa, maxima, acerbissima. Est enallage et catachresis; ponitur enim totum universale pro toto quanto, sive perfecto et superlativo; hic enim gradus, cum sit summus, reliquos comparationis gradus in se vel formaliter vel virtute continet. Sic summus dolor continet cæteros dolores minores, et summa malitia continet cæteras malitias minores. Sensus ergo est, q. d. Sicut summa plaga, summum vulnus, summus dolor est tristitia cordis : sic pariter summa malitia est nequitia mulieris. Vel, sicut omnem plagam feras facilius, quam tristitiam cordis : sic et omne malum potius feras, quam malitiam mulieris. Tristitia cordis est plaga et miseria universalis, claudens in se et superans omnem tristitiam : ita et malitia mulieris omnem et claudit et superat malitiam ; si enim semel se mulier et nequitiæ tradidit et prostravit, nullam non malitiam admittit; ut verbi gratia, si adultera est, ab ea exspectato veneficia, furta, homicidia. Sic dicitur, Proverb. 4. 23 : *Omni custodia serva cor tuum : omni*, id est præcipua, exacta, summa ; nam alioqui etiam oculis et sensibus sua adhibenda est custodia. Et 1. Esdræ 5. 7 : *Dario regi pax omnis*, id est plena et plurima.

Hunc esse sensum patet ex sequentibus. Recte comparat malitiam mulieris cum tristitia, tum quia utraque summa est, tum quia malitia mulieris summam viro affert tristitiam et dolorem. Unde Tigurina clare vertit : *Summa plaga est mœror animi : summaque malitia, malitia mulieris.* Ratio prioris est : prima, quod mœror immediate totus sit in animo, qui maxime est sensitivus ; cæteri enim dolores, ut verbera, vulnera, adustiones, etc., sunt in corpore; et per corpus, quod in se vim sentiendi non habet, quasi refracti, retusi et imminuti, transeunt ad animum ubi est sedes doloris et sensus. Quare animi cruciatus, qualis est tristitia et mœror, longe acerbior est omni cruciatu corporis, ut patet in damnatis et dæmonibus ; horum enim pœna est acerbissima : illa autem est tristitia animi; cum enim corpore careant, corporeos dolores sentire nequeunt. Secunda, quod nobilissima pars hominis et animæ sit voluntas ; hæc enim quasi regina cæteris potentiis, membris, sensibus præest et imperat. Tristitia autem voluntatem immediate affligit, exedit, cruciat, sibique subjugat, ac per voluntatem cæteras omnes hominis vires, utpote voluntati subjectas, affligit, sibique subjugat. Quare in corpus ipsum suam vim exerit, illudque cruciat, exedit et consumit, juxta illud : *Animus gaudens ætatem floridam facit : spiritus tristis exsiccat ossa*, Proverb. 17. 22.

Posterioris ratio est, quod mulier minus habeat rationis et judicii quam vir, qui ratione quasi freno à scelere inhibetur ; unde subinde tota agitur passione et concupiscentia, puta libidine, superbia, ira, impudentia, fraude, ut videatur esse furia infernalis. Loquor de muliere, quæ vel natura, vel suo arbitrio et nequitia corrupta est et perversa; nam quæ natura vel exercitio pia est et sancta, sæpe viros superat, tum ob teneriores affectus quos habet mulier quam vir, tum ob pronitatem in devotionem et pietatem, tum quod infirma mundi eligat Deus, ut confundat fortia. Qua de causa S. Agnes, S. Cæcilia, S. Catharina, cæteræque virgines viros superarunt, tum castitate, tum fortitudine, tum charitate, tum martyrio.

Moral. disce hîc, quantum malum sit mala mulier, quamque viris cavenda. Tertull. lib. de Habitu muliebri post princ. de muliere loquens : *Tu es*, ait, *diaboli janua, tu es arboris illius resignatrix, tu es divinæ legis desertrix, tu es quæ ei persuasisti, quem diabolus aggredi non valuit.* Origenes in ea homilia quam in Evangelium Chananææ conscripsit : *Mulier*, inquit, *caput peccati, arma diaboli, expulsio paradisi, delicti mater, corruptio legis.* Idem in 2. tractatu suorum Commentariorum in Job, dum enarrat illud : *Plurimo autem tempore interposito dixit ad eum uxor ejus, etc.* ; et initio tertii tractatus venuste multa mulierum vitia describit, sicut etiam facit S. Cyprianus in lib. de Singularitate Clericorum. S. quoque Chrysostomus in Matth. c. 19. homilia 32. in enarratione illius loci : *Non expedit nubere : Quid*, ait, *aliud est mulier quam amicitiæ inimica, ineffugibilis pœna, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum* (aut, ut alii legunt, *detestabile*), *mali natura boni colore depicta?* Secundus item Philosophus, interrogatus quid esset mulier, respondit : *Viri naufragium, domus tempestas, quietis impedimentum, vitæ captivitas, quotidianum damnum, voluntaria pugna, sumptuosum bellum, conviva fera, sollicitudo confidens, leæna complectens, exornata scylla, animal malitiosum. necessarium malum.*

Omitto, quasi falsum et erroneum, ideoque hoc loco indignum, Severianos Archonticosque hæreticos adeo mulieres exhorruisse, ut eas opus Satanæ esse dicerent, uti testatur S. Epiphanius, lib. 1. hæresium, tomo 3. sectione 45. in eorum hæresi. Vide S. Chrysostomum, hom. in decollatione S. Joannis Baptistæ, ubi, occasione Herodiadis, mire feminas exagitat. Quocirca idem recte docet tribus modis uxorem male moratam castigandam esse: primum, docendo secundùm Deum; si autem timorem Dei non sentit, improperando, vel ut homines erubescat; si nec pudorem sentit frequenter confusa, faciat quod præcipit Salomon, duram baculo percute. Ergo primum admone, quia multum proficit doctrina justitiæ; deinde confunde, quia frequenter pudor frenum est vitiorum; tertio, justum est ut castigetur quasi ancilla, quæ erubescere nescit ut libera.

Tiraquellus vero lege 9. connub. censet malas mulieres potius castigandas esse à maritis, exemplo virtutis prudentiæ: sæpe enim *peccata mulierum virorum imperitia contrahuntur*, ait Sextus Pythagoric. ac lenitate, cui misceatur severitas: sicut leones, quos cicurare volunt homines, nec verberibus sunt cædendi; nam verberibus recrudescunt; nec rursus blanditiis nimium leniendi, ne nimis superbi evadant, teste Philostrato lib. 7. sed blanditiæ minis permixtæ illas facilius ad optatos mores perducunt. Unde Antonius Monac. in Melissa lib. 2 cap. 34. ex S. Chrysost. ait: *Ferrum coquere facilius est, quam mulierem castigare.*

Mystice, mulier bona est fides, mulier nequam est hæresis et infidelitas. Rursum, mulier bona est charitas, mulier nequam est concupiscentia, ac præsertim propria voluntas: hac enim nulla mulier est nequior; hæc enim est causa omnis peccati, ut ait S. Jacobus cap. 1. 14. ideoque illa nihil est nequius. Unde sicut mulier nequam est superba, garrula, impudens, ebriosa, rixosa, lasciva, desidiosa, etc. sic prorsus est et concupiscentia. Ita Rabanus: *Sicut major*, ait, *gratia alia non est, quam charitas vera in lætitia bonæ mentis: ita major plaga non est quam tristitia dolosi cordis in idololatria, seu errore hæreticæ pravitatis. In ejus enim nequitia omnis est malitia.* Quare quæcumque de muliere mala dicta sunt, et dicenda sunt usque ad finem capitis; hæc omnia mutato tantum nomine attribue hæresi, concupiscentiæ, ac præsertim propriæ voluntati de qua mystice Esdras lib. 1. cap. 10. 2: *Si est pœnitentia*, ait, *in Israel super hoc, percutiamus fœdus cum Domino Deo nostro, ut projiciamus universas uxores, et eos qui de his nati sunt, juxta voluntatem Domini.* Dominus enim sanxit ne faciamus voluntates nostras in die sancto Domini, id est, in tempore nobis ad sancte in hoc mundo vivendum concesso. Unusquisque igitur suam uxorem, id est propriam voluntatem, abjiciat, quam adversus legem faciens in conjugium admisit; et filios ex ea susceptos, id est vana et inutilia desideria relinquat, non ut solus aut sterilis maneat, sed ut divinæ copuletur voluntati, ex qua filios amabilissimos, nempe vitæ æternæ merita suscipiat. Ita noster Alvarez de Mortificatione hominis interioris lib. 2. part. 3. cap. 7.

18. ET OMNEM PLAGAM, ET NON PLAGAM VIDEBIT CORDIS: 19. ET OMNEM NEQUITIAM, ET NON NEQUITIAM MULIERIS: 20. ET OMNEM OBDUCTUM, ET NON OBDUCTUM ODIENTIUM: 21. ET OMNEM VINDICTAM, ET NON VINDICTAM INIMICORUM.] Comparat malitiam mulieris cum qualibet plaga. *Videbit*, id est sentiet, tolerabit, patietur. Est catachresis; visus enim, quia nobilissimus, hinc pro quolibet sensu sumitur: *videre* ergo idem est quod sentire et tolerare. Pro *obductam*, græce est ἐπαγωγή, id est, obductio, afflictio, calamitas, qua homo totus quasi obducitur, id est obvelatur, obtenebratur, obvolvitur, uti dixi cap. 2. v. 2. Sensus ergo est, q. d. Quamvis plagam videbit et tolerabit homo; at plagam cordis, puta tristitiam, non videbit, id est minime tolerabit: ita pariter quamvis nequitiam, at non nequitiam mulierum; et quamvis afflictionem, at non afflictionem odientium; et quamvis vindictam, at non vindictam inimicorum. Nam reliquæ plagæ exteriores sunt, et cum ad cor non penetrent, ferri possunt: at nequitia uxoris, æque ac tristitia, et afflictio odientium, et vindicta inimicorum, interius malum est, et ad cor penetrat, ideoque videtur quasi exorbitans et intolerabilis. Quis ferat Claudii Imper. uxorem Messallinam? Certe Cæsar suam Pompeiam minime tulit, ait Palacius. Unde clare vertit Tigurina: *Cedo quamvis plagam, modo non plagam animi; et quamvis malitiam, modo ne malitiam mulieris: cedo quemvis impetum, modo ne impetum odio flagrantium; et ultionem undecumque, modo ne ab inimicis;* et Syrus: *Omnis plaga non est sicut plaga cordis, et omnes malitiæ non sunt sicut malitia mulieris, et omnes tribulationes non sunt sicut tribulatio odientis, et omnes vindictæ non sunt sicut vindicta inimici.* Quia cum odientes et inimici sine miseratione affligant et vindicent, inquit Jansenius, nec modum aliquem ponant illati mali aut ultionis, intolerabilis est calamitas et ultio, quæ ab illis irrogatur, et omnibus modis deprecanda. Inter calamitatem autem vel obductionem odientium, et vindictam inimicorum hoc interest, quod illa infertur præter meritum, hæc supra meritum. Nam qui oderunt aliquem, etiam non læsi, nocere illi laborant: et qui inimici sunt, parum læsi, gravius quam oportet sese ulcisci student. Hæc ergo sententia continet malarum quarumdam rerum et incommodarum comparationem, ostenditque quid in quoque malorum genere sit extremum et maxime detestandum. Præcipue autem hæc omnia videntur dicta esse ad mulierum malitiam exaggerandam, ac significari illam cordis adferre tristitiam, ipsumque cor vulnerare dolore gravissimo, eamdem quoque et obductione odientium et vindicta hostium esse graviorem, aut cum eis comparandam, tanquam similiter intolerabilem.

22. et 23. NON EST CAPUT NEQUIUS SUPER CAPUT COLUBRI: ET NON EST IRA SUPER IRAM MULIERIS.] Quia sicut coluber sive serpens (hunc enim significat Græcum ὄφις) venenum gerit in capite, quod in hominem astute et virulenter evomens vel exspirans, cum lædit et interimit: sic mulier nequam quam capite gestat iram venenatam, quam data occasione in eum, cui irascitur, evomit, nec cessat donec eum lædat et interimit, idque astute per mille artes et fraudes. Græca pro *mulieris* habent ἐχθροῦ, id est *inimici*, quasi prosequatur id quod paulo ante dixit: *Omnem vindictam, et non vindictam inimicorum.* Unde Tigur.: *Ut nullum caput est capite serpentis nocentius, ita non est ira ira ini-*

mici pestilentior. Verum de nequitia mulieris hìc agitur, non inimici; unde de ea et Syrus sic vertit: *Non est caput venenosius capite serpentis, et non est inimicitia amarior ea quæ mulieris est.* Sic S. Chrysost. loco mox citando. Palacius per colubrum intelligit serpentem qui Evam, et per eam Adamum decepit, eosque à paradiso ejecit; aut certe caput basilisci, qui videndo occidit. Hugo vero: *Coluber*, inquit, *est diabolus, quasi colens umbras,* id est peccatores. Job c. 40: *Sub umbra dormit.* Caput colubri est prava suggestio dæmonis, Genes. 3: *Ponam inimicitias inter te et mulierem; ipsa conteret caput tuum.* Mulier hìc est sensualitas sive caro; ira mulieris, concupiscentia carnis. Nequam est suggestio dæmonis; sed nequior est concupiscentia carnis, quia corpus et animam polluit, 1. Cor. 6: *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.*

Rursum per *iram* accipe iram non subitam, sed continuam mulieris, quæ se malitiæ dedit: talis fuit Athalia, Jezabel, Herodias. Nam hæc et sequentia, ut recte advertit Jansenius, non ob id à Siracide dicuntur, quod propositum ei sit sexum femineum exagitare, in eumque invectivam texere, cum sexus ille à Deo institutus sit, ideoque bonus et laudandus, uti ostendit S. Hieron. lib. 1. contra Jovin. Sed perversarum mulierum pravam indolem, vitiaque acri oratione perstringere voluit, ut juvenes instrueret moneretque, primo, cum quanta discretione et judicio uxor sit diligenda; secundo, quanta prudentia agendum sit cum mulieribus, ne temere irritentur; tertio, cavendum esse ne illarum amori etiam in conjugio quisquam nimis indulgeat, easque perdite amet, ne ab eis perdatur, multo magis extra conjugium. Illustre est illud Simonidis carm. de vituperio mulierum, asserentis mulieres alias formatas ex vulpe, scilicet astutas et dolosas; alias ex cane, scilicet mordaces et rixosas, maritis oblatrantes; alias ex asina, otiosas et desides; alias ex equa, petulcas et lascivas; alias ex simia, philocosmas et fuci amantes; alias et optimas, ex ape, industrias, sedulas, operosas, prudentes, hasque à Jove dari maritis ei placentibus.

Porro, apposite mulier mala comparatur colubro, ob magnam utriusque affinitatem in concinnandis dolis, mendaciis, litibus, rixis, cædibus; adeo ut mulier nequam videatur esse serpentina, imo serpens: unde Plinius lib. 7. cap. 3. scribit mulieres aliquando serpentes peperisse. Huc facit quod S. Epiphan. lib. 3. contra hæres. sub finem, in Brevi Cathol. fidei expositione, n. 10. docet Evam significare feminam, Hevam vero cum aspiratione significare serpentem. *Sunt*, inquit, *Dionysiaci, qui Curetum sacris et carnium divisioni initiare solent, coronati serpentibus, evantes, et eva eva vociferantes, hoc est, Evam illam quam serpens decepit, invocantes, sive aspirata voce serpentem Hebraica lingua ad fraudem et errorem vocantes. Nam Eva, si tenui spiritu pronuntietur, feminam significat; sin aspiretur, Hebræi hoc vocabulo Heva serpentem intelligunt.* Hoc intellige ex appropriatione et usu loquendi Hebræorum posteriorum, qui forte Hevam vocarunt serpentem, eo quod Heva à serpente seducta, ejusque halitu quasi afflata serpentinos mores (quos in multis Evis, id est feminis, hodie videmus) induerit. Hinc et Syri חויא *chevia*, vocant serpentem, forte à radice חוי *chavi*, id est ostendit, judicavit, eo quod serpens pomum vetitum ostenderit Evæ, Eva Adamo. Alioqui *Heva*, vel ut Hebræi dicunt, *Chaffa*, ex primigenio etymo Hebræo idem est quod mater viventium, sive vivipara, uti ostendi Genes. 3. 20. Idem tradit Eusebius lib. 2. de Præpar. Evangel. cap. 5: *Quid dicam*, inquit, *de Dionysio, quem Menolem græce, id est latine totum furentem, appellant, cui Bacchæ orgia celebrant, et crudas carnes comedentes sacro furore initiantur, Evan, Evan conclamantes? Quæ vox aspirata secundùm exquisitam Hebræorum linguam feminei sexus serpentem* (puta serpentem feminam) *significat.* Ex Eusebio ergo id ipsum accepit et transcripsit Epiphanius. Hebræorum linguam intellige posteriorem, puta Syriacam; syriace enim serpens vocatur חויא *cheviia*, vel *chevia*, ob rationem paulo ante dictam; aut potius à radice חיה *chaia*, id est, vixit, quod serpens agilis sit et vivax. Unde חיה *chaia* vocatur animal ferum, quale imprimis est serpens. Ita Lexica Syriaca. Porro mulieris uti acerba est ira, sic et invidia serpentina; unde illud: *Mulieris livor omnem incendit domum.* Et illud Homeri Odyss. 11: *Non gravius et caninius aliud muliere;* canis enim est symbolum et speculum iræ ac invidiæ.

Audi S. Chrysost. homil. 15. ex variis in Matth. locis, quæ est de decollatione S. Joannis Baptistæ, et ex eo Damascenum parallelo 1. c. 76. hunc locum insigniter pertractantem: *Nulla*, inquit, *malitia æmulari potest mulierem malam. Attestatur huic verbo meo sapientissimus Salomon* (hic enim liber Siracidis à veteribus vocatur Salomonis, ob causas quas in proœmio recensui): *Quia non est caput super caput serpentis, et non est malitia super malitiam mulieris. O malum summum et acutissimum diaboli telum mulier! Per mulierem Adam in paradiso prostravit, et de paradiso exterminavit. Per mulierem mitissimum illum David, ut necem militis sui innocentis Uriæ Hethæi in epistola dolo mandaret, armavit. Per mulierem sapientissimum Salomonem in prævaricationis sacrilegium præcipitavit. Per mulierem fortissimum Samson rasum cæcavit: ut virtute crinili et decoris oculis spoliatus, ludibrio foret hostibus quibus fuerat ante terrori; cum his captivis molit, quibus dominabatur invictus. Per mulierem castissimum Joseph vinculis alligatum detrusit in carcerem. Per mulierem illum totius mundi lucernam Joannem capite truncavit. Et quid dicam de hominibus? Per mulierem Angelos è cœlo deposuit, id est, homines sanctos, qui ad cœlum pergebant: per mulierem cuncta omnino prosternit et jugulat, omnes interficit, omnes elidit, repletos ignominia et honore vacuatos. Mulier enim impudens nemini parcit, non Levitam honorat, non Sacerdotem reveretur, non Prophetæ defert.* Quocirca mali magnitudinem admirans exclamat: *O malum omni malo pejus! mulier mala, sive illa pauper sit, sive dives, duplex malum est. Si habeat facultates malitiæ suæ cooperantes, duplex malum, intolerabilis vipera, immedicabile venenum: scio ego et aspides blandimentis incantantium mitigari, et leones, et tigres, et pardos domita feritate mansuescere. Mulier mala, etsi injuriam patitur, etsi honorem accipiat, extollitur: hæc si potentis alicujus uxor sit, non cessat die ac nocte virum suum callidis stimulare sermonibus, blanda nequiter, et importuna violenter, donec mentem extrudat, ut similem sibi faciat maritum; improbis male suadet consi-*

liis, sicut Herodias fecit Herodi. Et inferius citans Dalilam, quæ Samsonem maritum suum prodidit, et Philisthæis interimendum tradidit: *Dic*, inquit, *mihi quæ bestia contra masculum suum talia aliquando meditata est? Quæ dracæna vult masculum perdere? vel quæ leæna marem suum jugulandum tradidit? Vides ergo quia apte dixit Sapientia: Quoniam non est caput super caput serpentis, et non est malitia super malitiam mulieris. Et ideo quisquis habet mulierem malam, cognoscat quoniam iniquitatum suarum portat mercedem; non caret testimonio veritatis. Audi denuo Sapientiam dicentem: Mulieris malæ et iniquæ portio dabitur pro operibus malis.*

23. COMMORARI LEONI ET DRACONI PLACEBIT (supple, magis, vel potius mihi: hoc enim est εὐδοκῶ, id est, approbo, velim, malim), QUAM HABITARE CUM MULIERE NEQUAM.] Tigurina: *Apud leonem et draconem commorari prævoptarim, potius quam habitare cum muliere improba;* Syrus: *Præstat habitare apud leonem et apud draconem, quam habitare cum muliere mala in domo;* tum quia leo et draco arte cicurantur, ac humilitate et beneficiis deleniuntur, uti patet de leone Androdi, qui, ob exemptam ab eo è pede suo spinam, eum à morte liberavit, teste Gellio lib. 5. cap. 14. Item vincuntur innocentia et sanctitate; uti patet in S. Saba, cui leo ultro speluncam suam concessit, eaque cedens excessit; et de leone S. Hieronymi, aut potius Gerasimi, qui ei quasi asinus serviebat, ac morienti ex dolore commortuus est, uti refert Joannes Moschus in Prato Spirit. cap. 107. Mulieris autem nequam nequitia est incurabilis, adeoque si te coram ea humilies, magis insolescet, et, si benevolus beneficusque in eam sis, magis exasperatur; tum quia leones et dracones caveis aut septis includi possunt, ut nocere nequeant; mulier autem nequam includi se non patitur; tum quia satius est subito à leone vel dracone occidi, quam lenta longaque morte per nequitiam perversæ uxoris cruciari et confici. Alludit ad Prover. 21. 19: *Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa et iracunda.* Audi S. Chrysost. homil. 15. ex variis in Matth. locis, et ex eo Damascenum Parall. 1. cap. 76: *Nulla*, ait, *in hoc mundo bestia similis est mulieri malæ; quid inter quadrupedia animalia leone sævius? sed nihil ad hanc; aut in serpentibus quid dracone atrocius? sed ne hoc quidem juxta mulierem malam et linguosam conferri potest; nam et leo et draco in malo inferiores sunt. Testificatur huic sermoni meo sapientissimus Salomon dicens: Cohabitare leoni et draconi melius est, quam cum muliere mala et linguosa. Et ne putes Prophetam in ironia hoc dixisse, ex ipsis rebus disce manifestius. Danielem leones in lacu reveriti sunt; justum vero illum Nabuthem Jezabel interfecit. Cetus Jonam in ventre custodivit: Dalila autem Samson circumventum illecebris, raso etiam capite deformatum, alienigenis tradidit. Dracones et aspides cornutæ Joannem Baptistam in deserto viventem subdita feritate tremuerunt: Herodias vero eidem caput abscidit, et tanti viri mortem in pretium saltationis accepit. Etiam corvi in morte paverunt, et Jezabel cum post illam redditæ per ipsum terris pluviæ gratiam persequebatur, ut pœnam mortis ei redderet, cujus orationibus depulsa generis humani fame et ipsa, licet indigna, vivebat.* Unde post multa concludit: *Mulier jumentum malum, vermis repens, atque in Momo domicilium habens, mendacii filia, paradisi custodia, Adami expultrix, hostis perniciosa, pacis inimica.* Hæc omnia hoc versu et præced. ex S. Chrysost. recitata pene ad verbum habet S. Ephrem tract. Adversus improbas mulieres tomo 1. Ex hoc loco suum distichum sumpsit S. Gregor. Nazianz. in Sententiis:

> Mala res est dracones, malefica res et aspides;
> Duplex malitia mulieris inter feras.

Et idem clarius in Distichis: *Horrendi sunt dracones, subdolæ aspides, utriusque feræ vim mulier complexa est;* et Græca suum illud: *Venenum naturaliter est aspidis mala mulier, feris omnibus immitior mulier mala.* Unde Diogenes conspicatus duas feminas clam inter se conferentes sermonem: *Sumit*, inquit, *venenum à vipera aspis mutuo*, uti refert Antonius monachus in Melissa, lib. 2. cap. 34. Denique Hugo omnes mulieris noxas hoc Disticho complectitur:

> Femina corpus, opes, animam, vim, lumina, vocem,
> Polluit, annihilat, necat, eripit, orbat, acerbat.

Idem mystice: Leo, inquit, est princeps crudelis, qui palam nocet; draco est hæreticus, qui occulte grassatur, utroque nocentior est nequitia mulieris. In *Pirke avoth*, id est, in Capitulis sive Proverbiis patrum Hebræorum, cap. 1. dicitur: *Sapientes pronuntiarunt hominem, quoties diutius cum muliere sermocinatur, primo, nocere sibimetipsi; secundo, à verbo legis discedere; tertio, inferni se carceribus ex tunc addicere.*

24. NEQUITIA MULIERIS IMMUTAT FACIEM EJUS: ET OBCÆCAT VULTUM SUUM TANQUAM URSUS, ET QUASI SACCUM OSTENDIT.] Græca Complut. tantum habent, ὡς ἄρκτος, id est, *tanquam ursus;* Rom. tantum ὡς σάκκον, id est, *quasi saccum.* Noster utrumque legit. Sensus est, q. d. Mala mulier sua malitia et nequitia mutat et obcæcat; græce, σκοτεῖ, id est, obscurat et infuscat vultum suum, aliàs hilarem et lucidum; ut scilicet instar torvi ursi, ac nigricantis et horridi sacci torva, tetrica, nigricans et horrida marito aliisque appareat, illumque contristet et percellat; ut videatur esse una Erynnys, vel Alecto. Unde Tigurina vertit: *Mulieris malitia deformat vultum ipsius, et tanquam ursi faciem ejus infuscat;* ursi enim fusca et torva sunt facie. Alii pro πρόσωπον, id est, vultum, legentes ὅρασιν, id est, aspectum, vertunt: *Nequitia mulieris immutat aspectum ejus, et obscurat vultum ejus, ut saccum ejus*, scilicet mulieris; græce enim est femininum αὐτῆς: Syrus tamen hæc accipit de marito; unde videtur legisse masculine αὐτοῦ, vertit enim: *Malitia mulieris malæ decolorabit ipsam faciem mariti sui, et nigram eam faciet, sicut color cilicii.* Utrumque verum; ira enim et tristitia vultus mulieris maritum pariter efficit iracundum aut melancholicum, ut vultu expallescat, iramque et tristitiam facie pallida, lurida et nigricante præferat.

Nota τὸ *obcæcat;* nam, ut ait Plinius lib. 8. cap. 36: *Oculi ursorum hebetantur crebro, qua maxime causa favos expetunt, ut convulneratum ab apibus os levet sanguine gravedinem illam.* Causam subdit: *Invalidissimum urso caput, quod leoni fortissimum; ideo urgente vi, præcipitaturi se ex aliqua rupe, manibus eo operto jaciuntur, ac sæpe in arena colapho infracto exanimantur.* Addit Lyranus ursum, si laminam

splendentem aspiciat, obcæcari. Ita invidia, cujus symbolum est mulier maligna, fulgore prosperitatis viri oculis dolet, hebetatur et excæcatur; inde invidia dicitur, quasi non videns, pingiturque cæca, quin et alios subinde excæcat, juxta illud vulgo tritum: *Da obolum Belisario, quem extulit virtus, cæcavit invidia.* Ursæ ergo occæcatio symbolice notat occæcationem invidi et invidiæ.

Aliter Hugo, q. d. Ex nequitia mulier scit immutare faciem suam unguentis, fuco et cultu vano, ut videatur pulchra, cum sit turpissima. Unde Ovid. de Remed. amoris:

> Auferimur cultu, gemmis auroque teguntur
> Omnia; pars minima est ipsa puella suî.

25. In medio proximorum ejus (id est, suorum: Hebræi enim idem pronomen habent absolutum et reciprocum, quod significat tam *ejus*, quam *suum*) ingemuit vir ejus, et audiens suspiravit modicum,] q. d. Maritus audiens alios queri de uxoris suæ morositate et torva facie, verbisque et gestibus asperis, ingemiscit et suspirat, sed modicum et tacite; quia præ pudore et ignominia, quod tam malam habeat uxorem, multum gemere non audet, nec plene suum cordolium aperire, juxta illud:

> Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Unde pro μικρα, id est, modicum, ut legit Noster, Græca jam legunt, πικρα, id est, amare, acerbe. Hinc Tigurina vertit: *Sedens inter vicinos suos vir ejus, propter ipsam invitus etiam ingemiscit graviter;* alii: *Inter proximos suos discumbit* (græce, αναπεσειται, quod Compl. vertunt, *decidet;* Roman. *concidet*) *vir ejus, et audiens* (hæc) *ingemiscit acerbe;* Syrus: *In medio proximorum suorum sedet vir stultæ, et contra voluntatem suam ingemiscit.*

26. Brevis omnis malitia super malitiam mulieris, sors peccatorum cadat super illam.] *Brevis*, græce, μικρα, id est parva. Sic c. 11. 3. dixit: *Brevis*, id est *parva, in volatilibus apis. Super malitiam*, græce προς κακιαν, id est, *præ malitia, ad malitiam.* Unde Syrus: *Multa est malitia, et non est sicut pravitas malitiæ mulieris.*

Sors peccatorum cadat super illam.] Primo, Palacius et Jansenius hoc explicant, q. d. Obtingat hæc mala sors, puta mulier mala, homini peccatori, non sancto; peccatores pro sua sorte et punitione sortiantur eam, ipsi soli cogantur perferre malitiam uxoris nequam. Hoc enim conjugium est par, dum improbus cum improba conjugatur. Absit tam misera sors à justis, contingat illa peccatoribus; quia nihil eis pejus in vita contingere potest, quam mulier nequam et rixosa. Ita Carolus V dicebat nihil pejus quem hosti suo imprecari posse, quam uxorem imperiosam. Huc facit illud S. Chrysost. apud Anton. in Melissa, lib. 2. cap. 34: *Qui habet uxorem malam, suorum se peccatorum mercedem accepisse intelligat.* Secundo, *sors peccatorum* est pœna et gehenna, q. d. Puniatur improba mulier pœna condigna vel hîc, vel in gehenna. Unde Tigurina vertit: *Sors scelerosorum eam opprimat;* et Syrus: *Sors delictorum cadat super eam.*

Tertio et genuine, q. d. Mulier nequam sortiatur maritum, qui eam pro meritis castiget, affligat, contundat; hæc enim sors inducitur hîc quasi pœna improbæ mulieris, ad malitiam ejus castigandam et edomandam, vel potius contundendam. Unde græce est: *Sors peccatoris* επιπεσοι αυτη, id est, *incidat illi*, incumbat in illam, opprimat illam, ut vertit Tigurina. Idem docet Salomon Proverb. cap. 5. 4. et Eccles. 7. 27. Idem à Salomone et Siracide didicerunt Plato et Philosophi. Unde Menander: *Thesaurus*, ait, *malorum est mulier mala. Ignis, et mare, et femina sunt tria mala: Ubicumque mulieres sunt, ibi mala sunt omnia.* Homerus Odyss. 11:

> Nihil femina gravius, nihil pejus.

Terentius in Hecyra:

> In eodem omnes mihi videntur ludo doctæ ad malitiam.

Philemon apud Stobæum, serm. 66:

> Immortale est malum necessarium, uxor.

Euripides lib. 1. Epigramm. Græcor.

> Furore multo sævit iratum mare,
> Pronique fluvii, et ignis acris impetus,
> Inopia acerba, acerba alia quàm plurima:
> Sed nihil ita acerbum et noxium, ut mulier mala.

Antonius monachus (non ille magnus S. Athanasii coævus, ut vult Trithemius de Scriptor. Eccles. sed alius eo inferior et posterior; citat enim Chrysost. Basilium, Nyssenum, Photium, Nilum et Damascenum) in Melissa lib. 2. c. 33. citat Aristippum, qui mulierem parvam, sed formosam conspicatus, dixit: μικρον μεν καλον, μεγα δε κακον, id est, *parvum quidem pulchrum, sed magnum malum.* Et cap. 34. citat Protagoram, qui, rogatus cur inimico filiam nuptui dedisset, respondit: *Quia nihil ei poteram dare deterius.*

27. Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier linguata homini quieto.] Tigurina *sedato*, q. d. Sicut ascensus in arenæ, utpote fluidæ, instabilis et lapidosæ, inquit Rabanus, cumulum, vel in collem arenosum, molestus est pedibus senis debilibus et infirmis; sic pariter uxor loquax, garrula et dicax, molesta est homini tranquillo, silenti et pacifico; illi enim occlamat, obstrepit, obmurmurat, oggannit, itaque ejus quietem turbat, eumque ad jurgia, lites, rixas et pugnas provocat. Rursum sicut difficillime senex ascendet per clivum arenosum (quia enim senex est, in arena figere pedes nequit), ita vir quietus difficillime linguacem uxorem ferat; quomodo enim querelas tam multas audiet eorum quos uxoris lingua vulneravit? Syrus vertit: *Sicut ascensus arenæ in pedibus senis, ita est mulier cujus lingua longa est adversus virum mansuetum.* De ascensu arenæ dixi cap. 18. 8. Huic facit illud Menandri:

> Tempestas in domibus est viris mulier.

Et illud Ovidii 2. de Arte amandi:

> Dos est uxoria, lites.

Et Juven. Satyr. 6:

> Nulla fere causa est, in qua non femina litem
> Moverit, etc.
> Semper habet lites alternaque jurgia lectus,
> In quo nupta jacet.

S. Hieron. lib. 1. contra Jovin.: *Qui non litigat,*

ait, *cœlebs est.* Xystus Pythagor. in Enchiridio citatus à S. Hieron. : *Nubere*, ait, *et filios procreare possum; scias utrumque. Si autem, tanquam prælium sciens, tamen pugnare vis, et uxorem duc, et filios procrea.* Denique Salomon: *Tecta perstillantia*, inquit, *mulier litigiosa*, Proverb. 19. 13.

28. NE RESPICIAS (legit προσιδῃς, jam legunt προσπεσῃς, id est, *incidas*, *impingas*) IN MULIERIS SPECIEM, ET NON CONCUPISCAS MULIEREM IN SPECIE,] id est, ob speciem, puta ob formam et pulchritudinem : *Propter speciem* enim *mulieris multi perierunt*, ut dixi cap. 9. 9.

Primo, hæc sententia accipi potest de muliere extra conjugium, q. d. Noli aspicere mulierem pulchram; ne pulchritudine ejus illicitus, eam concupiscas, et cum ea forniceris; oculi enim sunt in amore duces. Unde Tigurina vertit : *Ne offendas in pulchritudinem mulieris, nec mulierem libidinose concupiscas.*

Secundo, accipi potest de muliere, quæ quæritur ad conjugium, ut in uxorem ducatur, q. d. Cum quæris uxorem, noli primario respicere ad illius pulchritudinem, sed ad mores; quia pulchritudo cito deflorescit; unde tunc erit tibi tædio et tormento; et quia pulchræ solent sua pulchritudine superbire, esseque imperiosæ, ac maritis dominari. Denique pulchræ à multis ambiuntur, ideoque adulterii vel crimen, vel suspicionem incurrunt, juxta illud :

Lis est cum forma magna pudicitiæ;

itaque maritis zelotypiæ, infamiæ, odiorum, et sæpe mortis sunt occasio : hinc Maximus, serm. 39. Solon, inquit, rogatus an expediret uxorem ducere, negavit : *Quia*, inquit, *si duxeris formosam, habebis* κοινην, id est communem; *sin autem deformem, habebis* ποινην, id est pœnam. Idem Aristippo tribuit Antonius in Melissa, lib. 2. cap. 34. Quocirca viri prudentes moderatæ potius formæ, quam eximiæ et excessivæ, sponsas quærunt. Hunc sensum sequitur Syrus, cujus verba mox recitabo.

Tertio, accipi potest de muliere, quæ jam facta est uxor, q. d. Si habes uxorem, noli continuo respicere ad ejus pulchritudinem, ut propterea immodice utaris ipsa ad explendam libidinem potius quam prolium causa; hoc enim inordinatum, ideoque peccatum est. Unde Græca Complut. habent : μη προσπεσης εις καλλος γυναικος, και γυναικα μη επιποθησης εις τρυφην; quod sic vertas : *Ne impingas in pulchritudinem uxoris, et uxorem ne concupiscas ad delicias* : γυναιξ enim et uxorem et mulierem significat.

Moral. disce hìc quàm illecebrosa, vana et fallax, ideoque cavenda sit species mulierum. *Quid est pulchritudo?* respondet Socrates : *Est modici temporis tyrannis;* Theophrastus: *Est tacita deceptio;* Euripides in Helena : *Est rex infelix;* Petrarcha, libro 1. de remediis utriusque fortunæ : *Est velum oculis, laqueus pedibus, viscus alis, ut non facile vera discernat, nec virtutem sequatur, nec in altum aerem evolet : est hostis domesticus, raptor quietis, materia laboris, tormentum libidinis;* S. Hieronym. *Est oblivio rationis;* Proclus lib. de Anima : *Animæ*, ait, *deceptæ, propter veræ pulchritudinis ignorantiam, corporeas formas admirantur et depereunt;* S. Chrysost. ad Theodorum lapsum : *Est gypsum sepulcro inductum, est phlegma sanguine mixtum, pulchre per pellem pellucens;* detrahe pellem, vide quàm putida caro, quale sterquilinium in ventre, quale phlegma per os et nares distillet. Quocirca senex ille apud Joannem Moschum in Prato Spirit. cap. 217. dicebat : *Sal, cum ex aqua fiat, si aquam tangat, in aquam resolvitur; sic monachus, cum ex muliere sit genitus, si mulieri appropinquet, solvitur, atque in id desinit, ut jam monachus non sit.* Maximus vero homil. 39 : *Pythagoras*, inquit, *in ignem et in mulierem incidere æquale esse dicebat.* Sicut enim ignis calore, sic mulier sua forma et colore virum adurit, juxta illud : *Uritque videndo femina.*

Præclarius S. Gregor. Nazianz. orat. adversus mulieres se ornantes : *Pandoram*, inquit, *aiunt, cum ignis à Prometheo furtim sublatus fuisset, vindicandi hujus sceleris causa, mortalibus advexisse, pro bono videlicet atque utili igne, ignem alium malum ac pestiferum, quoque ardentius hominum animos inflammaret, omni eum pulchritudinis genere à diis instructum et exornatum fuisse. Ita cum suum quisque illecebræ ac fraudis genus in unum contulisset, tum vero confertam et cumulatam imposturam hominibus invectam esse; versutam nempe mulierculam, impudentem, dicendi suavitate præditam, perniciosum oblectamentum, facem perpetuo ardentem. Pandoræ filiæ sunt procaces omnes mulierculæ, perfrictæque frontis. At tu, Christi imago, da operam ut pudicitia prudentiaque clareas.* Et inferius : *Ab eo tempore, ô filia mea, tibi paterna lege cautum est ne pulchritudini tuæ unquam confidas. Omnem formæ elegantiam mihi breve ver affert, eamque hiemis asperitas protinus exstinguit. Aut enim eam præmature morbus frangit ac debilitat, aut ipsa certe senectus delet atque oblitterat. Hoc vero magis adhuc ridiculum; videas enim mulierem in deformitatis suæ conscientia adeo insolentem, ut turpitudine sua glorietur, Danaenque præ se contemnat.* Pandoram hanc graphice depingit Salomon Proverb. 7. Et paulo post, quanta sit formæ et pulchritudini ad illicium vis, declarans : *Quidam olim*, inquit, *ut Poetæ fingunt, inanis et informis Echus amore captus, per montes ac scopulos oberrat. Alius formam suam deperiens, ad amplexandum pulchritudinis exitiosæ simulacrum in fontem insiliit. Alius rursus perdito quodam atque insano fluminis cujuspiam amore flagrabat, nec pedem unquam ab adamata ripa referebat, aquam lambebat, manibus hauriebat, spumam arripiebat, nec tamen undis ullis amoris ardor exstingui poterat. Tam cæca et præpostera res est amor!*

S. Gregor. Nazianzeno de more adstipulatur S. Basil. lib. de Virginit. *Dux*, inquit, *prævius et pronubus oculorum jactus, est ejus, cujus manus ministræ sunt, tactus.* Hinc à S. Petro 2. Ep. 2. 14. oculi vocantur *pleni adulterii et incessabilis delicti;* et à S. Bernard. *Occasio peccati, indicium commissæ culpæ, causa committendæ.* Quin et Seneca, lib. de Remediis fortunæ : *Oculi*, ait, *irritamenta sunt vitiorum ducesque scelerum*, maxime luxuriæ. Virgil. Ecloga 8 :

Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error.

Et Propertius :

Si nescis, oculi sunt in amore duces.

Idem, lib. 1. Eleg. 1:

Cynthia prima suis miserum me cepit ocellis,
Contactum nullis ante cupidinibus.

Qui ergo animæ et castitati consultum vult, oculos compescat avertatque à feminis, imo procul ab eis quasi basiliscis, qui visu necant, aufugiat, juxta illud Apostoli: *Fugite fornicationem.*

29. MULIERIS IRA, ET IRREVERENTIA, ET CONFUSIO MAGNA.] Varia hìc lectio varium dat sensum:

Primo, Rabanus hæc jungit cum τῳ *in specie*, quod præcessit, q. d. *In specie*, id est, ex specie et forma, mulieris oritur ira, irreverentia et confusio magna;

Secundo, alii delent secundum *et*, sicque legunt et intelligunt: *Mulieris ira et irreverentia* (est) *confusio magna*, id est, magnam marito, sibique et suis affert ignominiam;

Tertio, alii, delentes primum *et*, sic explicant: *Mulieris ira* (est) *irreverentia et confusio magna;*

Quarto, Græca et Latina Romana utrumque *et* legunt: *Mulieris ira et irreverentia et confusio magna;* ut τὸ *magna* referatur ad tria, quæ præcedunt, q. d. Mulieris ira æque ac irreverentia, id est, inverecundia, et confusio, id est, ignominia quam marito sibique et suis affert, non est levis et exigua, sed magna et gravis. Si enim mulier sit iracunda et rixosa, irreverenter loquetur, agetque cum marito, eumque indigne tractabit, et magno pudore afficiet: maritum enim tractabit quasi famulum, cum sit ejus herus et dominus, juxta illud Dei mandatum datum Evæ et mulieribus: *Sub viri potestate eris*, Genes. 3. Quocirca Græca Complut. et Romana hunc versum connectunt cum sequenti, uti mox ostendam. Syrus vero connectit cum præcedenti; sic enim habet: *Ne commovearis erga speciem mulieris malæ, et etiamsi habuerit divitias, ne concupiscas eam; quia servitus gravis et ignominia, prava mulier, quæ intumescit* (vel *rebellis est*) *adversus maritum suum.*

Porro, mulieris vitium est ira, indeque impatientia, præcipitatio et furor. Iracundia enim præcipites feruntur in jurgia, verba et verbera, et ferrum et necem, tam suam, quam suorum. Unde Juvenal. Satyra 6:

Quoties, *ait*, facit ira nocentem
Hunc sexum, rabie jecur incendente, feruntur
Præcipites, ut saxa jugis abrupta.

Unde et S. Chrysost. homil. de decollat. S. Joannis: *Mulier*, ait, *cum injuria afficitur, insanit.* R. Moyses Ægyptius in lib. Perplexorum 3. cap. 49. idem dicit, idque tribuit debilitati sensus muliebris. Idemque propemodum tradit Plutarchus in lib. περι αοργησιας, id est, de cohibenda ira; *Sicut*, ait, *tumor accidit ex magna plaga in carne, ita in mollissimis animis si quis se præbeat dolori, hoc ipso quod major est imbecillitas, majorem elicit iracundiam, hacque de causa mulieres iracundiores sunt viris, ægroti sanis, senes juvenibus, infelices felicibus.* Abdicatus item ille medicus apud Lucianum in Dialogo, cui et ipse titulum fecit, asserit facilius feminas, quam viros, in insaniam prolabi, difficiliusque hujus morbi curationem recipere; ea potissimum ratione, quod multum habeant iracundiæ ac levitatis, facileque commoveantur, sintque illis vires corporis exiguæ. Seneca, libro primo de Ira, iram vocat *vitium muliebre.* Tritum est illud Telemachi libro 2. Epigramm.

Omnis mulier ira: habet autem bonas horas duas,
Unam in thalamo, unam in morte.

Menander: *Plus est*, ait, *periculi anum lacessere, quam canem.* Hebræorum sententia est nullam iram atrociorem esse ira muliebri: *Irritabile enim et vindex mulierum genus;* partim ob rationis inopiam, partim ob animi humilitatem. Nam veræ magnitudinis est injurias negligere, nec quosvis homines dignari ira sua, juxta illud: *Non est dignus Cæsaris ira.* Denique vere S. Clemens libro 2. Constitut. c. 37: *Ubi est ira*, ait, *ibi non est Dominus, sed amica Satanæ.*

Causam physicam iræ et furoris mulierum Lævinus Lemnius medicus, lib. 4. de Occultis naturæ miraculis cap. 13, asserit esse earum menstrua. Ego, inquit, hujus rei nullam causam propriorem excogitari posse video, quàm humorum virus ac colluviem, quam mulier singulis mensibus ex lunæ decursu congerit atque expurgat. Ubi enim illam irritari contingit, ut levissime assolet, tota illa humorum sentina agitata effumat, ac per corpus diffunditur, ita ut cor et cerebrum hujus fuligine ac favillis affici contingat, ac spiritus tum vitales, tum animales, qui iis partibus deserviunt, inflammari; eoque fit ut mulieres iratæ, juniores præsertim (nam aniculæ effetæ pacatiores sunt ob menses resides) rabiosæ latrent ac vociferentur, complosisque manibus indecoros gestus ac fremitus proferant; et, cum ratio in iis minus vigeat, judicium debile sit et exile, mens invalida, acrius efferantur, nec prorsus impetus animi cohibere possint. Et quo quæque in eo sexu vilior est, eo magis tumultuatur, atque effervescit ira implacabili. Hinc plebeiis et prostitutis (nam patriciæ aliquando decoro inserviunt, tametsi plerumque corrugatis naribus obmutescant, nec viros responso dignentur, pjancken Belgæ vocant), quoniam corpus fere obtinent vitiosis humoribus contaminatum, summa impudentia pari malitiæ conjuncta est, ita ut velut furiis agitatæ, nec consilio, ratione, pudore, monitis, blandimentis, quibus etiam feræ mitescunt, coerceri possint, quo minus fremant, atque ab insanis clamoribus desistant, adeo

Neque jus, neque bonum, aut æquum sciunt,
Melius, pejus; prosit, obsit, nihil vident,
Nisi quod libido suggerit,

ait Terent. Heautont. scen. 1. act. 4. Sic sui oblitæ fidem, decus, pudorem, famam, probitatem, pudicitiam, existimationem vilem habent, ac periclitari patiuntur. Hæc Lemnius.

30. MULIER, SI PRIMATUM HABEAT, CONTRARIA EST VIRO SUO.] Syrus: *Intumescit adversus maritum suum, et cor quod secum est* (vel *populi sui, vel gratiæ suæ*) *abscondit.* Sensus est, q. d. Si uxor ex opibus et nobilitate, quia scilicet viro ditior et nobilior, aut alia de causa primatum et dominium super virum usurpet et obtineat, non erit viro conformis, sed adversa et rebellis, eique contraria volet et imperabit: tum ut

ostendat suam præcellentiam et primatum, quia superba est : tum quia appetitus viri et feminæ diversi et contrarii sunt, perinde ac appetitus animalis sæpe contrarius est rationali, juxta illud Comici : *Novi ingenium mulierum. Nolunt, ubi velis ; ubi non velis, cupiunt ultro.* Mulier enim agitur passione, vir ratione et judicio : passio autem contraria est rationi et dictamini prudentiæ. Qui ergo sapit, quærat uxorem sibi opibus et nobilitate parem, vel inferiorem, non superiorem ; ne pro uxore dominam eamque imperiosam accipiat. Unde illud: *Si vis nubere, nube pari.* Græca hæc jungunt versui præcedenti, eumque cum præsenti in unum conflant, hoc modo : *Ira et irreverentia et confusio magna mulier, si subministret viro suo ;* hoc est, ut Tigurina : *Iracunda, impudens, et perquam probrosa est mulier, quæ viro suo sumptum suppeditat ;* Vatabl. *quæ viro suo prævit*, vel *sibi vindicat imperium;* quod Noster vertit, *si primatum habeat;* utrumque enim significat Græcum επιχορηγη : χορηγεω enim est, suppedito expensas, suggero, erogo, confero, præbeo, proprie choris sumptum præbeo, ludos publice exhibeo, ludos edo, ideoque in eis chorum duco, primus et princeps sum : unde χορηγος est choragus sive princeps choreæ, qui choreis præest, suppeditator expensarum et instrumenti ludicri ; et χορηγοι sive choragi vocantur chororum societatumque duces, tenentesque primatum, de quibus Aristot. lib. 4. Politic. Huc facit illud Philonis apud Antonium in Melissa lib. 2. cap. 34 : *Mulieri parere, contumelia est suprema ;* qui enim feminæ se subdit, effeminatur, lunamque colit, et ab ea fit lunaticus. Unde Spartianus in Caracalla narrat olim in Carrhis (quæ in Script. vocatur *Haran*) urbe Mesopotamiæ, lunæ masculæ et feminæ unicum simulacrum exstitisse : qui Lunum coluissent, imperium in uxores impetrabant ; qui vero Lunam adorassent, uxoribus se obnoxios volebant.

Ita olim imperabant feminæ apud Ægyptios Lyciosque, teste Herodoto : Sauromatæ in universum mulieribus parent. Divites feminæ principatum in domo sibi arrogant. Unde Satyricus :

> Intolerabilius nihil est quam femina dives.
> Malo Venusinam, quam te, Cornelia mater
> Gracchorum, si cum magnis virtutibus affers
> Grande supercilium, et numeras in dote triumphos.

Porro, cur indignum et contra naturam Deique ordinationem sit, ut mulier viro præsit, rationem dat Rabanus : *Quia*, inquit, *infirmior sexus fortiori sexui subjici debet, non præponi. Unde in initio mulieri peccanti, et virum seducenti, Dominus dixit : Multiplicabo ærumnas tuas et conceptus tuos; in dolore paries filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui. Hinc et Apostolus ad Timotheum scribens ait : Mulier in silentio discat cum omni subjectione ; docere autem mulierem non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Et cur hoc jusserit, mox causam reddidit, dicens : Adam enim primus formatus est, deinde Eva ; et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit.*

Jam occasio et stimulus ad primatum uxori est nobilitas et opes, si scilicet ipsa viro sit nobilior aut ditior. Pauper enim ducens divitem *dat seipsum, non illam ducit*, ait Menander : *Et non uxorem, sed dominam habet, cujus est famulus et servus*, ait Anaxandrites apud Stob. serm. 66; unde Martial. lib. 8. ad Priscum :

> Uxorem quare locupletem ducere nolim
> Quæritis ? uxori nubere nolo meæ.

Clare Aristot. 8. Ethic. 10 : *Dominantur uxores*, inquit, *propter amplitudinem patrimonii.* Et Comicus : *Argentum dote accepi, imperium vendidi.* Unde Antoninus Imper. passus est adulteria Faustinæ uxoris : *Quia*, inquit, *si hanc dimitto, dos reddenda est;* pro dote enim acceperat Imperium. Quare sapienter S. Ambros. lib. 1. de Abraham c. 2 : *Qui suavitatem quærit conjugii*, inquit, *non tam superiorem censu ambiat, non monilibus ornatam, sed moribus. Offendit plerumque virum, si se uxor nobiliorem noverit. Hæc proxima superbiæ est. Sara non facultatibus ditior, non genere splendidior erat : ideo virum imparem non putabat, ideo quasi parem gratia diligebat, ideo non censu est retenta, non parentibus, non propinquis ; sed virum proprium, quocumque pergeret, sequebatur : externa adiit, sororem se ejus asseruit.* Omnium ergo sapientum consilium est ducendam esse parem, non superiorem. Citat eos Tiraquellus lib. 5. connubiali, num. 16.

31. COR HUMILE, ET FACIES TRISTIS, ET PLAGA CORDIS (perperam Jansenius et alii legunt, *mortis*) MULIER NEQUAM,] q. d. Hæc tria mala irrogat viro suo mulier nequam, scilicet : cor ejus facit humile, id est, dejicit, sternit, affligit ; faciem ejus efficit tristem, ut dejecto et mœsto incedat vultu : quale enim est cor, talis est et facies : cor enim suos affectus per faciem prodit et enuntiat. Denique *plagam* et quasi vulnus lethale cordi ejus infligit, dum illud tanto dolore et tristitia sauciat, ut non raro viro mortis sit causa. Unde Tigurina : *Cor afflictum et vultum tetricum crucemque animi creat mulier improba ;* Syrus : *Tenebræ et plaga cordis mulier.*

32. MANUS DEBILES ET GENUA DISSOLUTA MULIER, QUÆ NON BEATIFICAT VIRUM SUUM,] q. d. Mulier improba, quæ sua modestia et probitate non beat, sed sua insolentia et nequitia infelicem efficit virum : hæc vires viri enervat, omne virile robur uti cordis, ita et corporis ei eripit, ut nec manibus operari, nec genibus incedere ei libeat ; sed animum despondens, chiragricus et podagricus, imo stupidus et quasi apoplecticus evadat : robur enim operandi est in manibus, ambulandi in genibus ; unde ait Isaias c. 35 : *Confortate manus dissolutas, et genua debilia roborate ;* et ex eo Paulus Hebr. 12 : *Remissas manus et genua debilia roborate.* Vide utrobique dicta. Tigurina paulo aliter legit : *Mulier improba creat manus remissas et genua resoluta, nec virum suum beabit.* Rursum, το *beatificabit* exponi potest, honorabit, beatum prædicabit. Unde Syrus vertit : *Dissolutio manuum et fractio genuum mulier, quæ non exhibet honorem et reverentiam marito suo.*

Denique pro ου μακαρισει, id est, non beabit, vel beatificabit, nonnulli legunt : ου παρακαλεσει τον ανδρα αυτης εν ςενωσει, id est, *non consolabitur virum suum in angustia.*

Sapienter S. Chrysost. homil. 27. ex variis in S. Matth. locis, et Auctor Imperfecti homil. 22. in Matth. *Uxor*, inquiunt, *neminem debet sapientiorem, fortiorem, formosiorem reputare quam virum suum; etsi sit alter sapientior, fortior, formosior : tamen coram oculis ejus talis apparere non debet. Perfectum enim odium, et perfectus*

amor judicium rerum non cognoscit ; sed quæ amat, judicat optima ; quæ odit, pessima. *Sic et omnis anima christiana, quæ sponsa est Christi, ita diligere debet Deum, ut nihil sit in mundo, quod amplius amet, quam eum, aut in tantum. Pro quanta autem parte plus aliquid amaverit, pro tanta parte minus amat Deum.*

Mystice, uxor cujusque est ejus professio, religio, ars, status, officium. Quare cuique religioso sua religio, præ cæteris omnibus, videri debet optima sibique congruentissima : grammatico sua grammatica, rhetori sua rhetorica, philosopho sua philosophia, fabro sua fabrilis, agricolæ sua agricultura, etc. videri debet optima, suæque indoli et moribus convenientissima, juxta illud c. 40. 18 : *Vita sibi sufficientis operarii condulcabitur, et in ea invenies thesaurum.* Et illud S. Pauli 1. Cor. 7. 20 : *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* Isocrates apud Maximum, serm. 13, rogatus *quis in hominibus esset dives*, respondit : *Qui sua sorte contentus est.* Nam, ut ait S. Chrysost. apud Anton. in Melissa part. 1. serm. 36 : *Qui se superiores respicit, nunquam videre potest quàm dives sit. Verum oportet sua sorte contentum esse, et Deo gratias agere.* Sic Martha sua sorte contenta sit, et Magdalena sua.

33. A MULIERE INITIUM FACTUM EST PECCATI, ET PER ILLAM OMNES MORIMUR ;] quia Eva, seducta à serpente, prima peccavit ; deinde Adamum seduxit : itaque omnes posteros eodem peccato inquinavit, illudque, ac consequenter ejus pœnam, puta mortem præsentem et æternam, reipsa in posteros per propaginem et generationem transmisit. Siracides, ut ostendat quàm antiquum et grande malum sit mulier, producit Evam matrem omnium, q. d. Olitanum et cum mundo natum est hoc mulieris malum : Evam enim matrem sequuntur ejus filiæ. Vide dicta Genes. 3.

Secundo, q. d. Ex Evæ peccato, puta ex peccato originali et concupiscentia, cujus initium et causa fuit Eva, omnia reliqua peccata prognata sunt, prognascuntur et prognascentur usque ad finem mundi, imo omnia quæ per totam æternitatem committuntur à damnatis in gehenna. Ita Syrus : *A muliere, inquit, inceperunt peccata, et per eam omnes nos morimur.*

Tertio, τὸ *per illam omnes morimur*, si formaliter et præcise, ut sonat, accipias, significat propter Evæ peccatum præcise, omnes posteros ejus contrahere peccatum originale, indeque mortis fieri reos. Quare probabiliter hinc colligunt nonnulli Theologi ex Eva sola peccante, etiamsi Adam non peccasset, omnes tamen posteros contracturos fuisse peccatum originale ; licet alii contrarium sentiant cum S. Thoma, 1. 2. q. 81. art. 5. Vide ibidem scholasticos. Quocirca S. August. lib. 1. de Peccat. merit. c. 16. et alii ex hoc loco contra Pelag. probant traducem peccati originalis. *In Ecclesiastico,* inquit, *scriptum est : A muliere initium factum est peccati, et per illam omnes morimur. Sive autem à muliere, sive ab Adam dicatur, utrumque ad primum hominem pertinet : quoniam mulier ex viro est, et utriusque caro una est ; unde scriptum est : Et erunt duo in carne una. Igitur jam non duo, inquit Dominus, sed una sunt caro*, Matth. 19. v. 5. et 6.

Moraliter hìc docet Siracides quàm cavendum sit à muliere, utpote quæ tot millionum hominum totiusque generis humani ruina exstitit. Unde S. Cyprianus de Singular. Cleric. *Separamini*, ait, *à contagione pestifera*, etc. *Aculeus peccati facta est forma feminea, et mortis conditio, non aliunde surrexit nisi de muliebri substantia. Quod Salomon ad nostram sollicitudinem memorat dicens : A muliere factum est initium peccati, et propter hanc omnes morimur. Inde mortales tenemur, nec teneri timemus.*

34. NON DES AQUÆ TUÆ EXITUM, NEC MODICUM, NEC MULIERI NEQUAM VENIAM PRODEUNDI.] Hæc sententia, et similes multæ in Proverbiis, proverbialiter per comparationem accipiendæ sunt, q. d. Sicut non expedit aquæ in vase conclusæ vel modicum dare aut permittere exitum per rimam aliquam ; quia alioqui sensim tota effluit : sic pariter non expedit nequam mulieri, puta uxori, filiæ, ancillæ, etc., vel in modico indulgere, ut ei veniam des prodeundi quò ei libuerit : sic enim sensim omne tuum maritale, vel paternum, aut herile jus et dominium excutiet, ut se in libertatem vindicet, ac deinceps se cohiberi et ad officium suum reduci non patietur. Nam nulla pene alia re magis gaudent mulieres quam libertate ; et, ut ait Cato Censorius apud Livium, lib. 34 : *Omnium rerum libertatem, imo licentiam desiderant.* Quin et S. Chrys. lib. 3. de Sacerdotio, asserit viduas tum paupertatis, tum ætatis, tum sexus nomine, immodicam sibi libertatem usurpare. Græca breviter et generaliter habent : *Ne des aquæ exitum, nec mulieri potestatem* ; Complut. μὴ δῶς διέξοδον ὕδατι, μὴ δὲ γυναικὶ πονηρᾷ παῤῥησίαν ἐξόδου, id est : *Ne des transitum aquæ, neque mulieri malæ libertatem exitus.* Est proverbium cum sua explicatione. Unde Tigurina : *Cave aquam vel minimum sinas erumpere, id est, improbæ mulieri ne patefacias viam licentiæ;* Syrus : *Ne des aquis exitum, neque mulieri faciem et dominium, vel potestatem et imperium* (*Dare faciem*, Syris est corridere, hilarem et blandum se alicui ostendere); *sicut enim rimula aquæ quæ abit et multiplicatur, ita mulier mala incedit et peccat.*

Porro hanc sententiam Palacius præcedenti recte connectit, q. d. Si Eva fuit seminarium malorum in orbe omnium, quia non fuit à viro cohibita ; erit pariter uxor tua in domo tua malorum omnium causa : tantum in malo mulier potest. Cohibe igitur et contine uxorem in officio : quod si nequam illa est, nulla ratione permittas eam domo exire ; ut enim cisterna aqua plena, si vel modicum ei foramen feceris, universa tibi prodit et perit : ita peribit tibi mulier nequam, si facultatem exeundi illi concesseris ; impudicarum enim est vagari et circumcursare, juxta illud de meretrice : *Garrula et vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, nunc foris, nunc in plateis*, Prov. 7. 11. De pudica vero ait David Psal. 127. 3 : *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ.* Galenus, 11. de Usu partium, docet naturam pilos viro contra frigus addidisse, feminæ negasse, quod domi se continere debeat. Præclare S. Gregor. Nazianz. in suo illo Monitorio mulierem alloquens :

Non multum extra vestibula mitte pedem, neque ad delectationem,
Nec ad popularem immodestam turbam : hæc enim pudorem
Aufert et prudentibus, oculos vero oculis miscet :
Pudor enim abiens, omnium genitor malorum est.

Et in Elegiis quas contra ornatas mulieres dictavit :

Mos est mulieribus (res pretiosa) domi manere
Plurimum, et divinis alloqui sermonibus.

Hoc idem mulieribus sancit S. Chrysost. hom. 60. in Joann. et hom. 10. in Epist. S. Pauli ad Tim. et lib. de Sacerdotio 3 : *Virginem*, inquit, *oportet undecumque tanquam muro circumseptam esse, et toto anno perrarò domo egredi, idque demum cum inexcusabiles ac necessariæ causæ urgebunt.*

35. SI NON AMBULAVERIT AD MANUM TUAM, id est, si ductum manus tuæ, id est, directionem, jussum et imperium tuum sequi nolit (*manus* enim significat potestatem, ducatum, auctoritatem), CONFUNDET TE IN CONSPECTU INIMICORUM] per suam obstreperam contumaciam, audaciam, rebellionem, improbosque mores, quibus te faciet ludibrium hostibus et æmulis tuis ; præsertim quando, te inscio, deflectet ad alios, cum iisque fornicabitur et adulterabitur ; huc enim ducet eam libertas, mobilitas animi et curiositas. Nam, ut ait Plutarch. lib. de Curiositate : *Adulterium est curiositas alienæ voluptatis.* Græci, hanc sententiam cum sequenti truncantes, in unam contrahunt hoc modo : *Si non procedit tibi ad manum, reseca eam à carnibus tuis.* Honestæ enim et morigeræ uxores solent cum viris ad manum collaterales procedere : quæ id non faciunt, superbæ, immorigeræ vel inhonestæ sunt. Complut. addunt : *Da et dimitte*, id est, da ei libellum repudii. Sic et Syrus : *Nisi ipsa sit veniens post te, carnem tuam* (uxorem, quæ est caro tua) *abscinde, da et dimitte è domo tua.* Hinc et Rabanus, addens copulam *et*, hunc versum cum sequenti ita combinat : *Si non ambulaverit ad manum tuam, et confundet te in conspectu inimicorum, à carnibus tuis abscinde illam*, etc. Quæ lectio magis quam nostra placet Jansenio. Verum nostram confirmant cætera Biblia, et stabiliunt Romæ correcta.

Præclare S. Ambros. lib. 3. Epist. 25. ad Eccles. Vercell. *Mulier*, inquit, *viro deferat, non serviat; regendam se præbeat, non coercendam. Indigna est conjugio, quæ digna est jurgio. Vir quoque uxorem tanquam gubernator dirigat, tanquam consortem vitæ honoret, participet ut cohæredi gratiæ.* Quin et Plutarch. in Moral. *Ut Philosophi*, inquit, *colentes principem, se reddunt nobiliores, non illum : sic uxores, subdentes se viro, laudem consequuntur ; conantes autem imperare, deterius audiunt, quam quæ subjiciuntur.* Et rursum : *Ut Geometræ negant moveri lineas et superficies sine corpore, sed unà cum corporibus moveri ; sic uxor et in seriis et ludicris, in fletu et risu, in lætis et tristibus, accommodet se marito.* Et Stobæus serm. 70 : *Sicut*, inquit, *speculi ex auro gemmisque constructi nulla fuerit utilitas, nisi formam sibi objectam repræsentet ; ita neque divitis uxoris fructus ullus est, nisi vitam exhibeat marito similem, et ingenium concors.*

36. A CARNIBUS TUIS ABSCINDE ILLAM, NE SEMPER TE ABUTATUR,] q. d. Si uxor sit obstrepera, immorigera, vaga ad libitum, *à carnibus*, id est, à corpore tuo, scilicet à thoro maritali, abjice eam, ne semper tuo affectu, modestia, licentia, patientia abutatur. Unde Complut. et Syrus habent : *Da, et dimitte illam*, q. d. Da illi libellum, ut eam ableges. Tigur. et Vatabl. *Fac eam abscindas à corpore tuo; da* (libellum repudii), *et eam repudia.*

Nota : Olim apud Judæos licebat maritis dare libellum repudii uxoribus, aliamque ducere ; per libellum enim repudii solvebatur vinculum matrimonii (unde Græca habent, διαλυσον, id est, *dissolve*), uti ostendi Deuter. 24. 1 ; libellum autem hunc dare poterant ob improbos mores uxoris : si scilicet esset rebellis, contumax, incorrigibilis ; Christus autem hunc libellum sustulit ; Matth. 19. Initio tantumque viris permittit divortium thori (puta, uxores dimittere è domo) idque ob solam fornicationem, ut, ea dimissa, aliam ducere non liceat.

Porro, Siracidi contrarium consilium dedisse videtur Ben Sira ; rogatus enim de mala uxore dimittenda, respondit : *Os, quod cecidit in sorte tua, rode ;* qua re alius est Ben Sira à Siracide, uti in Prologo ostendi. Quamquam hac in re conciliari possint, ut non sint contrarii, nimirum : *Os sortis tuæ rode*, si illud rodere queas ; sin autem, abjice illud : nimirum, si uxor corrigi aut tolerari possit, retine eam ; sin autem incorrigibilis et intolerabilis evadat, dimitte illam.

CAPUT VIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PERGIT AGERE DE MULIERIBUS ; QUARE PER ANTITHESES MULTAS OSTENDIT QUANTA SIT BONITAS MULIERIS PROBÆ ET SENSATÆ , AC QUANTA MALITIA IMPROBÆ ET INSENSATÆ.

1. MULIERIS bonæ beatus vir : numerus enim annorum illius duplex. 2. Mulier fortis oblectat virum suum , et annos vitæ illius in pace implebit. 3. Pars bona, mulier bona, in parte bona timentium Deum, dabitur viro pro factis bonis ; 4. divitis autem et pauperis cor bonum, in omni tempore vultus illorum hilaris. 5. A tribus timuit cor meum, et in quarto facies mea metuit : 6. Delaturam civitatis , et collectionem populi, 7. calumniam mendacem , super mortem omnia gravia. 8. Dolor cordis et luctus, mulier zelotypa. 9. In muliere zelotypa, flagellum linguæ , omnibus communicans. 10. Sicut boum jugum quod movetur, ita et mulier nequam : qui tenet illam , quasi qui apprehendit scorpionem. 11. Mulier ebriosa, ira magna : et contumelia, et turpitudo illius non tegetur. 12. Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, et in palpebris illius agnoscetur. 13. In filia non avertente se, firma custodiam, ne inventa occasione utatur se. 14. Ab omni irreverentia oculis cave, et ne mireris si te neglexerit. 15. Sicut viator sitiens ad fontem os aperiet, et ab omni aqua proxima bibet, et contra omnem palum sedebit, et contra omnem sagittam aperiet pharetram, donec deficiat. 16. Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit. 17. Disciplina illius datum Dei est. 18. Mulier sensata et tacita non est immutatio eruditæ animæ. 19. Gratia super gratiam mulier sancta et pudorata. 20. Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ. 21. Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamentum domus ejus. 22. Lucerna splendens super candelabrum sanctum, et species faciei super ætatem stabilem. 23. Columnæ aureæ super bases argenteas, et pedes firmi super plantas stabilis mulieris. 24. Fundamenta æterna supra petram solidam, et mandata Dei in corde mulieris sanctæ. 25. In duobus contristatum est cor meum, et in tertio iracundia mihi advenit. 26. Vir bellator deficiens per inopiam , et vir sensatus contemptus. 27. Et qui transgreditur à justitia ad peccatum, Deus paravit eum ad rhomphæam. 28. Duæ species difficiles et periculosæ mihi apparuerunt : difficile exuitur negotians à negligentia , et non justificabitur caupo à peccatis labiorum.

1. MULIERIS BONÆ BEATUS VIR : NUMERUS ENIM ANNORUM ILLIUS DUPLEX.] *Illius*, scilicet viri. Ita Græca, Romana et Syrus. Aliqui legunt, *illorum*, scilicet viri et mulieris sive uxoris. Ita Palacius. Viri enim bonæ uxoris anni sunt duplices ; tum quia diutius, et duplo amplius vivet ob bonitatem uxoris, ut scilicet vivat 70, vel 80 annos, qui aliàs tantum vixisset triginta, vel quadraginta ; mulier enim nequam tot molestias et mœrores parit marito, ut iis cito consumatur et contabescat; tum quia lætius et jucundius vivet; nam vita tristis potius mors est, quàm vita, adeoque dimidiata est mors, et dimidiata vita. Tristis enim et mœrens vivit vita naturali per respirationem, sensum et motum; sed moritur vita morali per ærumnas, dolores, angores et mœrores. Nam ut ait Martialis : *Non est vivere, sed valere* et vigere *vita.* Ita Tigurina : *Beatus*, inquit, *est vir probæ mulieris ; nam numerus dierum ipsius conduplicabitur;* Syrus : *Mulier bona* (id est, *mulieris bonæ*, est Syrismus et Hebraismus), *beatus est vir ejus ; quia dies vitæ ejus duplicati sunt.* Duplices hi anni viri, qui habet uxorem bonam, accipiendi sunt respectu viri qui habet uxorem malam ; hujus enim anni sunt simplices, quia dimidii et pauci. Palacius tamen accipit duplices respectu naturæ et naturalis complexionis. Annos enim quos natura cuique præscripsit, sicut ars, ita multo magis Deus augere et duplicare potest. Sicut enim *viri sanguinum non dimidiabunt dies suos*, Psal. 54, Deo minuente numerum annorum, quos sanguinariis natura taxaverat : ita bonis conjugibus anni sunt duplices, Deo duplicante annos illos quos natura dimidios decreverat; ut enim illos dimidiat, quia eos abhorret : ita hos duplicat, quia gaudet in eis. Hoc subinde verum, sed rarum est. Crebrius id accidebat bonis et piis in

Veteri Testamento, quibus felicitas terrena à Deo promissa erat; in Novo vero illa compensatur majore felicitate spiritali et cœlesti.

Tropologice, uxor bona vitam duplicem largitur marito; quia ei causa est, tum verbo et exemplo, tum sua concordia et pietate, ut vivat hîc vita gratiæ, et in futuro vita gloriæ; mala vero malum dans marito exemplum, eumque provocans ad impatientiam, lites, desperationem, aliaque scelera, est ei causa, ut moriatur hîc anima ejus morte peccati; in futuro vero morte gehennæ et æterna. Ita sancta Cæcilia maritum Valerianum sanctum et Martyrem effecit, et Clotildis Clodovæum, et sancta Elizabeth suum Lantgravium. Unde Hugo per *mulierem bonam* accipit B. Virginem, quæ fuit optima; quia summe pia, casta, benigna et modesta. Pia in opere, benigna in corde, modesta in sermone, casta in corpore et in mente, fortis in laborum et tribulationum firma perpessione. De qua Proverb. 11: *Mulier gratiosa inveniet gloriam.* Hæc sine dubio virum suum Joseph et beatificavit et lætificavit. Proverb. 12: *Mulier sapiens corona est viro suo.* Rursum, inquit, mulier bona et fortis est parochia tua, vel religio tua. Proverb. 5: *Lætare, juvenis, cum muliere adolescentiæ tuæ.* Sed dicit Salomon contra mutatores Ecclesiarum, vel desertores pro præbendis opimioribus: *Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum*, Proverb. 18. 22.

Mystice Rabanus: *Mulier bona*, ait, *aut specialiter justi ac boni hominis est anima, aut generaliter tota electorum Ecclesia, cujus vir beatus esse describitur; quia Christus (qui ejus vir est) beatitas et celsitudo in universo mundo prædicatur; numerus enim annorum illorum duplex, quia hîc vivit Ecclesia sub custodia mandatorum Dei cum honestate virtutum, et in futuro veraciter gaudebit in perceptione cœlestium præmiorum.*

2. Mulier fortis oblectat virum suum, et annos vitæ illius in pace implebit.] *Mulier fortis*, græce ανδρεια, hebr. אשת חיל *escet chail*, id est mulier virtutis, sive virago, vocatur mulier strenua, operosa, sedula, quæ judicio et consilio pollet, ac instar apis jugiter sollicita est, ut sua industria et labore familiam rite administret, filios rite educet, servis et ancillis de victu, vestitu et rebus omnibus provideat, rem familiarem augeat; denique viro, filiis, sibique opes, honorem et gloriam conciliet; qualem describit Salomon toto capite 31. Proverb. Hæc sane sua industria, labore, opibus oblectat virum suum, ideoque annos illius non in mœrore et labore, sed in pace et gaudio adimplet; facit enim ut ad plenam longamque ætatem cum quiete et lætitia perveniat, moriaturque cum Abraham, Isaac et Jacob in senectute bona. Rursum, *in pace*, id est in rerum omnium abundantia, quam parit sua strenuitate; hanc enim significat Hebræis שלום *scalom*, id est pax. Unde Tigurina vertit: *Mulier strenua virum suum exhilarat, facitque ut annos vitæ suæ exigat per tranquillitatem;* Vatablus: *Annos vitæ ipsius replet tranquillitate;* Syrus: *Mulier fortis oblectabit virum suum, et annos vitæ suæ in lætitia complebit*, scilicet ipse vir, sive maritus. Alia est ergo uxor bona à forti; bona enim est benigna, facilis, morigera, amans mariti et filiorum, item pia in Deum; fortis vero est prudens, virilis, industria, strenua. Quæ utrumque habet, perfecta est et heroina. Mulieres enim partim ex complexione phlegmatica, partim ex usu et otio, desidiosæ sunt, segnes et pigræ. Unde Hippocrates, lib. de Natura sive morbis virginum, scribit muliebrem naturam esse ignaviorem, ob idque plures feminas quàm viros incidere in terrores illos panicos et imaginosos, qui tam vehementer territant homines, ut desipiant, sibique larvas et dæmones spectare videantur, quo multæ exagitatæ se suspendunt vel enecant. Et Galenus, lib. 2. Temperamentorum, scribit mulieres viris pinguiores, eo quod sint vitæ magis desidiosæ; et, cum tarditas sit comes acediæ, hinc feminas tardas et cunctatrices videmus. Unde Plaut. in Milite:

> Mulier, *inquit*, nata est ex ipsa mora;
> Nam quævis alia, quæ mora est æque, mora
> Minor ea videtur, quæ propter mulierem est.

Et illud:

> Dum moliuntur, dum comuntur, annus est.

Quæ ergo hanc desidiam superant strenuitate, viragines sunt.

3. Pars bona, mulier bona, in parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.] *Pars* idem est quod sors, q. d. Sors bona est mulier bona: quocirca Deus, qui quasi modimperator, cuilibet suam sortem pro suo beneplacito et hominum merito admetiri et elargiri solet, bonam mulierem dabit viro bono pro mercede bonorum operum ipsius. Illa ergo probis dabitur *in parte*, id est tanquam pars et sors debita et propria timentium Deum. Hebr. enim ב *beth*, id est *in*, sæpe sumitur pro כ *caph* similitudinis, vel potius mensuræ, id est *sicut*, tanquam, quasi mensura mercedis adæquata merito. Unde Græca concise sic habent: *Mulier bona portio est bona, in parte timentium Dominum datur;* Tigurina: *Uxor bona, bona est obventio, pro præmio obtinget Dominum reverentibus;* Syrus: *Mulier bona dabitur viro, qui timet Dominum propter opera ejus bona.* Alludit ad Prov. 19. 14: *Domus et divitiæ dantur à parentibus; à Domino autem proprie uxor prudens.* Ubi nota τὸ *proprie*, q. d. Licet domus et divitiæ à Deo dentur; tamen hæc sæpe filiis à parentibus hæreditate relinquuntur, et hæreditario jure obveniunt; at vero uxor commoda, *proprium*, id est peculiare et eximium est Dei donum; licet enim talis à volente inire conjugium studiose et sollicite sit inquirenda; non tamen tam humana sollicitudine, quàm divina providentia à Deo ipso specialiter procuratur, ideoque ab eo precibus postulanda est. Id patet in Rebecca, Rachel, Sara, quas Deus proprie uxores procuravit Isaaco, Jacobo et Tobiæ. Deus enim, licet sua providentia omnia curet, magis tamen curat et procurat majora et magis necessaria: talis autem est uxor prudens, commodis moribus, et viri ingenio congruens; quia inde pendet quies, pax, sanctitas, salus et prædestinatio viri, filiorum et totius familiæ. Simile est in vocatione ad Religionem, in qua hæc potius Religio quàm illa, huic homini congruit, et à Deo præparatur, si Deum vocantem consulere, audire et sequi velit. Sensus ergo est, q. d. Qui à Deo vocatur ad matrimonium, in deligenda uxore non tam suæ aut parentum, sive phantasiæ, sive industriæ, debet inniti et fidere, quàm Deo, ab eoque assidue flagitare, ut sibi commodam uxorem dirigat. Simili sensu, linguæ custodia et directio tribuitur Deo potius

quàm homini, Proverb. 16. 1 : *Hominis*, inquit, *est animam præparare, et Domini gubernare linguam*. Et sortium distributio, ibidem v. 33 : *Sortes*, inquit, *mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur*. Unde Palacius censet bonam uxorem signum esse prædestinationis viri et filiorum, ac proinde eam dari à Deo prædestinatis; cætera vero bona dari tam reprobis quàm prædestinatis.

Aliter paulo Jansenius : Mulier bona, inquit, est bona portio, et bona sors, quæ dabitur viro in sorte et portione timentium Deum ; quia in ea sorte quam Deus promisit, et dare solet timentibus se, etiam includitur uxor bona.

Plura de hac gnome dicam in Salomonide, quod, Deo dante, erit proximum opus, Prov. 16. 14 ; inde enim eam mutuatus est Siracides.

4. Divitis autem et pauperis cor bonum, in omni tempore vultus illorum hilaris,] q. d. Quando hominis, sive divitis, sive pauperis, *cor bonum*, id est tranquillum, serenum, jucundum, lætum est, ob uxorem scilicet bonam et strenuam, tunc pariter in omni tempore vultus illorum erit hilaris, serenus et lætus; quia hilaritas cordis in hilaritatem oris et vultus se exerit. Hæc sententia spectat ad v. 2. Unde Syrus, transponens versum secundum in tertium, illum cum hoc quarto sic immediate connectit : *Mulier fortis oblectabit maritum suum, et annos vitæ suæ in lætitia complebit* (maritus), *sive dives sit, sive pauper, cor ejus bonum est semper, et facies hilaris;* Tigurina : *Uxor bona, etc., tam divitis cor erga Dominum* (legit enim προς κυριον, pro quo Noster et alii legunt, εν παντι καιρω, id est *in omni tempore*), *quam pauperis lætificat, ut omni tempore sint hilares*. Sensus est, q. d. Nec opes, nec honores, nec epulæ, nec quid aliud faciunt maritum felicem, sicut nec pauperies, ignobilitas, fames, sitis, infelicem; sed lætitia, vel mœstitia cordis et vultus, quam affert uxor bona vel mala; bona enim cor vultumque mariti serenat et exhilarat, mala vero confundit, contristat et contabescere facit. Sic *bonum* sumitur pro læto et jucundo, Psal. 132. 1 : *Ecce quàm bonum et quàm jucundum habitare fratres in unum !* Ex adverso, Matth. 6, ait Christus : *Sufficit diei malitia*, id est mœstitia et afflictio, *sua*.

5. A tribus timuit cor meum, et in quarto facies mea metuit.] Legit Interpres cum Complut. εφοβηθην, id est metuit, pro quo Romana legunt, εδεηθην; unde vertunt : *Et in quarto facie mea supplicavi*, vel *deprecatus sum;* ut ostendat quantum malum, quàmque hominem conturbans, ejusque cor et faciem immutans, sit mulier mala; comparat et anteponit eam tribus valde noxiis, quæ mire hominem affligunt, ideoque ab omnibus studiose vitantur. Sensus ergo est, q. d. Tria velut valde acerba timuit (græce, ευλαβηθη, id est reveritum est) cor meum : at in quarto, id est quartum (est enim Hebræum *beth* contactus), ita corde extimui, ut et facies mea expavesceret et expallesceret. Est Hebraismus, qualis est apud Amos c. 1. v. 3. 9 et 11 : *Super tribus sceleribus Damasci, et super quartum non convertam eum*, q. d. Tria scelera commiserunt Damasceni ; sed quartum adeo enorme est, ut vindictam mihi extorqueat. Vide ibi dicta. Unde Tigurina vertit : *Tria expavescit cor meum, quartumque facies mea exhorrescit ;* Syrus : *A tribus commotum est cor meum, et à quatuor* (id est à quarto; ponitur enim numerus cardinalis pro ordinali) *valde timui*. Porro quatuor hæc enumerat, dicens :

6 et 7. Delaturam civitatis, et collectionem populi, calumniam mendacem, super mortem omnia gravia,] q. d. Tria à quibus timuit cor meum, sunt primum, *delatura*, id est proditio *civitatis*, ut vertit Tigurina, q. d. Esse in civitate, quæ hosti proditur, ejusque expilationi, quassationi, cædi et furiis exponi, grave est malum. Ita Lyranus. Palacius vero pro *delaturam*, vertit, *adversationem*, qua tota civitas alicui fit adversa et contraria. Verum græce est, διαβολην, id est calumniam, criminationem, qua scilicet civitas, id est cives plerique ex rumore sinistro criminantur aliquem, illique aliquod crimen impingunt. Hoc enim grave est malum; tum quia per hoc reus infamiam publicam, æque ac odium civium omnium incurrit; tum quia per hoc non ab uno, sed ab omnibus civibus sibi metuere et cavere debet, ne morti, exilio et carceri addicatur. Unde Syrus vertit : *oblocutionem congregationis in multitudine populi;* διαβολη enim est calumnia, suspicio, invidia, obtrectatio, indignatio, ignominia, infamia, crimen, delatio ; unde διαβολος est calumniator, delator, diabolus. Radix enim διαβαλλω significat criminari, notam infamiæ afferre, damnare, injuria afficere, suspectum reddere, et invisum accusare, infamare, calumniari, decipere, traducere, obtrectare, crimen deferre. Hoc est quod ait Ecclesiastes, c. 7. 8 : *Calumnia conturbat sapientem, et perdet robur cordis illius;* ubi plura hac de re dicam.

Secundum est, *collectio populi*, græce, εκκλησια οχλου, id est congregatio turbæ, puta populi turbati et tumultuantis, id est seditio, ut vertit Tigurina, qua populus in aliquem resurgit, eumque deposcit ad necem ; qualem passus fuit Ephesi S. Paulus, suscitatam à Demetrio et aurificibus Dianæ, Actor. 19.

Tertium est, *calumnia mendax*, quia scilicet quis falso per accusatorem et testes accusatur, agiturque reus mortis, similisve mali. Inter hæc tria est gradatio : primo enim malum est in civitate sinistra fama laborare, et civibus esse suspectum ; secundo, pejus est, cum hæc fama et suspicio adeo crescit, ut contra eum coeat populus, ejusque caput petat; tertio, pessimum est, cum ex coitione furentis populi instruitur processus juridicus, quo per calumniam falsosque testes juridice et certo damnetur ad mortem, uti factum est Susannæ, Daniel. 13. et Naboth, 3. Reg. 21. Quocirca ab eo liberari se instanter obsecrat Psaltes, psal. 118 : *Feci*, inquit, *judicium et justitiam, non tradas me calumniantibus me. Suscipe servum tuum in bonum, non calumnientur me superbi*. Huc facit symbolum Pythagoræ : *Mustela è transverso offensa retrocede, id est, homines delatores fuge;* nam mustelam ore parere affirmant.

Porro, hæc tria dicit esse gravia super mortem, id est morte graviora et acerbiora; tum quia morte naturali gravior et acerbior est mors violenta, illata per judicem injuste, ob calumniam accusatorum testiumque falsorum ; tum quia magis diutiusque per multos annos, et subinde per totam vitam cruciant, quàm ipsa mors, quæ in ictu duntaxat sentitur, illicoque transit, ac hominem omni dolore et cruciatu

eximit. Unde illud : *Melior est mors quàm vita amara.*

Nota : Hæc tria valde gravia et molesta sunt viris etiam probis; qui tamen valde patientes, et in virtute provecti perfectique sunt, facile ea superant, sicut et mortem ipsam superant; præsertim si pro Deo, justitia, sanctitate, castitate vel virtute alia ista patiantur, imo in istis exsultant et triumphant; sicut S. Paulus exsultat in suis persecutionibus, calumniis, seditionibus, carceribus, plagis et verberibus, 2. Corinth. 11. Quia solet Deus iis qui calumnias et injurias patienter tolerant, magnas immittere illuminationes, vires, animos et consolationes spiritales, ut propter eas in calumniis mire gaudeant, nolintque illis carere.

Narrat Climachus, gradu 4. de Obedientia, Abbakirum in monasterio à fratribus quotidie asperis verbis et verberibus excipi solitum, atque omnia humiliter atque constanter tolerasse usque ad mortem, sibi persuadendo hæc sibi fieri non ex odio, sed probationis et virtutis augendæ studio; unde moriturus exsultans, dixit : *Gratias ago Domino Jesu Christo et vobis, quia propter id quod me tentastis in salutem, ecce decem et septem annis permansi immunis à tentatione dæmonis.* Ibidem narrat Macedonium Diaconum, sine culpa, à suo Superiore probationis ergo, suo Ordine dejectum, et pœnitentiæ mancipatum, sine tristitia omnia tolerasse, quasi non ipse, sed alius fuisset increpitus; imo cum Ordini suo à Superiore restitutus esset, rogasse eumdem ut ad pristinam degradationem et ignominiam relegaretur, ac Superiorem conscium virtutis ejus id ei indulsisse : qui deinde ipsi Climacho miranti ejus inter novitios humilitatem et pœnitentiam, causamque quærenti confessus est, dixitque : *Nunquam sicut nunc evacuationem omnis prælii, et luminis divini dulcedinem in meipso perspexi.* Hinc S. Franciscus aiebat : *Perfecta lætitia est, cum quis libenter amore Christi injurias et opprobria sustinet.* Talis enim cum S. Paulo dicit : *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Et noster S. Ignatius Fundator Societatis Jesu, ob pietatis ministeria mille calumnias passus, ac sæpius in carcerem conjectus, gaudebat et exsultabat in spiritu, dictitans hoc esse summum fidelium bonum et gaudium in hac vita, atque hanc unicam et compendiariam ad culmen virtutis et perfectionis esse crucis viam. Hoc est quod ait S. Jacobus c. 1 : *Omne gaudium existimate, fratres, cum in varias tentationes incideritis.* Ubi plura hac de re dixi.

8 et 9. Dolor cordis et luctus, mulier zelotypa. In muliere zelotypa flagellum linguæ, omnibus communicans.] Quartum est hoc malum pessimum, tria jam dicta longe superans, nimirum mulier zelotypa, quæ scilicet suspicatur maritum aliam mulierem præ se diligere sibique anteferre, ideoque ei diffidit. Unde Rabanus legit : *Mulier infidelis*, id est diffidens; græce, ἀντιζηλος γυναικι, id est rivalis mulieris, æmulæ æmula, zelotypa in zelotypam, qualis fuit Anna Phenennæ, 1. Reg. 1; Saræ Agar, Genes. 16; Rachel Liæ, Genes. 30. v. 1 et 15. Olim enim Judæis licita erat polygamia, id est pluralitas uxorum; in qua facile oriebatur zelotypia, ut una suspicaretur, doleret et quereretur se minus à marito diligi, aliamque sibi anteferri, melius vestiri, tractari, honorari, etc.; suspicax enim est sexus ille infirmior, minorisque animi et judicii. Atque ob hanc causam inter alias sublata est à Christo polygamia.

Sensus ergo est, q. d. Mulier zelotypa, et rivalis suæ æmula, marito et familiæ non consolationem et gaudium quod sperabatur, sed cordis dolorem et luctum affert. Rationem subdit : *In muliere zelotypa flagellum linguæ*, q. d. Quia mulier zelotypa lingua sua assidue flagellat maritum suis querelis, suspiriis, indignationibus, expostulationibus, litibus, rixis, jurgiis, conviciis, maledictis. Porro, hoc *linguæ flagellum* non est domesticum tantum, id est privatum, secretum et inter domus parietes conclusum; sed *omnibus communicans*, quia zelotypa suam zelotypiam, indignationem, amaritudinem celare nequit, sed omnibus cognatis, amicis, vicinis, imo quibusvis obviis, eam communicat et exponit, conquerendo de marito, quod aliam plus amet, sibi infidus sit, se indigne tractet, etc. Unde Græca sic habent : *Dolor cordis et luctus mulier zelotypa in mulierem zelotypam, et flagellum linguæ communicans*; Tigurina : *Dolor animi luctusque est mulier æmulans mulierem et flagellum linguæ cum quibusvis communicans*; alii : *Quæ omnibus communis est*; Syrus : *Et plaga linguæ omnia simul.* Aliter Palacius : *Omnibus communicans*, inquit, quia ex omni re occasionem conquerendi de marito, lamentandi et expostulandi accipit, imo quærit et captat. Quocirca recte S. Chrysostomus, hom. 55. in Genes. *Grave*, inquit, *malum est zelotypia, et desinit in insipientiam.*

Porro, zelotypia maxime laborant mulieres, cujus ratio et origo est, quod laborant φιλαυτια, suî sint amantiores, sibique nimis placeant. Ita Philo apud Eusebium, lib. 8. Præparat. c. 4 : *Mulier*, inquit, *nimium seipsam amat, etc., et zelotypia maxime mordetur.* Et Plutarchus, lib. de Tranquillitate, inter proprias mulierum passiones ponit zelotypiam. Hinc et Poeta :

Incendit omnem feminæ zelus domum.

Audi exemplum mirabile et miserabile. Mulier ex marito filium susceperat; marito defuncto, alium duxit, ex quo pariter filium genuit. Hic secundus maritus unà cum hoc filio suo priorem filium, puta privignum, quem illa de priore marito susceperat, clanculum interemerunt, ut soli mulieris essent hæredes. Mulier, imo mater, id resciens, in zelum, imo furorem acta, tam maritum quàm filium interemit. Rea viricidii et filiicidii, ob casus implexi novitatem delata fuit ad Areopagitas. Illi hinc videntes reatum criminis, inde dolorem justum, qui ream ad talionem vindictæ impulerat, causa indecisa hanc protulere sententiam : *Rea et læsi post centum annos nostro tribunali sistantur.*

Audi aliud mirabile, sed memorabile et imitabile. Æsopus Mythologorum princeps Enno filio suo hæc præcepta vitæ dedit : *Fili, ante omnia time Deum. Regem honora. Inimicis tuis terribilem teipsum præbe, ne te contemnant; amicis facilem et communicabilem, quo longe benevolentiores tibi sint. Semper uxori tuæ bene adhære, ne alterius viri periculum facere velit : leve enim mulierum est genus; ac adulatum, minus malum cogitat. Linguæ continens esto. Bene agentibus ne invide, sed congratulare; invidens enim teipsum magis offendes. Domesticorum tuorum satage, ut te non solum ut dominum timeant, sed etiam ut*

benefactorem venerentur. Ne pudeat discere semper meliora. Mulieri nunquam credas secreta: nam semper armatur, quomodo tibi dominetur. Salutato facile qui tibi occurrunt, sciens et catulo caudam panem comparare. Bonum esse ne pœniteat. Susurronem ejice domo tua. Nam quæ à te dicuntur ac fiunt, aliis communicabit. Fac quæ te non mœstificent. Contingentibus ne tristare. Neque prava consulas unquam, neque mores malorum imiteris. Ita Planudes in Vita Æsopi.

10. SICUT BOUM JUGUM QUOD MOVETUR (σαλευόμενον, id est motum, agitatum, concussum), ITA ET MULIER NEQUAM; QUI TENET ILLAM, QUASI QUI APPREHENDIT SCORPIONEM.] Nequitiam mulieris repræsentat per duas similitudines: unam jugi agitati; alteram scorpionis. Prior huic loco apposita est: à jugo enim dictum est conjugium; conjuges enim sunt quasi duo boves jugales, qui in eodem jugo copulati currum trahunt, vel aratro terram sulcant. Sicut ergo jugum si agitetur, sive quia nimis est laxum, sive, quia alter bos jugi impatiens illud concutit, ut excutiat; sive quia auriga vel quis alius illud agitat, illique vim infert: Si, inquam, jugum agitetur, impedit boves, ut currum vel aratrum vix trahere queant; quin et boves ipsos offendit et lædit: ita pariter mulier nequam suis litigiis et nequitia totum conjugium concutit, virumque et familiam offendit et lædit. Unde Tigurina: *Similis jugo boum laxitate inquieto est mala mulier; qui eam sibi adsciscit, perinde facit ac qui apprehendit scorpionem.* Nam, ut explicat Palacius, ut jugo boum unus inquietus turbat alterum, quamvis quietissimum; ita in jugo matrimonii uxor zelotypa inquietissimum virum reddit, quamvis sit ille quietissimus; et sicut qui tenet diu scorpionem, non evadet quin pungatur ab eo: ita qui uxorem tenet nequam, maxime zelotypam, mortifere pungetur ab ea; solent enim hujusmodi viri aut uxorem occidere, aut in desperationem incidere, aut certe cura rei familiaris abjecta patriam etiam relinquere. Hic verum est vetus dictum: *Sero detrectat jugum, qui subiit.* Prius inquire in mores uxoris, antequam eam ducas: nam ubi duxeris, jugum illius et mores tibi ferendi sunt, nec illos excutere poteris.

Nota: Nequam mulier comparatur scorpioni; primo, quia *solus inter insecta scorpio longo spiculo armatur, et bracchia quinque bisulcis dentata forcipibus habet*, ait Aristot. lib. 4. de Histor. Animal. c. 7. Ita mulier nequam virulentæ linguæ spiculo armatur, brachiaque habet dentata, quibus maritum apprehendat, lacessat, vexet; secundo, scorpio pestilentissimus est et exitialis; nam, ut ait Plinius, l. 11. cap. 25: *Scorpio est pestis importuna veneni serpentium, nisi quod graviore supplicio lenta per triduum morte conficiunt;* ita nequam mulier assidue virum cruciat, et lenta cum tabe conficit; tertio, scorpio cauda arcuato ictu dolose eum, quem cornibus tenet, ferit; quia ei, ait Plinius, *semper cauda in ictu est, nulloque momento meditari cessat, ne quando desit occasioni. Ferit et obliquo ictu et inflexo.* Ita nequam mulier, esto blandiatur, in cauda, id est, in fine, aculeum dolose exerit, omnique occasioni, qua nocere possit, intendit et invigilat; quarto, venenum scorpionibus, ait Plinius, *est medio die, cum incanduere solis ardoribus; itemque cum sitiunt, inexplebiles potu;* ita et mulier nequam, cum vino æstuque incaluit, venena sua ejaculatur; eadem bibax est et mero inexplebilis; quinto, scorpiones non nocent iis quibus non est sanguis, ait Plinius: ita mulier nequam non nocet viris mortificatis, in quibus non est cupiditas (hujus enim sedes et symbolum est sanguis); sed eis potius virtutis et victoriæ est materia. Rursum, mulier nequam et rixosa, æque ac diabolus, tabidis peccatoribus non insidiatur, sed bonis et probis, quibus est succus et sanguis virtutum; ita et maledicus eosdem impetit. Nam, ut in eumdem ait Martial. in Xeniis:

> Quid dentem dente juvabit
> Rodere? carne opus est, si satur esse velis.

Sexto: *Quidam*, ait Plinius, *à scorpionibus fœtum devorari arbitrantur; unum modo relinqui solertissimum, et qui se ipsius matris clunibus imponendo, tutus et à cauda, et à morsu loco fiat. Hunc esse reliquorum ultorem, qui postremo genitores superne conficiat. Pariuntur autem undeni.* Ita mulier nequam suas proles non raro sua molestia conficit, aut nequitia enecat; unde et ab iis vicissim è medio tollitur. Septimo, morsus scorpii remedium est: *Ipsius cinis potus in vino*, ait Plinius; ita mulieris nequam remedium est ipsius interitus, quo in cinerem convertetur. Dum enim cogitat maritus illa se brevi per mortem liberandum, solatur suos, quos ab illa patitur, dolores et ærumnas. Potissimum vero scorpio cornibus stringens, sed cauda pungens, notat mulierum nequitiam et dolum, maxime quo nocent, dum amorem simulant. Unde Antonius in Melissa, libro 2. capite 34, ex Socrate ait: *Cum te amare atque appetere se dicit mulier, ab ea magis tibi metuendum est, quàm cum maledicit.* Hinc Euripides mulieres vocat *fucatum malum.* Unde idem in Hippolyto:

> Odi mulieres, te vero præcipue;
> Quæ cum male egeris, blande loqueris.

Et P. Syrus in Mimo: *Aperte*, ait, *cum mala est mulier, tum demum est bona;* nam, ut ille de eadem loquens, ait: *Nota res mala optima est.* Unde Josephus, l. 5. Antiq. c. 17, scribit Samsonem, cum suum ænigma de leone et ape, Philisthæis à sua Dalila proditum cognovisset, exclamasse:

> Nihil est dolosius femina.

Et Poeta:

> Sidera non tot habet cœlum, nec flumina pisces,
> Quot scelerata gerit femina mente dolos.

Et alter:

> At crudele genus, nec fidum femina nomen.

Denique ex cancro nasci scorpium tradunt Physici. Audi Plinium, lib. 9. cap. 31: *Sole cancri signum transeunte, et ipsorum (cancrorum) cum exanimati sunt, corpus transfigurari in scorpiones narratur in sicco.* Ovidius vero nullum tempus designans, absolute idem asserit:

> Concava, *inquit*, littoreo si demas bracchia cancro,
> Cætera supponas terræ, de parte sepulta
> Scorpius exibit, caudaque minabitur unca.

Ita mulier, quæ cancri more incedit retrorsum, semper adversa marito, illi renitens, obluctans, obtrectans, tandem vertitur in scorpium, certumque marito parat virus et exitium; sicut enim sensim increscit virus serpentum, sic et malitia mulierum. Unde, sicut serpentes tandem crescunt in dracones, omnibus animalibus formidabiles et exitiales; sic et mulieres, crescentes in improbitate, tandem evadunt furiæ infernales.

Mystice, uxor nequam est propria voluntas, cui dum animalis homo velut malæ conjugi fœderatur, peccatorum et imperfectionum innumerabilium, onere premitur, agitatur et cruciatur assidue. Nam propria voluntas totam interiorem domum turbat, hominibus et Deo repugnat, et eam amplectentem quasi veneno contaminat. Hæc quæ primo aspectu libertatem sapit, et hominem videtur facere sui juris, si intimius inspiciatur, magis premit jugo importabili, quod, qui non vult perire, debet excutere. Optime namque dixit S. Bernardus, tract. de Diligendo Deo, sub finem: *Tunc dixerim quemque sibi fecisse suam legem, quando communi et æternæ legi propriam prætulit voluntatem, perverse utique volens suum imitari Creatorem; ut, sicut ipse sibi lex suique juris est, ita is quoque seipsum regeret, et legem sibi suam faceret voluntatem, grave utique et importabile jugum super omnes filios Adam; heu! inclinans et incurvans cervices nostras, adeo ut vita nostra inferno appropinquaret;* hæc ille. Qui et addit de hoc jugo sanctum Job fuisse locutum, cum dixit: *Et factus sum mihimetipsi gravis.* Ille enim seipsum gravat, qui jugum propriæ voluntatis excutere et ablegare non curat. Vide Cassianum, l. 4. de Instit. renunt. c. 8, ubi docet impossibile esse mortificare voluptates et desideria concupiscentiæ, nisi quis prius didicerit mortificare propriam voluntatem; et c. 24. docet propriam voluntatem crucifigendam, crucique Christi affigendam esse.

11. Mulier ebriosa, ira magna; et contumelia, et turpitudo illius non tegetur,] q. d. Mulier ebriosa iracunda est et contumeliosa; cum enim incaluit mero, rixatur et plaustra conviciorum in maritum cæterosque domesticos evomit; quare eadem marito magnam affert iram et contumeliam. Irascitur enim maritus ob ejus ebrietatem moresque ebriosos, qui ei sunt probro et dedecori. Licet enim ipsa subinde suam turpitudinem, puta ebrietatem moresque ebriosos, tegere et celare velit; tamen ipsi seipsos ipsamque produnt, juxta illud: *Vinum, nummi et amor dissimulari non possunt.* Unde Græca habent: *Et turpitudinem suam non teget,* q. d. Ipsa suam ebrietatem, indeque garrulitatem, petulantiam, inverecundiam et libidinem verbis gestibusque patefaciet. Et Tigurina: *Noxa magna est mulier ebria et indomita* (Græca enim nonnulla addunt καὶ ῥεμβὰς), *ut quæ non celet suam turpitudinem.* Viri enim, cum fortius habeant cerebrum, majorique polleant ratione et judicio, suam ebrietatem, animique secreta celare possunt. Unde in his non adeo probrosa est ebrietas; at mulieres, cum debili sint cerebro, ratione et judicio id facere nequeunt: unde ebriæ produnt internam concupiscentiam et vitia; quocirca in illis dedecorosa est ebrietas, præsertim quia ebrietas laxat frena pudori, qui custos est pudicitiæ, indeque fiunt impudentes et impudicæ. Syrus: *Furor magnus mulier ebriosa* (hæc enim quasi furia furibunda in omnes bacchatur et furit) *et insana, quia ipsa ignominiam suam non celabit.*

Nota: Complut. Tigur. et alii addunt καὶ ῥεμβὰς, quod Complut. vertunt, *mente aliena* (unde Gallicum *rêver* et *rêverie*); Rom. *vaga;* Tigur. *indomita;* alii, *inconstans.* Nam ῥεμβασμὸς ἐπιθυμίας vocatur inconstantia concupiscentiæ, Sap. 4. ῥέμβω enim est circumverto, circumvolvo, irrito: ῥεμβεύω est circumeo, vagor, fluctuo, uti facit mulier ebria.

Porro, monet hoc Siracides, eo quod mulieres malæ bibaces et vinosæ sunt; exemplo sit Cleo illa mulier adeo bibax, ut nullus eam vincere aut tentaverit, aut potuerit, ut indicat illud epigramma Phalæci apud Athenæum, l. 10. c. 12. in fine:

> Auratam vestem et croceam succincta Lyæo
> Ista dedit patri munera magna Cleo.
> Symposiis quoniam præstabat; quam bibere æque
> Nullus tentavit vincere, vel potuit.

Ut non sine causa D. Paulus, 1. Tim. 22, mulieres sobrias esse præceperit; et, Tit. c. 2, ne anus multo vino serviant. Quem locum interpretans D. Chrysost. *Idem,* ait, *mulierum et senectutis vitium est; nam quod ætate frigescant, magno potationis inserviunt studio. Quocirca eas hinc maxime admonet, ut omnibus ex partibus ebrietatis vitium amputent, eas ab hoc morbo remotissimas esse cupiens, atque irrisionem, quæ hinc exsurgit, effugere; sciens scilicet eas huic vitio esse addictas.* Huc spectat, quod in festo Bacchi femina potius quàm vir populo liba suppeditabat; quoniam feminarum greges, quas Mænadas vocabant, Bacchum ipsum sequebantur, veluti vinosiores quam viri, et anus præsertim. Ex quo Ovidius, l. 3. Fastor. ait:

> Femina cur præstet, non est rationis opertæ;
> Femineos thyrso concitat ille choros.
> Cur anus hæc faciat, quæris? vinosior ætas
> Hæc erat, et gravidæ munera vitis amans.

Juvenalis autem Sat. 6. de muliebri vini bibacitate ita scribit:

> Tanquam alta in dolia longus
> Deciderit serpens, bibit et vomit.

Nam et Plinius, l. 10. c. 72, et iterum, l. 22. c. 23, tradit serpentes præcipue vinum appetere, tanquam scilicet illud invideant serpentes mulieribus, earum hostes perpetui à Deo opt. max. Gen. cap. 3. destinati, ne scilicet in ea re ab illis vincantur; ita Tiraquellus, lege 9. connub. num. 203.

Quocirca S. Chrysost. hom. 71. ad Popul. graviter pronuntiavit nihil esse turpius ebriosa muliere. Et in Acta Apostolorum homil. 28: *Nihil,* ait, *fœdius muliere ebria; obscuratur ei visus, turbatur serenitas et puritas oculorum, quasi nube quadam radiis solaribus succedente, opus illiberale et servile, et omni ignobilitate plenum. Quam insuavis est mulier vinum spirans, etc.* Et paulo post: *Da formosam puellam turbulentam, loquacem, conviciatricem, ebriam et sumptuosam, nonne quavis re fœda ac turpi deformior est?* Et sanctus Hieronymus, aut quisquis est auctor in Regula sanctimonialium ad Eustochium, cap. 36, asserit sacrilegium esse ebrie-

tatem in femina. Denique Clemens Alex. lib. 2. Pædag. cap. 2, citans hunc Siracidis locum, ex eo ostendit ebrietatem in femina admodum esse turpem. Hac de causa veteres mulieribus vinum interdicebant. Exstat Romuli lex : *Si vinum biberit* (uxor) *domi, uti adulteram puniunto;* ex ebrietate enim facilis in adulterium est prolapsus. Plinius, l. 14. cap. 13, scribit Mecennii uxorem, quod vinum bibisset, interfectam à marito, eumque cædis à Romulo absolutum. Idem testatur Valer. Max. lib. 6. c. 3, ubi *Mecennium* vocat Metellum. Eadem de causa Fatuam, Fauni regis Latii uxorem, à marito virgis cæsam usque ad mortem narrat Arnob. l. 5. contra Gentes. Vide Tiraq. sup. n. 206. et seq. Denique sanctus Chrysost. vel potius Auctor Imperfecti in Matth. cap. 1 : *Omnis*, ait, *mulier quæ vinolenta et comessatrix est, eadem quoque meretrix est.* Et sanctus Ambrosius, libro de Elia et Jejunio, cap. 18 : *Vinum*, ait, *nobis tantarum animarum damna intulit. Etenim si vinum et mulieres discedere à Deo faciunt, quod vel ebrietas, vel libido prævaricationis illecebræ sint; si singula ac separata hæc faciunt, quid facient unita? unde non immerito ait Sapiens: Mulier ebriosa, ira magna; turpitudinem suam non celabit.*

2. Fornicatio mulieris in extollentia oculorum (cernitur), et in palpebris illius agnoscitur,] q. d. Impudicitia cordis mulieris fornicariæ se prodit oculis, palpebris et vultu, si eos attollat, iisque inverecunde circumspiciat et vagetur; tum quia elati oculi signum sunt elati, ideoque impudici cordis : superbia enim est mater impudicitiæ, sicut humilitas pudicitiæ; tum quia vagi oculi significant vagos amores et concupiscentias mentis; tum quia nutus nictusque oculorum nuntii sunt luxuriæ internæ, juxta illud S. August. : *Impudicus oculus impudici cordis est nuntius.* Unde Tigurina : *Impudicitia mulieris elucet in elatis ipsius oculis, et è palpebris suis* (nutantibus et nictantibus, quibus viris, quos amant, annuunt, et quasi lynces ad se alliciunt) *cognoscitur;* Syrus : *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum ejus, et ex superciliis suis dignoscitur;* id est, inquit Palacius : Fornicaria mulier indicatur per oculos impudice elatos, et palpebras sublatas. Nam honesta mulier oculos gerit demissos et verecundos, qui non facile vagantur. Nam quæ fixit suum amorem in viro suo, fixit etiam oculos, ne videat alienos : quæ vero à viro submovit amorem, per oculos alienum quærit. Siracidem secutus R. Alziba in *Pirke avoth*, id est, in Sententiis Patrum : *Risus*, inquit, *et jactatio capitis hominem assuefaciunt adulterio.*

Porro, quomodo ex physiognomia oculorum cognosci possint affectus animæ, quæve in oculis sint signa physiognomica superbiæ, iræ, inverecundiæ, luxuriæ, etc., docet Aristot. in Physiognom. cap. 10 : *Iracundi*, inquit, *rubescunt oculis; quibus autem oculi valde nigri, timidi : niger enim color valde videtur timiditatem significare; quibus autem vino colore sunt similes, stolidi sunt; referuntur ad capras, quibus ignei sunt; inverecundi, referuntur ad canes; qui autem oculos habent discoloratos et turbatos, timidi; quicumque oculos lucentes habent, luxuriosi, referuntur ad gallos et corvos.* Et cap. 5 : *Inverecundi*, ait, *signa sunt oculus apertus et splendidus, palpebræ sanguineæ et crassæ; humeri sursum elevati; figura non rectus, sed parum pronus; in motibus præceps, ruber corpore; color sanguineus, facies rotunda, pectus sursum contractum.* Et cap. 6 : *Luxuriosus est, qui est albi coloris et hirsutus; rectis capillis et crassis, et nigris : tempora hirsuta; oculus pinguis et lascivus.*

Pro *in extollentia oculorum*, græce est ἐν μετεωρισμοῖς, id est, in sublimitatibus, summitatibus, volatibus, jactibus oculorum; μετέωρος enim est sublimis, elatus, tumidus, suspensus, erectus animo, id est, nondum fixo; sed ex eventu consulturus, pensilis : μετεωρίζομαι est volito, sublimis efferor, me effero, jacto, sum suspensus.

Audi S. Basilium in illud Isaiæ cap. 3. 16 : *Elevatæ sunt filiæ Sion, et ambulaverunt extento collo, et nutibus oculorum ibant, et plaudebant. Quæ in animo constituit captare multos, ac venari laqueo suæ elegantis formæ, collo incedit in sublime porrecto; et in nutibus item oculorum probatio redditur mulieris fornicariæ et procacis, ad opera ipsa anhelantis fascino ac noxio aspectu. Ipso enim intuitu, obscenam demonstrat animæ impuritatem. Dum enim suaviter et blandis arridet ocellis, prolicit ad explendam libidinem : jactu enim oculorum, sagittam plane exitialem emittit, cujusmodi tandem obtinet rumor de basilisci natura, quem dicunt solo aspectu corrumpere suos spectatores.*

13. In filia non avertente se, firma custodiam; ne inventa occasione utatur se,] id est, ut Compl. *abutatur se;* sic enim subinde *uti* sumitur pro abuti, et *usus* pro abusu, quasi simplex pro composito per catachresin. Sensus est, q. d. Si habes filiam non se avertentem ab intuitu et conversatione juvenum, sed omnes libere intuentem, omnia petulanter circumspectantem, omnia inverecunde lustrantem; observa et custodi eam, ne data occasione utatur se, id est, abutatur sua libertate, lascivia, incontinentia, seque permittat dedatque suæ libidini. Perperam, pro *non avertente*, id est non verecunda (sic enim sæpe accipitur διατρέπομαι) Complut. legunt, *avertente;* Græca Compl. legunt, ἀδιατρέπτῳ, id est, *invertibili*, quæ à sua curiositate, libertate, lascivia compesci et averti nequit. In aliquot libris est ἀδιατρέπτως, ut conjungatur cum στερέωσον, q. d. Sine intermissione, nunquam avertens oculos, firma custodiam super filiam. Tigur. *Filiæ inverecundæ custodiam adhibe, ne, nacta licentiam, se permittat suæ libidini;* Syrus : *Super inverecunda multiplica custodes; quia non est illi quies, nisi furtive egerit. Non avertente* ergo, id est, inverecunda, S. August. in Speculo legit, *non advertente*, id est quæ sibi non attendit, quæ non advertit suæ pudicitiæ pericula, quæ incustodita est oculis, lingua, auribus; quales sunt inverecundæ. Nam solet femina, viro conspecto, se à fenestra vel janua subtrahere; si non subtrahit nec avertit, impudens est : ac ideo custodienda diligentius est, ne fornicandi occasionem inveniat. Ut enim natura leporibus et cervis timorem dedit, quo suæ vitæ per fugam prospiciant, ita dedit feminis fugam et pudorem, quo suæ consulant integritati, quæ manifesto periculo objecta est, si pudoris custodia destituatur. Ita Palacius.

14. Ab omni irreverentia oculorum ejus cave, et ne mireris si te neglexerit,] q. d. Cohibe et refrena inverecundos filiæ tuæ aspectus, et,

si in iis inverecunda sit, non mireris, si tua monita, correptionem et disciplinam contemnat. Aut, ut Palacius, q. d. Quamcumque impudentiam in filia tua repereris, adhibe illi custodiam; nec mireris, si correctiones tuas neglexerit: id tua in eam indulgentiore educatione promerente, et ejus exæstuante libidine ad id impellente. Ut enim sitiens, etiam turbidam, bibit aquam; ita illa quemlibet amabit, etiam vilem. Unde Tigurina vertit: *Oculum impudentem asserva, aut, ne mireris, si in te deliquerit;* Syrus: *Inverecundam oculis sectare, et ne cuncteris, ne forte mentiatur tibi.* Levitas enim et fragilitas feminæ est tanta, ut in scelus facile ruat. Unde mulier Latinis à mollitie dicitur, quasi mollier, ait Varro, et ex eo Lactant. et S. Aug. serm. 243. de Temp. cum vir à vi et virtute dicatur. Hebraice vero feminæ vocantur נשים *nascim*, quod fragiles sint et ad omnia vitia proclives, ait R. David in rad. אנש *anasch*, id est, debilis fuit, infirmatus est: inde enim homo vocatur אנוש *enosch*, id est, infirmus, caducus et morti destinatus. Unde ænigma Hebraicum: *Vidi quinque viros equitantes, cecidit unus, et cæteri omnes facti sunt feminæ;* אנשים *anascim* enim quinque litterarum significat viros, tolle primam *aleph*, remanebit נשים *nascim*, id est, feminæ. Quocirca Plato, qui Græcis est Moses Atticus, dubitare videtur an mulieres in genere rationalium, an irrationalium et brutorum sint reponendæ, ait Tiraquel. lib. 1. connub. n. 69. Unde et Poeta:

> Ut corpus, teneris sic mens infirma puellis.

Ratio hujus moniti est, quia mulieres, præsertim filiæ inverecundæ et procaces, sunt salaces, et in venerem proclives, uti subdit Siracides. Unde Propertius lib. 3:

> Hìc genus infidum nuptarum, hìc nulla puella est,
> Nec fida Evadne, nec pia Penelope.

Et Ovidius lib. 1. Eleg.

> Casta est, quam nemo rogavit.

Et Martialis lib. 4. ad Sophronium:

> Casta igitur nulla est? castæ sunt mille: quid ergo
> Casta facit? non dat, non tamen illa negat.

Æschines omnes feminas Ionicas ausus est appellare *adulteras.* In quam sententiam refert Diodorus lib. 2, et ante illum Herodotus lib. 2. quod, cum Pheron Sesostris filius, rex Ægyptiorum, oculis captus fuisset, ideoque ad deorum auxilium confugiens, peractis multis variisque sacris, ei responsum fuisset ut placato deo qui in Heliopoli coleretur, faciem mulieris inspiceret, quæ nullum nisi proprium virum novisset; ab uxore propria incipiens, multas expertus est, nullam tamen reperit incorruptam, præter hortulani cujusdam, quam restituto visu uxorem cepit, reliquas omnes vivas combussit. Josephus, lib. Belli Judaici lib. 2. cap. 7, scribit Esseos (alii vocant Essenos), Judæorum philosophos, uxores non ducere: non quia matrimonia contemnunt, sed quoniam cavendam esse putant feminarum intemperantiam; nullam earum uni viro fidem servare credentes. Quamquam et ipse aliam ejus rei rationem reddit lib. Antiq. Judaicarum 18. cap. 2. Hippocr. in quadam ad Dionysium epistola scribit feminam semper egere oculo alterius, sese in continentia et pudicitia continentis. Suapte namque natura libidines venereas insitas habere, quas nisi quis in dies comprimat, tanquam arbores in materiæ multæ effusionem exuberant.

Quocirca Plutarchus in Præceptis connubial. *Lucerna*, ait, *sublata*, *omnis mulier eadem est*, q. d. Omnis est impudica, modo detur facultas peccandi absque arbitris. Hinc et inter omnia animantia, sola mulier et equa post conceptum venerem appetunt et patiuntur, ut scribit Aristot. lib. 7. Histor. Animal. cap. 4, et Lactantius lib. de Vero cultu cap. 23, ubi et duas hujus rei rationes morales affert. Clare S. Chrysost. *Propria*, inquit, *mulieris passio est luxuria.* Vide eumdem homil. 40. in Matth. ubi explicans illud: *Publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei: Ex persona*, inquit, *omnium mulierum peccantium meretrices ponuntur; quoniam, quamvis sint multa peccata in mulieribus, tamen in illis præcipue fornicatio abundat.* Cujus rei rationem tradit, quia videlicet hoc vitium facile ex otio nascitur. Nam qui sollicitudinibus habet animum occupatum, non facile fornicationi operam dat, quia definitio amoris hæc est: *Animi cura vacantis passio.* Unde Diogenes Sinopæus apud Laertium ait amorem vacantium, id est, otiosorum, esse occupationem. Et Poeta:

> Otia si tollas, periere Cupidinis arcus.
> Quæritur Ægysthus quare sit factus adulter?
> In promptu causa est, desidiosus erat.

Alias rationes dant Hippocrates, Galenus et medici, scilicet, quod feminæ abundent humore, quod debili sint ratione, quod vagæ sint, leves, voluptatum avidæ, quod affectibus agantur, quod sexu sint imperfectæ, adeoque virum appetant, sicut materia appetit formam, ut perficiatur, etc. Unde Eleazarus apud Aristæam lib. de LXXII. Interpret. *Est*, inquit, *mulierum genus suorum affectuum sequax, atque in lapsum proclive, propter impudentiam et ejus naturam imbecillem.* Denique Salomon, Prov. 30, inter quatuor insaturabilia os vulvæ annumerat; et Siracides cap. 38: *Omnem*, inquit, *masculum excipiet mulier.* Plura vide apud Tiraquel. lib. 9. connub. num. 79. et seq.

Hinc disce amantes et amasias esse impudentes: amor enim pellit pudorem. Exstat de hac re insignis apologus Æsopi: *Jupiter*, inquit, *formatis hominibus, omnes illis affectus indidit, solum indere pudorem oblitus est. Quapropter non habens undenam ipsum introduceret, per turbam ingredi eum jussit. Hic vero primum contradicebat, quod indigna ferret. Vehementius vero eo instante, ait: Sed ego sane his ingredior pactis, si amor non ingrediatur. Si ingrediatur, ipse exibo quamprimum. Ex hoc sane evenit, omnia scorta inverecunda esse. Affabulatio: Fabula significat captos amore inverecundos esse.*

15. SICUT VIATOR SITIENS AD FONTEM OS APERIET, ET AB OMNI AQUA PROXIMA BIBET, ET CONTRA OMNEM PALUM SEDEBIT, ET CONTRA OMNEM SAGITTAM APERIET PHARETRAM DONEC DEFICIAT.] Tribus similitudinibus honeste et verecunde repræsentat salaciam filiæ inverecundæ et impudicæ, eamque per tres quasi periphrases obscure circumscribit, q. d. Sicut viator sitiens anhelat ad fontem, et ex prima aqua, quam invenit, esto turbida et cœnosa, sitim restinguit: sic et filia inverecunda sitim libidinis ex obvio quo-

que, licet vili et fœdo, restinguet. Eadem prostituet se ad omnem palum et angulum, ut amasios alliciat, eosque avide excipiet, sicut pharetra excipit sagittas; donec deficiat et omnino delassetur, juxta illud Ezech. 16: *Divisisti pedes tuos omni transeunti, et multiplicasti omnes fornicationes tuas.* Unde Tigurina vertit: *Tanquam viator sitiens reperto fonte os aperiet, et bibet de proxima quavis aqua: ad omnem palum desidebit, et obviam cuivis telo pharetram (donec deficiat) aperiet;* Syrus: *Sicut sitiens qui ingreditur ex via, et os ejus apertum est ad aquas frigidas, et ex omni aqua bibit, et super quocumque ligno discumbit, et coram omni sagitta aperta est pharetra ejus: ita et mulier adultera, cujus vulva unicuique aperta est;* Arabicus: *Veluti qui siti ardet de via adveniens, et exoptat potum frigidum: bibet namque de omni, et cum gustu, et labia illius adaperta sunt ad receptionem omnis damni: sic mulier meretrix commutat gremium suum omni à se exigenti.* Sic et Lyran. Palacius, Jansen. et alii. Paulo ante de hac re plura dixi: plura non addam in materia adeo spurca, ne castas aures offendam.

Hinc concors est philosophorum et medicorum sententia, feminas viris esse petulantiores et salaciores, idque tum propter levitatem naturæ, tum propter copiam humoris, tum propter carnium mollitiem, tum propter curiositatem qua se poliunt et ornant ut videantur et videant, tum propter gulositatem, otium et inertiam, quæ luxuriæ fomenta sunt. Ita docet Aristot. lib. 2. de Part. Animal. cap. 2. Galen. lib. 11. de Utilit. part. Albertus Magnus lib. 8. de Animal. cap. 1. Hinc Salomon Prov. cap. 30. 16. ait insatiabile esse os vulvæ.

16. GRATIA MULIERIS SEDULÆ DELECTABIT VIRUM SUUM, ET OSSA ILLIUS IMPINGUABIT.] Ita Romana et Complut. Verum Jansenius et alii quædam addunt, sicque legunt: *Et ossa illius impinguabit disciplina illius.* Sic et dispungunt Græca Romæ correcta, et Tigurina, dum vertit: *Comitas uxoris delectat virum suum, et ossa ipsius pinguefacit ejusdem peritia*, vel scientia, vel disciplina: hæc enim omnia significat Græcum ἐπιστήμη. Græca enim non habent τὸ *sedulæ*. Unde χάρις, id est *gratia*, significat gratam ejus comitatem, morumque suavitatem. Verum quia Noster legit, τὸ *sedulæ*, hinc *gratia* non solum comitatem, sed et sedulitatem diligentiamque significat: gratia enim mulieris sedulæ, est grata ejus sedulitas et strenuitas in laborando et gubernando familiam, ut marito, filiis, ancillis, famulis de rebus omnibus ad victum et vestitum necessariis provideat. Hæc enim delectat virum, ideoque ossa illius impinguat, id est, medullis irrigat, eumque fortem, alacrem validumque efficit; lætitia enim mentis redundat in corpus, illudque vegetum, vividum validumque efficit. Nam ossa sunt quasi fulcra et columnæ nostri corporis et microcosmi. Ossium autem sanitas medullæ pinguedine irrigatur, fovetur et impinguatur, eaque deficiente arescunt; unde sequitur tabes et corruptio hominis. Sic Prov. 3. 8. dicitur: *Time Deum, et recede à malo: sanitas quippe erit umbilico tuo, et irrigatio ossium tuorum*, q. d. Totum corpus tuum, cujus partes præcipuæ sunt umbilicus et ossa, sanum erit et vegetum: sana enim mens sanum efficit corpus.

Vis rationem à priori? accipe. Gratiæ sunt deliciæ, laquei, sagittæ et faces, quibus intime deliciantur, feriuntur, pascuntur, vulnerantur et incenduntur corda et animi. Unde Homerus illas inter vincula numeravit, quibus pulchritudo animas illigat. Illæ enim sunt dulcissimi escarum laquei, qui tam suaviter devinciunt, ut etiam à vinctis diligantur et expetantur, ut summe cupiant iis arctius ligari. Hinc gratiæ dicuntur ridere hilares, omniaque exhilarare. Porro, gratia maxime se exerit in oculis et ore, sive sermone et cantu, qui mire audientes devincit, passionesque animi ciet et componit. Hinc veteres Mercurium eloquentiæ Deum, gratiarum ducem asseruerunt. Gratia ex ore prodiens est potentior, virilior et divinior: prodiens vero ex oculis, lascivior et effeminatior. Prodiens ex ore, est spiritalior; ex oculis, materiata magis. Percipitur gratia visu et auditu, qui sunt principes ministri rationis; per alios sensus solum adumbrate, et ex eventu; intrinsecus autem per rationem exactissime dignoscitur. In femina refulget magis gratia materiata, corporea et externa: in viro virilis, spiritalior et interna. Præstantissima est gratia animæ, quæ oculos Dei et Angelorum pascit et oblectat, æque ac hominum, dum per gratiosos actus externos loquendi, agendi, incedendi, etc. emicat et effulgurat. Quare dum mulier gratiosa eos ostentat, Dei et hominum gratiam sibi conciliat, ac præsertim maritum exhilarat, pascit, impinguat, vivificat. Gratia enim est benevolentiæ illex, amoris lynx, voluntatum arbitra, animorum imperatrix, cordium dulcis fur, nexilis aureaque mentium catena, dissidentium magnes, consentientium adamas: denique vera sanctaque cœli venus, omnigenæ venustatis parens, est Dei gratia, virtus et sanctitas. Transit Siracides à muliere nequam ad probam et sanctam, ut per antithesin illius nequitiam, hujus bonitatem demonstret. Contraria enim juxta se posita magis elucescunt.

Tropol. Rabanus: *Gratia*, inquit, *bonæ devotionis et obedientiæ, quam habet quælibet sancta anima, vel generaliter tota electorum Ecclesia, jucundat boni doctoris animum, vel potius Christi Domini nostri, qui verus sponsus est Ecclesiæ; cui qui devota humilitate obedit, præcepta ipsius custodiendo, pinguedinem charitatis ejus in medulla cordis se habere ostendit. Unde etiam amorem ejus ipse impetrabit, sicut ipsa Veritas in Evangelio ait: Qui amat mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Deinde subdit: *Sed quia nemo prius eum diligit, quam ejus gratia ad suî amorem illum provocaverit, sequens sententia declarat: Disciplina illius datum Dei est. Omne quippe bonum Ecclesiæ, donum est Dei: quia omne datum optimum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus.* Jacob. 1.

17. DISCIPLINA ILLIUS, DATUM DEI EST.] Ita dispungunt et combinant Biblia Romana et Complut. q. d. Uxor disciplinata et sapiens, ideoque sedula, ingens est donum Dei. Etiam *mala est donum Dei*, ait Menander, *sed irati*. Sensus est, q. d. Maritus non suæ industriæ, nec suis meritis, sed Dei gratiæ et dono adscribat, si ei obtigerit uxor prudens et sedula.

18. MULIER SENSATA EST TACITA, NON EST IMMUTATIO ERUDITÆ ANIMÆ.] q. d. Mulier mente sensata

et prudens, indeque ore taciturna et pauciloqua, tanti est pretii, ut non sit *immutatio*, id est, commutatio vel permutatio, græce, ἀντάλλαγμα, hoc est, pretium quo appendas eruditam, græce πεπαιδευμένην, id est, disciplinatam, compositam et sapientem ejus animam, q. d. Nullo pretio permutari, nulla re æstimari potest, quia omne pretium, omnem æstimationem superat. Ita Tigurina: *Uxor*, inquit, *taciturna et cordata donum Dei est, nec est quo pretio permutes eruditam animam :* hæc enim docet mentem sapere, linguam tacere; sicut ex adverso inerudita, id est, imprudens, anima facit mentem desipere, indeque linguam garrire et ineptire. Syrus: *Donum Dei mulier bona, et non est pretium sobrietati.* Pro *sensata* græce est εὔνους, id est, bonæ mentis, hoc est, prudens; item benevola, studiosa, bene cupiens, bene consulens : εὔνοια enim est benevolentia, favor, amicitia. Multa in laudem cordatarum mulierum congessit S. Chrysost. hom. de Decollat. S. Joannis, et S. Hieron. Psal. 44. ad Principiam, et procemio in Sophoniam; et lib. 1. contra Jovin. Scripsit et Plutarch. librum, cui titulus, *Mulierum virtutes;* ac eo antiquior Hesiodus lib. eodem argumento, in quo mulieres Heroides celebrat. Scripsit et Hispanus quidam insigne opus hoc titulo, *Honor Dominarum;* ac Christina Pisana, mulier egregie docta, elegantem feminarum Apologiam dicam, an encomium? contexuit. Gulfridus Chancerus Anglus duos scripsit libros : priorem indigitat, *Laudes bonarum mulierum;* posteriorem, *Feminarum encomium.* Novissime Joannes Textor tractatum edidit de Claris mulieribus. Vide et Cælium Rhodiginum lib. 13. c. 33. et l. 14. c. 1. ac Tiraquellum l. 11. connub. n. 30. ubi feminarum sapientum, quæ viros doctrina æquarunt vel superarunt, ingentem catalogum ordine alphabetico pertexit.

19. GRATIA SUPER GRATIAM, MULIER SANCTA ET PUDORATA.] Pro *sancta* græce est πιστή, id est, fidelis, quæ scilicet fidem Deo æque ac marito servat, id est casta et proba. Sic Apostolus fideles vocat *sanctos;* quia fides charitate formata, qualis erat primorum fidelium, efficit sanctos, uti dixi initio ep. 1. ad Cor. Tigur. *Gratia alia super aliam est uxor pudens* (alii *pudica*, pudor enim est comes et velum pudicitiæ) *et fidelis.*

Gratia, id est, res gratissima et acceptissima, summum donum et beneficium. Hinc secundo, *gratia*, id est felicitas, q. d. Ille felix et beatus est in hac vita, cui obtigit mulier sancta. Tertio, *gratia*, id est pulchritudo, decor, ornamentum, et quasi monile aureum gemmeumque viro, est mulier pudorata. Quarto, *gratia*, quia omni Dei gratia, virtute et sanctitate cumulatur vir per uxorem sanctam. Ratio à priori est hæc. Gratia est decor, venustas et lepos ac quasi spiritus et vita pulchritudinis. Gratia ergo perinde ut pulchritudo competit Deo per originem et causam, menti per formam, animæ per rationem, naturæ per semina, materiei per umbras et participationem; adeo ut gratia et pulchritudo sint tanquam radii et splendores divini Solis, in rebus variis vario modo effulgentes. Unde dictitabat Plato : *Quicumque gratiosum et pulchrum aliquid admiratur et diligit, non id, sed Deum in eo fulgentem colit;* uti S. Antonius, S. Aug. et similes in pulchritudine creaturarum et mundi, intuiti et admirati sunt pulchritudinem Dei creatoris. Poetæ et Philosophi dixerunt gratias esse ancillas et pedissequas Veneris. Alii censuerunt gratiam esse quid divini, quod occulta cœli virtute in uno magis fulget quam in alio : gratia enim solis viventibus, imo soli homini competit. Verius alii gratiam sic definiunt : *Gratia est externus quidam rationis fulgor, congruensque dexteritas in obeundis munerum functionibus, ex recta animi et corporis constitutione consurgens, perfectamque pulchritudinem insequens :* gratia enim in gestibus, motibus, incessu, actionibus, sermonibus refulget.

Porro, τὸ *gratia super gratiam*, primo idem est ac si dicat : Duplex, imo multiplex, est gratia, q. d. Simplex gratia, species et decor, est mulier pulchra et modesta : at duplex, imo multiplex, est gratia et decor, mulier quæ pudicitiæ sanctitatem sanctosque mores adjungit. Alludit ad Prov. 18. 22 : *Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum;* Sept. *invenit* χάριτες, id est, *gratias et Charites.* Quam vocem illustrans noster Salazar : Plutarchus, inquit, docet illas felices esse feminarum nuptias, à quibus Charites non exulant: sane illius mens hæc est, totam nuptiarum felicitatem in conjugum mutua gratia et amore sitam esse, qui per Charites adumbratur.

Quapropter, si tres Charites triplicis temporis gratiam significare dixeris, præteriti, præsentis et futuri, ut multi tradunt, qui propterea eas horarum sorores fingi dicuntur: utique constantem quamdam gratiam et amorem notabunt, qui nullo tempore dissolvatur. Ergo cum Salomon ait : *Qui invenit mulierem bonam, invenit Charites*, sensus erit, Tres gratias in conjugium suum adducit, hoc est, amorem quemdam omnis temporis differentias amplectentem. Multi enim amorem præmittunt conjugiis, quia nubunt, ut aiunt, per amores; sed vix dum nuptiæ copulatæ sunt, cum amor intepescit : his una tantummodo ex Charitibus præfuit. Alii rursus non solum nuptias ex amore susceperunt, sed etiam aliquandiu post nuptias in eisdem amor viguit; postea tamen decursu temporis deferbuit : his duæ Charites interfuerunt. Illis ergo trium Charitum in unum conspirantium favor adfuit, quorum amor et conjugalis gratia ante nuptias, in nuptiis, ac deinceps toto vitæ tempore, constans fuit. Hæc autem felicitas ejus est tantum, qui bonam plane atque adeo amabilem uxorem nactus est.

Jam si omnes viri felices sunt, quibus obtigit mulier sancta et pudorata, quasi gratia super gratiam, quam felix fuit S. Joseph, cui à Deo obtigit sponsa sanctissima, imo Virginum et Sanctorum omnium Regina B. Virgo Maria, quæ *gratia plena* salutata est ab Angelo, et gratiam hanc suam Josepho vultu, voce, vita et continua conversatione per tot annos afflavit? Unde Hugo : B. Virgo, inquit, comparatur hisce quatuor, scilicet soli, lucernæ, columnæ, fundamento : soli comparatur; quia sicut sol toti mundo lumen præstat, ita B. Virgo toti Ecclesiæ gratiam præstat et impetrat. Tollatur sol, est miserabilis mundus; tollatur B. Virgo, est miserabilis Ecclesia. Cant. 6 : *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol?* Quasi aurora fuit in nativitate sua, ut luna in conceptione Domini, ut sol in nativitate Domini, *terribilis ut castrorum acies ordinata* in purificatione. Comparatur lucernæ; quia si-

cut lucerna lucem habet in testa, ita B. Virgo lucem veram habet intra sua viscera; at non abscondit eam, sed in aperto posuit, ut ab omnibus videretur. Luc. 11: *Nemo accendit lucernam, et in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra candelabrum, ut qui ingrediuntur lumen videant.* Columnæ aureæ comparatur propter rectitudinem, propter stabilitatem, propter fundamentum Ecclesiæ. Fundamento comparatur propter humilitatem, propter compassionem, propter secreti sive solitudinis amorem.

Nota. Mulier *sancta* generaliter, id est, pia, religiosa, quæ Deum sancte colit et reveretur, quomodo vulgo vocamus hominem sanctum; proprie tamen *sancta*, id est, pura, casta; sequitur enim *et pudorata*, id est, verecunda, quæ scilicet pudorem et verecundiam, quæ comes et index est castitatis, vultu, oculis, silentio, modestia, totoque habitu præferat; sicut ex adverso mulier incesta et adultera, est impudens et inverecunda. Unde et subdit: *Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ.* Sanctitas enim conjugii et uxoris, qua uxor est, consistit in castitate, qua fidem Deo, Ecclesiæ et marito datam, sancte servat. Sic Apostolus de virgine ait: *Ut sit sancta corpore et spiritu*, 1. Cor. 7. 34. *Sancta*, id est, pura, casta, intemerata. *Sanctitas* enim, ut ait S. Dionys. de Divin. nom. *est ab omni inquinamento libera, incontaminatissima et perfectissima puritas.* Et 1. Thess. 4. 4: *Hæc est enim voluntas Dei sanctificatio vestra: ut abstineatis vos à fornicatione, ut sciat unusquisque vestrûm vas* (id est, uxorem) *suum possidere in sanctificatione et honore, non in possessione desiderii.* Vide ibi dicta. Ac Poeta: *Et tu sanctissima conjux: sanctissima*, id est castissima.

Moral. hic disce proprium mulierum et virginum monile esse pudorem et verecundiam: hic enim index est custosque pudicitiæ. Nam, ut ait Poeta, *non veniunt in idem pudor atque amor.* Unde vocatur pudor virgineus, juxta illud:

Virgineus teneras stat pudor ante genas.

Et:

Olim hic virginei custos monitorque pudoris.

Quocirca S. Gorgoniam sororem suam ab hoc pudore laudat Nazianz. orat. de laudib. Gorgon. *Cum multos*, inquit, *et varios mulierum externos nosset ornatus, nullum tamen moribus suis, splendoreque intus recondito præstantiorem cognoscebat. Unus illi rubor placebat, quem gignit pudor; unus candor, quem parit abstinentia.* Unde et Tert. lib. de Veland. virgin. cap. 2. *Virginibus*, inquit, *præter quod à Deo, non ab hominibus, captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est.* Et inferius: *Ejusdem libidinis est videri, et videre. Tam sancti viri est subfundi, si virginem viderit; quam sanctæ virginis, si à viro visa sit.* Et S. Bernard. serm. 4. in Cant. *Verecundiam intellige*, inquit, *tanquam colorem in facie; quod hæc potissimum virtus et venustatem ingerat, et augeat gratiam.* Et serm. 86: *Rubor ille genarum, quem forte invexerit pudor, quantum gratiæ et decoris suffuso afferre vultui solet?* Denique S. Ambr. 1. Offic. cap. 18: *Verecundia*, ait, *pudicitiæ comes, cujus societate castitas ipsa tutior est; bonus enim regendæ castitatis pudor est comes.* Et cap. 43: *Verecundia ab omni aliena luxu, sobrietatem diligit, honestatem fovet.* Et S. Chrysost. hom. 26. in Matth.: *Pudor*, ait, *frequenter est frenum vitiorum.* Hinc Cant. 4. 3. dicitur: *Sicut fragmen mali punici, ita et genæ tuæ.* Nam ut ait S. Bernard. serm. 40. in Cant.: *Pudoris sedes in genis est.*

Ex adverso mulierum infamia est impudentia, hæc enim mater est impudicitiæ; impudentes enim sunt similes canibus impudentibus et impudicis. Unde S. Hieron. in cap. 66. Isaiæ: *Pulchre*, ait, *canis et meretrix copulantur; quia utrumque animal pronum est ad libidinem.*

20. Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ.] Pro *ponderatio*, græce est σταθμὸς, id est pondus, q. d. Nullum est auri, argenti, vel rei alterius pondus, quantumvis ingens, quod æquivaleat continenti, id est castæ, modestæ et sanctæ uxori. Syrus: *Gratia super gratiam mulier pudorata, et non est pondus* (id est pretium condignum) *taciturnitati.* Pudoris enim comes est taciturnitas, et pudentes sunt taciturnæ, sicut impudentes sunt loquaces et garrulæ. Tigur.: *Nec tanti pondus est ullum, ut eo rependas animi ipsius modestiam*, q. d. Maritus pluris æstimare debet uxoris modestiam et continentiam, quam multa auri talenta; quia nihil est in opibus et thesauris hujus mundi, quod cum anima casta et pura valeat comparari; nam non tam abundantes thesauri domos divitum replent, quam merita castitatis, corpora et animas continentium totasque domos exornant; ut merito dicant illud: *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa*, Sap. 7. 11, quoniam castitas ipsis castis et puritatem mentis et munditiam corporis affert, et sensibus ordinem et motibus modum secundùm modestiam confert; ipsis vero maritis totique familiæ mirum decorem, puritatem, sanctitatem, pacem et exsultationem afflat et aspirat. Recte Plutarch. in Moral. uxorem comparat speculo: speculum autem bonum censemus, non quod auro et gemmis vestitum, sed quod purum, tersum, pellucidum, nihil habens depressi vel prominentis: sic pariter uxor non auro dives, sed continens, casta, modesta, obsequens, censenda est optima.

Ex hac sententia, *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ*, colligit Albertus Magnus, Pontificem non posse dispensare in voto solemni castitatis, ut scilicet Religiosa castitatem professa societur conjugio. Sed hæc gnome id non evincit, tum quia τὸ *continentis* significat non tantum cœlibem, qualis est Religiosa, sed et uxorem castam; agitur enim hic de uxore proba; tum quia τὸ *ponderatio* significat pretium auri et argenti, non autem bonum publicum, v. g. ut totum regnum convertatur, vel conservetur in vera fide, pietate, justitia. Hoc enim bonum majus est quam castitas Religiosa unius personæ; unde propter hoc potest Pontifex cum illa dispensare ut conjugio copuletur, uti cum pluribus dispensavit. Denique hæc gnome tam intelligitur de castitate privata et simplici, quam publica solemni; et tamen omnes fatentur in simplici posse Pontificem dispensare. Vide Bellarm. Sanchez, Lessium, et alios in tract. de Voto.

21. Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamentum domus ejus.] *Species*, id est pulchritudo tum corporis, tum potius animæ, quæ est pulchritudo virtutis, puta castitatis, modestiæ, etc. utramque enim comparat soli, q. d. Sicut sol, cum post noctis tenebras mane oritur in altissimis, scilicet cœ-

lis et habitaculis Domini Dei, tam cœlos quam elementa, totumque orbem nova, grata roseaque luce illuminat, exhilarat, condecorat, vegetat, vivificat: sic et uxoris bonæ pulchritudo corporis et magis animi, suæ virtutis fulgore pellit omnes mariti domusque molestias et mœrores, totamque domum irradiat, lætificat, exornat, vivificat, ac ad Dei cognitionem, amorem et cultum accendit. Unde Tigurina: *Quod est in supremis Domini sol oriens, hoc in ornatu domus suæ pulchritudo bonæ mulieris*, q. d. Sol et uxor proba paria sunt; sicut enim sol cœlum, ita uxor domum illustrat. Syrus: *Sicut sol qui oritur in firmamento cœli, ita pulchritudo mulieris bonæ in habitatione domus ejus.* Sic S. Pulcheria in aula Theodosii patris, et Marciani mariti Imp. quasi sol effulsit; et Cunegundis in aula Henrici Imper. S. Elisabeth in aula Langravii. Simili modo Debora et Barach in epinicio, benedicentes Deum diligentibus, orant, ut rutilent *sicut sol in ortu suo splendet.* Et de sponsa dicitur Cant. 6. 9: *Electa ut sol.* Item de Onia inferius cap. 50. 7: *Quasi sol refulgens, sic ille effulsit in domo Dei.* Denique Christus vocatur *Sol justitiæ*, Malach. 4. 2. atque ex eo *fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum*, Matth. 13. 43. Vide nostrum Delrio adagio 155.

Tales reginarum soles tres, sive parelii, exstitere sub annum Domini 600. quo tempore Ecclesiæ præerat S. Gregor. Prima fuit Ingundis, quæ S. Hermenigildum maritum ab arianismo ad fidem orthodoxam, et consequenter totam Hispaniam convertit. Secunda fuit Clothildis, quæ Clodovæum, et per eum Franciam, ad Christum traduxit. Tertia fuit Theodolinda decus Bavariæ, quæ Agilulphum regem maritum, cæterosque Longobardos ad finem Catholicam pellexit, teste Paulo Diacono lib. 4. cap. 2. qui et cap. 15. et 22. multis ejus pietatem celebrat. Similes Gentilium reginarum soles fuere: prima, Semiramis, qua inconsulta nihil faciebat Menon maritus, teste Diodoro lib. 3. cap. 2. et sequ. Secunda, Aspasia, quæ Cyro fuit instar domestici oraculi, de qua Ælian. lib. 12. Variæ historiæ. Tertia, fuit Livia rectrix Augusti Cæsaris. Quarta, Pompeia Plotina, cujus consilia sequebatur Trajanus Imp. maritus, de qua Aurelius Victor in Juliana. Hæ ergo reginæ sua sapientia et virtute quasi soles præfulserunt regibus et regnis. Igitur sicut sol totum orbem non solum clarificat sed et fecundat, bonisque omnibus ditat: sic et uxor præstans fulgore suæ sapientiæ et virtutis non solum illustrat, sed et fecundat tum multa probaque prole, tum rerum copia, tum virtutum exercitatione totam domum, imo subinde totam urbem, provinciam et regnum. Vide solis dotes quas recensui Isaiæ 45. 1. easque applica uxori et reginæ.

22. LUCERNA SPLENDENS SUPER CANDELABRUM SANCTUM, ET (id est *sic*, est enim et nota similitudinis, quia connectit similia) SPECIES FACIEI SUPER ÆTATEM STABILEM.] Comparavit speciem mulieris soli illuminanti mundum: nunc per gradationem ulterius ascendit, eamque comparat lucernæ et candelabro sancto, quod positum erat in templo, puta in Sancto, ut illud illuminaret, et præluceret facemque præferret Deo residenti in Sancto Sanctorum, q. d. Sicut lucerna imposita candelabro sancto in templo, illud illuminat (uti ostendi Exodi 25. 31): sic et pulchritudo faciei mulieris, faciei, inquam, tam animæ quam corporis, imposita ætati ejus stabili, græce στασιμη, id est constanti et validæ, qua possit filios educare, famulos regere, et familiam gubernare; totam domum illustrat, et velut sancta lucerna omnibus præfulget, imo totam familiam sanctam efficit, totamque domum quasi sanctam Ecclesiam templumque Deo consecrat. Ita Tigurina: *Lucerna splendens, ait, in sancto candelabro venusta facies in ætate constanti est;* Syrus: *Sicut lucerna, quæ illuminat super candelabrum sanctum, pulchritudo mulieris in habitatione domus ejus.* Ad hoc significandum, lampades, sive tædæ, quæ *jugales* et *geniales* dicebantur, sponsis in nuptiis præferebantur, ut patet Matth. 25. 1. Vide nostrum Martin. de Roa lib. 2. Singular. 21.

Nota. *Species*, id est pulchritudo, *faciei*, non tantum corporalis intelligenda est (nam de ea, si sola sit, ait Salomon Prov. 11. *Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua)*, sed et moralis ac spiritalis, puta, pulchritudo animæ per decorem virtutum; hæc enim mulierem pulchram, pulcherrimam efficit, juxta illud:

Gratior est pulchro veniens de corpore virtus.

Modestia enim, verecundia, gravitas, cæteræque virtutes animum exornantes, relucent in facie, totoque corporis habitu, illamque magis quam stibium colorant, exornant, ac speciosam Deo et hominibus efficiunt. Simili modo *ætas stabilis*, sive constans, tam animæ quam corporis intelligitur, puta, animi in virtute solidati constantia, gravitas et maturitas; hæc enim ætatem florentem vegetamque uxoris perficit et condecorat. Sicut ergo pulchritudo corporis in ætate florenti et constanti, est quasi lucerna in candelabro sancto: sic multo magis pulchritudo animæ in constanti virtute, est lucerna in candelabro, sua sanctitate illuminans totam familiam, illamque verbo et exemplo sanctificans, ac sanctum in ea Deo templum constituens. Idem dicas de persona qualibet sancta, quæ totam familiam, collegium, monasterium exemplo sanctitatis illustrat et sanctificat. Sic S. Dominicus fuit facula et lucerna sui Ordinis totiusque orbis, æque ac S. Franciscus Xaverius fuit lucerna et sanctitas Societatis Jesu. Et talis deberet esse quisque sacerdos Religiosus, imo quilibet Christianus, nimirum sanctitas suæ Ecclesiæ, Ordinis vel domus.

Porro, sanctitas hæc multa complectitur, quæ paucis ita perstringit S. Ambros. lib. 3. Epist. 25. ad Eccles. Vercell. *Sit*, inquit, *in vobis vitæ hujus delectatio in bona conscientia, patientia mortis cum spe immortalitatis, confirmatio resurrectionis cum Christi gratia, veritas cum simplicitate, fides cum confidentia, abstinentia cum sanctitate, industria cum sobrietate, conversatio cum modestia, eruditio sine vanitate, sobrietas doctrinæ fidelis sine hæresis temulentia.* Hasce ergo virtutes magis exemplo quam verbo doceat maritus uxorem, præceptor discipulum, princeps subditos, pastor populum. Scitum est illud Arist. in Œconom.: *Si mulier cognoverit sibi castum et fidum virum, ipsa etiam fida et casta erit.* Et illud Plutarchi in Lycurgo: *Ut populus dicto sit audiens, hoc discit à principe. Nam qui bonum præbet ducem, is facit ut alii bene sequantur*, juxta illud vulgatum: *Bonus dux bonum reddit comitem.* In principe ergo situm est, ut sine bene morata civitas, si modo ipse bonus

sit imperator. In Episcopo positum, ut piam efficiat plebem, si ipse piam et integram agat vitam. Probus et incorruptus magistratus probos et integros facit cives. Frugi maritus uxorem et familiam in suos mores trahit. Doctus ac diligens magister doctum facit discipulum.

Mystice, sicut hominis uxor improba, est concupiscentia et voluntas propria : sic ejusdem uxor proba, est voluntas sancta, Deo subdita, Dei gratia et charitate imbuta, adeoque est ipsa sapientia, ait Rabanus, gratia et charitas. Hæc enim quasi lucerna et sol illustrat totam animæ domum, eamque sanctum Deo templum efficit, quin et totam familiam, urbem, provinciam, et subinde totum orbem radiis suæ virtutis et sapientiæ collustrat. Vide dicta Exodi 25. 31. Unde hoc solius Dei est opus, et conjugium. Audi S. Ambr. lib. 8. in cap. 16. S. Lucæ : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus qui misit me, attraxerit eum. Ille enim solus potuit has nuptias copulare. Et ideo mystice Salomon dixit Prov.* 19. *A Deo præparatur viro uxor. Vir Christus, uxor Ecclesia est. Charitate uxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit ad Filium, non separet persecutio, non avertat luxuria, non philosophia deprædetur, non Manichæus contaminet, etc. Mens quæ credidisti Deo, esto fortis mulier, qualis illa vel anima, vel Ecclesia, de qua dicit Salomon Prov.* 31. *Mulierem fortem quis inveniet? pretiosior autem est lapidibus pretiosis.*

23. Columnæ aureæ super bases argenteas, et (id est *sic*) pedes firmi super plantas stabiles mulieris,] q. d. Sicut pretiosæ et pulchræ sunt columnæ aureæ innixæ basibus argenteis : sic et pedes stabiles mulieris super plantas stabiles, ut scilicet tam pedum quam plantarum ejus gravis sit incessus, rarus et necessarius, pretiosi sunt et pulchri. Incessus enim hic gravis index est animi gravis, constantis et maturi; sicut ex adverso incessus vagus, levis, præceps, inconstans, index est animi vagi, levis, præcipitis, inconstantis. Legit Interpres πτέρναις, id est plantas; jam Græca habent στέρνοις, id est pectus. Rursum, pro *firmi*, legunt ὡραῖοι, id est speciosi; unde sic habent : *Columnæ aureæ in basi argentea, et pedes speciosi* (conjuncti) *cum pectore stabili;* Complut. : *Et pedes formosi super pavimenta stabilia;* Syrus : *Sicut ornamenta aurea super columnas argenteas,* (sic) *congruunt plantæ ejus juxta ambitum domus ejus;* Tigur. *Instar columnarum aurearum super basi argentea, sic crura formosa cum pectore stabili.* Comparat pedes uxoris gravis (quæ per plateas non discurrit, sed domi se continet eam gubernans) columnis aureis, plantas basibus argenteis, quando scilicet (uti Græca exprimunt) nituntur pectore, id est animo stabili, gravi et maturo; ut, scilicet, is sit quasi basis et fundamentum externi incessus et firmitatis, qui proinde illi non tantum elegantiam, sed et dignitatem conciliat. Significat ergo Siracides (ut recte advertit Jans.) quod, sicut columnæ aureæ super bases argenteas constitutæ, præter firmitatem quam habent, etiam concinnitatem habent et pretium : sic et pedes mulieris firmi super plantas stabiles, præter firmitatem etiam pretium habeant, et concinnitatem, pulchramque congruentiam, dum gressuum actuumque exterior maturitas pulchre respondet interiori stabilitati mentis et animi, ex qua promanat.

Hoc est quod in sponsa suspiciens sponsus celebrat, Cant. 7. v. 1 : *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! Juncturæ femorum tuorum, sicut monilia quæ fabricata sunt manu artificis.* Unde eam comparat choris castrorum : *Quid videbis*, inquit, *in Sulamite, nisi choros castrorum?* Huc facit proverbium Hispanorum : *Mulier et gallina foras prodeundo se perdunt*, ait Palacius.

Mystice Rabanus : *Columnæ aureæ sunt doctores sancti, luce sapientiæ præclari, qui super bases argenteas collocantur, cum eloquiis Scripturarum sacrarum prædicatione sua innituntur. Columnis enim merito Apostoli et Apostolici viri comparantur, quia terrena vitia in imo deprimunt, et supernas virtutes ad gratiam Regis cœlestis extollunt. Horum pedes firmi super plantas mulieris stabiliti sunt ; quia incessus prædicationis eorum, quo per totum orbem verbum Dei disseminaverunt (In omnem enim terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.), super Catholicæ fidei stabilitatem firmiter consistit.* Horum ergo pedes sunt *columnæ aureæ super bases argenteas,* qui videlicet ab argento niveum candorem, ab auro virtutum pretium, à basibus et columnis robur et firmitatem, ad sustinendos quoslibet pro Ecclesia labores, mutuantur.

24. Fundamenta æterna super petram solidam, et (id est *sic*) mandata Dei in corde mulieris sanctæ] supple, æterna et perpetua sunt. Hic versus jam deest in Græco et Syro ; sed Tigurina sic eum exprimit : *Ut æternum est super petram firmam fundamentum, ita mandata Dei in animo sanctæ mulieris.* Sensus est, q. d. Sicut fundamenta domorum, columnarum, etc. firmissima et quasi æterna (more loquendi hominum, qui longæva vocant *æterna* per hyperbolen) sunt, quæ fundata sunt super solidam petram ; quia petra firmiter ea sustinet, tuetur et conservat, ut nulla ventorum vel procellarum vi concuti vel convelli valeant : sic pariter mandata Dei, in corde mulieris sanctæ, firmissima et æterna sunt ; quia ab illo firmiter continentur et conservantur, ut ab eis nulla tentationum, persecutionum vel adversitatum vi se avelli sinat, quandiu, scilicet, sancta persistit. Si enim sanctitatem abjiciat, omne robur, omne fulcrum, omnem constantiam suam abjicit. Significat ergo, cor sanctum et in sanctitate stabilitum, esse immobile instar petræ et rupis, ut dicat cum Paulo : *Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas, etc. Certus sum, quia neque mors, neque vita, etc.* Huc allusit Christus Matth. 7. dicens : *Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit, fundata enim erat supra petram.* Præclare Nazianz. in Distichis : *Ut incus maxima*, inquit, *ictus non pertimescit, sic mens sapiens omne detrimentum extrudit.*

Græca Complut. Syrus, Tigurina et alii hic subnectunt undecim sententias de feminis graves et appositas. Eæ sic habent : *Fili, florem ætatis tuæ conserva sanum, et ne dederis alienis robur tuum. Cum requisieris omnis campi fertilem sortem, semina propria semina, fretus nobilitate tua. Sic progenies tuæ superstites, et fidentiam nobilitatis habentes, magnificabuntur. Mulier mercenaria æqualis porco reputabitur; con-*

jugata autem turris mortis utentibus reputabitur. Mulier impia iniquo pars dabitur; pia autem datur timenti Dominum. Mulier turpis infamiam conteret; filia autem honesta etiam virum reverebitur. Mulier impudens sicut canis reputabitur; quæ autem habet verecundiam, Dominum timebit. Mulier virum proprium honorans, sapiens omnibus videbitur; inhonorans autem, impia in superbia omnibus cognoscetur. Mulieris bonæ beatus vir; numerus enim annorum illius duplex erit. Mulier clamosa et linguosa in hostium fugationem considerabitur. Hominis autem cujusque animus, similibus moratus moribus, belli seditionibus vitam transiget. Duos ultimos versus clarius sic effert Tigurina: *Clamosa mulier et linguax, ad hostes fugandos exquiretur. Omnis vero hominis animus his moribus similis* (hoc enim est ομοιοτροπος, pro quo Vatablus legit ομοτροφος, id est convivens illi, vel convictu ejus utens) *versabitur inter tumultus bellicos;* Syrus: *Mulier verbosa et contentiosa sicut cornu* (tuba cornea, quali olim in præliis utebantur) *concitans ad pugnam reputabitur. Anima autem omnis hominis, qui habet omnia hæc, conjicietur in tumultum bellicum* (vel assimilabitur tumultui bellico), *vita in tribulatione transigetur.*

Verum hæc omnia non sunt Scriptura Canonica, quia ea omittit editio Latina Vulgata, quam pro authentica Script. habendam definivit Concil. Trident. sess. 4. Imo editio Græca correcta à Romanis eadem omittit. Adde, multas ex hisce sententiis in capitibus præcedentibus traditas esse vel in se, vel in suî simili; quare eæ hîc ascititiæ videntur, uti recte advertit Jansenius.

25. 26 et 27. In duobus contristatum est cor meum, et in tertio iracundia mihi advenit: Vir bellator deficiens per inopiam: et vir sensatus contemptus: et qui transgreditur a justitia ad peccatum, Deus paravit eum ad rhomphæam.

Hoc loco transit Siracides à mulieribus ad alia sapientiæ dogmata. Quare hinc novum caput, puta 27. inchoat Glossa: Sensus est, q. d. Duo sunt miserabilia, tertium vero indignum: quæ duo proinde mihi commiserationem, tertium vero iram et indignationem commovet; quia scilicet summum omnium malorum est, quod homo sponte sibi accersit, cum nimirum justitiam deserit et peccat. Primum est, bellator laborans inopia; qui scilicet pugnavit pro patria, vitamque pro bonis civium exposuit, ac pro iis graves et continuos labores, ærumnas, pericula sustinuit, ideoque dignus est qui sumptu publico alatur, uti olim milites senes et emeriti publicis stipendiis alebantur Romæ in taberna, quæ inde meritoria est cognominata, ex qua tempore nativitatis Christi miraculose profluxit oleum; unde postea à Callisto I. Pontif. conversa est in ecclesiam B. Virginis Transtiberinam.

Secundum est, vir sensatus et prudens, qui scilicet sua prudentia posset regere domum, collegium, remp. ideoque ad quoslibet honorum gradus in ea evehi meretur, contemptus et neglectus, quod amicos non habeat qui eum commendent et promoveant. Græce est, ανδρες συνετοι εαν σκυβαλισθωσιν, id est, *viri prudentes, si contemnantur;* alii: *Si pro rejectamentis habeantur viri intelligentes;* Tigurina: *Viri cordati indigna patientes;* Syrus: *Super viris famosis qui imminuti sunt ab honore suo:* σκυβαλα enim sunt retrimenta, quisquiliæ, rejicula, stercora, excrementa, quæ canibus projiciuntur, quasi κυσιβαλα, uti dixi Philip. 3. 8.

Tertium est, justus à justitia prolabens in peccatum; hæc enim summa est insipientia et stoliditas, qua sanctus summum bonum, puta justitiam, gratiam, Deum et cœlum, ultro pro vili voluptate vel honore prodigit, seque in summam miseriam, puta in peccatum, Dei iram, reatum gehennæ ac damnationem æternam præcipitat; quare huic non tam commisereor, quam irascor et indignor, quod sua libertate, liberaque voluntate et electione tantum bonum deserat, et tantum malum sibi accersat, ac ultro quasi è cœlo in infernum præceps ruat. Quocirca *Deus paravit* et destinavit *eum ad rhomphæam*, id est, ad gladium, hoc est, ad pœnam et mortem præsentem et æternam. Ita Tigurina: *Duo*, inquit, *cor meum contristant, et tertium mihi movet indignationem: vir bellicosus* (Vatablus *fortis*) *laborans egestate, viri cordati indigna patientes, et qui se à justitia transfert ad peccatum. Dominus eum cædi destinabit;* Syrus: *Super duabus rebus obstupuit cor meum, et super tribus* (id est, super tertio) *valde displicuit mihi: super viro ingenuo qui pauper evasit et inops effectus est, et super viris famosis qui imminuti sunt ab honore suo, et super eo qui convertitur à timore Dei ad opus iniquitatis. Trade eum diei occisionis.* Jure ergo meritoque Siracides irascitur justo in peccatum declinanti. At S. Augustinus non irascitur peccanti, sed miseretur, asserens eum omni lacrymarum fonte deflendum. Jeremias vero c. 2. 12. jubet cœlos obstupescere, quia relicto fonte aquarum viventium, puta Deo, populus cisternas quærit dissipatas. Ipse autem Deus tactus dolore cordis intrinsecus parat ob crimina, non unum hominem, sed omnes, totumque mundum, mergere et perdere diluvio, Genes. 6. 6. Igitur miserandum est, quod tam facile committimus ea, quæ Deus tam dure parat ad rhomphæam, ait Palacius.

Mystice Rabanus: *Vir bellator*, inquit, *deficit per inopiam, cum is qui multos labores in agone istius mundi sustinuit pro Christo, novissime aliqua adversitate fractus, perdit laborem per inconstantiam mentis.*

28. Duæ species difficiles et periculosæ mihi apparuerunt, difficile exuitur negotians a negligentia: et non justificabitur caupo a peccatis labiorum,] q. d. Duo genera officiorum, licet ex natura sua non mala, imo necessaria reip. difficilia tamen ad evadendum peccata, ideoque animæ periculosa mihi videntur.

Primum est negotiatio et mercatura, nam εμπορος, id est, negotiator et mercator, difficile exuitur à negligentia; quia facile ob lucrum negligit fidem datam, justitiam, pietatem, cultum Dei, v. g. Sacrum die festo, concionem, confessionem, communionem, etc. Mercatura enim totum hominem sibi vendicat, totam mentem occupat; unde nihil fere relinquit cogitationis vel temporis ad animam excolendam.

Secundum est cauponariæ sive tabernæ; caupo enim non justificabitur, id est, non erit justus, hoc est, insons et immunis à peccatis labiorum; quia ut hospites ad se alliciat, ab iisque lucrum captet, multa mentitur, v. g.

vinum suum esse Creticum vel Rhenanum, cum sit Cyprium vel Mosellanum; esculenta sua esse talis generis, cum sint alterius; lectos et linteamina esse lota et munda, cum sint illota et immunda, etc. Videre est in Italia caupones obviam prodeuntes viatoribus, iisque sua hospitia mire deprædicantes; quæ cum ingressi sunt, verba sibi data non raro experiuntur. Porro, elegantiæ causa duo hæc officia dividit, et cuique sui vitii periculum assignat. Alicqui sicut officium, sic et vitium et periculum utrumque, utrique est commune. Nam et caupo est negotiator, vendit enim sua vina, cibos et cœnas; ac proinde à negligentiæ vitio illi est periculum, æque ac negotiatori à peccatis labiorum. Sed, ut dixi, elegantiæ et rhythmi causa hæc dispertit, et suum cuique magis proclive et familiare attribuit. Hæc dicit, ut doceat mercatoriam et cauponariam esse artes periculosas, ideoque non facile capessendas, sed caute et cum magna animi in pietate, virtute et veritate obfirmatione; unde et Ecclesia utramque Ecclesiasticis prohibuit.

Nota: Τὸ *labiorum*, non est in Græco; rursum pro *negligentia*, græce est πλημμέλεια, quod Noster in Levitico vertit *delictum*; pro *peccatis*, græce est ἁμαρτία, quod Noster vertit *peccatum*; delictum autem est peccatum omissionis; peccatum vero est commissionis, juxta S. August. quæst. 20. in Levit. et S. Gregor. homil. 21. in Ezech.: *Hoc*, ait, *inter peccatum et delictum distat, quod peccatum est, mala facere; delictum vero est, bona derelinquere, quæ summopere tenenda sunt.* Sic ea hic accipit et distinguit Siracides (licet aliter ea accipiat Moses, uti dixi Levit. 7. v. 1.) q. d. Tam mercator quam caupo difficulter evadit peccata commissionis, et delicta omissionis; quia ob lucrum multas fraudes, mendacia, injustitias committit, quæ omittere deberet; ac vicissim multa officia divina, restitutiones, solutionem promissorum et debitorum, ac eleemosynas omittit, quæ committere et exercere deberet. Unde Tigurina vertit: *Duo genera difficilia mihi et periculosa videntur, mercator vix evitabit delictum, et caupo culpa non vacaverit;* Syrus: *Cum difficultate magna liberatur negotiator à peccatis; si non in hoc, sed in hoc offendit: caupo autem non justificatur à peccatis.*

Porro, Palacius negligentiam mercatoris aliter explicat: licet mercator, inquit, sit diligentissimus, difficile tamen evadit aliquam in mercando negligentiam. Aliquando enim ob multitudinem et varietatem mercium, non meminit quanti hæc aut illa merx constiterit, quantique vendenda sit. Aliquando obliviscitur ponderis, aliquando debitorum, aliquando creditorum.

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

SERMONEM IN FINE CAPITIS INCHOATUM DE MERCATURA PROSEQUITUR, DOCENS LUCRI CUPIDITATEM ESSE CAUSAM PECCATORUM. MOX V. 5. TRACTAT VARIA, PRÆSERTIM DE LOQUELA, PROBATIONE, ET LINGUÆ MODERATIONE; AC V. 17. USQUE AD V. 25. MULTIS OSTENDIT QUAM TURPE SIT REVELARE SECRETUM. INDE AD FINEM DOCET QUAM DETESTABILIS SIT DOLUS ET DOLOSI, IDEOQUE MALUM QUOD ALIIS PARANT, IN IPSOSMET REVOLVENDUM, UT IN SUOS AUCTORES RELABATUR ET RECIDAT.

1. PROPTER inopiam multi deliquerunt: et qui quærit locupletari, avertit oculum suum. 2. Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic et inter medium venditionis et emptionis angustiabitur peccatum. 3. Conteretur cum delinquente delictum. 4. Si non in timore Domini tenueris te instanter, cito subvertetur domus tua. 5. Sicut in percussura cribri remanebit pulvis, sic aporia hominis in cogitatu illius. 6. Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis. 7. Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, sic verbum ex cogitatu cordis hominis. 8. Ante sermonem non laudes virum: hæc enim tentatio est hominum. 9. Si sequaris justitiam, apprehendes illam; et indues quasi poderem honoris, et inhabitabis cum ea, et proteget te in sempiternum, et in die agnitionis invenies firmamentum. 10. Volatilia ad sibi similia conveniunt: et veritas ad eos, qui operantur illam, revertetur. 11. Leo venationi insidiatur semper: sic peccata operantibus iniquitates. 12. Homo sanctus in sapientia manet sicut sol: nam stultus sicut luna mutatur. 13. In medio insensatorum serva verbum tempori: in medio autem cogitantium assiduus esto. 14. Narratio peccantium odiosa, et risus illorum in deliciis peccati. 15. Loquela multum jurans, horripilationem capiti

statuet : et irreverentia ipsius obturatio aurium. 16. Effusio sanguinis in rixa superborum : et maledictio illorum auditus gravis. 17. Qui denudat arcana amici, fidem perdit, et non inveniet amicum ad animum suum. 18. Dilige proximum, et conjungere fide cum illo. 19. Quod si denudaveris absconsa illius, non persequeris post eum. 20. Sicut enim homo, qui perdit amicum suum, sic et qui perdit amicitiam proximi sui. 21. Et sicut qui dimittit avem de manu sua, sic dereliquisti proximum tuum, et non eum capies. 22. Non illum sequaris, quoniam longe abest : effugit enim quasi caprea de laqueo : quoniam vulnerata est anima ejus. 23. Ultra eum non poteris colligare. Et maledicti est concordatio : 24. denudare autem amici mysteria, desperatio est animæ infelicis. 25. Annuens oculo fabricat iniqua, et nemo eum abjiciet : 26. in conspectu oculorum tuorum condulcabit os suum, et super sermones tuos admirabitur : novissime autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum. 27. Multa odivi, et non coæquavi ei, et Dominus odiet illum. 28. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet : et plaga dolosa, dolosi dividet vulnera. 29. Et qui foveam fodit, incidet in eam : et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo : et qui laqueum alii ponit, peribit in illo. 30. Facienti nequissimum consilium, super ipsum devolvetur, et non agnoscet unde adveniat illi. 31. Illusio, et improperium superborum, et vindicta sicut leo insidiabitur illi. 32. Laqueo peribunt qui oblectantur casu justorum : dolor autem consumet illos antequam moriantur. 33. Ira et furor, utraque exsecrabilia sunt, et vir continens erit illorum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Propter inopiam multi deliquerunt : et qui quærit locupletari, avertit oculum suum] à justitia et recto, à Deo, Deique lege. Explicat quod dixit in fine cap. præcedentis, difficile exuitur negotians avarus neglectu rerum æternarum; quia ab eis ad lucrum oculos avertit. Sensus ergo est, q. d. Duo sunt scopuli in mari hujus sæculi, ad quorum alterutrum communiter allidunt et impingunt homines, ruuntque in peccatum et ruinam, scilicet opes et inopia. Inopes enim, ut inopiam præsentem vel imminentem fugiant, multas injustitias, artes, fraudes, mendacia, etc. concinnant; feminæ etiam ob pauperiem pudorem et corpus prostituunt : opulenti vero vel in re, vel in spe et voto, ut opes acquirant, conservent, augeant, Dei, conscientiæ, justitiæ, pietatis obliviscuntur, ab iisque avertunt oculum : quia eum convertunt ad lucrum qualibet ratione per fas et nefas captandun. Quocirca id prævidens Salomon, Deum obsecrat, dicens : *Mendicitatem, et divitias ne dederis mihi : tribue tantum victui meo necessaria : ne forte satiatus illiciar ad negandum, et dicam : Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei.* Prov. 30. 8. Hinc Silius lib. 13 : *Sceleri*, inquit, *proclivis egestas*. Et Philemon apud Stobæum serm. 94 : *Inopia*, ait, *prompta est in perpetrandis malis*. Quocirca cum Ser. Sulpicius Galba et Aurelius in senatu ambirent missionem in Hispaniam contra Viriatum; Scipio, rogatus sententiam, dixit : *Neutrum mihi mitti placet, quia alter nihil habet, alteri nihil satis est.* Ita Valer. Max. lib. 6. cap. 4. Et Cicero : *Duæ*, inquit, *res sunt, quæ homines ad turpe compendium movent, inopia et avaritia.* Suetonius scribit Domitianum Imper. per inopiam effectum rapacem. Sallustius in Catilinar. *Omnes*, inquit, *quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat, hi Catilinæ proximi et familiares erant.* Lactant. lib. de Ira Dei, c. 20. *Multa sunt*, inquit, *quæ ad peccandum invitant, ætas, violentia, egestas.* Rursum Sallust. in Jugurtha : *Egentissimo*, inquit, *omnia cum pretio honesta videntur.*

Noster legit, χαριν ενδειας, id est, *propter inopiam*; jam legunt, χαριν αδιαφορου, id est, *propter indifferens*, hoc est, *propter opes*, *multi deliquerunt* : nam, ut sequitur, *qui quærit locupletari, avertit oculum suum*, à lege et virtute. Opes enim sunt res indifferentes, et τα τυχηρα, id est fortunæ bona, non virtutis, quibus proinde vel bene, vel male, pro libero voluntatis arbitrio uti possumus. Unde ex Græco sic vertas : *Propter bona fortunæ multi peccant, et qui quærit abundare, avertit oculum*; Tigurina : *Pervertit oculum suum* (*id est judicium et cogitationem*, ait Vatabl.) Syrus : *Multi peccaverunt, quia non est in eis timor* Dei, sed amor lucri, *et qui vult multiplicare peccata, avertit oculos suos* à Deo, cœlo et gehenna : uti fecerunt senes illi impudici insidiantes Susannæ, de quibus dicitur Daniel. 13. 9 : *Everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum justorum.* Omnis enim qui fornicari, rapere, occidere, aliterve peccare destinat, avertit oculos mentis suæ à Deo, cœlo, gehenna, æternitate; quia si hæc attente consideraret, eorum metu et timore adeo percelleretur, ut impossibile foret eum peccare. Eòdem redit utraque lectio, quia fuga inopiæ fit propter amorem opum : quicumque ergo peccant propter inopiam, peccant pariter propter opes; ideo enim fraudant, pejerant, usuras exercent, etc. ut fugiant inopiam, et opes assequantur.

Rursum, cupido opum, sive avaritia magna, est inopia mentis. Avarus enim esto sit dives, tamen se inopem putat, ideoque plura et plura semper desiderat. Talis erat Achab Rex Israel, qui postulans à Naboth vineam, ait : *Da mihi vineam tuam, et erit mihi in hortum olerum.* In quæ verba S. Ambros. lib. de Naboth. cap. 2 :

O dives, inquit, *nescis quam pauper sis; et quam inops tibi ipsi videaris, qui te divitem dicis? Quanto plus habueris, plus requiris; et quanquam acquisieris, tamen tibi adhuc indiges. Inflammatur lucro avaritia, non restinguitur.* Et inferius id probat ex ipsius petitione: *Da mihi, inquit. Quæ alia vox egentis est? quæ vox alia stipem publice postulantis, nisi: Da mihi? hoc est, Da mihi, quia egeo. Da mihi, quia aliud vitæ subsidium habere non possum. Da mihi, quia non est mihi panis ad victum, nummus ad potum, sumptus ad alimentum, ad indumentum substantia. Da mihi, quia tibi Dominus dedit unde largiri debeas; mihi non dedit. Da mihi, nisi tu dederis, habere non potero. Da mihi, quia scriptum est: Date eleemosynam. Hæc quam abjecta, quam vilia! non enim habent humilitatis affectum, sed cupiditatis incendium.* Unde Aristides diviti cuidam paupertatem sibi objicienti: *Mihi quidem*, inquit, *nihil mali paupertas affert, tibi vero divitiæ non paucas perturbationes.* Ita Anton. in Melissa p. 1. c. 33. Et Diogenes pauperiem sibi exprobranti: *Infelix*, ait, *quid ais? at ego neminem vidi tyrannidem gerere propter paupertatem, omnes vero propter divitias.* Ita Stobæus serm. 95.

Hinc mystice Rabanus: *Multi*, inquit, *per inopiam delinquunt, sed magis propter inopiam cordis* (mentis et voluntatis constantis) *quam corporis; quia multos viros sanctos pauperes rebus in hoc mundo legimus, divites autem in fide et virtutibus.*

2 et 3. Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic et inter medium venditionis et emptionis angustiabitur peccatum. (Ita Græca et Latina: unde perperam Rabanus, Lyranus et Jansenius legunt, *peccatis;* et alii perperam, pro *peccatum*, legunt *pretium.*) Conteretur cum delinquente delictum.] Ita Romana. Alii, ut Jansenius, pro *delictum*, legunt *peccatum.* Sensus est, q. d. Sicut palus, id est stipes vel baculus, inter medios lapides invicem conjunctos et compaginatos infixus, ab iis circumquaque quasi premitur et angustiatur: sic et peccatum quasi premitur et angustiatur inter vendentem et ementem, dum uterque alterum vult decipere, ac vendens mercem suam pluris vendere, emens vero minoris emere satagit; ideoque ille rem plus justo æstimat et laudat, hic deprimit et vituperat. Qua in re multa mendacia, fraudes, doli, perjuria, etc. committuntur: quare hac ratione inter hos duos peccatum et delictum quasi comprimitur et conteritur cum ipso peccante et delinquente. Ita Græca, quæ de more concisa sic habent: *Inter compages lapidum figitur palus, et inter venditionem et emptionem conteritur peccatum;* Syrus: *Inter petram et petram ingreditur palus, et in medio ementis et vendentis fortificantur peccata*, q. d. Sicut palus undique lapidibus cinctus licet pressus, ab iis tamen roboratur et fortificatur: pari modo roborantur, augentur et multiplicantur peccata inter avaros ementes et vendentes. Tigurina: *Ut fixus inter compages lapidum paxillus, peccatum inter venditionem urgetur et emptionem, delictumque cum delinquente consumetur.* Significatur ergo, quod inter avaros ementes et vendentes pro avaritia sua certantes, peccatum ita angustietur, stringatur et concludatur, ut evadere non possit, quin ab utroque capiatur, occupetur et committatur: sicut ex adverso inter eosdem ita premitur veritas et justitia, ut comprimatur et opprimatur: perinde ac lepus undique canibus cinctus, ab iis premitur, capitur et devoratur. Quocirca justo Dei judicio *conteretur cum delinquente delictum;* vel à judice, qui damnum illatum à lædente resarciri jubebit; vel ab ipso emente vel vendente læso, qui dum fraudem sentit et damnum, illud sibi reparari curabit; vel ab ipso Deo, qui omnis injustitiæ et doli justus est vindex. Dum igitur contendit mercator dolos inserere inter emptionem et venditionem, contendit pariter Deus eum cum suis dolis conterere. Quod ita esse docet experientia. Ita Palacius, sic et Lyran. Nam in morte, inquit, conteritur peccator, et actus peccandi terminatur; quia tunc cessat tempus merendi et demerendi.

Hoc est quod Tyro, emporio mercatorum celeberrimo, objicit Ezechiel cap. 28. 16: *In multitudine negotiationis tuæ repleta sunt interiora tua iniquitate, et peccasti;* hebr.: *Multitudines negotiationis tuæ repleverunt cor tuum iniquitate.* Nonnulli probabiliter censent hîc alludi ad palum, in quem quasi scopum sagittarii sagittas et tela sua collimant, ut eum configant. Sic enim olim Romani milites et tirones, cum ad pugnam exercebantur, palum figebant, in eumque hastas et jacula facto impetu jaciebant; itaque discebant directe jaculari, pugnare et confligere, teste Vegetio lib. 2. cap. 23. et lib. 1. cap. 11. ac Polybio lib. 17. Sicut enim hic palus, utpote inter lapides fixus, evadere nequit, quin à jaculatoribus multis jaculis configatur, adeo ut iis oppletus vix locum liberum habeat, quo plura recipiat: sic pariter ementes et vendentes tot mendacibus et fraudulentis contractibus, promissis, assertionibus, quasi jaculis configunt palum peccati, studio lucri, ut iis vix quidquam addi queat.

Alii per *palum* accipiunt paxillum, ex quo situlæ, lebetes, cacabi, cæteraque vasa suspenduntur, Isaiæ 22. 23, q. d. Contractus ementium et vendentium quasi palus inter utrosque medius, tot oneratur peccatis, ut angustus appareat, utpote è quo tot scelerum quasi vasa dependeant.

Tropol. Palus est cupiditas ditescendi. In hanc enim, puta in animum lucro inhiantem, dæmones toto agmine incurrunt, totque eum peccatorum jaculis configunt, ut oppleant et obruant. Ita Anacharsis apud Laertium ait, *Forum venalitium esse locum impostorum*, utpote *destinatum ad fallendum invicem.* Quocirca Athenienses lege caverunt, *ut in foro rerum venalium mendacium omne abesset*, nimirum ἐν ἀγορᾷ ἀψευδεῖν, teste Theophrasto lib. de Legibus. Hinc Philosophi et Patres toties taxant mercaturam, hoc est vitia fraudesque mercatorum. Vide S. Ambr. 1. Offic. cap. 49. S. August. in psalm. 18 et 70. S. Chrysost. lib. 2. de Compunct. Platonem lib. de Legib. Arist. 3. Polit. cap. 3. et lib. 7. cap. 9. Valer. Max. lib. 3. cap. 3. Philostr. lib. 4 et 8.

Hîc ergo verum est illud Jeremiæ Thren. 3. 12: *Posuit me quasi signum ad sagittam: misit in renibus meis filias pharetræ suæ.* Ideo enim Christus in cruce fuit quasi scopus, in quem Judæi omne suum verberum et verborum virus ejaculati sunt; quia peccatores, præsertim mercatores tot scelerum jaculis animas suas confixerant: hæc enim in se luenda et expianda suscepit Christus.

Huc facit quod ait Hugo Victor, lib. 2. Erudit. didascal. cap. 24: Mercatoribus *eloquentia maxi-*

me necessaria est. Unde et is qui facundiæ præest, dicitur Mercurius, quasi mercatorum κύριος, *id est dominus;* licet alii aliud aptius Mercurii dent etymon.

Hanc sententiam illustret factum et dictum mimi, quod recenset S. August. lib. 13. de Trinit. cap. 3 : *Unde*, inquit, *illa cujusdam mimi facetissima prædicatur urbanitas; qui cum se promisisset in theatro quid in animo haberent, et quid vellent omnes, aliis ludis esse dicturum, atque ad diem constitutum ingenti exspectatione major multitudo conflueret, suspensis et silentibus omnibus dixisse perhibetur : Vili vultis emere, et caro vendere. In quo dicto levissimi scenici omnes tamen conscientias invenerunt suas, eique vera ante oculos omnium constituta, et tamen improvisa, dicenti admirabili favore plauserunt.* Idem tamen ab hac universali sententia nonnullos excipit : *Nam scio*, inquit, *hominem, cum venalis codex ei fuisset oblatus, pretiique ejus ignarum, et ideo quiddam exiguum poscentem cerneret venditorem, justum pretium, quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse.*

Denique, audi hanc sententiam Siracidis pertractantem Auctorem imperfecti apud S. Chrys. hom. 38. in illud S. Matth. cap. 21 : *Ejiciebat vendentes et ementes de templo. Significat*, inquit, *quia homo mercator vix aut nunquam potest Deo placere. Et ideo nullus Christianus debet esse mercator; aut si voluerit esse, projiciatur de Ecclesia Dei, dicente Propheta : Quia non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini. Quemadmodum enim qui ambulat inter duos inimicos, ambobus placere volens et se commendare, sine maliloquio non potest esse; necesse est enim ut et isti male loquatur de illo, et illi male loquatur de isto : sic qui emit et vendit, sine mendacio et perjurio esse non potest; necesse est enim ut de negotiatoribus hic juret, quia non tantum valet res, quantum comparat eam; et ille juret, quia plus valet res quam vendit. Sed nec est stabilis substantia eorum. Talium enim substantia aut ipsis viventibus peritura est, aut à malis hæredibus dissipanda est, aut ad extraneos et inimicos hæreditas ipsorum ventura est. Non potest ad bonum proficere, quod congregatur de malo. Quemadmodum si triticum, aut aliquam bladi speciem, cernas in cribro, dum huc illucque jactas eam, grana omnia paulatim deorsum cadunt, et in fine in cribro nihil remanet, nisi stercus solum : sic et substantia negotiatorum dum vadunt et veniunt, inter emptionem et venditionem minuitur, et in novissimo nihil illis remanet, nisi solum peccatum.*

Ubi adverte, in Auctore Imperfecti nonnullos contineri errores. Talis est, quod initio dicit mercatorem vix aut nunquam posse Deo placere, et ideo Christianum nullum debere esse mercatorem : licet S. Thom. 2. 2. quæst. 77. art. 4. eum excuset dicendo quod loquatur de eo qui finem ultimum in lucro constituit, paratus pejerare, fraudare, usuras exercere, etc., ut lucretur : sic et eum excusat noster Lessius lib. 2. de Justitia cap. 21. dub. 1. n. 4. Rursum Nota : Pro eo quod psal. 70. 16. legimus : *Quoniam non cognovi* γραμματείας, id est, *litteraturam, introibo in potentias Domini;* S. Chrysost. S. August. Arnobius, Cassiodor. et alii legunt πραγματείας, id est *negotiationem;* ac hebr. ספרות *sephorot* significat non tantum litteras, sed et numerationem ac computum, qualis est mercatorum, q. d. David : Quoniam non cognovi negotiationem, vel etiam negotia hujus seculi, quæ mentem à Deo distrahunt, et terræ lucroque affigunt, idcirco accedam ad celebrandam Dei potentiam et misericordiam erga me. Quare isto loco non damnatur mercatura, sed vitia mercaturæ, qualia sunt eorum qui plus mercem quam fidem diligunt. Quod mercatorum, non mercaturæ est vitium, ut ibidem docet S. August. Aut potius non damnatur mercatura et negotium, sed illi sanctum piumque orandi, Deumque laudandi præfertur otium. Sic et Cassiodorus in psal. 70 : *Negotiatores*, inquit, *illi abominabiles existimantur, qui justitiam Dei minime considerantes, per immoderatum pecuniæ ambitum polluunt merces suas plus perjuriis quam pretiis. Tales ejecit Dominus de templo, dicens : Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis.*

4. SI NON IN TIMORE DOMINI TENUERIS TE INSTANTER, CITO SUBVERTETUR DOMUS TUA.] Hæc sententia generalis ubique locum habet; hic tamen spectat ad avaros ementes et vendentes, q. d. Hi avari si in emptionibus et venditionibus timorem Dei non servaverint, eoque avaritiam suam refrenarint, cito videbunt subverti suam domum, familiam et substantiam, quam suis dolis ædificarunt. Igitur avaritia est quæ hominem avarum in ruinam et exitium agit : hujus remedium est timor Dei, qui avarum se præcipitantem à præcipitio cohibet et refrenat. Unde Græca habent : *Nisi quis in timore Domini se continuerit studiose, cito subvertetur ejus domus;* Tigurina : *Nisi quis religionem Domini studiose tenuerit, brevi evertetur domus ejus;* Syrus : *Fili mi, si contra timorem Dei prævaricatus fueris paululum, tempore multo deficies.* Unde Gabriel Vasquez 1. 2. t. 2. disp. 196. c. 4 : *Hac sententia*, inquit, *monet Siracides mercatores, ut cum timore Dei negotientur, emant et vendant.*

Tropolog. Lyran. Si, inquit, non tenueris te in timore Dei instanter, cito subvertetur ædificium virtutum propter pronitatem ad malum, juxta illud Genes. 8 : *Sensus et cogitatio humani cordis prona sunt in malum ab adolescentia sua.* Est enim homo sicut navis in flumine deorsum currente; quæ nisi fortiter sursum impellatur, seu detineatur, statim descendit per impetum fluminis : sic homo facile labitur ad vitia, nisi fortiter per timorem Dei, quasi funem vel remulcum, se teneat contra impulsum fomitis. Hucusque Lyran. Et S. Bernard. serm. 2. de donis Spiritus Sancti, c. 1 : *Omne namque*, inquit, *virtutum ædificium illico vergit in præcipitium, si hujus gratiæ amiserit præsidium.* Quin et Comicus : *Animus*, inquit, *qui vereri scit, scit tuto ingredi.* Et Plinius lib. 7. epist. 17 : *Timor est emendator acerrimus.* Et alius : *Quem non corrigit pudor, emendat timor.*

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA DOCET HOMINEM COGNOSCI EX TRIBUS : PRIMO, EX COGITATIONE ; SECUNDO, EX TRIBULATIONE; TERTIO, ET MAXIME, EX SERMONE : SAPIENS ENIM LOQUITUR SAPIENTIA ET SANCTA, INSIPIENS STULTA ET IMPIA.

5. SICUT IN PERCUSSURA (S. August. in Speculo legit, *in pertusura*, id est, in foraminibus pertusis, sive in ocellis) CRIBRI REMANEBIT PULVIS, SIC APORIA HOMINIS IN COGITATU ILLIUS.] Primo, Palacius hanc sententiam refert ad præcedentem, quasi eam explicet, hoc sensu, q. d. Femina concutiens cribrum, invenit post concussionem furfures et quisquilias : ita vir, si cogitaverit se, si excusserit se, post examen hoc inveniet miseriam et egestatem, imo quid non mali reperiet? Si tu tibi places, si nimis te æstimas, id facis quia te non concussisti, non examinasti : excute te, et farina bonorum tuorum cadente, nihil nisi furfures et miseriam invenies : est enim universa vanitas omnis homo vivens, est omnis caro fœnum : pulvis est, et in pulverem revertetur.

Secundo, Rabanus : Convenienti, inquit, exemplo ostendit timorem Dei purgare animam hominis. Sicut enim cribrum purgamenta colligit, et grana à paleis secernit : ita timor Dei per *aporiam*, id est curam et angorem animi, omnes sordidas cogitationes à corde expellit.

Tertio, melius alii censent hìc disparatam et novam esse sententiam de ærumnis, quæ hominis mentem et cogitationem affligunt, q. d. Sicut dum percutitur, agitatur, concutitur cribrum, farina per foramina delabitur; in cribro vero remanet pulvis, puta furfures et sordes : sic cum mens hominis agitatur et concutitur variis cogitationibus, instar cribri (hinc *cribrum* dicitur quasi *currifrugum*, quod in eo currat frumentum, ait S. Isidorus l. 20. Originum c. 8.), præsertim dum est in afflictione et tribulatione; sæpe bonæ et lætæ cogitationes dilabuntur, ac post omnem mentis agitationem in ea nil remanet nisi aporia, id est animi perplexitas, anxietas et mœstitia, q. d. Hæc est naturalis hominis et mentis infirmitas, ut bona et læta dimittat, mala et tristia retineat ; cum potius, ex adverso, oporteret dimittere furfures, id est, abjicere tristia, ac retinere farinam, id est, mentem occupare cogitationibus rebusque lætis, quæ præcesserunt, vel sequentur. Vere Plutarch. lib. de Tranquillitate animi : *Sicut*, inquit, *cucurbitæ medicinales teterrimum sanguinem ex carne eliciunt : sic tu pessima quæque* (cum ærumnoso et afflicto loquitur) *tuorum in te congeris, nihilo illo Chio negotiatore melior, qui cum vinum optimum venderet, ipse sibi acidum comparabat.* Solent enim melancholici, pusillanimes, tristes, afflicti mentem affigere cogitationibus suî similibus, scilicet mœstis, timidis, funestis, diffidentibus, quas suggerit tristitia, qua pleni sunt, ac lætas bonæque spei plenas dimittere, imo repellere quasi à se alienas, sibique incongruas et invisas.

Nota. Pro *pulvis*, græce est κοπρια, id est fimus, stercus, fæces, sordes. Rursum, pro *aporia* Complut. habent σκυλα, id est spolia : unde vertunt : *In concussione cribri permanent stercora : sic spolia hominis in cogitatione illius.* Romana vero legunt σκυβαλα, id est rejectamenta, sordes, quisquiliæ, uti dixi c. præced. v. 26 : unde vertunt : *In percussura cribri remanet fimus, sic quisquiliæ hominis in cogitatione ejus;* Tigurina : *Ut sordes in excusso cribro remanent, ita sparcitias hominis discernit ratio*, vel *cogitatio.* Noster videtur inverse legisse, scilicet priore loco σκυλα, id est, spolia, id est, pulvis et furfures, quibus in cribri agitatione expoliatur triticum et farina : posteriore vero loco pro κοπρια (uti jam legunt), legisse απορια. Quæ sane lectio commodior et concinnior est, ut patet intuenti. απορια autem Græcis duo significat : primo, inopiam, penuriam, indigentiam ; secundo, ambiguitatem, difficultatem, anxietatem, diffidentiam, perplexitatem, desperationem, quæ est mentis, consilii et spei inopia : απορεω enim est ambigo, dubito, hæreo, animi pendeo, consilii inops sum, deficio, angor, perplexus sum. Sic Apostolus ait 2. Cor. 4. 8 : *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur : aporiamur* (id est, perplexi sumus), *sed non destituimur.* Utroque modo hìc *aporia* accipi potest, sed magis posteriore. Syrus, pro cribri pulvere aliam similitudinem fumi ignis substituens, sic vertit : *Sicut multus fumus supra ignem, ita narrationes hominum supra cogitationem*, q. d. Sicut ignis ollam sibi suppositam agitans et calefaciens, multos excitat vapores et fumos : sic mens hominis multa audita, visa, cogitata mente et cogitatione versans, multa cogitat et comminiscitur ; quæ aliis deinde enarrans, vanas narrationes et rumores spargit in vulgus.

Tropol. Lyran. Sicut in cribro, inquit, remanent festucæ, lapilli, quisquiliæ, aliæque res inutiles : sic post actum peccati remanet in cogitatione peccatoris aporia, id est angustia et remorsus peccati, qui dicitur vermis conscientiæ, qui jugiter peccatorem cruciat, mordet et torquet.

6. VASA FIGULI PROBAT FORNAX, ET HOMINES JUSTOS TENTATIO TRIBULATIONIS.] Τὸ *justos*, jam non est in Græco. Rursum, pro *tribulationis*, græce est διαλογισμος, id est disputatio, disceptatio, ratiocinatio, sermocinatio, collocutio, consultatio : item cogitatio, conceptus, sensus animi, propositum, voluntas. Unde Complut. vertunt : *Vasa figuli probat fornax, et tentatio hominis in cogitatione illius*, q. d. Sicut fornax probat vasa figuli, sic cogitatio probat qualis sit homo : doctus enim cogitat docta, sanctus sancta, castus casta, cœlestis cœlestia, carnalis carnalia, stultus stulta, spurcus spurca, superbus superba, etc. Vis ergo scire qualis sis, ubi sit amor tuus, quid ames ? vide quid crebro cogi-

tes : hoc ipsum enim amas : ubi enim est amor, ibi est et mens, æque ac oculus. Romana vertunt : *Vasa figuli probat fornax, et tentatio* (id est, ut alii vertunt, *probatio et exploratio*) *hominis in sermocinatione ejus*, q. d. Sicut fornax probat vas, sic sermo probat, explorat et ostendit quale sit cor hominis. Ex corde enim sermo promanat, sicut radius à sole. Hæc versio congruit cum versu seq. Tigurina vertit : *Fornax exercet vasa figuli, sed hominem probat ratio* vel *cogitatio hominis*, q. d. Rationalem probat ratio, cogitantem cogitatio. Vis ergo cognoscere qualis in hoc homine sit anima rationalis, qualis mens ? explora qualis sit ejus ratio, cogitatio, discursus. Hi enim quatuor versus in Græco singuli habent λογισμὸν vel διαλογισμὸν, id est rationem et sermonem, eumque cordis probationem indicemque constituunt.

Noster, pro διαλογισμὸς, videtur legisse θλίψεως, id est tribulationis. Itaque legit S. August. in Speculo, S. Hieron. lib. 2. contra Jovin. cujus verba recitantur de pœnitent. dist. 2. cap. *Si enim*, § *Liberi arbitrii*. Sensus ergo est, q. d. Sicut ignis in fornace coquens et consolidans vasa testea à figulo effecta, probat ea, et ostendit an recte ab eo effecta sint, necne : nam quæ recte temperata et conglutinata sunt, in igne perdurant, eoque consolidantur; quæ vero secus, rumpuntur et dissiliunt : sic pariter tentatio et tribulatio probat et ostendit qualis sit justus. Qui enim in tentatione constantes perdurant, ostendunt se in justitia esse fundatos et firmatos : qui vero in ea animo cadunt, ostendunt se in justitia non esse stabiles, sed leves et inconstantes ; quia ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt, ait Christus Lucæ 8. Significat hæc sententia nos luteos esse et quasi lutum in manu figuli, puta Dei; ideoque instar vasorum luteorum ab eo igne tribulationis excoqui, ut eo tum purgemur, tum probemur, tum in virtute solidemur, sicut vas luteum ab igne soliditatem accipit. Alludit ad Sapient. 3. 6 : *Tanquam aurum in fornace probavit illos*. Et Malach. 32 ; *Ipse quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum : et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum*. Et psal. 16. 3 : *Probasti cor meum, et visitasti nocte : igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*. Nam, ut ait Paulus Rom. 5. 3 : *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem*.

Hinc disce tribulationem et tentationem non aliud esse quam πειρασμόν, id est, probationem et experimentum, qua Deus cujusque fidem, constantiam, virtutem probat, experitur et explorat, juxta illud Mosis : *Tentat vos Dominus, ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde, et in tota anima vestra*, Deut. 13. 3. Audi S. Bernard. tract. de Gradibus humilitatis, in nono : *Vasa figuli*, inquit, *probat fornax, et tribulatio vere pœnitentes discernit. Qui enim veraciter pœnitet, laborem pœnitentiæ non abhorret ; sed quidquid sibi pro culpa, quam odit, injungitur, tacita conscientia patienter amplectitur. In ipsa quoque obedientia duris ac contrariis rebus obortis, quibuslibet irrogatis injuriis, sustinens non lacessitur, ut in quarto gradu se stare judicet humilitatis. Cujus vero simulata confessio est, una vel levi contumelia, aut exigua pœna interrogatus, jam humilitatem simulare, jam simulationem dissimulare non potest. Murmurat, frendet, irascitur, nec in quarto stare humilitatis, sed in nonum superbiæ gradum corruisse probatur, qui secundum quod descriptus est, recte simulata confessio appellari potest. Quanta putas tunc confusio sit in corde superbi, cum fraus decipitur, pax amittitur, laus minuitur, nec culpa diluitur ? Tandem notatur ab omnibus, judicatur ab omnibus, eoque vehementius omnes indignantur, quo falsum conspiciunt, quidquid de eo prius opinabantur. Tunc opus est Prælato, ut eo minus illi parcendum putet, quo magis omnes offenderet, si uni parceret.*

Nota. Tribulatio sicut est fornax crucians, probans et purgans animas à Deo electas ; sic est et annulus, quo easdem velut sponsas Christus despondet. Hoc annulo Christus tangens oculum S. Gertrudis, perpetuum dolorem illi inflixit ; unde didicit, quod, sicut annulus signum est conjugii, sic adversitas certum sit signum et arrha divinæ electionis, ut per eam anima quasi conjugium ineat cum Christo, adeo ut quisque tribulatus et afflictus possit dicere cum S. Agnete : *Annulo suo subarrhavit me Dominus meus Jesus Christus, et tanquam sponsam decoravit me corona*. Hæc ad verbum habet Vita S. Gertrudis l. 3. c. 2. Ad hanc gnomen spectat illa S. Ephrem tract. de Timore Dei : *Multi habitu monachi, at pauci certatores ; tempore autem tentationis monachi probatio apparet*.

Plura de hac tentatione et probatione tribulationis dixi cap. 2. v. 8. Hinc collige tentationem tribulationis non esse fugiendam, sed potius ambiendam justo. Nonne vasa figuli bene temperata, si sentire, concupiscere et loqui possent, dicerent se ignem fornacis expetere, ut eo coquerentur et solidarentur ? Ita et justi, Dei gratia suffulti, flammam tribulationis expetunt, quæ in eis quidquid impurum est excoquat, eosque in virtute solidet et perficiat. Id sciebat David ; unde orat psal. 25 : *Proba me, Domine, et tenta me : ure renes meos et cor meum*. Præclare S. Gregor. Nazianz. orat. 23 : *Philosophicus*, inquit, *animus ex eo quod passus est, generosior redditur, atque ut candens ferrum frigidæ aspersione, ita periculis obdurescit*, ut de illo illud Horatianum recte usurpes :

Duris ut ilex tonsa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes ab ipso
Ducit opes animumque ferro.

Et S. Basil. orat. 11. de Patientia et tolerantia : *Ut gubernatorem navis*, inquit, *tempestas, athletam stadium, militem acies, magnanimum calamitas : sic Christianum hominem tentatio probat. Et sicut athletas certaminum labores coronis ad se alliciunt, ita etiam homines Christianos probatio, quæ ex tentationibus descendit, ad perfectionem ducit, si modo cum decenti tolerantia, ac omni gratiarum actione ea quæ à Domino ordinantur, susceperimus*. Quin et Plinius Trajan. Consul. c. 31 : *Adversa*, inquit, *magnos, læta felices probant*.

Exemplum illustre est in Vita S. Litifredi Episcopi Ticinensis sub annum Domini 850. qui singulari patientia enituit. Nam, ut scribit Philippus Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ in ejus Vita, etiamsi illatas injurias absque charitatis detrimento ulcisci potuisset ; nolebat tamen, illud Apostoli usurpans : *Patientia vobis*

necessaria est, ut reportetis promissiones. Quin etiam contumelias à vilibus personis æquo animo tolerabat, et familiari suò, verba indigna à quodam in eum prolata indignè ferenti, et ut injuriam pro officii sui dignitate vindicaret suadenti, quod boni malis justa animadversione correptis quietiores degunt; S. Episcopus respondit, *Præstare, ut boni à malis exerceantur; nec malorum mortem à bonis optandam esse. Ut enim aurum igne probatur, sic boni ex malorum persecutione perfectiores evadunt.* Quare miraculis clarus effulsit, quæ ex Historia Papiensi et aliis idem Ferrarius recenset.

Exempla è S. Script. dat S. August. serm. 82. de Tempore, Jacob et Joseph Patriarchas. Quærens enim cur Deus Jacob per 30 annos, quibus Joseph fuit in vicina Ægypto, ejus rei ignoratione torqueri permiserit (putabat enim eum esse mortuum), respondet: *Quia ergo sine istis minutis peccatis Jacob esse non potuit, volens Deus ipsa parva peccata in hoc seculo tribulationis igne consumere, implet in eo quod ipse per Spiritum S. dixit: Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis. Et illud: Flagellat Deus omnem filium quem recipit. Et illud: Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Ut ergo sanctum Jacob Deus noster velut aurum purgatum in futuro judicio præsentaret, prius ab illo omnes maculas peccatorum abstersit, ut in eo ignis ille arbiter quod exurceret, invenire non posset.* Adducit deinde ipsummet Joseph, causamque ejus biennalis carceris hanc assignat; quod scilicet magis in homine quam in Deo sperarit, dum à principe pincernarum petiit, ut à Pharaone suî liberationem impetraret. *Tanquam diceret ei Deus*, inquit; *Ego tibi ostendo, ut magis à me quam ab homine debeas auxilium postulare. Sine ulla enim dubitatione credendum est, quod pro castigatione sancti Joseph non permisit Deus magistrum pincernarum, ut in mente haberet, quod ei S. Joseph, quando de carcere dimissus est, supplicaverat. Et quia etiam et ipse Joseph, quamvis sanctus tunc, sine peccato esse non poterat, ideo tanto tempore fuit in carcere clausus, ut in eo impleretur quod scriptum est: Ego quos amo, arguo; et quos diligo, castigo.*

7. SICUT RUSTICATIO DE LIGNO OSTENDIT FRUCTUM ILLIUS, SIC VERBUM EX COGITATU CORDIS HOMINIS.] Ita Romana et Complut. Latina, licet S. August. in Speculo legat, *ex cogitatu hominis cordis*, id est cordati; alii legunt, *sic verbum excogitatum hominis cor*, scilicet, ostendit. Ita Rabanus. Sic et Græca Romæ correcta: *Culturam ligni*, inquiunt, *ostendit fructus ipsius: sic verbum excogitatum cor hominis;* Græca vero Complut. *Culturam ligni*, inquiunt, *ostendit fructus illius: sic locutio cogitationis in corde hominis;* alii, *sic sermo cogitationis cordis hominis*, id est, sermo manans ex cogitatione cordis hominis; Tigur. *Ut cultura arboris fructus ejus indicat, ita corda hominum (*indicat*) meditata ratio*, vel cogitatio. Græce enim legitur λογος, id est, ratio aut sermo, vel λογισμος, id est cogitatio, ratiocinatio; Syrus: *Sicut cultura arboris facit fructus ejus, ita cogitationes hominum super meditationes eorum.*

Omnes hæ lectiones et versiones eòdem redeunt. Sensus enim est, q. d. Sicut rusticatio, id est rustica agricolatio et cultura arboris ostendit fructum arboris, et ex fructu consequente qualis sit arbor: ita pariter verbum prolatum ex cogitatu et meditatione cordis hominis, ostendit fructum cordis, et per consequens, quale sit cor. Porro, sicut fructus non tantum ostendit qualis sit arbor, sed et qualiter à rustico fuerit exculta: ita pariter verbum et sermo non tantum ostendit quale sit cor, sed et qualiter sit excultum. Hoc enim significant Græca jam citata, et sic Latinam versionem intelligit Hugo per hypallagen, q. d. Rusticationem de ligno, id est ligni, ostendit fructus illius. Idipsum est quod ait Christus Matth. 12. 33: *Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum: aut facite arborem malam, et fructum ejus malum; siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de thesauro profert bona: et malus homo de thesauro* (cordis sui) *profert mala.* Ita Rabanus et Palacius: Bona, inquit, et diligens arboris cultura in lucem profert bonum ejus fructum: ita bona et diligens cogitationis cordis nostri cultura bonum verbum profert: ut contra, arbor neglecta profert sterilem fructum; et cogitatio neglecta, verba aut mala, aut stulta: est enim cordis et oris consensus. Per os pronuntiabis de corde.

Dicit, *ex cogitatu*, quia sermo prolatus ex prævia cogitatione et præmeditatione indicat cordis statum et habitum, non autem sermo impræmeditatus, qui ex subita cholera, tristitia, aliave passione profertur: illum enim extorquet passio, non autem è thesauro suo promit elicitum cor. Unde aliqui ex Græco vertunt: *Sicut culturam ligni ostendit fructus illius, ita animum hominis meditatus sermo declarat.* Et codex Latinus Leodiensis, citatus à Franc. Luca, sic legit: *Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, sic verbum excogitatus* (id est cogitationis et meditationis) *còrdis hominis*, scilicet illud ipsum cor ostendit et pandit: quamvis non raro verba subita, si crebra sint, indicent habitum mentis etiam sopitæ, alienatæ aut dormientis. Sic enim S. Franciscus Xaverius etiam dormiens, aut phrenesi correptus, eructabat pia cum Christo colloquia, dicendo: *Mi Jesu, bone Jesu, Jesu amor mi;* quia cor ejus plenum erat, imo ardebat amore Jesu: unde et de eo somnians loquebatur, ac delirans non aliud corde et ore eructabat.

Moral. Hinc disce cor nostrum egere cultura, ut eget ager. Rursum, primum cordis fructum esse cogitationem, secundum sermonem. Ut ergo correcta, casta et sancta loquatur, eadem crebro cogitet et meditetur; ut illa crebro cogitet, cor castitate et sanctitate plane imbuat: sicut enim corpus balsamo imbutum, spirat balsamum; ita cor sanctitate imbutum Deoque plenum, non nisi sanctitatem et Deum spirat: perinde ac vasa vino referta, non nisi odorem vini exhalant; et stomachus succum cibi delicati, quo plenus est, eructat. Vox ergo est interpres mentis, et index personæ: unde Isaac Jacobum filium ex sola voce agnovit, et ab Esau discrevit. Idipsum docet Christus verbis paulo ante citatis. Quin et Philosophi. Chrysippus rogatus: *Quid esset mens hominis: Sermonis fontem esse*, respondit: *sicut enim rivuli ex fonte fluunt, sic sermo ex corde et mente hominis procedit.* Ita Stobæus serm. 1. Alius: *Ex voce agnoscimus hominem facie non conspecta; nam sua*

cuique vox : ita ex oratione licet mentem et vitam hominis conjectare. Et, *Sicut Protogenes pictor Apellem ex unica linea cognovit, nunquam alioqui visum : ita ex unico responso ingenium et prudentiam viri deprehendet qui sit ipse sapiens.* Plures recitabo v. seq.

8. ANTE SERMONEM NON LAUDES VIRUM : HÆC ENIM TENTATIO EST HOMINUM.] *Tentatio*, græce πειρασμος, id est, probatio et exploratio hominum, q. d. vera ratio explorandi mentem, ingenium et indolem hominis, est loquela : antequam ergo quem loquentem audieris, noli de eo ejusque indole ferre judicium. Nam ut cote exploratur aurum, ita sermone vir, præsertim familiari et crebro vel assiduo. Multi enim ad horam sermonem fingunt vel componunt, ut indolem præclaram simulent, ac pravam dissimulent. Pro *sermonem*, græce est λογισμος, id est, consideratio, cogitatio, ratio, intellectus : unde Tigurina vertit : *Ne laudes quemquam ante rationem initam* (Vatabl. *ante perpensam cogitationem*); *hæc enim hominum probatio est*, q. d. Ne laudes quemquam antequam eum consideres, ejusque sermones, vultum et mores tecum exacte perpendas : quia hæc consideratio homini data est pro examine et trutina, qua homines resques omnes probet, examinet et exploret. Verum Siracides λογισμον sumit pro λογου, id est, sermone, uti vertunt Complut. Romana et cæteri : aut certe pro διαλογισμου, id est, ratiocinatione, disputatione, discursu. Ex discursu enim optime mens cujusque cognoscitur : vultus enim sæpe mendax est, æque ac statura et forma corporis. Multi enim vultu, statura et forma sunt insigni, qui ingenium habent obtusum, judicium exiguum, mentem depressam. Ex adverso, multi staturam habent exiguam, vultum obscurum, formam deformem, qui tamen animos habent magnos, ingenium acre, prudentiam eximiam ; qualem fuisse Socratem narrat Laertius. Sermo autem animi est index : os enim cordis est fibula, imo janua ; cor enim per os suos affectus enuntiat, prodit et pandit. Os ergo est imago et speculum cordis : sicut enim verbum mentis est imago et speculum mentis (unde Dei Filius, qui est Verbum mentis Patris, vocatur *Patris imago*, Coloss. 1. v. 15.) : sic pariter verbum oris est speculum et imago verbi mentis. In eo ergo velut in speculo intuere mentem, et sensum mentis cujusque.

Multis veterum gnomis id probat Maximus serm. 15. Solon, inquit, dicebat, *Sermonem esse operum simulacrum* (sic et Democritus λογον vocabat ειδωλον του βιου). Romulus aiebat, *Vasa fictilia sono et percussu, hominem verò sermone explorandum esse.* Cenopidas asserebat, qualis cujusque esset natura, talem quoque esse orationem. Demonax dicere solebat, *In speculis vultus figuram, in colloquiis autem naturam et mentis imaginem cerni posse. Sermonem enim esse quasi figulum hominis, qui animi formam effingat et proferat. Nullo enim in speculo melius expressiusque relucet figura corporis, quam in oratione pectoris imago repræsentatur.* Hæc Maximus. Socratis, teste Cicerone Tuscul. 5. axioma erat : *Qualis homo est, talis etiam erit ejus oratio; orationi autem facta simillima, factis vitam.* Idem, cum dives quidam filium ad se misisset, ut indolem ejus inspiceret, ac pædagogus diceret : *Pater, ad te, Socrates, misit filium, ut eum videres;* tum Socrates ad puerum : *Loquere igitur, adolescens, ut te videamus:* significans ingenium hominis non tam in vultu relucere, quam in oratione; quod hæc sit certissimum minimeque mendax animi speculum.

9. SI SEQUARIS JUSTITIAM, APPREHENDES ILLAM ; ET INDUES QUASI PODEREM (perperam in Speculo sancti Augustini legitur *pudorem*) HONORIS, ET INHABITABIS CUM EA, ET PROTEGET TE IN SEMPITERNUM, ET IN DIE AGNITIONIS INVENIES FIRMAMENTUM.] Græca, de more concisa, hæc tantum habent : *Si sequaris justitiam, apprehendes ipsam, et indues eam, ut talarem tunicam gloriæ ;* Syrus : *Si quæsieris veritatem, invenies eam, et indues eam sicut vestem gloriæ;* Tigurina : *Si secteris justitiam, assequeris eam, et tanquam togam honorificam indues.* Deinde ex Latina Vulgata addit : *Cum hac habitabis, quæ te protegat in æternum, ut tempore inquisitionis invenias firmamentum.* Pro *sequaris*, græce est διωκης, id est, persequaris, eo scilicet studio, velocitate, conatu, contentione, constantia, quo canis insequitur leporem, nec cessat, donec eum capiat et comprehendat. Simili enim modo sequi et persequi debemus justitiam, ac dicere cum Apostolo ; *Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu*, Philipp. 3. 13.

Pro *justitiam*, græce est, τὸ δικαιον, id est justum, puta opera justa et sancta, quæ te justum sanctumque efficiant, ac justitia habituali vestiant et ornent. *Justitia* ergo hîc generalis intelligitur, quæ est complexio virtutum omnium, in qua fidelium sanctitas et perfectio consistit. *Poderis* est tunica talaris, ita dicta, quod à collo usque ad ποδας, id est, pedes et talos, sit demissa, quæ proinde totum hominis corpus ambit, vestit, protegit, ornat et decorat. Unde talari vestiuntur doctores, senatores, magistratus, ac præ omnibus sacerdotes. Poderis enim erat vestis Aaronis et pontificum, de qua dicitur Sap. 18. v. 24. *In veste poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum : et parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta.* Vide ea, quæ dixi Exodi 28. 6. Igitur significat, quod justitia sit quasi sacra poderis ornans justum, eumque quasi consecrans sacerdotem, juxta illud S. Petri epist. 1. cap. 2. 9 : *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* Justitia ergo est poderis, justum efficiens, creansque doctorem, senatorem, sacerdotem et pontificem curiæ cœlestis.

Porro, *justitia* duplici podere nos vestit et ornat : primo podere gratiæ in hac vita ; gratia enim est lux cœlestis animam splendentem et gratiosam in oculis Dei et Angelorum efficiens; secundo, podere gloriæ in cœlo ; ibi enim perficitur omnis nostra justitia et gratia, ibique gloria divina pro meritis operum justitiæ donabitur et beabitur. Ibi ergo justitia proprie amicietur podere gloriæ, ut habent Græca et Syriaca. Alludit ad Isaiæ 61. v. 10 : *Gaudens gaudebo in Domino, et exsultabit anima mea in Deo meo : quia induit me vestimentis salutis : et indumento justitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Vide ibi dicta. Hinc tres effectus fructusque hujus poderis vestisque justitiæ subjungit Siracides, dicens primo : *Et inhabitabit cum ea*,

q. d. Habitabis cum justitia quasi cum veste, imo virgine cœlesti, adeoque habitabis cum sanctitate divina, Deoque ipso : hujus enim participatio est justitia et sanctitas creata, et à Deo sanctis infusa mentibus. Secundo, *proteget te in sempiternum*, contra omnes tentationes concupiscentiæ, contra omnes dæmonis insultus, contra omnes mundi fallacias, blanditias, terrores, pericula, imo contra Dei ipsius fulmina et fulgura, quæ in impios, præsertim in die judicii, vibrabit, quando horrendam damnationis sententiam in eos detonabit, dicens : *Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et Angelis ejus*, Matth. 25. Unde tertio, *In die agnitionis*, id est, in die judicii et examinis divini, quo Christus cognoscet de omnibus hominum factis, *invenies firmamentum :* justitia enim erit tibi quasi lorica firmans tuum pectus, ut in illo terribili die, quo cæteri omnes pavebunt à facie Christi irati, dicentque *Montibus : Cadite super nos; et collibus, Operite nos*, Luc. 23. 30. firmus et inconcussus consistas, imo plenus bona spe, lætus et alacer exspectes illam beatitudinis sententiam : *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*, Matth. 25.

Allegor. et tropolog. Palacius per *justitiam* accipit Christum, Christique gratias et virtutes. Si Pauli verbum, inquit, præ oculis habeas, *Induimini Dominum nostrum Jesum Christum*, intelliges Christum esse justitiam, quam qui votis, precibus et bonis operibus quærit, apprehendet. Intelliges etiam eumdem esse poderem honoris, id est polymitam et talarem vestem, qua Joseph Genes. 37. 3. induebatur. Intelliges item esse dominum domus, qui nos secum habitare faciet : esse etiam protectorem sempiternum; feret enim nos in cœlum, ubi abscondet nos in abscondito tabernaculi sui. Demum erit firmamentum, cui in die judicii nitemur. Vocatur dies judicii, *dies agnitionis ;* agnoscet enim tunc se quisque, et agnoscetur ab omnibus. Tunc erit Christus firmamentum, cui nitemur omnes, quotquot peccavimus, justificati vero fuimus per redemptionem quæ est in Christo. Perspice Christianum Christo vestitum exterius, qui Christum habitatorem habeat interius; qui Christum habeat perpetuum protectorem, et columnam, cui nitatur maxime in die judicii. Quam longe ab his distant mores nostri! nihil enim minus in quovis nostrûm perspicitur, quam Christus. Hucusque Palacius.

Anagogice Rabanus : *Poderis*, inquit, *est tunica usque ad talos pertinens. Quid est ergo talaris tunica, nisi actio consummata? quasi enim protensa tunica talum corporis cooperit, cum bona actio ante Dei oculos usque ad vitæ nos terminum tegit. Unde et per Moysen cauda hostiæ in altari offerri præcipitur; ut videlicet omne bonum, quod incipimus, etiam perseveranti fine compleamus. Quisquis ergo usque ad finem vitæ perseverat in bona actione, proteget eum Dominus in sempiternum, et in die agnitionis, hoc est, in die judicii, quando veniens Dominus illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, tunc inveniet firmamentum : quia tunc justitiæ suæ verum et firmum percipiet præmium.*

10. VOLATILIA AD SIBI SIMILIA CONVENIUNT (græce καταλύσει, id est, divertunt) : ET VERITAS AD EOS, QUI OPERANTUR ILLAM, REVERTETUR.] *Veritas* tum speculativa : hæc enim operantibus, id est studentibus, laborantibus et speculantibus, advenit; tum potius moralis et practica, qualis est in intellectu practico ethica et prudentia, in appetitu et voluntate justitia et virtus, puta exsecutio ethices, et operatio recta juxta dictamen prudentiæ. Prior veritas est mentis et speculationis : posterior, voluntatis et operationis. Dicitur *veritas*, quia inclinat et operatur verum morale, quod est bonum honestum : hoc enim est verum, quia conforme et commensum suæ regulæ, puta, legi et voluntati Dei. Ex adverso vitium vocatur mendax et mendacium, quia difforme et dissonans à recta ratione suaque lege et regula. Unde crebro in Script. impii dicuntur sequi vanitatem et mendacium. Explicat quod dixit : *Si sequaris justitiam, apprehendes illam*, per appositam similitudinem avium. Sensus ergo est, q. d. Sicut aves congeneres et concolores simul congregantur, simulque pascuntur, habitant et volitant, ac, si paululum avolent, statim ad socias revolant; ut videmus grues volare et pasci cum gruibus, anseres cum anseribus, picas cum picis, et, ut vulgo dicitur, graculum graculo assidere : ita pariter veritas, id est prudentia, justitia et virtutes fugiunt improbos, iterque reflectunt ad probos quasi sibi similes, saltem voto et affectu : quia scilicet probi eas amant, ambiunt, operantur ; et quia probi cum probis, sicut improbi cum improbis, quasi suî similibus, congregantur. Probi autem secum adducunt suam probitatem et virtutem, quam aliis affricant, perinde ac improbi suam improbitatem et vitia. Huc facit illud Claudiani, in nuptiis Honorii Imp. et Mariæ ;

> Nutant ad mutua palmæ
> Fœdera, populeo suspirat populus ictu,
> Et platani platanis, alnoque assibilat alnus.

q. d. Palma congaudet et condolet palmæ, populus populo, platanus platano, alnus alno, velut simile simili : quanto magis homine sibi simili gaudeat homo, eique afflicto condoleat? Significat ergo quod, sicut aves congeneres conveniunt ad sibi similes, seque invicem recreant, exhilarant, amplexantur, adjuvant : ita pariter veritas et virtus cum suî studiosis familiariter agat, cum eis jucunde vivat, eos recreet, amplexetur, pascat, et in omni bono promoveat, ac tandem æterno gaudio et felicitate beet in cœlo. Ibi enim ad eos quasi postliminio *revertetur*, quæ in hujus vitæ ærumnis, ac virtutis laboribus se suamque jucunditatem quasi abscondit, ut à justis absens esse, seque elongare videatur. Ita Tigurina : *Volucres*, inquit, *adjungunt se suî similibus, itemque veritas accedit ad eos, qui ipsi dant operam;* Syrus : *Volatile cœli apud genus suum habitat, et veritas ad facientes eam vadit.*

Apposite, veritas et virtutes comparantur avibus; quia utræque sunt leves, agiles, elevatæ à terra, canoræ, elatæ, cœlestes : Deo enim perennes canunt laudes, alisque præpetibus in cœlum evolant. Sic sapientia et castitas, teste Ruffino, quasi aves et virgines cœlestes, advolarunt ad S. Gregor. Nazianz. in somnis, eique dixerunt : *Amicæ tuæ sumus, quia jucundum nobis in anima tua præparasti habitaculum.* Sic eleemosyna quasi avis divina advolavit ad S. Joannem Eleemosynarium, eumque ad suî amorem invitavit, teste Leontio in ejus Vita. Sic tres virgines, puta paupertas, castitas, obe-

dientia, advolarunt ad S. Franciscum, teste S. Bonavent. in ejus Vita. Unde mystice Rabanus per volatilia accipit *sanctas electorum animas, quæ pennis virtutum semetipsas à terrestrium et carnalium societate sublevant, et sanctis Angelis in cœlesti gaudio associari appetunt, quibus etiam in futura vita conjunguntur.* Rursum sicut aves à suî dissimilibus et discoloribus repulsæ, redeunt ad suî similes et concolores, ita veritas et sanctitas ab impiis repulsa, nec apud eos inveniens locum, ubi suum collocet pedem, instar columbæ Noe, revertitur ad pios suî studiosos. Causam à priori dedi cap. 13. v. 19.

Secundo, cum Jansenio *veritas* hîc accipi potest increata, puta æquitas et justitia, quæ est in Deo. Ad illam enim accedunt justitiæ studiosi, ipsaque vicissim eos remunerat : quare ad eos reverti dicitur, cum reddit eis justitiæ præmia, quæ illam operantes in hac vita promeriti sunt, juxta illud Christi : *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis: et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos*, Joan. 8. Deus enim et Christus est veritas ipsa rerum, puta, vera sapientia, veræ deliciæ, veræ divitiæ, verus honor, verum gaudium, vera felicitas : cætera omnia vanitas sunt et mendacium, imo, ut ait Ecclesiastes cap. 11. *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.*

Moraliter notat Palacius, veritatem et sanctitatem dici reverti ad pios, cùm eis opera vera, id est pia et sancta, exercendi offert occasionem. Subinde enim ea exercendi non datur occasio, tumque veritas à suî studioso fugere videtur; sed mox illi rursum præsentem se exhibet, cum novam bene agendi opportunitatem suggerit. Quo significat captandam esse occasionem bene operandi dum Deus offert : nam, ut ait Poeta,

Fronte capillata, post est occasio calva.

11. Leo venationi insidiatur semper: sic peccata operantibus iniquitates.] Probat quod dixit, veritatem ad suî studiosos et operatores reverti, per antithesin contrarii, scilicet peccati et iniquitatis. *Venationi*, id est, animalibus et feris, quas venatur. Sic ergo ex Græco clare vertas cum Vatablo : *Ut leo feræ insidiatur, ita peccatum injusta patrantibus;* Syrus, *Leo confractioni* (id est bestiis quas confringat, laceret et devoret) *insidiatur : sic iniquitas facientibus peccata.* Apposite, sicut veritatem et virtutes comparavit avibus, sic hîc mendacium et peccatum comparat leoni sævo et crudeli, peccatores vero feris quibus leo insidiatur. Hæc ergo antithesis est inter virtutem et peccatum, eaque non una, sed multiplex : scilicet prima, quod virtus sit avis gratiosa, quæ cum suî similibus, puta, virtute præditis, jucunde versatur, eosque lætificat, recreat et beat : peccatum vero sit quasi leo sævissimus, qui nullius amicitiam aut convictum familiarem admittit, sed in omnes feras quas venatur, cæde et laniena grassatur. Esto enim ipse sit fera, cæteras tamen feras devorat : sic enim peccatum peccatori exitiale est, nihilque boni, sed omne malum creat, perinde ac si illi non esset congener et simile, sed plane degener et dissimile, imo ex diametro oppositum et contrarium.

Secundo, sicut leo insidiatur, et ex insidiis aggreditur bestias et homines, sic et peccatum insidiatur peccatori. Offert enim illi escam voluptatis, ut illa eum capiat et enecet, sicut piscator esca piscem capit et enecat, juxta illud Proverb. 5 : *Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur.*

Tertio, sicut leo feras, quas venatur, occidit et devorat : sic peccatum peccatorem occidit, eumque facit pabulum mortis præsentis et æternæ, ut semper ardeat in gehenna.

Moraliter Palacius : Ut leo, inquit, qui in insidiis est ad venandum, offert se etiam nihil tale metuenti : ita peccatum se offert peccatori, etiam peccatum non cogitanti. Ubique enim se exhibet peccatori peccandi materia. Ita vicissim viro operanti veritatem, veritas ipsa ubilibet se exercendam offert : et si aliquando veritatis exercendæ occasio fugit, statim revertitur. Adeo Deus bona ubilibet parat bonis, et diabolus indesinenter parat mala malis. Sed hoc discrimine, quod peccatum leo sit, devorans peccatorem : veritas omne bonum est, beans veritatis operatorem.

Est prosopopœia. Peccatum enim hîc inducitur quasi persona, imo quasi fera et leo insidians peccatori. *Peccatum* hîc ample et generatim accipe : unde sub eo particulatim descendas, ut primo, per *peccatum* accipias habituale, puta habitum peccandi : hoc enim insidiatur homini, dum secreto et clanculum eum inclinat ad iterandos actus peccati. Ebriosus enim, v. g. ex crebra ebrietate contraxit habitum, per quem valde propendet ad semper potandum : hic ergo habitus eum etiam non cogitantem et quasi nescientem insidiose inclinat, ut adeat popinas et potet.

Secundo, *peccatum* accipias actuale, puta actum peccati : hic enim inclinat hominem ad suî iterationem. Experientia enim voluptatis, quæ est præsente peccato, eum allicit ad illud iterandum, ut per illud iteretur voluptas, quam in præsenti experitur, et in præterito expertus est.

Tertio, per *peccatum* accipias concupiscentiam. Hæc enim metonymice ab Apostolo Rom. 7. à S. August. et Doctoribus sæpe vocatur *peccatum :* quia est effectus æque ac causa peccati. Concupiscentia enim hominem secreto titillat, et furtim sollicitat, ut eam opere expleat. Hinc fit ut homo, rationis judicio postposito, eam sequatur, eaque se pascat et oblectet, etiam incogitans et quasi nescius : quia concupiscentia quasi mentem homini surripit, itaque quasi per insidias eum capit et dementat.

Quarto, per *peccatum* accipias objectum peccati, puta illecebras et species illecebrosas rerum delectabilium, quæ hominem illiciunt ad peccandum. Tales sunt formulæ mulierum, quæ rapiunt intuentes ad luxuriam ; fulgor vini et mensæ opiparæ, quæ rapiunt gulosum, ut iis gulam expleat ; splendor auri, qui rapit avarum, ut illi per fas et nefas inhiet ; honoris pompa, quæ rapit superbum, ut eam ambiat. Hîc est fraus, hîc sunt insidiæ, dum socii vel concupiscentia suggerunt homini dicuntque : Vide quam formosa est ista et ista, nolo ut pecces, sed tantum ut spectes ejus pulchritudinem; gusta hoc vinum, ut videas, quam sit suave, nolo tamen ut potes, gusta duntaxat : et ita de cæteris : à gustu enim unius scyphi gula trahente venitur ad secundum, tertium, quartum, et tandem ad plenam compotationem. Idem sit in intuitu mulierum cæterisque objectis illecebrosis.

Quinto, per *peccatum* accipias pœnam peccati : hæc enim peccanti quasi ex insidiis astat, sicut prætor clanculum astat furi, ut eum furantem capiat et plectat, juxta illud Dei ad Cain, quo hic alludit Siracides : *Nonne si bene egeris, recipies? sin autem male, statim in foribus peccatum aderit,* quasi canis et Cerberus te allatrans, teque dilanians, Genes. 4. 7. Vide ibi dicta. Sic cap. 27. 31. ait Siracides : *Illusio et improperium superborum, et vindicta sicut leo insidiabitur illi.*

Denique, per *peccatum* accipi potest dæmon auctor peccati : hic enim insidiatur peccatori, ut eum in peccatum, et per illud in gehennam protrahat; unde *tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret*, 1. Petr. 5. 8. Simili modo per *peccatum* accipias peccatores, uti pravos socios, qui insidiantur socio etiam pœnitenti, ut eum ad peccatum suamque societatem retrahant, ideoque mille ei technas et insidias struunt, uti quotidiana patet experientia. Ab illis ergo quasi à leonibus crudelissimis cavendum est ei qui animam servare velit. Simili modo lenæ et meretrices insidiantur adolescentibus.

Ubi nota : Sicut leonum tota vis est in oculis, sic peccati tota vis est in aspectu, puta in videre et videri. Hæc enim est occasio et janua omnis peccati; hanc claude, et evasisti peccati insidias. Audi Plinium lib. 8. cap. 16. docentem qua ratione leo vinci, capi et domari possit. *Principatu Claudii,* inquit, *casus rationem docuit, pudendam pene talis feræ nomine, pastoris Getuli sago contra ingruentis impetum objecto ; quod spectaculum in arenam protinus translatum est, vix credibili modo torpescente tanta illa feritate, quamvis levi injectu operto capite, ita ut devinciatur non repugnans, videlicet omnis vis constat in oculis.* Et anterius : *Cum pro Catulis fœta dimicat, oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula expavescat.* Atque paulo ante modum venandi leonis insinuat dicens : *Dum sequitur, insilit saltu;* sic peccatum et dæmon repentino saltu irruit in hominem, ut eum percellat et sternat. Rursum Aristot. lib. 9. Histor. animal. cap. 44. et ex eo Plinius : *In venatu,* inquit, *dum cernitur* (*leo*), *nunquam fugit aut metuit; sed etiamsi venantium multitudine cedere cogitur, sensim pedatimque descendit, crebro subsistens atque respectans : nactus vero opaca, fuga, qua maxime potest, veloci se subtrahit, donec in aperta deveniat; tum rursus lente incedit.* Idem prorsus facit dæmon et pravi socii.

12. Homo sanctus in sapientia manet sicut sol (constanter eodem fulgore semper lucens); nam stultus ut luna mutatur.] Pro *sanctus*, uti legunt Romana et Græca, aliqui legunt, *sensatus :* hic enim opponitur stulto ; sed idem in hoc libro, æque ac in Proverbiis, est sensatus et sanctus : verus enim sensus, veraque prudentia non est alia quam virtus et sanctitas ; τὸ *sicut sol*, jam non est in Græco, nec in Syro : idipsum tamen legit S. August. Epist. 119. cap. 5; unde colligas olim in Græco id exstitisse. Sic ergo habent Græca Romæ emendata : *Narratio pii semper sapientia, at stultus sicut luna* ἀλλιοῦται, id est, *alteratur ;* Tigurina : *Narratio pii ut sol perpetua est sapientia, stultus autem more lunæ variatur ;* Syrus : *Narrationes sapientum in sapientia sunt semper, et stultus sicut luna mutatur.* Sic quoque legit S. Ambros. locis mox citandis: ex quibus patet, tam Græca, quam Syrum hæc arctare ad sermones sapientum et stultorum, q. d. Sapiens semper loquitur sapientia, puta honesta et sancta : at stultus nunc sapientia et sancta, nunc insipientia, id est, inhonesta et impia, eructat. Accommodat enim se occasioni et sociis : quare cum castis caste, cum incestis inceste, cum humilibus humiliter, cum superbis superbe, cum maledicentibus maledicendo sermocinatur. Sapiens vero uti mentem habet sanctam semper, sic et linguam ; quare non nisi caste, humiliter, benevole, laudando et benedicendo tam Deum quam proximum, eloquitur. Noster vero ampliorem facit hanc sententiam, q. d. Sapiens, id est sanctus, quamdiu talis est, manet in sapientia, id est sanctitate, sicut sol, ut internam sapientiam et sanctitatem nullo metu, nullis blanditiis, nullis præmiis propositis deferat, eamque externis verbis et factis constanter profitetur : at stultus, id est, inconstans et impius, instar polypi et lunæ, mutat mentem, et cum mente linguam, ut nunc sapientia et sancta cogitet, proponat, agat et loquatur ; nunc vero stulta et impia machinetur, agat, dicat et doceat.

Causam dat Palacius : Inter multa, inquit, quæ Domino Deo conveniunt, id fere præcipuum est, quod immutabilis sit, idemque omnino sine ulla mutatione perseveret. Hanc maximam prærogativam Dominus concedit (suo tamen modo) Sanctis suis, ut fere non mutentur. *Non enim justum contristabit, quidquid illi acciderit, etc.*, Proverb. 12. *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commovebitur in æternum, etc.*, Psalm. 124. *Pax multa diligentibus legem tuam, etc.*, Psalm. 118. Nam ut S. Joannes ait : *Omnis qui natus est ex Deo peccare non potest*, 1. Joan. 3. 9. At qui non peccat, non mutatur ; id est, quod Auctor dicit, sanctus homo immobilis est, minime peccat, minime sanctitati suæ maculæ notam imponit.

Dices : Nonne Samson, David et Salomon peccarunt? Plane ; ideo auctor addidit: *Sanctus in sapientia sua,* id est, dum in sapientia manet, *manet sicut sol ;* si à sapientia et charitate decidat, cecidit certe è cœlo Lucifer, Isaiæ 14. 12. Ut etiam S. Joannes intelligendus est, scilicet quod *natus ex Deo*, dum semen Dei conservat, *peccare non potest.* Jam vero ut sancto viro Deus communicat suam (suo modo) immutabilitatem : ita stultis non communicata hac immobilitate, necesse est ut subinde varientur ut luna. Patet hinc justum non solum per annum posse sine mortali crimine perseverare, ut dixit Scotus, sed et per plurimos annos : manet enim sicut sol. Porro, vocatur hoc loco *sapientia* sanctitas vitæ, quia vera sapientia est; cui Christus verus justitiæ sol semper adest. Talis porro habitator talem immobilitatem hospiti suo largitur : largitur etiam ei, ut sit quidam sol, ut hic habemus; nam alibi dixit: *Vos estis lux mundi ;* at clarum est lucem mundi solem esse. Sol ergo Deum Deique justitiam ab eo justis communicatam repræsentat. Quocirca S. Dionys. de Divin. nom. c. 4. asserit solem esse *significativam, expressam et evidentem divinæ bonitatis imaginem.* Et Christus innuit solem esse divinitatis symbolum, cum ait Matth. 5. 45 : *Qui solem suum oriri facit ; suum*, quia sui imaginem.

Luna vero : quia suum lumen mutuatur à sole, et quia citima terris, in suo orbe exiguo citius eum decurrit, ideoque varie solem respicit ; hinc suas variat luminis vices, ut nunc cornuta, nunc semiplena, nunc plena appareat. Hinc luna dicta est, quod *luce luceat aliena*, aiunt Etymologici. Talis apparet et stultus. Huc facit illud Cleobuli apud Plutarchum in Convivio : *Lex*, inquit, *sapientibus mensuram præscribit. Ineptis fabulam narrabo, quam mater mea fratri objecit. Aiebat enim lunam à matre petiisse, ut sibi tuniculam congruentem texeret ; ac matrem respondisse : Qua ratione id possim, cum te jam plenam, mox in cornua attenuatam, rursum dimidio orbe videam ? Sic etiam, mi Chersia, homini fatuo et vitioso nulla mensura opum est.* Sic lunaticus, hoc est epilepticus, ac varius et inconstans fuit Mahomet pseudopropheta, qui proinde in Alcorano fabulatur se lunæ partem cœlo deciduam, lunæ et cœlo restituisse. Rursum luna, cum apud nos lucet, cœlo et cœlitibus non lucet; quia ex superiori parte non illuminatur, sed ex inferiori. Et ut ait S. Greg. Nyssenus lib. de Anima et resurr. atque ex eo noster Pineda in Job 25. v. 5. n. 4, luna nunc radios solis à tergo recipit, nunc à fronte et facie ad nos conversis. Sic sane quæ pulcherrima nobis videntur, in supremi luminis conspectu obscura sunt et non illuminata ; et qui hominum judicio sanctissimi habentur, interdum coram Deo impuri sunt. Quare et cum luna Sapiens comparat stultum, qui sicut luna mutatur. Nam cum apud homines lucere et splendere quærit stultus, lumen ex superiori parte coram Dei conspectu amittit. Atque illud etiam, quod tunc luna maxime nobis splendet, cum maxime distat à sole; obscuratur autem, cum ei appropinquat, ut philosophi et astrologi tradunt : sic profecto, quò ad divinam lucem aliquid magis accesserit, minus lucidum apparebit, atque adeo, si ab illo recesserit, minus utique luminis habebit, quamvis apud homines multum fulgere videatur. Tertio, luna signum est amatorium, atque ab amantibus invocatur, eo quod præsit nocti et tenebris, atque iis voluptatibus quas stulti et carnales in tenebris quærunt et exercent. Quarto, luna ad oculos nostros augetur, cum à sole recedit ; iis vero minui videtur, cum ad solem alia ex parte propinquat : sic et stultus carnalisque tunc in terra splendet et celebratur, cum instar lunæ facie ad terram conversa, à Deo recedens terrenos honores et pompam sectatur ; cum vero illos aspernatur, Deo appropinquat. Ita S. August. Epist. 119, cujus verba mox recitabo. Quinto, luna, teste Hippocrate, lib. de Indiciis infirmitatum, et Galeno initio dierum criticorum, quia crebras mutationes et eclipses patitur, facit homines instabiles, in proposito inconstantes, variis studiis gaudentes, luminibus varios, et vitiatos, vel strabos, motu ac mutatione celeres : sic et eos, in quibus dominatur, luna stultitiæ et amoris carnalis facit leves, versatiles, inconstantes, lunaticos. Illi ergo similes sunt gemmæ quæ Selenites dicitur à σελήνη, quasi lunaris à luna ; quæ, ut ait Plinius lib. 36. c. 10 : *Ex candido translucet melleo fulgore, imaginem lunæ continens, redditque eum in dies singulos crescentis minuentisque numero.* Simili enim modo lunatici lunæ varietates imitantur et induunt. Quare humana gaudia et festa carnalium non aliud sunt, quam festa Neomeniæ, novæ scilicet lunæ, crescentis celeriter, sed paulo post senescentis. Quod ut sibi ob oculos ponerent Romanorum nobilissimi et sapientissimi, lunæ imaginem gestabant in calceis, ut illo symbolo, nobilitatis et excellentiæ inconstantis, et semper ad finem cum deteriore mutatione properantis, eos memores redderet, teste Plutarcho quæst. Rom. 76. et Rhodigino lib. 20. c. 28.

Quocirca S. Ambros. 4. Hexam. c. 8 : *Stultus*, ait, *ut luna mutatur ; et ideo sapiens non cum luna mutatur, sed permanebit cum sole. Unde non luna est particeps stultitiæ, quia non luna mutatur ut stultus* (leviter, temere et sine causa), *sed stultus ut luna*, q. d. Luna non est similis stulto, nec stulta, sed sapiens ; quia cum ratione et causa mutatur : at stultus stulte imitatur lunam ; quia sine causa, leviter et stulte mutatur ut luna, quæ tamen non nisi magna ratione ac prudenter, juxta motus et leges sibi à Deo et natura præscriptas mutatur. Unde explicans subdit : *Denique semen justi, sicut luna perfecta, in æternum manet, et testis in cœlo fidelis*, Psalm. 88. *Aliud est enim fungi ministerio, aliud circumferri ingenio, et sensus infirmitate fixam non habere sententiam* (uti non habet stultus). *Luna pro te laborat, et propter voluntatem Dei subdita est. Vanitati enim creatura subjecta est, non sponte, sed propter eum qui subjecit eam in spe*, Rom. 8. *Illa ergo non sponte mutatur ; tu sponte mutaris. Illa congemiscit et comparturit in sua mutatione : tu non intelligis, et gratularis frequenter. Illa tuam redemptionem exspectat, ut à communi totius creaturæ servitio liberetur : tu et tuæ redemptioni, et illius libertati affers impedimentum. Tuæ ergo, non suæ, stultitiæ est, quod, dum tu exspectaris et nec sero converteris, adhuc et illa mutatur. Noli ergo lunam oculo tui corporis æstimare, sed mentis vivacitate. Minuitur luna, ut elementa repleat.*

Deinde mystice mutationem lunæ applicans Christo, Ecclesiæ et Sanctis, qui sapientissimi sunt: *Hoc*, ait, *est vere grande mysterium. Donavit hoc ei qui omnibus donavit gratiam. Exinanivit eam, ut repleat, qui etiam se exinanivit, ut omnes repleret. Exinanivit enim se, ut descenderet nobis : descendit nobis, ut ascenderet omnibus. Ascendit enim, inquit, super omnes cœlos, ut impleret omnia*, Ephes. 4. *Itaque qui exinanitus advenerat, de plenitudine sua Apostolos adimplevit. Unde unus ex his dicit : Nam de plenitudine ejus omnes nos accepimus*, Joan. 1. *Ergo annuntiavit luna mysterium Christi. Non mediocris, in qua signum posuit suum : non mediocris, quæ typum dilectæ habet Ecclesiæ, quod significat Propheta dicens : Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec extollatur luna*, Psalm. 71. *Et in Canticis, Dominus de sua sponsa ait : Quænam est hæc prospiciens tanquam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol?* Cant. 6. *Et merito speciosa sicut luna Ecclesia, quæ toto mundo refulsit, et tenebras seculi hujus illuminans dicit : Nox præcessit, dies autem appropinquavit*, Rom. 13. *Pulchre ait: Prospiciens, quasi suos de superiore prospectans, sicut habes, Dominus de cœlo prospexit super filios hominum. Prospiciens ergo Ecclesia sicut luna, defectus habet et ortus frequentes : sed defectibus suis crevit, et his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, et Confessorum martyriis coronatur. Hæc est vera*

luna, quæ de fratris sui luce perpetua lumen sibi immortalitatis et gratiæ mutuatur. Fulget enim Ecclesia non suo, sed Christi lumine, et splendorem sibi arcessit de Sole justitiæ, ut dicat : Vivo autem, jam non ego; vivit autem in me Christus. Beata plane quæ tantum insigne meruisti. Unde te non tuis-neomeniis, sed typo Ecclesiæ beatam dixerim : in illis enim servis, in hoc diligeris. Idem S. Ambros. in ps. 36. ad illud : *Os justi meditabitur sapientiam : Narratio justi*, ait, *semper in sapientia ; stultus autem sicut luna mutatur, id est quod sæpe varietur, nec in sua perseveret sententia, et tanquam in tenebris lumen videatur offundere, nec tenere.* Idem, serm. 4, objurgans populi superstitionem qua censebat lunam deficientem laborare et periclitari, ne à cœlo caderet, ideoque vociferando eam animare et adjuvare satagebat : *Apud vos*, inquit, *vespertinis tantum horis laborare consuevit, quando copiosa cœna venter distenditur, quando majoribus poculis caput movetur. Tunc igitur apud vos laborat luna, quando laborat et vinum. Tunc, inquam, apud vos turbatur carminibus globus lunæ, quando calicibus turbantur et oculi. Quomodo igitur, ebrius, videre potes circa lunam quid agatur in cœlo, qui circa te non vides quid agatur in terra? Hoc est plane quod ait sanctus Salomon, dicens : Stultus sicut luna mutatur. Mutaris enim sicut luna, dum stultus et insipiens ad motum ejus, qui Christianus fueras, incipis esse sacrilegus : sacrilegium enim Creatori committitur, dum imbecillitas adscribitur creaturæ. Mutaris ergo sicut luna, ut qui paulo ante fidei devotione fulgebas, postea perfidiæ infirmitate deficias. Mutaris sicut luna, dum cerebrum tuum ita exinanitur sapientia, sicut lunæ obscuritas : te vero teterrimæ tenebræ mentis invadunt. Atque utinam, ô stulte, sicut luna muteris! Illa enim cito ad plenitudinem suam redit, tu ad sapientiam nec sero converteris. Illa velociter colligit quod amiserat lumen ; tu nec tarde fidem recipis, quam negasti. Gravior ergo tua, quam lunæ, mutatio est. Luna defectum luminis patitur, tu salutis. Quam bene igitur scriptum est de sapiente : Et permanebit cum sole! Permanet enim sapiens cum sole, cum constantia fidei permaneat cum Salvatore.* Et inferius : *Ergo luna à statu suo non sponte mutatur, tu de sensu tuo sponte mutaris. Illa in diminutionem sui conditione deducitur, tu in detrimentum tui voluntate pertraheris. Nolo igitur, frater, ita sis sicut luna, cum deficis ; sed esto sicut quando est plena atque perfecta. Scriptum est enim de justo : Sicut luna perfecta in æternum, et testis in cœlo fidelis.*

Ex adverso, sapiens et sanctus fulget constatque ut sol. Accipe analogias solis et sapientis, solis et sanctitatis, solis et charitatis.

Primo, sol eadem semper est facie, luce, motu, colore, tenore : ita et justus.

Secundo, sol non offuscatur fumo, nebulis : ita nec justus metu, cupiditate aliisque passionibus.

Tertio, sol longe super terram eminet : sic et justus terrena despicit, mente in cœlo fixus.

Quarto, sol æqualiter spargit radios in omnes bonos et malos : sic et justus omnibus benefacit, amicis et inimicis.

Quinto, sol ad omnem Dei nutum movetur, gyrat et regyrat : sic et justus.

Sexto, sol centies et sexagies major et amplior est tota terra : ita justus ampla est charitate, ut ejus sinu totum orbem complectatur.

Septimo, sol major est stellis : ita sanctus fulgore suæ sanctitatis cæteris præcellit.

Octavo, sol velocissimus est, quia qualibet hora conficit unum millionem et centum quadraginta millia milliarium, uti ostendi Gen. 1. 14. Sic et justus ad omne Dei obsequium celer est et agillimus. Ita S. Antonius apud S. Athanasium vultu radiabat quasi sol, ut ex hac serenitate et luce vultus ab omnibus, etiam qui eum non noverant, agnosceretur : et hic vultus ei erat idem, et constabat tam in adversis quam in prosperis, tam coram inimicis quam amicis. Talis sit sapiens et sanctus : quidquid alii ei obstrepant, detrahant, laudent, rideant, etc. Ipse sibi constet, et perstet ut sol : huncque solis vultum omnibus etiam calumniantibus ostendat, eosque radiis suæ lucis et charitatis aspergat, ut ex inimicis faciat amicos.

Vis exempla prototypa sapientis constanter lucentis ut sol? Accipe. Primum assignat S. August. Epist. 119. c. 5, ubi solem ait esse Christum, lunam vero esse Adamum ejusque assectas : *Sapiens*, inquit, *sicut sol permanet; stultus autem sicut luna mutatur. Et quis est sapiens, qui permanet, nisi Sol ille justitiæ, de quo dicitur : Ortus est mihi Sol justitiæ; et quem sibi non fuisse ortum in die novissima plangentes impii dicturi sunt : Et justitiæ lumen non luxit nobis, et Sol justitiæ non ortus est nobis?* Sap. 5. *Nam istum carnis oculis visibilem solem oriri facit super bonos et malos Deus, qui etiam pluit super justos et injustos. Ducuntur autem semper ex rebus visibilibus invisibilium congruæ similitudines. Quis est ergo ille stultus, qui tanquam luna mutatur, nisi Adam, in quo omnes peccaverunt? Anima quippe humana recedens à Sole justitiæ, ab illa scilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires suas in terrena convertit, et eo magis magisque obscuratur in interioribus ac superioribus suis ; sed cum redire cœperit ad illam incommutabilem sapientiam, quanto magis ei appropinquat affectu pietatis, tanto magis exterior homo corrumpitur; sed interior renovatur de die in diem, omnisque lux illa ingenii, quæ ad inferiora vergebat, ad superiora convertitur, et à terrenis quodam modo aufertur, ut magis magisque huic seculo moriatur, et vita ejus abscondatur cum Christo in Deo*, Coloss. 3. *Mutatur ergo in deterius ad exteriora progrediens, et in vita sua projiciens intima sua ; et hoc terræ, id est eis, qui terrena sapiunt, melius videtur, cum laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et qui inique se gerit, benedicitur*, Psalm. 9. *Mutatur autem in melius, cum intentionem suam et gloriam à terrenis, quæ in hoc seculo apparent, paulatim avertit, et ad superiora ab inferioribus convertit; et hoc terræ, id est eis, qui terrena sapiunt, deterius videtur.*

Secundum exemplum sapientis radiantis ut sol est B. Virgo, de qua audi S. Bernard. serm. in illud Apocal. 12: *Signum magnum apparuit in cœlo : Mulier amicta sole, et luna sub pedibus ejus. Nimirum*, inquit, *ea est quæ velut alterum solem induit sibi.* Et paulo post : *Solet luna non modo defectum corruptionis, sed et stultitiam mentis, nonnunquam vero Ecclesiam hujus temporis designare ; illam quidem propter mutabilitatem, hanc sane propter susceptum aliunde splendorem. Utraque vero (ut ita dixerim) luna sub Mariæ pedibus congrue satis ponitur, alio tamen*

atque alio modo. Siquidem stultus ut luna mutatur, sapiens autem permanet ut sol. In sole nimirum et fervor et splendor stabilis, in luna solus splendor, atque is omnino mutabilis et incertus, qui nunquam in eodem statu permaneat. Jure ergo Maria sole perhibetur amicta, quæ profundissimam divinæ Sapientiæ ultra quam credi valeat, penetravit abyssum : ut quantum sine personali unione creaturæ conditio patitur, luci illi inaccessibili videatur immersa. Illo nimirum igne Prophetæ labia purgantur, illo igne Seraphim accenduntur. Longe vero aliter Maria meruit, non velut summatim tangi, sed operiri magis undique et circumfundi, et tanquam ipso igne concludi. Candidissimus sane, sed et calidissimus hujus mulieris amictus : cujus omnia tam excellenter irradiata noscuntur, ut nihil in ea non dico tenebrosum, sed obscurum saltem, vel minus lucidum, sed ne tepidum quidem aliquid, aut non ferventissimum liceat suspicari. Insipientia vero omnis longe sub pedibus ejus est, ut penitus absit hæc ab insipientium mulierum numero, et collegio virginum fatuarum. Imo vero et unicus ille stultus, et totius stultitiæ princeps, qui vere mutatus ut luna, sapientiam perdidit in decore suo, sub Mariæ pedibus conculcatus et contritus, miseram patitur servitutem.

Tertium exemplum Sancti fulgentis ut sol est S. Joannes Baptista, de quo audi eumdem S. Bernard. serm. in Nativit. ejusdem : *Ille erat lucerna ardens et lucens. Magnum testimonium, fratres mei : magnus enim est cui perhibetur, sed major est ipse qui perhibet. Ille* (*inquit*) *erat lucerna ardens et lucens. Est enim tantum lucere vanum, tantum ardere parum : ardere et lucere, perfectum. Audi quid dicat Scriptura : Sapiens permanet ut sol, stultus autem ut luna mutatur. Quia enim splendet luna sine fervore; modo plena, modo exigua, modo nulla videtur. Mutuatum siquidem lumen nunquam in eodem permanet statu; sed crescit, deficit, extenuatur, annihilatur, et penitus non comparet : sic qui conscientias suas in alienis labiis posuerunt, modo magni, modo parvi sunt, modo nulli, secundum quod adulantium linguis vel vituperare placuerit, vel laudare. At vero solis splendor igneus est, et cum servet acrius, etiam oculis lucidior exhibetur ; sic sapientis ardor internus foris lucet, et, si non ei datur utrumque, curat semper ardere magis; ut pater suus, qui videt in abscondito, reddat ei. Væ nobis, fratres, si luxerimus tantum !*

Porro, physice et medice hæc verba : *Stultus ut luna mutatur*, sic explicat Franc. Valesius de Sacra Philos. cap. 71, q. d. Insensati et stulti, qui non sunt sana mente et cerebro, per vicissitudines et mutationes lunæ pejus habent, indeque vocantur *lunatici*, id est melancholici, maniaci, epileptici. Unde hi in plenilunio, alii in novilunio magis agitantur, insaniunt et delirant. Luna enim ob vim humectandi valde talium cerebrum alterat et immutat : quare malum cerebri cum crescente luna pariter accrescit. Huc alludit Siracides : sed per hoc aliud ad litteram significare intendit, nimirum stultum in volendo, agendo et loquendo esse varium et inconstantem instar lunæ. Nam nunquam luna est eodem vultu, quia modo apparet corniculata, modo gibbosa, modo dividua, modo plena : inde græce μήνη dicitur per antiphrasin, ἀπὸ τοῦ μένειν, id est à manendo, quod nunquam maneat suî similis. Sic et stultus. Contra, homo sanctus in sapientia manet sicut sol. Unde Aristot. lib. 7. de Moribus : Vir bonus, ait, semper suî est similis, neque mutat mores suos ; at vitiosus et insipiens non videtur esse idem mane, qui vespere. Et Seneca, Epist. 47 : *Boni mores placent sibi et permanent, levis est malitia, sæpe mutatur, non in melius, sed in aliud.* S. Ambros. cap. 12. de Arca Noe : *Valida*, ait, *sapientis et fixa sententia est : insipientis, consilio nutat incerto, nunc odio inflexa, nunc quæstu versicolor, et humorem varietate difformis, instar leprosi corporis maculans animam, et salubres cogitationes noxiis sæpe permiscens.* Verba S. Ambrosii in pauca contraxi.

Symbolice et anagogice S. Cæsarius frater S. Gregor. Nazianz. Dialogo 1. in fine, pulchre ostendit lunam esse speculum et imaginem hominis, qui nunc crescit, nunc decrescit, nunc vivit, nunc moritur, nunc refugit. *Luna*, inquit, *est evidens imago nostræ naturæ nascens, crescens, plena, decrescens, imminuta, occidens, non tamen prorsus intercidens. Consimiliter et nos nascimur, crescimus ad plenitudinem, evadimus in senectutem : ita deinde deficimus vigore faciei, decrescimus elegantia coloris, et gratia floris in vultu, rubori pallorem inducentes. Imminuimur corporis robore, incipientes incedere curvi, et inniti baculo, ad terram inclinati, et ipso habitu ipsam obtestantes : Ecce adsum. Morimur, et in ipsam desinimus corpore; non tamen intercidentes spiritu, sed paulo post deposito carnis pallio, rursus anima vestitur. Non enim ego sum corpus, sed ego quidem anima, meum autem hoc corpus, et quæcumque ex terra nascuntur ; unde et hoc rursus post interitum nascitur, ut luna, quæ veluti reviviscens sub aspectum omnibus venit. Quandoquidem et nos in sepulcro intereuntes rursum resurgemus, quasi renati secundùm verbum illud divinum : Quando venerit Filius hominis in regeneratione : quo nostræ resurrectionis tempus significatur.*

Tropol. hac sententia monemur in sapientia et virtute perseverare, esseque constantes ; hoc enim signum est virtutis veræ et solidæ, sicut ex adverso ingruente tentatione deficere à sanctitate, signum est illam non fuisse veram, id est solidam et fundatam. Sanctus ergo in sanctitate constans est quasi sol, imo quasi Angelus, et Deus quidam terrestris; et, ut ait ille, *quasi quidam obambulans in terra Deus, et sanctus in carne Angelus.* Deus enim est sol increatus et pater luminum : *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio*, Jacob. 1. Vide ergo ut Angeli in carne assumpta conversentur, nec à carne mutentur, sed ut Angeli in angelica puritate, sapientia, constantia permaneant ; et eos imitare ; quoad animam enim Angelus es. Vide ut Deus incarnatus, puta Christus, inter homines versatus sit, ut ab hominibus nil vitii, nil mutabilitatis contraheret; sed in sua substantia permanserit Deus, natura incorruptibilis, qualitate immutabilis; et eum imitare.

Rursum sicut sol constanter ascendit usque ad lucem plenam et meridianam ; ita et justus in sapientia et veritate, juxta illud Proverb. 4. 18 : *Justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectam diem.* Ratio est, tum quia virtus in dies exercitio fit ei facilior et jucundior ; tum quia actus unus virtutis invitat et elicit alium et alium ; tum quia vires tum animi, tum corporis exercitio augentur et cres-

cunt. Ita Milo Crotoniates vires corporis exercendo auxit; ut enim in publico agone fortitudinis palmam ferret, primo portavit vitulum; deinde eum quotidie portando, crescente vitulo, creverunt et vires ejus; adeo ut vitulo tandem excrescente in bovem, eumdem jam bovem tulerit. Ita S. Dominicus Loricatus mire austeram egit vitam in jejuniis, lorica ferrea, quam continuo ad nudam carnem gestavit, disciplinis acribus et prolixis. Rogatus quomodo tanta ferre posset, respondit: *A parvis cœpi, et constanter gradatim ad majora perrexi; quæ mihi jam tam facilia sunt, quàm olim erant parva; labor enim laborem adescat*, inquit, *vigilias vigiliæ pariunt, et corpus, in quo sensim enutritur, in eo et roboratur*. Ita Simeon Stylites gradatim ascendit, ut tandem in columna steterit sub dio perdius et pernox per annos 50, vel, ut Baron. 80, perpetim orans, aut instruens hortansque alios ad virtutem, vix comedens, vix dormiens.

Ad hanc constantiam consistendi et proficiendi in sapientia et virtute, stimulus est, primo, mentem defigere in Deo. Hic enim est primus constantiæ et perseverantiæ actus, ex quo cætera bona sequuntur. Qui enim mente defixus est in Deo, nullis illecebris flectitur, nullis minis et terroribus concutitur: *Qui adhæret Deo, spiritus unus est; qui petræ, lapis unus*, ait S. Bern. serm. 8. in psalm. *Qui habitat*.

Secundus est amor ingens Dei. Hic enim excitat amantem ad constanter laborandum et patiendum quidlibet pro ejus obsequio. Charitate enim obarmatus Paulus fidenter exclamabat: *Quis nos separabit à charitate Dei? An tribulatio, an angustia, an fames? etc. Certus sum quia neque mors, neque vita, etc.* Rom. 8.

Tertius est magnum desiderium proficiendi in virtute. *Cave*, ait Nazianz. in Distichis, *ne unquam in via virtutis subsistas. Tibi enim, qui à vitiosa vita excessisti, perinde puto esse consistere, ac si in imum vitii gurgitem labereris*.

Quartus, cogitare quanta et quàm magna opera facta sint, et fiant etiamnum, per constantiam. Considera Paulum, qui omnes pene gentes docuit et convertit, ideoque Doctor Gentium appellatur. Qua ratione id fecit? labore et constantia. Unde captus Hierosolymis à Deo audivit: *Constans esto; sicut enim testificatus es de me in Jerusalem, sic te oportet et Romæ testificari*, Actor. 23. 11. Et prædicans Corinthi ab eodem audivit: *Noli timere, sed loquere, et ne taceas; propter quod ego sum tecum, et nemo opponetur tibi ut noceat te; quoniam populus est mihi multus in hac civitate*, Actor. 18. 10. Considera S. Athanasium, qui pondus Ecclesiæ et furias Arianorum, adeoque insultus totius quasi orbis sustinuit per 46 annos, eaque ratione et fidem Homousii, et Ecclesiæ integritatem conservavit. Qua ratione? adamantina constantia. Considera Simeonem Stylitem jam nominatum, qui stans in columna jugiter, typus et imago fuit constantiæ; quid non hic vir effecit suis orationibus, miraculis, consiliis, exemplo? Lege ejus Vitam apud Theodor. et alios, et obstupesces.

Quintus est cogitare brevem esse omnem laborem et dolorem nostrum: *Momentaneum enim et leve tribulationis nostræ æternum gloriæ pondus operatur in nobis*, 2. Corinth. 4. Hac consideratione S. Antonius suos ad constantiam in rigore vitæ tam austeræ hortabatur, teste S. Athanasio in ejus Vita. Eadem Barlaam apud Damasc. in Historia, hortatur Josaphat ad constantiam vitæ religiosæ, et contra tentationem longitudinis viæ et pœnitentiæ obarmat, dicens: *Cogita te hodie cœpisse servire Deo, te hodie finiturum*. S. Athanasius, cum Julianus Apostata capesseret imperium, ideoque percellerentur omnes Christiani, exclamavit: *Bono animo estote, nubecula tantum est, quæ mox evanescet splendente sole*. Ita Sozomen. lib. 6. cap. 26. S. Polycarpus Herodi proconsuli ignem minitanti, ni à Christo descisceret: *Ignem*, inquit, *minaris hunc qui ad momentum incenditur, et paulo post exstinguitur; verum ignoras futuri judicii ignem æternum fore, qui ad perpetuas pœnas præparatus est*. Ita Euseb. lib. 14. hist. cap. 5.

Sextus est invocare Angelum constantiæ, puta S. Gabrielem, qui interpretatur fortitudo Dei, vel fortis Deus; tum quia hic constantissimus est; unde Daniel ita eum pingit cap. 10. 5: *Vir unus vestitus lineis, et renes ejus accincti auro obrizo; et corpus ejus quasi chrysolithus, et facies ejus velut species fulguris, et oculi ejus ut lampas ardens; et brachia ejus, et quæ deorsum sunt usque ad pedes, quasi species æris candentis*; tum quia à Deo datus est nobis præses fortitudinis et constantiæ, ut nostram infirmitatem et inconstantiam confirmet, uti confirmavit Danielis, dicens v. 19: *Noli timere, vir desideriorum; pax tibi, confortare, et esto robustus*. Idem, ut videtur, confirmavit Judam Machabæum cum paucis sociis, ut contra castra Lysiæ, scilicet contra 80 millia peditum et ingentem equitatum, dimicarent et vincerent. *Apparuit*, inquit, *præcedens eos eques in veste candida, armis aureis hastam vibrans. Tunc omnes simul benedixerunt misericordem Dominum, et convaluerunt animis; non solum homines, sed et bestias ferocissimas, et muros ferreos parati penetrare. Ibant igitur prompti de cœlo habentes adjutorem, et miserantem super eos Dominum. Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostraverunt ex eis undecim millia peditum et equitum mille sexcentos; universos autem in fugam verterunt*, 2. Mach. 11. 8.

Denique, efficax ad constantiam stimulus est cogitare, quod ait hic Sapiens, scilicet justum et sapientem permanere in sua sapientia quasi solem; inconstantem vero esse stultum et lunaticum, qui cum luna et instar lunæ mutatur. Id per umbram videre Gentilium sapientes, qui censuerunt viri cordati esse constantiam; feminæ, inconstantiam. Ita Zeno, Stoicorum parens, dicebat facilius esse utrem inflatum mergere, quàm virum probum invitum ad aliquid agendum cogere. Nam invictus animus, rationis rectæ placitis confirmatus, cedit nemini. Ita Philo lib. *Quod omnis probus sit liber*.

Anaxarchus philosophus, cum à Nicocreonte Cypri tyranno in saxo concavo tunderetur; animo infractus: *Tunde*, inquit, *tunde Anaxarchi vasculum, Anaxarchi constantiam non teres*.

Socrates semper erat eodem vultu; cum alii in prosperis gestiant, in adversis dejiciantur. Unde S. Hier. robur Socraticum commendat.

Agesilaus monenti ut aliquid de vitæ rigore remitteret: *At ego*, inquit, *me consuefacio, ut quæcumque inciderit fortunæ mutatio, non quæram ipse mutationem*. Mira animi constantia, quæ nec in austeriore vita delicias requireret, nec inter delicias agens, ab illis corrumpi posset. Ita Plutarch. in Lacon.

Manlius electus in consulem Romanum, in-

stantibus cunctis ut eum acceptaret, immobili animo ac vultu respondit : *Alium, Quirites, quærite, ad quem hunc transferatis honorem; nam nec ego vestros mores ferre possum, nec vos meum imperium perpeti poteritis.* Ita Livius lib. 6. Decade 1, et Plinius Junior de Viris Illustr. cap. 28.

Cato, cum, perditis jam rebus, eum amici hortarentur ut ad Cæsaris clementiam confugeret, respondit *victorum esse, et eorum qui deliquissent, supplicare; Catonem nec victum, nec captum esse, qui se per omnem vitam invictum præstitisset, ac Cæsarem honestate justitiaque longe superasset : Cæsarem potius victum captumque esse, qui bellum, quod diu negasset se moliri adversus patriam, nunc id egisse convictus esset. Proinde, pro se Cæsarem orarent qui vellent, pro Catone neminem orare debere.* Ita Plut. in Catone.

C. Mævius, Augusti centurio, captus et ad Antonium perductus, cum interrogaretur quid de se statui juberet : *Jugulari*, inquit, *me jube; quia non salutis beneficio, nec mortis supplicio adduci possum, ut aut Cæsaris miles esse desinam, aut tuus esse incipiam.*

Gentilibus constantiores fuere Christiani.

Ludovicus, Bavariæ dux, captus ab Alberto marchione Brandeburgensi, qui multa cum minis ab eo petebat, ait : *Quæ poteris ex me libero impetrare, eademmodò ex capto petito; si quid amplius voles, corpus meum in tua potestate; animum mihi, non tibi obnoxium invenies.* Ita Æneas Sylvius lib. 3. de Rebus Alfonsi.

Victor, proconsul Carthaginis, sollicitatus ad Arianismum : *Dicite*, ait, *regi vestro, ut ignibus me subjiciat, adigat bestiis, excruciet omni genere tormentorum; si consentio, frustra sum in Ecclesia baptizatus Catholica. Nam si hæc vita præsens sola fuisset, et aliam, quæ vere est, non speraremus æternam, nec ita fecissem ad modicum, atque temporaliter gloriarer.* Ita Victor l. 3. Wandalic.

S. Basilius præfecto Valentis Imper. minitanti mortem, nisi Valenti Ariano pareret, tranquille et intrepide respondit : *Atque utinam aliquid mihi esset digni muneris, quod offerrem huic qui maturius Basilium de nodo hujus follis absolveret!* Cumque daretur ei nox sequens ad deliberandum : *Ego*, ait, *cras idem ero, qui nunc ; tu utinam te non mutares !* Ita Eccles. Histor. lib. 11. cap. 9.

S. Basilii socius S. Gregor. Nazianz. in Distichis : *Quisquis*, inquit, *venientibus vicissimque abeuntibus rebus confidit, ille utique fluvio perenni labenti confidit. Dies ad diem te transmittit, levissimeque volvitur; at constantis hominis sententia sempiternum diem habet.* Et mox : *Id demum mihi placet, quod altissimas in animo radices egit.* Hi nimirum sunt heroes, cœlo, quasi civitate fortium, digni; de quibus Isaias c. 61 : *Vocabuntur in ea*, ait, *fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.*

Hanc parabolam apologo similem festivo galaxiæ, asbesti, sinochitis et carbunculi apologo honestat Cyrillus lib. 1. Apolog. Moral. cap. 26. cujus titulus : *In bonis constantia te confirmet. Galaxias*, inquit, *asbestos et synochites, gemmæ tres simul congregatæ, de suis virtutibus cœperunt disceptare, primaque dixit galaxias : Ego quidem licet adamantino robore non polleam, ipsum tamen excedo quod tenacissimæ proprietatis vigore, ab igne minime calefio. Mox asbestos illi se præferens inferebat : Utique nobiliore ego præditus sum qualitate, quod inseparabiliter unctuosum humorem continendo, semel accensus vix aut nunquam exstinguor. Quibus synochites adjunxit : Vosmetipsos, ut video, de contraria vestra immutabilitate jactatis ; attamen ego me haud minus admirabilem esse puto, quoniam varietate mirabili cum luna quotidie cresco et decresco. Verum cum qui seipsum commendat, non ille probatus sit; idcirco ipsis non immerito placuit carbunculi audire sententiam radiantis, qui prædoctus de causa, æquo rationis libramine, mox disceptantium litem sententialiter definivit, dixitque : Cum contrariorum habituale sit præstantius privativo, utique calefieri est ad melius immutari, infrigidari vero in deterius converti; in continuo autem fluxu esse, nihil est esse ; nam secundum hoc, non est esse. Unde res omnis quantum habet de mutatione, tantum habet de non esse. Dico igitur : Nunquam promoveri ad melius, dura nequitia est ; sicut nec unquam in deterius converti, constantia ; semper autem mutari, imbecillitatis est atque clementiæ.* Deinde idipsum exemplo cannæ, chamæleontis, cœli et melodiæ confirmans, adjicit : *Cannam siquidem vacuam, exhalationis semper influxus hinc inde mobilitat, et cum vento conflictans, continue fluida spargitur maris unda. Non audisti quid sagax vulpes semel responderit chamæleonti, de coloris aurei adeptione glorianti ? Quippe ubi non est stabilitas, umbralis est entitas, et gloriositas non est vera. Nonne quantum de stabilitate, tantum de nobilitate tenent omnia ; et in unoquoque genere firmiter stabilita, sunt prima principia ? Porro natura quæ sapientiæ ordine regitur, in necessariis conditionibus stabilitatis amatrix, non sine firmamento uniformitatis mutatur. Nam cœlum semper regulariter volvitur, ac temporum vicissitudines et ætates uniformiter se sequuntur. Quin et melodiæ concentus, et facundiæ fluxus, licet demulceant, tamen sine decentis stabilitatis correspondentia, sensum animæ constantis non delectant. Sicut igitur nihil est sapiente mobilius in malis, sic nihil constabilius est in bonis. Quibus dictis, lis fuit terminata.*

13. IN MEDIO INSENSATORUM SERVA VERBUM TEMPORI : IN MEDIO AUTEM COGITANTIUM ASSIDUUS ESTO.] Aliqui legunt, *cogitantium legem Dei* ; sed τὸ *legem Dei* delent Romana et Græca. Jam *cogitantium*, id est meditabundorum, hoc est prudentium ; cogitatio enim et meditatio parit prudentiam.

Dixit v. præced. narrationem sancti semper esse in sapientia; nunc, ne quis inde colligat sanctum ubique debere promere suam sapientiam, illud hìc limitat, docetque ubi eam promere debeat, ubi vero reticere, q. d. Dum inter insensatos et insipientes versaris, noli proferre verba sapientiæ ; et, ut ait Christus : Noli sanctum dare canibus, et margaritas projicere ante porcos ; sed serva illa tempori, ut opportune ea proferas, cum scilicet proderit ea dixisse. Cura interim consortia et familiaritatem virorum prudentium et gravium, qui non nisi seria, prius diu multumque cogitata beneque expensa, loquuntur ; hi enim doctrinam sapientiæ tuæ avide excipient, ac tu vicissim multa ab iis proficua audies et disces. Hoc est quod ait Salomon Eccles. 3 : *Tempus loquendi, et tempus tacendi* ; quod sit illud tempus explicat hìc Siracides, nimirum, tacendi tempus esse, cum inter stultos versaris ; loquendi vero, cum inter sapientes. Unde Tigurina vertit : *Insipientibus interventurus observes opportunitatem* (qua scilicet, data commoda occasione, apposite et

cum gratia eis ostendas et corrigas eorum insipientiam), *at cœtum cordatorum frequens adeas;* Vatablus : *Inter insipientes tempori servias, at inter cordatos crebro loquere ;* Syrus : *Inter stultos opus est observare tempus, et inter sapientes loqui semper.*

14. NARRATIO PECCANTIUM ODIOSA, ET RISUS ILLORUM IN DELICIIS (ita Romana et Græca ; perperam ergo Jansenius et alii passim legunt *delictis*) PECCATI.] *Peccantium*, id est, peccatis deditorum, qui crebro solent peccare, qui peccata frequentant, iisque delectantur et exsultant. Græce est μωρῶν, id est, *stultorum*. Peccator enim, dum peccat, stultissimus est, et peccatum est summa stultitia ; quia Creatori creaturam, cœlo terram, paradiso gehennam anteponit et præeligit. Pro *odiosa*, græce est προσόχθισμα, id est offensio, offendiculum, molestia, tædium, odium, exsecratio. Unde Complut. vertunt : *Narratio fatuorum onerositas, et risus eorum in cibo peccati ;* Tigurina : *Narratio stultorum offensionem habet, et risus eorum scelerosam voluptatem ;* Syrus : *Narrationes stultorum odibiles sunt, et risus eorum amaritudo* (vel impudentia) *est.* Sensus est, q. d. Sapientibus, puta justis, *narratio peccatorum est odiosa* molestaque, *et*, id est, quia, *risus illorum* est *in deliciis peccati ;* quia scilicet cum risu et gaudio narrant suas libidines, aliasque fœdas peccatorum delicias, in iisque exsultant, quas justi exhorrent. Ex abundantia enim cordis os loquitur, juxta illud Proverb. 2 : *Lætantur, cum male fecerint, et exsultant in rebus pessimis.* Jam quid gravius viro casto et sancto, quam incesta, blasphema, impia, adeoque non nisi Dei offensiones audire ? Unde David psalm. 118 : *Vidi*, inquit, *prævaricantes, et tabescebam ;* et : *Tabescere me fecit zelus meus.* Impii enim aguntur spiritu non Dei, sed diaboli, luxuriæ, superbiæ, etc. : hic enim eis dominantur ; hic per os eorum loquitur superba, luxuriosa, diabolica ; hic per manus et membra eorum similia exercet et operatur.

15. LOQUELA MULTUM JURANS, HORRIPILATIONEM CAPITI STATUET : ET IRREVERENTIA IPSIUS OBTURATIO AURIUM.] Exemplo docet quàm narratio peccantium sit odiosa ; quia scilicet inter alia peccata, quæ ipsi committunt, unum est, quod crebro, imo tertio quoque verbo, jurent et dejerent, idque sæpe per vulnera Christi resque sanctissimas. Quæ juramenta et exsecrationes, aliaque similia, quæ irreverenter et impudenter proferunt, justis audientibus horrorem incutiunt ; adeo ut subinde ex pudore et horrore aures suas obturent, ne tam infandis sermonibus feriantur et polluantur. Pro *irreverentia*, S. August. per diæresim legit, *in reverentia*, id est, præ pudore et verecundia ; hanc enim sæpe in Script. significat *reverentia*. Græce est μάχη, id est jurgium, rixa, contentio, pugna. Unde Complut. vertunt : *Loquela multum jurantis eriget capillos, et rixa* (Roman. *jurgium*) *eorum obturatio aurium ;* Tigur. : *Sermo crebro jurantis horrorem incutit, et aures obtundit contentio talium.* Alludit ad morem Judæorum, qui, audita blasphemia, vel vera, vel apprehensa, aures obturabant, ut ostenderent se eam exsecrari, ut patet Actor. 7. 56. Unde Palacius per *irreverentiam* accipit blasphemiam. Blasphemiam enim adeo horrebant Judæi, ut ne quidem ejus nomen proferre auderent, sed illud alio honestiori designarent, aut per periphrasin circumscriberent.

16. EFFUSIO SANGUINIS IN RIXA SUPERBORUM ; ET MALEDICTIO ILLORUM AUDITUS GRAVIS.] Alio exemplo ostendit quàm narratio peccantium sit odiosa, q. d. Stulti loquendo concitant rixas et jurgia, ex quibus sequuntur pugnæ, duella et cædes, *et maledictio ;* græce διαλοιδόρησις, id est, conviciatio, *illorum, auditus gravis*, hoc est, auditu est gravis et molesta ; græce μοχθηρά, id est, nequam, prava, flagitiosa, improba, importuna, tetra, laboriosa, molesta, ærumnosa. Tigurina : *Concertatio superborum sanguinis effusio est, et convicia eorum auditu gravia.* Syrus pro hoc versu et præced. hos substituit : *Donum impii arrigere facit pilos capillorum, et qui effundit sanguinem auscultabit verba impii. Inter impios ne sedeas, et cum ridente obtura aures tuas.*

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA DOCET QUAM NOXIÁ SIT SECRETI REVELATIO.

17. QUI DENUDAT ARCANA AMICI, FIDEM PERDIT, ET NON INVENIET AMICUM AD ANIMUM SUUM.] *Fidem*, id est fidelitatem, tum realem in se, tum æstimatam in amico cæterisque, q. d. Qui revelat secreta amici, perdit fidelitatem, quia desinit esse amico fidelis, et incipit esse infidus ac perfidus ; quare vicissim *fidem*, id est opinionem, creditum, et nomen fidelitatis perdet apud amicum, ut ille deinceps ei fidem non habeat, nec ei credat ; sed eum aspernetur ut perfidum et proditorem, ideoque amicitiam ejus abrumpet, et ex amico fiet hostis et inimicus. Amicitiæ enim fundamentum est fides, sive fidelitas ; eam si evertas, evertis omnem amicitiam : *Et non invenies amicum ad animum tuum*, id est, pro tuo voto et desiderio, pro animi tui sententia. Nemo enim cordatus eum volet amicum, quem aliquando expertus sit vel audierit amico fuisse infidum, ejusque arcana revelasse. Ita Tigurina : *Enuntiator*, inquit, *arcanorum fidem perdit, nec amicum pro animi voto inveniet ;* Syrus : *Qui revelat secretum, perdet fidem suam, et non inveniet sibi amicum secundùm animum suum ;* imo justo Dei judicio reddetur ei talio, ut, sicut ipse fidem non servavit amico, sic nec amicus ullus eam illi servet. Alludit ad Proverb. 11. 13 : *Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana ; qui autem fidelis est animi, amici celat commissum.* Et c. 25. 9 : *Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum extraneo ne reveles.* Nam, ut ait S. August. vel quisquis est auctor lib. de Amicitia, cap. 13 : *Secretorum revelatione inter amicos nihil turpius, nihil exsecrabilius, nihil amoris vel gratiæ relinquens inter amicos ; sed omnia replens amaritudine indignationis, et odii atque doloris felle*

cuncta aspergens. Unde Salomon : Qui denudat arcana amici , perdit fidem. Quid enim infelicius illo qui perdit fidem , et desperatione languescit? Unde denudare amici arcana , desperatio est animæ infelicis. Quin et Isocrates ad Demonicum : *Diligentius* , inquit , *tuenda sunt deposita verborum , quàm pecuniarum.* Quam sententiam Anaxander Comicus Græcus sic effert :

Commissa cui sunt verba , cui depositum ;
Si relegit , est iniquus , aut est garrulus ,
Si spe lucri , est iniquus hic , sive garrulus.
Censendus autem uterque pariter improbus.

Hinc Ægyptii , ut scribit Diodorus Siculus , lib. 2. cap. 2 , linguam abscindi jubebant illi qui secreta revelasset ; Romani autem hujusmodi hominem aut vivum comburendum , aut furca suspendendum existimabant. Ita Paulus lib. *Si quis.* §. de pœnis.

18 et 19. DILIGE PROXIMUM , ET CONJUNGERE FIDE CUM ILLO. QUOD SI NUDAVERIS ABSCONSA ILLIUS , NON PERSEQUERIS POST EUM.] Ita Romana legunt , *persequeris* , non *persequaris* , ut alii ; esto , utriusque lectionis idem sit sensus , q. d. Si diligis proximum, græce φίλον, id est amicum , jungere illi per fidem , ut scilicet fidem illi serves , et fideliter secreta ejus reticeas , eaque apud te serves ; nam si ea nudaveris et revelaveris , fugiet te tuamque amicitiam certo et irrevocabiliter ; quare frustra persequeris eum , ut ad amicitiam revoces ; manebit enim ille à te aversus et inexorabilis. Tigurina : *Fac ames amicum , et te fidum illi præbeas* (alii, *fidem cum eo firma*) *; quod si arcana ejus effutias , non assequaris eum postea ;* Syrus vero sententiam sic invertit : *Proba socium tuum , et fide illi ; si autem revelet secretum fidei , ne incedas post eum.* Alludit ad illud Proverb. 20. 19 : *Ei qui revelat mysteria* (arcana) *et ambulat fraudulenter , et dilatat labia , ne commiscearis.* In quæ verba S. Hieron. vel quisquis est auctor , lib. 2. in Proverb. cap. 10 : *Si quis* , inquit , *voluerit tuis misceri amicitiis , et hunc videris prioris amici secreta pandentem , hunc velut perfidum cave.*

Ratio à priori est , quod celare secreta proximorum sit res necessaria ad hoc , ut homines in pace et tranquillitate vivant , utque mutua hominum conversatio tuta servetur. Si enim homines hominum secreta detegerent , maxima inde perturbatio , imo societatis humanæ eversio sequeretur. Ergo præceptum naturale est, ut homines hominum vicissim secreta custodiant. Ergo fides secretorum juris est naturalis , divini et humani. Igitur qui data fide recipit arcanum amici , tenetur illud secretum servare ex justitia , perinde ut tenetur servare depositum ; pluris enim est secretum quam depositum pecuniæ. Atque adeo qui per injuriam extorsit ab alio secretum suum , tenetur illud servare , sicut fur tenetur restituere furtum ; ut , si quis litteras alienas aperuit , præterquam quod graviter peccavit , obnoxius est secreti servandi.

Hæc in genere de fide secreti. Nam in particulari sunt nonnullæ secreti revelationes , in quibus præter infidelitatem accumulantur circumstantiæ aliorum peccatorum. Ut patefacere latronibus ubi latitet thesaurus proximi, præter infidelitatem , genus est furti ; ac prodere latentem hominem hostibus occidendum , genus est homicidii. Ita Socrates dictitabat colendam fidem potius in arcanis , quam in creditis pecuniis. Et Cato hoc nomine maxime celebratur , quod amicorum arcana sancte celaret. Et Simonides homines infimæ notæ censebat eos qui secreta continere non possent, ac similes servo illi apud Comicum , qui rimarum plenus effundebat arcana.

Apud Christianos vero sanctior est fides secreti , adeo ut sacerdos sacrosanctum Eucharistiæ Sacramentum occulto peccatori ministrare debeat , ne ejus crimen manifestet , etiamsi illud extra confessionem secreto noverit , uti docet S. August. homil. 50. de Pœnit. et refertur 2. q. 1. cap. *Multi.* Confessionis vero Sacramentalis tam religiosa est fides secreti , ut confessarius mille potius mortes subire debeat , quam vel minimum pœnitentis peccatum revelare ; si secus faxit , grave sacrilegium admittit. Et in hoc secreto nec Summus Pontifex , nec tota Ecclesia dispensare potest. Hæc et plura docet Domin. Soto Relect. de tegendo secreto.

20. SICUT ENIM HOMO , QUI PERDIT AMICUM SUUM , SIC ET QUI PERDIT AMICITIAM PROXIMI SUI.] Ita Romana et S. August. in Speculo , q. d. Sicut perdis amicum per mortem ; cum enim ipse moritur , moritur pariter amicitia quam cum illo habebas ; idque irreparabiliter , quia à morte non datur reditus ad vitam , nec mortuus reviviscere potest ; ita quoque perdis amicum , ejusque amicitiam per revelationem secreti , cum ejus arcana evulges ; idque irrevocabiliter, quia fidem tollis , quæ est quasi anima et vita amicitiæ. Secundo , Palacius : Amicus , inquit , et amicitia pari gradu currunt ; ac ideo si amicitiam leviter violasti , violasti et amicum leviter ; sed si ictu lethali (qualis est revelatio secreti) amicitiam læsisti ; crede omnino amicum amissum , sicut amittitur avis , cum è manu evolavit , et caprea, cum è laqueo fugit. Græca , pro *amicum*, contrarie legentes ἐχθρὸν, id est *inimicum* , sic habent : *Sicut enim aliquis perdidit inimicum suum , sic perdidisti amicitiam proximi tui*, id est , ut vertit Tigurina : *Ut enim quispiam inimicum suum interemerit, ita benevolentiam perdideris amici.* Τὸ enim *perdidit* active sumitur pro occidere , q. d. Sicut occidens inimicum perdit ejus vitam ; sic revelans secretum amici perdit et occidit quasi ejus amicitiam. Syrus vero : *Sicut enim qui perdit partem suam , ita perdidisti amicitiam amici tui.* Aliter Græca explicat Jansenius , q. d. Sicut sine spe amicitiæ obtinendæ homo amittit inimicum suum , scilicet quoad amicitiam ipsius ; verus enim inimicus nunquam erit verus amicus ; sic etiam se habet homo , qui sua perfidia , aut futili secretorum sibi commissorum denudatione perdit amicitiam proximi , id est , amici sui ; nimirum perdit eam irrecuperabiliter, nec sentiet illum magis sibi benevolum quam hostem suum.

21 et 22. ET SICUT QUI DIMITTIT AVEM DE MANU SUA, SIC DERELIQUISTI PROXIMUM TUUM , ET NON EUM CAPIES , NON ILLUM SEQUARIS , QUONIAM LONGE ABEST ; EFFUGIT ENIM QUASI CAPREA DE LAQUEO.] Probat duabus similitudinibus , avis et capreæ, irrevocabilem esse amicitiam ejus qui perfide secretum amici revelavit, q. d. Sicut avis manu aucupis dimissa illico avolat in arbores et silvas, gaudetque se manibus aucupis liberatam , ac libertate sua gaudens, ab eo procul aufugit, ita ut, licet auceps eam persequatur ut recipiat ,

nunquam tamen eam consequi possit; sic pariter amicus, perfide ab amico revelante ejus secreta læsus, ab eo aufugit, gaudetque se ejus perfidia liberatum, nec unquam ad ejus amicitiam redit, esto ab eo rogetur et sollicitetur. Rursum sicut caprea è laqueo se extricans gaudet se laqueo liberatam, fugitque in petras et rupes, ac plane cavet à laqueo; sic et amicus, proditus ab amico, ab eo plane avertitur, et longissime recedit, gaudetque se laqueo perfidi amici liberatum, et semper ab eo quasi à laqueo sibi cavet. Tigurina : *Quasi qui avem manu emiseris, ita amiseris amicum, quem nullo venatu recuperes, ne secteris eum, quoniam procul abscessit, et quasi caprea* (græce, *dorcas*) *effugit eum;* Syrus : *Sicut avem è manibus tuis avolare fecisti eum, et non venaberis eum, et non sequeris eum; quoniam effugit tanquam caprea ille rete, et sicut avis de laqueo.* Desperanda enim est utriusque recuperatio. Christo gratia, qui adeo graviter à nobis læsus, et adeo graviter pro nobis vulneratus, non rejicit amicitiam nostram, imo certa spes est tam futurum nobis pœnitentibus amicum, quam si non peccassemus.

Similis iisque insignis exstat apologus apud Damascenum in Histor. Barlaam, cap. 10, quem quia hunc Siracidis locum explicat, subtexam : Philomela, inquit, capta ab aucupe, ab eoque neci destinata, ut eam evaderet, hac arte et sermone ad eum usa est : *Quidnam, ô homo, ex mea nece ad te utilitatis rediturum est? Neque enim per me ventrem tuum explere poteris. At, si me vinculis liberaveris, tria præcepta tibi tradam, quibus si parueris, magnis per omnem vitam commodis afficieris. Ille autem ex ipsius sermone admiratione commotus, sese facturum recepit ut, si novum aliquid ab ea audiret, statim eam libertate donaret, ac missam faceret. Conversa itaque luscinia homini ait : Nunquam rem quam consequi nequeas, aggredere : Nunquam rei præteritæ te pœniteat : Rei incredibili nunquam fidem adhibe. Hæc tria mandata serva; et præclare tecum agetur. Ille autem horum verborum sagacitatem ac prudentiam admiratus, eam vinculis solvit. Luscinia itaque periculum facere cupiens an ille verborum illorum, quæ audierat, vim intellexisset, atque aliquam ex ipsis utilitatem percepisset, per aerem volitans ad eum dixit : Proh quam nihil est in te consilii, ô homo! qualem thesaurum hodie amisisti! Est siquidem in meis visceribus unio, struthionis ovum magnitudine excedens. Quæ ut ille audivit, mœrore conturbatus est, eumque pœnituit quod luscinia ex ipsius manibus effugisset. Atque eam rursus arripere tentans, dixit : Veni, quæso, in ædes meas, atque ubi præclare et humaniter à me accepta fueris, honorifice te dimittam. Luscinia autem ipsi dixit : Nunc plane te stolidum ac vecordem esse scio. Nam posteaquam ea quæ ad te dicta sunt prompto animo excepisti, ac libenter audisti, nihil ex eis emolumenti consecutus es. Admonui enim te ne ob rem præteritam pœnitentia ducereris, et ecce mœrore conturbatus es, propterea quod è manibus tuis fuga me subduxerim, pœnitentia videlicet ob rem præteritam affectus. Præcepi tibi ne ea quæ assequi non posses, aggredereris, et tamen arripere me conaris, cum iter meum assequi nequeas. Adhæc id quoque tibi dixi, ne incredibili sermoni fidem arrogares; et tamen in visceribus meis unionem staturæ meæ modum excedentem, inesse credidisti, neque tantillum tibi prudentiæ fuit, ut intelligeres me totam ad ovi struthionis magnitudinem minime accedere; quonam itaque pacto tantum unionem corpusculum istud caperet?* Quæ deinde ipse infidelibus idololatris adaptat, nos perfidis amicis secreta revelantibus accommodare possumus. Hi enim rem, quam per revelationem secreti assequi cupiunt, puta amicitiam tertii, cui ea revelant, reipsa non consequuntur, qui ab eo æstimantur et fugiuntur quasi perfidi, unde eos præteritæ revelationis pœnitet; cumque ad priorem amicum redire, eique se reconciliare cogitant et tentant, credunt et tentant rem incredibilem et impossibilem. Ipse enim semel ab amico infido deceptus, amplius ei non credet, nec secundo ab eo decipi se patietur : unde huic deceptionis periculo amplius se non exponet; ideoque secreta sua illi non patefaciet.

23. Quoniam vulnerata est anima ejus, ultra eum non poteris colligare.] Alludit ad dorcadem, sive capream laqueo et venabulo captam, telisque confixam, q. d. Sicut caprea, telis confixa et vulnerata à venatoribus, longissime ab iis aufugit in rupes : sic et amicus, ab amico revelante ejus secreta perfide proditus, longissime ab eo aufugiet; quia anima ejus hoc perfidiæ telo intime vulnerata, adeo dolore est saucia, ut hoc ejus vulnus non possis colligare, sed illud plane sit incurabile et immedicabile, quia intima animæ et cordis pervadit. Græca concisa hunc versum cum sequenti conjungunt, uti mox patebit.

24. Et maledicti est concordatio (ita Romana et Græca; perperam ergo aliqui legunt *recordatio*), denudare autem amici mysteria (arcana, secreta) desperatio est animæ infelicis,] q. d. Si maledictum, id est convicium, in aliquem conjeceris, locus est et modus, quo injuriam hanc sarcire, eique reconciliare possis; sed si quis secreta sibi bona fide ab amico concredita revelet, hujus anima est infelix, ac plane desperare debet concordationem, id est reconciliationem cum amico perfide à se læso. Quocirca sapienter Solon apud Ausonium : *Clam*, inquit, *coarguas propinquum, sed publice laudaveris.* Et P. Syrus : *Secreto admone amicos, palam lauda.* Græca hunc versum cum præced. jungunt, sicque habent : *Nam vulnus obligari licet, et de convicio est reconciliatio, sed qui arcana detexit, desperat.* Ita Romana, quæ legunt ἀπήλπισεν, id est desperavit, hoc est, desperat reconciliationem, pro quo Complut. legunt ἀπώλεσε πίστιν, id est perdidit fidem; quia nemo amplius ei quasi perfido fidem habebit, ut se suaque secreta ei credat. Romanis consentit Tigurina : *Nam vulnus quidem alligari potest, et à conviciis locus est reconciliationi, sed arcani proditor* (*infelicis animæ*) *spem amisit;* et Syrus : *Quia vulneribus est medela, et jurgio est reconciliatio, revelationi autem secreti desperatio.*

Hinc patet in amicitia gravissimum esse crimen prodere amicorum arcana (præsertim si magni momenti, et amico cordi sint); facit enim animam infelicem, violat amicitiam lethaliter, amittit amicum (qui est dimidium animæ) irreconciliabiliter. Ita Palacius, qui et eum, cui revelavit, in suspicionem fraudis et periculum adducit. Unde Hieron. ait Maximus, ser. 20, dicebat arcana enuntiantes injuriam facere eis etiam quibus enuntiarent. Odimus enim non solum eos qui effutierint, verum etiam eos qui,

quæ nolumus, audierint. Quocirca S. Ambrosius ita erat tenax secreti amicorum, ut ne quidem Satyro fratri suo sibi intimo illud revelaret, uti ipse refert in Obitu ejusdem.

QUARTA PARS CAPITIS,

DE DOLO ET DOLOSIS, QUODQUE DOLI IN DOLOSOS RECIDANT.

25. ANNUENS OCULO FABRICAT INIQUA, ET NEMO EUM ABJICIET.] Perperam in Speculo S. August. Parisiis impresso legitur, *adjiciet.* Transit ab amico perfido ad fictum et hypocritam, qui amicum se simulat, cum sit inimicus, et occulte machinetur ei malum et perniciem, q. d. Amicus fictus, sive adulator et hypocrita amico annuit oculo, quasi blandiens, et secretam cum eo amicitiam simulans, cum corde foveat odium: *Et nemo eum abjiciet;* quia videns ejus nutus benevolos, censebit esse verum amicum, eo quod non videat ejus subdolum cor. Interpres legit, οὐδεὶς, id est, *nemo;* jam legunt, εἰδὼς, id est, *sciens,* unde vertunt: *Qui novit eum* (ejus hypocrisin) *discedet ab eo.* Ita Complut. Romana vero: *Nemo ipsum removebit ab ipso*, q. d. Nemo hominum faciet illum desciscere à sua hypocrisi, ut exuat suam improbitatem et odium quod corde gerit. Tigurina: *Mala molitur nictans oculis; qui noverit eum, missum faciet;* Syrus vero: *Qui elatus est supercilio* (unius tamen litteræ exigua denotatione significat, *qui annuit oculo suo*), *fiet sibi contritio.* Nota: In Script. annuere oculo, est fingere, vel machinari dolum; quia hic gestus est ficti, callidi et fraudulenti. Unde Prov. 6. 13. perversus ita pingitur: *Homo apostata vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat.* Similia sunt cap. 10. et psalm. 34. 13.

26. IN CONSPECTU OCULORUM TUORUM CONDULCABIT OS SUUM (Græca Romana legunt, *os tuum*, q. d. Dulcia et mellea verba ingeret in tuum os et aures), ET SUPER SERMONES TUOS ADMIRABITUR; NOVISSIME AUTEM PERVERTET OS SUUM, ET IN VERBIS TUIS DABIT SCANDALUM.] Hi sunt gestus et actus amici ficti et fraudulenti, q. d. In tua præsentia tuisque oculis componet os vultumque ad blanditias, et verba dulcia concinnabit, quibus te inescet, et in suî amorem rapiat, ideoque et finget se tuos sermones, quasi doctos et prudentes, suspicere et admirari: at tandem, in tua absentia, *pervertet*, id est mutabit, *os suum*, ut ex dulci asperum, pravum et perversum id efficiat, te vituperando, taxando et calumniando, adeo ut in verbis tuis det scandalum, q. d. Ex verbis tuis struet tibi perniciem; ea enim immutando et sinistre interpretando, faciet ut ridearis, odio habearis, ac periculum bonorum, famæ vel vitæ incurras. Tigurina: *In conspectu tuo loquetur suavia, dictaque tua mirabitur; postea vero pervertet os suum, dictaque tua vocabit in invidiam.* De tali dicitur ps. 40. 7: *Ingrediebatur ut videret, vana loquebatur, cor ejus congregavit iniquitatem sibi.* In quæ verba S. Ambrosius: *Aptus*, inquit, *versiculus adversum eos qui secretum produnt*, datque exemplum Judam. *Ingrediebatur*, inquit, *Judas, quærens prodere Servatorem, ut videret quid ageret, quid ve loqueretur, ut eum caperet in sermone, et Judæis annuntiaret.* Et inferius: *Egrediebatur de convivio Christi ad latrocinium diaboli, egrediebatur de gratia sanctificationis ad laqueum mortis.* Similes videre est in aulis principum, ubi aulici ambitiosi suos æmulos fallere et supplantare adulando satagunt, ac principem decipiunt, et sæpe in ruinam suî et reip. agunt. Videtur igitur Siracides in aula Ptolemæi vel similis regis aut principis versatus, ubi princeps adulatorum causa erat reip. pestis, ait Palacius. Quam vero hoc sit detestabile subjicit dicens:

27. MULTA ODIVI (ita Romana et Græca; perperam ergo aliqui cum Speculo S. August. legunt, *audivi*) ET NON COÆQUAVI EI, ET DOMINUS ODIET ILLUM,] q. d. Multa scelera odivi, sed nihil ita abominatus sum ac perfidiam amicitiæ, et proditionem amici; quare talem Deus odio prosequetur, et acriter puniet. Unde Tigurina: *Odio permulta prosequor, sed nihil æque atque talem, oditque adeo eum etiam Dominus;* Syrus: *Multa odio habui, et non sicut hominem hujusmodi, et etiam Deus odio habebit eum, et maledicet ei.*

28. QUI IN ALTUM MITTIT LAPIDEM, SUPER CAPUT EJUS CADET, ET PLAGA DOLOSA DOLOSI (ita lege cum Rom. Græca tamen habent, *dolosa*) DIVIDET VULNERA.] Ostendit hucusque quanta sit perversitas perfidi et dolosi amici; nunc congruam ejus pœnam assignat, scilicet quod doli, quos aliis machinatus est, justo Dei judicio in ipsum recident. Id ostendit quatuor similitudinibus proverbialibus. Prima est hæc, q. d. Sicut lapis jactus in altum, sæpe supra jacientis, utpote vicini, imo suppositi, caput recidit; ita plaga dolosa ipsum dolosum dividet et vulnerabit, hoc est, malum, quod alteri machinaris, in te revolvetur. Græca significantius sic habent: *Qui in altum mittit lapidem, super caput suum mittit, et* (id est, sic) *plaga dolosa dividet vulnera;* Syrus: *Qui projicit petram, contra eum convertetur; et qui percutit in occulto, perditioni tradetur;* Tigur. *Qui lapidem in altum mittit, in caput suum miserit; et ictus clandestinus vulnus infligit.* Qui enim clandestine alium ferire satagit, ut manum ictumque abscondat gladium vel telum apud se stringat oportet; quo fit ut facile seipsum improvide in brachio, femore, aliave parte lædat. Porro S. August. vel auctor lib. de Amicitia, cap. 13: *Plaga dolosa*, ait, *est occulta detractio, plaga serpentis et aspidis est mortifera, de qua Salomon Eccles. 10: Si mordeat serpens in silentio, nihil illo minus habet qui occulte detrahit.* Huc facit illud Plutarchi in Moral. *Jaculum si in solidum aliquid inciderit, nonnunquam in mittentem retorquetur; ita convicium in fortem et constantem virum tortum recidit in convicium facientem.*

29. Sequitur secunda similitudo sive parœ-

mia, idem significans : ET QUI FOVEAM FODIT, INCIDET IN EAM. Tertia : ET QUI STATUIT LAPIDEM PROXIMO, OFFENDET IN EO. Quarta : ET QUI LAQUEUM ALII PONIT, PERIBIT IN ILLO.] Ratio physica est, quia fodiens foveam, ea effossa, circa ejus oram obambulat et laborat, ut eam concinnet vel tegat: quo fit ut pede fallente, vel terra ruente, ex ora, sive ex imo margine, ubi consistit, facile ex improviso in profundum fossæ prolabatur. Idem est de lapide et laqueo. Alludit ad venatores, qui in semitis ferarum foveas et scrobes effodiunt, quas deinde affabre contegunt, ut feræ gradientes incaute in illas decidant et capiantur, q. d. Qui instar venatorum alteri foveam dolumque struit, ipse in similem, imo in eumdem incidet; ipse suo dolo capietur; ipse malum, quod aliis paravit, sibi consciscit.

Ratio Theologica est, quod Deus dolosos perniciem aliis machinantes oderit et abominetur, quasi suæ veritatis, sinceritatis, fidei, justitiæ et bonitatis hostes. Quare contra eos indignans exsurgit, illaqueat et perdit, uti crebro in Psalmis canit David. Rursum, quod Deus reum in reatu suo, puta dolosum in dolo, capiat et plectat, ut in quo peccavit, in eodem et puniatur. Quare dolosis se quasi dolosum exhibet Deus, juxta illud : *Cum electo electus eris, et cum perverso perverteris;* hoc est, non candide et benigne, sed prave et perverse, id est severe et vafre ages; quia ipse ab eo qui esse deberet, candidus scilicet et fidelis, inversus et perversus est, psal. 17. 27.

Ratio ethica et politica est, quod dolosus mereatur dolo suo capi. Lex enim talionis est : *Dolum fecit, dolum patiatur.* Et : *Frangenti fidem fides frangatur eidem.* Quocirca solent homines cum dolosis dolo certare, eosque tanquam simplicitatis et conversationis humanæ jura violantes ad exitium persequi, ut ex proverbiis et exemplis mox citandis patebit. Huc facit apologus cancri et serpentis apud Æsopum : *Serpens,* inquit, *unà cum cancro vivebat, inita cum eo societate. Itaque cancer simplex moribus, ut et ille mutaret astutiam, admonebat. Hic autem minime obediebat. Cum observasset igitur cancer ipsum dormientem, et pro viribus compressisset, occidit. At serpente post mortem extenso, ille ait : Sic oportebat antehac justum et simplicem esse, neque enim hanc pœnam dedisses. Fabula significat, qui cum dolo amicos adeunt, ipsos offendi potius.*

Porro significat hæc gnome non quid semper, sed quid sæpe fiat, uti initio in Canonibus monui. Subinde enim dolosis doli feliciter succedunt, et impii prosperantur in hac vita, piisque dominantur et insultant; sed prosperitatem hanc et dolos eo acrius luent in Purgatorio vel gehenna, quo in hac vita fuerint in dolis suis feliciores, verius infeliciores. Adde quod etsi dolus maneat subinde in hac vita ad tempus impunitus, tandem tamen meritas det pœnas, præsertim in morte, uti patet in Jeroboam, Sellum, Phacee, Zambri, Osee, cæterisque regibus Israel, qui vi vel fraude regnum invaserunt, ac vicissim sibi invicem fuere carnifices, uti patet ex libro 4. Regum, præsertim cap. 15. et seq.

Denique nota : Fovea cum labore foditur, sed sine labore fodiens in illam labitur; et jaciens lapidem in altum, cum violentia jacit; at lapis, jactus suo pondere, in caput jacientis relabitur : sic pariter injuriæ et fraudes cum difficultate inferuntur, sed sine difficultate in caput inferentis recidunt et revolvuntur.

Strictius aliqui per *foveam* accipiunt sepulcrum, q. d. Qui alteri parat necem et sepulcrum, sibi ipsi parat. Græca, omissa secunda parœmia lapidis, tantum habent primam foveæ et tertiam laquei, hoc modo : *Qui foveam effodit, in eamdem incidet; et qui ponit laqueum, eodem capietur.* Deinde eas applicant doloso, dum subdunt : *Qui mala molitur, ea in ipsum devolventur; neque sciet unde veniant sibi;* Syrus vero : *Qui fodit foveam, statura sua* (stans in fovea, dum eam effodit) *implebit eam; et qui tendit laqueos, iis capietur; et qui machinatur malum, cadet in illud, et nesciet unde veniat super eum malum.* Quare quod Noster subdit : *Facienti nequissimum consilium super ipsum devolvetur, et non agnoscet unde adveniat illi,* non est nova et disparata sententia; sed est apodosis sive redditio parœmiarum jam dictarum, earumque ad dolosum et perversum applicatio, q. d. Sicut qui fodit foveam in eam cadit, et tendens laqueum eo capitur; sic *facienti* (id est, in damnum, noxam et cladem facientis : est enim dativus damni, ut vocant syntaxistæ) *nequissimum consilium* (græce, *mala*, scilicet ei consulta, quæ scilicet ipse sibi, vel alii ipsi consuluerunt) *super ipsum devolvetur*, scilicet, *nequissimum consilium*, puta dolus et pernicies, quam aliis machinatus est. Unde clare Tigurina: *Qui molitur mala, malis involvetur* (legit cum Romanis κυλισθήσεται, pro quo Complut. legunt αὐλισθήσεται, id est, *morabuntur super ipsum*), *nec sciet unde sibi ingruant.* Quocirca *facere nequissimum consilium*, hoc loco non est dare vel suggerere alteri consilium nequam; sed est pravum consilium contra aliquem inire, machinari alteri malum, illudque exsequi : talis enim sæpe malum, quod alteri parat, sibi accersit præter exspectationem; uti Aman in patibulo, quod Mardochæo struxerat, suspensus est.

Alludit, imo citat Proverb. 26. 27 : *Qui fodit foveam, incidet in eam; et qui volvit lapidem, revertetur ad eum;* ubi Chaldæus : *Qui volvit*, ait, *lapidem, super seipsum volvit.* Et psal. 9 : *In laqueo isto, quem absconderunt, comprehensus est pes eorum; cognoscitur Dominus judicia faciens.* Ergo cum doloso et mala alteri machinanti malum obvenit ex insperato, ea ex parte, qua non putabat, sciat causam esse Deum, qui ut justus judex judicia facit, et ex insidiis insidiantem congrua sibi pœna afficit et prosternit. Et Eccles. 10. 8 : *Qui fodit foveam, incidet in eam; et qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. Qui transfert lapides, affligetur in eis; et qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.* Et psal. 7. 16 : *Lacum aperuit, et effodit eum; et incidit in foveam, quam fecit. Convertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet.* Et Job, capite 18. 7 : *Præcipitabit eum consilium suum.* Et v. 9 : *Tenebitur planta illius laqueo, etc. Abscondita est in terra pedica ejus, et decipula illius super semitam.* Exemplum est in Herode qui, volens decipere tres Magos inquirentes Christum, ab iis deceptus est. Idem volens interficere Christum, interfecit omnes infantes, ac inter eos proprium filium; Christo ergo illæso, læsit se in filio. Quod audiens Augustus Cæsar, dixit, teste Macrobio in Saturn. *Mallem Herodis porcus esse quàm filius;* quia Judæi porcos non macta-

bant, quod porcinæ esus eis lege esset vetitus. Unde B. Petrus Chrysolog. serm. 152 : *Fremit*, inquit, *dolositas se deceptam, et in se fraus reversa colliditur. Herodes stridet, cadens ipse in laqueum quem tetendit.* Et post nonnulla : *In altum tendens, cadit ab alto ; cœlum pulsans, intrat profundum ; in se vadit, qui vadit in Deum.*

Antistrophæ hisce parœmiis sunt illæ similes Hebræorum : *Sagittarius ea ipsa sagitta occisus est, quam ipse manu sua confecit. Faber in cippo sedet, quem sua manu fabricatus est. In cochleari, quod artifex exsculpsit, urit sinapi os ipsius. Ex ipsa et in ipsam silvam intrat securis.* Et ille Græcorum : *Hanc technam in teipsum struxisti; hoc commentum in tuum ipsius exitium reperisti.* Quod Lucianus usurpat de hæredipeta, qui, cum divitem ex asse scripsisset hæredem, ac testamentum protulisset, quo divitem ad idem faciendum provocaret, tecti ruina subito oppressus est, ac sua reliquit illi cujus facultatibus dolose inhiarat. Item : *Turdus ipse sibi malum creat ;* quia egerit viscum, quo non tantum aliæ aves, sed et ipse capitur. Nam viscus, teste Plinio, non provenit nisi maturatum in ventre ac redditum per alvum avium maxime palumbium ac turdorum. Item : *Tela à nobis sumpta adversus nos jacularis.* Tradit Plutarchus Brasidam ducem, educto è corpore telo, confodisse eum qui miserat. Item : *Ipse sibi mali fontem reperit ;* quod usurpat Æschylus in Persis. Sunt enim permulti fontes, quorum aqua gustata mortem aut insaniam affert, quos præstiterat non reperisse. Et illæ Latinorum : *Suo sibi hunc jugulo gladio, suo telo.* Quod ita versu reddidit Ovidius in Epist. Heroidum :

> Remigiumque dedi, quo me fugiturus abires :
> Heu ! patior telis vulnera facta meis.

Et Cicero : *In tuum*, inquit, *ipse macronem incurras necesse est.* Livius, lib. 2. belli Punici : *Sentiebat Annibal suis se artibus peti.* Trebellius Pollio narrat Marium, unum è triginta tyrannis, gladio confossum à milite dicente : *Hic est gladius quem ipse fecisti.* Nam Marius ante Imperium faber ferrarius fuerat, et ejus militis opera in fabrili officina usus. Item : *Ovis cultrum præbet, capra gladium reperit*, quo scilicet juguletur. Olim enim cum Corinthii Junoni Acrææ capram immolare vellent, obliti cultri, capra ipsa defossum sub terra cultrum pedibus excalpens cum eruit, eoque jugulata est. Item : *Cornix scorpium*, supple, rapuit ; cornix enim, correpto scorpio, ab arcuata illius cauda lethale vulnus accepit, periitque. Item : *Noli irritare crabrones. Malum conditum ne moveris. Noli ignem suscitare sopitum. Noli octipedem* (scorpium; hic enim octo habet pedes) *excitare. Ne agites Camarinam.* Item : *Capra contra seipsam cornua.* Apologus enim habet capram jaculo vulneratam, circumspectantem undenam id sibi mali evenisset, arcum contemplantem caprinis cornibus compactum, dixisse : *In meam ipsius perniciem produxi cornua.* Item : *Leonem immittis : Leonem stimulas.* Narrat Aristoph. in Ranis, et Valerius Maximus, lib. 7. cap. de Sapienter dictis, Megarenses, cum caperentur à Galeno, caveis effractis leones in hostes immisisse, putantes se obicem lascivienti jam in civium capita mucroni objecturos ; sed misere ab iisdem tristi, et vel ipsis hostibus miserabili spectaculo sunt lacerati et devorati. Ita sane insidiæ revolvuntur in caput auctoris ; et, ut ait Attalus : *Malitia maximam suî partem bibit;* et, ut ait S. Augustinus, sermone 13. de Verbis Domini secundùm Matthæum : *Unicuique sua cupiditas, tempestas est.*

Exemplum est Busiris tyrannus, qui, ut ait idem S. Augustinus, lib. 18. Civit. c. 12, suis diis suos hospites immolabat ; cumque et Herculem vellet immolare, ab eodem occisus et immolatus est. Item Phalaris, cujus meminit idem S. August. Epist. 52. ad Macedonium ; Phalaris enim Agrigentinorum in Sicilia tyrannus tauro æneo, quo alios cremare solebat, à suis inclusus et crematus est. Porro tauri et tormenti hujus inventor fuit Perillus, ut Phalaridem crudelissimum oblectaret reorum tauro inclusorum vocibus, dum pro hominum voce tauri mugitum ederent ; sed ille ipse à tyranno, tormentum et mugitum hunc in ipso auctore experiri volente, eidem tauro inclusus et exustus, mugitu suo Phalaridem oblectavit, de quo Ovidius de Arte amandi :

> Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
> Torruit : infelix imbuit auctor opus.

Divinius exemplum est in Eugenio tyranno, cujus contra Theodosium pium Imperatorem pugnantis sagittas et tela Deus per ventum repulit, et retorsit in ipsum jacientem ejusque milites, de quo Claudianus in Panegyr. Theodosii :

> O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
> Æolus armatas hiemes, revolutaque tela
> Vertit in auctores, et turbine reppulit hastas !

Simili modo sagitta si in petram chalybemve mittatur, repercussa in mittentem resilit, et vulnerat vulnerantem. Ita non raro detractio, calumnia, falsa accusatio in detractorem, calumniatorem et accusatorem resilit, ipsumque infamat, et subinde interimit.

Tropologice, S. Chrysostomus de Incomprehensibili Dei natura, homilia 3. hæc adaptat blasphemiæ et blasphemis : *Qui blasphemant*, inquit, *et pro nihilo ducunt, ipsi lædunt salutem et perimunt. Verissimaque illius sententia est, qui blasphemis ait hominibus : Lapidem qui sursum jaciunt in excelsum, in ipsorum caput jaciunt. Sicut enim qui lapidem illò jaculatur, corpus cœleste non attingere, nedum lacerare potest, plagam autem suo capite excipit, cum lapis eòdem unde jaculatus, redeat : ita qui beatam illam blasphemat substantiam, ut nunquam offendere eam potest, cum longe potior et excelsior sit, quàm ut affici aliquo possit detrimento; sic ferrum adversus animam suam jacit et parat, cum se ingratum Domino bene merenti exhibet.* S. Hieronymus vero in Sophoniam sub finem, hanc parœmiam adaptat iis qui rident et subsannant viros religiosos, et mundi contemptores ; hi enim ridebuntur à Deo, imo ridebunt seipsos in die judicii, Sapient. 5. 4. S. August. vero, Epist. 68. ad Januarium, eamdem adaptat Circumcellionibus hæreticis, qui, volentes Imperatorem concitare contra Catholicos, eumdem contra se concitarunt.

31. Illusio, et improperium superborum, et vindicta sicut leo insidiabitur illi.] Ita Romana. Jam primo Jansenius sic explicat : Quo-

niam, inquit, constanter libri habent singulariter pronomen *illi*, quomodo et habet Græcum exemplar Germanicum; ideo hæc sententia referenda est ad eum de quo agit superior sententia, ut tres illi nominativi, *illusio*, et *improperium*, et *vindicta* referantur ad verbum *insidiabitur*, et sit sensus: Illusio et improperium superborum, hoc est quod à superbis irrogatur humilibus, et vindicta, quam aliis inferre conatur talis; ea ipsa, inquam, mala insidiabuntur illi, sicut leo, hoc est inexspectato, subito, atque potenter eum invadent opportunitate oblata, nec illa effugere aut superare poterit; quomodo leonis insidiantis vim feræ, quas captat, vincere non possunt.

Secundo et genuine, q. d. Illusio et improperium est conditio et vitium proprium superborum; superbi enim, quia alios despiciunt et deprimunt, ut se exaltent; hinc eos illudunt, risui exponunt, eisque detrectant, et multa improperant: quocirca dabitur eis talio et vindicta, sicut leo insidiabitur illi, id est cuique illorum, ut eum ex insidiis repente et violenter occupet et perdat. Solent enim Hebræi uti enallage numeri, et à plurali transire ad singularem per syllepsin, ut significent quod pluribus comminantur vel promittunt, id se singulis comminari vel promittere: unde Græca Complutensia et cætera pleraque pro *illi* habent *illis* in plurali. Ex quibus sic vertas: *Illusio et contumelia superborum est, et ultio tanquam leo insidiatur eis.* Ita Palacius: Solent, inquit, superbi illusione et improperio alios afficere; sed ei illusioni et improperio parata vindicta est, ut leo in insidiis paratur venationi, et ut leo prodit unde fera, quam venatur, nesciebat: ita et vindicta à Deo prodibit, unde illusor ignorabat. Exemplo sit illusio et improperium Judæorum contra Christum, quibus ex insidiis prodiit Titus et Vespasianus, omnes ut leo comminuens. Ubi notanda est mira Dei in Judæos vindictæ portio et proportio: nam iisdem prorsus illusionibus et probris, quibus ipsi illuserunt Christum, paulo post affectus est eorum rex Agrippa ab Alexandrinis, uti fuse narrat Philo in Flacc. et ex eo Baronius anno Christi 40, cap. 2 et 3.

Nota τὸ *sicut leo.* Alludere enim videtur ad apologum Æsopi de leone, asino et vulpe, illo ævo vulgatum; Æsopus enim ducentis et amplius annis Siracidem antecessit; floruit enim sub Cyro et Crœso, cum Siracides floruerit sub Ptolemæo Lagi et Philadelpho, qui Alexandro Magno successerunt. Apologus sic sese habet: *Asinus et vulpes, inita inter se societate, exiverunt ad venationem. Leo vero cum occurrisset ipsis, vulpes imminens periculum videns, profecta ad leonem, tradituram ei asinum pollicita est, si sibi impunitatem promiserit. Qui, cum dimissurum eam dixisset, illa adducto asino in casses quosdam ut incideret, fecit. Sed leo videns illum fugere minime posse, primam vulpem comprehendit, deinde sic ad asinum versus est.* Affabulatio: *Fabula significat eos qui sociis insidiantur, sæpe et seipsos nescios perdere.* Similis est apologus leonis, lupi et vulpis, quem mox recitabo.

Vis exempla? accipe. Simili modo Babylonii principes superbi insidiantes et illudentes Danieli, eique Dei unius cultum improperantes, ac subdole cogentes Darium ut eum in lacum leonum injiceret; eo illæso, ipsimet in eumdem jussu Darii injecti, illico à leonibus devorati sunt, Danielis 6. 24. Sic fratres Joseph affligentes, vicissim ab eo, licet incognito, afflicti sunt; unde memores injuriæ illi ante 22 annos irrogatæ, illicò dixerunt: *Merito hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum.* Sic et senes impudici insidiantes pudicitiæ et vitæ Susannæ, populi lapidationem, quam ipsi adornarant, ipsimet Dei vindicta eos perurgente, subierunt, Daniel. 13. Recentius et mirabilius est exemplum in Vita S. Elisabethæ reginæ Portugalliæ, quam hoc anno 1625 Jubilæo Urbanus VIII in Sanctorum catalogum retulit. Cum enim illa ab aulico quodam invidente alteri gratiam reginæ, apud maritum Dionysium regem accusata esset adulterii; rex excandescens illico jussit alterum de adulterio cum regina commisso accusatum occidi. Dedit enim in mandatis furnariis succedentibus fornacem, ut in eam conjicerent illum, quem ipse postridie primum summo mane ad eos esset missurus. Misit ergo alterum de adulterio suspectum. Ille missus in itinere audiit pulsari ad Sacrum: more ergo suo illud audit, et aliquot sequentia. Interim rex, putans eum jam in fornacem injectum et crematum, submisit accusatorem ad furnarios, interrogatum an mandata explessent. Illi igitur eum quasi primum à rege ad se missum in fornacem conjiciunt et concremant, uti jusserat rex. Ita illusor illusus est.

Tertio, sic quoque exponere licet, q. d. Illusio et improperium sunt hominum superborum, hoc est eis jure debentur, eosque comitantur, ut, sicut ipsi alios arroganter præ se despiciunt, eosque illudunt et probris afficiunt; sic quoque alii vicissim ipsos despiciant, illudant et probris afficiant. Hæc enim est justa Dei vindicta, quæ eis insidiatur, uti leo insidiatur prædæ suæ, puta onagris aliisque feris. Huic sensui favet Tigurina: *Illusio*, inquit, *probrumque comitantur superbos, et ultio eis more leonis insidiabitur.*

Mystice Lyranus: *Illusio*, inquit, *et improperium superborum*, id est quæ à superbis humilibus et pauperibus inferuntur in verbis, *et vindicta* in factis, *sicut leo insidiabitur illi* ad pœnam gehennæ, ut occulte quasi ex insidiis illum in eam pertrahat.

Huc facit apologus lupi et vulpis: Leo, inquiunt, æger decumbebat; officii causa inviserunt eum cætera animalia, excepta vulpe. Lupus ergo apud leonem accusavit. Cui vulpes: Ego, inquit, ô leo, pro te circumcirca cursitavi sola, ut malo tuo à medicis remedium quærerem, illudque reperi. Cumque leo protinus edixisset ut remedium aperiret: Si vivum, inquit, lupum excories, et illius pellem induas. Leo credulus continuo lupum invasit et interemit. Quo exstincto, risit astuta vulpes calumniatoris calumniam in ipsius recidisse caput. Unde carmen Plutarchi:

Damna parans aliis proprio parat hepati damna.

32. Laqueo peribunt, qui oblectantur casu justorum: dolor autem consumet illos, antequam moriantur.] Per *laqueum* synecdochice intellige subitum et inopinatum casum et ruinam in quam ruunt impii, qui eam justis fabricarunt. Græce: *Laqueo capientur, qui delectantur casu piorum, et dolor conficiet eos ante mortem;* Tigurina: *Ante mortem dolore conficientur*, q. d. Longo dolore contabescent ante mortem, ita ut

vita sit eis dura et longa mors, cui deinde succedet mors præsens et æterna in gehenna. Syrus: *Laquei et retia ipsa scientibus ea, et ipsa comitabuntur eos usque ad diem mortis eorum.*

Exemplum est in Antiocho, qui, cum vexasset populum fidelem, puta Judæos, à Deo percussus diro dolore viscerum ac fetore gravi, ita ut de corpore ejus vermes scaturirent, nec ipse jam fetorem suum ferre posset, suis æque ac sibi invisus, longo cruciatu enecatus, infelicem animam exhalavit, 2. Machab. 9; et in Herode, qui infantes occidit ut Christum perderet, qui quinto die post patratum infanticidium febri, tussi, dysenteria, podagra, phthiriasi sive morbo pediculari, putredine verendorum, asthmate et fetore diu cruciatus, adeo ut seipsum occidere conatus fuerit, scelestam animam efflavit, uti narrat Josephus 17. Antiq. c. 10. et lib. 1. Belli c. 21; et in Adriano Imperatore, qui Trajano succedens, Christi et Christianorum nomen abolere satagens, in Calvariæ monte, ubi Christus crucifixus est, Jovis simulacrum consecravit; et Bethlehem, ubi natus Adonidis Veneris amasii fano profanavit; tandem à Deo percussus, fluxu sanguinis, phthisi et hydrope, vivendi tœdio affectus, conatus seipsum occidere, subtracto pugione, sævior factus petiit et venenum à medico; qui se ipse, ne daret, occidit. Tandem cibo et potu abstinens, inedia se confecit, anno Christi 140 imperii sui 21, ut narrant Dio et Spartianus in Adriano.

Huc facit apologus pantheræ, quem recitat Phædrus, libertus Augusti Cæsaris, libr. 3. Fabularum, capite 41. Pantheræ enim in fossam lapsæ insultabant pastores, hi lapidando, illi sordes injiciendo, isti sagittando: at alii cautiores compatiendo escam illi subministrabant. Redeuntibus domum cunctis quasi fera jam perdita et sepulta, panthera è fossa exsiliit, secumque socias adducens invasit eos qui sibi insultarant. Ego, inquit, novi et notavi eos qui me læserunt, pariter illos qui me juverunt, et aluerunt: illos ergo laceravit, his, quasi gratias agens, applausit. Ita justi in hac vita, velut fossa, humiliantur, imo humiliant se: affligunt et calcant eos impii; pii vero eis compatiuntur. Quare, dum in die judicii justi ex hac fossa educentur et exaltabuntur ad thronos, ut judicent cum Christo orbem terrarum, condemnabunt impios, qui in suo casu exsultarunt; glorificabunt vero pios qui sibi compassi sunt, juxta illud: *Lætabitur justus, cum viderit vindictam, manus suas lavabit in sanguine peccatoris*, psal. 57. 11.

33. Ira et furor, utraque exsecrabilia sunt, et vir peccator continens erit illorum.] Transit à perfidia, illusione et superbia, ad vicinam ei iram et furorem: itaque sternit viam ad ea quæ dicit cap. seq. de injuria et vindicta condonanda, q. d. Sicut exsecrabilem esse dixi perfidiam et superbiam; sic pariter exsecrabilis est ira et furor. *Ira* differt à furore sicut genus à specie, et sicut imperfectum à perfecto. *Ira* enim est communis excandescentia et cupido vindictæ; *furor* vero est vehemens ardensque ira, qua homo, velut furia agitatus, rapitur in gravissimas strages. Nam, ut ait S. Basilius apud Antonium in Melissa, p. 2. c. 53: *Ira excitat rixam, rixa parit convicia, convicia ictus, ictus vulnera, et sæpe vulnera mors consequitur.*

Porro, τὸ *et vir peccator continens erit illorum*, tripliciter exponi potest: primo, q. d. Erit *continens*; græce, ἐγκρατής, id est compos, particeps, obnoxius illorum, scilicet iræ et furoris, hoc est peccator proclivis erit in iram et furorem, ut ob levem voluptatem sibi negatam fiat iracundus et furiosus. Peccatum enim est velut furia, quæ aliam furiam, scilicet iram et furorem, quasi sororem allicit et advocat. Unde Tigurina vertit: *Et ira et furor exsecrabilia sunt, et vir scelerosus his est obnoxius;* alii: *Iracundia et ira, ipsa sunt exsecrabilia, et vir peccator continebit ea.* Vere Seneca in Proverbiis: *Fulmen est ubi cum potestate habitat iracundia. Iracundiam qui vicit, hostem vicit maximum. Iratus, etiam facinus consilium putat.* Excipe vitia; vitiis enim irascendum est. *Non irasci in quibus oportet, insipientis est,* ait Aristot. 4. Ethic. Vitiis ergo irasci, sancti et sapientis est.

Secundo, Rabanus, q. d. Vir peccator *continens*, id est tenax erit iræ et furoris, ut scilicet ea mente et memoria diu firmiterque retineat, ad se suo tempore vindicandum, cum ex adverso justus, dum iræ motum sentit, eum reprimat per timorem et amorem Dei; aut, si quid iratus dixit, *illico ad cor redit et compungitur,* psal. 4. 5.

Tertio, Syrus hæc accipit de ira et furore Dei, q. d. Peccator aliis irascens, in eosque furens, pari ratione erit *continens*, id est reus et obnoxius iræ et furori divino, ut Deus iratus in eum quasi furens sæviat, et iram ira, furorem furore puniat. Sic enim vertit: *Odium et ira inquinamenta sunt, et vir fraudulentus perdet viam suam, et retributionem à Domino inveniet; quia omnia peccata illius observando observata sunt illi,* ut suo tempore pro meritis vindicentur et puniantur. Huic sensui favet quod subjungit Siracides: *Qui vindicare vult, à Domino inveniet vindictam.* Estque hic sensus plenior, et priores duos complectitur.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur sermonem coeptum in fine capitis præcedentis de ira et vindicta. Unde septem rationibus docet injuriam non esse ulciscendam, sed condonandam, ac plane oblivioni tradendam, usque ad v. 15. Inde usque ad finem capitis multis ostendit quam lingua prava detractorum et susurronum sit pestifera : unde eam confert et in noxa præfert octo rebus nocentissimis, scilicet flagello, gladio, jugo ferreo, morti, inferno, flammæ, leoni et pardo.

Porro rationes, quibus injuriæ condonationem suadet et persuadet, sunt hæ : Prima, v. 1. usque ad v. 5; quia si tuam injuriam vindices, Deus pariter suam injuriam sibi a te per peccata illatam vindicabit : sin eam remittas injurianti, Deus tuam quoque tibi remittet; secunda, v. 5. quia indignum est ut caro, id est, homo carneus, vilis et fragilis, homini carneo iram servet ob carneas et leves offensas, atque interim a Deo gravissimarum offensarum veniam postulet, aut ut alius pro earum condonatione obsecrèt; tertia, v. 6 : Memento, ait, novissimorum, et desine inimicari; quarta, v. 8 : Memorare, àit, timorem Dei, et non irascaris proximo; timor enim Dei cohibet iram, utpote Deo ingratam et invisam; quinta, v. 9. quia lex Dei naturalis, divina et humana vetat vindictam; sexta, v. 10. quia injuriæ vindicta multa accumulat peccata, quæ omnia per patientiam et taciturnitatem evitantur; septima, v. 11. usque ad 15. quia ira turbat iratum, totamque domum, imo totam viciniam, civitatem, et sæpe totam remp. iræ vero remissio et patientia pacem tam inter amicos quam inimicos conciliat et redintegrat.

1. Qui vindicare vult, à Domino inveniet vindictam, et peccata illius servans
servabit. 2. Relinque proximo tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi pec-
cata solventur. 3. Homo homini reservat iràm, et à Deo quærit medelam ?
4. In hominem similem sibi non habet misericordiam, et de peccatis suis
deprecatur ? 5. Ipse cum caro sit, reservat iram, et propitiationem petit à
Deo ? quis exorabit pro delictis illius ? 6. Memento novissimorum, et de-
sine inimicari : 7. tabitudo enim et mors imminent in mandatis ejus.
8. Memorare timorem Dei, et non irascaris proximo. 9. Memorare testamentum Altissimi, et
despice ignorantiam proximi. 10. Abstine te à lite, et minues peccata : 11. homo enim ira-
cundus incendit litem, et vir peccator turbabit amicos, et in medio pacem habentium immittet
inimicitiam. 12. Secundùm enim ligna silvæ, sic ignis exardescit : et secundùm virtutem ho-
minis, sic iracundia illius erit, et secundùm substantiam suam exaltabit iram suam. 13. Certa-
men festinatum incendit ignem : et lis festinans effundit sanguinem : et lingua testificans addu-
cit mortem. 14. Si sufflaveris in scintillam, quasi ignis exardebit : et si expueris super illam,
exstinguetur : utraque ex ore proficiscuntur. 15. Susurro et bilinguis maledictus : multos enim
turbabit pacem habentes. 16. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gen-
tem. 17. Civitates muratas divitum destruxit, et domos magnatorum effodit. 18. Virtutes po-
pulorum concidit, et gentes fortes dissolvit. 19. Lingua tertia mulieres viratas ejecit, et pri-
vàvit illas laboribus suis. 20. Qui respicit illam, non habebit requiem, nec habebit amicum, in
quo requiescat. 21. Flagelli plaga livorem facit : plaga autem linguæ comminuet ossa. 22. Multi
ceciderunt in ore gladii, sed non sic quasi qui interierunt per linguam suam. 23. Beatus qui
tectus est à lingua nequam, qui in iracundiam illius non transivit, et qui non attraxit jugum

illius, et in vinculis ejus non est ligatus : 24. jugum enim illius, jugum ferreum est : et vinculum illius, vinculum æreum est. 25. Mors illius, mors nequissima : et utilis potius infernus quam illa. 26. Perseverantia illius non permanebit, sed obtinebit vias injustorum : et in flamma sua non comburet justos. 27. Qui relinquunt Deum, incident in illam, et exardebit in illis, et non exstinguetur, et immittetur in illos quasi leo, et quasi pardus lædet illos. 28. Sepi aures tuas spinis, linguam nequam noli audire, et ori tuo facito ostia et seras. 29. Aurum tuum et argentum tuum conlla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos : 30. et attende ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Qui vindicari vult, a Domino inveniet vindictam, et peccata illius servans servabit,] scilicet Dominus. Aliqui sic exponunt, q. d. Qui vindicari vult, non se ipse vindicet, sed Domino vindictam relinquat, qui dixit : *Mihi vindicta, et ego retribuam*, Hebr. 10. Et : *Mea est ultio, et ego retribuam*, Deut. 32. Non quasi vindictam à Deo postulare liceat, sed quod ipse Deo ea committenda sit omni cura deposita. Verum huic sensui repugnant Græca quæ habent : *Qui vindicat, à Deo inveniet vindictam*, qui, ut sequitur, *peccata* vindicantis *servans servabit*. Igitur *vindicari*, id est, vindicare : sic enim Siracides subinde verba terminatione passiva usurpat pro deponentibus, quæ significatione activa sunt, ut patet ex dictis in prooemio. Unde Græca habent : *Qui vindicat, à Domino inveniet vindictam*. Pro *servans servabit*, græce est διατηρων διατηρησει, id est, observans observabit, vel asservans asservabit, id est, studiose et constanter ea tum oculis mentis suæ observabit et annotabit, tum asservabit in memoria ut puniat. Aliqui legunt : διαςηριζων διαςηριξει, id est, *confirmans confirmabit*; Tigurina : *Cupidum ultionis ultio manet à Domino, qui peccata ejus sedulo conservabit*; Syrus : *Retributionem à Domino inveniet* (odium et ira), *quia omnia peccata illius observando observata sunt illi*. Ratio est, talio. Lex enim talionis habet : *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*, Matth. 7. v. 2. Si ergo proximo in te peccanti non exhibes condonando clementiam, sed indignando paras vindictam; par est et justum ut et Deus tibi peccanti offensas gravissimas in se admissas non condonet per clementiam, sed acerrime puniat per vindictam. Quare cum Deus immensa sua clementia pœnitenti peccata remittat, eorumque obliviscatur; vindicanti tamen, ideoque impœnitenti, peccata omnia servans servabit, id est, diligentissime ea observabit, et constantissime in mente asservabit, ut acerrime castiget et vindicet. Hoc est quod Christus fuse docet in parabola talentorum, in qua servo nolenti dimittere conservo supplici centum denarios, revocavit debitum centum millium talentorum jam remissum et condonatum, omnia ab eo rigide exigens usque ad novissimum quadrantem, Matth. 18. 32. Idcirco jussit nos quotidie orare : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*, Matth. 6. 12, ut volentes petentesque nobis condonari nostra, condonemus et ipsi aliena; hanc enim conditionem statuit, et à nobis exegit Deus. Et merito, quia hominis in hominem, qui non nisi vanitas est, offensa levis est; tum quia in parem, parvum et abjectum; tum quia parvi omnia sunt parva; quare quidquid ei per injuriam aufers vel infers, parvum est. Hominis vero in Deum offensa infinita est; quia contra Deum infinitum: peccato enim offenditur infinita majestas, eaque divina, imo tota sancta Trinitas, Pater, Filius et Spiritus Sanctus. Ergo si, quantus est offensus, tanta est ejus offensio, cum Deus sit immensus, ejus quoque offensio erit immensa; homo vero cum sit pusillus et quasi nihil, ejus quoque offensa erit pusilla et quasi nihil. Igitur quis non stupeat, ait Palacius, si videat Deum donantem nobis in Christo omnia delicta gravissima, et delentem quod contra nos erat chirographum condemnationis? quis audeat injurias suas pusillas servare vel vindicare, sciens se hac ratione Dei in se vindictam gravissimam, utpote gravissimorum peccatorum, provocare? quis non omnia ultro condonet, ut à Deo tantorum condonationem recipiat? si quis ita in ira sit pertinax, ut nolit homini offendenti in ejus gratiam condonare injuriam, condonet eam saltem in gratiam suî, imo in gratiam Dei et Christi, adeoque condonet Deo et Christo. Ipse enim sibi eam præstitam æstimat, qui dicit : *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*, Matth. 25.

Hæc omnia intellige de vindicta privata : nam publica quæ fit à magistratu, ad puniendos sontes, qui pacem reip. turbant, est sancta et præcepta à Deo, Rom. 13. et alibi; est enim actus justitiæ. Justitia enim alia est commutativa, alia distributiva, alia vindicativa.

Præclare S. August. serm. 4. de S. Stephano : *Judex dicit, inquit : Occide; et tortor occidit, et tu quando dicis : Occide inimicum meum, te facis judicem, et Deum quæris esse tortorem. Respondet tibi Deus : Non ero prorsus, non ero peccatoris tortor, sed liberator; quia nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat : nam si voluntatem tuam haberem, te prius occiderem, antequam invitatus venires : nonne me blasphemasti? nonne me in tuis malis operibus irritasti? nonne nomen meum de terra delere voluisti? nonne me in præceptis vel in servis meis contempsisti? Si tunc te occidissem inimicum, quem modo facerem amicum? quid ergo male orando doces me, quod non feci in te? imo ergo dicit tibi Deus : Doceam te, ut imiteris me; in cruce pendens dixi : Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt; docui hoc milites meos, docui Martyres : prius esto et tu Martyr meus, tiro meus adversus diabolum; aliter*

invicte nullo modo pugnabis, nisi pro tuis inimicis oraveris. Et serm. 5 : *Per amorem hominis inimici efficeris amicus Dei, imo filius.* Idem in Psal. 30. sub finem : *Vindicari*, inquit, *vis, Christiane, nondum vindicatus est Christus.* Idem tract. 7. in Epist. 1. S. Joan. : *Quisquis*, inquit, *violat charitatem* (per cupidinem vindictæ), *vita ipsius negat Christum in carne venisse, et iste est Antichristus.*

Celebre est exemplum S. Nicephori, qui injuriam condonans palmam martyrii obtinuit, à qua excidit Sapricius, qui eam jam in manibus habebat, eo quod injuriam condonare nollet. Exstat rei gestæ historia in Vita S. Nicephori apud Surium die 9. Februarii. Quare præclare S. Gregor. Nazianz. in Tetrastichis :

Pœnæ, ait, si nihil vindici debes Deo ,
Nec debitori lenis ipse sis tuo.
Debere sin te non negas , ignoscito :
Veniam rependit nam Deus clementiæ.
Deum æmularis proximos juvans tuos.
Et concedamus quippiam , ut quod majus est
Recipiamus , nimirum concordia. Cedamus ,
Ut vincamus : ignoscamus , ut ignoscatur nobis :
Remittamus , tu remitti nobis postulemus :
Dimitte ut cui dimissum est. Misericordia
Benignitatem , dum licet , tibi compara.

Hæc et plura citat Damasc. lib. 1. Paral. cap. 1.

Huc facit apologus Gabriæ, qui Platonem et Siracidem antecessit, de equo et apro. Equus, inquit, pugnabat cum ferocissimo apro. Impetum vero feræ equus cum penitus non sustineret, advocavit venatorem jugulandæ feræ peritum. At ille : Sine, inquit, in dorsum tuum inscendam, ut celeriter à te invectus in improbum hostem tuum, eum hasta conficiam. Suscepit equus virum, atque ex illo tempore sessorem et servitutem patitur. Affabulatio : Nonnulli ob inimicitias in servitutem sese dedunt, ac dum suas injurias ulcisci volunt, novas et majores sibi accersunt. Ita multi principes et populi Christiani, dum acrius inimicitias mutuas persecuti sunt, ideoque Turcam in auxilium vocarunt, ejus jugum subiere, sub quo nunc misere gemunt, sero suam vesaniam incusantes. Sic qui injuriam suam ulciscitur, dæmonem tacite vocat in auxilium, ideoque ei se subdit et mancipat. Unde Sophronius, vel potius Joannes Moschus, in Prato Spirit. cap. 161. Isaac Abbati, inquit, apparuit dæmon in figura adolescentis, dicens : *Ego sum qui præsum iræ et memoriæ injuriarum, ideoque tu meus es.* Roganti, *quare?* respondit Dæmon : *Quia tres dies Dominicos communicans egisti, et inimicus es vicini tui ; nam propter lenticulam iratus es illi.* Antonius in Melissa, p. 2. cap. 54, citat illud Martini Anachoretæ : *Quia memor est injuriæ dæmonum, non meminit injuriæ hominum ; et pacem cum dæmonibus agit, qui fratri irascitur. Crœsus filii sui interfectori, qui se ad supplicium offerebat, dedisse veniam dicitur : hinc pariter huic ipsi Crœso magnus ille Cyrus* (qui eum bello vicit et cepit) *post victoriam amicus factus esse fertur.* Quare prudenter Sapiens : *Injuria*, inquit, *oblivione ulciscenda ;* oblivio enim delet et abolet injuriam : summa ergo ejus est ultio, utpote quæ eam perimat.

2. RELINQUE PROXIMO TUO NOCENTI TE (*tibi ;* simili syntaxi dicitur : *Nihil illum* (pro *illi*) *nocuit*, Lucæ 4. 35.), ET TUNC DEPRECANTI TIBI PECCATA SOLVENTUR.] *Relinque ;* græce, ἄφες, id est, remitte injuriam proximo, qui tibi nocuit ; Syrus : *Dimitte id quod in corde tuo est, et pro te ora, et omnia peccata tua dimittentur tibi.* Hoc est quod ait et promittit Christus ; *Dimittite, et dimittemini.* Et : *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum ; dimittet et vobis Pater cœlestis delicta vestra*, Matth. 6. 14. Nota : τὸ *solventur* significat peccata esse funes quosdam spiritales, qui animam ream colligant et constringunt, juxta illud : *Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur*, Prov. 5. 22. Funes hi sunt reatus culpæ, et reatus pœnæ, sive obligatio qua anima, quæ peccavit, obstringitur Deo ad satisfaciendum ei pro injuria per peccatum illata, indeque nascens obligatio ad pœnam tum præsentem, tum æternam in gehenna.

Denique τὸ *proximo* dat stimulum ad condonandam ei injuriam. Proximus enim est amicus nobis vicinissimus et conjunctissimus : amicis autem ob amicitiam multa condonanda sunt. *Charitas* enim *operit multitudinem peccatorum*, 1. Petri 4. Si quis ergo te offendit, cogita quod proximus, id est, tibi intimus est, et in Christo frater, particeps ejusdem fidei, gratiæ et gloriæ. Illi ergo leviculas offensas condona : omnes enim leviculæ sunt, si cum Dei filiatione ac fraternitate gratiæ et gloriæ comparentur. Mensuram igitur remissionis nobis statuit Deus nos ipsos. Sicut enim nos gerimus cum proximo, sic se Deus gerit nobiscum : si proximo remittamus debita sua, Deus remittet nobis nostra. Imo quisque sibi hanc mensuram statuit, dum quotidie orans dicit : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Quare si nolit proximo dimittere, hisce verbis implicite significat et dicit : Domine, oro te ut mihi mea peccata non dimittas, sicut ego nolo proximo sua dimittere.

Accedit quod inimicus, convicium in nos jaciens, sæpe verum jacit : occultum enim vitium pandit ; quo fit ut illud (quod prius philautia excæcati non videbamus) advertamus et emendemus. Quod sane reipsa beneficium est potius quam maleficium. Simile est quod scribit Plinius lib. 7. c. 50. de Phalereo, qui ab hoste apostema secante sanitati restitutus est. *Phalereus*, inquit, *deploratus à medicis vomicæ morbo, cum mortem in acie quæreret, vulnerato pectore medicinam invenit ex hoste.* Sic multi vitii remedium accipiunt ab æmuli convicio. Exemplum est in S. Monica, quæ ab ancilla irata convicio meribibulæ icta, vinolentiam prorsus abdicavit. *Nonne*, ait S. August. lib. 9. Confess. c. 8. Deum alloquens, *protulisti durum et acutum de altera anima convicium, tanquam medicinale ferrum ex occultis provisionibus tuis, et uno ictu putredinem illam præcidisti?* Vide Plutarch. lib. de Utilit. ab inimicis capienda.

Porro, vindictæ cupido oritur ex animi pusillanimitate, quæ non potest unum verbum durius aut verber decoquere. Hinc animalia magnanima injurias dissimulant, ut leo prosternenti se ignoscit et parcit. Sic luna non movetur latratu canum, sic nimbos excedit Olympus. Vide Senecam in Sapiente, lib. de Ira, et lib. de Clementia. Quare ut quis vincat iram et vindictam, magnanimus sit oportet. Talis fuit Julius Cæsar qui audiens Catonem sibi mortem conscivisse, ne in Cæsaris manus veniret : *Invidit*, inquit, *gloriæ meæ, quam illi parcendo*

peperissem. Nam ut ait S. Ambros. lib. 4. Epist. 29. ad Florianum : *Magna gloria est, si, cui potuisti nocere, parcas.* Et M. Antonius Imp. lib. 6. de Vita sua : *Ulciscendi*, inquit, *optima ratio est, ne similis fias ei qui injuriam fecit.* Et lib. 1. sic orditur : *Ab avo meo vero didici placidis esse moribus, et iræ abstinens.*

3. HOMO HOMINI RESERVAT, græce, συντηρεῖ, id est, conservat, IRAM, ET A DEO QUÆRIT MEDELAM.] Græce, ἴασιν, id est, *sanitatem*, q. d. Homo homini sibi æquali injuriam reservat ad vindictam : qua fronte ergo, qua impudentia injuriæ à se Deo illatæ quærit medelam et veniam ? Rursum τὸ *homini* alium dat stimulum ad condonandum illi, q. d. Qui te offendit, homo est, non Angelus. Quid vero ab homine, qui fragilis est et mendax, nisi lapsus, errata et mendacia speres ? Mirandum est si homo bene agat : condonandum ejus fragilitati, si peccet ; Tigurina : *Anne homo iram alat adversus hominem, et à Domino salutem postulet?* Syrus : *Homo homini servat iram, à Domino cur quærit sanitatem* animæ, puta sanctitatem ? Hinc è contrario colligas viam ad magnam gratiam et sanctitatem esse injuriarum condonationem.

Hoc sciebat S. Alexander Patriarcha Alexand. qui, cum notarius suus furatus esset aurum, ac metu fugiens incidisset in latrones, injuriam novo beneficio pensans, eum redemit 85 nummis. Aliàs à Diacono injuria affectus, prostratus humi veniam ab eo petiit, dicens : *Ignosce mihi, domine frater,* uti refert Joannes Moschus in Prato Spir. c. 34. S. Antonius, audiens monachum quemdam laudari quasi sanctum, rogavit num esset patiens injuriarum ; cumque illi negarent, dixit ei : *Similis est domui, quæ exterius quidem ornata est, interius vero à latronibus despoliata.* Ita Ruffin. l. 3. in Vitis Patrum 88. Igitur verus est monachus et perfectus, qui injurias tolerat, et injurianti bene precatur, estque instar idoli puta statuæ lapideæ, quæ injuriis et verberibus lacessita non irascitur, imo non sentit. Simili enim modo vir perfectus nec laude, nec injuria movetur, ut habetur in Vitis Patrum lib. 3. n. 199.

4. IN HOMINEM SIMILEM SIBI NON HABET MISERICORDIAM, ET DE PECCATIS SUIS DEPRECATUR ?] Indignitatem iræ et vindictæ exaggerat, aliosque ad condonandum adhibet stimulos : Primo, q. d. Cogita quod ille qui te offendit, tibi similis est, ac vicissim tu illi similis es, non tantum quoad naturam, sed etiam quoad fragilitatem et lapsus humanos ; quare si ille peccator est, tu quoque peccator es : si ille te offendit, tu quoque eumdem vel alios sæpe offendisti et offendis. Ignosce ergo illi, sicut tibi cupis ignosci. Secundo, alium stimulum dat τὸ *non habet misericordiam,* q. d. Qua audacia, qua præsumptione homo immisericors, et in similem sibi crudelis, poscet à Deo misericordiam, eamque non de uno, sed de multis eisque gravissimis peccatis ? Quod si Filium Dei, ait Palacius, ea causa movit ad hominum peccata condonanda, quod homo erat eis similis, ac ideo sibi ipsi videbatur fecisse, quod hominibus faciebat, cur non et tu, ô homo, homini tibi simili noxam condones ? Nam dum odis congenerem et similem tibi, teipsum odisse videris. Quare ut Deum, ut Christum imiteris, oportet ut omnimode et ex intimo corde injuriam condones. *Sunt* enim *aliqui*, ait S. Bernard. serm. de septem panibus, *qui donantes injuriam, ut non ulciscantur, sæpius tamen improperent. Sunt et alii, qui sileant licet, manet tamen alta mente reposta, et rancorem tenent in animo. Quorum utique neutra plena indulgentia est. Longe his hominibus benignissima est divinitatis natura : libenter agit, ignoscit plenarie ; ita ut propter fiduciam peccatorum* (*sed pœnitentium*) *ubi abundavit delictum, soleat et gratia abundare. Testis est Paulus Gentium doctor, qui plus omnibus cum divina gratia laboravit. Testis est Matthæus de telonio electus in Apostolum, cui etiam novi Testamenti primum scriptorem esse donatum est. Testis est Petrus, cui, post trinam negationem, totius Ecclesiæ pastoralis cura commissa est. Testis denique etiam famosissima illa peccatrix, cui in ipso conversionis initio tanta multitudo dilectionis concessa est, tanta postmodum indulta gratia familiaritatis. Quis accusavit Mariam, et pro se eam oportuit respondere? si Pharisæus murmurat, si Martha conqueritur, si scandalizantur Apostoli; Maria tacet, Christus excusat, etiam et laudat tacentem, etc.* Mirum hac in re exemplum dedit S. Leo III. Pontifex, qui Adriano I. successit anno Domini 799, ac Carolum Magnum Imp. Augustum in basilica S. Petri declaratum coronavit. Huic enim Leoni ab invidis oculi eruti sunt, et lingua radicitus præcisa : quin et eumdem in ecclesia raptatum, juxtaque confessionem semivivum relictum, in suo sanguine volutatum, in arctissimam compegere custodiam. Verum noctu S. Petrus per visum illi oculorum lumen et linguam restituit. Cumque Carolus Magnus, paulo post Romam adveniens, carnifices hos pœna capitis damnasset ; S. Leo pro ipsis intercessit, vitamque iis qui suæ insidiabantur, impetravit. Ita Platina, Baron. et alii. Præclare Sidonius Apollinaris lib. 9. Epist. 4. ad Græcum Papam, id est Episcopum : *Velis nolis*, inquit, *quisquis contempti Mediatoris consequitur regnum, sequitur exemplum. Quantaslibet nobis anxietatum pateras vitæ præsentis propinet afflictio, parva toleramus, si recordamur quid biberit ad patibulum qui invitat ad regnum.*

5. IPSE CUM CARO SIT, RESERVAT IRAM, ET PROPITIATIONEM PETIT A DEO, QUIS EXORABIT PRO PECCATIS ILLIUS ?] q. d. Indignum et intolerabile est ut homo carneus, id est vilis, fragilis, mortalis, homini carneo, qui per carnis fragilitatem sæpe labitur, ideoque miseratione dignus est, non ira, reservet iram ; et interim suorum criminum contra Deum admissorum ab eo petat propitiationem. Quis ergo audebit pro peccatis illius deprecari ? Tigurina : *Quod si mortalis ipse fovet iram, et veniam petit à Deo, quis peccata ejus expiet* ? Syrus : *Qui homo est, non vult parcere ei, quis dimittet peccata sua ?* Syrus enim et Græca jam non habent τὸ *et propitiationem petit à Deo.*

Præclare Isidorus Pelusiota lib. 3. Epist. 211. ait : *Inimicitiam in aqua scribere oportet, ut quamprimum oblileretur ; amicitiam autem in æs incidere, ut perpetuo firma et immota conservetur.* Et Beda in Proverbiis : *Tantum quisque proximum portat, quantum amat.* Abbas Pimenius apud Ruffinum lib. 3. in Vitis SS. Patrum num. 201, rogatus quomodo quis possit animam pro fratribus ponere, uti jussit Christus Joan. 15, respondit : *Si quis audit verbum malum à proximo suo, et cum possit similia respondere, pugnat tamen in corde suo portare laborem, et*

vim facit ne respondeat malum, ut contristet illum. Talis animam suam ponit pro amico suo. Abbas Agathon dixit : *Si habitas cum proximo, esto sicut columna lapidea; quæ si injuriatur, non irascitur : si glorificatur, non extollitur.* Ita Vitæ SS. Patrum lib. 7. c. 42. n. 2.

Vide hìc ut fides transcendat naturam corruptam, et lumen fidei corrigat lumen rationis. Gentiles enim Philosophi lumine naturæ ducti censuerunt amicis et beneficis esse benefaciendum, inimicis vero et maleficis malefaciendum. Rursum, tolerare injuriam esse pusillanimis, vindicare vero magnanimi : quod et hodie inter Catholicos multi perperam censent, ideoque duella capessunt, injuriam sibi illatam ulciscuntur, ignominiam non solum talione, sed et gladio vindicant. Quæ sane omnia gentilitia sunt, ac corruptæ et superbæ naturæ dictamina, quæ proinde confutat et corrigit hìc Siracides, ac Christus Matth. 5. 44, et Paulus Rom. 12. 20. Audi inter cæteros Senecam in Proverbiis, cujus hæ gentiles, nec Christianæ, sed antichristianæ de vindicta sunt sententiæ : *Contumeliam nec facere fortis potest, nec ingenuus pati. Inimicum ulcisci, vitam accipere est alteram. Vires tuas amici beneficiis, inimici injuriis sentiant.* Sapientius et Christianius idem : *Magni animi est proprium esse tranquillum, injurias atque offensiones semper despicere. Quam magnarum virium est negligere lædentem! qui enim vindicat, sentit. Quam inimicum est nocuisse, vel quia oderis, lædere! Optimum est semper ignoscere, tanquam si ipse pecces quotidie. Si quis irascitur, pœnas ab alio expetit, à se exigit : severissime enim nos adversum peccantes gerimus, et ipsi eadem committimus. Sicut formosa pictura est, cujus nulla pars errat : sic formosus homo, in quo nulla peccati macula est. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc omni vitæ genere teneamus, ut nobis inexorabiles simus, exorabiles illis qui non nisi sibi dare veniam nesciunt.* Pientius et divinius S. Basil. Ep. ad Canonicam : *Debet*, ait, *quisque adniti ut, si aliquem sibi infensum habeat, ejus animum mitiget quantum possit.* Et S. Chrys. l. 1. de Compunctione, docet non sufficere nihil mali facere inimicis et iis qui nos læserunt, si intra nos retineamus insanabile vulnus offensæ. Nam *Christus*, inquit, *non solum vult nos ignoscere delinquentibus, sed ut etiam amemus eos, et oremus pro ipsis. Nam si duntaxat non lædas eum qui te læsit; avertas te tamen ab eo, nec libenter eum videas, manet sine dubio vulnus in pectore, et dolor augescit in corde. Quod si ita est, nondum utique quod Christus mandavit, impletur. Numquid tu ita vis tibi propitium fieri Deum, ut non quidem te lædat, avertat se tamen abs te, et peccatorum tuorum memoriam gerat, et te videre nolit? Igitur qualem vis erga te esse Deum, cum delictorum veniam poscis, talem te exhibere debes his qui deliquerunt in te, sicut et quidam sapientum scribit dicens : Homo homini tenet iram, et à Deo quærit sanitatem. Et si erga hominem similem sibi non habet misericordiam, quomodo pro peccatis suis exorat Deum, cum ipse caro sit, et teneat iracundiam? Quis propitiabitur peccatis ejus?* Vide eumdem S. Chrys. hom. 27. in Epist. ad Romanos.

6 et 7. MEMENTO NOVISSIMORUM, ET DESINE INIMICARI; TABITUDO ENIM ET MORS IMMINENT IN MANDATIS EJUS.] Perperam pro *tabitudo* aliqui legunt *beatitudo;* græce enim est καταφθορὰ, id. est, corruptio, tabes, interitus. Dat tertium stimulum, eoque pungit offensum, ut deponat iram et inimicitiam, q. d. Cum irasceris, memento novissimorum, puta mortis, judicii et gehennæ; ex horum enim memoria et consideratione facile depones iram et inimicitiam, quia *tabitudo*, id est, corruptio, mors et interitus imminent, id est, insunt et proponuntur in mandatis ejus, scilicet Dei, universalis legislatoris : hæc enim Dei mandata prævaricantibus, quales sunt iracundi, qui odia fovent, mortem præsentem et æternam comminantur. Ut ergo hanc Dei ultionem effugias, iram depone, et ultionem privatam condona. Unde S. Ambros. lib. 4. Epist. 29. ad Florianum : *Peccanti in te*, inquit, *non retribuas secundùm culpam, sciens quod in te venturum est judicium. Nam non habebis indulgentiam, nisi alteri donaveris. Odium enim hominem separat à regno, à cœlo subtrahit, à paradiso dejicit.* Græca Complut. habent : *Memento novissimorum, et desine inimicari, et ne mineris proximo perniciem et mortem, et acquiesce præceptis;* Græca vero Romana sic : *Memento novissimorum, et desine inimicari, tabitudinis et mortis* (repete τὸ *memento*), *et permane in mandatis;* Tigurina : *Memento extremorum, et depone inimicitias; exitium aut mortem alteri ne molire per iram, sed persiste in mandatis;* Syrus : *Memento mortis, et transire fac inimicitiam, et infernum, et perditionem, et contine te à peccatis.* Nomine ergo *novissimorum* intelliguntur maxime judicium et gehenna, quæ Deus in novissimo mundi die omnibus impiis, quales sunt vindictæ cupidi, intentabit; possunt tamen quælibet accipi, etiam mors et cœlestis gloria. Nimirum qui cogitat se per vindictam amissurum æternam felicitatem, per condonationem eam adepturum, facile eamdem condonabit, et, ut vulgo dicitur, obolo emet talentum. Plane deponet furorem, qui furorem Dei in morte, judicio et inferno novit explicandum, et in non remittentem effundendum. Plane mors attentius considerata mortem affert affectionibus nostris, quantumvis vivæ et vigentes fuerint. Qui intelligit sibi præscindi vitam, non velut leo irascitur; sed sicut pullus hirundinis clamat, meditatur ut columba, uti fecit Ezechias Rex moribundus Isaiæ 38. Porro id quod sequitur : *Tabitudo enim et mors imminent in mandatis ejus*, hoc est, inquit Palacius, putredo corporis et mors animæ impendent et imminent violationi mandatorum Dei. Ille jubet ita : *Mihi vindicta*, cave ne hoc mandatum violes. Ita enim cogita, divina mandata esse velut nubes jamjam in pluviam impendentes, ut pluant super bonos innumera bona, super malos vero corruptionem corporis et mortem animæ. Siquidem in inferno corpus damnati putre erit, scilicet pascentur illud vermes, et anima mortem secundam (quæ vera mors est) patietur.

Hoc sciebant sancti Ascetæ, quorum hoc erat axioma mundo paradoxum : *Porta cœli est injuriarum perpessio.* Qua de causa injurias mercede emebant, ut patet lib. 6. Vitar. SS. Pat. lib. 4. n. 12. Alter petens à seniore : *Da mihi, pater, viam per quam salver;* ab eo audivit : *Si potueris injuriari, et affici conviciis, et portare, ac tacere.* Ibidem lib. 3. n. 85 : *Angelorum est nulli irasci, sed esse in pace perpetua; dæmonum autem, irrevocabiles per omnem vitam exercere inimicitias : hominum vero sapientum, breviter quidem fortasse irasci, cito autem reconciliari*, ait quidam

Sanctorum. S. Bernardus de Quinta-Valle primus S. Francisci socius, moriens hoc solo gloriabatur, quod inimicos post offensam magis dilexisset quam ante. Hæc enim fuit ultima morientis vox et oratio : *Fratres carissimi, considerate quòd statum, quem ego habui, et vos habetis, et quem ego nunc habeo, vos habituri estis; invenio autem in anima mea, quòd pro mille mundis isti æqualibus nollem non servisse Domino Jesu Christo.* Et mox in terram provolutus : *De omnibus,* inquit, *offensis, quas feci Salvatori meo Domino Jesu Christo et vobis, me accuso, et dico gravissimam culpam meam, quoniam non fui verus frater Minor, nisi in tentationibus, in quibus semper me tenuit Dominus. Et in uno alio solo exstitisse fratrem Minorem me reperio, videlicet quod plus dilexi fratrem post offensam, quam ante. Rogo autem ut pro me devote oretis, sed magis hoc oro ut vos invicem diligatis, quemadmodum exemplum dedi vobis.* Ita habent Annales Minorum P. Lucæ Waddingi, anno Christi 1241. num. 9.

Mystice noster Alvarez de Paz l. 1. de Exstinct. vitior. parte 2. cap. 13 : *Tabitudo et mors,* inquit, *imminent in mandatis ejus.* Quoniam mandata neglecta hanc acediæ mortem et tabem afferunt, ut homo ad universa bona se non solum tardum, sed quasi impotentem inveniat. Hæc vero secunda est velut somnus, non jam sensus corporis, sed animæ vires illigans, ne valeant actiones virtutum præstare. Unde Paulus Rom. 3. 11. ait : *Hora est jam nos de somno surgere,* id est, ut interpretatur S. Gregorius lib. 5. Mor. cap. 22. *de statu teporis.* Et Salomon Proverb. 19. v. 15 : *Pigredo immittit soporem, et anima dissoluta esuriet.* Ac sanctus David psal. 119. 28 : *Dormitavit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis. Proprie satis,* ait Cassianus l. 10. c. 4, *non corpus dixit, sed animam dormitasse. Vere enim ab omni contemplatione virtutum et intuitu spiritualium sensuum dormitat anima, quæ perturbationis hujus telo fuerit sauciata.*

8. Memorare timorem Dei, et non irascaris proximo.] Græca pro *timorem* jam habent ἐντολῶν, id est *mandata*, quia mandata Dei incutiunt nobis reverentiam et timorem, dum sui prævaricationibus mortem pœnasque graves intentant. Unde Tigurina vertit : *Perpende mandata, nec irascaris alteri,* quamquam Noster pro ἐντολῶν videatur legisse φόβου, id est, *timorem.* Hic ergo Dei timor refrenat iram; nam qui timet Deum, expellit peccatum, ac ideo etiam iram. Qui timet Deum, continens est justitiæ, ac ideo etiam mansuetudinis. Demum qui timet Deum, cavet iram contra proximum, ne forte hac ira Deum provocet ad iram, et talem inveniat Deum, qualis invenitur à proximo; Deo enim fit, quod minimo fit. Ita Palacius. Per timorem enim hîc, quemlibet, etiam servilem, sed maxime filialem intellige. Filialis autem includit amorem Dei, imo ipse est amor Dei. Atque hic quartus est stimulus, isque nobilissimus et efficacissimus, ad frenandam iram, et condonandam injuriam, nimirum si cogites Deo gratum et carum esse ut condones : Deum id velle, et à te poscere ut suî amore eam remittas. Hic stimulus jam longe efficacior est, quando Christi habemus exemplum, documentum et præceptum, æque ac gratiam ad condonandum : Christus enim in cruce suis crucifixoribus condonavit, pro eisque Patrem oravit, dicens : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Hoc exemplum omnes Christianos imitari voluit.

Quocirca S. Joannes Gualbertus fundator Ordinis Vallis-Umbrosæ, cum armatus in propinqui sui interfectorem incidisset, isque humi prostratus veniam Christi crucifixi amore flagitaret, eidem cædem condonavit. Ingressus deinde Florentiam in ecclesiam S. Miniati, coram crucifixo orans, vidit Christi è cruce pendentis caput ad se inclinari, tanquam ipsi gratias agentis, quod pro ejus amore hosti capitali pepercisset. Hodieque, hoc est post quingentos annos, pia illi Christi crucifixi caput adhuc è cruce exerentis effigies visitur et colitur. B. Juniperus socius S. Francisci, magnus suî contemptor, tamque avidus vituperii quam cæteri sunt honoris et laudis, cum à quopiam afficeretur opprobriis, fimbrias pauperis lacernæ expandens : *Amice,* inquit, *projicias huc liberaliter, imple gremium istud lapidibus istis pretiosis* (probra enim vocabat pretia et lapides pretiosos), *imple ne timeas.* Unde S. Franciscus de eo dicebat : *Utinam de hujusmodi Juniperis integram silvam haberemus!* Ita Annales jam citati anno Christi 1210, n. 35. Elisabeth Hungariæ regis filia, quadam vice orans Deum, ut singulos, qui eam injuria affecissent, singulari quopiam beneficio afficeret, ut injuriæ beneficium responderet, Dei responsum audivit, nunquam orationibus suis Deo sic placuisse ac tunc, pro eaque oratione universorum peccatorum remissionem ei concedi. Id inter alios refert Avila Epist. 6.

Moral. disce hîc efficacem stimulum ad cohibendam iram, et quamlibet concupiscentiam esse vivam memoriam Dei, qui omne vitium vetuit sub interminatione mortis et gehennæ, ac omni virtuti statuit bravium coronæ cœlestis. Ipse enim quasi agonotheta nos in palæstra hac luctantes intuetur, ut vincentes coronet, victos plectat. Quocirca Basilius Imperat. Constant. Exhort. ad Leonem filium (exstat tomo 5. Biblioth. SS. Patrum) ita eamdem filio commendat c. 42 : *Conscientiam tuam si pro lege habueris, et quæ pati ipse nolis, nunquam alios pati permiseris; nullius unquam peccati reprehensionem sustinebis, et, si Deum in omni actione inspectorem et cognitorem sicut est, esse tibi persuaseris, nunquam neque palam, neque clam peccabis. Nam etsi alios latere videberis quæ secreto facies, at conscientiam certe tuam, et Deum ipsum, qui usque in abditos animi sinus ac recessus intuetur, revereberis: homines enim ea quæ corporis sunt vident; at ea quæ in fundo animi latent, solus Dei oculus, quem nihil latet, penetrat. Sicut enim cum sol lucet, sub dio nihil occultum esse potest, ita inspiciente Deo, nullæ actiones occultæ et secretæ esse possunt.* Adde quod Dei clementissimi, patientissimi, imperturbabilis et tranquillissimi consideratio, ingens est stimulus ut iram refrenemus; nihil enim nos Deo ita similes facit ac patientia. Unde B. Ælredus in Speculo charitatis cap. 7 : *Quid,* ait, *divinæ tranquillitati tam proximum, quam illatis contumeliis non nocere, nullo supplicio, nullave persecutione terreri, unam mentis et in prosperis et in adversis habere constantiam, inimicum et amicum eodem oculo intueri?*

9. Memorare testamentum Altissimi, et despice ignorantiam proximi.] *Despice,* id est,

parvipende, dissimula, parce, remitte *ignorantiam*, id est, peccatum et offensam, quam contra te admisit proximus. Omne enim peccatum mixtam habet ignorantiam, id est, imprudentiam et inconsiderationem quampiam. Si enim peccans prudenter consideraret quantum malum sit quod facit, utique illud non faceret. Peccatum vocat *ignorantiam* per miosin, ut offensæ gravitatem per ignorantiam extenuet, ideoque venia dignam ostendat, ac despiciendam potius esse quam æstimandam et vindicandam. Per *testamentum* primo, accipe legem Dei naturalem et divinam; hæc enim sæpe in Script. vocatur hebr. ברית *berit*, græce διαθηκη, latine *testamentum*, id est fœdus et pactum; quia conditio pacti, quod nobiscum pepigit Deus, ut simus ejus populus, et ipse sit nobis Deus, est hæc: ut servemus ejus legem. Sensus ergo est, q. d. Memorare legis Dei, quæ vetat vindictam, et præcepit injuriæ condonationem inimicique dilectionem, illamque menti tuæ incorpora; ita fiet ut legis metu, reverentia et amore despicias et parvipendas omnem offensam, quam proximus ignoranter in te commisit. Lex enim Dei inter alia ita sancit: *Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum*, Levit. 19. 18. Unde Syrus vertit: *Recordare præcepti, et ne odio habueris proximum tuum coram Deo, et da illi id quo indiget.* Severiorem contra iram et vindictam Christus sancit legem Matth. 5. 22: *Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri suo: Raca, reus erit concilio; qui autem dixerit: Fatue, reus erit gehennæ ignis.* Cujus sane timor et memoria, omnes ab ira et vindicta revocare deberet.

Secundo, per *testamentum* proprie accipe pactum, quo Deus omnes homines, præsertim fideles, in unam Ecclesiam vocavit et cooptavit, ut omnes essent sui filii, invicemque fratres per gratiam, ac hæredes per gloriam. Hoc enim pacto sanxit Deus amorem fraternum, ut omnes invicem diligant quasi fratres; quare vetuit eis irasci, eos lædere et vindicare, ex adverso præcepit ut, si quis à quopiam sit offensus, ei quasi fratri fragili et ignoranti condonet.

Rursum pactum hoc accipi potest, quo Deus pepigit et promisit nobis petentibus peccata condonaturum, hac conditione et lege, si peccata in nos admissa proximis condonemus, uti dixi v. 1, q. d. Memento pacti Dei, scilicet quod Deus tibi offensas remittet, si tu remiseris proximo; retinebit vero, et acriter vindicabit, si tu eas retineas et conserves. Quare ut tuorum veniam merearis, veniam da proximo ignoranti. Unde Palacius: Testamentum, inquit, seu fœdus iniit tunc Deus cum Judæis, nunc vero cum Christianis, quod ipse esset illis et his Deus, sors, hæreditas; hi vero essent Deo gens sancta, regale sacerdotium, populus acquisitionis. Ergo si inimicitias cum fratribus alis, intellige te eas cum regibus, sacerdotibus, genteque sancta nutrire. Demum si cum fratre bellum gerere placet, cum Deo intelligas te bellum gerere. Sapienter S. Basil. Admon. ad filium spiritalem: *Qualem*, ait, *cupis erga te esse Dominum, talis esto ipse erga conservum tuum.* Regaliter vero Agapetus Diaconus Admonet. ad Justinianum Imper. n. 23. ita eum instruit: *Talem te præsta tuos erga famulos, qualem optas erga te Dominum esse. Prout enim audimus, audiemur; et ut respicimus, respiciemur à divino cunctaque obtuente aspectu. Priores igitur nos misericordiam conferamus, ut pari par recipiamus.* Causam subdit: *Sicut exquisita specula tales monstrant vultuum apparentias, qualia ipsa sunt archetypa nitidas videlicet nitentium, tristes autem tristantium, eodem pacto justum Dei judicium nostris actionibus assimilatur. Qualia enim sunt quæ à nobis præstantur, talia ipse nobis par pari referens exhibet.*

10 et 11. ABSTINE TE A LITE, ET MINUES PECCATA; HOMO ENIM IRACUNDUS INCENDIT LITEM, ET VIR PECCATOR TURBABIT AMICOS, ET IN MEDIO PACEM HABENTIUM IMMITTET INIMICITIAM.] Per *litem* aliqui accipiunt forensem, qua actor litigat cum reo coram judice in tribunali. Hæ enim lites forenses multarum fraudium, odiorum, detractionum, aliorumque peccatorum sunt causa. Melius tamen per *litem* accipias litigium et jurgium cum proximo; græce enim est μαχη, id est, lis, jurgium, contentio, rixa, pugna. Hæc enim multarum contumeliarum, minarum, maledicentiarum, verberum et cædium est causa, quæ omnia vitat, qui abstinet à lite. Litem jungit vindictæ quasi sororem sorori, quia utraque ex eadem matre, scilicet ira et odio, nascitur: aut quasi filiam matri: vindicta enim quasi mater parit lites et jurgia; ac multi, ut injurias suas ulciscantur, litigant et jurgantur cum eo qui illas intulit. Probat quod dixit à contrario, dum subdit: *Homo enim iracundus incendit litem, etc.*, q. d. Abstine à lite, et contine te in mansuetudine, ut minuas peccata. Nam si iræ frena laxes, incendes ingentem litium pyram, imo multas pyras et ignes, ac consequenter multa earum peccata. Lis enim una serit aliam, sicut fragum unum serit multa: gliscit enim lis à duobus ad multos utriusque partis cognatos, amicos, vicinos, adeoque subinde totam urbem et provinciam in factiones et rixas discindit et accendit, uti patuit in Italia in factione Alborum et Nigrorum; item Guelphorum et Gibellinorum, quæ totam Italiam turbarunt, rixisque et cædibus impleverunt. Est vero diaboli munus pacem urbium et reipubl. turbare, sicut Dei, turbatam sedare, ait Palacius. Unde Tigurina vertit: *Abstine rixis* (alii, *à jurgio*), *peccataque minues; nam iracundus homo pugnam accendet. Vir scelerosus committit amicos, pacemque habentibus calumniam injicit;* Syrus: *Elongare à rixa et elongabuntur à te peccata. Homo enim iniquus, qui amat litem, inimicitiam facit inter fratres.* Igitur sicut cos virtutis est pati, juxta illud: *In silentio et in spe erit fortitudo vestra*, Isaiæ 30. 15. Ita ex adverso cos vitii est nolle pati, ideoque litigare et rixari. Idipsum probat Siracides per appositam similitudinem ignis silvam accendentis, dicens: *Secundum ligna silvæ, etc.*

Memorabile est quod scribit Plinius l. 8. c. 50. de capris: *Solertiam*, inquit, *ejus animalis Mutianus sibi visam prodidit in ponte prætenui, duabus obviis è diverso; cum circumactum angustiæ non caperent, nec reciprocationem longitudo in exilitate cæca, torrente rapido minaciter subterfluente; alteram decubuisse, atque ita alteram proculcatæ supergressam;* ita decumbens et suæ et alterius obviæ saluti consuluit. Disce, ô homo, à capra, in lite nonnihil de jure tuo decedere; ita tibi et proximo consules, litem vitabis, pace frueris. Quocirca S. Ignatius fun-

dator Societatis Jesu suis hoc dogma reliquit:

Nulli vel minimo quavis ratione repugnes,
Cedere te potius quàm superare juvet.

Subdit Plinius capras *auribus spirare, non naribus, nec unquam febri carere, Archelaus auctor est: ideoque fortassis, quod anima his quàm ovibus ardentior.* Disce, ô homo, à capra, spiritus iracundos ab ore et naribus relegare ad aures et dorsum, ut iratus os claudas, aures aperias, ut mollia aliorum monita, quæ iram litemque sedent, excipias. Denique *tradunt*, ait Plinius, *capras noctu non minus cernere quàm interdiu; ideo si caprinum jecur vescantur, restitui vespertinam aciem his quos nyctalopos* (luciosos) *vocant.* Disce, ô homo, à capra, acuere aciem mentis, ut videas quàm lites sint molestæ et noxiæ, itaque sapientiam sedandi lites nyctalopos, id est, præ avaritia et ira cæcutientes, ideoque litigantes doceas.

Est hic septimus stimulus ad remittendam iram et vindictam, quod scilicet per hanc remissionem innumera peccata ex ira et rixa nasci solita vitentur. Nam ut præclare scribit Laurent. Justinian. lib. de Disciplina et Con. mon. cap. 13: *Contentio est ignita diaboli sagitta ad perdendas animas. O quanta jurgia, quanta odia ex contentiosis oriuntur sermonibus! O quoties veritas occultatur, et falsum pro vero defenditur timore confusionis! Pessimum namque malum est contentioni vacare, per quam amicitiarum compago dissolvitur, et animorum dulce vinculum dissipatur. Qui contentiosus existit, antiqui hostis in se immissiones admittit, diaboli ministerium operatur, dirumpit pacem, rixas concitat, parit odium, furorem nutrit, denigrat honestatem, sapientiam perdit, rationem confundit, oculum mentis obnubilat, gratiæ lumen repellit, fraternam dilectionem frangit, et ipsam cœlestem in se occidit charitatem.*

Quocirca S. Gregor. Nazianz. ep. 62. (aliàs 56.) ad Eustachium sophistam, seipsum temeritatis incusat, quod cum redarguens, ejus in se convicia conscivisset: *Quale illud est*, inquit, *quod ignoravi? quàm stultum et ineptum! Virum sophistam castigare institui. O singularem audaciam, ac ne à vulgari quidem proverbio eruditus sum, ut, cum calvus essem, cum ariete adversa fronte ne congrederer, nec crabronem lacesserem et irritarem, hoc est, linguam ad maledicendum paratiorem.*

Solus sciebat David, qui proinde exemplar fuit clementiæ in condonandis injuriis tum Absalomo regnum invadenti, tum toti regno rebellanti, tum Semei sibi maledicenti. *Dimitte*, inquit, *eum ut maledicat juxta præceptum Domini: si forte respiciat Dominus afflictionem meam; et reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna*, 2. Reg. 16. Nimirum *expetebat maledici sibi, quia maledicto illo divinam exquirebat misericordiam*, ait S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 48. Et hac tam admirabili patientia meruit procul dubio, ut facile proditoris exercitum profligaret, et in suum regni solium cum triumpho reduceretur. Colligit ergo id patientiæ documentum idem S. Ambrosius: *Docuit injuriarum et periculorum tempora, tentationum certamina, examina probationum esse; et ideo non sine divino ea irrogari solere judicio. Exercetur bonus athleta conviciis, exercetur laboribus et periculis, ut dignus sit cui conferatur corona justitiæ.* Ita ille Apolog. 1. cap. 6. Admirandus certe ut in cæteris, ita in hac patientia maxime David exstitit. Beneque proinde idem Ambros. exclamat: *O altitudo prudentiæ! ô insigne patientiæ! ô devorandæ contumeliæ grande inventum! Dominus, inquit, præcepit ut maledicat. Non accusat Dominum quasi auctorem injuriæ, sed magis laudat, quod patiatur nos minora perpeti, ut majorum peccatorum veniam adipiscamur.*

12. SECUNDUM ENIM LIGNA SILVÆ, SIC IGNIS EXARDESCIT; ET SECUNDUM VIRTUTEM HOMINIS, SIC IRACUNDIA ILLIUS ERIT, ET SECUNDUM SUBSTANTIAM SUAM EXALTABIT IRAM SUAM.] Vox *enim*, licet non sit in Græco, apposite tamen additur; dat enim causam ejus, quod dixit: *Homo enim iracundus incendit litem.* Ubi pro *iracundus* græce est θυμώδης, id est, animosus, audax, iracundus; animositas enim et audacia, quam suggerunt vires et opes, facit iracundos, q. d. Sicut secundum quantitatem et qualitatem lignorum ignis magis vel minus exardescit (si enim multa sint ligna, eaque arida, ingens excitabitur ignis: sin pauca et humida, exiguus); sic pariter *secundum virtutem*, id est, secundum vires, robur et potentiam, exardescit θυμός, id est, animositas et iracundia, indeque lis et rixa. Debiles enim et infirmi, quia invalidi, ideoque timidi, leviter irascuntur (nam vana est sine viribus ira); robusti vero et potentes, quia validi et audaces, graves concipiunt iras: robur enim addit animos et audaciam, indeque iram. Ergo homo robustus et θυμώδης, id est, animosus, indeque iracundus, incendit litem; præsertim si robori et potentiæ accedat substantia, id est, opes et divitiæ: hæ enim addunt animos, indeque acuunt iras. Vires ergo et opes sunt iræ et litis fomites, sicut ligna sunt fomites ignis. Unde Tigurina clare vertit: *Proportione silvæ inflammatur ignis, id est, pro viribus hominis invalescit furor ejus, proque divitiis ejus ira intumescit, et ardor augescit pro rixæ vehementia;* Complut. vero sic: *Secundum materiam ignis sic incendetur; secundum firmamentum rixæ, ignis augebitur: secundum robur hominis ira ejus erit, et secundum divitias exaltat iram suam.* Hoc est, quod ait Salomon Prov. 19. vers. 12: *Sicut fremitus leonis, ita et ira regis.* Ubi Chaldæus: *Fremit*, inquit, *sicut leo ira regis.* Tales sunt vires, opes et iræ hominum, at non Dei: Deus enim, licet sit robustissimus, potentissimus et opulentissimus; idem tamen est iræ facillimæ, et maxime placabilis. Deo gratias ergo, ait Palacius, quem opes et potentia non reddidere iracundum et turbulentum, sed mansuetissimum et tranquillissimum. Deum igitur, non bilem suam, sequantur viri potentes et principes. Hæc enim est vera magnanimitas, veraque animi magni celsitudo, iræ dominari, offensam remittere, parcere: pusilli enim animi est parvis rebus offendi, offensam servare, ab ira vinci, vindictæ se subdere, odii se facere servum, imo mancipium. Unde Poeta:

Quo quisque est major, magis est placabilis iræ,
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni.

Et Manilius:

Diis proximus ille est
Quem ratio, non ira, regit.

Servat inoffensam divina modestia vocem,
Et placidus delicta domat.

Et Ovid. de Augusto Cæsare lib. 5. Trist. eleg. 2 :

Cæsare nil ingens mitius orbis habet.

Et alibi :

Qui vincit semper, victis ut parcere possit.

13. CERTAMEN FESTINATUM INCENDIT IGNEM : ET LIS FESTINANS EFFUNDIT SANGUINEM : ET LINGUA TESTIFICANS ADDUCIT MORTEM.] Omnia hæc probant et persuadent id quod monuit vers. 10 : *Abstine te à lite, et minues peccata.* Pro *certamen* græce est ἔρις, id est contentio, lis, rixa. Pro *lis* est μάχη, id est pugna, quæ ex rixa sequi solet : rixantes enim post acria verba veniunt ad pugnas et verbera. Sensus ergo est, q. d. Contentio et rixa, præcipitanter ab iracundis concitata, accendit ignem bilis et choleræ : indeque pugnarum et verberum, quæ effundunt sanguinem, vulnerumque et cædis multorum sunt causa. Unde Tigur. vertit : *Rixa concitata ignem accendit, acrisque pugna effundit sanguinem;* alii : *Lis accelerata succendit ignem, et pugna festinata effundit cruorem ;* Syr. *Terebinthus et granum cupressinum accendunt ignem, et lites multæ effundunt sanguinem.* Tertia enim pars, de lingua testificante, jam non est in Græco. Jansenius per *linguam testificantem* intelligit linguam denuntiantem et comminantem alicui interitum, quæ cædium solet esse causa. Sic enim *testificari* in Script. subinde idem est quod denuntiare et profiteri, ut : *Testificor omni homini circumcidenti se,* Galat. 5. Simplicius, Lyran. et Dionysius *linguam testificantem* accipiunt linguam testis, qui duobus inter se litigantibus alteri eorum temere vel procaciter testimonio suo contra alterum suffragatur. Hic enim alterum tam contra socium, cum quo litigat, quàm contra se magis irritat, itaque rixam accendit, ex qua sequuntur pugnæ et cædes. Paulo aliter Palacius hæc tria explicat et conternat, q. d. Si verbis concitatus contra proximum certaveris, inde ignis iræ accendetur ; et, si cum eo concitatus pugnaveris, ejus sanguinem fundes : et adducentur testes, qui eum à te fusum testificentur, inducesque tibi mortem, quam scilicet judex tibi quasi homicidæ juste irrogabit.

14. SI SUFFLAVERIS IN SCINTILLAM (ita Rom. et Græca : perperam ergo Jansen. et alii omittunt τὸ *in scintillam*), QUASI IGNIS EXARDEBIT : ET SI EXPUERIS SUPER ILLAM, EXSTINGUETUR : UTRAQUE EX ORE PROFICISCUNTUR.] Tigurin. *Scintilla, si afflaveris, exardescet : sin expueris in eam, exstinguetur ; attamen utrumque ex ore proficiscitur ;* Syrus : *Si exsufflaveris in ignem, accendetur ; et si asperseris eum aqua, exstinguetur : et utraque à te sunt.* Comparat litem scintillæ, rixam et pugnam igni quorum utraque eodem ore accenduntur et exstinguuntur. Sicut enim si ore sufflas in scintillam, accendis ignem ; sin vero in eam eodem ore expuas, eumdem exstinguis: sic pariter et lis ore accenditur, si eodem litigare, contendere, rixari, aut aliorum lites et rixas tua incitatione vel testimonio irritare pergas : eodem vero ore exstinguitur, si mansuete et humiliter respondeas, aut taceas et cedas, aut causam rixæ extenues et mitiges, juxta illud: *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem,* Prov. 15. 1. *Hæc sunt arma justi, ut cedendo vincat, sicut periti jaculandi cedentes solent vincere, et fugientes gravioribus sequentem vulnerare ictibus,* ait S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 5. Quare *utraque,* scilicet tam accensio quàm exstinctio ignis et litis, ex eodem *ore proficiscuntur,* q. d. Ex eodem ore prodit lis et pax, discordia et concordia, adeoque mors et vita ; nam, ut ait S. Jacobus cap. 3. 10 : *Ex ipso ore procedit benedictio et maledictio.* Vide quæ ibidem annotavi.

Alludit Siracides ad Prov. 26. 21 : *Sicut carbones ad prunas, et ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas;* Septuag. *Craticula carbonibus, et ligna igni : vir autem maledictus ad tumultum rixæ.* Vulgatam fortasse respexit S. Chrysost. in hom. 3. de non adeund. spectac. *Quemadmodum,* inquit, *si infles in scintillam ignis, excitas incendium : contra vero si inspuas, exstinguis ; et utrumque tibi in manu est : sic si inflatos et vecordes ingeras sermones, excitas ignem iracundi hominis ; sin mites ac moderatos admoveas, priusquam excandescat, iram omnem exstinxeris.* Sic ira igni comparatur à Chrysost. hom. 30. ad pop. *Ignis est,* ait, *vehemens ira, omnia devorans : nam et corpus perdit, et animam corrumpit.* Quare Aristot. 1. de Anima iram dixit esse accensionem sanguinis circa cor. Huc facit illud vulgo tritum : *Ignem gladio ne fodito,* id est, ne iratum lacessas vel concites : quo utitur S. Basil. Epist. ad Nepot. Et Plato lib. de Legibus : *Ignem,* ait, *igni ne addas.* Narrat enim Diogenianus, quod, cum carbonarius in fornace ignem igni aggereret, suo igne concrematum moriendo exclamasse : *Ignem igni ne addas.*

Porro incensa ira parit furorem et insaniam. Unde istud : *Ira furor brevis est.* Et Seneca Epist. 18 : *Immodica ira,* ait, *gignit insaniam.* Quin et David Psal. 36. 8 : *Desine,* ait, *ab ira, et derelinque furorem.* Quis ergo cum irato, id est furioso et insano tricari et rixari velit? utique non alius quàm pari modo insipiens et vesanus. *Ira,* ait Aristot. apud Stobæum ser. 20 : *Est perturbatio ferina, dura et violenta potentia, cædium causa, calamitatis socia, jacturæ dedecorisque concitatrix, pecuniarum pernicies, et perditionis origo.* Audi S. Ambros. in Ps. 36 : *Ira,* inquit, *gravis passio est ; plerumque accendit invitum, et volentem mitius vindicare, in furorem rapit, ut perimat, quem putaverat coercendum. Commotus gladio sæpe transverberat innocentem, amicos et fratres : per indignationem plurimi perierunt. Ideo Sapiens dicit : Ira perdit etiam sapientem.* Adstipulatur S. Basil. hom. 10. de Ira : *Ob iram,* inquit, *ensis acuitur, mors homini ex homine venit. Non eis senectus venerabilis, non vitæ virtus, non generis propinquitas, non parentes : quin et maximum se in malum sæpius conjiciunt, et studio vindicandi se ipsos negligunt; nam et in omni fera venenata impudentius ruunt, nec prius desistunt, quàm magno et intolerabili malo animum exsaturarint.* Denique dæmonis ab ore, quippe qui iræ audaciæque parens, ignis procedit, Job 41. 10 : *De ore ejus lampades procedunt, sicut tedæ ignis accensæ ;* Hebr. *Lampades ibunt, scintillæ ignis egredientur, de naribus ejus procedit fumus, sicut ollæ succensæ atque ferventis ;* Septuag. *De naribus ejus egredietur fumus camini accensi igne carbo-*

num. Iracundus igitur et audax, non secus ac dæmon, igne ardens furensque, in cædes et damna ruit. Plura hîc afferri possent de rixæ noxis, sed illa ad alios spectant, qui centones locorum communium consarcinant. Interpretem ago, non rhapsodum.

SECUNDA PARS CAPITIS.

QUAM PESTIFERA SIT LINGUA DETRACTORIS ET SUSURRONIS.

15. SUSURRO ET BILINGUIS MALEDICTUS : MULTOS ENIM TURBABIT PACEM HABENTES.] Græce : *Susurronem et bilinguem maledicite; multos enim pacem habentes perdiderunt.* Ita Complut. Sed Græca Romæ correcta pro *maledicite* legunt, *maledicere*, scilicet oportet; Tigurina et alii : *Delatorem exsecreris et bilinguem; multos enim pacem colentes perdiderunt;* Syrus nervosius : *Lingua triplex* (id est detractrix, uti mox explicabo) *maledicta erit, quia homicidia multa injicit. Susurro* est qui secreto detrahit alteri, itaque illi amicum offensum reddit, ac ex amicis efficit inimicos. Idem est *bilinguis*, quia præsens alterum adulando laudat; absens invidendo vituperat et calumniatur. Vide dicta cap. 5. v. 16. Transit Siracides ab ira et lite, ad vicinum ei vitium susurrationis et detractionis, q. d. Susurro, qui clanculum proximi famam rodit, de eoque mala insusurrat auribus alterius; item bilinguis, qui duplici quasi lingua contraria loquitur (coram enim laudat, sed à tergo vituperat); uterque, inquam, imo sæpe unus idemque, est maledictus, id est dignus maledictione, quem scilicet Deus, Angeli et homines abominentur et exsecrentur; quia *multos pacem habentes* turbat seminando discordias, aversiones et odia. Ideoque amicitias dissociat, ac pro eis inducit inimicitias, rixas, bella, cædes et strages hominum, populorum, urbium et regnorum.

Porro bilinguis ingenium et scopum graphice apologo aquilæ, felis et apri depingit Phædrus, libertus Augusti Imperatoris in suis Mythis quos edidit Pithœus : Aquila, inquit, in arbore nidificans pullos excluserat; ad radices arboris aper suos in antro fovebat catulos : inter utrumque felis suos alebat fœtus. Illa sibi suisque tam ab aquila quàm ab apro metuens, aquilam adit, indicat hostem subesse aprum, ab eo sibi suisque cavea. Adit deinde aprum, idem illa de aquila intentans : Cave, inquit, ne aquila antro tuo superne incubans catulos tuos rapiat. Ita aquila timens aprum, et aper timens aquilam, uterque nido se continuit : quo factum ut uterque cum fœtibus fame conficeretur. Feli ergo uterque in pabulum cessit. Ita bilingues duos inter se committunt, ut se mutuo conficiant, interim ipsi amborum exitio se locupletant.

16. LINGUA TERTIA MULTOS COMMOVIT, ET DISPERSIT ILLOS DE GENTE IN GENTEM.] Arabicus : *Homo oris eduxit multos homines in captivitatem, et dispersit eos de gente in gentem.* Est Arabismus : Syrus enim et Arabes hominem oris vocant loquacem, dicacem, detractorem, etc.

Hanc gnomen insigni columbæ et luti apologo explicat Cyrillus, l. 2. Apolog. moral. c. ult. cui titulus : *Contra infamatores. Columba*, inquit, *pennali bysso, seu rutilantia Veneris operta per totum, sparsis sursum pennis, gemmantibus oculis, incessu gravi, pede simplici, alisque collectis adaquatum ibat. Sed cum cœnosum lutum intus latitans aridæ faciem mentiretur, in ipsum impegit. Cujus spurcitia mox respersa, nitidum corpusculum defœdavit. Tunc lutum hujus rei eventu risum extollens, quippe gaudens quod male fecisset : Quomodo, inquit, fœdata est pulchritudo tanta? at illa respondit : Nimirum quia in te impegi. Quidnam es tu? Cui illud : Cœnum et lutum. Mox columba subjunxit : Certe verum est ; quia si cœnum non fuisses, nequaquam à te maculam contraxissem. Attamen nitor meus in substantia mea existens à me non recessit; fœtor autem tuus in te manet. Quod enim fœdum quidem nunc apparet in colore meo, id substantialiter est in tuo. Quamobrem derisiti teipsum, ac contaminatu tuo me fœdando, me clarissimam ostendisti.* Deinde aliis parabolis canis, aspidis, spinæ et piscis idipsum confirmat : *Canis namque, lacerans, noxius est ex dentibus; et os aspidis inficit ipsum prius venenositate infectum; spina pungit, quoniam habet aculeum ; et piscis, denigrans mare, suum in se evomit nigrum. Sic omnis nocentia prius in suo auctore existit. Quid plura? Ego certe pergens ad lavacrum emundabor; tu vero semper maculatum eris, quia lutum esse dignosceris ; nam fœda detractio est, quæ ab innocentia raditur; sed ejus infectio nunquam ab infamia detractionis purgatur. Quibus dictis, ad lavacrum perrexit.*

17 et 18. CIVITATES MURATAS DIVITUM DESTRUXIT, ET DOMOS MAGNATORUM EFFODIT. VIRTUTES POPULORUM CONCIDIT, ET GENTES FORTES DISSOLVIT.] Hic tertius versus deest in Græco. *Lingua tertia* est lingua susurronis et detractoris. Dicitur *tertia*, quia inter duos tertia intervenit, eosque dissociat, dum inter eos seminat discordias, et utrique apud alterum clanculum detrahit et obloquitur. Unde Chaldæus in Proverbiis pro detractore et susurrone solet vertere, *linguam tertiam.* Unde docet Lexicum Chaldæum Eliæ Germani in voce תלת *telat.* Græca quoque Rom. hîc legunt γλῶσσα τρίτη, id est lingua tertia. Complutensia tamen et alii legunt δισσὴ, id est lingua duplex; quod eòdem redit. Dicitur enim *duplex*, quia aliud ore profert, aliud corde cogitat. Rursum aliud coram, aliud à tergo effutit. Unde in margine codicis Vaticani *lingua tertia* vocatur lingua perforata. Eadem est ergo *lingua tertia*, quæ *duplex*, puta lingua bilinguis et susurronis : hæc multos commovit et turbavit, dum eis non tantum pacem, sed et patriam eripuit, eosque coegit exsulare, ac de gente in gentem vagari : nec tantum homines privatos singulosque, sed et integras civitates easque muratas et firmas destruxit, adeoque domos et familias magnatorum, regum et principum suffodit et evertit, concitando duella, rixas et bella internecina inter reges et populos amplos et potentes. Quin et *virtutes*, id est vires populo-

rum *magnorum* concidit, *et gentes fortes dissolvit.* Quare lingua nequam est *universitas iniquitatis*, quæ totum orbem inflammat, Jacob. 3. Vide ibi dicta. Tigurina vertit: *Lingua duplex* (Vatablus, *triplex*, quia tripliciter, id est multipliciter, et valde contrarie loquitur. Unde triplices, id est multiplices, noxas et damna infert) *exagitavit multos, et eos ex alia in aliam gentem transtulit, urbes diruit validas, potentumque domos evertit. Confecit vires populorum, gentesque potentes dissipavit;* Syrus: *Lingua triplex multos in captivitatem exire fecit, et dispersit eos de populo in populum, et viros graves de domibus eorum ejecit, et domos regum vastando vastavit.*

Symbolice, lingua detractoris est τριτη, id est triplex, quia uno ictu tres vulnerat et conficit, scilicet eum cui detrahit, ei famam adimendo; et eum apud quem detrahit, ejus mentem calumnia et odio proximi imbuendo; et seipsum, in lethali livoris et detractionis peccato sociando. Ita S. Bernardus, serm. de Triplici custodia, manus, linguæ et cordis: *Lingua maledica,* inquit, *quod in se est, et illius percutiens conscientiam, et istius vulnerans charitatem, secum pariter utrumque perimit. Numquid non vipera est lingua ista? Ferocissima plane, nimirum quæ tam lethaliter tres inficiat flatu uno. Numquid non lancea est ista lingua? profecto et acutissima, quæ tres penetrat ictu uno. Lingua, inquit,* psal. 56. *eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imo triceps, est lingua detractoris;* illius enim lingua est serpentina; serpentibus autem lingua est trisulca, teste Plinio, lib. 11. cap. 37.

S. Chrysostomus vero non tres duntaxat, sed perplures uno linguæ ictu confici censet; sic enim scribit homilia 3. ad Populum: *Non infixisti dentes carni, sed animæ maledictum, improbam suspicionem infixisti, vulnerasti, innumeris affecisti malis et teipsum et alios plures, etc. Insuper communis Ecclesiæ statum læsisti, etc., ad hæc Dei gloriam blasphemari fecisti; sicut enim nomen Dei nobis laudabiliter viventibus glorificatur, sic peccantibus blasphematur. Quartum malum: audientem confudisti, et sic impudentiorem reddidisti, inimicum eum reddens. Quintum, teipsum pœnæ reum fecisti, negotia ad te nihil attinentia texens.* Et sanctus Gregorius Nazianzenus de Jejunii silentio: *Lingua,* inquit, *in propinquo est, sagittarii sagitta in arcu est, nervi ipsi quam maxime intensi: protinus ut mens tela emiserit, statim provolant, omniaque feriunt, cœlicos, terrestres; viventes, posteros; non minus eos qui ab hujusmodi sagittis sibi cavent, easque sedulo observant, quam qui nihil mali suspicantur; non minus bonos quam malos; non minus amicos quam hostes; non minus exteros longeque dissitos quam propinquos.* Huc facit symbolum Pythagoræ: *Hominis vestigia ne ferro configas*, hoc est, hominis memoriam famamque lingua maledica ne lacera.

19. LINGUA TERTIA MULIERES VIRATAS EJECIT, ET PRIVAVIT ILLAS LABORIBUS SUIS.] Quod dixit de viris, nunc dicit de mulieribus. Græcizat Interpres; sicut enim Græci ab ανηρ vocant ανδρειας, ita Interpres à viro vocat *viratas*, vel, ut manuscripti codices habent, *viritas*, id est viriles sive viragines. Unde ex adverso eviratæ et evirati vocantur effeminati, puta eunuchi, quibus adempta est virilitas; evirare enim apud Varronem, Senecam et alios est virilitatem auferre et effeminare. *Lacessere virtutem, bonæ spei eviratio est*, ait Seneca de Vita beata. Sensus ergo est, q. d. Lingua detractoris mulieres viriles et strenuas domo, connubio et thalamo suo *ejecit*, dum eas exosas fecit maritis, ut eas domo expellerent; ac consequenter *privavit eas laboribus*, id est opibus et rebus, quas suo labore et industria pepererant; Tigurina: *Lingua duplex* (Vatablus, *triplex*) *profligavit strenuas mulieres, suisque defraudavit laboribus.*

Sic lingua nequam accusans matrem septem Machabæorum judaismi apud Antiochum, eam cum septem filiis, bonis, patria et vita privavit, 2. Machab. 7. Idem fecit S. Symphorosæ et sanctæ Felicitati cum totidem filiis, quos proinde Ecclesia velut fidei athletas et heroinas, ut Martyres colit et veneratur.

Hinc patet perperam Lyranum pro *viratas* legere *veritas*, id est honestas, verecundas; dicitur enim veritus, ita, itum, a vereor, vereris, quasi timens verecundiam. Alii libri, inquit, legunt *viratas*, id est habentes viros, q. d. Lingua tertia, puta lingua vetulæ mediatricis adulterorum, ejecit mulieres conjugatas et honestas, ac separavit eas à conjugibus suis, dum eas adulteris conjunxit, aut in adulterii suspicionem adduxit. Hæc Lyranus, sed perperam, ut dixi.

20. QUI RESPICIT ILLAM, NON HABEBIT REQUIEM, NEC HABEBIT AMICUM, IN QUO REQUIESCAT.] Ita Romana. Græce est: *Qui attendit ei, non habebit requiem, nec habitabit cum quiete.* Syrus hunc versum, ut et alios plures omittit; Tigurina: *Qui deditus est illi, non consequetur tranquillitatem, nec habitabit quietus*, q. d. Qui aures patulas præbet linguæ detractoris, ejusque susurris fidem adhibet, implebitur suspicionibus, timoribus, diffidentia, odio cæterisque passionibus, quæ animi ejus, ac consequenter domus, quietem et pacem perturbabunt: quare nullus eum amicum, familiarem aut domesticum volet, nec ipse ulli amicorum se suaque confidet, ut cum eo et in eo requiescat.

21. FLAGELLI PLAGA LIVOREM FACIT: PLAGA AUTEM LINGUÆ COMMINUET OSSA.] *Plaga*, græce πληγη, proprie non vulnus, sed percussionem et verber significat, à πλησσω, id est, percutio, verbero: consequenter tamen significat vulnus, livorem, et dolorem, à verbere inflicta. Componit, imo opponit et anteponit, verber linguæ verberi flagelli, q. d. Flagelli verber leve est, tantumque cutem perstringit, eamque lividam efficit: at vero verber linguæ est quasi verber baculi, quod ipsa contundit et comminuit ossa; hoc est, longe fortius et intimius lædit, hominique vires, vigorem et animum eripit, juxta illud Proverb. 17. *Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad interiora ventris;* tum quia verber linguæ homini adimit bonum nomen et famam, quæ opibus est præstantior, eumque aspergit infamia quæ turpissima est nota; tum quia clades gravissimas affert, hominesque opibus, libertate et vita spoliat. Unde Tigurina: *Ictus flagelli vibices excitat, ictus vero linguæ comminuit* (alii, *frangit*) *ossa;* Syrus: *Percussio baculi facit vulnus, et plaga linguæ confringit ossa.* Est catachresis: per comminutionem enim ossium significat intimum dolorem et cruciatum, qui robur (hujus enim sedes et symbolum sunt ossa) homini adimat. Similis catachresis est Prov. 3. 8. *Time*, inquit, *Deum, etc. Sanitas quippe erit umbilico tuo, et irrigatio ossium tuo-*

rum. Et Eccli. 30. 10 : *Non corrideas illi* (filio), *ne doleas, et in novissimo obstupescent dentes tui.* Et sæpe alibi. Quocirca Abbas Hyperichius apud Ruffin. lib. 3. Vit. SS. Patr. n. 134 : *Melius est,* inquit, *comedere carnes et vinum bibere, quam comedere in vituperatione carnes fratrum. Sicut enim susurrans serpens Evam de paradiso excussit, ita qui de fratre suo detrahit, non suam solum, sed et audientis animam perdit.*

Mystice et tropologice *ossa* significant virtutes, ait S. Gregor. in psalm. 1. Pœnit. quas lingua maledici non tantum in proximo elevat, sed et in semetipso consumit : sicut enim corpus ossibus firmatur et consistit, sic anima virtutibus. Unde B. Petrus Damiani serm. de vitio linguæ : *Ecce lingua*, ait, *ossa non habet, et ossa comminuit : quia, cum per ipsa ventosa verba leviter effluit, fortia atque robusta virtutis nostræ facta corrumpit.* Unde suos monachos adhortans : *Portatis vobiscum*, ait, *clavem cellulæ, portate clavem linguæ : opponitis ostio pessulum, adhibete retinacula ori vestro.*

22. Multi ceciderunt in ore gladii, sed non sic quasi qui interierunt per linguam suam.] Ita Roman. *Ore,* id est acie : quod enim homini est os, hoc gladio est acies. Sicut enim homo ore devorat cibum, sic gladius acie occidit et consumit homines. Unde Tigurina : *Acie gladii multi occubuere, non tamen prout qui per linguam interierunt ;* Syrus : *Multi occisi sunt gladio, sed non quot occisi sunt à lingua :* plures enim occidit lingua quam gladius ; sicut plures occidit crapula (quæ est vitium ejusdem linguæ) quam gladius. Occidit, inquam, morte tum corporali, tum spiritali, uti patet in iis qui disseminant hæreses, quique alios incitant ad libidines, usuras, cædes aliaque scelera. Ita Rabanus. Nam τὸ *quasi*, innuit interitum hîc quemlibet accipi, tum naturalem per mortem, tum civilem per servitutem, infamiam, pauperiem ; tum mysticam per peccatum.

Noster addit τὸ *suam*, quod deest in Græco, Latinis manuscriptis, Rabano et Syro. Additum tamen sensu jam dicto accipi potest, q. d. Per gladium pauciores perierunt, plures per linguam suam ; *suam*, inquam, id est, se impetentem, sibi detrahentem, sibi insidiantem et machinantem necem, suî æmulam et antagonistam, puta invidam, maledicam et maleficam. Proprie tamen τὸ *suam*, significat plures periisse incauta, garrula, præcipiti, superba, iracunda loquela sua, quam gladio. Quod licet paradoxum videatur, reipsa tamen verum esse constat tum ratione, tum experientia. Nam, ut ait S. Jacobus c. 3. 8 : *Linguam nullus hominum domare potest : inquietum malum, plena veneno mortifero.* Vide ibi dicta. Et Ecclesiastic. c. 14. 1 : *Beatus vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo.* Siracidi consentit Arabicus in Proverbiis centur. 1. n. 75 : *Cave*, inquit, *ut lingua tua feriat collum tuum*, q. d. Cave ne propter intemperantiam linguæ vita mulcteris, et capite plectaris ; id enim multis contigit, et etiamnum contingit. Latinæ versioni adaptes Græca, si τὸ *suam* dicas ex eis excidisse, vel in iis subintelligi ; *suam* enim hîc intelligi colligitur ex sequentibus : Siracides enim hîc generatim perstringit clades et calamitates, quas affert lingua prava, tum propria, tum aliena : unde iis recensitis concludit alienam esse vitandam, dicens v. 28 : *Sepi aures tuas spinis, linguam nequam noli audire ;* propriam vero esse frenandam, dicens : *Et ori tuo facito ostia et seras, etc. et frenos ori tuo rectos, et attende ne forte labaris in lingua.*

Sapienter S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 4 : *Laqueus*, inquit, *adversarii, est sermo noster : sed etiam ipse non minus adversarius est nobis ; loquimur plerumque, quod excipiat inimicus, et quasi nostro gladio nos vulnerat.* Idem, c. 2 : *Verberamur*, inquit, *tacito cogitationis nostræ opprobrio et judicio conscientiæ ; verberamur vocis nostræ verbere, cum loquimur ea, quorum sono animus noster et mens sauciatur.* Hoc est quod ait Salomon Proverb. 14. 3 : *In ore stulti virga superbiæ : labia autem sapientium custodiunt eos.* Ubi plura de hac re dicam.

23. Beatus qui tectus est a lingua nequam, qui in iracundiam illius non transivit.] Multi hæc referunt ad *linguam suam*, quæ præcessit, q. d. Beatus cujus lingua à Deo protegitur ut sit *tectus*, id est, Deo protegente tutus, liber et immunis à nequitia, scilicet ne loquatur prava et iracunda, quæ suggerit interna ira vel concupiscentia. Verum Græca, quæ omittunt τὸ *suam*, videntur notare hîc linguam alienam detractoris, de qua sermo præcessit, q. d. Beatus est vir, quem Deus protegit à lingua mala detractoris vel calumniatoris, quique in ejus iracundiam, id est indignationem et violentiam, puta maledicentiam et maleficentiam, non incidit, ut vel eam non sentiat, vel, si sentiat, defendendo se excutiat, ab eaque se liberet. Unde Siracides ab ea se per Deum liberatum gloriatur c. 51. 3. et David ab ea liberari obsecrat, dicens : *Domine, libera animam meam à labiis iniquis et à lingua dolosa.* Ita Jansenius. Unde Tigurina vertit : *Beatus qui tutus fuit ab ea, nec in furorem* (alii, *excandescentiam*) *ejus incurrit ;* Syrus : *Beatus vir, qui evasit ab ea, et ab ira ejus particeps non fuit.*

Et qui non attraxit (Syrus, *traxit*) jugum illius, et in vinculis illius non est ligatus. 24. Jugum enim illius, jugum ferreum est : et vinculum illius, vinculum æreum (Syrus, *ferreum*) est.] Multi hæc rursum referunt ad *linguam suam*, q. d. Beatus est qui vitio et nequitiæ linguæ suæ, quasi tyranni jugo, non subjacuit, nec permisit eam sibi dominari, eaque se constringi ; quia jugum ejus ferreum, et vinculum æreum, id est durissimum et indomabile est, ut ait S. Jacobus c. 3. 8. Unde Palacius : Qui videt, inquit, se linguam nequam habere, intelligat quod diabolus ei ferreum jugum imposuit, et æreis vinculis colligavit. *Jugum* notat servitutem, *vincula ærea* eam fore perpetuam, quod scilicet nunquam ab illa eripietur, nisi gratia Dei singularis et eximia eam eripiat. Verum, quia Græca v. 22. omittunt τὸ *suam*, et sermo de lingua aliena detractoris præcessit, eique sequentia melius conveniunt ; hinc de eadem hæc accipe, q. d. Beatus est qui non incidit in linguam maledicam, nec ejus jugo et dominio subjacuit, nec ab ea victus et superatus est : quia jugum ejus et dominium ferreum et æneum est, hoc est, tyrannicum, acerbissimum, fortissimum est, ut frangi, excuti aut superari nequeat. Unde Tigurina vertit : *Beatus qui jugum ipsius non subiit, nec vinculis ejus fuit constrictus : jugum enim illius jugum est ferreum, et vincula ejus ærea vincula. Jugum ferreum* significat jugum, primo, forte ; secundo, durum et crucians ; tertio, infrangibile et insuperabile ;

quarto, tyrannicum; quinto, lethiferum. Jugum enim solet esse ligneum, et non raro lana aut pelle suffultum, vel oleo inunctum, ut sit levius, et minus boves afficiat et affligat: at, cum ferreum est, cito boves vulnerat et decervicat. Ita S. Hieron. vel quisquis est Auctor Comment. in S. Marcum c. 4. notat id dici *ferreum, quod durum et forte desideramus intelligi; aut quod vehementem angustiam vel afflictionem affert.* Et S. August. lib. 5. Locutionum: *Ferreum*, ait, *significat duram tribulationem*, ut psalm. 104. *Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus.* Et Jerem. 28. 14: *Jugum ferreum posui super collum gentium cunctarum.*

25. Mors illius (linguæ nequam) mors nequissima.] Tigurina: *Mors dira mors ejus est*, q. d. Mors, quam affert lingua perversa detractoris, calumniatoris et maledici, pejor est morte quavis naturali: primo, quia hæc naturalis et communis est, illa propria et violenta; secundo, hæc naturæ debetur, illa crimini, eique falso, et per criminationem impacto per summam injuriam irrogatur; tertio, hæc mors, aliàs etiam violenta, quæ ab hoste infertur, brevis est: at quæ per criminationem, lenta est et longa: crimen enim falso impactum cuipiam, facit eum per omnem vitam longo mœrore et angustia contabescere; quarto, quia sæpe infamis est et acerba, ut cum per falsam accusationem quis innocens equuleo torquetur, suspendio necatur, igne comburitur; quinto, quia sæpe non tantum corpus, sed et animam necat, ut cum quis à lingua hæretici, impuri, impii docetur et imbibit hæresin, libidinem, impietatem, quæ animam necant, eamque trahunt ad æterna et acerbissima gehennæ incendia. Simili schemate ait Salomon Ecclesiast. 7. 27: *Inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, et sagena cor ejus, vincula sunt manus illius.*

Et utilis potius infernus, quam illa.] Non mors; nam græce feminini est αυτης; θανατος autem, id est mors, est masculini generis: sed γλωσσα, id est lingua nequam. Tigur.: *Et orcus quam illa conducibilior;* Syrus: *Requies est apud inferos potius quam apud illam.* Dices: Nonne satius est pati calumnias à lingua nequam, quam æternum ardere in inferno? Resp. Utique satius est. Igitur Jansenius per *infernum* accipit mortem, Palacius sepulturam; sed quia præcessit mentio et comparatio mortis, ac ultra mortem per gradationem comparat linguam nequam inferno; hinc melius et simplicius proprie accipias *infernum* pro statu et loco mortuorum. Verum quia in eo variæ sunt partes, sinus et receptacula, puta limbus puerorum, limbus patrum, gehenna damnatorum; hinc apte hìc per *infernum* accipias limbum patrum, q. d. Satius est mori et descendere ad inferos, puta ad locum defunctorum limbumque patrum, quam vivere et pati calumniam, infamiam, et vexationes linguæ perversæ. Sic Jacob ait: *Descendam ad filium meum lugens in infernum*, Genes. 37. 35.

Denique Palacius accipiens hæc de vitio linguæ propriæ, non alienæ, sic explicat, q. d. Melior est pœna, etiam tartarea, quam culpa, præsertim linguæ nequam, quæ tantorum malorum est causa: culpa enim altioris est ordinis, ideoque gravior et deterior omni pœna, etiam gehennæ. Sic et Rabanus: *Melius est*, inquit, *corporalem perdere vitam quam cum lingua nequam* (puta cum hæresi et hæreticis, de his enim ipse hæc accipit) *societatem in gehenna habere perpetuam.* Sic et noster Delrio hæc explicans de lingua detractorum adagio 197. digress. 2. loco 81. quem audi. Sensus, inquit, est, q. d. Lingua nequam deteriora vulnera infligit cruciatibus inferorum, et sibi ipsi insuper est exitio majori. Ratio est, primo, quia linguæ vulnera conjuncta sunt peccato, quo nihil deterius, nihil exitialius: cruciatus autem inferorum ipsi vacant culpa, et sunt ministeria justitiæ divinæ. Sic fere Lyranus. Secundo, quia cruciatus inferni solum lædit patientem; lingua mala necat tres: audientem, dicentem, et sæpe eum cui maledicit. Item lingua necat animam; flamma inferni tantum cruciat. Tertio, ut scribit Carensis, infernus non nocet nisi malis et meritis; lingua nequam etiam immeritos et justos sauciat. Quarto, sicut in republ. carceres et supplicia utilia sunt ad coercendum improbos, et ad defendendos probos, prosunt etiam exemplo: sic in hominum universali hoc mundo ad idem conducit gehenna; quare utilior est quam lingua nequam, quæ ad summum patientiæ occasionem, et ut se alii cautius gerant præstat. Hæc Delrio. Ex quibus disce quam perversa sit lingua nequam, cum sit deterior ipsa gehenna sulphurea damnatorum. Ideoque primo, v. 21. comparavit eam flagello et fusti comminuenti ossa; secundo, v. 22. gladio acutissimo; tertio, v. 24. jugo ferreo et vinculo æneo; quarto, hoc v. morti; quinto, inferno; sexto, v. 27. flammæ et incendio omnia populanti; septimo, ibidem leoni et pardo.

26. Perseverantia illius non permanebit (apud justos): sed obtinebit vias injustorum, et flamma sua non comburet justos,] q. d. Lingua perversa etiamsi pios calumnietur et vexet, non tamen in vexatione hac perseverabit vel durabit; quia Deus eorum innocentiæ tandem testis, tutor et ultor erit, facietque ut illa palam fiat toti mundo, ipsique celebrentur, confundantur vero eorum accusatores et calumniatores: *sed obtinebit vias*, id est actus et mores, *injustorum:* hi enim Deo vindice juste ob sua scelera, hanc linguæ pœnam et virulentiam patiuntur. Hos ergo comburet, id est lædet, et subinde occidet consumetque flamma, id est, noxa instar flammæ grassans linguæ maledicæ, quæ livore et odio ardet: justos vero licet tangat et leviter afflet, non tamen comburet, sed potius velut aurum igne tribulationis et calumniæ probatum et purgatum, clariores et splendidiores efficiet: perinde ac tres pueri per calumniam missi in fornacem et flammam Babyloniam, ex ea illæsi et gloriosi evaserunt, eadem vero exusti sunt eorum accusatores et tortores, Daniel. 3. Ad eos enim alludit hìc Siracides. Græca de more concisa et bimembria sic habent: *Non tenebit, occupabit, dominabitur* (hæc enim omnia significat κρατηση) *piis, nec flamma ejus exurentur;* Tigurina: *Nulla diuturnitate perdurabit, sed tenebit vias injustorum. Pios nequaquam occupaverit, nec flamma ipsius conflagrabunt.* Idem de muliere prava, cujus noxa maxime fit per linguam maledicam, ait Ecclesiast. c. 7. 27. *Qui placet Deo*, inquit, *effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa.*

Apposite linguam comparat flammæ: tum quia lingua rubicunda speciem et formam habet flammæ; tum quia proserpit omniaque corripit, incendit et vastat instar flammæ:

Inflammat enim rotam nativitatis nostræ, inflammata à gehenna, ut ait S. Jacobus cap. 3. Vide quæ ibidem dixi. Exitium ergo, quod affert lingua, simile est incendio causato à flamma; quocirca justi calumniam patientes, similes sunt rubo, quem vidit Moses ardere et non comburi, sed viridem et illæsum perseverare, Exodi 3. Deus enim à justis linguæ noxam relegat ad injustos, ut quæ nocebat justis, noceat injustis, præsertim calumniatoribus. Sic infamiam et lapidationem paratam Susannæ castæ et insonti à senibus inpudicis, Deus in ipsosmet senes retorsit, imo eos flammis Chaldæorum tradidit, si credimus Hebræis, uti dixi Jerem. 29. 22. Sic multo magis probrum et necem Christo Domino paratam à Judæis, Deus in ipsosmet revolvit, quando Christum tertio die à morte gloriosum suscitavit, eosque perdidit per Titum et Vespasianum, ac miseros, infames et vagos per totum orbem effecit. Si quando aliter accidat, ac permittat Deus pios aliquos tota vita calumniam pati, certe in die judicii eorum innocentiam confusis eorum calumniatoribus toti mundo ostendet, eorumque patientiam coronabit gloria æterna.

27. QUI RELINQUUNT DEUM (Syrus, *timorem Dei*) INCIDENT IN ILLAM, ET EXARDEBIT IN ILLIS, ET NON EXSTINGUETUR: ET IMMITTETUR IN ILLOS QUASI LEO, ET QUASI PARDUS LÆDET, græce λυμανεῖται, id est devastabit, ILLOS.] Tigurina: *Calamitatem eis affert;* Syrus: *Et dominabitur eis sicut leo; et sicut pardus lacerabit eos.* Primo, multi hæc, uti et præcedentia accipiunt de vitio linguæ propriæ, q. d. Deus justo judicio permittit impios in pœnam peccatorum præcedentium incidere in maledicentiam, ut ea lingua eorum ardeat, eaque tam se quam alios comburant, quæ proide in ipsosmet maledicos grassabitur quasi leo et pardus: nam et præsentibus et æternis in gehenna ignium suppliciis eos afficiet, tradetque dæmonibus, qui quasi leones et pardi eos laniabunt; justos vero à tanto linguæ malo servabit intactos. Unde discas neminem posse maledicentiam vitare, et linguam domare, nisi Deum et Dei gratiam, quam ipse dat justis, negat vero injustis, quia deserentes se deserit.

Secundo et potius, hæc accipias de lingua aliena detractoris. Sicut enim illam anterius comparavit flagello, gladio, jugo, morti et inferno: sic hîc eam comparat igni, leoni et pardo, ut ostendat quanta sit ejus noxa et clades, q. d. Deus impios permittet, imo tradet linguis maledicis, ut eos vexent, infament, affligant, lædant. Itaque in impiis hæc noxa linguæ maledicæ exardebit, et excrescet instar ignis inexstinguibilis: quare ipsa eosdem cruciabit et laniabit, sicut leo et pardus solet cruciare et laniare feras et homines, quos prædatur ut devoret. Porro variis modis Deus impios tradit linguis maledicis, ut recte notat Jansenius: Primo enim qui Deum relinquunt, sine timore viventes, in grandia peccata incidunt, ob quæ obnoxii fiunt linguæ calumniatrici, à qua et perpetua inuruntur infamia, et suppliciis justis subjiciuntur. Deinde etiam Deus sinit contra impios exsurgere linguas mendaces et perversas, per quas in pœnam derelictionis Dei graviter hîc torquentur; et nec per mortem liberantur, dum detrudantur ad tartara in æternum puniendi.

Postremo, verum illud maxime est in impiis, qui justo Dei judicio à lingua prava sinuntur pertrahi in errores et hæreses, per quas æternam damnationem tandem sunt consecuturi. De quibus dicit Paulus: *Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati*, 2. Thessal. 2. 10.

Denique apte noxam maledicæ linguæ comparat noxæ leonis et pardi, quia utraque sævissima est et crudelissima, teste Plinio lib. 10. c. 73. Rursum leones et pardi dentes habent serratos, ait Aristot. lib. 2. Histor. animal. cap. 1. causamque addit: *Sunt enim*, inquit, *dentibus serratis, quorum series acutorum dentium mutua insertione pectinatim se constipat.* Ita pariter linguæ maledicæ dentes habent quasi serras acutissimas, quibus pectinatim serrant secantque hominem usque ad intima. Tertio, leones et pardi pedes habent multifidos. Audi Aristot. ibidem: *Sunt*, inquit, *quæ multiplici pedum fissura digitentur, ut canis, leo, panthera.* Ita bisulca, trisulca, imo multifida est lingua detractoris, quibus calcat feritque æmulum. Quarto, leones et pardi sunt carnivori. *Nam animalia serratorum dentium carnivora sunt omnia*, ait Plinius lib. 10. cap. 73. Ita lingua maledica hominis carnes, imo medullas et ossa depascitur. Quinto, pardi sunt celerrimi, et ex alto in homines insiliunt, imo devolant. Ita Plinius loco citato: *Insidunt*, ait, *in eadem Africa pardi condensa arborum, occultatique earum ramis, in prætereuntia desiliunt, atque è volucrum sede grassantur.* Idem in Brasilia facere pardos, Patres Societatis nostræ oculati testes inde reduces mihi Romæ narrarunt. Quid celerius, quid volucrius lingua maledica? volat enim irrevocabile verbum, et totam urbem, imo orbem sæpe pervolat, idque illico instar fulguris. Sexto: *Leonibus ac pardis*, ait Plinius lib. 11. cap. 37, *lingua est imbricatæ asperitatis, ac limæ similis, attenuansque lambendo cutem hominis. Quæ causa, etiam mansuefacta, ubi ad vicinum sanguinem pervenit saliva, invitat ad rabiem.* Ita lingua detractoris est asperrima lima, totum hominem extenuans, agensque non raro in furorem et rabiem. Septimo, pardi et pantheræ capiuntur aconito faucium et linguæ: sic et maledicus capitur maledicentia linguæ suæ. Audi Plinium lib. 8. c. 27: *Pantheras perfricata carne aconito (venenum id est) barbari venantur. Occupat illico fauces earum angor: quare Pardalianches id venenum appellavere. At fera contra hæc excrementis hominis medetur.* Denique pardus adeo ferus est, ut nulla arte cicuretur. Sic et leo nunquam vel ægerrime et rarissime mansuescit. Unde Aristot. lib. 1. de Histor. Animal. c. 1. dividit animantes aitque, *Alias esse cicures, alias feras; et alias perpetuo cicures, ut hominem, ut mulum; alias perpetuo feras, ut pantheram, ut lupum; nonnullas etiam facile posse mansuescere, ut elephantos. Ita linguam* maledicam *nullus hominum domare potest: inquietum malum, plena veneno mortifero*, ait S. Jacobus c. 3. v. 8.

28. SEPI AURES TUAS SPINIS, ET LINGUAM NEQUAM NOLI AUDIRE, ET ORI TUO FACITO OSTIA ET SERAS.] Jansenius et alii addunt, *auribus tuis;* sed id delent Romana, Græca et Rabanus. Post invectivam in linguam maledicam concludit Siracides hortando, ut eam omnimode caveamus, scili-

cet ut eam nec audiamus, nec annuamus, illique colloquendo nos commisceamus, et commaculemur. Pro *aures* Græca habent τὸ κτῆμα, id est *possessionem*, et ita legit S. Ambr. l. 1. Offic. c. 3. et S. Hilar. in psalm. 140. Utraque lectio apposita est: posterior continet metaphoram, prior explicationem metaphoræ, ideoque aptior est et clarior, eamque sequitur S. Cyprian. l. 1. epist. 3. et S. Ambros. in psal. 118. serm. 22. Atque facilis et ex affinitate characterum vicina est declinatio, ut pro τὰ ὦτα, id est aures, aliquis scripserit τὸ κτῆμα, id est possessionem. Græca igitur sic habent: *Vide, sepi possessionem tuam spinis, et ori tuo fac fores et pessulos*; Tigurina: *Spinis circumsepias possessionem tuam, id est, ori tuo valvas opponas et obices*: hæc versio sepem non auribus, sed ori apponi jubet. Sic et Syrus: *Sicut*, inquit, *sepis vineam tuam, et ori tuo fac fores et seras*; S. Hilar. in psalm. 140. legit: *Ecce circumvalla* (hoc enim significat Græcum περίφραξον) *possessionem tuam spinis.*

S. Clemens epist. 1. alludens ad alias S. Script. sententias, easque cum hac commiscens, sic legit: *Impone, homo, tuæ linguæ ostium et seram: cessa cornu in altitudinem extollens, et loquens adversus Deum iniquitatem, et proximum tuum.* Igitur τὸ *sepi aures tuas spinis*, est parabola, et parabolice dictum (nec enim proprie vult spinis aures sepiri; hoc enim incongruum et impossibile est), quam explicat dum subdit: *Et linguam nequam noli audire.* Sensus est, q. d. Ut virus et noxam linguæ maledicæ evites, primo, occlude aures ne illam audias, et os ne cum ea colloquaris. Nimirum sicut possessionem tuam, v. g. agrum, hortum aut vineam, soles spinis sepire, ne boves et feræ illam ingrediantur, frugesque et segetes depascantur: ita multo magis sepi, id est, occlude, aures et animam tuam, ne audias detractiones linguamque maledicam, quæ charitatem puritatemque, et cæteras virtutes tuas inficiat et consumat. Sepes ergo, qua auris contra detractiones et detractores est sepienda, est timor Dei, qui animum obfirmet, ab iis aures avertat et occludat, vultumque tristem et severum ostendat, imo detractorem increpet et à se ableget. Nam, ut ait Salomon, *Ventus Aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem*, Proverb. 25. 23. Hæc enim tristitia et morositas vultus, est quasi spina urgens detractorem ut à detractione cesset. Sepis ergo aures spinis, quando eas claudis et avertis, quando ostendis faciem gravem et tetricam, quæ indicet te invitum ægreque audire, ac detractorem tibi esse tædio, et molestiam creare. Si ita sepivisset aures Eva ne audiret serpentem, et Adam ne audiret Evam, à quantis se omnesque posteros malis liberassent! Sepivit Christus aures cum dæmoni dixit: *Vade, satana*, Matth. 4.

Ex dictis collige aures nostras hîc comparari vineæ eleganti, verba vero prava bestiis, silentium et discretionem sepi. Idque apposite: nam ex auribus in torcular cordis nostri quasi mustum sanctorum eloquiorum exprimitur, quod meditatione coctum et digestum animam roborat et lætificat: sermones vero pravi in hac vinea aurium nostrarum sancta eloquia depascunt, nosque vino sapientiæ vacuos relinquunt. Circumsepiamus ergo aures spinis sollicitæ circumspectionis et gravis severitatis, quæ bestias pravorum sermonum intrare non sinant: sicut Ulysses obstruxit aures ne audiret cantus Sirenum, quos qui audiebant, iis inescati capiebantur, et à Sirenibus laniabantur. Audi S. August. tract. de Domo disciplinæ, cap. 1. tom. 9: *O qui accipis verbum sanum in domo disciplinæ, sepi aures tuas spinis, ut ille qui importune intrare ausus fuerit, non solum repellatur, sed etiam compungatur. Repelle illum à te, dic, Christianus es, christianus sum; non hoc accepimus in domo disciplinæ, non hoc didicimus sub illo magistro, cujus cathedra in cœlo est; noli mihi ista dicere, aut noli ad me accedere.* S. Paulinus epist. 27. ad Aprum in medio: *Aures spinis sepiamus, id est*, inquit, *verbo Dei et fide verbi, quæ vitæ nostræ segetem firmissima innocentiæ atque patientiæ sepe defendunt, et diabolo dolis suis aditus in præcordia nostra captanti, quasi furibus spinæ, resistunt.*

Porro variæ sunt spinæ, praxes et modi, quibus aures sepiantur detractioni, illaque succidatur. Primus, si aperte ei resistatur, et detractor increpetur, ut cum audiens usurpat illud Christi: *Nolite judicare, ut non judicemini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini: et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*, Matth. 7. 1. Aut illud Pauli 1. Corinth. 4: *Nolite ante tempus judicare.* Secundus, si somnum ineat aut simulet. Ita Machetes si quis verbum detractionis protulisset, illico in somnum incidebat, ait Cassianus l. 5. de Instit. renunt. c. 29. Tertius, si alium sermonem inducat. Ita faciebat Thomas Morus Angliæ Cancellarius, vir sapientia et virtute celebris, qui audiens detractionem, sumpta aliunde occasione alio colloquium divertebat. Exempli gratia inquiebat: Dicat quisque quod volet, ego dicam domum illam pulcherrime exstructam, eumque qui illam fabricavit excellentem in sua arte esse architectum. Ita Stapleton. in ejus Vita. Hinc Gentiles Jovem in Creta pingebant sine auribus, ut hac effigie omnes, præsertim principes, admonerentur, non oportere eos aures præbere delatoribus. Midas vero rex asininis auribus deformabatur, quia et delatores circum se, et consultores, quos hodie Auditores vocant, habebat, parum ab asinis differentes. Quartus, si Superior subditos detrahentes compescat et castiget. Ita S. Franciscus, ait S. Bonav. in ejus Vita cap. 8. § 1. suos castigabat, quin et habitu monastico spoliandos censebat: *Detractionis enim vitium inimicum fonti pietatis et gratiæ, tanquam serpentinum abhorrebat morsum, et atrocissimam pestem, et piissimo Deo abominabile esse affirmabat, pro eo quod detractor animarum sanguine pascitur, quas gladio linguæ necat.* Et inferius: *Tanto major est, inquiebat, detractorum impietas quam latronum, quanto lex Christi, quæ in observantia pietatis impletur, magis animarum quam corporum nos optat amare salutem.* Quintus, si detractori velut cani, os proprium, quod rodat, puta vitium publicum quo laborat, auditor objiciat. Ita fecit Christus accusatoribus adulteræ: *Qui, inquit, sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat*, Joan. 8. 7; sciebat enim illos ipsos esse adulteros. Sæpe enim fit, ut qui alios de vitio quopiam culpant, eodem laborent magis quam illi quos culpant, aut certe justo Dei judicio in illud ipsum incidant. Cujus rei exemplum memorabile Machetis Abbatis recenset Cassianus libr. 5. de Instit. renunt. cap. 30. Dicat ergo auditor detractori cum

Christo : *Quid vides festucam in oculo fratris tui : et trabem in oculo tuo non vides ? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui*, Matth. 7. 3. Sextus, detractor inquirat et succidat radicem detractionis. Origo enim, fons et radix judicii temerarii et detractionis est amor proprius, quo ut tegamus vel minuamus vitia propria, judicamus et accusamus aliena. Quocirca omnis detractor propria mala non videns, arguit aliena. Ex adverso qui sui est inspector, proximi est laudator.

Ita Pimenius Abbas apud Ruffin. lib. 3. Vit. SS. Patr. num. 133. rogatus : *Quomodo potest vitare homo ne loquatur malum de proximo suo?* Respondit : *Ego et proximus meus duæ imagines sumus; cum ergo meam perspexero et reprehendero, invenitur imago fratris mei apud me venerabilis : quando autem meam laudavero, tunc fratris mei imaginem pravam respicio. Tunc ergo de alio non detracto, si semper meipsum reprehendo.* Et Joannes Abbas : *Parvam*, inquit, *sarcinam dimisimus, id est, nosipsos reprehendere : et gravem portare eligimus, id est, ut nos justificemus, et alios condemnemus.* Pior Abbas quoque audiens detrahentes, tacens egressus saccum implevit arena, cumque dorso gestavit, in altero vero panno exiguo misit parum arenæ, illudque ante se tulit. Rogatus quid per hoc significare vellet, respondit : *Saccus habens multam arenam significat me meaque peccata plurima, quæ rejeci in dorsum, nolens illa videre ut pro illis doleam et plangam. Et ecce pauca hæc delicta fratris mei posui ante oculos meos, et cracior in ipsis condemnans fratrem. Sed non oportet sic judicare; quin potius ea ante me adducere, et de ipsis cogitare, et rogare Deum ut mihi indulgeat. Quod audientes Patres dixerunt : In veritate hæc est via salutis.* Ita Ruffinus lib. 3. n. 136. Quocirca S. Hieron. (vel potius Paulinus) Celantiam matronam contra detractores ita aures sepire docet epist. 14 : *Nec obtrectatoribus de consensu auctoritatem tribuas, nec eorum vitium nutrias annuendo. Noli, inquit Scriptura, consentaneus esse cum derogantibus adversus proximum tuum, et non accipies super illum peccatum.* Et Ecclesiast. 28. 28 : *Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam.* Et paucis interjectis : *Est sane tale hoc vitium, quod vel in primis exstingui debeat, et ab eis qui se sancte instituere volunt, prorsus excludi. Nihil enim tam inquietat animum, nihil est quod ita mobilem mentem et levem faciat, quam facile totum credere, et obtrectatorem verba temerario mentis assensu sequi : beatusque est, qui ita se contra hoc vitium armavit, ut apud eum nemo detrahere audeat.*

Præclare vero S. Hieronymus epist. 2. ad Rustic. eorum excusationes excludit, qui se negant obtrectatoribus aures claudere posse : *Neque vero*, inquit, *illa justa excusatio est, Referentibus aliis injuriam facere non possum. Nemo invito auditori libenter refert : sagitta in lapidem nunquam figitur, interdum resiliens percutit dirigentem. Discat detractor, dum te videt non libenter audire, non facile detrahere. Cum detractoribus*, ait Salomon, *non miscearis; quia repente veniet perditio eorum, et ruinam utriusque quis novit? tam videlicet ejus qui detrahit, quam illius qui aurem accommodat detrahenti.* Denique S. Ambros. lib. 4 epist. 29. Floriano normam vitæ præscribens : *De malo alieno*, inquit, *non coinquines os tuum; nunquam detrahe peccanti, sed condole : quod in aliis detrahis, in te potius pertimesce. Nunquam profecto detrahes, si teipsum bene despexeris. Tantum cura corrigere vitam tuam, quantum perspicis alienam.*

Secundo, ut virus linguæ nequam caveas, claude os tuum, ne cum illa sermonem misceas, illique blandiaris, consentias, corrideas, applaudas, itaque ipse detrahas et maledicas. Quare *ori tuo facito* non unum, sed multa *ostia et seras.* Sicut enim civitas, domus, hortus et vinea non tantum sepitur muro vel sepe contra incursus bestiarum et hostium, sed etiam multis ostiis et seris obseratur, tum ut bestiæ et hostes excludantur, tum ut domestici egredi nequeant, nisi ad nutum heri vel custodis, qui claves tenet : ita pariter ut animam intactam à maledica lingua serves, non tantum aures occludendæ sunt, sed et os obturandum est clausura labiorum et dentium, puta obfirmatione animi ad silendum, ne interim tui sensus et cogitationes prurientes ad colloquendum, et proximi vitia narrandum, per os erumpant, hostemque, puta maledica verba, intromittant. Ita obseravit os suum David dicens : *Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me. Obmutui, et humiliatus sum, et silui*, psal. 38. 2. Verum quia hæc custodia à nobis et viribus naturæ præstari nequit, sed est opus gratiæ Dei, hinc eamdem instanter invocat, dicens psalm. 140. 3 : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis*, puta ostium circumstans, claudens, custodiens labia mea. Hebr. *Pone custodiam super ostium labiorum meorum;* S. August. legit : *Pone ostium continentiæ labiis meis;* Theodot. Aquila, *super labia mea :* nimirum hi omnes Hebræum דל *dal* per apocopen poeticam accipiunt quasi positum pro דלת *delet*, id est ostium, janua. S. Hier. tamen *dal* proprie accipiens vertit : *Serva paupertatem* vel *tenuitatem labiorum meorum.* Sensus ergo est, q. d. Sicut civitas, arx, vel domus custoditur validis portis et seris, quin et præsidio militari : ita, Domine, effice ut os meum custodiatur, tum per dentes et labia, ut explicat Theodor. tum potius per constantiam animi, fortemque resolutionem tacendi, tum maxime per robur gratiæ tuæ, ne quid effutiam per iram, odium, impatientiam, levitatem, quo te vel proximos offendam. Sicut ergo domus custoditur ostio circumstante, ut nihil obfuturum aut exeat aut introeat : sic tu, Domine, gratia tua custodi os et labia mea, ne per ea quid exeat maledicum, mendax, detractorium, aliterve impurum et vitiosum.

Notat S. Aug. in psal. 140. dici, *pone ostium*, non *claustrum :* quia os, inquit, quasi ostium non semper obserandum est, sed et quandoque reserandum : aperiri enim debet ad confessionem peccati, ad Dei laudem, ad proximi instructionem, consolationem et opem : sed claudi debet ad peccati excusationem et operationem, ut non loquatur iracunda, infamia, calumnias, mendacia, etc. Quocirca antequam loquaris, invoca Dei auxilium, ut dirigat linguam tuam ad congrue loquendum. Idem notat S. Gregor. 7. Moral. cap. 17 : *Ostium*, inquit, *aperitur et clauditur. Qui ergo ori suo nequaquam poni obstaculum, sed ostium petiit, aperte docuit, quod et per disciplinam retineri lingua debeat, et ex necessitate laxari : quatenus os discretum et congruo tempore vox aperiat, et rursum congruo tacitur-*

nitas claudat. Sic et S. Chrys. in psalm. 140. ubi duos oris custodes ponit, scilicet, Dei invocationem et gratiam, ac loquentis rationem et curam rite tacendi vel loquendi. *Os ergo nostrum*, inquit, *perpetuo custodiamus, ei rationem tanquam clavem adhibentes. Non ut perpetuo claudatur, sed ut convenienti tempore reseretur. Nonnunquam enim silentium est loquela utilius, sicut loquela quoque silentio. Et ideo dicebat ille sapientissimus : Tempus tacendi, et tempus loquendi*, Eccles. 3. *Si enim oporteret ora perpetuo patere, non factæ essent portæ : si autem perpetuo clausa esse, non esset opus custodia. Quod enim clausum est, cur quis custodierit? sed propterea sunt portæ et custodia, ut faciamus singula tempore convenienti.* Et paulo superius : *Sicut non juvat domus, non urbs, non mœnia, non portæ, non ostia, nisi sint qui ea custodiant, et sciant quando oportet ea quidem claudere, quando vero aperire : ita etiam oris et linguæ nulla est utilitas, nisi sit ratio, cui scienter, accurate ac circumspecte ea claudere et aperire permissum sit, et sciat quæ sint efferenda, quæ vero retinenda.*

Nota. Apposite sepem aurium jungit et præmittit seris oris, quia, ut occludas os ne quid perperam loquatur, prius occludendæ sunt aures ne quid perperam audiant. Prurit enim mens, cum quid novi audiit, ut illud proloquatur et in sinum amicorum effundat. Quocirca sapienter Abbas Joannes Cyzicus : *Qui continere, inquit, vult linguam, aures obstruat ne multa audiat : qui sine distractione esse cupit, solitarius maneat.* Ita refert Joannes Moschus in Prato spirit. Cap. 187.

29. Aurum tuum et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos.] Est parabola, q. d. Aurum et argentum tuum confla, ut ex eis facias stateram, qua libres et expendas verba tua, utque ex eis facias frenos ori, quibus illud frenes : hoc est, omnes tuas opes omniaque studia impende ad hoc, ut compares sapientiam et prudentiam (horum enim symbolum est aurum et argentum), quæ te doceant componere os tuum ad recte loquendum vel tacendum. Pro *confla*, græce est κατάδησον, id est colliga, ut ex eis fabrices stateram; aut obliga, devinci et impende, ut emas et compares stateram jam dictam. Eòdem ergo redit sensus. Græca igitur sic vertas : *Argentum tuum et aurum tuum devincito, et verbis tuis fac libram trutinamque, et ori tuo fac januam et pessulum;* Tigur : *Obliga argentum et aurum tuum, hoc est, sermonibus tuis adhibe superliminare et limen*, græce, ζυγὸν καὶ σταθμὸν : quod Vatabl. rectius vertit, *jugum et stateram ;* Complut. et alii unica voce legunt ζυγοσταθμὸν, id est *jugi stateram*, id est, æqualis jugi, puta æquilibrem stateram, quæ scilicet in æquilibrio consistat, nec in alteram partem pendula devergat vel inclinet. Nam ζυγοστατεῖν est librare et exæquare, et ζυγοστάται sunt libripendes ponderibus præfecti : unde zygostatica fides, id est plena et examinata æquitas ; zigostatica enim libra est publice temperata et constituta. Vide Budæum in Comment. Syrus vertit : *Argento tuo et auro facis obsignaculum, et verbo tuo facis* (facias) *firmamentum* (alia lectio habet, *fac stateram*), q. d. Uti obsignas et obseras tuum aurum et argentum, sic et obsigna firmaque tuam linguam, ne hostium prædæ pateat : verba enim sunt thesauri mentis, auro pretiosiores. Rursum sicut aurum in moneta obsignatur effigies regis, qui illud cudit : sic et tu verba tua obsigna effigie Dei, qui os et linguam tibi dedit, ad hoc ut ea quæ sunt Dei loquaris, juxta illud Cantic. 8. 6 : *Pone me ut signaculum super cor tuum*, et consequenter super os tuum.

S. Gregor. in psalm. 4. Pœnitent. Ad illa : *Domine, labia mea aperies*, legit, *Ori tuo fac ostium et vectem, et in verbis tuis jugum et stateram ; ut omne quod loquimur*, inquit, *et humilitate condiatur, et mensura ponderetur. Nec prius os loquendo aperiamus, quam expediat ; sed examinemus verba nostra, si tacendum hoc, si dicendum adversus hunc, si tempus sit sermonis hujus, postremo si à virtute modestiæ non dissentiat. Nihil invidum sonans erumpat.*

S. Hilar. in psalm. 140. legit, *Argentum et aurum tuum constitue, et ori tuo fac ostium et seram, et verbis tuis jugum et mensuram. Ostium*, inquit, *et seram ori jussit apponi, ne verbis esset facilis egressus : iisdem autem verbis jugum mensuramque constituit, ut rationis jugo subdita, librata per mensuram moderatione penderent.* Græci enim, et ex iis S. Hilarius, nil habent de frenis, quos Latinus vult ori fieri *rectos*, quia multi frenos ori adhibent, sed non rectos : nam frenant oris petulantiam nimio silentio ; silent enim, cum peccatores arguendi, rudes instruendi, afflicti consolandi essent. Frenos ergo rectos ori adhibet, qui illud ad loquendum laxat, vel ad tacendum frenat, cum recta ratio loquendum vel tacendum esse dictat. Sanctus Hieron. libr. 14. in Ezech. sub initium legit : *Sermonibus tuis facies stateram et appendiculum: ut et in verbis*, inquit, *et in opere, et in cogitationibus omnia pondere et ratione faciamus.*

S. Chrysost. in psal. 140 : *Lancem* (bilancem) *et stateram fac linguæ tuæ*, illudque sic explicat : *Majorem*, inquit, *exigit diligentiam, ut non solum verba, quæ oportet, efferamus, sed etiam cum ea, qua par est, cautione, et accurata consideratione, ipsa velut ponderantes diligenter expendamus. Si enim hoc facimus in auro et materia quæ interit, hoc multo magis faciendum est in verbis, ut nihil desit nec redundet. Quocirca dicit Eccles. cap. 4 : Verbum ne prohibueris in tempore salutis. Et Paulus : Sermo vester sit semper in gratia sale conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos in unoquoque respondere, Coloss. 4. Cogita apud te hoc esse membrum, per quod cum Deo colloquimur. Hoc est membrum, per quod in primis reverendum summa veneratione dignum sacrificium* (Eucharistiam) *suscipimus. Et ideo oportet liberum esse ab omni accusatione, calumnia, verbo obscœno, maledicto.* Igitur valeat hîc ac teneatur consilium S. Augustini : *Omne verbum prius ad limam, quam ad linguam veniat.* Amplius, imo duplum exigit S. Bern. in Speculo monachorum : *Antequam, ait, verba proferas, bis ad limam veniant, quam semel ad linguam.* Ita fecit sponsa, de qua dicitur Cant. 4 : *Sicut vitta coccinea labia tua*, q. d. Labia tua silentio et discretione quasi vitta speciosa constricta et decorata sunt. Unde Rupertus ibidem ea attribuens B. Virgini : *In labiis Mariæ, ait, confessio et pulchritudo, in labiis Mariæ sanctitas et magnificentia. Eva Deo muta fuit, Maria vero Deum suavissima voce magnificavit, se autem humiliavit.*

Audi hanc Siracidis sententiam præ cæteris egregie et luculenter pertractantem S. Ambros. l. 1. Officior. c. 3 : *Sepi possessionem tuam spinis,*

et aurum et argentum tuum alliga, et ori tuo fac ostium et vectem, et verbis tuis jugum et stateram. Possessio tua, mens tua est; aurum tuum, cor tuum est; argentum tuum, eloquium tuum est. Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum. Bona etiam possessio mens bona. Denique possessio pretiosa homo mundus. Sepi ergo hanc possessionem et circumvallato cogitationibus, munito piis sollicitudinibus, ne in eam irruant et captivam ducant irrationabiles corporis passiones, ne incursent motus graves, ne diripiant vindemiam ejus transeuntes viam. Custodi interiorem hominem tuum, noli eum quasi vilem negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est. Et merito pretiosa, cujus fructus non caducus et temporalis, sed stabilis atque æternæ salutis est. Cole ergo possessionem tuam, ut sint tibi agni. Alliga sermonem tuum, ne luxuriet, ne lasciviat et multiloquio peccata sibi colligat. Sit restrictior, et ripis suis coerceatur. Cito lutum colligit amnis exundans. Alliga sensum tuum; non sit remissus ac defluus, ne dicatur de te: Non est malagma apponere, neque oleum, neque alligaturam. Habet suas habenas mentis sobrietas, quibus regitur et gubernatur. Sit ori tuo ostium, ut claudatur ubi oportet; et obseretur diligentius, ne quis in iracundiam excitet vocem tuam, et contumeliam rependas contumeliæ. Audisti hodie lectum: Irascimini, et nolite peccare. Ergo et si irascimur quia affectus naturæ est, non potestatis; malum sermonem non proferamus de ore nostro, ne in culpam ruamus. Sed jugum sit verbis tuis et statera, hoc est humilitas atque mensura, ut lingua tua menti subdita sit; restringatur habenæ vinculis, frenos habeat suos quibus revocari possit. Ad mensuram sermones proferat libra examinatos justitiæ, ut sit gravitas in sensu, in sermone pondus, atque in verbis modus.

Idem S. Ambros. in psal. 118. octonario 22. ad illa verba: *Loquetur lingua mea verbum tuum: Sepi*, inquit, *aures tuas spinis. Utinam et linguam obsepias, ne loquaris quæ seculi sunt, audias quæ seculi sunt. Sed quod pejus est, circumdata est lingua tua spinis, quæ compungunt et vulnerant loquentem quæ mundi sunt. Ideo adversarius etiam orantibus frequenter seculares offundit cogitationes. Si ergo non debemus audire aliena vel superflua, quanto magis non debemus obloqui, cum dicat unicuique nostrum Scriptura venerabilis: Argentum et aurum tuum alliga, et ori tuo fac jugum et pondus? Alliga sensum tuum fide, taciturnitate alliga sermones tuos, impone jugum ori tuo, ne indomita cervice verborum se jactet; impone pondus, ut cauto omnia, quæ loquimur, trutinemus examine. Quibus tamen spinis sepias aures tuas, ut Scriptura tibi dicit, nisi contrito corde et timore judicii? Salubriter ista compungunt, stimulant ista, non vulnerant, licet et vulnera utilia sint amici.*

Mystice Rabanus: *Aurum*, inquit, *suum atque argentum conflat, qui sensum tractatumque cordis sui, et locutionem oris igne Spiritus Sancti examinando purgat, ut veritati Catholicæ fidei, et regulæ sacrarum Scripturarum per omnia concors fiat. Qui autem sermonum suorum cautelam habere non curat, consequens est, ut in conspectu inimicorum suorum, hoc est, malignorum spirituum sibi insidiantium corruat; etiam ejus casus in morte perpetua insanabilis est.* Mysticus quoque est ille Palacii sensus: Jubet, inquit, Auctor conflari aurum et argentum, ut inde nummi fiant, qui in pios usus erogentur; qua re Deus inclinatus freno cohibeat linguam nostram, et faciat ne quid sine rationis libra loquamur. Aurea porro statera est, quando quidquid loquitur lingua, in Dei gloriam refertur; argentea erit, quando quod loquitur, in utilitatem proximorum loquitur. Cadimus autem in conspectu inimicorum, cum in judicio particulari, quo quivis in morte examinatur, dæmones victores exiliunt. Non cadimus, si non confundimur, quando dæmonibus in porta (scilicet mortis) loquemur, id est, quando ab illis in hora mortis accusati, et à Christo judice liberati, dæmonibus insultabimus. Quocirca sapienter monet Apostolus Coloss. 4. dicens: *Omnis sermo vester semper in gratia sale sit conditus*, lenitate, scilicet, suavitate, candore, veritate, sapientia, delectu, lepore, venustate, quin, et ubi opus fuerit, mordacitate atque acerbitate. Hæc enim omnia præ se fert sal.

Hanc parabolam, vel apologum insigni corvi et ranæ apologo exornat Cyrillus libr. 1. Apolog. moral. c. 15. cujus titulus: *Doctus loqui, et avarus sis verbi. Cum corvus*, inquit, *post multum laborem ac studium vix tandem eloqui didicisset, audiretque ranam multa fantem, descendit, et dixit: Quis, soror, te loqui docuit? At illa respondit: Nemo certe, sed pro subtracta cauda loquelam mihi dedit natura liberalis. Tunc corvus: Felicem profecto commutationem, pro bestialitatis cauda rationis loquelam accepisti. Cui rana subjunxit: Tibi autem quod loqui scias, unde contigit, frater? Tum ille: Longis sane laboribus studiisque loquelam emi, et didici. His auditis inflata rana subjecit: Ecce tu loqui doctus es, et ego non docta; si placet ergo loquacitatibus concertemus, ut appareat quis nostrum abundantius loquatur. Ad hoc corvus ruminata sententia dixit: Ego duntaxat pauca illa loqui scio, quæ didici; te autem loqui minime didicisse, neque loquelam emisse satis inde patet, quia si illam emisses et erudita fuisses, non sic eloquia profunderes, sed ea aut prudentia venderes, aut beneficentia donares. At illa garrula: Modo, inquit, tu loqueris, et cui sermonem vendis? Mox ille respondit: Sapienti. Quippe cui nihil inordinate actum, est perditum, et quidquid apte dicitur, charum est. Nonne audisti* (Proverb. 10. 20.) *quod argentum electum lingua sit justi, eo quod charissima sit?* Rationem à priori affert, eamque physica ratione ex linguæ situ confirmat dicens: *Nam clausura quæ raro aperitur est fortior, et lingua minus frequentata solidior. Nam quod diu rectum tenetur, difficilius obliquatur. Dum autem lingua non loquitur, rectum tenet. Divinæ veritatis tuba breviloqua fuit in monte Sina, et tantum decalogum est prolocuta. Ad minus loquendum os clauditur; janua labiorum, et arteria aspera propter hoc ostiolo circumdatur.* Aliam deinde rationem ex natura verbi petitam assignans, subjicit: *Etenim si vox quidem verbum est, et non sonus, oportet ut meditatione concipiatur, formetur consilio, digeratur judicio, et hoc suo loco et tempore digestum, apertis in auribus pangatur. Quinque vocales datæ sunt homini, ut parce loqueremur ad sensum. Atque ob hoc lingua, unum est locutionis instrumentum et gustus, ut nimirum pauca, et prius ratione prægustata dicamus. Nam loquax indigestis verbis conturbat alios, aut conturbatur.*

Et attende ne forte labaris in lingua (per præcipitationem choleræ et verborum), et

CADAS IN CONSPECTU INIMICORUM INSIDIANTIUM TIBI, ET SIT CASUS TUUS INSANABILIS IN MORTEM.] Multi enim per verba temere prolata incurrunt mortem præsentem et æternam. Præclare S. Gregor. lib. 7. Moral. cap. 16 : *Sciendum quoque est, quod ab omni rectitudinis statu depereunt, qui per noxia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquæ more et circumclusa ad superiora colligitur; quia illud repetit, unde descendit; et relaxata deperit, quia se per infima inutiliter spargit. Quot enim supervacuis verbis à silentii sui censura dissipatur, quasi tot rivis extra se ducitur. Unde et redire interius ad suî cognitionem non sufficit; quia per multiloquium exterius sparsa, vim intimæ considerationis amittit. Totam igitur sese insidiantis hostis vulneribus detegit; quia nulla se munitione custodiæ circumcludit. Unde scriptum est : Sicut urbs patens et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Quia enim murum silentii non habet, patet inimici jaculis civitas mentis, et cum se per verba extra semetipsam ejicit, apertam se adversario ostendit, quam tanto ille sine labore superat, quanto et hæc eadem, quæ vincitur, contra semetipsam per multiloquium pugnat.* Et S. Bernardus de Interiori domo c. 5 : *Lingua*, inquit, *dicitur, quia lingit. Lingit adulando, mordet detrahendo, occidit mentiendo. Ligat, et ligari non potest; labilis est, et teneri non potest, sed labitur et fallitur; labitur ut anguilla, penetrat ut sagitta; tollit amicos, multiplicat inimicos, movet rixas, seminat discordias. Uno ictu multos percutit et interficit. Blanda est et subdola, lata et parata ad exhaurienda bona, et miscenda mala.*

Quocirca Deus maledicos sæpè morte præsenti, semper æterna punit. Paulin. in Vita S. Ambrosii memorat, Donatum presbyterum S. Ambrosio jam vita functo detrahentem, subito percussum vulnere gravi, delatum ad lectulum, ibi maledicam animam exhalasse. Ac subdit idem contigisse Maurano Episcopo eidem detrahenti. Et S. Gregor. l. 4. Dialog. cap. 51. narrat, sanctimonialem procacis linguæ post mortem apparuisse semiustam, et dimidia ex parte concrematam. Quin et Deus Mariam sororem Mosis Mosi detrahentem lepra percussit, Numer. 12. Denique in detractores sæpe dæmones immisit, ut qui dæmonem in lingua maledica gerebant, eumdem toto corpore quasi suî possessorem et herum circumferrent. Siracidem imitatus Cato ita de lingua frenanda sancit :

Virtutem primam esse puta, compescere linguam :
Proximus ille Deo est, qui scit ratione tacere.
Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi :
Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

TRANSIT A LINGUA AD MANUM, PUTA A LOQUELA AD LARGITIONEM ET BENEFICENTIAM, CUJUS QUATUOR SPECIES ASSIGNAT, SCILICET MUTUATIONEM, ELEEMOSYNAM, FIDEJUSSIONEM, ET PEREGRINORUM SUSCEPTIONEM, EASQUE SIGILLATIM ORDINE PROSEQUITUR. PRIMO ERGO, V. 1. USQUE AD 11. AGIT DE MUTUANDO, DANDOQUE MUTUUM PROXIMO, AC NONNULLORUM POST ACCEPTUM MUTUUM IN REDDENDO DIFFICULTATEM, INCIVILITATEM ET INGRATITUDINEM TAXAT. INDE V. 11. USQUE AD 19. SEPTEM DAT STIMULOS AD MUTUANDUM, ÆQUE AC AD DANDUM ELEEMOSYNAM, QUAM PROINDE VOCAT SACCULUM, SCUTUM ET LANCEAM CONTRA HOSTES, AC PROPITIATIONEM OMNIS MALI; SECUNDO, V. 19. USQUE AD 28. AGIT DE FIDEJUBENDO PRO PROXIMO, EJUSQUE PERICULO ET CAUTELA; TERTIO, V. 28. USQUE AD FINEM AGIT DE NON VAGANDO, EÒ QUOD MAGNA SIT MISERIA PEREGRINORUM ET HOSPITUM, QUI ALIENO TECTO RECIPI, ET HERORUM IMPROPERIA PATI COGUNTUR.

1. QUI facit misericordiam, feneratur proximo suo : et qui prævalet manu,
mandata servat. 2. Fenerare proximo tuo in tempore necessitatis illius,
et iterum redde proximo in tempore suo. 3. Confirma verbum, et fideliter
age cum illo : et in omni tempore invenies quod tibi necessarium est.
4. Multi quasi inventionem æstimaverunt fenus, et præstiterunt molestiam his qui se adjuverunt. 5. Donec accipiant, osculantur manus dantis,
et in promissionibus humiliant vocem suam : 6. et in tempore redditionis
postulabit tempus, et loquetur verba tædii et murmurationum, et tempus causabitur : 7. si
autem potuerit reddere, adversabitur, solidi vix reddet dimidium, et computabit illud quasi
inventionem : 8. sin autem, fraudabit illum pecunia sua, et possidebit illum inimicum gratis.

9. Et convicia et maledicta reddet illi, et pro honore et beneficio reddet illi contumeliam.
10. Multi non causa nequitiæ non fenerati sunt, sed fraudari gratis timuerunt. 11. Verum-
tamen super humilem animo fortior esto, et pro eleemosyna non trahas illum. 12. Propter
mandatum assume pauperem : et propter inopiam ejus ne dimittas eum vacuum. 13. Perde
pecuniam propter fratrem et amicum tuum : et non abscondas illam sub lapide in perditionem.
14. Pone thesaurum tuum in præceptis Altissimi, et proderit tibi magis quam aurum. 15. Con-
clude eleemosynam in corde pauperis, et hæc pro te exorabit ab omni malo. 16. 17. 18. Super
scutum potentis, et super lanceam, adversus inimicum tuum pugnabit. 19. Vir bonus
fidem facit pro proximo suo : et qui perdiderit confusionem, derelinquet sibi. 20. Gratiam
fidejussoris ne obliviscaris : dedit enim pro te animam suam. 21. Repromissorem fugit peccator
et immundus. 22. Bona repromissoris sibi ascribit peccator : et ingratus sensu derelinquet
liberantem se. 23. Vir repromittit de proximo suo : et cum perdiderit reverentiam, derelinque-
tur ab eo. 24. Repromissio nequissima multos perdidit dirigentes, et commovit illos quasi
fluctus maris. 25. Viros potentes gyrans migrare fecit, et vagati sunt in gentibus alienis.
26. Peccator transgrediens mandatum Domini, incidet in promissionem nequam : et qui cona-
tur multa agere, incidet in judicium. 27. Recupera proximum secundum virtutem tuam, et
attende tibi ne incidas. 28. Initium vitæ hominis, aqua et panis, et vestimentum, et domus
protegens turpitudinem. 29. Melior est victus pauperis sub tegmine asserum, quam epulæ
splendidæ in peregre sine domicilio. 30. Minimum pro magno placeat tibi, et improperium
peregrinationis non audies. 31. Vita nequam hospitandi de domo in domum : et ubi hospitabi-
tur, non fiducialiter aget, nec aperiet os. 32. Hospitabitur, et pascet, et potabit ingratos, et
ad hæc amara audiet. 33. Transi hospes, et orna mensam : et quæ in manu habes, ciba cæte-
ros. 34. Exi à facie honoris amicorum meorum : necessitudine domus meæ hospitio mihi factus
est frater. 35. Gravia hæc homini habenti sensum : Correptio domus, et improperium fenera-
toris.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. QUI FACIT MISERICORDIAM, FENERATUR PROXIMO SUO.] Primo, Judæi cæterique feneratores hoc loco tuentur vel obtegunt suas usuras, sensumque dant, q. d. Usurarius qui dat ad usuram proximo egenti, facit illi misericordiam, quia subvenit ejus inopiæ; nec usuram ultra sortem exigendo illi injurius aut onerosus videtur, quia ille volens hoc onus subit, imo petit, cum à nemine possit obtinere mutuum gratis. Verum hæc expositio erronea est; constat enim usuras esse iniquas vetitasque jure naturæ, divino et humano. Usura enim est versuta versura, imo rasura et rosura pauperum, ac fenus eorum est funus; quia sensim radendo et rodendo opes pauperum, eos occulte evertit, consumit et fame enecat. *Usuram,* inquit S. Ambros. lib. de Tobia c. 13, *ab usu dictam arbitror, quod ut vestes usu, ita usuris patrimonia scindantur.* Et c. 14. ex Catone : *Quid est fenerare? Est hominem occidere.*

Secundo, ergo Jansenius proprie accipiendo τὸ *feneratur,* pro dat ad usuram, sic explicat, q. d. Qui facit misericordiam subveniendo alterius necessitati, feneratur illi, qui quod ei impendit beneficii, hoc à Deo remuneratore omnis virtutis et beneficentiæ magno recepturus est cum fenore. Unde Syrus vertit : *Feneratur fenora magna, qui mutuum dat proximo.* Alludit ad illud Proverb. 19. 17 : *Feneratur Domino, qui miseretur pauperis.* Et ad illud : *Si vis fenerari, fenerare Deo.* Deus enim se beneficentia vinci non patitur, sed in beneficos longe beneficentior est. Hoc sanctissimum est fenus, hæc divina est usura, ideoque longe major illa, quam exigunt usurarii; Deus enim non centuplum, sed immensum retribuit, puta opes cœlestes et æternas, ait S. Chrysost. homil. 5. de Pœnitent.

Tertio et genuine, q. d. Vir misericors non tantum dat eleemosynam, sed et *feneratur,* id est, mutuum dat proximo eo indigenti, q. d. Facilis et promptus est ad mutuandum. Agitur enim hîc de mutuo, et *fenerari* hoc libro et alibi sumitur pro mutuare. Hebr. enim נשה *nasa,* et Græcum δανείζειν, significat mutuare, sive id fiat cum usura, sive sine ea et gratis. Tigurina vertit : *Qui studet benignitati, mutuum det* (vel *dat*) *alteri.* Pars enim et species secunda eleemosynæ et beneficentiæ est mutuare, sicut prima est largiri et donare; neque enim minor est mutui quam dati gratia; et sæpe quod datum recusamus, mutuum accipimus, inquit Palacius. Rursum si pauperi mutuas, Christo mutuas, cui multa debemus, non quidem pecunias, sed peccata. Mutuemus itaque pecunias, ut veniam accipiamus peccatorum; ipse enim est, qui judicat, ait S. Chrysost. homil. 24. in cap. 3. S. Joann.

ET QUI PRÆVALET MANU, SERVAT MANDATA.] Primo, generatim sic explices, q. d. Qui prævalet manu, id est operatione, hic servat mandata; hæc enim servantur et implentur non otiando, sed operando ea quæ jubent; quare qui valide operatur juxta mandata, hic ea ser-

vat. Vide S. August. lib. de Fide et operibus, ubi contra hæreticos docet fidem non sufficere ad justitiam et salutem, sed ad eam requiri opera. Sic David, qui hebr. idem sonat, quod *manu validus*, ut volunt nonnulli (nam David proprie idem est quod *dilectus*) valida manu et funda torquendo lapidem in frontem Goliat, eum prostravit, itaque legem de tuenda et servanda rep. et patria implevit. Idem fecit Judith valida manu obtruncando Holofernem tyrannum.

Secundo, proprie *manum* referas ad eleemosynam, de qua hîc agitur; illius enim instrumentum et symbolum est manus, ut patet Matth. 6. 3. q. d. Qui prævalet manu, hoc est, qui liberaliter dat et erogat quasi forti ac firma manu, qui valide manum extendit ad dandum sua egenis, hic servat mandata, tum ea quæ jubent dari eleemosynam, tum cætera; qui enim dat eleemosynam copiosam, magnam habet charitatem tam erga proximum, quam erga Deum, magnamque à Deo meretur et accipit gratiam, qua totam legem Dei impleat. Ita Jansenius: Prævalet manu, inquit, qui ad largiendum promptus est et facilis. Nam qui tenax manu est, non videtur fortis et prævalidus, sed infirmus et impotens, ut qui manu ad dandum non utatur, aut tenuiter et remisse utatur, q. d. Qui haberi vult vir fortis manu, is sollicitus est ut faciat illa quæ mandata sunt ei de subveniendo suis proximis. Antistropha huic sententiæ est illa Ben-Siræ alphabeto 1. littera *He: Esto bonus, et manum tuam à bono ne prohibeas. Vir bonus*, inquit Cicero, *est qui prodest quibus potest, nocet autem nemini. Hunc oportet virtuti operam dare.* Et littera *Zain: Sparge panem tuum in superficie aquarum, et in arida; et in fine dierum invenies eum.* Quod desumpsit ex Salomone Eccles. 11. 1: *Mitte panem tuum super transeuntes aquas* (id est, in pauperes, qui in hac vita vivunt et præterfluunt ut aquæ): *quia post tempora multa invenies illum*, q. d. Licet pauperes sint, aut videantur fore ingrati, ut quasi in aquis jactum beneficium et periturum videatur, iis tamen benefac, quia vel ab eisdem, vel à Deo tibi reddetur. Ita Olympiodorus et Gregor. Neocæsariensis Eccles. 11.

Nota: Pro *qui prævalet manu sua*, græce est ο επισχυων τη χειρι αυτου, quod Tigurina vertit: *Cui multum in manu est*; Vatablus: *Qui manui suæ imperat*; alii: *Qui corroborat* vel *validam facit manum suam*; aut: *Qui vires et robur addit manui suæ*; Noster et alii: *Qui prævalet manu sua*, scilicet ad operandum opera bona, magna et valida, præsertim eleemosynæ et beneficentiæ; horum enim organum et index est manus, ait S. Hier. in Matth. cap. 15. v. 2, quia eleemosynæ ministerio manus erogantur. Quo significatur magnas validasque eleemosynas magnam validamque eleemosynarii requirere manum, idque primo et proprie, quia valida eleemosyna est actus proprius magnæ validæque liberalitatis et beneficentiæ; hæc enim validam magnamque extendit manum ad succurrendum multis magnisque pauperibus, juxta illud quod de muliere forti dicitur Proverb. 31. 20: *Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem.* Quare sic clare exponas, *qui prævalet manu*, id est, qui prævalet beneficentia, qui valide manum extendit ad benefaciendum cuilibet.

Secundo, quia valida magnaque beneficentia validum et heroicum dantis requirit animum ad superandum amorem proprium, tenacitatem et avaritiam, qua quisque naturaliter propendet, ut sua sibi retineat, nec iis se spoliet dando ea aliis. Unde monuit Siracides, cap. 4. v. ult.: *Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.* Hinc et Artaxerxes, cognomento Longimanus, Persarum rex, scite dixit naturam et Deum sibi quasi regi futuro dedisse manum dextram longiorem sinistra, eo quod regem deceat dare potius quam accipere beneficia: dantur autem dextra, accipiuntur sinistra.

Proprie autem Siracides loquitur hîc de mutuo, quod quia sæpe magnum est, validum magnumque requirit mutuantis animum. Qui enim gravi ære alieno gravantur, non audent ejus condonationem vel donationem petere, sed petunt mutuum ad illud solvendum, promittentes se illud stato tempore reddituros; qua in re sæpe vel ob inopiam, vel ob perfidiam mutuantes fallunt; quare magno liberalique animo sit mutuans oportet, ut hoc periculum devoret, ideoque manum suam ad mutuandum corroboret et confirmet.

Tertio, quia magnæ eleemosynæ validam requirunt manum dantis, qua sibi procuret et comparet ea, quæ daturus est; unde de muliere forti et strenua dicitur Proverb. 31. v. 13: *Quæsivit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum.* Et v. 17: *Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum, etc.* Denique Palacius: Christus, inquit, duplex mandatum reliquit eleemosynæ: primum, *omni petenti te tribue*, Lucæ 6; secundum, *volenti mutuari à te, ne avertaris*, Matth. 5. Si ergo das, non vero mutuas, altera manu vales, non utraque; unum, non duo mandata servas. Quare avarus, qui non dat nec mutuat, utramque manum paralyticam habet; qui vero dat sed non mutuat, manum unam sanam habet, alteram paralyticam; qui vero dat et mutuat, utramque habet sanam et validam.

Moraliter hîc disce, beneficentiam esse fortitudinem et potentiam, adeoque beneficos esse fortes, validos et potentes, imo tales evadere per suam beneficentiam, tum ob rationes jam dictas, tum primo, quia eleemosyna non depauperat, sed ditat. Vide S. Chrysost. homil. 33. ad pop.: *Quod eleemosyna est ars omnium quæstuosissima.* Unde S. Joannes Eleemosynarius, quo plura erogabat in pauperes, eo plura sibi à Deo suggeri experiebatur. Secundo, quia eleemosyna Dei, Angelorum et hominum benevolentiam conciliat eleemosynario, ut omnes eum ament, juvent, protegant, propugnent, evehant; uti S. Gregorius, ob eleemosynam tertio datam Angelo eam petenti in specie naufragi, meruit pontificatum, uti habet ejus Vita. Tertio, quia clementia et beneficentia sunt dotes, quæ proprie decent potentes et principes. Unde Deus, quia ditissimus et potentissimus est, hinc est et clementissimus summeque beneficus. Sic et reges, juxta illud Christi Lucæ 22. 25: *Reges Gentium dominantur eorum: et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.* Et illud citatum à Paulo Actor. 20. 35: *Beatius est magis dare, quam accipere.* Vide ibi dicta. Quarto, quia eleemosyna exstinguit peccata, fugat dæmones, imo ligat quasi ipsum Deum omnipotentem. Qua de re memorabile exstat

exemplum apud Joannem Moschum in Prato spirit. cap. 175. de Zenone Imp. *Qui mulierem quamdam in filia ipsius injuriose tractaverat. Hæc autem vacabat in templo Dominæ nostræ sanctæ Dei Genitricis, orans et deprecans et cum lacrymis dicens : Vindica me de Zenone Imp. Cum ergo multis diebus hoc faceret, apparuit ei S. Dei Genitrix dicens : Crede mihi, mulier, ultionem tuam sæpe facere volui ; sed manus ejus prohibent me. Erat enim valde misericors et eleemosynarius.* Vide 21 vires et virtutes eleemosynæ, quas recensui Deuter. 26. 12.

Summa dictorum esto : Manus valida est manus benefica, larga et liberalis, quæ nunquam est infirma, remissa, contracta ad dandum, sed robusta, strenua, exporrecta ; quæ nulla pauperum multitudine, importunitate, rusticitate, ingratitudine se vinci sinit ; quæ nulla donorum magnitudine arctari se permittit ; quæ nullo labore fatigatur, sed semper multa et magna largitur, adeoque omnibus omnia sua large impertit ; quæ semper dare studet ; quæ infatigabiliter laborat, ut corroget quod det. Talis imitatur manum Dei, quæ liberalissima est, tum in condonandis peccatis et injuriis plurimis et gravissimis, tum in donandis beneficiis innumeris et maximis. Talem manum habebat S. Joannes Eleemosynarius, et S. Franciscus Xaverius ad baptizandum et succurrendum Indis.

2. Fenerare proximo tuo in tempore necessitatis illius, et iterum redde proximo in tempore suo.] Est quasi dialogismus. Siracides enim priore parte alloquitur eos, qui dant mutuum ; posteriore vertit se ad eos, qui illud petunt et accipiunt. *Fenerare ergo*, id est, ut vertit Syrus, mutua proximo in necessitate constituto, dum scilicet à creditoribus premitur vel opprimitur, tu qui potes, et habes quod mutues ; tu vero qui mutuum petis et accipis, illud fideliter redde mutuanti tempore condicto, et ab eo tibi præstituto. Hoc enim exigit fidelitas, justitia, æquitas et gratitudo. Unde Tigurina vertit : *Proximo tempore necessitatis suæ dato mutuum* (alii, *commodato*), *rursumque suo tempore proximo restitue.* Sicut enim mortale peccatum est in necessitate eleemosynam non dare, sic et mortale est mutuum in necessitate negare, ait Palacius. Mutuum enim vocat *fenus* non tantum respectu Dei, qui mutuanti retribuet cum fenore, sed etiam respectu accipientis sive mutuatarii ; hic enim mutuanti obstringitur et obligatur titulo gratitudinis, ut simile vel majus illi beneficium rependat ; hoc est fenus non exactum, sed debitum ; jure non justitiæ, sed gratitudinis. Unde Salomon Proverb. 22. 7 : *Dives pauperibus imperat : et qui accipit mutuum, servus est fenerantis*, id est mutuantis. Hinc mutuans et creditor hebr. vocatur נושא *nose*, à rad. נשא *nasa*, id est elevavit, extulit ; quia qui ab eo mutuum petit et accipit, cogitur ob beneficium acceptum ei quasi elevato se humiliare, fieri supplex, venerari et colere. Idem chaldaice vocatur רשיא *raschia*, à rad. רשא *rascha*, id est potuit ; mutuans enim et creditor jus, potestatem, et quasi imperium habet in eum cui mutuum dedit, hicque illi plane obnoxius, et quasi servus existit. Hinc vidua illa ait ad Eliseum : *Ecce creditor venit ut tollat duos filios meos ad serviendum sibi*, 4. Reg. 4. 1. Hoc enim creditori facere olim licitum erat.

Hac de causa S. Joannes Eleemosynarius non tantum ad dandum, sed et ad mutuandum promptissimus erat ; quam proinde promptitudinem Deus centupli redditione rependit, uti per visionem cuidam Duci revelatum narrat Leontius in ejus Vita cap. 29. In Vitis Patrum lib. 5. libello 6. num. 7. laudatur Joannes Persa Abbas, qui cuilibet mutuum petenti dabat, dicens : *Vade, tolle tu ipse, quod opus habes. Cumque ille referebat quod mutuo acceperat, dicebat ei : Repone illud iterum, unde tulisti ; si autem non referebat, senex nihil dicebat ei.* De eodem celebratur Joannes Abbas in Prato spir. Joan. Moschi cap. 184. Hic enim rogatus mutuum, cum non haberet, postulabat ab alio, eumque qui illud acceperat, solvendo non esset, ipse miro modo illud persolvit. Et cap. seq. narrat exemplum mulieris fidelis, quæ marito infideli volenti dare pecuniam feneratori ad lucrum usuræ, suasit, dixitque : *Si placet fenerari, demus illam sub fenore Deo Christianorum.* Erogavit ergo in pauperes nummos quinquaginta, ac paulo post mira Dei providentia eos sextuplicatos recepit, nimirum pro 50 restituit ei Deus trecentos.

3. Confirma verbum, et fideliter age cum illo : et in omni tempore invenies quod tibi necessarium est,] q. d. Fac dicta tua opera firmes, ac fideliter stes promissis, ut scilicet condicto tempore mutuanti mutuum restituas. Sic enim fiet, ut ipse et cæteri alio quovis tempore, cum indigueris, tibi libenter mutuo daturi, omnique ope et opera opitulaturi sint. Unde Tigurina vertit : *Fac dicta tua firmes, fidumque te præstes ipsi, ut omni tempore necessaria tibi reperias* ; alii : *Ratum habe sermonem tuum, fidemque cum eo cole, et omni tempore invenies ea, quibus indiges* ; hoc enim significat Græcum τὴν χρείαν σου, id est, necessitatem tuam vel indigentiam tuam, scilicet, ea quæ tibi necessaria sunt, quibusque ad victum et vitam indiges. Syrus vertit : *Confirma verbum tuum, et confirmabitur tecum proximus tuus, et in omni tempore invenies voluntatem tuam ab eo*, q. d. Faciet quidquid voles, quia tibi obnoxius et ob mutuum obstrictus.

4. Multi quasi inventionem æstimaverunt fenus, et præstiterunt molestiam iis qui se adjuverunt.] *Inventionem* vocat rem inventam ; *fenus* vocat mutuum, q. d. Multi mutuum æstimant, non ut mutuum quod tempore condicto reddendum est, sed quasi rem inventam, quam vulgus rude et avarum censet cadere in jus invenientis, nec requirendum esse ejus dominum qui perdidit, ut ei restituatur (imo Dom. Soto l. 5. de Justitia q. 3. art. 3. ad 2. putat inventa, si post diligentem inquisitionem dominus non reperiatur, quasi adespota ab inventore licite posse retineri. Sed communis Doctorum sententia est ea pauperibus vel aliis piis operibus esse impendenda. Vide P. Lessium lib. 2. de Justitia, cap. 14. dub. 7). Quocirca molestiam exhibent mutuantibus, qui in egestate dando mutuum eos adjuverunt, dum illud tarde, ægre, nec nisi à judice coacti solvere in animum inducunt, uti fusius explicat in sequentibus. Unde Tigurina : *Multi quod mutuo acceperant pro reperto* (alii, *pro lucro reperto*) *habuerunt, molestiasque exhibuerunt suis adjutoribus.*

Hæc ingens est indignitas et ingratitudo. Si enim mutuator, ait Palacius, juvit te, cur tu ita mutuum retines, ac si non suum, sed tuum esset? Mutuator fuit tibi in angustia Deus: cur tu huic Deo tuo molestus es, imo barbarus et magis efferus quam fera? Sapienter Symmachus lib. 3. Epist. 64: *Ab alio*, inquit, *officia poscens, promittit sua.* A talibus ergo tam infidis et ingratis cavendum esse tacite monet hîc Siracides, æque ac Ben-Sira alphabeto 1. lit. *Ain : Merces*, inquit, *si communes habueris cum aliquo, à bono centies frustra repetes, à malo millesies.* Et lit. *Tsade : Si necesse est ut contrahas accipiendo et dando, esto sors tua cum viro bono*, q. d. Contrahe et mutua viro probo, qui fideliter id quod promisit præstabit, mutuumque restituet. Hoc est, quod ait Psaltes psal. 36. 21 : *Mutuabitur peccator, et non solvet : justus autem miseretur et tribuet.* Anonymus apud Suidam miserrimos homines esse dixit, qui modo rubros, modo pallidos habeant dentes. Notabat autem eos, qui mutuo accipiunt ab aliis, qui dum mutuum repetitur, erubescunt; dum vero creditorem viderint, pallescunt, ne cogantur ad solvendum.

5 et 6. DONEC ACCIPIANT, OSCULANTUR MANUS DANTIS, ET IN PROMISSIONIBUS HUMILIANT VOCEM SUAM : ET IN TEMPORE REDDITIONIS POSTULABIT TEMPUS, ET LOQUETUR VERBA TÆDII ET MURMURATIONUM, ET TEMPUS CAUSABITUR.] Nonnulli vertunt: *Est qui dum accipiat, manum osculatur suam* (pro ἀὐτοῦ enim, id est *ipsius*, scilicet dantis, legunt spiritu aspero αὑτοῦ, id est *suam*), hoc est ; est qui adoret eum, à quo accipit mutuum: osculatio enim manus proprie olim erat signum adorationis, ut patet Job cap. 31. 27. de quo ritu plura dixi Ezech. 8. v. 17. Sed retinenda est Vulgata versio : nam et Græci codices Complut. Romani et cæteri legunt αὐτοῦ, non αὑτοῦ. Unde sic habent : *Donec accipiat, osculabitur manum ejus, et in pecuniis proximi humiliabit vocem, et in tempore redditionis protrahet tempus, et reddet verba acediæ* (vel pigritiæ), *et tempus causabitur.* Clare Tigurina : *Sunt, qui dum accipiant, manum cujuspiam exosculentur, et propter pecunias ulterius utantur voce supplici; qui rursum tempore restitutionis rem extrahant, contemptimque verba dant* (alii, *reddant verba mœsta*) *tempusque causentur*; Syrus : *In tempore, quo mutuum accipit, osculatur manum commodantis, et super opes proximi extollit vocem suam* (illas deprædicando), *et in tempore quo reddet* (reddere debet) *mutuum, dilatabit seipsum, et ad tempus multum differt illud.*

Est mimesis : graphice enim imitatur et depingit mores infidorum et tardorum ad reddendum mutuum; posteriore autem versu per enallagen in S. Scriptura usitatam mutat numerum pluralem in singularem, dicens : *Postulabit, loquetur, causabitur*, ut significet quemlibet eorum idipsum facere. Unde in Græcis idem est numerus singularis tam in primo quam in secundo versu. Sensus est, q. d. Multi, cum mutuum petunt à proximo, ei summe se humiliant fiuntque supplices ac eximia veneratione manus ejus arripiunt et exosculantur; utque pecunias ab eo mutuo accipiant et impetrent, humillime promittunt se mutuum tempore mutuante condicto certo reddituros, memoresque et gratos in omnem vitam futuros. At cum tempus reddendi et solvendi advenit, moras nectunt, petuntque prorogari tempus; ac pro humilibus verbis, quæ prius loquebantur, reponunt verba tædii et murmurationum, amaris sermonibus, mœstis et tristibus obmurmurantes mutuatori mutuum suum repetenti, quasi nimis præcisus et rigidus sit sui debiti exactor, ac culpam rejicientes in tempus, scilicet, quod fuerit sterile, pluvium, bellis aliisque incommodis impeditum, ideoque se non esse solvendo.

Hæc explicatione non egent, quia in dies ea fieri conspicimus. Unde ea sic prosequitur Siracides :

7. SI AUTEM POTUERIT REDDERE, ADVERSABITUR (perperam Jansen. et alii legunt, *adversatur*), SOLIDI VIX REDDET DIMIDIUM, ET COMPUTABIT ILLUD QUASI INVENTIONEM : 8. SIN AUTEM, FRAUDABIT ILLUM PECUNIA SUA, ET POSSIDEBIT ILLUM INIMICUM GRATIS : 9. ET CONVICIA ET MALEDICTA REDDET ILLI, ET PRO HONORE ET BENEFICIO REDDET ILLI CONTUMELIAM.] Τὸ *solidi*, non est in Græco, sed subintelligitur. *Solidus* enim hîc per synecdochen significat integrum pretium totumque debitum, quod Romani vocabant *assem*. Perperam ergo Palacius legit, *adversabitur solidæ*, illudque sic explicat, q. d. Adversabitur solidæ ac integræ redditioni, dicens se integrum solvere non posse, sed tantum dimidium. Unde gaudebit alterum dimidium sibi manere, perinde ac si illud invenisset.

Rursum *gratis*, id est, sine causa, sine culpa, immerito, ut vertit Tigurina; quia contra meritum mutuantis hanc ei rependit fraudem, imo maledicta, ut sequitur. Unde aliqui codices legunt contrarie, οὐ δωρεὰν, id est, *non gratis*; quia scilicet beneficium rependit et solvit per maleficium. Unde Vatabl. vertit : *Quod etiamsi solvendo fuerint, tergiversantur sedulo* (vel *perdifficiles se exhibent*), *dimidium vix afferunt, debitumque pro repertitio ducunt* (alii, *idque reputat pro lucro repertitio*); *sin minus, quem sua defraudarunt pecunia, cum eo inimicitias suscipiunt, ultro* (vel *cum immerito*) *exsecrationes ei rependunt conviciaque, et pro honore beneficioque reddunt contumeliam.*

Sensus est facilis, q. d. Si solvendo sit, primo *adversabitur*, id est, idipsum negabit et tergiversabitur; deinde cum se superatum viderit, *solidi*, id est integri mutui, totiusque debiti tantum solvet dimidium, illudque creditori computabit non quasi debitum, sed quasi rem inventam, et donum fortuitum, velut si creditor illud casu reperisset dicens, aut ita se gerens, inquit Jansenius, quasi creditor felicem se reputare debeat, aut gratiam habere suo debitori, quod vel dimidium ab eo obtinuerit; si autem solvendo non sit, ut sæpe hominum socordia et prodigalitate fit, primum quidem fraudabit illum pecunia quæ illi debetur, sicque *gratis*, id est, præter meritum et culpam sui creditoris, efficiet et possidebit illum sibi inimicum, quem prius expertus erat amicum. Deinde vero ad indigniora prorumpens, reddensque malum pro bono, convicia et maledicta reddet ei, ut hæc sint loco restitutionis et gratiarum actionis. Quid vero hinc mali consequatur in moribus hominum, aperit, cum subjicit : *Multi non causa nequitiæ non fenerati sunt, etc.* Ita hunc locum explicat S. Ambros. lib. de Tobia cap. 21. additque : *Quam deforme est, ut pro beneficio ei, qui te adjuvit, rependas molestiam ! cum istum fraudaveris cui debes, postea in tempore necessi-*

tatis tuæ non invenies creditorem. Unde tandem concludit, hocque consilium dat : *Ergo dum liber es, à vinculis ipse te revoca, à jugo et onere servitutis. Dives es? non sumas mutuum. Pauper? non sumas mutuum. Dives es? nullam pateris petendi necessitatem. Pauper es? considera solvendi difficultatem. Opulentia usuris minuitur, paupertas usuris non levatur. Nunquam enim malum malo corrigitur, nec vulnus curatur vulnere sed exasperatur.*

10. Multi non causa nequitiæ non feneratı sunt, sed fraudari gratis timuerunt.] Nonnulli delent prius *non;* alii, posterius. Unde Rabanus legit : *Multi non causa nequitiæ feneraverunt;* sensumque dat, q. d. Multi noluerunt dare mutuum propter avaritiam. Verum legendum est cum Roman. utrumque *non;* sensus enim est, q. d. Multi non sunt fenerati, id est, noluerunt dare mutùum, non causa nequitiæ, hoc est avaritiæ, odii, alteriusve malitiæ; sed quia aliquando ab accipientibus mutuum gratis, id est immerito, decepti et fraudati, rursum decipi similiter et *fraudari timuerunt.* Unde Græca habent: *Multi igitur propter nequitiam aversati sunt hominem* (tergiversantem et fraudantem mutuum) *metuentes defraudari sine causa :* metuentes, scilicet, se mutuum non recuperaturos, et pro gratia convicia reportaturos.

Sed pro ουν, id est *igitur,* legendum est cum Nostro ου, id est *non.* Unde Tigurina vertit : *Multi non per malitiam avertunt se ab homine, sed immerito* (id est præter suum meritum) *defraudari metuunt;* S. Ambros. lib. de Tobia cap. 3. legit : *Multi dispendii metu non fenerant, dum fraudem verentur.* Vide eum totum hunc locum citantem, et increpantem avaros, qui mutuare nolunt nisi cum usura et lucro. Syrus vertit : *Multi sunt, qui omnino non retardantur à malitia, quin mutuum dent, sed quia timent litem vanam,* ne scilicet per litem mutuum repetere cogantur. Huc pertinet factum Persei, qui cum noto cuipiam daret pecuniam, cautionem fecit in foro apud mensarium. Hanc diligentiam cum amicus admirans diceret : *Adeone legaliter, Persee? Scilicet,* inquit, *ut amanter recipiam, nec legaliter reposcam.* Lepos est in Græcis νομικως et φιλικως. Hoc imitentur qui sibi cavere volunt, ne in lites incidant, et pecuniam mutuo datam cum lite perdant.

11. Verumtamen super humilem animo fortior esto, et in eleemosyna non trahas illum.] Est correctio, q. d. Hæc de fraude et infidelitate eorum, qui mutuum petunt et accipiunt, non eo fine dixi, ut velim omnes absterrere à mutuando; imo vero suadeo ut *humilis,* id est pauperis et supplicis, misereantur. Quare erga tales *animo fortior esto,* id est fortiter et liberaliter age (ad liberalitatem enim opus est fortitudine, uti dixi v. 1.), græce μακροθυμησον, id est *longanimis,* ut vertit Syrus, hoc est magnanimus, puta magnificus et munificus esto : *Et in,* id est pro, *eleemosyna facienda,* sive per mutuationem, sive per donationem, *non trahas*, græce μη παρελκυσης, id est *non protrahas*, uti legit Rabanus, non differas de die in diem, non moreris, non ludifices illum. Unde Complut. vertunt leguntque : *Verumtamen in humilitate magno animo esto, et in eleemosyna ne trahas illum;* Tigurina : *Verumtamen erga supplicem clementia utitor, nec eum exspectatione benignitatis extrahas.* Ubi recte notat Jansenius : Ex Græcis, inquit, constat dictionem *animo* jungendam, non cum *humilem*, sed cum *fortior.* Habent enim επι ταπεινω μακροθυμησον, hoc est *super humilem longanimis esto.*

Monet ergo, ne erga eum, qui vere pauper est, aut ex animo humiliter ac demisse loquitur, si non possit, quod mutuo accepit, præscripto tempore reddere, creditor impatienter se gerat, objurgando eum et rigide debitum exigendo ; sed animo suo imperet et superet, vel condonando ei debitum, vel tempus solutioni concedendo. Item ut, propter multorum injurias et fraudes, qui se beneficio reddunt indignos, quis impatienti animo non neget vere pauperibus humiliter opem petentibus subvenire, sive per mutuum, sive per donationem. Hoc enim significatur verbo μακροθυμειν, scilicet, in maxima hominum perfidia et injuria summam patientiam et humanitatem erga inopes beneficio non indignos præstare. Sic enim apud Matthæum cap. 18. 26. servus, qui domino suo rationem reddere non poterat, nec solvendo erat, oravit, usus hoc verbo : κυριε, μακροθυμησον επ' εμοι, *Domine, patientiam habe in me.* Nam hæc affectio, quæ Græcis dicitur μακροθυμια, hoc est patientia vel lenitas animi, acerbitati opponitur, qua plerique in beneficio aut exigendo aut negando uti solent.

Nota. Siracides varios hìc dat stimulos ad mutuandum, etiam cum periculo mutuum non recipiendi, sed perdendi. Primus est hoc versu, quod id requirat virtus misericordiæ et magnanimitatis, quæ pluris facienda est quam opes et pecuniæ; magnanimitas enim fidelium tanta sit oportet, ut spernant aurum præ virtute misericordiæ.

12. Propter mandatum assume (id est, adjuva, eumque in tuam curam et opem suscipe, tuaque beneficentia complectere) pauperem : et propter inopiam ejus ne dimittas eum vacuum.] Græce, *gratia,* vel *in gratiam mandati subleva egenum, et in egestate ne dimittas ipsum vacuum;* Tigurina : *Propter præceptum subvenias pauperi, nec quia inops est, remittas abs te vacuum;* Syrus : *Veluti ad observandum præceptum succurre egenti; et si fuerit egestas, ne opponas cor tuum,* q. d. Ne cures, an sit publica fames vel inopia pecuniæ, ut idcirco mutuare nolis, sed liberaliter da mutuum. Secundus est hic stimulus ad mutuandum, q. d. Præceptum est jure naturæ et divino, ut subvenias in necessitate pauperi per mutuum ; ergo omnino tibi mutuandum est. Si ergo nolis mutuare pauperi quia pauper est, mutua saltem ei quia lex id jubet, mutua in gratiam legis divinæ, legi et Deo hanc gratiam fac, si eam nolis facere homini. Porro præceptum hoc expressit Christus dicens Lucæ 6. 30 : *Omni petenti te tribue.* Et Matth. 5. 42 : *Qui petit à te, da ei; et volenti mutuari à te, ne avertaris.* Et Moses Deut. 15. 18. ac Exodi 22. 14.

Tertius stimulus est, egentis inopia : illa enim poscit ut non dimittas eum vacuum : miseria enim proximi efflagitat tuam misericordiam : ejus ergo miserere, ut et tuî misereantur Deus et homines.

13. Perde pecuniam propter fratrem et amicum tuum : et non abscondas illam sub lapide in perditionem.] Syrus : *Ne ponas illam sub petra* aut *pariete.* Sic quoque legunt Complut. μη κατακρυψῃς, id est, *ne abscondas*, et S. Ambr. lib. de Tobia c. 3. Verum Græci Romæ emendati aliique legunt, μη ιωθητω, id est, *ne contrahat*

rubiginem. Unde vertunt : *Perde argentum propter fratrem et amicum, et ne id sub saxo rubigine obducatur in perniciem.* Nam, ut ait S. August. lib. de Amicitia c. 25, *Cum tibi cum amico tuo esse debeat cor unum et anima una, injuriosum est si non sit et pecunia una.* Propter amicum ergo perde aurum, quia perdendo lucraberis. Hìc enim locum habet paradoxum S. Ægidii socii S. Francisci : *Ut lucreris perde.* Nam, ut ait Hugo, Perdes temporaliter, ut invenias in æternum, juxta illud Eccles. 11. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post multa tempora invenies illum.* Igitur perde pecuniam, sicut agricola perdit semen quod seminat, ut centuplicatum recipiat. De qua perditione ait Christus : *Qui amat animam suam, perdet eam, etc.* Joan. 12. Quocirca parum æqua est illa Senecæ vox : *Amico mutuam roganti me pecuniam, si dedero, et amicum et pecuniam perdo.* Hanc corrigit hìc Siracides, dicendo : *Perde pecuniam propter fratrem et amicum.* Amicus enim verus reddet pecuniam, si potest : si non potest, hoc dandum est amicitiæ. Præstat enim perdere pecuniam, quam charitatem et amicitiam.

Quartus est hic stimulus ad mutuum, q. d. Frater tuus est et amicus, qui poscit mutuum : ergo id ei tribue. Quid enim neges amico et fratri? Cognatio enim hæc tanta tamque arcta est, ut propter illam non tantum mutuandum, sed ad dandum perdendumque sit aurum. Frater, inquam, est, tum quoad communem naturam, quia filius Adæ et Evæ æque ac tu; tum quoad religionem et fidem communem, quia filius Dei et Ecclesiæ æque ac tu; tum quoad viciniam, officium, aliosque unionis respectus. Igitur esto frater mutuum non sit redditurus, mutua illi tamen, et, si reddere nequeat, dona et condona : sic duplicem præstabis beneficentiam. Dum ergo mutuas, æstima te dedisse fratri, si is non reddat. Ita S. Ambros. lib. de Tobia c. 2 : *Da*, inquit, *pecuniam, si habes : prosit alii, quæ tibi otiosa est; da quasi non recepturus, ut lucro cedat, si reddita fuerit. Qui non reddit pecuniam, reddet gratiam; si fraudaris pecunia, acquires justitiam. Justus enim est, qui miseretur et commodat,* psalm. 111. *Si amittitur pecunia, comparatur misericordia.* Scriptum est enim : *Qui facit misericordiam, feneratur proximo.* Vide eumdem lib. 2. de Officiis c. 18 : *Plurimum*, ait, *juvat benevolentia, quæ omnes studet beneficiis amplecti, devincire officiis, oppignerare gratia.*

Quintus stimulus est, quia præstat illud dare amicitiæ et fraternitati, quam æruginì et rubigini, imo illud abscondendo sub lapide corrumpere et perdere, tum quia sub lapide æruginem contrahit, tum quia ibi absconditum oblivioni traditur, et moriente hero qui abscondit, nullus sæpe est qui ibi absconditum sciat; tum denique quia nullus ibi est ejus usus. Unde perinde est ac si perditum, imo annihilatum esset. Addit S. Ambros. lib. de Nabuthe c. 5. et sequent. opes perdere animas avarorum, qui illas abscondunt et corrumpi sinunt, nec erogant in pauperes.

Pro quo nota : Græce est εις απωλειαν, quod primo, proprie Noster vertit, *in perditionem,* q. d. Pecunia absconsa sub lapide, ibi perditur et perit sine fructu; secundo, Tigurina et alii vertunt, *in perniciem;* tertio, alii vertunt, *in mortem,* q. d. Opes absconsæ mortem spiritalem animæ, et perniciem æternam in gehenna avaro, qui eas abscondit, afferunt : eo quod eas in aliorum usum, ad quem à Deo datæ et conditæ sunt, non impendat. Verum primus sensus magis genuinus est. Unde nonnulli, ut dixi, pro *non abscondas*, in Græco legunt, *ne ærugine obduci sinas.* Ut huc allusisse videatur Christus dicens, Matth. 6. 19 : *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur.* Et S. Jacobus 5. 2. *Divitiæ vestræ putrefactæ sunt, et vestimenta vestra à tineis comesta sunt : aurum et argentum vestrum æruginavit : et ærugo eorum in testimonium vobis erit, et manducabit carnes vestras sicut ignis,* q. d. Opes absconsæ tam seipsas quam abscondentes consumunt et perdunt. Vide ibi dicta. Perit ergo pecunia absconsa : primo, sibi ipsi, quia seipsum rubigine consumit; secundo, proximis, quorum necessitatibus (licet iis levandis à Deo sit destinata) non succurrit; tertio, hero suo, tum quia ipse ex ea nullum emolumentum capit, tum quia ipse propter avaram eorum custodiam et immisericordiam in pauperes, quibus eam non erogavit, morte æterna damnabitur.

Nota τὸ *non abscondas sub lapide :* in his enim verbis insinuatur olim Judæos sub certis lapidibus thesauros suos defodere solitos, ne latronum furumque paterent insidiis, utque ipsi defodientes loci defossionis non obliviscerentur, sed ex lapide certo à se designato scirent sub eo se defodisse, inibique eos requirerent, cum vellent. Ita Palacius. Sic posteriori ævo Tiberius Imp. qui Justino successit anno Domini 576. obambulans in palatio vidit in pavimento lapidem marmoreum, cui insculpta erat crux; quam pedibus ambulantium calcari indigne ferens, inde jussit eum eximi, et honorifico loco collocari. Quo ablato, sub eo defossum reperit ingentem thesaurum, quem more suo in pauperes expendit. Ita refert Paulus Diaconus Histor. Longobard. lib. 3. c. 6. et Gregor. Turon. lib. 5. Histor. Franc. c. 19.

Hanc gnomen festivo terræ et aeris apologo illustrat Cyrillus lib. 3. Apolog. moral. c. 19. cui titulus : *Quod liberalis det gratis. Cum post effusionem pluviæ,* inquit, *quam dederat aridæ sitienti calefactus aer, ex eadem vaporales humiditates exhauriret; mox ei locuta est terra, dicens : Ut quid tam cito humidum subtrahis, quod sitibundæ mihi paulo ante dedisti? At ille respondit : Cum tam antiqua sis, hæc ignoras? nisi enim hoc resumerem, illud nullatenus tribuissem. Idcirco enim dono laticem, ut sumam vaporem. Tunc terra dixit : Lethalius certe cupiditatis virus est, quod liberalitatis specie tegitur. Tanto enim magis noxium est vitium, quanto magis apparentiæ pallio se virtutum mentitur. Dico igitur, ne turberis, quod non sis effusor liberalis, sed mercator rapidus; non donator, sed venditor nequaquam liberalis. Liberalis enim est qui sua bona liberaliter dispergens, non communicat, sed donat. Donare autem est gratis virtutem impendere. Unde ratio liberalis donationis, possessæ bonitas est virtutis.* Deinde idipsum firmat exemplo cœli, solis et naturæ. *Attende, quæso, ad virtuosissimas naturæ donationes, quam liberaliter effundantur. Quid enim ab inferioribus suscipit cœlum, quibus omnium suorum vivificum præstat continuum beneficium? Quid Titan luminis emissione, aut quid terra ab homine, stillando illi vitis liquorem suavissimum? aut quid apis dulcissimum*

favum mellificando? Nihil certe. Liberalis natura, amando tribuit virtutis bonum, quando dat donum. Nulla enim verior aut major donationis merces est, quam ipsius donativæ virtutis, quæ est res grandissima. Quibus auditis ille de questu illiberalitatis erubuit.

14. PONE THESAURUM TUUM IN PRÆCEPTIS ALTISSIMI, ET PRODERIT TIBI MAGIS QUAM AURUM.] Primo, sensus esse potest, q. d. Thesaurus tuus non sit in ære, sed in æthere; non in ære, sed in lege Dei: legis enim Dei amor et observatio magis te ditabit et juvabit, quam omne aurum. Unde Syrus vertit: *Pone tibi thesaurum in justitia et charitate, et ille melior erit tibi omni eo quod habes.* Huc facit illud Nazianzeni in Distichis: *In sempiternum ævum thesauriza. Nam hujus vitæ thesauri plerumque etiam ante mortem nos deserunt. Perpetuam sempiternæ gloriæ curam habe: nam hæc præsens quotidie hominem fallit.* Secundo et magis genuine, q. d. Opes tuas ne avare recondas sub lapide, sed potius eas expende juxta legem Dei in Ecclesiæ et pauperum subsidia. Hoc enim tibi magis proderit quam aurum: conciliabit enim tibi Dei gratiam, hominumque favorem et amorem, quæ magis tibi proderunt quam omne pretium. Rursum pecuniam, ut tuta sit, arcæ commendas: commenda eam præceptis Altissimi, et tutior utiliorque tibi erit. Ita Palacius. Unde Græca habent: *Colloca thesaurum tuum juxta præcepta Altissimi, et proderit tibi magis quam aurum.* Unde et idipsum explicans subdit: *Conclude eleemosynam in corde pauperis, et hæc pro te exorabit.* Hoc est, quod ait Christus, Matth. 6. 19: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur; et ubi fures effodiunt et furantur: thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur; et ubi fures non effodiunt, nec furantur. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.*

Sextus est hic stimulus ad mutuum, quod scilicet illud datum juxta legem et voluntatem Dei perire nequeat, sed in ea quasi arca tutissime conservetur, ut magno cum fenore ad mutuantem redeat, magisque prosit quam omne aurum quod mutuo dedit. Unde S. Ambros. lib. de Tobia c. 16: *Cæterum Dominus,* inquit, *in Evangelio talibus magis existimat fenerandum, à quibus redhibitio non speretur. Sic enim ait: Et si mutuum dederitis, à quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? Nam peccatores peccatoribus fenerantur, ut recipiant. Verumtamen amate inimicos vestros, et benefacite eis, et mutuum date nihil sperantes, et erit merces vestra multa in cœlo, et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus super ingratos et malos. Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est.* Et mox: *Date mutuum iis, à quibus non speratis vos, quod datum fuerit, recepturos. Nullum hic damnum est, sed compendium. Minimum datis, multum recipietis: in terra datis, et id vobis solvetur in cœlo. Fenus amittitis, mercedem magnam habebitis. Feneratores esse desinitis, filii eritis Altissimi. Eritis misericordes, qui vos Patris æterni probetis hæredes.* Et inferius: *Docebo quomodo boni feneratores esse possitis, quomodo bonas quæratis usuras. Dicit Salomon: Fenerat Domino, qui miseretur pauperi: secundùm datum autem ejus retribuet ei. Ecce bonum fenus de malo factum est. Ecce irreprehensibilis fenerator, ecce usura laudabilis. Nolite ergo jam invidentem me vestris commodis æstimare. Putatis quod hominem subtraham vobis debitorem? Deum provideo, Christum subrogo, illum demonstro qui vos fraudare non possit. Fenerate ergo Domino pecuniam vestram in manu pauperis. Ille adstringitur et tenetur: ille scribit quidquid egenus acceperit. Evangelium ejus cautio est: ille promittit pro omnibus indigentibus: ille addicit fidem, quid dubitatis dare? si quis vobis dives hujus seculi offeratur, qui fide promittat sua pro aliquo debitore, statim numeratis pecuniam. Pauper est vobis Dominus cœli, et conditor mundi hujus! et adhuc deliberatis, quem ditiorem quæratis fidejussorem?*

15. CONCLUDE ELEEMOSYNAM IN CORDE PAUPERIS, ET HÆC PRO TE EXORABIT AB OMNI MALO.] Optatus Milevit. lib. 3. contra Donatistas legit: *Absconde panem in corde pauperis, et ipse pro te rogabit.* Hic explicuit, quomodo ponatur et recondatur thesaurus *in præceptis*, vel, ut græce est, *juxta præcepta Altissimi*, nimirum concludendo eum *in corde pauperis. In corde*, id est, primo, *in sinu*, ut legit Jansenius et alii plures: sinus enim exterius respondet cordi, quod interius est. Secundo, *in corde*, id est, in ventre et stomacho: hunc enim sæpe per catachresin significat *cor*: os enim stomachi antiqui tam græci quam Latini *cor* appellabant, ideoque quod stomacho, hoc cordi gratum esse dicebant, uti etiamnum dicunt multi. Sensus ergo est, q. d. Vis tuto abscondere thesaurum tuum? noli eum recondere sub lapide, sed conclude eum in ventre pauperis: ibi enim tibi manebit secure reconditus. Esto enim pauper tibi reddere non possit aut nolit, ipsa tamen eleemosyna à te data vi sua et merito pro te apud Deum exorabit, ut libereris ab omni malo, et doneris omni bono. Unde Græca pro *in corde pauperis*, habent ἐν τοῖς ταμιείοις σου, id est *in cellis tuis*, in penetralibus tuis. Noster pro σου, id est *tuis*, videtur legisse πένητος, id est, *pauperis*: nam, ut ait S. Basilius, *Horrea divitum sunt ventres pauperum; et ventres manusque pauperum sunt gazophylacium Christi.* Quocirca Syrus vertit: *Include eleemosynam, et pone in thesauro tuo, et ipsa liberabit te ab omni eo quod malum est;* et Tigurina: *In cellas tuas conclude benignitatem, nam ea te ex omni afflictione liberabit;* alii: *Conclusam eleemosynam in cellis tuis eroga, et ipsa te eripiet ex omni vexatione.* Unde nonnulli sic exponunt, q. d. Quæ reponis in cellis tuis, idcirco reponas, ut ad eleemosynam faciendam conferantur. Tertio, τὸ in *corde*, vel *in sinu* significat eleemosynam debere fieri non palam, ad vanam ostentationem hominum, sed occulte, ut uni Deo placeat et serviat, uti jubet Christus Matth. 6. 3. juxta illud Prov. 21. 14: *Munus absconditum exstinguit iras, et donum in sinu* (q. d. Clanculum in sinum immissum) *indignationem maximam.* Unde Noster Delrio adagio 125. sic exponit: τὸ, inquit, *pauperis* jungendum est non cum *corde*, sed cum τῷ *eleemosynam*, q. d. Pauperis eleemosynam, id est, quam confers in pauperem, illam conclude in corde tuo, hoc est, adeo occulte confer, ut ex te nemo id resciscat, maneat secreta in cordis tui intimo. Id liquet ex Græco: *Conclude eleemosynam* ἐν τοῖς ταμιείοις σου, id est *in absconditis*, vel *in penetralibus tuis.* Hæc ille. Sed paulo obscurior et frigidior videtur hæc expositio. Quarto, τὸ *in corde*, significat, ita faciendam esse

eleemosynam, ut cordi pauperis grata sit, ut ejus cor, id est, intimum desiderium, famem et necessitatem exsatiet, utque ipsum afflictum et desolatum plane reficiat et consoletur. Ita Lyran. Quæ enim optatissima, dilectissima, penitissima et pretiosissima habemus, ea in sinu vel corde abscondimus. Quinto, τὸ *in corde* significat quàm eleemosynæ cordi et curæ sint pauperes, utpote, quorum ventres sint quasi cor eleemosynæ; ut, sicut homo summe amat cor suum, sic et eleemosyna summe amet concludi in ventre pauperum, quasi in loco et thalamo sibi optatissimo et proprio. Sicut igitur cibus, si loqui posset, optaret diceretque se cupere collocari in stomacho famelici, utpote à quo avidissime exciperetur optimeque concluderetur, concoqueretur, et distribueretur per totum corpus : sic et eleemosyna, si rogaretur, diceret se non nisi in ventre pauperum velle concludi : ibi enim esse cor, animam et vitam suam. Sicut ergo smaragdus optat concludi in pala annuli aurei, sic eleemosyna optat concludi in ventre pauperis. Est prosopopœia significans eleemosynarios, qui student eleemosynæ, pauperes debere impense amare, juvare et fovere quasi cor suum et viscera sua. Unde S. Paulus, Philemoni commendans Onesimum servum fugitivum et pauperem, v. 12 : *Tu autem illum*, inquit, *ut mea viscera suscipe*. Et v. 20 : *Refice viscera mea in Domino.*

Septimus est hic stimulus ad mutuum et eleemosynam, quod scilicet ipsa in domo et ventre pauperum, quasi in arca aurea, firmissime et securissime conservetur, ibique tum per ora pauperum; tum per se, oret et exoret pro eleemosynario. Ubi nota : Pro *exorabit* Noster in Græco legit ἐξιλάσκεται ; jam legunt ἐξελεῖται, id est, liberabit, eripiet te, sed eòdem redit sensus, q. d. Eleemosyna in ventre pauperis abscondita et conclusa *exorabit* Deum, ut te liberet *ab omni malo* corporis et animæ, temporali et spiritali, præsenti et æterno. Est prosopopœia significans efficaciam eleemosynæ, scilicet quod ipsa quasi aulica Deo gratissima et familiarissima coram Deo consistat (uti ipsa apparens per somnium S. Joanni Eleemosynario revelavit) ; et cum videt eum, qui illam dedit, aliquo malo premi, statim accurrat et genibus Dei quasi provoluta oret, ut illum ab illo malo eruat. Oret, inquam, et exoret, roget et impetret, inquit Palacius.

Ubi nota Dei nostri indolem et affectum erga eleemosynam propensissimum, et eleemosynæ vim valoremque contra omne malum potentissimam; nullum est ergo malum sive culpæ, sive pœnæ, ad quod amovendum non valeat eleemosyna. Vide Tobiæ cap. 4. v. 7. et seq. Ipsa ergo eleemosyna, etiam paupere, qui eam recepit, tacente, imo obmurmurante et ingrato, muta, sed reali voce Deo loquitur, ac danti precatur à bonorum omnium largitore parem, imo multo copiosiorem gratiam, eoque magis quo pauper obliviosior, impotentior aut ingratior fuerit. Tunc enim videtur totum onus retribuendi in Deum, qui se pro paupere vadem præstitit, refundi, uti docet Christus Lucæ 14. 13 : *Cum facis*, inquit, *convivium, voca pauperes, debiles, claudos et cæcos, et beatus eris ; quia non habent retribuere tibi : retribuetur enim tibi in resurrectione justorum.* Et illud psal. 40 : *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus.* Hinc S. Gaudentius, tract. 13. qui exstat tom. 7. Bibliothecæ SS. Patrum, sic explicat : *Conclude eleemosynam in sinu pauperis, et ipsa pro te exorabit, q. d. Vende patrimonium, et eme patrocinium, cujus interventu certus de impetrata venia, venturum judicem liber merearis aspicere.* Quocirca S. August. homil. 29. inter 50 : *Sacrificium Christiani*, ait, *est eleemosyna in pauperem; hinc enim fit Deus peccatis propitius. Nisi enim peccatis propitius fiat Deus, quis remanebit nisi reus?* Sinus ergo pauperis est quasi altare, in quo eleemosyna quasi victima pro peccato offertur. Et sicut animæ Martyrum sub altari orant vindictam, Apocalyp. 6. 10; sic eleemosyna in corde pauperis, quasi sub altari abscondita, orat veniam et misericordiam danti.

Hanc ob causam, S. Chrysost. hom. 7. de Pœnitentia : *Eleemosyna*, ait, *pennata est et levis, auréas habens alas, ipsos supra modum delectans Angelos ; apud ipsum regalem thronum persistit cum judicamur, imminet, tormentisque nos eripit, suis complectens et protegens alis.* Idem homil. 9. de Pœnitentia : *Mercatura*, ait, *negotiatioque tua cœlum est, da panem, et accipe paradisum, parva da, et magna suscipe, da mortalia, et recipe immortalia.* Et Chrysolog. ser. 8. de Jejunio et Eleemosyna : *Manus pauperis*, ait, *sinus est Abrahæ, ubi quidquid pauper accepit, mox reponit. Thesaurus cœli est manus pauperis, quod suscipit, ne pereat in terra, reponit in cœlum. Da igitur, ô homo, pauperi terram, ut accipias cœlum; da nummum, ut accipias regnum; da micam, ut accipias totum.* Et S. Hieron. ad Nepotian. *Nunquam*, ait, *memini me legisse mala morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit ; habete nim multos intercessores, et impossibile est multorum preces non exaudiri.*

Mystice, Rabanus per *eleemosynam in corde* accipit eleemosynam spiritalem, qualis est docere rudes, consolari mœstos, consulere dubiis, etc. Per hanc enim cor docetur, ac consilium et consolationem accipit; quare hæc uti melior et nobilior est eleemosyna corporali, ita eadem validior est, magisque liberat ab omni malo. Denique S. Cyprianus, lib. de Opere et Eleemosyna, ex hoc loco docet *operationibus justis Deo satisfieri, misericordiæ meritis peccata purgari.* Nam apud Salomonem legimus, inquit : *Conclude eleemosynam in corde pauperis, et hæc pro te exorabit ab omni malo. Et iterum Prov.* 21: *Qui obturat aures ne audiat imbecillum, et ipse invocabit Deum, et non erit qui exaudiat eum. Neque enim promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit, aut impetrabit de divina pietate aliquid in precibus, qui ad precem pauperis non fuerit humanus.* Et inferius : *Dum gratiarum actio ad Deum pro eleemosynis atque operationibus nostris pauperum oratione diris gitur, census operantis Dei retributione cumulatur.*

Eleemosyna viri quasi sacculus cum ipso, et gratiam hominis quasi pupillam conservabit. Et postea resurget, et retribuet illis retributionem, unicuique in caput illorum.] Hos duos versus multi codices hic legunt, sed delent eos Latini Romani et Græci omnes, æque ac S. Aug. in Speculo. Translati enim huc sunt ex cap. 17. vers. 18. ubi eos explicui. Intercidunt enim hoc loco sensum et connexionem vers. seq. cum eo quod præcessit : *Hæc pro te exorabit ab omni malo.*

16 et 17. Super scutum potentis, et super lanceam, adversus inimicum tuum pugnabit.] Tigu-

rina : *Magis quam scutum validum robustaque lancea* (alii, *hasta*) *adversus hostem* (tum visibilem, tum invisibilem, qualis est dæmon) *pro te decertabit;* Complut. *Super scutum fortitudinis, et super lanceam* αλκης, id est, *potentiæ* vel *roboris* (aliqui legunt ολκης, id est, *ponderis, virium*) *contra inimicum pugnabit pro te.* Sic habent et Græci codices Romæ emendati; Syrus : *Scutum roboris et lancea et murus ad bellum, et contra multos ipsa requiem dabit tibi.* Explicat quomodo eleemosyna liberet ab omni malo, nimirum, quia ipsa est quasi scutum omnia malorum tela excipiens et repercutiens, ipsa etiam est quasi lancea inimicum prosternens, q. d. Eleemosyna valet et vincit in bello tam defensivo, quam offensivo; in defensivo est scutum impenetrabile, in offensivo est lancea fortissima hostem feriens et sternens : ipsa enim apud Deum pugnat, et Omnipotenti propemodum vim infert, eumque quasi cogit ut pugnet pro eleemosynario. Ipsa enim in pauperibus pascit Deum, pascit Christum : *Quare in eleemosyna Deum habes debitorem,* ait S. Chrysost. hom. 36. ad Popul. et S. Gregor. Nyssen. tract. de Beatitud. *Beati misericordes; si misericordis appellatio,* inquit, *Deum decet, ad quid aliud te sermo Christi hortatur, nisi ut Deus fias, tanquam insignitus propria nota divinitatis?* Ita legimus nonnullos, qui liberales exstiterunt in animas defunctorum, ut eas è Purgatorii pœnis liberarent, cum ab hostibus undique impeterentur, ab animabus, quas liberarant, visibiliter apparentibus armatisque, quasi ab exercitu cinctos et defensos, illæsos abiisse.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE FIDEJUSSIONE, EJUSQUE PERICULO ET CAUTELA.

18 et 19. Vir bonus fidem facit pro proximo suo.] Post mutuum et eleemosynam transit ad tertiam misericordiæ et beneficentiæ speciem, quæ est fidejubere vel spondere pro proximo ejusque debito, quæ proinde æquipollet, imo sæpe præpollet mutuo, sive utilitatem et necessitatem proximi pro quo fidejubetur; sive periculum, cui se exponit fidejussor, ne, deficiente debitore, ipse quasi ejus sponsor debitum solvere cogatur, consideres. Dicit ergo : *Vir bonus fidem facit;* græce, εγγυησεται, id est, fidejubebit, spondebit, *pro proximo suo,* q. d. Viri boni officium est, ad eumque spectat, fidejubere pro proximo. Ita S. Joannes Eleemosynarius sua omnia pro pauperum subsidio oppignoravit Mauricio Imp. qui, cum moriens parum reliquisset, Mauricius ejus lectulum ligneum pauperemque, et vestem laneam vice debiti accepit, eaque rebus omnibus prætulit; adeo ut jejuniorum diebus in eodem lectulo cubaret, dictitans se ex eo divinam quamdam gratiam consequi. Ita Niceph. lib. 18. cap. 34. Quare pro aliorum debitis fidejubere, est animi liberalis, excelsi, et de Deo bene sperantis. Porro formula fidejussionis veterum erat hæc, quam tradit Ulpianus in l. *Ubi autem,* de verbor. obligat. *Quantam pecuniam Titio credidero, fide tua esse jubes?* id est, spondes pro Titio, omneque periculum in te suscipis? Respondebat fidejussor : *Fide mea jubeo.* Idem in l. *Quæro,* ff. locati : *In quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse jubes?* Ubi adverte : Sicut duplex est debitum, scilicet pecuniæ et personæ, quæ rea agitur carceris aut mortis; sic et duplex est fidejussor, scilicet Præs et Vas. Præs vocatur, qui pro debito pecuniæ fidem suam obligat et sponsorem se præstat; Vas qui pro reo aliquo in judicio fidejubet, quasi pro reo ad tribunal vadens. Ita Varro l. 5. de lingua Latina. Et Ausonius :

> Quis subit in pœnam capitali judicio? Vas.
> Quis, cum lex fuerit nummaria, quis dabitur? Præs.

. Et qui perdiderit confusionem, derelinquet sibi.] Primo Rabanus ex versu sequenti adjungit τὸ *gratiam,* huncque dat sensum : Qui perdiderit verecundiam rusticam, ita ut non pudeat eum infirmorum deservire moribus, is derelinquet sibi gratiam, et condignam sui laboris mercedem recipiet. Secundo, Dionysius repetens ex versu præcedenti τὸ *fidem,* sic dispungit et explicat : Qui perdiderit fidem, confusionem derelinquet sibi. Tertio, Palacius hæc refert ad proximum, pro quo vir bonus spopondit, q. d. Vir bonus spondet pro proximo suo; at sæpe fit ut proximus ille, quia inverecundus est, nec pudet eum fallere fidem fidejussori suo datam, derelinquat illum sibi, scilicet non liberans illum, sed sinens illum debitum exsolvere, pro quo fidejussit. Huic sensui favet monitio sequens : *Gratiam fidejussoris ne obliviscaris;* et Syrus dum vertit : *Vir bonus ille, qui fidejubet pro proximo suo, et ille quia perdit verecundiam, fugit à fidejussore suo.* Hæc expositio valde est probabilis. Quarto, plane et genuine, posterior hæc pars per anthithesin opponitur priori, q. d. Vir bonus, quia verecundatur proximum in necessitate constitutum deserere, hinc pro eo fidejubet; at vir audax et impudens, qui perdidit verecundiam, hic proximum egentem fidejubendo non adjuvat, sed eum sibi suæque necessitati derelinquit. Unde Græca habent : *Vir bonus spondet pro proximo, et qui pudorem amisit, derelinquet ipsum,* scilicet, ut Tigurina, *deseret amicum.* Plane enim, cum rogor ut fidejubeam pro amico, si nolim, amitto verecundiam coram amico. Ut mihi bona mea servem, exuo pudorem, induo impudentiam.

Porrò, quibus casibus quis obligetur spondere pro alio, præsertim amico, dijudicandum est regulis eleemosynæ (hujus enim pars et species est sponsio) et amicitiæ. Igitur sicut proximo non tantum in extrema, sed et in gravi necessitate constituto (ut habet communior Theologorum sententia), obligor dare eleemosynam; sic et pro eo spondere, multo magis, si is mihi amicus sit. Cæterum quia sponsioni multi intercidunt casus et pericula, quæ in sequentibus

exponit Siracides; hinc in ea magna prudentia et cautela est opus, nimirum primo, ut quis non spondeat nisi pro quantitate facultatum suarum. Imprudens enim est, qui, ut alterum necessitate eximat, in eamdem vel majorem se conjicit, ut se, filios et familiam honeste alere non possit: secundo, ut non spondeat nisi pro sincero et fideli, quem scit et potentem et volentem, ut eum sponsione liberet, securumque et indemnem præstet; tertio, ut, cum dubium vel periculum perdendæ sortis subest, pignus vel hypothecam exigat, ex qua onus, quod spondendo suscipit, compenset, aliàs cogitet se quod spondet, ex suo soluturum, idque eleemosynæ loco proximo donaturum vel condonaturum. Hæc enim præstans est eleemosyna.

20. Gratiam (græce, χάριτας, id est gratias, multas enim exhibet) fidejussoris ne obliviscaris, dedit enim pro te animam suam.] Tigurina: *Nam animam suam pro te deposuit.* S. Ambrosius ex v. seq. addit *bonam*, quæ vox ibi est in Græco. Unde lib. de Tobia cap. 23. sic legit: *Gratiam repromissoris ne obliviscaris, dedit enim pro te animam bonam*, q. d. Beneficii, quod tibi præstitit fidejussor, pro te spondendo, memor esto, ut illum sponsione sua liberes, illique gratus existas. Ipse enim pro te suas opes et fortunas periculo exposuit, quod perinde est ac si vitam exposuisset; imo subinde vitam ipsam exponit, ut, cum pro captivo vel mortis reo spondet, fitque obses: tum enim captivitatis vel mortis onus et periculum in se suscipit, ita ut si captivus, vel mortis reus fugiat, ipse pro eo carcere mulctetur vel capite plectatur, juxta illud 3. Reg. 20. 39: *Custodi virum istum, qui si elapsus fuerit, erit anima tua pro anima illius.* Et illud Ruben spondentis pro Benjamin Genes. 43. 9: *Ego suscipio puerum, de manu mea require illum. Nisi reduxero, et reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore.*

Verissimum hoc est in Pastoribus et Prælatis, qui damnationis periculum subeunt, dum subeundo pastoratum se obligant ad curandam pro virili salutem subditorum, juxta illud S. Pauli: *Obedite præpositis vestris, et obedite eis; ipsi enim pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri*, Hebr. 13. 17. Ubi S. Chrysost. homil. 34: *Miror*, inquit, *si aliquis Rectorum salvetur.* Horum dux fuit Christus Dominus, qui quasi novi *Testamenti sponsor*, ut ait Paulus Hebr. 7. 22, pro omnibus peccatorum nostrorum debitis apud Patrem fidejussit; cumque nos solvendo non essemus, omne debitum in se transcripsit, illudque dependit et luit, non in ære, sed in pelle, subeundo atrocem et infamem mortem crucis. Hujus ergo gratiæ Christi fidejussoris tui ne obliviscaris, ô Christiane; sed, sicut ipse animam suam pro te posuit, ita et tu pro eodem ejusque ovibus animam vitamque omnem pone et impende. Ita Rabanus, ac noster Franc. Suarez 3. p. quæst. 1. art. 2. disp. 4. sect. 2. Gratiam, inquit, fidejussoris ne obliviscaris in æternum, præsertim gratiam Christi, qui pro nobis quasi fidejussor se Deo Patri ad mortem usque obligavit; et quia fidejussor factus est, hinc debuit satisfacere ex justitia ad æqualitatem.

Exemplum memorabile refert Strabo lib. 5, et ex eo noster Causinus lib. 7. Parabol. Histor. cap. 75. Ferunt, inquit, hominem, eo nomine quod libenter sponderet, celebrem, et ideo dicteriis hominum obnoxium, incidisse in venatores, qui in cassibus habebant lupum: qui cum per jocum dicerent se lupum missum facturos, si ipse fidejuberet se ejus damna pensaturum, hominem id in se recepisse; lupum ita dimissum armentum equarum nulla nota inustarum, satis magnum abegisse, atque ad sponsoris istius stabulum adduxisse, sponsorem recepta beneficii mercede equas inusto lupi signo notasse, et lupiferas appellasse. Sic gratia nonnunquam refertur ab iis à quibus minime sperabatur. Jam si lupus ita gratus exstitit sponsori suo, quam gratus eidem oportet sit homo! Sic S. Franciscus pro lupo spopondit Eugubiensibus, illum ipsis non nociturum, si ipsi eum alerent; quo facto, lupus sponsionem Sancti præstitit, uti habent ejus Acta in Annal. Waddingi anno Dom. 1222. num. 18. Qui et anno Dom. 1217. num. 13. narrat simili modo S. Franciscum pro lupis spopondisse Græciensibus, si ipsi pœnitentia Deum placarent; quo facto, lupos fidem datam à Sancto plene præstitisse. Tanti est fides Sanctorum etiam apud lupos, et minoris erit fides Christi apud fideles, pro quibus spopondit, ut eum sponsione sua non liberent?

21 et 22. Repromissorem fugit peccator et immundus. Bona repromissoris sibi ascribit peccator; et ingratus sensu derelinquet liberantem se.] Jansenius pro *repromissorem* legit *repromissionem*, sicque explicat: Taxat, inquit, duas notas animi pravi et improbi; alteram animi plane illiberalis, ejus scilicet qui suæ fidei interpositione et sponsione neminem vult juvare, etiam cum opus est, et ratio postulat; alteram animi ingrati, ejus scilicet qui alterius sponsione adjutus sponsorem suum frustratur, seque sic gerit quasi illius bona sua essent. Dicit ergo primùm quod homo peccator et immundus, hoc est, profanus, qui nulla pietate commovetur, refugit omnem repromissionem, qua se pro alio obliget. Deinde vero addit quod peccator etiam alio vitio laboret; nempe quod bona repromissoris, hoc est, ejus qui pro ipso fidejussit, sibi ascribat; qui dum sollicitus non est, ut eum à sua obligatione liberet, sic se gerit, ac si illius bona sua reputaret; et talis, cum sit mente et animo ingratus, derelinquet eum obligatum, qui ipsum liberaverat sua sponsione. Huic expositioni favent Complut. qui legunt ἀγαθὴν ἐγγύην, id est, *bonam fidejussionem fugit peccator;* et Tigurina: *Scelerosus*, inquit, *fidejubere nolet.* Verum Romana Biblia cæteraque pene omnia, item Rabanus, Lyranus et alii legunt non *repromissionem*, sed *repromissorem*. Igitur unum duntaxat, posterius scilicet, quod tetigit Jansenius, hic culpat Siracides, nimirum peccatoris infidi et ingrati nequitiam, qui fidejussorem suum derelinquit, imo decipit et fraudat. Hoc enim vitium v. præced. æque ac seq. insectatur. Sensus ergo est, q. d. Peccator et immundus, id est profanus, ingratus et infidelis, cum repromissorem, id est, fidejussorem suum venire videt, fugit ejus aspectum, alioque declinat, ne ab eo cogatur eum fidejussione sua liberare, et debitum pro quo ille fidejussit exsolvere. Indignitatem hujus rei et fugæ exaggerat, subdens:

22. Bona repromissoris sibi ascribit peccator,] q. d. Bona fidejussoris sibi usurpat peccator, cum eum sua infidelitate cogit exsolvere

suum debitum, pro quo ille fidejussit, quare reipsa bona ejus sibi ascribit, dum ex eis debita sua solvit; unde Græca habent : *Bona fidejussoris* αναρρεψει, id est, *evertet peccator;* Tigurina : *Beneficium fidejussori prave compensat peccator;* Syrus : *Gratiam fidejussoris derelinquet iniquus; et qui relinquit Creatorem suum, relinquet liberatorem suum,* q. d. Ingratus injurius est tam Deo quam homini; ac sicut hominem, sic et Deum spernit.

Et ingratus sensu (græce, διανοια, id est, mente, animo) derelinquet fidejussorem liberantem se,] ut si, cum esses in carcere, pro te fidejussi, tu vero jam liber me derelinquas. Legit αχαριςος, id est, *ingratus.* Sic etiam legunt codices Græci Romæ emendati; et Tigurina : *Et ingratus animo,* inquit, *liberatorem suum deserit;* alii : *Et ingrata mente liberantem se deserit.* Complut. legunt αχρηςος, id est, *inutilis;* unde vertunt: *Inutilis in cogitatione* vel *mente* id est, qui non est frugi, sed inutilis, imo noxius aliis æque ac sibi), *relinquet illum qui liberavit se.*

Tropolog. Rabanus : *Fugit,* inquit, *facinorosus repromissorem, id est, doctorem suum, qui sibi promittit à Domino pro bonis operibus vitam æternam, non mutando locum, sed spernendo ac deserendo præceptum; et ideo cœleste non consequitur præmium, quod solis benefacientibus, et Dei mandata servantibus repromittitur.* Allegor. idem : *Bona repromissoris sibi ascribit peccator, et ingratus sensu derelinquit liberantem se. Hoc testimonio,* inquit, *percutitur Pelagius, qui liberum arbitrium præponit gratiæ, cum per solam Christi gratiam ab omni scandalo* (offensa, peccato et ruina) *liberentur electi.* Unde Apostolus ait : *Gratia salvati sumus,* Ephes. 2.

23. Vir repromittit de proximo suo, et cum perdiderit reverentiam, derelinquetur ab eo.] Idem repetit et inculcat, q. d. Vir bonus fidejubet pro proximo; at proximus, cum pudorem perdiderit, ingrate derelinquet eum obligatum pro se, ut sua debita, pro quibus spopondit, exsolvat. Hic versus jam deest in Græco. Unde Jansenius censet eum irrepsisse ex vers. 19. in Latino. Quod non est verisimile; nam codices Romani cæterique constanter eum legunt.

24. Repromissio nequissima multos perdidit dirigentes, et commovit illos quasi fluctus maris.] Τὸ *nequissima* non est in Græco, significatque non culpam, scilicet, nequitiam et scelus, sed pœnam, puta molestiam et afflictionem; *nequissima* ergo, id est, imprudens et molestissima, quæ mille tricas affert, mille molestias et afflictiones. Talis autem est illa qua quis fidejubet pro aliquo nequam, id est, improbo et infideli fraudatore, ait Palacius. Pro *dirigentes* passim legunt *diligentes,* id est, amantes, et amicos fidejubentes pro suis amicis, quos diligebant, alii legunt, *delinquentes.* Sed utrique perperam, Romani enim legunt *dirigentes.* Sic et Rabanus. Nam Græcum κατευθυνοντας significat *dirigentes,* hoc est, recte incedentes, prospere et feliciter agentes, q. d. Sponsio *nequissima,* id est, imprudens et temeraria infido facta. Ideoque implexa et noxia, *multos perdidit dirigentes,* id est, qui in suis negotiis feliciter dirigebantur, quique suas merces, opificia, officinas, domos, contractus prospere dirigebant. *Et commovit illos quasi fluctus maris,* quia illos foro cedere, exsulare, et in exteras terras migrare, vagosque et profugos esse coegit, ne scilicet, dum solvendo non erant, in carcerem conjicerentur, ibique vitam infelicem agerent. Unde Tigurina vertit : *Fidejussio multos perdidit feliciter agentes, et eos in modum marini fluctus exagitavit;* Syrus : *Fidejussio multos perdidit, et relinquunt* (ut relinquant et perdant) *divitias suas sicut fluctus maris,* qui inter se collisi in spumam abeunt et evanescunt. Sic *dirigere* pro prosperare sumitur Genes. 24. vers. 40. 42. 56 : *Dominus direxit,* id est prosperavit, *viam meam;* ibidem cap. 39. v. 3 et 23. Josue 1. 8. 2. Paral. 26. 5. Tobiæ 4. 20. Psalm. 89. 16 et 17 : *Opus manuum nostrarum dirige;* Sapient. 11. 1. Isaiæ 45. 13. et sæpe alibi.

25. Viros potentes gyrans migrare fecit, et vagari fecit in gentibus alienis.] Idem repetit et inculcat, q. d. Sicut fluctus maris paleas et conchylia in gyrum circumvolvunt, donec eas sorbeant vel dissipent; sic et incauta sponsio sponsores tot litibus et molestiis circumvolvit, ut eos cogat migrare, vagarique per orbem. Tigurina : *Viros potentes versans domo pepulit, et vagos effecit inter gentes peregrinas;* Syrus : *Etiam divites exhausit, et abierunt ad populum exterum.*

26. Peccator transgrediens mandatum Domini, incidet in promissionem nequam; et qui conatur multa agere, incidet in judicium,] græce εις χρισεις, id est, *in judicia,* scilicet forensia et lites. Ostendit originem et causam sponsionis temerariæ, quæ hominem mille malis implectit, esse peccata, ob quæ Deus juste permittit peccatorem in sponsionem implexam incidere, ut ea castiget et vindicet, sicut ob eadem justo suo judicio facit, ut peccator incidat in calumniam, uti dixit cap. præcedent. v. 27. et in perversam uxorem, uti dicit Ecclesiastes cap. 7. 27. Peccator enim, dum suæ cupiditati et avaritiæ nimis inhiat, omnes lucri illecebras et occasiones sectatur; quare incaute in contractum et sponsionem aliquam incidit, quia ei litium et malorum omnium sit causa : sicut pisces et aves, dum escæ inhiant, unco et laqueo se induunt et capiuntur. Porro Tigurina vertit : *Scelerosus præceptorum Domini violator recidit ad fidejussiones* (Vatablus, *eò deveniet, ut sit ei opus fidejussore*), *et qui præstanda consectatur aliena negotia, litibus implicabitur.*

Ubi nota : Pro *qui conatur multa agere,* græce est διωκων εργολαβειας; quod Complut. vertunt: *Qui prosequitur mercedes, incidet in judicia;* Roman. *Sectans redemptiones* (conducendo scilicet, et suscipiendo in se opera facienda, vectigalia, etc. uti faciunt redemptores et publicani) *incidet in judicia.* Alii proprie : *Qui multa opera sectatur, in lites incidet;* nam εργολαβεω idem est quod opus faciendum conduco, operam loco, ut redemptores solent (quos Cicero *sequestres* vocat), exstruendum recipio, quæstum facio; εργολαβεια est merces ex labore, manualis operatio, redemptio operis et conductio; εργολαβος est operarius, manceps, operarum conductor, sequester, redemptor. Noster apposite vertit : *Qui multa conatur agere.* Notat enim avaros et temerarios πολυπραγμονας, qui omnibus negotiis, contractibus, sponsionibus, teloniis, etc., se implicant, itaque se litibus intricant, ut extricare nequeant. Novi nonnullos, qui omnes scabrosas et desperatas causas litesque forenses redimebant, sibique vili pretio coemebant, ut

inde ditescerent, aliis molesti, sibi molestiores; unde in eas angustias se conjecerunt, ut capitis periculum declinare per infamem fugam sint coacti. Denique Syrus vertit : *Peccator transgrediens præcepta Dei in fidejussionem incidet, et qui prosequitur excipere super se peccata, incidet in judicia ejus. Peccata multa inducit fidejussio.*

27. Recupera proximum secundum virtutem tuam, et attende tibi ne incidas.] Est conclusio, qua ex dictis de periculis fidejussionis, concludit hoc charitatis officium moderate et caute esse suscipiendum, q. d. Recupera, id est restaura, adjuva, subleva proximum labentem; at non supra vires tuas te gravando, sed secundùm virtutem, græce δύναμιν, id est potentiam, vires, opes et facultates tuas; ac simul attende caveque ne, dum inopem è fovea eripere satagis, ipse in eam incidas, videlicet in lites, damna, carcerem, etc. Unde Syrus vertit : *Fidejube pro proximo tuo quantum potes, et libera animam tuam;* Tigurina : *Succurre proximo pro virili parte tua; verumtamen cave tibi, ne qua irretiaris;* alii : *Subleva proximum pro viribus tuis, et attende tibi ipsi ne corruas.* S. Ambrosius, lib. de Tobia c. 23 : *Recipe proximum tuum secundùm virtutem tuam, et attende tibi ne cadas, id est, inquit, ne majore te obliges numismatis quantitate, quàm ferre possunt et exsolvere tuarum copiæ facultatum. Si enim quod habes tradas, amisisti opes, non amisisti fidem. Famæ tuæ damna non sentis, redemisti amicum sine tuâ fraude.* Et paulo anterius : *Ita interveni, ut, si debitor solvendo non fuerit, de tuo noveris esse solvendum. In hæc paratus accede. Legisti enim Eccles. 8 : Non spondeas super virtutem tuam; si enim spoponderis, quasi restituens cogita.*

Idem sæpe in Proverbiis monet et inculcat Salomon, ut c. 6. 1 : *Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum; ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Eruere quasi damula de manu, et quasi avis de manu aucupis.* Quæ verba egregie de Pastoribus et Prælatis, qui, dum pastoratum vel prælaturam suscipiunt, spondent pro subditis, se scilicet curam animarum ipsarum suscepturos, explicat S. Gregorius, p. 3. Pastor. c. 5. Et c. 22. 26 : *Noli esse cum his qui defigunt manus suas, et qui vades se offerunt pro debitis. Si enim non habes unde restituas, quid causæ est ut tollat operimentum de cubili tuo?* Et c. 11. v. 15 : *Affligetur malo* (Hebr. *contritione conteretur*), *qui fidem facit pro extraneo; qui autem cavet laqueos, securus erit.* Quocirca Diogen. Laertius inter tria Apollinis oracula tertium ponit hoc : *Sponde, noxa in proximo est,* vel præsto est. Plinius vero tria hæc Chiloni attribuens recenset l. 7. c. 32 : *Rursum,* inquit, *mortales oraculorum societatem dedere Chiloni Lacedæmonio, tria præcepta ejus Delphis consecrando aureis litteris, quæ sunt hæc : Nosse se quemque; et : Nihil nimium cupere : Comitemque æris alieni atque litis esse miseriam.* Explicuit Plinius quid sit fidejubere, nimirum, q. d. Fidejubere, est æs alienum et litem, hoc est miseriam, sibi ultro accersere. Denique fidejussor quandiu fidem suam obstrictam habet, mancipio est similis. Sicut enim mancipia nihil suum vindicant, sed omnia bona eorum dominis cedunt : sic etiam fidejussor bonorum suorum non videtur esse dominus, quia ea creditori obstrinxit.

TERTIA PARS CAPITIS.

DE NON VAGANDO, DEQUE MISERIA PEREGRINORUM.

28. Initium vitæ hominis aqua, et panis, et vestimentum, et domus protegens turpitudinem.] Sic habet et Syrus. Primo Rabanus, *initium* proprie accipiens, sic explicat, q. d. *In initio mundi non erat in hominibus tanta luxuria cibi et potus, quanta nunc est, nec talis ambitio in ornatu vestium, et in constructione turrium atque palatiorum; sed unicuique in eo sufficiebat, quod terra simplici fructu ministrabat, et natura loci in habitaculis præbebat. Unde legitur quod pomis arborum et germinibus olerum vescerentur antiqui; et quod propter peccatum Adæ fecerit ei Dominus et uxori suæ tunicas pelliceas, et induerit eos. At nunc quo majus est studium in varietate præbenda ciborum et poculorum, et in cultu vestium atque domorum, eo minor est diligentia in observantia bonarum disciplinarum, et major iniquitas in transgressione divinorum mandatorum, juxta illud Ezech. 16 : Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium.* Hæc Rabanus. Monet ergo Siracides homines, ut frugales sint exemplo primorum patrum, qui partim ex instinctu naturæ, partim ductu humilitatis et pœnitentiæ, ob perditam innocentiam, pane et aqua vixerunt. Nam, ut ait S. Chrysostomus de Compunctione cordis : *Sicut impossibile est ut ignis inflammetur aqua, ita impossibile est compunctionem cordis vigere in deliciis. Contraria enim hæc sunt sibi invicem, et peremptoria. Illa enim mater est fletus, hæc mater est risus : illa cor constringit, ista dissolvit.*

Secundo, magis apposite et genuine, *initium*, græce ἀρχή, id est præcipuum, caput, summa, q. d. Caput et summa requisitorum ad vitam est, scilicet natura paucis hisce contenta est, duobus ad victum, nimirum pane et aqua, totidem ad vestitum et tegumen, nimirum veste et domo, iisque non lautis et elegantibus, sed simplicibus et frugalibus. Unde Tigurina vertit : *Summa vitæ humanæ est aqua, cibus* (hebr. enim לחם *lechem*, id est panis, quemlibet cibum significat, sicut aqua quemlibet potum) *et vestitus, atque domus velamento turpitudinis.* Hinc *panis* à Græco πᾶν, id est *omne*, vel potius, ut Nonius, à *pascendo* dicitur. Unde Varro de Vita populi Romani, lib. 1 : *Pastillos et panes hæc vocabula pastus, quòd esse, pascere dicebant.* Hinc et cibum uti maxime facilem et obvium, ita et maxime salubrem et connaturalem nonnulli censent esse panem aqua decoctum,

vulgo *panatellam* vocant, idque his verbis significare Siracidem censet noster Lessius, lib. de Diæta. Hinc et prisci Romani pulte vivebant; puls autem est farina aquæ incocta. Eadem vivunt multis in locis agricolæ vegeti et validi ad agriculturæ labores. Hi ergo sunt pultiphagi et artophagi. Celebre est illud in Scriptura decantatum: *Et panis cor hominis confirmet.*

Mystice Hugo: Initium, inquit, vitæ spiritalis est aqua Baptismi, et panis Eucharistiæ, et vestimentum virtutis, et domus protegens turpitudinem in conversatione sancta. Per *turpitudinem* non solum actum conjugalem, ut vult Lyranus, sed quamlibet intellige. Corpus enim hominis peccato corruptum plenum est sordibus, vermibus, omnique turpitudine, ad quam tegendam, sicut et ad defendendum se ab æstu, frigore, cæterisque aeris injuriis, opus habet domo; perinde ac ad tegendam nuditatem suam, arcendumque frigus, opus habet veste. Quare, sicut vestis nuditatis, sic et domus turpitudinis est tegumentum; utrumque vero est nota et stigma peccati, utpote ex quo pudor nuditatis omnisque turpitudo processit. Ergo ridiculi sunt homines, qui aureas vestes et magnifica palatia sibi comparant, in eisque superbiunt; superbiunt enim in stigmate peccati. Perinde ac ridiculus foret fur, qui laqueo byssino suspendi vellet, non laneo; et nobilis reus, qui catena aurea vinciri vellet, non ferrea. Vide dicta Genes. 3. 21.

Docet ergo, ut recte notat Jansenius, hac sententia frugalitatem et αυταρκειαν, id est sibi sufficientiam, qua quisque suis contentus acquiescat in præsenti fortuna, etiam mediocri vel tenui, eo quod vita hominis paucissimis et parabilibus facile sit contenta, juxta illud Pauli: *Habentes victum et amictum, his contenti simus,* 1. Timoth. 6. Hanc autem doctrinam recte ex præcedentibus subinfert; tum quia paulo ante reprehendit εργολαβειαν, et studium multa agendi ob lucrum; tum ad significandum qua ratione fieri possit ut non egeamus multum aliorum subsidiis per mutuum aut fidejussionem, si scilicet contenti simus paucis illis quæ naturæ sustinendæ sufficiunt; tum ut viam sternat ad ea quæ dicturus est de miseria peregrinandi, q. d. Cum quisque domi inveniat panem et aquam, quæ ad victum sufficiunt, domi se quiete contineat, nec foras ad merces et opes peregrinas captandas cum tanto vitæ suæ dispendio vagando oberret.

Tertio, *initium*, græce αρχη, potest verti: *Principatus, primas tenens,* juxta illud c. 11. 3: *Initium,* id est primas, *dulcoris habet fructus illius,* puta mel apis, q. d. In vita hominis sustentanda principatum occupant primasque tenent aqua, panis, vestis et domus. Nam aquæ potus, æque ac panis esus, maxime est homini commodus, salutaris et sanus, uti docent medici, ac Cælius Rhodiginus, lib. 3. Antiq. lection. c. 24. Unde Adam, Seth, Enos cæterique patres usque ad Noe, qui vinum invenit, Genes. 9. 20, non nisi aquam biberunt, vixeruntque nongentos annos sani et validi. Quin et animalia cætera aquam duntaxat potant, ideoque catharris, inflammationibus, febribus, aliisque morbis quibus subjacet homo, non tentantur, sed sana et fortia vivunt.

Quocirca Galenus, lib. 1. Simplic. medicam. c. 4. in principio: *Aqua,* inquit, *est convenientissima omnibus hominibus, tum sanis, tum ægrotis, et ad vitam maxime necessaria.* Et lib. de Affect. rerum: *Id,* inquit, *est mundanorum et simplicium medicamentorum unum, ex quibus universis tota nostri corporis constitutio conflata est.* Lucianus quoque in suis Macrobiis asserit *per aquam vitam produci, ac propterea Syrios tercentum annos vixisse.* Brachmanas item longissime vivere, cum nihil præter aquam bibant, testatur Suidas verbo *Brachmani.* Aqua insuper vivaces facit sensus, serenam mentem, limpidum ingenium. Qua de causa solos abstemios aptos esse ad studia rerumque inventionem censuit Eubulus, nostramque sapientiam vino hebescere scripsit Athenæus, lib. 2. Dipnosoph. cap. 2. Hinc et Plinius, lib. 23. c. 1, heroes virosque præclaros recenset, qui nihil præter aquam biberunt. Demosthenem vero aliquid compositurum in hæc verba jocari solitum legimus, *alios dicere in aqua, Demosthenem vero scribere in aqua, eumque plus olei quàm vini consumere.* Philostratus narrat Apollonium Tyaneum non nisi aquam potasse, ac dictitasse bibentes aquam nunquam vertiginis morbo laborare, somnique esse perlevis. Denique Vitruvius, lib. 8. cap. 4: *Nulla,* inquit, *ex omnibus rebus tantas habere videtur ad usum rerum necessitates, quantas aqua; ideoque omnium animalium natura, si frumenti fructu privata fuerit, arbustisve vel carne, aut piscando, aut etiam qualibet ex aliis escarum rebus utendo, poterit tueri vitam; sine aqua vero nec corpus animalium, nec ulla cibi virtus potest nasci, nec tueri, nec parari.* Idcirco Pindarus, Ode 1. Olymp. et ex eo Aristot. lib. 3. Rhetor. αριστον μεν υδωρ, inquit, id est, *optima est aqua;* quia omnibus tam plantis quàm animalibus et hominibus αριστευει, id est benefica est et benefacit, ut idem ait Ode 3. Olymp. Quin et aerem cœlosque omnes ex aqua formatos esse multorum graviumque Patrum et Doctorum est sententia, uti ostendi initio Genesis. Quocirca Thales aquam rerum principium esse asseruit. Hæc et plura M. Antonius Marsilius in Hydragiologia, sectione 1. c. 3: Igitur *initium vitæ hominis aqua.*

Ratio est quod aqua, utpote summe humida, simplex, limpida, subtilis, facillime per venas totum corpus pervadat, illudque humectet, calorem temperet, sitim sedet, cibum diluendo ad singula membra deferat, cibique sit vehiculum. Sicut enim cibo quidquid siccioris substantiæ è corpore effluit, restituimus: sic potione aquæ quidquid humidioris periit resarcimus, teste Galeno, lib. 1. de Sanitate tuenda. Atque hæc potionis aquæ præcipua est utilitas, siccitatis nimirum ablatio, et humidæ in nobis substantiæ pereuntis et collabentis instauratio, velut renovatio quædam. Etsi autem gravis est famis affectio, tamen gravius affligit et cruciat sitis; ipsa enim siccat, et ignea corpus quasi arefacit et urit: quocirca humido et frigido aquæ reprimatur oportet. Hinc videmus animalia siti laborantia vehementius importuniusque urgeri, æstuare, anhelare, ac ad eam restinguendam procurrere. Quo facit illud Davidis, psal. 41. v. 1: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.* Secundo, bibitur ut cibi facilius commisceantur, concoquantur, eliquentur, atque ex ventre in totum corpus deducantur: hæc autem optime præstat aqua, ob rationes jam dictas:

ubi monent medici potum maxime congruere circa refectionis finem; tum quia tunc ob calidi siccique cibi æstuationem vera sitis maxime nos urget; tum quia tunc potus totum cibum perluit, diluit et vehit ad singulas partes. Igitur medici docent aquam ad tres usus bibi, ut sitim sedet, ut calorem exstinguat, ut alimenta elixet et diducat. Unde Athenæus asserit aquam magis juvare concoctionem quàm vinum. Eadem corpora reddit mollia. Aqua potui aptissima est simplex et qualitatis omnis expers, nec dulcis, nec salsa, nec acida, nec acris. Hujus quinque sunt species: levissima est pluvialis, deinde fontana, tum puteana, mox fluvialis, denique palustris.

Porro etsi Galenus, lib. 3. de Ratione victus comm. 39. et alibi, neget aquam nutrire, si nimirum plane pura sit et simplex, tamen alii passim contrarium docent, præsertim cum mixta est, uti fere est. Ita docet Aristot. Problem. 13. sect. 1. Probat id Athenæus primo, ex eo quod animalia quædam aqua sola nutriantur, ut cicadæ et pisces; quod et Rondeletius se expertum testatur. Secundo, quod in famelicis, si bibant, potu non tantum sitim, sed et famem levari experiamur. Tertio, quod animalia si bibant aquam, serius ex fame pereant, quam si omnino nihil bibant. Quarto, quod herbas, arbores, omnesque plantas pluviis cæterisque aquis irrigatas crescere, frondere, florere, fructificare videamus; iis vero deficientibus, decrescere, contrahi, flaccescere, siccari et emori. Quocirca Cardanus lib. de Aqua: *Mirum est,* inquit, *quod Galenus concesserit aerèm nutrire, et neget illud de aqua, quæ longe corpulentior est. Solida igitur membra ex terreis nutriri videntur, et liquida ex potibus, vino et aqua; spiritus ex aere.* Porro veteres in conviviis bibisse aquam calidam, ut etiamnum faciunt Sinæ, docet Athenæus lib. 3. et Seneca lib. 3. Natur. quæst. c. 24. Unde Varro lib. 4: *Calix,* inquit, *à calido, quod in eo calida puls apponebatur, et calidam eo bibebant.*

Denique plurimæ aliæ sunt utilitates aquæ ad medendum, lavandum, purgandum, coquendum, incendia restinguendum, agros hortosque irrigandum, navigandum, etc. ut merito Pindarus ita ordiatur: *Optima quidem est aqua.* Vide aquarum encomium apud Plinium lib. 31. c. 1, ubi concludens ait *omnes terræ vires aquarum esse beneficii.*

29. Melior est victus pauperis sub tegmine asserum, quam epulæ splendidæ in peregre (apud exteros) sine domicilio.] Græce: *Potior est vita pauperis sub tecto trabium, quàm epulæ splendidæ in alienis,* scilicet domibus; Tigurina: *Victus pauperis sub tecto laquearium præstat, quàm apparatus ciborum in alienis;* Syrus: *Melior est vita pauperis sub umbra trabium suarum, quàm divitiæ multæ in peregrinatione,* q. d. Satius est domi tenuiter vivere, quàm foris splendide. Ratio est prima: quia domi homo est liber et sui juris, edit, bibit, facit quod libet; hanc vero libertatem perdit, cum apud alios prandet et diversatur. Libertas autem præstat omnibus deliciis et opibus; qua de causa S. Chrysost. ad nulla convivia, licet invitatus, accedebat. Idem fecit et suasit S. Augustinus.

Secunda: quod homo domi est dominus, foris quasi servus aliis subesse et se accommodare cogitur; si in domo tua comedas, tibi obligaris; si in domo mea, mihi. Si domi meæ epuleris, palato meo servis; si in tua, tuo.

Tertia: domus mea mihi propria est, aliorum vero aliena; quare quantum præstat proprium alieno, tantum præstat manere domi, quàm foris versari: unde tritum est illud Belgarum:

Oost West t'huys Best.

Quarta: domi cellam habes, in qua separatus ab hominum fabulis moribusque operam des sapientiæ, tibique vaces et Deo. Quocirca cella S. Bernardo visa est esse cœlum, talisque omnibus cellicolis, imo cœlicolis videtur.

Quinta: foris in conviviis facile exceditur in cibis delicatis, garrulitate, detractione, ira, invidia, tristitia, etc.; quæ omnia vitat, qui domi manet.

Sexta: peregrini peregre multa pati, multaque improperia et convicia (quæ explicat in sequentibus) sustinere coguntur, à quibus immunis est domus suæ custos. Sane Seneca in Proverbiis non dubitabat dicere: *Cui nusquam domus est, sine sepulcro est mortuus.* Et: *Exsilium patitur qui se patriæ denegat.*

Hinc vetus fuit unius è septuag. Interpretibus n. 42. gnome, uti refert Aristæas in eorum historia: *Patriæ cultor fugiet peregrinationem.* Hæc enim multam in itineribus fatigationem, in hospitiis verecundiam et pavorem, in periculis sollicitudinem et angorem affert. Quin et Diogenes Cynicus invitatus à Cratero Alexandri Magni præfecto: *Malo,* inquit, *Athenis salem lingere, quàm apud Craterum opipara frui mensa.* Plutarch. in Lacon. narrat Laconibus peregrinari concessum non fuisse, ne morum peregrinorum vitæque compositæ contagium contraherent. Quin et peregrinos urbe exegisse, ne paulatim inundantes, mali cujuspiam civibus existerent magistri. Quemlibet autem civem, qui filios non juxta patrios ritus instituisset, jure civium privasse. Idem faciunt etiamnum Sinæ. Denique

Cœlum, non animum mutant, qui trans mare currunt.

30. Minimum pro magno placeat tibi; et improperium peregrinationis non audies.] Ita Romana. Quare minus recte Jansenius et alii legunt: *Super minimum et magnum placeat tibi.* Hæc enim lectio est obscurior, etsi eòdem redeat; sensus enim est, q. d. Sive parva, sive magna domi habeas; sive parva, sive magna sit domus, ea contentus sis, ea delecteris. Complut. *Super parva et magna* (id est, super parvas res æque ac super magnas) *complacentiam habe, et improperium domus tuæ non audies;* Tigurina: *Parvis æque ac magnis contentus sis, ut ne tibi domicilium exprobrari audias;* quod scilicet alienum aucuperis, relicto proprio; ut herus domus tibi exprobret se tibi gratiam facere, quod te sua domo, tecto et mensa suscipiat. Huc facit illud:

Serviet æternum, qui parvo nesciet uti.

Idem significat nostra Latina Vulgata, q. d. *Minimum pro magno placeat tibi,* id est, minimo domi tuæ contentus esto præ magno, quod peregrinans foris haberes, sed cum improperio. Indigenæ enim sæpe hospitibus improperant, quod sint peregrini, barbari, inculti, inciviles, rudes, extorres, pauperes, mendici, etc. Unde idipsum explicans subdit: *Vita nequam hospitandi, etc.* Aliter Syrus: *Cum multo, et cum pauco, nemo scit* (scit nemo an inquilinus multum, an

parum domi habeat); *et quid facit intra domum suam nemo videt.*

31. VITA NEQUAM HOSPITANDI DE DOMO IN DOMUM; ET UBI HOSPITABITUR, NON FIDUCIALITER AGET, NEC APERIET OS.] Est hyperbaton, quod sic ordina et explica, q. d. *Vita hospitandi* nunc in hac, nunc in alia domo, ac de domo in domum migrandi, est *nequam*, id est, misera et calamitosa; quia in ea peregrinus, ubicumque hospitetur, *non* audet libere et *fiducialiter* agere et loqui, ne ab indigenis rideatur, vexetur, spolietur, verberetur, incarceretur. Ergo, si *non bene pro toto libertas venditur auro*, nec vendi debet pro epulis quantumlibet splendidis. Hæc maxime vera erant apud Judæos, qui, cum mercium aut negotiorum causa alias provincias peragrarent, sæpe apud suæ gentis et religionis homines, puta Judæos, diversari non poterant (esto id cuperent et satagerent, ut patet Actor. 10. 6.); quare apud Gentiles Judæis infensos divertere cogebantur, à quibus multas sannas et scommata audire et perpeti necesse erat; hi enim Judæos vocabant verpos, recutitos, apellas, etc. Unde Tigurina vertit: *Vita misera est* ex alia in aliam domum migratio; nam ubi eris inquilinus, non audebis hiscere; Syrus: *Vita mala de domo in domum, et adversus judicia magna non poterit aperire os suum.*

Hinc illæ veterum gnomæ: *Domi manere oportet belle fortunatum. Domi habet; domi nascitur. Domi conjecturam facere. Domi judicium. Domi inspicere. Domi leones; foris cervi aut vulpeculæ. Domi nobilis. Domi pugnans more galli. Domus amica, domus optima. Domi manendum est, cui fata sunt prospera.* Nusquam enim commodius, nusquam liberius, nusquam securius, nusquam lætius homini vivere contingit quàm domi; perinde ac testudo ubi collecta est intra suum tegmen, tuta est ad omnes ictus; ubi vero exerit partes aliquas, quodcumque nudavit, infirmum et plagæ obnoxium est. Quocirca Caius Juriscons. Pandect. lib. 4. tit. De in jus vocando: *Plerique*, inquit, *putaverunt nullum de domo sua in jus vocari licere; quia domus tutissimum cuique refugium ac receptaculum est; eumque, qui inde in jus vocaret, vim inferre videri.* Qui ergo sibi sufficit, domi maneat; qui vero eget, peregrinando rem quærat, ac fortunæ experiatur aleam; uti Romam multos egentes peregrinari cernimus, sed ex centum vix unum qui rem suam faciat; de cæteris illud vulgo tritum fieri quotidie intuemur: *Magister in artibus in Romana curia cocus, et ex gratia speciali morietur in hospitali.* Quocirca Seneca in Medea act. 1. ex ejus persona, hoc velut summum malorum imprecatur:

> Vivat, per urbes erret ignotas, egens,
> Exsul, pavens, invisus, incerti laris.

Et Ovid. in Ibin:

> Exsul, inops erres, alienaque limina lustres.

Et Euripides in Phœnissis:

> Et quid? carere patria magnum est malum?
> Vel maximum; et re gravius est quàm dicitur.

Unde hæc fuit pœna scelerato Caino à Deo inflicta, Genes. 4. 12: *Vagus et profugus eris super terram;* et Judæis Christicidis psal. 108. 10: *Nutantes transferantur filii ejus, et mendicent, et ejiciantur de habitationibus suis.* Hinc *hospes*, ait S. Isidor. lib. 10. Origin. dicitur quasi *ostiis pedes* inferens, alienis scilicet, velut egens et peregrinus. Significanter et nervose Menander:

> Domi, *inquit*, manere oportet, ac manere liberum;
> Aut non amplius vivere illum, qui vere beatus est.

Et Sophocles in Tereo: *Domi manebit vir vere beatus.* Divinius Salomon Proverb. 27. 8: *Sicut avis, inquit, transvolans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.* Ubi rursus hac de re dicam. Tritum est illud:

> Si qua sede sedes, hæc sit tibi commoda sedes:
> Illa sede sede, nec ab illa sede recede.

Intellige hæc de iis qui, ob paupertatem aliamve miseriam vel necessitatem, coguntur mutare hospitia, et hospitari de domo in domum. Nam qui id faciunt voluntarie ex electione paupertatis, vel apostolatus, et prædicationis Evangelicæ, ac studio perfectionis, ut mentem avellant à terra, eamque defigant in cœlo, non sunt miseri, sed sancti, excelsi et felices. Hi enim quasi Cosmopolitæ dicunt cum Apostolo: *Nostra conversatio in cœlis est.* Et: *Fratres, jam non estis hospites et advenæ, sed cives sanctorum, et domestici Dei,* Ephes. 2. 19. Hi enim sunt hospites terræ, sed cives cœli. Ita Apostoli ibant de domo in domum, de urbe in urbem, de provincia in provinciam, ut spargerent toto orbe Evangelium, et fidem cultumque Christi. Ita S. Hilarion migrabat de loco in locum, ut fugeret hominum visitationes et laudes, teste S. Hieron. in ejus Vita. Nimirum

> Omne solum forti patria est, ceu piscibus æquor.

Et: *Fideli totus mundus diversorium est.* Quocirca cum primi Franciscani è suis monasteriis pellerentur à Frederico II. Imp. persecutore Ecclesiæ, atque hac de re quererentur apud B. Ægidium unum è primis S. Francisci sociis, ille leniter eos redarguit, aut potius consolatus est, dicens minus recte eos de Frederico queri, neque enim è sua terra eos potuisse ejici à Frederico, qui terram nullam habent in terra: *Veri, inquit, fratres Minores extra seculum facti, ubi vivant in seculo, non curant, neque locum ullum suum possunt appellare; ubique fratri Minori patria est, qui propriam nullam habet in mundo. Peccastis itaque, fratres, in magnum peccatorem Fredericum mentiendo; plus enim vobis contulit quàm abstulit; meriti causam addidit, patriam non subtraxit.* Ita habent Acta ejus et Annales Minorum, auctore Luca Waddingo anno Domini 1238. Vide homil. S. Bernardi de peregrino mortuo et crucifixo, quisquis perfectionis hujus es avidus. Dux et choragus horum fuit S. Alexius, qui amore Dei et cœli, relicta sponsa, matre, patre, domo, nobilitate, opibus, peregrinatus est per septemdecim annos mendicando; totidem in paterna domo quasi peregrinus et pauper, soli Deo notus delituit, ac mundo illudens, de eo miro virtutis exemplo triumphavit.

Symbolice, Hugo hæc applicat iis qui nulli certæ scientiæ se addicunt, séd per omnes vagantur, ex singulis aliquid delibantes. Hi enim ubique peregrini sunt, nusquam domi, quia in nulla scientia versati; et ex partibus singulis aliquid assequuntur, sed ex toto nihil; semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, ut ait Apost.: *Vita nequam*, ait, *hospitandi de domo in domum, id est, de facultate in fa-*

cultatem, de libro in librum; quælibet enim facultas una domus est; quilibet etiam liber Theologiæ una domus est. Unde suggillat hîc Auctor multos, qui imperfecte, insufficienter et malo modo addiscunt, modo ad domum Aristotelis, modo ad domum Hippocratis, modo ad domum Justiniani, modo ad domum Gratiani, modo ad domum Moysi, modo ad domum Pauli et Petri, vel Christi currunt, et in nulla habitant. Idem à pari applices iis qui nulli certæ occupationi, statui, virtuti se addicunt, sed per omnia vagantur.

32. 33. 34. HOSPITABITUR, ET PASCET, ET POTABIT INGRATOS, ET AD HÆC AMARA AUDIET : TRANSI, HOSPES, ET ORNA MENSAM : ET QUÆ IN MANU HABES, CIBA CÆTEROS. EXI A FACIE HONORIS AMICORUM MEORUM : NECESSITUDINE DOMUS MEÆ HOSPITIO MIHI FACTUS EST FRATER.] Est mimesis. Imitatur enim et exprimit mores, sensa et improperia, quæ hospes et peregrinus foris ab incola et hero domus audire, sustinere et devorare cogitur, q. d. Peregrinus hospitabitur et hospitio excipietur ab indigena et hero domus; sed pro antidoro cogetur eum ejusque uxorem pascere quasi ex debito; ideoque ingratos eos sentiet, ab eisque *amara*, græce πικρα, id est acerba et dura audiet. Dicent enim ei quasi famulo : *Transi, hospes*, id est, surge, ô hospes, è sede vel lecto, in quo ex itinere fatigatus conquiescis : surge, inquam, ut nobis non tantum famuleris, sed et mensam instruas : ex iis *quæ in manu habes*, id est, ex iis quæ pro viatico in pera vel mantica tecum defers, *ciba cæteros* indigenas domus meæ, ut hospitio hanc non gratiam, sed mercedem, imo pretium rependas. Atque ubi omnia, quæ pro viatico deferebat, in domesticos distribuerit, nihilque amplius quod det habuerit; ablegabit, imo domo sua impudenter extrudet eum herus, eique dicet : *Exi à facie honoris amicorum meorum*, q. d. Honorati amici mihi supervenere hospites, qui amplum ad digne hospitandum locum requirunt; eorum ergo faciem et personam reveritus, cede eis hospitium, et exi, aliòque commigra. Unde Tigur. vertit : *Cede præsenti magnificentiæ*, idque *necessitudine*, id est ex necessitate *domus meæ*, q. d. Necessitas excipiendi amicos supervenientes cogit me tibi dicere : Exi, quia domus mea tantis amicis ad hospitandum est necessaria. Hoc enim significat Græcum χρεια της οικιας, id est, *opus est mihi domo.* Nam *hospitio mihi factus est frater*, q. d. Frater, quem amice et splendide ut fratrem excipere debeo, hospes mihi factus, hospitio toto indiget : duxit enim secum multos asseclas, amicos et famulos. Unde ex Græco sic clare vertas : *Hospitio excipies, et potum præbebis* εις αχαριςα, id est, *ad nullam gratiam*, vel *ad ingrata* (Noster vertit *ingratis*); *et præter hæc acerba audies : Ades, peregrine, instrue mensam, et si quid in manu habes, ciba me : exito, peregrine, à persona* (προσωπον enim personam et faciem significat) *gloriosa : opus est domo : hospes mihi frater est.*

Ubi nota : Pro passivo *hospitabitur*, græce est activum ξενισεις, id est, hospitio excipies. Unde Rabanus legit, *hospitabit*; Tigurina : *Hospitio, cibo atque potu excipies ingratos.* Verum melius Noster vertit, *hospitabitur* : agitur enim de peregrino qui foris hospitatur, non autem alios hospitio excipit. Unde et Rabanus, etsi legat *hospitabit*, passive tamen explicat per *hospitabitur.* Ait enim, *hospitabit, videlicet in aliena domo ingrate susceptus, edit et bibit, et semper adversa pertimescit, sæpe ab alterius lingua irritatus improperium audit.* Huc facit adagium Theopompi : *Veniat, qui proderit hospes.* Et illud Ovidii :

> Ipse licet Musis venias comitatus, Homere,
> Si nihil attuleris, ibis, Homere, foras.

Porro Syrus ita vertit : *Peregrinus es, et bibis opprobrium, et post hæc audies amara : Peregrinus es, transi, præpara mensam, et comede id quod est coram te : exi ab honore : viator enim supervenit mihi.*

Symbolice, hîc vivum datur symbolum et schema mundanorum et mundi : omnes enim peregrini et advenæ sumus in mundo, et mundus ut infidus et fallax domus suæ, puta terræ, herus nos excipit primo blande, deinde sensim rebus omnibus spoliat, ac plane in morte depeculatur, nudosque extrudit in aliam regionem ubi domus æterna nos manet, vel in cœlo, vel in gehenna. Quare mundus in vita nobis dicit : *Transi, hospes; orna mensam;* quia consumit omnes nostras opes, facultates et vires. In morte vero dicit : *Exi à facie honoris amicorum meorum;* quia nos è mundo expellit, omniaque nostra transfert ad alios qui subnascuntur, eisdem in vita æque ac in morte similiter facturus. Quæ omnia duabus insignibus parabolis repræsentat Josaphat regi Barlaam Anachoreta apud Damascen. in histor. cap. 13 et 14. Quocirca vere Nazianz. in Monostichis : *Omnem*, inquit, *exhibe hospiti honorem, cum hospes ipse sis.*

Tropolog. S. Gregor. lib. 32. moral. c. 10. hæc applicat hypocritis, qui sanctitatem simulant, ut sanctitatis favore vallentur : *Transi, hospes, et orna mensam. Transeundo namque hospes,* inquit, *ornare mensam dicitur; quia si ad altare Dei quis positus per bona opera propriam gloriam quærit, et de ostentatione sanctitatis ejus laus altaris extenditur, et ipse tamen apud Deum in numero civium non habetur. Aliis ejus opinio proficit, et tamen à Deo extraneus ipse pertransit. Mensam itaque transeundo decoravit, quia stare ad sacra noluit, qui per omne, quod agere studuit, ad humanas laudes mente decurrit.*

Rursum tropol. hæc omnia iis qui ob collocutionem aut occupationem non necessariam, orationem, psalmodiam aut lectionem ab hora sibi destinata dimovent cum ejus damno et injuria, recte adaptat noster Alvarez de Paz de Vita spirit. lib. 5. p. 3. Tales enim Deum quasi hospitio mentis suæ dimittunt vel ejiciunt, ut mundum, et non raro diabolum intromittant.

35. GRAVIA HÆC HOMINI HABENTI SENSUM : CORREPTIO DOMUS, ET IMPROPERIUM FENERATORIS.] q. d. Hæc improperia, quæ dixi, gravia et acerba sunt *homini habenti sensum*, id est, sensato et prudenti, nimirum Primo, gravis ei est *correptio domus*, dum scilicet hospes ab hero domus, apud quem hospitatur, audit dura : *Transi, hospes, et orna mensam, etc. exi à facie honoris amicorum.* Secundo, grave est *improperium feneratoris*, quo scilicet *fenerator*, id est, mutuans illi, cui dat mutuum, exprobrat paupertatem, ingratitudinem, negligentiam, etc. ob mutuatam illi à se pecuniam. Minus recte Lyran. *feneratorem* hîc interpretatur herum domus. Herum enim dici feneratorem, eo quod vendat hospitibus res suas secundum cursum communem hospitum ultra justum pretium. *Feneratorem* enim priori parte capitis non alium

intellexit Siracides, quam eum qui sua dat mutuo. Unde clare Tigurina vertit : *Gravia sunt hæc homini mentem habenti, objectatio domus, et creditoris sollicitatio ;* Syrus : *Gravia hæc viro sapienti, objurgatio, et usura et fenus fenerantium.* Addit Syrus sententiam pulchram et piam, quæ sic habet : *Valde valde da pauperi, et de eo quod est in manu tua, ciba illum. Si nudus est, vesti eum : quia caro tua est pauper, et Deo ipsi feneraris, et ipse reddet tibi septuplum.* Hinc magnus ille S. Euthymius moriturus discipulis suis ait : *Hoc ultimum vobis adjicio mandatum : Nunquam iis qui adveniunt occludatur janua ; sed sit semper aperta cuivis viatori, et ad excipiendum paratissima. Quin etiam ipsum tectum sit vobis commune hospitibus et transeuntibus, et ea quæ habetis egenis proponantur communia. Sic enim copiosam suppeditationem à superis consequemini.* Hæc ejus cycnea fuit vox ; nam paulo post post longos agones placide obdormivit in Domino anno Christi 472. ætatis 99. Leonis Imper. 16. die 20. Januarii. Ita Cyrillus in ejus Vita, et ex eo Baron. Plura de hospitibus et hospitalitate dixi Hebr. 13. 2. et alibi.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AGIT PRIMO, DE RECTA FILIORUM INSTITUTIONE ET CASTIGATIONE, EJUSQUE FRUCTU, AC, SI OMITTATUR, DAMNO, USQUE AD V. 14. INDE SECUNDO, AGIT DE BONO SANITATIS USQUE AD V. 22 ; TERTIO, USQUE AD FINEM CAPITIS, AGIT DE BONO LÆTITIÆ ET MALO TRISTITIÆ. UNDE NONNULLI GRÆCI CODICES PRIMÆ PARTI HUNC PRÆFIGUNT TITULUM, περι τεκνων, ID EST, DE LIBERIS : SECUNDO περι υγειας, ID EST, DE SANITATE.

1. Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella, ut lætetur in novissimo suo,
et non palpet proximorum ostia. 2. Qui docet filium suum, laudabitur in
illo, et in medio domesticorum in illo gloriabitur. 3. Qui docet filium suum,
in zelum mittit inimicum, et in medio amicorum gloriabitur in illo.
4. Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus : similem enim reli-
quit sibi post se. 5. In vita sua vidit, et lætatus est in illo : in obitu suo
non est contristatus, nec confusus est coram inimicis. 6. Reliquit enim
defensorem domus contra inimicos, et amicis reddentem gratiam. 7. Pro animabus filiorum
colligabit vulnera sua, et super omnem vocem turbabuntur viscera ejus. 8. Equus indomitus
evadit durus, et filius remissus evadet præceps. 9. Lacta filium, et paventem te faciet : lude
cum eo, et contristabit te. 10. Non corrideas illi, ne doleas, et in novissimo obstupescent
dentes tui. 11. Non des illi potestatem in juventute, et ne despicias cogitatus illius. 12. Curva
cervicem ejus in juventute, et tunde latera ejus dum infans est, ne forte induret, et non credat
tibi, et erit tibi dolor animæ. 13. Doce filium tuum, et operare in illo, ne in turpitudinem
illius offendas. 14. Melior est pauper sanus, et fortis viribus, quam dives imbecillis et fla-
gellatus malitia. 15. Salus animæ in sanctitate justitiæ, melior est omni auro et argento ; et
corpus validum, quam census immensus. 16. Non est census super censum salutis corporis : et
non est oblectamentum super cordis gaudium. 17. Melior est mors quam vita amara ; et requies
æterna quam languor perseverans. 18. Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epu-
larum circumpositæ sepulcro. 19. Quid proderit libatio idolo? nec enim manducabit, nec odo-
rabit : 20. sic qui effugatur à Domino, portans mercedes iniquitatis : 21. videns oculis, et
ingemiscens, sicut spado complectens virginem, et suspirans.

Transit à sanitate ad lætitiam congruo ordine : quia lætitia maxime tuetur et fovet sanitatem tum corporis, tum animæ, sicut eamdem destruit tristitia. Ita Lyranus.

22. Tristitiam non des animæ tuæ, et non affligas temetipsum in consilio tuo. 23. Jucun-
ditas cordis hæc est vita hominis, et thesaurus sine defectione sanctitatis : et exsultatio viri est

longævitas. 24. Miserere animæ tuæ placens Deo, et contine : congrega cor tuum in sanctitate ejus, et tristitiam longe repelle à te. 25. Multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in illa. 26. Zelus et iracundia minuunt dies, et ante tempus senectam adducet cogitatus. 27. Splendidum cor et bonum in epulis est : epulæ enim illius diligenter fiunt.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. QUI DILIGIT FILIUM SUUM, ASSIDUAT ILLI FLAGELLA, UT LÆTETUR IN NOVISSIMO SUO, ET NON PALPET PROXIMORUM OSTIA.] Græca omittunt ultimam partem, sicque concise habent : *Qui filium suum amat, assidue ipsum castigat, ut lætetur extremo ejus;* Tigurina : *Qui filium suum amat, crebris flagellis eum appetit, ut ad extremum sibi sit lætitiæ;* Syrus : *Qui diligit filium, iterabit flagella ejus, ut lætetur in novissimo ejus.* Parentes, qui carnaliter et stulte amant proles, non audent eas peccantes castigare, sed omnia eis condonant et indulgent : quo fit, ut filii fiant audaces, immorigeri, luxuriosi, rixosi, ac tandem in gravia mala, adeoque in mortem infamem et probrosam incidant; quæ parentibus summum dolorem æque ac ignominiam afferant : quos proinde serio, sed sero, pœnitet hujus suæ nimiæ in filios indulgentiæ, eamque vident reipsa non amorem et beneficium, sed odium et maleficium filiis exstitisse. Quare parentes, qui sapiunt, quique vero et prudenti amore filios diligunt, hi eos assidue castigant, non tantum verbis objurgando, sed et verberibus virgisque flagellando. Ratio est, quod *stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinæ fugabit eam*, Proverb. 22. 15. Pueri enim ob defectum rationis et judicii, obque vivaces spiritus et ebullientem sanguinem, pleni sunt concupiscentiis et desideriis noxiis, suntque sicut animalia, v. g. sicut petulci hœdi, lascivientes, cornupetentes, omniaque miscentes et confundentes. Quare sicut animalia, ut boves et equi, non aguntur verbo, sed calcari punguntur et stimulo, ut recta incedant ad nutum sessoris vel aurigæ : ita pariter pueri lascivientes non tam verbo quam virga et flagello castigandi sunt, ut innatam petulantiam et concupiscentiam refrenare discant. Fructum subdit duplicem : Primum, *ut lætetur*, tum parens, tum potius ipse filius, *in novissimo suo*, q. d. Filius flagellatus dolebit initio et flebit ; at in fine videns flagellationis fructum, scilicet se per eam dedidicisse pueriles pravosque mores, ac induisse viriles et sanctos, mirifice gaudebit et lætabitur, agetque gratias parentibus, qui eum castigarunt, itaque ad frugem et virtutem perduxerunt. Secundum, securitatem à mendicitate : unde ait : *Et non palpet ostia*, q. d. Si eum non castiges, fiet otiosus et deses, indeque pauper effectus cogetur mendicare : ac, quia id eum facere pudebit per diem, mendicabit sub vesperam et noctem in tenebris, ne agnoscatur : quare tunc per caliginem palpando quæret proximorum ostia, ut ea pulsans mendicet stipem. Ut ergo *non palpet* ea, nec mendicet, castiga filium, ac doce eum non otiari, sed laborare, ut labore manuum sibi victum comparet. Ubi nota (ait Palacius) legem Domini fuisse Deut. 15. 4. ne quis inter Judæos esset mendicus : at nihilominus multi egestate compulsi mendicabant : mendicabant autem more nostro, non canendo, ut Germani, sed ostia palpando et pulsando, uti nos Hispani. Hæc Palacius leviuscule.

Quocirca sapientes omnium gentium et temporum censuerunt, non tantum ad domus, sed et ad totius reipub. incolumitatem necessum esse, ut parentes bene filios educent, corrigant et castigent, ne evadant fures, adulteri, homicidæ, itaque remp. turbent et evertant. Ita Salomon in Proverbiis idipsum crebro inculcat, ut cap. 23. 13 : *Noli subtrahere à puero disciplinam : si enim percusseris eum virga, non morietur. Tu virga percuties eum : et animam ejus de inferno liberabis.* Vide eum toto cap. 3. 4 et 5. Pater ergo imitetur Deum Patrem, qui suos fideles et filios multis tribulationibus castigat et perficit : *Quem enim diligit Dominus, corripit : et quasi pater in filio complacet sibi*, Proverb. 3. 12. S. Paulus Ephes. 6. 4 : *Et vos, patres*, inquit, *nolite ad iracundiam provocare filios vestros : sed educate illos in disciplina et correptione Domini.*

S. Chrysost. homil. 9. in 1. Timoth. 2. docet parentibus nullam majorem curam esse debere, quam ut filios recte educent, et bonis pædagogis assignent, qui eorum mores ad omnem honestatem efforment. Causamque dat, dicens : *Nulla nobis possessio, nullus fundus æque nobis gratus et charus esse debet; quippe hæc omnia filiis quæruntur.* Idem docet S. Hieron. Epist. ad Gaudentium.

Plato bonam filiorum educationem ponit bonæ reip. fundamentum, imo seminarium. Unde l. 2. de Repub. : *Puerilis institutio*, ait, *est maximi momenti ad universam vitam recte instituendam.* Et lib. 7 : *Ejus reip. quæ felix esse volet, magistratus in veri Dei et veri boni cognitione edocento r prima statim ab infantia, artesque omnes ad eam primariam scientiam ediscendam necessariæ, eidem adhuc adolescenti traduntor.* Idem lib. 6. de Legibus : *Adolescentiæ*, inquit, *recta institutio est publicorum negotiorum omnium maxime serium.* Rursum lib. 4. de Republ. : *Magistratus etiam summi est, prospicere ut pueri et juvenes honeste et sancte à prima ætate et infantia instituantur.* Idem in Alcibiade primo narrat, filios regum Persarum, cum ad decimum quartum ætatis annum pervenissent, commendatos fuisse curæ regiorum pædagogorum, qui ex omnibus Persis seligebantur, ac quatuor erant : unus sapientissimus, alter justissimus, tertius temperatissimus, quartus fortissimus. Primus docebat regis filium ea quæ erant cultus divini ; secundus instillabat, ut per omnem vitam esset verax ; tertius, ne ulla cupiditate vinci se sineret, sed disceret rex esse sui, gulæque ac cæteris animi affectibus imperare ; quartus impa-

vidum illum ac intrepidum reddebat, nequando quippiam metuens servus fieret.

Aristot. lib. 6. Polit. cap. 1. In civitate, inquit, primam et maximam curam esse oportet in erudienda juventute; qua sublata, pereat respubl. necesse est. Hac de causa Aristoteles ipse datus est magister Alexandro Magno à Philippo patre, qui sibi hoc nomine mire congratulatus est, teste Gellio lib. 9. cap. 3.

Plutarchus Trajani Imper. præceptor aureum scripsit librum de Educatione liberorum, in quo inter cætera ait: *Sicut infantium membra simul ac nati sunt, formari componique debent, ut recta minimeque obliqua fiant: ita puerorum mores principio apte concinneque fingere convenit. Illa enim novella ætas ad fingendum facilis et tenera est, et illorum animis, dum molles adhuc existunt, disciplinæ melius instillantur; difficilius autem, quæ dura sunt, molliuntur: sicut enim sigilla mollibus imprimuntur ceris, ita et doctrinæ, dum puerilis animus est, insculpuntur.* Juxta illud Horatii:

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Et illud Phocylidis:

Dum tener est gnatus, generosos instrue mores.

Cicero lib. 2. de Officiis docet, *Nullum munus reip. afferri majus meliusve posse, quam si doceamus et erudiamus juventutem iis præsertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnibus opibus refrenanda et coercenda sit.* Idem docet Xenophon in Pædia Cyri.

Exempla illustria sunt. Heli, quia Ophni et Phinees filios non castigavit, vita et pontificatu excidit, 1. Reg. 2. Constantinus Magnus, dispertito inter filios Imperio, eos pietate probisque moribus tum per se, tum per magistros optime instituit, uti narrat Euseb. lib. 4. de Vita Constant. cap. 51 et 52. Carolus Magnus maxima cura educavit suos filios et filias, uti refert Æmilius lib. 2. cap. 10. Idem fecit Theodosius, qui Arcadio et Honorio filiis magistrum dedit Arsenium, qui ob vitæ sublimitatem ab Ecclesia inter Sanctos relatus est. Ita Niceph. lib. 22. cap. 33. et lib. 14. cap. 2. S. Blancha mater S. Ludovicum filium sua institutione sanctum effecit, uti et S. Monica S. Augustinum.

Ex adverso prava institutio pueri Juliani, postea Imperatoris, eum Apostatam reddidit. Sic et Justina Valentinianum filium Imper. impietate Ariana imbuit. Andronicus Junior ob non castigatos ejus in pueritia mores, ad tantam licentiam evasit, ut Andronicum avum imperio deturbarit, teste Gregor. lib. 8. Formidabile est exemplum pueri quinquennis, qui cum blasphemare consuesset, nec à patre castigaretur, è sinu patris à dæmone abreptus est ad tartara, uti narrat S. Gregor. 4. Dialog. 18. Verum nullum illustrius est exemplum, quantum possit mala vel bona educatio parentum, quam S. Wenceslai, quem avia Ludmilla religiosa mulier educans à puero, regem sanctum, imo Martyrem effecit; et fratris ejus Boleslai, qui à Drahomira matre impia impie educatus, sacrilegus et parricida evasit. Nam fratrem Wenceslaum occidit, ejusque regnum, Bohemiam, inquam, occupavit et tyrannice administravit, uti habet Vita S. Wenceslai, Dubravius et alii.

Idipsum Lycurgus repræsentavit Lacedæmoniis per duos catulos eadem matre progenitos, quorum alterum domi delicate nutriverat, alterum foras eductum venatione exercuerat. Eis enim coram populo proposuit delicias, simulque emisit leporem; mox, cum uterque raperetur ad assueta, alter ad escas, alter in leporem involavit. Ita Plutarch. in Lacon. Sapientius S. Hieron. ad Demetriadem: *Optime fit*, inquit, *ad institutionem morum: pueri quippe apti sunt: habent enim in se lentum quoddam et molle, quo formari queant, atque ad arbitrium volentis trahi, et in cunctis fere rebus, citius assuescit quod tenerum est; novellas adhuc et vix firmæ radicis arbusculas, dum ad omnem ductum sequaces sunt, in quamlibet partem flecti facile est; ipsa quoque litterarum studia teneris melius inseruntur ingeniis. Hoc etiam plurimum in vivendi rationem valet: dum adhuc mollis est ætas, et animus duci facilis, exercenda boni consuetudine, et jugi meditatione firmanda est.* Huc facit quod scribit S. Gregor. Nazianzenus Epist. 57. ad Eudoxiam: *Athenis*, inquit, *vetus lex erat, eaque meo quidem judicio præclarissime constituta, ut adolescentes, cum pubertatis annos attigissent, ad artes ducerentur; ducerentur autem ad hunc modum. Cujuslibet artis instrumenta publice proponebantur, atque adolescentes ad ea adducebantur: quocumque autem delectari quemque contigisset, ad idque accurreret, hujus quoque artem edocebatur; quod videlicet ea ut plurimum recte succedant, quæ natura duce aggredimur; ac contra ea quæ invita natura suscipiuntur, spem frustrari soleant.*

2. Qui docet filium suum, laudabitur in illo, et in medio domesticorum in illo gloriabitur.] Tertius est hic fructus bonæ educationis et castigationis filiorum, quod nimirum parenti pariat apud vicinos et exteros laudem, lætitiam et gloriam. *Qui docet*, scilicet tam verberibus quam verbis; græce enim est ὁ παιδεύων, id est, qui erudit, castigat, disciplinat. Pro *laudabitur* Interpres in Græco legit αἰνήσεται; jam codices Romæ emendati legunt ὀνήσεται, id est, *juvabitur*, vel *lucrabitur*, id est, magnum ex illo lucrum percipiet; Complut. et alii legunt εὐφρανθήσεται, id est, *lætabitur*. Unde sic ex Græco vertas: *Qui castigat filium, lætabitur eo, et inter notos de eo gloriabitur*; Syrus: *Qui erudit filium suum, lætabitur in eo, et inter socios suos laudabitur in eo;* Tigurina: *Qui filium suum castigat, fruetur* (fructum et voluptatem capiet) *filio, et inter nobiles eo gloriabitur:* legit ὀνήσεται, quod tam vertas *fruetur*, quam *juvabitur* aut *lucrabitur*. Qui docet ergo et castigat filium, hic in eo *laudabitur*, id est, eo cum laude lætabitur et fruetur, ut de eo apud alios glorietur, ut sequitur. Hoc enim sensu sumitur sæpe in Script. τὸ *laudari*, ut: *In Domino laudabitur anima mea*, psalm. 33. 3. *Laudamini in nomine sancto ejus;* psalm. 104. 3: *In Deo laudabimur tota die;* psalm. 43. 9: *In Deo laudabo sermones meos*, psalm. 55. v. 5 et 11.

Huc facit proverbium Arabicum cent. 2. n. 22: *Scientia diadema est puero, et intellectus torques aureus.* Sapienter Seneca l. 2. de Ira: *Plurimum*, inquit, *proderit pueros statim salubriter institui; difficile autem est regimen, quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus.* Et post nonnulla: *Sic itaque inter utrumque regendus est, ut modo frenis utamur, modo stimulis.*

3. Qui docet filium suum, in zelum mittit

INIMICUM.] Græce παραζηλώσει, id est, ad æmulationem provocabit, in rivalitate opponet ei æmulum et rivalem, invidia ac dolore irritabit, invidentia quadam et zelotypia exstimulabit. Unde Syrus vertit : *Zelum quærit inimico suo.* Sic de Judæis idola pro Deo colentibus queritur, imo indignatur Deus, quasi honoris et divinitatis suæ zelotes per Mosen Deuter. 32. 16. dicens : *Provocaverunt* (græce παρεζήλωσαν, id est irritarunt, ad zelum et zelotypiam provocarunt) *eum in diis alienis, et in abominationibus ad iracundiam concitaverunt.* Et Paulus 1. Corinth. 10. 22 : *An æmulamur Dominum?* inquit, græce ἢ παραζηλοῦμεν τὸν κύριον, id est, *an Domino æmulum rivalemque opponimus?* dum scilicet mensæ Domini jungimus mensam dæmoniorum, puta esum idolothytorum ; sic enim Deo opponimus idolum, imo diabolum, quasi æmulum et rivalem. Unde Tigurina vertit : *Qui docet filium suum, quod urat inimicum suum, facit.* Uritur enim inimicus livore et invidia, dum videt et invidet æmulo suo tantum bonum, puta filium tam sapientem, tamque bonis moribus instructum et ornatum ; simulque dolet et timet, ne filius injurias patri à se illatas capessat et ulciscatur. Ex adverso IN MEDIO AMICORUM GLORIABITUR IN ILLO,] græce ἀγαλλιάσεται, id est *exsultabit in illo.* Quartus est hic fructus bonæ educationis filiorum, quod scilicet per eam confundantur inimici, gaudeant vero et exsultent pater et amici. Quare credibile est, ait Palacius, Christum inter Angelos cum voluptate gloriari, dum sua doctrina aliquem ex nobis vere sanctum efficit. Nam S. Paulus passim de Christianis à se eruditis gloriatur, dicens : *Vos estis gloria nostra et gaudium*, 1. Thessal. 2. 20 : Et : *Itaque, fratres mei charissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino*, Philip. 4. v. 1.

Porro quanta parentibus laus et gloria accedat ex bona institutione, probitate, doctrina et virtute filiorum, graphice depingit Seneca lib. 3. de Beneficiis cap. 31. ubi filium qui virtutibus sese excoluerat, patremque aluerat ad compensandum generationis beneficium, sic eumdem alloquentem inducit : *Non est bonum vivere, sed bene vivere. At bene vivo, sed potui et male. Ita hoc tantum est tuum, quod vivo. Si vitam imputas mihi per se nudam, egentem consilii, et id ut magnum bonum jactas, cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quam bonis artibus me studuisse, ut cursum ad rectum iter vitæ dirigerem; si bene vivo, in ipso beneficio majus quam quod dederas recepisti. Tu enim me mihi rudem et imperitum dedisti, ego tibi filium, qualem genuisse gauderes. Aluit me pater : si idem præsto, plus reddo, quia non tantum aluisse, sed à filio ali gaudet, et majorem ex animo meo, quam ex ipsa re percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum pervenerunt.* Deinde idipsum clare evincit ex gloria, quam parentibus et familiæ conciliant filii, cum virtute sua evadunt excelsi et celebres, vel in sapientia, vel in virtute, vel in principatu et regno : *Quid, si quis,* inquit, *per se in tantum processit, ut aut eloquentia per gentes innotesceret, aut justitia, aut bellicis rebus, et patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret, non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem et Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Cæteros enumerare longum est, qui vivunt ob nullam causam aliam quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Utrum majus beneficium dedit M. Agrippæ pater, nec post Agrippam quidem notus, an patri dedit Agrippa, navali corona insignis, unicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in urbe maxima opera excitavit, quæ et priorem magnificentiam vincerent, et nulla postea vincerentur? Utrum Octavius majus ullum beneficium dedit filio, an patri divus Augustus, quamvis illum umbra adoptivi patris abscondit? quantam cepisset voluptatem, si illum post debellata arma civilia vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci?*

4. MORTUUS EST PATER EJUS, ET QUASI NON EST MORTUUS (Syrus, *et idem est ac si non esset mortuus*) : SIMILEM ENIM RELIQUIT SIBI POST SE.] Quintus est hic fructus bonæ educationis, q. d. Homo ex instinctu naturæ appetit immortalitatem et æternitatem, nimirum, semper esse et vivere. At, cum hoc sit impossibile in se suaque persona, utpote quæ mortalis sit morique debeat, optat saltem, ut post mortem in alia persona sibi simili et conjunctissima, puta, in filio, sit superstes, vivat et propaget se, suisque nomen et memoriam. Quocirca generatio et bona educatio filiorum est remedium, imo species et imago resurrectionis et beatæ æternitatis ; pater enim moriens videtur resurgere in filio. Quocirca parentes optant ante filios, imo pro filiis mori, ut eos relinquant superstites, in iisque conserventur, vivant et propagentur ; filius enim bene à parente institutus parentis vitam, sapientiam et virtutem conservat, eumque facit quasi immortalem.

Nota est historia patris, qui cum filio ob crimen adjudicatus erat morti : dumque princeps sententiam molliret, unumque tantum plecti juberet, ac daret eis optionem eligendi, vel jaciendi sortem, uter plectendus esset ; mira inter utrumque fuit contentio, dum filius pro patre, pater pro filio mori percuperet. Sed vicit tandem pater, dictitans se, licet plecteretur, in filio tamen fore superstitem : at, si filius plecteretur, nullam sui, utpote senis brevique morituri, nec filii fore propaginem et memoriam : expedire ergo malleque se mori, ut filius sibi in vita maneret superstes. Motus princeps pietate amborum, vitam utrique condonavit.

Dicit ergo Siracides patrem ex bona educatione filii hunc fructum capere, quod, etsi moriatur ipse, videatur tamen non mori, eo quod relinquit filium quasi alterum se, sibi similem in virtute, utpote cui probos suos mores per bonam institutionem communicarit et impresserit. Secus est de improbis parentibus, vel probis, sed improbe aut negligenter filios educantibus. Hi enim, cum moriuntur, relinquunt filios; sed vel degeneres, vel sibi similes, improbos, qui ipsis probro erunt et infamiæ. Unde in iis eorum non virtus et fama, sed vitium et infamia, ad eorum perpetuam ignominiam, vivet et perennabit.

Idem tropol. verius est in bonis magistris, pastoribus, prædicatoribus, Superioribus. Hi enim post se relinquunt discipulos, quos Christo

genuerunt, quasi viva suæ virtutis testimonia et simulacra; uti S. Petrus reliquit Linum, Cletum, Clementem; S. Paulus Titum, Timotheum, Onesimum, Lucam; S. Joannes Prochorum, Ignatium, Polycarpum, etc.: *Successio enim filiorum sanctorum*, ait Rabanus, *qui post patres suos ex hac vita decedentes, bonum eorum studium in sancta religione et bona conversatione imitantur, mortuos parentes quasi redivivos exhibent, cum eorum doctrinam et disciplinam in suis dictis et factis omnibus servando manifeste declarant.* Hinc filius masculus hebr. vocatur זכר *zachar*, à *zacher*, id est, *memoria;* quod in filio patris post mortem perstet nomen et memoria. Vice versa feminæ hebr. נשים vocantur à נשה *nasca*, id est, *oblitus est;* quod in iis, præsertim si molliter et effeminate vivunt, patris nomen pereat, et memoria oblivioni tradatur. Hinc rursum filius ab Euripide vocatur *vitæ oculus :* suntque viri eruditi, qui filium dictum volunt quasi φιλιον, ob ingentem erga eum patris amorem, aut à Græco ὑιος per Æolicum digamma. Vide Tiraquellum præfat. in l. *Si unquam*, num. 11.

Quocirca docent Ethici et Jurisconsulti, quin et ipsa experientia, quod pater plus diligat filium quam seipsum. Unde Pacatus in Panegyrico Theodosii Imper. *Instituente*, inquit, *natura plus fere filios quam nosmetipsos diligimus.* Virginius apud Livium lib. 3. constanter asserit, sibi vitam filiæ suæ Virginiæ sua chariorem fuisse, si libere ac pudice ei vivere licitum fuisset. Aristot. lib. 8. Ethic. 12: *Æque*, inquit, *parentibus vita liberorum chara est atque sua.* Quocirca apud Quintilian. declam. 6. pater ille proclamat: *O quam grave est mori! quanto gravius, quod ego vivo superstes filii mei!* Idem declam. 11: Cum filii, inquit, pauperis ad supplicium peterentur, pater sese obtulit illos vicaria morte servaturus. Simile est, quod narrat Tiraquel. loco citato n. 8: *Accusabantur*, inquit, *pater et filius homicidii: certum enim erat alterum eorum id perpetrasse; sed uter id fecisset, incertum. Carolus II. Imperator jussit filium suspendi: quod intelligens pater, ut filium à morte vindicaret, ac in se pœnam converteret, sponte crimen confessus, ideoque suspensus est, liberato filio.* Quid mirum? David rex sanctus audiens mortem Absalomi filii sui, licet persecutoris et parricidæ, inconsolabiliter ejulans exclamabat: *Fili mi Absalom, Absalom fili mi : quis mihi tribuat ut moriar pro te, Absalom fili mi, fili mi Absalom?* 2. Reg. 18. 33. nimirum, ut canit Poeta,

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.

Hoc ita verum est in homine, ut idem pariter natura inseverit animalibus cunctis. Nam ut ait S. Ambros. lib. 6. Hexam. cap. 4: *Natura hoc bestiis infundit, ut catulos proprios ament, fetus suos diligant.* Et mox: *Quæ fera pro catulis non ipsa potissimum se offerat morti? Quæ fera suos, innumeris licet obsessa cuneis armatorum, non suis visceribus tegat? ingruat licet telorum seges, illa tamen parvulos suos muro sui corporis septos immunes præstat periculi.* Idipsum inductione et exemplis singularum ferarum demonstrat Philostratus lib. 2. cap. 7. Vitæ Apollonii Tyanei: *Nam elephantes flumen Indum transeuntes, suos pullos deferunt, vinculis, ne forte cadant, eos complexi. Ursi, licet feritate cæteras belluas superent, pro catulis tamen omnia faciunt. Itidem quoque faciunt lupi, rapinis tamen intenti; femina enim partus custodit, masculus autem pro catulorum salute cibos ad ipsam defert. Idem etiam pantheræ faciunt, quæ propter caliditatem matres fieri gaudent, et tunc maribus dominari volunt ac domui præsidere: mares vero patienter omnia sustinent propter catulorum amorem.* Et mox: *Tigris quoque insigni crudelitate animal, ad naves usque procedit, catulorum repetandorum gratia, illisque receptis cum gaudio abit: quod si, catulis ablatis, abeuntem navem aspiciat, mœsta in littore ululat, quandoque etiam ob doloris magnitudinem moritur. Aves quoque videmus pullorum causa multa facientes, velut aquilas et ciconias, quæ nunquam nidos exstruant quin lapides illis imponant. Hæc quidem à se aquilinum vocatum, illa vero lychniten appellatum, propterea quod facem adhibent, ut ova fetum producant, et serpentes nidis non appropinquent. Quod si maritimas etiam belluas consideremus, nemo admirabitur delphines suapte natura benignos, amare suos fetus. Balenas autem et phocas et cætera, quæ fetus viventes edunt, nemo contra non admirabitur. Cum ego*, inquit, *in Ægis insula viderim phocam à piscatoribus comprehensam, mortuum filium, quem in carcere (ut sic dicam) pepererat, ita deplorare, ut triduo à cibis abstinuerit, quamvis omnium belluarum voracissima sit. Balena autem faucibus filios abscondit, si quando majorem belluam fugere eos contigerit. Vipera etiam visa est serpentes, quos peperit, lingua lambere et quasi expolire.* Cumque Damis, cui Apollonius hæc recitarat, ex his laudare se diceret illud Euripidis: *Omnibus profecto hominibus filii sunt anima;* confestim subjunxit Apollonius, id sibi scite et sapienter dictum videri, sed verius multo et sapientius Euripidem dixisse, si de omnibus animalibus eamdem protulisset sententiam in hunc modum: *Cunctis animalibus filii sunt anima.* Hæc Philostratus.

Ratio est, quod filius sit portio corporis patris, ut ait Aristot. 5. Ethic. cap. 5. Pater ergo filium quasi suî partem, eamque meliorem, ideoque sibi superstitem plus seipso diligit. Imo pater et filius sunt tanquam unum corpus, unaque persona: hinc quod unus possidet, alter possidere censetur, ut aiunt Jurisconsulti, et inter eos Tiraquel. loco citato n. 15. Unde apud Saxonem in Histor. Danica lib. 7. dicit Sinaldus, suos ipsius liberos à se non esse diversos, seque ac filios unius hominis loco esse censendos, quibus velut unum corpus à natura tributum videatur. Et Paulus Castr. cons. 264. incip. *In præsenti causa*, col. 3. lib. 2. carnem filii ait esse velut carnem patris auctam: ita quidem ut, licet efficiatur novus homo propter novam animam, non tamen dicatur primus homo omnino exstinctus post mortem ipsius. Nam, ut ait Siracides, *similem reliquit sibi post se.* Hinc et S. Paulus Onesimum, quem in vinculis Christo genuerat, vocat *viscera sua* epist. ad Philemon. vers. 13: *Tu*, inquit, *illum ut mea viscera suscipe.* Ubi S. Hieron. *Liberos*, inquit, *appellat viscera parentum.*

Huc facit quod scribit Aristot. lib. 6. Histor. anim. cap. 19. agnos esse similes et concolores venæ, quæ est sub lingua arietis, à quo generantur. *Candidi*, inquit, *negrive efficiuntur fetus, si sub lingua arietis venæ nigræ aut candidæ habentur; cujus enim coloris sunt venæ, ejusdem et vellus est; varium etiam, si plures venarum*

colores sunt. Idem Aristotelem de more secutus, tradit Plinius lib. 8. cap. 47. Quo symbolo significavit natura, vel potius Deus naturæ auctor, bonum malumque colorem moralem (hoc est, virtutem et vitium) filiorum pendere ex institutione patris, quæ lingua sit. Hinc et ursi informem partum lingua formant, ait Plinius l. 8. cap. 26. unde S. Ambros. lib. 6. Hexam. c. 4: *Ursa,* inquit, *partus suos ad suî effingit similitudinem : tu filios tuos instituere similes tuî non potes ?* Hac de causa Eliseus ursos immisit in pueros male educatos, sibique illudentes : *Ascende, calve ;* ut parentes, qui ursos in filiorum efformatione imitari neglexerunt, eorumdem filiorum per ursos, velut lictores, laniatione puniret.

Mystice S. August. tract. 9. Contra Judæos, Pagan. et Arrian. hæc verba accipit de Christo, eaque torquet contra Arianos dicentes : *Major est Pater, minor est Filius. Has contumelias,* inquit, *nec homo quilibet sapiens libenter accipiat, qui filium meliorem seipso, aut parem habere contendit. Unde illud dictum propheticum : Lætatus est pater in filio sapiente : in vita sua vidit, et in obitu non est contristatus : mortuus enim est pater, et tanquam non sit mortuus. Quare non est mortuus ? similem enim reliquit pro se. Ecce Propheta dicit, sapientem filium hominis esse similem patri ; et tu, hæretice, audes dicere ipsam Sapientiam, Dei Filium, Patri esse dissimilem. Propheta dicit mortuum hominem patrem, in eo quod filium similem reliquit, vivere in filio : et tu audes ipsam sempiternam vitam, quæ est Dei Filius, separare ab illo qui nunquam moritur Patre ?*

5 et 6. IN VITA SUA VIDIT, ET LÆTATUS EST IN ILLO : IN OBITU SUO NON EST CONTRISTATUS, NEC CONFUSUS EST CORAM INIMICIS. RELIQUIT ENIM DEFENSOREM DOMUS CONTRA INIMICOS, ET AMICIS REDDENTEM GRATIAM.] Idem inculcat et exaggerat, scilicet perenne tum in vita, tum post mortem patri fore decus et gaudium ex filio bene instituto : eo quod ille domum sit defensurus contra inimicos, et amicis gratiam repensurus : quæ duo morituri maxime solent desiderare. Unde de talibus filiis canit Psaltes psal. 126 : *Beatus vir, qui implevit desiderium suum ex ipsis : non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta,* id est, in judicio : hoc enim olim peragebatur in portis urbium, ut libere exteri ad illud accedere possent. Tigurina vertit : *Vivus eum vidit, eoque lætatus est, et in morte sua non contristatus, nec pudore affectus coram inimicis. Adversus inimicos reliquit vindicem, et redditurum gratiam amicis.* Hæc veriora sunt in patribus et filiis spiritalibus tanto, quanto parentes animarum præstant parentibus corporum : hi in hora mortis et die judicii non confundentur coram inimicis, scilicet, dæmonibus, de neglecta filiorum educatione et salute ; sed Christo, B. Virgini et Sanctis gratias agendo, exsultabunt de eorum cura æque ac probitate. Ergo, inquit Palacius, si nulla ratio ad pietatem nos provocare posset, hæc una deberet : ut, scilicet, Christus olim mortuus vivat in nobis, et qui nos viderit, se Christum videre putet, juxta illud Pauli : *Glorificate et portate Deum in corpore vestro,* 1. Corinth. 6. 20. Porro Syrus vertit : *In vita sua vidit eum, et lætatus est : et in morte ejus* (vel potius *sua*) *non tædet eum. Amicis ejus reddit gratiam, et de hostibus sumit vindictam.*

Hac de causa gloria filiorum in Script. comparatur lucernæ, quia, sicut lucerna una ex alia accenditur : sic gloria filii resplendet ex gloria patris. Rursum, sicut lucerna continuo per partes sibi invicem jugiter succedentes ardet, ut eadem semper videatur esse lux : sic gloria familiæ per filios sibi succedentes perdurat, ut videatur idem esse homo œconomicus. Sic Salomon fuit lucerna Davidis, 3. Reg. 11. 36. Porro sicut lucernæ lux alitur oleo, quod tunditur ex oleis immaturis, teste Plinio lib. 15. cap. 3. sic gloria filii manat ex educatione et disciplina, quæ illi adhibetur à puero, antequam ad maturam perveniat ætatem, cum flecti nequit. Hoc est, quod ait Psaltes psal. 127 : *Filii tui sicut novellæ olivarum* (teneræ et immaturæ, tumque tundendæ et disciplina premendæ), *in circuitu mensæ tuæ.* De symbolo lucernæ plura dicam Proverb. 20. 20. Interim vide nostrum Martin. de Roa lib. 2. Singular. c. 16 et seq.

7. PRO ANIMABUS FILIORUM COLLIGABIT VULNERA SUA, ET SUPER OMNEM VOCEM TURBABUNTUR VISCERA EJUS.] Triplex hîc in Græcis est lectio : Compl. enim legunt περιψηκων υιον, id est, *abstergens* vel *abradens filium :* Romani vero legunt περιψυχων υιον, per υ, id est, *refrigerans filium :* Noster vero et alii per diæresin, vel potius dialysin, legunt περι ψυχων υιων, id est, *pro animabus filiorum.* Juxta primam lectionem sic vertas : *Qui filium suum abstergit* vel *abradit,* sicut lixivio defricantur et abraduntur maculæ è panno, ac lima abraditur ærugo ab auro, aut sicut pectine abraduntur furfures è capite, vel paleæ et stipites è lino dum pectine carminatur, q. d. Qui pectinat vel carminat filium, hoc est, qui eum corripit et castigat ; *hic colligabit* et curabit *vulnera sua,* vel *illius,* hoc est, medebitur morbis animi filii, æque ac suis angoribus et doloribus ; quos alioqui conciperet ex pravis moribus actibusque filii. Unde Tigurina vertit : *Qui mansuefacit filium, vulnera ipsius alligat et facit, ut ad vocem omnem expavescat medullitus,* ut, sicut equi tremunt flectuntque se ad vocem aurigæ : sic filius ad omnem patris vel monitorum vocem tremat, seque inflectat.

Juxta secundam lectionem sic vertas : *Refocillans filium obligabit vulnera ipsius, et ad omnem clamorem turbantur viscera ejus,* q. d. Qui nimis lenis est et indulgens erga filium, et non audeat eum castigare, hîc postea cogitur vulnera ipsius in rixa vel aliunde contracta obligare, atque in perpetua cura et anxietate, ne quid triste et funestum filio obveniat, versari ; adeo ut ad omnem clamorem turbetur timens, ne clamor ille contra filium, vel de filio ejus vulnerato vel occiso sit excitatus. Huic expositioni favet Syrus : *Qui, inquit, voluptuarium facit filium suum, multiplicabuntur vulnera ejus, et ad omnem ululatum levabit cor suum.*

Juxta tertiam lectionem, quæ Nostræ Vulgatæ est, sic primo, exponit Rabanus, et ex eo Glossa ac Lyran. q. d. Pater sinet se vulnerari, *suaque vulnera colligabit pro anima,* id est, vita et salute filiorum. Sic Paulus scribit Corinthiis suis in Christo filiis 2. Corinth. 12. 15 : *Ego autem libentissime impendam, et superimpendar ipse pro animabus vestris : licet plus vos diligens, minus diligar.*

Secundo, melius Palacius, q. d. Pater nihil verebitur filios vulnerare, eorumque vulnera colligare, cum id necesse erit ut eorum animas

salvet, ac ita eos erudire, ut ad patris vocem eorum viscera tremant. Pro *sua* enim græce est αὐτοῦ, quod tam *sua* quam *ipsius* significat; Noster legit αὐτῶν in plurali, id est, *ipsorum*, scilicet filiorum.

Tertio, idem Palacius, q. d. Pater non sit trux et sævus in filium: sed, si contingat eum flagellare et vulnerare pro ejus anima et vita; mox ejus vulnera colligabit et curabit, et ad omnem vocem planctus filii patris viscera turbabuntur. Ergo pater admonetur ut vulneret filium, sed benigne et clementer.

Quarto, Jansenius, q. d. Bonus pater *vulnera*, quæ et ipse in se frequenter suscipit et sentit, *pro animabus filiorum suorum*, dum scilicet in animo suo sæpe dolet, pro eis sollicitus est: hæc, inquam, vulnera sua ipse studebit colligare et curare, per disciplinam sollicite eis adhibitam; et cum indebito modo eos quid dicere vel clamare contigerit, ad *omnem* eorum *vocem* (græce βοή, id est clamorem) *turbabuntur viscera ejus*, hoc est, non dissimulabit, nec negligens erit, sed toto animo commovebitur sollicitus de correctione.

Quinto, plane et facile sic exponas, q. d. Bonus pater *pro animabus*, id est, ut salvet animas filiorum, *colligabit vulnera sua*, id est *illorum*, scilicet filiorum, hoc est vulnera animæ, puta peccata et vitia filiorum curare et sanare conabitur; *et super omnem vocem*, id est, rumorem de filiorum scelere vel improbitate sparsum, commovebuntur et *turbabuntur viscera ejus*, ideoque malo mederi totis viribus sataget.

Symbolice noster Pineda lib. 1. de Rebus Salomon. cap. 15. hanc Siracidis sententiam explicat de cura, quæ infanti impenditur à parentibus. Quid enim, inquit, est frequens illa involvendi, evolvendi, ligandi, solvendi puerum cura et quotidiana repetitio, quam colligatio quædam et quasi curatio naturæ vulnerum, id est, incredibilis cujusdam infirmitatis et imbecillitatis? Quid aliud illa conturbatio viscerum ad omnem vocem pueri, quam ad omnem vagitum et lacrymulam parvuli parentum commotio, perturbatio, dolor, confusio? Quod si primam etiam hujus sententiæ partem ex Græco legas, *Refrigerans filium*, sive molliter tractans, sive abstergens; in infantiles sordes, et curam molliter tractandi infantilia membra recte convenit: ut opportune, æque ac verissime dictum sit Salomonem nutritum curis magnis.

8. EQUUS INDOMITUS EVADIT DURUS, ET FILIUS REMISSUS (græce ἀνειμένος, id est, sibi relictus, carens freno disciplinæ, dissolutus) EVADET PRÆCEPS.] Græce προαλής, id est, προπετής, hoc est, prosiliens, procax, effrenatus, citus, præproperus, temerarius, præceps, effusus, protervus, projectus, petulans, insolens, audax, impudens, contumax, improbus. Unde Tigurina vertit: *Equus indomitus evadet intractabilis, et filius dissolutus pervicaciam induet;* alii: *Equus, qui non domatur, evadit sævus* (uti videmus Romæ equos, quos vocant Barbaros, antequam domentur, adeo freni et sessoris impatientes, ut eum excutiant, vel in fossas præcipitent, et obvios quosque proterant): *et filius sibi relictus fit protervus;* Syrus: *Sicut pullus equinus effrenis, ita filius protervus, qui non obedit patri suo.* Nam, ut explicat Rabanus, *Sicut superbia equi indomiti in præcipitium prona est, ita lascivia filii indisciplinati in peccati ruinam proxima est.* Palacius: Si juvenci, inquit, petulantiam frenó non domueris, durum et intractabilem eum invenies: ita si filium voluntati suæ dimiseris, in omnia vitia se præcipitabit. Optime Jansenius: Sicut, inquit, equus qui frenis et calcaribus in juventute non domatur, à sua naturali ferocia et petulantia evadit durus et intractabilis: ita filius, qui in juventute solutus est à disciplina et castigatione, et dimittitur suæ naturali petulantiæ, evadit præceps, temerarius et audax ad omnia vitia, ita ut ab eis non facile postea revocari possit. Significat ergo, quod, quemadmodum equi frenis calcaribusque domantur, et tractabiles efficiuntur; ita pueri atque adolescentes optimis gravissimisque institutis, moribus, studiis, atque etiam verberibus ad modestiam et obedientiam sunt conformandi, juxta dogma Aristotel. lib. 3. Ethic. c. 12: *Quod turpia appetit*, inquit, *incrementumque magnum accipit, castigandum est ac temperandum: hujusmodi autem maxime est cupiditas et puer.* Hinc mystice S. Thom. 2. 2. q. 142. a. 2: *Concupiscentia*, inquit, *assimilatur puero quoad tria. Primo quidem, quantum ad id quod uterque appetit; sicut enim puer, ita et concupiscentia appetit aliquid turpe: cujus ratio est, quia pulchrum in rebus humanis attenditur prout aliquid est ordinatum secundum rationem. Unde Tullius de Offic. lib. 1. cap. de Temperantia, aliquantulum à principio: Pulchrum est, quod consentaneum est hominis excellentiæ in eo, in quo natura ejus à reliquis animantibus differt. Puer autem non attendit ad ordinem rationis, et similiter concupiscentia non audit rationem, ut dicitur lib. 7. Ethic. cap. 6. circa princip. Secundo, conveniunt quantum ad eventum. Puer enim si suæ voluntati dimittatur, crescit in propria voluntate. Unde Eccli. 30. dicitur: Equus indomitus evadit durus, et filius remissus evadit præceps: ita etiam et concupiscentia, si ei satisfiat, majus robur accipit. Unde Aug. dicit in 7. Confess. Dum servitur libidini, facta est consuetudo; et, dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Tertio, quantum ad remedium, quod utrique præbetur. Puer enim emendatur per hoc quod coercetur; unde dicitur Proverb. 23. Noli subtrahere à puero disciplinam, tu virga percuties eum, et animam ejus ab inferno liberabis. Et similiter dum concupiscentiæ resistitur, reducitur ad debitum honestatis modum. Et hoc est quod August. dicit in 7. Musicæ c. 11. Quod mente ad spiritualia suspensa, atque ibi infixa et manente, consuetudinis, scilicet carnalis concupiscentiæ, impetus frangitur, et paulatim repressus exstinguitur. Major enim erat cum sequeremur; non omnino nullus, sed certe minor, cum refrenamus. Et ideo Philosoph. dicit in 3. Ethic. cap. ult. in fin. quod, quemadmodum puerum oportet secundùm præceptum pædagogi vivere, sic et concupiscibile consonare rationi.*

Hinc hieroglyphicum juvenis et juventutis, ejusque effrenis concupiscentiæ et temeritatis est hoc: pingitur adolescens equo indomito insidens, à quo in omnes partes raptatur et jactatur. Huic occurrit quidam, quærens quò tam præceps abeat? respondet eques, equum demonstrans: *Quo isti lubet.* Nimirum equus effrenis est concupiscentia, eques est juvenis concupiscens, qui à concupiscentia sua in varia tum scelera, tum pericula abripitur. Si roges eum, Quo pergis? respondebit: *Quo concupis-*

centia me rapit. Hæc est enim equus indomitus, vel onager ferus, juxta illud Jerem. 2. 24 : *Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui* (Septuag. *in desideriis animæ suæ spiritu portabatur,* quasi impos suî) : *nullus avertet eam.*

Præclare S. Chrysost. in psalm. 6. sub finem: *Furentem,* inquit, *equum nisi quis cito represserit, cito peribit. Medici venenum serpens et dimanans, maxima celeritate, ne ulterius progrediatus, sistunt, ejus vitium incidentes. Hoc autem nos quoque faciamus, et quod in nobis est, vitium maxima celeritate reprimamus, ne ulterius progrediens morbum augeat.* Et post nonnulla : *Judas si pecuniæ amorem coercuisset, non venisset ad sacrilegium; si illud compressisset, non ad colophonem malorum prosiluisset. Et ideo Christus non solum fornicationem et adulterium, sed impudicum etiam obtutum reprimi, radicem ab imo evellens, ut facilius possit superari vitium.* Plura de puerorum disciplina dicam tomo proximo Proverb. c. 22. 15 et c. 23. 13.

Exemplum est in Themistocle, qui quoniam adolescens feroci mutabilique ingenio videbatur, mirantibus mutatos mores dicere solebat : *Asperos et indomitos pullos in optimos equos evadere, si quis aliis adhibeat disciplinam, rectamque institutionem.* Ita Plutarch. in Lacon.

9. Lacta filium, et paventem te faciet : lude cum eo, et contristabit te.] Pro *lacta*, græce est τιθήνησον, id est, nutricare, lacta, ciba, mammam præbe instar nutricis : τιτθοὶ enim sunt mammæ, et τιθηνός est nutrix. Rursum pro *paventem te faciet;* græce est, ἐκθαμβήσει σε, id est, stupefaciet te, obstupescere faciet te. Unde Tigur. vertit : *Lactes filium, territabit te; ludas cum eo, te constristabit;* Syrus : *Erudi filium tuum, ne illudaris : et si corriseris ei, vexabit te;* alii germanius et nervosius : *Nutricare filium, et stupore attonito percellet te : collude cum eo, et dolore afficiet te.* Est ironia, q. d. O pater, ô mater, quæ filium jam ablactatum et grandescentem nimis tenere amas, pascis et tractas quasi adhuc infans esset, pergito, si lubet, illum quasi infantem molliter lactare, et indulgere omnia quæ petit : sed scito, quod mox timore tuî excusso, teipsum faciet timentem, imo sua audacia et contumacia obstupescere faciet te, reddetque attonitum, ut et tibi et illi magnum aliquod malum obventurum jure metuas. Collude illi, blandire illi, et dissuaviare cum illo, uti prius, cum infans esset: sed scito, quod impudens effectus, spernet te, ridebit te, affliget et contristabit te. Sicut enim infantia tenera et innocens, dolique et mali expers eget lactatione blandaque educatione : sic vicissim pueritia succedens infantiæ, jam doli, superbiæ et protervíæ capax, imo obnoxia, gravem seriamque poscit educationem, et lasciviæ puerilis castigationem : quare necesse est parentes graviter et severe cum eis agere, ut suî reverentiam et metum eis incutiant.

10. Non corrideas illi, ne doleas (Complut. *ne condoleas*), et in novissimo obstupescent dentes tui,] q. d. Filio ridenti non corride, sed gravem exhibe vultum, ne risus tuus et illius in dolorem vertatur, dum videbis eum ex tuo risu et indulgentia te negligere, et agere quidquid lubet, tibique et sibi gravis mali periculum creare : quare in fine *obstupescent dentes tui,* ut, sicut dentes stupidi ex cibo non voluptatem, sed dolorem sentiunt : sic pariter tu ex filio insolente et rebelli dolorem ingentem concipias, adeo ut præ dolore obmutescas, et fias quasi stupidus; itaque risus tuus vertatur in stridorem et dolorem. Græce est, γομφιάσεις ὀδόντας σου : quod secundo, sic vertas cum Tigurina : *Tandemque dentibus tuis infrendeas,* q. d. Ne indigneris et fremas ob improbitatem filii, obque nimiam tuam in eum indulgentiam.

Noster melius vertit, *obstupescens;* alludit enim ad stuporem dentium ex esu rei delectabilis, q. d. Sicut qui avide comedit rem acidam, quæ acore suo palatum proritat et acuit, tunc quidem gaudet, postea vero sentit dentium stuporem : ita si filio corrideas, tunc quidem ridebis, sed risum postea lues dolore : ostupesces enim ad tantam filii proterviam et pervicaciam : ac sicuti ei, cui stupent dentes, nihil est sapidum : sic tibi, ô pater, nihil in vita sapidum, nihil dulce, nihil jucundum et lætum continget, sed infinitæ occurrent molestiæ, dolores et mœrores, si filium nimia enutriveris indulgentia. Sic et Syrus vertit : *Ne incedas cum eo secundum voluntatem ejus, ne ad iram concitet te, et in novissimo obstupescere faciat dentes tuos.* Ita Palacius. Similis est gnome Solonis : *Liberis ne arrideas, ut in posterum non fleas.*

Huc facit proverbium Arabicum cent. 2. n. 4 : *Collusio sive jocus aufert reverentiam.* Quod Itali dicunt : *Baldezza di padrone, capello di matto.* Et num. 5 : *Ne lude cum optimate, ne irascatur tibi; neque cum infimate, ne abutatur te,* vel *audeat super te.*

Exemplum gravitatis paternæ sit S. Job, qui tam serio graviterque cum liberis suis agebat, ut etiam cum rideret interdum, ridere non crederetur : *Si quando,* inquit cap. 29. *ridebam ad eos, non credebant.* Ubi S. Gregor. 20. Moral. cap. 3 : *Qui præest,* ait, *debet et arridens timeri, et iratus amari; ut eum nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata severitas odiosum.* Et c. 8 : *Miscenda est ergo severitas cum lenitate, faciendumque quoddam ex utraque temperamentum, ut neque multa asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate solvantur. Hoc nimirum illa tabernaculi arca significat, in qua cum tabulis virga simul ac manna est, quia cum Scripturæ sacræ scientia est in boni rectoris pectore, si est virga districtionis, sic et manna dulcedinis. Hinc etiam David ait : Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt. Virga etenim percutimur, et baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ quæ feriat, sit et consolatio baculi quæ sustentet : sit itaque amor, sed non emolliens; sit rigor, sed non exasperans; sit zelus, non immoderate sæviens; sit pietas, sed non plusquam expediat parcens.*

11. Non des illi potestatem in juventute, et ne despicias cogitatus illius.] Pro *potestatem* græce est ἐξουσίαν, id est, libertatem, licentiam, potestatem agendi et dicendi quæ velit, quæque libent. Pro *cogitatus* Noster legit ἐννοίας, id est, cogitationes, notiones, intentiones, sensa, conceptus, quæ scilicet animo voluit, cogitat, intendit, destinat, optat, vult, molitur. Jam legunt vicina voce ἀγνοίας, id est, ignorantias, id est, errores, vitia et peccata, quibus scatet pueritia. Unde Tigurina vertit : *Ne indulgeas ei juveni licentiam, nec ad imperite facta ejus conniveas;* Syrus : *Ne condones ei omnia vitia ejus.* Sensus est, q. d. Ne permittas juveni potesta-

tem agendi quod lubet, ut suo jure vivat, suo marte agat, quasi herus et dominus à nullo dependens, nulli subjectus, nullius directioni et correctioni obnoxius : *et ne despicias*, id est, ne negligas corrigere et dirigere, *cogitatus illius*, q. d. Scrutare et explora diligenter quid cogitet, ut inde ejus indolem animique sensa et propensiones perspicias, easque, si pravæ sint, reseces et corrigas; sin bonæ, secundes et dirigas. Nisi enim in juventute eas flexeris, adolescent, indurescent, fientque inflexibiles et incorrigibiles : perinde ac arbor, dum tenera est, flectenda et dirigenda est : si enim adoleverit, flecti dirigique se non sinet.

12. CURVA CERVICEM EJUS IN JUVENTUTE, ET TUNDE (græce θλάσον, id est, *frange :* ita Complut. *collide, tunde*) LATERA EJUS DUM INFANS (græce, νήπιος, id est, infans vel puer, qui necdum sapit : unde Complut. vertunt, *dum est parvus*) EST, NE FORTE INDURET, ET NON CREDAT TIBI, ET ERIT TIBI DOLOR ANIMÆ.] Tigurina : *Inflecte cervicem* (alii, *collum*) *adhuc juveni, et dum puer est, tunde latera ipsius, ne forte obdurescens nolit parere tibi, animæque tuæ dolorem afferat.* Nam pro *non credat tibi*, græce est ἀπειθήσῃ ; quod secundo, vertas, *diffidat tibi;* tertio, *inobediens tibi*, vel *contumax fiat in te;* Syrus : *Curva collum ejus, quandiu est adolescens; et scinde lumbos ejus, quandiu est parvus, ne robustus fiat, et proterviat contra te.*

Monet (ut recte Jansenius) curvare cervicem, et tundere latera, quod in his duabus partibus corporis superbia et petulantia magis vigeat : in cervice, scilicet, superbia, in lateribus petulantia. Nec vult caput fustibus aut percussionibus gravari, ne ingenium lædatur; sed eas partes vult premi, quarum repressio non obsit ingenio. Et cervicem quidem vult curvari velut oneribus impositis : latera vero tundi et percuti, velut virgis et flagellis, quibus latera puerorum peti solent : significans et superbiam castigationibus atque increpationibus esse reprimendam, et petulantiam atque stultitiam virga disciplinæ expellendam, juxta illud : *Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinæ fugabit eam.*

IN JUVENTUTE,] ætate scilicet tenera et adhuc flexibili, vult curvari cervicem; quia postea cervix jam indurata potius frangenda esset, quam curvari posset : sicut ramus tener flexilis est, sed grandævus inflexilis, ut, si eum flectere velis, frangas. Quod Belgæ hoc proverbio significanter exprimunt : *Filii, dum pueri sunt, parentibus afferunt capitis dolorem; dum adoleverint, cordis dolorem.* Paulo aliter Palacius : refert enim hæc ad fugam otii, et amplexum laboris, q. d. Qui otio indulget, recta cervice incedit : tu ergo filium operi et labori addicito, ut cervicem in opus curvam habeat. Tum vero nares ejus ab infantia (id est, à secundo et tertio ætatis anno) percute, ne forte ab ea ætate durus tibi fiat, et dolorem animæ inferat. Hæc Palacius. Siracidi concinit Ben-Sira alphab. 1. littera *Daleth : Aurum,* inquit, *tundi debet, et puer verberari;* vel, *Aurum indiget percussionis, et puer verberationis,* q. d. Si ferulæ parcas, puer fit nequam et inutilis, perinde ut aurum minus utile existit, nisi malleatione formam sibi congruam accipiat. Scholiastes sic explicat : *Sicut aurum, si illud tundas, magis fulget : sic puer, si eum verberes, fit melior.* Nam ut argilla, ita tenera ætas in quamcumque partem ducas, sequitur : at ubi obduruit ingenium, haud facile in aliam refingitur formam. Hæc ergo castigatio amoris est, non odii. Unde Salomon Proverb. 13. 24 : *Qui parcit virgæ*, inquit, *odit filium suum : qui autem diligit illum, instanter erudit;* Hebr. *diluculo quærit ei castigationem;* Scholiastes, *adhibet ei disciplinam.*

Porro castigationis effectus primus est, sapientia. Audi Salomonem Proverb. 29. 15 : *Virga atque correptio tribuit sapientiam : puer autem, qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem.* Secundus est, gaudium. Audi eumdem ibidem v. 17 : *Erudi filium tuum, et refrigerabit te, et dabit delicias animæ tuæ.* Tertius est, liberatio à gehenna, et salus æterna. Audi eumdem cap. 23. 14 : *Tu virga percuties eum : et animam ejus de inferno liberabis.*

13. DOCE (græce, παίδευσον, id est, corripe, institue, erudi, castiga) FILIUM TUUM, ET OPERARE IN ILLO, NE IN TURPITUDINEM ILLIUS OFFENDAS,] q. d. Operam omnem illi recte instituendo nava, ne *offendas*, impingas, confundaris et tristeris *in ejus turpitudine*, id est, dedecore, quod alioqui sibi permissus committet, indeque infamia et contumelia, quam incurret tum ipse, tum tu, ô pater. Syrus : *Contritionem animæ doce filium tuum, et aggrava illum, ne forte in sapientiis suis offendere faciat te;* Tigurina: *Erudi filium tuum, et elabora in hoc, ut ne ignominia ejus tibi sit offensioni;* alii : *Castiga filium tuum, eumque in opere faciundo exerce, ne in turpitudinem ejus impingas.* Codices Græci Romæ emendati legunt, *ne in turpitudinem tuam*, id est, ad ignominiam tuam, *offendat*, vel impingat in aliquod dedecus, vitium aut scelus. Audi Palacium : Ut qui in agro aut vinea sua diligentem operam collocat, evadit pauperiem : ita, si in filio tuo operam navaris strenuam, filium à turpitudine liberas, et te, ne ab ea offendaris, eripies.

Lector, intellige hæc esse præcepta moralia, quæ ut plurimum vera sunt. Sunt enim filii, ut plurimum natura petulantiore, ac ita quæ disciplinam requirat asperiorem : non negamus tamen filios quosdam nasci, qui tantam exactionem minime requirant.

Porro pater filium doceat tum verbo, tum verbere, tum maxime exemplo. Verum enim est illud Hebræorum proverbium : *Ovis ovem sequitur, et filius patrem imitando consectatur.* Nota : Τὸ *operare* significat ingentem curam, studium et laborem à patre adhibendum in educatione filiorum : hoc enim opus est summi momenti, utpote à quo salus familiæ et subinde reip. dependet. Quocirca Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti LXXII. Interpretibus singulis singulas proponens quæstiones ethicas vel politicas, hanc quadragesimo primo proposuit : *Quæ sit maxima negligentia?* Cui ille : *Si quis filiorum*, inquit, *negligens fuerit, eosque nulla in re erudiat. Deo enim semper vota non pro nobis tantum concipimus, quantum precamur ut et liberis nostris bona cuncta adsint, eruditionem et prudentiam impartiatur. Nam id Dei virtute evenit.* Ita refert Aristæas in histor. LXXII. Interpretum (quæ exstat tom. 7. Biblioth. SS. Patrum) quibus coævus fuit noster Siracides, imo unus ex illis, si credimus Jansenio.

Hac de causa videmus filios magnorum virorum sæpe ab indole et virtute parentum dege-

nerare, juxta illud : *Heroum filii noxæ;* quia scilicet viri magni rebus magnis remp. concernentibus occupati, educationem filiorum negligunt, eamque aliis committunt; ac filii parentum virtute et gloria superbi, disciplinam et castigationem non admittunt. Unde Carneades dictitabat, *Divitum ac regum filios nihil recte discere, præterquam equitare*, teste Laertio lib. 4. c. 9. Audi Spartianum in Vita Severi Imp. *Constat neminem prope magnorum virorum optimum et utilem filium reliquisse* : citatque exempla Ciceronis, Augusti, Scipionis, Catonis, Trajani et aliorum; quin et vulgo dicitur : *Ex sapientissimis parentibus stultissimos propagari liberos, ex stultis vero sapientes.* Cujus rei aliam quoque causam physicam dat Alex. Aphrodiseus lib. 1. Problem. c. 26. et ex eo Tiraquellus lib. 15. connub. n. 154. nimirum, quod stulti toti incumbant generationi, ideoque optimos et perfectissimos spiritus in prolem effundant : sapientes vero sapientibus cogitationibus occupati et distracti, dimidios tantum se dent generationi, ideoque terrestrem tantum spirituum partem proli communicent.

Appositum, sed horrendum, est exemplum, quod refert Auctor serm. ad Fratres in Eremo, qui extat tom. 10. S. August. ser. 33. de Cyrillo cive Hipponensi : *Cyrillus*, inquit, *filium, ut scitis, habebat, et eum unicum possidebat : et quia unicus erat, eum superflue diligebat et supra Deum. Ideo superfluo amore inebriatus, filium corrigere negligebat, dans etiam potestatem faciendi omnia quæ placita essent illi.* Et mox : *Filius luxuriose vivendo, consumpsit partem bonorum suorum : sed ecce hodie ebrietatem perpessus, matrem prægnantem nequiter oppressit, sororem violare voluit, patrem occidit, et duas sorores vulneravit ad mortem.*

Huc facit illud anonymi, qui accusatus quod patrem pulsasset, hoc modo impium facinus defendit : *Et ille*, inquit, *patrem suum verberavit, et hic* (ostenso filio) *me verberabit, postquam adoleverit : adeo nobis hoc gentilitium est.* Sic videmus male educatos à parentibus male educare liberos, ac proinde impios esse in parentes, ideoque impios in se experiri filios. Ælianus lib. 12. Variæ histor. narrat Diogenem inertiam Megarensium culpasse ac dixisse : *Malim esse Megarensis alicujus aries quam filius;* innuens, Megarenses pecoris majorem curam gerere, meliusque illud educare quam filios.

Porro quæ et qualia parentes docere debeant filios et filias, sapienter et pie docet S. Hieron. epist. 7. ad Lætam de instit. filiæ : *Sic*, ait, *erudienda est anima, quæ futura est templum Dei : nihil aliud discat audire, nihil loqui, nisi quod ad timorem Dei pertinet : turpia verba non intelligat, cantica mundi ignoret, adhuc tenera lingua psalmis dulcibus imbuatur; procul sit ætas lasciva puerorum : ipsæ puellæ et pedissequæ à secularibus consortiis arceantur; ne, quod male didicerunt, pejus doceant.* Et paulo post : *Difficulter eraditur, quod rudes animi perbiberunt. Græca narrat historia Alexandrum, potentissimum regem orbisque domitorem, et in motibus et in incessu Leonidis pædagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus adhuc parvulus fuerat infectus.*

Denique severæ educationis filiorum exempla animalium proponit S. Ambros. Primo, accipitres, qui pullos cum volare incipiunt, inquit lib. 5. Hexam. c. 18, *Nidis ejiciunt, ac, si morentur, propulsant pennis atque præcipitant, verberant alis, cogunt audere quod trepidant, nec ullum postea deferunt his munus alimoniæ.* Rationem subdit : *A tenero pullos suos instituere videntur ad prædam ;* quia prædando vivere debent. *Cavent, ne in tenera ætate pigrescant, ne solvantur deliciis, ne marcescant otio, ne discant cibum magis exspectare quam quærere : intermittunt nutriendi officia, ut in usus rapiendi audere compellant.* Secundo, c. 17. assignat hirundines, quæ pullos cæcutientes sua norunt oculare chelidonia, ut ait Tertull. Tertio, l. 4. c. 6. assignat ursas, quæ fetus informes tamdiu lambunt, et lambendo radunt, donec eos ad suî similitudinem efforment : *Non miraris*, ait, *in fera tam pii oris officia, cujus naturam pietas exprimit ? Ursa igitur partus suos ad suî effingit similitudinem : tu filios tuos instituere similes tuî non potes ?* Quarto, aquila plumescentes pullos alis verberat, exemploque suo eos ad volandum provocat : sic parentes filios doceant probos mores exemplo magis quam verbo. Ita facit Deus, quem proinde aquilæ comparans Moses Deut. 32. 11 : *Sicut aquila*, inquit, *provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans, expandit alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis.* Quinto, cervæ editos partus exercent cursu, et *fugam meditari docent, ad prærupta ducunt, saltum demonstrant*, ait Plinius lib. 8. c. 32. Sexto, philomelæ, teste Aristot. lib. 4. Histor. animal. c. 9. præcinunt pullis, eosque docent modulos quos imitentur : audiunt pulli attente. In docente apparet quædam reprehensio, et in pullo discipulo erroris correctio.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE BONO SANITATIS : UNDE GRÆCE INSCRIBITUR περι υγιειας, ID EST DE SANITATE.

14. Melior est pauper sanus, et fortis viribus, quam dives imbecillis et flagellatus malitia.] *Melior*, id est, potior, optabilior, præstantior, *est pauper, sanus et fortis viribus*, græce, ισχυων τη εξει, id est, valens habitudine, puta robore corporis, quo possit laborando sibi parare victum, *quam dives imbecillis et flagellatus malitia*, id est, percussus à Deo miseria, malaque habitudine sive infirmitate corporis. Hic enim in doloribus tristem agit vitam, nec suis opibus deliciari aut frui potest, cum pauperi omnia, licet vulgaria et vilia, sint sapidissima. Unde Græca habent : *Præstantior est pauper sanus et firma habitudine, divite qui corpus habet plagis affectum;* Tigurina : *Potior est pauper sanus et bene valens, quam dives affecto*

corpore; Syrus : *Melior est pauper vivus et validus corpore suo, quam dives percussus in carne sua.* Dicit hoc Siracides, ut doceat felicitatem hominis non esse sitam in opibus, nec divites iis superbire posse, eo quod iis male sanis et delicatis (uti sæpe fit) præstantior et felicior sit pauper pollens sanitate et viribus. Quod thema multis deinceps prosequitur. Unde Palacius : Comparat, inquit, salutem corporis, quæ adeo à multis vili æstimatur, divitiis, quas tantopere mundus miratur et quærit. Dicit igitur, multo magis præstare salutem cum paupertie, quam divitias cum languore, maxime si languor et flagellum à Deo propter malitiam infligatur. Alioqui melior erat Job sine sua malitia flagellatus, quam pauperes alii, quantumvis valentibus viribus essent : sed Auctor ad regularia respexit ; nec enim divites sine aliqua malitia esse solent. *Malitia* igitur hîc proprie miseriam, afflictionem, infirmitatem significat : sed quia illa sæpe infligitur in pœnam culpæ et malitiæ proprie dictæ, hinc utraque hîc accipi potest ; ut *dives flagellatus malitia* sit dives, qui ob malitiam flagellatur morbis aliisque miseriis. Sic Christus ait, *Sufficit diei malitia*, id est, afflictio, *sua*, Matth. 6.

15. Salus animæ in sanctitate justitiæ, melior est omni auro et argento ; et corpus validum, quam census immensus.] q. d. Sicut *salus animæ* (quæ in sanctitate justitiæ consistit) *melior est omni auro* : ita *corpus validum* melius est opibus immensis, q. d. Sanitas alia est animæ, alia corporis : utraque præstat opibus maximis, quia sanitas est bonum intrinsecum, itaque altioris ordinis quam sint opes, quæ extrinsecus tantum homini bonæ sunt, eique adjacent. Vocat *sanctitatem justitiæ;* quia est et sanctitas corporis, puta castitas et carnis, puta caro pura ab omni irregularitate et immunditia legali, Hebr. 9. 13. Est et sanctitas rerum, puta victimarum, decimarum, primitiarum, aliarumque rerum Deo dicatarum. Hisce omnibus opponitur sanctitas justitiæ, quæ scilicet in justitia et observatione mandatorum Dei consistit. Τὸ *justitia* jam non est in Græco; sic enim habet : *Sanitas et bona habitudo* (Tigurina, *incolumitas) præstat omni; auro et valens corpus, opibus immensis;* Syrus : *Vita valida amabilior est auro; et spiritus bonus* (id est, lætus, hilaris, jucundus), *præ margaritis.*

Nota : Tria ingentia hominis bona sunt, sanitas, sanctitas et sapientia; sed difficile hæc tria coacervantur, ut in uno eodemque tria hæc eximia reperiantur. Multi enim sanitatem lædunt ob sanctitatem, quam quærunt per macerationem carnis; alii eam lædunt ob sapientiam, dum scilicet nimio studio spiritus consumunt, ac stomachum caputque debilitant. Quare licet primum bonum sit sanctitas, secundum sapientia, tertium sanitas, tamen quoad usum et opem aliorum, præstat habere mediocrem sapientiam cum firma sanitate, quam magnam sapientiam cum infirma. Hic enim ea uti, eamque alios docere nequit. Sanctitas autem cum sanitate retineri potest, et à prudentibus discretisque retinetur : hi enim moderantur jejunia, aliasque corporis castigationes, magisque vacant internæ virtuti ; puta charitati, humilitati, orationi, quieti, patientiæ, in quibus anima sanctitatis consistit. Hinc Thales rogatus : *Quis esset felix?* respondit : *Qui corpore sanus est, animo autem eruditus.* Ita Laertius lib. 1. cap. 1. Talis fuit Moyses, de quo disserens S. Chrysost. *Corpori*, inquit, *frenum intendit, ut nec immodice stringendo equum sibi ad ministerium redderet inutilem, neque supra modum factus obesus, rursum erigeret sese adversus rationum habenas; sed simul et sanitatis illius, et malæ rationis curam habuit.* Maximus serm. 27. citat Democritum dicentem : *Homines precantur à Deo valetudinem, cujus tamen vim in semetipsis nesciunt. Dum enim inordinate vivunt, suæ ipsi valetudinis sunt proditores.* Sic et Diogenes stomachabatur in eos, qui pro bona valetudine sacrificarent, et in ipso sacro epulis immodicis semet ingurgitantes, facerent bonæ valetudini contraria. Ita Laertius lib. 6.

Denique Pythagoras dicebat tria à diis petenda, formam, divitias, et bonam valetudinem. Valetudo enim homini est intima, ac basis et subjectum cæterorum bonorum et gaudiorum ; ipsam enim essentiam hominis proxime tangit et afficit. Misera enim est vita, quæ valetudine destituitur, et morbis premitur, adeoque non tam vita, quam lenta mors dicenda est, ait S. Gregor. Ægri enim nullam in vino, deliciis, opibus, honoribus, etc., sentiunt voluptatem ; quia hanc intercipit dolor et ægritudo, quæ mentem ad se rapit, ac mœrore conficit, ut ad alia bona et gaudia attendere, iisque pasci et oblectari nequeat.

Unde Plato lib. 1. de Legibus : *Primum*, inquit, *locum obtinet bona valetudo, secundum forma, tertium robur, quartum opes, haud cæcæ, sed acutum cernentes.* Stobæus vero ex Selerio : *Bona valetudine esse*, inquit, *optimum est homini mortali ; proximum, specie honesta præditum esse; tertium, opes habere citra fraudem; quartum, ætate vigere cum amicis.* Tritum illud : *Quam bene valere, melius in vita nihil.* Et illud : *Recte valere et sapere, duo vitæ bona*, nimirum, *ut sit mens sana corpore sano.* Aristot. Sicyonius pæana scripsit in laudem sanitatis, uti refert Athenæus lib. 15 : *Sanitas*, inquit, *antiquissima dearum, tecum vivam quod reliquum est vitæ: tu vero propria mihi convictrix esto.* Et mox : *Tecum, diva sanitas, florent omnia, ac renidet gratiarum ver : absque te vero nemo felix.* Aristot. l. 2. Rhetoric. *Homini*, inquit, *bene valere optimum est.* Idem lib. 1. Moral. ad Eudemum, narrat aliquem in vestibulo templi, quod est in Delo Apollinis, hanc scripsisse sententiam : *Eidem non adesse omnia, honestatem, bonitatem, ac jucunditatem : honestissimum est, quod justissimum; optimum, bene valere; jucundissimum, potiri eo quod quis amat.*

Intellige hæc de bonis naturæ ; nam his omnibus potior est virtus, gratia et charitas; unde pro ea tot milliones Martyrum sanitatem, sanguinem et vitam profuderunt, ac quilibet Christianus, cum opus est, profundat oportet. Gratia enim est altioris ordinis, scilicet, supernaturalis et divini, cui omnia naturalia cedant necesse est. Et virtus est sanitas animæ, quæ longe præstat sanitati corporis. Addit S. Augustin. in psal. 37. sanitatem hujus vitæ potius esse morbum, si cum sanitate immortalitatis conferatur : *Nam unde*, inquit, *dicebat, Non est sanitas in carne mea, nisi quia ista quæ hujus vitæ dicitur sanitas bene intelligentibus, et sabbatum* (æternæ quietis) *recordantibus, non est utique sanitas. Si enim non manducaveris, inquietat fa-*

mes. Ista fames, naturalis quidam morbus est. Et inferius : *Detrahe ista medicamenta* (cibi et potus), *vide si non interficiunt illa quæ existunt. Si sepositis istis non sunt morbi, est sanitas. Si autem habes aliquid quod te possit interficere, nisi manducaveris; noli gloriari de sanitate, sed gemens exspecta redemptionem corporis tui.* Unde verba psalmi : *Non est sanitas in carne mea*, sic exponit, q. d. *Quando comparo istam sanitatem illi sanitati, quam habebo in requie sempiterna, ubi corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale hoc induet immortalitatem; video quia in illius sanitatis comparatione, ista sanitas morbus est.* Perfecta ergo sanitas est immortalitas.

Porro Lævinus Lemnius medicus Exhortat. ad vitam optime instit. cap. 29 : *Tria*, inquit, feruntur vulgo *saluberrima*, quæ quemque observare par est: *Vesci citra saturitatem : Non refugere laborem : Naturæ semen conservare.* Quibus opposita sunt *totidem insaluberrima*, quæ præter morbos, præmaturam senectam accelerant, morteque properata homines conficiunt : *Crapula distenti : Ignavia torpescere : Immodica venere enervari.* Cum enim frugalitas profligata ingluvie salubre corpus constituat; exercitatio excusso otio atque ignavia, idipsum agile reddit et expeditum; tum si ab equino genere documenta sumere liceat :

> Sed non ulla magis vires industria firmat,
> Quam Venerem et cæci stimulos avertere amoris,

ait Virgil. lib. 3. Georg. Siquidem intemperans ac libidinosa adolescentia effetum corpus senectuti tradit. Hujus rei symbolo Gentiles dixere, deæ Veneri, quæ vitam abbreviat, tres deas contrarias esse, quæ vitam prolongant; nimirum Minervam, quæ dea est sapientiæ et temperantiæ; Dianam, quæ dea est exercitii : Vestam, quæ dea est castitatis et virginitatis.

Galenum Medicorum principem tradunt nonnulli, inquit Cælius Rhodiginus lib. 30. cap. 12. centum et quadraginta annos vixisse, tantaque in cibo et potu abstinentia usum, ut ad satietatem nunquam comederit aut biberit, nec crudum quidquam unquam gustarit; unde sit factum, ut odorificum semper anhelitum spiraret, et citra ullam affectionem, sola defecerit senectute. Hinc proverbium : *Galeni valetudo*, pro ea quæ ultra humanum captum nimis sit prospera, nimisque inoffensa. Hæc ille, penes quem sit fides; nam Suidas Galeno dat annos duntaxat 70. Certe ipse Galenus in libro ad Thrasybulum de Arte sanitatis tuendæ, scribit se expertum, seipsum multis athletis, qui præstantissimi esse videbantur, quique multis in certaminibus coronas meruerant, valentiorem esse.

Hanc gnomen illustri apologo adolescentis et gryphorum illustrat Cyrillus lib. 3. Apolog. moral. cap. 19. cui titulus : *Quæ sint veræ divitiæ.* Adolescens quidam cupidus, inquit, profectus est in Indiam ad aurifodinas: cum ad eas accederet, monitus ab incolis ut recederet, quod ea loca incolerent terribiles rapacesque gryphi. Indoluit ille, quod tantum iter frustra confecisset; sed accedens vir sapiens : Ostendam tibi, inquit, aurum, at non fucatum, quod concupiscis, sed verum et merum, quod non est aliud quam Deus ipse, ejusque amor, charitas et sanctitas : *Hinc et Brachmanes*, inquit, *ut libera tranquillitate potirentur, aurum totaliter à suis finibus abdicarunt, ne usu ejus polluti avaritia corrumperent æquitatem, et salutarem pacem proderent. Natura quoque in terræ visceribus genus hoc metalli recondit; unde magis malum quam bonum rebus humanis aurum esse, virtutis zelatores senserunt. Enimvero si summum hominis bonum corporales opes existerent, cur circumspecta providentia ipsas feris magis quam hominibus concessisset? Smaragdinas namque gemmas, murenulasque aureas aureosque montes gryphi possident, et metallorum venis ditissimis, multisque lapidibus pretiosis nobis abditis terra gaudet. Nonne hinc apparet, quod natura sagacitatem avaritiæ confutaverit, cum desiderabilium quidem opum majores longe copias aut brutis possidendas dederit, aut in ipsis absconderit elementis?* Unde veras opes docens esse, non cupiditatem, sed cupiditatis resecationem : *Fuge aurum*, inquit, *sperne divitias, cupiditatis flammas exstingue; non enim ditant animum, sed depauperant, dum vitiositate captivant. Tantum dilige et quære bonum virtutis, quia quod quæris, intus habes. Thesaurus namque summæ bonitatis non alibi, quam in suis amatoribus consistit. Quibus diligenter auditis, mox fugata cupiditate, divitem virtutis venam in se lætatus est invenisse.*

16. Non est census super censum salutis corporis : et non est oblectamentum super cordis gaudium.] Græce : *Non sunt divitiæ meliores quam sanitas corporis, neque est lætitia melior quam voluptas animi;* Tigurina : *Nec ulla voluptas major lætitia animi*, quæ scilicet à sanitate corporis procedit, et in immensum lætitiam à divitiis, aut ab honoribus ortam, exsuperat; Syrus : *Non est opulentia sicut valetudo corporis, et non est lætitia sicut cor bonum*, id est, jucundum. Probat id quod dixit vers. præced. sanitatem tam animæ quam corporis præstare omni auro, ex eo quod sanitas corporis in se sit *census* et thesaurus maximus, qui longe transcendit et superat omnes auri thesauros; sanitas vero animæ pariat quietem conscientiæ et lætitiam mentis, quæ superat omne aliud oblectamentum, quod in deliciis, divitiis, cæterisque rebus terrenis habent mundani, quia lætitia sanctæ mentis est in Deo, cum Deo, et de Deo; quare divina est, cœlestis, purissima, nobilissima et æterna, cum carnalis lætitia sit terrena, impura, vilis, momentanea. Porro Græci, cùm vers. præced. nil habeant de sanctitate justitiæ, sed tantum de sanitate corporis, de eadem sola hunc versum accipiunt, q. d. Non est census præstantior censu sanitatis, quia sanus licet sit pauper, habet verum cordis gaudium, ideoque superat omne oblectamentum, quod divites malesani habent in suo auro, uxore, filiis, familia, honore, etc. Ita Palacius : Salus corporis, inquit, majores opes sunt, quam reliquæ opes. Quod inde monstratur, siquidem prolixior infirmitas omnes opes absumit, quas valens corpus quæsivit. Tum quia licet aurum, argentum, familia et reliqua gaudium homini afferant, non tamen tale afferunt, quale corporis valetudo : hæc enim cor lætum facit; illa vero, si homo langueat, lætum efficere nequeunt. Ergo pauper sua est salute dives, ut dives sua est infirmitate miser. Rursum, pauper sua salute in corde lætatur, dives suo languore prosternitur. Plus igitur salus etiam paupere potest, quam in divite divitiæ. Nam, ut sapienter ait Quintilian. declamat. 1. pro cæco : *Temeritas omnis animorum calamitate corporum fran-*

gitur; et frigescunt impetus mentium, quos non explicant ministeria membrorum. Quomodocumque accipias, generalis est hæc sententia: *Non est oblectamentum super cordis gaudium*, quæ ubique et in omni re locum habet.

Porro verum cordis gaudium esse de sola virtute, docet Seneca epist. 23: *Bonæ mentis*, inquit, *fundamentum est, ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi, etiam culmen est: ad summa pervenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, et incertus suî, quem spes aliqua proritat; licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita summoveo, qui spes, dulcissima oblectamenta, devitandas existimo. Imo contra. Nolo tibi unquam deesse lætitiam; volo illam tibi domi nasci; nascitur, si modo intra teipsum sit. Cæteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leves sunt; nisi forte tu judicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer et fidens, et super omnia erectus. Mihi crede, res severa est verum gaudium.* Et plura deinceps. Alibi vero: *Sola*, inquit, *virtus præstat gaudium perpetuum, securum; etiamsi quid obstat, nubium modo intervenit, quæ infra feruntur, nec unquam diem vincunt.* Ita ipse epist. 27.

Divinius S. Paulus docet, verum gaudium esse gaudere in Domino, dum ait: *Gaudete in Domino semper: iterum dico, gaudete*, Philip. 4. 4. Quid sit autem *gaudere in Domino*, pulchre explicat S. Basilius in Regulis brevior. reg. 194: *In his*, inquit, *quæ secundùm mandatum Domini fiunt, gaudere, est in Domino gaudere. Quocirca quandocumque mandata Dei exequimur, aut propter nomen Domini aliquid patimur, gaudere et gratulari inter nos debemus.* Est autem, ut idem Basilius ait homil. 4. de gratiarum actione: *Gaudium, exsultatio quædam veluti subsilientis animæ et se diffundentis, quod ex sententia aliquid obvenerit. Quamobrem Paulus Philipp. 4. 4. in Domino gaudendum monuit.* Quo loco Anselmus: *Gaudete*, inquit, *non in seculo, sed in Domino; sicut enim nemo potest duobus dominis servire, sic nemo potest et in Domino et in seculo gaudere.* Et S. Chrys. hom. 18. ad pop. *Non simpliciter dixit, Gaudete semper; sed addit, continuæ voluptatis causam subdens: Gaudete in Domino semper.* Qua vero ratione possit quis in Domino semper gaudere, explicat illico subjiciens: *In Domino gaudens ex accidente nullo hac voluptate excidere potest; alia nempe cuncta in quibus gaudemus, mutabilia sunt, nec tantam nobis afferunt voluptatem, ut ex aliis nascentem tristitiam expellant et obumbrent. Dei vero timor hæc habet utraque; stabilis enim est, et immotus, atque tantam emittit lætitiam, ut nullus nos aliorum malorum sensus capiat. Deum enim sicut oportet timens, et in ipso confidens, voluptatis radicem lucratus est, et omnem habet lætitiæ fontem. Et sicut in immensum mare decidens scintilla, brevi facile exstinguitur; sic quantacumque Deum timenti illidantur, velut in vastum lætitiæ pelagus incidentia exstinguuntur atque perduntur. Et revera hoc est maxime mirabile, quod, cum adsint, quæ contristare solent, permanet ipse gaudens.* Quod deinceps longa oratione persequitur, singula propemodum malorum genera percurrens, ostenditque ea hoc verum gaudium non modo non exstinguere, sed ne leviter quidem efficere aut imminuere.

Quod etiam luculenter ostendit S. Basilius homil. 4. de gratiarum act. *Anima*, inquit, *quæ semel se modis omnibus desiderio astrinxerit sui conditoris, jamque insuerit oblectare se tanta illius pulchritudinis contemplatione, prorsus non sinet vehemens illud gaudium, animique sui jucundissimam diffusionem intercipi aut immutari per multiplicem et succedaneam carnalium affectionum mutationem; quin ea potius, quæ aliis mœrorem afferunt, in cumulum sibi vertet et accessionem lætitiæ. Cujusmodi erat Apostolus, dum sibi prope admodum complaceret in infirmitatibus, in tribulationibus, in persecutionibus, in necessitatibus, egestatem suam in gloriam et exsultationem permutans.* Unde Rabanus hæc omnia accipit de sanitate animæ: *Quia*, inquit, *qui sanus est mente, non nocet ei vexari in corporali tribulatione. Unde Paulus de seipso ait* 2. Corinth. 11: *Quando infirmor, tunc potens sum. Libenter ergo gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Igitur tunc corpus bene sanum est, quando valide laborat in divino opere: cui valetudini non coæquatur census ingens divitiarum, et non est oblectamentum sicut cordis gaudium; quia delectationi veræ sapientiæ, quæ in vera charitate consistit, et contemplationi ipsius veritatis, quæ est certa agnitio Dei, nullum gaudium terrenum comparari potest.*

Porro ad lætitiam mire facit invocatio SS. Angelorum; illi enim cum sint beati, ideoque lætissimi, hinc suam lætitiam suis aspirant. Unde Angelus bonus à malo secernitur, quod ille lætitiam, hic mœrorem menti aspiret. Ita Raphael curando Tobiam à cæcitate, ejusque filium deducendo et reducendo cum opima uxore et dote, toti familiæ gaudium peperit. Sic Angelus nuntians Saræ et Abrahæ Isaaci ortum, sterilitatis mœrorem depulit, Gen. 18. 10. Idem fecere cæteri Angeli qui Patriarchis et Prophetis in Script. apparuerunt. Ita S. Magno Anagniæ Episcopo et Martyri sub Decio, dolenti apparens Angelus: *Cur*, inquit, *Magne, tristaris? mœstitiam depone; sum enim missus ad te ad depellendum omnem abs te mœrorem*, uti habent ejus Acta.

17. MELIOR EST MORS QUAM VITA AMARA; ET REQUIES ÆTERNA QUAM LANGUOR PERSEVERANS.] Græce: *Potior est mors quam vita acerba, aut morbus diu permanens;* Syrus: *Præstat mori quam vita prava, et descendere in infernum potius quam dolor perseverans.* Præcise hîc comparat præfertque mortem vitæ amaræ, qualis est divitis, morbis afflicti; eo quod mors quietem afferat, liberetque à morbis et malis hujus vitæ; vita vero amara in morbis non tam vita sit, quam perpetua longaque mors. Nam, ut ait Poeta, *Non est vivere, sed valere vita.* Et Plinius Junior lib. 4. epist. 23: *Si*, ait, *computes annos, exiguum tempus; si vices rerum, ævum putes.* Et Ovidius lib. 1. de Ponto eleg. 1:

> Nam mea per longos si quis mala digerat annos,
> Crede mihi, Pylio Nestore major ero.

Abstrahit ergo à statu gratiæ, et tantum naturam naturæque dona vel mala spectat, eaque inter se confert. Nam si statum gratiæ spectes, vita amara, quam Apostoli omnesque Sancti egerunt et agunt in mortificatione, laboribus, persecutionibus, longe præstantior est morte, juxta illud Christi: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*, Matth. 5. Rursum impiis di-

vitibus satius est hîc vivere fruique suis opibus, esto cum languore et ægritudine, quam mori; nam post mortem ibunt ad æterna gehennæ tormenta. Simili modo à statu gratiæ abstrahens Job, solumque suos dolores juxta naturam considerans, optat mortem, ut iis liberetur. Unde ait c. 3. 3 : *Pereat dies, in qua natus sum, et nox in qua dictum est : Conceptus est homo.* Sic et Jeremias c. 20. 14 : *Maledicta*, inquit, *dies, in qua natus sum : dies, in qua peperit me mater mea, non sit benedicta.* Vide ibi dicta.

Quare per *requiem æternam* (quod tamen non est in Græco) accipe non illam quam Beati possident in cœlo, quamque fidelibus defunctis apprecamur dicentes : *Requiem æternam dona eis, Domine;* sed qualem homo in puris naturæ viribus constitutus optat et exspectat post hanc vitam ; ut scilicet liber ab omni ærumna hujus vitæ, in statu animarum degens silensque, conquiescat, de quo Job c. 3. 13 : *Nunc enim dormiens*, inquit, *silerem, et somno meo requiescerem.* Hinc Gentiles censebant animas post mortem silere, quiescere, et quasi dormire, sicut corpora dormiunt in sepulcro. Hinc et locus mortuorum, puta, infernus vel limbus, hebr. vocatur דומה *duma*, id est, silentium. Ita Virg. l. 6. Æneid. de inferis canit :

Di, quibus imperium est animarum, umbræque silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late.

Et Seneca in Hippol.

Adiit silentem nocte perpetua domum.

Et Ovid. 4. Metamorph. ita inferos animasque eo descendentes describit :

Est via declivis, funesta nubila taxo :
Ducit ad infernas per muta silentia sedes.
Styx nebulas exhalat iners; umbræque recentes
Descendunt illac, simulacraque functa sepulcris.
Pallor hiemsque tenent late loca senta.

Tropolog. Rabanus : *Melior est*, inquit, *mors, de qua scriptum est psal.* 115 : *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus, quam vita amara, quam degunt peccatores iniquis operibus vacantes. Et requies æterna, quam tenent justi in conspectu Domini, melior est quam languor perseverans, quo in peccatis versantes quotidie tabescunt, quorum finis est interitus, et gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt*, Philip. 3.

18. Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositæ sepulcro.] Pergit ostendere, quam divitibus morbo afflictis inutiles sint divitiæ et deliciæ, per tres similitudines. Prima est, sepulcri, q. d. Opes et escæ in arcis et cellis à divite, sed infirmo, repositæ et reconditæ, qui ob ægritudinem et nauseam stomachi eis frui non potest, ideoque quasi os suum ad eas clausum habet, inutiles sunt, perinde ac inutiles sunt epulæ ad sepulcrum mortui appositæ, cum mortuus eas comedere et gustare nequeat. Quo indicatur divitem ægrum esse quasi mortuum ; utpote qui non magis quam mortuus suis deliciis refici et recreari possit. Etsi enim multa bona habeat in cellariis abscondita, si tamen ejus languor ipsi os claudat, ut eas comedere nequeat, aut non nisi cum dolore et nausea; utique illa similia erunt epulis, quæ mortuis solebant apponi.

Nota : Pro *abscondita* Noster legit κεκρυμμενα ; Complut. legunt κεκλεισμενα, id est, *clausa.* Unde vertunt : *Bona clausa ad os clausum, etc.* Sed clausa idem est quod abscondita. Codices Romæ emendati legunt εκκεχυμενα, unde vertunt : *Bona effusa ori clauso*, vel *effusa ad os clausum, sunt fercula ciborum apposita in sepulcro;* Syrus : *Bona, quæ abscondita sunt in ore abscondentis, sicut cibi, qui positi sunt super sepulcra.*

Mystice Lyran. *Bona abscondita in ore clauso*, hoc est, inquit, scientia recondita in mente hominis pigri ad docendum, inutilis est; sicut inutiles sunt escæ appositæ mortuis. Sic et Rabanus : *Hoc testimonium*, ait, *contra eos valet, qui talentum verbi Dei, quod ipsi intellectu perceperunt, aliis prædicare negligunt ; quorum scientia ita viventibus inutilis est, sicut epulæ circumpositæ mortuorum sepulcris, qui non manducant, neque bibunt, neque aliquem fructum ex eis percipiunt.*

Nota : Gentiles olim post mortem suorum Manibus, id est, animabus eorum, parentabant apponendo cibum et potum (præsertim fabas, eo quod hebetent sensus, et insomnia faciant) eorum sepulcris ; quasi animæ eo pasci et refici gauderent, uti diserte docet Plinius lib. 18. c. 12 : *Quoniam*, inquit, *mortuorum animæ sint in ea* (scilicet faba), *qua de causa parentando utique assumitur.* Et Lucretius lib. 3 :

Parentant,
Et nigras mactant pecudes, quas Manibus atris
Inferias mittunt.

Censebant enim animas esse corporeas, vel certe tenuia et aeria habere corpora, quæ cibo restauranda forent. Irrepsit hic mos à Gentilibus ad Christianos; quem proinde taxans S. August. ser. 15. de Sanctis : *Miror*, inquit, *cur apud quosdam infideles hodie tam perniciosus error irrepserit, ut super tumulos defunctorum cibos et vina conferant, quasi egressæ de corporibus animæ carnales cibos requirant.* Idem de Moribus Eccles. c. 34 : *Novi multos esse sepulcrorum adoratores, qui, cum luxuriosissime super mortuos bibunt, et epulas cadaveribus exhibent super sepultos se sepeliunt.* Eumdem morem recenset et taxat S. Ambros. de Elia et Jejunio c. 17. ac S. Cyprian. tract. de duplici martyrio. Et S. Paulinus natali 95. S. Felicis, excusat suos rusticos in Italia, quod per simplicitatem veteri Gentilium more epulas deferrent ad sepulcrum ipsum S. Felicis :

Quia mentibus error, *inquit*,
Insedit rudibus; nec tantæ conscia culpæ
Simplicitas pietate caret, male credula Sanctos
Perfusis halante mero gaudere sepulcris.

Gentiles hosce secuti sunt, vel potius præcessere Judæi, sed altiori et sanctiori fine et fide. Hi enim juxta sepulcra mortuorum instruebant epulum funebre amicis et pauperibus, ut eorum oratione, æque ac sua hac eleemosyna, animas suorum è pœnis Purgatorii liberarent. Hoc est enim, quod filium monet Tobias c. 4. 18 : *Panem tuum et vinum tuum super sepulturam justi constitue, et noli ex eo manducare et bibere cum peccatoribus.*

Judæos secuti Christiani, præsertim Romæ et in Africa, epulas deferebant ad sepulcra vel memorias Martyrum, quas per Martyres hoc quasi contactu sanctificatas prælibabant ipsi et

amici ipsorum; deinde eas erogabant in pauperes, qui in Ecclesiam ad agapen in Natalitiis Martyrum convocabantur, idque faciebant ad honorem martyrum. Idem faciebant in sepultura defunctorum suorum, quorum dubia erat salus vel gloria, scilicet, eleemosynas, aut convivium seu agapen hanc instruebant in cœmeteriis aut templis, ut animam defuncti, si pœnis Purgatorii detineretur, tum precibus pauperum, tum eleemosyna hac expiarent et liberarent. Unde S. August. lib. 9. de Civit c. ult. *Quicumque*, inquit, *epulas eò* (ad sepulcra Martyrum) *deferunt, quod quidem à Christianis melioribus non fit, et plerisque terrarum nulla talis est consuetudo; tamen quicumque id faciunt, quas cum apposuerint, orant et auferunt, ut vescantur, vel etiam ex eis indigentibus largiuntur, sanctificari ibi eas volunt per merita Martyrum in nomine Domini Martyrum.* Idem lib. 6. Confess. c. 2. de matre sua: *Cum ad memorias*, ait, *Sanctorum, sicut in Africa solet, pultes et panem et merum attulisset.*

Verum quia ritus hic referebat parentalia Gentilium, et quia multi eo abutebantur ad comessationes et compotationes; hinc eum à templis sustulit S. Ambrosius, uti narrat S. August. lib. 6. Confess. c. 2. cujus exemplum, docente postea S. Augustino, secuta est Africana Ecclesia; quare ejus loco eleemosynæ pro defunctis domi distribui passim cœperunt, uti etiamnum fit. Hæc omnia liquent ex S. August. ep. 64. et ex S. Paulino epist. ad Alethium, et ex S. Chrysost. homil. 32. in Matthæum.

19 et 20. QUID PRODERIT LIBATIO IDOLO? NEC ENIM MANDUCABIT, NEC ODORABIT: SIC QUI EFFUGATUR A DOMINO, PORTANS MERCEDES INIQUITATIS.] Est hæc secunda similitudo petita ab idolis eorumque victimis, ostendens miseriam divitis, sed ægri. Olim enim sacrificium institutum fuit quasi convivium epulum Dei, vel idoli, dignantis cum hominibus conversari et quasi convivari, ut dixi Levit. 1. Hinc in omni sacrificio erat victima quasi cibus et caro comedenda à Deo, ac simul libabatur, id est, effundebatur, vinum quasi potus bibendus à Deo vel idolo.

Sensus ergo est, q. d. Sicut frustra offertur victima, et cum ea libatur vinum idolo, cum illud saxum vel aureum sit, nullum habens cibi potusve gustum, odoratum et sensum: sic pariter dives, *qui effugatur*, græce ὁ ἐκδιωκόμενος ὑπὸ κυρίου, id est, qui persecutionem patitur *à Domino*, quem scilicet Deus ob scelera et fastum persequitur, morbisque et calamitatibus infestat, ut tanquam alter Cain à Domino proscriptus et profligatus videatur, ac portare ægritudinem quasi *mercedem iniquitatis* suæ: hic, inquam, dives, sed æger, frustra habebit opes, quibus instruat splendida convivia; cum ea gustare iisque frui nequeat. Unde ex Græco clarius sic vertas: *Quid prodest oblatio idolo? nam neque comedit, neque odoratur: talis est quem persequitur Dominus;* Tigurina: *Quorsum simulacro libamenta? neque enim edet inde, neque odorem percipiet: ita se habet, qui profligatus est à Domino, et mercedem perfert iniquitatis;* Syrus: *Quæ utilitas est idolis populorum, quæ non comedunt et non odorantur? ita qui habet divitias, et non utitur illis.*

Ubi nota divites hîc recte comparari idolis. Primo, quia ipsi divitias habent et colunt quasi sua idola. Unde avaritia ab Apostolo vocatur *idolorum servitus*, Ephes. 5. Divites ergo divitiis suis ornati sunt quasi idola auro gemmisque ornata. Secundo, quia divites à mundo coluntur quasi idola et numina quædam. Tertio, quia, sicut idolis pretiosissima vina et armenta libantur et mactantur: ita divitibus opiparæ mensæ instruuntur omni deliciarum genere abundantes. Quarto, sicut idolum ex καρπώσει, id est, oblatione sibi facta, nullum capit καρπόν, id est, fructum, quia nec gustat nec sentit: sic et dives, si æger sit, ex omnibus opibus et deliciis exiguum vel nullum fructum et voluptatem percipit.

21. VIDENS OCULIS ET INGEMISCENS, SICUT SPADO COMPLECTENS VIRGINEM, ET SUSPIRANS.] Est hæc tertia similitudo spadonis, q. d. Dives, sed æger jam dictus, videt epulas et ingemiscit, quod eas vorare iisque frui nequeat: perinde ut eunuchus videns virginem speciosam ingemiscit et suspirat, quod ea ob frigiditatem et impotentiam frui nequeat. Quare divitiæ et deliciæ ei non solatium et gaudium, sed mœrorem et tormentum afferunt. Talis ergo est instar Tantali, qui in inferno in mediis licet aquis, enecatur tamen siti. De quo Poeta:

> Poma fugacia captat
> Tantalus: hoc illi garrula lingua dedit.

Et Horatius:

> Tantalus à labris sitiens fugientia captat
> Flumina,..... mutato nomine, de te
> Fabula narratur, congestis undique saccis
> Indormis inhians, et tanquam parcere sacris
> Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis.

Tantalus ergo flumini immersus, sed usque ad labra, nec ex eis bibere permissus, ideoque semper sitiens, symbolum et schema est divitis avari vel ægri, qui opibus immersus iis frui non audet, vel non potest.

TERTIA PARS CAPITIS.

DE BONO LÆTITIÆ, ET MALO TRISTITIÆ.

22. TRISTITIAM NON DES ANIMÆ TUÆ, ET NON AFFLIGAS TEMETIPSUM IN CONSILIO TUO.] Græce: *Ne des in tristitiam animam tuam;* Tigurina: *Ne demergas animum tuum in mœstitiam, nec affligas teipsum tuis consiliis;* alii: *Ne dederis animam tuam mœrori, et ne afflixeris teipsum propter consilium tuum;* Syrus: *Ne des tristitiæ animam tuam, et ne offendas in consilio animæ tuæ.* Ubi recte notat Jansenius: Non dicit, inquit, Ne unquam habeas tristitiam in anima tua (id

enim humanæ infirmitati est impossibile), sed, *Tristitiam non des animæ tuæ,* vel, ut est in Græcis, *Non des in tristitiam animam tuam :* hoc est, ne sinas tristitiam animo tuo dominari, aut ne ultro eam tibi accersas, et tristandi causam præbeas. Dum enim triste aliquid accidit, bonorum quæ adsunt cogitatione et expensione, tristitiæ materia superanda est, ut non permittatur animo nostro dominari. Et maxime cavendum est, ne, cum multam gaudendi occasionem habemus, ipsi nobis tristitiæ materiam suggeramus, levia quædam mala apud nos exaggerando. Hoc ergo significatur, cum dicitur, *Tristitiam non des animæ tuæ.* Et est sermo de tristitia, quam Paulus vocat *tristitiam seculi,* quam mortem operari dicit, quæ scilicet est de rebus hujus seculi. Nam, *Quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur :* ideoque ea ultro assumenda est, et danda animæ nostræ. Ita Palacius.

Fugienda est igitur tristitia illa, quæ non parit lætitiam : uti fugitur potio, quæ non parit salutem. Ea vero tristitia procuranda est, quæ lætitiam generat, quæque salutem stabilem ac beatitudinem operetur. De noxa et damnis tristitiæ vide disserentem S. Ambros. orat. 2. de Satyro, S. Gregor. 31. Moral. 217. S. August. lib. 12. de Genesi ad litt. c. 33. Cassian. Collat. 9. c. 3. S. Bernard. de Inter. domo cap. 52.

Porro tristitiæ remedium est, malum, quod nos contristat, vel amovere, vel, si amoveri nequeat, præmeditando extenuare, et magno animo sustinere : nam causa tristitiæ non est tam malum ipsum quod urget, quam opinio nostra, apprehensio et æstimatio illius, quod scilicet illud durum et grave æstimemus. Quæ æstimatio, cum sita sit in nostra potestate, mitigari, imo deponi potest : itaque tristitia pariter mitigabitur, aut in totum deponetur. Vere enim Epictetus Enchirid. c. 1 : *In nostra,* ait, *potestate est opinio, appetitio, desiderium, aversatio et quælibet nostræ actiones.* Quod autem opinio illa mali potius quam malum ipsum sit causa tristitiæ, idem sapienter affirmat c. 10 : *Homines,* inquit, *perturbantur non rebus, sed iis, quas de rebus habent, opinionibus.* Et Plutarch. lib. de Exsilio : *Exsilium,* ait, *ignominia, bonorum amissio, ut contra coronæ, magistratus, primique consessus, non sua natura, sed nostro ipsorum judicio, affligendi vel delectandi modum habent.* Et Cicero Tusc. 3 : *Cogitatio,* ait, *diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas.* Vide S. Chrysost. homil. *Quod nemo læditur nisi à seipso.* Vide et nostrum Gregor. de Valentia 1. 2. disp. 3. qu. 6. punct. 3. ubi octo tristitiæ remedia assignat, eaque fuse prosequitur.

ET NON AFFLIGAS TEMETIPSUM IN CONSILIO TUO.] Primo, Palacius censet hîc idem, vel pene idem dici, quod priori hemistichio, quasi consilium hoc sit tristitiæ, vel ipsa tristitia, q. d. Noli te affligere tristitia : quare nec consilia illa tractes, quæ tristia sunt, aut tristitiam tibi conciliant vel augent. Solent enim tristes, melancholici et scrupulosi esse cogitabundi, mille volvere cogitationes, mille agitare consilia, æstusque animi, quibus proinde dicendum est cum Psalte : *Quandiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?* psal. 12. 2. Sic et Lyran. qui et exemplum dat : *Sicut faciunt,* inquit, *desperantes, qui interimunt seipsos.*

Secundo, q. d. Ne te affligas, eo quod consilia tua felicem successum non habeant aut negligantur, vel ab aliis, præsertim æmulis tuis, evertantur : sed cogita quot sunt hominum capita, tot pariter esse sensus et consilia. Quare pacifice idipsum tolerato, dicitoque cum Apostolo : *Unusquisque in suo sensu* et consilio *abundet,* Rom. 14.

Tertio, Jansenius, q. d. Ne nimis anxie et scrupulose deliberes et consultes ; noli variis consiliis et deliberationibus te affligere et excruciare, dum scilicet anxie nimis apud te excogitas, quomodo te à quibusdam malis eximas, aut quomodo bonum aliquod assequaris, quod cupis : ac præsertim noli anxie cogitare et deliberare de futuris eventibus, officiis, laboribus, tribulationibus, cæterisque rebus, quæ tibi obvenire possunt : quia reipsa forte nunquam tibi obvenient. Quare cogita illud Christi : *Sufficit diei malitia sua,* Matth. 6. Itaque sicut priori membro monuit deponere tristitiam, sic hoc monet deponere anxias curas et sollicitudines, quæ non minus quam tristitia affligunt, tristitiamque animi partim sequuntur, partim antecedunt et causant : sicut ergo priori monuit pro tristitia tristibusque cogitationibus accersendas esse lætas, quibus mens ad lætitiam excitetur : sic hoc monet anxias curas et sollicitudines convertendas esse in libertatem hilaritatemque animi ; easque resignandas esse divinæ providentiæ, dicendumque cum Psalte : *Dominus sollicitus est meî,* ps. 39. 18. Et ps. 22. 1 : *Dominus regit me* (S. Hieron. *Dominus pastor meus ;* Hebr. et Septuag. *Dominus pascit me,* ut pastor oves), *et nihil mihi deerit : in loco pascuæ ibi me collocavit.* Ac cum S. Paulo : *Nihil solliciti sitis : sed in omni oratione, et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum,* Philip. 4. 6. Et cum S. Petro epist. 1. c. 5. v. 7 : *Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Vide utrobique dicta.

Porro remedium tristitiæ est bona conscientia, fisa fixaque in Deo. Nam, ut ait S. Chrysost. hom. 25. ad Pop. *Nihil aliud est triste nisi Deum offendere. Quod cum aberit, non tribulationes, non insidiæ, non quidquam aliud sapientem animam poterit contristare ; sed quemadmodum, si exiguam scintillam in locum dejeceris profundum, statim exstinxeris : itidem et omnis tristitiæ superabundantia in bonam missa conscientiam exstinguitur. Propterea quidem et Paulus semper gaudebat, quoniam interius secundum Deum confidebat, neque tot malorum capiebat sensum, sed dolebat quidem ut homo, non tamen cadebat. Sic et Abraham Patriarcha erat in delectatione multa passus tristia : verum nihil horum eum prostravit.* B. Cæsarius Arelatensis homil. 2 : *Verum gaudium,* ait, *non possidetur, nisi pax et justitia teneatur. Prima est enim et quasi radix justitia, secunda pax, tertia gaudium. De justitia nascitur pax, de pace gaudium generatur. Justitia et pax quasi bona opera esse videntur : gaudium vero fructus esse bonorum operum intelligitur.* Et S. Bernardus in libris de Consideratione : *Quid ditius, quid in corde dulcius, quid in terra quietius est et securius bona conscientia? damna rerum non metuit, non verborum contumelias, non corporis cruciatus, quæ et ipsa morte magis erigitur quam deprimitur.* Consentiunt nostris Scriptores

Ethnici. Cicero ad Torquatum epistola familiari : *Conscientia*, ait, *rectæ voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum.* Et Seneca ad Lucilium : *Nolo tibi unquam deesse lætitiam : volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra teipsum sit.* Et paulo post : *Veri boni aviditas tuta est. Quid sit istud interrogas, aut unde subeat, dicam : Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ et continuo tenore unam prementis viam.* Huc facit symbolum Pythagoræ : *Annulum arctum ne gestato*, *hoc est, noli facere ea quæ te coarctent et affligant.* Et : *Cor ne edito, id est, ne te crucia curis et anxietatibus;* quas maxime parere solet conscientia sceleris sibi conscia. Ita Plutarch. tract. de Liber. educ.

Rursum S. Bern. tract. de Inter. domo c. 45. ait : *Vis nunquam esse tristis? Bene vive. Bona vita semper gaudium habet : conscientia rei semper in pœna est.* Et c. 20 et 22 : *Munda est conscientia, cum nec de præterito juste accusatur, nec de præsenti injuste delectatur. Conscientia bona titulus est religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, arca fœderis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus Sancti, liber signatus et clausus, et in die judicii aperiendus. Nihil est jucundius, nihil tutius, nihil ditius bona conscientia : premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, et illa erit secura. Bona conscientia secura erit, cum corpus morietur; secura, cum anima coram Deo præsentabitur; secura, cum utrumque in die judicii ante tribunal terrificum justi judicis statuetur.*

Denique S. Basilius homil. 4. de gratiarum actione : *Ita*, inquit, *assequeris, ut semper gaudeas : nempe, si vitæ tuæ institutum ratioque omnis Deum collimet ac spectet, et spes retributionis, quæ in hac vita tristia sunt, leviora efficiat. Affecit te aliquis ignominia? quin tu ad eam suspice gloriam, quæ reposita in cœlis est tibi paranda merito patientiæ. Jacturam rerum tuarum adiisti? oculos imprime fixius cœlestibus divitiis et thesauro incomparabili, quem tibi bonorum operum pretio seposuisti. Patrione solo exclusus es? at patriam habes cœlestem illam Jerusalem. Ad eum modum si iis, quæ molestiam tibi nunc pariunt, opposueris quæ sperantur bona, animam tuam ab omni anxietate servabis. Ad quod nos invitat sanctio legis Apostolicæ, Semper gaudete*, Philip. 4. Hoc est, quod omnibus inclamat rex sapientissimus Eccles. 3. 12 : *Et cognovi*, inquit, *quod non esset melius nisi lætari, et facere bene in vita sua*, q. d. Hæc duo connexa sunt, lætari et bene agere : ut ergo semper læteris, semper bene agito.

23. Jucunditas cordis hæc est vita hominis, et thesaurus sine defectione sanctitatis ; et exsultatio viri est longævitas.] Græcus de more bimembris mediam sententiam omittit, sicque habet : *Lætitia cordis est vita hominis, et exsultatio viri longævitas;* Tigurina : *Lætitia animi demum homini vita est, thesaurusque sanctitatis inexhaustus, et gaudium cujusque ætatis longinquitas;* Syrus : *Lætitia cordis ipsa est vita hominis, et conscientia* (pura ideoque læta) *hominis ipsa auget vitam ejus.* Tres fructus et effectus jucunditatis et lætitiæ assignat.

Primus est, quod ipsa sit quasi vita hominis ; tum quia homo semper indiget aliqua delectatione quasi quadam recreatione, ob multos labores et molestias, quæ ei occurrunt in hac vita, uti docet Arist. l. 7. Ethic. tum quia vita in tristitia non tam est vita quam mors, uti dixit v. 17 ; tum quia lætitia facit florere omnes actiones vitales : eas enim obit cum gaudio, ideoque alacriter, exsultanter, plene et perfecte, juxta illud Proverb. 17. 22 : *Animus gaudens ætatem floridam facit : spiritus tristis exsiccat ossa.*

Secundus lætitiæ fructus est, quod sit *thesaurus sine defectione*, id est indeficiens, *sanctitatis*, q. d. Lætitia cordis pura et vera non tantum est vita hominis, sed et est thesaurus sanctitatis indeficiens ; quia, scilicet, sanctitatem fovet et conservat. Quo significat primo, lætitiam sanctitate destitutam, quæ concipitur ex affluentia opum, honorum et deliciarum, non esse puram et veram, sed mixtam multis doloribus et tristitiis, ideoque defecturam, nec diu duraturam ; secundo, lætitiam puram, veram et meram consistere in sanctitate : bona enim et sancta conscientia semper est læta ; quia scit se esse in gratia Dei, imo esse filium Dei, à quo proinde hæreditatem et gloriam æternam fidenter exspectat ; tertio, lætitiam fovere et augere sanctitatem : facit enim ut homo læte et alacriter obeat opera sancta orationis, jejunii, eleemosynæ, religionis, etc. ideoque in iis constanter perseveret : quæ enim cum tristitia fiunt, remisse fiunt et cum tædio, ideoque homo in iis perdurare nequit. Magna est hæc laus lætitiæ, quod scilicet ipsa sit thesaurus inexhaustus sanctitatis : quia ipsa excitat hominem continue, ut plura et majora opera sancta peragat et coacervet, et quia ipsa alacriter et animose superat omnes difficultates et tentationes, quas dæmon, mundus et caro suggerunt, ut hominem ab exercitiis sanctis avocent.

Quocirca S. Antonius suis religiosis ardue et austere viventibus unice commendabat lætitiam spiritalem, quasi singulare scutum et remedium ad vincendum omnes tentationes : *Una est*, inquit, *ratio vincendi inimicum : lætitia spiritalis, et animæ Dominum semper cogitantis jugis recordatio, quæ dæmonum ludos quasi fumum expellens persequetur adversarios potius quam timebit.* Ita S. Athanas. in Vita S. Anton. Unde Palladius in Lausiaca, c. 52, loquens de sanctis Anachoretis sociisque S. Apollo Abbatis : *Licebat*, inquit, *eos videre exsultantes in solitudine, adeo ut nullam ejusmodi aliam exsultationem in terra videre liceret, nec lætitiam corpoream : neque enim erat inter eos aliquis mœstus aut tristis. Sed, si quis videbatur præ se ferre tristitiam, statim Abbas Apollo ex eo rogabat causam, et quæ erant in occulto uniuscujusque cordis, renuntiabat; dicebat autem : Non oportet esse tristes propter salutem, cum futuri simus hæredes regni cœlorum : tristes autem erunt Gentiles, flebunt Judæi, lugebunt peccatores; justi autem lætabuntur : et qui terrena quidem animo agitant, lætantur in rebus terrenis ; nos autem, qui tanta spe digni sumus habiti, quemadmodum non lætamur perpetuo, cùm nobis Apostolus suadeat*, 1. Thess. 5, *ut semper lætemur, et oremus sine intermissione?*

Ex adverso nihil ita obnoxium tentationibus dæmonis, ac animus tristis. Tristitia enim fugat Spiritum Sanctum, utpote spiritum lætitiæ, et accersit spiritum atrum, puta, dæmonem, qui est spiritus acediæ et tristitiæ. Audi S. Chrysost. l. 3, de Providentia : *Omni*, ait, *diabolica ope-*

ratione perniciosior est immodica mœroris et acediæ magnitudo : nam quos dæmon superat, per mœrorem superat. Quod si mœrorem sustuleris, nihil omnino mali et incommodi tibi ab eo continget. Et inferius : *Tum demum tristari debemus, non, cum malo afficimur, sed cum ipsi malum aliquod perpetramus.* Vide Cassianum lib. 10, de Instit. renunt. c. 2 et seq. ubi graphice spiritum acediæ et mœroris depingit, ejusque suggestiones, effectus et damna recenset. Quocirca Hermas discipulus S. Pauli in lib. qui inscribitur Pastor (exstat t. 5. Bibliot. SS. Patrum), quem veteres passim citant et celebrant : *Sicut vinum*, inquit lib. 2, cap. 10, *aceto mixtum, eamdem suavitatem non habet : sic et tristitia, Spiritui Sancto nexa, eamdem orationem mundam non habet :* imo tristitia fugat Spiritum Sanctum. Nam *fructus Spiritus Sancti est charitas, gaudium, pax, etc.* Galat. 5. 22. Sed audi rursum Hermam lib. 2, mandato 10, ex persona Dei : *Tristitia omnium spirituum nequissimus est, et pessima servis Dei, et omnium spiritus exterminat, et cruciat Spiritum Sanctum.* Et inferius : *Indue ergo hilaritatem, quæ semper habet gratiam apud Dominum, et lætaberis in ea. Omnis enim hilaris vir bene operatur, et bona sapit, et contemnit injustitiam. Vir autem tristis male facit; quia tristem facit Spiritum Sanctum, qui datus est homini hilari.* Et iterum : *Male facit, quod tristis orat Dominum, et non ante facit exomologesin, et non impetrat à Deo quod petit. Semper enim oratio tristis hominis non habet virtutem, ut ascendat ad altare Domini.* Huc facit illud Aaronis Lev. 10 : *Quomodo potui placere Domino in cæremoniis, mente lugubri?* obruta enim mens et mœrore oppressa nequit sese in Deum attollere. Accedit, quod *hilarem datorem diligit Deus*, 2. Corinth. 9.

Tertius lætitiæ fructus est : *Et exsultatio viri est longævitas*, non formaliter, sed causaliter, q. d. Lætitia et exsultatio facit hominem longævum, tristitia vero facit eum brevis ævi. Lætitia enim exhilarat, vivificat, dilatat, multiplicat, corroborat spiritus vitales, qui cor et vitam hominis conservant et augent ; contrarium facit tristitia. Audi S. Gregorium Nazianz. in Distichis : *Mœrores præcocem senectutem mortalibus pariunt. Neque enim ea unquam tempus instaurabit quæ mœroribus diruta fuerint ac prostrata. Mens sollicita lineæ instar ossa corrodit : corpus autem curas omnes valere jubens eximie floret.* Idem docet Hippocrates, Galenus cæterique medici. Unde Schola Salernitana hæc sanæ vitæ dat pharmaca :

Si tibi defuerint medici, medici tibi fiant
Hæc tria : mens hilaris, requies facilis, moderata diæta.

Quare homini fideli, ut semper sit hilaris, lætæ et hilares accersendæ sunt cogitationes de cœlo, de Christo, de Dei beneficiis, ejusque in nobis præsentia, inhabitatione et inoperatione; de B. Virgine ; de Sanctis, et aliæ similes : quas fuse recenset noster Alvarez de Paz, de Adeptione virtutum, l. 3. p. 2. c. 4. Unde Rabanus : *Vera*, inquit, *jucunditas cordis non alibi quam in vera charitate consistit, ubi et vita hominis cum virtutum thesauro sine defectione sanctitatis permanet : eo quod nulla virtus sine ejus ope subsistere valet. Hæc enim est excellentior via, quam Apostolus universis linguis, martyrio, atque eleemosynis antestatuit, dicens : Nunc autem manent fides, spes, charitas : tria hæc, major autem horum est charitas*, 1. Corinth. 13.

Anagog. idem Raban. *Exsultatio viri est longævitas*, id est beata Sanctorum æternitas : quia ibi vera est exsultatio, ubi vera est beatitudo : nam præsens vita plena est miseriis, et luctibus assiduis infelix.

24. MISERERE ANIMÆ TUÆ PLACENS DEO, ET CONTINE : CONGREGA COR TUUM IN SANCTITATE EJUS, ET TRISTITIAM LONGE EXPELLE A TE.] Ita legunt et dispungunt Roman. licet aliter legat et dispungat Jansenius et alii. Græca brevius sic habent : *Dilige teipsum, et alloquere*, vel, *consolare cor tuum, et mœrorem procul amove à te ;* Syrus : *Blandire animæ tuæ et refrigera cor tuum, et tristitiam longe fac à te.* Ubi nota primo : Qui diligit animam suam, is ejus miseretur : qui vero eam non diligit, sed odit, is in eam immisericors, imo crudelis existit : qualis est, qui amat iniquitatem, ideoque tristitiam et dolorem præsentem ac æternum ei accersit.

Secundo, τὸ *placens Deo* dupliciter accipi potest, scilicet primo, ut significet causam et finem miserendi animæ ; secundo, ut significet ejus effectum, aut potius modum. Juxta priorem acceptionem sensus erit, q. d. *Miserere animæ tuæ*, hoc fine et fructu, ut scilicet per misericordiam hanc placeas Deo, qui tibi eamdem præcepit, dum tibi animæ tuæ curam et salutem commisit, et præ rebus omnibus commendavit. Juxta secundam sensus erit, q. d. *Miserere animæ tuæ*, satagendo ut placeas Deo : quod fiet, si contineas te in sanctitate. Misericordia enim animæ in hoc consistit, ut qui ejus vult misereri, studeat eam Deo placitam efficere : quod faciet, si eam sanctam efficiat. Præclare Origen. homil. 4. in c. 6. Lucæ : *Deus*, inquit, *animæ tuæ suam imaginem et similitudinem commendavit : istud ergo depositum tam insigne tibi restituendum est, tam integre, quam à te constat esse susceptum.*

Aliter Jansenius, qui τὸ *placens Deo* accipit antecedenter quasi suppositum verbi *miserere*, q. d. Tu qui places Deo, ac bonam habes in Deo conscientiam, ita ut nullius magni mali tibi sis conscius, merito debes misereri animæ tuæ, ut scilicet eam in tristibus consoleris per bonum conscientiæ tuæ testimonium, quo confidis te placere Deo.

Tertio, τὸ *et contine* significat modum, quo animæ misereri Deoque placere debeas, q. d. Si vis misereri animæ tuæ Deoque placere, esto continens, continentiam exerce, contine te ab omnibus carnis et concupiscentiæ desideriis. Continentia enim est virtus, quæ refrenat omnes ebullientes concupiscentiæ motus. Unde explicans subdit : *Congrega cor tuum in sanctitate.*

Quarto, pro *congrega cor tuum in sanctitate*, græce est, *consolare cor tuum.* Unde Jansenius, volens Latinam Vulgatam Græcis adaptare, hæc omnia explicat de tristitia, q. d. *Contine*, hoc est cohibe, *cor tuum* ab immoderata tristitia, *et congrega* illud, non sinens, scilicet, id effundi in mœrorem, sed tua consolatione illud comprimens et collectum servans apud te : Congrega, inquam, illud *in sanctitate* Dei, hoc est, consolare illud dum tristatur, hoc nomine quod sanctus es coram Deo, quodque Deo ex dono ejus placeas. Vel *congrega* illud *in sanctitate* ipsius cordis, id est, hoc nomine con-

solare cor tuum, quod sanctum sit per veram Dei cognitionem et amorem. Verùm, cùm Latina Vulgata à Concil. Trident. sess. 4, probata et prælata sit Græcis, cùmque hìc et alibi Græcis sit uberior et plenior; potius Græca Latinæ, quam Latinam Græcis adaptare debemus. Quare τὸ *congrega cor tuum in sanctitate*, explicat τὸ *contine*, q. d. Continebis erisque continens, si *cor tuum* congreges *in sanctitate*. Suggestiones enim concupiscentiæ, quæ sunt plurimæ, cor distrahunt, et ad varias carnis illecebras sollicitant et dissipant: quare ut eas fugias et elidas, ab iis cor tuum avoca, totumque convoca et congrega, ut adhæreat sanctitati, hoc est, Deo ejusque voluntati et legi: in hoc enim omnis sanctitas consistit. Quod si feceris, omnem tristitiam dispelles. Hoc est enim, quod subdit: *Et tristitiam longe expelle à te.* Quod est finis et scopus totius sententiæ. Hortatur enim ad expellendum tristitiam, ejusque modum suggerit et præscribit. Notat Palacius cor pravum ut cinerem dispergi, et ut arenam dissipari: at cor sanctum, inquit, congregatur fitque unum; quia Deo unitur, qui maxime unus est: ergo *Mihi adhærere Deo bonum est*, psalm. 72. Quia, *Qui adhæret Domino, unus spiritus est*. 1. Corinth. 6. 17.

Sensus ergo est, q. d. Vis tristitiam expellere à te, tibique jugem accersere lætitiam? miserere animæ tuæ, curando ut illa placeat Deo, ideoque contine ab omnibus pravis ejus concupiscentiis. Quod facies, si ab eis cor tuum avoces, illudque colligas et unias sanctitati: si enim id feceris, omnem tristitiam expelles à te; sanctitas enim est mater lætitiæ, et expultrix tristitiæ. Ut ergo hanc miseriam, puta tristitiam, ab anima expellas, miserere animæ tuæ, majoremque ejus miseriam, puta, concupiscentiam et iniquitatem cura: ex illa enim oritur tristitia, q. d. Immisericors est et crudelis, ac quasi tortor et carnifex animæ suæ, qui eam tradit concupiscentiis, ut lancinetur, ac in mille desideria quasi dissecetur, eisque fede et misere quasi mancipium ad omnem nutum serviat; indeque mille angores et mœrores conscientiæ sustineat, iisque excrucietur et lanietur. Qui ergo sapit, et hæc effugere cupit, hic misereatur animæ suæ, studetque placere Deo, ideoque à concupiscentiis se continet et abstinet, ac congregat traditque cor suum integrum Deo ejusque sanctitati; atque hac ratione omnem tristitiam expellit omnemque lætitiam accersit. Nam, ut ait Beda, in Proverbiis: *Tristantur facile, quorum spes exstat in imis.* Sic ex adverso: *Lætantur facile, quorum spes exstat in altis.* Ita explicant Raban. Lyran. et Palac. imo S. August. Enchir. c. 76; et habetur de Pœnit. dist. 3. cap. *Qui vult: Qui*, inquit, *vult eleemosynam ordinate dare, à seipso debet incipere, et eam sibi primum dare. Est enim eleemosyna opus misericordiæ, verissimeque dictum est: Miserere animæ tuæ placens Deo. Propter hoc renascimur, ut Deo placeamus, cui merito displicet quod nascendo contraximus. Hæc est prima eleemosyna, quam nobis dedimus: quoniam nosipsos miseros per miserantis Dei misericordiam requisivimus, justum judicium ejus confitentes, quo miseri effecti sumus, de quo dicit Apostolus Rom. 5: Judicium quidem ex uno in condemnationem. Et magnæ ejus charitati gratias agentes, de qua idem ipse dicit gratiæ prædicator: Commendat autem suam dilectionem Deus in nobis; quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: ut et nos veraciter de nostra miseria judicantes, et Dei charitatem quam donavit ipse diligentes, pie recteque vivamus.* Huc usque S. August. Idem serm. 102. de Temp. *Modo*, inquit, *pro ineffabili pietate sua non solum nos admonet* (Deus), *sed etiam rogat, ut nos à peccatis mortiferis revocemus. Audiamus illum dum rogat, ne nos postea non audiat ille dum judicat. Audiamus eum per Prophetam dicentem: Fili,* inquit, *miserere animæ tuæ placens Deo. Quid ad hæc respondebit humana fragilitas? Deus te rogat ut tuî miserearis, et non vis! Causam tuam apud te agit, et à te non potest impetrare! Et quomodo te audiet ille in die judicii supplicantem, cum tu eum pro teipso nolueris audire rogantem.*

Sic et S. Bernard. in sententiis: *Spiritus sapientiæ*, inquit, *ubique præsens novit quid in cœlo et quid agatur in inferno. Cumque mentem humanam repleverit, et de pœnis inferni incutit timorem, et cœlestium amorem infundit, sicque facit hominem amare seipsum, et dicit ei: Miserere animæ tuæ placens Deo.* Idem ser. 8. ad Milites templi: *Magna revera malitia*, inquit, *tuî te non misereri, et solum post peccatum remedium confessionis à teipso repellere, ignemque in sinu tuo involvere potius quam excutere, nec præbere aurem consilio Sapientis, qui ait: Miserere animæ tuæ placens Deo. Proinde qui sibi nequam, cui bonus?* Idem epist. 8. ad Brunonem: *Primus*, ait, *pietatis gradus est de quo scriptum est: Miserere animæ tuæ placens Deo. Ex hoc autem ad miserandum proximum recto jam tramite charitas ordinata procedit, quippe quem ad suî quisque mensuram amare præcipitur.* Vide eumdem pathetice his verbis urgentem Eustachium occupatorem Valentinæ Sedis ad pœnitentiam, epist. 185. Iisdem urgeas quemlibet peccatorem, dicendo: Miserere animæ tuæ, ô miser, ut, cum corpus tuum brevi perire morique debeat ac dari vermibus, saltem animæ tuæ consulas, ut illa, cum sit immortalis et æterna, immortalem et æternam, sed beatam vitam in cœlo, non vero miseram in inferno nanciscatur. Ita Stephan. V. Pontifex, ut habetur 33. q. 2. c. 8. *Admonere*, § *Idcirco.* Monet Aistulphum, qui uxorem interfecerat: *Miserere*, inquit, *animæ tuæ, ut non sis tibimetipsi homicida. Quapropter relinque, te rogamus, hoc malum seculum, quod te traxit ad tam immanissimum peccati facinus, ingrediare monasterium, humiliare sub manu Abbatis, et meliorum fratrum precibus adjutus observa cuncta simplici animo quæ tibi fuerint imperata, si forte ignoscat infinita Dei misericordia peccatis tuis, et refrigeret animam tuam, priusquam crucieris perpetuis flammis.*

25. Multos enim occidit (Græci nonnulli legunt: *Perdidit et occidit;* sic et Syrus: *Multos enim occidit mœstitia, et perdidit eos*) tristitia, et non est utilitas in ea,] quia licet tristeris de malo, non idcirco illud tolles, sed potius augebis et duplicabis. Porro melancholia, tristitia et acedia multos enecavit et indies enecat, tum quoad corpus, tum quoad animam, eosque perimit morte et præsenti et æterna. Tristitia ergo est carnificina. Si horres esse carnifex aliorum, cur non horres per tristitiam carnifex esse tuî? Causam et modum dant medici, ac inter eos Franc. Valesius Sacræ Philosoph. cap. 72. Magna tristitia, inquit, semper nocet, et potest aliquando occidere, non quidem repente,

ut timor et gaudium (auctor est Galenus), sed paulatim et multo tempore. Quia per gaudium affatim et sine ullo freno effunditur totum calidum: quare in pusillanimis totum exhalat; in timore magno affatim accurrens ad cor, suffocatur. Motus similis est tristitia timori, non tamen vehemens ut ille, sed natura sua lentus, ac proinde paulatim facit vitalem calorem marcescere, et nutritionem partium minui, atque ita deducit ad tabem. Quod aperte significant illa verba Proverb. 17: *Spiritus tristis exsiccat ossa.* Itaque tristitia repente nullum fortasse occidit, ut timor et gaudium, lente vero ac paulatim quamplurimos.

Illa verba: *Et non est utilitas in ea*, duplicem ferunt sensum, naturalem et moralem. Naturali quidem significant tristitiam nihil conferre: nam neque ad pellendos morbos, neque ad tuendam valetudinem (id vero constat ex dictis intelligi debere de magna tristitia, et quæ omnem excludit hilaritatem). Morali vero, continent exhortationem quamdam ad pellendam ex animo tristitiam. Quasi dicatur, Vita tristitiam; quia multos occidit, et nihil confert ad recuperandum id cujus gratia doles: neque enim lacrymis defunctum vita maritum suscitabis, neque filium, neque amissam invenies pecuniam, neque incendio consumptam reficies domum.

Quocirca B. Antiochus homil. 25: *Tristitia*, inquit, *vermis est cordis, suammet exedens matrem instar viperæ.* Et S. Athan. citatus à S. Bernardo de Modo bene vivendi, c. 11: *Homo tristis*, inquit, *semper malitiatur, et contristat Spiritum Sanctum sibi à Deo donatum.* S. Chrysost. homil. 7. ad Popul. *Tristitiam*, inquit, *Deus non ob aliud nobis indidit, nisi propter solum peccatum, et hoc per ipsam rerum experientiam manifestavit. In pecuniarum enim multa, et morte, et ægritudine, et aliis nobis ingruentibus molestiis dolentes et mœrentes, non tantum nullam consolationem capimus, verum et molestias augemus. In peccatis vero si doleamus et tristemur, peccati magnitudinem minuimus, et quod erat magnum, reddimus parvum, sæpe vero et funditus ipsum totum delemus.* Idem epist. 8. ad Olympiad. *Tristitia*, inquit, *animarum crudele tormentum est, dolor quidam inexplicabilis, et judicium omni judicio vindictaque deterius. Nam et vermi est similis venenato, non solummodo carnem, sed et animam ipsam perimens; animam dilacerans, sed vires animæ consumens; et jugis nox, ac tenebræ profundæ, et tempestas, et turbo; febris non apparens, omni igni validius incendens, et pugna requiem non habens.* Cassianus l. 9. de Instit. renunt. c. 2 et 3. citans explicansque illud Proverb. 25: *Sicut tinea vestimento, et vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi. Vestimentum namque*, inquit, *tinearum esu attactum nullius pretii vel honesti usus poterit ulterius habere commercium: itidemque lignum vermibus exaratum, non jam ad ornatum vel mediocris ædificii, sed ad combustionem ignis merebitur deputari. Ita anima, quæ edacissimis tristitiæ morsibus devoratur, inutilis erit vestimento illi pontificali, quod unguentum Spiritus Sancti de cœlo descendens prius, in barbam Aaron, deinde in oram suam, solere suscipere, sancti David vaticinio perhibetur: Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus*, psalmo 132. Tristitiæ remedium naturale, sed efficax, est magna et vehemens occupatio, præsertim in re honesta et jucunda: hæc enim imaginationem à tristibus ad se avocat, occupat et exhilarat. Experire, et senties ita se rem habere.

Porro octo remedia ad fugandam tristitiam suggerit noster Alvarez de Paz de Exterminatione mali l. 2. p. 5. c. 12. ante fin. Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti proponens 72. Interpretibus singulis singulas quæstiones ethicas, vigesimo nono hanc proposuit: *Quomodo sine tristitia viveret?* Cui ille: *Si neminem*, inquit, *læseris, omnesque juves, justitia quosvis prosequens; ab ea hujusmodi fructus jucunditatis colligitur. Sed implorandus est Deus, ne ea nos lædant quæ præter opinionem nostram accidunt, ut sunt mortes, morbi, ægritudines, etc.* At quinquagesimo sexto hanc proposuit: *In quibus est tristandum?* Cui ille: *In amicorum adversitate, quandoquidem diuturna ea et inevitabilia cernimus, quæque calamitatibus opertos interimunt. Nam in his mœstitiam nulla ratio levat. Sed de iis, in quibus desperamus, neque quidquam in his utile invenimus, mortales omnes contristantur, malum vero omnino effugere divinæ potentiæ est.* Ita ille coævus et forte socius Siracidis, uti refert Aristæas in histor. LXXII. Interpret. quæ exstat tomo 7. Biblioth. SS. Patrum.

Clarius et præclarius Psaltes psal. 41. tristitiæ remedium assignat orationem et spem in Deum: *Quare*, inquit, *tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei, et Deus meus.* Et S. Jacobus c. 5. 13: *Tristatur*, inquit, *aliquis vestrum? oret. Æquo animo est? psallat.* Huc facit proverbium Hebræorum in *More nebuchim* l. 2. c. 37: *Prophetia non requiescit super tristem, neque super pigrum.* Quocirca Eliseus, ut se ad prophetiam disponeret, quæsivit psaltem, qui ejus mentem sua psalmodia exhilararet, et ad divina sustolleret, 4. Reg. 3. 15. Denique tristitia in multis oritur ob tristes casus præteritos qui eis obvenerunt, quibus pro antidoto suggerendum est illud Senecæ de Regim. princ. *Noli pœnitere de re præterita, quia illud est proprium debilium.* Res enim præterita revocatu est impossibilis. Nemo autem sapiens pœnitet, dolet aut se affligit ob rem impossibilem.

Antonius in Melissa lib. 1. c. 72. de tristitia, alia illius suggerit remedia. Primum ex S. Gregor. Nazianz. qui ait: *Communio et societas luctus, solatio est dolenti.* Et ex S. Chrysost. qui ait: *Tristitia in multos divisa, minus cruciat patientem.* Et ex Photio, qui ait: *Sola similes affectus expertorum colloquia, mœrentibus sunt solatia.* Secundum ex Plutarcho dicente: *Via quidem eligenda planissima, vita vero tranquillissima. Thoraci tunicam, tristitiæ vero mentem et rationem inducere oportet.* Tertium ex Theopempto dicente: *Insipientem tempus, sapientes autem ratio mœrore liberat. Sapit qui non tristatur propter absentia, sed gaudet præsentibus.* Quartum ex Photio dicente: *Fuge tentationem patientia et oratione: sin absque his præsidiis te opponas, vehementius invadit.*

26. ZELUS ET IRACUNDIA MINUUNT DIES, ET ANTE TEMPUS SENECTAM ADDUCET COGITATUS.] Tristitiæ subjungit tres partim proles, partim affines et socias, scilicet invidiam, iram et sollicitudinem, quæ, æque ut tristitia, sensim hominem conficiunt et occidunt. *Zelus* enim est invidia, cujus comes et socia est ira. Unde Jansenius

per *zelum* accipit iram ; alii, quemvis zelum ; Palacius, zelotypiam, qua vir zelat uxorem, aut contra. Pro *cogitatus* græce est μέριμνα, id est, cura et sollicitudo, q. d. Invidia et ira corrodunt et consumunt dies vitæ hominis, eorumque sunt quasi ærugo et tinea : similiter cura et sollicitudo citam et ante tempus homini adducit senectam. Unde Tigurina vertit : *Invidia et iracundia dies minuunt, sollicitudoque præmaturam inducit senectutem.* Sic et Bias apud Laert. lib. 1. c. 6 : *Ut ferrum*, inquit, *rubigine absumitur, ita invidus suo ipsius vitio contabescit*, q. d. Sicut ferrum ex seipso gignit rubiginem, quæ ipsum exedit : sic invidus concipit invidiam, quæ ipsummet exedit et consumit. Et Periander : *Sicut ærugo ferrum, sic invidia animum illius in quo inest, conterit.* Et S. Basil. hom. in aliquot Script. locos : *Hic est alius morbus vitæ hominum peculiaris, et animis nostris à natura insitus, et corda magis consumere aptus, quam rubigo ferrum.* Alii vertunt : *Zelus et excandescentia minuunt dies, et ante tempus senectam affert sollicitudo ;* Syrus : *Zelus et ira consumunt dies, et ante tempus prodire facit canitiem cura.* Idem docent medici ; unde Schola Salernitana sic orditur :

> Si vis incolumem, si vis te reddere sanum,
> Curas tolle graves, irasci crede profanum.

Exemplum iræ illustre est in Alexandro Magno, qui omnem rerum gestarum gloriam obscuravit iracundia, à qua ipse omnium victor victus est, dum per eam amicis necem intulit, et sibi vitam accidit. *Alexandrum enim*, inquit Valer. Max. l. 9. cap. 3, *iracundia sua propemodum cœlo diripuit ; nam quid obstitit, quominus illuc assurgeret, nisi Lysimachus leoni objectus, Clitus hasta confossus, et Callisthenes mori jussus?* Ac Callisthenis quidem deflens mortem, in Alexandri iram iratus Seneca, eloquentissime ait lib. 6. Nat. quæst. cap. 23 : *Hoc est*, inquit, *Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla rerum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, Occidit Persarum millia multa ; opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat ; opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia Oceano tenus vicit, ipsum quoque tentavit novis classibus, et imperium ex angulo Thraciæ usque Orientis terminos protulit ; dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenis.* Vere igitur dixit Heraclitus : *Durum est pugnare contra iram, quæ vitam adimit.*

Celebre est illud Physicorum, τα αχολα μακρόβια, id est, animalia bile carentia, uti cervus, sunt longæva. Porro longævitatem hominis et animalium ita gradatim describit, sive vere, sive potius fabulose Ausonius idyllio 18 :

> Ter binos deciesque novem superexit in annos
> Justa senescentum quos implet vita virorum ;
> Hos novies superat vivendo garrula cornix ;
> Et quater egreditur cornicis secula cervus ;
> Alipedem cervum ter vincit corvus.....

Causam dat Franc. Valesius Sacræ Philos. cap. 72. Videntur, inquit, mihi hæc tria, scilicet zelus, iracundia et cogitatus, unico sollicitudinis nomine significari. Sollicitos enim esse dicimus eos, qui plus satis curant quid agatur, quid futurum sit. Tales enim sunt zelatores, ac proinde iracundi et cogitabundi : quæ omnia excludunt ab animo hilaritatem. Quare si vere dictum est c. 17. Proverb. *Animus gaudens ætatem floridam facit ;* merito evenit, ut quæ gaudium excludit sollicitudo, afferat intempestivam senectutem. Verum autem illud esse constat, siquidem indicatum antea est, spiritum tristem exsiccare ossa : exsiccat ergo et ea passio, cujus tristitia comes est, puta, sollicitudo et nimia cura. Ut vero exsiccat, ita refrigerat : quia (ut nuper diximus) siccat imminuta nutritione per vitalis caloris et spirituum consumptionem. Refrigeratio vero naturalis cum siccitate, ipsum est senium. Unde efficitur, ut sollicitum esse, ac proinde iracundum et cogitabundum, adducat ante tempus senectutem. Neque res ulla experimento magis cognita est. Neque quidquam iis qui privatam agunt vitam consultius, quam nulla de re esse sollicitos : iis vero qui reipub. tenent gubernacula, qui id non possunt, tamen interponere gaudia curis, et animum tantis solutum curis crebro laxare, ac locum dare cibis et exercitationi, ne semper animo ad cogitationem translato, corpus tabescat. Huc facit illud S. Gregor. Nazianz. in Distichis : *Mœrores præcocem mortalibus senectutem pariunt. Mens sollicita tineæ instar ossa corrodit, corpus autem curas valere jubens, eximie floret.* Unde subdit Siracides : *Splendidum cor bonum in epulis est.*

Memorabile est, quod ex ore Dei scribit Hermas S. Pauli discipulus lib. 2. Pastoralis mandato 3. nimirum, quod ira et impatientia obscuret, extinguat in nobis Spiritum Sanctum, eumdem vero exsuscitet atque exhilaret æquanimitas et patientia. *Æquanimis*, inquit, *esto et patiens, et omnium operum nequissimorum dominaberis, et operaberis omnem justitiam. Quod si patiens fueris, Spiritus Sanctus, qui habitat in te, mundus erit, et non obscurabitur ab aliquo nequissimo spiritu, sed gaudens dilatabitur et epulabitur in vase, in quo habitat, et apparebit Domino hilaris in pace magna. Quod si iracundia aliqua supervenerit, continuo Spiritus Sanctus, qui in te est, angustiabitur, et quæret discedere. Suffocatur enim aspectu nequissimo, et non habet locum apparendi Domino sicut vult ; tribulatur enim ab iracundia. Utrique ergo spiritus cum pariter inhabitant, perniciosum est homini.* Probat à simili : *Si quis enim assumat absinthii pusillum, et immittat in amphoram mellis, nonne totum mel exterminabitur? Et tantum mellis à modico absinthio disperit, et perdit dulcedinem mellis, et jam non habet gratiam apud dominum suum ; quoniam totum mel amarum factum est, et usum suum perdidit. Sed si in mel non mittatur absinthium, dulce erit et in usu domino suo. Vide enim, quam sit æquanimitas dulcior melle, et utilis erit domino, qui in ipsa commoratur ; nam iracundia inutilis est. Si ergo mixta fuerit iracundia æquanimitate, contribulatur animus, et non est utilis Deo oratio illius.*

Tropol. Rabanus : *Zelus*, inquit, *et iracundia minuent dies hominis, cum eum vita æterna indignum efficient : et ante tempus senectutem adducent ; quia viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos*, ps. 54. Hoc est, *prosperitatem sine vindicta, quam sibi promittunt, perpetualiter habere non possunt.*

27. SPLENDIDUM COR ET BONUM IN EPULIS EST : EPULÆ ENIM ILLIUS DILIGENTER FIUNT.] Cogitatui et curæ, quæ citam adducit senectam, quasi

remedium et antidotum opponit cor splendidum exhilarans se epulis, itaque curas discutiens et vitam prolongans. *Cor splendidum* vocat hilare et liberale, non triste vel avarum. Tristitia enim et avaritia cor contrahunt, offuscant et obnubilant; quod hilaritas et liberalitas dilatant, exhilarant, magnificum et quasi splendidum efficiunt. Hinc lux et splendor sunt symbolum lætitiæ et beneficentiæ; caligo vero et tenebræ, tristitiæ et avaritiæ. Unde crebro orat Psaltes: *Illumina faciem tuam super servum tuum, Domine*, q. d. Lucidam, id est, hilarem, benevolam et beneficam mihi faciem tuam ostende. Sensus ergo est, q. d. Cor hilare, et liberale, et *bonum*, id est, lætum et jucundum, est in epulis suis, ac honeste et læte iis fruitur, easque sibi et aliis diligenter apparat: quocirca et lætius, et diutius, et honoratius vivit. Unde Tigurina vertit: *Cor splendidum et benignum cibos sibi procurabit ad edendum;* non autem multa avare congeret, quibus frui non audeat, inquit Vatabl. alii: *Cor splendidum et bonum de eduliis ciborum suorum curam gerit.* Lætus et splendidus, nec per tristitiam ciborum curam negligit, nec per parcimoniam sordide mensam instruit, sed læte et liberaliter, moderate tamen et temperanter cum suis epulatur. Syrus: *Cor bonum* (lætum) *multi sunt cibi ejus, et omne quod comedit, ostendit super corpus ejus*, q. d. Omne, quod comedit homo lætus, digerit convertitque in suam substantiam, corpus suum impinguat; itaque ostendit se bene comedisse, et comesta digessisse: contrarium facit tristis et mœstus. Huc facit illud Nazianz. in Distichis: *Temperantis animi est nonnihil hilaritatis præ se ferre.* Advertit solerter Palacius, hæc esse dogmata Ethices naturalis. Ecclesiasticus, inquit, fuit ex Judæis, quibus propter probos mores temporalia bona promittebantur, scilicet vita longior, anni felices, epulæ largiores, videlicet seculum hoc felix. Multo est altior vita Christiana, quæ cupit dissolvi et esse cum Christo; quæ abstinet ab omnibus, ut incorruptam coronam accipiat; quæ est in fame, siti, frigore, nuditate et quotidiana sollicitudine Ecclesiarum, exspectans beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, etc.

Mystice, *splendidum cor*, id est, lætum, ac gaudio et exsultatione perfusum, non est aliud, nisi cor viri justi, quod nullæ tristitiæ è morsibus conscientiæ dimanantes inquietant. Epulæ illius non sunt aliæ quam bona opera, sibi impositæ legi conformia. Cum autem hæc diligenter parantur, et ardenter assumuntur, *bonum* est *cor* et jucundum, non infirmitate marcet, sed sanctitate pinguescit. Scito ergo, ô homo, quia cibos corporis nimis ardenter sumere, vitium est; cibos vero animæ ardentissime accipere, perfectio est. Nam qui avide quasi famem patientes, hunc cibum virtutis comedunt, Deo pascente saturantur, juxta illud: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur*, Matth. 5. Unde Rabanus: Utique, ait, *voluntas electorum jucundatur in epulis virtutum, quæ epulæ indefectivas habent opes spiritalium divitiarum.*

Nota: Græca hic valde variant: Complut. enim hunc versum hoc loco ponunt cum Nostro: Græca Romana vero et alii eum transferunt in finem cap. 33. Sed magis videtur convenire huic loco. Deinde Romana huic versui et capiti attexunt ea, quæ Noster et Complut. ponunt cap. 36. v. 13. et seq. Similis transpositio est in cap. seq. uti dicam in Synopsi ejusdem.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRIMO, A V. 1 USQUE AD V. 12, AVOCAT A NIMIO AMORE ET STUDIO DIVITIARUM. INDE SECUNDO, USQUE AD V. 30, EST INSTITUTIO MENSÆ; QUANTA, SCILICET, HONESTATE, TEMPERANTIA ET DISCRETIONE IN EA CONVIVÆ SE GERERE DEBEANT. TERTIO, A V. 30 AD FINEM, AGIT DE SOBRIETATE IN POTU VINI.

1. VIGILIA honestatis tabefaciet carnes, et cogitatus illius auferet somnum.
2. Cogitatus præscientiæ avertit sensum, et infirmitas gravis sobriam facit
animam. 3. Laboravit dives in congregatione substantiæ, et in requie sua
replebitur bonis suis. 4. Laboravit pauper in diminutione victus, et in
fine inops fit. 5. Qui aurum diligit, non justificabitur: et qui insequitur
consumptionem, replebitur ex ea. 6. Multi dati sunt in auri casus, et facta
est in specie ipsius perditio illorum. 7. Lignum offensionis est aurum sacri-
ficantium: væ illis qui sectantur illud, et omnis imprudens deperiet in illo. 8. Beatus dives, qui
inventus est sine macula: et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia et thesauris. 9. Quis
est hic, et laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua. 10. Qui probatus est in illo, et
perfectus est, erit illi gloria æterna: qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere ma-
la, et non fecit: 11. ideo stabilita sunt bona illius in Domino, et eleemosynas illius enarrabit

omnis ecclesia sanctorum. 12. Supra mensam magnam sedisti? non aperias super illam faucem tuam prior. 13. Non dicas sic : Multa sunt, quæ super illam sunt : 14. memento quoniam malus est oculus nequam. 15. Nequius oculo quid creatum est? ideo ab omni facie sua lacrymabitur; cum viderit, 16. ne extendas manum tuam prior, et invidia contaminatus erubescas. 17. Ne comprimaris in convivio. 18. Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso : 19. utere quasi homo frugi his, quæ tibi apponuntur : ne, cum manducas multum, odio habearis. 20. Cessa prior causa disciplinæ : et noli nimius esse, ne forte offendas. 21. Et si in medio multorum sedisti, prior illis ne extendas manum tuam, nec prior poscas bibere. 22. Quam sufficiens est homini erudito vinum exiguum, et in dormiendo non laborabis ab illo, et non senties dolorem. 23. Vigilia, cholera, et tortura viro infrunito : 24. somnus sanitatis in homine parco ; dormiet usque mane, et anima illius cum ipso delectabitur. 25. Et si coactus fueris in edendo multum, surge è medio, evome : et refrigerabit te, et non adduces corpori tuo infirmitatem. 26. Audi me, fili, et ne spernas me : et in novissimo invenies verba mea. 27. In omnibus operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi. 28. Splendidum in panibus benedicent labia multorum, et testimonium veritatis illius fidele. 29. Nequissimo in panibus murmurabit civitas, et testimonium nequitiæ illius verum est. 30. Diligentes in vino noli provocare : multos enim exterminavit vinum. 31. Ignis probat ferrum durum : sic vinum corda superborum arguet in ebrietate potatum. 32. Æqua vita hominibus, vinum in sobrietate : si bibas illud moderate, eris sobrius. 33. Quæ vita est ei, qui minuitur vino? 34. Quid defraudat vitam? Mors. 35. Vinum in jucunditatem creatum est, et non in ebrietatem, ab initio. 36. Exsultatio animæ et cordis, vinum moderate potatum. 37. Sanitas est animæ et corpori sobrius potus. 38. Vinum multum potatum, irritationem, et iram, et ruinas multas facit. 39. Amaritudo animæ vinum multum potatum. 40. Ebrietatis animositas, imprudentis offensio, minorans virtutem, et faciens vulnera. 41. In convivio vini non arguas proximum : et non despicias eum in jucunditate illius : 42. Verba improperii non dicas illi : et non premas illum in repetendo.

PRIMA PARS CAPITIS.

(Nota in Græcis Romanis omnia ab hoc cap. usque ad 37. alio ordine recenseri : nam quæ Vulgata habet hoc cap. Græca Romana habent c. 34. Quæ Vulgata habet cap. 35. Romana habent cap. 32. Quæ Vulgata habet cap. 36. Romana habent cap. 33. Quæ Vulgata habet c. 32. Romana habent cap. 35. Quæ Vulgata habet cap. 33. Romana habent c. 36. Vulgatæ tamen per omnia consentiunt Græca Complut. quare eorum ordo et dispositio magis apta est et authentica. Hinc collige has Siracidis sententias à variis varie fuisse compaginatas et distributas. Idem accidit in Proverbiis Salomonis, ubi quæ Vulgata habet cap. 30. Græca Romana attexunt capiti 24. Quæ Vulgata habet cap. 31. de muliere forti, Græca Romana attexunt capiti 29. ac multa alia simili modo commutant et transponunt.)

1. VIGILIA HONESTATIS TABEFACIET CARNES, ET COGITATUS ILLIUS AUFERET SOMNIUM.] Pro *honestatis*, græce est, πλούτου, id est, divitiarum : et sic sæpe hoc libro Siracides per *honestatem* intelligit divitias : hæ enim faciunt possidentes honestos, imo honoratos in domo, victu, vestitu, magistratu, etc. Rursum pro *cogitatus*, græce est μέριμνα, id est, cura, anxietas, sollicitudo, de qua dixit cap. præced. v. penult. quod ante tempus, id est, citam et immaturam senectam adducat. Idipsum ergo hîc prosequitur docetque, inquit Jansenius, quam noxia sit homini ea præcipue cura, quæ est in avaris pecuniarum studiosis : utpote quæ carni suum vigorem aufert et necessarium somnum. Itaque sensus est : Nimia vigilantia, quæ pro comparandis divitiis assumitur, et vigilia nocturna, quæ sæpe propter opes suscipitur, tabefacit carnes hominis, corpusque marcidum facit ac exhaustum, et cura pro divitiis acquirendis aufert sæpe homini somnum ad vitam necessarium. Proinde indicando nocumentum avaræ sollicitudinis, monet tacite moderandum studium divitiarum, anxiamque sollicitudinem deponendam esse, et præsentibus contentos nos esse debere, Deoque res nostras commitendas.

Secundo, Palacius *honestatem* moralem hîc accipit, puta, bonum honestum, probitatem, scilicet, et castitatem. Littera hæc, inquit, ut jacet, multa et pulchra documenta præbet. Primum est, cura probitatis, maxime vero castitatis, consumit carnes, nec eas pinguescere sinit : si enim vehemens probæ uxoris cura, quomodo placeat viro, exedit ejus carnes, quomodo non magis exedet cura quomodo placeas Deo? Secundum est : Cogitatio probitatis aufert somnum : nam intenta cogitatio cor mundum dormire vetat, et illa dixit : *Ego dormio, et cor meum vigilat ;* et alius media nocte surgit ad confitendum Domino. Verum Græcum πλούτου significat honestatem, non moralem, sed physicam, puta, substantiam et opes. Prior ergo sensus litteralis est. Unde Tigurina vertit : *Studium divitiarum corpus tabe conficit, et som-*

num abigit sollicitudo earum ; alii : *Invigilare divitiis tabefacit carnes , et sollicitudo earum aufert soporem ;* Syrus : *Vigilia tabefacit carnem divitis, et cura aufert somnum ejus.*

Est metaphora ab igne liquante ceram , q. d. Sicut ignis liquat et consumit ceram , sic vigil semper sollicitudo opum acquirendarum, asservandarum et augendarum tabefacit (græce ἐκτήκει , id est, liquat et consumit) carnes , tum ob vigiliam, tum ob sollicitudinem. Nam , ut ait Aristot. Ethic. cap. 1 : *Animal vigilans semper laborat*, vel sentiendo , vel movendo , vel cogitando , attendendo et intendendo rei alicui ; vigilia ergo est labor; labor autem consumit hominem , et quodvis animal.

Mystice Rabanus : *Vigilia honestatis est cauta vigilantia animi cum studio virtutum , quæ tabefacit carnes ; quia in electis Dei carnales mortificat voluptates. Cogitatus enim illius aufert somnum ; quia intenta sollicitudo eorum , quam quotidie in servitio Dei habent, pigritiæ ab eis repellit tædium. Unde Propheta, qui se sentiebat in servitio Dei proficere , et in amore illius crescere , ait : Quomodo dilexi legem tuam, Domine ! tota die meditatio mea est. In mandatis tuis exercebor , et considerabo vias tuas. Confige timore tuo carnes meas ; à judiciis enim tuis timui ,* psalm. 118.

2. Cogitatus præscientiæ avertit sensum , et infirmitas gravis sobriam facit animam.] Primo, Palacius et Lyranus censent hîc duo proponi, quæ hominem avocant à peccato, scilicet, Dei præscientiam , et infirmitatem , q. d. Cogitare quod Deus videat, imo præsciat, et antequam fiant , prævideat omnes nostras actiones , avertit sensum à rebus secularibus et voluptatibus illecebrosis hujus vitæ; pari modo *infirmitas gravis animam* luxuriantem et luxu diffluentem efficit temperatam et *sobriam*, quam vinum humanæ prosperitatis effecerat ebriam.

Secundo , Jansenius , q. d. *Cogitatus præscientiæ*, id est, cura et sollicitudo divitum , ut prævideant et provideant sibi de opibus rebusque omnibus in futurum per omnem suam et filiorum vitam , *avertit* mentem hominis à recto, Deo et cogitatione salutis, eamque opibus quasi inebriat et immergit ; ex adverso *infirmitas gravis facit animam sobriam*, q. d. Sollicitudo ergo est infirmitate gravi deterior , ideoque ipsa est maxima infirmitas ; quia facit animam plane intemperantem et ebriam , quam infirmitas facit temperantem et sobriam.

Tertio et genuine , q. d. *Cogitatus præscientiæ*, id est, cogitationes anxiæ, quibus divites avari cogitant assidue de futuris mercium rerumque suarum eventis , ut opes suas semper augeant , nunquam contenti præsentibus , sed jugiter inhiantes futuris ; hæ, inquam, cogitationes avertunt sensum , scilicet à quiete et somno , de quo sermo præcessit ; quia non sinunt hominem quiescere et dormire , *et* , id est , sic, vel pari modo , *infirmitas gravis sobriam facit animam ; sobriam* , id est , vigilem somnique expertem. Est metalepsis et catachresis ; sobrietas enim et abstinentia causant vigiliam , et ægrum faciunt insomnem. Comparat enim anxias cogitationes, puta , sollicitudinem congerendi opes , cum gravi infirmitate , quod sicut hæc , sic et illa excutiat somnum , privetque hominem debita quiete, q. d. Sollicitudo avarorum est gravissimus animi morbus ; quia sicut morbus hominem affligit et exedit , redditque insomnem ; sic pariter cruciat , arrodit et vigilem semper facit sollicitudo.

Hunc esse sensum patet primo ex antecedentibus et sequentibus, quæ omnia taxant sollicitudinem ditandi se et congerendi opes ; secundo , ex Græco , qui clare sic habet : *Sollicitudo vigiliæ* (id est, vigil) *interpellabit dormitationem , et infirmitas gravis* ἐκνίψει ὕπνον , id est , *eluet* vel digeret , id est, auferet *somnum;* Tigurina : *Sollicitudo vigil prohibet* (Vatablus, *renuit) soporem, et gravis ægritudo somnum adimit.*

Pro ἐκνίψει alii legunt ἐκνήψει , id est, sobrium et vigilantem faciet somnum ; quia mordax cura facit hominem, licet dormiturientem , vigilem, ut millies è somno excitetur et evigilet. Porro Complut. et Romana pro ὕπνον legunt ὕπνος. Sic enim habent : καὶ ἀρρώστημα βαρὺ ἐκνήψει ὕπνος. Unde sic vertunt : *Et infirmitatem gravem digeret* , vel *moderatam faciet somnus.* Quo significatur sollicitudinem divitum pejorem esse animi morbum , quam sit gravis infirmitas corporis ; quia hanc minuit et alleviat somnus, quo carent solliciti : sollicitudo enim somnum excutit à sollicito, itaque ei non dat requiem , sed jugiter pungit , affligit , cruciat, exedit , consumit. Igitur duorum horum versuum, primi scilicet et secundi , hic est sensus : Vigil cura acquirendarum opum consumit carnes , et de iis intentius nimisque anxie cogitare , aufert somnum ; simili modo somnum aufert *cogitatus præscientiæ* , quo scilicet cogitant futuros eventus , ut eos præsciant et avertant, si mali sunt ; vel accersunt , si boni ; perinde ac infirmitas gravis somnum excitat.

Mystice Rabanus : *Cogitatus* , inquit , *hominis , quem in timore Dei habet , præsciendo quod vera sunt omnia quæ Scriptura Sacra prænuntiat de futuro præmio bonorum , et de ventura pœna malorum , avertit sensum hominis ab omni concupiscentia mala, ne ea concupiscat in possessione habere , vel in desiderio nequam adimplere, quæ novit Conditori suo displicere. Similiter et infirmitas gravis corporis sobriam facit à delictis animam. Unde alibi scriptum est : Livor vulneris absterget mala , et plagæ in secretioribus ventris. Mala enim livor vulneris absterget , quia flagellorum dolor vel cogitatas , vel perpetratas nequitias diluit. Solet vero ventris appellatione mens accipi ; quia sicut venter consumit escas , ita mens pertractando excoquit iras. Quia enim venter mens dicitur , ea sententia docetur , qua scriptum est : Lucerna Domini spiraculum hominis , quæ investigat omnia secreta ventris. Ac si diceret ; Divini afflatus illuminatio , cum in mentem hominis venerit , eam sibimetipsi illuminans ostendit, quæ ante Spiritus Sancti adventum cogitationes pravas et portare poterat , et pensare nesciebat. Livor ergo vulneris absterget mala , et plagæ in secretioribus ventris ; quia cum exterius percutimur, ad peccatorum nostrorum memoriam taciti afflictique revocamur , atque ante oculos nostros cuncta , quæ à nobis sunt male gesta , reducimus ; et per hoc , quod foris patimur , magis intus , quod fecimus, dolemus. Unde fit ut inter aperta vulnera corporis amplius nos abluat plaga secreta ventris ; quia sanat nequitias pravi operis , occultum vulnus doloris. Hinc et Paulus ait : Quando infirmor , tunc potens sum. Quando enim sustinuit forinsecus flagella persecutionum , intrinsecus crevit dono spiritua-*

lium gratiarum. Quæ Rabanus ad verbum transcripsit ex S. Gregorio 3. p. Pastor. admonit. 13. sub finem.

3. LABORAVIT DIVES IN CONGREGATIONE SUBSTANTIÆ, ET IN REQUIE SUA REPLEBITUR BONIS (græce τρυφημάτων, id est, deliciis) SUIS. LABORAVIT PAUPER IN DIMINUTIONE VICTUS, ET IN FINE INOPS FIT.] Docuit disparem valde esse conditionem divitis et pauperis, ac laboris, quem uterque impendit ad congregandas opes; nam *laboravit*, id est, laborare solet, *dives in*, id est ad, *congregationem substantiæ;* ut scilicet congreget substantiam et opes: *pauper* vero laborat *in*, id est ob, *diminutionem victus*, puta, ob paupertatem, qua victu minuitur et destituitur, q. d. Pauper laborat non tam ut ditescat, quam ut victitet, et vitam laborando trahat et proroget; at dives non laborat ut victum comparet, quia eo abundat, sed ut opibus collectis majores adjiciat, locuples fiat et splendidus.

Rursum: *Dives in requie sua replebitur bonis suis*, id est, dives cum cessat laborare et congerere opes, ac requiescit contentus quæsitis, *replebitur bonis*, id est, laute et splendide vivet, deliciabitur, fructurque suis divitiis; at pauper, cum volet quiescere, aut cogetur ob senium morbumve cessare à labore, fiet inops cogeturque mendicare. Unde Græca habent: *Laboravit dives congerendis pecuniis, et in requie sua expletur deliciis suis. Laboravit pauper in penuria victus, et in requie sua fit indigens.* Ita Lyran. Jansen. et alii. Secundo, Tigurina vertit: *Laborat dives in congestis opibus, et in quiete occupatur suis divitiis; laborat pauper in vita tenui, et fit egenus in quiete.* Quod sic explicat Vatablus, q. d. *Nimia sollicitudine tam dives quam pauper miser est. Hic enim tempore quietis et somni de sua pauperie cogitando pauperior fit: ille cura partorum discruciatur.* Omnia enim spectant eò, ut significetur miseria sollicitudinis, quæ esse solet in congerendis opibus.

Denique Palacius censet hìc significari quod divites parvo labore multum ditescant; pauperes vero magno labore vix comparent necessaria ad vitam. Admonetur, inquit, pauper ne nimis ditari velit; quia dives facili labore bonis repletur: at pauper, qui (etiam sibi minuens victum) ditescere vult, tandem inops evadit. Dives quidam, interrogatus quomodo dives evaserat, respondit egregie: Cum pauper eram, magno labore conquisivi divitias; cum dives fui, magna eas facilitate paravi. Una enim ad Indos profectione parat sibi plus opum dives, quam per totam vitam miser agricola. Huc facit illud: *Facilius est ex asse decussem* (id est, decem asses) *quam ex semisse* (dimidio asse) *assem efficere.* Idem locum habet in mercatura spirituali, ut patet in S. Paulo, Apostolis virisque Apostolicis, qui heroico actu uno plus effecere quam nos permultis. Unde *pauper*, ait Varro, *dicitur à paulula re*, vel *à paulo lare* (vel à pauco ære:) *dives, à divo, qui, ut Deus, nihil indigere videtur.*

Mystice, divites sunt Sancti ferventes et strenui ad accumulanda bona opera et merita: hi parvo labore multum ditescunt virtutibus et meritis; pauperes vero, id est, remissi et tepidi, magno labore, quem subeunt, quemque sæpe parit ipsorum acedia et torpor, parum in sanctitate proficiunt. Unde Rabanus: *Laborat*, inquit, *Justus in congregatione spiritalis substantiæ, in meditando videlicet S. Scripturarum scientiam, et colligendo bonarum fructus virtutum; pro quibus omnibus post finem præsentis vitæ requiem æternam percipiet. Et contrario vero pauper scientia, et inops virtute, laborat quotidie in terrenis cupiditatibus, pro quibus in fine non abundantiam cœlestis habebit gaudii, sed pœnas ac dolores sustinebit inferni.* Quocirca sapienter S. Bernard. serm. 4. de Adventu: *Veræ divitiæ*, ait, *non opes sunt, sed virtutes, quas secum conscientia portat, ut in perpetuum dives fiat.* Et S. Greg. homil. 15. in Evang.: *Fallaces*, ait, *divitiæ sunt, quæ nobiscum diu permanere non possunt; fallaces sunt, quæ mentis nostræ inopiam non expellunt; solæ autem divitiæ veræ sunt, quæ nos divites virtutibus efficiunt. Si ergo, fratres, divites esse cupitis, veras divitias amate.*

5. QUI AURUM DILIGIT, NON JUSTIFICABITUR: ET QUI INSEQUITUR CONSUMPTIONEM, REPLEBITUR EX EA.] Est miosis, parum enim dicitur et plus significatur: *Non justificabitur*, id est, adeo non erit justus, ut evadat injustus et sceleratus; auri enim cupido impellit avarum ad usuras, fraudes, illicitos contractus. Unde illud vulgo tritum: *Dives aut injustus, aut injusti hæres.*

Secundo, τὸ *non justificabitur* non tantum culpam injustitiæ, sed et ejus pœnam significat. *Justificari* enim Hebræis, primo, significat justum esse vel fieri; secundo, justum pronuntiari, declarari, judicari, absolvi. Qui ergo aurum diligit, *non justificabitur*, id est, non declarabitur justus; sed injustus judicabitur, condemnabitur et punietur. Unde Tigurina vertit: *Amator auri non habebitur pro insonte*, id est, innocente, et consequenter impunito, sed ut nocens acriter punietur. Nam ut explicans subdit: *Et qui insequitur consumptionem*, græce διαφθοράν, id est, corruptionem, puta aurum et opes caducas et corruptibiles) *replebitur ex ea*, q. d. Qui sectatur opes corruptibiles replebitur rebus cito corrumpendis, ac cum eis, imo per eas et ante eas, brevi corrumpetur et interibit, ut corruptione et re corruptibili, quam tanto ardore adamavit, plene et usque ad collum impleatur. Innuit opes multis esse exitio, tum quia propter eas multi à furibus, aliisque qui opibus inhiant, occiduntur; tum quia labor et sollicitudo parandi, augendi et conservandi opes hominem exedit et consumit; tum quia opes pariunt delicias, luxum, gulam et crapulam, quæ plures occidit quam gladius. Unde Tigurina vertit: *Et qui consectatur exitium, eodem satiabitur.* Ita Palacius. Qui omnino, inquit, diligit aurum, velut idolum præferens ipsum omnibus aliis, is justus esse nequit, dum ita diligit. Duos enim deos nemo potest habere, nemoque potest Deo servire et mammonæ. Et qui hæc corruptibilia et consumptibilia sectatur, corruptione et putredine replebitur. Nam igni anima, caro vermibus erit in æternum obnoxia. Ut contra anima, quæ justitiam diligit, justa fit et saturatur ex ea; et quæ divinæ immortalitati adhæret, unus spiritus cum ea fit, ac ideo efficitur immortalis omnino. Ait enim: *Qui credit in me* (ut debet) *non morietur in æternum*, Joan. 11. 26.

6. MULTI DATI SUNT IN AURI CASUS, ET FACTA EST IN SPECIE IPSIUS PERDITIO ILLORUM.] Primo, Palacius per *auri casus* accipit auri præcipitia, in quæ ruit qui illud ambit. Est enim aurum,

inquit, velut mons quidam difficillimus multa habens præcipitia, in quæ solet proruere qui aurum vult manibus arripere; è longe aspicitur cacumen montis, ubi aurum pulchra fulget specie; at, dum curris ut consequaris, cadit in præcipitia corpus, ubi peris. Ergo pulchram habet aurum speciem, sed multa occultat præcipitia, in quæ cadis prius quam auro fruaris. Pulchrum erat specie pomum, quod comedit Adam; sed in casum mortis, antequam comederet, cecidit. Sic Parthi cæso M. Crasso Romanorum duci insultarunt: *Aurum sitiisti, aurum bibe.* Hinc avarus dicitur quasi auri avidus, eo quod illo nunquam expleatur, ait S. Isidor. lib. 10. Origin. littera A.

Secundo et planius: *Multi dati sunt in auri casus*, id est, in casus et ruinas propter aurum, ut habent Græca, q. d. Multi in gravia damna corporis et animæ prolapsi sunt propter aurum. Vide dicta 1. Timoth. 6. 10. Est hypallage. Porro Græca jam sic habent: *Multi dati sunt in casum auri gratia, et facta est perditio eorum coram facie eorum*, q. d. Videntes et viventes, ideoque gementes et frementes perditi sunt; minus enim sentitur perditio et noxa, cum quis perit dormiens, vel occulte et nesciens, nec advertens, ut cum ex insidiis vel veneno interimitur; magis vero illa sentitur, cum quis perit vigilans, videns et sciens tum ipsam perditionem, tum ejus causam, quod scilicet ipse sibi per auri cupidinem hoc malum crearit. Unde Tigurina vertit: *Multi propter aurum ad casum dati sunt, et paratum habuerunt ante oculos suos exitium;* alii: *Multi pessumdati sunt auri gratia, et interitus ipsorum accidit coram facie ipsorum.*

Quocirca sapienter Nazianz. in Distichis: *Opes*, inquit, *illas ne ama, quas tempus delet; nam quidquid tempus exstruxit, idem etiam evertet.* Amplius addit S. Bernard. *Divitiarum*, ait, *amor insatiabilis longe amplius desiderio torquet animam, quam refrigeret usu suo; utpote quarum acquisitio quidem laboris, possessio vero timoris, amissio plena doloris invenitur.* Aristot. lib. 10. Ethic. asserit obesse nimias divitias contemplationi, ac proinde summæ felicitati. Certe quietem ab iis non leviter turbari omnes experiuntur. Anacreon duobus à Polycrate Samio talentis acceptis, cum duas noctes somnum non cepisset, cura custodiendi vel collocandi; ea donatori remisit, addens *non tanti à se illa fieri, quantum sibi ab iis molestiæ provenisset.* Pulchre Horatius Sat. 1:

> An vigilare metu exanimem: noctesque diesque
> Formidare malos fures, incendia, servos,
> Ne te compilent fugientes; hoc juvat? horum
> Semper ego optarim pauperrimus esse bonorum.

Eleganter Plutarchus, tract. de Cupiditate divitiarum, ait divitiis à nullo malo hominem liberari: quandoquidem ne hoc ipsum adimunt malum, suî cupiditatem. Aristippus eos, qui divitiis non explentur, monebat laborare animo gravissime, ac medico et ejectione egere; perinde ac eos, qui quo plus bibunt vel comedunt, plus sitiunt esiuriuntve. Sapienter Philo lib. de Temulent. asserit externa bona esse quasi stipatores et satellites bonorum corporis; hæc vero esse custodes et ministros bonorum animi.

Hanc gnomen et hoc enigma insigni vulpis, simiæ, elephanti, hyænæ, galli, castoris, etc. apologo, oculis subjicit Cyrillus lib. 3. Apolog. moral. c. 5: *Simia*, inquit, *et vulpes proficiscentes, cum edentatum* (id est, dentibus carentem; ex dentibus enim elephantis fit ebur pretiosum) *elephantem obvium habuissent, de casu cum peteretur, respondit: Ob dentis desiderabilis aviditatem bellum mihi avaritia suscitante, ut hostilia dentibus meis, insidiantium arma non captus effugerem, elegi potius arma naturæ abjicere; siquidem belligeris divitiis eligibilius est carere, quam ad hujusmodi tuendas caram vitæ suavitatem amittere. Deinde cum hyænam luminibus privatam obviam habuissent, diræ passionis causam inquirentes, lamentabiliter audiverunt: Effrenata humanæ cupiditatis rapacitas non tam vi, quam arte doli munita, ob perditas gemmarum divitias, oculos quos concupivit destruxit. A bonis enim bona perduntur, cum præter necessitatem superfluunt.* Subjicit deinde vulpem et simiam occurrisse gallo, cui cranium erat diffractum ob gemmam, quæ in eo gigni perhibetur, pergitque ad castoris occursum: *Cum castor*, inquit, *eis perditis genitalibus occurreret, petiverunt ut quid salutare generi seminarium defecisset. Qui ait: Cum ob genitalia à perniciosis venatoribus infestarer, ne totum pars perderet, et genitalia genitorem concupita vastarent; ea certe malui mihi vorare hostilia, quam amatricis divitiarum et divitum hostilis avaritiæ voracitati me impendere. Melius enim est opes, quam salutis opem perdere. Quo quidem relicto, cum pavonem decaudatum vidissent: Quomodo, inquiebant, caudæ gloriam perdidisti? cui ille. Nimirum aurea penna placuit, et idcirco auri cupiditate servus avaritiæ hanc ademit. Mundiales namque divitiæ quem exornant, velut signum figunt cupiditatis ad durissimas sagittas.* Ex quibus omnibus hanc conclusionem colligit: *Quid sunt carnales divitiæ, nisi blandimenta libidinis, fomenta cupiditatis, et onera mortis? Beatus certe qui caruit eis.* Quocirca simia, rogata à vulpe quid de divitiis sentiret, sapienter respondit: *Quod non nisi pœnalitates sint naturæ. Nam cum sic possessores suos illudant, et ad hujusmodi calamitates adducant, quid nisi virus putandæ sunt? Hunc siquidem edentant, illum exoculant, huic cerebrum vastant, illi vitalia perforant, isti genitalia vorant, alterum excoriant, alterum decaudant. Nonne sic avaritiæ ingeniosa vi à viris imprudentibus collectæ divitiæ, possessores suos plurimis vitiis lacerant, amatores depravant, dum os lingua magniloqua, contuitum invidentia, caput ignavia, ventrem gula, libidine genitalia, corpus infamia, et virtutum inopia totum vastant? O malum bonum, tam odiosum! O beata paupertas! O stulte dilectum malum! O infelix opulentia! De cætero paupercula pellis ditissima mihi est, et vilis magis placet quam pretiosa. Malo certe jam esse simia sine cauda, quam pavo cum cauda.*

7. Lignum offensionis est aurum sacrificantium: væ illis qui sectantur illud! et omnis imprudens deperiet in illo,] q. d. Aurum, quod avari quasi suum idolum numenque colunt, et cui omni suo labore, cogitatione, affectu et curis sacrificant, est lignum, in quod ipsi offendunt, impingunt et corruunt in mille mala ipsamque mortem. Unde Tigurina vertit: *Lignum offendiculi est ei sacrificantibus; væ consectantibus illud! omnis insipiens eo capietur;* alii: *Lignum offensionis* vel *scandali est sacrificantibus*

in illo, et omnis amens eo capietur. Tὸ enim *væ illis qui sectantur illud!* jam non est in Græco.

Quæres quodnam sit *lignum offensionis:* Primo, Rabanus *lignum offensionis* refert ad arborem scientiæ boni et mali, quæ fuit offensio et occasio ruinæ primis parentibus, Genes. 3, q. d. Sicut illa arbor perdidit Adamum et Evam, sic aurum perdit avaros.

Secundo, Palacius censet alludi ad serpentem æneum, Num. 21, q. d. Uti hic serpens aspicientibus erat occasio et causa sanitatis, ita ex adverso aurum avaris est occasio mortis. Verum hic serpens æneus erat, non ligneus, nec lignum offensionis, uti hìc dicitur.

Tertio, planius Jansenius per *lignum offensionis* accipit lignum, quod æque ac lapis in via ponitur, ut viam muniat, indicet, disterminet, aliisve de causis sæpe fortuitis, ad quod æque ac ad lapides itinerantes facile impingunt, ni sint oculati et providi. Igitur sicut est lapis offensionis et petra scandali, sic ejusdem est et lignum; quale imprimis est lignum intermedium sustinens muscipulam apertam, quam dum mus ingreditur, illud super se evertit, ac muscipula clauditur, comprimitur et enecatur. Unde multi scandali nomen deductum censent; hoc enim lignum muribus est scandalo, ruinæ et exitio.

Quarto, Palacius rursum sublimius censet alludi ad idola, quæ olim idololatræ præsertim pauperes faciebant ex ligno, æque ac ex ære, vel auro, ut patet Isaiæ 44. 13. Sapient. 13. 11, q. d. Sicut idola lignea idololatris fuerunt scandalo, offensioni et ruinæ; sic est et aurum avaro; avaro, inquam, qui imprudenter cæca cupiditate illi inhiat, ideoque cæcus in latentia itinerum, latronum, furum, etc., pericula se injicit, imo ultro irruit, ideoque perit et corruit. Nam dives moderatus, qui caute et prudenter aurum consectatur, adeo non deperiet in illo, ut per illud perditionem et mortem sæpe evadat, imo auro mortem malumque omne redimat. Unde sequitur:

8. Beatus dives, qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia et thesauris.] Docuit quàm noxia sit auri opumque cupido, qua laborant avari; unde nunc ex adverso docet quàm fructuosus et gloriosus sit opum contemptus, adeo ut divitem efficiat felicem et beatum, q. d. Beatus est dives, non qui divitiis inhiat, nec qui divitiis abundat, nec qui in iis spes suas reponit, iisque se jactat et superbit; sed qui in divitiis vivit *sine macula* et inculpate, quique aurum non sectatur, nec in eo, sed in Deo sperat et recumbit. Hic, inquam, felix et beatus est: primo, quia integer et inculpatus; bona enim conscientia, integritas et justitia est beatitudo hujus vitæ. Secundo, quia magnum et rarum bonum, Deique donum est, divitem divitiis suis cor non apponere; sed ab iis intactum, liberum, excelsumque servare, ut iis dominetur quasi herus, non famuletur ut servus. Tertio, quia talis licet sit dives censu, tamen est pauper spiritu: paupertas autem spiritus est perfectio et beatitudo prima Evangelica, juxta illud Christi: *Beati pauperes spiritu,* id est, mente et affectu, *quoniam ipsorum est regnum cœlorum,* Matth. 5. *Felicitas magna Christianorum,* ait S. August. serm. 28. de Verbis Apost., *quibus datum est ut paupertatem faciant pretium regni cœlorum. Non tibi displiceat paupertas tua, nihil ea potest ditius inveniri. Vis nosse quàm locuples sit? cœlum emit.* Spiritu ergo et electione pauperes inopiam quam adamarunt, vertunt in copiam, ut ait S. Salvianus. Quarto, quia talis recta tendit ad beatitudinem æternam in cœlis, juxta promissionem Christi jam recitatam. *Beatus* enim, ait S. Isidor. lib. 10. Origin. littera B, *dicitur quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod velit, et nihil patiendo quod nolit. Ille autem vere beatus est, qui et habet omnia quæ vult bona, et nihil vult mali: ex his enim duobus homo beatus efficitur.*

Nota: Pelagianorum fuit hæresis, divitem non posse Dei præcepta servare, et salvari; quare ut salvetur, requiri ut divitias abdicet, fiatque pauper, ut refert S. August. Epist. 106. ad Paulinum, et lib. 2. de Pecc. orig. cap. 11. Quin et articulus sextus Pelagii, damnatus in Concilio Diospolitano, sic habet: *Divites baptizatos, nisi omnibus abrenuntient, si quid boni visi fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum Deo.* Idem patet ex libello de Divitiis Sixto III. Pontif. falso adscriptus, qui exstat tom. 5. Biblioth. SS. Patrum. Hunc enim esse Pelagiani alicujus liquet ex toto ejus argumento, quod est probare divites omnes, licet numerosam prolem habeant, si salvi esse velint, teneri divitias abdicare fierique pauperes. Qui fuit error Pelagii, uti recte adverterunt Doctores Parisienses et Lovanienses. Contrarium ergo hìc docet Siracides, scilicet, divitem in divitiis posse esse beatum et salvari, si tres habeat conditiones.

Prima est, si vivat *sine macula,* id est, sine peccato graviori et mortifero; Tigurina, *sine crimine,* ut scilicet leges Dei observet, uti fecerunt Abraham, Isaac, Jacob, Job et similes.

Secunda: *Qui post aurum non abiit;* Tigurina: *Qui aurum secutus non est,* sed Deum Deique regnum, juxta illud Christi: *Quærite primùm regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis,* Matth. 6. 33. Unde Palacius: Si aurum, inquit, ad te jure venit, tu post illud non abis; sed si aurum injuste quæris, tu post illud abis. Si gratioso dono, si hæreditario jure, si justa arte aurum comparo, aurum ad me venit; sin per fas et nefas illud conquiro, si propter illud Sacrum et res divinas violo, aut Ecclesiæ leges transgredior, post aurum vado; quia aurum mihi quasi viæ vitæque ducem præpono, ac post illud toto amore, affectu et conatu quasi mancipium sequor et feror. Sic Judæi dicebantur ire post deos alienos, cum relicto Deo illos colebant; simili modo avarus, cum aurum quasi idolum colit, post illud abit. Si licite veniens aurum amplector, non pecco; sed, si illicita ratione aurum perquiro, plane fugiens aurum consector; ac ideo miser fio, qui felix quærendo esse volebam, inquit Palacius.

Tertia: *Nec speravit in pecunia et thesauris.* Hæc sequitur è secunda; nam qui divitiis abundans eis cor non apponit, sed aversos ab eis mentis oculos in Deum conjicit, iis non sperat in eis; sperat vero qui Dei fere oblitus, cor, et consequenter spes, in auro ponit. Hic enim sperat se per aurum omnia hujus vitæ incommoda superaturum et omnia commoda adepturum, scilicet honores, amplam familiam, splendidam mensam, amicitiam principum, victoriam de inimicis, etc. Hinc secundo per metalepsin sic exponas: *Nec speravit,* id est, nec superbivit,

non se extulit, non se jactavit et ostentavit, *in pecunia et thesauris.* Spes enim magnorum animum inflat ut superbiat, seque jactet et ostentet. Atque, ut ait S. Augustin. serm. 5. de Verbis Domini: *Vermis divitiarum superbia est;* sicut enim pomo vermis, sic auro superbia innascitur. Hinc Christus divitibus *Væ*, id est, æternam damnationem, intentat, Lucæ 6. 24. Et Abraham causam cur dives Epulo sit in inferno, dat, dicens: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua*, Lucæ 16. 25. Christus denique Matth. 19. 24: *Facilius*, ait, *est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum.* Quocirca S. Paulus divites monet ne sperent *in incerto divitiarum suarum*, 1. Timoth. 6. Et S. Bernard. Epist. 103: *Beatus*, inquit, *qui post illa non abiit, quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.* Ubi paucis tria opum mala perstringit.

Notat Origen. lib. 1. in Job dici: *Qui post aurum non abiit*, non vero post oves, post pecora, post agros, q. d. Dives, qui post aurum non abit, est ille qui in pecoribus et terræ frugibus, non in auri argentique acervis divitias suas constituit; quamvis non neget etiam illum post aurum non abire, qui, cum illud habeat, illi avare non incumbit, sed liberaliter in pauperes erogat. Olim enim simplex et innocens veterum opulentia consistebat in ovibus, bobus, agris, quos labore suo excolendo justum sibi suisque parabant cibum; uti fecit Job cap. 1. 3, Abraham et Lot Genes. 13. v. 5. Innocentia ergo peperit agriculturam, avaritia vero thesauros auri et argenti; quamquam et in agris ac pecoribus possit esse excessus, et nimia cupido ea augendi, quam proinde à se resecat dives qui sanctus et beatus esse cupit; uti resecavit Job, Abraham cæterique Patriarchæ. Quare sub auro, oves, boves, agros et quidquid auro est æstimabile intellige.

Mystice, beatus est dives, id est, vir sanctus, qui (ut ait S. Ambros.) dives est Deo, qui virtutem et sanctitatem colit, qui quasi mercator virtutibus comparandis insudat, qui opes nunquam perituras ambit, qui non sperat in suis, sed in Christi meritis. Hic dives tunc beatus est, cum sine macula est, cum scilicet leves etiam venialium peccatorum maculas diluit, et quantum potest declinat. Sed idem est vir beatus atque tranquillus; quare maculæ leves, quæ beatitudinem luxant, etiam tranquillitatem turbabunt. Eas ergo pro utili declinabit sanctus, ut beatus et tranquillus consistat et persistat.

9. Quis est hic, et laudabimus (græce, μακαριοῦμεν, id est, *beatificabimus*, beatum dicemus, beatum prædicabimus) eum? fecit enim mirabilia in vita sua;] græce, *in populo suo:* quia raro dives caret macula injustitiæ, superbiæ, gulæ, etc. Rarius invenitur, qui sit auro veniente contentus; rarissime, qui in eo non speret, mentemque ab eo avertat; idcirco tanquam de re rara, mira et eximia ait: *Quis est hic, et laudabimus eum?* q. d. Tales pauci et rari, sed magni, eximii et admirabiles sunt. *Fecit enim mirabilia in vita sua.* Primum enim mirabile et quasi miraculum est, quod præter communem hominum sensum et morem divitias inordinate non amet; sed in iis quærendis, augendis, conservandis conscientiam sine macula intactam integramque conservet: divitiæ enim sunt illecebræ ambitionis, superbiæ, gulæ, iræ, aliorumque scelerum: unde divites multi sunt superbi, lauti, iracundi, imperiosi; cum pauperes sint humiles, parci, mansueti, subditi. *Quidni*, inquit S. Bernard. de Convers. ad Cleric. cap. 30: *Periclitetur castitas in deliciis, humilitas in divitiis, pietas in negotiis, veritas in multiloquio, charitas in hoc seculo nequam?* Idem lib. 2. de Consider. cap. 12: *Magnus est qui, incidens in adversa, non excidit vel parum à sapientia: nec minor, cui præsens felicitas si arrisit, non irrisit. Quamquam facilius inveneris, qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quàm qui propitia non perdiderunt.*

Secundum miraculum est, quod post aurum non abiit, sed aurum post ipsum. Sicut enim umbra sequitur corpus, sic honor sequitur fugientem, et opes contemnentem. Aurum ergo, dum illud habes, parvipendere magni et mirabilis est animi. Hic ditior est quovis divite qui natat in auro, nec tamen eo satiatur.

Præclare Seneca lib. 2. de Paupertate: *Nemo*, ait, *Deo dignus est, nisi qui opes contemnit; hoc efficiunt divitiæ, inflant animos, superbiam et arrogantiam pariunt, invidiam contrahunt, eousque mentem alienant, ut fama pecuniæ nos, etiam nocitura, delectet.* Et Epist. 88. adversus Peripateticos loquens, divitias esse malas ostendit. Idcirco Epist. 20. inquit: *Magnus est ille qui in divitiis pauper est; sed securior, qui caret divitiis: nam divitiæ nedum non faciunt hominem bonum, verum neque divitem; quia avaritiam non exstinguunt. Veræ autem divitiæ sunt composita paupertas in lege naturæ, quæ sola avaritiam exstinguit: non enim qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est; tantum enim unicuique deest, quantum cupit: propterea brevissima ad divitias per contemptum divitiarum via est.* Et Epicurus dicere consuevit: *Si ad naturam vivas, nunquam eris pauper; si ad opinionem, nunquam eris dives: exiguum enim natura desiderat, opinio immensum.* Insuper divitias non esse bonas ostendebat Boetius 2. de Consolat. ex eo, quia tunc solùm nitent, dum eas effundimus; non autem, dum accumulamus. Præterea, quicumque divitias coacervant ac magnifaciunt, multiplici ratione contra naturam operantur; primo, quia natura ea quæ terrena sunt, et ex terra prodeunt, nostris pedibus subjecit: nos autem ea tanquam idola veneramur, et supra caput collocamus. Insuper, quia veræ divitiæ per naturam factæ sunt communes; nos autem eas congerendo, nitimur reddere nobis proprias, et commune omnibus egentibus, præter naturam ab eis auferimus. Præterea, quicumque in divitiis accumulandis versantur, frequenter desiderio ducti possessoribus earum vim inferunt. Demum violentia utuntur: quia tunc dicimur vim alicui inferre, dum illud detinemus ne suum finem attingat: veluti tunc gravibus vim inferimus, dum eis impedimento sumus ne tendant ad centrum: finis autem divitiarum et pecuniæ est usus et effusio; dum ergo eas coacervamus, detinemus ne suum assequantur finem, et propterea vim eis inferimus. Hac de causa Aristoteles in 1. Moral. Nicomach. cap. 3. dixit summum bonum non esse collocatum in divitiis, quia vita pecuniis incumbens βίαιός τις ἐστι, id est, modo quodam vim infert, sive violenta est: dicitur autem violenta varia ratione, ut patefeci, et præsertim postrema.

Denique Pindari vox est: *Beatus, qui simul opes et mentem possidet.*

Divine S. Gregor. Nazianz. docet veras opes, delicias et honores non consistere in earum ambitu, sed contemptu. Paradoxum hoc videtur, at revera ita se res habet. Unde dilaudans monachos : Horum, inquit, *opes sunt in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fecunditas in cælibatu* (*siquidem præstantiores fœtus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui à carne ortum ducunt*) : *qui deliciis minime studere pro deliciis habent, qui regni cœlestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui proportione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant.* Veræ ergo opes sunt inopia, vera gloria ingloria.

Tertium miraculum est, quod non speret in pecunia sua, uti facit mundus, sed in Deo vivo et vero: ideoque Dei causa et amore, auro ad ejus gloriam utatur, alendo pauperes, Religiosos, Dei ministros, loca sacra, etc.

Sequuntur duo alia mirabilia, de quibus ait: *Qui probatus est*, etc. *Tales divitias* (ait Origen. lib. 1. in Job) *habuit laudabilis ille Job, castas, mundas, incoinquinatas, incontaminatas. De hoc namque dictum est, atque de similibus illius usque in æternum : Beatus, qui inventus fuerit dives justus, qui post aurum non ambulaverit, nec speraverit in argenti repositione. Vere enim inæstimabilis atque æterna beatitudo est, ut, cum quis dives effectus fuerit, non confidat in auro, neque intendat in argenti repositione, sed recondat hæc in mandato Altissimi, et det in eleemosynam pauperibus, sed seminet et læte spargat ea per animas miserorum, et per ora esurientium, vel per ora debilium, per destitutos et miseros, juxta hoc quod dictum est: Seminate vobis ad justitiam, ut metatis fructum vitæ*, Osee 10. 12. Id fecisse S. Job ostendit Origen. ex cap. ejus 31.

Scripsit in hanc Ecclesiastici sententiam S. August. homiliam nonam inter 50, eamque initio sic explicat : *Beatus vir, qui post aurum non abiit*, etc. : *Fratres, interrogemus conscientias nostras, et videamus si ita cupiditatem contemnimus, ut istius beatitudinis participes esse possimus. Forte aliquis intra se cogitat et dicit : Nec furtum, nec violentiam facio, nec rapinas exerceo, nec res alienas aliquando negavi. Forte ideo non negasti, quia tibi nemo commendare voluit; aut, si commendavit, sub testibus commendavit. Dic mihi si reddidisti, quando à solo solus; ubi Deus inter vos fuerat, accepisti? si tunc reddidisti, si mortuo eo qui commendavit, nescienti filio reddidisti; tunc te laudabo : quia post aurum non ivisti; quia potuisti transgredi, et non es transgressus; quia potuisti facere malum, et non fecisti. Aut si forte sacculum alienum solidorum, ubi te nemo vidit, in via invenisti, et sine ulla mora, cujus fuerat, reddidisti.* Subdit exemplum pauperis, qui cum invenisset sacculum plenum ducentis solidis, integrum ei, qui perdiderat, restituit, nihilque præmii ab eo accipere voluit, ut ille stomachans projiceret sacculum, dicens : *Si non vis à me aliquid accipere, nec ego aliquid perdidi. Quale certamen, fratres mei? Theatrum mundus, spectator Deus. Victus ille, quod offerebatur, accepit, et continuo totum pauperibus erogavit. Unum solidum in domum suam non misit. Considerate, fratres, tam gloriosum exemplum et tam admirabile factum.* Vide et S. Ambros. hanc sententiam pertractantem lib. de Naboth cap. 13.

Denique præclare S. Bernard. serm. 1. in festo omnium Sanctorum : *Verumtamen*, inquit, *quid sibi vult, quod eadem promissio facta est pauperibus et Martyribus, nisi quia veri martyrii genus paupertas voluntaria est? Beatus vir, ait Propheta, qui post aurum non abiit, nec speravit in thesauris pecuniæ. Quis est hic, et laudabimus eum? Fecit enim mirabilia in vita sua. Quid mirabilius, aut quod martyrium gravius est, quàm inter epulas esurire, inter vestes multas et pretiosas algere, paupertate premi inter divitias, quas offert mundus, quas ostentat malignus, quas desiderat noster iste appetitus? An non merito coronabitur, qui sic certaverit, mundum abjiciens promittentem, irridens inimicum tentantem, et (quod gloriosius est) de semetipso triumphans, et crucifigens concupiscentiam prurientem. Denique propterea pauperibus pariter et Martyribus regnum cœlorum promittitur, quia paupertate quidem emitur, sed in passione pro Christo absque omni dilatione percipitur.*

10. Qui probatus est in illo (auro) et perfectus est, erit illi gloria æterna.] Aliqui nervosius legunt, *erit illi in gloriam æternam.* Vide Franc. Lucam hìc annot. 274. Græca habent ἔσω vel, ut alii, ἔσται εἰς καύχημα, id est, *erit*, vel *sit in gloriationem*, ut de eo gloriari possit Deus, Angeli, et ipse dives justus. *Perfectus* est, quia tentatio et probatio constantem in ea facit perfectum. Ita Romana Latina et Græca. Multi addunt, *perfectus inventus est;* Tigurina, *compertus integer;* quia verba Hebræorum realia sæpe per verbalia vel mentalia exponenda sunt, ut res dicatur esse talis vel talis, cum talis deprehenditur, vel pronuntiatur, uti ostendi Jerem. 1. 10. Sic hic *perfectus* dicitur, qui per probationem auri perfectus invenitur.

Qui potuit transgredi, et non est transgressus : facere mala, et non fecit.] Nervosius (licet eòdem redeat sensus) codices manuscripti hæc æque ac versum præcedentem legunt per interrogationem, ac proinde pro *qui*, legunt *quis.* Græca enim tribus hisce versibus habent τίς, id est, *quis;* unde sic vertunt: *Quis probatus est eo, et perfectus exstitit, et sit ei hoc laudi? Quis potuit transgredi, et non est transgressus? et facere mala, et non fecit?* Tigurina: *Quis eo probatus est, et compertus integer? is esto specimen gloriæ. Quis potuit peccare, qui non peccarit? Quis male agere, qui male non egerit?* q. d. Rarus est dives, cujus virtus auro probata integra et perfecta inventa sit: quare quisquis ille est, gloria æterna apud Deum et homines dignus est. Rarus est, qui non tantum per liberum arbitrium, sed multo magis per divitias habens illecebras omnis peccati, potensque impune leges omnes transgredi; nullam tamen transgressus est. Hinc enim opes græce vocantur δυνάμεις, id est vires, potentiæ; ac latine facultates, eò quod facultatem, potestatem et vires præstent tum ad virtutes, tum ad vitia quælibet, prout diviti ad alterutrum eis uti libuerit. Nam ut vulgo dicitur : *Magnes humani cordis est aurum.*

Quartum ergo mirabile et quasi miraculum est quod dives, auro probatus, perfectus inventus est. Probatus ac tentatus est Abraham, an

potius filium quam Deum amaret: probatus et tentatus Job calamitatibus, an earum causa Deo malediceret; ita dives idcirco impletur divitiis, ut probetur an earum fiducia et amore capiatur. Mirabile est juvenem inter virgines pulchras versari, et earum decore non demulceri. Mirabile item inter fulgentes pecunias morari, et earum fulgore non capi. Divitiæ vocantur *mendacium*, vocantur *fallacia divitiarum*, vocantur *inanitates falsæ*, vocantur *fascinatio nugacitatis*. Quam igitur mirabile diu inter mendacia distineri, et ab eis non falli! picem tangere et non inquinari! Alterum miraculum est potuisse transgredi, et non fuisse transgressum. Potest enim pauper sæpe velle peccare: at non ita ei adest posse. Dives vero, qui ut vult potest, et cui semper ad manum est peccandi facultas; si nunquam crimen admittat, an non id mirabile est?

Nota divitias esse tentationem et probationem, ut est etiam mulier pulchra. Qui igitur cupit ditari, cupit se periculo objicere; utinam non pereat in illo!

Nota secundo divitem esse perfectum, si inculpate vivat; quomodo enim imperfectus in tanta peccandi licentia non peccet?

Nota tertio divitias esse potentiam, vires et facultatem ad peccandum: sunt etiam ad benefaciendum; sed nostra miseria fit, ut eis potius ad malum abutamur. Hæc Palacius.

Eleganter ex Rabano et S. Bernardo Hugo: *Vere martyrii*, inquit, *genus est voluntaria paupertas. Quid enim mirabilius, aut quod martyrium gravius, quàm inter epulas esurire, inter vestes algere, paupertate premi inter divitias, quas ostendit mundus, quas offert malignus, quas desiderat noster appetitus? Mirabile est ignem tangere, et non uri: spinas colligere, et non pungi: lapides portare, et non lædi. Et divitiæ ignis sunt, et spinæ, et lapides.* Quare vere Philosophus: *Quod ignis est auro*, inquit, *hoc aurum est homini;* quia sicut ignis probat auri puritatem, sic aurum probat puritatem cordis. Apud Maximum monachum exstant hæ sapientum gnomæ, serm. 12; Xenophontis: *Paupertas per se est docta philosophia; quæ enim hæc verbo suadet, illa opere cogit. Multorum malorum tegumentum est opulentia;* Menandri: *Beatus est ille qui opes et mentem habet. Is enim honeste, et, ut decet, iis utitur;* Democriti: *Divites multi sunt procuratores, non autem pecuniarum domini;* Isocratis: *Præsentibus contentus esto, et futura quærito;* Demonactis: *Sunt quidam qui non in hac vita præsenti vivunt, sed magno studio præparant, quasi alteram vitam sint acturi, non hanc præsentem;* Philisthionis: *Etiamsi fueris terræ decem millium cubitorum dominus, mortuus tamen eris trium duntaxat vel quatuor.*

Erit illi gloria æterna;] quia ad hanc suspexit, et ob hanc temporales opes et gloriam despexit. At quanta est hæc merces! quis eam non ambiat, et ob eam omnia terrena et caduca contemnat? Quid enim et quanta est æternitas et æterna gloria? *Æternitas*, ait Richardus Victor. lib. de Æternitate, *est diuturnitas sine initio, et sine fine, carens omni mutabilitate.* Et Gilbertus Porretanus: *Æternitas est una singularis et individua, simplex et solitaria mora, in qua neque collatio, neque collectio est.* Unde Boetius, lib. 5. de Consolat. prosa 6: *Nunc* (momentum sive punctum durationis) *stans, non movens, sese facit æternitatem. Æternitas igitur est interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio.* Et S. Anselmus: *Æternitas ejus rei est, quæ nihil aliud est quàm ipsa, immutabile ens et sine partibus,* q. d. Æternitas est duratio Dei, sicut ævum est duratio Angelorum, qui habent principium, sed carent fine, cum Deus tam careat principio quàm fine. Hinc Albertus Magnus in Summa, p. 1. tract. 5. q. 23: *Æternitas*, inquit, *dicitur ab ex, vel extra, et terminus; quia scilicet extra terminationem est posita*, q. d. Exterminitas vel interminitas. Æternitas enim est ætas interminà, carens omni fine et termino.

Alii æternitatis nomen derivant à Græco ἀεὶ, id est semper, ut æternitas sit idem quod sempiternitas. Alii illud derivant ab æthere; in æthere enim et cœlo omnia sunt æterna, cum sub eo omnia sint temporanea. Melius grammatici: Æternitas, inquiunt, dicitur quasi æviternitas; ævum enim dicitur à Græco αἰών, quasi ἀεὶ ὤν, id est semper existens; talis autem est æternitas. Unde Varro, lib. 5: *Ævum*, ait, *dicitur ab ætate omnium annorum; hinc æviternum, quod factum est æternum: id ait Chrysippus esse αἰῶνα.* Isidorus vero, lib. 7. Origin. c. 1: *Æternus est* (Deus), *quia sine tempore est. Non enim habet initium neque finem. Hinc et sempiternus, eo quod sit semper æternus. A quibusdam autem æternus ab æthere dictus creditur; quoniam cœlum sedes ejus habetur. Unde est illud: Cœlum cœli Domino. Et hæc quatuor unum significant; nam una eademque res dicitur, sive dicatur æternus Deus, sive immortalis, sive incorruptibilis, sive immutabilis.* Ratione tamen prius est esse immutabilem; quia enim Deus est immutabilis, hinc est immortalis et æternus.

Denique pie et erudite S. Augustinus, lib. 11. Confessionum cap. 11, æternitatem describit, et cum tempore comparat: *O sapientia*, inquit, *Dei lux mentium, nondum intelligunt quomodo fiant, quæ per te atque in te fiunt, et conantur æterna sapere; sed adhuc in præteritis et futuris rerum motibus cor eorum volitat, et adhuc vanum est. Quis tenebit illud, et affiget illud, ut paululum stet, et paululum rapiat splendorem semper stantis æternitatis, et comparet cum temporibus nunquam stantibus, et videat esse incomparabilem; et videat longum tempus, nisi ex multis prætereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri; non autem præterire quidquam in æterno, sed totum esse præsens? et videat omne præteritum propelli ex futuro, et omne futurum ex præterito consequi; et omne præteritum ac futurum ab eo quod semper est præsens, creari et excurrere? Quis tenebit cor hominis, ut stet et videat quomodo stans dictet futura et præterita tempora, nec futura, nec præterita æternitas?* Et iterum, cap. 13: *Anni tui nec eunt, nec veniunt; isti autem nostri et eunt et veniunt, ut omnes veniant. Anni tui omnes simul stant, quoniam stant; nec euntes à venientibus excluduntur, quia non transeunt; isti autem nostri omnes erunt, cum omnes non erunt. Anni tui dies unus, et dies tuus non quotidie, sed hodie; quia hodiernus tuus non cedit crastino, neque succedit hesterno. Hodiernus tuus æternitas; ideo coæternum genuisti, cui dixisti: Ego hodie genui te.*

11. Ideo stabilita sunt bona illius in Domino, et eleemosynas illius enarrabit omnis Ecclesia Sanctorum,] q. d. Ideo à Deo stabilem æternamque gloriam, et ab hominibus, præsertim fide-

libus et sanctis, laudem perennem consequetur. Opponit enim Ecclesiam, id est cœtum Sanctorum, cœtui impiorum, qui laudant divites, non justos, sobrios et timoratos; sed injustos, rapaces, gulosos, prodigos, ut eorum opibus fruantur. Τὸ *in Domino* idem est quod à Domino, apud Dominum, per Dominum, in mente, memoria, remuneratione, destinatione et decreto Domini. Nervosius tamen dicit *in Domino* quàm à Domino, q. d. In ipsis Domini thesauris, in ipsis ejus arcis, adeoque in ipsis Dei visceribus, tuto, stabiliter et fideliter hæc bona divitis eleemosynarii asservantur. Græca concise sic habent: *Stabilientur bona ejus, et eleemosynas illius enarrabit Ecclesia.* Eleemosynam Hebræi vocant חסד *chesed*, id est pietatem, puta opus pium, quo opes et operæ conferuntur in pauperes religiosos, templa aliasque res pias: sicut S. Gregorius omnes opes Ecclesiæ in pauperes Italiæ, imo totius orbis distribuit. Sic et S. Bernardus, Epist. 95, citans hanc Siracidis sententiam enarrat et celebrat eleemosynas Archiepiscopi Eboracensis.

Nota: Τὸ *stabilita sunt*, vel, ut græce est, *stabilientur*, dupliciter accipi potest: primo, de stabilitate, id est æternitate gloriæ paratæ illi à Deo in cœlo, q. d. Bona opera ejus apud Deum stabiliter conservantur, ut ea post Christi mortem stabili, imo æterna gloria remuneret. Unde Tigurina vertit: *Hujus enim virtutes* (videtur legisse ἀρεταὶ pro ἀγαθὰ) *constabilientur; et cœtus Sanctorum prædicabunt benefacta ejus;* alii: *Firma erunt benefacta ejus, et misericordias ejus enarrabit Ecclesia.*

Secundo, de stabilitate bonorum, id est opum, q. d. Divitis bona, id est opes, per ejus sanctitatem et eleemosynam stabilientur, id est Deus illa ipsi firma et stabilia efficiet: sicut ex adverso ab injustis et impiis opes aufert, juxta illud:

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Unde moraliter hìc disce eleemosynas et justitiam stabilire divitibus suas opes; eas vero luxare, infirmare et auferre tenacitatem et injustitiam. Hoc norunt sapientes mercatores, qui merces, naves et lucra sua asseeurant per eleemosynas et opera pia. Idipsum docet S. Paulus, 2. Corinth. 9; *Potens est*, inquit, *Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.* Et mox: *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit, et multiplicabit semen* (opum et eleemosynæ) *vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ.*

Tertio, Palacius quælibet bona hìc accipit; sic enim prius membrum explicat, q. d. Si dives non transgrediatur, bona ejus stabilita erunt, scilicet bona temporalia et spiritualia. Uti enim Abraham tentatus in filio, illum non amisit, sed stabilius accepit: ita dives probatus in divitiis, et inculpatus in eis, eas non amittit, sed stabilit. Nam eleemosyna exorat ab omni malo: ergo exorabit, ut bona tua spiritualia et temporalia non tibi elabantur, sed stabiliantur.

In secunda parte multa nos Auctor docet: primum, proprium divitis sancti munus esse eleemosynas facere, ut id mirabile sit, quod dives divitias faciat à se continuo fluere; Deus autem eas stabiles faciat, ac velut aquas Jordanis in suum alveum reducat; secundo, docemur, non in unum aut alterum eleemosynam pii divitis pervenire; sed in omnem Ecclesiam quæ laudat beneficia sibi præstita: ergo, si fieri potest, ad omnes perveniat divitis eleemosyna, uti Deus pluit super omnes; tertio, docet Auctor potissime eleemosynam tribuendam esse sanctis: *Laudet*, inquit, *Ecclesia sanctorum;* sicut Deus sua beneficia piis maxime confert; quarto, docet quod sit officium ejus qui beneficium recipit, scilicet, laudare et enarrare beneficium acceptum. Ita Palacius.

Exemplum illustre exstat in S. Gregorio Nazianz. qui in Orat. 19. de funere patris sui, quam habuit coram tota Ecclesia, illius æque ac matris suæ largas celebrat eleemosynas: *Quis*, inquit, *pauperibus, hoc est naturæ pari honore præditæ, vel animo condolentior, vel manu liberalior? sic enim haud dubio quasi alienorum bonorum procurator, de bonis suis existimans, pauperum inopiam quantum poterat sublevabat; ne superflua tantum, sed necessaria quoque in eam rem insumens, id quod hominis amicissime erga pauperes affecti clarissimum est argumentum.* Consonant quæ de matre Nonna subjicit: *Ad bene*, inquiens, *de omnibus merendum sic erat prompta et alacris, ut nulla hujus rei satietate affici posset, quæ denique non opes solum omnes, quas vel primum habuit, vel postea consecuta est, cupiditate sua minores existimabat, sed se quoque ipsam, si fieri potuisset, et liberos, ut ex ipsa sæpe audivi, prompte et lubenter vendidisset, ut in pauperum usus insumerentur.* Multa hujusmodi exstant exempla, ut de S. Martino apud Sulpitium, de Paula Romana apud S. Hieronymum, Epist. 27. de S. Paulino apud S. Gregor. lib. 3. Dialog. de S. Benedicto, Joanne Alexandrino aliisque.

Præclare S. Ambrosius, lib. 2. Officiorum cap. 28: *Hoc maximum*, inquit, *incentivum misericordiæ, ut compatiamur alienis calamitatibus, necessitatem aliorum quantum possumus juvemus, et plus interdum quàm possumus; melius est enim pro misericordia causas præstare, vel invidiam perpeti, quàm prætendere inclementiam.* Hæc Ambrosius dixit, et fecit; nam omnia sua et sacra Ecclesiæ vasa conflari, et in egenos erogari præcepit.

Omnis Ecclesia,] id est omnes fideles Ecclesiæ, imo omnes partes Ecclesiæ, q. d. Omnibus liberaliter dat eleemosynam; idcirco ab omnibus ut liberalis celebrabitur. Quæ ergo hæc est *Ecclesia*, nisi templa, quæ ædificant et exornant? monasteria et hospitalia, quæ fundant? Religiosi, quos alunt? viduæ, orphani et pupilli, quibus prospiciunt? infirmi, quos visitant et quibus temere indulgent? nudi, quos vestiunt? esurientes, quos satiant? et omnes egeni, quibus subveniunt? domus enim et fortunæ eorum est quasi sinus Abrahæ in terra, ubi omnes pauperes suam inveniunt requiem.

SECUNDA PARS CAPITIS,

TRADENS PRÆCEPTA MENSALIA.

12. SUPER MENSAM MAGNAM SEDISTI? NON APERIAS SUPER ILLAM FAUCEM TUAM PRIOR.] Transit à divitiis ad delicias, quasi affines et vicinas; ex divitiis enim itur ad delicias. Sicut ergo hucusque docuit moderandum esse appetitum divitiarum: sic nunc docet deliciarum orexin esse cohibendam per temperantiam; intemperantia enim nocet valetudini, decori, famæ et conscientiæ. Primum ergo dat hoc honestatis et temperantiæ in mensa servandæ præceptum, dicens: *Super* (id est ad, juxta) *mensam magnam*, id est magnificam et splendidam, *sedisti; non aperias super illam faucem tuam prior*, ut aperto gutture pandas tuam gulam, qua ex impotenti ciborum et deliciarum orexi illico ante cæteros, etiam seniores et digniores, præceps patinas invadas, escas arripias, discindas, laceres et in fauces hiantes injicias: hoc enim tum indecens est, immodestum, incivile et rusticum; tum intemperantis animi gulæque indicium; sed exspecta donec is qui mensæ præest, aut digniores te, mappas explicent, cibos dividant, tibique tuam partem distribuant. Hoc enim honestatis ordo, reverentia seniorum, et ciborum temperantia exigit ut ostendas te gulæ tuæ dominari, seniores revereri, et ordinem decoremque servare. Intellige hæc, nisi tu ipse sis præses vel dignior in mensa: τὸ ergo *aperias faucem*, notat ingluviem; τὸ vero *prior*, superbiam convivæ. Jam τὸ *prior* non est in Græco; sic enim habet Complut. *In mensa magna cum sederis, ne aperias guttur tuum super illam.* Igitur ita comedas, ut tamen aviditatem comprimas, serenitatem non perdas, famem cohibeas; ita comedas, ut ipsa celeritate et præcipitatione vescendi animus non distrahatur, nec totus sit in patinis, sed partem attentionis suæ det lectioni, aut cogitationi piæ; ita comedas, ut adstantes nihil in te immoderatum notent, nihil abjectum videant, nihil sordidum animadvertant; ita comedas, ut pædagogum, scilicet Angelum custodem, assistentem, et Deum præsentem advertas.

Mystice Rabanus: *Docet nos*, inquit, *ut in meditatione legis Dei simus providi et cauti. Mensa magna est copia Scripturarum divinarum; super quam sedentes non debemus esse procaces, ut aliquid indigne sine doctore et sine prævio rapiamus; sed magis tritam vitam Sanctorum sequentes, eorum disciplinis instructi regulam veritatis teneamus.* Rursum S. Augustinus, serm. 45. de Sanctis, sic legit: *Ad mensam magnam sedisti? scito quoniam talia oportet te præparare.* Idque exponit de Martyribus: *Quæ est*, inquit, *mensa magna, nisi unde accipimus corpus et sanguinem Christi? Quid est, scito, quoniam talia oportet te præparare, nisi quod B. Joannes exponit, Epist.* 1. *cap.* 3: *Sicut Christus pro nobis animam suam posuit, sic et nos debemus pro fratribus animas ponere?* Pari modo cætera, quæ subdit mensæ præcepta, mystice adaptes mensæ spiritali Eucharistiæ, doctrinæ et S. Scripturæ: quanquam verius est S. Augustinum loco citato citare potius cap. 23. Proverb. v. 1 et 2. juxta Septuag. ibi enim habetur τὸ *scito quoniam talia oportet te præparare;* cujus nulla hîc fit mentio.

13 et 14. NON DICAS SIC: MULTA SUNT QUÆ SUPER ILLAM SUNT; MEMENTO QUONIAM MALUS EST OCULUS NEQUAM.] Ita legendum cum Romanis et Græcis. Perperam ergo Rabanus et Dionysius pro *sic multa*, legunt *simulata*, sicque exponunt, q. d. Non dicas detrahendo hospiti et convivio: Simulata et ficta sunt, quæ in mensa hîc apponuntur; non vera et pretiosa uti præ se ferunt. v. g. Phasiani et cycni, qui hîc ostentantur, non sunt veri, sed ementiti: artocreæ, quæ jactantur esse ex carne aprugna vel cervina, sunt ex porcina vel bovina, etc. Mystice, ne dicas in S. Scriptura aliqua esse ficta, falsa vel dubia.

Rursum Lyranus et alii passim pro *sic* perperam legunt *si;* quod primo Lyranus sic exponit, q. d. Si multa edulia in mensa apponuntur, cave ne obmurmures culpesque herum de luxu et fastu, quod nimis magnificam mensam instruxerit, sed grato et modesto animo accipe quæ apposita sunt.

Secundo, Palacius, legens per interrogationem: *Si multa sunt quæ super illam sunt?* sic exponit, q. d. Cum sedes ad mensam, ne interroges an sint multa cibaria in mensa ponenda? Memento quod oculus hospitis tui irritabilis etiam in convivio malus erit, et irritabitur contra te ut illiberalem qui parvo nescias uti; nec enim creatum est quidquam tenerius, aut irritabilius, aut impatientius oculo, et propterea *lacrymabitur à facie sua*, id est ab aspectu suo, cum scilicet viderit te interrogantem an sint cibi multi, cum fortasse ille paucos habeat. Ne igitur interroges sintne cibi multi, ne irrites oculum adeo ex se irritabilem; et lacrymari cogas eum quem exhilarare debueras. Hæc Palacius.

Tertio, melius Jansenius τὸ *si* exponit per *siquidem*, ut sit vocula confirmantis respondens enclitico γε, quod est in Græco, q. d. Ne dicas: Siquidem multa sunt super illam, ideo oportet me multa comedere. Verum pro *si* legendum cum Romanis *sic.* Adstipulantur Græca, quæ sic habent: *Ne dicas: Multa quidem sunt, quæ super illam sunt;* subaudi: ergo multum vorabo, meque iis opplebo. Ad gulam enim et ingluviem spectant præcedentia et sequentia. Unde Tigurina, hunc versum priori connectens, ita clare vertit: *Si accubuisti mensæ magnificæ, ne faucibus tuis inhies in illam, quod dicas multa esse apposita* (q. d. Ideo multis me ingurgitabo, ait Vatablus); *sed quantum malum sit oculus nequam memineris*, q. d. Si multitudo ferculorum te allicit ad voracitatem, eam reprime per memoriam infamiæ et invidiæ. *Oculus* enim *nequam* est oculus avari et invidi, juxta illud cap. 14. 8: *Nequam est oculus lividi.* Avarus enim dolet, dum videt et invidet convivas multa ex suis

eduliis edere et consumere, vel dissecare et dividere, quæ ipse integra et intacta servari vellet, ut ex iis alia convivia novis convivis instruat. Avari enim sæpe eadem variis hospitibus apponunt, ut suam magnificentiam ostentent, ideoque eadem intacta relinquunt, ut integra ad alia convivia conservent. Vide dicta cap. 14. v. 8. Hunc avari livorem et invidiam exaggerans subdit: *Nequius oculo, etc.* Aliter Lyranus qui hæc accipit de oculo gulosi; hic enim malus est et nequam: *Nam major est*, inquit, *quàm venter; quia frequenter plus cupit quàm venter recipere possit.* Sic puerorum oculus major est ventre; quia omnia quæ vident habere volunt.

15. NEQUIUS OCULO (malo et invido) QUID CREATUM EST? IDEO AB OMNI FACIE SUA LACRYMABITUR, CUM VIDERIT.] Aliqui rursum cum Lyrano de gula sic exponunt, q. d. Gulæ non est indulgendum, eo quod oculus, id est animi cupiditas, quæ objectu aspectuque rerum jucundarum et delectabilium excitatur (unde dicimus cupiditatis oculos ad rem aliquam adjicere) prava sit, et incitata semel non facile rursus coerceri ac reprimi possit. *Ab omni facie lacrymabitur*, id est ægre feret, si minus parata sint fercula delicate, quàm cupiat appetitus: coerce ergo oculum, ut coerceas gulam. Huc accedit noster Pinedâ Eccles. 2. v. 10. n. 4. qui sic exponit: *Nequius oculo quid creatum est? ideo ab omni facie sua lacrymabitur, cum viderit*, q. d. Quidquid in faciem et in oculos incurrit, postulat statim cor, et depereunt oculi; nisi statim concedas, dolent graviter et assidue illacrymantur. Cum vero fieri non possit in humanis, ut tam facile sit quæ videris consequi, quàm aspicere; necessum est (ut eleganter dicebat Diogenes apud Dionem Chrys. Orat. 4. de Regn.) *eum, qui variis cupiditatibus agitatur, crebrius continentiusque gaudere et affici ægritudinibus, quàm venatores capta et deperdita præda.* Alii melius hìc accipiunt de livore et avaritia. Unde Jansenius pro *sua* legens *tua*, sic exponit, q. d. Inter creata nihil pejus est oculo malo et invido; deoque ob magnam suam malitiam etiam lacrymas profundet, graviterque discruciabitur ab omni tua, quam ei exhibes, facie. Verum *sua* non *tua* legunt cæteri codices omnes, etiam Romæ emendati. Porro Græca neutram vocem habent; ac pro *facie* legunt προσώπου, quod tam personam quàm faciem significat. Unde Hugo sic exponit, q. d. *Ab omni facie*, id est coram omnibus hominibus et Angelis, *lacrymabitur* in die judicii. Alii germanius, q. d. Oculus avari videntis et invidentis multa è suis à convivis consumi, lacrymatur et cruciatur à quavis persona etiam dilectissima, et ab omni facie sui convivæ. Si enim eum abstinentem videat et tristem, tristitia hac affligitur: sin videat eum liberaliter comedentem et hilarem, avaritia et invidia cruciatur. Unde Tigurina vertit: *Nam quid nequius oculo creatum est? quippe quacumque de causa* (Vatablus, *super re quavis oblata;* alii, *omnibus modis*) *lacrymetur.*

Hic sensus facile aptari potest nostræ Latinæ Vulgatæ. *Facies* enim hìc uti et alibi sæpe non active capitur, ut sit heri avari, qui aspicit; sed passive, ut sit convivarum, quæ ab hero aspicitur. Ac consequenter pronomen quoque *sua* non active, sed passive sumitur: *sua* ergo, id est sibi objecta, suam faciem suosque lividos oculos feriente, suam avaritiam cruciante, q. d. Avarus, invidus cruciatur ab omni facie convivarum sibi objecta; quævis enim rerum species ferit cruciatque ejus avaritiam et livorem. Sic Levit. 13. 55. et Num. 11. 6. dicitur: *Si lepra mutaverit* עינו *eno*, id est *oculum*, vel *faciem suam;* hoc est, ut Noster vertit, *colorem suum.* Est metonymia; sumitur enim potentia pro objecto, puta oculus pro colore, qui oculo aspicitur. Exemplum festivum suggerit S. Ambros. lib. de Naboth cap. 4: *Comperi*, inquit, *viri fidem, si quando ovum ei esset appositum, queri quod pullus esset occisus;* ex ovo enim excludi poterat pullus.

Secundo, *facies* proprie et active accipi potest, ut sit ipsius avari aspicientis, q. d. Avarus invidia et dolore, dum videt multa à suis consumi, adeo cruciatur et dolet, ut copiosas fundat lacrymas, quæ omnem, id est totam ejus faciem irrigent. Avarus effuse totus tristatur, cum viderit convivas suos lætari et suaviter vesci. Aut *ab omni facie sua*, id est ab omni conversione faciei suæ, hoc est quocumque converterit faciem suam, cruciatur et lacrymatur, cum viderit res suas sibique dilectas consumi. Qui sensus fere eòdem cum priore redit. Atque hunc ultimum esse sensum genuinum significant Græca etiam Romæ correcta, quæ pro eo quod sequitur: *Cum viderit, ne extendas manum tuam*, sic legunt: *Quocumque respexerit* (licet Complutensia legant *respexeris*), *ne extendas manum tuam*, q. d. Ad quodcumque ferculum faciem converterit, quodque intentius inspexerit, cave ut illud tangas, discindas, dividas; quia aspectus hic signum est illud præ cæteris ab eo amari; ubi enim est oculus, ibi est pariter cor et amor: quare illud comedi sibique eripi dolebit, ideoque cruciabitur et lacrymabitur.

Ubi nota: Τὸ *cum viderit*, pleraque Biblia cum Rabano, Lyrano, Hugone et Dionysio jungunt cum *ab omni facie sua lacrymabitur;* Græca vero et nonnulla manuscripta, quæ citat Franc. Lucas in Notis ad hunc locum, cum Jansenio referunt ad id quod sequitur: *Ne extendas manum tuam.* Biblia vero Romæ correcta ad utrumlibet referri posse indicant; sic enim legunt et dispungunt duos hosce versus: *Nequius oculo quid creatum est? ideo ab omni facie sua lacrymabitur, cum viderit, ne extendas manum tuam prior.* Unde liquet τὸ *cum viderit* tam ad *lacrymabitur*, quàm ad *ne extendas* referri posse, juxta sensus jam datos.

Moraliter disce hìc quàm oculus avari sit nequam, id est malignus, invidus et lividus. Idipsum graphice depingit S. Chrysostomus, homilia 10. in 1. ad Corinthios: *Et quid*, ait, *oculis illis impudentius? quid magis inverecundum? ne ejus cultum et oculos intuearis, quod sunt hominis; non enim sic aspiciunt humani oculi. Non aspicit avarus homines tanquam homines, non aspicit cœlum tanquam cœlum, neque sursum respicit ad Dominum; sed omnia putat esse pecunias. Hominum oculi solent intueri homines afflictos, et dolere ac misereri; isti autem raptores vident pauperes, et efferantur. Hominum oculi non tanquam propria vident aliena, sed etiam propria tanquam aliena, et non desiderant quæ data sunt aliis, sed in alios quoque sua effundunt? isti autem non ferunt nisi res omnium acceperint; non enim humanum, sed belluinum habent visum. Hominum oculi nudum videre suum*

corpus non ferunt; suum enim est, etiamsi aliorum, quod attinet ad personam; isti autem nisi omnia denudaverint, et omnia domi recondant, nunquam satiantur: imo vero nunquam implentur. Idem, homilia 64. in Joannem: *Gravis*, ait, *morbus est avaritia; oculos cæcat et aures obstruit, et quavis bellua sæviores reddit.* Porro quod avaritia sit invida, et invidia avara, ostendam proxime Proverb. 28. 22.

Denique ad τὸ *nequius oculo quid creatum est?* spectat problema de optimo et pessimo, propositum à R. Joanne quinque suis discipulis. Quæsivit enim: *Quænam res vobis videtur optima?* Respondit, primo, R. Eleezer filius Hyrcani: *Oculus rectus;* secundo, R. Josue dixit: *Socius bonus;* tertio, R. Joseph ait: *Vicinus fidelis;* quarto, R. Simeon nihil magis homini expedire judicavit, quàm *exitum rei considerare;* quinto, R. Eleezer filius Arach: *Mihi vero*, inquit, *videtur optima res animus optimus;* atque huic palmam dedit magister R. Joannes. Idem deinde quæsivit: *Quænam res vobis videtur pessima, et summe cavenda?* Respondit, primo, R. Eleezer filius Hyrcani: *Oculus nequam res est nequissima, aut certe nequissimæ rei nuntia;* secundo, R. Josue: *Ego vero*, inquit, *quod oculo nequam est tributum, socio perfido censeo tribuendum;* tertio, R. Joseph *vicinum infidelem rem nequissimam* pronuntiavit; quarto, R. Simeon asseruit: *Nequissimum est mutuum non reddere, cum illud acceperis*, juxta illud psal. *Mutuabitur peccator, et non solvet; justus autem miseretur, et tribuet;* quinto, R. Eleezer filius Arach: *Nequissimum*, inquit, *est cor nequam et pravum.* Cui assentiens magister R. Joannes: *Eleezer*, inquit, *rem acu tetigit; quæcumque enim à cæteris dicta sunt, ille tam breviter quàm sapienter complexus est.* Ita refertur in *Pirke avoth*, id est in Apophthegm. Patrum Hebr. cap. 2. Ibidem R. Josue: *Oculus nequam*, inquit, *et cogitatio perversa, et odium in alios conceptum, ad interitum hominem ducunt.* Est hoc secundum convivale præceptum sive monitum; sequitur tertium:

16. Ne extendas manum tuam prior, et (id est, *ut*) invidia contaminatus erubescas.] Jussit ne quis prior instar lupi aperiat fauces super fercula; hîc consequenter jubet ne quis prior in ea manum extendat: hoc enim ex illo consequi solet, sicut ex gula interna (cujus indicium est guttur hians) sequitur externa. Causam subdit: Ne hospitis avari et invidi contra te avaritiam et invidiam suscites et irrites, qua fiat ut te ignominia aliqua notet et contaminet; dum scilicet te oculo verberet, aut verbis suggillet quasi gulosum, inverecundum, audacem, minus liberum, etc., ideoque coram convivis pudefias et erubescas. Huc facit illud Comici: *Modestum esse decet eum qui alienis vescitur.*

Moraliter disce hîc quantum malum sit invidia, ut nequius illa nihil sit. Vide S. Basilium homil. de Ira et Invidia, et orat. 10. de Invidia et Odio, ubi apte et eleganter invidos, primo, comparat vulturibus et muscis. *Ac sane*, inquit, *quemadmodum vultures ad ea quæ male olent majori cum impetu feruntur, multa prata, multosque jucundos et odoratos locos prætervolantes; et ut muscæ, sanis corporis partibus neglectis, ad ulcera contendunt: sic etiam invidi, vitæ splendorem, rectique factorum magnitudinem ne aspiciunt quidem; ad marcida vero mirum in modum feruntur.* Secundo, eosdem comparat ærugini, dæmoni et viperæ. *Sicut enim ærugo*, inquit, *proprius est frumenti morbus, ita invidia amicitiæ. Et ut boni est nemini invidere, sic dæmonis peculiaris est invidentia; et perinde ac rubigo ferrum, sic invidia animam, quæ ex ea laborat, consumit; imo vero magis. Nam ut viperam aiunt, exeso materno utero, in lucem edi; ita quoque malevolentia animam, quæ ipsam parturit, conficere solet. Invidus unicam mali exspectat recreationem, nempe sicubi conspexerit aliquem ex his, quorum bonis mæret, tuentem. Hic est odii scopus, infelicem ex felici, miserabilem ex beato aliquem conspicere.* Tertio, eosdem comparat pantheræ feræ sævissimæ: *Pantheræ*, inquit, *naturalem quamdam habent adversus hominem iram, et solent vel maxime in oculos insilire. Hinc qui insanæ illi bestiæ illudunt, ex charta imaginem quasi hominem ipsi ostentant; illa vero, nimio impetu ac nulla consideratione facta, esse hominem autumat, chartam veluti hominem concerpit, atque hinc quanto sit in homine odio ostendit: sic et dæmon in imagine quo sit in Deum odio ostendit, cum ipsum Deum attingere nequeat.*

Porro modos invidiam superandi alibi judicavi, nunc unius S. Mechtildis exemplo eos disce: *Mechtildis, omni major invidia, invidas charitate superavit, virtute confudit, auctoritate obruit, humilitate prostravit, ut sibimet fecisset, si qua moliretur aliquid contra illam*, ait Engelhardus in ejus Vita c. 5.

17. Ne comprimaris in convivio.] Complut. et Lyranus addunt, *vino;* alii, *vini*, q. d. Ne premas et graves stomachum nimio vino; sed utrumque delent codices Romani et Græci. Nam de vini excessu aget v. 30. et seq. Unde Jansenius censet hîc agi de excessu cibi, q. d. Ne te nimio cibo ingurgites, ut stomachum opprimas. Verum Græca habent eleganti paranomasia: Μὴ συνθλίβου αὐτῷ ἐν τρυβλίῳ, id est: *Ne comprimaris cum eo in catino;* alii: *Ne colliditor cum eo in catino;* Tigurina: *Ne extendas manum quocumque respexerit, nec eam unà cum ipso in catinum inferas;* τρύβλιον enim est catinus, patella, ollula, acetabulum. Ratio est, quia honestas et commoditas comedendi in convivio exigit ut unus conviva alium, præsertim herum, in patina arctiore, dum ex ea cibum sumit, non comprimat, sed suas vices exspectet, ut cum ille suam ex ea portionem acceperit, cæteri deinde suam sumant ordine quisque suo. Qui secus faciunt, imitantur porcos, qui gulosi in eodem trunco vorantes et sorbentes se invicem comprimunt, ut escas aliis præripiant; unde fit ut non raro truncum evertant, et tam se quam socios escis privent. Denique generatim *ne comprimaris in convivio*, ut scilicet loco aliquo honoratiori aut commodiori sedere velis, ubi et alios comprimas, et vicissim ab ipsis comprimaris. Hoc enim tibi æque ac aliis indecorum et molestum est, ac suavitatem et delectationem, quæ ex convivio hauriri poterat, omnibus adimit vel impedit. Verum enim est illud vulgo tritum:

Dimidium pastus, qui bene sedet, habet.

Quocirca præceptum convivale est: *Det operam convivator ne convivæ nimis arcte et anguste sedeant, ac proinde non plures invitet quàm locus convivalis capere possit.* Ratio est, tum quia arcta sessio convivis est valde molesta; tum quia ex

ea teter odor nascitur, qui convivas affligit, juxta illud Horatii Epist. 1. ad Torquatum:

Sed nimis arcta premunt olidæ convivia capræ,

id est (ut interpretatur Lambinus), licet ut plures tecum comites adducas; sed hoc est metuendum, ne è multitudine convivarum arcte sedentium existat gravis et teter odor, præsertim ubi bene pasti graves vini et ciborum odores singuli exhalabunt. Teter enim odor nomine *capræ* intelligitur: capræ enim et hirci turmatim ad pascua euntes sese comprimunt, indeque olidæ tetrum et hircinum odorem exspirant. Est hoc quartum convivale præceptum; sequitur quintum:

18. Intellige, quæ sunt proximi tui, ex teipso,] q. d. Cognosce et metire sensa animi, et volita proximi ex sensis et volitis tuis: quare sicut doles et cruciaris, si quis in mensa tua sit insolens et audax, ut omnia fercula discindat; ut omnes carpere, omnibus, etiam ipsi hero, dominari velit: ita pariter scito dolere et cruciari proximum, si idem vel simile in mensa ejus facias tu vel alii. Igitur sicut velles alios in tua mensa esse honestos, temperantes et verecundos: sic pariter talis esto tu in mensa aliena. Græca idipsum pluribus inculcant; sic enim habent: *Considera, quæ alterius sunt, ex teipso, et de omni re cogita;* Tigurina: *Affectum alterius è tuo judica, et rem omnem perpende.*

Posset, secundo, hæc sententia remotius referri ad invidiam et oculum nequam, de quo egit v. 15, q. d. Vis scire an proximus, v. g. qui te invitavit ad convivium, interius contra te foveat invidiam et odium, an vero amorem et benevolentiam? explora animum tuum, an scilicet tu erga eum habeas animum benevolum, vel aversum et malevolum: si deprehendas animum tuum erga eum esse benevolum, eique bene velle; scito quod et ipse vicissim animo erga te sit benevolo, tibique bene velit; sin vero sentias te esse animo averso ab eo, illumque odisse; scito quod et ipse aversus sit à te, teque oderit. Sicut enim magnes amoris est amor, et amor amorem conciliat: sic vicissim magnes odii est odium, atque odium parit odium; fieri enim nequit ut hi amoris et odii affectus ita animo tegantur, quin aliquando per signa externa se prodant, itaque alteri innotescant: quo fit ut similem in eo affectum reciprocum excitent. Sapientis ergo consilium est: *Vis amari ab omnibus? tu prior omnes ama. Vis ut nemo te aversetur, et odio prosequatur? tu prior neminem averseris vel oderis.* Audi Poetam:

Ut præstem Pyladen, aliquis mihi præstet Orestem.
Hoc non fit verbis; Marce, ut ameris, ama.

Verum prior sensus magis est appositus, ideoque genuinus, eumque indicat id quod sequitur:

19. Utere quasi homo frugi iis quæ tibi apponuntur; ne, cum manducas multum, odio habearis.] Τὸ *frugi* jam non est in Græco, qui sic habet: *Utere quasi homo iis quæ tibi apposita sunt, et non devores, ne odio habearis*, q. d. Comede ut homo honeste, modeste et sobrie; non vero inhoneste, immodeste et intemperanter vora ut lupus vel bestia. Tigurina: *Apposita* (Vatabl. *proposita*) *tibi ut homo comedas, nec ingurgites, ne venias in odium* tum hospitis, tum convivarum cæterorum. Est hoc sextum convivale præceptum, jubens frugalitatem, ut scilicet frugaliter quis utatur ferculis, nec omnia discindat, distribuat et voret, sed pauca tantum, quæ sobriæ refectioni sufficiunt; cæteris parcat, ut hospes iis ad alios usus uti possit.

Nota τὸ *quæ tibi apponuntur:* eo enim monet primo, ne in omnia quæ apposita sunt manibus nostris involemus, eaque aliis quasi præripere conemur: deinde ne quæ ante alium posita sunt, sed quæ ante nos, accipiamus; insuper ne quoquoversus in catinum manus inferamus, ut delicatiora nobis seligamus. Huc facit illud civilitatis mensæ præceptum: *Ne ex toto eligas disco, quod solent liguritores, sed quod forte ante te situm est, accipe.* Et illud Homeri: *Id quoque si fuerit insigniter elegans, alteri cedat, et quod proximum est accipiat.* Ut igitur intemperantis est in omnes patinæ plagas manum immittere; ita parum decorum est patinam invertere, quo veniant ad te lautiora. Si quis alius cibum porrexerit elegantiorem, præfatus excusatiunculam recipias, sed resecta tibi portiuncula reliquum offeras ei qui porrexerat, aut proxime assidenti communica. Omnino ergo decenter et quadam quasi cum religione cibi apprehendi et attrectari debent. Sic comedes ut homo: vorare enim belluinum est, alienumque à natura hominis, qui ex omnibus animantibus, uti rationis, sic et ordinis, honestatis, pudoris, modestiæ, benevolentiæ temperantiæque particeps est.

Præclare Musonius apud Stobæum: *Cùm,* inquit, ἀμετρία, *id est, excessus nulla non in re sit vitiosus, tum in victu maxime suam naturam prodit, dum liguritores et helluones ex hominibus in sues aut canes, quoad ingluviem, transformat, omnis honestatis in manibus, visu esuque oblitos, tantam ipsis insaniam cupediarum amor gignit. Quid autem turpius, quam ita se præstare circa victum, ut bruti potius animalis, quam prudentis hominis imago sit?*

Hujus frugalitatis sectator et præco eximius inter philosophos fuit Socrates, cujus de illa hæc exstant axiomata apud Laertium, l. 2. c. 5: *Qui frugaliter vivunt, longe plus habent voluptatis, ac minus cruciatuum, quam qui indulgent genio. Diis simillimus est, qui quam paucissimis eget: cum dii nullius egeant rei. Optimum cibi condimentum est fames, utpote quæ optime edulia edulcet, et nullius sit impendii.* Quocirca ipse convivis frugale apparans prandium, uxore sollicita de meliori: *Esto,* inquit, *bono animo; nam convivæ si frugi temperantesque sunt, boni consulent: sin minus, nulla nobis horum cura esse debet. Alii vivunt ut edant, ego edo ut vivam.*

20. Cessa prior causa disciplinæ; et noli nimius esse, ne forte offendas.] Est hoc septimum monitum, scilicet, ut conviva caveat ne ultimus sit in comedendo, sed potius prior comedere cesset, idque *causa disciplinæ,* id est, honestatis, modestiæ et verecundiæ, quam docet disciplina; ut scilicet ostendat se bene esse institutum, recteque educatum et moratum. In conviviis enim maxime ostenditur bona vel mala educatio per continentiam vel ingluviem, perque civiles vel inciviles mores et gestus. Ratio præcepti est: quia si nimius nimisque prolixus sit in comedendo, offendet hospitem et convivas, quin et subinde Deum et Angelos. Græce, μὴ ἀπλήστευου, id est, *ne sis insatiabilis.* Unde Tigur.

Modestiæ causa desiste primus, nec te præbeas insatiabilem, ut ne quid offendas.

Huc spectant aurea continentiæ præcepta, quæ S. Martinus Dumiensis Episc. in libello ad Mironem Galliciæ regem conscripsit: *Ede citra cruditatem, bibe citra ebrietatem. Nec præsentibus deliciis inhærebis, nec desiderabis absentes. Victus tibi ex facili sit: nec ad voluptatem, sed ad cibum accede. Palatum tuum fames excitet, non sapores. Desideria tua parvo redime, qui hoc tantum curare debes, ut desinant; atque quasi ad exemplar compositus divinum à corpore ad spiritum, quantum potes, te festina reducere.* Huc facit illud Ovidii:

Neve diu præsume dapes, sed desine citra,
Et capias paulo, quam cupis esse, minus.

Ita *B. Posthumius nunquam pleno ventre à mensa recessit, nec sitim suam unquam sedavit, dicens non esse dignum, si carnis voluntas esset impleta*, ait auctor Vitæ ejus, quæ exstat in Vitis Patrum lib. 1. Huc facit proverbium Arabicum: *Ede vice post vicem* (id est, parum sed sæpe), *et pinguesces.* Quod Galli dicunt:

Souvent et peu manger, fait l'homme engraisser.

S. Hier. Eustochio (Ep. de Cust. virg.) hoc dat præceptum: *Sit tibi moderatus cibus, et nunquam venter expletus. Plures quippe sunt, quæ cum vino sint sobriæ, ciborum largitate sunt ebriæ.* Et mox: *Sint tibi quotidiana jejunia, et refectio satietatem fugiens. Nihilo prodest, biduo triduoque transmisso, vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensetur saturitate jejunium: illico mens repleta torpescit, et irrigata humus spinas libidinum germinat.*

21. Et si in medio multorum sedisti, prior illis ne extendas manum tuam, nec prior poscas bibere.] Jussit ut prior cesset comedere, hîc jubet ut prior non incipiat, q. d. In convivio incipe post alios comedere, et cessa ante alios, ut in incipiendo sis posterior, in finiendo prior, ac paucis refectionem absolvas. Igitur nec in comedendo, nec in bibendo sis primus; solet enim in mensa præire comestio, deinde sequi potus: hic enim assumitur ut vehiculum cibi, ut scilicet cibum per venas et membra singula vehat et deferat. Quocirca medici docent sanitati conducere, ut quis initio refectionis non bibat, sed comedat bene; ut in stomacho solidum jaciat fundamentum ciborum, quod deinde bibendo potu irriget: perinde ac in navi substernitur saburra quasi navis fundamentum et libramentum. Idem tamen ad facilem cibi permeationem, et ad ventris laxationem suadent à cibis liquidioribus ordiendum esse prandium. Quocirca antiquitus cœnam (quæ priscis erat loco prandii: nec enim bis, sed semel in die sumebant cibum, scilicet vespere cœnabant; ergo non prandebant, ut patet ex Athenæo in Cœnis sapientum) ab ovis auspicabantur, malis finiebant. Unde proverbium: *Ab ovo usque ad mala*, q. d. Toto convivio, toto colloquio, toto opere. Hac de causa in conviviis honestorum initio convivator discindit et distribuit cuique escas; illis comestis prior ipse poscit potum ac convivis præbibit, quibus deinde singulis ex ordine potus per famulos defertur: hoc enim honestas, modestia, decensque ordo postulant. Vide Clementem Alexandr. l. 2. Pædag. c. 1, ubi plurimis præcepit quomodo in alimentis versari oporteat, ac non solum voracitatem et ingluviem, velut ab omni ratione divina et humana alienissimam, sed etiam omnes inciviles, indecoros, illiberales, agrestes et belluinos membrorum corporis motus gestusque in cibo sumendo vitandos esse docet.

22. Quam sufficiens est homini erudito vinum exiguum, et in dormiendo non laborabis ab illo, et non senties dolorem.] Græca jam non habent τὸ *vinum*, nec τὸ *dolorem*; sic enim legunt: *Quam sufficiens est homini erudito exiguum, et in lecto suo* οὐκ ἀσθμαίνει, id est, ut Complut. *non anhelat;* Roman. *non laboratas thmate.* Tigurina: *Modicum enim homini temperanti sufficit, quo fit ut non anhelet in cubili suo, nec dolorem sentiat. Eruditum* enim, græce πεπαιδευμένον, vocat bene institutum, bene moratum, sobrium et temperantem. Commendat sobrietatem tum in cibo, tum magis in potu (quia in potu, præsertim sapido et delicato, facilius exceditur quam in cibo) ex effectu, puta sanitate, quam tuetur et auget, q. d. Modicum cibi et potus homini sufficit, imo expedit ad sanam et jucundam vitam: nam is parit facilem commodumque somnum, qui omnes corporis vires et spiritus restaurat. Ex adverso largior et nimius cibus potusque, præsertim vespere (olim enim cœnabant tantum, uti paulo ante dixi), noctu non sinit hominem dormire et quiescere; sed is *laborat*, id est torquetur, cruciatur et dolet stomacho et capite, ut nimium onus cibi utrumque prægravans, ex eoque, sed magis ex potu, vapores et fumos in cerebrum ascendentes, alleviet, digerat et consumat. Ita Rabanus: *Manifestum est*, inquit, *quod parcus et tenuis victus tum corpori quam animæ utilis sit, et è contrario superfluus cibus vel potus ægritudinem generet, et sensum animæ minuat.* Sobrietas ergo mater est sanitatis æque ac sanctitatis, castitatis æque ac sapientiæ: sicut ex adverso crapula et ebrietas mater est morborum et vitiorum, libidinis et vesaniæ. *Felicior* ergo *semper parca temperantia, quam profusa luxuria*, ait S. Leo serm. 8. de Jejunio septimi mensis. Quocirca idem sapienter ex dictis alibi concludit: *Subtrahendum est voluptati, quod futurum est oneri*, de quo subdit Siracides: *Vigilia, cholera et tortura viro infrunito.* Pulchre Horat. lib. 2. Carm. Ode 16:

Vivitur parvo bene, cui paternum
Splendet in mensa tenui salinum:
Nec leves somnos timor, aut cupido
Sordidus aufert.

Mystice, homini ad vitam istam transigendam *vinum exiguum*, id est pauca temporalia sufficiunt. Quæ moderate sumpta, et sine animi adhæsione ad usum accepta, tempore dormitionis vel mortis mentem non turbant, nec spina conscientiæ pravæ aut peccati dolore molestant. Hoc igitur faciunt perfecti in vita, seipsos, inquam, ad somnum capiendum exercent et præparant, in quo quidquid est mortale pereat; quidquid est infirmum et noxium, deficiat, ut robustum et pulchrum gloriæ resurgat. Hoc faciunt, ut se ad iter comparent, et omnia quæ possunt in æternam civitatem præmittunt, ut ibi divitias et delicias nunquam perituras inveniant.

23. Vigilia, cholera et tortura viro infrunito.] Græce ἀπλήστου, id est, inexplebili, insa-

tiabili, belluoni, qui se ingurgitat plusque ingerit quàm possit concoquere. Robertus Holcot in Sapient. c. 18. lect. 203. sub finem : Hæc omnia, ait, facit gula infrunito. Dicitur autem *infrunitus* quasi sine frumine, id est, sine sapore : est enim frumen illa pars gutturis, quæ saporem sentit. Gulosus autem morcellos deglutit sine sapore, in modum lupi devorando : vel dicitur *infrunitus* quasi sine fruno, quod est confectio, qua coria fruniuntur : vel dicitur à frenesi, vel à fronte, vel à freno. Unde versus :

Frons, frenesis, frumen, frumia, frena dabis.

Verum de etymo infruniti dixi cap. 23. 6. Huic gnomæ antistropha est ista :

Parvo fames constat, magno fastidium.
Nam tibi quanta ferent pingues fastidia mensæ ?
Prolixam tollunt fercula parva famem.

Vide S. Chrysost. homil. 13. in 1. ad Timoth. ad illa : *Quæ in deliciis est, vivens mortua est*, ubi graphice intemperantiæ damna depingit.

Hanc gnomen apposito vulpis et porci apologo illustrat Cyrillus lib. 4. Apolog. moral. cap. 4. Macilenta vulpes, inquit, replendæ cutis curam agens, magistram quærebat. Occurrit porco pingui et crasso, sed in posterioribus vili cutis apertura fœdato; eique dixit : *Quid est, frater, quod te non tantum sorditie fœdum, verum etiam in posterioribus video tam corrosum ? satis certe miranda est cutis de plenitudine, sed non minus de sorde aut ulcere. At ille rubore vultu confuso respondit : Nempe, carissima, facinus est hoc pestilentissimi muris, ad cujus minimi morsus acumen nil passus est sensus; quia moles pinguedinis nec sensum pati, nec motum subvenire permisit. Nonne crassities venatorum insensibiliter lethiferum patitur ictum? Ad hæc vulpes antiquæ eruditionis sententiam adjunxit : Maledicta sit talis pinguedo, quæ est stupefactiva sensus, dissolutiva motus, sorde referta, doloroso onere gravata, generationis orbata gaudio, et vitæ est privata tripudio. Plurima enim sunt, quæ pinguedine suffocantur, et prolifica virtute orbantur. Gaudeo certe amodo, conscia tui, et cara mihi est admodum experientia meî.* Unde epimythium abstinentiæ colligens subjicit : *Naturæ de cætero juxta sapientis dictum moderantia serviam, quæ pluribus ingens salutis mater, et modicis contenta est. Nec obediam intemperantiæ gulæ, quæ infirmitatis est fons, pœna libidinis, desipientiæ semita, mortis janua, et nunquam est ullis epulis contenta. Cum enim ad salutem et vitam naturali lege ordinatus sit cibus, ea in perditionem et mortem suam immoderate utitur fatuus. Magistrum igitur hisce eruditum, discipula vale dicto reliquit.*

24. SOMNUS SANITATIS IN HOMINE PARCO. DORMIET USQUE MANE, ET ANIMA ILLIUS DELECTABITUR.] Græca hæc transponunt; priorem enim versum postponunt posteriori, hoc modo : *Somnus sanitatis in intestino moderato; surrexit prior* (Complut. *mane*, græce enim est πρωΐ) *et anima ipsius cum ipso. Labor, vigiliæ et choleræ, et torturæ cum viro insatiabili;* alii : *Labor pervigil et cholera et tormina comitantur hominem inexplebilem;* Tigurina clare : *Somno salubri fruuntur viscera temperantis, mane surgit idem et compos est animi : labor autem vigil et cholera torsionesque exercent hominem insatiabilem;* Arabicus : *Vigilia, et labor, et tormentum viscerum commotio* (perturbatio) *cum eo qui deditus est ventri, dormitio sanitatis cum homine continente.*

Opponit commoda temperantiæ et temperantis damnis intemperantiæ et intemperantis : quod hæc, primo, pariat vigilias; tum quia onus cibi, quo prægravatur intemperans, non sinit eum dormire et quiescere; tum quia vapores et fumi indigesti ex eo continuo ascendentes ferientesque cerebrum, impediunt ejus soporationem. Secundo, quod pariat choleram; tum quia dulces sibi in bilem vertuntur, ut docent medici; tum quia copia ciborum et vinorum accendit calorem et sanguinem, qui accensus cibum accendit et in choleram vertit; cholera enim est inflammatio sanguinis et chyli. Cholera autem, utpote acris et ardens, vehementer corpus pungit, cruciat, accendit, ac febres ardentes creat, atque lites in rixis pugnasque et cædes concitat. Tertio, quod pariat torturam, id est tormina, puta ventris distensionem, flatus et phlegmata : in hæc enim vertitur cibus indigestus, eo quod calor naturalis non sufficiat ad tantam ciborum copiam rite conficiendam et concoquendam. Qua in re gulosi advertant jam in se impleri executionem judicii illius, quod Apocal. 18. de Babylone illa ipsorum matre definitum legimus : *Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum.* Cibos enim quos guttur cum voluptate glutivit per diem, stomachus noctu digerere non valet, ut eos in chylum et sanguinem convertat; quare illos in flatus et phlegmata commutat, quæ eructationes, distensiones, atshmata, colicas, catarrhos aliosque morbos creant. Vesperi ergo, dum cœnas, sobrius esto; memor, si secus facias, te brevem modicamque gulæ voluptatem luiturum longa duraque totius noctis tortura et eculeo. S. Ambros. libr. de Elia et Jejunio c. 8. accipit torturam gehennæ, quam subiit dives Epulo post mortem sepultus in inferno, ubi lingua ejus gulosa cruciabatur in flamma; item de tortura sollicitudinum, quas subeunt instruentes convivia, easque ipse graphice depingit. Huc facit Hebræorum proverbium in Gemara : *Plenus venter, omne genus mali.* Nam ii, quorum ars sagina est, nec vivere possunt diu, nec sani esse, animusque eorum nimio sanguine et adipibus quasi luto involutus, ut vigilans nihil tenue, nihil cœleste, sed semper de ventris cogitat ingluvie : ita cum somno sopitus est, immoderato pastu potuque obstupefactus absurdis jactatur insomniis, ut merito mentis humanæ sit expers; cum econtra hominis parce, continenter, severe sobrieque viventis somnia jucunda esse soleant, ut, cum experrectus, illorum meminerit, et inter dormiendum etiam, quod dicit Sapiens : *Anima ilius cum ipso delectetur.*

Elegans apud Æsopum exstat apologus muscarum de gulæ noxa : *In cella quadam*, inquit, *melle effuso, muscæ advolantes comedebant; implicitis autem earum pedibus avolare non poterant. Cum vero suffocarentur, dicebant : Miseræ nos, quia ob modicum cibum perimus. Fabula significat multis gulam multorum malorum esse causam.* Præceptum est Scholæ medicorum Salernitanæ :

Ex longa cœna stomacho fit maxima pœna:
Ut sis nocte levis sit tibi cœna brevis.

Horat. lib. 2. Sermon. Satyra 2 :

> Alter (*tenuiter vivens*) ubi dicto citius curata sopori
> Membra dedit, vegetus præscripta ad munia surgit.

Epictetus : *Hoc, inquit, inter epulandum considera, duos tibi excipiendos convivas, corpus et animam. Tum quod omne in corpus collatum, repente effluxurum sit : quod vero in animam, perpetuo servandum.* Clemens Alexandr. *Hominibus*, inquit, *sæpe damnum et molestiam procreavit voluptas : graves autem affectiones, et oblivionem, et insipientiam in animo parit nimia alimenti copia.* Musonius lib. 1. de Alimentis : *Fundamentum*, inquit, *sapientiæ est continentia circa cibum et potum.* Econtrario, ut ait Horat. loco supra citato, *corpus onustum*

> Hesternis vitiis, animum quoque prægravat unà,
> Atque affigit (*Lambin. legit*, affligit) homo divinæ particulam auræ.

Præclare Climachus apud Anton. in Melissa. p. 1. c. 14 : *Qui ventri deditus*, inquit, *spiritum scortationis superare conatur, similis est restinguenti incendium cum oleo.* Idem ibid. c. 39 : *Onerato ventre deprimitur cor ; si autem ejus ratio habeatur, exsultat mens.* Et S. Chrys. ibid. *Venter crassus*, inquit, *mentem subtilem non parit. Multa vorare, ad pardalim, ursum et leonem pertinet : pedum dolores, et capitis gravitates, et oculorum hebetudines, et manuum ægritudines, et tremores, et resolutiones, et aurigo, et febres longæ ac horrentes ex voracitate et repletione produci solent. Nam cibo non saturari, sanitatem esse medicorum filii pronuntiant. Obsonii loco tibi sit inopia et fames. Condimentorum sensus ad palatum terminatur, deinceps vero indifferens est quod ingeritur, omnia ad fetorem usque alterante natura.* Ibidem Philo : *Continentiam*, inquit, *sanitas et robur sequitur ; incontinentiam vero infirmitas et ægritudo morti vicina.* Ibidem cap. 38. S. Basilius : *Contumelia dæmonum*, inquit, *nihil audet adversus jejunantem, et vitæ nostræ custodes Angeli alacrius manent apud illos qui per jejunium purgati sunt.* Denique Comicus : *Virtutis conclave*, inquit, *temperantia est.* Plura hac de re dicam proximo opere in Prov. c. 23. v. 3. sub finem.

Igitur cœna sobria et parca conciliat, primo, somnum facilem et suavem, carentem insomniis tetris, horridis et funestis, quæ parit nimia ciborum copia ;

Secundo, temperiem humorum, ut nec cholera, nec melancholia, nec phlegma, nec sanguis exsuperet; sed singuli hi quatuor humores inter se debitam habeant proportionem et libramentum, in quo corporis sanitas et recta valetudo consistit ;

Tertio, stomachi et intestinorum quietem (ac consequenter animæ quietem et delectationem), quia hæc recte modicum cibum digerunt et distribuunt, ac proinde flatibus et torminibus non exagitantur. Hoc est quod ait : *Somnus sanitatis* (id est sanus, sanitatem conservans et augens) *erit in homine parco*, id est, frugali et sobrio. Quocirca talis *dormiet usque in mane*, quia cibi eum non gravabunt, nec excitabunt, ut cogatur surgere ante tempus : ac cum stato tempore excitatus fuerit, *anima illius cum ipso delectabitur*, q. d. Secum ipse gaudebit, quod in convivio et cœna hesterna sua sobrietate conservarit sanitatem tum corporis, tum mentis et judicii, quam perdunt ebrii : tum conscientiæ, quod eam non læserit per gulam et intemperantiam. Quare illico bene dispositus, lætus et alacer surget, ut suas preces, studia et negotia solita sui compos, vegetus lætusque peragat. Vigiliis ergo opponit somnum, choleræ sanitatem, torturæ delectationem. Pulchre dicit : *Anima illius cum ipso delectabitur* ; quia, sicut citharœdus delectatur videns pulsansque citharam harmonice compositam : illa enim concinnam harmoniam edit, dolet vero et tristatur, si eam distemperatam videat; illa enim raucum et absonum edit sonum : ita pariter anima, dum corpus habet temperatum, gaudet et delectatur ; quia per illud rite canere, legere, orare, studere, etc., valet : dolet vero et affligitur, si corpus vino et crapula sit distemperatum, ideoque ad officia mentis ineptum. Corpus enim est quasi cithara, anima est quasi citharœdus.

Porro somni tanta est utilitas ad hoc ut digerantur cibi, vires instaurentur, minuantur curæ, leniatur ægritudo, ut non dubitaverint ei divinitatem assignare Gentiles, qui quotquot ex rebus commodum capiebant, eas venerabantur ut numina, è quibus unus ita cecinit :

> Somne, quies rerum, placidissime somne deorum,
> Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
> Fessa ministeriis mulces, reparasque labori.

Sed et Orpheus somnum vocat regem felicium deorum, et omnium mortalium, hominum atque animantium. Sic vero cantat Seneca :

> Tuque, ô domitor somne malorum,
> Requies animi, pars humanæ melior vitæ.

Scribit Tertullianus somnum esse recreationem corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinum, pacatorem operum, medicum laborum, cui legitime fruendo dies cedit, nox legem facit, auferendo rerum etiam colorem. *Perfugium videtur*, inquit Cicero, *omnium laborum et sollicitudinum esse somnus.*

Audi Franc. Valesium Sacræ Philosoph. cap. 73 : *Viro*, inquit, infrunito accidet *vigilia, cholera, et tortura; somnus autem sanitatis in homine parco.* Nihil magis experimento cognitum quam eum qui se cibis implevit usque ad satietatem, non posse dormire, sed aut totam noctem vigilare huc et illuc se jactantem, neque posse loco consistere : aut dormire somnum gravem cum multis horrendisque insomniis ; neque eum longum, sed crebro interruptum, ac cum cholera nonnunquam et tortura, hoc est, cum anxietate ventriculi et vomitibus cibi corrupti, aut nauseis et ructibus nidorosis (hic affectus vocatur ab Hippocrate cholera sicca) et cum torminibus intestinorum, illud quidem ob cibos corruptos, qui adhuc in ventriculo hærent ; hoc ob eos qui in intestina descenderunt. Eum vero, qui parce aut citra saturitatem cœnavit, dormire usque in mane, et animam ejus cum ipso delectari, hoc est, magnam ex somno voluptatem capere, et expergisci alacrem et expeditum ; quod quidem signum optime peractæ concoctionis, atque adeo bonæ valetudinis est. Ob hæc igitur jubet parcum esse, et præterea in omnibus operibus

esse velocem. Idem paulo superius ex Hippocrate docet præcipuam sanitatis tuendæ rationem consistere in diæta, sive in moderatione cibi et potus. Nullus enim error in victu committitur, qui non æque utramque partem hominis lædat. Ebrietas enim ut caput gravat, ita mentem lædit; cibi et potus ingestio nimia, ut replet siccis corpus, ita facit hominem libidinosum: otium facit corpus excrementosum, et animum mollem ac desidem; cibi abstinentia nimia extenuat ac debilitat corpora, animum vero facit meticulosum: vini potus (cui aqua erat ex re) fluxiones multas ciet, et iracundiam affert: potus aquæ (cui vino erat opus) cruditates parit et tristitiam. Si igitur, ut ad tuendam corporis valetudinem humores oportet esse compositos, ita ad valetudinem animi, affectus; et utrosque modo aliquo turbat quicumque error in victu; constat idoneam victus institutionem ad totius hominis valetudinem, corporis, inquam, et animi, esse necessariam. Cum præcipue non solum talis error utrosque per se turbet, sed et alterutros per alteros. Utcumque enim turbentur succi, evenit turbari affectus; et utcumque turbentur affectus, humores quoque. Quapropter verissime dictum est à Galeno medicinæ partem esse philosophiam morum, non solum quæ ad reip. pertinet constitutionem, sed quæ singulorum moribus componendis se accommodat. Hæc enim affectus temperat, quæ una quidem pars est (neque ea maxima) totius victus: cum hic, ut medicis omnibus convenit, sex constet rebus, cibo et potu, motu et quiete, somno et vigilia, aere, animi affectibus, et excretione aut retentione quorumdam. Hæc Valesius.

Denique inculcandus est aphorismus Hippocratis, l. 1. c. 17: *Ubi cibus præter naturam*, hoc est plus æquo, *ingestus est, morbum facit.* Nunquam enim ad satietatem, sæpe infra illam cibum sumpsisse profuit: sic enim melior fit concoctio, et minus excrementorum gignitur. Idem, lib. 6. Epidem. par. 5. aphoris. 20: *Sanitatis studium est*, inquit, *non satiari cibis*, *et ad labores impigrum esse.* Idem asserit ενδειαν μητερα υγειας, hoc est, *indigentiam esse matrem sanitatis.* Hinc in Decret. dist. ult. de consecr. legimus quosdam morbo articulari et podagra laborantes, ad simplicem mensam et pauperes cibos redactos, convaluisse. Constat eos, qui escis vilissimis utuntur, esse robustiores, saniores et vegetiores, uti sunt agricolæ, opifices, famuli. S. Hieron. *Epularum largitas*, inquit, *et corpus frangit et animum.* Democritus aiebat *animam siccam*, id est sobriam, *esse sapientissimam.* Idem dicebat *satius esse mori, quam per intemperantiam animum obnubilare.*

Moral. disce hîc quanta sit gulæ intemperantia et noxa. Præclare S. Basil. homil. 1. de Jejunio: *Venter*, inquit, *helluo est, poscendi finem nunquam faciens. Cum cibis refertus est, de temperantia disserit: cum autem inflationem discussit, dogmatum suorum oblivione capitur.* Idem de legendis Gentilium libris: *Gulones*, ait, *non leviores pœnas pendunt quam ii qui in inferno excruciantur, ut qui aperte ignem verberent, ac cribro aquam ferant, atque in pertusum dolium infundant, nec laborum ullum finem faciant.* Hinc et S. Gregor. Nazianz. in carm. de Diversis vitæ gener. ventrem escis saturatum vocat sepulcrum. Nam vivum sepulcrum circumfert, qui corpus cibo meroque distentum atque obrutum gestat. Idem in Tetrastichis:

> Vinum, libido, livor et dæmon pares:
> Hos mente privant, quos tenent.
> His tu prece medere, fusis lacrymis, jejunio.

Idem in Distichis; *Contumeliæ atque insolentiæ*, ait, *parens est satietas.* Quocirca sapienter S. Hier. monet S. Paulinum Epist. 13: *Convivia*, inquit, *velut quasdam catenas fugias voluptatum.* Plura vide apud Damascen. lib. 1. Parallelorum c. 77. Rursum S. Bernard. de Interiori domo c. 46: *Nullus tam improbus exactor est quam venter.* Idem, Epist. ad Robert. nepot. *Vinum mulsum et pinguia corpori militant, non spiritui. Piper, zinziber, ciminum, salvia et mille species salsamentorum palatum quidem delectant, sed libidinem accendunt. Prudenter sobrieque conversanti satis ad omne condimentum, sal cum fame.* Idem de Persecut. sustin. c. 12: *Voluptas gutturis, quæ tanti hodie æstimatur, vix duorum obtinet latitudinem digitorum; et ejus tam modicæ partis tam exigua delectatio, quanta paratur sollicitudine, quantam deinde molestiam parit!* Idem, serm. 1. de Adventu: *Plenitudo*, ait, *et abundantia temporalium oblivionem et inopiam facit æternorum.*

25. Et si coactus (gravatus) fueris in edendo multum, surge e medio, evome: et refrigerabit te, et non adduces corpori tuo infirmitatem.] Ita Romana et Complut. licet Græca Romæ correcta deleant τὸ ἔμεσον, id est *evome:* quasi solum suadeat surgere et obambulare ad digerendum cibum. Pro *surge è medio*, græce est ἀνάστα μεσοπώρων, quod Complut. vertunt, *surge per medium* (mensarum et convivarum, *transiens;* Romana vero legentia per ω, et accentu in penultima μεσοπώρων, vertunt, *surge in medio pomorum*, scilicet, in fine mensæ), dum apponuntur poma et bellaria, q. d. Surge non exspectato fine secundæ mensæ; alii, *surge quasi è media cœna abiens;* Tigurina: *Quod si te cibi angant, exsurge, obambula, vome ut conquiescas, nec morbum corpori tuo contrahas.* Non suadet vomitum quasi bonum absolute, sed conditionate; si, scilicet, nimis te cibo oppleveris, ad vitandum majus plethoræ et repletionis malum. Unde recte Jansenius: Non consulit sane, inquit, ut ad provocandum vomitum quis se multum ingurgitet, quemadmodum quidam parum pie consulunt, sed ut, si aliquorum improbitate et violentia quis multum se gravarit, tempestive surgat è mensa, ne quid indecorum in mensa patiatur, aut nimia repletio diu corpus affligat et noceat; et sic in secreto loco sine aliorum offensione crapulam evomat potius, quam diu stomachus affligatur cum periculo secuturi morbi. Quo consilio satis indicat quantopere à crapula sit cavendum, ut pro qua curanda tam fœdo et indigno homine, planeque canino, remedio sit utendum. Turpius enim est causam hujus turpitudinis præbere, quam turpitudinem hanc, ob magni mali evitationem, in se admittere. Proinde et satis subindicatur, quam graviter peccent, qui postquam se gravatos sentiunt, surgentes è mensa crapulam evomunt, ut mox rursum mensam accedentes novo se cibo potuque ingurgitare valeant.

Idem suadent Hippocrates, Galenus cæterique medici. Audi Franciscum Valesium Sacræ

Philosoph. c. 73. in fine : Si quando, inquit, coactus sis, ut fit in conviviis (tametsi id vir temperans et fortis, quique rustico pudore non laboret, pati non debet) in edendo multum, consultissimum est multitudinem cibi primum deponere, deinde dormitum ire, ut concoquatur reliquum : postea exercere, ut extrudantur excrementa. Optima autem ratio ventriculi vacuandi in vomitione est; secunda ab hac, in dejectione. Vomitio enim ejicit ex ipso ventriculi ore, antequam descenderint cibi, succurritque citissime et maxime, sine aliarum partium noxa : dejectio ex intestinis, quæ jam descenderunt. Utendum ergo, si modo facere id homo possit, vomitione statim : si autem quispiam eorum sit qui vomunt difficillime, utendum aliquanto post alvi subductione, tunc scilicet, cum tormina aut distensionem inferioris ventris cœperit sentire. Optime igitur, ac secundum Hippocratis et Galeni præcepta (ut libro 7. Methodi medendi licet videre) præcepit Ecclesiasticus : *Si coactus fueris in edendo multum, surge è medio* (his verbis significat statim id esse faciendum, antequam cibi copia noxæ aliquid afferat) *et vome, et refrigerabit te* (hoc est, sublevabit te), *et non adduces corpori tuo infirmitatem.*

Quatuor ergo remedia nimiæ repletionis Siracides suggerit : primum, surgere; secundum, ambulare; tertium, vomere; quartum, corpus exercere. Videre enim licet quosdam ita mensæ et cyathis affixos, ut movere se loco et surgere nequeant : vel, ubi surrexerint, statim recidant, huc illuc ruant et impingant, ita ut omnibus sint ludibrio : alii plene saginati quasi sacci pleni, aut trunci et stipites, à mensa auferantur et asportentur. De quibus Cicero lib. 2. de Finibus : *Asoti, inquit, qui in mensam vomunt, et qui de conviviis auferuntur, crudique postridie se rursus ingurgitant, qui solem, ut aiunt, nec occidentem unquam vident, nec orientem, qui consumptis patrimoniis egent.* Igitur quando vomitus sit honestus, quando indecens et inhonestus, vide disserentem Plutarch. lib. de Sanitate. Idem in Sympos. dicens in convivio philosophandum, suadet vomitum ei qui perite vult dicere, siquidem vinum caput tentarit : sicque Agurem à Salomone vocari *filium vomentis*, Proverb. 30. 1, eo quod ex vomitu levato serenoque capite ad dicendum prosilierit; censet ibidem noster Salazar.

Porro Celsus lib. 1. c. 3. ex Asclepiade : Vomitus, inquit, utilior est hieme quam æstate : nam tum et pituitæ plus, et capitis gravitas major subest. Inutilis est gracilibus et imbecillibus stomacho : utilis est plenis et biliosis omnibus, si vel nimium se repleverunt, vel parum concoxerunt. Itaque ubi amari ructus cum dolore et gravitate præcordiorum sunt, ad hoc remedium confugiendum est.

Tropolog. Rabanus : Si multa, ait, peccata commisisti, eaque in stomacho mentis congessisti, evome ea per confessionem, itaque conscientiam alleviabis et sanabis. Sic et Origenes homil. 2. in Ps. 37 : *Vide, ait, quid nos edocet Scriptura divina : quia oportet peccatum non celare intrinsecus. Fortassis enim, sicut hi qui habent intus inclusam escam indigestam, aut phlegmatis humorem, stomacho graviter et moleste innitentem, si vomuerint, relevantur; ita etiam hi qui peccaverunt, siquidem et occultant et retinent intra se peccatum, intrinsecus urgentur, et propemodum suffocantur à phlegmate aut humore peccati : si autem peccator ipse suî accusator fiat, dum accusat seipsum, et suum peccatum confitetur, simul evomit delictum et omnem morbi causam digerit.*

Secundo, Palacius mystice hæc refert ad divites, quibus insigne datur hîc consilium, ut, si multum divitiarum devoraverint, illud in pauperes evomant : ita et divitis anima, inquit, à scrupulis quiescet, et pœnas avaris irrogandas evadet.

26. Audi me, fili, et ne spernas me : et in novissimo invenies verba mea.] Hoc est, ut Tigurina, *etenim quæ dico, tandem experieris.* Attentionem conciliat ad præceptum, quod ad sanitatem tuendam magnum habet momentum, quodque subdit, dicens :

27. In omnibus operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi.] *Omnis non* Hebræis idem est quod *nulla.* Pro *velox* græce est ἐντρεχής, id est, diligens, strenuus, acer, velox, currens (τρέχω enim est curro), item dexter, solers, circumspectus, industrius et acutus.

Primo, Palacius hoc monitum refert ad v. 25. q. d. In omni opere esto velox, idest facilis, diligens, strenuus, ut scias facile surgere, ambulare, vomere, ac ita ab infirmitate liberari, quæ tibi, nisi vomas, occurret. Verum, ut idem fatetur, præceptum hoc, esto occasione conviviorum dicatur, in se tamen generale est, ac ad quævis opera pertinet. Unde

Secundo, Franciscus Valesius Sacræ Philosoph. c. 73. per *velocitatem* accipit exercitationem corporis, quæ plurimum juvat ad sanitatem tuendam : *Et omnis,* inquit, *infirmitas non occurret tibi.* Quod non ita accipiendum est, ac si nullo possit morbo penitus corripi, sed quod nullis morbis esse poterit valde obnoxius; sed raro ac leviter iis tentabitur, nisi casu lædatur à causis, quas medici vocant *non necessarias*, ut ense, aut igne, aut lapidis jactu, aut domus ruina, aut contagio. Sensus ergo est, q. d. Si velox sis, corpusque exerceas, raro graviter ægrotabis. Siracidi consentit Hippocrates lib. 6. Epidem. sect. 4. dicens : *Exercitatio sanitatis est citra satietatem cibum capere, et impigrum esse ad labores.* Parcum enim esse, quod ait Siracides, quid aliud interpreteris, quàm citra saturitatem uti cibis ? esse velocem in suscipiendis laboribus, quid aliud quàm esse impigrum ad labores ? exercitium intellige non nimium, sed moderatum et commensuratum cujusque complexioni et viribus, æque ac comestioni. Nam ut habet aphorismus : *Neque satietas, neque fames, neque aliud quiddam, quod naturæ modum excedat, bonum est.* Quare sicut in cibo, sic et in motu exercitioque à multis exceditur.

Porro, uti otium nocet corpori, sic et defatigatio; quam interdicens Hippocrates scripsit : *Ubi lassari cœperit corpus, quiescere statim remedium est. Velox* ergo hîc vocatur non qui præcipitatus, sed qui expeditus est, impiger et alacer. Hæc enim alacritas, et consequens ex ea velocitas, tum animum, tum corpus exacuit, vegetat et vivificat; nam spiritus vitales excitat, eosque per totum corpus celeriter diffundit, qui singula membra vegetant et roborant; itaque ab eis omnem debilitatem et infirmitatem excludunt, ut non tam moveri et progredi, quàm ins-

tar avium vel Angelorum volare videantur, uti videre est in juvenibus Italis.

Subjungit Valesius. Nam alioqui Hippocratis aphorismus habet : *Ubi fames, laborandum non est.* Unde eum ita convertenti licet dicere : Ubi laborandum, fames sustinenda non est, sed capiendus cibus. Atque eadem ratione colliges : Ubi otium, cibus capiendus non est, nisi parcissime; et ubi multum accipiendum est cibi, non utcumque, sed multum exercendus est homo ; quia, ut idem dicit lib. de Diæta, homo, comedens et non laborans, non potest esse sanus. Apposuit vero ibidem causam omnium eorum quæ diximus, his verbis : Contrarias enim inter se vires habent cibi et labores. Verum inter se mixti conferunt ad sanitatem ; labores enim ea quæ insunt consumere solent; cibus autem et potus ea quæ evacuata sunt explent. Itaque modus est ut uterque ad alterum accommodetur; quia contrarias cum habent facultates, neutrum oportet alterum superare, neque cibum unquam, neque laborem; mutuo enim sese corrigunt : alterum, cum repleat; alterum, cum inaniat. Igitur si cui laborandum necessario, plus solito est adjiciendus cibus; si vescendum pluribus, exercendus etiam plus. Quare ne nimio indigeas motu, consultius sit parce uti cibo. Neque tamen semper, ubi solitam cibi copiam auxeris, satis sit augere exercitationem, neque ubi satietas magna fuerit; quia etsi cibus et labor contraria sunt, non tamen uterque post alterum commode adhibetur ; sed (ut Hippocrates inquit) labor cibum præcedere debet, non subsequi. Neque quidquam periculosius, quàm pleno ventre, aut toto etiam corpore pleno vel impuro, vehementer exerceri, antequam magna pars copiæ aut cacochymiæ manifesta evacuatione sit deposita ; quia exercitatio distrahit per corporis habitum, quæ intra ventres ac cavitates recondita sunt. E pleno igitur ventre cruda distrahit in partes alias omnes; quare et capitis, et pulmonis, et hepatis, et viscerum omnium facit obstructiones atque fluxiones multas in eas ipsas partes, et in vesicam, et in articulos, et totum corpus ; unde innumeri nascuntur morbi. Igitur maxime ac primum curandum est ne unquam cibum capias nisi parce, ut ab illo placide ac longum dormias, et à somno alacriter experrectus, impigre exercearis, ut omnem effugiat infirmitatem. Hucusque ex Hippocrate Valesius.

Eadem de labore et exercitio est omnium sapientum sententia. Hinc Plutarchus lib. de Sanitate : *Non otio,* inquit, *et inertia venalis est sanitas, quæ duo maxima sunt malorum morbos comitantium; et si quis bonam valetudinem quiete et actionum abstinentia putat se paraturum, perinde facit, ac si quis nihil despiciendo oculos, aut vocem non loquendo conservare constituit.* Et paulo post : *Sic Cyrus apud Xenophontem ait se* ἐκπονεῖν, id est, *elaborare cibum sumptum; ita enim et sanitatem conservari, et robur corporis augeri.* Galenus lib. 2. de Valetud. tuenda : *Sanitatis tutela,* inquit, *à labore est auspicanda. Exercitationibus enim firmitas membris accedit, et naturalis calor accenditur, et ex partium attritu duritia quædam comparatur, ut ait Hippocrates, articuli firmantur, et sanguis per totum corpus defertur.* Plato in Theæteto : *Corporum habitus,* ait, *quiete et otio corrumpitur, exercitiis et motibus magna parte conservatur.* Aristot. in Problemat. sect. 1, problem. 17, quærit cur salubre sit cibum minuere et laborem augere ; ac respondet : Quia causam ægrotandi affert excrementorum copia, quæ tum existit, cum aut cibus superest, aut labor deest.

Tertio, Lyranus et Jansenius : *In omnibus operibus tuis esto velox,* inquiunt; græce, εὐτρεχής, hoc est, strenuus et diligens ; quomodo *velox* etiam accipitur in Proverb. cum dicitur cap. 22. 29 : *Vidisti virum velocem in opere suo ? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles.* Monet ergo ut in omnibus quæ agenda incumbunt, homo non sit torpidus, piger et negligens, sed diligens et strenuus ; sicque futurum promittit, ut non facile accidat ei quævis infirmitas, significans plerosque morbos ex desidia oriri ac nutriri. Ea enim melancholiam nutrit, viresque corporis enervat; cum contra diligentia in agendo, quæ conjuncta est promptitudini et alacritati animi, pellat mœrorem, valetudinemque conservet. Sensus ergo est, q. d. *Esto velox,* id est, diligens et alacris in operibus tuis, et nulla infirmitas occurret tibi; quia diligentia, labor et exercitium valetudinem tuentur; torpor vero, otium et desidia generant morbos.

Quarto, pro *velox* græce est εὐτρεχής ; quod alii vertunt, solers, cautus, providus, circumspectus, vigil. Hæc enim providentia et circumspectio cavet ne quis nimis se cibo, potu, exercitio gravet, neve in ea quæ sunt noxia valetudini incurrat, per quæ infirmitatem contrahat. Hanc providentiam habebat Adam in paradiso : per eamque omnes morbos evasisset, vitamque egisset sanam, jucundam et longævam.

Idem præceptum tradidere philosophi, quorum hoc est axioma : *Mature delibera, exsequere velociter.* Sane celeritate res maximæ, ac præsertim bella gravissima facillime conficiuntur. Celebre est illud Julii Cæsaris, cum Pharnacem primo congressu vicisset : *Veni, vidi, vici;* quod usurpans Carolus V. per celeritatem confecto periculoso bello Germanico, devictisque hæreticis, ita immutavit : *Veni, vidi, vicit Christus.* Idem Julius dictitabat ea facinora, quæ periculo obnoxia sunt et magna, illico esse gerenda; ac de his non esse consultandum, eo quod ad hæc perficienda plurimum valeat celeritas. Ita Plutarch. in Apophth. Roman. Huc facit illud Aristot. præceptum lib. 3. Ethic. *Consiliari debemus morose, sed exsequi velociter consiliata. Nam nocuit differre paratis.* Multa enim superveniunt quæ exsecutionem boni consilii impediunt, si illa differatur. Vulgo dicitur *diligentiam esse matrem bonæ fortunæ.* In cæteris vero, ubi periculum mora declinari potest, cunctatione utendum, juxta illud : *Festina lente.* Sic Q. Fabius Maximus exsultantem victoriis Annibalem tardando compescuit, et cunctando restituit rem. Zeuxis tardus erat in pingendo. Rogatus cur : *Diu pingo,* inquit, *quia pingo æternitati.* Nam ea quæ subito fiunt, subito pereunt; contra, quæ paulatim exacta cura absolvuntur, ætatem ferunt. Cito nata, cito occidunt, diu elaborata ferunt ætatem. Beta cito nascitur, buxus paulatim.

Tropolog. hoc verius est in operibus virtutum et profectu spiritus, q. d. Esto velox, alacris et strenuus ad opera virtutum, et nulla acedia, nullus torpor, nullus languor, nulla infirmitas spiritalis ad te accedet. Unde Arabicus vertit : *Esto facilis et humilis, et non accedet ad te quid-*

quam mali. Hinc de sponso Christo Domino dicitur Cant. 2. 8 : *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles ; similis est dilectus meus capreæ hinnuloque cervorum.* In quo proinde exsultans Habacuc, c. 3. 18 : *Ego*, inquit, *in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Jesu meo. Deus Dominus fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum, et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.* Vide quæ ibidem annotavi. Ita B. Virgo, accepto per Angelum incarnationis Verbi nuntio, exsiliens *abiit in montana cum festinatione, et salutavit Elisabeth*, Lucæ 1. 39. Ubi S. Ambros. *Nescit*, inquit, *tarda molimina Spiritus Sancti gratia.* S. Bernard. Epist. 253. ad Guarinum : *Vincit annos*, inquit, *animus, et frigente jam corpore fervet sanctum in corpore desiderium, artubusque fatiscentibus durat tamen incolumis propositi vigor, nec sentit rugosæ carnis infirma spiritus promptus. Utquid enim metuat veterani domicilii ruinas, qui fabricam spiritalem videt in dies in sublime consurgere, proficere in æternitatem ?* Qui ergo vult valere spiritu, ejusque defectus et morbos effugere, sit εὐτρεχής, id est, velox cursor, ut instar cervi procurrat ad omne bonum, dicatque cum sponsa, Cant. 1. 4 : *Post te curremus in odorem unguentorum tuorum.* Christus enim *exsultavit ut gigas ad currendam viam*, psalm. 18. 6. Unde de Apostolis et Evangelii præconibus Christi asseclis ait Isaias cap. 60. 8 : *Qui sunt isti, qui ut nubes volant ?* Et Paulus : *Ego*, inquit, *sic curro non quasi in incertum.* Et : *Sic currite ut comprehendatis*, 1. Corinth. 9. v. 25. et 26.

Hæc velocitas tum in aliis, tum præsertim in vocatione Dei ad vitam perfectam, v. g. ad statum Religionis, requiritur, ut scilicet is qui vocatur, velociter Deo vocanti obediat; quia si differat, diabolus, parentes, socii, aliique illum ab hac mente deducere satagent. Unde S. Ambros. lib. 1. de Pœnitentia, c. 16 : *Omne*, inquit, *studium torpescit dilatione, et ideo Dominus ut præsentium fructu cumularetur devotio discipulorum, dixit : Quoniam qui dimisisset omnia sua, et Deum secutus esset, centies tantum reciperet, et hîc et in futurum. Prius hîc promisit, ut fastidia dilationis auferret.* Acrius vero ad hanc velocitatem stimulat S. Bernard. in Declamat. *Quantos*, inquit, *mundi sapientia maledicta supplantat ! Noli*, inquit, *præcipitanter agere, diu considera, diligentius intuere. Magnum est quod proponis, et opus habes multa deliberatione. Experire quid possis; amicos consule, ne post factum pœnitere contingat. Hæc sapientia mundi terrena, maledicta, animalis, diabolica, inimica salutis, suffocatrix vitæ, mater tepiditatis, quæ solet Deo vomitum provocare. Cum à Deo verbum esse non dubites, quid opus est deliberatione ? Vocat magni consilii Angelus, quid aliena consilia præstolaris? Ab ore putei gehennæ eripior, et inducias petam? Abscondi ignem in sinu meo, et exusto jam latere, diu mihi deliberandum est an expergiscar, an excutiam, an abjiciam illum?* Plura vide apud Hieron. Platum de Bono status Religiosi. Huc pertinet illud Tertull. lib. de Pœnitentia, cap. 4 : *Audaciam*, inquit, *existimo, de bono divini præcepti disputare. Neque enim quia bonum est, idcirco auscultare debemus; sed quia Deus præcepit. Ad exhibitionem obsequii prior est majestas divinæ potestatis; prior est auctoritas imperantis, quàm utilitas servientis.*

Rumina et expende illud Isaiæ, cap. 40. 31 : *Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient.* Vide ibi dicta. Vetus est dictum : *In virtute esto delphinus*, ut sicut hic nando est celerrimus, suaque celeritate cæteros pisces præcurrit; sic pariter tu sis celerrimus in exsequendo virtutis proposito, ut data occasione illico illam opere compleas.

28 et 29. Splendidum in panibus benedicent labia multorum, et testimonium veritatis illius fidele. Alludit, imo citat Proverb. 22. 9 : *Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur; de panibus enim suis dedit pauperi;* ubi proximo tomo, Deo dante, plura hac de re dicam. Nequissimo in pane murmurabit civitas, et testimonium nequitiæ illius verum est.] Ita Romana et Græca; perperam ergo Jansenius et alii legunt : *In nequissimo pane.* Post præcepta convivalia subjicit has duas gnomas in laudem beneficentiæ, quod scilicet beneficus, qui suos panes et res liberaliter aliis, præsertim pauperibus, dispertit, ab omnibus benedicatur et laudetur; avarus vero et sordidus ab omnibus vituperetur, ut hac ratione omnes ad beneficentiam alliciat, et à sordida avaritia avertat. Igitur *splendidum in panibus* vocat beneficum et liberalem, qui suos *panes*, id est, escas, liberaliter et hilariter aliis communicat, quem proinde ut talem benedicunt et celebrant labia multorum : *Et testimonium veritatis illius fidele*, id est, *testimonium*, quod *veritati*, id est, veræ virtuti, probitati, honestati et liberalitati (græce καλλονῇ, id est, pulchritudini, hoc est, pulchræ munificentiæ, quæ eum facit pulchrum et splendidum; S. Ambros. lib. de Nabuthe cap. 4. legit *bonitati*, id est, beneficentiæ) ejus perhibent cives, est *fidele*, id est, verum, certum, stabile, permanens et diuturnum, ut non nisi per contrarios avaritiæ actus multo tempore continuatos deleri et aboleri possit. Huic opponit *nequissimum in pane*, id est, avarum in dando pane, qui parce et sordide sua communicat, tum convivis, tum pauperibus; cui proinde *obmurmurabit tota civitas, et testimonium*, quod *nequitiæ*, id est, avaritiæ et sordidæ tenacitati, *illius* perhibent cives, præsertim pauperes, *est verum;* græce ἀκριβής, id est, diligens, exactum, certum, stabile et permanens, ut non nisi per multos liberalitatis actus diu iteratos deleri et exstingui possit. Unde Tigurina vertit : *Panes erogantem labia prædicabunt, testificatioque decoris ejus certa est; super maligno pane fremet civitas, quod certum est malignitatis ejus testimonium;* alii : *Qui victu splendidus est, ei labia hominum benedicunt, et testimonium honestatis ipsius fidele est; qui in victu nequam est, ei obmurmurat civitas, et testimonium nequitiæ ejus exquisitum est.* Exemplum prioris illustre est in Vita S. Joannis Eleemosynarii, cui ob liberalitatem benedixit Deus, Angeli et homines. Posterioris exemplum ibidem exstat in Petro Telonario, cui ob avaritiam omnes pauperes detrahebant, donec per visionem à Deo correptus mores mutavit, et ex avaro liberalis evasit.

Porro Palacius sic explicat : Octavum præceptum est ut, si aliquem convivio exceperis, splendide excipias et laute; ita fiet, ut te labia laudent multorum; et hæc laus tuæ veritatis fidelis et firma est. Contra vero, si convivas sordide excipis et parce, murmurabit contra te

civitas, et vituperium hoc vere vituperium est. *Panis* Hebræis significat totum convivium, ut illud docet de fratribus Joseph, qui audierant quod ibi comesturi essent panem, Genes. 43. 25. Unde *splendidus in panibus* est, qui large et splendide convivium parat; intellige pro dignitate convivæ. Contra vero *nequissimus in pane* est parcissimus et sordidus.

Nota diligentissime verbum *testimonium veritatis illius.* Plane omnia virtutum officia laude sunt digna; sed officium charitatis est officium *veritatis*, et ejus *testimonium* fidele est, non fallax, non deceptorium. Est enim charitas vera virtus, sine qua nulla est integra virtus. Ergo qui splendide convivium pio parat amico, charitatem ostendit; est enim sermo de conviviis piorum, qualia amicis Tobias apparabat. Hæc in conviviis charitas, veritas est, vere hominem pium esse demonstrans. Intelligis nunc ex contrario sensu, quam vituperandum sit ex sordida parcimonia pios maligne ad convivium excipere. Quam magna ergo charitas est, quæ etiam inter epulas radios suæ benignitatis effundit! hæc Palacius. Hinc S. Thomas 2. 2. q. 117. art. 4. docet liberalis et splendidi esse multa dare, sed pauca accipere; ac ad 3. citat illud Poetæ:

Si quis in hoc mundo multis vult gratus haberi,
Det, capiat, quærat, plurima, pauca, nihil.

Porro hic splendor magnificentiæ maxime decet regem et principem, qui in terris est quasi sol quidam beneficentiæ. Unde Agapetus Diaconus Admon. ad Justinianum Imper. n. 51 : *Solis profecto partes sunt*, inquit, *illustrare radiis orbem; principis vero virtus est egenorum misereri. Jam vero iis clarior est imperator qui pius est. Ille namque* (sol) *cedit succedenti nocti, hic* (imperator pius) *autem rapacitati pravorum non concedit indulgetve quippiam, sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarguit.* Et num. 53 : *Quantum potestate cæteris antecellis, tantum factis etiam emicare ante alios enitere. Persuasissimum enim habe eam abs te postulari honestorum operationem, quæ magnitudini virium proportione respondeat. Ut igitur à Deo quasi per præconem victor declareris, corona invicti imperii tuo capiti imposita, coronam etiam ex promerendis pauperibus acquirito.*

Mystice Rabanus : *Hæc sententia*, inquit, *videtur juxta historiam ad eleemosynarum largitatem nos exhortari; quoniam, juxta Apostolum Paulum: Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet vitam æternam*, 2. Cor. 9; *hilarem enim datorem diligit Deus. Spiritaliter autem, qui panem verbi Dei proximis suis fideliter expendit, et testimonium veritatis coram benevolis auditoribus non abscondit; à multis accipiet laudem benedictionis, et ab ipso Domino hauriet gratiam sempiternæ mercedis. Hinc et in Proverbiis scriptum est : De fructu oris viri replebitur venter ejus, et genimina labiorum ejus saturabunt eum*, Prov. 18 : *E contrario vero, quid de hæreticorum perversa doctrina subsequatur, audiamus : In nequissimo pane murmurabit civitas, et testimonium nequitiæ illius verum est. In nequissimo ergo dogmate hæreticorum qui adulterantes verbum Dei, non pane vitæ, sed pane pascuntur mendacii, quidquid pestifer sermo eorum profert; quoniam verum est testimonium, quod de eis scriptum est : Testis falsus non erit impunitus; et qui loquitur mendacium, peribit.*

TERTIA PARS CAPITIS,

DE SOBRIETATE IN POTU VINI.

(Apposite et congruo ordine Siracides transit à conviviis ad vinum; quia vinum convivii et convivarum est decus vel dedecus, atque in conviviis frequens est compotatio; qua de causa convivium ab Hebræis vocatur משתה *miste*, à Græcis συμποσιον, id est, compotatio.)

30. Diligentes in vino noli provocare, multos enim exterminavit vinum.] Tò *diligentes* dupliciter accipi potest : primo, ut participium à verbo *diligo*, ut sit idem quod amans. Unde Rabanus legit : *Delectantes in vino.* Jam *diligentes in vino*, id est, diligentes vinum, est Hebraismus; Hebræi enim verba contactus, sive realis, sive mentalis, quale est diligo (diligens enim suo amore quasi tangit dilectum) construunt cum præpositione ב, id est, *in.*

Secundo et potius, τὸ *diligentes* accipi potest ut nomen significans sedulos, assiduos, strenuos, q. d. eos qui seduli et strenui sunt in vino potando, qui assidue student calicibus evacuandis, qui strenuam navant operam non libris, sed scyphis exhauriendis; noli provocare ad potandum, nec cum eis contende et cyathis certa, uter quis bibere valeat, uti faciunt potatores; sed potius à vino eos avoca, distrahe et impedi, ne oleum addas, sed potius subtrahas igni.

Huic sensui favent Græca, quæ habent : εν οινω μη ανοδριζου (manuscr. legit : μη σοφιζου, id est, ne sis sapiens in vino, id est, ne ostenta te peritum potandi et rei Bacchicæ, aut ne inter potandum ostentes te esse doctum et eruditum) id est, ut Complut. *In vino ne viriliter agas;* Romana : *In vino noli fortem agere;* Tigurina : *Ne probes te virum in vino.* Multi enim in vino sunt viri in bello et opere feminæ, quibus væ intentat Isaias cap. 5. 11 : *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis!* Et v. 22 : *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem!*

Multos enim exterminavit vinum,] id est : *Multos subvertit ebrietas, quæ sensum minuit; iram, rixam et cædes excitat, libidinem inflammat, animi secretum per furorem aut amorem denudat*, inquit Rabanus. Huc pertinet illud Hebræorum proverbium : *Vinum intrat, secretum exit. Nam vinum clave caret; et quod in animo est sobrii, id in lingua natat ebrii.* Et illud : בכיס ככוס בכעס *backis backos backaas*, id est, *in loculis, in poculis, in foculis;* puta in ira, supple, apparet animus et mens hominis. Si enim loculos auro turgidos alicui credas, explo-

rabis ejus fidem ; in poculis vero et vino est veritas. Nam, ut ait Euripides : *Æs formæ speculum est, vinum mentis.* Denique de iræ foculis ait Poeta :

Sæpe hominum mentem detexit et ira latentem.

31. Ignis probat (et probando flectit ignitque, est metalepsis) ferrum durum ; sic vinum corda superborum arguet, in ebrietate potatum.] S. Ambrosius, lib. de Elia cap. 12, legit : *Sicut ignis emollit ferrum durum, ita et vini incendio etiam superborum hominum cor liquescit.* Sensus est, ait Rabanus : *Sicut ignis calore suo ferri duritiem emollit, illudque excandescere facit; sic vinum in ebrietate potatum corda superborum à sua constantia resolvit, ac ardore suo inflammans subito ad facinus perpetrandum provocat, et superbæ intentioni majorem audaciam ad mali commissionem tribuit,* q. d. Sicut nullum est ferrum tam durum, quod non igne dometur et inflammetur ; ita nullum est cor adeo valens et superbum, quod vino immodico non suæ ebrietatis damna demonstret, ait Palacius. Exemplum clarum est in superbo Holoferne qui, vino resolutus et accensus, cæsus est à Judith.

Porro Græca addunt nonnulla, eaque nervosa; sic enim legunt : Καμινος δοκιμαζει στομωμα εν βαφη, ουτως οινος καρδιας εν μαχη (Complut. et Tigurina legunt εν μεθη, id est, in ebrietate, υπερηφανων. Quod Complutensia vertunt : *Fornax probat* (et probando facit) *ferruminationem in tinctura, sic vinum in corde superborum in ebrietate;* id est, ait Palacius : Ferrum fit durius, si ignitum sæpius mergatur in aqua; sic cor superborum fit superbius, si sæpius madeat et natet in vino. Romana : *Fornax probat aciem ferri in tinctura, sic vinum corda in contentione superborum ;* στομωμα enim est ferrum acie (quod Galli vocant *acier)* sive chalybe temperatum et roboratum, puta acies, acumen et robur ferri; talis enim est chalybs. Vide Plinium, lib. 34, cap. 14. Itali vocant *la tempora*, id est, temperaturam fortem ferri, ut cultri, gladii, securis, etc., q. d. Sicut ignis probat et facit ferri temperaturam ; sic vinum probat et facit cordis temperaturam duram, ideoque contentiosam et pugnacem. Tigurina : *Ut fornax probat duritiem mucronis, dum mergitur; ita vinum corda in certamine superborum.* Quæ Jansenius sic explicat, et Latinæ Vulgatæ adaptat : Videtur, inquit, Sapiens ad hoc respexisse, quod, cum paranda est acies mucronis, aliquoties ferrum aut chalybs aquæ intingitur, sicque induratur, temperatur atque acuitur; et proinde per *tincturam ferri* in aquam ignis probat, ostendit et exhibet hominibus gladium acutum et ferrum durum : quod si non intingeretur in aquam, non tantam haberet duritiem; ita etiam vinum ostendit et exhibet hominibus corda superborum, dum illa per ebrietatem madefiunt, et veluti vino immerguntur. Nam illa vino accensa, et ebrietate madefacta, longe duriora fiunt, quam prius erant, et ad lædendum atque nocendum promptiora ; sicut ferrum, etsi natura sua durum, durius fit, si ignitum aquæ immergatur; et acies gladii ignita, si aquæ intingatur, acutior fit et aptior ad lædendum. Ex his ergo licet intelligere similitudinis convenientiam; quia igni inflammanti et accendenti comparatur vinum homines inflammans, et animos accendens. Ferro duro et acuto comparantur corda superborum, quæ dura sunt et acuta ad lædendum, quæque per vinum duriora fiunt, et ad iram atque lædendum magis aptantur. Aquæ, cui ferrum intingitur, comparatur ebrietas, per quam corda hominum madefiunt et obruuntur. In Græco pulchra est paronomasia : βαφη enim opponitur μεθη, id est tinctura ebrietati, vel, ut alii legunt μαχη, id est, contentioni.

Vulgatus ergo Interpres vel non legit τὸ εν βαφη, vel, si legit, accipit illud de immersione ferri non in aquam, sed in ignem ; in igne enim tingitur, rubescit et coloratur. Baptismus enim ferri fit igne (uti et mystice Christus et Spiritus Sanctus ferrea hominum corda baptizat igne, Matth. 3. 11) ; unde vertit : *Ignis probat ferrum durum,* nulla facta mentione immersionis in aquam, juxta sensum initio datum.

32. Æqua vita hominibus, vinum in sobrietate ; si bibas illud moderate, eris sobrius.] Sensus est : Vinum, sobrie sumptum, æquabilem et commodam homini affert vitam; sobrie autem vinum sumes, si moderate. Aut : *Si bibas illud moderate, eris sobrius,* id est, mentis compos, mente sanus, vegetus, acer et acutus. Vinum enim, modice sumptum, acuit ingenium. Paulo aliter Palacius, q. d. Si vino careas, inquit, vita vives tristi ; si vino immodico utaris, immodice læta erit vita tua. Ut ergo vitam æqualem, id est, nec tristem, nec nimis lætam vivas, utere vino moderate. Hinc in symposiis modimperator, sive præfectus symposii, præfigebat certam bibendi mensuram, v. g. quatuor vel quinque cyathos, quam excedere non licebat. Summa mensura, quæ subinde bibacibus concedebatur, erat decem cyathorum, juxta Græcorum cantionem : *Quinque bibe, tres et semiquatuor.* Hæc enim simul juncta faciunt summam decem cyathorum. Ita Turnebus lib. 4. Adversar. cap. 21. et alii. Græca de more brevius sic habent: Επισον ζωης οινος ανθρωπω, εαν πινης αυτον εν μετρω αυτου. Quod Complut. sic vertunt : *Additamentum vitæ vinum homini* (q. d. Vinum addit, adauget et producit vitam homini), *si biberis illud in mensura sua;* Romana : *Æquale vitæ vinum homini* (q. d. Vinum æquatur, æquivalet, æquipollet vitæ hominis, quia illam conservat), *si bibas illud in mensura sua;* Tigurina : *Vinum vitæ humanæ accommodatum est, cum temperate bibitur;* alii : *Vitæ par est vinum homini, si biberis illud in mensura;* quia vinum hominem vivificat et lætificat, æque ac facit ipsa vita. Aliter, imo contrarie, legit S. Ambrosius, lib. de Elia, c. 12 : *Æqualis,* inquit, *vita hominibus, vinum in ebrietate ; bibas illud moderate, ut sis sobrius.* Sicque explicat : *Omnes,* inquit, *sibi in vino æquales videntur, nullus inferior. Non pauper diviti cedit, utpote qui pauperem se esse nescit. Non infirmus valido, cui omnis in bibendo est fortitudo. Non mendicus locupletiori, non ignobilis honorato ; sed cum bibunt, illum regem habent qui bibendo superaverit cæteros.* Verum Vulgata lectio retinenda est, eique consentiunt Græca ac ea quæ sequuntur.

Porro Hippocrates, Galenus, Dioscorides, cæterique physici et medici uno ore docent vinum mire conducere vitæ humanæ. Nam vinum, inquiunt, tum roborat, tum nutrit celerrime, eo quod ut assimiletur, mutationem requirit minimam; vinum humectat calefacitque solidas partes, vires corporis confirmat, succorum colorisque bonitatem facit, concoctionem distributionemque ciborum adjuvat, urinam et

sudores promovet, corporis habitum calefacit, et adversus senectutis duritiem et frigiditatem summum remedium est. Sicut enim igne ferrum, sic vino corpora senum molliuntur et temperantur. Unde vinum vocatur *lac senum*. Adhæc somnum conciliat, spiritus et sanguinem fovet, bilis amaræ acrimoniam mitigat et frangit, nativum calorem accendit et conservat, membris robur addit, vomitionem sistit, putredini resistit, cicutæ et veneni optimum est antidotum. Quin et animum mentemque acuit, exhilarat erigitque; unde illud : *Vinum magnus est equus Poetæ*. Et :

> Ingenium potis irritat Musa Poetis :
> Nec non et carmina vino
> Ingenium faciente, canunt.

Et :

> Fecundi calices quem non fecere disertum?

Vide Plutarch. lib. 7. Sympos. problem. 9 et 10. Exstat hoc vini ænigma, quod huc facit :

> Do vires, adimoque, et origo nominis à vi :
> Ingenium exacuo, pectora solvo metu.
> Me gignit tellus : rutilo sol concoquit igne ;
> Mox ventrosa tegunt dolia, præla vomunt.

33 et 34. QUÆ EST VITA EI QUI MINUITUR VINO? QUID DEFRAUDAT VITAM? MORS.] Ita Roman. Primo Lyranus et alii exponunt de intemperante et ebrioso, q. d. Quam misera est vita ebriosi, qui eam vino assidue potato decurtat et diminuit, adeoque et rationis usum sibi adimit, ut majori parte diei, qua vel dormit vel ebrius est, non sit mentis et sui compos? q. d. Talis vita non est humana, sed porcina et bestialis, adeoque potius est mors quam vita; quia mortem tum naturæ, tum gratiæ et gloriæ sibi accersit : *Nam mors naturæ defraudat vitam naturæ, mors culpæ vitam gratiæ, mors gehennæ vitam gloriæ*, ait Lyranus; unde Tigurina vertit : *Quænam vita est ejus qui vino victus est?*

Huc accedit expositio Rabani, qui notam secundæ interrogationis non præponit, sed postponit morti. Legit enim : *Quid defraudat vitam mors?* Sicque explicat, q. d. Cur committitur ebrietas nimiaque vini potatio, quæ quasi mors vitam defraudat, id est, imminuit et abbreviat? *Vinum*, inquit, *mortem, hoc est, ebrietatem vitæ interfectricem nuncupat; quia vivacitas sensus inde minuitur, et ægritudo corporis inde generatur. Quasi enim increpando ipsam mortem, cur vitam defraudet, interrogat; quia nimiam potationem quasi hominis deceptricem damnat.*

Secundo, simpliciter et genuine hæc accipias de abstemio, et eo qui caret vino vel ob inopiam, vel ob parcimoniam, aliamve causam, q. d. Quam miser est is qui caret et destituitur vino, ut sobrie eo uti non possit ad sanitatem et lætitiam, adeoque ad vitam prolongandam! quam misera est vita, quæ sine vino transigitur! Sane videtur hæc mors potius esse quam vita : est enim defraudatio et diminutio vitæ et sanitatis, ac consequenter est lenta quædam mors ; sicut enim morte eripitur vita, ita per vini defectum et carentiam fraudatur et eripitur vita sana et læta : quod morti æquale est. Hunc esse sensum patet ex eo quod præcessit : *Æqua vita hominibus vinum in sobrietate;* et ex eo quod sequitur : *Vinum in jucunditatem creatum est, exsultatio animæ et cordis, etc.* Unde Græca brevius hæc cum iis connectunt, sicque legunt : *Quænam vita esset, deficiente vino? idipsum creatum est hominibus ad lætitiam.* Ita Jansenius, Palacius, Emmanuel Sà et alii.

Præclare S. Chrysost. homil. 1. ad Populum : *Vinum*, inquit, *medicina optima est, quando commensurationem habet optimam.* Et in homil. 71 : *Vinum*, ait, *datum est ut delectemur, non ut dehonestemur; ut rideamus, non ut rideamur; ut valeamus, non ut ægrotemus; ut corrigamus corporis valetudinem, non ut animæ prosternamus virtutem. Cur teipsum per immoderantiam afficis contumelia? Audi Paulum dicentem : Vino modico utere, etc.* Pseudo-Augustinus in lib. de Salut. documentis : *Vinum*, ait, *Deus nobis ad lætitiam cordis, non ad ebrietatem donavit. Bibamus ergo non quantum gula exigit, sed quantum necessitas postulat, ne id quod ad medelam corporis nostri tributum est, ad perniciem ejus deputemus.* Sed absolutissime in homil. de Castitate et Sobrietate : *Vinum moderatum*, ait, *debilem stomachum reficit, vires deficientes reparat, algentem frigore calefacit, vulneribus inflictum medetur, antidotis etiam diversisque medicamentis adjunctum salutem operatur, tristitiam removet, languores animi delet, lætitiam infundit, convivas honesta miscere colloquia facit. Paulo amplius vero sumptum, quodam modo convertitur in venenum.* Et infra : *Rusticanum quidem, sed sanum dictum : Vini medicamentum, plus justo sumptum, venenum esse cognoscitur.* Hoc est quod ait Salomon Proverb. 31. 6 : *Date siceram mœrentibus, et vinum his qui amaro sunt animo. Bibant et obliviscantur egestatis suæ, et doloris sui non recordentur amplius.* Ubi plura hac de re proximo opere dicam.

Mystice, si hæc vera sunt in vino corporali, utique veriora sunt in vino spiritali et cœlesti, puta Eucharistiæ; qui enim eo caret, caret vita et lætitia spiritali, juxta illud Christi : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die*, Joan. 6. 54. Unde de eo exsultans Zacharias, c. 9. 17 : *Quid enim*, inquit, *bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?* Vide ibi dicta.

Item in vino doctrinæ, illustrationis, charitatis, fervoris et consolationis divinæ, quod sapientia, id est Christus, suis miscet Prov. 9. 2. ad quod fideles invitans Isaias cap. 55. 1 : *Venite*, inquit, *emite absque argento et absque ulla commutatione vinum et lac.* De quo et Psaltes psalm. 35. 9 : *Inebriabuntur*, inquit, *ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

35. VINUM IN JUCUNDITATEM CREATUM EST, ET NON AD EBRIETATEM, AB INITIO.] Tigurina : *Vinum exhilarandis hominibus creatum est, non inebriandis.* Docet duo : Prius est vinum esse creaturam Dei, ideoque esse rem bonam. Errarunt enim Manichæi, docentes vinum à diabolo esse productum. Sic et Encratitæ sive Severiani, quorum parens fuit Tatianus discipulus S. Justini Martyris, docebant vino abstinendum esse, eo quod vitis è Satana et terra illud germinasset, teste S. August. lib. de Hæresibus hæresi 24; Catharistæ vero, id est, purificatores, cum uvis vescerentur, vinum tamen non bibebant, dicentes *vinum esse fel diaboli*, teste Philastrio in eorum hæresi. Hos secutus Mahomet in Alco-

rano suis omnibus vini potum interdixit. Hos omnes redarguens S. Chrysost. homil. 1. ad Popul. *Vinum Dei, inquit, ebrietas autem diaboli opus est; non vinum ebrietatem facit, ne Dei creaturam accuses, sed conservi insaniam argue.*

Posterius: Quis sit vini usus et finis, nimirum ipsum creatum esse ad hoc, ut homines per peccatum in tot miserias et mœrores prolapsos exhilaret, non autem ut illo se homines ingurgitent et inebrient. Ex eo quod dicit *ab initio* creatum esse vinum, opinatur Jansenius vinum productum esse ante diluvium ab origine mundi. Sed verius est vini usum cœpisse à Noe post diluvium; ipse enim primus legitur vites in vineam coegisse, easque excoluisse, atque ex uvis vinum expressisse, ut suas et aliorum hominum post diluvium ærumnas, mœrores, labores et infirmitates (unde tunc vita hominum decrevit quingentis annis; homines enim ante diluvium vivebant nongentis annis, at post illud quadringentis duntaxat) leniret et roboraret, ac senescentis et deficientis naturæ vires restauraret, recrearet et exhilararet, uti dixi Genes. 9. 19. Unde viri eruditi censent Noe à Gentilibus vocatum Janum bifrontem; quia duo secula vidit et conjunxit: Janum, quia vinum invenit; *iain* enim et *ien*, unde Janus, hebraice est idem quod græce οινος, latine vinum. Unde hoc nomen in cæteras linguas transiit; Athenæus vero lib. 2. οινον dictum censet ab ονειν, id est, juvare, esse utilem, quasi οινος sit ονησις, id est, vinum sit utilitas ingens; aut, ut Eustathius Iliade 2. et Plato in Cratylo, οινος dictus est ab οιω του νουν, quod mentem afferat et impleat magnis opinionibus, rebus et spebus, juxta illud Comici: *Mens irrigatur vino, ut dextri quid seu opportuni proferat.* Unde et Plato lib. 2. de Legib. *Quo quis, inquit, copiosius illud hauserit, tanto majore spe impletur, tantoque animosius de se sentit, idemque præsentia quadam et liberalitate tanquam sapiens repletur, pellitur omnis metus, ut intrepide quidvis dicat et agat.* Quocirca Athenæus lib. 2. vinum optimum deorum donum esse dixit, si recte eo utantur; sin minus, maximum esse malum. Celebre est illud Anacreontis: *Quando vinum bibo, dormiunt curæ;* et illud Zenonis: *Sicut lupini amarissimi crebra aquarum aspergine macerati dulcescunt; ita animi tristes et amari vino irrigati molliuntur atque mitescunt.* Clemens vero Alexandr. lib. 2. Pædagogi cap. 2. senibus Christianis liberaliorem vini potum permittens, addit vinum ab aliis medicinæ loco propter solam sanitatem adhiberi, ab aliis vero ut sese relaxent et exhilarent. Vinum enim nubila mentis denubilat, facitque nimirum eum qui bibit, sibi ipsi æquum et clementem, deinde convivis suavem, et famulis mitiorem, et amicis jucundiorem. Hæc Clemens; denique Poeta:

Vina parant animos, faciuntque caloribus aptos,
Cura fugit multo diluiturque mero.
Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit,
Tunc dolor et curæ, rugaque frontis abit.
Tunc aperit, mentes ævo rarissima nostro
Simplicitas, artes excutiente Deo.

Unde Plato in Alcibiade veritatem appellat *vini filium;* alii vinum vocant *speculum mentis, indolis et ingenii.* Hinc in cœna primus calix bibitur sanitatis, secundus hilaritatis, tertius somni. Denique Zorobabel sociis hoc problema proposuit, quidnam esset fortissimum? ac primus respondit: *Forte est vinum;* secundus: *Fortior est rex;* tertius: *Fortiores sunt mulieres, super omnia vincit veritas,* cui lauream dedit Darius rex, Esdr. lib. 3. cap. 3. v. 11. et sequent. Quocirca Psaltes psal. 103. 15: *Ut educas, inquit, panem de terra, et vinum cor hominis lætificet.* Denique in apologo arborum, Judic. 9. 13, vitis, cum à cæteris arboribus in regem deligeretur, dixit: *Numquid possum deserere vinum meum, quod Deum et homines lætificat, et inter ligna cætera promoveri?* Ex quo Socrates quoque apud Xenophontem in Symposio asserit vinum mederi mœrori non aliter quam mandragoræ hominibus, lætitiamque haud secus excitare quam oleum inspersum igni flammam adauget. Vide Pierium Hieroplyphico 53. cap. 18 et 20. Epictetus apud Stobæum serm. 5. de Temperantia: *Cicadæ, inquit, animal sunt musicum, cochleæ vero mutæ, et hæ quidem humectari gaudent; illæ vero calescere. Rursum has quidem ros elicit, ejusque gratia prodeunt; illas autem solis vigor excitat, et in ipso cantillant. Quamobrem si volueris vir esse musicus et concinnus, cum tibi vino irrorata fuerit anima, tunc eam non sines egressam inquinari, sed cum in confessionibus à ratione fuerit accensa, tum vaticinari eam, et canere justitiæ oracula jubebis.* Hinc facit quod S. Chrysost. homil. 19. in Epist. ad Ephes. ex corpore nostro citharam dulcisonam pangit, et quatuor qualitates seu humores quibus constat, cum quatuor unius citharæ fidibus componit. Additque hujus citharæ harmoniam efficere vinum; si enim modice ac sobrie sumatur, discordias humorum componere, animumque ad res divinas Deique laudes idoneum reddere.

36 et 37. EXSULTATIO ANIMÆ ET CORDIS, VINUM MODERATE POTATUM. SANITAS EST ANIMÆ ET CORPORI SOBRIUS POTUS.] *Exsultatio,* non formalis, sed causalis, q. d. Vinum exsultare facit animam et cor, indeque totum corpus, illud et per illud animam recreans, roborans, exhilarans. Addit: *Sanitas est animæ et corpori sobrius potus;* quia potus sobrius vini veri vel adumbrati sanitatem confert animæ et corpori. Nam multæ gentes, præsertim Septentrionales, ob regionis frigiditatem carent vino vero; sed hæ cerevisia similive potu, quasi vino adumbrato sibique domestico utuntur. Cerevisia enim est quasi vinum Cereris, tritici et hordei. Similiter Indi et Brasilii bibunt vinum è palma aliave arbore quam vite expressum; alii è pomis, cerasis, aliisque fructibus potiones exprimunt, quarum fere eadem est suavitas et illecebra, quæ vini. Apud Orientales certe tam è dactylis palmæ, quam ex aliis fructibus suavissimi delicatissimique potus conficiuntur, quos Hebræi generali nomine vocant *siceram,* eo quod vim inebriandi habeant instar vini.

Græca habent: *Exsultatio cordis et lætitia animi est vinum tempestive potatum, quantum satis est;* Tigurina: *Lætitiam animi parit et hilaritatem vini potus justus et opportunus, animi simul et corporis sanitatem potus sobrius.* Græca enim addunt duas voces, quibus carent Latina, nimirum εν καιρω αυταρκης, id est, vinum *in tempore sufficiens.* Quo significat ad sobrium vini potum requiri duo: primum, ut illud potetur suo tempore, id est opportune, puta in prandio et cœna, non intempestive, uti faciebant ii quos arguit Isaias cap. 5. 11: *Væ, qui mane*

consurgitis ad ebrietatem sectandam! secundum, ut potetur quantum sufficit corpori et sanitati, non vero ut illud impleat, ingurgitet et obruat. Quocirca S. Paulus Timotheo præcipit, Epist. 1. cap. 5. 23: *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum et frequentes tuas infirmitates.*

Porro ad sanitatem et ad sobrietatem multum confert, si vinum, præsertim forte et potens, bene aqua diluatur, uti habet communis Italorum et Hispanorum mos. Quocirca Melampus medicus primus apud Græcos vinum aqua diluere præcepit sub annum mundi 2847, quo tempore apud Hebræos judices erant Debora et Barac, 40 annis ante Gedeonem; nempe ab ultimis temporibus mero dediti Græci: hinc Græcari, inquit Genebrard. in Chronol. licet Plinius lib. 7, cap. 56, hoc diluendi vini inventum tribuat Staphilo Sileni filio. Audi Plutarch. lib. de Sanit. tuenda: *Est vinum et potuum utilissimus, et medicamentorum suavissimum, et de obsoniis omnibus gratissimum appetitionibus nostris, si occasione magis etiam quam aqua sit probe temperatum. Aqua et vino si misceatur, prodest; et quæ pura inter diluti usum bibitur, ipsum dilutum reddit minus noxium. Itaque in quotidiano victu assuefacere nos debemus, ut duo vel tria pocula aquæ bibamus. Hæc et usum vini emollient, et corpori familiarem reddent aquæ potum, ne cum ea pota opus sit, insolentiæ rei offendamur ac recusemus.* Subdit deinde casus, quibus aqua bibenda sit, non vinum, ut vulgus perperam æstimat et facit: *Non enim desunt qui, quo tempore maxime aqua erat bibenda, ad vinum ferantur; ut cum solis calore usti sunt, cum horruerunt, cum vehementius peroraverunt, cum majore animi contentione de aliqua re cogitaverunt. Denique à defatigatione et contentione vinum existimant bibi debere, quod ipsa videatur natura quamdam corpori bonam affectionem, et post labores mutationem exposcere. Atqui non voluptatem (siquidem hoc bona affectione intelligi velis) natura requirit, sed mutationem quæ medio inter voluptatem et dolorem loco constituat. Quapropter in his casibus et cibi aliquid detrahendum est, et vino aut abstinendum omnino, aut utendum diluto interim multa aquæ potatione. Cum enim natura sit vinum impetuosa et acri, conturbationes corporis intendit atque exasperat, et partes affectas irritat, demitigationem desiderantes ac lævigationem. Quam rem aqua præstare optime potest. Etenim si etiam non sitientes aquam bibamus tepidam à defatigatione, contentione virium et æstu; sentimus internas partes relaxari et leniri. Placida est enim aquæ humiditas, et quieta; cum vini humiditas impetum habeat multum, vimque recentibus affectionibus nequaquam amicam aut æquam.* Mox subdit: *Corpus autem ita validum est nullum, cui conturbato et inflammato vinum adhibitum non afferat aliquid damni.*

38 et 39. VINUM MULTUM POTATUM IRRITATIONEM, ET IRAM, ET RUINAS MULTAS FACIT. AMARITUDO ANIMÆ VINUM MULTUM POTATUM.] *Amaritudo*, scilicet causalis, quia causat eam, dum nimirum caput et cerebrum, quod est officina et quasi figulina animæ, crassis, crudis et biliosis vaporibus gravat, pungit, affligit, cruciat, irritat, exacerbat; bilis enim est amara, id est, acris et mordax. Quo fit ut ebrius vino æstuans, bileque irritatus et accensus, alios ad rixas et pugnas provocet, exacerbet et irritet. Unde Græca duntaxat habent: *Amaritudo animæ est vinum multum potatum in irritatione et contentione*, vel *ruina;* utrumque enim significat vox græca αντιπτωματι; Tigurina: *Vinum copiose potum creat acerbitatem animi cum rixis et contumacia.* Quocirca nonnulli *vinum* latine dictum volunt à vi, quod menti, indeque aliis vim inferat; sive quod magna sit ejus vis ad bonum et ad malum, pro diverso ejus usu. Varro: *Vitis*, inquit, *à vino, idque à vi; hinc vindemia, quod est vini demia aut vitis demia.* Licet alii forte melius vinum à græco οινος deducant, utrumque ab hebræo *iain* vel *ien*, uti dixi superius, et S. Isidorus lib. 20. Origin. cap. 3: *Vinum inde dictum velit, quod ejus potus sanguine venas cito repleat. Hoc alii, quod curas solvat, Lyæum* (λυειν enim est solvere) *appellant. Veteres vinum venenum vocabant. Unde S. Hieron. de Virginit. servand. adolescentulas dixit ita vinum debere fugere ut venenum, ne pro ætatis calore ferventi bibant et pereant. Inde est quod apud veteres Romanos feminæ non utebantur vino, nisi, sacrorum causa, certis diebus.*

Porro S. Ambros. de Elia cap. 12. sic legit et nectit: *Exsultatio animæ et cordis est, si moderate bibas; immoderatio autem potus iracundiam concitat, et ruinas multas efficit.* Nam (ut idem paulo ante), *sicut mater fidei continentia, ita perfidiæ mater ebrietas est. In quod facinus non ista præcipitat? sedentes in foribus tabernarum homines, tunicam non habentes, nec sumptum sequentis diei, de imperatoribus et potestatibus judicant, imo regnare sibi videntur, et exercitibus imperare. Fiunt ebrietate divites, qui sunt in veritate inopes. Aurum donant, dispensant pecunias populis, civitates ædificant, qui non habent unde cauponi potuis sui pretium solvant. Fervet enim vinum in his, et nesciunt quid loquantur. Divites sunt, dum inebriantur; mox, ubi vinum digesserint, cernunt se esse medicos. Uno die bibunt multorum dierum labores.* Subdit deinde majora rixarum et pugnarum damna: *De ebrietate ad arma consurgunt, calicibus tela succedunt. Pro vino sanguis effunditur, et ipsum sanguinem vina fuderunt. Quam fortes sibi homines videntur in vino, quam sapientes, quam diserti, quam etiam pulchri ac decori, cum stare non possint! Mens titubat, lingua balbutit, pallor exsanguis ora suffundit, fetor ebrietatis horrori fit. Barbari in ferrum ruunt, vulgus in rixas; si quis eorum pugno fuerit percussus, videas ora sauciorum vini lacrymas fundere, miserabiles epilogos decantare.* Unde cap. 14. infert quod major sit vis vini quam veneni. Vide eumdem, cap. 16. ubi inter cætera ait: *Ebrii vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardescunt, sensu excidunt.* Et mox: *Vigilantes somniant, dormientes litigant. Vita his somnium est, somnus his mors est.*

S. Augustinus vero, vel quisquis est auctor (non enim esse S. Augustini liquet ex stylo) tractat. de Sobrietate et virginitate qui exstat tom. 9, citat hanc sententiam eo modo quo habet nostra Vulgata editio, ac deinde ebrietatis damna recenset, atque inter alia cap. 1: *Ebrietas*, ait, *flagitiorum omnium mater est, culparum materia, radix criminum, origo omnium vitiorum, turbatio capitis, subversio sensus, tempestas linguæ, procella corporis, naufragium castitatis. Ebrietas temporis amissio est, infamia*

voluntaria, ignominiosus languor, mentis sanæ debilitatio, turpitudo morum, dedecus vitæ, honestatis infamia, animæ corruptela. Ac tandem concludens, ait : *Vini medicamentum plus justo sumptum, venenum esse cognoscitur.*

S. Chrysostom. hom. 1. ad popul. : *Ebrius*, inquit, *est mortuus animatus, est dæmon voluntarius; morbus veniam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium, cœlum ebriis efficit invisum.*

S. Basil. hom. de Ebrietate : *Ebrietas*, ait, *est dæmon voluntarius, ex voluptate animabus nostris inditus. Ebrietas malitiæ mater est, virtutis inimica; fortem virum reddit ignavum, ex temperato facit lascivum, justitiam ignorat, prudentiam exstinguit. Sicut enim aqua igni est adversa, sic vinum immodicum rationem supprimit.* Et inferius : *Ebrietas est rationis interitus, fortitudinis pernicies, senectus immatura, mors momentanea. Quid, quæso, sunt ebrii nisi Gentium idola? Oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt; manus paralysi affectas habent, pedes infirmos ac facile offendentes, etc. Quis, dic mihi, currus equorum indomitorum ita præceps fertur dominum suum excutiens? Quod navigium ita gubernatore destitutum, ita fluctibus exagitatum et concussum, ut non sit ebrio securius?*

Idem Admonit. ad filium spirit. *Non est aliud ebrietas quam manifestissimus dæmon. Ebriosus quid minus habeatur quam dæmonium? Cum se putat bibere, bibitur. Sicut enim piscis, cùm avidis faucibus properat ut glutiat escam, repente inter fauces reperit hostem : ita ebriosus intra se vinum suscipit inimicum, quod eum impellit ad omne opus fœdissimum.* Juxta illud Poetæ :

Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.

Vinum enim est libidinis incendium. Vide eumdem in Asceticis orat. 18. quæ est de ingluvie et ebrietate.

40. Ebrietatis animositas, imprudentis offensio, minorans virtutem, et faciens vulnera,] q. d. Animositas et audacia, quam parit ebrietas, facit ut ebrius imprudens offendat et impingat in multa offendicula, lapsus, pericula, rixas, etc. Eadem imminuit vires hominis, ac efficit vulnera et cædes. Unde Græca clarius habent : πληθυνει θυμον μεθη αφρονος εις προσκομμα, ελαττων ισχυν, και προσποιων τραυματα, id est, *multiplicat ebrietas furorem imprudentis in offensionem, diminuens virtutem, et acquirens vulnera;* Tigurina : *Ebrietas exauget animum insipientis donec offendat, vires enervat, et parit vulnera.* Juxta illud Poetæ :

Spes facit esse ratas, in prælia trudit inermem.

Et illud Græcorum, τικτει κορος υβριν, id est, *satietas ferociam parit.* Et illud Anacharsis apud Laertium : *In vite tres racemi nascuntur, primus voluptatis, secundus ebrietatis, tertius insaniæ, furoris et violentiæ.*

Nota hic quinque effectus et damna ebrietatis. Primus est, audacia et animositas, quia implet caput fumis, venas sanguine, hepar bile; secundus est, imprudentia, quia rationem, mentem et prudentiam homini eripit, ut homo sapiens et prudens fiat insipiens, imprudens, imo irrationalis, quasi bestia, adeoque pejor magisque brutus quam bestia, ait S. Basil. loco superius citato; tertius est, offensio, qui enim imprudens est, non circumspicit labendi pericula, ac proinde improvidus in ea impingit et corruit; quartus est, quod hominem debilitet, quia stomachum caputque et calorem naturalem gravat et obruit; quintus, quod pariat lites, verbera et vulnera, ac præsertim quod faciat ut ebrius animose alios ad pugnam lacessens, crapula gravatus viribusque destitutus ab iis quos provocarat, lædatur, vulneretur, occidatur. Ergo vinum modice sumptum facit fortem, prudentem, hilarem, facit ne offendat, vires addit, ac ideo vulnera declinat : contraria omnia efficit vinum immodice sumptum, ut idipsum sit homini in flagellum et tormentum, quod ei datum erat ad gaudium; atque (ut ait Rabanus) *cedat ei in sanitatis detrimentum, quod datum ei erat ad vitæ alimentum.*

Ubi moraliter nota justum esse Dei decretum et judicium, ut bona, quæ in nostrum commodum creavit, si eis abutamur, nobis vertantur in mala et flagella, ut fiant nostri tortores, quæ nobis statuimus quasi idola. Tale est vinum, opes, honores, uxor, filii, et demum quisque sibi, ait Palacius. Porro Plutarch. in Sympos. scribit panem melli admixtum in primis valere ad ebrietatem sedandam; eo quod vapores qui è stomacho in caput ascendunt, illudque turbant, hac esca comprimantur.

41. In convivio vini non arguas proximum : et non despicias eum in jucunditate illius,] q. d. In convivio, in quo affatim bibitur vinum, ne carpas proximum, neque despicias, ut de eo vel cum eo contemptim loquaris vel agas, cum ipse est in jucunditate sua, puta, lætus et hilaris; quia, si id feceris, hanc jucunditatem tali loco et tempore congruam illi auferes, ac eam convertes in amaritudinem et iram, ut tecum jurgetur, ac à verbis ad verbera descendat; præsertim quia vinum sanguinem iramque accendit, rationem vero et prudentiam imminuit. Quare nemo facile patitur in convivio se reprehendi, sed par pari reddit. Græce est, συμποσιω, id est, *in compotatione vini ne redarguas proximum, et ne despicias eum in lætitia illius.* Græci enim convivium vocant συμποσιον, id est compotationem, eo quod in conviviis plerisque plus bibatur quam comedatur. Tigurina : *Ne reprehendas alterum in vinolenta compotatione, nec quemquam in lætitia sua vituperes.* Tunc enim est tempus gaudii, honoris, laudis et exsultationis; à quo proinde abesse debet tristitia, reprehensio, contemptus, vituperium, injuria. Sic Cham despexit et derisit Noe patrem ebrium et nudatum, ideoque ab eo maledictus est; Sem vero et Japhet, quia nuditatem ejus velaverunt, ab eodem benedicti sunt, Genes. 9.

42. Verba improperii non dicas illi : et non premas illum in repetendo,] ut exigas repetasque debitum, quod tibi debet; est enim in tali loco et tempore importunum. Aut *non premas illum*, propinando illi sæpius ad æquales haustus, ut cogas eum repetere evacuationem cyathi, uti malus habet bibonum mos, qui sui et aliorum in bibendo acerbi sunt tortores. Legit Interpres εν απαιτησει, id est, *in repetitione*, et sic legunt Græca Romana. Unde aliqui vertunt : *Verbum convicii ne dixeris ei, et ne premas illum reposcendo.* Complut. vero et Tigurina legunt εν απαντησεις, id est, *in occursus.* Unde Complut. vertunt : *Ne premas illum in occursu ejus*, id est,

in occurrendo et contradicendo ei; Tigurina: *Dicto probroso ne petas illum, nec premas obvium;* cum scilicet tibi occurrit et obviat, uti solent facere ebrii ex petulantia, quam parit vinum et ebrietas; ex illa enim obvios quosque invadunt, trudunt, premunt, vexant, etc., quasi vituli insolentes et tauri cornupetæ. Quocirca Chilon apud Plutarchum in Convivio: *Ad cœnam invitatus non ante condixit, quam nosset convivarum nomina; dicebat enim, quibuscum necesse esset unà navigare aut militare, eorum etiam molesto comitatu ac contubernio utendum esse. Ultro autem qualibuscumque se admiscere convivis, non esse sani hominis.* Quin et David ps. 100. 5: *Superbo oculo,* inquit, *et insatiabili corde, cum hoc non edebam. Oculi mei ad fideles terræ ut sedeant mecum.* Et S. August. teste Posidon. detractores mensa sua arcebat.

CAPUT TRIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit docere quid in mensis et conviviis deceat rectores et convivas, tum senes, tum juvenes, scilicet rectores decere humilitatem et sollicitudinem; senes v. 4, ut sensate loquantur, sed ita ut non impediant musicam; juvenes v. 10, ut audiant et parce loquantur, ac tempestive a convivio domum redeant, Deoque gratias agant. Secundo, v. 18, commendat legem et timorem Dei, ac consilium, ut sine eo nihil faciamus; sic enim post factum neminem poenitebit.

1. Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi unus ex ipsis. 2. Cu-
ram illorum habe, et sic confide, et omni cura tua explicita recumbe:
3. ut læteris propter illos, et ornamentum gratiæ accipias coronam, et
dignationem consequaris corrogationis. 4. Loquere, major natu: decet
enim te 5. primum verbum diligenti scientia, et non impedias musicam.
6. Ubi auditus non est, non effundas sermonem, et importune noli extolli
in sapientia tua. 7. Gemmula carbunculi in ornamento auri, et comparatio
musicorum in convivio vini. 8. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus
musicorum in jucundo et moderato vino. 9. Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi bona
gratia. 10. Adolescens, loquere in tua causa vix. 11. Si bis interrogatus fueris, habeat caput
responsum tuum. 12. In multis esto quasi inscius, et audi tacens simul et quærens. 13. In
medio magnatorum non præsumas: et ubi sunt senes, non multum loquaris. 14. Ante grandi-
nem præibit coruscatio: et ante verecundiam præibit gratia, et pro reverentia accedet tibi bona
gratia. 15. Et hora surgendi non te trices: præcurre autem prior in domum tuam, et illic avo-
care, et illic lude. 16. Et age conceptiones tuas, et non in delictis et verbo superbo. 17. Et
super his omnibus benedicito Dominum qui fecit te, et inebriantem te ab omnibus bonis suis.
18. Qui timet Dominum, excipiet doctrinam ejus: et qui vigilaverint ad illum, invenient bene-
dictionem. 19. Qui quærit legem, replebitur ab ea: et qui insidiose agit, scandalizabitur in ea.
20. Qui timent Dominum, invenient judicium justum, et justitias quasi lumen accendent.
21. Peccator homo vitabit correptionem, et secundum voluntatem suam inveniet comparatio-
nem. 22. Vir consilii non disperdet intelligentiam, alienus et superbus non pertimescet timo-
rem: 23. etiam postquam fecit cum eo sine consilio, et suis insectationibus arguetur. 24. Fili,
sine consilio nihil facias, et post factum non pœnitebis. 25. In via ruinæ non eas, et non offen-
des in lapides: nec credas te viæ laboriosæ, ne ponas animæ tuæ scandalum: 26. et à filiis tuis
cave, et à domesticis tuis attende. 27. In omni opere tuo crede ex fide animæ tuæ: hoc est enim
conservatio mandatorum. 28. Qui credit Deo, attendit mandatis: et qui confidit in illo, non
minorabitur.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. RECTOREM TE POSUERUNT? NOLI EXTOLLI: ESTO IN ILLIS QUASI UNUS EX IPSIS.] S. Hieron. in cap. 45. Ezech. sic legit: *Ducem* (alii, *regem*) *te constituerunt, ne eleveris, sed esto inter eos quasi unus es ipsis;* Tigurina: *Si rector constitutus es, ne efferaris, sed cæteris te præbeas æquabilem;* Arabicus: *Si ostensus es, ne te protrahas, neque recumbas in pectore super divites; esto quasi unus ex eis*, q. d. Si te alii ostentent et præponant, ut conspiciaris et honoreris, tu ne augeas ostentationem, nec elationem ostendas, ut sedeas in facie vel in capite mensæ.

Pro *rectorem*, græce est ἡγούμενον, id est, præsidem, ducem, ductorem, magistrum, principem, regem, imperatorem, scilicet convivii (de eo enim præcise hîc agi patet ex antecedentibus et sequentibus), qui convivio præerat, illudque regebat et dirigebat. Unde vocabatur συμποσιάρχης, id est, symposii princeps et magister convivii. Pro quo nota, priscos Orientales, præsertim Hebræos, Syros, Ægyptios et Græcos, olim magnifica celebrasse convivia, ut patet in convivio Abrahæ pro ablactatione Isaac, Genes. 21. et Jobi cap. 1. Assueri Esther 1. Josephi Genes. 43. 42. Quare convivio præficiebant virum gnavum et industrium, tum ut omnia facerent ordine sine confusione, tum ne cuiquam quid deesset, tum ut is modestiæ et temperantiæ esset arbiter. Ipsius ergo officium erat modum cœnæ legesque bibendi præscribere. Unde à Varrone lib. 20. et Macrob. 1. Saturn. cap. 1. vocatur *dominus convivii* et *modimperator*, quasi modum in omnibus statuens et imperans; à Cornel. Tacito *rex convivii*, cui aliquo modo respondet rex ille quem Germani in mensa creant in festo Trium regum; à Plauto in Sticho *dictator* et *strategus;* ab Horatio lib. 2. satyr. 8, *cœnæ arbiter, pater* et *parochus;* ab aliis *tricliniarcha*. In S. Script. à S. Joanne cap. 2. vocatur *architriclinus*, quasi princeps triclinii et mensæ; à Mose vocatur *princeps pincernarum*, Genes. 40. 2. ab Apostolis *diaconus:* Apostoli enim septem diaconos elegerunt quasi præfectos, qui præessent mensis fidelium, Actor. 6. A Græcis vocatur ἡγούμενος, συμποσίαρχος, τραπεζοποιός, βασιλεὺς, στρατηγὸς καὶ ἐπιστάτωρ.

Ait ergo Siracides: *Rectorem* convivii *te constituerunt*, scilicet, reliqui convivæ. Hi enim, antequam mensæ accumberent, rectorem hunc deligebant vel sorte vel suffragiis, præsertim cum convivium non ab uno quopiam, sed ab ipsis convivis collatis symbolis, de quibus mox, instruebatur. Alioqui, si quis princeps vel alius quilibet epulum dabat, ille ipse erat rector, aut rectorem constituebat, eumque fere, qui honoratior erat inter invitatos, qui et *proclites* dicebatur, quod in accubitu primas occuparet. Similis fere mos hodie in Gallia et Germania obtinet in festo Epiphaniæ. Placenta enim, in qua inclusa est faba (similive sorte) in partes tot quot sunt convivæ dividitur, eæque singulæ singulis distribuuntur; ac is cui portio illa obtingit cui faba inest, epuli futuri rex eligitur. Sors autem qua olim deligebatur hic rector, erat jactus talorum. Nam, ut docet Lipsius lib. 3. Antiqu. lectionum cap. 1. qui primus è convivis Venerem jecerat, is erat magister. Ita Horat.

Quem Venus arbitrum dicet bibendi.

Huncque Plautus in Curculione vocat *jactum basilicum*, id est, regium; quia proprius erat regi convivii creando. Varii enim erant talorum jactus, puta, Venus, Canis, Senio, Chius. Porro Lipsius supra dat exempla legum, quas magister præfigebat convivis, nimirum hæc:

Decem cyathi summa potio sunto,
Musis nonum, decimum Apollini libanto.
Dicta et jocos usurpanto:
Ast intra licentiam et convicia utraque sunto.
Rixæ, clamor, contentio ad Thracas ablegantor;
Eorum vice carmen, aliudve quid musicum proferunto.
Angeronæ sacra mensa habetor.
Dicta indicta, facta infecta, in vino inscribuntor.

Sic rex Assuerus convivio suo præfixit legem sane regiam, ne quis nolentes cogeret ad bibendum, sed sumeret quisque quod vellet, Esther 1. 8.

Porro, rectoris hujus officium erat: primo, convivas omnes excipere, compellare, salutare, ac suo quemque loco collocare, disponere et regere. Unde Tacitus: *Rex convivii*, inquit, *regnum lusu sortitus imperabat huic, ut biberet; illi, ut vinum misceret; alii, ut abiret; alteri rursus, ut adesset.* Qui mos hodie in Regalibus observatur. Idem, instar musici, abstemiorum animos propinando contentiores, vinosorum abstinendo remissiores reddens, diversitate æqualitatem et consonantiam efficiat, ait Plutarch. lib. 1. Sympos. c. 4. Causam subdit, quod finis et scopus convivii sit, *Amicitiæ vel confirmationem vel initium voluptate quadam inter convivas efficere. Est enim convivium oblectatio inter pocula, ob gratiam in amicitiam desinens.* Qua de causa Lamprias ibidem quæst. 2: *Ita*, inquit, *convivas disponam, non ut divitem diviti, juveni juvenem, principem principi, amicum amico adjungam; quæ dispositio otiosa est, neque ad benevolentiam parandam augendamque quidquam conducit; sed id quod unicuique deest accommodans, hominem qui de rebus ad humanitatem pertinentibus libenter disserat, studioso discendi apponam, moroso mansuetum, loquaci seni adolescentem audiendi avidum, glorioso subsannatorem, iracundo tacitum, rixoso placidum, munifico pauperem, ut tanquam è pleno poculo in vacuum, aliquid ex illo in hunc defluat. Sophistam vero assidere sophistæ, aut poetam poetæ nolo. Urit enim cantor cantorem, et egenus egenum.* Quocirca idem Plutarch. lib. 4. cap. 1: *Polybium*, inquit, *Africano præcepisse novimus, ne è foro unquam digrederetur, inter negotia versans civium, nisi prius aliquem sibi amicum fecisset, etc. Sed vide an non id præceptum, præterquam quod foro accommodatum est, etiam ad convivia pertineat; ut non ante sit inde discedendum, quam unà accumbentium alicujus benevolentiam et amicitiam fue-*

rimus nacti. Nam qui sapiunt, in convivium veniunt non minus amicorum parandorum, quam præsentes delectandi causa. Amico auctum abire, jucundum et honestum est; contraque qui id facere negligit, ingratam sibi et inutilem facit consuetudinem, itaque discedit, ut qui ventre, non animo, conviva fuerit.

Secundo, providere ut epulæ et potus rite appararentur, et ordine suo in mensam inferrentur. Quocirca Aristot. lib. 2. Politic. ait symposiarchas debere esse sobrios. Et Theophyl. in Joan. cap. 4: *Architriclino*, inquit, *permittit degustationem vini sobrio. Nam in talibus festivitatibus, quibus ejusmodi munus commissum est, sobrietati maxime student, ut illorum jussu ac mandato omnia ordinate et decenter agantur.*

Tertio, seria et jocos moderari, ac sermones convivales dirigere, ut essent convivis accommodi, eosque exhilararent; nec tamen turpe aut indecens quid saperent. Ille ergo musicos jubebat canere, oratores dicere, philosophos obscuram aliquam quæstionem solvere, poetas carmen pangere.

Quarto, leges convivandi bibendique præscribere, quæ ab Horatio vocantur *vini regna*, à Cicerone *magisteria*; imo cuique illam vini qualitatem et quantitatem, ea mensura, aqua diluere et admetiri, quæ cujusque sanitati, stomacho et cerebro, æque ac palato saperet et congrueret. Atque hinc sumptæ illæ metaphoræ calicis in Script. id est, sortis, sive adversæ, sive prosperæ, quam Deus quasi symposiarches mundi cuique admetitur, ut psalm. 15: *Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei.* Ps. 74. 9: *Calix in manu Domini vini meri plenus misto.* Isaiæ 51. 17: *Consurge, Jerusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ ejus.* Symposiarcha enim suum cuique convivæ calicem temperabat et porrigebat. Et alibi sæpe.

Quare aberat à conviviis veterum insanus ille modernus mos propinandi et bibendi ad æquales haustus. Nam Horatius lib. 2. satyra 6. ait:

> Siccat inæquales calices conviva, solutus
> Legibus insanis

Bibendi ad æquales cyathos. Esto ex legibus jocosis apud Græcos hæc una erat: ἢ πίθι, ἢ ἄπιθι, *aut bibito, aut abito*, teste Cicerone Tuscul. 5. Licentior erat illa symposiarchæ Empedocli, teste Laertio, præscribentis, ut aut biberet, aut vinum in caput ejus effunderetur; qua de causa Empedocles cum coacto concilio reum peregit, damnandumque curavit. Huc facit et illa convivalis lex apud Plutarch. lib. 3. Sympos. quæst. 9: *Concentus vini cum aqua sit diapente, diatrion, diatessaron; sic enim cantant: Quinque bibenda esse aut tria aut quatuor. Quinque enim sesquialteram rationem habent, tribus aquæ cyathis in duos vini admixtis; tria duplam, duobus ad unum; quatuor sesquitertiam, tribus aquæ cyathis uni vini affusis.* Denique Pollux: Symposiarches sit splendidus, inquit, magnificus, hospitalis, hospitum amans, popularis, laute mensa excipiens, munditia gaudens, accuratus, bonæ diætæ, magnanimus, comitatis plenus, commodus, affabilis, lauti delicatique cibi, æque ac vitæ.

Primum ergo rectori convivii præceptum hoc dat Siracides, ut se præ cæteris non efferat, sed singulis sese æquet, et æquabilem exhibeat. Siracidem imitatus Plutarchus in Symposiac. lib. 1. q. 4. ita de eo sanxit: *Symposiarcha familiariter, amice et benevole erga omnes convivas sit affectus, nemini infensus et inimicus. Nam alias neque imperando tolerabilis, neque distribuendo æqualitatis observans, neque colludendo inculpabilis erit.* Et Epitectus: *Vide ne ira urgente in convivas sis injurius, sed potius cum mansuetudine et simplicitate illos exhilara.* Quocirca Plato sicut vult vigilum præfectum esse vigilantissimum, sic et symposiarcham esse moderate sobrium, qui non facile vino capiatur. Nam et vinosus et contumeliosus erit et indecorus: omnino vero sobrius, injucundus. Addit Plutarch. Sicut Pericles creatus prætor se compellans commonebat: Animum adverte, Pericles, liberis hominibus imperas, Græcis imperas, Atheniensibus imperas: ita convivii moderator secum reputabit, amicis se præesse, ut neque permittat eos turpiter agere, neque voluptatibus omnino prohibeat; sed ad utraque probe sit temperatus: sic tamen ut boni instar vini, nonnihil ad austeritatem propendeat; ita enim vino emollietur, et ad mediocritatem redigetur. Hæc Plutarch.

Moraliter hæc adaptes quibusvis rectoribus et Superioribus. Si enim rector convivii convivis æquare se debet, pari jure quemvis alium rectorem decet æquare se subditis sibi commissis. Unde Syrus vertit: *Magistrum* (vel *magnum*) *te constituerunt, ne extollaris, et in capite divitum ne discumbas: esto tibi sicut unus ex illis.* Hugo: *Rectorem*, inquit, *te posuerunt, non dominatorem; pastorem, non mercenarium; non carnificem, sed tutorem; non tyrannum, sed dispensatorem; non dominum, sed ministrum; te, non tuas divitias, non tuam nobilitatem, non tuam progeniem, sed te, id est, tuam personam. Hodie tamen uno facto Episcopo, episcopatur tota parentela. Unde et nomen suum amittit tota progenies, et qui prius dicebatur filius fabri vel Roberti, dicitur nepos Episcopi.* Isaiæ 66: *Numquid parturiet terra in die una, aut parietur gens simul? Verba sunt Christi vel Ecclesiæ admirantis de tot nepotulis uno partu natis.* Et S. Bernardin. t. 3. serm. de Rector. *Rectorem*, ait, *te posuerunt, non raptorem; rectorem, non destructorem; quasi ministrum, non tyrannum; quasi dispensatorem, non dissipatorem, vel usurpatorem; ut tutorem, non devoratorem.*

S. Hieron. lib. 6. in c. 18. Ezech. *Solent*, ait, *principes Ecclesiarum opprimere plebes per superbiam. De quibus scriptum est Eccli. 33: Principem te constituerunt, ne eleveris: esto inter eos quasi unus ex ipsis. Et Salvator præcipit Matth. 20: Qui vult inter vos esse primus, sit omnium minimus.* Simili modo explicat l. 13. in c. 45. Ezech. ubi pro *principem* legit *ducem*. S. Ephrem tract. de Timore Dei: *Ducem*, ait, *te constituerunt? ne extollaris animo; esto autem inter illos sicut unus ex ipsis, menteque revolve labores tuos priores, et intellige illos, qui tibi jam parent, in iisdem versari; eosque noli negligere, sed sedulo curam eorum gere.* 1. Bern. epist. 9. ad Archiepisc. Coloniens. *Curemus*, inquit, *in alto positi non altum sapere, sed timere, sed humilibus consentire. Principem, inquit, te constituerunt, esto in illis tanquam unus ex illis. Et iterum: Quanto major es, tanto humilia te in omnibus. Sapiens est, qui hoc consulit; quippe haud secus sentiens ab ipsa Sa-*

pientia, quæ ait : Qui major est vestrûm, fiat sicut minor, Lucæ 22. *Alioquin judicium durum his qui præsunt, timeat potestas*, Sapient. 6.

Caveat ergo princeps et Prælatus, ne subditi merito suspicentur eum typho potestatis inflatum alios præ se despicere vel aversari ; sed potius ita agat, ut celsitudinis etiam regiæ fastigium lenitate agendi demittat ; ut, scilicet, populi, quantum reverentur principis majestatem, tantum mores placidos et æquabiles suspiciant et exosculentur. Quare in iis gubernandis plus benevolentia quam severitate, plus cohortatione quam commotione, plus charitate quam potestate, quantum salva auctoritate fieri potest, utatur, juxta illud c. 3. 19: *Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super hominum gloriam diligeris*. Vide quæ ibidem annotavi, ac præsertim dicta S. Ambr. l. 2. Off. c. 7. Vide et S. Greg. p. 2. Pastor. c. 6. cujus hic est titulus : *Ut sit rector bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus*. Causam dat, *quod omnes homines natura æquales genuit. Unde cuncti, qui præsunt, non in se potestatem debent ordinis, sed æqualitatem pensare conditionis ; nec præesse se hominibus gaudeant, sed prodesse. Antiqui enim patres nostri non reges hominum, sed pastores pecorum fuisse memorantur*. Exempla dat S. Petrum, qui Cornelium volentem se adorare prohibuit, dicens : *Surge, ne feceris, et ego ipse homo sum*, Act. 10. Et S. Paulus, inquit, *bene agentibus fratribus prælatum se esse nesciebat, cum diceret : Non quia dominamur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri*, 2. Corinth. 1. Et : *Facti sumus parvuli in medio vestrûm*, 1. Thess. 2. Et : *Nos autem servos vestros per Jesum*, 2. Corinth. 4.

Nota : Septuaginta duo fuere interpretes à Ptolemæo Philadelpho rege Ægypti evocati Alexandriam, ut S. Scripturæ libros ex Hebræo verterent in idioma Græcum, è quibus unum fuisse nostrum Siracidem censet Jansenius et alii : ego eorum discipulum et filium, vel nepotem fuisse censeo. Hosce 72. interpretes Ptolemæus convivio regali excepit, ac super mensam cuique quæstionem aliquam ethicam vel politicam resolvendam proposuit. Porro quia ipse erat rex et rector Ægypti, hinc plerasque proposuit politicas de rege et regno, modoque recte regendi. Eas selegi et hîc scribendas duxi, quia huic loco congruunt eique sunt propriæ, ut à viris tam sapientibus rectores quilibet rite regere condiscant. Descripsi eas ex Aristææ tract. de LXXII. Interpretibus. Ptolemæus igitur primo interpreti hanc quæstionem proposuit : *Quonam pacto regnum incolume in finem usque conservetur? Ille, parumper cunctatus, inquit : Hoc maxime modo regnum optime dispones, si Dei mansuetudinem in rebus omnibus imitatus, patientia ac longanimitate uteris; extollesque dignos, elatos autem affabilitate ex malo in pœnitudinem traduces*.

Tertio proposuit hanc quæstionem : *Quomodo amicos suî similes habeat? Qui ait : Si intelligent te multa meditari in subjectorum populorum commodum : et tu id facias, considerans quemadmodum et Deus genus humanum bonis afficiat, valetudinem illis et vitæ alimenta, atque alia cuncta opportunis temporibus præbens*.

Undecimo proposuit hanc : *Quibusnam modis divitias conservet? Ille dum petita revolvit, paululum moratus : Si nihil, inquit, indignum regno tuo, neque flagitiose ages, neque in vanis rebus et incommodis sumptus facies, et erga populum tuum te beneficum benignumque præbueris. Etenim Deus bonorum omnium, quem sequi oportet, largitor est*.

Duodecimo proposuit hanc : *Quomodo veritatem colat? Huic ille respondit : Si cognoveris, quam magnum dedecus mendacia mortalibus omnibus afferant, et multo majorem notam regibus inurant. Nam quando ea potentia sunt, ut quæ volunt, facile perficiant, cujus rei gratia mentientur? Oportet etiam te considerare, rex, ut Deus amator veritatis existat*.

Vigesimo primo proposuit hanc : *Quid sit in regno difficillimum? Ille : Sibi ipsi dominari*, respondit, *neque appetitibus efferri : inest enim natura mortalibus, ut mente ad aliquid semper declinent, et plerique ad mensas, pocula voluptatesque trahantur, in quibus multitudo maxime effunditur. At reges subigendorum populorum cura sollicitat ob gloriæ magnitudinem. Sed pulchrum est se omni in re metiri, et quæ Deus dederit, studio continere. Inconcessa vero atque inexpetibilia ne concupiscas*.

Vigesimo quarto proposuit hanc : *Quemadmodum gloriosus perduret? Cui ille : Si benignitate*, inquit, *et gratia excellens, erga alios magnificus exstiteris, gloria te nusquam deseret, quæ ut tibi adsit, Deus semper implorandus est*.

Quinquagesimo primo proposuit hanc : *Quonam modo quis in superbiam non extollatur? Respondit ille : Si æqualitatem servet, et singulis in rebus suî ipsius meminerit ; revolvens animo, ut homo hominibus præsit, utque Deus deleat superbos, mansuetos et humiles extollat*.

Quinquagesimo tertio proposuit hanc : *Quid regi sit maxime necessarium? Subditorum, inquit, amor et dilectio : per hoc namque insolubile benevolentiæ vinculum texitur. Deus enim ea perficit, quæ recte eliguntur*.

Quinquagesimo quinto proposuit hanc : *Quomodo multis in regno populis se accommodet? Si decenter cuique distribueris, inquit, justitiamque (quemadmodum facis) ducem sequaris, præbente Deo tibi recta discernere*.

Quinquagesimo nono proposuit hanc : *Quid regnum conservet? Ille, Cura et meditatio, respondit, ne quid à rerum præpositis male agatur committaturque in plebem ; quemadmodum facies, cum tibi Deus præstantem intellectum præbeat*.

Sexagesimo quarto proposuit hanc : *Quid reges potissimum sequi oporteat? Respondit ille : Leges, ut justis operationibus mortalium vitam regant; quemadmodum et tu peragens perennem tuî memoriam fecisti, divina præcepta secutus*.

Sexagesimo quinto proposuit hanc : *Qui magistratibus præficiendi sint? Ille, Quicumque, ait, iniqua odio habent, ac tuos imitantur affectus, laudumque dulcedine tracti, justa semper ad adipiscendam gloriam operantur. Quod et tu facis profecto* (*rex*), *quandoquidem Deus justitiæ coronam tribuit*.

Sexagesimo sexto proposuit hanc : *Qui sint in duces eligendi? Qui fortitudine et justitia excellant, inquit, quique hominum salutem cruentæ victoriæ anteponant. Nam et Deus bona ad omnes operatur : quem tu secutus, bonis afficis subditos tuos*.

Sexagesimo octavo proposuit hanc : *Quibus in rebus reges diutius versari debeant? Tum ille, In rerum gestarum cognitione, ait, in legendisque*

incumbentium operam libellis temporis plurimum assumere oportet, et quæcumque ad conservanda regna, emendandosque hominum mores scripta sunt, perquirere : quod tu cum studiose peragas, Deusque tua consilia secundet, ideo excellentem supra alios gloriam obtines.

Sexagesimo nono proposuit hanc : *Quid per otium agendum sit ne inertia torpeas? Ille adhuc, Considerandum est, ait, multa cum diligentia quæcumque in mentem veniunt, et ante oculos vitæ forma et imago quædam proponenda, tum qua quæque vi perfecta sint, considerandum : est enim et in his decus suum, et eruditio quædam. Nam et sæpe in minimis egregium quiddam elucet, quod eligas. Tu vero quando bonitatem tibi Deus sufficit, elegantiam omnem propter philosophandi studium amplecteris.*

Moraliter ergo disce hîc, quam in cœtu et societate vitanda sit singularitas, ac sectanda vita communis, etiam Superiori : per illam enim sancitur charitas et humilitas. Memorabile est quod in Actis S. Francisci legimus : cum ipse Perusii concionaretur, Perusinum quemdam vitæ perfectioris avidum de mutando vitæ statu cogitasse. Cui apparens Christus dixit : *Vir desideriorum, si votis vis potiri et salvari, sequere me in habitu religioso Francisci Assisii.* Subinterrogavit ille : *Quam, Domine, in hoc Ordine normam servabo, ut tibi magis complaceam? Respondit Christus : Vitam communem Ordinis sectare, et intima fratrum consortia fuge, neque aliorum defectus scruteris aut judices.* Receptus ergo à S. Francisco, ab eoque ob insignem humilitatem F. Humilis appellatus, monita Christi secutus vitam sanctam egit, adeoque miraculis claruit. Ita annales Minorum Auctore Luca Waddingo anno Christi 1211. num. 6.

Memorabilis est epistola ejusdem S. Francisci (exstat inter opuscula ejus numero octava) ad Petrum Cataniim Ordinis sui Vicarium Generalem, conquerentem de nonnullorum fratrum dissolutione : *Dominus te custodiat*, inquit, *et in sancta sua charitate conservet. Patientiam in omnibus operibus tuis, mi frater, tibi commendo in tantum, quod, quicumque tibi impedimentum fecerit, sive fratres, sive alii, etiamsi te verberent, omnia debes habere pro gratia, et ita velis, et non aliud. Et dilige eos, qui ista faciunt tibi, et non velis aliud de eis, nisi quantum Dominus dederit tibi, et in hoc dilige eos, ut velis, quod sint meliores christiani. In hoc volo cognoscere si tu diligis Dominum et me servum suum, et tuum, si feceris illud : videlicet, quod non sit aliquis frater in mundo qui peccaverit, quantumcumque potuerit peccare; quod, postquam viderit oculos tuos, nunquam recedat sine misericordia tua. Et si non quæreret, tu quæras ab eo si vult misericordiam. Et si millies appareret postea coram oculis tuis, dilige eum plusquam me, ad hoc ut trahas eum ad bonum, et semper miserearis talibus. Et istud denunties Guardianis, quando poteris, quod per te sic firmus es facere : et omnes fratres, qui scirent eum peccasse, non faciant verecundiam ei, nec detractionem; sed magis misericordiam habeant circa ipsum, et teneant privatum peccatum fratris sui, quia non est opus sanis medicus, sed male habentibus.* Hæc humili stylo, sed sublimi spiritu.

Hoc est quod Christus acriter castigat in Scribis et Pharisæis, Matth. 23. 3 : *Dicunt, et non faciunt : alligant enim onera gravia, et importabilia, et imponunt in humeros hominum : digito autem suo nolunt ea movere.* Et propterea Innocentius Papa dixit : *Quod quisque juris in alterum statuit, ipse debet uti eo.* Idque etiam juxta sententiam Catonis dicentis : *Patere legem quam tu ipse tuleris,* quam cum feras ut omnes servent, tu primus serva. Ne pro tuo libitu tecum dispenses, nisi velis eodem modo cum aliis dispensare, aut ut illi absque dispensatione legem transgrediantur. Ostende justitiam legis tuæ in hoc, ut per eam teipsum dirigas ; et ostende ejus suavitatem in hoc, quod tu ipse libenter illam serves : præcede tanquam bonus pastor exemplo tuo, ut subditi glorientur quod te sequantur. Quamobrem bonus Imperator Theodosius dicere solebat, *Quamvis non esset ipse propriis legibus subjectus, velle tamen se illis alligari, easque servare.* Et magnus ille sapiens scriptum reliquit, *Reipub. felicitatem in eo consistere, quod lex sit vere domina principum, principes vero servi et famuli legis : contra vero perniciem esse ejusdem reipub. si lex ancilla esset regum et ipsi ejus domini, trahentes illam ad suam voluntatem.*

Quocirca S. Ephrem tract. de Timore Dei, hanc gnomen sic partim legit, partim explicat : *Rectorem te posuerunt, noli extolli: esto unus ex illis, menteque revolve labores tuos priores, et intellige illos qui tibi jam parent, in iisdem versari, eosque noli negligere, sed sedulo eorum curam gere.* Rectores enim qui fuere subditi, et subditorum labores sunt experti, sciunt subditis compati, iisque modeste imperant : qui vero nunquam subditorum onera sunt experti, iis despotice velut servis præcipiunt, ac *dominantur in cleris,* ut ait S. Petrus. Addit S. Ephrem : *Somnolentia pastorum gaudium est luporum.*

Apud Gentiles celebris fuit Julius Cæsar, qui se militibus in fame, labore et periculis socium, imo antesignanum præbebat, ideoque eos sibi devinciebat, ut ad ardua quæque dicto audientes essent : atque hinc tantæ ejus victoriæ, felicitas et gloria. Similis fuit Cato, quem Lucanus lib. 9. Pharsal. ita armis verbisque per invia Africæ deserta generose militibus præeuntem depingit :

> Primus arenas
> Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam.
> Me calor æthereus feriat, mihi plena veneno
> Occurrat serpens; fatoque pericula vestra
> Prætentate meo, nullo discrimine notum,
> Dux, an miles eam.

Par enim est, ut ait Paulus lib. 4. Sent. tit. 6. *eum qui leges facit, pari majestate legibus obtemperare.* Et S. Ambr. ad Valentinianum Imp. epist. 32 : *Quod præscripsisti aliis, præscripsisti et tibi. Leges enim Imperator fert, quas primum ipse custodiat.* Præclare Tacitus lib. 2. Annal. c. 20 et 30 : *Dux*, ait, *aliis minora mandat, sibi sumit validissimam*, idque Germanicum fecisse asseverat, æque ac Constantinum Magnum asserit Nazarius in Panegyrico ejusdem cap. 29.

2. CURAM ILLORUM HABE, ET SIC CONSIDE (ita Græca. Perperam ergo Complut. Palacius, Jansenius et alii legunt, *considera*), ET OMNI CURA TUA EXPLICITA RECUMBE.] Secundum est hoc præceptum, quod Siracides dat rectori convivii, et consequenter cuivis alteri, ut scilicet curam habeat convivarum singulorum, ne quid cuipiam desit, ut se præteritum, vel neglectum, aut oblivioni traditum jure queri possit. Circumeat ergo men-

sam et circumlustret omnes, singulisque de rebus necessariis vel opportunis provideat: quo facto tum demum consideat, ut, postquam omnem suam curam in eos explicuerit, quasi perfunctus officio suo, tunc demum cum illis mensæ accumbat, ut se et convivas exhilaret. Unde Syrus vertit: *Curam illorum habe, et postea discumbe: in omni necessitate eorum provide et recumbe;* Tigurina: *Habe curam eorum, et sic demum reside: fac omni tuo officio fungaris, et quiesce cum laude.* Nam Græca habent: και πασαν την χρειαν σου ποιησον, και ευκοσμησας αναπαυσαι. Quod Complut. vertunt: *Et omnem usum tuî fac, et approbatus quiesce:* cum scilicet convivæ probarint tuam curam et diligentiam, dixerintque sibi esse satisfactum. Alii legunt, και πασαν την χρειαν σου ποιησας, αναπαυε, id est, *et cum feceris omnia quibus tibi opus est, accumbe.*

Moraliter S. Bernard. lib. 4. de Consider. ad Eugen. Pontif. cap. 2. agens de cura, quam debent pastores habere populi sui commissi: *Noli differre,* inquit, *curam exigere, non curationem. Denique audisti: Curam illius habe, et non cura vel sana illum. Verum dixit quidam:*

Non est in medico semper relevetur ut æger.

At melius propono de tuis tibi. Paulus loquitur: Plus omnibus laboravi. Non ait: Plus omnibus profui, aut plus omnibus fructificavi; verbum insolens religiosissime vitans. Alias autem noverat homo, quem docuit Deus, quia unusquisque secundum suum laborem accipiet, non secundum proventum. Et ob hoc in laboribus potius quam in profectibus gloriandum putavit, sicut alibi quoque habes ipsum dicentem: In laboribus plurimis. Ita, quæso, fac, tu, quod tuum est; nam Deus, quod suum est, satis absque tua sollicitudine et anxietate curabit. Planta, riga, fer curam, et tuas explicuisti partes. Sane incrementum, ubi voluerit, dabit Deus, non tu. Ubi forte noluerit, tibi deperit nihil, dicente Scriptura: Reddet Deus mercedem laborum sanctorum suorum. Securus labor, quem nullus valet evacuare defectus. Similis debet esse cura regis et principis. Unde hoc ei elogium dat Seneca: *Omnium domos illius vigilia defendit; omnium otium illius occupatio, ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicavit, sibi eripuit.*

Impia ergo, injusta et athea sunt hæc Machiavelli axiomata, imo regnandi non tam principia, quam paradoxa: Principem plus sibi debere quam reip. Remp. principis gratia à natura institutam esse, non principem in gratiam reipublicæ. Quod reipublicæ perniciosum sit, id principi utile esse posse. Principem aut optimum, aut scelestissimum esse debere. Tyrannum crudelitate et scelere se conservare posse. Mortui non mordent. Oderint dum metuant. Divide et impera. Tyrannum, si sanus sanctusque esse cœperit, salvum esse non posse. Tyrannidem in ipso regis jure fundatam esse. Infelicem tyrannorum exitum non divino judicio, sed casui tribuendum esse. Moysem et Davidem multis cædibus sua imperia firmasse. Quæ omnia fuse confutat Bellarm. de Principe Christiano, Ribadeneira, Thomas Fitsherbertus, et alii scribentes contra Machiavellum.

Porro animarum cura, quam suscipiunt Pontifices, Episcopi, Pastores, Rectores, onus ingens et angelicis humeris formidabile est, ut ait Conc. Trident. cujus consideratione merito humiliari et expavescere debent, qui illud sustinent: pastoratus enim et rectoratus magnum est pondus, et magna servitus. Hinc S. Gregor. et eum secuti cæteri Pontifices hunc sibi dant titulum: *Servus servorum Dei.* Adriani IV. Pontificis hæc fuere verba: *Romano Pontifice nemo est miserabilior, conditione ejus nulla miserior. Totius ejus vitæ lætitia et felicitas, amaritudo est. Cathedra Romani Pontificis est spinosa, iter undique consertum aculeis; pondus tantæ molis, ut robustissimos premat et confringat humeros.* Quæ verba relegens Marcellus II. Pontif. manu mensam pulsans, exclamavit: *Non video quomodo qui locum hunc altissimum tenent, salvari possint.* Ita Onuphrius in ejus Vita. Adrianum IV. secutus est Adrianus VI. cujus proinde sepulcro hoc elogium Romæ inscriptum legimus: *Adrianus Sextus hîc situs est, qui nihil infelicius in vita, quam quod imperaret, duxit.* Pius V. dum in Pontificem eligeretur, expalluit et intremuit. Rogatus causam, dixit: *Cum in monasterio viverem mihi et Deo, optime sperabam de mea salute: creatus Episcopus et Cardinalis, timere cœpi: nunc fere de ea despero. Quis enim totius Ecclesiæ molem, quis tot animarum onus sustineat sine evidenti salutis periculo?* Et tamen, si quis alius, hic suo munere egregie perfunctus est, adeoque vere pius et religiosus fuit Pontifex. Hinc Episcopus græce idem est quod superintendens et invigilans plebi: pastor, qui pascit oves; unde *opilio dicitur quasi ovilio: Præsul, qui præest sollicitudine: sollicitus, quasi solers et citus atque irrequietus*, ait S. Isidor. lib. 10. Origin.

3. Ut læteris propter illos, et ornamentum gratiæ accipias coronam, et dignationem consequaris corrogationis.] q. d. Si curam illorum habueris, eaque explicita et peracta cum convivis accubueris, lætaberis cum illis, et pariter lætificabis illos. Unde ab eis *accipies coronam*, quæ tibi erit *ornamentum gratiæ*, id est, ornatus gratiosus, tibi gratiam, id est, decus et decorem concilians: ac insuper *dignationem*, id est, ut nonnulli codices habent, *dignitatem* et honorem *consequeris corrogationis*, id est, symboli, de quo mox. Græca breviter sic habent: *Ut lætitia per eos afficiaris, et ornatus causa coronam capias;* Tigurina: *Ut læteris nomine eorum, decorisque gratiam coronam accipias;* Syrus: *Propter hoc etiam in novissimo eorum lætaberis, et in mensa recipies honorem.*

Nota primo: Pro *ornamentum gratiæ*, græce est ευκοσμιας χαριν; ubi si χαριν accipias ut adverbium, vertes, *ornamenti gratia*, id est, *causa*: sin, ut nomen, vertes *ornamenti gratiam;* et sic videtur accepisse Noster. Unde per hypallagen vertit, *ornamentum gratiæ;* ornamenti enim gratia est *ornamentum gratiæ*, puta, ornamentum gratiosum et decorum. Porro hoc ornamentum est *corona;* unde nonnulli censent dictam coronam, eo quod cohonoret eos, quibus imponitur. Alludit enim ad coronas, quibus insigniebantur et etiamnum insigniuntur magistri, sive Doctores. Unde caput hoc nonnulli inscribunt περι ηγουμενων, id est, *de magistris.* Aut potius alludit ad coronas convivales, quas præfecto convivii quasi regi et rectori suo, ob curam et regimen sibi præstitum, offerebant convivæ. Imo sola coronæ impositione creatos fuisse convivii magistros, sive dictatores, liquet ex Plauto in Persa: *Do,* inquit, *hanc tibi florentem florenti: tu sic eris dictatrix nobis.* Et ex Plutarcho l. 4. Sympos. quæst. 4. qui mos etiamnum apud non-

nullos in Germania servatur, præsertim cum in festo Trium regum sibi regem creant, corona ea decorando.

Quin et ipsi convivæ olim accumbebant coronati, uti etiamnum fit in Turingia: gestabant enim in capite coronas ex herbis, ut hedera, nardo, lauro, etc. aut è floribus, maxime rosis: tum ut iis ebrietatem prohiberent, tum ut caput pileo non gravarent, tum ut suavi et blando eorum colore et odore caput refrigerarent, mulcerent et recrearent. Nam et calidi flores molliter aperiendo meatus capitis, faciunt ut vinum perspirare possit: et quæ leviter frigida sunt, mediocri contactu vapores repellunt, ut violacea imprimis et rosacea corona. Ita Athenæus, Plut. Plin. l. 21. 3. et alii. Hic enim mos fuit Hebræorum, Græcorum, Romanorum, Indorum. Hebræorum ut patet ex hoc loco, et Sapient. 2. 8: *coronemus nos rosis;* et Ezechiel c. 23. 42. significat, amicas amatoribus coronas imposuisse. Græcorum, ut patet ex Athenæo l. 15. Plutarc. l. 3. Sympos. quæst. 1. Quin et Aristoteles apud Cælium l. 27. 26. ait veteres coronis in conviviis usos ad significandum obscure, augurandumque annonæ fertilitatem rerumque copiam. Romanorum, ut patet ex Ovidio lib. 5. Fastorum:

Ebrius incinctis (*innexis*) phylira conviva capillis
Saltat...
Nulla coronata peraguntur seria fronte,
Nec liquidæ juncto flore bibuntur aquæ.
Bacchus amat flores, Baccho placuisse coronam....

Corona significabant plenum et integrum esse convivium, indeque plenum convivarum gaudium, eo quod nihil illi ad hilaritatem composituro deesset: corona enim perfectionis est symbolum, ob figuram rotundam et in se redeuntem. Unde Propert. l. 4. eleg. 3:

Me juvat et multam mentem vincire Lyæo,
Et caput in verna semper habere rosa.

Et Anacreon ode 4:

Foliis rosam decoram
Capiti revincientes,
Inter calices jocemur.

Indorum, ut patet ex Philostrato, qui lib. 2. Vitæ Apollonii Tyanei asserit Indos quoties apud regem convivarentur, coronatos ad convivia accessisse.

Hinc Antiochus, ut legimus 2. Machab. 6. 7. Judæos coegit, ut rejectis patriis legibus Bacchum symposii deum colerent, eique bacchantium more hedera redimiti orgia celebrarent. Quod qui facere recusabant, morte mulctabantur: nam, ut ait Plinius l. 16. 1. ferunt Liberum (Bacchum) patrem primo omnium coronam imposuisse capiti suo ex hedera: quam Festus sic ait esse dictam, vel quod hæreat, vel quod edita petat, vel quod id, cui adhæserit, edat. Et Plutarch. l. 3. Sympos. quæst. 1: Bacchus, ait, hederam quoque facultate sua maxime vino (ebrietati) resistentem, in honore habendam docuit, eaque bacchantes coronavit, ut minus à vino læderentur, hedera suo frigore ebrietatem restinguente. Hinc et hedera signum est cauponarum et vini vendibilis. Denique Ovidius loco jam citato:

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet injecta splendida mensa rosa.

Ita legimus Cleopatram in luxurioso illo convivio in rosas expendisse talentum, cum per omnia discumbentium triclinia foliorum passim acervi, cubiti mensura pavimentis undequaque exstarent. Quin et pocula cyathosque coronabant, ut docet Tertull. lib. de Corona militis, et Virgil. 3. Æneid.

Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, implevitque mero.

Et lib. 7:

Crateras læti statuunt, et vina coronant.

Huc facit illud sponsæ vino amoris inebriatæ: *Introduxit me (rex) in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem. Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore* (ebrietate amoris) *langueo.* Cant. 2. 4.

Nota secundo: Per *dignationem*, sive dignitatem, *corrogationis* nonnulli accipiunt, imo cum Rabano legunt *dignitatem congregationis*, cui scilicet quasi præfectus corrogasti lætum epulum vel cibi, vel doctrinæ, vel prudentiæ et disciplinæ: ob hoc enim à congregatione convivarum dignitatem et honorem consequeris. Ita Rabanus, Lyran. Palacius.

Secundo, Jansenius, *corrogatio*, inquit, est convocata et simul sua symbola conferens congregatio.

Tertio, alii, *corrogatio*, inquiunt, vocatur convivium, quod instituitur ex corrogatione et collatione convivarum: olim enim mos erat corrogandi sumptus, aut etiam cibos ad instruenda convivia, quas corrogationes vocabant Symbola convivalia, qualia fidelibus vetuit Concil. Laodicenum c. 55: *Non oportet*, inquit, *ministros altaris, vel quoslibet Clericos, vel etiam laicos Christianos ex symbolis, quæ vulgus comessalia appellat, convivia celebrare.* Sic sensus erit, q. d. Si hæc feceris, consequeris à convivis laudem, quod convivium rite instruxeris.

Quarto, proprie et genuine, per *corrogationem*, accipe collectionem symbolorum, quam faciebant convivæ, ut eam quasi tributum suo regi et præfecto offerrent. Unde Syrus vertit: *Et in mensa recipies honorem.* Solebant enim prisci convivæ officii causa corrogatis partibus (quæ symbola vocabant) ferculorum meliorum honestare symposiarcham, uti modo onestant sponsos, quibus etiam singuli solent propinare, adeoque cyathis vino plenis eos circumdare et coronare. Hac ergo corrogatione ferculorum et cyathorum, similiumque rerum convivalium significat honorandum convivii præfectum, si officium suum rite obeat.

Addit noster Salazar in Proverb. cap. 8. v. 21. convivas symposiarchæ corrogasse symbolum ex munusculis mysticis. Nam v. g. aliquis, ut symposiarchæ robur et lacertos commendaret, armum illi deferebat; alius vero, ut ejus facundiam notaret, linguam destinabat; alius, ut ejus vigilantiam innueret, oculum mittebat; alius, ut amorem testaretur, cor vel pectus dabat; alii aliis ejusmodi symbolicis munusculis, prout cuique collibitum erat, convivii regem honestabant. Hoc autem non nisi in splendidissimis cœnis fieri solitum docet Fulvius in sua appendice ad Triclinium Ciacconi. Sensus ergo est: *Ut dignitatem consequaris corrogationis*, ut scilicet convivæ destinatis muneribus mysticis, laudes tuas celebrent, eas, quibus polles, virtutes deprædicent. Sic Samuel Sauli regi

misit armum, ut regi futuro fortitudinem (cujus symbolum est armus) commendaret: *Ecce comede*, inquit, *quia de industria servatum est tibi*, 1. Reg. 9. 23. et 24. Et Philo in Joseph tradit à Joseph missum Benjamin fratri in mensa pectusculum, ut illum sibi in pectore et amoribus esse significaret. Eadem de causa ex victima sacerdoti cedebat armus et pectusculum, Levit. 7. 34. Hinc illa veterum dicta: *Cor ne edito, linguam seorsim inside, salem appone*, etc.

Mystice hæc omnia adaptes præfectis mensæ spiritalis, puta Episcopis, Pastoribus, Concionatoribus et Doctoribus. His enim cura incumbit instruendi mensam doctrinæ, exhortationis, Eucharistiæ, qua quemque erudiant et pascant ad vitam æternam; quod si rite fecerint, cum illis in cœlo lætabuntur, ac coronam Doctoribus promissam accipient; ipsique fideles ab eis in cœlum traducti singuli eum ut parentem colent, eique suas dotes et gloriam arrogabunt juxta illud S. Petri, Epist. 1. c. 5. 2: *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundùm Deum; neque turpis lucri gratia, sed voluntarie; neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam.* Hac de causa S. Paulus Thessalonicenses et Philippenses vocat suum *gaudium* et suam *coronam*, 1. Thess. 2. 19. et Philip. 4. 1. Vide ibi dicta, ubi illustre hac de re exemplum sancti Amandi recensui.

Ab Hebræis et Siracide idipsum didicere philosophi gentium. Unde Isocrates Orat. ad Nicoclem: *Ama*, inquit, *eos quibus imperas, et effice ut ab iis vicissim ameris. Amor populi diuturni imperii est fundamentum.* Plinius in Panegyr. Trajani: *Bonus princeps*, ait, *cum civibus velut cum liberis suis versari debet. Affabilitas principis virtus maxima. Diligi princeps, nisi ipse diligat, non potest.*

4 et 5. LOQUERE, MAJOR NATU; DECET ENIM TE PRIMUM VERBUM (subaudi, loqui) DILIGENTI SCIENTIA, ET NON IMPEDIAS MUSICAM.] Ita Romana. Perperam ergo Jansenius, Palacius et alii passim legunt, *diligenti scientiam*, sicque explicant, q. d. Quandoquidem decet te, qui senior es, loqui ante alios, loquere tu primum verbum; verum loquere illud non amusis, sed philomusis, id est, *diligentibus scientiam*, ne spargas margaritas ante porcos; ita tamen ut *non impedias musicam*. Aut aliter dispungendo: *Loquere, major natu; decet enim te loqui: primum verbum diligenti scientiam*, subaudi, convenit, q. d. Convenit illum præ aliis loqui qui ostendit se esse philosophum et amatorem scientiæ, quales sunt senes.

Verum cum Romanis tam Latinis quam Græcis legendum: ἐν ἀκριβεῖ ἐπιστήμῃ, id est, *in* exacta et *diligenti scientia*. A rectoribus convivii descendit ad convivas, tum senes, tum juvenes. Senibus hîc dat præceptum, scilicet, ut primi loquantur (hoc enim decet), sed exacta, sensata et sapientia; ita tamen ut gravitate nimia non impediant musicam, cui proprius est in conviviis locus. Unde Tigurina vertit: *Loquere, senex, quia decet te cum docto duntaxat studio, nec musicam prohibe;* Compl. vero pro πρεσβύτερε, id est, *major natu*, legunt, πρεσβυτέρῳ, id est, *majori natu;* sic enim habent: Λάλησον πρεσβυτέρῳ; πρέπει γάρ σοι, ἐν ἀκριβείᾳ καὶ ἐπιστήμης, καὶ ἐμποδίσεις μουσικά, id est: *Loquere seniori; decet enim te, in diligentia autem scientiæ, et impedies musica:* quæ lectio corupta est; pugnat enim cum Latina Vulgata ac cum Græcis cæteris, etiam Romæ emendatis, imo cum seipsa; præsertim quia in sequentibus commendat musicam.

Itaque duo hîc sancit Siracides: prius, ut initio convivii senes loquantur, sed sensata et sapientia: *Loquere*, inquit, *major natu;* græce, *presbyter; decet enim te loqui*, qui reliquis pro tua dignitate et ætate uti convivandi, ita etiam loquendi atque docendi magister creatus es. Nam *multitudo annorum scire facit*, uti habet vetus parœmia. Id olim in usu fuit apud Hebræos, Græcos et Latinos, tum fideles, tnm infideles; Hebræos enim sua convivia non tantum ferculis, sed et problematibus ac quæstionibus propositis condire solitos docte ostendit noster Salazar in Isagoge Prov. pag. 2. De Græcis et Romanis idem testantur Plutarch. l. 1. Sympos. quæst. 1, et Macrob. l. 7. Saturn. c. 1, Quintil. l. 1. Instit. Cicero Tuscul. 1, Plato in Sermonibus convivalibus, Athenæus in Dipnosophistis, id est, cœnis sapientum. Decet enim ut in convivio non tantum corpus pascatur cibis, sed et mens eruditis bonisque sermonibus; quare in mensis proponebantur problemata, parabolæ, ænigmata, etc., ideoque sobrie bibebatur, ut iis sapienter responderi posset. Ita docent auctores citati. Horum loco apud Religiosos virosque graves in mensa solet legi S. Scriptura, Patres historiæ, etc., quam proinde lectionem commendant S. August. Ep. 109. et S. Basil. in Reg. Brevior. Reg. 130. Idem Cyrum et Persas factitasse scribit Xenophon, l. 4. Idem præ omnibus fecere primi Christiani in Eucharistia et Agape, id est, convivio post sacram Synaxin, uti ostendi 1. Corinth. 14. 26; idque exemplo Christi, qui in ultima cœna longum et ardentem de charitate texuit sermonem, Joan. 13. et seq. Ac de Essæis idem testatur Philo lib. de Vita contempl. Josephus, Eusebius et alii. Convivium enim est congeries delectationum, ut pote in quo guttur cibo, aures cantu, oculi spectaculis, nares unguentis et floribus pascuntur. Sed omnium optima et liberalissima est sermonis sensati et jucundi oblectatio, quo uno maxime animus delectatur et pascitur. Post sermonem autem musica videtur primas obtinere, quæ idcirco à Siracide cum sermone conjungitur. Porro inter Septuag. Interpretes, ordine septuagesimus, à Ptolemæo Philadelpho rege Ægypti interrogatus in convivio regali quid loquendum esset, respondit narrandas esse Principum illustrium vitas; his namque suavius nihil, neque jucundius inveniri. Ita Aristæas in historia LXXII. Interpretum.

Posterius est, ut post senum doctrinam sequatur concentus musicus, ut seria jucundis temperentur, et convivæ exhilarentur, ac lites et rixæ, quæ inter convivas, dum vino æstuant, oriri solent, suavitate cantus sedentur et sopiantur; hanc enim vim habet cantus et musica: denique ut animus musicæ intentus non dicat, nec audiat verba scurrilia, detractoria, lasciva, quæ in mensis dici solent. Aliqui, ut Emmanuel Sà, per musicam intelligunt concentum et ordinem in disserendo, ut scilicet senes ita composite et concinne loquantur et disserant, ut harmoniam edere videantur. Verum

hæc mystica est musica; ad litteram enim musica significat concentum musicorum. Hunc enim veteres Hebræos mensis adhibuisse liquet ex hoc loco, et v. 7. ac psal. 69. 13, Isaiæ 24. 8, Amos 6. 5, Lucæ 15. 25. Quin et Christus Dominus ultimam cœnam hymno et cantu conclusit; nam, *hymno dicto*, græce ὑμνήσαντες, id est, cum hymnum cecinissent, ipse et Apostoli *exierunt in montem Olivarum*, Marci 14. 6. Denique in cœlesti convivio Beati perenne Alleluia Deo et Agno decantant, Apocal. 4. 8. et c. 5. v. 9. et 12. et c. 7. v. 12.

De Græcis et Latinis patet ex Cicerone Tuscul. 1. et Quintiliano lib. 1 : *Ille mos fuit*, inquit, *ut in conviviis post cœnam circumferretur lyra, quam ex ordine convivæ pulsarent ; cujus cum se imperitum professus esset Themistocles, habitus est indoctior.* Unde Horatius lib. 2, Ode 11 :

Divitum mensis et amica templis lyra.

Et Varro : *In conviviis*, inquit, *pueri modesti cantabant carmina antiqua, in quibus erant laudes majorum, et alta voce et cum tibicine.* Cicero in Bruto : *Carmina*, ait, *in epulis à singulis convivis esse cantata de clarorum virorum laudibus in Originibus scriptum reliquit Cato.* Virgil. 1. Æneid.

Cithara crinitus Jopas
Personat aurata.

Hic autem erat ordo cantûs : Primo, omnes convivæ communi voce pæana, sive hymnum aliquem in Bacchi et aliorum deorum honorem canebant, idque tum ab initio, tum in fine mensæ, quando libabant ; deinde unusquisque, accepto myrti aut lauri ramo, propriam cantionem canere, atque etiam lyram, quæ circumferebatur, pulsare cogebatur ; ita Plutarch. l. de Musica, et Sympos. 1. q. 1, et Clemens Alexand. 2. Pædag. 4, ubi immoderatum et lascivum musices usum damnat, taleque convivium nuncupat *ebrietatis theatrum.* Sic et convivia olim musica condiri solita docet Athen. lib. 1. et 14, Plato in Protagora, Sueton. in Galba, Livius Decad. 3, Valer. Max. l. 2. et alii.

Pari modo primi Christiani concentum adhibebant in Agape, id est, convivio Eucharistico. Id patet ex S. Paulo Col. 3. 16 : *Verbum Christi*, inquit, *habitet in vobis abundanter, in omni sapientia, docentes et commonentes vosmetipsos psalmis, hymnis et canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo;* et 1. Corinth. 14. 26 : *Unusquisque vestrûm*, inquit, *psalmum habet, doctrinam habet, Apocalypsin habet.* In quorum locum successere lectio Epistolæ et Evangelii, ac cantus organaque in Missa, uti ibidem dixi.

Sed audi Tertull. graphice Agapen et prima Christianorum convivia et cantus depingentem Apologetici cap. 39 : *Cœna nostra*, inquit, *de nomine rationem suî ostendit. Vocatur enim* ἀγάπη, *id est, dilectio. Quantiscumque sumptibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumptum : siquidem inopes quoque refrigerio isto juvamus, non qua penes vos parasiti affectant, ad gloriam famulandæ libertatis, sub auctoramento ventris inter contumelias saginandi ; sed qua penes Deum major est contemplatio mediocrium. Si honesta causa est convivii, reliquum ordinem disciplinæ de causa æstimate, quid sit de religionis officio : nihil scurrilitatis, nihil immodestiæ admittit; non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur; editur quantum esurientes capiunt : bibitur quantum pudicis est utile; ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse : ita fabulantur, ut qui sciant Dominum audire. Post aquam manualem et lumina, ut quisque de Scripturis Sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere : hinc probatur quomodo biberit. Æque oratio convivium dirimit : inde disceditur non in catervas cæsionum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciviarum, sed ad eamdem curam modestiæ et pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quàm disciplinam.*

Hinc patet musicam et organa recte adhiberi in templis, etiam in Missa, tum ut Deus per illa laudetur, tum ut populus ad devotionem et lætitiam spiritalem excitetur. Sed cavendum est ne cantus sit levior, aut lascivior, qui potius petulantiam quàm devotionem provocat, ac potius aures titillet quàm mentem ad Deum attollat. Denique Clemens Alexand. supra : *Sunt*, inquit, *admittendæ modestæ et pudicæ harmoniæ; à forti vero et nervosa nostra cogitatione molles et enervatæ harmoniæ amandandæ quàm longissime, quæ improbo flexuum vocis artificio utentes, ad delicatam et ignavam vitæ agendæ rationem deducunt. Graves autem et quæ ad temperantiam pertinent modulationes, ebrietatis proterviæ valedicunt. Chromaticæ igitur harmoniæ, impudenti in vino protervia floribusque redimitæ, et meretriciæ musicæ sunt relinquendæ.*

Porro quanta sit vis musicæ in exhilarandis, sedandis et cicurandis, non tantum hominibus efferis et ebriis, sed et bestiis, ostendit Martianus Capella l. 9. de Musica : *Cervi*, inquit, *fistulis capiuntur ; pisces in stagno Alexandriæ crepitu detinentur : cycnos hyperboreos citharæ cantus adducit ; elephantes Indicos organica permulsos detineri voce compertum : fistulis aves allici comprobatum, infantibus crepitacula vagitus abrumpere, fides delphinis amicitiam hominum persuadere, imo cantibus allici disrumpique serpentes.* Quin et paulo ante addit: *Febrem curabant vulneraque veteres cantione ; Asclepiades item tuba surdissimis medebatur : ad affectiones animi tibias Theophrastus adhibebat. Ischiadas quis nesciat expelli aulica suavitate ? Xenocrates organicis modulis lymphaticos liberabat : Thaletem Cretensem citharæ suavitate compertum est morbos ac pestilentiam fugasse ; Hierophilus ægrorum venas rhythmorum collatione pensabat.* Hæc ille; sed ea vix credent physici et medici. Non minus mirum est, si verum quod Polyhistor. c. 11. narrat in Halesina regione fontem aliàs quietum et tranquillum, cum siletur; si insonent tibiæ, exsultabundum ad cantum elevari, et quasi miretur dulcedinem vocis, ultra marginem intumescere.

6. UBI AUDITUS NON EST, NON EFFUNDAS SERMONEM, ET IMPORTUNE NOLI EXTOLLI IN SAPIENTIA TUA.] Monuit senes ut loquantur sensata in convivio : hîc modum et conditionem adhibet, scilicet, si sit auditus, hoc est, audientia ; puta si adsint auditores audire parati : alioqui, ubi id non est, frustra et imprudenter effunditur sermo, uti fit à nonnullis polylogis et verbosis, qui ubique suam sapientiam ostentare satagunt, contra quos ait : *Et importune noli extolli in sapientia tua*, ut importuno tempore, cum scilicet non

sunt auditores, qui audire velint, promas et jactes tuam sapientiam, eamque nolentibus et invitis ingeras.

Græci codices tollunt primam negationem *non;* unde sic habent : *Ubi est acroama ne locutionem effundas, neu intempestive sapiens esto. Acroama* Græcis est narratio aut fabula, quæ à vulgo libenter auditur. Proprie *acroama* est auditus, auscultatio, q. d. Ubi alii audiuntur, tu ne effunde sermonem. Unde Tigurina : *Ubi locus est auscultandi, verba ne fundites, nec sapientem agas intempestive.* Hinc Acroamatica vocantur Aristotelis commentationes, in quibus philosophia subtilior remotiorque agitatur, quæ proinde diligenti disciputi auscultatione et attentione indigent. Hìc tamen *acroama* significat narrationes, historias, carmina, fabulas, quæ super mensam recitari solent, ut convivas recreent, ac ipse etiam musicorum cantus, qui avide à convivis auscultari solet. Ita *acroama* pro cantu accipit Macrobius : *Delectatus,* inquit, *Cæsar inter cœnam symphoniacis, eos frumento tantum donavit, cum in alia acroamata fuisset nummis liberalis.* Sic etiam hìc accipi potest, ut explicet id quod præcessit : *Et non impedias musicam.* Unde addit : *Ubi est acroama ne loquaris*, hoc est, quando carmina canuntur, noli loquaciter obstrepere, et intempestive sapientem agere.

Verum melius Noster legit per negationem : *Ubi non est acroama*, id est, auditus, *non effundas sermonem.* Favet Syrus, dum vertit : *In loco in quo bibitur vinum* (ubi viget compotatio), *ne misceas sermonem, nec semper sapientem agas.* Sensus est, quem initio assignavi, isque apte respondet lectioni quæ habet v. 5 : *Decet enim te primum te verbum* (loqui) *diligenti scientiam;* nam *ubi non est auditus*, ubi scilicet non diligitur scientia, *non effundas sermonem.* Huic gnomæ similis est illa Syrorum : *Ne emittas canem ubi non est venatio, hoc est, ne quem corripias vel doceas, ubi non est spes profectus et fructus.*

7. Gemulla carbunculi in ornamento auri, et comparatio musicorum in convivio vini.] Prosequitur quod dixit v. 5 : *Et non impedias musicam.* Τὸ *et* est comparativum, ideoque idem est quod *sic. Comparatio* hìc non est similitudo, sed compositio et concentus : græce enim est συγκριμα, id est, compositio et coagmentatio, scilicet vocum et sonorum musicorum. Ut enim ex parvis et magnis lapidibus coagmentatur insignis fabrica, ac ex variis plagulis acu pictis vel intextis opus Phrygium, atque ex diversis tessellis apte concinnatur opus tessellatum sive mosaicum vel musivum, cujus pulchritudo consistit in apta partium singularum adinvicem proportione et coagmentatione : ita pariter ex vocibus gracilibus, mediis et crassioribus apposite inter se compositis et commixtis, resultat musicus concentus, cujus elegantia consistit in harmonica vocum omnium inter se proportione et comparatione. Sensus ergo est, q. d. Uti gemma carbunculi, licet in se pretiosa et pulchra, pretiosior tamen apparet, et pulchrior resplendet in annulo aureo (auri enim fulgore ejus splendor reverberatur et acuitur) : ita pariter concentus musicus, licet in se elegans et delectans, magis tamen pulchrescit et delectat, si misceatur convivio : ibi enim proprius est musices locus, ubi hilares convivæ hilarius audiunt musicam, ideoque delectationem cibi et potus acuunt, imo duplicant delectatione musices; quia, *sicut cibus reficit corpus, ita melodia sensus*, ait Lyran. Unde Græca habent : *Sigillum carbunculi in ornamento aureo* (in pala annuli aurei) *est concentus musicorum in convivio vini;* Tigurina : *Quasi insigne carbunculi in aureo ornatu est concentus musicorum ad vinum in convivio.* Est enim magna sympathia inter vinum et vocem cantumque, præsertim quia hæc omnia uno eodemque organo, puta ore et lingua sentiuntur et peraguntur. Unde videmus pueros aliàs taciturnos, mox ut vinum biberunt, garrire et cantillare, aut cantantes auscultare.

Huic sententiæ Siracides antistropha est illa Salomonis Proverb. 25. 11 : *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Nam et ibi agi de lectis tricliniorum, in quibus discumbebant convivæ, ac de sermonibus mensalibus, quibus intermiscebatur musica, docet ibidem noster Salazar.

Mystice, musicus concentus est gratiarum actio, quæ mire decorat convivium, præsertim sacrum, ut Eucharistiæ et lectionis vel concionis sacræ. Unde Syrus vertit : *Sicut signaculum super marsupium auri, sic laus Dei in convivio vini.* Hoc est quod ait Apostolus Ephes. 5. 18 : *Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria; sed implemini Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri.* Id fiebat in agapis, uti ostendi 1. Corinth. 14. 26.

Rursum sensus hujus versus mysticus est, q. d. Sicut carbunculus ornat annulum, et vicissim ornatur ab annulo aureo : ita musicus concentus, id est, vita sancta (cujus actiones omnes inter se et cum lege Dei concordantes concinunt, et mysticam virtutum efficiunt harmoniam) ornat doctrinam sanam doctoris, et vicissim ab eo ornatur. Ita Glossa. Audi Rabanum : *Omnium ardentium gemmarum,* inquit, *principatum carbunculus habet ; carbunculus autem dictus, quod sit ignitus ut carbo, cujus fulgor nec nocte vincitur : lucet enim in tenebris, adeo ut flammas ad oculos vibret. Carbunculum ergo comparat ad splendorem auri, et musicam melos ad convivium vini. Quia sicut gemma pretiosa, adjuncta auri metallo, duplicat splendoris decorem : ita dulcis melodia, ad convivium vini adaucta, multiplicat jucunditatem. Mystice autem aurum significat divinam sapientiam, carbunculus sacrarum virtutum gloriam, vinum gratiam spiritalem, et musica Evangelii prædicationem; sicut enim condecet divinam sapientiam virtutum fulgor, ita et spiritalis gratiæ condigna est vera prædicatio verbi.* Hugo vero : *Gemmula carbunculi,* inquit, *est humilitas charitatis.* Carbunculus, quasi carboignitus dicitur, omnes gemmas splendore præcellens ; sic charitas suo ardore præcellit cæteras virtutes : *In ornamento auri*, aurum est sapientia, q. d. Sicut charitas et humilitas ornant sapientiam ; sic consonantia cordis, oris et operis ornat et decorat prædicationem verbi Dei. Et sicut charitas præfertur sapientiæ, sic bona vita doctrinæ. Nam, ut ait S. Gregor. *Cujus vita despicitur, restat ut ejus prædicatio contemnatur.* Idem Hugo per smaragdum, qui sequitur, estque viridis, accipit fidem per dilectionem operantem, quæ ornat

sapientiam et doctrinam sicut charitas et humilitas. In smaragdo ergo significatur fides Confessorum, in carbunculo charitas Martyrum. Sed de smaragdo mox plura ex Rabano.

8. SICUT IN FABRICATIONE AURI SIGNUM(græce σφραγὶς, id est, *sigillum*) EST SMARAGDI : SIC NUMERUS MUSICORUM IN JUCUNDO ET MODERATO (Raban. legit, *odorato)* VINO.] Idem dicit de smaragdo, quod dixit de carbunculo. Quare *numerus* hîc non arithmeticus, sed musicus intelligitur, puta numerus vocum sive numerosa harmonia : græce enim est μέλος, id est, harmonica melodia. Sensus est, q. d. Sicut annulum aureum ornat pala ex smaragdo, vel sigillum smaragdinum : ita pariter convivium ornat concentus musicorum, imo convivii splendorem instar sigilli smaragdini obsignat et sigillat, id est, perficit et consummat, ut tum demum censeatur perfectum esse convivium, cum musica conditur et condecoratur. Unde Græca habent: *Sigillum smaragdi in opere ex auro constructo est carmen musicum ad vinum suave, dulce et jucundum;* Tigurina : *Modulatio cantorum in jucunda compotatione, est sigillum smaragdi in apparatu aureo ;* Syrus : *Sicut monile aureum annuli et smaragdi, ita verba bona* (decantata) *in convivio vini.* Igitur sicut vix est gemma carbunculo et smaragdo pretiosior, et in auro pulchrior : ita nihil est in convivio aptius et jucundius quam musica harmonia. Arabicus : *Sicut annulus super sacculo auri, sic gloria Dei super potu vini;* si quis scilicet in symposio Deum bonis sermonibus et hymnis glorificet. Audi Rabanum : *Smaragdus lapis est nimiæ viriditatis, adeo ut herbas virentes frondesque ac gemmas superet omnes, inficiens circa se viriditate repercussum aerem, qui mero et viridi proficit oleo, quamvis natura imbuatur. Cujus genera plurima, sed nobiliores Scythici : secundum locum tenent Bactriani ; tertium Ægyptii. Significat autem animas fide semper virentes, quæ quo magis adversitate seculi* (*quam figura Scythiæ designat*) *attentantur, eo amplius hæreditatem immarcescibilem et æternam conservatam in cœlis, et mente concipere sperando, et in proximos satagunt spargere prædicando. Quæ etiam calice Dominicæ passionis, et internæ pinguedine charitatis, quæ per Spiritum Sanctum datur, ad contemptum mundi proficiunt. Sicut enim in fabricatione auri adauget decorem splendor smaragdi : sic eruditionem viri amplificat charitas rectæ fidei, quæ per dilectionem operatur ; et mysteria passionis Dominicæ condigno venerantur sacramento.*

Denique mystica musica Deo et hominibus gratissima est concordia conjugum, domesticorum, Religiosorum, civium, etc. juxta illud cap. 40. 20 : *Vinum et musica lætificant cor, et super utraque dilectio sapientiæ*, id est, charitatis et concordiæ, de quo plura ibidem. Sequitur enim : *Tibia et psalterium suavem faciunt melodiam, et super utraque lingua suavis*, qualis est charitatis et concordiæ.

9. AUDI TACENS, tum musicam et musicos (hi enim audiri volunt in silentio), tum sermones senum jam dictos, ET PRO REVERENTIA ACCEDET TIBI GRATIA BONA,] q. d. Tacendo et auscultando deferes honorem et reverentiam tum musicæ et musicis, tum senibus et sapientiæ quam eloquuntur, tum cæteris convivis, qui eos avide auscultant : quare eorum omnium gratiam tibi conciliabis, ut te velut modestum, reverentem, philomusum venerentur et deprædicent, tibique pro favore auscultationis gratias agant : si secus facias, et loquacitate tua eis obstrepas, omnes offendes, audiesque immodestus, irreverens, audax et loquax. Si hæc reverentia silentii deferenda est musicæ profanæ in conviviis, multo magis deferenda est cantui sacro in templis, puta in Missa et Vesperis : hoc enim exigit honor et majestas Dei, cui laudes hæ decantantur, quique in iis invocatur et adoratur. Quocirca Christus ejecit ementes et vendentes ex templo, pari ratione ejecturus garrulos et fabulones, si eos ibi invenisset, dicens : *Domus mea domus orationis est,* non fabulationis, *vos autem fecistis illam speluncam latronum,* Luc. 19.46. Hic versus jam deest in Græcis et Syro.

10. ADOLESCENS, LOQUERE IN CAUSA TUA VIX] , id est, raro, parce, tarde, ægre. Unde Jansenius et alii addunt : *Cum necesse fuerit*, ut scilicet non loquaris, nisi cum loqui necesse est; sed id delent codices Romani.

11. SI BIS INTERROGATUS FUERIS, HABEAT CAPUT RESPONSUM TUUM.] A senibus transit ad adolescentes, eisque præscribit silentium et pauciloquium : sicut enim senes decet loqui, sic juvenes decet silere et auscultare. Primum est hoc adolescentum monitum et præceptum, nimirum ut in mensa sint taciturni et pauciloqui. Igitur non loquantur, nisi cum causa eorum id exigit, puta, cum necesse est loqui, idque *vix*, id est, ægre et parce, quod explicat subdens : *Si bis interrogatus fueris,* q. d. Ne responde, nec loquitor nisi bis interrogatus fueris : tunc enim honeste silere nequis ; verumtamen tunc curato ut *habeat caput responsum tuum ;* græce, κεφαλαίωσον, id est, redige sermonem tuum in brevia capita, ut paucis multa complectaris. Unde Græca Romæ emendata habent : *Adolescens, loquere, cum necessitas tibi fuerit, vix ; si bis interrogatus fueris, in summam redige sermonem, in paucis multa ;* Tigur. : *Loquere, adolescens, si veniat usus tui, vix; tamen etiam bis invitatus, summatim, verbis paucis multa complectere;* alii : *Confer sermonem in capita, paucis multa explicans.* Hoc enim exigit humilitas, verecundia, modestia et reverentia, quam juvenes debent senioribus : si enim secus faciant, videbuntur esse scioli et superbi, atque arrogare sibi auctoritatem loquendi, suamque velle ostentare sapientiam. Eòdem spectat, quod sequitur.

12. IN MULTIS ESTO QUASI INSCIUS, ET AUDI TACENS SIMUL ET QUÆRENS.] Græce, γίνου ὡς γινώσκων καὶ ἅμα σιωπῶν, quod primo Tigurina præcedentibus connectens vertit : *Fac intelligas* quod interrogaris, quodque respondere debes, *interim que taceas*, q. d. Interrogatus tace, donec prudenter cogitaris quid respondere debeas. Secundo, Rom. et Complut. vertunt : *Esto quasi sciens et simul tacens*, q. d. Fac ut intelligas, scias et cognoscas quæ in mensa à senibus dicuntur ; sed ita ut simul taceas, nec te ea scire ostentes. Noster pro εἰς, id est, *quasi*, legit οὐ, id est *non*, atque alia nonnulla adjicit. Unde vertit : *In multis esto* quasi non sciens, id est *inscius*, q. d. Esto multa intelligas et scias, tacendo tamen dissimula te ea scire, teque gere quasi ea nescires ; sic enim humilitate celabis tuam scientiam, ac provocabis senes ut pergant dicere et docere : quare audi eos, tacens simul et quærens, tanquam audiendi et discendi avidus ; modeste tamen et opportune id facias : sicut Christus duodennis inter

doctores celabat suam scientiam, nec docebat, sed interrogabat, Lucæ 2. 46. Denique, ut ait S. Bernardus, tractatu de Ordine vitæ: *Silentium est maximus actus verecundiæ;* hæc autem est prima dos juvenum. Vide S. Bonaventuram de Institut. Novitiorum, 1. p. c. 20. Est hoc secundum adolescentum monitum; sequitur tertium:

13. In medio magnatorum *loqui* non præsumas: et ubi sunt senes, non multum loquaris.] Ita legit Jansenius et alii passim: sed delendum est cum Romanis et Græcis τὸ *loqui;* Græca enim Complut. sic habent: *In medio magnatorum* μη εξισαζου, id est: *Ne te facias æqualem; et ubi senes, ne multa garruleris;* Romana: *Et alio dicente, ne multa garrias;* Tigurina: *Ne te adæques proceribus inter quos fueris; et ubi senes adsunt, ne multa garrias.* Nam Romana legunt: ετερου λεγοντος, id est, *alio dicente*, pro quo Complut. et Tigurina legunt, οπου γεροντες, id est, *ubi sunt senes;* Syrus: *Inter principes ne exalteris, et eos qui sunt seniores ne velis contumelia afficere,* contradicendo, et multum loquendo in eorum præsentia; hoc enim senibus contumeliosum est. Ut ergo Latina cum Græcis et Syris concilies, sic explica: In medio magnatum *non te æques* (uti legunt nonnulli codices manuscripti) illis, ut præsumas æquali libertate cum illis uti, ut audeas cum eis agere quasi par cum pari, ut velis libere agere et dicere eadem quæ ipsi agunt et dicunt; hoc enim signum est arrogantiæ, audaciæ et impudentiæ: quare eo offensi magnates, et indignantes quod te illis æquare velis, cum sis inferioris sortis, in te insurgent, teque verbis et factis, quoad poterunt, depriment; ut qui volueras esse æqualis summis, fias par, imo inferior infimis. Eadem de causa non præsumas inter senes multum loqui; quia per hoc videris te eis æquare, eorumque gravitatem, auctoritatem et prudentiam tibi arrogare. Quare illos offendes, ipsique tuam arrogantiam carpent et obtundent. Huic affine est S. Bonaventuræ monitum: *Inter multos ne multum loquaris,* tum ut multitudinem reverearis; tum ut vites confusionem, tumultum, contradictionem et reprehensionem cujuslibet è multis.

Hinc omnium gentium ritu juventus honorat senes, eisque defert honorem sedendi et loquendi. Unde Macrobius, lib. 3. Saturnalium: *Senectus nobis,* inquit, *si sapimus, adoranda est.* Et Valer. Max. lib. 2. c. 1. scribit juvenes olim ita honorasse majores natu, ac si ipsi communes omnium forent parentes; unde et senatores vocati sunt Patres Conscripti, et à senibus dictus est Senatus; quia in eum nemo nisi senex adlegebatur, ut dixi c. 25. 7. Hac de causa γεροντες, id est senes, apud Spartanos erant senatores et optimates, numero 28, qui amplissimum magistratum gerebant, teste Aristotele in Politica. Porro Plutarchus, lib. 7. Sympos. γεροντας non tam απο της γης, hoc est ab ariditate terrea, et quod in terram fluant, quàm απο του γερατος, id est à veneratione, honore et reverentia, dictos putat: quare apud omnes nationes summo in honore habiti sunt. Audi Juvenalem, Satyra 13:

> Credebant hoc grande nefas et morte piandum,
> Si juvenis vetulo non assurrexerat, et si
> Barbato cuicumque puer, licet ipse videret
> Plura domi farra, et majores glandis acervos.
> Tam venerabile erat præcedere quattuor annis,
> Primaque par adeo sacræ lanugo senectæ.

Et Ovidius, lib. 5. Fastor.

> Magna fuit quondam capitis reverentia cani,
> Inque suo pretio ruga senilis erat.

Quàm Esseni honorarint senes vide apud Philonem, lib. de Essenis: quantum Ægyptii vide apud Herodotem in Euterpe. Plura de honorandis senibus vide apud Ciceronem, l. 1. Officiorum; Platonem, dialog. 9. de Legibus; Aristotelem, 9. Ethic. 2; Ælianum, lib. 1. de Natura animalium, ubi ad hoc stimulum dat exemplum elephantorum: *Quod genus animalium à principio,* inquit, *hoc idem solo naturæ ductu sine Lycurgi, aut Solonis, aut Zaleuci præceptione sanctissime observat; ætate affectis nimirum juniores de legitimo cibo cedunt, eosdemque summa observantia colunt, et à periculis servant, in fossam delapsos injectis fruticum fascibus subtrahunt, quibus tanquam scalis senectute graves ascendentes liberantur.* Hæc de elephantibus refert etiam Plinius, lib. 8. cap. 5, Solin. c. 38. Similia de formicis refert idem Ælianus, lib. 8.

Hoc sapienti, acuto et erudito struthionis et gallinæ apologo, oculis quasi spectandum subjicit Cyrillus, lib 2. Apolog. moral. c. 4. cui titulus: *Contra præsumptuosos. Altus struthio,* inquit, *cum pedis officio in montem ascendisset, cernens volucres in liquidum aerem pennata se agilitate diffundere, præsumptionem sumens ex penna, idem voluit attentare. Cumque anhelationis impetu pararet sese aeri committere, in gallina prospiciens, sic ei fertur dixisse: Tene locum tuum, carissime, et cave ne penna præsumptionis tuæ tibiam amittas virtutis. Qui spernens salutare consilium, mox respondit: Tace, miserrima, quæ, cum posses validitate pennarum altis et lucidis sedibus perfrui, gravitate pauperis pectoris tui, lutum colis. Quo dicto, cordis vigore præsumptuoso se cum magno impetu vibrans, fallacium mentiente statera pennarum, suo pondere corruit, et rapido oneris sui descensu totam se confregit. Tunc ad ululatum dolentis gnara rei gallina descendens, ad eum venit pede tuto, et dixit: De imprudentia tua non miror, quia magno corpore nimis parvum superpositum habes caput; et ideo ala non utili perdidisti pedem tam commodum, et volatus vanitatis abstulit tibi gressum veritatis. Nempe non attendisti quod præsumptio, dum nimis extendit, disjungit; et cum erigit, diruit; et cum anteponit, postponit.* Apologum deinde aliis parabolis stomachi, cordis, ponderis et vini corroborat, dicens: *Sic cum supra vires stomachus hauserit, se confundit; et cor immoderate dilatatum vitali spiritu perdito semetipsum exstinguit. Altius raptum pondus fortius cadit, et erectum sine modo velum submergitur. Sed omnis moderamine virtus agit, et natura dimicans contra morbum, in extrema tantum necessitate potentiam suam ostendit. Tuæ igitur validitatis mensuram cape, et extra metam tuæ longitudinis te noli extendere. Onus sume quod possis ferre, et illud bibe quod possis digerere. Qui enim viribus suis improportionatum pondus levare nititur, crepat. Et si immoderate vinum bibatur, caput inebriat. Quibus dictis, discedens, in dolore suo præsumptuosum reliquit.*

14. Ante grandinem præibit coruscatio: et ante verecundiam præibit gratia, et pro reverentia accedet tibi bona gratia.] Ita legunt Romana, Rabanus, Lyranus et alii. Verum Græca, Jansenius, Palacius et alii pro *grandinem* legunt

tonitruum; sic enim habent Græca : *Ante tonitruum festinat fulgur, et verecundum præcedit gratia;* Tigurina : *Ut fulgur præcedit tonitru, ita pudentem gratia prægreditur, ut pro reverentia consequaris benevolentiam.* Quod Palacius sic explicat, q. d. Sicut ante tonitruum sentitur coruscatio, licet revera prius sit tonitruum quàm coruscatio : ita licet revera verecundia sit ante gratiam, tamen adeo verecundia placet, ut oculis nostris præcedere videatur gratia verecundiam et præire, non sequi. Igitur *pro reverentia,* quam senibus habueris, *accedet tibi bona gratia;* gratiosus enim videberis et haberis.

Jansenius vero plenius : Gratia, inquit, præit verecundiam, vel (ut græce est) verecundum; quia illi semper præsens est, et parata ad excipiendum illam vel illum : quomodo qui aliquem honoris causa præcedit, illi semper adest, paratus ad succurrendum, si opus fuerit. Aut, quia verecundia statim de se diffundit gratiam, sicut tonitruum de se emittit coruscationem. Similis est locutio in Psalmis, cum de Deo dicitur, psal. 88 : *Misericordia et veritas præcedent faciem tuam,* nempe quia illas virtutes Deus inseparabiles habet semper comites, easque in omnibus suis factis mox ostentat et relucere facit. Itaque phrasim, quæ est in eo quod dicitur : *Ante verecundiam anteibit gratia,* bene exprimit addita ab Interprete pars, quæ in Græcis non est : *Et pro reverentia,* hoc est verecundia, *accedet tibi gratia bona,* hoc est gratiositas, q. d. Propter verecundiam gratus eris, quia verecundia juvenes valde commendat. Bene autem *gratia* coruscationi comparatur, *verecundia* tonitruo; quia sicut coruscatio et fulgur suo lumine micat et exhilarat, ita et gratia lumen suum habet exhilarans : et sicut tonitruum homines facit attonitos, ita et verecundia. Significatur ergo quòd quemadmodum tonitruo, rei per se non lætæ, adest fulgur per se lætum, quòdque tonitruum de se diffundit : ita verecundia, res quæ torquet, et attonitum facit hominem, adjunctam semper habet gratiam, quam de se diffundit, instar lucis micantem et recreantem. Ita Jansenius apposite.

Eòdem redit lectio Romana, quæ pro *tonitruum* legit *grandinem,* id est grandinem tonantem, sive tonitruum grandinans. Nam, ut ait Lyranus, initio veris et autumni, ac aliàs sæpe, dum anni vel auræ tempora mutantur, cum tonitruo, vel potius statim post tonitruum et fulgur, sequitur grando. Itaque manifestius et clarius est quòd fulgure posterior sit grando quàm tonitruum. Nam tonitru reipsa prius est fulgure, imo fulguris est causa; etsi ob tarditatem soni et auditus posterius audiatur, et prius videatur fulgur ob ejus æque ac visus celeritatem. Tonitruum enim collidendo nubes elicit fulgur; fulgur vero resolvit nubem in imbrem et grandinem. Nam tradit Plinius, lib. 2. c. 60, *grandinem conglaciato imbre gigni, et nivem eodem humore mollius coacto; pruinam autem ex rore gelido.* Idem docet Aristot. lib. 1. Meteorolog. c. 12. Unde Rabanus sic explicat, q. d. *Fulgor coruscationis præibit pondus grandinis : sic etiam nitor gratiæ præcedit gratiam verecundiæ, et auget pro reverentia donum supernæ gloriæ.*

Apposite silentio juvenum subjungit commendationem verecundiæ; quia silentium cæteraque præcepta quæ juvenibus jam dedit, manant ex verecundia, adeoque non aliud quàm verecundiam in verbis et factis juvenibus præscribunt. Apte vero gratia confertur coruscationi, et verecundia grandini; quia et gratia gratiosos illustrat, eosque splendidos et coruscos efficit : atque verecundia verberat, percellit et sternit mentem, æque ac grando sternit segetem. Rursum, sicut grando est imber conglaciatus : sic verecundia æque ac timor (est enim ipsa timoris pars et species) animum constringit, infrigidat et quasi conglaciat, indeque faciei pallorem, linguæ balbutiem, cordi palpitationem, membris tremorem non raro inducit. Quocirca timor semper pudorem comitatur, adeoque pudibundi sunt timidi, et vice versa.

Moraliter disce hîc quanta sit gratia verecundiæ juvenum, utpote quæ conferatur coruscationi et fulguri; ipsa enim æque ac modestia est quasi fulgor, flos, et venustas vitæ et morum, uti docet S. Ambros. l. 1. Offic. c. 45; et c. 17 : *Est igitur,* inquit, *bonorum adolescentium timorem Dei habere, deferre parentibus honorem, habere senioribus reverentiam, castitatem tueri, non aspernari humilitatem, diligere clementiam ac verecundiam : quæ ornamento sunt minori ætati. Ut enim in senibus gravitas, in juvenibus alacritas : ita in adolescentibus verecundia velut quadam dote commendatur naturæ, etc.*; et c. 18 : *Silentium quoque ipsum, in quo est aliquarum virtutum otium, maximus actus verecundiæ est.* Datque exemplum B. Virginem, quæ salutata licet ab Angelo, præ verecundia tamen non resalutavit. Et inferius : *Est etiam in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia.* S. Bernardus, serm. 86. in Cantica : *Quid amabilius,* ait, *verecundo adolescente? quàm pulchra hæc, et quàm splendida gemma morum in vita et vultu adolescentis! quàm vera et minime dubia bonæ nuntia spei, bonæ indolis index! Virga disciplinæ est illi qui, pudendis affectibus imminens, lubricæ ætatis motus actusque leves coerceat, comprimat insolentes. Quid ita turpiloquii et omnis deinceps turpitudinis fugitans? soror continentiæ est. Nullum æque manifestum indicium columbinæ simplicitatis, et ideo etiam testis innocentiæ. Lampas est pudicæ mentis jugiter lucens, ut nil in ea turpe vel indecorum residere attentet, quod non illa illico prodat. Illa expunctrix malorum, et propugnatrix puritatis innatæ, specialis gloria conscientiæ, et famæ custos, vitæ decus, virtutis sedes, virtutum primitiæ, naturæ laus, et insigne totius honesti. Rubor ipse genarum, quem forte invexerit pudor, quantum gratiæ et decoris suffuso afferre vultui solet?*

Vide eumdem tractatum de Ordine vitæ, sive de Doctrina puerorum, ubi multa ex Officiis S. Ambrosii transcripta sunt, et stylus nonnihil evariat. Qua de causa, Bellarminus lib. de Script. Eccles. et alii dubitant an hic tractatus sit S. Bernardi.

Rursum hæc potius accipias de reverentia, quæ Deo debetur, dum eum oramus, q. d. Sicut coruscatio, oculos exhilarans, grandinem et tonitruum præcedit : grandinem quidem revera, quia ipsa ruptione nubis elicitur; tonitruum vero ad sensum, quia prius fulgur sentitur et oculis objicitur, quàm tonitru audiatur : ita pariter gratia aut favor Dei, instar coruscationis mentem exhilarans, verecundiam et reverentiam instar tonitrui aut grandinis nos constringentem præcedit; quia signum est prævenientis gratiæ Dei, si ipsum honoremus et revereamur.

Nec solum hoc, verum et pro reverentia habita accedet nobis bona gratia; nam quod petierimus à Deo, hoc utique obtinebimus.

15 et 16. Et hora surgendi non te trices; præcurre autem prior in domum tuam, et illic avocare (perperam aliqui legunt, *advocare*: vide Franc. Lucam in notis hîc), et illic lude, et age conceptiones tuas, et non in delictis, et verbo superbo.] Ita Romana, Rabanus et alii. Minus recte ergo pro *non te trices*, Jansenius legit, *non tetrices*; id est, inquit, ne sis tetricus, id est, tristis, gravis et tardus. Alii pejus legunt, *non te tristes*, vel *non te tristet*, id est, contristet, scilicet hora-surgendi et abeundi. Complut. *non te frices*, uti se fricant gulones, bibones, otiosi et pigri, cum à symposio lauto avocantur et avelluntur. Græca habent, μη ουραγει, id est, *ne sis ultimus*; sic ergo totam sententiam efferunt: *In hora excitare, et ne sis ultimus; recurre in domum, et ne torpeas: ibi lude, et fac cogitata tua, et non in peccatis et sermone superbo;* Tigurina: *Mature surgas, non inter ultimos recipe te domum, nec desideas; ibi lude, tuoque indulge arbitrio, dum ne pecces, aut superbe agas.* Hebræum enim דבר *dabar*, id est, verbum vel sermo, sæpe per metonymiam sumitur pro re verbo vel sermone significata: sermo ergo superbus est res, actio et opus superbum. Arabicus aliqua addens, nonnulla demens, sic habet: *Ne verbo contumelia afficias majorem te, neque verba multiplices super mensam, et vade in domum tuam, dum stabilis es mente, et adi lectulum tuum in timore Domini, et non in defectu;* Syrus quoque multa hîc transiliens, alia compendio perstringens, hæc duntaxat habet: *In tempore mensæ ne multus sis ad loquendum, et dum adhuc in te est recordatio, abi in domum tuam, et fac voluntatem tuam in timore Dei, et non cum detrimento.*

Quartum est hoc juvenum in convivio monitum, scilicet, ut, dum finita est mensa, aut certe dum tempus surgendi est, illico surgant, domumque abeant: sunt enim qui post mensam stantes colloquuntur, potant, seque inebriant, manentque in multam noctem. Ait ergo: *non te trices*, id est, non te intrices aliorum remoris, ne tricas quære, ne moras necte, uti faciunt qui à convivis, vel convivatore detineri se sinunt, imo ambiunt donec inebrientur; indeque in rixas, verbera et cædes incidant: sed prior è convivio domum abi, et illic inter tuos mentem à seriis avoca, libere expende et recrea, ludoque quopiam exerce, si lubet: et age conceptiones tuas, quæ scilicet animo concepisti et destinasti, id est, tuo indulge arbitrio et libito, fac quæ in animo habes, quæque tibi placent et allubescunt, dummodo non relinquas, aut superbe quid dicas vel agas. Domi enim tuæ liber es, mentemque explicare potes, cum in domo aliena decorum et gravitas servanda sint. Permittit ergo, imo consulit ut statim à mensa non tractentur seria, sed mens avocetur à curis, qui cibi concoctionem impedire solent: hæc enim juvatur ludo, et honesta sine crimine recreatione. Qua de causa etiam in Monasteriis et Religionibus à prandio et cœna conceditur hora collocutionis, ad honestam animi relaxationem et cibi digestionem, atque ut mutuo de virtutibus, historiis, aliisque rebus piis vel eruditis colloquio, se invicem in doctrina, pietate et spiritu promoveant et accendant.

17. Et super his omnibus benedicito Dominum qui fecit te, et inebriantem te ab omnibus bonis suis.] Quintum est hoc monitum, ut convivæ de epulo tam lauto, cæterisque Dei donis et beneficiis gratias illi agant, qui uti primitus eos ex nihilo creavit, ita modo tot deliciis recreavit, et assidue bonis omnibus obruit et inebriat. Græca habent: *Et de his omnibus benedicito eum qui fecit te, et inebriat te bonis suis;* Tigurina: *Ad hæc Creatorem tuum celebres, qui te bonis suis ditat effusissime;* Syrus: *Et super omnia hæc benedic nomen Dei, qui satiavit te bonis suis.* Inebriat enim nos Deus bonis terræ, maris, aeris, cœli: inebriat præsidiis Angelorum, donis gratiæ in hac vita, donis æternitatis in futura; inebriat non tantum bonis necessariis et utilibus, sed iis quæ redundant, quæque non nisi abundantiæ et voluptati serviunt; maxime autem inebriat calice Eucharistiæ, de quo Psaltes ps. 22. 5: *Et calix tuus inebrians quam præclarus est!* denique inebriat nos illo amore suo, quo quæ dat, amantissime dat.

Porro Deus longe magis nos inebriat bonis spiritualibus quam temporalibus: tum quia illa longe sunt majora; tum quia simpliciter magis afficiunt et delectant. Rationem à priori dat D. Thom. 1. 2. q. 31. a. 5: *Hoc*, inquit, *apparet secundùm tria quæ requiruntur ad delectationem, scilicet bonum conjunctum, et id cui conjungitur, et ipsa conjunctio. Nam ipsum bonum spirituale et est majus quam corporale bonum; et est magis dilectum, cujus signum est, quod homines etiam à maximis corporalibus voluptatibus abstinent, ut non perdant honorem, qui est bonum intelligibile. Similiter etiam ipsa pars intellectiva est multo nobilior, et magis cognoscitiva quam pars sensitiva. Conjunctio etiam utriusque est magis intima, et magis perfecta, et magis firma. Intimior quidem est, quia sensus sistit circa exteriora accidentia rei; intellectus vero penetrat usque ad rei essentiam. Objectum enim intellectus est quod quid est. Perfectior autem est, quia conjunctioni sensibili ad sensum adjungitur motus, qui est actus imperfectus; unde et delectationes sensibiles non sunt totæ simul, sed in eis aliquid pertransit, et aliquid exspectatur consummandum, ut patet in delectatione ciborum et venereorum, sed intelligibilia sunt absque motu; unde delectationes tales sunt totæ simul. Est etiam firmior, quia delectabilia corporalia sunt corruptibilia et cito deficiunt; bona vero spiritualia sunt incorruptibilia.* Subdit deinde secundùm quid delectationes corporales majores esse spiritualibus. *Sed quoad nos*, inquit, *delectationes corporales sunt magis vehementes propter tria: Primo, quia sensibilia sunt magis nota quoad nos, quam intelligibilia; secundo etiam, quia delectationes sensibiles, cum sint passiones sensitivi appetitus, sunt cum aliqua transmutatione corporali, quod non contingit in delectationibus spiritualibus, nisi per quamdam redundantiam à superiori appetitu in inferiorem; tertio, quia delectationes corporales appetuntur ut medicinæ quædam contra corporales defectus vel molestias, ex quibus tristitiæ quædam consequuntur. Unde delectationes corporales tristitiis hujusmodi supervenientes, magis sentiuntur, et per consequens magis acceptantur quam delectationes spirituales, quæ non habent tristitias contrarias.*

Moraliter hîc disce, uti initio mensæ præmit-

tenda est benedictio, sicut ex veterum ritu ostendi 1. Timot. 4. 5; ita eidem subjungendam esse gratiarum actionem, qua ei gratias agamus de tam liberali et lauta refectione, juxta id quod ait Paulus. 1. Tim. 4. 3: *Quos* (cibos) *Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione;* imo juxta id quod Moses præscripsit Hebræis Deuter. 8. 10. dicens: *Ut, cum comederis et satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima quam dedit tibi.* Qua de causa Judæi in festivis et solemnibus epulis, etiamnum iis finitis hoc ritu Deo gratias agant, ut habetur in *Siddur habberacoth*, id est, *Ordo benedictionum.* Paterfamilias, vel honoratior conviva, poculum vino refertum utraque manu tenens, dicit: *Benedicamus*, sive *gratias agamus Deo nostro, quia edimus de suo.* Hoc dicto respondent convivæ: *Sit laudatus Deus noster, de cujus bonis comedimus, cujusque benignitate viximus.* Post hæc qui orando præit, sic denuo orat: *Benedictus sit ipse, et benedictum sit nomen ejus.* Et plura deinde addit in eamdem formam. Quibus finitis, omnes convivæ sequentem orationem submissa voce apud se dicunt: *Timete Dominum, omnes sancti ejus; quoniam non est inopia timentibus eum: divites eguerunt et esurierunt; inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono*, ps. 33. 10. Post illa rursum qui orando præit, hac prece gratiarum actionem concludit: *Benedictus sis tu, Domine Deus noster rex mundi, qui creas fructum vitis.* Quo dicto ex benedicto poculo, quod manu tenet, paululum bibit, idque mox omnibus convivis degustandum præbet, atque ita distribuit. Quem Hebræorum ritum Christus servavit in ultima cœna, ut patet Lucæ 22. 17. Eaque peracta hymnum cum Apostolis dixit. Ubi Paulus Burgensis, ex Hebræo Christianus, vetustam Judæorum traditionem fuisse scribit, ut comeso agno paschali psalmum 112: *Laudate, pueri, Dominum*, et sequentes usque ad 118: *Beati immaculati in via*, decantarent; et hunc esse hymnum quem Christus cum discipulis cecinerit.

A Christo et Hebræis hic mos, finita mensa, gratias agendi Deo, transivit ad Christianos. Unde primitivos Christianos idem factitasse docet S. Justin. Apologia 2, S. August. Epist. 59. ad Paulinum, Irenæus l. 4, Tertull. Apologet. c. 39: *Oratio*, inquit, *auspicatur et claudit cibum.* Huc facit illud ex Conc. Nannetensi dist. 44. c. *Nullus: Quando autem conveniunt, presbyteri ad aliquod convivium, aliquis prior illorum versum ante mensam incipiat, et cibum benedicat; et tunc secundùm ordinem sedeant, alter alteri honorem præbentes, et per vices cibum et potum benedicant, et aliquis illorum aliquid de Sancta Scriptura legat. Post refectionem similiter hymnum dicant ad exemplum Domini, sicut in cœna fecisse legitur*, etc. D. Hieronymus ad Eustochium, c. 1. de Consecratione mensæ, sic scribit: *Unde nobis sollicitius providendum est ut solemnem diem non tam ciborum abundantia, quam spiritus exsultatione celebremus. Quia valde absurdum est nimia saturitate velle honorare martyrem* (Petrum intelligit, in cujus natali hæc scripserat), *quem scias Deo placuisse jejuniis. Ita tibi semper comedendum est, ut cibum et oratio sequatur et lectio.* Id paulo ante in Ep. 18. ad Marcellam Ambrosii exemplo confirmat; quoniam dicit in Epistola quadam eum scripsisse nunquam se cibum, Origene præsente, sine lectione sumpsisse; nunquam iniisse somnium nisi unus è fratribus Sacris Litteris personaret. D. Chrysost. cum Annam Samuelis Prophetæ matrem post epulas intente Deum orasse dixisset, ut illi sterilitatem solveret, hæc subjicit: *Hoc igitur à femina lucri consecuti sumus, ut sciamus et post convivium orare. Quisquis enim ad hoc præparatus fuerit, nunquam in ebrietatem aut vinolentiam incidet, nunquam edacitate distendetur; sed quoniam exspectationem precationis habet, freno imposito animo, conveniente mensura attinget ex omnibus quæ fuerint apposita, multaque benedictione tum animam, tum corpus implebit. Siquidem convivium, quod à precatione cœptum in precationem desinit, nunquam deficiet, sed quovis fonte uberius nobis omnia afferet bona. Ne igitur tantum negligamus lucrum.* Probat exemplo: *Absurdum enim fuerit, si cum famuli nostri, si quando partem aliquam eorum quæ nobis apposita sunt, acceperint, nobis gratias agant, beneque nobis precantes abeant; nos, cum tot tantisque fruamur bonis, ne hoc quidem honoris Deo persolvamus, præsertim cum hinc multam simus consecuturi securitatem. Ubi enim precatio et gratiarum actio, eò Sancti Spiritus advenit gratia, abiguntur dæmones, et omnis adversaria potestas diffugit ac discedit. Qui se conversurus est ad orandum, non audet quidquam absurde loqui; nec in medio quidem convivio: aut, si locutus fuerit, mox resipiscit. Proinde oportet tum in initio, tum in fine convivii gratias agere Deo, ob hanc præcipue causam, quod, quemadmodum dicere cœperam, haud facile prolabemur in ebrietatem, si nos ipsos in consuetudinem constituerimus. Quin, si quando surrexeris crapula potuque gravatus, ne sic quidem abjicias consuetudinem, etc.*

Græcanicæ Ecclesiæ (uti liquet ex ejus Horologio) benedictionis mensæ et gratiarum actionis hæc exstat formula: primo, antequam cibi apponantur, legitur totus ps. 144: *Exaltabo te, Deus meus rex, et benedicam nomini tuo in seculum*, etc. Deinde, appositis cibis, recitatur à sacerdote benedictio mensæ, et quæ apposita sunt ita benedicuntur: *Christe Deus noster, benedic cibo ac potui servorum tuorum; quoniam tu es sanctus et nunc, et semper, et in secula seculorum. Amen.* Postea quando cibum gustarunt, in mensa surgunt, et simul omnes recitant illam benedictionem, cujus et Clemens et Chrys. mentionem faciunt: *Benedictus es, Domine Deus* (ο ελεων) *qui misereris nostri, et pascis nos à juventute nostra, qui das escam omni carni, reple gaudio et lætitia* seu *hilaritate* (σωφροσυνη) *corda nostra, ut semper omnem habentes sufficientiam* (αυταρκειαν), seu *habentes in omnibus animum præsentibus contentum, exuberemus* (περισσευωμεν) *in omne opus bonum in Christo Jesu Domino nostro, cum quo tibi gloria, honor, virtus* seu *imperium* (κρατη) *adoratio, cum Sancto Spiritu. Amen.* Post sumptum cibum, primo recitatur hæc gratiarum actio: *Gloria tibi, Sancte, gloria tibi, Rex; quoniam dedisti nobis escas ad lætitiam: imple nos etiam Spiritu Sancto, ut inveniamur in conspectu tuo accepti, et non confusi*, seu *pudefacti* (αισχυνομενοι), *quando reddes unicuique secundùm opera sua.* Deinde legitur psal. 122: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.* Postea additur hic versus: *Sicut in medio discipulorum tuorum* (cœnantium) *adfuisti Salvator dans ipsis pacem, ita veni etiam*

ad nos, et salva nos. Tandem legitur ex ps. 21. 27 : *Edent pauperes, et saturabuntur : laudabunt Dominum qui requirunt eum :* usque ad finem : *Kyrie eleison.* Concluditur demum hac precatiuncula : *Benedictus es, Deus, qui misertus nostri ex opulentis donis tuis pavisti nos. Ejus gratia et benignitate* (φιλανθρωπια) *detur nobis frui, et nunc, et semper, et in secula seculorum. Amen.*

Latinæ Ecclesiæ ritum benedicendi mensæ et gratias agendi, omnes audimus et novimus, isque expressus exstat in fine Breviarii Romani. Quin et Gentiles benedicebant mensæ, eaque finita gratias agebant, imo libabant et sacrificabant diis suis, uti Julianum apostatam fecisse docet Sozomenus l. 3. c. 14. Sic et Turcæ ac Saraceni mensæ benedicunt.

SECUNDA PARS CAPITIS.

COMMENDAT LEGEM ET TIMOREM DEI, AC CONSILIUM.

18. Qui timet Dominum, excipiet doctrinam ejus : et qui vigilaverint ad illum, invenient benedictionem.] Redit de more ab hypothesi ad thesin, puta, à particularibus verecundiæ, sobrietatis, modestiæ documentis resilit ad generale encomium legis et timoris Dei, ejusque servatæ fructus, ac non servatæ pœnas et damna recenset. Sensus est, q. d. Hucusque commendavi multa partialia Dei mandata : nunc, ne in iis recensendis sim prolixior, cætera omnia generatim pari studio et affectu commendo. Et quia custodiæ mandatorum causa et radix est timor Dei, illum iterum iterumque singulis inculco. Nam *qui timet Dominum*, reverenter *excipiet doctrinam ejus*, græce παιδειαν, id est disciplinam, puta legem, quæ refrenat, corripit et castigat omnes illicitos concupiscentiæ motus, omniaque vitia. Hanc ergo legem esto carni contrariam prompte *excipiet*, ut Deo suo obsequatur. Rursum *excipiet doctrinam ejus*, id est, à Deo interius illuminabitur et docebitur, ejusque sapientia et spiritu imbuetur. Unde subdit : *Et qui vigilaverint ad illum* (Dominum), *invenient benedictionem :* græce, οι ορθριζοντες ευρησουσιν ευδοκιαν, id est, ut Complut. *Qui diluculaverint, invenient complacentiam;* alii vertunt, *benevolentiam;* alii, *favorem;* Noster cum aliis legit ευλογιαν, id est, *benedictionem*, id est, beneficentiam, q. d. Qui mane Deum requirunt, ut mentem ad eum elevent, eum adorent, invocent et mediteniur; hi copiosis ab eo donis et beneficiis tum animi tum corporis afficientur ; hi ejus benevolentiam, indeque beneficentiam consequentur. Unde Tigurina vertit : *Qui reveretur Dominum*, εκδεξεται (alii legunt εκλεξεται, id est, *eliget*), id est, *amplectetur disciplinam ejus, et mane petentes eum reddent sibi benevolum;* Syrus clare : *Qui quærit cultum Dei, accipiet doctrinam, et cum mane oraverit coram eo, exaudiet eum.* Alludit ad Sapient. 16. 28. ubi Sapiens agens de manna, quod ante ortum solis colligi debebat (nam sole oriente ejus radiis liquescebat), subdit causam, dicens : *Ut notum omnibus esset, quoniam oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare.* q. d. Ideo manna colligendum erat ante solis ortum (nam post ejus ortum solaribus radiis liquebatur), ut discerent Hebræi non stertere, sed mane surgere ad orationem, et ad parandum cibum : cibus enim erat manna. Simile autem manna spirituale Deus impertit iis qui mane ad eum evigilant, dicuntque cum Psalte : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*, psal. 62. 1. Et cum Isaia c. 26 : *Anima mea desideravit te in nocte : sed et spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te.* Hoc manna sapiunt viri religiosi, qui mane de rebus divinis meditantur, psallunt, orant, Missam audiunt vel celebrant, etc.

19. Qui quærit legem, replebitur ab ea : et qui insidiose agit, scandalizabitur in ea.] Græce, και ο υποκρινομενος σκανδαλισθησεται εν αυτω, id est, *hypocrita* vel simulator, *qui hypocritice simulat, scandalizabitur in ea;* Tigur. *Qui sectatur legem, locupletabitur ea : simulator autem offensionem ex ea suscipiet;* alii : *Qui legem quærit, ea explebitur : et qui simulate agit, in ea offendet.* Sensus est, q. d. Qui sincere quærit legem Dei cognoscere, et cognitam opere perficere; hic replebitur ejus bonis et fructibus, nimirum Dei favore, ope, gratia et gloria, adeoque omni bono, juxta illud : *Timete Dominum, omnes sancti ejus, quoniam non est inopia timentibus eum. Divites eguerunt et esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono*, ps. 33. 10. Ex adverso qui non sincere, sed *insidiose*, id est, fraudulenter, hypocritice et simulate agit, qui scilicet coram hominibus simulat se legis divinæ studiosum, cum in corde eam negligat et spernat, ac secreto dum à nemine videtur, eam prævaricatur et violat; hic offendet in ea ; quia ob hypocrisin et violatam legem acriter à Deo punietur, incidetque in damna gravia tam præsentia quam æterna. Sicut ergo Christus Christianis fidelibus est petra refugii et salutis, Judæis vero incredulis est lapis offensionis et petra scandali ; quia ob suam in Christum perfidiam excidunt Dei gratia et salute, ruuntque in gehennam : sic pariter lex Dei et Christi studiosis et sinceris est causa salutis omnisque boni : hypocritis vero et prævaricatoribus est causa perditionis omnisque mali. Lex enim suî observatoribus promittit et præstat præmium et felicitatem ; prævaricatoribus vero minatur et irrogat pœnam et damnationem. Vide dicta cap. 1. 11 et seq. Alludit enim ad ea, ac præsertim ad id quod dixit cap. 1. 37 : *Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, et non scandalizaberis in labiis tuis;* et ad id, quod dixit c. 2. 19 : *Qui diligunt Dominum, replebuntur lege ejus.*

20. Qui timent Dominum, invenient judicium justum, et justitias quasi lumen accendent.] Τὸ *justum* non est in Græco, sed est epithetum proprium judicii. Pro *justitias* græce est δικαιωματα, id est, justificationes. Igitur per *judicium*, græce κριμα, accipe id quod justum est, id quod rectum rationis judicium dictat, id

quod præscribit æqua lex et virtus, id quod jubet sancta Dei mens et voluntas : per *justitias* vero accipe opera justa, quibus ipsum judicium justum, puta præscriptum legis et virtutis actu perficitur et impletur. Sensus ergo est, q. d. Qui timent Dominum, facile ex lumine naturali rationis, vel supernaturali fidei, aut ex instructione doctorum et prædicatorum cognoscent id quod justum est, et à Deo ejusque lege præscriptum : quod ipsi deinde opere perficientes, hac sua justificatione, id est, justitia et virtute, quasi lumine indies crescente, tam sibi quam aliis prælucebunt, sua vita et moribus illustrantes alios, eisque ostendentes viam justitiæ, salutis et felicitatis. Timor enim Dei eos impellit ad agendum id quod justum est legeque præscriptum, simulque illud eis ostendit, ut videant quid agere debeant, ut juste et pie vivant in hoc seculo, exspectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, Tit. 2. 12. Unde Tigurina vertit : *Qui Dominum reverentur, deprehendent quid justum sit, et tanquam lumen accendent justitiam;* Syrus vero : *Timentes Deum sapientes evadent in judiciis ejus, et sapientia multa ex corde eorum egredietur.* Alludit ad Proverb. 4. 18 : *Justorum semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem,* q. d. Sicut crescit lux solis, ut in aurora modica sensim augeatur, donec plena et perfecta evadat in meridie : ita pariter justus crescit quotidie in sapientia et sanctitate, donec ad ejus plenitudinem ac perfectionem pertingat, donec scilicet perfectus evadat hîc in gratia, et post hanc vitam in gloria sempiterna, ut qui in pueritia fuit sanctus, in adolescentia sanctior, et in virili ætate evadat sanctissimus, juxta illud Apostoli : *Donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi,* Ephes. 4. 13.

21. Peccator homo vitabit correptionem, et secundum voluntatem suam inveniet comparationem.] Græce συγκριμα, id est, coagmentationem, consonantiam, puta coagmentatam apologiam, et concinnatam excusationem. Est antithesis ; opponit enim indolem hypocritæ et peccatoris indoli viri sinceri et justi, q. d. Justus sincere studet legi Dei, gaudetque juxta eam instrui, dirigi et corripi : peccator vero esto simulet se legis amantem, revera tamen eam odit ; quia amat suas concupiscentias, quæ legi sunt contrariæ. Quocirca ipse pariter odit correptionem et corripientes, qui eum à concupiscentiis abducere et ad legem Dei reducere, cum eaque conformare satagunt. Quare dum ab eis corripitur, *Invenit comparationem secundùm voluntatem suam*, id est, invenit exempla aliorum, prætextus, multasque rationes, quibus se suosque mores et facta comparando cum aliorum moribus et factis, tueatur et excuset, v. g. dicendo, Tales et tales illud volunt, illud agunt : cur ego idem velle et agere nequeam ? plebeiis hæc conceduntur, cur mihi diviti et nobili frena injiciantur ? hæc majorum meorum fuere juris et dominii, cur mihi eorum hæredi eodem jure uti non liceat, etc. *Inveniet* ergo *comparationem*, id est, afferet similia aliorum facta ad suî excusationem, aut conferet et comparabit se cum cœtu hominum sibi similium. Unde Tigurina vertit : *Homo scelerosus declinat castigationem, et pro voluntate sua prætextum comminiscitur;* alii : *Et pro arbitratu suo comminiscitur concinnam apologiam;* Syrus vero : *Homo astutus celat doctrinam, et post voluntatem suam facit viam suam.*

Nota hîc : Sensati et justi in duobus differunt ab insensatis et injustis. Prius est, quod sensati si cadant vel errent, de casu vel errato corripi se patiantur, insensati vero non patiantur. Posterius, quod sensati culpam agnoscant, insensati tegant et excusent, juxta illud psalm. 140 : *Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis.*

22 et 23. Vir consilii non disperdet intelligentiam, alienus et superbus non pertimescet timorem : etiam postquam fecit cum eo sine consilio, et suis insectationibus arguetur.] Est antithesis altera sensati et timorati, ac insensati et audacis : quod sensatus sit *vir consilii*, qui scilicet nihil aggreditur nisi prævio maturo tum suo tum prudentum consilio, ideoque *non disperdet intelligentiam;* græce, μη παριδη διανοημα, id est, *non despiciet considerationem* vel deliberationem ; sed prius attente omnes circumstantias et eventus considerabit et intelliget, necubi impingat. At vero *alienus* à consilio, puta, temerarius et superbus, *non pertimescet timorem*, id est, rem merito timendam. Est metonymia : *timor* enim ponitur pro objecto timoris, puta, pro eo quod timendum est : nam alioqui nemo timet timorem, sed timor est qui timet timenda. Aut planius, q. d. *Non pertimescit*, id est, non admittit, *timorem*, sed eum excludit, assumitque audaciam et impudentiam, atque audacter se conjicit in pericula, quæ sensati timent et cavent. Unde aliqui vertunt : *non expavescit metu.* Quin etiam postquam quippiam *sine consilio*, id est, inconsulte et temerarie, *fecit cum eo*, scilicet, timore, *non pertimescet*, q. d. Timorem et scrupulum sibi in facto suborientem, post factum devorat et contemnit. Græce, pro *cum eo* est μετ᾽ αυτου, quod Complut. et Romani vertunt, *secum*, id est, juxta suam voluntatem, q. d. Postquam qui fecit juxta suam voluntatem sine consilio, audacter et imprudenter, non pertimescet damna inde sibi obventura. Quocirca *suis insectationibus arguetur*, q. d. In iis, quæ tam avide sectatur, temeritatis arguetur, cum inciderit in angustias et pericula illis annexa. Aut ea, quæ tanto ardore sectatus est, arguent eum temeritatis et vesaniæ, cum pro voluptate exhibebunt ipsi molestias, angores et dolores. Unde Tigurina clare vertit : *Vir consultus non spernit deliberationem; at ineptus et superbus metu non afficitur, etiamsi quid egerit impræmeditatus :* alii, *inconsulte;* græce enim est ανευ βουλης, quod Noster vertit, *sine consilio ;* Syrus : *Homo sapiens non dimittit sapientiam occultatam, et iniquus non custodit linguam suam.*

Nota : Consilii et prudentiæ comes, imo causa, est timor : timor enim mali latentis, vel obventuri instigat hominem, ut prudenter deliberet et consulat quid sit agendum vel omittendum, ne in quod damnum imprudens incurrat. Quocirca docent Physici prudentiam consistere in frigore, quod est causa timoris : fortitudinem vero et temeritatem consistere in calore, qui est causa audaciæ. Ita videmus timidos esse cautos, et caute declinari pericula, nec facile in aliquod discrimen incidere : audaces vero in mille noxas incurrere.

24. **Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non pœnitebis,**] etiamsi sinister sit rei eventus; quia consilia proba sæpe felici carent eventu, uti mox pluribus ostendam. Græce, ανευ βουλης μηδεν ποιησης, και εν τω ποιησαι μη μεταμελου. quod primo, Complut. quasi geminum præceptum vertunt: *Sine consilio nihil facias, et in faciendo ne te pœniteat*, q. d. Antequam quid agas consulta, post consultationem audacter aggredere, nec muta propositum aut consilium.

Secundo, alii vertunt: *Sine consilio nihil facias, et cum feceris, non pœniteat te.* Sunt enim nonnulli, qui post factum dolent et pœnitent, dum audiunt se prudentius et melius agere potuisse, ac meliorem sortem nancisci, qualem alii nacti sunt. Hoc accidit sæpe pusillanimis et melancholicis, quibus dicendum est: Sorte tua, quam Deus tibi dedit, contentus esto: Non omnia possumus omnes: Melior est quies in mediocri bono, quam inquietudo in summo.

Tertio, Noster optime vertit: *Et post factum non pœnitebis;* sic et Syrus: *Et postquam feceris, non pigebit te;* et Tigurina: *Ne quid inconsulte facias, ut ne te facti pœniteat.* Loquitur, inquit Jansenius, de rebus alicujus momenti et arduis, ad quæ aggredienda opus est maxime junioribus consilio sapientum, juxta monitionem Tobiæ dicentis: *Consilium semper à sapiente perquire.* Et omnino in omnibus agendis utendum est consilio sacræ Scripturæ et verbi Dei; sic enim fit, ut facti non pœniteat nos aliquando; quia quod cum consilio fit sano et recto, bene fit, nec de tali facto dolendum est. Aut si consilium humanum non recte succedat, hoc tamen consolatur agentem, quod non suum judicium secutus sit, nec temere rem aggressus sit, sed consilio eorum quos adire et audire illum conveniebat. Convenit satis cum hac sententia illud Sallustii: *Priusquam aliquid facias, consulito: at ubi consulueris, mature facto opus est.* Cæterum in sequentibus insinuat consilium maxime capiendum ex verbo Dei et ejus voluntate, uti faciebat David dicens Psal. 118. 24: *Nam et testimonia tua meditatio mea est, et consilium meum justificationes tuæ.* Siracidi succinit Nazianz. in Tetrastichis:

> Præceps agas nil; cœpta sed ne deseras.
> Proficere præstat, quam boni quid scindere.

q. d. Nec temere quidquam inchoandum, nec temere deserendum. Diu delibera: ubi deliberasti satis, constanter exsequere. Et S. Basil. in Isaiæ cap. 1. ad v. 26: *Sacra quædam res est consilium*, inquit, *voluntatum unio, fructus dilectionis, humilitatis insigne. E diverso intolerabilis est superbiæ argumentum, se nullius egere consilio, sed sibi uni attentum esse, quasi solus possit sibi consilio decernere quæ optima sunt.* Causam dat paulo ante: *Plane non exigui momenti beneficium est, quod à prudente et benevolo consule emanet consilium; quippe qui suo adventu supplet quod desit prudentiæ, consilium de re quapiam captantibus.* Et S. Benedictus in Regula cap. 3: *Si qua minora*, ait, *agenda sunt in monasterii utilitatibus, seniorum tantum utatur consilio, sicut scriptum est: Omnia fac cum consilio, et post factum non pœnitebit.* Edinerus in Vita S. Anselmi lib. 1. de eo sic scribit: *Sciens*, inquit, *scriptum esse: Omnia fac cum consilio, et post factum non pœnitebis, nolebat se uni vitæ earum quas mente volvebat, inconsulte credere, ne in aliquo videretur Scripturæ præceptis non obedire.*

Peccant contra hoc præceptum temerarii et præcipites, ait Rabanus, *cum bonorum actuum tempus præveniunt, meritum pervertunt, et sæpe in malis corruunt, dum bona minime discernunt, qui nequaquam quæ, et quando agant, inspiciunt; sed plerumque acta, quia ita non debuerunt agere, cognoscunt. Unde per Salomonem dicitur: Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. Palpebræ quippe gressus præcedunt, cum operationem nostram consilia recta præveniunt. Qui enim negligit considerando prævidere quod facit, gressus tendit, oculos claudit, pergendo iter conficit; sed prævidendo sibimetipsi non attendit; atque idcirco citius corruit, quia quo pedem operis ponere debeat, per palpebram consilii non attendit.* Et inferius: *Sed tamen sciendum, quod multi sunt qui ineunt consilium, sed veritatis et pacis non invenient stabilimentum. Sicut in Evangelio legitur, quod Scribæ et Pharisæi abeuntes consilium inierunt adversum Jesum, ut caperent eum in sermone*, Matth. 22. *Item c.* 26: *Principes sacerdotum consilium fecerunt, quomodo Jesum dolo tenerent et occiderent. Unde in Psalterio beatum virum esse dicit, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit: sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte. Solummodo ergo salubre est consilium, quod ex Spiritus Sancti dono juxta legem divinam, per fidelium et Deum timentium profertur documentum.*

Hac de causa Deus hominem creaturus consilium iniit inter tres S. Trinitatis personas: ait enim: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, q. d. Creemus hominem capacem consilii cum consilio, ut ipse à nobis, imo à suî creatione, discat omnia agere cum consilio. Ita S. Greg. Nyssen. de Opificio hominis cap. 3 et 4. Unde æterna Dei sapientia idipsum de se profitetur, Prov. 8. 12: *Ego*, ait, *sapientia habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus*, q. d. In consilio habitat sapientia, in præcipitatione insipientia et amentia. Et cap. 13. 10: *Inter superbos semper jurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia.* In consilio ergo præsens, imo præses est sapientia. Et cap. 12. 15: *Via stulti recta in oculis ejus: qui autem sapiens est, audit consilia.* Idem vidit per umbram Plato qui dixit: *Consilium rem quamdam sacram esse.* Et Aristoteles qui asserit, *Consilium capere eorum, quæ inter homines sunt, divinissimum esse.* Inter Symbola Pythagoræ exstat hoc: *In solitudine sine baculo non ambulandum, id est, cum amicis in necessitatibus conferendum et consulendm.* Et hoc: *Egredienti è laribus sinciput, redeunti occiput scalpendum; id est, præcautionem et diligentiam ad res agendas excitandam, his peractis memoriter examinandas:* sinciput enim consilii et præcautionis, occiput memoriæ est symbolum. Post factum enim res memoria retractanda est, ut, si quid erratum sit, corrigatur; si quid desit, suppleatur. Et hoc: *Duorum temporum quam maxime habendam curam, matutini et vespertini, id est, eorum quæ acturi sumus, et eorum quæ gesserimus*: illa consilio providenda, hæc emendanda sunt.

Porro inter LXXII. Interpretes ordine quinquagesimus secundus interrogatus à Ptolemæo Philadelpho: *Quibus consultoribus utendum sit?* respondit: *His, qui multis in rebus versati, sum-*

mam erga se benevolentiam servent, atque moribus sint tui similes. Ita Aristæas de LXXII. Interp.

Moral. disce hìc actus hominum non eventu, sed consilio metiendos et æstimandos esse. Errat ergo stolidum vulgus, quod non consilii prudentiam, sed fortunæ spectat eventum, eaque tantum judicat esse provide facta, quæ felitas commendavit; juxta illud Phyllidis ad Demophoontem apud Ovidium:

> Exitus acta probat: careat successibus opto,
> Quisquis ab eventu facta notanda putat.

Hic fuit sensus omnium sapientum, etiam Gentilium. Unde Artabanus apud Herodotum in Polyhymnia: *Bene*, inquit, *consultare comperio maximum esse lucrum: nam etiamsi quid è contrario eventurum est, nihilo tamen minus bene consultum est, superavitque fortuna consilium. At qui turpiter consultavit, si fortuna obsecundavit, ille est quidem voti compos, nihilo tamen minus male consilium cepit.* Isocrates in oratione quam de laudibus Helenæ conscripsit, carpit eos, qui ante rem animadvertere nihil possunt, sed rerum eventus solum considerant. Cicero quoque pro Rabirio, eos redarguit, qui consilia eventis ponderant; et qui multum illum providisse censent, cui bene processerit: cui secus, nihil sensisse dicunt, ut jam nihil esse videatur, nisi divinare sapientes. Idem Philipp. 11: *In rècta*, inquit, *sententia ne victa quidem causa vituperanda est.* Et in Paradoxis: *Nec enim peccata rerum eventu, sed vitiis hominum metienda sunt.* Demosthenes alter eloquentiæ oculus in oratione qua Ctesiphontem adversus Æschinem defendit: *Vide*, ait, *quid ipse consilii capiendum censuerim; nec ea, quæ intervenerunt, intorqueas; nam finis rerum omnium, ut fortunæ libuit, imponitur; electio vero consultantis ingenium ostendit.* Liv. 3. decad. lib. 7: *Apparebat*, inquit, *quo nihil iniquius est, ex eventu famam habiturum.* Et 4. Decad. l. 8. tradit apud Carthaginenses in crucem tolli imperatores, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserunt. Quintil. declam. 281: *Nunquam mens*, ait, *exitu æstimanda est.* Plinius lib. 5. Epist. ad Rufum: *Est omnino*, inquit, *pravum, sed usu receptum, quod honesta consilia vel turpia, prout prospere aut male cedunt, ita vel laudantur vel reprehenduntur.* Tacitus de Suetonio Paulino l. 1: *Cunctator*, inquit, *natura, et cui cauta potius consilia, quam prospera ex casu placerent.* Seneca lib. 4. Declam.: *Omnia honesta opera voluntas inchoat, occasio perficit. Sæpe honorata virtus est, etiam ubi eam fefellit exitus. Scelera quoque, quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur; nec infelix virtus amittit gloriæ titulum; nec gloriam virtutis interrumpit fortuita felicitas.* Plutarchus in comparatione Niciæ et Crassi: *Nec illi*, ait, *satis recte judicare videntur, qui cum Alexandri laudant expeditionem, Crassi audent vituperare conatus. Neque enim decet ex eventu rei judicia facere.* Denique Jurisconsulti vox est: *Fraudis interpretatio in jure civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desumitur.*

25. IN VIA RUINÆ NON EAS, ET NON OFFENDES IN LAPIDES (græce, *in lapidosis*): NEC CREDAS TE VIÆ LABORIOSÆ, NE PONAS ANIMÆ TUÆ SCANDALUM.] Pro *laboriosæ* Noster videtur legisse προσκοπῳ; κόπος enim est labor. Romani codices legunt, ἀπροσκοπῳ, id est, *non exploratæ;* alii legunt, ἀπροσκόπτῳ, id est, *planæ*, inoffensæ, carenti offendiculis cæterisque incommodis et impedimentis. Unde Tigurina vertit: *Ne ingrediaris viam impeditam, ut ne offendas in petricosis; rursum autem planæ viæ ne fidas*, q. d. Cave duo extrema, scilicet: primo, ne nimis ardua, periculosa et difficilia aggrediaris, quia in illis facile offendes et corrues; secundo, ne nimis sis securus in rebus quæ videntur faciles et planæ, quia sicut in via plana latere possunt fossæ, saxa, stimuli, in quæ, nisi advertas, impinges: ita in rebus quæ videntur planæ, possunt latere multæ difficultates, et multa pericula damnaque abscondi.

Porro Syrus vertit: *In via asperitatis ne incedas, ne forte offendas in petra bis. Ne confidas in via iniquorum, et in viis tuis esto cautus;* Arabicus: *Ne incedas in via petræ* (id est, petrosa, lapidibus referta), *ne forte offendas in petram bis.* Juxta Vulgatam lectionem sensus est, q. d. *In via ruinæ* exposita ne ambules; ita fiet, ut in ejus lapides et scandala non impingas, nec offendas. Rursum ne ineas viam valde laboriosam; *ne* in ea *ponas animæ tuæ scandalum*, id est, offendiculum, ut scilicet per nimium laborem et lassitudinem alicubi impingas et corruas. Est parœmia, significans non esse capessenda negotia periculosa, vel valde laboriosa; quia in illis ruinæ, in his molestiæ, lassitudinis et ærumnosæ vitæ est periculum, v. g. Non facile est navigandum in Indias opum causa; quia hoc iter longinquum est, periculosum et valde laboriosum: satius enim est domi secure modicum, quam in Indiis multum cum tanto periculo et labore lucrari, juxta illud Ben-Sira alphabeto 1. littera *Coph: Propinqua negotiatio comeditur à domino suo: longinqua comedit dominum suum.* Inter apophthegmata S. Laurentii Justiniani exstat hoc: *Vita ea quæ multis obstaculis impediuntur; quia opera Spiritus Sancti facilia sunt et æquabilia, diaboli vero aspera et plena senti bus.* Ita habet Vita ejus c. 9. Inter Symbola Pythagoræ exstat hoc: *Sepiam piscem non edendum, id est, res implicitas non recipiendas.* Et hoc: *Pede in limine illiso retrocedendum, id est, quæ in ipso principio noxia sunt, non prosequenda.* Et hoc: *Oleo sedem ne commacula, id est, nil age quod tuum aliorumve otium perturbet.*

Rursum, ne statum, officium vel opus periculosum vel onerosum nimis, viresque tuas exsuperans suscipias; eo enim gravabis corpus, et spiritum opprimes, vivesque miser et ærumnosus. Hinc et prisci ascetæ et Anachoretæ magnos quidem labores, orationes et pœnitentias sibi indicebant, sed viribus suis, gratiæque quam à Deo acceperant, commensos. Et Martyres ad omnia tormentorum genera alacres sese offerebant, quia hinc cogebat necessitas profitendæ fidei cum periculo vitæ, inde gratia Dei eos animabat, et tormentis omnibus superiores efficiebat. Magni enim et præstantis animi est, pericula et tormenta, dum ingruunt, contemnere et superare. Nam, ut ait Elias Cretensis in orat. 4. Nazianzeni: *Fortitudinis est iis in rebus, in quibus audacia adhibenda est, et quæ vires non excedunt, fidentem animum præbere, nec bella formidare, sed res graves constanter præferre: timiditatis autem et ignaviæ, ab iis quæ aggredienda sunt, refugere, animoque frangi. At vero adversus impossibilia, minimeque aggredienda, et in quibus plus periculi quam commodi inest, se objicere atque impellere, temeritatis est;*

sicut contra cedere ac pedem referre, cautionis et prudentiæ. Stultum enim est, ut eorum quæ speras aliquid adipiscaris, de rerum omnium tuarum summa periclitari, uti fecit Julianus Apostata temeraria audacia invadens Persas; unde vitam et totum pene Imperium Romanum perdidit. Nam ut ait ibidem ipse Nazianz.: *In iis rebus, quas audacter aggredi convenit, magnum et præfidentem animum gerere, magnanimitatis est; sicut contra languere, ac periculum detrectare, timiditatis et ignaviæ. At ubi plus periculi imminet, tum vero obviam procedere, seque in discrimen obtrudere, non autem reprimere ac retinere, temeritati ducendam est; sicut è contrario cedere, cautioni et prudentiæ.*

Illustre hujus sententiæ exemplum exstat in Vita B. Petri Cœlestini, qui ex Anachoreta et fundatore Ordinis Cœlestinorum creatus Pontifex dictus est Cœlestinus V. Cum enim nimiæ se dedisset austeritati, ut vix tertio die cibum sumeret, nec nisi panem et aquam; sex per annum ageret Quadragesimas, in nuda humo cubaret, cilicio et catena ferrea constrictus, in hieme frigori se exponeret, ut conglaciatus semivivus inveniretur, divinam audiit vocem, discretionis eum admonentem, dicentemque: *Noli, Petre, onus tam grave asello tuo imponere, quoniam si perimis eum onere indiscreto, rationem Deo redditurus es pro eo. Debitor est tibi rationabilis servitutis, et tu illi necessariæ sustentationis: si vis portari, porta.* Cui obtemperans, rigorem vitæ temperavit. Idem electus in Pontificem, cum pontificatus onera et pericula per dimidium annum sensisset, ultro pontificatu se abdicavit, ac ad cellam à teneris adamatam se recepit anno Domini 1294. ac post sesquiannum ex eadem migravit in cœlum, vere jam cœlestis Cœlestinus. Unde Alvarus Pelagius lib. 2. de Planctu Ecclesiæ art. 11: *Considerans*, inquit, *S. Petrus de Murrhone, canonizatus per Ecclesiam, qui fuit Papa Cœlestinus V. tanta onera papatus et pericula, perfecte renuntiavit papatui. Quod credo fuit majus miraculum, et majus veriusque humilitatis et perfectionis exemplum, quam aliquod quod fecit* (multis enim claruit miraculis) *et quod fuerit diebus nostris, et ante per multa tempora: quia totum istud onus Papale, quod majus est quam dici possit, non est qui rejiciat, sed qui in illud se projiciat, gloriam considerans non onus.* Quocirca Gregorius XIII. Pontif. Cœlestinum mirifice coluit, cumque in aula deambulatoria Vaticani egregie depingi curavit, ut jugiter eum in oculis et mente haberet.

26. Et a filiis tuis cave, et a domesticis tuis attende.] Tigurina: *Atque etiam à liberis tuis tibi caveas, et ne noceant tibi domestici, provide.* Versu præced. monuit non esse capessenda periculosa nimisque laboriosa: hic monet, ne quis nimis confidat iis quæ secura et plana videntur, nimirum, ne nimis credat filiis et domesticis; quia utrique sæpe infidi et ingrati sunt, sæpius imprudentes, ut noxia suggerant; sæpissime cupidi, ut sua quærant commoda, non patris vel heri, imo subinde ejus bona furentur et absumant: omnes enim quæ sua sunt quærunt, ait Apostol. Hoc est, quod ait Michæas cap. 7. 5: *Nolite credere amico: et nolite confidere in duce: ab ea, quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam: et inimici hominis domestici ejus.*

27. In omni opere tuo crede ex fide animæ tuæ: hoc est enim conservatio mandatorum,] q. d. Dixi non esse credendum filiis, nec domesticis. Dices: Cui ergo credam? Resp. *Crede animæ*, id est conscientiæ, *tuæ*, ut quod conscientia tibi dictat agendum vel non agendum, hoc agas vel non agas. Conscientia enim data est cuique à Deo quasi pædagogus, lex et norma actionum. Sed vide, ut animæ credas *ex fide*, id est, sequere credulitatem et dictamen conscientiæ, at non erroneum: sed quod sit secundum fidem et legem Dei, quod, scilicet, conscientia respiciens fidem et legem Dei, faciendum dictat. Ita Rabanus: τὸ enim *ex fide* referendum est ad *crede*, non ad *animæ*, ut patet ex Græco πίστευε, id est, *crede*, fide, confide, fidelis esto, fidum te præbe. Hæc enim omnia significat Hebr. האמין *heemin*, cui respondet Græcum πιστεύω et Latinum credo. Unde aliqui vertunt: *In omni opere confide animæ tuæ;* Tigurina: *In omni opere bono animum fidelem præsta: hoc enim mandata servare est;* Syrus: *In omnibus operibus custodi animam tuam; quia omnis, qui ita est, servat præceptum;* Arabicus: *Custodi animam tuam ex omnibus operibus tuis; qui perfecerit hæc omnia, jam custodivit mandata Domini.* Sic Apostolus ait Rom. 14. 23: *Omne quod non est ex fide*, id est, ex credulitate conscientiæ, *peccatum est;* quia si quis faciat quod credulitas conscientiæ illi dictat non esse faciendum, peccat, esto res in se non sit mala, sed bona et licita. Jubet ergo in omni opere consulendam esse conscientiam, ut nihil fiat contra ejus dictamen. Vide ibi dicta, et Eccli. 32. 15: *Hoc est enim conservatio mandatorum*, quia qui sequitur dictamen conscientiæ innixum fidei et legi Dei, errare et peccare nequit, sed ambulat juxta mandata Dei, eaque adimplet. Ad hoc enim jugiter eum exstimulat dirigitque conscientiæ stimulus. Paulo aliter Palacius: Moses, inquit, in rebus dubiis intrabat in tabernaculum Dei Deum consulturus, David intrabat in sanctuarium Dei: tu ergo intra in animam tuam, si quod dubium opus aggrederis, ibi consule Dominum, et fideliter crede animæ tuæ tibi consulenti. Quia vero hoc erat obscurum, declarat Auctor, dicens, hoc esse conservare mandata: id est, credere fideliter animæ, est servare mandata; tunc scilicet credendum est animæ, cum illa jubet servari mandata. Quod iterum explicat Auctor dicens: *Qui credit Deo, attendit mandatis ejus: et qui confidit in illo, non minorabitur;* ut sit hic hujus rei ordo: In rebus dubiis animam tuam intra: ibi Deus oracula dabit. Dabit vero oracula mandatorum suorum. Igitur animæ mandata Dei consulenti fideliter crede: nam ita Deo vere credis.

28. Qui credit Deo, attendit mandatis: et qui confidit in illo, non minorabitur.] Codices Græci Romæ correcti pro κυρίῳ, id est *Domino*, puta Deo, legunt νόμῳ, id est *legi*. Unde vertunt: *Qui credit legi, attendit mandatis.* Sed melior est Vulgata lectio. Probat id; quod dixit vers. præced. credere animæ, id est, conscientiæ suæ, esse servare mandata, hoc syllogismo: Qui credit Deo, servat mandata Dei: sed qui credit conscientiæ suæ, credit Deo (conscientia enim dictat, quid placitum sit Deo, et ad id peragendum hominem exstimulat); ergo qui

credit conscientiæ suæ, servat mandata Dei. Porro credit Deo fide non inani et mortua, sed operosa et viva, qui in Deum credit et sperat, qui se suaque omnia ei credit et committit, qui eum amat, colit, qui ei per omnia obedit, qui ei in omnibus fidus et fidelis est, sollicitus, ut ejus voluntatem et jussa exacte adimpleat. Unde sequitur: *Et qui confidit in illo, non minorabitur*, sed potius augebitur et crescet tum sapientia, tum gratia et meritis, tum gloria cæterisque bonis omnibus. Hinc Tigurina vertit: *Qui Domino fidus est, mandata servat: et qui nititur eo, non accipiet detrimentum;* alii: *Et qui Domino fretus est, non diminuetur;* Syrus: *Qui custodit viam suam, servat præceptum Dei: et qui confidit Deo, non peribit in æternum.* Quocirca inter 72. Interpretes is, qui ordine erat trigesimus septimus interrogatus à Ptolemæo Philadelpho, *Qua ratione quis intrepidus existat?* respondit: *Si mens nullius sibi conscia mali Deum sequatur, qui consilia omnia in bonum dirigit.* Ita Aristæas de LXXII. Interpret.

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PROSEQUITUR DICTA DE CONFIDENTIA ET TIMORE DEI, ASSERITQUE QUOD IPSE PARIAT SECURITATEM ET FELICITATEM, QUODQUE LEX SIT TIMENTI DEUM FIDELIS, SICUT IPSE FIDELIS EST LEGI. SECUNDO, V. 7, USQUE AD 20, AGIT DE DEI PRÆDESTINATIONE ET DISCRETIONE, QUA PER SAPIENTIAM SUAM, UTI DIES FESTOS A NON FESTIS, SIC ET HOMINES PIOS AB IMPIIS DISCREVIT ET SEPARAVIT: ATQUE CUIQUE REI CONTRARIUM APPOSUIT ET OPPOSUIT AD PLENITUDINEM ET DECOREM UNIVERSI. TERTIO, V. 20, USQUE AD 25, DOCET PRUDENTIS ESSE NON CEDERE BONA FILIIS VEL AMICIS ANTE MORTEM. QUARTO, V. 25, USQUE AD FINEM DOCET, QUOMODO REGENDI SINT SERVI.

1. TIMENTI Dominum non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conservabit, et liberabit à malis. 2. Sapiens non odit mandata et justitias, et non illidetur quasi in procella navis. 3. Homo sensatus credit legi Dei, et lex illi fidelis. 4. Qui interrogationem manifestat, parabit verbum, et sic deprecatus exaudietur, et conservabit disciplinam, et tunc respondebit. 5. Præcordia fatui quasi rota carri: et quasi axis versatilis cogitatus illius. 6. Equus emissarius, sic et amicus subsannator, sub omni suprasedente hinnit. 7. Quare dies diem superat, et iterum lux lucem, et annus annum à sole? 8. A Domini scientia separati sunt, facto sole, et præceptum custodiente. 9. Et immutavit tempora, et dies festos ipsorum, et in illis dies festos celebraverunt ad horam. 10. Ex ipsis exaltavit et magnificavit Deus, et ex ipsis posuit in numerum dierum. Et omnes homines de solo, et ex terra, unde creatus est Adam. 11. In multitudine disciplinæ Dominus separavit eos, et immutavit vias eorum. 12. Ex ipsis benedixit, et exaltavit: et ex ipsis sanctificavit, et ad se applicavit: et ex ipsis maledixit, et humiliavit, et convertit illos à separatione ipsorum. 13. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud, et disponere. 14. Omnes viæ ejus secundum dispositionem ejus: sic homo in manu illius, qui se fecit, et reddet illi secundum judicium suum. 15. Contra malum bonum est, et contra mortem vita: sic et contra virum justum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi. Duo et duo, et unum contra unum. 16. Et ego novissimus evigilavi, et quasi qui colligit acinos post vindemiatores. 17. In benedictione Dei et ipse speravi: et quasi qui vindemiat, replevi torcular. 18. Respicite quoniam non mihi soli laboravi, sed omnibus exquirentibus disciplinam. 19. Audite me, magnates, et omnes populi, et rectores Ecclesiæ, auribus percipite. 20. Filio et mulieri, fratri et amico, non des potestatem super te in vita tua: et non dederis alii possessionem tuam: ne forte pœniteat te, et depreceris pro illis. 21. Dum adhuc superes et aspiras, non immutabit te omnis caro. 22. Melius est enim ut filii tui te rogent, quam te respicere in manus filiorum tuorum. 23. In omnibus operibus tuis præcellens esto. 24. Ne dederis maculam in gloria tua. In die consummationis dierum vitæ tuæ, et in tempore exitus tui distribue hæreditatem tuam. 25. Cibaria, et virga, et onus asino: panis,

et disciplina, et opus servo. 26. Operatur in disciplina, et quærit requiescere : laxa manus illi, et quærit libertatem. 27. Jugum et lorum curvant collum durum, et servum inclinant operationes assiduæ. 28. Servo malevolo tortura et compedes, mitte illum in operationem, ne vacet : 29. multam enim malitiam docuit otiositas. 30. In opera constitue eum : sic enim condecet illum. Quod si non obaudierit, curva illum compedibus, et non amplifices super omnem carnem : verum sine judicio nihil facias grave. 31. Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua : quasi fratrem sic eum tracta : quoniam in sanguine animæ comparasti illum. 32. Si læseris eum injuste, in fugam convertetur : 33. et si extollens discesserit, quem quæras, et in qua via quæras illum, nescis.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Timenti Dominum non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conservabit, et liberabit a malis.] Græce, *sed in tentatione et iterum liberabit eum*, q. d. Sed in tentatione non una, sed crebra crebroque iterata liberabit eum : quanquam videatur potius τὸ *conservabit* è Græco jam excidisse : hoc enim in Græco olim legit noster Interpres, et sine eo hiulcus est sensus. Tigurina omittens καὶ, id est, *et*, sic vertit : *Reverenti Dominum nihil accidet mali, sed Deus eum è tentatione rursus eripiet ;* alii vertunt : *Timenti Dominum non occurret malum, nisi in tentatione* (Græcum enim ἀλλὰ subinde significat *nisi*), *unde rursus eripiet eum.* Sic et Syrus : *Qui timet Dominum*, inquit, *non obveniet ei malum nisi in tentatione : et avertetur, et liberabitur.* Exemplar Constant. pro πάλιν, id est, *rursus*, legit πάλη, id est, *lucta.* Unde vertit : *Sed in tentatione et lucta eripiet eum*, uti eripuit S. Antonium è lucta, quam subiit cum dæmonibus, eaque crebra et assidua. Addit τὸ *in lucta*, quia Deus luctantem et resistentem generose tentationi, ex illa eripit, non vero eum qui illi cedit et succumbit. Unde illud : *Fatum adjuvat conatum : Tonans conantem.*

Quæres, quomodo *timenti Deum non occurrent mala?* Nam S. Job, Davidi, Jeremiæ, imo omnibus Sanctis multa acciderunt, et indies accidunt mala, juxta illud Angeli ad Tobiam c. 12. 13 : *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret te.* Resp. primo, Lyran. *Timenti Dominum non occurrent mala*, scilicet culpæ, non pœnæ. Timor enim Dei excludit omnem culpam, præsertim graviorem.

Secundo et melius, mala tam pœnæ quam culpæ hic accipias ; de iis enim agit in sequentibus. Sensus ergo est, q. d. Timenti Deum non occurrent mala tam pœnæ quam culpæ : mala, inquam, vera et perfecta, quæ scilicet timentem Deum sibi subigant, ad impatientiam et desperationem adigant, perdant et destruant. Τὸ enim *mala* ex phrasi Hebræa sumitur hîc in actu, non inchoato, sed perfecto, ut significet mala plena et perfecta, quæ perpetim durent, et justum vincant, sternant et evertant. Nam qui patitur mala, sed ea per patientiam, fortitudinem et amorem Dei vincit, uti fecere Martyres ; huic mala non sunt mala, sed mala vertuntur in bona, eaque ingentia, nimirum in triumphos patientiæ, martyrii et gloriæ sempiternæ. Ita se explicat Siracides, dum subdit : *Sed in tentatione Deus illum conservabit, et liberabit à malis*, vel amovendo mala, vel malis justum abstrahendo, sive per fugam, uti liberavit Lot ab incendio Sodomæ ; sive per mortem, uti liberavit Martyres è tormentis, juxta illud Psal. 90 : *Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, et glorificabo eum.* Sic aurum in fornace coctum nihil patitur mali, sed ingens recipit bonum, scilicet, puritatem et splendorem : Deum enim timens timore filiali, id est, ardenter Deum amans, et sicut homo ignitus, qui si incidat in stipulas et sentes, nihil ab eis patitur, sed omnia incendit, ait S. Chrysost. hom. 4. in Acta Apostolorum. Ad hunc Siracidis locum alludens Paulus ait : *Fidelis Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum ut possitis sustinere*, 1. Cor. 10. 13. Vide ibi dicta.

Denique sæpe Deus facit, ut mala non occurrant piis, sed impiis. Parœmiæ enim hæ significant non quid semper, sed quid sæpe fit : ita diluvium occurrit et mersit impios, à quo Noe pius servatus est per arcam : incendium cœleste corripuit impios Sodomitas, sed pepercit pio Lot. Sic Davidi non occurrerunt mala et insidiæ, quas ei toties struxit Saul. Sic Susannæ non occurrit mors parata à senibus adulteris, sed ipsi in fossam, quam illi struxerant, inciderunt. Ita sæpe excidia, pestes, fames, sterilitates, tempestates, naufragia, pericula latronum et furum, etc. occurrunt impiis, et ab iis liberantur pii, licet impiis contigui et vicini, juxta illud Psal. 90. 10 : *Non accedet ad te malum, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.*

Mystice, justo non occurrunt mala, scilicet futura et æterna. Nam, ut ait vir sapiens, *Nullum verum et merum malum, nisi æternum : nullum verum bonum, nisi æternum.* Ita Rabanus : *Certum est*, ait, *quòd timenti Dominum non occurrent mala futura, quæ iniquis pro peccatis suis præparata sunt : sed in tentatione Deus illum conservabit ; quia juxta beati Petri sententiam, novit Deus pios de tentatione eripere ; iniquos vero in diem judicii cruciandos reservare : liberavit enim Dominus electos suos à malis. Quia defendit eos à malignorum spirituum suggestionibus nefandis, et pravorum hominum actionibus perversis : immittet enim Deus Angelum suum in circuitu timentium eum justorum, et eripiet eos : salus autem à Domino est, et protector eorum in tempore tribulationis.*

2. Sapiens non odit mandata et justitias, et non illidetur quasi in procella navis.] Dat causam, cur timenti Deum non occurrant mala, q. d. Sapiens, id est, timens Deum, non odio, sed valde diligit Dei legem et præcepta : quo-

circa eum tentationum fluctus et flabra insurgunt, non jactabitur huc illuc, nec illidetur in peccatorum et perditionis scopulos, sicut navis, cum jactatur procella, in rupes aut scopulos illisa colliditur : sed anchora spei in Deum roboratus, firmus et inconcussus, in custodia legis Dei consistet : Deus enim, qui navim animæ sapientis practice, id est, justi, gubernat, eam à scopulis peccatorum intactam, salvam in portum salutis perducet. Cujus rei mirum et illustre ad litteram exemplum recenset S. Paulinus ep. ad Macarium, de sene quodam, qui in naufragio solus in navi superstes, jactatus fluctibus *per viginti tres dies; non modo à terris, inquit, sed et ab hominibus exclusus, omnium ventorum ludibrium, omnis terræ exsul, diversi maris hospes, et exsors generis humani, inter fluctus et belluas maris, in vago erraticæ navis hospitio, jejuniis, senio, timore confectus, Deo gubernatore, salvus tandem ad Lucanum littus appulit.*

Est miosis; minus enim dicitur, et plus significatur: *non odit*, id est, valde diligit; *justitias* vocat opera justa, quæ lex præscribit. Unde pro *mandata et justitias*, græce tantum est νομον, id est, *legem*. Græca jam aliter habent, scilicet, antithesin sapientis et insipientis, id est justi et injusti, sive hypocritæ, hoc modo : *Vir sapiens non odiet legem : qui autem simulat in ea, quasi in procella navis.* Ita Romani legentes πλοιον, id est, *navis :* pro quo Complut. legunt πολλων, id est, *multorum*; Tigurina clare : *Non odit legem vir sapiens : qui autem ficte versatur in ea, velut navis in procella est,* quæ scilicet procellis victa ad cautes illiditur et diffringitur. Sensus est, q. d. Vir sapiens, id est, sincerus et cordatus, esto mala et tentationes ei occurrant, uti dixit v. præced. tamen ob ea non odiet legem, ut ab ea recedat ; sed potius majori amore et affectu per gratiam Dei roboratus, ei se conjunget et affiget : at vero υποκρινομενος, id est, hypocritice et ficte agens, quandiu prospere ei omnia succedunt, adhærebit quidem legi, sed ubi mala et tentationum venti ingruerint, sinet se à studio legis abripi, et in saxa peccatorum illidi.

Utriusque hujus sententiæ illustre speculum est S. Athanasius, totaque ejus vita. Nam assiduis Arianorum procellis et persecutionibus per 46. annos jactatus, Dei tutela securus et illæsus semper, imo gloriosus evasit, adeoque tandem in sua Ecclesia, cathedra et lecto, quiete quasi debellatis hostibus triumphans, obdormivit in Domino. Vicit ille Imperatores quatuor, Constantinum, Constantium, Julianum, Valentem : vicit Episcopos Arianos numero plurimos, potentia validissimos, nequitia callidissimos. Vicit autem pene orbem arianismo imbutum : vicit Luciferum totumque inferni robur, quos omnes ipse non quasi heros invictus ad duellum et singulare certamen fortiter provocans, fortius stravit et debellavit. Illud enim mente fixum habebat : *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Quare in mediis periculis fidens hilarisque canebat : *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo,* Psalm. 26. Unde, cum sub Juliano sede sua rursum pelleretur, omnibus timore perculsis, ipse unus intrepidus eosque animans, dicebat : *Nolite, ô filii, perturbari; quia nebecula est, et cito pertransibit.* Verus fuit vates : nam mox Julianus hasta cœlesti confossus occubuit. Quin et cum Ariani eum navi fugientem insequerentur, jamque quasi assequerentur et apprehenderent, omnibus conterritis et latebras suadentibus : *Nolite,* inquit, *ô filii, deterreri, eamus magis in occursum persecutori nostro, ut sciat, quia longe major est qui nos defendit, quam qui persequitur.* Dixit et fecit : conversa igitur navi percussori suo occurrens, nec agnitus, rogatusque num Athanasium vidisset, respondit, se non longe illum navi euntem vidisse : itaque illos contrarium cursum tenentes effugit et delusit.

3. Homo sensatus credit legi Dei, et lex illi fidelis.] Pro *credit*, græce est, εμπιςευει. Quod aliqui aptius vertunt, *fidelis est;* Tigur. *fideliter versabitur in lege,* q. d. Sicut sensatus fidelis est legi Dei, sic vicissim lex ipsi fidelis est, ut ab eo mala avertat eique bona cuncta accersat. Lex enim justo promittit et reipsa præstat consilium, auxilium, defensionem et præmium. Idem vult Noster, dum vertit, *sensatus credit legi Dei :* legi enim credit, qui legi fidelis est, qui scilicet fideliter illi adhæret, eamque adimplet, esto tentatione pulsetur.

Huic lex pariter fidelis est; quia primo, prælucet ei, ut inter tot errores sciat quid agere debeat, quamque viam capessere, ut in cœlum evadat ; secundo, eum solatur et roborat ; tertio, ei præmium, scilicet augmentum gratiæ, et post hanc vitam, coronam felicitatis et gloriæ impertit. Sicut ergo justus fidelis est legi per obedientiam, sic et lex fidelis est per directionem, gratiam et gloriam. Unde Græca addunt : *Lex illi fidelis est,* ως ερωτημα δηλων (quæ verba Noster retulit ad versum seq.) id est, *sicut interrogatio manifestationum*, quæ fiat per *urim et tummim* in Rationali pontificis, q. d. Sicut pontifex indutus Rationali, in quo erant *urim*, id est, illuminationes et manifestationes, illuminatus à Deo, fideliter et certo manifestabat occulta, de quibus Deum interrogaverat : sic lex requisita à justo, illum fideliter certoque illuminat in dubiis, ac recta dirigit et deducit per viam justitiæ in cœlestem felicitatem : nam pro *interrogatione urim*, Septuag. vertunt, ερωτημα δηλων, ut patet Num. 27. 21: Septuaginta enim sequitur Siracides, ut patet c. 45. 12. in Græco. Vide dicta Exodi 28. 37. Huic sententiæ Siracidis affinis est illa Scipionis Africani : *Ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas.* Innocentia enim non est aliud quam legis custodia.

Disce hic, legem esse *urim*, id est, oraculum Dei, ut, si scire velis certo quid tibi sit agendum, quæ sit voluntas Dei, quæ via ad salutem, quid Deus à te exigat et fieri velit, consulenda tibi sit lex Dei : illa enim te id certo docebit, sicut *urim* certo docebat pontificem id de quod Deum consulebat. Hinc S. August. S. Greg. et alii asserunt legem et S. Scripturam esse epistolam Dei ad nos missam, qua ipse hominibus significat suam voluntatem, quid, scilicet, à nobis requirat fierique velit. Qui sapit ergo, in omnibus dubiis domesticum hoc legis et S. Scripturæ oraculum adeat et consulat.

Porro codices Græci Romæ emendati, pro δηλων legentes δικαιων, id est, *justorum,* vertunt : *Homo sensatus credet legi, et lex ei fidelis, sicut interrogatio justorum,* id est, lex erit ei tanquam fidum oraculum justitiæ, ex qua scilicet inter-

rogare et cognoscere queant quæ justa sint, aut ex qua justi interrogant et discunt ea quæ ipsis juste facienda sunt.

4. Qui interrogationem manifestat, parabit verbum, et sic deprecatus exaudietur, et conservabit disciplinam, et tunc respondebit,] q. d. Qui *interrogationem* sibi factam per aptam responsionem manifestare cupit, hic non statim prosiliet ad respondendum; sed prius *parabit verbum*, id est, præmeditabitur cogitando et studendo, quid, et quo modo et ordine, quibusque verbis, respondere debeat: *et sic* adhibita deprecatione ad Deum, ut mentem illuminet, ab eo *exaudietur*, discetque tum veritatem, tum modum respondendi; unde in animo *disciplinam* et timorem Dei conservans, in eaque se obfirmans *respondebit*, non ad hominum gratiam captandam, nec ad eorum minas et terrores fugiendum, sed ex rei veritate. Tigurina pro δηλῶν, id est, *qui manifestat*, legens δικαίων, id est, *justorum*, vertit, *qualia justi quærunt, talia para dicere: quoque pacto auditores inveneris, amplectere auditionem, et ita demum responde*. Verum Complut. et alii legentes δῆλον, sic habent: *Quasi interrogationem manifestam præpara sermonem, et sic* libenter, *dilucide* et intelligibiliter *audieris: collige disciplinam*, vel doctrinam, *et sic respondebis*. Pro collige græce est σύνδησον παιδείαν, id est, *colliga*, hoc est, compara doctrinam. Unde aliqui vertunt, *concilia tibi eruditionem*: vel *colliga*, id est, dispone et ordina, quod mente concepisti, ut illud congrua methodo et ordine eloquaris. Complut. legunt σύνδυσον, id est, *indue disciplinam*. Quocirca disciplina hîc significat, primo, studium legis, virtutem et honestatem, sive Dei metum et reverentiam, ut interrogatus non sinat se à vero abduci hominum favore vel metu, sed Deum solum intuens, ex ejus voluntate et lege respondeat. Ita Rabanus et Palacius: *Conservabit disciplinam*, inquit, *id est, nihil deviabit à disciplina seu doctrina Ecclesiæ*.

Secundo, tamen Lyranus per *disciplinam* accipit bonum modum et methodum docendi et respondendi, q. d. Doctor non tantum vera doceat, sed et bonam in docendo adhibeat methodum, ut methodice, clare et breviter respondeat, ac tali ratione ea, quæ præmeditatus est, enuntiet, ut quæ dicit, ab auditoribus mente capi et memoria retineri possint. Et hoc significat Græcum σύνδησον, id est, *colliga disciplinam*.

Tertio Rabanus: *Conserva disciplinam*, inquit, hoc est, ea quæ doces, conserva digna operatione, ut prius facias ea quæ alios doces esse facienda, instar Christi, qui *cœpit facere*, deinde *docere*, Act. 1. 1. Quasi tria hîc notentur Doctori necessaria, ut utiliter doceat: scilicet studium, oratio et operatio. Audi Rabanum: *De sanctis doctoribus dicit, qui ut ad interrogata condigne respondere possint, præparant verbum in corde suo, et deprecantur Dominum ut ipse eis manifestet rei veritatem, et conservant digna operatione quæ ipse jussit eis custodire, et sic meditando, orando, operando, condignum interrogantibus se præbent responsum. Sic enim Paulus discipulum docuit, dicens*, 2. Tim. 2: *Sollicite cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis. Hinc et Petrus ait*, 1. Petri 3: *Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe et fide. E contra vero de stultis prædicatoribus sequitur: Præcordia fatui quasi rota carri, etc.*

Nota: Doctori, vel consultori, in obscuris vel dubiis, præsertim ad fidem vel casus conscientiæ spectantibus, ut apte respondeat, non sufficere præmeditationem et studium; sed adhibendam quoque esse orationem, ut Deus mentem illuminet, non tantum ut verum cognoscat, sed et ut eo modo illud promat et enuntiet, quo auditoribus congruum et salutiferum est futurum. Ita noster P. Lessius, vir singularis in resolutione Casuum conscientiæ, quoties de casu aliquo difficili consulebatur, invocare solebat Spiritum Sanctum, præmittendo Hymnum, *Veni Creator Spiritus*, ut vere et congrue ad profectum consulentium responderet.

Sapienter et pie S. August. ep. 120. ad Honoratum: *Si pure*, inquit, *Dominum largitorem bonorum omnium depreceris, omnia quæ cognitione digna sunt, aut certe plurima, ipso magis inspirante, quam hominum aliquo commonente, perdisces.*

5. Præcordia fatui quasi rota carri: et quasi axis versatilis cogitatus illius.] Græce, *rota plaustri sunt viscera stulti, et ut axis qui versatur* (qui scilicet rotæ affixus et infixus est: est enim alius axis, qui non versatur, sed manet immotus, circa quem rota currus volvitur et circumagitur) *cogitatio ipsius*; Tigurina: *Similia rotæ currus sunt intima stulti, et velut axis versatilis ejusdem cogitatio*; Syrus vero: *Rota velox cor iniqui, et sicut sus omnes cogitationes ejus*, scilicet, sordidæ et impuræ: talis enim est porcus et sus. Opponit stultum sensato, quem dixit stabilem et fidelem esse legi, ideoque sensate et ordinate loqui et respondere; quod *præcordia*, græce *viscera*, id est, intimæ cogitationes et desideria, stulti instabilia, stulta, et instar rotæ axisque versatilis, huc illucque sine ordine et ratione volvantur, ideoque similis eorum sit sermo et responsio, scilicet inordinata, irrationalis, inconcinna, vaga et impertinens, ut ab uno labantur in aliud sine cohærentia et connexione.

Ratio à priori disparitatis hujus est, quod sapiens, id est, justus, legi fixus adhæret, et à Deo suo se dimoveri non sinit, quia in eo fixit suum cor, id est, suos affectus et cogitationes. Adhærens ergo Deo immobili, fit pariter et ipse constans et immobilis; at stultus, id est, carnalis et impius, cor suum figit in rebus temporalibus, quæ cum cœlo moventur, ideoque adhærens labili et instabili, fit et ipse labilis et instabilis. Hoc est, quod ait Isaias cap. 57. 20: *Impii autem quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem et lutum*; et Jerem. Thren. 1. 8: *Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est*; ubi multas hujus instabilitatis causas assignavi.

6. Equus emissarius (alii legunt, *admissarius*, eodem sensu), sic et amicus subsannator, sub omni suprasedente hinnit,] q. d. Sicut equus admissarius (qui scilicet emittitur et admittitur ad equas, ut eas imprægnet) hinnit non amore sessoris (hinnit enim sub omni et quolibet, etiam inviso sessore), sed amore equæ, quam videt et ambit: sic et fictus amicus blanditur et applaudit amico, non amici causa, sed commodi sui, quod ab eo flagitat et exspectat. Nam

revera talis non est amicus, sed adulator et hypocrita, ideoque subsannator, qui scilicet exterius se simulat et gerit ut amicus, interius vero in corde amicum ridet et subsannat, eumque secreto vituperat et calumniatur. Sicut ergo equus adhinnit cuilibet equæ à se visæ, ita amicus fictus arridet et applaudit amico, ubicumque est spes lucri; quia non amico, sed lucro adhinnit, ideoque jam uni, jam alteri, et alteri, majus lucrum ostentanti, adhinnit et applaudit. Versu præced. ostendit inconstantiam et versatile ingenium stulti in cogitationibus et desideriis; hîc eamdem ostendit in ejus moribus et gestibus externis. Addit Palacius et Jansenius, hanc parabolam dici à Siracide contra falsos doctores, qui cum videantur quærere suorum auditorum salutem et bene illis velle, suum tantum commodum et lucellum spectant, cujus amore quidvis docent, quibuslibet se spe lucri accommodantes, qualis fuit Petrus Martyr in Anglia, qui de Eucharistia docuit quidquid voluit rex et magistratus. Tales plurimi fuerunt, et sunt hac ætate. Item dici contra advocatos et procuratores, qui sine delectu causarum cuilibet, sive justa, sive injusta sit, adhinniunt, gaudent et fautores se exhibent, ubicumque odorem lucri sentiunt.

Secundo, Palacius per *hinnitum* accepit non applausum, sed irrisionem et subsannationem: equus enim non tantum hinnit, cum amat et applaudit, sed et cum irascitur et fremit, ut cum in prælio furibundus fertur in hostem, ut sensus sit, q. d. Sicut equus admissarius data qualibet occasione hinnit nihil curans sessorem, itaque eum quasi spernit, ridet et subsannat: sic pariter irrisor et subsannator subsannat quemvis, etiam amicum sibi fidentem; ridet enim et taxat omnes et omnia, quæ videt vel audit. Favet versio Tigurina: *Equus admissarius hinniens sub quovis equite, amico cavillatori comparandus est;* et aliorum: *Equus admissarius ut amicus irrisor sub omni insidente hinnit;* et Syri: *Sicut equus præparatus* (alius textus habet, *dives*, scilicet, diviter et splendide instratus et ornatus; ideo enim superbit et hinnit) *amici iniqui, qui sub omni, qui diligit eum, hinnit.*

Tertio, Rabanus: *Comparationem elegantem*, inquit, *irrationalis animantis ad stultum amicum facit: quia sicut in bruto jumento nulla est ratio, ita et in falso amico nullus est æquitatis ordo. Sicut enim equus lascivus et superbiens hinnitu suo non discernit inter verum dominum et alienum, sic stultus et derisor non discernit spiritu suo inter hypocritam et fidelem amicum, sed per oris officia, mentis æqualiter utrique pandit secreta.*

Mystice, Lyranus hæc refert ad malum Prælatum, *Qui debet*, inquit, *Deum diligere usque ad mortem, se exponendo pro populi salute; et tamen Deum deridet accipiens officium vicariæ ejus, et non curans de honore ejus.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE DEI PRÆDESTINATIONE, RERUMQUE ET HOMINUM DISTINCTIONE.

7. Quare dies diem superat, et iterum lux lucem, et annus annum a sole?] Rabanus et Lyranus hæc accipiunt de naturali excellentia dierum et annorum, q. d. Quî fit ut unus dies, v. g. æstivus, alio, puta hiberno, sit clarior et longior, et lux solis sit major luce aliarum stellarum, ac unus annus, v. g. solaris vel bissextilis, dierum numero superet alium, puta lunarem et non bissextilem, idque fit à sole? Sol enim in æstate directius et diutius decurrens in hemisphærio nostro, clariorem et longiorem facit diem. Cur, inquam, hæc ita fiunt? utique ita fiunt à Deo sapienter ita ordinante. Verum scopus Siracidis alium poscit sensum: scopus enim ejus est ostendere causam, cur unus homo præcellat alteri, non esse petendam à natura et indole, quod scilicet hæc in eo qui excellit sit præstantior, in alio vero humiliore sit depressior; natura enim communis est, eademque in singulis individuis: sed rationem hujus discretionis tribuendam esse voluntati et electioni divinæ, quæ hos aliis præeligit, majoribusque donis cumulat. Nisi quis dicat naturam et indolem meliorem subinde esse causam melioris sortis et fortunæ. Hanc autem indolem tribui Deo, tanquam ejus conditori. Sed quod dixi, aptius est. Sensus ergo est, q. d. Quid causæ est, quod una dies et lux præcellat aliam, puta festa, non festam, v. g. Cur dies Paschæ, Pentecostes, Tabernaculorum tam sit celebris et solemnis victimis, psalmis, conventu sacerdotum et populi, ornatu templi, etc. præ aliis diebus non festis et profanis? Similiter, cur annus unus festus superet alium non festum? v. g. annus septimus remissionis, et annus quinquagesimus, qui est jubileus, solemnitate et pompa superent cæteros annos non festos, nec jubileos? Superent, inquam, *diem et annum à sole*, scilicet, pariter et æque factum, q. d. Sol fecit omnes dies pares et similes: unde ergo est illa distinctio dierum et annorum festorum et non festorum? Utique non est *à sole*, cum is communis sit idemque semper; sed à Deo, Deique voluntate ita discernente et ordinante dies et annos. Igitur pari modo, quod unus homo præcellat alteri, cui natura est æqualis, non est à natura, sed à Dei voluntate et electione. Hunc esse sensum patet ex seq. et ex Græco, qui breviter et clare sic habet: *Quare dies est supra diem, et omnis lux diei anni à sole?* q. d. Quî fit ut dies diem superet, cum dies quælibet, et lux cujusque diei per annum ab eodem producatur sole, qui cum agat naturaliter, non libere, similem, imo eumdem, semper effectum, puta eumdem specie diem et lucem, producit? Unde Tigurina et alii clare vertunt: *Quare dies diem præcellit, cum omnis lux dierum anni à sole proficiscatur?* Syrus: *Quare est dies in anno, qui à diebus est distinctus, quia omnia luminaria diebus anni inserviunt? Verum sapientia Dei distincti fuerunt.* Noster addit dici lucem, quia nonnulla festa in-

cipiebant non à die, sed à luce, ut festum neomeniæ incipiebat ab illuminatione lunæ, ipsaque hora novilunii, uti ostendi Num. 28. 11. Sic primus dies azymorum incipiebat à luce diei sequentis noctem paschalem.

Quæres, quorsum hæc inducit hoc loco Siracides? quid hæc faciunt ad ea quæ toto capite præmisit de sapiente et stulto? Resp. Primo, Rabanus ea spectare ad versum præced. ubi descripsit stultitiam stulti, qui omnibus sine discrimine instar equi adhinnit et applaudit: illam enim hìc redarguit per ordinationem Dei, qui sicut diem unum ab alio, sic et hominem unum ab alio discernit et secernit. Audi Rabanum: *Quia prius vituperavit stulti hominis imprudentiam, quoniam nullam in rerum dissimilitudine habuit distantiam; nunc à conditore universorum ostendere vult in rebus omnibus esse ordinem decentissimum: dies ergo diem superat, et lux lucem, et annus annum, propter ascendentis et descendentis solis cursum, qui gyrat ad Meridiem, et flectitur ad Aquilonem, lustrans universa circuitu suo, et luminaribus minoribus radiis suis præstat splendorem, discernens tempora, dies et annos: quia in æstate longiores et clariores dies reddit quam hieme, et annum lunæ et cæterorum siderum facit inter se ordinabiliter differentiam habere: quia ad hoc creatus est cum cæteris sideribus, ut essent in signa, et tempora, et dies, et annos; et hominibus, qui legem Dei accepturi forent, certa festivitatum demonstrarent tempora.*

Secundo, Lyran. ad versum præced. pariter hæc referens, eumque explicans de malis Prælatis, ad eosdem hunc quoque refert: *Quia posset*, inquit, *aliquis admirari et quærere, qualiter Deus permittit malos doctores et Prælatos ad Ecclesiæ regimen promoveri? ad cujus solutionem primo præmittit exemplum in naturalibus, dicens: Quare dies diem superat? secundo, applicat ad propositum in hominibus, dicens v. 10: Et omnes homines; tertio, confirmat per simile in artificialibus, dicens v. 13: Quasi lutum, etc. quarto, solvit dubium, dicens v. 15: Contra malum bonum est.*

Tertio et genuine, hæc referas ad ea, quæ hoc capite et alias sæpe disputavit, de differentia et discretione sapientum et stultorum, id est, piorum et impiorum. Cum enim omnes homines natura sint pares, quî fit, ut tanta inter eos cernatur differentia, præsertim in sapientia et virtute, ut hi sint sapientes et virtute præditi, illi stolidi et vitiis cooperti? Ad quod respondet, ex sapientissima Dei providentia, partim activa, partim permissiva id fieri; qui similiter dies à diebus secrevit, idque hoc fine: primo, ut ex variis rerum gradibus et ordinibus consurgeret decus et pulchritudo universi; secundo, ut cuique rei suum contrarium quasi æmulum et antagonistam opponeret; itaque ex singulis singulorum antithesibus palæstram hanc et theatrum mundi honestaret, atque cujuslibet rei dignitas et præstantia per collationem, pugnam et victoriam oppositi innotesceret et elucesceret; tertio, ut in singulis varios suæ potentiæ, sapientiæ, bonitatis et justitiæ modos et species mortalibus spectandos et venerandos exhiberet. Hoc est quod subdit: *A Domini scientia separati sunt.*

Quarto, ut indicaret mutationes, quibus dies æque ac homines obnoxii sunt. Sicut enim v. g. feria secunda hoc anno est festum, quia in eam incidit festum S. Laurentii; sequenti vero anno non erit, quia festum hoc incidet in feriam tertiam: sic homo qui hoc anno est sanctus, sequenti erit peccator; et qui nunc est peccator, tunc erit sanctus; ut discamus omnes timere, et pendere à Deo.

Hinc colligas, causam cur hic si felix, ille infelix, non esse fortunam, non indolem, non cœlum, sed Deum: Deus enim pro libitu liberaque electione quem vult facit felicem, non tantum si prudens sit, sed et si imprudens. Prudens enim, esto non semper, sæpe tamen prosperatur in actionibus, ut felices habeant successus; tum quia prudenter omnia disponit, ut feliciter eveniant; tum quia meretur, ut Deus actiones suas dirigat et prosperet. D. Thomas, lib. 3. contra Gentes cap. 92. quærit, quæ sit causa cur quis sit fortunatus, id est, ut illi præter opinionem bona bonique eventus obveniant? ac respondet propriam causam bonæ fortunæ esse Deum, Deique benevolentiam et electionem, qua aliquem feliciter ut plurimum regit et dirigit, v. g. ut fodiat tali vel tali loco ubi inveniat thesaurum: uti autem aliquando ministerio Angelorum, id suggerentium vel persuadentium. Cœlum autem, cœlique influxum, proprie non facere bonam fortunam; sed subinde ad illam disponere per accidens, v. g. cum quem inclinat ad fodiendum, cui fossioni per accidens conjuncta est inventio thesauri. Nec enim cœlum inclinat, ut hìc potius fodias ubi est thesaurus, quam alibi ubi non est. Quare cum hæc duo cœlum combinare non possit, sequitur cœlum per se non esse causam bonæ fortunæ: Deo ergo nihil est fortuitum, quia ipse est rector et director fortunæ. Denique cur hic sit felix, ille infelix, fuse docui Genes. 30. 27.

Quisque ergo suam sortem à Dei manu exspectet, eaque contentus vivat, ac cum Psalte humillime dicat: *In manibus tuis sortes meæ*, Psal. 30. *sortes*, id est, casus, eventus, vicissitudo, status rerum mearum, ut divitiæ et paupertas, servitus et principatus, sanitas et infirmitas, pax et bellum, ait Theodor. Hæ ergo sortes meæ non à fortuna, sed à certa tua, ô Domine, providentia et reguntur et dispensantur. Hebr. *In manibus tuis tempora*, id est, dies vitæ et mortis, prosperitatis et adversitatis; Chald.: *In manibus tuis tempora redemptionis meæ*. Et cum S. Paulo Coloss. 1. 12: *Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum. Non video*, ait S. August. *ullum meritum, quo de universa impietate generis humani me potissimum elegisti ad salutem: ad tunicam Domini sorte perveni*, sicut sors cecidit super Matthiam ut fieret Apostolus, Actor. 1.

Præclare Prosper l. 2. de Vocat. Gent. c. 10: *Si de parentum carnalium*, inquit, *judiciis conqueri non audemus, cum aliquos filios suos ante ulla morum examina, ante aliqua pietatis officia, indulgentiore amplectuntur affectu: in dominis quoque erga famulos libera est dispositio, nec juste à quoquam reprehenditur, qui de unius conditionis familia, quosdam sibi quos benignius honestaret, et quos liberius erudiret, elegit; numquid de summi Patris et veri Domini benevolentissima æquitate causandum est, quod in magna domo ejus innumeris differentiis universa variantur? Cumque nemo aliquid boni habeat, quod non ille donaverit; non omnes tamen iisdem virtutibus micant, aut eadem charismatum dote ditantur. Nec possumus*

hanc diversitatem graduum causis optare meritorum, cum totius meriti principalis causa sit gratia.

Moraliter disce pios recte comparari diebus festis, impios profanis. Primo, quia quantum festi dies superant non festos, tantum pii præcellunt impiis; secundo, sicut dies festi sunt dicati et consecrati Deo, sic et pii se consecrant Deo; tertio, in festis cessatur ab opere servili, et vacant fideles sacrificiis Deique laudibus: sic et pii jugiter Deum laudant mente, voce et opere. Piis ergo omnis dies est festus. Qua de causa S. Silvester dies vocari voluit ferias, dicendo, feria prima, secunda, tertia, etc., ut meminissent Clerici, se abjecta cæterarum rerum cura, uni Deo prorsus vacare debere, juxta illud Psal. 75. 11: *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi: et reliquiæ cogitationis diem festum agent tibi.* Et illud Eccli. 47. 2. de Davide: *Et quasi adeps separatus à carne* (qui cremabatur Deo in die festo), *sic David à filiis Israel.* Denique sicut dies festi celebrantur, sic homines sancti canonizantur: canonizatio enim hoc est Sanctis, quod festivitas diebus; ideoque in honorem Sanctorum, dum canonizantur, dies festi instituuntur et celebrantur.

8. A DOMINI SCIENTIA SEPARATI SUNT, FACTO SOLE, ET PRÆCEPTUM CUSTODIENTE.] Addit Jansenius et alii, *Per Dei sapientiam dividuntur;* sed hæc verba expungunt Græci, Romani, et cæteri codices emendati. Respondet quæstioni propositæ: *Quare dies diem superat?* q. d. Hæc dierum discretio non est facta à casu et fortuna, sed à Dei scientia, q. d. A Dei providentia sapienter facta est: à Deo, inquam, non à sole, nam facta est post factum solem, qui et ipse Dei ordinationi subjacet, Deique *præceptum*, id est, ordinem movendi, lucendi, etc. exacte *custodit.* Aliter Rabanus et Lyranus, qui inhærentes expositioni datæ v. præced. sic explicant, q. d. Dies alii ab aliis separati, et lucidiores effecti sunt, à Dei scientia et sapientia, cum scilicet fecit solem, qui suo accessu et recessu dies inæquales magisque vel minus lucidos efficeret: sol enim hoc Dei præceptum et ordinem perfecte custodit. Græca breviter hæc nectunt initio versus sequentis, sicque habent: *Scientia Domini distincta sunt, qui mutavit tempora et festa;* Tigurina: *Judicio Domini distincti, qui vices temporum festorumque dierum disposuit, et sua divisit sapientia;* Syrus: *Verum sapientia Dei distincti fuerunt, et fecit ex eis tempora et momenta.*

9. ET IMMUTAVIT TEMPORA, ET DIES FESTOS IPSORUM, ET IN ILLIS DIES FESTOS CELEBRAVERUNT AD HORAM.] Græca et Syri tantum habent id, quod posui v. præced. *Immutavit*, id est, varie disposuit, Deus tempora anni, dividendo eum, tum in duodecim menses, quorum quisque ab alio quolibet qualitate et effectu dissidet et diversus est; tum in quatuor præcipuas anni partes, scilicet, in ver, æstatem, autumnum et hiemem. Atque in his partibus varios dies festos, suo quemque ordine, concinne disposuit et collocavit, quos diebus à se constitutis celebrarent Hebræi ad horam illis præscriptam, v. g. hora qua incipiebat novilunium, celebrarent festum Neomeniæ, uti ostendi Num. 28. 11. cætera festa incipiebant ab hora vespertina, puta à prima hora noctis, à qua Itali incipiunt computare horas diei, juxta illud Levit. 23. 32: *A vespera usque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra.*

10. EX IPSIS EXALTAVIT ET MAGNIFICAVIT DEUS, ET EX IPSIS POSUIT IN NUMERUM DIERUM.] Quod Hebræi dicunt ליםי מספר *lime mispar*, id est, *in dies numeri*, hoc est, in dies vulgares, qui nihil habent præ aliis singulare, sed tantum numerum cæterorum adaugent instar ciphræ, juxta illud:

Nos numerus sumus, et fruges consumere nati.

Pro *magnificavit* græce est ἡγίασε, id est, *sanctificavit:* et sic legunt quidam codices Latini manusc. *sanctificavit*, id est, Deo et Sanctis dicavit, ut fideles eos illis diebus sancte colerent precibus, votis, victimis, aliisque sanctis officiis. Igitur sensus est, q. d. Deus ex diebus aliquos extulit, dum eos instituit festos et sanctos; alios vero *ex ipsis posuit in numerum dierum* communium, scilicet, ut manerent in numero dierum vulgarium et profanorum, nec essent festi. Unde Tigurina: *Is alios dies extulit et consecravit, alios in ordinem dierum coegit;* Syrus: *Ex iis benedixit et sanctificavit, et ex iis fecit in numerum dierum.* Alludit ad institutionem et sanctificationem Sabbati et aliorum festorum, de qua dicitur Genes. 2. 3: *Et benedixit diei septimo, et sanctificavit illum: quia in ipso cessaverat ab omni opere suo quod creavit Deus ut faceret.*

Paulo aliter Palacius, q. d. Deus ex festis diebus alios exaltavit, ut diem Paschæ et Pentecostes; alios, ut dies festos azymorum, redegit in numerum minorum festorum: pari modo ex ipsis electis alios exaltavit, faciens illos sanctos eminentes, ut Abraham, Isaac, David; alios vero redegit in numerum communium justorum, qui quidem sancti sunt, non tamen ut *dii fortes terræ vehementer elevati sunt*, Psalm. 46. sed ut minores Sancti, et ut Sanctorum vulgus Deo adhærent.

ET OMNES HOMINES DE SOLO, ET EX TERRA, UNDE CREATUS EST ADAM.] Subaudi, fecit, vel plasmavit. Idem est *solum*, quod *terra:* sed *solum* dicitur à soliditate, *terra* à terendo, quod pedibus hominum et animalium teratur, ait Lyranus.

11. IN MULTITUDINE DISCIPLINÆ DOMINUS SEPARAVIT EOS, ET IMMUTAVIT VIAS EORUM.] Est antapodosis, sive redditio et applicatio similitudinis dierum electorum, puta festorum, ad homines electos, q. d. Sicut Deus dies aliquos, licet cæteris natura et luce pares, selegit, fecitque festos: sic pariter cum omnes homines natura sint pares, creatique ex eodem solo et terra, ex quo creatus est Adam; tamen *in multitudine*, id est ex magnitudine, *disciplinæ*, græce, ἐπιστήμης, id est, scientiæ et sapientiæ suæ, *separavit eos, et immutavit vias eorum:* tum quia fecit, ut alii aliam vitæ rationem sequerentur; tum quia *vias*, id est, sortes, conditiones et status illorum fecit diversos, v. g. ut hi essent magni Prælati et principes, illi plebeii, cives et rustici; tum maxime quia alios effecit sapientes et sanctos, alios vero in sua insipientia et peccatis dereliquit. Hoc enim maxime hîc spectat Siracides; unde explicans subdit: *Ex ipsis benedixit et exaltavit, et ex ipsis sanctificavit, et ad se applicavit.* Ita Tigurina, quæ clare vertit: *Et omnes homines è terra sunt orti* (alii aptius, *suntque homines omnes ab humo*), *et Adam è terra creatus est; sed Dominus mirabili scientia distinxit eos, et instituta eorum variavit;* Syrus: *Et etiam homines omnes ex luto facti sunt, et ex pulvere creatus fuit Adam: verum in sapientia*

Deus separavit eos, et fecit eos habitatores terræ.

Porro, Palacius et Jansenius hæc et sequentia explicant de plene prædestinatis et reprobis, puta, de efficaciter electis ad gloriam, et damnatis ad gehennam, q. d. Deus primo, secundum magnitudinem sapientiæ suæ, ex una et eadem massa naturæ humanæ peccato Adæ corrupta, per suam prædestinationem separavit prædestinatos, eosque elegit ad gloriam, ut in eis ostenderet divitias gratiæ suæ: alios vero reprobavit, volens in eis ostendere iram et potentiam suam; secundo, postquam eos ita in sua mente separavit, *immutavit vias eorum*, dans electis auxilium efficax, gratiam et perseverantiam: reprobos vero relinquens ac dimittens secundum desideria cordis eorum, ut abeant in adinventionibus suis, Psalm. 80.

Verum melius Raban. Lyran. et alii accipiunt hæc de generali electione Dei, deque inchoata prædestinatione. Nam duplex est prædestinatio, scilicet, inchoata et completa. Inchoata est, qua quis prædestinatur ad fidem, gratiam et justitiam; hic enim per hæc dona inchoat suam salutem, ut, si in illis perseveret et pergat, certo salutem et gloriam æternam sit assecuturus. Completa est, qua quis efficaciter à Deo eligitur et destinatur ad gloriam et vitam æternam: de inchoata hic agi evincunt rationes, quas attuli canone 13. in S. Paulum. Quibus adde, Siracidem hic agere de prædestinatione Gentium potius quam singulorum hominum, uti mox ostendam: Gentes autem prædestinantur ad fidem et gratiam, non autem ad gloriam; quia ex Gentibus etiam fidelibus magna, imo major pars non pervenit ad gloriam, sed ob sua peccata perit et damnatur. Idem colligitur ex eo, quod dicit v. 15: *Sic et contra virum justum peccator.* Justus enim est inchoate prædestinatus, et peccator est inchoate tantum reprobus: si enim ageret de completa prædestinatione et reprobatione, dixisset: *Sic et contra prædestinatum est reprobus*; vel: *Sic et contra electum ad gloriam est damnatus ad gehennam.* Idem magis patebit ex iis quæ dicam v. seq. Congrue tamen possunt ea quæ dicit de fideli, pio et impio, à pari vel simili extendi et accommodari prædestinato et reprobo, salvato et damnato; præsertim quia justitia est inchoata prædestinatio, et injustitia inchoata reprobatio: vicissim prædestinatio et electio ad gloriam est justitiæ coronis et complementum, sicut reprobatio et damnatio est injustitiæ perfectio et complementum.

12. EX IPSIS BENEDIXIT, ET EXALTAVIT: ET EX IPSIS SANCTIFICAVIT, ET AD SE APPLICAVIT (Syrus, *usque ad se perduxit*): ET EX IPSIS MALEDIXIT, ET HUMILIAVIT, ET CONVERTIT ILLOS A SEPARATIONE IPSORUM.] Syrus: *Et evertit et eradicavit eos de habitaculis eorum*; Tigurina: *Alios beavit et evexit, consecravit, dicavitque sibi: alios exsecratus est, et depressit, et evertit eos suis sedibus. Sanctificavit*, id est, separavit, et (ut sequitur) *ad se applicavit*, quasi homines fideles Deique cultui dicatos, ut essent populus Dei, ejusque familia et Ecclesia; uti Primo, ab initio mundi, rejecto Cain parricida, separavit sibi Abel et Seth ejusque posteros, ut esset populus fidelis et deicola. Quocirca filii Seth vocantur *filii Dei*, filii vero Cain vocantur *filii hominum*, Genes. 6. 2. Secundo, in diluvio separavit Noe ejusque filios à cæteris hominibus; atque è filiis duos, scilicet Sem et Japhet pios, et patris verenda tegentes, sibi arrogavit et benedixit, id est, multis donis et beneficiis affecit: tertium vero filium, scilicet, Cham, patrem Chanaan, utpote impium, patris verenda subsannantem, maledixit, dicens: *Maledictus Chanaan* (filius et assecla Cham), *servus servorum erit fratribus suis: Benedictus Dominus Deus Sem, etc.* Genes. 9. 25. Atque huc maxime respexit Siracides, scilicet, ad Sem, a quo orti sunt Hebræi, quos Deus in populum fidelem sibi elegit, spretis, imo excisis, impiis Chananæis posteris Cham et Chanaan, quos proinde per Josue et Hebræos terra Chanaan et sedibus suis expulit. Tertio, è posteris Sem solum elegit Abraham ejusque familiam in suam gentem et Ecclesiam, cæteris in infidelitate et peccatis, ideoque in maledicto relictis. Quarto, è filiis Abrahæ elegit Isaac ejusque posteros: rejecit vero Ismael et Ismaelitas ab eo prognatos. Quinto, è filiis Isaac elegit Jacob et Jacobæos, rejecto Esau et Idumæis, juxta illud Malach. 1. 2: *Dilexi Jacob, Esau autem odio habui.* Sexto, è filiis Jacob solum elegit Levi et Aaron ejusque posteros, ut essent Levitæ, id est, ministri et sacerdotes Domini, cæteris filiis in vulgo et inter laicos relictis, juxta illud (quo alludit quoque hic Siracides) Num. 8. 13: *Statuesque Levitas in conspectu Aaron, et consecrabis oblatos Domino, ac separabis de medio filiorum Israel, ut sint mei.*

Itaque sanctificatio hæc, est separatio, qua Deus certos homines et familias, præsertim Abrahæ, Isaac, Jacob et Levi, sibi in populum, fidelem et sacerdotalem ex reliquis familiis et gentibus elegit et separavit, juxta illud Mosis Exodi 19. 6. ad Hebræos: *Eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta.* Nam in τῷ *applicavit* et *maledixit* alludit ad Aaron, quem Deus sibi quasi pontificem adscivit; et ad Core, quem superbe ambientem pontificatum maledixit, depressit et evertit, cum fecit, ut hiante terra vivus absorberetur in infernum. Vide Numer. 16. v. 5: *Mane*, inquit, *notum faciet Dominus qui ad se pertineant, et sanctos applicabit sibi: et quos elegerit, appropinquabunt ei.* Igitur sanctificatio hæc non faciebat omnes justos et sanctos, sed Deo separatos, quasi fideles et cultores Dei. Constat enim in populo fideli, præsertim Judaico, multos fuisse peccatores et impios: aliqui tamen vere erant justi et sancti. Sic *sanctificare*, pro separare à profano, et dicare Deo, sumitur Exodi 13. 2: *Sanctifica mihi omne primogenitum.* Et Deuter. 7. 6: *Populus sanctus es Domino Deo tuo.* Et passim in Levitico, Numeris et Deuter. dicuntur primitiæ, decimæ, vota, victimæ *sanctificari*, id est, separari et dicari *Deo*.

Jam vero, Deus suos fideles, v. g. Judæos (et multo magis, nunc Christianos) *benedixit et exaltavit*, tum abundantia frugum opumque temporalium, regno, triumphis et victoriis, ut patuit sub Davide et Salomone; tum gratia et donis spiritalibus, puta, lege, templo, sacrificiis, Prophetis, legisperitis, miraculis, oraculo, pontificatu, sacerdotio, etc.

Quocirca ex hoc loco solide non concludas (esto id velint nonnulli) electionem efficacem cujusque sancti et electi ad gloriam à Deo factam esse ante prævisa ejus merita, ex mera Dei electione et beneplacito; nam primo, de ea præcise non agit hic Siracides, sed generatim de electione, qua unus homo cum sua posteritate, puta, una familia, vel una gens, alteri à Deo præfertur, ac in populum et Ec-

clesiam suam eligitur; secundo, esto de ea ageretur, non concluderetur id quod prætenditur; quia dici posset electionem hanc Dei fieri ex meritis cujusque sancti à Deo prævisis. Nam, ut ait S. August. Quæst. 2. ad Simplician. id quod præeligitur alteri, jam præstat alteri, eoque melius et præstantius est; ideo enim præ altero eligitur. Nec obstat similitudo electionis dierum in festos præ aliis non festis, quam attulit v. 7, quia pari modo dies certi electi sunt et eliguntur in festos, ob eorum beneficia et quasi merita, v. g. dies decima quarta mensis Nisan electa et erecta est in festum Paschæ, quia in ea Hebræi liberati fuere ab Angelo percutiente primogenita Ægyptiorum, et consequenter à Pharaone et Ægypto, Exodi 12. Simili modo vir fidelis eligitur à Deo, ut sit è populo et Ecclesia ipsius, aut etiam ut sit justus et sanctus, quia Deo vocanti eum ad fidem et justitiam libere consensit; quia scilicet credidit in Deum, eumque coluit et amavit; quare eligitur ob suum meritum, vel de congruo, ut fit in prima justificatione; vel de condigno, uti fit in secunda, puta, in augmento justitiæ. Imo dies festi Sanctis dicati, uti jam dicantur in honorem S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, etc. ob eorum heroicas virtutes, merita et martyria dicati et instituti sunt.

Idem patet ex antithesi reproborum sive rejectorum, de quibus subdit: *Et ex ipsis maledixit.* Constat enim, quod Deus neminem ante prævisa peccata et demerita ita maledixerit, ut eum absolute reprobarit et gehennæ addixerit. Unde v. 14. concludens ait: *Et reddet unicuique secundum judicium suum.* Præsertim, quia Chananæi, ad quos maxime hìc respicit, non ita fuerunt maledicti, ut hoc ipso omnes fuerint damnati ad infernum. Nam de Rahab ejusque familia, et de Gabaonitis, qui omnes fuere Chananæi, sed Judæis se dediderunt factique sunt proselyti, valde verisimile est ipsos, æque ac Hebræos fuisse electos à Deo, atque ad salutem vocatos et destinatos. Unde Rabanus sic exponit, ut dicat Deum discrevisse, ut hos sibi eligeret, alios rejiceret, quia ipsi se discreverunt: *Postquam*, inquit, *homines multiplicari cœperunt, et quidam illorum variis erroribus et peccatis se obligaverunt; discrevit inter eos, et separavit illos ab eis, qui in sua fide et justitia pertisterunt. Et eos, qui digni fuerunt, benedixit; illos vero, qui impie se gesserunt, æterna maledictione reos juste damnavit. Unde Scriptura sacra numerat Abel, Enos, Henoch, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, et cæteros Sanctos, qui divino cultui rite insistebant, et vera religione uni Deo devote serviebant. Illos autem, qui descrentes verum Deum, falsis deserviebant idolis, et multiplicibus sceleribus semetipsos obnoxios fecerunt; partim diluvio, partim pestilentiæ clade, et veracium cultorum Dei gladio et devastatione delevit atque consumpsit. Ideo dicit, et convertit illos à separatione ipsorum, quia sua discretione illos distinxit, quibus pro benefactis præmia condigna daret, et quibus pro malefactis justa tormenta rependeret. In manu ergo potenti summus artifex operis sui, juxta voluntatem suam distinctionem congruam effecit.* Vide dicta Rom. 9.

Porro hæc sententia, cum sit indefinita et generalis, potest applicari non solum integris familiis et gentibus, sed et singularibus quibusque personis. Nam v. g. Deus elegit, benedixit, exaltavit, et ad se applicavit, Abel, Seth, Enos, Noe, Sem, Abraham, Isaac, Jacob, Mosen, Aaron, David, etc.; sprevit vero, maledixit et humiliavit Cain, Cham, Nemrod, Ismael, Pharaonem, Core, Dathan, Abiron, Saul, etc. Sed sicut hos sprevit, et maledixit propter sua scelera et demerita, sic illos *benedixit*, sibique applicavit ob suam obedientiam, pietatem et merita sive de congruo, sive de condigno; *benedixit*, inquam, tum per gratiam donando eos sua justitia, amicitia et filiatione; tum per gloriam, nimirum perseverantes in gratia et justitia, præmiando corona gloriæ sempiternæ.

Denique si hoc opus prædestinationis et selectionis Dei plane ad suam primam in Deo originem revoces, certum est illud peractum esse sine ullo cujusque merito; tum quia prima gratia, quæ est primus effectus prædestinationis, est pura et mera gratia, quæ sine ullo alicujus merito singulis datur; tum quia secretio et distinctio ordinis utriusque, scilicet ordinis prædestinatorum et ordinis reprobandorum, facta est sine meritis vel demeritis. Nam v. g. quod Deus Abelem constituerit in ea serie donorum et gratiarum, in qua prævidebat illum fideliter sancteque victurum et moriturum, ideoque perventurum ad vitam æternam; Cainum vero statuerit in alia serie, in qua prævidebat eum sua libertate et malitia peccaturum, impie victurum et moriturum, ideoque damnandum; hoc totum fuit opus meri beneplaciti et electionis Dei, cui ita placuit sua dona et gratias distribuere sine ullo Abelis merito, vel Caini demerito.

Igitur ex massa humanæ naturæ et propaginis peccato originali corrupta, Deus electos prædestinavit et *benedixit*, primo, quia eos in ea serie gratiarum collocavit, qua prævidebat eos gratiæ cooperaturos usque in finem vitæ, certoque salvandos, puta, prædestinavit ab æterno, et in tempore vitæ ipsorum dedit eis gratiam, quæ eis esset congrua et efficax; secundo, *benedixit*, quia eis contulit justitiam, in eaque perseverantiam usque ad mortem; tertio, *benedixit*, quia eos cœlo et gloriæ addixit, dicens: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*, Matth. 25. Hi enim sunt tres prædestinationis effectus, juxta illud Roman. 8. 30: *Quos prædestinavit, hos et vocavit: et quos vocavit, hos et justificavit: quos autem justificavit, illos et glorificavit.* Cæteros vero reprobandos *maledixit*: primo, quia eos in massa peccato originali corrupta et maledicta reliquit; aut, si quando eos inde per gratiam eripuit, in eamdem per peccatum actuale relabi permisit; secundo, eos jam peccato obnoxios *maledixit*, id est, odio habuit, sprevit et æternæ maledictioni, nisi resipiscerent, addixit; tertio, *maledixit*, id est, eos in peccato hoc et maledictione obdurari et mori permisit, ideoque eos de facto damnavit, et in infernum relegavit, dicens: *Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*, Matth. 25.

Maledictio ergo hæc præsupponit peccatum, vel originale, vel actuale: Deus enim neminem maledicit, reprobat et damnat, nisi propter ejus culpam; reprobatio enim est actus justitiæ vindicativæ; Dei prædestinatio vero est actus gratiæ et misericordiæ Dei. Quare reprobi om-

nes maledictionem Dei temporalem et æternam ob peccata sua incurrerunt, et incurrunt. Omnium enim providentiam habet Deus, sed disparem bonorum et malorum : bonorum enim habet directam, activam et efficacem ; malorum vero et peccatorum indirectam, permissivam et punitivam. Blasphemia enim horrenda est Calvini dicentis, Deum auctorem esse operum tam malorum quam bonorum, ac consequenter Deum, ante omnem prævisionem operum, S. Petrum prædestinasse et addixisse cœlo ; Judam vero reprobasse et addixisse inferno. Sapienter S. Fulgent. ad Monimum : *Deus*, inquit, *eorum non est auctor quorum est ultor*. S. August. in sententiis num. 379 : *Deus*, ait, *quorum non est auctor malus, justus est ultor*.

Igitur, ut summatim dicta colligam, sapientia Dei dicitur hîc discrevisse inter bonos et malos, electos et reprobos ; tum quia alium cum his, alium cum illis providentiæ modum et ordinem servavit et servat ; tum quia boni et electi sua præparatione et cooperatione digni sunt, qui per gratiam justificantem et gloriam à malis et reprobis secernantur ; itaque eos secernendos esse judicat justissima Dei sapientia. Magis hoc patebit ex sequentibus. Deus enim electos ab æterno prædestinavit, et in tempore dat eis gratiam efficacem sive congruam, reprobis vero sufficientem, sed inefficacem et incongruam, quia, scilicet, ipsi illi nolunt cooperari, idque prævideral Deus. Gratia enim efficax est gratia prædestinationis, ideoque maximum Dei beneficium. Licet enim gratia sufficiens, sed inefficax, sit pariter magnum Dei donum, quia sæpe physice est æqualis, aut major gratia efficaci ; tamen gratia efficax ob effectum et fructum, quem actu producit, in æstimatione morali longe majus est Dei beneficium, quam sit sufficiens. Sola enim efficax reipsa præstat nobis conversionem, operationem bonam, et magnum illud perseverantiæ donum, ac per illud recta et infallibiliter hominem ad salutem et gloriam æternam perducit ; quorum nihil facit sufficiens duntaxat. Quare pro efficaci continue cuique ardenter orandum est, utpote in qua cardo salutis omnisque boni consistat ; nec enim eam bonis operibus mereri ; sed orando tantum à Deo emendicare et impetrare possumus. Nam, ut ait S. August. de Prædest. sanct. cap. 8 : *Hæc gratia à nullo duro corde respuitur ; ideo quippe tribuitur, ut cordis duritia auferatur. Quando ergo Pater intus auditur, et docet ut veniatur ad Filium, aufert cor lapideum, et dat cor carneum. Sic quippe facit filios promissionis et vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam.* Idem lib. 2. de Bono persever. c. 14. Epist. 107. et alibi hanc gratiam vocat altam, secretam, secundum propositum Dei, propriam prædestinatorum et electorum. Et lib. de Spiritu et litt. cap. 34 : *Jam*, inquit, *si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet, cur illi ita suadeatur ut persuadeatur, illi autem non ita ; duo sola occurrunt interim quæ respondere placeat, O altitudo divitiarum ! et, Numquid iniquitas apud Deum?* Quin et Apost. Rom. 9 : *Non volentis*, inquit, *neque currentis, sed miserentis est Dei*. Gratia ergo prævenit ut domina, voluntas sequitur ut pedissequa, ait S. August. Unde l. 1. de Gratia et lib. arbitr. cap. 16 : *Certum est*, inquit, *nos facere cum facimus ; sed ille facit ut faciamus, præbendo vires efficacissimas voluntati.* Idem lib. 1. de Gratia Christi cap. 14 : *Nam si omnis*, inquit, *qui didicit venit, profecto qui non venit, nec didicit ; hoc docendi modo, quo per Spiritus gratiam ita docet Deus, ut quod quisque didicerit, non tantum cognoscendo videat, sed etiam volendo appetat, agendoque perficiat.* Hoc est quod ait Apost. : *Deus est qui operatur in nobis et velle, et perficere pro bona voluntate*, Philip. 2. q. d. Non ex merito nostro, sed ex suo beneplacito. Unde electi sumus, non quia eligimus, sed quia eligimur, ait S. Aug. Præclare S. Bernard. de Gratia et lib. arbitr. : *Ipsa* (gratia), ait, *liberum excitat arbitrium cum seminat cogitatum : sanat, cum immutat affectum ; roborat, ut perducat ad actum ; servat, ne sentiat defectum.* Oremus ergo assidue cum Ecclesia : *Largire, Domine, supplicibus tuis, ut cogitemus te inspirante quæ recta sunt, et te gubernante eadem faciamus.*

Et humiliavit, et convertit, id est, subvertit, illos a separatione, id est, propter separationem, ipsorum]' ; quia, scilicet, impii et maledicti libera sua voluntate mala separarunt se à virtute, lege et Deo, Angelis et Sanctis, ut opponatur ei quod præcessit de piis et impiis, quod, scilicet, Deus eos ad se *applicavit* : sicut τὸ *humiliavit*, vel (ut alii vertunt) *depressit*, opponitur τῷ *exaltavit*, quod præcessit. Ita Rabanus. Similitudo ergo est in eo, quod, sicut Deus sua providentia secrevit dies festos à non festis, cum tamen ejusdem naturæ sint omnes : ita et homines cum sint ex eadem terra, et ex eodem parente Adamo, Deus tamen secrevit eos, alios benedicendo, exaltando et sanctificando ; alios vero maledicendo, humiliando et subvertendo. Sed dissimilitudo est in eo, quod homines impios et reprobandos, cum sint liberi arbitrii, permiserit labi et peccare, ac tandem ob peccata eos subvertit morte et clade tum præsenti, tum æterna ; pios vero et salvandos ab impiis secreverit, vocando eos per gratiam congruam, per quam, cooperante illi libero arbitrio, sanctificarentur, et persistentes in sanctitate bearentur et glorificarentur.

Græce est, και ανετρεψεν αυτους απο στασεων αυτων, id est : *Et subvertit eos à stationibus et sedibus*, aut à *statibus suis*. Sic et Syrus, q. d. Deus impios suis regnis, dignitatibus, terris et regionibus expulit, uti Chananæos expulit Chananæa, tribuens eam Hebræis. Huc enim proprie respicit. Huic lectioni et sensui accommodes Latinam Vulgatam, quæ habet : *Convertit illos à separatione ipsorum*, si *separationem* accipias separatum locum, regionem et statum, à quo Deus impios evertit et dejecit ; juxta illud Deiparæ : *Deposuit potentes de sede*, Lucæ 1. 52. Vel, ut alii, *à separatione*, id est, quia ipsi se à Deo separarunt ad idola et vitia ; hic enim fuit status illorum. Aut certe Noster respexit ad aliud significatum græcæ vocis στασις : hæc enim vox crebro significat seditionem, discordiam, civile bellum, factionem, qua seditiosi à magistratu et reliquis civibus se separant, imo eis bellum indicunt, novum sibi creantes caput et magistratum. Simili enim modo impii in Ecclesia et mundo seditionem concitant, ab eaque et à Deo principe suo se separant, ut idola et dæmones colant, ideoque à Deo plectuntur et subvertuntur.

13 et 14. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud, et disponere, id est, ad plas-

mandum, vel ut plasmet et disponat illud pro libito; nam OMNES VIÆ EJUS SECUNDUM DISPOSITIONEM EJUS, q. d. Omnes actiones et plasmationes figuli sunt secundum ejus dispositionem, græce εὐδοκίαν, id est, beneplacitum: SIC HOMO IN MANU ILLIUS, QUI SE FECIT, ET REDDET ILLI SECUNDUM JUDICIUM SUUM.] Tigurina: *In modum luti quod manu tenet figulus, ad nutum suum omnia instituta sua dirigit: similiter homines sunt in manu Dei creatoris sui, qui eos pro judicio suo afficit præmiis;* alii: *Ut lutum figuli, quod manu tractantem ipsum sequitur quocumque placuerit: sic homines sunt in manu factoris sui ut reddat eis secundum judicium suum;* Syrus: *Sicut lutum, quod plasmatum est per manum figuli: ita homo in manu Creatoris sui ad constitutum ejus in omnibus operibus ejus.*

Primo, hæc referas ad prædestinationem et reprobationem hominum, q. d. Sicut lutum est in manu figuli, ut ex eo pro suo arbitrio faciat vas in honorem, puta idolum, quod adoretur; aut vas in contumeliam, puta matulam: sic pariter omnes homines sunt in manu Dei, ut quemlibet pro arbitrio suo statuat in hoc ordine providentiæ et gratiæ, vel in isto, puta, in ordine prædestinationis vel reprobationis, ut fiat bonus vel malus, electus vel reprobus, beatus vel damnatus; et sic *reddit*, id est, tribuit cuique *secundum judicium suum*, id est, prout ipse sua sapientia faciendum esse censet et judicat. Nam, ut ait Rabanus, *In potestate auctoris et creatoris est, qualem velit condere creaturam. Unde et Deus, cum omnes ex uno atque ex eadem massa simus in substantia, et cuncti peccatores, aliis misere tur, et alios despicit; sed non tamen sine justitia. In figulo enim homine tantum est voluntas juxta liberum arbitrium; in Deo autem universorum conditore semper est justa voluntas cum omnipotentia. Unde scriptum est: Omnia quæcumque voluit, fecit. Scit enim cujus debeat misereri secundum præscientiam et prædestinationem suam, et quem despicere secundum justitiam et judicium suum; nec enim summa justitia aliquid velle aut facere potest, nisi quod omnino justum est.*

Graphice et pathetice hanc singulorum prædestinationem et reprobationem depingit S. Aug. in Soliloq. cap. 28: *Mundus*, inquit, *de nobis filiis hominum, eos in quibus tibi complacuit habitare; quos ab inaccessibilibus profundis secretis judiciorum incomprehensibilium sapientiæ tuæ, semper justorum, licet occultorum, sine eorum meritis prædestinasti ante mundum, vocasti de mundo, justificasti in mundo, et magnificas eos post mundum. Non omnibus autem hoc facis, quod admirantur tabescentes omnes sapientes terræ. Et ego, Domine, hoc considerans expavesco, et obstupesco de altitudine divitiarum sapientiæ et scientiæ tuæ, ad quam ego non pertingo; et incomprehensibilia judicia justitiæ tuæ, quoniam ex eodem luto alia quidem facis vasa in honorem, alia vero in contumeliam sempiternam. Quos igitur tibi elegisti de multis in templum sanctum tuum, ipsos mundas, effundens super eos aquam mundam, quorum nomina numerumque tu nosti, qui solus numeras multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocas, qui etiam scripti sunt in libro vitæ, qui nequaquam perire possunt, quibus omnia cooperantur in bonum, etiam ipsa peccata. Cum enim cadunt, non colliduntur, quia tu supponis manum tuam, custodiens omnia ossa eorum, ut unum ex eis non conteratur.* Hæc de electis; de neglectis vero et reprobis ista subdit: *Attamen mors peccatorum pessima, illorum, inquam, quos, antequam faceres cœlum et terram, secundum abyssum multam judiciorum tuorum occultorum, semper autem justorum, præscivisti ad mortem æternam, quorum dinumeratio nominum et meritorum pravorum apud te est, qui numerum arenæ maris dinumerasti, et dimensus es profundum abyssi, quos reliquisti in immunditiis suis, quibus omnia cooperantur in malum, et ipsa etiam oratio vertitur in peccatum, ut, si etiam usque ad cœlos ascenderint, et caput eorum nubes tetigerit, et inter sidera cœli collocaverint nidum suum, quasi sterquilinium in fine perdantur. Magna* enim *sunt hæc judicia tua, Domine Deus, judex juste et fortis, qui judicas æquitatem, et inscrutabilia facis et profunda, quæ cum considero, contremiscunt omnia ossa mea. Quoniam non securatur homo vivens super terram, ut serviamus tibi pie et caste cunctis diebus vitæ nostræ in timore, et exsultemus tibi cum tremore, ut non sit servitium sine timore, neque gaudium sine tremore.*

Secundo, hæc referas ad finem et præmia bonorum et malorum, puta, electorum et reproborum, q. d. Deus bonos exaltat, benedicit et beat; malos vero humiliat, maledicit et sedibus suis evertit; quia utrique sunt in manu Dei, sicut lutum est in manu figuli. Quare sicut figulus ex eo potest facere hoc vas in honorem, illud in contumeliam; quia illud cuique aptum et congruum esse judicat: sic Deus malos punit, bonos vero præmiat; quia illud utriusque aptum et congruum esse judicat. Hebræum enim משפט *mispat*, id est, *judicium*, significat id, quod cuique congruit aut debetur.

Favet huic sensui τὸ ἀποδοῦναι, id est, *reddet*, scilicet secundum merita cujusque. Unde Tigurina vertit: *Qui eos pro judicio suo afficit præmiis.* Deinde τὸ *judicium;* hoc enim, ut æquum sit, oportet ut bonos præmio, malos pœna afficiat. Rursum, quia alludit ad Jerem. 18. v. 6. Ubi Jeremias promittit Deum Judæos in Babylonem ob peccata abductos, si pœnituerint, inde reducturum, sicut figulus vas confractum refingit, pulchrumque et illustre efficit. Hac eadem figuli similitudine utitur Apostolus Rom. 9. 21. ubi fuse de ea dixi. Quare hic plura non addam.

Notat recte Lyran. simile figuli in eo esse dissimile, quod figulus intendat facere vasa non tantum nobilia, sed et ignobilia, v. g. matulas, ut serviant vilibus hominum operibus et necessitatibus: at vero Deus non intendit facere nisi vas in honorem, id est, justum et sanctum, qui beetur; nam mala culpæ velle nequit. Cum ergo mali culpæ auctor esse non possit, per consequens auctor damnationis alicui esse nequit; hæc enim non est aliud quam pœna culpæ. Igitur voluntate sua antecedente sibique propria, id est, quantum in se est, Deus cupit et intendit omnes salvare, 1. Timoth. 2. sed voluntate consequente, quia, scilicet, videt impios peccare, in eoque usque ad mortem perseverare, vult eos punire et damnare: Deus enim culpæ non est auctor, sed justus ordinator; quia dedecus culpæ punit per decorem justitiæ, et, ut docet S. August. Enchir. c. 100. Deus adeo est omnipotens et bonus, ut non sineret mala fieri, nisi ex eis eliceret majora bona: *Nec sineret bonus*, inquit, *fieri male*,

nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene. Et sic permittit in orbe malos cum bonis, tam in subditis quam in Prælatis, usque ad diem judicii, in quo hos ab illis separabit in æternum. Præclare Boetius, lib. 4. de Consol. *Sola*, ait, *est divina vis, cui mala quoque bona sint, cum eis competenter utendo, alicujus boni elicit effectum.*

15. CONTRA MALUM BONUM EST, ET CONTRA MORTEM VITA : SIC ET CONTRA VIRUM JUSTUM PECCATOR. ET SIC INTUERE IN OMNIA OPERA ALTISSIMI. DUO ET DUO, ET UNUM CONTRA UNUM.] Ita Romani cæterique codices emendati; perperam ergo nonnulli legunt, *duo contra duo :* falsum enim est in omnibus operibus Dei inveniri duo contra duo, seu duo duobus opposita. Unde Græca clare habent : δυο δυο, εν κατεναντι του ενος, id est, *bina bina, unum contra unum*, uti legunt S. August. et Isidorus mox citandi. Unde Tigurina clare vertit : *Contrarium malo bonum, contrariaque morti vita est ; sic oppositus sceleroso est pius, et adversus pium scelerosus : ita et in omnibus operibus Altissimi bina quæque videas, quorum unum repugnat alteri ;* Syrus : *In omnibus operibus contra malum creatum est bonum, et contra mortem creata est vita, et contra lucem creatæ sunt tenebræ : ita manifestavit Deus opera sua omnia bina bina, unum contra unum.*

Dat causam, cur Deus ex hominibus alios, puta pios, elegerit, benedixerit et sanctificarit : alios, puta impios, in massa perdita reliquerit, maledixerit et everterit ; scilicet primo, ut pii oppositi essent impiis, ac pietas superaret impietatem.

Secundo, ut homines videntes impii et impietatis dedecus, perspicerent quantum esset pii et pietatis decus, dignitas et pulchritudo : sicut albedinis vis et splendor magis cognoscitur, si illi opponatur nigredo ; ac cibi dulcis sapor magis gustatur, si gustetur simul cibi amari acerbitas.

Tertio, ut in bonis et electis Deus ostenderet divitias suæ bonitatis et gratiæ ; in malis vero et reprobis rigorem suæ severitatis, justitiæ et vindictæ, ut docet Apostol. Rom. 9. 22 et 23. Sicut ergo Deus malo opposuit bonum, et morti vitam, tum ut à bono vinceretur malum, et à vita mors ; tum ut boni et vitæ species, collata turpitudini mali et mortis, magis appareret magisque æstimaretur ; tum ut Dei potestas et majestas in hac contrapositione rerum magis resplenderet : sic pariter iisdem de causis Deus justis opposuit peccatores ; iisdem de causis in cæteris operibus fecit *duo et duo*, id est, bina, quorum unum opponitur alteri, q. d. Non tantum in bonis et malis hominibus, electis et reprobis, cernitur hæc contrarietas et contrapositio, sed et passim in aliis quibusque in toto universo, idque ad decorem et varietatem et plenitudinem universi.

Cujus rei præter tres causas jam datas quarta addi potest, scilicet, ut in hac contrariorum compositione et consociatione eluceat mira Dei sapientia, quæ res plane dissonas et oppositas ita conjungit et combinat, ut non contrariæ et dissonæ, sed consonæ et connaturales videantur, adeoque unum sine alio sibi opposito esse et subsistere nequeat. Sic corpus quodlibet mixtum componitur ex quatuor elementis contrariis, et inter se pugnantibus. Sic et totus orbis conflatur ex quatuor elementis, inter quæ ignis pugnat contra aquam, aer contra terram. Sic aqua, id est, humidum, pingue et subtile, alit ignem sibi contrarium, ait Aristot. lib. 3. de Anima. Sic materia, forma, et privatio, formæ opposita, sunt tria prima Physices et cujusque rei naturalis principia. Sic album fit ex nigro ; musicus fit ex non musico, ait Aristot. lib. 1. Physic. Sic musices decor et delectatio consurgit ex dissonarum vocum consonantia et concordia. Sic theriaca maxime salutifera conficitur ex carnibus viperæ plane venenatæ, adeoque pharmaca præstantissima fiunt ex rebus venenatis, inter se congrua commixtione refractis et contemperatis. Sic ex cineribus obscuris bitumini mistis, vi ignis conflatur vitrum perspicuum et pellucidum. Sic homo (imo quodlibet animal) componitur ex corpore et anima sive spiritu, qui est incorporeus.

Hinc sapienter S. Augustinus, lib. 11. de Civit. cap. 22. et lib. 3. de Genesi ad litter. cap. 17. docet animalia quoque noxia plura homini afferre commoda, quia ipsum, inquit, *aut penaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut utiliter probant, aut ignoranter docent.* Qua de re vide plura apud S. Hieron. lib. 2. contra Jovin. S. Ambros. lib. 3. Hexam. cap. 6. Lactant. lib. 6. cap. 4. quin et Ciceron. lib. 2. de Natura deorum. Quin et malum culpæ cædere in bonum hominis et universi, docet idem S. Augustinus, lib. 3. de lib. arbitr. c. 9. tum quia virtus comparata vitio splendescit magis, tum quia malum culpæ emendatur bono pœnæ, tum quia in pœnitentibus commendat hominis pœnitentiam, et Dei illud condonantis misericordiam. Vide S. August. Enchir. cap. 11. et Lactant. lib. de Ira Dei cap. 13. et S. Isidor. lib. de Summo bono cap. 11.

Vide hîc, mirare et reverere omnipotentiam et magnificentiam Dei Creatoris in naturis adeo oppositis, et ex diametro contrariis. Deus enim mirabili sua sapientia, potentia et providentia mali remedium posuit in ipso malo, et, ut ita dicam, vitam in ipsa morte. Hoc hominibus est paradoxum ; reipsa tamen patet in serpentibus, præsertim vipera, de qua exstat hoc epigramma, imo ænigma :

Dum vivis, morior ; moreris dum vipera, vivo.
Perpetuo ut vivam, perpetuo morere.

Ita veneni remedium est à veneno, viperæ à vipera, quæ in morte venenum ponit, et moriens suo veneno venenis medetur. Ergo veneno vivimus, ipsa emoriente ; theriacæ enim confectio fit ex vipera, quam adinvenit Andromachus illustris medicus tempore Neronis Imper. qui fuit vipera matri ; eam enim occidit, sicut fetus viperæ matris alvum nascendo erodere, itaque eam occidere perhibentur. Congruo sane omine, quod ipse quasi vipera morte venenum poneret, ejusque mors foret salus urbis et orbis, quem ipse vivens quasi vipera lethaliter sauciarat. Ita Plinius lib. 29. cap. 4. scribit : *M. Varronem* LXXXVIII. *vitæ anno prodidisse, aspidum ictus efficacissime curari hausta à percussis ipsarum urina.* Additque : *Constat contra omnium serpentum ictus, quamvis insanabiles, ipsarum serpentium exta imposita auxiliari ; eosque qui aliquando viperæ jecur coctum hauserint nunquam postea feriri à serpente. Neque anguis venenatus est, nisi per mensem luna instigatus. Sed*

prodest vivus comprehensus, et in aqua contusus, si foveatur ita morsus. Et inferius : *Hydri*, inquit, *nullis serpentium inferiores veneno. Horum jecur servatum adversus percussos ab his auxilium est. Scorpio tritus stellionum veneno adversatur.*

Simili modo mystice mortis nostræ remedium fuit mors Christi; hæc enim mortem moriendo occidit, et vitam nobis peperit sempiternam. Sic cujuslibet adversitatis et crucis remedium petitur ab ipsa adversitate et cruce, præsertim Christi. Si enim cogites adversitatem exilem et brevem tibi creare coronam æternam; si cogites quanta Christus pro te pertulerit, facile tolerabis tribulationem quantumlibet gravem et molestam. Quin et peccati remedium ex ipso peccato, puta ex consideratione fœditatis et noxæ peccati, petiere S. Paulus, S. Magdalena, cæterique pœnitentes et sancti. Omitto, quod unum contrarium præsente altero vim suam intendit per antiperistasin : sic calor ignis in hieme ob circumstantiam frigoris se acuit et intendit, ac vicissim frigus in æstate per antiperistasin caloris, sicut hostis vires colligit, præsente hoste, et æmulus, præsente æmulo, ut illi resistat. Pari modo viri fideles et fortes in tentatione et adversitate vires omnes exerunt, ideoque fortiores et victores evadunt.

Ita hunc locum explicat S. August. l. 11. Civit. c. 18 : *Neque enim Deus*, inquit, *ullum, non dico Angelorum, sed vel hominum crearet, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum usibus commodaret, atque ita ordinem seculorum tanquam pulcherrimum carmen, etiam ex quibusdam quasi antithetis honestaret. Antitheta enim, quæ appellantur, in ornamentis elocutionis sunt decentissima, quæ latine appellantur opposita; vel, quod expressius dicitur, contraposita.* Et paulo post : *Sicut ergo ista contraria contrariis opposita sermonis pulchritudinem reddunt : ita quadam non verborum, sed rerum eloquentia, contrariorum oppositione seculi pulchritudo componitur. Apertissime hoc positum est in libro Ecclesiastico hoc modo : Contra malum bonum est, et contra mortem vita : sic contra pium peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi ; bina et bina, unum contra unum.*

S. Augustinum velut magistrum sequitur S. Isidorus Episcopus Hispalensis, l. 2. Originum c. 21 : *Antitheta*, ait, *sunt, quæ latine contraposita appellantur, quæ, dum ex adverso ponuntur, sententiæ pulchritudinem faciunt, et in ornamento locutionis decentissima existunt, ut Cicero. Ex hac parte pudor expugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido; hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia et virtutes omnes certant cum iniquitate, luxuria, ignavia, cum temeritate et cum vitiis omnibus; postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita; mens sana cum amentia; bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prælio hujusmodi locutionis ornamento liber Ecclesiasticus usus est, dicens : Contra malum bonum, et contra mortem vita : sic contra pium peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi; bina et bina, unum contra unum.*

Notat Franc. Valesius, Sacræ Philosophiæ c. 75. τὸ *unum contra unum* significare primo, illud Aristotelicum : *Unum uni est contrarium;* quia duo aut plura uni non possunt esse contraria ; contraria enim sunt, quæ sub eodem genere longissime distant. At vero in eodem genere non possunt plura æqualiter distare; necesse est igitur ut unum sit, quod distet longissime. Minorem multis ipse probat.

Secundo, τὸ *unum contra unum* non solum verum esse in iis quæ proprie vocantur contraria, sed in naturalibus etiam rerum antipathiis. Nimirum animalia non omnia cum omnibus exercent inimicitias; atque cum multa alicui videantur adversari, non tamen æque omnia illa; sed est quod adversetur præcipue cuicumque quoddam certum : velut leporem canis insectatur, non ita lupus, aut leo : neque ita canis felem, aut murem : felis murem, non ita aliud quodpiam animal. In inanimis quoque rebus perinde evenit; cum enim sint quædam antidota et simplicia et composita, quæ censentur pluribus venenis adversari, ut lapis bezahar et theriaca ; tamen sunt singulis venenis singula antidota propria : quia est quod cuique peculiariter ac proprie adversetur, velut aconito ruta, opio generosum vinum, lepori marino lac. Itaque sunt quædam simpliciter antidota, quædam quorumdam, atque deteriorum generi adversatur genus alexipharmacorum, unum uni (est enim quodammodo etiam unum genus omne) cuicumque veneno suum antidotum. Porro naturalem hanc contrarietatis legem imitari videntur etiam hominum simultates et odia; quæcumque enim inter plurimos, sive in una domo, sive in civitate, sive in regno, sive etiam inter multa regna oriantur dissidia, mox omnes ad quos illorum causa utcumque pertinet, feruntur in duas factiones; adeo divisioni accommodatus numerus est dualitas. Itaque videntur odia omnia, sive naturalia, sive voluntaria, exerceri per binarios, ut necesse sit unum esse contra unum, duo contra duo, et ita deinceps. Habent vero hæc omnia causam non valde dissidentem à priori, nimirum, unum quiddam esse semper id, secundùm quod aversari contingat; secundùm unum vero non posse distare longissime, nisi duo.

Tertio, τὸ *unum contra unum* significare quoque rerum ἰσονομίαν, id est æquabilem tributionem sive æquilibritatem. Annotavit enim Epicurus non inepte eam esse naturam rerum, ut omnia omnibus, paribus paria respondeant, et similia similibus, et contraria contrariis et opposita; ita ut in omnibus et singulis servetur æqualitas et respondentia quædam; velut totidem esse quæ conservent, et quæ interimant ; atque corporeorum et corpore carentium, mortalium et immortalium, et aliorum omnium quæ secundum oppositionem dicuntur esse quamdam æquabilitatem. Quam Galenus quoque in membris hominis, quæ secundum opposita latera sita sunt, dextram dico et sinistram partem, animadvertit, mirumque in modum celebravit, *justitiam naturæ* appellans. Nimirum nulla pars est in ullo laterum, cui non in altero sit opposita æqualis altera. Nam, aut geminæ sunt, estque altera in altero latere opposita, æquabilitatem etiam situs observans, ut oculi, aures, narium foramina, renes, testes, manusque et crura et eorum digiti; aut simplices, eæque in medio sitæ, ut cerebrum, cor, pulmo, ventri-

culus, vesica et uterus; inter externas, frons, os et colis: aut secundum latera contra positæ ad æqualitatem, ut hepati opponitur lien. Hæc Valesius.

Jam si in naturalibus videmus et patimur hasce oppositiones et contrapositiones, utpote quas Deus instituit ad bonum et complementum rei cujusque et totius universi; quidni patiemur easdem in moralibus, puta in diversis et oppositis æmulorum judiciis, voluntatibus, conatibus, disputationibus, certaminibus? Athletæ Dei sumus, pugiles, palæstritæ et stadiodromi in hac mundi palæstra.

Ad hoc acres addit stimulos illud Senecæ Epist. 107. imo Siracidis hoc loco paradoxum: *Rerum contrariis constat æternitas. Imperetur æquitas animo*, ait Seneca, *et sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit, algendum est; æstas calores refert, æstuandum est; intemperies cœli valetudinem tentat, ægrotandum est. Et fera nobis loco occurret, et homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum et viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, et naturæ consentiamus. Natura autem hoc quod vides regnum, mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt; turbantur maria cum quieverunt; flant invicem venti; noctem dies sequitur; pars cœli consurgit, pars mergitur. Contrariis rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est, hanc sequatur, huic pareat, et quæcumque fiunt, debuisse fieri putet, ne velit objurgare naturam. Optimum est pati quod emendare non possis; et Deum, quo auctore cuncta proveniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est qui imperatorem gemens sequitur.* Et nonnullis interjectis, sic Deum nos affari et orare docet:

Duc me, parens, celsique dominator poli,
Quocumque placuit, nulla parendi mora est.
Assum impiger. Fac nolle, comitabor gemens:
Malusque patiar, quod pati licuit bono.
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Sic vivamus, sic loquamur, paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur et de ordine mundi male existimat, et emendare mavult deos quàm se.

Denique hujus ἰσονομίας, oppositionis et contrapositionis fons et origo est ipsa SS. Trinitas; in ea enim Pater Filio relative opponitur et contraponitur, ac Spiritus sanctus Patri et Filio; sicut enim ex Patre *omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur*, ut ait Apostolus, Ephes. 3. 15: sic et à Filio omnis filiatio, et à Spiritu sancto omnis amor et possessio. Sicut ergo summa oppositio personarum SS. Trinitatis desinit et coit in summam unitatem et identitatem essentiæ divinæ: sic omnis nostra oppositio coeat in unitatem concordiæ et charitatis.

16 et 17. Et ego novissimus evigilavi, et quasi qui colligit acinos post vindemiatores. In benedictione Dei et ipse speravi (græce ἔφθασα, quod alii vertunt: *Assecutus sum id quod facere contendi*; alii: *Præoccupavi* vel *anteverti*): et quasi qui vindemiat, replevi torcular.] Perperam aliqui legunt: *Et ipse spe speravi.* Delendum est enim τὸ *spe*, uti monent Romani in erratis præli.

Inserit hæc de se Siracides, clausurus præcedentes sententias, et inchoaturus sequentes, ut ad eas conciliet sibi attentionem lectorum per auctoritatem Dei, qui illi benedixit, eumque excitavit ad eas scribendas, q. d. Inter eos, quos v. 12. dixi Deum benedixisse, sibique selegisse et sanctificasse, ego sum unus, et in meo genere ultimus. Nam ego post omnes Prophetas et scriptores hagiographos, qui prophetare et scribere destiterunt in captivitate Babylonica, post longum eorum silentium et quasi somnum trecentorum annorum evigilavi, excitante me Deo ad scribendum has parabolas sacras. Verum ex humilitate nolo me illis æquare, sed illos mihi antepono; illi enim fuerunt quasi vindemiatores, qui uberem sapientiæ doctrinam quasi plenam uvarum vindemiam in Ecclesiam intulerunt; ego vero censeo me esse quasi racematorem, qui post vindemiam acinos pauculos relictos scrutatur et colligit; pari enim modo et ego sententias à priscis sapientibus et scriptoribus prætermissas scrutatus sum, et in hunc librum collegi; sed ecce Deus huic humilitati meæ et labori benedixit, fecitque ut, quia in benedictione ejus speravi, racematio mea excreverit in vindemiam, quæ *torcular* impleverit, hoc est, ut multas præclaras de qualibet virtute et vitio sententias copiose conscripserim, ex quibus vinum salutaris sapientiæ mentem irrigans et inebrians à lectoribus facile exprimi, et abunde hauriri possit. Unde pro *quasi qui colligit acinos*, græce est ὡς καλαμώμενος, id est ut calamos vel spicas post messem colligens, sive *spicilegus*; sed per catachresin *spicilegus* sumitur pro racematore, qui post vindemiam colligit paucas uvas reliquas, quæ vindemiatorum oculos et manus fugerunt, q. d. Ego cogitabam esse duntaxat sapientiæ spicilegus; sed Deo mihi benedicente factus quasi vindemiator replevi torcular, id est librum ingentem conscripsi plurimis sententiis, velut uvis congestis confertum, ad vinum sapientiæ inde exprimendum et propinandum tam præsentibus quam futuris fidelibus, præsertim Christianis. Unde Tigurina vertit: *Novissimus autem ego evigilavi, ut tanquam racemator properarem post vindemiatores, bene fortunante Domino, et quasi vindemia torcular implerem*; alii paulò aliter legentes in Græco juxta emendationem Romanam sic vertunt: *Et ego ultimus evigilavi, et possedi eos, ut ab initio, ut qui racemos colligit post vindemiatores, benedictione Domini assecutus sum quod volui, et, ut vindemiator, replevi locum torcularis*; Syrus: *Etiam ego novissime veni sicut racemator post vindemiatores, et in bonis Dei ego steti, et sicut vindemiator replevi torcular meum.* Dicit ergo Siracides se ultimum fuisse hagiographum scriptorem, qui S. Scripturæ Veteris Testamenti quasi colophonem et coronidem imposuerit, ut ipsa jam plena sit, et abundans omni vino sapientiæ, præsertim ethicæ ad mores conformandos. Licet enim paulo post Ecclesiasticum scripti sint libri Machabæorum, tamen hi non censentur inter *ketubim*, id est inter hagiographos, sed inter historicos. Adde illos ab Hebræis non haberi in canone S. Scripturæ, nec ab eis censeri canonicos. Simili modo S. Paulus, 1. Corinth. 15. 8. vocat se novissimum Apostolorum, imo obortivum; ipse tamen quasi vindemiator replevit torcular Ecclesiæ omni genere doctrinæ Christianæ.

Nota : Τὸ *evigilavi* significat doctores et scriptores sacros dari mundo in nocte errorum et vitiorum versanti, ut ipsi ex ea Deo excitante evigilantes, excitent et alios ad studium sapientiæ. Unde ipsi sunt similes lucifero, sive stellæ Veneris, quæ post noctem in aurora oritur, solemque mundo adducit ; sic enim ipsi Christum, qui est sol justitiæ, orbi adducunt, ejusque sunt quasi prodromi et luciferi. Hinc S. Petrus Epist. 2. c. 1. v. 19 : *Habemus*, ait, *firmiorem propheticum sermonem : cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris.* Hinc et S. Greg. l. 9. Mor. c. 7. explicans illud Job 9, *Qui facit Arcturum, et Oriona, et Hyadas, et interiora Austri :* per *Oriona* intelligit Martyres, per *Hyades* Doctores, qui Martyribus successerunt ; Orion enim in hieme, Hyades vero post hiemem initio veris oriuntur, et quasi evigilant. *Qui ita*, inquit, *post Oriona Hyadum nomine, nisi doctores sanctæ Ecclesiæ designantur? qui subductis Martyribus eo jam tempore ad mundi notitiam venerunt, quo fides clarius elucet, et repressa infidelitatis hieme altius per corda fidelium sol veritatis calet: qui remota tempestate persecutionis, expletis longis noctibus infidelitatis, tunc sanctæ Ecclesiæ exorti sunt, cum ei jam per credulitatis vernum lucidior annus aperitur. Nec immerito doctores sancti Hyadum nuncupatione signantur; Græco quippe eloquio hyetos pluvia vocatur, et Hyades nomen à pluviis acceperunt : quia ortæ procul dubio imbres ferunt. Bene ergo Hyadum appellatione expressi sunt, qui ad statum universalis Ecclesiæ quasi in cœli faciem deducti, super arentem terram humani pectoris sanctæ prædicationis imbres fuderunt.* Et paulo post : *Dum ergo Hyades cum pluviis veniunt, ad cœli spatia altiora sol ducitur : quia apparente doctorum scientia, dum mens nostra imbre prædicationis infunditur, fidei calor augetur : at perfusa terra ad fructum proficit, cum lumen ætheris agnoscit : quia uberius frugem boni operis reddimus, dum per sacræ eruditionis flammam in corde clarius ardemus : dumque per eos diebus singulis magis magisque scientia cœlestis ostenditur, quasi interni nobis luminis vernum tempus aperitur; ut novus sol nostris mentibus rutilet, et eorum verbis nobis cognitus seipso quotidie clarior micet : urgente etenim mundi sine superna scientia proficit, et largius cum tempore excrescit.*

18. Respicite quoniam non mihi soli laboravi, sed omnibus exquirentibus disciplinam.] Græce παιδείαν, id est, ut Tigurina, *eruditionem* et institutionem morum ad formandos juvenes. Doctor enim non sibi tantum, sed et discipulis studet ; ac dum eos docet, seipsum docet. Iterat sententiam positam cap. 24. 47. ubi eam explicavi.

19. Audite me, magnates et omnes populi ; et rectores Ecclesiæ, auribus percipite.] Rectorum enim est subditos hæc morum præcepta verbo et exemplo docere. Quare qui rectorem, principem vel regem docet et format, omnes ejus subditos totamque remp. vel regnum docet, componit et efformat : ut quis ergo remp. reformet, reformanda ei primum sunt illius capita. Ita S. Franc. Xaverius Sinas conversurus regem ipsum tentavit, ad eumque legatum à Prorege Indiæ mitti se petiit : eo enim converso, totum Sinarum regnum converteletur. Hinc græce non est τὸ *et omnes populi.* Unde Tigurina : *Audite me, proceres populi, et principes cœtuum, aurem advertite;* et Syrus : *Audite me, principes populi, et magnates Ecclesiæ, auscultate me.* Nota. In Græcis Romæ emendatis deinceps alius plane est capitum ordo : nam quæ hactenus dicta sunt hoc cap. 33. in Græcis Romanis exstant cap. 36. quæ vero hoc cap. in Latinis sequuntur de filiis et servis, in Græcis Romanis exstant c. 30. Latinis tamen in ordine consentiunt Græci Complut.

TERTIA PARS CAPITIS.

MONET NE QUIS BONA CEDAT FILIIS VEL AMICIS ANTE MORTEM.

20. Filio et mulieri, fratri et amico, non des potestatem super te in vita tua : et non dederis alii possessionem tuam ; ne forte poeniteat te, et depreceris pro illis,] repetendis et reposcendis. Unde Tigur. *Ut ne pœnitentia ductus supplex eamdem repetas;* alii : *Ne tibi pœnitenti sit pro eis supplicandum;* Syrus : *Filio et mulieri, et fratri et amico ne dederis potestatem supra te in vita tua, donec vivis et spiritus est in te.* Pro *mulieri* græce est γυναικὶ : quod tum uxorem, tum mulierem quamlibet significat. Igitur suadet primo, ne uxori, et multo minus concubinæ, aut cuivis alteri mulieri, potestas detur, ut vir eam sinat regere sibique dominari : nam mulieris imperium in virum contra naturam est, ejusque à Deo institutionem, Genes. 3. 16. ideoque indecens, inordinatum, impotens et intolerabile.

Rursum, ne vir mulieri nimis multa et magna committat aut permittat : hæc enim postea ei adimere, vel restringere ægre poterit ; sicut servitus in agris, v. g. via et semita transeundi per agrum semel inducta, exeri et tolli nequit. Nam, ut ait Comicus, *Ætate et usu beneficium fit debitum.* Unde Symmach. in relatione habita nomine senatus ad Imp. *semel honori Urbis delata compendia desinunt esse tribuentium : et quod à principio beneficium fuit, usu atque ætate fit debitum.* Theodoricus rex apud Cassiodor. l. 3. ep. 39 : *Quapropter*, ait, *illustris magnitudo tua à Mediolanensibus aurigis nos aditos esse cognoscat, illa sibi vestris temporibus fuisse subtracta, quæ mos priscus indulserat, cùm præstante tempore munificentia sit pro lege. Proinde si nullo mendacio adserta vitiantur, sublimitatem vestram sequi convenit vetustatem, qua suo quodam privilegio, velut debita, quæ donantur, exposcit.*

Secundo, ne detur et resignetur ei possessio et hæreditas ; per illam enim plenam heri et familiæ gubernationem et potestatem accipit, vel invadit et occupat. Idem vetat filio, fratri et amico. Causam subdit : *Ne forte pœniteat te*,

et depreceris pro illis, q. d. Utique facti et donationis te pœnitebit : quia cogeris eis fieri supplex, eosque precari, ut tibi ea quæ ad victum et vestitum necessaria sunt præstent, qui prius ab iis supplicibus honorabaris et rogabaris. Huic sententiæ Siracidis antistropha est illa Arabum centur. 2. num. 94 : *Ne sis canis amicorum tuorum.* Canis enim ad mensam heri emendicat. Et illa centur. 1. n. 34 : *Ne sis equus amico tuo, ne cadas.* Qui enim se nimis amico subjicit, ejus fit jumentum, suîque contemptum, inopiam oneraque gravia sibi conciliat. Quocirca prudens est sapientis consilium : *Raro amicum accedito, ne tuî satur factus te oderit.* Quod secutus S. Greg. Nazianz. raro Theodosium Imp. ejusque aulicos sibi amicos accedebat, ut habet ejus Vita. Denique nunquam potestas danda est amico tanta, ut amicum ad peccatum impellat vel cogat. Unde Pericles, teste Plutarcho in ejus Vita, rogatus ab amico, ut ejus causa falsum pejeraret, cordate respondit, *Se usque ad aras amicum esse.* Et P. Rutilius amico cuidam per indignationem quærenti : *Quid mihi est opus amicitia tua, si quæ rogo non facis?* respondit : *Imo quid mihi tua, si propter te aliquid inhoneste facturus sum?* Ita Valer. Maximus lib. 6. c. 4.

Hoc præceptum cuilibet viro prudenti, sed maxime rectori, Prælato, principi et regi servandum. Hic enim, si quem sibi dominari permittat, utique nomine tenus duntaxat rex erit, nec reget, sed regetur ab eo : unde fiet, ut libertatem perdat, et subditorum invidiam odiaque sibi conciliet, ac resp. male administretur ab eo, qui non communia reipub. sed privata sua lucra quærit et ambit. Porro multi sunt, qui in principum animos sese insinuant, ut tandem habenas imperii nancisci, ac principibus dominari queant. Tales sunt maxime ambitiosi et politici, qui se suosque evehere student, ideoque per fas et nefas ad hoc contendunt. Quare subinde dum humana præsidia deficiunt, diabolica quærunt, ac per artes magicas et philtra principes incantant, ut ipsi quasi mente capti omnia eorum dicta factaque probent, atque ab eis eorumque consiliis, etiam pravis et noxiis, toti pendeant, et avelli nequeant : quin et eos ex imo in summas dignitates et prælaturas evehant, vel evehi curent ; ut illis tecti gradu dejici, deprimi et puniri nequeant. Atque hæc est impiorum et diaboli fraus, qua reges et regna perdere satagit. Cum enim politicus impius regit, impietas regit ; cum hæreticus vel atheus imperat, hæresis et atheismus imperat ; cum magus dominatur, dominatur diabolus, qui mago præsidet, quemque magus adorat et invocat, imo qui se suosque devovit et obstrinxit. Ipse ergo per eos quasi harpyias suas rempubl. expilat, depravat et subvertit. Verum Deus, qui has eorum artes impias videt, tandem sternit perditque eos, ac efficit ut infames vivant, et infami morte, eaque sæpe violenta trucidentur, idque ab illis ipsis principibus, quibus in deliciis fuerant, uti periit Achitophel per Davidem, Aman per Assuerum, Sejanus per Tiberium, Ablavius per Constantium, Eutropius per Arcadium, et alii plurimi etiam nostro hoc seculo. Quin et diabolus ex pacto eorum animas et corpora possidens, actus odio immani, quo in Deum, ejusque creaturas, ac præsertim in homines universos flagrat, eos decipere, et in infamem ruinam mox callide præcipitare solet : uti hoc seculo variis locis sæpius factum vidimus, et indies videmus. Caveant ergo à talibus principes, neminemque eorum sibi imperare et dominari permittant, nisi certam suî suorumque perniciem exspectare et spectare velint. Consiliarios vero sibi adsciscant eos solos, quos certo sciunt orthodoxos et probos esse, ac integræ famæ et vitæ, nec suis, sed principis et reip. commodis studere : neque facile uni se credant, sed plures audiant et sequantur.

Ita Alfonsus Aragonum rex, regum gloria, et sapientiæ exemplar, perabsurdum sibi videri dicebat, reges ab aliis regi, et duces ab aliis duci. Notabatque principes et magnates, qui cum imperii et principatus titulos sibi vendicent, alieno tamen consilio reguntur, etiam nolentes : quo fit, ut sæpe cum magno reip. incommodo alienis oculis videant, alienis auribus audiant, alienis linguis loquantur. Et sic nihil minus sunt quam Imperatores, qui à consiliariorum arbitrio ita pendent, ut plane horum sint mancipia. Ita refert Panormit. lib. 2. de Gestis Alfonsi.

21. Dum adhuc superes et aspiras, non immutabit te omnis caro.] q. d. Dum vivis et es superstes, dum spiritus vitalis in te est, fac ut non immutet te tuumque animum, scilicet ab eo quod te proxime docui, *omnis caro*, id est omnis homo, q. d. Nec frater, nec filius, nec ullus homo tuum sensum invertat, ut contra quam monui, aliis te substernas, ac bona tua illis in vita cedas. Græca jam habent, μη αλλαξης σεαυτον παση σαρκι, id est, *non alienes*, vel *non emancipes teipsum omni carni*, hoc est, nulli homini te subjicias; alii : *Non permutes teipsum cum ullo homine;* Tigurina : *Dum vivis, et spiritus ullus tibi supererit, ne te cuiquam mortalium emancipes;* Syrus : *Donec vivis et spiritus est in te, ne des potestatem super te omni carni.* Noster legit, μη αλλαξη σε πασα σαρξ, id est, non immutabit, vel non immutet te omnis caro. Rationem subdit, dicens :

22. Melius est enim ut filii tui te rogent, quam te respicere in manus filiorum tuorum,] q. d. Satius tibi est, ut filii pendeant à te, quam tu à filiis : ut ipsi postulent necessaria à te, quam tu ab ipsis. Filii enim intenti ut se suamque familiam alant et augeant, facile obliviscuntur parentum, ac sæpe unus in alium coram eorum transcribit. Unde Compl. habent : *Præstat filios indigere tuî, quam te aspicere ad manus filiorum tuorum :* sicut respiciunt canes famelici ad manus heri, ut is ossa sua ipsis projiciat, hoc est, ut alii vertunt, præstat illos tibi supplicare et mendicare, quam te ipsis. Syrus : *Ne des aliis divitias tuas, ut exigas et quæras ab eis : quia melius est ut petant à te filii tui, quam ut tu petas ab eis.* Idem monitum Æsopus Mythologorum princeps dedit Enno filio suo : *Quotidie*, inquit, *in diem crastinum reconde : melius enim mortuum inimicis relinquere, quam viventem amicorum indigere.* Ita Planudes in Vita Æsopi.

Nota est historia patris, qui cum omnia sua in filios distribuisset, ab omnibus desertus et inops factus, hac arte à filiis alimoniam extorsit : cistam implevit lapidibus, finxitque in ea se reposuisse thesaurum ingentem : quare ut ejus hæres institueretur, quisque filius paren-

tem donis et beneficiis sibi devincire satagebat. Ita laude vixit parens, et fraudem fraude delusit. Eo enim mortuo filii studiose scrutantes cistam, in ea nil nisi lapides repererunt.

23 et 24. In omnibus operibus tuis præcellens esto. Ne dederis maculam in gloria tua.] Ita Romana, licet alii legant *in gloriam tuam;* Syrus, *in honore tuo;* alii : *Ne imponas labem gloriæ tuæ;* Tigur. *In omnibus negotiis tuis teneas principatum, ut ne famæ tuæ maculam imprimas.* Unde Lyranus, Palacius, Jansenius et alii primo, hunc appositum et genuinum dant sensum : In omnibus negotiis vitæ tuæ esto rerum tuarum dominus, ut tibi alii, non tu aliis subjiciaris, ne hanc dominii gloriam obnubiles per maculam vel inopiæ, qua cogaris ab aliis turpiter mendicare, quæ prior ipsis dedisti ; vel imprudentiæ, quod tua aliis dederis, quasi ipse non potueris ea prudenter administrare, quodque eos tibi dominari permiseris, et te eorum quasi servum effeceris. Parentibus enim rerum suarum prodigis, vel delirantibus, solet à magistratu bonis interdici, eorumque administratio in filios vel curatores transferri.

Unde Rabanus ex S. Gregorio, more suo hæc mystice adaptans pastoribus, principibus et Prælatis : *Hæc omnis ratio, inquit, et patres historialiter docet, quomodo filiis suis rite præsint, et cum disciplina illos nutriant, quousque ad perfectam ætatem venerint, ut digni hæredes parentum suorum post discessum illorum possint existere : et rectores Ecclesiæ spiritaliter instruit, ut dignitatem ordinis sui cum auctoritate rationabili, et justo moderamine usque ad finem teneant : et sic bene enutritos discipulos, utiles hæredes sui laboris relinquant. Deinde docet, quomodo in vitæ instituto se æquales subditis exhibere, et tamen à peccantibus zelo ultionis anteferre debeant. Qua occasione subdit aureum pro Prælatorum vita documentum, dicens : Solerter quippe intuendum, ne, dum immoderatius custoditur virtus humilitatis, solvantur jura regiminis : et dum Prælatus quisque plus se quam decet dejicit, subditorum vitam stringere sub disciplinæ vinculo non possit. Teneant ergo rectores exterius, quod pro aliorum utilitate suscipiunt : servent interius, quod de sua æstimatione pertimescunt : sed tamen quibusdam signis decenter erumpentibus, eos apud se humiles etiam subjecti deprehendant, quatenus et in auctoritate eorum, quod formidant, videant, et de humilitate, quod imitentur, agnoscant. Studeant igitur sine intermissione qui præsunt, ut eorum potentia quanto magna exterius cernitur, tanto apud eos interius deprimatur : ne cogitationem vincat, ne in delectationem sui animum rapiat, ne jam sub se mens eam regere non possit, cui se libidine dominandi supponit. Inter hypocritas enim jure deputatur, qui ex similitudine disciplinæ ministerium regiminis vertit in usum dominationis : et tamen nonnunquam gravius delinquitur, si inter perversos plus æqualitas quam disciplina custoditur. Quia enim falsa pietate superatus ferire Heli delinquentes filios noluit, apud districtum judicem semetipsum cum filiis crudeli damnatione percussit. Proinde rectores et magistri Ecclesiæ rite ordinem suum teneant, et cum disciplina subditos sibi regant atque custodiant; ut dum bene ministraverint, gradum sibi bonum acquirant, et regnum æternum pro bonis meritis Christo tribuente in fine vitæ suscipiant.*

Secundo, potest hæc sententia cum Jansenio generalius accipi, q. d. In omnibus quæ agis, *præcellentem,* id est, præcipuum et quasi choragum, magistrum et dominum te præsta, nec aliis committas quæ gerenda sunt, ita ut ipsi operum sint duces, et eorum arbitrio omnia geras.

Tertio, proprie et amplissime, ut sonat, hæc sententia accipi potest. Græcum enim ὑπεράγων, idem est quod superans, excellens, eximius, q. d. In omnibus operibus tuis esto excellens et eximius, ut omnia etiam minima facias exacte, perfecte et eximie, ut ne vel in minimo ob gratiam vel metum hominum à recto et perfecto devies; sed timori, gratiæ, cæterisque passionibus dominans, sequaris et facias id in qualibet re, quod honestius, sanctius, excellentius, Deoque gratius est. Quare esto eximius in prudenter administrandis bonis tuis, (hujus enim occasione et respectu hanc sententiam generalem hìc intexit, illique adaptat Siracides), nec cedas filiorum vel amicorum precibus vel minis ut bona tua eis cedas ante mortem; aut aliud quid simile minus te dignum, vile vel abjectum committas. Similiter fac excellenter et eximie cætera opera tua, ut, si doceas, excellenter doceas ; si studeas, excellenter studeas ; si concioneris, excellenter concioneris ; si ores, excellenter ores ; si comedas, ita sobrie, decenter et eximie comedas, ut hominibus cæteris præstare videaris, uti nostra ætate fecit Gregorius XIII. Pontifex, et ita de cæteris.

Ne dederis maculam in gloria tua, ut operi, quod excellenter fecisti aut facis, admisceas aliquid minus decens vel probum, quod illud commaculet vel dedecoret, sicut Salomon, qui in juventute eximius fuit in sapientia omnique virtute regali; in senectute vero per mulieres seductus desipuit, et idola colens magnam dedit maculam in gloria sua, Eccli. c. 47. 22.

Ex adverso Eleazarus senex maluit mori quam comedere carnem porcinam lege vetitam : *Ne per hoc,* ait, *maculam atque exsecrationem meæ senectuti conquiram,* 2. Machab. 6. 25. Hoc est quod orat regius Psaltes ps. 50. *Redde mihi lætitiam salutaris tui* (S. Hier. *Jesu tui*), *et spiritu principali confirma me. Principali,* id est, præcipuo, primario; S. Hier. *potenti;* hebr. נדיבה *nediba;* græce, ἡγεμονικῷ, id est, primo, spiritu principe, qui principem et regem decet, qualis erat David. Secundo, spiritu, qui quasi princeps in animo principetur et dominetur libidini, vitiis et concupiscentiis. Ita S. Hieron. Tertio, qui me præveniens quasi princeps præeat omnes actiones meas, easque faciat eximias, principes et regias. Potest quarto, *nediba* cum Tigurina verti *voluntario,* spontaneo, liberali beneficio, qui scilicet suis donis me efficiat libere ac sponte ire, imo currere viam Domini, liberalem esse in omnes, Deo per omnia plene obedire, tentationibus alacriter resistere, crucem quamlibet fortiter sustinere. Symbolice S. Hieron. Spiritus principalis, inquit, est Deus Pater, Spiritus rectus est Deus Filius, Spiritus sanctus est ipse Spiritus Sanctus. Melius S. Gregor. in psal. 50. Spiritus Sanctus (inquit) est principalis, est rectus, est sanctus. Hic est, qui nos impellit et elevat, ut faciamus opera excellentia, heroica, et quæ naturam communemque aliorum Sanctorum mensuram superant. Unde quoties Samson facturus erat opus aliquod

excellens fortitudinis, præmittitur : *Irruit spiritus Domini in Samson*, ut patet Judic. 14. v. 6. et 19 et c. 15. 14. Hic ergo Spiritus Sanctus assidue invocandus est illi, qui heroica vult edere virtutum opera.

Huic sententiæ convenit illa c. 31. 27 : *In omnibus operibus tuis esto velox*, græce ἐντρεχής, id est, strenuus, agilis, acer, *et omnis infirmitas non occurret tibi*. Quam sententiam in se generalem Siracides adaptat conviviis, ut in iis conviva, velociter et resolute congruo tempore surgat, domumque abeat : sicut hic τὸ *in omnibus operibus tuis præcellens esto*, adaptat administrationi bonorum.

Modum excellenter faciendi singula opera suggerit noster Ludov. de Puente de Christ. perfect. tract. 4. cap. 15. nimirum si singulis addas sex alas Seraphim, quibus evolent in cœlum, quæ sunt : *memoria præsentiæ Dei* ubique existentis, et quid cogites, loquaris aut facias aspicientis; *pura majoris ipsius gloriæ intentio*, studendo in omnibus quæ facis illi placere, ejusque divinam voluntatem semper exsequi, eo quod sit summe bonus ; *oratio*, quæ tuis operibus det initium, eaque comitetur petendo divinum auxilium, ut cum ea perfectione quam ipse præcipit ac consulit, ea exsequaris ; *fiducia in Deum*, à quo omne bonum tuum dependet, de cujus omnipotentia speres quod adjuvabit tuam imbecillitatem ; de ejus misericordia, quod compatietur tuæ miseriæ ; de fidelitate, quod in tuis tentationibus et periculis te proteget ; de providentia, quod te in omnibus viis tuis deducet. Et hinc duæ ultimæ alæ oriuntur : *fortitudo*, scilicet in arduis rebus aggrediendis, abjecto omni difficultatum metu ; et *perseverantia* usque ad finem operum inchoatorum, tolerando patienter quascumque occurrentes molestias. Nam, ut Isaias dixit, *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem*, Isa. 40. 31. recentem, scilicet, aliam præstantiorem, induentes ; *assument pennas sicut aquilæ*, ut spiritu volent, suaque opera à terra ad cœlum exaltent ; *current, et non laborabunt*, propter delectationem, qua Deus illorum *corda dilatat in via divinorum mandatorum ; ambulabunt, et non deficient*, sed perseverabunt in operibus obsequii ejus, donec gloriæ coronam obtineant.

Moraliter, hinc discat vir sapiens, in omnibus operibus suis præcellere, ut scilicet, ea, licet in se parva, faciat excellenter ; sic enim ex exilibus faciet eximia : eximium enim est in omni re, quantumvis parva, excellere. Hinc excellens grammaticus pluris fit quam mediocris orator aut philosophus. Excellentia enim est quid eximium, quod suo fulgore omnium oculos præstringit et rapit. *Satius est*, ait Plato in Theæteto, *bene agere aliquid exiguum quam multa perfunctorie*. Nam ἐν τῷ εὖ μέγα est, non contra, q. d. Magnum est omne, quod bene fit : non autem omne, quod magnum est, bene fit, nec ideo eximium, quia magnum.

Stimulus ad hoc acer est, si cogites, *Semel dictum et factum æternum esse* : quod enim semel dictum aut factum est, irrevocabile est, et indictum aut infectum fieri nequit; sed dictum et factum manet, manebitque per omnem æternitatem. Æternum ergo evadit; ut, si bonum et excellens sit, de eo gavisurus sis in æternum, et æternam laudem ac gloriam adepturus : sin malum, aut mancum et diminutum, de eo dolebis et pœnitebit te in æternum, ac æternam ignominiam et pœnam subibis. Ante singulas ergo actiones cogita : *Æternitati operor : Æternitati vivo* : operabor ergo et vivam excellenter, ut pingam in anima mea, imo in toto orbe, imaginem, imo ideam virtutis, quam in æternum laudent Deus, Angeli et homines. Zeuxis pictor rogatus, cur tam morose et exacte pingeret? respondit : *Pingo æternitati*, teste Plinio lib. 35. c. 9 et 10. et Plutarcho in Pericle. Idem potius dicat sibi fidelis et sanctus : En optio mihi datur in omnibus operibus, verbis, cogitationibus eximiam pingere virtutis, aut deformem vitii imaginem : pingam virtutis, ut velut stellæ luceant mihi in cœlo cum jucunditate opera mea; non vitii, quam damnabit et æterno igne cremabit justitia divina : *pingam æternitati*, operabor ita excellenter, uti per omnem æternitatem optabo me operatum fuisse : cogitabo, agam, loquar, uti in æternum optabo et gaudebo me cogitasse, egisse, locutum esse. Nam *æternorum bonorum immensa et infinita retributio est*, ait S. Hilar. in psal. 118. littera *Het*. Additque : *Patens Deo est fidelis pectoris et ampla possessio, ut inhabitet et inambulet, etc. Ut simus Dei habitatio. Et dum in nobis ambulat, fit nobis ipse possessio : sic seculum relinquamus, si possessioni terrenæ labili renuntiemus, si hæreditatem caducorum respuamus, si viventes de seculo exeamus*.

Secundus stimulus est, si cogites excellentiam et immensitatem majestatis divinæ : huic enim tam præcellenti, non nisi eximia et præcellentia opera offerenda sunt : talia enim ipse cupit et desiderat, plurisque facit unum opus eximium quam decem vulgaria. Si principibus et regibus serviunt aulici adeo exacte et eximie, ut nil desiderari queat : quanta perfectione serviendum est Regi regum et Domino dominantium? Quocirca B. Teresia vovit Deo se in qualibet re facturam id, quod foret optimum et excellentissimum. Ita S. Mechtildis loquebatur angelice, ut non hominem, sed Angelum in ea loquentem te audire putares. Ita SS. Athanasius, Basilius, Augustinus, Hieron. Antonius, Bernardus, Dominicus, Franciscus, cæterique eximii Sancti sua omnia agebant modo quodam supra homines elevato, ut non tam homines quam Angeli esse viderentur : nimirum, *vivebant ut numina, loquebantur ut oracula;* et quod de S. Basilio scribit S. Greg. Nazianz. *Sermo eorum erat tonitru, quia vita erat fulmen*.

Tertius stimulus est, quem suis moriturus dedit S. Antonius, et Barlaam Josaphat regi apud Damasc. in Historia, scilicet, si quotidie, dum surgis, cogites illum diem forte tibi fore ultimum : ac proinde serio proponas, singula illius diei opera ita exacte facere, ac si ultima sint futura, ut ea Christo judici mox affuturo sistere, de iisque judicari audeas, ac salvari speres et gaudeas. Mane ergo præmeditatum habe : *Hodie incipiam servire Deo, hodie et finiam. Nolo ergo degenerare à præcelsis cogitationibus filiorum Dei. Metiar actiones meas magna mensura magnorum et heroum*. Huc facit illud Senecæ documentum : *Ite contra opinionem vulgi, sicut stellæ ab Occidente in Orientem*. Et illud : *Minima non negligenda, sed maximi sunt facienda*, tum quia à minimis fit progressus ad maxima, tum *quia natura nusquam magis quam*

in minimis tota est, ait Plinius lib. 11. c. 2. Ita S. Gregor. Nazianz. in carmine ad Nicobulum docet, quemque se magna mensura metiri debere, hoc est, ad magna aspirare :

> At se mensura magna, magno ac pede debet
> Metiri quicumque sapit : præstatque secundas
> Ferre inter magnos, quam primas inter egentes.
> Non secus ac tenues alte volitare per auras
> Infra aquilas, supra quam ferri præstat alaudas.

Et ut idem ait ep. 57. ad Eudoxium : *Ne sustineas inter graculos excellere, cum aquila esse possis.* Præclarum est enim præstantissima quæque consectantem, in secundis tertiisque consistere. Idem Nazianz. in Distich. *Age*, inquit, *deserto hoc mundo, mundique sarcinis excussis, ad cœlestem vitam vela pande; atque omnia quidem egregia opera, ut Deo dignum est, exsequere : sed præsertim tibi Trinitas curæ sit.* Idem alibi ait, *Nos festivitates agere, si in actionibus nostris exsplendescamus*, faciendo, scilicet, eas præ aliis illustres et splendidas. S. Cyprianus de Singular. Cleric. *Sanctum*, ait, *non est, quod geritur sanctum, nisi sancte quod sanctum est peragatur.* S. Aug. in ps. 34. in fine, *Tota*, ait, *die lauda Deum. Quidquid egeris, bene age, et laudasti Deum.* Axioma S. Bernardi fuit, quod recitat Gerson dialog. Franc. et August. tom. 2. *Deum non remunerari Verba, sed Adverbia*, id est, non habere rationem quid agamus, sed quam bene et præclare. S. Basilius serm. de Abdic. rerum sancit : *Assignato tibi ministerio sedulo fungitor, perinde ac si Christo ipsi ministrares.* Quin et Apuleius de Deo Socratis : *Nihil*, ait, *est similius et gratius Deo, quam perfecta anima : bonus, qui in tantum cæteros homines excellit, quantum ipse à diis immortalibus excellitur.* Huc facit symbolum Pythagoræ : *In poculi fundo residuum ne relinquito ; hoc est, Artes quas cœperis, funditus exhaurito.* Et illud ejusdem : *Super modio ne consistas : hoc est, Noli mediocribus et moderatis esse contentus, sed ad summa enitere. Chœnici ne insideas : id est, Non tantum præsentis, sed et futuri curam habe.* Est enim chœnix mensura escæ diurnæ.

IN DIE CONSUMMATIONIS DIERUM VITÆ TUÆ, ET IN TEMPORE EXITUS TUI DISTRIBUE HÆREDITATEM TUAM,] q. d. Instante morte distribue bona tua filiis vel amicis, aut pauperibus, sive ea inter ipsos actu dispertiendo, sive condendo testamentum, in quo illa jubeas distribui. Tigurina : *Tempore dierum vitæ tuæ finiendorum, cum tibi moriendum erit, hæreditatem distribue*; alii : *In die* (in tempore) *quo finientur dies vitæ tuæ, et in tempore mortis distribue hæreditatem*; Syrus : *In tempore, quo consummabitur numerus dierum tuorum, et in die mortis tuæ hæredes constitue opum tuarum filios tuos*, ne illæ ad exteros deveniant.

Dices, Hæc sententia videtur contraria illi Christi : *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus*, Matth. 19. quam sequuntur et practicant omnes Religiosi. Resp. non esse contrariam, sed subalternam : Siracides enim prudenter jubet bona non dari filiis vel amicis ante mortem; sed Christus suadet ea dari pauperibus studio eleemosynæ et virtutis. Siracides Judæos instruit, Christus Christianos. Siracides vulgarem vivendi modum rudi ævo præscribit, Christus perfectionis apicem per paupertatis Evangelicæ consilium, cujus incapaces erant carnales Judæi, Apostolis eorumque asseclis sancit.

Denique recte Palacius : Nota, inquit, aliud esse ex charitate, et fiducia Dei cuncta relinquere, quod Evangelium consulit, et viri perfecti fecerunt; aliud, ex humana amicitia et fiducia bona alicui dare, quod Ecclesiasticus prohibet, et quod qui fecerunt, pœnitentia ducti doluerunt. Nota etiam, diversum esse tempus Evangelii et veteris legis. In hac felicitas erat, divitem ac dominum esse, dabaturque felicitas hæc operibus bonis; in illo vero felicitas est, temporalibus carere, divinis solis inhærere.

QUARTA PARS CAPITIS.

QUOMODO REGENDI SINT SERVI.

25. CIBARIA, ET VIRGA, ET ONUS ASINO : PANIS, ET DISCIPLINA, ET OPUS SERVO.] A filiis transit ad servos et mancipia, qualia olim erant apud Judæos et Gentes; jam vero apud Christianos servi vocantur famuli, qui operas suas hero elocant; unde proprie non servi sunt, sed liberi, operarii et mercenarii. Hinc servos comparat asinis, q. d. Tria debet herus asino, scilicet, cibum, virgam et onus : eadem debet servo, scilicet panem, disciplinam et opus. Servi ergo regendi sunt quasi asini. Pro *cibaria* græce est χορτάσματα, id est, pabula feni. Pro fenatione ergo, inquit Jansenius, quæ asino debetur, tribuitur servo *panis*, hoc est, cibus necessarius et non delicatus. Pro *virga*, quæ asino debetur, tribuitur servo *disciplina*, hoc est, castigatio et correptio. Pro *onere*, quo gravantur asini, tribuitur servo *opus*, quo premendus est et in officio continendus. Sensus ergo est : Sicut fenatio et virga et onus convenit asino, sic panis et disciplina et opus servo. Et Aristoteles scribit servis deberi ἔργα, κόλασιν, καὶ τροφήν. Hinc asinis apud Hebræos teste Aldrovando de Quadrup. cap. 1. symbolum est discipuli et disciplinæ, quod asini in morem multa perferre debeat. Hinc Ammonius Alexandr. præceptor Origenis et Porphyrii, eis asinum velut condiscipulum fertur adhibuisse. Ac Cleanthes asini nomen non erubuit : *Asinus quidem sum*, ait, *sed qui portare possum sarcinam Zenonis.* Quin et Psaltes : *Ut jumentum*, inquit, *factus sum apud te*, psal. 72. v. 22. Tigurina vertit : *Ut pabula, virga et onera asino conveniunt, ita cibaria et castigatio et opus servo*; Syrus : *Pabulum, et flagellum, et opus asino : et disciplina, et panis, et opus servo. Panis* necessarius est ad vitam et robur laborandi, *disciplina* ad compescendam lasciviam, *opus* ad fugandam desidiam ; *panis* ad

victum, *disciplina* ad castitatem, *opus* ad frugem. Huc faciunt axiomata Aristot. de servo et hero in lib. Œcon. *Oportet servo dare opera et victum sufficientem. Prius decet dominum expergisci quam servum, et posterius ire cubitum. Quod magis impinguat equum, est oculus domini : Et sterquilinium quod agro est optimum, vestigia domini. Quanto quis diligentius obsequitur, tanto majorem gratiam obtinebit. Unusquisque pergraviter fert honore suo privari.*

Recte servus sive mancipium comparatur asino, quia sæpe stolidus, hebes, tardus et durus est instar asini, cujus caput sua figura prodit ejus stoliditatem, tarditatem et duritiem. Qua de re exstat acutum ænigma, vel potius epigramma asini :

> Ungue equus, aure lepus, leo voce, lupusque colore
> Censetur, toto sed capite est asinus.

Tritum est illud vulgi :

> Nux, asinus, mulier simili sunt lege ligata :
> Hæc tria nil recte faciunt, si verbera cessent.

Unde Cujacius Jurisconsultus inter alias causas, cur servi in Jure capite diminuti dicuntur Instit. de capitis diminut. et l. 2. § 1. ff. de capit. diminut. etiam hanc affert : *Servi*, inquit, *etiam ob amissam libertatem capite diminuti dicuntur, quia velut ratione et consilio privati proprio, coguntur aliena ratione et consiliis agere et vivere.* Et Salomon Proverb. 29. 19 : *Servus*, inquit, *verbis non potest erudiri : quia quod dicis intelligit, et respondere contemnit.* Servum intellige, qui servili, duro et rebelli est ingenio.

Huc faciunt gnomæ Philosophorum. Euripides in Antiope : *Nunquam*, ait, *oportet servum ingenua studia tractare, nec otium sequi.* Studia enim servos faciunt superbos, etsi non raro sint indociles; otia, pigros et fures. Idem in Alexandro : *Usque adeo malum est servorum genus. Nihil præter ventrem sunt, nec quidquam futurum prospiciunt.* Theognidas : *Nunquam rectum est servile caput, sed semper intortum et obliquum collum habet.* Democritus : *Servis, ut partibus corporis, alio ad aliud uteris.* Plato lib. 6. de Legibus, docet à servis orta piratarum furta et latrocinia.

Mystice, animæ servus et asinus est corpus, cui tria debentur, scilicet vulgaris cibus, castigatio et opus. Ita S. Franciscus suum corpus vocabat fratrem asinum, et tractabat ut asinum, quia cogebat illud portare onera gravia laborum et pœnitentiarum, ac comedere parum, et cibos vulgares et viles. Præclare S. Laurentius Justin. in Ligno vitæ, tr. de Sobrietate cap. 3 : *Sæpe*, ait, *dum in carne hostem insequimur, etiam civem, quem diligimus, trucidamus ; et plerumque dum quasi concivi compatimur, ad prælium hostem nutrimus : si ergo nobis nimius et immoderatus fervor persuadeat, ut carni necessaria alimenta subtrahamus, dicendum est illi, quod quidam dixit ad Joab : Si appenderes in manibus meis mille argenteos, nequaquam mitterem manum meam in filium regis*, 2. Reg. 18.

Et S. Bernard. serm. 1. de ramis palmarum, docet Religiosum mystice esse asinam cui insedit Christus, hancque magnam esse dignitatem. Primò, quia proxime tangit Christum ; secundo, quia totum se impendit et expendit ejus obsequia; tertio, quia Christum portat; quarto, quia eum intra se habet, et ad alios etiam circumfert. Quare suos monasterii alumnos ita cum jubilo alloquitur : *Silendum mihi est, ut elationem caveatis; an magis loquar, ut consolationem habeatis? Jumentum, cui insidet Christus, nonne vos estis, juxta præceptum Apostoli glorificantes et portantes Deum in corporibus vestris?* Idem in Doctrina sive modo vivendi in monasterio : *Cum aliquid*, ait, *rogaturus à Priore veneris, præpara te ad repulsam semper; et si contigerit negari tibi quod postulas, dic apud te : Quid decebat asellum nisi frenum et stimulus? Ego nihil proprie in domo ista vindicare possum, nisi cilicium et crucem, cilicium in morte, et crucem in fossa. Hæc est hæreditas mea, ita tamen, ut modica gleba terræ crucem cooperiat.* Nota est vox senioris in Vitis Patrum : *Ego et asinus unum sumus ;* qua se comparabat ad omnem omnium tolerantiam. In Chronicis S. Francisci celebris est B. Jacoponus, qui cum in seculo esset vir nobilis ingenio, scientia, officio, subito uxoris in nuptiis ruina tabulati oppressæ interitu perculsus et compunctus, statuit seculo renuntiare, ac postulans habitum S. Francisci, à fratribus audiit : *Si inter nos vis vivere, asinus fias oportet, ut quasi asinus inter asinos degas.* Illico ergo asini pellem induit, ac manibus pedibusque reptans : *En*, inquit, *fratres, asinus sum, asinum inter asinos admittite.* Admissus speculum fuit humilitatis, mortificationis, charitatis, omniumque virtutum. Exstat ejus Vita heroicis virtutibus referta.

Symbol. Asini patientia, ait Aldrovandus in Asino, docet homines, ut suam quisque sortem, ac quod præsens et præ manu est, fideliter ac diligenter agat, et ut sua quisque fortuna contentus vivat; neque labores, modo honesti sint, etsi digna præmia non sequantur, recuset. Sicut et in suo asino laborioso monet Stigelius :

> Sis asinus, quemcumque asinum sors aspera fecit :
> Qui sortem placide ferre scit, ille sapit.

Et illud : *Si equum non potes, asinum agas.* Porro asinus etsi omnium judicio vilis habeatur et miserrimus, homine tamen ipso est beatior, quia ipse miseriam sibi non parit, quod facit homo, ut antiquissimus Menander ait.

Addit Aldrovandus duos in hanc rem apologos. Prior est. Asinus equum beatum putabat, quod abundanter nutriretur et accurate, cum ipse neque palearum satis haberet, præsertimque defatigatus. Cum autem tempus institit belli, et miles armatum ascendit equum, huc illuc ipsum impellendo, quin et in medios hostes insiliit, equus vulneratus succubuit. His visis, asinus equum mutata sententia miserum existimabat. Fabula significat, non oportere principes et divites imitari; sed in illis, invidia et periculo consideratis, paupertatem amare. Posterior : Asinus serviens olitori, quoniam parum comedebat, plurimum laborabat, precabatur Jovem, ut ab olitore liberatus, alteri venderetur domino. Cum Jupiter exoratus, jussisset ipsum figulo vendi, iterum iniquiore animo perferebat quam prius onera et cœnum et tegulas ferre. Rursus igitur, ut mutaret dominum rogavit, et coriario venumdatus est. Pejorem itaque prioribus herum nactus, videns quæ ab eo fierent, suspirando ait : *Hei mihi misero, melius mihi erat apud priores heros manere ;* hic enim, ut video, et pellem meam operabitur. Fabula indicat, tunc maxime priores dominos

à famulis expeti, cum de secundis periculum fecerint. Subdit deinde tertium apologum in eadem rex ex Ænea Silvio, quem, quia longior est, apud eum vide, si lubet. Unde concludit : *Quod fatale est, incurabile est.* Sua ergo sorte quisque contentus vivat, ut felix et beatus sit. Asini sors est onera ferre, æque ac servi servire. Hinc Isidorus lib. 12. Etymolog. asinum et asellum dici asserit à sedendo, quasi assedum, quod homines priusquam equis uterentur, asinis insiderent. Græci ονον vocant ab ονησις, quasi jumentum à juvando, quod nostra opera juvet.

26. OPERATUR IN DISCIPLINA, ET QUÆRIT REQUIESCERE : LAXA MANUS ILLI, ET QUÆRIT LIBERTATEM.] Græca Romana et Tigurina pro *operatur* habent εργασαι, id est, *operare;* et pro παιδεια, id est, *disciplina,* habent παιδι, id est, *puero* vel *servo;* ac pro ζητησει, id est, *quæret,* legunt ευρησεις, id est, *invenies.* Unde sic legunt : *Operare in puero* vel *servo, et invenies requiem,* q. d. Si servum opere imposito occupes et exerceas, erit tibi cum eo requies; sin autem eum otiari permittas, creabit tibi molestias. Hoc est enim, quod per antithesin subdit : *Laxa manus illi, et quærit libertatem.* Unde aliqui ex Græco ita clare vertunt : *Exerce servum tuum in opere, et invenies requiem : remitte manum ejus, et quæret libertatem.* Verum Noster legit εργαζεται, id est, *operatur,* et παιδεια, id est, disciplina, et ζητησει, id est, *quæret.* Sic quoque legunt Græca Complut. nisi quod retinent τὸ εργασαι, id est, operare. Sed eodem fere redit sensus; *operare* enim hìc sumitur in conjugatione *hiphil* pro *fac* vel *compelle eum ut operetur,* scilicet, per disciplinam et castigationem. Fieri potuit ut utroque modo scripserit Siracides, quia utrumque verum et congruum, et utrumque in probatis codicibus exstat, atque una lectio cohæret et subordinatur alteri; requies enim servi est requies heri, dum enim servus operibus fatigatus anhelat ad requiem, non cogitat de rebellione contra herum. Sic nos ipsi dum nostra scribimus, cudimus et recudimus, eamdem sententiam subinde immutamus, aliterque et aliter efferimus. Quocirca in Script. subinde eadem sententia varias habet non tantum versiones et expositiones, sed et lectiones, uti ostendi can. 8. rerum in Epist. S. Pauli.

Jam primo, nostram lectionem sic explicat Lyranus, q. d. Servus operatur quandiu sub disciplina tenetur, *et quærit,* id est, si quærat requiem à laboribus sine causa rationabili. Secundo, noster Emmanuel Sa, q. d. Servus etiam dum per disciplinam et castigationem cogitur operari, quærit otium et requiem; quid ergo faciet si laxes disciplinam? haud dubie quæret libertatem, seu fugiet. Tertio, Jansenius : Describit, inquit, conditionem et indolem servorum, videlicet quod si per disciplinam et castigationem adigantur ad opera, quærunt requiescere ab operibus, conquerentes se nimium gravari : si vero otium eis permittatur, quærunt ulterius etiam libertatem, non contenti petita et adepta relaxatione. Significatur ergo non tam attendendum ad eorum petitiones, quam ad id quod pro eorum conditione eis convenit imponere. Quarto, Palacius, q. d. Si delassaveris in disciplina servum, facies ut optet requiem, nec cogitet de libertate : sin autem ei manus ab opere relaxaveris, facies ut immerito quærat libertatem. Sicut enim multum operis, labor et fatigatio nihil aliud quærere cogitare sinit, nisi requiem : sic otium et servus otiosus nihil aliud quam libertatem meditatur et machinatur. Loquitur de servis perfectis, puta de mancipiis.

Hi tres ultimi sensus veri et congrui sunt ; magis tamen nervosi magisque connexi sunt secundus et quartus; continent enim manifestam antithesin prioris hemistichii cum posteriore, simulque dant causam ejus quod præcessit, cur, scilicet, castigatio et opus conveniat servo æque ac asino, quia scilicet servus servili et asinino et ingenio et indole, quod non nisi otium et libertatem quærit; utrique autem medetur opus et castigatio. Opus enim non sinit cogitare nisi requiem, castigatio castigat tam otium quam libertatem, cogitque laborare et servire. Unde Syrus breviter rem totam ita explicat : *Ne des illi requiem; et, si extuleris caput ejus, quærit libertatem.* Sciebat hoc Pharao, qui proinde Hebræos, quos tractabat ut servos, operibus opprimebat, ne cogitarent de libertate et egressu ex Ægypto : *Vacatis otio,* inquit, *et idcirco dicitis : Eamus, et sacrificemus Domino. Ite ergo, et operamini,* Exodi 5. 17.

Nota τὸ *laxa manus illi,* scilicet à manicis, hoc est, solve eum à manuum vinculis, quibus quasi servus constringitur. Origo enim servitutis et servorum fuit, quod hostibus bello captis vitam olim condonantes, eos servos efficiebant, itaque mortem in servitutem clementer commutabant. Inde servi dicti sunt *mancipia,* quasi in bello manu capta, ait Varro; hinc capta vinciebantur manicis : illas ergo hìc laxari vetat Siracides. Rursum *laxa manus illi,* id est, remitte illi opera et labores, sine illum otiari, et fugiet vel ambiet libertatem. Tertio, aliqui sic exponunt : *Laxa illi manus,* id est, licentiam illi permitte, potestatem aliquam impende; illa enim inescatus, servitutis jugum excutere et libertatem affectare incipiet. Idem de servis fuit sensus Platonis dialog. 6. de Legibus : *Castigandi,* inquit, *cædendique semper jure sunt servi, neque ita monendi ut liberi, ne molliores fiant : allocutio omnis ad servos quodammodo imperium sit, neque jocus ullus cum ipsis habeatur, quod multi stulte facientes, dum delicatius eos nutriunt, difficiliorem vitam, et sibi ad imperandum, et illis ad obediendum reddunt.*

27 et 28. JUGUM ET LORUM CURVANT COLLUM DURUM, ET SERVUM INCLINANT OPERATIONES ASSIDUÆ. SERVO MALEVOLO TORTURA ET COMPEDES.) Græca jam omittunt τὸ *et servum inclinant operationes assiduæ.* Unde breviter sic legunt, et servi compedes cum jugo asini componunt : *Jugum et lorum cervicem subigunt, nervus et tormenta servum malitiosum;* alii : *Jugum et lorum flectunt cervicem, servo malefico conveniunt tormenta et cruciatus quæstionum.* Verum nostra lectio uti uberior et plenior, sic et aptior veriorque est. Aptius enim jugum cum operatione et labore, quam cum tortura confertur; torturæ enim servi magis respondet flagellum et scutica asini. Sensus ergo est, q. d. Sicut collum lascivientis et indomiti bovis, equi, asini vel bubali domatur jugo et loro, ut aurigæ obediat, vehatque onera sibi ab eo imposita : sic quoque servi duritia et pigritia frangitur opere assiduo. At vero si servus sit non tantum durus et pervicax, sed et malevolus, græce, κακουργος, id est, maleficus, vel

malitiosus, scilicet qui furetur, aut alios verberet, vel aliter hero et familiæ noceat, aliaque mala machinetur; hic non tantum opere assiduo exercendus, sed et compedibus ac tortura coercendus, examinandus et puniendus est.

De priscis servorum pœnis vide Rhodigin. lib. 25. c. 22. omnes complexus est Plautus in Asinar. actu 3. scena 3:

Scapularum confidentia, virtute ulmorum freti,
Ad cursum stimulos, laminas, crucesque compedesque,
Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias,
Tortoresque acerrimos, etc.

29. MITTE ILLUM IN OPERATIONEM, NE VACET: MULTAM ENIM MALITIAM DOCUIT OTIOSITAS.] Tigurina: *Mitte illum in opus, ne otietur: otium enim multa vitia docuit;* alii: *Conjice* (græce enim est ἔμβαλλε) *ipsum in opus, ne otietur: multa enim mala docet otium;* Syrus: *Operare in servo tuo* (hoc est, operari fac servum tuum, vel opus facito per servum tuum), *ne rebellet, quia multa mala facit otium.* Mens enim hominis otiosa esse nequit; quare si honesto labore non occupetur, ad vana, inhonesta, carnalia, ad murmura, detractiones, aliaque scelera cogitanda et designanda deflectit. Sicut lapides molendini vento rotati si frumentum, quod molant, non habeant, in seipsos agunt, sese atterunt et comminuunt.

Quocirca S. Hier. monet Rusticum epist. 4: *Facito,* ait, *aliquid operis, ut te semper diabolus inveniat occupatum.* S. Ephrem in Cant. spirit. tom. 2: *Qui amat otium,* inquit, *nunquam prosperabitur.* S. Chrys. hom. 1. ad Popul. advertit, Adamum otiosum è paradiso excidisse, Paulum vero in laboribus et ærumnis positum raptum fuisse in paradisum et tertium cœlum. Idem homil. 35. in Acta: *Quomodo,* inquit, *non omnes talem* (otiosum) *condemnabunt, et amici, et domestici, et cognati? Quis autem non juste dicet: Onus hic terræ; frustra advenit in mundum talis, imo non frustra, sed in malum sui capitis, in damnum proprium, in detrimentum aliorum.* S. Basilius in cap. 1. Isaiæ: *Quomodo,* ait, *non odio prosequendum otium, quod formica et ape* (quæ laboriosæ et industriæ sunt) *pejorem efficit hominem? qui utique initio suæ conditionis positus in paradiso est, ut operaretur et custodiret illum.* S. Ambr. epist. 25. ad Vercell. loquens de Jacob et Esau, quorum hic otiosus erat, ille laboriosus: *Non otio,* ait, *non somno merces paratur, nullum opus dormientis est, nullus fructus otii, imo magis dispendium. Otiosus Esau amisit primatus benedictionem.* Idem lib. de Caïn et Abel, capite 4: *Non dormientibus, non otiantibus, sed vigilantibus pollicentur præmia, et labori merces parata est.* S. Leo: *Non dormientibus provenit regnum cœlorum, nec otio et desidia torpentibus beatitudo æterna ingeritur.* S. Ansel. epist. 6. ad Cisterc. *Otiositatem,* ait, *sicut rem inimicam animarum vestrarum à vobis excludite, et unusquisque consideret, quia de singulis momentis vitæ nostræ reddituri sumus Deo rationem.* S. Bernard. de Consid. lib. 2. c. 13: *Fugienda,* inquit, *otiositas mater nugarum, noverca virtutum.* Petrus Blesensis in can. de instit. Episcopi: *Nullum tempus,* ait, *feriatum habeas; sed semper aut orationi, aut lectioni, aut alii honestatis studio te impendas.* Et inferius: *Semper sis in exercitio Scripturarum, nullumque tempus te inveniat otiosum. Otium sine litteris est vivi hominis sepultura.* Plura vide apud Cassian. l. 10. de Instit. renunt. c. 8 et seq.

30. IN OPERA (ad opera) CONSTITUE EUM: SIC ENIM CONDECET ILLUM. QUOD SI NON OBAUDIERIT, CURVA ILLUM COMPEDIBUS.] Clare Tigurina: *Adige eum ad opus, quod officium ejus postulat, et immorigerum suis grava compedibus;* Syrus: *Quemadmodum convenit illi* (hoc est, quantum aptus est), *præfice eum domui tuæ, et nisi audierit te, multiplica vincula ejus.* Præclare S. Laurent. Justin. in Ligno vitæ tr. de Timore c. 2. Nihil in sancto proposito, inquit, otio deterius, quod non solummòdo non acquirit nova, sed etiam acquisita consumit. Sicut ergo otiositas est paupertatis spiritalis initium, ita honestæ occupationis assiduitas cœlestium divitiarum est seminarium. Denique peccati Sodomæ occasio et causa fuit otium, ut ait Ezechiel c. 16. 49.

ET NON AMPLIFICES SUPER OMNEM CARNEM: VERUM SINE JUDICIO NIHIL FACIAS GRAVE.] Moderatur quæ dixit, q. d. Dixi servum rebellem et maleficum castigandum operibus, compedibus et verberibus: nunc addo et moneo, ne tamen amplius hisce rebus in cujuspiam carnem sævias quam par est; est enim *caro,* id est, fragilis et misera; sed adhibe judicium, crisin et discretionem in moderando opere et castigatione, ne æquo sit crudelior. Unde græce est καὶ μὴ περισσεύσῃς πάσῃ σαρκί. Quod Complut. vertunt: *Et non abundes omni carni;* Rom. *Non amplifices super omnem carnem,* id est, *ne sis nimius, ne nimium urgeas ac premas ullam carnem, ne quidem brutorum, nedum hominum;* Tigurina: *Caveto tamen nimius esse in illius corpus;* alii: *Ne sis nimius in ullum hominem;* Syrus: *Non autem sic super unumquemque, et præter legem ne feceris quidquam.*

Ex hoc Ecclesiastici præcepto desumpta videtur illa constitutio Justiniani Imp. de his qui sui vel alieni juris sunt § *In potestate,* ubi inter alia sic statuit: *Sed major asperitas dominorum ejusdem principis constitutione coercetur. Nam Antoninus consultus à quibusdam præsidibus provinciarum de his servis qui ad ædem sacram, vel ad statuas principum confugiunt, præcepit; ut, si intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, et pretium dominis detur. Et recte, expedit enim reipubl. ne sua re quis male utatur.* Quærit ibidem Glossa, an liceat subinde servum nulla ejus culpa vel causa, hoc solo nomine quod servus est, et ut servum se esse meminerit, vel modice verberare? ac respondet affirmative: Quia, inquit, diutina impunitas servum facit durum et contumacem, audaciam in eo alit, fastumque et spiritus adauget.

31. SI EST TIBI SERVUS FIDELIS, SIT TIBI QUASI ANIMA TUA: QUASI FRATREM TUUM SIC EUM TRACTA: QUONIAM IN SANGUINE ANIMÆ COMPARASTI ILLUM.] Ita Roman. Glossa, Lyranus et alii. Verum Rabanus legit: *Si est tibi servus bonus;* alii: *Si est tibi servus sensatus;* Syrus: *Si verus* (id est, probus, qui se vere, ut servum decet, gerit) *est servus tuus.* Minus recte ergo Jansenius contendit, τὸ *fidelis* esse delendum. Monet enim prudenter servum non infidelem et furacem, sed fidelem debere diligi et curari ab hero, *quasi animam* suam, id est, sicut seipsum. Unde Græca et Syrus habent: *Si tibi servus est, sit tibi tanquam tu;* Tigurina vertit: *Si tibi servus est, ut animam propriam foveas eum;* Romana: *Tracta eum sicut teipsum.*

Porro servus fidelis esse debet non tantum in opere sibi injuncto, sed in sermone ac silentio, ut sileat arcana heri, vel quæ herus silere vult. Unde officium boni servi esse ut sit *mutus et elinguis*, asserit Nemesius apud Stobæum ser. 45. Et Plautus in Milite glorios. *Plus*, ait, *oportet servum scire, quam loqui.* Quocirca contumacis servi verba sunt apud eumdem in Persa : *Servam operam, et linguam liberam herus meus jussit me habere.* Si enim proximos exteros jubemur diligere sicut nos ipsos, multo magis domesticos, quales sunt servi, qui toti sunt peculium et possessio heri. Quod ergo domini servis faciunt, hoc sibi faciunt; bonum enim servi est bonum heri, et malum servi est malum heri. Quocirca addit : *Quasi fratrem sic eum tracta.* Origine enim omnes sumus fratres, quia creati ab eodem Deo patre, et prognati ex eodem Adamo parente, et eadem matre Eva. Rursum in fide et religione omnes sumus fratres, quia filii ejusdem Christi quasi patris, et Ecclesiæ quasi matris, atque à Deo eamdem hæreditatem cœlestem exspectamus omnes. Vide Ephes. 6. 5 et seq. Quocirca S. Gregorius Nazianz. in Tetrastichis docet servos pro conservis habendos, eo quod omnes simus servi Dei :

Quid servus, *inquit*, aut herus? mala est hæc sectio;
Est fictor unus, una lex, judex quoque.
Sic ergo servos, servus ut, cernas tuos :
Servos herosque vita sola factitat.
Servivit, at nos Christus exemit jugo.

Quin et Cicero in Paradoxis : *Quid est*, ait, *libertas? Potestas vivendi ut velis. Quis igitur vivit ut vult, nisi qui recta sequitur? soli hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus. Quis neget omnes leves, omnes cupidos, omnes denique improbos esse servos?* Plura de hac re habet S. Gregor. lib. 30. Moral. c. 12. S. Aug. tract. 41. in Joan. S. Hier. lib. 2. contra Jovinian. Quocirca pathetice Seneca ep. 47. *Cum servis*, inquit, *familiariter te vivere, decet prudentiam tuam. Servi sunt? imo homines. Servi sunt? imo contubernales. Servi sunt? imo humiles amici. Servi sunt? imo conservi, si cogitaveris tantumdem in utrosque licere fortunæ.* Et post nonnulla : *Vis tu*, inquit, *cogitare istum, quem servum tuum vocas, ex eisdem seminibus ortum, eodem frui cœlo, æque spirare, æque vivere, æque mori? tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te servum. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, et aliis intrantibus excludi. Mariana clade multos splendidissime natos fortuna depressit : alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Denique Philo apud Maximum serm. 7 : *Talem*, inquit, *te domesticis servis præsta, qualem Deum in te esse velles : ut enim audimus, sic à Deo audiemur; atque ut intuemur alios, sic Deus nos intuebitur. Offeramus ergo misericordiæ misericordiam, ut simili simile consequamur.*

Causam subdit : QUONIAM IN SANGUINE ANIMÆ COMPARASTI ILLUM.] Primo, q. d. ait Jansenius : Comparasti eum tibi non tanquam belluam, sed tanquam *sanguinem animæ tuæ*, hoc est tanquam tibi consanguineum, ejusdemque tecum naturæ et sanguinis consortem.

Secundo et potius, q. d. Comparasti eum tibi *in sanguine*, id est, ad sanguinem, *animæ tuæ*, ut scilicet sanguinem et vitam tuam foveret et tueretur serviendo et laborando, teque contra inimicos tuendo et propugnando. Unde Græci quasi explicantes subdunt et addunt : *Quoniam tanquam anima tua indigebis eo;* Tigurina : *Quoniam ejus ut animæ propriæ indiges;* Syrus luculenter : *Si verus est servus tuus, sit sicut tu; quia sicut tu, ita et detrimentum tuum* (quod patieris in servo, si male à te tractatus ægrotet, moriatur vel fugiat) : *si verus est servus tuus, sicut fratrem tuum reputa illum, ne contendas in sanguine animæ tuæ.*

Tertio, alii per *sanguinem* accipiunt pretium. Unde vertunt, *quoniam pretio comparasti eum;* pretium enim quia sanguine et sudore laborando comparatur, hinc vocatur *sanguis* per metonymiam. Et hoc modo Rabbini passim דמים *damim* in plurali, id est, *sanguines*, usurpant pro pretio. Sic vulgo dicimus, usurarios et tyrannos exugere sanguinem pauperum, dum ab eis nimia tributa et pretia exigunt. Hoc sensu de tyrannis ait Michæas cap. 3. 10 : *Qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate.*

Simili tropo græce βιος, id est *vita*, vocatur ipse victus, quia victu vita conservatur. Ita Palacius : Tracta, inquit, bonum servum, quem emisti, ut fratrem; quia multis cum nummis velut sanguine tuo comparasti : bonus enim servus non nisi grandi pretio comparatur; grande vero pretium non nisi sanguineo sudore percipitur. Quam vero pulcher est textus peccatori Christum pro misericordia roganti : Domine, ne ut inimicum me, sed ut fratrem tracta : comparasti enim me sanguine animæ tuæ! Quam item apte dicetur domino crudeli : Tracta tuum servum benignius, si non propter illum, certe propter te! Si illi non parcis, parce sanguini tuo, quo eum comparasti. Huc facit monitum Catonis in Distichis :

Nil temere uxori de servis crede querenti :
Sæpe etenim mulier, quem conjunx diligit, odit.
Servorum ob culpam cum te dolor urget in iram,
Ipse tibi moderare, tuis ut parcere possis.
Quem superare vales, interdum vince ferendo :
Maxima enim semper morum est patientia virtus.

Quarto, Rabanus : *Significat*, ait, *quod naturam communem in eo diligere debemus; et, si necesse est, animam nostram pro eis sicut fratribus esse ponendam : non enim hominem debemus odire et persequi, sed vitia, quæ hominem ad interitum trahunt, quibus omnino est resistendum.*

Tropol. Rabanus per servum accipit peccatorem; hic enim servus est peccati et diaboli : quare omnia quæ de servo hic dicuntur, peccatori, mutato nomine, accommodes. Rursum per servum accipias carnem, quæ serva est animæ : ac concupiscentiam, quæ serva est rationis et spiritus, ideoque quasi serva contumax rationi rebellat et recalcitrat : qua de causa ut serva operibus, pœnitentiis et verberibus edomanda est, ut rationi se subjicere, ac spiritui parere addiscat.

32 et 33. SI LÆSERIS EUM INJUSTE, IN FUGAM CONVERTETUR : ET SI EXTOLLENS DISCESSERIT, QUEM QUÆRAS, ET IN QUA VIA QUÆRAS ILLUM, NESCIS.] *Extollens*, id est, tollens et auferens se suaque discedens et fugiens; græce enim est ἀπάρας ἀποδράσῃ, id est, *tollens se*, vel *abiens aufugerit.* Rursum *quem quæras*, id est quem roges, quique tibi indicet, *qua via* et ad quem locum servus tuus fugerit. Aliter Palacius : *Quem quæras*, inquit, *nescis*, id est, nescis an quæras, rem tibi utilem vel inutilem : cum enim servus fugæ assuescit,

nescis an reducere illum conveniat, an vendere. Græca breviter et clare sic habent : *Si malefeceris ei* (Roman. *si afflixeris eum*) *injuste, et tollens aufugerit, in qua via quæres illum?* Tigur. *Quod si eum læseris injuria, illeque profectus aufugerit, quanam via requiras ipsum?* Syrus : *Quia si contristaveris eum, egredietur, peribit : et in quo spiritu invenies eum?*

Est secunda ratio movens herum, ut benigne tractet servum; quia scilicet si illum affligat, servus servitutis et afflictionis pertæsus secreto fugam adornabit per avia, silvas et latebras, ut herus eum insequens invenire nequeat, nec aliquis si qui rogatus ei viam, qua servus fugit, indicare velit aut valeat. Quare et opera servi, et pretio quo eum emit, in æternum privabitur.

Quinimo multi sunt servi, qui ob herorum sævitiam mortem sibi consciscunt, malentes semel quam millies mori. Nota est historia Lacænæ, quæ in auctione rogata à præcone, quid sciret? respondit : *Libera esse;* significans, sese captivam quidem esse, cæterum ad illiberalia jussa non parituram. Itaque cum emptor imperasset quædam non convenientia liberæ : *Plorabis*, inquit, *qui tibi talem invideris possessionem;* moxque sibi necem conscivit. Ita Plutarch. in Lacon. Qui et addit simile de puero : Puer, inquit, Spartanus captus ab Antigono rege, ac sub hasta venditus, in cæteris omnibus quæ ab ingenuo decenter fieri poterant, ei qui se mercatus fuerat, obsequens erat : cæterum jussus adferre matulam, non sustinuit, dicens : *Non serviam.* At, cum herus instaret, puer conscenso tecto dixit : *Senties cujusmodi mercatum feceris;* moxque è sublimi præcipitem se dedit et interiit. Captivus esse poterat, servitia facere non poterat, ac semel in libertatem morte luctuosa asseruit. Luctuosius hoc ævo in Hispania factum audivimus. Servus dure ab hero tractatus, hero absente proles ejus omnes parvulas in solarium hero abduxit, foresque domus occlusit : hero domum redeunte, foresque pulsante, minanteque servo quod aperire tardaret, servus per fenestram prolem unam illi ostentans : *Quid mihi*, inquit, *dabis pro prole hac tua?* Indignante hero et frendente, servus prolem ex alto præcipitavit et occidit. Idem fecit secundæ, tertiæ et cæteris (frustra jam precante hero, et omnia pollicente, ut iis parceret), ac tandem seipsum præcipitem dedit. *Disce*, inquit, *benigne servos tuos tractare.* Quocirca Diogenes apud Laertium lib. 6. dicebat, inter servos ac dominos malos præter vocabula nihil aliud interesse, nisi quod mancipia servirent dominis, domini cupiditatibus : significans, utrosque esse servos, miseriorem tamen servitutem servire dominos quam mancipia, si sint improbi : nam qui passionibus servit, tot habet dominos quot cupiditates, eosque turpes et inclementes. Sane hæc servitus morti æquiparatur et confertur, imo antefertur quasi morte deterior. Ex adverso quam servus benigne habitus ab hero illum redamarit, audi eum apud Menandrum : *Mihi*, inquit, *civitas est, et confugium, et lex, et justorum injustorumque omnium judex, dominus meus : huic soli me vivere oportet.* Talis, inquit Favorinus, fuit *Zamolxis, qui famulus erat Pythagoræ, et ab illius temporis hominibus adorabatur.*

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRIMO, AGIT DE VANITATE SOMNIORUM USQUE AD V. 9. INDE USQUE AD V. 14, DE UTILITATE PEREGRINATIONIS ET TENTATIONIS, QUOD FACIAT HOMINEM EXPERTUM ET PRUDENTEM. TERTIO, A V. 14, AD 21, AGIT DE SOLIDITATE FRUCTUQUE SPEI, QUAM TIMENTES DEUM IN EO COLLOCANT. QUARTO, A V. 21, USQUE AD FINEM DOCET DEUM EXSECRARI OBLATIONES IMPIORUM, PRÆSERTIM QUÆ FIUNT EX SPOLIIS ET DEFRAUDATIONE PAUPERUM.

1. VANA spes, et mendacium viro insensato : et somnia extollunt imprudentes.
2. Quasi qui apprehendit umbram, et persequitur ventum : sic et qui atten-
dit ad visa mendacia; 3. hoc secundùm hoc visio somniorum : ante faciem
hominis similitudo hominis. 4. Ab immundo quid mundabitur? et à men-
dace quid verum dicetur? 5. Divinatio erroris, et auguria mendacia, et
somnia malefacientium, vanitas est. 6. Et sicut parturientis, cor tuum
phantasias patitur; nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in
illis cor tuum : 7. multos enim errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis. 8. Sine
mendacio consummabitur verbum legis, et sapientia in ore fidelis complanabitur. 9. Qui non
est tentatus, quid scit? Vir in multis expertus, cogitabit multa : et qui multa didicit, enarrabit
intellectum. 10. Qui non est expertus, pauca recognoscit : qui autem in multis factus est, mul-
tiplicat malitiam. 11. Qui tentatus non est, qualia scit? qui implanatus est, abundabit nequitia.

12. Multa vidi errando, et plurimas verborum consuetudines. 13. Aliquoties usque ad mortem periclitatus sum horum causa, et liberatus sum gratia Dei. 14. Spiritus timentium Deum quæritur, et in respectu illius benedicetur. 15. Spes enim illorum in salvantem illos, et oculi Dei in diligentes se. 16. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit : quoniam ipse est spes ejus. 17. Timentis Dominum beata est anima ejus. 18. Ad quem respicit, et quis est fortitudo ejus ? 19. Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, et umbraculum meridiani, 20. deprecatio offensionis, et adjutorium casus, exaltans animam, et illuminans oculos, dans sanitatem, et vitam, et benedictionem. 21. Immolantis ex iniquo oblatio est maculata, et non sunt beneplacitæ subsannationes injustorum. 22. Dominus solus sustinentibus se in via veritatis et justitiæ. 23. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum : nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. 24. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui. 25. Panis egentium vita pauperum est : qui defraudat illum, homo sanguinis est. 26. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum. 27. Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit mercenario, fratres sunt. 28. Unus ædificans, et unus destruens : quid prodest illis nisi labor ? 29. Unus orans, et unus maledicens : cujus vocem exaudiet Deus ? 30. Qui baptizatur à mortuo, et iterum tangit eum, quid proficit lavatio illius ? 31. Sic homo qui jejunat in peccatis suis, et iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se ? orationem illius quis exaudiet ?

PRIMA PARS CAPITIS.

1. VANA SPES, ET MENDACIUM VIRO INSENSATO : ET SOMNIA EXTOLLUNT IMPRUDENTES.] Docet non esse fidendum somniis et divinationibus, sed Deo Deique legi, quod hæc sit vera et fida, illa falsa et infida, q. d. Spes viri stulti est *vana et mendacium*, id est, mendax et fallax, adeoque ipse somniis suis confidit et superbe extollitur : nam *somnia extollunt*, græce ἀναπτεροῦσιν, id est, ut Complet. *elevant;* Romana : *Volare faciunt;* alii, *alatos faciunt imprudentes;* q. d. Insipientes somniis suis credentes efferuntur animo, putantes illa sibi obventura quæ somniarunt; quasi somnia sint oracula à Deo immissa, v. g. somniavit quis se fore Cardinalem, Episcopum, Prælatum, etc. si huic somnio fidem adhibet, insipienter facit; et re ipsa cum contrarium acciderit, videbit somnium suum fuisse somnium, id est, rem mendacem et fallacem. Unde Tigurina : *Spes viri stulti vanæ falsæque sunt, et somnia sublimes ferunt insipientes;* alii : *Et somnia pennas addunt amentibus;* Syrus : *Qui quærit vanitatem, invenit mendacium, et somnium lætitia vana.* Huc facit illud Philonis ex Platone : *Spes mortalium sunt somnia vigilantium.*

Nota : Gentiles, quin et nonnulli è Christianis, ignorantes naturalem causam insomniorum, quam tradit Aristot. medici et physici, opinati sunt ea immitti ab altiori mente, puta à genio suo, vel Deo : cum enim mens somnio sopita sit, censebant eam tunc agi à Deo. Sic Turcæ censent amentes et stultos à Deo agi enthusiasmo, ideoque eos venerantur velut divinos et fatidicos, ac eorum dicta pro oraculis habent. Id faciunt in honorem sui Mahometi, qui cum laboraret epilepsia, fingebat se enthusiasmo agi. Errorem et superstitionem auxere Poetæ suis poeticis fictionibus, præsertim qua rei cuique suum deum dedere homonymum. Somnum ergo fecerunt Deum. Unde Orpheus Somno deo hymnum composuit cum aromatibus, cui et fuscas alas attribuit, ita canens :

> Somne Deum rex cunctorumque hominumque cadentum,
> Cunctorum et tellus quæcumque animalia nutrit.

Et Ovidius :

> Somne quies rerum, placidissime somne deorum.

Et Seneca in choro Herculis furentis :

> Tuque, ô domitor somne malorum,
> Requies animi, pars humanæ melior vitæ,
> Veris miscens falsa, futuri
> Certus, et idem pessimus auctor.

Philostratus in imagine Amphiarai ita in somnum pingit : *Facie*, inquit, *resoluta esse videbatur, candidam vestem habens supra nigram, quasi diem et noctem indicaret. Cornu in manu tenere videbatur, cum vera somnia immittit.* Ovidius vero in Metamorph. ita eum describit :

> In medio thorus est, ebeno sublimis in antro,
> Plumeus, unicolor, pullo velamine tectus,
> Quo cubat ipse Deus membris languore solutis :
> Hunc circum passim varias imitantia formas
> Somnia vana jacent.

Silius vero libr. 10. somnum cuique soporem immittere ita canit :

> Curvoque volucris
> Per tenebras portat medicata papavera cornu.

Et paulo post :

> Quatit inde soporas
> Devexo capite pennas, oculisque quietem
> Irrorat, tangens Lethæa tempora virga.

Homerus : καὶ γάρ ὄναρ ἐκ Διός ἐστι, id est, *Etenim somnium à Jove est;* quin et insomnia dicta sunt διοπέμπτα, id est, à Jove missa : et θεῖαι ὀμφαὶ,

id est, *divinæ voces;* et Διος αγγελοι, id est *Jovis nuntii,* ut ait Homerus. Fuit apud Trœzenios Ardali vetus ara, super qua Musis et Somno deo rem divinam faciebant, somnum affirmantes esse deum Musis valde amicum. Superstitionem auxit Plato et Philosophi, de quibus inferius.

Hosce redarguens Diogenes Cynicus, imo ridens et subsannans: *Quæ vigilantes agitis, inquit, ea non curatis; quæ vero dormientes somniatis, sollicite perquiritis,* q. d. Si quis vigilans turpe quid committat, oportet metuat Dei iram, tristemque eventum; non si quid dormienti sit visum; hoc enim nil vanius, nil stultius. Ita Laert. lib. 6. Et Poeta:

> Somnia ne cures; nam mens humana quod optat,
> Dum vigilat, sperat.

Et Claudian. lib. 3:

> Omnia quæ sensu volvuntur vota diurno,
> Tempore nocturno reddit amica quies.
> Venator defessa thoro cum membra reponit,
> Mens tamen ad silvas ac sua lustra redit.

Igitur hanc somnia observandi vanitatem et superstitionem, multis hîc confutat Siracides.

2. QUASI QUI APPREHENDIT UMBRAM, ET PERSEQUITUR VENTUM: SIC ET QUI ATTENDIT AD VISA (græce, ενυπνιοις, id est, ad *somnia*) MENDACIA.] Somnia enim sunt figmenta et idola phantasiæ, quæ proinde dum per eam homini dormienti repræsentantur, ipse sibi ea videre et oculis cernere videtur. Tigurina: *Captanti umbras, ventumque persequenti similis est, qui fidem habet somniis;* Syrus: *Sicut qui apprehendit umbram, et volare facit avem: ita et ille qui credit visioni nocturnæ.* Significat somnia esse res inanes et vanas, similes umbræ et vento; quare stultum esse iis credere, perinde ac stultus est qui apprehendere vult umbram inanem, aut ventum fugientem. Somnium ergo est quasi umbra et ventus; primo, quia sicut umbra non est res ipsa, sed rei imago, imo umbra: sic et somnium non est res vera, sed figmentum phantasiæ, quæ hanc sibi rei imaginem efformat. Secundo, sicut umbræ mane et vespere sunt re ipsa, puta suo corpore, longe majores, ita in somniis res parvæ apparent maximæ. Quare qui illis credunt, similes sunt cani Æsopico, qui carnem ore gestans, cum ejus umbram in flumine videret longe majorem, illam invadens, et ore captans, carnem veram excidere sibi permisit, nec umbram, quam captabat, apprehendit vel acquisivit. Tertio, sicut umbra est fallax et mendax; mentitur enim se esse ipsam rem et corpus, ac proinde fallit eum qui umbram quasi corpus ipsum apprehendere satagit: sic et somnia somniantes fallunt ut videantur se revera agere, videre et sapere, quod somniant se agere, videre et sapere. Quarto, sicut ventus aerem et aquam concitat et turbat, ut species in aqua repræsentatæ commistæ et confusæ, ideoque falsæ et mendaces appareant: sic et somnia oriuntur ex vaporibus et flatibus è stomacho in caput ascendentibus, qui species phantasiæ impressas concitant, commiscent, offuscant, indeque miras et chimæricas, adeoque mendaces et fallaces rerum facies apparere faciunt. Flatus enim è stomacho caput perflans et permeans, magnam in somniis facit specierum apparentium confusionem et varietatem. Quinto, sicut umbris terrentur pueri et fatui, sic et somniis terrentur somniantes; quin et vigilantes, si sint insipientes et imprudentes. Somnians enim, cum ligatam habeat rationem, est instar pueri et amentis. Sexto, sicut umbra et ventus celerrime pertransit et avolat instar avis, ut vertit Syrus; sic et somnium. Nam famelicus, qui somniat se laute edere et bibere, experrectus illico sentit ventrem fame latrantem: quia illa phantastica commestio cum somnio avolavit. Rusticus vel pauper, qui somniat se habere arcas auro refertas, vel se esse regem, Episcopum, Cardinalem, experrectus vidit se pauperem et miserum, ut ante; quia illud somniatum et phantasticum regnum, Episcopatus, Cardinalatus cum somnio avolavit.

3. HOC SECUNDUM HOC VISIO SOMNIORUM: ANTE FACIEM HOMINIS SIMILITUDO HOMINIS.] Ita legendum cum Rom. et Græcis. Perperam ergo aliqui sic legunt: *Secundum hoc,* vel *hæc, visio somniorum;* et ad præcedentia referentes, sic intelligunt, q. d. Secundum id, quod dixi, vanum esse captare ventum vel umbram, simili modo vana est visio et captatio somniorum. Perperam, inquam; nam hæc verba ad sequentia referenda sunt; ab iis enim explicantur, q. d. Visio somniorum non est aliud quam repræsentatio quædam, qua *hoc* est *secundum hoc,* id est, hoc huic apparet simile, sicut cum *ante faciem hominis* ponitur *similitudo hominis* in speculo, vel in aqua, q. d. Somnium non est res ipsa, nec rei veritas, sed imago tantum inanis et umbra, uti est imago in speculo, quam pueri putant esse rem veram, eamque conantur arripere. Sicut ergo in speculo apparens imago hominis non est ipse homo, sed ejus repræsentatio et inane idolum ab homine reflexum et resultans: sic pariter somnium non est res ipsa, sed rei repræsentatio et similitudo ex speciebus in phantasia collectis, varieque commistis reflexa et resultans. Quare sicut puer est stultus, qui imaginem in speculo apparentem pro vero homine accipit, eumque capere aut sibi conciliare studet: sic pariter stultus est, qui res, quas somniat, revera sibi vel aliis obventuras putat, iisque credit et confidit. Unde Tigurina vertit: *Aliquid ad imaginem alterius* (Vatabl. *aliquid secundum aliud) spectrum somniorum est, et velut adversum faciei simulacrum;* Compl. ad verbum ita ex Græco vertunt: *Hoc secundum hoc visio insomniorum, ante faciem similitudo faciei;* Syrus: *Ita est visio et somnium, quod è regione faciei similitudo faciei, et de principe populi sui egredi faciet victoriam.*

Comparavit somnium umbræ et vento: nunc comparat spectro et simulacro apparenti in speculo, vel in aqua; quia vere somnium non est aliud quam visio imaginaria, sive spectrum phantasiæ, quod scilicet phantasia ex speciebus per vapores noctu è stomacho in caput ascendentes commistis, confusis et turbatis sibi efformat et fingit. Quocirca sapienter S. Nazianz. in Tetrastichis:

> Ne somniorum, *inquit,* ludicris fidem nimis
> Accommodaris; cuncta nec te terreant.
> Nec læta rursum visa te tollant nimis.
> Laqueos frequenter hoc parat dæmon tibi.

Idem in Distichis: *Vir somno et inertiæ deditus somnia invenit; somnus enim non res ipsas, sed inania rerum simulacra oculis objicit.* Et Cato:

> Somnia ne cures; nam mens humana quod optat,
> Et vigilans sperat, per somnum cernit idipsum.

4. Ab immundo quid mundabitur? et a mendace quid verum dicetur?] Tò *immundo* et *mendace* accipi possunt vel ut masculina vel ut neutra. Si ut masculina, sensus erit quasi dicat : Sicut immundus per se alium mundare nequit, sic veritas non est exspectanda à mendace, puta ab ariolo, divino, oniromante, id est, somniorum conjectore et interprete. Esto enim aliquando verum dicant vel conjectent, tamen id perrarum est, ac multo sæpius falsum dicunt et divinant. Quocirca etiam dum verum dicunt, eis credi nequit, sed potius ut mendacibus fides derogatur; præsertim quia diabolus, qui per eos loquitur, totus consutus est ex malitia et mendacio. Quare verum quod subinde dicit, non veritatis amore dicit, sed ut per verum fallat, ac ad falsum erroremque inducat. Ideo enim verum dicit, ut per hoc cæteris suis dictis falsis et mendacibus fidem conciliet. Si ut neutra, sensus erit, q. d. Sicut res immunda per se aliam emundare nequit, sed potius suam immunditiam ei communicat, eamque immundam efficit : sic pariter à re falsa et mendaci, quale est somnium, veritas sperari nequit. Esto enim in somnio quædam sint vera, tamen quia longe plura sunt falsa; hinc totum somnium falsum est, taleque nuncupandum, non verum ; veritas enim integra est, nihilque falsi admittit; quare si in quapiam propositione aut re vera misceatur aliqua falsitas, tota res et propositio falsa est, non vera; sicut enim opus bonum inficitur per unam circumstantiam malam, totumque fit malum : sic et veritas, si ei vel minima falsitas misceatur ; corrumpitur, desinitque esse veritas, et fit falsitas. Bonum enim (æque ac verum, quod cum bono convertitur; omne enim bonum est verum, et omne verum est bonum) ex integra causa constat, malum autem ex singulis defectibus, uti ait S. Dionys. D. Thom. Theol et Philosophi.

Unde Tigurina vertit : *Quidnam mundetur ab immundo, et à falso quid veri manaverit?* Syrus : *Quis est mendax ut justificetur?* Ut scilicet justus, id est, fidelis et verax sit, declaretur et habeatur; alii clarius vertunt : *Ab immundo quid mundetur, et à mendacio* (quale est somnium) *quid veri existat?* Genitivus enim ψεύδους, derivari potest à nominativo tam ψεῦδος, id est, mendacium, quam ψευδής, id est, mendax. Porro Antiochus monachus (qui floruit sub Heraclio Imp. an. Christi 630, scripsitque 129. homilias, quæ exstant tom. 2. Biblioth. SS. Patrum) hunc locum ita legit hom. 84 : *Jesus filius Sirach ait : Insomnia extollunt imprudentes : quemadmodum qui pugno capit* (capere conatur, sive captat) *umbras et qui persequitur ventos, sic qui intendunt insomniis. A mendace enim quid egredietur veritatis?*

Nota : Hæc propositio, Immundus vel res immunda alium mundare nequit, vera est, si intelligas per se. Nam per accidens mundare potest, si videlicet immundus herbam, vel rem similem vim mundandi habentem, ut saponem vel lixivium, rei immundæ adhibeat et affricet. Simili modo Sacramenta ab immundo sacerdote confecta et applicita suscipientem et pœnitentem mundant, quia operantur non ex opere operantis, sed ex opere operato. Quare sive à sacerdote sancto, sive à scelerato ministrentur, eamdem vim mundandi habent et retinent. Principalis enim agens in iis est Spiritus sanctus et Christus, quorum uterque mundissimus est, nullaque sacerdotis ministri malitia afflari aut contaminari potest. Ita Donatistis hunc locum et similes objicientibus contra baptismum ab hæreticis collatum quasi impurum et irritum, ideoque de novo iterandum, respondet S. August.

5 et 6. Divinatio erroris, et auguria mendacia, et somnia malefacientium, vanitas est. Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur.] τὸ *tuum* non est in Græcis Romæ correctis multisque aliis, est tamen in Complut. Tigur. vertit : *Divinatores, auguria somniaque vana sunt, et quasi cum desipit animus parturientis;* alii : *Et cor phantasias concipit ut parturientis;* Syrus : *Omnes divinationes, et vaticinia, et insomnia, seductio; qui credit eis, ibi* (in seductione) *cor ejus.*

Nota : Vanitas hebr. שאו *scau* non tantum vanitatem, hoc est, inanitatem, sed et fallaciam ac mendacium significat : unde vanus vocatur mendax, fallax et impostor. Sic Exodi 20. 7. et Deut. 5. 11 : *Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustra,* alii vertunt : *Non assumes nomen Domini Dei tui ad mendacium*, proprie enim vetat perjurium. Sic Eccles. 1. 1. dicitur : *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas*, hoc est, omnes res, omnes illecebræ mundi vanæ sunt, fallaces et mendaces; quia quietem et satiem menti, quam pollicentur, non præstant. Sic Sinon impostor ait apud Virgil. Æneid. 2 :

Nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.

Et Cicero pro Quintio : *Necesse est ille, qui amicum, socium, affinem fama ac fortunis spoliare conatus est, vanum se et perfidiosum et impium esse fateatur.*

Siracides ergo asserit tria esse vana, imo ipsam vanitatem, hoc est, esse vanissima, id est, fallacissima et mendacissima maximeque seductoria, ut vertit Syrus. Primum, est *divinatio erroris,* id est, erronea, quæ ab errore proficiscitur, puta, à diabolo, mago, sagis, vel à figmentis impostorum, ut cum divini divinant et prænuntiant res futuras ex inspectione ignis, aquæ, aeris, terræ, cadaverum, etc. Est enim alia divinatio veritatis, quæ scilicet à Deo, qui prima est veritas, proficiscitur; quæ non vana, sed vera certaque est; quales fuere prophetiæ Isaiæ, Jeremiæ, Danielis, cæterorumque Prophetarum.

Secundum sunt *auguria,* cum scilicet augures ex avium volatu, garritu, gestibus, divinant res futuras, ut victoriam in prælio, imperium, opes, fertilitatem, etc. hæc enim *mendacia,* id est, fallacia sunt, et in errorem ducunt. Unde illud : *Ridet augur augurem videns;* alter enim alteri corridet, ridendo stultitiam populi sibi credentis. De vanitate auguriorum, vide S. August. serm. 241. de Tempor.

Tertium sunt *somnia malefacientium*, id est, hominum iniquorum et perversorum, qui contra Dei legem somniis suis attendunt et credunt, ideoque in vanitatem, id est, in mendacium et fraudem induci se sinunt. Nam benefacientium, id est, bonorum et sanctorum, somnia subinde sunt vera, ut cum à Deo vel Angelo ad rei veræ significationem immittuntur, qualia fuere somnia Joseph et alio-

rum mox citanda; impiorum ergo somnia vana sunt. Nam *sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur*, si videlicet divinationibus, auguriis et somniis attendas fidemque commodes, q. d. Sicut cor parturientis, dolore cogente, mille patitur phantasmata, ac sæpe deliria, quibus variis timoribus et amoribus se aliosque onerat, molestat et cruciat; sic pariter, si attendas somniis, cor tuum mille patietur imaginationes et phantasias, quibus animum in mille affectus divellet et distrahet, ut jugi alternatione spei, diffidentiæ, timoris, amoris, cæterorumque affectuum oneretur, turbetur et crucietur, idque vane, id est, inaniter et mendaciter. Nam sicut imaginationes parturientis sunt vanæ et mendaces, sic pariter vana et mendacia sunt, quæ in somnio videre te putas. Prægnantes enim et parturientes, quia abundant flatibus, pituita, cruditate, melancholia, debilique sunt calore, idcirco patiuntur vertigines, fastidia, colicas, phantasias, deliria et deliquia; præsertim cum acribus doloribus partus exagitantur.

Tropol. divinatio, augurium et somnium vanum mendaxque est hæresis, quæ proinde mille phantasmata effingit, quibus se aliosque excruciat. Ita Rabanus. Rursus *somnia malefacientium* sunt inanes cogitationes, phantasiæ, desideria, ex quibus quasi ex seminibus solent omnium malorum fructus prodire, ut nec orare, nec operari libeat, sed ad explenda desideria mens anhelet. Unde de iis sequitur: *Et sicut parturiens cor tuum phantasias patitur*, ut eas cum dolore pariat.

Nota: Physici et medici docent ex somniis cognosci corporis constitutionem, complexionem et humorem prædominantem; ideoque medico, ut curet ægrum, observandum esse quid ille somniet. Ita Galenus in lib. 1. Hippocratis de Morbis vulgar. comment. 3. non longe à principio: *Cum quidam, ait, è nobis mane de more ægrum inviseret, totam dixit ille noctem somnum se non vidisse, dum cogitaret quidnam sit futurum, si lassus. Atlas non ducat amplius sustinendum cœlum; ex cujus verbis intelleximus principium esse quoddam melancholiæ.* Et paulo post: *Si quis per insomnium videat incendia, hunc offendit flava bilis, si imbres abundare, frigidum humorem declarat; sic sane si nivem, glaciem et grandinem, pituitam frigidam; si quis in fœtido loco se esse putet, putredinem humorum; si gallorum gallinaceorum cristas habere aut rufa quædam, sanguinem exsuperare; si caliginosa cernere, aut in locis esse caliginosis, status indicat.* Vide eumdem, l. de Præsagio ex insomniis sumendo.

Ulterius progressi sunt Stoici, docentes omnia somnia aliquid portendere, ut ex eis de futuris eventibus divinare liceat. Quin et Plato dial. 2. de Rep. censet animum in somno quasi à corpore sopito liberum maxime vigere, seque ad capessenda insomnia acrem præbere: et quæ ei sedato tunc visa occurrunt, tranquilla esse ac veracia. Censuit enim ipse humanos animos, antequam corporibus illaberentur, omnium rerum scientiam, idearum influxu accepisse; sed eam contagione corporis hebetatam, et pene oblitteratam jacere. Quare cum sumno avocetur animus à consuetudine sensuum, et mens tota sibi sua sit, putavit reviviscere tunc congenitas in ea disciplinas; illamque meminisse præteritorum, præsentia cernere, providere futura.

Probant id exemplis: constat enim è somniis multa vera evasisse. Audi unum et alterum, quod recenset Cicero l. 2. de Divin. Detulit ad conjectorem quidam somniasse se ovum pendere ex fascia lecti sui cubicularis. Respondit interpres thesaurum defossum esse sub lecto. Quæsivit, invenit auri aliquantulum, idque circumfusum argento; misit interpreti quantulum de argento visum est. Tum ille: Nihilne de vitello? id enim ex ovo videbatur aurum significasse, sicut et album ovi argentum. Alterum exemplum: Cùm Ptolemæus Alexandri familiaris in prælio telo venenato ictus esset, eoque vulnere summo cum dolore moreretur, Alexander assidens somno est consopitus; tum secundùm quietem visus ei dicitur draco is quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, et simul dicere quo illa loco nasceretur (neque longe aberat locus); ejus autem esse vim tantam, ut Ptolemæum facile sanaret. Tum Alexander experrectus narravit amicis somnium, et dimisit qui illam radiculam quærerent: qua inventa, et Ptolemæus sanatus dicitur, et multi milites, qui erant eodem genere teli vulnerati. Cum igitur isthæc somnia aliaque non pauca ita ceciderint, utique dicendum videtur quod reliqua similem exitum non habeant, id non somniorum vanitati, sed interpretum inscitiæ adscribendum: aut certe causam esse, quia nos ipsi vel somnia obliviscimur, vel pro nihilo habenda ducimus. Idem Cicero, l. 1. de Divin. hoc de Cyro recenset: *Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt, ex Dionysii Persici libris proferam? nam cum dormienti ei sòl ad pedes visus esset, ter eum scribit frustra appetivisse manibus; cum se convolvens sol elaberetur et abiret, ei magos dixisse, quod genus sapientum et doctorum habebatur in Persis, ex triplici appetitione solis, XXX annos Cyrum regnaturum esse portendi. Quod ita contigit; nam ad septuagesimum pervenit, cum XL natus annos regnare cœpisset.* Et inferius: *Cum duo quidam Arcades familiares iter unà facerent et Megaram venissent, alterum ad cauponem divertisse, ad hospitem alterum, qui cum cœnati quiescerent, concubia nocte visum esse in somnis ei qui erat in hospitiò illum alterum orare ut subveniret, quod sibi à caupone interitus pararetur, eum primo perterritum somnio, surrexisse; deinde cum se collegisset, idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse, tum ei dormienti eumdem illum visum esse rogare, ut, quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur, se interfectum in plaustrum à caupone esse conjectum, et supra stercus injectum; petere ut mane ad portam adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret, hoc vero somnio eum commotum mane bubulco præsto ad portam fuisse, quæsisse ex eo quid esset in plaustro, illum perterritum fugisse, mortuum erutum fuisse, cauponem re patefacta pœnas dedisse; quid hoc somnio dici divinius potest?* Hæc Cicero.

Verum hic est error et superstitio, quem redarguit hìc Siracides, ac Lactantius lib. de Opificio Dei, c. 18, S. Thom. 2. 2. q. 95. et Medina lib. 7. suæ Parænes. ac copiose et acute Cicero, l. 2. de Divinat. atque Aristot. lib. de Divinat. per somnium. Sane ut alia taceam idipsum demonstrat experientia, qua constat, ne

millesimam quidem somniorum partem evadere veram. Quod si unum alterumve verum reddatur, id fit vel casu, vel agente bono malove angelo; quod accidisse in somniis paulo ante ex Cicerone recitatis manifestum est. Accedit quod idem somnium à divinis et conjectoribus variam, imo contrariam, interpretationem accipiat. Nam ut refert Cicero libro jam citato: *Cursor, ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somniis curru quadrigarum vehi; mane adit conjectorem. At ille: Vinces, inquit; id enim celeritas significat et vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem: Tu autem, vincare, inquit, necesse est; an non intelligis quatuor ante te cucurrisse? ecce alius cursor. Atque horum somniorum et talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. Sed ad cursorem redeo. Ad interpretem detulit aquilam se in somnis visum esse factum. At ille: Vicisti; ista enim ave volat nulla vehementius. Huic idem Antipho: Tu vero, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis, insectans alias et agitans, semper ipsa postrema est.*

Fateor tamen ex insomniis affectiones, sicut corporis, sic et animi cognosci posse; ea enim somniamus noctu, quæ interdiu cogitamus et agimus, puta, quæ amamus et concupiscimus. Unde Zeno dicebat è suis quemque insomniis deprehendere posse, quantum in philosophia profecisset, si in illis nihil appeteret vel faceret nefariæ rei. Tum enim animum in profunda tranquillitate constitutum veros affectus prodere: indeque fieri ut quæ vigilantes non audent profari aut agere, ea noctu occurrant in somnis. Ita Laertius, l. 9. c. 5. Et Plutarchus censuit signum perfectæ virtutis esse, si quis de ea somniet. Vide ea quæ notavi Deut. 6. v. 7. Tale fuit insomnium S. Greg. Naz. de templo S. Anastasiæ, in quo ipse ante exsilium concionari solebat: quod ipse refert in carm. de hac re, quod exstat tom. 2. p. 1309.

Denique celebre est figmentum Homeri, somnia illa vera esse, quæ subvolant per portam corneam; falsa vero, quæ per eburneam: quo significare voluit visa per diem, quæ in somniis recurrunt, esse vera: audita vero sæpe esse falsa. Cornea enim porta notat visum et oculos, ob coloris similitudinem, et tunicam corneam, quæ est in oculo: eburnea vero denotat os, ob candorem dentium. Simili modo Thales, rogatus *quantum distaret à mendacio veritas*, respondit: *Quantum oculi distant ab auribus*; significans ea demum esse vera et certa, quæ contuemur oculis: fabulis vero hominum quas audimus, haud tuto credi, quod sæpe falsæ et mendaces sint.

7. Nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in illis cor tuum; multos enim errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis.] *Visitatio*, id est, somnium vel visio, qua mens visitatur, id est eruditur, corripitur, monetur à Deo. Unde Græca habent: *Nisi ab Altissimo missa fuerint* (somnia jam dicta) *in visitatione tua* (Tigurin. *visitandi tui causa*), *ne adjicias ad illa cor tuum, Multos enim deceperunt somnia, et exciderunt spe, quam collocaverant in eis.* Paulo aliter Syrus: *Etsi*, inquit, *à Deo mandatum fuit errare in cogitationibus nocturnis, ne des illis cor tuum; multi enim, qui in somniis erraverunt in via, et offenderunt in semitis suis.* Vox græca ἐπισκοπή significat inspectionem et visitationem Dei, tum eam, qua misericordiam et opem affert; tum eam, qua pœnas exigit ab aliquo. De hac accipit hunc locum noster Pineda in Job 33. v. 16. in fine, q. d. Si somnio aliquo minas tuis sceleribus intendi, et divinam inspectionem ac visitationem repræsentari intelligas, tunc acquiescere illi poteris: illis vero minime, quæ vanissima elatione complent animos somniantium, sicut scriptum est: *Somnia extollunt imprudentes.* Potest tamen quælibet Dei *visitatio* hic accipi, sive ea fiat ad consolandum et opitulandum, sive ad terrendum et puniendum.

Prudenter monet somnia ordinarie esse spernenda habendaque quasi somnia: excipit tamen casum unum, si videlicet à Deo Deique angelo immittantur, vel ad futuri præsignificationem, vel ad admonitionem et correptionem. Tale fuit somnium Jacob Gen. 28, Josephi c. 37, Pharaonis c. 41, Salomonis 3. Reg. 3. 5, et in novo Testamento S. Joseph sponsi B. Virginis, Matth. 1 et 2.

Porro quibus indiciis somnia vera, à Deo immissa, discernenda sint à falsis et inanibus sapienter docet S. Gregor. lib. 4. Dial. c. 48 et 49; et ex eo Rabanus hic: *In hoc, Petre,* inquit S. Greg. *sciendum est, quia sex modis tangunt animum imagines somniorum. Aliquando namque somnia ventris plenitudine vel inanitate, aliquando vero illusione, aliquando cogitatione simul et illusione, aliquando revelatione, aliquando autem cogitatione simul et revelatione generantur. Sed duo, quæ primo diximus, omnes experimento cognoscimus; subjuncta autem quatuor in Sacræ Scripturæ paginis invenimus. Somnia etenim nisi plerumque ab occulto hoste per illusionem fierent, nequaquam hoc vir sapiens indicaret, dicens: Multos enim errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis. Et iterum: Non augurabimini, nec observabitis somnia; quibus profecto verbis cujus sint detestationis ostenditur, quæ auguriis conjunguntur. Rursum nisi aliquando ex cogitatione simul et illusione procederent, vir sapiens minime dixisset: Multas curas sequuntur somnia. Et nisi aliquando somnia ex mysterio revelationis orirentur, nec Joseph præferendum se fratribus somnio videret, nec sponsum Mariæ, ut ablato puero in Ægyptum fugeret, per somnium angelus admoneret. Rursum nisi aliquando ex cogitatione simul et revelatione procederent, nequaquam Daniel Propheta Nabuchodonosor visionem disserens, à radice cogitationis inchoasset, dicens: Tu, rex, cœpisti cogitare in strato tuo quid esset futurum post hæc; et qui revelat mysteria ostendit tibi quæ ventura sunt. Et paulo post: Videbas, et ecce quasi statua una grandis, statua illa magna, et statura sublimis stabat contra te. Daniel itaque dum somnium et implendum reverenter insinuat, et ex qua ortum sit cogitatione manifestat, patenter ostenditur, quia hoc plerumque ex cogitatione simul et revelatione generetur. Sed nimirum cum somnia tot rerum qualitatibus alternent, tanto eis credi difficilius debet, quanto et ex quo impulsu veniant facilius non elucet. Sancti autem viri inter illusiones atque revelationes, ipsas visionum voces atque imagines quodam intimo sapore discernunt, ut sciant, vel quid à bono spiritu percipiant, vel quid ab illusore patiantur. Nam si erga hæc mens cauta non fuerit, per deceptorem spiritum multis se vanitatibus immergit, qui nonnunquam solet multa vera prædicere, ut ad extremum valeat*

animam ex una aliqua falsitate laqueare. Subdit deinde exemplum : *Sicut cuidam nostrûm nuper certum est contigisse, qui dum somnia vehementer attenderet, ei per somnium longa spatia hujus vitæ promissa sunt. Cumque multas pecunias pro longioris vitæ stipendiis collegisset, ita repente defunctus est, ut intactas omnes relinqueret, et ipse secum nihil ex bono opere portaret.*

8. Sine mendacio consummabitur verbum legis, et sapientia in ore fidelis complanabitur.] Dixit somniis, auguriis et divinationibus non esse attendendum, nec credendum ; nunc docet attendendum et credendum esse legi Dei ejusque doctoribus. Est occupatio ; dicet enim quis : Si non consulam divinos, augures et oniromantes, quis me de futuris rebusque arcanis certiorem faciet ? quis me docebit ? quid hoc illove casu agere, aut non agere debeam ? Huic objectioni respondet, dicens : *Sine mendacio consummabitur verbum,* q. d. Lex Dei, cum sit verax, utpote à prima veritate dictata, consummari et perfici potest et debet sine mendacio somniorum, auguriorum cæterarumque divinationum : quare cum quid dubii practici occurrerit, v. g. quid bonum, quid malum sit, quid hoc illove casu faciendum vel omittendum sit, quæ via sit ad felicitatem, legem consule, non divinos, non augures, non somniorum interpretes : lex enim verissime te hæc omnia, quæ te scire convenit, docebit ; divini autem et augures mendaciter et fallaciter. Sic Syrus servus in Adelphis herum suum *somnium* vocat præ Demea, quem sapientiam nuncupat : *Tu,* inquit, *quantus quantus es, nihil nisi sapientia es ; ille futilis, somnium.*

Et sapientia in ore fidelis (id est, veracis hominis, qui legis, S. Script. et sapientiæ divinæ est studiosus) complanabitur,] id est, plana erit, facilis et expedita, ut non sint adeundi divini, quorum responsa sunt obscura, implexa et seductoria ; ut cùm Crœso de victoria sciscitanti oraculum respondit : *Crœsus Halym perdet transgressus plurima regna. Perdet* enim ambiguum est : nam et active accipi potest pro *vastabit* et evertet ; et neutre pro *amittet,* iisque excidet et spoliabitur. Ita Lyranus : *Complanabitur,* inquit, id est, *plane docebitur ; nam occulta Scriptura scit aperire et explanare, quia in talibus est exercitatus.* Rursum *complanabitur,* id est, deprehendetur esse plana et expedita, nec aliquos erroris anfractus, aut conscientiæ molestias scrupulosve in se continens, ait Jansenius ; tertio, *complanabitur,* id est, cognoscetur esse undique plana et perfecta, quòdque in ea sita sit hominis perfectio ; hæc enim nihil habet inæquale, scabri vel torti, videturque esse mera planities sapientiæ et virtutis. Unde Græca habent, *consummabitur,* vel *perficietur.* Quocirca Rabanus legit, *complantabitur,* id est, solidabitur, perficietur, ut videatur in eo esse plantata et profunde radicata. S. August. vero in Speculo legit, *contemplabitur.*

Porro Græca breviter et clare sic habent : *Citra mendacium consummabitur lex,* καὶ σοφία στόματι πιστῷ τελείωσις, id est, *et sapientia ori fideli perfectio,* vel *sapientia ore fideli perficitur ;* hoc est, sapientia, quæ ore veraci profertur, ipsa est quæ perfecte hominem instruere potest de dubiis rebusque omnibus, ut præter eam non sit opus observare somnia, auguria et divinationes. Tigurina : *Lex etiam sine mendacio consummata erit, oreque veraci perfecta sapientia ;* Syrus vero : *In loco, in quo non sunt peccata, pascit Deus ; quia sapientia iniquorum in nocte creditur,* q. d. Ubi non consuluntur divini, augures et oniromantæ, sed ipsa Dei lex ; ibi ipse Deus consulentes veris oraculis pascit, docet et instruit ; ibi plana plenaque et clara est veritas : at divini, augures et oniromantæ versantur in nocte tenebrarum et errorum, ideoque noctu consulunt somnia ipsosque dæmones, à quibus in mendaciorum et fraudum caliginem inducti misere decipiuntur et deluduntur, ac se consulentes decipiunt et deludunt. Alludit ad Isaiæ cap. 8. 19 : *Cum dixerint ad vos : Quærite à pythonibus et à divinis, qui strident in incantationibus suis : Numquid non populus à Deo suo requiret, pro vivis à mortuis ? Ad legem magis et testimonium. Quod si non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina lux.* Vide ibi dicta.

Summa omnium est, q. d. Pro divinis et oniromantis consulite legem Dei, ejusque doctores et interpretes. Hi enim veraciter vos docebunt omnia ad salutem conducentia, quæ falso et mendaciter se enuntiaturos spondent divini et oniromantæ. Unde in sequentibus docet qui doctores sint consulendi et sequendi : igitur confert et præfert legem legisque doctores divinis et oniromantis, quòd illi vera doceant, hi falsa et mendacia ; quòdque illorum doctrina et responsa sint plana, aperta et clara ; horum obscura, ambigua, implexa. Dæmones enim olim consulti à divinis de futurorum contingentium eventu, cum eum ignorarent, ita ambigue respondebant, ut quomodocumque res caderent, viderentur verum dixisse, et quod eventurum erat, prædixisse. Sic Pyrrho, regi Epiri, consulenti oraculum et divinos an Romanos bello superaturus esset, responderunt illi : *Aio te, Æacida, Romanos vincere posse ;* quod ambiguum est, tamque significat quod Romani vincent Pyrrhum, quam quod Pyrrhus Romanos, uti advertit S. Aug. l. 3. de Civit. c. 17. Plura oraculorum ambiguorum exempla recenset Eusebius lib. 5. de Præpar. Evang. c. 10. et lib. 6. c. 4, ubi ex Porphyrio docet quod Apollo Delphicus in suis oraculis fassus sit se nonnunquam mentiri.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA DOCET SAPIENTIAM PARARI PEREGRINATIONE ET EXPERIENTIA MULTA.

(Vanitati somniorum et divinationum opponit veritatem experientiæ, ut ab illa, adeundo et audiendo viros doctos, non à divinis petendam esse sapientiam doceat : præsertim quia ipsa experientia ostendit somniorum observationem et divinationem esse res plane vanas, mendaces et fallaces.)

9. QUI NON EST TENTATUS, QUID SCIT ? Hæc verba jam desunt in Græco ; olim tamen fuisse liquet ex Nostro hîc, et ex S. Ambrosio (vel potius Victore Cartenæ Episcopo, ut patet ex fine libri, atque ex Gennadio et Trithemio de Script. Eccl.) lib. de Pœnitentia, c. 26, ubi ea sic legit et explicat : *Plerumque, inquit, offensionibus subjacet secura felicitas; cautior autem ad evitanda præterita efficitur, quem metus emendat, quia sollicitior semper erit qui cavet ne identidem ibi incidat, ubi jam antea cecidit. Sic gubernatorem faciunt pericula experta sollicitum, et in offensos portus nonnunquam veretur intrare, qui vel semel incurrerit ex securitate naufragium. Denique Scriptura divina : Qui non tentatus est, inquit, qualia scit ? ut ostenderet per tentationis causam tentatum semper effici cautiorem, et per timorem magis corrigi, qui incautus antea fuerit, tentationis scientia.*

Dixerat Siracides v. præced. *Sapientia in ore fidelis complanabitur;* nunc explicat quis sit ille fidelis, dicitque esse eum qui tentatus est, et in tentatione mansit constans et fidelis Deo Deique legi. *Tentatus* hoc loco vocatur, qui multis tribulationibus casibusque jactatus, multa expertus est, multaque experiendo didicit : uti tentatus est Abraham, cum à Deo jussus fuit exire è patria, et peregrinari in terram Chanaan, in qua peregrinatione multa adversa passus, multaque expertus didicit, sapiensque et perfectus evasit. De experientia enim et sapientia, quæ peregrinando acquiritur, maxime agit hîc Siracides, qui propter eam se in Ægyptum aliaque loca peregrinatum asserit. Ipse ergo eum vocat sapientem dignum cui credamus, qui per tentationes à cœlo eruditus est, et per multorum experientiam prudens doctusque evasit, ut possit et alios docere, consolari, mederi, consulere, dirigere.

Moral. hinc disce tentationem non solum meritum nobis in terra et præmium in cœlo parare; sed etiam magnam intellectui lucem afferre, qua sapiens, imo sapientiæ, id est, prudentiæ et virtutis, magister doctorque evadat. Sicut enim ii, qui sæpius interfuere præliis, optime norunt eorum pericula æque ac eorum remedia, ac proinde hi optimi sunt belli duces : sic et qui sæpius cum dæmone colluctati ejus tentationes superarunt, optime norunt, aliosque docent modum confligendi cum eo, ejusque tentationes superandi, ut verbo et exemplo docuit S. Antonius, S. Hilarion, Macarius, Arsenius, aliique Anachoretæ.

10. VIR IN MULTIS EXPERTUS COGITABIT MULTA; ET QUI MULTA DIDICIT, ENARRABIT INTELLECTUM. QUI NON EST EXPERTUS, PAUCA RECOGNOSCIT : QUI AUTEM IN MULTIS FACTUS EST, MULTIPLICAT MALITIAM.] Pro *in multis expertus* Complut. legunt πεπλανημένος, id est, qui multa peregrinando pervagatus est; rursum, qui in multis sæpius deceptus est. Romani vero legunt πεπαιδευμένος, id est, *eruditus*, edoctus, qui multa discendo, peregrinando, experiendo didicit : sive ergo unum legas, sive alterum, in idem redit sensus. Rursum pro *qui multa didicit* græce est πολύπειρος, id est, *qui multa expertus est.* Hæc ergo tria idem, vel pene idem significant, nimirum eum qui peregrinando multa vidit et audivit, multaque per experientiam didicit. Huic opponit eum *qui non est expertus*, q. d. Qui multa vidit, audivit et expertus est, hic multa prudenter cogitabit, consulet et suggeret : idem, cum experiendo multa didicerit, *enarrabit intellectum*, id est, multarum rerum cognitionem, intelligentiam et prudentiam ; et, ut Tigurina vertit : *Sapienter disseret;* at vero *qui non est expertus*, pauca cognoscit, et pauca enarrare potest ; nimirum *experientia est rerum magistra ;* et (ut ait Sapiens) : *Nihil sapientius experientia ; ipsa nos erudit experientia, ipsa vexatio dat intellectum*, ait S. Bernard. serm. 11. in Psal. *Qui habitat.* Et S. Nazianz. in Iambicis :

> Senex quidem sum, plurium at non nescius
> Vitæ malorum : ruga nam rerum parit
> Usum ; unde sæpe nascitur prudentia.

Idem, Orat. 12 : *Experientia*, ait, *stultorum magistra.*

Quod sequitur : *Qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam*, obscurum est. Aliqui ut Lyranus, Hugo, Dionysius et Palacius pro *factus* legunt *fatuus* ; cui favet Græcum πεπλανημένος, id est, deceptus, seductus, q. d. Qui in multis desipit et fatuus est, hic in multis errat et peccat. Verum Rom. Rabanus et cæteri passim legunt *factus*, non *fatuus*. Quod, primo, nonnulli apud Lyranum sic exponunt, q. d. *In multis factus, inquiunt, est discurrens per multa cognoscenda, sicut gallus ambulat super grana, et non figit intellectum suum in aliquo sufficienter exquirendo ; hic multiplicabit malitiam : nam in nullo habet sufficientem notitiam, et per consequens habet inutilem et falsam doctrinam.* Et S. Dionys. Carthus. *In multis factus*, inquit, *id est, per diversa distractus, et corde per multa divisus, cum unum sit necessarium.*

Secundo, alii : *In multis factus*, inquiunt, vocatur multa volens experiri, eaque vana, curiosa, voluptuosa, quique multis se ingerit et immiscet : hic enim in multis peccat. Ita Rabanus : *Qui*, ait, *vult insinuare in eo quod dicit : Qui in multis factus est, multiplicavit malitiam suam ; nisi quod ille, qui mutabilis est mente, et per multas curas ac sollicitudines seculi divisus, instabilis est actione multorum vitiorum,*

criminibus sæpe fit obnoxius? Vel aliter, qui unitatem fidei perdendo, multiplices hæreticorum sectas delusus sequitur, multorum scelerum impietatibus implicatus perniciose deservit, et malitiosæ mentis multam nequitiam ostendit.

Tertio, *in multis factus*, id est, in multis deductus: qui enim decipitur et seducitur, non tam facit quam est factus; scilicet factus est insipiens, errans, gulosus, libidinosus, etc., quasi hic tres gradus et ordines hominum assignentur. Primus est eorum qui multa experiendo multa didicerunt; secundus, eorum qui pauca experiendo pauca didicerunt; tertius, eorum qui multa experti, sed in iis decepti et seducti sunt, ideoque multiplicant malitiam quam didicerunt, et in qua seducti corruptique sunt. Hos enim proprie significat Græcum πεπλανημένος, quod Noster ad verbum v. seq. vertit, *implanatus*. Unde Jansenius sic exponit: Qui in multis rebus errore deceptus est et desipit, hunc necesse est per errores suos multam committere malitiam, et sæpius peccare. Insinuatur ergo omni studio et labore comparandam sapientiam, quo et ab inscitia et à malitia liberi simus. Multi enim peregrinando corrumpuntur, et singularum gentium fraudes, nequitias, turpitudines addiscunt et imbibunt, quas deinde exercent per omnem vitam: quin et alios docent, uti patet in iis qui, dum apud hæreticos peregrinantur, inficiuntur hæresi, magia, luxuria, ebrietate.

Quarto, valde probabiliter noster Emmanuel Sà: *In multis factus*, inquit, hoc est, in multis regionibus rebusque versatus, multa pervagatus, multa expertus, hic *multiplicat malitiam*, id est, malitiæ cognitionem sive astutiam, q. d. Hic comparat sibi magnam calliditatem, ut non facile à malis decipi et in fraudem induci possit. Græce enim ὁ δὲ πεπλανημένος πληθυνεῖ πανουργίαν; ubi τὸ πεπλανημένος significare potest tam deceptum, quam eum qui multas oberravit regiones multaque expertus est. Series ipsa orationis magis poscit hoc secundum significatum. Unde Romani vertunt: *Qui autem vagatus est multiplicat astutiam.* Græcum enim πανουργίαν significat calliditatem et astutiam tam bonam, quæ prudentiæ pars est, quam malam, quæ nequitia est, fraus et malitia. Alii vertunt: *Qui autem oberravit multa est calliditate.* Favet huic expositioni antithesis hujus hemistichii cum priore; opponit enim illum *qui in multis factus est*, ei *qui non est expertus*: ergo *in multis factus*, idem est quod *multa expertus.* Sicut enim experientia est causa scientiæ et prudentiæ, sic inexperientia est causa ignorantiæ et imprudentiæ. *Expertus* ergo *multiplicat malitiam*, id est, calliditatem, qua malitias et fraudes omnes cognoscat et caveat, vel astute eludat. Sic *malitia* et *nequitia* subinde sumitur pro calliditate et vafritie: ac malitiosus vocatur versutus, callidus, astutus, fallax, ut videre est apud Ciceron. l. 3. de Oratore. Præsertim quia Hebræi sæpe nomina et verba accipiunt in actu, non reali, sed mentali; ut cum Jeremias audit à Deo, c. 1. 10: *Constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas, et disperdas et dissipes, et ædifices et plantes*, id est, ut prænoscas, prænunties et prophetes has gentes à me esse disperdendas, illas vero ædificandas et plantandas. Vide ibi dicta. Simili tropo et schemate *malitiam* hic accipias pro malitiæ cognitione, sive calliditate.

11. QUI TENTATUS NON EST, QUALIA SCIT? QUI IMPLANATUS EST, ABUNDABIT NEQUITIA.] Pro *implanatus* Hugo legit *implantatus*; id est, inquit, in Script. et moribus infundatus (non fundatus) vel inconstans et mutabilis. Et Dion. Carthus. *implantatus*, ait, id est, non radicatus in Deo per timorem et humilitatem, uti sunt justi, de quibus dicitur Psal. 19: *Plantati in domo Domini.* Verum legendum est *implanatus*; sic enim legunt codices Romæ correcti. Hic versus deest in Græco et Syro, ac in Latino codice Rabani. Unde Franc. Lucas et Jansenius suspicantur, imo plane asseverant hunc versum irrepsisse, vel adjectum esse ex altera versione facta ex Græco versus præced. qui sic habet: Ὃς οὐκ ἐπειράσθη ὀλίγα οἶδεν, ὁ δὲ πεπλανημένος πληθυνεῖ πανουργίαν; quod v. præced. Noster vertit: *Qui non est expertus, pauca recognoscit; qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam*; hic vero vertit: *Qui non est tentatus, qualia scit? qui implanatus est, abundabit nequitia.* Τὸ enim πεπλανημένος duo significat: Primo, vagatum per multa, quem v. præc. vocavit *factum in multis*; secundo, deceptum, quem hoc versu retenta græca voce vocat *implanatum*: de qua voce plura dixi c. 15. 12. Et utraque versio huic loco congruit, unaque alteri subordinatur et subservit. Qui enim peregre proficiscuntur, et per exteros vagantur, hi sæpe ab incolis aliisque decipiuntur; ac decepti fiunt cauti, discuntque sapere, ne amplius decipiantur. Porro ejusdem sententiæ S. Scripturæ varias subinde exstare versiones, etiam Canonicas, ostendi can. 8. in S. Paulum.

Sensus ergo est, q. d. Qui non est tentatus, græce ἐπειράσθη, id est, expertus multa (*tentare* enim est experiri vel experimentum capere), qualia scit? q. d. pauca et modica scit: qui vero in multis tentatus, multaque vagando expertus, sæpius *implanatus*, id est deceptus est, hic utique abundabit nequitia, græce πανουργία, id est, astutia et calliditate, ut nequitias aliorum norit pervidere et declinare, vel callide eludere. Ita Emmanuel Sà. Unde Complutensia vertunt: *Qui non est expertus, novit pauca; at qui deceptus est*; Rom. *Qui vagatus est, multiplicat astutiam*; Tigurina: *Qui non est tentatus, pauca novit; qui vero deceptus fuerit, accessionem fecerit calliditatis*; alii: *Qui non est tentatus, pauca novit; atqui oberravit, multa est calliditate.* Denique Syrus tres hosce versus ita clare reddit: *Vir sapiens investigat multum, et qui prosperatur omnia explorat. Qui non est expertus, parum novit; et qui expertus est, multiplicavit sapientiam.* Sic Plato peregrinatus est in Ægyptum, ibique didicit sapientiam ab Hebræis traditam Ægyptiis: idem peregrinando multa pericula subiit, multasque ærumnas, fraudes et casus expertus est. Idem fecit Solon, Pythagoras aliique philosophi, ac imprimis Apollonius Tyanæus, teste S. Hieronymo, Epist. ad Paulinum. Quin et S. Hieronymus Græciam, Galliam, Asiam, Syriam, Palæstinam, Ægyptum sapientiæ et virtutis studio, ut scilicet videret sanctos Anachoretas et Religiosos, ab iisque vitam Religiosam edisceret, peragravit: in qua peregrinatione multa discrimina, labores, eventus, se subiisse ipse testatur. Huc facit illud Democriti apud Stobæum, serm. 38, qui, interrogatus *ad quid peregrinatio prodesset*, respondit: *Vitæ frugalitatem docet.* Offa quippe

et thorus herbaceus peregrinanti famis ac laboris dulcissimæ medelæ sunt.

12. Multa vidi, errando (ita Romana et Græca. Perperam ergo Dionysius et alii legunt, *enarrando*), et plurimas verborum consuetudines,] q. d. Multa vidi, oberrando per varias regiones, et Academias studii et experientiæ causa, et plurimas verborum, id est rerum et hominum, consuetudines. *Verbum* enim sæpe ponitur pro re verbo significata per metonymiam. Legit Interpres συνηθειας, id est consuetudines: jam legunt συνεσις μου, id est prudentia mea. Sic enim habent Græca: Πολλα εωρακα εν αποπλανησει, και πλειονα των λογων μου συνεσις μου; quod Romani vertunt: *Multa vidi in circumerratione mea, et plura verborum meorum intellectus meus;* sicque explicant, q. d. His ipsis sententiis, quas alios doceo, magna ex parte ipsemet usus sum, earumque veritatem experiendo intellexi. Complutensia vero τὸ αποπλανησει accipientes in altero significato, quod deceptionem notat, sic vertunt: *Multa vidi in deceptione mea, et fictiones verborum intellectus meus.* Pro πλειονα enim, id est *plurima*, legunt πλασματα, id est *fictiones*, quibus scilicet idem verbum, id est eadem res, apud varias gentes varie fingitur, formatur et efficitur. Vatablus vero, legens πλαγματα, vertit: *Sermonumque meorum technis sapientia mea constitit;* Tigurina vero legens πλειονα: *Multa*, inquit, *vidi per errores meos, pluraque quàm dicam intelligo;* alii: *Multa vidi in oberratione mea, pluraque quàm dicere possum intelligo*, q. d. Multa, oberrando varias urbes, vidi, et plura intellexi didicique, quàm sunt ea quæ hoc libro conscribo; Syrus: *Multum vidi, cum expertus sum, et res multæ transierunt super me.*

13. Aliquoties usque ad mortem periclitatus sum horum causa, et liberatus sum gratia Dei.] Græca aliter hæc nectunt, aliumque dant sensum: *Sæpe*, inquiunt, *usque ad mortem periclitatus sum, et salvatus sum horum gratia*; puta, multa pericula evasi, et salvatus sum per meam experientiam et prudentiam studio et peregrinatione comparatam. Unde Tigurina: *In periculum mortis sæpe veni, rursumque per hæc evasi;* Syrus: *Multis vicibus ad mortem perveni, et liberatus sum propter eas.* Noster melius et pientius, τὸ *horum causa* jungit cum *periclitatus sum*, et ad τὸ *liberatus sum* addit *Dei gratia*, q. d. Ego varias regiones oberrando et lustrando sæpius in pericula latronum, naufragii, hostium, aliaque quæ mortem mihi minabantur, incidi: at Dei gratia me, utpote sapientiæ suæ studiosum, Deique amantem et reverentem, ab omnibus eripuit et protexit; qua occasione transit ad commendationem fidelitatis Dei, qui suî cultores ubique tutatur et protegit.

TERTIA PARS CAPITIS.

DEUM ESSE FIDUM SUORUM IN SE SPERANTIUM IN OMNIBUS ADVERSIS ASILUM.

14 et 15. Spiritus timentium Deum quæritur, et in respectu illius benedicetur (ita Rom. Minus recte ergo aliqui legunt: *Et in conspectu illius benedicentur*); spes enim illorum in salvantem illos, et oculi Dei in diligentes se.] Græca, recisa posteriore parte utriusque sententiæ, eam in unam hanc conflant: *Spiritus timentium Dominum vivet; spes enim illorum in salvantem illos;* Tigurina: *Spiritus reverentium Dominum vincet; spes enim ipsorum sita est in servatore suo;* Syrus: *Voluntatem timentium se facit Deus, quia magna est spes ejus, et liberat*, q. d. Magnæ virtutis et efficaciæ est sperare in Deum; nam ipse omnes in se sperantes liberat. Noster de more uberior et plenior est, ac pro ζησεται, id est *vivet*, legit ζητησεται, id est *requiretur*. Siracides enim opponit spei, quam insipientes ponunt in somniis, auguriis et divinationibus, spem in Deum, ut ab illa eos avocet et ad hanc traducat, q. d. O vos, qui vane confiditis in divinis, auguribus et oniromantis, audite me, qui hæc omnia vidi, et expertus deprehendi esse vana et fallacia, spem vero solidam sitam esse in solo Deo; hic enim ex omnibus periculis me liberavit: *Nam spiritus timentium Deum* non negligetur, sed exacte *requiretur* ab eo, ut illum in quibusvis periculis servet, eruat, custodiat: *et in respectu illius*, id est, cum cœperit Deus benignitatis suæ oculo in illum respicere, *benedicetur*, id est ex beneficentiæ Dei pelago omnem salutem, omnem opem, omne bonum consequetur. Causam subdit: *Spes enim illorum in salvantem illos*, q. d. Deus servabit timentes se; quia ipsi omnem suam spem collocarunt non in divinis, somnispicibus et auspicibus, sed in solo Deo. *Oculi* autem *Dei* toti intenti sunt in sperantes et *diligentes se*, ut opportune eos liberet à malis omnibus, et bonis omnibus cumulet, juxta illud Psaltis, psal. 24: *Oculi mei semper ad Dominum; quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos;* ipse enim dixit et promisit: *Sanguinem* (consequenter vitam et spiritum; spiritus enim non est aliud quàm purior et nobilior sanguis) *animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, et de manu hominis*, Genes. 9. 5; et psal. 9. 13: *Requirens sanguinem eorum recordatus est;* et Ezech. 3. 18: *Sanguinem ejus de manu tua requiram.*

Nota primo: v. præced. dixit Siracides se à Deo sæpius liberatum à morte; nunc id extendit ad omnes Deum timentes, asseritque quòd omnis spiritus timentium Deum ab eo requiretur, ut liberetur, quòdque ille spiritus respiciens in Deum vicissim ab eo respicietur, et omni beneficio afficietur. Nam, sicut timentes Deum in eum oculos suos conjiciunt, ut ab eo salventur: sic vicissim Deus in eos oculos suos conjicit, ut liberet et salvet.

Nota, secundo, oculos timentium Deum in ejus conspectu benedicendos, juxta illud psal. 120: *Levavi oculos meos in montes; unde veniet auxilium mihi: auxilium meum à Domino;* et illud psal. 122: *Sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ; ita oculi nostri ad Dominum Deum*

nostram. Ergo commodissime viri pii curant oculos suos continenter in Deum conjicere, juxta illud psal. 15 : *Providebam Dominum in conspectu meo semper.*

Nota tertio : Si tu figis in Deum oculos, figet et ille in te; ô beatissimum gratiæ redditorem! Ergo si in ullam calamitatem incideris, intellige te coram oculis Dei incidere; ac ideo, si tibi expedierit, ab ea divelleris. Ita Palacius. Vide S. Bernardum in psal. *Qui habitat.* serm. 15. et cæteris. Huc facit oratio S. Francisci ad impetrandum divinum amorem : *Absorbeat, quæso, Domine, mentem meam ab omnibus quæ sub cœlo sunt, ignita et melliflua vis amoris tui; ut amore amoris tui moriar, qui amore amoris mei dignatus es mori : per temetipsum Dei Filium, qui cum Patre, etc. Amen.*

Anagogice, Deus requirit spiritum patientium et Martyrum, ut eum beet et glorificet, cum corpus affligitur, conteritur, occiditur. Unde Christus : *Nolite,* inquit, *timere eos qui occidunt corpus; animam autem non possunt occidere,* Matth. 10. 28; et S. Joannes, Apocal. 14. 13: *Beati mortui qui in Domino moriuntur. Amodo jam dicit spiritus, ut requiescant à laboribus suis; opera enim illorum sequuntur illos.* Nam *pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus,* Psal. 115. 15. *Spes præmii solatium est laboris,* ait S. Hieronymus. Nam, ut aiebat Socrates : *Sicut vir sine muliere non sufficit, sic nec spes sine labore.*

16. QUI TIMET DOMINUM, NIHIL TREPIDABIT, ET NON PAVEBIT : QUONIAM IPSE EST SPES EJUS.] Τὸ *trepidabit* et *pavebit* sumitur more Hebræo in actu non inchoato, sed perfecto, q. d. Trepidatione et pavore non superabitur, non obruetur, trepidationi et pavori non succumbet, sed eum spe opis divinæ vincet et superabit. Unde Romana pro οὐδὲν, id est *nihil,* uti legunt Complut. et Noster, legunt οὐ, id est, *non trepidabit :* ac trepidare et pavere dicuntur illi qui timore vincuntur; hi enim tremuli trepidant et expavescunt; Tigurina : *Qui Dominum reveretur, nil formidabit aut metuet, quia spes ejus ipse est.* Alludit ad Prov. 28. 1 : *Justus quasi leo confidens absque terrore erit,* ubi proximo opere plura Deo dante hac de re dicam; et ad psal. 124. 1: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur in æternum*; et ad psal. 22 : *Non timebo mala, quoniam tu mecum es*; et ad psal. 26 : *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum; si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo.* Quæ intelliguntur, dum Deus spes justi est; si enim ab eo oculos divellas, incipies cum Petro in mari submergi. Item intellige de eo qui perfecte Deum timet, cujus perfecta charitas foras mittit timorem : quod si Christum vides timentem et paventem, promptitudinem spiritus; non vero infirmitatem carnis, advertas : quod si justus nihil timet innumera quæ sunt in hoc seculo mala; quia sentit quod Deum secum habet, num non beata est ejus anima? inquit Palacius.

Aristot. lib. de Partibus animal. scribit animalia quædam valde timida difficilius cicurari, et ad mansuetudinem traduci; sæpe enim videmus ex animantibus leones tigridesque mites fieri; lepores autem non ita : ex avibus etiam aquilas, hierofalcos, et id genus audaces quasdam alites, cicures passim conspicimus; turtures autem, passeres, et aliæ quædam timidiores aviculæ, nullis poppysmis mansuefiunt. Ratio autem est in promptu, quia illa quæ timidiora sunt, ne sese cicuranti omnino credant, timor ipse in causa est; cum contra audacioribus illis ipsamet audacia fiduciam inspiret. Si ergo hæc ita se habent, qua demum ratione fieri potest ut timor Dei efferos hominum animos ad mansuetudinem traducat? Hujus rei rationem nobis offert ipsa timoris Dei natura, per quam non consternatur et dejicitur, sed magis erigitur et acuitur hominum animus; qui enim Deum ex animo timet, confestim reliqua omnia timere desinit, juxta illud Prov. c. 14 : *In timore Domini fiducia fortitudinis, et filiis ejus erit spes.* Lege Augustinum, serm. 214. de Temp. ubi postquam verba illa expendit : *Timor Domini spes fortitudinis;* sic demum absolvit : *Discat timere, qui non vult timere : discat ad tempus esse sollicitus, qui semper vult esse securus : nam, sicut in bona valetudine fames, non fastidio, sed cibo pellitur; ita in bona mente timor non vanitate, sed charitate pellendus est : discute ergo conscientiam tuam, et time Deum, quisquis timere jam non vis.*

Memorabile est exemplum S. Joannis, qui à silentio perpetuo cognominatus est Silentiarius. Hic enim dum Alamundarus cum suis Saracenis invaderet Palæstinam, cæteris fugientibus, solus ipse in monasterio remansit, dicens : *Si Deus mei curam non gerit, utquid vivo?* Nec enim spes aut Deus fefellit; misit enim illico leonem, qui Joannem custodiret die ac nocte, eumque ubique comitaretur, ac contra Saracenos tutaretur, uti refert oculatus testis Cyrillus in ejus Vita. Quare vere S. Damascenus ex Didymo in Parall. lib. 1. c. 4 : *Fieri,* inquit, *non potest ut qui Dei timore præditus est, meticulosus sit; cum illud Scripturæ monumentis præditum sit : Præter illum ne quemquam alium metuas.*

Præclare S. Ambrosius, lib. 2. epist. 7. ad Simplicianum : *Ubi,* inquit, *sapientia, ibi virtus animi, ibi constantia et fortitudo; sapiens manet perfectus in Christo, fundatus charitate, radicatus fide. Sapiens ergo defectus rerum ignorat, et varium animum nescit, sed fulgebit sicut sol justitiæ, qui in regno Patris sui fulget.* Et l. 2. de Abraham, c. 10 : *Non potest,* inquit, *bonus atque perfectus non esse, qui hanc acquisierit; quia et omnem habet virtutem, et imago bonitatis est.* Huc facit illud Sixti vel Sexti Philosophi sententia 277 et 304 : *Sapientum animæ insatiabiles sunt in amore Dei. Particeps Dei est vir sapiens. Nihil tale post Deum, sicut sapiens.*

17 et 18. TIMENTIS DOMINUM BEATA EST ANIMA EJUS. AD QUEM RESPICIT (græce τινι επεχει, id est *cui attendit* vel *intendit*)? ET QUIS EST FORTITUDO EJUS?] *Beatus est,* tum in spe, quia per timorem et amorem Dei sperat, certoque assequetur speratam à se beatitudinem cœlestem; tum in re, quia beatitudo hujus vitæ consistit in timore filiali, hoc est in amore Dei; quia per eum fit amicus, filius et hæres Dei ac cohæres Christi; quare, ut filius à Deo protegitur, dirigitur, omnique bono cumulatur. Tigurina : *Reverentis Dominum beata est anima; quem enim spectat, aut quo nititur?* Syrus : *Qui timet Deum, beatus est spiritus ejus; in quo confidet, et quis fuit ille sustentator?* Pro *fortitudo,* græce est στηριγμα, id est firmamentum; ita Complut. Alii legunt αντιστηριγμα; unde nervose vertunt : *Quisnam ejus adversus calamitates fulcimentum?* Cui interro-

gationi respondet v. seq. dicens : *Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ*, etc., q. d. Timentis Deum anima est beata, quia respicit, innititur et fulcitur non homine, non Angelo, sed Deo ipso omnipotente, qui suos ab omni malo protegit, et omni bono ditat beatque; ita Rabanus. Jansenius vero hæc quasi per admirationem dicta accipit, q. d. O qualis et quantus est ille in quem timens Deum suam collocat fiduciam, semper ad illum respiciens! Quantus est ille cui ipse innititur, et quem pro sua fortitudine habet, dicens : *Diligam te, Domine, fortitudo mea!* Hic sensus nervosior, sed prior simplicior est. Præclare S. Gregorius Nazianzenus in Distichis : *Alii*, ait, *aurum, alii opipare instructas mensas, hoc est vitæ ludibria, alii sericas telas, alii frugiferas terras, alii denique quadrupedum greges in pretio habent; ego vero Christum amplissimarum opum instar duco, quem utinam aliquando nuda mente pure mihi intueri contingat! Cætera autem mundus habeat.*

S. Augustinus, lib. 1. de Consensu Evang. c. 17, quærit cur Romani, colentes deos omnium gentium, non coluerint Deum Hebræorum, cùm Hebræos, æque ac alias gentes, subjugassent: *Nam*, ait, *coluerunt aliarum gentium deos, quas Romanum subjecit imperium; præsertim, cum eorum sententia esset omnes deos colendos esse sapienti;* ac respondet dicens : *Nihil restat ut dicam, nisi quia solum se coli voluerit*, q. d. quia Deus Hebræorum, utpote verus et solus, totum poscebat cor, totum affectum, nec eum in alios dividi patiebatur. Insulse ergo maluerunt illo carere, quàm reliquis omnibus. Igitur Deus noster in se solum vult respici, solus vult amari et coli; quia solus divino, id est omni amore et honore est dignus. Et qui hoc facit, sentiet quòd ipse solus sit fortitudo, gloria omneque bonum nostrum.

OCULI DOMINI SUPER TIMENTES EUM.] Tigurina : *Amatores suos respicit Dominus*, q. d. Oculi Dei jugiter respiciunt et intenti sunt in timentes se, ut eos dirigant, protegant, liberent et donis omnibus locupletent. Nota : Oculi Domini lucidissimi sunt, benignissimi et potentissimi : quocirca et omnes necessitates timentium se conspiciunt, et eorum miserentur, eisque succurrere possunt et volunt. Hinc Deus totus est oculus : *Deus*, ait Plinius l. 2. c. 7, *totus est sensus, totus visus.* Unde θεος, id est Deus, απο του θεασθαι dicitur, id est *à videndo*, ait Damas. lib. 1. de Fide cap. 12, quia Deus omnia etiam secretissima et intima cordis pervidet. Ipse enim, ut ait S. Augustinus, totus est lux, imo ipse est prima increata et immensa lux omnia illuminans. Tiberius Cæsar, teste Plinio, l. 11. c. 38, et Suetonius in Tiberio, c. 66, oculos habebat splendidos, adeo ut nocte in tenebris sine lumine, ex hoc solo oculorum suorum splendore litteras videret et legeret. Sic et Caius Marius ex oculis radios vibrabat, quibus percussus et perculsus restitit is qui eum occidere destinarat, teste Plutarcho in Mario. Multo lucidiores et fulgidiores oculos habet Deus, qui omnia circumspiciunt, omnia lustrant, imo illuminant et illustrant; sunt enim instar solis, imo longe radiantiores sole, uti dixit c. 23. 28. Cogita si regis alicujus oculus tam magnus, tam lucidus esset, quàm est sol : quid non videret, quid non illuminaret? Atqui Dei oculus est instar solis, imo longe major et lucidior sole. Quis ergo ejus aspectum et lucem fugiat? Quocirca Psaltes, psal. 138 : *Et dixit*, inquit : *Forsitan tenebræ conculcabunt me, et nox illuminatio mea in deliciis meis; quia tenebræ non obscurabuntur à te, et nox sicut dies illuminabitur : sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus.*

Porro uti lucidissimi, sic et utrinque justissimi sunt Dei oculi, ut et quemque non timentem se pro demeritis castiget. Unde Beda in Proverbiis : *Ante Dei vultum*, inquit, *nil pravi constat inultum.* Quin et Seneca in Proverb. *Nullum*, ait, *putaveris esse locum sine teste.* Quare merito suspirat S. Bernardus, serm. 15. in Psalmum *Qui habitat : Oh! si mihi*, ait, *contingeret certum esse nihil esse in omnibus nobis illum offendens oculum, qui solus perfecte novit quid sit in homine, videns in eo et quod in se ille non videt.*

19 et 20. PROTECTOR (scilicet est Dominus, qui immediate præcessit) POTENTIÆ, FIRMAMENTUM VIRTUTIS, TEGIMEN ARDORIS, ET UMBRACULUM MERIDIANI. DEPRECATIO OFFENSIONIS, ET ADJUTORIUM CASUS, EXALTANS ANIMAM, ET ILLUMINANS OCULOS, DANS SANITATEM, ET VITAM, ET BENEDICTIONEM.] Decem illustria dat Deo epitheta, ut iis ostendat quantus sit ille, in quem timentes Deum sperant, ut merito idcirco beati censendi sint : *Ipse enim*, ait Rabanus, *est protector potentiæ, ab omni adversitate protegens eos; firmamentum virtutis, confortans illos : ipse est tegimen eorum contra ardorem tentationis, et umbraculum contra validum æstum persecutionis* (*hunc enim meridies significat*); *ipse est propitiatio delens delicta offensionis : hic præbet adjutorium suis, ne cadant in peccatis maximis; exaltans animas fidelium suorum in culmine perfectionis, et illuminans oculos mentis eorum, præbens eis gratiam internæ contemplationis; dat ipsis sanitatem incorruptionis, vitam immortalitatis et benedictionem perpetuæ hæreditatis : Venite, inquit, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi.*

Porro hæc decem epitheta in quinque paria partiri et combinare possumus. Primum par est *protector potentiæ*, id est potens, q. d. Deus sua potentia, qua est omnipotens, quasi clypeo impenetrabili, protegit timentes se. Idem est *firmamentum virtutis*, id est roboris, hoc est robustum, ut ei secure inniti liceat, utque per illud omnia fortia aggredi audeamus, eaque opere compleamus. Græca pulchrius et significantius habent : υπερασπισμος δυναςειας, και ςηριγμα ισχυος; quod Tigurina vertit : *Dominus est potens præsidium, firmamentumque validum;* alii : *Dominus est protectio potentissima, et fulcimentum validissimum;* Syrus : *Dominus fiducia est magna, et protegens ab inimico.* Proprie υπερασπισμος est defensio et propugnatio, quæ fit per scutum; πελτη enim est parma, clypeus, scutum proprie rotundum quo utebantur Lacedæmonii; sicut ασπις, quo Thraces; inde ασπιζω est clypeo protego; ασπιςης est bellator scutatus; υπερασπιζω est strenue defendo et propugno; υπερασπιςης est strenuus propugnator, qui clypeo suo aliquem protegit. Sicut ergo Gedeon, Jephte, Samson, David, Judas Machabæus, etc., fuere hyperaspistæ Israelis sive Judæorum : sic Deus est hyperaspistes et propugnator acerrimus omnium se timentium. Alludit ad illud Dei ad Abraham, Gen. 15. 1 : *Noli timere, Abraham, ego protector tuus sum;* Hebr. *anochi magen lach*, id est, *ego*

sum scutum tuum; Septuag. *ego hyperaspistes tuus.* Vide ibi dicta, et ad illud Psal. 90. 5 : *Scuto circumdabit te veritas ejus*; et psal. 5. 13 : *Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.* Hæc magna piorum est consolatio, quod Deus eos circumdet et protegat instar scuti, excipiens scilicet et infringens omnia tela, quæ à dæmone, carne et mundo in pios jaciuntur, ita ut prius Deum tangere debeant, quàm ad pios pervenire queant; à Deo autem repelluntur vel eliduntur, ut ad pios neutiquam vel non nisi refracta, elisa, infirma et languida perveniant.

Porro Deus protector triplicem suis adhibet custodiam : primam, hominum; secundam, Angelorum; tertiam, suî ipsius. Audi S. Bernardum, serm. 15. in Psal. *Qui habitat : Quoniam in me speravit, liberabo eum. Non in vigilibus, non in homine, non in Angelo, sed in me, inquit, speravit; nihil boni nisi ex me, ne per ipsos exspectes. Omne enim datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum,* Jac. 1. *Ex me vigiliæ hominum utiles, circa opera utique manifesta : eis nimirum custodes homines deputavi. Ex me excubiæ Angelorum observantium, secretos motus spiritualiter sollicitantium, propulsantium suggestores iniquos. Cæterum intima sane custodia secretissimæ intentionis, non modo ex me, verum etiam per me fiat necesse est, quod illò quidem humanus nequeat, sed ne Angelicus quoque oculus penetrare.* Solus enim Deus illabitur cordi, ejusque intimas cogitationes et intentiones novit, tutatur et dirigit, juxta illud Hebr. 4. 12 : *Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti; et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis.*

Secundum epithetorum Dei par est : *Tegimen ardoris, et umbraculum meridiani;* græce, σκεπη απο καυσωνος και σκηνη απο μεσημβριας, id est, *tegmen ab ardore, et tegmen à meridie;* Tigurina : *Tegumentum ab æstu, umbraculum à meridie;* alii : *Tegumentum adversus æstum, et tegumentum adversus meridiem;* Syrus : *Liberans ab hoste et eripiens à plaga,* q. d. Deus timentibus se est quasi tegmen contra ardorem, et quasi umbraculum contra æstum meridianum tentationis et tribulationis cujuslibet. Tribulationes enim cruciant uruntque hominem instar æstus et ardoris. Alludit ad illud Isaiæ 4. 6 : *Et tabernaculum erit in umbraculum diei ab æstu, et in securitatem et absconsionem à turbine et à pluvia,* q. d. Deus instar columnæ nubis tabernaculo incumbentis Hebræorum castra præibat, eosque quasi umbella protegebat ab æstu, Exodi 13. 21. et Num. 9. Pari modo deducet suos in terram promissam, puta in cœlum, eosque proteget ab æstu tentationum et adversitatum. Alludit quoque ad Psal. 90. 5 : *Non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, etc., ab incursu et dæmonio meridiano;* Chaldæus : *A caterva dæmonum qui grassantur in meridie.* Hebr. est קטב *keteb,* quod aliqui, teste S. Hieron. dicunt esse dæmonem certum qui meridie grassatur, sicut דבר *deber,* qui noctu. Ita R. Salomon et alii. S. Hieron. vertit, *à morsu insidiantis meridie.* Sensus est, q. d. Deus te, si eum timeas, tutabitur, ut non timeas à dæmone et ejus asseclis tyrannis in *meridie,* id est, palam et media luce grassantibus, teque oppugnantibus, q. d. Tutus eris à malo quod vel die, vel nocte, vel palam, vel occulte, scienti tibi vel ignoranti, ait sanctus Augustinus, dæmon vel homo, machinari posset, sive privatim, sive publice per inundationes, incendia, tempestates, vastitatem agrorum, persecutiones, bella, excidia, etc.

Tertium par est : *Deprecatio offensionis, et adjutorium casus;* græce, φυλακη απο προσκομματος, και βοηθεια απο πτωσεως, id est, *custodia ab offensione, et adjutorium à casu.* Igitur Deus dicitur *deprecatio offensionis,* scilicet, passiva vel objectiva, hoc est à quo deprecamur custodiam (ut habent Græca) ne uspiam offendamus et impingamus : idem est *adjutorium,* ne cadamus; vel, si ceciderimus, ut illico resurgamus. Est Hebraismus; Hebræi enim sæpe activa sumunt pro passivis, abstracta pro concretis, potentiam pro objecto. Sic passim in psalmis Psaltes ait Deo : *Tu es spes mea,* id est, objectum spei meæ, sive res à me sperata : *Tu es gloria mea,* id est, objectum gloriæ meæ, tu es in quo et de quo glorior : *Tu es patientia mea,* id est, is propter quem patior. Sic hîc Deus dicitur *deprecatio offensionis,* id est, is quem deprecamur, necubi nos offendere et labi permittat; nam *deprecari* et *precari* sunt contraria; precamur enim bonum, ut detur; deprecamur malum, ut à nobis avertatur. Hinc Ovidius, lib. 1. de Ponto, Elegia 2 :

Sæpe precor mortem, mortem quoque deprecor idem;

q. d. Nunc precor mortem, ut me tollat : nunc deprecor, ne me tollat, q. d. Nunc vellem mori, nunc nollem. Sic deprecari periculum est illud aversari, et precari ne eveniat. Hinc *deprecari* per metalepsin est amoliri et depellere, ut cum ait Cicero Orat. 4. in Verrem : *Nunc vero quid faciat Hortensius? avaritiane crimina frugalitatis laudibus deprecetur?* id est, depellat, et ita oret, ut ne quis avarus existimetur, sed magis frugalis. Et Orat. pro Plancio : *Nec me solum deprecatorem, id est servatorem, fortunarum tuarum, sed comitem sociumque profitebor.* Et Plinius lib. 28. 2 : *Etiam parietes incendiorum deprecationibus conscribuntur,* id est, certis verbis, quæ vim habeant avertendi incendia ab ædibus. Sic quoque Deus est *deprecatio,* id est, deprecator, hoc est, servator, depulsor et propulsator *offensionis.* Atque hic sensus magis congruit cum Græco. Igitur Deus est *deprecatio,* hoc est, amolitio sive amotio *offensionis,* puta, custodia ab offensione, ut habent Græca, q. d. Deus est custodia, id est, custos, qui suos ab offensa custodit, eamque longe ab eis amovet et amolitur. Minus genuine ergo Raban. et Lyran. sic exponunt : *Deus est deprecatio offensionis, id est, deprecationem pro offensione exaudiens.* Esto hic sensus aliis jam datis subserviat, cum iisque cohæreat.

Quartum epithetorum Dei par est : *Exaltans animam, et illuminans oculos;* Tigurina : *Animam evehit, oculos illuminat;* Syrus : *Lætitia cordis, et lumen oculorum,* q. d. Deus est, qui animam in malum quodlibet, sive culpæ, sive pœnæ et adversitatis cujuslibet prolapsam erigit. Idem est, qui oculos mentis tum ignorantia cæcutientes, tum mœrore tabescentes illuminat, exhilarat et lætificat. Lux enim quia exhilarat, hinc symbolum est lætitiæ, sicut caligo tristitiæ. Igitur Dominus est in latere justorum, ut suos oculos in eorum necessitates

intendat. Illis est *protector* potens, quia eos defendit à malo; et *firmamentum* forte, quia ipsos stabilit in bono; illis est *tegimen* ab æstu, cum à malis corporis protegit; et *umbraculum* à meridie, cum à superbia ex bonis successibus emergente, liberat. Illis est depulsor *offensionis*, ne scilicet in malum cadant: *Et adjutorium casus*, ne in dolos adversariorum impingant. Eorum tandem *animas* gratia *exaltat*, eorum mentes sapientia *illuminat*, et illis omnia bona per *sanitatem, vitam et benedictionem* signata communicat.

Quintum par est: *Dans sanitatem, vitam et benedictionem;* Tigurina: *Medicinam et vitam affert ac prosperitatem;* Syrus: *Est sanitas vitæ et benedictionis*, non formaliter, sed causaliter, q. d. Deus est qui dat sanitatem corpori et menti, ac vitam tum naturalem animæ, tum supernaturalem gratiæ et gloriæ. Denique *benedictionem*, id est, omne bonum, tum præsentis vitæ, tum futuræ et æternæ. Addit Syrus: *Omnia hæc dupla super justos veniunt.*

Præclare S. Bernard. lib. 5. de Consider. ad Eugen. cap. 11. Deum ita definit, vel potius describit: *Quid est Deus? quod ad universum spectat, finis; quod ad electionem, salus; quod ad se, ipse novit. Quid est Deus? voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, summa beatitudo; creans mentem ad se participandum, vivificans ad sentiendum, afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, implens ad felicitatem, circumdans ad securitatem. Quid est Deus? Non minus pœna perversorum, quàm humilium gloria. Est enim rationabilis quædam æquitatis directio, inconvertibilis atque indeclinabilis, quippe attingens ubique; cui illisa omnis pravitas, conturbetur necesse est. Quidni in hanc omne tumidum vel distortum impingat et conquassetur?*

Symbolice et prophetice Palacius censet per hæc epitheta quasi hieroglyphica denotari passionem et crucem, novemque dotes et fructus Christi crucifixi: Porro, inquit, sub illis divinis epithetis, quæ Deo Ecclesiasticus tribuit, latent eximiæ et excellentissimæ Christi laudes. Cum audis Deum esse *protectorem* seu clypeum, intelligis Christum pro nobis vulnerandum; nam clypeus excipit vulnera, quæ erat excepturus in pugna is qui clypeo protegitur. Qua ratione etiam dicitur murus et antemurale; secundo, cum audis Deum esse *firmamentum* (cui scilicet domus innititur), intelligis Christum esse vehementer humiliandum, ut esset Ecclesiæ fundamentum, cui illa niteretur, ne flumina et venti in eam irruentes possent in ruinam impellere; tertio, dum audis Deum esse *tegimen ardoris*, intelligis Christum fuisse pastorem, qui, ut sol non noceret ovibus, solis ardori se objecit melius quàm Jacob, qui ita suum munus pastorale commendat: *Die noctuque æstu urebar et gelu*, Gen. 31. 40; quarto, cum audis Deum esse *umbraculum à calore meridiano*, intelligis Christum hora sexta crucifixum, id est, meridie; et tunc ardorem urentis Solis, id est, justitiæ divinæ, in se excepisse, juxta illud: *Super me transierunt iræ tuæ*, scilicet, rigorem justitiæ Dei (qui nos erat adusturus) Christus in se excepit, ac ideo nobis solem in umbram redegit; quinto, cum audis Deum esse *deprecationem offensionis*, intellige Christum, et in cruce et in cœlo deprecari Patrem, ne in nos pro nostris offensis sæviat. Tum etiam deprecari nos, ne eum offendamus; sexto, cum audis Deum esse *adjutorium casus*, id intellige, cum nos cadendo decidimus in mortem et infernum, Christus inde nos erepturus in mortem et infernum descendit, ut manum nobis lapsis porrigeret; septimo, quod dicit, *exaltans animam*, sic intellige: Christus nos secum in cœlum exaltabit; ut, sicut descendit in inferiores partes terræ ad nos erigendos, ita ascendit in summas partes cœli ad nos sibi jungendos; octavo, cum dicit, *illuminans animam*, docet fore ut in cœlo in ejus lumine videamus lumen, id est, in lumine gloriæ gloriosi simus futuri; nono, cum ait, *dans sanitatem et vitam et benedictionem*, notat qualis erit æternitas gloriæ, quam electis Christus est daturus, scilicet salus, vita et omnia bona. Ibi enim *inebriabuntur ab ubertate domus Dei, et torrente voluptatis* potabuntur; *quia apud te* (inquit) *est fons vitæ*, psalm. 35. v. 9 et 10.

QUARTA PARS CAPITIS,

DOCENS QUOD DEUS RAPTORUM ET IMPIORUM OBLATIONES NON PROBET, SED REPROBET.

Docuit hactenus Deum protegere et benedicere timentes se; nunc docet quinam illi sint, et in quo timor, id est, cultus et reverentia Dei, consistat. Primo igitur asserit illam non consistere in oblationibus Deo factis ex rapina et impietate. Ait ergo:

21. IMMOLANTIS EX INIQUO (græce, ἀδίκου, quod Complut. vertunt, *injusto*) OBLATIO EST MACULATA, ET NON SUNT BENEPLACITÆ SUBSANNATIONES INJUSTORUM.] Syrus: *Sacrificia iniquorum, quæ iniquitas sunt, et* (id est, idcirco) *non acceptantur oblationes eorum*, q. d. Qui sacrificium offert ex re iniqua, vel inique parta, hujus oblatio et victima quasi polluta displicet Deo; et oblationes *injustorum* potius sunt *subsannationes* et irrisiones Dei, quàm veræ oblationes, q. d. Injusti per suas oblationes videntur potius ridere Deum, quàm eum colere et revereri; tum quia in sua injustitia et hostilitate Dei permanere volunt; tum quia ex rapto aliove scelere victimas pollutas Deo offerunt. Taxat impios nonnullos, qui in rapinis, fraudibus, usuris, etc. vivunt, interimque oblationes Deo offerunt, quasi per eas scelera sua expient, aut Dei oculos excæcent, suisque muneribus corrumpant, ut ea dissimulet, nec puniat. Quæ est stolida blasphemia; facit enim Deum præsidem, vel participem et laudatorem rapinæ, furti, aliarumque iniquitatum, uti faciebant Gentiles, qui singulis cupiditatibus suis et vitiis Deum

aliquem præficiebant, ut ejus ope per invocationem, vota et victimas, sibi conciliata, libere pleneque eas explerent. Sic libidini præficiebant Venerem, fraudi Mercurium, furtis Priapum, rapinæ Martem (unde ei spolia offerebant, ut ab eo plura rapiendi fieret facultas), voluptati Volupiam, ebrietati Bacchum, petulantiæ Salaciam. Vide S. August. lib. 4. de Civit. cap. 11. et lib. 7. cap. 21 et 22.

Pro *maculata* legit Noster μεμωμημεν, à μωμος, id est, macula; jam legunt μεμωκημενη. Quod Complut. vertunt, *ridicula*; Romana, *subsannata*, q. d. Deus ridet et subsannat oblationes factas ex iniquo. Rursum pro *subsannationes* Noster cum Romanis legit μωκηματα, id est, *sannæ*, irrisiones; alii legunt μωμηματα, id est, *maculæ*; Complut. legunt δωρηματα, id est, *dona*, Hinc Tigurina vertit: *Sacrificium ex injuste partis est irrisio sacrificantis, nec gratiam merentur donaria injustorum;* tum quia offerens est injustus, tum quia res oblata est injusta. Offert enim ex alieno, cum Deus honorandus sit ex proprio, ait Lyran. juxta illud Prov. 3: *Honora Dominum de tua substantia.* Unde S. Ambros. lib. 8. in cap. 19. Lucæ: *Dives*, inquit, *Zachæus et electus à Christo, sed dimidium bonorum suorum largiendo pauperibus, reddendo etiam in quadruplum, quæ fraude sustulerat; alterum enim non sat est, nec habet gratiam liberalitas, si injuria perseverat; quia non spolia, sed dona quæruntur.*

Porro τὸ *ex iniquo* significat, non tantum oblationes ex rapina similive injustitia, sed et ex quacumque iniquitate displicere Deo, puta, si fiant ex violatione alicujus præcepti divini, sive Decalogi. Hinc oblatio Jephte, Judic. 11. v. 31, qua vovit, si victor è bello rediret, se primum è domo sibi occurrentem, etiamsi filia foret, immolaturum Deo, ac victor rediens reipsa immolavit eam Deo, ipsi displicuit; quia hoc non tam erat sacrificium, quam homicidium, imo parricidium vetitum quinto Decalogi præcepto: *Non occides.* Sic oblatio, quam Pharisæi docebant filios, ut parentes egentes negligerent eisque dicerent, *corban*, id est, munus hoc Deo dicavi; ergo tibi, ô pater, illud dare non licet, reprobat Christus Matth. 15. v. 6. Sic oblatio Saul ex pecoribus Amalec, quæ Deus jusserat occidi, quasi oblationem inobedientiæ, reprobavit, adeoque Saulem regno privavit Deus 1. Reg. 15. 22. et seq. Unde Sapiens Eccl. 4. v. 17: *Multo melior*, inquit, *est obedientia quam stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt mali.* Sic votum, quo quis vovet victimam, vel oblationem, v. g. filium consecrare Deo, si concubina potiatur, ex eaque illum suscipiat, turpis est, et displicet Deo, tum propter affectum in opus fornicationis, tum ob irreverentiam seu contumeliam, quæ per tale votum Deo irrogatur. Estque tacita blasphemia, quia dum serio promittis Deo quod scis esse malum, insinuas illud Deo placere, eoque coli et honorari. Similis irreverentia erit, si eodem animo impleas, uti docet P. Lessius, lib. 2. de Justitia, cap. 40. de voto dub. 7. num. 36. et seq.

Dices: Christus, Lucæ 16, videtur contrarium suadere, imo præcipere; ait enim: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Resp. *mammonam*, id est divitias, vocari, *iniquitatis;* tum quia multorum scelerum sunt instrumenta; tum *iniquitatis*, quia iniquæ, id est, infidæ, fallaces, fugaces, non fideles et stabiles, quales sunt opes spiritales et cœlestes, quas proinde illis opponit Christus eodem cap. v. 11; tum denique quia iniqui solas eas putant esse divitias, quia divinas non norunt. Ita S. August. tract. 35. de Verbis Domini. Nam alioqui ex usuris et rapinis eleemosynam facere non licere docet ibidem S. August. et habetur 14. q. 5. can. 2. et 9, ubi idipsum ex hoc Ecclesiastici loco probatur.

22. Dominus solus sustinentibus se in via veritatis et justitiæ,] supple, sufficit. Pii enim, qui sustinent et sperant in Deo, dicunt illi cum Psalte: *Quid mihi est in cœlo, et à te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum*, ps. 73. 26. Et cum S. Aug. *Quæcumque hic varia quæris, ipse tibi Deus unus omnia erit.* Et cum S. Francisco: *Deus meus et omnia.* Vere noster Thomas à Kempis de Imit. Christi lib. 3. cap. 31: *Diu parvus erit, et in terra jacebit; qui aliquid magni æstimat, nisi solum unum immensum et æternum bonum. Et quidquid Deus non est, nihil est, et pro nihilo computari debet.*

Secundo, alii subaudiunt, *requiritur*, q. d. Deus solus requiritur à piis in eum vere et juste sperantibus. Ita Lyran. Illi, inquit, qui stant *in via veritatis et justitiæ*, habent solum Deum verum pro Deo, et illorum acceptat munera: raptores et avari habent aurum et pecunias pro Deo, gulosus delicias, luxuriosus voluptatem tactus; et idcirco eorum sacrificia non sunt accepta Deo.

Tertio, Palacius subaudit, *adorandus est:* Deus, inquit, adorandus est solus, non simul cum idolo Dagon, 1. Reg. 5, id est, non simul cum iniquitatis idolo; et adorandus est *in via veritatis et justitiæ*, non in via furti et rapinæ. Porro pii dicuntur sustinere Dominum, juxta illud Pauli 1. Corinth. 6: *Glorificate et portate Deum in corpore vestro;* et illud Davidis psal. 26. 30: *Viriliter age, et sustine Dominum;* ut sit mirabile gigantem à nano deferri: atqui Simeonem is gubernabat, quem deferebat, Lucæ 2. Hæc Palacius.

Quarto et genuine, q. d. Dominus solus est Dominus, et ut Dominum se exhibet sustinentibus se in *via veritatis et justitiæ*, id est, in via veræ justitiæ, ut sit hendiadys; aut *in via veritatis* vitæ, quæ est practica, nec alia quam justitia et sanctitas. Ita Jansenius. Dominus solus, inquit, est sustinentibus se, hoc est, solum agnoscit se pro Domino, et solum adest his qui patienter illum exspectant, viventes in via veritatis et justitiæ: ita ut nec verborum falsitate cuiquam imponant, nec injustitia operum quemquam opprimant. Hos solos agnoscit suos cultores et genuinos servos, et vicissim se illorum esse dominum. Quod hi offerunt, id demum illi gratum est, imo ipsa veritas et justitia, quam servant, illi est gratissimum sacrificium. Hic versus jam deest in Græco et Syro.

Moraliter nota: Quod Deus, licet sit Deus et pater omnium, præsertim justorum, maxime tamen talis est *sustinentibus se*, id est, constantibus et fortibus. Gloriatur, videlicet, Dominus se esse dominum virorum robustorum, qui in via veritatis et justitiæ perseverant, et virtutis impedimentis eos à bono trahentibus obsistunt. Sicut enim homo gaudet, si habeat servos fideles;

et rex lætatur, si milites habeat fortes ac robustos, qui nunquam eum in acie deserant, nec hostibus terga vertant : ita Dominus de suorum servorum ac militum constantia et firmitate vehementer exsultat.

23. DONA INIQUORUM NON PROBAT ALTISSIMUS, NEC RESPICIT IN OBLATIONES INIQUORUM : NEC IN MULTITUDINES SACRIFICIORUM EORUM PROPITIABITUR PECCATIS.] Docuit dona ex iniquo facta non placere Deo : nunc id extendit ad omnia *dona iniquorum*, etiam ex æquo et proprio facta. *Iniquorum*, intellige in sensu composito, scilicet, in iniquitate sua persistentium; nam si de ea pœniteant, eamque serio abdicare velint, utique dona eorum et sacrificia pro peccato acceptabit Deus. Hæc enim ipse sanxit et instituit Levit. 3. Nam, ut ait Psaltes ps. 50: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus ; cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies.* Possunt tamen per *iniquos* hic accipi quivis in peccato mortali existentes, etiamsi in eo iterando non persistant. Horum enim dona non probat Deus, sicut probat dona justorum, tanquam amicorum et filiorum suorum, ad promerendum de condigno majorem gratiam, et peccatorum veniam. Unde ex hac Siracidis sententia docent probantque Doctores satisfactionem ejus, qui est in peccato mortali, non valere ad remissionem pœnæ, nec pro ea satisfacere; sed ut satisfactio valeat, debere eum qui satisfacit, præditum esse Dei gratia et charitate. Ita passim Scholastici cum Magistro et S. Thoma in 4. dist. 15, unico Scoto excepto, quem passim alii refutant.

Per *dona* accipe victimas, oblationes, eleemosynas, vota et quælibet alia, quæ Deo, vel in honorem Dei damus et offerimus. Alludit ad Prov. 15. 8 : *Victimæ impiorum abominabiles Deo; vota justorum placabilia.* Græca de more concisa sic habent: *Non complacet Altissimus oblationibus impiorum, neque in multitudine sacrificiorum propitiatur pro peccato.* Sic et Syrus. Intellige hæc de sacrificiis, quæ solum vim impetrandi habent ex opere operantis, sive ex virtute et merito sacrificantis, qualia erant sacrificia legis veteris : nam in lege nova sacrificium Eucharisticum vim suam habet ex opere operato, esto sacerdos operans et sacrificans sit impius. In eo enim primarius sacerdos et offerens est Christus, qui est Sanctus sanctorum, uti docet Conc. Trident. Veritatis hujus sententiæ testis est Cain, ad cujus, utpote impii et avari, *munera non respexit Deus*, sed ad Abelis pii et liberalis, Genes. 4 ; et Judæi, quibus ait Isaias cap. 1. v. 11 : *Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? plenus sum ; holocausta arietum et adipem pinguium, etc., nolui : incensum abominatio est mihi.* Causam subdit : *Manus enim vestræ plenæ sunt sanguine.*

Recentius magisque appositum exemplum est in Vita S. Columbani, libere et fortiter objurgantis Theodoricum impium Gallorum regem. Cum enim aliquando adventum ejus rex cognovisset, cœnam regio cultu, et reliqua necessaria ad ejus hospitium longo famulorum ordine deferri curavit; quæ ut vidit Columbanus, vultu et voce aversatus est, prolato versu illo è Scriptura : *Munera impiorum reprobat Altissimus*, indignumque esse ut Dei servorum ora ejus cibis polluerentur qui cum ipsis tam injustum bellum gereret. Vix autem verba finierat, cum vasa omnia, quibus cibi illi continebantur, disrupta sunt, vinum et sicera in terram effusa, reliqua huc illuc disjecta. Qua re attoniti ministri, rex etiam ipse territus accurrit, seque in ejus potestate fore in rebus omnibus pollicitus est; quem tamen brevi ad vomitum reversum, iterum Columbanus severioribus objurgationibus et minis aggressus est. Idem dixit fecitque S. Antonius de Padua Ezelino tyranno munera offerenti, uti habet ejus Vita.

Porro cum ait : *Dona iniquorum non probat Altissimus;* noli hinc inferre omnia infidelium (multo minus fidelium peccatorum) opera esse peccata, ideoque Deo exosa, uti olim nonnulli opinati sunt, et subinde indicare videtur S. Aug. Hic enim jam manifestus est error : infideles enim et impii, etiam in impietate persistentes, nonnulla faciunt opera virtutum moralium; ideoque moraliter bona, ut cum dant eleemosynas pauperibus, cum victimas Deo offerunt, cum honorant parentes, etc.; quæ quia honesta et virtuosa sunt, utique Deo placent et probantur. Dicitur ergo Deus ea non probare, quia dantes et offerentes non probat, ut propter ea velit illis reconciliari, dareque gratiam et gloriam. Denique per *iniquos* intellige quoslibet, sed maxime raptores; qui ex rapinis pauperum dona Deo vel proximis offerunt : de his enim sermo præcessit et sequitur. Atque hæc est summa iniquorum iniquitas.

24. QUI OFFERT SACRIFICIUM EX SUBSTANTIA PAUPERUM, QUASI QUI VICTIMAT FILIUM IN CONSPECTU PATRIS SUI.] Tigurina : *Filium coram patre mactanti similis est, qui è bonis pauperum sacrificat;* Syrus : *Sicut qui occidit filium coram patre ejus, sic qui offert oblationem ex eo quod pauperum est;* quia ex substantia pendet vita pauperum. Qui ergo eam aufert pauperi, vitam eidem aufert : quod tantumdem est ac mactare et victimare filium in conspectu patris, quia pauper est filius Dei. Nam ut ait Psaltes ps. 9. 34 : *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor.* Et ut ait Lyran. Licet Deus sit pater omnium per creationem, tamen speciali modo est pater pauperum per hæreditatis promissionem, dicens Matth. 5 : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Unde Græca, omisso τῷ *quasi*, nervosius et significantius sic habent, θύων, id est, *mactat;* vel magis proprie, *victimat* et sacrificat *filium in conspectu patris sui, qui adducit sacrificium ex pecunia pauperum*, q. d. Qui sacrificium offert ex bonis pauperum, non tantum similis est mactanti filium, sed reipsa vere et proprie mactat victimatque filium in conspectu patris; quia eripiendo illis bona eripit pariter et vitam, quæ bonis erat sustentanda: illis, inquam, quos ab aliis desertos peculiariter sibi quasi filios arrogat et adoptat Deus.

Quare in uno hoc crimine quinque immania crimina continentur : Primum est rapinæ; quod bona alteri, eique pauperi, eripiat; secundum, homicidii : quod, eripiendo bona pauperi, eripiat et vitam; tertium parricidii : quod occidat filium in conspectu patris, ut videatur patrem cum filio occidere, quorum uterque sibi est frater, utpote filius ejusdem Dei patris : pater enim in filio, quem moriens post se hæredem et quasi alterum se relinquet, vivit manetque superstes; quare si filius moriatur, pater ei se commori existimat : ideoque qui filio necem struit, petit jugulum patris, patremque quasi interimit, utpote qui vivat in filio, ac subinde

magis quam in seipso; ubi enim est amor, ibi est et anima et vita. Quartum, deicidii : quod filium Dei in ipso Dei conspectu perimat; qui enim Filium Dei tangit et violat, ipsum Deum, utpote patrem, tangit et violat. Quintum, sacrilegii : quod Filium Dei Deo dilectissimum non tantum occidat, sed et victimet, id est, in holocaustum offerat Deo Patri. Quo quid tristius, quid immanius, vel horribilius dici aut cogitari potest? Nam ut ait S. Gregor. lib. 7. ep. 111 : *Quantus dolor patris sit perpendimus, si in ejus conspectu filius victimetur. Et hinc facile cognoscemus quantus apud Deum dolor exasperatur, quando ei sacrificium ex rapina tribuitur.* Et S. Chrysost. hom. 33. ad Pop. *Quod eleemosyna est ars omnium quæstuosissima,* ut ad eam suos incitet et à rapina avertat : *Audi,* ait, *Script. dicentem : Sicut qui occidit filium coram patre, ita qui offert sacrificium ex pecuniis pauperum. Hanc itaque comminationem mente scribentes habeamus, hanc in parietibus, hanc in manibus, hanc in conscientia, hanc ubique : ut vel hic timor vigens in cordibus nostris, manus nostras à quotidianis cohibeat cædibus; cæde namque pejor est rapina, paulatim pauperem devorans.*

S. Isidor. lib. 3. Sentent. cap. 60 : *De rapinis,* ait, *eleemosynam facere non est officium miserationis, sed emolumentum sceleris. Unde et Salomon : Qui offert, inquit, sacrificium de rapina pauperum, tanquam si quis victimet filium in conspectu patris sui. Qui enim injuste tollit, juste nunquam distribuit : nec bene alteri præbet, quod ab alio male extorquet.*

Plenius S. Gregor. (et ex eo Rabanus hîc) 3. par. Pastor. admon. 22; citato enim Isaia cap. 61 : *Ego Dominus diligens judicium, et odio habens rapinam in holocausto,* subdit : *Sed quanta eos animadversione renuat, per quemdam sapientem Dominus demonstrat, dicens : Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui. Quid namque esse intolerabilius potest, quam mors filii ante oculos patris? Hoc itaque sacrificium quanta ira aspiciatur, ostenditur : quod orbati patris dolori comparatur. Et tamen plerumque quanta tribuunt, pensant; quanta autem rapiunt, considerare dissimulant : quasi mercedem numerant, et perpendere culpas recusant. Audiant itaque quod scriptum est : Qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum. In sacculo quippe pertuso videtur, quando pecunia mittitur; sed quando amittitur, non videtur. Qui ergo quanta largiuntur aspiciunt, sed quanta rapiunt non perpendunt, in pertuso sacculo mercedes mittunt : quia profecto has in spem suæ fiduciæ intuentes congerunt, sed non intuentes perdunt.*

Amplius et profundius explicat noster Salazar in Prov. 21. 27. in fin. q. d. *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, sicut qui victimat filium in conspectu patris,* id est, perinde facit ac si victimaret Christum in conspectu Dei Patris. Cum enim Christus per fidem, gratiam, amorem, Eucharistiam, ac curam peculiarem sit et vivat in pauperibus, fidelibus et Christianis; hinc qui iliis per rapinas necessaria vitæ adimit, vitam ipsi Christo, qui in eis vivit, adimere videtur, itaque quasi christicidium in conspectu Dei Patris committere. Rursum patri ingrata est et luctuosa mors filii, quia scilicet bonorum suorum legitimo hærede privatur. Cogita ergo pauperes speciali jure ad Christi hæreditatem vocari Jacobi 2 : *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni?* Nam licet ejusmodi pauperes per bonorum defraudationem maturius sublati, sorte hæreditaria regni ac vitæ æternæ non priventur; tamen majorem illam sortem amittere dicendi sunt, quam, si diutius viverent, per voluntariam paupertatis tolerantiam assiduis promeritis attingerent : atque adeo, quod ad eam majorem sortem spectat, sublato per injuriam paupere, Deus ipse legitimo hærede privari quodam modo dici potest. Hunc sensum indicat Syrus, cujus verba v. 27. citabo. Pauper ergo repræsentat personam Christi, ut quod boni vel mali fit pauperi, hoc ipsum Christus sibi factum æstimet. Qua de re mirum exstat exemplum apud Leontium in Vita S. Joannis Eleemosynarii, de Petro Telonario, qui ex avaro per visionem angelicam factus liberalis, omnia sua in pauperes distribuit, imo veste sua pretiosa se exuens, illam dedit pauperi naufrago. Hic eam vendidit : venditam videns Petrus indoluit; sed Christus ei apparens, illa se indutum ostendit, dixitque : *Quid ploras, Petre? Ecce ego illa vestior, ex quo mihi illam dedisti, et gratias ago bonæ voluntati tuæ; quoniam frigore affligebar, et tu cooperuisti me.* Ad se ergo reversus Petrus cœpit beatificare egenos, ac dicere : *Vivit Dominus, si inopes Christus meus sunt, non moriar, et fiam tanquam unus ex eis.* Quare secretario suo jussit ut se venderet, ac pretium daret pauperibus. Venditus ergo triginta nummis servivit hero instar mancipii, ac probra verberaque à conservis excipiens, patienter omnia sustinebat, ita ut haberetur et vocaretur amens. Agnitus tandem à notis eò peregrinantibus, et ad domum heri divertentibus, ut vanam gloriam fugeret, è domo heri profugit, ac in fuga janitori domus surdo et muto, usum tam linguæ quam aurium restituit. Subjungit Leontius pari modo se vendidisse Serapionem Sidonium, sicut S. Paulinus Nolæ Episcopus pro filio viduæ Wandalis se vendidit pauperum amore, ut Christum, qui cum dives esset, pro nobis pauper effectus est, pauperem pauper sequeretur. Quod proinde ejus factum miris laudibus celebrant S. Aug. et S. Greg. Denique S. Greg. Nazianz. in Carm. sic canit :

> Christum tegis nutrisque pauperem nutriens :
> Relictis omnibus Christum tibi solum compara.

25. Panis egentium vita pauperum est : qui defraudat illum, homo sanguinis est.] Probat quod dixit : *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium, etc.*, hoc syllogismo : Substantia sive panis pauperum est vita eorum, quia vita eorum pane sustentatur ; atqui qui offert sacrificium ex substantia pauperum, hic aufert eis substantiam et panem : ergo hic aufert eis vitam. Ergo qui panem illis proprium vel debitum *defraudat,* id est, fraude eripit vel privat, hic *homo sanguinis,* id est, sanguinarius et homicida, *est.* Ita legunt Romana et Complut. Verum Græca Romæ correcta habent : *Qui defraudat illam,* scilicet, vitam pauperum, *homo sanguinis est;* sic et Tigurina : *Panis tenuis est vita pauperum ; qui defraudat eum, est vir sanguinarius.* Sed eòdem redit sensus : defraudat enim vitam pauperum, qui defraudat panem ; nam pane conservatur vita. Ergo qui panem aufert à paupere, aufert ab eo

vitam : Primo, hoc facit fur, et raptor, qui panem ei eripit; secundo, qui mercedem pro opere illi debitam negat, uti explicat v. seq. tertio, qui exigit rigide debitum à paupere, qui quod solvat non habet, nisi se privet pane ad vitam necessario, uti sæpe faciunt principes et divites avari; quarto, qui pauperi in magna egestate et fame constituto panem non elargitur, juxta illud S. Ambr. *Pasce fame morientem : si non pavisti, occidisti.* Unde Syrus vertit : *Panis opprobrii, vita pauperum ; et qui denegat eum illis, effundit sanguinem innocentem.*

26 et 27. QUI AUFERT IN SUDORE PANEM, QUASI QUI OCCIDIT PROXIMUM SUUM. QUI EFFUNDIT SANGUINEM, ET QUI FRAUDEM FACIT MERCENARIO, FRATRES SUNT], id est, similes et pene pares in scelere, ait Raban. et Lyran. Est Hebraismus : nam *panem in sudore* idem est quod *panem sudoris*, hoc est, sudore partum. Hebræi enim sæpe regimen genitivi exprimunt per ablativum cum præpositione *in*. Duo ergo genera peccatorum comparat, et pene æquat homicidio : Primum, eorum qui substantiam sudore pauperis comparatam illi auferunt; secundum, eorum qui mercedem mercenario debitam vel negant, vel minuunt, vel aliis modis aggravant et intervertunt. Hosce vocat *fratres* homicidæ : quo significat eos non esse proprie homicidas ; homicidium enim gravius est furto et rapina; sed illi affines et similes, imo vere homicidas in causa, quia furtum hoc pauperi factum tendit ad ejus necem et mortem, ejusque est causa : unde est homicidium non formale, sed causale. Græca de more concisa duas sententias jam dictas in unam hanc conflant : *Qui aufert victum, occidit proximum; et qui fraudat mercedem mercenarii, effundit sanguinem;* Tigurina : *Quem quis victu privat, eum interficit ; et qui mercedem subtrahit mercenario, effundit sanguinem.* Hinc defraudatio mercedis operariorum vocatur peccatum clamans in cœlum à S. Jacobo cap. 5. v. 4. Vide ibi dicta. Porro Syrus mire vertit : *Qui occidit proximum suum, hæreditat opes ejus; et qui effundit sanguinem innocentem, Deum orbat suo filio et hærede.* Talis enim est innocens, imo *homo est hæreditas et peculium Dei*, ait Sapiens. Pergit Syrus : *Qui fraudat mercedem mercenarii, fraudat creatorem suum, et ipse recepit retributionem malam.* Vide dicta v. 24. in fine.

28. UNUS ÆDIFICANS, ET UNUS DESTRUENS, QUID PRODEST ILLIS NISI LABOR (græce, *quid lucrantur amplius quam labores*)? UNUS ORANS, ET UNUS MALEDICENS (eidem pro quo alter orat), CUJUS VOCEM EXAUDIET DEUS?] Tigurina : *Cum quod exstruit unus, alter destruit, quid præter laborem redit ad utrumque? Cum quod precatur unus, alius deprecatur* (Vatabl. *cum quod alius optat, exsecratur alius*), *utrius vocem exaudiet Dominus?* Syrus : *Unus ædificat, et alius destruit, quid utilitatis acquirunt nisi laborem vanum? Unus benedicit, et alius maledicit, cujus è duobus vocem exaudiet Deus?*

Primo, Hugo et Dionys. hæc referunt ad dicta v. 21 et 24, puta, ad illum qui immolat ex iniquo et ex substatia pauperum, q. d. Talis esto bonum opus immolationis ædificet, tamen quia illud destruit immolando ex iniquo et ex rapina pauperum, hinc nihil lucratur nisi laborem : ac licet sacerdotes, quibus offert, illi benedicant; tamen pauperes, à quibus ea rapuit, illi maledicunt, ait Dionys. Verum obstat quod talis nil boni ædificet; esto enim opus immolationis in genere, et abstracte consideratum, sit bonum; tamen spectatum in individuo, quatenus hîc et nunc fit ex rapina pauperum, absolute et intrinsece est malum. Talis ergo nihil ædificat, sed totum opus suum pervertit et destruit.

Secundo, melius Palacius hæc refert ad v. seq. ut idem sit *ædificare* et *destruere* quod baptizari à mortuo, et iterum eum tangere, hoc est, pœnitere de peccato, et mox ad peccati vomitum redire : ut tres hæ parœmiæ, scilicet, prima, ædificantis et destruentis; secunda, benedicentis; tertia, baptizati et redeuntis ad sordes, idem significent, scilicet nihil prodesse peccati pœnitentiam, si post eam pœnitens iterum peccat.

Tertio, alii referunt hæc ad malum discordiæ in civitate, repub., monasterio et quavis congregatione, q. d. Dum in cœtu aliquo est discordia, et quod unus ædificat, alter destruit ; tunc omnes utrimque labores sunt sine fructu, cassi et inanes, nullaque omnium est utilitas, nisi quod utrimque laboretur incassum. Hic sensus parœmiæ congruit, sed huic loco est incongruus et impertinens; non enim agitur hîc de concordia, sed de immolatione impiorum.

Quarto et genuine, Rabanus, Lyran. Jansen. et alii hæc referunt ad v. 23, puta, ad dona iniquorum, q. d. Iniqui nil acquirunt ex oblationibus quas Deo eas improbanti offerunt, nisi inanem laborem. Est prolepsis sive occupatio; præoccupant enim objectionem, quam quis hîc facere posset, dicendo : Dona iniquorum in se bona sunt, nec ab iniquitate manant, ut ab ea vitiari possint : ergo illa in se honesta sunt, Deoque grata. Respondet ea in se bona esse, Deoque grata, sed inania et inutilia donantibus; quia quod ipsi una manu ædificant, altera destruunt.

Dices : Iniquus offerens sua dona est una eademque persona ; hîc autem assignantur duæ personæ, scilicet, una ædificans, altera destruens. Unde in plurali subdit : *Quid prodest illis* (non illi) *nisi labor*? Ergo de illo hæc parabola accipi nequit. Resp. iniquum offerentem dona Deo esse unam personam formaliter, sed duas virtualiter, sive politice et interpretative. Talis enim, quatenus offert dona Deo, est persona ædificans sua pietate et religione opus bonum, æque ac proximum. Idem vero, quatenus multa iniqua perpetrat, interpretative est alia persona; scilicet, suis vitiis et iniquis moribus destruens meritum et impetrationem suæ bonæ oblationis. Gravis enim multorum, etiam Sacerdotum, Scribarum et Pharisæorum erat error, totam sanctitatem collocantium in externis sacrificiis, cæremoniis, lustrationibus à Deo in lege præscriptis. Unde censebant licere sibi rapere, fornicari, calumniari, omniaque scelera peragere, modo Dei veri cultum externum retinerent : omnia enim scelera expiari victimis pro peccato. Tales sunt etiamnum multi inter Christianos, qui, abutentes illo dicto Christi : *Quod superest, date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis*, Luc. 11. 41, expilant pauperes, pupillos opprimunt, usuras exercent, pejerant, fraudant, ac gravia quæque perpetrant : pro quibus omnibus se Deo satisfacere censent per eleemosynas, quas dant pauperibus et Religiosis

hoc fine, ut ipsi pro se orent, Deumque pro peccatis suis placent. Sacerdotes nonnulli impure vivunt; censent tamen se officio suo egregie satisfacere, si eloquenter concionentur, et Missas celebrent. Contra quos ait S. Prosper: *Bene loqui et male vivere, non est aliud quàm se sua voce damnare.* Alii peculiares devotiones sibi inducunt, v. g. die sabbati jejunant, rosarium recitant, Officium legunt in honorem B. Virginis, et interim in gravibus sceleribus persistunt, persuasi neminem posse perire et damnari qui colat B. Virginem, eo quod ipsa sit mater misericordiæ. Quæ omnia diabolus eis astute suggerit, ut per hosce errores et illusiones eos pertrahat in gehennam.

Hæc refellit hîc Siracides, q. d. Erratis, ô miseri et cæci, quia dona iniquorum in iniquitate persistentium non probat Altissimus. Etsi enim dona et oblationes in se bonæ sanctæque sint, utpote actus virtutum, religionis, eleemosynæ, abstinentiæ, etc., ideoque Deo gratæ et acceptæ; non tamen ob eas gratus et acceptus est Deo is qui ea donat et offert, si sit impius, et in scelerata vita persistat, juxta id quod dixit v. 23: *Nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.*

Rationem dat hoc versu: quia quod ipse, ut pius, donando et offerendo, ædificat, id est, recte beneque facit, aliisque dat virtutis exemplum; hoc idem, ut impius, et quasi alter, à se pio diversus, suis sceleribus assiduis destruit. Quare suis donis et oblationibus omnem reconciliandi et impetrandi vim adimit, eaque enervat et suffocat, ut nihil ei restet nisi labor boni operis et perditæ donorum expensæ: sicut cum unus ædificat domum, alter postridie destruit id quod ædificatum est; nil lucratur uterque nisi laborem continuum ædificandi et destruendi. Rursum, quod ipse, ut pius, per se, vel per pauperes et Religiosos, quorum preces per eleemosynas deposcit, orat et obsecrat ut fiat, hoc ipse, ut impius, maledicit et reipsa orat, ut non fiat, dum Deum suis sceleribus irritat et ad vindictam provocat, adeoque se omnem virtutem, gratiam et benedictionem odisse et exsecrari, reipsa et interpretative scelerate vivendo protestatur. Insuper dum pauper vel Religiosus pro eo orat, illique benedicit et bene precatur; alii quos expilavit, quibusque multas injurias intulit, eidem maledicunt, omnesque diras imprecantur. Cujus, vel quorum, vocem audiet Dominus? utique audiet tam maledicentium quam benedicentium: illorum ergo vox horum vocem elidet et enervabit, ut nihil à Deo impetret vel consequatur. In parœmiis enim similitudo rei significatæ per omnia præcise adæquari nequit; alioqui non esset similitudo, sed res ipsa. Sensus ergo est, q. d. Is qui nunc impie vivit, nunc dona Deo offert, similis est duobus, quorum unus ædificat, alter quod ædificatum est destruit: imo similis est uni eidemque qui stolide prius ædificat, postea ædificatum destruit, uti Penelope telam per diem textam nocte retexebat, ne, si eam pertexeret, ex promisso cogeretur nubere suis procis.

Intellige (ut dixi): si offerens vel dans eleemosynam, aliudve bonum opus agens, in peccatis perseverare velit, non actu (si enim actu, vitiosa esset oblatio et bonum opus: vitiaretur enim hac mala circumstantia, puta voluntate perseverandi in peccatis), sed habitu. Nam si velit pœnitere etiam voluntate languida et inefficaci, id est, si desideret pœnitere et vitam corrigere, ideoque offerat donum vel bonum opus, ut gratiam pœnitendi vitamque emendandi à Deo impetret, bonum validumque erit donum et opus, ac Dei gratiam impetrare poterit. Quocirca Daniel, cap. 4. 24, Nabuchodonosor regi infideli et tyranno suasit, dicens: *Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum.* Vide ibi dicta.

30 et 31. QUI BAPTIZATUR (Syrus, *qui lavatur*) A MORTUO, ET ITERUM TANGIT EUM, QUID PROFICIT LAVATIO ILLIUS? SIC HOMO QUI JEJUNAT IN PECCATIS SUIS, ET ITERUM EADEM FACIENS, QUID PROFICIT HUMILIANDO SE? ORATIONEM ILLIUS QUIS EXAUDIET?] *A mortuo*, id est, propter, vel post contactum mortui: aut potius *à mortuo*, id est, ab immunditia legali contracta à mortuo, dum eum tetigit. Est metonymia. S. Gregor. lib. 9. epist. 39. et in ps. 4. pœnitent. ad illud: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*, et eum secuti Rabanus et Hugo, hæc accipiunt de Sacramento Baptismi et Pœnitentiæ, q. d. Qui abluitur *à mortuo*, id est, à peccato, et iterum illud perpetrat, quid prodest ablutio ejus? *Post lavacrum*, ait Raban. *mundus esse negligit, quisquis post lacrymas vitæ innocentiam non custodit. Et lavantur ergo, et nequaquam mundi sunt qui commissa flere non desinunt, sed rursus flenda committunt. Quibus ait Isaias cap. 1: Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Et Hugo: *Qui baptizatur à mortuo*, ait, *hoc est, qui mundatur à peccato aqua compunctionis, si rursus illud tangit, nihil ei prodest; quia sequens culpa pœnitentiam perdit.* Verum hic sensus mysticus est: nam ad litteram baptismus tempore Siracidis non erat Sacramentum, sed diu postea ad id institutus fuit à Christo: quare baptismus hîc legalis accipiendus est, puta ablutio lege præscripta Num. 19, qua qui tetigerunt cadaver mortuum, ideoque juxta legem erant immundi, nec ingredi poterant templum, se mundare et purificare debebant ablutione aquæ lustralis, confectæ ex cinere vitulæ rufæ, q. d. Qui, abluendo corpus aqua hac lustrali, expiavit immunditiem legalem, quam contraxit ex contactu mortui, puta cadaveris, si iterum tangat cadaver, quid prodest ei prior ablutio? q. d. Nihil; nam rursum per contactum mortui factus est immundus, uti erat ante, ideoque novo eget baptismo novaque ablutione: sic pariter *homo qui jejunat in peccatis suis*, id est, propter peccata sua (est enim Hebr. ב, id est, *in*, pretii, significans *propter*), scilicet abolenda, ut eorum veniam impetret, pro iisque satisfaciat; si illa iteret et rursum perpetret, nihil prodest ei prior humiliatio, id est, *jejunium*, ut vertit Syrus (jejunium enim debilitat corpus, et consequenter humiliat animam. Unde illud crebrum in Script. *Humiliate in jejunio animas vestras*), nec Deus orationem ejus exaudiet, quia ad peccatum rediit, quasi canis ad vomitum et sus ad lutum: unde sordidus, imo sordidior est quam fuit ante. Vide dicta 2. Petri 2. 22. Ita Syrus et Tigurina: *Si quis ablutus*, ait, *à cadavere, rursus idem contigerit, quid ei prodest ablutio? Similiterque cum quis se propter peccata sua macerat, abitque rursum, et patrat ea* (alii, *et rursum ea commissum it*), *quis preces ejus exaudiet? aut quid sibi afflictione sua profuit?* Nam, ut ait Ezechiel cap. 18. 24: *Si averterit se justus*

à justitia sua, et fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur, etc. in peccato suo, quod peccavit, morietur. Pœnitenti ergo, si relabatur in peccata, nil prodest pœnitentia præterita ad gratiam et salutem: prodest tamen eatenus, quatenus per eam deleta sunt præterita peccata, ut propter ea non sit puniendus in inferno. Rursum si à peccatis posterioribus resurgat, reviviscit prior pœnitentia, gratia, virtutes et merita, uti docent Theologi, ut propter ea copiosiorem et gratiam et gloriam sit recepturus.

Nota: τὸ *et iterum tangit eum* olim in nonnullis codicibus deerat, ut apud S. Pacianum Epist. 2. ad Sempronianum: *Qui*, inquit, *baptizatur à mortuo, nihil proficit, utique qui hæretico fonte dilutus; sic et qui peccatoris oleo ungitur, id est, qui spiritu satiatur immundo.* Sic quoque legit S. Cyprian. indeque probat baptismum, ab hæreticis collatum, esse invalidum, ideoque baptizatos ab hæreticis esse rebaptizandos. Sic enim ait Epist. ad Quintum: *Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lavatio ejus? Manifestum est autem eos, qui non sunt in Ecclesia Christi, inter mortuos computari, nec posse ab eo vivificari alterum, qui ipse non vivat, quando una sit Ecclesia, quæ vitæ æternæ gratiam consecuta, et vivit in æternum, et vivificat Dei populum.* Sic quoque hic locus explicatur in Concilio Carthaginensi, cui præfuit S. Cyprian. (unde et exstat inter opera S. Cypriani) quod per *mortuum* pariter accipit hæreticum, ideoque baptismum ab eo collatum censet esse irritum et iterandum. Hic fuit error S. Cypriani, cujus culpa passionis et martyrii falce recisa est, ait S. August. Asseclæ vero ejus, quia in eo postquam ab Ecclesia damnatus fuit, pertinaciter perstiterunt, hinc effecti sunt hæretici, et cognominati Donatistæ: qui pariter hæc verba Ecclesiastici Catholicis objiciebant; quibus respondet S. August. lib. 2. contra Crescent. c. 25. *Cum audierit Catholicus: Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus; respondebit: Vivit Christus, et jam non moritur, et mors ultra ei non dominabitur; de quo dictum est, Joan. 5: Ipse baptizabit in Spiritu Sancto; baptizantur autem à mortuis, qui baptizantur in idolorum templis* (in nomine mortuorum, id est, deorum et idolorum). *Non enim et ipsi à sacerdotibus suis se accipere arbitrantur sanctificationem, quam putant, sed à diis suis. Qui quoniam homines fuerunt, et ita mortui sunt, ut neque super terras, neque in requie Sanctorum vivant, vere ipsi à mortuis baptizantur.* Verum, ut dixi, non agitur hic de baptismo Christiano, utpote tum necdum instituto, sed de ablutione Judaica. Atque addenda sunt illa verba: *Et iterum tangit eum;* quæ alium sensum, quem initio dedi, exposcunt. Illa enim constanter addunt codices Græci et Latini; unde et S. Aug. ibidem c. 27. idem innuens, vel subdubitans: *Inspice*, ait, *diligenter codices antiquos, et maxime Græcos, ne forte ipsa verba aliter conscripta ex præcedenti et consequenti contextione sermonis alium sensum intiment.*

Moraliter S. Eligius, qui floruit anno Christi 640, hom. 8: *Qui*, ait, *substantiam suam tribuit Deo, et animam suam offert inimico* (diabolo) *impletur in eo quod scriptum est: Qui baptizatur à mortuo, et iterum tangit mortuum, quid proficit lavatio ejus?* Sic et S. Gregor. in ps. 4. Pœnit. ad illud: *Cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies: Ille*, ait, *lavatur à mortuo, qui per pœnitentiam mundatur à peccato. Quem si contigerit eadem, quæ punierat, iterando peccata committere, nihil contulisse videtur adhibita satisfactionis lavatio, quem maculavit inhonestius iterata facinoris turpitudo.*

Idem 3. p. Pastor. admon. 31: *Baptizatur*, inquit, *à mortuo, qui mundatur fletibus à peccato; sed post baptisma mortuum tangit, qui culpam post lacrymas repetit.* Quæ verba citantur de Pœnitent. dist. 3. c. *Baptizantur;* nam, ut idem S. Greg. ait lib. 9. epist. 39: *Mortuum est omne opus perversum, quod pertrahit ad mortem, quod vita justitiæ non vivit.*

Denique licet hæc sententia proprie loquatur de peccato gravi et mortali: hoc enim significatur per *mortuum cadaver;* tamen analogice adaptari potest peccatis et vitiis venialibus, præsertim voluntariis, de quibus multi pœnitent et confitentur, sed illico in eadem relabuntur; unde in suis hisce defectibus manent, jacentque mortui et insensibiles ad omnia monita confessariorum, rectorum, prædicatorum. Hi enim in virtute non proficiunt, nec à Deo illuminantur, aut gratiam donumve insigne accipiunt: quia illi per hos defectus obicem ponunt, quem si generose removeant et exstirpent, utique magna divinorum luminum et charismatum dona percipient.

Hinc disce recidivam peccati ipso peccato esse graviorem et periculosiorem, tum ob graviorem offensam et ingratitudinem, quam affert relapsus post acceptam veniam: tum quia relapsus lapsum priorem renovat et auget, unde solet lapsu esse major et profundior: tum quia Deus relapsum abominatur, deserit et despicit, imo acriter castigat. Unde Christus ad languidum à se sanatum: *Ecce*, ait, *sanus factus es; jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat*, Joan. 5. 14. *Quibus verbis*, ait Cyril. *significavit per peccati iterationem hominem in deteriora prolabi mala. Quid prodest, obsecro, studiose vestes abluere, et lotas rursum luto inquinare? Quid lavare manus, et ablutas iterum contaminare sordibus? sicut sus lota, dicit Sapiens, in volutabro luti; ita stultus qui iterat stultitiam suam.* Eadem de causa Christus adulteram absolvens monuit, dicens: *Vade, et jam amplius noli peccare*, Joan. 8. 11. Ubi S. Cyrillus, vel potius Judocus Clictovæus Doctor Parisiensis: hic enim quatuor medios S. Cyrilli in Joannem libros, qui interciderunt (vidi tamen eos Romæ græce scriptos, et reddentes stylum S. Cyrilli, atque est è nostris qui illos in Latinum transfert ut edat) supplevit: *Nam incassum*, ait, *sumitur medicina, si post instauratam sanitatem, per vitæ incontinentiam qui convaluit, in pristinum incidit morbum. Quin imo relapsus in ægritudinem periculosior esse solet et exitio propior, quam prior ille languor: et quos prima valetudo adversa non exstinxit, sæpius iterata post redditam incolumitatem ægrotatio sustulit è vita. Haud secus frustra pœnitentiæ medicamentum sumitur, si post eam peractam ad præteritæ vitæ sordes reditur. Hæc enim secunda admodum periculosa est animæ febricitatio.* Et S. Chrys. serm. de Lapsu primi hominis: *Noli*, ait, *peccare post veniam, noli vulnerari post curam, noli sordidari post gratiam.* Et statim singulorum causas reddens:

Cogita, inquit, *graviorem culpam esse post veniam: renovatum vulnus pejus dolere post curam: molestius hominem sordidari post gratiam.* Et rursum harum mutationum perversitatem expendens: *Indulgentiæ*, ait, *ingratus est, qui post veniam peccat: sanitate indignus est, qui semetipsum, postquam curatus est, vulnerat: nec mundari meretur, qui seipsum post gratiam sordidat.* Ac tandem hujus gravitatem relapsus demonstrans: *Grave est*, ait, *hominem instructum delinquere, gravius absolutum peccare. Servo pejor est, qui patronum post datam libertatem offendit.* Et S. Bern. serm. 54. in Cant. *Timeas quidem*, ait, *pro accepta gratia, amplius pro amissa, longe plus pro recuperata.* Et præclaras de primo ac secundo timore causas reddens, de tertio subdit: *Jam si gratia propitiata redierit, multo magis tunc timendum, ne forte contingat recidivam pati; juxta illud: Jam amplius noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Audis, recidere quam incidere esse deterius? Proinde invalescente periculo invalescat et metus.* Denique gravis est censura sancti Petri epistola secunda, cap. 2. vers. 21: *Melius*, inquit, *erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retro converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato.* Ubi plura de periculo recidivæ dixi.

CAPUT TRIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, docet sacrificium mysticum valde salutare esse, recedere a peccato, et facere misericordiam. Secundo, v. 6, docet, quanti valoris et gratiæ apud Deum sit sacrificium, quæque conditiones ad illud requirantur. Tertio, v. 14, docet Deum respuere sacrificia et preces iniquas injustorum: recipere vero et complecti æquas justorum, præsertim injurias patientium, pauperum et humilium, easque ulcisci.

1. Qui conservat legem, multiplicat oblationem. 2. Sacrificium salutare est
attendere mandatis, et discedere ab omni iniquitate. 3. Et propitiationem
litare sacrificii super injustitias, et deprecatio pro peccatis, recedere ab in-
justitia. 4. Retribuet gratiam, qui offert similaginem: et qui facit miseri-
cordiam, offert sacrificium. 5. Beneplacitum est Domino recedere ab
iniquitate: et deprecatio pro peccatis recedere ab injustitia. 6. Non appa-
rebis ante conspectum Domini vacuus. 7. Hæc enim omnia propter man-
datum Dei fiunt. 8. Oblatio justi impinguat altare, et odor suavitatis est in conspectu Altissimi.
9. Sacrificium justi acceptum est, et memoriam ejus non obliviscetur Dominus. 10. Bono ani-
mo gloriam redde Deo: et non minuas primitias manuum tuarum. 11. In omni dato hilarem
fac vultum tuum, et in exsultatione sanctifica decimas tuas. 12. Da Altissimo secundum datum
ejus, et in bono oculo adinventionem facito manuum tuarum: 13. quoniam Dominus retri-
buens est, et septies tantum reddet tibi. 14. Noli offerre munera prava, non enim suscipiet
illa. 15. Et noli inspicere sacrificium injustum, quoniam Dominus judex est, et non est apud
illum gloria personæ. 16. Non accipiet Dominus personam in pauperem, et deprecationem læsi
exaudiet. 17. Non despiciet preces pupilli; nec viduam, si effundat loquelam gemitus.
18. Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, et exclamatio ejus super deducentem eas?
19. A maxilla enim ascendunt usque ad cœlum, et Dominus exauditor non delectabitur in illis.
20. Qui adorat Deum in oblectatione, suscipietur, et deprecatio illius usque ad nubes propin-
quabit. 21. Oratio humiliantis se, nubes penetrabit: et donec propinquet non consolabitur: et
non discedet donec Altissimus aspiciat. 22. Et Dominus non elongabit, sed judicabit justos,
et faciet judicium: et Fortissimus non habebit in illis patientiam, ut contribulet dorsum ipsorum:
23. et Gentibus reddet vindictam, donec tollat plenitudinem superborum, et sceptra iniquorum
contribulet: 24. donec reddat hominibus secundum actus suos, et secundum opera Adæ, et
secundum præsumptionem illius: 25. donec judicet judicium plebis suæ, et oblectabit justos
misericordia sua. 26. Speciosa misericordia Dei, in tempore tribulationis, quasi nubes pluviæ
in tempore siccitatis.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 et 2. QUI CONSERVAT LEGEM, MULTIPLICAT OBLATIONEM. SACRIFICIUM SALUTARE EST ATTENDERE MANDATIS, ET DISCEDERE AB OMNI INIQUITATE.] Cap. præced. docuit, Deum reprobare sacrificia peccatorum : nunc congruo ordine subnectit, qualia et qualium Deus probet : adeoque qua in re cultus Deo gratissimus consistat, asseritque, eum consistere in observatione legis et fuga peccatorum. Pro *oblationem*, græce προσφορας, Rabanus, Palacius, Jansenius et alii legunt *orationem*, græce, προσευχας, sicque exponunt, q. d. Bene orat, qui mandata servat : conservare legem valet perinde ac si multum orasses : servando enim legem implicite et tacite oras, hoc est, laudas et invocas Deum legis auctorem; unde apte subjungit : *Sacrificium salutare est attendere mandatis.* Minus apte ergo aliqui sic exponunt, q. d. Qui vult servare legem, necesse est ut multum oret ad impetrandam gratiam, quæ necessaria est ad servandam legem.

Verum legendum est *oblationem* (non *orationem*); sic enim legunt Romana et Græca. Et Syrus: *Fecisti*, inquit, *aliquid, quod scriptum est in lege, multiplicasti cultum* vel *servitutem*, puta, sacrum sive liturgiam, quam Hebræi et Syri vocant אבודה *aboda.* Similiter aliqui pro *legem*, legunt *verbum*; alii, *verbum legis.* Quæ omnia eodem recidunt. Sensus est, q. d. Multi multas externas victimas boum et ovium Deo offerunt, et interim negligenter vel impie vivunt, censentes in sacrificiis externis consistere vim sacrificii Deo grati. At errant : nam Deus præ omnibus requirit sacrificium internum, quo anima Deo offeratur, et mactetur ad servandam ejus legem, et ad mortificandum concupiscentias legi divinæ repugnantes. Assero ergo, eum qui conservat legem, multas oblationes mysticas Deo gratissimas offerre : singuli enim actus conformes legi sunt actus obedientiæ, justitiæ, charitatis, temperantiæ, etc., qui Deo maxime placent, quibusque Deus delectatur quasi sacrificiis sibi oblatis. Nam, ut ait S. Aug. lib. 10. Civit. 6, *Verum sacrificium est omne opus quod agitur, ut sancta societate inhæreamus Deo, relatum scilicet ad illum finem boni, quo veraciter beati esse possimus.* Tale est autem omne opus, quod Deus in lege præscripsit et sanxit. Probat idipsum S. August. ex S. Paulo Rom. 12. 1. cum ait : *Obsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Si ergo corpus, quo inferiore tanquam famulo, vel tanquam instrumento, utitur anima, cum ejus bonus et rectus usus ad Deum refertur, sacrificium est; quanto magis anima ipsa, cum se refert ad Deum, ut igne amoris ejus accensa, formam concupiscentiæ secularis amittat, eique tanquam incommutabili formæ subdita reformetur; hinc ei placens, quod ex ejus pulchritudine acceperit, est sacrificium?* Hæc S. Aug.

Moraliter notent hanc sententiam Religiosi, qui sub obedientia vivunt, et ab ea applicantur operibus Marthæ, ut cum Magdalena orationi et sacrificio toties vacare non possint, quoties desiderant : atque ex eo discant, quod obedientia et opus obedientiæ sit ipsis oratio et sacrificium; nam obedientia mactat propriam voluntatem et judicium Deo. Quæ sane rationalis hominique intima, ac ideo nobilissima est victima; ac *gladio præcepti se immolat*, ait S. Greg. l. 35. Moral. c. 10. Quocirca Deus ad Saulem : *Melior est*, inquit, *obedientia quam victimæ, et auscultare magis quam offerre adipem arietum : quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere*, 1. Reg. 15. 22. Huc facit illud S. Basil. hom. in Julittam Martyrem : *Qui*, inquit, *bene semper agit, hic semper orat.* Per omnem enim virtutem Deo conjungimur. Quod est officium orationis.

SACRIFICIUM SALUTARE EST ATTENDERE MANDATIS.] Est probatio vel confirmatio ejus quod dixit, *Qui conservat legem, multiplicat oblationem;* quia, scilicet, *sacrificium salutare*, puta, quod pro salute obtenta vel obtinenda offertur, *est attendere mandatis*, q. d. Observatio mandatorum apud Deum æstimatur loco, gradu et dignitate sacrificii, adeoque tantum valet ad salutem obtinendam, quantum valet sacrificium. Esto enim ipsa non sit sacrificium proprie dictum, est tamen sacrificium metaphoricum et mysticum, magis necessarium, magisque gratum Deo, quam sacrificium agnorum et hircorum : quia per illud homo seipsum suosque actus humanos, rationales, spiritales et divinos offert Deo : hi autem longe præstant bruta carne agnorum et hircorum, quæ offertur in sacrificio carneo.

Alludit ad Sacrificium pacificum, Levit. 3. Deus enim initio Levitici triplex sanxit sacrificium, scilicet, primo, holocaustum, quod totum offerebatur in honorem Dei, ideoque totum cremabatur; secundo, pro peccato; tertio, pacificum sive salutare, quod scilicet, pro pace, id est, salute propria vel aliena, privata vel publica, sive jam obtenta ad gratiarum actionem, sive adhuc obtinenda ad impetrationem Deo offerebatur. Unde Tigurina vertit : *Qui servat legem, abunde sacrificat; qui studet præceptis, litat salutariter;* alii : *Qui attendit mandatis, victimam salutarem offert;* Græci Complut. *Sacrificator salutaris*, scilicet sacrificii, puta pacifici, *attendit mandatis;* Roman. *Sacrificans salutare, qui attendit mandatis.* Nam, ut ait S. Greg. 9. Moral. c. 31, *Nos ipsos sacrificium Deo offerimus, cum vitam nostram divino cultui dedicamus.* Syrus : *Qui custodit præceptum, beatus est spiritus ejus.*

3. ET PROPITIATIONEM LITARE SACRIFICII (minus recte Jansen. et alii legunt *sacrificiis*, id est, per sacrificia) SUPER INJUSTITIAS, ET DEPRECATIO PRO PECCATIS, RECEDERE AB INJUSTITIA.] Est hyperbaton, quod sic ordina et explica, q. d. *Recedere ab injustitia* tum proprie dicta, tum large sumpta et generali, ut complectatur omne peccatum, sicut justitia generalis complectitur omnem virtutem : hoc est, recedere ab omni injuria, omnique peccato, est *deprecatio pro pecca-*

tis, et etiam est quasi litatio sacrificii propitiationis vel propitiatorii pro injustitiis et peccatis aliquando commissis. Sicut enim peccatum est maximus contemptus, maximaque offensio Dei : sic ex adverso fuga peccati est maximus et gratissimus Dei honor, id est, religio et cultus, cujus potissimus actus externus est sacrificium : quare cum quis serio incipit discedere ab injustitia et peccatis, tunc incipit Deum placare, et hoc ipso tacite veniam precatur, ac quasi victimas mortificationis propriæ Deo immolat, quibus reconciliationem gratiamque Deo emeretur et impetrat. Dicit hoc, non ut avocet homines ab oratione et sacrificio, sed ut doceat, quod prima oratio primumque sacrificium debeat esse, discedere ab iniquitate, et mandata Dei servare : sine quo nec orationes nec sacrificia valent, et cum quo plurimum valent. Adde, recessum ab iniquitate fieri non posse, nisi eliciendo actum virtutis oppositæ. Nemo enim recedit à libidine, nisi per actum castitatis ; nec à superbia, nisi per actum humilitatis ; nec ab ira, nisi per actum patientiæ ; nec à gula, nisi per actum temperantiæ ; nec à negatione fidei, si ad eam cogat tyrannus, nisi per actum martyrii, et sic de cæteris. Omnes autem actus virtutum sunt magni Dei cultus ; quia iis Deum earum auctor et legislator valde colitur et honoratur. Ita hunc locum legunt et intelligunt Romani. Aliter priorem partem legit Jansen. nimirum : *Et propitiatio est litare sacrificium;* sicque explicat, q. d. Clementia, qua quis alteri in se delinquenti facile ignoscit, eique fit propitius, est coram Deo velut litare et offerre sacrificium pro peccatis admissis : quia per hujusmodi clementiam propriorum delictorum venia obtinetur, juxta illud Salvatoris : *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, et Pater cœlestis dimittet vobis peccata vestra*, Matth. 6. Aut q. d. Propitiatio, qua quis studet Deum sibi reddere propitium, est velut offerre sacrificium super injustitia.

Verum legendum est cum Romanis eo modo quo paulo ante citavi ; quare sensus initio datus est verus et genuinus. Hic versus jam deest in Græco ; quia idem pene dicit quod dixit v. 1. Græcus autem textus talia, quæ iterantur, solet resecare et compendio complecti. Deest etiam in Rabano, sed ipse pro eo hunc substituit : *Deprecatio ejus coram oculis Dei inveniet gratiam ;* sicque explicat, q. d. Deprecatio ejus, scilicet qui recedit ab iniquitate, coram Deo inveniet gratiam : quia bene operando servavit justitiam, juxta illud Isaiæ 58. v. 6 : *Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes : dimitte eos, qui confracti sunt, liberos, et omne onus disrumpe. Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam : cùm videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur, et anteibit faciem tuam justitia tua, et gloria Domini colliget te. Tunc invocabis, et Dominus exaudiet : clamabis, et dicet, Ecce adsum.*

4. RETRIBUET GRATIAM, QUI OFFERT SIMILAGINEM : ET QUI FACIT MISERICORDIAM, OFFERT SACRIFICIUM.] Græce, *ανταποδιδους χαριν προσφερων σεμιδαλιν, και ο ποιων ελεημοσυνην θυσιαζων αινεσεως.* Quod dupliciter vertas : primo, ut vertit Noster, q. d. Sicut *retribuit gratiam*, id est, gratias agit Deo pro beneficiis acceptis, *qui offert similaginem*, id est, florem similæ, sive pollinem farinæ : *et*, id est, sic, *qui facit misericordiam, offert sacrificium*, puta, *mincha*, quod fiebat ex simila, vel pura, vel cocta, et in panes aut liba et lagana efformata, ut patet Levit. 2. v. 1. et seqq. Porro sacrificium *mincha* sancitum erat pro gratiarum actione, ut patet Levit. 7. v. 12. Unde hebr. vocatur sacrificium תודע *toda*, id est confessionis, laudationis, gratiarum actionis. Septuag. vertunt *αινεσεως*, id est, laudis, quam vocem eos secutus usurpat hìc Siracides. Hic sensus magis connexus est, ac respondens phrasi Siracidis et Salomonis, qui in Proverbiis passim loquitur per comparationem et similitudinem, qua posterius hemistichium assimilat priori. Simili modo est hìc una comparatio : comparat enim eum qui gratias agit Deo, offerendo illi similam, ei qui misericordiam facit, eamque quasi sacrificat Deo, q. d. Sicut qui similam offert litatque Deo, hic illi rem gratam facit gratesque agit : sic pariter qui similam, aut quid simile dat pauperi, Deo rem gratam, et quasi sacrificium offert. Quod enim pauperi offert, hoc offert Deo, qui in paupere repræsentatur, et cujus amore et reverentia pauperi offert : sicut ergo si similam offerres Deo, utique sacrificium eidem offerres gratum, gratiasque Deo debitas exsolveres : sic pariter si eamdem, aut quam aliam eleemosynam des pauperi, Deo eamdem offers; ac consequenter quasi sacrificium eidem offers, et gratias, quas Deo debes pro beneficiis in te collatis, exsolvis. Summatim igitur sensus est, q. d. Sicut gratus est Deo qui illi offert similaginem : sic et gratus est eidem misericors, qui largitur eleemosynam.

Secundo, sic vertas cum Tigurina et aliis : *Qui rependit gratiam* (Compl. addunt *ως*, id est, *sicut qui*) *similaginem supplicat* vel *litat : et qui beneficentiam exercet, sacrificium facit gratulationis* vel *laudis ;* ut duo hìc virtutis officia commendentur, et invicem assimilentur, scilicet, gratitudinis et beneficentiæ, q. d. Qui pro accepto beneficio rependit gratiam, hic quasi similam Deo litat : quo significatur gratitudinem Deo gratam esse instar sacrificii. Simili modo qui misericordiam vel beneficentiam exercet, sacrificium offert, et (ut Græcus habet) *sacrificator est laudis*, id est, sacrificium laudis Deo offert. Duo ergo sacrificia laudis, quibus scilicet laudatur, delectatur et glorificatur Deus, sunt gratitudo et misericordia. Verum, cur de gratitudine potius quam de alia quavis virtute hìc injicitur mentio, cum sint aliæ potiores, magisque comparandæ cum misericordia et sacrificio? Quare prior sensus uti magis strictus et connexus, sic et magis aptus et genuinus est. Et juxta eum facile hanc secundam versionem explices, eamque illi accommodes, ut in idem redeat sensus, q. d. Sicut qui rependit gratiam, similaginem offert, sic qui misericordiam facit, offert Deo sacrificium laudis, q. d. Misericordia est quasi oblatio similaginis, quæ offertur in *ευχαριςιαν*, id est, in gratiarum actionem : quia per eleemosynam, quam amore Dei das pauperi, refers gratias Deo pro tot donis debitas. Denique Syrus hoc modo vertit : *Feneratur fenus magnum qui offert oblationem : et qui facit eleemosynam, custodit legem.*

Nota in Græco eleemosynam hìc vocari sacrificium *αινεσεως*, quod respondet Hebr. תודע *toda*, id est, laudis et gratiarum actionis ; ac

eleemosynarium, sacrificatorem laudis : primo, quia ipsa fit ad laudem Dei, estque magna laus Dei; secundo, quia facit ut pauperes laudent Deum, qui hanc mentem eleemosynario inspiravit, ut suæ necessitati succurreret; tertio, quia alii videntes hanc beneficentiam laudant Deum, et ad eam imitandam incitantur; quarto, quia ipse eleemosynarius dat eleemosynam ex amore et honore Dei, ac sæpe actu laudat Deum, quod sibi facultates animumque dandi eleemosynam aspirarit. Unde S. Paulus commendans eleemosynas Corinthiorum sibi datas, ut eas deferret fidelibus in Judæa degentibus : *Quoniam*, ait, *ministerium hujus officii, non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerii hujus, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ, in Evangelium Christi, et simplicitate communicationis in illos, et in omnes, et in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias Deo super inenarrabili dono ejus*, 2. Cor. 9. 12.

Quocirca sapienter S. Gregor. Nazianz. orat. de cura pauper. *Gratitudinis*, inquit, *aliquod specimen Deo exhibeas, quod te fecerit unum illorum qui beneficia præstare possunt, non autem qui opus habent accipere : et quod non inspiciendæ tibi sint alienæ manus, sed aliis tuæ. Dives esto, non solum opibus, sed etiam pietate. Ne solum auri, sed etiam virtutis possessione alios antecellas, exhibendo te probiorem et benigniorem. Deus esto calamitosis, Dei misericordiam imitando : nihil enim beneficentia divinius in hominem cadit. Misericordiam tuam ne nox quidem intercipiat. Ne dixeris : Alias redi, et in crastinum dabo; ne quid forte accidat inter propositum tuum et beneficium, unde impediatur. Nudum si videris, vestito, honorans immortale tuum indumentum, quod est Christus.* Nam, ut ait S. Nilus, *Sicut lucis proprium est illuminare, sic Dei proprium est misereri suorum operum.* Et Phocion apud Maxim. serm. 7 : *Nec ex templo ara, nec ex natura humana tollenda est misericordia;* quia hæc est ara et victima gratissima Deo. Et Philo ibid. *Plus tibi diligendi sunt, Imperator, qui suppliciter petentes beneficia abs te sibi præstari cupiunt, quam qui munera tibi offerre student : his enim debes remunerationem; illi vere debitorem tibi efficiunt Deum, qui in propriis numerat quæ in ipsos contuleris, qui remuneraturus est optimis donis humanitatis tuæ et benignitatis institutum.* Ita ipse ad Caium Imp. Denique divine Raphael ad Tobiam c. 12. 6 : *Benedicite*, ait, *Deum cœli, etc. quoniam eleemosyna à morte liberat, et ipsa est, quæ purgat peccata, et facit invenire misericordiam, et vitam æternam. Quando orabas cum lacrymis, et sepeliebas mortuos, et derelinquebas prandium tuum, et mortuos abscondebas per diem in domo tua, et nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino. Et nunc misit me Dominus ut curarem te.*

5. Beneplacitum est Domino recedere ab iniquitate : et deprecatio pro peccatis recedere ab injustitia.] Hic versus sensu et pene verbis idem est cum v. 3. ubi eum explicui. Unde Græca tam Romana quam Complut. illum semel duntaxat, idque hoc loco habent. Recedit ergo ab injustitia quilibet pœnitens et justus, sed maxime eleemosynarius : hic enim non tantum aliena non rapit injuste, sed et sua juste, imo liberaliter elargitur. Eleemosyna ergo est maximus ab injustitia recessus : quare illi præ aliis virtutibus hæc sententia congruit, præsertim quia de ea proxime præcessit sermo. Pro *deprecatio* græce est ἐξιλασμός, id est, propitiatio, expiatio, lustratio, puta, sacrificium piaculare, sive propitiatorium et expiatorium peccatorum. Dixit v. præced. eleemosynam esse sacrificium *toda*, id est, laudis et gratiarum actionis : quale erat holocaustum, quod totum ad Dei laudem offerebatur et concremabatur. Rursum v. 2. dixit eamdem esse sacrificium salutare sive pacificum : hic asserit eamdem esse sacrificium *pro peccato*. Igitur eleemosyna est triplex, adeoque omnis generis sacrificium. Omne enim sacrificium vel erat holocaustum, vel pacificum, vel pro peccato. Unde Tigurina vertit clare : *Recedere à malitia Deum placare est, et injustitiam reliquisse piaculare sacrificium;* Syrus : *Voluntas Dei est ut declines ab omni eo quod malum est, et prohibe patientiam tuam ne facias quod odiosum est.* Huc alludit Apostolus Hebr. 13. 16. dicens : *Beneficentiæ et communionis nolite oblivisci : talibus enim hostiis promeretur* (græce εὐαρεστεῖται, id est, placatur, sibi complacet, delectatur, et quasi pulchrescit, ut vertit Syrus) *Deus.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE DIGNITATE SACRIFICII, ET CONDITIONIBUS AD ILLUD REQUISITIS.

6 et 7. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus. Hæc enim omnia propter mandatum Dei fiunt.] Alii vertunt : *Facienda sunt;* Tigurina : *Ne venias in conspectu Domini vacuus; hæc enim omnia præcepti causa instituta sunt;* Syrus : *Ne appareas coram eo inaniter; quia omnis qui facit quod virtuosum est, custodit præceptum.* Est occupatio, q. d. Dixi, sacrificium Deo gratum esse fugam peccati et misericordiam; at, ne inde opineris et inferas, sacrificia proprie dicta esse omittenda; addo et dico, neminem debere in conspectu Dei apparere vacuum, sed afferre oblationes et victimas lege præscriptas. Hæc enim omnia, licet ex se, sive ex opere operato (uti in lege nova facit Eucharistia et Sacramenta) non expient peccata; tamen facienda sunt propter mandatum Domini, qui ita sanxit primo, ut fideles cultum Deo debitum sacrificando exhiberent; secundo, ut per victimas et preces gratiam et dona Dei impetrarent; tertio, ut repræsentarent sacrificium crucis Christi, quo omnia peccata abolentur, omnisque à Deo gratia impetratur. Citat legem Exodi 23. 16. Et Deut. 16. 16 : *Tribus vicibus*, inquit, *per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit : in solemnitate azymorum* (id est Paschæ), *in solemnitate hebdomadarum* (id est Pentecostes), *et in solemnitate*

tabernaculorum. Non apparebit ante Dominum vacuus : sed offeret unusquisque secundum quod habuerit (Septuag. *secundum facultatem manuum suarum*) *juxta benedictionem Domini Dei sui, quam dederit ei*, juxta illud Tobiæ monitum datum filio cap. 4. 8 : *Quo modo potueris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue : si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude.* Nam, ut ait S. Ambros., lib. de Viduis, *Liberalitas non cumulo patrimonii, sed largitatis definitur affectu.* Et S. Chrysost. hom. 10. in 2. ad Corinth. *Multum ac parum non ad mensuram dati definit Deus, sed ad potentiam facultatum dantis.* S. Gregorius Nazianz. orat. 43. legit : *Non apparebis in conspectu Domini vacuus.* Et explicans illustransque addit : *Verum si quid pulchri habes, tecum feres;* Deo enim pulcherrimo et præstantissimo pulcherrima et præstantissima danda sunt, ut ipse sanxit Num. 18. 29 : *Omnia*, inquit, *quæ offeretis ex decimis, et in donaria Domini separabitis, optima et electa erunt.*

Causam hujus mandati dat S. Irenæus lib. 4. cap. 34 : *Non apparebis*, inquit, *vacuus ante conspectum Domini Dei tui; ut in quibus gratus exstitit homo, in his gratus ei deputatus, eum qui est ab eo, percipiat honorem*, q. d. Ideo non vacui, sed oblationes afferentes coram Deo apparebitis, primo, ut profiteamini, vos hæc et plura accepisse à Deo, eique gratias referatis. Secundo, ut per hæc gratiam Dei vobis concilietis. Tertio, ut per hæc honorem ingentem consequamini. Non enim Deus suî causa ea instituit, quasi hoc honore indigens, ejusque cupidus, cum ipse à S. Triade infinitum habeat honorem, ita ut illi ab Angelis, hominibus, cæterisque creaturis eum honorantibus nihil honoris addi possit; sed vestra causa id fecit, ut scilicet vos hoc honore afficiat. Honor enim magnus est Dei esse sacerdotem, Deo sacrificare, Deo offerre, quodque Deus immensus illa ab homuncione dignetur accipere, eaque rata et grata habere. Quarto, has oblationes sanxit Deus, ut ex illis alerentur Levitæ et sacerdotes ad ministrandum Deo in templo; hi enim aliam hæreditatem non habebant in Israel.

Unde moraliter S. Chrysost. homil. 67. ad Popul. sub finem, et homil. 1. in 2. ad Timoth. ex hoc loco docet, nos non debere ingredi templum vacuos, sed afferentes eleemosynam, quam partiamur in pauperes, qui ea de causa ante fores stant et mendicant : *Non apparebis*, inquit, *vacuus coram Domino : Judæis hæc dicebantur, quanto magis nobis? propterea pauperes ante fores positi sunt, ne quis vacuus ingrediatur, sed ut introeat cum eleemosyna : si, ut misericordiam consequaris intras, prius miserere. Qui vero posterius venit, plus debet; cum enim nos inceperimus, secundus plus erogat. Fac tibi Deum debitorem, et tunc eum pete; mutua, et tandem Deum repete, ut cum fenore recipias. Vult hoc Deus, non refugit. Si cum eleemosyna petas, gratias habet; si cum eleemosyna reposcas, mutuas, et capis fenora : ita vos exhortor. Non in manuum extensione satis est audiri. Extende manus tuas, non in cœlum, sed ad pauperum manus. Si ad pauperum manus extenderis manum, ipsum cœli verticem tetigeris; qui enim illic sedet, eleemosynam suscipit; si enim porrexeris vacuas, nihil profeceris.*

Mystice, Theodor. in Exodi 23. q. 53 : Jubetur, inquit, ut dives eleemosynam impertiatur, dum Deum orat; is vero qui paupertatem elegit, ut animam bonis minime vacuam, sed copiam virtutum locupletatam afferat et offerat. Unde Nazianzen. orat. 43. de Encæniis docet, nos encænia celebrare debere hoc modo, ut coram Deo non κενοι, id est, *vacui*, sed καινοι, id est, *novi*, appareamus : *At nunc*, inquit, *diverso modo novus appare, sic nempe ut totus immuteris : vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.* Quod explicans Nicetas : *Novus appare*, inquit, *non secundum hanc scripturam* του κενου, *id est, vacui et nihil habentis, sed juxta alteram significationem* του καινου, *id est, novi, ac per virtutis progressum et incrementum innovati penitusque immutati, vel à vitio ad virtutem, vel à virtute minori ad majorem.* Si ergo cor amore mundi vano evacues, illud vero unius Dei amore innoves impleasque, utique hoc præceptum implebis.

Memorabile est, quod de S. Francisco in Chronicis legimus, eum, cum Deo in oratione colloquentem in monte Alverniæ, ne coram eo appareret vacuus, jussum à Deo apparente in flamma ignis, sibi trinam facere oblationem. Cumque S. Franciscus responderet : *Domine, ego sum totus tuus, et nihil habeo nisi tunicam, et chordam, et femoralia, et ista similiter tua sunt;* præcepit ei Deus, ut manum mitteret in sinum, et quidquid ibi invenisset, id sibi offerret. Quod cum ille fecisset, reperit in sinu successive tres ingentes nummos aureos fulgidissimos, quos protinus Deo obtulit, ac mox intellexit, per trinam hanc oblationem figurari auream obedientiam, altissimam paupertatem, et splendidissimam castitatem, quas Deus menti ejus indiderat, ut eas sibi offerret. Hinc ergo discamus, et reipsa practicemus, ut, cum ad Deum accedimus orando, Missam celebrando vel audiendo, communicando, non vacui accedamus; sed offeramus ei aliquod bonum propositum vincendi nos ipsos in re quæ nos maxime à profectu impedit, aut faciendi aliquod opus heroicum, aut certe offeramus Deo cor ab omni amore terreno vacuum, ut illud ipse suo amore impleat. Nonnulli post S. Synaxin hæc duo usurpant magno fructu : prius, ut Deo offerant id, quod putant Deo maxime esse gratum, quod scilicet maxime ab iis Deum cupere et expetere censent; posterius, ut vicissim à Christo Domino petant gratiam vel donum aliquod, quo maxime indigent. Itaque Christum quasi medicum circumducunt per omnes animæ suæ potentias, ac ubi majorem vident infirmitatem, rogant et obsecrant ut illam curare dignetur. Quocirca in qualibet S. Synaxi propriam et peculiarem gratiam consequuntur, ut legimus accedisse S. Catharinæ Senensi et aliis. Hoc fuit dogma et praxis Cardinalis Bellarmini.

Anagog. coram tribunali Christi nemo apparere debet vacuus bonorum operum, qui salvus esse velit. Audi S. Gregor. (et ex eo Rabanum) lib. 7. in Job c. 13. ad illud cap. 6 : *Ambulabunt in vacuum, et peribunt. In vacuum quippe*, ait, *ambulant, qui nil secum de fructu sui laboris portant. Alius namque adipiscendis honoribus exsudat, alius multiplicandis facultatibus æstuat, alius promerendis laudibus anhelat; sed quia cuncta hæc quisque moriens deserit, labores in vacuum perdidit, quia secum ante judicem nihil tulit. Quo contra bene per legem dicitur : Non apparebis in conspectu Domini vacuus. Qui enim promerendæ vitæ mercedem bene agendi non providet, in conspectu Domini vacuus apparet. Hinc de justis per*

Psalmistam dicitur : Venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos. Ad examen quippe judicii portantes manipulos veniant, qui in semetipsis recta opera, quibus vitam mereantur, ostendant. Hinc de unoquoque electo Psalmista iterum dicit : Qui non accepit in vano animam suam. In vano namque animam suam accipit, qui sola præsentia cogitans, quæ sequantur in perpetuum non attendit. In vano animam suam accipit, qui ejus vitam negligens, ei curam carnis anteponit : sed animam suam justi in vano non accipiunt, quia intentione continua ad ejus utilitatem referunt quidquid corporaliter operantur, quatenus et transeunte opere, operis causa non transeat quæ vitæ præmia post vitam parat. Sed hæc curare reprobi negligunt, quia profecto ambulantes in vacuum, vitam sequentes fugiunt, invenientes perdunt.

8. Oblatio justi impinguat altare, et odor suavitatis est in conspectu Altissimi.] Tigurina : *Aram pinguefacit immolatio justi, et odor ejus Deo suavis est;* aliter Syrus : *Oblationes justorum*, ait, *oratio oris eorum, et opera eorum cœlum effodiunt. Altare,* id est, victimam altaris, sive quæ in altari Deo offertur. Est metonymia, continens enim ponitur pro contento, q. d. Pinguedo carnea impinguat victimam, et consequenter altare, in quo victima offertur et mactatur, ut tanquam pinguis et excellens placeat tam Deo quam hominibus, uti placuerunt victimæ pinguiores et meliores, quas offerebat Abel Gen. 4. At multo magis victimam *impinguat*, id est, pinguem et excellentem, ideoque Deo gratam, efficit justitia et sanctitas, indeque devotio offerentis. Hæc enim est interna et mystica pinguedo, quæ victimam et sacrificium spiritaliter impinguat ; ut quasi pinguis et præcellens mire Deo placeat, sitque acceptissima. Hoc ut significaret Deus, jussit in omni sacrificio, etiam pacifico et pro peccato, sibi offerri cremarique totum adipem et pinguedinem victimæ, ut patet Levit. 3. 3. et cap. 4. 8. Unde eo alludens Psaltes orat. psal. 19 : *Holocaustum tuum pingue fiat*, id est, ut pingue et excellens à Deo acceptetur. Est metalepsis, *pingue* enim ponitur pro grato et accepto ; quia victimæ pingues, utpote meliores, acceptæ sunt placentque Deo et hominibus, sicut macilentæ displicent, juxta illud psal. 62 : *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea, et labiis exsultationis laudabit os meum.* Idem orant tres pueri in fornace Babylonia sese per martyrium immolantes Deo : *Sicut in holocausto*, inquiunt, *arietum, et taurorum, et sicut in millibus agnorum pinguium : sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, ut placeat tibi*, Dan. 3. 40. Melior enim est pinguedo devotionis pinguedine immolationis.

Devotio ergo est quasi adeps victimæ eam impinguans et efficiens ut Deo sit pergrata et delicata ; devotæ enim mentes sunt Dei deliciæ. Porro devotionem non femineam lacrymarum, sed veram et virilem, ita ex ima radice examinat, definit et explicat S. Thomas 2. 2. q. 82. a. 1 : *Devotio,* ait, *dicitur à devovendo : unde devoti dicuntur, qui seipsos quodammodo Deo devovent, ut ei se totaliter subdant. Propter quod et olim apud Gentiles Devoti dicebantur, qui seipsos idolis devovebant in mortem pro sui salute exercitus, sicut de duobus Deciis T. Livius narrat. Unde devotio nihil aliud esse videtur, quam voluntas quædam prompte tradendi se ad ea quæ pertinent ad Dei famulatum. Unde Exodi 35. dicitur, quod multitudo filiorum Israel obtulit mente promptissima atque devota primitias Domino. Manifestum est autem, quod voluntas prompte faciendi quod ad Dei servitium pertinet, est quidam specialis actus : unde devotio est specialis actus voluntatis.* Idem art. 3. causas devotionis assignans, docet extrinsecam ejus causam esse Deum, qui eam menti aspirat et inspirat, intrinsecam vero esse meditationem. Nam, ut ait S. August. 14. de Trinit. cap. 8. voluntas oritur ex intelligentia : *Et ideo,* ait D. Thomas, *necesse est quod meditatio sit devotionis causa, in quantum scilicet homo per meditationem concipit, quod se tradat divino obsequio, ad quod quidem inducit duplex consideratio. Una quidem quæ est ex parte divinæ bonitatis et beneficiorum ipsius, secundum illud Psal.* 72, *Mihi adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam. Et hæc consideratio excitat dilectionem, quæ est proxima devotionis causa. Alia vero est ex parte hominis considerantis suos defectus, ex quibus indiget ut Deo innitatur, secundum illud Psal.* 120, *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi : auxilium meum à Domino, qui fecit cœlum et terram. Et hæc consideratio excludit præsumptionem, per quam aliquis impeditur, ut Deo se subjiciat, dum suæ virtuti innititur.*

Porro S. Bernard. in Sententiis : *Quatuor,* ait, *esse dicuntur, quæ nostræ gratiam devotionis adaugent. Memoria peccatorum, quæ hominem reddit humilem apud se. Recordatio pœnarum, quæ illum sollicitat ad bene agendum. Consideratio peregrinationis, quæ illum hortatur visibilia debere contemni. Desiderium vitæ perennis, quæ hominem incitans ad perfectum, cogit eum à terrenis affectibus voluntatis mutatione suspendi.* Vide eumdem de causis et signis devotionis et fervoris ser. 6. de Ascens. Domini. Idem ser. 18. in Cant. causam devotionis assignat orationem : *Orando,* ait, *bibitur vinum lætificans cor hominis, vinum spiritus, quod inebriat, et carnalium voluptatum infundit oblivionem. Humectat interiora arentis conscientiæ, escas bonorum actuum digerit et deducit per quædam animæ membra, fidem roborans, spem confortans, vegetans ordinansque charitatem, et impinguans mores.*

Et odor suavitatis est in conspectu Altissimi.] Clemens Alex. lib. 3. Pædag. cap. 12. legit : *Odor suavitatis Deo est cor quod glorificat eum.* Additque : *Hæ sunt coronæ, et sacrificia, et aromata, et flores Dei.* Alludit ad illud Levit. 1. 9 : *In holocaustum et suavem odorem Domino*, hoc est, ut Chaldæus clare vertit : *Holocausti oblatio est, quæ suscipitur cum beneplacito coram Domino.* Unde pro *odorem suavem*, vel *odorem suavitatis*, hebr. est ריח נחוח *reach nichoach*, id est, *odorem quietis*, in quo scilicet suaviter quiescit et delectatur Deus tanquam in sacrificio sibi accepto. Hujus rei causa et symbolo omni victimæ imponebatur thus, illudque cum victima adolebatur et cremabatur, ut suavem ederet suffitum, qui naribus tam hominum quam Dei anthropopathœs suave oleret, easque oblectaret, ut patet Levit. 2. 2. Thus enim symbolum erat mentis elevatæ in Deum, et ad Deum cum hac thuris vaporatione ascendentis. Unde illud Psaltis psal. 140. 2 : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Excipe victimam pro peccato ; illi enim non imponebatur thus, ut significaretur peccatum non bene ut thus, sed pessime olere,

et esse abominabile coram Deo, ut ostendi Levit. 5. 11. Hinc de Noe in fine diluvii Deo sacrificante dicitur Genes. 8. 21 : *Odoratusque est Dominus odorem suavitatis, et ait : Nequaquam ultra maledicam terræ.* Ubi S. Chrysost. *Justi Noe virtus*, inquit, *fumum et nidorem victimæ Deo fecit odorem fragrantiæ.* Hoc est, quod docet hîc Siracides, q. d. Oblatio justi mystice impinguat victimam, ideoque facit eam odoratam, id est, suavem gratamque Deo, quia in naribus Dei suavius olet justitia, sanctitas et devotio quam omne thus et thymiama.

Huic Jesu Sirach sententiæ antistropha est illa unius è 72. Interpret. S. Scripturæ numero vigesimi septimi. Unde nonnulli opinantur illum eumdem esse cum nostro Jesu Sirach. Huic enim cum Ptolemæus Philadelphus proposuisset quæstionem : *Quid sit pulchritudine dignius?* ille respondit : *Pietas; nam et ipsa pulchritudo quædam est præcellens : ejus autem potentia, charitas, quæ quidem Dei munus est, quam et tu possides, cuncta in ipsa bona amplectens.* Ita Aristæas lib. de 72. Interpret.

9. SACRIFICIUM JUSTI ACCEPTUM EST, ET MEMORIAM EJUS (non justi, sed sacrificii; græce enim est αὐτῆς, scilicet θυσίας, id est sacrificii) NON OBLIVISCETUR DOMINUS,] q. d. Sacrificium justi adeo placet Deo, ut ejus nulla unquam ipsum capiat oblivio, sed ejus perennem memoriam conservabit ad illud digne remunerandum; nam oblationes illius temporis non erant acceptæ Deo, nisi ex fide et devotione offerentium, ait Lyranus; Tigurina : *Sacrificium justi est commendabile, memoriaque ejus nulla oblivione abolebitur.* Alludit ad Levit. 2. v. 2 et 9. Tam hîc enim quam ibi græce est eadem vox μνημόσυνον, id est *memoriale*, quod Noster vertit; *memoria : Ponet*, ait, *memoriale ejus super altare.* Vide ibi dicta. Syrus : *Donum hominis boni acceptabitur, et memoria justorum oblivioni non tradetur in æternum.*

10. BONO ANIMO GLORIAM REDDE DEO, ET NON MINUAS PRIMITIAS MANUUM TUARUM.] *Bono*, id est, læto, devoto hilarique animo gloriam *redde Deo.* Græca δόξασον, id est, *glorifica Dominum*, scilicet per oblationes lege præceptas ad Deum glorificandum, ideoque esto in Deum largus et liberalis, *et non minuas primitias*, eas occidendo, vel pejores offerendo, sed potius eas adaugeas, et meliores Deo offeras. Unde Tigurina : *Honora Dominum oculo benigno ac munifico, nec primitias manuum tuarum* (id est, labore manuum tuarum partas, vel quas manu tua das, ait Vatablus), *minue.* Lege sancitum erat, ut Judæi primitias rerum omnium Deo dicarent, ut per eas omnes res eorum censerentur Deo offerri et dicari, Exodi 23. v. 16 et 19. Jubet ergo eas non illibenter dari, nec avare et sordide imminui, sed animo læto, largo et liberali integras offerri. Porro Syrus vertit : *Bono oculo da pauperi, et ne commovearis in donis tuis.*

Moraliter hîc disce, quam religio Deique cultus ipsi placeat, ideoque nobis cordi et curæ esse debeat, præsertim quia idipsum lumine et impulsu naturæ cognovere, et ingenti studio exercuere Gentiles. Nulla enim gens tam barbara exstitit, ait Cicero de Natur. deorum, quæ naturalis rationis ductu non cognoverit et coluerit numen aliquod. Idem fuse demonstrat S. August. 1. Civitat. 34. Rhodigin. lib. 23. 1. Justin. lib. 28. Halicarnass. lib. 2. Excelluere hac in re Romani, qui rebus omnibus publicis et privatis anteponebant cultum deorum, et ante omnia exquirebant, qua ratione eorum cultum augere possent. *Antiquius*, ait Plutarc. in Vita Marcelli, *ad salutem publicam rati, si magistratus deos susciperent, quam si hostes superarent.* Hinc Romulus ante omnia constituit ea quæ ad numinis cultum pertinent. Inde quasi felici sanctoque dato rebus exordio, ad rempubl. ordinandam progressus est. Ita Halicarnass. lib. 2. Romulum in sacris disponendis superavit successor ejus Numa Pompilius. Idem faciendum docet Arist. 5. Polit. c. 11.

Ratio à priori est, quia Deus est summa et immensa majestas, plena omni sanctitate, sapientia, potentia, clementia, justitia, omnique virtute et perfectione; illi ergo debetur omnis honor et gloria. Rursum Deus est principium, causa et finis frugum rerumque omnium; illi ergo omnium primitiæ debentur. Unde S. Greg. Nazianz. orat. in Natalitia Deum ita describit : *Universum esse in seipso nunquam inceptum, nunquam desiturum complexus continet, tanquam infinitum quoddam et interminatum essentiæ pelagus.* Idem in Carmin.

In te omnia permanent, ad te confertim festinant omnia,
Tu omnium finis, tu unus, et omnia, et nihil rerum.

Quia scilicet Deus non est res aliqua creata, sed omnes in immensum transcendit :

Cum neque unum sis, neque omnia, quem te appellem,
Qui solus innominabilis et omninomius?

Et S. Dionys. de Divinis nomin. c. 5 : *Deus*, ait, *non est quovis modo ens et anticipans*, quia antequam creaturæ in se existerent, jam existebant in Deo. Et inferius : *In qua* (unitate divina) *omnia unice sunt conjuncta, superunita et præexistentia superessentialiter.* Et c. 4 : *In ipso est omne principium exemplare, finale, efficiens, formale, elementare, et simpliciter omne principium, omnis connexio, omnis terminus.* Unde exclamat Apost. Rom. 11. 33 : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! etc., quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia : ipsi gloria in secula. Amen.*

Jure ergo Simeon cognomento Justus, qui floruit sub ultima tempore Synagogæ, dictabat, *Mundum hunc trium rerum auxilio et firmitate solidari, cultu divino, lege, et misericordia.* Deus enim est basis et centrum mundi, quem nobis conciliamus pie eum colendo. Ita refertur in *Pirke avoth*, id est, in Capitulis sive Proverbiis patrum Hebr. c. 1.

11. IN OMNI DATO HILAREM FAC (græce ἱλάρωσον, id est, *hilarifica;* ut vertunt Complut.) VULTUM TUUM, ET IN EXSULTATIONE SANCTIFICA DECIMAS TUAS.] *In*, id est cum, *exsultatione*, lætitia et jubilo animi, *sanctifica*, id est, offer, dica et consecra Deo, eique quasi fac sanctas et sacras *decimas tuas;* quod enim Deo, id est, sacerrimæ et sanctissimæ majestati divinæ, offertur, id hoc ipso fit sacrum et sanctum. Sic sæpe in Levit. *sanctificare* sumitur pro consecrare. Unde et Christus : *Ego*, inquit, *pro eis sanctifico* (id est, consecro in hostiam, et in cruce immolo) *meipsum*, Joan. 17. 19. Syrus vertit : *In omnibus donis sit hilaris facies tua, et cum gaudio mutuum da ei qui non reddit tibi.*

Secundo, Jansenius sic explicat, q. d. Per *exsultationem* et lætitiam fac ut decimæ quas persolvis, sanctæ sint et gratæ Deo. Multum enim virtuti et sanctitati, æque ac oblationi addit hilaritas animi. Hæc enim facit ut opus sit speciosius, intensius, melius et perfectius, ac hilaritate quasi sacchsaro conditum. Unde *hilarem datorem diligit Deus*, Prov. 22. 8. juxta Septuag. quæ verba citans Paulus 2. Cor. 9. 7. dum Corinthios hortatur ad eleemosynam : *Non ex tristitia*, ait, *aut necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus.* Nam, ut ait S. Aug. in Psal. 42 : *Eleemosyna plerumque fit à tristibus et murmurantibus, ut careant tædio interpellantis, non ut reficiant viscera indigentis. Hilarem autem datorem diligit Deus ; at si panem dederis tristis, et panem et meritum perdidisti. Ergo ex animo fac, ut ille qui intus videt, adhuc loquente te dicat : Ecce adsum.* Plura de hac hilaritate in dando dixi 2. Cor. 9. 7. Hilaritas enim est bonæ et devotæ voluntatis signum, ait Lyran. adeoque ipsa est decor et flos virtutis ; longe enim magis decorum est opus misericordiæ, obedientiæ, patientiæ, humilitatis, etc., quod fit hilariter, quam quod fit animo tristi et mœsto, ideoque tardo et torpido. Unde vidua hilariter offerens duo minuta plus cæteris plura offerentibus judicata est obtulisse à Christo, Lucæ 21. 4.

Mystice Rabanus : primitiæ, id est, initium operum; et decimæ, id est, finis eorumdem Deo offerenda sunt; denarius enim perfectionem et finem significat; quia usque ad denarium numerus crescit, ibique quasi finiens ad principium redit; decem enim et unum faciunt undecim, decem et duo faciunt duodecim, et sic consequenter de cæteris : *Ideoque*, inquit Raban. *Sicut in primitiis principia voluntatum, ita in decimis consummationes nostrorum operum ad Dominum referre præcipimur, à quo et boni operis initium, et perfectionis donatur effectus.*

Imitati idipsum sunt Gentiles, qui uti hilariter in victimis et oblationibus celebrabant sua Floralia, Vinalia, Bacchanalia, Saturnalia, sic et Hilaria. Audi Macrobium l. 1. Saturn. c. 26 : *Celebratur lætitiæ exordium ad octavum Kalend. Aprilis* (id est, die 25. Martii), *quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit.* Olim ergo æquinoctium vernum incidebat in diem 25. Martii; unde eadem die primitus à Deo creatum esse mundum multi opinantur, sicut eadem die recreatus et renovatus est, cum Angelo nuntiante B. Virgo concepit Dei Filium, et Verbum caro factum est, atque eodem post 34. annos à Christo redemptus est mundus. Doctiorum enim sententia est, Christum crucifixum et mortuum esse die 25. Martii. Merito ergo illo die tot nominibus Hilaria celebrent non solum Gentiles, sed et Christiani.

Porro, quia orationes et opera nostra exilia et vilia sunt, ac ne minima ex parte divinæ majestati æqua et digna ; hinc Deus dedit nobis Christum sibi æqualem, ut eum in sacrificio Eucharistiæ velut victimam Deo dignam et parem offeramus. Rursum voluit, ut per Christum omnia illi offeramus. Hinc praxis ad opera nostra, quæ in se exigua et abjecta sunt, reddendum excellentissima Deoque acceptissima, est, si ea uniamus et inseramus Jesu Christi actionibus, meritis et passionibus, illisque unita Deo offeramus ; quare unionis hujus et conjunctionis ergo majoris illa æstimat, libentiusque ob infinitum illum amorem quo erga Filium suum fertur, acceptat. Insuper actiones nostræ non tantum Deo sunt gratiores, sed etiam magis meritoriæ, ob infinita Domini nostri merita, quæ vi hujus unionis et oblationis ei factæ, eisdem abundanter communicantur. Quam ob causam D. Paulus ad hanc praxim nos excitat, dicens : *Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi*, Coloss. 3. Lud. Blosius Abbas Lætiensis, magnus spiritalium rerum magister, in Instit. spir. c. 9. omnes spiritualem quæstum faciendi cupidos ad hanc praxim hortatur, inquiens : *Is qui se pietati et devotioni addicit, consuescat omnia opera sua per sanctam intentionem ad Dei honorem referre; consuescat tam illa quæ agit, quam ea quæ patitur, conjungere atque unire operibus et doloribus Christi per orationem sive desiderium.* Et in suo Spirituali speculo ita loquitur : *Si bona opera et exercitia tua copulaveris unierisque actibus et exercitiis Christi, atque ita obtuleris illa Deo in laudem æternam : erit sane ista oblatio ipsi Domino longe gratissima, et opera tua claritatem dignitatemque ineffabilem recipient ex actibus Christi, quibus unientur ; plumbum tuum, ut ita dicam, mutabitur in aurum optimum, et aqua tua in vinum excellentissimum.* Ratio est, quia opera tua ex se vilia, obscura et imperfecta, maxime illustria, Deoque accepta hac unione evadent, eo quod à Christi meritis singularem eximiamque bonitatem accipiant, non secus quam aquæ gutta in dolium vino plenum immissa, optimum vini saporem coloremque recipit. Prioribus in Spirituali institutione hæc annectit : *Bona opera illius qui istud pie observat, excellunt incomparabiliter bona opera ejus qui non observat.* Iterumque in istius capitis fine : *Ista omnia*, ait, *Dominus familiarissimis amicis suis revelare dignatus est, ut nos hac ratione opera nostra reddamus nobilissima, nostramque inopiam ex inexhausto meritorum Christi thesauro sublevemus, et animas nostras eisdem Christi meritis exornemus; ut hac denique ratione pro peccatis nostris facillime satisfaciamus.* Quibus verbis magna bonorum emolumenta, quæ ex hoc exercitio in nos derivantur, plane nobis demonstrat.

Hanc gnomen insigni apologo aquilæ et phœnicis exhilarat, scitisque morum documentis exornat Cyrillus l. 3. Apol. mor. c. 25 : *De supernis infima, vigili contuitu aquila prædam investigando prospectans, cum phœnicem cerneret se igne genito comburentem, ad eum subito descendit, et dixit : Numquid in combustione non doles? At ille respondit : Tu autem in venatione non gaudes ? Tum illa : Etiam. Cui phœnix subjunxit : Certe sicut tu cupida delectaris in captione prædæ, ita phœnix in larga donatione substantiæ. Non enim minor est jucunditas in exhibitione liberalitatis, quam in deprædatione cupiditatis. Omnem enim actionem virtutis, effusio sequitur delectationis. Propter hoc, charissima, in hoc igne non doleo, sed delector; quia in generatione alterius tam delectabiliter quam liberaliter totam meipsam effundo.* Denique idipsum exemplo viperæ, medullæ, cordis et stomachi commonstrat : *Nunquam considerasti quanto delectationis impetu in generatione se liberaliter vipera effundit, ut nequidem mortis morsus amaritudinem sentiat? Nimirum cuncta sua beneficia, non sine magna delectatione liberaliter natura communicat. Sic*

generativam medullam vivificam beneficialiter cum suavitate largitur, et cum jucunditate cor funditur, atque cum digestum chilum stomachus devoraverit, delectatur. Omnis enim donatio liberalis, cum hilaritate est cordis. Quoniam ejus effundere, est virtutem augere, virtutem perficere. Denique ex adverso illiberalis dedecora et damna recensens : *At vero illiberalis,* ait, *tenendo aurum, perdit seipsum; et foris dum possidet, intus veraciter nihil habet. Dolet si dederit, quin etiam datum perdit, eo quod ex virtute non dederit. Si rapuerit, delectatur, et cæcus nescit quod ipse amittitur. Sed quid habet, qui seipsum non possidet? Omnia enim transeunt cum persona; et propter hoc qui cupiditatis est servus, nullius est dominus. Disperge ergo libenter, et dona hilariter, ut una te cum virtute possideas, et simul universa, ac in æternum sis liber. Quibus auditis, aquila ratione liberalitatis confusa, in superna avolavit.*

12. DA ALTISSIMO SECUNDUM DATUM EJUS (id est secundum quod tibi dedit, juxta opes à Deo acceptas, ut, si multum acceperis, multum Deo offeras ; si parum, parum), ET IN BONO OCULO ADINVENTIONEM FACITO MANUUM TUARUM.] Ita Roman. q. d. *Bono*, id est, læto, *oculo* et vultu fac oblationem secundum quod invenit manus tua, id est, prout potes, et secundum facultates tuas. Sic *facere* pro offerre et sacrificare sæpe sumitur in Levitico, et alibi. Quin et apud Poetam :

Cum faciam *(sacrificabo)* vitula pro frugibus, ipse venito.

Unde Jansenius per diastolen legit καθ' ευρημα, id est, *ad inventionem*, q. d. Facito *ad*, id est, secundum quod inveniunt manus tuæ, vel juxta quod manibus tuis acquisisti. Tigurina nervose vertit : *Munera des Altissimo pro munificentia ipsius* (q. d. Esto munificus in Deum erga te adeo munificum, ac quantum ipse in te, tantum tu in ipsum esto munificus), *et oculo benigno quod ad manum est.* Clare Syrus : *Da Deo sicut dedit tibi oculo bono* (id est hilariter), *et manu grandi* (id est large et liberaliter) : *qui enim dat pauperi, Deo feneratur; quis enim est retributor nisi ipse?*

13. QUONIAM DOMINUS RETRIBUENS EST, ET SEPTIES TANTUM (græce επταπλασια, id est *septupla*) REDDET TIBI.] Tigurin. *Nam Dominus repensator est, qui reddet tibi septies tanto amplius ;* efficacius Syrus : *Quia Deus retributor est, et millia millium ipse reddet tibi.* Duplicem dat causam et stimulum ad lætam et liberalem oblationem, q. d. Offer tua hilariter et liberaliter Deo, primo, quia ipse tuus et omnium est dominus, qui tibi tua omnia dedit, et rursus eadem à te jure suo exigit. Secundo, quia ipse cum sit liberalissimus, non sinet se à te liberalitate vinci; sed si in ipsum sis liberalis, ipse in te vicissim longe erit liberalior, ac pro uno quod ipsi offers, retribuet tibi *septies*, id est multipliciter. Septenarius enim est symbolum multitudinis, plenitudinis et universitatis, uti fuse hîc ostendit Rabanus. Oblationes ergo primitiarum, decimarum, victimarum, etc., offerentem ditant; earum vere neglectus negligentem depauperat. Unde Siracidem secutus R. Akiba in *Pirke avoth*, id est in Apophth. patrum : *Traditio*, inquit, *est legis propugnaculum, sicut decimæ divitiarum, vota abstinentiæ, et silentium sapientiæ,* sunt propugnacula. Decimæ ergo propugnant divitias, sicut silentium propugnat sapientiam, et votum abstinendi propugnat abstinentiam.

Symbolice et mystice Rabanus : *Dat Altissimo secundum datum suum*, inquit, *qui beneficiorum suorum memor primum semetipsum recte credendo et bene operando offert Deo; quia ab ipso habet quod substantialiter est; quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Deinde hoc quod extra se sui muneris possidet, bona intentione totum in laudem ejus expendat. Hoc est enim quod dicit : Et in bono oculo adinventionem facito manuum tuarum; quoniam Dominus* (inquit) *septies tantum reddet; hoc est, perfectam remunerationem retribuet. Septenarius enim numerus propter dona Spiritus Sancti, quæ in eo demonstrantur, perfectus est.* Et inferius : Anagogice *Septenario numero perfectio æternitatis innuitur, cum dies septimus in requiem Domini sanctificatus vocatur, cum jam vespera inesse non dicitur, quia æternæ beatitudinis requies nullo termino coarctatur. Hinc est etiam quod lege data dies septimus feriatus esse præcipitur, ut æterna per illum requies designetur; quia per septenarium numerum præsentis vitæ universitas designatur. Tunc magis ostenditur, cum post eum quoque ita octonarius subinfertur. Septenarium quippe cum adhuc alius sequitur, ex ipso ejus argumento exprimitur, quia finienda tempora æternitate concludantur. Scriptum est : Da partes septem, nec non et octo. Per septenarium quippe numerum hoc quod septem diebus agitur, præsens tempus expressit; per octonarium vero vitam perpetuam designavit; quam tamen sua nobis Dominus resurrectione patefecit, cum Dominico scilicet die resurrexit, qui dum diem septimum, id est sabbatum sequitur, à conditione octavus invenitur.*

Nota hîc octo conditiones quas requirit Deus ad oblationem, sacrificium, votum et quodlibet donum, ut ei placeat. Prima est v. 8. ut offeratur in justitia, puta ab homine justo et sancto. Hic enim Dei amicus est, imo filius, cum peccator sit Dei hostis ; hostium autem δωρα αδωρα. Secunda est v. 10. ut offeratur animo bono, id est sincero, jucundo, pio, devoto ad ipsum glorificandum. Tertia ibidem, ut donum sit integrum, non recisum, non imminutum. Quarta v. 11. ut offeratur animo hilari, imo exsultante. Quinta v. 12. ut sit præcellens et eximium, quia offertur Altissimo. Sexta ibidem, ut sit largum et liberale, tantum scilicet quantum ferunt vires et opes, juxta illud : *Diliges Dominum Deum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua*, Deuter. 6. 5. Addit Christus : *Ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua*, Lucæ 10. 27. Septima v. seq. ut munus non sit pravum, id est vitiatum, mancum, distortum, corruptum; sed incorruptum et perfectum. Octava, ut munus non sit iniquum, sed juste partum, v. 15.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA DOCET DEUM RESPICERE IN PRECES NON INFERENTIUM, SED PATIENTIUM INJURIAS, PAUPERUM SCILICET ET HUMILIUM, EOSQUE ULCISCI.

14. Noli offerre munera prava, non enim suscipiet illa.] Græce est μη δωροκοπει, quod Complut. vertunt: *Ne diminuas ex dono;* Roman. *Ne minuas ex munere;* Tigurina : *Ne offeras parta sordibus munera;* Jansenius : *Ne decurtes munera,* ut scilicet per avaritiam ab eo quod Deo est dandum aliquid abradas, tibique reserves ; alii: *Noli munera offerre de quibus aliquid ademptum sit ;* alii ad verbum : *Ne præcidas donum.* Omnia hæc eodem tendunt, nimirum vetat offerre munera quæ juxta legem non sunt integra, sed quibus aliquid deest, quæ vitium aliquod habent, quæ Noster vocat *prava,* id est vitiata et corrupta, qualia sunt animalia, puta boves et oves cæcæ, claudæ, fractæ, mutilæ, hermiosæ, scabiosæ, quales vetantur offerri, Levit. 22. v. 22 et seqq. Deuter. 15. 21. et Malach. 1. 8.

Syrus vero vertit : *Ne differas; non enim est acceptum.* Accipit ergo hæc dė præcisione temporis, quasi vetet ne munus, vel victima præcepta offerri in sabbato, offeratur feria tertia vel quarta. Ex dictis patet, optime vertisse Nostrum δωροκοπει, præsertim quia 2. Machab. 1. sic sumitur, cum ait, δεδωροκοπημενοι εις μηχανην της εκφυγης, id est, *muneribus corrupti moliendæ fugæ gratia.* Unde Lexica græca, δωροκοπειν, inquiunt, est munera prava offerre. Sic κοπτεσθαι dicuntur frumenta et semina, cum vitiantur, præsertim cum inimica et malefica animalia eis innascuntur, ut patet ex Theophrasto lib. 8. Histor. plantar. c. 10. et de Caus. plantar. lib. 4. c. ult.

15. Et noli inspicere sacrificium injustum, quoniam Dominus judex est, et non est apud illum gloria personæ.] Græce est μη επεχε θυσια αδικω, id est, *ne intendas* vel *attendas sacrificio iniquo,* ut spem tuam in eo reponas, ac propter illud putes te Deo gratum fore. Unde Syrus vertit : *Ne confidas in oblationibus; quia Dominus facit judicium, et non est coram eo acceptio personarum;* Tigurina : *Nec iniquum instituas sacrificium; quia Dominus judex est, nec valet apud eum magnificentia personæ.* Græcum enim δοξα significat gloriam, dignitatem, magnificentiam, item opinionem, existimationem, nomen, famam, celebritatem. Putant magni et magnates nonnulli se, esto alios opprimant et diripiant, Dei gratiam sibi conciliaturos si magnifica ex rapinis ei dona offerant, quasi Deus muneribus capiatur, uti capiuntur homines, juxta illud Ovidii :

> Munera, crede mihi, capiunt hominesque deosque :
> Placatur donis Juppiter ipse datis.

Horum errorem redarguit hîc Siracides ; quia Deus, inquit, justus est judex, nec curat dignitatem vel gloriam personæ, aut munerum ejus. Ipse enim est magnificentissimus ; unde sub eo omnia magnifica, omnesque magnates et magnifici parvi sunt, minoresque quam pulices et culices; quare eorum muneribus, quantumvis magnificis, non placabitur, ut eis faveat, eosque adjuvet et prosperet in oppressione pauperum. Unde id clarius explicans subdit : *Non accipiet Dominus personam in pauperem.*

Illustre hujus rei exemplum recenset S. Gregor. lib. 3. Dialog. c. 26 : *In Samnio,* inquit, *venerabilis vir Menas solitariam vitam ducebat. Hujus studium fuit, nihil in hoc mundo habere, nihil quærere; omnes, qui ad se charitatis causa veniebant, ad æternæ vitæ desideria accendere. Si quando autem quorumlibet culpas agnosceret, nunquam ab increpatione parcere ; sed amoris igne succensus, studebat in eis vehementer per linguam sævire. Id metuens Carrerius, qui sanctimonialem rapuerat, sibique illicito matrimonio conjunxerat, fecit oblationes suas, easque inter oblationes aliorum misit. Quas ubi vir Dei cognovit per spiritum, sprevit atque abjecit, dicens : Ite et dicite ei : Oblationem suam omnipotenti Domino abstulisti, et mihi tuas oblationes transmittis? Ego oblationem tuam non accipio, quia suam abstulisti Deo.*

16. Non accipiet Dominus personam in pauperem, et deprecationem læsi exaudiet.] q. d. Deus non accipiet personam divitis et potentis *in,* id est contra, *pauperem,* quæ scilicet lædit et opprimit pauperem, sed potius *deprecationem* pauperis *læsi,* græce ηδικημενου, id est injuria affecti, *exaudiet,* ut ejus sit ultor et vindex, atque acriter puniat divitem et potentem, qui pauperem injuste afflixit et læsit. Unde Tigurina : *Nullam habet personæ rationem adversus inopem, sed injuriam passi precationem exaudiet;* Syrus : *Non est coram eo acceptio personarum. Ingredietur coram eo oratio pauperis, et deprecationem merentium* (qui merentur exaudiri) *audit.*

Præclare Rabanus : *Apud supremum judicem,* ait, *non quantitas muneris, nec persona potentis appenditur, sed quantitas devotionis et humilitas cordis. Ideo hortatur ut non ex iniquo lucro offeramus munera Deo, sed ex labore justo. Quoniam Dominus justus judex est, nec accipit personam divitis, nec despicit personam pauperis.*

Deus ergo pauperum imprecationes dirasque exaudit, quia pauperum oppressorum est tutor, et divitum opprimentium ultor. Atque licet subinde pauperes ex ira et impatientia illas imprecentur ; tamen quia rem justam petunt, hinc Deus illos exaudit, et diras opprimentibus immittit. Rarum est exemplum, sed tota Hollandia promulgatum, Margaretæ Comitissæ Hollandiæ, quod recenset Gaufredus Villariensis monachus ep. ad S. Idam, Meyerus in Annalibus Flandriæ, Adrianus Junius in Batavia cap. 20. sub finem. Paupercula enim femina gemellos enixa et lactans, stipem postulans à Comitissa, cum probro ab ea rejecta fuit. Dicebat enim illam ex adulterio incertam prolem concepisse : fieri enim non posse, ut uno ex ma-

rito bina proles nasceretur. Illa pudicitiæ Deum testem invocans : *Si*, inquit, *casta sum, non adultera* (*uti sum*), *precor ut tot parias filios quot sunt dies in anno.* Precem audiit Deus, et reipsa complevit. Exstat Londuni juxta Hagam Comitis tabula cum hac rei gestæ epigraphe : *Margareta Florentii Comitis Hollandiæ filia, anno salutis* 1276. *ætatis suæ anno* 42. *ipso die Parasceves, hora nona ante meridiem peperit infantes vivos promiscui sexus numero* 364. *Qui postquam per Ven. Episcopum Guidonem Suffraganeum præsentibus nonnullis proceribus et magnatibus, in pelvi quadam baptismi Sacramentum percepissent, et masculis Joannes, femellis vero nomen Elisabeth impositum fuisset; ipsorum omnium, simul cum matris, animæ ad Deum æternaliter victuræ redierunt, corpora autem sub hoc saxo requiescunt.* Plura puerperarum quæ multas uno partu enixæ sunt proles, exempla recenset Franc. Bivarius in Chronicon L. Dextri anno Christi 138. n. 6. atque inter alia exemplum principis Portugalliæ, quæ uno partu novem protulit filias, quæ omnes illustres virgines et Martyres evasere. Nomina earum sunt : *S. Geniberia, Victoria, Eumelia, Gemma* (sive *Margarita*), *Marciana, Germana, Basilia, Quiteria et Liberata* (sive *Wilgefortis*), quam Germani vocant *Ontcommeram*, cujus nomen Sanctis in Romano Martyrologio ascriptum est die 20. Julii.

17. Non despiciet preces pupilli, nec viduam, si effundat loquelam gemitus.] Huc pertinet apologus et exemplum Æsopi mythologorum principis. Hic enim ob salsos suos apologos, quibus hominum vitia mordebat, ad injustam necem raptus, dixit apologum scarabæi : qui injuriam passus ab aquila, ejus alis se inserens cum ipsa evolavit ad nidum, ibique ova ejus dirupit ; inde cum aquila in sinum Jovis ova quasi in asilo posuisset, Deo supplicans, ut ea custodiret ; scarabæus è stercore pilula facta ascendit, et in sinum Jovis eam dimisit. Jupiter assurgens ut fimum excuteret, et ova ejecit oblitus, quæ contrivit dejecta : *Et vos igitur*, inquit Æsopus, *viri Delphii, ne despicite hunc Deum, ad quem profugi; neque enim impios negliget.* Delphii vero hæc parum curantes recta ad mortem eum agebant : quare ipse alios similes enarrans apologos : *Exsecror*, inquit, *vestram patriam, et deos testor, me præter omnem justitiam interire, qui me ulciscentur exauditum.* Præcipitem igitur ipsum dederunt de rupe, et mortuus est. Non multo post autem pestilentia laborantes, oraculum acceperunt expiandam esse Æsopi mortem. Cui, quod et conscii sibi essent injuste eum interfecisse, etiam cippum erexerunt. Sed primates Græciæ, ac doctissimi quique, cum et ipsi quæ in Æsopum facta fuissent intellexissent, et in Delphos profecti sunt, et cum illis habita inquisitione, ultores et ipsi Æsopi mortis fuerunt. Ita Planudes in Vita Æsopi sub finem.

18. Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, et exclamatio ejus (viduæ) super, id est contra, deducentem eas ? puta contra eum qui injuste eam lædit, eique lacrymas excutit, q. d. Solent pupilli et viduæ quasi desertæ, derelictæ, et omnium injuriis expositæ injuste vexari, spoliari et opprimi à potentibus. Quare cum aliud refugium non habeant, ad Deum confugiunt et clamant, ut suas injurias avertat et vindicet : Deus autem, qui derelictorum patrocinium suscipit, juxta illud, *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor*, Ps. Heb. 10. 14. ipsorum preces non spernit, sed aspicit, auditque eorum loquelam cum gemitu, suspiriis et lacrymis effusam. Itaque etsi eorum lacrymæ descendant in terram, clamor tamen ipsorum ascendit in cœlum, et à Deo vindictam extorquet. Græca Romæ emendata non habent τὸ *ejus*, sed tantum *exclamatio*, q. d. Lacrymæ viduæ, etiamsi ipsa taceat, suapte vi clamant in cœlum, poscuntque à Deo vindictam contra eum qui eas provocat. Tigurina : *Supplicationem pupilli minime negliget, nec preces fundentem viduam : nonne cum lacrymæ viduæ ad maxillam ejus defluunt, adversus cientem eas opem invocat?* Syrus : *Non deserit gemitum orphanorum, et orationem viduarum exaudit, amaritudines animæ pauperis ipse exaudit.* Hinc Deus vocatur *pater orphanorum et judex viduarum*, Psal. 67. 6.

Denique hæc justa est lex talionis, quam sancit Deus Exodi 22. 22 : *Viduæ*, inquit, *et pupillo non nocebitis. Si læseritis eos, vociferabuntur ad me, et ego audiam clamorem eorum, et indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, et erunt uxores vestræ viduæ, et filii vestri pupilli.*

19. A maxilla enim ascendunt usque ad cœlum, et Dominus exauditor non delectabitur in illis.] Hic versus jam deest in Græco et Syro, quia explicatio est versus præced. ejusque clarior duntaxat propositio. Tigur. *Sane à maxilla ad cœlum usque redundant, et Dominus libenter exaudit eas.* Porro Romana et Rabanus legunt, *non delectabitur in illis*, q. d. Deus videns lacrymas viduæ ; adeo non delectabitur illis, ut gravissime offendatur, indignetur et excandescat in eos qui sua injustitia eas eliciunt. Est miosis : parum enim dicitur, et plus significatur. Alii legunt, *delectabitur* affirmative, q. d. Deus delectabitur lacrymis et precibus viduæ, easque exaudiet, ut eas contra oppressores tueatur, propugnet et vindicet. Rursum noster Pineda in c. 4. Eccles. v. 1. sic exponit : *A maxilla enim ascendunt in cœlum*, ubi instar vaporum, qui è terra excitati sunt, concrescere videntur in nubes et pluviam : *Et Dominus exauditor non delectabitur in illis*, id est, cum vehementer displicuerit illi viduæ oppressio et calumnia, ex illius lacrymis et clamore, pluviam confertam suppliciis, tonitrua, fulmina, grandinem creat, quæ in impios et oppressores indignabundus ejaculetur.

Exstat hac de re apud Alciatum insigne emblema pugnæ inter scarabæum et aquilam, docens pauperes parvosque à magnis impune non lædi, nec esse contemnendos, posseque suam injuriam ulcisci. Audi illud :

Bella gerit scarabæus, et hostem provocat ultro,
Robore et inferior, consilio superat.
Nam plumis aquilæ clam se neque cognitus abdit,
Hostilem ut nidum summa per astra petat.
Ovaque confodiens prohibet spem crescere prolis :
Hocque modo illatum dedecus ultus abit.

20. Qui adorat Deum in oblectatione, suscipietur, et deprecatio illius usque ad nubes propinquabit.] Pro qui *adorat Deum*, græce est θεραπεύων, id est cultor Dei. Unde primi Christiani θεραπευταὶ, id est cultores, vocantur à Philone apud Euseb. l. 2. hist. c. 17. Et primi

monachi à Philone et S. Basilio vocantur θεραπευται, id est cultores et ministri sive famuli Dei, quod totos se ejus famulatui addixissent; iidem vocantur ασκηται, id est exercitatores, scilicet cujuslibet virtutis vitæque arduæ : ac θεραπευτιδες και ασκητριαι, id est famulæ et exercitatrices, vocantur virgines in virginitate Deo famulantes : θεραπευω enim idem est quod servio, colo, demereor : ac θεραπεια, est cultus, observantia, obsequium. Aristot. autem vel quisquis est Auctor, lib. de Mundo : θεραπεια, inquit, est cultus heroum, ut θυσια deorum.

Porro τὸ *in oblectatione*, Romani codices commate disterminant à *suscipietur*, nectuntque cum *qui adorat Deum*, q. d. *Qui adorat Deum in oblectatione*, græce εν ευδοκια, id est bona voluntate, animo libenti, hilari et jucundo; hic ab eo *suscipietur*. Alii tamen nectunt cum *suscipietur*. Unde Tigurina vertit : *Religiosus suscipietur cum benevolentia, et ad nubes pertinget ejusdem precatio ;* alii : *Cultor Dei benevole accipietur, ejusque precatio ad nubes usque continget.*

Moraliter disce, quam efficaces sint Religiosorum orationes, quamque facile et libenter à Deo exaudiantur, ut è terris super nubes conscendant, cœlumque aperiant, et ad thronum Dei pertingant, ipsumque Deum inflectant. Id exemplo Eliæ, cœlum sua prece nunc claudentis, nunc reserantis, docet S. Jacobus epist. cap. 5. v. 17. et S. Chrysost. hom. 41. in Genes. et hom. 1. in 1. ad Thessal.

Sic Moses sua oratione restitit iræ Dei, eumque quasi coegit ut toti populo parceret, Exodi 32. v. 32. et seq.

Sic Samuel totum Israelem orando à Philisthæis protexit, 1. Reg. 7. 10. et Lot urbem Segor Gen. 19. 22. Sic Job amicis veniam impetravit, c. 42. 8.

Sic Daniel orans c. 9. obtinuit Judæorum liberationem è Babylone. Sic David protexit Jerusalem contra Assyrios 4. Reg. 19. 34.

Denique *quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum ?* ait Ruffin. præfat. in Vitas Pat. Ita hodie Religiosi et Religiosæ suis precibus conservant urbes, alioqui ob scelera à Deo evertendas instar Sodomæ. Illi ergo sunt bases et columnæ reip. quos proinde venerari, ambire et alere seculares convenit. Vide P. Platum l. 1. de Bono status Relig. c. 35.

21. ORATIO HUMILIANTIS SE NUBES PENETRABIT : ET DONEC PROPINQUET NON CONSOLABITUR : ET NON DISCEDET DONEC ASPICIAT ALTISSIMUS.] q. d. Mira est vis humilis et humilitatis : dum enim ipse orans se coram Deo deprimit, et in abyssum suæ vilitatis descendit, tunc ascendit ejus oratio usque ad nubes, imo eas penetrat et transcendit : nec eo contenta, *donec* ad solium Dei *propinquet non consolabitur*, id est, ut alii vertunt, *non admittet consolationem ;* Græca Romæ correcta, *non revocabitur*, hoc est, non conquiescet, nec cessabit orare et clamare donec ad Deum evadat : denique à Deo *non discedet, donec Altissimus aspiciat*, et concedat id quod postulat. Est metalepsis in verbo *aspiciat, et non consolabitur.* Afflicti enim, dum orantes consolationem non accipiunt, non cessant orare et clamare donec eam percipiant : unde *non consolari*, idem est quod non cessare. Quia ergo humilis usque ad humum et solum se dejicit (unde *humilis* dicitur quasi *humo acclivis*, ait Isidor. l. 10. Origin.) hinc ejus oratio meretur à salo ad cœlum, à solo ad solium Dei elevari, ab eoque impetrare quod postulat.

Pro *humilis* græce est ταπεινου, quod respondet Hebræo עני *ani*, ac tam pauperem et afflictum, quam humilem mitemque significat. Unde Tigur. vertit : *Oratio afflicti nubes penetrat, non conquiescit, nec desistit, donec pervenerit ad Altissimum, qui agat curam ejus, juste judicet, judiciumque exerceat;* Syrus : *Oratio pauperum super nubes ascendit*, vel *nubes inclinat ; et coram Domino majestatis ingreditur. Non transit donec inquirat de ea, et judicium verum judicet.* S. Bern. ser. 4. de Quadrag. pro *humilis* legit *justi : Oratio*, ait, *justi penetrat cœlos. Justitia vero quæ est, nisi quæ cuique reddit quod suum est ? Noli ergo quasi solum attendere Deum, debitor es enim etiam Prælatis, etiam fratribus tuis ; nec vult Deus ut parvipendas, quos ipse minime parvipendit.* Idem ser. 3. de Epiph. *Oratio justi cœlos penetrat. Nam qui avertit aurem suam ne audiat legem, oratio ejus erit exsecrabilis. Porro, si justus esse volueris, et non avertere aurem tuam à mandatis Domini, ne avertat et ipse faciem suam à precibus tuis ; necesse est ut non solum præsens sæculum contemnas, sed et ipsam carnem castiges, et subjicias servituti. Nam qui dixit, Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus*, Lucæ 14 ; *idem dixit : Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me*, Matth. 16. Porro rationes sui dicti Siracides innuit varias. Prima est, quod humilitas adeo Deo sit grata, ut exaudiri mereatur. Rursum afflictio humilis ab omnibus derelicti, ideoque omnes suas spes in Deo reponentis, ita oculos Dei verberat, ut extorqueat quod petit, juxta illud : *Dilexi, quoniam inclinavit aurem suam mihi*, Psal. 114. Ad quem versum D. Ambr. orat. de Obitu Theod. sic ait : *Inclinat se nobis, ut nostra ad Deum ascendat oratio.* Et S. Hier. *Quoniam*, ait, *nos parvi sumus et humiles, et non possumus nos extendere et exaltare : propterea Dominus inclinavit aurem suam, et dignatur exaudire nos.* Ac S. Aug. *Quia dilectionem spes solet accendere, dilexisse se dicit, quoniam speravit exauditurum Deum vocem deprecationis suæ. Incomparabilis quidem prærogativa orationis, ut Deus omnipotens in solio gloriæ suæ constipantibus undique Angelorum millibus, subito se dimittat ex throno, inclinetque aurem ut orationem è terra excipiat ascendentem.* Et S. Chrysost. in illud Psal. 9. 13 : *Non est oblitus clamorem pauperum : Orationis*, inquit, *vehiculum est humilitas.*

Secunda, quod humiles et afflicti soleant perseverare in oratione, nec ab ea cessare, donec afflictionis suæ remedium impetrent : perseverantia autem est nervus orationis, et impetrat quidquid tam assidue postulat.

Tertia, quia oratio humilis est exilis et subtilis, unde cordis sui subtilitate omnia penetrat. Ita S. Paulinus ep. 10. ad Severum, ubi subtiliter et pie hanc Siracidis sententiam explicat, applicatque Publicano Evangelico, atque alludens ad illud Christi Matth. 19. 24 : *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum : Publicanus*, ait, *in corde detrito seipsum accusans Deo, et pectus afflictum crebra manu tundens, et oculos conscien-*

tiæ pudore depressos in cœlum levare non audens, iniquitate illa vitiorum, dorso cameli æmula, ita se in humilitatem debitam strinxit, et resipiscentis animæ complanatione direxit, ut se foramini acus, hoc est, viæ verbi vel crucis, quæ arcto tramite ducit ad vitam, divinarum aurium penetrator insereret. Oratio enim, ait, *humiliantis se nubes penetrat, quà contra ille jactantiæ suæ spiritu dives Pharisæus, qui imputatione operum debitorum, quia ex lege operandi debitor erat; tamen quasi voluntaria fecisset supra debitum, prædicator sui, accusator alieni, qui conveniret magis Deum quam rogaret, intrare non potuit, quia suffarcinatos arcta non capiunt. Nec poterat eo recipi lata jactantia, quo se humilitas angusta collegit, et angustia angustior contriti cordis exilitate penetravit.* Qui deinde per acum accipit crucem Christi : *Qua mors nostra compungitur, nosque ipsi Deo assuimur, per quam facilius in cor ingreditur humiliata iniquitas, quam superba justitia.* Humilitas ergo dat alas orationi, et oratio sine alis humilitatis in altum subvehi nequit.

Quarta est, quod oratio humilis est quasi sagitta, quæ ex arcu inferne valide tenso emissa, acrius scopum ferit. Nam quo magis orans se humiliat, et velut chordam arcus sui deorsum retrahit, eo superius non modo ad nubes, sed ad ipsum usque Deum orationis suæ sagittam validissime mittit : quæ proinde quasi sagitta viri fortis, ut ait Jeremias c. 50. 9. non revertetur vacua : cujus typus fuit sagitta Jonathæ, de qua dicitur, 2. Reg. 1. 22 : *Sagitta Jonathæ nunquam rediit retrorsum.* Sic Christus, quia in arcu crucis deorsum summe fuit distensus et humiliatus; hinc collimatis in cœlum oculis supplicans pro nobis, supplicationis telum validissimum emisit, quo Deum certissime fixit, juxta illud Hebr. 5. 7 : *Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesque ad eum, qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.* Sic et Tobias orans cum lacrymis exauditus est, Tob. 12. 12. Vere ergo dixit S. Chrys. hom. 41. ad Pop. *Magna armatura oratio :* quia non tantum cœlum, sed et Deum ipsum, quantumvis iratum et armatum, exarmat, ac divinam expugnat justitiam.

Est prosopopœia. Oratio enim humilis et afflicti inducitur hîc quasi persona, quæ in terris vim passa, et dolore saucia fugit, scanditque nubes, easque pervadit, nec cessat donec ad solium Dei judicis penetret, ibique justas suas querelas explicet, et injuriarum suarum vindictam impetret, sicut vidua illa per satellites omnes penetravit ad Trajanum Imp. petens justam vindictam, dicensque ei : *Aut fac justitiam, aut depone purpuram.*

Ex adverso oratio hominis se exaltantis, læti et abundantis, dicitur ad nubes accedere, sed eas non pervadere, quasi exspectet Angelum aliquem, qui eam sursum perferat et Deo repræsentet, velut quæ moram pati possit, quamque non admodum referat statim expediri : non quod non audiatur à Deo, sed quod non statim suum sortiatur effectum. Sed oratio humilis, qui in tribulatione suam coram Deo effundit animam, illico prætervolat nubes, illico coram Deo admittitur; quia Deus est amator et curator afflictorum; et ut multum refert eis statim opem ferre, ita sine mora eos exaudit, liberat, protegit et vindicat. Ita Palacius. Hoc est quod coram Deo protestatur Judith c. 9. 16 : *Humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.* Et psaltes ps. 101. 18 : *Respexit in orationem humilium : et non sprevit precem eorum.* Unde S. Bern. hom. super *Missus est : Sine humilitate, audeo dicere*, ait, *nec virginitas Mariæ Deo placuisset.* Hinc ipsa cecinit : *Respexit humilitatem ancillæ suæ*, Luc. 1. 48. Similia sunt Gen. 29. 32. Deut. 26. 7. Ps. 9. 14 et 30. 8 et 135. 23 et 137. 6. Isai. 57. 15.

Hinc S. Joannes Apoc. 5. 8. vidit Angelum offerre Deo *phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum.* Bene *odoramenta*, primo, quia sursum ad Deum ascendunt : sunt enim odoramenta Dei, quibus delectatur odoratus Dei; secundo, quia instar aromatum, quò magis tribulationis aut amoris igne ardent, eò suaviorem odorem spargunt; tertio, quia non tantum unam virtutem olent, sed omnes illas pro quibus vir justus orat et gemit. Hinc sunt thymiama ex variis aromatibus commistum et compositum, uti ostendi Exodi 30. 34. Orationi ergo symbolice adaptes illud Cant. 3. 6 : *Quæ est ista, quæ ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, et thuris, et universi pulveris pigmentarii ?*

22. ET DOMINUS NON ELONGABIT, SED JUDICABIT JUSTOS, ET FACIET JUDICIUM : ET FORTISSIMUS NON HABEBIT IN ILLIS PATIENTIAM,] q. d. Deus non tantum aspiciet orationem humilis et injuste afflicti, verum etiam *non elongabit*, id est, non in longum protrahet, uti faciunt iniqui et pigri judices; græce, μὴ βραδύνῃ, id est non tardabit; quod Hebræi dicunt לא יאחר *lo ieacher;* sed cito *faciet judicium* justorum, eosque judicabit, vindicabit, et injurias illis à potentibus illatas ulciscetur : *Et Fortissimus*, græce ὁ κραταιὸς, id est ille fortis, ille validus, ille potens, ille victor, ille imperator (apud quem est summa imperii totius universi), scilicet antonomastice per essentiam omnipotentem, *non habebit in illis*, scilicet justis, eorumque injuriis et clamoribus, *patientiam*, ut patiatur se diu orari; græce μὴ μακροθυμήσει, id est non erit longanimis, non longanimiter exspectabit vel differet, sed illico iram induet, eamque effundet in oppressores eorum. Tigur. *Cæterum Dominus non permanebit in mora, nec patientiam super eis præstabit omnipotens ;* Syrus : *Non transit donec inquirat de ea* (oratione pauperum), *et judicium verum judicet : et etiam Dominus non rejicit* (in longum et serum tempus), *et non deseret, neque irritam et faciet.* Huc allusit Christus in parabola iniqui judicis, ad clamores importunos viduæ, eam judicantis et vindicantis. Huic enim conferens et anteferens Deum, subjungit : *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, et patientiam habebit in illis ? Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum*, Lucæ 18. 7.

Ut (Jansen. et Græca *quousque*) CONTRIBULET DORSUM IPSORUM : 23. ET GENTIBUS REDDET VINDICTAM, DONEC TOLLAT PLENITUDINEM SUPERBORUM, ET SCEPTRA INIQUORUM CONTRIBULET.] Pro *contribulet* utrobique græce est συντρίψῃ, id est *conterat.* Sic igitur habent Græca : *Donec contriverit lumbos immisericordium, et gentibus retribuerit vindictam, donec sustulerit multitudinem* ὑβριστῶν (id est *injuriosorum*), *et sceptra ini-*

quorum contriverit; Tigurina : *Donec lumbos immitium conquassarit, gentesque multarit supplicio; donec sustulerit turbam injuriosorum, et injustorum sceptra confregerit;* Syrus : *Quoadusque ulciscatur opera iniquorum, et populis reddat retributionem; donec perdat fortitudinem peccatorum, et principes iniquos abscindendo abscindat.* Hæc et sequentia pendent ex τω *et Fortissimus in illis non habet patientiam,* quod præcessit, q. d. Deus fortissimus judex et vindex, non diu patietur et tolerabit injurias justis illatas ab impiis et violentis, sed protinus eorum lumbos et dorsa (hæc enim sunt sedes et symbolum roboris) conteret, et *gentibus* injustis *reddet vindictam, donec tollat plenitudinem*, id est multitudinem, *superborum* superbe et inique aliis dominantium, *et sceptra*, id est regna, *iniquorum* conterat et evertat. Per *dorsum* significatur iniquorum robur, violentia et tyrannis, qua quasi dorso duro et osseo incubuerunt dorso justorum, illudque eliserunt; quod proinde à duriore Dei dorso subigetur et conteretur. Dicitur ergo Deus *contribulare dorsum iniquorum*, id est tribulum afflictionum super eos in terra pronos deducere, sicut David *fecit super eos* (Ammonitas) *tribulas, et trahas, et ferrata carpenta transire, ita ut dissecarentur, et contererentur,* 1. Paralip. 20. 3. Porro *plenitudo superborum* significat eorum tum multitudinem, tum potius abundantiam opum, honorum et deliciarum, qua sunt plenissimi.

Tacite Siracides hic notat Judæorum sui ævi afflictiones, quas patiebantur à Ptolemæo Lagi rege Ægypti, ac prædicit brevi fore, ut Deum tribulum afflictionis dorso Ægyptiorum inducat, eorumque opes et vires imminuat. De quo plura cap. seq. Id ita accidit : nam, ut alia taceam, ipsi Ptolemæi Ægyptum et Ægyptios perdiderunt. Ptolemæo enim Evergeti, sub quo hæc scripsit Siracides Junior, successit Ptolemæus per antiphrasin cognominatus Philopator, eo quod patrem, matrem, sororem et uxorem occidisset. Philopatori successit Epiphanes, Epiphani Philometor, per antiphrasin quasi matris amator, cum eam interfecerit. Philometori successit Evergetes secundus, qui filiis et civibus Alexandrinis interfectis, omnia luctu complevit, ait Genebrardus in Chronico anno mundi 3964. Evergeti successit Phiscon, qui Cleopatram sororem uxorem ducens, ipso die nuptiarum ejus filium *in complexu matris interfecit; atque ita thorum sororis cæde filii ejus cruentus ascendit. Post quod non mitior in populares, qui eum in regnum vocaverant, fuit. Siquidem peregrinis militibus licentia cædis data, omnia sanguine quotidie manabant*, ait Justinus lib. 33.

24. Donec reddat hominibus secundum actus suos, et secundum opera Adæ, et secundum præsumptionem illius.] *Adæ*, id est hominis: *Adam* enim est et proprium nomen protoplasti, et commune omnium posterorum ejus; tum quia omnes prognati sunt ex Adamo; tum quia ex eadem הדמה *adama*, id est terra, efformati sunt. *Ab adama* enim factus et dictus est Adam. Unde illud : *Et vocavit nomen eorum Adam, in die quo creati sunt,* Gen. 5. 2. Vide dicta ibidem, et Gen. 2. 7. Idem patet è Græco hoc loco : hic enim priore loco habet ανθρωπω, id est *homini;* posteriore ανθρωπων, id est, *hominum.* Porro Palacius per *Adam* intelligit Ptolemæum Lagi, qui oppressit Judæos, q. d. Reddet Deus *secundum opera Adæ*, id est hominis illius qui nos ita persequitur, *et secundum præsumptionem* ac cogitationem, qua subdole Hierosolymam occupavit, et Judæos in servitutem abduxit.

Pro *præsumptionem* græce est ενθυμηματα, id est cogitationes, quales quisque sibi præsumit et eligit. *Præsumptio* ergo hic non arrogantiam et fastum, sed cogitationem præsumptam et electam denotat, q. d. Deus reddet cuique non tantum secundum actus, sed et secundum cogitationes et electiones suas; quia præmiabitur vel puniet quemque, non tantum secundum id quod operatus est, sed secundum id quod libere cogitavit, voluit, elegit. *Præsumere* enim Latinis idem est quod prius sumere; prius autem res patranda præsumitur animo, id est cogitatur, eligitur, decernitur, quam opere perpetretur.

Alludit ad præsumptionem et electionem Adæ, qui præsumens et præeligens potius lignum vetitum quam Deo obedire, meritas in se et posteris omnibus hujus præsumptionis dedit pœnas. Unde græce est : *Donec retribuerit homini secundum cogitationes ipsorum.* Quo significatur actus informari, fierique bonos vel malos, meliores vel pejores, per cogitationem, id est intentionem, quam operibus suis voluntas præfigit. Actus enim externus sæpe in se est indifferens, ut comedere, legere, scribere, loqui, etc., sed fit bonus si ex bona intentione procedat, malus autem si ex mala, pejor si ex pejore, melior si ex meliore. Unde illud vulgo tritum :

Quidquid agant homines, intentio judicat omnes.

Hæc enim dat speciem actui morali, ut docent Ethici et Theologi. Unde Tigurina : *Donec rependerit cuique digna factis ejus, et operibus hominum, qualia merentur cogitationes eorum;* Syrus : *Donec reddat malis vices eorum, et operantibus improbitatem consilia eorum.*

25. Donec judicet judicium plebis suæ, et oblectabit (græce ευφρανει, id est *lætificabit*) justos misericordia sua.] Descripsit quid judicium Dei facturum sit impiis piorum oppressoribus : nunc describit quid idem facturum sit piis oppressis ab impiis, nimirum quod *oblectabit* eos *misericordia sua*, qua eis retribuet præmium temporale et gloriam æternam. Proponit autem impiorum pœnam; quia hæc ipsa conspecta à piis eos oblectabit, juxta illud : *Lætabitur justus, cum viderit vindictam peccatoris,* Psalm. 57. 11. Rursum præmium justorum vocat *misericordiam*, tum quia à Deo misericorditer iis promissum est, non ex obligatione et justitia, quasi id eis promittere obligaretur Deus; tum quia operis boni et meritorii principium est gratia, quæ operi dat totam dignitatem et vim merendi, juxta illud : *Gratia Dei, vita æterna,* Rom. 6. v. 23. tum denique quia Deus præmiat ultra condignum et supra meritum, idque facit gratis ex immensa sua liberalitate et misericordia. Unde illud : *Qui coronat te in misericordia et miserationibus,* Psalm. 102. Quapropter sic vertit Tigurina : *Donec absolverit vindictam populi sui, eumque sua miseratione lætum reddiderit;* Syrus : *Donec judicet judicium populi sui, et lætificet eos retributione sua;* alii : *Donec judicaverit causam po-*

puli sui, et exhilaraverit eos pro misericordia sua.

26. Speciosa misericordia Dei, in tempore tribulationis, quasi nubes pluviæ in tempore siccitatis.] *Speciosa*, id est, decora, grata, exoptata. Est metalepsis; quæ enim speciosa sunt, grata sunt et exoptata oculis. Pro *speciosa* græce est ὡραῖον, quod tam opportunum et tempestivum, quam speciosum, decorum et pulchrum significat. Unde aliqui vertunt, *opportuna misericordia, etc.*, idque huic loco valde est appositum, q. d. Sicut valde opportuna accidit *pluvia tempore siccitatis*, cum scilicet terra sicca, squalida et sitiens pluviam desiderat: sic pariter valde opportune succurrit *misericordia Dei* homini, cum in tribulatione est positus; tunc enim eam ardenter expetit et exoptat, ut à tribulatione liberetur, q. d. Sicut mulier nobilis, dives et speciosa certis diebus, v. g. festis, nuptialibus, triumphalibus, et similibus ornat se vestibus pulchrioribus, gemmis et monilibus, iisque compta cum pompa et gloria in publicum prodit, uti de Judith post cæsum Holofernem et liberatum populum dicitur cap. 16. 27: *Erat autem diebus festis procedens cum magna gloria:* sic pariter *misericordia Dei* licet hominibus semper sit grata et speciosa, tamen *in* die *tribulationis* cum afflicti ea maxime egent et desiderant, longe eis gratior et speciosior apparet, juxta illud vulgo tritum: *Deus ex machina.* Quare quo major est tribulatio et humani auxilii desperatio, eo jucundior accidit Dei opitulatio, ac præsertim in hora mortis, cum jacitur alea æternitatis cœli vel gehennæ; tunc ergo Deus suis adest et succurrit, ac dæmones et tentationes propulsat, præsertim si invocetur Virgo Deipara; quam proinde Ecclesia quotidie ita nos salutare et precari docet: *Sancta Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus nunc et in hora mortis. Amen.*

Complut. tamen Romani et cæteri vertunt, *speciosa*, quia decor, species et pulchritudo misericordiæ, hoc est eleemosynæ et beneficentiæ, maxime apparet, cùm ea confertur homini afflicto et indigenti, ideoque ad illam anhelanti: sicut speciosus est cibus in ore famelici, potus in ore sitibundi, vestitus in corpore nudo. Sic forma informans materiam ea privatam, eam formosam efficit; unde et ejus forma nuncupatur à Physicis. Unde Tigurina vertit: *Præclara est calamitoso tempore misericordia, ac velut nubes pluviæ tempore siccitatis;* Complut. legunt ὡς ὡραῖον, id est, *quam pulchra est misericordia in tempore tribulationis, etc.* Syrus: *Confundetur inimicus in tempore tribulationis, quasi nubes pluviæ in tempore necessitatis.* Atque hac de causa permittit Deus justos tribulari, ut tunc eis tanto melius sapiat Dei misericordia, quanto major est eorum miseria, majorque misericordiæ fames atque exspectatio, juxta illud: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam*, Psalm. 93. 19. Et illud: *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis*, Isaiæ 9. 2. Exemplum clarum est in eo qui è carcere longo et tenebroso, jam exspectans furcam, subito eripitur, et evehitur ad regnum, fitque ex servo et reo rex, uti Joseph è carcere evectus est ad principatum Ægypti, Genes. 41. v. 41. Quantum est ejus gaudium? Rursum in animabus justis, cum è Purgatorii carcere, igne et caligine liberantur, scanduntque in cœlum ad æternam felicitatem et gloriam. Quam pulchra et accidit, quam sapida hæc Dei misericordia, eaque tanta, ut è miserrimis faciat felicissimos! Igitur pulchra est Dei justitia, pulchra potentia, pulchra sapientia, etc. sed miseris nobis nihil est divina misericordia pulchrius. Pulcher in cruce Christus, quia misericors in cruce Christus, ait Palacius.

Nota: Misericordia formaliter et proprie est in Deo, non tamen eo modo quo est in nobis. In nobis enim est miseria cordis (inde enim coaluit nomen *misericordia*) et afflictio, qua aliis compatimur et condolemus. In Deo vero non est aliud quam miseriæ nostræ subveniendi voluntas; nec enim cordis dolor cadit in Deum. Simili modo in Deo constituenda est ira, non ut turbidum animi motum, qui humorum concitatione rationem obnubilet, sed ut simplicem voluntatis affectum ad ultionem accensum denotat. Quia tamen ira proprie significat motum animi bilem concitantem, misericordia vero simplicem subventionis affectum, quamvis à miseria cordis nomen traxerit; idcirco ira in Deo ponitur metaphorice, misericordia proprie, ait S. Isidor. lib. 10. Origin. littera M. *Hinc appellata*, inquit, *misericordia* (perperam aliqui legunt *miseria*) *quod miserum cor faciat dolentis alienam miseriam; sed in Deo est misericordia sine ulla cordis miseria.*

Porro generalis Dei misericordia, eaque immensa in triplici ejus opere cernitur: primo, est opus creationis; secundo, justificationis; tertio, incarnationis Verbi. Magna et admirabilis est misericordia prima, qua omnia ex profundo nihili educta, ad celsitudinem essentiæ et naturæ sunt evecta; infinite enim melior est essentia cujusque quam acceperunt, quam nihilum unde emerserunt. Verum infinite præstantior est misericordia secunda, qua omnia ad supernaturalem ordinem elevata; nam infinite præstantior est gratia quam natura, et status ille divinus quam conditio naturalis, et communicatio bonorum divinorum, quam omnia dona naturalia. Sed et hac misericordia infinite præstantior est tertia, qua divina natura copulata est humanæ in unam primam, per quam nobis præstita redemptio, remissio peccatorum, justificatio et omne bonum. Particularis autem misericordia, quam Deus indies cuilibet impendit, est innumerabilis. Quisque sibi ab eo impensas recogitet, et cum gratiarum actione confiteatur Deo, uti facit S. Augustinus in libris Confessionum.

CAPUT TRIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docuit sub finem cap. præcedentis quam efficax sit oratio humilis et afflicti, quamque prompta sit Dei misericordia ad eam exaudiendam. Nunc ejus in seipso dat exemplum. Igitur orat ut populus fidelis, puta Judæi ab Ægyptiis aliisque Gentibus subacti, afflicti et dispersi liberentur, et congregentur in Jerusalem, utque Deus Gentes conterat et convertat ad verum Deum Judæorum cognoscendum et colendum. Secundo, v. 20, agit de bonitate bonarum uxorum, ut vir quærens uxorem, bonam commodamque seligat potius quam opulentam; utque ea relicta, ad aliam magis illecebrosam, quasi vagabundus, non deflectat.

1. Miserere nostri, Deus omnium, et respice nos, et ostende nobis lucem mi-
serationum tuarum : 2. et immitte timorem tuum super Gentes, quæ non
exquisierunt te, ut cognoscant quia non est Deus nisi tu, et enarrent mag-
nalia tua. 3. Alleva manum tuam super Gentes alienas, ut videant poten-
tiam tuam. 4. Sicut enim in conspectu eorum sanctificatus es in nobis, sic
in conspectu nostro magnificaberis in eis, 5. ut cognoscant te, sicut et nos
cognovimus, quoniam non est Deus præter te, Domine. 6. Innova signa,
et immuta mirabilia. 7. Glorifica manum, et brachium dextrum. 8. Excita furorem, et effunde
iram. 9. Tolle adversarium, et affilge inimicum. 10. Festina tempus, et memento finis, ut
enarrent mirabilia tua. 11. In ira flammæ devoretur qui salvatur : et qui pessimant plebem tuam,
inveniant perditionem. 12. Contere caput principum inimicorum, dicentium : Non est alius præ-
ter nos. 13. Congrega omnes tribus Jacob : ut cognoscant quia non est Deus nisi tu, et enarrent
magnalia tua : et hæreditabis eos, sicut ab initio. 14. Miserere plebi tuæ, super quam invoca-
tum est nomen tuum; et Israel, quem coæquasti primogenito tuo. 15. Miserere civitati sancti-
ficationis tuæ Jerusalem, civitati requiei tuæ. 16. Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis, et
gloria tua populum tuum. 17. Da testimonium his, qui ab initio creaturæ tuæ sunt, et suscita
prædicationes, quas locuti sunt in nomine tuo Prophetæ priores. 18. Da mercedem sustinen-
tibus te, ut Prophetæ tui fideles inveniantur : et exaudi orationes servorum tuorum. 19. secun-
dum benedictionem Aaron de populo tuo, et dirige nos in viam justitiæ, et sciant omnes qui
habitant terram, quia tu es Deus conspector seculorum. 20. Omnem escam manducabit ven-
ter, et est cibus cibo melior. 21. Fauces contingunt cibum feræ, et cor sensatum verba men-
dacia. 22. Cor pravum dabit tristitiam, et homo peritus resistet illi. 23. Omnem masculum
excipiet mulier : et est filia melior filia. 24. Species mulieris exhilarat faciem viri sui, et super
omnem concupiscentiam hominis superducit desiderium. 25. Si est lingua curationis, est et mi-
tigationis et misericordiæ : non est vir illius secundum filios hominum. 26. Qui possidet mulie-
rem bonam, inchoat possessionem : adjutorium secundum illum est, et columna ut requies.
27. Ubi non est sepes, diripietur possessio : et ubi non est mulier, ingemiscit egens. 28. Quis
credit ei, qui non habet nidum, et deflectens ubicumque obscuraverit, quasi succinctus latro
exiliens de civitate in civitatem?

Nota : Paulo ante ætatem Siracidis Ptolemæus Lagi, primus post Alexandrum Magnum Ægypti rex, Judæos valde afflixit. Nam Syriam regno suo adjiciens, Hierosolymam prætextu sacrificandi ingressus, sabbato occupavit. Deinde multos de Judæa et Garizim captivos traxit in Ægyptum, et vendidit, adeo ut ejus filius et successor Ptolemæus Philadelphus, centum viginti millia Judæorum libertati restituerit in gratiam Eleazari pontificis, qui ei misit LXXII.

Interpretes, ut S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma converterent. Ita Josephus lib. 12. Antiq. cap. 1 et 2.

Ad litteram ergo Siracides orat Deum, ut Judæos à Ptolemæo Lagi captos, dispersos et afflictos liberet; idque impetravit. Misit enim Deus Ptolemæum Philadelphum, qui non tantum eos liberavit, sed et magnis donis et privilegiis ipsos templumque honoravit. Verum ulterius respexit Spiritus Sanctus, scilicet ad conversionem Gentium ab idololatria ad cultum veri Dei, puta à gentilismo ad christianismum, futuram per Christum et Apostolos. Sicut enim Ægyptii persecuti sunt Judæos, sic Gentiles persecuti sunt veros veri Dei cultores, quos Deus liberavit mittendo eis Christum, Apostolos et viros Apostolicos, ac præsertim Constantinum Imper. quem repræsentat Ptolemæus Philadelphus, qui, Christianus effectus, omnes præcedentium Imp. Gentilium persecutiones stitit et inhibuit, adeoque erectis templis, et profligatis idolis, toto orbe cultum Christi per omnes gentes propagavit. Est hìc ergo tacita conversionis Gentium adumbratio, et per modum precationis prophetia; orat enim ut Israelitæ dispersi et afflicti congregentur, Deumque quiete et læte unanimes colant in Sion; utque gentes quæ eos afflixerunt conterantur, id est, comprimantur, et Sioni subdantur, ut videant, agnoscant et celebrent Dei potentiam et magnificentiam. Hoc fieri cœpit sub Ptolemæo Philadelpho, sed perfectum fuit à Christo et Apostolis, qui in Sion instituerunt Ecclesiam Catholicam; illi deinde subjecerunt omnes gentes, quæ exinde colunt et celebrant verum Deum, ejusque filium Jesum Christum. Ita Rabanus.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Miserere nostri, Deus omnium, et respice nos (sic habent et Græca); quod vero sequitur: et ostende nobis lucem miserationum tuarum,] deest jam in Græcis. *Lucem* vocat lætitiam et hilaritatem Hebræis obventuram ex miseratione Dei, si eos ab Ægyptiis aliisque gentibus afflictos liberet. Unde Syrus vertit: *Libera nos, Deus, omnes*, ut nos pristinæ libertati, patriæ, opibus, gloriæ et regno restituas. S. August. 17. Civit. 20. legit: *Miserere nostrî, dominator Deus omnium.*

2. Et immitte timorem tuum super gentes quæ non exquisierunt te, ut cognoscant quia non est Deus nisi tu, et enarrent magnalia tua.] Græca Complut. duntaxat habent: *Immitte timorem super omnes gentes non exquirentes te;* Romana delent τὸ *non exquirentes te;* Syrus: *Adhuc furorem tuum super populos qui non noverunt te;* Tigurina: *Metum tuî gentibus, quæ te non colunt, omnibus injice, ut cognoscant nullum præter te Deum esse, magnificaque facta tua prædicent.* Suis Israelitis misericordiam, hostibus vero timorem à Deo precatur; miseretur enim Deus fidelium, cùm hostibus eorum injicit timorem; hunc autem injicit, cùm eos percutit et plagis afficit, ut sequitur. Hoc autem facit Deus, non ex odio, sed ex amore eorum, ut scilicet ipsi sentientes potentem Dei manum et plagas, eum cognoscant et venerentur, ejusque magnifica in hostes, et misericordiæ in fideles opera celebrent. Unde explicans subdit:

3. Alleva manum tuam super gentes alienas, ut videant potentiam tuam.] Græce, *επαρον την χειρα σου επ' εθνη*, id est, *leva manum tuam super gentes;* ut scilicet eas percutias, flagelles et castiges, ut ipsæ videant et agnoscant in se tuam potentiam, potentemque vindictam. Sic Deus dicitur extulisse manum super Pharaonem, et Hebræos ex Ægypto eduxisse *in manu excelsa et brachio extento*, cum magnis et excelsis plagis Ægyptios percussit, coegitque ut Hebræos liberos dimitterent, Exodi 6. 6. et cap. 14. 8. Tigurina: *Intenta manum tuam gentibus alienis, ut potentiam tuam perspiciant;* Syrus: *Extolle manum tuam super populum externum, ut cognoscant fortitudinem tuam.*

4. Sicut enim in conspectu eorum sanctificatus es in nobis; sic in conspectu nostro magnificaberis in eis.] Pendet hæc sententia à v. præc. q. d. Eleva manum tuam super Gentes, percutiendo et supprimendo illas; ita magnificaberis in eis: *Sicut enim in conspectu* earum (Noster vertit *eorum*, per antiptosin, quia rem significatam respexit potius quam nomen quod præcessit, *eorum*, scilicet hominum, vel populorum, ex quibus Gentes constant et conflantur) *sanctificatus es in nobis*, ostendendo sanctam tuam misericordiam, qua nos è servitute, multisque ærumnis mirabiliter liberasti, ac tantis donis cumulasti: *Sic in conspectu nostro magnificaberis in eis*, puta gentibus hostilibus, ostendo in eis magnum tuum robur, potentiam et vindictam, qua eos tam acriter castigabis et punies. Pro *magnificaberis* potuisset dicere *sanctificaberis*, vel, ut Syrus vertit, *sanctificeris;* quia est sanctitas justitiæ, æque ac misericordiæ, ac sanctificatur Deus tam exercendo vindictam, quam exhibendo clementiam, adeoque Deus est *sanctus in omnibus operibus suis*, Psal. 144. 13. Sanctus in pœna, sanctus in gloria; sanctus in beatis, sanctus in damnatis; sanctus in cœlo, sanctus in inferno. Sed maluit dicere, *magnificaberis;* quia in fidelibus et Sanctis proprie Deus sanctificatur, utpote in quibus per gratiam et sanctitatem habitat; in infidelibus vero et impiis proprie magnificatur; quia in eis non habitat per sanctitatem, sed per magnam potentiam et vindictam. Græca habent optative et precative *μεγαλυνθειης*, id est, *magnificeris;* orat enim ut Deus in hostibus suis magnificetur, id est, magnum, potentem et gloriosum se ostendat, atque ut talis ab hostibus agnoscatur et timeatur. Unde Tigurina vertit: *Ut inspectantibus illis numen* (providentiam) *tuum in nobis declaravisti, ita coram nobis majestatem tuam ostendas in illis.* Sic quoque legit et intelligit S. August. lib. 17. Civit. 20.

5. Ut cognoscant te sicut et nos cognovimus; quoniam non est Deus præter te, Domine.] Est metalepsis: *ut cognoscant*, id est, ut cognitum timeant, revereantur, colant et ament. Ex cognitione enim sequitur timor, ex timore reverentia, ex reverentia cultus, ex

cultu amor. Docet plagas infidelibus et impiis esse optandas, non ex odio, ut perdantur; sed ex amore, ut per eas Deum agnoscant, invocent et diligant, itaque salventur et beentur. Nam, ut ait Christus Joan. 17. 3: *Hæc est autem vita æterna: Ut cognoscant te, solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* In quæ verba S. Cyrillus lib. 11. in Joan. cap. 16: *Cognitio*, ait, *est vita spiritalem nobis benedictionem addacens, per quam Spiritus in cordibus nostris habitat in adoptionem filiorum Dei, et veram pietatem per Evangelicam vitam, et incorruptibilitatem reformans. Cum igitur origo, et quasi pronuba dictorum omnium bonorum, cognitio veri Dei esse inveniatur; recte à Domino nostro Jesu Christo Vita æterna appellata est, quasi mater et radix virtute naturaque sua vitam æternam pariens.*

Moral. disce hîc quòd cognitio Dei sit fons omnis boni. Audi S. Gregorium Nazianz. orat. de statu Episcop. *Regnum cœlorum*, ait, *nihil aliud esse existimo, quam ejus quod purissimum et perfectissimum est adeptionem. Perfectissima autem rerum omnium est Dei cognitio*, quam Clemens Alexand. lib. 6. Stromat. *perfectissimum bonum et per se expetendum* appellat. Idem lib. 7. asserit eum qui Deum vere et magnifice cognoverit, non posse servire voluptatibus, aliisque animi perturbationibus; sed sancta semper facere et cogitare, precari cum Angelis, et, licet oret solus, habere assistentem Angelorum chorum. Egregie vero S. Hieronymus: *Notitia*, inquit, *unius Dei, omnium virtutum possessio est.* Et alibi: *Memoria Dei excludit omnia flagitia.* Denique S. Augustinus; *Cognitione Dei*, ait, *nihil melius est; quia nihil beatius est, et ipsa vera beatitudo est.* Denique S. Bernard. serm. 37. in Cant. *Quid, si ignoras Deum, poteritne spes esse salutis cum Dei ignorantia? ne hoc quidem; nec enim potes aut amare quod nescias, aut habere quod non amaveris.* Mox autem hanc Dei cognitionem cum propria suî cognitione conjungendam monet: *Noveris proinde*, inquit, *te, ut Deum timeas; noveris ipsum, ut æque ipsum diligas. In altero initiaris ad sapientiam, in altero et consummaris; quia initium sapientiæ timor Domini est, et plenitudo legis est charitas. Tam ergo utraque ignorantia cavenda est tibi, quam sine timore et amore Dei salus esse non potest.*

6. Innova signa (Rabanus legit, *transi in nova signa*), et immuta mirabilia. Glorifica manum et brachium dextrum,] q. d. Ede nova signa; *immuta*, græce ἀλλοίωσον, id est, alia novaque patra miracula, immuta vetera in nova, prisca cum modernis commuta; patra similia, sed diversa ab illis quæ patrasti duce Josue contra Chananæos, et duce Mose contra Pharaonem et Ægyptios; atque hac ratione *glorifica*, id est, gloriosam effice, tuam *manum*, id est, tuam potentiam, tuumque *brachium dextrum*, id est, tuum robur, quo ferire et proterere soles tuos hostes; ut illud sentientes te glorificent, id est, te timeant, et vel inviti tuas vires celebrent. Unde Complut. addunt: *ut enarrent mirabilia tua;* Tigurina: *Renoves exempla, miraculaque commutes; ostenta manum brachiumque dextrum, ut miranda facta tua prædicent;* Syrus: *Renova signa, et immuta miracula; corrobora manum et brachium dextrum.* Superbi et tyranni gloriantur in sua manu dextera, gladio et robore, dicuntque: *Manus nostra excelsa, et non Dominus, fecit hæc omnia*, Deuter. 32. 27. At Deus eorum superbiam retundit, et manum manu potentiore confringit, ut sciant manum divinam superare humanam; nec hanc contra illam, imo sine illa, aliquid posse.

Idipsum sæpe Deus etiam per visiones viris sanctis ostendit. B. Juniperus unus è primis S. Francisci sociis, dum quadam vice oraret, et forte aliquid magni de se conciperet, vidit manum in aere pendulam, et protinus divina vox insonuit: *Manus sine manu nihil potest facere*, q. d. Nullus est tam bonus, tam sapiens, tam potens, ut quippiam possit sine manu, id est, Dei potentia et auxilio, facere. Quod ille audiens et gaudens, et per domum exsiliens aiebat: *Domine, verum est.* Ita habent Annales Minorum, auctore Luca Waddingo, anno Christi 1210. num. 36.

Hoc est quod orat Psaltes psalm. 74. 18: *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi;* et Ps. 143. 1: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum.* S. Bernard. hæc refert ad incarnationem Verbi (huc enim protendit se hoc loco acies Spiritus Sancti, uti mox ostendam) de qua sic loquitur serm. 4. in vigilia Nativit. *Adde adhuc, Domine Jesu, innova signa, immuta mirabilia; nam priora quidem ipsa consuetudine viluerunt. Plane enim solis ortus et occasus, terræ fecunditas, temporum vicissitudo, miracula sunt, et magna miracula sunt; sed toties hæc vidimus, ut jam non sit qui attendat. Innova signa, et immuta mirabilia. Ecce, ait, nova facio omnia. Quis hoc ait? Agnus utique qui sedebat in throno*, Apoc. 5. etc.: *O nova vere miracula! Conceptus fuit sine pudore, partus sine dolore. Mutata est in Virgine nostra maledictio Evæ. Peperit enim filium sine dolore. Mutata est, inquam, maledictio in benedictionem.* In Christo enim et B. Virgine Deus fecit nova prodigia inaudita à seculo, adeoque mutavit ordinem mundi rerumque omnium. Sic et Rabanus, cujus verba mox recitabo. Mulier generat filium scientia virum, ætate puerum, persona Verbum, natura Deum, de Virgine in tempore natum, gratia plenum, nomine et re Jesum, cognomine Christum. Quot quantaque hîc in uno incarnationis mysterio mirabilia, imo miracula! Totidem sunt in mysterio passionis, crucis, mortis, resurrectionis, ascensionis, etc. Igitur Christus est synopsis, summa et culmen mirabilium et miraculorum omnium, quæ à seculo Deus patravit. Audi sigillatim singulis Christum anteferentem Hugonem: *Mirabiliter*, inquit, *fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam; mirabilius factus est ad imaginem et similitudinem hominis. Mirabiliter virga Aaron arida fronduit et fructum fecit; mirabilius virgo manens integra filium peperit. Mirabiliter serpens in palo vulneratos sanavit; mirabilius Christus in cruce omnes credentes curavit. Mirabiliter Elias filium viduæ suscitavit*, 3. *Reg.* 17; *mirabilius Deus Pater filium à mortuis revocavit. Mirabiliter Samson Philisthæos moriendo prostravit; mirabilius Christus moriens mortem ipsam et dæmones superavit. Mirabiliter Jonas ex utero ceti exsiliit; mirabilius Christus ab inferis resurrexit. Mirabiliter Elias in curru igneo in paradisum ascendit; mirabilius*

Christus immortalis factus in cœlum ascendit. Ibi Eliseus Eliam ascendentem querebatur, hîc Apostolorum cœtum Christus ascendentem mirabatur. Ibi Elias ascendens dimisit pallium, hîc Christus ad dexteram Patris misit Spiritum Sanctum. Hæc est signorum innovatio, et mirabilium immutatio. Impleta est ergo petitio Jesu filii Sirach, innovata sunt signa, immutata sunt mirabilia. Ecce nova facio omnia, dicit Dominus, Apoc. 21. 6. *Pro hujusmodi psallit Propheta: Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit.*

8 et 9. Excita furorem, et effunde iram; tolle (ita Romana: Græce enim est επαρον; Syrus, *confringe;* perperam ergo Jansenius et alii contrarie legunt, *extolle*) adversarium, et affligе inimicum.] Per *adversarium* intelligit Ptolemæum Lagi ejusque asseclas, qui, ut initio capitis dixi, valde afflixit Judæos. Ita Palacius. Deus antropopathῶς dicitur *excitare furorem*, cum acres plagas immittit, ut videatur impiis sævire et furere. Sic milites præliaturi acuunt iras, ut in hostem quasi furibundi insiliant, eumque proterant: ira enim est os roboris et virtutis, æque ac vindictæ; Tigurina: *Extolle indignationem, et iram effunde; adversarium aufer, et profliga inimicum;* Syrus: *Confringe inimicum, et cessare fac adversarium.*

10. Festina tempus, et memento finis, ut enarrent mirabilia tua.] *Festina*, id est, festinato et cito in lucem profer. Est Hebraismus: *cal* enim ponitur pro *hiphil*, hoc est verbum neutrum pro activo. Sic ventus dicitur avolare paleas, quia flando facit eas avolare. Sic *festina*, id est, festinare fac, vel fac ut festinet et festinato adveniat tempus liberationis nostræ. Græce enim est σπευσον καιρον, id est, *accelera* et urge *tempus*, sive occasionem liberandi nos et profligandi hostes nostros. *Memento finis*, quem destinasti malis nostris, ac infidelitati Gentium, q. d. Impone finem malis nostris, imo omnium gentium totiusque mundi, hoc est, mitte Messiam qui finem malis omnibus imponet. Ita S. August. lib. 17. Civit. 20. Noster interpres legit ορους vel ορισμου, id est, finis, vel decreti de imponendo fine. Jam legunt οργης, id est, *iræ*, scilicet effundendæ in gentes nobis hostiles. Tigurina legit ορκισμου, id est, juramenti, quo jurasti Abrahæ te fore nostrum patrem, protectorem et liberatorem. Tigurina ergo sic vertit: *Urge tempus, et memento juramenti;* ut μεγαλεια (alii legunt θαυμασια, id est, *mirabilia*) id est, *magnifica facta tua celebrentur;* Syrus: *Palam fac supplicium, et advenire fac tempus; quia non est qui dicat tibi: Quid facis?* q. d. Adduc cito, ô Domine, tempus quo nos liberes, et hostes nostros comprimas vel profliges; tempus, inquam, à te definitum, imo juramento firmatum, præsertim de Messia mittendo, qui nos ab omnibus hostibus malisque liberet. Ad Messiam enim aciem mentis protendisse Siracidem, vel potius Spiritum Sanctum, docent Rabanus, Palacius, Jansenius et Lyranus ex R. Salomone, qui et rationem addit; *Universi Prophetæ*, ait, *non sunt locuti nisi ad dies Messiæ; ita ut eorum verba ad adventum Messiæ, sicut ad finem ordinata sint.* Jam inde enim à tempore Siracidis exspectabant, quin et etiamnum exspectant Judæi adventum Messiæ, ut à servitute Gentium liberentur. Finis enim Legis et Prophetarum est Christus, Rom. 10. 4. Apoc. 21. 6. Quin et August. 17. Civit. 20: *In Ecclesiastico*, ait, *fides Gentium* futura prædicitur isto modo: *Miserere nostri, dominator Deus omnium, et mitte timorem tuum super omnes gentes, etc. Ut agnoscant te, secundùm quod et nos agnovimus, quia non est Deus præter te, Domine. Hanc sub optandi et precandi specie prophetiam per Jesum Christum videmus impletam.*

Audi et Rabanum: *Hoc orat*, inquit, *ut divina majestas per manum et brachium dextrum, hoc est Dominum Christum, miracula, quæ antiquitus fuerunt facta, innovet temporibus gratiæ: ut idem et unus Legis veteris et novæ intelligatur esse Deus, mediator videlicet Dei hominumque homo Christus Jesus, qui cum Patre et Spiritu Sancto tunc et nunc facit mirabilia solus. Quid autem postulat excitare furorem, et effundere iram, ut extollatur adversarius, et affligatur inimicus; hoc significare vult, quod necessario per adventum Christi auferetur diabolus à cordibus infidelium, ne diutius eos in errore et in idololatria teneat captivos.* Et paulo post: *Quod autem dicit: Festina tempus, et memento finis; hoc est quod Propheta in Psalmis ad Deum ait: Tu exsurgens, Domine, misereberis Sion; quia venit tempus miserendi ejus. Hoc orat, ut, quia tempus est novissimæ horæ, et finis mundi appropinquat, veniat ille qui promissus est, et misereatur humano generi: quia ipse est exspectatio Gentium.* Præclare S. August. tract. 55. in Joan. *Christus*, inquit, *finis est perficiens, non interficiens: finis, quousque eamus, non ubi pereamus.* Sic et S. Bernard. tract. de Diligendo Deo, Deum et Christum vocat finem non consumentem, sed consummantem. Agens enim de impiis, qui *in circuitu ambulant*, Ps. 11. v. 9: *Ambulant*, inquit, *naturaliter appetentes unde finiant appetitum, et insipienter respuentes unde propinquent fini. Fini dico, non consumptionis, sed consummationis. Quamobrem non beato fine consummari, sed consumi vacuo labore accelerant: qui rerum magis specie, quam auctore delectati, prius universa percurrere, et de singulis cupiunt experiri, quam ad ipsum curent universitatis Dominum pervenire.*

Porro in Christo multa sunt mirabilia, quæ hîc enarrari suadet Siracides, ut jure ab Isaia cap. 9. v. 5. Christus vocetur *admirabilis*, utpote, θεανθρωπος και ομοθεος, id est, homo Deus, ut loquuntur Græci. Primum mirabile est, quod natura humana completa, quæ in instanti formationis suæ per se alioquin substitisset, propriamque constituisset hypostasin, fuerit præventa, accepto modo inexistendi, quo supra omnem creaturam elevata existeret in Verbo; secundum, quod Verbum ita naturam illam exceperit, eam sustentans, ejusque inexistentiam terminans, ut tamen nullam subierit mutationem, nullam intrinsecus novam contraxerit ad illam habitudinem, nullum ordinem, nullam ροπην aut inclinationem: sufficiebat enim infinita illa vis hypostatica, ut se ad illam naturam extrinsecus attractam et velut insertam, absque ulla suî mutatione velut terminus et basis hypostatica extenderet; tertium, quod Verbum divinum absque ulla nova habitudine ad naturam humanam, factum sit verus homo, sitque inter naturam divinam et humanam ratione unionis in Verbo mutua complexio, seu περιχωρησις, ut Damascenus ait lib. 3. cap. 2.

Reliqua miracula sunt extrinseca, et debita tanto mysterio, veluti ex illo consectaria. Primum, quod corpus in instanti perfecte forma-

tum; secundum, quod omnipotens virtus Spiritus sancti vicem virtutis seminalis suppleverit; tertium, quod anima illa beatissima in primo instanti creationis et infusionis suî, lumine gloriæ et omnibus cœlestibus bonis eminentissime fuerit repleta, adeo ut per temporum spatia nulla ei potuerit fieri accessio; quartum, quod à virgine conceptus; quintum, quod à virgine natus absque virginalis claustri apertione, mirabili corporum penetratione, ex utero, veluti lumen per vitrum, effusus; sextum, quod gloria animæ in corpus non redundarit, sicut gloria divinitatis in animam, sed corpus manserit passibile; septimum, quod gaudium beatificum mœstitiam animæ et dolorum acerbitates non excluserit. Ecce decem stupenda miracula in hac mirabili unione, quorum singula longam merentur considerationem. Ita noster Lessius de Divinis perfect. lib. 12. c. 5. Quocirca S. Dionys. Epist. 3. ad Caium : *Porro*, ait, *in Sacramento humanitatis Christi, hoc etiam arbitror Theologiam significare voluisse, quod ex occulto supersubstantialis ille Deus in conspectum nostrum repente processerit, humana substantia et carne vestitus; occultus tamen etiam post revelationem, sive, ut divinius loquar, in ipsa quoque suî revelatione perdurat.*

Denique in hoc opere incarnationis Verbi mira et stupenda elucet Dei sapientia, potentia et clementia. Nam ut sapienter et pie ait S. Thomas opusculo 60 : *Congruebat hoc opus Deo, quem decebat sapientiam suam ostendere, potentiam et bonitatem. Quid autem potentius quam conjungere extrema summe distantia? magna enim potentia fuit in conjunctione disparium elementorum, major in conjunctione illorum ad spiritum creatum, maxima vero in unione ad spiritum increatum. Quid vero sapientius quam quod ad complementum totius universi fieret conjunctio primi et ultimi, hoc est Verbi Dei quod est omnium principium, et humanæ naturæ, quæ in operibus sex dierum fuit ultima creaturarum? Quid benignius et melius quam quod Creator rerum communicare se voluit rebus creatis? quæ benignitas magna fuit, in conjunctione suî cum omnibus rebus per præsentiam; major, quia communicavit se bonis per gratiam; maxima, quia se communicavit Christo homini, et per consequens generibus singulorum in unitate personæ.* Plura vide apud eumdem S. Thomam et Scholasticos 3. p. q. 1. art. 1.

11. In ira flammæ devoretur qui salvatur : et qui pessimant plebem tuam, inveniant perditionem.] *Ira flammæ* est ira flammea, ira flammans et inflammans omnia; vel per hypallagen *in ira flammæ*, hoc est, in flamma iræ, puta in ardore et excandescentia iræ, scilicet in furore et acri ultione iræ tuæ, *devoretur qui salvatur;* græce, ὁ σωζόμενος, id est, ut alii vertunt, *qui salvus evasit*, q. d. Qui ex una clade, v. g. ab invasione hostium, salvus evasit, incidat in manus iræ tuæ, Domine, ut peste aliove telo à te configatur et devoretur. Unde Lyran. anagog. sic explicat, q. d. Qui evaserit in hac vita ultionem tuam, ira flammæ infernalis absorbeatur. *Et qui pessimant*, id est, pessime tractant vexantque (græce enim est κακοῦντες, id est, affligentes) *plebem tuam*, scilicet nos Judæos, hi *inveniant perditionem*. Unde Tigurina vertit : *Qui evaserit, ira ardenti absorbeatur et oppressores populi tui consequantur perniciem;* Syrus : *In furore et in igne perire fac inimicum, et omnes magnates et principes populi.* Alludit ad Isaiæ 24. 18 : *Qui fugerit à facie formidinis, cadet in foveam; et qui se explicarit de fovea, tenebitur laqueo.* Quæ similiter dicuntur à Jeremia c. 48. 44. Ita nunc qui salvatur ab aliis periculis, devoretur à furentissima flamma; ac si diceret : Qui evadendo gladium belli se in arcem receperit, ibi ab ultricibus flammis devoretur.

Tropol. Rabanus censet hîc dici id quod dixit Christus : *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam*, Lucæ 9. 24. *Hoc*, inquit, *prædicit, quod hi qui amant animas suas in voluptate istius vitæ, nec eas pro Christo ponere volunt, imo persequuntur plebem Catholicam, et fideles Dei internecioni tradunt; in ira flammæ futuræ devorentur, et æternam in igne gehennæ inveniant perditionem.*

12. Contere caput (græce, κεφαλὰς, id est, capita : sic et Syrus), principum inimicorum (legit ἐχθρῶν, pro quo Complut. legunt ἐθνῶν, id est, gentium) dicentium : Non est alius præter nos,] q. d. Contere et quasi annihila, sicut conteritur et quasi annihilatur vas testaceum, dum lapide tunditur et in pulverem redigitur; contere, inquam, regem nobis inimicum, v. g. Ptolemæum Lagi : illo enim contrito, cæteri ejus principes pariter conterentur, aut certe persequi nos desinent. Horum enim superbia meretur dejici et conteri; dicunt enim : Non est alius præter nos, qui scilicet ita potenter imperet et late dominetur, uti nos; quare nos omnes domare possumus, et nemo nos. Ita Tigurina : *Contere*, inquit, *capita principum inimicorum, qui præter se neminem esse dictitant;* quasi se solos æstiment homines, cæteris utantur quasi pecoribus et jumentis. Syrus : *Aufer diadema inimico, qui dicit : Non est sicut ego.*

Allegor. Rabanus : *Caput*, ait, *omnium iniquorum et infidelium, diabolus est. Hoc rogat Ecclesia, ut ipse conteratur, qui princeps est istius seculi, et idololatras excitat in persecutiones Christianorum, dicentes : Non est alius præter nos; quia se solos in mundo arbitrantur dominari, nec subjici volunt æternæ Dei potestati.*

Tropol. *caput principum inimicorum*, id est, caput et princeps septem vitiorum capitalium est superbia. Superbus enim dicit : Non est alius præter me. Hic conteri meretur et solet, ut ab omnibus exterminetur, qui solus inter omnes esse et dominari volebat, juxta illud Ps. 67. 22. *Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis.* Superbia enim excisa, exscinduntur cætera vitia; sicut capite serpentis confracto, confringitur totus serpens. Superbia enim inter vitia est id quod caput inter membra.

13. Congrega omnes Tribus Jacob, ut cognoscant quia non est Deus nisi tu, et enarrent magnalia tua : et hæreditabis (q. d. Itaque hæredita) eos sicut ab initio.] Græca tantum habent : *Congrega omnes Tribus Jacob;* Complut. addunt : *Et hæreditavi eos sicut ab initio;* sed perperam legunt κατεκληρονόμησα, id est, *hæreditavi*, pro κατεκληρονόμησας, id est, *hæreditasti;* hoc est, hæreditabis, hoc est hæredita : sic enim Hebræi dicunt ונחלת *venachalta*, id est, et hæreditasti, pro et hæreditabis, id est, et hæredita. Est enim *vau* conversivum, quod vertit præteritum in futurum. Unde Tigurina vertit : *Congrega Tribus omnes Jacob, ut cognoscant nul-*

lum præter te Deum esse, miraculaque tua prædicent, et eas ut ab initio posside. Videtur ergo legisse κατακληρονομησον, id est, posside, hæredita, ut legunt nonnulli. Syrus : *Congrega omnes Tribus Jacob, et hæreditent, sicut dixisti à diebus antiquis.* Duodecim Tribus Jacob sive Israel in captivitatem abductæ, et in varias gentes dispersæ fuerunt per Salmanasar et Nabuchodonosor. Post 70 annos congregatæ sunt, saltem Juda et Benjamin per Cyrum. Rursum captivæ factæ et dispersæ fuerunt per reges Persarum, et ultimo per Ptolemæum Lagi et reges Syriæ. Orat ergo ut Deus eas congreget in unam Synagogam sive Ecclesiam, quæ sit Dei quasi possessio, peculium et hæreditas, sicut primitus congregavit et hæreditavit eas per Mosem, cum eas separatas ab Ægyptiis cæterisque gentibus deduxit in Sina, ibique eis legem dedit et sacerdotium, easque quasi populum fidelem et sanctum ex omnibus populis sibi elegit et auctoravit.

Allegor. et primario (ac proinde hic sensus potius litteralis est quam allegoricus. Sic et alibi subinde litteralis sensus complectitur litteram simul et allegoriam, uti ostendi in Prophetis) orat ut veniat Messias, qui Judæos et Gentes congreget in unam Ecclesiam, ut fiat unum ovile et unus pastor; Christus enim venit ad hoc : *Ut filios Dei qui dispersi erant congregaret in unum*, Joan. 11. 52. Audi Rabanum : *Postquam orationem explevit contra peccatores, et caput eorum diabolum, rogat Sapientia pro Ecclesiæ statu et salute credentium. Quid sunt enim Tribus Jacob, nisi Ecclesiæ ex Gentibus congregatæ? Ipsas enim præfiguravit minor filius, qui fraternam subripuit benedictionem. Hos enim congregari petit, hoc est, in unitate Catholicæ fidei solidari, ut fideliter Deum cognoscentes, et ejus mirabilia in prædicatione sancti Evangelii narrent, et hæreditas illius, sicut ab initio fidei ab eo possessi sunt, ita et usque in seculum permaneant.*

Quia enim Israel, id est, Jacob, fuit pater 12 Patriarcharum, quorum quisque propriam familiam et tribum constituit, quas omnes et solas Deus sibi in Ecclesiam, et populum fidelem sibique peculiarem elegit; hinc Israel typus est populi Christiani, et duodecim ejus Tribus sunt typus omnium gentium fidelium; tum quia olim populus fidelis non erat alius quam Israel; tum quia ex Israele natus est Christus, B. Virgo, Apostoli primique Christiani; adeoque Israeli Judaico successit Israel Christianus, cui inserti sunt deinde fideles Gentium. Nam ut ait Apostol. Rom. 9. 6 : *Non enim omnes qui ex Israel sunt* (secundùm carnem, ut Judæi) *ii sunt Israelitæ: neque qui semen Abrahæ, omnes sunt filii; sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine.* Unde illud Christi ad Apostolos Matth. 19. 28 : *Cum sederit filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim Tribus Israel*, id est, omnes fideles, tam Judæos quam Gentiles: hos omnes enim judicabit Christus et Apostoli; olim enim duodecim Tribus Israel erant populus electus et Ecclesia Dei; quin et tempore Christi; imo hoc erat regnum Messiæ promissum. Unde Gentes, quæ Christo crediderunt, in Ecclesiam hanc et populum Judaicum quasi insitæ sunt, et civitate donatæ; ut jam non Gentes, sed Judæi, id est, confitentes credentesque, appellentur, ut patet Rom. 11. v. 17. 19. et seq. Hinc S. Joannes, Apocal. 21. 12, ait se in portis cœlestis Jerusalem vidisse inscripta nomina duodecim Tribuum Israel.

14. MISERERE PLEBI TUÆ, SUPER QUAM INVOCATUM EST NOMEN TUUM; ET ISRAEL QUEM COÆQUASTI PRIMOGENITO TUO,] q. d. Miserere populi tui qui tuo nomine insignitur, vocaturque populus Dei, ejusque fidei et cultui addictus : miserere, inquam, Israelis, sive populi Israelitici, *quem coæquasti primogenito tuo*, id est habuisti, amasti et tractasti ut primogenitum, æquali gradu, honore et amore prosecutus es, quo patres prosequi solent suos primogenitos. Legit Interpres πρωτογονω ωμοιωσας; Complutensia legunt πρωτογονον ωνομασας, id est, *quem primogenitum nominasti*, dicens, Exodi 4. 22 : *Filius meus primogenitus Israel;* sed eòdem redit utraque lectio eumdemque sensum ingerit. Unde Complutensia sic habent : *Miserere populi, Domine, vocati in nomine tuo; et Israel quem primogenitum nominasti.* Licet in Græcis Romæ correctis hæc omnia à v. 13. usque ad 20. à prioribus sint divulsa; priora enim habentur c. 33; sequentia vero 36. æque ac in Latina Vulgata. Et Syrus : *Lætare in populo tuo, et invocetur nomen tuum super illum, super Israel, quem vocasti primogenitum tuum;* Tigurina : *Miserere, Domine, populi tui nomine tuo celebrati, et gentis Israeliticæ quam primogenito comparavisti;* tum in nomine, nominando scilicet eum primogenitum; tum in cura et favore, tractando eum ut primogenitum; tum in hæreditate, scribendo eum hæredem Terræ Sanctæ in terris, et æternæ in cœlis. Igitur reliqui populi censebantur quoque filii Dei, sed inter eos primus et quasi primogenitus erat Israel; Israeli enim convenit illud de primogenito dictum : *Prior in donis, major in imperio*, Genes. 49. 3. Miserere ergo ejus, Domine, quia etsi peccavit, tamen Israel, hoc est filius tuus primogenitus est, juxta illud Hebræorum proverbium : *Myrtus, stans inter urticas, myrtus nominatur.*

Nota : *Invocari nomen* alicujus *super* alterum, hebraice idem est quod alterum alterius nomine vocari, atque in ejus nomen, protectionem et quasi familiam esse ascitum, illi esse addictum, illum revereri et colere. Hoc enim significat hæc phrasis, Genes. 48. 16. Deut. 18. 10. 2. Reg. 6. 1. Jerem. 44. 9. Baruch. 2. 15. et alibi sæpe. Unde Græca hoc loco habent : λαον κεκλημενον επ' ονοματι σου, hoc est, miserere *populo vocato in nomine tuo*, vel ex nomine tuo, vel nomine tuo, ut scilicet nomen Dei sibi usurpet et arroget, voceturque populus Dei; quæ sane magna est dignitas tam populi totius, quàm animæ cujusque fidelis et sanctæ, juxta illud Isaiæ 62. 2 : *Vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominavit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema speciei in manu Dei tui. Non vocaberis ultra derelicta, sed vocaberis voluntas mea in ea; quia complacuit Domino in te;* et v. 12 : *Et vocabunt eos populus sanctus, redempti à Domino.*

Mystice, fidelis et sanctus coæquatur, non præcise et geometrice, sed analogice, moraliter et certa proportione, primogenito Dei, Jesu Christo; quia, sicut Christus est Filius Dei naturalis, sic fidelis et sanctus est filius Dei adoptivus, ac proinde hæres Dei; cohæres autem Christi : quæ sane admirabilis est dignitas, quam admirans Apostolus, Rom. 8. 29 : *Quos*

præscivit, inquit, *et prædestinavit conformes fieri imagines Filii sui* (ut sint similes et conformes Christo in gratia et gloria), *ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Ita Rabanus. Christo ergo Sancti coæquantur non arithmetice, sed analogice, id est, assimilantur et adaptantur quasi membra capiti. Sic 2. Reg. 22. 34. ait David Deo: *Coæquans pedes meos cervis. Coæquans*, id est in velocitate non æquales, sed similes efficiens; nec enim velocitas pedis humani præcise æquare potest velocitatem pedis cervini, sed eam duntaxat aliquatenus imitari atque insequi, non assequi. *Christianus* ergo *est quasi alter Christus*, uti docet Nyssen. de Profess. nominis Christiani: *Vivat ergo quasi alter Christus.*

15. MISERERE CIVITATI SANCTIFICATIONIS TUÆ, JERUSALEM, CIVITATI REQUIEI TUÆ.] Peculiariter præ reliquis Judææ urbibus orat pro Jerusalem; quia hæc erat metropolis populi Israelitici, arx fidei, asylum religionis. Atque ut Deum ad miserendum illi inflectat, dat ei tres titulos misericordiæ illices.

Primus est, quod sit *civitas sanctificationis* Dei, in qua scilicet Deus sanctificatur sancteque colitur, tum interne per veram spem et religionem, tum externe per victimas cæterasque cæremonias à Deo sancitas, idque in sanctuario et templo à Deo electo et consecrato.

Secundus, quod sit *Jerusalem*, id est visio pacis, q. d. Tu, Domine, vocasti hanc urbem *visionem pacis*, quia voluisti ut populus in ea te protectore in pace degeret, et pacifice te coleret. Redde ergo illi hanc pacem, primitus promissam et præstitam.

Tertius, quod sit *civitas requiei Dei*; quia, scilicet Deus in ejus templo, quasi in domo sibi propria jucunde requiescebat, et habitabat in Sancto sanctorum, insidens propitiatorio supra arcam quasi super scabellum pedum suorum, utrinque circumdatus Cherubinis, indeque dabat oracula et responsa, Exodi 25. 22. Unde Tigurina vertit: *Urbem sanctitatis tuæ miserere, urbem* (legit πολιν, alii legunt τοπον, id est locum) *tuæ quietis;* Syrus: *Miserere civitatis sanctitatis tuæ, Jerusalem, loci inhabitationis tuæ.*

Allegorice, Jerusalem est Ecclesia Christi. Tropologice, est anima fidelis et sancta, cui hæc omnia facile adaptes. Ita Rabanus.

16. REPLE SION INENARRABILIBUS VERBIS (male Biblia Regia legunt, *virtutibus*) TUIS, ET GLORIA TUA POPULUM TUUM.] Pro *verbis* græce est λογια, id est oracula, et quælibet dicta Dei; omnia enim quæ dicit Deus sunt oracula, ideoque certissima. Unde Complut. legunt vertuntque: *Reple Sion extollere oracula tua, et à gloria tua populum tuum;* Tigurina: *Sionem extollendis oraculis tuis impleas, tuaque populum tuum gloria,* repete *impleas;* alii: *Reple Sion, ut tollat oracula tua, et populum tuum gloria;* Syrus: *Imple Sion majestate tua, et gloria tua templum tuum.* Post Jerusalem civitatem descendit ad præcipuam et sanctissimam ejus partem, puta ad templum quod erat in monte Sion, oratque ut Deus illud impleat suis verbis, puta, tum oraculis, quæ primitus assidue edebat ex propitiatorio, tum promulgatione doctrinæ, et prædicatione legis divinæ eaque efficaci; ut auditores moveat ad eam opere perficiendam; opus enim audientis replet completque verba legis et prædicantis. Possunt quoque per *verba* accipi Dei promissa, ut scilicet Deus præstet immunitatem, pacem et sanctitatem, quam promisit se daturum in templo. Hæc omnia dicuntur *inenarrabilia*, quia nunquam plene pro dignitate satis enarrari, explicari, laudari et celebrari possunt; et quia mentem ea gustantem replent gaudio ineffabili, et jubilo qui enarrari nequit.

Porro, cum hæc præstat Deus, tunc pariter replet gloria populum suum, quia ingens Israelis gloria erat, quod solus ex omnibus gentibus haberet domesticum Dei oraculum, item Dei legem ac S. Scripturam, ejusque doctores et prædicatores, juxta illud Mosis, Deuter. 4. 7: *Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. Quæ est enim alia gens sic inclyta, ut habeat cæremonias justaque judicia, et universam legem quam ego proponam vobis hodie?* Porro tempore Siracidis, imo longe anterius, puta in excidio Jerusalem et templi per Nabuchodonosor, defecerat hoc Dei oraculum, omnesque Prophetæ et prophetiæ, uti ostendi Aggæi 1. v. 8. Orat ergo Siracides ut Deus hæc Israeli restituat, præsertim per Christum. Quocirca hæc prophetia plane pleneque adimpleta est à Christo, dum ipse in Sion eructavit verba inenarrabilia et abscondita à constitutione mundi. Ipse enim est λογος, id est Verbum Patris, ideoque λογια jampridem muta et silentia, vocalia reddidit Israeli; itaque summa eum gloria cumulavit. Ita Rabanus, Lyranus, Palacius, Jansenius et alii.

Allegorice, Rabanus: *Sion*, ait, *appellatur speculatio; et merito sancta Ecclesia speculatio dicitur; quia inde fidelium corda contemplantur gaudia regni cœlestis, quam inenarrabilibus verbis suis Dominus replet, cum eam notitia divinorum librorum, ubi inenarrabilis virtus Dei, et inæstimabilis gloria majestatis ejus prædicatur, instruit, et signis miraculorum inter universas gentes eminere facit, ita ut inde omnibus per circuitum nationibus, ipsa terrori sit et honori. Hinc legitur in Actibus Apostolorum quod, prædicante Paulo et miracula faciente, in Ephesinorum civitate cecidit timor super omnes illos, hoc est Judæos atque Gentiles qui habitabant ibi, et magnificabant nomen Domini Jesu*, Actor. 19. 17.

17. DA TESTIMONIUM HIS QUI AB INITIO CREATURÆ TUÆ SUNT, ET SUSCITA PRÆDICATIONES, QUASI LOCUTI SUNT IN NOMINE TUO PROPHETÆ PRIORES.] Ita Romana et Græca. Minus recte ergo Jansenius et alii pro *qui* legunt *quia*, et pro *prædicationes*, *precationes*, quas scilicet Isaias, Jeremias, Daniel cæterique Prophetæ fundebant pro adventu Messiæ. Sensus est, q. d. Testare per testimonium solitæ tuæ in nos beneficentiæ, quod nos simus *creaturæ tuæ*, quod scilicet primitus nos ex Ægypto redimendo tibi allegeris, populumque fidelem et tuam Ecclesiam creaveris et formaveris, ut, sicut illud testatus es Pharaoni cæterisque gentibus, operando tot plagas et miracula per Mosen in favorem patrum nostrorum; ita nunc idem in favorem nostri facere digneris. Quare *suscita prædicationes*, id est, prædictiones Prophetarum de ope nobis à te præstanda, illam reipsa nobis exhibendo. Alioqui enim illæ prædictiones sopitæ et quasi emortuæ videbuntur; suscita ergo illas, ut nobis è somno evigilare, et quasi à morte suscitari et reviviscere videantur, dum à te reipsa complebuntur. Significat quod illæ, si opere à Deo

compleantur, Hebræis adeo gratæ accident, ac si illæ cum Prophetis à morte redivivæ resurgerent. Unde Complut. habent : *Da testimonium in initio creaturis tuis, et suscita Prophetas in nomine tuo;* Tigurina : *Possessionibus tuis primis tribuas testimonium, et quæ Prophetæ nomine tuo præcinuerunt moveas.* Legit enim κτήμασι, id est, *possessionibus;* pro quo Noster legit κτίσμασι, id est, *creaturis :* utrumque verum, et huic loco appositum ; Israelitæ enim uti erant creaturæ, sic erant et possessio ac peculium Dei. Rursum legit προφήτας, id est Prophetas : pro quo Noster legit προφητείας, id est prophetias, puta *prædicationes*, sive prædictiones. Alii : *Da testimonium primis tuis creaturis* (quæ sumus nos Israelitæ), *et suscita nomine tuo prophetias;* Syrus : *Constitue testimonium servorum tuorum sicut in initio, et veniant prophetiæ Prophetarum tuorum illorum, qui locuti sunt in nomine tuo.* Nam, ut ait sanctus Joannes, c 1. 17 : *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Quocirca S. Willibaldus, S. Richardi Angliæ regis filius, et primus Eystettensium Episcopus à S. Bonifacio consecratus : *Novum, ait, Testamentum se habet ad Vetus, sicut lux ad umbram, sicut veritas ad figuram, sicut anima ad corpus, sicut vita ad id quod vivificatur. Sicut enim corpus per animam vivificatur : sic per veritatem in Novo Testamento per Christum exhibitam, promissiones Veteris Testamenti verificatæ sunt.* Ita habet ejus Vita, c. 5, conscripta à Philippo Eystettensi Episcopo, quam notis illustravit noster Gretserus.

Nota : Fideles et Sancti sunt *creaturæ* Dei, quia fides et sanctitas superat omnem naturam, omneque ejus debitum et meritum, estque mera gratia, et quasi gratuita creatio Dei, juxta illud Ephes. 3 : *Ipsius enim factura sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.* Vide ibi dicta.

18. Da mercedem sustinentibus te, ut Prophetæ tui fideles inveniantur : et exaudi orationes servorum tuorum.] *Merces sustinentium* est bonum quod ipsi sustinent et exspectant, ac pro quo longanimiter patientes Deum precantur, puta liberatio Israelis, et salvatio per Christum; hæc enim est merces sustinentiæ longæque exspectationis et patientiæ, q. d. Mitte, Domine, Salvatorem à te per omnes Prophetas promissum, quem per tot annorum millia longanimiter, sed avidissime exspectamus; hoc enim meretur nostra tam longa sustinentia ; hoc debitum est Prophetis, ut illi *fideles*, id est veraces, *inveniantur.* Libera ergo ipsorum, imo tuam (tu enim per eos locutus es), ô Domine, fidem. Hoc denique poscunt orationes nostræ, quæ assidue et ardenter id efflagitant. Unde Tigurina : *Da præmium, ait, nitentibus exspectatione tuî, et fac fides Prophetarum tuorum compareat* (alii : *Et fidem Prophetis tuis concilia*). *Preces servorum* (legit cum Complut. οἰκετῶν, Romana legunt ἱκετῶν, id est, *supplicum*) *tuorum exaudi, Domine;* Syrus : *Et dabis mercedem illi qui exspectat te, et Prophetæ tui fidem invenient, et audies orationem servorum.* Nam, ut ait Rabanus ; *Abraham exsultavit ut videret diem Christi, vidit et gavisus est,* Joannis 8. *Isaias,* c. 26, *ait : Domine, sustinuimus te, nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animæ. Multi reges et justi voluerunt videre quæ viderunt Apostoli, et non viderunt; et audire quæ ipsi audiebant, et non audierunt. Hinc et Simeon responsum accepit à Spiritu Sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Unde, cum eum præsentem in ulnas suas accepit, ait : Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundùm verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod præparasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel,* Lucæ 2.

Anagogice, idem Rabanus : *Merces,* ait, *sustinentibus Deum datur, quando fidelibus exspectantibus gratiam Christi, et sperantibus in eum remuneratio futuræ vitæ præstatur. Ita enim divini Prophetæ fideles et veridici inveniuntur, et exauditur oratio devota servorum ejus, qui orant quotidie ut adveniat regnum Dei, et fiat voluntas ejus sicut in cœlo et in terra.*

19. Secundum benedictionem Aaron de (ita Romana et Græca : perperam ergo Jansenius et alii passim pro *de* legunt *da*) populo tuo (*de populo tuo*, id est, pro populo tuo, quam scilicet populo tuo Aaron impendit et apprecatus est) ; et dirige nos in viam justitiæ, et sciant omnes qui habitant terram, quia tu es conspector seculorum.] Pendet hic versus à præced, q. d. *Da mercedem sustinentibus te, ut Prophetæ tui fideles inveniantur, et exaudi orationes servorum tuorum, secundùm benedictionem* quam *Aaron* Propheta et Pontifex jussu tuo dedit *populo tuo :* hanc enim illi et Pontificibus eum secuturis benedicendi populo formulam præscripsisti Num. 6. 24. dicens : *Sic benedicetis filiis Israel, et dicetis eis : Benedicat tibi Dominus, et custodiat te. Ostendat Dominus faciem suam tibi, et misereatur tuî. Convertat Dominus vultum suum ad te, et det tibi pacem.* Imo addidisti promissionem, te hanc benedictionem Pontificis exauditurum et opere completurum, dicens : *Invocabuntque nomen meum super filios Israel, et ego benedicam eis.* Orat ergo Siracides ut Deus juxta hanc benedictionem benedicat populo, et preces eorum exaudiat; ideoque dirigat eos in viam justitiæ, ut in ea incedendo, operaque justa assidue exercendo, Deo sint honori, sibi gloriæ, gentibus exemplo; *et sciant omnes quia tu es conspector,* id est, prævisor, provisor, ordinator, gubernator, præmiator et ultor, *seculorum*, hoc est, hominum et operum omnium, quæ ab iis successive seculo quolibet facta sunt, fiunt vel futura sunt. Unde Græca habent : *Quoniam tu es Dominus seculorum.* Hinc Syri Deum vocant *gigantem seculorum;* quia scilicet ipse quasi gigas immensitate suæ præsentiæ, potentiæ et sapientiæ omnia secula, et quæcumque in eis fiunt in infinitum superat et transcendit, imo omnia mente manuque sua concludit et complectitur. Unde Tigurina vertit : *Preces servorum tuorum exaudi secundùm bonam pro populo tuo precationem Aaronis, et deduc nos in viam justitiæ, ut omnes qui terram habitant agnoscant te Dominum Deum esse sempiternum;* Syrus : *Et audies orationem servorum secundùm desiderium populi tui* (quod in benedictione sua expressit Aaron); *et cognoscant omnes qui in finibus terræ, quia tu es Deus in secula seculorum.* Simili modo Deum depingit Virgil. 1. Æneid. dum ita canit :

O qui res hominumque Deûmque
Æternis regis imperiis, et fulmine terres.

Pulchrius et nervosius Boetius lib. 3. de Consolat.

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cœlique sator, qui tempus ab ævo
Ire jubes, stabilisque manens das cuncta moveri,
Principium, vector, dux, semita, terminus idem!

Idem, lib. 5:

Quæ sunt, quæ fuerunt, veniantque
Uno mentis cernit in ictu:
Quem, quia respicit omnia solus,
Verum possis dicere solem.

Et Claudianus:

Ille pater rerum, qui secula dividit astris.

Notat Galatinus, lib. 2. de Arcanis fidei c. 10. et alii, sacerdotes Aaronicos benedicendo populum, super eum efformasse signum crucis, sive in modum crucis manum dexteram transversim sinistræ imposuisse, aut elevando movendoque dextram sursum et deorsum, sinistrorsum et dextrorsum crucem effinxisse, ut adumbrarent mysterium crucis Christi, ejusque fructum, scilicet, quod per illam omnis in omnes omnium seculorum homines benedictio descendisset, descenderet et descensura esset. Addit Galatinus eos tribus digitis erectis, cæterisque duobus contractis, pronuntiatoque nomine tetragrammato Jehova, aliàs ineffabili, benedixisse populo, ut tam mysterium SS. Trinitatis, quam Verbi incarnationis et crucifixionis (quæ duo sunt prima religionis mysteria, imo summa et comprehensio totius fidei) populo repræsentarent. Vide dicta Numer. 6. 24, ubi ostendi ad hoc significandum, Pontificem benedicentem populo tertio iterasse nomen Deus, sicut nos formando crucem exprimimus ipsas tres personas SS. Trinitatis, dicendo: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.*

Nota, secundo, hac benedictione Pontificem populo apprecatum quidem esse pacem, id est, omne bonum, sed maxime ut Deus ejus actiones dirigeret *in viam justitiæ*, uti ait hic Siracides, et idipsum ostendi Num. 6. 24. Sic enim dirigitur populus in cœlum ad vitam æternam, quæ est præmium justitiæ, et summa hominis felicitas. Sic et S. Paulus benedicit Ephesiis, dicens c. 3. 16: *Ut det vobis secundùm divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem, Christum habitare per fidem in cordibus vestris; in charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo et sublimitas, et profundum: scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.*

Hinc et S. Clemens Rom. lib. 2. Constit. c. 58. refert Episcopum initio Ecclesiæ debuisse benedicere populo, verbis istis: *Conserva, Domine, populum tuum incolumem, et benedic hæreditati tuæ, quam sanguine Christi tui possedisti et acquisivisti, et regale sacerdotium et gentem sanctam appellasti.*

Denique S. Aug. Ep. 90. ad Innocentium testatur Episcopos, benedicendo populum, ei à Deo apprecatos fuisse, ut recte ac pie vivendo illi per omnia placerent. Porro efficaces fuisse et esse Pontificum et Sacerdotum benedictiones, ac à Deo exaudiri solitas, liquet ex eo quod idipsum promittat Deus Num. 6. 27; unde et 2. Paral. 30. v. 27. dicitur: *Surrexerunt autem Sacerdotes atque Levitæ benedicentes populo, et exaudita est vox eorum; pervenitque oratio in habitaculum sanctum cœli.*

Allegor. Rabanus: *Quæ est*, inquit, *benedictio Aaron, nisi ordo et ritus sacerdotii, quem Dominus dedit populo suo, quando adunavit eum Christo unigenito suo filio? Ipse est enim Sacerdos verus, qui semetipsum obtulit hostiam Patri pro nobis, et corporis et sanguinis sui Sacramenta nobis tradidit, de quo scriptum est: Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec. Qui nos fecit regnum et Sacerdotes Deo et Patri suo. Unde dicit Petrus Apostolus*, Ep. 1. c. 2: *Vos autem estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis; ut virtutes annuntietis ejus qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum: ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum et honorificatum; et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. Secundùm benedictionem enim Aaron vere tunc datur populo Dei, quando dirigitur in viam justitiæ; ut quod Aaron præfigurabat in victimis corporalibus legis, hoc iste in spiritualibus hostiis adimpleat Evangelii. Sciant* (ait) *omnes qui inhabitant terram, quia tu es Deus conspector seculorum. Hoc est, omnes gentes agnoscant in mirabili Christiani populi salvatione, quia tu es Deus ante omnia secula, et post omnia secula idem manens, qui ita ordinabas præterita tempora, ut eis propter gratiam Christi supereminere faceres tempora futura.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE DELECTU SERMONUM ET UXORUM, AC DE CAVENDA VAGA LIBIDINE, VAGOQUE DISCURSU.

Post orationem redit de more Siracides ad præcepta et dogmata sapientiæ; quare hoc loco subdit præcepta discretionis, quæ potissima est pars sapientiæ practicæ, sive prudentiæ. Ejus ergo varia dat variis in rebus monita, ac quasi parallela et comparata. Docet enim discretionem et delectum adhibendum esse primo, in iis quæ audimus et legimus, ut bona à malis, vera à falsis, læta à tristibus secernentes, non nisi bona, vera et læta menti commendemus; secundo, v. 24 et 25. docet deligendam esse uxorem, quæ cum specie faciles et commodos habeat mores: tertio, v. 27 et 28. docet deligendum esse stabile matrimonium præ vago discursu; quarto, cap. sequ. v. 1. docet amicum sincerum à ficto dignoscendum

esse et seligendum; quinto, ibidem v. 7. docet consiliarium peritum et fidum ab imperito et infido secernendum. Ita Lyranus.

20 et 21. OMNEM ESCAM MANDUCABIT VENTER, ET EST CIBUS CIBO MELIOR. FAUCES CONTINGUNT CIBUM FERÆ, ET COR SENSATUM VERBA MENDACIA.] Ita Roman. Rabanus et Græca: perperam ergo aliqui pro *sensatum* legunt *insensatum*, huncque dant sensum: Sicut fauces gulosi vel famelici *contingunt cibum* carnis ferinæ, id est, transglutiunt illum sine debita masticatione et probatione; sic cor insensatum *verba mendacia* quæ audit, statim in mentem transmittit, nec examinat ea an vera sint vel falsa, sed sine examine et discretione verorum à falsis ea recipit, admittit et credit. Ita Lyran. Et Palacius: Sunt, inquit, cibi agrestes et ferini; at non desunt fauces quæ eos contingant, et venter qui eos excipiat: sic pariter cum veritas sit cibus cordis, est tamen cor insensatum quod mendacia vorat. Verum pro *contingunt* græce est γευσεται, id est, *gustabit;* et pro *cor insensatum* græce est καρδια συνετη, id est, *cor prudens, intelligens, sensatum.*

Comparat ergo discretionem ciborum, quam facit guttur et venter, discretioni sermonum, quam facit auris et cor, sive mens: sicut enim cibus pascit guttur et ventrem; sic sermo pascit aurem et mentem: ac sicut cibus alius salutaris est, alius noxius ventri; sic est sermo alius salutaris, alius noxius menti. Quare sicut Deus et natura dedit homini fauces et guttur, quasi prælibatores et prægustatores cibi, ut discernant cibum commodum ab incommodo et noxio, et commodum in ventrem transmittant, noxium vero respuant: sic pariter Deus dedit homini oculos et aures, quasi prægustatores sermonis lecti vel auditi, ut salutarem in mentem transmittant, noxium vero respuant. Denique sicut venter ultimum facit cibi examen, noxiumque, qui ventri creat dolorem, nauseam, tormina, etc., vomitione oris, vel dejectione alvi ejicit; salutarem vero amplectitur, concoquit, conservat, et in substantiam suam convertit, eoque pascitur, reficitur, roboratur: sic pariter ultimum sermonis examen facit mens; quæ si sapiat, sitque sapiens, noxium sermonem illico rejicit, salutarem vero avide excipit, digerit, retinet, et in suî alimentum convertit, eoque alitur, recreatur, corroboratur ad omne bonum cogitandum, meditandum, volendum et opere perficiendum.

Est pulchra et apposita allegoria. Lectio enim vel auditio comparatur comestioni, cibus sermoni, fauces auribus, venter menti: unde colligendum relinquit, quod, sicut insipiens est qui ventrem cibo noxio onerat, sapiens vero qui non nisi salutarem et sobrium in eum admittit: sic pariter insipiens sit, qui promiscue omnes sermones utiles et inutiles, vanos et solidos, falsos et veros in mentem admittit: vanis enim, falsis et noxiis mens pariter sit vana, falsa, ac noxam errorum et vitiorum, indeque pœnæ et damnationis, sibi accersit: ex adverso sapiens sit, qui non nisi sermones utiles, solidos, veros, pios et sanctos in aures oculosque et mentem admittit: per illos enim pascitur et roboratur in omni virtute, ut magnis passibus tendat ad felicitatem æternam. Unde Tigurina vertit: *Venter quemvis cibum capit* (omnis cibi est capax); *est tamen cibus cibo melior. Ut fauces ferinam gustu deprehendunt, ita sagax animus verba mendacia;* Vatabl. *ficta;* Syrus: *Omnem cibum accipit anima, sed est cibus cibo suavior. Os gustat saporem cibi, et cor sapientum verba iniquorum.* Quod ergo Noster vertit: *Fauces contingunt cibum feræ; contingunt*, hoc est, ut Græcus habet, γευσεται, id est, gustant, gustuque dijudicant cibum ferinum: sic et cor sensatum gustu sensuque mentis suæ dijudicat verba mendacia, ac vera à falsis discernit. Apposite comparat mendacium carni ferarum; quia sicut hæc agrestis est et ferina, ideoque ventri et corpori humano inimica, aut saltem minus congrua: sic pariter mendacia agrestia et ferina sunt, ideoque inimica menti humanæ, cujus cibus est veritas: mendacium enim est cibus dæmonum, ait Palacius. Diabolus enim est pater mendacii, ut ait Christus Joan. 8; veritas vero est cibus Angelorum et hominum.

22. COR PRAVUM DABIT TRISTITIAM, ET HOMO PERITUS RESISTET ILLI.] Cordi sensato, quod dijudicat et segregat verba vera à mendacibus, opponit cor pravum; græce καρδια στρεβλη, id est, cor distortum, hoc est, perversum et versutum, fallax et fraudulentum, q. d. Cor perversum et fallax suis dictis et factis perversis et fallacibus, multis dabit occasionem tristandi et dolendi; at homo peritus, græce πολυπειρος, id est, multa expertus, prudens, sapiens, resistet illi; quia sua prudentia aperiet ejus pravitatem, errores et fraudes. Unde Syrus vertit: *Cor absconditum* (tectum, simulatum) *multa sollicitudo ejus, et vir sapiens intelligit hæc.*

Noster legit αντιποδωσει, id est, pedibus obviam ibit, hoc est, resistet illi, scilicet tristitiæ et mœrori. Jam legunt ανταποδωσει, id est, retribuet illi, q. d. Homo peritus et sapiens cordi pravo retribuet meritam suæ pravitatis castigationem et pœnam. Tigurina vero censet Siracidem seniorem hebraice scripsisse ישלים לו *iaslim lo*, id est, *paci suæ consulet;* quod Siracides junior vertit, ανταποδωσει, id est, *retribuet*, quasi scriptum esset ישלם *iescallem*, id est, retribuet. Verùm Siracides junior melius scivit quid scripserit avus, quàm Tigurina, præsertim cum Ecclesia ejus versionem probarit et receperit. Quamquam quod Tigurina vertit: *Pravus animus mœrorem creat: at vir peritus tranquillitati suæ consulet*, recte aptari posset versioni Vulgatæ; qui enim in se resistit cordi pravo seminanti tristitiam et tristia, hic utique tranquillitati suæ consulit.

Moral. nota prudentiam et experientiam hominis periti mederi et resistere tam cordi perverso, quàm tristitiæ; tum quia cordis perversi fraudes et malitias, quæ causant tristitiam, aperit et discutit; tum quia mille artes et modos suggerit evadendi malum, quod cor pravum minatur, quodque tristitiæ est causa, et ex adverso mille rationes et objecta lætitiæ adinvenit, mentique repræsentat, quæ exclusa tristitia eam efficiant hilarem et jucundam. Tristitia enim causatur ex phantasmate et objecto tristi, quod hominem affligit; lætitia vero ex læto, quod hominem exhilarat. Jam prudens multa phantasiæ suggerit motiva lætitiæ, quæ omnia motiva tristitiæ excludant. Vide dicta c. 30. 22. et seq.

23. OMNEM MASCULUM EXCIPIET MULIER, ET EST FILIA MELIOR FILIA.] Primo Lyran. legens, *et est filia melior filio*, sic exponit, q. d. Mulier in partu gratanter excipiet prolem masculam, quia vel-

let semper parere masculum; et tamen expedit ei aliquando parere feminam sive filiam, quia subinde filia est melior filio. Verum Græca et Latina passim legunt *filia*, non *filio*; sic enim habent Græca Romæ correcta: *Omnem masculum suscipiet mulier; est autem* (Complut. pro δὲ, id est, *autem*, legunt γὰρ, id est, *enim*) *filia melior filia*; Tigurina: *Cujusvis maris capax est mulier; est autem filia filia præstantior.* Syrus hunc versum omittit. Aliqui vertunt: *Est enim filia filiæ melior*; Græcum enim ἐστι δὲ θυγάτηρ θυγατρὸς κρείσσων, tam vertas, *est autem filia filiæ melior*, quàm, *est autem filia filia melior*: sed posteriorem hanc versionem exigunt ea quæ præcedunt et sequuntur, eamque amplectuntur Complut. Romani, Rabanus, cæterique Interpretes. Unde et Rabanus legens, *est filia melior filiæ*, τὸ *filiæ* exponit *filia*, per priscam syntaxin, qua *melior filiæ* dicebant pro *melior filia*.

Secundo, Palacius censet esse hypallagen: *Omnem masculum excipiet mulier*, hoc est, omnem mulierem excipiet masculus: at videat quam et qualem; quia una mulier et filia, alia est melior.

Tertio et plane, *omnem masculum* in maritum *accipiet mulier*, q. d. Non valde examinant feminæ quibus vel qualibus viris nubant, sed maritum qui se offert, accipiunt; at viro, qui prudentior est femina, caputque familiæ, diligenter advertendum est qualem uxorem ducat: est enim filia una melior et præstantior altera, non solùm quia pulchrior, sed etiam quia magis viro morigera, pacifica, prudens, sedula, aptaque ad regendam familiam.

Hic versus est parallelus, et ex æquo respondens versui 20, ejusque est quasi apodosis, et similitudinis redditio. Sicut enim vers. 20. dixit: *Omnem escam manducabit venter, et est cibus cibo melior*; sic hìc dicit: *Omnem masculum excipiet mulier, et est filia melior filia*, q. d. Ut venter excipit omnem cibum, et aures ac mens omnem sermonem; ita femina quemlibet masculum, et masculus quamlibet feminam excipere potest, et sæpe excipit; sed sicut ventri unus cibus alio, et menti unus sermo alio est melior, sic pariter masculo una filia magis convenit quàm alia. Cum ergo uxorem quærit, diligenter examinet quæ sit melior, quæque sibi magis conveniat, ut cum ea omnem vitam pacifice, honeste et sancte transigat. Quæ enim insania est ventri cibos eligere meliores, uxorem vero non deligere meliorem?

Mystice Rabanus: *Femina*, inquit, *quia pulchra et gratiosa, signum est gratiæ Dei, quæ nos Deo et Angelis facit gratos et speciosos. Quod autem ait: Est filia filia melior; ostendit distantiam esse in profectu scientiæ et virtutum operatione, et quædam opera esse bona, quædam autem perfecta; sicut ipse Dominus in Evangelio ostendit, dicens: Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Et iterum: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus; et habebis thesaurum in cœlo, et veni, sequere me. Unde et Paulus differentiam esse intelligi volens in Sanctorum remuneratione, ait: Stella enim à stella differt in claritate, ita et resurrectio mortuorum*, 1. Cor. 15.

24. SPECIES MULIERIS EXHILARAT FACIEM VIRI SUI, ET SUPER OMNEM CONCUPISCENTIAM HOMINIS SUPERDUCIT DESIDERIUM,] q. d. Forma et pulchritudo feminæ, tum externa, tum interna, quæ sita est in virtutibus et morum compositione, exhilarat faciem mariti, ut ea contentus læte vivat, nec aliam quærat: hæc enim forma viri concupiscentiam et desiderium incitat, et ad se rapit præ omnibus rebus, *et super omnem concupiscentiam*, id est, præ omni objecto concupiscibili, quod hominis concupiscentiam in suì amorem allicit et irritat. Ita videmus juvenes rapi specie pulchrarum mulierum, ac ut ea potiantur, opes, famam, et sæpe vitam et salutem æternam in discrimen adducere. Τὸ *desiderium* non est in Græco; unde Tigurina vertit: *Pulchritudo mulieris vultum exhilarat, omnemque humanam jucunditatem excellit*; alii, *et omnem hominis cupiditatem excedit*; Syrus: *Pulchritudo mulieris laudat faciem ejus, et super omnem concupiscentiam oculorum prævalebit.* Significat pulchritudinis in uxore ducenda habendam esse rationem aliquam, eo quod hæc amoris conjugalis sit illex et conservatrix. Verum quia magis morum habenda est ratio, hinc de ea subdit: *Si est lingua curationis*, etc. Vide dicta cap. 26. 21.

Moral. disce hìc quàm illecebrosa sit species mulieris, quàmve cavenda sit juvenibus et castis; quia ipsa est res concupiscibilis, quæ supra omnia concupiscentiam irritat. Unde sanctus Bernard. ser. 66. in Cant. *Cum femina*, ait, *semper esse, et non cognoscere feminam, nonne plus est quàm mortuum suscitare?* Et S. Francisc. *Mulierum aspectu et colloquiis, quamvis fortis spiritus infirmatur. Quis enim potest ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus?* Proverb. 6. 28. *Periculosum ergo est earum formarum introrsus haurire imagines, quæ possunt aut edomitæ carnis resuscitare igniculum, aut pudicæ mentis maculare nitorem. Frivolum profecto est quodcumque mulieris colloquium, excepta sola confessione, vel instructione brevissima, juxta quod saluti expedit, vel congruit honestati.* S. Dominicus moriens ultimum suis hoc de castitate dedit monitum: *En usque in hanc horam carne incorruptam me Dei misericordia servavit, illibatamque mihi virginitatis munditiam custodivit; quæ ut etiam in vobis inviolata permaneat, feminarum omnium suspecta vitate consortia.* Ita habet Vita ejus apud Surium lib. 5. cap. 1.

Mystice, Rabanus et ex eo Glossa: Mulier est Ecclesia, et anima fidelis sanctaque; item ipsa Christi gratia, quæ per prædicationem animas curat, et carnis concupiscentiam mitigat. Hæc in Ecclesia abundat; cujus desiderium est super omnem concupiscentiam hominis, quia in ea est decor virtutum et pulchritudo doctrinæ, juxta illud: *Fallax gratia et vana est pulchritudo; mulier timens Dominum ipsa laudabitur*, Prov. 31. Hujus species et decor, quam habet in recta fide et bonis operibus, exhilarat faciem viri, videlicet sponsi sui Jesu Christi, qui delectatur in profectu ejus, juxta illud: *Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit. Fortitudo et decor indumentum ejus*, etc., Prov. 31. *Non est vir illius secundùm filios hominum*; quia Christus ejus sponsus excedit omnem humanum decorem, juxta illud: *Speciosus forma præ filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis: propterea benedixit te Deus in æternum*, ps. 44. Hæc ergo est possessio bona, imo optima: hæc est adjutorium homini datum ad omnes hujus vitæ labores et dolores fortiter susti-

nendos : hæc est columna et requies totius vitæ præsentis et æternæ ; atque, ut ait Rabanus, columna dicitur fieri ut requies, quoniam ipsa quæ in præsenti est fragilitatis hominis sustentaculum, ipsa in futuro per gloriam fiet requiei illius supplementum.

Longe aptius, et quasi proprie, hæc conveniunt B. Virgini, cujus pulchritudinis, virtutum et gratiarum decor exhilaravit *faciem viri*, id est, Christi sui, quem concepit non ut infantem, sed ut virum omni sapientia et virtute perfectum, juxta illud Jerem. 31. 22 : *Creavit Dominus novum super terram. Femina circumdabit virum.* Unde illa sua specie rapuit ad se desiderium omnium hominum et Angelorum ; quin et ipsius Verbi divini, ut in uterum ipsius descenderet, et ex ea carnem humanam assumeret. Ita Card. Halgrin. in Cant. 4. hæc verba Siracidis sic explicat : *Species quidem mulieris*, inquit, *virum potentem humiliat, severum et austerum emollit ; Virginis autem speciem sic concupivit Dominus, et ipsa ejus desiderium in tantum superduxit, hoc est, ad tantum excessum perduxit, ut ad nostram infirmitatem humiliatus sit Omnipotens, et qui est vita viventium emollitus sit ad mortem.* De Virgine enim hæc mystice accipi patet ex eo quod sequitur : *Non est vir illius secundùm filios hominum*, etc.

25. Si est lingua curationis (repete, *si*) est et mitigationis et misericordiæ : non est vir illius secundum filios hominum,] q. d. Si in uxore ad speciem et pulchritudinem accedat lingua blanda et prudens, quæ sua discretione et gratia norit curare omnes viri et familiæ molestias, afflictiones et dolores : si insuper accedat *lingua mitigationis et misericordiæ*, quæ scilicet omnes viri et familiæ iras, mœrores et acerbitates norit mitigare, et ad misericordiam æquanimitatem benignitatemque inflectere ; tunc sane vir, id est, maritus illius, non est similis aliis hominibus, sed omnes superat, omniumque est fortunatissimus. Unde Græca et Latina nonnulla, omittendo secundum *est*, sic clare habent, *si est in lingua ejus* (uxoris) ἔλεος, id est, *misericordia*, καὶ πραότης, id est, *et mansuetudo* (ita Rom. sed Compl. addunt, καὶ ἴασις, id est, *et curatio*, id est, facultas et gratia curandi) *non est vir illius secundùm filios hominum;* Tigur. *Si linguæ ejus inest comitas, lenitas et salubritas, maritus ejus non est filiis hominum comparandus.*

Nota hìc tres insignes dotes et virtutes in uxore requirendas : Prima est, ut in ore ejus, æque ac corde (os enim sequitur cor, et quale est cor, tale est et os ac lingua) reluceat misericordia ; ut, scilicet, sit misericors in virum, filios, servos, ancillas et externos, præsertim pauperes et afflictos, ut eorum infirmitates et miserias toleret, soletur, sustentet, sublevet quoad potest;

Secunda est lenitas et mansuetudo, qua omnibus se mansuetam tum verbis, tum gestibus, tum operibus exhibeat ;

Tertia est gratia dicendi et agendi, qua viri, familiæ, et quorumlibet rixas, iras, acerbitates, mœrores et dolores norit lenire, curare, conciliare. Nam multæ sunt feminæ, præsertim speciosæ, quæ sua specie et forma superbiunt, ideoque sunt arrogantes, fastuosæ, immisericordes, clamosæ, rixosæ, imperiosæ, ac proinde viris, toti familiæ et externis molestæ et exosæ. Hasce virtutes habuit Abigail, iisque et marito suo Nabal vitam, et Davidi conscientiam ne Nabalum occideret, conservavit, dum justas Davidis iras humili, gratioso et efficace suo sermone mitigavit; et Esther, quæ Assuerum Judæis offensum placavit, itaque Judæos omnes morte eripuit, et Aman eorum hostem cruci affixit; et mulier illa Thecuitis, quæ Davidem Absalomo reconciliavit, 2. Reg. 14. 2 ; et alia quæ Abelam urbem ab excidio Joab servavit, 2. Reg. 20. 16.

Mystice, hasce tres virtutes eminentissimo gradu habuit B. Virgo, quæ proinde ab Ecclesia salutatur et invocatur : *Salve, regina, mater misericordiæ : vita, dulcedo et spes nostra, salve.* Ipsa enim lenit omnes se invocantium mœrores et dolores. Ipsa Christi Deique iras mitigat. Ipsa omne vitium, omnem animi infirmitatem, curat et sanat : quia *vir illius*, puta Christus Dominus, *non est secundùm filios hominum ;* nam non est purus homo, sed homo Deus. Itaque qua Deus omnes homines in immensum superat ; qua homo longe cæteros homines sapientia, virtute, gratia et gloria antecellit.

26. Qui possidet mulierem bonam, inchoat possessionem : adjutorium secundum illum est, et columna ut requies.] Ita Rom. et Græca, quæ habent στῦλον ἀναπαύσεως, id est, columna requietis, vel, ut alii legunt, ἀναπαύσεων, id est, requietum. Alii legunt *columna et requies* : quod eòdem redit ; sed prior lectio est concinnior et pulchrior. Sensus ergo est, q. d. Qui possidet vel acquirit (utrumque enim significat Græcum ὁ κτώμενος) uxorem bonam, hic, primo, inchoat possessionem, tum quia prima et præcipua possessio est uxor ; unde Syrus vertit : *In præcipuo possessionis tuæ posside mulierem bonam; adjutorium est enim simile tibi, et columna coram te :* tum quia per uxorem maritus adit hæreditatem tam suam, quàm uxoris, ac comparat sibi domum, in qua cum uxore et prolibus nascituris degat, qui prius quasi solutus vagabatur, carens propria domo et hæreditate. Unde Hispani et Itali *casare*, id est casam, hoc est domum, accipere, vocant matrimonium inire ; quia per hoc quisque vir domum accipit, et quælibet femina domui mariti se mancipat : tum denique quia per uxorem bonam et industriam maritus multa lucratur. Unde Tigurina vertit : *Qui nactus est uxorem bonam, rem facere parat; adjutricem habet consortem, et basim quietis.*

Secundo, tali *adjutorium secundùm illum est*, q. d. Talis maritus habet adjutorium simile sibi, puta uxorem sibi in natura humana et officiis similem : hæc enim creata est à Deo, ut sit adjutrix viri, eumque adjuvet in generatione, educatione et gubernatione prolium ac familiæ, Gen. 2. 20. Sic et S. Joseph habuit adjutricem S. Mariam quasi conjugem, in educatione Christi ; æque ac in omni virtutum profectu, ut ei fieret persimilis. Audi S. Bernard. in serm. de S. Joseph : *Amplius autem, quia omnia quæ sunt uxoris sunt viri, credo quod beatissima Virgo totum thesaurum cordis sui, quem Joseph recipere poterat, ei liberalissime exhibebat, et brevi intervallo. Quantas putas exhortationes, consolationes, promissiones, illuminationes, inflammationes, et æternorum bonorum revelationes recepit in transitu suo Joseph à sanctissima sua sponsa Maria !* Et inferius : *Quomodo*, ait, *cogitare potest mens discreta, quod tanta unione uniret menti tantæ*

Virginis aliquam animam, nisi ei virtutum operatione simillimam? Unde credo Joseph fuisse mundissimum in virginitate, profundissimum in humilitate, ardentissimum in charitate, altissimum in contemplatione.

Tertio, marito uxor est quasi *columna ut requies*, id est, quasi columna in qua secure requiescat : uxori enim maritus credit filios, familiam, arcas, opes, adeoque seipsum, ut in ea quasi in columna requiescere, imo subsistere videatur. Unde pro *columna* Tigurina vertit *basis*, Vatabl. *stabilimen;* hæc enim omnia significat Hebr. עמוד *amod*, id est, columna stans et subsistens, à rad. עמד *amad*, id est, stare, subsistere, stabilire. Uxor ergo bona est infirmitatis viri columna et laboris requies, ut ei quasi columnæ tuto vir inniti possit, utpote à qua erigatur, fulciatur, sustentetur et corroboretur.

Hunc esse sensum patet ex Græcis quæ Romani sic legunt et vertunt : *Qui possidet mulierem, inchoat possessionem, adjutricem secundùm se, et columnam requietis;* ita Rabanus, Lyran. Jansen. et Palacius, quem audi : Sensus, ait, est, q. d. Qui incipit possidere mulierem bonam, idoneam scilicet matrimonio, is incipit esse dives ; quod textu sequenti planius fiet : sed et experientia textum aperit.

Secunda pars aperte alludit ad verbum Domini Genes. 2 : *Faciamus*, inquit, *ei adjutorium simile sibi.* Hebræis est : *adjutorium quasi coram ipso;* ut mulier sit adjutorium viro non à longe petendum, sed quod ad manum sit, coramque obversetur. Textus autem Latinus intimiorem sensum innuit, scilicet mulier est adjutorium viri, quasi esset alter vir. Si enim amicus est alter ego; multo fortius uxor, quæ de viri latere sumpta est, erit alter vir; ut ita res viri curet quasi ipse vir. Et plane ita est : nam quæ foris vir comparat, intus femina ut vir conservat.

Tertia pars indicat quod uxor non est solum columna, cui vir nititur; sed etiam est ut domus, in qua quiescit : est ergo uxor viro in firmitate columna ; at in capacitate domus, requies; est igitur ut domus intra columnam ædificata. Hoc vero innuit amicos alios columnas esse aliquando; at non ita ut uxor, quæ perpetua viro requies est, scilicet, dum vivit.

27. Ubi non est sepes, diripietur possessio : et ubi non est mulier, ingemiscit egens.] Tigurina : *et cui non est uxor, ingemiscet vagabundus*, puta maritus, egens adjutorio, solatio et quiete uxoris. Græce est πλανώμενος, id est, erro, peregrinans et vagabundus. Probat quod dixit, mulierem viro esse possessionem bonam; quia eam conservat et auget, à contrario, q. d. Sicut possessio, v. g. ager, hortus aut vinea, si careat muro aut sepe, ab omnibus prætereuntibus diripitur : sic pariter ubi non est uxor, ibi vir errans de domo in domum cogitur sua alienis credere, imo permittere et exponere, qui ea furabuntur et diripient ; quia caret uxore, quæ custos est domus, prolium et facultatum, adeoque viri ipsius. Quocirca Paulus ad Titum 2. v. 5. vult mulieres esse οἰκουρούς, id est, domus curam gerentes. Vide quæ ibi annotavi. Est igitur, ait Palacius, uxor sepes et vallum facultatum viri ; est clavis qua viri thesaurus occluditur. Uxore enim absente, nullæ viro sat sunt opes, adeo diripiuntur à servis : quæ nos qui uxore caremus, quotidie experimur et ingemiscimus. Ergo qui vult esse dives, uxorem sibi paret. Unde Syrus clare vertit : *Ubi locus sine sepe, racemantur* (id est, ita vindemiantur, ut ne racemus quidem racematoribus supersit) *vineæ, et locus sine muliere discoopertus est et dissipatus.*

Secundo, Lyran. per *egentem* accipit pauperem qui mendicando oberrat, q. d. Ubi non est uxor, ibi ingemiscent pauperes; quia negabitur eis eleemosyna : solent enim feminæ viris esse misericordiores.

Denique S. Ephrem, tract. de Timore Dei, pro *mulier* legit *patientia.* Sic enim habet : *Egressus es cella tua, monache, ad ministerium? Custodi sensus tuos, ut non concilies tibi ipsi bella et perturbationes per cogitationes improbas. Ubi non est sepes*, ait S. Scriptura, *diripietur possessio ; et ubi non est patientia, ingemiscet errans.* Nisi quis dicat S. Ephrem mystice per *uxorem* accipere patientiam : hæc enim est sepes animæ, quæ eam facit hostibus imperviam et insuperabilem.

Simili modo noster Alvarez de Paz, lib. 2. part. 1. cap. 15, per uxorem hanc accipit abnegationem et mortificationem : hæc enim animam ita communit, ut nullam virtutum suarum direptionem timeat. Hæc rursum est possessio bona, de qua sequitur ; nam qui suî abnegationem possidet, habet jam initium magnarum opum, scilicet pretiosissimarum virtutum, quas talis conjugis parat industria. Habet etiam adjutorium valde conveniens sibi, quod turbam servulorum, scilicet affectuum, reprimat, et totam domum cordis in pace contineat. Est quoque illi abnegatio columna, quæ illum à multis casibus culpisque defendat : et requies, in qua à desideriis seculi liberatus conquiescat.

28. Quis (ita legendum cum Romanis et Græcis, non *qui*, vel *cui*, uti legunt Lyran. Jansenius et alii) credit ei, qui non habet nidum, et deflectens ubicumque obscuraverit, quasi succinctus latro exsiliens de civitate in civitatem?] Est hæc secunda ratio, probans quod uxor bona sit viro possessio, adjutorium et columna, à contrario; quia scilicet juveni carenti uxore, sed soluto et vago nemo credet. Sensus ergo est, q. d. Juvenis carens uxore similis est avibus vagabundis nido carentibus ; sed aliò et aliò transvolantibus, nuncque in hac arbore, nunc in illa pernoctantibus, quas proinde quasi furaces et rapaces reliquæ aves fugiunt, et à nidis suis arcent. Simili enim modo ἄγαμος et cœlebs *non habet nidum*, id est, fixam habitationem, ubi inveniri, conveniri, detineri, et ut vulgo dicitur, arrestari possit ; sed est *deflectens ubicumque obscuraverit*, id est, hospitatur et pernoctat ubicumque eum oberrantem vespera comprehenderit, imo est quasi expeditus *latro* errans, aut potius celerrime *exsiliens de civitate in civitatem.* Quis ergo fidat ei? quis cum eo contractus ineat? quis cum eo negotia tractet? q. d. Nemo. Juvenis enim non uxoratus, vagus, cupidus et audax, cavendus est ut erro, imo quasi latro; quia ubicumque divertet, insidiabitur tum pudicitiæ filiarum, tum opibus rebusque à se concupitis, putans se impune id facturum, dum domum et uxorem filiosque non habeat, à quibus damna ab eo illata repeti possint; eo quod ipse sit solutus et solus, qui vim inferenti ut latro vel armatus resistere, vel expeditus effugere possit. Paulo aliter Palacius :

Uxor, inquit, est nidus, ubi vir quiescit: qua qui caret, cui se credet, cui fidet? si enim servis se committat, latronibus se committet. Jam vir carens uxore, qui in ea dormit domo, in qua nox eum occupat, velut latro est; ut enim hic exsilit de civitate in civitatem, ita ille de femina in feminam, quas adulterio polluit aut fornicatione.

Nota: Pro *latro succinctus*, græce est ευζωνος, hebr. גדוד *gedud*, id est, accinctus gladio, armatus, expeditus, paratus ad pugnam, ad insultum, vel ad fugam. Unde sequitur: *Exsiliens de civitate in civitatem*. Quocirca noster Pineda in Job 38. 3. sic exponit, q. d. Stat semper paratus ad fugam, nunquam securus. Pro *exsiliens* Noster legit αφαλλομενω, vel εφαλλομενω; jam legunt σφαλλομενω, id est, errans, oberrans. Græca ordinem hic commutant, adeoque unam faciunt comparationem, quæ virtute duas includat. Sic enim habent: *Quis enim credet succincto latroni erranti de civitate in civitatem? sic homini non habenti nidum, et deflectenti ubicumque obscuraverit*, repete, quis credet? q. d. Nemo. Tigurina: *Quis enim fidat expedito latroni, ex alia in aliam civitatem oberranti? quis item homini non habenti nidum, et moranti* (alii, *divertenti*, vel *pernoctanti*) *ubicumque advesperascerit?*

Alludit ergo ad aves vagabundas nido carentes, quæ aliarum avium nidos invadunt, ova exsorbent, pullos perdunt, ac sua ova supponunt, ut ab avibus quarum nidus est, foveantur et excludantur, uti faciunt cuculi, teste Aristot. lib. 9. Histor. Animal. cap. 29, quibus proinde à vulgo comparantur fornicatores et adulteri. Rursum alludit ad Prov. 27. 8: *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum*. Vir ergo vagabundus similis est avi carenti nido et vagabundæ; primo, quia similiter levis est, inconstans et vagus, cui proinde nemo fidit, nemo cum eo rem habere vult. Nam, ut recte noster Salazar ibidem annotat, omnes aves, quandiu pullos suos alunt in nidis, ibi quidem hærent, nec longius evagantur, sed circumcirca obambulant; ubi autem pulli adulti evolarunt, nullibi ipsæ consistunt, sed hac illac vagæ et deerrantes pervolant. Ait ergo Salomon: Omnis homo inconstans ac levis, qui nulla in re diutius perseverat, sed occupationes, artes, domos, civitates et terras in dies vertit ac permutat, similis est avi quæ jam deseruit nidum suum, atque adeo nullibi consistit, cui propterea nec fidere, nec credere oporteat. Audi Senecam, Ep. 2: *Nusquam est, qui ubique est; in peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur: nihil æque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio; non coalescit planta, quæ sæpe transfertur. Nihil tam utile est, quod in transitu prosit.* Huc facit jocus acutus, sed religiosus B. Ægidii, qui B. Bernardum à Quinta valle (uterque erat è primis sociis S. Francisci) vocabat hirundinem, eo quod integris quindecim annis facie et mente à terrenis abstractus, in cœlum suspiceret, ac per montes et solitudinem discurrens, imo transvolans instar hirundinis, terrena fastidiens totus raperetur in Deum. Ita Waddingus in Annal. Minorum anno Christi 1241, num. 3 et 4.

Secundo, sicut aves, carentes nido, aliarum nidos et obvia quæque invadunt, occupant, prædantur, vorant, destruunt: sic et juvenis vagus cupidusque invadit et occupat quæcumque alicubi videt pulchra, speciosa, commoda.

Tertio, sicut aves vagabundæ et transvolantes ex uno loco in alium facile retibus venatorum capiuntur: sic et vagabundi facile in pericula, servitutem mortemque incurrunt, præsertim si latronum more furtum, rapinam, stuprum, cædem, simileve crimen, ut paulo ante dixi, committant. Sic videmus aucupes maxime insidiari gruibus et anseribus silvestribus, initio veris cum advolant, et autumni cum avolant turmatim magno agmine: tunc enim alias sagittis, alias bombardis, alias visco, alias retibus, alias alia arte capiunt et occidunt. Unde S. Ambros. hos aucupes notans lib. 5. Hexam. cap. 18: *Quibus*, inquit, *nos inhospitali immanitate* (q. d. hospitii jura per immanitatem violantes) *molimur insidias, et diverso genere nunc infida sede decipere, nunc visco eas fallere, nunc retibus aut laqueis captare contendimus.* Simili modo qui patriam relinquit, et in alias regiones migrat oberratque, facile in carcerem truditur, aut viliter servire cogitur, aut fame, vel incolarum aut latronum incursu occiditur. Unde Septuag. locum citatum Prov. 27. 8. sic transferunt: *Sicut cum avis devolaverit à proprio nido, sic homo servus fit, cum peregrinatus fuerit à propriis sedibus;* Syrus vero hunc Siracidis locum ita vertit: *Quis credet juveni qui similis est servo, qui transilit de civitate in civitatem? sic vir qui non habet mulierem, in loco ubi reperietur, morietur.* Ita quotidie videmus Romæ peregrinos domi suæ honestos, divites, litteratos et splendidos, eò redigi ut agant cocos, equisones, mendicos, et tandem in hospitali moriantur.

Mystice Rabanus: *Nidum*, ait, *hîc nuncupat S. Ecclesiam, ubi piæ electorum animæ filios bonorum enutriunt. Unde scriptum est in psalmo: Passer invenit sibi domum, et turtur nidum, ubi reponat pullos suos: ubi ergo requiem et tutelam habet, qui non intra sanctam Ecclesiam manet? Ubicumque enim per hæreticorum dogmata, vel philosophorum studia deflexerit; semper in errore erit, et lucem sinceræ veritatis nusquam inveniet. Quasi etiam succinctus latro de civitate in civitatem exsilit, quia instabilis in omni re vagus et profugus de errore in errorem cadit.*

Ex dictis liquet Siracidem hoc loco ita commendare conjugium et domum propriam, quia hæc Judæis rudibus et terrenis consulenda erant; ut tamen non reprobet cœlibatum Sacerdotum et Religiosorum, nec horum paupertatem, qua se omni possessione et dominio abdicant studio et amore rerum cœlestium; esto eam taceat, quia ad eam assurgere nequibat Judæorum infirmitas et crassities: unde ea Christo et Apostolis, filiis novi testamenti, perfectionis studiosis commendanda reliquit. Hi enim, inquit, Jansenius, si, ut debent, pro uxore carnali sapientiam sibi in sponsam assumant, secuti Sapientem qui dicit: *Quæsivi illam mihi in sponsam assumere, et amator factus sum formæ illius*, Sapient. 8, facile omnia cœlibatus incommoda, quæ hîc insinuantur, superabunt. Nam in ea summam pulchritudinem et voluptatem deprehendent, quia in lingua ejus clementia est, et sanitas recreans: non enim habet amaritudinem conversatio ejus. In illa habebunt adjutorium, ut et in omnibus tribulationibus consolationem percipiant, et ad bona quæque agenda

juventur. Item hæc illis erit velut columna, in qua mens eorum suaviter quiescet, libera ab evagatione carnali. Per hanc et sunt bene muniti, et facile fit ut fixam aliquam habitationem atque vivendi rationem sibi deligant, in qua Deo serviant.

Adde Sacerdotes et Religiosos terra et rebus terrenis, puta conjugio, domo, possessione, esse superiores, iisque nuntium remisisse, ut Deo vacent, ac in terra vivant non vitam humanam et communem, sed angelicam et divinam. Quare hæc Siracidis præcepta, quæ vitam hominum communem spectant, ad eos non pertinent: illis enim, ut ait S. Ambros. Christus est omnia, ac proinde eis maxime competit illud Apostoli : *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*, 2. Corinth. 11. Et illud Psaltis Ps. 15 : *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei; tu es qui restitues hæreditatem meam mihi.*

Denique Religiosis virisque Apostolicis uxores, domos et omnia relinquentibus, ut Christum sequantur, Christus promittit centuplum, Matth. 19, ut pro una uxore centum fratres, pro una domo centum monasteria recipiant, sintque cosmopolitæ, imo mundi domini : *Fideli enim totus mundus divitiarum est.* Unde Climachus gradu 17. asserit pauperem monachum esse mundi dominum; et, quia jactavit in Deum curam suam, possidere per fidem omnes gentes in servos. Idemque addit pauperem Dei famulum nullam rem amare vitiose : omnia enim quæ habet aut habere potest, reputat quasi non sint; et, si recedere contingat, æstimat ut stercora. Ergo *avarus terrena esurit ut mendicus, fidelis* et religiosus *contemnit ut dominus*, ait S. Bernard. serm. 21. in Cantic. Nam, ut ait S. Cyprian. tract. de Orat. Domin. *Qui renuntiavit jam seculo, major est honoribus ejus et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat.* Ibi ergo est nidus et domus ejus. Unde S. Augustinus, lib. 10. Confess. cap. 40 : *Neque in his omnibus*, inquit, *quæ percurro, invenio locum tutum animæ meæ, nisi in te, quo colligantur sparsa mea, nec à te quidquam recedat ex me.* Vide Hieron. Platum de Bono status Relig. lib. 2. cap. 3. 6. et seq.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

In fine capitis præcedentis docuit delectum sermonum et uxorum; nunc docet delectum amicorum et consiliariorum. Igitur primo, docet cavendos amicos fictos, et diligendos sinceros; secundo, v. 7. usque ad 23, docet quale et cum quibus ineundum sit consilium; tertio, v. 25, agit de sapiente ejusque fructu et præmiis; quarto, v. 30, agit de continentia, sive de mortificatione concupiscentiæ et gulæ.

1. Omnis amicus dicet : Et ego amicitiam copulavi; sed est amicus solo nomine amicus. 2. Nonne tristitia inest usque ad mortem? Sodalis autem et amicus ad inimicitiam convertentur. 3. O præsumptio nequissima! unde creata es cooperire aridam malitia et dolositate illius? 4. Sodalis amico conjucundatur in oblectationibus, et in tempore tribulationis adversarius erit. 5. Sodalis amico condolet causa ventris, et contra hostem accipiet scutum. 6. Non obliviscaris amici tui in animo tuo, et non immemor sis illius in opibus tuis. 7. Noli consiliari cum eo qui tibi insidiatur, et à zelantibus te absconde consilium. 8. Omnis consiliarius prodit consilium, sed est consiliarius in semetipso. 9. A consiliario serva animam tuam. Prius scito quæ sit illius necessitas: et ipse enim animo suo cogitabit. 10. Ne forte mittat sudem in terram, et dicat tibi : 11. Bona est via tua; et stet è contrario videre quid tibi eveniat. 12. Cum viro irreligioso tracta de sanctitate, et cum injusto de justitia, et cum muliere de ea quæ æmulatur : cum timido de bello, cum negotiatore de trajectione, cum emptore de venditione, cum viro livido de gratiis agendis; 13. cum impio de pietate, cum inhonesto de honestate, cum operario agrario de omni opere; 14. cum operario annuali de consummatione anni, cum servo pigro de multa operatione : non attendas his in omni consilio. 15. Sed cum viro sancto assiduus esto, quemcumque cognoveris observantem timorem Dei, 16. cujus anima est secundùm animam tuam : et qui, cum titubaveris in tenebris, condolebit tibi. 17. Cor boni consilii statue tecum : non est enim tibi aliud pluris illo. 18. Anima viri sancti

enuntiat aliquando vera, quàm septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum.
19. Et in his omnibus deprecare Altissimum, ut dirigat in veritate viam tuam. 20. Ante omnia
opera verbum verax præcedat te, et ante omnem actum consilium stabile. 21. Verbum nequam
immutabit cor: ex quo partes quatuor oriuntur, bonum et malum, vita et mors: et dominatrix
illorum est assidua lingua. Est vir astutus multorum eruditor, et animæ suæ inutilis est. 22. Vir
peritus multos erudivit, et animæ suæ suavis est. 23. Qui sophistice loquitur, odibilis est: in
omni re defraudabitur. 24. Non est illi data à Domino gratia: omni enim sapientia defraudatus
est. 25. Est sapiens, animæ suæ sapiens: et fructus sensus illius laudabilis. 26. Vir sapiens
plebem suam erudit, et fructus sensus illius fideles sunt. 27. Vir sapiens implebitur benedictionibus, et videntes illum laudabunt. 28. Vita viri in numero dierum: dies autem Israel innumerabiles sunt. 29. Sapiens in populo hæreditabit honorem, et nomen illius erit vivens in æternum.
30. Fili, in vita tua tenta animam tuam; et si fuerit nequam, non des illi potestatem. 31. Non
enim omnia omnibus expediunt, et non omni animæ omne genus placet. 32. Noli avidus esse in
omni epulatione, et non te effundas super omnem escam. 33. In multis enim escis erit infirmitas, et aviditas appropinquabit usque ad choleram. 34. Propter crapulam multi obierunt: qui
autem abstinens est, adjiciet vitam.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Omnis amicus dicet: Et ego amicitiam copulavi inter me et te tuosque amicos. Græce εφιλιασα αυτου (licet τὸ αυτω deleant Complut.) καγω, id est, ut Romana: *Ego cum illo amicitiam copulavi;* alii: *Amicus ei fui et ego;* Complut.: *Amicus sum et ego.* Sed est amicus solo nomine amicus,] q. d. Quilibet amicus tam fictus, quam verus, imo magis fictus, jactabit se tibi et tuis amicis esse amicum; at vide cui credas: nam est amicus qui nomine duntaxat est amicus; reipsa vero est inimicus. Disce ergo seligere amicum verum à ficto, realem à verbali; unde Tigurina: *Quivis amicus. Huic et ego sum amicus, inquit; sed sunt amici solo nomine tenus amici.* Igitur proprie perstringit eos qui omnium amici haberi volunt, et tales se jactitant; ut, si quando quis dicat: Ille est amicus meus, illico subjungant, ille quoque est amicus meus, ut totum mundum videantur habere amicum, cum tamen multos habeant hostes, vel æmulos, vel extraneos et incognitos. Porro Syrus hæc refert ad vagabundum, de quo cap. præced. vers. ult. Sic enim habet: *Sic vir, qui non habet mulierem, in loco ubi reperietur morietur. Et amico suo dicit: Diligo; verum est amicus nomine tenus, qui non perseverat usque ad mortem. Amicus verus sicut anima tua sit tibi.*

Præclare Aristot. lib. 1. Magnorum moral. cap. 25. amicum verum à ficto et ab inimico ita discriminat: *Amicitia,* inquit, *inter assentationem et inimicitiam medictas, in actione sermoneque versatur. Assentator namque est; qui plura quam sit par, adsintque cuipiam, arrogat. At infensus inimicus, qui derogat etiam quæ adsunt, quorum neuter jure laudandus accedit. Inter quos medius est amicus, quippe qui nec plura præsentibus cuiquam astruit, neque quæ minime conveniant laudaverit, neque è contrario imminuet, neque omnino adversabitur, præterquam existimetur tribuendum. Hujusmodi igitur est amicus.* Hæc Aristot. Plinius vero lib. 7. cap. 2: *Hyæna,* inquit, *sicut et ichneumon, nunc mas est, nunc femina; ita quidam, sui dissimiles, nunc fortia loquuntur, nunc mollia; nunc philosophi sunt, nunc nepotes; nunc amici, nunc inimici.*

Plutarch. in Moral. κολαξ, ait, est κοραξ, id est, adulator est corvus: *Quia sicut corvi in volantes cadaverum oculos effodiunt; sic adulatores suis laudationibus rationem et mentem humanam corrumpunt. Lepus canem, amicus adulatorem natura hostem existimare debet. Lætandum magis reprehensoribus quam assentatoribus: illi enim velut stimulo animos excitant; hi vero gratificantes dissolvunt et subvertunt.* Demosthenes vero aiebat adulatorem pejorem esse corvo, quod ille vivos, hic mortuos voret. Phavorinus: *Sicut Actæon,* inquit, *à canibus quos aluerat, laceratus est; sic adulatores eos à quibus aluntur, devorant.* Epictetus: *Corvi,* inquit, *mortuorum oculos corrumpunt; at adulatores animarum oculos excæcant.*

2. Nonne tristitia inest (legit Interpres ενι, Complut. legunt μενει, id est, manet) usque ad mortem? sodalis autem et amicus ad inimicitiam convertentur.] Græca, omisso τω *autem,* et pro *convertentur* legendo *convertuntur,* sic clare habent: *Nonne dolor est ad mortem usque, cum socius et amicus usque ad inimicitiam convertitur?* Complut.: *Nonne tristitia manet usque ad mortem, sodalis et amicus, versus* (vel *convertens*) *se in inimicitias?* Tigurina: *Nonne mærorem affert ad mortem usque manentem socius, aut amicus conversus in inimicum?* Hæc lectio plena et clara est. Unde duo manuscripti codices Latini ita pariter legunt in Latina Vulgata. Hinc et Rabanus sic explicat: *Maximum enim, inquit, malum est, et continuo dolore gemendum, quod ubi speratur fidelitas, ibi invenitur malignitas; et ubi amicitiæ assimilata est charitas, ibi inimicitiæ reperitur perversitas.*

Verum, quia cæteri codices Latini, etiam Romæ emendati, constanter habent τὸ *autem* et *convertentur;* hinc sensus magis patheticus hic est, q. d. Nonne amicus solo nomine, id est, fictus et hypocrita, creat alteri mœrorem tantum, ut mortem ei afferat, vel duret usque ad

mortem? Cum enim videt se deceptum ab eo cui se suaque secreta credidit, scilicet, se ea non credidisse amico, ut putabat, sed hypocritæ et inimico, qui sub nomine amici latebat, tunc nimirum inconsolabiliter dolet et gemit usque ad mortem. Interim autem sodalis et amicus hic nominalis et fictus, relinquens amico suam tristitiam, palam et aperte ad inimicitiam convertetur, quod magis tristitiam amici augebit, ac celeriorem ei mortem accerset; quia, ut ait Lyranus: *Nulla efficacior pestis ad nocendum, quam familiaris inimicus et sodalis, id est, socius mensæ. Dicitur enim à sede, quasi sedalis: quia sedet cum alio in mensa; frequenter enim contingit ut simul sedentes in mensa, antequam recedant ab invicem, rixentur et pugnent.* Hæc Lyranus. Sic et Lexicographi: Sodalis, inquiunt, dicitur in rebus levioribus; et fere in conviviis dicuntur sodales, quasi simul edales: vel, ut quibusdam placet, quia unà sedeant, et simul sint in mensa. Unde Quintilianus in Gladiatore: *Et tempestiva,* inquit, *convivia et pervigiles jocos, advocata sodalium turba, solutus atque affluens agerem.* Et Cicero pro Plancio: *Quos si tu sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso.* Et Plautus in Mercat. *Sex sodales reperi, vitam, amicitiam, civitatem, lætitiam, ludum, locum.* Hinc et Sodalitas vocatur collegium multorum, seu convivium. Unde Caius Jurecons. *Sodales,* inquit, *sunt qui sunt ejusdem collegii.* Hinc liquet sodalem esse diversum ab amico: sodales enim sæpe sunt inimici. Sic et Græci εταιριας, id est sodalitates, vocant societates convivendi et convivandi. Unde Aristot. lib. 2. Polit. εταιριων τα συσσιτια vocat convivia sodalitiorum: quin et εταιρας, id est, sodales, sive socias et amicas, vocant meretrices, quibuscum lascivi comessantur et fornicantur.

Secundo, Jansenius, τὸ *autem* accipiens pro *enim,* sic exponit, q. d. An non amicitiæ occasione aliquando oritur tristitia perdurans usque ad mortem? Contingit enim amicos ad inimicitiam converti. Hebr. enim *vau* est conjunctio generalis, significans *et, autem, enim, etc.* Unde et Homerus ac Græci δε, id est, *autem,* usurpant pro γαρ, id est, *enim:* quin et prisci Latini. Unde Plautus in Pseudol. *Autem* pro *enim,* ait, *nequaquam vis,* id est, profecto non vis. Sic hìc το *autem* accipi potest pro *enimvero. Enimvero* autem postpositum in responsione, indignanti accommodum est; ut *nego enimvero. Is enimvero sum.* Sensus ergo erit, q. d. Nonne in amico nomine tenus, id est ficto, inest tristitia usque ad mortem? Enimvero talis sodalis et amicus ad inimicitiam convertentur. Hoc autem parit tristitiam gravem et lethalem.

Tertio, Palacius sic explicat, q. d. Tristitia est nobis inimica, inquit, sumusque nos ei adversi: si ergo res tam nobis adversa nobiscum permanet usque ad mortem, cur amicitia res nobis adeo cara, non ita perdurabit? cur ad inimicitiam convertetur? Jacob, filio Josepho amisso, tristitiam usque ad mortem vult retinere, rem adeo noxiam, adeoque contra naturam: cur igitur Saul amicitiam Davidis non retinebit, rem sibi adeo utilem? Verum hic sensus longe petitus et impertinens videtur.

Ratio à priori hujus sententiæ est dignitas, utilitas et necessitas amicitiæ, quam dum subvertit fraudulentus et infidus amicus, velut solem tollit è mundo. Audi Ciceronem, lib. de Amicit. *Cui potest esse vita vitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius quam habere quocum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes qui illis, æque ac tu ipse, gauderet?* Hæc Romanus; Atticus autem Cicero, S. Chrys. inquam, homil. 2. in 1. Thess. *Est revera,* inquit, *amicus ipsa luce jucundior, germanum dico. Et ne mireris. Est enim nobis solem hunc exstingui jucundius, quam amicorum consuetudine privari: jucundius in tenebris agere, quam sine amicis esse. Et quomodo dicam? quia multi solem istum videntes, in tenebris sunt: qui vero amicorum copiam adepti sunt, nec in afflictionibus quidem tristitiam habent.* Huc facit illud Biantis: *Ama tanquam osurus, odi tanquam amaturus;* quamquam Cicero lib. de Amicit. posterius probat, prius improbat, et merito: *Quonam enim,* inquit, *modo quisquam amicus ejus esse poterit, cujus se putavit inimicum esse posse? Quin etiam necesse erit cupere et optare, ut quam sæpissime peccet amicus, quò plures det tibi tanquam ansas ad reprehendendum. Rursus etiam recte factis et commodis amicorum necesse erit angi, dolere et invidere. Quare hoc quidem præceptum, cujuscumque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitiis parandis, ut nequando amare inciperemus eum quem aliquando odisse possemus.* Et Aristoteles in libris Rhetor. *Non est amandum,* ait, *quasi sis osurus, quemadmodum aiunt, sed ita exercendum odium, quasi sis aliquando amaturus.*

3. O PRÆSUMPTIO NEQUISSIMA! UNDE CREATA ES COOPERIRE (amicitiæ simulatione, ait Lyranus) ARIDAM MALITIA ET DOLOSITATE ILLIUS?] Ita Romanus et Græca: perperam ergo Lyranus, Dion. et alii legunt, *cooperire aridam malitiam et dolositatem illius.* Quæ enim est *arida malitia?* Græce est, ω πονηρον ενθυμημα, id est, *ô scelerata cogitatio! unde* εκυλιασθης, vel ενεκυλισθης, id est *devoluta es;* Complut. *involuta es, ut operires aridam,* εν δολιοτητι, id est, *in dolositate,* vel *fraudulentia?* Tigurina: *O scelerata cogitatio! undenam prorepsisti, ut dolo terram operires?* Syrus: *Inimicus et malus ad quid creati sunt, nisi ad replendam terram operibus iniquitatis?*

Pronomen *illius* non est in Græco, sed intelligitur; *illius,* scilicet, amici ficti, de quo sermo præcessit. Siracides indignans ad nequitiam ficti et dolosi amici exclamat, ac admirans quærit unde tantum nefas in orbem irrepserit, q. d. O mortalium nequissima cogitatio! ô perfidia exsecranda, qua quis simulans se amicum, dolose amicum supplantat, ejusque summum se ostendit inimicum! O simulata, ait Hugo, et palliata hypocrisis, quæ fingis amicitiam, ubi non est! unde tandem prodiisti? quomodo valuisti terram operire tua malitia et dolositate? scilicet, non ex cœlo, nec ex terra ortum habes. Deus enim creavit naturam humanam rectam, sinceram et fidelem; sed ex orco in terram prorepsisti: nimirum tuus pater est Lucifer, qui Dei et Angelorum amicus, sua perversitate factus est eorum inimicus: unde inter amicos homines, qui Dei sunt imagines, inimicitias suscitare cœpit ab origine mundi, cum fecit ut Cain Abelem fratrem occideret, et quotidie suscitare non desistit ubivis locorum et gentium: hoc enim perfidiæ malum omnes provincias, omnes gentes, omnes urbes, omnia fora, tribu-

nalia, omnes cœtus, omnia collegia, quin et Sanctorum congregationes ac monasteria non raro invadit, occupat et evertit. Porro origo et auctor hujus perfidiæ extrinsecus est diabolus: intrinsecus vero est amor proprius, puta concupiscentia honoris, opum, deliciarum; ob hanc enim amicus fit inimicus. Ut enim hæc consequatur ex ruina amici, ei perniciem machinatur. *Miratur ergo vir sapiens*, ait Rabanus, *ortum nequitiæ: quam tamen constat ex mala voluntate creaturæ prolatam esse, et detestatur valde hyprocrisin; quia pessimum vitium est, quemlibet hoc se fingere velle quod penitus non est; cum malus se simulet bonum, injustus justum, iniquus æquum, inimicus amicum, cooperiendo dolositatem, et aridam dolositatem, ubi non est pinguedo dilectionis et misericordiæ: decipit enim veraciter semetipsum, cum se honestum delusorem putat esse aliorum.*

Expertus auctor, ait Palacius, hæc gemens dicebat; nam Ptolemæus Lagi, prius Judæis amicus, mox truculentissimum se eis inimicum exhibuit. Idem expertus David dicebat psal. 54: *Tu vero homo unanimis, dux meus et notus meus*, etc. Quin et Christus cum à Juda proditus est, unde ad eum conversus: *Juda*, inquit, *osculo filium hominis tradis?* Matth. 26. Vere Beda in Proverbiis: *Malus ubi se simulat bonum, ibi est pessimus. Non vivas aliter in solitudine, aliter in foro. Scorpiones dici possunt, qui bonis quidem in facie non resistunt, sed mox cum recesserint detrahunt.* Porro Cicero 2. Offic. *Nec simulatum quidquam*, inquit, *potest esse diuturnum.*

4. Sodalis amico conjucundatur in oblectationibus, et in tempore tribulationis adversarius erit.] Exaggerat rei indignitatem, q. d. O præsumptio perfida et scelerata, quòd sodalis cum amico jucundatur, dum in mensa ejus epulis oblectatur et deliciatur! idem vero ei adversatur in tempore tribulationis. Cur enim, si frueris amico in sua prosperitate, eum lædis in adversitate? cum enim tribulor, sat habeo afflictionis, nec dignus sum nova tribulatione. Cur ergo super dolorem vulnerum meorum addis? Intolerabile est quòd, cùm tuo favore egeo, tu pro favore mihi odium exhibeas. Ita Palacius. Unde pro *conjucundatur in oblectationibus*, græce est, ἥδεται ἐν εὐφροσύνῃ, id est, *jucundatur in lætitia;* Romana, *in oblectatione*, id est, tempore læto, jucundo et prospero: hoc enim opponit tempori tribulationis tristi et adverso. Complut. legunt, συνδιαιτᾶ ἐν εὐφροσύνῃ, id est, *convivit in lætitia;* Tigurina: *Amicus rebus lætis familiariter utitur amico, qui tempore calamitatis sit adversarius;* nimirum quanta hæc indignitas! quam nequam præsumptio! quam scelerata cogitatio! Syrus: *Malus est amicus qui propinquus est in mensa, et in tempore angustiæ surgit à convivio.*

Huc alludit proverbium Arabicum centur. 1. num. 97: *Quando audiveris virum loquentem de te bonum quod in te non est, ne credas; loquetur enim et malum quod in te non est.*

5. Sodalis amico condolet causa ventris, et contra hostem accipiet scutum.] Est hic alius casus, et quasi alia species non veræ, sed falsæ amicitiæ, q. d. Sodalis quamdiu simul est edalis, simulque convivit amico, ab eoque sperat victum, opes, honores, ei etiam in adversitate posito condolet: imo pro eo arma et scutum accipiet, ut eum contra hostem defendat. Verum id facit ex gula, et opum honorumque fiducia, non ex vera amicitia. Unde si lucri vel honoris ab amico consequendi amplius non sit spes, eum deseret, et ad hostem ejus transibit. Quare tali quoque fidendum non est. Igitur si verum amicum quæris, examina an ventris et commodorum causa te colat, an vero amicitiæ instinctu et ductu. Tales sodales permulti sunt in castris, quales perplures vidi in Belgio, qui pro Principe stabant et pugnabant, quamdiu ab eo lauta percipiebant stipendia, eratque spes lucri et prædæ: at ea deficiente, vel si hostis majorem ostentaret, illico ad eum transfugiebant. Præclare Seneca: *Mel*, inquit, *muscæ, cadavera lupi, frumenta formicæ sequuntur; prædam sequitur turba illa, non hominem.*

Pro *condolet* græce est συμπονεῖ, id est, *collaborat.* Unde ex Græco sic vertas: *Socius amicum laborantem adjuvat, eique collaborat ventris gratia, et contra hostem sumit clypeum;* Tigurina: *Est cùm causa ventris amicus adjuvat amicum, et adversus hostem* (legit ut Noster πολεμίου; aliqui legunt πολέμου: id est, *adversus bellum*) *scutum arripit.* Ita Lyran. Jansen. et Rabanus quem audi: *Conjucundantur* (falsi amici) *in oblectatione voluptatis, et in tempore adversitatis recedunt. Arma contra hostem causa ventris sustollunt, sed fidi defensores amici sui non erunt: quia non proximum, sed delicias diligunt.*

Aliter Palacius: Videtur, inquit, reprehensio amicorum, q. d. Si sodalis conductus *causa ventris*, id est, propter cibum condolet suo conductori, et contra ejus hostem accipit scutum: cur amicus causa amicitiæ idem etiam designabit? Et manifestum est, quod contra hostes nostros solemus conducere auxiliares, qui propter cibum, quem illis damus, favorem suum nobis præbent.

Porro Syrus, omittens τὸ *causa ventris*, hæc contrarie videtur accipere de vero amico: *Bonus est amicus*, inquit, *qui pugnat contra inimicum et tenet clypeum. Ne laudes amicum tuum in vicinia, et ne des ei potestatem in domo tua.*

6. Non obliviscaris amici in animo tuo, et non immemor sis illius in operibus tuis.) Corrige cum Romanis et Græcis ἐν χρήμασί σου, id est, *in opibus tuis.* Notat hîc et corrigit tertiam speciem falsorum amicorum, q. d. Sunt quidam amici sinceri quidem, sed leves et inconstantes, qui cum ex tenui humilique fortuna ad magnas opes et gradus pervenerint, amicorum obliviscuntur, aut eorum ipsos pudet. Moneo ergo te, ô fili, ô discipule, ut, si hoc tibi contingat, amici pristini non obliviscaris; sed eum in animo et corde geras et ames, eique tuas opes communices, juxta illud S. Joannis, Ep. 1. cap. 3. 18: *Filioli, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate.* Unde Tigurina vertit: *Ne capiat animum tuum oblivio amici, nec rebus secundis tuis sis ipsius immemor.* Sæpe enim verum est illud Ovidii lib. 1. Trist. Eleg. 8:

Donec eris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Et illud ejusdem ibidem:

Horrea formicæ tendunt ad inania nunquam,
Nullus ad amissas ibit amicus opes.

Quocirca Plutarch. libr. de Amicitia in multos diffusa, sic censet: *Itaque ut Zeuxis pictor quæ-*

rentibus cur tardius longoque tempore pingeret, respondit : Ego longo tempori haud dubie pingo, id est, æternitati; sic perpetuam amicitiam constare non licet, nisi longa vitæ consuetudine exactoque judicio.

Præclare S. August. (vel quisquis est auctor) lib. de Amicitia cap. 16: *Ad amicitiam*, inquit, *quatuor pertinere specialiter videntur, scilicet, dilectio et affectio, securitas et jucunditas. Ad dilectionem spectat cum benevolentia beneficiorum exhibitio. Ad affectionem, interior quædam procedens delectatio. Ad securitatem, sine timore et suspicione omnium consiliorum et secretorum revelatio. Ad jucunditatem, de omnibus quæ contingunt, sive læta sint, sive tristia; de omnibus quæ cogitantur, sive nociva sint, sive utilia; de omnibus quæ docentur vel discuntur, quædam dulcis et amica collatio. Ista prodit, qui solvit amicitiam.* Subjungit deinde: *Quatuor probanda sunt in amico: fides, intentio, discretio, patientia; fides, ut ei te secure committas; intentio, ut nihil ex amicitia nisi Deum et naturale ejus bonum exspectes; discretio, ut quid præstandum amico, quid ab eo petendum, in quibus contristandum pro eo, in quibus amico congratulandum, pro quibus eum corripiendum, modum, tempus et locum non ignorat; patientia vero, ne correptus doleat, ne corripientem contemnat vel odiat, ut eum pro amico quælibet adversa sustinere non pigeat.* Et S. Ambros. lib. 3. Officior. cap. 16: *Plerumque*, inquit, *inimicitiæ subeundæ sunt propter amici innocentiam, sæpe obtrectationes, si restiteris vel responderis, cum amicus arguitur et accusatur : nec te pæniteat hujusmodi offensionis. Justi enim vox est : Etsi mala mihi venerint propter amicos, sustineo.* Idem de Basilio hoc præstante docet S. Chrysost. lib. 2. de Sacerdot. ubi post multa sic eum loquentem inducit: *Aliter*, inquit, *amare non didici, nisi ut et meam animam in discrimen adducam, dum periclitantem amicum aliquem servare opus est.* Idem: *Christus Dominus discipulos docuit.* Joan. 15. 13: *Majorem*, inquit, *charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Causa est, quod amicitia, *ut sanctissime et verissime dixit Cicero*, ait S. August. lib. 3. contra Academ. cap. 6, *est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et charitate summa consensio*: ergo tam in adversis, quam in prosperis. Simile oculorum perillustre affert S. Cyprian. lib. de Singul. Cleric. oculis enim amicos assimilat: nec enim alter flecti aliquò potest, quin flectatur etiam alter: et si recta vel oblique hìc aspiciat, ille eodem modo aut ex obliquo, aut recta, aspiciet. Non aliter amici esse debent; nam eodem modo semper, eadem via, eumdem ad scopum unanimes ferri debent. Huc facit et simile cervorum, qui alternatim invicem succollantes, tranant flumina, de quo dixit Galat. 6. 2. Denique S. Ambros. supra: *Solatium*, inquit, *hujus vitæ est, ut habeas cui pectus tuum aperias, cum quo arcana communices, cui secretum tui pectoris committas; ut colloces tibi fidelem virum, qui in prosperis gratuletur tibi, in tristibus compatiatur, in persecutionibus adhortetur. Facilis vox et communis : Tuus sum totus, sed paucioris est effectus.* Hæc ille, et vere : pauci sunt qui id præstent.

SECUNDA PARS CAPITIS.

QUALE ET CUM QUALIBUS INEUNDUM SIT CONSILIUM.

7. Noli consiliari cum socero tuo, et a zelantibus te absconde consilium.] Ita legunt passim omnia Biblia Latina, ac Raban. Lyran. Hugo, Dion. Jansen. Franc. Lucas, Palac. huncque dant sensum, q. d. Noli consilium inire cum socero, id est, patre uxoris tuæ, ne vel in gratiam ipsius tibi nimis blandiatur, tuisque desideriis inordinatis consentiat et applaudat, vel male tibi consulat; ut bene consulat filiæ suæ, vel secreta tua revelet eidem quæ est uxor tua. Unde Lyran. *Noli consiliari cum socero tuo*, scilicet, inquit, *de his quæ pertinent ad restrictionem uxoris tuæ : quia ipse semper stabit à filia sua, divertens à veritate ex carnali affectione.* Unde illud :

> Nec gener à socero, nec hospes ab hospite tutus.

Et Rabanus mystice : *In socero*, inquit, *quia parte feminea cognationi adjunctus est, muliebrem et mutabilem ostendit animum. A quo nunquam tuta fides speranda est. Sic et zelus, qui præcipue in sexu prævalet femineo, instabilitatem mentis significat, cui nunquam fides adhibenda est (quia ut quidam ait): Sicut littus sine portu infida est statio navium; sic et animus sine fide periculosus est in consortio amicorum.*

Et Hugo : *Moraliter socer tuus*, inquit, *est carnalis affectus, pater uxoris tuæ, id est, concupiscentiæ tuæ. Istius consilio non est credendum, nec cum eo consilium pertractandum de pænitentia, vel de aliquo bono faciendo. Quod manifeste docuit Jacob Genes. 31, qui, ignorante Laban socero suo, cum filiis et uxoribus atque pecoribus suis recessit de Mesopotamia in terram Chanaan. Legitur Judic. 19. quòd Levita quidam credidit socero suo, ut cum eo tribus diebus maneret; hic in via amisit uxorem suam à Gabaonitis oppressam, unde postea strages magna populi secuta est. Ideo dicit Auctor : Noli consiliari cum socero tuo, id est, consilium ab eo quærere, nec tuum consilium ei revelare.*

Verum corrigendum cum Romanis et manuscriptis : *Noli consiliari cum eo qui tibi insidiatur, et à zelantibus te absconde consilium.* Sic habent et Græca : Μη βουλευου μετα του υποβλεπομενου σε, και απο των ζηλουντων σε κρυψον βουλην; quod Compl. vertunt : *Ne consilieris cum eo qui reveretur te* (nam ex tuî metu et reverentia consulet dicetque non id quod sentit, sed quod tibi placere et gratum esse scit), *et à zelantibus te absconde consilium;* Roman. *Noli consiliari cum eo qui te suspectum habet, et à zelantibus te absconde consilium.* Suspectus enim

suspecto suspectum dabit consilium. Tigurina: *Ne consultes cum eo cui suspectus es, nec invidentibus tibi consilium aperias;* alii: *Ne consulta cum eo qui te limis aspicit oculis, et ab iis qui æmulantur te occulta consilium;* ὑποβλέπειν enim ad verbum, idem est quod subaspicere, limis dejectisque oculis aspicere, atque obtueri sic, ut aversantes fastidientesque aliquid aspiciunt, despicere sive despicari, aversari, contemnere, item suspicere, id est, suspectum habere, suspicari. Sic de Didone ait Virgil. Æneid. 4:

> Talia dicentem jamdudum adversa tuetur,
> Huc illuc volvens oculos,

id est, ὑποβλέπουσα ἢ παραβλέψασα.

Optime ergo Noster vertit: *Noli consiliari cum eo qui tibi insidiatur;* unde et sequitur: *et à zelantibus*, id est, æmulantibus et invidentibus tibi, *absconde consilium.* Æmulus enim et invidus tibi insidiabitur, consiliumque tuum prodet, vel evertet, ac in suos usus et commoda convertet. Accedit Syrus; *Ne consilieris*, inquit, *cum inimico tuo, et ab eo cela secretum.* Huc facit proverbium Arabicum centur. 1. n. 17: *Cum equitaveris leonem, cave ab ungue; id est, cum factus fueris dux vel præfectus, cave à consiliariis malis.*

Denique Palacius, et ex parte Jansenius, posteriorem hanc lectionem cum priori sic conciliant; videtur Auctor, cum hæc scriberet, præ oculis habuisse Jacob, qui, Genes. 31. in negotio profectionis suæ et uxorum, consilium à Laban socero suo non accepit, imo ab eo, et à filiis ejus qui Jacob zelabant et invidebant, suum consilium abscondit. Unde sensus hujus loci sumendus est, ut sit hic: Si socerum habes tibi suspectum et invidum, item si habes cognatos tibi invidentes, et quosvis alios tibi suspectos, ab his ne consilium ceperis: *Qui enim videtur habere pallium consulentis, et habet venenum perimentis, lingua dolosa est,* ait S. August. Proœmio in psal. 119. in fine.

Tropolog. noli consiliari cum insidiantibus tibi, hoc est cum tuis concupiscentiis, passionibus et vitiis, v. g. cum ira, odio, invidia; hæc enim tibi insidiantur, ac satagunt te in peccatum, et in gehennam pertrahere. Hæc quoque æmulantur, id est, invident nobis animi pacem, gratiam et gloriam; ac licet amicos se nobis simulent, revera tamen cum diabolo inimico nostro in perniciem nostram conspirant et conjurant. Horum ergo consilium audiendum non est; ira enim suadet vindictam, contumeliam, verbera, milleque mala. At quia difficile est illud non audire, cum invitis illud suggerant, imo jugiter occlament; tutissimum est illa ipsa mortificare, et radicitus ex animo exstirpare, ut voces et susurros eorum amplius non audiamus.

8. Omnis consiliarius prodit consilium, sed et consiliarius in semetipso,] q. d. Quilibet qui consulet (uti proclives sumus ad dandum aliis consilium) prodit, id est promit, profert; græce ἐξαίρει, id est effert, extollit, laudat consilium suum, quod ipse dat et suggerit; attamen non omnes dant consilium in utilitatem consulentis, sed multi in propriam; sunt enim *consiliarii in semetipso*, id est sibi consulentes, non ei qui petit consilium. Quare vir prudens sagaciter indaget an consiliarius in dando consilio non spectet suam utilitatem, potius quàm ejus qui petit consilium; et si id deprehendat, caveat à tali consiliario ejusque consilio. Unde Complutensia vertunt: *Omnis consiliarius aufert* (ἐξαίρει enim idem est quod aufert, tollit, extollit) *consilium; sed est qui consiliatur in semetipsum*, scilicet in suî ipsius commodum. Roman. *Omnis consiliarius extollit consilium; sed est qui consulit sibi ipsi;* Tigurina: *Omnis consiliarius extollit consilium suum; sed sunt qui suam in rem consulant.* Extollit, id est, laudat et celebrat suum consilium, quasi aliorum consiliis anteponendum, et præ illis sequendum.

9. A consiliario serva animam tuam. Prius scito quæ sit illius necessitas: et ipse enim animo suo cogitabit.] Ita Romana et Græca. Minus recte ergo Rabanus, Jansenius et alii legunt: *Et quid ipse animo suo cogitet;* quanquam eòdem fere redeat sensus. Sensus enim est, q. d. Custodi tuam animam et mentem, ne cuivis consiliario credat et fidat; sed prius indaga num sit in aliqua necessitate, qua urgeatur et pene cogatur magis illi, puta sibi ipsi, quàm tibi tuæque utilitati consulere. *Et ipse enim animo suo cogitabit*, q. d. Ipse enim cogitabit quomodo animo suo, id est, sibi ipsi suisque intentionibus consulat, aut quomodo animo suo volenti suæ necessitati consulere, obsequatur et satisfaciat. Unde græce est, *etenim ipse sibi ipsi consulet.* Si quæras ergo qua ratione servabis animam tuam à consiliario, ne noxio ejus consilio capiaris, hanc accipe: Antequam eum consulas, perspice quæ sit ejus necessitas, cujusque rei habeat indigentiam. Hanc enim ille, quem consulis, habebit præ oculis, ut tibi consilium dans, sibi consulat. Expende igitur an ex negotio aliquid utilitatis possit ad eum resilire. Credendum enim est fore ut consilium inclinet in eam. Quare cave ab eo. Unde Tigurinâ vertit: *Cave tibi ipsi à consiliario, et cujus ipse indigeat rei prius cogita: nam ipse sibi consulet;* alii: *Cognosce prius qua re opus ei sit; etenim ipse consulit sibi ipsi.* Quocirca Alfonsus Aragonum rex, teste Panormit. lib. 3. de ejus Gestis, interrogatus *quibus consiliariis maxime delectaretur: Libris*, respondit, *à quibus sine metu, sine gratia, quæ nosse cuperet, fideliter audiret.* Fredericus vero Imperator, vocatis in curiam consiliariis: *Utinam*, inquit, *consiliarii mei in palatii vestibulo duas res deponerent! Sic enim et ipsi recte consulerent, et mihi etiam inter consilia dijudicare facillimum esset.* Rogatus autem *quænam illæ res essent: Simulatio et dissimulatio*, respondit. Docuit autem principes commodis publicis recte consulere non posse propter consiliariorum privatos affectus. Ita Æneas Silvius, lib. 3. de Gestis Alfonsi. Certe quantum damni et ruinæ consiliarii principum suis, non Reipublicæ commodis studentes, principibus et provinciis afferant, hoc ævo multis in locis gementes vidimus.

Igitur in consiliario requiritur magna integritas, rectitudo, prudentia et solertia. Audi S. Ambrosium, lib. 2. Offic. cap. 12: *In quærendis*, inquit, *consiliis plurimum valet vitæ probitas, virtutum prærogativa, benevolentiæ usus, frugalitatis gratia. Quis enim in cœno fontem requirat? quis de turbida aqua potum petat? Itaque ubi luxuria est, ubi intemperantia, ubi vitiorum confusio, quis inde sibi aliquid hauriendum existimet? Quis utilem judicet causæ alienæ, quem videt inutilem vitæ suæ? Quomodo enim potero judicare eum*

consilio superiorem, quem video moribus inferiorem? Anne eum idoneum putabo, qui mihi det consilium quod non dedit sibi? et mihi eum vacare credam qui sibi non vacat? cujus animum voluptates occupant, libido devincit, avaritia subjugat, cupiditas perturbat. Recte enim Sallustius in Catilinam : *Omnes homines*, inquit, *qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile animus verum pervidet, ubi ista officiunt, neque quisquam omnium libidini simul et usui paruit : ubi intenderis ingenium, valet; si libido possidet, ea dominatur, animus nihil valet.*

10 et 11. NE FORTE MITTAT SUDEM IN TERRAM, ET DICAT TIBI : BONA EST VIA TUA ; ET STET E CONTRARIO VIDERE QUID TIBI EVENIAT,] q. d. Ne forte consilium tibi dando, *sudem*, id est impedimentum, offensionem et scandalum, cui impingas, figat in terra, dicens : *bona*, plana et æqua *est via* hæc (cum tamen sudes in ea sit, in quam offendas), et interim resistat, videns an cadas in sude quam fixit. Sudes enim est pertica, seu genus teli militaris, hoc est paxillus igne torridus, quem in terra defigebant, ut hostis incautus in eum impingeret, eumque calcans pedem læderet. Unde Cæsar, lib. 1. de Bello civili : *Fossas transversas*, inquit, *viis perducit, atque ibi sudes stipitesque præacutos defigit.* Et Virgil. 7. Æneid.

Quadrifidasque sudes et acuto robore vallos.

Ubi Servius : *Vallus et sudes idem est.* Græci codices pro *sudem* legunt κλῆρον, id est, *sortem*. Sic ergo habent : *Ne quando projiciat super te sortem, tibique dicat : Pulchrum est institutum tuum; et stet ex adverso, ut quid eventurum tibi sit videat;* Tigurina : *Ne quam obventionem ominetur tibi rectumque esse dicat institutum tuum, atque interim ex adverso spectatorem eventus tui se constituat;* Vatablus : *Ne sorti te committat et aleæ*, vel *ne sortem super te jaciat, etc.* Sensus est, q. d. Antequam fidas consiliario, explora prius an ipse ex re, de qua eum consulis, emolumentum aliquod speret, ne forte propter illud consilium tibi periculosum, sed sibi utile det, dicendo rectum esse institutum tuum, quod scilicet tu ipsi proposuisti, vel ipse tibi suggessit; et interim stet ex adverso, exspectans consilii sui eventum : ut, si bene cedat, illud dilaudet et præmium exposcat; sin male, tibi illudat, et in te vel alium culpam mali successus conjiciat. Hujusmodi sane perfidia, inquit Jansenius, nimis in mundo obtinet, eamque videre licet in imperitis advocatis et medicis, qui pharmaca ægris adhibent dubia et periculosa, ut eorum virtutes explorent, et aliis mederi experientia periculi et mortis alienæ discant. Unde ille aiebat se nolle medicum, nisi qui prius centum occidisset. Talia sunt consilia hominum audacium et præcipitum; de quibus Phœbæa vox est Livii, lib. 35 : *Consilia calida et audacia prima specie læta sunt, tractatu dura, eventu tristia.*

Porro Syrus tres versus jam explicatos sic vertit : *A consiliario iniquo custodi animam tuam, et cognosce prius quid quærit; quia et ipse in seipso meditatur : ne forte injiciat super te dolum malum, et dicat : Quam bona est via tua! et stabit è contrario, et videbit ignominiam tuam, vel lætabitur in ignominia tua.* Videbit, scilicet, et ridebit tuum dedecus.

Appositus ad hanc gnomen exstat apologus corvi et vulpis apud Gibr. Faernum : *Sustulerat*, inquit, *corvus alicunde caseum, et cum illo in altam arborem subvolarat. Vulpecula, quæ caseum concupisset, ita illum adorta callide fertur, cum primùm formam et nitorem pennarum, et laudes augurii collaudasset : Plane, inquit, te summi Jovis volucrem esse dicam, si audiero etiam vocem et cantum dignum reliquis virtutibus tuis. Corvus laudibus vulpis inflatus, clamorem edere quàm maximum posset. Ita de aperto rostro delapso caseo potita vulpes, irridens illum : Nihil, inquit, tibi deest, corve, præter cor.* Affabulatio :

Qui coram in os te laudans consulit, insidias struit :
Qui laude ficta ducitur, cor non habet.

12. CUM VIRO IRRELIGIOSO TRACTA DE SANCTITATE, ET CUM INJUSTO DE JUSTITIA.] Ita Romana, Lyranus, Hugo, Dionysius et cæteri. Perperam ergo pro *irreligioso*, aliqui legunt *religioso;* et pro *injusto*, *justo*. Jam nonnulli hunc dant sensum, q. d. Coram irreligioso lauda sanctitatem, coram injusto justitiam, ut discat amare et amplecti sanctitatem et justitiam; ut irreligiosum ad sanctitatem pertrahas; ut injustum justitiam doceas. ET CUM MULIERE DE EA QUÆ ÆMULATUR; ut audiens te virtutes ejus prædicantem, illam non odiat : CUM TIMIDO DE BELLO; ut ad illud animetur, et pericula imminentia non timeat : CUM NEGOTIATORE DE TRAJECTIONE; ut bonas merces et utiles emptoribus transportet : CUM EMPTORE DE VENDITIONE; ne pretium præter æquitatem adaugeat : CUM VIRO LIVIDO DE GRATIIS AGENDIS; ne de bonis aliorum tristetur : *cum impio de pietate, et cum inhonesto de honestate;* ut ista vitia fugiant, et contrarias virtutes amplectantur : *cum operario agrario de omni opere;* ne ab hero ad aliud opus dimissus impatiens sit, et impositum onus superbe detrectet : *cum operario annuali de consummatione anni;* in quo, cum mercedem sit accepturus, æquum est ut diligenter laboret : *cum servo pigro de multa operatione;* ut segnitiem et negligentiam abjiciat.

Verum hunc sensum esse contortum patet ex eis quæ sequuntur, præsertim cum ait : *Non attendas his in omni consilio.*

Secundo, Rabanus et Jansenius legunt : *Cum viro religioso tracta de sanctitate, et cum injusto de justitia noli consiliari, et cum muliere, etc.* Verum incongrue; nam, ut bene advertit Franciscus Lucas, non congruit ut primum membrum dissimile sit sequentibus, et illi quidem addatur *tracta*; sequentibus autem *noli consiliari*, cum Sapiens manifeste velit prius docere cum quibus consilium capiendum non sit; postea vero tandem cum quibus capiendum sit.

Tertio, Græci codices hic repetunt sententiam positam v. 7 : *Noli consiliari cum eo cui tu suspectus es, et ab eis qui tibi invident, consilium absconde.* Deinde subjungunt : *Cum muliere de pellice ejus, cum timido de bello, etc.*, repete *noli consiliari.* Quod et Franciscus Lucas in Latina Vulgata repetendum censet; ut omnes sequentes antitheses pendeant à τὸ *noli consiliari.* Sic et Tigurina : *Ne consultes cum eo cui suspectus sis, ne consilium cum invidentibus tibi communices; de religione cum irreligioso, de justitia cum injusto, etc.*

Verum sequenda est fides codicum fere omnium Latinæ Vulgatæ, quam proinde retinen-

dam censuere correctores Romani in Bibliis Romæ editis, quæ habet : *Cum viro irreligioso tracta de sanctitate, et cum injusto de justitia.* Est continua ironia usque ad v. 14, q. d. Si cum irreligioso tractas et consultas de religione et sanctitate, cum injusto de justitia, etc., inconsulte et stulte facis; quia irreligiosus non nisi irreligiosa, injustus non nisi injusta, quæ gustat, sapit, et assidue exercet, consulet. Quisque enim suggerit ea quæ capit et sapit, quibusque oblectatur, et quæ continue versat et operatur.

Nec novum est vel indignum ironiam usurpari à S. Scriptura, uti objicit Jansenius et Franc. Lucas. Nam ironice loquitur Deus Adamo, irridens ejus superbiam et lapsum, dicens : *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum*, Genesis 3. 22. Et Salomon adolescenti, cupedias suas, sequenti ironice ait: *Lætare ergo, juvenis, in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuæ, et ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum.* Unde ironiam hanc detegens, subdit: *Et scito quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium*, Eccl. 11. 9; et Isaias, cap. 28. 10, Judæis ironice in os regerit suum illud : *Manda, remanda, exspecta, reexspecta; modicum ibi, modicum ibi.* Similia plura sunt in S. Script. Denique, si quis omnino nolit admittere hoc loco ironiam, subaudiat cum Palacio τὸ *et tibi nocebit*, vel quid simile, q. d. Si cum irreligioso tractes de religione, cum injusto de justitia, nocebis tibi, vel malum accipies consilium ; nam propterea subdit : *Non attendas his in omni consilio.*

Porro duodecim hominum genera enumerat hîc Siracides, quibuscum docet non esse ineundum consilium ; eo quod vitioso aliquo, eoque vehementi teneantur affectu, qui impedit quominus sincerum, rectum et honestum de re proposita ferre possint judicium. Nam, ut quisque affectus est, ita fere judicat, sententiamque exquirenti de rebus ita pronuntiat, ut ipse sentit. Unde concludendum relinquit omni vitioso amore, cupiditate, ira, invidia, similive affectu debere carere eum qui asciscendus est in consiliarium.

Primum genus est irreligiosorum, qui scilicet Deum non colunt nec reverentur ut debent, ac subinde omne numen contemnunt et negant, quales sunt athei. Quis enim prudens hos consulat de sanctitate, id est de numine sancte colendo ?

Secundum est injustorum, ut rapacium, furum, usurariorum, fraudulentorum, violentorum, etc. Quis enim consulat de justitia illos qui nil nisi artes furandi, rapiendi, fraudandi, etc., norunt ? Nam, ut dixit Siracides, cap. 8. 20 : *Cum fatuis consilium non habeas; non enim poterunt dicere nisi quæ eis placent.*

Hinc vetus adagium quod recitat Zenodotus ex Epicharmo : συμβουλος ιερον χρημα, id est, *consultor est res sacra*, q. d. Consultor plurimum utilitatis afferre, ac religiose pureque consilium iis quibus est opus, dare potest et debet. Unde Plato in Theage : *Quin illud etiam*, inquit, *dicitur Demodore consultorem rem esse sacram.* Idem, Epistola ad Perdiccam : *Æquum est autem ut et hospitale et sacrum, ut dicitur, consilium impertiam.* Exstat inter Græcas sententias hic Senarius :

Res est profecto sacra consultatio :
à viris ergo sacris et religiosis petenda. Hi enim vere sapiunt; à sapiente autem petendum consilium, juxta illud Comici :

Consultor ille sit tibi vir qui sapit ;
Sapiens enim fit sapientum consilio.

Et illud Sapientiæ, Proverb. 8. 12 : *Ego sapientia habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus.* Celebre est illud : *Neque cæcum ducem, neque amentem consultorem*, supple adhibeto : disce, sed à doctis : consilium pete, sed à consultis. Et illud S. Basilii, orat. 21. de Felicitate et Prudentia : *Profecto divina quædam res est consilium.*

Contra hoc Siracidis et prudentiæ præceptum peccant illi qui, vocati à Deo ad suî cultum, v. g. ad statum Religiosum, de eo consilia quærunt à secularibus, parentibus et cognatis ; tum quia *animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei*, 1. Corinth. 2. 14. *Multi enim vident nostras cruces, sed non vident nostras unctiones*, ait S. Bernardus; tum quia (ut ait S. Thomas, Opuscul. 17 cap 9.) injuriam Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei absconditi, facit, qui, illius audito consilio, mortalis adhuc hominis consilium requirit. Recte enim idem S. Thomas 1. 2. quæst. 68. art. 1. ex Aristot. lib. 7. Moral. Eudem, cap. 18, quærens quid sit in anima primum ac princeps ad eam movendam ; cæterarum quidem partium ait esse rationem, rationis autem aliquid quod sit ipsa melius, non scientiam, vel doctrinam (hæc enim non esse meliora); sed Deum : pauloque post addit eos qui à Deo moventur, non indigere consultatione ; quippe qui meliori principio gubernentur quàm sit ratio vel consilium.

Egregie vero et luculenter S. Bernardus, serm. *Ecce nos reliquimus omnia : Quantos*, inquit, *mundi sapientia maledicta supplantat, et conceptum in eis exstinguit spiritum quem voluerat Dominus vehementer accendi ! Noli*, inquit, *præcipitanter agere, diu considera, diligentius intuere. Magnum est quod proponis, et opus habes multa deliberatione. Experire quid possis, amicos consule, ne post factum pœnitere contingat. Hæc sapientia mundi terrena, animalis, diabolica, inimica salutis, suffocatrix vitæ, mater tepiditatis, quæ solet Deo vomitum provocare. Cave tibi, ait. Ut quid enim? Cum à Deo verbum esse non dubites, quid opus est deliberatione? Vocat magni consilii Angelus, quid aliena consilia præstolaris? Quis enim fidelior, quisve sapientior illo? Deduc me, Domine, et deducar ; fortior esto et invalesce. Novi ego quænam sint, quæ oportet fieri cito. Ab ore putei gehennæ eripior, et inducias petam, et retardabor, et cunctabor exire, si forte interim fiat aliquid? Abscondi ignem in sinu meo, et exusto jam latere, jam nudatis visceribus, jam sanie defluente, diu mihi deliberandum est an expergiscar, an excutiam, an abjiciam illum?* Et paulo inferius : *Amicos consulat, qui non legit : inimici hominis domestici ejus. Quid frequentat Evangelium qui Evangelio non obedit? At in eo sane legimus, promittenti cuidam sequi Dominum, sed defunctum prius patrem sepelire volenti, responsum ab eo, ut sineret mortuos sepelire mortuos suos. Alteri quoque tantum suis qui in domo erant valedicere cupienti : Nemo, inquit, mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei.* Hactenus Bernardus.

Et cum muliere de ea quæ æmulatur : Tertium genus hominum ineptum ad consilium est mulier; hæc consuli non debet *de ea* (minus recte Palacius et alii legunt *de his*, scilicet feminis, quas ipsa æmulatur et zelat) *quæ æmulatur*, scilicet ipsam, quæ scilicet est æmula ipsius, v. g. pellex, quæ præ ipsa, imo contra ipsam ambit virum, ut illum ab ea ad se traducat, uti Jacobum ambierunt Rachel et Lia, Genesis 30. 15; Elcanam Anna et Phenenna, 1. Reg. 1. 6. Hoc enim significat Græcum περι αντιζηλου αυτης; unde Complutensia vertunt : *Cum muliere de pellice ejus;* Romana : *Cum muliere de æmula ejus;* alii : *Cum femina de æmulatrice ejus.* Hanc enim illa ex invidia et odio plane apud virum decolorabit et denigrabit; ut se præ illa viro commendet, eumque ad se, illa (licet pluribus dotibus ornata, quæ proinde viro utilior esset futura) exclusa rapiat. Aliter Syrus : *Ne consilieris,* inquit, *cum muliere, ut non mœcheris cum ea;* secreta enim mentis inducunt ad secreta ventris.

Quartum est : *Cum timido de bello;* quia timidus et meticulosus timens suæ familiæ, fortunæ et vitæ omnimodis dissuadebit bellum, aliàs utile, vel necessarium ; ac pacem etiam iniquis et ignominiosis conditionibus capessendam suadebit. Pro hoc Syrus habet : *Et cum inimico, ut non pugnes.*

Quintum est : *Cum negotiatore de trajectione,* id est, ut græce : *Cum mercatore de permutatione;* Syrus : *Cum mercatore de mercatura ejus.* Mercator enim consulet dicetque non quod tibi, sed quod sibi utile sit permutare. Rursum *trajectio* hîc accipi potest non permutationis mercium, sed loci vel residentiæ; hanc enim significat quoque Græcum μεταβολια, ut si, v. g. consulas mercatorem an expediat te tuas merces vel tuam personam negotiandi causa trajicere in Hispaniam, vel in Indiam : mercator consulet non tam quod tibi, quàm quod sibi conveniet; timebit enim ne lucra ipsius avertas vel imminuas; aut certe cupiet ut te eò transferas, ubi plus ipsi commodi et lucri afferas. Tali consultori applices illud S. Augustini in psal. 119 : *Quia videtur habere pallium consulentis, et habet venenum perimentis, lingua dolosa dicta est.*

Sextum est : *Cum emptore de venditione;* emptor enim consulet dicetque non quid tibi vendenti conveniat, sed quid sibi utile sit emere; ac suadebit ut vili vendas id quod ipse cupit. Rursum pretium mercium indicabit infimum. Syrus pro emptore substituit venditorem : *Cum venditore,* inquit, *de re quam vendit ipse.* Ipse enim suadebit ut merces suas emas carò, licet viles, easque quas ipse cupit extrudere. Porro sapiens fuit consilium mercatoris illius paradoxi, ideoque sequendum, qui, ut Romæ mihi à viro gravi narratum est, rogatus qua arte locuples evasisset, respondit : *Contraria via cæteris incedendo. Cæteri enim volunt vili emere, et carò vendere* (ut aiebat Mimus apud S. August. 13. de Trinitate, cap. 3) : *Ego vero,* inquit, *carò emo et vili vendo. Carò enim emendo, optimas merces seligo et comparo; vili vendendo, omnes emptores ad me allicio, qui longe plus lucri mihi afferunt, quàm si paucis carò venderem.*

Septimum est : *Cum viro livido de gratiis agendis ;* græce : *Cum invido de gratitudine* vel *gratiarum actione ;* Tigurina : *De gratulatione cum invido ;* quia invidus gratiarum actionem invidet, tum ei qui beneficium accepit, ne scilicet per gratiarum actionem gratiam dantis sibi conciliet, pluraque ab eo impetret sibique præripiat; tum ei qui beneficium dedit, quia invidet ejus honori et laudi.

13 et 14. CUM IMPIO DE PIETATE, CUM INHONESTO DE HONESTATE, CUM OPERARIO AGRARIO DE OMNI OPERE, CUM OPERARIO ANNUALI DE CONSUMMATIONE ANNI, CUM SERVO PIGRO DE MULTA OPERATIONE : NON ATTENDAS IIS IN OMNI CONSILIO.] Octavum est, non esse consultandum *cum impio de pietate ;* græce, κατα ανελεημονος περι χρηστοηθειας, id est ut Complut. et Romana : *Cum immisericordi de beneficentia;* Syrus : *Cum eo qui est immisericors, ut facias misericordiam ;* Tigurina : *Cum immani de humanitate.* Impius ergo hîc non in Deum, id est, irreligiosus (de eo enim jam egit v. 12.), sed immisericors in proximos, pauperes et afflictos intelligitur. Hebræi enim חסד *chesed*, id est, *pietatem*, vocant misericordiam, ac consequenter *impietatem* vocant *immisericordiam.* Rationem horum omnium dat Rabanus : *Quia quorum,* inquit, *non conveniunt corda et actus, horum sine dubio periclitatur consilium. Quapropter is qui rite consilium cum quolibet vult agere, consiliarii sui primùm perpendere debet prudentiam, fidem, voluntatem, religiositatem, et sic ejus uti consilio.*

Nonum est : *Cum inhonesto de honestate ;* inhonestus enim, ignorans expersque honestatis, non nisi sibi similia, puta inhonesta, suadebit. Hoc membrum jam deest in Græcis. Inhonestus est turpis, infamis, incivilis, probrosus.

Decimum est : *Cum operario agrario de omni opere ;* quia operarius agrarius, conductus ut agrum tuum excolat, multa opera excusabit, quasi inutilia, ut se opere levet et subducat. Unde Græca habent : *Cum pigro de omni* (id est, de ullo) *opere.* Herus ergo ab operario non exquiret an ager fodiendus, stercorandus, sarriendus sit : sed eum fodi, stercorari, sarriri jubebit.

Undecimum est : *Cum operario annuali de consummatione anni*, q. d. Cum operario sive mercenario, quem ad annum conduxisti, ut agrum aut vineam excolat, vel aliud quid operis perficiat; non consultabis de consummatione anni, an scilicet quid restet hoc anno faciendum ; ipse enim citius volet annum finire, quasi nil restet hoc anno faciendum, sed quæ supersunt sequentibus annis peragi debeant ; aut quasi ipse laborando satisfecerit anno suo, dicens se annuum suum laborem, de quo pactus erat, consummasse, ac proinde nihil sibi ad laborem superesse, sed integram annui laboris mercedem sibi deberi. Græce enim tantum est, περι συντελειας, id est, *de consummatione*, scilicet tam operis, quam anni.

Pro *annuali*, uti et habent Græca Complut. scilicet επετειου, Romani legunt οικειου, id est, *domestico*, quem scilicet domi alis ; nam hic minime omnium vellet opus absolvi, ut semper haberet opus, in quo operam tibi elocaret ad lucrum. Unde Syrus vertit : *Cum mercenario qui decipit in opere suo.*

Duodecimum est : *Cum servo pigro de multa operatione* ; piger enim servus ob pigritiam, ut suæ inertiæ consulat, multa opera vere utilia, imo necessaria quasi inutilia, importuna vel damnosa dissuadebit. Herus ergo servum pi-

grum de opere non consulet, sed operari et sudare jubebit; Syrus: *Cum servo qui quærit defraudare dominos suos, ne sis illi consiliarius.*

15 et 16. SED CUM VIRO SANCTO (græce εὐσεβοῦς, id est, *pio*, religioso) ASSIDUUS ESTO, QUEMCUMQUE COGNOVERIS OBSERVANTEM TIMOREM DEI: CUJUS ANIMA EST SECUNDUM ANIMAM TUAM, ET QUI CUM TITUBAVERIS IN TENEBRIS, CONDOLEBIT TIBI.] Syrus: *Cum viris justis esto habitans, quia ipsi timent peccare coram Deo; et cor eorum convenit cum corde tuo, et si malefacit tibi, animæ suæ ipse malefacit, et si benefacit, animæ* (conscientiæ) *suæ ipse benefacit; quia fidelitas ejus ipsa vivificabit eum, et ipse quoque fidelis sicut tu.* Hucusque docuit quibuscum non sint ineunda consilia; nunc docet quibuscum sint ineunda, nimirum cum viris sanctis et timentibus Deum. Hi enim nihil consulent nisi conforme timori et amori Dei: hujus enim sunt observantissimi. Unde illorum *anima est secundum animam tuam*, scilicet studiosa timoris Dei et salutis suæ, perinde ac tu studiosus es tuæ; quare si per tenebras ignorantiæ, imprudentiæ, cupiditatis, vel tribulationis *titubaveris*; græce πταίσῃς, id est, offenderis vel cecideris, scilicet, in aliquod peccatum, vel damnum, ex animo *condolebit tibi*, omnique consilio, ope et opera sublevare et solidare te conabitur. Unde Tigurina vertit: *Frequentes virum pium, quem noris observantem præceptorum Domini, cujus ad ingenium tuum accedat animus; et quem, si lapsus fueris, tui commiserescat.* Ita Lyranus, qui et addit: *Remotis impedimentis discretionis, hic consequenter ponuntur ejus promotiva; eaque quatuor, scilicet consilii sanitas* (*dum ait, cum viro sancto assiduus esto*), *verbi veritas, sapientiæ claritas, et repressa sensualitas.*

Nota, primo, τὸ *assiduus esto*; græce ἐνδελεχίζε, id est, esto continuus, non intermissus, assiduus, perpetuus: hic enim est ἐνδελεχής; et ἐνδελέχεια est assiduitas, perpetuitas, perennitas. Nam in re gravi non sufficit semel consultare, sed assidue cum viro probo de ea disserendum est. Rursus ut vir sapiens et sanctus suam sapientiam et sanctitatem tibi affricet et afflet, longa mora et assidua cum eo conversatione opus est; perinde ut qui frigidus aere calido calefieri cupit, assidue in eo versetur oportet.

Nota, secundo, τὸ *cujus anima est secundùm animam tuam*, id est, primo, ut Tigurina: qui ejusdem tecum est indolis, propensionis, ingenii, judicii, animi; aut certe qui norit se suaque consilia tuo ingenio et indoli adaptare et conformare. In consilio enim, æque ac prudentia, maxime sectanda est ejus, cui consulitur, indoles et animus. Multi enim consilia dant in se bona, sed non convenientia indoli et animo consulentis, quæ proinde ipse fastidit, aut violenter exsequitur, ideoque in iis non perdurat, juxta illud:

Tu nihil invita facies dicesve Minerva.

Quare in consiliis maxime valet sympathia, ut consilium dans petenti similes habeat, aut assumat et induat affectus.

Secundo, Lyranus: *Cujus anima est secundùm animam tuam*, id est, inquit, qui diligit te sicut seipsum, ut tecum sit quasi cor unum et anima una. Et Palacius: Qui tibi, inquit, est amicus; sive quem amat anima tua: hujus enim anima vicissim amabit te. Anima enim unius similis est animæ alterius in affectu, præsertim amoris vel odii. Quare si scire voles utrum aliquis te amet necne, pertenta et explora animum tuum, ac vide quomodo erga illum sit affectus; si sentias te erga illum amore affici, scito et illum te amore reciproco prosequi; sin tu illum odio habeas, et ille te odiet. Nam, ut in aqua facies reflexa similis est faciei directæ intuentis; sic cor hominis cordi alterius respondet. Unde Proverb. 27. 19. dicitur: *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus;* Hebræi ex Hebræo vertunt: *Sicut in ipsa aqua vultus vultui respondet, ita cor hominis cordi hominis respondet.*

17. COR BONI CONSILII STATUE TECUM: NON EST ENIM TIBI ALIUD PLURIS ILLO.] Est hypallage: *Cor boni consilii*, id est, bonum consilium cordis tui assume, illique innitere; hoc enim tibi fidelissimum est. Est hic secundus consiliarius, q. d. Non tantum à viro sapiente et sancto, sed etiam à teipso, et à corde tuo, pete consilium. Cor enim in primis tibi ipsi fidelius dabit consilium, quam quivis alius; deinde cor consilium tuæ indoli et affectui (hunc enim nemo melius cognoscit et sentit, quam cor tuum) maxime congruum dabit, vel minus congruum attemperabit; denique cor tuum pro te summe sollicitum multa adinveniet sibi convenientia, quæ alii nunquam invenerint. Unde Syrus vertit: *Cor viri lætabitur in via sua plus quam in divitiis seculi.*

Aut proprie, q. d. Statue in teipso cor quasi tribunal, imo oraculum boni consilii; ut cum dubium quid faciendum sit occurrit, cor tuum, quid facto sit opus, consulas: ideoque in corde, quasi in tribunali causam undequaque diligenter et prudenter in omnem partem ventiles. Si enim hoc feceris, utique cor tuum tibi erit dictator optimi consilii; dictabit enim id quod summe tibi est conveniens, maximeque tibi utile, et in rem tuam. Ad hoc enim Deus dedit homini cor, id est, rationem, mentem et prudentiam, ut illam sequatur, juxta illud psalm. 4. 7: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Ratio enim humana est quasi lux derivata à ratione æterna, quæ est in mente Dei. Idcirco enim creavit Deus hominem *ad imaginem et similitudinem* suam, Genes. 1. 26; ut scilicet haberet domesticum hoc oraculum, quod in dubiis omnibus consuleret et sequeretur.

Unde Græca habent: *Consilium cordis* στῆσον, id est, *statue*, vel stabili, et stabile fac (alii, *stabile sit*) *: non enim est tibi fidelior;* Tigurina: *Institue consilium in animo; nihil enim est illo tibi fidelius.* Siracidi consentit Ben-Sira alphabet. 1. littera *schin: Sexaginta consiliarii si tibi fuerint, tamen consilium animæ tuæ non deseras.* Ubi Scholiastes: *Qui negotium, ait, aliquod aggreditur, licet multos habeat consiliarios, quibus arcana sua revelet, nunquam tamen spernat aut rejiciat consilium suum. Nam ut ait Salomon: Cor novit amaritudinem animæ suæ, sed potius suam, tametsi placeat, appendat cum aliorum sententiis. Quæ si præponderet, sequatur, cæteras repudiet.* Nam stultum est adeo ab aliis pendere, ut nullum tuæ sententiæ locum relinquas. Prudenter Seneca: *Consilium tuum, inquit, sic apud alios sit, ut abs te auctoritatem accipiat; sic autem abs te auctoritatem accipiat, ne solus*

id probare videaris. Temeritas enim in assentiendo perniciosissima est.

Porro, quàm in rebus conficiendis efficax sit consilium, quàmque viribus et robore corporis præstet, pluribus exemplis docet Homerus Iliade ψ:

Consilio sane multo, *inquit*, quam robore præstat,
Hirsutam quicumque parat succidere silvam.
Consilio rursum nauclerus in æquore nigro
Dirigit undivagam navim raptantibus Austris.
Consilio auriga aurigam vincitque præitque.

Quocirca Aristot. lib. 4. Polit. cap. 4. asserit consultores esse partem reipub. necessariam. Antonius in Melissa, p. 1. serm. 10. 11. et 12, citat has de consilii vi sapientum gnomas; Isocratis: *Bonus consultor res est omnium utilissima et potentissima;* Diodori: *Consilium prudens multorum manus superat. Sapiens robusto præstat;* Choricii: *Sine bono consilio nihil efficit robur; prudentia vero, quamvis robur non assumpserit, multa multoties excogitat. Prudens enim consultatio manuum multitudinem vincit; imperitia vero cum hominum turba deterior est. Sicut lupus licet unus non timet multas oves, sed omnes jugulat; sic et unus sapiens multos imprudentes non veretur, sed superat;* S. Basilii: *Robur cum prudentia juvatur, sine ea vero damno afficit possidentes;* S. Gregorii Nazianz.: *Melior est consulta tarditas celeritate temeraria. Consilium, vitæ lucerna, ubique præeat;* S. Chrysostomi: *In singulis rebus quid eas antecedat, quid sequatur animadverte, et sic eas aggredere.* Denique Salomon Prov. 11. 14: *Ubi non est gubernator*, inquit, *corruet populus; salus autem, ubi multa consilia;* et c. 24. v. 3 et 5: *Sapientia ædificabitur domus, et prudentia roborabitur. Vir sapiens fortis est; et vir doctus, robustus et validus.*

Jam quia mens timidorum in propriis sibi diffidit et trepidat, oratione præmissa roboret se triplici hac norma et praxi. Prima, quid vir prudens in hoc casu judicaret faciendum? utique hoc et hoc. Illud ergo ipse capessam, mihique applicabo. Hac enim ratione non sequor meum, sed sapiens prudentis consilium. Hoc scrupulosis suggerendum, qui non audent suis scrupulis reniti, ut scilicet faciant intrepide hoc quod vir prudens speculative judicaret tali casu faciendum. Secunda, si amicus meus meo loco et casu constitutus à me consilium posceret, quodnam ei darem? utique istud et istud. Idem ergo mihi dabo. Ita vice versa Livius Salinator, insignis bellator, asserebat *neminem fidelius dare posse consilium, quam eum qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit*, uti refert Livius l. 7. Decade 4. Tertia, quid in hora mortis, quid in die judicii, cum coram tribunali Christi rationem hujus operis redditurus sistar, hac in re me fecisse optabo? utique illud et illud. Idipsum ergo nunc eligam et peragam. Ita rationem Christo judici factorum meorum congruam dare potero, ac ab eo laudem lætamque felicitatis æternæ sententiam securus præstolabor. Denique quia nunc ignorantia, nunc amor proprius et cupiditas sæpe hominem excæcant, tutius est, quoad fieri potest, sincerum aliorum prudentum adhibere consilium, juxta illud Prov. 3. 5: *Ne innitaris prudentiæ tuæ;* nam, ut ait Plutarchus in Moral. *Ut lamiæ, domi cæcutientes, foris nihil non vident; ita quidam, in alienis negotiis plus satis oculati, in suis parum prospiciunt.*

18. Anima viri sancti enuntiat aliquando vera, quam (id est, plusquam) septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum.] Tò *sancti* jam non est in Græco, sed utique addendum est. Probat quod dixit v. præced. Unde Græca addunt γὰρ, id est, *nam, enim.* Igitur sensus est, q. d. In dubiis præter consiliarios adi consilium cordis tui; siquidem sapiens et probum est, illudque consule. Nam anima viri sapientis et sancti enuntiat non raro verum, præsertim practicum, quid scilicet agendum sit, melius *quam septem*, id est, multi speculatores è specula videant et annuntient ea quæ circumcirca geruntur. Item mystice, quam multi doctores qui sedent in cathedris ut circumspiciant, id est, speculentur, veritatem, eamque auditoribus enuntient. Hoc est (inquit Jansenius), nemo melius consulere (ut plurimum) potest, quam quisque sibi ipsi, si modo Deum timeat. Hic explicat cor consilii, de quo v. præced. q. d. Dices: Quomodo cor boni consilii nanciscar? Resp. Si animam sanctam habueris; hæc enim solet annuntiare vera, plusquam septem circumspectores, qui ex alto solent terram circumspicere et lustrare. Hunc esse sensum patet ex Græcis quæ sic habent: *Animus enim hominis plura quandoque renuntiare solet, quam septem speculatores sedentes in excelso speculæ;* Tigurina: *Solet enim interdum plura monere suus cujusque animus, quam septem in celsa specula sedentes excubitores.* Quanquam noster Interpres, addens τὸ *sancti*, videtur respexisse ad id quod dixit vers. 15: *Cum viro sancto assiduus esto;* quia scilicet anima sancta enuntiat vera, etc.

Causa est, quod Deus animas sanctas peculiariter illustret, regat et dirigat. Imo Aristot. lib. 7. Moral. Eudem. cap. 18. asserit principium motus in anima esse Deum. *Itaque*, inquit, *horum qui prudentes sapientesque sunt, celeris est vaticinatio et durabilis;* non quod in anima, præsertim epileptici aut moribundi, sit fatidicum quid, sive vis divinandi arcana et futura, ut voluit Plato; sed quod in ea sit solertia et vis sapienter consulendi et conjectandi. Si enim (quod à Philosophis dicitur) animalia bruta diriguntur ab intelligentia non errante, ut araneæ, hirundines, etc., quanto potius animæ sanctæ ab ea dirigentur! At, si dirigatur à Deo, num non magis verum videbit quam septem speculatores? Jam solet dici cor esse fidele, quod videlicet homini soleat id quod expedit consulere. Tu interim nota, inquit Palacius, licet anima sancta soleat vera dicere, et cor soleat fideliter consilium præbere; at nihilominus vult Deus ultra sanctitatem adhiberi lectionem, experientiam et observationem, ut bene consulas. Nam ideo juvenes, quamvis boni, minus idonei sunt dandis consiliis.

Maxime autem vult Deus inferiores consulere suos Superiores; hi enim quasi vicarii Dei eos illuminant et dirigunt, præsertim Religiosos, qui voto obedientiæ Superioribus se obstrinxerunt. Obedientia enim hanc directionem meretur, ut scilicet obediens, qui amore Dei Superiori se regendum tradit, ab eo, Deo dirigente, rectis consiliis et præceptis dirigatur ad salutem et vitam æternam.

Mystice Rabanus: *Septem*, inquit, *circum-*

spectores philosophi, liberalium artium (quæ in septenario numero ab ipsis comprehenduntur) sunt traditores; sed magis vera esse in omnibus claret Catholici viri modesta doctrina, quæ in divinis libris consistit, quam omnis philosophorum multiplex in disputando et in argumentando solertia. In hac enim paucis et puris sermonibus irreprehensibilis per omnia elucet veritas; in illa vero in exquisitarum rerum oberrans opinio garrula loquacitate, imo manifesta apparet falsitas. Sed quia omnis sapientia à Domino Deo est, nec illam quisquam sine ejus munere habere potest, ideo subjungit dicens: Et in his omnibus deprecare Altissimum, ut dirigat in veritate viam tuam.

Exemplum hujus sententiæ illustre fuit S. Franciscus, qui, ut ait Bonaventura in Vita ejus, quia Sanctus, ita illuminabatur à Deo, ut licet Theologiæ Scholasticæ esset expers, de Theologicis tamen quæstionibus difficilibus consultus, melius et divinius eas enodaret, quam summi Theologi. Idem Christianis Damiatam obsidentibus, et conflictum cum Saracenis parantibus, eum prohibuit, ac, si confligerent, prædixit eorum stragem; quæ et illis, Francisco, utpote in speciem abjecto et pauperi non credentibus, nec parentibus, accidit: nam tota in fugam versa fuit militia Christiana, ac sex millia cæsa vel capta: *In quo evidenter innotuit*, ait S. Bonavent. cap. 12, *quod spernenda non erat sapientia pauperis; cum anima viri justi enuntiet aliquando vera, quam septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum.* Similia de S. Antonio scribit S. Athanasius in ejus Vita, et de S. Hilarione S. Hieronymus, ac de aliis Sanctis similia narrantur in Vitis Patrum; adeo ut multi ex eis non tantum sapienter conjectando, sed et vere divinando, ac futura prophetando, vera prænuntiarint, fuerintque veri et proprie dicti vates et Prophetæ.

Cujus doni fons et origo fuit, quod ipsi assidue per diem et noctem in oratione cum Deo versabantur, ibi ejus secreta et gloriam pervidebant. Elevantes enim à cunctis terrenis mentem in cœlum, terram pedibus premebant, ac mortalibus altiores, in Deo fixi, ejus arcana quasi secretarii audiebant, et vere cernebant. Hunc donum prophetiæ assequendi modum et viam assignat S. Basilius Proœmio in Isaiam: *Prophetarunt*, inquit, *puræ ac pellucidæ animæ, veluti specula facta divinæ operationis, quæ imaginem integram et inconfusam, nullaque ex parte turbatam carnis affectibus repræsentabant. Cum enim anima omni virtutis studio dedita, vehementi in Deum amore perpetuam Dei memoriam sibi impressam servat, atque hac re primum apparat sese, ut Deum habeat velut inhabitantem, ex vehementissima in Deum intentione et arcano amore, numine afflata, digna prophetiæ dono redditur, Deo divinam virtutem impertiente, animique oculos aperiente ad intelligendas quas velit speculationes.* Et S. Maximus cent. 1. de charit. cap. 95: *Quemadmodum*, ait, *sol exoriens et mundum illuminans, cum seipsum, tum res à se illuminatas demonstrat: ita quoque sol justitiæ purgato animo exoriens, et seipsum videndum exhibet, et rerum quæ à se factæ sunt, et deinceps fient, rationes demonstrat.* Hoc ergo illustre prophetiæ donum, uti puritate et oratione consecuti sunt prisci illi Ascetæ: ita illud vicissim eorumdem eximiæ sanctitatis et cum Deo conjunctionis fuit argumentum, eos scilicet fuisse viros eximios et divinos, imo Angelos terrestres, et homines cœlestes. Nam, ut ait Tertullianus Apolog. cap. 20: *Testimonium divinitatis, est veritas divinationis.* Quin et ipse Deus de sua divinitate cum idolis et idololatris, quasi in judicio forensi contendens Isaiæ 41, ut illam eis deroget, sibique arroget, non alia quam hac demonstratione rem conficit, causamque suam peragit: *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos*, q. d. Ego prænuntio futura, illaque uti prænuntiavi plane eveniunt: vos, ô idola, imo dæmones, futura prænuntiatis quæ non eveniunt; ergo ego sum Deus verax et verus, vos estis dii mendaces et falsi; uti fuit Apollo Pythius, qui inde Loxias, ob obliqua et tortuosa responsa, est appellatus. Fuere itaque Ascetæ divini Dei auditores et interpretes, quia Deo familiares et arctissime conjuncti. Vere enim S. Bernard. lib. de Inter. domo cap. 69: *Certum*, ait, *signum tibi sit, quæcumque es anima, quod dilectum tuum minus diligis, vel ab illo minus diligeris, si ad theoricos illos excessus nondum vocaris, vel vocantem nondum sequi merueris. Vis nosse, quia sublimitas divinarum revelationum, sit manifestum divinæ dilectionis indicium? Jam non dicam*, ait, *vos servos, sed amicos; quia omnia quæ audivi à Patre meo, nota feci vobis.* Satage ergo Deum tuum intime et summe diligere, et omni hora in divinæ contemplationis gaudium summo cum desiderio anhelare. Collige, ô anima, teipsam ad temetipsam, et in solo divinitatis desiderio requiesce.

Hac enim ratione posterioribus à Christo seculis multi Religiosi, Anachoretæ et Sancti spiritum propheticum adepti sunt. Audi Ruffinum oculatum testem Præfatione in Vitas Patrum lib. 2: *Vidimus*, ait, *apud eos multos Patres cœlestem vitam in terra agentes, et novos quosdam Prophetas, tam virtutibus animi, quam vaticinandi officio suscitatos, quibus ad testimonium meritorum, nec signorum quidem ac prodigiorum deerat efficacia. Tanta namque in eis est fides, quæ etiam montibus ut transferantur valeat imperare. Sunt ergo moribus ornati, quieti, lenes, tranquilli, et charitatis vinculo velut quadam germanitate constricti.* Hoc modo S. Benedictus, uti refert S. Gregor. lib. 2. Dialog. cap. 35. in oratione ita mente in Deum fuit elevatus, ut sub eo videret totum mundum, quasi parvum globum in radiis solis collectum. Quærenti Petro, quomodo id fieri potuerit? respondet S. Gregorius causamque et modum assignat, dicens: *Quia videnti Deum angusta est omnis creatura*, et mens S. Benedicti in Deo dilatata, sub eo mundum quasi globum exiguum vidit; nimirum ex alta illa divinitatis specula à longe illa per ænigma prospexit, quæ jam proxime in eadem facie ad faciem intuetur. Ita prophetavit Henoch omnium nostrum parens, septimus ab Adamo; quia cum Deo ambulabat. Ita Moses factus est Propheta incomparabilis; quia in Sina cum Deo colloquebatur. Ita S. Martinus illustrem prophetiæ spiritum hausit ex alloquio Dei; quia jugiter cum eo versabatur, uti testatur Sulpitius in ejus Vita.

19. ET IN HIS OMNIBUS DEPRECARE ALTISSIMUM, UT DIRIGAT IN VERITATE VIAM TUAM.] Tertius hic est, summusque consiliarius, aliorum omnium auctor et director, scilicet Deus.

Primus enim est vir sanctus, de quo v. 15. secundus est, cor cujusque sapientis et justi, de quo v. 17. tertius hoc loco est Altissimus, qui idcirco invocandus est, ut et viro sancto, et cordi proprio consilia sana suggerat, eaque dirigat in veritate, ut careant errore, imprudentia et vitio, utque sancte executioni mandentur, et felicem sanctumque sortiantur effectum. Idcirco deprecabatur Christus Patrem in agonia, dicens: *Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste; veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, Matth. 26. 39. Ergo, inquit Palacius, velut obstringitur Deus ad præstandum quod petimus, si non voluntatem nostram, sed veritatem divinam petimus. Ita Tobias monet filium cap. 4. 20: *Omni tempore benedic Deum: et pete ab eo, ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Hinc Tigurina hoc loco vertit: *Cæterum super his omnibus invoca Altissimum, ut instituta tua dirigat fideliter;* Græca Complut. habent: *Et in his omnibus deprecare Altissimum, ut dirigat veritas viam tuam: veritas*, tum increata, puta Deus; tum creata et à Deo menti infusa, puta sapientia et prudentia. Alludit ad precem Davidis ps. 24: *Dirige me in veritate tua, et doce me: quia tu es Deus salvator meus, et te sustinui tota die.* Unde Syrus hoc loco vertit: *Et cum omnibus his esto deprècans Dominum, ut ipse dirigat viam tuam in veritate coram hominibus, et coram omni re.*

Docet ergo Siracides actiones omnes, et præsertim consilia inchoanda esse à Deo. Ita Moses gubernans Israelem in dubiis omnibus, antequam ea resolveret, consulebat Dominum. Idem jussu Dei fecit Josue Mosis successor; et cum id facere omisit, deceptus fuit à Gabaonitis, Josue 9. 14. Quocirca Isaias cap. 30. 2. Judæis fugientibus in Ægyptum Deo inconsulto, ignominiam et exitium minatur. Hinc olim multis in locis apud Christianos senatores ituri in curiam, prius sacrificio Missæ intererant; unde etiamnum sacella curiæ vicina vel annexa, ac beneficia onusque sacrificandi quotidie iis impositum, nonnullis in urbibus intuemur. Idem videre et fecere Gentiles. Unde Plinius initio Panegyrici: *Bene ac sapienter*, ait, *majores instituerant, ut rerum agendarum, ita dicendi initium à precationibus caperetur, quod nihil rite nihilque providenter homines sine deorum immortalium ope, consilio, honore auspicarentur.* Horat. lib. 3. ode 6:

Hinc (*à Deo scilicet*) omne principium, huc refert exitum.

Gell. l. 14. 7. ex Varrone docet, *Immolare hostiam prius, auspicarique debuisse, qui senatum habiturus esset; de rebus quoque divinis prius quam humanis ad senatum referendum fuisse.* Et de Scipione lib. 26. Livius: *Jam inde ab initio præparans animo, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius ullam publicam privatamque rem egit, quam in capitolium iret, ingressusque ædem consideret, et plerumque tempus solus ibi tereret.* Omnia ista respicit, lib. 3. de Civit. cap. 21. S. August. cum dixit: *Scipionis, qui Romæ Italiæque liberator, Hannibalis victor, Carthaginisque domitor fuit, adolescentiam vitamque describi diis deditam, templisque nutritam.*

20. Ante omnia opera verbum verax præcedat te, et ante omnem actum consilium stabile], puta consilium non futile, sed firmum et solidum. Pro *verbum verax*, græce tantum est, λογος, id est, sermo, verbum, vel ratio. Unde sic habent Græca, αρχη παντος εργου λογος, και προ πασης πραξεως βουλη: *Principium omnis operis verbum, et ante omnem actum consilium.* Jam primo, Lyranus per *verax verbum* intelligit veracitatem et fidelitatem in promissis et responsis: *Et ante omnem actum* præcedat *te consilium stabile*, scilicet sapientum et S. Scripturæ. Secundo, Vatablus vertit: *Summa* (αρχη enim et præcipuum summumque significat) *omnis operis sermo est*, vel *esto* sermo, id est, *verbum verax;* quod Palacius sic apposite exponit, q. d. Antequam negotio manum adhibeas, cura ut aliquod proverbium verax, aliquam sententiam probatam, aliquod consilium experimento comprobatum præ oculis habeas, quod in negotio sequare. En tibi ratio capiendi consilium, primo, ab amico et viro sancto; secundo, à corde tuo; tertio, à Deo; quarto, à verbo aliquo veraci. Sic Christus Matth. 4. à dæmone tentatus nihil omnino aggreditur, nisi præmisso verbo veraci et consilio firmo; dicebat enim: *Non in solo pane vivit homo*, et: *Non tentabis Dominum Deum tuum*, et demum: *Dominum Deum tuum adorabis.* Ita et tu nihil aggredere, nisi ex similium sententiarum præcepto. In quam rem mire conducunt hi libri Sapientiales; proverbia item philosophorum et majorum.

Tertio, Tigurina vertit: *Initium operis sit ratio, et consilium præcedat omne negotium.* Sic et Rabanus et Jansenius per *verbum*, tum vocale, tum mentale, quod est ratio, intelligunt; ut idem hîc dicatur cum eo quod dixit c. 32: *Fili, sine consilio nihil fac. Verbum verax* enim est consilium rectum, et judicium practicum prudentiæ, sive prudens. Sensus ergo est: Ante omnia opera tua et omnem actum præcedat te verbum verax, quo certis rationibus discas, sive in te ipso, sive ex aliorum consilio facti tui rationem. Idem vocat *consilium stabile*, quod scilicet firmis nititur rationibus, et stabili animo sit exsequendum. Non enim omne verbum et consilium sequendum, sed quod veritate fulcitur et firmis rationibus.

Conformis huic sententiæ fuit gnome S. Thomæ Aquinatis, qui moribundus rogatus à monachis Cistercientibus Fossæ novæ: *Quomodo hæc vita sine errore et lapsu transigi posset?* respondit: *Si in qualibet actione quis ita agat, ut rationem reddere possit cur eam faciat: sic enim non sinet se transversum agi à cupiditate, passione, casu, aliave re, quæ eum in errorem inducat.* Hanc rationem actionum singularum, eamque exactam ab unoquoque Christus exiget in terribili illo et decretorio ultimi judicii die.

21. Verbum nequam immutabit cor: ex quo quatuor partes oriuntur, bonum et malum, vita et mors: et dominatrix illorum est assidua lingua.] Syrus paulo aliter: *Dominus*, inquit, *creavit omnia, bonum et malum, vitam et mortem: et qui Dominus est linguæ suæ, liberabitur à malo.* Pro *verbum nequam immutabit cor*, Græca prorsus alia habent, ac mire inter se variant, ut corrupta esse non sit dubium. Nam Complut. habent: *Vestigium mutationis* χαρας, id est *gaudii, vultus*, q. d. Signum quod cor mutatum sit à gaudio in mœrorem, vel vice versa à mœrore in gaudium, apparet in vultu: vultus enim hilaris et gaudens, index est animi hilaris et gaudentis; vultus vero tristis et tetricus, index est animi tristis et tetrici. Græca vero Romæ

emendata habent duntaxat : *Vestigium mutationis cordis;* ubi planum est desiderari nomen *vultus*, aut aliud simile quod sit *vestigium mutationis cordis*. Tigurina cum Romanis pro χαρυς legens χαρδιας, id est *cordis*, sic habet : *Indicium mutationis cordis est vultus :* nam ira, amor, odium, tristitia, gaudium, cæterique affectus cordis et animi, eorumque mutationes et vicissitudines maxime cernuntur in oculis et vultu. Unde illud S. Bernardi de Modo bene vivendi ad sororem c. 65 : *Facies hominis speculum est cordis*. Quocirca uti constantius, ita aptius certiusque legunt Latini codices omnes Vulgatæ : *Verbum nequam immutabit cor; verbum nequam* vocat consilium pravum verbo prolatum, quod cor audientis et consilium petentis immutat, id est, depravat et ex bono in malum convertit. Hoc enim opponit verbo veraci et consilio stabili, quod ante opus præ oculis habendum esse monuit v. præcedenti. Porro quantum hoc sit malum, quantaque cordis sit habenda cura, ne verbo nequam depravetur, ostendit, dum subjicit : *Ex quo* (corde) *quatuor partes oriuntur, bonum et malum, vita et mors*, q. d. Custodi cor, ut non audiat, nec excipiat nisi verbum verax et consilium stabile, quia ex eo quasi ex bono semine producet bona virtutum opera, quæ pariant ei præmium vitæ felicis, præsentis et æternæ : si enim audierit et exceperit verbum nequam, et consilium pravum, ex eo quasi ex malo semine producet malorum operum fructus, qui ei pœnam creabunt, scilicet mortem præsentem et æternam. Alludit ad Prov. 4. 23 : *Omni custodia custodi cor tuum, quia ex ipso vita procedit. Remove à te os pravum, et detrahentia labia sint procul à te.* Unde et subdit Siracides : *Et dominatrix illorum est assidua lingua.* Τὸ *assidua* cohæret cum τῳ *dominatrix*, non cum *lingua* (licet id velit Hugo : *Assidua dicit*, inquit, *quia lingua semper declinat in illam partem, cui fuerit assueta*), ut patet ex Græcis, quæ habent, *dominatrix horum* ενδελεχως, id est, *assidue*, continenter et perpetuo, *est lingua*. Tigurina : *Et quatuor existunt genera, bonum et malum, vita et mors, quorum lingua assidua gubernatrix est*. Lingua enim docens consulensque bona bonos affectus instillat cordi audientis, ex quibus bona opera producit, quæ ei pariunt vitam gratiæ et gloriæ : lingua vero docens consulensque mala, malos affectus ingenerat cordi audientis, ex quibus ille parit mala opera, quæ ei creant mortem peccati et gehennæ. Vide ergo ut verbum nequam immutet cor. Cum enim ex corde oriantur hæc quatuor, scilicet bonum et malum, vita et mors, sicut ex paradiso oriebatur quatuor flumina ; cumque lingua regat cor, sequitur ex lingua quasi ex primo fonte oriri hæc quatuor, scilicet bonum et malum, vitam et mortem, adeoque linguam horum quatuor esse gubernatricem et dominatricem. Adeo orationi ratio, ori cor est conjunctum. Unde concludendum relinquit : Cave ergo ne verbum nequam haurias, multo minus illud aliis ingeras et instilles, quia hujus effectus erit actio nequam, præmium vero erit mors : stude vero ut verbum bonum haurias, illudque aliis enunties et instilles, quia ejus effectus et quasi proles erit actio bona, præmium vero erit vita, tum tua, tum tuorum, quibus verbum bonum instillasti.

Nota : Actus boni et mali oriuntur ex corde physice et effective; vita vero et mors ex eodem oriuntur ethice sive meritorie. Cor ergo sicut in homine est primum vivens, et ultimum moriens, sic pariter idem est fons, origo et causa omnium actionum vitalium, tum naturalium, tum moralium, tum supernaturalium. Per *cor* intellige animum. Huc facit illud Prov. 18. 21 : *Mors et vita in manu linguæ : qui diligunt eam, comedent fructus ejus.* Et illud Græcorum adagium, quod refertur à Suida et Zenodoto : *Lingua, quo pergis? Erectum civitatem, eamdem denuo eversura.* Hinc Bias Amasidi Ægyptiorum regi jubenti, ut sibi quod in victima, quam ad illum miserat, erat optimum et pessimum, remitteret, linguam rescissam remisit, innuens linguam esse causam omnis boni æque ac mali. Ita Plutarch. tract. de Loquacitate.

Est vir astutus (græce, πανουργος, id est, callidus, vafer) multorum eruditor, et animæ suæ inutilis est.] Hic versus legitur in Romanis et Græcis; sed desideratur in Jansenio, Lyrano, aliisque passim. Sensus est, q. d. Astutus, qui alios docet bene agere, cum ipse mala agat, hic aliis utilis, sibi inutilis, ideoque insipiens est; non enim sapit, qui sibi non sapit. Tigurina : *Est qui prudens multos erudiat, qui idem animæ suæ sit inutilis.* Hic aliis est bonus, sibi ipsi nequam. Nam vera scientia et prudentia non in speculatione et doctrina, sed in praxi et operatione consistit. Et ut aiebat S. Franciscus : *Tantum habet homo de scientia, quantum operatur; et religionis tantum est bonus orator, quantum operator*, uti refert Waddingus in Annal. Minor. anno Christi 1220. num. 25. Porro Syrus pro versu jam explicato hunc habet : *Omnis qui sapere sibi videtur, ipsemet stultus est.*

22. Vir peritus multos erudivit, et animæ suæ suavis est.] Est antithesis versus præcedentis. Nam opponit *peritum*, id est, sapientem, expertum et prudentem astuto, quod astutus alios erudiat, non seipsum; unde aliis utilis, sibi inutilis est : peritus vero et sapiens alios ita erudit, docetque bene agere, ut simul seipsum doceat et dirigat, æque ac recreet, pascat et oblectet sua sapientia ; quare aliis utilis, sibi vero et utilis et suavis est. Delectat enim eum quod sapiat, quodque alios sapientes et sanctos efficiat.

Nota : Siracides v. 15 et 16 et sequent. duas in consiliario conditiones et dotes requisivit : primo, ut sit vir sanctus; secundo, ut cum eo cui consulit, habeat sympathiam ; hìc tertio requirit, ut quod ore consulit, opere demonstret. Homines enim magis credunt operi quam ori ; et quia si secus faciat, aliis consulit, sibi non consulit, quare aliis consiliarius est, sibi non est, quod præposterum est magnæque imprudentiæ. Subdit quartum, ut non sit sophista. Unde ait :

23 et 24. Qui sophistice loquitur, odibilis est : in omni re (Complut. habent, *omni sapientia;* Romana, *omni alimento*) defraudabitur; non est illi data a Domino gratia : omni enim sapientia defraudatus est.] Ita Roman. sic quoque hæc verba citat S. August. lib. 2. de Doctr. Christian. cap. 31. Pro *qui sophistice loquitur*, græce est ο σοφιζομενος εν λογοις, quod Complut. vertunt : *Sophisticans in sermonibus ;* Romana vero : *Qui sapientiam ostentat in sermonibus*, uti solent Sophistæ; Tigurina : *Est qui verbis agens sapientem sit odiosus, qui idem omni sapientia careat;* Syrus : *Est enim qui sapiens est, et in discursibus suis odio*

habetur; ab omni honore impedit seipsum. Est enim sapiens qui semper est sapiens.

Porro S. August. loco jam citato requirens in studioso sacrarum Litterarum ut sit Dialecticus, non sophista : *Tantum*, inquit, *ibi cavenda est libido rixandi et puerilis quædam ostentatio decipiendi adversarium. Sunt enim multa quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum, et plerumque ita veras imitantes, ut non solum tardos, sed ingeniosos etiam minus attentos decipiant. Proposuit enim quidam dicens ei* (Diogeni Cynico) *cum quo loquebatur : Quod ego sum, tu non es. At ille consensit. Verum enim erat ex parte, vel eo ipso quod iste insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit : Ego autem homo sum. Hoc quoque cum ab illo accepisset, concludit dicens : Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum Scriptura, quantum existimo, detestatur illo loco, ubi dictum est : Qui sophistice loquitur, odibilis est. Quanquam etiam sermo non captiosus, sed tamen abundantius quam gravitatem decet, verborum ornamenta consectans, sophisticus dicatur.* Hucusque S. August.

Ad sophisticam pertinent cornutæ argumentationes et syllogismi, qualis est ille Chrysippi apud Senecam epist. 49 : *Quod non perdidisti, habes : cornua autem non perdidisti; cornua ergo habes.* Et captiones inextricabiles, quales sunt illæ crocodili, quem aiunt raptam à se puellam devorare cupientem, ea lege matri se promisisse redditurum, si mulier verum diceret, quidquid ipse de reddenda puella constituisset : ἄπορος omnino captio. Nam si mulier respondisset, *Reddes*, quia reddere ipse non statuisset, vera non dixisset : contra si dixisset illa, *non reddes*, reddere non debuit, alioquin vera non fuisset responsio; quidquid igitur illa diceret, crocodilus non fuisset redditurus. Quintilianus lib. 1. c. 10. hoc genus ambiguitates Crocodilinas vocavit; nominari etiam πρίονα quidam monent. Simile est illud Protagoræ de quo Agellius lib. 4. Noct. Attic. cap. 10. Paria scribit de Corace, qui mercedem ab adolescente repetebat, Sextus Empiricus adversus Mathematicos. Talibus utitur dæmon, qui Evam omnesque homines suis sophismatibus decipere et capere satagit. Unde S. Gregor. Nazianz. orat. 14. dæmonem vocat *Sophistam struendæ malitiæ primarium.* Et S. Basil. homil. 22 : *Primum et maximum et invisum humanæ sapientiæ sophistam.* Et Rupert. lib. 3. in Gen. *Odibilium sophistarum maximum.*

Huic simile, inquit Lactantius lib. 6. de Falsa sapientia cap. 6, *est illud quod in scholis proponi solet in asystati generis exemplum, somniasse quemdam ne somniis crederet. Si enim crediderit, tum sequitur, ut credendum non sit. Ita si nihil sciri potest, necesse est idipsum sciri, quod nihil sciatur. Si autem scitur posse nihil sciri, falsum est ergo quod dicitur, nihil sciri posse. Sic inducitur dogma sibi ipsi repugnans, seque dissolvens.* Hi sunt nodi Gordii captiosi et quasi insolubiles. Simile est illud apud Cicer. l. 4. Academ. *Si dicis te mentiri, verumque dicis, mentiris : dicis autem te mentiri, verumque dicis; mentiris igitur.* At qua ratione potes mentiendo verum dicere, sive mentiri et simul verum dicere? Huc pertinet illud Davidis psal. 115 : *Ego dixi in excessu meo : Omnis homo mendax. Cui responderi potest* (inquit S. Gregor. lib. 22. Mor. c. 10. ex mente Sophistarum) : *Si omnis, ergo et tu; falsaque jam erit sententia, quam mendax ipse protulisti. Si vero ipse non es mendax, vera jam sententia non erit, quia dum tu verax, non omnis homo cognoscitur mendax.* Et de Cretensibus loquens D. Paulus ita scribit Tit. 1 : *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri; testimonium hoc verum est.* Atqui hic Propheta fuit Epimenides, poeta Cretensis; ergo et ipse fuit mendax. Si mendax, quomodo testimonium ejus verum est? Plura recenset Scotus et Dialectici tract. de Insolubilibus. Illa tamen ex S. Script. solubilia sunt, uti ea suis locis resolvi.

Sophistæ ergo à sophis, id est, sapientibus, distinguuntur : primo, quod sophistæ suam ostentent sapientiam, ut habeantur sophi; sapientes vero modeste suam sapientiam celent, vel ubi opus est proferant. Unde sophistæ à Plinio vocantur Sophocles, ἀπὸ τοῦ σοφοὺς καλεῖσθαι, quod sapientes vocari velint, cum revera non sint. Esto Sophocles Poeta dictus sit, quasi σοφῶν κλέος, id est, sapientum decus et gloria. Secundo, sophistæ sapientiæ suæ, utpote modicæ et minus solidæ, lenocinia orationis adhibent, eamque fucant pompa verborum et phalerata eloquentia; unde Protagoras, Libanius similesque oratores, vocati sunt sophistæ, quia eorum sapientia non erat realis, sed *sapientia verbi*, ut ait Paulus 1. Cor. 1. 17. Sapientes vero candido, puro et simplici sermone suæ mentis conceptus, suamque sapientiam enuntiant. Tertio et proprie sophistæ captiosis, ambiguis, implexis et fallacibus verbis et ratiociniis illaqueant et decipiunt auditores, eosque capere, et in errorem inducere conantur; sapientes vero per rationes demonstrativas vel probabiles, puram veritatem indagant, suisque discipulis proponunt. Porro sophistæ multi erant è philosophis et oratoribus tempore Siracidis, quos hic ipse quasi sui æmulos perstringit. Simili modo S. Paulus perstringit sui ævi sophistas, Apostolorum æmulos, ut Apollonium Tyaneum, Epictetum, Dionem, Damym, Musonium, cæterosque qui fideles à Christo et Apostolis ad se ostentatione sapientiæ, præsertim Ethices prætextu, et promissione vitæ honestæ et beatæ, traducere conabantur, uti dixi 1. Cor. 1. 20. Quin et *Socrates*, ait Plato in Euthydemo, *cum duobus fratribus sophistis, et, ut illi sunt, contumeliosis disputans, quasi cum duobus monstris unus congressus, cum illi probro objiceret Dionysodorus, quod fugeret, neque ad interrogata responderet, respondit : Non injuria fugio. Nam cum alterutri sim impar, cur non fugiam ambos? Equidem Hercule multo sum imbecillior; qui tamen pugnare pariter non voluit et adversus hydram sophistriam, cui propter sapientiam pro uno sermonis capite amputato multa repullulabant, et adversus cancrum sophistam quemdam è mari profectum.* Mordaci videlicet allegoria Socrates è fratribus sophistis alterum hydram, alterum cancrum nominat, se vero Herculem. Atque hinc proverbium : *Ne Hercules quidem contra duos.* Idem Socrates Euclidi contentiosarum quæstionum admodum studioso : *Sophistis*, inquit, *ô Euclides, uti poteris, hominibus uti non poteris;* perinde ac si sophistæ vulpes vel simiæ essent, non homines.

Sensus ergo est, q. d. Consiliarius, doctor vel quilibet alius qui *sophistice*, id est, captiose, ambigue, insidiose, deceptorie *loquitur*, hic *odibilis est* Deo, Angelis et hominibus, quibus chara est veritas, simplicitas, fidelitas; ac proinde

ab iis explosus *omni re*, id est, omni honore et lucro, adeoque alimento, ut habent Græca Roman. quod per sophisticen suam quæsivit, *defraudabitur*. Impostor enim et sophista, cum agnoscitur ejus fraus, hypocrisis et deceptio, pro honore ignominiam, pro lucro sibilum reportat. *Non est* enim *illi data à Domino gratia*, id est, non est datum ei à Deo, ut gratiam inveniat in oculis hominum, eisque sit gratus et gratiosus : quia *omni* vera *sapientia defraudatus*, id est, privatus expersque est. Significat sophistas, licet initio ostentando suam sapientiam et eloquentiam, hominum gratiam sibi concilient; mox tamen ubi eorum sophismata et sophisticæ fraudes releguntur, eam deperdere, ac pro gratia odium omnium incurrere : cum ex adverso sapientes initio, utpote minus cogniti, parvi fiant : at ubi eorum sapientia perspicitur, magni ab omnibus habentur : ac sicut sapientia, sic et honor eorum solidus et perennis est. Sunt enim instar piperis, quod quo magis teritur, eo majorem calorem, odorem et ignem exhalat.

Moraliter hîc disce, doctori et consiliario duo esse necessaria, ut honoratus et locuples evadat, scilicet veram sapientiam et Dei gratiam : atque sapientiam conciliare sibi Dei gratiam. Deus enim sapientes provehit ad honores et opes.

Denique maxime sophistæ sunt hæretici, qui per sophisticas cavillationes fidem evertere, et fideles decipere ac pervertere satagunt : unde ipsi omni Dei gratia ac sapientia privati sunt, ideoque odibiles Deo, Angelis et hominibus. Ita Rabanus.

TERTIA PARS CAPITIS.

DE SAPIENTIÆ FRUCTIBUS ET PRÆMIIS.

25. Est sapiens, animæ suæ sapiens : et fructus sensus illius laudabilis.] Sophistæ opponit sophum, id est, vere sapientem, q. d. Sophista non est sed videtur imperitis sapiens : at sophus non tantum videtur, sed revera est sapiens : quia ante omnia animæ suæ consulit, sibique sapit, dum animam suam vera sapientia et virtute implet et adornat, deinde sapientiam suam aliis communicat : quare *fructus sensus*, id est, mentis et intelligentiæ ipsius, est *fidelis*, ut habent Rom. id est, sincerus, firmus et solidus; quia mentem pascit veritate et virtute, ideoque gratus et laudabilis est hominibus, æque ac Deo et Angelis. Unde Græca Compl. habent : *Est sapiens propriæ animæ, et fructus intellectus ejus in ore* (dum loquendo eam aliis communicat) *laudabiles*; Tigur. *Est qui animæ suæ sapiat, cujus in ore laudabiles sint fructus prudentiæ* : legit cum Nostro et Compl. αἰνετοί, id est, *laudabiles* : pro quo Romani legunt πιστοί, id est, *fideles*; alii : *Est sapiens animo proprio, ejusque intelligentiæ fructus in ore laudabiles sunt. Quoniam*, ait Rabanus, *ea quæ Deo sunt placita mente tractat, lingua profert, et utili operatione exercet*. Syrus : *Fructus sapientum animabus eorum, et est sapiens qui animæ suæ* (vel sibiipsi) *est sapiens, et fructus operum ejus ex aspectu faciei ejus*.

26. Vir sapiens plebem suam erudit, et fructus sensus illius fideles sunt.] Est hæc secunda antithesis sophistæ et sophi, sive sapientis : sophista enim uti animam suam, sic et populum decipit et deludit; at vero sapiens non tantum animæ suæ, id est sibiipsi, sapit; sed et plebem, vel sibi concreditam, vel in qua degit et habitat, erudit docetque verbo et exemplo, ut honeste, juste et pie vivat : et *fructus sensus*, græce συνέσεως, id est, intelligentiæ et doctrinæ ipsius, non sunt labiles, ut statim evanescant instar doctrinæ sophistarum; sed *sunt fideles*, id est, firmi et stabiles : quia veritas stabilis est, ideoque stabiles parit proles et fructus; inde Hebræi dicunt, אמת *emeth*, id est, *veritatem stabiles habere pedes, iisque stabilem consistere*. Tigurina : *Vir sapiens erudit populum suum, et fructus intelligentiæ ipsius stabiles sunt*; alii, *certi sunt*. Aliter Lyran. *Fideles*, inquit, id est, *fide digni sunt, tum quia à veritate prima procedunt, tum quia ad ipsam finaliter dirigunt*. Et Palacius : *Fideles*, inquit, id est, *nullo errore vel malitia maculati*.

27. Vir sapiens implebitur benedictionibus, et videntes illum laudabunt.] Est hæc tertia antithesis sophistæ et sophi, id est, sapientis : nimirum, sophistæ omnes maledicunt, omnesque eum exsecrantur; at sapienti omnes benedicunt, omnesque eum laudant et celebrant, ac, ut Græca habent, μακαριοῦσιν, id est, beatum prædicant. Unde Compl. *Vir sapiens implebitur benedictione, et beatum dicent omnes eum videntes*. Posset quoque benedictio sumi pro beneficentia, omnique bonorum cumulo. Unde Tigurina vertit : *Vir sapiens felicitate cumulabitur, et beatum prædicabunt omnes qui eum viderint*; et Dionys. *Vir sapiens implebitur benedictionibus, id est*, inquit, *bonis et profectibus gratiarum, virtutum, donorum, fructuum et beatitudinum, in quibus omnibus crescit atque perficitur, bene utendo sapientia sua, videlicet divina contemplando, et proximos instruendo*. Et Hugo : *Benedictionibus*, inquit, *tum dexteræ, tum sinistræ* : dexteræ in futuro, quando ei dicetur cum aliis : *Venite, benedicti Patris mei, etc.* sinistræ in præsenti vita, puta gratia Dei, et laude hominum. Unde et Syrus vertit : *Qui sapiens est animæ suæ, saturabitur deliciis, et laudabunt eum omnes videntes eum*.

28. Vita viri in numero dierum : dies autem Israel innumerabiles sunt.] *Viri*, id est, cujusque hominis : Hebr. enim איש *isch*, id est, *vir*, idem est quod *quilibet*. *In numero*, scilicet definito, certo et pauco. *In numero dierum*, ergo idem est, quòd definitorum et paucorum dierum sunt. Est hypallage : *vita viri est in numero dierum*, hoc est vita viri est in diebus numeri, id est, in diebus numeratis et paucis. Hebræi enim ימי מספר *ieme mispar*, id est *dies numeri*, vocant paucos et facile numerabiles. Sensus er-

go est, q. d. Vita cujusque hominis numerata et definita est, certisque et paucis diebus à natura et à Deo circumscripta, juxta illud Ps. 89. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis, septuaginta anni : si autem in potentatibus, octoginta.* At vero dies Israel sunt indefiniti et innumeri. Tigur. *Vita cujusque constat numero dierum, sed Israelitarum dies sunt innumeri.*

Quæres, quisnam sit hic Israel? Certum est per Israel hîc non accipi Jacobum Patriarcham, qui luctans cum Angelo eumque vincens, ab eodem cognominatus est *Israel*, id est, dominans Deo, id est, Angelo, qui Deum repræsentabat, Gen. 32. 28. Nam Jacobi dies fuere *parvi*, id est, pauci et *mali*, id est, ærumnosi, ut ipse ait Genes. 47. 9. Jacob enim vixit duntaxat 147. annis, Gen. 47. 28.

Primo igitur, proprie per *Israel* accipias populum Israel, prognatum ex Jacob, qui alio nomine dictus est Israel : ut sensus sit, q. d. Vir quisque paucos vivit vitæ dies, at sapiens dies vivit innumeros : licet enim corpore moriatur, fama tamen ejus perpetuo vivet apud populum Israel, id est, fidelem : populus enim perpetuo durat; esto hic vel ille homo in populo moriatur. Nominat populum Israel præ cæteris; quia ille solus ævo Siracides habebat veram sapientiam, id est, fidem, cultum et religionem Dei, juxta illud Mosis Deut. 4. 6 : *Hæc est vestra sapientia et intellectus coram populis, ut audientes universa præcepta hæc* (legis Dei), *dicant : En populus sapiens et intelligens.* Ita Dion. Palac. et Lyran. *Dies, ait, populi Israel sunt innumerabiles, id est, diuturni : licet enim personæ singulares moriantur et nascantur sibi succedentes, remanet tamen unitas populi. Sicut in fluvio aquæ sunt in continuo fluxu, remanet tamen identitas fluvii : laus vero sapientis non solum durat suo tempore, sed transit ad posteros : propter quod est diuturna, et maxime in populo suo, qui magis novit opera ejus : ideo subditur : Sapiens in populo hæreditabit honorem.*

Secundo, Jansenius et Hugo per *Israel* accipiunt Israelitem, id est, quemlibet sapientem, hoc est fidelem et sanctum, q. d. *Dies Iraelis*, hoc est, Israelitæ, sunt innumerabiles : quia infiniti et in perpetuum durantes, hoc est, Israelitæ propter sapientiam suam, et veram Dei cognitionem, qua præ aliis donati sunt, vivent in æternum, non solum apud homines per nominis memoriam, sed etiam apud Deum per gloriam æternam. Unde Syrus vertit : *Sapiens populi hæreditabit gloriam, et nomen ejus permanet in vitam æternam.* Huic convenit illud Ecclesiastæ 7. 13 : *Hoc plus habet eruditio et sapientia, quod vitam tribuunt possessori suo.* Sic quilibet sanctus vocatur *Israel* ab Apostolo Gal. 6. 16 : *Quicumque hanc regulam seculi fuerint, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei.* Vide quæ de Israele dixi ibidem, et Gen. 32. 28 et c. 35. 10. Alludit ad Jacob Patriarcham, qui ut Jacob paucos vixit dies et annos; sed factus dictusque Israel, vivit tum personaliter in cœlo vitam æternam, tum in posteris, puta in populo Israel per multa secula. Jacob ergo, id est, luctator et supplantator vitiorum modico tempore, meruit fieri Israel, id est, *dominans Deo*, vel, ut S. Aug. et alii, *vir videns Deum*, in æternum, q. d. ait Hugo, *dies Jacob luctantis terminum habent, sed dies Israel contemplantis facie ad faciem interminabiles erunt.*

Allegor. *Israel* est Ecclesia, sive cœtus fidelium, et populus Dei, qui etiam in hoc mundo durabit usque ad consummationem seculi : ut hac jam sententia comprobetur, ait Jansen. id quod dixit, fructum sapientiæ esse stabilem et firmum. Propter Dei enim verbum, quod sequitur, perpetua futura est ejus Ecclesia.

Anag. *Israel* est beatus : hic enim vivit in cœlo dies innumeros, scilicet felices et æternos. Ita Raban. *Quid est, ait, quod vitam viri in numero dierum comprehensam dicens, addidit, dies Israel esse innumerabiles, nisi quod Sanctorum vitam in cœlesti beatitudine ostendit esse æternam et infinitam? Quod autem vita præsens hominum certo numero in præscientia Dei et dispositione constituta sit, ostendit Job, dicens c. 14 : Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est : constituisti terminos ejus, qui præteriri non poterunt. At vero Israel dies, hoc est sancti viri, qui recta fide et bonis operibus in hac præsenti vita Dominum semper coluit, post finem præsentis laboris, pura mente serenum Dei vultum in cœlesti regno perpetualiter contemplatur. Cujus boni sicut nulla est labes, ita et gaudii nullus est finis.* Huc facit proverbium Arabicum centur. 2. num. 42 : *Mundus transit tanquam scriptura delebilis, sapientia stabilis est ut sculptura.*

29. Sapiens in populo (Israel, id est, fideli, ut dixit vers. præcedenti) hæreditabit honorem (græce δόξαν, id est, gloriam; Romana legunt, πίστιν, id est, fidem, ut scilicet omnes ei quasi cœlesti oraculo fidem habeant), et nomen illius erit vivens in æternum.] Dat causam cur dixerit : *Dies autem Israel innumerabiles sunt*; quia scilicet sapiens in populo Israel, utpote perpetuo, obtinebit honorem perpetuum, ac *nomen*, id est memoriam, famam et gloriam perennantem in æternum. Sic Salomon celebrans suum sapientiæ studium Sap. 8 : *Habebo*, inquit, *propter sapientiam claritatem ad turbas, et honorem apud seniores in Ecclesia*, tam cœlesti quam terrestri, tam triumphante quam militante, juxta illud cap. 44. 14 : *Corpora sanctorum in pace sepulta sunt, et nomen eorum vivit in generationem et generationem.* Et illud Prov. 10 : *Memoria justi cum laudibus : et nomen impiorum putrescet.* Huc facit proverbium Arabicum cent. 2. num. 21 : *Disce scientiam, ô puer, ut sis imperator; et ne sis ignarus, ut fias despicabilis.* Et n. 22 : *Scientia diadema est puero, et intellectus torques aureus.* Hinc et doctores cum creantur, pileo, quasi diademate coronantur, et torque aureo cinguntur. Et num. 25 : *Non est gloriatio in opibus et stemmate, sed gloriatio in scientia et eruditione.* Et num. 29 : *Acquire tibi aurum in mensura, et scientiam sine mensura.* Et num. 34 : *Scientia est lumen alterum, habetque oculos lucidos.*

Anagog. Hugo : Nomen sapientis, id est, justi, inquit, vivet in perpetuum; quia scriptum est in libro vitæ, juxta illud Christi : *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis*, Lucæ 10.

QUARTA PARS CAPITIS.

DE CONTINENTIA ET REFRENATIONE CONCUPISCENTIÆ ET GULÆ.

30. FILI, IN VITA TUA TENTA ANIMAM TUAM : ET SI FUERIT NEQUAM, NON DES ILLI POTESTATEM.] Hæc pertinent ad v. 24 : *Est sapiens animæ suæ sapiens.* Idipsum enim hîc explicat, docetque potissimum sapientiæ veræ et practicæ officium in eo consistere, ut sapiens animam suam purget à vitiis et concupiscentiis, eique virtutes quaslibet inserat. Ait ergo : Fili, in vita hac hoc potissimum age, nimirum *tenta*, id est, scrutare et explora affectiones et desideria animæ tuæ, et si videris ea esse *nequam*, id est, propensa ad malum; *non des illis potestatem*, nec laxes eis habenas sequendi et exsequendi malum, sive nequitiam in quam propendent; sed ea coerce et refrena, non tantum ab illicitis, sed etiam à licitis quæ occasionem dant et viam sternunt ad illicita. Facilis enim lapsus est cupidi à licitis valde concupitis ad illicita, v. g. qui amat vinum facile labitur, si non in ebrietatem, certe in nimium ejus potum. Habeto ergo exploratos omnes animæ tuæ sinus, ut scias in quæ vitia propendeat, ac ab illis eam ita refrena, ut plane in contrarium eam divertas et cogas, v. g. si videris eam propensam in superbiam, totis viribus flecte eam ad humilitatem, eamque occupa cogitationibus et officiis vilibus et humilibus; si videris eam propensam in avaritiam, flecte eam ad liberalitatem; si ad gulam, flecte eam ad abstinentiam et jejunium; si ad iram, flecte eam ad mansuetudinem. Sic enim arbor curva in contrariam prorsus partem flectenda est, ut evadat recta. Ita Rabanus, Lyranus, Palacius et alii : *Præcipit sapientia*, inquit Rabanus, *homini, ut caute servet vitam suam, ne forte per incuriam in variis desideriis diffluat, et in peccati mortem decidat : ideo dicit ut tentet animam suam, id est, ut probet animæ suæ voluntatem, et si fuerit perversa, non tribuat illi potestatem perficiendi eam.* Huc facit proverbium Arabicum centur. 1. num. 22 : *Puta vitem tuam manu tua, non aliena*, id est, reprehende teipsum super vitio tuo, priusquam te alius reprehendat super eodem. Et num. 14 : *Lima spinas : lima*, id est, vince affectum carnis et cupiditates malas, easque reseca lima rationis. Cupiditates enim instar spinarum hominem pungunt, ad scelus incitant, et ad exitium adigunt. Earum ergo acumen necesse est ut lima rationis tanquam duriori obtundamus, si salus nostra nobis est cordi.

Græca jam aliter habent, nimirum : *Fili, in vita tua tenta animam tuam, et vide quid ei malum sit, et ne dederis ei;* Tigurina : *Fili, proba animam tuam in vita tua, explora quid noxium ei sit, neque id ei indulgeas;* Syrus : *Fili mi, in vita tua tenta animam tuam, et vide id quod malum est illi, ne des illi*, q. d. Indaga et explora diligenter inclinationes, affectus et vires animæ tuæ, ut scias quid ei congruum et bonum, quid incongruum et malum sit : quo facto, tribue ei quod congruum et bonum, nega vero quod ei incongruum et malum deprehendisti. Unde sequitur : *Non enim omnia omnibus expediunt, et non omni animæ omne genus placet;* v. g. anima aliquorum propendet ad studia Theologica, aliorum ad mathesin, aliorum ad artes mechanicas, aliorum ad bellum : quisque ergo animæ det, quod ejus inclinationi et viribus convenit et congruit. Si enim eam cogat ad aliud, v. g. si amantem studiorum cogat ad bellum, magnam illi vim inferet, ideoque anima violenter in bello detenta gemet jugiter, nec in eo persistere poterit, utpote agens vitam sibi molestam, ingratam et ærumnosam. Id magis liquet in deligendo vitæ statu. Aliis enim convenit et placet status matrimonii, aliis sacerdotii, aliis Religionis : quare si parentes, ut sæpe fit, cogant filios juniores ad Religionem, cum ipsi ab ea abhorreant, et cupiant agere vitam in seculo, utique filii in Religione agent vitam mœstam et periculosam, dataque occasione jugum Religionis excutient; qua de causa tot vidimus et videmus Apostatas. Sane multi damnantur, quia statum sibi incongruum capessunt, adeoque multi damnantur in seculo qui salvarentur in Religione : et vice versa.

Huic expositioni adaptari potest versio nostra, uti eam adaptat Jansenius, hoc modo : In vita tua tenta animam tuam, id est, rimare et indaga quid animæ tuæ maxime conveniat, et si fuerit aliquid *nequam*, id est, noxium et incongruum illi, non des ejus rei potestatem, nec sinas eam illud capessere, vel eo uti et frui : ut hæc omnia pertineant ad delectum in rebus adhibendis, de quo multa dixit initio capitis; verum prior sensus uti simplicior et planior, ita et verior ac congruentior est.

31. NON ENIM OMNIA OMNIBUS EXPEDIUNT, ET NON OMNI ANIMÆ OMNE GENUS PLACET.] Dat causam cur anima nequam refrenanda sit non tantum ab illicitis, sed etiam à licitis; quia scilicet non omnibus omnia expediunt; sed quod uni, v. g. sobrio et casto utile est, alteri, v. g. guloso et libidinoso, periculosum et noxium est, ac causa peccati et damnationis æternæ. Rursum esto aliquid alicui bonum, utile et conveniens sit, tamen illud animæ ejus non placet : quare aliud quod ei placet quærat oportet, juxta illud :

> Tu nihil invita facies dicesve Minerva.

Unde græce clarius idipsum dicitur : *Non enim omnia omnibus conducunt, et non omnis anima in omni re sibi placet;* Tigurina : *Non enim quævis quibusvis conferunt, nec quivis animus quacumque re felix est.* Nam quod invitus et nolens agit, in eo miser et infelix est. Syrus : *Quia non omnis cibus bonus est, et omnis anima in paucis delectatur.* Sapienter Poeta :

> Nullum numen abest, si sit prudentia.

Et :

> Nunquam aliud natura, aliud sapientia dictat.

Et Persius :

> Mille hominum species, et rerum discolor usus:
> Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.

Juxta Græcorum lectionem versus præcedentis, connexio hujus versus cum illo clara est, ut patet ex dictis ibidem.

32. NOLI AVIDUS ESSE IN OMNI EPULATIONE, ET NON TE EFFUNDAS SUPER OMNEM ESCAM.] A thesi descendit ad hypothesin: dixit v. 30 : *Tenta animam tuam : et si fuerit nequam, non des illi potestatem;* nunc ejus dat speciem et exemplum commune et frequens. Plerique enim hominum propensi sunt in gulam, præsertim epularum et deliciarum. Primum enim Evæ et Adæ peccatum fuit gula et esus pomi vetiti, quod ipsi in omnes posteros propagine peccati, æque ac generationis et naturæ transfuderunt. Gula ergo cuique refrenanda et mortificanda est. Græca clarius habent, μη ἀπληςευου, id est, *ne esto inexplebilis in ullis deliciis, neve profusus sis in escis;* Compl. : *Non sis insatiabilis in omnibus deliciis, et ne effundaris* (Rom. *ne effundas te*) *super epulas;* Syrus : *Ne multiplices illi* (animæ tuæ) *cibum deliciarum, et ne malus* (cupidus et invidus) *fiat oculus tuus super cibo multo;* Tigurina : *Ne te ingurgites quibusvis deliciis, nec in cibos effundas*, q. d. Cum variorum ferculorum deliciæ tibi offeruntur, multæque epulæ proponuntur, uti fit in conviviis; noli in eas te nimia edacitate et aviditate gulæ effundere, ut videaris omnia velle devorare, esseque insatiabilis instar lupi : sed aviditatem hanc refrena et appetitui tuo dominare, ac sobrie cibis utere, tum ut honori tuo, tum ut sanitati, tum ut conscientiæ tuæ consulas. Unde medicorum præceptum : *Vescere citra saturitatem : surge è mensa non cum fastidio, sed cum fame. Omnis saturitas noxia.* Exemplo tibi sit S. August. qui lib. 10. Confess. cap. 31. Deum alloquens ait : *Hoc me docuisti, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam.* Vide ibidem plura S. Ambr. ep. 25 : *Utamur*, ait, *temperantiæ naturali cibo pro remedio parcius, non pro deliciis redundantius propter infirmitatem, non propter voluptatem.* Unde Deus concedens Noe esum carnium : *Quasi olera virentia*, inquit, *tradidi vobis omnia*, Gen. 9. 3. quia oleribus parce ad necessitatem vescimur. Quocirca S. Ambr. lib. de Noe c. 25 : *Utantur*, ait, *qui utuntur carne tanquam oleribus, non ad distensionem, nec ad arvinam corporis, quam epulæ facere consueverunt.* Et mox : *Fortasse in hoc etiam commendatur temperantia edendi carnes sicut olera, non tam ad captandam voluptatem, quam ad vitæ sanitatem.*

Porro Judæis identidem commendat Siracides refrenationem gulæ, quia ipsi in eam ab initio suæ gentis propensi fuere. Audi Tertul. lib. de jejunio cap. 5 : *Primus populus primi hominis insculpserat crimen, pronior ventri quam Deo deprehensus, cum de duritia Ægyptiacæ servitutis valida manu Dei ereptus, terræ melle et lacte mananti destinatus, statim saturitatis Ægyptiæ detrimenta suspirans : Quando super ollas carnium, inquit, sedebamus, etc.* Exodi 16. *allium potius et cepe, quam cœlum flagrare malebat.*

Ob hoc gulæ periculum Deus Gen. 9. concedens usus carnium Noe, jussit eas prius sibi immolari : ut secure, inquit S. Chrysost. ibidem iis homo uti posset, utpote quæ jam Deo oblatæ, litatæ et sanctificatæ essent. Hinc et mensæ præmittitur oratio et benedictio, ut cibi sanctificentur, et gula in comedendo refrenetur. Vide dicta 1. Timoth. 4. v. 4 et 5.

Mystice hæc applices studio, meditationi, orationi, quæ sunt deliciæ animæ, q. d. Noli nimis indulgere cupiditati studendi, meditandi, orandi : quia hic excessus corpus enervat, caput hebetat, aciem mentis obtundit, spiritum suffocat. Unde illud : *Saturitas panis mala, studiorum autem pessima.*

33. IN MULTIS ENIM ESCIS ERIT INFIRMITAS, ET AVIDITAS APPROPINQUABIT USQUE AD CHOLERAM.] Syrus : *Quia præ multitudine cibi fit valetudinarius; et qui multus est in comedendo, infirmatur.* Pro *aviditas* græce est ἀπληςια, id est insatiabilitas, aviditas, edacitas. Rabanus retinuit Græcum ἀπληςια, pro quo aliqui manuscripti corrupte legunt ἀποπληξια. Significat ergo gulam et nimiam epulationem causare morbos, præsertim choleram : nimii enim cibi accendunt calorem naturalem et sanguinem, qui accensus vertitur in bilem et choleram. Hinc cholera à medicis vocatur morbus, quo bilis commovetur, acuitur, accenditur, seque effundit in stomachum et intestina, illaque suo acore inficit, vitiat, mordet et cruciat; adeo ut crura manusque contrahantur, ac anima deficiat, quin et subinde subito quis moriatur. Ita Celsus lib. 4. c. 11. et Fernelius lib. 6. de Part. morbis c. 3 : Remedio est *menthastrum, torminibus cholericis sedendis efficacissimum*, ait Plinius lib. 20. c. 14; et clysteres, uti idem docet lib. 31. cap. 6.

Pro *infirmitas* legit Noster cum Compl. νοσος, pro quo Roman. legunt πονος, id est, *labor.* Unde sic habent : *In multis enim escis erit labor* (stomachi ut eas digerat, ejusque tortura et vigiliæ, uti dixi cap. 31. 23.) *et* ἀπληςια, id est, *insatiabilitas, appropinquabit usque ad choleram;* Tigurina : *Nam ingluviem ciborum morbus comitabitur, et in bilem abibit insatiabilis edacitas.*

34. PROPTER CRAPULAM (græce ἀπληςιαν, id est, voracitatem insatiabilem) MULTI OBIERUNT : QUI AUTEM ABSTINENS EST, ADJICIET VITAM.] Sobrietas ergo sanitatis, sapientiæ, castitatis, sanctitatis et longævitatis est mater : crapula vero et ebrietas infirmitatis, hebetudinis, libidinis, vitiorum ac brevis ævi : *Plures enim occidit crapula quam gladius.* Vide dicta cap. 31. v. 23. Vere Palacius : Etiamsi, ait, natura homini taxarit annos et dies vitæ, sobrius tamen eos prorogare potest per abstinentiam cibi; ebrius vero et gulosius eos decurtare et accidere per gulam et crapulam.

Denique axioma est viri sapientis, esto nonnullis videatur paradoxum : *Pene omnes homines mori gula.* Nam plerique omnes sæpe excedunt in cibo et potu, præsertim in conviviis, festis et recreationibus; atque hoc excessu vitam abbreviant, mortemque sibi accelerant, alii plus, alii minus pro quantitate et qualitate excessus. Gula igitur et ingluvies corpus gravat, morbos creat, et vitam decurtat.

Græca habent, *propter* ἀπληςιαν, id est, ut Complutens. *insatiabilitatem;* Roman. *edacitatem multi obierunt; et attendens* (cavens ne in cibis et potibus excedat) *adjiciet vitam;* Tigurina : *Multi per intemperantiam intereunt : at qui temperans est, vitam prorogat;* Syrus : *Multi enim qui mortui sunt per cibum multum : et qui cavet sibi, prorogat vitam.* Vide quæ de abstinentia dixi Daniel. 1. 15 et seq.

Sapienter S. Athan. apud Antonium in Melissa p. 1. cap. 57 : *Corpora ægra*, ait, *curationis et abstinentiæ beneficio restituuntur : restituta vero per negligentiam et repletionem paulatim relabuntur, et ad eosdem morbos recidunt.* Præclare S. Ambros. de Elia et jejunio cap. 8 : *Jejunium*, ait, *continentiæ magisterium est, pudicitiæ disciplina, humilitas mentis, castigatio carnis, forma sobrietatis, norma virtutis, purificatio animæ, miserationis expensa* (ut quod tibi jejunando subtrahis, expendas in miseros), *lenitatis institutio, charitatis illecebra, senilis gratia, custodia juventutis. Jejunium est infirmitatis levamen, alimentum salutis. Nemo in cruditatem jejunando incidit, nullus per continentiam ictum sanguinis sensit, imo nullus non repressit et repulit. Bonum itineris viaticum, bonum totius vitæ.* Vide S. Basil. hom. de jejunio. Siracidi concinit R. Hillel. priscus ille et sapientiæ nomine percelebris, cujus hæc gnoma elegans et multiplex extat in *Pirke avoth*, id est, in Apophtheg. patrum cap. 2 : *Qui carnem multiplicat, vermes multiplicat : qui multiplicat divitias, dolores multiplicat : qui mulieres multiplicat, multiplicat fascinationes : qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem : qui multiplicat servos, multiplicat fures : qui multiplicat legem, multiplicat vitam : qui studium multiplicat, pariter sapientiam multiplicat : qui multiplicat consilium, multiplicat prudentiam : qui multiplicat justitiam, multiplicat pacem : qui famam acquirit bonam, sibi acquirit eam : qui verbum legis acquirit, vitam in altero seculo feneratur æternam.*

Porro ἀπληστία, id est, nimia aviditas et insatiabilitas, non tantum in cibis et potibus, sed et in quibusvis aliis rebus locum habet. Et in quacumque versetur materia, noxia est tum animæ, tum corpori. Unde quidam Sapiens dixit : *Omnes pene homines confici et emori per rei alicujus ἀπληστίαν, nimiamque aviditatem*, sive ea honorum sit, sive opum, sive scientiarum, sive aliarum rerum.

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo agit de honorandis medicis, deque utilitate medicinæ. Secundo, v. 9, instruit infirmum, datque media quibus curetur. Tertio, v. 16, docet in morte amicorum moderandum esse luctum, ac cavendum a nimia tristitia. Quarto, a v. 25, docet sapientiam parari otio litterario, mechanicas vero artes occupari negotio et opere manuali, scilicet agriculturam in agro colendo, sculptoriam in sculpendo, fabrilem in fabricando, plasticen in plasmando.

1. Honora medicum propter necessitatem : etenim illum creavit Altissimus.
2. A Deo est enim omnis medela, et à rege accipiet donationem. 3. Disci-
plina medici exaltabit caput illius, et in conspectu magnatorum collaudabi-
tur. 4. Altissimus creavit de terra medicamenta, et vir prudens non abhor-
rebit illa. 5. Nonne à ligno indulcata est aqua amara? 6. Ad agnitionem
hominum virtus illorum, et dedit hominibus scientiam Altissimus, honorari
in mirabilibus suis. 7. In his curans mitigabit dolorem, et unguentarius
faciet pigmenta suavitatis, et unctiones conficiet sanitatis, et non consummabuntur opera ejus.
8. Pax enim Dei super faciem terræ. 9. Fili, in tua infirmitate ne despicias teipsum, sed ora
Dominum, et ipse curabit te. 10. Averte à delicto, et dirige manus, et ab omni delicto munda
cor tuum. 11. Da suavitatem et memoriam similaginis, et impingua oblationem, et da locum
medico : 12. etenim illum Dominus creavit : et non discedat à te, quia opera ejus sunt necessa-
ria. 13. Est enim tempus quando in manus illorum incurras : 14. ipsi vero Dominum depreca-
buntur, ut dirigat requiem eorum, et sanitatem, propter conversationem illorum. 15. Qui
delinquit in conspectu ejus qui fecit eum, incidet in manus medici. 16. Fili, in mortuum pro-
duc lacrymas, et quasi dira passus incipe plorare, et secundùm judicium contege corpus illius,
et non despicias sepulturam illius. 17. Propter delaturam autem amare fer luctum illius uno die,
et consolare propter tristitiam, 18. et fac luctum secundùm meritum ejus uno die, vel duobus
propter detractionem. 19. A tristitia enim festinat mors, et cooperit virtutem, et tristitia cordis
flectit cervicem. 20. In abductione permanet tristitia : et substantia inopis secundum cor ejus.
21. Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te : et memento novissimorum, 22. noli
oblivisci : neque enim est conversio, et huic nihil proderis, et teipsum pessimabis. 23. Memor

esto judicii mei : sic enim erit et tuum : mihi heri, et tibi hodie. 24. In requie mortui requiescere fac memoriam ejus, et consolare illum in exitu spiritus sui. 25. Sapientia scribæ in tempore vacuitatis : et qui minoratur actu, sapientiam percipiet : qua sapientia replebitur 26. qui tenet aratrum, et qui gloriatur in jaculo, stimulo boves agitat, et conversatur in operibus eorum, et enarratio ejus in filiis taurorum. 27. Cor suum dabit ad versandos sulcos, et vigilia ejus in sagina vaccarum. 28. Sic omnis faber et architectus, qui noctem tanquam diem transigit, qui sculpit signacula sculptilia, et assiduitas ejus variat picturam : cor suum dabit in similitudinem picturæ, et vigilia sua perficiet opus. 29. Sic faber ferrarius sedens juxta incudem, et considerans opus ferri : Vapor ignis uret carnes ejus, et in calore fornacis concertatur. 30. Vox mallei innovat aurem ejus, et contra similitudinem vasis oculus ejus : 31. Cor suum dabit in consummationem operum, et vigilia sua ornabit in perfectionem. 32. Sic figulus sedens ad opus suum, convertens pedibus suis rotam, qui in sollicitudine positus est semper propter opus suum, et in numero est omnis operatio ejus. 33. In brachio suo formabit lutum, et ante pedes suos curvabit virtutem suam. 34. Cor suum dabit ut consummet linitionem, et vigilia sua mundabit fornacem. 35. Omnes hi in manibus suis speraverunt, et unusquisque in arte sua sapiens est; 36. sine his omnibus non ædificatur civitas. 37. Et non inhabitabunt, nec inambulabunt, et in ecclesiam non transilient. 38. Super sellam judicis non sedebunt, et testamentum judicii non intelligent, neque palam facient disciplinam et judicium, et in parabolis non invenientur : 39. sed creaturam ævi confirmabunt, et deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, et conquirentes in lege Altissimi.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. HONORA MEDICUM PROPTER NECESSITATEM,] græce τιμα ιατρον προς τας χρειας τιμαις αυτου, quod Complut. et Roman. vertunt : *Honora medicum ad necessitates honoribus illius*, id est, qui illi debentur; Tigurina : *Affice medicum honoribus suis propter necessitatem;* interpres Clementis Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 8. vertit : *Honora medicum propter utilitatem ejus;* χρεια enim significat indigentiam, caritatem, usum, necessitatem, operam, ministerium, utilitatem, commoditatem. Syrus : *Honora medicum quandiu indiges illius; quia etiam ipsum creavit Deus.*

In fine cap. præced. dixit multis inesse infirmitatem, scilicet, homines esse obnoxios variis morbis, partim ex lapsu et infirmitate naturæ peccato corruptæ, partim ex ciborum excessu, tum in quantitate, tum in qualitate eorumdem. Multi enim morbos contrahunt, quia cibos comedunt vel nimios, vel suæ naturæ et complexioni noxios. Hac de causa hoc cap. suggerit morborum remedium à Deo datum et institutum, scilicet medicinam et medicum. Jubet ergo eum honorari; quia medicina non est ars mechanica, sed liberalis. Unde in Universitatibus comparatur Jurisprudentiæ et Theologiæ, ac doctores medici inter doctores Juris et Theologiæ suum gradum et locum obtinent.

Honor in Scriptura tria significat: primo, reverentiam; secundo, obedientiam; tertio, sustentationem personæ condignam. Sic filii jubentur honorare parentes; quia eos revereri, eis obedire, et, si indigeant, sustentare debent. Hic triplex honor pariter debetur medico. Qua in re multi peccant nolentes obedire præceptis medici, illaque parvi pendentes : qua de causa sæpe in morbos diuturnos et incurabiles, ipsamque mortem incidunt. Alii dum ægrotant, ut parcant sumptibus, accersunt circumforaneos impostores, alii empiricos periculosos, alii etiam feminas, et anus superstitiosas, quæ superstitiosis signis et benedictionibus morbos abigant. Sed suo damno : nam sæpe vitæ et conscientiæ noxam incurrunt. Suadet ergo Siracides, ut medicos honorent, id est, advocent, consulant, revereantur, eorum consilia magni æstiment et sequantur. Causam dat dicens : *Propter necessitatem,* quia scilicet ad morbos curandos necessarius est medicus, utpote qui et naturam morbi, et ejus remedia callet, quorum neutrum scit æger, et cæteri. Sicut ergo ad vestes faciendas necessarius est sartor, ad calceos sutor, ad cibos coquendos cocus : sic ad medicinas conficiendas necessarius est medicus. Unicuique enim in sua arte credendum est. Notat Palacius τὸ *propter necessitatem* nos admonere, ne medicum in quovis levi morbo advocemus, sed, cum morbus est gravis : tum quia leves morbi sunt frequentes, optimeque superantur patientia et prudentia, nam qui medice vivit misere vivit; tum quia sæpe medici eos curare nesciunt.

Tropol. triplicem hunc honorem debemus medicis animæ, qui scilicet animæ vitia, passiones et peccata curant : quales sunt confessarii, rectores, concionatores; idque tanto magis, ait Rabanus, quanto anima præcellit corpori, ac morbi animæ graviores sunt morbis corporis, atque salus æterna, quam confert medicus spiritalis, præstantior est sanitate corporali ad modicum tempus duratura, quam confert medicus corporalis. Maxime autem omnem honorem debemus Christo Domino, qui medicorum est medicus, tam animæ quam corporis : quique theriacam præstantissimam contra omnes morbos non aliunde, quam ex sanguine suo confectam nobis exhibet in Eucharis-

tia, cæterisque Sacramentis. *Ipsius* enim *livore sanati* sumus, ut ait S. Petrus epist. 1. cap. 2. v. 24. et Isaias cap. 53. 4. ac ex eo S. Matth. cap. 8. 17 : *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.* Nimirum ipse verus est Samaritanus, qui primum hominem, ejusque posteros à latronibus infernalibus spoliatos et vulneratos usque ad mortem, oleo et vino suæ gratiæ sanavit, Lucæ 10. 34.

Siracidi concinit Ben-Sira alphabeto 1. littera *aleph : Ama et honora medicum, dum non indiges ejus*, q. d. Honora medicum ante morbum, dum sanus es, ut tibi in morbo præsto sit, ac deserviat rebus suis neglectis, et negotiis cæteris posthabitis. Id extende ad animum : nam animi medicus est sapiens ; huic ergo magis honos habendus est : nam magis ejus ope, consilio et consolatione indigemus. Scholiastes Hebræus refert ad Deum, q. d. Cole Deum, eumque precare, priusquam ejus auxilio tibi opus sit. Nam ut æger diligentiorem experitur medicum, quem valens obsequio sibi devinxit : sic afflictus benigniorem sentiet Deum quem rebus integris coluit et invocavit.

Etenim illum creavit Altissimus.] Græce : *Nam et illum creavit Altissimus;* Tigurina : *Dominus enim ejus auctor est;* tum quia instituit sancitque hîc et alibi, ut medicis utamur in necessitate ; tum quia ipse medicinam æque ac pharmaca et herbas medicas creavit et produxit ; tum quia sicut Adamo et Salomoni (qui scripsit de omnibus ab hyssopo usque ad cedrum : ex cujus scriptis multa ad Græcos, Arabes, Latinos, et ad nos usque derivata sunt) inter alias scientias medicinam quoque indidit : sic pariter nunc medicis indit habilitatem, ingenium et instinctum ad studendum medicinæ, eamque exercendam ad curandum infirmos. Nam sicut ejusdem architecti est domum facere, et labentem reficere, atque ejusdem sartoris et sutoris vestem vel calceum à se factum dissutum et lacerum resarcire et redintegrare : sic pariter, cum ad Deum spectet humani corporis formatio et temperies, ad eumdem quoque spectet oportet ejusdem conservatio et refectio. A Deo igitur est omnis medela et medicina.

Est hic locus illustris de utilitate et necessitate medici, et medicinæ, ejusque usu et ordine. Fuit olim opinio Catonis, Plinii, et aliorum quos inferius citabo vers. 3. et nunc est error Anabaptistarum, docentium damnandum esse usum medicinæ ; eo quod Asa rex Juda ob eum videatur reprehendi 2. Paral. 16. 12. et Hæmorrhoissa Luc. 8. 43. Verum errant, nam illis locis tantum reprehenditur nimia spes et præposterus ordo medicinæ; nam verus ordo, ut docet hîc Siracides, est, ut ægri primo et maxime nitantur Deo, quasi archiatro, eumque sibi orationibus, pœnitentia et sancta vita concilient; deinde causas secundas et medicinas adhibeant.

Alii stulta quadam religione (quæ Turcarum est) sibi aliisque persuadent, medicinæ opera necessaria non esse ; eo quod sanitas et morbus, vita et mors penes Dei voluntatem sint, ita ut nulla arte possit vitare homo, quod Deus de eo decreverit. Sed ignorant multa Dei decreta non esse absoluta, sed conditionata, ac pendere ab industria et arbitrio hominum, v. g. Deus decernit, ut pestis grassans tangat omnes obvios et enecet; sed conditionate duntaxat, scilicet, si ipsi locum peste infectum non fugiant, aut contra eam antidota à se tradita non usurpent. Sic cum ægros decernit sanare, decernit ut id fiat per pharmaca à se instituta. Igitur Siracides hîc errorem jam dictum refellit, astruitque usum medici et medicinæ multis argumentis.

Primum petitur ex ejus necessitate, jam dicta v. 1. Secundum hoc vers. ex ejus auctore, qui est Deus, qui sicut instituit ut in Ecclesia sua alii essent milites, alii agricolæ, alii opifices, alii Jurisconsulti, etc. sic et instituit ut nonnulli essent medici. Tertium vers. seq. Quia, inquit, *à Deo est omnis medela.* Quartum ibid. quod medici à regibus et principibus soleant donis honorari. Quintum vers. 6. quia idcirco Deus herbis, succis, plantis, metallis, gemmis, etc. tot tamque salutares et admirabiles virtutes indidit, ut scilicet iis utamur ad medelam. Sextum est vers. 5. ab exemplo ligni, quo Moses dulcoravit aquas amaras, Exodi 15. 25. Septimum vers. 7. ab experientia, qua experimur per pharmaca dolores leniri, et morbos curari. Vide hunc Siracidis locum de dignitate et utilitate medicinæ, fuse pertractantem Franc. Valesium Sacr. Philosophiæ cap. 74.

Medici ergo opera utilis est, imo necessaria, utpote cujus ope multi è faucibus mortis eripiuntur, et quasi reviviscunt. Medicum verum et suæ artis peritum intelligo; nam imperitus reipubl. est pestis, et multorum homicida, imo carnifex. Quare sicut prudentis est, medico perito se suamque vitam credere, ita nihil imprudentius quam cuicumque medicum se venditanti, ac cuilibet agyrtæ, imo anui et vetulæ vix nendi peritæ, medendi artem profitenti, vitam et salutem suam, qua nihil est pretiosius, committere. Et hoc est quod maxime culpare voluere Cato et Plinius.

Porro Plinius l. 7. c. 56 : *Medicinam Ægyptii,* inquit, *apud ipsos volunt repertam; alii per Arabum, Babylonis et Apollinis filium; herbariam et medicamentariam à Chirone, Saturni et Phillyræ filio.* Verum antiquior est medicina, adeoque coæva mundo; quia Adamo cum cæteris scientiis à Deo indita. Post hominum enim lapsum in peccatum, indeque in morbos et mortem, statim Deus clementissimus et providentissimus providit hominibus de remedio medicinæ; esto illa post aliquot secula magis fuerit exculta, et in methodum redacta, librisque conscripta ab Hippocrate, Galeno, aliisque antiquioribus.

2. A Deo enim est omnis medela, et a rege accipiet donationem.] Rabanus legit *donum*, græce δόμα, id est, *donativum;* Complut. legunt δόξαν, id est, *gloriam;* Tigurina : *Nam medicina manat ab Altissimo, et à rege munus accipiet;* tum quia à Deo sunt vires herbarum et aliorum medicaminum ; tum quia earum cognitio et scientia à Deo indita fuit Adæ et posteris, à quibus eam hauserunt medici. Unde Tigurina vertit : *A Deo fiet intelligens medicus, et à rege accipiet munera;* tum denique quia à Deo est omnis medicatio et curatio, hanc enim significat Græcum ἴασις. Deus enim cum herbis et pharmacis concurrit, quasi prima causa, et primarius agens ac medicans ad curandum per eas infirmi morbos et vulnera, juxta illud : *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat : sed, qui incrementum dat, Deus,* 1. Cor. 3. Unde medici, æque ac ægri, maxime invocare debent Deum, ut per medicinas et pharmaca sanitatem operari

dignetur; uti fecere S. Cosmas et Damianus, S. Pantaleon, et alii, qui proinde morbis etiam incurabilibus medebantur virtute, non tam humana quam divina, uti habet eorum Vita. Quin et Hippocrates in ipso totius artis proœmio : *Non solum, inquit, ægrotus præstare se debet opportuna facientem, sed et medicus, scilicet adhibere curationem, et Dominum deprecari, ut dirigat opera sua.* Probat Siracides medicum esse à Deo, ideoque honorandum; quia medicina et medela ejus est à Deo. Est argumentum à conjugatis; simile est, si dicam : Calidum fit ab igne, quia calor fit ab igne : Gelu efficit frigidos, quia efficit frigus.

Dices, nonne magi et sagæ sæpe opera dæmonis ægros sanant? Resp. Sanare, at non vi sua, sed applicatione causarum secundarum, quas ad hoc Deus instituit; non ergo vi sua, sed Dei sanant, adeoque Deus est qui sanat; dæmones autem tantum applicant instrumenta Dei. Adde, sæpe phantasticam tantum esse dæmonis curationem, idque multis modis, quos recenset noster Delrio in Magicis. Denique curati à sagis et magis, communiter in eosdem vel graviores morbos recidunt.

Addit Siracides : *Et à rege accipiet donationem*, id est, donativum, cum scilicet ei sanitatem restituit, ejusque vitam conservat, tuetur et prorogat : unde videmus mire à regibus honorari et ditari medicos, utpote à quibus vita eorum pendeat.

3. Disciplina medici exaltabit caput illius, et in conspectu magnatorum collaudabitur.] Pro *disciplina*, græce est επιστημη, id est, *scientia*. Pro *collaudabitur*, græce est θαυμασθησεται, id est, *admirationi erit*. Unde Complut. vertunt : *Scientia medici exaltabit caput illius, et coram magnatibus in admiratione erit;* Roman. *Suspicietur;* Tigurina : *Movet admirationem proceribus;* Syrus : *Ob scientiam medici exaltabunt illum, et coram regibus constituent eum.* Ita videmus medicos insignes per medicinam ad magnas opes et honores conscendere, et à magnatibus coli et suspici, juxta illud :

> Dat Galenus opes, dat Justinianus honores :

et illud Plinii lib. 24. cap. 1. conquerentis medicos Romanis, etiam Imperatoribus dominari : *Paremus externis, et una artium* (medicina) *Imperatoribus quoque imperat.* Idem lib. 29. cap. 1. tradit Erasistratum Aristotelis filia genitum, Antiocho rege sanato, centum talentis donatum fuisse à Ptolemæo filio Antiochi. Similia ingentia Cassiorum, Rubriorum, aliorumque medicorum stipendia vel honoraria ibidem recenset.

Quare eo loco Plinius graviter in medicos et medicinam invehitur et declamat, aitque Romanos primis sexcentis ab Urbe condita annis medicis caruisse, ac medicinam tandem medicorum expertos, eam damnasse. *Discunt, inquit, periculis nostris, et experimenta per mortes agunt; medicoque tantum hominem occidisse impunitas summa est.* Et mox : *Quid enim venenorum fertilius, aut unde plures testamentorum insidiæ.* Hæc et plura Plinius ex Catonis sententia. Sed Plinium et Catonem refutat Valesius Sacræ Philosoph. cap. 74. Non enim ista sunt artis, sed hominum vitia. Plinio et Catoni tamen astipulati sunt multi veterum. Diogenes Cynicus medicos vocabat communes carnifices, teste Plutarcho in Lacon. Arcesilaus apud Laertium lib. 4. cap. 6. : *Sicut ubi multæ sunt leges, ait, ibi plurimum vitiorum est : sic ubi plures sunt medici, ibi multi sunt ægrotantes.* Adrianus Imper. moriens dixit illud Menandri vulgatum : *Turba medicorum Cæsarem perdidit.* Ita Dio. Addunt alii, ipsum illud suo sepulcro quasi epitaphium insculpi jussisse. Tiberius Cæsar ridiculum dicebat eum, qui post sexagesimum annum consuleret medicum, utpote qui sexaginta annis non didicisset experientia quid sibi salubre esset, quid insalubre. Nam, ut ait Plinius, *Medicinæ efficacissimus magister est usus.* Et Plato in Convivio : *Medicus peritissimus est, qui novit quid amet, quid respuat natura.* Nicocles medicos felices vocabat : *Quoniam eorum successus sol intuetur, errores autem tellus operit.* Ita Antonius in Melissa part. 1. ser. 76. Ubi et citat Stratonicum dicentem medico : *Laudo tuam experientiam, quia non sinis infirmos computrescere, sed illos statim è vita liberas.* Pausanias eum medicum censebat optimum, qui non sineret ægrotos extabescere, sed quam primum sepeliret. Ita Plutarch. in Lacon. Philem. *Medico, ait, et advocato occidisse, impune est.* Democritus : Sapiens, inquit, cum ei imperitus medicus dixisset, Undenam senex factus es? respondit : *Quia non sum usus medico.*

Verum aliud hîc docet Siracides, multisque argumentis probat, et celebrat medicos et medicinas, tanquam à Deo institutos. Unde et Angeli iis usi sunt, ut Raphael curans cæcitatem Tobiæ, c. 6. 8. Sic et Gentiles docuerunt medicinam esse Apollinis et deorum inventum. Unde Ovid. 1. Metamorph. loquentem inducit Apollinem :

> Inventum medicina meum est, opiferque per orbem
> Dicor...

Hinc et Æsculapius, Hippocrates, Galenus, et multi Philosophorum fuere medici. Accedit, quod animalia cætera ex instinctu naturæ certis herbis medeantur suis morbis, uti quotidie videmus facere canes et feles. Tertullian. lib. de Pœnitentia in fine : *Cervus, inquit, sagitta transfixus, ut ferrum et irrevocabiles moras ejus de vulnere expellat, scit sibi dictamno medendum. Hirundo si excæcaverit pullos, novit illos rursus oculare de sua chelidonia. Peccator restituendo sibi institutam à Domino exomologesin sciens, prætéribit illam, quo Babylonium regem in regna restituit?* Idem tradunt S. Hieron. in cap. 7. Ecclesiastæ 5. Pacianus tract. de Pœnitent. et Plinius lib. 8. c. 27. Sic palumbes sibi medentur lauro, ciconiæ origanum comedentes stomachi fastidium levant. Quocirca Ægyptii medicinam repræsentabant per palumbem lauri ramusculum ore gestantem, ait Pierius Hierog. 22. p. 205. B. Alii per ciconiam, ait idem Hierog. 17. p. 159. A. Denique celebre est illud Homeri :

> Vir medicus par est multorum millibus unus.

Et illud Demadis : *Ægris medicos, infortunatis amicos adesse oportet.*

4. Altissimus creavit de terra medicamenta (ita Roman. græce enim est, φαρμακα : perperam ergo Jansenius et alii legunt *medicinam*, hæc enim non è terra, sed è cerebro creata est), et vir prudens non abhorrebit illa.] Syrus : *Deus de terra creavit medicamenta, et vir sapiens non spernet ea.* Multi abhorrent à pharmacis, quia illa palato et stomacho ingrata sunt, moventque nauseam, et sæpe vomitum. At vir pru-

dens non idcirco abhorrebit ea, sciens illa à Deo creata, ut per ea sibi paret sanitatem: nam dolor est medicina doloris; ac dolor modicus et brevis pellit dolorem gravem et diuturnum. Amplectetur ergo hoc Dei beneficium cum gratiarum actione, ac quidquid in catapotiis est amaritudinis, magno animo transglutiet, idque pœnitentiæ pro peccatis præteritis et mortificationis loco accipiet. Qua de causa noster B. Franciscus Borgia solebat pilulas dentibus masticare, ut diu earum amaritudine palatum affligeret et cruciaret.

5. NONNE A LIGNO INDULCATA EST AQUA AMARA?] Notat lignum quod Moses injecit aquis amaris in Mara, eoque illas dulcoravit, et Hebræis potabiles effecit, Exodi 15. 25. Sensus est, q. d. Vel ex hoc ligno quod medicatum est aquis amaris, perspicias vim medicinæ, quantumque virium ad medendum Deus dederit herbis, radicibus et lignis. Unde videtur, quod hæc vis dulcorandi ligno illi fuerit naturalis, idque magis insinuant Græca, quæ habent: *Nonne ligno dulcuit aqua, ut cognosceretur vis ejus* (ligni quod præcessit, non Dei) *ab homine?* Esto Hebræi censeant lignum hoc fuisse amarissimum, ac proinde per miraculum dulcorasse aquas. Quod si sequaris, sic exponas, q. d. Si per lignum amarum Deus tantam dulcedinem operatus est, quid faciet per herbas, quibus vires indidit similes, et appositas ad hunc illumve morbum curandum? Vide dicta Exodi 15. 25. ubi fuse de hoc ligno egi.

6. AD AGNITIONEM HOMINUM VIRTUS ILLORUM, ET DEDIT HOMINIBUS SCIENTIAM ALTISSIMUS, HONORARI IN MIRABILIBUS SUIS.] Ita hæc dispungunt et connectunt Romani, licet Jansenius et alii cum Græcis modernis τὸ *ad agnitionem hominum virtus illorum* referant ad versum præced. Sed incongrue, nam τὸ *illorum* cum sit plurale, referre nequit lignum singulare: refert ergo *medicamenta* v. 4. Sensus igitur est, q. d. Deus creavit medicamenta et pharmaca ad hoc, ut homines virtutem et vires illorum agnoscerent; imo hanc ipsam cognitionem et scientiam vel indidit, vel suggessit illis Altissimus, ut per hoc honoraretur in mirabilibus suis, scilicet tum virtutibus et viribus, quas pharmacis ipse indidit, tum operationibus et effectibus, quos illa operantur in corporibus animalium et hominum ad ea sananda, vel in sanitate conservanda. Unde Syrus vertit: *Per lignum enim dulces factæ sunt aquæ amaræ, ut cognoscatur virtus Dei, qui dedit filiis hominum sapientiam, ut glorificetur in fortitudinibus suis.*

Id verum esse docet experientia in pharmacis tum simplicibus, tum compositis. Simplicibus: quanta enim et quam admirabilis est virtus, quam Deus indidit colocynthidis ad expurgandum totum corpus? rhabarbaro ad vacuandam bilem? agarico ad vacuandum phlegma? alkermes ad melancholiam? rosmarino, rutæ, betonicæ, salviæ, buglossæ, menthæ, majoranæ, etc., ad corroborandum et exhilarandum cor, stomachum et cerebrum? Quis enarret salutares virtutes auri potabilis, aquæ vitæ, sive vini caustici, argenti vivi, salis, sulphuris, aceti, lapidis bezoliar, gemmarum, metallorum? etc. Vide Dioscoridem, Plinium, Aristot. Matthiolum, Galenum, Hippocratem, cæterosque Physicos et medicos. Sane Aristot. lib. 1. de Part. animal. cap. 5: *Nihil*, inquit, *in natura tam minutum est, tam vile, tam abjectum, quod non aliquid admirationis hominibus afferat.* Vere natura est instrumentum, imo organum divinitatis. Unde Aristot. ibid. et Galenus lib. 3. de Usu partium cap. 10. asserunt nullum esse opus naturæ, in quo miri et divini aliquid non refulgeat, præ se ferens Dei conditoris sapientiam. Vide Lævin. Lemnium de Occultis naturæ miraculis, ubi inter alia lib. 2. cap. 34: *Si succo*, inquit, *malvæ aut mercurialis manus oblinas, inoffense citraque læsionem plumbum liquefactum tractare poteris, modo celeri motu id perficias.* In hoc tamen auctore censores nonnulla correxerunt. Compositis: quam mira enim, miræque virtutis est compositio pilularum cochiæ, aloes, gemmarum, etc. item tot syruporum, unguentorum, cataplasmatum, collyriorum, etc.

Maxime vero id patet in theriaca, quæ facile ex nonaginta simplicibus, apta proportione inter se commistis et contemperatis mire componitur, valetque contra venena, pestem, ac pene omne genus morbi. Adinvenit eam Andromachus medicus tempore Neronis Imper. Simile, sed antiquius est mithridaticum, ex 54. rebus compositum, Mithridatis regis Ponti inventum, quo ipse quotidie utens, ita corpus contra venena obfirmavit, ut, cum victus à Romanis iis se perimere vellet, ne à Romanis in triumphum duceretur, id efficere non posset.

7 et 8. IN HIS CURANS MITIGABIT DOLOREM, ET UNGUENTARIUS FACIET PIGMENTA SUAVITATIS, ET UNCTIONES CONFICIET SANITATIS, ET NON CONSUMMABUNTUR OPERA EJUS. PAX ENIM DEI SUPER FACIEM TERRÆ.] Syrus: *Iis* (medicamentis) *medicus mitigat dolores, et etiam aromatarius conficit aromata; quia non deficit operatio et sapientia de facie terræ.*

Sensus est, q. d. Altissimus, *in his*, id est, per hæc, scilicet pharmaca è terra à se creata, aut *in his*, id est per hos, scilicet medicos, quibus dedit medicandi scientiam, curans ægrum, mitigabit ejus dolores. Rursum ex iisdem *unguentarius*, græce μυρεψός, id est, aromatarius, pharmacopœus, *faciet pigmenta*, græce μίγμα, id est, mistum sive compositum ex variis aromatibus, herbis et succis inter se contemperatis, *pigmenta*, inquam, sive composita, *suavitatis*, quæ scilicet suavem expirent odorem, recreantem nares et cerebrum ægri et cæterorum, atque ex iisdem *unctiones conficiet sanitatis;* quibus scilicet ungendo corpus ægri illi sanitatem restituat. Hinc *pigmentarius* vocatur aromatarius et pharmacopœus, qui ex aromatibus conficit compositum aliquod suave et odoriferum; componendo enim illud quasi pingit et fingit, facitque pigmentum. Sic *pigmenta* vocantur unguenta, quibus utuntur puellæ ad venustandam faciem, item colores pictorum, et metaphorice colores Rhetorum, denique mendacia et fraudes; hæ enim indigent colore et fuci compositione, ut veritatis speciem induant; sicut is quo pingitur non est naturalis color, sed artificialis, arteque commistus et compositus.

ET NON CONSUMMABUNTUR OPERA EJUS,] q. d. Hæc Pharmaca non sunt consummata, id est, perfecta et plane sufficientia, ut sanitatem homini restituant, nisi Deus concurrat, et per ea hominem sanet; Dei enim est dare pacem, id est, sanitatem super faciem terræ. Ita Tigurina, cujus verba mox recitabo. Aut potius, q. d. *Non*

consummabuntur, id est, non est finis herbarum et compositionum; nam indies uti novi morbi, ita contra eos novæ herbarum vires, et novæ pharmacorum compositiones à medicis et aromatariis inveniuntur, idque ex mira Dei in homines benignitate et beneficentia.

Pax enim, id est, prosperitas et sanitas, Dei est, id est, Deo curæ est, ut eam effundat super faciem terræ,] sicut super eamdem facit oriri solem suum, et pluit super justos et injustos: tanta enim est Dei bonitas et clementia, ut, licet homines innumeris peccatis eum offendant, ipse tamen illis sua beneficia continua communicet, ac inter ea, pharmaca nova contra novos morbos suggerat et subministret. Ita Valesius Sacr. Philosoph. cap. 74. Utilitatis medicinæ, inquit, ascripsit Ecclesiasticus duo exempla, dicens: *Curans mitigabit dolorem, et unguentarius faciet pigmenta suavitatis.* Nam hæc duo pertinent ad meliorem tolerantiam morbi, et quamdam facultatis refectionem; ut, scilicet, per anodinas unctiones dolor mitescat, et per suavia pigmenta voluptas concilietur. Addit vero: *Et unctiones conficiet sanitatis*, q. d. Alias quoque conficiet unctiones necessarias, quibus non solvat solum dolorem, aut voluptatem conciliet, sed morbum ipsum demoliatur, dolores aliquando etiam augens.

Pax igitur Dei super faciem terræ,] quia *Dominus dabit benignitatem, et terra dabit fructum suum*, alimenta scilicet et medicamenta. Paulo aliter Palacius: *Pax Dei*, inquit, qua vult hominibus mederi, est super terram, id est, in lapidibus et herbis terræ. Græca jam nonnullis omissis de more concise sic habent: *His medetur et dolorem ejus tollit, his jam aromatarius mixtionem conficit; nec finis est operum ejus, et pax ab ipso in superficie terræ*; Tigurina: *Ipse sanat per hæc, tollitque dolorem hominis: pharmacopola misturas suas his temperat, cujus tamen non sunt exacta opera, sed à Domino dimanat in terram late jacentem. Misturas*, scilicet, tam unguenta ad ungendum corpus exterius, quam catapotia et similia, quæ sumuntur interius, ac trajiciuntur in stomachum. Hoc enim duplici genere pharmacorum uti solent medici. Et Noster forte utrumque hîc notavit, prius per *unctiones*, posterius per *pigmenta*. Nec obstat τὸ *unguentarius*; hic enim idem est quod pigmentarius, aromatarius, pharmacopœus; inter pharmaca enim vulgo maxime nota sunt unguenta; præsertim quia antiquitus eo processerat luxus, ut unguenta in potu adderent, teste Ælian. lib. 12. et Juven. Satyra 6:

> Cum perfusa mero spirant unguenta Falerno,
> Et foliata sitis.

Allegor. hæc veriora sunt in pharmacis animæ, puta SS. Sacramentis, præsertim Extremæ unctionis, quæ lenit dolores animæ et corporis, ac utrique sæpe sanitatem restituit, uti docet S. Jacobus c. 5. 14. Vide ibi dicta.

Tropol. et Anagog. Rabanus: *Spiritales medici*, inquit, *secundum artis suæ peritiam, salubriter ad salutem animarum exhibent fomenta doctrinarum, unguenta adhortationum, atque malagma assiduæ orationis, medicabiles etiam potus atque cibos divinarum Scripturarum. Faciunt etiam, ubi necesse est, exustionem excommunicationis, vel incisionem virgarum, ut, quoquo modo possint, hominem ab ægritudine vitiorum perducant ad sanitatem bonarum virtutum. Quod autem dicit, non consummari opera ejus, significat quod usque ad finem mundi verus medicus noster non cessat per ministros suos quotidie sanitates in Ecclesia sua operari, donec in extremo examine totum quod mortale est, absorbeatur à vita: et tunc fiet, quod sequitur, Pax Domini super faciem terræ, quando absumpta morte in victoria resurgent mortui incorrupti, et transferentur ad possidendam patriam cœlestis regni.*

Denique pigmentarius noster Christus dat nobis *pigmenta suavitatis, et unctiones sanitatis*, id est, præcepta suavia simul et sana, puta præcepta charitatis quæ omnes labores et dolores lenit, præsertim accedente unctione gratiæ Christi, quæ *computrescere* facit *jugum à facie Dei*, Isaiæ 10. v. 27. vide ibi dicta. Vide et nostrum Blasium Viegas in c. 2. Apocal. Comment. 4. sect. 57.

Audi Hugonem: *Unguentarius*, id est, Christus, *faciet pigmenta suavitatis*, id est, Sacramenta novæ legis, *unctiones conficiet sanitatis*, id est, dona Spiritus Sancti. Sacramenta Ecclesiastica vel Evangelica, *pigmenta* vocantur, quia redolent; *suavitatis*, quia suavia sunt. Dona Spiritus Sancti dicuntur *unctiones sanitatis*, quia illis ungitur anima et sanatur à septem vulneribus peccatorum. Timor enim sanat superbiam, pietas invidiam, scientia iram, fortitudo acediam, consilium avaritiam, intellectus gulam, sapientia luxuriam. Cant. 1: *Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis.* Ubi Glossa: Unguenta, inquit, sunt dona Spiritus Sancti, quæ invisibiliter animam reficiunt.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE OFFICIIS ÆGRI UT SANITATEM RECUPERET.

9. Fili, in tua infirmitate non despicias teipsum.] Ut negligas ea adhibere quibus sanitatem recuperes, ac sine ulla procuratione valetudinis maneas quasi jumentum; sive quia de sanitate desperas, sive quia nimis præsumis et prælidis de naturæ viribus, aut de cura et providentia Dei, ita in illum te tuaque resignans, ut deses et otiosus nolis admovere manum operi ad ea procurandum, quæ prudentia et medicina procuranda dictant, quæque Deus instituit et sanxit. Tales sunt multi plebeii, pauperes et rustici, qui se suosque morbos plane negligunt, omnemque eorum curationem Deo relinquunt. Τὸ *teipsum*, jam non est in Græco, sed tantum *non despicias*, scilicet te, tuam infirmitatem et sanitatem. Tigurina nectit sequentibus, sicque vertit: *In morbo tuo, fili, ne prætereas, quin Domino supplices, etenim ipse sanabit te*; alii: *Fili*,

in ægrotatione tua noli esse negligens; sed precare Dominum, et ipse sanabit te. Est enim peccatum mortale, inquit Palacius, si spes est salutis, eam non curare. Porro Rabanus pro *non despicias*, legit, *non desperes teipsum; quia desperatio*, inquit, *affligit animam, et mortem illi parit certissimam.*

Sed ora Dominum, et ipse curabit te.] Syrus : *Fili mi, etiam in mente tua ora coram Deo, quia ipsemet sanat.* Primum est hoc ægri officium, scilicet, ut antequam medicinas et medicos conquirat, pro sanitate precetur Deum. Deus enim vitæ et mortis, infirmitatis et sanitatis uti est auctor, sic idem est et reparator : quare si humili, sincero et ardenti corde invocetur, ægrum, si ita ejus saluti æternæ expediat, sanitati restituet, uti restituit Ezechiam, Isaiæ 38. 5. Si non expediat, dabit robur ad fortiter sustinendos morborum dolores et ærumnas; itaque augebit merita et coronas patientiæ et pœnitentiæ, ac charitatis, contemplationis, et desideriorum cœlestium, ad quæ ægrum stimulat ipsa ægritudo. Audi S. Gregor. Nazianz. in senio semper infirmum, in carmine de Dei desiderio :

At mea sors magnus Deus est, multique dolores,
Atque gravis morbus, qui mihi membra quatit.
Ad breve me tempus lacera, scelerate : relinquam
Nam tecum gaudens aspera cuncta brevi.
Namque crucem membris, medioque in corpore gesto,
Inque viis : crux est lausque decusque meum.

Vide eumdem Epist. 64. 66. 67. ad Philagrium. Et in Distichis, ubi ait : *Sicut aurum in fornace, ita vir bonus afflictione exploratur, ac plerumque dolor incolumitate levior est, magisque expetendus.* Tantum enim Dei donum est infirmitas, quantum sanitas, et sæpe majus. Idem Nazianz. apud Antonium in Melissa c. 57 : *Docebat nos*, inquit, *nec applaudere, nec flecti passionibus, sed contemnere lutum, et corpus quidem nostrum pati sinere, utpote necessario sive nunc, sive non multo post pro lege naturæ dissolvendum (peribit enim aut morbo, aut longo tempore confectum); nos vero animam in sublime tollere, et cogitationibus conversari cum Deo.* Ita faciebat S. Paula teste S. Hieron. in ejus epitaphio : *In languoribus*, inquit, *et crebra infirmitate dicebat : Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, donec mortale hoc induat immortalitatem, et corruptivum hoc vestiatur incorruptione. Et iterum : Sicut superabundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio. Ac deinde : Ut socii passionum estis, sic eritis et consolationis. In mœrore cantabat : Quare tristis es, anima, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illic; salutare vultus mei et Deus meus.* S. Cyprian. Epist. ad Demetrianum : *Nullus*, inquit, *iis dolor est de incursatione malorum præsentium, quibus fiducia est futurorum bonorum. Denique nec consternamur adversis, nec frangimur, nec dolemus, neque in ulla aut rerum clade, aut corporum valetudine mussitamus; spiritu magis quam carne viventes, firmitate animi infirmitatem corporis vincimus.* Salvianus lib. 1. Gubernat. Dei : *Infirmitas carnis*, inquit, *mentis vigorem exacuit.* Audi et Bedam in Proverbiis : *Infirmitas carnis si patienter sustineatur, est quasi purgatorius ignis.* Et : *Quantum bonum habeat sanitas, ostendit infirmitas.* Et S. Bernard. *Semper*, inquit, *in infirmo corpore validior est spiritus; nam virtus in infirmitate perficitur*, 2. Corinth. 12. 9. vide ibi dicta.

Denique audi S. Laurent. Justin. in Ligno vitæ c. 2. de orat. *Omnes medici pecuniis, Deus autem noster pura oratione ad conferendam sanitatem placatur. Hæc spiritales sanat morbos. Nam hæc est potissimum remedium ejus, qui vitiorum tentamentis æstuat, ut, quotiescumque quolibet tangitur vitio, toties se ad orationem vertat, quia frequens oratio vitiorum impugnationem exstinguet. Et sicut aqua ignis exstinguitur, ita concupiscentiarum vitiosarum impetus oratione superatur.*

Æger ergo crebro recitet orationem S. Francisci : *Gratias tibi ago, Domine Deus, de omnibus his doloribus meis, teque, mi Domine, rogo, ut centuplum, si tibi placuerit, addas, quia hoc erit mihi acceptissimum, ut affligens me dolore, non parcas, cum tuæ sanctæ voluntatis adimpletio sit mihi consolatio superplena.*

Denique quam utilis sit infirmitas, quamque infirmus se Dei voluntati resignare debeat, ut vel sanitatem det, vel patientiam, pulchris exemplis S. Antonii Didymum arguentis, quod doleret se captum oculis, quos cum muscis communes habemus; S. Pachomii, S. Thomæ Cantuariensis, S. Vedasti et aliorum, docet noster Alphonsus Rodriguez tract. 8. de Conformit. cum voluntate Dei c. 18. Gnomen S. Pachomii recitavi superius c. 2. v. 4.

10. Averte a delicto, et dirige manus, et ab omni delicto munda cor tuum.] Syrus : *Aufer iniquitates et mendacium, et ab his omnibus peccatis munda cor tuum.* Est hoc secundum ægri officium, ut scilicet conscientiam suam examinet, et, si in ea aliquod delictum repererit, illud aboleat per pœnitentiam. Certum enim est morbos sæpe hominibus ob delicta immitti. *Ideo* (ob indignam Synaxin) *inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt* (id est, moriuntur) *multi*, ait Paulus 1. Cor. 11. 30. Et Christus ad ægrum jam à se sanatum : *Ecce sanus factus es*, ait, *jam noli peccare; ne deterius tibi aliquid contingat*, Joan. 5. 14. Et S. Basilius Reg. fusius disput. regula 55 : *Morbi*, inquit, *sunt flagella peccatorum, quibus nihil aliud agitur, nisi ut vitam nostram in melius commutemus.* Sic Deus Oziam regem sacerdotium invadentem lepra percussit, 2. Paralip. 26. 18. æque ac Mariam sororem Mosis ob murmur, Num. 12. 10. Ita Jeroboam regem Israel idololatrantem, et manus extendentem in Prophetam, ariditate mulctavit, 3. Reg. 13. 4.

Porro Siracides ad pœnitentiam tria requirit, scilicet primo : *Averte*, inquit, *à delicto*, scilicet mentem et voluntatem tuam, id est, concipe propositum amplius non delinquendi, nec peccandi. Unde Græca Romæ emendata habent : *Amove delictum;* Tigurina, *Missum fac delictum.*

Præclare Plinius secundus l. 7. ep. ad Maximum : *Nuper*, inquit, *me cujusdam amici languor admonuit, optimos esse nos, dum infirmi sumus. Quem enim infirmum, aut avaritia, aut honor sollicitat? non amoribus servit, non appetit honores, opes negligit, et quantulumcumque ut relicturus, satis habet : tunc deos esse, tum hominem esse se meminit : invidet nemini, neminem despicit : ac ne sermonibus quidem malignis, aut attendit, aut alitur. Si contingat evadere, in noxiam beatamque destinat vitam. Tales ergo esse sani perseveremus, quales nos futuros profitemur infirmi.*

Secundum est : *Dirige manus* ad rectam ope-

rationem, q. d. Propone deinceps te recte operaturum, et imprimis te restituturum quod rapuisti, vel injuste detines; ac benefacturum aliis, præsertim pauperibus indigentibus. Tigur. *Manus rectas exhibe : manus*, id est, opera tua et actiones, ait Vatabl. *Cum enim homo sibi soli dat*, ait Palacius, *manus curvat in se : at quando proximis dat, dirigit in eos. Audi Isaiam hujus loci interpretem cap.* 58. 7*: Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam : cum videris nudum, operi eum. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur. Hoc ergo modo dirige manus, si tibi vis cito sanitatem oriri.*

Tertium est : *Ab omni delicto munda cor tuum*, scilicet per contritionem et pœnitentiam, quæ nunc ex institutione Christi includit confessionem et satisfactionem. Unde liquet, pœnitentiam non esse nudam resipiscentiam, sive vitæ mutationem, qua homo novum vitæ et virtutis genus ineat (ut volunt Lutherani). Insuper ad eam requiri veteris vitæ in peccatis actæ destructionem per contritionem, castigationem et pœnitentiam.

Quocirca cap. *cum infirmitas*, de pœn. et remiss. sancitur ut medici, priusquam corpus graviter vel periculose ægrotantis curare incipiant, eum moneant de confessione facienda. Et quia hæc lex consuetudine abrogata erat, idcirco Pius V. motu proprio anno 1566. qui incipit *super gregem*, illam renovavit, addiditque ne medici ultra tertium diem visitent ægrotum, nisi de illius confessione sibi constet : denique ut antequam ad gradum doctoratus admittantur, ab illis exigatur juramentum, quo jurent se hanc legem servaturos. De qua lege vide Suarez, 3. p. tom. 4. disp. 35. sect. 3. Ita B. Petrus Damiani epist. 129. ad Eremit. monachum eremi suæ decumbentem in lecto sic affatur : *Charissime frater Maure, confitere, pœnitentiam age, et si quid est in te, quod fortassis à tremenda Missarum te celebratione prohibeat, venerabilis tua fraternitas sacris obtemperare canonibus non contemnat.*

Porro pœnitentia maxime opus est in morte, ut reconciliemur Deo, ut satisfaciamus pro offensis, ac infernum evitemus, breveque habeamus Purgatorium. Unde S. Aug. inquit Posidon. in ejus Vita, *dicebat laudatos Christianos et sacerdotes absque digna et competenti pœnitentia exire de corpore non debere. Quod etiam ipse fecit ultima qua defunctus est ægritudine. Nam sibi jusserat Psalmos Davidicos, qui sunt paucissimi de pœnitentia, scribi, ipsosque quaterniones jacens in lecto contra parietem positos diebus infirmitatis suæ intuebatur, et legebat, et jugiter ac ubertim flebat.* S. Laur. Justinian. moriturus noluit in lecto decumbere, sed in matta, dicens : *Non in pluma Dominus meus, sed in durissimo ligno cubitavit. Meministis dicti B. Martini : Non decet Christianum hominem mori nisi in cinere et cilicio.* Similia dixit et fecit S. Franciscus, cæterique eximii Sancti, ac nostro seculo S. Carolus Borromæus ejusque asseclæ, qui morituri in cinere et cilicio decubuerunt et occubuerunt.

11. DA SUAVITATEM ET MEMORIAM SIMILAGINIS, ET IMPINGUA OBLATIONEM.] Tertium est hoc ægri officium, ut scilicet peracta de peccatis pœnitentia, offerat Deo sacrificium pro salute sua.

Pro *suavitatem* græce est, εὐωδίαν, id est, suaveolentiam, sive suavem odorem : pro *memoriam*, græce est μνημόσυνον, id est, monumentum vel memoriale *similaginis*, id est, similæ : ita vocabatur pars illa similæ, quæ imposito thure Deo cremabatur, ut per illam consecraretur tota simila Deo oblata et sacrificata, ut dixi Levit. 2. 2. Sensus ergo est, q. d. Offer Deo sacrificium *mincha*, id est, farris et similæ, quod imposito thure suavem exhalet odorem, Deoque sit memoriale, tum tuæ oblationis et obsecrationis pro obtinenda salute corporis et animæ, tum tuæ gratitudinis et recognitionis divinæ potentiæ et opis. Rursum *impingua*, id est, pinguem offer, *oblationem*, puta pinguem, selectam et insignem victimam. Fere enim cum *mincha*, id est, sacrificio farreo, offerebant Deo victimam carneam, v. g. hœdum, ovem vel vitulum, ut perfectum esset sacrificium : sacrificium enim est quasi convivium Dei. In convivio autem requiritur, tum simila et panis, tum caro animalium. Potest quoque per *suavitatem* accipi, thus et thymiama suaveolens, quod Deo adolebant Hebræi : Unde Tigur. *Suffimentum adole, commendatitiamque* (Vatabl. *commendatricem*, vel *gratam*, *quæ scilicet sacrificantem Deo commendet*) *similaginem, et munus opimum consecra.*

Hoc verius fit in nova lege per sacrificium Eucharistiæ, quæ simul est mincha et victima; quia in ea sub speciebus panis offertur Deo ipsa caro Christi, ipseque Christus pinguis et ardens charitate devotionis; quare hæc Deo jugem nostri, pro quibus offertur, memoriam ingerit, ut omnes nostras infirmitates sanet, omneque robur et bonum conciliet. Ita S. Gorgonia morbum corporis prodigiosum quo laborabat, cum medicos admittere nollet, Eucharistiæ sumptione miraculose sanavit, uti refert ejus frater S. Greg. Naz. orat. 11. qui orat. 19. idem refert de patre suo, eum scilicet morbum suum gravem celebrando Missam depulisse. Multo magis Eucharistia medetur morbis animæ; unde à Patribus vocatur *pharmacum immortalitatis*, quia ejus virtute resurgemus ad vitam immortalem, Joan. 6. 40. *Panis ergo et vini*, ait Rabanus, *sacrificium in memoriam Dominicæ passionis oblatum præcipue animarum vulnera curat, cum per sacerdotis ministerium in altari simul cum sacris orationibus Deo offertur. Unde sicut B. Gregorius in libris Dialogorum ait : Si culpæ post mortem insolubiles non sunt, multum solet animas, etiam post mortem, sacra oblatio hostiæ salutaris adjuvare ; ita ut nonnunquam ipse defunctorum animæ hoc videantur expetere : et non solum defunctis, sed etiam vivis multum profuturum esse idem sacrificium creditur, si digne offeratur.*

Græci addunt ὡς μὴ ὑπάρχων, id est, *tanquam non existens;* Rom. *tanquam non sis*, q. d. Offer oblationem Deo, humiliando te summe coram illa majestate, cujus nomen est τὸ *ens*, ita ut coram ea æstimes te non esse nec existere; quia tuum esse umbraticum est, et umbra tantum essentiæ divinæ, adeo ut Dei nomen sit *ens*, creaturæ vero *non ens*, uti dixi Exodi 3. 14. Tigurina vertit: *Ut qui non feras priores*, quod Vatabl. explicat, q. d. *Ut qui non prior ponas beneficium, sed accepti gratiam testeris.* Verum τὸ *tanquam non existens* delent Latina omnia et S. August. in Speculo.

Mystice hæc omnia infirmitati spiritali ani-

mæ, puta, ejus vitiis et passionibus per octo remedia, quæ hîc assignat Siracides, curandis pulchre adaptat noster Jac. Alvarez de Paz l. 5. de Vita spirit. p. 2. c. 13.

12. Et da locum medico : etenim illum Dominus creavit ; et non discedat a te, quia opera ejus sunt necessaria.] Quartum est hoc ægri officium, ut scilicet post orationem, pœnitentiam et sacrificium, qua Dei archiatri opem imploravit, det quoque locum medico. Deus enim vult sua beneficia homini largiri non per se solus, sed homine cooperante : vult enim ut homo pariter faciat quod in se est, ac adhibeat media à Deo et à natura instituta, quale in infirmitate ad adipiscendam sanitatem est medicus et medicina. Addit : *et non discedat à te*, quia non sufficit ægro semel consuluisse medicum; sed crebro eum consulat oportet, ut medicus melius complexionem ægri, et qualitatem morbi indaget, eique pharmaca congrua adhibeat; præsertim quia morbus suos habet paroxysmos, certisque diebus suas variat vices et crises, quas medicus studiose observet oportet, ut judicet de morbo ejusque remediis. Et esto revalescere incipiat æger, tamen ne statim dimittat medicum, ne per imprudentiam, vel ignorantiam, vel intemperantiam, in morbum recidat : recidiva enim morbi ipso morbo est periculosior. Igitur medicus ægro adsit, donec plene convalescat, ac deinde modum tuendæ et conservandæ sanitatis ei præscribat. Unde Tigur. vertit : *Deinde locum des medico, ut cujus Dominus auctor sit : nec discedat à te, quia ipsius indiges;* Rom. *nam et ipso opus est.* Græce enim est χρεία, id est, opus, utilitas, necessitas, indigentia, uti dixi v. 1. Syrus : *Et etiam medico da locum; quia* etiam *in eo est utilitas : quia tempus est, in quo per eum prosperetur valetudo.*

Lyran. per medicum accipit spiritalem, puta sacerdotem ; quia, ait, ejus est orare pro ægro, uti subdit Siracides. Verum clarum est intuenti hæc omnia ad litteram pertinere ad medicum corporalem.

Porro veteres Ascetæ et Anachoretæ medicis et medicinis abstinebant, tum quia in eremis et locis solitariis longe ab urbibus et medicis degebant, tum studio paupertatis, austeritatis, pœnitentiæ et mortificationis. Axioma enim eorum erat : *Morbus corporis est purgatio animæ ;* item : *Corporis infirmitas est mentis sanitas et firmitas ;* ideoque corpus ad omnes labores et dolores assuescendo obdurabant : tum quia suspirabant ad cœlum, ut ex hoc exsilio liberi evolarent ad beatam vitam ; ideoque morbis et asperitatibus, æque ac deliciis et voluptatibus, superiores evadere nitebantur. Ita S. Pachomius, ut habet ejus Vita, Theodoro discipulo infirmanti non aliam medicinam dedit, nisi hanc : *In dolore sustine, et in humilitate tua patientiam habe, et quando voluerit Dominus, conferet tibi sanitatem.* Alterum vero reprehendit, quod manus laborando laceras oleo perunxisset. Abbas alius, in Vitis Patr. lib. 7. c. 20, discipulo ægrotanti hoc pharmacum dedit : *Ne contristeris, ô fili, ex infirmitate ; summa enim religio est, ut ex infirmitate quis gratias agat Deo. Si ferrum es, per ignem amittis æruginem. Si aurum es, per ignem probatus à magnis ad majora procedis. Sustine ergo et ora Deum, ut ipse quæ vult illa concedat.* Ibidem alius sæpe ægrotans, cum per annum morbo caruisset, mœstus dixit Deo : *Reliquisti me, Domine, et noluisti me hoc anno visitare.* Morbus enim carnis purgatio est animæ.

Quocirca magnus ille Abbas Johannes, qui Theodosio Imp. victoriam contra tyrannos prædixit cuidam poscenti à tertiana liberari : *Rem*, inquit, *tibi necessariam cupis abjicere; ut enim corpora nitro abluuntur à sordibus, ita animæ languoribus aliisque hujusmodi castigationibus purificantur.* Mox tamen votis ejus obsequens, oleo à se benedicto eum curavit. Ita Ruffinus in Vita S. Johannis, quæ habetur in Vitis Patr. lib. 2. c. 1, juxta editionem nostri P. Rosweydi. Ibidem in Vita S. Posthumii legimus eum in febrium et stomachi tormentis nec calidis rebus usum, nec jejunia imminuisse, dictantem : *Quod si corpori calido cibo consuleretur, à Domino redemptio animæ non daretur.* Sic et S. Antonium in morbis non minuisse jejunia, solitaque virtutum officia, refert in Vita ejus S. Athanas. Similia de S. Hilarione scribit S. Hieronymus.

Verum posteriores Ascetæ et Religiosi hunc rigorem temperarunt, ac secuti consilium Siracidis medicos et medicinas admittunt; imo suadent et præcipiunt, ut videre est in Regulis S. Basilii, S. Benedicti, S. Augustini, S. Francisci, etc. Vide S. Basil. in Regulis fusius explicatis, reg. 55, ubi multis docet utendum esse medicis et medicinis, sed ita ut spes sanitatis in Deo potius quam in illis reponatur. Unde concludens ait : *Neque igitur fugienda penitus ars ista est, neque rursus omnia in ea salutis nostræ præsidia collocanda; sed quemadmodum, licet agriculturæ usum acceperimus, frugum proventum tamen postulamus à Deo ; et quamvis gubernatori clavum committamus, Deum tamen, ut nos ex alto incolumes conservet, oramus : sic nihilominus cum medicum adhibemus, idque ratio fieri concedit, neutiquam à spe illius erga nos bonitatis debebimus discedere. Mihi vero etiam ad colendam continentiam haud mediocre momentum ars hæc de qua loquimur, videtur afferre. Siquidem animadverto ab ea et delicias amputari, et crapulam damnari epularum, præterea varietatem et exquisitam nimis condimentorum prave excogitatam solertiam, tanquam inutilem improbari. In summa denique indigentiam ab ea sanitatis matrem appellari.*

13 et 14. Est enim tempus quando in manus illorum incurras (id est, incurrere, eorumque curæ te credere et committere debeas : ipsi vero Dominum deprecabuntur, ut dirigat requiem eorum, et (Complut. pro *et* legunt *in*) sanitatem propter conversationem illorum,] *illorum*, scilicet non medicorum, sed sacerdotum, qui offerunt Deo similaginem et oblationem, ut dixit v. 11. Sacerdotum enim est deprecari Dominum pro salute ægri, medicorum vero est ei mederi. Favent Græca, dum ita legunt : *Est tempus, cum et in manibus eorum est* εὐωδία, id est, *suavitas odoris. Nam et ipsi Dominum deprecabuntur, ut dirigat ipsis requiem et sanationem propter restituendam valetudinem :* εὐωδία enim, id est, suavitas odoris, in offerendo thure et thymiamate, spectat ad sacerdotes, non ad medicos, q. d. Dum adhibes medicum, simul adhibe sacerdotes, qui suis precibus et sacrificiis invocent Deum, ut dirigat medici consilia et pharmaca, eo modo, *ut requiem*, id est, sanitatem et valetudinem, ægro

restituant. Noster vertit : *propter conversationem illorum*, hoc est, quia ab eis hoc requirit vitæ eorum ratio, et quia præ aliis sanctitati et pietati student. Ita Lyran. et Jansenius.

Verum ευωδια, id est, suavis odor, scilicet herbarum, florum, aquarum medicarum, et aliorum pharmacorum, est quoque in manibus medici, ut per ea sanitatem ægro conferat. Adde alios pro ευωδια legere ευοδια, id est, *successus*, prosperitas : nonnulli legunt ευδοκια, id est, *voluntas*, beneplacitum. Unde Tigurina vertit : *Est cum medicorum quoque manus successum consequantur ; nam et ipsi Dominum orant ut lenimentum secundet sibi, vitæque causet curationem.* Ubi αναπαυσιν, id est, *requiem*, exponit *lenimentum*, quo medicus per pharmaca lenit dolores ægri. Alii : *Orant Dominum ut tribuat prosperam quietem, et sanationem victus causa;* Syrus : *Quia orabit* (medicus) *ad Deum, et dabit per manus ejus tibi sanitatem, et veniet per eum sanitas et vita.* Quare aptius hæc referas ad medicos, quàm ad sacerdotes; ad medicos enim totus hic locus spectat. Est enallage : *illorum*, id est, illius, scilicet medici, de quo sermo præcessit. Dicit *illorum*, quia multi sunt medici : *illorum* ergo, id est, alicujus ex illis, quem vel tua voluntas et electio, vel necessitas tibi offeret.

Significat ergo Siracides, ait Jansenius et Valesius Sacræ Philos. c. 74, officium boni medici esse, non solum remedia morbis accommodata applicare, eisque niti et confidere, sed etiam Deum invocare et orare, ut sua et ingenia et remedia ad ægrorum salutem dirigat ac fortunet. Res enim, in qua medicus versatur, est per se magna magnisque periculis obnoxia, quæ ob id non solum prudentiam, sed etiam piam curam et sollicitudinem requirit : qua neglecta gravissimæ offensiones, ac periculosæ curationes esse solent. Cum enim arti suæ plurimum fidunt medici, ita ut non curent Dei directionem implorare ; fit nonnunquam ut eorum conatus Deus non prosperet, sed subvertat. Itaque nostræ lectionis hic erit sensus : Est tempus, quando in medicorum manus incurras. Ipsi autem non suæ arti nimis fident; sed Dominum deprecabuntur, ut dirigat et fortunet requiem quam ægris adferre student, hoc est sanitatem ; idque quia hoc pertinet ad eorum conversationem, hoc est, officium et vitæ rationem.

Aliter Lyran. *Propter conversationem*, inquit, id est, propter sanctam vitam illorum. Aliter et Palacius : *Propter conversationem*, inquit, id est, ut liceat medicis conversationem habere cum ægroto, quem ad salutem revocarunt. Aut q. d. Rogabunt medici pro salute infirmi : nam si medicus infelix sit, ac neminem sanet, quomodo poterit cum hominibus conversari ? Ergo ut conversationem cum eis habeat, roget pro eorum salute. Græce est, ιασιν χαριν εμβιωσεως : εμβιωσις autem significat primo, vitam; secundo, victum ; tertio, conversationem. Unde primo Tigur. vertit : *ut Deus secundet et det curationem vitæ causa*, ut scilicet per curationem medici ægrum vitæ et sanitati restituat. Hinc et Romani vertunt : *sanationem propter restituendam valetudinem ;* secundo, alii vertunt : *ut det sanationem victus causa;* ut scilicet Deus per manus medici sanitatem ægro restituat, hoc inter alios fine et fructu, ut scilicet medici sanando ægros victum sibi comparent : hæc enim est eorum ars ex qua vivunt; tertio, Noster vertit : ut *dirigat sanitatem propter conversationem illorum*, eo sensu quem jam dedi.

Nota hîc officium medicorum esse, non tantum medica arte, sed et precibus sanctaque vita ægris impetrare requiem et sanitatem, id est, quietam sanitatem, sanamque quietem. Idem docet Hippocrates : idemque fecere excellentissimi medici S. Cosmas et Damianus, uti dixi v. 2. Sanctitas enim meretur ut Deus dirigat actiones cuique proprias, easque secundet et prosperet : medicorum autem actio propria est mederi et curare ægros. Ita Thalassius Asceta oratione et signo crucis curabat suos colicos dolores, et viperæ morsus, teste Theodoreto in Hist. relig. c. 22. Nam, ut idem ait c. 16: *Sanctorum deprecatio est commune omnium malorum remedium.* Ita S. Laurentius signo crucis Lucillum aliosque cæcos illuminavit. Ita in Vitis Patrum legimus S. Hilarionem, S. Antonium, plurimosque alios Anachoretas oratione et oleo à se benedicto curasse graves et incurabiles multorum morbos.

15. Qui delinquit in conspectu ejus qui fecit eum, incidet (Syrus, *traditur*) in manus medici.] Legit Interpres εμπεσειται, id est, *incidet* : jam Compl. et Rom. legunt εμπεσοι, *incidat*, optative vel imperative, q. d. Dignus est qui incidat, ut hac pœna castigetur, ac ad Deum redeat. Tigur. vertit : *Qui in Creatorem suum peccaverit, in manus medici solet incidere.* Sensus est, q. d. Qui peccare audet coram Deo, imo contra Deum factorem suum, à quo suum esse, suam sanitatem, omneque bonum accepit ; ipse hac sua ingratitudine et malitia meretur sanitate, imo vita, omnique bono privari, ac morbis exagitari, ideoque medicorum manibus subjacere, à quibus multa dura et acerba remedia cogetur sustinere, et insuper pro tortura hac largum eis stipendium persolvere. Significat peccata esse causas morborum, indeque medicinarum molestarum et affligentium : quare abstinendum esse à peccatis, ut careamus morbis et medicinis.

Nota aptam metaphoram vel allegoriam : medicus enim comparatur tortori vel judici, medicinæ comparantur torturæ et carnificinæ, æger reo, peccata ægri criminibus rei. Hinc S. Script. sæpe morbos vocat *funes*, et lectum cui æger affigitur vocat *carcerem;* quia scilicet morbi sunt pœnæ peccatorum, quibus quasi funibus et eculeo peccator ligatur, constringitur et torquetur, ac consequenter de medico loquitur quasi de apparitore vel judice, qui delinquentes comprehendat et conjiciat in carcerem, jubeatque lecto decumbere, atque in eo quasi in eculeo potionibus, sectionibus, clysteribus, cucurbitis, balneis, cauteriis, ustionibus, aliisque sexcentis modis et cruciatibus torqueat et affligat. Ita sentit S. Job morbis à Deo afflictus, cum dixit c. 7. 12 : *Numquid mare ego sum aut cetus, quia circumdedisti me carcere?* Et David psal. 17. 5 : *Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me.* Et Christus sanans infirmam : *Mulier, dimissa es ab infirmitate*, Lucæ 13. 11. Et v. 16 : *Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit Satanas ecce decem et octo annis, non oportuit solvi à vinculo isto die sabbati?* Hinc S. Laurentius Justinianus senex ægrotans, cum me-

dicns ejus carnes incideret, ad ictum ferri stetit immobilis, ac timenti medico dixit : *Incide audacter ; neque enim laminas Martyrum novacula tua superabit.* Ita habet ejus Vita.

TERTIA PARS CAPITIS.

DE LUCTU MORTUORUM MODERANDO, ET CAVENDA TRISTITIA.

16. Fili, in mortuum produc lacrymas (Nazianzen. Orat. 10. legit, *plora*), et quasi dira passus incipe plorare.] Tigur. *Fili, effunde lacrymas super mortuo, luctumque ut acerba passus exordire;* alii : *Fili, super mortuum dimitte lacrymas, et ut acerba patiens ordire lamentum.* De hoc lamento dixi c. 22. 13. Syrus: *Fili mi, super mortuum multiplica lacrymas, et doleat te, et dicito ululatum.* Ab ægris et morbidis congrue transit ad mortuos, quibus jubet ultima justa funebria persolvi. Primum ergo officium mortuis debitum est deplorare eorum mortem, tum illorum, tum nostrî causa. Illorum, quod summum hujus ævi bonum, scilicet vitam, amiserint in perpetuum ; quia nunquam ad eam redituri; nostrî, quia utile et gratum illorum, utpote parentum, cognatorum, amicorum, vel vicinorum alloquium, consilium, auxilium, omneque cum eis commercium amisimus, nunquam illud in hac vita recuperaturi. Sane qui in morte cognatorum gaudent, eo quod in eorum hæreditatem et bona succedant, hi illis se ingratos et inhumanos exhibent. Alii quasi Stoici insensibiles apathiam induunt, ut nullius amici vel rei deperditæ dolore tangantur : hi quoque carent humano et communi commiserationis affectu. Unde omnes fere gentes planxerunt suos mortuos, ut hic planctus juris gentium esse videatur. Sic Abraham flevit mortem Saræ, Genes. 23. 2. Jacob mortem nuntiatam (sed falso) Josephi, Genes. 37, v. 35. ac mortem Deboræ nutricis Rebeccæ, sepeliensque eam subter quercum Bethel, inde loco nomen dedit : *Quercus fletus*, Genes. 35. 8. Joseph planxit mortem Jacob : quin et Ægyptii eamdem planxerunt, Genes. 50. v. 9. et seq. S. Augustinus planxit mortem matris S. Monicæ, l. 9. Confess. c. 12. Hunc enim planctum exigit communis fidelium humanitas, pietas et charitas.

Audi S. Paulinum, Ep. ad Pammachium consolatoria de obitu uxoris ejus Paulinæ : *Bonæ lacrymæ charitatis, in quibus pater Abraham matrem repromissionis eduxit. Bonæ lacrymæ pietatis, quas Joseph justus impendit patri. Bonæ et lacrymæ orationis, quibus et David stratum suum per singulas noctes rigabat. Sed quid Sanctorum mortalium prædicem fletus? Flevit et Jesus amicum; hanc etiam passionem de nostra infelicitate dignatus, ut mortuo infunderet lacrymas, et quem resuscitaturus erat virtute divina, infirmitate lugeret humana. Licet in illo uno totam simul conditionem generis humani misericors et miserator Dominus deploraverit, et illis lacrymis peccata nostra fleverit et laverit. Idcirco et tuæ, frater, lacrymæ sanctæ et piæ : quia simili affectione manarunt, et dignam casti cubilis flevere consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio charitatis.*

Et secundum judicium contege corpus illius, et non despicias sepulturam illius.] Est hoc secundum ac tertium pietatis officium mortuis debitum; secundum, ut corpus mortui tegatur sudario, sindone fasciisque sepulcralibus *secundùm judicium*, id est, juxta morem et ritum funerum, quem quæque regio usurpat. Hebr. enim משפט *mispat*, id est *judicium*, sæpe morem et usum significat. Dedecorosum enim, miserum et inverecundum esset illud vestibus omnibus spoliare, et nudum spectandum omnibus proponere. Tigurina : *Corpus ejus contege juxta ritum funerum;* alii, *secundùm consuetudinem ejus* (uti solebat vivens tegi et vestiri) *contege corpus ipsius;* Syrus : *Et sicut decet, collige corpus ejus, et ne contemnas sepulturam ejus.*

Tertium : *Et non despicias sepulturam ejus;* Tigur. *Nec sepulturam negligas.* Repete τὸ *secundùm judicium*, id est, juxta ritum funerum et morem patriæ. Quo, primo, significatur et jubetur corpus non esse projiciendum in sterquilinium, uti projiciuntur corpora boum et equorum; nec rursum inhumatum avibus et feris laniandum esse relinquendum ; sed terræ, ex qua formatum est, reddendum ; idque ob spem resurrectionis. Ideo enim corpora hominum, non animalium, terræ quasi custodi commendantur, ut in die resurrectionis terra Deo resuscitanti illa, quasi deposita sibi commendata reddat. Ita S. Maria Ægyptiaca moriens inscripsit (vel nomine ejus Angeli inscripserunt) terræ : *Sepeli, Zozima, miseræ Mariæ corpusculum. Redde terræ quod suum est, et pulveri adjice pulverem. Ora Dominum pro me. Ipsa nocte salutiferæ passionis post et divinæ et sanctæ cœnæ communiònem.* Illa enim nocte mortua est. Ita refert oculatus testis Zozimas auctor Vitæ ejus, qui et addit leonem à Deo missum qui fossam unguibus effoderet, in quam ipse corpus S. Mariæ inferret. Sic et duo leones, à Deo missi, S. Antonio excavarunt sepulcrum S. Pauli primi Eremitæ, teste S. Hier. in ejus Vita. S. Luciani presbyteri et Martyris corpus jussu Maximiani Imp. in mare projectum delphinus è mari in littus extulit, ut honeste sepeliretur. S. Stanislai Cracoviensis Episcopi et Martyris corpus aquilæ à feris defenderunt, ut sepulturæ mandaretur. S. Moses et S. Catharina ab Angelis sepulti sunt in monte Sina. S. Sebastianus post martyrium et mortem, apparens S. Lucianæ, jussit ut corpus suum projectum in cloacam inde eximeret, et in catacumbis juxta vestigia Apostolorum SS. Petri et Pauli sepeliret. Sic honesta sepultura Martyribus cæteris à Christianis procurata est, etiam cum præsentissimo vitæ periculo; imo plures hac de causa martyrii lauream adepti sunt, ut videre est in Martyrol.

Sepultura ergo, primo, est decus defuncti; secundo, refricat memoriam ejus vitæ et vir-

tutis ; tertio, est memoriale resurrectionis; quarto, efficit ut Sancti quibuscum sepelimur pro nobis orent. Ita S. August. lib. de Cura pro mortuis, ubi c. 2. ait : *Ista omnia*, inquit, id est *curatio funeris, conditio sepulturæ, pompa exsequiarum, magis vivorum solatia sunt, quàm subsidia mortuorum.*

Secundo, jubet ut sepultura fiat *secundùm judicium*, id est ritum et morem patriæ. Sic Judæi corpora sepelienda inungebant aromatibus more Ægyptio, uti fecere Jacobo, Genes. 50. 2. et Christo Domino, Joannis 19. 40. Ritus priscus Christianorum est, ut fidelium sepulturas ornent psalmodia, cantu, tedis, cereis accensis, floribus, campanarum pulsu, vestibus atris, uti multis SS. Patrum testimoniis et exemplis docet Baronius, tom. 1. anno Christi 34. c. 275. in funere S. Stephani.

Tertio, ut fiat epulum funebre tum amicis, tum pauperibus, juxta illud Tobiæ 4. 18 : *Panem tuum et vinum tuum super sepulturam justi constitue;* qua de re plura dixi superius.

Quarto, ut oretur, et sacrificia fiant pro anima defuncti, uti fecit Judas Machabæus pro suis in bello occisis, 2. Machab. 12. 43. Idipsum fuse probat Bellarminus, tractatu de Purgatorio, et Baronius anno Christi 34. c. 279.

17 et 18. PROPTER DELATURAM AUTEM AMARE FER LUCTUM (græce, πικρανον κλαυθμον, id est, *amarum fac luctum*) ILLIUS UNO DIE, ET CONSOLARE PROPTER TRISTITIAM. ET FAC LUCTUM SECUNDUM MERITUM EJUS UNO DIE, VEL DUOBUS PROPTER DETRACTIONEM.] Syrus : *Vinum et alimentum filiis hominum qui flent, et fac mœrorem ut convenit illi die uno aut duobus propter homines, et consolare propter vitam.*

Græca de more concisa sic vertunt : Complut. *Acerbum fac fletum, et accende planctum;* Rom. *Amarum fac ploratum, et calefac planctum* (lacrymæ enim sunt calidæ, et calefaciunt vultum, hinc vicissim per calorem eliciuntur et augentur), *et fac luctum secundùm dignitatem ejus uno die, vel duobus propter detractionem; et admitte consolationem propter tristitiam;* Tigurina : *Acerbam cie lamentationem, et ne malè audias, planctum accende* (alii : *Ardentem ede planctum*), *luctuque quo dignus est eum prosequere, idque die uno aut altero, ut evites calumniam; deinde admitte consolationem, ut mœrorem minuas.*

Delaturam v. seqq. vocat *detractionem* et calumniam, q. d. Amarè plora mortem amici *propter delaturam*, ne scilicet quis cavilletur tibique detrahat, imo apud alios deferat, accuset et criminetur, quod illum oderis, vel gaudeas de morte illius, si non amarè plores. At noli plorare more ethnico inconsolabiliter; sed more fidelium post ploratum amarum unius vel alterius diei, *consolare*, id est consolationem admitte, *propter tristitiam*, ne scilicet nimia tristitia obruaris, illaque tibi morbum, maniam vel mortem conciliet. *Et fac luctum secundùm meritum*, græce ἀξιαν, id est dignitatem *ejus*, id est juxta quod dignus est à te defleri; magis enim dignus est defleri, ideoque reipsa deflendus est princeps, quàm plebeius; pater, quàm cognatus; Mecænas, qui te aluit, quàm communis amicus; vir sanctus, quàm simplex fidelis. Idque propter *detractionem*, ne scilicet quis tibi tanquam inhumano vel impio detrahat. Minùs recte ergo Rabanus per *detractionem* accipit *abscessionem*, hoc est mortem, per quam anima abscedit à corpore, ab eoque detrahitur et avellitur.

Porro Judæis carnalibus competebat amarus mortuorum ploratus; Christianis vero obclariorem fidem et certiorem spem resurrectionis, valde moderandus et mitigandus est. Unde Apostolus, 1. Thessal. 4. 12 : *Nolumus*, inquit, *vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem* (resurrectionis) *non habent.* Igitur fideles et Christiani non tam lugent mortem Sanctorum, quàm quod per mortem eorum sancta doctrina et exemplis destituantur, uti planxerunt S. Stephanum planctu magno, Actorum 8. 2. Qua de causa S. Ambrosius valde lugere solebat senum mortem, qui sua prudentia et sanctitate junioribus præibant viam virtutis et perfectionis. Unde ipse, l. 2. de Abele, c. 3 : *Quàm gaudeo*, ait, *cum aliquos mites ac sapientes diu vivere video, etc.; quia prosunt pluribus ! Similiter, cum hujusmodi decedit, quamvis longa senectute depositus, afficior, quia destituitur grex juvenum muro senili.*

Dices : Quomodo c. 22. 13. statuit septem dies luctui; hîc vero unum tantum vel duos? Resp. Primus ille amarus ob mortuum parentem vel amicum ploratus et planctus durabat, et etiamnum durat, uno alterove die, quo peracto remittitur ille, succeditque moderatus et lenis luctus, durans ad septem dies. Vide dicta c. 22. 13. Ita S. Paulinus hunc locum explicat et pertractat epistola ad Pammachium, qua eum lugentem mortem uxoris suæ Paulinæ quæ filia erat S. Paulæ, consolatur : *Script. divina*, ait, *quæ producere nos lacrymas quasi evaporando dolore permittit, termino quoque designato præscribit tempora, cum dicit amaritudinem luctus uno ferendam die. O divitiæ bonitatis Dei ! quàm pia idipsum sollicitudine nostrî cavet, non pietatis propensæ invidus, sed infirmitatis nostræ conscius, et omnis immodici temperator, lacrymas mortuo produci jubet; amaritudinem vero lugendi uno tantum die claudit, illud porrigi sinens quo relaxatur dolor, et anima respirat; istud vero præcidens quod immoderato et irrationabili cruciatu mentem nostram conficit, quodque diutius fragilitas nostra non valet sustinere. Sed hoc plenius ipsa suo verbo pietas Dei explicat; subjecit enim : Et consolare mature propter tristitiam. A tristitia enim festinat mors, et cooperiet virtutem; quia tristitia illa tantum salutaris, quæ secundùm Deum est; ista autem* (*ut Apostolus ait*), *quæ secundùm hominem, hoc est de infirmitate est, carnalis est tristitia.* Sapienter S. Hieronymus, Epist. 29, consolans Theodoram lugentem mariti Lupicini obitum : *Verum*, ait, *est illud super necessitate mortis prophetale vaticinium, quod fratres dividat, et carissima inter se nomina crudelis et dura dissociet ? Sed habemus consolationem; quia Domini voce jugulatur, per quam ad eam dicitur : Ero mors tua, ô mors, ero morsus tuus, inferne.* Et paulo post : *Adversus ergo mortis duritiam, et crudelissimam necessitatem hoc solatio erigimur, quod brevi visuri sumus eos quos dolemus absentes. Neque enim mors, sed dormitio et somnus appellatur, ut, quos dormire novimus, suscitare posse credamus, et post digestum soporem vigilare cum Sanctis, et cum Angelis dicere : Gloria in excelsis Deo.*

Eamdem in luctu funereo suorum moderationem verbis et factis docuere cæteri Patres, ut S. Augustinus in funere matris suæ Monicæ,

l. 9. Confessionum, c. 12. S. Ambrosius in obitu fratris sui Satyri, Nyssenus in Oratione funebri fratris sui S. Basilii, S. Gregor. Nazianz. Orat. 10. quam habuit in funere fratris sui Cæsarii, et 11. in funere sororis suæ Gorgoniæ, et 19. in funere patris sui Gregorii, ac S. Bernardus, serm. 26. in Cantica in morte fratris sui Gerardi. Eamdem moderationem adhibuit Christus in morte Lazari, ubi lacrymatus est; sed mox à lacrymis ad ejus suscitationem se transtulit, Joannis 11. 35. Notavit id S. Basilius, homilia 4. de Gratiarum actione : *Voluit*, inquit, *affectus, qui vitari nequeunt, astringere et circumplecti intra moderatum quamdam temperiem et certos limites. Nimirum inclementiam quidem, quæ nullius tangitur commiseratione declinans, tanquam feram immanem; studium vero affectati doloris, et immoderatam lamentationem, velut rem ingenerosam excludens.* Eadem est S. Cyrilli Alexandr. explicatio, lib. 7. in Joannem, cap. 20 : *Erudiit*, inquit, *nos Dominus suis lacrymis, quonam modo caros nostros vita functos, moderatis, et lege rationis moderatis lacrymis flere debeamus. Nam ex toto nec compati, nec mœrere ferinum est et durum; horum vero exuberantia, muliebre.* Accedit S. Isidorus Pelusiota, lib. 2. Epist. 175 : *Christus*, inquit, *ob Lazarum lacrymas profudit, regulas nobis ac terminos figens, ne bacchantium more pro mæstitia præcipites agamur.* Idem docuit vadens ad crucem ; conversus enim ad filias Jerusalem plangentes : *Nolite*, inquit, *flere super me*, Lucæ 23. 28. Nam, ut ait S. Leo, serm. 10. de Passione : *Solet sexus infirmior, etiam pro iis qui morte sunt digni, in lacrymas commoveri, et damnatorum exitiis pro naturæ communis consideratione misereri; sed istum sibi planctum Dominus Jesus dedignatur impendi; quia non decebat luctus triumphum, nec lamenta victoriam.*

19. A TRISTITIA ENIM FESTINAT MORS, ET COOPERIT VIRTUTEM, ET TRISTITIA CORDIS FLECTIT CERVICEM.] Græca de more brevius sic habent : *A tristitia enim procedit mors, et tristitia cordis flectit*, vel *curvat vigorem et robur*; Tigurina : *Nam tristitia in mortem exit, animique tristitia vires infringit;* Syrus : *Quia à mærore generatur angustia; ita enim cor malum* (id est, miserum et mœrens) *plusquam mors confringit anxietate pauperes, et adducit tristitiam; quia vita pauperis ad maledictionem cordis.*

Dat causam cur in luctu defunctorum mittenda sit consolatio, et moderanda tristitia; quia scilicet tristitia tria ingentia causat mala : primum est, quod ex ea manat, imo *festinat*, id est festinato et cito obvenit *mors;* secundum, quod *virtutem*, id est vires hominis *cooperit*, id est deprimit et supprimit, ac tandem obruit et opprimit, ut homo fiat enervis, languidus, impotens et ineptus ad omnia; tertium, quod *flectat cervicem*, ut homo qui antea alacer incedebat, animosus et rectus, jam mœstus incedat, dejectus et curvus, quasi elumbis, prostratis omnibus animi et corporis viribus. Tristitia igitur accelerat mortem, attenuat vires, et inducit senium, quo cervix curvatur, et homo sibi accelerat mortem; quia vita est in calido et humido; at tristitia frigida est et sicca, terrena scilicet et melancholica ; lædit vero tristitia vitam ; ac proinde nervos, in quibus sunt vires hominis, terrenos facit et hebetes, ac fere melancholia tectos, et ideo debiles : nervi igitur debiliores curvantur, ac ideo fit senex incurvus.

Vide quæ de damnis et remediis tristitiæ dixi c. 30. 22. Sic et Lyranus : *Tristitia*, inquit, *est passio mortificativa, et cooperit virtutem, id est suffocat virtutem naturæ, qua debilitata cervix et caput flectitur, sicut per fortitudinem ejus erigitur.*

20. IN ABDUCTIONE PERMANET TRISTITIA : ET SUBSTANTIA INOPIS SECUNDUM COR EJUS.] Ita Romana, Complutensia et alii legunt : εν επαγωγη, *in obductione*, vel inductione, id est in plaga, calamitate, afflictione, uti dixi cap. 2. v. 2. Verum cæteri legunt cum Nostro : εν απαγωγη, id est *in abductione*. Rursum Romani et alii pro παραμενει, id est *permanet*, legunt παραβαινει, id est *transit*, abit, discedit. Unde nonnulli sic vertunt : *In inductione abit tristitia*, q. d. Per inductionem animi, qua scilicet animus sibi accersit et inducit cogitationes lætas, sibique persuadet se esse felicem, abit tristitia. Hinc et apte subjungitur : *Et substantia inopis secundùm cor ejus*, ut scilicet, si inops cordi suo persuadeat se satis opum habere ad honeste vivendum, sit lætus et felix; sin autem persuadeat sibi deesse necessaria vitæ, miser vivat et infelix. Hinc et Græca Romæ emendata habent : *In abductione transit et tristitia, et vita pauperis secundùm corda;* et Tigurina : *Amoliendo* (objecta et cogitationes tristes) *mœstitia præterit, et afflicti vita constat animo.* Græcum enim βιος significat proprie vitam, indeque victum, substantiam et opes, quibus vita conseratur. Verum Noster et cæteri legunt contrarie παραμενει, id est, *permanet.*

Quæres : Quænam hæc *abductio*, in qua permanet tristitia ? Primo, aliqui censent esse abductionem in carcerem. Unde vertunt : *In carcere permanet tristitia;* Græcum enim απαγωγη, subinde idem est quod αιχμαλωσια, id est captivitas, conjectio in carcerem, vel abductio.

Secundo, Lyranus censet esse abductionem à bono ad malum ; quia sicut bona vita est causa lætitiæ, sic mala est causa tristitiæ : quare, si quis à bona vita sinat se abduci in malam, ex lætitia labitur in tristitiam.

Tertio, magis litteraliter *abductio* hæc accipi potest ab usu rerum, et à conversatione hominum, puta solitudo et inedia ; hæc enim et similia pariunt melancholiam, ut patet in Timone Atheniensi, qui mœstus semper fugiebat homines, imo optabat perire homines ; unde vocatus est μισανθρωπος, id est osor hominum, teste Laertio, Plutarcho et aliis. Ita Palacius : Si te abducas, inquit, ab hominum familiaritate, permanebit in te tristitia ; quæ si permanserit, actum est de substantia et facultatibus tuis ; substantia enim hominis est secundùm cor ejus. Si enim homo cum attentione et diligentia suam substantiam tractet, eam conservabit : at si tristitia pressus eam negligat, plane ei peribit.

Quarto, melius Rabanus et Jansenius explicant, q. d. Tristitia permanet in homine per hoc, quod abducit animum suum à consolatione et consideratione eorum quæ dolorem mitigare possent; et subsistentia pauperis vel afflicti est secundùm cor ejus, talis est et vita atque subsistentia ejus, ut, si cor ejus sit mœrens, vere sit misera ejus vita, et brevis futura; si lætum aut tranquillum, nihil ei obsit externa calamitas, diuque ejus vita sit duratura. Aut

substantia pauperis est secundùm cor ejus, hoc est, ex corde dependet divesne quis sit habendus an pauper. Si enim modico contentus est, et paupertatem æquo fert animo, reputandus est vere dives; si vero animo est intranquillo, etiamsi multas possideat divitias, vere pauper est. Itaque secundùm hunc sensum significatur tristitiam esse ingens malum, utpote quæ divitem facit egenum, et pauperem facit bis infelicem.

Quinto, simpliciter et plane accipi hîc potest abductio in captivitatem, inopiam, calumniam, similemve calamitatem, qua scilicet vel persona abducitur in exsilium, aut carcerem, aut infamiam : vel opes ejus et bona abducuntur et abripiuntur à furibus vel grassatoribus, uti abducta fuere sancti Jobi, cap. 1. Hæc enim causa est et objectum tristitiæ; et quandiu manet ista, manet et hæc.

Confirmatur primo : nam Græcum απαγωγη proprie idem est quod inductio, deductio, submotio, abductio, exsilium, captivitas, in carcerem conjectio, accusatio, et quævis delatio. Et thema απαγω idem est quod abduco, abigo, abstraho, subduco, defero, rapio ad supplicium, ad judicem; in carcerem abduco.

Secundo, quia Complut. pro απαγωγη legunt επαγωγη, quod Noster vertere solet *obductio*. Unde nonnulli manuscripti hîc legunt, *in obductione*, id est, in calamitate vel clade, qua mens obducitur et obvelatur, *permanet tristitia*.

Tertio, quia sequitur : *Et substantia inopis secundùm cor ejus*, q. d. *In abductione*, id est, spoliatione, inopia et calamitate, *permanet tristitia, et*, id est, quia, *substantia inopis est secundùm cor ejus*, hoc est, efficit cor sibi simile, illudque sibi conformat; ut sicut substantia inopis est arcta, modica, obscura, lurida, sordida; sic eadem et cor ipsius efficiat arctum, modicum, pusillanime, obscurum, luridum, sordidum, mœstum, melancholicum. Sicut enim opes dilatant et exhilarant cor; sic inopia, penuria et fames vicissim cor arctat et angustat, efficitque triste et mœstum. Unde græce est : *Victus pauperis* vel *mendici* κατα καρδιας, id est, *secundùm* vel contra *cor* ejus; Complut. legunt : καταρα καρδιας, id est, *victus* vel *substantia pauperis* est *maledictio cordis*, id est, efficit cor malum, id est, miserum, triste et melancholicum. *Maledicere* enim subinde idem est quod malefacere, et *maledictio* est idem quod maleficentia et maleficium; sicut ex adverso *benedicere* est benefacere, et *benedictio* est beneficentia, præsertim cùm Deo tribuitur : Dei enim dicere est efficax, idemque quod facere : *Dixit enim, et facta sunt* omnia, Gen. 1. Posset quoque *substantia* accipi pro subsistentia et vita : hanc enim significat Græcum βιος, q. d. Subsistentia et vita inopis est misera, sordida, mœsta et squalida; sicut cor ejus miserum est, sordidum, mœstum et squalidum.

Mystice Rabanus : *Ubi*, inquit, *dolor immoderatus obtinet cor, et abducitur animus ne recipiat consolationem, ibi permanet tristitia; quia hîc incipit per doloris afflictionem, et in futura permanet pœna, propter diffidentiam supernæ consolationis. Veraciter enim temperatur substantia viri inopis animo secundùm cor ejus : quia quantum deest illi in fide et spe, tantum isti crescit mœror in angustia et dolore.*

21 et 22. Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam a te, et memento novissimorum, noli oblivisci : neque enim est conversio, et huic nihil proderis, et teipsum pessimabis.] Probat non nimis esse lugendum et tristandum in morte amici, duobus argumentis, sive motivis : Prius est, quod tristis sibi mortem acceleret; posterius, quod tristis per luctum nihil prosit mortuo, sibi vero obsit plurimum. Sensus ergo est, q. d. Ne cor tuum des *in tristitia*, græce εις λυπην, id est, in tristitiam, ut scilicet totum te dedas et immergas tristitiæ, ut illa te absorbeat, obruat, totumque occupet; sicut qui se immergit mari, totus ab eo obruitur et absorbetur : sed *repelle eam à te*, accersendo objecta, cogitationes et exercitia quæ te lætum efficiant; et *memento novissimorum*, id est, mortis et sepulturæ, quæ tibi per tristitiam accersis et acceleras : ac horum *noli oblivisci;* quia postea non *est conversio*, græce επανοδος, id est reversio et reditus ad vitam, q. d. Vide ne ex tristitia mortem incurras, ex qua nunquam redeas ad vitam. Insuper huic, scilicet mortuo quem luges, per luctum *nihil proderis, et teipsum pessimabis*, græce κακωσεις, id est, affliges, lædes, et male, imo pessime, afficies per nimiam mœstitiam. Cur ergo tibi tantum accersas incommodum sine ullo illius commodo? ita Lyranus, Pallacius, Jansenius. Unde et Tigurina vertit : *Ne dedas animum tuum tristitiæ, sed eam abige memor extremorum, ne obliviscaris eorum; neque enim inde reditio est, præterquam quod non juveris illum, et teipsum excruciaris.*

Mystice Rabanus : *Ne occupet*, inquit, *tristitia seculi cor tuum, quæ mortem animæ operatur; sed abjice eam à te, et memento novissimorum temporum : quia qualis hinc exis, talis ante judicem præsentandus eris, ut recipias propria corporis prout gesseris, sive bonum, sive malum. Proinde nunquam oblivioni tradas novissimæ horæ exitum, sed semper paratus esto : quia postquam hinc exieris, nequaquam ultra huc revertens spatium bene operandi habebis; et ideo cautus esto in omnibus, ne forte in obitu proximi plus æquo doleas : quia nihil proderis illi plorando, si temetipsum læseris doloribus immensis afficiendo.*

Porro Syrus hîc prorsus aliò abit : omissa enim tristitia abit ad juramenta et avaritiam. Sic enim habet : *Ne des cor tuum juramentis; recordare angustiæ, et aufer peccata; et ne confidas in divitiis, quia non est in illis spes : quia sicut avis cœli quæ volat et residet, ita divitiæ coram filiis hominum te lætificant, et alteri nocent.*

23. Memor esto judicii mei (sic et Complut. licet Romana legant αυτου, id est, *ejus*, scilicet amici defuncti); sic enim erit et tuum : mihi heri, et tibi hodie.] *Judicii*, id est, sortis et conditionis, puta mortis meæ, quod jam vita et vivis excesserim, simque in statu mortuorum. Memento ergo quod, sicut mors mihi contigit heri, sic eadem tibi continget hodie : hodie, inquam, quia nulli mors certas dedit inducias usque ad mane, quas optabat Chrysaorius moriens, vidensque dæmones ut se raperent, teste sancto Gregorio, hom. 19 et 34. in Evangelium, et 4. Dialog. cap. 38.

Mors vocatur *judicium :* Primo, quia consueta et communis omnibus; *judicium* enim Hebræis sæpe idem est quod mos et consuetudo; secundo, quia justo Dei judicio Adæ et posteris ejus, ob inobedientiam et peccatum à Deo est inflicta, Genes. 3. 19; tertio, quia per mortem trans-

imus ad judicium et tribunal Christi, ut judicemur de actis bene vel male in vita, ac sententiam æternitatis, vel beatissimæ, vel miserrimæ excipiamus : ac *qualis quisque in morte reperitur, talis in judicio præsentabitur,* ait Lyran. et Hugo; unde et Tigurina vertit : *Memento sortem meam perinde esse, ut tua futura sit; heri mihi, tibi hodie,* id est, brevi vel paulo post. Est enallage numeri : ponitur enim definitus pro indefinito. Jam primo, Palacius censet hæc dici à Siracide nomine defuncti, ut duo insinuet : alterum, ut superstes avertat oculos à morte mortui, et convertat in mortem suam cito forte futuram; alterum, ut, si adeo impatienter fert mortem defuncti, consoletur : nam fiet ut brevi moriatur, ac ita mortuus mortuum invisat. Hoc sciens David mortuo filiolo suo, deposito luctu, aiebat : *Numquid potero revocare eum amplius? Ego vadam magis ad eum : ille vero non revertetur ad me,* 2. Reg. 12.

Secundo, melius Lyran. et Jansen. censent hæc dici à Siracide ad hoc, ut post recensita incommoda et damna nimiæ tristitiæ ex morte amicorum, doceat quid fructus et commodi ex morte eorum capere debeamus, scilicet monitionem, nos quoque brevi morituros, ut ad mortem sanctam et felicem nos comparemus. Atque quo magis lectorem commoveat, ipsummet defunctum introducit loquentem, et communis sortis quemque admonentem, quemadmodum in epitaphiis frequenter fieri solet : *Memor,* inquit, *esto judicii mei,* hoc est conditionis meæ, quam Dei ordinatione et judicio subire debui : *sic enim erit* et tua conditio, cum Deus ita de te fieri jusserit, q. d. Noli te ob mortem meam nimis discruciare, sed illud potius ex illa lucri reporta, ut cogites quod, qualis est conditio mea, et quale judicium Deus in me exercuit, talis erit et tua aliquando conditio, et tale judicium etiam tibi continget. Et ne illud in longum tempus differendum tibi promittas, quod heri mihi accidit, hoc ipsum tibi hodie exspectandum est, et evenire potest. Bene enim dicit *hodie,* et non *cras,* ut intelligat quisque quemlibet diem præsentem sibi posse esse ultimum, nec sibi promittat certo aliquod vitæ tempus in futurum, juxta illud Poetæ :

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Sic et Rabanus : *Judicium suum,* inquit, *dicit obitum de hoc mundo, quod unicuique proprium est, tam præteritis, quam etiam præsentibus; quia nullus est homo super terram qui vivat, et non videat mortem. Et bene dicit, mihi heri, et tibi hodie; ac si diceret : Quod in me jam completum est, in te modo instat implendum. Hæc enim admonitio bonorum patrum est, ut filios suos admoneant, quatenus discant in casibus priorum, suum quoque in præsenti seculo diuturnum non esse statum; ac ideo præparent sibi bonorum operum viaticum, quo in futura vita cum sanctis Angelis possint vivere in perpetuum.* Porro Syrus paraphrastice ita vertit : *Recordare quod illæ* (divitiæ) *sunt tibi scissio* (à te scindentur et auferentur) *illi heri, et tibi hodie.*

Moraliter ergo, quoties vides vel audis aliquem mortuum, cogita eum tibi dicere et muto ore inclamare : *Memor esto judicii mei; sic enim erit et tuum : mihi heri, et tibi hodie.* Hinc nonnulli Religiosi, ut jugem sibi invicem memoriam mortis ingererent, ita invicem salutabant, ut prior diceret : *Moriendum est nobis;* responderet alter : *Nescimus quando.* Alii cranium defuncti, vel imaginem mortis in cubiculo statuunt, et jugiter oculis objiciunt, ut mortis meminerint. S. Joannes Eleemosynarius vivens jussit effodi sibi sepulcrum, ac quotidie admonitorem sibi in aurem dicere : *Domine, sepulcrum tuum necdum perfectum est ; jube ergo illud perfici, quia brevi et forte hodie morieris.* Ita Leontius in ejus Vita. S. Bernard. de Quintavalle, primus sancti Francisci socius, ejusque primogenitus, jam moriturus suis hoc cycnæum vitæ monitum occinuit : *Fratres mei, statum quem ego habui, et vos habetis; et quem nunc habeo, vos habituri estis. Invenio autem in anima mea, quod pro mille mundis nollem non servisse Domino Jesu.* Ita Annal. Minorum.

Quin et Basil. Imp. Exhort. ad Leonem filium cap. 41. cum monet ne regno, utpote brevi in morte finiendo confidat, sed bene vivendo paret se ad mortem, ut per illam transeat ad beatam immortalitatem, et ad regnum cœleste : *Istam regiam multi reges,* inquit, *quasi inquilini habitarunt; sed pauci regnum cœleste quasi domum suam tenuerunt. Tu vero, amantissime fili, enitere non solum regno isto terreno recte defungi, per omnem morum probitatem; sed etiam cœleste veluti hereditario jure consequi, per omnimodæ virtutis exercitationem : hodie enim tua sunt ista palatia, crastina die tua fortasse non erunt, et perendie alterius fient, ac post perendinum diem alius adhuc post alium, ita ut nullius unquam sint propria : nam si multos vicissim permutant dominos, proprie nullum legitimum habent. Quoniam ergo nos aliis cedere oportet istam dominationem, properemus per iter virtutis illò, ubi regnum est nec morti, nec vicissitudini obnoxium, cum cætera omnia defluant et prætereant.*

Denique nostro hoc seculo, Franciscus Valesius rex Franciæ captus à Carolo Quinto, cum in Hispania detineretur, carceri suo inscripsit : *Hodie mihi, cras tibi.* Movit id Carolum Quintum qui proinde memor miseræ sortis et vicissitudinis humanæ, protinus subscripsit : *Homo sum, humani à me nil alienum puto.* Vide dicta, c. 7. 40. et cap. 11. 20. et cap. 14. 12 et seq.

Notat Hugo dici *tibi hodie,* non *tibi cras;* tum quia quotidie morimur; tum quia nemo de crastino, quod vivet, est securus. Unde Hebræi vivos et mortuos uno duntaxat distinguunt puncto. Nam מְתִים *metim* per *sceva* vocant vivos; מֵתִים *metim* vero per *tsere* vocant mortuos ; ut significent quàm fragile bonum sit quod vivi obtinemus; siquidem puncto uno supra alterum posito à mortuis separamur : quod si punctum illud supra positum dematur, et lateri affigatur, cum mortuis computabimur, tum quia brevi veniet unum hodie, quo sumus morituri; cumque illud sit nobis incertum, si sapimus, quodlibet accipere debemus, ut quotidie mortem exspectemus, ad eamque simus parati, ideoque dicamus cum sancto Antonio : *Hodie cœpi vivere Deo, hodie quoque finiam et moriar.* Sap. Hor. lib. 1. Carm. *Vitæ summa brevis, ait, spem nos vetat inchoare longam.* Audi S. Ephrem, serm. *De his qui in Domino dormierunt,* tom. 3 : *Ne nos in hodiernum vel crastinum diem impura relaxet cogitatio; quoniam multi, dum multa secum statuerunt, ad crastinum non pervenerunt : at subito rapti sunt sicut passerculi ab accipitre, et ve-*

tut agni à lupo, et quasi captivus à latrone, nec loqui prorsus valentes, nec testamentum condere, neque vocem ullam edere. Alii enim, vesperi cubitum sani concedentes, ad mane non pervenerunt. Alii, ad mensam accumbentes, exspirarunt. Alii inter ambulandum et ludendum repente sunt mortui. Alii, in balneo morientes, idem lavacrum pro epitaphio ac sepultura habuerunt. Alii vero, dum nuptias celebrarent, in ipso thalamo nuptiali subito atque inopinate abrepti sunt, et eadem sibi vestimenta pro nuptiis pararunt atque pro funere: successeruntque in locum tibicinum lamentantes, et in locum saltantium atque tripudiantium lugentes atque plorantes.

Denique audi nostrum Alvarez de Paz tom. 2. lib. 4. de cognitione suî, p. 2. cap. 7, hæc verba Ecclesiastici examinantem et pathetice perurgentem: *Memor esto judicii mei; sic enim erit et tuum.* Tuum, inquam, ô homo qui vitam agis, qui vitali actione moveris, qui lucis hujus usura perfrueris; qui tam es hujus seculi negotiis immersus, et futuræ calamitatis oblitus; inanes ergo et noxias curas deponito, et conditionis meæ horribilis recordationem admittito; quia mihi et tibi una est communisque conditio, nisi quod me hesterno die, te vero hodie comprehendet: *Memor esto judicii mei;* id est, sententiæ à Deo severo judice adversum me prolatæ, quam jam ejus voluntas cui nemo potest resistere, in me exsecutioni mandavit; quia eadem certissime adversum te prolata est, nisi quod vel ut emenderis, vel ob negligentiam tuam acrius puniaris, ad tempus breve differtur. Recordare, obsecro, ad bonum tuum, miseræ sortis cui me communis natura subjecit; quia non alia tibi quam mihi sors parata est; sed eidem te fragilis caro subjiciet. Mortalis es, sicut et ego: igitur morieris. Luteum vas es, sicut et homines reliqui; igitur et confringeris. Viator es, qui, quemadmodum et omnia caduca, ad finem tendis; ergo tandem mortis umbra occupaberis. Ne longam et prolixam ætatem tibi promittas: nam mors mihi accidit heri; tibi vero hodie, quamvis sis imparatus, adveniet. Est magna domina, quæ universis mortalibus dominatur: et ideo exspectari vult, et paratos mortales ac dispositos ad iter faciendum esse cupit; ipsa vero nullum exspectat, sed destinato tempore sine ulla mora ad egrediendum vocat. Hoc autem tempus non longe distat, sed hodie est; quia sicut hodierna dies citissime transiet, etsi longinquum videatur. Sed nunc audi judicium meum, audi sigillatim sortem ac conditionem meam, ut ex ea tuam valeas conjectare. Ego quidem mortem certissimam et incertissimam habui: certissimam, quia post peccatum irrefragabiliter morti fui adjudicatus: incertissimam, quia semper anceps fui quonam tempore eram moriturus, et cuinam generi mortis eram ex divina ordinatione subjectus. Talem tu mortem certissimam, atque incertissimam tibi insidiantem advertito, etc. Post mortem vero quale erit judicium tuum? Corpus tuum fiet cadaver luridum, fœtidum, vermibus scatens, quod omnes abominentur, ideoque in terram defodiant; ubi à bufonibus et serpentibus comedetur. Animæ vero judicium erit horribilius. Nam si in peccatis vixit, terribilem judicis sententiam excipiet: *Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus,* Matth. 25.

24. In requie mortui requiescere fac memoriam ejus, et consolare illum in exitu spiritus sui.] Primo, Rabanus censet hîc juberi ut retineatur in mente memoria defuncti: *Monet,* inquit, *ut in transitu morituri, oblivioni memoriam ejus non tradat, sed in mente eam ad suî meliorationem continuo servet.*

Secundo, Lyran. per *memoriam* intelligit monumentum, vel mausolæum erigendum defuncto ad ejus memoriam, quale Simon Machabæus erexit patri suo Mathathiæ, ac fratribus Judæ et Jonathæ, qui patriam armis fortiter propugnaverant, ac pro ea gloriose occubuerant, 1. Machab. 13. 17.

Tertio, Dionys. sic explicat, q. d. Memoriam morientis fige *in requie,* quam animæ electorum habent post hanc vitam, loquendo ei de beatitudine æterna, ut dicat: *Portio mea, Domine, sit in terra viventium.*

Quarto, Hugo, q. d. *In requie,* id est, in morte defuncti opta ei, ut ipse ejusque memoria in pace requiescat, dicendo: *Requiescat in pace,* idemque pro eo sæpius Deum per te et alios precare.

Quinto, idem Hugo, q. d. *In requie,* id est, in transitu ad requiem, puta in morte, fac ut moribundus mentem et memoriam abstrahat à curis terrenis, eamque figat in vita æterna ad quam transit, ut in ea conquiescat. Verum hæc omnia parerga esse et huic loco incongrua patet ex antecedentibus, et ex Græco, qui habet: *In requie mortui fac quiescat memoria ejus,* id est, ut clare Tigurina: *Cum quiescente defuncto depone memoriam ejus.* Græce enim est, κατέπαυσον, id est, *fac quiescat* in te memoria ejus, vel *seda* memoriam ejus in mente tua.

Sensus ergo est, q. d. Memoria defuncti vivos amicos solet magno dolore cruciare et vexare, ut nec die, nec noctu possint requiescere; sed tu, si sapis, fac ut hæc in te quiescat, sedando scilicet dolorem ex morte defuncti conceptum. Sicut enim ille per mortem requiescit à laboribus et ærumnis hujus vitæ; ita pariter dolor ex ejus morte conceptus in te conquiescat: requievit ille in pace, requiescat etiam apud te memoria ejus in pace, ut scilicet non te cruciet, non affligat, sed tantum servetur ad hoc, ut ejus amicitiam conserves, ejusque virtutes tibi imitandas proponas, ac pro eo ores. Est hoc tertium motivum, ad moderandam tristitiam in morte defuncti. Cum enim ille quiescat à luctu, cur tu indulgeas luctui? quin potius tu cum quiescente pariter conquiesce, ac de ejus quiete gaude, eique congaude. Unde Syrus vertit: *Et sicut deficit mortuus, ita deficit memoria illorum.*

Hunc sensum confirmat id quod sequitur: *Et consolare illum in exitu spiritus sui.* Ita Romana et cætera Biblia. Minus recte ergo Jansenius censet delendum τὸ *illum,* ut sensus sit, q. d. *Consolare,* id est, consolationem accipe, in exitu et in morte illius, ut idem dicatur cum eo quod præcessit: *Requiescere fac memoriam ejus.* Igitur legendo *illum,* sensus genuinus est, q. d. In morte defuncti depone memoriam ejus te cruciantem; sed ante mortem dum agit animam, consolare illum, tum proponendo illi ærumnas plurimas et maximas hujus vitæ, à quibus eum mors instans liberabit, ac necessitatem mortis omnibus hominibus communem, atque beatam et æternam vitam, ad quam eum mors transmittet: tum ostendendo te hæc ipsa

viva fide et spe tibi impressisse, ideoque mortem ejus patienter ferre, ac de ea consolationem accipere; ut ipse tuo exemplo eamdem patienter ferat, ac de ea consolationem tuam ultro accipiat; quia sæpe moribundos magis cruciat dolor et mœror suorum, cum scilicet vident sua morte mœrere, plorare et ejulare filios, vel parentes aut amicos, quam propria mors; cum ergo vident eos non dolere, sed consolationem ex spe melioris vitæ, ad quam transeunt moribundi, concipere, etiam ipsi dolorem deponunt, et consolationem concipiunt. Ita Lyran. Hugo et alii. Hunc sensum insinuant Græca quæ habent: *Consolare te in illo*, id est, de illo, et cum illo, *in exitu spiritus sui.* Est hebraismus: Hebræi enim verba contactus tam mentalis, quale est *consolor*, quam corporalis, construunt cum ablativo præcedente præpositione *in*: *consolari* ergo *in illo* idem est quod consolari illum, vel consolari cum illo; ut te solando illum pariter consoleris. Inter amicos enim solatium unius est solatium alterius. Et verbum *consolor* est commune, scilicet tam activum quam passivum; ac significat consolationem dare æque ac accipere. Unde Syrus vertit: *Et consolare eum in exitu animæ ejus.*

Addit Palacius animam defuncti consolationem accipere, si per Angelos, aut alios hinc emigrantes intelligat parentes vel amicos consolationem de sua morte accepisse; tristari vero et dolere, si illos intelligat illam assidue lugere et plangere. Consolare, inquit, illum, id est, si ille viveret, et te adeo tristem videret, doleret plane, nec consolationem acciperet, nisi ut prior consolationem acciperes. Crede igitur defunctum jam quoque ob tuam tristitiam tristari: consolare ergo illum, consolationem ipse recipiens in exitu spiritus ejus. Est hoc quartum argumentum, q. d. Parce luctui, si non causa tuî, saltem causa morientis et defuncti, ne eum hoc tuo luctu affligas, imo afflicto afflictionem addas et duplices.

Huc accedit Rabanus: *Monet*, inquit, *ut superstes eum qui de hoc seculo migrare incipit, fide corroboret, et spe confortet, quatenus in angustia ultimi temporis fide non deficiat, sed spem suam Deo committat: quia qui bene certantibus fidei merito promisit præmium, ipse sperantibus in se potens est sempiternum tribuere regnum.* Methodum adjuvandi morientes scripsit noster Polancus, Bellarm. et alii.

QUARTA PARS CAPITIS,

QUA DOCET SAPIENTIAM PARARI OTIO ET STUDIO, MECHANICAS VERO ARTES OCCUPARI NEGOTIO ET OPERA MANUALI.

25. Sapientiam scribæ in tempore vacuitatis.] Ita passim legunt Biblia, Raban. Jansen. Lyran. Palacius cæterique Interpretes, quin et S. Aug. in Speculo. Verum corrige cum Romanis et Græcis: *Sapientia scribæ in tempore vacuitatis*, scilicet comparanda est: esto eòdem redeat utriusque lectionis sensus. Græce est: Σοφία γραμματέως ἐν εὐκαιρίᾳ σχολῆς, quod Complut. et Romana vertunt: *Sapientia scribæ in opportunitate otii* vel *scholæ*. *Schola* enim est vox Græca significans otium: inde schola vocatur litterarum ludus, à σχολάζω, id est, *vaco*, quod studiosi cæteris rebus omissis uni scientiæ vacare debeant: schola ergo est otium litterarium. Quare parergum et amusum est illud Lyrani: *Sapientiam scribæ in tempore vacuitatis, id est*, ait, *cum stomacho es jejuno et à cibis vacuo; tunc enim magis viget intellectus. Aut in tempore vacuitatis, id est, paupertatis; nam, ut ait Secundus Philosophus: Paupertas est scientiæ repertrix.* Verum nil tale significat Græcum σχολή. Unde Tigurina: *Litterata sapientia per opportunitatem otii quæritur;* Syrus: *Sapientia scribæ addet illi sapientiam*, scilicet per otium et otiosum studium sapientiæ. Scribæ enim apud Judæos erant litterati et doctores, qui sacris Litteris describendis, volvendis, meditandis, explicandis, commentandis tum voce, tum scripto insudabant.

Sensus ergo est, q. d. Sapientia doctoris S. Scripturæ, vel sapientis cujusque in tempore otii litterarii, quo ab aliis negotiis vacat, quærenda et comparanda est: tum quia vasta est, ideoque exigit tempus integrum; tum quia profunda est, ideoque poscit totam mentis attentionem. Nam ut ille ait:

> Pluribus intentus minor est ad singula sensus.

præsertim, quia mens hominis valde limitata est et angusta: tum quia scriba, id est, doctor vel scriptor sapientiæ, ingentem requirit sapientiam, ut velut sol radios sapientiæ suæ in omnes auditores vel lectores spargat; quare totus ei intendat oportet. Unde illud:

> Carmina secessum scribentis et otia quærunt.

Ita S. Isidor. lib. 2. Sentent. cap. 1: *Nullus*, ait, *sapientiam Dei recipit, nisi qui se ab omni abstrahere actionum cura contendit. Unde et scriptum est: Sapientia scribæ in tempore otii, et qui minoratur actu, ipse percipiet eam.*

Porro hoc sapientiæ otium non est otiosum, sed negotiosum: negotiatur enim in exercenda omni virtute. S. Gregor. Nazianz. ad S. Basil. Ep. 36. inter Ep. S. Basilii: *Mihi vero*, inquit, *maximum negotium est ipsum otium. Usque adeo ad otiosam hanc tranquillitatem contendo, quasi omnibus lex quædam de ista magnanimitate lata putetur.* Et alius: *Sapiens suum duntaxat agit negotium;* circa cæteros ergo et cætera purum illi est otium.

Quocirca Diogenes Cynicus subsannans scholam Euclidis, quasi minus utilia doceret, aiebat eam non esse σχολὴν, sed χολὴν, id est, bilem et molestiam parere, teste Laertio lib. 6. cap. 1. Præclarius S. Bern. lib. 2. de Consid. ad Eugen. cap. 13: *Si recte*, inquit, *Sapiens hortatur sa-*

pientiam in otio scribi; cavendum et in otio otium est. Fugienda proinde otiositas, mater nugarum, noverca virtutum. Idem, serm. 85. in Cant. *Cognata virtus,* ait, *sapientiæ est. Quidquid virtus elaborat, sapientia fruitur; et quod sapientia ordinat, deliberat, moderatur, virtus exsequitur. Sapientiam scribe in otio, ait Sapiens; ergo sapientiæ otia negotia sunt, et eo otiosior sapientia, quo exercitatior in genere suo; è regione virtus exercitata clarior est, eoque probatior, quo officiosior; et si quis sapientiam virtutis amorem definierit, non à vero deviare videbitur. Ubi autem amor est, labor non est, sed sapor; et forte sapientia à sapore denominatur, quod virtuti accedens quoddam veluti condimentum sapidam facit, quæ per se insulsa quodam modo et aspera sentiebatur.*

Excipe ab hac sententia et regula, nisi quis adeo sit expeditus et efficax, tantique cerebri et spiritus, ut plura animo complecti possit. Unde S. Bernard. lib. 2. de Consid. ad Eugen. cap. 9: *Non defuere,* ait, *Romani Pontifices qui sibi otia inter maxima negotia invenirent. Obsidio urbi, et barbaricus ensis civium cervicibus imminebat, numquid istud terruit B. Papam Gregorium, quò minus sapientiam scriberet in otio? Eo nempe temporis (quod ex ejus præfatione liquet) obscurissimam et extremam partem Ezechielis tam diligenter quam eleganter exposuit.* Sic et Moses in deserto regens, imo instituens, suisque legibus et cæremoniis formans Ecclesiam et remp. Hebræorum, conscripsit Pentateuchum. Sed tamen idem S. Gregor. ibidem profitetur negotia publica sibi minuere studium sapientiæ, ac impedimento esse ne tantum sapientiæ vacet, quantum optaret. Unde ultima hom. in Ezech. deplorans calamitates Italiæ illatas à Gothis: *Jam cogor,* inquit, *linguam ab expositione retinere; quia tædet animam meam vitæ meæ. Jam nullus in me studium sacri eloquii requirat; quia versa est in luctum cithara mea et organum meum in vocem flentium.* Studium enim sapientiæ requirit mentis quietem: quare inter arma silent libri, nec Martem fert Minerva.

Idem Gregor. inconsolabiliter luget se à monasterio abreptum ad pontificatum, quod ab otio sapientiæ avulsus esset ad negotia Ecclesiæ. Audi eum, lib. 1. Dialog. cap. 1: *Mœror,* inquit, *quem quotidie patior, et semper mihi per usum vetus est, et per augmentum novus. Infelix quippe animus meus, occupationis suæ pulsatus vulnere, meminit qualis aliquando in monasterio fuit, quomodo ei labentia cuncta subterant, quantum rebus omnibus quæ volvuntur eminebat; quod nulla nisi cœlestia cogitare consueverat; quod etiam retentus corpore, ipsa jam carnis claustra contemplatione transibat; quod mortem quoque, quæ pene cunctis pœna est, videlicet ut ingressum vitæ, et laboris sui præmium amabat. At nunc, ex occasione curæ pastoralis, secularium hominum negotia patitur, et post tam pulchram quietis suæ speciem, terreni actus pulvere fœdatur. Cumque se pro condescensione multorum ad exteriora sparserit, etiam cum interiora appetit, ad hæc procul dubio minor redit. Perpendo itaque quid tolero, perpendo quid amisi. Dumque intueor illud quod perdidi, fit hoc gravius quod porto. Ecce etenim nunc magni maris fluctibus quatior, atque in navi mentis tempestatis validæ procellis illidor. Et cum prioris vitæ statum recolo, quasi post tergum reductis oculis viso littore suspiro.*

Mystice Hugo: Studium sapientiæ, inquit, est studium vitæ contemplativæ; hæc enim requirit otium, et mentem vacuam ab omni cogitatione et cura terrena, maxime carnali. Nam ut ait Rabanus: *Qui concupiscentiis carnis et voluptatibus seculi servire desistit, ille Scripturam intente meditando, supernæ contemplationis munere gaudebit.* Unde huic opponens vitam activam aratorum, fabrorum, etc., subdit: *Qui tenet aratrum, etc.* Sapientiæ ergo otio vacat Magdalena sedens secus pedes Jesu, ejusque verba audiens et meditans, quæ proinde audit ab eodem: *Maria optimam partem elegit; quæ non auferetur ab ea.* Actionis negotio vacat Martha, quæ proinde subinde turbatur et murmurat. Unde audit à Christo: *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima; porro unum est necessarium,* Lucæ 10. Beati ergo qui agunt Martham operantem, officiosam, sollicitam: beatiores qui agunt Magdalenam pœnitentem, amantem et contemplantem. Huc facit proverbium Arabicum centur. 1. num. 9: *Obstrue quinque fenestras, ut luceat domus, et habitans eam; hoc est, obstrue vel coerce quinque sensus corporis, ut luceat anima tua in luce vitæ.* Sicut enim ut lux quæ in domo est, v. g. fax vel candela, luceat, obstruendæ sunt fenestræ, ne ingrediatur lux major Solis (quia lux major offuscat minorem); sic pariter ut mens hominis, quæ quasi lux in corpore à Deo est collocata, intendat sapientiæ, ac cognitioni tam suî quam Dei, obturandi sunt sensus corporei, per quos in res mundanas et illecebras diffunditur, dispergitur, à se abit et evanescit.

Præclare S. Basilius in Instit. cap. 2: *Quod si mavis,* inquit, *Mariam Magdalenam imitari, quæ, spreto corporis obsequio, altius in rerum divinarum contemplationem ascendit, legitime, et, ut par est, vere negotium tractato, corporis curam abjicito, agricolationem deserito, apparatus etiam epularum et obsoniorum aspernator, et ad Domini pedes assideto, et quæ illi dicat auscultato, ut arcanorum divinitatis particeps efficiare; siquidem officiis iis, quæ corpori impenduntur, potior est dogmatum Christi contemplatio.* Et S. Gregor. lib. 26. Moral. *Locus,* inquit, *humani cordis est delectatio vitæ præsentis; sed cùm divina aspiratione tangitur, locus nostri cordis fit amor æternitatis: consideratione igitur æternæ patriæ de loco suo animus movetur; quia derelictis infimis in supernis cogitationibus ponitur; prius enim quæ essent æterna nesciebat, in præsentium delectatione torpuerat, simulque ipse transiens amore transeuntium tenebatur; sed postquam quæ essent æterna cognovit, postquam supernæ lucis radios raptim contemplando contigit; admiratione summorum sese ab infimis suscitatus elevavit, ut nulla jam ei nisi quæ æterna sunt libeant, et despectis transeuntibus sola quæ parmanent requirat.*

ET QUI MINORATUR ACTU, SAPIENTIAM PERCIPIET,] q. d. Qui minimum habet negotiorum quæ agat, qui in paucis actibus exterioribus se occupat, qui pauca habet quæ agat (juxta illud c. 11. 10: *Fili, ne in multis sint actus tui*), hic percipiet sapientiam, si scilicet ei vacet legendo, studendo, meditando, contemplando. Alioqui si otiosus et deses stertat, minus percipiet sapientiam, quam qui multus est in actione: actio enim parit experientiam, experientia prudentiam. Græce est: Και ο ελαττουμενος πραξει αυτου σοφισθησεται; quod Romani vertunt: *Et qui minoratur actu suo, sa-*

pientiam percipiet; alii: *Diminutus opere suo erit sapiens*; Tigurina: *Et qui negotii sui minus habebit, sapientiam parare poterit*, vel *sapiens fiet.* Vide S. Bernard. lib. 1. de Consider. cap. 5. ubi Eugenium Pontificem ita instruit et admonet: *Audi quid redarguam, quid suadeam. Si quod vivis et sapis, totum dàs actioni, considerationi nihil; laudo te, in hoc non laudo. Puto quod et nemo qui à Salomone audierit: Qui minoratur actu, percipiet sapientiam. Certe nec ipsi actioni expedit consideratione non præveniri. Si item totus vis esse omnium, instar illius qui omnibus omnia factus est; laudo humanitatem, sed si plena sit. Quomodo autem plena, te excluso? Et tu homo es. Ergo ut integra sit et plena humanitas, colligat et te intra se sinus qui omnes recipit. Alioquin quid tibi prodest juxta verbum Domini, si universos lucreris, te unum perdens? Quamobrem cum omnes te habeant, esto etiam tu ex habentibus unus. Quid solus fraudaris munere tuî? Usquequo vadens spiritus, et non rediens? Usquequo non recipis te et ipse inter alios vice tua? Sapientibus et insipientibus debitor es, et soli negas te tibi?* Ac tandem infert et concludit: *Denique qui sibi nequam, cui bonus? memento proinde, non dico semper, non dico sæpe, sed vel interdum, reddere teipsum tibi.* Nam actu minorari, non est penitus actionem relinquere, sed abjectis inutilibus occupationibus, debitis ex justitia, aut ex charitate ordinarie vacare. Hæ enim (ut experientia docet) cor non inquietant, et otia non modica sapientiæ studio mentisque exercitationi concedunt. Complut. addentes negationem *non*, contrarie legunt ου σοφισθησεται, id est, *diminutus opere suo non erit sapiens*; tum quia qui cessat ab opere legendi, studendi, meditandi, non fiet sapiens. Otium enim litterarium est quidem otium ab opere manus, sed non ab opere mentis; imo studere et meditari assidue, summus mentis est labor ac negotium; tum quia studium sapientiæ veræ et practicæ requirit, non nudam ejus speculationem, sed et operationem ac praxim virtutum, ut dixit S. Bern. paulo ante citatus. Vatablus vero vertit: *Qui negotiis suis opprimitur, non parabit sapientiam*; qui sensus respondet nostræ Vulgatæ: Græcum enim ελαττουμενος significat quoque eum qui minuitur, inferior fit, succumbit, opprimitur πραξει, id est, opere et negotio.

Præclare S. August. lib. 19. de Civit. c. 19: *Otium sanctum*, ait, *quærit charitas veritatis, negotium justum suscipit necessitas charitatis. Quam sarcinam si nullus imponit, percipiendæ atque intuendæ vacandum est veritati. Si autem imponitur, suscipienda est propter charitatis necessitatem. Sed nec sic omnimodo veritatis delectatio deserenda est, ne subtrahatur illa suavitas, et opprimat ista necessitas.* Quin et Plato in Hippia Majore docet sapientem sibi imprimis sapere oportere, ideoque priscos sapientes à rerum civilium administratione abstinuisse.

Denique S. Bern. serm. 23. in Cant. *In hoc arcanum*, ait, *et in hoc sanctuarium Dei, si quem forte vestrûm aliqua hora sic rapi et sic abscondi contigerit, ut minime avocet, aut perturbet vel sensus egens, vel cura pungens, vel culpa mordens, vel ea certe quæ difficilius amoventur irruentia imaginum corporearum phantasmata; poterit quidem, cum ad nos redierit, gloriari et dicere: Introduxit me rex in cubiculum suum.* Ubi quatuor contemplationis impedimenta notat: Primum est sensus egens, qualis est in ægro, præsertim qui cerebro laborat; secundum est cura pungens; tertium, culpa mordens, qualis est in peccatore vel scrupuloso; quartum, phantasmata irruentia. Qui ergo his quatuor caret, hic aptus est ad contemplationem. Vide dicta Osee 2. v. 14.

Qua (ita legendum cum Romanis et Græcis, non *quia*, ut legunt multi) SAPIENTIA REPLEBITUR.] Passim Latini hæc verba referunt ad id quod præcessit; unde post hæc verba ponunt hypocolon, ut sensus sit, q. d. Qui minuit negotia et occupationes temporales, is percipiet sapientiam, nec tantum percipiet, sed et replebitur illa, ut tota ejus mens illa plane pleneque imbuatur et repleatur. Ita Palacius. Verum Biblia Latina Romæ emendata, Græca, Rabanus et Jansenius hæc verba referunt ad sequentia; ac Græca et Jansen. legunt per notam interrogationis, hoc modo: *Qua sapientia replebitur qui tenet aratrum? etc.* Quæ lectio sane commodissima et planissima est: probat enim sapientiam comparandam in otio, à contrario; quia scilicet agricolæ, fabri, cæterique opifices qui toti sunt in negotiis et operibus externis, non possunt vacare sapientiæ. Sic quoque legit et intelligit Theophylac. qui floruit anno Christi 900, scribens ad cap. 14. Lucæ: *Circa terrena occupatus*, inquit, *non vult spiritalis cœnæ particeps esse. Dicit enim Sapiens: In quo erit sapiens qui tenet aratrum?*

Idque plane significat Græcum τι σοφισθησεται, id est, *quid*, vel *in quo*, vel *quo pacto, sapiens evadet qui tenet aratrum, etc.* Quamquam Noster videtur legisse η σοφισθησεται, id est, *qua sapientia replebitur*, assertive, idque sensu quoque valde accommodo, uti mox exponam. Græco consentit Syrus: *Quis enim*, ait, *sapiens evadet tenens aratrum? cum bobus conversatur, et boves ducit, et narrationes ejus cum vitulis, et cor ejus meditatur porcas sationis suæ, et vigilia ejus est ad complendum opus suum.* Porca in agro dicitur terra elata. Ita Varro lib. 1. de Re rustica, c. 29: *Quod*, ait, *est inter duos sulcos elata terra, porca dicitur, quod ea seges frumentum porrigat.* Et Columella lib. 2. cap. 4: *Liras*, inquit, *rustici vocant porcas, cum sic aratrum est, ut inter duos sulcos latius distantes, medius cumulus siccam sedem frumentis præbeat.*

Nota: In sequentibus usque ad finem capitis recenset negotia, occupationes et opera agricolarum, fabrorum, figulorum, cæterorumque opificum mechanicorum; idque tribus de causis. Prima et potissima est, ut probet sapientiam quærendam in otio, non in negotio, uti jam dixi. Unde concludens v. 38. ait: *Super sellam judicis non sedebunt, et testamentum judicii non intelligent, neque palam facient disciplinam et judicium.*

Secunda, ut insinuet in hisce artibus mechanicis, esto non sit vera sapientia, in iis tamen esse umbram, imo derivationem et participium quoddam sapientiæ: opifices enim in suis opificiis sapientes sunt, et sapienter operantur. Unde recensitis omnibus v. 35. subdit: *Et unusquisque in arte sua sapiens est.* Hinc de Beseleel opifice tabernaculi ait Deus, Exodi 31. 2: *Implevi eum spiritu Dei, sapientia et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro et argento et ære, etc.* Nam, ut ait Vegetius lib. 2. cap. 24: *Antiqua est prudensque sententia, omnes artes in meditando consistere.*

Tertia, ut ostendat eas dirigendas esse à sapientia; tum quia regimen et speculatio dirigit praxin. Ad bonum enim statum civitatis, ait Lyran. requiritur sollicitudo magistratus, ut procuret diversos artifices in artibus suis, sine quorum usu non posset stare civitas, ut carpentarios, latomos, pannificos, etc.; tum quia sapientia docet cognitionem, et amorem Dei ejusque legis, conjungendam esse cum praxi mechanica, ut utilis sit, ducatque operantem ad salutem et felicitatem. Unde v. ult. ait: *Deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, et conquirentes in lege Altissimi.* Id insinuant Romani et Rabanus, ac omnes latini Bibliorum codices, qui hæc omnia legunt assertive, sine nota interrogationis, q. d. Hac sapientia per sapientum doctorum instructionem participative replebuntur quoque agricolæ, fabri, figuli, cæterique mechanici, quisque suo ordine, modo et gradu.

Sic et cap. 24. v. 6 et 40. dixit sapientiam Dei se extendere ad fabricam et regimen cœlorum, aquarum, terræ, et totius universi. Quin et Plato in Alcibiade docet sapientiam esse fundamentum ευπραξιας, id est, bonæ operationis. Idem in Theage: *Sapiunt, inquit, agricolæ sapientum commercio. Sapiunt tyranni sapientum commercio. Sapiunt coci sapientum commercio. Sapit luctator sapientum commercio.* Additque sapientiam regere omnes artes omneque genus hominum.

Porro Siracides, inter mechanicos, primos ponit agricolas; tum quia eorum officium et exercitium antiquissimum est, utpote ab origine mundi institutum à Deo. Adam enim à Deo positus fuit *in paradiso, ut operaretur et custodiret illum*, Genes. 2. 15; tum quia agricolæ in republ. maxime necessarii sunt; hi enim sua segete, pecoribus et pecudibus sustentant urbes et regna. Unde Aristot. lib. 1. Œconom. 2: *Agricultura, inquit, est maxime naturalis et justa. Prodest etiam hæc plurimum ad fortitudinem; non enim sicut viles artium corpora enervat, sed talia facit ut et sub dio consistere, et tolerare laborem valeat, et adversus hostes pericula capessere.* Idem, lib. 6. Polit. c. 4: *Optimus populus, inquit, ille est qui ex agricolis constat. Cum enim illis laborandum sit circa victum, operibus distinentur suis, et aliena non appetunt; dulciusque illis est opus facere, quam in republ. versari.* Et inferius: *Post agricolarum multitudinem, optimus est populus ubi pastores sunt, et vivunt ex animalibus.* Vide Ciceronem lib. de Senectute, et ea quæ de agriculturæ bonis annotavi Genes. 2. 15. et Genes. 9. 20. Igitur de agricolis sic statuit Siracides, sicque eorum officium, studium et occupationem describit, imo agricolam ita pingit:

26. QUI TENET ARATRUM, ET QUI GLORIATUR IN JACULO, STIMULO BOVES AGITAT, ET CONVERSATUR IN OPERIBUS EORUM, ET ENARRATIO EJUS IN FILIIS TAURORUM.] Pro *in jaculo stimulo*, græce est εν δορατι κεντρου, id est, *in hasta*, vel *fuste stimuli*, id est, in hasta vel jaculo, in cujus cuspide est stimulus, quo boves ad velociter incedendum agricola pungit et stimulat, uti videmus Romæ et per totam Italiam fieri. *Enarratio*, id est, cogitatio et sermo, *ejus* est de *filiis taurorum*, id est, de vitulis, vaccis et bobus, eorumque sobole, fœtura, multitudine, magnitudine et fructu. Pro *conversatur* Noster legit αναςρεφομενος; jam legunt ανατρεφομενος, id est, *nutritus.* Unde Tigurina vertit: *Qui tenet aratrum, qui insignis hastili stimuli boves agit, qui versatur in operibus eorum, et qui taurorum progeniem assidue prædicat.*

Mystice, Rabanus per agricolam accipit rectorem et doctorem: *Nam qui tenet, inquit, doctoris officium, et colere debet vomere Evangelico corda hominum, gloriatur in jaculo divinorum testimoniorum, seminat verbum Dei stimulo exhortationis, agitat brutos quatenus non segniter vivant, sed fortiter in bonis operibus conversentur. Superbos quoque prædicationis sermone castigat, et disciplina Evangelica domat, ut non vacent otio, sed carnem suam macerantes, et desideria carnalia in se mortificantes, et vitia omnia à se exstirpare festinent, et virtutes spiritales pro eis plantare certent. Quod autem per boum et taurorum excitationem, vigilias dicit pastoris esse in sagina vaccarum, ostendit boni rectoris esse officium, ut utriusque sexus curam habeat, et prædicationis studio eos pascat, alat et nutriat.*

27. COR SUUM DABIT AD VERSANDOS SULCOS, ET VIGILIA EJUS IN SAGINA VACCARUM.] Græce δαμαλεων, id est, *juvencarum*, q. d. Arator et agricola toto corde suo, tota mente et animo suo attendit et intendit arandæ et sulcandæ terræ, et *vigilia*, id est, vigilans studium, *ejus* est *in sagina vaccarum*, ut scilicet eas alat, pascat, impinguet; tum ut copiose dent lac, butyrum et caseum; tum ut insignes vitulos procreent; tum ut fortes sint ad trahendum aratrum, vel jugum, cum opus est. Unde ad hoc mane cito surgit, et vespere sero incumbit, totus huic rei intentus et invigilans, ut se suosque alat. Pro *in sagina*, græce est εις χορτασματα, id est, *in fenum*, sive, *in pabula fenilia vaccarum.* Unde Tigurina: *Nam is ducendis sulcis intendit animum, et in pabulis vaccarum conficiendis evigilat.*

Nota: Τὸ *cor suum dabit, etc.*, Siracides repetit post opera singulorum opificum, ut significet cui rei quisque cor suum applicet, cui studeat et invigilet.

Porro sapientia agricolandi præcepta tradit Plinius lib. 18. cap. 19: *In arando, inquit, magnopere servandum est Catonis oraculum. Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Bene arare. Quid tertium? Stercorare. Sulco vario ne ares. Tempestive ares. Tepidioribus locis à bruma proscindi arva oportet, frigidioribus ab æquinoctio verno. Et maturius sicca regione quam humida; maturius densa terra quam soluta, pingui quam macra.* Vide ipsum Catonem et Varronem de Re rustica, quæ omnia facile est mystice accommodare agriculturæ animæ.

28. SIC OMNIS FABER ET ARCHITECTUS, QUI NOCTEM TANQUAM DIEM TRANSIGIT, QUI SCULPIT SIGNACULA SCULPTILIA, ET ASSIDUITAS EJUS VARIAT PICTURAM: COR SUUM DABIT IN SIMILITUDINEM PICTURÆ, ET VIGILIA SUA PERFICIET OPUS.] Τὸ *sic* refertum ad *sapientia replebitur*, quod præcessit v. 20, tum ad τὸ *cor suum dabit, etc.*, quod sequitur, uti jam monui. Ab agricolis transit ad fabros; quia hi inter artes et artifices mechanicos secundum locum tenent. Et quia fabrorum variæ sunt species, incipit à sculptore. Hunc vocat *architectum*, non ædificii, qui scilicet præsit fabricæ, eamque dirigat, sed qui magister sit operis sculpendi et scalpendi, qui-

que monogrammata (quas vulgo *plantas* vocant) excogitat noctu , ad quorum normam opus per se et suos administros interdiu perficiat. Hic igitur noctem vigilando , ut jam dicta excogitet , disponat et ordinet , *tanquam diem transigit*. Hic deinde *sculpit signacula* (ita legendum cum Romanis et Græcis , non *signaculo* , ut legit Palacius) *sculptilia* , id est , signacula et sigilla exsculpta , græce γλυμματα σφραγιδων , id est , *sculpturas* vel cælaturas signaculorum vel *signorum* , id est ; similes illis quæ fiunt in signaculis vel *sigillis*, ut vertit Tigur. In sigillis enim clare cernitur ars cælatoris et sculptoris ; nam γλυμμα vocatur quævis sculptura et cælatura. Thema enim γλυφω idem est quod scalpo , rado, polio, cælo , insculpo. Unde *anaglypha* vocantur cælaturæ asperæ, non leves , ubi partes sunt inæquales , et hæ illis eminent ; de quibus Plinius lib. 33. 11 : *Nunc* , inquit , *anaglypha in asperitatemque excisa circa linearum picturas quærimus.*

Et assiduitas ejus variat picturam,] id est , assidua ejus cura , labor et operatio in eo sita est , ut varias formas et figuras exsculpat. *Picturam* enim hîc vocat sculpturam , per catachresin ; quia quod pictor pingit in tabula , hoc sculptor pingit et fingit in lapide , auro , argento , etc. Pro *picturam* enim græce est ποικιλιαν , id est, *varietatem* , puta varias hominum , animalium et rerum imagines et figuras. Legit Interpres υπομονη , id est , *assiduitas* , et perseverantia in opere ob spem lucri : Complut. legunt επιμονη , id est, *instantia* , hoc est, instans et continuus labor.

Cor suum dabit in similitudinem picturæ , q. d. Totus intentus est ut imitetur picturam , et instar pictoris varias hominum , animalium, arborum , herbarum, etc. , species et formas exsculpat. Pro *picturæ* græce est ζωγραφιας , id est, descriptionis , sive effictionis et efformationis animalium , qualia pingere solent pictores , et sculpere sculptores. Et vigilia sua perficiet opus], id est, vigili studio et labore perficiet opus , v. g. statuam quam sculpsit, q. d. Tota ejus sapientia sita est, non in legenda et meditanda S. Scriptura rebusque divinis , sed ut suum opus sculptile pulchre varieque sculpat et efformet. Unde clare vertit Tigurina : *Idem mos est fabri et architecti , qui simili studio traducit noctem ac diem ; qui sigillorum in modum scalpunt cælaturas , et qui variandis immorantur emblematis , in imitatione picturæ animum quoque occupant , et operi perficiendo invigilant.* Sic et Syrus.

Porro cælaturæ , sive sculptoriæ artis elegantia et dignitas ex eo patet quod cœlum et cœlitum speciem referat. Cœlum enim sideribus quasi cælatum et sculptum est, indeque dictum est cœlum , ait Sipontinus et Ælius apud Varronem lib. 4. de lingua Latina ; licet Varro cœlum dici putet à Græco κοιλον , id est, cavum , eo quod concavum sit. Amplitudo vero artis sculptoriæ est ingens ; sculptura enim est et dicitur cælatura , quam in auro, argento , ære , ferro, ligno , ebore , marmore, vitro , gemmis opera nostra efficit. De antiquitate et usu scalpendi marmora , vide Plinium lib. 36. cap. 5 , ubi asserit artis hujus originem cum Olympiadum origine cœpisse, quæ fuit in fine regni Oziæ regis Juda , scilicet 23 annis ante Romam conditam. Vide Tabulam Chronologicam quam præfixi Genesi.

Mystice , Rabanus : *Quid per fabrum hunc , inquit , et architectum , qui studiose nocte dieque in opere suo laborat , ut signacula sculpat , et hominis imaginem arte gemmaria formet , nisi prædicatores sancti insinuantur, qui omni tempore aut docendo , aut exhortando , aut bona exempla ostendendo , auditores suos instituunt , quatenus interioris hominis virtutem eliciant , et ad conditoris sui imaginem animam humanam reforment ? An non ille faber et architectus strenuus in arte sua fuit , qui in epistolis suis ita scripsit , dicens : Dei enim sumus adjutores ; Dei agricultura estis ; Dei ædificatio estis , secundùm gratiam Dei , quæ data est mihi , ut sapiens architectus fundamentum posui ; alius autem superædificat, unusquisque autem videat quomodo superædificet ?* 1. Cor. 3. *Et alibi : Filioli , inquit , mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis,*Galat. 4. *Et in alio loco : Renovamini,ait, spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundùm Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis,*Ephes. 4. *Et item : Estote ergo imitatores Dei, sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos,* Ephes. 5. *Et rursum : Nolite (inquit) contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis , et reliqua. Quot enim species virtutum sunt , tot operationes bonas et documenta doctores sancti in mentibus electorum et conversatione exprimere satagunt ; ut sint sancti et corpore et spiritu , dicentes cum Apostolo : Ipse autem Dominus sanctificet vos per omnia , ut integer vester spiritus et anima et corpus , sine querela in adventum Domini nostri Jesu Christi serventur,* 1. Thess. 5.

Rursum sancti sunt in anima sua et proximorum fabri virtutum , ut in ea expingant heroica facta patrum ; quare instar pictorum eadem crebro intuentur , legunt et relegunt, ut eadem sibi imprimant et insculpant. Unde S. Basilius, Epist. ad Gregor. Theolog. :*Sicut pictores, inquit, ubique quando imaginem ex imagine pingunt , identidem ad exemplar respicientes , characterem ad suum opificium inde transferre conantur ; ita oportet enim qui studet seipsum omnibus virtutis partibus perfectum reddere , sanctorum vitas velut simulacra quædam viva et efficacia respicere , illorumque bona opera per imitationem sua facere.* Sane experientia didici , nihil fere efficacius esse ad virtutem omnem, quàm crebro legere Vitas Sanctorum , easque serio meditari. Experire , et reipsa disces magno tuo fructu.

29, 30 et 31. Sic faber ferrarius sedens juxta incudem , et considerans opus ferri , vapor ignis uret carnes ejus , et in calore fornacis concertatur. Vox mallei innovat aurem ejus , et contra similitudinem vasis oculus ejus. Cor suum dabit in consummationem operum , et vigilia sua ornabit in perfectionem.] Tò *sic* refer rursum tum ad *sapientia replebitur* , quod præcessit v. 26, tum ad τὸ *cor suum dabit* , quod sequitur. A sculptore transit ad fabrum ferrarium , sub quo à pari vel simili intelligit aurifabrum , argentarium , ærarium (et hunc proprie significat Græcum χαλκευς) plumbarium , stannarium , cæterosque similes. Fabri enim nomen generale est et amplum , utpote à faciendo dictum ; quare ad plurimas artes pertinet , et pro ratione materiæ adjunctæ ad hanc vel illam speciem determinatur. *Faber* igitur est omnis

artifex, qui labore corporis aliquod artificium facit; sive qui è quavis materia aliquid facit et fabricat, excepto gypso, argilla, cera et similibus; hi enim plastæ dicuntur, sive figuli, quos proinde fabris subjungit et componit Siracides v. seq.

Fabros igitur hîc ita graphice pingit, uti Poetæ suum Vulcanum, de quo mox. Ubi nota: Totus v. 29 et 30 pendent à v. 31 : *Cor suum dabit, etc.*, q. d. Sicut agricola totum suum cor applicat agriculturæ, sculptor sculpturæ, sic et faber suæ arti fabrili; ac proinde non habet otium, nec animum, ut intendat studio sapientiæ.

Porro Plinius primos fabros ferrarios censet fuisse Cyclopes (qui cum suo Vulcano vixere tempore Josue, teste S. August. lib. 18. de Civit. cap. 12.); sic enim ait lib. 7. c. 56 : *Fabricam ferrariam invenere Cyclopes. Figlinas Corœbus Atheniensis. In iis orbem Anacharsis Scythes. Fabricam materiariam Dædalus, et in ea serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam; normam autem, et libellam, et tornum, et clavem Theodorus Samius.* Plinio suffragatur Plato in Convivio : *Sagittandi*, inquit, *medicandi et vaticinandi peritiam Apollo invenit, Musæ musicam, Vulcanus fabrilem ærariam, Minerva texendi artificium : Jupiter deorum et hominum gubernandi rationem invenit.* Verum è Scripturis liquet ejus inventorem fuisse antiquiorem, adeoque ante diluvium, nimirum Tubal-Cain, *qui fuit malleator et faber in cuncta opera æris et ferri*, Genes. 4. 22.

Igitur fabrum ita describit Siracides : Primo, inquit, *sedet juxta incudem.* Juxta eam enim sedet magister operis, forcipibus tenens versansque ferrum, vel ex eo vas faciendum supra incudem, ut à ministris malleo feriatur et efformetur ad ejus libitum.

Secundo, *considerat opus ferri :* ejus enim est considerare ubi, quomodo et quantum opus feriri et percuti debeat, ut vas efformetur tale quale ipse cupit. Græce est καταμανθανων αργω σιδηρω, quod Romana vertunt, *addiscens pigro* (tardo, lento) *ferro ;* alii, *contemplans rude ferrum.* Verum Noster cum Complut. pro αργω legit εργον, id est, *opus ferri.* Sic et Tigurina. *Intentus*, ait, *operi ferri;* tertio, *vapor ignis uret carnes ejus.* Pro *uret* græce est τηξει, id est, *liquefaciet ;* Tigurina, *exsiccabit;* Romana legunt πηξει, id est, *durabunt.*

Hinc Vulcanus fabrorum et armorum Deus ab antiquis putatus est; quo significatur ignis. Dicitur enim Vulcanus, ait Isidor. quasi Volicanus, quod canus per aera volet. Volat enim flamma, cum de nubibus nascitur in fulgetris, et candida est. Hinc et Mulciber appellatur, quod ferrum mulceat. Fingunt enim Poetæ hunc fuisse Deum, et Jovis ex Junone filium, qui faber Jovi fulmina contra gigantes fabricavit. Hinc Vulcani insulæ appellatæ. Hinc et Vulcanus pro ipso igne sumitur, sicut Pallas pro litteris, ut cum dicitur *ardens Vulcanus*, et *spargere Vulcanum tectis*, id est, succendere tecta. Denique Vulcanus à Poetis vocatur *Deus ignipotens ;* quia fabri vi ignis ferrum, æs, omniaque metalla durissima liquant, domant, flectunt, et in omnes formas et figuras diducunt. Ita Virgil. lib. 8. Æneid.

—— Ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque Steropesque et nudus membra Pyracmon.

Quin et Prudentius :

Ipse ignis, qui nostrum servit ad usum,
Vulcanus perhibetur, *etc.*, ac regnare caminis
Fertur, et Æoliæ summus faber esse, vel Ætnæ.

Et S. August. lib. 7. de Civit. cap. 16 : *Vulcanum*, inquit, *volunt ignem mundi.* Idem, lib 20. contra Faustum c. 9, tradit pingi *Vulcanum claudum*, quia ignis *terreni motus ejusmodi est ;* quia scilicet ignis noster nunquam rectus est, sed incurvus et quasi claudicans. Idem, in psal. 113. concl. 2, docet Gentiles per deorum simulacra significasse quatuor elementa, scilicet Tellure terram, Neptuno mare, Junone aerem, Vulcano ignem.

Quarto, *et in calore fornacis concertatur*, id est, conflictatur; græce διαμαχησεται, id est, ut Complut. *pugnabit ;* Romana : *et in calore fornacis concertabit ;* Tigurina : *cum æstu fornacis conflictatur*, q. d. Faber certat contra ignis calorem, et contra ferri duritiem, ut illud igniat, ignitumque crebris malleorum ictibus flectat, molliat, et in vas placitum efformet. Unde Syrus vertit : *Flammæ ignis rimas efficiunt in carne ejus, et uritur calore ignis.*

Quinto, *vox mallei innovat* (aliqui legunt *intonat*), græce καινιει, id est, innovabit, *aurem ejus*, hoc est novis et repetitis malleorum ictibus et sonitibus pulsabit et feriet aurem ejus. Unde aliqui vertunt : *Nove obtundit aurem ejus ;* Tigurina : *Crebro feriente aures ejus mallei sonitu.* Et plane mirum est, ait Palacius, quàm miro ordine fabri malleis ferrum ignitum percutiant, dissilientibus ex eo assidue ignis scintillis, qualesque sonitus similes semper et certos, qualemque concentum fabrilem edant.

Sexto, *contra similitudinem vasis oculis ejus. Similitudinem* vocat exemplar et typum, q. d. Faber sæpius respicit exemplar, ideam et typum vasis formandi, quem contra, græce κατεναντι, id est, coram vel ante, se habet, ut juxta illud vas efformet, eique illud adaptet. Unde Tigurina vertit : *Oculos suos ad conformandum instrumentum defigens ;* alii : *In exemplum quod ex adverso, oculi ejus intenti sunt ;* Syrus : *Secundùm artem flectet manus suas, et ad typum operis sui intendent oculi ejus.*

Denique *cor suum dabit in consummationem operum*, ut scilicet ea omnimode consummet et perficiat; *et vigilia sua*, id est, vigili sua cura, labore et malleatione assidua, *ornabit* vas *in perfectionem.* Græce επι συντελειας, id est, *ad perfectionem*, ut scilicet illud per omnia perfectum efficiat. Quare Complut. et alii perperam legunt, *ornabit imperfectionem*, id est, vas imperfectum. Clare Tigurina : *Animum ad opus absolvendum applicat, et ad idem excubat exacte poliendum ;* alii : *Cor suum applicat ad perfectionem operum, et vigiliæ ipsius de ornandis illis post perfectionem.* Hisce omnibus significatur mira intentio et constantia fabri, qui contra ignem et ferrum pugnare non cessat, sed quasi lento et continuo igne uri et assari se permittit, ac malleorum ictibus aures obtundi sibi sinit, adeo ut sæpe auditum perdat et surdus fiat, donec ferrum in eam formam quam mente destinavit flectat, ex eoque vas destinatum efficiat, ac proinde insinuat eum specu-

lationi et studio sapientiæ non posse vacare, nec intendere; quia totus intendit suæ incudi et ferro.

Mystice, hoc fabri exemplo docemur nil esse tam durum, tam asperum et arduum, quod non constans labor evincat; ac proinde nullum vitium esse tam inolitum, quod non pertinax cura exstirpet. Si ergo tanta constantia labores in edomanda passione tua, quantam adhibet faber in edomando ferro, utique illam flectes et perdomabis, præsertim accedente vi ignis, id est, amoris et charitatis. Unde Rabanus: *Per fabrum ferrarium*, inquit, *idem qui in architecto, hoc est, ordo sanctorum prædicatorum, exprimitur, qui juxta incudem, hoc est juxta durum præsentis vitæ laborem, sedens, arma spiritalia, documenta videlicet divina, scribendo atque docendo fabricat, quatenus contra hostis antiqui tentamenta suos fortiter dimicare doceat, et hæreticorum atque philosophorum sectas perversas devitare, atque persecutorum minas contemnere faciat. Hujus ergo fabri carnes, hoc est corpus, vapor ignis et calor fornacis urit, cum tribulatio et persecutio mundi eum fatigare non desistit. Vox mallei innovavit aures ejus, cum edicta principum terrorem tormentorum non cessant ingerere sensibus illius; at ipse cor suum dabit, ut consummet opus officii sui; et vigilias solertiæ suæ ad hoc impendit, ut vasa electarum animarum ad scientiæ et virtutum perfectionem perducat. Unde Paulus Apostolus horum armorum præcipuus fabricator, quibusdam suis auditoribus ita scribens ait: Confortamini in Domino et in potentia virtutis ejus. Induite vos arma Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli; quia non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare.*

Vide multiplices sacrorum malleorum ictus, quibus se suosque fideles tundit et expolit quasi faber S. Paulus 2. Cor. 6. v. 4. et seq. *Exhibeamus*, inquit, *nos Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, etc.*

Apposite ad rem præsentem S. Basilius in Regulis fusius disp. interrogat. 5. docet Christianum debere totum intendere Dei legi et voluntati, sicut faber intendit ideæ juxta quam opus fabricandum est: *Ut enim faber ferrarius*, ait, *verbi gratia, quandocumque dolabram aliquam sive asciam cudit, si assidue illius memor sit, unde instrumentum illud faciendum ex pacto acceperit; et præscriptam sibi ab illo formam et magnitudinem animo versat, et ad voluntatem ejus qui condixit opus, dirigit quod facit; alioqui si ejus memoriam menti sibi patiatur excidere, prorsus aut aliud quippiam omnino, aut longe dissimile efficiet ab eo quod facere instituerat: sic Christianus quoque si actiones suas omnes, sive minores, sive majores, ad Dei voluntatem direxerit, is sine controversia et egregie opus illud perficit, et simul assiduam illius in animo sibi memoriam conservat, à quo id jussus est facere; vereque illud dicere poterit: Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commovear, itemque Pauli præcepto illi satisfaciet: Sive manducatis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Quod si quis in eo, dum opus administrat, à perfecta illa præscripti mandati norma desciscat, hunc perspicuum est debilem Dei memoriam retinere.* Idem S. Basil. hom. de Humana Christi generatione, Verbum incarnatum comparat ferro ignito. Sicut enim faber per ignem ferrum ignit facitque ignitum, ut videatur merus esse ignis, et tamen permanet ferri natura: sic verbum carnem assumens eam quasi deificavit, integra tamen manente carnis essentia. Idem S. Basilius, lib. 3. contra Eunomium, animam charitate flagrantem comparat ferro ignito, quam quasi faber cudit et ignit Spiritus Sanctus: *Sicut ferrum*, ait, *quod in medio igne jacet, ferri naturam non amisit; vehementi tamen ignis actione ignitum, cum universam ignis naturam in semetipsum acceperit, et colore et calore, et actione ad ignem transit; sic sanctæ virtutes ex communicatione quam cum illo habent qui natura sanctus est, per totam suam subsistentiam receptam, jam quasi innatam sanctificationem habent. Diversitas vero ipsis à Spiritu Sancto hæc est, quod Spiritus natura sanctitas est; illis vero participatione inest sanctificatio.*

32. Sic (τὸ *sic* refer tum ad *sapientia replebitur*, v. 26, tum ad *cor suum dabit*, quod sequitur, ut jam sæpius monui) FIGULUS SEDENS AD OPUS SUUM, CONVERTENS PEDIBUS SUIS ROTAM, QUI IN SOLLICITUDINE POSITUS EST SEMPER PROPTER OPUS SUUM, ET IN NUMERO EST OMNIS OPERATIO EJUS.] A fabro transit ad figulum, ejusque opus et occupationem describit, scilicet primo, quod *sedens ad opus suum convertat pedibus suis rotam*, ut vas luteum radat, formet, poliat; secundo, quod sollicitus sit *propter opus suum*, græce ἐπὶ τὸ ἔργον, id est, *in opus suum*, hoc est, quod sollicite intendat operi suo, ne vas luteum, utpote fragile, si incaute ab eo tractetur, frangatur et dissiliat; aut in aliam formam quam ipse destinavit, rota currente abeat; tertio, quod *in numero*, græce ἐναρίθμιος, id est, numerata, sit *operatio ejus*; quia scilicet cum lutum sit valde friabile et flexile, illico ex eo multa vasa effingit; unde ea solet numerare, certumque eorum numerum sibi præfigere; famuli quoque et administri hero suo coguntur per diem certum vasorum à se effictorum numerum pendere et adnumerare. Ita Biblia Latina Romæ correcta, Græca Complut. et Roman. Unde Tigurina vertit: *Similiter sedens ad opus suum figulus, rotamque suam pedibus versans s ad opus suum totus incumbit sollicite, ut opificium omne suum habens in numerato.* Alii per *numerum* intelligunt pretium; hoc enim numerari solet per catachresin; unde vertunt: *Qui semper incumbit in curam operis sui, et omnis operatio ipsius in pretio est.*

Minus recte ergo Lyran. Jansen. et Palacius legunt contrarie ἀναρίθμιος, id est, *innumera est operatio ejus*, q. d. Plurima et quasi innumera vasa efformat. Igitur figulus, ait Palacius, semper in sollicitudine positus est, ut nova vasa edat, novas formas excogitet, novis picturis insigniat; qua de causa innumera est operatio ejus.

Porro hanc artem non tantum instituit, sed et exercuit Deus, cum ab origine mundi ex luto plasmavit hominem, Gen. 2. 7. Unde *Deus est figulus*, ait S. August. lib. 15. de Civit. cap. 1; isque primus et priscus, præsertim quia ex

eadem luti massa facit vas aliud in honorem, aliud in contumeliam, Rom. 9. 1.

33 et 34. IN BRACHIO SUO FORMABIT LUTUM, ET ANTE PEDES SUOS CURVABIT VIRTUTEM SUAM. COR SUUM DABIT UT CONSUMMET LINITIONEM, ET VIGILIA SUA MUNDABIT FORNACEM.] Syrus totum hunc de figulo locum sic vertit : *Ita etiam figulus qui sedet juxta rotam, et movet ungue suo vas; oculi ejus in vasis omnis operis ejus, et brachia ejus findunt lutum; et antequam moriatur, curvus et procumbens evadit, et cor ejus positum est ad perficiendum opus suum, et vigilia ejus ad ædificandum caminum.*

Quartum opus figuli est, *brachiis formare lutum*, tum ut illud aqua subigat et debite contemperet, ne sit nimis siccum vel nimis humidum; tum ut ex eo jam subacto sedens ad rotam vas pulchrum efformet, et, ut græce est, τυπώσει, id est, figuret. Tigurina : *Nunc lutum conformat brachio suo.*

Quintum est : *Ante pedes suos curvabit virtutem suam;* græce ἰσχὺν αὐτοῦ, id est, robur suum, vires suas; quia scilicet totis viribus curvat, inclinat et flectit se et pectus suum versus pedes ad opus, ut illud exacte efformet; dum enim pedibus agitat rotam in qua opus effingit, inclinato pectore et brachiis, totus operi formando incumbit.

Alii pronomen αὐτοῦ referunt ad πηλὸν, id est, lutum. Unde Tigur. *Nunc pedibus*, inquit, *vim ipsius luti prosubigit.* Solent enim figuli lutum pedibus subigere, macerare, et aqua debite temperare, ut tenax fiat et ductile, aptumque ad vas ex eo efformandum. Ita Jansenius : Figulus, inquit, brachio format et figurat lutum; sed prius ante pedes suos flectit, curvat et subigit vim ipsius luti, ut aptum fiat ad formam manibus et brachio inducendam. Hujusmodi enim luti subactio, quæ est ejus curvatio et temperatura, pedibus prius fit. Sed Latina Vulgata versio priorem sensum exposcit.

Sextum est : *Cor suum dabit ut consummet linitionem.* Solent enim figuli vas à se effictum, intus et extra linire plumbo, stanno, rubrica, aliave materia; tum ut pulchrum colorem, speciem et formam ei inducant; tum ut illud consolident et corroborent. Unde Tigur. vertit : *Nunc curam impendit operi perliniendo;* alii : *Cor applicat ad perficiendum linimentum;* hoc enim est χρῖσμα, pro quo minus recte aliqui legunt χάρισμα, id est, *munus* vel donum.

Septimum est : *Et vigilia sua mundabit fornacem*, q. d. Vigili cura et studio fornacem prius à se succensam emundabit, ut in illam mundatam inferat vasa testea à se efformata, in eaque illa coquat ut fiant solida et dura. Tigurina : *Et ad excolendum caminum advigilat;* alii : *Et vigiliæ ejus de purgando camino.*

Nota τὸ *ad linitionem*, vel, ut græce est, *ad perficiendum linimentum.* Nam Romæ, in Italia aliisque in locis solent vasa testacea, primo, ex argilla, quam ipsi cretam vocant, à figulo efformari; secundo, sole siccari, et in fornace coqui; tertio, mixtura, ex arena et vini fæcibus siccatis, et in cinerem redactis, plumbo item et stanno confecta, circumcirca intus et foris liniri; quæ linitio facit, ut vasa sint solidiora et fortiora; item alba et splendida; denique idonea, ut vinum, acetum, lac, aliosque liquores contineant et conservent; vas enim testaceum ex sola argilla confectum, omnes liquores, excepta aqua et oleo, corrumpit : linitio ergo hæc facit ut eos tueatur et conservet. Hæc autem mixtura adhibetur in poculis, lancibus, pollubris cæterisque vasis mensalibus; in vasis vero culinariis, ut ollis, omisso stanno adhibent plumbum, vasque tantum interius perliniunt, tum ut evadat robustum et nitidum, tum ut liquores resque alias conservet. Hanc à plumbo mixturam Romani vocant *la vernice ;* priorem vero è plumbo et stanno vocant *la maiolica;* stannum enim dat vasis candorem et splendorem, quo non egent vasa culinaria; quarto, vasa mensalia variis coloribus depingunt, litterasque quas volunt iis inscribunt. Denique quinto, ea in fornace percoquunt; unde in ea percocta evadunt vasa solida, candida, elegantia et splendida, quibus proinde in omni suppellectile utimur. Hæc Romæ à figulis S. Ceciliæ vicinis audivi, imo oculis inspexi. Similis est ratio vasorum quæ fiunt è porcellana; sed, sicut horum materia est pretiosior, ita et color ac species elegantior et præstantior.

Mystice, Rabanus per figulos, æque ac agricolas, sculptores et fabros intelligit sanctos prædicatores : *Ipsi enim*, inquit, *per diversa officia gradus sui ministerium digne agunt, et doctrinam suam secundùm qualitatem auditorum temperant; quia aliter monendi sunt sapientes, aliter insipientes : aliter fortes, aliter infirmi : aliter juvenes, aliter senes : aliter viri, aliterque feminæ. Ipsi aratro Evangelii excolunt agrum Domini Ipsi oves et animalia Dominica pascunt pabulo verbi. Ipsi sculpunt signacula novi hominis in cordibus humanis. Ipsi per linguæ suæ ministerium fabricant arma virtutum. Ipsique fragiles et infirmos verbis et exemplis formant atque confortant, quatenus eos efficiant vasa honorabilia et ad ministerium Dei aptissima. Hic ergo figulus in operando convertit pedibus suis rotam, cum præsentis vitæ volubilem conversationem, per vestigia bonorum operum suis sequacibus convertit ad exemplum; qui sollicitudinem gerit sibi commissorum, ut bonorum operum insistant actibus; qui suis factis infirmorum roborat operationem, et humilitatis atque mansuetudinis eis præbet exempla; qui cordis sui totam voluntatem ad hoc ponit, ut quidquid asperum sit in moribus subditorum, lenitatis suæ leniat documento; ad hocque omnem vigilantiam suam impendit, ut in cordis fornace igne excoquens charitatis totam operationem discipulorum, flamma consolidet dilectionis; quia totum opus casus sui habet detrimentum, si charitatis illud non coadunat glutinamentum.*

35 et 36. OMNES HI IN MANIBUS SUIS (alii vertunt, *in manus suas*) SPERAVERUNT, ET UNUSQUISQUE IN ARTE SUA SAPIENS EST : SINE HIS OMNIBUS NON ÆDIFICATUR CIVITAS.] Est conclusio, q. d. Omnes hi, puta agricolæ, sculptores, fabri, figuli, cæterique mechanici et opifices, ad veram illam et sublimem sapientiam, quæ consistit in studio S. Scripturæ legum rerumque divinarum, non assurgunt; sed tamen ejus quamdam imitationem et participationem habent : nam *in manibus suis speraverunt*, id est sperant; quia manuum opere sibi et familiæ ad victum et vitam necessaria comparant. *Et unusquisque in arte sua sapiens est;* quia agricola sapienter colit agrum, sculptor sapienter statuas exsculpit, faber sapienter fabricat gladium, figulus sapienter fingit vas figulinum. Atque hæc omnia necessaria sunt ad vitam communem hominum.

Nam *sine his omnibus civitas ædificari* nequit. Unde Tigurina vertit: *Horum omnium quisque fretus suis manibus, opere suo consumit quod habet sapientiæ;* et Syrus: *Omnes isti propter felicitatem suam, et omnes homines in opere artis eorum fiunt docti, etc.; verum ad consilium populi non sedebunt.*

37. Et non inhabitabunt, nec inambulabunt, et in ecclesiam non transilient.] Ita hæc dispungunt et conjungunt Biblia Latina Romæ correcta, idque exigit ordo et nexus verborum, quæ omnia sunt ejusdem numeri, personæ, modi et temporis, scilicet futuri. Quare minus recte Jansenius et alii ea conjungunt præcedentibus, q. d. Sine his opificibus nec ædificari civitas, nec inhabitari potest, ita ut homines in ea degant et inambulent. Unde Tigurina vertit: *Sine his quidem non coletur urbs ulla, nec inhabitabitur, nec perambulabitur.* Igitur genuinus hujus loci sensus petendus est ex Græco. Nam pro *non inhabitabunt,* græce est παροικησουσιν, id est non erunt parœci et accolæ, qui scilicet templum aliquod vel curiam accolunt. Unde ἡ παροικια, id est parœcia, vocatur curia, et viciniæ conventus, accolarum coitio ad templum vel curiam: juxta illam enim olim habitabant senatores et primarii cives; fabri vero et opifices, ne suo strepitu et sordibus turbarent senatores et cives, ad suburbia vel ad remota urbis loca ablegabantur. Ita agricolæ non in urbe, sed rure habitant: figuli quoque extra muros in arenariis degunt, ubi argillam suam effodiunt, ut eam ad manum habeant. Olim quoque fabri in suburbiis vel remote à cœtu populi habitasse videntur, æque ac cælatores juxta sua marmora et lapicidinas. Ita Palacius. Huc facit quod Cicero 4. Academ. ex sententia Lycurgi et Solonis asserit *non esse urbes aut civitates, nisi quæ essent sapientum.* Unde addit: *Ego tibi, Carneade, prætor esse non videor, quia sapiens non sum: nec hæc urbs, nec in ea civitas.*

Nec inambulabunt,] quasi judices, magistratus, vel censores, inquit Palacius, qui urbem obambulent, et considerent ne quid in ea male geratur. Adde otiosorum esse, non opificum laboriosorum, per urbem ambulare. Sic sæpe alibi in Script. *perambulare* est senatorum et principum, notatque principatum vel magistratum, puta actum visitandi, inquirendi, perscrutandi, disponendi res omnes, uti ostendi Zachar. 1. v. 11. Unde explicans, subdit:

Et in ecclesiam non transilient.] Ut scilicet saliant in ecclesiæ prima et altiora subsellia, puta ut dignitatem senatorum, sacerdotum vel doctorum obtineant, ut in ecclesia emineant, ejusque sint primores et capita. Aut *in ecclesiam,* id est in cœtum et consilium sapientum, *non transilient.* Unde Complutensia addunt: *In consilio populi non requirentur;* et Tigurina: *Attamen nec sententiam rogabuntur in consultatione populi, nec in concione eminebunt.* Hinc et explicans subdit: *Super sellam judicis non sedebunt, etc.* Sic dicitur Deuter. 23. 1: *Non intrabit eunuchus ecclesiam Domini;* ubi Oleaster et Cajetanus per *ecclesiam* intelligunt primores ecclesiæ et cœtus Judæorum, q. d. Eunuchus non erit è magistratu Judæorum.

Nota: Pro υπεραλουνται, id est *transilient,* aliqui legunt υπερκαλουνται, id est *advocantur.* Unde vertunt: *Nec in concionem* (concilium) *populi advocantur.* Nota: Hoc ordinarie fiebat, et fit etiamnum in magnis urbibus (nam in parvis etiam fabri, et sartores, et sutores sunt senatores et consules); extraordinarie tamen subinde ex hisce vilibus opificiis nonnulli conscenderunt ad primas Reipublicæ dignitates. Sic Agathocles ex figulina conscendit thronum regni, factusque est Siciliæ rex; unde cœnabat in vasis testaceis, ut meminisset semper se esse figuli filium. Hinc Ausonius de eo canit:

> Fictilibus cœnasse ferunt Agathoclea regem,
> Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.

Sensus igitur est, q. d. Agricolæ et opifices esto in sua arte sapientes sint, et necessarii ad urbes et domos ædificandas; tamen ad sapientiam et honorem primariorum civium non assurgent, ut scilicet civitatis sint rectores, judices, doctores. Quare non inhabitabunt primarias urbis partes, puta juxta templum et curiam, sed ad remota urbis, vel extra urbem loca amandabuntur: nec inambulabunt in ea, quasi consules vel magistratus, quia *in ecclesiam,* id est ecclesiæ consilium et regimen, puta ut in ea præsideant et præsint, *non transilient.* Unde explicans, subdit:

38. Super sellam judicis non sedebunt, et testamentum judicii non intelligent, neque palam facient disciplinam et judicium, et in parabolis non invenientur.] Duo opificibus negat: primum, *sellam judicis,* id est auctoritatem et potestatem judicandi cives, q. d. Opifices non erunt judices civitatis. Rationem subdit: *Et,* id est quia, *testamentum judicii,* id est ritus, decreta, leges et constitutiones judiciales, *non intelligunt,* q. d. Quia non sunt Jurisperiti, utpote qui non juri, sed incudi studuerint. Hebr. enim ברית *berit,* et Græcum διαθηκη, id est *testamentum,* per catachresin extenditur, ut non tantum constitutionem et ordinationem testamentariam, hoc est ultimam voluntatem, et decretum morituri vel mortui, sed et quamvis aliam ordinationem et constitutionem significet, præsertim judicii, juxta quam scilicet, quasi jus et justum civitatis, judex in judicio judicare et ferre sententiam debet. Unde aliqui vertunt: *Et rationem judicii non intelligent;* Tigurina: *Nec sedebunt pro tribunalibus, nec ritum judiciorum intelligent.*

Secundum est: *Neque palam facient disciplinam et judicium,* q. d. Opifices non erunt magistri et doctores, ut doceant alios *disciplinam et judicium,* id est justitiam, æquitatem et honestatem in moribus et humana vita ac conversatione servandam; *et,* id est quia, *in parabolis,* id est gravibus et eruditis sapientum sententiis perdiscendis non occupantur, cum totos eos occupet cura suæ artis et opificii. Olim enim apud Hebræos, Syros aliosque Orientales magnus erat usus quærendi parabolas, id est tum similitudines, tum proverbia, tum ænigmata, tum graves sententias, in iisque quasi veterum sapientia consistebat, ut patet ex libro Job, ex Parabolis Salomonis, ex Ecclesiastico, ex regina Saba, quæ venit tentare Salomonem in parabolis, 3. Reg. 10. Hinc et Christus, more gentis suæ, suam doctrinam docuit per parabolas. Significat duo esse officia quæ in Republica eminent, ad quæ non assurgunt opifices, scilicet rectoris vel judicis, et doctoris; eo quod hæc eminentem requirant sapientiam, ideoque ingens stu-

dium poscant, ac consequenter otium et vacationem ab operibus mechanicis.

Idem sanxit Plato, lib. 8. de Legibus, ubi hanc primam civitati dat legem : *Primum, inquit, ut ne civium quispiam (cui cura civitatis incumbit) opificio ulli operam navet.* Causam subdit : *Quippe cum hoc tributum est à natura muneris, ut publicam civitatis salutem et publicum ornamentum tueatur; atque adeo non perfunctoria opera satis ei sit ad tanti muneris procurationem. Duas autem artes, aut duo instituta commode tractare non potest ulla humana natura; nemo etiam vel uni arti satis vacare potest, et simul aliam exercenti præesse. Hoc igitur in nostra Republica firmum ratumque sit, itaque velut primordium ponatur, uti ne quis duabus rebus unà vacet, veluti, ne quis faber ærarius lignariam artem exerceat.* Subdit pœnam, scilicet infamia notandum eum qui secus faxit. Additque : *Si quis peregrinus duas artes tractet, vinculis, mulctis pecuniariis, exilio plectitor; ut his pœnis coercitus discat se unum esse, non autem multos unà homines;* et superius ait, ut sciat quod sit ἁπλους non διπλους, id est simplex non duplex.

Pro παιδειαν, id est *disciplinam*, ut legunt Complutensia et Noster, Romani et Tigurina legunt δικαιοσυνην, id est *justitiam*. Unde vertunt : *Neque palam facient justitiam et judicium;* Tigurina : *Neque vero de jure pronuntiarint aut æquo, nec arcana dictorum eruerint,* quasi hæc pertineant ad præcedentia de officio judicis.

39. Sed creaturam ævi confirmabunt,] q. d. Opifices res hujus mundi creatas à Deo, homini ad vitam tuendam necessarias, arte sua reficiunt et restaurant. Pro *creaturam*, Noster legit cum Roman. κτισμα, quod Tigurina vertit : *Sed opificia mundi firmant;* alii : *Sed opificium seculi stabiliant.* Clarius enim αιωνος, quod Noster vertit *ævi*, vertas *seculi;* Complutensia legunt κτημα; unde vertunt : *Sed possessionem seculi firmabunt. Possessionem,* id est res quas homo in hoc mundo possidet, ut illum in earum possessione stabiliant et confirment. Cum enim omnes res creatæ sint fragiles, caducæ multisque alterationibus et corruptionibus obnoxiæ; ut huic malo mederetur Deus, instituit artifices, qui illas repararent et restaurarent, ut illæ partim in se, partim in sui similibus nove ab opifice fabrefactis, per continuam tot seculorum successionem usque ad finem mundi perdurent, hominisque necessitatibus et usibus serviant.

Aliter Palacius : Nam per *creaturam ævi*, sive seculi, accipit hominem, sicut et S. Gregorius intellexit illud Marci ultimum : *Prædicate Evangelium omni creaturæ,* id est homini, inquit. Omnis enim creaturæ aliquid habet homo, estque ipse velut omnium creatorum participium. Est igitur homo *creatura seculi*, utpote propter quem seculum conditum est, et cui omnia in seculo serviunt. Mechanicorum enim et agricolarum est hominem confirmare, id est homini servire. Totum enim eorum opus in commodum hominis cedit. Ita ipse.

Et deprecatio illorum in operatione artis.] q. d. Preces et vota opificum sunt pro felici exercitio artis suæ, ut opera talia efficiant, qualia ars cujusque exigit, ad vitam hanc commode transigendam. Hoc enim unum cogitant, hoc optant, hoc orant assidue. Unde Tigurina vertit : *Et pro exercitio artis vota faciunt;* alii : Et *votum eorum in operatione artis.*

Accommodantes animam suam, et conquirentes in lege Altissimi, q. d. Opifices ita vacant arti et opificio suo, ut tamen stato tempore accommodent et applicent *animam*, id est animum suum ad audiendam, vel legendam legem Dei : illam enim perquirunt, ut eam cognoscant, et cognitam opere perficiant; utpote cum hæc una sit via, quæ animam ad salutem et felicitatem æternam in cœlis perducat. Huic latinæ sententiæ et sensui adaptes Græca, quæ sic habent, πλην του επιδιδοντος την ψυχην αυτου, και διανουμενου εν νομω υψιςου, id est, *præter dantem animum suum, et conquirentem in lege Altissimi.* Nam pro επιδιδοντος Noster rectius legens επιδιδοντες, vertit, *accommodantes;* et pro διανουμενου, legens διανουμενους, vertit *conquirentes :* quanquam licet legas επιδιδοντος, id est, *accommodantis;* et διανουμενου; id est, *conquirentis*, in genitivo, ut aliqui legunt, apte id referas ad *artis*, quæ præcessit, eodem sensu : τὸ πλην vero omisit Noster quasi encliticum, ac proinde in Latina versione non necessarium : πλην enim idem est quod *præter, præterquam, nisi, verumtamen, cæterum.* Unde sic clare vertas et explices, q. d. Opifices toti vacant arti suæ : *verumtamen* stato tempore accommodant animam suam legi divinæ : aut *præterquam*, vel *nisi quod* statis diebus se accommodent vacentque legi Dei. Qui sensus prorsus convenit cum Latina Vulgata. Quare mirum est Jansenium et alios Græca aliter interpretari, iisque Latinam versionem accommodare, sed violenter. Vertunt enim : *Præter eum qui dat animum suum, et cogitat in lege Altissimi;* sicque exponunt, quasi hæc verba non pertineant ad opificem, sed ad sapientem in otio vacantem sapientiæ, q. d. Illa quæ superius dixi, scilicet quod in civitate erunt rectores, judices et doctores, qui *sedeant super sellam judicis*, et *palam faciant diciplinam, etc.* non pertinent ad opifices, qui toti vacant suo opificio, sed ad sapientem, qui se totum dat legi Dei, et in ea assidue meditatur. Aut brevius, q. d. Non est artificum veræ sapientiæ operam dare, sed tantum illius qui animam suam dat ad pervestigandam legem Dei. Unde quod Latinus vertit : *Accommodantes animam suam, et conquirentes in lege Altissimi,* Græcæ lectioni et sensui jam dicto adaptant, subaudiendo : *Hi soli illa quæ dixi, præstabunt.*

Verum hæc violenta sunt, et multa subaudiunt, quæ vix ulli in mentem venient. Quare standum est Latino interpreti, illique Græca plane accommodanda sunt eo modo quo dixi. Explicat enim sapientiam opificum, de qua dixit v. 25 : *Qua sapientia replebitur;* et v. 35 : *Unusquisque in arte sua sapiens est,* maxime consistere in studio legis divinæ. Esto enim opifici non tanta, nec tam plena legis Dei cognitio necessaria sit, quanta est doctori; tamen aliquali indiget, ut scilicet sciat ea quæ ad ipsum pertinent, et ad quæ obligatur, nimirum quid explicite credere, quid agere, quid omittere debeat, ut salutem æternam consequatur. Et in hoc ejus sapientia consistit.

Porro Tigurina, ut aliorum difficultates effugiat, hæc verba refert ad initium capitis seq. Unde cum eo illa connectens sic vertit : *Solus qui ad legem Altissimi adjunxit animum, et in meditatione ejus versatur, qui explorabit sapientiam antiquitatis, et Prophetarum oraculis vacabit, is*

conservabit disputationes virorum celebrium. Sic et Syrus : *Opifices*, ait, *non percipient disciplinam sapientiæ , quia in facturis seculi splendidi evadunt, et meditatio eorum in opere artis eorum. Verum qui applicat se ad timendum Deum, et ad intelligendum legem vitæ , sicut sapientiam omnium antiquorum inquiret.*

Moral. Discant hîc opifices, omnem suam sapientiam consistere in cultu Dei, si nimirum eum assidue deprecentur, ejusque legi aures, mentem et manum accommodent, præsertim ut omnia sua opera Deo offerant, eaque ad ipsius honorem et gloriam operentur et perficiant. Meminerint artem virtuti esse cognatam. Sicut enim ars est ratio faciendorum, ita virtus agendorum. Nam, ut ait S. August l. 4. de Civit. c. 21 : *Ars ipsa bene recteque vivendi, virtus à veteribus definita est. Unde ab eo quod græce* ἀρετὴ *dicitur virtus , nomen artis Latinos traduxisse putarunt.* Si enim hæc præstiterint, Deus eorum opificium prosperabit, facietque ut in sua arte eximii, indeque celebres et locupletes evadant ; ac insuper eis augmenta gratiarum suggeret, quibus magnos in cœlis gloriæ thesauros nanciscantur. Artes enim sunt dona Dei, communiter quidem naturalia, subinde tamen supernaturalia, et singulariter à Deo infusa, uti ars fabricandi tabernaculum à Deo infusa fuit Beseleel et Ooliab, de quibus ait ipsemet Deus Exodi 31. 2 : *Ecce, vocavi ex nomine Beseleel, etc. et implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere , ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, et argento, et ære... Dedique ei socium Ooliab... Et in corde omnis eruditi posui sapientiam : ut faciant cuncta quæ præcepi tibi, tabernaculum fœderis , et arcam testimonii, et propitiatorium , etc.* Deus enim est ipsa ars essentialis et increata, à quo omnis ars creata velut rivulus à fonte, scaturit et dimanat. Sic Angeli docuerunt Jacob artem procurandi, ut oves parerent agnos diversicolores, scilicet virgas populeas diversicolores in conceptu eis proponendo : qua arte ipse ditatus est, ut dixi Gen. 30 et 37. Ita S. Eligius singulari Dei ope evasit insignis aurifaber, adeo ut Clotharius rex Francorum eum sibi aurificem asciverit, ac Dagobertus rex per eum S. Martini thecam magnis expensis confici curarit, quam ille miro opificio ex auro et gemmis construxit; uti et S. Dionysio, S. Germano, S. Quintino, aliisque Sanctis similes adornavit : unde postmodum creari meruit Episcopus Noviomensis. Ita Audoenus in Vita ejus l. 1. c. 5 et 32. exstat apud Surium die 2. Decembris. Ita S. Claudius, Nicostratus, Symphorianus et Castorius sua pietate et signo crucis evaserunt insignes sculptores et marmorum cæsores ; qua de causa Diocletiano Imp. fuere valde accepti. Id videns et invidens Simplicius, adhuc Paganus : *Adjuro vos*, inquit, *ut mihi dicatis, quis iste Deus sit in cujus nomine tam bene operamini.* Cui Symphorianus : *Si potes credere*, inquit, *in Jesum Christum, mox artem consequeris, sed et vitam æternam habebis.* Credidit Simplicius, artemque adeptus, eisdem illustris martyrii factus est socius. Omnes enim à Diocletiano occisi sunt, eo quod nollent Æsculapii idolum sculpere. Eorum memoriam recolit Ecclesia die 8. Novembris.

Porro ars fabrilis directa à mathesi, mira et stupenda efficit. Fabrilis enim mathesin à theoria ad praxin deducit, eamquem ex speculativa practicam et mechanicam efficit : in qua excelluit Archimedes, qui per eamdem solus Syracusas contra Romanos defendit et propugnavit. Archimedem secutus est Severinus Boetius , princeps senatus Romani, illustrissimus prosapia, doctrina, sanctitate, martyrio , qui omnia Græcorum dogmata et mechanica interpretando ad Romanos transtulit. Unde Theodoricus Gothorum rex apud Cassiodorum lib. 1. epist. 45. mire ejus omnigenam scientiam dilaudans : *Translationibus tuis*, inquit, *Pythagoras Musicus, Ptolemæus Astronomus , leguntur Itali. Nicomachus Arithmeticus, Geometricus Euclides audiuntur Ausoniis. Plato Theologus, Aristoteles Logicus, Quirinali voce disceptant. Mechanicum etiam Archimedem Latialem Siculis reddidisti. Et quascumque disciplinas vel artes fœcunda Græcia per singulos viros edidit, te uno auctore, patrio sermone Roma suscepit.* Mox mathesis hujus mechanicæ, sive fabrilis, mira recensens opera : *Facit aquas*, inquit, *ex imo surgentes , præcipites cadere ; ignem ponderibus currere ; organa extraneis vocibus insonare ; et peregrinis flatibus calamos complet, ut musica possint arte cantare ;* ut patet in organis cæterisque instrumentis hydraulicis vel anemicis, quæ scilicet vi aquarum, vel aeris et venti omnis generis modulos et harmonias edunt. Subdit Theodoricus : *Madentes fabricæ in aqua marina siccantur; dura cum fuerint, ingeniosa dispositione solvuntur ; metalla mugiant; Diomedis in ære grues buccinant ; æneus anguis insibilat ; aves simulatæ fritinniunt* (uti videmus Tusculi in hortis Aldobrandinis , et Tibure in Estensibus) *: at quæ propriam vocem nesciunt, ab ære dulcedinem probantur emittere cantilenæ.* Denique subjicit artem sphærarum, in quibus cœlorum, solis, lunæ, siderumque motus, ortus, occasus, eclipses repræsentantur arte mechanica ad vivum. Hæc et plura Theodoricus, qui deinde, utpote Arianus, amorem in odium vertens, Boetium velut Catholicum metuens, ne Justini Imp. arma contra se in Italiam evocaret, eum carceri Ticinensi mancipavit, in quo aureos de Consolatione Philosophiæ libros , ad sui et similium afflictorum solatium conscripsit; ac tandem eumdem capite mulctans nobili martyrio decoravit. Ferunt Boetium caput sibi amputatum, instar S. Dionysii in manus accepisse , ac ad ecclesiam detulisse. Audi Julium Martianum in Vita Boetii, quæ ejus operibus præfigitur, et ex eo Baronium anno Domini 525 : *Ticini incolæ semper à majoribus traditum constanter asseverant, Severinum, cum regius spiculator lethale vulnus intulisset, utraque manu divulsum caput sustinuisse; interrogatumque à quonam se percussum existimaret ? ab impiis, respondisse; atque ita cum in vicinum templum venisset, et flexis genibus ante altare sacra percepisset, post paululum expirasse.*

CAPUT TRIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur probatque id quod dixit capitis præcedentis v. 25, sapientiam in otio quærendam, non in negotio. Igitur primo, duo tradit media ad comparandam sapientiam. Primum, studium, et lectionem Prophetarum, aliorumque sapientum; item conversationem cum eis, ac ad eos peregrinationem. Secundum, orationem, qua a Deo quis flagitet lumen, et donum sapientiæ. Deinde docet, quis sit fructus, laus et præconium sapientiæ, et sapientis. Secundo, v. 16, usque ad finem capitis, sapienter contemplatur potentia Dei opera, tum beneficentiæ, tum vindictæ, quibus omnes ad Dei laudem invitat.

1. SAPIENTIAM omnium antiquorum exquiret sapiens, et in Prophetis vacabit.
2. Narrationem virorum nominatorum conservabit, et in versutias parabo-
larum simul introibit. 3. Occulta proverbiorum exquiret, et in absconditis
parabolarum conversabitur. 4. In medio magnatorum ministrabit, et in
conspectu præsidis apparebit. 5. In terram alienigenarum gentium per-
transiet: bona enim et mala in hominibus tentabit. 6. Cor suum tradet ad
vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum, et in conspectu Altis-
simi deprecabitur. 7. Aperiet os suum in oratione, et pro delictis suis deprecabitur. 8. Si enim
Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebit illum: 9. et ipse tanquam imbres
mittet eloquia sapientiæ suæ, et in oratione confitebitur Domino: 10. et ipse diriget consilium
ejus, et disciplinam, et in absconditis suis consiliabitur. 11. Ipse palam faciet disciplinam doc-
trinæ suæ, et in lege testamenti Domini gloriabitur. 12. Collaudabunt multi sapientiam ejus,
et usque in seculum non delebitur. 13. Non recedet memoria ejus, et nomen ejus requiretur à
generatione in generationem. 14. Sapientiam ejus enarrabunt gentes, et laudem ejus enuntiabit
ecclesia. 15. Si permanserit, nomen derelinquet plus quam mille: et si requieverit, proderit
illi. 16. Adhuc consiliabor, ut enarrem: ut furore enim repletus sum. 17. In voce dicit: Obau-
dite me, divini fructus, et quasi rosa plantata super rivos aquarum, fructificate. 18. Quasi Liba-
nus odorem suavitatis habete. 19. Florete, flores, quasi lilium, et date odorem, et frondete in
gratiam, et collaudate canticum, et benedicite Dominum in operibus suis. 20. Date nomini
ejus magnificentiam, et confitemini illi in voce labiorum vestrorum, et in canticis labiorum, et
citharis, et sic dicetis in confessione: 21. Opera Domini universa bona valde. 22. In verbo
ejus stetit aqua sicut congeries: et in sermone oris illius sicut exceptoria aquarum: 23. quo-
niam in præcepto ipsius placor fit, et non est minoratio in salute ipsius. 24. Opera omnis car-
nis coram illo, et non est quidquam absconditum ab oculis ejus. 25. A seculo usque in seculum
respicit, et nihil est mirabile in conspectu ejus. 26. Non est dicere: Quid est hoc, aut quid est
illud? omnia enim in tempore suo quærentur. 27. Benedictio illius quasi fluvius inundavit;
28. quomodo cataclysmus aridam inebriavit; sic ira ipsius gentes, quæ non exquisierunt eum,
hæreditabit. 29. Quomodo convertit aquas in siccitatem, et siccata est terra: et viæ illius viis
illorum directæ sunt: sic peccatoribus offensiones in ira ejus. 30. Bona bonis creata sunt ab
initio, sic nequissimis bona et mala. 31. Initium necessariæ rei vitæ hominum, aqua, ignis, et
ferrum, sal, lac, et panis similagineus, et mel, et botrus uvæ, et oleum, et vestimentum.
32. Hæc omnia sanctis in bona, sic et impiis et peccatoribus in mala convertentur. 33. Sunt
spiritus, qui ad vindictam creati sunt, et in furore suo confirmaverunt tormenta sua. 34. In
tempore consummationis effundent virtutem: et furorem ejus, qui fecit illos, placabunt.
35. Ignis, grando, fames, et mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt; 36. bestiarum den-
tes, et scorpii, et serpentes, et rhomphæa vindicans in exterminium impios. 37. In mandatis

ejus epulabuntur, et super terram in necessitatem præparabuntur, et in temporibus suis non præterient verbum. 38. Propterea ab initio confirmatus sum, et consiliatus sum, et cogitavi, et scripta dimisi. 39. Omnia opera Domini bona, et omne opus hora sua subministrabit. 40. Non est dicere : Hoc illo nequius est : omnia enim in tempore suo comprobabuntur. 41. Et nunc in omni corde et ore collaudate, et benedicite nomen Domini.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. SAPIENTIAM OMNIUM ANTIQUORUM EXQUIRET SAPIENS, ET IN PROPHETIS VACABIT.] Græce, ἐν προφητείαις ἀσχοληθήσεται, id est, *in prophetiis occupabitur;* Tigurina : *Sapientiam antiquitatis explorabit, et Prophetarum oraculis vacabit,* q. d. Sapiens, qui posthabitis opificum negotiosis exercitiis, otioso vacat studio sapientiæ, eamque in otio litterario pervestigat; hic exquiret omnium antiquorum sapientiam. Ad hoc enim opus est otio, et vacatione à cæteris rebus et negotiis. Igitur sicut c. præced. v. 26. usque ad finem descripsit exercitia corporalia opificum, sic hic describit exercitia mentalia sapientis, id est, studiosi sapientiæ, qui sapientiam acquirere satagit. Unde Syrus sapientem mechanico componens et anteponens : *Meditatio eorum* (opificum), inquit, *in opere artis eorum ; verum qui applicat se ad timendum Deum, et ad intelligendum legem vitæ, sicut sapientiam omnium antiquorum exquiret, et ad Prophetas veteres convertetur.* Per *sapientiam* accipit Philosophiam et Theologiam, præcipue Ethicam, quæ hominis mores format, adeo plane et ample, ut et familiam, ac subinde totam etiam remp. regere queat per œconomicam et politicam, quæ ethices generaliter sumptæ sunt partes et species. Sapientem igitur, id est, ethicum, œconomicum et politicum, hic instruit Siracides, ac primum ei exercitium assignat *exquirere sapientiam omnium antiquorum;* ut non solum sacras Litteras evolvat, inquit Palacius, sed et profana scrinia scrutetur; nec contentus Peripatetica Aristotelis philosophia, etiam Platonicam videat et Stoicam. Nam Aristoteles, Plato et Socrates floruerunt paulo ante Siracidem, scilicet sub Alexandro Magno, post quem 40. circiter ann. sub initium regni Ptolemæi Philadelphi, hæc scripsit Siracides. Cum enim humana sapientia sit lumen quoddam ex divinitatis luce procedens, non solum hæc quærenda est in schola Peripatetica, sed ubilibet eam reperiamus, venemur oportet, quod S. Paulus docuit, sententias ex Poetis adducens Actor. 17. et alibi. Hæc Palacius.

Hinc et olim S. Augustinus cæterique Patres studuere Platoni, adeoque Plato in Academiis Christianis prælegebatur, uti nunc prælegitur Aristoteles. Sic Seneca, Plutarchus, Epictetus et similes magnam morum docent honestatem. Idem fecere prisci Hebræi. Ut alios taceam, Philo Judæorum doctissimus, teste S. Hieron. Platonem volutavit et imbibit. Unde illud celebre : *Aut Philo platonizat, aut Plato philonizat.*

Sed maxime sapientiæ studiosus *Prophetis vacabit,* ut, scilicet, eorum prophetias, ut habent Græca, perscrutetur; hæ enim cum dictatæ sint à Spiritu Sancto ad hominum instructionem, et morum conformationem, utique verissimæ, utilissimæ, efficacissimæ et divinissimæ sunt.

Nota τὸ *omnium,* quia aliquid singuli habent peculiare vel sapientiæ, vel eloquentiæ, quod ab iis ediscas. Omnes ergo legas oportet, ut omnimodam haurias sapientiam. Audi Sidonium Apollinarem lib. 4. epist. 3. ubi laudans Claudianum Mamercum, eumque comparans priscis sapientibus, tam Gentilibus quam Christianis, singulorum propria ita argute et punctim assignat : *Sentit,* inquit, *ut Pythagoras, dividit ut Socrates, explicat ut Plato, implicat ut Aristoteles, ut Æschines blanditur, ut Demosthenes irascitur, vernat ut Hortensius, æstuat ut Cethegus, incitat ut Curio, moratur ut Fabius, simulat ut Crassus, dissimulat ut Cæsar, suadet ut Cato, dissuadet ut Appius, persuadet ut Julius. Jam si ad sacrosanctos Patres pro comparatione veniatur, instruit ut Hieronymus, destruit ut Lactantius, astruit ut Augustinus, attollitur ut Hilarius, summittitur ut Joannes, ut Basilius corripit, ut Gregorius consolatur, ut Orosius affluit, ut Ruffinus stringitur, ut Eusebius narrat, ut Eucherius sollicitat, ut Paulinus provocat, ut Ambrosius perseverat.*

Per *Prophetas* intellige totam S. Scripturam synecdochice : nam major et difficilior pars S. Scripturæ sunt Prophetæ. Hebræi enim S. Scripturam dividunt in tres partes, scilicet in legem, prophetias et hagiographa. Lex continetur Pentateucho Mosis, hagiographa numerant Job, Psalmos, Proverbia, Ecclesiasten, Cantica, Paralipomenon, Danielem, Esdram et Esther : Prophetas dividunt in priores et posteriores. Priores vocant Josue, Judices et quatuor libros Regum : posteriores, Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, et duodecim Minores Prophetas. Ita S. Hieron. in Prologo Galeato, qui Bibliis præfigitur. Prophetæ ergo majorem et potiorem S. Scripturæ veteris partem occupant, ac proinde per eos omnes scriptores hagiographi, sive Canonici intelliguntur. Hi enim docent veram et divinam sapientiam, à Deo dictatam ad hominum institutionem.

Pari modo studium Prophetarum et S. Script. fidelibus, veræ sapientiæ studiosis, commendat S. Petrus epist. 2. cap. 1. 19 : *Habemus,* inquit, *firmiorem propheticum sermonem : cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris : hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia : sed Spiritu Sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Idem Timotheo commendat S. Paulus ep. 2. c. 3. v. 15 : *Ab infantia,* inquit, *sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem, quæ est in*

Christo Jesu. Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia : ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. Vide quæ illis locis annotavi.

Sic Essæi, sive Judæi, sive Christiani, sapientiæ et sanctitatis opinione celebres, *summum studium veterum scriptis adhibent, inde quæ animæ et corpori expediant eligentes*, ait Joseph lib. 1. de Bello Judaico c. 7. Idipsum magno labore et studio præstiterunt prisci Rabbini et Masoretæ, qui exacte omnes S. Scripturæ varias lectiones et scriptiones, omnes voces, earumque varietates et sensus, ad conservandam S. Scripturæ integritatem, annotarunt, ideoque opus suum vocarunt *Masoret*, id est, traditio, à rad. מסר *masar*, id est, tradidit; ut *masoret* idem sit quod cabala. Rursum, *masoret* potest deduci à rad. אסר *asar*, id est, colligavit, et, יסר *iasar*, id est, correxit. Nam ut notant Lexicographi, *masar, asar*, et *iasar* sunt affinia uti voce, ita et significatione, et ab hisce tribus deduci potest vox *masoret*. Si à *masar*, id est, tradidit, derives; significat traditionem : si à *iasar*, significat correctionem, castigationem, scilicet erratorum in describendis Bibliis admissorum; si ab *asar*, significat colligationem ; quia eo libro ita collegerunt et colligarunt verba et voces omnes S. Scripturæ, ut ipsa dissolvi, corrumpi et interire nequeat. Et hoc significat *masoret*, Ezech. 20. 37 : *Inducam vos in vinculis* (hebraice *in masoret) fœderis*, q. d. Vos mihi fœdere constringam et devinciam.

In eodem, longe magis post Christum, desudarunt Patres omnes et Ecclesiæ Doctores. Nam, ut ait S. Ambros. epist. 44. ad Constantium: *Mare est Scriptura divina, habens in se sensus profundos, altitudinem propheliarum, ænigmatum.* Et S. August. lib. 12. Confess. c. 4 : *Mira*, ait, *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas; horror est intendere in eam, horror honoris, et tremor amoris.* Quocirca idem epist. 119. c. 21 : *In ipsis*, ait, *S. Scripturis multo nescio plura quam scio.* Denique S. Nazianz. in Distichis : *Divinis*, ait, *oraculis mentem assidue patere, utilissimum est; hac enim ratione divinarum legum scientia comparatur. Scito autem, pietatis magistrum patris loco tibi colendum esse.* Nam, ut ait S. Gregor. Præfat. in Job : *In S. Scriptura agnus* (humilis) *natat, et elephas* (superbus) *mergitur.*

2. Narrationem virorum nominatorum conservabit, et in versutias parabolarum simul introibit.] Per *narrationem*, græce διηγησιν, id est, enarrationem, explicationem, intellige tum ipsam doctrinam sapientum, v. g. scripta Mosis, Salomonis, Davidis, Isaiæ, et cæterorum Prophetarum ab ipsis proposita et explicata ; tum Rabbinorum, qui in eos commentati sunt, explanationes ; hæ enim proprie vocantur διηγησεις, ut habent nonnulli codices. Generatim per *narrationem* accipe quævis virorum sapientia celebrium dicta vel scripta. Unde Tigurina vertit : *Is conservabit disputationes virorum celebrium* (alii, *clarorum*), *et penetrabit in dictorum reconditorum involucra;* Syrus : *Narrationes cujuscumque de mundo discet, et quæ profunda sunt cogitabit.* Per *versutias*, græce στροφας, id est argutias et involucra, *parabolarum*, accipe quasvis acutas gravesque veterum sententias de moribus componendis, de vita recte et prudenter instituenda. Hasce enim Hebræi vocant *misle*, Græci et Latini *parabolas*, sive illæ veræ sint parabolæ, id est, similitudines, sive proverbia, sive ænigmata, sive quælibet aliæ obscuræ, ingeniosæ aut graves sententiæ, ut alibi dixi. Hasce ergo indagare, intelligere et memoriæ mandare debet sapientiæ studiosus. Hæ enim dicuntur et sunt στροφαι, id est, versutiæ, à στρεφω, id est, verto, torqueo, flecto, inflecto : tum quia acutæ sunt et obscuræ, ideoque versant et torquent animum studiosi; tum quia ad varias res et actiones verti, inflecti et accommodari queunt ; tum quia occulte et callide sæpe alio vertunt mentem intelligentis, quia aliud significant quam prima fronte repræsentant, ut patet in Hieroglyphicis Ægyptiorum, in ænigmatibus et parabolis Syrorum ; tum denique quia voluntatem legentis vertunt et inflectunt à malo ad bonum, scilicet ad studium et praxin virtutis. Idem inculcavit Siracides c. 8. vers. 9.

Id præstitere SS. Ecclesiæ Doctores. Audi S. Hieron. præfat. in epist. ad Ephesios : *Nunquam ab adolescentia aut legere, aut doctos viros quæ nesciebam interrogare cessavi, aut meipsum habui magistrum. Denique nuper ob hanc vel maxime causam Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum, et ab eo in Scripturis omnibus, quæ habebam, dubia sciscitarer.* Audi Ruffinum lib. 11. Histor. c. 9. de S. Basilio et S. Gregor. Nazianzeno : *Ambo*, inquit, *nobiles: ambo Athenis eruditi, ambo collegæ, per annos tredecim, omnium Græcorum secularium libris remotis, solis divinæ Scripturæ voluminibus operam dabant, eorumque intelligentiam non ex propria præsumptione, sed ex majorum scriptis et auctoritate sequebantur, quos et ipsos ex Apostolica successione intelligendi regulam suscepisse constabat.* Plures citavi procemio in Pentateuchum. Audi Rabanum hoc loco : *Exquirit homo Ecclesiasticus, et diligentius discit sapientiam Patriarcharum et Prophetarum, et ad scripta eorum meditanda vacat; narrationem virorum nominatorum, hoc est Apostolorum et Evangelistarum, recte credendo et bene operando conservat; in parabolis quoque Evangelicis diligenter scrutando versatur, et mysticum sensum in sententiis divinis exquirens, latentem allegoriam in historica narratione investigat; ut sciat quid luculentus sermo juxta moralitatem et fidei regulam utilitatis habeat, quidve juxta allegoriam et anagogen spiritaliter accipiendum insinuet. Hic ergo in medio magnatorum ministrabit, cum inter Catholicos doctores disciplinaliter conversatur, et in Ecclesiasticis officiis strenue ministrat; et hoc non ut laudem humanam appetat facit, sed ut coram oculis interni inspectoris, qui præsidet cœlo et terræ, et dominatur omnium creaturarum, placeat.* Denique S. Hieron. epist. ad Paulinum : *Paulus Apostolus*, inquit, *ad pedes Gamalielis legem Moysis et Prophetas didicisse se gloriatur, ut armatus spiritalibus telis postea diceret confidenter : Arma nostræ militiæ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et captivantes omnem intellectum ad obediendum Christo, et parati subjugare omnem inobedientiam*, 2. Cor. 10.

3. Occulta proverbiorum exquiret, et in absconditis (græce εν αινιγμασι, id est, *in ænigmatibus*) parabolarum conversabitur.]

Parabolæ apud Hebræos sæpe idem significant quod *proverbia* : ut idem dicatur posteriori hemistichio cum eo quod dictum est priori ; quia pleraque proverbia parabolam, id est, similitudinem vel metaphoram habent admixtam. Possunt tamen distingui, ut ea distinguunt Græci et Latini. *Proverbia* enim, græce παροιμίαι, sunt sententiæ graves omnium opinione receptæ, et vulgo usurpatæ ; item allegoriæ, quæ aliò alludunt, aliudque innuunt. *Parabolæ* vero sunt similitudines, comparationes, quibus una res alteri comparatur et assimilatur : et quia subinde res quæ comparantur, sunt occultæ, aut certe modus eas comparandi est occultus ; hinc pariter *parabolæ* sensus sæpe sunt occulti et reconditi ; ideoque magno egent scrutinio et expositione, ut patet in parabolis et allegoriis S. Scripturæ, quæ proinde per parabolas hìc accipi possunt ; unde et nonnulli hìc vertunt, *in ænigmaticis allegoriis versabitur.* Sic et Lyranus ac Rabanus, cujus verba paulo ante recitavi. Sic Essæi olim qui totos se sapientiæ et contemplationi addixerant, assidue rimabantur allegoricos et symbolicos S. Scripturæ sensus, teste Philone et Eusebio lib. 8. de Præpar. Evangel. cap. 4. atque hac ratione ingentem sapientiam sibi compararunt. Syrus : *Sapientiam proverbiorum discet, et omnia abscondita intelliget.*

4. IN MEDIO MAGNATORUM MINISTRABIT, ET IN CONSPECTU PRÆSIDIS (græce, ἡγουμένου, id est præsidis, principis, ducis, gubernatoris; Complut. legunt ἡγουμένων, in plurali; unde vertunt : *Coram ducibus* vel *principibus*) APPAREBIT] græce ὀφθήσεται, id est, *conspicietur.* Est hic novus et secundus modus parandi sapientiam. Ad eam enim non sufficit legere et meditari scripta sapientum, sed insuper opus est eorum experientia et praxi. Hæc autem cernitur et discitur, tum in aulis Prælatorum et principum sapientum (hi enim multos habent sapientes viros et consiliarios), tum in subselliis et tribunalibus judicum. Igitur philosophus, id est, studiosus sapientiæ, *in conspectu præsidis apparebit;* ut scilicet, tum principi se sistat, tum judici, ut coram eo vel suam vel alterius agat causam. Nam agere causam quodcumque, quantumvis hebes, acuit ingenium, ait Palacius. Rursum in aulis discitur modus conversandi cum quolibet hominum genere, isque politicus et civilis. Denique τὸ *ministrabit* non tantum significat *serviet*, sed et *publica munia obibit;* qua in re magna acquiritur experientia et prudentia. Unde Tigurina vertit : *Inter proceres obibit munia, et principibus apparebit.* Sic regina Saba venit ex Æthiopia in Judæam ad Salomonem, ut audiret et disceret ab eo sapientiam, 3. Reg. 10. Unde Syrus vertit : *Inter principes ambulabit, et inter reges et magnates serviet.*

Allegorice, vir Ecclesiasticus apud *magnates*, id est Episcopos et Prælatos, in Ecclesiasticis officiis strenue ministrat ; ut *in conspectu præsidis*, id est Dei inspectoris, qui cœlo et terræ præsidet, decenter et cum laude appareat. Ita Rabanus et Glossa.

5. IN TERRAM ALIENIGENARUM GENTIUM PERTRANSIET : BONA ENIM ET MALA IN HOMINIBUS (ita Romana et Græca, quæ habent ἀνθρώποις : male ergo nonnulli pro *hominibus* legunt *omnibus*) TENTABIT.] Aliqui hunc versum et præcedentem accipiunt, ut describat non officium, sed præmium sapientis, q. d. Sapiens hisce præmiis donabitur, ut coram principibus ministret, et publica honorum munia obeat : insuper ab eis mittetur legatus ad alienigenas gentes, ut negotia publica cum iis pertractet; quia ipse bona et mala in hominibus ἐπείρασε, id est *tentavit*, ut legit Rabanus, q. d. Ipse per longam experientiam didicit explorare et cognoscere hominum mores, ingenia, cogitationes, consilia ; ipse pervidet quid in eis boni sit, quid mali ; unde scit cum quibus, qua ratione et modo agere, et negotia sibi commissa tractare debeat, ut ea ad optatum à principe, qui eum misit, finem deducat. Verum præmia sapientis assignabit Siracides, v. 9 et seq. hìc vero dat modos et media parandi sapientiam. Igitur tertius modus eam parandi est peregrinari per varias gentes, in eisque audire, colloqui et versari cum viris sapientibus ; nulla enim est gens quæ non aliquid boni in sensu et moribus habeat. Igitur sapiens in gentibus quibusque explorabit, numquid boni habeant, illudque sibi accerset ; si quid vero mali deprehendat, ab eo sibi cavebit : bona ergo scrutabitur, ut sectetur ; mala, ut evitet. Possunt quoque per *bona et mala*, accipi prospera et adversa, q. d. Sapiens in omnibus tentabit quid utile, felix et prosperum, quidve noxium, infelix et adversum sit, ut utile et prosperum sectetur, noxium et adversum fugiat et caveat. Unde Tigurina vertit : *Peragrat terras gentium alienigenarum : etenim bona simul et mala experitur inter homines;* Syrus : *In civitatibus mundi ambulabit, bonum et malum in hominibus occultabit*, q. d. Sua bona vel mala non prodet, sed abscondet, ne ob ea aliquod discrimen incurrat.

Ita S. Hieronymus peragravit Italiam, Galliam, Germaniam, Græciam, Syriam, ubique adiens et audiens viros doctos, itaque sibi tantam sapientiam comparavit. Audi eumdem rationem et causam hujus sui facti reddentem in Prologo Galeato, epist. ad Paulinum : *Legimus*, inquit, *in veteribus historiis quosdam lustrasse provincias, novos adisse populos, maria transisse : ut eos, quos ex libris noverant, coram quoque viderent. Sic Pythagoras Memphiticos vates, sic Plato Ægyptum et Architam Tarentinum, eamque oram Italiæ, quæ quondam magna Græcia dicebatur, laboriosissime peragravit : ut qui Athenis magister erat et potens, cujusque doctrinam Academiæ gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus; malens aliena verecunde discere, quam sua impudenter ingerere. Denique dum litteras quasi toto fugientes orbe persequitur, captus à piratis et venumdatus, etiam tyranno crudelissimo paruit, captivus, vinctus et servus; tamen, quia philosophus, major emente se fuit. Ad Titum Livium lacteo eloquentiæ fonte manantem, de ultimis Hispaniæ Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus : et quos ad contemplationem suî Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa ætas inauditum omnibus seculis celebrandumque miraculum, ut urbem tantam ingressi, aliud extra urbem quærerent. Apollonius, sive ille magus, ut vulgus loquitur, sive philosophus, ut Pythagorici tradunt, intravit Persas, pertransivit Caucasum, Albanos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiæ regna penetravit : et ad extremum, latissimo Phison amne transmisso, pervenit ad Brachmanas, ut Hiarcham in throno sedentem aureo, et de Tantali fonte potantem, inter paucos discipulos, de na-*

tura, de motibus siderum, ac dierum cursu audiret docentem. Inde per Ælamitas, Babylonios, Chaldæos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phœnices, Arabes, Palæstinos, reversus Alexandriam, perrexit Æthiopiam, ut Gymnosophistas et famosissimam solis mensam videret in sabulo. Invenit ille vir ubique quod disceret, et semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissime octo voluminibus Philostratus. Hucusque S. Hier. Galli ab olitanis seculis filios domo amandabant foras, ut severius et studiosius educarentur. Audi Cæsarem, l. 6. de Bello Gallico: *In reliquis*, inquit, *vitæ institutis hoc fere reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palam ad se venire non patiuntur; filiumque puerili ætate in publico conspectu patris assistere turpe ducunt.*

Hac de causa institutæ sunt Academiæ, ut eas studiosi sapientiæ adeant, ibique audiant doctores et viros in omni scientia et sapientia illustres. Qua de causa SS. Basilius et Gregorius Nazianz. adiere Athenas, alii Alexandriam, ut Origenem, Pantenum, Heraclam aliosque doctores viderent et audirent. Adde sæpe apud exteros plus esse libertatis, quietis et otii ad studendum quam domi, ubi magni temporis fures sunt parentes, amici, familiares. Unde Hugo Victor, lib. 3. Didascal. cap. 3. recitat celebrem de modo et forma discendi sententiam, sex puncta præscribentem:

> Mens humilis, studium quærendi, vita quieta,
> Scrutinium tacitum, paupertas, terra remota (extera):
> Hæc resecare solent multis obscura legendo.

Ac subjicit: *Ab omnibus libenter disce quod tu nescis; quia humilitas commune tibi facere potest, quod natura cuique proprium fecit. Sapientior omnibus eris, si ab omnibus discere volueris. Qui ab omnibus accipiunt, omnibus ditiores fiunt. Audi Chrysippum in Proverbiis:*

> Quod tu nosti, fortassis novit asellus.

Apposite Plinius, lib. 15. cap. 30: *In ludo sphæræ*, ait, *simul discunt et mittere et excipere commode: at in doctrina prius est bene accipere quam mittere, quemadmodum concipere prius est quam parere. Audiendum igitur prius*, juxta illud Proverb. 1: *Audiens sapiens, sapientior erit.* Auditus enim est sensus disciplinæ, ait Philosophus.

6 et 7. Cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum, et in conspectu Altissimi deprecabitur. Aperiet os suum in oratione, et pro delictis suis deprecabitur.] Syrus: *In corde suo ponet ut oret, et à Domino petat misericordiam. Aperiet os suum in oratione, et pro peccatis suis precabitur bona.* Est hoc medium ad sapientiam ordine quartum, sed dignitate et necessitate primum, ideoque cæteris *diluculo* et primo mane præmittendum, ut ait Siracides. Sensus ergo est, q. d. Dixi media ad sapientiam esse studium, lectionem, auditionem, peregrinationem et conversationem cum sapientibus; nunc addo præcipuum, scilicet orationem, sine quo jam dicta frustra adhibeas. Oratio enim impetrat lumen, quo et utiles libros doctoresque ab inutilibus secernas, quoque illa, quæ legis, audis et vides, intelligas, in sinum memoriæ recondas et in tuum usum convertas: oratio igitur cæteris præeat, illaque dirigat oportet.

Nota: τὸ *pro delictis suis deprecabitur.* Significat enim in exilio isto sapientiam, id est justitiam, non eò usque progredi, ut nunquam homo peccet, sed ut nunquam in delicto perseveret, quin illud agnoscat, veniamque à Deo precetur.

Porro hæc oratio affectuosa et contenta sit oportet, adeo ut cor ei non commodetur, sed totum *tradatur* et dedatur, idque *diluculo*, cum cor et mens maxime valet vigetque, idque *ad Dominum qui fecit illum;* illius enim solius est dare sapientiam, qui dedit essentiam. Unde Hebræi תושיה *tuscia* vocant tam sapientiam quam essentiam, ut innuant eumdem esse fontem sapientiæ et essentiæ, scilicet Deum, adeoque essentiam, animam, vitam et spiritum hominis, qua homo rationalis est, quasi consistere in sapientia. Ex corde vero pleno, tum sapientiæ desiderio, tum orandi pro ea affectus, hæc oratio ad os dimanat, seque per illud in preces vocales magno affectu effundit. Hoc innuit τὸ *aperiet os suum in oratione;* hæc enim oris apertio ingentis spiritus, affectus et desiderii est indicium, juxta illud: *Dilata os tuum, et implebo illud.* Denique *in oratione pro delictis suis deprecabitur*, ut scilicet amoveat impedimenta sapientiæ; hæc enim sunt peccata et delicta, quæ obscurant et excæcant mentem hominis, præsertim practicam, ac Dei illuminationem avertunt, juxta illud: *In malevolam animam non introibit sapientia*, Sap. 2. Unde Tigurina vertit: *Instituit animum mane ad Dominum creatorem suum salutandum, et precatur ad Altissimum, os suum aperit ad orandum, peccataque sua deprecatur;* alii: *Cor suum applicat ad quærendum studiose Dominum factorem suum, et coram Supremo precatur, etc.*

Audi nostrum Alvarez de Paz hæc verba expendentem, tomo 3. de Oratione mentali, lib. 2. parte 1. c. 7: Egregium, inquit, sapientis elogium, mane, id est ante omnia alia opera, orationis opus assumere. Orationi se tradit, nimirum strenue et diligenter in orationem incumbit. Aliis operibus minime tradendum est cor, sed moderate applicandum, ne in infimis hæreat, ne rerum visibilium amore mergatur. At orationi tradendum est; quia idem omnino sunt, cor orationi tradere, et illud Deo, cui oratione jungimur, consecrare. Cor suum tradet ad vigilandum; nam oratio non somnolentia, sed vigilia est; non ignavia, sed sollicitudo; quia sollicite et diligenter cor divinis intendit, et intellectu apprehendit, ut affectu ac voluntate degustet. Merito autem sapiens (et hic non est alius quam justus) quasi in orationem mergitur, et, aliis curis sepositis, vigili cura contemplationi dicatur, quia factorem suum alloquitur, et Deo altissimo se præsentat, à cujus benignitate omne bonum exspectat. Res vero tanta non debet negligenter assumi, sed strenue et gnaviter usurpari.

Moraliter hîc disce, diluculo mox ut evigilas, primitias cogitationis et operationis per orationem dandas esse Deo, eumque invocandum, ut ipse studia cæterasque actiones omnes ad suam gloriam, nostramque et aliorum salutem dirigat. Unde Psaltes, psal. 62. 1: *Deus, Deus meus*, inquit, *ad te de luce vigilo.* Idem inculcat crebro Siracides, ut c. 4. 13: *Qui vigilaverint ad*

illam (sapientiam), *complectentur placorem ejus;* et c. 32. 18 : *Qui vigilaverint ad illum, invenient benedictionem.* Id omnes hauserunt à Mose, imo à Deo, qui per Mosen Hebræis ita sancit, Deut. 6. 7 : *Meditaberis in eis* (verbis Dei et sapientiæ), *sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens.* Vide ibi dicta. Quocirca S. Basilius ad filium spiritalem, hoc ei dat documentum : *Quodcumque opus inchoaveris, primo invoca Dominum, et ne desinas gratias agere, cum perfeceris illud. Quære Dominum, et invenies eum : nec dimittas, cum tenueris, ut copuletur mens tua in amore ejus. Hoc stude in vita tua, ut orationem puram offeras Deo.* Idem, Epist. 1. ad Gregorium Theolog. *Ecquid beatius, quam hominem in terra concentum Angelorum imitari? ineunte statim die in orationes ire? in hymnis et canticis Creatorem venerari? exinde sole jam dilucescente converti ad opera, nusquam sine oratione? denique canticis tanquam sale condire actiones?* Plures citavi, Deut. 6. 7. ad illud : *Dormiens atque consurgens.* Quocirca Paulinus (vel, ut alii, Ausonius) in cantico, sive precatione matutina, ita diluculo precatur, et alios precari docet :

Da, Pater, hæc nostro fieri rata vota precatu :
Nil metuam cupiamque nihil; satis hoc rear esse
Quod satis est; nil turpe velim, nec causa pudoris
Sim mihi; nec faciam cuiquam, quæ tempore eodem
Nolim facta mihi; nec vero crimine lædar,
Nec maculer dubio; paulum distare videtur
Suspectus vereque reus; male posse facultas
Nulla sit, et bene posse adsit tranquilla potestas.
Sim tenui victu atque habitu, sim charus amicis;
Nec timeat mortem bene conscia vita, nec optet.

S. Bernardus vero, Epist. ad quemdam, quid à nobis requirat Deus : *Nihil dignius*, ait, *cogitari potest, quam cor ad eum referre, qui, ut viveres, mori voluit : nam et justus cor suum tradidit ad vigilandum diluculo ad Dominum qui fecit illum. Vigilatio cordis justa, et cogitatio ejus justa est, ut meditetur assidue quid accepit in bonis naturæ, quid in bonis gratiæ, quid in Dei Filio pro nobis humanato, passo, mortuo.* Et anterius docens Deum à nobis requirere cor, idque totum et in solidum, juxta illud : *Fili, da mihi cor tuum : Tunc siquidem,* inquit, *cor hominum Deo datur, quando omnis cogitatio terminatur in eum, gyrat et circumflectitur super eum, et nihil vult possidere penitus præter eum. Sicque colligato sibi animo eum diligit, ut sine ipso amarus sit omnis amor.*

Mane ergo offerendum est Deo cor, omnesque cordis per diem cogitationes et actiones. Porro, Aristoteles in Œconom. *Surgere de nocte,* inquit, *et ad sanitatem et ad philosophiæ studia prodest quamplurimum.* Hac de causa Religiosi plerique noctu surgunt ad meditandum et psallendum; idque sanitati conducere docent medici, experientia et ratio. Cantus enim expectorat et consumit phlegmata post concoctionem reliqua, cæteramque digestionem adjuvat, calorem et spiritus excitat, membraque corroborat. Idem à Mose et Prophetis didicerunt philosophi et poetæ. Unde illud : *A Jove principium;* et illud : *A te principium, tibi desinet.* Hinc Plato in Protagora docet poetas id repræsentasse per fabulam vel apologum Promethei, quem fingunt è cœlo fuisse furatum ignem, ut illum hominibus à se efformatis inderet, itaque eos sapientes et divinos efficeret. Atque hac de causa hominem esse Deo cognatum, ut ob hanc cum Deo cognationem, Dei cognitionem, metum et cultum sibi quasi à natura insitum habere videatur.

Quocirca philosophi, poetæ, legislatores, suæ doctrinæ et inventionis auctorem Deum perhibuerunt, quamvis illum diversis nominibus appellarint. Orpheus Calliopen, Musæus Uraniam, Pindarus Polymniam, Homerus Clionem, Hesiodus Terpsichorem, Linus Phœbum, Virgilius Thaliam, Ovidius Euterpen sui poematis auctores profitentur, iisque insalutatis nil magnum aggrediuntur. Summus ille legislator Trismegistus Mercurio, Zaleucus et Zamolxis Vestæ, Charondas Saturno, Lycurgus Apollini, Solon Minervæ, Minos et Plato Jovi, Numa Egeriæ, Mahumetus Gabrieli, Moses ineffabili Deo suarum legum inventionem tribuerunt.

8. Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ (Tigurina, *sapientiæ*) replebit illum.] Syrus : *In spiritu intelligentiæ sapiens fiet;* volet autem, si humili et ardenti prece rogetur et imploretur, juxta illud : *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ.* Ipse enim est Dominus magnus, non tantum sapientiæ et intelligentiæ, sed et potentiæ, clementiæ et liberalitatis, ut tanquam Dominus potentissimus, clementissimus et liberalissimus, spiritum sapientiæ et intelligentiæ in postulantes effundat, juxta illud Jacobi c. 1 : *Si quis vestrûm indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter.* Vide ibi dicta. Τὸ *magnus* indicat magnum esse donum sapientiæ, quod non nisi magnis à magno Deo datur, uti datum est Salomoni, illud præ cæteris optione sibi facta postulanti, 3. Reg. 3. 5.

9. Et ipse tanquam imbres mittet (græce ἀνομβρήσει, quod Complutensia vertunt, *distillabit;* alii, *sicut imbrem effundet;* alii, *depluet;* Syrus : *Ipse proferet proverbia in dupla, et laudabunt eum in consiliis ejus*) eloquia sapientiæ suæ, et in oratione confitebitur Domino.] Hucusque tradidit media in comparandam sapientiam : nunc ejus effectus et fructus recenset; inter quos primus est, quod *tanquam imbres,* id est copiose et abundanter, æque ac suaviter et utiliter, *emittet eloquia sapientiæ suæ,* imprimis ad Deum, deinde ad seipsum ut iis se dirigat, ac tandem ad proximum ut eum instruat, de quo v. 10 et 11. Ad Deum, ut *in oratione ei confiteatur,* id est ejus immensam gratiam, potentiam, bonitatem, sapientiam laudet, celebret, ac pro collata sibi sapientia gratias agat, postulans ut eam augeat et perficiat. Primum enim eloquium sapientiæ dandum est Deo sapientiæ auctori, ut eum quasi sapientissimum sapienter, pie et magnifice celebremus, juxta illud : *Psallite Deo, psallite, etc., psallite sapienter,* psal. 46. 7. Atque hic pariter est primus orationis fructus, ut scilicet per eam impetremus donum laudandi Deum, eique gratias agendi, per quod disponamur et gradum faciamus ad cætera Dei dona percipienda : qua de causa S. Paulus orationi subjungere solet gratiarum actionem, ut patet 1. Timoth. 2. 1. et 1. Thessal. 5. 17 et 18.

Alludit ad Deuter. 32. 2 : *Concrescat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina.* Imber ergo notat eloquii et sapientiæ, primo, copiam; secundo, suavitatem; tertio, fecunditatem, quod fructum è cordibus audien-

tium producat similem illi, quem imber producit è terra; quarto, quod è nube sapientiæ proferatur quasi è re non terrena, sed cœlesti, adeoque ejus originem esse à Deo in cœlis. Porro ad Deum hæc eloquia sapientiæ primo et principaliter spectare, patet ex eo quod addit: *Et in ore Domino confitebitur;* et ex eo quod de eloquiis quibus proximus instituitur, agit v. 11. Unde Tigurina vertit: *Verba sapientiæ effundet, et Dominum oratione sua celebrabit.* Hinc Doctores à S. Gregorio vocantur Hyades, id est stellæ pluviæ; ejus locum et verba recitavi capite 33. 27.

10. Et ipse diriget consilium ejus, et disciplinam, et in absconditis suis consiliabitur.] Secundus est hic fructus sapientiæ, æque ac orationis. Lyranus per τὸ *ipse* intelligit Deum, q. d. Deus *diriget* et fortunabit *consilium ejus*, qui sapientiæ est studiosus, ut felicem habeat successum, ac *in absconditis suis* eloquiis consilium illi suggeret ad prudenter et feliciter agendum omnia quæ animo destinat. Lyrano favet versio Tigurina, quam mox citabo. Sic et Rabanus: *Dat Dominus, inquit, fideli suo oratori spiritum intelligentiæ, ut sciat quando, ubi, et quomodo divina eloquia proferre debeat, ipseque dirigit consilium bonæ voluntatis, et disciplinam rectæ conversationis ejus, et interna inspiratione illum consolatur ac roborat, ut divina præcepta inter adversa mundi fiducialiter prædicare valeat.*

Verum ex Græco liquet τὸ αυτος, id est *ipse*, referre sapientem, non Deum; repetit enim τὸ αυτος, scilicet initio v. 9. 10 et 11, ut significet quod ipse sapiens per eloquia sapientiæ, quæ quasi imbres emittit, tres insignes proferat fructus: primum Deo, eum sapienter laudando; secundum sibi, scilicet seipsum sapienter dirigendo juxta consilium et disciplinam Dei; tertium proximo, eum sapienter instituendo.

Sensus igitur est, q. d. Ipse, scilicet sapiens, non sat habet sapientiam Dei mente imbibisse, sed et *diriget consilium ejus* (Dei, quod scilicet Deum consulere vel è Script. vel è doctoribus et Pastoribus cognovit), *et disciplinam*, græce επιςημην, id est scientiam, q. d. Sapiens diriget Dei consilium, et dogmata ad praxim, ut scilicet ea quæ Deus consulit et docet, prudenter opere exsequatur, et in mores conferat, ac juxta ea vitam omnem instituat et conformet; hoc enim significat hebr. יכוּנן *iechonen*, Græcum κατευθυνει, quod Noster vertere solet, *dirigere*, scilicet ex mente in opus, ac efficere ut opus sit rectum, integrum, firmum, stabile et constans, ut nulla adversitatum vel tentationum vi operans à recto se dimoveri patiatur. *Dirigere* ergo est directe exsequi, hoc est recte, plene, fortiter et feliciter executioni mandare consilium et disciplinam Dei, uti fecit Christus, de quo proinde ait Isaias, c. 53. 10: *Voluntas Domini in manu ejus*, id est per eum, *dirigetur*, id est executioni mandabitur.

Rursum per hypallagen *dirigere consilium* Dei, est dirigere mores et vitam juxta consilium Dei, eosque rectos et integros efficere. Sic Joannes Baptista clamabat: *Dirigite viam Domini*, Joan. 1. 23, id est, ut Isaias ait, cap. 40. 3: *Rectas facite semitas Dei nostri.*

Denique per metonymiam, *dirigite*, id est rectum ostendite consilium Domini. Dum enim sapienter, recte, et juste juxta Dei consilium vivimus, reipsa ostendimus toti mundo consilium Dei esse sapiens, rectum et justum. *Et in absconditis suis*, græce αυτου, id est ejus, scilicet Dei qui præcessit (nisi αυτου accipias pro εαυτου, id est *suis;* sed eòdem redit sensus; nam eadem sunt abscondita sapientis, quæ Dei; sapiens enim totus regitur à Deo), q. d. Sapiens ut sapienter dirigat se suosque actus juxta consilium Dei, assidue abscondita Dei præcepta, consilia et judicia considerabit et consulet, in iisque *consiliabitur*, græce διανοηθησεται, id est, *meditabitur*, ut juxta ea vitam omnem instituat. Sicut Moses aliquid novi cum populo acturus, præsertim dubium, vel difficile, prius adibat Tabernaculum, ibique consulebat Deum quid facto foret opus. Unde Tigurina: *Ipse consilium ejus et scientiam instituet, ut de arcanis ipsius meditetur.* Sicut S. Paulus raptus in cœlum audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui, 2. Corinth. 12. Sic Psaltes profitetur de psal. 50, dicens: *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Idem faciunt viri religiosi, sapientes et sancti, qui in omnibus consulunt Deum, cum eoque conciliantur. Imo ego novi virum, inquit Palacius, de quo fama erat omne consilium, quod aliis dabat, à Deo per revelationem accepisse: an non hic consiliabitur in absconditis Dei? Unde Syrus vertit: *Ipse intelliget proverbia et sapientiam, ipse intelliget abscondita.*

11. Ipse palam faciet disciplinam doctrinæ suæ, et in lege testamenti Domini gloriabitur.] Tertius est hic fructus sapientis, scilicet quod per eloquia sapientiæ suæ in aliis *palam facit*, græce εκφαινει, id est exerit, patefacit, promit, edit, et palam profert arcana sapientiæ divinæ, quæ in corde abscondita continet, puta *disciplinam*, græce παιδειαν, id est institutionem *doctrinæ suæ*, quàm scilicet præclara doctrina, et ad mores conformandos insigni instructus sit. Adeo vero hæc palam faciet, ut publice et assidue *in lege testamenti Domini* glorietur, tum celebrando legis divinæ magnalia, puta ejus summam æquitatem, sapientiam, pietatem, sanctitatem, etc., tum gratias agendo Deo, quod ejus cognitionem tantam sibi communicarit, ut et alios eamdem docere possit. Sic Apostoli in Pentecoste promulgantes legem Christi, variis linguis loquebantur ejus magnalia, Actor. 2. Unde Tigurina vertit: *Ipse palam faciet disciplinam doctrinæ suæ, ut lege pacti Domini glorietur;* Syrus; *Ipse profert sapientiam doctrinæ, et in lege vitæ cogitabit.*

Dicitur lex *testamenti*, quia lex est conditio testamenti, id est fœderis et pacti, quod Deus tam in Veteri quam in Novo Testamento pepigit cum hominibus, puta cum fidelibus. Pepigit enim fœdus cum eis se eorum fore Deum, id est boni omnis datorem, sub hac conditione, si ipsi legem ejus observarent.

12. Collaudabunt multi sapientiam ejus, et usque in seculum non delebitur.] Tres fructus quasi internos sapientis et sapientiæ hucusque recensuit; nunc totidem externos recenset: primus est, quod, sicut ipse auditoribus communicavit suam sapientiam, sic vicissim illi rependent ipsi laudem, honorem et gloriam, eamque perennem, ut *usque in seculum*, id est in omne ævum, non deleatur. Cum enim perennis, semperque durans sit ejus sapientia, perennes pariter habitura est discipulos et laudatores. Notat discrimen veræ sapientiæ et falsæ, sive verorum philosophorum et falsorum, quod vera

sit stabilis et æterna, ideoque transeat ad posteros per omnia secula, apud quos proinde laudem suî suorumque doctorum suscitat; uti Prophetæ, Apostoli virique Apostolici prædicarunt doctrinam divinam et Evangelicam, quæ per omnia secula hucusque durat et floret, durabitque usque ad finem mundi, imo per omnem æternitatem cum æterna eorum laude et gloria. Falsa vero sapientia ad tempus suî admirationem excitat; sed mox ejus falsitate patescente negligitur, vilescit, confutatur, cum jugi tum ejus tum doctorum ejus probro et ignominia. Unde Syrus vertit: *Discent multi de sapientia ejus, et in mundo non ibit in oblivionem nomen ejus.*

Id patet in scholis philosophorum, et sectis hæreticorum, quæ omnes evanuerunt, et passim jam ab omnibus damnantur ut vanæ, erroneæ, fallaces et perversæ. Ubi facta Simonis Magi, Menandri, Carpocratis, Apellis, Novati, et cæterorum hæresiarcharum? ubi schola Protagoræ, Diagoræ, Hermippi, Diogenis, Empedoclis, Anaxagoræ, cæterorumque philosophorum? Evanuere omnes ut fumus, ut caligo coram luce Evangelii, ut cera liquata ab igne charitatis Christi. Ita Apostolus, 1. Corinth. 1. 19: *Scriptum est,* inquit, Isaiæ 27. 14: *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus seculi?*

13. Non recedet (ita Romana, et Tigurina et alii: perperam ergo Complutensia legunt affirmative, ἀποστήσεται, id est recedet) memoria ejus, et nomen ejus requiretur (legit ζητηθήσεται, jam legunt ζήσεται, id est *vivet*) a generatione in generationem.] Syrus: *Non deficiet memoria ejus usque in seculum, et nomen ejus oblivioni non tradetur a generatione in generationem.*

Secundus est hic externus fructus sapientis, q. d. non tantum ipsa sapientis sapientia transibit ad posteros seculorum omnium, sed et ejus memoria cum laude perennabit in ævum, et nomen ejus *requiretur*, id est in memoriam revocabitur et commemorabitur, ut laudetur et celebretur per omnes mundi generationes, uti videmus celebrari nomen sanctorum Doctorum, Pastorum et Præsulum per memoriam et festum annis singulis recurrens, per elogia publica, per conciones, per cathedras, etc. Qua de causa Ecclesia apposite hæc verba iisdem attribuit, ideoque ea legit in festo eorumdem, pro prima lectione Officii Ecclesiastici et Missæ. Tigurina hunc versum et præced. ita vertit: *Multi perpetuo laudabunt hujus intelligentiam, nec memoria ejus deficiet aut abolebitur, sed nomen ejus vigebit per sempiternas seculorum ætates.*

14. Sapientiam ejus enarrabunt gentes, et laudem ejus enuntiabit ecclesia.] Aliqui legunt: *Ecclesia sanctorum;* sed τὸ *sanctorum* delent Romana, Græca, et Syrus, qui habet: *Sapientiam recensebunt ecclesiæ, et laudes ejus dicet populus.* Tertius est hic externus sapientis fructus, scilicet quod ejus sapientia, et consequenter fama et laus angustis Judææ et Synagogæ finibus non concludetur, sed eos transiliens, penetrabit usque ad Gentes infideles et atheas, eosque ad sapientiam, fidem, cultumque veri Dei pelliciet, ut ecclesias Deo vero erigant et consecrent, in quibus proinde laudem ejus perpetim enuntiabunt et celebrabunt. Id fieri cœpit tempore Siracidis, cum Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti excitus fama sapientiæ Hebræorum è Judæa accersivit 72. Interpretes, qui vetus Testamentum ex Hebræo in Græcum converterent, ut à Græcis, id est, Gentibus, legi posset: quo factum est, ut Gentilium multi S. Scripturam legemque Judæorum avide legerent, suspicerent, et ut sanctam colerent, ideoque illam amplecterentur, fierentque proselyti. Plenius id factum est tempore Apostolorum, qui sapientiam Christi prædicantes Gentibus, illas omnes ad Christum converterunt, plurimasque fundarunt ecclesias, in quibus perenniter Christus, ejusque Apostoli laudantur et celebrantur. Unde Tigurina vertit: *Gentes prædicabant hujus scientiam, et quivis cœtus laudem ejus evulgabit.*

Porro Apostoli et doctores suam sapientiam communicarunt Gentibus tum verbo, tum scripto: verba enim transeunt, sed scripta permanent in ævum. Quocirca omnes gentes et Ecclesiæ per omnia secula enarrant et celebrant sapientiã scripta S. Petri, S. Joannis, S. Pauli, S. Augustini, S. Gregorii, S. Ambrosii, S. Chrysostomi, S. Bernardi, S. Thomæ Aquinatis, cæterorumque Patrum et Doctorum, quia ex eis quotidie magna hauriunt sapientiæ documenta, et virtutum incrementa.

15. Si permanserit, nomen derelinquet plus quam mille: et si requieverit, proderit illi.] Ita legendum et dispungendum cum Romanis et Græcis, ut comma ponatur post *permanserit*, ac τὸ *nomen* sit suppositum verbi *derelinquet*, q. d. Si sapiens permanserit in vita, *nomen derelinquet plus quam mille*, id est, nominatior et famosior evadet, quam mille alii è vulgo; quia plus lucis et fructus attulit orbi, quam mille etiam fideles religiosi, etiam prædicatores. Quis enim id non concedat S. Augustino, S. Bernardo, S. Thomæ Aquinati, etc. Sin defunctus per mortem *requieverit*, hæc quies *proderit illi* tum ad famam in terris, tum ad vitam gloriamque æternam in cœlis adipiscendam. Unde pro *proderit illi*, græce est ἐμποιεῖ αὐτῷ, id est, *acquirit sibi*, scilicet, celebritatem et nomen. Porro Græci codices nonnulli hæc inverterunt, sicque verba transponunt: *Si requieverit, nomen relinquit celebrius quam mille alii; et si permanserit in vita, acquirit sibi.* Quæ distributio, inquit Jansenius, convenientior est; quia morienti proprie competit relinquere nomen post se, viventi vero acquirere sibi famam.

Verum codices Græci Complut. et Romæ emendati legunt ut Vulgata Latina. Accedit et Tigurina, quæ sic vertit: *Si manserit, nomen plus quam mille reliquerit; sin exoleverit* (exoleverit, et temporum lapsu oblivioni traditum sit ejus nomen et fama) *penes seipsum redegerit*, id est, ut Vatabl. interpretatur, *ad se receperit sibi profuturum.* Alii sic explicant: Si permanserit nomen ejus et fama, relinquet plus quam mille, scilicet discipulos, et suæ doctrinæ sectatores. Ita Palacius, qui citat S. Ambrosium. Sic et Rabanus: Bonus, inquit, doctor si vita longiore vivat, multos lucratur, et plurimis fit causa salutis: si autem obierit, ad æternam requiem migrabit, ubi merces condigna meritis illius à justo judice reddetur, juxta illud Pauli 2. Timoth. 4: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex.* Et: *Mihi vivere Christus*

est, et mori lucrum. Porro Syrus hoc refert ad doctrinam sapientis : *Si complacuerit,* inquit, *in mille laudabitur; et si tacuerit, in populo exiguo.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

CELEBRAT SAPIENTIA ET POTENTIA BENEFICENTIÆ ET MALEFICENTIÆ SIVE VINDICTÆ DEI OPERA, OMNESQUE AD EA CELEBRANDUM INVITAT.

16. ADHUC CONSILIABOR, UT ENARREM : UT FURORE ENIM REPLETUS SUM.] Solet Siracides à thesi ad hypothesin descendere, nimirum post encomia et præcepta sapientiæ generalia descendere ad particularia de particularibus virtutibus. Ita fecit cap. 13. cap. 15. cap. 16. cap. 24 et 25. Idem hìc facit. Dicit igitur : *Adhuc consiliabor, ut enarrem,* id est, rursum, quasi resumpto spiritu plura commentatus et meditatus edisseram et eloquar : *Consiliabor* ergo, id est, consilia tractabo, meditabor : græce enim est, ἔτι διανοηθεὶς ἐκδιηγήσομαι, id est, *adhuc cogitans enarrabo.* Ita Complut. Romana, Tigurina, et alii. Pro *furore* græce est διχομηνία, quod Complut. vertunt : *Luna semiplena :* δίχα enim idem est quod dupliciter, bipartito, bifariam, divisim : unde διχοτομέω, est disseco in duo, seco, divido in duas partes : μήνη vero est luna, q. d. Instar lunæ semiplenæ et crescentis, satago crescere ad plenam perfectamque sapientiam et virtutem. Alii vero διχομηνία, vertunt : *Luna dupla,* id est, *luna plena;* ita Romani : *Tanquam plenilunium,* inquiunt, *repletus sum;* Syrus : *Intelligite, et dicam doctrinam meam sicut luna in die quarto decimo,* puta in plenilunio; Tigurina : *Quoniam instar lunæ plenæ* (quæ jam dimidium mensem exegit, ideoque à novilunio progressa excrevit in plenilunium) *refertus sum,* q. d. Sicut luna in plenilunio plena est lumine, ita ego à Deo donatus perfecta sapientia, ad ejusque culmen deductus illa plenus sum, imo supereffluens, ut cogar eam in alios docendo et scribendo effundere. Noster pro μήνη, vel μηνία, legit μανία, id est, mania, furore, insania, q. d. Ego enthusiasmo et spiritu Dei afflatus, ac quasi sacro furore plenus, ab eo impellor, et pene cogor hæc verba sapientiæ, quæ mihi suggerit, enuntiare et eructare. Est enim quadruplex furor, sive insania, ait Plato in Phædro : prima vatum, secunda mystarum, tertia poetarum, quarta amantium. Sic sacro zelo et furore insaniebat Paulus, cum ob eum audivit à Festo præside : *Insanis, Paule.* Cui ipse : *Non insanio, optime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba loquor,* Actor. 26. 25. Et cum ipse de se ait : *Sive mente excedimus* (Chrysost. *si insanimus*), *Deo,* 2. Corinth. 5. 13. Vide ibi dicta. Et Jeremias cap. 20. 8. cum ait : *Factus est mihi sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die. Et dixi : Non recordabor ejus, neque loquar ultra in nomine illius : et factus est in corde meo quasi ignis exæstuans claususque in ossibus meis : et defeci, ferre non sustinens.*

17. IN VOCE DICIT : OBAUDITE ME, DIVINI FRUCTUS, ET QUASI ROSA PLANTATA SUPER RIVOS AQUARUM FRUCTIFICATE.] Ita legendum cum Romanis; alii initium aliter legunt. Rabanus et Jansenius omisso τῷ *dicit* τὸ *in voce* referunt ad v. præced. hoc modo : *Furore enim repletus sum in voce.* S. August. in Speculo legit, *In voce dicito;* alii : *In voce dicam.* Græca hæc verba plane omittunt. Vide Franc. Lucam in Notis hìc.

Porro : *In voce dicit,* scilicet ipsa sapientia, vel spiritus me afflans, sive sacer ejus furor, q. d. Sacer ille spiritus divini furor, quo repletus sum, corde meo concludi se non sinit, sed in vocem me erumpere cogit, ac dicere, imo contenta voce clamare : *Obaudite me* (audite me, mihique obedite), *divini fructus ;* exaudite me, filii sancti (filius enim est fructus et propago patris) : ita nuncupat Israelitas, sive fideles ; hi enim sunt sancti, quia vocati ad sanctitatem, et reipsa sanctificati in circumcisione, æque ac nunc Christiani in baptismo. Hos invitat ad laudandum Deum, ut scilicet laudem, quasi thymiama et rem odoratissimam Deo offerant. Ait ergo : *Quasi rosa fructificate,* id est, proferte Dei laudes, quasi fructus rosarum odoratissimos : ut sicut frutex rosæ plantatus juxta aquas profert copiose rosas mire fragrantes, sic vos è corde vestro promatis Dei encomia et laudes, quasi rosas Deo odoratissimas et gratissimas. Unde S. August. in Speculo legit : *Obaudite me, divini fructus aquarum* (sapientiæ), *et quasi rosa plantata super rivum fructificate.* Cætera vero quæ hìc sequuntur usque ad 27. ibidem plane ad verbum legit S. August. uti vertit legitque Noster. Unde colligas quam antiqua sit Vulgata Latina versio Ecclesiastici, utpote qua utatur S. August. quasi suo ævo recepta et communi. Pro *super rivos aquarum,* græce est ἐπὶ ῥεύματος ὑγροῦ, id est, *super fluxum humidum,* id est, ut Tigurina : *Audite me, filii sancti, et quasi rosa juxta flumen aquosum nascens pullulate.* Rom. *pro* ὑγροῦ *legunt* ἀγροῦ, id est, *agri;* unde vertunt : *Ut rosa nata juxta fluvium agri germinate ;* græce est βλαστήσατε, id est, pullulate, germinate, producite frondes, flores et fructus, scilicet tum charitatis, patientiæ, humilitatis et aliarum virtutum, tum maxime gratiarum actionis, confessionis et laudis divinæ, ut, sicut rosetum sole oriente plurimos producit aperitque rosarum calices, ita et vos mane evigilantes, considerantesque tot nocturna et diurna, eaque nova in vos Dei beneficia, ex intimo corde erumpatis in continuas Dei hymnodias et laudes, quæ Deo accidunt suavissimæ, æque ac rosæ sunt hominibus, juxta illud Anacreontis de rosa :

> Rosa flos odorque divum,
> Hominum rosa est voluptas :
> Decus illa gratiarum.

Vide quæ de rosa dixi cap. 24. 18. et Actor. 12. 13. Denique Syrus : *Audite,* inquit, *me, justi, et germinabit caro vestra sicut rosa, et sicut cedri,*

quæ plantatæ sunt juxta aquas, et sicut aromata bona olebit odor vester.

Porro Palacius sic totum hunc locum explicat: Ego, inquit, hic intelligo nostrum Auctorem ira et zelo commotum contra impios, qui eo tempore misere Judæos torquebant. Quos consolari cupiens, ait: Furore plenus sum contra impios; et is furor non consistens in corde, sed prodiens ad vocem, dicit: Audite me, vos pii Judæi, qui estis fructus divini: ut tu, lector attentissime, percipias mundum totum esse velut campum plantatum cœlis, elementis, plantis et animalibus: ut hæc omnia proferant viros pios, velut fructus Deo dignos. Vocantur vero *divini*, quia Deus est eorum cultor, et quia Deus est in eis, et quia Deus erit eorum, et ipsi Dei. Vos igitur, ô pii, audite, et in mediis tribulationibus ne deficiatis, imo felicius bona opera edite, ut rosa facit juxta rivos aquarum plantata. Quasi thus (quod vocatur Libanus) odorem in hoc tribulationis igne proferte, florete ut lilium, emittite gratiosas frondes: ut quo magis premit vos impietas, hoc magis vireat pietas vestra. Collaudate Deum etiam in pressura; magnificum eum in ea prædicate; ac tum in labiis tum in citharis hymnum sequentem dicite. Hæc Palacius.

Ita S. Sophia (id est, sapientia) genuit tres filias, quasi tres rosas, easque educavit ad virginitatem et martyrium, quod gloriose obierunt sub Adriano Imp. Nomina earum sunt Fides, Spes, Charitas, sive, ut Græci græce eas in Menologio vocant, Pistis, Elpis, Agape. Cum enim Antiochus præfectus eas blanditiis et minis à Christo abducere conaretur, animose responderunt: *Nos neque tuas in hac vita delicias expetimus, neque tormenta formidamus: quid enim Christianis potest esse jucundius quam pati pro Christo?* Quare flagella, ignes, sartagines, equuleos fortiter superantes, tandem capite abscisso martyrium lætabundæ consummarunt, cum Fides esset duodennis, Spes decennis, Charitas novennis, anno Christi 122. Exstat earum Vita apud Surium Calendis Augusti.

Allegorice, Raban. per aquas accipit baptismum, per rosas rubeas martyrium, q. d. *Obaudite, id est, attendite ad doctrinam meam, per baptismum regeneratæ uberes electorum mentes, et fructum martyrii in discursu mortalis vitæ gignere non formidate: quia odorem suavissimum, et sacrificium acceptabile Domino inde profertis. Unde subjungitur: Quasi Libanus odorem suavitatis habete, florete flores, quasi lilium, etc.*

Symbolice, totum hunc Siracidis locum apposite accommodat Rosario B. Virginis, utpote matris æternæ Sapientiæ, Josephus Stephanus lib. de Rosario cap. 4. quot enim Salutationes angelicas, tot rosas mysticas annumeramus B. Virgini, iisque quasi corona eam ornamus: unde à rosis hisce nuncupatum est Rosarium. Atque hæ rosæ fructificant juxta rivos aquarum, compunctionis scilicet, lacrymarum, et intimæ devotionis. Sed audi Josephum: Rosarium vel florem ipsum significat, vel locum rosis consitum, ubi plures rosæ enascuntur. Quod nomen globulis precatoriis, vel calculis benedictis impositum, summam animi pietatem, et ingentem in Virginem devotionem denotat. Nam cum ipsa Virgo sit venustissima Gratia, et splendens omnium rerum Aurora; nihil tam ex animo ipsi futurum esse arbitrati sunt pii Christiani, quam si Virgini rosarum copiam deferrent, vel sertum mysticis contextum floribus, ex Evangelicis conflatum vocibus, et odoriferis precum salutationisque flosculis consertum apportarent: sunt enim divinæ preces tanquam suavissima odoramenta, quæ Dei nares spirant, et tanquam lectissimi flores, quibus divini oculi grato spectaculo pascuntur. Purpurantes violæ, candida lilia, rutilantes rosæ nunc aureis, nunc variis, nunc luteis coloribus depictæ, Dei prospectum oblectant, earumque odore et suavitate maxime Dei animus afficitur. Sic et orationes Sanctorum, quæ agri uberrimi odorem exprimunt, Dei oculis oblectamento esse solent: cum ex florum et rosarum pulchritudine, qua campi egregie depinguntur, animus noster ad divinas preces porrigendas, ab Ecclesiastico cap. 39. acrius excitetur: *Obaudite me*, inquit, *divini fructus, et quasi rosa plantata super rivos aquarum fructificate.*

18. QUASI LIBANUS ODOREM SUAVITATIS HABETE.] Ita Roman. quæ τὸ *Libanus* scribunt per L majusculum, quasi sit nomen proprium montis, qui abundans pinis, cedris, cypressis, aliisque arboribus resinosis et odoratis, ex iis suavem exspirat odorem; sic accepit et Syrus dum vertit: *Odor vester sicut odor Libani in cedris suis.* Jansenius tamen et alii τὸ *Libanus* scribentes minuscula l per eum accipiunt thus: hoc enim hebr. vocatur לבנון *lebanon*, et græce λίβανος, uti dixi cap. 24. 21. Unde Romani vertunt: *Et quasi thus odorem suavitatis emittite;* Tigurina et alii: *Odore suavi in mundo thuris fragrate.* Tertio et optime, *libanum* accipias ut nomen proprium arboris thuris, sive quæ thus profert: sic enim τὸ Libanus accepit Siracides cap. 24. 21. dicens: *Et quasi Libanus non incisus vaporavi habitationem meam;* eò enim hic alludit. Τὸ enim *vaporavi habitationem meam*, idem, vel quasi idem, est cum eo quod hic ait: *Odorem suavitatis habete.* Eòdem omnes hæ expositiones redeunt; arbor enim thurifera per thus odorem suavitatis exspirat. Sensus ergo est, q. d. Vos, ô filii mei, ô philosophi, ô philomusi, inquam, sapientiæ, instar thuris vaporem suavem tum virtutum cæterarum, tum præsertim laudis et gratiarum actionis, uti explicat v. seq. exspirate, et sursum ad Deum quasi thymiama Dei, illi odoratissimum emittite. Quare sicut olim Aaronicus sacerdos quotidie mane et vespere in altari thymiamatis adolebat Deo thymiama: sic fidelis, præsertim sacerdos et Religiosus, quotidie mane et vespere, imo crebro per diem, laudis divinæ thymiama Deo, ex corde religione et devotione pleno exhibeat et offerat oportet.

19. FLORETE FLORES, QUASI LILIUM, ET DATE ODOREM, ET FRONDETE IN GRATIAM, ET COLLAUDATE CANTICUM, ET BENEDICITE DOMINUM IN OPERIBUS SUIS.] *Florete flores*, id est, florendo emittite et producite flores. Est enim significatio hebræa conjugationis activæ *hiphil.* Sic dicimus ridere risum, lacrymari lacrymas, germinare germen. *Frondete in gratiam*, id est, ad gratiam, gratiose, ut gratiosas et speciosas frondes proferatis. *Collaudate canticum*, id est, laudando Dominum canticum ei canite. Unde Complut. vertunt: *Producite florem quasi lilium, mittite* (Romani *diffundite*) *odorem, et laudate canticum, benedicite Dominum in omnibus operibus ejus;* Tigurina: *Florem ut lilium mittite, spirate odorem, et cantate laudem, Dominumque*

propter omnia opera sua celebrate; Syrus : *Sicut radix lilii regii attollite vocem, et laudate simul, et confitemini Domino super omnibus operibus ejus.* Alii per ablativum clare vertunt : *Florete flore sicut lilium, mittite odorem, et laudate cantico, benedicite Domino de omnibus operibus ejus.* Sensus est, q. d. Vos, ô studiosi sapientiæ et virtutis, vos, ô filii sancti, producite flores virtutum, ac laudis divinæ, ut instar lilii efflorescatis candore castitatis et puritatis vitæ, ac detis odorem et fragrantiam bonæ famæ, atque frondeatis gratiose per morum compositionem et modestiam ; ut in iis instar lilii resplendeatis miro fulgore virtutum, ac præsertim magnanimitatis animique excelsi sursum, instar lilii, inter prospera et adversa, per fortitudinem et spem in Deum erecti. Harum enim virtutum omnium symbolum est lilium, uti fuse ostendi Osee 14. 6. ad illud, *Germinabit ut lilium.* Ita fiet, ut laude tam reali virtutum quam mentali et vocali jubilationis collaudetis Deum, cantetisque ei juge canticum, ac benedicatis eum in omnibus operibus suis. Nominat *lilium*, quia lilium symbolum est virginitatis heroicæ. Virgines autem in cœlis cantant canticum novum, sequentes Agnum quocumque ierit, Apocal. 14. 3. Hi nimirum sunt Susannæ, id est, liliatæ (שושן *sosan* enim hebr. est *lilium*) quæ sua castitate de mundo, carne et diabolo triumphantes, perenne virginitatis, instar lilii candicantis, epinicion canunt Deo et Agno. De his dicitur, Cant. cap. 2. 2 : *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Ubi Theodor. Lilium, ait, cum exteriore decore splendet, tum aureum intus flosculum continet : sic et sancta virgo justitiæ splendore circumdatur, et spiritale sapientiæ cognitionisque Dei donum in intimis penetralibus gestat. Tunc ergo florent flores sicut lilium, id est, mores virginei omni gloria et ornatu fulgent, nitent animi, omnique decore et pulchritudine quasi frondibus vestiuntur. Tunc optimæ cogitationes (ut ait Paulus Philip. 4.) et sensus optimi efflorescunt. Tunc flores fructus parturiunt (ut Cant. 8. legimus) et cœlestia nobis ubera porriguntur, amorque divinus in nos diffunditur. Tunc citharis et canticis omnia personant, in laudem Dei abdita cordis erumpunt, et omnia quæ intra nos sunt nomini sancto ejus confitentur, quoniam in æternum misericordia ejus. Inde labia nostra (ut Cant. 5. legimus) tanquam lilium incipiunt stillare myrrham primam, cum omnes cogitatus, omnesque labores, qui nos sæpe conficiunt, in Dei curam transmittuntur; sperantes tandem futurum esse aliquando, quod Deus omnis gratiæ (ut ait S. Petrus 1. epist. cap. 5.) qui vocavit nos in æternam suam gloriam in Christo Jesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque. Etenim languidus divino amore animus, haud secus oratione firmari, quam animi deliquium florum odoribus revocari solet; ut sponsa Cant. 2. testatur, dicens : *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Hinc sicut lilium accedenti ad se suum impertit odorem, ut per aliquod temporis spatium odorem lilii redoleat : sic et sanctus plenus amore et laude Dei, eumdem aliis qui cum eo versantur, impertit, ut eum redoleant et exspirent.

Tropol. Rabanus : *Quoniam, inquit, sicut rosæ martyrium, ita et lilium castitatem significat; ut ostendat utrumque nostro conditori acceptabilimum fore, dicit : Florete flores quasi lilium; ac si patenter dicat : Date flores jucundissimos cum castitate cœlestium virtutum, quarum odor et frondes spargantur per totum orbem ad exemplum animabus fidelium; hoc est quippe laudare canticum, et benedicere Dominum in operibus suis, ut corde, ore simul et opere pro bonis suis totus homo gratias suo referat conditori.*

Anagogice, noster Pineda lib. 6. de Rebus Salom. cap. 5. hæc verba Siracidis refert ad gloriam et jubilum Beatorum in cœlo. Lilium enim est symbolum stolæ candidæ, resurrectionis et dotis claritatis ; candidus enim fulgor, est velut divinitatis ornamentum. Unde Angeli post resurrectionem Christi, ut eam sua specie adumbrarent, apparuerunt in vestibus liliatis, id est, candidis et splendidis, Matth. ult. 3. et Marci ult. 5. Hinc S. Hilar. in Matth. 6. 28. docet lilia esse symbola Angelorum et angelicæ claritatis. Et psalmus 44. inscribitur hebr. *sosannim*, id est, *pro liliis*, ut vertit S. Hieron. Symmachus vero, *triumphus pro floribus*; canit enim Epithalamium Christi et Ecclesiæ, cum allusione ad nuptias Salomonis cum filia Pharaonis. Salomonis enim vestes regales liliatas, id est, liliorum effigie insignitas, fuisse docet Pineda. Noster Interpres legit שושנים *sesannim ;* unde vertit, *pro iis qui commutabuntur;* scilicet à bono in melius, inquit ibidem S. Basil. et à corruptione in incorruptionem. Salomon ergo verus, id est, Christus, *triumphum acturus pro floribus* aut *liliis*, ut dixit Symmachus, id est, triumphans, triumphantemque Sanctorum Ecclesiam sponsam sibi perpetuo adsessuram, comitem ducens in cœlestem regiam, liliata gloriæ veste splendidus, opportune dicit : *Refloruit caro mea.* Ecclesia vero assistens à dextris, simili veste circumdata varietate, jam post resurrectionem immutata, audiet canticum : *Florete flores quasi lilium, et date odorem, et frondete in gratiam; et collaudate canticum, et benedicite Deum in operibus suis.* Sic psalmus ille habet in titulo *ad intellectum*, id est, ad eruditionem et doctrinam, et in Salomonis liliatis vestibus, atque liliorum candore arcanam futuræ resurrectionis figuram et adumbrationem. Hæc Pineda. Hinc et in officio Ecclesiastico Martyribus accinit Ecclesia : *Sanctorum velut aquilæ juventus renovabitur; florebunt sicut lilium in civitate Domini.* Et tempore Paschali : *Sancti tui, Domine, florebunt sicut lilium, et sicut odor balsami erunt ante te, Alleluia.*

20 et 21. DATE NOMINI EJUS MAGNIFICENTIAM, ET CONFITEMINI ILLI IN VOCE LABIORUM VESTRORUM, ET IN CANTICIS LABIORUM, ET CITHARIS, ET SIC DICETIS IN CONFESSIONE : OPERA DOMINI UNIVERSA BONA VALDE.] *Date magnificentiam*, id est, magnifice magnificentiam ejus celebrate et magnificate. *Confitemini in voce*, id est, voce cum laudate, puta *in canticis labiorum*, æque ac in *citharis* cæterisque instrumentis musicis, ut dicatis *in confessione*, id est, ex animo pleno laude Dei, avidoque ad ei totis præcordiis æque ac vocibus et organis jubilandum : *Opera Domini universa bona valde;* quia nihil in aliquo eorum est mali, id est, manci, mutili, vitiosi, defectuosi ; sed omnia et singula quaquaversum sunt *bona valde*, id est, integra, perfecta, irreprehensibilia ; ut ex iis debeamus agnoscere et celebrare Deum auctorem ipsorum. Opera in-

telligе tum creationis, tum conservationis, tum gubernationis, tum beneficentiæ, tum vindictæ, ut, cum nos aliosque ob peccata castigat. Hæc omnia sunt bona valde, tum Deo, tum nobis, tum toti universo; ut proinde in nullo etiam nobis adverso et molesto Deo obmurmurare, sed in omnibus eum laudare et glorificare debeamus. Vide dicta Genes. 1. 31, eò enim alludit hîc Siracides. Ita Tigurina, quæ clare sic vertit: *Tribuite nemini ejus magnificentiam, suisque laudibus prædicate eum tam canticis oris quam citharis;* alii: *Et celebrate eum laude sua, tam odis labiorum quam citharis. Porro ita laudatione vestra dicetis: Omnia opera Domini præclara sunt;* Syrus: *Enumerate eminentiam ejus in laudibus, et confessione in voce alta, et sic dicite: Omnia opera Dei pulchra simul, et unaquæque ad ministeria sua creata sunt.*

Præclare S. Bernard. serm. 11. in Cantic. *Nihil ita proprie quemdam in terris repræsentat cœlestis habitationis statum, sicut alacritas laudantium Deum, Scriptura dicente: Beati qui habitant in domo tua, Domine: in secula seculorum laudabunt te.* Vide quæ de laude Dei dixi Apoc. 4 et 7.

Mystice Rabanus: *Cithara*, inquit, *est lignei ventris in imo sita concavitas; quæ sursum chordarum fila transmittens, sonis dulcissimis percussa proloquitur. Quæ ideo tale nomen accepit, quoniam cita iteratione percutitur. Huic merito comparantur opera, quæ de terrenis rebus ad supernam gratiam porriguntur. Id est, dum esurientem pascimus, dum nudum vestimus, dum ægrotum visitamus, et cætera. Quæ licet videantur carnalia, divinitatis tamen amore peraguntur. Citharizamus quoque, cum in passionibus nostris vel damnis securi ac læti dicimus: Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.*

Græca Romæ correcta addunt: *Et omne præceptum in tempore suo erit* (Complut. addunt: *Non est dicere: Quid est hoc?*); *omnia enim tempore suo quærentur;* Syrus: *Non est qui dicat: Hoc ad quid, et hoc ad quid? quia omnia secundum convenientiam creata sunt; et non est qui dicat: Hoc bonum est, et hoc malum est: quia omnia in tempore suo roborata sunt;* Vatablus: *Omne imperium ejus suam habet opportunitatem. Nihil est cur dicas: Quid hoc est? aut quorsum hoc? nam hæc suo tempore quærentur*, id est, declarabuntur, scilicet fuisse bona et proba. Unde vers. 40. ait: *Omnia in tempore suo comprobabuntur.* Quibus verbis significatur Deum sicut in operibus suis se bonum, sic in iisdem se potentem et efficacem ostendere, ut nullus iis obsistere, vel ea impedire aut rememorari valeat. Duo igitur hæc, scilicet bonitas et potentia, maxime celebranda sunt in operibus Dei. In his duobus enim elucet mira Dei sapientia, qui ea licet disparata, imo in speciem adversa, combinare et conjugare valet, ac efficaciam suavitate, judicium misericordia, severitatem clementia, iram mansuetudine adeo apte contemperat, ut vix unum inveniatur sine altero, imo unum illustret et commendet alterum, indeque Deus vocatur Optim. Maxim. ait Jansen. juxta illud: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine*, ps. 100. 1. Hoc est quod de Deo, Deique sapientia ac providentia celebrat Sap. c. 8. 1: *Attingit à fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.* Hæc autem suavitas tum in aliis elucet, tum in eo quod faciat omnia opportuno tempore, ut vertit Tigurin. ut discant mortales se suumque judicium subdere Deo, cum vident impios dominari grassarique in pios, sciantque Deum opportuno tempore, esto hominibus id longum videatur, castigaturum impios pro demeritis, pios vero liberaturum et præmiaturum pro meritis. Magna ergo sapientia est, magna virtus in omnibus Dei operibus, sive nobis prospera, sive adversa videantur, laudare Deum, Deique bonitatem et justitiam, providentiam et potentiam, sanctitatem et fortitudinem, clementiam et magnificentiam. Qui id jugiter agit, hic sapiens, hic sanctus, hic Deo charus, hic perfectus, hic beatus est. Talis fuit regius Psaltes canens ps. 33. 1: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.*

22. IN VERBO EJUS STETIT AQUA SICUT CONGERIES, ET IN SERMONE ORIS ILLIUS SICUT EXCEPTORIA AQUARUM.] Pro *congeries*, græce est θημωνία, id est, acervus, cumulus. Rursum pro ἔστη, id est, stetit, alii legunt ἔσται, id est, erit, existet. Unde Tigurina vertit: *Jussu ejus unda existit instar acervi, et aquæ ad verbum oris ejus se recipiunt;* alii: *Dicto ejus stetit aqua sicut acervus, et verbo oris ejus receptacula aquarum. Exceptoria* enim, græce ἀποδοχεῖα, vocantur receptacula, et quasi utres aquarum, in quæ Deus initio mundi aquas vastissimas toto orbe sparsas deduxit et conclusit. Nam initio mundi primo creavit Deus cœlum, terram et abyssum, id est, molem immensam aquarum, quæ à terra usque ad summum cœlorum porrigebatur. Deinde secundo die mundi fecit firmamentum, quasi interstitium dividens aquas quæ infra cœlos sunt, ab aquis quas supra cœlos collocavit, sive ad temperandos ignes cœlestes, ut voluere veteres, et nonnulli moderni. Quin et S. Augustin. lib. 2. de Genesi ad litteram cap. 4 et 5. docet Saturnum idcirco esse frigidum, quòd aquis hisce super cœlestibus infrigidetur, sive aliis de causis, quas recensui Genes. 1. 6. Tertio vero die mundi Deus aquas infra cœlos, quæ totam terram operiebant, in certos alveos et cavitates (quas idcirco tum in terra, tum sub terra tunc produxit, quæ hîc vocantur exceptoria) derivavit, ut terra appareret arida, possetque inhabitari ab hominibus et animalibus. Hoc enim est quod dicitur Genes. 1. 9: *Dixit vero Deus: Congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt, in locum unum: et appareat arida. Et factum est ita. Et vocavit Deus aridam, Terram, congregationesque aquarum appellavit Maria.* Siracides enim alludit ad genesim mundi, ut patet ex eo quod dixit vers. præced. *Opera Domini universa bona valde.* Et quia inter hæc opera unum è præcipuis fuit aquarum divisio et distributio, utpote ex quibus cætera deinde formata sunt, indiesque formantur, hinc illius præ cæteris hîc meminit. Ita Rabanus et Palacius.

Secundo, Lyran. Jansenius et alii hæc accipiunt de aquis maris rubri et Jordanis, quas Deus divisit, ut Hebræi per illas sicco pede transirent. Hac enim divisione etsi proprie non faceret cavitates in terra, quæ aquas divisas exciperent; miraculose tamen sermone, id est, præcepto et jussu suo, eas in cumulum sustulit, fecitque ut aquæ juxta alveum intumescerent, itaque tumidas et quasi in alto pendulas ne defluerent, conservavit, perinde ac si eas in utre suspendisset, juxta illud psalm. 77. 13: *Statuit aquas quasi in utre.* Hoc enim miraculum trans-

itus maris Rubri et Jordanis, ut rem portentosam et omnibus seculis inauditam, sæpe celebrat Script. unde et mox hìc sequitur. Porro Syrus pro *aqua* substituit *solem;* sic enim habet: *Verbo suo oriri facit solem, et verbo suo occidere eum facit.* Deinde addit: *In lætitia voluntatis ejus factus est, et non est qui retardet præceptum ejus;* pro quo Noster habet id quod sequitur:

23. QUONIAM IN PRÆCEPTO IPSIUS PLACOR FIT, ET NON EST MINORATIO IN SALUTE IPSIUS.] *Placor,* græce εὐδοκία, id est, beneplacitum, benevolentia, placabilitas, favor, et, ut Rabanus legit, *placatio. Minoratio,* id est, imminutio, defectus, q. d. Cum Deus vult, et præcipit aliquid in commodum, vel salutem hominum, illico hic ejus *placor,* id est, hæc ejus benevolentia, executioni mandatur, ac reipsa existit; quia nemo est qui salutem ab ipso decretam et præstitam imminuere possit. Unde Complut. vertunt: *In præcepto ejus omnis complacentia, et non est qui minuat salvationem* (Romani *salutare*) *ejus;* Tigurina: *Omnis favor constat imperio ejus, nec est qui salutem ipsius minuat;* alii: *In mandato ejus est omnis benevolentia, nec est qui ejus salutem imminuat. Salutem* vocat, id quod homini et animalibus est commodo et saluti, quale fuit aquas secernere à terra, ut in ea degerent viventia; ac dividere mare rubrum, ut per illud transeuntes Hebræi liberarentur à manu Pharaonis persequentis, et salvarentur.

Aliter Palacius: Quia, inquit, aquæ à Deo conclusæ alveis maris et fluminum, in iis non stant invitæ, sed sponte sua; hinc in præcepto Domini placor fit et beneplacitum; nam aquis beneplacet sic ad præceptum Domini stare. Neque rursum quia stant, minuitur ejus salus, imo aquæ salvæ ac integræ manent, ac si juxta specialem naturam fluerent: sic pariter cum Dei præcepto suspenditur piorum felicitas, ne more solito fluat, pii felicitatis impedimentum boni consulant, scientes id sibi non in minorem, sed in majorem salutem cessurum. Verum hic sensus mysticus potius est, quam litteralis. Unde Rabanus eumdem affert pro mystico.

24. OPERA OMNIS CARNIS (id est, hominis qui carne et anima constat) CORAM ILLO, ET NON EST QUIDQUAM ABSCONDITUM AB OCULIS EJUS.] Syrus: *Opera omnium filiorum carnis coram eo, et non est qui abscondatur à conspectu ejus.* Celebravit Dei bonitatem et omnipotentiam: nunc celebrat omniscientiam, eamque inculcat hominibus, quia nullus major iis est stimulus ad bene agendum, et peccata cavendum, quam scire et cogitare se omnia agere in conspectu Dei judicis et vindicis, qui omnia conspicit, singulaque est judicaturus, et bona præmiaturus, mala vero acerrime puniturus, juxta illud Boetii: *Magna nobis injecta est necessitas bene agendi, quia in conspectu judicis cuncta cernentis omnia agimus.* Nihil enim in cubiculis, nihil in latebris, nihil in tenebris, nihil in cordibus et mentibus est absconditum ab oculis ejus; sed omnia etiam abditissima et secretissima prævidet lucidissimus Dei oculus, neque tantum præsentia, sed et præterita ac futura.

25. A SECULO ENIM USQUE IN SECULUM RESPICIT.] Græce ἐπέβλεψε, id est, *respexit,* scilicet ab æterno; Deus enim in sua æternitate permanens et constans, omnes temporum differentias, et quæcumque in eis geruntur, quasi coram se gerantur, aspicit et intuetur. Æternitas enim est centrum circa quod omnia tempora volvuntur. Sicut ergo, qui in axe rotæ consistit, videt circum se volvi omnes rotæ partes: sic et Deus in axe æternitatis suæ consistens, videt circum se volvi omnes partes temporis. Et sicut qui in alto monte consistit, videt omnia quæ infra circa montem fiunt... Vide dicta c. 23. 27.

Porro Deus non ita à seculo in seculum respicit, quasi omnia etiam præterita et futura realiter sint præsentia æternitati, in illaque etiam nunc realiter existant, eique coexistant, ut intuitive ea videat Deus, ut nonnulli Theologi opinati sunt. Quomodo enim præteritum quod fuit, et amplius non est; ac futurum, quod erit et necdum est, potest nunc existere realiter esseque præsens æternitati? sed quod objective omnia sint Deo præsentia, quodque Deus tam perfecte præterita et futura videat objective, quam perfecte præsentia videt intuitive.

QUARE NIHIL EST MIRABILE IN CONSPECTU EJUS,] tum quia ipse, sicut sua æternitate transcendit omnia tempora, sic sua potentia transcendit omnia possibilia et factibilia, ac sua scientia transcendit omnia scibilia et cognoscibilia; tum quia omnes creaturæ respectu Dei sunt instar vermiculi, imo minutissimi puncti; tum denique quia admiratio oritur ex eo quod videatur effectus, cujus non videtur causa, inquit Aristot. Unde ab admirari cœperunt homines philosophari: Deus autem omnes rerum causas non tantum cognoscit, sed et ordinat ac procurat: unde nihil miratur. Sic et sapiens et magnanimus, qualis erat Cyrus, inquit Xenophon in Cyripædia, nihil miratur: pueri vero et rustici omnia mirantur.

Secundo, *nihil est mirabile,* id est, difficile et arduum, *in conspectu ejus.* Est metalepsis; quod enim difficile est et arduum, hoc est mirabile. Unde utrumque significat Hebr. פלא *pele.* Quocirca Tigurina vertit: *Ei patent opera universæ mortalitatis, nec datur oculos ipsius fallere;* alii: *Nec licet occultari ab oculis ejus; ab ævo in ævum prospicit* (alii, *inspicit,* vel *introspicit*), *nec quidquam conspectui ejus mirum est;* Syrus: *sive parum, sive multum, coram eo; sive robustum, sive durum, coram eo.*

26. NON EST DICERE: QUID EST HOC, AUT QUID EST ISTUD? OMNIA ENIM IN TEMPORE SUO QUÆRENTUR.] Solent homines ignorantes, curiosi et superbi mirari et judicare nonnulla Dei opera, quorum ipsi causam, usum et finem non intelligunt, quasi inutilia, supervacua, imo impertinentia. Unde dicunt: *Quid est hoc? aut quid est istud?* q. d. Quis est hujus vel rei istius usus et finis, quid commodi hoc istudve affert? Retundit eorum ignorantiam, curiositatem et fastum hìc Siracidos, causamque subdit: *Omnia enim in tempore suo quærentur.* S. Hieron. in cap. 3. Eccles. legit, *requirentur,* scilicet ad suos usus, cum iis opus erit. Unde Græca habent: *Omnia enim ad usus ipsorum creata sunt,* q. d. Omnia suum habent usum, et ad eum suo tempore quo iis opus erit, requirentur. Hinc et S. August. q. 2. ad Simplician. legit: *Collaudemus canticum, et non dicamus, Quid hoc, quid hoc? omnia in tempore suo* (ad tempus suum, quo eorum usus erit necessarius) *creata sunt.* Idem tamen Aug. in Speculo legit ut Noster: *Omnia enim in tempore suo quærentur;* Tigur. *Nil est cur quis dicat, Quid hoc est? aut quonam hoc?* alii, *quorsum hoc?* Græce enim est εἰς τί, id est,

ad quid? omnia enim in usus suos creata sunt.

Secundo, τὸ *quærentur* per metalepsin accipi potest cum Jansenio pro *cognoscentur*, vel declarabuntur, ac cognita *comprobabuntur*, ut ait v. 40. q. d. Omnia suo tempore cognita et manifesta erunt, ad quem usum à Deo creata sint; etsi is hominibus modo incognitus sit. Simili metalepsi *quærere* sumitur pro quæsitum invenire, et *interrogare* pro interrogationi respondere; vel interrogatum cognoscere, ut psalm. 10: *Dominus interrogat justum et impium; interrogat*, id est, interrogando cognoscit, vel tam plene cognoscit, ac si omnia interrogasset et examinasset. Et cum ait S Petrus epist. 1. cap. 3. 21: *Conscientiæ bonæ interrogatio*, id est, responsio vel declaratio. Vide ibi dicta: nam plura ibidem exempla similia attuli.

27. Benedictio illius quasi fluvius inundabit.] Ita Roman. Addunt Græca moderna, Jansenius et alii: *Et quomodo cataclysmus terram inebriavit*, q. d. Benedictio Dei instar diluvii terram bonis omnibus cumulat et inebriat. Unde Tigurina vertit: *Eamque fecundat velut inundatio.* Sed hæc verba cum Romanis rejicienda sunt ad versum seq. Plane enim *cataclysmus*, id est diluvium tempore Noe peractum, repræsentat iram Dei, quæ sequitur, non autem ejus benedictionem. Tigurina: *Aspiratio ejus terram quasi fluvius operit*; græce est εὐλογία, id est, benedictio, id est, beneficentia, quam Deus terræ aspirat. Significatur abundantia beneficentiæ divinæ in terram, quod instar fluvii exundantis terram beneficiis suis obruat, dum ex ea tot genera herbarum, arborum, florum, fructuum, animalium et hominum producit, alit, conservat, propagat; quo facit, ut terra sit blanda mater et nutrix omnium viventium. Benedictio Dei, ait Palacius, est velut perennis fluvius à throno Dei usque in centrum terræ decurrens, ac omnia complectens, irrigans, fecundans, alens, gubernans, promovens. Unde Syrus vertit: *Benedictio ejus sicut fluvius fluit*, id est, perfluit, affluit, influit.

Porro Siracides proprie loquitur de benedictione tum temporali, tum spiritali, quam Deus ubertim instar fluvii effundit in fideles et pios, sicut iram instar cataclysmi effundit in infideles et impios, ut ipse subjungit; juxta illud Christi: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, Joan. 4. 13. et c. 7. 38: *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Ita Raban.

Anagog. Benedictio beatitudinis in Beatos effunditur à Deo instar fluvii aquæ vitæ, splendidi instar crystalli, procedentis de sede Dei et Agni, qui irrigat lignum vitæ, ut fructum proferat per singulos menses, Apocal. 22. 1. Vide ibi dicta.

28. Quomodo cataclysmus aridam inebriavit: sic ira ipsius gentes, quæ non exquisierunt eum, hæreditabit.] Ita hæc dispungunt et nectunt Biblia Romæ emendata, et passim Latina correctiora, licet Græca, ut dixi, priorem partem referant ad versum præced. Sed minus apte; nam *cataclysmus*, licet significet quamvis exundationem, tamen cum absolute ponitur, per antonomasiam significat diluvium generale, quo obruta fuit tota terra tempore Noe, ut patet c. 40. v. 10. cum ait: *Et propter illos* (peccatores) *factus est cataclysmus.* Hoc autem cum ira Dei apte comparatum, non autem cum Dei benedictione; quia ipsum processit ex summa ira Dei in peccata et peccatores. Adeo enim in eos ira exarsit, ut omnes, uno Noe cum familia excepto, diluvio merserit, simulque cum eis cætera animantia, arbores et plantas, quas in usum hominis creaverat. Licet Syrus, sicut benedictionem Dei comparavit fluvio, sic eidem comparat maledictionem. Ait enim: *Sicut fluvius secula irrigat, ita in furore suo populos judicat, et convertit terram irriguam eorum in salsuginem.* Sensus ergo Vulgatæ Latinæ est, q. d. Sicut tempore Noe ob peccata hominum diluvium totam terram obruit, inebriavit, possedit et quasi hæreditavit per integrum annum: sic pariter ira et vindicta Dei, tum sæpe in terra, tum semper et perpetuo in gehenna, instar diluvii exundans gentes infideles et impias, quæ Deum non exquirunt, id est, agnoscere et colere nolunt, obruet, inebriabit et hæreditabit; sicut ex adverso benedictio et beneficentia Dei instar fluvii obruet, inebriabit et hæreditabit Judæos, omnesque fideles et pios, uti præcessit, juxta illud psalm. 35. 9: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ: et torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Meminit cataclysmi, ut similem pœnam exspectent peccatores, ideoque illius memores horreant peccata quæ cataclysmum toti orbi induxerunt. Ita Lyran. Palacius et alii. Sicut enim diluvium supervenit hominibus secure vacantibus gulæ et ventri, eosque inopinato obruit: sic et suo tempore Dei ira hæreditabit impios, qui nunc sine metu secure voluptuantur et triumphant; quia eos defunctos accipiet ira et vindicta Dei in perennem hæreditatem, ut in eorum animas et corpora per ignem gehennæ sæviat in æternum. Unde Palacius: Digna, inquit, notatu res, iram Dei esse hæredem impiorum, quæ mortem eorum exspectet, ut ipsos in hæreditatem suscipiat. Quam inexspectatus impiis et noxius hæres iste! Ex adverso hæres piorum erit misericordia, gratia et gloria æterna. Juxta versionem Syriacam, Deus tam iratus quam propitius comparatur fluvio: quia sicut fluvius lenis et placidus rigat et fecundat arva, exæstuans vero ea obruit, mergit et suffocat: sic et Deus justis placidus, eos fovet et fecundat; in impios vero ira exæstuans eosdem demerget in tartara. Hujus symbolum est fons Solis, qui per diem dulcis et frigidus, noctu vero fervens et amarus. Audi Plinium lib. 2. cap. 103: *In Troglodytis*, inquit, *fons Solis appellatur dulcis, et circa meridiem maxime frigidus; mox paulatim tepescens, ad noctis media fervore et amaritudine infestatur.* Sic Deus et Christus in die hujus vitæ omnibus dulcedinem misericordiæ prærogat: in nocte vero extremi judicii omnem iræ amaritudinem in impios ejaculabitur.

29. Quomodo convertit aquas in siccitatem, et siccata est terra: et viæ illius viis illorum directæ sunt: sic peccatoribus offensiones in ira ejus.] Ita Roman. licet Græca hæc combinent cum posteriore parte versus præced. hoc modo: *Sic ejus iram gentes hæreditabunt, sicut convertit aquas in salsuginem: viæ ipsius rectæ sunt sanctis, sicut iniquis offendicula*; Tigurina: *Ita* (*quæ non coluerunt eum*) *gentes iram ejus percipient, ut aquas convertit in siccitatem, etc.* Hebr. enim מלחה *melecha*, et Græcum ἅλμη proprie significat salsuginem, et terram salsuginis: sed abusive significat terram siccam; quia talis

est terra salsuginis, sive salina, puta locus aridus ex cujus terra colligitur sal. Nam ut ait Plinius lib. 31. cap. 7 : *Omnis locus, in quo reperitur sal, sterilis est, nihilque gignit.* Sal enim terram exsiccat : ad generationem autem opus est humore.

Igitur Græca habent hîc duas disparatas sententias, ac priorem sic exponit Jansenius : Ira Dei, inquit, ejusque severitas et ultio in gentes incredulas comparatur conversioni aquarum in siccitatem ; vel, ut habent Græca, in salsuginem, hoc est, cum Deus efficit, ut, ubi erat aquarum copia, fiat siccitas et sterilitas : quia in eis quibus Deus irascitur, sublato omnis gratiæ ejus humore, maxima fit siccitas, et ad bonum aliquod proferendum sterilitas. Itaque his sententiis, sicut et sequentibus, ostenditur, quomodo differenter se Deus habeat erga electos et reprobos, quamque sit efficax ejus tum beneficentia, tum severitas, misericordia atque justitia.

Noster vero Vulgatus Interpres aptius duas sententias in unam conjunxit. Quam primo Rabanus exponit de cataclysmo, sive diluvio, de quo sermo præcessit, q. d. Quomodo post diluvii effusionem aquæ ibant euntes et redeuntes, ut iterum appareret arida, et terra fructus suos germinaret : ita etiam post exstinctionem impiorum data est facultas electis Dei, ut proferrent fructus bonorum operum. Quod autem dicit vias Domini viis illorum esse directas, ostendit retributiones illius secundum merita ipsorum esse dispensatas. Viæ enim Domini sunt judicia ejus : viæ autem hominum opera illorum. Unde Dominus (qui justus est in omnibus viis suis, et sanctus in omnibus operibus suis, et reddit unicuique secundum opera sua) custodit omnes diligentes se, et omnes peccatores disperdet. Secundo, aptius Lyranus et Palacius hanc sententiam referunt ad transitum Hebræorum per mare rubrum à Deo divisum, quod deinde in suum alveum rediens mersit sequentes et persequentes Ægyptios, de quo sermo præcessit v. 22 et 23. Sensus ergo est, q. d. Sicut Deus convertit mare rubrum dividendo illud in duas (vel, ut Hebræi tradunt, in duodecim, juxta numerum duodecim tribuum Israel, ut quælibet tribus per illud suam haberet propriam viam et semitam) partes, ac medium alveum siccando, itaque terra alvei, per quem transituri erant Hebræi, siccata est; quo factum est, ut viæ illæ Dei, quas in mari aperuit Hebræis fidelibus et piis, essent *directæ*, græce ευθειαι, id est, rectæ, planæ et commodæ, ut scilicet per eas directe, plane et commode transirent in terram adversam, itaque effugerent manus insequentis Pharaonis : *sic* pariter *peccatoribus offensiones in ira ejus*, supple, existunt vel paratæ sunt; quia scilicet Ægyptii insequentes Hebræos offenderunt et impegerunt in eodem mari rubro, dum ira Dei revolvit super eos aquas maris, iisque eos mersit et absorpsit. Idem facit et faciet cæteris peccatoribus, præsertim in die judicii.

Significat Deum eadem re quasi instrumento uti ad liberandum pios, et ad castigandum impios, sicut mari rubro liberavit Hebræos et mersit Ægyptios, ac sicut eadem concione vel miraculo convertitur unus, induratur alter. Unde Græca sic habent : Αι οδοι αυτου ευθειαι τοις οσιοις, ουτως τοις ανομοις προσκομματα. Quod Complut. et Roman. vertunt : *Viæ illius sanctis rectæ* vel *directæ, sic iniquis offensiones.* Noster pro οσιοις, id est, *sanctis*, legit οδοις, id est, *viis illorum*, scilicet piorum, puta Hebræorum, qui sicco pede Deo duce transierunt mare rubrum. Hoc enim suppositum velut ex circumstantiis notum, et ex materia celebre more Hebræorum Siracides subaudiendum relinquit ; opponit enim pios impiis, ut in istos Dei misericordiam, in hos Dei iram et vindictam ostendat. Unde Syrus : *Viæ justorum directæ sunt in conspectu ejus, etiam impiis ipsæ retribuentur ;* Tigurina : *Ut viæ ejus planæ sunt sanctis, ita injustis salebrosæ;* alii : *Viæ ipsius rectæ sunt sanctis, et iniquis offendicula ;* hæc enim proprie sunt προσκομματα. Hæc sententia multis modis accipi potest.

Primo, proprie de Hebræis in mari Rubro, ut dixi, q. d. Viæ maris rubri directæ, id est, perviæ, planæ, commodæ et salutares fuerunt Hebræis piis, quia illis dederunt effugium et salutem ; eædem vero Ægyptiis impiis fuere offendicula, quia in eis corruerunt et submersi sunt. Æsopus, ut ferunt, obambulans rogatus à magistratu quo pergeret, respondit se nescire. Cumque magistratus irrisum se æstimans, indigne id ferret, eum in carcerem conjecit. Tunc Æsopus : *Jam bene igitur nescire me dicebam quo irem ; nesciebam enim quod in carcerem iturus essem.* Ita nescit homo quo vadat, idcirco roget Dominum cum Psalte : *Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea,* Ps. 16. 5.

Secundo, ut τὸ *directæ* accipias moraliter, q. d. *Viæ*, id est, præcepta, consilia, judicia et providentia Dei, sanctis videntur esse recta et æqua, quia sentiunt se iis dirigi rectissime ad salutem : contra hæc eadem peccatoribus videntur esse iniqua et distorta, quia eis sunt scandalo et offensioni; illa enim violando, vel iis obmurmurando, corruunt in mortem præsentem et æternam ; in quo patefit ira divina extensa super eos. Hoc est, quod ait Osee cap. 14. ult. *Rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis : prævaricatores vero corruent in eis.* Ita Jansenius : Viæ, inquit, Dei piis sunt rectæ, sic peccatoribus sunt offendicula, hoc est, piis placent viæ Domini, easque approbant; at eædem viæ Domini displicent peccatoribus, eisque offenduntur, et in illas impingunt. Dicitur ergo quod viæ Dei sunt directæ, hoc est, rectæ, viis bonorum, quia ipsi suis actionibus suaque vita declarant se probare vias Dei, hoc est, et mandata ejus, quæ hominibus præcepit, et universa ejus facta atque judicia, quibus mundum gubernat, dum ei sedulam sine murmuratione obedientiam præstant. Peccatoribus autem viæ Domini sunt offendicula et scandala, quia impingunt et in ejus mandata, quæ ipsis majoris lapsus sunt occasio, et in illius facta atque judicia, contra quæ murmurant tanquam injusta. Id autem fit in ira ejus, nimirum quod ejus gratia destituantur, qua de his quæ bona sunt recte sentire valerent.

Tertio, viæ Dei sanctis sunt *directæ*, id est, prudentes et prosperæ ; quia eos prudenter dirigunt ad felicem eventum, eosque prosperant, felices et beatos efficiunt; ac vero eædem impiis sunt tortæ, quia illi, cum sint imprudentes, se suaque secundum eas prudenter dirigere nolunt, ideoque eos miseros et infelices efficiunt, suntque eis occasio ruinæ in mala præsentia et

æterna. Igitur viæ, id est, leges et judicia Dei piis videntur rectæ, impiis curvæ et tortæ: primo, quia piis sunt planæ et faciles, impiis arduæ et difficiles; secundo, quia piis videntur æquæ et sanctæ, impiis iniquæ et tyrannicæ; tertio, quia piis sunt prosperæ et felices, impiis noxiæ et infelices, adeoque scandala et offendicula, per quæ cadunt et ruunt in mortem et gehennam. *Diligentibus* ergo *Deum omnia cooperantur in bonum*, Rom. 8. 28. uti non diligentibus omnia cooperantur in malum, ait S. August. Mala ergo bonis sunt bona, malis vero mala. Sic crux Amani ipsi fuit crux, quia in ea suspensus fuit; Hebræis vero fuit salus et vita, Esther. 7. 10. Tam solers, tam potens, tam efficax est providentia Dei. Unde S. August. Enchir. cap. 100: *Magna*, inquit, *opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus, ut miro et ineffabili modo non fiat, præter ejus voluntatem, quod etiam contra ejus fit voluntatem; quia non fieret, si non sineret: nec utique nolens sinit, sed volens. Nec sineret bonus fieri male, nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene.*

30. BONA BONIS CREATA SUNT AB INITIO, SIC NEQUISSIMIS BONA ET MALA.] Græca delent τὸ *bona et*, sicque habent: *Bona bonis creata sunt ab initio, sic peccatoribus mala. Nequissimos* enim Noster vocat peccatores; partim quia superlativum per metonymiam ponit pro positivo, *nequissimos* scilicet pro nequam; partim quia peccatum in Deum est summa nequitia, majorque quam ulla sit ex illis quæ in homines committuntur. Lectio Græca plana est, q. d. Deus ab initio creavit bona, puta cœlum et æternam felicitatem, bonis; mala vero, puta gehennam et æternas pœnas creavit et destinavit peccatoribus. Rursum et potius, q. d. Deus ab initio creavit, id est, ordinavit, disposuit, destinavit, ut bonis omnia, etiam mala, cederent in bonum; peccatoribus vero omnia, etiam bona, converterentur in malum; quia illi ipsis abutuntur in suam perniciem. Hoc enim intendit hic probare, ut dixi in fine versus præced. Unde allatis exemplis aquæ, ignis, salis, panis, etc. concludit v. 32: *Hæc omnia sanctis in bona; sic et impiis et peccatoribus in mala convertentur.*

Latina vero lectio, *sic nequissimis bona et mala*, difficilis est explicatu: sic tamen explices, q. d. Impiis Deus creavit *bona*, quia omnes homines, etiam impios, destinavit ad beatitudinem; *et mala*, quia hæc peccatis eorum in pœnam præparavit, q. d. Deus ex se suoque amore immenso bona præparavit tam bonis quam malis; at mali suo abusu et malitia ea sibi convertunt in mala: quo fit ut bona solis bonis fiant bona, cedantque in bonum. Ita Lyran. Accedit Rabanus: *Bona*, inquit, *malis creata et præparata sunt, si se converterint à peccatis suis, et egerint pœnitentiam; mala autem, si perseveraverint in errore et delictis suis, et pœnitentiam agere neglexerint.*

Addit Palacius, Deum malis primo præparare bona, deinde mala, quia in hac vita dat eis opes, honores, delicias, ut hic habeant suum paradisum; in futura vero dabit eis mala pro meritis, puta ignes gehennæ æternos. Latinæ consentit Syrus: *Bonum*, inquit, *ab initio bonis creatum est, et etiam impiis sive bonum, sive malum.*

31. INITIUM NECESSARIÆ REI VITÆ HOMINUM, AQUA, IGNIS, ET FERRUM, SAL, LAC, ET PANIS SIMILAGINEUS, ET MEL, ET BOTRUS UVÆ, ET OLEUM, ET VESTIMENTUM.] *Initium* aliqui accipiunt pro principio, q. d. Initio mundi hæc quasi necessario ad vitam hominis creavit Deus. Unde colligunt nonnulli ab initio mundi fuisse uvas, imo et sanguinem uvæ, ut habent Græca, id est, vinum, etsi Noe primus vitem excoluisse, ad vinum copiosius et delicatius exprimendum legatur, Genes. 9. 20. Verum pro *initium* græce est ἀρχή, quod non tantum principium, sed et principatum, primas, caput, summam significat, q. d. Inter necessaria vitæ hominis hæc decem primas tenent, vel, ut Tigurina: *Summa omnium ad vitam hominis necessariorum constat aqua, igne, ferro, sale, simila frumenti, melle, lacte, sanguine uvarum* (id est vino), *oleo, vestituque;* Syrus: *Primum omnium eorum quæ necessaria sunt vitæ hominum, aqua, et ignis, et ferrum, et sal, et tritica, et adeps, et lac, et mel, et uvæ, et vinum, et oleum, et operimentum, et vestis.* Sic c. 11. 3. dixit de ape: *Initium*, id est, principatum, primas, *dulcoris habet fructus illius*, quia mel est dulcissimum, et inter dulcia primas obtinet.

Porro, hæc decem homini necessaria, non simpliciter (nam mel, uva, oleum non sunt absolute homini necessaria), sed secundum quid, id est, opportuna valde, et utilia (unde græce est χρεία, id est, indigentia, usus, necessitas, commoditas, utilitas, puta res qua opus est ad usum) esse liquet. Nam aqua et ignis ad coquendum, calefaciendum, bibendum, lavandum, etc. sunt necessaria; ferrum ad solidandum, compaginandum, fabricandum.

Audi Plinium lib. 34. 14. qui cum ferrum vocasset optimum pessimumque vitæ instrumentum, causam subdit dicens: *Siquidem hoc tellurem scindimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus juvenescere: hoc exstruimus tecta, cædimus saxa, omnesque ad alios usus ferro utimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia non cominus solum, sed etiam missili volucrique nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc vero pennato: quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Siquidem ut ocius mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus. Quamobrem culpa ejus non naturæ fiat accepta.* Idem c. 15. docet è ferro fieri medicinas, quibus alopecia, podagra, profluvia, fistulæ, hæmorroides, pluresque alii morbi curentur. Porro Cassiodorus lib. 1. Variar. epist. 30. primum ferri, puta ferreorum armorum ad usum belli, auctorem facit Belum, indeque dictum bellum, cum prius pugnis certaretur, unde nomen pugna.

Sal necessarium est, ut panis et herbæ condiantur; quæ alioqui essent insulsæ et noxiæ. Unde illud celebre citatum à Plinio lib. 31. c. 9: *Totis corporibus nihil est utilius sale et sole;* et c. 7: *Quin et pecudes*, inquit, *armentaque et jumenta sale maxime sollicitantur ad pastum, multo largiore lacte, multoque gratiore etiam in caseo dote. Ergo vita humanior sine sale nequit degere, adeoque necessarium elementum est, ut transierit intellectus ad voluptates animi quoque. Nam ita sales appellantur, omnisque vitæ lepos et summa hilaritas, laborumque requies non alio magis vocabulo constat.* Mirum est, quod viri graves mihi asseruere, Cozakos pro lege habere, ut abstineant sale, idque ad castitatem, ut vivant ἄγαμοι et cœlibes, totique vacent armis, nec cura uxo-

ris et liberorum distrahantur. A sale enim, uti dicta est, ita et provenit salacia. Sal enim, quia calidum et mordax, stimulat ad Venerem. Qua de causa Ægyptios sacerdotes cum essent castissimi, adeo sale abstinuisse, ut pane quoque insulso vescerentur, tradit Plutarch. lib. 3. Symposiac. quæst. 10. Qui et addit salem ab Homero divinum vocari, eo quod sal condimentum sit jucundissimum, adeoque condimentorum omnium condimentum, eis suavitatem concilians; et quod utilissimus sit, omnibusque rebus humanis interveniat: *Etenim*, inquit, *ab hominibus ea quæ vulgata sunt, suisque per totum genus humanum pervadunt usibus, quam maxime divinitatis titulo dignantur, ut aquam, ut salem, ut anni tempestates.* Natura enim pene rebus omnibus salem immiscuit, ut alibi ostendi; tum denique quia sal res à corruptione conservat, et quodammodo æternat: hoc autem est opus divinum. Hinc et Plato in Timæo, salis corpus diis amicum et sacrum esse dicit. Hinc et Isidor. lib. 16. Origin. cap. 2. sal derivat à saliendo, quod in ignem injectum exsiliat; aut potius à salo et sole, quod in salo, id est, mari, vi solis coalescat et concrescat. Quocirca sal symbolum est sapientiæ, discretionis et prudentiæ, juxta illud Christi Marci 9. 49: *Habete in vobis sal.* Et omni victimæ adhibebatur sal, uti dixi Levit. 2. 13. vide Pierium Hierogl. 31. c. 9 et seq. Scripsit de salis usibus et encomiis libros quatuor Bernardinus Gomesius Archidiaconus Saguntinus, atque initio lib. 2: *Salem* vocat, *quoddam mensæ numen*: Quia, inquit, *hoc condimento non solum gustatui suavitas, atque ex suavitate voluptas accrescit appetitui; sed ex his etiam, tum stomacho concoctio, tum in membra omnia ex concoctione digestio, atque universo corpori robusta consequitur sanitas et firmitudo.* Ibidem num. 7. salem vocat uberrimum naturæ fontem, et horreum bonorum. Numer. 18. sal majore, inquit, quam vinum hilaritate cor recreat et delectat, et perinde ac vinum cordi est vitalis. Nam juxta Plinii aliorumque sententiam adversus serpentum morsus, qui recta cor petunt, diligenter admotus venenum omne antevertit et enecat. Num. 20. in sale igneam ac regiam inesse potestatem ostendit ex eo, quod Hannibal sale et aceto saxa et rupes Alpium excavarit, ac per eas antea invias exercitum traduxerit. Num. 70. docet salem epulantibus temperantiæ leges præscribere, ipsumque esse fontem et originem omnium condimentorum, eo quod admotus linguæ gustuique mordeat, excitet, siccet, astringat, contrahat, detergat et urat. Lib. 3. num. 9. asserit salem esse magnam quamdam mensæ animam, imo salem esse quasi solem. Lib. 4. num. 48. ostendit Hispanos olim ea reverentia salem habuisse, ut religio eis fuerit ipsum digitis è salino excipere; gladiis ergo suis eum excipiebant. Unde proverbium: *Salem cur manu excipis, qua virum* (alii dicunt *Maurum*) *non occideris?* Cum enim essent bellicosi, et à Mauris impeterentur, indignus cibo et sale habebatur, qui Maurum non occidisset. Hinc illud Livii de Cantabris: *Ferox gens, nullam vitam rati sine armis esse.* Denique num. 83. ostendit sale benedicto, quod ex decreto Alexandri I. Pontificis aquæ lustrali inditur, fugari dæmones; quod illorum fedissimam impuritatem lustrali aqua, crassissimam vero ignorantiam sale sapientiæ mirabiliter revincamus. Denique veteres Ascetæ olim ad panem non aliud obsonium quam salem adhibebant. Unde illud Sisois Abbatis in Vitis Patr. *Victus monachi, panis et sal.*

Lac est cibus naturalis et quasi coævus homini; infans enim mox ut nascitur, sugit ubera matris, æque ac agnelli, vituli, hinnuli, cæteraque animalia: *Lac*, inquit Plutarch. lib. de Sanitate tuenda, *usurpandum pro potu non est, sed ut cibus, vim validam et ad nutriendum copiosam habens.*

Panis similagineus, græce *similago frumenti*, puta ex simila et farina, est communis hominum cibus; panis enim confirmat cor hominis.

Mel *ad innumeros valet usus*, ait Plinius lib. 22. c. 24: *Aculeos et omnia infixa corpori extrahit, tubera discutit, dura concoquit, dolores nervorum mulcet, ulceraque jam desperantia cicatrice includit. Mellis quidem ipsius natura talis est, ut putrescere corpora non sinat; jucundo sapore atque non aspero, alia quam salis natura. Faucibus, tonsillis, anginæ, omnibusque oris desideriis utilissimum, arescentisque in febribus linguæ. Jam vero peripneumonicis, pleuriticis decoctum; item vulneribus à serpente percussis. Et contra venena fungorum. Paralyticis in mulso, quanquam suæ mulso dotes constant. Mel auribus instillatur cum rosaceo; lendes et feda capitis animalia necat. Usus despumati semper aptior, stomachum tamen inflat, bilem auget, fastidium creat, et oculis per se inutile aliqui arbitrantur.* Porro Plutarch. lib. 7. Sympos. quæst. 3. docet mellis imum, vini medium, olei summum esse optimum, causamque assignat. Idem Plinius lib. 11. cap. 14. mel vocat nectar divinum: *Non alia*, ait, *suavitas, visque mortalium malis à morte vocandis, quam nectaris divini.* Paulo ante: *Medicamenta, non mella, gignuntur, oculis, ulceribus, internisque visceribus dona cœlestia.*

Botrus uvæ, æque ac sanguis uvæ, ut habent Græca, valde nutrit, confortat, exhilarat.

Oleum est cibus, lux et medicina. Vide S. Bernard. serm. 15. in Cant.

Vestitus tegit nuditatem, et tuetur corpus à frigore et aeris injuriis.

Nota: Hic non nominantur carnes, ova, pisces, nec in Latina Vulgata vinum; quia hæc non sunt necessaria ad vitam. Unde usque ad diluvium iis abstinuisse videntur homines, ut dixi Genes. 9. vers. 3. ac tantum comedisse botros, fructus, lac et mel. Ea fuit priscorum frugalitas. Ita S. Gregor. Nazianz. vivebat pane, aqua et sale. Audi eum carm. 9.

> Brevis atque voluptas
> Ærumnas multas comites habet. At mihi cordi
> Est panis rigidus, mihi grata obsonia præbet
> Sal purum, simplex, nulloque instructa labore
> Mensa, dein latices mihi sobria pocula fundunt.
> Hæ mihi divitiæ summæ, Christusque salutis
> Auctor, qui nostras vehit ad sublimia mentes.

Et S. Bernard. serm. 66. in Cantic. *Abstineo à vino, quia in vino luxuria est: aut, si infirmus sum, modico utor, juxta consilium Pauli. Abstineo à carnibus, ne, dum nimis nutriunt carnem, simul et carnis nutriant vitia. Panem ipsum cum mensura studebo sumere, ne onerato ventre stare ad orandum tædeat, et ne improperet etiam mihi Propheta, quia panem meum comederim in saturitate. Sed ne simplici quidem aqua ingurgi-*

tare me assuescam, ne distensio ventris usque ad titillationem pertingat libidinis. Idem epistola ad Robertum nepot. *Prudenter*, inquit, *sobrieque conversanti, satis ad omne condimentum sal cum fame.* Idem in Formula vitæ : *Sicut ad crucem*, inquit, *sic accedas ad cibum, id est, nunquam voluptate, sed necessitate pascaris : et fames, non sapor provocet appetitum.* Ita S. Anachoretæ ad cibum non adhibebant nisi panem, aquam et sal. Idem erat pœnitentium cibus. Unde 33. q. 2. cap. 8. Stephanus V. Papa Aistulfo, qui uxorem occiderat, inter alia hanc quoque pœnam injungit : *Ut omnibus diebus*, inquit, *quibus pœnitere debes, vinum et siceram non bibas : carnem nunquam comedas, præterquam in Pascha et in die Natalis Domini : in pane et aqua et sale pœnitentiam age.*

Mystice, decem dotibus et virtutibus inchoatur, conservatur, promovetur et perficitur vita spiritualis. Nam primo, aqua est baptismus et compunctio lacrymarum. Secundo, ignis est spiritus, etc. ejusque charitas et zelus, quem Apostolis et fidelibus inspiravit in Pentecoste. Tertio, ferrum est patientia et constantia, quæ necessaria est ad innumeros hujus vitæ labores et ærumnas fortiter et constanter superandos; ferrum enim omnes mallei tunsiones fortiter et constanter patitur, ut iis vas pulchrum efformetur. Idem viderunt Gentiles, qui Herculem formavere è ferro. Unde Plinius lib. 34. 14 : *Est in eadem*, inquit, *urbe* (Thebis) *ferreus Hercules, quem fecit Alcon, laborum Dei* (Herculis) *patientia inductus.* Patientia ergo Herculem fecit Deum. Quarto, sal symbolum est discretionis, quæ instar salis omnia facit sapida, cum sine ea omnia sint insipida et insulsa. Unde Christus : *Habete in vobis sal*, Marci 9. 49. Quinto, lac est innocentia, simplicitas, morumque candor, juxta illud Isaiæ 7. 15. de Christo parvulo : *Butyrum et mel comedet.* Et illud S. Petri epist. 1. cap. 2. 2 : *Sicut modo geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite.* Sexto, panis est Eucharistia, qua, ut ait Christus Joan. 6. nutritur anima in vitam æternam. Septimo, mel est castitas, quia mel à castis apibus producitur; et oratio, quæ à Deo impetrat cœlestes consolationes et bona omnia, sicut mel è cœlo depluit, estque suavissimum. Octavo, botrus uvæ est memoria passionis Christi, quæ nos corroborat contra omnia mala, et ad omne bonum confortat : in ea enim Christus pressus et calcatus omnem pro nobis effundit sanguinem, sicut uva pressa et calcata in torculari omne suum effundit vinum. Nono, oleum est misericordia, eleemosyna, omnisque beneficentia. Decimo, vestimentum est modestia, quæ omnes virtutes jam dictas quasi vestis conservat, ornat, et perficit, facitque aliis conspicuas, ut easdem imitentur et induant. Hic est ergo decalogus virtutum, æque ac præceptorum Dei, in quo salus et perfectio nostra consistit.

Paulo aliter noster Alvarez de Paz lib. 2. p. 1. de Mortificat. *Ad vitam spiritalem*, ait, *necessaria est aqua compunctionis, qua lavemur; ignis Spiritus Sancti, quo accendamur ; ferrum tribulationis, quo domemur ; sal mortificationis, quo à putredine servemur; lac puritatis, quo exornemur; panis virtutum, quo sustentemur; mel consolationis, quo roboremur ; botrus zeli, quo bona adepta custodiamus; oleum charitatis, quo emolliamur; et vestimentum gratiæ, quo operiamur.* Sic fere et Hugo. Huc facit illud S. Greg. magnifice de S. August. modeste et humiliter de se suisque scriptis sententiis, ep. 52. l. 8 : *Si delicioso cupitis pabulo saginari, B. August. opuscula legite, et ad comparationem similaginis illius nostrum furfurem non quæretis.* Sapiens est, qui è scriptis librisque Doctorum pollinem colligit, furfurem relinquit.

32. HÆC OMNIA SANCTIS IN BONA, SIC ET IMPIIS ET PECCATORIBUS IN MALA CONVERTENTUR.] *In mala*, tum culpæ, quia creaturis Dei abutuntur ad luxuriam, gulam, superbiam, et cætera ; tum pœnæ, quia per quæ quis peccat, per hæc et punitur ; idque sæpe in hac vita, et semper in futura. Quot enim impii perierunt, pereunt et peribunt aqua, igne, ferro, etc. In gehenna vero torquebit eos ignis, aliæque creaturæ, vel in se, vel in suî memoria. Torquet enim damnatos mirifice, quod creaturis Dei abusi provocarint in se iram Creatoris, ac consequenter creaturarum omnium, et idcirco ab omnibus crucientur et torqueantur in gehenna. Hinc et in judicio extremo omnes creaturæ, quasi lictores astabunt Christo judici, ut insiliant in reprobos, eosque affligant et plectant, juxta illud Sapient. 5. 21 : *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directe emissiones fulgurum, etc. Et à petrosa ira plenæ mittentur grandines, excandescet in illos aqua maris, et flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, et tanquam turbo venti dividet illos.* Unde Syrus vertit : *Hæc bonis bona evadunt, et malis in maledictionem convertuntur.*

Huic sententiæ Siracidis parallela est illa Salomonis Sapient. 14. 11 : *Creaturæ Dei in odium factæ* (id est, ab impiis conversæ) *sunt, et in tentationem animabus hominum, et in muscipulam pedibus insipientium.* Unde Origenes in cap. 3. Josue : *Peccatori*, inquit, *omnis creatura hostis est, justo serviunt omnia.* Antistropha vero est illa Platonis in Theæteto : *Illum*, ait, *dico sapientem, qui ea quæ cuipiam nostrûm videantur et sint mala, illorum natura commutata efficiat ut et bona videantur et revera sint bona.* Unde concludit : *Quamobrem danda est opera, ut hinc illuc* (ab humana societate ad divinam) *quam celerrime fugiamus; fuga autem est, ut Deo, quam proxime fieri poterit, assimilemur atque conformemur : Deo autem nos assimilat justitia et sanctitas cum sapientia conjuncta.* Qua de causa ait Beda in Proverbiis : *Invocandus est Deus jugiter, ut voluntatem simul et facultatem bene agendi nobis præstare dignetur.*

33. SUNT SPIRITUS QUI AD VINDICTAM CREATI SUNT, ET IN FURORE SUO CONFIRMARUNT TORMENTA SUA.] Ita Roman. licet Jansen. et alii legant *flagella sua*; hæc enim proprie significat Græcum μάστιγας. Sed eodem redit sensus. Syrus : *Sunt spiritus, qui ad retributiones creati fuerunt, et in furore suo montes eradicant.* Pergit ostendere quam impiis bona in mala convertantur, quia, scilicet, Deus ob peccata omnia eis convertit in flagella et castigationem, ut demonstret quanta sit Dei severitas et ira in impios, æque ac clementia et beneficentia in pios. Creavit ergo, id est, destinavit et deputavit impiis spiritus ad vindictam, dictante id justitia, *quæ non permittit*, ait ex S. August. Lyran. *dedecus culpæ sine decore justitiæ.*

Quæres, quinam hi *spiritus?* Resp. aliqui accipiunt ventos, procellas, typhones, ecnephias, presteres, turbines, grandines, fulmina, toni-

trua, etc. quibus olim sub Mose Deus percullit Ægyptum, et sæpe percellit impias provincias et regna, juxta illud psal. 10 : *Pluet super peccatores laqueos : ignis, et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Et psal. 148 : *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum : quæ faciunt verbum ejus.*

Secundo, et potius per *spiritus* accipias Angelos, tum bonos, qui sunt administri divinæ justitiæ, ideoque percusserunt Sodomitas igne cœlesti, Ægyptios decem plagis sub Mose, Assyrios quoque sub Sennacherib, Isaiæ 37. 36. tum potius malos, puta dæmones ; hos enim creavit, id est, creatos à se, sed in peccatum prolapsos, deputavit et auctoravit carnifices et lictores hominum impiorum, ut eos castigent et puniant, juxta illud psalm. 77 : *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, et iram, et tribulationem, immissiones per angelos malos.* Sicut enim à rege creantur præsides, consules et magistratus : sic dæmones à Deo creati sunt vindices, carnifices et tortores impiorum. Vel proprie *creavit*, quia licet primario et per se eos creavit ad bonum suum, et totius universi ; secundario tamen et quasi per accidens, scilicet, si peccarent, uti prævidebat eos peccaturos, creavit eos ad vindictam impiorum. Ita Dionys. Ergo tum in hoc aere, inquit Palacius, tum in aquis, tum in terrarum cavernis, tum denique in inferno consistunt dæmones, qui impiorum hominum scelera ut Dei ministri castigent ; ut quibus voluntarie impii se subdiderunt in culpa, eis involuntarie subjiciantur in pœna, ait Lyranus. Sic et Rabanus : *Postquam*, inquit, *homo à Deo conditus per diaboli suggestionem seductus est, juste in ejus potestatem traditus est : quia Domini sui mandata transgrediens, inimici nefandi perversis suasionibus consensit. Et ita Deus omnipotens (qui est summe bonus, imo summum bonum, universorum ordinator optimus) homines superbientes sub dominio superborum angelorum subegit, ut ab ipsis correpti discerent, quantum distat inter veri et piissimi domini, et inter tyranni crudelissimi servitutem.*

Atque hæc est causa, cur dæmon subinde futuros eventus, v. g. morbos, mortes, neces per suos divinos, sagas et magos prædicat, dicendo, v. g. illi, qui eos de sorte et morte sibi eventura consulit : Tu morieris aqua, tu igne ; tu tali anno incides in febrim, phthisin, pestem ; tu tali anno, tali modo morieris ; quia scilicet dæmon prædicit id quod ipse facturus est, nimirum quod eis tali anno talem morbum vel mortem illaturus, aut procuraturus sit ; Deus enim eos qui consulunt dæmonem, illi subjicit, illique in eos potestatem dat ad castigandum eorum à Deo apostasiam.

Et in furore suo confirmaverunt tormenta sua.] Ita Complut. et Roman. legunt αυτων, id est, *ipsorum*, hoc est, *sua*. Aliqui tamen legunt αυτου, id est, *ejus*, scilicet Dei. Nonnulli id explicant de dæmonibus, qui ex desperatione acti in furorem et rabiem contra Deum, et homines tanquam Dei imagines et peculium, eos tentant ad peccatum ; ut secum pertrahant in gehennam, itaque confirmant et augent tormenta sua, præsertim quia damnati in inferno rugiunt instar canum, invicemque lacerant maledictis, quin et dentibus manibusque, q. d. Dæmones *in furore*, id est, per inconvertibilem et obstinatam suam aversionem à Deo meruerunt irrecuperabiliter condemnari. Est enim in eis amens furor, ait S. Dion. Carthus. *Nam sicut peccatum eorum est irremediabile, sic et tormentum interminabile*, ait Lyran. Et, ut inquit Raban. *Dæmones confirmant tormenta sua, quia ipsi in futuro judicio pro nequitia propria, et humani generis seductione supplicia subibunt æterna.* Quod accipe cum grano salis. Nam dæmones omnem pœnam damnationis essentialem meriti sunt et acceperunt per nequitiam propriam, puta per superbiam, quo Deo rebellarunt. Quare pœnam hanc augere nequeunt per seductionem hominum, præsertim quia ipsi amplius non sunt in via, sed in termino, puta non sunt in statu merendi vel demerendi, sed in statu pro demeritis patiendi : per seductionem ergo hominum augent duntaxat sibi pœnam accidentalem. Ita S. Thom. et Scholast. 1. p. q. 62. a. 9. et q. 64. a. 2 Errat ergo Magister Sent. in 2. dist. 11. littera D et G, ubi censet Angelos, etiam bonos, proficere in merito et præmio usque ad diem judicii.

Alii hunc locum interpretantur de dæmonibus non solùm in homines, sed etiam in se invicem per objurgationes, exsecrationes, et quoscumque alios modos, quibus possunt, irruentibus et insultantibus. Id colligunt ex τω *firmaverunt tormenta sua*, q. d. Dæmones non tantum aliena, sed etiam propria tormenta sibi invicem adhibuerunt, ut ita dæmones per dæmones, quibus possint modis, torquerentur. Verum hic sensus huic loco impertinens et incongruus est. Agitur enim hic de pœna non dæmonum, sed hominum, quos Deus castigat per dæmones. Dæmones ergo in hominibus impiis *in furore confirmant tormenta sua*, quia ex odio, quo flagrant in Deum et homines, in eos furunt, ideoque ex furore *confirmant*, id est, firmiter et constanter exsequuntur, et vibrant in eos sua flagella et tormenta, ut nemo eis resistere valeat. Unde Tigurina vertit : *Sunt spiritus ad vindictam creati, qui furiosi vibrant flagella sua* ; Vatablus : *Qui furore suo flagella sua roborant* ; vel *animo suo supplicia instituunt* ; alii : *Sunt spiritus qui ad ultionem creati sunt, et in excandescentia sua firmant flagella sua.*

Porro Dionys. Carth. Quidam, inquit, exponunt hæc de punitione reproborum in inferno, quod scilicet puniendi sint per dæmones. Communiter tamen dicunt Doctores, quod post diem judicii cessabit exsecutio et punitio illa per obsequium dæmonum, et quod tunc communi igne punientur homines et Angeli reprobi ; quia, ut ait Apost. 1. Corinth. 15. 24. tunc Dominus *evacuabit omnem principatum et potestatem.* Sic et Franc. Suarez tract. de Angelis lib. 8. c. 18. n. 1. asserit dæmones nulla ministeria nullasque actiones habere in inferno circa animas damnatas, sed tantum circa viatores in hac vita, ut eos tentent. Neque damnatos, inquit, proprie puniunt, quia circa pœnam ignis nullum peculiare ministerium habere possunt. Idem tamen cap. 20. n. 1. idipsum limitat ad pœnam essentialem, scilicet ignis ; nam possunt, inquit, esse ministri pœnæ accidentalis, ut ad deferendas animas damnatorum violenter et ignominiose in infernum, ac ad detinendas, seu custodiendas illas, vel etiam ad illas suo aspectu, conviciis, et recordatione malorum suorum affligendas : denique ut ab uno loco in alium, ab una pœna in aliam, ab uno equuleo et tormento in aliud illas transferant,

illudque ipsis violenter applicent. De qua re plura v. 35. Porro Apostol. 1. Corinth. 15. 24. tantum negat fore subordinationem et obedientiam inferiorum ordinum ad superiores in dæmonibus post diem judicii, quia hæc tantum ab illis constituta est communi consensu ad tentandum homines in hac vita; cum hoc tamen consistit, dæmones semper fore tortores hominum, utpote quibus homines in hac vita consentiendo et peccando sponte se subjecerunt. Cum enim ex revelationibus constet eos ante judicium à dæmonibus torqueri, cur et post judicium ab iisdem non torqueantur? Lege historiam Udonis Magdeburgensis.

34. IN TEMPORE CONSUMMATIONIS EFFUNDENT VIRTUTEM (græce ἰσχὺν, id est, vim, robur, fortitudinem suam): ET FUROREM EJUS, QUI FECIT ILLOS, PLACABUNT.] Ita Roman. Minus recte Jansen. et alii pro *placabunt*, legunt *confundent*, sicque exponunt, q. d. Spiritus ad vindictam creati *confundent furorem Dei*, id est, cum magna rerum confusione exsequentur Dei furorem, omnia involventes et perturbantes. Græce enim est κοπάσουσι, id est, sistent, sedabunt, conquiescere facient. Ita Complut. et Roman. quod Noster vertit, *placabunt*. Cum enim vindicta de peccatis sumitur, tunc placatur et sedatur furor Dei. Sic et hominum ira sedatur et satiatur ultione et sanguine hostium; hæc enim ultio ingens eis affert gaudium. Hoc est quod ait Deus Isaiæ 1. 24.: *Heu, consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis.* Sic de Phinees è zelo occidente principem tribus fornicantem cum Madianitide, itaque sedante iram Dei, ait Psaltes psal. 105. 30: *Stetit Phinees, et placavit: et cessavit quassatio.*

Diem *consummationis*, hebr. כליון *killaion*, vocat diem consumptionis, peremptionis, finis, interitus, et necis, quo Deus eos succidere, finire, perdere et consumere decrevit, quoque suam in eos justitiam et vindictam consummare, pleneque effundere constituit, q. d. Cum tempus fini, perditioni et interitui eorum à Deo destinatum advenerit, tunc illico spiritus ad vindictam creati effundent in impios omnes suas vires, omneque robur castigandi et affligendi; atque hac ratione placabunt furorem Dei factoris sui. Unde Tigurina vertit: *Ii tempore perimendi vim effundunt, et consummant iram creatoris sui;* Syrus: *In tempore furoris vim suam ostendant, et spiritum ejus qui creavit eos quiescere faciant.*

Anagog. Rabanus, *in tempore consummationis*, id est, in fine mundi sub diem judicii, omnia elementa, omnesque creaturæ, quasi iratæ omnes vires suas effundent in impios, puta plagas illas horribiles, quas recenset S. Joannes Apoc. cap. 8 et 9. et Christus Matth. 24. Græcum enim συντέλεια, proprie significat consummationem, finem, terminum. Atque, ut ait Damascenus, duplex est συντέλεια, μερικὴ καὶ κοινὴ, id est, partialis et communis: partialis singulorum συντέλεια, est θάνατος, id est, mors: communis universorum est ἡ κοινὴ ἀνάστασις, id est, universalis resurrectio.

35 et 36. IGNIS, GRANDO, FAMES, ET MORS, OMNIA HÆC AD VINDICTAM (Tigurina, *supplicii causa*) CREATA SUNT; BESTIARUM DENTES, ET SCORPII, ET SERPENTES, ET RHOMPHÆA VINDICANS IN EXTERMINIUM IMPIOS.] Tigurina: *Ac gladius exitialem pœnam irrogans impiis;* alii: *Et gladius ulciscens ad internecionem impios.* Pro *grando* legit χάλαζα cum Roman. Tigur. et aliis. Jam Complut. legunt θάλασσα, id est *mare*. Pro *serpentes* legit ὄφεις; jam legunt ἔχεις, id est *viperæ*. Alludit ad illud Mosis Deut. 32. 23: *Congregabo super eos mala, et sagittas meas complebo in eis. Consumentur fame, et devorabunt eos aves morsu amarissimo: dentes bestiarum immittam in eos, cum furore trahentium super terram, atque serpentium. Foris vastabit eos gladius, et intus pavor.*

Primum genus vindicum Dei, fuere spiritus ad vindictam impiorum creati, v. 33.

Secundum hìc assignat, scilicet ignem, grandinem, famem et mortem. Nam ignis fuit sexta plaga Ægypti; Moses enim igneum cinerem è camino ardenti acceptum projiciens in aerem, per eum producebat ulcera in Ægyptiis, Exodi 9. 8. Grando fuit septima plaga Ægypti, ibidem vers. 18. Fames fuit nona; nam locustæ immissæ à Deo depastæ omnes segetes et gramina, induxerunt famem Ægypto, Exodi 10. v. 4 et 5. Mors primogenitorum tam hominum quam animalium fuit decima plaga Ægypti, Exodi 11. 5. Eadem sæpe aliis seculis impiis immisit Deus, et etiamnum sæpe immittit. Mors enim præmatura hìc intelligitur, vel pestis sive mortalitas.

Tertium genus vindicum, sunt bestiæ et feræ, puta leones, lupi, ursi, pardi, etc. item scorpii, serpentes, et gladius hostilis, quæ omnia Deus immisit impiis Hebræis ob rebelliones, murmura, idololatriam, aliaque scelera eorum in deserto. Unde et ea comminatus illis fuerat Moses Deuter. 32. verbis paulo ante citatis, et Ezechiel cap. 5. 17. et cap. 14. 21. ubi hasce omnes plagas ad quatuor revocat: *Si quatuor*, inquit, *judicia mea pessima, gladium, et famem, ac bestias malas, et pestilentiam, immisero in Jerusalem, ut interficiam de ea hominem et pecus.* Quocirca Syrus vertit: *Ignis, et grando, et lapides mortis, omnia hæc ad judicium creata sunt: bestiæ, et scorpiones, et serpentes, gladius vindictæ ad perdendum impios.*

Porro hæc flagella immittit Deus impiis non tantum in hac vita, sed et eadem, vel illis similia, immittit damnatis in gehenna. Licet enim Lyran. et Dionys. censeant solum ignem esse formaliter in gehenna, qui virtutem habeat cruciandi eos, ut gladius, scorpii, serpentes, etc. tamen alii probabiliter censent etiam alia ibi formaliter fore, quibus damnati crucientur, idque insinuat hìc Siracides, æque ac cap. 7. 19. uti ibidem ostendi. Idem confirmant apparitiones damnatorum, revelationes et visiones Sanctis exhibitæ, quas recenset Ven. Beda et alii.

Favet B. Petrus Damiani serm. de S. Nicolao, ubi de pœnis inferni sic ait: *Ille est ignis, qui non succenditur; vermis, qui non moritur: frigus horrendum.* Et inferius: *Ibi alternantia mala impios sine fine discerpunt.* Sequitur S. Thomas in 4. dist. 50. q. 2. a. 3. quæstiunc. 1. ubi in corpore dicit damnatos non solum pœnam ignis, sed et plures alias sentire. Et Palud. ac Durand. ibidem affirmant non solum ignem, sed etiam omnia elementa fore instrumenta divinæ justitiæ ad torquendos damnatos. Sic et S. Bonav. in 4. dist. 44. p. 2. q. 2. docet non solum ignem, sed et omnia elementa cruciare damnatos, ut injurias sui creatoris ulciscantur, ac concludens ad 4. ait: *Unde ibi erit ignis ardens, et aqua congelans, et aeris inquietudo et perturbatio, et ter-*

ræ fetor. Unde S. Gregor. In inferno erit frigus importabile, ignis inexstinguibilis, fetor intolerabilis. Hæc S. Bonavent. Idem docet Richardus in 4. dist. 44. art. 10. probatque ex Sapient. cap. 6. 21. et Job. cap. 24. 19 : *Ad nimium, inquit, calorem transeat ab aquis nivium, et usque ad inferos peccatum illius.*

Denique Franc. Suarez tract. de Angelis l. 8. cap. 12. num. 29 : Sane, inquit, verisimillimum est, quod D. Thomas supra in 4. dixit, post diem judicii plura futura esse corpora in inferno, quæ crucient damnatos homines in eorum corporibus. Quia purgato hoc sublunari mundo per ignem conflagrationis, omnia illius excrementa et corpora putida, ac male olentia in locum inferni congregabuntur. Et fortasse ex speciali Dei ordinatione multa denuo fient, ut loci horrorem et fetorem augeant. Et ita multa recensentur à Patribus citatis, præsertim à Cyrillo Alexandrino in oratione de Exitu animarum. Semper tamen est differentia, quia pœna ignis est quasi essentialis inter pœnas sensus; aliæ sunt accidentales. Et ideo in tormento ignis non credo esse vicissitudinem aut cessationem aliquam, sed perpetuitatem in eodem statu et intensione. In aliis autem erit fortasse aliqua mutatio pro locorum varietate, vel per aliam occasionem nobis ignotam. An vero ibi futura sit nix vel aqua, et similia corpora igni contraria, magis incertum est propter repugnantiam, quanquam Deus facile possit omnia componere si voluerit.

Nota : *Ignis, grando, etc.* ad vindictam impiorum creata sunt; non quod hic fuerit primarius finis creationis eorum, ut censuit Origen. Deum, scilicet, ea condidisse, ut per ea puniret peccata animarum commissa ante earum incorporationem ; sed quia ex malitia hominum in hunc usum convertuntur et assumuntur à Deo, et ideo ad iniquorum terrorem, dicuntur ad illum effectum creata. Et ita respondet Manichæis S. Ambros. 3. Hexam. c. 9. et S. August. lib. de Genesi Manich. cap. 16. ac ex iis Franc. Suarez lib. 1. de Opere sex dierum c. 1. n. 16.

Adde, subinde primario et per se hæc à Deo creari ad vindictam impiorum, ut cum ignem gehennæ creavit ad cruciandos damnatos ; cum grandinem, ciniphes, locustas, pestem, aliasque plagas produxit, ut eas infligeret Pharaoni et Ægyptiis. Sic et hodie sæpe producit procellas, grandines, fulmina, locustas, pestes, etc. hoc solo fine, ut castiget peccata hominum.

Denique apte sic puniuntur peccatores ob peccata. *Ignis* nimirum castigat et punit eorum luxuriam et voluptates sensuum, quibus contra Deum Deique legem indulserunt. *Grando* sternit eorum fastum et superbiam. *Fames* cruciat eorum gulam et crapulam. *Mors* debetur eorum vitæ impiæ et scelestæ. *Bestiarum dentes* congrue puniunt eorum violentiam et tyrannidem, qua pios pauperesque oppresserunt, et quasi dentibus suis devorarunt. *Scorpius* plectit eorum noxas, pugnas, verbera et cædes. *Serpentes*, vel, ut græce est, viperæ, eorum virulentiam, invidiam, malignitatem ac parricidia, quibus contra Deum, Angelos, parentes, cognatos, amicos ingrate et nequiter insurrexerunt, eisque mortem aliaque mala machinati sunt. Viperæ enim, quia nascendo perhibentur enecare matrem, fuere olim pœna et tortores parricidarum. *Rhomphæa* corpus perpetim transfigens, lanians, discindens, facit ut mortem æternam jugiter patiantur, nec tamen emoriantùr, uti optant, nunquamque sint mortui, sed continuæ et æternæ morti ac gehennæ, tanquam pabulum perenne reserventur et alantur. Vide hîc quantum malum sit peccatum, quod tantas pœnas meretur, nec tamen iis expiari potest, sed perpetim durat, ideoque perpetim cruciatur. Dum ergo peccatum te ad se invitat, intuere hosce ejus comites et satellites, qui te illico invadent, ideoque fuge à peccato quasi à facie colubri. Sapienter S. August. serm. 250. de Tempor. *Libidinis*, ait, *momentum, æternum parit animæ infelici opprobrium et tormentum.*

37. IN MANDATIS EJUS EPULABUNTUR, ET SUPER TERRAM IN NECESSITATEM PRÆPARABUNTUR, ET IN TEMPORIBUS SUIS NON PRÆTERIENT VERBUM.] Tria dicit de plagis jam recensitis. Primum, quod *in mandatis* Dei, quibus Deus ea mittit ad peragendam vindictam impiorum, *epulabuntur*, græce ευφρανθησονται, id est gaudebunt, exsultabunt : tum proprie ; nam serpentes, bestiæ, scorpii gaudent cum pascuntur carnibus occisorum, quasi epulis sibi gratis et delicatis, uti gaudent vermes, lumbrici, bufones, cum pingues carnes hominum, qui in vita gulæ et luxuriæ vacaverunt, depascuntur : tum metaphorice, quia omnia animalia omnesque plagæ, quasi creaturæ Dei, naturali appetitu quasi delectantur et gaudent, perinde ac si laute epularentur, quod obsequuntur creatoris sui voluntati et vindictæ. Sic sæpe alibi per prosopopœiam gaudium tribuitur rebus inanimis vel irrationalibus. Secundum, quod *in necessitatem* à Deo *præparentur :* ut scilicet cum necesse fuerit eis uti ad ulciscendum scelera, illico ad id parata sint, seque quasi lictores Deo judici sistant. Ita pestis stitit se Deo ad puniendum David, quod contra Dei voluntatem numerasset populum, 1. Paral. 21. Et mors se stitit Deo ad occidendum Philisthæos, quod arcam Dei detinerent ; et Bethsamitas, quod eam intuiti essent, 1. Reg. 5. 19. Pro *in necessitatem* legit cum Roman. χρειας, jam Complut. legunt εις χειρας, id est, *in manus*, ut scilicet Deo ad manum sint. Rursum pro *in mandatis* cum Roman. legit εντολη, jam Complut. legunt εν ανατολη, id est, *in ortu.*

Tertium, quod stato tempore jussa Dei exsequentur ad amussim, nec latum unguem ab iis recedent, sed præcise et punctim ea opere perficient. Hominum, etiam judicum et principum, jussa sæpe detrectant milites, lictores, feræ, gladii, ut cum olim tyranni in B. Theclam et Martyres immitterent leones, tigrides, serpentes, qui Martyrum pedes venerando osculabantur et lingebant. At Dei jussa efficacia nullus est qui detrectet, aut detrectare valeat. Unde Tigurina vertit : *Gaudent imperio ejus, et accingunt se in terra ubi opus est, nec jussa temporibus suis prætereunt ;* alii : *Præcepto ejus lætantur, et in terra ad necessarios usus præparantur, et suis temporibus non transgrediuntur sermonem ;* Syrus : *In tempore quo præcipit eis lætantur, et in omnibus diebus suis non resistunt verbo ejus, quia ab initio creata sunt.*

38. PROPTEREA AB INITIO CONFIRMATUS SUM, ET CONSILIATUS SUM, ET COGITAVI, ET SCRIPTA DIMISI.] Quia, inquit, sic se res habet, ut dixi, nempe quod omnia opera ejus summæ sunt potentiæ et benignitatis erga bonos, justitiæ et severi-

tatis erga malos ; ideo *ab initio* atque jam pridem et firmiter apud me ita esse statui, et meditata mente ita esse cognovi, ideoque et reliqui scripta ea, quæ modo dixi, verba ; quæ et repeto, ut quæ maxime inculcata esse velim, et quæ summam dictorum continent, nempe quod omnia opera Domini sint bona, etc. Pro duobus illis, *consiliatus sum* et *cogitavi*, unum est verbum διενοηθην, quod jam aliquoties vertit *consiliari*, pro meditari et cognoscere. Pro *scripta dimisi*, græce est εν γραφη αφηκα, hoc est, in scriptura reliqui, scilicet quod sequitur, et præcedentis carminis fuit principium, inquit Jansenius. Unde Græca habent : *Propterea ab initio firmatus sum, et meditatus sum, vel cogitavi, et in scriptura reliqui.* Tigurina : *Quapropter confirmatus jam inde ab initio, meditatus sum hæc, scriptisque mandavi.*

39. Omnia opera Domini bona, et omne opus hora sua subministrabit.] Ita legendum cum Roman. non *subministravit*, q. d. Omnia opera Dei sunt bona, quia ipse quodlibet opus necessarium vel utile subministrat, et exhibet in suo tempore et hora, cum scilicet est opportunum, resque ipsa exigit. Unde Græca habent : *Omnia opera Domini bona, et omnem usum in tempore suo præbebunt ;* Tigurina : *Opera Domini bona sunt omnia, ipseque suo tempore subministrat quæcumque postulat necessitas ;* alii : *Et quæcumque necessaria suo tempore suppeditabit.* Ut v. g. Esto Deus ad tempus differat pluviam, hominesque imperiti censeant eam nimis diu differri ; tamen suo tempore, quod ipse in sua sapientia videt esse aptissimum, si non huic vel illi loco, certe toti universo juxta æternas providentiæ suæ rationes et dispositiones, eamdem exhibebit.

40. Non est dicere : Hoc illo nequius est : omnia enim in tempore suo comprobabuntur,] q. d. Deus nihil fecit nequam, id est, malum et reprehensibile, sed omnia bona et laudabilia. Quare non licet dicere, Hoc illo pejus est, cum omnia sint bona ; ac licet id hominibus rudibus vel cupidis non videatur, tamen *suo tempore* illa *comprobabuntur*, scilicet non esse nequam et mala, sed bona et utilia, v. g. quod pii hic affligantur, impii prosperentur, ditescant et exaltentur, videtur hominibus malum ; at in die judicii Deus ostendet optime se id fecisse, optimasque ad id faciendum rationes habuisse. Unde Tigurina vertit : *Non est dicere : Hoc illo pejus est, nam omnia suo tempore laudem inveniunt.* Nemo ergo dicat : Nostra tempora pejora sunt prioribus, quia miseriora ob bella, famem, pestem, etc. Deus siquidem suo tempore ostendet omnia fuisse optima et probatissima, optimeque per suas ætates, dies et horas à se disposita. Præclare Boetius lib. 4. de Consolat. *Sola*, inquit, *est divina vis, cui mala quoque bona sunt, cum eis competenter utendo alicujus boni elicit effectum. Ordo enim quidam cuncta complectitur ; ut quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc idem licet in alium, tamen in ordinem relabatur ; ne quid in regno providentiæ liceat temeritati.*

41. Et nunc in omni (id est, toto : ponitur totum universale pro toto integro, per metonymiam) corde et ore collaudate, et benedicite nomen Domini.] *Et* idem est quod *igitur*, q. d. Igitur nunc auditis tot encomiis Dei, ac divinæ sapientiæ, bonitatis et justitiæ ; toto corde, toto scilicet animi affectu et spiritu, indeque toto ore collaudate et celebrate nomen Domini, hoc est, ipsum Dominum sapientissimum, optimum, justissimum, etc. Ita Tigurina. Ipse enim est absolutus tuus rerumque omnium Dominus, imo Rex regum et Dominus dominantium. Unde S. Bernardus in Sententiis : *Ecce*, ait, *in januis est qui fecit cœlum et terram ; etiam creator tuus est, tu creatura ; tu servus, ille dominus ; ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es, illi debes, à quo totum habes ; illi præcipue Domino, qui te et fecit et benefecit tibi, qui tibi ministrat siderum cursus, aeris temperiem, fecunditatem terræ, fructuum ubertatem, etc.* Porro Syrus totum hunc locum à v. 38, hucusque sic reddit : *Intelligite, filii hominum, quia in scriptura scripta sunt omnia hæc, et omnia opera ejus bona, et universa pro tempore suo creata sunt, et non est qui dicat, quia hoc melius est illo ; quia omnia collecta sunt in thesauris ejus, et in instanti temporis eorum confirmantur. Itaque in toto corde vestro benedicite Deum, et laudate nomen ejus.*

CAPUT QUADRAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DESCRIBIT GRAVE JUGUM ÆRUMNARUM HUJUS VITÆ EX PECCATO ORTUM. SECUNDO, V. 19, PER VARIAS ET ELEGANTES GRADATIONES DOCET, QUÆ ALIIS SINT POTIORA ET PRÆELIGENDA. TERTIO, V. 29, AGIT DE FUGIENDA INOPIA.

1. OCCUPATIO magna creata est omnibus hominibus, et jugum grave super filios
Adam, à die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ, in
matrem omnium. 2. Cogitationes eorum, et timores cordis, adinventio
exspectationis, et dies finitionis: 3. à residente super sedem gloriosam,
usque ad humiliatum in terra et cinere: 4. ab eo qui utitur hyacintho, et
portat coronam, usque ad eum qui operitur lino crudo: furor, zelus, tu-
multus, fluctuatio, et timor mortis, iracundia perseverans, et contentio,
5. et in tempore refectionis in cubili somnus noctis immutat scientiam ejus. 6. Modicum tan-
quam nihil in requie, et ab eo in somnis, quasi in die respectus. 7. Conturbatus est in visu cordis
sui, tanquam qui evaserit in die belli. In tempore salutis suæ exsurrexit, et admirans ad nullum
timorem: 8. cum omni carne, ab homine usque ad pecus, et super peccatores septuplum.
9. Ad hæc mors, sanguis, contentio, et rhomphæa, oppressiones, fames, et contritio, et fla-
gella: 10. super iniquos creata sunt hæc omnia, et propter illos factus est cataclysmus.
11. Omnia, quæ de terra sunt, in terram convertentur, et omnes aquæ in mare revertentur.
12. Omne munus et iniquitas delebitur, et fides in seculum stabit. 13. Substantiæ injustorum
sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt. 14. In aperiendo
manus suas lætabitur: sic prævaricatores in consummatione tabescent. 15. Nepotes impiorum
non multiplicabunt ramos, et radices immundæ super cacumen petræ sonant. 16. Super omnem
aquam viriditas, et ad oram fluminis ante omne fenum evelletur. 17. Gratia sicut paradisus
in benedictionibus, et misericordia in seculum permanet. 18. Vita sibi sufficientis operarii con-
dulcabitur, et in ea invenies thesaurum. 19. Filii, et ædificatio civitatis confirmabit nomen, et
super hæc mulier immaculata computabitur. 20. Vinum et musica lætificant cor: et super
utraque dilectio sapientiæ. 21. Tibiæ et psalterium suavem faciunt melodiam, et super utraque
lingua suavis. 22. Gratiam et speciem desiderabit oculus tuus, et super hæc virides sationes.
23. Amicus et sodalis in tempore convenientes, et super utrosque mulier cum viro. 24. Fratres
in adjutorium in tempore tribulationis, et super eos misericordia liberabit. 25. Aurum et argen-
tum est constitutio pedum: et super utrumque consilium beneplacitum. 26. Facultates et virtutes
exaltant cor, et super hæc timor Domini. 27. Non est in timore Domini minoratio, et non est in
eo inquirere adjutorium. 28. Timor Domini sicut paradisus benedictionis, et super omnem glo-
riam operuerunt illum. 29. Fili, in tempore vitæ tuæ ne indigeas: melius est enim mori, quam
indigere. 30. Vir respiciens in mensam alienam, non est vita ejus in cogitatione victus: alit enim
animam suam cibis alienis. 31. Vir autem disciplinatus et eruditus custodiet se. 32. In ore im-
prudentis condulcabitur inopia, et in ventre ejus ignis ardebit.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. OCCUPATIO MAGNA CREATA EST OMNIBUS HOMINIBUS, ET JUGUM GRAVE SUPER FILIOS ADAM, A DIE EXITUS DE VENTRE MATRIS EORUM, USQUE IN DIEM SEPULTURÆ, IN MATREM OMNIUM,] scilicet dum orimur, morimur, id est, mori incipimus, et ad mortem tendimus: *In terra orimur, in terra morimur, revertentes in eam unde sumus assumpti*, ait S. Bernardus in Festo S. Martini.

Quocirca S. Gregor. lib. 11. Epist. 26. ad Rusticiam: *Ego*, ait, *in tanto gemitu et occupationibus vivo, ut ad dies quos ago, me pervenisse pœniteat, solaque mihi consolatio sit mortis exspectatio. Unde peto ut pro me debeatis orare, quatenus de hoc carnis carcere citius educar, ne tantis laboribus diutius torquear.* Cap. præced. descripsit Dei magnificentiam, potentiam, clementiam in pios, severitatem in impios, ut eam proni colamus et veneremur; jam apte subnectit considerationem miseriæ et fragilitatis humanæ, ut eam considerans homo sub Deo suo se magis humiliet, ejusque opem et gratiam efflagitet. Ita Lyranus. Solet Siracides combinare opposita et contraria, ac ab uno transire ad aliud; quia contraria juxta se posita magis elucescunt. Sic hîc à contemplatione majestatis divinæ transit ad contemplationem infelicitatis humanæ, ut homo miser utramque contemplans, dicat cum Psalte: *Abyssus* meæ miseriæ, *abyssum* divinæ misericordiæ *invocat*, et cum S. Francisco: *Quis tu, Domine, quis ego?* Tu abyssus sapientiæ, bonitatis, potentiæ et bonorum omnium: ego abyssus ignorantiæ, malitiæ, infirmitatis, et malorum omnium. Exaggerat ergo hominum miserias, ut pii discant eas patienter et fortiter ferre, utpote omnibus hominibus communes, ac in pœnam peccati originalis, quod ab Adamo omnes contrahimus, omnibus impositas (pœnitentia enim peccatori à Deo imposita patienter ferenda est, ut culpam luat et diluat), præsertim quia illæ magis tangunt impios, ut præ illis pii felices et beati esse videantur.

Pro *occupatio*, græce est ασχολια, id est, molestia, inquietudo, ærumnæ, *magna*, tum gravitate, tum multitudine, tum amplitudine, quia ad omnes se extendit; tum duratione, quia per omnem vitam porrigitur. Pro *sepultura*, legit cum Roman. επιταφης, jam Complut. legunt επιστροφης, id est, *reversionis. Matrem omnium* vocat terram; terra enim est mater omnium viventium, atque ex illa primitus à Deo formatus homo, Genes. 2. moriens iterum in eam revertitur. Ita S. Gregor. 2. Moral. 11: *Quia vero*, ait, *nos omnes terra genuit, hinc non immerito matrem vocamus. Unde scriptum est: Grave jugum super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, usque ad diem sepulturæ omnium.* Hinc Junius Brutus, duobus Tarquinii filiis oraculum Apollinis Delphici consulentibus, quisnam ex ipsis Romæ regnaturus esset, audiensque eum regnaturum, qui ante omnes matri osculum dedisset, illico in terram procumbens, eamque osculans primus Romæ consul creatus est. Ita Valer. Max. lib. 7. cap. 3. Hoc facit ad consolationem mortalium in morte, quod per eam redeant ad communem matrem, puta terram, ex qua prodierunt. Quæque enim res gaudet ad suum redire principium, æque ac filius ad suam matrem.

Sensus ergo est, q. d. Molestia magna creata, id est, destinata et deputata est omnibus hominibus, etiam parvulis et innocentibus: *ac jugum*, id est, onus et pondus, *grave* multiplicium magnarumque ærumnarum, *super filios Adam*, ad puniendum primum Adæ peccatum, quod ipse ad posteros omnes propagine vitiata et damnata transmisit, idque à primo die quo de ventre matris in hunc mundum prodeunt, usque in diem ultimum quo moriuntur et sepeliuntur, ut in terram ex qua à Deo formati sunt redeant. Unde Tigurina vertit: *Molestia magna cuique homini destinata est, et grave jugum posteris Adami, jam inde à die quo matris utero emerserunt, usque ad eum quo communi omnium matre conduntur;* Arabicus: *Jam creavit multa et genera plurima, et devinxit homines ex quo geniti sunt in ventre matrum suarum, donec revertantur in viam vitæ;* Syrus: *Res magnas creavit Deus, et genera valida super filios hominum, à die quo egressi sunt de ventre matris eorum, usque dum recumbant in terra viventium, laus eorum, et cogitatio cordis eorum, et finis verborum eorum, usque ad diem mortis eorum.*

Jugum hoc ergo pœnarum et ærumnarum intellige, sub quibus omnes assidue per totam vitam suspiramus et gemimus. S. Augustinus tamen lib. 5. Hypognost. (vel quisquis est Auctor; hic enim liber non habet phrasim S. Aug. neque à Posidonio, vel Beda, vel alio vetere citatur nomine S. Augustini), per *jugum* accipit ipsum peccatum originale; jugum enim culpæ secum traxit jugum omnis pœnæ. Additque illud apte vocari *jugum*, eo quod ex duobus, Adamo scilicet et Eva, illud trahamus, sicut jugum boum à duobus trahitur. Sane plenior erit sensus, si utrumque jugum hîc accipias, explicesque ipsum esse peccatum cum sua prole et prosapia, puta cum suis effectibus et pœnis; peccato enim proprie videtur convenire v. 2. 5 et 9. Sed audi S. Augustinum: *Quod est hoc grave jugum, nisi peccatum? Et quare est dictum jugum, nisi quia ex duobus, Adam et Eva, veniat; vel duorum premat et conterat colla, id est, masculi et feminæ, malorum videlicet atque impiorum, quia in utroque sexu jugum sunt. Ideo ait generaliter: Grave jugum super filios Adam. Dicendo ergo, super filios, ætates non discrevit vel sexus; et comparando jugum peccato, propter Christum, qui ut cæteri, ex usu conjugatorum natus non est, omnes cæteros esse peccatores æquavit. Hoc jugo, id est, originali peccato, revincti majores atque minores, vitio ex ipso orti, tanquam aratrum trahimus, quandiu sumus in mortis corpore: cujus cupiditatis vomere proscinditur, hoc est corrumpitur, terra nostra. Propter quod in libro Sapientiæ dictum puto: Corpus autem quod corrumpitur, aggravat animam. A cujus jugi labore et onere, vel aratri corruptione ut requiescat, nemo solvitur propria voluntate et potestate, nisi ab illo juste judicante et indebite miserente, qui ait: Venite ad me, omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos; tollite jugum meum super vos, et discite à me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris: Jugum enim meum suave est, et onus meum leve.*

Atque ex hoc loco probat, parvulos ex Adamo contrahere peccatum originale; quia hoc jugum Adæ etiam parvulis incubat: *Dum multis*, inquit, *ærumnarum generibus affliguntur, et in his omnibus, cum quid patiantur, hoc dicere non possint; tamen pœnis se cruciari variis quodammodo loquuntur, cum aculeo puncti dolorum confusos vocum ejulatus emittunt. Qui si minime stimulo peccati protoplastorum percussi, ex quorum peccatrice carne peccati caro sunt, patiuntur secundum errorem vestrum; Deus qui talem facit naturam, ut pœnalibus anima passionibus connexetur, crudelis est, aut certe injustus, ut innocentiam sanctam, et nullius penitus erroris ob-

noxiam, tantis permittat urgeri periculis, et in ipsis nonnunquam vita privari. Quod nisi eos peccati originalis causa pati credideritis, sine dubio Deum, qui valde bona omnia fecit, arguitis.

Hoc jugum Deus intentavit Adæ post peccatum, omnibusque in eo posteris, dicens Gen. 3. v. 17: *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. Spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes herbam terræ. In sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram de qua sumptus es: quia pulvis es, et in pulverem reverteris. Unde bene dicitur jugum grave super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum positum esse, usque in diem sepulturæ in matrem omnium*, inquit Rabanus. Qui et addit: *Huic ergo loco simile est illud, quod in Job scriptum est: Militia est vita hominum super terram. Quietus homo possidere carnem potuit, si bene ab auctore conditus, possidere voluisset; cumque se erigere contra conditorem studuit, in semetipso protinus carnis contumeliam invenit; sed quia cum culpa simul ab origine etiam pœna propagatur, inserto infirmitatis vitio nascimur, et quasi nobiscum hostem deducimus, quem cum labore superemus. Ipsa ergo hominis vita tentatio est; cui ex semetipsa nascitur, unde perimatur; quæ etsi semper ex virtute succiderit quod ex infirmitate generat, semper tamen ex infirmitate generat quod ex virtute succidat. Sic itaque humana vita tentatio est, ut, etsi jam ab iniquitatis perpetratione compescitur, in ipsis tamen bonis operibus, modo malorum memoria, modo seductionis caligine, de intentionis suæ interruptione fuscetur.* Audi S. Bernardum serm. 2. in Septuagesima: *Grave*, inquit, *jugum super filios Adam; non autem in principio super Adam, sed nunc jam super filios ejus. Quid non grave miseris, quibus et vivere labor est? Quibus et (quod pauci videntur advertere, sentire penitus nemo) ipse quoque sensualitatis usus invenitur oneri, adeo ut nequeat sustineri, nisi alternæ requie foveamur. Quid non labor et dolor, afflictio spiritus ex omnibus quæ sub sole sunt, quando et illud ei gravissimum est quo potissimum delectatur, vegetatio scilicet et sensificatio carnis? Nimirum quam sit ei dulce consortium, triste divortium manifestat, dum vix tandem avelli potest, dum corruptio ipsa corporis penitus intolerabilis est vegetanti. Sane non simpliciter corpus, sed corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, ut immunem ab hoc gravamine primi parentis animam noveris exstitisse, donec adhuc corpus gereret incorruptum.* Hinc et Gelasius Papa Ep. 1. contra Pelagianos, probat parvulos nasci cum peccato originali, omnesque homines egere gratia Christi, ut hoc jugo Adæ liberentur: *Grave jugum*, inquit, *super filios Adam, à die exitus de ventre matris, etc., de qua* (captivitate jugi) *non nisi solus Dominus noster Jesus Christus commercio suæ redemit passionis, et mutata nativitate nos eruit. Solus utique venit quærere et salvare quod perierat, ut libertas, quæ per temerariam fuerat dejecta superbiam, instauretur reparata per gratiam; mutuaque vice humanæ voluntatis arbitrium, sicut sequendo diabolum, captivitatem meruerat sempiternam, sic reformatæ subsequendo libertatis auctorem, amissum rediret ad præmium. Hinc est quod ipse Dominus ait: Cum vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis.*

Igitur hoc jugum complectitur omnes omnium hominum infirmitates, indigentias, dolores, mœrores, curas, angores, labores, contradictiones, persecutiones, fastidia, injurias, rapinas, cædes, tentationes; quin et ipsas concupiscentias, ac voluptates (unde Urbanus IV. Pontif. Metaphrasi in psalm. 1. sub medium: *Jugum hoc*, inquit, *concupiscentia est*): hæ enim innumeras molestias et afflictiones secum afferunt, ut vita hominis non aliud esse videatur, quam longa et perpetua mors; ac merito quisque condolens animæ suæ, dicat illud Epicteti: *Animula es, quæ cadaver gestas.* O jugum grave, ô molestum onus corpus originali macula infectum, quod insidet cervicibus omnium filiorum Adæ, à primo die, quo lucis hujus usum accipiunt, usque ad diem quo mortali vitæ valedicunt! Imo hoc jugum miseram animam ab ipso suæ creationis momento incipit premere, à cœlestibus avocare, ad terrena degravare, et ad concupiscibilia, prava, vilissimaque inclinare. Anima igitur in corpore velut in ergastulo inclusa tenetur, et membris quasi compedibus prægravatur. Corpus enim animæ est pro nebula, quæ illam cœlum et cœlestia clare intueri non sinit; est ei pro illecebra, quæ ad malum lege Dei vetitum pertrahit; est ei pro catena, quæ eam affectuum pennis ad Deum evolare non permittit, juxta illud Sap. 9. 15: *Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam*; sed amore, non mole, ait S. Bernard. serm. 81. in Cant.

Graphice hoc jugum depingit S. Job cap. 14. et ibi S. Gregor. lib. 11. Moral. c. 26. S. August. in Soliloquio animæ c. 2. S. Hieron. Epist. 139. ad Cyprian. in exposit. psalm. 89. et S. Bernard. lib. Meditat. cap. 3. et lib. 2. de Consid. ad Eugen. cap. 5 et 9. Auctor serm. ad fratres in Eremo apud S. August. tom. 10. serm. 65. denique simpliciter, sed vere et nervose noster Thomas θεοδίδακτος de Imitat. Christi lib. 1. cap. 22. et l. 3. cap. 53. Vide Bellarm. lib. 6. de Amissione gratiæ cap. 15. ubi decem miserias, quasi pœnas humanæ naturæ ob peccatum originale inflictas, recenset: prima, est ignorantia in mente; secunda, malitia in voluntate; tertia, concupiscentia; quarta, calamitas, labor et dolor in corpore; quinta, mors; sexta, ira Dei; septima, captivitas sub diabolo; octava, lites, rixæ, seditiones et bella; nona, inimicitia et rebellio bestiarum; decima, omnia mala quæ à cœlo, terra, mari vel ante prævisa, vel omnino inopinata hominibus accidunt. Atque hæc omnia censet significasse Ecclesiasticum cum dixit: *Grave jugum super filios Adæ, etc.* Quibus de causis plerique veterum Ethnicorum ita humanæ vitæ miserias deflent, ut vel naturam quasi novercam accusent, vel per has miserias puniri peccata animarum in alia vita commissa suspicentur. Unde S. Aug. lib. 4. contra Julian. cap. 12. ait eos rem vidisse, causam ignorasse. Vide Ethnicorum hac de re gnomas apud Theod. lib. 5. de Curand. Græcor. affect. sub initium, et S. August. lib. 4. Contra Julian. cap. 12. 13. 14. 15.

Moral. hinc collige quid, quale, quantum sit peccatum, quanta ejus malitia. Nam unum Adæ peccatum hoc miseriarum jugum non tantum illi, sed et posteris omnibus, innumeris, inquam, hominum millionibus, induxit, inducit et inducet usque ad finem mundi. Si Deus peccatum alienum, puta Adæ, ita punit in filiis,

quomodo puniet propria singulorum? si unam Adæ inobedientiam ita castigat in parvulis innocentibus, imo in justificatis et sanctis in hac vita, quomodo castigabit tot libidines, invidias, cædes, hæreses, quas reprobi quotidie accumulant, in gehenna? Ad hoc jugum tolerandum magna opus est pœnitentia et patientia; hæc enim plane illud lenit. Nam, ut ait Boetius lib. 2. de Consol. *Nihil est miserum nisi cum putes, contraque beata sors omnis est æquanimitas tolerantis.*

2. COGITATIONES EORUM, ET TIMORES CORDIS, ADINVENTIO EXSPECTATIONIS, ET DIES FINITIONIS.] A thesi descendit ad hypothesim; particulatim enim explicat occupationem, et jugum grave posterorum Adæ, quod proposuit v. 1, q. d. Occupatio illa et jugum grave filiorum Adæ, sunt primo, *cogitationes eorum*, quibus animum distrahunt et discruciant, ut bona hujus vitæ sibi accersant, mala vero omnia avertant; ex quibus sequuntur secundo, *timores* varii cor coarctantes, ne forte bona, quæ appetunt, non assequantur, et in mala, quæ aversantur, incurrant; tertio, *adinventio exspectationis*, id est, adinventa et excogitata imaginatio imminentium bonorum vel malorum, quasi ipsa illos, aut potius illi ipsa, exspectent. Græce est επινοια προσδοκιας, id est, *imaginatio exspectationis*, puta rerum deinceps exspectandarum; expectatio enim et spes rei desideratæ graviter diuque desiderantem affligit et torquet. Romani vertunt, *consideratio exspectationis*; alii, *commentum exspectationis*; sæpe enim spes revera non est spes, sed commentum spei, quod scilicet homo sibi comminiscitur, et in mente fingit et pingit. Idem dico de timore. Quarto, *dies finitionis*, id est, dies obitus et mortis, quo finitur hæc vita, omneque ejus gaudium et voluptas. Unde Tigurina vertit: *Cogitationes eorum dico, metumque animi, tum rerum exspectandarum imaginationes, et diem obitus.* Porro mirum est, quam imaginationes hominem torqueant, etiam rerum vanarum et nunquam futurarum. Sic legimus ex imaginatione alios amentes esse factos, alios canos, alios mortuos. Qui ergo sapit, illas à se amoveat, aut certe compescat alioque inflectat. Imaginatur ille et exspectat prælaturam, hic beneficium, alius hæreditatem, alius locuples matrimonium. Tota fere vita nobis exspectando dilabitur, ait Palacius, vivimus et pascimur ut chamæleontes aura spei, reipsa nunquam fruituri. Quanta sit imaginationis vis, docet Galenus lib. 3. de Interioribus, sive de Affectis locis, et Rhodiginus l. 17. Variar. lect. cap. 2.

3 et 4. A RESIDENTE SUPER SEDEM GLORIOSAM, USQUE AD HUMILITATEM IN TERRA ET CINERE: AB EO QUI UTITUR HYACINTHO, ET PORTAT CORONAM, USQUE AD EUM QUI OPERITUR LINO CRUDO,] q. d. Ærumnæ hujus vitæ jam recensitæ sunt communes omnibus, tam summis quam imis, adeoque incipiunt à residente super sedem gloriosam, puta à Pontifice et Imperatore, indeque per omnes medios descendunt usque ad infimos, qui humiles et abjecti sedent in terra et cinere. Rursum incipiunt *ab eo qui utitur hyacintho*, id est, veste hyacinthina (hac enim olim utebantur reges et principes, uti dixi Ezech. 16. 10.), puta à rege et principe, qui gestat coronam et diadema, usque ad vilissimum et pauperrimum, qui vestitur veste è *lino crudo*, id est, recenti, rudi, grosso, duro (sic Hippocrates, Galenus, Aetius probant frictiones ex lino crudo, quod Græci ωμολινον vocant), quæ proinde signum est extremæ paupertatis; adeo ut nec regi parcatur propter sublimitatem, nec imus evadat aut prætereatur propter suam vilitatem. Unde Tigurina: *Ab eo qui in solio sedet cum majestate, usque ad eum qui humi recumbit et in pulvere: et ab eo qui gestat hyacinthina et coronam, usque ad eum qui humi recumbit lino crudo*, juxta illud Poetæ:

> Pallida Mors æquo pulsat pede pauperum tabernas
> Regumque turres...

Syrus: *A sedentibus in sedibus regiis usque ad sedentes in terra et cinere, et à gestantibus diadema usque ad eos qui induti sunt veste paupertatis.*

Incipit à Pontificibus et regibus, quia majorum majores sunt curæ et molestiæ, ac maximorum maximæ. Sapiebat hoc Adrianus VI. sapiens sanctusque Pontifex dum diceret: *Pontificiam sedem spinosam esse, iter undique obsitum sentibus.* Proinde in ejus sepulcro Romæ inscriptum legimus: *Adrianus VI. hîc situs est, qui nihil sibi infelicius in vita, quam quod imperaret, duxit.* Sapuit idem nuper Philippus III. Hispaniarum Rex, cujus hæc cycnæa fuit in morte vox: *Ad nihil aliud confert esse regem, quam ut in morte pœniteat fuisse*, uti ipsum pœnituit. Hasce regum ærumnas graphice recenset Lucianus in suo illo somnio, quo Gallum divitem Mycillo pauperi suam quietem invidentem, potentiumque ægritudines enarrantem inducit: *Metus, inquit, curæ mordaces, suspiciones, odium, quo regem persequuntur ii qui cum illo vivunt, insidiæ, atque eas ob res somnus rarus, et hic ipse pertenuis, et plena tumultus insomnia, cogitationes perplexæ, spes semper improbæ, ac otii penuria, et occupationes, judicia, expeditiones, edicta, fœdera, consultationes: quibus rebus fit, ut ne per somnium quidem aliqua re suavi frui liceat. Verum ut omnibus de rebus solus despiciat necesse est, milleque negotia sustineat.*

> Quippe nec Atriden Agamemnona dulcis habebat
> Somnus, multigenas versantem pectore curas:

idque cum reliqui omnes Achivi stertерent.

4 et 5. FUROR, ZELUS, TUMULTUS, FLUCTUATIO, ET TIMOR MORTIS, IRACUNDIA PERSEVERANS, ET CONTENTIO, ET IN TEMPORE REFECTIONIS IN CUBILI SOMNUS NOCTIS IMMUTAT SCIENTIAM EJUS.] *Tempus refectionis* vocat, non tempus comestionis, sed tempus quietis (hanc enim significat Græca vox αναπαυσεως), quo per somnium reficiendi et restaurandi sunt spiritus animales et vitales, per vigiliam et laborem fessi vel exhausti, q. d. Non tantum in vigilia per diem, sed etiam tempore nocturnæ quietis, quo per eam reficienda sunt membra, ipse somnus sæpe vexat et perturbat scientiam et imaginationem hominis. Suggerit enim ei somnia et phantasmata, quæ cum vel ingenti metu percellunt, vel magna spe inflant, vel magno amore, ira aut odio concitant. Unde Syrus vertit: *Et in tempore quo quiescunt in stratis suis in tempore noctis.* Sic pariter, et magis, per diem *scientiam*, id est mentem, cognitionem et affectum hominis *immutat*, et quasi dementat: primo, *furor*, græce θυμος, id est, indignatio, excandescentia: hæc enim facit, ut homo non videatur uti ratione,

sed furere et insanire; secundo, *zelus*, id est æmulatio et invidia, qua quis invidet proximo, cumque superare et supplantare conatur: hæc enim mentem excæcat livore et odio; tertio, *tumultus*, græce ταραχὴ, id est, turbatio, perturbatio, tumultus, quem concitat furor vel invidia: hæc enim facit hominem tumultuari interius in corde, et exterius in opere; concitat enim seditiones, lites, rixas et cædes; quarto, *fluctuatio*, græce σάλος, id est, commotio, agitatio, fluctuatio, qua animus indignatione, invidia, metu, aliave passione agitatus, fluctuat, ut nunc hoc velit, nunc illud; nunc hoc consilium capiat, nunc illud, itaque pendulus hæret, suisque cogitationibus discerpitur et laniatur. Sic S. August. lib. 9. de Civit. cap. 6. ex Apuleio dicit, cor *mentis salo per omnes cogitationum æstus fluctuare.* Quinto, *timor mortis*: hujus enim plurimæ indies occasiones et causæ offeruntur, adeo ut homo non habeat unum annum, imo nec unum diem certum vitæ, quin potius omni die et hora mortem occulte instantem, vel sibi insidiantem timere possit et debeat; sexto, est *iracundia perseverans*: hæc enim est quasi fel continuo pungens, amaricans, rodens et exedens animum instar tineæ. Legit Noster cum Romanis, Tigurina et aliis μηνίαμα, vel μήνιμα, id est, ira diuturna, inveterata, odium, inimicitia ulciscendi tempus observans. Jam Complut. legunt, μίμημα, id est, imitatio, simulacrum; sed minus congrue, ut videtur. Septimo, *contentio;* hæc enim est quasi erynnis, quæ turbat mentem, eamque inquietam efficit, agitque in mille jurgia, lites, verbera et neces. Hæ igitur septem passiones et perturbationes sunt septem partes et species jugi gravis hominibus tam summis quam imis incubantis per diem, quæ æque ac somnia per noctem immutant, agitant, alterant, lacerant hominis mentem, et, ut vertit Tigur. *ingenium cujusque varie afficiunt.* Quocirca ipsæ sunt quasi totidem animæ carnifices, eam lancinantes; unde et passiones ac perturbationes nuncupantur, quod animam perturbent, et passionibus diris excrucient, quas proinde in sapientem non cadere censebant Stoici. Audi S. August. lib. 14. de Civit. cap. 8. *Quas Græci appellant* εὐπαθείας, *latine autem Cicero constantias nominavit, Stoici tres esse voluerunt pro tribus perturbationibus in animo sapientis, pro cupiditate voluntatem, pro lætitia gaudium, pro metu cautionem, pro ægritudine vero vel dolore, quem nos vitandæ ambiguitatis gratia tristitiam maluimus dicere, negaverunt esse posse aliquid in animo sapientis. Voluntas quippe, inquiunt, appetit bonum quod facit sapiens. Gaudium de bono adepto est, quod ubique adipiscitur sapiens. Cautio devitat malum, quod debet sapiens devitare. Tristitia porro quia de malo est, quod jam accidit. Nullum autem malum existimant posse accidere sapienti; nihil in ejus animo pro illa esse posse dixerunt. Sic ergo illi loquuntur, ut velle, gaudere, cavere negent nisi sapientem: stultum autem non nisi cupere, lætari, metuere, contristari. Et illas tres esse constantias: has autem quatuor perturbationes; secundum Ciceronem plurimas autem passiones. Græce autem illæ tres, sicut dixi, appellantur* εὐπαθείαι: *illæ autem quatuor* πάθη.

Verum hanc Stoicorum sententiam, quod scilicet passiones jam dictæ in sapientem non cadant, refutat S. August. lib. 9. de Civit. cap. 4. docens sapientem non tantum quatuor posterioribus, sed et tribus prioribus, adeoque omnibus septem passionibus esse obnoxium; sed nosse eas frenare et regere. Has impiorum passiones, pavores et angores egregie describit Sapiens toto cap. 17.

Anagogice, Rabanus hæc omnia adaptat damnatis in gehenna: *Furor enim*, inquit, *et zelus ostenditur in vindicta, quando peccatores pro delictis suis cruciabuntur in pœna: ubi tumultus est et fluctuatio, quia nullus ordo, sed perpetuus horror ibi inhabitat: ubi timor mortis est, et iracundia perseverans, et contentio. Vere ibi timor est mortis, ubi continuum incendium est gehennæ ignis; iracundia perseverat et contentio, quoniam nulla pax ibi est, et nulla doloris mitigatio.* Et inferius: *Quid enim horribilius dici, quid cogitari potest, quam damnationis vulnera suscipere, et dolores vulnerum nunquam finire? In hujus vitæ tormentis timor dolorem habet, dolor timorem non habet, quia nequaquam mentem metus cruciat, cum pati jam cœperit quod metuebat. Inferni ignibus reprobi traditi, et in suppliciis dolorem sentiunt, et in doloribus angustia, pulsante semper pavore, feriuntur: ut quod timent tolerent, et rursum quod tolerant sine cessatione pertimescant. Hic flamma quæ succendit, illuminat: illic ignis qui cruciat, obscurat; hic metus amittitur, cum tolerari jam cœperit quod timebatur: illic et dolor dilaniat, et pavor angustat.* Et paulo post: *Tempus refectionis dicit tempus remunerationis, quando corpore condito in cubili sepulcri, anima locis pœnalibus pro peccatis suis deputatur. Tunc somnus mortis immutat scientiam ejus, quia longe aliter tunc sentit de actibus suis, quam ante in hac vita sentiebat: quia tunc omnia manifestabuntur quæ prius fuerunt occulta: atque à malignis spiritibus ei in memoriam reducuntur quæ hic negligebantur, aut oblivioni tradebantur.* Et post nonnulla: *Tunc modicum tanquam nihil est in requie, quia licet caro mortua et insensibilis à doloribus ad tempus requiescere videatur in terra; anima tamen vivens ante judicii diem sentit dolorem, et in die resurrectionis ipsum corpus per quod peccavit, immortale recipiens, in pœnas vivet sempiternas. Horrendo igitur modo erit tunc reprobis dolor cum formidine, flamma cum obscuritate: sic videlicet, à damnatis sentiri pondus summæ æquitatis debet; ut quia à voluntate conditoris nequaquam sunt veriti discrepare dum viverent, in eorum quandoque interitu ipsa à suis qualitatibus etiam tormenta discordent, quatenus quo se impugnent, cruciatus augeant: et cum varie prodeant, multipliciter sentiantur. Ita miseris fit mors sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu; quia et mors vivit, et finis semper incipit, et deficere defectus nescit.*

6 et 7. MODICUM TANQUAM NIHIL IN REQUIE, ET AB EO IN SOMNIS, QUASI IN DIE RESPECTUS. CONTURBATUS EST IN VISU CORDIS SUI, TANQUAM QUI EVASERIT IN DIE BELLI. IN TEMPORE SALUTIS SUÆ EXSURREXIT, ET ADMIRANS AD NULLUM TIMOREM.] Syrus: *Quod promittitur in visione noctis, sicut vir qui fugit à facie persequentis: expergiscitur, et videt quod non habet quidquam.* Comparat somnium excubiis, et somniantem excubitori: unde pro *in die respectus*, græce est ἐν ἡμέραις σκοπιᾶς, id est *in diebus speculæ.* Sicut enim vigil, qui foris in monte contra hostes excu-

bat, sollicitus est et pavidus, ac anxie circumquaque respectat num quem videat advenientem : et, si videat hostem, illico fugit ad suos in urbem, vel arcem : sic prorsus facit et somnians. Sensus ergo est, quasi dicat : Somnians, esto in lecto quiescat et dormiat, tamen modicum et quasi nihil est in requie, parumque requiescit : et *ab eo*, scilicet modico, quo fuit in requie, q. d. Post modicam somni tranquilli et insomniis vacui quietem, mox somniare incipit, atque *in somnis quasi in die respectus*, id est prospectus, quo instar vigilis in specula excubantis anxie circumquaque respicit et prospicit quid agatur, subaudi, sollicitus est et pavidus, quasi dicat : Somnians sollicite pavideque quasi vigilat et excubat ad illa, quæ somnium ingerit vel minatur. Quare sæpe *conturbatus est in visu cordis sui*, puta in visione et phantasmate imaginationis suæ : somniavit enim se circumdatum hostibus, putavitque se fugere *tanquam qui evaserit*, græce ἐκφυγών, vel, ut alii, ἐκπεφευγώς, id est, *qui effugit*, in præterito, *in die belli*, q. d. Somniavit se esse obsessum hostibus, ideoque eos fugere, adeoque vive id sibi visus est facere, ac si reipsa fugisset, et assidue fugiendo tandem effugisset manus hostium, salvusque evasisset. Quare *in tempore salutis suæ exsurrexit*, id est, quando somniavit se fuga lapsum evasisse esseque salvum, præ gaudio è somno evigilans surgit, et admiratur se fuisse conturbatum et anxium *ad nullum timorem*, id est, ubi nihil erat timendum; quasi dicat : Admirans videt, et agnoscit omnia fuisse vana phantasmata somnii, nec in re quidquam fuisse belli vel hostium, quod expavesceret et fugeret : nam, ut ait Sophar, *velut somnium avolans non invenietur, transiet sicut visio nocturna*, Job. 20. 8. Unde Vatablus clare vertit : *Parum ac pene nihil datur quieti : deinde in somnis animi, quasi quo tempore quis in speculis excubat, perturbantur imaginatione, et velut qui ex conspectu prælii aufugerit, excitantur tempore salutis suæ, vanumque terrorem admirantur.* Id maxime verum experimur in ephialte, quem Latini Incubum vel Incubonem vocant, quo quis somniat se à mole quapiam vel ab hoste invadi, opprimi, suffocari et strangulari, nec posse se effugere : unde angitur, gemit, sudat. Oritur id vitii ex crapula, et continua ventriculi cruditate; unde vapores crassi et frigidi elati cerebri ventriculos replent, prohibentque spiritus cerebri per nervos diffundi. Ita Paulus Ægineta libr. 3. cap. 15. Hoc somniorum ludicrum, sed grave ludibrium, expertus Job dicebat cap. 7. vers. 14 : *Terrebis me per somnia, et per visiones horrore concuties. Quamobrem elegit suspendium anima mea, et mortem ossa mea.* Et S. Augustin. lib. 10. Confess. cap. 30. lugens sua somnia inhonesta : *Et tantum*, inquit, *valet imaginis illusio in anima mea et in carne mea, ut dormienti falsa visa persuadeant, quod vigilanti vera non possunt.* Idem tamen Augustin. lib. 12. de Genesi ad litter. cap. 2. fatetur somnium subinde sibi somnianti visum fuisse somnium, non rem veram : *Quanquam*, inquit, *mihi accidisse scio, et ob hoc etiam aliis accidere potuisse, vel posse non dubito, ut in somnis videns, in somnis me videre, sentire, illasque imagines, quæ ipsam nostram consuetudinem ludificare consueverunt, non esse vera corpora, sed in somnis ea præsentari : firmissime etiam dormiens tenerem atque sentirem.* Sed etiam tunc sæpe aliquid falsi, vel quod revera non existit, somnio admiscetur, uti ibidem subdit S. August.

Anagog. Rabanus hæc omnia adaptat damnatis, qui *æstimaverunt*, inquit, *per prosperitatem mundi quasi per somnium delusi, quod tempus pacis esset, et non belli.*

8. Cum omni carne, ab homine usque ad pecus, et super peccatoribus septuplum.] q. d. Hæ ærumnæ et passiones jam recensitæ obveniunt omni carni, id est animanti, tam hominibus quam pecoribus : nam et pecora somniant, suisque somniis percelluntur, ut docet Aristotel. de Divin. per somnium cap. 1. et Plinius lib. 10. cap. ult. *Præter hominem*, inquit, *somniare equos, canes, boves, pecora, capras palam est. Ob hoc creditur, et in omnibus quæ animal pariunt. De iis quæ ova gignunt, incertum est; sed dormire ea, certum.* Verum peccatoribus hæ ærumnæ accidunt *septuplum*, id est longe amplius. Hos enim exagitat ira, furor, zelus, cæteræque passiones, indeque somnia turbulenta et pavida, uti de Ægyptiis docet Sapiens c. 18. dicens : *Visus somniorum malorum turbaverunt illos, et timores supervenientes insperati.* Causæ sunt multæ. Prima, quod Deus persequatur et affligat peccatores; secunda, quod pii patientius ferunt mala, quam impii, utpote destituti gratia Dei, et pleni cupiditate, superbia, impatientia; tertia, quod pii ad Deum quasi ad asylum in tribulatione confugiant, Deus autem solatur eos sperantes et invocantes se : neutrum obtingit impiis. Unde Tigurina vertit : *Hoc omni conjunctum est animanti, tam homini quam pecudi : at scelerosis septies tanto amplius*; alii : *Omni hæc adsunt carni, tam hominibus quam jumentis; et peccatoribus insuper septuplo plura.* Nota : τὸ *septuplum* significat copiam et plenitudinem horum flagellorum, quæ obvenit impiis. Sic Gen. 4. 15 et 24. *Septuplum*, ait, *ultio dabitur de Cain : de Lamech vero septuagies septies.* Ubi Procopius : *Septenarius*, inquit, *perfectionem pœnæ denotat.* Unde illud Levit. 26. 28 : *Corripiam vos septem plagis.* Et Ps. 78. 12 : *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum.* Vide Delrio adagio 10. Porro Syrus vertit : *Cum omnibus filiis carnis curæ eorum sunt, et divitiæ timore expergefaciunt eos.*

9 et 10. Ad hæc mors, sanguis, contentio, et rhomphæa, oppressiones, fames, et contritio, et flagella : super iniquos creata sunt hæc omnia, et propter illos factus est cataclysmus.] Pro *ad hæc* græce est πρὸς ταῦτα, quod Roman. Tigurina et alii referunt ad *septuplum*, quod præcessit : unde vertunt, *septuplo plura.* Dixit de ærumnis homini intrinsecis : jam recenset extrinsecas, et aforis homini advenientes, quas omnes asserit communes quidem esse omnibus, sed tamen maxime tangere peccatores. Tales sunt mors ab alio violenter illata, effusio sanguinis, contentiones, rhomphæa, id est, gladius feriens et lædens, oppressiones, fames, contritio, id est vastatio hostilis, et flagella quælibet. Hæc omnia omnibus quidem obveniunt, sed maxime affligunt læduntque pecatores. Unde et propter eos orbi inductum est à Deo diluvium, sive cataclysmus tempore Noe. Peccatoribus enim hæc Deus proprie immittit ut flagella culpæ, ad ulciscendum eorum scelera; justis vero tantum ad probationem et

augmentum virtutis et meritorum : quare eis inferuntur non ut mala, sed ut bona, inquit Jansenius. Unde Tigurina vertit : *Mors, cædes, dissidia, gladius, oppugnationes, fames, clades, supplicia : simul omnia hæc in injustos creata sunt, et propter ipsos à Deo diluvium exstitit.* Igitur hæc flagella proprie propter peccatores, ad castiganda eorum peccata, à Deo creantur, id est producuntur et immittuntur; sed per concomitantiam tangunt quoque bonos, qui cum peccatoribus habitant et commisti sunt : perinde ac sol, pluvia, grando, gelu, frigus, calor tangunt omnes loci incolas, ideoque bonos cum malis. Quare prudenter monet Sapiens :

Gaudere parce oportet, et sensim queri :
Totam quia vitam miscet dolor et gaudium.

11. OMNIA, QUÆ DE TERRA SUNT, IN TERRAM CONVERTENTUR, ET (id est *sicut* : est enim *et* comparationis, comparans aquam terræ) OMNES AQUÆ (scilicet vivæ, hoc est mobiles et fluentes, non stantes vel stagnantes) IN MARE REVERTENTUR,] ex quo scilicet primitus prodierunt, Gen. 1. 10. q. d. Omnia redeunt ad suum principium, scilicet quæ ex terra prodierunt, redeunt ad terram ; quæ ex aquis, ad aquas et mare. Nominat mare, quia initio mundi Deus omnes aquas quæ sub cœlo sunt, segregavit à terra in locum unum, *congregationesque aquarum appellavit Maria*, Gen. 1. 10. Quare mare tunc constituit principium, imo conceptaculum et receptaculum aquarum omnium; ut scilicet ipsum per cuniculos et venas subterraneas per totam terram sparsas, perque vapores quos evaporat in aquam pluviamque resolutos, esset matrix et origo omnium fontium et fluminum, uti dixi Genes. 1. 9. et pluribus dicam Eccles. 1. v.7. qui sic habet : *Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat : ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur ut iterum fluant.* Eo enim alludit hìc Siracides : ubi vide nostrum Pinedam. Unde Græca habent, και απο υδατων εις θαλασσαν ανακαμπτει, id id est, *ex aquis*, scilicet nata, *in mare*, puta in aquas (quarum matrix est mare) *reflectuntur*, vel deflectunt; Tigurina : *Quæcumque è terra constant, in terram redeunt, et è mari orta in mare remeant.* Ubi adverte, quod in Procœmio monui, Tigurinam non verbum verbo, sed liberius sensum, quem auctor ejus in mente sibi efformavit, reddere ; unde eum non tam interpretem, quam commentatorem agere. Nam pro *ex aquis* (ut est in Græco), ipse vertit, *ex mari;* quia censuit omnia flumina prodire è mari.

Hæc generalis sententia commode exponenda est ; *omnia*, id est pleraque omnia, plurima : nam non omnia omnino ex terra nata in terram convertuntur : domus enim, arbores et ligna, quæ comburuntur, convertuntur in ignem, fumum et aerem, non in terram : sic pariter non omnes omnino aquæ in aquas et mare redeunt, ut patet in iis quæ radiis solis calefactæ in exhalationes, indeque in ignem vel aerem convertuntur, ac in iis quæ terra mistæ in lutum et terram convertuntur; sed plurimæ et maximæ, ut ingentia flumina in mare decurrunt et remeant. Unde et viri docti censent mare Caspium, licet plane ab aliis appareat separatum, occulte tamen per arcanos meatus jungi Oceano, et in illum decurrere.

Dicit hoc Siracides, vel ut explicet mortem, de qua dixit v. 1. 4 et 9. quæ est præcipua pars jugi incumbentis posteris Adæ v. 1, q. d. Jugi hujus potior pars et terminus est mors, per quam homines è terra nati (ut et cæteræ res omnes) in terram revertuntur, juxta legem in eos latam Genes. 3. 19. Quin et impii per mortem non tantum secundum corpus, sed et secundum animam in terram, cui illam affixerunt, revertuntur : abeunt enim in gehennam, quæ est in centro terræ. Vel potius, hanc sententiam quasi exordium, ad sequentia referas : per eam enim ostendit Siracides jugum et stultitiam impiorum, qui cum proni in terram velut pecora terræ bonis incumbunt, ut coacervent opes, familias, filios, nepotes, mox iisdem privantur ; eo quod omnia in terram è qua prodeunt, revolvantur et relabantur : cum pii cor suum affigentes fidei et virtuti, coacervent opes cœlestes in æternum duraturas, juxta illud : *Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris.* Ergo, ô insipiens et infelix homo, cur affigis humo divinæ particulam auræ? cur non potius animam tuam Deo tuo reddis, ut cum eo in æterna gloria perennet? Unde idipsum applicans et explicans subdit : *Omne munus et iniquitas delebitur.* Hoc voluit Syrus dum vertit : *Omne quod de terra est, in terram revertitur, et quod de excelsis, in excelsum.*

Audi S. Hieron. in Eccles. 1. v. 7. *Omnia flumina* (vel *torrentes*, ut ipse vertit) *intrant in mare.* Putant quidam, inquit, *aquas dulces quæ in mare fluunt, vel ardente desuper sole consumi, vel salsugine maris esse pabula : Ecclesiastes autem noster, et ipsarum aquarum conditor, eas dicit per occultas venas ad capita fontium regredi, et de matrice abysso in sua semper ebullire principia. Melius autem Hebræi sub torrentium et maris nomine, per metaphoram, de hominibus significari arbitrantur, quod in terram de qua sumpti sunt, redeant; et torrentes vocentur, non flumina, eo quod cito intereant, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum.*

Hunc hominis ex humo exitum et reditum, sive ortum et occasum, passim illi refrigat et ob oculos ponit S. Script. ut Genes. 3. 19 : *Donec revertaris in terram de qua sumptus es : quia pulvis es, et in pulverem reverteris.* Job 10. v. 9 : *Memento, quæso, quod sicut lutum feceris me, et in pulverem reduces me.* Job 34. 15 : *Homo in cinerem revertetur.* Psal. 103. 29 : *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur.* Psal. 145. 4 : *Exibit spiritus ejus, et revertetur in terram suam.* Eccles. 12. 7 : *Revertatur pulvis in terram suam unde erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* Qui ergo sapit, jugiter hunc suî reditum cogitat, præsentia despicit, futura suspicit, vivit æternitati.

Citat hæc Siracidis verba Concil. Triburiense c. 16. et habetur 13. q. 2. can. 14. ex iisque probat, Ecclesiasticam terræ sepulturam non esse pretio vendendam, quod terra jure naturæ sit omnibus communis, imo omnium mater, quæ proinde filios suos uti nascentes, ita morientes gremio suo sponte suscipit. *Terram*, inquit, *teris, terram geris, et in terram converteris, qui de terra sumeris.*

12. OMNE MUNUS, ET INIQUITAS DELEBITUR, ET FIDES IN SECULUM STABIT.] Est hendyadis, *Munus et iniquitas*, hoc est, munus iniquitatis, munus iniquum, munus datum vel acceptum ad pa-

trandam iniquitatem, q. d. Sicut omne, quod è terra ortum est, perit et in terram revertitur, sic pariter omne munus terrenum datum inique, v. g. ad corrumpendum judicem, adeoque omnis iniquitas cum suo auctore, scilicet homine, peribit, et in terram quasi originem suam redibit : *fides* vero, id est fidelitas, veritas, sinceritas, justitia, integritas, qua quis à recto nec prece nec pretio se divelli sinit (hanc enim significat Hebr. אמת *emet*, et Græcum πιςις) in æternum stabit; quia æternam à Deo laudem et gloriam consequetur, q. d. Ex omnibus rebus terrenis nil constat et perennat, nisi justitia et virtus; cætera omnia abolentur, et in terram, unde prodierunt, relabuntur. Qui ergo quærit bona stabilia et perpetua, non sectetur opes et honores hujus vitæ, utpote non plus quam vita ipsa duraturas; sed studeat integritati et virtuti, quæ etiam in cœlo per omnia secula permanebit. Quocirca Tigur. vertit : *Omnis largitio et injustitia abolebitur, et integritas manet perpetuo;* Syrus : *Omnis qui peccat et mentitur, peribit, et felices in secula etiam ipsi suscitabuntur.* Unde explicans subdit :

13. SUBSTANTIÆ (græce χρηματα, id est pecuniæ et opes) INJUSTORUM SICUT FLUVIUS SICCABUNTUR, ET SICUT TONITRUUM MAGNUM IN PLUVIA PERSONABUNT.] Ita legendum cum Romanis et Græcis, non *siccabitur et personabit*, uti legit Jansenius; Rabanus vero et quinque manuscripti apud Franc. Lucam pro *personabunt*, legunt *manabunt;* quia Græci codices nonnulli teste Pagnino, pro εξηχησει, id est *personabunt*, legunt εκχεσει, id est *manabunt*, effundent. Sensus est, q. d. Opes iniquorum affluunt instar torrentis subito excrescentis; sed sicut torrens, mox ut cessat pluvia, detumescit et siccatur : sic pariter et opes iniquorum mox decrescunt et evanescunt. Rursum, sicut tonitru cum pluvia horrendo fragore resonat, sed et personat, id est perstrepit, et sonando pertransit et abit : sic pariter opes iniquorum magna pompa strepituque famulorum, equorum, curruum, tubarum, etc., resonando pertranseunt et dilabuntur. Unde Syrus vertit : *Bona mendacii sicut torrens dilabentur, et sicut flumina quæ replentur à nubibus levibus, cum illæ cessant deficiunt, et germen hominibus impiis non erit;* Vatablus vero breviter et clare : *Facultates injustorum in modum fluminis exarescent, et ut ingens tonitru cum pluvia detonabunt*, id est, *tonare desinent et fastum deponent, vel per tumultum dissipabuntur, et quasi impetu profundentur.* Alludit ad Prov. 10. 25 : *Quasi tempestas transiens non erit impius : justus autem quasi fundamentum æternum. Iniquorum ergo thesaurus*, ait Rabanus, *sicut inopportune et indiscrete colligitur, ita valide et velociter dissipatur : qui ad tonitrui similitudinem in impetu avaritiæ tempestatem facit, sed cito in ipso tumultu fatiscit. Unde scriptum est Psalm. 9. 7 : Inimici defecerunt frameæ in finem : et civitates eorum destruxisti. Periit memoria eorum cum sonitu.* In tonitru ergo notatur tum celeritas, tum impetus et violentia, tum strepitus et fragor ruinæ impiorum.

14. IN APERIENDO MANUS SUAS LÆTABITUR : SIC PRÆVARICATORES IN CONSUMMATIONE TABESCENT.] Primo, Lyranus, Hugo, Dionys. Emman. Sa, et alii plane et clare sic explicant, q. d. Sicut injustus, de quo v. præcedenti, ad modicum tempus, quo aperit manus suas ad accipiendum munera, lætatur : sic peccatores tandem *in consummatione*, id est, consummate, plane et perfecte, *tabescent*, id est, ut Græca habent, εκλειψουσιν, id est deficient, peribunt et interibunt in æternum. Opponit enim brevem eorum lætitiam, quæ non plus durat quam apertio manus, longo et pleno eorum interitui : *Gaudent quippe*, ait Rabanus, *ad tempus in prosperitate mundana, cum aperiunt manus suas, ut rapiant aliena : sed quia prævaricati sunt Dei præceptum, quo ait, Non concupisces rem proximi tui, in consummatione tabescent, quando vacui bonis operibus pro peccatis suis demergentur in infernum.* Totus enim hic locus pingit velocem transitum interitumque abundantiæ et felicitatis impiorum.

Secundo, Tigurina vertit : *Cum quis manus aperuerit, gaudebunt dilabi : sic prave agentes prorsus deficient.* Supplet enim et subaudit το *dilabi*, quod non est in Græco, ut sensus sit, q. d. Sicut aquæ pluviæ manibus contractis exceptæ gaudent quodammodo, cum aperta manu dilabi sinuntur in terram, quia tendunt ad centrum suum, ad quod naturali appetitu feruntur, ut in eo conquiescant : sic pariter gaudebunt omnes boni, imo omnes creaturæ, cum prave agentes deficient, ut redeant ad terram, et ad gehennam; hæc enim debetur eorum pravitati, qua perturbarunt ordinem totius universi : quare hac sua pœna satisfacient scandalo, quod dederunt toti mundo, et perturbationi, quam in eo fecerunt; quia per hoc eorum supplicium justamque vindictam redintegrabitur ordo universorum, quem ipsi turbarunt, ideoque de eo quasi gaudebunt omnes creaturæ.

Tertio, Palacius hæc refert ad tonitruum; unde nonnulli vertunt, *cum ipsum* (scilicet tonitruum) *manus aperuerit, lætabitur, etc.* q. d. Injustus est velut tonitruum magnum, magnum edens fragorem et sonitum; at non lætatur, nisi dum aperit manus, id est, non durat, nisi dum radios velut manus extendit. Loquitur enim de tonitruo fulguri misto, quod non durat, nisi fere dum suam explicat lucem : ita prævaricatores, licet videantur sonare et fulgere, brevi tamen in sua consummatione tabescent. Verum obstat, quod Græcum αυτον, id est, *ipsum*, utpote masculinum, nequeat referri ad βροντη, id est *tonitruum*, utpote feminini generis.

Quarto, Jansenius αυτον referens ad υετον, id est pluviam, unde et Romani vertunt, *in aperiendo ipsam*, scilicet pluviam, *manus suas lætabitur*, sic exponit, q. d. Cum pluvia aperuerit manus suas, hoc est, sese largiter super terram effuderit, lætabitur quod terrorem, scilicet tonitrui, superaverit, et hominibus ademerit, quos et lætari facit suo in terram defluxu; quia pluvia copiose cadente, cessant tonitrua et fulgura, et minus timentur. Unde dicitur in Psalmis : *Fulgura in pluviam fecit.* In hac ergo parte adhuc persistitur in similitudine v. præcedenti proposita, eaque hîc absolvitur. Et per prosopopœiam tribuitur pluviæ aperire manus suas et lætari, quemadmodum et in Psalmis dicitur : *Flumina plaudent manu.* Significatur ergo, quod quemadmodum torrens aliquis exsiccatur per calorem solis, et tonitruum superatur per pluviæ defluxum : ita et opes divitum simul cum ipsis subito deficiunt per supervenientem eis ultionem divinam, qua tanquam imbre eos ob-

ruente superatur omnis eorum terror, quem opibus suis confisi inferebant; sicque lætabitur justus ab eorum terrore liberatus. Unde subjicitur : *Sic prævaricatores in consummatione tabescent,* hoc est, ita deficient, ut penitus consumantur. Hic sensus magis connexus, nervosus et appositus est, sed obscurior et intricatior, cum primus sit facillimus et planissimus.

15. NEPOTES IMPIORUM NON MULTIPLICABUNT RAMOS, ET RADICES IMMUNDÆ SUPER CACUMEN PETRÆ SONANT.] Dixit opes impiorum esse caducas et fragiles, nunc idem dicit de stirpe et posteris, q. d. Nepotes impiorum non habebunt multos filios, nec sicut arbor bene fundata ramos longe lateque multiplicat, ita ipsi multam generabunt filiorum propaginem, quæ per multa secula continuetur, sed in tertia vel quarta generatione succidentur, uti Deus minatus erat Judæis Exodi 20. 5. Sic Deus succidit familiam Saul, 2. Reg. 21. et familiam Hielis, qui reædificavit Jericho, 3. Reg. 16. 34. ac familias Jeroboam, Jehu, Manahem, Phacee, cæterorumque impiorum regum Israel, uti fuse narratur lib. 3. et 4. Regum.

ET RADICES IMMUNDÆ SUPER CACUMEN PETRÆ SONANT,] q. d. Impii parentes sunt instar radicis non in terra profunde, sed in petra leviter et tenuiter fundatæ, quæ proinde cum arbore ex se prodeunte facile ventis agitatur, ventoque agitata in ramis perstrepit et resonat : sed simul cum ipso sonitu convellitur et eradicatur. Simili enim modo impii pompose perstrepunt et resonant ad modicum tempus : sed quia radices non habent à Deo fundatas, hinc brevi ab eo succidentur et evellentur cum tota sua stirpe et posteritate. Græca hoc loco non habent τὸ *sonant,* sed illud rejiciunt ad initium versus sequent. Unde sic habent : *Nepotes impiorum non multiplicant ramos, et radices immundæ super duram petram,* q. d. *Et,* id est *quia,* ipsi sunt velut radices impuræ male fundatæ super petram; ac proinde multam ex se sobolem emittere nequeunt. Unde Complut. vertunt, *super præcipitem petram :* quæ scilicet secum radicem et arborem in se fundatam in præceps trahit, ac deorsum præcipitat; Tigurina : *Non multiplicabit ramos soboles impiorum, nec impuræ radices in rupe excelsa.* Græcum enim ακροτομου, et duram, et excelsam, et præcipitem rupem significat. Verum ex Græco excidit τὸ ηχει, vel dorice αχει, id est, sonant; eo quod αχει immediate sequitur, sed aliud significans : unde scriptores imperiti putantes alterum esse superfluum, illud hoc loco omiserunt, cum tamen sensus id exposcat : alioqui enim deest verbum, quod sensum expleat.

Alludit ad Sapient. 4. 3 : *Spuria vitulamina* (græce μοσχευματα, id est propagines, stolones, sive novi surculi ex arbore præcisi et in terra plantati. Græcizat Interpres; derivat enim *vitulamen* à vitulo, sicut Græci derivant μοσχευματα à μοσχος, id est vitulus) *non dabunt radices altas, nec stabilis firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinaverint, infirmiter posita à vento commovebuntur, et nimietate ventorum eradicabuntur.*

16. SUPER OMNEM AQUAM VIRIDITAS, ET AD ORAM FLUMINIS ANTE OMNE FENUM EVELLETUR.] Subaudienda est vox comparativa *sicut,* quam Hebræi in parabolis et similitudinibus sæpe subticent et subaudiunt, q. d. Impiorum soboles, propago et prosperitas est sicut viriditas, id est viride gramen, quod *super,* id est juxta, *omnem,* id est quamlibet, *aquam,* ob humoris copiam cito enascitur et germinat quidem, sed et cito ante omne aliud fenum, id est gramen vel herbam demetitur, vel proteritur, vel avellitur; quia situm *ad oram fluminis,* quam homines ambulando pedibus calcare, et animalia depasci solent, utpote locum omnibus patulum et pervium. Pro *viriditas* græce est εχει, vel αχη, vel αχει, quod Romani retinent. Unde vertunt, *achi super omnem aquam. Achi* est vox Hebræa significans paludem, ait S. Hieron. in tradit. in Genes. Alludit enim Siracides ad Septuag. qui Genes. 41. 1. pro eo quod Noster cum Aquila vertit, *pascebantur in palustribus,* retinentes Hebræam vocem *achu,* vertunt, *pascebantur in achi.* Scholiast. αχος, inquit, est *plantarium tenue et herbosum.* Noster Job 8. v. 11. Hebr. *achu,* vertit *carectum,* quem secuti nonnulli hoc loco sic vertunt : *Carex juxta quamvis aquam, et labra fluminis, ante quodlibet gramen evellitur.* Porro Tigurina pro αχει, legens αχνη, id est tenuissimus cauliculus ille, qui primum è radice plantarum pullulat, indeque Latinis pullus dicitur, sic vertit : *Pullus eorum super quamvis aquam, aut oram fluvii, ante omnem herbam elidetur.* Eodem redit sensus, quanquam liberius, et contra fidem codicum, pro αχει, Tigurina substituat αχνη. Idem facit subinde alibi, ut monui in Proœmio; quod in Cicerone, Plauto, Terentio faciunt nostri Critici, ut vitium scriptoris conjectando, vocemque vicinam substituendo corrigant : quæ audacia in profanis forte ferenda, at non in sacris et hagiographis. Syrus : *Radix enim peccatorum sicut spica quæ germinat in crepidine rupis, et sicut germen quod germinat ad oram fluminis, quod ante omnem viriditatem arescit.*

Alludit ad Job 8. v. 11 : *Numquid virere potest scirpus absque humore? aut crescere carectum* (Hebr. *achu,* quod Siracides hic græce vertit, αχει) *sine aqua? Cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas arescit : sic viæ omnium qui obliviscuntur Deum, et spes hypocritæ peribit.* Et v. 17 : *Super acervum petrarum radices ejus densabuntur, et inter lapides commorabitur. Si absorbuerit eum de loco suo, negabit eum, et dicet : Non novi te.*

17. GRATIA SICUT PARADISUS IN (Complut. *cum*) BENEDICTIONIBUS, ET MISERICORDIA IN SECULUM PERMANET.] Multi hæc accipiunt de gratia Dei. Ita Rabanus : *Gratia Dei,* inquit, *quæ superabundat in fidelibus et electis Dei, sicut paradisus fructificat diversas species virtutum.* Et Lyranus : *Sicut paradisus,* inquit, *est locus amœnus et bonis fructibus plenus, sic gratia Dei gratiosam facit animam ad Dei habitationem, et bonis operibus plenam.* Et Dionysius : *Impiis,* inquit, *modo prætacto deficientibus, gratia Dei collationibus ejus ita pulchrificat, stabilit et delectat justos, sicut paradisus ille terrestris, locus amœnissimus, est semper tranquillus.* Ideo ait Apostolus Hebr. 13 : *Optimum est gratia stabilire cor.* Et Sapiens Proverb. 10 : *Benedictio Domini divites facit, et non sociabitur eis afflictio.* Hæc magna est consolatio justo, licet afflictissimo, quod scilicet sit in gratia Dei, quæ instar paradisi eum cumulat omni jucunditate, decore, fructu et benedictione spiritali; adeoque eum efficit habitaculum hortumque voluptatis Dei, in quo Deus cum homi-

ne familiariter agit et colloquitur. Ita Palacius. Unde Syrus vertit : *Opera rectorum in momento benedicentur, et opera justorum in seculum subsistent; et qui appropiat ad eos, sicut qui invenit thesaurum.*

Verum melius per gratiam accipias beneficentiam, tum quia gratia hîc opponitur injustitiæ impiorum, de qua v. 13. et 15. tum quia jungitur cum misericordia : posterius enim hemistichium more Hebræo explicat et perficit prius. Sensus ergo est, q. d. *Gratia*, id est benignitas, beneficentia et misericordia in indignos et pauperes, est *sicut paradisus* à Deo benedictus, proferens fructus optimos et immortales, qui in æternum permanent : tale enim est augmentum gratiæ, meriti et gloriæ, quod causatur à beneficentia, æque ac bona opera, quæ à pauperibus per eleemosynam sustentatis fiunt : quæ omnia quoad meritum et mercedem in æternum permanent. Unde Vatablus clare vertit : *Benignitas instar horti fortunati est, et beneficentia permanet in perpetuum.* Sicut enim paradisus erat locus perpetuo virens, florens et fructificans omni fructuum decore et genere : sic et misericordia in se et in suis effectibus fructibusque semper viret et floret.

Huc alludit Apostolus 2. Corinth. 9. 6. ubi Corinthios exhortans ad eleemosynam ait : *Qui parce seminat, parce et metet : et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet, etc.*

Moral. Nota quantum bonum sit beneficentia et eleemosyna, utpote quæ æquetur paradiso Dei. Quare bona omnia à Deo data paradiso, quæ recensui Genes. 2. 8. tropologice recte attribuas beneficentiæ.

18. Vita sibi sufficientis operari condulcabitur (Rabanus legit *indulcabitur*), et in ea invenies thesaurum.] Versu præcedenti miseræ vitæ injustorum opposuit beatam vitam misericordis et eleemosynarii : nunc eidem opponit vitam operarii, quæ inter beatas ordine secunda est. Sensus ergo est, quasi dicat : *Vita sibi sufficientis*, græce αυταρκους, id est sua sorte contenti (alii, *cui est quantum sufficit*), *operarii;* qui operando manibus victum sibi parat, *condulcabitur*, id est, dulcis, quieta, jucunda et suavis operario apparebit, et revera : *et*, id est quia, *in ea invenies* tu, qui eam sequeris vel amplecteris, *thesaurum*, id est opes ingentes, tum quietis et lætitiæ, tum bonæ et sanctæ conscientiæ, tum etiam divitiarum temporalium. Hæ enim per diurna lucra quotidiana mire accrescunt, præsertim quia Deus iis tam justis et justo labore partis benedicit, easque auget et multiplicat. Unde S. Paulus 1. Tim. 6 : *Est autem*, inquit, *quæstus magnus, pietas cum sufficientia*, græce αυταρκεια, id est animo sibi sufficienti, suisque contento.

Porro Græca aliter, nimirum sic habent : *Vita sufficientis sibi operarii condulcabitur, et super utraque qui invenit thesaurum;* quasi hîc incipiat ternarius comparationum, quem Noster inchoat vers. sequenti, ita ut tria hîc inter se conferat Siracides, scilicet, primo, operarium; secundo, sibi sufficientem; tertio, eum qui invenit thesaurum, et hunc tertium duobus prioribus anferat, q. d. Beatus est, primo, operarius; secundo, sibi sufficiens, id est sua sorte contentus; sed utroque beatior est tertius, scilicet qui invenit thesaurum. Huic enim sine opere et labore, quasi dormienti felici fortuna advolant opes, ob quas non tantum sibi sufficiens, sed et copiosus ac abundans evadet.

Verum hîc non tres, sed duo comparantur. Nam operarius, et sibi sufficiens non duo sunt, sed unus idemque; alioqui Siracides addidisset copulam *et*, eaque duos denotasset dicendo : *Vita sufficientis, et operarii condulcabitur.* Idipsum vidit Tigurina, unde copulam addidit, vertitque : *Vita sorte sua contenti, operaque sua viventis habet suavitatem; sed utraque majorem qui thesaurum adeptus est.* Quod Vatablus explicat : *Id est, cui res est relicta, non labore parta*, juxta illud Martialis :

> Vitam quæ faciunt beatiorem,
> Jucundissime Martialis, hæc sunt :
> Res non parta labore, sed relicta, etc.

Sed Tigurina copulam *et* ex se addidit contra fidem codicum Græcorum, qui omnes illa carent. Quare nostra lectio Vulgata, uti congruentior, ita et verior est, juxta quam gaudeant operarii et artifices vita sua et opere manuali; si enim ea contenti vivant, erunt felices, in eaque invenient thesaurum. Quocirca merito hîc exclamat Palacius : Quid quæritis, homines, mercaturam? cur officia in domibus regum? quærite vitam operarii, qui sibi non divitias, sed quod sufficit, quærit : hæc vita dulcissima est, hæc thesaurus est, hæc vita naturalis est vita, quam instituit in paradiso Deus, est vita nulli noxia, est vita à mundi malis aliena, est vita comparando cœlo maxime commoda.

Quocirca sapienter Plato lib. 5. de Republ. citat laudatque illud paradoxum Hesiodi : *Dimidium plus toto*, applicatque tyrannis avaris et ambitiosis, qui omnibus volunt dominari, et suos fines undequaque dilatare, cum satius esset suis paucisque vivere contentum. Idem lib. 3. de Legibus, ut ostendat infinitam principum potentiam, nullisque finibus determinatam, esse præsentem pestem omnium imperiorum; subdit id ideo accidere, quod ignorent principes cupidi et ambitiosi Hesiodum recte dicere : *Dimidium sæpe toti præstare, quandoquidem damnosum est, rem totam accipere; dimidium tantum accipere, moderatum est; moderatum vero immodico et immoderato, tanquam potius priori, sane antecedit.* Sic in litibus avari actores, qui totam rem cupiunt, nolentes dimidio cum parte adversa transigere, sæpe totam perdunt, quibus sane utilius fuisset petere dimidium quam totum; cum ob dimidium, quod recusarunt, perdant totum, quod avare ambierunt.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DAT VARIOS RERUM TERNARIOS IN QUIBUS TRIA INTER SE COMPARAT, SED TERTIUM DUOBUS ANTEPONIT : HÆC ENIM FUIT VETERUM ELEGANTIA, ET QUASI RHYTHMUS HEBRÆORUM.

19. FILII, ET ÆDIFICATIO CIVITATIS CONFIRMABIT NOMEN, ET SUPER HÆC MULIER IMMACULATA COMPUTABITUR.] Ita legendum cum Romanis et Græcis, scilicet, *filii, et ædificatio;* non *filii ædificatio.* Rursum legendum *super hæc,* non *super hanc,* uti legit Jansenius et alii. Tria enim hîc inter se comparantur; nam hîc incipit ternarius comparationum, quo Siracides imitatur Salomonem Proverb. 30. v. 15. 18. 21. 29. tria inter se confert, et tertium duobus præfert. Sensus ergo est, q. d. Duo sunt quæ *confirmant nomen,* id est, quæ celebre faciunt nomen, et diuturnum, quæque famam longævam cuipiam conciliant, scilicet primo, filii; secundo, *ædificatio civitatis,* si quis scilicet civitatem ædificet, uti Ninus Niniven, Nemrod Babylonem, Alexander Alexandriam, Romulus Romam; sed utrique præferendum est tertium, scilicet *mulier immaculata,* græce γυνὴ ἄμωμος, id est, uxor irreprehensibilis. Ita Tigurina : *Liberi,* inquit, *et exstructa civitas nomen stabile reddunt; sed potior utrisque censenda uxor inculpata est.* Complut. hîc mutili sunt; omittunt enim tertium membrum de muliere, unde illud supplent Romani. Porro Syrus pro una hac sententia dat duas : *Majestas et honor,* inquit, *statuent nomen, et plus utroque ille qui invenit sapientiam. Ædificatio et plantatio renovant nomen, et plus utroque mulier sapiens.*

Igitur primo, *filii* in plurali (græce enim est τέκνα), id est copia filiorum celebrat et propagat nomen patris, utpote in quibus quasi superstes vivit et repræsentatur pater, juxta illud Euripidis : *Columnæ domorum sunt filii masculi.* Unde filii vocantur בנים *banim,* à בנה *bana,* id est ædificavit, quod ipsi ædificent domum et familiam patris. Quocirca Antoninus Pius Imp. biduo priusquam moreretur, admissis amicis de filio suo dixit, id quod Philippus de Alexandro, scilicet, se æquo animo mori, cum filium relinqueret quasi alterum se. Ita Capitolinus in Antonino. Secundo, celebrem facit *ædificatio civitatis,* vel physica, uti Cain primam mundi civitatem ædificavit, eamque à nomine filii Henoch vocavit Henochiam, Genes. 4. sive moralis et legalis, qua quis civitatem bonis legibus ordinat et instituit, eamque bonis moribus efformat, uti Solon leges dedit Athenis, Lycurgus Spartæ, Numa Romæ. Hi enim celebrantur quasi legislatores urbium. Verum his duobus præferenda est uxor inculpata. Quid enim prodest filiorum turba, quid nominis gloria, si tibi est uxor infida, impudica, rebellis, dicax, stulta, quæ te assidue cruciet, angat, vexet, enecet? Uxor enim est socia thori, mensæ, domus; quæ ubique te comitatur, tuoque lateri adhæret quasi altera tuî pars, ut si illa sit nequam, ubique intime te affligat et discruciet, nec illam magis abjicere possis, quam dimidiam corporis tui partem à te resecare. Adde, quod, sicut uxor honesta et prudens magnum decus et nomen marito conciliat, juxta illud : *Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ,* Proverb. 31. Sic ex adverso ingens et indelebile marito est probrum uxor meretrix, aut maligna et nequam. Talis Antonino Imperat. fuit Faustina, Socrati Xantippe, Samsoni Dalila. Hæ sane eorum famæ plus nocuerunt, quam si illiberes et privati obiissent, nec reipub. gubernaculis præfuissent. Significat ergo, ut quis bonum nomen sibi paret, ante omnia curandum ut uxor sit inculpata, hæc enim ei ingens dedecus conciliabit. Denique uxor proba parit educatque filios probos, per quos ædificat domum et familiam, ac consequenter civitatem. Igitur in ea simul habes hæc tria, quæ sane uni soli, vel duobus præstant.

Mystice Rabanus : *Constructio,* inquit, *bonorum operum confirmat nomen Christianum, quia ille vere Christianum se esse probat, qui Christi mandata recte credendo et bene operando servat: et super hæc mulier immaculata, hoc est, anima munda, sancta et incoinquinata computatur. Præcipuum ergo et supremum in meritis electorum virginitas habet præmium; quia et Angelis sociatur in cœlis, et Agnum sequitur, quocumque ierit.*

20. VINUM, ET MUSICA LÆTIFICANT COR, ET SUPER UTRAQUE DILECTIO SAPIENTIÆ.] Hæc enim est spiritalis, divina, animæque intima, eam illuminans, sanctificans et perficiens; quare multo magis animam delectat, quam vinum et musica, quæ exterius tantum aures et palatum corporea delectatione afficiunt, titillant et mulcent. Tigurina : *Vinum et musica cor exhilarant, sed utroque magis studium sapientiæ.* Apposite confertur et præfertur dilectio sapientiæ vino et musicæ, quia ipsa est spiritale vinum mentem inebrians, et spiritalis musica animum oblectans. Porro Syrus pro sapientia substituit amicitiam : *Vinum vetus,* inquit, *lætificat cor, et melior eo est amicitia amici.*

Nota : *Dilectio sapientiæ* proprie est dilectio virtutis. Inter virtutes autem primas tenet charitas; vera enim sapientia consistit in timore et amore Dei, juxta illud cap. 1. 14 : *Dilectio Dei honorabilis sapientia,* vide ibi dicta. Posset quoque *dilectio sapientiæ* accipi pro sapientia dilectionis per hypallagen, quæ est sapientia diligendi, summa enim sapientia est scire diligere Deum; aut *dilectio sapientiæ,* id est, dilectio sapiens, charitas enim debet esse prudens. Simili phrasi Apost. 2. Thess. 2. 10. vocat *charitatem veritatis,* id est veram.

Moral. Quanta sit vis et energia sapientiæ et charitatis, disce ex eo quod conferatur et præferatur vino et musicæ, quæ potentissima sunt ad animos excitandos, et quaquaversum flectendos. De vino res nota est, de musica patet ex dictis cap. 32. v. 5 et 7. Unde S. Justinus Martyr vim musicæ sacræ, puta hymnodiæ et psalmodiæ,

Christianorum sapientiam et charitatem excitantis, celebrans quæst. 107. ad Orthodoxos : *Excitat*, inquit, *hæc cum voluptate quadam animum ad flagrans ejus, quod carmine celebratur, desiderium; affectiones et concupiscentias carnis sedat; cogitationes malas inimicorum, quos cernere non est, amolitur; mentem ad fructificationem divinorum bonorum rigat; pietatis decertatores generosos et fortes, per constantiam in rebus adversis efficit; omnium rerum, quæ in vita tristes et luctuosæ accidunt piis, affert medicinam.* Id expertum se profitetur S. August. lib. 9. Confess. cap. 4. ubi Deum alloquens : *Quas*, inquit, *tibi voces dabam in psalmis illis, et quomodo in te inflammabar ex eis, et accendebar eos recitare, si possem, toto orbe terrarum adversus typhum generis humani.* Lege quæ sequuntur. Quocirca Clemens Alexand. Exhort. ad Gentes cantorem suum, id est, Christum in Script. et psalmis canentem, præfert Orpheo et Amphioni, qui feruntur saxa et lapides traxisse canendo, sed fabulose : *Solus*, inquit, *cantor meus difficillimas feras mansuefacit, volucres quidem, nempe eos qui sunt leves; serpentes, eos qui deceptores; leones, eos qui sunt animosi et ad iracundiam concitati; sues, eos qui sunt voluptati dediti; lupos, eos qui sunt rapaces; lapides autem et ligna, qui sunt insipientes.* Unde concludit : *Vide quantum potuerit novum canticum: homines ex lapidibus, et homines fecit ex feris.* Rursum S. Justinus orat. 2. ad Gentes, eos invitans ad Christi fidem et sapientiam : *Estote*, inquit, *sicut ego, quia et ego sicut vos*, Gal. 4. v. 12. *Accedite*, inquit, *Græci, docemini. Estote ut ego, quoniam et ego eram ut vos. Hæc me ceperunt, et doctrinæ vis enthea* (*hoc est vis divina*) *et sermonis efficacitas. Quoniam sicut incantator peritus formidabilem serpentem fugat, postquam fecit ut è suo latibulo eriperet: sic sermo ex intimis animi penetralibus formidabiles sensuum affectus expellit, ac primum cupiditatem, ex qua quidquid formidabile est nascitur.* Idipsum se expertum profitetur B. Petrus Damiani serm. de Christi Natali : *Olim*, inquit, *mihi Tullius dulcescebat, blandiebantur carmina poetarum, philosophi verbis aureis insplendebant, et sirenes usque in exitium dulces, meum incantaverant intellectum. Lex, Prophetæ, Evangelium, Epistolæ, et omnis gloria sententiarum Domini mei et servorum ejus, aut parva videbantur, aut nulla. Nescio modò quid dulcius immurmuret filius Jesse, qui vario sermonum et sententiarum concentu omnesillos, quos diligere consueveram, ineloquentes reddit et mutos.* Hæc est ergo divinæ sapientiæ harmonia, quæ omnes musicorum concentus suavitate et efficacia superat et transcendit. Denique *dilectio sapientiæ* increatæ, puta Dei, est reciproca, ideoque vera amicitia. Nam, ut ait Christus, *Qui diligit me, diligetur à Patre meo*, Joan. 14. vers. 21. Magnum bonum, magna suavitas est diligere Deum, sed longe major est scire se diligi à Deo. Quem enim Deus diligit, hunc in filium adoptat, hæredem regni cœlestis instituit, gratia et gloria donat, omnique bono cumulat et beat.

Hæc est secunda trias delectabilium, in qua palma datur dilectioni sapientiæ, quæ sane est charitas, vel charitatis effectus; hanc enim significat Græcum ἀγάπησις. Sequitur tertia huic affinis.

21. Tibia et psalterium suavem faciunt melodiam, et super utraque lingua suavis.] Syrus, *munda;* Tigurina : *Fistula et psalterium suavem edunt cantum; at lingua suavis utrumque superat*, q. d. Sermo suavis magis mentem afficit et delectat, quam melodia instrumentorum musicorum, tum quia sermo hic ab ore et anima prodiens, est vivus et vitalis, cum illa sint mortua et inania; unde ille hisce efficacior est. Sermo enim suavis secum quasi vehit mel internum et suavitatem animæ à qua promanat, eamque defert in aures et cor audientis, itaque suo vitali divinæ dulcedinis melle eam imbuit et dulcorat, juxta illud Proverb. 16. 24 : *Favus mellis, verba composita;* tum quia hic sermo est sensatus, secumque vehit prudentiam et sapientiam, atque eam infigit animo audientis; quæ ibi hærens eam diu movet, afficit et pascit; cum concentus musicus illico cum sono transeat, nec quidquam post se relinquat. Hinc fit, ut lingua suavis iram sedet, tristitiam profliget, omnesque passiones quasi excantet, ac quidvis audienti persuadeat. Id visum fuit, et etiamnum videtur in Apostolis et Apostolicis prædicatoribus, quorum lingua suavis medetur contritis corde Isaiæ 61. v. 1. Item in pacificis, qui dissidentes animos conciliant, juxta illud : *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*, Matt. 5. Unde Rabanus sic explicat utrumque versum : *Vinum*, inquit, *et ars musica cum instrumentis suis per vocis sonoritatem naturaliter delectant et movent humanum animum; sed dilectio sapientiæ, et lingua suaviter docens multo plus confortat cordis intellectum.* Sic videmus confessarios suaves ad se pœnitentes allicere et flectere quocumque volunt, sic et concionatores suaves magis influere in animos audientium quam austeros et minaces.

Rursum apposite confert et præfert linguam suavem tibiæ et psalterio, quia ipsa est animata et rationalis tibia et psalterium, quæ non nisi dulcem edit melodiam. Pierius Hierogl. 7. de cervo cap. 1. tradit cervum, licet fugacissimum animal, ita melodia detineri, ut consistens capi necarique se patiatur : quanto magis hominem rationalem fugitantem detinebit et amicabit sermo comis et blandis? Ratio à priori est, quod dulcedo sit amica naturæ, illique quasi mel et nectar, quo illa pascitur, ducitur, capitur. Hinc capitur dulcedine lactis, mellis, sacchari, etc., quæ dulcem efficiunt sanguinem, indeque dulces spiritus tam amandi quam loquendi. Quocirca Plutarch. in Artaxerxe asserit Persis solemne fuisse, ut mel lacti permistum darent in potum, quia sanguinem efficit dulcissimum, hic autem dulces et amabiles parit amores et mores, æque ac sermones. Hinc sponsus ait Cant. 4. 11 : *Favus distillans labia tua, mel et lac sub lingua tua.* Et Proverb. 16. 24 : *Favus mellis, composita verba : dulcedo animæ, sanitas ossium.* Et cap. 15. 4 : *Lingua placabilis, lignum vitæ.* Et v. 1 : *Responsio mollis frangit iram.* Sic Nestorem commendat Homerus, quod ex ore ejus melle dulcior flueret oratio. Memorabile est quod scribit Valer. Maxim. lib. 8. cap. 9. Valerium plebis Romanæ contra senatores rebellionem suavi oratione sedasse; ac L. Antonium tempore seditionis Marianæ missos ad se obtruncandum milites ita suaviloquentia obstupefecisse, ut districtos jam et vibratos gladios cruore vacuos vaginis redderent. Sic Cicero lib. 2. de Republ. concordiam, quam parit suavitas eloquii, comparat tibiis et concentui musico : *Ut in fidibus*,

inquit, *ac tibiis, atque cantu ipso ac vocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis, isque concentus ex dissimillimarum vocum moderatione, unus tamen efficitur et congruens : sic summis, et infimis, et mediis interjectis ordinibus, ut sonis, moderata naturæ civitas concentu dissimillimorum consistit, et quæ harmonia à musicis dicitur in cantu, ea est in civitate concordia, quæ sine justitia nullo pacto esse potest.*

22. GRATIAM ET SPECIEM DESIDERABIT OCULUS TUUS, ET SUPER HÆC VIRIDES SATIONES,] id est viridia sata, viridia germina. Aliqui manuscripti legunt, *viride sationis;* græce χλοην σπορου, id est, *viriditas seminis;* Syrus : *Decor et pulchritudo, concupiscentia oculorum, et plus utroque spicæ agri;* Tigurina : *Oculus tuus desideret venustatem et pulchritudinem; sed virens seges est utroque gratior.* Igitur *virides sationes* proprie sunt virides segetes; hæ enim valde virent, suoque virore, et spe opimæ messis intuentium oculos animosque mire recreant, imo hæ solæ proprie sunt virides. Unde Simon Porcius Comment. de coloribus, colorem viridem distinguit ab herbaceo. Extensive tamen per virides sationes accipe omnia viridia germina, et folia etiam herbarum cæterarumque plantarum. Ab auribus transit ad oculos. Est ergo hîc trias objectorum quæ oblectant oculos, q. d. Venustas rerum, et species sive formositas corporum recreant visum ; sed multo magis id facit viriditas camporum ; hæc ergo maxima est venustas et formositas, idque multas ob causas.

Prima est, quod illa rerum venustas, et corporum formositas sæpe sit arte facta et fucata, ut cum pictores res venuste pingunt, vel sculptores sculpunt; aut cum feminæ stibio, cerussa et purpurisso faciem colorant, vel vestibus artificiosis se ornant : viriditas autem plantarum sit sincera et simplex, utpote à natura illis indita. Natura enim superat artem, et naturalis pulchritudo arte factam, juxta illud Christi de liliis Matth. 6 : *Dico vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis.*

Secunda est, quod forma corporum sit illecebrosa, illiciatque ad turpem cupiditatem : viriditas autem sit pura, illibata et casta, similemque delectationem oculis ingerat.

Tertiam dat Palacius, sic explicans : Gaudet oculus videns grata et decora ædificia, aut videns venustatem et pulchritudinem feminarum : at vero, tu fili, desidera campos tuos tritico seminatos atque virentes. Recte enim Quintilianus : *Stultum est plus æstimare rubentes violas, quam fructibus oneratas olivas. Ex illis paleas, ex his collige grana.*

Quarta est, quod inter omnes rerum species et colores, quibus pascitur oculus, emineat color viridis, præsertim naturalis camporum, idque tum quia viridis maxime contemperatus est visui, ac consistit in medio quodam visui valde proportionato. Nam albus color nimis disgregat, dispergit et dissolvit visum ; ex adverso niger visum congregat, stringit, coarctat et contristat : viridis vero inter utrumque medius; nec nimis disgregat, nec nimis congregat; sed æqua quadam ratione afficit visum. Causa est, tum quod albus multum habeat lucis, quæ disgregat; niger multum opacitatis, quæ congregat. Ex commistione enim lucidi et opaci oriuntur omnes colorum varietates, ut docet Aristot. et Philosophi lib. 3. de Anima ; viridis autem lucem opacitate congruenti habet temperatam, ita tamen ut visum acuat, excitet, delectet, corroboret. Unde pictores ex colore luteo et cæruleo contritis et commistis, viridem efficiunt; luteus enim et cæruleus mire lucem cum opacitate contemperant, tum quod plurimæ et quasi infinitæ sint species viriditatis, adeoque quælibet herba et planta proprium habeat virorem discriminatum à cæteris, ita ut intuens quis campum vel hortum plantis refertum, videat viriditatis plurimas varietates et species, alias magis magisque albicantes, alias magis magisque nigricantes; alias obscuras, alias claras, alias etiam splendentes et fulgidas ; quæ omnia simul intueri, mirum est quam recreet oculos. Ita Aristot. in Problem. sect. 31. n. 20. docet oculum viridibus recreari et meliorem effici, tum quia viridis color medium est albi et nigri, tum quia humidior est et moderatior : *Oculi, ait, cum ad res solidas contendunt, laborant lassanturque ; cum ad humidas mollesque, quod nihil sibi obstat, passim oberrant, et licentia perliquescunt ; cum ad virides, quod istæ ut solidæ mediocriter sunt, ita satis humoris continent, neque ullo detrimento afficiuntur, et ad immorandum in hisce amplius innituntur, eo quod coloris hujusmodi habitus modice sese conspectui offert.* Insuper virides plantæ sunt quasi tapetes et aulæa Dei, quibus hanc mundi aulam camposque convestit, quæ sane eos magis ornant, quam peristromata aurea ornent palatia principum. Viror enim ex humore oritur; ideoque viror est vigor, et quasi vita plantarum, quia ejus alimentum est humor; unde omnes herbæ ob humorem vitalem, habent virorem ; et herbaceus vividusque color, est viridis. Ex adverso quæ siccantur et emoriuntur, virorem deponunt. Quare quam varius, varieque cum terrestri materia commistus est humor, tam varius oritur viror. Hoc autem plurimis et quasi innumeris fit modis. Hinc viror rei vigorem significat, adeoque Latinis viror à vigore nomen sumpsit : unde dicitur viridis ætas, viridis senectus, virides animi, id est vivaces, vigentes et vegeti. Denique smaragdi decor est à virore. Audi Plinium lib. 37. cap. 1 : *Nullius coloris aspectus oculis jucundior est. Nam herbas quoque virentes frondesque avide spectamus ; smaragdos vero tanto libentius, quoniam nihil omnino viridius comparatum illis, viret.*

Alleg. Rabanus : *Gratiam et speciem*, inquit, *superant virides sationes; eum ornatum templi, et culturæ diversitatem, cæremoniarumque et festivitatum observantiam, quam prior* (Judaicus) *populus sub lege habuit, Evangelii prædicatio in toto orbe terrarum seminata, fide gentium, et bonorum operum viriditate excellit.*

Tropol. Virides sationes sunt virores et fervores juvenum, v. g. Novitiorum incipientium Deo pie et religiose servire; hi enim omnem rerum venustatem et speciem superant, magisque oculos intuentium oblectant; plus tamen iis mentem pascit matura solidaque virtutum seges, quæ in viris senibusque sanctis conspicitur. Huc facit illud :

Gratior est pulchro veniens in corpore virtus.

Rursum virides sationes fuere primi Christiani, ac præsertim S. Stephanus cæterique Christi discipuli et diaconi, qui ætate virentes et spiritu vigentes, mire oculos Dei et hominum sua virtute et fervore recrearunt : unde ex hac satione

tanta deinde Virginum, Martyrum, Religiosorum, cæterorumque fidelium messis succrevit. Similiter virides sationes fuere pueri, puellæ et juvenes, qui vigorem ætatis, puta pueritiam vel adolescentiam, per gratiam menti suæ à Deo insitam consecravere Deo per martyrium, votum virginitatis, religionem, quales fuere S. Agnes, S. Cæcilia, S. Prisca, S. Pancratius, S. Vitus, S. Laurentius, S. Vincentius, et innumeri alii, quorum viror virtutis omnibus fuit oblectationi et admirationi.

Unde S. August. lib. 2. de Genesi contra Manich. cap. 3. per *herbam virentem*, vel *viride agri*, quod Deus die tertia mundi produxit Genes. 1. 11. mystice accipit *spiritalem atque invisibilem creaturam, propter vigorem vitæ*, quales sunt Angeli, quibus virgines comparat et adæquat Christus, Matth. 22. 30. Unde subdit S. August. *Quia et nunc viride agri Deus facit, sed pluendo super terram, id est, cum facit animos reviviscere per verbum suum, sed de nubibus eas irrigat, id est de Scripturis Prophetarum et Apostolorum.*

Sic et S. Ambros. lib. 3. Hexam. cap. 7. per herbam virentem accipit *vitæ viriditatem, quæ hilarioris vitæ quasi flos prætendit jucunditatem, puta adolescentem pubescentis ætatis viriditate florentem.* Et cap. seq. graphice depingit admirabilem germinationis modum: *Inde*, ait, *cum se granum resolverit, herbam germinat, grata ipsa jam species herbescentis viriditatis, quæ statim genus satum similitudine suî prodit. Pascuntur oculi grato spectaculo.* Addit talia esse seminaria virtutum. Denique mira satorum remedia subjungit: *Cervus æger*, inquit, *ramusculos oleæ mandit et sanus fit. Locustas quoque folia oleæ arrosa liberant ab ægritudine. Rubi folia superjacta serpenti interimunt eum. Culices non tangunt te, si absinthii herbam cum oleo coquis, et eo te perunxeris.*

Accedit S. Bernardus ser. 60. in Cant. qui per vineas virentes et florentes, de quibus Cant. 2. 13. accipit novitios: *Vineæ*, inquit, *florentes odorem dederunt, quod nihilominus appropinquantis fructus indicium est. Hic odor serpentes fugat. Aiunt florescentibus vineis omne reptile venenatum cedere loco, nec ullatenus novorum ferre odorem florum, quod volo attendant novitii nostri, et fiducialiter agant, cogitantes qualem spiritum acceperint, cujus primitias dæmones non sustinent. Si sic novitius fervor, quid erit absoluta perfectio? Perpendatur ex flore fructus, et saporis virtus ex vi æstimetur odoris. Vineæ florentes odorem dederunt.* Et inferius: *Cæterum si vinea anima, flos opus, odor opinio est, fructus quid? martyrium. Et vere fructus vitis, sanguis est martyris. Cum dederit*, inquit, *dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini, filii, merces, fructus ventris. Propemodum dixissem, fructus vitis; quidni sanguinem uvæ, dixerim meracissimum sanguinem innocentis, sanguinem justi? quidni mustum rubens probatum, pretiosum, plane de vinea Sorec, torculari passionis expressum? Denique pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.*

Rursum S. Gregorius, lib. 30. Moral. cap. 15. explicans illud Job c. 39. 8. de onagro: *Virentia quæque perquirit*, sic ait: *Arentia quippe sunt omnia, quæ temporaliter condita, venturo fine à jucunditate vitæ præsentis quasi æstivo sole siccantur. Virentia autem sunt vocata, quæ nulla temporalitate marcescunt. Huic ergo onagro virentia perquirere, est sancto cuique viro despectis rebus transitoriis in æternum mansura desiderare.*

S. Hieron. vero epist. 139. ad Cyprianum explicans illud psalm. 89: *Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat: Omnis*, inquit, *humana conditio somnio comparabitur. Sicut enim mane virens herba, et suis floribus vernans, delectat oculos contemplantium, paulatimque marcescens amittit pulchritudinem, et in fenum, quod conterendum est, vertitur: ita omnis species hominum vernat in parvulis, floret in juvenibus, viget in perfectæ ætatis viris, et repente dum nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis prius extensa contrahitur; et extremo fine, quod hîc dicitur vespere, id est senectute, vix moveri potest, ita ut non cognoscatur quis prior fuerit, sed pene in alium commutetur.* Unde concludit: *Æternitati comparata brevis est omnium temporum longitudo. Omne, quod in seculo longum videtur, apud te, Deus, breve est; dies enim et anni, quibus humana vita contracta est, si comparentur æternitati, reputabuntur pro nihilo.* Quarta est hæc trias comparationum, sequitur quinta.

23. Amicus et sodalis in tempore convenientes (subaudi, grati sunt, et sese delectant), et super utrosque mulier cum viro.] Pro *in tempore convenientes*, græce est εἰς καιρὸν ἀπαντῶντες, id est ad tempus occurrentes, q. d. Pergratum est cum amicus amico, vel sodalis sodali multo tempore non visus, in tempore, præsertim necessitatis vel commoditatis, cum ejus opera indiget, occurrit: at longe gratior est uxoris cum viro continua, perpetua et indissolubilis unio. Per hanc enim non tantum tempore necessitatis, sed et quovis alio alter alteri occurrit et succurrit, consulit, solatur, adeoque quasi dimidium jugi et oneris alterius portat; unde et vocantur conjuges et conjugati, juxta illud Genes. 2. 24: *Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem* (multo magis sodalem et amicum), *et adhærebit uxori suæ*. Unde Tigurina: *Ut amicus commode congruat cum amico, vir tamen et uxor concordes utrique præferendi sunt.* Hi enim sunt intime amici et sodales. Syrus: *Amicus et socius in momento benedicuntur, et plus utroque mulier bona.*

Præclare ex S. Basilio S. Ambros. lib. 5. Hexam. c. 7. conjugibus concordiæ et benevolentiæ exempla et stimulos dat bovem, equum, quin et viperam: *Comparem*, inquit, *suum et bos requirit, et equus diligit: et si mutetur alius, trahere jugum nescit compar alterius, et se non totum putat: tu jugalem repudias tuum, et putas sæpe mutandum; et si uno defecerit die, suspicaris rivalem, et statim incognitam quasi cognitam pudoris exsequeris injuriam. Vipera absentem requirit, absentem vocat, et blando proclamat sibilo; atque ubi adventare comparem senserit, venenum evomit, reverentiam marito deferens, verecundata nuptialem gratiam: tu mulier advenientem de longinquo maritum contumeliis repellis. Vipera mare prospectat, explorat iter conjugis: tu injuriis viam viro obstruis; tu litium moves venenum, non rejicis; tu conjugalis amplexus tempore dirum virus æstuas, nec erubescis nuptias, nec revereris maritum. Sed etiam tu vir (possumus enim etiam sic accipere), depone tumorem cordis, asperitatem morum, cum tibi sedula uxor occurrit; propelle indignationem, cum blanda conjux ad charitatem provocat. Non es dominus, sed maritus; non an-*

cillam sortitus es, sed uxorem; gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentem. Redde studio vicem, redde amori gratiam.

Porro medium efficax ad hanc viri et uxoris unionem suggerit Apostolus Ephes. 5. 33. dicens: *Unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat: uxor autem timeat* (revereatur) *virum suum.* In quæ verba commentans S. Chrysost. homil. 20. notat inter virum et uxorem esse conditionis dissidium, eo quod statu sint impares, cum vir sit caput, uxor sit subdita, quæ virum suspicit et reveretur, sed per amorem hoc dissidium tolli, eosque fieri pares; amor enim viri facit quasi æquilibrium reverentiæ uxoris. Cum enim uxor reverenter se deprimit et subdit viro, amor viri se ad eam demittit, eamque elevat et attollit, sibique facit parem et æqualem. Amor ergo viri ex æquo respondet reverentiæ et subjectioni uxoris, cum eaque facit æquilibrium, sic ut inter virum et uxorem in quadam inæqualitate sit æqualitas, et in dissimilitudine ponderum æquilibrium. Alludit autem S. Chrysost. ad Græcam vocem συζυγος, quæ conjuges significat: est autem ζυγος vox anceps, jugum atque libram significans, ita ut συζυγους sicut *conjuges*, sic et *collibres* aut *æquilibres* vertere liceat. Sicut ergo æquilibrium in bilance facit lancium æqualitatem et concordiam: sic amor faciens æquilibrium viri et uxoris, eorum inducit paritatem, unionem et pacem. Sed audi Chrysost: *Alterum principatus locum habet uxor, proinde neque ipsa honoris æqualitatem appetat; est enim sub capite, ne ille tanquam subjectam contemnat, corpus namque est. Et si caput contempserit corpus, et ipsum simul peribit. Sed dilectionem inducat, quæ obedientiæ ac subjectioni ex æquo respondeat, quale est quando manus, pedes et reliqua omnia membra capiti serviunt, illud vicissim eorum curam et providentiam agit, omnem sensum in ipsis habens. Nihil isto conjugio melius. Et quomodo potest esse dilectio, inquit, præsente timore? tum sane potissimum potest. Quæ enim timet virum, diligit etiam; quæ diligit, timet ut caput, diligit ut membrum; quandoquidem et caput membrum est totius corporis. Propterea mulierem Deus subjecit, virum vero illi præfecit, ut pax sit. Nam ubi honoris est æqualitas, aut ubi familia dominatur, vel omnes principatum gerunt, ibi nunquam poterit esse pax; sed necesse est unum esse principatum, atque id ubique in rebus corporalibus.*

Tropol. optima et gratissima est unio, qua in homine pars inferior superiori, puta portio concupiscibilis rationali, ac sensus menti, quasi uxor viro se subjicit, illique per omnia unitur, et concordat; hæc enim est summa amicitia, sodalitas et conjugium. Vide quæ de concordiæ bono dixi cap. 25. v. 2.

24. FRATRES IN ADJUTORIUM IN TEMPORE TRIBULATIONIS (subaudi, veniunt, vel accurrunt), ET SUPER EOS MISERICORDIA LIBERABIT.] Græca pro *in adjutorium*, habent *et adjutorium.* Unde Syrus: *Frater et auxiliator in tempore tribulationis, et plus utroque eleemosyna redimit.* Et Tigurina: *Fratres et auxilia profuerint tempore calamitatis; sed misericordia præstantior utrisque liberatrix est*, q. d. Fratres in tempore tribulationis fratri afflicto occurrunt, ut illi opitulentur, eumque liberent; at longe magis misericordia exercita in miseros à misericorde, illi, si in miseriam aliquam inciderit, occurret, ut illum ex ea liberet; quia scilicet impetrabit à Deo auxilium et gratiam, quæ eum eruat et salvet, juxta illud Tobiæ cap. 4: *Eleemosyna ab omni peccato et à morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras.* Vide dicta caput 3. 34. Monet parabola, inquit Jansenius, plus fidendum esse in præsidio bonorum operum, quam in præsidio hominum, quantumvis amicorum. Nam gratissimum quidem, tutissimum et validissimum est auxilium, quod in tempore tribulationis frater fratri impendit; sed superat auxilium eleemosynæ præstita: hoc enim auxilium ex Deo est, illud ex hominibus.

Est hæc sexta trias comparationum, sequitur septima. Siracides enim multiplicat triades, ut in iis adumbret mysterium SS. Trinitatis; hæc enim, utpote essentialis, increata et immensa, est origo et fons triadis creatæ et finitæ, adeoque in illa se exprimit et repræsentat; atque hac de causa rebus omnibus ternarium quemdam, vel potentiarum, vel operationum, vel similium rerum, quasi sui imaginem inseruit, uti ostendi Amos 1. v. 3. sed ita, ut ipsa omnes et singulas in immensum superet.

25. AURUM ET ARGENTUM EST CONSTITUTIO PEDUM (græce επιςησουσι ποδα, id est, stare faciunt, statuunt, erigunt, firmant et stabiliunt pedem): ET SUPER UTRUMQUE CONSILIUM BENEPLACITUM,] subaudi *est;* hoc est, bene placet, gratum est et acceptum. Græce enim est βουλη ευδοκιμειται, id est, *consilium approbatur*, q. d. Opes auri et argenti firmant hominem, ejusque statum, ut firmiter in eo consistat, nec ab eo facile dejici possit, utque in eo fidenter et securus obambulet: at longe magis approbatur et perplacet sanum consilium; hoc enim longe magis eum firmat, gressusque ejus dirigit, ut stabiliter obambulet sine metu cadendi vel offendendi. Unde Arabicus vertit: *Aurum et argentum stabiliunt* (Syrus, *confirmant*) *pedem; et melius his omnibus consilium bonum.* Tigurina: *Aurum quidem et argentum statum cujuspiam constabilierint; sed prudentia est utroque commendabilior.* Nam, ut ait Isocrates ad Demonicum, *Sapientia sola possessionum immortalis. Arbitrare optimum esse, à diis quidem bonam fortunam, à nobis ipsis autem bonum consilium.* Sed accipe hoc cum grano salis, scilicet quod consilium sit à nobis, juvante tamen Deo; bona vero fortunæ, fere sint à solo Deo.

Ratio à priori est, quod aurum et argentum inanima sint et externa, consilium autem sit rei intimum, ejus quasi basis, imo anima. Sicut enim ratio dirigit hominem, ut rationaliter agat et vivat: sic consilium dirigit actiones et res, ut prudenter fiant, et firmiter consistant. Consilium enim suggerit omnia rei adminicula et fulcra, atque amovet omnia ejus obstacula et firmitati contraria. Quocirca regna, respubl. urbes, collegia, cœtus, qui consilio reguntur, firmi consistunt, crescunt et exaltantur, juxta illud Proverb. 11. 14: *Ubi non est gubernator, populus corruet: salus autem, ubi multa consilia.* Sicut enim salus et cursus navis pendet à perito gubernatore et gubernaculo: sic salus reip. à sapiente consiliario et consilio. Et cap. 20. 18: *Cogitationes consiliis roborantur: et gubernaculis tractanda sunt bella.* In bello enim plus valet consilium quam plurimi milites. Sic Romani *possederunt omnem locum consilio suo et patientia*, 1. Machab. 8. v. 3. Alexander magnus rogatus

qua ratione tam brevi tempore orbem debellasset, respondit : *Consiliis, eloquentia et arte imperatoria*, teste Stobæo serm. 54. Unde Veget. lib. 3. cap. 9. duci exercitus maxime commendat sapientum consilia. Passienus Crispus Neronis Imp. vitricus dicere solebat se quorumdam hominum consilium malle quam beneficium. Antoninus Pius Imp. nihil agebat in re bellica vel civili, nisi ex prudentum consilio, dicens : *Æquius est ut ego tot taliumque amicorum consilium sequar, quam ut tot talesque amici meam unius sequantur voluntatem.* Ita Julius Capitol. in ejus gestis. Memorabilis est gnome Euripidis : *Unicum consilium rectum magnam militum manum vincit.* Plus enim possunt modicæ vires consilio armatæ, quam magnæ consilii expertes. Paulus Æmilius aiebat *Imperatorem si minus ætate, certe moribus et consilio senem esse oportere.* Denique Antonius in Melissa parte 2. serm. 60 : *Qualis, inquit, est civitas cujus diruta sunt mœnia, talis est vir qui non omnia agit cum consilio.* Sic Chusai suo consilio plus erexit Davidem, quam si multa talenta auri ei dedisset. Nam eum profugum à facie Absalomi regno restituit, 2. Reg. 17. Idem fecit consilium, quod Jethro dedit Moysi, Exodi 18.

Mystice, Hugo per consilium accipit Evangelicum, v. g. paupertatis, q. d. Melior est magisque placet Deo et Sanctis paupertas Evangelica, quam omnes opes auri et argenti ; scriptum est enim : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum*, Matth. 5.

Sequitur trias octava, vel ut alii (qui primam numerant v. 18 : *Vita sibi sufficientis operarii*, etc.) computant, nona, ultima scilicet et perfectissima, timoris Domini ; sicut nonus Angelorum, puta Seraphinorum, chorus, est summus et perfectissimus ; quia ipsi summe timent, id est reverentur, amant et glorificant Deum. Unde ab amoris ardore vocantur *Seraphim*, id est, ardentes et inflammati, aliosque inflammantes.

26. FACULTATES (græce χρήματα, id est pecuniæ, divitiæ) ET VIRTUTES EXALTANT COR; ET SUPER HÆC TIMOR DOMINI.] *Virtutes*, græce ἰσχύς, id est vires, robur, fortitudo ; perperam ergo in Rabano legitur *victus* pro *virtus*. Syrus : *Fortitudo et robur exaltant cor, et plus utroque timor Dei.* Sensus est, q. d. Opes et vires erigunt homini cor, eumque faciunt animosum et audacem, ut neminem metuat ; at longe magis erigit cor facitque animosum timor Domini ; licet enim timor humanus cor contrahat, enervet et deprimat ; tamen timor Dei cor dilatat et extollit, viresque auget ; tum quia timor hic facit hominem Deo obedientem, ejusque leges exacte servantem, quem proinde quasi suum fidelem famulum tutatur Deus ; tum quia timor hic causat spem in Deum, quæ hominem, utpote Deo innixum, facit intrepidum, imo quasi omnipotentem, ut dicat cum Apostolo : *Omnia possum in eo qui me confortat ;* tum quia timor hic vel est amor, vel includit amorem Dei ; Deus autem suî amantes quasi amicos et filios carissimos redamat, protegit, defendit contra omnes hostes, et quævis adversa. Denique timor Dei exaltat cor, quia dat lætitiam cordi, dat longitudinem dierum, dat omnem et in vita et in morte benedictionem, ut dictum est c. 1. et 2. Unde Tigur. vertit : *Erigunt quidem animum opes et potentia ; sed utroque præstat religio Domini.* Timor enim Dei est Dei veneratio, religio, cultus, obsequium, obedientia et amor. Ita timor Dei exaltabat cor Davidis, ut in mediis periculis, undique obsessus à Saule et hostibus, fidens, securus et alacer caneret : *Dominus illuminatio mea, quem timebo ? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum; si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*, psalm. 26. Sic videmus Apostolos et viros Apostolicos timore Dei armatos magnanime maxima tentasse, et feliciter confecisse ; ac in dies tentare et conficere ut reges, principes, sapientes et divites sibi subjugent, provincias et regna convertant, totumque orbem Christo subdant.

Quocirca S. Basil. in illud psal. 14. 4 : *Ad nihilum deductus* (græce, *annihilatus*) *est in conspectu ejus malignus* (improbus)*; timentes autem Dominum glorificat*, sic scribit : *Magno prorsus et præstanti animo opus est, et qui in nullam se sinat deflecti partem humanarum rerum, quique virili fortitudine præditus ad summum jam pervaserit justitiæ habitum, suum jus utcuique pro dignitate dispertiat ac distribuat, et maligne agentes noverit ad nihilum deducere ; quantolibet magistratu isti polleant, quantislibet referti opibus se venditent, sint licet generis claritudine conspicui et illustres, quamlibet sui nominis splendorem sustollant ac celebrent ; tantum si in his deprehendatur ulla vitæ malignitas; hos, inquam, ad nihilum deducere, hoc est, ne tantilli quidem æstimare, excelsi est prorsus et præstantis animi. Contra vero timentes Dominum, ut hi pauperes sint, ignobiles, idiotæ sermone, corpore debiles ; hos gloria et laudibus attollere, ac beatos existimare addecet eum qui, spiritali doctrina eruditus, tales didicerit plane esse beatos. Ejusdem namque bene institutæ mentis fuerit, et agentem iniqua, quamvis clarum et potentem, nihili pendere, et timentem Dominum glorificare, quamvis tenuem, pauperis ac despicabilis vitæ, nec quidquam externorum possidentem, quæ nos invitent ad illius commendationem.*

27. NON EST IN TIMORE DEI MINORATIO, ET NON EST IN EO INQUIRERE ADJUTORIUM.] Ita Latina Romana et Græca Complut. licet ea quæ Romæ correcta sunt habeant φόβῳ, id est *timori*, pro *in timore*. Persistit in encomio timoris Dei, quasi apicis sapientiæ omnisque boni, ac de more in ejus laudes excurrit. Ait ergo : *Non est in timore Dei minoratio ;* græce ἐλάττωσις, id est, diminutio, defectus, inopia, q. d. Nihil deest timori Dei, ut hominem salvet : ipse enim sufficit, esto cætera desint ; quare non est opus ut quis inquirat adjutorem vel adjutorium, quod scilicet adjuvet timorem ad salvandum hominem; quasi is per se sit diminutus et insufficiens ad hoc, egensque alterius auxilio. Timor enim cæteras virtutes et bona vel complectitur vel impetrat à Deo. Unde Syrus : *Non est in timore Dei defectus, et non est opus quærere cum illo adjutorem ;* et Vatabl. *Religioni Domini nihil deest, nec opem in ea desideres*, juxta illud psal. 33 : *Timete Dominum, omnes sancti ejus; quoniam nihil deest timentibus eum. Divites eguerunt, et esurierunt ; inquirentes autem Dominum non deficient omni bono.* In omnibus aliis auxiliis et rebus est diminutio et defectus ; ac proinde omnes egent ope et auxilio alterius ; at secus est in timore Dei ; quia hic nititur Deo omniaque habet et potest in Deo, juxta illud Jacob ad Joseph

Genes. 49. 24 : *Sedit in forti arcus ejus*, etc. *Deus patris tui erit adjutor tuus*. Et illud Jacob ad Aser Deuter. 33. 26 : *Ascensor cœli auxiliator tuus; magnificentia ejus discurrunt nubes, habitaculum ejus sursum, et subter brachia sempiterna; ejiciet à facie tua inimicum, dicetque : Conterere.* Vide ibi dicta. Timens Deum ergo nullius opis indiget, quia Dei ope juvatur et fulcitur.

28. Timor Domini sicut paradisus benedictionis, et super omnem gloriam aperuerunt illum,] scilicet timorem Domini. Dixit v. præced. timorem amovere omne malum; nunc dicit conciliare omne bonum, q. d. Timor Dei est *sicut paradisus benedictionis*, id est, benedictus à Deo, cui scilicet Deus benedixit, id est, benefecit, omni amœnitate, omni fructuum genere, copia et præstantia eum decorans et locupletans. Sicut enim paradisum omni fructuum, sic timentem se omni virtutum genere cumulat, ac præsertim pascit eum ligno vitæ, id est, Eucharistia, quasi pane immortalitatis; qui scilicet veram et beatam immortalitatem ipsi conciliat, uti promisit Christus Joan. 6. 52. Simili modo v. 17. *gratiam*, id est beneficentiam, comparavit paradiso benedictionis. Sicut ergo infernus est ubi peccatum mortale est; ita paradisus et cœlum est ubi gratia et timor Dei est, ubi scilicet nullius criminis reatus conscientiam mordet : timor enim Dei beatam facit animam, uti dixi cap. 34. Hinc Sancti qui timent Deum in Scriptura vocantur Cœli, juxta illud psal. 18. 1 : *Cœli enarrant gloriam Dei*. Et psal. 88 : *Confitebuntur cœli mirabilia tua*. Et Apocal. 12 : *Lætamini, cœli, et qui habitatis in eis*. Quocirca *super omnem gloriam*, id est, præ omni decore et gloria tam Deus, quam homines et Angeli, *operuerunt*, id est, convestierunt et ornarunt timorem Domini; dum timentem Deum præ omnibus laudant, honorant, celebrant, exaltant, magnificant, non tantum verbis, sed et rebus; quia eum suis donis, gratiis, honoribus, dignitatibus, privilegiis, statibus, gradibus, adeoque omni gratia et gloria condecorant. Unde Syrus : *Timor Dei super omnia exaltatus est; apprehende illum, fili mi, et ne dimittas illum; quia non est sicut ipse. Timor Dei in tempore benedictus, et super omnem honorem ipse laudatur.* Et Vatabl. *Religio Domini instar horti fortunati est, in quo contegendo omnis est superata magnificentia.* Noster legit εκαλυψαν, id est operuerunt, in plurali. Jam Complut. et Romana legunt in singulari εκαλυψεν, id est *operuit*, vestivit, supple, Deus paradisum, æque ac timorem et timentem Deum. Alii vertunt : *Timor Domini similis est felici paradiso, cujus operimentum omnem gloriam exsuperat.* Timor Dei ergo est gemmea calyptra, aurea cyclas, diadema smaragdinum, regium paludamentum, quod longe magis timentem Deum exornat, quam omnes purpuræ et sceptra exornant reges et principes. Alludit ad benedictiones et beneficia data Patriarchis timentibus Deum, q. d. Has et plures obtinebis, iisque coronaberis, si timueris Deum. Præsertim verò alludit ad illam quam Jacob imprecatus est Josepho, Genes. 49. 25 : *Omnipotens benedicet tibi benedictionibus cœli desuper, benedictionibus abyssi jacentis deorsum, benedictionibus uberum et vulvæ. Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum ejus; donec veniret desiderium collium æternorum; fiant in capite Joseph, et in vertice Nazaræi inter fratres suos.* Similia tribui Joseph imprecatur Moses moriturus, Deuter. 33. 13. Quam ergo lætari, exsultare et jubilare perpetim debet justus tot Dei benedictionibus circumvallatus, et quasi obrutus! quam in adversis et arduis esse securus, constans, magnanimus, quem Deus undique coronat sua misericordia et miserationibus! Porro Syrus addit hìc duas gnomas quæ desunt in Græcis et Latinis : *Fili mi*, ait, *ei qui poscit te ne deneges. Ne sis bonus ad occidendum, sed esto bonus ad vivificandum.*

TERTIA PARS CAPITIS.

DE CAVENDA INOPIA.

29. Fili, in tempore vitæ tuæ ne indigeas; melius est enim mori, quam indigere.] Redit ad id quod dixit v. 18 : *Vita sibi sufficientis operari condulcabitur*; ut ostendat quàm cavendum sit otium, quod est causa inopiæ, quàmque amplectendus sit labor et operatio, quæ est causa opum et abundantiæ. Utrumque enim docet timor Dei, juxta illud Pauli : *Est quæstus magnus pietas cum sufficientia*, 1. Timoth. 6.

Pro *indigeas* et *indigere* græce est επαιτειν, id est mendicare : quia indigentia est causa mendicitatis. Est ergo metonymia. Noster enim Interpres solerter expressit causam pro effectu, qui ordinarie ex tali causa consequitur; unde Græca eleganter sic habent : Τεκνον ζωην επαιτησεως μη βιωσης κρεισσον αποτανειν η επαιτειν, id est, ut Complutensia : *Vitam mendicitatis* (Roman. *mendicationis*; alii, *mendicam*) *ne vivas; melius est mori, quam mendicare.* Tigurina : *Fili, cave ne vivas mendicato; mortuum esse præstat, quam mendicare*, q. d. Fili, ne otio et desidia te in summam egestatem et necessitatem assidue mendicandi conjicias; indigentia enim et egestas hìc non quælibet, sed gravis et continua, quæ hominem cogat vivere mendicato, intelligitur. Alioqui nemo est, ne rex quidem, qui non quandoque alicujus rei sit indiguus. Causa est quod vita mendicorum sit pauperrima, miserrima, sordidissima, onerosissima tam aliis, quam sibi; ac proprie quod apud Judæos erat infamis; erat enim signum iniquitatis et vitæ sceleratæ. Ad hanc enim castigandam Deus Judæis comminatus erat, et reipsa infligebat rerum penuriam et mendicitatem; sicut ex adverso justis, legemque suam servantibus promiserat opes, rerumque copiam, ut patet Levit. 26. toto pene capite, ac Deuter. 15. 4 : *Omnino indigens et mendicus non erit inter vos.* Unde et Psaltes inter cæteras maledictiones impii hanc quoque assignat : *Nutantes transferantur filii ejus, et mendicent*, psal. 108. Inter benedictiones vero pii hanc : *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus*

quærens panem, psal. 36. Verum Christus hanc infamiam sustulit, adeoque beatos pauperes spiritu pronuntiavit, ipseque paupertatem hanc amplexus, Christianis, præsertim Ecclesiasticis et Religiosis perfectionis avidis eam sectandam proposuit. Hæc enim est paupertas non coacta, sed voluntaria, sponteque ad exercitium humilitatis, patientiæ, pœnitentiæ suscepta, utque homo liber à desideriis curisque terrenis totus vacet Deo et contemplationi rerum cœlestium, ac per hoc opibus maximis in cœlo à Deo beetur. Talis enim non respicit in mensam alienam, ut sequitur, sed in Deum ipsum, qui sibi servientibus, regnumque cœlorum quærentibus promisit se temporalia adjecturum. Talis quoque orando, prædicando, dicendo, etc., utilior est reip. quam si laboraret manibus. Unde Apostolus 1. Corinth. 9 : *Si nos*, inquit, *vobis carnalia seminavimus, multum est si carnalia metamus.* Imo Christus Lucæ 10 : *Dignus est operarius cibo suo.* Unde S. Franciscus in Regula, cap. 8, paupertatem suis impense commendans : *Fratres*, inquit, *nihil sibi approprient, nec domum, nec locum, nec aliquam rem, sed tanquam peregrini et advenæ in hoc seculo in paupertate et humilitate Domino famulantes, vadant pro eleemosyna confidenter. Nec oportet eos verecundari; quia Dominus pro nobis se pauperem fecit in mundo. Hæc est illa celsitudo altissimæ paupertatis, quæ vos carissimos fratres meos hæredes regni cœlorum instituit, pauperes rebus fecit, virtutibus sublimavit. Hæc sit portio vestra, quæ perducit in terram viventium; cui totaliter inhærentes, nihil aliud pro nomine Domini nostri Jesu Christi in perpetuum sub cœlo habere velitis.*

Tropol. Rabanus apposite hæc accipit de acedia et inertia ad exercendas virtutes, et conquirenda bonorum operum merita et lucra : *Admonet*, inquit, *nos Sapientia ne per otiositatem perdamus tempus nobis indultum, sed magis laboremus recte credendo; intente legem Dei meditando, atque bene operando; ut hic habeamus opes virtutum, et in futuro vitam æternam. Melius est enim à præsenti vita cito decedere, quam hic diu inutiliter vivere; quia otiositas diuturni temporis majorem in tormentis habebit vindictam.* Citat deinde exemplum virginum fatuarum, quæ, carentes oleo, dum illud emendicant et quærunt, exclusæ sunt à nuptiis cœlestibus; et servorum, qui, talenta domini laboriose expendentes, æternam ab eo mercedem receperunt, Matth. 25.

30 et 31. VIR RESPICIENS IN MENSAM ALIENAM, NON EST VITA EJUS IN COGITATIONE VICTUS; ALIT ENIM ANIMAM SUAM CIBIS ALIENIS. VIR AUTEM DISCIPLINATUS ET ERUDITUS CUSTODIET SE.] Pro *non est vita ejus in cogitatione victus*, græce est, ουκ εςιν αυτου ο βιος εν λογισμω ζωης, id est, *non est vita ejus in æstimatione*, reputatione, computu, *vitæ*, q. d. Talis vita non est æstimanda et censenda vita, sed mors potius longa et assidua; quia assidue eget, famet, mendicat, despicitur et ridetur. Unde à Græcis talis vita vocatur αβιωτος βιος, id est, vita sine vita, vita non vitalis, vita miserorum morientium potius quam viventium. Sic quoque Noster accipi posset; sæpe enim victus ponitur pro vita, quia hæc victu et cibis sustentatur, ut sit metonymia. Planius tamen Nostrum et consequenter Græca sic exponas, q. d. Mendicus qui, cum non habeat mensam et cibum, quo se alat, cogitur respicere in mensam alienam, ut ea pascatur; hic, inquam, vitam agit otiosam et inertem, nec cogitat de laborando, ut sibi victum paret : *Alit enim animam*, id est vitam, *suam cibis alienis.* Pro *alit* græce est αλισγησει, id est, *contaminabit*; quia mendicorum vita est spurca, misera, inops, vilis, sordida, stolida et infamis, imo bestialis et canina; canes enim mendicant ad mensam heri, jugiterque ad eum respiciunt, ut sibi os aliquod projiciat quod rodant; unde mendicus vitam non habet propriam, sed alienam; vita enim ejus est in potestate non sua, sed divitis, in quem respicit, quique eum alit; ut ille, si nolit eum alere, vita privandus et fame conficiendus sit; perinde ut incarcerati pendent à manu et ore præfecti carceris, ut ab eo victum vitamque recipiant, vel fame conficiantur, et mori cogantur. Quare *vir disciplinatus et eruditus*, id est prudens et sapiens, *custodiet se*, ne in vitam tam miseram sua inertia incidat; sed potius laborando comparabit sibi alimenta, ut vitam agat propriam, honestam, quietam, jucundam. Unde Tigur. vertit : *Viri mensam alienam spectantis vita non est pro vita deputanda; nam animum suum constristat* (Vatabl. *inquinat*) *cibis alienis; quod cavebit vir prudens et eruditus.* Complut. legentes, ουκ εχει βιον, sic vertunt : *Vir, respiciens ad alienam mensam, non habet vitam in ratione vitæ; inquinabit animam suam in cibis alienis; vir autem sapiens et eruditus custodiet.* Romani vero legentes, ουκ εςιν αυτου ο βιος, vertunt : *Vir respiciens in mensam alienam, non est vita ejus in computatione vitæ*, etc; alii : *Ejus vita non est habenda vita*, etc.; *vir autem sciens et eruditus id cavebit.* Syrus : *Virum qui sperat in mensam alienam, nemo reputabit vivum. Odit animam suam, qui amat voluptates; et viro qui cognoscet eas, dolor viscerum sunt.*

32. IN ORE IMPRUDENTIS CONDULCABITUR INOPIA, ET IN VENTRE EJUS IGNIS ARDEBIT.] Ita Romani. Pro *imprudentis* græce est αναιδους, id est, *impudentis*, et ita legit Rabanus, Jansen. et alii; quin et Syrus : *In ore impudentis*, inquit, *suavis erit mendicatio, et sicut ignis ardet in medio ejus.*

Pro *condulcabitur* perperam aliqui legunt, *conculcabitur*; græce enim est, γλυκανθησεται. Per *inopiam* metonymice accipitur mendicitas, et vita mendica, cujus inopia et inertia est causa : hanc enim significat Græcum επαιτησις. Nam aliàs hæc sententia esset adversa illi cap. 13. 30 : *Nequissima paupertas in ore impii.* Sensus ergo est, q. d. Homo imprudens et impudens, qui caret prudentia æque ac pudore, dulcem sibi æstimat mendicitatem; quia mavult iners inverecundo ore mendicare, quam honeste manibus laborare, ut victum sibi comparet : præfert enim inertiam labori, suavitatem honestati, inverecundiam pudori. Quocirca pœnam damnumque sentiet : *nam in ventre* et stomacho *ejus ignis*, id est fames ex calore stomachi excitata, exardescet, eumque affliget et cruciabit; qui si laborare voluisset, famem omnem abunde depulisset, ac simul suo pudori, famæ et honestati consulisset. Unde Arabicus vertit : *Quæstio* vel *petitio impudentis, timor in ore illius; veluti ignis in ventre illius ardet;* Tigurina : *Ori impudentis suavis est mendicitas* (alii, *mendicatio*); *ignis ardet in ventre ejus.* Ita videmus homines viles et errones vagabundos, imprudenter et impudenter mendicare malle, quam laborando victum quærere : ex hac impudenti iner-

tia et inopia aguntur sæpe in furta, rapinas, latrocinia aliaque scelera, uti experientia constat. Qua de causa multæ urbes recte moratæ, in quibus viget politia, non permittunt mendicos, sed cogunt pauperes, si vires habeant, laborare: sin viribus ob ætatem vel morbum careant, sintque indigenæ, alunt eos in nosocomiis vel hospitalibus: exteros vero ad suas civitates et pagos relegant. Hac de causa Plutarchus in Laconicis laudat Lacedæmonios, quod mendicos habebant velut infames, et mendicitatem velut probrum; eo quod et otium odissent, et minimo essent contenti. Benignitas autem in mendicos est quidem actus magnæ virtutis: sed ea piorum hominum bonitas alit plurimorum malorum luxuriosam ignaviam. Unde Lacon, inquit, rogatus à mendico ut sibi daret eleemosynam, respondit: *Si quid dedero, magis es futurus mendicus; atque istius probrosæ vitæ tuæ auctor fuit qui tibi primus dedit, teque fecit inertem.* Quocirca Salomon mortalium sapientissimus mendicitatem deprecatur Prov. 30. 8. dicens: *Mendicitatem et divitias ne dederis mihi; tribue tantum victui meo necessaria, ne forte satiatus illiciar ad negandum, et dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei.*

Tropol. Rabanus pergit hanc sententiam adaptare inerti ad bona opera, cui suavis est sua pigritia: sed ob hanc igne gehennæ cruciabitur. *Cui enim*, inquit, *modo placet magis desidiæ otio torpere, quam verbo doctrinæ proximis prodesse; hic in futura pœna ardens, etiam pœnitentiæ doloribus in animo æstuante sine remedio cruciabitur.*

CAPUT QUADRAGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Redit ad initium, c. 40, agitque de ultima parte jugi posteris Adæ incumbentis, puta de morte. Igitur primo, v. 1 usque ad 8, docet quibus amara sit mors, quibus jucunda; secundo, a v. 8 ad 17, agit de filiis probrosis, de maledictione impiorum, deque pulchritudine ac cura boni nominis; tertio, a v. 17. ad finem varia recenset, de quibus est erubescendum. Porro congruo ordine hæc prosequitur: ex primo enim sequitur secundum, ex secundo tertium. Primo enim docet mortem amaram esse divitibus, qui in hac vita deliciis et prosperitate affluunt, dulcem vero esse pauperibus et afflictis; ut inde ostendat mortem in se non esse adeo amaram et terribilem, uti multi autumant; sed id pendere ex affectu et dispositione hominum, scilicet amaritudinem mortis provenire ex nimio affectu vitæ suavis et deliciosæ. Ubi enim hic affectus non est, ut in pauperibus et afflictis, ibi non amara, sed dulcis est mors. Ex quo concludit non esse metuendam mortem, quod illa commune naturæ sit debitum, ideoque ex necessitate omnibus nullo excepto subeunda. Cum igitur nulli semper vivere liceat, hinc secundo colligit curandum cuique esse, ut moriens bonum sui nomen et famam posthumam, in qua semper vivat, relinquat. Unde tertio disserit de bono nomine, in quo illud consistat, docetque consistere in eo si quis nil committat pudendum, cujus, scilicet, eum pudere, et de quo erubescere merito debeat: quænam autem illa sint sigillatim recenset.

1. O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis
suis; 2. viro quieto, et cujus viæ directæ sunt in omnibus, et adhuc valenti
accipere cibum! 3. O mors, bonum est judicium tuum homini indigenti
et qui minoratur viribus, 4. defecto ætate, et cui de omnibus cura est, et
incredibili qui perdit patientiam! 5. Noli metuere judicium mortis. Memento
quæ ante te fuerunt et quæ superventura sunt tibi: hoc judicium à
Domino omni carni. 6. Et quid superveniet tibi in beneplacito Altissimi?
sive decem, sive centum, sive mille anni. 7. Non est enim in inferno accusatio vitæ. 8. Filii
abominationum fiunt filii peccatorum, et qui conversantur secus domos impiorum. 9. Filiorum
peccatorum periet hæreditas, et cum semine illorum assiduitas opprobrii. 10. De patre impio
queruntur filii, quoniam propter illum sunt in opprobrio. 11. Væ vobis, viri impii, qui dereliquistis legem Domini Altissimi! 12. Et si nati fueritis, in maledictione nascemini: et si mortui

fueritis, in maledictione erit pars vestra. 13. Omnia, quæ de terra sunt, in terram convertentur: sic impii à maledicto in perditionem. 14. Luctus hominum in corpore ipsorum, nomen autem impiorum delebitur. 15. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni. 16. Bonæ vitæ numerus dierum: bonum autem nomen permanebit in ævum.

Dixit curam magnam esse habendam boni nominis: nunc apte subjungit et recenset ea quæ mali sunt nominis, malæque famæ ut homini verecundiam et infamiam pariant: ad hoc, ut studiosus boni nominis ab iis sibi caveat, et contraria, quæ bonam famam conciliant, accersat.

17. Disciplinam in pace conservate, filii. Sapientia enim abscondita et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque? 18. Melior est homo qui abscondit stultitiam suam, quam homo qui abscondit sapientiam suam. 19. Verumtamen reveremini in his quæ procedunt de ore meo. 20. Non est enim bonum omnem reverentiam observare: et non omnia omnibus beneplacent in fide. 21. Erubescite à patre et à matre de fornicatione: et à præsidente et à potente de mendacio: 22. à principe et à judice de delicto: à synagoga et plebe de iniquitate: 23. à socio et amico de injustitia: et de loco in quo habitas, 24. de furto, de veritate Dei et testamento: de discubitu in panibus et ab obfuscatione dati et accepti: 25. à salutantibus de silentio: à respectu mulieris fornicariæ, et ab aversione vultus cognati. 26. Ne avertas faciem à proximo tuo, et ab auferendo partem, et non restituendo. 27. Ne respicias mulierem alieni viri, et ne scruteris ancillam ejus, neque steteris ad lectum ejus. 28. Ab amicis de sermonibus improperii: et cum dederis, ne improperes.

PRIMA PARS CAPITIS.

O MORS, QUAM AMARA EST MEMORIA TUA HOMINI PACEM HABENTI (græce, εἰρηνεύοντι, id est, *pacifice viventi*) IN SUBSTANTIIS SUIS; VIRO QUIETO (græce, ἀπερισπάστῳ, id est indistracto, otioso, quieto), ET CUJUS VIÆ DIRECTÆ SUNT IN OMNIBUS, ET ADHUC VALENTI ACCIPERE CIBUM,] id est sano, vegeto et valido, cui sapit cibus, qui suis opibus et deliciis fruitur et deliciatur!]q. d. O quam acerba est non solum ipsa mors, sed etiam mortis memoria diviti, qui pacifice opes magnas possidet, in iisque conquiescit; ut nullæ curæ, lites, molestiæ eum ab hac sua pace et quiete deturbent vel disturbent: *cujus viæ*, id est actiones, *directæ*, id est prosperæ et felices sunt *in omnibus*, cui scilicet omnia prospere succedunt, ut filias suas bene collocarit, filios ditarit, servos honestarit, etc., quique adhuc sanus valensque est, ut suis uti fruique possit! Mors enim hæc omnia ipsi adeo jucunda adimit cum vita; quare acerba ei accidit: quæ enim cum amore possidentur, hæc cum dolore avelluntur: ac quantus est amor, tantus est et dolor. Quocirca S. Chrysost. apud Antonium in Melissa: *Mors, inquit, hominis divitis et fortunati est duplex;* quia anima ejus æque adhæret divitiis et felicitati, ac corpori: quare dum ab utrisque avellitur, duplicem quasi oppetit mortem. Unde multi in morte suspirant, quod suas opes relinquere debeant. Vis ergo ut mors ejusque memoria non te torqueat? vivens abdica à te delicias et opes, easque eroga in pauperes, uti faciunt religiosi, aut certe affectum ab eis averte, eumque in Deum confer, uti fecere Abraham, Isaac, Jacob, Moses, David, cæterique sancti reges et patriarchæ. Unde Syrus vertit; *O mors, quam mala es viro diviti qui sedet in bonis suis, viro qui validus est, et prosper omni tempore, et motus in eo est, et facultas ad eligendum divitias vel mortem!* et Vatabl. *Quam amara est, ô mors, tuî memoria homini quieto in bonis suis* (alii, *pacate fruenti bonis suis*), *viro vacuo negotiis, felicique per omnia, et cibum adhuc sumere valenti!* Talis enim, inquit Dionys. sensibilia et caduca plus diligit, quam divina et æterna. Idcirco amarum est ei non solum à præsentibus separari, sed etiam de ipsa separatione meditari. E contrario vere sapientes mortem assidue cogitant, et quod post eum non sit reditus ad vitam; sed mox tremendum Dei sequatur judicium, et pœnæ gravissimæ; quanta etiam molestia tunc sit tentationum morientes impugnantium, denique quam miserum sit non esse paratum ad mortem. Quocirca S. Basilius (quod et olim dixerat Plato) rogatus ab Eubulo: *Quæ est definitio Philosophiæ?* respondit: *Prima definitio Philosophiæ, meditatio mortis. Ille vero admirans ait: Quis est mundus?* ait: *Qui est super mundum*, uti refert Amphiloch. in Vita S. Basilii.

Huic Siracidis sententiæ parallelæ sunt philosophorum gnomæ: Senecæ in Proverbiis: *O vita misero longa, felici brevis!* Platonis: *Molestior est fortunatis mors, quam laboriose viventibus;* Secundi philosophi, qui teste Laertio rogatus ab Adriano Imper. quid esset mors, respondit:

Mors est æternus somnus, dissolutio corporum, divitum pavor, pauperum desiderium, inevitabilis eventus, incerta peregrinatio, latro hominis, somnii pater, fuga vitæ, vivorum discessio, resolutio omnium; B. Alcuini Flacci disput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Mors est inevitabilis eventus, incerta peregrinatio, lacrymæ viventium, testamenti firmamentum, latro hominis.*

Alleg. Palacius: Si huic, inquit, ita depicto viro tam est tristis memoria mortis in hoc mundo, viro sancto meliores, id est spirituales, opes habenti, pace post multas pugnas comparata, vita sine animarum cura quadamtenus otiosa, cui omnia prospere cadunt; quam erit tristis, quam horrenda, quam intolerabilis mortis secundæ memoria! O quale est memorari fieri posse ut anima talis æternum sit sine Deo! Favet etymon mortis. Nam, ut ait S. Isidor. lib. 11. Origin. cap. 2: *Mors dicta est, quod sit amara; vel à Marte, qui est effector mortium, sive mors à morsu primi hominis, qui vetitæ arboris pomum mordens mortem incurrit.* Additque: *Tria sunt genera mortis, acerba, immatura, naturalis: acerba infantium: immatura juvenum: matura, id est naturalis, senum.* Præclare S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Ossa nuda,* inquit, *spectata nos admonent ne quid hujus vitæ nobis proprium ac certum esse credamus.* Quocirca S. Sylvester Auximanus, viso adolescentis nobilis sepulcro, ejusque ossa contemplans, compunctus ait: *En ego sum quod hic fuit, et brevi ero quod hic est.* Quare, relictis omnibus, in eremum apud Fabrianum secessit, unique Deo vacans congregationem instituit quæ ab eo Sylvestrina nuncupatur. Migravit in cœlum anno Domini 1267: ita habet Vita ejus scripta ab Andrea monacho Fabrianensi, S. Antonius in Chronic. Ferrarius et alii.

Exemplum illustre hujus sententiæ est apud Damascenum in Historia Barlaam et Josaphat, c. 5. Josaphat enim filius regis Abenner, jussu patris in omnibus deliciis educatus, adeo ut nesciret quid esset mors, vel homines mori; cum à suis tandem idipsum didicisset, ingemuit dixitque: *Ergone mors me aliquando corripiet? Et quisnam erit qui meî post mortem meminerit, cum tempus omnia oblivione contriverit? Num præterea morte functus in nihilum dissolvar, an contra altera quædam est vita, et alter mundus?* Quorum omnium veritatem et rationem edoctus à Barlaam, ad Christum conversus, tandem relicto regno eum in eremum secutus, vitam angelicam in terris egit, ac per felicem mortem transivit ad Angelorum immortalitatem. Barlaam enim moriens hoc ei documentum quasi testamentum reliquit: *Ad laborum duritiem, ac temporis diuturnitatem animo ita comparatus esto, tanquam quotidie discessum è vita exspectans; atque eumdem diem tibi vitæ monasticæ tum initium, tum finem esse existimans. Sic semper quæ à tergo sunt obliviscens, atque ad ea quæ à fronte sunt, teipsum extendens, ad destinatum persequere, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.*

3 et 4. O MORS! BONUM EST JUDICIUM TUUM HOMINI INDIGENTI, ET QUI MINORATUR VIRIBUS, DEFECTO ÆTATE, ET CUI DE OMNIBUS CURA EST, ET INCREDIBILI QUI PERDIT PATIENTIAM.] Ita Romana et Græca: male ergo Palacius et Jansenius et alii pro *patientiam* legunt *sapientiam*, quanquam hæc duo conjuncta sunt; patiens enim vere est sapiens, et qui perdit patientiam, perdit et sapientiam, quæ docet patienter omnia adversa tolerare: quare dum fit impatiens, fit pariter insipiens. Aliter Emmanuel Sà: *Qui perdit sapientiam,* inquit, est decrepitus, qui præ senio delirat, aut certe multorum oblitus perdidit quasi memoriam; hunc enim satius est mori, quàm vivere.

Est antithesis versus præced. q. d. Sicut divitibus qui abundant opibus, deliciis, sanitate, pace, quibusque omnia prospere succedunt, acerba est mors: sic eadem jucunda est pauperibus, miseris et desperatis; quia ab his ærumnis liberat eos, juxta illud cap. 30: *Melior est mors quàm vita amara. Judicium* vocat tum decretum et sententiam Dei, quo omnes Adæ posteros damnavit ad mortem, Genes. 3, tum morem, consuetudinem, necessitatem moriendi omnibus communem et inevitabilem, ac quasi fatum; hanc enim significat hebr. משפט *mispat,* id est judicium. Unde Tigurina vertit: *Quàm jucundum est, ô mors, fatum tuum homini egenti, defectoque viribus, decrepito, undique districto, desperabundo, patientiaque destituto!* Syrus: *Quàm felix es viro qui fractus est, et deficiens animo, viro seni qui moritur omni momento, et caret alimento, et non est in eo vis ad operandum!* Insuper judicium morti datum significat mortem, quæ ante peccatum erat tyrannus, post peccatum factum esse justum judicem; tum quia ipsa est administra et exsecutrix divinæ justitiæ, et sententiæ mortis in hominem à Deo latæ; tum quia ipsa restituit terræ quod suum est, reducitque hominem in suam originem; tum denique quia ipsa miseris, quibus hæc vita iniqua est, quique in sola morte injuriarum et ærumnarum suarum solatium et remedium repositum habent, æque et juste succurrit eosque liberat. Igitur mors, mortisque sententia suavis accidit: primo, homini indigenti, qui scilicet gravi, continua et inextricabili rerum ad vitam necessariarum penuria laborat; huic enim satius videtur semel mori, quàm continua fame cruciari, et lenta tabe emori: multo jucundior est mors pauperibus spiritu, qui ad vitam et opes cœlestes sibi à Christo promissas anhelant. Quocirca S. Franciscus, dato sibi à medico mortis nuntio, exclamavit: *Beneveniat soror mea mors,* jussitque Fratribus ut canticum gratiarum actionis Deo canerent. Cumque à F. Elia moneretur cuique fideli in morte esse lugendum et pœnitendum, magno fervore erumpens: *Sine me, frater,* inquit, *gaudere in Domino, in laude ejus, et in infirmitatibus meis; quia Spiritus Sancti cooperatione ita sum Deo meo unitus, ut libeat plane in Altissimo jucundari.* Igitur, vocatis cantoribus, summo jubilo cum eis cecinit canticum, quod ipse vocabat Solis, alta voce exclamans: *Lauderis, mi Domine, propter sororem nostram mortem, quam nullus vivens potest evadere. Væ illis qui moriuntur in peccato mortali! Beati illi qui in hora mortis suæ inveniunt se conformes suæ sanctissimæ voluntati; mors enim secunda non poterit eis nocere. Laudate et benedicite Dominum meum, et gratificamini, et servite illi, omnes creaturæ, magna humilitate.* Ita habet Speculum Vitæ ejus, cap. 101 et 102. parte 1, ac Lucas Waddingus in Annalibus Minorum anno Christi 1226. num. 22.

Secundo ei, *qui minoratur,* id est destituitur

viribus per morbum; qui scilicet assidue languet, infirmatur, dolet capite, stomacho cæterisve membris. Ab hisce enim cæterisque omnibus vitæ incommodis, ac fortunæ miseræ procellis liberat eum mors.

Tertio, *defecto ætate*, græce εσχατογηρω, id est, ut Complutensia: *In extrema senectute constituto;* Tigurina, *decrepito.* Nam, ut ait Psaltes, psal. 89. 10: *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni; si autem in potentatibus, octoginta anni, et amplius eorum labor et dolor.* Quare *senectus ipsa morbus est*, isque non unus, sed multiplex, ut graphice describit Ecclesiastes, cap. 12. Per senem ergo accipe decrepitum, tot miseriis quot annis onustum, cui nulla liberationis nisi in morte est spes. Nam alioqui senes communes, quibus adest aliqua in vita jucunditas, horrent mortem, eoque magis quo ipsa vicinior est. Sane vidi plures senes, etiam Religiosos et Sanctos, qui ægerrime ferebant mortis et migrationis ex hac vita instantis sibi mentionem fieri. Est hoc inter alia senectutis vitium, ut vitam optent senes, cum vivere desinunt. Idipsum apologo mortis et senis festive repræsentat Æsopus: *Senex*, inquit, *incisa à se ligna cum ferret, multam ibat viam, ac ob multum laborem, deposito in loco quodam onere, mortem invocabat; sed mors, cum adesset, causamque peteret propter quam se vocaret, perterrefactus senex, ait: Ut onus mecum attollas. Fabula significat omnem hominem esse vitæ cupidum, licet infortunatus sit et mendicus.*

Præclare S. August. serm. 113. de Tempore: *Nonne audivimus*, inquit, *et vidimus homines in aliquibus tribulationibus et angustiis, conflictationibus et ægritudinibus dum sunt constituti, et vident se laborare, nihil aliud dicere: Deus, mitte mihi mortem, accelera dies meos; et, quando venit ægritudo, curritur, adducuntur medici, solidi et munera promittuntur. Dicit tibi ipsa mors: Ecce adsum, quam paulo ante à Domino petebas; Quid me modo fugere vis? inveni te falsatorem et miseræ vitæ amatorem. De his autem diebus quos agimus, Apostolus ait: Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Non ergo sunt mali dies quos agimus in corruptela hujus carnis, in tanta vel sub tanta sarcina corruptibilis corporis, inter tantas tentationes, inter tantas difficultates, ubi falsa voluntas, nulla securitas gaudii, timor torquens, cupiditas avida, tristitia arida? Ecce quàm malos dies, et nemo vult finire ipsos dies malos, multumque hinc rogant homines Deum, ut diu vivant. Quid est autem diu vivere, nisi diu torqueri? Quid est aliud diu vivere, quam malos dies malis diebus addere?*

Quarto, *cui cura est de omnibus*, græce περισπομενω περιπαντων, id est, circa omnia distracto, sollicito, anxio et districto, ut vertit Tigurina, ut scilicet necessaria vitæ sibi suæque familiæ comparet; aut, ut è lite difficili, principis indignatione, aliave re molesta et periculosa se extricet et expediat.

Quinto, *incredibili*, græce απειθουντι, id est diffidenti, desperanti, qui scilicet desperat de fortuna meliore, aut molestiam periculumve grave se posse evadere. Hic enim perdit υπομονην, id est patientiam, sustinentiam, exspectationem melioris sortis, qua scilicet exspectando et sperando prosperam fortunam, patienter toleret, et sustineat præsentem sibi adversam. Hinc desperatio multos adigit ad laqueum; quocirca ipsa omnium miseriarum est miserrima; cæteras enim omnes homo sustinet per spem, quæ, si perdatur per desperationem, nullum miseriæ levandæ restat remedium; sed ea miser opprimatur et obruatur necesse est.

Nota: Asserit hisce ærumnosis non bonam esse, sed bonam videri mortem; ac proinde eos licet infelices, hac parte tamen feliciores esse prioribus, divitibus scilicet et felicibus, eo quod hi horreant mortem, illi exspectent, imo sæpe optent. Verum, sicut in his sæpe nimius est horror mortis, sic in illis nimius ejusdem est appetitus; unde ut hominem ad mediocritatem deducat, doceatque qua ratione et moderatione mortem excipere debeat, subdit: *Noli metuere judicium mortis.*

Tropologice ergo Palacius: Tu lector, inquit, attolle in excelsum oculos, et dic: O quàm bona est mors viro in spiritualibus diviti, sive juvenis sit, sive senex, sive curam habeat, sive cura careat; sive credat malis suis exitum fore, sive non credat! O quàm felix fuisset Salomon, si, cum Cantica scribebat, vita defunctus fuisset! Quàm felix Judas, si, antequam pecuniam accepisset, vitam amisisset! Ergo mors bona bonis; malis vero mala; ut enim *mors peccatorum pessima*, ita *pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus*, psal. 115.

5. Noli metuere judicium mortis. Memento quæ ante te fuerunt, et quæ superventura sunt tibi: hoc judicium a Domino omni carni.] Tigurina: *Fatum mortis ne metuas, sed superiorum memineris, et posteriorum hoc utique fatum à Domino injunctum esse omni mortalitati;* Syrus: *Ne timeas mortem, quia ea ipsa est portio tua. Recordare quod priores et posteriores apud te sunt; quia hic est finis omnium hominum coram Deo.*

Probat mortem non esse metuendam, nec detrectandam, sex argumentis:

Primum est, quia ipsa est *judicium*, id est justa, non injusta; ob peccata enim justo judicio tibi infligitur; per culpam enim tum Adæ, tum tuam meritus es pœnam mortis.

Secundum, *memento quæ ante te fuerunt*, quod scilicet in seculis quæ ante te fuerunt, omnes sint mortui, nemoque à mortis lege fuerit exceptus: memento quoque *quæ superventura sunt tibi*, quod scilicet post te per omnia secula ventura omnes viventes morituri sint, ut merito tu ab hac universali mortis lege excipi nec possis, nec velle debeas. Unde Græca sic habent: Μνησθητι προτερον σου και εσχατων, quæ masculine accipiendo sic clare vertas: *Memento eorum qui te priores fuerunt, et novissimorum*, qui scilicet novissime futuri sunt; sicut enim priores omnes sunt mortui, sic novissimi ad unum omnes sunt morituri.

Tertium, memento quod hoc *judicium* mortis sit commune *omni carni*, id est omni homini, imo omni animanti, q. d. Est hic mos, hæc sors, hæc natura omnis carnis, ut, cum ex se sit fragilis, corruptibilis et mortalis, aliquando corrumpatur et moriatur. Unde cum quis moritur, dicitur ingredi viam universæ carnis: *Ubi constituta est domus omni viventi*, Job 30. 23; idque confirmatum et sancitum est à Domino universorum, qui vitæ et necis cujusque habet potestatem, in pœnam peccati; cujus sententiam nemo prudens declinare possit, aut velit, etiam Gentilis. Sic Anaxagoras, audita filii morte, dolorem stitit, dicens: *Sciebam me genuisse mor-*

talem. Idem, absens ad mortem damnatus, id nuntianti : *Jam olim, inquit, istam sententiam tulit natura æque in illos, atque in me.* Ita Laertius, lib 2. c. 3. Et Seneca : *Stultum est,* inquit, *timere quod vitare non possis. Stultum est dolere in ejus conditione se esse, in qua nemo non est. Solatium est grande cum universo unà rapi.* Ita ipse de Providentia, c. 5. Thales dicebat *nihil interesse inter vitam et mortem; quod utraque sit secundùm naturam.* Cuidam obstrepenti : *Cur igitur tu non moreris?* respondit : *Ob hoc ipsum quia nihil refert. Potius enim habetur, quod accersitur.* Ita Laertius, lib. 1. c. 1. Socrates ad mortem damnatus fugere noluit, dicens : *Liberi mei Deo, qui mihi eos dedit, curæ erunt ; amicos hinc discedens inveniam vobis meliores, ne vestra quidem consuetudine diu cariturus; nam vos brevi eòdem estis commigraturi.* Aristoteles dictitabat *optimum esse migrare è vita velut è convivio, neque sitibundum, neque temulentum.* Epictetus dicebat *præstare animæ quàm corpori mederi;* cum præstet mori quàm male vivere, uti refert Antonius in Melissa, parte 1. serm. 58. Æschines gloriose mori summam dicebat esse felicitatem, cum mors omnibus ex æquo sit fatalis, teste Stobæo, serm. 115. ubi et citat Gorgiam, qui rogatus an libenter moreretur : *Maxime,* dixit; *nam tanquam ex putri et diffluente domuncula non invitus discedo.* Agis, rex Lacedæmoniorum, rogatus *quo pacto quis libertatem suam tueri possit? Si mortem,* inquit, *contempserit.* Ita Plutarchus in Lacon. ubi et citat Agesilaum, qui rogatus *quæ via esset ad eximiam gloriam? Si mortem, inquit, contempseris.* Hic enim mortis contemptus hominem facit intrepidum ad heroica in bello omnique re facinora designanda. Et Callicratidam dicentem : *In bello aut vincere, aut mori honestissimum;* hoc enim naturæ est, illud virtutis. Et Damindam exclamantem : *O semiviri, quid nobis acerbi poterit accidere, qui mortem contemnimus?* Isocrates ad Demonicum : *Mori,* ait, *omnium fatum decrevit; pulchre vero mori proprium bonis natura attribuit. Immortalia quidem sapias, magnanimus existendo; mortalia vero modeste præsentibus fruendo.* Lucianus : *Quid sunt homines? Dei mortales. Quid Dei? homines immortales.*

Tropologice Hugo : *Memento quæ ante fuerunt,* id est, inquit, de quo factus es, scilicet de limo et de nihilo ; *et quæ superventura sunt tibi*, id est ad quid devenies memento, q. d. Memento quia cinis es, etc.; vel sic : *Memento quæ ante te fuerunt,* id est coram te, in præsenti, id est, memento qualis est vita tua præsens ; *et quæ superventura sunt tibi,* id est, qualis erit vita futura, q. d. Considera ingressum tuum, quàm immundus fuit ; progressum tuum, quàm laboriosus; egressum tuum, quàm periculosus. Nativitas enim hominis immunda est, vita laboriosa, mors periculosa. Hinc nativitas plena est pudore, vita dolore, mors timore. Unde S. Bernardus : *Recole, homo, unde venis, et erubesce; ubi sis, et ingemisce; quò vadis, et contremisce.*

6. Et quid superveniet tibi in beneplacito Altissimi ? sive decem, sive centum, sive mille anni.] Ita Romana et Græca, licet Jansenius et alii notam interrogationis non ponant post τὸ *Altissimi,* sed in fine post τὸ *anni.* Græce tamen pro υπερβαινη, id est *superveniet,* legunt απαναινη, id est *recuses*, renuas ; sic enim habent : και τι απαναινη εν ευδοκια υψιςου, id est, ut Complutensia et Romana : *Et quid recuses,* vel *renuas in beneplacito Altissimi?* q. d. Nihil eorum quæ sunt in beneplacito Dei recusare voles aut vales : ergo nec mortem, nec statutum tibi à Deo moriendi tempus; hoc enim unum est inter infinita beneplacita Dei. Unde Tigurina : *Quomodo autem recuses, quod placuit Altissimo?*

Est hæc quarta ratio cur mors non sit detrectanda, quia scilicet illa cuique immittitur modo et tempore decreto et discreto à beneplacito Dei, cui omnis creatura se subdat, imo conformet oportet; Dei enim voluntas et beneplacitum est sanctissimum, sapientissimum, potentissimum, optimum et clementissimum.

Nostræ Latinæ Vulgatæ sensus est similis, q. d. Quid tibi supervenire aut occurrere possit, quidve fingere vel excogitare queas, quo judicium et sententiam Dei de morte, certoque ejus tempore in te latam mutare, vel declinare, vel inflectere valeas? sive enim decem, sive centum, sive mille annos vitæ tuæ præfixerit : illo contentus sis oportet; nec enim vel horam, vel momentum ad hoc tempus à Deo præfixum addere, vel minuere potes, juxta illud : *Constituisti terminos ejus qui præteriri non poterunt,* Job 14. Et illud : *In manibus tuis sortes meæ;* Septuag. *tempora mea,* p. 30. 16.

Secundo, alii exponunt, q. d. Quid tibi supervenire, id est accidere et adjici, poterit ad decem vel centum, vel mille annos, quos judicium Dei tibi statuit et præfixit? q. d. Nihil. Nullus enim vel hilum adjicere potest ad id quod ipse decernit.

Tertio, Lyranus sic legit et exponit : *Et quæ supervenient tibi à beneplacito Altissimi, sive decem, sive centum, sive mille anni,* supple et repete ex v. præced. *hoc judicium tibi est à Domino;* in quo proinde conquiescas oportet. Sic et Dionysius : *Quæ supervenient tibi in beneplacito Altissimi,* id est, inquit, tempora vitæ, quæ tibi restant secundùm divinæ voluntatis prærordinationem, *sive decem, sive centum, sive mille anni,* q. d. Hæc tibi sufficiant, et gratanter ea accipias, ac fructuose expendas, et tuam voluntatem in hoc divinæ subjice voluntati. Qui id facit, ideoque longioris vitæ desiderium, ac mortis metum vincit, non effeminatus est; sed vir et herus, non vilis, sed sapiens, non puer, sed adultæ virtutis, ideoque hac sua animi fortitudine ac robore splendide refulget; sicut splendide refulsit Socrates, sibi paratam mortem hilari animo excipiens; refulsit Epictetus, qui destitutus fortunæ muneribus, tranquillam ducebat vitam ; refulsit Anaxarchus, qui in mortario contusus exclamabat : *Contunde quantum velis, Anaxarchum nunquam contundes.* Tria sunt quæ maxime optari solent : à nauta portus, à peregrino patria, à servo libertas. Homo per mortem, quæ maximum est malorum corporis, ex mari et fluctibus mundi in portum tendit, ex dubia peregrinatione in patriam, ex carcere in libertatem prodit. Demum nihil reperitur quod nos magno honore, gloria et fama dignos reddat magis hac salutari victoria. Quæ quàm sit jucunda, animoque ingenuo dulcis et grata, tantum abest ut possit exprimi verbis, ut vix possit concipi mente; nil enim animo recte formato jucundius contingere potest, quàm sua prudentia vicisse fortunam; cæteræ videntur tantum, non autem revera sunt voluptates.

Huc faciunt sententiæ Diogenis, Diadochi,

S. Chrysostomi et S. Basilii, quas citat Antonius in Melissa, parte 1.c. 58; Diogenes enim videns quemdam lugentem, quod in peregrina terra moriturus esset, dixit : *Quid luges, ô stulte ! undecumque eadem via est ad inferos;* Diadochi : *Qui exeundi tempore laborat metu, non libere transibit principes inferorum. Est enim animæ timiditas, illorum malitiæ velut patrona et adjutrix. Anima vero, quæ in Dei dilectione exsultat tempore discessus, super omnes tenebrosos ordines elata cum Angelis pacis fertur;* S. Chrysostomi : *Gaudendum est morte; sive juvenis, quod statim liberatus sit hujus vitæ malis; sive senis, quod iis rebus quæ in vita exoptanda videntur, ad satietatem usque fruitus, abierit;* S. Basilii : *Sicut carceri inclusorum alii quidem diutius in afflictione vinculorum permanent; alii vero celerius liberantur : sic etiam animarum aliæ diu in hac vita detinentur, aliæ brevius, Creatore nostro providente nobis singulis sapiente profundoque consilio, quod humana mente indagari non potest, juxta mensuram cujusque dignitati convenientem. Non audis Davidem dicentem : Educ de carcere animam meam? Non audisti de sancto, quod soluta sit anima ejus? Simeon autem, Dominum nostrum ulnis complexus, nonne hæc verba protulit: Nunc dimittis servum tuum, Domine? Nam corporis conversatio ad superiorem vitam properanti quavis afflictione et carcere gravior est.*

7. Non est autem in inferno accusatio (græce ἐλεγμός, id est redargutio) vitæ.] Primo et genuinus sensus est, q. d. Quisque debet contentus esse annis decem, vel centum, vel mille vitæ sibi à Deo præfixis et concessis; quia in inferno nemo redarguitur quod decem, vel centum, id est paucos, vel multos annos vixerit; sed quod sibi à Deo datos, sive paucos, sive multos, otiose transegerit, maleque vixerit. Rursum, nemo est in inferno, qui accusare possit brevitatem vel longitudinem vitæ, ac queri se nimis parum vel nimis diu vixisse, aut plures annos suæ juventuti et complexioni ex natura fuisse debitos, ut Deo condemnanti alleget et excuset brevitatem vitæ, dicendo : Si diu vixissem, multa bona fecissem, inquit Lyranus, ac peccata pœnitentia expiassem. Huc facit illud Senecæ, lib. de Brevitate vitæ, cap. 1 : *Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa vita, et in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonæ impenditur; ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus brevem vitam, sed fecimus; nec inopes ejus, sed prodigi sumus : sicut amplæ et regiæ opes, ubi ad malum dominum pervenerunt, momento dissipantur; at quamvis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, usu crescunt : ita ætas nostra, bene disponenti, multum patet.* Nam, ut ait Comicus : *Ætatis arctæ spatium extendit virtus.* Unde Alexander Magnus apud Curtium, lib. 9 : *Ego,* inquit, *me metior non ætatis spatio, sed gloriæ.*

Secundo, q. d. Deus in inferno non redarguet, nec puniet te quod multum vel parum vixeris; sed quod scelerate vixeris. Igitur non vitæ brevitas, sed malitia timenda est.

Tertio, alii, q. d. In inferno non est appellatio ad Plutonem, Ditem, Rhadamantum, aliosve deos vel judices, quos ponebant Gentiles; ut quis coram eis allegans se nimis parum vixisse, impetret reditum ad vitam, pluresque vitæ annos; aut vitam tam citam et fugacem accusans, cogat eam redire; aut anima defuncti ad eam redire velit et satagat, juxta illud Virgilii 6. Æneid. ex Platone et Pythagora :

Rursus et incipiant in corpora velle reverti.

Mystice, Dionysius : *Non est in inferno accusatio vitæ,* hoc est, inquit, nulla salubris reprehensio propriæ vitæ est in inferno, cum non sit ibi status aut tempus pœnitendi, vel merendi, juxta illud psal. 6 : *In inferno autem quis confitebitur tibi?* nihilominus est in inferno pœnitentia sera, juxta illud Sapientiæ 5 : *Talia dixerunt in inferno hi qui peccaverunt.* Vide præcedentia et sequentia miserabilia, sed infructuosa. Quare qui sapit, ante mortem vacet pœnitentiæ salutari et exercitio bonorum operum. Hæc Dionys. Sic et Lyranus ac Delrio, adagio 197. loco 38 : Damnatis, inquiunt, nec accusandi, nec confitendi præteritæ vitæ peccata ullum tempus est reliquum; imo nec id faciendi flexibilis ulla voluntas. Adduntque hunc sensum esse litteralem; sed potius videtur mysticus, ut patet ex causali *enim*, et ex Græcis, quæ hæc nectunt cum centum et mille annis, de quibus v. præced.

Porro Græca hanc sententiam cum præced. combinant, sicque legunt : *Sive decem, sive centum, sive mille anni, non est in inferno accusatio* vel *redargutio vitæ;* Tigurina : *Sive decem habeas, sive centum, sive mille annos, vita nullam habet adversus orcum excusationem.* Quominus moriens ad eum descendat, sive cito, sive tarde juxta annos cuique à Deo præfinitos ; vide hîc rursum liberiorem esse versionem Tigurinam.

Est hæc quinta ratio cur mors non sit detrectanda; quia scilicet frustra quis eam detrectet, cum in inferno nulla sit appellatio, nullus ad vitam reditus.

Meminit Siracides solius inferni post mortem, non cœli; quia ejus ævo omnes, etiam justi, descendebant ad infernum usque ad Christum, qui suo sanguine cœlum reseravit. Atque ex eo sexta et potissima ratio non metuendæ mortis petitur, scilicet quod per eam transeamus ad meliorem vitam in cœlis. Mors enim Sanctis est janua vitæ beatæ et æternæ. Pii ergo mortem non timent, sed amant et ambiunt. Ita Damascenus in Hist. Barlaam et Josaphat, cap. 4, narrat duos monachos, quibus rex Abner mortem minabatur, intrepide respondisse : *Recte dixisti, ô rex ! qui mortem metuunt, id curant quonam pacto eam effugiant. Quinam autem hi sunt, nisi qui fluxis rebus intabescunt, easque ad stuporem usque mirantur? Qui quidem, cum in altera vita quidquam boni sese consecuturos esse desperent, à præsentibus divelli nequeunt, ob eamque causam mortem timent. At nos qui jampridem mundum, et ea quæ in mundo sunt, odio prosequimur, arctamque et angustam viam Christi causa ingredimur, nec mortis metu, nec præsentium rerum cupiditate afficimur : verum futurarum duntaxat rerum desiderio tenemur. Quoniam igitur mors ea, quam nobis infertis, ad sempiternam et præstantiorem vitam transitus efficitur, idcirco cupiditati potius nobis est, quàm terrori.*

Idem fecere cæteri ascetæ. Unde in Vitis Patrum, lib. 7. c. 44, ubi duodecim Anachoreta-

rum quotidianæ meditationes, quasi stimuli ad virtutem recenseniur; secundi hæc vox est: *Ego dixi, ex quo renuntiavi terræ, hodie renatus es, hodie cœpisti servire Deo, hodie hîc inhabitare cœpisti; sic esto quotidie peregrinus, et crastino liberandus, hoc mihi quotidie consulebam*; quinti ista: *Ego Angelos aspicio ascendentes et descendentes ad vocationem animarum, et semper finem meum operior, dicens: Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum;* sexti ista: *Ego per singulos dies puto mihi à Domino dici: Laborate propter me, et ego quiescere faciam vos. Adhuc modicum decertate, et videbitis salutare meum, et gloriam meam. Si diligitis me, si filii mei estis, ad patrem rogantes revertimini.*

Alfonsus Arragonum rex, teste Panorm. et Ænea Silvio in ejus Vita, adolescentem qui mortem horrebat, consolans: *Non est*, inquit, *cur mortem adeo timeas, cum hæc bene pureque morientibus sit vita, atque ejus vitæ principium, quæ neque doloribus, neque timori, neque invidiæ, neque ærumnis ullis subjecta est.* Quocirca apte pieque Palacius: Christiane, inquit, altior tibi Theologia est; non enim tuum est mortem timere, sed optare: cupere dissolvi et esse cum Christo; mori tibi multo melius; tuum est vitam habere in patientia, mortem in desiderio; tua conversatio non in terris est, sed in cœlis; tuum est dicere: *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum.* Quo enim Dei amor ardentius viscera tua exurit, hoc impatientius est desiderium mortis. Vide S. Cyprianum, tractatu de Mortalitate, et S. Ambrosium, libro de Bono mortis.

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE FILIIS PROBROSIS, DE MALEDICTIONE IMPIORUM, DE PULCHRITUDINE ET CURA BONI NOMINIS.

8. Filii abominationum sunt filii peccatorum, et qui conversantur secus domos impiorum.] Legit Interpres per diæresim παρ' οικους, id est, *secus*, vel juxta, *domos;* jam legunt unica voce παροικιαις, id est, parœciis, viciniis: unde Complut. vertunt: *Filii abominabiles* (Tigurina *exsecrabiles*) *fiunt filii peccatorum, et qui conversantur in viciniis impiorum;* alii: *Qui versantur cum vicinis impiis;* Romani retinent Græcum *parœciis*, causamque addunt: Quoniam, inquiunt, non liquet an hic sensus sit: *Et filii impiorum sunt hujusmodi, ut quiescere non possint, sed frequentibus sedium mutationibus agitentur;* an ut in Vulgata: *Et qui conversantur secus domos impiorum.* Verum nobis sequenda est Vulgata; illa enim proprium Græcorum sensum expressit: unde eidem consentiunt Complut. Tigurina et cæteri, licet Syrus totam hanc partem prætereat; vertit enim: *Semen despicabile generatio peccatorum, et progenies vilis sibi generatio iniquorum.* Sensus ergo est, q. d. Filii peccatorum, qui scilicet vel physice ex peccatoribus nascuntur, ab iisque educantur; vel moraliter ab iis in vita et moribus efformantur, ut discipuli à magistris, subditi à Prælato, cives à magistratu, etc. hi, inquam, fiunt *filii abominationum*, id est, summe abominabiles: quia patres suos imitantur tum per se, tum instigati ab illis ipsis; patres enim suos mores et sensa filiis instillant. Idem dico de illis, *qui conversantur secus domos impiorum*, id est, qui cum impiis domi et familiariter versantur: hi enim impiorum impios sermones actusque imbibunt; qua de causa fiunt apud homines abominabiles, ideoque infames. Quocirca Ben-Sira alphab. 2. littera *Phe: Averte*, inquit, *faciem tuam à sociis malis; ne habeto cum eis iter* (ne eas in via cum eis): *Cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris reti ipsorum.* Vide Proverb. 1. 15.

Transit à morte ad mores et famam, ut innuat felicem esse mortem proborum, qui filios post se relinquunt bene institutos et moratos, in quibus ipsi post mortem quasi vivant, famamque et nomen ad posteros conservent et propagent; ex adverso infelicem esse mortem peccatorum, qui post se relinquunt filios impios, per quos eorum memoria et nomen fiat abominabile et infame; vitæ enim succedit fama posthuma; bonæ bona, malæ mala. Quare viventibus illius maxima habenda est ratio, ut in illa honeste et gloriose vivant; ideoque filios suos honeste instituere debent, ut ipsi hac eis famam bonam concilient.

Nota: Hæ et similes sententiæ significant quid sæpe fiat, non quid semper. Nam subinde mali et infames parentes bonos et gloriosos relinquunt filios; uti Achaz reliquit Ezechiam, Amon Josiam, Saul Jonatham; et vice versa boni parentes relinquunt perversos filios; uti David Absalomum et Adoniam, Josias Joakimum, Ezechias Manassem.

9. Filiorum peccatorum perit hæreditas, et cum semine illorum assiduitas opprobrii.] Græce ενδελεχει ονειδος, id est, *assidua est infamia*, continuatur, et permanet probrum; Complut. *continue manet improperium.* Τὸ *illorum* tam refer ad *filiorum*, quam ad *peccatorum*, q. d. Filii peccatorum non solum erunt abominabiles et infames, sed et bona sibi à parentibus relicta perdent vel lusu et luxu, vel per lites, naufragia et infortunia: quia sæpe injuste à parentibus sunt acquisita; ideoque Deus justus judex juste ea aufert, et ad alios transfert. Rursum non tantum ipsi sunt infames, sed et probrum suum ad suum *semen*, puta ad filios et nepotes, transmittunt; ita ut tota prosapia per futuras generationes perpetuo probro maculetur et notetur. Ita Tigurina: *Hæreditas*, inquit, *liberorum scelerosorum interibit, et opprobrium posteritatem eorum assidue comitabitur.* Huc facit illud ps. 7, ubi recensitis impii sceleribus subdit et concludit: *Propterea destruet te Deus in finem, evellet te et emigrabit de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium.* Porro Syrus habet: *A filio iniquo peribit imperium, et cum semine ejus habitabit egestas.* Ex dictis liquet quod

patres sint velut pictores morum (consequenter et famæ), qui filiis imprimuntur : filii enim sunt quasi psittaci ac simiæ, qui quidquid audiunt à parentibus, quidquid in illis inspiciunt, hoc quasi naturali mentis instinctu mox in seipsis effingunt : sic loquuntur, sic operantur, uti à parentibus addiscunt.

10. De patre impio queruntur filii ; quoniam propter illum sunt in opprobrio,] tum quia probrum patris transit ad posteros, estque probrum filiorum ; tum quia probrosi mores filiorum prodeunt ex probrosis moribus parentum. Pro *queruntur* male aliqui legunt *quæruntur* per diphthongum : græce est μέμψεται, id est, *accusabunt*. Unde Tigurina : *Liberi accusant patrem impium, quoniam propter ipsum veniunt in vituperationem;* alii : *probris afficiuntur*. Universi enim improperant filiis parentum suorum scelera; sicut Judæis probro æterno datur, quod patres eorum occiderunt Christum. Syrus : *Patrem iniquum filii recti maledicent, quia propter ipsum contempti fuerunt in mundo.*

Porro, si filii accusant parentes in hac vita, multo magis eos accusabunt in die judicii, cum propter eorum pravam educationem videbunt se cum eis damnari ad gehennam, ubi perpetuo eos culpabunt, imo maledicent dicendo : Maledictus sis, pater, qui me ad gehennam eduxisti. Merito igitur ait ex S. Gregorio Dionysius : *Unusquisque præsidens tot mortibus, tot æternis damnationibus dignus est, quot perditionis exempla subditis præbuit.* Hinc scriptum est Sap. 4 : *Ex iniquis somnis filii qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversus parentes.* Verum filii magis seipsos quam patres accusare deberent, cum sua culpa imitati eos, gehennam meruerint; præsertim quia filii impietate sæpe superant parentes : *Accusans autem debet esse melior accusato*, ait Aristot. 2. Politic.

11 et 12. Væ vobis viri, impii, qui dereliquistis legem Domini Altissimi ! Et si nati fueritis, in maledictione nascemini : et si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra.] Complut. aliique Græci codices post τὸ *Altissimi* addunt : *Nam si multi fueritis, ad interitum eritis;* Tigurina : *Nam etiamsi feceritis accessionem, interibitis.* Verum hæc verba delent codices Græci Romæ emendati, æque ac Noster, nec cohærent cum sequentibus. Rursum Rabanus legit *nascimini* in præsenti ; sed cum Romanis legendum *nascemini* in futuro : hoc enim significat Græcum γεννηθήσεσθε. Pro *in maledictione erit pars vestra*, græce est κατάραν μερισθήσεσθε, id est, *in maledictionem dispertiemini;* Complutensia, *divisi eritis;* Romana, *superabimini.*

Jam quoad sensum, primo, Origenistæ, asseclæ Platonis, et Pythagoricæ μετεμψυχώσεως, id est, transmigrationis animarum, ex hoc loco et similibus docebant animas ante corpora præexstitisse, ac ob peccata tunc commissa mitti in corpora quasi in carcerem, ut in eo pœnas peccatorum luant, ideoque in maledictione nasci. Verum hic error jam pridem damnatus est. Rursum Calvinus ex hoc loco et similibus censet Deum ante omnem prævisionem operum pro libito hos elegisse et addixisse cœlo, illos maledixisse, id est, reprobasse, et addixisse inferno. Verum hoc est blasphemum ejus fatum, quod omnes sanæ mentis exsecrantur. Nam inde Beza Calvinum suum secutus scribens in 1. Joan. cap. 1. infert docetque nulla peccata esse reprobis venialia, neque ulla electis mortalia ; adeoque pro reprobis non esse orandum, quæ omnia insana et impia sunt. Insuper Semipelagiani hinc contendebant reprobos in Dei maledictione nasci, eò quod Deus ob peccata eorum prævisa eos reprobarit, et ad maledictam nativitatem destinarit. Verum hoc implicat; prius est enim nasci, quam jam natum peccare ; quare prius prædestinavit Deus ut reprobi nascerentur, quam providerit eorum peccata, ac ob ea eos reprobarit. Si dicas peccata fuisse à Deo prævisa non absolute, sed conditionate, si scilicet eos crearet et nasci faceret, hoc pariter absurdum est : Deus enim neminem punit pœna absoluta ob peccatum ejus conditionate futurum ; pœna enim absoluta requirit culpam actualem et absolutam. Vide S. August. hanc sententiam refellentem lib. de Prædest. Sanctorum c. 13 et 14.

Secundo, alii hæc referunt ad peccatum originale : ob illud enim omnes nascimur filii iræ et maledictionis Dei, Ephes. 2. Verum hoc peccatum commune est omnibus, tam electis quam reprobis. Hîc autem agitur de peccato impiorum, quod ipsi actu committunt, ideoque maledicuntur et damnantur.

Tertio, Palacius hæc accipit non de prima nativitate, sed secunda et iterata, qua nonnulli jam nati et mortui ab Elia, Eliseo et aliis fuere revocati ad vitam, et quasi iterum nati, q. d. Si peccator jam mortuus resuscitetur, et iterum quasi nascatur, nascitur in maledictione; quia in maledictione mortuus est ; nec enim post mortem agi potest fructuosa et salutaris pœnitentia. Verum hi resuscitati fuere admodum pauci ; nec peccatores, sed parvuli innocentes.

Quarto, Jansenius censet hîc agi de derelictione reproborum in massa peccati originalis et damnationis ; ac significari quod Deus ante prævisionem operum, ob peccatum Adæ, videns omnes ejus posteros eo infectos, decreverit hos inde eripere et salvare ; illos in ea derelinquere, maledicere et damnare, juxta illud Rom. 9. 11 : *Cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, etc. Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Sensus ergo est, inquit Jansen. q. d. Deus reprobos et in nativitate et in morte maledixit. Decrevit enim eos in peccato originali, in quo nascuntur, derelinquere, ac in morte damnare. Verum dura et huic loco incongrua est hæc interpretatio : dura, quia Deus vult omnes Adæ posteros salvare ; ideoque misit Christum, ut omnes salvaret : quare neminem reprobat ante prævisionem peccati finalis, in quo quis decedit et moritur, uti ostendi Osee 11. 9. Incongrua, quia hîc non agitur de maledictione peccati originalis, sed actualis, ut patet ex præcedentibus et sequentibus; ac ex τῷ *qui dereliquistis legem Domini Altissimi;* utique per actum proprium. Adde proprie hîc agi non de reprobis omnibus, sed de impiis peccatorum filiis; de his enim sermo præcessit. Unde

Quinto, idem Jansenius censet nomine *maledictionis* hîc non significari æternam Dei reprobationem, sed miseriam et calamitatem aliquam in hoc mundo divinitus inferendam, sive ob parentum, sive ob propria peccata. Juxta quem intellectum etiam recte dicitur quod impii, cum nascerentur, propter prævisa eorum futura mala opera, nati sunt ad sustinendam

Dei maledictionem, hoc est Dei ultionem in hac vita : sicut, et cum moriuntur, propter peracta mala opera, maldeictionem Dei, hoc est damnationis ultionem, sustinere coguntur. Unde Syrus vertit : *Væ hominibus iniquis, quia infelicitas comitabitur eos usque ad diem mortis eorum!*

Dico ergo : Pro *in maledictione*, græce est εις κατάραν, id est, *ad maledictionem*, quam scilicet vestris sceleribus, quæ patrabitis, vobis accersetis. Est prosopopœia. Abstrahit enim à nativitate impiorum, loquiturque impiis quasi necdum natis, quos scilicet Deus prævidit male acturos foreque impios, q. d. Væ vobis, impii impiorum filii, quos Deus prævidit impios parentum mores imitaturos, ac derelicturos legem suam! Misera est vestra sors et conditio : nam si nascamini (uti reipsa nascemini), ad maledictionem nascemini; quia à parentibus educabimini in peccatis, vivetisque scelerate, ob quæ Deus vobis maledicet : sin moriamini, ad maledictionem æternam, puta ad gehennam, transmittemini; ut pars et sors vestra sit cum damnatis, à Deo maledictis per omnem æternitatem. Ita Lyran. *Væ*, inquit, *est comminatio maledictionis æternæ. Et si nati fueritis, id est nativitas vestra facta est ad maledictionem culpæ, et mors vestra ad maledictionem gehennæ, non ex auctore naturæ, sed ex defectu parentalis disciplinæ.*

Adde per nativitatem metonymice accipi posse vitam ad quam nascimur, q. d. O impii, et in vita et in morte eritis maledicti : quia vivetis in maledictione culpæ, moriemini in maledictione gehennæ. Unde Tigurina pro γεννηθῆτε, id est, *nascemini*, legens γενηθῆτε, id est, *fueritis, vixeritis*, vertit : *Væ vobis, viri impii, legis summi Dei desertores! Si vixeritis, eritis exsecrabiles : sin obieritis, itidem detestabiles.*

Insuper impiorum parentum generatio, et impiorum filiorum nativitas sæpe est vitiata et maledicta : quia impii parentes per sanguinem et semen vitiatum suam crapulam, libidinem, iram, et cætera vitia, pravasque inclinationes transfundunt in filios; quocirca eorum filii nascuntur in maledictione, quia propensi ad omne malum. Adde quod Deus, generationi impiorum maledicens, maledicat sæpe filiis propter maledictos parentes, juxta illud Noe maledicentis Chanaan filio propter patrem Cham : *Maledictus Chanaan*, quia scilicet patris sui Cham impietatem sequetur, Genes. 9. 25. Hinc Deus Chananæos stirpitus excidi jussit per Hebræos; quia eorum semen et prosapia plane erat vitiata et incorrigibilis, uti docet Sapiens cap. 12. 10 : *Non ignorans*, ait, *quoniam nequam est natio eorum, et naturalis malitia ipsorum, et quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum; semen enim erat maledictum ab initio.*

Denique potest hæc sententia accipi in sensu formali, quo impii dicuntur nasci, quando peccant et impii agunt : tunc enim videntur quasi nasci ex impietate. *Impii* enim in Script. vocantur non omnes peccatores, qui in aliquod peccatum ex fragilitate labuntur; sed insignes et eximii duntaxat, qui scilicet habitum et callum peccandi sibi induxerunt, in eoque sunt obfirmati, ut ex certa et destinata malitia peccent : quales sunt infideles et athei, qui impie negant omne numen. Per prosopopœiam enim Scriptura tribuit tam impietati et peccato, quam virtuti et sanctitati suam generationem, posteritatem et prosapiam. Unde sicut vocantur filii obedientiæ, justitiæ, charitatis, misericordiæ, qui totos se addicunt obedientiæ, justitiæ, charitati, misericordiæ, ita ut ex ea prognati esse videantur; quomodo de Catone dixere Gentiles : *Cato et continentia ex eodem utero prognati videntur;* sic vicissim vocantur filii superbiæ, inobedientiæ, luxuriæ, impietatis, illi qui plane sunt superbi, inobedientes, luxuriosi, impii, ita ut ex utero superbiæ, luxuriæ, impietatis procreati videantur.

Alludit ad id quod dixit cap. 3. 1 : *Filii sapientiæ Ecclesia justorum, et natio illorum obedientia et dilectio.* Vide ibi dicta. Sic sensus erit, q. d. Væ vobis, impii, qui dereliquistis legem Domini! sive enim nascamini in vestra impietate, nascemini in maledictione : Deus enim impietati et impiis maledicit; sive moriamini in impietate, moriemini in maledictione; quia sicut vixistis in culpa, sic moriemini in pœna et gehenna. Huic sensui valde congruit id quod sequitur :

13. OMNIA, QUÆ DE TERRA SUNT, IN TERRAM CONVERTENTUR : SIC IMPII A MALEDICTO (græce, κατάρας, id est, *maledictione*) IN PERDITIONEM,] q. d. Sicut è terra orta in terram redeunt et occidunt; sic impii nati ex maledictione, puta ex maledicto parentum semine, atque ex sua maledicta impietate, in morte redibunt in maledictionem, puta in perditionem et gehennam, ubi est quasi mare et receptaculum omnis maledictionis, id est, omnis culpæ et pœnæ, omniumque impiorum et sceleratorum. Græca Complut. delent τὸ *à maledicto;* sed illud restituunt Roman. Tigur. et alii. Unde Tigur. sic vertit : *Quæcumque è terra constant, in terram abibunt; itemque impii ab exsecratione ad interitum.* Simili sensu dicas : Impii in infernum redibunt; quia ex inferno prodierunt. Impii in gehennam post mortem revertentur; quia ex ea prognati sunt : nam prognati sunt ex culpa et impietate, cujus regia sedes et thronus est in inferno, cui insidet et præsidet Lucifer, qui suorum scelerum virus omnibus hominibus aspirat. Unde omnes impii vocantur *filii Belial*, id est, filii dæmonis et Luciferi : ideoque cum eo maledictionis sententiam accipientes à Christo judice, audient : *Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*, Matth. 25. Ita Raban. Lyran. Dionys. et alii.

14. LUCTUS HOMINUM IN CORPORE IPSORUM : NOMEN AUTEM IMPIORUM DELEBITUR.] *In corpore*, id est propter corpus, puta propter corporis mortem et interitum. Est Hebraismus : Hebræi enim sæpe ב, id est *in*, usurpant pro *propter*. Græca habent : *Luctus hominum in corporibus ipsorum; nomen autem peccatorum* (legendum enim cum Roman. αμαρτωλων, non cum Compl. ανθρωπων, id est, *hominum*) *non bonum delebitur.* Verum τὸ *non bonum* delendum cum Nostro : otiose enim additur, et sensum imminuit, imo intervertit : impii enim optant bonum suum nomen non deleri, malum autem et infame gaudent deleri. Jam primo, Lyranus hunc dat sensum : *Luctus hominum, puta humane et rationaliter viventium, in corpore ipsorum*, q. d. Si affligantur boni, hoc est in præsenti vita tantum, quandiu sunt in hoc mortali corpore : *Nomen autem impiorum delebitur*, scilicet de libro vitæ, et sic cruciabuntur morte gehennæ. Hæc Lyran. cui accedit Dionys. *Luctus hominum*

in corpore ipsorum, hoc est, inquit, homines boni et rationabiles in hac carne mortali valleque lacrymarum deplangunt se et sua, ac proximorum peccata, de quibus asserit Veritas : *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*, Matth. 5. Quin et Rabanus : *Hic homines*, inquit, *ponit pro sapientibus qui bene ratione animæ utuntur, et divinis obediendo subduntur mandatis. Hi in præsenti vita tantum luctum habent, postea autem in gaudio lætabuntur perpetuo. Unde scriptum est : Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur. Cæterum nomen impiorum delebitur, quia in infernum demersi æternæ oblivioni tradentur. His enim dicturus est judex : Discedite à me, omnes qui operamini iniquitatem; amen dico vobis quia nunquam novi vos.*

Secundo ergo Jansenius plane ad litteram sic explicat, q. d. Lugentur homines, cum corpus eorum moritur et sepulturæ traditur; atque hujusmodi luctu memoria et nomen mortuorum celebratur ; sed hæc ad memoriam ejus servandam non proficient : quia nomen impiorum, quod sæpe celebre est in hac vita, post mortem statim delebitur, simulque cum corpore, aut paulo post sepelietur. Atque sic lugentur homines propter corpus ipsorum, cum illud moritur et sepelitur : at impii magis lugendi essent, quod simul cum corpore etiam eorum nomen et celebris memoria deleatur.

Unde Tigurina vertit : *Ut corpora suorum luctu prosequantur homines; nomen tamen scelerosorum malum interibit.* Vis enim antithesis, quæ solet esse in proverbiis Salomonis et Siracidis, hoc loco in eo consistit, quod hominum vita intereat, ideoque lugeantur ; at impiorum non tantum vita, sed et cum vita nomen et fama interiturum sit, ideoque magis lugendi sunt. Illo enim ævo cum obscura esset fides resurrectionis, beatitudinis et gloriæ cœlestis, omnes tam fideles quam infideles optabant et anhelabant ad famam et gloriam, ut in ea superessent, ac quasi superstites viverent; hinc procurabant sibi magnifica sepulcra, columnas, statuas, titulos, etc., quibus Roma et Italia est referta; quocirca mire dolebant, si putarent cito nomen suum et famam interituram. Unde pro ingenti pœna hoc eis intentat Sapiens Proverb. 10 : *Nomen impiorum putrescet*, et Psaltes psal. 9 ; *Periit memoria eorum cum sonitu.* Et : *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur.* Et rursus : *Nomen eorum delesti in æternum, et in seculum seculi.* Huc accedit Palacius : Luctus cadaverum, inquit, durare solet, quantum sunt illa præsentia ; nam ex quo mandantur sepulturæ, solent lacrymæ deficere. At nomen et fama impiorum, quamvis reges sint et principes, deletur nonnunquam etiam antequam sepulturæ mandentur; nam ut audit plebs eos esse mortuos, eorum impietates recenset : cessat igitur eorum fama, incipit infamia.

Porro veteres Hebræi, Græci et Romani ita nomina sceleratorum detestabantur, ac oblivione sepeliebant, ut illa nec nominare, nec alicui suorum indere, nec quomodo libet usurpare sustinerent. Hinc apud Hebræos nemo sustinuit vocari Cain, Cham, Chanaan, Nemrod, Pharao; et apud Christianos nemo sustinet vocari Judas, ne Judæ proditoris nomen se suamque stirpem funestet. Apud Græcos, teste Strabone lib. 14, caverunt Ephesii nomen ejus qui Dianæ templum incenderat, pronuntiari : nec auditum esset, nisi Theopompus id vulgasset, quod erat Erostratus aut Eratosthenes. Romani caverunt ne nomina patriciorum male de republ. meritorum, et ob eam causam damnatorum, cuiquam ejusdem gentis patricio inderentur; familia Manliorum apud eosdem cavit ne quis suorum Marci prænomen haberet, postquam M. Manlius Capitolinus ob affectati regni suspicionem, de saxo Tarpeio præcipitatus est. Ita Plin. de Viris illustr. aut Sueton. Antonini cognomen, quod Heliogabalus adeo celebre, ac usitatum aliis Imperatoribus, vitæ turpitudine infamavit, nullus post eum gessit; senatusque consulto ex omnibus publicis operibus deletum est, ac pro diro detestabilique repudiatum. Ita Sabel. lib. 6, Enneade 7. Lucii prænomen abjecit gens Claudia, cum è duobus gentilibus eo præditis alter latrocinii, cædis alter convictus esset. Ita Sueton. in Tiberio. Decrevit senatus, debellato M. Antonio, ne quis ex Antoniorum gente Marcus nominaretur, teste Plutarcho in Antonio. Ita noster Lorinus in epist. S. Judæ v. 1.

15. Curam habe de bono nomine : hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni.] Syrus : *Reflecte super nomen tuum, quia ipsum comitabitur te plusquam millia thesaurorum fraudis*, id est, per fraudem parta et acquisita. Dixit nomen malum impiorum esse delendum, ex quo hîc infert curandum esse bonum nomen per bonas virtutis actiones; ne in hoc impiorum malum incidamus, perdamusque cum vita omne nomen et famam, q. d. Insiste bonis et heroicis virtutum actibus, ut per eos acquiras bonum nomen apud Deum, Angelos et viros probos, quin et apud improbos; improbi enim, etsi improbe vivant, in aliis tamen amant et admirantur probitatem et virtutem : tanta est virtutis amabilitas et claritas! Rationem subdit, quod nomen bonum diutius permaneat quam mille thesauri : tum quia thesauri homini pereunt cum vita; nomen autem bonum ei permanet post vitam per multa secula; tum quia thesauri à furibus, latronibus et hostibus viventi et invito eripi possunt, ac sæpe eripiuntur; nomen autem bonum invito eripi nequit; quia quandiu voles studere virtuti, tandiu apud omnes bene audies.

Porro anima quia immortalis est, uti in se semper vivit, ita pariter optat semper vivere per bonam famam in mente et memoria hominum. Quare hic appetitus famæ certum est indicium immortalitatis animæ. Si enim anima moreretur et interiret, ad quid prodesset ei nomen et fama apud homines? nullum enim haberet ejus sensum et gustum; imo damnatos qui sunt in morte secunda, v. g. Alexandrum, Cyrum, Julium Cæsarem, philosophos non recreat, sed potius cruciat nomen et fama, quam obtinent apud homines; tum quia eis indecens et ignominiosum videtur, viros tam famosos et celebres ita cruciari et vilipendi in inferno; tum quia appetitus famæ et gloriæ fuit eis causa tyrannidis, rapinæ et scelerum, ob quæ damnati sunt. Græce est : *Habe curam nominis; hoc enim tibi manebit potius quam thesauri mille auri.* Ita Vatablus.

Alludit ad Proverb. 22. 1 : *Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ.* Nomen enim et fama est bonum altioris ordinis, quam sint opes. Sicut ergo omne argentum non potest æquari auro minimo in dignitate, etsi in pretio ex æs-

timatione hominum æquetur : sic omnes opes non possunt æquari famæ minimæ in dignitate et præstantia, licet satisfactio famæ læsæ apud viles personas subinde fiat per aurum et argentum. Porro cura famæ incumbit quidem omnibus, sed maxime Pastoribus, Prælatis, item iis qui lucro animarum student, ac Religiosis : fama enim Religiosi est fama Religionis, ut tota Religio subinde male audiat ob infamiam alicujus Religiosi. Unde Apostolus : *Providentes*, inquit, *bona non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus*, Rom. 12. 17. Et : *Spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus*, 1. Corinth. 4. Talis ergo si famam suam negligat, injustus est et crudelis.

Salomonem et Siracidem secuti philosophi idem scripto reliquerunt : Seneca de Remed. fortunæ : *Bona*, inquit, *opinio hominum tutior est pecunia;* Isocrates apud Stobæum, serm. 46 : *Plus tibi curæ sit ut honestam famam, quam divitias ingentes liberis relinquas; nam hæ mortales sunt, illa immortalis;* Plautus in Mostell. *Ego si bonam famam mihi servasso, sat ero dives.* Unde illud supplicium impiis intentatum : *Nomen eorum delesti in æternum, et in seculum seculi*, psal. 9. 6. Et Proverb. 10. 7: *Memoria justi cum laudibus* (Septuag. *cum encomiis*), *nomen impiorum putrescet.* Denique eleganter R. Simeon in *Pirke avoth*, id est, in Sententiis patrum cap. 4 : *Tres*, ait, *sunt coronæ, scilicet corona legis, sacerdotii et imperii; verum corona bonæ famæ illustrior longe et pretiosior his omnibus est.*

16. BONÆ VITÆ NUMERUS DIERUM : BONUM AUTEM NOMEN PERMANEBIT IN ÆVUM.] Aliqui per *vitam bonam* accipiunt jucundam, hilarem, felicem, q. d. Felicitas hujus vitæ est numerata, ideoque finienda et brevis : at *nomen bonum* durat per multa secula. Sic enim *bonum* sæpe sumitur pro jucundo, *malum* pro tristi, ut: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!* Melius tamen magisque proprie per *vitam bonam* accipias honestam, probam, justam et sanctam. *Numerus dierum* est paucitas ; pauci enim dies facile sunt numerabiles et mensurabiles, juxta illud psalm. 38. 6 : *Notum fac mihi, Domine, finem meum et numerum dierum meorum. Quis est, ut sciam quid desit mihi? Ecce mensurabiles posuisti dies meos, et substantia mea tanquam nihilum ante te.* Pro *mensurabiles*, S. Hier. vertit *breves :* hebr. enim est טפחות *tepachot;* Septuag. παλαιςὰς, id est palmares, id est dodrantales, quatuor digitorum mensuram non excedentes; παλαιςὴ enim est mensura quatuor digitorum, quæ est tertia pars palmi, estque minima mensura inter eas quæ solent in manibus fieri et brachiis. Ita Hesychius, Theodor. Genebrar. Jansen. et alii in psalm. 38. Sensus ergo est, q. d. Dodrantali, id est minima, mensura dimensus es et definivisti dies vitæ meæ; paucissimos et quasi momentaneos decrevisti dies meos. Hinc Hebræi *viros numeri* vocant viros paucos, et *dies numeri* dies paucos, quasi exigui numeri, et facile numerabiles. Dicit igitur Siracides : Bona vita paucos habet dies, et cito numerabiles ; at bonum nomen, quod per eam conciliatur, permanet in ævum. Ita Tigurina : *Dies*, inquit, *bonæ vitæ pauci sunt; nomen autem bonum manet in perpetuum;* alii : *Bona vita numero dierum finitur; sed nomen bonum in seculum permanet.* Est hic acer stimulus ad bonam vitam et virtutem ; quod scilicet per modicum brevemque ejus laborem paremus nobis nomen æternum, idque semper apud Deum, Angelos et Beatos in cœlo : apud homines vero non semper, sed frequenter. Sancti enim hic celant suas virtutes, cupiuntque soli Deo et Angelis innotescere : quorum proinde gloria major erit in cœlo. Parva enim est, ideoque parvi facienda fama hujus vitæ.

TERTIA PARS CAPITIS.

RECENSET EA DE QUIBUS EST ERUBESCENDUM.

17 et 18. DISCIPLINAM IN PACE CONSERVATE, FILII : SAPIENTIA ENIM ABSCONDITA ET THESAURUS INVISUS (id est, ut Jansen. legit, *occultus*), QUÆ UTILITAS IN UTRISQUE? MELIOR EST HOMO, QUI ABSCONDIT STULTITIAM SUAM, QUAM HOMO QUI ABSCONDIT SAPIENTIAM SUAM.] Solet Siracides subinde compellando excitare discipulum et lectorem ad attentionem, uti solent facere præceptores ; præsertim ubi longior est oratio : tunc enim discipuli, ejus longitudine fatigati, tædio afficiuntur et indormiunt : unde ad utrumque præcavendum novo quasi exordio eos excitare, novamque eorum attentionem sibi conciliare student, maxime cum novum occurrit dicendi argumentum, uti hic occurrit. Hic ergo est prologus eorum quæ dicturus est de erubescentia, rebusque erubescendis, quo stimulat lectores, ut ad ea attendant, eaque menti imprimant et conservent.

Ait ergo : *Disciplinam in pace conservate, filii.* Primo, plane et simpliciter per *pacem* accipias animi tranquillitatem et quietem : hæc enim quasi dispositio requiritur in discipulo, ut præceptoris doctrinam excipiat, capiat et conservet. Qui enim animo sunt inquieto vel perturbato, incapaces sunt disciplinæ. Unde Aristot. in Ethicis discipulum requirit, qui passiones habeat sedatas et compositas. Præsertim vero per pacem accipit animi demissionem et mansuetudinem, quæ humiliter et pacifice excipit dicta magistri. Superbi enim et contentiosi, qui dicta magistri discutere et censere volunt, ac contra ea disputare et arguere, inepti sunt ad hauriendam magistri doctrinam. Tales sunt juvenes audaces, effrenes et insolentes, qui, cum à senioribus audiunt eis erubescendum esse de moribus tam liberis, audacibus, incompositis, respondent in iis nihil esse quod erubescant, sed senes esse imperiosos, morosos, scrupulosos, timidos ; ideoque illis timenda et pudenda videri, quæ revera timenda et pudenda non sunt. Sensus ergo est, q. d. O filii, ô discipuli, si vultis capere meam disciplinam, afferte animum quietum, humilem, pacificum :

illo enim mea dicta capietis, intelligetis et conservabitis. Ego enim vestri causa vestroque commodo illa eloquor et conscribo : nolo ea mihi servare, nec in mente mea recondere ; sed vobis tanquam sapientiæ thesaurum pandere et communicare. Sicut enim thesaurus, si abscondatur, nulli est usui : sic et sapientia, si à sapiente celetur, nulli prodest : cum ad hoc ei à Deo data sit, ut per eam non tantum se, sed et alios doceat dirigatque ad virtutem et salutem : ideoque melior est stultus, qui abscondit stultitiam suam, quam sapiens, qui occultat sapientiam suam. Vide quæ de utraque hac sententia dixi, c. 20. v. 32 et 33. Ibi enim utraque habetur, et hìc repetitur.

Eamdem humilitatis et pacis conditionem à suis fidelibus exegit Christus ; unde ait : *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te,* Matth. 11. v. 25. Quin et Pythagoras à discipulis non tantum pacem, sed et quinquennale silentium exegit. Unde illud αυτος εφα, *ipse*, scilicet Pythagoras, *hoc dixit :* ergo sine alia disquisitione credendum et faciendum est. Ita Lyran. Dionys. Jansen. et alii.

Secundo, sublimius : *disciplinam in pace*, id est pacis, vel de pace (Hebræi enim per ב, id est *in*, significant regimen genitivi) *conservate, filii*, q. d. Sequentia, quæ vos docebo de cavendis rebus pudendis et erubescendis, spectant ad pacem : ut scilicet pacem, gratiam et honestatem cum omnibus colatis. Hanc ergo disciplinam, cum sit pacis, et de pace, quæ omnibus est optabilis, studiose excipite.

Tertio, *pax* Hebræis significat prosperitatem rerumque copiam et abundantiam, q. d. Disciplinam hanc meam servate, non tantum rebus adversis et tristibus, sed etiam secundis et lætis ; dum affluitis opibus, deliciis omnique felicitate : hæc enim solent mentem disciplinæ tenacem laxare et dissolvere, ut ad ea adeo concupita dilabatur et diffluat. Unde S. Bernardus, serm. 2. in Ramis palmarum : *Licet*, inquit, *multos frangat adversitas, tamen multo plures extollit prosperitas, sicut scriptum est : Cadent à latere tuo mille, sinistro scilicet, per quod signatur adversitas ; et decem millia, id est, multo plures à dextris tuis, in quibus prosperitas designatur.* Idem, libr. 2. de Consider. c. 12 : *Est utique, si diligenter attendas quam rarus semper exstiterit, qui non vel modice in prosperitate animum relaxaverit à suî custodia et disciplina. Quando hoc incautis non fuit ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod solis radius ad nivem vel glaciem. Sapiens David, sapiens Salomon fuit : sed blandientibus nimis secundis rebus, alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in adversa, non excidit vel parum à sapientia, nec minor, cui præsens felicitas, si arrisit, non irrisit. Quamquam facilius inveneris, qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quam qui propitia non perdiderunt. Præferendus ille, et magnus est, cui inter prospera saltem risus indecentior, aut sermo insolentior, aut immoderatior cura vestis vel corporis non irrepsit.* Quærunt doctores cur Job, gravi et multiplici tentatione pulsatus, victor evaserit ; Adam vero una levique Evæ illecebra illectus succubuerit, seque et posteros omnes perdiderit. Causam assignat S. Augustinus in psalm. 47 : *Vicit homo* (Job), inquit, *in stercore, victus est* (Adam) *in paradiso*, q. d. Jobum dolores et adversa non fregerunt, Adamum deliciæ et prospera subjugarunt. Quocirca dæmon magis homines tentat per prospera quam per adversa, ac tum sæpe certus est de victoria ; cum, scilicet, delicias mundi et carnis blanditias dulci quodam, sed periculoso bello ducit in aciem, adversus hominem luteum et carneum, tunc crebro vincit et triumphat : caro enim capitur rebus prosperis et carnalibus ; in adversis vero, quasi per antiperistasin, mens carnem erigit et corroborat. Hunc sensum expressit Tigurina : *Filii*, inquit, *conservate disciplinam rebus prosperis. Cum sapientia latet, et thesaurus est abditus, quid est in utrovis utilitatis? Homo celans stultitiam suam præstat homini sapientiam suam occultanti.*

Quarto, Palacius explicat, q. d. O filii, dum in pace vivitis, hanc quam vobis trado disciplinam servate.

Mystice Rabanus : *Disciplinam*, inquit, *in pace conservate, filii. Disciplinam ergo in pace conservat, qui secundum duo præcepta charitatis, in sanctitate et justitia vivere certat. De quo Paulus ad Hebræos scribens ait : Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Et quia non sufficit cuilibet per se bene vivere, si proximis suis in sana doctrina, quantum potest, non studuerit prodesse, protinus subjungitur : Sapientia enim abscondita, et thesaurus occultus, quæ utilitas in utrisque?* Et inferius : *Unde et bene per Salomonem dicitur Proverb.* 11 : *Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis. Frumenta quippe abscondere, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere. In populis autem talis quisque maledicetur, quia in solius culpa silentii pro multorum, quos corrigere potuit, pœna damnatur. Et : Anima, quæ benedicit, impinguabitur ; et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur : qui enim exterius prædicando benedixit, interioris augmenti pinguedinem recipit ; et dum vino eloquii auditorum mentem inebriare non desinit, potu multiplicati muneris inebriatus excrescit. Unde Isaias, c. 6 : Væ mihi*, inquit, *quia tacui! Et Paulus, Actor.* 20. 26 : *Contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium ; non enim subterfugi quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis.* Hæc sparsim Rabanus.

19 et 20. VERUMTAMEN REVEREMINI IN HIS QUÆ PROCEDUNT DE ORE MEO. NON EST ENIM BONUM OMNEM REVERENTIAM OBSERVARE : ET NON OMNIA OMNIBUS BENEPLACENT IN FIDE.] Ita Romana et Græca. Perperam ergo pro εντραπητε, id est, *revereamini*, aliqui legunt, *revertimini*, et pro αισχυνην, id est, pudorem, verecundiam, reverentiam, legunt contrarie *irreverentiam*. Pro *verumtamen*, græce est τοιγαρουν, id est, *ergo*, igitur, quocirca.

Sensus est, q. d. Dixi quod disciplina hæc mea sequens de verecundia à vobis, ô discipuli, excipienda sit in pace mentis humilis, demissæ et quietæ ; igitur ut eam præstetis, *reveremini*, id est, reverentiam, pudorem et verecundiam induite, circa ea quæ vobis dicturus sum esse reverenda et erubescenda. Nam non omnis omnium reverentia, id est, pudor bonus est. Sunt enim quos pudet coram hæreticis profiteri fidem, coram libidinosis castitatem, coram gulosis sobrietatem, etc., qui pudor sane præposterus et perversus est. Rursus sunt alii quos pudet humilitatis, mortificationis,

pœnitentiæ, zeli : quia frigidi et tepidi sunt, vitaque et virtute communi contenti ; unde non probant nova, rara et heroica opera virtutis. Quocirca *non omnia omnibus bene placent in fide*, id est, fideliter, recte, juste et sancte facta, q. d. Horum tamen pudere non debet ; quia hic pudor non est bonus, ideoque non imitandus ; sed generose superandus et profligandus. Simili modo dixit c. 37. 31 : *Non des illi* (animæ nequam) *potestatem ; non enim omnia omnibus expediunt, et non omni animæ omne genus placet.* Quare ut bonum pudorem à malo et præpostero discernatis ; docebo, primo, quorum vos pudere ; secundo, quorum non pudere debeat. Unde dico : *Erubescite à patre et matre de fornicatione, etc.*

Ubi nota Latinum interpretem sæpe *reverentiam* usurpare pro pudore et verecundia, ac *revereri* pro pudere et erubescere ; ut psalm. 34. v. 26 : *Erubescant, et revereantur simul, qui gratulantur malis meis; induantur confusione et reverentia, qui magna loquuntur super me.* Psalm. 68. 20 : *Tu scis improperium meum, et confusionem meam, et reverentiam meam.* 1. Corinth. 15. 34 : *Ad reverentiam* (id est, pudorem, ut vos pudeat) *vobis loquor.*

Rursum τὸ *in fide* significat fideliter, integre, recteque facta. Sic Deus dicitur fecisse *omnia opera in fide*, id est, integre et perfecte, psalmi 32. 4. Posset quoque *fides* accipi pro constantia, q. d. Non omnia quæ in fide, id est, constanter et generose, fiunt, placent omnibus : multi enim politice mutant mores et sermones, ut se omnibus accommodent ; quia pudet eos virtutis et constantiæ. Sic Hebr. באמונה *beemuna*, id est, *in fide*, vocant id quod cum firmitate et constantia fit, sive quod firmiter, constanter et solide agitur. Sic Tobias ait c. 2. 18 : *Filii sanctorum sumus, et vitam illam exspectamus, quam Deus daturus est his qui fidem suam nunquam mutant ab eo.* Et Apocal. 13. 10 : *Hic est patientia et fides* (constantia) *sanctorum.* Hoc significatum sequitur Tigurina : sed sensum aliò deflectit. Sic enim vertit : *Neque enim quavis verecundia teneri pulchrum est; nec omnia solide probanda sunt in omnibus.* Aliter usurpat Apostolus τὸ *in fide*, vel ex fide Roman. 14. 23, scilicet pro eo quod fit juxta credulitatem et dictamen conscientiæ, qua quis credit hoc illudve sibi licere facere sine peccati scrupulo.

Porro Lyran. pro *reverentiam* legens *irreverentiam*, sic explicat : Non est bonum, inquit, discipulo aliquam irreverentiam habere ad doctorem, ejus doctrinam contemnendo, vel negligendo. Et non omnia doctoris dicta omnibus discipulis *bene placent in fide*, id est, licet sint fidei convenientia, tamen eis non placent, quia sunt imbuti opinione alia, q. d. Propter hujusmodi tamen displicentiam, ostendere non debent aliquam irreverentiam ; unusquisque enim in suo sensu abundat. Hæc Lyran. et Dionys.

Palacius vero : Non est bonum, inquit, omnem inverecundiam et impudentiam habere ; non est bonum omnino carere verecundia, nec enim res impudenter factæ omnibus placent, ac si fideliter fierent. Pudeat igitur facere coram omnibus, quod non omnibus placebit, imo multis displicebit ; utpote quod non factum est fideliter et recte.

Mystice Rabanus : *Et non omnia omnibus placent in fide. Non enim una eademque cunctis exhortatio congruit, quia nec cunctos par morum qualitas astringit. Sæpe namque aliis officiunt, quæ aliis prosunt ; quia et plerumque herbæ, quæ hæc animalia nutriunt, alia occidunt ; et lenis sibilus equos mitigat, catulos instigat ; et medicamentum quod hunc morbum imminuit, alteri vires jungit ; et panis qui vitam fortium roborat, parvulorum necat. Pro qualitate igitur audientium formari debet sermo Doctorum ; ut et ad sua singulis congruat, et tamen à communis ædificationis arte nunquam recedat.*

21. Erubescite a patre et a matre de fornicatione. Recenset sedecim res, quarum vel ob peccatum et scelus quod continent, vel ob indecentiam et inhonestatem, quemque pudere debet. Prima est fornicatio ; de hac enim omnes erubescere debent, sed maxime filii à patre et matre, id est, coram patre et matre ; idque quia parentes ægerrime ferunt filios fornicari ; tum quia hoc ingens eis est probrum ; tum quia signum est negligentiæ parentum, quod scilicet filios non satis recte casteque educarint et conservarint ; tum quia cupiunt filios honesto matrimonio jungi, per quod legitimos nanciscantur nepotes, qui sibi in hæreditate succedant ; non illegitimos, spurios et incertos ; tum denique, quia si sint filiæ, et fornicentur, nulli honesto et pari eas in matrimonium elocare possunt : nemo enim vult ducere vitiatas et meretrices. Præclare Demades pudorem in femina aiebat pulchritudinis arcem esse. Et Demetrius Phalereus admonebat adolescentes, *ut domi parentes, in via obvios, in solitudine revererentur seipsos.* Pudor enim juvenes optime deterret à peccando, qui nusquam non adest, si quis vereatur seipsum. Ita Laertius lib. 5. cap. 5. Socrates asserebat *Hospitalem Deum inter homines, qui justi pudoris participes sunt, versari.* Idem docebat discipulos, *ut hæc tria in omni vita servarent : in animo prudentiam, in vultu verecundiam, in lingua silentium.* Ita Maximus, serm. 41 : Echereus *verecundis pudentibusque Jovem favere fulminatorem* dicebat. Democritus : *Malum*, inquit, *etiamsi solus fueris, neque dixeris, neque feceris. Disce autem teipsum multo magis quam alios revereri.* Ita Stobæus, serm. 29. Sapienter Isocrates Demonicum instruit dicens : *Nunquam quidquam turpe faciens, spera te laliturum. Nam ut alios lateas, tibi ipse conscius eris. Omnia videare facere, tanquam neminem lateas ; licet enim nunc lateas, post tamen conspicieris.*

Secunda res, de qua erubescendum est : Et a præsidente et a potente de mendacio.] Nota : Græcum ἀπὸ, quod Noster vertit *à*, accipitur pro *coram* vel *apud* ; notat enim personam, coram qua, vel apud quam, sive cujus respectu, et propter quam (quod Hebræi dicunt מפני *mippene*, id est à facie, in conspectu) est erubescendum ; sicut περὶ, id est *de*, notat objectum, sive materiam erubescendi. Unde Tigurina vertit : *Pudeat vos scortationis coram patre, aut matre ; mendacii coram principe et potestatem gerente;* alii : *Pudeat vos fornicationis propter patrem ac matrem, et mendacii propter præsidem ac potentem.* Principes enim et præsides sicut amant veraces et veritatem, utpote necessariam ad recte judicandum, consulendum, regendum : ita ex adverso oderunt mendaces et mendacium ; nolunt enim decipi, et in errorem induci ; præsertim quia ipsorum dos et

laus præcipua est sapientia, cui contraria est fraus et falsitas; et quia mendacium apud ipsos valde nocet reipubl. et bono publico; unde videmus principes, dum falso ab adulatoribus informantur de reipubl. et subditorum statu, pessime regere, et remp. perdere.

22. Tertia est: A PRINCIPE ET A JUDICE DE DELICTO.] Græce περι πλημμελειας, id est, de negligentia, qua scilicet quis œconomus, procurator, advocatus, simileve officium apud judices vel principes obiens, in eo negligens est; ac per negligentiam omittit ea quæ officium ei commissum requirit; per hoc enim fit, ut judex judicium pervertere, vel certe incidere, aut remorari cogatur, æque ac princeps negotia publica; aut certe eorum edicta et mandata contemnuntur, dum prætores cæterique eorum officiales ea in praxim redigere, eorumque transgressores castigare negligunt.

Porro Palacius sic explicat, q. d. Cave delinquere in oculis judicis et principis; nam hic si te comprehendat in flagranti delicto, sine aliis testibus te castigabit et puniet; uti Moses castigavit Hebræos adorantes vitulum aureum, Exodi 32. Alius, q. d. Ne principi vel judici detrahas, imputesve delictum, v. g. tyrannidem, injustitiam, avaritiam, etc., juxta illud Pythagoræ: *Nunquam in astrum digitum intende, hoc est, de supremis viris nil temere loquaris.*

Quarta est: A SYNAGOGA ET PLEBE DE INIQUITATE.] Tigurina: *Pudeat te criminis coram cœtu et populo;* quia si coram cœtu populi et plebis agas quid iniquum contra ejus privilegia, leges (ανομια enim est id quod est contra leges, et exlex), consuetudines; omnes in te concitabis; ut te odio probrisque persequantur, et opibus vel vita mulctent, juxta illud cap. 7: *Non pecces in multitudinem civitatis, neque te immittas in populum.* Nam si pecces in unum, unum timebis ultorem; at si in populum, eum totum contra te concitabis: unus placari potest, at quomodo placabis totam multitudinem? Hoc expertus Roboam regno decem tribuum excidit, 2. Reg. 12. Sapienter ergo Isocrates Demonicum erudit, dicens: *Ex communibus procurationibus discede non ditior, sed gloriosior; multis enim pecuniis melior est profecta à multitudine laus. Vita calumnias, licet falsas; quia vulgus non tam ad veritatem quam ad famam respicit. Existima nihil esse humanum stabile. Sic enim neque fortunatus eris præter modum lætus, neque infortunatus præter modum tristis.*

23. A SOCIO ET AMICO DE INJUSTITIA.] Quinta res, de qua pudere nos debet, est *injustitia* coram *socio et amico;* quia scilicet illi injuriam et noxam injuste inferimus; omnis enim injustitia est turpis et pudenda, sed maxime ea quæ irrogatur amico et socio; cui non tantum jus nomine justitiæ, sed et beneficium ratione societatis et amicitiæ debemus; præsertim quia ipse se suaque credit nobis, quasi fidis suis amicis. Præclare Isocrates ad Demonicum: *Similiter turpe judica,* inquit, *inimicorum vinci maleficiis, et amicorum superari beneficiis.*

Sexta est: DE LOCO IN QUO HABITAS, DE FURTO.] Pro *de*, græce est præpositio απο, quam, ut paulo ante dixi, Noster vertit *à*, id est, coram, apud, propter. Unde Complut. et Roman. vertunt *à loco;* Noster vertit, *de loco;* quia locus non est persona, uti sunt pater, princeps, judex, et cæteri præcedentes, quibus proinde præfixit præpositionem *à*, id est coram. Verum, quia per locum intelligit personas loci incolas, hinc commodius vertas, *à loco.* Tigurina: *Pudeat te furti in loco quem incolis,* q. d. Erubesce furari in loco, ubi habitas, tum quia turpe est domum viciniamque tuam commaculare furto, ut à vicinis audias fur, omnesque te velut infamem fugiant et exsecrentur; quis enim suis rebus non metuat à vicino fure? tum quia locus, v. g. patria, nos genuit, educavit, aluit alitque: quare fidelitatem summam à nobis poscit. Ergo indignum est, si illam furto vexemus et deprædemur. Quomodo ergo tu feras communem, qua te tui omnes notent, infamiam? quomodo vicissim cives tui patientur te publicum furem?

Porro quod addit: DE VERITATE DEI, ET TESTAMENTO,] Jansenius opinatur hoc membrum irrepsisse ex cap. seq. v. 2, esseque delendum, eo quod non habeat adjunctam materiam, puta peccatum, de quo sit erubescendum. Verum illud constanter legunt codices Latini et Græci; quare referendum est tum ad furtum, tum ad quinque præcedentia, q. d. Erubesce de furto, et de quinque criminibus cæteris jam recensitis, *de* (græce απο), id est coram, vel propter *veritatem Dei, et testamentum,* id est legem; quia scilicet Dei veritas, id est æquitas, justitia et lex illa prohibent, illisque graves pœnas intentant; ut hæc sex distinguat à sequentibus, in quibus quædam recensebit erubescenda, non quod crimina sint, sed quod inhonesta sint et dedecent. Tigurina vertit: *Pudeat vos coram veritate Dei, et pacto;* alii: *Propter veritatem Dei, et testamentum.*

Secundo, Lyran. *De veritate Dei, et testamento,* inquit, transgrediendo debet homo erubescere; quia Deus videt ubique. Et Dionys. Ubique, inquit, et semper, et summe verecundemini de violatione et inhonoratione veritatis legis divinæ, et præceptorum ipsius; quoniam ipse Altissimus omnia intuetur.

Aliter Palacius, qui hæc refert ad sequens *de discubitu in panibus.* Erubescite, inquit, à veritate Dei, et testamento ejus; ne discumbatis in panibus in cultum idolorum. Certum enim est olim idololatras habuisse usum comedendi idolothyta in deorum suorum cultum, juxta illud: *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere,* Exodi 32. Imo, et fideles in veri Dei latriam comedebant, juxta illud: *Epulaberis coram Domino Deo tuo tu, filius tuus,* Deut. 16. Erubescite igitur discumbere ad comedendum coram falsis diis, cum veritas Dei, et testamentum, quod cum ipso pepigistis, id vobis prohibeat. Unus est verus Deus; ergo unum illum adorabis: rursum fœdus cum unico Deo pepigisti; cur fœdere violato deos falsos adoras?

Mystice hæc sex pudenda sic explicat Rabanus: *Altiore sensu,* inquit, *coram matre Ecclesia, et patre Deo erubescit de fornicatione, qui idololatriam Gentilium, seu stultitiam sectatur hæreticorum; anima enim, quæ relicto Dei consortio sequitur perversorum errorem, spiritaliter fornicatur; unde et damnabitur. Erubescit autem à præsidente, et à potente de mendacio, qui coram oculis divinæ majestatis prævaricator esse convincitur sponsionis suæ, quam promisit in baptismi perceptione.*

24. DE DISCUBITU IN PANIBUS, ET AB OBFUSCATIONE DATI ET ACCEPTI.] Septima res erubes-

cenda est *discubitus in panibus*, per quam primo, Palacius, uti paulo ante dixi, intelligit discubitum in idoliis, esumque idolothytorum, puta panum et ciborum idolis immolatorum; secundo, Lyranus accipit primam sedem in mensa alterius (panis enim poni solet in capite mensæ, ubi residet paterfamilias) quam vetat Christus Lucæ 24, dicens: *Cum invitatus fueris ad nuptias, recumbe in novissimo loco;* primum enim locum accipere propria auctoritate, signum est ambitionis magnæ; tertio, Dionys. insuper accipit excessum in pane et cibo per gulam. Sic et Rabanus: *In die judicii*, inquit, *confusione dignus apparebit*, *qui comessationi et ebrietati semetipsum tradens turpiter incubuit.*

Verum hæc vel parerga, vel mystica esse liquet ex Græco qui habet, και απο πηξεως αγκωνος επ' αρτοις, id est, ut Complut. et Roman. *à fixione cubiti in panibus;* alii legunt επ' αρτους, id est, *supra panes.* Sensus est, q. d. In mensa pudeat te figere cubitum supra panem, illique incumbere, uti faciunt pagani et agrestes. Hoc enim primo, rusticum est et incivile: unde Grobbianus (ita vocatur libellus de Civilitate, vel potius incivilitate morum), inter alios rusticitatis et incivilitatis actus hunc nominatim assignat et taxat; secundo, hoc signum est irreverentiæ in Deum; illum enim in cibis et donis suis modesto gratoque ore et gestu revereri debemus; ipse enim iis nos gratis pascit à juventute nostra; tertio, hoc signum est superbiæ; qui enim incumbit pani, videtur esse dominus mensæ et convivii, omnibusque convivis velle dominari, quasi qui eos pane suo pascat, illumque eis negare possit, si velit; quarto, hoc signum est gulæ; sic enim gulones Hebræi suspirantes ad ollas carnium, dicebant Mosi: *Utinam mortui essemus per manum Domini in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carnium, et comedebamus panem in saturitate!* Exodi 16. 3. Sic porci incubant siliquis, et boves pascuis.

Symbolice, discumbit in panibus dives, qui spes vitæ reponit in copia suarum frugum et opum, vel in excellentia artis suæ, uti faciebat ille qui ambitiose sibi dicebat: *Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare.* Quocirca dixit illi Deus: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cujus erunt?* Lucæ 12. 19. Hunc sensum innuit Tigurina, dum vertit: *Ne reponatis cubitum in victu parando*, q. d. Ne innitamini et præfidatis in arte parandi vobis victum et opes.

Octava, est *obfuscatio dati et accepti;* obfuscatio est denigratio famæ, puta infamia, q. d. Erubesce de infamia, quam incurres si non possis justam reddere rationem et computum dati et accepti, si plus acceperis quam expenderis, si summam accepti non possis exæquare summæ dati et expensi; hoc enim te arguet vel furem, vel dissipatorem et prodigum rei alienæ tibi commissæ. Liber enim rationum dati et accepti clarus, non obfuscatus esse debet. Erubesce igitur si fuscedo quæpiam librum expensarum obfuscavit, ut rationem integram debiti reddere nequeas, ait Palacius. Rursum erubesce, si dederis vel acceperis munera ad pervertendam justitiam, aut ad rem turpem aliudve scelus perpetrandum. Item si beneficium acceptum indigna recompensatione fœdaris. Ita Lyran. Dionys. Jansen. Pro *obfuscatio* enim græce est σκορακισμος, quod Complut. vertunt, *contemptus;* alii, *denigratio:* κοραξ enim, id est corvus, dictus est à κορον, id est nigrum, eo quod sit nigerrimus; alii, *repulsio contumeliosa;* Tigurina, *vituperatio: Ne vel dando*, inquit, *vel accipiendo subeatis vituperationem;* σκορακισμος enim, ait Hesychius, est χλευασμος, απατη, φαυλισμος, αποδοκιμασια, id est vituperatio, denigratio, fraus, contumelia, impostura: σκορακιζω enim est idem quod vitupero, denigro, convitior, infamo, εις κορακας αποπεμπτω, id est ad corvos mitto, in malam crucem relego, profligo, ejicio, damno, odio prosequor. Hinc sensus esse posset, q. d. Noli corvum agere, noli esse furax, noli te denigrare rapacitate; corvi enim poma, etc., furantur, et in nidum inferunt, nec unquam referunt aut restituunt.

Mystice Rabanus hæc refert ad avarum: *Qui per parcitatem*, inquit, *ea proximis non tribuit, quæ cum cæteris omnibus communiter habenda à Deo accepit.*

25 et 26. A SALUTANTIBUS DE SILENTIO: A RESPECTU MULIERIS FORNICARIÆ: ET AB AVERSIONE VULTUS COGNATI. NE AVERTAS FACIEM A PROXIMO TUO, ET AB AUFERENDO PARTEM ET NON RESTITUENDO.] Nona res erubescenda est, q. d. Pudeat te de silentio à salutantibus; si scilicet te salutantes non resalutes, sed sileas, silensque pertranseas. Hoc enim inofficiosum est, incivile, rusticum, animique aversi et arrogantis indicium. Tigurina: *Pudeat te silentii coram salutantibus.* Hoc vitium silentii cum quis non appellat, nec salutat amicum, Græci απροσηγοριαν vocant; de quo Aristot. lib. 8. Moral. *Quod si*, inquit, *diuturna fuerit absentia, videtur et necessitudinis oblivionem adferre. Unde dictum est illud: Multas amicitias silentium diremit.* Huc facit illud Alphii feneratoris apud Columel. *Bona nomina nonnunquam mala fieri, si nunquam interpelles.* Per *nomina* intellige debita vel justitiæ, vel amicitiæ, quæ si nunquam interpellentur, id est reposcantur, in oblivionem abeunt et evanescunt.

Aliter noster Salazar in Prov. c. 27. num. 78. Erubesce *à salutantibus de silentio;* hoc est, inquit, erubesce salutare alios *inter noctis silentia*, q. d. Noli esse antelucanus, sive nocturnus et importunus salutator, juxta illud Prov. 27. 14: *Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens maledicenti similis erit*, q. d. Quisquis intempesta nocte salutes inclamat, propter gravem molestiam, quam salutatis affert, somnum eorum interturbando, eosque percellendo; hic maledicentibus, et male precantibus nihilo dispar censebitur. Sic ergo *de silentio* idem est quod *de nocte*, sive nocte silenti. Verum hic sensus obscurior, minusque usitatus videtur. Adde, quod græcum περι, id est *de*, hoc loco notat non tempus, sed materiam, de qua erubescendum est; sicut, απο, id est *à*, notat personas, uti dixi v. 21.

Huc facit illud Isocratis ad Demonicum: *Moribus quidem sis facilis salutator, verbis autem bonus salutator. Est autem facilis quidem salutatoris, appellare obvios; boni autem salutatoris, verbis ipsis humaniter accipere.*

Porro Syrus hanc gnomen ita paraphrastice reddit: *Quicumque salutatur et silet, ipse est fraudator magnus: salutationem quam impertitus*

es ei, non reddit tibi; depositum quod das illi, ita reddit tibi. Ita contingit, ut qui salutationem non reddunt, neque depositum reddant. Præclara est sententia : *Resaluta semper, imo saluta prior.* Sic B. Virgo prior salutavit Elisabetham, eamque cum prole implevit Spiritu Sancto. Sic Apostolus in omnibus epistolis fideles officiose salutat : *Salutate*, inquit, *omnem sanctum in Christo Jesu. Salutant vos qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti*, Philip. 4. Ubi Ambrosiaster : *Salutatio fratrum*, inquit, *solatium invicem præstat : quasi imagines enim exhibet divulsorum.* Denique honor (qualis est salutatio) est in honorante et salutante, non in honorato et salutato.

Excipe casum unum, quando scilicet negotiis altioribus, ut precibus, contemplationi, sacrificio quis vacat; tunc enim ita Deo tota mens danda est, ut salutantes non resalutet, imo non audiat nec videat. Qua de causa Eliseus jussit Giezi, ut suscitaturus mortuum mentem totam in Deum ejus opem implorando colligeret, ac neminem per viam salutaret, 4. Reg. 4. 29. Idem jussit Christus 72 discipulis, cum eos misit ad prædicandum, Lucæ 10. 4. Et S. Carolus Borromæus Romæ solitas septem basilicarum obiens stationes, ita precibus et Deo vacabat, ut salutatus licet à parentibus et amicis neminem tamen resalutaret. Idem faciebat noster B. Aloysius Gonzaga. Idem plurimos fecisse Romæ anno jubilei 1625 magna animi voluptate conspexi. Simile silentium colebant Pythagoræ discipuli, ideoque pisces in honore habebant, quod hi natura sua sint silentes et muti. Unde Plutarchus, in Symposiacis Pythagoricos ait à piscium esu abstinuisse ex reverentia, quod hos quasi disciplinæ suæ domesticos agnoscerent, propter εχεμυθιαν, id est silentium, quod inter animantium genera piscibus est proprium; cæteris enim quibusque sua est vox. Causam affert Aristot. l. 4. Histor. anim. cap. 9. quod piscibus neque pulmo sit, neque guttur, neque arteria, quæ tria ad vocem requiruntur. Addit Athenæus Pythagoricos solos pisces non gustare, quasi sacros ob silentium, quod Pythagoras docuit. Igitur sicut is qui cum rege colloquitur, neminem licet se salutantem resalutat, vel interroganti respondet : sic multo magis idipsum facere debet qui cum Deo in oratione colloquitur. Hoc enim exigit Numinis majestas, honor et reverentia, coram qua omnis officiosa salutandi urbanitas facessat oportet.

Decima est : pudeat te *à respectu*, græce ορασεως, id est, aspectu, inspectione, *mulieris fornicariæ;* Tigurina : *Pudeat te inspicere mulierem meretricem.* Hoc enim est signum animi impudici et fornicarii. Oculi enim sunt in amore duces, et ubi est oculus, ibi est amor, mens et animus. Unde Christus : *Ego autem dico vobis,* inquit, *quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo*, Matth. 5. 28. Pudet nos rem turpem, olidam et fetidam inspicere, in eaque oculos figere; multo magis pudeat inspicere meretricem, quid enim turpius et putidius meretrice? Memorabile est, quod in Vita S. Ephrem, de eo in hæc verba scribit Auctor. S. Ephrem ingrediens urbem Edessam rogavit Deum, ut in ingressu obviam haberet hominem, qui secum à S. Scriptura sermonem exordiretur. Occurrit ei meretrix, eumque attentius intuita est. Ad quam Sanctus : *Dic*, inquit, *mihi, puella, cur ita intentis in me intueris oculis?* Cui illa : *Intueor te, quia ego mulier ex te viro sumpta sum. Tu autem ne me intuearis, sed terram, ex qua tu vir sumptus es.* Quæ cum audisset sanctus Ephrem, glorificavit Deum, quod per meretricem tam sapienter ex sancta Scriptura se instruxisset.

Undecima est : Pudeat te *ab aversione vultus cognati*, hoc est, *à cognato;* græce, απο αποστροφης προσωπου συγγενους (Complut. legunt ευγενους, id est, *nobilis*), quod Tigurina vertit : *Pudeat te avertere faciem à cognato;* alii : *Pudeat te ob aversum vultum cognati.* Si enim tu ab eo vultum tuum avertas, ipse vicissim suum à te avertet. Aliter Jansenius : Monet, inquit, pudendum esse de aversione vultus cognati, hoc est, de eo quod vultus ejus et aspectus contemnitur. Sic enim dictum est *aversio vultus cognati*, sicut psalm. 131 : *Non avertas faciem christi tui.* Pro non contemnas, nec asperneris faciem christi tui; aversio enim vultus signum est contemptus. Unde superbi, cum ex humili in altum assurgunt, dedignantur aspicere et salutare suos cognatos et propinquos, quem fastum hìc taxat Siracides.

Duodecima : *Ne avertas faciem à proximo tuo.* Hoc membrum deest in Græco; unde Jansenius suspicatur illud irrepsisse in Latino, atque ex versione vel commentario alicujus insertum esse contextui; videtur enim duntaxat esse expositio membri præcedentis. Verum Latini codices constanter habent hoc membrum; unde videtur id olim in Græco exstitisse, præsertim quia aliud est avertere faciem à cognato, aliud à proximo. Igitur postquam monuit à cognatis non esse avertendum vultum, monet idem non esse faciendum proximo cuilibet quantumvis extraneo, pauperi, vili et misero. Omnes enim proximi sumus, id est fratres, ab eodem Deo creati, ex eodem patre Adamo et matre Eva prognati, eodem Christi sanguine redempti, eodem baptismo renati, in eadem Ecclesia, fide, spe et charitate coadunati. Quare pudendum et indignum est, aliquem talem aversari, ab eoque vultum avertere.

Decima tertia : Pudeat te *ab auferendo partem, et non restituendo*, q. d. Pudeat te cognato vel proximo auferre partem jure hæreditario aliove simili illi debitam, eamdemque detinere, nec illi restituere; hæc enim continua est violentia et injustitia. Proprie taxat eos qui ex eo quod inter plures dividendum est, aliquot partes auferunt, sibique usurpant, quasi postea illas restituturi, et in massam communem relaturi; at ubi eas consumpserunt, vel secure possident, de restituendo non cogitant.

Græca aliter habent, nimirum απο αφαιρεσεως μεριδος και δοσεως, id est, *ab ablatione partis et donatione;* Tigurina : *Pudeat te parte sua aut dono defraudare quemdam;* alii : *Pudeat te ob ablatam partem donationemque*, q. d. Cùm cognato vel proximo aliquid donatum, vel testamento relictum est, quod tecum dividat; tu noli eum sua parte et dono spoliare, ut totum tibi vendicare et occupare velis. Hæc enim tyrannis est, leonina societas, et publicum furtum. Noster pro και δοσεως videtur legisse ανευ αποδοσεως, id est *sine redditione*, hoc est *non restituendo*.

27. NE RESPICIAS MULIEREM ALIENI VIRI, ET NE

SCRUTERIS ANCILLAM EJUS, NEQUE STETERIS AD LECTUM EJUS.] Clare sensum reddit Interpres; nam Græca hæc eadem phrasi qua præcedentia enuntiant : *A consideratione* (Complut. *ab animadversione;* græce enim est μετανοήσεως) *mulieris conjugatæ, à sollicitatione* (græce περιεργίας, quod Complut. vertunt, *curiositate*) *ancillæ ejus;* supple et repete, *erubesce*, vel pudeat te : *et ne steteris super lectum ejus;* Complut. *ne steteris ad cubiculum ejus;* Tigurina : *Pudeat te concumbere cum muliere viro juncta, adhæc ancillæ cujuspiam attentare pudicitiam, et ad lectum ejus accedere;* alii : *Pudeat ob contemplationem maritatæ mulieris, ob curiosam sollicitationem ancillæ ipsius, et ne steteris ad lectum ejus.*

Decima quarta res valde erubescenda, est curiosus aspectus et intuitus mulieris conjugatæ; hic enim est signum et initium adulterii, cujus tantum apud omnes gentes est probrum, tanta in familiam et remp. injuria, ut mariti æque ac judices ubivis fere locorum illud morte vindicent. Huic affine est tentare ancillam ejus; honor enim ancillæ est honor dominæ, mariti et totius domus. Paulo aliter Palacius, q. d. Erubesce, ne concupiscas uxorem alienam, nec ab ejus ancilla scruteris quid sua domina faciat, eam ad lenocinium dominæ sollicitando; neque noctu stes foris gyrans domum, ubi lectus ejus est, scilicet dominæ. Itaque Auctor deterret à concupiscentia uxoris alienæ, et à sollicitanda ejus serva, ut heram sollicitet; et à circumeundo loco, ubi uxor aliena lectum habet.

Hic sensus valde commodus et appositus est, cumque innuit τὸ *ne scruteris*, ac solent lenones per ancillas parare sibi aditum ad heras.

Mystice Rabanus : *Ancilla*, inquit, *est cupiditas carnalis, quæ subjici debuit spiritus imperio, juxta illud, quod Dominus ad Cain ait : Sub te erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius*, Genes. 4. 7. *Sed ipsa versa vice dominatur, in reproborum conversatione. Idcirco prohibemur hunc ancillam scrutari, hoc est suggestionibus illius subjici; et stare ad lectum ejus, in delectationibus videlicet illius accumbere. Unde sapientia in Proverbiis hanc mulierem in cubili suo luxuriantem, et ad suî commixtionem alios illicientem reprehendit, ipsiusque viis inniti nos prohibet, dicens : Nunc ergo, fili mi, audi me, et attende verba oris mei*, Prov. 7 : *Ne abstrahatur in viis illius mens tua : neque decipiaris semitis ejus; multos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. Viæ inferi domus ejus, penetrantes interiora mortis.*

28. AB AMICIS (perperam aliqui addunt *cave*, hoc enim delent Græca et Latina Romana) DE SERMONIBUS IMPROPERII : ET CUM DEDERIS, NE IMPROPERES,] q. d. Coram amicis erubesce improperare eis quippiam; et si quid eis donaveris, noli improperare; hoc enim est incivile, probrosum, et amicitiæ injurium. Unde Glossa interlinearis : *Datum ofuscat, qui improperat. Imitare Deum, qui dat affluenter, et non improperat.* Et Rabanus : *Obfuscat enim datum*, inquit, *qui malo improperii lacerat proximum;* Tigurina : *Pudeat te appetere contumeliis amicos, aut quod donaris exprobrare.* Sapienter Isocrates Demonicum admonet : *Si quos*, inquit, *vis facere amicos, bonum quippiam dic de ipsis ad renuntiaturos; principium enim amicitiæ laus, simultatis vero vituperatio.*

Decima quinta est hæc res erubescenda. Sequitur decima sexta initio cap. sequent. quam proinde Palacius, Tigurina et alii huic capiti annectunt.

Mystice hæc omnia sic explicat noster Alvarez de Paz de mortificat. hominis inter. lib. 2. pag. 3. cap. 3. Hæc, inquit, tibi confusionis sint occasio, si in conspectu parentum, scilicet Christi et Ecclesiæ, rem creatam immodice amans, fueris spiritualiter fornicatus : si fueris coram Deo omnium judice et omnipotente mentitus : si in aliquo in conspectu ejusdem judicis tui ac factoris deliqueris : si plebem aut congregationem, in qua vivis, iniquitate scandalizaveris : si socium injuria affeceris : si in domo tua de furto in legem Dei admisso notatus fueris : si in convivio superbiens primas sedes elegeris : si muneri tuo minime satisfaciens, tuam famam denigraveris : si salutantes te præ arrogantia non salutaveris : si intentis aut minus pudicis aut cautis oculis pulchram mulierem aspexeris : si ad ampliorem dignitatem evectus, propinquos aut amicos habitos in humili statu, contempseris. Pro his et aliis similibus, quæ peccata sunt, tibi erubescendum est : at pro illis, quæ à natura ex divinæ providentiæ ordine suscepisti, nulla est habenda confusio.

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CAP. PRÆCEDENTI DOCUIT, DE QUIBUS ERUBESCENDUM : NUNC DOCET, DE QUIBUS NON SIT ERUBESCENDUM. IGITUR SICUT IBI SEDECIM SPECIES PUDORIS BONI ASSIGNAVIT, ITA HIC TREDECIM SPECIES PUDORIS MALI ASSIGNAT. INDE V. 9 USQUE AD 15, AGIT DE CUSTODIA FILIARUM, ET CAVENDIS MULIERIBUS. DENIQUE A V. 15, USQUE AD FINEM AGIT ENCOMIASTEM SAPIENTIÆ ET OMNISCIENTIÆ DEI IN ADMIRABILIS SOLIS, MARIS, CÆTERORUMQUE OPERUM FABRICA, DISPOSITIONE ET GUBERNATIONE.

1. NON duplices sermonem auditus de revelatione sermonis absconditi, et
eris vere sine confusione, et invenies gratiam in conspectu omnium homi-
num : ne pro his omnibus confundaris, et ne accipias personam ut delin-
quas. 2. De lege Altissimi, et testamento, et de judicio justificare impium,
3. de verbo sociorum et viatorum, et de datione hæreditatis amicorum,
4. de æqualitate pateræ et ponderum, de acquisitione multorum et pauco-
rum, 5. de corruptione emptionis et negotiatorum, et de multa disciplina
filiorum, et servo pessimo latus sanguinare. 6. Super mulierem nequam bonum est signum.
7. Ubi manus multæ sunt, claude; et quodcumque trades, numera, et appende : datum vero,
et acceptum omne describe. 8. De disciplina insensati et fatui, et de senioribus, qui judicantur
ab adolescentibus : et eris eruditus in omnibus, et probabilis in conspectu omnium vivorum.
9. Filia patris abscondita est vigilia, et sollicitudo ejus aufert somnum, ne forte in adolescentia
sua adulta efficiatur, et cum viro commorata odibilis fiat : 10. nequando polluatur in virginitate
sua, et in paternis suis gravida inveniatur : ne forte cum viro commorata transgrediatur, aut
certe sterilis efficiatur. 11. Super filiam luxuriosam confirma custodiam : ne quando faciat te in
opprobrium venire inimicis, à detractione in civitate, et objectione plebis, et confundat te in
multitudine populi. 12. Omni homini noli intendere in specie : et in medio mulierum noli com-
morari : 13. de vestimentis enim procedit tinea, et à muliere iniquitas viri. 14. Melior est enim
iniquitas viri, quam mulier benefaciens, et mulier confundens in opprobrium. 15. Memor ero
igitur operum Domini, et quæ vidi annuntiabo. In sermonibus Domini opera ejus. 16. Sol
illuminans per omnia respexit, et gloria Domini plenum est opus ejus. 17. Nonne Dominus
fecit sanctos enarrare omnia mirabilia sua, quæ confirmavit Dominus omnipotens stabiliri in
gloria sua? 18. Abyssum, et cor hominum investigavit : et in astutia eorum excogitavit.
19. Cognovit enim Dominus omnem scientiam, et inspexit in signum ævi, annuntians quæ
præterierunt, et quæ superventura sunt, revelans vestigia occultorum. 20. Non præterit illum
omnis cogitatus, et non abscondit se ab eo ullus sermo. 21. Magnalia sapientiæ suæ decoravit :
qui est ante seculum et usque in seculum, neque adjectum est, 22. neque minuitur, et non eget
alicujus consilio. 23. Quam desiderabilia omnia opera ejus, et tanquam scintilla, quæ est consi-
derare ! 24. Omnia hæc vivunt, et manent in seculum, et in omni necessitate omnia obaudiunt
ei. 25. Omnia duplicia, unum contra unum, et non fecit quidquam deesse. 26. Uniuscujusque
confirmavit bona. Et quis satiabitur videns gloriam ejus?

PRIMA PARS CAPITIS.

1. NON DUPLICES SERMONEM AUDITUS DE REVELATIONE SERMONIS ABSCONDITI.] Hæc pertinent ad finem cap. præced. Est enim hic decima sexta et ultima res erubescenda. Unde Græca hæc eadem phrasi qua præcedentia enuntiant, hoc modo, απο δευτερωσεως, και λογου ακοης, και αποκαλυψεως

περὶ λόγων κρυφίων, id est *ab iteratione, et sermone auditus, et* (τὸ *et* est exegeticum, idemque valet quod *id est*) *à revelatione sermonum absconditorum,* supple et repete, *erubesce;* Tigurina : *Pudeat te, quod auditione acceptum fuerit, enuntiare alteri, et res secretas effutire.* Igitur *non duplices,* id est non iteres, *sermonem auditus,* quem scilicet audivisti ut secretum : quod tibi semel dictum et commissum est, secundo dicere, alterique revelare nolis. Unde explicans subdit : *De revelatione sermonis absconditi,* subaudi et repete, *erubesce,* q. d. *Duplicare sermonem auditus* non est aliud, quam revelare sermonem absconditum : cujus rei quemque pudere debet ; habet enim speciem infidelitatis et proditionis. Huc facit illud Isocratis ad Demonicum : *Diligentius serva verborum quam pecuniarum deposita. Oportet enim bonos viros morem juramento fideliorem præstare.* Laudat Maximus serm. 20. Demosthenem, cui cum quispiam exprobraret oris graveolentiam, respondit : *Bene dicis, multa enim in eo secreta computruerunt.* Solent enim res in occulto congestæ computrescere.

Et eris vere sine confusione (græce αἰσχυντηρός, id est pudibundus), et invenies gratiam in conspectu omnium hominum.] q. d. Si hæc sedecim erubescenda, quæ jam recitavi, observaveris, deque iis erubescas, ac proinde ea caveas, utique eris pudibundus et verecundus, proculque ab omni confusione et ignominia, ideoque gratiosus apud omnes homines. Pudibundus enim studiose cavet omnia pudenda, quæcumque scilicet ei confusionem, id est pudorem et verecundiam, creare possunt. Sicut ex adverso impudens et inverecundus multa facit audacter et impudenter, quæ ei confusionem et ignominiam afferunt. Tigurina : *Ita demum verecundus vere fueris, et gratiam inieris apud omnes homines.*

Ne pro his omnibus confundaris, et ne accipias personam ut delinquas.] Est antithesis præcedentium. Hucusque recensuit sedecim res, de quibus est erubescendum : nunc à contrario subjungit tredecim, de quibus non est erubescendum. Quare hìc proprie incipit, cap. 42. Dicit ergo : *Ne pro his omnibus,* quæ scilicet jam dicturus sum, *confundaris,* græce αἰσχυνθῇς, id est pudefias, verecunderis, erubescas : ita ut ob pudorem ea omittas et negligas. Unde id explicans subdit : *Et ne accipias personam, ut delinquas,* q. d. Ne ex metu et verecundia adeo respicias et reverearis personam aliquam, ut propter eam aliquid contra legem, æquitatem, vel honestatem committas et pecces. Perversus enim est pudor, qui ad peccatum cogit vel impellit. Tigurina : *In his omnibus ne des locum pudori : ne personæ cedas, ut delinquas;* alii : *Ne de his te pudeat; neve suscipias personam, ut pecces.*

2. De lege Altissimi, et testamento, et de judicio justificare impium.] Repete, *ne confundaris.* Prima hæc res est, de qua non est erubescendum, q. d. Ne confundaris, neve te pudeat legis Dei Altissimi, quod scilicet eam serves vel defendas. Ipsa enim est *testamentum,* id est ultima voluntas Dei continens ejus pacta et promissa, quæ legem servantibus pollicitus est et præparavit. Multi enim ex pudore legem Dei publice coram hominibus mundanis et vanis servare non audent, quibus comminatur Christus : *Qui me erubuerit, et meos sermones : hunc Filius hominis erubescet,* Luc. 9. 29. Tigurina : *Ne des locum pudori in lege, et pacto Altissimi,* q. d. Nullus te pudor astringat ad violandam legem et testamentum Dei ; vel melius : si legem et testamentum Dei servasti, nulla propterea afficiaris verecundia. Jubet lex Dei pati injurias, offerre alteram maxillam percutienti unam, ministrare servis nostris. Si hæc facimus, injustum est ut propterea afficiamur verecundia, licet nobis id alii improperent. Imo vero adeo nos legis Dei pudere non debet, ut de ea exsultare et gloriari debeamus juxta illud, cap. 39. 11 : *In lege testamenti Domini gloriabitur.* Summa enim hominis gloria est, quod Deo suo obediat, obsequatur et serviat, juxta illud, cap. 23. 38 : *Gloria magna est sequi Dominum.* Hugo per *testamentum* accipit novum, quod Christus instituit et sua morte sancivit, de quo S. August. *O mira dispensatio, à testatore fugiunt hæredes, et intuentur in cruce latrones!* In hoc testamento septem legavit, pauperibus regnum cœlorum, mitibus terram viventium, lugentibus consolationem, esurientibus justitiam satietatem, misericordibus misericordiæ consecutionem, mundis corde Dei visionem, pacificis Dei filiationem.

Secunda res non erubescenda, est veracitas judicii, q. d. Ne confundaris, id est pudore suffundaris ; et ne accipias personam, ut propter respectum et reverentiam personæ cujuspiam, *de judicio,* id est in judicio, justifices impium : ita ut in gratiam potentis pervertas judicium, causamque ei qui jus habet, abjudices, et ei qui jus non habet, adjudices. Tigurina : *Ne des locum pudori : ne personæ cedas* (hæc enim in omnibus sequentibus repetenda sunt) *in judicio, quo secundùm impium judices.* Causam dat S. Isidor. lib. 3. Sentent. cap. 53 : *Qui enim,* inquit, *consanguinitatis vel amicitiæ favore, sive inimicitiarum odio, judicium pervertunt; sine dubio in Christum, qui est veritas et justitia, peccare noscuntur.* Hoc est, quod in sensu mystico taxat Deus per Ezechielem, cap. 13. v. 19 : *Et violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, et fragmen panis, ut interficerent animas quæ non moriuntur, et vivificarent animas quæ non vivunt.* Nam, ut exponit S. Greg. hom. 27. in Evangel. *Non morientem interficit, qui justum damnat ; et non victurum vivificare nititur, qui reum à supplicio absolvere conatur.* Pervulgatum est illud, si fieri posset, exoculatum esse oportere, ne quempiam litigantium agnoscat. Hinc Plutarch. in lib. de Iside : *Thebis,* ait, *judicum imagines visuntur absque manibus, et summi judicis oculi connivent, eo quod justitia nec muneribus capiatur, nec hominum vultu flectatur.* Item Deuter. 1. 16. sic Deus judices informat : *Quod justum est judicate : sive civis sit ille, sive peregrinus. Nulla erit distantia personarum, ita parvum audietis ut magnum : nec accipietis cujuspiam personam, quia Dei judicium est.* Huc spectat illud Petri Ravenn. apud Nanium in Judice : *Nihil adeo gloriose lucet in judice sicut amare et exhibere justitiam sine omni acceptione personarum. Teste enim Tullio proverbialiter dicitur : Exuit personam judicis quisquis amicum induit. Æquitas, cui judex obsequitur, sinistram odii vel amoris dexteram. Nam talis esse debet juris minister, ut in ejus manu nullius auctoritate personæ titubet aut vacillet libra justitiæ.*

3. De verbo sociorum et viatorum.] Tertia res non erubescenda est : Ne confundaris *de*

verbo sociorum et viatorum, græce, περὶ λόγου κοινωνοῦ καὶ ὁδοιπόρων. Quod primo, Tigurina vertit : *Ne des locum pudori in salutandis sociis et viatoribus;* Vatabl. *In compellandis sociis et hospitibus.* Secundo, Palacius : Solent socii, inquit, verba quædam dicere, quæ nos pudore suffundunt : solent idem et viatores, qui ut provocent ad risum, probra jaciunt in eum cui occurrunt. Monemur ergo, ne rubore perfundamur ex verbis sociorum ; nec enim hostes sunt, qui injuriæ causa illa dicant : sed sunt socii, qui risus aut amoris causa nos provocant ad ruborem. Similiter ex verbis viatorum ; nec enim illi ob contumeliam, sed ad alleviandum viæ laborem, scurrilia illa profundunt.

Tertio, alii melius λόγον, id est verbum, vertunt rationem, causam, litem, negotium, q. d. Ne confundaris in ratione, lite vel causa, quam socius tuus habet cum extraneis, quales sunt viatores, stare rectus pro veritate et æquitate ; ut ob socii tibi amicitia conjuncti metum et reverentiam, illi præter jus faveas et extraneos injuste condemnes ; malens offendere Deum quam socium, ac violare justitiam quam amicitiam.

Secunda explicatio plana est, naturalis et obvia ; sed tertia profundior, eamque exigere videtur τὸ *et ne accipias personam ut delinquas*, v. 1, quod ad sequentes hosce casus referendum est. Aliter hæc explicant Rabanus, Lyranus et Dionys. sed sensus jam datus videtur genuinus.

Quarta est : Ne confundaris DE DATIONE HÆREDITATIS AMICORUM,] græce ἑταίρων, id est sociorum et sodalium ; qui scilicet in eadem hæreditate participant, et partem obtinere debent, q. d. In distributione et divisione hæreditatis æqualiter et fideliter inter socios et hæredes dividendæ noli ex pudore uni plus favere quam alteri, uni plus tribuere et dare quam alteri. Hoc enim est contra justitiam distributivam, et sæpe commutativam, quando scilicet hæredibus per testamentum, legatum, donationem, etc., ad hæreditatem jus acquisitum est. Unde Tigurina vertit : *Ne des locum pudori in hæreditate consortium partienda.*

Aliter Palacius, q. d. Si amicus fidei tuæ hæreditatem commendavit, quam scilicet alicui alteri dares ; nulla inopiæ verecundia cogat te, quin fidem serves, et hæreditatem illi tribuas, cui ex fideicommisso debetur. Nam eam tibi usurpare rapinæ piaculum est.

4. DE ÆQUALITATE STATERÆ ET PONDERUM, DE ACQUISITIONE MULTORUM ET PAUCORUM.] Quinta res non erubescenda, est æqualitas et justitia stateræ et ponderum, q. d. Ne confundaris, nec pudeat te exactum esse in servanda æqualitate mensurarum et ponderum : etsi alios passim in ea fraudem facere cernas, ipsique te rideant quasi scrupulosum et imprudentem, qui non noris malis artibus occulte rem tuam augere, juxta illud Psal. 61. 10 : *Mendaces filii hominum in stateris : ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* Tigurina : *Ne des locum pudori in adæquanda libra, aut ponderibus*, græce περὶ ἀκριβείας ζυγοῦ, id est, *in accurato examine stateræ ac ponderum.* Multi enim avari institores, etsi ex proposito non curent inæqualia pondera, tamen negligunt examinare an inæqualia sint : imo cum suspicantur ea talia esse, dissimulant gaudentque, putantes peccatum injustitiæ in hac inæqualitate tegi per inscientiam vel ignorantiam affectatam : qua in re graviter errant.

Mystice Rabanus : *Statera dolosa*, inquit, *non tantum in mensuratione pecuniæ, sed et in judiciaria discretione tenetur. Qui enim aliter causam pauperis, aliter potentis; aliter sodalis, aliter audit ignoti; statera utique librat iniqua. Sed et is, qui sua bene gesta meliora quam proximorum, suaque errata judicat leviora quam aliorum, trutina ponderat dolosa. Necnon et ille, qui onera importabilia imponit in humeros hominum, ipse autem uno digito suo non vult ea tangere. Ille etiam, qui bona in publico, et mala agit in occulto, pro iniquitate libræ dolosæ abominatur à Domino. At qui sinceriter agit in omnibus, qui causam et causam æqua lance discernit, is nimirum justi judicis voluntati et actioni congruit.* Mysticas alias septem stateras, quibus expendenda sunt singula cujusque opera, recensebo Prov. 11. 1.

Sexta : Ne confundaris *de acquisitione multorum et paucorum*, q. d. Non pudeat te quod alii injuste per dolosa pondera multum lucrentur, tu vero per justa lucreris pauca : quia melius et fructuosius est parum lucrari juste, quam multa injuste. Aut q. d. Non pudeat te tuæ justitiæ, justæque fortunæ, sive multum, sive parum lucreris et possideas ; sed sorte tua juste parta contentus esto. Pluris enim est justitia, quam opes immensæ ; pluris est paupertas justa, quam abundantia injusta. Rursum non pudeat te sectari parva lucra, quia per parva multiplicata gradatim pervenitur ad magna. Unde Hebræorum est proverbium : *Melius est lucrari multa quinque, quam pauca decem;* quia multa quinque addita, majorem numerum efficient, quam pauca decem. Ita Palacius. Unde Tigurina : *Non pudeat te in possidendis sive multis, sive paucis.* Huc facit paradoxum mercatoris, cujus superius memini : *Ditatus sum emendo caro, et vendendo vili pretio.* Aliter Lyranus et Dionys. q. d. Pudeat te multa lucrari per rapinam, pudeat item te pauca lucrari per tuam inertiam et desidiam. Verum prior sensus est genuinus.

5. DE CORRUPTIONE EMPTIONIS ET NEGOTIATORUM, ET DE MULTA DISCIPLINA FILIORUM, ET SERVO PESSIMO LATUS SANGUINARE.] Septima res non erubescenda est : Non confundaris *de corruptione emptionis et negotiatorum.* Ita Rabanus, Lyranus, Dionysius : licet alii nonnulli pro *corruptione* legant *correptione*, huncque dent sensum, q. d. Ne pudeat te corripere et redarguere fraudes et injustitias, quæ à mercatoribus in emptione et venditione committuntur. Ita legit et intelligit Jansenius, qui eidem alteram lectionem, quæ habet *de correptione*, sic adaptat et conciliat, q. d. Non pudeat te de reprehensa vel vitiata corruptione emptionis et mercatorum. Verum Romana, Rabanus, Lyranus, Dionysius et alii constanter legunt *corruptione*, q. d. Non pudeat te quod videas multos mercatores tui similes, corrumpere merces, quas vendunt, earumque pretia, itaque multum ditescere ; cum tu integras vendas merces, justoque pretio, ideoque parum ditescas. Pluris enim est integritas conscientiæ cum paupertate, quam corruptela conscientiæ cum magnis thesauris.

Aut potius, q. d. Non pudeat te corrumpere emptionem, græce πράσιν, id est venditionem, vel auctionem publicam negotiatorum, cum scilicet ipsi faciunt monopolium, et inter se, uti sæpe fit, vel tacite, vel expresse conspirant, ut merces pluris non emant, vel minoris non

vendant; esto pretium plus justo augeant vel imminuant, q. d. Non pudeat te turbare et dissipare monopolia, et conspirationes iniquas mercatorum, quibus res vel pluris justo vendunt, vel minoris justo emunt; offerendo scilicet pretium majus in emptione, ac minus in venditione; illudque non rigidum, sed moderatum.

Huic expositioni favent quidam Græci codices, qui habent : *Non pudeat te* περι αδιαφθορου πρασεως, id est *de emptione incorrupta*, hoc est bonæ fidei, quæ fit justo pretio. Communiter tamen legunt περι διαφορου πρασεως, q. d. Non pudeat te de differenti venditione; quod, scilicet, in pretio differas à cæteris mercatoribus, plus æquo rigidis, tuasque merces moderato pretio divendas. Adde, διαφορεω (unde deducitur διαφορον) significare distrahere, divellere, perdere, resolvere, discutere; quod Noster vertit *corrumpere*, q. d. Non pudeat te distrahere et dissipare iniquas mercatorum conspirationes, quibus explicite vel implicite conspirant, ut merces minoris justo emant, vel pluris justo vendant; sic enim patrocinaberis justitiæ, ac in rempub. justum mercium pretium induces. Per *emptionem* intelligitur venditio, ac vice versa per venditionem intellige quoque emptionem; hæc enim sunt correlativa; ac in actione publica, quam significat πρασις, æque ac alia quavis, utraque interveniat necesse est.

Aliter Jansenius, q. d. Non pudeat te in differentiis, controversiis et litibus (hæc enim significat τὸ διαφορον), quæ de venditione et emptione oriuntur inter mercatores, citra gratiam et verecundiam judicare pro æquitate; illique rem addicere, cui ex justitia debetur : esto partem adversam tibi amicam offendere debeas.

Porro codices Græci Romæ correcti pro διαφορου, id est *differenti*, contrarie legunt αδιαφορου, id est *indifferenti*, hoc sensu, q. d. Non pudeat te de indifferenti venditione, ut scilicet indifferenti et æquali pretio vendas omnibus, non pluris externis quam civibus, non pluris militibus quam rusticis, non pluris inimicis quam amicis. Unde Tigurina : *Ne des locum pudori in æquabili venditione mercium;* alii, *indifferenti venditione mercatorum*, id est, *quæ fit æquabilis nec varia, cujus ratio non sit diversa, ut res venalis pluris minorisve vendatur :* alius rursum vertit: *Non pudeat te de indifferentium*, id est *fortuitarum rerum mercatu et negotiatoribus;* alius : *Non pudeat te de indifferentis venditione*, ut fiat oppositio inter indifferentem, id est, quemvis hominem et mercatorem, q. d. Non pudeat te æquabili pretio et indifferenter vendere eodem pretio plebeiis, rusticis, cæterisque qui mercatores non sunt ac ipsis mercatoribus.

Octava res non erubescenda est *multa disciplina*, græce παιδεια, id est, institutio, correctio, castigatio, *filiorum*. Sunt enim multi qui eam erubescunt et omittunt, ne habeantur nimis duri in filios, vel nimis minuti et scrupulosi : quo fit ut filii suæ libertati et concupiscentiæ indulgentes, fiant protervi, rebelles, obscœni, rixosi, et proni ad omne malum. Tigurina : *Ne des locum pudori in crebra liberorum castigatione.*

Nona est : Non confundaris, nec pudeat te *servo pessimo*, græce πονηρω, id est pravo, perverso, malitioso, *latus sanguinare*, id est flagellis cruentare, et cædere usque ad sanguinem. Tigurina : *Ne des locum pudori in latere mali servi cruentando verberibus.* Durities enim servi duritia plagarum frangenda est, et malo nodo malus quærendus cuneus. Cavendum tamen ne id fiat ex ira, ideoque modus excedatur. Qua de causa Plato, ait Lyranus, servum suum delinquentem per se noluit castigare, sed castigandum alteri tradidit; ne iratus modum excederet, et notaretur crudelitatis.

Mystice, servus parvus est concupiscentia, et caro in gulam libidinemque prona : hæc disciplinis, ciliciis et verberibus castiganda est, etiam usque ad sanguinem, ut spiritui se subdat; uti fecere sanctus Dominicus fundator ordinis prædicatorum, qui singulis noctibus ter catena ferrea usque ad sanguinem se cædebat, scilicet primo, pro peccatis propriis; secundo, pro animabus quæ cruciantur in purgatorio; tertio, pro omnibus in peccato mortali existentibus. Item alter sanctus Dominicus Loricatus, qui quotidie disciplinas per integrum Psalterium faciebat; B. Petrus Damiani, sanctus Vincentius, qui publicas flagellantium se usque ad sanguinem processiones ubivis locorum instituebat; ac hoc anno Romæ Alexander. Cardin. Ursinus, qui tum alias, tum in profestis beati Virginis, in ejus honorem se usque ad sanguinem diverberare solebat, ut ei se suumque cruorem et vitam offerret.

6. Super mulierem nequam bonum est signum.] Pro *signum* græce est σφραγις, id est *sigillum*, sera, clausura. Decima est hæc res non erubescenda, q. d. Si uxorem vel filiam nactus es pravam et perversam, non pudeat te illi custodiam exactam adhibere; imo, si opus sit, eam concludere, et seris obserare; ne libidini habenas laxet, aliudve scelus perpetret, quod longe majorem pudorem et ignominiam tibi pariet, quam ejus clausura. Major ergo pudor minori propulsandus est. Tigurina : *Ne des locum pudori in nota malæ mulieri utiliter adhibenda;* alii : *Bonum est obsignari malam mulierem.*

7. Ubi manus multæ sunt, claude; et quodcumque trades, numera, et appende : datum vero, et acceptum omne describe.] Undecima est hæc res non erubescenda, q. d. Ubi multi sunt homines et famuli, multæque manus, ut inter eas probabile sit aliquas esse furaces, res tuas claude et obsera, ne quis eas furetur. Cum vero supellectilem vel mensalem vel cubicularem similemve alicui tradere oportebit, ne quid ex ea vel furto vel negligentia deperdas, primo, eam numera, alterique adnumera, ut eodem numero tibi reddat et remuneret; secundo, si res est, quæ libra appenditur, ac pro pondere æstimatur, appende illam, ut rem eodem pondere tibi reddat et rependat; tertio, in libro rationum datum omne describe, æque ac acceptum; ut constet quid dederis, quidve ex dato receperis, quidve tibi recipiendum restet. Hæc enim exacta diligentia à viris prudentibus non vertetur tibi pudori et ignominiæ, sed prudentiæ et providentiæ : esto famuli furaces similesque idcirco te vocent avarum, tenacem, scrupulosum. Quocirca hac praxi utuntur œconomi industrii principum, cardinalium, ecclesiarum, monasteriorum, etc., eaque ratione res eorum integras conservant. Nam Hispanorum est proverbium, ait Palacius, *In arca aperta justus peccat.* Occasio enim facit furem.

Tigurina, ut pari syntaxi hæc efferat, qua præcedentia, pro *claude* vertit *claudendo :* quia

Hebræis, inquit, eadem est vox infinitivi et imperativi. Verum, etsi Hebræis sit eadem, Græcis tamen non est eadem, sed diversa : κλεισον enim tantum est imperativus significans *claude*, non vero infinitivus ut significet *claudere*, vel *claudendo*. Sic igitur habet Tigurina : *Ne des locum pudori, claudendo* (quod claudas cellas et arcas) *ubi manus multæ sunt : in eo quod cuipiam traditurus es, ad numerum pondusque tribuendo, omniaque dando vel accipiendo syngraphis testata.*

8. De disciplina insensati et fatui, et de senioribus, qui judicantur ab adolescentibus.] Duodecima res non erubescenda est *disciplina insensati :* sed utra, activa, quam scilicet des et doceas insensatum; an passiva, quam scilicet accipias et discas ab insensato? Palacius passivam accipit, q. d. Si quid te fatuus docuerit, ne te pudeat ab eo discere :

Quandoque est olitor verba opportuna locutus.

Et latet nonnunquam margaritum sub concha. Exemplo tibi sit Silenus Alcibiadis, et sanctus Augustinus etiam à puero doceri paratus. Ergo non adeo quis , quam quid dicat est attendendum. Hæc Palacius.

Verum melius *disciplinam* accipias active : hæc enim proprie convenit insensato et stulto, q. d. Ne confundaris, nec pudeat te disciplinam dare, id est , corripere et castigare insensatum et stultum , ut à stultitia desistat : ab hac enim castigatione multos retrahit pudor, ne, scilicet, videantur, quod cum stultis agant, à quibus vicissim stulta dicteria et scommata audire et excipere debeant. Unde Tigurina vertit : *Ne des locum pudori insipientibus et stultis erudiendis ;* Vatabl. *castigandis ;* alii : *Ne te pudeat in castigatione dementis et stulti.*

Decima tertia, et ultima est : Ne confundaris *de senioribus, qui judicantur ab adolescentibus : ac senioribus*, scilicet, adjuvandis et defendendis, ait Jansen. Aut potius et germanius : Non pudeat te *de senioribus*, id est seniorum , græce εσχατογηρων, id est extreme senum, decrepitorum, silicerniorum. Hebræi enim *min*, id est *de*, cum ablativo, sumunt pro regimine genitivi, q. d. Non te pudeat extreme senum, ut eos tuearis, cum à junioribus petulanter judicantur, ridentur, vexantur. Non te pudeat decrepitorum causam agere, eisque patrocinari contra petulantiam adolescentum eos subsannantium. Noster τὸ εσχατογηρων, id est *senioribus*, immediate retulit ad περι, id est *de*, quod præcessit. Alii vero idipsum referentes ad παιδειας, id est *disciplina*, sic vertunt : *Non te pudeat de disciplina decrepitorum*, id est, non te pudeat admonere et modeste corripere decrepitos, quando disceptant cum adolescentibus se quasi deliros irridentibus, dicendo : Bone vir, senex es et grandævus : noli curare quid juvenes isti insolentes dicant ; pertransi, quasi non audias : ita lites et probra vitabis et sopies. Non convenit te decrepitum contendere cum juvenibus : hoc enim dedecet ætatem, gravitatem et prudentiam tuam. Unde Complut. et Romani vertunt : *Ne confundaris de disciplina amentis, et fatui, et decrepiti litigantis cum adolescentibus ;* Tigurina : *Ne des locum pudori, cum decrepitus jus cum juvenibus experitur*, ut scilicet vel decrepito vel juvenibus contra jus faveas, causamque iniqui inique foveas et defendas : sed ei, cui jus competit, sive is decrepitus sit, sive juvenis, illud ipsum tribuas et addicas. Alii vertunt : *Ne te pudeat, neve personam accipias in decrepito* sene (defendendo, vel admonendo, et dirigendo) *disceptante cum juvenibus.*

Porro Palacius hoc membrum, æque ac præcedens, passive accipit, q. d. Si etiam seniores te aliquid docent, tu ab illis disce, quamvis illi judicentur, aut etiam rideantur ab adolescentibus ; est enim in canis prudentia. Qui et addit : Alius sensus esse potest : Si seniores pertrahantur ad judicium ab adolescentibus, te nihil pudeat contra senem justum ferre judicium ; sicut Daniel c. 13. licet puer judicavit et condemnavit senes adulteros insidiantes Susannæ.

Et eris eruditus in omnibus, et probabilis (græce δεδοκιμασμενος , id est probatus) in conspectu omnium vivorum.] Ita Romanà ; hoc enim significat Græcum παντος ζωντος , id est *omnis viventis.* Perperam ergo Jansenius et alii pro *vivorum* legunt *virorum.* Sensus est, q. d. Si hæc sedecim erubescenda , quæ recensui , erubueris et caveris ; ac vicissim tredecim non erubescenda , non erubueris, sed audacter feceris ; eris πεπαιδευμενος , id est recte institutus, bene moratus , vere sapiens et prudens, ac ut talis probaberis, laudaberis et celebraberis ab omnibus viventibus. Complut. vertunt : *Et eris eruditus, verax et approbatus coram omni vivente.* Tigurina : *Ita demum eruditus vere fueris , omnique vivo commendatus.* Vatablus, *probatus.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE CUSTODIA FILIARUM ET CAVENDIS FEMINIS. HÆ ENIM PUDOREM ET INFAMIAM, DE QUA HACTENUS EGIT, HOMINI CONCILIANT.

9. Filia patris (græce πατρι , id est, *patri* in dativo) absconDita est vigilia, et sollicitudo ejus aufert somnum, ne forte in adolescentia sua adulta efficiatur, et cum viro commorata odibilis fiat.] Sensus est, q. d. Filia patri suo affert occultam vigiliam ; hoc est, clam oportet patrem vigilare in statum et mores filiæ ; adeoque hæc vigilia vigilansque et perpes sollicitudo, ut congrua ætate nuptui tradatur, nec à quopiam juvene decipiatur, vel pravi quid hauriat et addiscat, patrem ita coquit et affligit, ut sæpe noctu ei somnum adimat. Tigur. *Filia patri occultam affert vigiliam, et somnum abigit sollicitudo ejus.* Porro prima patris de filia sollicitudo est illa , quam subdit : *Ne* in domo paterna *adulta* (ita legendum cum Romanis , non *adultera*, ut Jansen. Palacius et alii) *efficiatur* , græce παρακμαση , id est, *ne superadolescat* , ne florem ætatis (hunc enim significat ακμη) prætereat, ne senescat, ne vigore decrescat, ne marcescat ætate. Tigur. *Ne maturitas ætatis ejus exolescat.* Romana : *Ne fiat superadulta*

(minus recte Complut. *Ne forte abutatur flore ætatis*), ut jam flore juventutis prælerito, et vigore ætatis deflorescente, minus speciosa minusque gratiosa sponsum sibi parem invenire nequeat, juxta id quod huc alludens Paulus ait 1. Corinth. 7. 36 : *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta* (græce υπεραχμος, quod idem est cum Nostro παραχμος), *et ita oportet fieri : quod vult faciat : non peccat, si nubat.* Hinc rursum timet pater, ne filia sua adulta *cum viro commorata*, illi *odibilis fiat*, et ab eo repudietur. Sæpe enim transeunt flores juventæ, transit pariter amor; et quæ juvenculæ erant viris in deliciis, grandævæ sunt fastidio. Quocirca Hebræis permissus erat libellus repudii, quem dabant uxori exosæ, itaque eam à se ablegabant, cum ejus sæpe æque ac parentum ignominia et damno. Quocirca Syrus vertit : *Filia patri suo oneri est valde, et cura ejus aufert somnum ipsius in juventute sua, ne male audiat, et à marito suo ne spernatur.*

Ratio à priori est, feminei sexus et ætatis levitas, infirmitas, inexperientia, inconstantia. Tritum est illud :

> Quid levius vento? fulmen. Quid fulmine? fama.
> Quid fama? mulier. Quid muliere? nihil.

Ratio extrinseca est, quia plurimi sunt Pharaones, Abimelechi, Sichemi, Thesei, Parides, Jasones, plurimique alii puellarum pulchritudinis et pudicitiæ astutissimi exploratores, dolosissimi insidiatores, violentissimi raptores, et improbissimi corruptores, ut Argo centoculo custode opus sit ad tutandam contra eos filiarum virginitatem. Virginibus enim magis, quam corruptis, ab eis laquei tenduntur; idque astu diaboli, ut florem et decus virginitatis, qua filia nihil habet pretiosius, ei adimat et disperdat. Unde, ut ait S. August. epist. 5 : Olim *deorum probra non solum in fabulis audienda posuit, verum etiam in theatris spectanda proposuit, ubi crimina plura essent quam numina.* Huic Siracidis sententiæ antistropha est illa Ben-Siræ alphab. 2. littera *Teth : Thesaurus vanus* (qui frustra et in vanum occultatur, cum occultari nolit; unde alii vertunt, *absconsio vana*) *est filia patri suo, cui dum metuit, noctu non dormit.* Et littera *Iod* : *Dormit, non dormit* (id est dormiendo non dormit; vix parumque, et anxie dormit) *custos puellæ parvulæ : forsan in adolescentia sua decipietur, et adultior facta scortabitur.* Nam virgo vitium passa, ubi exoleverit, et nubiles annos egressa fuerit, fere meretrix evadit. Et littera *Cheth : Chari sunt cuivis homini mares : sed væ patri feminarum.* Quod Hebræorum Rabbini dicunt : *Beatus ille, qui filios habet masculos ; sed væ patri femellarum.* Addunt iidem *totam mundi machinam lugere, quando puella nascitur; et contra gaudere, cum mas editur.* Sed hæc Rabbinorum sunt commenta.

10. Ne quando polluatur in virginitate sua, et in paternis suis (ædibus) gravida inveniatur.] Secunda patris sollicitudo de filia est, ne ante conjugium dum in paterna domo degit virgo, ab adolescente quopiam decipiatur et imprægnetur; quod ipsi ac patri ignominiosum æque ac damnosum erit : nemo enim honestus vitiatam ducere volet. Tigurina : *Ne stupro polluatur in sua virginitate, nevè in domo paterna fiat gravida.*

Ne forte cum viro commorata transgrediatur, aut certe sterilis efficiatur.] Tertia sollicitudo patris est, ne filia in conjugio cum viro degens prævaricetur, et transgrediatur fidem legemque conjugii per adulterium ; neve sterilis evadat. Tigur. *Ne quando viro juncta, faciat flagitium; aut ne in matrimonium data sterilescat.* Concinit Ben-Sira litter. *Caph : Cum nupta erit filia*, inquit, *tu anxius eris de ea valde, dicens : Forte liberos habebit, forte non habebit; et cum senuerit, ne forte veneficia exerceat.* Multæ enim senes et anus ob paupertatem, persecutionem, æmulationem, vindictam, aliamve molestiam, fiunt magæ et sagæ, deduntque se dæmoni, ut ab eo miseria liberentur, vel bonum concupitum assequantur. Huc facit illud Pollionis : *Qui multiplicat uxores, multiplicat veneficia.* Uxor enim zelotypa ut ad se pelliciat maritum, et ab æmula avertat, dabit ei philtrum, aut æmulæ toxicum ut eam perimat.

Porro τὸ *sterilis fiat* Lyranus exponit, et dat causam : Ex nimio, inquit, concubitu : hic enim facit sterilem ; nam libido in tenera ætate nimiam appetentiam movet, hæc nimium concubitum : hinc prodit sterilitas. Potest etiam exponi sic, q. d. Aut certe in pœnam libidinis admissæ in domo paterna, Deus eam faciat sterilem in domo mariti.

11. Super filiam luxuriosam confirma custodiam : ne quando faciat te in opprobrium venire inimicis, a detractione in civitate, et objectione plebis, et confundat te in multitudine populi.] Pro *luxuriosam* græce est αδιατρεπτω, quod Noster cap. 26. 13. vertit : *Non avertentem se*, id est lascivam, procacem, impudentem, in libidinem pronam. Huic enim firma custodia adhibenda est ; ne, si libere cum juvenibus agere permittatur, eis se prostituat, itaque patrem probo afficiat ; *A detractione*, id est ob detractionem vicinorum et civium, qua tam familiæ ob lasciviam, quam patri ob negligentem ejus custodiam obtrectent; eumque vocent patrem meretricis : *Et objectione* (ita legendum cum Romanis, non *abjectione*) *plebis*, qua plebs palam filiæ fornicationem patri et tacitum in eam consensum improperet, et in os objiciat. Græce est : *Ne quando faciat te* επιχαρμα, id est risum, irrisionem, gratulationem, *hostibus*, λαλιαν εν πολει, και εκκλητον λαου, id est, *fabulam in civitate, famosum in populo.* Complut. *Ne faciat te ludibrium hostibus, loquelam in civitate, et appellationem populi.* Roman. *Ne quando faciat te gaudium inimicis, fabulam in civitate et vocatum populi*, ut scilicet populus publice te vocet et appellet lenonem, cornutum, scortatorem, etc. Tigurina ; *Filiæ inverecundæ custodiam adhibe; ne te in ridiculum faciat inimicis, civitatique fabulam; ne famosum in populo, neve in vulgus reddat ignominiosum.* Nam lege Mosis filia in domo patris fornicata, jubebatur ante ipsam domum patris lapidari, Deut. 22. 21. Quæ summa erat ignominia tam patri quam filiæ. Unde Syrus : *Fili mi, super filia tua constitue custodiam, ne faciat tibi nomen malum, et fabulam, et oblocutionem in populo, et in congregatione civitatis tuæ ignominiam inducat tibi in oblocutionem populi.*

12. Omni homini noli intendere in specie : et in medio mulierum noli commorari,] q. d. Nulli

homini intende (nam Hebræis *non omni*, idem est quod *nulli*), nullius faciem fixius intuere, in nullius specie oculos defige. Hoc enim curiosum est, et sæpe castitati periculosum; species enim et pulchritudo non tantum mulierum, sed et juvenum illecebrosa est, ac concupiscentiam exstimulat tum feminarum tum marium. Porro Syrus sic habet : *Omni viro ne reveles quod est in corde tuo; et inter mulieres ne exornes sermones tuos;* Complut. *Omni homini noli intendere in speciem; et in medio mulierum noli considere.* Tigurina : *Ne contempleris quemquam hominem gratia pulchritudinis* (Vatabl. *Ne quem ex forma judices*)*; neve inter mulieres desideas;* alii : *Ne intuere ullum hominem propter pulchritudinem; neve in medio mulierum consideto.* S. Cyprian. de Singular. Cleric. *In medio mulierum noli assiduus esse.* Ex assiduitate enim sequitur libertas, ex libertate protervia. Unde concludit : *Ubique gustanda est, non continuanda cum mulieribus præsentia; sed quasi transeunter feminis exhibenda est accessio quodammodo fugitiva.* Memorabile est quod de B. Hugone Gratianopolitano legimus, eum, cum per 52. annos fuisset ejus urbis Episcopus, ac ordinarie matronarum confessiones, etiam crebrius confitentium, exciperet; nullam tamen ex facie, sed aliquas ex voce duntaxat agnovisse. Adeo continens, custosque erat oculorum; eosque demissos, non in vultum, sed in humum defigebat.

Sapienter S. August. in Regula, quæ habetur in fine tomi 1. c. 21. de oculis ita sancit : *Oculi vestri etsi jaciuntur in aliqua feminarum, figantur in nulla. Neque enim quando proceditis, feminas videre prohibemini; sed appetere, aut ab ipsis appeti velle criminosum est. Nec solo tactu atque affectu, sed aspectu quoque appetitur, et appetit concupiscentia feminarum. Nec dicatis vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos : quia impudicus oculus impudici cordis est nuntius. Et cum se invicem sibimet, etiam tacente lingua, conspectu mutuo corda nuntiant impudica, et secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur amore, etiam intactis ab immunda violatione corporibus, fugit castitas ipsa de moribus. Nec putare debet qui in feminam figit oculum, et illius in se diligit fixum, ab aliis se non videri cum hoc fecerit; videtur omnino, et à quibus se videri non arbitratur. Sed ecce lateat, et à nemine hominum videatur, quid faciet de illo desuper inspectore, quem latere nihil potest? An ideo putandus est non videre, quia tanto videt patientius, quanto sapientius? Illi ergo vir sanctus timeat displicere, ne velit feminæ male placere. Illum cogitet omnia videre, ne velit feminam male videre. Illius namque et in hac causa commendatus est timor, ubi scriptum est : Abominatio est Domino defigens oculum.*

13. De vestimentis enim procedit tinea, et a muliere iniquitas viri.] Ita Romana cæteraque Latina Biblia ; nam Græca omittunt τὸ *viri;* nonnulla, ut Complut. et Roman. pro *viri* substituunt *mulieris.* Unde Tigur. *Nam ut tinea nascitur è vestimentis, ita à muliere iniquitas muliebris;* alii, *et à muliere malitia feminæ.* Syrus : *Quia sicut super vestem cadit tinea, ita zelus super mulierem ob malitiam sociæ ejus.* Verum lectio Latina multo congruentior et verior est, quam sequitur S. Cyprianus aliique Patres. Est hæc valde apposita similitudo, qua libido assimilatur tineæ.

Nam primo, ut recte Jansenius, sicut tinea innascitur vestibus, atque ab eis suam trahit originem : ita in ipso mulierum aspectu et conversatione cum eis insita est iniquitas viri; quæ inde velut naturaliter progignitur, non minus mentem hominis corrumpens, quam tinea vestes. Sicut ergo vestes diligenter custodiendæ sunt, ne eis corrumpens tinea ingeneretur : ita et mens hominis vigili custodia munienda est, ne ei à mulierum consortio corruptio ingeneretur ; quæ si semel admittatur, sicut ingenerata vesti tinea semper serpit, et totam vestem erodit, ita et libidinosa cogitatio in mente recepta paulatim prorepit, et totam ejus pulchritudinem exedit, nisi tempestive occurratur. Celebre est illud Musæi : *Pulchritudo feminæ acutior est veloci sagitta. Oculus vero via est; ab oculi ictibus vulnus dilabitur, et in præcordia viri ruit.* Et illud Philosophi : *Quid est pulchritudo? brevis tyrannis, blanda deceptio, eburneum detrimentum, regnum sollicitum, flos facile cadens, amica inimicitia, concors discordia, splendor fugax, dulcis sensuum laqueus.* Breviter, sed nervose noster Campianus in libello Decem rationum fidei, omnia mundi pulchra ita pingit : *Aurum, gloriam, delicias, veneres contemnite. Quid enim aliud ista sunt, nisi terrarum ilia, canorus aer, popina vermium, bella sterquilinia?*

Secundo, sicut naturale est ex veste oriri tineam, ita ex femina viri concupiscentiam : tibi nihil tale volenti nascitur in veste et è veste tinea : ita nihil tale volenti, imo repugnanti, nascitur ex femina desiderium. Scitum illud S. Hieron. ascriptum : *Femina ignis, vir stuppa, diabolus flabellum;* sufflat enim, ut stuppa ignem concupiscentiæ concipiat, eoque deflagret.

Tertio, tinea insensibiliter in veste nascitur, et sine sensu eam erodit et consumit : sic et insensibiliter ex conversatione viri cum muliere oritur libido, etiam inter castos et Religiosos ; ut se captos et accensos videant, antequam ignem ustionemque senserint.

Quarto, sicut tinea vestem et seipsam cum veste consumit, sic et libido se cum libidinoso interimit et perimit. Vide quæ de tinea dixi Osee 5. v. 12.

Audi S. Cyprianum tract. de Singularit. Clericorum, hunc locum pertractantem, et Clericos ad fugam mulierum exstimulantem : *De carbonibus,* inquit, *scintillæ dissiliunt, de ferro rubigo, nutritur morbus, aspides sibilant : et mulier fundit concupiscentiæ pestilentiam, quam Salomon sic comparat dicens : De vestimentis procedit tinea, et à muliere iniquitas viri.* Et mox : *Qui despexit vinculum nuptiarum, et aliter vinculis femineis obligatur, quamvis nullo concubitu misceatur; desiderio tamen, visu, colloquio, conjunctione semper oblectatur. Nam si desiderium feminæ non haberet, nunquam feminam suis oblectamentis assumeret.* Et inferius : *Cujus* (feminæ) *cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem.* Ita sane videmus hodie nonnullos viros bonos, etiam Ecclesiasticos, feminarum, quarum confessiones audiunt, vel quas in pietate promovere satagunt, sensim occulto amore si non carnali, certe sensuali ita subtiliter carpi, ut ipsimet se eo teneri nesciant. Unde Rabanus : *Periculose,* inquit, *tibi ministrat, cujus vultum frequenter attendis. Nam impudici oculi non no-*

runt animæ pulchritudinem, sed corporum. Quocirca S. Hieron. ad Nepotianum, eum monet, dicens : *Omnes puellas et virgines Christi, aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites, nec in præterita castitate confidas. Nec sanctior Davide, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper, quod paradisi colonum de possessione sua mulier ejecerit. Ægrotanti tibi quilibet sanctus frater assistat, et germana, vel mater, vel probatæ quædam apud omnes fidei. Scio quosdam convaluisse corpore, et animo ægrotare cœpisse.*

S. Basilius Admonit. ad filium spirit. : *Vide*, inquit, *ne te seducat corporis pulchritudo, et decorem animæ tuæ amittas. Ne improbo oculo tuo intuearis speciem mulieris, ne intret mors per fenestras tuas. Non aperias aures tuas ad perficienda verba earum, nec concupiscas nequitiam in anima tua. Mulieris carnem non velis tangere; ne per tactum ejus inflammetur cor tuum, et spiritu tuo labaris in perditionem. Sicut enim fenum proximans igni comburitur : ita qui tangit mulieris carnem, non evadit sine damno animæ suæ; et licet corpore castus evaserit, mente tamen ac corde corruptus abscedit. Dic mihi, quæso, fili, quid sunt profectus animæ? amare carnis pulchritudinem? Nonne sicut fenum cum à fervore æstatis percussum fuerit arescit, et paulatim pristinum decorem amittit? Similis est etiam species humanæ naturæ, succedente sibi senectute omnis decor pristinus deperit; et quos in amore sui antea concitabat, postmodum odium eorum efficietur.*

Idem de S. Virginitate feminam comparat magneti; sicut enim magnes trahit ad se ferrum, licet dissitum, sic virum ad se pellicit species et vox feminæ. Idem in cap. 3. Isaiæ, mulierem comparat basilisco, qui visu eos quos intuetur necat : *Ipso enim contuitu*, inquit, *obscœnam denuntiat animæ impuritatem. Dum enim suaviter et blandis arridet ocellis, prolicit ad explendam libidinem. Jactu enim oculorum sagittam plane exitialem emittit; ejusmodi tandem obtinet rumor de basilisci natura, quem dicunt solo aspectu corrumpere suos spectatores.*

14. Melior est enim iniquitas viri, quam mulier benefaciens, et mulier confundens in opprobrium.] Hæc sententia paradoxa videtur et explicatu creditaque difficilis; unde hæreticis docentibus planas et claras esse S. Scripturas, à Catholicis objici solet. Memini in Belgio hæreticæ cuidam in navi Antverpiensi, sese Biblicam et Bibliorum peritam impudenter jactitanti, Catholicum hæc verba in os objecisse, ut eorum sensum depromeret : mox illam, vel quod nesciret, vel quod erubesceret eum, utpote suo sexui verecundum, pandere, obmutuisse; itaque se omnibus deridendam proposuisse.

Primo igitur, Scholia Vatablo ascripta taxant Nostrum, cæterosque interpretes, quod eorum versio et sententia parum pia videatur. Quomodo enim, inquiunt, melior est iniquitas viri, quam beneficentia mulieris? Quocirca sic vertunt : *Melior est deformitas viri, quam pulchra mulier.* Hebræum enim רע *ra* et malum et deformem significat; sicut טוב *tob* notat tam pulchrum quam bonum, juxta illud : *Ecce quam bonum, et quam jucundum, habitare fratres in unum!* Verum Græcum πονηρια malitiam significat, non deformitatem; et αγαθοποιος significat benefacientem mulierem, non pulchram. Unde Josephus, licet Hebræus, lib. 2. contra Apionem citat hunc locum, ut habent Græca et Noster, atque Ecclesiasticum vocat legem divinam, et ex eo quasi ex divina lege testimonium citat, cum de nuptiis agit. Ait enim, γυνη δε χειρων, φησεν (subaudi νομος, id est lex, de ea enim agit), ανδρος εις τα παντα, και η πονηρια αυτου υπερ αγαθοποιου γυναικος. Quæ verba Josephi interpres partim male reddidit, partim præteriit; sic enim transferas oportet : *Mulier pejus est quiddam viro per omnia, et ipsius viri malitia præferenda est beneficentiæ mulieris.* Quod Ecclesiasticus hîc ait totidem verbis : *Melior est iniquitas viri, quam mulier benefaciens.*

Secundo, Lyranus limitat sententiam ad cohabitationem, q. d. Melius est cohabitare viro iniquo, quam mulieri benefacienti. Verum hæc limitatio nodum non solvit; neque additur à Siracide, nec addenda est; sive enim cohabitet, sive non cohabitet, melior est iniquitas viri, quam mulier benefaciens.

Tertio, alii passim per virum accipiunt rationem, per mulierem sensum et concupiscentiam, q. d. Melius est corripi et castigari à ratione, quam concupiscentiæ blanditiis deliniri et illici. Verum hic sensus mysticus est, non litteralis.

Quarto, Levinus Lemnius medicus lib. 4. de Occultis naturæ miraculis c. 13. fuse sic explicat : *Melior est iniquitas viri, quam mulier benefaciens.* Cui sententiæ hunc, inquit, subesse sensum interpretor, ut vir etiam ignavus, iners, somniculosus, negotiandi omnisque mercaturæ ac rerum gerendarum rudis atque imperitus, paulo dexterius negotia sua perficiat, quam mulier præceps et temeraria, quæ inani sapientiæ persuasione, atque inconsiderata confidentia nihil non aggreditur, q. d. Mulier omnia quam vir deterius efficit. Vir enim suî diffidens, cunctanter ac circumspecte, aliorum fultus adminiculo, quos in consilium asciscit, singula conficit atque exsequitur, ita ut successum optatiorem consequantur, quam si eadem à femina arroganti, ac sapientiæ opinione turgida, ut fere conspici solent, tententur. Siquidem hujusmodi mulieris conatus et industria magna ex parte in deterius devergit, quod ita efferri solet Belgico idiomate : **Het quaetste van een man is beter dan t'beste van eene vrouwe**, hoc est, si quid operis muliebri industria absolutum perfectumque sit, minus laudis promeretur, quam viri rude et inchoatum, ob mentis scilicet et consilii inopiam, tarditatem atque hebetudinem, ob caloris naturalis defectum, et quod animus languidus humidæ materiæ incumbit atque immersus est, sic ut segnius se proferant facultates animæ, atque ad res gerendas sint inidoneæ, parumque appositæ. Quocirca Romani quibus summa fuit ornandæ stabiliendæque reipublicæ cura, matronas, Cicerone teste, propter naturæ infirmitatem, in tutorum potestate esse voluerunt, nec ulla civili administratione fungi. Paulus quoque, qui mentes hominum indefesso labore ad solidam fidem instruit, ac sedulo pietate informat, mulieri ob animi impotentiam, hoc est, affectum à temperantia ac moderatione aversum, in cœtu consessuque solemni silentium imperat. 1. Cor. 14. nec patitur vel concionandi munus obire, vel in comitiis quæstionem movere, aut suf-

fragiis interesse, ullamque proferre sententiam.

Idem deinde aliam hujus loci subnectit expositionem, q. d. Potior est nequitia viri, quam proba quidem mulier, sed quæ postmodum causa sit infamiæ, et ex cujus commercio nascatur dedecus, hoc est, præstat cum viro improbo contrahere aut negotiari, quam cum muliere fucata rem habere; tametsi enim in speciem primaque fronte probitatem ac decus præ se ferre videatur, nec aliquid fuci aut fraudulentiæ foris ostentare; postmodum tamen inconstantem experieris, versipellem, captiosam, lubricam, fallacem, fraudulentam, atque imposturæ intentam; ita ut si vir quispiam alicui imponat, aut in negotio quemquam defraudet, fraus et impostura viri justitia fit, præ mulieris nequitia ac fallacia. Hæc Lemnius, in cujus opere Censores nonnulla expunxerunt. Hæc posterior expositio propius ad veritatem, et genuinam hujus sententiæ mentem accedit.

Sensus ergo genuinus hic est. Dat causam (ut patet ex τῷ *enim*, quod habent Latina, etsi id desit in Græcis) ejus, quod dixit: *In medio mulierum noli commorari. De vestimentis enim procedit tinea, et à muliere iniquitas viri.* Quia scilicet mulier est res tam illecebrosa, periculosa et damnosa, ut melior sit iniquitas, græce πονηρία, id est, malitia, malignitas, maleficentia, viri, quam bonitas, benignitas et beneficentia mulieris. *Melius* ergo, id est, minus malum est; vel potius *melius*, id est satius, est negotium habere, vel incidere in virum malevolum et maleficum, quam in mulierem benevolam et beneficam; tum quia vir maleficus est occasio patientiæ, humilitatis, mortificationis, aliarumque virtutum; mulier vero benefica est illecebra concupiscentiæ et peccati, eaque duplex. Primo enim illicit et illaqueat, qua mulier; secundo, qua benefica; amor enim, et beneficentia ingens est amoris illicium: tum quia à viro malefico, quasi ab hoste tibi caves, teque custodis et munis; à muliere vero benefica adeo non caves, ut velis nolis cogaris eam redamare, ideoque ipsa te tandem sibi subjiciet, teque amore suî ita captivabit, ut tecum faciat quidquid volet; uti mulieres Salomonem deduxerunt ad idololatriam, Dalila Samsonem prodidit Philisthæis, etc.

Igitur melior est *iniquitas*, id est, malignitas, molestia, vexatio, injuria viri, quam mulier blanda et benefaciens; quia ipsa est dulce venenum, ac blandiendo et benefaciendo concupiscentiam viri incitat, eumque ducit ad opprobrium et exitium, juxta illud: Mulier, cui benefacit, ei se prostituit. Id graphice describit Salomon Proverb. c. 7. 10. Malitia autem, et injusta vexatio viri patientiam quidem exercet, sed non creat periculum; unde colligendum relinquit, quod magis cavenda sit mulier, præsertim benigna et benefica, quam vir austerus, molestus, rudis et ferus. Hunc esse sensum liquet ex eo quod subdit: *Et mulier confundens in opprobrium.* Nam τὸ est causale, significans *quia*, q. d. Quia mulier benefica suis illecebris hominem sibi subjugat, eumque confundit, id est ignominia afficit, ducitque ad opprobrium præsens et æternum; idcirco præ viro maligno cavenda est. Ex quibus verbis liquet, ait Jansenius, Siracidem non absolute omnem beneficentiam mulieris rejicere; sed eam duntaxat, quæ occasio est confusionis et opprobrii. Nam alioqui beneficentia S. Cæciliæ saluti, honori et gloriæ fuit S. Valeriano; quia eum Christianum, sanctum et Martyrem effecit. Sic Clotildis sua comitate domuit Clodovæum, fecitque fidelem. Idem fecere multæ aliæ reginæ, sanctæque virgines. Unde aliqui ex Græco sic vertunt: *Potior est malitia viri, quam mulier benefica; mulier enim pudenda probro est;* Tigurina: *Melior est nequitia viri, quam mulier benignam se præstans; mulier quæ eadem auctor est probrosæ turpitudinis.* Quod Vatablus exponens: *Melior*, inquit, id est, *minus mala*, q. d. *Ad turpes amores plus est periculi à benignitate etiam et comitate mulierum, quam ab aperta virorum nequitia.*

Ita Palacius: Melius est, inquit, versari cum viro iniquo, quam cum femina blanda. Illius enim iniquitas te ejicit et repellit à se; hujus autem blandimenta provocant et attrahunt ad se. Iniquum virum omnes odiunt, blandam feminam vix est qui non amet.

Et Dion. Melior est, inquit, iniquitas viri, quam mulier benefaciens, non directe, sed occasionaliter, id est, minus periculosus et nocens est vir iniquus, quam mulier bona; quoniam minus allicit ad concupiscentiæ inflammationem; quanto enim melior et facetior est mulier, tanto est concupiscibilior. Hunc esse sensum patet ex eo quod subditur: *Et mulier confundens in opprobrium*, id est ad confusibilem libidinem trahens, et ad grande opprobrium, quod inde consequitur. Hæc Dionys.

Vide Anastasium Nicenum in Quæst. S. Script. quæst. 63. (exstat tom. 1. Biblioth. SS. Patrum) ubi inter alia ex S. Chrysostomo hæc mulieri dat vel elogia vel epitheta: *Quid est mulier? in terra naufragium, fons sceleris, thesaurus cædium, lethalis occursus, lapsus oculorum, animarum exitium, cordis lancea, juvenum pernicies, sceptrum inferorum, præceps desiderium. Quid mulier? sanctorum calumnia, quies serpentis, diaboli solatium, ægritudo inconsolabilis, fornax succensa, eorum qui servantur scandalum, vitium immedicabile, diurnæ nugæ, prodigorum hospitium, officina dæmonum. Quid mulier? malum amatorium, medicamentum impudens, fera inexpugnabilis, impetus ac appetitio, os effrenatum, triumphus mysteriorum, dux tenebrarum, magistra delictorum, scelerata oblectatio, cupiditas insatiabilis, simul dormiens intemperantia, simul expergiscens sollicitudo, vestita vipera, quæ sua sponte eligitur pugna, diurnum damnum, domus tempestas, viri naufragium, immitis fera, adulterorum receptaculum, arma diaboli, rabies quæ concupiscitur, mors totius mundi. Merito dicebat Sapiens: Parva est omnis malitia ad malitiam mulieris.*

Subdit deinde remedium concupiscentiæ illius esse, si quis serio cogitet mulierem esse sepulcrum dealbatum, quod sub pelle colorata et rubicunda tegat stercora, menstrua, sordes, omnemque putredinem; quæ post modicum tempus in senio et morte, undique ex oculis, auribus, naso, totoque corpore, cum intolerabili fetore et horrore distillabit.

Idem experientia docti docuere Philosophi, Socrates: Cum se, inquit, diligere et appetere te dixerit mulier, tum ab illa magis metuendum est, quam dum convitiatur. Unde ipse suam Xantippen convitiantem, quin et verberantem,

maluit, quam aliam sibi applaudentem. Idem dictitabat se tria mala assecutum, grammaticam, paupertatem, et perniciosam uxorem; quorum duo effugisset, tertium effugere non potuisset. Pythagoras interrogatus cur inimico filiam nuptui dedisset? Quia, inquit, nihil ei dare poteram deterius. Plautus in Truculento : *Mulieri, ait, nimio male facere melius est onus quam bene*, q. d. Multo facilius mulier male faciet, quam bene.

Mystice S. August. lib. de Spirit. et Anima cap. 11. vel quisquis est auctor; non enim videtur revera esse S. August. nam cap. 37. citat Boetium, qui fere centum annis fuit S. Augustino posterior; est tamen pius et eruditus. Hic, inquam, Auctor per virum accipit rationem superiorem in homine, quæ regit; per mulierem vero rationem inferiorem, quæ regitur. *Est itaque*, inquit, *in ratione quiddam ad superna et cœlestia intendens, et id dicitur sapientia; et est quiddam ad transitoria et caduca respiciens, et id vocatur prudentia. Hæc duo ex ratione sunt, et in ratione consistunt. Et dividit se ratio in duo, scilicet in sursum et deorsum : sursum in sapientiam, deorsum in prudentiam, quasi in virum et mulierem; ut vir sit superior, et regat; mulier inferior, et regatur. Unde dictum est: Melior est iniquitas viri, quam benefaciens mulier. Melior siquidem est, qui per cœleste desiderium accensus, carnem, necessaria etiam ei subtrahendo, affligit; quam qui per carnalem affectum resolutus, per omnia quæ commoda sunt, ei satisfacere contendit.*

Secundo, S. Gregor. lib. 11. Moral. cap. 26. quem sequitur Rabanus hîc et Glossa, per virum accipit mentes fortes et discretas, per mulierem vero infirmas et indiscretas : *Melior*, inquit, *est iniquitas viri, quam benefaciens mulier. Vir etenim, fortis quilibet et discretus vocatur; mulier vero, mens infirma vel indiscreta accipitur. Et sæpe contingit, ut etiam discretus quisque subito labatur in culpam; atque indiscretus alius et infirmus bonam exhibeat operationem. Sed is, qui indiscretus atque infirmus est, nonnunquam de eo quod bene egerit, amplius elevatur, atque gravius in culpam cadit; discretus vero quisque ex eo quod male se egisse intelligit, ad districtionis regulam arctius se reducit; et inde altius ad justitiam proficit, unde ad tempus à justitia cecidisse videbatur. Qua in re recte dicitur: Melior est iniquitas viri, quam benefaciens mulier; quia nonnunquam etiam culpa fortium occasio virtutis fit, et virtus infirmorum occasio peccati.*

Tertio, S. Bernard. serm. 12. in Cant. per virum accipit prædicatores, et eos qui aliorum salutem procurant; qui licet aliquando peccent, meliores tamen sunt mulieribus, id est, auditoribus et discipulis sibi soli sancte viventibus, animæque suæ benefacientibus. *Nam tu quidem*, inquit, *in tuâ custodia vigilans benefacis; sed, qui juvat multos, melius facit et virilius. Quod si implere non sufficit absque aliqua iniquitate, id est, absque quadam inæqualitate vitæ et conversationis suæ, memento quia charitas operit multitudinem peccatorum.* Quare melior Deoque gratior est vir Apostolicus, etsi in defectus aliquos labatur, quam solitarius vel monialis sibi soli Deoque vacans, ideoque defectuum vitæ activæ expers. Sicut melior est canis venaticus, qui lepores capit, etsi aliquando currendo per sentes pedes cruentet; quam catellus speciosus, qui heræ suæ sinu continetur, ab eaque delicate pascitur, uti cuidam Sanctorum Christus revelavit.

Quarto, noster Alvarez de Paz lib. 4. de Dignit. perfect. cap. 16. per viros accipit perfectos, per mulieres imperfectos et tepidos; quorum bonitas, inquit, ideo illorum iniquitati supponitur, quia perfectus ex modico casu magnam humilitatem capit, et imperfectus ex bono opere sæpe in gloriam inanem et superbiam erigitur. Denique melior est vir iniquus, id est, publicus pœnitens, quam mulier benefaciens, id est, Pharisæus de suis jejuniis et precibus se jactans.

Moraliter discant hîc Christiani, etiam sacerdotes et Religiosi, quam sibi à feminis etiam benefacientibus, piis et devotis (imo magis ab his quam ab aliis) cavere debeant; ne ex igne hoc vel flammam, vel certe fumum concipiant. Sciebat hoc S. Franciscus, qui (uti habent Annales Waddingi anno Christi 1219. num. 43. et 47.) prævidens pericula famæ et spiritus suis fratribus ex cura et familiaritate Clarissarum imminentia (quæ paulo post sub Urbano IV. rei probavit eventus), ab ea suos absolvi enixe petiit et impetravit à Cardinale Hugolino, qui postea creatus Pontifex, dictus est Gregorius IX. Quin et suos ab eis retrahens, sæpius turbato animo dicebat : *Timeo ne, dum Deus nobis abstulerit uxores, diabolus nobis procuraverit sorores.* Imo quemdam è suis moniales visitantem increpans, jussit in fluvium, ut erat vestitus, immergi frigidissimo anni tempore in Decembri, addens : *Exstingue hac aqua scintillas, quæ in te lenis et mitis, sed periculosus ignis accendit; lava et asterge his undis secretas sordes, quæ te inscio tibi forte adhæserunt.* B. Richerius socius S. Francisci donum eximiæ castitatis à Deo acceperat, et tamen studiose vitabat mulieres. Rogatus, cur? respondit : *Nisi id facerem, forsan justo Dei judicio tam præclaro munere privarer.* Ita Annal. Wadding. anno Christi 1220. num. 8. Idem dixit et fecit S. Thomas de Aquino, uti habet ejus Vita. Memorabile exemplum exstat in Annalibus ejusdem anno Domini 1217. num. 24. Sancia, inquit, soror Alfonsi II. regis Lusitaniæ, habebat in aula puellam nobilem et devotam, cui nomen Maria Garcia; hæc quemdam Patrem Franciscanum pium et religiosum (adeo ut post mortem, S. Antonius de Padua viderit ejus animam in cœlum conscendere) convenire, ejusque piis colloquiis pasci desiderabat; dumque frequenter cum lacrymis idipsum expeteret, Pater importune rogatus ad illam accessit, ignem una, paleas altera manu ferens; quas ut igni admovit, illæque subito conflagrarunt, adjunxit: *Domina, ideo tuum quantumvis pium recuso consortium, et familiare colloquium; quia idipsum quod paleæ ex accessu ad ignem nactæ sunt, nanciscuntur etiam Religiosi, qui cum feminis sæpius aut familiarius colloquuntur; ingentemque illum perdunt fructum, quem ex sancta oratione et divino alloquio possunt percipere.* Quo facto dictoque pedissequa rubore perfusa discessit, nec amplius viri Religiosi alloquium expetiit. Notent hoc et imitentur nostri cœnobitæ et sacerdotes.

S. Ludovicus ex eodem Ordine S. Francisci, indeque creatus Archiepiscopus Tolosanus, adeo feminas fugiebat, ut ne cum matre quidem familiarius solusque colloqui sustineret. Mirantibus et objicientibus : *Quomodo feminas fugis,*

qui de femina natus es? Respondit sapienter : *Ideo eas fugio, quia ex una earum natus sum;* ne scilicet ad eas redire me exstimulet naturalis cupiditas, quæ suam amat revisere originem. S. Ignatius fundator Societatis nostræ, ut ait Ribadeneira in ejus Vita lib. 5. cap. 11. omnium quidem mulierum familiaritatem, etiam earum quæ spiritales sunt, aut videri volunt, vitandam esse dicebat; sed earum maxime, quæ ætate, conditione, statu periculosiores sunt. Quarum ex consuetudine plerumque aut fumus sequitur aut flamma. *De vestimentis enim procedit tinea, et à muliere iniquitas viri.* Idem omnibus suæ Religionis asseclis severe curam Monialium interdixit, ut habet Ribadeneira l. 13. cap. 14. S. Franciscus Xaverius dictitabat mulieres adiri majori periculo, minore fructu. Vide Tursellinum in ejus Vita lib. 6. cap. 17.

TERTIA PARS CAPITIS.

CELEBRAT MAGNALIA SAPIENTIÆ ET OMNISCIENTIÆ DEI.

15. Memor ero igitur operum Domini, et quæ vidi annuntiabo.] Est conclusio operis, et libri de morum præceptis (ut patet ex τω *igitur*); illa enim concludit Siracides doxologia et laude Dei, uti viri Religiosi solent opera sua concludere gratiarum actione et glorificatione Dei : inter quos excellit Titelmannus, qui singulos Physicæ suæ libros pio concludit hymno, quo res physicas illo libro pertractatas inducit celebrantes magnalia sui Creatoris. Sensus ergo est, q. d. Absolvi meam Ethicam, finivi mea de moribus præcepta; superest ut Deo, qui hæc mihi suggessit, eadem offeram et referam. Igitur, ut concludam, commemorabo et celebrabo opera Dei, Deumque in suis operibus. A Deo cœpi, in Deo finiam, eique dicam : *A te principium, tibi desinet.* Id patet ex Græco, qui pro *igitur* habet δη (vel, ut alii volunt, δε), quæ est vocula transitus ab una materia et parte orationis ad alteram, significans *porro, denique, sane, jam, age, cæterum, tandem, equidem.* Unde Tigurina vertit : *Equidem commemorabo facta Domini;* alii : *Recordabor nunc operum Domini;* alii : *Porro, tandem,* vel *denique recensebo opera Domini, et quæ vidi enarrabo. Quæ vidi,* hoc est quæ oculis inspexi, vel in libris legi, vel mente contemplatus et intuitus sum, vel ab aliis audivi et didici. Visus enim, quia sensuum præcipuus, pro quolibet sensu ponitur, uti sæpius monui. *Vidi* ergo, idem est quod *cognovi.*

In sermonibus Domini opera ejus.] Ita dispungendum cum Romanis et Græcis, ut hîc nova sententia incipiat et finiatur. Subaudi *creata sunt, conservantur et gubernantur,* q. d. Verbo jussuque Domini omnia ejus opera creata sunt, et, ut ab eo creata sunt, ita pariter ab eodem conservantur et reguntur. Conservatio enim creaturæ nihil aliud est quam creationis ejus continuatio. Unde creaturæ singulis momentis, quibus à Deo conservantur, quasi à Deo creantur; pendent enim jugiter ab influxu Dei, qui eis suum esse dat et dando conservat, sicut radii pendent ab influxu solis, ita ut, si sol se subducat, illico radii evanescant : sic pariter, si Deus suum influxum subduceret, illico totus mundus in suum nihilum, ex quo per creationem à Deo eductus est, rediret et relaberetur. Hoc est quod canit Psaltes, psal. 32. 6 : *Verbo Domini cœli firmati sunt : et spiritu oris ejus omnis virtus eorum;* Et v. 9 : *Ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit, et creata sunt.*

Jansenius et alii hanc sententiam nectunt cum præcedentibus hoc modo et sensu : *Annuntiabo quæ vidi in sermonibus Domini opera ejus,* hoc est, prædicabo opera Domini quæ ego vidi in sermonibus ejus, id est in Genesi, cæterisque sacris libris descripta. Aut : Annuntiabo non tam meis quam Domini sermonibus ea opera quæ vidi et observavi. Unde Tigurina vertit : *Quæ vidi edisseram verbis divinis opera illius,* quod Palacius explicat de prophetia, indeque colligit Siracidem fuisse Prophetam, q. d. Edisseram ea, quæ mente per propheticum lumen illustrata vidi. Sic ait Isaias, c. 1. v. 1 : *Visio Isaiæ quam vidit, etc.* Verum dispunctio Romana et Græca priorem sensum jam datum exposcit.

16. Sol illuminans per omnia respexit (græce επεϐλεψε, id est inspexit, hoc est inspicit, intuetur), et gloria Domini plenum est opus ejus. Explicat τὸ *et quæ vidi annuntiabo,* q. d. Annuntiabo et celebrabo gloriosa opera Domini; quia ea vidi per lumen solis; sol enim omnia illuminans inspicit, ac à se illuminata omnibus inspicienda proponit, ex qua solis illuminatione fit, ut singulis appareant opera Domini, eorumque decor et pulchritudo; ac proinde in iis Domini gloria et majestas resplendens clare à singulis cernatur et conspiciatur; ut omnes, si verum dicere velint, cogantur exclamare : *Gloria Domini plenum est opus ejus;* ac cum Seraphinis : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus,* Isaiæ 6. 3. Quos secutus Isaias cæterique Prophetæ idem exclamarunt, ac etiamnum viri sancti et religiosi ea contemplantes exclamant. Unde Tigurina vertit : *Sol lucidus collustrat omnia, et magnificentia Domini plenum est opus ejus.* Indicat finem et usum solis; sol enim ad hoc inter alia creatus est à Deo, ut omnia ejus opera hominibus faciat conspicua, eorumque splendorem et gloriam iis demonstret, itaque eos excitet ad jugem Dei amorem et laudem, juxta illud psal. 18. 6. de sole : *Exsultavit ut gigas ad currendam viam, à summo cœlo egressio ejus : et occursus ejus usque ad summum ejus : nec est qui se abscondat à calore ejus.* Ita solis cœlique intuitu ad Dei laudem excitatus David canit : *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! Quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos, etc. Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum : lunam et stellas, quæ tu fundasti,* psal. 8. 1. Et Habacuc, cap. 3. 3 : *Operuit cœlos gloria ejus : et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus ut lux*

erit, cornua in manibus ejus; et v. 11 : *Sol et luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ.* Sane quoties solem intuemur, in has similesve Dei laudes erumpere deberemus.

Nota τὸ *respexit :* nam nonnulli veteres censuerunt solem esse animam, imo esse Deum, qui omnia respiciat; inde vocatum oculum mundi. Hinc et Poeta Deum dixit esse solem, qui omnia videt et omnia audit. Quocirca Persæ adoraverunt solem quasi Deum, eumque vocavere Mithram. Romani prisci salutabant solem orientem ; quin et Manichæi SS. Trinitatem ita definiebant, *Dicentes Patrem in secreto quodam lumine habitare ; Filii autem in sole virtutem, in luna sapientiam ; Spiritum vero Sanctum in aere*, ait S. August. lib. 20. contra Faustum, c. 6. Idem, lib. 1. de Genesi contra Manich. c. 3 : *Solem*, inquit, *illi* (Manichæi) *sic colunt, ut particulam dicant esse lucis illius, in qua habitat Deus.* Verum hic error, imo blasphemia. Metaphorice ergo dicitur respicere sol; quia scilicet radios lucis suæ nunc in hunc locum, nunc in illum spargit, itaque eum collustrat et visibilem efficit.

Notat Palacius Deum non esse minorem in verme quam in sole et cœlo, licet in sole major hominibus appareat Dei gloria quam in verme : nam revera vermis, imo musca, præstantior est sole; quia musca animata est, sol inanimis. Ita S. August. l. de Duabus animabus contra Manichæos, c. 3 : *Atque hic*, inquit, *si forte turbati à me quærerent : Num etiam muscæ animam huic luci præstare censerem? responderem : Etiam, nec me terreret musca, quæ parva est, sed quæ viva firmaret. Quæritur enim quid illa membra tam exigua vegetet, quid huc atque illuc pro naturali appetitu tantillum corpusculum ducat, quid currentes pedes in numerum moveat, quid volantis pennulas moderetur ac vibret? Quod qualecumque est, bene considerantibus in tam parvo tam magnum eminet, ut cuivis fulgori perstringenti oculos præferatur.*

Nota secundo : Sol in aurora exoriens creaturas omnes, sed maxime aves, respiciens, excitat ad lætitiam, cantum, laudemque gloriæ Dei. Unde aves solares vocantur, præsertim luscinia, quæ aves cæteras suavissime modulando antevertit, ut homines à somno ad Dei laudem secum concinendam invitet. Unde S. Ambrosius, lib. 5. Hexamer. cap. 12 : *Non dubito*, inquit, *quod inter canoras aves somnum sentire non possit, quin tali ad vigilandum gratia provocetur.* Et mox : *Unde mihi vocem psittaci dulcedinemque merularum? Utinam saltem luscinia canat, quæ dormientem de somno excitet. Ea enim avis significare solet diei surgentis exortum, et effusiorem diluculo deferre lætitiam.*

Idem S. Ambrosius, serm. in Malachiæ caput 1. qui exstat in fine tomi 2. docet nos instar avium tam mane quam vespere debere Deum laudare, eique gratias agere : *Nonne videmus*, inquit, *minutissimas aves, cum illucescentem diem aurora producit, in quibusdam nidorum cubiculis varia dulcedine personare, et id studiose agere priusquam procedant, ut Creatorem suum, quia loquela non possunt, suavitate demulceant? et quemadmodum unaquæque earum, quoniam confessione nequit, modulis prodat obsequium; ita ut videatur sibi devotius gratias agere, quæ dulcius personavit : hoc etiam peracto diei cursu similiter facere. Quid ergo sibi vult ista certis temporibus disposita cantilena et jugis intentio, nisi ut gratiarum quædam sit immoderata confessio? Pastori enim suo avis innoxia, quia sermone non potest, suavitate blanditur.* Et post nonnulla : *Aves ergo propter viles escas gratias agunt : tu pretiosissimis epulis pasceris, et ingratus es ! Quis igitur non erubescat sensum hominis habens, sine psalmorum celebritate diem claudere, cum ipsæ aves ad gratificandum psalterii suavitate persultent? et ejus gloriam non versuum dulcedine personare, cujus laudem volucres modulata cantilena pronuntiant? Imitare ergo, frater, minutissimas aves, mane et vespere Creatori gratias referendo. Et si es devotior, imitare lusciniam, cui quoniam ad dicendas laudes dies sola non sufficit, nocturna spatia pervigili cantilena decurrit. Et tu igitur laudibus tuis diem vincens, operi tuo adde nocturna curricula, et insomnem suscepti laboris industriam psalterii serie consolare.* Porro, quam mira in luscinia sit laudandi modulandique gratia, qua homines ad suî imitationem invitat, graphice describit Plinius, lib. 10. cap. 29 : *Primum*, inquit, admiranda *tanta vox tam parvo in corpusculo, tam pertinax spiritus. Deinde in una perfecta musicæ scientia modulatus editus sonus : et nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto; promittitur revocato, infuscatur ex inopinato; interdum et secum ipse murmurat; plenus, gravis, acutus, creber, extensus, ubi visum est vibrans, summus, medius, imus. Breviterque omnia tam parvulus in faucibus, quæ tot exquisitis tibiarum tormentis ars hominum excogitavit. Visum jam sæpe, jussas canere cœpisse, et cum symphonia alternasse.*

Allegorice, Rabanus, *Sol*, inquit, *est Christus, qui et lumen sapientiæ divinæ est, et splendor justitiæ. De quo alibi legitur : Orietur vobis timentibus nomen meum, sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus. Ipse est lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, et omnia conspicit; quia non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus; gloria enim Domini plenum est opus ejus, quoniam sapientia ejus lucet in factis ipsius. Unde per Prophetam dicitur : Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! omnia in sapientia fecisti.*

Denique Syrus per *gloriam* accipit misericordiam Dei. Sic enim vertit : *Sicut sol qui oritur super omnia, manifestatæ sunt misericordiæ Domini super omnia opera ejus.*

17. NONNE DOMINUS FECIT SANCTOS ENARRARE OMNIA MIRABILIA SUA, QUÆ CONFIRMAVIT DOMINUS OMNIPOTENS STABILIRI IN GLORIA SUA?] Sic legendum cum Romanis et Græcis Romæ correctis per interrogationem, licet Complut. hæc legant assertive vertantque : *Non induxit sanctos Domini, ut enarrent omnia mirabilia sua.* Omnia enim nemo enarrare sufficit, quia sunt inenarrabilia, juxta illud Job 5. 9 : *Qui facit magna et inscrutabilia et mirabilia absque numero.* Verum, ut dixi, legenda sunt hæc per notam interrogationis; licet enim sigillatim opera Dei enarrare, et pro dignitate celebrare nemo sufficiat, quisque tamen sufficit ut ea generatim, sive per sua genera et species illustriores enarret et celebret. Pro *confirmavit* græce est ἐστερέωσε, id est firmavit, stabilivit; unde στερέωμα vocatur firmamentum. Pro *omnipotens*, græce est παντοκράτωρ, id est omnia vincens, omnia continens, omnia

potens, omnibus dominans. Pro *stabiliri* græce est, ςηριχθηναι τὸ παν, hoc est, *ut stabiliretur universum.* Minus recte ergo Rabanus, Dionysius et Lyranus pro *stabiliri* legunt *stabilis.* Igitur sensus est, q. d. Deus omnipotens non fluxa, sed firma, stabilia et perdurantia fecit opera sua, ut in iis firmaret et stabiliret gloriam et magnificentiam suam per totum universum. Pro *sua* enim græce est αυτου, id est *ipsius*, scilicet Domini. Unde Vatablus clare vertit : *Nonne Dominus sanctis prædicanda constituit omnia miracula sua* (omnia enim Dei opera sunt mirabilia, ideoque quasi miracula), *quæ fundavit Dominus idem omnipotens, gloriaque sua cuncta constabilivit?* alii : *Nonne effecit in sanctis Dominus, ut possint enarrare mirabilia ejus, quæ firmavit Dominus omnipotens, quo universum hoc ipsius gloria stabiliretur?*

Porro gloria hæc est gloriosa Dei potentia, sapientia et bonitas, qua res omnes et singulas uti ex nihilo creavit, ita conservat, auget, multiplicat. Phidias clypeo à se efformato suam adeo affabre inseruit effigiem, ut alterum sine altero eradi, vel aboleri non posset. Ita Deus singulis rebus creatis, ac præsertim homini, gloriosam hanc suî inseruit effigiem, ut eradi nequeat, imo ut opus hoc ejus videri nequeat; quin, si penitius inspicias, ipsum protinus intuearis operis auctorem, Deum creatorem. Vide dicta Genesis c. 1 et 2.

Præclare S. Gregor. 26. Moral. 8 : *Si vigilanter,* inquit, *exteriora conspicimus, per ipsa eadem ad interiora revocamur. Vestigia quippe Creatoris nostri sunt mira opera visibilis creaturæ : ipsum namque adhuc videre non possumus; sed jam ad ejus visionem tendimus, si eum in his quæ fecit miramur : ejus ergo vestigia creaturam dicimus, quia per hæc quæ ab ipso sunt sequendo, imus ad ipsum.* Et paulo post : *Viæ,* inquit, *ad Creatorem sunt opera considerata Creatoris. Quæ dum facta cernimus, potentiam factoris miramur : in istis viis à sapientia omni nobis providentia occurritur; quia factoris nobis virtus inquirenda proponitur in omne quod mirabiliter factum videtur; et quocumque se verterit anima, si vigilanter intendit, in iisdem ipsis Deum invenit per quæ reliquit; ejusque potentiam ex eorum consideratione noscit, quorum amore deseruit; et per quæ perverse cecidit, per hæc conversa revocatur.*

Anagogice, sancti Angeli et homines beati in cœlo jugiter enarrant mirabilia Dei, dicentes incessabili voce : *Sanctus, Sanctus, Sanctus, etc.* Si quæras : Quænam sunt hæc *mirabilia?* Resp. Sunt illa certe quæ Dominus omnipotens confirmavit ac stabilia fecit in gloria sua. Plane multa sunt in hoc mundo mirabilia Dei; sed hæc non confirmavit Deus ut stabilia essent : at gloria Beatorum, visio divinæ essentiæ, ejus amor, civitas cœlestis, cœli convexum, stellarum ordines, hæc sunt mirabilia, atque ut stabilia, ita dignissima, quæ à sanctis Angelis continenter enarrentur. Habet hîc Theologus causam quare Deus Sanctos crearit; scilicet ut hi enarrent mirabilia Dei. S. Paulus aliam dedit, scilicet ut in eos ostenderet divitias gloriæ suæ. Habet, secundo, Sanctos in gloria enarrare omnia mirabilia Dei, utpote qui cognoscunt in Deo omnes creaturas, quas Deus creavit. Tritum enim est in schola Beatos nosse omnia quæ Deus continet eminenter, licet non quæ formaliter continet, inquit Palacius; quod alibi discutiendum est. Denique Syrus vertit : *Non deficiunt Sancti Domini numerare giganteitates* (hoc est prodigiosas magnitudines) *portentorum ejus. Fortitudinem dedit timentibus se ad standum coram gloria sua.*

18. Abyssum et cor hominum investigavit, et in astutia eorum excogitavit,] id est, astutias eorum excogitando cognovit. Est Hebraismus. Transit à Dei majestate, potentia et gloria ad celebrandam ejus sapientiam, omniscientiam et providentiam. Græci non habent το *hominum;* unde τὸ *eorum* oportet ut referant ad *abyssum et cor.* Sic enim habent : Αβυσσον και καρδιαν εξιχνευσε, και εν πανουργευμασιν αυτων διενοηθη, id est : *Abyssum et cor pervestigat, et astutias eorum intelligit et considerat;* Roman. *meditatur;* alii : *de calliditatibus eorum cogitat.* Quocirca per *astutias* nonnulli intelligunt subtiles rationes, et arcana sapientiæ et providentiæ divinæ consilia, quæ in rebus creatis, sed maxime in abysso et corde humano relucent, imo verius abscondita sunt. Lyranus per *abyssum* intelligit diabolum, q. d. Astutias eorum, scilicet tam diaboli, quàm cordis humani pernovit Deus. Verum hoc mysticum est. Quare recte Interpres noster in Græco legit, vel certe subintellexit τὸ *hominum;* horum enim propriæ sunt astutiæ, id est, astuta consilia, machinationes et fraudes, quas nemo nisi Deus penetrat et pervestigat. Aut certe τὸ *cor* ponitur distributive pro corde singulorum et omnium hominum, ut *cor* idem sit quod *corda.* Unde Tigurina vertit : *Profundum et corda pervestigavit, et pernovit technas eorum.* Per *abyssum* ergo intelligit quodvis profundum, ut centrum terræ, in quo est infernus, dæmones et damnati; sed maxime profundum aquarum et maris; hoc enim proprie vocatur abyssus, Genesis 1. 2. quasi αβυθω vel βυσσω, id est sine fundo; quod maris fundus homini sit incognitus, et vix vestigabilis : Deus tamen eum investigat, id est cognoscit, et ad fundum usque penetrat et pervidet; scit enim Deus præcise quàm profundum sit mare ubique et in omnibus locis, quot in eo sint guttæ aquarum, quot pisces, conchæ, gemmæ, etc., quid in ejus fundo sit, quot numero arenæ, lapilli, metalla, etc. Est metalepsis; *investigare* enim significat pervidere; quia ex investigatione et scrutinio homines perveniunt ad rei cognitionem et evidentiam. Sic *excogitavit* idem est quod cogitando cognovit, ut paulo ante dixi.

Similiter Deus investigat, id est penetrat et pervidet, cor hominis aliàs pravum et inscrutabile, ut ait Jeremias, cap. 7. 9, adeo ut omnes ejus latebras, sinus et angulos usque ad imum undequaque perspiciat et perlustret; ideoque omnes ejus astutias, id est dolos, fraudes, simulationes, calliditates, machinationes inspicit et pernoscit. Apposite cor hominis componitur cum abysso; quia instar abyssi profundum est, tenebrosum, obscurum et impervium, nullique hominum vel Angelorum, sed soli Deo penetrabile et conspicuum. Unde aliqui ad litteram hîc per *abyssum* accipiunt cor hominis, ut τὸ *et* sit exegeticum significans *id est,* q. d. Abyssus et (id est) cor hominis profundum et inscrutabile instar abyssi, à solo Deo vestigatur et intime cognoscitur. Unde Syrus vertit : *Abyssum et cor scrutatur, et omnia occulta hominum sicut sol manifesta sunt coram eo.*

19. Cognovit (Tigurina, *tenet, callet*) enim

DOMINUS OMNEM SCIENTIAM, ET INSPEXIT IN SIGNUM ÆVI, ANNUNTIANS QUÆ PRÆTERIERUNT, ET QUÆ SUPERVENTURA SUNT, REVELANS VESTIGIA OCCULTORUM ;] τὸ *enim* dat causam præcedentium, q. d. Deus cognoscit abyssum et corda hominum, quia ipse est omniscius et cognoscit omne scibile. Nam per *omnem scientiam* intellige omne scibile, sive omne quod scitur, aut sciri potest, sive ab Angelis, sive ab hominibus; hoc enim omne Deus cognoscit, et uno mentis cernit in ictu. Est metonymia ; ponitur enim habitus pro objecto, puta scientia pro scibili.

Quæres : Quodnam est *signum ævi* quod inspicit Deus? Isidorus Clarius et Palacius pro *signum* legunt *sinum;* sed græce est σημεῖον, id est *signum;* Compl. legunt in plurali σημεῖα, id est signa. Primo, Lyranus per *signum ævi* accipit decursum seculi; et Rabanus : *Inspicit Dominus*, inquit, *in signum ævi, quia omnes ætates mundi tam præteritæ, quàm etiam præsentes, sive futuræ in præsentia ejus sunt : quando apud illum nihil præteritum, nihil futurum est, sed omnia præsentialiter videt.*

Secundo, Dionysius per *signum ævi* accipit mensuram ævi, et per *mensuram* metonymice accipit mensurata omnia, quæ mensurantur ævo. *Inspexit in signum ævi*, hoc est, inquit, in mensuram æviternorum seu perpetuorum, cuncta quæ mensurantur ævo cognoscens ; de quo ait Boetius : *Qui tempus ab ævo ire jubes.* Et Job 28. v. 3 : *Universorum finem ipse considerat.* Unde Syrus vertit : *Manifesta sunt coram eo quæcumque eveniunt in mundo.*

Tertio, Palacius per *signum*, vel, ut ipse legit, *signum ævi*, accipit æternitatem ; hæc enim est sinus et signum omnium quæ fiunt per omne ævum et seculum. Ubi nota, inquit, objectum intellectus divini æternitatem suam esse; æternitas vero est unum punctum indivisibile, in se tamen comprehendens omne ævum et omnia tempora ; est enim velut sinus, ubi tempora et ævum omne concluditur. Eadem æternitas est signum ac punctum indivisibile, unde incipit et finitur omne ævum. Eadem igitur est objectum in quod Deus inspicit; eadem est sinus ævi ; eadem signa et signum ævi. Est ergo illustrissima Dei quarta laus, quod in æternitatem respiciat, in qua præsentissime omnia videntur. Unde quinta laus Dei procedit, scilicet quod *annuntiet* certo *ea quæ præterierunt, et quæ superventura sunt.*

Quarto, astrologi accipiunt signa cœlestia sive sidera, eorumque constellationes, puta concursum, motum et influxum stellarum in hæc inferiora. Unde nonnulli ipsorum censent Deum in stellis, quasi in signis descripsisse et præmonstrasse omnes in terra futuras rerum mutationes et eventus : quare ipsi ex stellis, quasi prognosticis futura conjectant. Verum hic est error, quem refutavi Genes. 1. 14. Fateor tamen, ut ibidem dixi, stellas esse signa quorumdam eventuum naturalium. Id enim dicitur Genes. 1. 14, quò hic alludit Siracides.

Quinto ergo, sensus genuinus est, q. d. Novit Deus quo signo, vel quibus signis præviis secula et tempora resque omnes in iis commutentur, mutent vices, unaque alteri succedat. Deus enim suaviter seculorum seriem disponens et connectens, statuit quædam signa sibi cognita, nobis autem incognita, quæ futuras rerum mutationes indicent, ad easque disponant et præparent, v. g. statuit Deus ut tali seculo post tot annorum centurias vel millia veniret Christus, ac postea Antichristus ; designavit enim ipse ad hoc præcise seculum, imo annum, mensem et diem quo id futurum esset. Ex anno ergo et seculo à se designato, quasi ex signo à se præstituto, cognoscit Deus quo tempore veniret Christus, et quo venturus sit Antichristus. Sic in translationibus regnorum et monarchiarum Deus statuit cuique certam temporis et annorum mensuram, sive periodum, ex qua quasi ex signo cognoscit quando translatio hæc futura sit. Rursum in ipsis regnis statuit quædam signa futuræ translationis, statuendo v. g. ut, cum Assyrii, Græci, Persæ, Romani impleverint mensuram peccatorum suorum fini monarchiæ eorum à Deo præstitutam ; cumque inter se cœperint seditiones et schismata internecina concitare, tunc evertantur, et ad successores transeat monarchia vel regnum. Hæc enim naturalis et communis translationis regnorum fuit, et etiamnum est causa ac signum.

Ratio à priori est connexio universi omniumque in eo rerum ; Deus enim omnes res mundi et seculi decurrentis apta et certa serie ordineque inter se connexuit, ut unum esset prævium signum, imo causa, sequentis et secuturi. Audi Boetium, lib. 4. de Consolatione, pros. 6 : *Providentia*, ait, *est divina ratio in summo omnium principe constituta, quæ cuncta disponit; fatum vero inhærens rebus mobilibus dispositio, per quam Providentia suis quæque nectit ordinibus, etc. Ordo namque fatalis ex Providentiæ simplicitate procedit.* Et inferius : *Igitur uti est ad intellectum ratiocinatio, ad id quod est id quod gignitur, ad æternitatem tempus, ad puncti medium circulus; ita est fati series mobilis ad Providentiæ stabilem simplicitatem, etc. Hæc actus etiam fortunasque hominum indissolubili causarum connexione constringit; quæ, cum ab immobilis Providentiæ proficiscantur exordiis, ipsas quoque immutabiles necesse est esse; ita enim res optime reguntur, si manens in divina mente simplicitas, indeclinabilem causarum ordinem promat; hic vero ordo res mutabiles, et alioqui temere fluituras propria incommutabilitate coerceat : quo fit ut, tametsi vobis hunc ordinem minime considerare volentibus, confusa omnia perturbataque videantur; nihilominus tamen suus modus ad bonum dirigens cuncta disponat.* Et sub finem : *Ordo enim quidam cuncta complectitur, ut quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc idem licet in alium, tamen in ordinem relabatur, ne quid in regno Providentiæ liceat temeritati.* Hic ergo infallibilis ordo causarum rerumque connexio est signum ævi ; ex causa enim velut ex signo infallibili præeunte videt Deus quid certo secuturum et futurum sit; certa enim est omnis Providentiæ ejus dispositio.

Porro per *signum* vel signa *ævi* sive seculi, metonymice accipe ipsam designationem seculi. Unde Tigurina vertit : *Consignationem ævi conspicit;* designavit enim ab æterno Deus quid quovis tempore faciendum et futurum esset, atque ex hac suæ mentis designatione, secreto et decreto, quasi ex signo infallibili, imo quasi ex causa certissima cognoscit quid quovis tempore ubivis locorum futurum sit. Per designationem enim metonymice intelligit res designatas quovis seculo futuras, puta decursum seculi et rerum per singula secula, uti dixit

Rabanus et Lyranus. Loquitur Siracides anthropopathως, sive more humano, et alludit ad Genes. 1. 14 : *Fiant luminaria (* sol et luna, etc.*), et sint in signa et tempora;* unde ipse cap. seq. v. 6. lunam vocat *signum ævi.*

Homines enim, præsertim rudi illo seculo, censebant, quin etetiamnum nonnulli astrologi censent signa rerum futurarum præexistere in cœlo et stellis; unde ex horoscopo, id est ex constellatione, quæ existit in cujuslibet nativitate, conjectant et divinant de ejus ævo, id est de omnibus quæ ei per omnem vitam obventura sunt : horoscopus ergo eis erat signum ævi. Hos enim redarguens Jeremias ait, cap. 10: *A signis cœli nolite metuere quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt,* q. d. Gentes observant stellas eorumque concursum, aspectum et motum, quasi signa rerum futurarum, ut ex illis futura divinent. At errant; signum enim, sive signa futurorum posuit Deus non in cœlis, sed in mente sua, puta in suo decreto. Ipse ergo solus ea nosse, ex iisque futura prænosse et prædicare potest. Unde explicans subdit : *Annuntians quæ præterierunt et quæ superventura sunt,* q. d. Deus solus ex signis, quæ posuit in mente sua, potest cognoscere futura æque ac præterita : ipse ergo solus ea prænuntiare potest. Unde Deus, per Isaiam disceptans cum idolis et idololatris de divinitate, hoc argumento convincit se solum verum esse Deum; idola autem falsos deos : quod ipse solus certo vereque prænuntiet quæ futura sunt; idola autem falso et mendaciter ea divinent vel conjectent. *Accedant,* inquit, Isaiæ 41, *et nuntient quæ ventura sunt; priora quæ fuerunt nuntiate. Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos.* Nam, ut ait Tertull. Apolog. 20 : *Testimonium divinitatis est veritas divinationis.* Sola enim divinitas vim habet divinandi futura.

Denique idipsum plenius explicans Siracides, subdit : *Revelans vestigia occultorum* (vitiose in Romanis Latinis è Græco traductis legitur *oculorum* pro *occultorum*), q. d. Deus solus novit rationes et modos, per quos quasi certa signa et vestigia vestigentur et cognoscantur res occultæ, quales sunt res futuræ, et arcanæ cordium cogitationes et intentiones, easque revelat Prophetis aliisque Sanctis, quibus ipsi libuerit, ut ipsi ea prædicere, aliisque præsignificare queant.

Symbolice, signum ævi est Christus Dominus, tum quà Deus; sic enim per eum quasi verbum et ideam Deus fecit, et consequenter ordinavit disposuitque secula, Hebr. 1. 2, tum quà homo; sic enim per eum Deus prædestinavit et disposuit omnes Ecclesiæ, fidelium, sanctorum et electorum generationes. Unde ipse vocatur *pater futuri seculi,* Isaiæ 9. Denique ipse positus est *in signum cui contradicetur,* uti prædixit Simeon, Lucæ 2. 34.

20. Non præterit illum omnis cogitatus, et non abscondit se ab eo ullus sermo.] *Non omnis*, id est, nullus. Unde Tigurina : *Non præterit eum ulla cogitatio, nec ullus sermo clam ab ipso est;* alii, *neque latet eum ullus sermo,* q. d. Deus omnes hominum cogitationes et sermones introspicit. Unde Sapiens, deterrens homines à murmuratione, hoc utitur argumento, quod omne murmur audiatur à Deo judice et vindice : *Quoniam renum,* inquit, *illius* (maledici) *testis est Deus, et cordis illius scrutator est verus, et linguæ ejus auditor. Quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum : et hoc* (id est hic spiritus; sed dicit *hoc*, quia respicit ad Græcum πνευμα, id est, spiritus, quod est generis neutri) *quod continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non poterit latere, nec prœteriet illam corripiens judicium,* Sapient. 1. 6. Sensus est, q. d. Spiritus Sanctus cum Patre et Filio omnia continet, id est, per essentiam, præsentiam et potentiam complectitur, ambit et conservat omnes creaturas; omnia ergo sunt in Spiritu Sancto; quare omnes res et voces fiunt intra ambitum complexumque Spiritus Sancti, non foris : quocirca nihil illum latere potest, quin omnia quasi coram se, imo intra se facta videat et audiat.

Per *cogitatum* intellige quoque affectum : utrumque enim pervidet Deus. Nam ut ait sanctus Bernard. de Interiori domo cap. 39 : *Ibi est cogitatio tua, ubi est affectio tua; ibi cor tuum, ubi est desiderium tuum; quoniam illud sæpius in cogitatione volvimus, cujus amore plus affecti sumus.* Vis ergo nosse quid ames? adverte quid sæpe cogites animoque volvas; hoc enim est quod amas.

21 et 22. Magnalia sapientiæ suæ decoravit : qui est ante seculum et usque in seculum, neque adjectum est, neque minuitur, et non eget alicujus consilio,] hoc est, ut habent Græca, μεγαλεια της σοφιας αυτου, id est : *Magnifica opera sapientiæ suæ ornavit, qui est ante seculum, et in seculum; neque adjectum fuit, neque diminutum, neque indiguit ullius consilio ;* Complut. addentes δια, id est *per*, sed clare habent : *Magnalia* (magna opera sua) *per sapientiam suam decoravit, qui* (legunt ος, pro quo Romani legunt, και εως εςι, id est, *et quatenus est*) *est ante seculum, et in seculum, neque additus est, neque diminutus est, et non indiguit alicujus consiliarii;* Tigurina : *Miracula sapientiæ suæ exornavit, et cum subsistat ex ante ævum in ævum perpetuum, neque auctus est, neque diminutus, neque ullius indiguit consiliarii.* Significat ergo, primo, Deum magnifica sua opera per sapientiam mire exornasse ; nam ut de Deo ait Sapiens cap. 11. 22 : *Omnia in mensura, et numero, et pondere disposuisti.* Ratio est, quia ipse est immensus uti essentia, ita et sapientia ac duratione. Existit enim ab æterno ante omnia secula, et idem perdurabit in secula seculorum; quare omnia secula, resque omnes quæ in seculis fiunt, sua sapientia in immensum transcendit, ambit et complectitur. Quocirca magnificis hisce Dei operibus per tot secula nihil adjectum est, neque imminutum, sed per tot secula eo modo, quo à Deo creata sunt, perseverant. Deus enim ea ita perfecit et perfecte ornavit, ut nihil eis addi possit : *Dei* enim *perfecta sunt opera,* Deut. 32. 4. Et : *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona,* Gen. 1. 31. Complut. et Tigurina hæc vertunt masculine de Deo, q. d. Deus etsi sit tam antiquus, ut fuerit ante seculum, et duraturus sit in omne seculum ; tamen per tot annorum spatia nihil ei accrevit, nihil decrevit, non accessit ei aliquid sapientiæ, virtutis et perfectionis, sed nec decessit. Ratio est, quia ipse per omnia est immensus et infinitus ; infinito autem nihil addi potest. Denique cum ipsius sapientia sit infinita et increata, utique non indiget alicujus consiliarii, vel consilii. Huc

allusit Apostolus Rom. 11. 33: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit?*

23. QUAM DESIDERABILIA (græce επιθυμητα, id est amabilia, jucunda, desiderabilia) OPERA EJUS, ET TANQUAM SCINTILLA, QUÆ EST CONSIDERARE!] Legit ως σπινθηρ, id est, *tanquam scintilla*; codices Romæ emendati legunt in plurali ως σπινθηρες, id est, *tanquam scintillæ*. Sensus est, q. d. O quàm speciosa, utilia, amanda et admiranda sunt opera Dei, sive eorum speciem in se, sive usum et commoda, quæ hominibus afferunt, spectes! certe tam speciosa sunt, ut Psaltes dicat: *Delectasti me, Domine, in factura tua*, psal. 91. Sane quia ab illo sunt, amanda sunt: et, quia ipse illa facit, vicissim summe amandus est. Quoniam ipsa sunt *tanquam scintilla* divinitatis, divinæque potentiæ, sapientiæ, amoris et beneficentiæ, ex qua velut ex igne ardentissimo et efficacissimo ipsa quasi scintillæ dissiliunt, quæ proinde operæ pretium est attenta meditatione *considerare*. Elementa ergo, cœli, stellæ, sunt quasi scintillæ divinitatis prosilientes ex illo Deo, qui ignis consumens est, Deut. 4. Sic Isaias, c. 40. 15, eadem vocat *stillam situlæ*, quæ scilicet ex Deo quasi ex situla, imo quasi ex oceano distillat. Aliter Jansenius: Opera, inquit, Dei, *quæ est*, hoc est, quæ licet nobis, *considerare*, sunt *tanquam scintilla*; quia minimam tantum partem operum Dei cognoscimus, juxta illud Job cap. 26: *Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum ejus, et cum vix parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Et mox cap. seq. dicit Sapiens: *Pauca vidimus operum ejus*. Jam Complut. Tigur. et alii tollunt τὸ *quæ*, sicque legunt: Ως παντα τα εργα αυτου επιθυμητα, και εως σπινθηρος εστι θεωρησαι, id est: *Quàm desiderabilia sunt omnia opera ejus, et usque ad scintillam est contemplari!* Tigur. *Quàm jucunda sunt opera ipsius, et ad scintillam usque spectabilia!* q. d. Omnia Dei opera magna, usque ad minimum eorum punctum, digna sunt consideratione et admiratione, adeo ut si vel culicem attente consideres, ejusque membra singula tam affabre distincta et composita, obstupescas, admirans immensitatem sapientiæ divinæ in tam exiguo animalculo. Idem est de flosculo quolibet. Verissimum est illud:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Vide quæ de minimis dixi initio procemii in Minores Prophetas, et Zachar. 4. 10. Alius vertit: *Quàm desiderabila sunt opera ejus, quæ spectare licet* (duntaxat) *ut scintillam!* quæ versio congruit cum sensu paulo ante à Jansenio assignato.

Hinc disce quòd mundus sit scintilla et stilla divinitatis. Quocirca ex scintilla hac ad ignem, ex stilla ad mare, puta ad Deum, ascendere debemus, eumque in singulis creaturis contemplari et admirari, ut faciebat sanctus Antonius, S. Augustinus in Confess. S. Ambrosius, S. Basilius in Hexamer. S. Franciscus, S. Ignatius fundator Societatis nostræ, qui ex rebus minimis, ut flosculis, mente ascendebat ad Deum, ejusque sapientiam, bonitatem et potentiam admirabundus contemplabatur. Idemque in Regulis nobis præscripsit et sanxit, ut satagamus in creaturis agnoscere Creatorem, eum in omnibus amando, et omnes in eo, juxta sanctissimam ejus voluntatem.

Deus enim opifex in omnibus rebus et operibus suis intime est præsens per essentiam, præsentiam et potentiam, quibus sicut illa creavit, sic eadem conservat, id est continuo quasi creat, ne in nihilum suum, ex quo creata sunt, relabantur et revolvantur. Quamobrem Deus est, ait S. Dionys. de Divin. nom. cap. 10, παντοκρατορ, id est, *omnitenens, fundus et fundamentum omnium, quod sit omnium sedes, omnia continens et complectens, et cuncta stabiliens, fundans atque constringens, et universum in se insolubile præstans; et ex se veluti ex omnitenente radice cuncta producens, atque ad se, ut ad omnitenens fundum, universa convertens, et continens ut omnium sedes omnicapax; omnia contenta una præcellenti connexione communiens, neque sinens ea sibi excidere, ne tanquam exactissimo domicilio mota dispereant.* Et cap. 13: *Pertingens ad omnia pariter, et super omnia indeficientibus largitionibus, et interminabilibus operibus.* Quocirca res omnes et singulæ intime et essentialiter pendent à Deo, imo magis pendent à Deo, quàm à seipsis, multo magis quàm radius pendeat à sole, à quo totum suum esse accipit; vel homo ab anima, à qua vitam et essentiam accipit. Unde Plato Deum dixit esse animam mundi; quia Deus assidue intimius influit in res omnes esse quod habent, quàm anima influat in corpus illud animando, vivificando, et vitales operationes per illud exercendo. Hanc essentialem rerum omnium à Deo dependentiam significat S. Bernard. l. 5. de Consider. dicens: *Qui item Deus, sine quo nihil est, tam nihil esse sine ipso, quàm nec ipse sine se esse potest. Ipse sibi, ipse omnibus est: ac per hoc quodam modo solus est; ipse qui suum ipsius est et omnium Esse.* Ubi aperte essentialem à Deo dependentiam docet. Et infra: *Quid est Deus? Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ex quo omnia creabiliter, non seminabiliter; per quem omnia, ne alium auctorem, alium opificem arbitreris; in quo omnia, non quasi in loco, sed quasi in virtute.* Quin et Apostolus de Dei Filio sive Verbo loquens Hebr. 1: *Qui cum sit splendor gloriæ*, ait, *et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ.* Ubi Anselmus: *Portat*, inquit, *omnia, id est, sursum tenet ne decidant, et in nihilum revertantur, unde creata ab ipso fuerant; et sustentat ea non labore et difficultate, sed imperio suæ potentiæ.* Hac de causa S. Gregor. docet Deum esse supra et infra omnia, ut omnia contineat et sustentet. Sic enim ait 2. Moral. cap. 12: *Cœlum palmo metiens, et terram pugillo concludens, ostenditur*, inquit, *quod ipse sit circumquaque rebus cunctis, quas creavit, exterior. Per sedem ergo cui præsidet, intelligitur esse interius supraque; per pugillum quo continet, exterius subterque signatur. Quia enim ipse manet intra omnia, ipse extra omnia, ipse supra omnia, ipse infra omnia: et superior est per potentiam, et inferior per sustentationem; exterior per magnitudinem, interior per subtilitatem: sursum regens, deorsum continens; extra circumdans, interius penetrans: nec alia parte superior, alia inferior; aut alia parte exterior, atque alia manet interior, sed unus idemque totus ubique præsidendo sustinens, sustinendo præsidens, circumdando penetrans, penetrando circumdans.* Hinc et Scholastici præcise et scholastice docent Deum,

cum res conservat, eas continuo creare. Ita Scotus in 2. dist. 1. q. 5. asserit, *quod res dici potest semper creari quandiu manet, quia semper accipit esse à Deo.* Et Gabr. Vasq. in 1. disp. 74. n. 17 : *Conservatio*, inquit, *rei secundum se totam est vera creatio et productio ex nihilo.* Et Lud. Molina 1. p. q. 10. art. 5. disp. 1 : *Per influxum eumdem indivisibilis actionis*, inquit, *qua primo contulit angelo esse, cum conservat, et confert illud idem Esse, toto de cursu temporis, quod primo illi contulit; idque eo ipso, quod ab indivisibili actione, qua primo cœpit illi conferre Esse, non desistat.* Sic et Suarez in Metaph. tota disp. 21. idem fuse confirmat. Igitur in singulis rebus Deum latentem intimeque præsentem, ac quasi rei cujusque animam et spiritum intueri debemus, ac eum in suis operibus laudare et admirari, atque ex illis ad ipsum velut opificem assurgere, ipsiusque omnipotentiam, sapientiam et bonitatem cum Siracide contemplari et celebrare.

24. Omnia hæc vivunt, et manent in seculum, et in omni necessitate omnia obaudiunt ei.] *Vivunt*, id est vigent; Tigurina : *Vigent hæc omnia et durant per ævum, adque omnes usus cuncta obediunt.* Græcum enim χρεία significat usum, necessitatem, opus, utilitatem, etc. Variis modis, inquit Jansenius, celebrat Dei opera, quæ sicut commendavit ab eorum pulchritudine, ita nunc ab eorum duratione et obedientia. Tribuit eis vivere, quia in suo esse et vigore persistunt. *Manere* dicit *in seculum*, quia perdurant vel in se ipsis, vel in sua saltem specie. *Obediunt* Deo *in omni necessitate*, quia per illa, quidquid Deus vult, præstatur ad omnem necessarium usum. Nam ut dicit Psalmista : *Omnia serviunt tibi.* Porro Syrus vertit : *Omnes facturæ ejus in seculum in veritate firmæ, et in sanctitate glorificant, et vivunt, et consistunt in seculum, et ad omnes voluntates ejus omnes ipsæ paratæ sunt.* Præclare S. August. lib. 10. de Civit. cap. 12 : *Quidquid*, inquit, *mirabile fit in mundo, profecto minus est quàm totus hic mundus, id est cœlum et terra, et omnia quæ in eis sunt; sicut autem ipse qui fecit, ita modus quo facit occultus est et incomprehensibilis Domini : quamvis itaque miracula visibilia naturarum videndi assiduitate viluerint; tamen cum ea sapienter intuemur, inusitatissimis rarissimisque majora sunt.* Idem in psal. 144. 4 : *In eo quod vides*, inquit, *quid ibi laudatur? species, utilitas, aliqua virtus, aliqua potentia rerum istarum. Si pulchritudo te delectat, quid pulchrius faciente? Si utilitas laudatur, quid illo utilius qui fecit omnia? Si virtus laudatur, quid illo potentius, à quo etiam facta non dimittuntur, sed reguntur et gubernantur omnia?*

25. Omnia duplicia, unum contra unum, et non fecit quidquam deesse.] Celebravit opera Dei à pulchritudine, ab usu, à duratione, nunc ea celebrat à diversitate et ordine, quod tam varia et difformia, imo adversa sint; et tamen apto ordine inter se composita et compaginata, ut ex discordi diversarum rerum quasi vocum concordia, pulcherrimam harmoniam efficiant. Ait ergo, *omnia duplicia*, græce δισσά, id est bina vel gemina sunt, quorum unum contrarium est alteri, q. d. Deus ad ornatum universi fecit ut quæque res haberet suum par sibi compositum et oppositum. *Et non fecit quidquam deesse*, scilicet à suo contrario, hoc est, non fecit quidquam habere defectum sui paris oppositi et antithesis, ut idcirco altero quasi pede deficeret et claudicaret; sed unicuique suum par apposuit et opposuit. Græce enim est, *non fecit quidquam* ἐκλειπον, id est, ut Complut. *defectuosum;* alii, *deficiens et mancum*, quod scilicet non habeat suum compar, cui comparetur et contrarietur. Sic carni opposuit spiritum, terram cœlo, aquam igni, aerem terræ, angelum corpori, hominem bruto, humilitatem superbiæ, castitatem libidini, et virtutes cæteras cæteris vitiis. Ita Franc. Valesius Sacræ Philos. c. 76. ubi ostendit hanc sententiam non tam de singulis rebus, quàm de rerum generibus accipiendam. Patet hoc in arbore categoricæ substantiæ, in qua substantiam dividunt duæ differentiæ oppositæ, scilicet corporeum et incorporeum; ac simili modo quodlibet aliud genus continua serie duæ differentiæ oppositæ in duas species partiuntur. Idem videre est in serie cæterarum categoriarum. Imo in omnibus creatis est quædam dualitas opposita, scilicet actus et potentia, aut materia et forma, aut mas et femina. Vide dicta cap. 33. 15. ubi hanc sententiam iteravit Siracides; ibi enim fuse eam explicui. Vatabl. clare vertit : *Gemina sunt omnia, quorum alterum contrarium est alteri, nec factum mancum quidquam est;* alii : *Omnia bina sunt, unum alteri contrarium, nec fecit quidquam deficiens.* Porro Arabicus vertit : *Et creata sunt omnia duo et duo, unum est contra socium suum, non creans ex eis quidquam vane*, id est in vanum vel in vacuum. Vide Franc. Valesium loco jam citato, ubi hæc dat exempla. Ens, inquit, dividitur in duo opposita, scilicet in substantiam et accidens : substantia in corpoream et incorpoream, corporea in corruptibilem et incorruptibilem : corruptibilis in simplicem et mixtam; mixta in viventem et non viventem : vivens in sensibilem et sensu carentem : sensibilis in rationalem et irrationalem : simplex, puta elementum, aliud activum, aliud passivum; et utrumlibet horum duplex. Nam aliud calidum, aliud frigidum; aliud humidum, aliud siccum. Cætera omnia horum mixtura constant. Sic colores omnes constant mixtura albi et nigri; et sapores, dulcis et amari; et soni, gravis et acuti : et si unum horum existit, necesse est et alterum illi oppositum existat, ut nihil desit ipsi totique universo. Quocirca Syrus vertit : *Omnes ipsæ binæ et binæ (combinatæ), altera opposita alteri; neque creavit quidquam illorum otiose, sed unam cum altera, binas et binas. Et quis satiatur intuendo decorem illarum?* Huc facit illud Ovidii 1. Metamorph. de prima rerum genesi :

> Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
> Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus :
> Hanc Deus, et melior litem natura diremit.

Tropol. Auctor Imperfecti in S. Matth. apud S. Chrysost. hom. 15 : *Omnium*, inquit, *malorum prima et fortiora sunt tria mala, id est gula, avaritia et vana gloria (quibus proinde diabolus tentavit Christum in deserto), et vide quomodo adversus tria mala inventa sunt tria bona, id est eleemosyna contra avaritiam, jejunium contra gulam, oratio contra vanam gloriam. Omnia mala habent contraria bona, per quæ superentur, dempta vana gloria. Ideo quantavis bona feceris volens compescere vanam gloriam, tanto magis*

excitas eam ; et causa est ista, quia omne malum ex malo nascitur, sola autem vana gloria de bono procedit : ideo non exstinguitur per bonum, sed magis nutritur. Ergo nullum remedium contra vanam gloriam esse potest, nisi oratio sola, et hæc ipsa vanitatem generat, nisi caute prospexeris, si forte bene oraveris.

26. Uniuscujusque confirmavit bona. Et quis satiabitur videns gloriam ejus?] q. d. Deus uniuscujusque operis et rei à se creatæ bona et dotes firmiter tuetur et conservat per appositionem et oppositionem comparis contrarii. Unum enim contrarium firmatur ex altero : sic materia subsistit per formam, potentia per actum ; pulchrescit album ex nigro. Senectus juvat juvenes consilio ; juvenes juvant senes viribus ; nobiles juvant plebem armis ; plebs nobiles procurando illis panem, potum, vestem, etc. Ex adverso languescit et perit calor sine frigore, siccum sine humido, album sine nigro, etc. Contrarium enim sua oppositione excitat, acuit et intendit contrarium sibi oppositum. Atque hac de causa Deus cuique contrarium, quasi suî æmulum et antagonistam opposuit. Hunc esse sensum liquet ex Græco qui το εν ex versu præced. repetit : εν του ενος εστερεωσε τα αγαθα, id est, *unum* (ex binis et geminis sibi oppositis vers. præced.) *unius*, id est alterius comparis, *stabilivit bona ;* Tigur. *alterum commendat bona alterius.* Contraria enim juxta se posita magis elucescunt.

Quocirca hanc Dei sapientiam admirans exclamat: *Et quis satiabitur videns gloriam ejus ?* Syrus, *illarum,* scilicet creaturarum Dei : Tigurina : *Et quis spectando gloriam Dei satietur?* alii : *Et quis expleatur videndo gloriam ejus?* q. d. Quis mortalium considerans tam gloriosa Dei opera, in quibus gloria bonitatis, sapientiæ et potentiæ divinæ adeo splendet et coruscat, ea se exsatiare queat? q. d. Nemo. Loquitur de viatoribus ; nam in cœlo Beati omnes satiantur gloria Dei ; quia eum vident facie ad faciem, sed ita ut satietas acuat desiderium, non creet vel augeat fastidium ; satiantur enim videndo Deum, et tamen semper desiderant eum contemplari, juxta illud : *Satiabor, cum apparuerit gloria tua*, psal. 16. Ut infinita taceam mirabilia Dei opera, unum duntaxat affero : In India, præsertim in Moluccis et Java, est avis dicta Manucodiata, pedibus plane carens, ideoque Apus cognominata, quod in aere perpetuo volet, indeque Avis cœli vel paradisi indigitata ; imo nonnulli censuerunt eam volando dormire, comedere, generare. Sed hoc refutat Aldrovandus lib. 12. Ornithol. cap. 22, eo quod nullum animal possit esse in perpetuo motu ; et quia si in alto dormiret, utique sua gravitate in terram decideret. Igitur loco pedum habet duo fila in cauda, quibus quietis capiendæ tempore, arborum ramis se annectit. Hinc Manucodiata symbolum est animi cœlestis, jugiter in cœlo cum Deo et Angelis versantis. Quocirca Lucas Contiles emblem. 78. Manucodiatam in sublime expansis alis volitantem, capite cœlum aspicientem depingit, subjecto hoc lemmate : *Sine pondere sursum,* q. d. Animus humanus semper ad altiora aspirare debet, et terrena ista velut caduca ac fragilia contemnere. Etenim animus à corpore disjunctus cœlum petit, cadaver in cinerem vertitur. Emblematis istius venustate, ait Aldrovandus, pellectus, simile omnino in agello meo depingendum curavi, sed hoc lemmate : *Sic animus petat alta.*

Nota ex Scholasticis et Lessio de Perfectionibus divinis lib. 14. cap. 1. Duplex est Dei gloria : interna et externa. Interna rursum duplex est : objectiva et formalis. Objectiva gloria Deo intrinseca est ipsa divinitas, seu splendor et excellentia divinitatis et personarum divinarum ; ob hanc enim dignissimus est qui ab omnibus cognoscatur, ametur, laudetur, etc. Sic passim in Scripturis excellentia divinitatis, et omnia hujus excellentiæ signa dicuntur gloria Dei. Formalis gloria Deo intrinseca est cognitio, amor et gaudium Dei de seipso : sive quod ipse à seipso infinite et adæquate cognoscatur, ametur et cum infinito gaudio ac suavitate gustetur. Infinite enim major est gloria Dei, quod ipsius bonitas et perfectio à se cognoscatur, ametur, æstimetur, quàm si amaretur et laudaretur ab infinitis Angelis et hominibus. In istis duobus sita est gloria Dei intrinsece, quam ipse ab æterno plenissime possedit : unde ad hanc acquirendam vel augendam mundum non creavit ; sed propter aliam quamdam quæ ipsi extrinseca est, quæ etiam duplex est. Altera enim est objectiva, et consistit in excellentia et pulchritudine rerum creatarum, sed maxime filiorum Dei, ut sunt omnes Beati. Sicut enim gloria principis secularis dicitur consistere potissimum in splendore et pulchritudine aulicorum ; ita externa gloria Dei objectiva consistit potissimum in splendore et multitudine aulicorum cœlestium ; secundario, in aliis rebus creatis. Altera est gloria formalis, quæ sita est in Dei visione, amore, gaudio et actibus hinc sequentibus ; nimirum quatenus ipse à Beatis cognoscitur, amatur, gustatur, laudatur et benedicitur in omnem æternitatem. In hac re completur tota gloria Dei externa, et ad illam tota rerum creatarum species et pulchritudo ordinatur. Siracides hoc loco agit de gloria Dei externa, quæ ex creaturarum specie et decore resultat.

Moral. opera Dei, quia pro nobis ab ipso creata sunt, magnam à nobis gratitudinem deposcunt, nimirum memoriam, amorem, servitutem seu obsequium, et perpetuam cum gratiarum actione laudem ; Deus enim omnia quæ in mundo sunt, pro nobis non tantum creavit et conservat, sed et assidue laborare, nobisque servire facit. Nobis enim gyrantur cœli, splendet sol, lucent sidera, spirant venti, coguntur nubes, descendunt imbres, assurgunt montes, currunt flumina, moventur maria, germinat terra, fecundatur aqua, et parturit omnis rerum natura. Hæc omnia nostrî causa, ut nobis serviant et commodent, Deus sic esse, sic moveri et operari jussit. *Ille solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Ille hominem constituit super opera manuum suarum. Omnia subjecit sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi : volucres cœli, et pisces maris, qui perambulant semitas maris.* Si ergo ille totam rerum naturam nostræ servituti mancipavit, omnis ratio postulat ut vicissim nos totos illius obsequio mancipemus. Si illius imperio et impulsu totus mundus sine intermissione pro nobis laborat, et nostris commodis noctes diesque servit ; par est ut nos illi tota vita sine intermissione serviamus ; præsertim cum eo ipso quo res creatæ nobis serviunt,

ipsemet nobis serviat, et pro nobis assidue in creaturis et per creaturas laboret. Illæ enim sunt instrumenta, ut quæ omnem vim suam ab ipso habeant, et sine ejus auxilio et cooperatione assidua nihil possint : ipse vero est principalis motor, director et auctor omnium commodorum, quæ nobis ex rebus creatis proveniunt. Itaque si Deus ipse continuo pro nobis laborat, ut nostris commodis serviat, qua fronte nos illi servire, et pro ejus gloria laborare recusabimus ? Unde S. Bernard. serm. de quadruplici debito : *Ecce*, inquit, *in januis est qui fecit cœlum et terram, et creator tuus, tu creatura ; tu servus, ille dominus ; ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es, illi debes, à quo totum habes : qui et te fecit et benefecit tibi, qui tibi ministrat siderum cursus, aeris temperiem, fecunditatem terræ, fructuum ubertatem. Huic revera totis medullis, totis viribus serviendum, ne forte indignationis oculo te respiciat et despiciat, et conterat in æternum.* Et inferius post recensitum recreationis et redemptionis Christi beneficium. *Cum ergo*, inquit, *ei donavero quidquid sum, quidquid possum, numquid istud sic est, sicut stella ad solem, gutta ad fluvium, lapis ad montem, granum ad acervum? Non habeo nisi minuta duo, imo minutissima, corpus et animam, vel potius unum minutum, voluntatem meam, et non dabo illam ad voluntatem illius, qui tantus tantillum tantis beneficiis prævenit, qui toto se totum me comparavit ? alioquin si illam retinuero, qua fronte, quibus oculis, qua mente, qua conscientia vado ad viscera misericordiæ Dei nostri, et audeo illius sanguinis non guttas, sed undas à quinque partibus corporis, in meum pretium detorquere ?* Quocirca serviat tibi, Domine, omnis vita mea, intenta sit in gloriam tuam omnis cogitatio mea, omnis fortitudo, omne studium, omnis actio mea. Exhauriantur in tuum obsequium omnes vires animi ac corporis mei, ut aliquid saltem tuo rependam amori, nec omnino ingratus coram te inveniar. *Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt, nomini sancto ejus. Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus : qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas ; qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in misericordia et miserationibus ; qui replet in bonis desiderium tuum*, quando *renovabitur ut aquilæ juventus tua.*

CAPUT QUADRAGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A THESI DESCENDIT AD HYPOTHESIM, PUTA A LAUDE OPERUM DEI IN GENERE AD LAUDEM PARTICULARIUM EJUS OPERUM. CELEBRAT ERGO MAGNIFICENTIAM DEI EX PULCHRITUDINE COELI, V. 1; SOLIS, V. 2; LUNÆ, V. 6; ET STELLARUM, V. 9; IRIDIS, V. 12; NIVIS, FULGURUM, NUBIUM, V. 14; GRANDINIS, TONITRUORUM, VENTORUM, TURBINIS NIMIRUM, V. 16; PRUINÆ, GELU ET GLACIEI, V. 21; MARIS ET INSULARUM, V. 25. UNDE CONCLUDIT DEUM EX TOTO CORDE TOTISQUE VIRIBUS ESSE LAUDANDUM ET CELEBRANDUM, QUIA IPSE INFINITIES MAJOR EST OMNI LAUDE.

1. ALTITUDINIS firmamentum pulchritudo ejus est, species cœli in visione
gloriæ. 2. Sol in aspectu annuntians in exitu, vas admirabile opus Excelsi.
3. In meridiano exurit terram, et in conspectu ardoris ejus quis poterit
sustinere ? Fornacem custodiens in operibus ardoris : 4. tripliciter sol
exurens montes, radios igneos exsufflans, et refulgens radiis suis obcæcat
oculos. 5. Magnus Dominus qui fecit illum, et in sermonibus ejus festina-
vit iter. 6. Et luna in omnibus in tempore suo, ostensio temporis, et
signum ævi. 7. A luna signum diei festi, luminare quod minuitur in consummatione. 8. Mensis
secundum nomen ejus est, crescens mirabiliter in consummatione. 9. Vas castrorum in excelsis,
in firmamento cœli resplendens gloriose. 10. Species cœli gloria stellarum, mundum illumi-
nans in excelsis Dominus. 11. In verbis sancti stabunt ad judicium, et non deficient in vigiliis
suis. 12. Vide arcum, et benedic eum qui fecit illum : valde speciosus est in splendore suo.
13. Gyravit cœlum in circuitu gloriæ suæ, manus Excelsi aperuerunt illum. 14. Imperio suo
acceleravit nivem, et accelerat coruscationes emittere judicii sui. 15. Propterea aperti sunt
thesauri, et evolaverunt nebulæ sicut aves. 16. In magnitudine sua posuit nubes, et confracti
sunt lapides grandinis. 17. In conspectu ejus commovebuntur montes, et in voluntate ejus aspi-
rabit Notus. 18. Vox tonitrui ejus verberabit terram, tempestas Aquilonis, et congregatio
spiritus : 19. et sicut avis deponens ad sedendum aspergit nivem, et sicut locusta demergens

descensus ejus. 20. Pulchritudinem candoris ejus admirabitur oculus, et super imbrem ejus expavescet cor. 21. Gelu sicut salem effundet super terram : et dum gelaverit, fiet tanquam cacumina tribuli. 22. Frigidus ventus Aquilo flavit, et gelavit crystallus ab aqua, super omnem congregationem aquarum requiescet, et sicut lorica induet se aquis. 23. Et devorabit montes, et exuret desertum, et exstinguet viride, sicut igne. 24. Medicina omnium in festinatione nebulæ : et ros obvians ab ardore venienti humilem efficiet eum. 25. In sermone ejus siluit ventus, et cogitatione sua placavit abyssum, et plantavit in illa Dominus insulas. 26. Qui navigant mare, enarrent pericula ejus : et audientes auribus nostris admirabimur. 27. Illic præclara opera et mirabilia : varia bestiarum genera, et omnium pecorum et creatura belluarum. 28. Propter ipsum confirmatus est itineris finis, et in sermone ejus composita sunt omnia. 29. Multa dicemus, et deficiemus in verbis : consummatio autem sermonum, ipse est in omnibus. 30. Gloriantes ad quid valebimus ? ipse enim omnipotens super omnia opera sua. 31. Terribilis Dominus, et magnus vehementer, et mirabilis potentia ipsius. 32. Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis : supervalebit enim adhuc et admirabilis magnificentia ejus. 33. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis : major enim est omni laude. 34. Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis : non enim comprehendetis. 35. Quis videbit eum, et enarrabit ? et quis magnificabit eum sicut est ab initio? 36. Multa abscondita sunt majora his : pauca enim vidimus operum ejus. 37. Omnia autem Dominus fecit, et pie agentibus dedit sapientiam.

PRIMA PARS CAPITIS.

FIRMAMENTUM.

1. ALTITUDINIS FIRMAMENTUM PULCHRITUDO EJUS EST, SPECIES COELI IN VISIONE GLORIÆ.] Incipit à pulchritudine firmamenti : licet enim eo altius sit cœlum crystallinum, empyreum etiam speciosius; tamen hæc minus nobis in terra aspectabilia sunt, cum firmamenti species per stellas omnibus coruscet.

Pronomen *ejus*, primo, referre potest Deum; de Deo enim immediate præcessit : *Quis satiabitur videns gloriam ejus?* hæc autem Dei gloria maxime cernitur in pulchritudine firmamenti, quæ intuentem nunquam exsatiat; ut sensus sit, q. d. *Altitudinis*, id est altissimum, *firmamentum est pulchritudo ejus*, scilicet Dei, seu pulcherrimum opus, in quo pulchritudo Dei artificis relucet, juxta illud psal. 18 : *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.*

Porro Palacius sic explicat : Firmamentum altissimum est pulchritudo Dei, id est, maxima; quæ enim Dei sunt, maxima sunt. Sicut enim in psalmo 67 : *Montes Dei* vocantur maximi, et *homo Dei* vocatur homo divinus; et *filii Dei*, Genes. 6, vocantur sublimissimi aut sanctissimi: ita pulchritudo Dei vocatur *pulchritudo maxima;* secundo, commodius τὸ *ejus* referas ad τὸ *altitudinis*, per quam accepit altitudinem cœli et mundi, ut sensus sit, q. d. *Altitudinis*, id est cœli altissimi, pars nobilissima, puta *firmamentum*, sive cœlum stellarum, est *pulchritudo ejus*, scilicet altitudinis, hoc est cœli altissimi, q. d. Firmamentum altissimi cœli est ejusdem cœli decus et pulchritudo : sicut enim gloria est Dei, sic pulchritudo proprie est cœli et creaturarum, in qua gloria Dei refulget. Nihil enim ita ornat totam cœlorum machinam ac pulchritudo firmamenti, utpote quod tot quasi gemmis, pyropis et adamantibus, quot astris et stellis resplendet, indeque dictum est cœlum quasi sideribus cælatum, Genes. 1. 8. Imo quot astra, tot tedæ, tot lampades, tot igneæ faces in cœlo collucent, totique mundo prælucent. Adde stellarum ordinem, motum et influxum, varietatem, constantiam. Sane videtur stellarum, quasi militum Dei acies ordinata repræsentare exercitum ordinatissimum. Unde et Deus sabaoth, id est, exercituum, scilicet angelicorum et sidereorum, nuncupatur.

Posset quoque τὸ *ejus* referri tam ad firmamentum, quam ad altitudinis, q. d. Pulchritudo firmamenti est pulchritudo altitudinis, id est altissimi cœli, mundique totius.

Porro Græca jam clare et eleganter sic habent : γαυρίαμα ὕψους στερέωμα καθαριότητος, id est, ut Complut. *Superbia* vel *gloria altitudinis, firmamentum munditiæ*, q. d. Superba gloria altæ hujus mundi machinæ est firmamentum mundum, id est nitidum, purum, pellucidum. Rom. *Gloriatio altitudinis, firmamentum puritatis ;* Tigur. *Ornamentum altitudinis, puritatis firmamentum;* alii : *Exsultatio altitudinis, firmamentum purum;* γαυρίαμα enim idem est quod superbia, gloria, gaudium, exsultatio. Firmamentum enim stellis tot tantisque superbum et gloriosum, gaudium affert intuentibus, adeoque videtur esse gaudium et exsultatio Angelorum, hominum mundique totius, ut de eo gloriari posset cœlum, si sensus et gloriationis esset capax. Græcis nostram Latinam Vulgatam accommodare conatur Jansenius hoc modo : Similem sensum, inquit, habebit nostra lectio; si genitivus *altitudinis* non construatur cum *firmamentum*, sed cum substantivo *pulchritudo*, ut relativum *ejus* ex phrasi Hebraica redundet, sicut cum dicitur : *Dominus in cœlo sedes ejus*, pro Domini sedes in cœlo est. Itaque sic erit oratio distinguenda, ut post *altitudinis* fiat parvus punctus, ac deinde sequatur *firmamentum pul-*

chritudo ejus est, hoc est, firmamentum est pulchritudo ipsius altitudinis, quia ipsam altitudinem exornat. Verum hæc durior et obscurior est trajectio et interpretatio. Plane enim Noster videtur aliter legisse in Græco vel Hebræo, quam jam sit in Græco : nam omittit τὸ καθαριοτητος, et illius loco substituit τὸ *ejus*. Rursum si ita legisset uti jam habent Græca, clare vertisset : *Gloria altitudinis est firmamentum munditiæ;* quorsum enim verba Græca tam ordinata et clara invertisset et obscurasset, vertendo : *Altitudinis firmamentum pulchritudo ejus est?* videtur ergo ipse in Græco sic legisse : Ὕψους στερεωμα γαυριαμα αυτου εςι, id est: *Altitudinis firmamentum pulchritudo ejus est;* quæ lectio sensum, quem secundo loco dedi, exposcit. Unde explicans subdit :

Species coeli in visione gloriæ,] q. d. Species et pulchritudo firmamenti, quæ est species et pulchritudo totius cœli et mundi, est id in quo videtur gloria tum ipsius cœli, tum Dei, qui auctor et creator est cœli. Est hypallage invertens ordinem; recto enim ordine dicendum fuisset : *Visio gloriæ Dei est in specie cœli.* Huc pertinet expositio Palacii : Species cœli, inquit, est in visione gloriæ, id est, species cœli est visio gloriæ, hoc est, perinde est ac si gloriam videres. Sic dicitur psal. 75 : *Factus est in pace locus ejus*, id est, pax est locus ejus. Hinc cœlum græce dicitur ουρανος ab ορασθει, id est videri, quod oculorum visioni expositum sit, ait S. Basilius hom. 8. Hexam. aut quod visioni et visui sit pervium; vel, ut Aristoteles (sive Apuleius, ut alii volunt) lib. de Mundo dicitur, ουρανος, quasi ορος τον ανω, id est, terminus supremorum corporum. Idem dicitur ολυμπος, quasi ολολαμπης, id est, totus lucens. Lux enim et splendor est gloria cœli, quæ visum ad se rapit et oblectat. Aristoteli consentit Philo lib. de Mundo; latine vero dicitur cœlum quasi cælatum, quod sigillis sit signatum et quasi sculptum, ait Sipontinus. Nam *species cœli gloria stellarum*, ait Siracides vers. 10, aut proprie *visio*, hebr. מראה *mare*, sæpe metonymice significat ipsum objectum, puta rem visam aut visibilem, q. d. Species et decor cœli cernitur in visibili gloria, quam cœlum ostentat, puta in spectabili ostensione fulgoris et stellarum, ipsaque est *spectaculum cœli magnificum*, ut vertit Tigurina. Sic Jansenius : Per appositionem, inquit, jungitur *species cœli* cum *firmamentum*, ut sit sensus : Firmamentum, hoc est, species cœli, in visione gloriæ, hoc est, habens aspectum gloriosum et præclarum; hæc, inquam, species et forma cœli est pulchritudo et gloria altitudinis.

Metonymice et mystice, pulchritudo cœli, sive species et gloria firmamenti, repræsentat pulchritudinem, speciem et gloriam Dei, qui quasi cœlum increatum inhabitat cœlum creatum; ideoque cœli creati gloria et majestas tantum est umbra gloriæ et majestatis increatæ et immensæ SS. Trinitatis : hujus enim solium et thronus est cœlum; hujus pariter symbolum est unum, verum sive pulchrum, et bonum. Unum enim appropriatur Deo Patri, qui unus et primus est fons SS. Trinitatis : verum sive pulchrum Deo Filio, qui est *splendor gloriæ et figura substantiæ* Patris, Hebr. 1, bonum Spiritui Sancto, qui est bonitas, amor et nexus Patris et Filii. Similiter Plato hæc tria unum, bonum, pulchrum explicat et conternat. Ipse enim in Menone, Protagora et Alcibiade ita pulchrum definit : *Pulchritudo est vitalis fulgor ex ipso bono manans per ideas, rationes, semina et umbras effusus, animos excitans ut per bonum in unum redigantur.* Plato enim unum, bonum et pulchrum ita juncta esse censuit, ut unum sine altero reperiri non posse existimaverit. Deum dixit esse ipsum unum, ipsum bonum, ipsum pulchrum : hæc enim in Deo sunt ipsemet Deus: unum, est tanquam caput; bonum, essentia et finis : pulchrum, est splendor inde fulgens : Deus, ut unus, omnia dulcissime nectit; ut bonus, cuncta procreat ac perficit; ut pulcher, excitat, invitat et allicit. Pulchritudo, cum sit splendor, admirationem excitat : ideo Deus, ut pulcher, admirationem, amorem et desiderium parit; ut bonus, desideria explet, amoremque perficit; ut unus, cuncta eminentissime, quamvis apud nos pugnantia, felicissime ligat. Deus est ea eminentissima trinitas unius boni et pulchri, tanquam origo et principium : mens vero et singulæ ejus ideæ sunt tales per propriam formam; anima per rationes; natura per semina; demum umbræ in materia per imitationem et participationem. Primum ergo pulchrum absolute est ipse Deus, à quo suam pulchritudinem haurit angelus et homo, cœlum et terra, ceu radius à sole. Hominis autem pulchritudo sita est in mente, puta in sapientia et virtute : vestigium vero et umbra vel imago ejus resplendet in decore corporis, qui maxime decet reges et principes. Hi enim sunt Dei in terris vicarii et simulacra, ac velut dii quidam terreni. Quocirca Socrates in Phædro Platonis ait bonam corporis figuram bonæ mentis argumentum esse, aut certe adjumentum. S. Ambr. 2. de Virg. *Species corporis simulacrum est mentis, figuraque probitatis.* Et anonymus in elegantissimo ad Constantinum Panegyr. *Non frustra*, inquit, *doctissimi viri dicunt naturam ipsam magnis mentibus domicilia corporum digna metari, et ex vultu hominis ac decore membrorum colligi posse, quatenus illo cœlestis spiritus intrarit habitator.* Eadem habet Latinus Pacatus in Paneg. ad Theodos. post quæ subdit : *Virtus tua meruit imperium; sed virtuti addidit forma suffragium; illa præstitit ut oporteret te principem fieri, hæc ut deceret.* Eodem spectat illud Porphyrii ex Euripid. *Priami species digna imperio.* Et Plinii in Panegyr. ad Trajanum : *Jam*, inquit, *proceritas corporis, jam honor capitis, et dignitas oris longe lateque principem ostentat.* Sic et Claudian. de Stilicone :

> Jam tum conspicuus, jam tum venerabilis ibas,
> Spondebatque ducem celsi nitor igneus oris,
> Membrorumque modus.

Allegor. firmamentum repræsentat Ecclesiam in petra fundatam à Christo. Ita Rabanus : *Pulchritudo firmamenti*, inquit, *per claritatem siderum potentiam ostendit Creatoris; sed multiplicius decor Ecclesiæ in virtutibus et miraculis Sanctorum excellentiam manifestat Redemptoris, quia ipse solus æternus splendore suo illustrat credentes, et ardore judicii sui puniet peccatores.* Hinc cœli sunt Apostoli, qui enarrant gloriam Dei, psal. 18. 1. Et celsus à cœlo dicitur, quasi sublimis et cœlestis, ait Isidor. lib. 10. Origin.

Anagog. firmamentum repræsentat cœlum empyreum; quot enim stellis firmamentum, tot

Sanctis Sanctorumque dotibus et aureolis resplendet cœlum empyreum, juxta illud Dan. 12 : *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Et 1. Corinth. 15. 41 : *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, et alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in claritate ; sic et resurrectio mortuorum.* Huc ergo oculos mentis et corporis nostri, avulsos à terra, jugiter convertamus ac defigamus oportet, ut cum S. Ignatio de Loyola crebro cœlum suspiciente dicamus et suspiremus : *Quam sordet mihi terra, cùm cœlum aspicio!* et cum Fulgentio contemplante splendorem et pompam aulæ Romanæ : *Si sic fulget Roma terrestris, quomodo fulgebit Jerusalem cœlestis?* Ita sancta Machabæorum mater animans filium ad martyrium : *Peto,* inquit, *nate, ut aspicias ad cœlum, etc. Ita fiet ut non timeas carnificem istum, sed dignus fratribus tuis effectus particeps suscipe mortem, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam,* 2. Machab. 7. 28. Sic pariter mater S. Symphoriani cum animavit ad martyrium, ei inclamans : *Nate, nate, memento æternæ vitæ, cœlum suspice, et ibi regnantem intuere ; tibi enim vita non eripitur, sed immutatur in melius.* Quocirca adolescens, fortiter Jesu Christi causa carnifici cervices præbens, nobilem martyrii agonem obiit Augustoduni die 22. Augusti, quo die Ecclesia ejus memoriam quotannis redivivam celebrat.

Porro Tigur. hunc versum primum nectens cum secundo, censet hæc omnia esse elogia, non firmamenti, sed solis. Sic enim vertit : *Ornamentum altitudinis puritatisque firmamentum, ac spectaculum cœli magnificum est sol lucem annuntians, etc.* q. d. Sol est ornamentum altissimi cœli, et firmamentum ac fundamentum purissimæ lucis, atque spectaculum cœli magnificum. Verum cæteri omnes hæc accipiunt de firmamento sive cœlo stellato, non de sole : de sole enim sequitur. Libet hîc exclamare cum magno sanctoque Boetio, lib. 2. de Consolat. in fine :

> O felix hominum genus,
> Si vestros animos amor,
> Quo cœlum regitur, regat !

Symbolice S. Bernard. per firmamentum accipit B. Virginem ; sic enim ait serm. 3. in Salve regina : *Fiat,* inquit, *firmamentum, et dividat aquas ab aquis; omnibus firmamentis firmius firmamentum tu domina ; quæ eum quem cœli cœlorum capere non poterant, cepisti et concepisti, portasti et non defecisti, genuisti, aluisti, educasti. Tu in medio aquarum divisisti aquas ab aquis, affectus videlicet æternorum ab affectibus temporalium. Posuit in hoc firmamento Deus solem et lunam, Christum et Ecclesiam ; et stellas, prærogativas gratiarum multas.* Et paulo post : *Ipsa tabernaculum Dei, ipsa templum, ipsa cœlum, ipsa terra, ipsa sol, ipsa luna et stella matutina.*

Symbolice, cœlum pulchritudine sua omnes recreans, et influxu motuque suo omnia vivificans et fecundans, notat magnos et magnificos debere esse summe in omnes beneficos. Idipsum apposito cœli et terræ apologo, bellis gnomis velut cœlum stellis cælato et oculato, repræsentat Cyrillus, lib. 3. Apolog. moral. cap. 21. cui titulus : *Quod liberalis omnibus quibus potest, donet. Aspiciens terra,* inquit, *quod primum mobile præter ipsam, divino motu omnibus communicato, cuncta secum visibilia raperet; locuta est ei dicens : Utquid inquietas omnia? cur tibi non sufficis, motum tuum influere tantum uni? At ipsum respondens desuper dixit : Bene locuta es sicut terra, obscura dementia, tenacitate arida, cupiditate perpetuo sitibunda. Non attendis quod meum inquietare sit volitare, meum movere sit clarificare, ac meum rapere sit liberalissime donare? Omnibus enim quæ mecum moventur meam naturam communico, virtutem impendo, causalitatem distribuo : quod si forte uni vel paucis superabundans meum beneficium illiberaliter impertiri voluisti, tunc certe mihi, haud aliis, crudeliter invidisti. Considera, quæso, quod, sicut universum recipit, sic universalis virtus communiter agit. Igitur quemadmodum vera justitia, ita et beneficentia libera ad omnes derivatur.* Idem deinde exemplo solis, hepatis et cerebri commonstrat. *Sic liberalissimo radio cuncta Titan respersit, nec unquam effusionis suæ splendoris terminos coarctavit. Hepar universis membris sanguinem cibalem distribuit, et cor vitalem vaporem per totum corpus diffundit. Cerebrum cunctis etiam membris sensum influit, et totum corpus sibi subditum anima vivum facit. Igitur qui liberaliter donat, quibus potest accommodat : quia non est personarum acceptor, sed communis beneficiorum largitor. Quibus auditis, verecunda terra obmutuit.*

SOL.

2. SOL IN ASPECTU ANNUNTIANS IN EXITU, VAS ADMIRABILE, OPUS EXCELSI.] Arabicus : *Creavit solem, ut eo illuminentur, et glorificent eum patres* (est exclamatio)! *Admiratio, ars Excelsi;* Tigurina : *Sol lucem annuntians, cùm emergit machina admiranda, opus Altissimi.* Syrus hæc refert ad cœlum sive firmamentum, de quo v. 1; vertit enim : *Fecit cœlum ad videndum, et ad glorificandum, vas admirationis, opus Excelsi.* A firmamento transit ad solem, quasi primarium et magnificentissimum Dei opus. Participium *annuntians* pendet ex verbo *exurit*, v. seq. Sed quid annuntiat sol? Respondet Jansenius, gloriam Dei; hanc enim subaudiri. Unde pro εν εξοδω, id est, *in exitu,* Complut. legunt εν ενδοξω, id est, *in glorioso,* q. d. Sol annuntiat gloriosam summamque Dei gloriam; verum simplicius per Hebraismum sic exponas : *Sol in aspectu,* id est aspectum, *annuntians;* Hebræi enim verba contactus tam mentalis, quale est annuntio, quam corporalis construunt cum ב, id est *in*, et ablativo. Sic dicunt : credo in Deo, id est credo Deo. Jam per aspectum intelligit lucem et radios : hisce enim sol aspicit et illustrat terram. Sensus ergo est, q. d. Sol aspectum, id est lucem, auroram et diem, hoc est, tempus operandi, annuntiat *in exitu,* id est, in egressu et ortu suo. Ita Vatablus : *Sol,* inquit, *lucem enuntians, cùm emergit.*

Aut, quod eòdem redit, q. d. *Sol in aspectu suo,* id est, in ortu suo quo incipit sua luce aspicere terram, *annuntiat in exitu,* id est, exitum sive egressum et ortum suum, puta auroram. Tunc enim sol auricomus exoriens, et instar sponsi decore procedens ostendendo suam speciem, quasi salutat homines omnesque creaturas, eisque bene precatur tacite dicendo : Salvete, mortales, bonum diem vobis precor. En discussis noctis tenebris, vobis exorior ; en vo-

bis affero lucem, lætitiam et vitam. Surgite ergo, evigilate mecum. Flores, florete; frondes, frondete; arbores, fructificate; aves, canite Deo laudem; animalia, exite ad pascua; homines properent ad sua opera, juxta illud psalm. 103. 22: *Ortus est sol et congregati sunt, etc. Exibit homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperam. Exitus* ergo hîc non occasum (ut vult Palacius, q. d. Sol in occasu suo annuntiat serenum, aut ventos, aut pluvias; hæc enim ex solis occasu cognoscuntur), sed ortum solis significat: hunc enim Hebræi vocant מוצא *motsa*, id est, exitum sive egressum, juxta illud psal. 18. 6: *Ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Exsultavit ut gigas ad currendam viam, à summo cœlo egressio ejus.*

In ortu enim et aurora sol apparet pulcherrimus instar sponsi, aurea purpureaque radiorum corona redimiti. Unde à Poetis vocatur ῥοδοδάκτυλος, id est, roseos habens digitos, aureus, auricomus, flammeus, igneus. Ita Virgil. Æneid. 7:

> Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.

Et lib. 8:

> Qualis ubi Oceani perfusus lucifer unda,
> Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
> Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.

Nota: Sol hebr. tria habet nomina. Primo enim vocatur שמש *scemes*, id est minister, à radice שמש *scamas*, id est ministravit, eo quòd lucem omnibus administret, quòdque à Deo statutus sit universalis minister lucis, per quam cuncta fovet, vegetat, fecundat.

Secundo, vocatur חמה *chamma*, à calore, quòd omnia calefaciat, itaque vivificet: חמם *chamam* enim est calefacere.

Tertio, vocatur חרס *cheres*, ab ariditate et exsiccatione, quam calore æstuque suo efficit: *cheres* enim vocatur testa sicca et arida. Hinc de sole ait Eccles. hoc cap. v. 3: *In meridie exurens terram, et in conspectu ardoris ejus quis poterit sustinere?* In sole ergo tria sunt admiranda: nimirum summa lux, summus calor, summa velocitas. Unde S. Ambros. 4. Hexam. 1: *Sol*, ait, *oculus est mundi, jucunditas terræ, cœli pulchritudo, naturæ gratia, præstantia creaturæ.*

Mystice noster Pineda in Job cap. 36. v. 33. ad illud: *Annuntiat de ea* (luce) *amico suo, quòd possessio ejus sit.* Sicut Sapiens, inquit, scripsit: *Sol in aspectu annuntians in exitu.* Quid annuntiat exoriens Sol? Quidam putant annuntiari ab illo lucem: sed frigide; quid enim annuntiari indiget quod videtur? Illud verius, annuntiare gloriam Dei, quam cœli quoque enarrant. Sed quid existimas annuntiari à sole exoriente Dei gloriam, quam esse illum dominum et regem gloriæ? id est, in solis imagine et lucis splendore annuntiare Deum suis amicis, lucem ipsam esse Dei possessionem atque thesauros.

Vas admirabile, opus Excelsi.] Dionys. c. 4. de Divin. nomin. ait *solem esse significativam, expressam et evidentem divinitatis et divinæ bonitatis imaginem.* Sicut sol, sic longe potius Deus, inquit, *omnia illustrat, efficit, vivificat, continet, perficit, estque eorum quæ sunt, et mensura, et æternitas, et numerus, et ordo, et complexus, et causa, et finis.* Et paucis interjectis: *Clara*, inquit, *expressaque divinitatis imago est magnus hic sol, totus lucens ac semper splendidus; omnibus etiam quæ ejus lucem capere possunt collucet, habetque lumen per omnia diffusum sursum et deorsum, ac si quid est quod eo non participet, id ejus luminis tenuitati aut parvitati non est tribuendum, sed iis quæ quia apta non sunt ad capiendum lumen, ad illud capiendum non explicantur. Itaque illius radius immensa splendoris magnitudine penetrat, ad vitam excitat, alit, auget, absolvit, purgat, renovat; ac lumen mensura est atque numerus horarum, dierum, totiusque nostri temporis; colligit convertitque ad se omnia, quæ videntur, quæ moriuntur, quæ illustrantur, quæ calescunt, et uno nomine ea quæ ab ejus splendore continentur: itaque* ἥλιος, *id est sol, dicitur, quod omnia* ἀολλέα ποιεῖ, *id est, congreget colligatque dispersa eaque omnia eum expetunt quæ sensu percipiuntur, aut quod cernere cupiant, aut sentire, illustrari, calescere, omninoque contineri à lumine.*

Est ergo sol *vas admirabile, opus Excelsi*, quia Deum non tantum clare repræsentat, sed divinitatis ejus thesauros in omnes terræ creaturas liberaliter effundit et dispertit.

Nota τὸ *vas*. Manichæi enim censuerunt solem esse quasi vas et navim, uti mox ostendam; verum sol dicitur *vas*, non quod habeat formam vasis aut navis, sed *vas*, id est instrumentum, organum. Sic enim Hebræi vocant כלי *kele*, id est *vasa*, hoc est instrumenta, *belli*: sic Simeon et Levi vocantur *vasa*, id est, instrumenta, *iniquitatis*, Genes. 49. v. 5; et S. Paulus vocatur *vas electionis*, id est, instrumentum electum ad prædicandum, Actor. 9. Adde solem habere formam vasis rotundi, sive globi sphærici, qui quasi vas intra se continet vires rerum inferiorum, ait Palacius. Sensus ergo est, q. d. Sol est vas, id est, organum et instrumentum Dei admirabile, adeoque opus excelsum dignum Deo excelso, ejusque majestate et magnificentia.

Idque primo, unitate: sol enim unicus est in mundo, quasi lucis arbiter et monarcha orbis, adeoque phœnix seculorum: phœnix enim non est aliud quam sol, uti ostendi in Genesi. Hinc sol est symbolum Dei unius et solius, adeoque pulcherrimum Dei simulacrum; *quem, quia respicit omnia solus, verum possis dicere solem.* Unde et sol dicitur, eo quod solus ex omnibus sideribus sit tantus, vel quod solus, cum est exortus, obscuratis omnibus aliis appareat, ut ait Cicer. lib. 2. de Nat. deorum.

Secundo, puritate et splendore: quia sol non videtur esse aliud quam tota puritas, tota lux et claritas. Hinc omnium astrorum est dux et princeps. Unde Secundus Philosophus, interrogatus ab Hadriano Imp. *Quid est sol?* respondit: *Cœli oculus, splendor sine occasu, diei ornatus, horarum distributor.* Et Alcuinus sive Albinus Flaccus disput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *est sol? splendor orbis, cœli pulchritudo, naturæ gratia, honor diei, horarum distributor.*

Tertio, magnitudine: quia sol centies et sexagies major est terra; unde 160 globos terræ in se caperet et complecteretur. Alii censent solem longe esse majorem. Audivi Romæ insignem mathematicum, qui asserebat solem octingenties majorem esse globo terræ, idque se certo per dioptras et instrumenta mathematica deprehendisse.

Quarto, altitudine: firmamentum enim dis-

tat à terra octoginta millionibus milliarium cum dimidio; inter firmamentum autem et solem tantum interjacent Saturnus, Jupiter et Mars. Cogita ergo quanta sit Solis altitudo, nimirum ut minimum sol à terra distet quatuor millionibus milliarium, ut ostendi Genes. 1. 16.

Quinto, situ : situs est enim in medio planetarum, quasi rex omnes illuminans et dirigens. Unde Statius lib. 5 :

> Sol operum medius summo librabat Olympo
> Lucentes, ceu staret, equos.

Moderni mathematici per tubum opticum deprehenderunt Mercurium et Venerem, quin et Martem, circa solem moveri et gyrari, ac quasi choream et triadem circa eum agere.

Sexto, motu et velocitate : quia sol quotidie 24 horis percurrit ambitum sui orbis, totiusque cœli vastissimi, ab Oriente per Meridiem in Occasum et Septentrionem.

Septimo, gyro : quia gyrat per omnes plagas mundi, ut omnes provincias, gentes, resque cæteras illuminet. Unde Virg. 4. Æneid.

> Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras.

Octavo, efficacia : quia sol omnibus dat vigorem, motum et vitam. Unde illud Aristot. *Sol et homo generant hominem.* Ideoque abeunte sole per noctem et hiemem omnia flaccescunt, torpescunt, infirmantur et moriuntur.

Nono, calore, qui tantus est, ut zonam Torridam exurat; unde sol est imago SS. Trinitatis. Sicut enim sol ex se producit splendorem, et per eum calorem; sic Pater producit Filium qui est splendor Patris, Hebr. 1, et per Filium producit Spiritum Sanctum, qui est calor et amor Patris et Filii.

Denique sole nihil in hoc aspectabili mundo est vel ad speciem pulchrius, vel ad rerum gignendarum commoditatem fecundius : qui vitalem vim ac salutarem stirpibus et animantibus communicat : qui hoc est in æthere, quod in animali cor : qui vices temporum, annumque novo semper flore redeuntem ex usu naturæ temperat, ejusque partes ita dividit, ut inter se non secus atque in choro nectantur : cujus vis et potestas motus reliquorum luminum constituta dimensione moderatur : qui longe lateque diffuso splendore supera omnia atque infera, et ipsos stellarum ignes collustrat : cujus influxus in abditissimos usque recessus penetrat, et terræ viscera irrorat, et aurum ac gemmas progignit ; qui ut gigas summa celeritate cursum conficit, ut sponsus aspectus sui gratia omnia decorat : qui est veluti cor universi, mundi oculus, jucunditas diei, cœli pulchritudo, naturæ gratia : quem denique Deus quasi pulcherrimum suî simulacrum in cœlo constituit. Unde Anastasius Sinaita lib. 1. Hexam. Græcum ἥλιος, id est *sol*, derivat ab Hebr. עליון *elion*, id est *altissimus*, qualis est Deus, quod sol altissimus sit, et Dei majestatem oculis corporeis suo splendore, calore et virtute repræsentet. *Sol* vero Latinis dicitur à *solus*, *quod solus ex omnibus sideribus sit tantus* (scilicet centies et sexagies major globo terræ), *vel quod solus, cum est exortus, obscuratis omnibus aliis apparet*, inquit Cicero lib. 2. de Natura deorum. Hinc Persæ aliæque gentes solem coluerunt ut Deum, ac Manichæi censuerunt solem esse Christum. Varro vero lib. 4. de lingua Latina : *Sol dictus*, inquit, *quod solum ita lucet, ut ex eo dies sit ; luna, quod sola lucet noctu; itaque dicta Noctiluca, cui templum erat in palatio.* Verius Psaltes psal. 18. 6 : *In sole*, inquit, *posuit tabernaculum suum ;* Chald. : *Soli posuit tabernaculum suum illuminationem in illis*, q. d. Deus in sole thronum claritatis suæ collocavit, ut inde fulgoris sui radios quaquaversum vibraret. Hinc prisci Gentium Theologi, ut Jamblicus et Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 27 et 30, omnia Gentilium numina in sole constituerunt. Denique sol est symbolum æternitatis, justitiæ et veritatis; unde illud Pythagoræ : *Contra solem* (id est veritatem) *ne loquaris.* Et Orpheus solem vocat oculum justitiæ : ac judices in Bithynia tribunal soli exponebant, quasi solis instar sincerissime judicaturi. Ita nostri Conimbric. lib. 2. de Cœlo cap. 5. q. 2. art. 2.

Plura de Solis encomiis vide apud Plutarchum, lib. de Doctr. principum, Macrobium lib. 1. Saturnal. à cap. 17. ad 23, S. Ambrosium, lib. 4. Hexam. cap. 1, S. Dionys. de Divin. nomin. c. 4, S. Gregor. Nazianzen. orat. de nova Dominica, et orat. 2. de Theolog. Eugubinum in sua Cosmopol. cap. 1. in Genes. Hieroglyphica solis recenset Pierius Hierogl. 44. Ob hasce solis dotes tam eximias S. Franciscus composuit hymnum, quem ipse vocavit Solis, ad laudandum in sole Deum ejus opificem, quem quotidie à suis recitari voluit. Composuit eum accepta revelatione de sua prædestinatione et electione ad gloriam, in gratiarum actionem, puta biennio ante mortem, paulo post impressa sibi à Christo quinque vulnerum stigmata. Unde et moriens eumdem sibi præcini voluit. Hymnus sic habet : *Altissime, omnipotens, bone Domine, tuæ sunt laudes; gloria, honor, et omnis benedictio tibi soli referendæ sunt, et nullus homo dignus est te nominare. Lauderis, Domine Deus meus, propter omnes creaturas tuas, et specialiter propter honorabilem fratrem nostrum solem, qui diescere facit, et nos illuminat per lucem; pulcher est et radians, et magni splendoris, tuique, Domine, symbolum præfert. Laudetur Dominus meus propter sororem lunam, et stellas, quas in cœlo creavit claras et bellas. Laudetur Dominus meus propter fratrem ventum, aerem, nubes, serenitatem, et propter omnia tempora per quæ omnibus creaturis ministrat alimentum. Laudetur Dominus meus propter sororem aquam, quæ est multum utilis, humilis, pretiosa et casta. Laudetur Dominus meus propter fratrem ignem, per quem noctem illuminat; roseus est, rutilus, invictus et acer. Laudetur Dominus meus propter nostram matrem terram, quæ nos sustentat et alit, producitque varios fructus, varicolores flores et herbas.* Ita Waddingus in Annalibus Minorum anno Christi 1224, n. 32, qui et addit S. Franciscum recitato per suos hoc hymno coram Senensibus, eorum grave dissidium sedasse.

Alleg. firmamentum est Ecclesia, sol Christus, luna B. Virgo, stellæ sunt Sancti. Ita Rabanus, nimirum :

> Micat inter omnes
> Virginis sidus, velut inter ignes
> Luna minores.

Vide dicta Genes. 1. 14. Hinc de Christo dicitur Zachar. 6. 12 : *Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus.* Vide ibi dicta, et Isaiæ 45.1.

Porro facile est omnes dotes solis, quas jam recensui, mystice Christo accommodare. Præclare B. Damascen. ser. de Transfigur. quærit cur Christi facies in ea resplenduerit sicut sol; ac respondet quod sol expressum gerat typum Christi. Sicut enim in sole sunt duo, scilicet lux et corpus, sic in Christo est Verbum et caro, sive deitas et humanitas. Rursum sicut lux prior fuit sole, id est, corpore solari, nam creata est die primo mundi, sol autem die quarto; sic deitas prior fuit humanitate. Tertio, sicut lux solis indefinita et incircumscripta est, corpus vero definitum et circumscriptum : sic et deitas in Christo immensa est, humanitas vero corporis locique terminis circumscripta; sicut ergo lux induit corpus solare, illudque lucidissimum reddit: sic Verbum induit carnem, illamque omni gratia et sapientia radiantissimam effecit. Adde: sicut sol omnia lucida facit, læta, vegeta et vivida; sic et Christus. Unde de eo ait Psaltes psal. 18 : *Non est qui se abscondat à calore ejus.* Plura de sole, qua typus est Christi, dixi Apocal. 1. v. 16. Hinc Christus apparuit S. Lutgardi non quasi unus sol, sed quasi mille soles. Audi Thomam Cantiprat. in Vita ejus apud Surium 16. Junii : *Interroganti cuidam amico spiritali, cujusmodi Christi faciem in contemplatione videret, respondit : In momento apparet mihi splendor inæstimabilis, et instar fulguris video ineffabilem ejus glorificationis pulchritudinem, quæ nisi raptim subduceretur aspectu contemplationis meæ, mortalis vitæ hujus imbecillitas eam ferre nullo modo posset. Post eum autem fulgorem manet splendor intellectualis, et cum illo quæro eum, quem raptim videram, sed non invenio. Itaque dicebat oculos Christi tam ineffabili coruscare splendore, ut si splendor ille solis lumini infunderetur, in infinitum amplius ille solem obscuraret, quam solis radii stellarum lumen obtegant. Religiosus quidam sacerdos scire cupiebat quid sibi vellent ea verba : Pulchriores sunt oculi ejus vino. Vidit ergo in sancto calice, divina mysteria celebrans, Christi faciem, ejusque oculos tanto lumine radiantes, ut mundum universum, etiam in mediis tenebris, longe uberius quam vel mille soles possent illustrare. Nec facile credi posset quantum arserit Lutgardis Christum videndi desiderio.* Hucusque Cantiprat. omnium secretorum S. Lutgardis conscius et administer.

A Christo Sancti eximii participant, ut sint et vocentur Soles; quia ut soles sua sapientia et sanctitate illuminant et accendunt homines mundanos, ideoque ut soles cæteris Sanctis præfulgebunt, juxta illud Christi : *Fulgebunt justi sicut sol.* Hi ergo sunt soles soli, sali et cœli, ut de quolibet eorum dici possit : *Hoc est vas admirabile opus Excelsi;* quia excelsa Dei amore et gratia heroice superat tam agendo, quam patiendo. Sic S. Paulus fuit vas electionis Dei excelsi, Actor. 9. Christum tuum imitare, ô Christiane, esto sol mundi instar S. Pauli; sol in templo, sol in platea, sol in schola, sol in foro, sol in mensa, sol in cubiculo, ubique vibrans radios virtutis tuæ. Ita S. Remigius, luce cœlesti instar solis ipsi incumbente, designatus est Episcopus Rhemensis, teste Hincmaro in ejus vita. S. Columbani, mater ex eo gravida, in somnis vidit è sinu suo rutilantem solem, nimioque fulgore micantem procedere, et mundo ingens lumen præbere, quod viri sapientes interpretati sunt, Columbanum sua doctrina et sanctitate illustraturum orbem. Hoc est quod canit Debora Judic. 5 : *Qui autem diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita rutilent.* Ita Jonas Abbas in Vita S. Columbani cap. 2. exstat apud Surium die 21 Novembris.

Sed præ omnibus et super omnes vas Dei admirabile fuit B. Virgo. Audi S. Bonavent. in Speculo Virginis cap. 7 : *Maria*, inquit, *plena fuit resultatione, sive expressione divinæ gloriæ, juxta illud Ecclesiastici : Gloria Domini plenum est opus ejus. Antonomastice opus Domini mirabile est Maria, de qua dicitur in Ecclesiastico : Vas admirabile, opus Excelsi. Vere opus mirabile, quia nusquam invenitur simile. Unde de hoc dicitur : Non est factum tale opus in universis regnis, non in regno cœlestium, nec terrestrium, nec infernorum. Hoc enim opus plenum est Dominica gloria, quia supra omnem puram creaturam resultat et relucet plenissime in Maria. Nam præter assumptam à Verbo naturam nullum est opus, nulla creatura, in qua tanta divinæ gloriæ materia reluceat, sicut in Maria.* Et infra : *Plena est omnis terra gloria ejus, sicuti dicitur in Isaia : Plena est tota Maria, relucente in se plenissime divina gloria.* Hæc ille. Hinc et Christus S. Brigittæ fassus est dicens : *Mater mea est esca dulcissima, qua homines ad me traho.*

3. In meridiano (tempore) exurit terram, et in conspectu ardoris ejus quis poterit sustinere?] q. d. Sol in meridie, præsertim tempore æstivo, calefacit et exurit terram, adeo ut ardorem ejus vix ullus ferre et sustinere queat. Græce est : *In meridie ejus arefacit terram, et in conspectu* (id est conspectum) *ardoris ejus quis sustinebit?* Tigurina : *Cum is meridianus torret regiones, quis æstum ipsius sustineat?* Syrus : *In meridie urit terram, et coram ardore ejus quis potest stare?*

Ad litteram hoc est ænigma solis, mystice charitatis. Sol enim symbolum est ardentis charitatis et grandis beneficentiæ, quia suis radiis omnia calefacit et inflammat. Habet hac de re insignem apologum solis et noctis Cyrillus lib. 3. Apolog. moral. cap. 22. cui titulus : *Quod liberalis granditer donet. Ad solis præsentiam*, inquit, *facta die cum nox totaliter fuisset exclusa, statim ei lamentabiliter dixit : Utquid tantam claræ lucis copiam effudisti, et me ex toto orbe habitabili propulsasti? Nonne sufficiebat te lumen ad visionis necessitatem profudisse? Cui ille respondit : Nimirum infrigidativa es corporis, ac pectoris constrictiva, et propter hoc loqueris ut avara. Quid est virtus? nonne ultimum potentiæ à Philosophis definitur? Unde qui infra potestatis validitatem agit, nondum virtualiter egisse convincitur. Quare qui non quantum potuit, benefecit; aberrans à virtute defecit. Cæterum quid est aliud liberalitas, quam liberæ beneficentiæ magna voluntas? Homo nimirum deficientior est, si donat minus quam potest; voluntatis enim evidens signum est, beneficium traditum. In muneribus igitur largiendis non suscipientis attendenda est dignitas, sed donantis, quoniam in beneficiis virtus attenditur, non persona.* Profert deinde exemplum utriusque : liberalitatis Alexandrum, illiberalitatis Antigonum : *Antigonus quidam talentum petenti illiberaliter denegavit; quia avaritiam suam indignitate Philosophi pallians : Plus, inquiebat, est quam tibi dari conveniat. At non sic Alexander Macedo, dum argueretur quod nimis ultra quam satis esset cuidam dedisset; mox liberaliter respondit, nimirum :*

Non aspexi personæ dignitatem, sed ad regalis munificentiæ granditatem. Denique exemplar beneficentiæ Deum, liberalissimum in se suisque creaturis, præsertim in anima, bombyce et phœnice omnibus imitandum proponit: *Attende ad primarium liberalitatis fontem, unde bonitatis omnis vena trahitur; quantum realitatis mundo tribuit? quantæ pulchritudinis firmamentum fecit? et quantum in eo posuit splendoris? Numquid in universo reliquit aliquod punctum bonitatis suæ beneficio vacuum? Sic utique anima liberaliter agens, subjecto corpori tantum quantum potuit, tribuit. Sic liberalis vermiculus viscera propria in beneficium cuncta dedit. Sic largissima phœnix in generatione alterius, totam in seminarium pulverem semetipsam effundit. Vere igitur liberalitatis beneficium non est carum, sed carius, nec est majus, sed maximum, neque tantum, sed totum bonum. Quo dicto, magister veritatis quievit.*

4. FORNACEM CUSTODIENS IN OPERIBUS ARDORIS, TRIPLICITER SOL EXURENS MONTES.] Pro *custodiens*, græce legit φυλάσσων; jam legunt φυσῶν, id est, *insufflans;* sed eòdem redit sensus. Qui enim fornacem accensam vult servare et custodire, hìc necesse est ut in eam sæpius insufflet, ac insufflando ardorem ejus excitet et acuat. Subaudienda hìc est nota similitudinis *sicut, sic;* hanc enim sæpe subticent et subaudiunt Hebræi. Comparat enim ardorem solis cum ardore fornacis, et illum huic præfert, q. d. Sicut custos qui habet curam fornacis, ut eam accensam conservet ad opera ardoris, v. g. ad lateres ardore ignis coquendos, sæpe in eam insufflando ingentem excitat ardorem; sic pariter, imo *tripliciter,* id est, ut vertit Syrus, triplo magis sol suo ardore exurit terram, ac præsertim montes, quos à summo mane usque in vesperam assidue ignitis radiis ferit et verberat, q. d. Sol magis ardet et urit quam fornax, in qua vi ignis conflantur lateres, vitrum aut metalla, ut ferrum, æs, stannum, campanæ, tormenta bellica. Sane vidi in montibus Ardennæ fornaces in quibus liquatur ferrum, adeo ardentes, ut speciem ignis inferni mihi repræsentarent; cogita ergo quantus sit ardor solis, qui fornaces omnes æstu superat.

Porro eum efficit sol, RADIOS IGNEOS EXSUFFLANS; ET REFULGENS RADIIS SUIS OBCÆCAT OCULOS,] *exsufflans,* id est emittens, vibrans, ejaculans. Legit interpres cum Complut. ἐκφυσῶν, id est *exsufflans:* jam Romani legunt ἐμφυσῶν, id est *insufflans;* sed eodem sensu. Dum enim sol ex se emittit et exsufflat igneos radios, eos emittit et insufflat in terram. Pro *obcæcat* græce est ἀμαυροῖ, id est *obfuscat,* q. d. Tantus est calor solis, ut exurat montes; tantus vicissim ejus est fulgor, ut obfuscet, obtundat, et quasi occæcet aciem visus humani. Unde Vatablus clare vertit: *Ter tanto magis sol montes excalefacit, quam qui fornacem sufflat urendis operibus, et vaporem igneum exhalans, fulgore radiorum perstringit oculos.* Porro S. August. lib. 2. de Moribus Manichæorum cap. 8: *Sol iste,* inquit, *cui genu flectitis, quo vere nihil inter visibilia pulchrius invenitur, aquilarum oculos vegetat, nostros sauciat inspectus et tenebrat; sed fit per consuetudinem, ut nos quoque in eo sine incommodo aciem figamus.*

Nota τὸ *tripliciter;* Manichæi enim censebant solem esse vas triangulum, simile navi. Sic et lunam, *quam repleri dixerunt,* inquit S. August. Epist. 119. ad Januar. *sicut repletur navis, ex fugitiva parte diei, cum magna pars diei magnis laboribus de inquinamento purgata, de toto mundo atque omnibus cloacis fugiens, reddetur Deo lugenti.* Idem, lib. 20. contra Faustum, cap. 6: *Solem,* inquit, *navim quamdam esse dicitis, ita non tantum, ut dicitur, toto cœlo erratis, sed et natatis. Deinde cùm omnium oculis rotundus effulgeat, eaque illi figura pro sui ordinis positione perfecta sit, vos eum triangulum perhibetis, id est, per quamdam triangulam cœli fenestram lucem istam mundo terrisque radiare. Ita fit ut ad istum quidem solem dorsum cervicemque curvetis; non autem ipsum tam clara rotunditate conspicuum, sed nescio quam navim per foramen triangulum micantem atque lucentem, quam confictam cogitatis, adoretis. Quam profecto faber ille non faceret, si, quemadmodum emuntur ligna, quibus navigiorum tabulæ componuntur, sic emerentur et verba, quibus hæreticorum fabulæ confinguntur.* Igitur hoc est eorum delirium.

Tripliciter ergo idem est quod multipliciter, aut potius idem quod triplo magis ardet sol quam fornax. Aliter Palacius: Sol, inquit, tripliciter operatur, siquidem exurit montes, igneos torrentes evomit, ac longissime refulget. Cujus rei testis est Ætna mons à solis exustus ardore, igneos amnes velut radios exsufflans, atque ejecta flamma refulgens. Nec Ætna solus, sed et alii montes quos lib. 2. cap. 6. Plinius multos refert. Demum sol radiis suis obcæcat oculos; tanta est illi clarissimæ lucis abundantia, ut nequeant mortales eam oculi non conniventes sustinere.

Mystice sol exurens montes tripliciter est Spiritus divinus, vel ejus consolatio, quæ, primo, memoriam sanctis cogitationibus replet; secundo, illuminat intellectum; tertio, voluntatem inflammat; claritate autem obcæcat oculos, nam aucta in nobis luce cœlesti, quæ quam parum sciamus et simus, aperit, omnis antea concepta præsumptio evanescit. Ita S. Bonavent. et ex eo Alvarez de Paz de Præconio humilitatis, c. 6.

Ex hoc loco et similibus nonnulli veteres, quin et moderni insignes Mathematici censuerunt et censent solem esse igneæ naturæ, adeoque ipsum vere esse ignem et fornacem cœlestem. Primo, quia id videtur dicere hoc loco Siracides; secundo, quia id videtur arguere ardor ejus, qui tantus est, ut omnem ignis ardorem superet; tertio, quia omnis lux, quæ ex se vibrat lumen et radios, est ignis: si enim lux ignis est flamma, ergo pariter lux solis est flamma et ignis; quarto, quia id arguere videntur maculæ et faculæ, quæ per tubum opticum assidue in sole volvi et revolvi cernuntur; sicut in fornace flamma cum fumo convolvitur et revolvitur. Qua de causa apposite videtur Siracides solem comparasse fornaci, quia sol non videtur esse aliud quam facularum et flammarum convolutio et revolutio. Unde Syrus vertit: *Vapor ab eo (sole) excitatus sicut vapor ignis.* Ob has ergo aliasque rationes multi censuerunt solem et astra esse igneæ naturæ, imo ignes, juxta illud: *Vos æterni ignes, et non violabile numen.* Ita prisci Ægyptii stellas esse ignes autumarunt: Anaximander docuit solem ignem esse purissimum: Anaxagoras solem esse candentem laminam, seu ferrum: Plato in Timæo necessarium esse docet, quia cœlum visibile est, ex igne constare, saltem potiore suî parte: Stoici item omnes do-

cent sidera esse ignea, pascique et ali vaporibus ex aquis et terra sublatis, et ad se attractis; quod etiam sequitur et tuetur Balbus apud Ciceronem lib. 2. de Natura Deorum, et post eum Plinius lib. 2. cap. 9, Seneca lib. 7. Natur. quæst. Similia commemorat etiam Plutarchus lib. 2. de Placit. phil. addens, cap. 13 et 20, censuisse Diogenem sidera esse terrea et pumicea, et quasi mundi spiracula : Empedoclem putasse stellas inerrantes crystallo adnexas esse, errantes vero solutas : Xenophontem stellas efformasse è nubibus ignitis, quæ exstinguerentur interdiu, et ad nocturnas tenebras reviviscerent, quasi carbones; itaque ortus et occasus accensiones et exstinctiones esse; Democritum et Metrodorum solem ferrum saxumve ignitum posuisse : Philolaum Pythagoricum, vitreum : Epicurum terream densitatem ac montem è pumicea materia. Præcipue vero celebratur à scriptoribus opinio Anaxagoræ, qui, cum lapis ingens colore adusto in Ægos Thraciæ amnem è cœlo decidisset, quem ipse casurum prædixerat, affirmavit cœlum omne ex lapidibus constare; solemque ipsum candens saxum esse. Unde Euripides ejus discipulus in Phaethontis, tragœdia, solem auream glebam nominavit. Ejusdem lapidis meminit Plutarchus in Lysandro, Damachus in iis quæ de religione scripsit, Plinius lib. 2. Natur. histor. cap. 58.

Sed et S. Augustinus iisdem Stoicorum ac Platonis placitis insistens, pluribus locis indicat cœlum et astra constare natura ignea, ut notavit etiam Magister Sentent. l. 2. dist. 14. Namque lib. de Genes. ad litteram, c. 4, cum Augustinus quatuor tantum agnoscat corpora simplicia, è quibus totus hic mundus coagmentatus est, terram, aquam, aerem et ignem, hunc maxime cœlo assignat.

Et lib. 2. de Genesi ad litteram cap. 3. ait : *Itaque super aerem purus ignis esse dicitur cœlum. Unde etiam sidera atque luminaria facta conjectant, illius videlicet igneæ lucis in eas formas, quas in cœlo cernimus, conglobata dispositaque natura.* Clemens Alexandr. lib. 8. Strom. Stoici, inquit, dicunt solem esse αναμμα νοερον εκ θαλαττιων υδατων, id est, *esse intelligens vinculum ex aquis marinis*, ut aliqui vertunt; sed perperam, vertendum enim est *esse aliquid accensum ex aquis marinis intellectu præditum ;* αναμμα enim Græci vocant id quod accensum est. Chrysippus εξαμμα vocat, quia Stoici censebant sidera marino humore pasci.

Favent eidem sententiæ plerique alii sancti Patres, quicumque aquas supra firmamentum existentes veras aquas, et ad refrigerandum temperandumque ardorem siderum in cœlo positas fuisse tradiderunt. Sed et aperte ipsum totum firmamentum igneæ esse naturæ sensisse videtur Gregorius Nyssenus in Hexam. item Alcuinus quæst. 23. in Genes. 1, Anselmus lib. 1. de Imagine mundi cap. 25, et Dionysius Carthus. Enarrat. in Genesin art. 20.

Accedit ratio ex visu et intuitu; solem enim et astra non tantum lucida esse, sed etiam flammantis cujusdam et coruscantis naturæ, ex perpetua omnium fere stellarum scintillatione colligi videtur. Idem significat nomen Ætheris, ut de cœlo empyreo taceam, quod ab igne dicitur. Est ergo æther ignis, non elementaris, sed cœlestis. Huc accedunt illi quoque doctores, qui astra censent esse igneæ naturæ, cœlos vero ex aquis conflatos. Ita S. Cyrill. catech. 9. diserte docet *aquam esse cœlum, et igneum in eo solem, et lunam, et sidera.* Idem docet Joseph. lib. 1. Antiq. c. 1, Clem. Rom. lib. 2. Recogn. Theodor. q. 11. in Genes. Gennadius, Severianus, Ven. Beda in Hexamer. Solem quoque ignem esse diserte asserit Tertull. lib. de Anima, cap. 8. in fine, S. Basil. homil. 3. Hexam. S. Ambros. l. 2. Hexamer. cap. 3, Cæsarius quæst. 68, S. Chrysost. homil. 6. in Genes. Procopius in cap. 1. Gen. Arnobius lib. 2 et 8. contra Gentes, Anast. Sinaita lib. 2. Hexam. Lactant. lib. 2. cap. 6, Alcuinus et Beda quæst. 1. in Genes. Isidorus lib. 3, Orig. cap. 48, Hugo Victorinus in Genes. cap. 1. Hinc et Ecclesia in hymno Ecclesiast. canit :

Quarto die qui flammeam
Solis rotam constituens.

Patrum jam citatorum verba recitat noster Salianus initio tomi 1. Annal. in quarto mundi die.

Favet etymon Hebræum. Sol enim hebr. vocatur שמש *schemes*, q. d. שאם *schames*, id est, *ibi ignis*, sicut cœli ex aquis conflati vocantur שמים *schamaim*, id est, *ibi aquæ*, uti dixi initio Genes.

Denique recentiores nonnulli mathematici, qui per dioptras efficacissimas solem solisque figuram studiose multis annis observarunt, asserunt solem esse ignitum, idque colligunt ex maculis et faculis, ut dixi, quas in eo novas et novas conspiciunt, ut aliæ aliis assidue succedant. Idipsum confirmant ex eo quod, esto lumen possit esse sine igne, ut patet in lumine à sole in aere diffuso : tamen lux ipsa, quæ lumen diffundit, ubique videatur cum igne conjuncta, ut patet in luce candelæ, lampadis, ignis, etc. Ergo lux solis pariter est lux ignita, adeoque ignis. Idem colligunt ex effectu : sol enim sua luce et radiis calefacit totum orbem; calefactio autem et calor est propria actio et effectus ignis. Addunt aliqui ex hoc igne cœlesti proditurum ignem quo sub diem judicii conflagrabit mundus, sicut ex cœlo prodierunt aquæ quibus obrutus fuit mundus in diluvio. Quis enim alius ignis ad totum mundum exurendum sufficeret? Hæc illi.

Verum Aristoteles, quem sequuntur passim Philosophi et Theologi, docet cœlum et cœlos non elementa, nec igneæ, sed cœlestis esse naturæ; quam proinde ipse quintam essentiam vocat; ac proinde illos non actu, sed virtute esse calidos, quia vim habent calefaciendi. Vide Conimbr. cæterosque lib. de Cœlo.

Alleg. Rabanus : *Sol iste*, inquit, *qui oritur timentibus Deum in aspectu, hoc est, in præsentia incarnationis suæ, evangelizavit regnum Dei, cujus nativitas singularis admirabilis est; quia non ex viri semine, sed ex virtute Omnipotentis Verbum caro factum est. In conspectu ardoris ejus quis poterit sustinere? quia nullus corporalibus oculis divinitatis ejus splendorem potest sufferre. Ideo assumpsit velamen carnis, ut fragilitas hominum splendorem aliquo modo posset sufferre divinum. Hic fornacem custodit in operibus ardoris, quia supplicia præparat peccatoribus gehennæ ignis, tripliciter exurens montes, quando superbos pro cogitatione mala, pro loquela nefanda, pro operatione iniqua æterna excruciat flamma. Radiis suis pravorum excæcat oculos, quando mysti-*

cis verbis pro nequitia sua superbientium deludit intellectum, Matth. 13. 13.

5. MAGNUS DOMINUS QUI FECIT ILLUM, ET IN SERMONIBUS EJUS FESTINAVIT ITER.] *Festinavit* active capitur pro festinato acceleravit iter, q. d. Verbo et jussu Dei sol velocissime per iter suum decurrit, ut potius volare videatur, juxta illud de sole psalm. 18 : *Exsultavit ut gigas ad currendam viam;* nam sol qualibet hora motu suo conficit millionem milliarium, et insuper centum et quadraginta millia milliarium, quod tantumdem est, ac si terræ ambitum et gyrum circumcurreret quinquagies, uti ostendi Genes. 1. Syrus : *Magnus est Dominus qui creavit eum, et in verbis Sancti acceleravit gressus suos;* Tigurina : *Magnus est Dominus creator illius, cujus jussu profectionem accelerat.* Porro pro κατέσπευσε, ut legunt Roman. Noster, Syrus, Tigurina et alii, id est *festinavit*, acceleravit; Complut. contrarie legunt κατέπαυσε, id est, *cessare fecit*, quod etiam verum habet sensum, q. d. Sol illico cessat à motu suo licet velocissimo, cum Deus id jubet. Sic Josue c. 10. jussu Dei stitit solem, et Isaias cap. 38. v. 8. coram Ezechia solem retroegit per decem lineas.

LUNA.

6. ET LUNA IN OMNIBUS IN TEMPORE SUO, OSTENSIO TEMPORIS, ET SIGNUM ÆVI.] A sole transit ad lunam, ejusque miram lucem usumque celebrat; hæc enim sunt duo maxima luminaria cœli, sed sol est majus, luna minus, Genes. 1. Sol enim centies et sexagies major est tota terra, luna vero trigesies et novies minor est globo terræ, ut docent astronomi; et tamen ipsa nobis in terra æqualis pene videtur soli, eo quod luna vicina sit et citima terræ, sol vero altissimus et remotissimus. Hinc luna est æmula solis, ac noctis decus, ideoque à Poetis vocatur Phœbe quasi Phœbi, id est solis, soror; ac luna quasi lucens una, quia sola nocte lucet, eam illuminans, uti sol diem. Pro *in omnibus* Interpres legit cum Roman. ἐν πᾶσι; jam Complut. legunt εἰς στάσιν, id est, *in statum* vel stationem. Unde sic habent : *Lunam fecit in statum ad tempus suum, demonstrationem temporum, et signum seculi;* alii : *Et lunam fecit ad stationem ad tempus suum, indicium temporum, et signum seculi; stationes* vocat statas lunæ mutationes et vicissitudines, quibus nunc est nova, nunc crescens, nunc plena, nunc decrescens, idque per stata tempora. Syrus : *Luna stat in tempora, designatio temporum, et signum à seculo;* Tigurina : *Lunam idem fecit, ut suo tempore existat indicium temporum, et signum ævi.*

Porro nostræ versionis sensum sic clare exponit Jansenius : Post solem, inquit, etiam *luna in omnibus*, hoc est, apud omnes gentes, vel potius in omnibus suis mutationibus, quæ ei accidunt in tempore suo, est *ostensio temporis et signum ævi*, hoc est temporis : significat enim mensium exordia, et partes eorum sequentes; quia singulis mensibus suum circulum absolvit. Sol quidem etiam ostendit tempus; quia suo discessu et accessu ostendit æstatem, hiemem, ver et autumnum, et circulo suo absoluto ostendit annum esse absolutum. At peculiariter lunæ tribuitur quod sit ostensio temporis, quia celerius, sæpius et distinctius ex varia lunæ mutatione temporis frequens et continua percipitur mutatio.

Denique luna non tantum est signum seculi et rerum secularium, sed et causa; nam dominatur humidis. Unde ab astronomis dicitur præesse infantiæ, argento et pituitæ; hinc et in plenilunio ostrea pleniora sunt. Rursus fluxus et refluxus maris causatur à luna; ac noctu lucente luna crescunt humida, ut ros, imbres, aquæ : *Aquæ magnæ plus fluunt de nocte*, ait Aristot. lib. 3. Meteor. Causa est luna, ut dixi, et absentia solis, qui per diem educens vapores ex aquis, ita aquas imminuit. Unde Palacius : Nota, lector, inquit, verbum illud : *Et luna in omnibus in tempore suo*, quod verbum summam habet philosophiam et summas lunæ laudes. Sensus enim est, quod omnia hæc inferiora fere subsunt lunæ, et gubernantur à luna. Vide æstus maris, plantationes, sectiones et insitiones arborum, collectiones fructuum, infirmationes lunaticorum, phlebotomias infirmorum, et demum nihil fere est in hoc orbe nostro, quod quadamtenus non pendeat à luna.

Porro Palacius τὸ *in signum ævi* sive seculi accipit, quasi idem sit cum illo, Gen. 1. 14 : *Fiant luminaria, etc., et sint in signa*, scilicet serenitatis, ventorum, pluviarum, caumatum, etc. Hinc Secundus philosophus interrogatus ab Hadriano Imp. *Quid est luna?* ait : *Cœli purpura, solis æmula, maleficiorum inimica, solamen iter agentium, præsagium tempestatum* Apuleius de Deo Socratis : *Luna*, inquit, *solis æmula, noctis decus, est diei adjutrix, noctis oculus; stellæ sunt fata hominum.* Sed hæc fata sunt ficta Genethliacorum commenta. Et Alcuinus Flaccus disput. cum Pipino : *Luna est oculus noctis, roris larga, præsaga tempestatum; stellæ sunt pictura culminis, nautarum gubernatores, noctis decor.* Huc facit illud Astrologorum :

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.

Vide de præsagiis solis et lunæ nostros Conimb. tract. 7. in Meteor. cap. 3.

Huc pertinet ænigma lunæ et lunationum, sive lunaris anni, quem suo per duodecim menses gyro luna describit, quod proposuit Cleobule filia Cleobuli Lindii, teste Gyraldo in Ænigmatibus :

Est unus genitor (*inquit*) cujus sunt pignora bis sex :
His quoque triginta natæ, sed dispare forma.
Aspectu hinc niveæ, nigris sunt vultibus inde.
Sunt immortales omnes, moriuntur et omnes.

Est autem hujusmodi ænigmatis solutio : Luna, vel annus lunaris duodecim habet lunationes sive menses, quorum quilibet triginta diebus, luce et tenebris distinctis, perficitur. Sunt immortales generice, quia nunquam cessat dierum et noctium mensiumque successio; specifice tamen, vel potius individue singuli, moriuntur et desinunt. Quare Theodectes ænigma hoc sic proposuit : Duplices sunt, inquit, sorores, quarum una parit alteram, et ipsa quæ genita est gignentem interimit, gignitque alteram, à qua et ipsa interimitur. Dies enim prior gignit sequentem, et ab eo interimitur; quia ei locum cedit, et esse desinit.

Sophista vero Nectenabo regis Ægypti simile ænigma Æsopo proposuit : *Est*, inquit, *templum magnum, et in ipso columna duodecim habens urbes, quarum quælibet triginta trabibus sustinetur; has vero trabes duæ circumeunt mulieres.* Quod resolvens Æsopus : *Templum*

inquit, *est mundus, columna vero annus, urbes menses, trabes autem dies, et mulieres ipsæ duæ, dies et nox.*

Denique Albinus Flaccus disput. cum Pipino Caroli Magni filio : *Quid, inquit, est annus? quadriga mundi. Quis ducit? nox et dies, frigus et calor. Quis est auriga ejus? sol et luna. Quot habet palatia? Duodecim. Qui sunt prætores palatiorum? Aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libra, scorpius, arcitenens, capricornus, aquarius, pisces.*

7. A LUNA SIGNUM DIEI FESTI, LUMINARE QUOD MINUITUR IN CONSUMMATIONE,] q. d. A luna nos Judæi accipimus signum et indicium diei festi. Nam festum Neomeniæ, id est novæ lunæ, incidebat in novilunium; festum vero Paschæ, à quo cætera computabantur, incidebat in plenilunium, puta in 15. lunam sive 15. diem primi mensis Nisan. Lunam vocat *luminare quod minuitur in consummatione*, id est in perfectione, puta in plenilunio; eo enim peracto luna mox minuitur, corniculatur et decrescit, cum sol semper idem plenusque in suo orbe permaneat. Unde alii vertunt : *Lumen in fine decrescens*, græce, φωςὴρ μειούμενος ἐπὶ συντελείας, id est, ut Roman. *Luminare quod minuitur super consummationem.* Complut. *in consummatione.* Syrus : *A luna enim signa festorum, luminare quod deficit in extremitate.* Tigurina : *Luna dies festus designatur luce decrescente donec deficiat.* Quare licet mirabile sit lunæ incrementum ex obscuro ad summam lucis gloriam, tamen totam mirabilitatem deprimit mutatio et casus. Hinc luna inconstantiæ et mutabilitatis est symbolum, juxta illud cap. 27. 12 : *Homo sanctus in sapientia manet sicut sol: nam stultus sicut luna mutatur.* Idipsum repræsentat nomen Hebræum; stultus enim hebr. vocatur כסיל *kesil*, ob inconstantiam, q. d. Qui mente parum firma constat, neque semper est ejusdem consilii et propositi, sed vertumnus, qui mutatur in horas, et variis cupiditatibus agitatur; is simillimus est inconstantis lunæ, non semper eamdem faciem ostentantis, et non tam dierum damna sua celeritate reparantis, quam incrementa subinde perdentis.

Lunam imitantur margaritæ, quas et luna crescente plenas reperiri scripsit Dioscorides, et post plenilunium captæ cum tempore minuuntur et decrescunt, ut ex certis experimentis tradit Cesalpinus libro 2. de Metallicis c. 22.

Mystice noster Alcazar in Apocal. cap. 12. v. 1. notat. 2. Luna, inquit, est B. Virgo, primo, quia lucem gratiæ majorem cæteris stellis, id est Sanctis, haurit à Christo, qui est sol justitiæ; atque per gratitudinem *omnem suæ lucis haustum eo regerit, unde accipit*, quod de luna pariter scribit Plinius; secundo, quia sicut luna maxime dominatur terræ et mari, sic et B. Virgo terrigenis, eisque in nocte hujus seculi clara luce præfulget; tertio, quia sicut luna, teste Plinio, *Humilis est et excelsa, quia alias admota cœlo, alias contigua montibus* : sic et B. Virgo in oculis suis erat humilis, sed in oculis Dei excelsa. Ipsa se ancillam Domini, dum ab Angelo salutaretur, nominavit; ideo facta est mater Dei. Itaque mirare in ipsa triplex conjugium rerum summe disparatarum, quod ipso ejus nomine Maria repræsentatur. Primum conjugium est humilitatis et celsitudinis sive majestatis, quod ipsa humilis et paupercula facta sit Deipara et regina Angelorum; utrumque significat nomen Maria. *Mariam* (sic enim pronuntiant Syri) enim significat *stillam maris;* מר *mar* enim Syris est gutta, sive stilla situlæ, ים *iam* est mare. Ecce humilitas. Quid enim stilla minutius? Rursum *Maria* dicitur quasi מרום *marom*, id est celsitudo. Ipsa ergo est stilla maris per humilitatem, ideoque ipsa pariter est celsitudo ac stella maris, uti eam nuncupat et invocat S. Bernard. Euthym. S. Hieron. totaque Ecclesia in hymno : *Ave, maris stella.* Denique ipsa est mare sapientiæ et gratiarum. Secundum conjugium est puritatis et pœnitentiæ sive crucis. Puritatem innuit rursum τὸ *stilla maris*; uniones enim, sive margaritæ (quæ symbolum sunt puritatis et virginitatis) ex stillis roris in conchis marinis concrescunt. Rursum *Maria* hebr. idem est quod *myrrha* vel *amaritudo maris*, quæ symbolum est pœnitentiæ et crucis, quam B. Virgo tota vita subiit, præsertim astans Christo crucifixo, ut nos doceret, matrem puritatis et castitatis esse pœnitentiam et mortificationem. Tertium conjugium est paupertatis et opulentiæ. Nam B. Maria, id est *stilla maris*, sibi fuit pauperrima; eadem, ut *Mariam*, id est, *domina maris*, ditissima facta est à Christo, adeo ut quasi מורה *more*, id est pluvia temporanea, omnem gratiam è cœlo depluat in se invocantes. Sicut ergo luna *minuitur in consummatione*, sic B. Virgo humilis et minuta est in sua perfectione et exaltatione, ut, cum fieret mater Dei, ancillam se nuncuparet.

Allegor. Hugo per lunam accipit Ecclesiam. Vide eum singula Ecclesiæ adaptantem.

Porro Xenophanes apud Ciceronem lib. 4. Quæst. Acad. opinatus est habitari in luna, eamque esse terram multarum urbium et montium. Idem censent alii de Marte et aliis planetis, eo quod Mars per tubum opticum deprehensus sit habere circa vel supra se alias stellas, quæ ejus planum illustrent, sicut sol et luna illustrant terram ob ejus incolas et habitatores. Porro Plutarchus lib. 2. de Placitis Philosoph. c. 30 : *Pythagorœi, inquit, aiunt lunam terrestrem videri, quia, sicut et nostra terra, circumhabitatur à majoribus quidem et pulchrioribus animantibus, quinquies decies nostrorum quantitatem continentibus, neque ullum excrementum dejicientibus; tanta item diei longitudine.* Idem tract. de Facie in orbe lunæ, de lunæ incolis fuse disserit, ac inter cætera ait : *Ego istos qui in luna incolunt, multo magis mirari existimo cum terram intuentur, tanquam fœcem et cœnum universi per tot humores, nubes nebulasque apparentem, locum obscurum, humilem, immobilem, posse eam animalia producere et nutrire, motu, respiratione et calore prædita.* Verum hæc Philosophis sunt paradoxa.

Hanc gnomen et hoc ænigma tropologice apposito et erudito lunæ et simiæ apologo condecorat Cyrillus lib. 1. Apol. moral. c. 9. cujus titulus : *Tantum æternum dilige, et nunquam dolebis : In plenilunio,* inquit, *simiæ cordis lætitia exsultanti vulpes mox astitit, et hæc dixit : Indica mihi, soror, cur sic exsultas, ut tecum gaudeam; hujus tantæ jucunditatis quæ ratio, et exsultationis quæ causa? At illa læta lætanter respondit : Nimirum lunari, quam amo, plena luce nunc fruor; quoniam hanc diligo, et qua cætera perfruuntur hac lætor. Ad hoc vulpes adjunxit : Putabam certe, charissima (ne turberis), manu, naso, vicinoque oculo, et æstimativa præclara, ad rationis naturam te præ cunctis animantibus accessisse; sed ut*

ex vana gratulatione cognosco, adhuc permanes de longinquo. Quanto enim magis à ratione sejungimur, tanto quidem ab homine plus discrepamus. Puto enim, ni fallor, quod amare lucem veram sit bonum, si tamen ejus sit stabile fundamentum; quia amare aliquid periturum, nihil aliud est quam finaliter dolere. Quantum enim id quod diligimus gaudemus esse habitum, tantum etiam mox dolemus, cum est amissum. Unde fit ut delectatio de re quæ est perdita, statim vertatur in dolorem, et amor atque jucunditas in mœrorem. Id deinde explicans vulpi subjicit: *Igitur quod lumen diligis, laudo te; sed quod lunari lumine mutabili frueris, te non laudo. Hac enim nocte si plena luna lætaris, cum defecerit sequenti vespere, tristaberis. Impossibile enim est amato perdito non dolere; et sic quid tibi residuum erit de præterito gaudio nisi præsens dolor? Amatum siquidem rapit secum ubicumque gaudium; sed idem cum transierit, mox ejus fines occupat luctus. Verum non est sapientis gaudere ut doleat, sed ad tempus lugere, ut semper gaudeat. Infelix quippe est commutatio de jucunditate in luctum; de gemitu vero beata est in gaudium commutatio. Propter quod, charissima, ut tua sit gaudiosa dilectio et fruitio permansura, illam duntaxat diligas lucem, et ea fruaris, quæ dialis est, atque invariabilis, ac summa. Illius enim secura est lætitia atque plena. Propter hoc autem, sicut amamus, ita et sumus; habet enim amor contuitum chamæleontis, unde transimus cum amatis, aut sistimus; et cum eisdem vilescimus, aut chari sumus. Sed quid lugenti chamæleonti de colore aureo mutato in luteum sagax corvus responderit, non audisti? Claude pone aurum, desuper lutum, et de cætero respice aurum. Quibus dictis, vale superaddens recessit.*

8. Mensis secundum nomen ejus est.] *Ejus* refer non ad mensem, sed ad lunam; græce enim est femininum αυτης, quod non nisi lunam respicere potest. Unde Tigurina vertit: *Mensis nomen ipsius* (lunæ) *accipit.* Sic c. 6. 23. dixit: *Sapientia secundum nomen est ejus*, scilicet, aspera et difficilis, uti præcessit. Sensus est, q. d. Mensis uti à luna suî exordium, medium et finem accipit, ita pariter ab eadem sortitur et nomen. Nam hebraice (hebraice enim hæc scripsit Siracides senior, quæ junior in Græcum transtulit) mensis dicitur חודש *chodes*, id est *innovatio*, à nova luna, ejusque innovatione; radix enim חדש *chadas* significat innovare. Sic pariter Græci novum mensem vocant νεομηνιαν, et Latini novilunium à nova luna; quin et lunatio idem est quod mensis. Unde sequitur de luna, ejusque innovatione, quæ sit initio mensis.

Crescens mirabiliter in consummatione.] Quia luna crescit et corniculatur varie et mirabiliter, donec consummetur, id est consummatum plerumque lumen accipiat in plenilunio. Quocirca Vatabl. vertit: *Et crescens mutationibus est mirabilis.* Vide Plinium lib. 2. cap. 9. Syrus: *Mensis secundum nomen ejus est, et crescit sublimiter in mutatione.*

Rursum *mensis* hebr. dicitur ירח *ierach*, à ירח *iareach*, id est luna, quod luna sua lunatione, id est per orbem suum decursu et circuitu describat mensem. Nam sol annum exigit in cursu et circuitu suo per zodiacum, luna vero mensem; hinc *mensis* à luna mensuram et nomen accepit; idem enim est quod lunatio. Sic et Græcis mensis vocatur μην, απο της μηνης, id est à luna; imo Macrobius Latinam vocem *mensis* derivat à Græco μην, licet Cicero lib. 2. de Natura Deorum mensem derivet à metiendo. Ait enim: *Qui quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur.* Sic pariter Belgæ et Germani è **maen**, id est luna, mensem vocant **maent.** Sic et Anglis *monat* vocatur mensis à *mon*, id est luna. Simili modo Auctor lib. de Spiritu et anima apud S. Aug. tom. 3. cap. 10. vocem *mens* derivat à μηνη, id est luna; quia *sicut luna*, inquit, *crescit et decrescit, et varia vicissitudine commutatur, in id tamen quod fuit quadam perfecta novitate se restituit: sic mens nunc caput summis inserit, nunc decidit in infimis, nunc sese inferens sibi veris falsa redarguit; modo ad corporalia regenda deflectitur, modo æternis rationibus inspiciendis vel consulendis adhærescit. Mens universorum capax, et omnium rerum similitudine insignita, omnia esse dicitur.* Idem tamen paulo post: *Mens*, inquit, dicitur, *quasi eminens*, quod in anima emineat, et ad divina contemplanda assurgat.

Pro *crescens mirabiliter in consummatione*, Compl. legunt, αυξανομενος εθαυμαςωσεν αλλοιωσει, id est *crescens*, vel auctus, *mirificavit mutatione*, id est, ut Tigurina, *Crescens mutationibus est mirabilis.* Romani pro εθαυμαςωσεν, cum Nostro legentes θαυμαςως, vertunt: *Crescens mirabiliter mutatione;* alii, *cum mutatione.* Luna enim sola inter stellas per singulos menses assidue crescit et decrescit, impletur et minuitur. Quocirca luna dejectis cornibus apud Ægyptios erat hieroglyphicum mensis, teste Pierio Hierogl. 44. cap. 18.

STELLÆ.

9. Vas castrorum in excelsis, in firmamento cœli resplendens gloriose.] Lunam vocat *vas castrorum*, id est instrumentum bellicum et castrense Dei; tum quia ipsa sua luce eminet inter stellas, quæ in Script. vocantur castra et militia Dei: unde Rabanus et alii legunt *resplendens gloriosa;* tum quia astrorum est quasi fax, imo sol, dux et antesignana, adeoque videtur esse nocturnus sol illustrans cœlum, stellas, totumque orbem. Unde inter eas incedit quasi regina gloria luminis et pulchritudinis præpotens et admirabilis; hinc et luna dicta quod luce luceat una per noctem, vel quod luce luceat aliena.

Alludit ad stationes nocturnas castrorum, quarum quatuor noctis vigilias, quibus mutabantur excubiæ et excubitores, dividebant juxta motum lunæ.

Allegor. Rabanus: *Luna*, inquit, *est Ecclesia, quæ à Christo quasi à sole suum mutuatur lumen et gratiam, quæ modo persecutionibus videtur imminui, iterumque tranquillitate recepta clarissimi luminis hilaritate completur. Unde dicitur, quod crescat mirabiliter in consummatione. Ipsa sane est vas castrorum in excelsis, in firmamento cœli resplendens gloriosa; quia in ipsa animarum fidelium consistit turba, quæ in firmamento veritatis et divinæ prædicationis per totum orbem gloriosa resplendet.*

Secundo, per enallagen numeri *vas castrorum* accipi potest pro *vasa castrensia*, quales sunt stellæ, q. d. Velut instrumenta et arma bellica Dei sunt stellæ, quæ in firmamento resplendent gloriose; stellæ enim vocantur arma, imo milites et militia Dei; quia magno numero, ordi-

nata et constanti serie quasi acie incedunt et procedunt quasi acies bellica ordinata à Deo. Ita Palacius et Jansenius: Vas castrorum, inquit, vocat totum illum, qui in cœlis videtur, astrorum apparatum instar castrorum pulchre ordinatum et dispositum. Unde et *militia cœli* dicitur, et exercitus Dei, quo Deus ad jussa sua complenda utitur. Est enim Græcis σκευος παρεμβολων, quod recte verti potest, *apparatus, instructio*, vel *armatura castrorum;* à σκευος enim, quod vas significat, et quævis arma, derivatur verbum σκευαζω, quod est *paro* et *instruo.* Dicit ergo post solem et lunam esse etiam in excelsis insigne *vas castrorum*, hoc est veluti apparatum militarem resplendentem in firmamento cœli, qui et ipse mirabiliter Dei gloriam declarat. Unde Syrus vertit: *Vas exercitus in excelsis, quod resplendet in firmamento cœli.* Tigurina: *Apparatus castrensis in altitudine, in solo cœlesti, refulgens est decus cœli, gloria astrorum;* quod Noster v. seq. vertit: *Species cœli, gloria stellarum.* Hic enim versus ad sequentem spectare, ibique expleri videtur.

In stellis enim primo, mirus, et quasi castrensis est ordo, isque certus et constans. Unde et stella à stando dicitur, quod stellæ in cœlo stare videantur: *Bonum autem universi* (et cujusque rei) *consistit in ordine*, ait Aristot. lib. 12. Metaphys.

Secundo, stellas flammeæ naturæ esse censet Cicero lib. 2. de Natura deorum, Plato, Plinius et alii superius citati. Unde et ardentes à Poetis vocantur. Vere modernus Poeta: *Lucidæ*, inquit, *cœli lampades stellæ, naturæ foculi, noctis oculi, lunæ famulæ, solis flammulæ.*

Tertio, stellarum magna est multitudo, qualis est militum in castris. Plinius lib. 2. cap. 45. asserit in firmamento esse 1600. stellas effectu visuque insignes. Astrologi vero numerant 1022. sed longe plures sunt, quæ vel non videntur, vel non nisi confuse, ut quæ in galaxia commistam lucem exhibent, faciuntque viam lacteam. Unde *quo quisque acutius stellas intuetur, tanto plures videt*, ait S. Aug. lib. 16. Civit. c. 23.

Quarto, magnitudine eminent stellæ. Nam stella quælibet in firmamento longe major est tota terra. Distinguunt astrologi stellas in sex magnitudinis differentias, traduntque illas, quæ primæ et summæ magnitudinis sunt, continere magnitudinem terræ centies et septies; quæ secundæ, nonagies; quæ tertiæ, 72. quæ quartæ, 54. quæ quintæ, 39. quæ sextæ et infimæ, decies octies. Insuper astronomi stellas à se notatas in 48. constellationes, sive imagines, redegerunt. Est vero constellatio certus stellarum numerus alicujus animalis, sive alterius rei effigiem situ ordineve repræsentans. Hinc stella erat hieroglyphicum Dei, ait Horus Apollo. Hinc et Pan Deus (quasi totius naturæ auctor et comprehensor) pingebatur stellis insignitus de quo Orpheus:

Pana voco magnum, qui totum continet orbem.

Vide Pierium lib. 44. Hierogl. cap. 24.

Quoties ergo noctu cœlum tot stellis quasi gemmis distinctum et radians intuemur, mente assurgamus ad earum opificem Deum, eique cum Psalte gratulando concinamus: *Confitemini Domino dominorum: quoniam in æternum misericordia ejus. Qui fecit luminaria magna, etc. solem in potestatem* (in dominium) *diei: lunam et stellas in potestatem noctis: quoniam in æternum misericordia ejus.* Porro, quomodo ex sole, luna et stellis ascendere possimus ad Deum, ipsum contemplari, admirari et venerari, pie et erudite docet Cardin. Bellarm. lib. de Ascensione mentis in Deum, gradu 7. ut inde discamus cœlestia ambire, terrena despicere, fortia agere, fortia pati. Hac enim via itur ad astra, hoc iter ad empyreum. Hac via in cœlum ivere Sancti, qui idcirco in cœlo coruscant ut stellæ. Vide quæ annotavi Daniel. 12. 3. Genes. 1. 16. Apoc. 2. 28. ubi varias dedi analogias Sanctorum et stellarum. Deus enim in cœlo inter lucis aurum, adamantes et gemmas, Sanctos suos et electos velut stellas scalpro æterni sui decreti cælavit et insculpsit, juxta illud Christi: *Gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cœlis*, Lucæ 10. 20. Ad has stellas, eorumque hoc cœlum anhelans S. Martinus jam moribundus, cum æstuans febri supinus in illud suspiceret, ac discipuli suppliciter ab eo peterent, ut converso corpore tantisper, dum remitteret morbi vis, conquiesceret: *Sinite me*, inquit, *cœlum potius quam terram aspicere, ut suo jam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur.* Quapropter ipse oculis ac manibus in cœlum semper intentus, invictum ab oratione spiritum non relaxabat, ait Sulpitius in ejus Vita.

10. SPECIES COELI GLORIA STELLARUM, MUNDUM ILLUMINANS IN EXCELSIS DOMINUS,] q. d. *Species*, græce καλλος, id est pulchritudo, Syrus, *ornamentum cœli*, est *gloria*, id est gloriosa claritas, numerus et ordo *stellarum*, per quas Dominus habitans in excelsis mundum illuminat. Noster legit κοσμον φωτιζων, id est, *mundum illuminans;* jam legunt κοσμος φωτιζων, id est, *ornatus illuminans.* Rursum Noster legit κυριος, id est *Dominus;* jam legunt κυριου, id est *Domini*, in genitivo. Unde sic vertunt: *Pulchritudo cœli est gloria stellarum, ornatus illuminans in locis Domini supremis.* Complut. *In altissimis Domini.* Roman. legunt: *Species cœli gloria stellarum, ornatus illuminans in excelsis Dominus.* Sed vulgata lectio Latina melius fluit, ideoque verior est. Tigurina: *Decus cœli gloria astrorum, ornatusque illustris in regione celsa Domini.* Hæc ultima verba significant causam cur stellæ exornent cœlum, quia scilicet in eis residet Dominus; dignum autem est Domini thronum his luminibus exornari. Porro quam hæc species cœli et stellarum pascat oculos, etiam philosophorum et Gentilium, audi docentem Lactant. lib. 6. cap. 20: *Aiunt*, inquit, *philosophi multo esse præclarius, et homine dignius, cœlum potius quam cælata intueri, et hoc pulcherrimum opus intermicantibus astrorum luminibus, tanquam floribus adornatum, quam picta, et ficta, et gemmis distincta mirari. Sed cum diserte ad contemptum terrestrium nos exhortati sunt, et ad cœli spectaculum excitaverunt; tamen spectacula hæc publica non contemnunt.* Ex illis unum producam Senecam: *Dum oculi mei ab illo spectaculo, cujus insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum cæteris inhærere sideribus, dum ortus eorum occasus, intervalla et causas investigare, spectare tot per noctes stellas micantes, dum cum his sim, et cœlestibus (qua homini fas est) immiscear, dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam, quantum refert mea quid calcem?* hæc Seneca Consolat. ad Albinam c. 9.

Denique solem, lunam et stellas à Deo per intelligentias, id est Angelos, qui, ut ait Apost. Hebr. 1. Dei et divinæ gubernationis sunt administratorii spiritus, moveri, constans est philosophorum et Theologorum sententia, indeque manare tantam motus eorum constantiam et ordinem liquet. Ita docet S. Dionys. Cœl. hierarch. c. 5. et 8. S. August. lib. 3. de Trinit. cap. 4. Origen. hom. 13. et 14. in Numer. S. Gregor. 4. Dialog. 4. S. Thomas opusc. 10. q. 3. Bonav. in 2. d. 14. art. 3. q. 2. Plato lib. 1. de Legibus, Aristot. 12. Metaph. 8. et alii. Vide Conimbric. lib. 2. de Cœlo cap. 5. quæst. 5.

11. In verbis sancti (minus recte Rabanus legit *sanctis*) stabunt ad judicium, et non deficient in vigiliis suis, q. d. Stellæ quasi milites obedientissimi et promptissimi *stabunt*, id est stare solent, et continuo stant, *in verbis sancti*, id est jussu et præcepto Dei sanctissimi, *ad judicium;* ut, scilicet, ejus justam sententiam, sanctumque imperium vindicando hostes ejus, vel protegendo fideles ejus servos, inviolabiliter exsequantur. Deinde perpetuo vigilant et excubant, ac nunquam lassatæ deficiunt, ut quiescant, vel cessent à suis vigiliis et excubiis sibi à Deo commissis, uti in terra lassantur nostri milites et vigiles. Deinde pro κατα κριμα, id est *ad judicium*, Complut. per synæresin unica voce legunt κατακριμα, id est illico, continuo, statim, q. d. Stellæ astant Deo promptæ, ut illico exsequantur ejus jussa; vel potius, ut Complut. vertunt: *In verbis sancti sistent* (στησονται enim est activum, significans sistent, stare facient) *condemnationem*, q. d. Jussu Dei stellæ illico exhibebunt ejus condemnationis sententiam, ut vindictam et plagas ab eo decretas præsentes sistant. Per stellas intellige tum stellas, tum Angelos stellarum motores et rectores. Pro *non deficient* Noster legit μη εκλυθωσιν, id est, non dissolventur, non fatiscent, non deficient; Complut. legunt μη εκκαυθωσιν, id est, *non accendentur, non exardescent*, q. d. stellæ, esto continuo vigilent, luceant et ardeant, nunquam tamen exardescunt et inflammantur incendio, multo minus ira et impatientia, ut ordinem et stationem suam deserant, terramque accendant et comburant; uti fecisse Phaetontem, Solis filium è cœlo lapsum, fabulantur Poetæ. Aliqui codices Græci utrumque legunt; Tigurina: *Ad imperium sancti suo consistunt ordine, nec stationes suas defessæ deserunt.* Syrus: *Per verba sancti stabunt secundum præscriptum sibi, et in cursu suo non variabunt.* Alludit ad Baruch. 3. 33: *Emittit lumen, et vadit, et vocavit illud, et obedit illi in tremore. Stellæ autem dederunt lumen in custodiis* (græce est eadem vox quæ hîc, scilicet φυλακη) *suis, et lætatæ sunt: vocatæ sunt, et dixerunt: Adsumus: et luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas.* Et ad Judic. 5. 20: *Stellæ manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt;* Angeli enim stellarum motores è stellis et cœlo vibrantes et grandinantes lapides, tonitrua et fulmina in Sisaram, ejusque castra, ea disperdiderunt, æque ac iisdem profligarunt Pharaonem et Ægyptios in mari rubro, Exodi 14. 24.

Paulo aliter explicat Palacius, q. d. *In verbis sancti*, id est, si Deus sanctus dixerit, ut stellæ stent, stabunt promptæ exspectantes Dei judicium et decretum, tenebuntque iter suum, licet cursu rapidissimo currant.

Mystice Rabanus: *Ornatus Ecclesiæ*, inquit, *est sanctorum pulchritudo; hi in verbis sanctis, id est, in doctrina veræ fidei, permanentes exspectant judicium Dei; nec adversitatibus istius seculi franguntur, neque ad iracundiam excitantur; sed patienter omnia ferentes persistunt in custodia gregis sibi commissi, memores semper, illudque Dominicum sedulo in corde volventes: Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum quando revertatur à nuptiis. Estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet. In patientia vestra possidebitis animas vestras.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

IRIS.

12. Vide arcum, et benedic eum qui fecit illum: valde speciosus est in splendore suo.] Post firmamentum, solem, lunam et stellas quinto loco exhibet et celebrat iridem, quasi opus speciosum Dei; ut inde ad Dei laudem excitemur, ac quoties iridem conspicimus, toties ad Deum assurgamus, et in iride Dei magnificentiam collaudemus. Dicit ergo: *Vide arcum*, scilicet cœlestem, puta iridem, *et benedic eum*, id est, lauda et glorifica Deum, *qui fecit illum*, quia *valde speciosus est in splendore suo.* Nam iris est tricolor; triplicem enim colorem exhibet, eumque lucidum et splendentem, puta puniceum, viridem et purpureum, atque primum secundo, secundum tertio decorè subordinatum et contemperatum, ut pulchram colorum harmoniam, et quasi musicam spectantium oculis exhibeat. Causam physicam cur iris fiat, sitque tricolor, dat Aristot. lib. 3. Meteorol. cap. 3. Syrus hæc et sequentia usque ad cap. 44. omittit. Tigurina: *Contemplare arcum splendore* (alii, *fulgore*) *suo perelegantem, et auctori ejus gratulare,* dicendo: Benedictus sis, Domine, qui tam speciosam et fulgentem iridem creasti. Et si illa tam speciose fulget, quam speciosus, quam fulgidus es tu, Deus noster, qui in immensum speciem et fulgorem iridis omnisque creaturæ exsuperas, ut illæ tecum collatæ deformes, obscuræ et tenebrosæ videantur.

Porro iridis causa est, reverberatio radiorum solis oppositi in nube rorida, opaca et concava. Quocirca licet tres primarii jam dicti sint iridis colores, multos tamen alios pro diversitate nubium, et reverberationis radiorum solis sibi adsciscit et induit, adeoque, ut ait Virgil. 5. Æneid.

Mille trahit varios adverso sole colores.

Idem lib. 9. iridem vocat decus cœli. Ovidius

vero 6. Metamorph. graphice iridem describens, sic de ea canit :

> Qualis ab imbre solet percussus solibus arcus
> Inficere ingenti longum curvamine cœlum.
> In quo diversi niteant cum mille colores,
> Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.

13. GYRAVIT COELUM IN CIRCUITU (græce, ἐν κυκλώσει, id est in circuitione ; ita Complut.) GLORIÆ SUÆ : MANUS EXCELSI APERUERUNT ILLUM.] Celebravit iridem à specie et fulgore : nunc eamdem secundo, celebrat à figura, puta à curvatura per medium cœlum, dicendo *gyravit*, id est, cinxit, ambivit cœlum *in circuitu*, id est, per circuitum, *gloriæ suæ*, id est, gloriosæ suæ pulchritudinis et splendoris. Iris enim instar magni arcus, curvando ambit totum hemisphærium nostrum, ac protenditur ab Ortu in Occasum, vel à Meridie in Septentrionem. Vatabl. pulchre : *Gloriosa curvatura sua cœlum succingit circulo.* Iris ergo videtur esse gloriosus cœli baltheus, zona et cingulum. Alii : *Ambit cœlum circulo glorioso ;* curvatura enim iridis undequaque est tam præcisa et exacta, ut ad tornum circino adæquata et circinata videatur. Unde Manil. lib. 1.

> Utque suos arcus per nubila circinat iris.

Tertio, celebrat iridem ab amplitudine, dicendo : *Manus Excelsi aperuerunt*, græce ἐτάνυσαν, id est, explicarunt, extenderunt, *illum.* Unde Tigurina : *Manibus Altissimi eum extendentibus ;* extenditur enim et porrigitur iris ab una cœli extremitate in aliam ; quare nulla manus humana vel angelica, sed sola divina eum extendit. Hæc ergo tria sunt mirabilia et quasi miracula iridis.

Adde quartum, nimirum constantiam. Iris enim nunquam mutat tres colores, splendorem, curvaturam in quacumque nubium diversitate, diversaque densitate, raritate, rorulentia, etc. cum tamen phænomena aeris et nubium ob diversam nubium dispositionem sæpe speciem, colorem, formam situmque mutent : sed iris in omnibus, ubique, et per omnia eumdem semper tenorem, colorem et formam servat, quod sane est admirabile, ac certum indicium eam Dei semper sibi constantis manu efformari.

Quintum est, quod iris matutina portendat pluvias, vespertina serenitatem. Ita Julius Scaliger. Exercit. 80. Mane enim fit in nube roscida, et in aquam solvi parata. Unde Ovidius 1. Metamorph.

> Concipit iris aquas, alimentaque nubibus affert.

Seneca vero lib. 1. Natur. quæst. cap. 6 : *Arcus*, inquit, *à Meridie ortus magnam vim aquarum vehit. Si circa Occasum refulsit, rorabit et leniter impluet. Si ab Ortu circave surrexerit, serena promittit.* Aliqui pro *rorabit* legunt *tonabit ;* unde ex Seneca censent iridem à Meridie nascentem pluvias augurari, à Septentrione ventum, ab Occasu tonitru, ab Oriente serenitatem.

Sextum est, quod iris sit imbrifera, ac per imbrem, quem affert, terram fecundet. Adhæc iris fit ab opposito sole, velut in terram despectante, æque ac in nubem ; sed ita, ut terra sit media quasi inter nubem et solem ; unde fit, ut quo sol est humilior et occasui propinquior, eo iris sit sublimior ; et quo superior, eo iris demissior ; quia soli est opposita. Ita Valesius Sacræ Philos. c. 78.

Septimum, quod iris, ut docet Aristot. lib. 5. Histor. animal. cap. 22. multum conferat ad generationem mannæ, sive mellis aerii. Insuper Plinius lib. 12. 24. et lib. 17. 15. docet iridem miram suavitatem et odorem aspalatho, aliisque herbis et plantis aspirare. Laertius asserit saluberrimo iridis imbre afflatas rosas, fragrantius redolere.

Octavum, est ordo colorum ; in iride enim sunt tres trium colorum semicirculi. Primus et summus est puniceus sive citrinus : medius est viridis, infimus est purpureus. Causa est, quod radius lucis cum exigua opacitate, efficit colorem puniceum, cum mediocri viridem, cum majore purpureum. Talis autem opacitatis varietas et ordo est in nube, cum in ea fit iris. Hinc dicitur *Iris quasi aeris, quod per aerem ad terras descendat*, ait Isidor. lib. 13. Orig. cap. 10. Quocirca Plato in Theæteto irim Thaumantis filiam, propter admirationem dictam censuit. Unde Ovidius 4. Metamorph.

> Roratis lustravit aquis Thaumantias iris.

Nonum est, quod iridis colores non sint veri, sed apparentes ; ex transparentia enim lucis solaris per nubem et aquam, causatur hæc apparentia colorum. Sic apparens, non verus, color multicolor est in collo columbæ, in halonibus, virgis, pareliis, aliisque phænomenis, quæ in aere et nubibus apparent. Quocirca physici ita iridem definiunt : *Iris est arcus multicolor in nube rorida, opaca et concava, ex radiorum solis oppositi reflexione apparens oculis spectantium.* Hinc iris quoque fit et apparet juxta fontes, cum mane radiis solis verberantur. Item juxta lumen lucernæ, cum illud fuligine et fumo refrangitur. Hac de causa iris non cadit sub nostrum aspectum, nisi simus inter nubem in qua iris splendet, et solem ipsum constituti ; quia ipsa nubes est quasi speculum, à quo fit ad oculos reflexio, ut docet Aristot. lib. 3. Meteor. cap. 4.

Decimum est, quod plures simul fieri possint irides, idque dupliciter. Primo, si utraque iris directe fiat à sole, v. g. si sol sit in medio cœli, et utrimque, ad Ortum scilicet et Occasum, sit nubes apta ad impressionem iridis ; tunc enim iris una apparebit ad Ortum, altera ad Occasum. Secundo, cum ex reflexione primæ iridis fit secunda, quæ idcirco est debilior ; et ex reflexione secundæ fit tertia, quæ proinde est maxime debilis, ita ut vix videatur.

Undecimum, et maximum est, quod iris sit signum divinæ clementiæ et beneficentiæ, et pacti cum Noe et hominibus, quod deinceps nullum orbi inducturus sit diluvium ; sic enim cum Noe pactus est Deus, Genes. 9. 13. Atque hac de causa ob iridem maxime benedicendus et glorificandus est.

Hinc et iris à viris sapientissimis concordi elogiorum celebrata est calculo : à Chrysostomo nuncupatur Dei hominibus reconciliati chirographum, ab Hieronymo supernæ clementiæ simulacrum, cœlestium induciarum pignus à Damasceno, ab Augustino divinæ amicitiæ tessera, sempiterni fœderis obses à Bernardo, ab Ambrosio inviolabilis virtutis Dei et multiformis gratiæ specimen, cœlestis benignitatis typus à Cypriano, à Gregorio Sancti Spiritus idea,

benevolentissimi Numinis testimonium à Nazianzeno, à Basilio pacis sequestra, à Beda divinæ propitiationis symbolum, deorum Mercurius ab Ethnicis, ab Anaxagora serenitatis præludium, Thaumantis sive admirationis filia à Platone, divini splendoris imago à Pythagora, multifarium lucis decus à Philone, à Macrobio benignissimum cœli prodigium, astrorum lingua ab Homero, ab aliis denique divina quædam astrologa, superum legata, felicitatis index, tranquillitatis præco, lætitiæ præambulatrix. Porro à moderno Poeta hisce elogiis salutatur :

Illustrissima lucis pupula, aeris alumna.
Edita patre sole, patria cœlo.
Prodiga luminis, nuntia numinis.
Legata serenitatis, præsaga felicitatis.
Obses fœderis, hospes ætheris, civis sideris.
Pacis pincerna, naturæ lucerna.
Diei spectaculum, Dei miraculum.
Cœlorum progenies, colorum congeries.
Mille luminum irradiata facies, variata maculis.
Calorum imperatrix, eademque temperatrix.
Illustri parente illustrior soboles.

Quid iris mystice et symbolice significet, fuse dixi Genes. 9. 13. Apoc. 4. 3. et Ezech. 1. 28.

Quibus adde, iridem esse symbolum crucis Christi; in cruce enim quasi in arcu extentus et distentus Christus, validissimas orationis et amoris sagittas sursum ad Deum patrem ejaculatus est; quibus cor ejus vulneravit, ut nostri misereretur, nobisque peccata remitteret; quin et nos sibi in filios et hæredes adoptaret.

Denique apposite S. Basilius epist. 43. ad Gregorium Episcop. Nyssenum fratrem de differentia ουσιας και υποςασεως, SS. Trinitatem comparat iridi. Primo, quia sicut iris est una et tamen tricolor: sic Deus est unus in essentia et trinus in personis; secundo, sicut iris trinos hosce colores efficit per refractionem radiorum solis in nube : sic Trinitas personarum oritur ex Solis divini, id est, Patris æterni, intellectione, quæ vim generationis habet et spirationem; tertio, *Sicut in iride*, inquit, *colorum discrimina clare cognoscimus, et tamen alterius ad alterum dissidium sensu percipi nequit : ita et proprietates trium hypostaseon, perinde ac flos quidam eorum colorum qui in iride visuntur, in singulis personis quæ in S. Trinitate creduntur, separatim relucent; ejus vero proprietatis quæ secundum naturam est, nulla alterius personæ ad alteram differentia excogitari potest; sed in communicatione της ουσιας, notiones propriæ in unaquaque communiter resplendent.* Hucusque S. Basilius.

TERTIA PARS CAPITIS.

NIX, FULGURA, NUBES, PRUINA.

14. IMPERIO SUO ACCELERAVIT NIVEM, ET ACCELERAT CORUSCATIONES EMITTERE JUDICII SUI.] Pro *coruscationes*, græce est αςραπας, id est, fulgura et fulmina. Pro *acceleravit*, Complut. legunt κατεπαυσε, id est, *cessare fecit.* Verum Græci codices Romæ correcti, et cæteri habent κατεσπευσεν, id est, *acceleravit.* Unde Tigurina: *Idem imperio suo nivem urget* (ut celeriter in lucem prodeat) *et fulgetra pro judicio suo concitat.* Sensus est, q. d. Deus non longo molimine, uti faciunt homines, sed celeriter et pene in instanti producit et emittit nivem tam densam et copiosam, ut totum aerem suis floccis impleat; adeo ut radios solis, ipsumque cœlum aspectui nostro intercipiat. Nix enim, ut et aliæ res, ita obedit Deo, ut verbo jussuque ejus evocata, illico ei se existentem et præsentem sistat: tanta est verbi Dei efficacia, tanta nivis erga Deum vocantem obedientia. Porro non frustra, sed ad magnum terræ hominumque commodum Deus mirabiliter emittit nives. Nam primo, emittit nives, quasi aves aeris, ut per eum volando, eum purgent et purificent; quot enim sunt flocci nivis, tot quasi aves sunt cœli, tot quasi plumæ candidæ cycnorum; secundo, nix solvit frigus; incidit enim rigorem aeris frigore constipati, et quasi conglaciati; tertio, nix fecundat terram. Unde Hispani hoc habent proverbium : *Annus nivosus, annus fertilis et copiosus.* Denique Psaltes psal. 147 : *Qui dat nivem*, inquit, *sicut lanam.* Nix enim in candore, levitate, densitate, calore et mollitie, ait Theodor. ibidem, similis est lanæ. Nam nix quasi lana terram tegit ad eam fovendam, calefaciendam et fecundandam; dum halitus et exspirationes terræ cohibet, et intus repellit; dumque resoluta, liquata instar sacchari sensim terram irrorat et impinguat. Quocirca exstat hoc nivis ænigma :

Candidior cycni plumis, sum filia brumæ,
Dura minus glacie, sed nec minus algida :
Rarior, ac fluidum in laticem tabesco tepore.
Signo novem, fuerit si littera prima recisa :
Cor mihi si jungas, vix est avis atrior ulla.

Mystice, nix symbolum est tentationis et tribulationis, qua probatur et roboratur virtus fidelium. Unde S. Ephremi in Serm. ascet. ad imitationem Prov. *Tempore nivis*, inquit, *pervestigatur fera, et tempore tentationis investigat satanas monachum; probatio autem monachi in tentationibus apparet.* Et anterius : *Multi habitu monachi, at pauci certatores; tempore autem certaminis monachi probatio apparet.*

Rursum multo magis *accelerat* Deus *coruscationes* et fulgura; quia quasi in momento fulgur apparet, transitque ab Oriente in Occidentem. Simile, sed efficacius est fulmen, quod non est aliud, quam exhalatio ex nubium collisione ignita, indeque magno impetu erumpens vel excussa.

Mirabilia, et quasi miracula fulminis sunt hæc : primo, ejus celeritas; secundo, ejus ignea natura, item efficacia, nihil enim est tam validum, quod non sternat; tertio, varietas, fulmen enim aliud terebrat, quia videlicet valde subtile est et flammeum; aliud dissipat, quia valde conglobatum, et spiritus coacti admix-

tione conflatum, tertium adurit, quia ignitum; quarto, quod fulmina feriant sæpius altos montes et præaltas turres. Causa est, quod cum oblique ferantur, celsissima quæque obviam fiant, ideoque in ea frequenter impingant. Unde Claudian. ad Hadr.

> Incubit nunquam cœlestis flamma salictis,
> Nec parvi frutices iram meruere Tonantis:
> Ingentes quercus, annosas fulminas ornos.

Quintum tradit Plinius, lib. 2. cap. 55. lib. 37. 10. fulmine non ici laurum, nec aquilam, nec corallum, nec vitulum marinum. Sed hæc fabulosa, vel certe dubia videntur. Nam laurum fulmine tactam narrat Vicomercatus in lib. 3. Meteorol. cap. 10. Sextum, quod fulmen rara et mollia non lædat; quia celerrime per ea transit, densa vero ac dura, quæ resistunt, feriat et sternat. Ratio est quod in duris, ut eorum contumaciam vincat, diutius moretur, omnesque vires suas colligat et expromat, inquit S. Damascen. in Physicis cap. 17. Sic fulmen illæsa vagina ensem inclusum liquat; bursa intacta aurum, æs et argentum inclusum conflat inviolato ligno circa pila ferrum dissolvit; integra carne ossa comminuit. Albertus Magnus lib. de Tonitruo cap. 21, refert dolium fulmine correptum frangi et comburi, ipsum autem vinum subito concretum stare, ita ut rigor ille triduo duret. Ferunt autem vinum, quod fulmine concretum fuit, cum ad liquorem redit, potum exanimare, vel dementiam inducere. Ratio est, quia fulmen habet in se noxias qualitates sulphuris, aut alterius similis materiæ, quibus vinum inficit. Denique pervulgatum est, venenata interdum post fulminis ictum, plagam deponere; et è contrario quæ nihil antea veneni habebant, ipsum concipere. Ratio est, quia illis fulmen venenum exurit; his vero sulphuream noxiamque qualitatem imprimit. Ita Conimbr. tr. 2. in Meteora, cap. 6.

Porro *coruscationes* dicit esse *judicii sui*, scilicet divini.

Primo, quia Deus secundum suum, non hominum, nec Angelorum judicium, cum scilicet ei videtur, creat, mittitque fulgura.

Secundo, quia per fulgura, sua judicia, id est minas et vindictas, exercet; dum per ea peccatores metu percellit, et subinde morte percutit; idque significat etymon fulguris et tonitrui. Nam, ut ait S. Isidorus lib. 13. Orig. cap. 8 et 9: *Tonitruum dictum, quod sonus ejus terreat; nam tonus, sonus, fulgur et fulmen, ictus cœlestis jaculi, à feriendo dicti; fulgere enim ferire est ac percutere.* Hinc illud Poetæ:

> Fulgura, et humanas motura tonitrua mentes.

Vide ibi dicta c. 16. 18.

Tertio, quia dies judicii frequentissimis et vehementissimis coruscationibus horribilis erit, juxta illud psalm. 96: *Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ.* Idem patet in Apocal. cap. 8. 5. et cap. 16. 18.

Quarto, τὸ *judicii sui* significat Deum non temere, sed magna consideratione, judicio et ratione emittere fulgura. Ita Vatablus. Mirabile vero Dei judicium est, quod fulmen alta et dura sternat, demissa et mollia pertranseat, uti paulo ante dixi.

Mystice, nix est purgatio peccatorum per pœnitentiam et lacrymas, juxta illud Isaiæ c. 1. 18: *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.* Ita S. Hieron. in psalm. 147. Unde David psalm. 50: *Asperges*, inquit, *me, Domine, hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor.*

15. PROPTEREA APERTI SUNT THESAURI, ET EVOLAVERUNT NEBULÆ SICUT AVES.] Pro *nebulæ*, græce est νεφέλαι, id est *nubes;* quia nebula est nubes demissa, sive inferiorem aeris regionem occupans. Tigurina: *Propter hoc penetralia recluduntur, et nubes volucrum more provolant.* Thesauros enim vocat cellas et apothecas, in quibus recluduntur nummi, fruges et opes; non quod Deus vere tales habeat apothecas, sed quod nubes et nebulæ in Deo, Deique voluntate et omnipotentia, quasi in thesauro et cella reconditi sunt; et ad ejus nutum, quasi aperta cella in lucem edantur, ac in aerem prosiliant, juxta illud Job 38. 22: *Numquid ingressus es thesauros nivis, aut thesauros grandinis aspexisti? Quæ præparavi in tempus hostis, in diem pugnæ et belli?* Per *nebulas* intellige tum quaslibet; nam etiam illæ, quæ in media regione aeris sunt, volant quasi magnæ aves, et ex illis evolant nives, pluviæ, grandines, etc., quasi aves minores; unde de illis statim subdit: *In magnitudine sua posuit nubes.* Tum peculiariter intellige nebulas, et pruinas; hæ enim sunt quasi canæ et candidæ aves hiemis, quæ in aspero gelu volant per aerem, insidentque arboribus et herbis. De quibus Psaltes psalm. 147: *Nebulam*, hebr. כפור *kephor* (id est, ut S. Hier. vertit, *pruinam*), *sicut cinerem spargit.* Pruina enim similis est cineri colore, copia et virtute; nam instar cineris exurit et consumit nimium terræ humorem, itaque eam fertilem et fecundam efficit. Nam alioqui nebula proprie dicta est illa pars nubis, quæ ad aquam gignendam inidonea, post nubem in pluviam resolutam, quasi nubis excrementum remanet. Unde Arist. lib. 1. Meteor. cap. 9, *nebulam* vocat nubem sterilem, eamque serenitatis futuræ signum esse asserit. Hinc mystice, pruina est dolor de peccatis, et compunctio. Hæc enim mentem dolore æque ac amore urit; itaque eam expurgat, et gratiæ capacem, virtutibusque fertilem efficit. Ita S. Hier. in psalm. 147.

Secundo, valde apposite Palacius: Quia, inquit, post coruscationem grandis solet descendere pluvia, merito dicit *propterea*, id est, propter coruscationem, *aperti sunt thesauri*, et in mari et in aere, ut inde pluvia ruat. Unde sequitur: *Evolaverunt nebulæ sicut aves;* dictu enim mirum, quomodo coruscationibus evanescentibus, et pluvia cessante, nubes avolent ut aves, cœlo effecto sereno, ac si tempestas non præcessisset, juxta illud: *Post tempestatem, tranquillam facis*, Tobiæ 3. 22.

QUARTA PARS CAPITIS.

GRANDO, TERRÆMOTUS, TONITRUA, VENTI, TURBO, NIX.

16. In magnitudine sua posuit nubes (græce ἐν μεγαλείῳ αὐτοῦ ἴσχυσε νεφέλας, id est, *in magnificentia sua fortificavit*, vel *corroboravit nubes*; Noster pro ἴσχυσε, id est corroboravit, videtur legisse ἔστησε, id est stitit, posuit), et confracti sunt lapides grandinis.] Tigurina: *Nubes exauget magna potentia sua, ut elidat lapides grandinis.* Præterita, *posuit*, *corroboravit*, more Hebraico sumuntur pro præsenti, *ponit*, *corroborat*. Sensus est, q. d. Deus magna sua potentia *ponit*, id est sistit, stipat, densat, firmatque nubes; ac ex iis ita densatis confringit quasi frustatim lapillos et globulos grandinis, non quod nubes immediate in grandinem convertat, ut vult Isidorus; sed quod nubes resolvat in aquæ guttas, quæ vi frigoris statim constringantur, et in globulos grandinis congelascant. Ita ex Arist. Valesius S. Philos. cap. 54. Grando, inquit, videtur quibusdam fieri ex nubibus, primum quidem in glaciem duratis; deinde ventorum frigore comminutis in frustula, aut etiam calore solis: itaque esse grandinem frustula decisæ glaciei, ea vero fieri in ipso descensu rotunda, longo illo præcipitio velut convoluta. Fuit hæc sententia inter antiquos philosophos, Epicuri; inter Christianos, D. Isidori Hispalensis; cui videntur suffragari illa verba capitis 43. Ecclesiast. *In magnitudine sua posuit nubes, et confracti sunt lapides grandinis.* Hæc enim aperte videntur innuere, confractis lapidibus (ex glacie scilicet) factam esse grandinem. Cæterum Aristot. evidenter satis refutavit hanc sententiam cap. 12. 1. Meteor. his verbis: *Absurdum præterea suspicari, aquam superiori in loco congelascere; quandoquidem fieri non potest ut id consequatur, antequam reddatur aqua, neque ullo tempore aqua suspensa permanere potest;* hæc Aristot. Ex quibus palam fit, ex nube aquæ guttas fieri prius, his deinde seorsum cadentibus et gelascentibus fieri grandinem, et ipsarum guttarum figuram retinere. Illud vero Ecclesiast. ita intelliges, confractos esse lapides grandinis, hoc est decisos ex nube, non quidem gelata prius, sed per particulas in guttas abeunte; verum enim ita etiam est lapides grandinis ex nube esse decisos; etsi non sint decisi facti jam lapides, sed post decisionem lapidaverint. Hoc est quod Deum celebrans Job ait cap. 38. 30: *In similitudinem lapidis aquæ durantur*, scilicet in glacie et grandine; hæc enim est aqua frigore constricta et lapidescens. Et psaltes psalm. 147. 17: *Mittit crystallum suam sicut buccellas*, q. d. Deus emittit grandinem conglaciatam instar crystalli, *sicut buccellas*, id est, sicut frusta et fragmenta. Crystallus enim græce dicitur à κρύος, id est frigus, et στέλλω, id est contraho, constringo. Unde et gemma crystallus Plinio nihil aliud est quam glacies sub terras nimio frigore sic constricta et indurata, ut resolvi nequeat, de quo v. 22.

Porro grando fecundat terram; grana enim grandinis instar granorum sacchari, terram edulcorant, humectant et nutriunt. Idem magis faciunt nubes, dum in pluviam resolutæ in terram depluunt, eamque impregnant et fecundant, juxta illud psalm. 146. 8: *Qui operit cœlum nubibus: et parat terræ pluviam. Qui producit in montibus fenum, et herbam servituti hominum. Qui dat jumentis escam ipsorum.* Et psalm. 103. 13: *Rigans montes de superioribus suis: de fructu operum tuorum satiabitur terra, etc.*, *ut educas panem de terra: et vinum lætificet cor hominis: ut exhilaret faciem in oleo.* Terra enim per pluviam impregnata, producit frumentum, vinum, oleum, omnesque fruges, herbas, arbores et plantas.

Mystice, grando significat minas gehennæ, iræ et vindictæ Dei, quas nemo ferre potest, has liquefacit Deus, cum eas suis consolationibus et promissionibus lenit et mulcet; itaque terram cordis nostri edulcorat, humectat, nutrit, et bonorum operum fertilem efficit. Ita S. Hieron. in psalm. 147. Item grando sunt persecutiones; talis fuit grando lapidum, qua impetitus Stephanus, Saulum eos grandinantem sua prece convertit, ex eoque fecit Paulum. Unde Prudent. peri Stephan.:

> Martyrum semper numerus sub omni
> Grandine crevit.

Hi sunt thesauri Dei in nive et grandine persecutionum, ait Rabanus, qui et addit: *Grando quoque est libera sanctorum increpatio. Grando enim veniens percutit, liquida rigat. Sancti autem viri corda audientium terrentes feriunt, et blandientes infundunt; nam quemadmodum feriunt, Propheta testatur, dicens: Virtutem terribilium tuorum dicent, et magnitudinem tuam narrabunt; et quemadmodum blandientes rigent, secutus adjunxit: Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt, et in tua justitia exsultabunt*, psal. 144. v. 6 et 7.

Symbol. nubes sunt symbolum celsitudinis et ambitionis, quæ parit grandines tumultuum et humiliationum. Eleganti apologo nubium et terræ, id oculis subjicit Cyrillus lib. 2. Apolog. mor. cap. 12. cujus titulus: *Contra appetitum mundanæ celsitudinis. Exorta*, inquit, *de tellure nubecula, statim cœpit innato desiderio sursum ferri. Cui terra mater dicit: Dic mihi ex quo, et ubi nata fuisti? nonne in me, et ex me? Cur ergo super matrem erigeris, et natale solum cunctis gratissimum, facta peregrina relinquis? Quin etiam sursum elata vel à tempestatibus involveris, aut ab æstu obvio consumeris. Rogo igitur, nata, quiesce, et in patrio salutaris humilitatis sinu recumbe. At illa minus prudenter respondit: Appetitus quidam desiderabilis celsitudinis sursum me cogit ascendere, cui contradicere si liceret, non placet. Ad hoc multum illi terra compatiens dixit: Dic mihi, quæso, quo erigi concupiscis? Cui nubes: Anhelo*, inquit, *pertingere in Aquilonis sublimio, ubi constituta, toti universo visibili sim prælata. Quo audito, mater tellus deri-*

dens caliginis cæcitatem, subjunxit : *Satis patet, at parum ante genita infantiliter es locuta. Nam minime positionis cœlestis ordinem didicisti, nec mundi situm mirabilem attendisti.* Idipsum hac ratione physica et astrologica demonstrat : *Responde mihi quæ pars primo moveatur in cœlo, nonne Orientalis ? Inde namque stella diulis ascendit, et quasi motu suo, ortis ibidem sideribus, recte Oriens appellatur. Igitur hæc pars dextera est cœli ; quæ enim pars in animali prima movetur, hæc dextra vocatur. Igitur si, uti patet, Oriens cœli dextrum judicetur, necessario concluditur, ejus polum Antarcticum esse sursum. Ab eo enim tradunt Philosophi, Orientalis motus principium derivari. Quin etiam in corpore animalis pars illa dextra est, in quam caput primo influit. Cæterum primum motum cœlestis lationis ex Meridionali polo principium sumere, hac ratione dignoscitur : Quia nimirum vertice hominis versus illum situato, mox ejus dextra, si volvatur, ab Oriente movetur. Itaque si Meridionalis in cœlo polus sursum est, Aquilonaris erit per consequens deorsum.* Ex quibus concludit, et hoc epimythium quasi apologi scopum fructumque colligit : *Quare, charissima, si tuus fert animus versus ipsum ventilari, putans erigi, profundaberis ; et cum credideris te ire sursum, tunc demergeris in mundi maximam abyssum, accidetque tibi sic cum superbis decipi, qui dum jactantiæ flatu se sursum elevari opinantur, ruant deorsum ad ima inferni, et divinæ ictu justitiæ profundantur ; et cum videntur altissime efferri, speculo decepti fallaciæ, tunc profundissime merguntur. Qui enim contra verum mundi cursum erigitur, necessario locus ejus ex opposito in inferno præparatur. Ex conditoris autem providentia, superborum locus habitabilis Aquilonari loco supponitur, ut ex situ mundiali addiscant, illud quidem quod secundum mundanæ visionis aspectum videtur superius, in veritate fore inferius. Quamobrem fugientes hujus seculi fallax sursum, ad verum humilitatis tendamus deorsum. Sic enim natura, ubi pari modo membra situaverat, tamen inferius collocato capite, de matris alvo infantulum mittit in hunc mundum, et humilitatis magistra cornu cordis, ac pedem propterea situat deorsum. His definitis quievit.*

17. IN CONSPECTU EJUS COMMOVEBUNTUR MONTES, ET IN VOLUNTATE EJUS ASPIRABIT NOTUS.] Græce εν οπτασια αυτου, id est, *in aspectu ejus*, q. d. Cum Deus irato, vel potenti et efficaci vultu aspexerit terram et montes, qui tanta tamque gravi mole consistunt, solo aspectu nutuque illos concutiet, et terræmotum inducet, juxta illud psalm. 103 : *Qui respicit terram, et facit eam tremere.* Ac rursum, cum voluerit blandiri terræ et hominibus, *in voluntate ejus aspirabit Notus*, id est, Auster. Tigurina : *Montes ipso despiciente commoventur; et Auster flabit, cum ipse vult.* Alludit ad Habacuc 3 : *Aspexit, et dissolvit Gentes : et contriti sunt montes seculi.* Et inferius : *Viderunt te, et doluerunt montes.* Est igitur terra instar pavidi servi, qui tremit, si iratior eum aspexerit herus, ait Palacius. Porro Complut. hunc versum cum sequenti ita invertunt et combinaut : *Vox tonitrui ejus dolere* (tremere) *facit terram ; et in aspectu ejus commovebuntur montes*, per tonitruum et terræmotum : *In voluntate ejus stabit Notus, et tempestas Boreæ, et conversio spiritus, sicut aves volantes dispergit nivem.* Verum Græci codices Romæ emendati plane habent ut Latina Vulgata.

Mystice Rabanus : Montes, inquit, sunt superbi : Notus, sive Auster, est gratia Spiritus Sancti, qui delicta mortis gelu constricta, sui caloris ardore discutit ; itaque superbos Dei timore et amore concutit.

18. VOX TONITRUI EJUS VERBERABIT TERRAM, TEMPESTAS AQUILONIS, ET CONGREGATIO SPIRITUS.] *Vox tonitrui*, est sonus et fragor tonitrui ; vel per hypallagen est tonitruum vocis, id est, tonitruum vocale, et magna voce resonans ; tam enim ipsum tonitru, quam ejus vox et fragor, verberat terram et terrigenas. *Verberavit*, id est, verberat, hoc est verberare solet. Omnia enim hæc præterita more Hebræo sumuntur pro præsenti, et significant actionis divinæ morem et consuetudinem.

Tonitru enim verberat terram, primo, quia oritur ex vehementi collisione nubium, quæ vehementem facit aeris impulsum, quo terra verberatur ; secundo, quia hæc collisio horribilem excitat fragorem, qui verberat aures hominum ; tanta enim est, ut mundi machina concuti, et à centro convelli videatur ; tertio, quia ingenti metu percellit et percutit mentes audientium, etiam regum et Imperatorum, juxta illud :

> Humanas motura tonitrua mentes.

Sane Augustus Cæsar ita percellebatur tonitruo, *Ut in locum abditum et concameratum se reciperet, ac semper et ubique pellem vituli marini circumferret pro remedio*, ait Suetonius in ejus Vita, cap. 90. Sic et hodie multi, etiam fideles et sancti, valde percelluntur dum tonat, et tonitru tanto sono reboat. Quarto, tonitru ejaculatur fulmina et fulmineos lapides, qui non raro turres, montes, arbores, domos, homines et animalia sternunt et evertunt, uti sæpe vidimus.

Porro tonitrui causa materialis, est exhalatio sicca et calida ; formalis, est collisio nubium cum fragore et sonitu ; efficiens, est pugna exhalationis è nube conantis erumpere ; finalis, est metu tonantis numinis homines percellere, ut scilicet homines timeant Deum. Ita Aristot. in Meteor. Unde Silius Ital. lib. 17. graphice hunc fulminis terrorem ita depingit :

> Ut cùm fulminibus permixta tonitrua mundum
> Terrificant, summique labat domus alta parentis :
> Omne hominum in terris trepidat genus ; ipsaque oborta
> Lux atrox micat, et præsens astare viritim
> Creditur intento perculsis Juppiter igne.

Ecquis non metuat fulminantem et altitonantem Omnipotentis dexteram ?

Pro *verberavit*, græce est ωδινησεν, id est, dolere et parturire fecit terram, hoc est, eam ita commovit, quasi ingenti metu et dolore esset paritura, et fetum enixura. Ita Complut. Roman. Jansen. et alii. Unde Tigurina : *Sonitu tonitrui ejus terram dolore commovet.* Est catachresis valde apposita ; concussio enim terræ quasi ad tonitru Dei expavescentis, repræsentatur per dolorem et pallorem feminæ parturientis.

Pro ωδινησεν, aliqui legunt ωνειδισεν, id est, *increpavit.* Unde Rabanus legit : *Vox tonitrui ejus exprobravit terram.* Codex Vaticanus habet συνεσεισεν, id est, *concussit*, percussit ; quod magis consonat cum nostro *verberavit.* Porro

tonitruum prius est fulmine, cum ejus sit causa. Tonitru enim est collisio et fragor nubium, qui fulmen elicit et exprimit; et tamen prius videmus fulmen, quam audiamus tonitru; tum quia visus celerior est auditu; tum quia sonus tardior est, tardiusque ferit auditum, quam species visibilis, præsertim fulgoris, feriat visum; tum quia verber tonitrui, quo aures perinde ac nubes aeremque verberat, adeo grave et ponderosum est, ut plusculum temporis requirat, lentiusque ad aures proserpat. Simile est in tormentis bellicis; prius enim videtur ignis, quam audiatur fragor ignem eliciens, ejusque vi globum ejaculans: unde milites viso igne tormenti, sat habent temporis ut se à globo, quem ejaculatur, subducant.

Simili schemate Psaltes Dei magnificentiam in voce tonitrui ejus celebrans toto psalm. 28: *Vox*, inquit, *Domini super aquas, Deus majestatis intonuit. Vox Domini in virtute: vox Domini in magnificentia. Vox Domini confringentis cedros, etc. Vox Domini intercidentis flammam ignis.* Tonitru enim ejaculatur incisa et dissecta quasi fulmina, unum post aliud assidue. *Vox Domini præparantis cervos*, per terrorem ad partum; S. Hieron. *obstetricans;* Symmachus et Aquila, *parturiens;* Chald. *parturire faciens cervas.* Cervæ enim vulvam habent angustam, quæ pavore tonitrui dilatatur, ut facilius pariant.

Vox ergo Dei horribilis, potens, magnifica, est tonitru. Nam nulla res ita magnificentiam Dei celebrat, eumque hominibus terribilem et metuendum facit, ac tonitru ejusque fulmen. Unde Job cap. 40. 4: *Si habes brachium*, inquit, *sicut Deus, et si voce simili tonas.* Et c. 38. 35: *Numquid mittes fulgura, et ibunt, et revertentia dicent tibi: Adsumus?* Sane Horatius licet Epicureus, et contemptor deorum et numinis, tamen errore tonitrui coactus agnovit et confessus est Deum. Audi eum lib. 1. Carm. ode 34:

Parcus deorum cultor, et infrequens,
Insanientis dum sapientiæ
Consultus erro; nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos. Namque Diespiter
(*Id est Jupiter sive Deus*)
Igni corusco nubila dividens,
Plerumque per purum tonantes
Egit equos, volucremque currum,
Quo bruta tellus, et vaga flumina,
Quo Styx, et invisi horrida Tænari
Sedes, Atlanteusque finis
Concutitur. Valet ima summis
Mutare, et insignem attenuat Deus.

Quin et Lithuani, tempore Jagellonis anno Domini 1326 fulmen, quasi numen adorabant, teste Mart. Cromero lib. 15. de Rebus Polon.

Hinc Deus à Græcis vocatur ὑψιβρεμέτης, Latine Altitonans; quia tonitru totum tremefacit olympum. Et Job. cap. 37. 4: *Post eum*, inquit, *rugiet sonitus, tonabit voce magnitudinis suæ; et non investigabitur, cum audita fuerit vox ejus. Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna et inscrutabilia.* Favent etyma. Nam ut ait Isidorus lib. 13. Origin. cap. 7 et seq. *Tonitruum dictum, quod sonus ejus terreat; nam tonus, sonus; qui ideo interdum tam graviter concutit omnia, ut cœlum discidisse videatur. Fulgur et fulmen ictus est cœlestis jaculi à feriendo dicti; fulgere enim ferire est ac percutere. Nebulæ, quasi nubila, et nubes ab obnubendo, hoc est, operiendo terram; unde et nuptæ, quod vultus suos velent; et Neptunus, quod nubat, id est, mare et terram tegat. Pluviæ, quasi fluviæ, quod fluant. Grando, quia similis grano. Glacies à gelu et aqua, quasi gelacies, id est, gelata aqua. Pruina à perurendo. Ros à Græco* δρόσος, *aut quia rarus est, non spissus ut pluvia. Caligo, quia calore aeris genita. Tenebræ, quod teneant umbras. Procella, quod percellat, id est, percutiat et evellat. Aqua quasi æqua, quod superficies ejus æqualis sit. Hinc et æquor appellatum, quia æqualiter sursum est. Ventus, quod sit vehemens et violentus. Fragor, à fractarum rerum sonitu. Aquilo, quod aquas astringat et nubes dissipet. Auster, quod hauriat aquas. Mare, quod amaræ sint ejus aquæ.* Hæc et plura S. Isidorus.

Anagog. vox tonitrui erit vox Christi judicis, qui cœlo Sanctos, inferno impios adjudicabit, dicens: *Discedite à me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo, et angelis ejus*, Matth. 25. Hæc enim vox impios ita percellit, ut dicant *montibus, Cadite super nos; et collibus, Operite nos*, Apoc. 6. Luc. 23. Adeoque erit efficax, ut eos illico convolvat et deturbet in tartara. Si ergo ita formidamus tonitru illico transiens, quomodo formidare debemus tonantem vocem Christi, quæ fulmen æternæ damnationis in peccatores vibrabit et ejaculabitur? Tropol. vox tonitrui fuit S. Joannes Baptista; ipse enim fuit *vox clamantis in deserto*, Isaiæ 40. Vide S. Basil. totum psalmum 28. qui est de voce tonitrui, S. Joanni adaptantem.

Allegor. vox tonitrui, est prædicatio Evangelii, sive vox Christi et Apostolorum evangelizantium, quæ terram et aquas, id est, populos multos, commovit ad pœnitentiam: cedros et montes, id est, superbos tum dæmones, tum homines, confregit; intercidit, id est divisit, ignem, scilicet charitatis, dum Spiritum Sanctum specie ignearum linguarum dispertitarum in Pentecoste Apostolis immisit et indidit, concussit desertas Gentium regiones. Eadem cervas, id est timidos et tardos ad partum virtutum, pavore judicii Dei præparat; inducit diluvium, id est, baptismum, in quo veluti cataclysmo universa peccata merguntur. Ita S. Basil. Theod. Didymus, Origen. S. August. in psalm. 28. Audi et Rabanum hîc: *In tonitruo*, inquit, *ipse incarnatus Dominus figuratur: quia ex antiquorum patrum conveniente prophetia ad notitiam nostram, quasi ex nubium concursione prolatus est; qui inter nos visibiliter apparens, ea quæ super nos erant, terribiliter sonuit. Unde et ipsi sancti Apostoli de ejus gratia generati, boanerges, id est filii tonitrui, sunt vocati: aliquando autem (sicut dictum est) tonitruum pro ipsa ejus prædicatione accipitur, per quam supernorum judiciorum terror auditur. Vox quidem tonitrui exprobrat terram, quando prædicatio divina carnalibus (qui terræ nomine rite censentur) increpando, innotescit sua vitia; ut his depositis, se præparent ad audiendum præcepta divina. De hoc quoque tonitruo scriptum est: Vox tonitrui tui in rota. Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ: commota est, et contremuit terra. Et hoc quoque comparative dicitur; quia tonitrui vox ita revolvitur, quasi de rotis venire perstrepentibus audiatur. Sic enim, cum de summo funditur, spatia cœlorum volubili murmuratione pertransit,*

ut rotatus atque sinuosus ipse sonitus sentiatur; sive magis in rota orbem terrarum debemus accipere, qui in speciem rotæ absoluta rotunditate concluditur. In rota ergo, id est, in mundo, vox tonitrui ejus egressa est, quando prædicatores Christi circulum totius orbis verbis tonantibus impleverunt.

Tempestas Aquilonis, et congregatio spiritus.] Græce συςροφὴ πνεύματος, id est, vertex venti, turbo, qui in orbem rotatus omnia secum rotat et gyrat, adeo vehemens et procellosus est, ut domos, naves, currus evertat, imo abripiat; qualis est ecnephias, prester, et turbo sive typhon, præcipua navigantium pestis; qui non vela tantum, sed ipsa etiam navigia contorta frangit et absorbet, ac nonnunquam in altum abrepta secum aufert; similiterque in terra evulsas arbores, et ingentia saxa aliorsum devehit. Unde Olympiodorus typhona dictum censet διὰ τὸ τύπτειν σφοδρῶς, id est, *quod valide et vehementer corpora, in quæ incidit, verberet et quatiat.* Porro cum ait: *Tempestas, etc.*, repete *verberavit terram.* Ventus enim, præsertim Aquilonaris, terram ita verberat, ut eam rigore et glacie constringat; et, cum impetuosus est, segetes, arbores, quin et turres prosternat. Unde Albinus Flaccus Disput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *est ventus? Aeris perturbatio, mobilitas aquarum, siccitas terræ. Quid est gelu? persecutio herbarum, perditio foliorum, vinculum terræ, fons aquarum.*

Rursum Græci, et Jansenius, aliique Latini hæc verba referunt ad τὸ *aspergit nivem*, quod sequitur: Aquilo enim affert nivem. Unde Tigurina hæc nectens cum v. seq. vertit: *Aquilonaris procella, turboque venti more volucrum devolantium, nivem, in modum sidentium locustarum descendentem spargit; ut albentis pulchritudinem miretur oculus, et imbrem animus stupeat.*

19. Et sicut avis deponens ad sedendum, aspergit nivem, et sicut locusta demergens descensus ejus.] Ita Romana. Complut. aliaque Latina, licet Græci, Jansen. et alii deleant primum *et.* Nam eo deleto hic versus cum præced. cohæret. Sensus est, q. d. Deus per Aquilonem spargit nivem in terram, ut eam tegat et foveat, sicut solent greges avium devolare, seque deponere et considere in terra, itaque eam tegere et operire. Aut sicut locustarum agmina demergunt se in terram, eamque operiunt: sic plane nix copiose descendens terram cooperit. Comparat enim densitatem et frequentiam flocorum nivis cum densis agminibus avium et locustarum; quia sicut hæc, sic et illi terram plane obtegunt. Addit Palacius: Deus, inquit, aspergit nivem super terram, velut si gallinam super ova collocaret; ut enim avis suo calore ova fecundat, ita nix suo in terram casu eam fovet et fecundam reddit; is enim annus felix est, qui nivosus est, scilicet nive terram fecundante, et descensus ejus est sicut locusta descendens; nam flocci nivis cadentes assimilantur locustis è sublimi in terram venientibus. Hunc esse sensum liquet ex Tigurina jam citata, et ex Græcis, quæ clare sic habent: *Spargit nivem ut aves volantes; ejusque descensus similis est locustæ divertenti;* Complut. *Et sicut locusta destruens, descensus ejus.* Græcum enim καταλύουσα et divertentem et destruentem significat; solent enim locustæ terram obsidentes eam depascere et destruere. Sed similitudini magis congruit prior significatio divertentis; nix enim, quæ hic comparatur locustæ, obsidens terram, eam non destruit, sed fovet, calefacit, irrigat, et fecundat.

20. Pulchritudinem candoris ejus admirabitur oculus, et super imbrem ejus expavescet cor.] Nix enim adeo candida est, ut fulgeat et splendeat, ac suo candore et splendore oculos intuentium hebetet et obtundat. Per imbrem figurate accipe copiam nivis; nix enim copiose quasi imber descendit et depluit. Aut *imbrem* vocat aquam, in quam liquatur et resolvitur nix, quæ tanta est, ut illico ingentes faciat torrentes, flumina duplicet, imo triplicet; adeo ut exundent, et campos, segetes, domos, armenta abripiant et obruant; quare merito hunc nivium imbrem expavescant corda hominum. Denique flumina pleraque vel oriuntur, vel valde increscunt ex nive liquata. Unde fluminum origo est in Alpibus, aliisque montibus nive oppletis; nix enim inibi densa et copiosa, radiis solis resoluta ingentes facit rivos et fluvios. Admiranda ergo nivis sunt hæc.

Primum est candor eximius. Unde Christi, in transfiguratione, facies resplenduit sicut sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba ut nix, Matth. 17.

Secundum, copia, qua aerem et terram cooperit.

Tertium, quod terram foveat et fecundet. Vide Plinium lib 17. cap. 2.

Quartum, quod radio solis tacta liquetur.

Quintum, quod liquata torrentes et fluvios ingentes efficiat. Unde nivis ænigma apud Symposium hoc exstat:

> Pulvis aquæ tenuis, modico cum pondere lapsus,
> Sole madens, æstate fluens, in frigore siccus,
> Flumina facturus, totas prius occupo terras.

Huic simile est illud Cucurbitæ quod subdit:

> Pendeo dum nascor, rursus dum pendeo nascor:
> Pendens commoveor ventis, et nutrior undis;
> Pendula si non sum, non sum jam jamque futura.

Quocirca propter hæc et similia quasi naturæ miracula, cum Psalte exclamare debemus: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti: impleta est terra possessione tua*, psal. 103. Et: *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! Quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos*, psal. 8. Et: *Laudate Dominum de terra, dracones, et omnes abyssi. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum: quæ faciunt verbum ejus*, psalm. 148.

Audi nostros Conimbr. nivis causas, ortum et qualitates describentes in Meteora tract. 7. c. 5. Cum nubes, inquiunt, in media aeris regione ob vehementem frigiditatem, antequam in aquam solvatur, gelascit; nix efficitur. Itaque nix est nubes friabili densitate conglaciata; quæ nubes tanto majorem siccitatem obtinet, quam illa quæ in aquam mutatur, quanto valentioris frigoris efficientia concrescit; siquidem frigus dum stringit, humorem exprimit, et foras evocat. Est tamen nix mollior, quam pruina; quia pruina, sicuti prope terram oritur, ita majorem habet in se copiam excretionis terrenæ cujus vi magis durescit. Itaque nix siccior est quam aqua, ideo continuata decidit; et tamen est minus sicca quam pruina; unde in morem lanæ

extenditur. Oritur autem candor in nive potissimum, merito earum partium quæ magis aereæ sunt. Ob quam item rationem albescit spuma, et aqua interfuso oleo, ut docet Arist. 2. de Genes. anim. cap. 2. ubi etiam nivem spumam quamdam esse ait; quod usurpavit deinde Plinius lib. 17. Natur. histor. cap. 2. Hic vero nivis candor, uti Albertus M. et nonnulli alii opinati sunt, non est color tantum apparens, ut in multis concretionibus aeris; sed verus et expressus; alioqui non ita diu perseveraret etiam in nive compressa, ac minime translucida. Et paulo inferius : Sed enim alia etiam causa prædicti candoris afferri solet, videlicet frigiditas, quæ in nonnullis rebus auctor candoris est. Argumento est, quod ii, qui frigidas incolunt regiones, ut Septentrionales, candidiores sunt; est enim nix tanto candidior, quanto ejus spuma laxior; quia sic plus habet pellucidi elementi. Hæc Conimbr. qui et sub finem capitis invehuntur in eos qui nive abutuntur ad delicias potus, et ad sui stomachi servitutem concretæ aquæ reponendæ instruxere officinas. *Heu,* inquit Plinius lib. 19. Natur. histor. cap. 4. *heu prodigia ventris. Hi nives, illi glaciem potant, pœnasque montium in voluptatem gulæ vertunt. Servatur algor æstibus, excogitaturque ut alienis mensibus nix algeat. Decoquunt alii aquas, mox et illas hiemant. Nihil itaque homini sic, quomodo rerum natura placet.* Refert etiam Plinius lib. 31. cap. 3. Neronis inventum fuisse decoquere aquam, vitroque demissam in nives refrigerare.

Symbol. Rabanus. *Tempestas Aquilonis et congregatio spiritus,* sunt varia tentamenta diaboli (ipse enim frigidus, ut Aquilo, omnia bona per frigus et acediam corrumpere satagit), qui voluit sedere in lateribus Aquilonis, Isaiæ 14. 13 : *Hic propter elationem cordis recte avi comparatur; quia aspergit nivem ad sedendum, cum per rigorem malitiæ, ubi insidat, præparat sibi habitaculum. Ipse quasi locusta ascensu suo demergit; quia quidquid viride vel fructiferum reperit, corrodere atque exstirpare contendit. Pulchritudinem vero ejus oculus admirabitur, cum se fingit ministrum esse luminis, et legatum pacis per imbrem ejus expavescit cor, quando apertas persecutionum procellas movet; ut quos non potuit blanda fictione, hos seducat tormenti magnitudine.*

QUINTA PARS CAPITIS.

PRUINA, VENTI, GLACIES.

21. Gelu sicut salem effundet super terram : et dum gelaverit, fiet tanquam cacumina tribuli.] Pro *gelu* græce est παχνη, quod proprie pruinam significat, uti vertunt Complut. Romana, Tigurina et alii. Porro pruina ab Aristot. l. de Mundo definitur δροσος πεπηγμενος, id est ros conglaciatus; dum enim ros frigore nocturno intensatur et conglaciatur, fit pruina. Recte tamen Noster vertit *gelu;* tum quia pruina est gelu; tum quia παχνη non solum pruinam, sed quodvis gelu significat; unde παχνοω, idem est quod denso, constipo, constringo, conglacio. Pro *gelaverit,* perperam Raban. Lyran. et Dionys. legunt, *flaverit;* græce enim est παγειςα, id est glaciata, à πηγνυμαι, παχνοω et παχνη jam dictis.

Pro *cacumina* minus recte Raban. legit *acumina;* græce enim est ακρα, id est summitates, cacumina, culmina. Eodem tamen redit sensus, qui est, q. d. Deus effundit gelu et pruinam, quasi salem super terram; quæ dum conglaciata fuerit, adhæseritque tectis, arboribus, herbis, etc. fiet sicut *cacumina tribuli,* id est, sicut summitates spinarum, scilicet aculeata et aspera: patet hoc in stiriis quæ in rigida hieme ex tectis longæ et acuminatæ, quasi acies lancearum continua serie ordineque dependent. Pro *tribuli* græce est σκολοπων, id est, ut Complut. *sudium;* Roman. *tribulorum;* alii, *palorum;* Tigurina : *Idem pruinam in modum salis humi fundit, quæ congelida palis imponant apicem.* Noster vertit *tribuli;* quia tribulus est spinæ genus à semine triangulari dictum, vel quod cuspidatum trifariam feriat de quo Ovid. Metamorph.

...Lolium tribulique fatigant
Triticeas messes.

Pruinæ æque ac roris causam et generationem ita describunt nostri Conimbr. tract. 7. in Meteora cap. 8. Roris et pruinæ materia est vapor exiguus et subtilis; causa efficiens remota est eadem, quæ reliquarum impressionum, videlicet, calor cœlestis vaporem evocans; causa proxima efficiens est frigus serenæ noctis; quod si temperatum sit, vaporem in rorem cogit; si vehemens, congelat in pruinam. Docet Aristoteles cap. 10. lib. 1. Meteor. rorem et pruinam in ima parte aeris generari; quia calor talem vaporem excitans imbecillus est; alioqui si vehemens foret, eum altius eveheret, vel omnino absumeret. Deinde iidem roris et pruinæ commoda æque ac damna ita describunt : Solent pruina et ros, si opportune obveniant, arvis non parum commodare. Namque pruina hiemali tempore calorem intus concludit, et in radices agit, atque eadem fere, quam nix, utilitatem importat. Ros terram madefacit irrigatque, et herbescentem segetum viriditatem evocat ac nutrit. Verum hæc eadem alienis orta temporibus plurimum nocent; quando quidem sera pruina adurit lactescentes germinum oculos, et invitatam verni temporis clementia stirpium et vinearum juventutem enecat; atque omnem interdum spem fructuum unius noctis spatio præripit; monente homines natura, quæ spectatissime floreant, celerrime marcescere. Est autem intempestiva pruina nive perniciosior; quia nix, sicuti ob aereæ substantiæ commistionem minus compacta est, ita minus premit ea, quibus incubat; ac proinde minus adurit. Fit hæc adustio, ut docet Theophrastus lib. 5. de Causis plantarum cap. 16. exprimendo (consumpto prius calore, cui frigus directe adversatur) atque eliciendo foras totum humorem, quo exhausto necesse est arescere, tanquam igni flores, germina, aliaque ejusmodi. Exprimit autem frigus humorem, quia hinc inde coercet

et comprimit; quæ vero comprimuntur, si humida sint, humorem reddunt.

Porro pruinam Siracides comparat sali, quia illi similis est : primo, colore, alba enim est, ut sal; secundo, figura, quia grana pruinæ sparsa per terram parva et rotunda sunt sicut grana salis; adeo ut, si hæc per terram spargas, qui procul ea aspicit, discernere nequeat an grana salis sint, an pruinæ; tertio, quod, sicut ex aqua constricta et conglaciata fit pruina, sic et sal fit ex aqua marina constipata et condensata. Unde pruina, inquit Valesius cap. 77. Sacræ Philos. eamdem habet cum nive generationem; hoc solum discrepans, quod circa terram consistit; habet enim se ad nivem pruina, sicut ros ad pluviam, et glacies ad grandinem. Cæterum in multis aliis sal toto genere discrepat à pruina. Sal enim, ait Valesius, insignem habet naturam vix ulli alteri similem; siquidem neque in metallis est, quia non dissolvitur calore; neque in lapidibus, quia dissolvitur aqua; neque in terræ generibus, quia totus dissolutione abit in aquam; non quidem in ea subsidens, sed solutus in aquam crassiorem; neque vero est aqua, quia non absumitur ab igne, sed uritur potius, ut terra. Quid ergo illum esse dicas, nisi αὐτογενές, hoc est sui generis? Quod sit autem id genus, seu quis modus mistionis, investigandum. Primum quidem salsum saporem remissione amari fieri, et amarum fieri terræ ustione, aperte indicat Galenus; nam exustis rebus superest cinis, qui nihil est aliud quam terrea exustarum rerum pars ignitionem retinens. Hic amarus sentitur, qui deposita in aquam ignitione fit frigida terra; aquam vero vertit in salsum lixivium, itaque amarum fit maxima terræ ustione; salsum hac ipsa abjectione humoris, aliquatenus attemperata. Sal vero est illud terreum ustum, quod cum aqua permiscetur facile, permistum vero ipsam reddit salsam. Id aperte percipitur; quia ex aqua salsa quæ colligitur sive ex mari, sive ex salinis, per distillationem separatur sal; et fit succus potui aptus; quandoquidem igitur separationis salis dulcescit, permistione illius erat salsa; estque sal terra illa exusta, quæ cum aqua facile permiscetur; non est autem usta usque ad amaritudinem, sed infra; argumento, quod ubi ustio plurimum crevit, mare ipsum pro salso est amarum, ut quod mortuum appellatur. Hæc Valesius.

Symbol. Rabanus : *In gelu*, inquit, *frigus infidelitatis figuratur; in sale vero infecunditas germinis. Gelu ergo sicut salem antiquus hostis super terram effundit, cum per frigus infidelitatis terrenorum corda ad fructus bonorum operum inhabilia reddit : et dum tentationum procella flaverit, facit ea tanquam tribuli acumina, hoc est spinis vitiorum asperrima : ut in iis obdurentur quasi crystallus, id est glacies, uti sequitur.*

22. Frigidus ventus Aquilo flavit, et gelavit crystallus ab aqua.] A pruina transit ad ventos, præsertim Aquilonem, qui pruinæ et crystalli, id est glaciei (græce enim κρύσταλλος idem est quod glacies) est causa. Aquilo enim suo frigore constringit aquam, quæ constricta fit estque glacies, juxta illud Job 37 : *Flante Deo concrescit gelu.* Hinc ænigma glaciei celebratur: *Mater me genuit, eadem mox gignitur ex me.* Aqua enim quasi mater per frigus generat glaciem, quæ per calorem resoluta rursum redit in matrem, gignitque aquam. Aquilonem, æque ac nivem repetit et inculcat hic Siracides; quia Aquilo in ventis excellit, estque acerrimus, æque ac nix et pruina in vaporibus condensatis et conglaciatis. Porro summa naturæ mirabilia, et quasi miracula sunt hæc tria, scilicet, tonitruum, fulmen et ventus; horum enim adæquatam claramque causam, quæ menti plane satisfaciat, Physici reddere nequeunt. Quocirca in varias ipsi de ventorum natura, origine et motu abeunt sententias. Hippocrates lib. 2. de Victus ratione, dicit ventos spirare à nive, glacie, gelu vehementi, fluminibus et stagnis, terraque humida et refrigerata. Anaximander etiam fluxum aeris, cujus tenuissimas maximeque humidas partes sol absumpserit, ventum esse agebat. Stoici ventum omnem fluentis aeris impetum vocabant, qui pro locorum et regionum diversitate varia nomina obtinent. Vitruvius lib. 1. Architect. cap. 6. ventum dixit esse aeris fluentem undam cum incerta motus redundantia. D. Isidorus lib. 13. ventum definit aerem commotum : D. Damascenus l. 2. Fid. orthodox. cap. 8. aeris fluxum sive agitationem. Denique Astrologi aerem percitum ventum esse statuerunt, qui cum omnia ad siderum dominantium vim et aspectum referant, aiunt aerem dispari stellarum errantium ictu, radiorumque multiformi actu commoveri, tumque ventorum portas aperiri, cum Jupiter Solem et Lunam et Mercurium, aut eumdem Mercurium Mars diametrali radiatione inspexerit, vel ei quadrata fuerit conjunctus : vel ubi uterque in signis aereis fuerit, ut in Geminis et libra : aut cum Luna et Jupiter in ariete et scorpione pariter fuerint constituti : deinde luna æquabili societatis potestate cum Mercurio coierit. Ita nostri Conimbr. tract. de Ventis cap. 6.

Procreationis autem ventorum à variis variæ redduntur causæ. Quidam enim putant causam ventorum esse nubes in aere extensas, sua mole, aerem hinc et inde prementes et impellentes; ex talique nubium motu et impulsu ventum fieri. Alii vero dicunt ventum procreari ex conflictu sinuum maris in quatuor terræ partibus : nam quando sinus Australis et Aquilonaris confligunt in Oriente, dicunt ex illo motu maris consurgere ventum qui vocatur Subsolanus : quando vero hujusmodi sinus confligunt in Occidente, agitato aere ex motu maris consurgere ventum, qui dicitur Favonius : si vero sinus Orientalis et Occidentalis conflictum emittant, in Meridie fieri ventum, qui dicitur Auster : si vero in Septentrione, procreari eum qui vocatur Boreas : ex aliis autem refluxionibus maris intermediis collaterales ventos proficisci. Nonnulli vero arbitrantur fieri ventos ex cavernis terræ, quod aer labilis sit naturæ, et penetret ejus cavernas, indeque egrediatur : et dicunt, cum pars altera conatur exire, alia vero subintrare, fieri conflictum, et moveri aerem, et hujusmodi aeris impulsum et motum, esse ventum : ideoque Æoliam regionem esse ventosam, quod sit cavernosa. Plura vide apud Fredericum Bonaventuram toto libro de Causa ventorum motus. Porro Aristoteles, quem passim jam Philosophi sequuntur, docet materiam ventorum esse exhalationem calidam et siccam, idque multis argumentis evincit. Motum ergo ventorum in hunc modum effici : solis et aliorum siderum attractu multi halitus, qui (uti diximus) materia ventorum sunt, confertim in

sublime elati ad mediam aeris regionem perveniunt : inde ab aere illo frigido et denso protrusi, refracto ac dissultanti impetu resiliunt : et quia pulsu deorsum aguntur, et ob insitam levitatem in superiora contendunt; dum neutra pars vincit, quasi partita contentione neque sursum, neque deorsum, sed oblique fluunt.

Hæc de ventis Philosophi, et nostri Conimbr. tract. 6. in Meteora cap. 3. Sed iidem vere et sapienter addunt : Verum, ut ingenue fateamur, hoc unum est ex iis quæ in naturæ contemplatione magna ex parte latent : adeo ut ob id psalm. 134. et Jeremiæ 10. dicatur Deus producere *ventos de thesauris suis*, id est de occultis naturæ causis, præsertim cum videamus tot ventorum species. Primarii enim venti sunt quatuor, scilicet Eurus qui flat ab Ortu, Zephyrus ab Occasu, Auster à Meridie, Aquilo à Septentrione. Sed secundarii sunt duodecim; quisque enim ex hisce quatuor tres alios habet sibi collaterales, ita ut universim sedecim sint species ventorum : quinimo nonnulli numerant 32. cuique enim primario non tres, sed septem collaterales assignant. Merito ergo Dei magnificentiam Siracides hic celebrat à productione ventorum, præsertim Aquilonis, quia acerrimus est.

23. ET GELAVIT CRYSTALLUS AB AQUA.] *Crystallus*, ut dixi, est glacies. Unde Complut. vertunt, *et gelabitur ab aqua*; Tigur. *glacie ex aqua coeunte*; alii, *concrescit aqua in glaciem*, κρυςαλλος enim Homero, Plutarcho, Thucydidi, et aliis Græcis idem est quod glacies; imo inde dictus est crystallus lapis, vel gemma illa pellucida απο του ςελλεσθαι απο του κρυους, id est, ab eo quod gelu contrahatur, ut docet Plinius, lib. 37. cap. 2 : *Contraria huic causa crystallum facit*, inquit, *gelu vehementiore concreto : nec alicubi certe reperitur, quam ubi maxime hibernæ nives rigent, glaciemque esse certum est : unde et Græci nomen dedere.* Plinium secuti nostri Conimbr. tract. in Meteora cap. 5. docent gemmam crystalli vere concrescere ex gelu et glacie, ideoque duplicem esse hanc gemmam, unam ex gelu conglaciatam, alteram metallicam et fossilem. Plinius, inquiunt, lib. 37. cap. 2. affirmat perfrigidis regionibus concrescere aliquando nives in crystallum; ideo nec eam reperiri nisi ubi maxime hibernæ nives rigent, ut in cautibus Alpium : unde ipsam plerumque à locis inviis fune pendentes extrahunt. Itaque ait crystallum esse glaciem : unde et nomen Græci dedere. Dicitur enim à κρυος, id est glacies, et ςελλω, id est contraho : quod ex glacie frigoris vehementia obdurescat in lapidem. Gigni vero ita crystallum confirmat præsens experientia : cum hoc etiam tempore è præaltis et frigidissimis rupibus, ut è Persinianis, quæ in extremis sunt Noricis, evehatur. Sed et intra terram, ut in venis tam metallicis quam propriis, ut alios pretiosos lapides, crystallum inveniri constat.

SUPER OMNEM CONGREGATIONEM (perperam Raban. legit, *contractionem*; græce enim est συναγωγην, id est *congregationem*) AQUARUM REQUIESCET (crystallus, id est glacies), ET SICUT LORICA INDUET SE AQUIS.] q. d. Glacies constringit et conglaciat omnem congregationem aquarum, adeoque subinde ipsa flumina licet maxima, in iisque quasi considet et requiescit firmiter et secure : quia aquis conglaciatis et condensatis quasi lorica se induit et communit, ut facilius sit loricam pertundere et rumpere, quam aquas profunde fortiterque conglaciatas. Aqua enim ex se est fluida, tenera et mollis; sed per glaciem indurescit sicut lorica ferrea. Ergo tunc gelu quiescit super omnem congregationem aquarum : nam congelantur lacus àdeo, ut super ipsis carri transeant onusti, quin et bellica tormenta : congelatur denique mare : nam ideo mare Glaciale nuncupatur. Græce est, και ως θωρακα ενδυσεται τὸ υδωρ, id est, glacies *quasi thoracem induet aquas*, scilicet concretas et conglaciatas. Ita Complut. ut τὸ υδωρ, sit accusativi casus. Verum Romani accipiunt ut nominativi, unde vertunt, *et tanquam loricam induet aqua*, q. d. Aqua induit glaciem quasi loricam, eaque quasi lorica se obfirmat et communit contra alia elementa sibi inimica. Omnia hæc vera sunt, et eodem redeunt : nam et glacies induit se aquis concretis quasi lorica; et vicissim aquæ concretæ sese induunt glacie quasi lorica, aquæ enim concretæ reipsa non sunt aliud quam glacies. Porro Tigurina totam hanc sententiam ita reddit : *Tum frigidus spirando ventus, Boreas glacie ex aqua coeunte omnem aquarum collectionem obducit, quasi thoracem eis induens.* Sane mira est Dei potentia, quæ per glaciem aquas adeo labiles, caducas et fluxas ita constipat, condensat et roborat, ut lapidescant, lapidumque et loricæ ferreæ duritiem induant. Quod admirans Job cap. 38 : *De cujus utero*, inquit, *egressa est glacies? et gelu de cœlo quis genuit?* Ac tres pueri in fornace Babylonia : *Benedicite*, inquiebant, *rores et pruina, Domino : benedicite, gelu et frigus, Domino : benedicite, glacies et nives, Domino : laudate et superexaltate eum in secula.* Daniel. 3.

23. ET DEVORABIT MONTES, ET EXURET DESERTUM, ET EXSTINGUET VIRIDE, SICUT IGNE.] Perperam Rabanus et alii legunt, *sicut ignem*; sicque exponunt, q. d. Glacies suo frigore exstinguit viride, sicut eadem per idem frigus exstinguit ignem. Græce, *exstinguit herbam sicut ignis*; Tigurina, *montes depascitur, deserta perurit, et herbam velut ignis perimit*, q. d. Glacies omnia montium gramina, omnemque virorem desiccando devorat; simili ratione frutices, herbas, omniaque virentia deserti arefaciendo quasi exurit et exstinguit, perinde ac si igne virides herbas afflaret et exsiccaret. Est catachresis : ignis enim solus proprie urit; Aquilo vero et frigus improprie urunt : quia scilicet acriter sensum tactumque perstringunt et cruciant, similemque dolorem excitant ei quem excitat ignis, cum manum membrumque aliquod adurit : et quia herbas plantasque desiccant instar ignis : nimium enim frigus exstinguit in eis calorem nativum, qui humorem ad vitam et virorem necessarium attrahebat. Unde calore hoc exstincto, ideoque humore deficiente, siccantur et exarescunt. Hoc est, quod ait Jacob Genes. 31. 40 : *Die noctuque æstu urebar, et gelu*; et Psaltes Psalm. 91 : *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem*; causando scilicet frigus nocturnum acre et exurens. S. Basil. homil. de XL. Martyribus ait eos frigore totos exustos. Lucanus : *Urebant montana nives.* Hinc frigidus dicitur urens. Virgil. 1. Georg. *Boreæ penetrabile frigus adurat.* Et Tacitus lib. 15. Annal. *Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt.* Unde Pompeius Festus, Pruina, inquit, dicitur à perurendo, quod frondes herbasque perurat : perinde ac

Græci *αιθρον* vocant pruinam et frigus matutinum ab *αιθω*, id est uro.

24. Medicina omnium in festinatione nebulæ: et ros obvians ab ardore vehementi humilem efficiet eum,] crystallum scilicet, hoc est, gelu et glaciem. Perperam Rabanus legit *obvians ardori :* Græca enim et Latina Rom. habent *ab ardore*. Sensus est, q. d. Remedium omnium incommodorum, quæ affert gelu et glacies, est nebula et ros subito flante Austro excitatus, ab humido calore et ardore vehementi : hæc enim humiliant, id est expugnant, humectant, et dissolvunt glaciem, coguntque ut in aquas, ex quibus concrevit, redeat. Græca habent : *Ros obvians à calore*, vel *post calorem exhilarat;* Complut. *lætificat*. Ros enim suo frigore temperans calorem, exhilarat homines et plantas. Tigur. *Quorum omnium præsens remedium est nubes, et ros ab uredine succurrens eadem exhilarat*. Hinc Alcmanus Lyricus poeta rorem vocat Jovis et Lunæ filiam : quia noctu calore lunæ ex aere vapor elevatur, qui frigore nocturno concrescens labensque in herbas et gramina, fit ros, qui earum est quasi gemma. Unde Lucret. lib. 2. *Herbæ gemmantes rore recenti :* ac ovibus et pecoribus gratissima efficit pascua, juxta illud Virg. Georg. 3:

> Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.

Et Ovidius, lib. 3. Fastor.

> Mollis erat tellus rorata mane pruina,
> Canuerant herbæ rore recente quater, etc.
> Tempus erat, vitrea quo primum terra pruina
> Spargitur.

Hæc admirans S. Job ait cap. 38 : *Quis est pluviæ pater, vel quis genuit stillas roris?*

Symbol. Rabanus : Omne frigus et glacies Aquilonis, id est, diaboli et peccatorum, curatur et pellitur rore, id est, Christi incarnatione, doctrina et gratia : quam optans Isaias c. 45 : *Rorate, inquit, cœli, desuper, et nubes pluant justum*. Vide ibi dicta. Et Psaltes : *Descendet sicut pluvia in vellus : et sicut stillicidia stillantia super terram*, psalm. 71. 6. Unde ejus typus fuit ros descendens in vellus Gedeonis, Judic. 6. 37. Rursum *stillæ roris*, ait Rabanus, *ipsi sancti prædicatores sunt, qui arva pectoris nostri inter mala vitæ præsentis, quasi inter tenebras sive noctis urentia, gratia supernæ largitatis infundunt : hic siquidem ros humilem fecit diabolum, hoc est defectum; quia occultas insidias ejus claro sermone produxit in manifestum; ut jam mundus ab idololatria et persecutionis tempestate cessaret, qui se diu illusum ab antiquo hoste sentiret*.

Tropol. noster Alvarez de Paz tract. de Mortificat. sub initium, per nebulam accipit mortificationem, quæ omnium vitiorum est medicina. Frigiditatem enim animæ, et corporis gelu, quod solet herbas et flores sanctorum desideriorum absumere, mortificatio, quæ instar nebulæ subobscura est, et aliquid tristitiæ habens, non sine mirabili facultate dissolvit, et omnem ignaviam socordiamque repellit.

SEXTA PARS CAPITIS.

MARE ET INSULÆ.

25. In sermone ejus siluit ventus, et cogitatione sua placavit abyssum, et plantavit in illa Dominus insulas.] Pro *νησους*, id est, *insulas*, aliqui legunt *ιησους*, id est, *Jesus*. Ita Græci codices Romæ correcti, et multi Latini, qui cum Jansenio sic legunt : *Et plantavit illum Dominus Jesus*. q. d. Abyssum, id est, mare plantavit Christus, non qua homo, sed qua Deus, Deique Verbum : verbo Domini enim cœli firmati sunt; sic et mare, terra, omnesque creaturæ. Ita Rabanus. Verum corrigendum est cum Complut. cæterisque Græcis ac Latinis Romanis, *νησους*, id est, *insulas*. Sensus est, q. d. Deus suo sermone et jussu ventum licet validissimum sistit, inhibet, efficitque ut plane sileat. Idem *cogitatione*, græce *λογισμου*, id est, sua cogitatione, sermone, jussu, hoc est, cum cogitat, vult et jubet, *placavit abyssum;* hoc est mare undis æstuans, fluctusque in cœlum jactans sedavit, id est, sedat, placidumque et tranquillum efficit. Idem in ea, scilicet, abysso, id est mari, plantavit insulas, ut in media aquarum abysso et vastitate vel firmæ consistant, vel fluitent et natent : sunt enim in Belgio aliisque in locis insulæ in aquis fluitantes, quod sane mirabile est Dei opus. Complut. *In sermone ejus quievit abyssus, et plantavit in ea insulas;* Tigurina : *Profundum consilio suo tranquillat, et in ea fundat insulas;* alii, *Oratione sua sedat abyssum, etc.* Sic Christus imperavit ventis et mari, Matth. 8. Nam ut ibidem ait S. Hieron. *Omnes creaturæ sentiunt creatorem : quibus enim increpatur et imperatur, sentiunt imperantem, non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia; sed majestate conditoris, quæ apud nos insensibilia, illi sensibilia sunt*. Sic et Rabanus. Mystice Hugo, Christus, inquit, placat et pacat abyssum cupiditatis et ambitionis humanæ. Nota : *τὸ plantavit* significat insulas in mari plantatas esse, et eminere quasi arbores. Sicut enim Deus Genes. 2. in paradiso plantavit varias arbores : sic idem in mari plantavit varias insulas, quæ mare ornent, sicut arbores paradisum : et sicut hæ paradiso, sic insulæ mari quasi Dei horto insertæ et quasi inoculatæ sunt. Rursum *τὸ plantavit* significat insulas firmatas et radicatas esse in mari, sicut plantæ radicantur in terra; quod sane mirum est : mare enim in perpetuo est motu et fluxu. *Unde mare à meando dictum est*, ait Rabanus, *quod semper eat ac redeat*. Denique *τὸ plantavit* significat insulas instar plantarum esse fertiles magnasque et multas frugum fructuumque species producere; circumfluuntur enim mari et aqua undequaque. Hinc *insulæ* dicuntur quasi *in salo*, id est mari, positæ, ait Sext. Pompeius, et S. Isidor. lib. 14. Origen. c. 6.

Porro, quantum in mari sit insularum decus, quamque ad miraculum admirabile Dei opus, ex earum regina, Sicilia inquam, docet Plinius, lib. 3. c. 8 : *Verum ante omnes claritate Sicilia,*

Sicania Thucydidi dicta, Trinacria pluribus, aut Triquetra, à triangula specie: circuitu patens, ut auctor est Agrippa, DCXVIII. M. passuum: quondam Brutio agro cohærens, mox interfuso mari avulsæ XII. M. in longitudinem freto, in latitudinem autem M. D. P. juxta columnam Rhegiam. Ab hoc dehiscendi argumento, Rhegium Græci nomen dedere oppido, in margine Italiæ sito. In eo freto est scopulus Scylla, item Charybdis, mare vorticosum, ambo clara sævitia. Ipsius Triquetræ, ut diximus, promontorium Pelorus vocatur, adversus Scyllam vergens in Italiam; Pachynum in Græciam cxliiij. M. ab eo distante Peloponneso: Lilybæum in Africam clxxx. M. intervallo à Mercurii promontorio, et à Caralitano Sardiniæ cxx. M. Et mox: *Promontorium Drepanum, colonia Taurominium, quæ antea Naxos, flumen Asines, mons Ætna nocturnis miris incendiis. Crater ejus patet ambitu stad. xx. Favilla Taurominium et Catanam usque pervenit fervens, fragor vero ad Maronem et Gemellos colles. Scopuli tres Cyclopum, portus Ulyssis, colonia Catana. Flumina Symethum, Terias. Intus Læstrygonii campi. Oppida, Leontini, Megaris, amnis Pantagies. Colonia Syracusæ, cum fonte Arethusa.*

Mystice, Dominus Jesus pacat maria tentationum et tribulationum, imo ipsa maria procellarum viris Religiosis navigantibus in Indias, Japones et Sinas, ut ipsius fidem disseminent: atque in ipsis fundat insulas, puta Ecclesias fidelium, quæ cum undique mari infidelium et persecutorum cingantur, permanent tamen, solidæque consistunt ut insulæ, imo ut horti et paradisi omni gratiarum flore, omnibus virtutum fructibus vernantes. Eia ergo, Apostolice Argonauta, qui ad Indos navigas, qui immensa marium spatia Jesu amore et zelo emetiris, magnos cape animos. Non te percellat Oceani vastitas, non consternent fluctus ad sidera quasi sese attollentes: Jesus melior nauclerus quam Jason, tibi adest: illo duce quid trepidas? si æstus, si frigora, si malacia, si venti confligant et affligant; Jesum aspice, Jesum invoca: Jesus imperat ventis et mari. Si syrtes, si vada, si naufragia immineant, dicito: Tibi navigo, mi Jesu, tibi vivo, tibi morior. *Omnium periculorum Christus solutio est,* ait Cyrill. Alexand. Si piratæ, si hæretici, ingruant, dicito cum S. Athanas. *Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo.* Si mors, si carcer, si martyrium, si ignes immineant; hæc pro te sustinuit Jesus, ac rursum in te pro se et pro te sustinebit, si eum uti nomine, ita imitatione et opere referas et præferas. *Consortium enim meretur nominis, qui consortium meretur et operis,* ait S. Ambros. serm. 2. Socius es Jesu, socius esto tribulationum, socius laborum, socius vitæ et mortis, ut socius sis felicitatis et gloriæ. *Si enim compatimur, et conglorificabimur.* Et: *Sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis,* II. Corinth. 1. 7: Ergo *quibus lorica est Christus, hostium vim non timent*, ait Ennodius.

26. Qui navigant mare, enarrent pericula ejus: et audientes auribus nostris admirabimur,] cum ea enarrari audiemus. Ita Romana. Alii cum Græcis legunt *admiramur*, in præsenti; Tigurina: *Qui navigant mare, narrant pericula ejus, quæ nos miramur audita auribus nostris.* Alludit ad psalm. 106: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis. Ipsi viderunt opera Dei, et mirabilia ejus in profundo.*

Hinc Cato, ait Plutarch. aiebat se trium pœnitere: primo, quod ullo die in hac vita tam fragili et instabili mansisset intestatus; secundo, quod feminæ secretum credidisset; tertio, quod mari se commisisset, eoque navigasset, quo poterat terrestri itinere proficisci. Aliorum sapientum hac de re gnomas recitavi Thren. 2. 13.

Mystice Rabanus: Mare est hoc seculum plenum tentationibus et periculis: *Ubi diabolicæ*, inquit, *sine numero serpere probantur insidiæ, malitiaque dæmonum velut quibusdam fluctibus, animarum instabilitas commovetur. Mare enim ipsæ reddunt, dum naufragare compellunt; quia non est dubium illum undas immanissimas pati, qui mergitur gurgite peccatorum.*

27. Illic præclara opera, et mirabilia; varia bestiarum genera, et omnium pecorum, et creatura belluarum.] Græce κτισις κητων, id est, *creatura* vel *natura cetorum:* hi enim ob vastitatem vocantur belluæ; Complut. pro κτισις, legunt κρισις, id est, *discretio cetorum.* Pro *præclara* græce παραδοξα, *paradoxa.* Complut. *inopinata;* Rom. *incredibilia;* Tigur. *miracula;* Græca Roman. sic habent: *Illic incredibilia et admirabilia opera: varietas omnis animalis, creatura cetorum;* Tigurina: *Incredibilia sunt ibi miracula; omnigena varietas animantium, et natura cetorum.*

Noster forte pro κτισις, legit φυσις, id est, *natura cetorum.* Mira est enim eorum natura: primo, in magnitudine tam vasta; nam in Indico mari sunt balenæ *quaternûm jugerum*, ait Plinius, lib. 9. cap. 3; secundo: *Ora balenæ habent in frontibus, ideoque summa aqua natantes in sublime nimbos afflant*, ait Plinius, ibid. c. 6; tertio, mira est balenarum cum orcis pugna, quam ibidem describit Plinius; quarto, mira est species cetorum; multæ enim, eæque valde diversæ sunt cetorum species, quas recensent Aldrovandus et Rondeletius libr. de Piscibus: quinto, balena cum sit tanta moles carnea, gaudet tamen luce et sole: unde aliqui dictam censent balenam παρα τὸ εις φως αλλεσθαι, quod ad lucem advolet, et in luce solis apricari gaudeat: esto alii alia balenæ dent etyma, quæ recenset Aldrovandus, cap. 2. de balena; sexto, balenæ, utpote cæcutientis, iter dirigit musculus piscis, quem natura ei providit, ducemque viæ dedit: ita Plinius, lib. 9. c. 62: *Amicitiæ exempla sunt*, inquit, *balena et musculus: quando prægravi superciliorum pondere obrutis ejus oculis, infestantia magnitudinem vada prænatans demonstrat, oculorumque vice fungitur*: septimo, balenæ fistulam habent pro brachiis; octavo, balena cum fetus ob aquæ defectum terræ adhærent, aquam instar fluvii ore receptam in eos ejaculatur, ut natare possint, itaque eos periculo liberat: testis est Philostratus, lib. 2. de Vita Apollonii; nono, oculi balenæ capitis humani magnitudinem superant, et quatuor ulnis à se invicem distant; decimo, balenæ nonnullæ in ventre continent ambram. Plura vide apud Aristot. Aldrovandrum et Rondeletium.

Porro plura sunt mirabilia et quasi miracula maris, quæ Dei creatoris magnificentiam assidue nobis inclamant et celebrant. Primum in-

ter ea est, immensa maris varietas, longitudo, scilicet, latitudo et profunditas, ob quam vocatur abyssus, quasi profundum sine fundo.

Secundum, maris tempestates et fluctus, qui aliquando in cœlum quasi ad sidera videntur assurgere, et mox subsidere, ac in profundum quasi barathrum demergi. Rursum fluctuum collisiones, rugitus et fragores; ut leones rugientes, vel tonitrua sese collidentia tibi audire videaris, qui sane navigantibus periculum æque ac horrorem creant.

Tertium, quod in elemento tam instabili et fluxo stabilitæ sint insulæ.

Quartum, quod illud ipsum ita fluidum, liquidum et tempestuosum sit navigabile, atque navibus quasi curribus velut solum solidum se substernat. Sane videmus naves maximas maximis oneribus onustas sulcare libere maria, et ab Occidente in Orientem vastissima Oceani spatia transmittere. Fuit patrum ætate Magalianus, qui inaudito à seculis exemplo totum orbem triennio circumnavigavit, nuncque hos, nunc illos Antipodes lustravit, indeque navi nomen inditum *Victoria*, et fretum ab eo repertum Magalanicum appellatum.

Quintum, quod in ea sint varia bestiarum genera, non tantum piscium, sed et cancrorum, concharum, ostreorum, amphibiorum, insectorum, zoophytorum, etc. Piscium species multi, ait Palacius, numerant 153. tot scilicet quot pisces S. Petrus reti conclusit jussu Christi, Joan. ult. Verum alii longe plures numerant; unde Psaltes psalm. 103. 25. ait in mari esse *reptilia, quorum non est numerus;* quod non solum ad individua, sed etiam ad species referas.

Sextum, quod in mari sint omnium pecorum genera, ut ait Siracides; omnia igitur pecora terrestria habent sibi similia quoad formam et figuram in mari: sed mare insuper plura alia profert, quæ non est reperire in terra. Mare ergo suos habet marinos canes, equos, vitulos, boves, vulpes, picos, simias, porcos, elephantes, salamandras, mustelas, hirundines, hircos, lepores, hinnulos, lupos, pardales, gallinas, gallos, grues, corvos, cuculos, passeres, perdices, phasianos, aquilas, etc. quorum effigies, naturam et indolem describit Ulysses Aldrovandus, et Guil. Rondelet. lib. de Piscibus. Quin et in mari nascuntur herbæ et arbores aquatiles, imo lunæ et stellæ, viventia in eodem, teste Æliano lib. 15. 4. Plinio lib. 9. c. 60. et Aristot. lib. 5. Hist. anim. cap. 15. Denique in mari sunt Satyri, sirenes, monachi, parasiti. Vide Pinedam in Job c. 26. v. 5. in fine.

Septimum, quod in mari sit *creatura belluarum*, id est, cetorum; varias enim cetorum species et monstra producit. Porro ceti sive balenæ ita subinde grandes sunt et immanes, ut non tantum quatuor elephantes adæquent, sed et domos, palatia, ipsasque insulas repræsentent. Igitur pisces marini, ait Aldrovandus, maximi sunt inter animalia, aves minimæ, terrestria magnitudine sunt mediocria. Quia mare tam vasta corpora sustinere et alere potest, quæ non posset alere terra, multo minus aer; ideoque aves, quæ vivunt in aere, sunt minimæ. Insuper mira est indoles et sagacia piscium: ut alia taceam, delphin adeo civilis et ingeniosus est, ut homines amet quasi fratres, musica delectetur, in parentes sit pius, piscatorum socius, beneficis gratus, retia sua astutia evadat. Plura de ejus prudentia et sagacitate habet Aldrovandus. Delphinos tranquillo mari colludentes, tempestatem præsagire, ait Plinius. Hinc poetæ fabulantur homines in delphinos transmutatos. Denique delphin rex maris nuncupatur. Cur? an quia velocissimus omnium animalium, ocior volucre ac telo, teste Plinio lib. 9. cap. 8?

Octavum, est maris motus. Nam mare ab Oriente in Occasum fluit. Deprehenderunt id Hispani ex Hispania navigantes in Indiam Occidentalem, quod iter conficiunt uno mense, quia secundo mari navigant: redeuntes vero ex India in Hispaniam, indigent spatio quatuor mensium, quia adverso mari et contra ejus nixum navigant. Habet et mare tres alios motus, quos recensent nostri Conimbr. tract. 8. in meteora cap. 3. Porro motus maris ab Oriente in Occasum causa est motûs solis et cœli totius ab Oriente in Occidentem: à sole enim et cœlo vis occulta in Oceanum influit; quæ mare versus eamdem partem rapit.

Nonum est, æstus maris, quo mare reciproca agitatione nunc ad littus accedit, nunc in se redit subitque. Æstus hujus causa est luna; hæc enim mari et humidis dominatur: unde mare cum luna ab Ortu usque ad Meridiem fluit et crescit, refluit vero cum luna à Meridie ad Occasum declinat. Rursus cum luna ab Occasu sub terra ad noctis fastigium, sive ad punctum Meridiei oppositum procedit, crescit quoque fluitque mare; ac demum à noctis fastigio usque ad ortum cum eadem decrescit et refluit. Ita S. Basil. 6. Hexam. S. Ambr. 4. Hexam. D. Thom. Scotus, et passim Philosophi. Mirabilis est æstus Euripi, qui septies per diem fluit et refluit, cujus causam cum percipere nequiret Aristoteles, dicitur tædio et labore confectus, illic diem suum obiisse. Unde illud: *Aristoteles non capit Euripum, sed Euripus capit Aristotelem.*

Decimum est, maris purgatio. Plin. lib. 2. cap. 98. ait omnia maria purgari plenilunio, quædam statis diebus, intellige potissimum: nam maria quovis anni tempore tum alia, tum superfluitantia corpora in littus exspuunt. Cadavera enim recentia mari injecta primo ad vadum feruntur, deinde post aliquot dies emergunt et supernatant, donec fluctu volvente ad oram maritimam ejiciantur. Esto ergo mare ob sordes influentes sit impurum; qua de causa Pythagoras dixit mare esse Saturni lacrymas; tamen idipsum per se puritatis amans seipsum purificat et lustrat.

Undecimum est, quod mare locum situmque mutat. Unde loca nonnulla, in quibus olim fuit terra, nunc occupat mare; et vice versa. Sic Delos et Rhodus ex aquis denuo exstitisse dicuntur. Sic ultra Melon emersit Anaphe, inter Lemnum et Hellespontum sita. Sic nonnullæ insulæ factæ sunt, quæ antea cohærebant continenti: nam Sicilia ab Italia avulsa dicitur, Cyprus à Syria, Eubæa à Bœotia, Besbycum à Bithynia.

Duodecimum est, maris littus, quod mare intra alveum suum coercet, ut licet exæstuet, non tamen limites littoris sibi à Deo præstitutos transiliat, juxta illud Job 38. 8: *Quis conclusit ostiis mare?* Et resp. v. 10. *Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem, et ostia; et dixi: Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.*

Denique mare est quasi mundi venter. Id do-

cent versus Macrobiani, qui ita mundi molem homini, ejusque membris adæquant :

> Cœlestis mundus caput est, mare venter opacum,
> Terra pedes, aures versantur in æthere summo,
> Lux oculi quam solis habet splendentis imago.

Igitur cœlum est magni hujus hominis caput, mare est venter, terra sunt pedes, auris est aer, oculi sunt radii solis. Sicut enim homo est microcosmus, sic vicissim κοσμος, id est mundus, est magnus homo.

Quocirca quoties mare videmus, audimus, legimus, attollamus mentis oculos ad Deum maris auctorem, ejusque in mari omnipotentiam, sapientiam, bonitatem contemplemur et admiremur, dicamusque cum Psalte : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti : impleta est terra possessione tua. Hoc mare magnum, et spatiosum manibus* (sinibus) : *illic reptilia, quorum non est numerus. Animalia pusilla cum magnis : illic naves pertransibunt. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei : omnia à te exspectant ut des illis escam in tempore*, psal. 103. 24.

28. PROPTER IPSUM CONFIRMATUS EST ITINERIS FINIS, ET IN SERMONE EJUS COMPOSITA SUNT OMNIA.] Græce συγκειται παντα, id est, constant omnia. Lyran. et Dionys. hæc referunt ad littora maris, quæ mare continent et constringunt, ne exundet, q. d. *Propter ipsum*, scilicet abyssum (abyssus enim græce tam est nomen masculinum quam femininum), hoc est Oceanum, restringendum, *confirmatus*, id est, firmiter positus, *est finis* et terminus *itineris*, quasi fluxus et motus illius; ultra quem non progreditur ut terram occupet, puta littus, juxta illud psal. 103: *Terminum posuisti, quem non transgredientur: neque convertentur operire terram.*

Verum τὸ *propter ipsum*, vel, ut græce est, δι' αυτου, id est *per ipsum*, potius refertur ad Deum : Deo enim, non mari competit id quod sequitur : *Et in sermone ejus composita sunt omnia.* Igitur *itineris finem* vocat finem creaturarum, ad quem scilicet singulæ suo quasi itinere continuo tendunt et pergunt; quia hic eis à Deo *confirmatus*, id est firmiter positus et stabilitus est, q. d. Omnes creaturæ sunt in perpetuo motu et itinere ad suum finem; firmiter enim et constanter ad finem suum tendunt, nec desistunt donec eum assequantur; nam, ut dixi, sol, luna et stellæ sunt in perpetuo motu : nix, ros, pruina, venti, etc. assidue descendunt vel perflant terram, idque ob finem cuique præstitutum et proprium; quod ergo ad finem sui itineris et motus firmiter tendant, eumque consequantur, hoc est per Deum tanquam causam efficientem, et propter Deum tanquam causam finalem, quia Deus est ultimus omnium creaturarum et motuum finis. Omnes ergo creaturæ per diversa itinera ad diversos fines proximos tendunt; sed omnia hæc tandem coeunt in Deo, qui est ultimus omnium finis, ut scilicet in omnibus eluceat et laudetur ejus bonitas, potentia, sapientia, justitia, etc. Hinc omnes creaturæ reipsa dicunt illud S. August. *Creasti nos, Domine, ad te; et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*

Unde pro *confirmatus est*, codices manuscripti legunt *consummatus est*, q. d. Deo duce omnia ab eo creata consequuntur suum finem, ad quem diriguntur, et instinctu naturæ sibi à Deo indito, suapte sponte quasi feruntur et currunt : ibi enim consummatur eorum creatio, natura et bonum. Quocirca explicans subdit : *Et in sermone ejus composita*, id est disposita, ordinata, *sunt omnia;* scilicet rerum omnium principia, media et fines inter se ita apte à Deo sunt composita, ut unum respiciat alterum, eoque firmetur, finiatur et perficiatur. Ita Palacius. Sensus, inquit, est, q. d. Iter creaturarum omnium confirmatur, et prospere succedit propter Deum. Quia enim Deus finis est omnium, ideo quæ in finem suum prospere veniunt, Dei causa veniunt : est enim ipse α et ω, principium et finis. Ergo confirmari finem itineris, est rem firmiter ad finem venire; si ergo veniunt arbores ad fructuum maturitatem; si segetes maturescunt, si animalia perficiuntur, propter Deum perficiuntur : ut scilicet ipsi grata sint, ejus obediendo voluntati. Dictum enim est : *Omnia propter seipsum operatus est Deus.* Addit Auctor, non solum Deum esse finem omnium creaturarum, sed et medium earum; quia in sermone et dicto ejus omnia sunt composita, constituta et stabilita. Ergo non solum Deus est principium et finis rerum, sed et medium, per quod vita rerum consistit. Igitur ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.

Mystice Rabanus : *Propter ipsum*, inquit, *hoc est Filium Dei, confirmatus est ordo transeuntium rerum, et terminus constitutus est seculi : quia sicut ab ipso verbo Dei universa originem acceperunt, sic et in ipso finiuntur. Ipse enim in Apocalypsi* cap. 22. v. 13. *ait : Ego sum α et ω, principium et finis.*

Ad sensum jam datum accedunt Græca, quæ sic habent : δι' αυτου ευοδοι τελος αυτου, id est, *per ipsum bene dirigitur*, vel *prospere succedit, finis ejus;* Romani pro ευοδοι legentes ευοδια vertunt : *Per ipsum prosper successus finis ejus*, vel *propter ipsum finis ejus prosperitas est;* quod eodem redit, q. d. Per Deum omnia dirigentem opus quodlibet, sive res quælibet ab eo creata, prospere incedit, et in suum finem feliciter tendit, cumque assequitur. Tigur. *Omnia per eumdem consequuntur felicem finem suum, et constant ipsius imperio.* Noster pro αυτου legit οδου, id est itineris; et sic pulchra est paronomasia inter ευοδια et οδου, q. d. Singulæ res Deo dirigente in sua οδω, id est via et itinere, habent ευοδιαν, id est felix iter et prosperitatem, qua suum terminum et finem assequantur.

Aliter legunt Complut. et nonnulli alii, nimirum sic : δι' αυτου ευοδοι ο αγγελος αυτου, id est, *propter ipsum prosperatur et prosperat*, sive *bene recteque dirigitur et dirigit Angelus ejus*, q. d. A Deo et per Deum habet Angelus qui præest mari, vel Angelus qui præest toti universo, ut recte per se et suos Angelos, hominesque sibi subordinatos illud regat et gubernet : quia ipse vicissim regitur, gubernatur et prosperatur à Deo.

Verum prior lectio aptior veriorque est, eique conformis est Vulgata Latina. Videtur enim ex ultimo α quod est in ευοδια, connexo cum τελος, cum id non intelligeretur, conflatum et corruptum αγγελος. Suspicatur Vatablus in Hebræo Siracidis senioris fuisse מלאכתו *melactho*, id est *opus ejus*, scilicet feliciter succedit, pro quo in margine scriptum fuerit מלאכו *malacho*, quod *Angelum ejus* significat.

Porro Græci codices hìc mire variant. Nam præter duas lectiones jam recensitas, Aldi Manucii codex habet : δι' αυτων ευωδει τελος αυτου, id est,

propter ipsos, vel ipsa, finis ejus suavem odorem habet; Germanicus, δι' αυτων ευοδοι τελος αυτου, id est, *propter ipsa prosperatur finis ejus;* alii, δι' αυτόν ευοδοι τελος αυτων, id est, *propter ipsum* (Dominum) *prospere dirigitur finis eorum.*

29. MULTA DICEMUS, ET DEFICIEMUS IN VERBIS.] q. d. Licet multa dixerimus de operibus Dei, tamen deficiemus in iis recensendis, explicandis, laudandis et celebrandis. Vide novem consideranda et admiranda in operibus Dei, quæ recensui Genes. 1. 31. Porro quisque omnia et singula Dei opera considerare debet, ac si sibi soli ea fecisset: sic enim sibi serviunt, ac si soli servirent: atque Deus ita illi intendit, ac si soli intenderet, soliusque curam gereret, ait S. Augustin. in Soliloquiis cap. 14. Præclare S. Basil. homil. 11. Hexam. Universa, inquit, hæc mundi moles perinde est ac liber litteris exaratus, palam contestans ac deprædicans gloriam Dei, illiusque augustissimam majestatem enuntians tibi intellectuali creaturæ, ut scilicet in eo nunc Dei sapientiam, nunc bonitatem, nunc omnipotentiam, nunc alia attributa contempleris, admireris, colas et reverearis.

CONSUMMATIO AUTEM SERMONUM, IPSE EST IN OMNIBUS.] q. d. Cum non possimus omnia Dei opera verbis enumerare et celebrare, finis et summa verborum et sermonum sit, quod Deus est in omnibus, adeoque Deus est omnia: quia omnium est principium, medium et finis, omnium est causa efficiens, conservans et finalis. Græce enim est, συντελεια λογων το παν εςι αυτος, id est *finis autem dictorum, ipse est omne.* Clare Tigurina: *Dixerimus multa* (de Deo Deique operibus), *nec tamen satisfecerimus: cæterum summa dictorum est ipsum esse omnia.* Deus ergo est παν, id est omne, universum. Complut. et Romana vertunt ut Noster: *Ipse est in omnibus,* quia, scilicet, Deus formaliter non est omne; Deus enim non est sol, non cœlum, non aer, non equus, etc. sed causaliter Deus est omne; quia in omnibus est præsens, ea efficiens, conservans, dirigens, movens, gubernans, et in omnibus mirabilem se exhibens. Jansenius vertit: *Consummatio verborum, ipse est universum,* hoc est, summa dictorum et dicendorum de operibus Dei est hæc: Deus est omnia, hoc est, omnia ad ipsum referri debent, omnia ei tribuenda, et quod sunt, et quod perdurent, et quod aliquid perficiant: ipse est omnium principium, medium et finis; ex quo omnia, per quem omnia, et in quo omnia, ipse est, qui in omnibus est attendendus. Itaque in nostra lectione illud, *in omnibus*, non est jungendum cum sequentibus, ut multi distinguunt, sed cum *ipse est:* et est punctus faciendus post *consummatio autem sermonum;* ut sit sensus: summa omnium, et ut summatim dicam, ipse est in omnibus; quomodo et de Christo dicitur à Paulo, quod omnia in omnibus adimplet. In Græcis est maxima Dei laus: habent enim in hunc modum: *Consummatio verborum: ipse est omne,* sive *ipse est universum.* Quod verbum habes frequenter dictum à Mercurio Trismegisto: ut videre est in Dialogo 9 et 10. sed maxime 5. Pimandri, ubi ait: *Ut veritatem liquidam fateamur, Deum esse cuncta fatebimur.* Neque vero ab hac Theologia multum Paulus abhorret, cum ait: *Tunc Filius subjectus erit ei, ut sit Deus omnia in omnibus.* Et Joannes dicens: *Quod factum est, in ipso vita erat;* id est, omnes res factæ, in ipso sunt vita. Allusit etiam huc Salomon, cum Spiritum Sanctum vocavit mundum subtilem. Qui locus explicat omnia. Sane mundus hic corporalis est, omnia corporalia corporaliter complectens. At Deus est mundus melior, omnia corporalia incorporaliter et immutabiliter continens: ut melius simus omnes in Deo, quam in nobis. Ideo Deus est omnia eminenter. Ideo est principium, medium, et finis; ideo via, veritas, et vita. Cum ergo noster Auctor ait: Summam omnium esse, quod Deus sit in omnibus, intellige, ut principium, medium et finis: rerum causa, scilicet efficiens, conservans et finalis universorum, ait Palacius: in quo tantum corrige, quod τὸ *mundus* Sapient. 7. 23. videatur accipere pro orbe vel universo, cum *mundus* ibi idem sit quod purus: græce enim est καθαρος, esto Sapiens ibid. v. 16 et 18. satis significet Deum Deique sapientiam omnia quæ in mundo sunt continere et complecti, ac consequenter Deum esse mundum transcendentalem.

Hinc rursum Deus est consummatio uti rerum, ita et sermonum omnium: tum quia sermocinando et laudando res creatas, implicite sermocinamur et laudamus Deum eorum opificem et creatorem; tum quia omnium cogitationum, operum et sermonum nostrorum scopus, finis et centrum debet esse Deus; ut cum S. Dominico et S. Thoma Aquinate, *omnis sermo noster sit cum Deo, vel de Deo,* vel formaliter et expresse, vel virtute et implicite. *In manu enim illius, et nos, et sermones nostri,* Sapient. 7. 16.

Symbolice, *Consummatio sermonum, ipse est in omnibus.* Primo, q. d. Deus est qui omnes sermones, id est, omnes res quas sermone eloquimur, consummat, id est, perficit. Rursum consummat, id est, ad finem perducit, ut suo cursu peracto cessent, terminentur et desinant, juxta illud psal. 118. *Omnis consummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis,* q. d. Deus omnia consummat et finit, ac solus post omnia superest, quasi rerum omnium terminus et consummatio, in qua omnia finiuntur et desinunt, uti flumina labuntur et defluunt in mare. Unde græce est, αυτος εςι το παν, id est, ipse est omnia. Secundo, proprie sermonum consummatio est Deus; quia omnes sermones de creaturis sunt inconsummati, imperfecti, mutili; quia ipsæ creaturæ sunt mutilæ et imperfectæ: at sermo de Deo est consummatus et perfectus; quia ipse in se quaquaversum est consummatus et perfectus, imo immensus et infinitus.

Nota. Deus est το παν, id est omne et omnia: tum quia Deus formaliter in se habet oceanum et plenitudinem entis, puta omne esse, omne vivere, omne sapere, omnem potentiam, omnem majestatem, omnem fortitudinem; omnem gloriam, etc. tum quia eminenter continet res omnes; tum quia causaliter est omne, omnia enim creat et efficit. Deus ergo est το παν, id est, omne et omnia: quia ipse est το ον, id est, ens primum essentiale, immensum: à quo omnia alia entia necessario et essentialiter pendent, adeo ut, si per impossibile non esset Deus, impossibile foret omne aliud ens. Hinc fit ut omne ens pendeat à primo ente sive à Deo, sicut radii pendent à sole, calor ab igne, imo longe magis: adeo ut res quælibet magis pendeat à Deo et esse divino quam ab esse proprio. Sic ergo Deus est prima entitas, prima veritas, prima sanctitas, prima lux, prima boni-

tas, prima suavitas, prima vita, prima ratio, prima mens, etc. à qua cæteræ omnes quæ sunt et esse possunt, ita necessario pendent, ut, si illa non esset, nulla aliarum esse et existere posset; quia ab illa prima velut ab idea sua et causa essentiali fluit omnis creata entitas, veritas, sanctitas, vita, mens Angelorum, hominum, et rerum omnium. Tanta est divinitas, tantus Deus noster, tanta creaturarum à Deo dependentia. Ipse ergo est το παν, ipse est omne esse tam suum, quam creaturarum omnium. Unde ejus nomen est *Jehova*, id est, *qui est*, vel *ego sum qui sum*, Exod, 3. 14. et c. 6. 3. Vide ibi dicta.

Hinc fit ut Deus sit fundus, anima, spiritus et quasi corpus rerum omnium, totiusque universi. Ipse enim creaturas quasi umbras conservat, continet, sustentat: quæ alioqui, nisi à Deo assidue conservarentur et continerentur, in suum nihilum, è quo à Deo eductæ sunt, relaberentur. Sicut ergo umbræ magis pendent à corpore illas spargente, quam à seipsis: sic multo magis creaturæ omnes pendent à Deo, quam à seipsis: ut omnes illi confiteri et dicere debeant cum S. Francisco: *Deus meus et omnia*, tu es meum et rerum omnium παν.

Igitur Deus est το παν primo, localiter, quia omnia universi loca permeat et occupat; utpote qui sit ubique per essentiam, præsentiam et potentiam. Unde ipse quasi est primum et increatum spatium, sive locus immensus recipiens et locans loca et locata omnia, uti pulchre docet noster Lessius l. 2. de Attributis divinis c. 2. ex S. Dionys. cap. 1. de Divin. nomin. ubi Deum vocat *sedem et fundum, in quo omnia firmantur et recumbunt*. Quare totus mundus est in Deo, sicut parvula spongia in vastissimo mari: vel sicut globulus vitreus in lumine solis; quia ab eo undique penetratur et ambitur.

Secundo, Deus est το παν, arithmetice: quia omnes rerum species, numeros, gradus, ordines in se continens, singulis suum numerum, speciem et gradum elargitur, juxta illud: *Omnia in mensura, et numero et pondere disposuisti*, Sapient. 11.

Tertio, Deus est το παν, metaphysice: quia ipse est ens entium, essentia essentiarum omnium, actus actuans potentias rerum omnium. Audi S. Dionys. de Divin. nomin. c. 1: Deus, ait, est *omne principium, omnis finis, vita omnis, omnis immortalitas, omnis sapientia, omnis ordo, omnis concentus, omnis vis, omnis conservatio, omnis firmitas, omnis distributio, omnis intelligentia, ratio, sensus, habitus: omnis status et motus, omnis connexio, omnis temperatio, omnis amicitia, omnis convenientia, omnis divisio; omnis terminus, cæteraque omnia.*

Quarto, Deus est το παν, physice, quia ipse est natura naturans naturarum omnium: ipse enim cuique suam naturam, naturæque dotes dispertitur: sicut enim lux à candela lumen, rivus à fonte aquam suam haurit: sic omnis res suam naturam à Dei natura emendicat et accipit. Unde Plato censuit Deum esse animam mundi, quem secutus Virgil. sic de eo canit:

> Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
> Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Quinto, mathematice et optice. Si enim mente res abstrahas à materia, et fundum rerum omnium intuearis, videbis ibi latentem Deum, qui omnia sustinet, ordinat, mensurat. Unde Poeta: *Juppiter est quodcumque vides;* non quod creatura sit Deus creator, sed quod Deus sit basis, fundus, columna, quantitas et substantia rerum omnium: quia singulis suam substantiam et quantitatem creat, conservat, sustentat.

Quocirca S. Dionys. de Divin. nomin. asserit Deum esse centrum universi. Sicut enim centrum est basis circuli, sic Deus est basis universi. Rursum, sicut in centro coeunt et uniuntur omnes lineæ diametrales ad circumferentiam; quo vero illæ magis à centro, eo quoque magis à se invicem discedunt et distant: sic pariter omnes creaturæ coeunt et uniuntur in Deo: unde cum homines vel Angeli à Deo per peccatum discedunt, pariter à sese invicem separantur, abeuntque in odia et schismata. Dum ergo intueris creaturam, acie mentis penetra ad ejus fundum, ibique latentem Deum intuere, admirare et venerare. Sed ad hunc lynceum visum lyncea acie opus: Deus enim licet in se clarissimus, nobis tamen est spiritus subtilissimus, et lucem habitat inaccessibilem. Aquilæ ergo et lynces sunt, qui lynceis oculis creaturas ad fundum usque penetrant, Deumque ibi residentem pervident.

Sexto, active et operative: Deus enim non tantum dat singulis rebus suam naturam, mensuram, dotes et qualitates, sed et operatur in eis omnia earum opera, juxta illud: *In ipso vivimus, movemur et sumus.* Actor. 17.

Dum ergo vides solem tanta velocitate cælum percurrentem, orbemque illuminantem; cogita Deum, qui tam cursum quam illuminationem tribuit soli; adeoque solem impellit, agit et agitat, ut tam velociter procurrat, terramque illustret. Dum vides plantas pulchre frondentes, flores belle florentes, arbores insignes fructus producentes, etc. cogita Deum, qui has frondes, flores et fructus operatur et producit. Idem cogita in operationibus rerum omnium, ac præsertim animæ tum tuæ, tum cujuscumque: dum enim anima tua videt, audit, sapit, imaginatur, cogitat, ratiocinatur, intelligit, vult, recordatur; Deus est, qui hæc omnia et singula in anima tua operatur. Deum ergo in anima tua tam præsentem et operantem intuere, ama et adora. Quocirca S. Bernard. in Sententiis: *Hi*, inquit, *qui soli Deo vacant, considerantes quid sit Deus in mundo, quid in hominibus, quid in Angelis, quid in seipso, quid in reprobis; contemplantur quia Deus est mundi rector et gubernator, hominum liberator et adjutor, Angelorum sapor et decor, in seipso initium et finis; reproborum terror et horror: in creaturis mirabilis, in hominibus amabilis, in Angelis desiderabilis, in seipso incomprehensibilis, in reprobis intolerabilis.* Plura hac de re vide apud eumdem serm. 46 et 23. in Cantica.

Allegor. Deus et Christus est το παν: quia omnis fidei, gratiæ, virtutis fidelibus omnibus est auctor et causa, juxta illud Pauli: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus*, 1. Corinth. 12. 4. Deus enim in Christo res omnes summavit et collegit, ut Christus sit anacephalæosis, perfectio, finis, epilogus, corona, summa et compendium non tantum legis et Prophetarum, sed et omnium Dei operum, ac totius universi, juxta illud: *Proposuit instaurare omnia in Christo*,

quæ in cœlis, et quæ in terra sunt, Ephes. 1. 10. Hinc Christus vocatur α et ω, principium et finis, Apocal. 1. 8. vide ibi dicta. Unde et Christus moriens in cruce exclamavit : *Consummatum est.*

Anagog. Deus et Christus in cœlo Beatis est το παν, id est, omne bonum, omnis felicitas, omnis gloria, juxta illud 1. Corinth. 15. 28 : *Ut sit Deus omnia in omnibus.*

Denique eleganter S. Bernard. το παν describit lib. 5. de Consider. c. 11 : *Quid*, inquit, *est Deus? Quod ad universum spectat, finis ; quod ad electionem, salus; quod ad se, ipse novit. Quid est Deus ? voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, summa beatitudo. Creans mentem ad se participandum, vivificans ad sentiendum ; afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum : implens ad felicitatem, circumdans ad securitatem. Quid est Deus? non minus pœna perversorum, quam humilium gloria : est enim rationabilis quædam æquitatis directio, inconversibilis atque indeclinabilis, quippe attingens ubique, cui illisa omnis pravitas conturbetur necesse est.*

Tropolog. ô creatura, ô homo, ô anima fidelis, avoca spem et amorem tuum à creaturis, et confer in Deum, qui est tuus παν. Ex nihilo venisti, ideoque multis, imo rebus omnibus indiges : frustra eas petis et emendicas à creaturis, cum ipsæ non sint το παν, sed ut tu του παντος indigeant. Cur umbras, cur rivulos consectaris? Cur non adis fontem, imo oceanum bonorum omnium ? si sapientia indiges ; Deus est ipsa sapientia fontalis, à quo omnis sapientia dimanat : si sanitate et robore cares ; Deus est ipsa immortalitas, sanitas et robur : si charitate, sanctitate, virtutibus es destitutus ; Deus est ipsa sanctitas, charitas, et virtus. Omni re indiges? adi το παν. Undique doloribus, calumniis, paupertate, ærumnis vexaris ? adi Deum ; ipse est το παν, quod omni dolori, calumniæ, paupertati, ærumnæ medetur. Ipse uti est το παν majestatis, omnipotentiæ, omniscientiæ : ita pariter est το παν omnis patientiæ, omnis fortitudinis, omnis consilii, omnis gratiæ ; ideoque pantheo omnis religionis, omnis obedientiæ, omnis timoris et amoris colendus et venerandus : omnes enim creaturæ quasi naturali sensu Creatorem sentiunt, venerantur, adorant, obediunt, timent et amant : ideoque, ut alia taceam, in passione Christi sol et luna atrati, Dei sui mortem luxerunt, petræ scissæ, monumenta aperta sunt, totusque orbis è suo centro convulsus contremuit. Quid ergo hîc non faciet homo? utique Deum suum παν toto corde amet, colat, obediat, metuat. Plus enim, ut ante dixi, pendet à Deo quam à se : ideoque magis bonum Dei, quam suum proprium diligere tenetur, pro eoque emori ; et, si opus esset, annihilari : Dei enim bonum, est bonum cujusque et totius universi, idque magis quam sit bonum cuique proprium, vel commune toti universo. Si ergò timor hominis, v. g. regis vel tyranni, urgeat ad offensam Dei, magis timeat homo offendere Deum quam regem. Rex enim solum corpora, Deus vero corpus et animam perdere potest in gehennam, Matth. 10. 28. Sicut enim Deus est παν dulcedinis et gaudiorum electis, sic et est παν amaritudinis et tormentorum reprobis : utpote qui omnibus, imo infinitis pœnis eos excruciare possit. Si amor creaturæ alliciat ad peccatum, dicat : Magis amo το παν, quam guttam vel umbram boni : si sollicitudo, angor, cura mentem distrahat ; eam conjiciat in Deum, qui est το παν, id est omnium provisor, curator et ordinator : si res ardua aggredienda viribus nostris superior ; respiciat in το παν, dicatque cum Apostolo : *Omnia possum in eo, qui me confortat :* omnia possum in omnipotente : Omnipotens enim suos in se sperantes facit omnipotentes, ait S. Bernard. In hoc ergo Dei Oceano nata, sicut pisces in mari ; vola, sicut aves in aere gyrant et regyrant, sicut atomi in radiis solis. Præclare S. Bernard. ser. 18. in Cantica : *Nihil*, ait, *est in rebus humanis, quod possit replere creaturam factam ad imaginem Dei, nisi charitas Deus, qui solus major est illa.* Et S. Anselm. *Si aliquid diligo, quia bonum ; quod millies melius, magis amare debeo. Cur ergo per multa vagaris, ô homo, quærendo bona animæ tuæ et corporis ? Ama unum bonum, quod omne bonum est, et satis est. Desidera simplex bonum, quod est summum bonum, et sufficit. Rivuli bonorum concupiscibilium diversi : fons unus omnium Deus : sed melior et concupiscibilior fons quam rivulus, causa quam effectus ; imo incomparabiliter melior.*

Moral. Ergo consummatio et perfectio sapientiæ et virtutis tam hominis quam Angeli est Deus, puta unio cum Deo, scilicet omnes cogitationes, intentiones et actiones nostras dirigamus in Deum, eumque in omnibus creaturis, et omnes in eo amemus, si eum jugiter præsentem nobis imaginemur. Anima enim in illa meridie sui Creatoris aspectu vulnerata, amore illo æterno accenditur, quo non tantum illum stringit charissimis amplexibus, sed omnia ad eum trahit, omnia in eo videt, et illum unum in omnibus intuetur, ad eum anhelat et suspirat, dicens : Quoties suspiro et respiro, ad te, ô Deus meus, suspiro et aspiro. Quare ubicumque sit, quidquid agat, sive comedat, sive bibat, sive studeat, etc., eum aspicit, quem diligit : omnia propter eum agit, qui se dilexit : in eoque vivit, moritur et quiescit per quietem amoris et contemplationis, sedetque in pulchritudine pacis et requie opulenta. O Domine Deus cordis mei, ô ignis, qui dulciter ardes et secrete luces, suaviter odoras ! occupa totam regionem mentis meæ, ô Rex regum, rex æternæ gloriæ, ut te solum esuriam et sitiam, ad te suspirem, tuamque mellifluam faciem videre æstuanter concupiscam. Transfige, amabilis Jesu, medullas animæ meæ suavissimo dilectionis telo ; perfode cor meum ignea charitate, ut prorsus langueat anima mea tuî desiderio, et amore tota resolvatur, tota liquefiat, tota in te transeat. Separa, Domine, mentem meam ab omnibus quæ sub cœlo sunt, ut ipsa tibi soli libere intendat, tu solus illam ut proprius possessor inhabites : descendat in me suavissimus odor tuus ; veniat mihi divinæ charitatis tuæ inenarrabilis fragrantia, quæ puras et sempiternas in me suscitet concupiscentias.

Hæc per umbram viderunt Gentiles, sed rem ipsam non perviderunt ; ideo ad superstitiones detorserunt. Arcades enim finxerunt deum, cui nomen dedere Pan, quod universæ materiæ esset dominus. Pan, inquit Servius, deus est in naturæ similitudinem formatus ; unde et Pan dictus est, id est omne ; habet enim cornua in radiorum solis et lunæ similitudinem. Rubet

ejus facies in ætheris imitationem, in pectore nebridem habet stellatam, ad stellarum imaginem; pars ejus inferior hispida est, propter arbores, virgulta et feras; caprinos habet pedes, ut ostendat terræ soliditatem; fistulam septem calamorum gestat, propter harmoniam cœli in qua septem soni sunt; pedum habet, id est baculum recurvum propter annum, qui in se recurrit: quia hic totius naturæ deus est. A Poetis fingitur cum Amore luctatus, et ab eo victus; quia omnia vincit amor. Quocirca Eusebius, lib. 3. Præpar. Evang. Pana universi symbolum esse affirmat: cornua ei data propter solem et lunam; pantheræ pellem propter varietatem cœlestium. Unde illud Orphæi:

> Pana voco, magnum qui totum continet orbem,
> Qui mare, qui cœlum, qui terras frugiferentes,
> Æternumque ignem: hæc Panos sunt omnia membra.

Homerus vero in Hymnis:

> Panaque dixerunt, quia cunctos juverit idem.

Plura de Pane habet Giraldus de Diis Gentium, Syntagm. 75, et Natalis Comes, lib. 5. Mytholog. cap. 6. Igitur ob causas jam dictas à veteribus Philosophis vocatus est deus το παν, id est *universum*, ut docet Eugubinus de Perenni Philosophia, lib. 3. c. 8, quia universa quæ aliquo modo esse participant, complectitur. Et in oraculo illo, *Magnus Pan mortuus est* (cujus meminit Plutarchus in libro de Oraculorum defectu) Christus *Magnus Pan*, ut quidam volunt, quia est omnium dominus, et omnia in se continet; etsi alii aliter illud intelligant. Eòdem juxta multorum interpretationem pertinet illud quod Dominus ait Moysi, Exodi 33: *Ego ostendam omne bonum tibi;* nimirum quia in Deo sunt omnia. Quocirca B. Laurentius Justinianus Patriarcha Venetorum dictitabat *veram scientiam esse scire hæc dico, scilicet Deum esse omnia, et se esse nihil.* Ita habet ejus Vita.

Denique, sicut Dei nomen est παν, id est omne: sic hominis et creaturæ nomen est ουδεις et ουδεν, id est nullus et nihil: quo nomine se vocans Ulysses, callide Polyphemi iras elusit, ejusque manus evasit, ut alibi recensui. Homo ergo dicat Deo: Quis tu, Domine, quis ego? tu παν omnis boni, ego ουδεν, id est nihil et nihilum, sive entitatem, sive sapientiam, sive potentiam, sive virtutem spectes. Tuum ergo est, ô παν, meum ουδεν implere. Ego ex me nihil sum, nihil scio, nihil possum, nihil valeo. Ex te sum aliquid, scio, possum et valeo tantum, quantum mihi communicare, et gratis elargiri tibi placuerit. Miserere ergo ουδενος, id est nullius, ô παν, et ex tua bonorum abysso guttas aliquot bonitatis illi impertire, ut ex nullo et nihilo fiam aliquis et aliquid: itaque tuæ plenitudinis particeps, subditus, encomiastes et preco. Hæc est sapientia Sanctorum.

30 et 31. Gloriantes (id est glorificantes) ad quid valebimus? Ipse enim omnipotens super omnia opera sua. Terribilis Dominus, et magnus vehementer, et mirabilis potentia ipsius.] Deinceps usque ad finem capitis hortatur omnes ad Dei creatoris laudem, ut totis animi corporisque viribus eum laudent et celebrent; eo quod ipse major sit omni laude, ejusque majestas et excellentia mente comprehendi, ideoque verbis exprimi nequeat. Græce δοξαζοντες, που ισχυσομεν, quod Romani vertunt, *glorificantes, quò valebimus?* q. d. Quantulum est, quod nos possumus Deum glorificare? nam *glorificantes*, id est glorificando, eum,*quò valebimus pervenire?* utique nunquam pertingemus ad apicem majestatis ejus, imo vix tenuia ejus vestigia à longe assequemur. Ratio est, quia Deum non nisi ex operibus ejus possumus agnoscere et celebrare. Opera autem Dei Deo in infinitum sunt minora et depressiora. *Ipse enim omnipotens* in immensum transcendit et imminet *super omnia opera sua.* Ipse est *terribilis Dominus, et magnus vehementer, et mirabilis potentia ipsius*, q. d. Deus vincit omnem gloriam quam illi dare possumus; tum quia est omnipotens, et terribilis vehementer; nos autem parum possumus in laude, æque ac in omni alia re et actione; tum quia ipse est magnus vehementer; nos autem parvi, et præ eo ne formicæ quidem sumus. Quomodo ergo giganteam illam majestatem mente aut verbis dimetiri, digneque celebrare poterimus? Tum quia mirabilis est potentia ejus; unde eam admirari, at non effari, nec penetrare possumus: nam ex ignorantia oritur admiratio, ait Aristot. initio Metaphysicæ. Ita Tigurina: *Quantum*, inquit, *valebimus laudando! ipse enim major est omnibus suis opificiis. Terribilis est Dominus, et perquam magnus, potentiaque sua mirabilis.*

Quocirca S. Gregorius Nazianzenus, Hymno ad Deum ita eum celebrat:

> O viva Trinitas! te unum canam monarcham,
> Origo cui nec ulla est, versio nec ulla:
> Excedit esse cujus sermonis omne robur,
> Aciemque cujus omnem splendor fugit supremus.

Quin et Psaltes: *Magnus Dominus*, ait, *et laudabilis nimis: et magnitudinis ejus non est finis*, psal. 144. 3. Quod explicans Rabanus hîc: *Miranda complexio*, inquit, *vera prædicatio sic laudare Dominum, ut quantum est magnus, non æstimes explicandum; sensus enim totius creaturæ deficit, et ad illa retractio semper excrescit. Nam, sicut nullo loco clauditur, ita nec eloquentia quamvis amplissima ejus possunt præconia terminari: virtus inexplicabilis, pietas incomprehensibilis, sapientia ineffabilis; cujus vera definitio est, finem in sanctis laudibus non habere.*

Quocirca hoc proprium est Dei, ut quo plus cognoscatur, eo plura cognoscenda demonstret; quo enim quis magis de Deo Deique potentia meditatur, eo magis immensitatem ejus conspicit, ac plura semper et plura in infinitum sibi scrutanda et meditanda advertit: sicut quo quis profundius ingreditur in mare, eo plura et profundiora in eo sibi emetienda superesse deprehendit. Nam Deus, ut ait Psaltes, psal. 17. 12: *Posuit tenebras latibulum suum.* Quocirca sapienter Nazianzenus in Apolog. *Quantum*, inquit, *Deus percipitur, tantumdem se subducit; amantesque suî ex eo quod fugit, ac velut comprehensus se proripit, ad superna illicit.* Idem, Orat. 49. quæ est de fide, Deum ita definit vel potius describit: *Certe*, inquit, *hoc est Deus, quod, cum dicitur, non potest dici; cum æstimatur, non potest æstimari; cum definitur, ipsa definitione crescit: quem omnia nesciunt, et metuendo sciunt.* Hoc est quod ait Sophar amicus Job c. 11. 7: *Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies. Excelsior cœlo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? Longior terra men-*

sura ejus, et latior mari. Et Psaltes : *Credidi*, inquit, *propter quod locutus sum : ego autem humiliatus sum nimis*, psal. 115. v. 1. In quem locum D. Chrysostomus : *Quisquis*, inquit, *indicibilem Dei majestatem oculo cordis contemplatur, et cognoscit Deum homine tanto subliniorem, quanto cœlum formica sublimius : nil mirum si obstupescat intra se, et dicat : Ego autem humiliatus sum nimis. Unde et Abraham in comparatione Dei terram se esse et cinerem dicebat*, Gen. 18. 27. Et S. Gregor. l. 18. Moral. c. 27 : *Sancti*, inquit, *omnes quanto magis divinitatis interna conspiciunt, tanto magis se nihil esse cognoscunt. Nusquam quippe legitur, quod Abraham cinerem et pulverem se esse professus est, nisi cum habere Dei meruit collocutionem. Esse enim se aliquem fortasse crederet, si veracem essentiam, quæ super ipsum est, minime sensisset.* Neque vero id hominibus duntaxat accidit, sed et Angelis, quin et Cherubinis ac Seraphinis. Idcirco enim duabus alis velant faciem tam Dei quam suam, Isaiæ 6, quod tantum jubar divinitatis quasi è vicino intuentes, illius fulgore immenso hebetentur, caligent et quasi excæcentur. Si ita mirabilis est Deus in operibus creationis, quanto mirabilior est in operibus redemptionis.

32. GLORIFICANTES DOMINUM QUANTUMCUMQUE POTUERITIS : SUPERVALEBIT ENIM ADHUC, ET ADMIRABILIS MAGNIFICENTIA EJUS (Malmundariensis codex, quem citat Franc. Lucas, τὸ *et* præponens τὸ *adhuc*, sic legit : *Supervalebit, et adhuc mirabilis magnificentia ejus*). BENEDICITE DOMINUM, EXALTATE ILLUM QUANTUM POTESTIS : MAJOR EST ENIM OMNI LAUDE.] *Glorificantes*, id est glorificate Dominum. Est Hebraismus ; ponitur enim participium pro Imperativo ; æque ac Roman. 12. 12. Sensus est, q. d. Glorificate Deum quantum potestis ; quia quantumcumque glorificaveritis, nunquam pro dignitate ejus id feceritis, nec adæquabitis ejus majestatem et gloriam; sed ipsa in infinitum vestras laudes et præconia transcendet ; in immensum enim major est omni laude creata Creator omnium hominum et Angelorum.

Græca hos duos versus in unum conflant, hoc modo : *Glorificantes Dominum, exaltate quantum potestis ; excedet enim etiam adhuc ;* Complut. *excedet enim et amplius ;* alii, *adhuc enim supereminebit ;* Tigurina : *Quantum potestis extollite Dominum laudando ; siquidem semper laude major est.* Quare, sicut S. Bernardus, tractatu de Diligendo Deo, vere et sapienter dixit : *Causa diligendi Deum, Deus est : modus diligendi Deum, est sine modo diligere ;* quia Deus infinite amabilis est : sic pariter vere et sapienter dicas : Modus laudandi Deum, est laudare sine modo : quia infinite laudabilis : quantumcumque ergo eum laudes, supervalebit adhuc. Quia quo quis plura cognoscit de Deo, eaque celebrat, eo plura in illo videt immensa et incomprehensibilia, multo magis laudanda et celebranda ; sicut quo montem altius ascendis, eo plures vides campos et terras, longiusque visus aciem porrigis, imo eminus videns montem excelsum putas quod cacumen ejus cœlum tangat ; et ubi eum conscenderis, vides quam longe à cœlo distet. Hoc est quod ait Nazianz. Orat. 1 : *Talis est Dei natura : tantum recedit, tantum capitur.* Hic verum est illud : *Abyssus* ignorantiæ *abyssum* sapientiæ Dei *invocat.* Et illud Psaltis, psal. 63. v. 7 : *Accedet homo ad cor altum : et exaltabitur Deus.* Quod explicans sanctus Cyprianus, lib. de Operibus cardinalibus in prologo pag. 3. 21. 25 : *Quidquid*, ait, *audiri, vel videri, vel sciri potest, non convenit majestati : hebes est in hac consideratione omnis acies sensuum et caligat aspectus : hanc invisibilem lucem et inaccessibilem naturam sex alis hinc et inde Seraphim statu et volatu circumeunt et abscondunt, statu æternitatis immobilitatem monstrantes, volatu vero altitudinem ejus, sic in superioribus elevatam, ut quantumlibet ad cor altum homo ascendat, exaltetur Deus, et comprehensionis importunitatem evadat.* Et infra : *Gustamus, delibamus, adoramus, et prope est ;* cumque *accesseris, longius abit.* Quo ergo altius ascendis ad Deum, eo magis vides quam Deus sit sublimis, eo altius super te tuamque cognitionem vides exaltari Deum. Sic quo magis colis et amas Deum, eo magis colendum et amandum censes, eoque magis colere et amare concupiscis. Idem est in perfectione ; quo enim magis proficis in virtute, eo majores virtutis campos vides, in quos excurras ; eo longius tu à virtutis termino et culmine abesse cernis, eo magis ad procurrendum in via perfectionis, ut ejus metam apicemque contingas, incitaris.

Alludit ad illud psalmi 144. 3 : *Magnus Dominus et laudabilis nimis, et* (id est *quia*) *magnitudinis ejus non est finis*, q. d. Quia Dei magnitudo sive deitatem, sive providentiam, sive potentiam, sive bonitatem, sive durationem, sive regnum et dominium in homines, Angelos, totumque universum per omnia secula spectes, est quaquaversum infinita ; hinc pariter infinita ei laus, æque ac servitus cultusque debetur. Ne ergo putes te sat laudasse et coluisse Deum, sat pro eo laborasse ; quia ipse sua magnitudine omnem tuum laborem, cultum et laudem in immensum superat et transcendit. Satage ergo indies magis et magis eum laudare et colere, ut quod re non potes, conatu et desiderio infinite eum, ut meretur, laudandi et colendi, assequaris. Unde S. Augustinus in versum psalmi 144. jam citatum : *Ideo*, inquit, *dixit valde* (sic S. August. legit pro *nimis*) *quia magnitudinis ejus non est finis, ne forte incipias velle laudare, et putes te laudando posse finire, cujus magnitudo finem non potest habere, etc. Ergo sicut ejus magnitudinis non est finis, sic tuæ laudis non erit finis.* Et sanctus Chrysostomus in eumdem versum : *Et magnitudinis ejus non est finis : quod alius interpres dixit, inventio* (alius *investigatio*) : *quod autem dicit est ejusmodi : Quoniam magnum habes Dominum, sis quoque tu excelsus, et te explica à rebus quæ ad hanc vitam pertinent. Sume spiritus, qui superent præsentium rerum humilitatem ; non ut sis elato animo et insolens, sed magno et excelso, etc. ; alto vero est animo, qui mente est humilis, et præsentis vitæ umbras nihil esse existimat.*

34. EXALTANTES EUM REPLEMINI VIRTUTE, NE LABORETIS : NON ENIM COMPREHENDETIS.] Pro *ne laboretis*, græce est, μὴ κοπιᾶτε : quod secundo verti potest, *ne lassescatis.*

Primo ergo Palacius, Dionysius, Glossa, Lyranus et alii cum Nostro vertunt, *ne laboretis ;* et sic exponunt, ut sit correctio, q. d. Si magno es ingenio, acumine et robore, indue virum, vires omnes exprome, exere lacertos, ut Deum pro dignitate collaudes. At ne labores

incassum, volens Deum Deique laudes conceptis à te verbis et præconiis adæquare; non enim eum comprehendes nec adæquabis, quia ipse tuas laudes vincit et superat in immensum. Unde Glossa, Lyranus et multi Theologi ex hoc loco probant Deum esse incomprehensibilem, eo quod à nobis perfecte cognosci et comprehendi nequeat.

Secundo et planius, Tigurina, Jansenius et alii vertunt, *ne lassescatis*, q. d. Exaltate Deum quantum potestis : virtutem, id est vires omnes, in ejus laudes exerite, nec in eo totis viribus laudando lassescatis; quia quantascumque vires exerueritis, quantumcumque in eo laudando laboraveritis et delassati fueritis; nunquam tamen comprehendetis, id est nunquam plenam, perfectam, et adæquatam ejus dignitati laudem consequemini. Laborate ergo et lassate vos in ejus dilaudatione; quia omnis vester labor, omnis lassitudo, omnis dilaudatio non sufficit ad hoc, ut eum, prout meretur et dignus est, dilaudetis. Igitur τὸ *non laboretis* per catachresin et metalepsin idem est quod *ne in labore lassescatis;* sed in eo alacres persistite et crescite. Sic cap. 16. 27. de cœlis dixit : *Nec esurierunt, nec laboraverunt* (id est delassati sunt), *et non destiterunt ab operibus suis.* Ita Tigurina : *Ergo*, inquit, *extollendo eo vires exercete, nec lassescatis ; nec enim poteritis satisfacere;* alii : *Extollentes illum, roboris plurimum adhibete, ne defatigemini; nam ne sic quidem assequemini.* Rationem subdit Siracides, dicens : *Quis vidit eum, et enarrabit?*

Moraliter docet hìc Siracides varios esse gradus tum intensionis, túm extensionis laudis divinæ, ac Dei cultorem per hos gradus sensim debere ascendere, ut indies magis et perfectius Deum laudet, ac, si fieri potest, modum inveniat, quo Deum laudando adæquet, eumque laudet tantum quantum laudabilis est. Nam multiplex est laus Dei, multisque modis et gradibus Deus à nobis laudari et glorificari potest, uti alia occasione obiter indicavi c. 15. 9. Sed hìc plenius pertractandum est.

Primus est, quo omnes creaturæ muta voce suum Creatorem jugiter celebrant, dum in seipsis ejus potentiam, sapientiam, bonitatem omnibus commendant et ostentant, juxta illud psalmi 18. 1 : *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* Hunc sibi arroget fidelis quisque invitando cum Davide creaturas omnes ad Dei laudem : *Benedicite, omnia opera Domini, Domino, etc.*

Secundus, quo homines, præsertim fideles et sancti, in terra, considerantes immensam Dei majestatem, beneficentiam et perfectionem, eam mente et voce deprædicant; ac quia id in hac vita plene præstare nequeunt, aspirant ad alteram, dicentes : *Beati qui habitant in domo tua, Domine : in secula seculorum laudabunt te.* Ita S. Franciscus considerans perpetim immensam Dei pulchritudinem, ad eam aspirabat, et præ desiderio languebat, adeoque illi immortuus est dicendo : *Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo : me exspectant justi, donec retribuas mihi.* Testis est S. Bonaventura in ejus Vita.

Tertius est, quo Beati in cœlo homines et Angeli, præsertim Seraphini ardentes amore et admiratione Dei, semper ei accinunt : *Alleluia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth : plena est omnis terra gloria ejus*, Isaiæ 6. Apocal. 4. Sicut ergo Philomelæ integros dies et noctes canunt, laudantque Deum initio veris, nec alia re quam cantu suo delectantur, eumque semper augere et intendere, aliosque omnes superare contendunt; adeo ut quandoque ex hac vocis contentione rumpantur et moriantur : sic et Beati ac Seraphini omnes vires suas exhauriunt in laudando Deum; et cum vident se eum digne, ut meretur, laudare non posse, sed in immensum eum esse pulchriorem et laudabiliorem; optant in immensum amplius eum laudare; sed quia se vinci ab eo vident, in eo gaudent quod tantus sit Deus, ut omni laude sit superior.

Quartus est, quo B. Virgo et Christus laudant Deum. Beata Virgo enim, sicut omnes homines et Angelos longe superat in gratia, ita in gloria ac visione Dei; unde magis penetrans Dei speciem et attributa, excellentius omnibus ea celebrat. Longe vero magis facit id Christus qua homo, cujus gratia et gloria est gratia et gloria capitis, à quo cæteri omnes suam gratiam et gloriam participant. Quis comprehendet quanto ardore, quanta perfectione, quantò jubilo Christus glorificet Deum Patrem, Filium et Spiritum sanctum in se, et in opere incarnationis, quod in se operatus est, sibique retribuit; ut scilicet hæc sua humanitas uniretur Verbo, ideoque hic homo hypostatice esset Deus, et Dei Filius, ac per eam operaretur redemptionem nostram et salutem totius universi? Hos omnes modos usurpare nobisque arrogare possumus, optando et gratulando Deo laudes omnium Sanctorum, omniumque Seraphinorum, Beatæ Virgis et Christi Domini; ac cum iis jungendo nostras voces et laudes, uti facit Ecclesia in Missa, in Præfatione Canonis. Verum nulla laus, ne Christi quidem, qua homo est, cum sit finita, adæquat dignitatem Dei, utpote infinitam.

Quintus et adæquatus ergo modus laudandi Deum est, quo ipsa SS. Trinitas seipsam contemplans infinite laudat et glorificat ab omni æternitate in omnem æternitatem. Hanc Dei ipsius laudem crebro usurpat Ecclesia, imo singuli, dum in fine psalmi cujusque canunt : *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto.* Hìc enim non intelligitur gloria creata, sed increata, essentialis et æterna Dei; quam ipse habet in se, per ipsum, ex seipso; et quæ est ipsemet Deus, ut patet ex eo quod subdimus : *Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in secula seculorum. Amen*, q. d. Semper laudetur et glorificetur Deus ea laude et gloria quam habuit ante omnem creaturam in sua immensa æternitate et æterna immensitate, qua scilicet Pater laudat Filium et Sanctum Spiritum; et hi vicissim laudant Patrem infinita, perpetua et intentissima laude. Quocirca S. Franciscus crebro jubilabat : *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto.* Hac enim ratione gratias reddebat ad singula Dei beneficia. Unde non poterat satiari repetitione hujus versiculi, quem summe omnibus commendabat; nominatim vero cuidam fratri laico valde tentato, et licentiam petenti ut litteris operam daret : *Addice*, inquit, *frater charissime, versiculum hunc : Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, et sacram Scripturam omnem tenebis.* Quod ut fecit tentatus, nullam amplius sensit molestiam, et tentationem omnem litteras addiscendi superavit. Ita refert

Lucas Waddingus in Annalibus Minorum, anno Domini 1221. n. 30.

Siracidis Dei doxologias imitatus S. Franciscus, hanc ex Apocalypsi et Psalmis composuit, quam ipse recitationi Horarum Canonicarum præmittere solebat, ut ferventius psalleret, Deique laudes personaret. Recitat eam ex Pisano, Firmiano et aliis, Lucas Waddingus, tomo 1. Opuscul. S. Francisci, pag. 103, estque hæc: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus noster omnipotens, qui est, et qui erat, et qui venturus est. Laudemus et superexaltemus eum in secula. Dignus es, Domine Deus noster, accipere laudem, gloriam, et honorem, et benedictionem. Laudemus et superexaltemus eum in secula. Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Laudemus et superexaltemus eum in secula.* Vers. *Benedicamus Patrem, et Filium cum Sancto Spiritu.* Resp. *Laudemus et superexaltemus eum in secula.* Versus : *Laudem dicite Deo, omnes servi ejus, et qui timetis Deum, pusilli et magni.* Resp. *Laudate et superexaltate eum in secula.* Vers. *Laudent eum gloriosum cœli et terra.* Resp. *Et superexaltent et laudent eum in secula.* Vers. *Et omnis creatura quæ in cœlo est, et super terram, et subtus terram, terra, et mare, et quæ in eis sunt.* Resp. *Laudent et superexaltent eum in secula.* Vers. *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto.* Resp. *Laudemus et superexaltemus eum in secula.* Vers. *Sicut erat in principio, et nunc, et semper.* Resp. *Laudemus et superexaltemus, etc.*

Præclare venerabilis Beda in Proverbiis : *Opere*, inquit, *melius quam verbis Deus laudatur et prædicatur.* Utrumque ipse præstitit : unde in festo Ascensionis Christi in Vesperis decantans, *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto*, spiritum doxologum Deo reddidit, ac cum Christo in cœlum ascendit, ibidem perpetim cum Beatis Deum laudaturus, anno à Christi Domini incarnatione 731. Ita Baronius in Annalibus, anno jam dicto.

Porro, sicut hymnus et laus mentalis æque ac vocalis, adæquans Dei dignitatem, non est alius, nisi hic unicus jam dictus, *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, sicut erat in principio, et nunc, et semper, etc.* sic et hymnus ac laus realis eamdem adæquans non est alius, nisi unicus, scilicet sacrificium Eucharistiæ. In eo enim Deo offerimus victimam ei adæquatam, scilicet unigenitum ejus Filium, ad ejus laudem et gloriam in cruce immolatum, quasi divinum SS. Trinitatis holocaustum. Utraque ergo hæc Dei laus divinissima est, ideoque crebro usurpanda. Insuper sancti, non tantum corde et ore, sed et opere ac vita laudant Deum, ac laudare indies melius et perfectius omni studio satagunt, idque tripliciter : primo, agendo; secundo, patiendo; tertio, prædicando. Agendo, quia continuo agunt opera virtutis, ut humilitatis, orationis, charitatis, quibus glorificatur Deus, aliique ad Deum glorificandum accenduntur : quare omnis eorum vita est continua Dei laus. Patiendo, quia omnia, quæcumque patiuntur, sive à natura, sive à dæmone, sive ab amicis vel inimicis, sive à Deo, sive à seipsis, mortificando membra sua; omnia hæc referunt ad Dei laudem et gloriam. Et sane hæc uti aspera, ita fortis, realis et solida, ideoque mire Deo grata et jucunda est glorificatio. Ita Christus maxime glorificavit Deum, cum in cruce se illi in holocaustum ad ejus laudem obtulit. Et Martyres maxime glorificarunt Deum, cum equuleos, ignes, cruces, bestias, ungulas, scorpiones fortiter et alacriter sustinentes, canebant : *Benedicam Dominum in omni tempore.* Hinc B. Teresia : *Domine*, ait, *da pati, aut mori.* Prædicando, quia prædicatione vel sermone suo alios ad Deum convertunt, qui conversi Deum laudant, aliosque ad id inducunt. Igitur magna Dei laus est conversio et zelus animarum. Hi ergo sunt philomelæ cœlestes, imo Angeli qui jugiter laudant Deum; Beatorum enim otium est jugis doxologiæ Dei negotium.

35. Quis videbit eum, et enarrabit? et quis magnificabit eum sicut est ab initio? q. d. Quis vidit Dei majestatem et magnificentiam quaquaversum immensam, ut eam pro dignitate et veritate ex æquo enarrare valeat? q. d. Nemo : *Deum enim nemo vidit unquam ; sed unigenitus, qui est in sinu Patris, enarravit nobis*, ait S. Joannes cap. 1. non omnia, sed ea, quæ Deus enarrari voluit, quæque ad fidem et salutem hominum sufficiunt. Et quis eum magnificare et celebrare poterit, *sicut est ab initio?* id est, ea dignitate, ut eum ejusque majestatem quæ ab omni æternitate eadem semper immensa et beatissima subsistit, laudando exæquet? q. d. Nemo, etiamsi omnes omnium Angelorum et hominum voces et laudes in unum conspirarent. Ita Tigurina : *Quis*, inquit, *vidit, ut possit enarrare? Quis eum extollit pro dignitate?* Græce ad verbum est, *quis eum vidit, ut enarret?*

Quis magnificabit eum sicut est?] Angeli et Beati vident quidem Deum, sicut est; unde et enarrando glorificant eum, *sicut est*, id est intuitive eum vident et laudant; at non magnificant, *sicut est*, id est, pro suæ essentiæ et majestatis dignitate et merito, quod intendit Siracides. Qui ergo laudant Deum, usurpant officium Angelorum, suntque quasi Angeli terrestres. Unde S. Bernard. serm. 7. in psal. *Qui habitat : Solent psallentibus*, inquit, *quoque dignanter commisceri sancti Angeli, sicut Psalmista ait : Prævenerunt principes conjuncti psallentibus; unde et dicebat : In conspectu Angelorum psallam tibi. Usurpemus igitur et nos officium, quorum sortimur consortium. Dicamus eis : Psallite Deo nostro, psallite regi nostro, psallite.*

36. Multa abscondita sunt majora his (operibus Dei quæ paulo ante enarravi, quæque oculis videmus, aut mente concipimus) : pauca enim vidimus operum ejus.] De Angelorum enim multitudine, natura, speciebus, choris, hierarchiis, dotibus, pauca scimus. Item de cœlis, sole, stellis; ac præsertim de iis quæ in cœlo empyreo Beatis præparavit Deus. Adhæc, de iis quæ in maris et terræ visceribus abdita, aut apud exteras Gentes, et antipodes nobis incognita latent. Omitto possibilia : Deus enim potest infinitos novos mundos creare, qui non tantum hunc mundum nostrum, sed et sese invicem gradatim in immensum superent et antecellant. Si ergo opera Dei plurima ignoramus, utique ea laudare pro dignitate nequimus; multo minus eorum auctorem Deum, qui illis immensùm perfectior est.

37. Omnia autem Dominus fecit, et pie agentibus dedit sapientiam.] Hæc est conclusio, q. d. Summa dictorum hæc sit, quod omnes res existentes factæ et creatæ sint à Deo; etsi multas utpote absconditas nec videamus, nec cognoscamus; quodque *pie agentibus*, græce, εὐσεβέσιν,

id est piis, Deum colentibus, *dedit sapientiam*, non omnem, sed sufficientem ad hoc, ut ex operibus Dei Deum agnoscant, laudent, timeant, ament, ejusque præceptis obediant, itaque salutem, felicitatem, et vitam æternam, ad quam à Deo conditi et vocati sunt, consequantur. Hæc enim est practica veraque sapientia, quam solis piis dedit Deus. Impii enim, etsi multa speculative de Deo, deque rebus creatis, cognoscant; tamen, quia ex illis non assurgunt ad Dei amorem, timorem et cultum, ut ab eo beentur; idcirco vera et salutari sapientia sunt destituti.

Ex iis quæ hoc cap. et præced. dicta sunt, collige quantum, quam vastum, amplum, immensum sit omnipotentiæ Dei pelagus. Atque ut idipsum plenius perspicias et geometrice quasi dimetiaris, accipe quinos ex intima Theologia calamos pariter immensos, quos suggerit noster Lessius lib. 5. de Perfectionib. divinis c. 1. Primo enim immensitas omnipotentiæ Dei colligitur ex eo quod totum hoc universum omnia rerum genera complectens fecerit. Unde accidenter patet, illum alia similia sine fine efficere posse, sicut pictor, qui unam formam potest excellentissime depingere, potest etiam quasvis alias, quas animo complecti potest; et architectus, qui unam palatii ideam potest animo concipere, et opere exhibere, potest etiam alias quasvis. Igitur potest Deus alios et alios cœlos, alia et alia elementa, alios et alios Angelos, ac creaturas quaslibet, imo mundos innumeros distinctos ab hoc quem creavit, producere, idque sine fine et termino tum multitudinis, tum excessus et præstantiæ; potest enim mundum alium hoc quem condidit præstantiorem creare, et in eo alios Angelos, cœlos et creaturas præstantiores his, quos condidit, producere, atque hoc rursum alium præstantiorem, et tertio iterum hoc alium præstantiorem, idque continua serie in infinitum. Imo commune Theologorum axioma est: *Deus potest quidlibet efficere, quod contradictionem non implicat.*

Secundo, ex modo faciendi tum ex parte actionis, tum ex parte termini. Ex parte actionis; quia summa facilitate, nimirum solo verbo et jussu. *Ipse* enim *dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt.* Nihil facilius verbo. Hæc summa facilitas signum est summæ potentiæ, ac proinde omnipotentiæ. Ex parte termini, quia ex nulla materia, sed ex nihilo, quod nunquam philosophi potuerunt vel animo concipere; quare et ex hac parte ejus potentia limite caret. Confirmatur, quia quo res longius distat ab esse, eo majore opus est potentia, ut retrahatur ad esse: atqui longissime distat ab esse, quod non latet in potentia materiæ, sed in puro nihilo solaque potentia objectiva; ergo ad hoc opus est maxima potentia, quæ sola est omnipotentia.

Tertio, colligitur ex infinitate essentiæ; potentia enim sequitur essentiam. Nam vel est ipsa rei essentia, considerata ut effectiva, vel quiddam sequens essentiam per modum naturalis proprietatis. Ergo cum essentia sit penitus infinita, potentia quoque omnino infinita erit; sunt enim hæc inter se commensa.

Quarto, ex participabilitate essentiæ; tanta enim est potentia, quanta est essentia in ratione participabilis ad extra; sed essentia infinitis modis est participabilis seu imitabilis; idque secundum singulos gradus rerum, qui sunt esse, vivere, sentire, intelligere; ergo potentia est infinita. Vide S. Thomam lib. 2. contra Gentes, cap. 22. ubi similes aliquot rationes eleganter adducit.

Quinto, ex ratione sapientiæ; quia tanta est potentia, quanta est sapientia. Quidquid enim Deus per suam sapientiam potest concipere ut operabile, per suam potentiam potest efficere: sicut perfectus pictor quidquid potest imaginari, potest exterius depingere. Atqui infinitas rationes et species rerum infinita illa sapientia concipit; ergo potest omnes illas producere. Itaque omnia possibilia continentur in essentia divina tanquam in originali radice, et quasi in exemplari formali, in quo etiam existunt objective modo perfectissimo et illustrissimo; magis enim ibi fulgent, quam in suis naturis creatis. In potentia, tanquam in causa effectrice.

Quocirca dictorum anacephalæosin colligentes, et hunc omnipotentiæ Dei oceanum gratulabundi et admirabundi venerantes, exclamemus: O adorandam, tremendam, et religioso silentio venerandam omnipotentiam tuam, Domine rex seculorum, qui omnia per te potes, quidquid possunt omnes creaturæ tuæ; à qua omnis potentia, omnis vis, omnis energia rerum omnium est instituta et dependens; qui omnia ex nihilo solo verbo condidisti, et condita eodem substantifico influxu conservas, ex omnipotentiæ tuæ manu ea veluti suspensa tenens, ne in suum nihilum relabantur; coram quo totus mundus est instar pilæ modicæ, et omnes gentes instar stillæ roris antelucani. Qui rejpsa potest efficere et præstare, non solum quidquid omnes homines et Angeli animo concipere, sed etiam quidquid sapientia tua infinita potest excogitare; par enim est potentia tua sapientiæ tuæ, et æque late se extendunt et diffundunt, cum hæc sola sit illius regula et mensura. Quam enim aliam habeat mensuram potestas immensa, nisi immensam? hinc non minus ea tenes et possides quæ non sunt actu in esse producta, quam quæ esse et speciem exterius receperunt. Delitescunt enim in thesauris potentiæ et sapientiæ tuæ, et ad minimum nutum tuum in esse foras prosilient, et dicent: Adsumus ad obsequium tuum. Non indiges laudibus et obsequiis nostris; si enim velis, infiniti tibi mox suppetent famuli, qui incomparabiliter te melius colant, et omni laude celebrent.

CAPUT QUADRAGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Incipit hic tertia pars libri. Nam (ut dixi ejus initio) prima parte, puta primo capite, tradidit elogia sapientiæ. Secunda parte, puta a capite secundo hucusque, tradidit præcepta sapientiæ. Nunc vero hac tertia usque ad finem libri dat exempla sapientiæ. Solent enim ethici sua præcepta per exempla illustrare et commendare.

Hoc igitur capite, primo, laudat Patriarchas, et viros sapientes in genere usque ad v. 16. Inde speciatim dilaudat Henoch, Abraham, Isaac et Jacob. Unde codices Græci Romæ correcti huic capiti titulum præfigunt, Hymnus patrum; et Tigurina, Majorum laudes. Simili modo Sapiens lib. Sapientiæ præmittit elogia sapientiæ, deinde cap. 10, ejusdem subdit exempla, laudando Adam, Noe, Abraham, Loth, Jacob, Joseph, Mosen, Hebræos, etc. Et Apostolus Hebr. 11. post fidei elogia, celebrat fidei athletas Henoch, Noe, Abraham, Mosen, etc.

1. LAUDEMUS viros gloriosos, et parentes nostros in generatione sua. 2. Mul-
tam gloriam fecit Dominus magnificentia sua à seculo. 3. Dominantes in
potestatibus suis, homines magni virtute, et prudentia sua præditi, nun-
tiantes in prophetis dignitatem prophetarum, 4. et imperantes in præsenti
populo, et virtute prudentiæ populis sanctissima verba. 5. In peritia sua
requirentes modos musicos, et narrantes carmina scripturarum. 6. Homines
divites in virtute, pulchritudinis studium habentes: pacificantes in domi-
bus suis. 7. Omnes isti in generationibus gentis suæ gloriam adepti sunt, et in diebus suis haben-
tur in laudibus. 8. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum: 9. et
sunt quorum non est memoria: perierunt quasi qui non fuerint: et nati sunt, quasi non nati, et
filii ipsorum cum illis. 10. Sed illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt:
11. cum semine eorum permanent bona, 12. hæreditas sancta nepotes eorum, et in testamentis
stetit semen eorum: 13. et filii eorum propter illos usque in æternum manent: semen eorum
et gloria eorum non derelinquetur. 14. Corpora ipsorum in pace sepulta sunt, et nomen eorum
vivit in generationem et generationem. 15. Sapientiam ipsorum narrent populi, et laudem eorum
nuntiet ecclesia. 16. Henoch placuit Deo, et translatus est in paradisum, ut det gentibus pœnitentiam.
17. Noe inventus est perfectus, justus, et in tempore iracundiæ factus est reconciliatio. 18. Ideo
dimissum est reliquum terræ, cum factum est diluvium. 19. Testamenta seculi posita sunt apud
illum, ne deleri possit diluvio omnis caro. 20. Abraham magnus pater multitudinis gentium, et
non est inventus similis illi in gloria: qui conservavit legem Excelsi, et fuit in testamento cum
illo. 21. In carne ejus stare fecit testamentum, et in tentatione inventus est fidelis. 22. Ideo
jurejurando dedit illi gloriam in gente sua, crescere illum quasi terræ cumulum, 23. et ut stellas
exaltare semen ejus, et hæreditare illos à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos ter-
ræ. 24. Et in Isaac eodem modo fecit propter Abraham patrem ejus. 25. Benedictionem omnium
Gentium dedit illi Dominus, et testamentum confirmavit super caput Jacob. 26. Agnovit eum in
benedictionibus suis, et dedit illi hæreditatem, et divisit illi partem in tribubus duodecim. 27. Et
conservavit illi homines misericordiæ, invenientes gratiam in oculis omnis carnis.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. LAUDEMUS VIROS GLORIOSOS, ET PARENTES NOSTROS IN GENERATIONE SUA.] Præclare Origen. l. 1. in Job : *Sicut cœli luminaria*, inquit, *ac sidera cunctis indesinenter quæ sub cœlo sunt fulgent, etc. : sic et Sanctorum virtutis insignia, atque beatissimi eorum agones omnibus in perpetuum singulariter lucent, omnibus in æternum bonorum formam tribuunt, omnibus sub sole pietatis exemplum ostendunt. Apostolus enim ait, Stella à stella differt in claritate, etc. Sed et Angelus ad Danielem : Tunc justi fulgebunt ut luminaria cœli, et tanquam sol et luna, et tanquam stellæ in secula. Sic itaque effulgent atque emicant. Alius fide fulget, ut Abraham; alius castitate, ut Joseph, etc.* Idcirco ergo Deus per Siracidem hæc patrum exempla, viva vitæ sanctæ exemplaria nobis proponit, scilicet, ut ait S. Basil. epist. 1. ad Greg. Nazianz. *Beatorum virorum vitæ litteris traditæ velut imagines quædam vivæ, divinæ reip. ad bonorum operum imitationem propositæ sunt.* Et paulo post : *Quemadmodum pictores cum imaginem ex imagine pingunt, frequenter ad exemplar respicientes, lineamenta inde ad suum opificium transferre contendunt : sic oportet eum, qui studet seipsum omnibus virtutis partibus perfectum efficere, ad sanctorum hominum vitas, velut ad statuas mobiles et actuosas, oculos intendere, atque illorum bona per imitationem sua facere.* Concisius Ennodius in Vita sancti Epiphanii Ticinensis Episcopi : *Pingebat actibus suis paginam, quam legisset. Quid libri docuissent, vita signabatur.* Hinc Philo, lib. de Abraham : *Easdem*, ait, *vitas patrum leges et posterorum.* Et sanctus Isidorus Hispalensis, 2. Sent., cap. 11 : *Si ad boni incitamentum, divina, quibus admonemur, præcepta deessent, pro lege nobis Sanctorum exempla sufficerent. Ad conversionem seu correctionem mortalium multum prosunt exempla bonorum : mores enim inchoantium non queunt proficere ad bene vivendum, nisi perfectorum informentur exemplis patrum.* Et post nonnulla : *Ob hanc utilitatem, scribuntur Sanctorum ruinæ et reparationes, ut spem faciant saluti humanæ, etc. Exempla Sanctorum, quibus ædificatur homo, varias faciunt consectari virtutes : humilitatis ex Christo, devotionis ex Petro, charitatis ex Joanne, obedientiæ ex Abraham, patientiæ ex Isaac, tolerantiæ ex Jacob, castimoniæ ex Joseph, mansuetudinis de Moyse, constantiæ de Josue, benignitatis de Samuel, misericordiæ de David, abstinentiæ de Daniel.* Et S. Basil. in Gordium Martyrem : *Virorum*, inquit, *qui bene in republ. versati sunt historia, velut lux quædam, his qui salvantur, ad vitæ viam præfulget.* Et rursum : *Exhortatio ad temperantiam est vita Joseph; invitatio ad fortitudinem est Samsonis historia, etc.*

Est conclusio libri, qua à laude operum Dei transit ad laudem heroum Dei; quia hi inter opera eminent et excellunt. Hi enim sunt quasi cœli et soles animati, qui corde, ore et opere enarrant gloriam Dei. Hos ergo proponit et recenset hîc Siracides, eorumque heroica facta pro Dei lege et virtute patrata celebrat : ut documentorum suorum de virtutibus huc usque traditorum det exempla, quibus ostendat illa practicatu esse possibilia, usu fieri facilia, fructu esse gloriosa; ut ita omnes ad eos imitandos incitet et exstimulet. Unde Syrus vertit : *Et ego laudabo viros gratiosos, patres nostros, qui fuerunt in generationibus suis.*

Nota. Non quoslibet celebrat, sed primo, *viros*, qui scilicet animo sunt virili et excelso, qui viros se præbent in virtute, qui ardua aggrediuntur et superant. Feminæ enim, et homines feminei, qui effeminato sunt animo, ad magnam virtutem non assurgunt. Sub viris intellige viragines, quales fuere Sara, Rebecca, Anna mater Samuelis, Susanna, mater Machabæorum; et in novo Testamento sancta Helena, sancta Pulcheria, sancta Agnes, sancta Cæcilia, sancta Lucia, sancta Agatha, et innumeræ aliæ, quarum dux et princeps fuit B. Virgo, uti omni virtute et gratia præ omnibus hominibus et Angelis plenissima, ita omni laude nostra superior. Hæ enim, cum sexu essent feminæ, virtute se viragines præstiterunt, virosque virilitate sua vicerunt; ideoque majores præ illis laudes et coronas in cœlis æternas meruerunt.

Secundo, celebrat viros, non quoslibet, nec communis virtutis et famæ; sed *gloriosos*, qui scilicet heroica et gloriosa fidei, spei, charitatis, patientiæ, fortitudinis, etc., facinora ediderunt, per quæ gloriam apud Deum, homines et Angelos nunquam intermorituram adepti sunt. Loquitur Siracides de gloria virtutum proprie, non miraculorum; esto aliqui ex heroibus quos celebrat, miraculis quoque fuerint illustres, ut Moses, Josue, Isaias, etc.; nam de multis nullum legimus miraculum. Quod enim miraculum patravit Adam, Sem, Seth, quos laudat cap. 49. 19. Nehemias et Jesus filius Josedec ac Zorobabel, ibidem v. 13, ac Simon Oniæ quem laudat toto cap. 50. Sic primis à Christo seculis permulti canonizabantur sancti Martyres et Confessores ob gloriam virtutum, non miraculorum. Virtus enim sanctum efficit, eaque, si heroica sit, gloriosum, non miracula; cum hæc subinde patrari queant ab impiis in testimonium veritatis et fidei, ut patet Matth. 7. 22. Nunc tamen ea justis de causis in canonizatione requirit Ecclesia.

Tertio, celebrat *parentes* suæ gentis, id est, patriarchas, principes et Prophetas Hebræorum : patriarchæ enim uti naturali generatione, sic et virtutis insignis exemplo fuere parentes posterorum Judæorum; principes sapienter populum regendo, et contra infideles propugnando; Prophetæ docendo, prædicando, magna miraque efficiendo, politici vel mystici fuere parentes Israelis : filiorum enim est ex filiali amore, gratitudine, pietate et reverentia, quam erga parentes gerunt, eorum præclara

facta celebrare (honor enim parentum est honor filiorum), seque et contribules, cæterosque omnes ad eos imitandos accendere. Magnus enim virtutis stimulus est domesticum patrum et avorum speculum, assidue oculos mentemque verberans.

Quarto, *in generatione sua*, id est, quorum quisque vixit et luxit seculo suo. Alii enim vixerunt primo ante diluvium seculo, illudque suo valore illustrarunt, ut Henoch; alii seculo diluvii, ut Noe; alii primo post diluvium seculo, ut Abraham, Isaac, Jacob; alii secundo, ut Moses, Josue, Caleb; alii tertio, ut David, Ezechias, Josias, etc. Quisque enim sui seculi fuit quasi lux et fax. Græce est τῇ γενέσει, id est, *generatione*, quod cohæret cum τῷ *parentes*, q. d. Laudemus parentes nostros, qui nobis sunt parentes generatione, id est, qui nos genuerunt vel naturali naturæ, vel morali virtutis propagine. Unde Tigurina: *Porro laudemus viros præclaros, et quibus prognati sumus majores nostros*; alii: *Laudemus nunc viros inclytos, patres nostros genere.*

Porro laudat Siracides patres præclaros multis de causis: primo, quia laus patrum est laus Dei, qui eos ad tanta evexit, ut dicet vers. 2. Secundo, quia laus patrum est laus filiorum, totiusque gentis; voluit enim Siracides apud Ægyptios, inter quos vivebat, cæterasque Gentes, celebrare suum populum, suosque Hebræos, aliàs multis nominibus Gentibus invisos et contemptibiles. Tertio, quia virtus patrum hoc præconium merebatur: proprium enim virtutis præmium est laudis elogium; præsertim quia multi ex ipsis laudem omnem humanam quam merebantur fugerunt, et sponte abdicarunt, omnemque mundi gloriam calcarunt: quæ honoris fuga et gloriæ calcatio merita est hunc honorem et gloriam. Honor enim velut umbra sequitur fugientes, fugit vero sequentes et captantes se. Celebrari ergo eos hic voluit Deus, quia ipsi, dum viverent, nominis celebritatem fugerunt, studuerunt humilitati, latere elegerunt; imo multi idipsum non tantum in vita, sed et post mortem efficere conati sunt. Sanctus Ephrem in testamento, gravi interdicto vetuit, ne post mortem funebri oratione laudaretur: *Nulla Ephrem*, inquit, *cecineritis carmina, nullamque laudem adhibueritis; ne me cum pretioso sepeliveritis vestimento, neve privatum corpori meo constitueritis tumulum: mihi enim cum Deo convenit, ut inter peregrinos commorer. Advena quippe ego sum et peregrinus, sicut omnes patres mei.*

Idem vetuit Paschasius Radbertus Abbas Corbeiensis, qui scripsit de Veritate corporis Christi in Eucharistia, idemque obiit anno Domini 851; sic enim habet Auctor Vitæ, quæ operibus ejus præfigitur: *Nihil illustrius fuit summa animi ejus modestia et humilitate, qua de seipso, cum maximi ab omnibus fieret, modice omnino sentiebat. Itaque monachorum se omnium peripsema, Levitarumque ultimum appellare solebat: Diaconi gradu contentus, ad presbyterii honorem nunquam aspiravit. Quam suî despicientiam ut post mortem quoque singulari exemplo testaretur, convocatis sub vitæ finem discipulis edixisse fertur, ne quis de ipsius vita quidquam litteris consignaret.*

Marcianus Anachoreta cum audisset plures expetere corpus suum post mortem, juramento obstrinxit Eusebium discipulum, ut occulte illud terræ mandaret, uti narrat Theodor. in Histor SS. Patrum cap. 3.

Sic et sanctus Antonius moriens adegit suos, ut secreto corpus suum sepelirent, ne quis illi honos deferretur. Testis est S. Athanas. in ejus Vita. Notum est ex S. Hieron. quantum S. Hilarion omnes honores et laudes fugerit. Tantus fuit in Sanctis mundi, laudis et gloriæ contemptus; tantus silentii et humilitatis amor, ut incogniti viverent, et incogniti morerentur.

Quarto, quia virtus laudata crescit. Rursum ad virtutis sequelam efficaciora sunt, magisque movent exempla quam præcepta et hortamenta. Quocirca S. Basil. in Asceticis sapienter admonet, virtutis studioso intuenda et exprimenda esse majorum exempla. Sic enim ait: *Sicut pictores cum imaginem ex imagine pingunt, exemplar identidem respectantes, lineamenta ejus transferre conantur magno studio ad suum opificium: ita qui sese meditatur omnibus numeris virtutis absolutum reddere, velut simulacra quædam spirantia et actuosa Sanctorum vitas respicere opus, probaque illorum opera sua imitando facere.* Nyssen. in Encomio sancti Basilii: *Oratione*, ait, *potior fuerit ea laus quæ per opera præstatur ac repræsentatur. Hoc vero quid est? ut per memoriam illius vita nostra melior quam esse solet efficiatur. Sicut enim sculpturæ in sigillo decorem nemo oratione illam laudando exprimit: sic efficacior est magistri laus quæ per vitam, quam quæ per orationem, repræsentatur. Sic igitur fratres etiam nos sobrietate sobrium imitantes, factis nostris virtutem pro dignitate laudemus; et itidem in cæteris omnibus miraculum sapientis participatione sapientiæ repræsentetur: laus paupertatis per hoc, ut etiam nos superfluarum facultatum materialium expertes simus: contemptus mundi hujus non modo dicatur quod sit laudabilis atque gloriosa quædam res; sed earum rerum, quæ per mundum probantur et expetuntur, contemptionis ac despicientiæ testis sit vita. Ne dicas solum quod ille Deo dedicatus et addictus esset; sed tu quoque teipsum Deo dedica atque addic: nec quod solum ei bonum atque possessio esset, ea quæ speratur requies; sed etiam ipse congrega tibi has divitias quemadmodum ille: licet enim transtulit ille de terra vitæ institutum in cœlum, transfer item tu. In sacrosanctis et à furum injuria tutis cœli ærariis suas divitias deposuit; imitare per hoc etiam tu magistrum. Perfectus enim erit discipulus, sicut magister ejus.*

Sic et Climacus gradu 26, præcipit ut è plurimis optimos nobis ad exemplum proponamus, Zeuxidis exemplo, qui picturus Junonem, Agrigentinis omnibus virginibus inspectis, quinque præcipuas elegit, ex quibus, quod esset in unaquaque præcipuum, imitaretur. Quin et sanctus Paulus, Hebr. 13. 7: *Mementote*, inquit, *præpositorum vestrorum, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem.* Et: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*, 1. Corinth. 11. 1. Hinc eamdem Sanctorum exemplorum speculam, ceu normam regulamque, valde commendant S. August. in psal. 87. S. Hieron. epist. 102. Cassian. collat. 2. cap. 4. S. Gregor. 24. Moral. cap. 6. et lib. 33. c. 37. S. Ambr. 2. Officior. 20. S. Chrysost. de Compunct. cordis, S. Ephrem t. 2. epist. ad Joannem monachum, S. Bernard. serm. de altitud. et bassit. cordis, et serm. 54. in Cantic.: *Armantur enim filiorum animi, dum*

Patrum recensentur triumphi, ait sanctus Eucherius.

Porro patres veriores et præstantiores sunt qui spiritu, quam qui carne generant, qui scilicet, alios verbis et exemplis ad virtutem et sanctitatem efformant, Deique, qui summus est pater, filios hæredesque efficiunt. Unde S. August. collat. Carthag. tertia 242 : *Honorificentiæ causa,* inquit, *patres appellamus eos, qui nos vel tempore vel meritis præcesserunt.* Hinc iidem dicti sunt Papæ, de cujus vocis etymo sic scribit Remigius Antissiodor. de Celebrat. Missæ : *Papa,* inquit, *secundùm quosdam dicitur admirabilis vel coronatus; sed quod melius est, pater patrum, id est Episcoporum.* Et huc pluries alludunt Auctores. Olim autem non soli Episcopi, sed omnes virtute præstantes clerici vocabantur Papæ. Unde Walfridus Strabo de Rebus Ecclesiasticis, cap. 7 : *Papa ,* ait, *transiit in dignitatis nomen , ut clerici venerandi eodem nomine appellarentur.* Quare Coepiscopi Protopapæ dicti sunt, teste Balsamone can. Apost. 59. Deinde soli Episcopi nuncupati sunt Papæ. Sic in Ephesina Synodo can. 1. Cyrillus vocatur Papa Alexand. S. Hieron. in epist. ad S. August. eum vocat Papam. Sidonius Apollin. lib. 6. epistol. 1. et seq. Lupum, Leontium, Theoplastum, aliosque Episcopos vocat Papas. Addit Baron. in Martyrol. in Addit. ad diem 10. Januarii Episcopos nuncupatos esse Papas usque ad annum Domini 850. Exinde vero nomen Papæ soli adhæsisse Pontifici Romano, quod postmodùm sanctione sua confirmavit Gregorius Septimus Pontifex in Synodo Romana anno Domini 1073, qua statuit contra schismaticos, ut Papæ nomen unicum esset in orbe Christiano, nec liceret alicui seipsum vel alium eo nomine appellare. Ibidem docet Baron. *Papa* non esse idem quod *Pater patrum :* esto enim *Pa* pro *pater* positum in saliari carmine testetur Festus, tamen veteres distinguunt Papam à patre patrum, ut cum Synodus Epiri in epistol. ad Hormisdam Papam ita scribit ; *Synodus veteris Epiri, etc. Domino nostro per cuncta sanctissimo et beatissimo Patri Patrum, comministro ac principi Episcoporum, Hormisdæ Papæ.* Germana ergo interpretatio nominis Papæ est, ut à Græca voce παππας, id est *pater,* descendat : licet alii deducant à παππος, id est *avus.* Hæc Baron. Accedit Eustathius, qui ait Romana lingua Papam significare patrem. Denique nonnulli eruditi linguarum periti censent tam Græcum παππας, quam Latinum *Papa* à Chaldæo *Abba* (quod descendit ab Hebr. *Ab*) id est *pater,* derivari. Ita Petr. Gregor. in Syntag. Juris universi, p. 2. libr. 15. cap. 3. de Abbatibus num. 1 : *Abba,* inquit, *idem est quod universe Papa.* Et Spiegelius in Lexico verbo *Abbas,* ait apud Græcos *Abbas* appellatos *Papas,* velut Moscovitæ pronuntiant *popas.* Parentes ergo prisci quos celebrat hîc Siracides, fuere primi Abbæ et Abbates, παππαι et παπποι, Papæ et patres patrum.

2. Multam gloriam fecit (græce εκτισε, id est, creavit, condidit) Dominus magnificentia sua a seculo.] Puta per *magnificentiam*, id est, magnificam suam potentiam, sapientiam, bonitatem et operationem, quam habuit *à seculo,* id est, ab initio mundi et temporis, imo æternitatis. Complut. addunt εν αυτοις, id est, *in ipsis,* scilicet viris gloriosis. Sic enim habent : *Multam gloriam creavit Dominus in ipsis magnificentia sua à seculo ;* Romani : *Magnificentiam suam à seculo* , q. d. Dum Deus gloriam tantam creavit in Sanctis, hoc ipso ostendit et exhibuit magnificentiam suam, quam habuit à seculo, id est, ab æterno. Gloria enim Sanctorum est opus magnificentiæ Dei, adeoque ipsa est gloriosa Dei magnificentia ; hæc enim non est aliud, quam gloria Dei magnifica ; Syrus : *Multum gloriæ adjudicatum est illis , et omnis majestas eorum super generationes seculi.*

Nota : Τὸ *gloriam* respicit τὸ *gloriosos* , v. 1, q. d. Patres nostri fuere viri gloriosi ob gloriam multam, quam eis contulit Deus. Multam dico. Nam primo, hæc gloria viros illos fecit gloriosos et inclytos ; secundo , hæc gloriosum fecit seculum ipsorum ; Deus enim eos, quasi faces, imo soles orbi dedit, ut illum suo quisque ævo illustraret : v. g. dedit Henoch, ut ille quasi sol illustraret seculum legis naturæ ; dedit Noe, ut ille quasi sol illustraret seculum diluvii; dedit Abraham, ut ille quasi sol illustraret seculum primum post diluvium, et ita de cæteris : Deus enim pro sua magnificentia cuique seculo successive hos heroes quasi stellas, imo soles, dedit, ut ejus ignorantiæ et vitiorum tenebras sua luce discuterent ; tertio , hanc gloriam sibi ipsi creavit Deus ; dum enim gloriam tantam Sanctis contulit, hoc ipso seipsum apud homines glorificavit, gloriamque suam ostendit et celebravit. Unde Tigurina vertit : *Dominus per hos multam gloriam sibi peperit, idque sua ab ævo condito magnificentia.* Gloria enim Sanctorum et heroum est gloria Dei eos sanctificantis et extollentis : sicut gloria operis est gloria opificis, et gloria imaginis est gloria exemplaris. Igitur magnificentia fuit causa, cur Deus patres tam gloriosos effecerit ; quia scilicet Deus magnificentissimus in ea volebat toti mundo ostendere suam munificentiam et magnificentiam.

Triplex hæc gloria fuit triplex causa quæ movit Apostolum, ut imitatus Siracidem, post elogia fidei, tantopere celebret tot tantosque heroes fidei, Hebr. 11. Rursum triplex hæc gloria fuit triplex causa, quæ movit Ecclesiam, ut Siracidem et S. Paulum secuta , celebret Sanctos illustres; sic enim à priscis temporibus Ecclesia Latina in Martyrologio, et Græca in Menologio, Martyrum Sanctorumque heroicos agones celebrat, posterisque imitandos proponit. Atque hæc fuit prima Martyrum Sanctorumque canonizatio, quam deinde secuta est particularis illa et solemnis, quæ de more fit à Pontificibus. Primus autem quem legimus à Pontifice solemni ritu canonizatum, fuit sanctus Suitbertus Episc. Werdensis, qui sub Carolo Magno canonizatus est à Leone III, anno Domini 803. Ita Baron. Bellarm. et alii. Secundus fuit S. Udalricus Episcopus Augustanus, qui canonizatus fuit anno Domini 993, à Joanne XV. Pontifice, ut patet ex ejus Bulla canonizationis.

Porro in canonizatione cujusque Sancti, duo facit Pontifex : primo, refert in Sanctorum catalogum, eumque ut talem Ecclesiæ colendum proponit et sancit ; secundo, ejus festum, die quo obiit et in cœlum transiit, toti Ecclesiæ celebrandum indicit. In nonnullis quoque officium die eadem fieri præcipit. Sic in S. Bonaventuræ canonizatione, quæ fuit anno Domini 1480, ait Sixtus IV, Pontifex : *Ipsum SS. Confessorum , Pontificum et Doctorum consortio solenniter aggregamus ; mandantes Patriarchis ,*

Archiepiscopis, etc., ut festum ipsius secunda Dominica mensis Julii singulis annis solemniter et devote celebrent, divinum officium velut pro uno Confessore, Pontifice et Doctore, tam publice quam privatim, prout contigerit, persolventes. Franciscanis vero hujusmodi officium sub festo duplici et octava celebrandi concedimus facultatem. Sic in canonizatione S. Bernardini anno 1450, ait Nicolaus V, Pontifex: *Ipsumque canonizamus, mandantes festum in numero sanctorum Confessorum non Pontificum decantari.* Prima omnium, cui concessum fuit officium, fuit S. Brigida; nam Bonifacius IX, in ejus canonizatione, quæ facta est anno Domini 1391, sic ait: *Statuentes ut ab universali Ecclesia anno quolibet die obitus ejusdem, festum ipsius et officium, sicut pro una Sancta non Virgine nec Martyre, devote et solemniter celebretur.* Similiter deinde modo Pius II, in canonizatione S. Bennonis statuit, ut ab universali Ecclesia quolibet anno festum ipsius, et officium sicut pro uno Confessore Pontifice die 16 junii solemniter celebretur. Sic Clemens VII, canonizans S. Antonium Archiepiscop. Florentinum, ejus festum indicit, ac officium divinum velut pro uno Confessore Pontifice celebrari sancit: Patribus vero Prædicatoribus sub ritu duplici. Sixtus V, in canonizatione S. Didaci: *Statuentes*, inquit, *ut ab universali Ecclesia anno quolibet die 12 novembris festum ipsius, et officium sicut pro uno S. Confessore devote celebretur.* Idem officium de S. Raymundo et S. Hyacintho indicit Clemens VIII, ac de sancto Carolo Borromæo, et S. Francisca Romana Paulus V, in eorum canonizatione.

Neque hic recens canonizatos festo officioque colendi est mos, sed pervetustus ab ipsis Ecclesiæ primordiis. Sic enim S. Stephani Protomartyris, cæterorumque Martyrum festum celebrari sanxerunt Apostoli, teste S. Clemente l. 8. Constit. cap. 33. Sic S. Cyprian. epistol. 37: *Dies eorum* (Martyrum) *quibus excedunt*, inquit, *annotate, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus.* Sic S. Aug. lib. 20. Contra Faustum cap. 21: *Populus Christianus*, inquit, *memorias Martyrum religiosa solemnitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur.* S. Gregor. ad Eulogium Epist. 29. lib. 7: *Nos*, inquit, *pene omnium Martyrum, distinctis per dies singulos passionibus, collecta in uno codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Missarum solemnia agimus.* Unde liquet veteres festa Martyrum celebrasse quotannis in die martyrii eorum, Missam celebrando, in eaque eorum nomina commemorando et invocando; atque inde factum est, ut in Canone Missæ non nisi Martyrum nomina posita legamus, et quotidie commemoramus dum dicimus: *Commemorantes et memoriam venerantes in primis, etc.* Olim tamen etiam nomina Virginum et Confessorum non Martyrum recitabantur, teste S. August. lib. de S. Virgin. cap. 45: *Perhibet*, inquit, *Ecclesiastica auctoritas, in qua fidelibus notum est, quo loco Martyres, et quo loco defunctæ sanctimoniales recitentur.* Quocirca pridie diei natalis eorum annuntiabantur nomina in Ecclesia (ut hodie fit in Martyrologio) quorum natalitia recensenda essent die sequenti, quorumque una cum sacrificio foret commemoratio facienda. Has Ecclesiasticas tabulas Tertull. lib. de Corona militis, fastos appellat. Porro Missas has celebrabant in altaribus super corpora et sepulcra Martyrum, ad eorum honorem erectis, indeque ecclesias vocabant Martyria, quasi Martyrum sepulcra et monumenta. Pluribus hæc omnia demonstrat Baronius Præcapitulat. in Martyrologium Rom. cap. 4. Idem ab olitanis temporibus fecere Græci, Sanctos suos recolentes in Diptychis et Menologiis.

Porro Siracides hic æque ac Apostolus Hebr. 11. proprie non intendit texere catalogum Sanctorum et electorum, sed tantum virorum illustrium. Esto enim plerique eorum fuerint sancti et electi, de nonnullis tamen res dubia vel incerta est, ut de Salomone, Zorobabel, Jesu filio Josedec, Nehemia, et Judicibus Israel.

3. DOMINANTES IN POTESTATIBUS SUIS, HOMINES MAGNI VIRTUTE, ET PRUDENTIA SUA PRÆDITI, NUNTIANTES IN PROPHETIS DIGNITATEM PROPHETARUM.] Raban. omittit τὸ *in Prophetis*, vel, ut Græca habent, *in Prophetiis.* Unde sic legit: *Nuntiantes dignitatem Prophetarum.* Hæc participia *dominantes, nuntiantes, imperantes, etc.*, non possunt referri ad *laudemus* v. 1. sic enim deberent esse accusativi casus; jam autem sunt nominativi, ut patet ex Græco κυριευοντες, βουλευοντες, απηγγελκοτες; quare more Hebræo hæc participia accipienda sunt pro præteritis, q. d. Dominati sunt, nuntiarunt, imperarunt. Unde Tigurina vertit: *Qui regnis suis dominati sunt, viri potentia celebres; qui consilio ingenii sui valuerunt, qui prodiderunt oracula fatorum;* alii magis ad verbum vertunt: *Qui dominati sunt in regnis suis, et viri potentia celebres fuerunt, consultantes intelligentia sua, annuntiantes prophetias.* Similes hebraismos notavi 2. Corinth. 10. 15. Rom. 12. 12.

Dat causam cur laudandi sint patres, laudisque materiam et objecta varia assignat. Primum est: *Dominantes in potestatibus suis*, græce εν ταις βασιλειαις αυτων, id est, *in regnis suis.* Quod Noster vertit, *in potestatibus;* cuique enim regi in regnum, et principi in principatum competit jus et potestas regendi et dominandi juxta leges et jura cujusque regni et principatus: unde aliqui legunt, *in potestatibus suis.* Plerique enim patres quos laudaturus est Siracides, fuere Patriarchæ, judices, principes et reges Israel: Patriarchis enim in suas familias, utpote amplissimas, competebat jus principis et regis, uti ostendi Genes. 38. 24. Sensus ergo est, q. d. Laudemus patres nostros gloriosos; quia ipsi fuere insignes reges et principes, qui magna auctoritate, jure et imperio dominati sunt in Israel, eumque rexerunt juxta leges et jura à Deo sancita, præsertim ut eum in veri Dei fide, cultu et obedientia continerent, et ab infidelibus protegerent. Porro inter bona temporalia nullum gloriosius est regno et regia dignitate.

Tropol. Rabanus: Rex magnus est, inquit, qui regit seipsum, qui dominatur animo suo, præsertim iræ et concupiscentiæ. Nam et prisci reges, inquit, *Fuere facultatibus abundantes; sed majori potestate semetipsos regebant, cum ab illicitis concupiscentiis coercebant.*

Secundum est: *Homines magni virtute;* græce est ανδρες ονομαστοι εν δυναμει, id est viri nominati, famosi et celebres in potentia et robore; tum quia in regno fuerunt potentes; amplum enim, dives et potens habuerunt regnum, uti habuit

David, Salomon et posteri; tum quia potentes et victoriosos habuere exercitus, quibus vicinos reges debellarunt, sibique subjecerunt; tum quia ingenti animi robore, magnitudine et generositate ad magna fortiter audenda et constanter perficienda excelluerunt; hos enim Hebræi vocant אנשי חיל *anse chail*, id est, viros virtutis, id est strenuos, fortes, animosos; quales fuere Josue, David, Judas Machabæus, etc., bellica virtute clarissimi; tum denique quia magna in Deum fide præditi, stupenda patrarunt miracula et portenta. Unde Syrus vertit: *Ostenderunt in prophetia sua signa.*

Moraliter disce hic, virtutem consistere in animi vigore et robore ad ardua quælibet superanda; unde virtus à viro dicta, et proprie fortitudinem significat, quod viri maxime fortitudo sit, ait Cicero Tuscul. 1. Quocirca virtus à variis varie definitur vel describitur: *Virtus*, ait Cicero Tuscul. 2. *est perferendorum malorum fortis atque invicta patientia.* Idem, lib. 5. de Finibus: *Virtus est vis illa, qua res, cujus est virtus, perfecta redditur.* Idem, lib. 2. de Invent. *Virtus est animi habitus, naturæ, modo, rationi consentaneus.* Idem, ad Plancum lib. 10. Epist. 3: *Omnia summa consecutus es virtute duce, comite fortuna.* Plato in Menone, sive in Dialogo de virtute, quatuor dat ejus definitiones. *Prima virtus viri civilis est, ad civilium rerum administrationem congruenter paratum esse; secunda virtus, est facultas, qua omnibus præesse valemus; tertia virtus, est gaudere honestis; quarta virtus, est appetitus honesti, et facultas illud assequendi.* Idem in lib. de Rep. *Virtus est habitus animæ, quo potentia naturalis ejus quam optime opus suum exercet.* Idem, lib. 2. de Legibus: *Virtus est obedire rationi.* Alcinous de doctrin. Platon. cap. 31: *Virtus est affectio animæ perfecta et optima, ornatum, concordem et stabilem efficiens hominem.* Theages: *Virtus est habitus decori.* Rursum Plato in Theæteto dixit virtutem esse similitudinem cum Deo; et alibi, Optimum animi habitum per se laudabilem. Plotinus Enn. 1. lib. 6. cap. 6. ait esse animi purificationem. Aristot. in 7. Physicor. context. 16. esse perfectionem animi, et constitutionem ejus secundum naturam; in 10. Moral. Nicomach. cap. 5. affirmavit virtutem esse omnium mensuram; et in 1. Rhetor. esse facultatem comparandi quæ bona sunt, eademque servandi; ac insuper esse facultatem multa et magna in alios beneficia conferendi; esse facultatem, quæ potest omnes omnibus in rebus adjuvare; esse habitum recte disponentem appetitum sensuum et actiones ejus. Alii dixerunt esse humani animi sanitatem. Stoici: *Virtus*, aiunt, *est vacuitas perturbationum, animique tranquillitas.* S. Augustin. lib. de Morib. Eccles. cap. 11: *Virtus est rectissima animi affectio.* Idem de Quantitate animæ c. 16: *Virtus est æqualitas vitæ, rationi undique consentientis.* Additque virtutem similem esse circulo, quia per illam sapiens fit *in seipso totus teres atque rotundus.* Idem l. 4. de Civit. c. 21: *Virtus est ars bene recteque vivendi. Unde ab eo quod græce* ἀρετὴ *dicitur virtus, nomen artis Latinos traduxisse putarunt.* Idem lib. 15. de Civit. c. 22: *Virtus est ordo amoris, juxta illud Cant. 2. Ordinavit in me charitatem.* S. Ambros. lib. 8. in Lucæ c. 18: *Virtus est nolle peccare, atque ita tenere perseverantiam voluntatis, ut voluntas infantiam, usus imitetur naturam.* Idem in psalm. 1: *Prima virtus est, ut non frangaris adversis, nec extollaris secundis.* Idem lib. 2. de Abel cap. 2: *Perfectæ virtutes sunt, si sollicitudines seculares, et corporales illecebras victor animus, deliniment aque voluptatis excludat, liber à seculo, Deo deditus, nihilque de tramite rectæ intentionis imminuens, nec affectus sui tempora nunc luxuriæ dividens, nunc labori.* Nazianz. in Præceptis ad virgines: *Virtus in medio vitiorum sita est, velut rosa inter spinas.* Sic et Aristot. lib. 2. Ethic. c. 6: *Virtutem definit esse mediocritatem.* Unde Horatius:

> Virtus est medium vitiorum utrinque reductum.

Idem Nazianz. alibi: *Virtus est bonum quod per vim efficitur. Virtutis natura est ad unicum Dei cultum respicere; virtus inclyta tacitis gradibus se tollit in altum.* Quocirca Stoici cæterique philosophi censuerunt, summum bonum hujus vitæ situm esse in virtute, idque demonstrant hisce rationibus: primo, summum bonum est in animo: in animo autem nihil est salutarius et præclarius virtute; secundo, summum bonum id judicari debet, ex quo pendet universa nostra perfectio: virtus est hujusmodi, virtus enim perficit id cujus est virtus et opus ejus; tertio, summum bonum id statui debet, quod cum ex se sit bonum, cætera omnia bona reddit: hujusmodi est virtus; nam ejus beneficio munera fortunæ et naturæ redduntur bona nobis, quæ seorsum à virtute potius nobis obsunt quam prosunt; quarto, summum bonum id judicari debet, quod (sejunctis cæteris omnibus) bonum reddit id cui convenit, et eo sejuncto ab aliis, derelinquit illud boni expers: hujusmodi est virtus; ex eo enim quod homo est virtute præditus, etiamsi ei cætera omnia desint, statim dicitur vir probus; si autem ea absit, adsint cætera omnia, nequaquam bonus et probus nuncupabitur; quinto, summum bonum est maxime potens, omnia vincens, omnia superans, omnia cum eo pugnantia repellens: hujusmodi est virtus; ea enim sola muniti, fortunam vincimus, naturæ incommoda rejicimus, munere continentiæ incontinentiam coercemus, heroica virtute feritatem prosternimus; sexto, summum bonum debet esse firmum et constans: apud nos autem nihil virtute firmius et constantius reperitur; dum enim extrinsecus fortunæ venti nos agitant, dum intus dimicant naturæ contrarietates ex quibus constamus, dum amici nos deserunt, dum principes hujus mundi nobis sunt adversi; sola virtus intus revocata animum reddit tranquillum, sola nos intrepida comitatur. De qua id quod de Musis cecinit Ovidius, congruenter enuntiare valemus:

> Has saltem nullus potuit pervincere terror,
> Ne nostrum comites prosequerentur iter.

Et Seneca Epist. 93. dicebat: Hoc adversus virtutes valent calamitates, damna et injuriæ, quod adversus solem valent nebulæ, imo minus, quia virtus in calamitate refulget, et adversitate perficitur. Præterea summum bonum hujus est naturæ et conditionis, ut quatenus summum bonum est, non possit non prodesse: at hoc virtuti competit. Præclarum enim virtutis privilegium est (ut in primo Rhetor. monuit Philosophus), quod ea

sola male uti non valeamus, ac insuper, quod admirabilius est, ea sola (dum nobis se offert necessaria occasio) non valeamus non uti; de ratione enim virtutis moralis est, non solum ut agamus id quod oportet, verum insuper quando oportet. Insuper summum bonum id judicari debet, quod mensura et regula est cæterorum bonorum, ac Deo pro facultate nos reddit similes: hujusmodi est sola virtus; ea ergo (ut dixit Philosophus 10. Moral. Nicomach. cap. 5.) est mensura omnium (rectum enim judex est sui obliqui), ea sola nos maxime purgat, et purgatos evehit ad supera. Hinc Deus, tanquam amicum ac sibi similem, dicitur visitare virum probum ac sapientem. Demum summum bonum dicitur esse jucundissimum, honestissimum, utilissimum, semper consimile, naturæ hominis consentaneum, ordinem statuens inter partes animæ, ac hominem reddens similem magno mundo: hujusmodi est sola virtus.

Tertium est: *Prudentia sua præditi*; græce, βουλευοντες εν συνεσει, id est, consultantes vel consiliantes; intelligentes, id est, prudentes et sapientes: prima enim et potissima prudentiæ pars est consilium. Prudens enim est, qui novit in quovis eventu, præsertim in re difficili et periculosa, sapiens dare consilium. Porro hæc prudentia triplex est: scilicet ethica, quæ hominem ipsum; œconomica, quæ familiam; politica, quæ rempubl. prudenter regit et administrat. Triplicem hanc prudentiam habuere patriarchæ et principes, quos hic celebrat Siracides; nam ut sapienter ait S. Dionys. Epist. ad Demophilum: *Qui se ipse rexerit, alterum etiam reget; et qui alterum, etiam domum; qui domum, etiam civitatem; qui civitatem, etiam nationem.*

Quartum est: *Nuntiantes in Prophetis dignitatem Prophetarum*, id est, populo annuntiabant, commendabant et inculcabant in Scripturis Prophetarum, eorumdem dignitatem, quantæ scilicet tum ipsæ prophetiæ, tum ipsi Prophetæ earum auctores sint dignitatis et auctoritatis, nimirum divinæ, quia à Deo dictatæ et inspiratæ fuere Prophetis; ac consequenter quanta reverentia et obedientia sint excipiendæ. Ita Lyran. et Dionys. Sub Prophetis intellige legem et Pentateuchum; Moses enim fuit princeps uti principum et pontificum, sic et Prophetarum. Atqui Moses præcipit, Deut. 17. 18, ut rex novus, mox ut inauguratur, habeat Deuteronomium, illudque assidue legat, ut juxta illud se et suos regat: *Postquam*, inquit, *sederit in solio regni sui, describit sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leviticæ tribus, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba et cæremonias ejus, quæ in lege præcepta sunt.* Ita fecere pii reges et principes, ut Josias 4. Reg. 22. 1. et Esdras 2. Esdræ 8. 18. ac similes, qui proinde ut pie et sancte, sic et prospere feliciterque Deo fortunante regnum administrarunt; Israelis enim regnum non erat mere civile et politicum, sed et Ecclesiasticum ac divinum: quare reges regere debebant populum juxta legem Mosis et oracula Prophetarum, sicut reges et imperatores Christiani regere debent populum juxta Christi legem et Evangelium. Qua in re excelluit Jagello Lithuaniæ et deinde Poloniæ princeps, qui Polonis et Lithuanis fidem Christi adeo ferventer instar doctoris et concionatoris prædicavit, ut eos ad Christum converterit; quare Polonorum tam apostolus quam princeps exstitit. Ejus pietatem et zelum imitantur moderni Polonorum reges et principes, qui ab eo prognati Jagellonidæ nuncupantur, eoque titulo gloriantur. Floruit Jagello anno Domini 1390, tempore Tamberlanis. Ita Martinus Cromerus de Rebus Polon. lib. 15. et Orat. funebri in morte Sigismundi primi.

Secundo, Jansenius sic explicat, q. d. Nuntiabant, inquit, patres in libris Propheticis dignitatem Prophetarum, hoc est, eam suis scriptis et relictis post se divinis oraculis declarabant; nuntiabant ergo, id est, reipsa ostendebant et exhibebant dignitatem prophetiæ, dum eam à Deo accipientes in libris conscribebant, ex quibus illa populo legeretur et annuntiaretur. Plerique enim patrum fuere Prophetæ, qui prophetias vel ore dictarunt, vel calamo scripserunt; itaque Dei oracula et voluntatem populo annuntiarunt. Unde græce est, απηγγελκοτες εν προφητειαις, id est, *annuntiantes in prophetiis*, hoc est, ut Tigurina et alii vertunt, *annuntiantes prophetias et oracula.* Hebræi enim verba contactus tam mentalis, quale est annuntio, quam realis, construunt cum ב, id est, *in*, et ablativo, uti jam sæpius monui. Unde noster Emmanuel Sà, subaudiens τὸ *secundùm*, sic exponit, q. d. Annuntiantes prophetias secundùm dignitatem Prophetarum, q. d. Majores nostri fuerunt Prophetæ, et prophetias ediderunt dignas Prophetis, ut merito inter Prophetas magnos censendi sint. Talis fuit Josue, de quo ait cap. 46. v. 1: *Fortis in bello Jesus Nave, successor Mosi in Prophetis*, q. d. Majores nostri non tantum prudentia fuere præditi, sed et prophetia ac spiritu prophetico clari; quare regimen eorum non tantum fuit prudens, sed et propheticum ac divinum; quia prudentia non tam humana quam divina rexere populum, utpote in dubiis omnibus consulentes oraculum Domini, uti fecit Moses et Josue Num. 17. 21.

Tertio, Palacius sic exponit, q. d. Majores nostri erant nuntiantes inter Prophetas dignitatem propheticam suam, quæ maxima laus est. Quam ut intelligas, id nota: Licet olim Deus multis dederit spiritum prædicendi futura, atque ideo ut essent suo modo Prophetæ, ut dedit Sibyllis et Balaam; tamen dignitatem propheticam et canonicam solis dedit Judæis, qui agnoscentes se Spiritu Sancto inspiratos loqui, asserebant se esse Prophetas; ac ideo suam dignitatem propheticam nuntiabant et pronuntiabant; et propterea horum prophetias Ecclesia ut canonicas suscepit et suspexit. Jam est sensus apertus: Parentes nostri erant inter Prophetas, qui prædicebant futura, dignissimi, nuntiantes suam propheticam dignitatem, id est, dicentes se esse veræ Ecclesiæ Prophetas.

Rursum alii sic explicant, q. d. Nuntiantes non tantum plebeiis et rudibus, sed et ipsis Prophetis, id est, viris doctis et sapientibus dignam Deo et se prophetiam, id est, sapientiam. Unde Syrus vertit: *Sapientes didicerunt in sapientia eorum.*

Quarto, Franc. Lucas in Annotat. hic: Manuscripta duo, inquit, cum Rabani textu omittunt τὸ *in Prophetis*, leguntque, *nuntiantes dignita-*

tem Prophetarum. Alia manuscripta tollunt non tantum *in Prophetis*, sed etiam *nuntiantes*, scribuntque quod reliquum est, *in dignitate Prophetarum.* Harum lectionum altera videtur vulgari, quæ in Notation. hujus cap. collocata est, præferenda; ex Græcis enim docemur satis alterum superfluere, vel *dignitatem Prophetarum*, vel *in Prophetis* : απηγγελκοτες (habent codices Græci) εν προφητειαις, *qui annuntiarunt in prophetiis;* quod est, qui prophetias et divina oracula annuntiarunt. Utra autem præferenda sit non facile dixero; prior, *nuntiantes dignitatem Prophetarum*, Græco conformior est; posterior, *in dignitate Prophetarum*, ab alterius eruditionis suspicione alienior : cui si subaudias, constituti, vel quid simile; id significatur, quod auctor velle videtur : Prophetico spiritu excellentes. Possit in eumdem sensum prior lectio accipi, si per *dignitatem Prophetarum* intelligas prophetias, ob quas Prophetæ sunt in honore! Hæc Franc. Lucas. Verum nobis sequenda est lectio Romæ correcta, quam passim continent codices Latini.

ET IMPERANTES IN PRÆSENTI POPULO.] Pro *imperantes* græce est ἡγουμενοι, id est, duces, vel imperantes, ducentes, præeuntes, antegredientes, prælucentes. Ducis enim est præire militibus et populis : ita patres et principes isti Israel tam armis, quam verbo et exemplo præibant Israeli; idque *in præsenti*, id est, populo sui ævi, qui tunc illis præsens erat. Est ampliatio : *præsens* enim hìc ampliatur ad præteritum; quia quod nobis est præteritum, patribus erat præsens.

4. ET VIRTUTE PRUDENTIÆ POPULIS SANCTISSIMA VERBA.] Intelligitur hìc verbum; sed quod? Rabanus et Palacius subaudiunt *loquentes* vel *instruentes*, q. d. Non cedro, sed cœlo digna locuti. Lyran. ex v. præced. repetit *nuntiantes*, q. d. Patres loquebantur, vel nuntiabant populis sanctissima verba legis divinæ. Jansenius vero sine verbo sic explicat : Quoniam, inquit, durum est repetere ex alia sententia verbum *nuntiantes*, cum jam aliud intercesserit participium; et quia quod respondet illis dictionibus *sanctissima verba*, ponitur in nominativo apud Græcos (habent enim σοφοι λογοι), ideo magis convenit sic accipere, q. d. Et per vim et efficaciam prudentiæ eorum fuerunt ipsis populis sanctissima verba, hoc est, per eos populus habuit sancta eloquia Dei. Multa scripta habent, *populi sanctissima verba;* quæ lectio magis consentit Græcis, in quibus est genitivus λαου, et nominativi σοφοι λογοι, *sapientes sermones.* Itaque sensus erit, quod patres illi *virtute prudentiæ* fuerunt *sanctissima verba* populi, hoc est fuerunt, per quos populus sanctissima verba à Deo percepit : ut causaliter dictum sit, quod patres fuerunt sanctissima verba populi. Verum hæc explicatio coactior et durior est. Dico ergo repetendum esse participium *imperantes*, græce ἡγουμενοι, id est, *præeuntes*, q. d. Majores nostri imperabant et præibant populis sibi subditis sanctissima verba, dum eos verbo et exemplo incitabant ad observationem sanctissimæ legis Dei. Hæc est enim virtus prudentiæ, ut quod verbo doces et imperas, idipsum doceas et præeas exemplo; facta enim dant efficaciam verbo, exemplum dat auctoritatem imperio. Sic fecit Joseph juxta illud psalm. 104 : *Misit rex et solvit eum, etc., ut erudiret principes ejus* (Pharaonis et Ægypti) *sicut semetipsum, et senes ejus prudentiam doceret.* Sic David, Ezechias, Josias, etc., non solum Judæis, sed et aliis, quos subjiciebant, populis Dei præcepta tradiderunt. Nam ut ait S. Basilius hom. 3. Hexam. divinam doctrinam profanæ conferens et anteferens : *Quantum caste viventium mulierum pulchritudo meretriciæ formositati præponitur, tanto noster sermo dignoscitur prælatus esse illorum doctrinæ.*

Porro Noster aliter legit et dispungit in Græco, quam modò legitur; sic enim nunc legitur et dispungitur : Ηγουμενοι λαου εν διαβουλιαις, και εν συλονσι γραμματειας λαου. Deinde novo versu : Σοφοι λογοι εν παιδεια αυτων, id est, ut Complut. et Roman. *Duces vel rectores populi in consiliis, et in intellectu litteraturæ populi. Sapientes sermones in disciplina eorum;* Tigurina : *Qui populo præfuerunt consilio, atque cognitione, peritia litteraturæ scribarum populi, quorum dictis sapientibus constitit eruditio.* Noster vero legit, αγιους λογους, id est, *sanctissima verba*, eaque nexuit cum *imperantes*, quod præcessit; Syrus : *Dicentes parabolas in libro virorum fortium.*

5. IN PERITIA SUA REQUIRENTES MODOS MUSICOS, ET NARRANTES CARMINA SCRIPTURARUM.] Pro *in peritia*, Raban. Lyran. et alii legunt, *in pueritia* (utrumque enim significat vox Græca εν παιδεια), et sic vertisse nostrum Interpretem censet Jansen. Videtur enim Siracides respexisse ad Davidem, qui à pueritia et juventute cœpit ludere cithara, et postea enarravit et dictavit carmina Scripturarum; atque ad filios Prophetarum, qui Deo canebant hymnos et carmina, 1. Reg. 10. Verum legendum est, *in peritia :* sic enim legunt codices Romæ correcti et fere cæteri omnes. Notat enim non cantores, sed auctores psalmorum et sacrorum carminum, æque ac musices et modulationis, qua tum voce, tum psalterio, aliisque instrumentis psalmos et hymnos in templo canebant, et alios canere docebant : quales fuere David, Asaph, Idithun, filii Core.

Sensus est, q. d. Nonnulli è majoribus nostris non tantum rexerunt populum, eumque docuerunt legem Dei; sed in sua peritia et scientia invenerunt modos musicos Deum laudandi et celebrandi; ac enarrarunt, dictarunt et composuerunt *carmina Scripturarum*, id est, carmina jam in S. Scriptura, præsertim in Psalterio descripta; ut hac ratione populum in Dei cultu firmarent, eumque laudare, invocare et adorare docerent.

Hunc esse sensum liquet ex Græco, qui sic habet : Εκζητουντες μελη μουσικων, διηγουμενοι επη εγγραφη. Alii per diastolen legunt εν γραφη, quod Complut. vertunt : *Requirentes melodias musicorum, et enarrantes carmina scripta;* Romani, legentes εν γραφη, vertunt : *Carmina in scriptura;* alii : *Apponentes versus scriptos;* Tigurina : *Qui concentus musicos investigaverunt, qui carmina scriptis prodita explicavere;* ut laudet hìc non solum cantores et psaltes, sed et doctores ac hymnorum et psalmorum interpretes. Hi enim sua expositione docent populum psallere intelligenter et sapienter; ut scilicet mente intelligant et affectu sapiant ea quæ psallunt : quod ingens Ecclesiæ et fidelium est bonum. Quocirca inter alias S. Gregorii laudes, hæc una non infima est, quod cantum hymnorum et psalmorum ad meliorem ordinem et melodiam, quæ ab eo Gregoriana vocatur, redegerit. Imo S. Paulus fideles

ad melodiam hanc hortatur dicens : *Implemini Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri*, Eph. 5. 18. Sic de S. Cæcilia legimus : *Cantantibus organis, Cæcilia Domino decantabat, dicens : Fiat cor meum immaculatum, ut non confundar.*

Simili phrasi et elogio S. Basilius à S. Gregorio Nysseno vocatur *aurea dogmatum* αηδων, id est, *philomela*, ita dicta quasi αει αδων, id est, *perpetuo cantans*, ubi semel inceperit. Huic enim avi diebus ac noctibus quindecim continuis varius et suavissimus est sine intermissione cantus, teste Plinio lib. 10. cap. 29. et Aristot. l. 8. de Natura animal. c. 3. Sic enim assidue S. Basilius, instar philomelæ, Dei dogmata aurea voce omnibus occinuit. Sic S. Dionys. Areopag. vocatur *volucris cœli* à S. Chrysostomo homil. de Falsis prophetis : S. Ephrem *sonora lyra Spiritus Sancti* appellatur à Theodoreto : S. Athanasius à S. Greg. Nazianz. nuncupatur *veritatis tuba.*

Porro prisci nationum fere omnium Theologi et Patriarchæ suam de Deo sapientiam, ac de moribus Ethicam modulato carmine posteris consignarunt, ut illa suavius in animos influerent, et memoriæ tenacius inhærerent, quæ musico carminis concentu crebro et aures et mentem demulcerent. Ita nimirum Deus veterum more Poetarum legem Gentibus ferens, per aurem blande lapsus in mentem, suavitate carminum imperium invasit animorum, ut eos ad cœli delicias amoremque Numinis amantissimi raperet. Ita Moyses carmen legis servandæ cecinit Deuter. 32. Ita ante Moysen S. Job patientiæ magister, ac primus heroici carminis auctor, eodem opus suum conscripsit. Hos duces secuti Debora, David, Salomon, Ezechias, Isaias, cæterique Prophetæ, quin et B. Virgo, suos cœlestis doctrinæ et pietatis æstus melodica versuum harmonia ediderunt. Idem imitati sunt Gentium heroes et philosophi, ut Orpheus, cujus hymni de Deo exstant; Trismegistus, Pythagoras, Solon, Apollo, Homerus, Hesiodus, Sibylla, Hystaspes priscus Persarum rex, Socrates, Plato, qui tragœdias, dithyrambos et epigrammata divino dicitur lusisse ingenio ; Aristoteles, Numa Pompilius, Scipio Africanus, Cato, Cicero, Julius et Augustus Cæsares, aliique innumeri, qui sua de moribus dogmata numerosa carminum modulatione tradidere. Idem inter Christianos secuti sunt S. Gregor. Nazianz. S. Gregor. Magnus, S. Damasus, Clemens Alexandr. Maximus, Synesius, Amphilochius, Damascenus, Sophronius, ac nuper S. Franciscus Xaverius Indiarum Apostolus, qui ut Indos fide Christi imbueret, præcipua Christianæ doctrinæ capita metris Indicæ linguæ eleganter illigabat : illis primo informabat pueros; pueri deinde facto choro, præeunte Xaverio, eadem carmina in viis, in compitis, in agris templisque decantabant. Ad cantus inauditi novitatem et voluptatem undique concurrebant Indorum greges, quibus rerum quæ canebantur admiratione suspensis, Xaverius singula explicabat : atque hac ratione Indos convertit. Idem vidit Plato, dum lib. 3. de Republ. docuit pueros primo docendos esse musicam, ac per eam ethicam bonosque mores.

Mystice, S. August. in psal. 56. v. 6. ad illa : *Exsurge, psalterium et cithara*, docet Christum esse musicum et citharædum, qui suavia doctrinæ et pietatis carmina animæ accinat, idque ut carmen Deo nostro concinamus alacrius. Virginalis, inquit, illa Christi Domini caro pro nobis operans divina, psalterium est : ejusdem eadem caro pro salute hominum patiens humana, cithara est, chordis amoris in cruce concinne distensa, ideoque sonora et canora.

6. HOMINES DIVITES IN VIRTUTE, PULCHRITUDINIS STUDIUM HABENTES : PACIFICANTES IN DOMIBUS SUIS.] Græce est: *Homines divites subministrati*, vel *instructi robore* vel fortitudine ; *pacifice viventes in habitationibus suis*, vel commorationibus et viciniis suis : græce enim Complut. legunt κατοικιαις; alii, παροικιαις : Tigurina : *Viri divites, qui excelluere potentia, qui domi suæ prospere vixerunt. Pax* enim Hebræis significat prosperitatem rerumque abundantiam : nec enim semper bella gerebant, sed bello pacem sibi suisque quærebant et parabant. Syrus : *Quiescentes in robore suo.* Hic verum est illud : *Tibicen fortunæ virtus.* In Græco ergo majores à tribus bonis externis commendantur: scilicet primo, à divitiis; secundo, à virtute, id est, robore tum corporis et animi, tum militum et exercituum ; tertio, à pace et prosperitate. Latinus vero interpres addit quartum, scilicet *pulchritudinis studium habentes*, quod varie explicant : primo, Lyran. *Pulchritudinis*, inquit, id est legis et Prophetarum, quorum studium est valde pulchrum, juxta illud Genes. 49 : *Nephthalim cervus emissus, dans eloquia pulchritudinis.*

Secundo, Palacius, nectens τὸ *pulchritudinis* cum *virtute*, sic explicat : *Studium habebant*, inquit, *in virtute pulchritudinis*, id est, in pulcherrima virtute. Est enim phrasis Hebræa *altitudinis firmamentum*, dicere pro altissimo firmamento; *ita virtus pulchritudinis*, id est, virtus pulcherrima, ad quam comparandam ejus pulchritudine illecti illi majores totum studium adhibebant.

Tertio, Jansenius, ut Latina Græcis adaptet : Significatur, inquit, eos in virtute, id est, in fortitudine et robore, habuisse *studium pulchritudinis*, hoc est, eos dixisse illud esse pulchrum studium et excellens, ut sibi compararent fortitudinem, et instructi essent viribus tum corporis, tum exercitus sui. Cum enim alii in deliciis et voluptatibus constituant pulchritudinis et excellentiæ studium, illudque pulchrum ducant, isti in robore habebant studium pulchritudinis, ut scilicet bene essent instructi contra hostes suos externos. Verum τὸ *pulchritudinis studium habentes*, deest in Græcis : unde iis adaptari nequit. Rursum Biblia Romæ correcta et alia passim τὸ *virtute* per comma subjectum disjungunt à τῳ *pulchritudinis* : ergo hoc cum illo jungi nequit.

Dico ergo : sensus est, q. d. Majores nostri fuere studiosi pulchritudinis, ut scilicet pulchre templum et res sacras exornarent, utque τὸ πρεπον et decorum in omni re servarent, q. d. Erant decori in Dei cultu omnique actione : ideoque Deo Angelisque amabiles, et hominibus admirabiles. Ita Rabanus : *Pulchritudinis studium habentes*, inquit, *ut Moses et Salomon, qui tabernaculum et templum cum variis vasis et utensilibus Domino ædificarunt.* Et Dionys. Carthus.

Homines, ait, *divites in virtute, id est, potestative in spiritualibus et temporalibus opulenti; ut constat de David, Asa, Josaphat, Ezechia, Joathan, et Josia in lib. Reg. et Paral. pulchritudinis studium habentes, id est, diligenter intenti circa ornatum cultus divini et templi decorem.* Magna enim est illecebra pulchritudinis : valde enim alliciuntur homines ad Dei cultum omnemque virtutem, si in ea videant pulchritudinem. Unde S. Dionys. de Divin. nomin. cap. 4 : Καλλος, inquit, id est pulchritudo, dicitur, eo quod ad se καλει, id est vocat illicitque omnia. Id videmus in ornatu templorum, altarium, vestium sacrarum, musica, organis, etc., quæ sua specie et decore rapiunt homines ad se Deique cultum. Sic Christus sua pulchritudine vultus, oris, sermonum et actionum omnes in suî amorem rapiebat, juxta illud psal. 44. 4 : *Speciosus forma præ filiis hominum* (Chaldæus : *Pulcher es animo et corpore, rex Messia, præ reliquis hominibus*). *Diffusa est gratia in labiis tuis, etc. Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procede, et regna.* Sic et Ecclesia ejus sponsa, de qua ibid. v. 12. dicitur: *Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate, etc. Et concupiscet rex decorem tuum.*

7. Omnes isti in generationibus (per generationes, ætates et secula sibi continue succedentia) gentis suæ gloriam adepti sunt, et in diebus suis habentur in laudibus,] id est, in diebus suis dedere materiam laudis perpetuæ, ut tunc et deinceps à posteris omnibus laudarentur. Græce enim est : και εν ταις ημεραις αυτων καυχημα; quod Complut. vertunt, *et in diebus suis gloriationem*, supple et repete, *adepti sunt;* Roman. *et in diebus ipsorum gloriatio;* alii, *et in diebus ipsorum est quo gloriemur;* Tigurina : *Omnes hi gloriam sunt adepti suis ætatibus, suisque temporibus laudi fuerunt;* Syrus : *Omnibus istis in generationibus fuit honor, et in diebus eorum laudes.*

8. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum;] quia scilicet à sanctis patribus sancte educati, eorumque sanctos mores imitati dederunt posteris materiam laudis tam suæ, quam patrum. Legit Interpres : Οι εισιν αυτων κατελιπον ονομα, id est (ut recte Noster vertit) : *Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen.* Laudat enim patres à sibi simili, sancta et felici prole ac sobole. Jam το οι postponentes, sic legunt : Εισιν αυτων οι κατελιπον ονομα, id est : *Sunt ex iis ipsis, qui reliquerunt nomen ad laudum enarrationem.* Quasi hîc duo genera piorum describantur, unum illustrium hoc versu, qui scilicet post se nomen et famam reliquerunt; alterum obscurorum v. seq. quorum scilicet nomen cum vita interiit; unde de iis ait : *Et sunt quorum non est memoria.* Verum illa verba ad impios, non ad pios pertinere, ibidem ostendam. Quare lectio Latina hîc et alibi purior et verior est Græca moderna; quanquam et Græca juxta Latinam exponi possit hoc modo, q. d. *Sunt ex ipsis*, scilicet prognati filii, *qui reliquerunt nomen* ad laudem tam suam, quam parentum; hoc enim idem est cum eo quod Noster vertit : *Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum. Sic vive, ne frustra te natum intelligas*, ait Tullius in Catone Majore.

9. Et sunt quorum non est memoria; perierunt, quasi non fuerint; et nati sunt, quasi non nati; et filii ipsorum cum ipsis.] Nonnulli, ut dixi, hæc accipiunt de altero genere piorum; eorum, scilicet, qui obscuri vixerunt et obierunt, ut post se suî famam non reliquerint. Unde Syrus Græcum secutus totam hanc sententiam sic effert : *Sunt ex eis qui reliquerunt post se nomen, ut fiat sermo in laudibus eorum. Et sunt in iis quorum non est memoria, et perierunt sicut perierunt.* Verum ad impios hæc pertinere patet ex phrasi verborum usitata in Scriptura, qua de impiis, non de piis, dicitur eos periisse, quasi non fuerint; quòdque nati sint quasi non nati. Rursum id patet ex antithesi versus sequentis, qua hisce impiis patres pios opponens subdit : *Sed illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt.*

Quæres : Quos impios perstringit hîc Siracides? Jansenius censet perstringi Philisthæos, Ammonitas et Moabitas, utpote infideles et hostes Israelis; quorum proinde nomen et posteritas plane interiit; sed hoc remotius æquo, et longius petitum videtur, nec satis connexum et oppositum versui præced. (Hic enim versus pendet à præced. ejusque est pars alterumque membrum, ut patet ex Græco et Latinis Romanis). Hasce enim gentes potius opposuisset patribus et Patriarchis, quam iis qui de illis nati sunt; Patriarchæ enim genti suæ dederunt originem et nomen, ideoque eam repræsentant; non autem filii eorum, præsertim cum inter filios eorum multi fuerint obscuri, imo impii.

Melius ergo Palacius censet hunc versum, æque ac præcedentem, pertinere ad natos sive filios Patriarcharum. Horum enim filiorum duo genera assignat : unum piorum, ideoque illustrium; alterum impiorum, ideoque oblivione sepultorum. Ne quis enim objiciat Patriarchas habuisse etiam filios perversos, ideoque ignobiles, qui nomen parentum non tam honorarunt, quam dehonestarunt; id præoccupat, dicens id verum esse; sed tales filios cum suis plane interiisse, ideoque eo statu esse quasi non fuissent. Unde quasi non existentes, imo quasi qui nunquam in rerum natura fuerint, computari; qui proinde patrum et filiorum patres sequentium, gloriam obscurare non possint. Sensus ergo et antithesis hujus versus et præcedentis est, q. d. Ex illis viris gloriosis nati sunt filii digni, quorum laudes et nomina narrentur; nati sunt alii filii indigni memoria, qui perierunt, ac si non fuissent; non ipsi solum, sed et eorum filii. Nam ex sanctis illis et potentibus filii non solum boni et memoria digni; sed et mali, quos perpetua sepelivit oblivio, nati sunt : nec enim boni sunt omnes fructus quos fert arbor bona. Verum filiorum piorum laus et nomen superest, impiorum vero oblivioni traditum est; quare illud patrum gloriam commendat, hoc cum deletum sit, illi nocere aut detrahere nequit.

Porro maxime notat discretionem et disparitatem filiorum Abrahæ, et Isaac cum posteris suis. Nam ex Abraham natus est Isaac, qui uti fidei et sanctitatis, sic et familiæ, opum et benedictionum Abrahæ fuit hæres. Ex eodem Abraham natus est Ismael, qui ex familia Abrahæ ejectus et exhæredatus, ita ab eadem factus est extorris et alienus, et posteri ejus Agareni et Saraceni infidelitate, pravisque moribus infames, fere fuerunt hostes populi Dei, puta olim Judæorum nunc Christianorum. Similiter Isaac genuit Jacob, eumque fidei, familiæ, terræ sanctæ, et promissionum sibi à Deo factarum reliquit hære-

dem; Esau vero à se pariter genitum, ejusque posteros Idumæos iis exclusit; unde Idumæi ita periere, ut ne nomen quidem eorum supersit.

10. Sed illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt.] *Viri misericordiæ* vocantur non tam passive, qui misericordiam à Deo consecuti sunt (ut vult Rabanus) quam active, scilicet viri plane misericordes, adeo ut ex misericordia quasi matre geniti, ex eaque toti conflati videantur, qualis fuit Job dicens cap. 31. 18: *Ab infantia mea crevit mecum miseratio, et de utero matris meæ egressa est mecum.* Hebraice vocantur אנשי חסד *anse chesed*, id est, *viri pietatis*, id est, viri beneficentiæ, hoc est, plane benefici; unde Vatabl. vertit, *viri bene meriti;* Tigurina, *viri misericordia freti :* vel אנשי תחנונים *anse tachnunim*, id est, *viri miserationum ;* quorum scilicet viscera et corda plena sunt commiseratione et misericordia. Posset quoque verti, *viri precum*, orationum vel deprecationum, id est ferventissimi deprecatores et oratores pro populo. Pietas enim duplex est : una erga Deum, scilicet ejus cultus, invocatio et oratio; altera in proximum, scilicet misericordia et beneficentia ; præsertim, quia oratio justi est maxima beneficentia. Plus enim boni impetrat à Deo, quam dare possit homo.

Pro *pietas* græce est δικαιοσυναι, id est, *justitia ;* sed *justitiæ* in Script. sæpe significant opera misericordiæ, quæ Noster vocat *pietates*, quibus scilicet proximo vel dando, vel commodando, vel consulendo, vel docendo, vel regendo, vel defendendo, vel sanctas leges, ritus, ordines instituendo, vel quavis alia ratione subveniendo, benefacimus. Hæc enim beneficentia, pietatis, justitiæ et sanctitatis certum est indicium ; quia certus individuusque ejus est comes et effectus. Unde patribus hoc præ cæteris dat elogium, quod fuerint viri misericordiæ, ac pii beneficique incessanter.

Pro *non defuerunt*, græce est, ουκ επελησθησαν, id est, non sunt oblivioni traditæ. Unde Jansen. opinatur legendum, *non desierunt.* Sed Romani et alii legunt, *non defuerunt*, scilicet in hominum memoria, hoc est, non venerunt in oblivionem. Verum, quia hoc minoris est momenti, de eoque fuse in sequentibus agitur; hinc potius videtur Noster legisse, ουκ ετελεσθησαν, id est, non sunt finitæ, non defuerunt, non cessarunt, q. d. Viri hi adeo fuere pleni misericordia et pietate, ut eorum pia et benefica opera nunquam habuerint finem, vel terminum; sed alia aliis accumulando, imo adaugendo, ipsi semper sine modo et termino, tum singulis, tum omnibus benefacere studuerint, novosque benefaciendi modos excogitarint et usurparint. Favet Syrus, dum vertit : *Sed isti viri gratiæ et justitiæ; gratia eorum finem non accipiet.*

Apposite hæc SS. Apostolis Petro et Paulo adaptat S. Bernard. serm. 3. de iisdem : *Merito*, inquit, *fratres, Apostolis sanctis attribuit mater Ecclesia, quod in Sapientiæ libris legitur : Hi sunt viri misericordiæ, quorum justitiæ oblivionem non acceperunt, cum semine eorum permanent bona. Sunt enim hi plane viri misericordiæ, sive quia misericordiam consecuti, sive quia misericordia pleni, seu quia misericorditer à Deo nobis donati sunt. Et vide quam misericordiam consecuti sunt. Paulum interroga de seipso, vel magis sponte confitentem ausculta: Qui fui blasphemus, et persecutor, et iniquus; sed misericordiam consecutus sum.* Et post multa asserit, *viros misericordiæ fuisse Apostolos, id est, plenos misericordia, seu viros misericordiæ datos Ecclesiæ universæ; scimus enim quod viri isti nec sibi vixere, nec sibi mortui sunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, magis autem nobis omnibus propter illum. Quantum enim proderit nobis eorum justitia, quando ipsa quoque, sicut ostensum est, tantum profuere peccata? pro nobis facit eorum vita, eorum doctrina, etiam et mors ipsa. Etenim in conversione continentiam, in prædicatione sapientiam, in passione sua patientiam nobis beati Apostoli contulerunt. Quartam usque hodie conferri non cessant misericordia pleni, quod est sanctarum fructus orationum. Quamvis et in ipsa eorum vita adhuc invenias, quod adnumeres, fiduciam scilicet, quam nobis miraculorum exhibitione præbuerunt. Et quis enumeret quam multa nobis per eos beneficia prævenerunt? Bene ergo de eis Scriptura loquitur : Quoniam hi sunt viri misericordiæ.*

Deinde S. Bernard. Pro *quorum pietates non defuerunt*, legens cum Græcis : *Quorum justitiæ oblivionem non acceperunt*, idipsum sic singulis adaptat : *Vis ut nec tua accipiat oblivionem? A triplici cave periculo, et florebit in æternum ante Dominum. Legis enim : Quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo*, Apocal. 3. *Legis : Si averterit se justus à justitia sua, etc., omnium justitiarum ejus non recordabor*, Ezech. 18. *Legis quibusdam dicendum in judicio : Non novi vos*, Matth. 7. *Illis sine dubio, qui receperunt mercedem suam. Ergo omnis justitia tepida, omnis transitoria, omnis vendita erit in oblivionem coram Domino. Sed non ita Apostolorum justitiæ, quod ex eo satis apparet, quod sequitur: Cum semine eorum permanent bona. Manent enim usque hodie in nobis Apostolorum vestigia, et eorum religio, quia ex Deo est, non potest dissolvi. Itaque semen Apostolorum sumus per prædicationem, sed per adoptionem et hæreditatem semen Christi, et Apostolorum nepotes.*

11 et 12. Cum semine eorum permanent bona, hæreditas sancta nepotes eorum.] Ita Romana; varia est enim hîc lectio tam Latinorum, quam Græcorum codicum. Græci enim Complut. legunt : *Cum semine eorum permanet bona hæreditas, nepotes eorum in testamentis.* Quod Vatabl. explicat : *Quorum progeniei manet bona possessio, quorumque semen fœdere comprehensum est ;* Syrus : *Cum semine eorum perseverans est felicitas eorum, et radix eorum in filios filiorum eorum;* Romani vero : *Cum semine eorum permanebit bona hæreditas, nepotes eorum;* Rabanus autem : *Cum semine ipsorum perseverant bona, hæreditas sancta nepotum illorum;* Hugo Jansenius et alii : *Et cum semine ipsorum perseverat bona hæreditas, et nepotum illorum semen in testamentis stetit.* Sicque legendum censet Francisc. Lucas, quod hæc lectio Græcis modernis sit conformior. Verum nobis sequenda est lectio Romana, utì communior, sic et aptior veriorque. Sensus ergo est, q. d. Quia patrum pietates non defuerunt, sed permanserunt, hinc earum merito Deus tribuit ut cum semine, id est posteris, eorum permaneant pariter bona quælibet tum temporalia, tum spiritalia; ac præsertim hoc quod jure maximum censeri debet, ut *hæreditas sancta* sint *nepotes eorum*, ut scilicet post se relinquant hæredes sanctos, puta sanctos nepotes, utque illi patres sanctos imitentur; ac sicut in possessiones opesque, sic et in sanctitatem ipsorum jure quasi hæreditario succedant; dat enim

hoc Deus sæpe sanctitati patris, ut ejus nepotes sint sancti; est enim ipse misericors *in tertiam et quartam generationem*, Exodi 20. Magna sane Dei est benedictio patrum et familiarum, cum ob patrum documenta, exempla et merita, sanctitas ad filios et nepotes longa generationum serie transmittitur, uti fides cultusque Dei veri ab Abraham, Isaac, Jacob, Mose, etc., ad omnes posteros totumque Israelem transmissa est. Adde : Τὸ *sancta hæreditas nepotum illorum*, uti multi legunt, notat sancta Dei promissa de Messia, de protectione Dei, de justitia, gratia, gloria, etc., quæ Deus nepotibus patrum promisit et præstitit, eo quod fidem et sanctitatem patrum sint imitati; in hujusmodi enim promissionum jus, inquit Jansenius, patribus suis filii Patriarcharum successerunt velut jure hæreditario, fueruntque illæ promissiones eis velut bona hæreditas. Unde S. Paulus inter cætera dicit Judæorum fuisse promissa Dei; et monet ut imitatores efficiamur eorum qui fide et patientia hæreditabant promissiones, Rom. 6. Et subjungit de hæredibus pollicitationis: *Volens*, inquit, *Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum*, Heb. 6. Et postea dicit Noe institutum hæredem justitiæ, quæ per fidem est, Heb. 11. Hæc est ergo bona hæreditas, quæ transit ad semen Patriarcharum, non tantum carnale, sed multo magis spiritale.

Et in testamentis stetis semen eorum.] Τὸ *et* est exegeticum et causale, q. d. Nepotes eorum fuerunt sancta patrum hæreditas, id est, sancti eorum hæredes; quia ipsi qui fuere *semen*, id est, filii et posteri eorum, *steterunt in testamentis*, id est, perstiterunt in legibus et mandatis Dei; hæc enim vocantur *testamenta*, id est pacta; quia sub hac conditione Deus cum Patriarchis eorumque posteris iniit fœdus, si scilicet ipsi servarent ejus leges et præcepta. Hinc secundo, hæc sententia referenda est ad priorem partem versus præced. *Cum semine eorum permanent bona;* hæc omnia bona hìc explicat, eaque vocat *testamenta*, q. d. Quia ipsi sancte perstiterunt in testamentis, id est, in legibus, fœdere Dei sancitis; hinc pariter perstiterunt in testamentis, id est, in bonis fœdere Dei promissis, q. d. Filii et nepotes successerunt in hæreditatem et bona, quæ quasi hæreditaria Deus promiserat patribus et posteris eorum; idque propter illos ipsos patres, quos filii imitantur, quibusque jure hæreditario tam in fide, quam in bonis succedunt. Unde Tigurina et Jansenius sic explicant : Stetit in testamentis, id est, fœderibus Dei, semen patrum, id est, in illis semen illorum usque in æternum futurum comprehensum est. Unde pro ἔςη, id est, *stetit*, Complut. legunt, ἐςι, id est, *est;* promisit enim Deus patribus se fore Deum non tantum illorum, sed et seminis ipsorum post eos in sempiternum, Genes. 17. 7; idque propter patrum merita, juxta illud Genes. 22. 18 : *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ.* Recte ergo hìc dicitur : Et filii eorum steterunt, hoc est, comprehensi sunt in testamentis Dei propter illos. Unde et Græca idipsum repetunt, ac ex iisdem Tigur. iterando ita vertit : *Fœdere comprehensa est progenies eorum, eidemque succedens posteritas.*

Porro hoc semen patrum, tempore Siracidis, erat carnale, puta Hebræi, secundum carnem prognati à patribus. Jam vero iis per infidelitatem et impietatem in Christum degenerantibus à fide et vita patrum, ideoque ab eorum hæreditate et benedictione exclusis; in eam succedunt filii spiritales, puta fideles et Christiani, qui secundùm fidem sunt filii Abrahæ, ideoque ejus benedictionis, et promissorum de gratia et gloria æterna sunt hæredes, uti docet Apostolus Rom. 9. 8. Unde de his subdit:

13. Et filii eorum propter illos usque in æternum manent, *filii* non tam carnales, puta Judæi; licet enim hi tempore Siracidis essent fideles, ideoque gloriosi, jam tamen sunt infideles, ideoque inglorii, degeneres, viles, abjecti et infames ob occisum Christum : quam spiritales, puta fideles tam ex Gentibus, quam ex Judæis, qui fidem et religionem Abrahæ et Patriarcharum sequuntur. Hi enim in æternum permanebunt tum in cœlis per felicitatem, tum in terra per continuam fidelium propaginem et successionem. Ideoque *semen eorum* non carnale, sed spiritale, puta fidelium sanctorumque propago continua, et gloria eorum non derelinquetur.] Græce, οὐκ ἐξαλειφθήσεται, id est, non delebitur, non obliterabitur; Tigurina : *Posteritas eorum manebit in perpetuum, nec gloria eorumdem abolebitur;* Syrus : *In testamento eorum stat semen eorum, et filii filiorum eorum in operibus bonis, et usque in seculum permanens est memoria eorum, et gloria eorum oblivioni non tradetur.*

14. Corpora ipsorum in pace sepulta sunt;] Syrus, *collecta sunt :* Primo, *in pace*, quia mortui sunt pleni dierum, æque ac bonorum operum, in senectute bona, saturi vitæ hujus, avidi alterius melioris, uti de Abraham dicitur Genes. 25. 8. Corpus enim totamque longis et continuis hujus ævi laboribus, doloribus, ærumnis, persecutionibus, hostibus, cum quibus assidue conflictatur, fessum et fractum, optabat per mortem iis omnibus liberari, ac requiescere in sepulcro, sicut anima in sinu Abrahæ, juxta illud Job 3. 13 : *Nunc enim dormiens silerem, et somno meo requiescerem, etc.*

Secundo, *in pace*, quia habuerunt sua justa funebria, puta exsequias, planctum, pompam funeris, etc., tanquam in pace sepulti, quæ in bello sæpe negantur. Inter hæc juste autem computantur preces, eleemosynæ, et sacrificia pro defunctis, qualia Judæos credidisse et usurpasse liquet 2. Machab. 12. v. 43.

Tertio, *in pace*, quia à suis et inter suos, cum quibus pacifice et amice vixerant, sepulti sunt. Hoc enim est naturale hominis desiderium, ut cum quibus amice vixeris, cum iisdem pacifice sepeliaris, ut inter amicos et consanguineos sit communio sepulcri in morte, uti fuit domus in vita. Hinc Abraham sepultus est cum Sara uxore in spelunca duplici, Genes. 25. 10. In eadem sepultus est Isaac cum Rebecca; ideoque in eadem sepeliri voluit Jacob cum Lia, Genes. 49. 31. Hinc Joseph, moriens in Ægypto, ibidem sepeliri noluit, sed inter suos in Chanaan; unde adjurans suos : *Asportate,* inquit, *ossa mea vobiscum de loco isto*, Genes. 50. 24. Hinc illa phrasis in Script. frequens : *Congregatus* vel *appositus est ad patres suos.*

Quarto, *in pace*, quia corpore quiescente in sepulcro, anima descendebat ad limbum patrum, ibique inter suos amice quiescebat in sinu Abrahæ. Unde Tigurina vertit : *In re placida sepulta sunt eorum corpora.*

Quinto, *in pace*, quia sepulcra eorum non

fuere turbata, nec violata, uti Gentiles sepulcra suorum turbabant, evocando manes defunctorum per divinos et magos. Sicut Saul per pythonissam evocavit animam Samuelis, qui proinde indignans ei dixit : *Quare inquietasti me ut suscitarer?* 1. Reg. 28. 15.

Sexto, *in pace*, quia exspectabant resurrectionem in qua corpus cum anima in pace et felicitate perpetua beatum et gloriosum degeret, juxta illud Psaltis : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* Et illud Simeonis : *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundùm verbum tuum in pace.* Hinc Romæ in introitu cryptæ S. Priscillæ, ubi plurima Sanctorum corpora sepulta sunt, inscriptum legimus : *Exspectamus hìc requiem*, quam defunctis apprecatur Ecclesia, dicens : *Requiem æternam dona eis, Domine.*

Septimo, *in pace*, id est in honore, decore et splendore, sive opulenter, splendide et magnifice (*pax* enim Hebræis opes, rerum copiam, omneque bonum significat) sepulta sunt; quia habuerunt monumenta, imo mausolæa opulenta et magnifica, quale fuit Davidis, de quo audi Josephum lib. 7. Antiq. sub finem : *Sepelivit autem eum filius Salomon Hierosolymis magnifice præter solemnia illa in regum funeribus, illatis etiam in monumentum ejus maximis divitiis, quarum magnitudinem facile sit conjectare ex hoc quod dicemus. Nam post annos MCCC, Hyrcanus pontifex oppugnatus ab Antiocho, cognomine Pio, Demetrii filio, volens pecuniam ei dare, ut abducto exercitu obsidionem solveret; nec valens aliunde sumere, aperta cella monumenti Davidis, et prolatis inde tribus talentorum millibus, eorumque parte Antiocho numerata, oppugnationis periculo se exemit, sicut et alibi indicavimus. Ac rursum post multos annos elapsos, Herodes rex alia cella aperta magnam pecuniam sustulit.* Similia fuere aliorum Regum, Patriarcharum et Prophetarum monumenta, quæ posteri magna reverentia coluere et venerati sunt, juxta illud Christi : *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra Prophetarum, et ornatis monumenta justorum, etc.!* Matth. 23. 29. Sic Jacob erexit titulum in sepulcro Rachel uxoris suæ, Gen. 35. 20. Sic de Christo prædixit Isaias cap. 11. 20 : *Et erit sepulcrum ejus gloriosum.* Sic Romæ et alibi videmus et veneramur gloriosa et magnifica S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, S. Sebastiani, S. Cæciliæ, S. Agnetis, etc., monumenta. Ut alia taceam, quæ in hanc rem admiranda recensui Isaiæ 11. 14.

Vide et mirare quàm gloriosum sit Assisii S. Francisci humilis et pauperis (qui pro Christo orbis se ludibrium et prodigium effecit, adeoque moriens ex summa humilitate optavit, et quantum in se erat voluit sepeliri in colle inferni, puta in loco malefactorum suppliciis destinato) monumentum; unde eidem hoc epitaphium uncialibus litteris inscribi jussit Pontifex : *Francisci Romani celsa humilitate conspicui, Christiani orbis fulcimenti, Ecclesiæ reparatoris, corpori nec viventi, nec mortuo, Christi crucifixi plagarum clavorumque insignibus admirando, Papa novæ fœturæ collacrymans, lætificans et exsultans, jussu, manu, munificentia posuit, anno Domini Mccxxviij, xvj. Calendas Augusti. Ante obitum mortuus, post obitum vivus.* Quia scilicet in vita mortificationem Jesu in corpore suo circumtulit; post mortem vero integro corpore stans, et vividis oculis respectans in cœlum, cum sacris stigmatibus sibi à Christo impressis, sanguine quasi recenti manantibus perseverat. Talem enim eum vidit Nicolaus V. Pontif. anno 1449. Vide Waddingum in Annal. Minorum anno Christi 1230.

Et nomen eorum vivit in generationem et generationem.] Tigurina : *Nomenque vivit per omnes ætates seculorum*, tum in cœlo apud Deum, Angelos et Beatos, tum in terra apud homines omnium terrarum et temporum. Per *nomen* intellige tum nomen et famam, tum metonymice rem nominatam, sive cujus est nomen, puta ipsos patres. Hi enim quoad animam tempore Siracidis vivebant feliciter in sinu Abrahæ; jam vero post Christum vivunt felicius in cœlo, ac resurrectione communi resurgentes in corpore et anima vivent felicissime ac gloria æterna donabuntur; quin et multi eorum jam cum Christo resurrexerunt, et in cœlum gloriosi ascenderunt, ut patet Matth. 37. 52. Corpori enim eorum, quod in pace sepultum esse dixit, opponit nomen quod maxime in anima consistit. Anima enim desiderat nomen et famam æternam, quia ipse est immortalis et æterna, appetitque esse beata et felix in æternum; cujus beatitudinis comes et assecla est fama æterna. Hic ergo appetitus famæ et nominis æterni signum et effectus est immortalitatis animæ. Ex eo enim quod ipsa est immortalis, appetit immortale nomen, sed verum, non umbraticum, puta fundatum in immortali ejus felicitate et gloria. Quid enim prodest Alexandro, Pompeio, Julio Cæsari nomen æternum, cùm anima eorum crucietur in gehenna, nec sensum hujus nominis et famæ habere queat, imo eam ignoret? vel, si cognoscat, id ei non ad voluptatem, sed ad majus tormentum cedit. Porro hujus nominis, famæ et gloriæ radix et causa est virtus eximia; hæc enim parit nomen et famam, fama parit gloriam. Hinc Romæ in templo S. Mariæ Angelorum sepulcro Cardinalis Alciati hoc epitaphium insculptum legimus :

> Virtute vixit,
> Memoria vivit,
> Gloria vivet,
> Fama per ora volat, spiritus astra tenet.

Magnus ille et felix, cui in veritate dari poterit hoc epitaphium!

15. Sapientiam ipsorum narrent populi, et laudem eorum nuntiet Ecclesia.] Ita Romani, licet Jansenius et nonnulli alii pro *narrent* legant in præsenti *narrant*, et pro *nuntiet*, *nuntiat*. Sic et Tigurina : *Populi*, inquit, *prædicant sapientiam eorum, cœtusque laudes celebrant.* Græca habent in futuro : *Sapientiam ipsorum enarrabunt populi, et laudem* ἐξαγγελεῖ (licet Complut. et Romana alio accentu legant ἐξαγγέλλει in præsenti, id est *annuntiat*), id est *annuntiabit Ecclesia.* Omnia hæc eòdem redeunt, q. d. Heroes hi ob sua facinora digni sunt ut eorum sapientiam et laudes perpetim celebret Ecclesia; ideoque hortor omnes ut id faciant, nec dubito quin multi id facturi sint : quare sicut nunc eos celebrant, ita deinceps omni ævo celebrabunt. Nam *sanctorum memoria est ad virtutem via, et sanctificatio stimulus*, ait S. Antonius, teste Athanas. in Vita ejus cap. 28.

SECUNDA PARS CAPITIS,

CONTINENS ENCOMIA SINGULORUM PATRIARCHARUM.

16. HENOCH PLACUIT DEO, ET TRANSLATUS EST IN PARADISUM, UT DET GENTIBUS POENITENTIAM.] Post communes omnium laudes, jam singulorum elogia orditur. Incipit ab Henoch omisso Adam, Abel, Seth, Enos; quia Henoch his omnibus cæterisque antecessoribus fuit illustrior, ideoque dignus qui quasi dux ducat hunc heroum chorum; præsertim quia Henoch non sibi tantum sancte vixit, uti Abel, Seth, sed et toti orbi sua sanctitate præluxit, ac multo magis prælucebit in fine mundi, quo à Deo reservatur et destinatur. Henoch enim *ambulavit cum Deo*, id est, ut Septuag. eosque secutus Siracides vertunt, *placuit Deo*, scilicet, sicut servus carissimus suo placet hero, aut filius placet patri. Vide dicta Genes. 5. 22, ubi et de translatione ejus dixi. Porro S. Irenæus lib. 4. c. 30 : *Henoch*, ait, *sine circumcisione placens Deo, cum esset homo, Dei legatione ad Angelos fungebatur, translatus est, et conservatur usque nunc testis judicii Dei; quoniam Angeli quidem transgressi deciderunt in judicium, homo autem placens translatus est in salutem*. Angelos vocat, quos Moses Genes. 6. 2. vocat *filios Dei*, puta filios Seth, qui commixti ardenti concupiscentia cum filiabus hominum, puta Caini, ex eis procrearunt gigantes superbos et impios, ob quos proinde Deus induxit orbi diluvium, cum prius ad eos corrigendos misisset Henoch, sed frustra. Hos filios Dei et gigantes Irenæus, secutus Josephum, Philonem et alios, censuit, ut videtur, fuisse angelos vel bonos, vel malos, sive dæmones. Vide dicta Genes. 6. Causa ergo translationis Henoch fuit eximia ejus sanctitas, qua mire placuit Deo. Unde Nazianz. in carm. de Laud. virgin.

Alma fides (*ait*) pietasque ad sidera vexit Henochum.

Et orat. 20 : *Omnis ejus vita*, inquit, *nil aliud quam translatio erat*; mentem enim à terra transtulerat in cœlum ad Deum, cum quo ambulabat. Et auctor de Mirabil. S. Script. apud S. August. lib. 1. cap. 3 : *Henoch*, inquit, *sine morte, per totius pene seculi tempus remotus ab hominum conversatione custoditur, ut in eo, qualiter homines, si non peccarent, generata prole commutarentur in vitam spiritualem sine morte, ostenderetur*.

Nota : Τὸ *in paradisum* jam non est in Græco, sed Noster id olim in Græco legit, uti censet Sixtus Senensis, Delrio et alii; aut certe in τῷ *translatus est* subintelligi intellexit, uti vult Jansenius. Communis enim Ecclesiæ et fidelium omni ævo sensus fuit, Henoch translatum esse in paradisum : quare cum dicebatur Henoch translatus, illico omnes intelligebant in paradisum esse translatum. Id ita esse liquet ex S. Athanas. in narratione Nicenæ Synodi, ubi ait quod Henoch μετετέθη, id est, translatus est, scilicet in paradisum, ut docte vertit ejus interpres; comparat enim S. Athanas. Henoch Adamo in eo quod Adam positus sit in paradiso, Henoch vero μετετέθη, id est, translatus sit in paradisum: nec enim alius locus ei cum Deo ambulanti, et jam à terris translato congruus assignari poterat. Quare de fide est Henoch esse translatum in paradisum; id enim expresse hìc asserit S. Script. puta Latina Vulgata, quam ut authenticam veramque S. Script. in omnibus recipiendam, Græcisque et Hebræis anteferendam esse sanxit S. Synodus Trident. sess. 4. Unde concors sententia Patrum et Interpretum, ac communis totius Ecclesiæ sensus est, Henoch translatum esse in paradisum, etsi nonnulli quis et ubi sit hic paradisus dubitent. Simili modo psalmo 95. 10: *Dominus regnavit*, Septuag. olim addebant *à ligno*. Sic enim legerunt S. Justin. S. Cyprian. Tertul. S. August. S. Leo, Arnobius, Lactantius, Cassiodorus, Theodulphus, ac etiamnum legit Psalterium Romanum, quin et hymnus Ecclesiast. de Passione, jam tamen nulli codices Græci vel Latini habent τὸ *à ligno*, imo nec S. Hieron. in Psalmorum editione juxta Septuag. à se correcta, multo minus in versione sua ex Hebræo. In Hebræo enim non est τὸ *à ligno;* sed Septuag. id addiderunt mysterii causa, ut Christi regnum merito crucis adeptum prophetarent, quod tamen jam excidit, et in nullis Bibliis reperitur; quin et Theodor. idipsum non legit in Comment. Psalm.

Quæritur ergo quis sit paradisus, in quem translatus est Henoch. Primo, aliqui per paradisum accipiunt limbum patrum, sive sinum Abrahæ, de quo Christus in cruce dixit latroni pœnitenti : *Hodie mecum eris in paradiso*. Verum ante Christum limbus hic carcer erat inferni, non paradisus terræ aut cœli; Christus autem post mortem eò descendens, beansque patres, ac donans eos visione suæ divinitatis, carcerem hunc commutavit in paradisum.

Secundo, alii per paradisum accipiunt cœlum. Ita S. Ambros. lib. de Paradiso c. 3. ait Henoch raptum esse ad cœlum; et S. Hieron. in cap. 9. Amos asserit eum cum Elia ascendisse in cœlum. Sic et S. Gregor. homil. 29. in Evang. Sic et Dorotheus in Synopsi ait eos cœlos penetrasse, ac cum Angelis in cœlis agere. Et Alcimus Avitus lib. 4. de Diluvio capite 6, canit eos :

Terrenas liquisse domos, intrasse supernas.

Unde Procopius Gazeus in Genes. 2. et nonnulli alii inferunt eos esse beatos, et frui visione Dei, ac in corporibus gloriosis regnare cum Christo.

Verum huic sententiæ repugnat quod necdum sint mortui, ac redituri, ut pro Christo laborent et moriantur, itaque beentur et glorificentur. Certabunt enim contra Antichristum ab eoque occidentur. Pluribus eamdem sententiam refutavi Genes. 5. 22.

Porro S. Ambros. S. Gregor. et nonnulli alii jam citati exponendi sunt commode, scilicet quod per cœlum accipiant aerem; censuerunt enim paradisum esse loco terris altiore et aereo,

idque ex eo quod Elias dicatur per turbinem raptus in cœlum, 4. Regum 2. Quare sicut ille locus exponi potest, quod scilicet Elias raptus sit in aerem, ut per illum transferretur in paradisum: sic quoque eodem sensu exponi possunt Patres citati. Sic enim diserte se explicat S. Gregor. homil. 29. in Evangel.

Dico ergo, paradisum hunc esse in terra, ac videri terrestrem illum, in quo primitus à Deo collocatus fuit Adam. Probatur id primo, quia hunc in Script. significat communiter nomen *paradisus*, cum simpliciter nominatur; nam alias aliquid additur, quo determinatur ad quid aliud. Secundo, quia Elias et Henoch non sunt in cœlo, cum necdum sint mortui, multo minus beati; non etiam sunt in inferno, quia ille est carcer et gehenna, non paradisus. Ergo sunt in terra. Si in terra, ergo sunt in paradiso terrestri, cum nullus sit locus melior et dignior eorum raptu et felici vita, tum ob loci puritatem et amœnitatem, tum ob aeris temperiem et benignitatem. Tertio, quia eo raptum esse Henoch, ac deinde Eliam, diserte docent plurimi Patrum et Doctorum, ac in primis S. Irenæus l. 5. Contra hæres. c. 5. ubi asserit se id accepisse ex traditione presbyterorum Asiæ, qui idipsum ab Apostolis acceperunt; S. Justinus Martyr (vel quisquis est auctor, non enim videtur esse S. Justini, quia citat Origenem q. 81 et 83. ac q. 86. citat Irenæum, eumque vocat Martyrem, cum Justinus utroque fuerit antiquior), quæst. 85. ad Orthodoxos. Victorinus in Apocal. c. 11. S. Athanas. epist. de recipienda Nicena Synodo, S. Ephrem apud Barcepham l. de Paradiso c. 1. S. Hieron. epist. 61. ad Pammachium, ubi Henoch et Eliam vocat *colonos Paradisi;* S. August. l. 1. de Peccat. mer. et remiss. c. 3. Primasius, Haymo, Anselm. Ribera in cap. 11. ad Hebræos, S. Isidorus lib. de Vita et morte Sanct. cap. 3. S. Thom. 3. p. q. 49. ar. 5. ad 2. ubi addit probabile esse eos ligno vitæ ali, et conservari; Lyran. et Palacius hîc, Abulens. in Genes. c. 5. Bellarm. lib. de Gratia primi hominis cap. 12. D. Soto in 4. dist. 46. q. 1. a. 1. Greg. de Valentia tom. 1. disp. 7. q. 6. puncto 2. ad 3. Tyræus de Filii Dei apparit. Taborina c. 3. Suarez 3. p. q. 59. ar. 6. disp. 56. sect. 1. Malvenda de Paradiso cap. 87. Delrio adagio 787. Hi auctores dicunt Eliam et Henoch non tantum raptos esse in paradisum, sed etiamnum in eo degere; unde Rabanus hunc Siracidis locum sic legit: *Henoch placuit Deo, et translatus est in paradisum.*

Dices: Paradisus post Henoch tempore Noe obrutus fuit aquis, indeque ejus amœnitas deperiit; ergo tunc in eo degere nequibat Henoch. Resp. Multi negant antecedens, alii in totum, alii ex parte. Quid enim vetat dicere, Deum partem aliquam paradisi à diluvio intactam servasse, ut in eo conservaret Henoch, qui uti à culpa erat immunis, sic congruebat ut esset et à pœna diluvii? Sed esto totus paradisus cataclysmo fuerit obrutus, is tamen aquis mox subsidentibus rursum emersit, cui proinde cum amœnitate suum civem Henoch, in aera tempore diluvii sublatum, restituit Deus. Hominis enim terreni locus est terra, non aer: in terra autem Henocho jam in gratia per raptum confirmato, et æternitatis candidato congruentior non erat locus, quam paradisus. Hæc valde probabiliter dicuntur; nihil tamen hic de fide certum est, ut docet S. August. l. 2. de Peccat. mer. et remiss. c. 3. Quare nonnihil exorbitat Sixtus Senensis lib. 5. Biblioth. annot. 36. dum asserit contra regulam rectæ fidei esse, negare Henoch et Eliam translatos esse in paradisum terrestrem; nam paradisus quemlibet locum amœnum significat, sive in cœlo sit, sive in aere, sive in terra. Unde S. Chrysost. homil. 21. Genes. S. Gregor. homil. 29. in Evangel. S. Cyprian. de Montibus Sina et Sion, aiunt nesciri in quem locum translati sint Henoch et Elias.

Symbolice τὸ *in paradisum,* significat Henoch æque ac Eliam in magna corporis et animi quiete ac voluptate degere; paradisus enim est locus voluptatis. Ita S. Gregor. hom. 29. in Evang. ubi docet Henoch et Eliæ raptum præsignasse ascensum Christi in cœlum. Nam uterque per raptum confirmatus est in gratia et in bono, ita ut non sint in periculo peccati ullius; sunt enim medii inter viatores et beatos, ac candidati beatitudinis. Rursum cum sint justi, et mereri non possint, utique æquum est ut nec possint demereri, alioqui esset iniqua, et ad malum quam ad bonum pronior, ideoque pejor eorum conditio. Secundo, hinc infert Suarez loco citato, eos minime pati inordinatos fomitis motus, nec illam corporis corruptionem, quæ aggravat animam, et sensum deprimit multa cogitantem; tum quia ad perfectam animi puritatem et quietem hoc fere necessarium est; tum etiam quia, cum priventur perfecta felicitate, eamque Dei absentiam propter ipsummet Deum patientissime ferant, decet ut saltem fruantur maximis bonis et gaudiis tam in animo quam in corpore; neque enim corpora, quæ corrumpuntur, illorum aggravant animas; aut terrena inhabitatio sensus eorum tanquam multa cogitantes deprimit, qui cum Deo ambulasse noscuntur: latum est impedimentum omne de medio, occasio universa sublata, materies nulla relicta est, quæ eorum affectum aggravet, vel deprimat intellectum. Nam et priorem (id est Henoch) ob hoc raptum Scriptura commemorat, ne forte vincat malitia sapientiam, et ne intellectus ejus, vel anima, ultra decipi valeat aut mutari. Tertio, ex dictis colligit ibidem Suarez, eos maximis Dei consolationibus divinisque illustrationibus, ac frequentibus revelationibus gaudere, de iis saltem rebus quæ eorum statui consentaneæ sunt. Unde non dubito, inquit, quin adventum Christi, mundique redemptionem per ipsum jam consummatam agnoverint. Illius enim venturi expressam fidem prius habuerunt, ejusque adventum maxime desiderarunt; non ergo decebat eos in tenebris nunc et in errore versari; quin potius de Elia constat ex Evangelio, eum in die transfigurationis vidisse et allocutum fuisse Christum, atque idem existimari potest de Henoch, scilicet quod aliquando ipsum viderit. An vero nunc videat illum secundum humanitatem, incertum est. Unde S. Bern. ser. 6. de Ascens. Domini: *Felices*, inquit, *illi viri, per quos divina ascensio legitur præsignata, Henoch raptus, translatus Elias; felices plane qui soli jam Deo vivunt, soli vacant, intelligendo, diligendo, fruendo.* Et rationem addit, quam apud eumdem vide.

Tropol. Henoch cum Deo ambulantem et in paradiso versantem imitantur Religiosi, qui abdicatis curis secularibus totos se Deo consecrarunt, vacantque orationi et contemplationi. Talis fuit Bonosus socius S. Hieronymi, de quo

ipse epist. 41. ad Ruffinum : *Quasi quidam*, inquit, *novus paradisi colonus incedit; nullus ibi agricolarum, nullus monachorum adhæret lateri comes. Solus ibi, imo jam Christo comitante non solus videt gloriam Dei, quam etiam Apostoli nisi in deserto non viderant.* Talis fuit quoque S. Marcella. Unde idem S. Hieron. epist. 18. ad Marcellam : *Habeat sibi Roma*, inquit, *suos tumultus, arena sæviat, circus insaniat, theatra luxurient : nobis adhærere Domino bonum est, et ponere in Domino spem nostram, ut cum tanta reperiamus in cœlo, parva et caduca quæsisse nos doleamus in terra.* Unde et addit : *Videri et videre, salutari et salutare, à proposito monachorum et à quiete alienum est.*

Anagog. Henoch typus fuit resurrectionis et renovationis mundi; unde Henoch hebraice idem est quod innovatio, inquit Anastasius Sinaita Patriarcha Antiochus, lib. 7. Hexamer. Et lib. 10 : *Henoch*, inquit, *primus tanquam placens Deo descripsit ac figuravit resurrectionem immortalis effectus, et à Deo translatus.* Et Tertull. lib. de Anima c. 58. loquens de Henoch et Elia : *Æternitatis candidati*, inquit, *ab omni vitio, ab omni damno, ab omni injuria et contumelia immunitatem carnis ediscunt.* Sic et Theod. quæst. 45. docet Henoch fuisse præconem et typum resurrectionis. Et S. Gregor. 8. Moral. sub fin. *Henoch*, inquit, *dedicatio dicitur : Iniqui ergo se in primordiis dedicant, quia in hac vita, quæ ante est, cordis radicem plantant, ut hic ad votum floreant, et sequenti patria funditus arescant. Ex justis vero septimus Henoch oritur, quia eorum vitæ festa dedicatio in fine servatur.* Hinc S. Epiphan. in Ancorato longiuscule ante finem Henoch et Eliam vocat *duos primogenitos nostræ resurrectionis.* Et S. August. lib. 15. de Civit. cap. 19 : *Henoch*, ait, *translatio nostræ dedicationis* (quæ fiet in resurrectione) *est præfigurata dilatio.*

Henocho similis fuit S. Julianus secundus Conchæ in Hispania Episcopus, qui proinde moriturus anno Domini 1208. die 28. Januarii cinere et cilicio coopertus, vidit B. Virginem stipatam choris Angelorum et virginum cantantium : *Ecce sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, etc.*, ac B. Virgo ad eum conversa : *Accipe*, inquit, *serve Dei, palmam in signum virginitatis, quam jugiter intactam conservasti.* Unde post mortem astantes videre ex ore ejus prodeuntem palmam nive candidiorem, quæ concinentibus pariter Angelis in cœlum ferebatur. Mira enim fuerat ejus vita, ac inter alia cum baptizaretur, apparuit mitra cum baculo portendens sanctum ejus episcopatum ; in quo omnes suos proventus erogabat in pauperes, cum interim ipse vimina texendo victum sibi tenuem compararet. Quocirca jumenta cœlitus missa ad eum frumenta in pauperes eroganda deportarunt. Hæc et plura in ejus Vita refert Franc. Escudero sacerdos è Societ. Jesu.

Ut det gentibus pœnitentiam.] Ita legendum cum Roman. et Græcis, scilicet *pœnitentiam*, non *sapientiam*, ut legit Rabanus et alii ; licet eodem redeat sensus; vera enim peccatoris sapientia est pœnitentia. Sensus est, q. d. Translatus est Henoch, ut rediens det gentibus exempla, monita, stimulos et hortamenta pœnitentiæ, quibus ipsæ commotæ pœnitentiam agant pro peccatis, quæ in fine mundi per Antichristum, ejusque præcursores et asseclas toto orbe abundabunt, et instar diluvii exundabunt. Sicut enim S. Joannis Baptistæ, qui præcursor fuit primi adventus Christi, vox erat : *Pœnitentiam agite*, appropinquat Christus, *appropinquat regnum cœlorum*, Matth. 3. vers. 2. sic multo magis eadem erit vox Henoch et Eliæ, præcursorum secundi adventus Christi venientis ad judicium.

Nota τὸ *gentibus*. Henoch enim fuit Gentilis, puta ante Abraham et Mosen, quibus data est circumcisio et judaismus : ipse ergo quasi Gentilis Gentilibus contribulibus, imo filiis (omnes enim homines sicut prognati sunt ex Noe, sic et ex Henoch, qui fuit atavus Noe) suis prædicabit pœnitentiam ; sicut Elias, quasi Judæus, eamdem prædicabit Judæis, ideoque vestientur saccis, id est ciliciis, tanquam præcones pœnitentiæ, Apocal. 11. 3.

Ex hoc Siracidis loco certum est Henoch æque ac Eliam rediturum sub finem mundi, ut homines ab Antichristo in infidelitatem, vitiaque omnia protractos, reducant ad fidem et virtutem. Hic enim est sensus et consensus Ecclesiæ omniumque orthodoxorum. Idem prædixit sanctus Joan. Apoc. 11. 3. ubi et eorum vitam mortemque describit. Vide ibi dicta.

Porro Deus ex infinitis hominibus suo beneplacito hos duos elegit ad tantum opus, ideoque insigni Dei amore, religione et zelo eos induit et armavit. Idque congrue, quia Henoch fuit ante diluvium in lege naturæ ex priscis primisque orbis Patriarchis. Elias vero fuit Propheta in lege Mosis per sanctitatem, zelum et miracula notissimus, et Judæis exspectatissimus. Igitur illos, non alios, huic operi destinavit ; tum ut mirabilior esset eorum prædicatio ac testificatio ; tum ut ostenderetur idem Deus omnis legis, naturæ, scriptæ, et gratiæ ; atque idem Christus, eadem fides quæ ab initio mundi usque ad finem prædicatur, et in eadem Ecclesia militante perseverat.

Græci codices moderni hîc, uti et alibi sæpe, à Latina Vulgata dissentiunt. Habent enim : Ενωχ μετετεθη υποδειγμα μετανοιας ταις γενεαις, id est, *Henoch translatus est exemplum pœnitentiæ generationibus*; Tigurina : *Henoch sublatus est exemplum emendandæ vitæ nationibus*, alii, *ætatibus*, ut scilicet ex ejus translatione, inquit Jansenius, omnes intelligentes Deo curæ esse eos qui illi student placere, etiam ipsi à mala sua vita convertantur et pœnitentiam agant, Deo se commendare studentes. Aut, q. d. Translatus est Henoch, quia, cum viveret, erat omnibus generationibus exemplum pœnitentiæ : ut significetur eum translatum, quia cum viveret, erat omnibus speculum pœnitentiæ ; nimirum quia sua sancta vita homines sui seculi docebat pœnitentiam, et ad eam trahebat. Nostra ergo lectio, ut accedat ad lectionem originalem, sic videtur accipienda : Henoch translatus est in paradisum, hoc est in locum aliquem voluptatis soli Deo notum, ut hac sua translatione daret Gentibus pœnitentiam, hoc est ad meliorem vitam homines provocaret, intelligentes quam sint Deo curæ hi qui placent ei, et quam odiat peccatores, ex quorum consortio ante tempus suum famulum rapere studuit. De eo enim videtur peculiariter dictum illud Sapientiæ c. 4 : *Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius.* Cum enim mundus jam cœpisset ex corruptione peccati Adæ, et exemplis filiorum Cain esse pestilentissimus, mille jam et centum exactis annis et

amplius à condito Adam, 669 annis ante diluvium, Dominus huic Henoch indidit insigniter bonam mentem, et in timore Dei illum perfecit, ut ambularet in innocentia cordis sui ad omne beneplacitum Dei, ut esset velut lucerna ardens in tenebroso seculo; sanctissime enim vixit 355 annis, homines sui seculi facto et verbo pœnitentiam docens: quem, cum non proficeret, rapuit ex hoc seculo nequam; tum ne malitia mutaret animum ejus ex pravitate pessimorum exemplorum; tum ut ipsa translatione ostenderet Deus, quam sint illi curæ pii, et quam oderit impios, ex quorum consortio rapuit servum suum, tanquam quo dignus non erat mundus, sicque etiam eis pœnitentiæ daret occasionem.

Hæc Jansenius, qui proinde negat ex hoc loco efficaciter probari Henoch venturum in fine mundi, ut contra Antichristum dimicet. Verum plane alius est cæterorum Interpretum et fidelium sensus. Quocirca noster Interpres pro υποδειγμα μετανοιας, videtur legisse ινα δω μετανοιαν, id est, *ut det pœnitentiam*: eamque lectionem secuti videntur veteres et recentiores passim, qui ex hoc loco unanimiter et constanter docent Henoch venturum cum Elia contra Antichristum; non enim est alius in Scriptura locus qui clare idipsum significet, nisi hic. Igitur Latina Vulgata præferenda hoc loco, æque ac aliis, est Græcis modernis, planeque amplectenda ex decreto Concilii Tridentini, sessione 4. Quare non Latina Græcis, sed Græca Latinis adaptanda sunt, ut sensus sit: Translatus est Henoch, ut sit exemplum et documentum pœnitentiæ ætatibus futuris in fine mundi. Hoc enim arguit τὸ *translatus est*. Nam, ut suo seculo esset vivum exemplar pœnitentiæ, non transferri, sed in vita superstes manere debuisset; cum ergo translatus sit, signum est eum futuris seculis reservari. Unde Tertullianus, lib. de Anima c. 50, loquens de Henoch et Elia: *Morituri*, inquit, *reservantur, ut Antichristum sanguine suo exstinguant.* Et S. August. (vel quisquis est auctor; non enim videtur esse S. August.) lib. 1. de Mirabilibus S. Scripturæ, c. 3: *Henoch*, inquit, *adhuc sine morte in testimonium novissimi temporis reservatur.* Idem S. August. lib. 9. de Genesi ad litteram c. 9, Eliæ venturo socium assignat Henoch: sic et S. Prosper in Dimidio tempore, c. 13. Cæsarius, Dialogo 3 et 5. in fine. S. Gregor. 14. Moral. 11. et hom. 2. in Ezech. Damasc. lib. 4. cap. 27. atque alii passim, quos citavi Apocal. 11. Imo S. Cyprianus, vel quisquis est auctor (stylus enim arguit non esse S. Cypriani Carthaginensis Episcopi), tractatu de Sina et Sion, asseruit inde vocatum esse Henoch, id est innovatum, *eo quod in consummatione mundi innovari habet in hoc mundo, ad confundendum et revincendum Antichristum.* Sicut enim ipse suo ævo mundum libidine et vitiis corruptum innovavit: ita idem in fine mundi rediens et quasi innovatus, eumdem jam senescentem, imo decrepitum, robore et vigore sui spiritus innovabit.

Hinc probabile est raptum hunc Henoch fuisse media luce et publicum, omnibusque conspicuum, imo splendidum et augustum, v. g. ab Angelis apparentibus in curru igneo, vel in nube, vel in corpore glorioso; tum quia hoc merebatur eximia ejus sanctitas, ac conversatio cum Deo et Angelis; tum quia per raptum statutus fuit à Deo pœnitentiæ et sanctæ vitæ exemplar hominibus sui ævi, æque ac futuris seculis; tum quia ex hoc publico raptu communis fuit hominum quolibet seculo opinio et sermo Henoch raptum esse in paradisum, indeque rediturum ut contra Antichristum decertet; tum denique, quia ejus socius Elias raptus fuit in curru igneo, 4. Reg. 2; Henoch autem non fuit inferior Elia, imo Elias fuit filius Henoch, quia ab eo per Noe recta serie generationum prognatus descendit. Unde S. Ambrosius in psalmum 118. octon. 7: *Henoch*, inquit, *propter devotionem raptus ad cœlum, terrenæ malitiæ virus evasit.* Hinc idem S. Ambrosius, lib. 3. in Lucam sub finem, docet Henoch fuisse typum Christi: *Henoch*, inquit, *nonne manifestum et pietatis Dominicæ et divinitatis indicium est, eo quod nec mortem senserit Dominus, et ad cœlum remeaverit, cujus generis auctor raptus ad cœlum est.* Idem rursum, lib. de Paradiso c. 3: *Henoch*, inquit, *qui dicitur latine Dei gratia, raptus ad cœlum*, id est in aerem. Et mox: *Henoch carbunculus quidem est, lapis boni odoris, quem operibus suis sanctis Henoch detulit, gratiam quamdam factis et moribus spirans. Noe vero tanquam Prasius lapis, vitalem colorem prætulit. Siquidem diluvii tempore solus, ac veluti futuræ constitutionis vitale semen, in arca est reservatus.* Denique, lib. de Isaac c. 8: *His alis* (charitatis) *evolavit Henoch raptus ad cœlum.*

TERTIA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM NOE.

17. Noe inventus est perfectus, justus, et in tempore iracundiæ factus est reconciliatio.] Rabanus addit: *Ut det gentibus pœnitentiam;* sed nil tale habent cæteri codices Latini et Græci. Ab Henoch quasi primo pœnitentiæ in mundo vitiis cooperto præcone, progreditur ad secundum, Noe scilicet, qui Henoch fuit abnepos; Henoch enim genuit Mathusalem, qui genuit Lamech, cujus filius fuit Noe: quare, sicut Henoch fuit septimus ab Adam, ita Noe ab eodem fuit decimus, in eoque finitur prima decas generationum, primumque mundi seculum. Rursum, Henoch raptus fuit anno mundi 987. Noe vero diluvium exstitit anno mundi 1656: quare diluvium translatione Henoch posterius fuit annis 669, quibus cum homines gradatim magis magisque à fide et justitia deficerent, ac in omnia vitia ruerent, ita ut omnis caro corrupisset viam suam, Deus misit Noe, ut esset præco pœnitentiæ, ac comminando diluvium homines ad frugem reduceret. Verum, cum id frustra tentaret, hominibus in scelere obfirma-

tis, Deus iratus toti orbi immisit diluvium, quo omnes perdidit, uno Noe excepto. Τὸ *justus* jungi potest cum *perfectus;* unde Tigurina vertit : *Noe perfecte justus est inventus,* q. d. Noe perfectus fuit in justitia et sanctitate : vel si commate τὸ *justus* à τῷ *perfectus* disjungas, uti disjungunt Romani, Rabanus et alii; τὸ *justus* explicat τὸ *perfectus,* q. d. Noe fuit perfectus, quia fuit justus κατ' ἐξοχὴν, id est per excellentiam, quia scilicet fuit justissimus et sanctissimus, adeoque sui ævi phœnix et sol justitiæ; ambulavit enim cum Deo, *et,* id est idcirco, *in tempore iracundiæ,* cum scilicet Deus iratus vellet totum genus humanum perdere, *factus est reconciliatio,* quia placavit Deum ut servaret genus humanum per se suosque filios in arca. Fuit ergo ipse naturæ humanæ et novi seculi seminarium; unde et Janus bifrons est appellatus, uti dixi in Genesi : Janus, quia vitifer vinique inventor (יין *iain* enim Hebræis est vinum); bifrons, quia vidit duo secula, unum ante, alterum post diluvium, adeoque, ut ait Nazianzenus, *Noe secundi mundi fuit pater.* Et in Orat. 20 : *Noe,* inquit, *arcam fidei suæ commissam accepit, et secundi mundi semina parvo ligno credita, atque adversus aquarum vim conservata.* Idem, in Carm. de Vita Christi : *O arca Noe,* inquit, *sola funestis aquis erepta, mundumque alterum in parva gerens semente, recta præditum et sana fide.* Aliter Lyranus et Dionysius; censent enim Noe vocari *reconciliationem,* eo quod Deum sacrificio conciliarit ad promittendum se amplius orbi non inducturum cataclysmum. Verum hoc Siracides dicit v. 29.

Pro *reconciliatio* græce est ἀντάλλαγμα, id est commutatio, permutatio, redemptio et redemptionis pretium. Fuit ergo Noe pietas et sanctitas pretium, quo ipse à Dei justitia quasi redemit tum familiam suam, ne mergeretur communi diluvio, tum consequenter spem et propaginem generis humani. Ideo *dimissum est ei reliquum terræ,* id est semen reliquum in terra, quo ab exterminio servata fuit hominum soboles. Unde Noe fuit typus Christi redemptoris, qui suo sanguine quasi pretio genus humanum emit et redemit ab interitu. Vide dicta 1. Petri 3. v. 20 et 21.

Rursum, Noe fuit ἀντάλλαγμα et ἀντάλλαγος, id est commutatus, permutatus, succedaneus, suppositius; quia pro impiis sui seculi hominibus pereuntibus diluvio fuit suppositus et substitutus ad servandum semen et propaginem hominum. Syrus : *Noe in tempore diluvii factus est recuperatio mundo, et propter eum facta fuit liberatio.* Minus recte Tigurina ἀντάλλαγμα vertit, *præmium;* vertit enim : *Cui* (Noe) *tempore supplicii contingit præmium.*

Noster ἀντάλλαγμα accipit pro καταλλαγμα, id est conciliatio, reconciliatio, pacificatio, et sic accipiunt Complutenses Romani, et alii passim. Fuit ergo Noe *reconciliatio,* id est remedium, pretium, et instauratio generis humani ob scelera à Deo exitio addicti et adjudicati. Unde S. Ambrosius in psal. 118. octon. 7 : *Noe,* inquit, *propter justitiam diluvii victor, generis factus est superstes humani.* Igitur, ut summatim jam dicta colligam, Noe in tempore iracundiæ factus est reconciliatio, ut ob meritum justitiæ diluvium evaderet, et hominum genus, iratum Deum placando, velut redimeret et reconciliaret. Utrumque significat vox *reconciliatio,* græce ἀντάλλαγμα, id est permutatio, redemptio, reconciliatio; seu pretium, quod ad redimendum seu reconciliandum offertur; aut res ipsa quæ commutatur ἀπὸ τοῦ ἀνταλλάττω, id est permuto, redimo. Hoc ergo fuit iræ Dei ἀντάλλαγμα : primo, quia dato velut quodam justitiæ suæ pretio ab interitu mundum redemit, ac seipsum cum suis quasi humanæ naturæ seminarium in arca servavit; secundo, quia etiam dato ex holocaustis, quæ Deo obtulit, Genes. 8. 20, *odore suavitatis,* quasi quodam pretio, seu commutatione pro fetore peccatorum, Dei naribus oblata, mundum Deo reconciliavit. *Ideo* in gratiam Noe *dimissum est reliquum terræ,* puta reliquiæ tam hominum quam cæterorum viventium, quæ inundante omnia diluvio servata sunt in arca, et orbi terrarum permissa; τὸ enim τῇ γῇ, id est *terræ,* est dativi casus, q. d. Ipsi terræ, id est ipsis terrigenis, dimissæ sunt reliquiæ.

Vide hìc quanta fuerit sanctitas Noe, ac quantum possit coram Deo unus eminenter sanctus; Noe enim sua sanctitate Deo volenti perdere totum genus hominum, restitit, manusque quasi ligavit, ut sibi et generi parceret. Tam potens est vel unus vir perfectus et eximie sanctus.

Tropologice, Rabanus et Lyranus : Noe, inquit, significat rectores, qui inter fluctus seculi arcam, id est Ecclesiam, regunt, et prædicant Baptismum pœnitentiæ, orationibus et sacrificiis Deum placantes humano generi. Sic et S. August. in psalmum 132 : *Noe, inquit, significat rectores Ecclesiæ, quia ipse arcam in diluvio gubernavit.*

18. IDEO DIMISSUM EST RELIQUUM TERRÆ, CUM FACTUM EST DILUVIUM.] *Reliquum* substantive hìc capitur; idem enim est quod *reliquiæ;* has enim significat κατάλειμμα, q. d. Ob Noe sanctitatem, qua Deum iratum reconciliavit terræ et humano generi, dimisit Deus illi aliquid reliqui, id est aliquas reliquias hominum ad terram incolendam et colendam, atque ad propagandum genus humanum ne illud interiret, scilicet Noe cum filiis. Nam, ut ait S. Petrus 1. epist. c. 3. 20. in arca *octo animæ salvæ factæ sunt.* Unde clare vertit Syrus : *Ideoque reliquus terræ factus est, cum exstitit diluvium;* alii : *Propterea exstiterunt reliquiæ in terra.* Simili phrasi et sensu ait Isaias c. 1. 9 : *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus,* scilicet periissemus ut Sodoma et Gomorrha. Pro *cum factum est diluvium,* minus recte Græca habent : *Idcirco factum est diluvium;* nec enim Noe servatus est propter diluvium, nec diluvium factum est propter Noe, nisi hoc sensu exponas, q. d. Ut Noe solus cum suis servaretur terræ reliquus, idcirco factum est diluvium; ut scilicet eo reliqui omnes mergerentur; Noe vero solus ex eo per arcam enataret, quod intendebat Deus. Hinc Hebræi aiunt Noe tres mundos vidisse et expertum esse : primum ante diluvium, corruptissimum; secundum in diluvio, jam mersum et perditum; tertium post diluvium, sed ex se et suis renascentem et reflorescentem. Quare accepit similem benedictionem sicut Adam : *Crescite, et multiplicamini, etc.,* Genes. 9. 1. Hinc et diutissime præ cæteris, uno excepto Mathusalem, vixit ut posteros tum propagaret, tum doceret, et in unius Dei fide cultuque institueret. Noe enim vixit annos 950; Mathusa-

lem vero annis 969. Porro natus est Mathusalem anno mundi 687. Cum autem Adam vixerit 930 annis, hinc sequitur Mathusalem cum Adamo vixisse 242 annis, ut ab eo veram philosophiam et Theologiam plene audire potuerit. Rursum, Noe natus est anno mundi 1056, et versari potuit cum Mathusalem 600 annis, ab eoque omnem sacram et naturalem scientiam accipere, ut novo mundo ex se nascenti magister existeret. Unde S. Ambrosius in psalmum 39 : *Noe*, ait, *ad semen futurorum est reservatus, ut ex illo justitiæ semina in hominibus pullularent.* Et lib. de Noe, c. 1 : *Deus Noe ad renovandum semen hominum reservavit, ut esset justitiæ seminarium.* Allegorice Hugo : *Ideo*, inquit, *id est merito passionis Christi* (*qui tempore iracundiæ factus est reconciliator humani generis ad Deum Patrem, pacificans per sanguinem crucis suæ sive quæ in terris sunt, sive quæ in cœlis*) *dimissum est reliquum terræ, id est salvatum est genus humanum, cum factum est diluvium, scilicet sanguinis et aquæ de latere Christi manantis.*

19. Testamenta seculi posita sunt apud illum, ne deleri possit diluvio omnis caro.] *Testamenta* vocat pacta *seculi*, id est cum sèculo, hoc est mundo, puta cum Noe cæterisque hominibus ejus posteris à Deo inita, de non inducendo amplius orbi diluvio, quo rursum mergatur omnis caro hominum et animantium ; vel pacta *seculi* vocat pacta æterna, et in omne seculum duratura, ut alludat ad τὸ *recordabor fœderis sempiterni quod pactum est inter Deum et omnem animam viventem*, Genes. 9. 16. ubi hujus fœderis perpetui signum et confirmationem dat iridem. Vide ibi dicta. Unde Tigurina vertit non tam ad verbum quam paraphrastice : *Cum eo* (Noe) *initum est pactum sempiternum nunquam mortales omnes abolendos esse diluvio.* Sic et Syrus : *Et juravit Deus quod non erit ultra diluvium, juramenta quæ juravit illi in veritate, quod non peribit universa caro.* Diluvium aquæ intellige ; nam diluvio ignis peribit et cremabitur totus orbis sub die judicii, uti docet S. Petrus, Epist. 2. cap. 3. Igitur Deus cum Noe quasi altero Adam totius generis humani capite pepigit fœdus æternum et nunquam violandum, de hominibus nunquam iterum diluvio exstinguendis. Hoc fœdus cum reliqua Dei cognitione, fide et cultu tradidit Noe posteris post diluvium (vixit enim post diluvium 350 annis), sed præsertim Abrahæ, qui cum Noe superstite adhuc vixit 58 annis ; natus est enim Abraham post diluvium anno 292.

Similis Noe fuit S. Basilius, quem proinde in ejus epitaphiis hisce elogiis decorat S. Gregor. Nazianz. *Tu solus et vitam doctrinæ, et vitæ doctrinam æquasti : ut unus est Deus alte regnans, ita unum te, Basili, dignum pontificem nostra ætas vidit, veritatis vocalissimum nuntium, clarissimum Christianorum oculum, animi multiplici pulchritudine lucentem, Pontique et Cappadocum etiamnum illustre decus et ornamentum. Te supplex oro, ut pro mundo stes, donaque offeras.* Et inferius : *Basili, magna Christi gloria, sacerdotum civitatisque, nunc in multas partes dissectæ, columen, etc. Tonitruum erat oratio tua, fulgur vita.*

QUARTA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM ABRAHÆ ET ISAAC.

20. Abraham magnus pater multitudinis gentium, et non est inventus similis illi in gloria.] Tigurina : *Magnus Abraham pater multarum gentium, nec exstitit ei gloria similis* ; Syrus : *Abraham pater cœtuum populorum, et non reperta fuit macula in gloria ejus.* Tertius hic est Patriarcha, et orbis in fide et cultu Dei instaurator, nimirum *Abraham*, qui *magnus* exstitit electione, sanctitate, honore. Alludit ad etymon Abram et Abraham ; initio enim vocatur *Abram* quasi אב רם *ab ram*, id est pater excelsus, deinde à Deo vocatus est *Abraham*, quasi אב רם המן *ab ram hamon*, id est pater magnæ multitudinis gentium ex eo partim secundùm carnem (uti fuerunt Judæi), partim secundùm fidem et spiritum (quales sunt fideles et Christiani, qui imitantur fidem Abrahæ) nascituræ et propagandæ. Vide dicta Genesis 17. 5.

Et non est inventus similis illi in gloria,] tum ob eximiam ejus fidem et sanctitatem, qua factus dictusque est pater credentium, id est fidelium et sanctorum ; tum quia Deus cum eo et posteris ejus iniit singulare pactum, eique novam dedit religionem circumcisionis et judaismi ; tum denique quia ei promisit Messiam, quod scilicet ex posteris ejus nasceretur Christus, in quo benedicendæ essent omnes gentes. Plura colliges ex dictis Genesis 12 et seq. unde sanctus Ambrosius in psalmum 118 : *Abraham*, inquit, *propter fidem, seminarium posteritatis suæ toto orbe diffudit : Israel* (Jacob) *propter laborum tolerantiam populum credentium proprii nominis signaculo consecravit.* Idem, lib. de Abraham et alibi : *Abraham*, inquit, *pater fidei, princeps familiæ Gentium* (fuit enim Abraham ante circumcisionem Gentilis), *et generationis Domini, pater electionis piæ confessionis, per justitiam fidei factus mundi hæres, fortissimus ac patientissimus, fons devotionis et fidei, virtutum omnium exemplar.* Denique in Ecclesia prisca, puta in Synagoga Judæorum, nullus tantam habuit venerationem et gloriam, quantam Abraham, utpote ejus pater, fundator et Patriarcha.

Porro Palacius sic explicat : *Non est inventus similis illi in gloria*, scilicet fidei. Credidit enim (cum jam grandævus esset, et emortua vulva Saræ) fore suum semen velut stellæ cœli, ut Paulus prosequitur. Tum secundo, non fuit similis, cum quo Dominus ita frequenter et familiariter loqueretur, et cui tanta promitteret ; tertio, limbus vocatur sinus Abrahæ : tantus erat Abraham.

Simile elogium Theodoricus rex Gothorum dedit S. Epiphanio Episcopo Ticinensi, qui illius ævo fuit pater et salus Italiæ, uti refert B. Ennodius in ejus Vita. Sic enim de eo loquitur

Theodoricus : *Ecce hominem, cujus totus Oriens similem non habet : quem vidisse præmium est, cum quo habitare securitas. Fortissimo muro civitas Ticinensis, incolumi isto, vallatur : quos oppugnantium nulla vis possit obruere, quos nequaquam Balearis fundæ transcendat excursus. Si qua necessitas inter undas certaminum accesserit, tutum est apud istum matrem familiasque deponere, et expeditum excursibus militare bellorum.* Ipse enim præter alia multa, Ticinum ab Odoacre rege diruptum et dirutum, quasi Papa, id est pater patriæ, reædificavit, eique Papiæ nomen indidit; in qua deinde Theodoricus regni sedem constituit.

Simile elogium in *Pirke avoth*, id est in Apophth. patrum Hebr. c. 2. R. Joseph dedit discipulo suo R. Eliezer, dicens : *Eliezer filius Hyrcani talis est, tamque cognitæ et perspectæ virtutis, ut de eo libere affirmare possim, etsi omnes sapientes Israel in una bilance stateræ ponerentur, ipsum solum in altera positum æquilibrium sapientiæ facturum.* Simile præ omnibus suis discipulis, innocentiæ, puritatis, candoris testimonium Alexander Alensis dedit discipulo suo S. Bonaventuræ, dicens : *Bonaventura adeo innocens est, ut non videatur peccasse in Adamo.*

Qui conservavit legem (Syrus, *verba*) Excelsi.] Perperam Dionysius legit *conservaret;* codices enim Græci et Latini, æque ac Interpretes constanter legunt, *conservavit.* Dionysium secutus est Auctor Epist. in Missa de Communi Confessoris Pontificis : *Ecce sacerdos magnus, etc.*, quæ epistola conflata est ex variis hujus capitis et seq. versiculis, nonnullis additis, nonnullis demptis, scilicet ex hoc v. 20 omisso τὸ *in gloria,* ex v. 22 et 25. atque ex c. seq. v. 8. et 19 et 20; sed immutatis et Pontifici adaptatis.

Legem, tum naturalem, tum positivam, qua jussus fuit à Deo exire è terra et cognatione sua, peregrinari tota vita, immolare filium Isaac, Ismaelem cum Agar uxore sua domo expellere, circumcidere se et suos, etc. ; in his enim cæterisque omnibus sibi à Deo imperatis, quantumvis difficilibus et arduis, Abraham prompte obedivit Deo, eaque illico exsecutus est : idcirco Deo fuit charissimus, adeo ut cum eo peculiare pactum non semel, sed secundo et tertio inierit, quo suam omnem illi promisit benedictionem. Unde de eo subdit :

Et fuit in testamento, id est pacto, cum illo,] q. d. Deus cum Abraham, quasi amico et socio, imo quasi par cum pari dignatus est pacisci, et fœdus inire. Primum fœdus fuit, Genes. 15, cum ad illud sanciendum Abraham immolavit vaccam, capram et arietem, eaque divisit per medium, ac Deus specie ignis per victimas fœderales ritu veterum medius incessit : unde v. 18. dicitur : *In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram;* secundum fuit fœdus circumcisionis, Genes. 17; tertium addi posset, quando immolavit Isaac; ob hanc enim immolationem Deus pacta ei promissa illi facta innovavit et confirmavit, aliudque addidit longe maximum de Messia ex eo nascituro : *Benedicentur,* inquit, *in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ*, Genes. 22. 18.

Secundo, τὸ *fuit in testamento*, exponi posset, q. d. Abraham pactis cum Deo initis stetit, hoc est conditiones pacti à Deo requisitas constanter implevit, scilicet Dei jussis per omnia obedivit, ut posterior versiculi pars pertineat eòdem quò prior, nimirum ad conservationem legis Excelsi. Unde Tigurina vertit : *Is servavit legem Altissimi, et in pacto cum eo permansit :* per *pactum* intellige conditiones et leges pacti ; nam de ipso testamento, sive pacto, subdit v. seq.

Denique, τὸ *qui* sumitur pro *quia;* nam dat causam cur Abrahæ non fuerit *similis in gloria,* quia scilicet conservavit per omnia legem Excelsi. Unde Syrus : *Qui fecit decreta Excelsi, et iniit pactum cum illo.*

21. In carne ejus stare fecit testamentum (Syrus : *In carne ejus constitutum fuit ei pactum*), et in tentatione inventus est fidelis.] Duo, inquit Jansenius, commemorat hæc sententia, quæ in Abraham sunt præclara. Alterum, quod *in carne ejus stare fecit testamentum*, hoc est constituit pactum suum Deus, dum scilicet ei præcepit carnis circumcisionem in signum et confirmationem fœderis cum eo initi, idque valde apte et convenienter. Quia enim in pacto Dei continebantur quædam non ad ipsum tantum, sed etiam ad semen ipsius pertinentia, nempe quod esset Deus seminis ejus post ipsum, quod semini ejus daret promissam terram, quod semen ejus esset multiplicandum sicut arena maris, et quod in semine ejus essent benedicendæ omnes gentes terræ (quod non nisi per Christum ex ipso nasciturum perficiendum erat), recte in generationis membro signum fœderis illius constitutum est, ut hoc signo distingueretur à reliquis gentibus semen Abrahæ, ad quod promissiones illæ de semine pertinebant. Igitur Deus Abraham cum posteris, quasi servos suos stigmate circumcisionis signavit, ut velut servi à Deo signati ipsi soli servirent; Deus vero vicissim eos quasi famulos suos aleret, protegeret, benediceret.

Nota. Pro *in carne ejus*, verti potest, *in carne sua.* Ita Tigur. *Ratum*, inquit, *effecit in corpore suo pactum;* alii : *Carni sua confirmavit fœdus.* Hoc enim ad insignem Abrahæ laudem pertinet, quod ad Deo obediendum fœdusque cum eo ineundum, ipse pro se totaque familia et posteris omnibus, tam duram fœderis conditionem ultro susceperit, ac suam suorumque carnem circumciderit, imo quod circumcisionem carnis velut signum pacti cum Deo initi passim deprædicarit, in eaque gloriatus sit.

Alterum præclarum Abrahæ facinus fuit, quod *fidelis inventus* sit *in tentatione*, qua Deus ejus fidem et obedientiam tentavit, jubendo sibi immolari filium Isaac, ex quo paulo ante numerosam sobolem, adeoque Christum Dominum promiserat : obedientiam, quia unicum filium sibi charissimum immolavit; fidem, quia firmiter credidit Deum resuscitaturum Isaac, ut promissam ex eo posteritatem præstaret. Unde Apostolus Rom. 4. 18. de eo ait : *Qui contra spem in spem credidit*, scilicet, contra spem naturæ credidit in spem gratiæ et promissionis divinæ, quod Deus resuscitaret Isaac; et Hebr. 11. 17 : *Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, et unigenitum offerebat, qui susceperat repromissiones ; ad quem dictum est : Quia in Isaac vocabitur tibi semen : arbitrans quia et à mortuis suscitare potens est Deus : unde eum et in parabolam accepit*, eamque multiplicem, ut ibidem exposui. Quocirca vigorem animi strenuum ac virilem Abrahæ nemo satis laudaverit, quo paternum affectum tam fortiter vicit, ut nihil fleverit; tam constanter jussa Dei exsecutus est, ut ne punctum quidem

temporis intermiserit; tam viriliter sacrificium perfecit, ut gladium in cervices Isaac distrinxerit. Quocirca merito à S. Chrysost. hom. de Abraham, hoc elogio insignitur: *Martyr vivus et non vivus, mortuus et non mortuus.* Et Nazianz. orat. 41 : *Venerandus Abraham,* inquit, *patriarcha ille, illud charum et augustum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, sacerdotii perfectio, qui voluntarium Deo sacrificium offert, unigenitum nimirum suum, atque ex pollicitatione acceptum.*

22 et 23. IDEO JUREJURANDO DEDIT ILLI GLORIAM IN GENTE SUA, ET CRESCERE ILLUM QUASI TERRÆ CUMULUM, ET UT STELLAS EXALTARE SEMEN EJUS, ET HÆREDITARE ILLOS A MARI USQUE AD MARE, ET A FLUMINE USQUE AD TERMINOS TERRÆ,] q. d. Propter tantam fidem et obedientiam Abrahæ in immolatione filii ostensam, Deus omnia promissa illi præstita iteravit, et juramento confirmavit, ac novum maximumque addidit de Messia ex eo nasciturо. Alludit, imo citat Genes. 22. 16 : *Per memetipsum juravi, dicit Dominus : quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me: benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, et velut arenam quæ est in littore maris : possidebit semen tuum portas inimicorum suorum.* Deinde adjungit promissionem maximam de Christo, dicens : *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.* Unde Jansenius censet hanc significari hìc cum ait : *Dedit illi gloriam in gente sua;* gloria enim summa Abrahæ fuit quod in semine ejus benedicendæ essent omnes gentes, quia ex ipso Christus erat nasciturus, in quem ad imitationem fidei Abrahæ crediture erant omnes gentes, et per fidem cum fideli Abraham benedicendæ. Unde Græca hoc loco habent : *Ideo jurejurando statuit,* vel *confirmavit, benedicere gentes in semine ipsius;* hanc enim benedictionem Noster vocat *gloriam in gente sua.* Secundo, *gloriam* hìc accipias ampliorem, qua scilicet futurus erat pater numerosæ sanctæque gentis, puta pater fidelium et sanctorum, inter quos tamen primus et præcipuus erat Christus. Unde Rabanus legit : *Dedit illi semen in gente sua,* nimirum quod explicat, dum subjicit, *crescere,* id est, ut cresceret, *quasi terræ,* scilicet arenæ, *cumulus; et ut stellas exaltare,* id est, ut exaltaret, *semen ejus* tum gloria, tum numero, tum opibus, tum regno, tum victoriis, tum templo, oraculis, etc., *et hæreditare illos*, id est, ut hæreditarent, *à mari*, scilicet Occidentali, *usque ad mare*, scilicet mortuum, *et flumine magno*, Euphrate, *usque ad terminos terræ*, non totius, sed Palæstinæ, in qua tunc consistebat Abraham, cujus gentes recensuerat Genes. 15.

Allegor. tamen id de tota terra verum est in Christo filio Abrahæ, qui omnes fines orbis terræ obtinuit, sibique et suæ fidei ac Ecclesiæ subjecit.

Porro Tigurina sic vertit : *Quapropter confirmatum est ei jurejurando, gentes per semen ejus beandas esse, ipsumque instar terreni pulveris* (Græcum enim χουν tam pulverem quam terram significat) *multiplicandum, tum extollendos ad astra posteros ejus, atque à mari usque ad mare sedes habituros, et à flumine usque ad terminum terræ;* Syrus : *Propterea juramentis juravit illi Deus, quod benedicentur in semine ejus omnes populi, ad multiplicandum semen ejus sicut arenam maris, et ad dandum semen ejus supra omnes populos, ad hæreditare faciendum eos à mari ad mare, et ab Euphrate usque ad terminos terræ.* Hæc promissio impleta est in Davide, qui imperavit quasi universæ terræ hoć loco promissæ, ut colligitur 2. Reg. 8. Et in Salomone, ut patet 3. Reg. 4.

24. ET IN ISAAC EODEM MODO FECIT (Syrus *juravit)* PROPTER ABRAHAM PATREM EJUS.] Pro *fecit* græce est εσησε, id est statuit, constituit, confirmavit, q. d. Juramentum quo juravit Deus dare Abrahæ et posteris ejus, primo, terram promissam; secundo, amplam posteritatem; tertio, benedictionem omnium gentium in Christo ex se nascituro : hanc ex Abraham moriente transtulit non in Ismael, sed in Isaac filium ejus ex Sara, illamque in capite Isaac constituit et confirmavit; ut illi hæc tria bona à Deo promissa cederent, in ejusque, non Ismaelis fratris sui, posteros derivarentur, idque fecit ob merita Abrahæ patris ejus. Isaaco enim sic loquitur Deus Gen. 26 : *Eroque tecum, et benedicam tibi : tibi enim et semini tuo dabo universas regiones has, complens juramentum quod spopondi Abraham patri tuo. Et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli. Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, eo quod obedierit Abraham voci meæ.* Græca hunc versum cum sequenti nectunt; unde Tigurina utrumque ita vertit et nectit : *Cum Isaac similiter constitutum est propter Abram patrem ejus: omnes homines felicitate donandos esse, pactumque ad caput Jacob sancitum in quiete;* alii : *Et in Isaac stabilivit ista propter Abraham patrem ipsius, benedictionem scilicet omnium hominum, et pactum quod requievit super caput Jacob.*

Porro causa prima et principalis, cur ad Isaac, non ad Ismael, transtulerit Deus suum fœdus suaque promissa, fuit libera ejus voluntas et electio; accessoriæ fuere, prima, quod Abraham genuerit Isaac ex Sara primaria conjuge, Ismaelem vero ex Agar ancilla; jure gentium ergo Isaac succedebat Abrahæ, non Ismael. Secunda, quod Abraham Isaac præ Ismael diligeret. Tertia, fuit fides et obedientia Isaac, qua imitatus patrem Abraham illi volenti se Deo immolare consensit, ultroque se ei victimam obtulit; unde problema est, utrius virtus et obedientia fuerit major, Abraham filium immolantis, an Isaac immolati? Rationes in utramque partem recensui Genes. 22. Porro id factum est in figuram passionis Dominicæ, inquit Rabanus, ut scilicet Abraham repræsentaret Deum Patrem immolantem filium unigenitum Jesum Christum pro salute mundi.

25. BENEDICTIONEM OMNIUM GENTIUM DEDIT ILLI DOMINUS, ET TESTAMENTUM CONFIRMAVIT SUPER CAPUT JACOB.] Syrus : *Benedictio omnium antiquorum requievit super caput Israel, quem vocavit, Filium meum primogenitum Israel,* q. d. Deus fecit ut ex Isaac, non ex Ismael nasceretur Christus, Abrahæ et semini ejus promissus, in quo benedicendæ, id est justificandæ et salvandæ, sive, ut Tigurina vertit, *beandæ* erant omnes gentes. Benedictio enim omnium gentium non est aliud, quam gratia et gloria omnibus gentibus in Christum credentibus, eique obedientibus, à Deo promissa et præstita, ut patet ex citatis locis Geneseos. Quare minus recte nonnulli *benedictionem* hìc accipiunt active pro laude, qua scilicet omnes gentes laudaturæ erant Isaac, eumque benedicturæ ob promissa hæc Dei illi præstita.

Et testamentum confirmavit super caput Jacob,] q. d. Deus pactum initum à se cum Abraham et Isaac constitui in capite Jacob, non Esau fratris sui, et in Jacob ejusque posteris ratum et firmum esse voluit, græce κατέπαυσεν, id est, quiescere fecit, juxta illud: *Dilexi Jacob, Esau autem odio habui*, Malach. 1. Id Deus præstitit Jacob Genes. 28. 13. cum ille dormiens vidit scalam, per quam ascendebant et descendebant Angeli, Deumque scalæ innixum sibi dicentem audivit: *Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac. Terram, in qua dormis, tibi dabo et semini tuo. Eritque semen tuum quasi pulvis terræ: dilataberis ad Occidentem, et Orientem, et Septentrionem, et Meridiem: et benedicentur in te et in semine tuo cunctæ tribus terræ.*

QUINTA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM JACOB.

26. Agnovit eum in benedictionibus suis, et dedit illi hæreditatem, et divisit illi partem in tribubus duodecim.] Syrus: *Dedit illi hæreditatem, et constituit eum patrem tribuum, et processit, et divisus est in tribus duodecim. Agnoscere* Dei non est nudum et otiosum, sed efficax et affectuosum, quia conjunctum cum favore, amore, benevolentia et beneficentia. Sic enim Deus agnoscit suos prædestinatos et electos, cum eis præparat et donat gratiam et gloriam, juxta illud: *Cognovit Dominus qui sunt ejus*, 2. Timoth. 2. 19. Ex adverso in die judicii damnans reprobos dicet eis: *Nunquam novi vos: discedite à me, qui operamini iniquitatem*, Matth. 7. 23. Simili modo pater agnoscit filium cum eum alit, docet, hæredem instituit: et ovis agnoscit suum agnum, cum eum ad ubera admittit, alienum excludit; et gallina pullos, cum legitimos sub alas recipit, adulterinos repellit.

Agnovit ergo Deus Jacob *in benedictionibus*, id est, favit, fovit et amavit eum benefaciendo illi, dandoque hæreditatem terræ promissæ, puta Chanaan. Unde Tigurina vertit: *Aspiratione sua eidem Deus affuit*, q. d. Aspiravit Deus Jacobo suum favorem, gratiam et opem. Secundo, proprie *agnovit* Deus Jacob *in benedictionibus*, cum eum quasi legitimum Abrahæ filium et hæredem, benedictionum Abrahæ à se promissarum pariter hæredem instituit, et ab iis Esau quasi minus probatum exclusit, ideoque Jacobo, non Esau, dedit possessionem terræ promissæ; personæ, inquam, Jacobi dedit eam in spe et promissione, posteris autem ejus dedit eam per Josue in re et possessione.

Porro Deus sæpius benedixit Jacobo, primo, per patrem, cum scilicet ei Isaac benedixit, ac jus primogenituræ præ Esau attribuit, Genes. 27. Secundo, cum Deum scalæ innixum, sibique benedicentem vidit et audivit, Genes. 28. Tertio, cum luctans cum Angelo eique prævalens, ab eo benedictus est, et nuncupatus Israel, Genes. 32. 28. Quarto, cum abjectis domesticorum suorum idolis, Deum adoravit in Bethel, Genes. 35. 9.

Et divisit illi partem in tribubus duodecim. Per *partem* Jansen. et alii accipiunt hæreditatem sive portionem hæreditariam, puta terram Chanaan, quæ fuit tota hæreditas Jacobo à Deo promissa; hanc enim Deus divisit in tribus duodecim ex 12 filiis Jacob progenitas et propseminatas. Unde Complut. legunt: *Et divisit partem ejus in tribubus, quas divisit duodecim.* Secundo, per *partem* proprie accipi potest pars hæreditatis, sive terræ promissæ, quam cuique tribui jussu Dei divisit et admensus est Josue c. 15. q. d. Deus illi, scilicet Jacobo, divisit hæreditatem, partiendo eam in partes *in tribubus*, id est per tribus *duodecim*, ita ut cuique tribui suam partem, ex æqua totius terræ divisione illi proportionatam et debitam, assignaret; τὸ enim *partem* sumitur distributive; singulis enim tribubus suam partem æquo divisionis jure attribuit. Unde Græci, Romani et cæteri pro μερίδος, id est *partem*, legentes μερίδες in plurali, id est *partes*, sic habent: *Et divisit partes ejus, partitusque est in tribus duodecim;* fuerunt enim tot partes terræ, quot erant tribus, puta duodecim; Tigurina: *Distribuit partes ejusdem* (hæreditatis), *et divisit in tribus duodecim.* Licet enim tribus Levi, quia sacerdotalis, non habuerit partem Chananææ, sed Deus, id est, Dei oblationes et victimæ, ejus fuerint pars et hæreditas; tamen loco Levi successit tribus Joseph, quæ in duas à Jacobo divisa, scilicet in Ephraim et Manasse, complevit numerum duodecim tribuum Israel, id est, ex Jacob qui dictus est Israel, prognatarum, Genes. 48. 13.

27. Et conservavit illi homines misericordiæ, invenientes gratiam in oculis omnis carnis,] q. d. Deus Jacobo hanc gratiam fecit, ut ex posteris ejus quolibet ævo aliqui viri misericordes existerent, qui suos contribules dirigerent, foverent, alerent, protegerent, ac præsertim in vera fide et cultu Dei conservarent et promoverent. Tales fuere Moses, Aaron, Joseph, Phinees, de quibus cap. seq. Unde Syrus: *Et exierunt ab eo viri justi, et invenit misericordiam in oculis omnium viventium.* Græca legunt in singulari *hominem* et *invenientem*, idque referunt aliqui ad Joseph, qui fratres aluit, et gratiosus fuit Pharaoni et Ægyptiis; alii ad Mosen, de quo proxime sequitur. Unde Tigurina et nonnulli alii hinc ordiuntur cap. 45. sicque vertunt: *Et eduxit ex eo virum misericordem* vel *pium;* Tigurina: *Ex hoc virum procreavit adeptum misericordiam, omnium mortalium oculis gratiosum, Deoque simul charum et hominibus, Moysen, cujus beata est memoria.* De Mose enim dicitur Exodi 11. 3: *Fuitque Moyses vir magnus valde in terra Ægypti, coram servis Pharaonis et omni populo.*

Porro Rabanus in textu sic legit: *Et conservavit illi misericordiam invenientem gratiam in oculis omnis carnis.* In Commentario vero sic: *Conservavit illi misericordiam suam, et invenit gratiam, etc.* Quod secutus Auctor Epistolæ, *Ecce sacerdos magnus, etc.*, quæ in Missa le-

gitur de Communi Confessoris Pontificis, legit: *Conservavit illi misericordiam suam, et invenit gratiam coram oculis Domini;* quæ verba ipse ex suo conceptu ita adaptavit, quasi Pontifici sancto magis convenientia, immutans τὸ *carnis* in τὸ *Domini;* eo quod omnes Pontifices gratiosi fuerint in oculis Domini; sed non omnes in oculis omnium hominum: nam multi castigantes vitia populi et principum (uti ex officio debebant), eis invisi et exosi fuere. Porro idem Auctor totam illam Epistolam conflavit ex sententiis illustrioribus hujus capitis et sequentis; ac ea quæ dicuntur de Henoch, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Mose, Aaron et Phinees, ipse applicavit cuilibet sancto Pontifici, nonnullis tamen immutatis, perinde ac S. Bernardus sententias S. Script. Sanctis adaptat. Henoch enim, Noe, Abraham, et cæteri omnes jam recensiti fuere sacerdotes et pontifices, utpote primogeniti, vel habentes jus primogenituræ, in quo continebatur jus sacerdotii.

Allegor. Rabanus: *Confirmatum est testamentum super caput Jacob, hoc est Gentilis populi, qui posterior ad gratiam fidei et baptismatis regenerationem accessit. Cui tamen plenitudo benedictionis paternæ provenit; et dedit illi hæreditatem, supernæ videlicet patriæ; et divisit ei partem in tribubus duodecim, ut per duodecim Apostolos edoctus, simul cum illis regnum Dei possideret æternum. Huic conservavit Dominus misericordiam suam, ut haberet gratiam in oculis omnis carnis; quia Ecclesia Christi ab omnibus gentibus honoratur, et digna laude propter culturam veri Dei, universo mundo prædicatur.*

CAPUT QUADRAGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

LAUDAT MOYSEN USQUE AD V. 7. INDE AARONEM USQUE AD V. 28. INDE PHINEES USQUE AD FINEM CAPITIS. LAUDAT AUTEM EOS, TUM OB PRÆCLARA FACINORA, TUM OB INGENTIA DONA EIS A DEO COLLATA.

1. DILECTUS Deo et hominibus Moyses: cujus memoria in benedictione est.
2. Similem illum fecit in gloria sanctorum, et magnificavit eum in timore
inimicorum, et in verbis suis monstra placavit. 3. Glorificavit illum in
conspectu regum, et jussit illi coram populo suo, et ostendit illi gloriam
suam. 4. In fide et lenitate ipsius sanctum fecit illum, et elegit eum ex
omni carne. 5. Audivit enim eum, et vocem ipsius, et induxit illum in
nubem. 6. Et dedit illi coram præcepta, et legem vitæ et disciplinæ, docere
Jacob testamentum suum, et judicia sua Israel. 7. Excelsum fecit Aaron fratrem ejus, et similem
sibi de tribu Levi: 8. statuit ei testamentum æternum, et dedit illi sacerdotium gentis: et
beatificavit illum in gloria, 9. et circumcinxit eum zona gloriæ, et induit eum stolam gloriæ,
et coronavit eum in vasis virtutis. 10. Circumpedes, et femoralia, et humerale posuit ei, et
cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro, 11. dare sonitum in incessu suo, auditum
facere sonitum in templo, in memoriam filiis gentis suæ. 12. Stolam sanctam, auro, et hyacin-
tho; et purpura, opus textile, viri sapientis, judicio et veritate præditi: 13. torto cocco opus
artificis, gemmis pretiosis figuratis in ligatura auri, et opere lapidarii sculptis, in memoriam
secundum numerum tribuum Israel. 14. Corona aurea super mitram ejus expressa signo sancti-
tatis, et gloria honoris: opus virtutis, et desideria oculorum ornata. 15. Sic pulchra ante ipsum
non fuerunt talia usque ad originem. 16. Non est indutus illa alienigena aliquis, sed tantum
filii ipsius soli, et nepotes ejus per omne tempus. 17. Sacrificia ipsius consumpta sunt igne quo-
tidie. 18. Complevit Moyses manus ejus, et unxit illum oleo sancto. 19. Factum est illi in tes-
tamentum æternum, et semini ejus sicut dies cœli, fungi sacerdotio, et habere laudem, et glo-
rificare populum suum in nomine ejus. 20. Ipsum elegit ab omni vivente, offerre sacrificium
Deo, incensum, et bonum odorem, in memoriam placare pro populo suo: 21. et dedit illi in
præceptis suis potestatem, in testamentis judiciorum, docere Jacob testimonia, et in lege sua
lucem dare Israel. 22. Quia contra illum steterunt alieni, et propter invidiam circumdederunt
illum homines in deserto, qui erant cum Dathan et Abiron, et congregatio Core in iracundia.
23. Vidit Dominus Deus, et non placuit illi, et consumpti sunt in impetu iracundiæ. 24. Fecit
illis monstra, et consumpsit illos in flamma ignis. 25. Et addidit Aaron gloriam, et dedit illi

hæreditatem, et primitias frugum terræ divisit illi. 26. Panem ipsis in primis paravit in satietatem : nam et sacrificia Domini edent, quæ dedit illi et semini ejus. 27. Cæterum in terra gentes non hæreditabit, et pars non est illi in gente : ipse est enim pars ejus, et hæreditas. 28. Phinees filius Eleazari tertius in gloria est, imitando eum in timore Domini : 29. et stare in reverentia gentis : in bonitate et alacritate animæ suæ placuit Deo pro Israel. 30. Ideo statuit illi testamentum pacis, principem sanctorum, et gentis suæ, ut sit illi et semini ejus sacerdotii dignitas in æternum. 31. Et testamentum David regi filio Jessæ de tribu Juda, hæreditas ipsi et semini ejus, ut daret sapientiam in cor nostrum judicare gentem suam in justitia, ne abolerentur bona ipsorum, et gloriam ipsorum in gentem eorum æternam fecit.

PRIMA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM MOYSIS.

1. Dilectus Deo et hominibus (Syrus, *dilectus coram Deo, et etiam in oculis hominum*) Moyses : cujus memoria in benedictione est.] Græce οὗ τὸ μνημόσυνον ἐν εὐλογίαις, id est, *cujus memoriale in benedictionibus*; Tigurina : *Cujus beata est memoria*; alii : *Cujus memoria omnibus modis est benedicta*; Vatablus, *est fausti ominis*, ut crebro Moysis fideles, puta Hebræi, meminerint, et quoties meminerunt, de eoque loquuntur, toties ei benedicant, id est eum laudent, glorificent, omnemque illi felicitatem et gloriam apprecentur. Hinc Rabbini usurparunt illam suam eulogiam, ut, quoties patrum vel virorum bene meritorum jam defunctorum meminerunt, dicant : *Zichronam libracha*, id est, *memoria eorum sit in benedictione.*

Porro causa, cur Moyses Deo et hominibus fuerit dilectus et benedictus, fuit eximia ejus virtus, qua populum ex Ægypto salvum deduxit in terram promissam, ac præsertim mansuetudo; de ea enim dixit Siracides cap. 3. 19 : *Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super hominum gloriam diligeris.* Causas ibidem assignavi : *Moyses autem erat vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra*, Num. 12. 3. Sic eximia Davidis laus est, quod de eo dicatur : *Memento, Domine David, et omnis mansuetudinis ejus*, psalm. 131. 1. Igitur inter viros misericordiæ, quos Siracides in fine c. præced. dixit Deum conservasse Jacobo, primus et cæterorum antesignanus est Moyses. Vide quæ de laudibus Moysis dixi procemio in Pentateuch. sectione 3.

Tropolog. S. Bernardus hanc sententiam adaptat sancto, uti nomine, sic et re Benedicto, serm. de eo : *Dilectus sane Deo*, inquit, *et hominibus, cujus non sola præsentia in benedictione fuit, sicut sunt multi dilecti Deo soli, quia soli Deo jam cogniti; sed et memoria ejus etiam nunc in benedictione est. Nam et usque hodie in triplicem amoris Dominici confessionem, triplici hoc fructu pascit Domini gregem. Pascit vita, pascit doctrina, pascit intercessione. Per quem incessanter adjuti fructificate et vos charissimi; quoniam in hoc positi estis, ut eatis et fructum afferatis.*

Porro dilectum Deo facit Dei amor, obedientia, oratio, contemplatio : dilectum proximo facit proximi amor, cura, beneficentia, cum scilicet quis proximo succurrit et opitulatur, ac præsertim cum è cœno peccatorum et inferno eum extrahit, et in viam salutis reducit. Dilectum Deo ergo facit vita contemplativa, dilectum proximo facit vita activa; utramque igitur jungat, qui utrisque cupit esse dilectus, uti utramque junxit Moyses, qui et in monte cum Deo versabatur, et in castris populum Dei legem edocebat.

2. Similem illum fecit in gloria sanctorum, et magnificavit eum in timore inimicorum, et in verbis suis monstra placavit.] Syrus vertit : *Magnificavit* (vel *nutrivit*) *eum in benedictionibus, et corroboravit eum ad terrores.* Tria hic celebrat in Moyse : primo, quod *in gloria similem illum fecerit sanctorum*, id est, similem sanctis, puta Patriarchis, Henoch, Abraham, Isaac et Jacob, cap. præcedenti celebratis; græce ὡμοίωσεν αὐτὸν δόξῃ ἁγίων, id est, *similem fecit gloriæ sanctorum.* Ita Complut. Roman. Tigurina : *Hunc gloriæ sanctorum* (Vatabl. *hunc gloria sanctis*) *æquiparavit*; alii : *Assimilavit eum gloria sanctis.* Magna hæc est laus Moysis, quod tanta ejus sit gloria, ut gloriæ et gloriosis factis donisque summorum Patriarcharum, Abrahæ, Isaac et Jacob æquiparetur. Secundo, quod *magnificavit eum in timore inimicorum*, quia per Mosen tot prodigia in Ægypto et in deserto patrantem Deus incussit ingentem timorem et pavorem Pharaoni, Ægyptiis, Amalecitis, cæterisque Chananæis Hebræorum inimicis. Unde Tigurina vertit : *Effecit eum magnum terrendis hostibus*; alii proprie : *Magnum eum fecit terroribus hostium*; græce enim est in plurali, ἐν φόβοις, id est in timoribus vel terroribus. Timebant enim Ægyptii et gentes Moysen, quasi fulmen, et quasi Jovem suum tonantem et fulminantem, dum tonitribus, fulminibus, ignibus, grandinibus, cæterisque plagis prece à Deo elicitis verberabat Ægyptum. Unde audiit à Deo : *Constitui te Deum Pharaonis*, Exodi 7. 1. Quæ verba explicans S. Ambros. lib. de Paradiso cap. 2. hanc eorum moralem dat causam : *Etenim*, inquit, *victor passionum omnium, nec ullis captus seculi illecebris, qui omnem istam secundùm corpus habitationem cœlestis puritate conversationis obduxerat, mentem regens, carnem subjiciens, et regia quadam auctoritate castigans, nomine Dei vocatus est,*

ad cujus similitudinem se perfectæ virtutis ubertate formaverat. Et ideo non legimus de eo sicut de cæteris ; quia deficiens mortuus est , sed , per verbum Dei mortuus est ; Deus enim neque defectionem aut diminutionem patitur , neque adjectionem capit. Unde et addit Scriptura : Quia nemo scit sepulturam ejus usque in hodiernum diem , ut translationem magis quam interitum intelligat.

Tertio , quod *in verbis suis* (græce αυτου, id est *ejus* , scilicet Mosis) Deus *monstra placavit;* græce σημεια κατεπαυσε , id est , signa vel portenta quiescere et cessare fecit ; quia monstrosas et portentosas plagas ad preces Mosis inflictas , ejusdem prece sedabat et auferebat Deus , uti ranarum plagam sedavit Exodi 8. 9. Contrarie Tigurina : *Per hujus jussa* , inquit , *designavit miracula* , ut τὸ κατεπαυσε , quod alii vertunt *cessare fecit*, respondeat Hebr. הניח *heniach* , quod etiam verti potest, *demisit* , *depegit* , *nisi malis solvit præstigias* magorum Pharaonis , inquit Vatabl. Virga enim Mosis conversa ab eo in serpentem , devoravit virgas magorum , ab eis pariter conversas in serpentes , Exodi 7. 12. *Heniach* enim significat quiescere fecit , posuit, demisit , deposuit ; ut sensus sit : Moses fecit signa , id est plagas decem , quiescere in Ægypto , id est, plagas has demisit in Ægyptum, ut illam occuparent, in eaque quiescerent. Sic enim ranæ, ciniphes , locustæ , grandines , et tenebræ jussu Mosis occuparunt totam Ægyptum. Utrumque verum , utrumque magnificum et gloriosum Moysi ; et utrum majus sit , incertum ; tam enim gloriosum fuit Moysi plagas cœlestes ad nutum inhibere et sistere , quam easdem evocare et infligere. Quare Moyses fuit *miraculorum epilogus* , uti docet Nazianz. orat. 1. Porro Pomponius Lætus : *Monstrum* , inquit , *à monendo dictum est , velut monestrum , quod monstret futurum , et moneat voluntatem deorum ; quod etiam prodigium , velut prædictum; et portentum , quod portendat ; et ostentum , quod ostendat* rem novam prænuntiam futuri. Sic et Isidorus lib. 11. Origin. cap. 3. nisi quod *prodigia* interpretetur quod *porro dicant*, id est, futura prædicant. Sic Xerxi vulpes ex equa genita , regnum ejus dissolvi portendit. Sic plagæ hæ Moysis erant monstra , quia portendebant et monstrabant , imo efficiebant imminens Ægypto et Pharaoni exitium.

3. Glorificavit illum in conspectu regum , et jussit illi coram populo suo , et ostendit illi gloriam suam.] Quartum Moysis encomium est , quod Deus per tot prodigia , plagas et victorias , quas per Moysen patravit , gloriosum eum fecerit coram Pharaone rege Ægypti, Agag rege Amalec, Og rege Basan , et Seon rege Amorrhæorum , quos omnes Moses regnis privavit , et occidit ; ob quæ gloriam ejus admirati sunt et celebrarunt omnes reges Chanaan , imo totius orbis.

Quintum , quod *jussit illi coram populo suo* , id est , quod in præsentia populi , totoque populo spectante , Deus loquens cum Mose dedit illi jussa et mandata perferenda ad populum. Unde Græca habent , ενετειλατο αυτω προς λαον αυτου, id est , *mandata dedit ei ad populum suum ;* Syrus , *de populo suo.* Id fecit Deus , cum in Sina dedit Moysi tabulas lapideas Decalogi , cæteraque præcepta cæremonialia et judicialia ; deinde cum ad ostium tabernaculi de more cum Moyse colloquens in oculis populi, ei significabat quid tam ab ipso quam populo fieri vellet , Exodi 20 et seq. Levit. 1. 1 et alibi sæpe.

Sextum est , quod *ostendit illi gloriam suam ;* Syrus , *honorem* vel *majestatem suam ;* cum scilicet coram Moyse in spelunca posito Angelus Deum repræsentans , ingenti lumine et gloria coruscus pertransivit , eique tergum , non faciem ostendit, uti ei promiserat dicens : *Videbis posteriora mea : faciem autem meam videre non poteris.* Unde S. August. et alii putant Moysen tunc vidisse divinam essentiam ; verum contrarium est verius , uti ostendi Exodi 33 et 34.

4. In fide et lenitate ipsius sanctum fecit illum , et elegit eum ex omni carne.] Syrus : *In ejus fide et in ipsius mansuetudine elegit eum ex omnibus hominibus.* Septimum est hoc Moysis elogium. Per fidem accipi potest primo , fides proprie dicta ; secundo , fiducia in Deum ; tertio , et aptissime fidelitas , juxta illud Dei de Moyse : *Moyses in omni domo mea fidelissimus est,* Numer. 12. Moyses enim fidelissime Dei mandata apud populum exsequebatur. Per *lenitatem* intellige mansuetudinem , de qua ibidem dicitur : *Erat Moyses vir mitissimus , etc. Et* , id est idcirco , scilicet ob tantam Moysis fidelitatem et mansuetudinem , Deus *elegit eum ex omni carne ;* quia ex omnibus hominibus eum unum delegit , qui esset legatus Dei ad Pharaonem , atque dux et moderator Israelis , cumque in manu potenti educeret ex Ægypto in terram promissam. Ad hæc enim fidelitas erga Deum , et lenitas erga proximos, maxime aptum efficiunt hominem ; sic enim debemus esse lenes in proximum , ut tamen simus fideles Deo , nec ob nimiam lenitatem ejus offensas et injurias in Deum dissimulemus. Sic vicissim debemus fideles esse Deo , ut tamen non simus nimis rigidi , sed lenes in proximum , ut leniter ejus infirmitatem toleremus , lapsus erigamus , vacillationem solidemus. Unde Tigurina vertit : *Sanctum reddidit hunc fide et placabilitate, et ex omnibus elegit mortalibus ;* alii : *Fide et mansuetudine sanctificavit ipsum , et elegit eum ex omnibus hominibus.* Igitur sicut Saul à Deo electus fuit in regem , quia non erat eo vir melior in Israel , 1. Regum 10. et sicut Petrus electus fuit in pontificem , quia maximæ erat charitatis , Joan. ult. sic et Moyses ex omnibus hominibus electus fuit dux populi , quia non erat eo sanctior nec aptior.

Nota τὸ *sanctum fecit* , vel ut græce est , *sanctificavit illum ;* fides enim , id est, fidelitas et fidelis obedientia erga Deum, Deique leges, sanctificat hominem, æque ac lenitas et clementia erga proximos ; mansuetus enim et lenis per lenitatem affectus habet ordinatos et compositos, ideoque puros et sanctos. Unde S. Basilius in psalm. 33 : *Qui nullum , inquit , in manibus suis perturbationi reliquerunt locum , hi demum mansueti appellantur.* Et S. August. lib. 1. de Sermone Domini in monte cap. 3 : *Mites , ait , sunt qui cedunt improbitatibus , et non resistunt malo;* ut appetiti injuriis , probris , maledictis , imo lapidibus (uti Moyses à populo appetitus fuit), non se vindicent , imo non irascantur ; sed potius appetentibus condoleant , eosque lenire satagant , ac pro eis Deum exorent. Quin et Aristot. lib. 4. Ethic. cap. 4 : *Mansuetus* , inquit , *ille est , qui perturbatione vacat , et ab affectu minime dicitur ; sed quemadmodum ratio ipsa statuerit , ita et ob id et tandiu succenset.* Et

Speusippus Platonis nepos sic definit : *Mansuetudo*, ait, *est constitutio animæ adversus iræ impetum immobilis, moderata temperies animæ.* Rursum sancta fidelium lenitas est charitas, vel certe charitatis comes, juxta illud Pauli : *Charitas patiens est, benigna est*, 1. Corinth. 13.

Vera ergo lenitas non est naturæ indolisque bonitas, sed gratiæ et charitatis benignitas, ideoque vera sanctitas; ac vicissim vera sanctitas est ipsa charitatis lenitas, imo ipsa divinitas est increata et essentialis lenitas. Unde Deus et Spiritus Sanctus Eliæ apparuit, non in tonitru, non in fulgure, non in terræ motu, sed in sibilo auræ tenuis, 3. Reg. 19. v. 12. Quocirca Ruffinus Præfat. in Vitas Patr. agens de priscis Anachoretis Sanctisque eximiis, prophetiæ et miraculorum dono illustribus : *Tanta namque*, inquit, *in eis est fides, quod etiam montibus ut transferantur, valeant imperare. Sunt ergo ornati moribus, quieti, lenes, tranquilli, et charitatis vinculo velut quadam germanitate constricti.*

Ita S. Bernard. serm. de S. Malachia, docet eum his duabus alis ad sanctitatem evolasse, fide in prosperis, lenitate in adversis tolerandis : *In fide*, ait, *et lenitate ipsius sanctum fecit illum. Fide calcabat mundum, Joanne attestante, qui ait : Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra*, 1. Joan. 5. *Nam in spiritu lenitatis dura quælibet et adversa æquo animo tolerabat. Hinc quidem post Christum fide calcabat maria, ne caperetur illecebris; inde in patientia sua possidebat animam suam, ne molestiis frangeretur. De his enim duobus habes in psalmo* 90, *casuros à latere tuo mille, et decem millia à dextris tuis, quod multo plures prosperitatis fallaciæ, quam adversitatis flagella dejiciant.* Idem in Vigilia Nativit. serm. 5 : *Sanctificamini hodie, et estote parati : sanctificamini*, inquit, *magis ac magis de virtute in virtutem proficiendo, et estote parati perseverando. In quibus tamen sanctificabimur? Legi de quodam dicente Scriptura : Quoniam in fide et lenitate ipsius sanctum fecit illum; neque enim hominibus sine lenitate, non plusquam Deo sine fide placere possibile est.*

Præclare S. Chrysost. homil. 6. in Acta : *Non ita statim*, inquit, *medicus febricitantem à febribus liberarit sua cura, ut longanimis vir iracundum et præ iræ flagrantem, apprehensum refrigerabit per spiritum propriorum sermonum. Et quid de medicis dico? Neque ferrum ignitum et aquæ intinctum ita statim calorem amittit, sicut si incidat in animam longanimem homo iracundus.* Et mox : *Nam mansuetus quidem sibi ipsi est dulcis et aliis utilis; iracundus vero et sibi insuavis et aliis damnosus.* Idem serm. de mansuetud. tom. 5. docet mansuetum in domo, in Ecclesia, in civitate esse id, quod sunt nervi in corpore, eum esse imitatorem Christi et similem Deo.

Porro in omnibus quidem illustris virtus est mansuetudo, sed maxime in principibus, qualis fuit Moyses, quorum quo major est celsitudo, eo admirabilior est animi demissio et mititas. Quocirca Marcus Antoninus Imp. apud Lampridium, Spartianum et alios clementiam celebrans : *Hæc*, inquit, *Cæsarem deum fecit, hæc Augustum consecravit, hæc patrem tuum* (Faustinam conjugem alloquitur) *Pii nomine ornavit.* Et Plinius in Panegyrico Trajani : *Quoniam armis*, inquit, *arma irritantur, metusque et terror infirma sunt vincula charitatis.* Et rursus : *Male vim suam potestas aliorum contumeliis experitur, male terrore veneratio acquiritur, longeque valentior amor ad obtinendum, quod velis, quam timor; ideoque melius fides quam ferrum tueatur principem, plusque diligi quam timeri Cæsarem deceat.* Hac de causa S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 22. ita sancit : *Disceptatio sine ira, suavitas sine amaritudine sit, monitio sine asperitate, hortatio sine offensa.* Vide eumdem lib. 2. Offic. cap. 7. ubi Moysen exemplum mansuetudinis statuit. Verba ejus recitavi cap. 3. v. 19. et S. August. de S. Virgin. cap. 31 : *Mensura*, ait, *humilitatis cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est.* Sic etiam hunc locum interpretatur Origen. tract. 24. in cap. 22. Matth. probatque exemplo Christi : *Quantum enim*, inquit, *fuerat magnus, tantum se humiliavit.* Hujus rei similitudinem affert Guilielm. Paradin. de Instit. princip. *Sol enim*, inquit, *cum est altissime provectus in Zodiaco, tum tardissimi motus est : ita quo fortuna te subvexit altius, hoc oportet animo leniori minusve feroci esse.* Quocirca Chilon. apud Laert. lib. 1. cap. 4. potentiæ adjungendam mansuetudinem aiebat : *Ut à suis*, inquit, *princeps non tam metum extorqueat, quam imperet reverentiam; reverentiæ comes est amor, metus odium : amari autem non solum honestius est, verum etiam tutius.* Idem extende ad viros sapientia et virtute excelsos : hi enim si comes sint et humiles, longe erunt excelsiores, Deo et hominibus gratiores, ac diabolo formidabiliores. Nam, ut ait sanctus Chrysost. in illud Isaiæ 6, *Vidi Dominum*, homil. 4 : *Sicut nautæ qui vacuam habent navem, non metuunt piratarum insultum, sed qui habent onustam; piratæ enim eo properant, ubi aurum, ubi argentum, ubi lapides pretiosi sunt : sic diabolus non facile persequitur peccatorem, sed justum, ubi multæ sunt opes; quanto major es, tanto magis submitte teipsum.*

Moysi in lenitate, æque ac zelo, similis fuit S. Philastrius Episcopus Brixensis, coævus S. Ambrosio et S. Augustino, qui eum dilaudat Epist. ad *Quod vult Deum.* Unde S. Gaudentius, S. Philastrii in episcopatu successor, hoc de eo edidit encomium : *Philastrius universum Romani orbis ambitum peragrans, quasi alter Paulus Dominicum seminat verbum, ut eo populorum pectoribus insito, omne martyrii genus pro Christo libentissime tolerare universi pollicerentur. Cumque adversus Gentiles, Judæos et hæreticos prædicasset, pluribus ad orthodoxæ fidei cultum revocatis, quorumdam infidelium verberibus affectus, non multo post ceu Dominica passione stigmatizatus, felicem animam Deo restituit. Quapropter reminiscamur, vehemens ille Philastrii patris nostri ardor quantam possederit in sanctis moribus lenitatem, illa celsitudo scientiæ quanta fuerit humilitate sublimis, illa divinarum rerum peritia quam fuerit ignara terrestrium. Erat enim humanæ gloriæ nescius, acer divini honoris exactor, non quærens quæ sua erant, sed quæ Jesu Christi; amicitias seculi et officia mundana contemnens, servitio Dei jugiter adhærebat. Erat idem Sanctus ira brevis, indulgentia facilis, superans patientia, humanitate devincens, in corripiendo districtus, in relaxando absolutus, liber in agendo, omni ætati et conditioni et sexui mira benignitate communis, humillimis quibuscumque conjunctus.*

5. AUDIVIT ENIM EUM, ET VOCEM IPSIUS, ET INDUXIT ILLUM IN NUBEM.] Ita Roman. licet Græca moderna et Rabanus legant : *Auditam fecit illi vocem suam*, vel, ut Complutens. *audire fecit* (ἀκουτίζειν enim est audire facere) *eum vocem suam*, cum scilicet ex Sina Deus per Angelum tubali voce decalogum promulgavit, cæteraque præcepta judicialia et cæremonialia Moysi ore tenus tradidit. Eodem sensu accipi potest Latina versio Vulgata, q. d. Deus elegit Moysen ex omni carne in populi sui ducem; quia hac Dei electione factum est, ut unus Moyses præ cæteris audiret Deum *et* (τὸ *et* exegeticum est, significans *id est*) vocem ipsius; quando scilicet cum Deo ore ad os tam in Sina quam ad ostium tabernaculi colloquebatur, ab eoque instituebatur dux, et docebatur modos ducendi et regendi populum; *et*, id est, *idcirco*, *induxit illum* Dominus *in nubem*, græce γνοφον, id est caliginem, in qua latebat seseque velabat majestas illa clarissima et immensa lux divinitatis; ut scilicet in ea proxime ad Deum accederet Moyses, cum eoque secretissime et familiarissime colloqueretur. Licet enim reliqua præterita *fecit*, *elegit*, *induxit* spectent ad Deum, tamen τὸ *audivit* videtur spectare ad Moysen; id enim series materiæ et narrationis exigere videtur. Neque hæc enallage personarum nova est vel miranda, quia crebra in Scriptura et familiaris Hebræis; sæpe enim ab una persona transeunt ad aliam, nec tamen eam nominant, aut distinguunt, sed ex circumstantiis nominandam et distinguendam lectori relinquunt.

Si tamen ad eamdem personam hæc omnia præterita referre malis, puta ad Deum; sensus erit, q. d. Deus elegit Moysen ex omni carne, ut liquet ex effectu. Nam ob hanc Moysis electionem et dilectionem Deus audivit eum, id est vocem ipsius, cum ipse orans pro toto populo, jam internecioni ob adoratum vitulum aureum à Deo addicto, eidem suis precibus et meritis veniam impetravit, Exodi 32. Prior sensus magis videtur appositus, tum Græcis, tum iis quæ sequuntur; quem exprimens Tigurina sic vertit : *Vocem suam huic edidit audiendam, induxitque eum in nebulam.*

Octavum hoc est Moysis elogium, quod scilicet à Deo eductus in caliginem suam, ubi vocem Domini audierit, et familiariter cum eo sit collocutus. In hanc Dei caliginem mente conscenderunt viri sanctitate et contemplatione eximii, ut in ea Deum habitantem per umbram cernerent et audirent. De caligine hac vide S. Dionys. de Divinis nominibus. Hinc disce illud : *Mereberis Deum, si homines fugeris.*

Præclare S. Gregor. Nazianz. orat. 1. *Nihil*, inquit, *mihi tam optandum cuiquam esse videbatur, quam ut occlusis sensibus, atque extra mundum carnemque positus, et in seipsum collectus, nec nisi quantum necessitas exigit, quidquam humanarum rerum attingens, atque secum ipse et cum Deo colloquens, superiorem in rebus quæ sub aspectum cadunt, vitam agat, divinasque species puras semper, nec terrenis ullis et errantibus formis admixtas, in seipso circumferat; Deique et rerum divinarum purum omnino speculum sit, indiesque efficiatur, ac lucem per lucem assumat, clariorem videlicet per obscuriorem; jamque futuri ævi bonum percipiat, et cum Angelis versetur, ac licet in terris sit, terram deserat, atque à Spiritu sursum collocetur.*

6. ET DEDIT ILLI CORAM PRÆCEPTA, ET LEGEM VITÆ ET DISCIPLINÆ, DOCERE JACOB TESTAMENTUM SUUM, ET JUDICIA SUA ISRAEL.]

Ita Roman. Syrus : *Disposuit coram eo legem vitæ et benedictionem, ad docendum eos qui sunt domus Israel, leges suas, et fœdera, et judicia sua.*

Perperam ergo multi legunt : *Dedit illi cor ad præcepta;* græce enim est, ἔδωκεν αὐτῷ κατὰ πρόσωπον ἐντολάς, id est, *dedit ei coram mandata; coram*, id est in præsentia, in conspectu, q. d. Deus legem dedit Moysi non per internuntium quasi absens absenti, sed per seipsum coram, quasi præsens præsenti, loquens cum illo facie ad faciem. Alludit ad Exodi 33. 11 : *Loquebatur*, inquit, *Dominus ad Moysen, sicut solet loqui homo ad amicum suum.* Et Numer. 12. 8. ubi Moysen conferens et præferens aliis Prophetis, quibus Deus per visionem, vel per somnium loquebatur, de Moyse ait : *Ore ad os loquor ei palam, et non per ænigmata et figuras Dominum videt.*

Legem vocat *vitæ*, tum quia lex docet quomodo recte juxta Deum et rationem sit vivendum; tum quia lex suî observatoribus promittebat longam et felicem vitam præsentem; tum quia si ex fide et charitate impleretur, præstabat vitam beatam et æternam. Alludit ad Levit. 18. 5 : *Custodite leges meas atque judicia, quæ faciens homo, vivet in eis.*

Rursum legem vocat *disciplinæ*, græce ἐπιστήμης, id est *scientiæ*, quia lex docet veram scientiam practicam, quæ hominem docet quid agere, quid vitare debeat, ut Deo placeat, ab eoque gratia et gloria donetur. Noster vertit, *disciplinæ*, tum quia per legem Judæi erudiebantur quasi discipuli à præceptore; tum quia lex quasi disciplina castigabat et frenabat illicitos concupiscentiæ motus, et incompositos Judæorum mores.

Tertio, legem vocat *testamentum*, id est pactum; quia lex est conditio pacti inter Deum et homines initi. Pepigerat enim Deus cum Abraham, Isaac, Jacob, Moyse et Hebræis se eis fore Deum, id est patrem, tutorem et provisorem, hac conditione, si ipsi leges suas servarent, eique se servos fideles exhiberent.

Quarto, legem vocat *judicia*, quia lex statuit et præscribit id quod æquum et justum est, ac secundùm illam judices omnes in judiciis judicare debent; quare cum inter Hebræos erant lites, hæ omnes secundum legem et per legem judicandæ et dirimendæ erant. Unde Tigurina vertit : *Huic præcepta coram tradidit, legem vitæ scientiæque ut pactum edoceret Jacob, et jus suum Israelem.* Idem ergo est pactum, quod jus sive judicium; sicut idem est Jacob, qui Israel : Hebræi enim à suo Patriarcha, qui dictus est Jacob et Israel, nunc Jacob, nunc Israel vocantur : posterius ergo hemistichium explicat prius more Hebræo.

Nonum est hoc encomium Moysis, quod fuit legislator divinus : legem enim, quam dedit Hebræis, ex ore Dei accepit.

Præclare S. Gregor. Nazianz. orat. 6. *Quis legislatorum*, inquit, *illustrissimus? Moyses; quis sacerdotum sanctissimus? Aaron : non minus pietate, quam corporibus fratres; vel potius ille qui-*

dem Pharaonis Deus, et Israelitarum antistes et legislator, et nubem ingrediens, et divinorum mysteriorum spectator, et præsul, et tabernaculi illius verus fabricator, quod à Deo non ab homine constructum est : ambo autem æque sacerdotes, Psalm. 98. *Moyses enim, ait ille, et Aaron inter sacerdotes ejus. Ille principum princeps, et sacerdotum sacerdos, Aarone pro lingua utens, ipsique vicissim in iis rebus operam navans quæ ad Deum pertinebant : hic illi statim secundus, alios autem dignitate et propinquitate ad Deum longe antecedens. Ambo Ægyptum vexantes, mare scindentes, Israelem trajicientes, hostes demergentes, panem superne trahentes, aquam hominum fidem superantem in deserto partim profundentes, partim edulcantes. Ambo per sanctam manuum extensionem, sublimiorisque mysterii figuram Amalecitas opprimentes. Ambo ad promissam terram duces viæ se præbentes, ac properantes. Ecquid hac imagine notius apertiusque cogitari potest!* Fuit ergo Moyses divinarum sanctor legum, et divinitatis quasi vicarius ; ille sacerdotum princeps, et sacerdos principum ; ille maris et ventorum imperator ; ille fontium, fluminum, nubis, ignis, cœli temperator ; ille naturæ dominus, et miraculorum omnium opifex : ille tyrannorum domitor, et Pharaonis Deus. Plura de Moyse dixi in proœmio Pentateuchi.

SECUNDA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM AARONIS.

7. Excelsum fecit Aaron fratrem ejus, et similem sibi de tribu Levi.] A Moyse principe transit ad Aaron fratrem Moysis, quem Deus elegit in primum pontificem Hebræorum, eumque hæreditarium, ut scilicet pontificatum ad posteros, puta ad primogenitos omnes ex se successive procreandos, transmitteret. Hunc ergo Deus extulit, *fecitque excelsum et similem sibi : sibi*, id est illi, puta Moysi, q. d. Deus assimilavit Aaronem Moysi ; tum ratione genealogiæ, quia uterque ex eadem tribu Levi, quam Deus sibi in sacerdotalem elegit, adeoque ex eisdem parentibus est progenitus ; tum quia Aaron fuit socius et administer Moysis in enuntiandis Dei jussis Pharaoni, ac in patrandis plagis et miraculis (ut patet Exodi 7 et 8.) ad educendum populum ex Ægypto, juxta illud : *Aaron frater tuus erit propheta tuus. Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi : et ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israel de terra sua*, Exodi 7. 1. Quocirca Nazianz. orat. 1. *Aaron*, inquit, *secundùm Moysen primas apud Deum obtinebat ;* et orat. 6. eum vocat *sacerdotem sanctissimum*. Unde Græca habent : *Evexit*, vel *exaltavit, Aaronem sanctum, similem illi, fratrem ejus, ex tribu Levi.* Tribus enim Levi à Deo electa et evecta erat ad sacerdotium, sicut tribus Juda ad regnum : unde Levitæ cæteris erant honoratiores, quasi dicati et consecrati Deo, uti modo sunt Religiosi et sacerdotes. Hinc *Levi* et Levita idem est, quod *copulatus*, Genes. 29. 34. quod totus Deo copulari et adhærere debeat. Aliqui etiam *Levi* interpretantur *ipse mihi*, quasi Deus dicat : Ipse est Levita, hoc est, ipse totus mihi est consecratus, ipse totus est meus : ego illum in meum ministrum, in amicum, in filium cooptavi ; ut ipse vicissim totum se mihi addicat et copulet, reliqua spernat et fastidiat. Hanc etymi rationem dat Philo lib. de Plant. Noë : *Quod apud alios*, inquit, *alia sint in pretio ; apud illum vero solum ille optimus maximus auctor rerum omnium.* Et post nonnulla : *Eadem* (eamdem rerum mundi despicientiam) *legislator sæpe docet eos qui non cupiunt creatis rebus ditescere, fastidientes quidquid gentium est, præ ingenti familiaritate ejus, quem solum habent pro divitiarum felicitatisque fine perfectissimo.*

In Græco non est ὕψωσεν, id est, extulit simpliciter, sed composite, ἀνύψωσεν, id est, sursum extulit, superexaltavit, in sublime evexit. Syrus : *Et exaltavit sicut illum sanctum Aaron de tribu Levi.* In republica enim, divina, ideoque summa est dignitas sacerdotii : sacerdos enim negotia reipubl. tractat cum Deo, estque quasi internuntius inter Deum et populum, ut tam Deum populo quam populum Deo conciliet. Quocirca S. Ambros. de Dignit. sacerdot. c. 3. asserit *nihil esse in hoc seculo excellentius sacerdotibus, nihil sublimius Episcopis reperiri.* Idem in Levit. cap. 10. ad Simplicianum : *In causa prophetiæ*, inquit, *Moyses præfertur sicut Propheta ; ubi autem causa et munus et officium sacerdotii est, præfertur Aaron sicut sacerdos.* Hinc Aaron typum gessit Christi pontificis, uti idem ait lib. 2. de Fide ad Gratian. sub initium.

Rursum *sanctum*, id est, Deo sacratum, sanctumque sacerdotem : sic enim omnis sacerdos, quia Deo dicatus et consecratus, vocatur *sanctus*, etsi ob pravam vitam sit sceleratus. Hic tamen titulus eum assidue commonefacit, ut sicut officio, sic et vita sit sanctus. Unde S. Ambros. de Dignit. sacerd. c. 3 : *Digne*, inquit, *noscamus quod sumus : et quod sumus professione, actione potius quam nomine demonstremus : ut nomen congruat actioni, actio respondeat nomini ; ne sit nomen inane, et crimen immane ; ne sit honor sublimis, et vita deformis ; ne sit deifica professio, et illicita actio ; ne sit religiosus amictus, et irreligiosus provectus ; ne locutionem simulemus columbinam, et mentem habeamus caninam ; ne professionem monstremus ovinam, et ferocitatem habeamus lupinam.*

8. Statuit ei testamentum æternum, et dedit illi sacerdotium gentis.] Syrus : *Posuit illum in firmitatem populi.* Pontifex enim est firmitas populi. Hæc est exaltatio et celsitudo Aaronis, quod Deus *testamento*, id est pacto æterno, statuerit et consignarit illi *sacerdotium*, et pontificatum suæ *gentis*, puta Hebræorum, sanciens ut in ejus progenie permaneret semper sacerdotium, adeo ut nullus posset esse sacerdos, nisi prognatus ex Aaron ; ac nullus posset esse pontifex, nisi tanquam primogenitus descenderet ex Aaron. Vocatur *æternum*, non absolute, sed respective ; quia scilicet duraturum erat

semper, quandiu duratura erat illa lex et religio judaismi. Mystice etiam *æternum*, quia in suo antitypo, puta in sacerdotio Christi et Christianorum (quod præfigurabat, cujusque erat typus), durabit in æternum : novum enim Christi sacerdotium implet et perficit vetus Aaronis sacerdotium. Unde Tigurina : *Factum æternum sanxit cum eo, commisitque ei sacerdotium populi.*

Et beatificavit illum in gloria.] Syrus : *Dedit super illum de honore suo et gloria, elegitque illum in celsitudine honoris sui.* Palacius per *gloriam* accipit visionem Dei. Sicut enim Deus hanc gloriam dedit Mosi, ut Deum viderit et cum eo tractarit : sic et eamdem communicavit fratri ejus Aaroni, quando jussit eum cum Mose ascendere in verticem montis Sina, ubi Deus gloriam suam videndam exhibebat, Exodi 19. 24. Verum pro *gloria*, græce est ευκοσμια, id est ornatus et vestitus compositus, mundus et elegans. *Gloriam* ergo vocat ornatum vestium sacerdotalium et pontificalium, qui Aaronem gloriosum et quasi beatum efficiebat. Sensus ergo est, q. d. Deus Aaronem quasi felicem et beatum effecit tam glorioso sacerdotio, ejusque amictu et ornatu ita splendido et magnifico. Unde explicans subdit :

9. Et circumcinxit eum zona gloriæ.] Rabanus, Dionys. et alii pro *gloriæ* legunt *justitiæ*, quia zona hæc, inquit Palacius, cum esset ultimum pontificis ornamentum, perfectionem et justitiam Aaronis significabat, juxta illud quod de Christo ait Isaias c. 2 : *Et erit justitia cingulum lumborum ejus.*

Rursum pro *zona* græce est στολη, id est stola, amictus, vestis oblonga et usque ad talos demissa. Unde Tigurina : *Eleganti cultu beatum reddidit, et amicivit habitu glorioso;* alii : *Beavit illum præclaro ornatu, et induit eum stola gloriosa;* Syrus : *Induit eum vestibus hyacinthinis.* Noster forte pro στολη legit ζωνη, id est, *zona* : huic enim proprie convenit το περιεζωσεν, id est, *circumcinxit*, et quia stolam nominat v. seq. Denique quia valde ornabat pontificem zona, eaque duplex : prior, interior communis omnibus sacerdotibus, qua tunicam lineam succingebant; secunda, exterior, propria pontifici, ex purpura, cocco, hyacintho et bysso retorta, quæ cingebant Ephod et Rationale, ideoque augusta erat, et balteus vocabatur; de qua dixi Exodi 28. 39.

Et induit eum stolam gloriæ,] id est, vestem gloriosam : nec enim pontifex vestem habuit quæ proprie diceretur stola. Stola ergo quamlibet vestem, amictum et ornatum significat, απο του στελλεσθαι, id est induendo, dicta. Sic Josephus 15. Antiqu. c. ult. stolam pontificiam vocat pontificis amictum, de cujus custodia inter reges et præsides certatum asserit.

Nota : τὸ *gloriæ* ter hic repetitur, ut significetur trina, id est, plena et omnimoda gloria, q. d. Amictus pontificis terque quaterque, hoc est omnimode et quaquaversum, erat gloriosus : pontifex enim non minus dignitatis ab eo mutuabatur quam beati à dotibus gloriosis, imo gloria pontificis gloriæ Beatorum erat specimen et imago, adeo ut qui viderent pontificem in habitu hoc glorioso, non tam hominem quam beatum vel Angelum è cœlo lapsum, imo numen aliquod intueri sibi viderentur; uti contigit Alexandro Magno, cum ei occurrit Jaddo pontifex, teste Josepho lib. 11. Antiqu. c. 8. Græce est, ενεδυσεν αυτον συντελειαν καυχηματος, id est, ut Complut. *induit eum consummatione gloriationis ;* Tigurina : *Perfecta magnificentia ornavit eum;* alii : *Vestiit eum consummata gloriatione.* Unde explicans subdit :

Et coronavit eum in vasis virtutis,] id est, instrumentis vestium eximiis, quibus ejus *virtus*, id est, potestas, robur et auctoritas pontificalis declaretur, ob quam omnes eum honorabant, colebant et metuebant. Græce est, εξερεωσεν αυτον εν σκευεσι ισχυος, *firmavit eum in vasis fortitudinis;* alii, *roboravit eum vestibus roboris;* Syrus, *honoravit eum vestibus roboris.* Nota. *Vasa* Hebræi vocant quælibet instrumenta, ac nominatim vestes, apparatus, ornamenta. Sic Deut. 22. 5. dicitur : *Non induetur mulier veste virili*, hebr. כלי איש *kele isch*, id est, græce σκευη ανδρος, id est, *vasis viri.* Xenophon lib. 4. Pædiæ Cyri, τα των ιππων σκευη vocat ornamenta et stragula equorum. Imo σκευη feminine, idem est quod habitus, vestitus, cultus, ornatus, gestamen; et σκευαζω idem est quod apparo, compono, vestio, adorno, concinno, induo, instruo.

Rursum τὸ *virtutis* (hebr. חיל *chail*) id est, roboris, potestatis, majestatis, auctoritatis; item opulentiæ, divitiarum : opes enim efficiunt hominem potentem. Unde Tigurina vertit : *Instruxit eum apparatu opulento*, Vatabl. *eximio :* vestes enim pontificis erant intextæ auro et gemmis, ideoque pretiosæ et opulentæ, ac plenæ majestatis et magnificentiæ, quæ omnia significat hebr. *chail*, id est *virtus.* Pontifex enim hoc suo magnifico ornatu repræsentabat magnificentiam et majestatem Dei, cujus erat vicarius et vices gerens in terra. Addit tertio, Palacius ex Galatino, vestes pontificis vocari *virtutis*, id est roboris, quia pontifex iis indutus dabat oracula, quod est opus magnæ virtutis et potentiæ : quin et in lamina aurea præferens nomen ineffabile *Jehova*, subinde patrabat miracula. Ita Jaddus pontifex hisce pontificalibus indutus occurrens Alexandro Magno Judæis infenso, eum sacro horrore ita perculit, ut sibi simplicem et Judæis benevolum effecerit, teste Josepho lib. 12. Antiqu. c. 8. et de vestibus pontificis dicitur Sapient. 18. 25 : *His autem cessit qui exterminabat, et hæc extimuit.* Quarto, *virtus* accipi potest pro valore, arte, industria, ut opus virtutis sit opus affabre factum, et magna arte elaboratum : qua phrasi Itali et Galli insignem artificem vocant *un vaillant homme.*

Mystice, Rabanus : *Vestimenta*, inquit, *pontificis non alia sunt, quam opera virtutum, et sapientiæ doctrina : quæ vere Domini sacerdotes ornant, cum in his conversari rite inveniuntur. Unde et hic dicitur : Coronavit illum in vasis virtutis : sapientes autem corde, quos ad faciendas easdem vestes Deus spiritu prudentiæ replevit, ipsi sunt Prophetæ et Apostoli, cæterique doctores veritatis, qui nobis apertissime monstrant, quomodo vivere sacerdotes et ministri altaris, et qualiter docere debeant, sive exemplo suæ actionis, sive verbo exhortationis ostendunt.*

10 et 11. Circumpedes, et femoralia, et humerale posuit ei (id est, ut alii legunt, *imposuit ei*, hoc est, induit eum), et cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro, dare sonitum in incessu suo, auditum facere sonitum in templo, in memoriam filiis gentis suæ.] Per

circumpedes, vel, ut multi legunt, *circumpediles*, primo, Lyran. et Dionys. intelligunt sandalia : hæc enim circumdant teguntque pedes. Secundo, melius Rabanus accipit tunicam lineam, quæ communis erat pontifici cum aliis sacerdotibus ; hæc enim usque ad pedes porrigebatur. Tertio, optime accipias tunicam hyacinthinam quæ propria erat pontifici, quæque Exodi 28. 4. vocatur מעיל *meil :* hæc enim circumcingebat pedes, ut *circumpedes* dici posset : unde græce est ποδήρης, quo nomine Septuag. (quos sequi solet Siracides) vocant tunicam hyacinthinam pontificis, Exodi 28. Esto S. Hieron. epist. ad Fabiolam, tunicam lineam vocet quoque ποδήρην, id est, talarem, eo quod ad πόδας, id est pedes et talos, esset demissa, æque ac tunica hyacinthina. Pro *femoralia*, græce est περισκελῆ. hoc enim nomine Septuag. Exodi 28. 42. vocant feminalia vel femoralia. Siracides ea hîc in Græco primo loco ponit, quia ipsa erant prima et intima vestis pontificis, æque ac cujuslibet sacerdotis.

Pro *humerale* græce est ἐπωμίς, quo nomine Septuag. Exodi 25. 7. vertunt Hebr. אפוד *ephod*, quod erat palliolum tegens humeros usque ad renes, contextum ex filis aureis, hyacinthinis, coccineis, purpureis et byssinis, ideoque suo fulgore perstringens oculos instar caracallarum, ait S. Hieron. Epist. ad Fabiolam. In hujus ephod medio ante pectus erat hiatus, qui implebatur Rationali quadrangulo, mira pulchritudine contexto, in quo erant duodecim lapides pretiosi, insculpti nominis duodecim tribuum, de quibus fuse egi Exodi 28.

Tropol. breviter S. Gregor. 2. p. Pastor. c. 3. singula hæc moribus sacerdotis adaptat : *In sacerdotis*, inquit, *habitu aurum fulget, ut in eo intellectus sapientiæ principaliter emicet : cui hyacinthus adjungitur, ut per omne quod intelligendo penetrat, non ad favores infimos, sed ad amorem cœlestium surgat. Purpura permiscetur, ut sacerdotale cor in semetipso suggestiones vitiorum reprimat, eisque veluti ex regia potestate contradicat. Bis intinctus coccus adjungitur, ut omnia virtutum bona ex charitate decorentur : quæ quia Deum et proximum diligit, quasi ex duplici tinctura fulgescit. Quid vero per byssum, nisi candens decore munditiæ castitas designatur? Qua byssus torta pulchritudini superhumeralis innectitur; quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cum per abstinentiam caro fatigatur.*

Addit tintinnabula, quæ ex fimbria tunicæ hyacinthinæ dependebant numero 72. ait S. Hieron. ad Fabiolam, erantque ex auro, immixta totidem malis punicis (quæ proinde hîc in Græco addita sunt) contextis ex cocco, purpura, hyacintho, et bysso, ita ut alternis esset tintinnabulum et malum punicum. Causam subdit : *In memoriam filiis gentis suæ*, id est, ut memores essent datæ legis in Sina clangente tuba. Aut potius, q. d. Ut populus hoc pulsu recordaretur divinæ majestatis, eamque revereretur in pontifice templum ingrediente ad sacra Dei obeunda. Vide dicta Exodi 28. 35. Minus recte vertit Tigur. *Ad filiorum populi sui commendationem ;* μνημόσυνον enim memoriale et memoriam significat, non commendationem.

12. Stolam sanctam, auro, et hyacintho, et purpura, opus textile, viri sapientis, judicio et veritate præditi.] Pro *opus textile* græce est ἔργῳ ποικιλτοῦ, quod Complutensia vertunt, *opere polymitarii ;* Roman. *variatoris ;* alii, *phrygionis ;* alii, *opere variegato ;* Tigurina, *angusto habitu varii operis et artificii*, quale est opus phrygionum sive acupictorum.

Stola, licet proprie sit vestis ad talos demissa, præsertim muliebris, tamen absolute quamlibet vestem significat, à στέλλω, id est vestio, induo. Hîc ergo significat Rationale. Alludit enim ad Exodi 28. 4. ubi Septuag. recensentes στολὰς, id est vestes sanctas pontificis, primam ponunt παραστήθιον, id est pectorale, sive Rationale. Hoc ergo dicitur *stola*, id est vestis sancta, quia inter omnes uti erat pretiosissima, utpote è gemmis duodecim conflata, ita erat et sacratissima. In Rationali enim quasi habitabat Deus : nam in illo consulebatur, et per illud responsa dabat. Unde vocabatur λόγιον, id est oraculum. Sensus ergo est, q. d. Deus induit Aaronem quasi pontificem stolam sanctam, id est Rationale sanctum, quod erat opus textile ex filis aureis, hyacinthinis et purpureis contextum, à viro sapiente *judicio et veritate*, id est, vera prudentia et arte ad illud texendum et ornandum prædito, puta à Beseleel, de quo dicit Deus Exodi 31. 3 : *Implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, etc.*

Græca jam aliter habent, nimirum, λογίῳ κρίσεως δήλοις ἀληθείας, id est, *Rationali judicii signis* vel *manifestationibus veritatis ;* Tigur. *pectorali judicii* (Vatabl. *pectorali rituali ;* quia, inquit, eo ritu Deum consulere jubebatur) *cum doctrina et veritate.*

Per quem significantur *urim et tummim :* hæc enim Septuag. vertunt, δήλωσιν καὶ ἀλήθειαν, id est, *manifestationem et veritatem*, eo quod Deus per ea pontifici se consulenti de re futura vel dubia manifestaret veritatem. Quidnam hæc fuerint fuse disputavi Exodi 28. 30.

13. Torto cocco opus artificis, gemmis pretiosis figuratis in ligatura auri, et opere lapidarii sculptis, in memoriam secundum numerum filiorum Israel.] Pro *torto* Græca Romana habent *torta*, scilicet stola, *cocco*, id est, ex filis coccineis ; Tigurina : *Opere coccineis filis artificioso simul et pretiosis lapidibus sigillorum modo scalptis, opereque scalptoris illigatis in auro* (alii, *cælaturis sigillaribus auro devinctis*) *cum scriptura monumenti causa incisa, secundum numerum tribuum Israel.*

Pergit hîc describere Rationalis fabricam, usum et finem, scilicet quod illud confectum erat *torto cocco*, id est ex filis coccineis tortis, duodecim gemmis auro illigatis, et incisis 12. tribuum nominibus insignitum, idque, *in memoriam secundùm numerum filiorum Israel*, hoc est, ut pontifex in pectore gestans nomina duodecim tribuum Israel, memor esset se illas sinu et pectore suo debere amantissime complecti, easque omni charitate prosequi, pro eisque Deum assidue precari. Rursum *in memoriam*, scilicet Dei, ut Deus videns pontificem Rationali indutum, memor quasi redderetur filiorum Israel objectu Rationalis, in quo eorum nomina insculpta cernebat, ac eis juxta promissa patribus facta per omnia opitularetur.

14. Corona aurea (ita Roman. licet Jansen. et alii legant *coronam auream*, repete, imposuit

ci) SUPER MITRAM EJUS EXPRESSA SIGNO SANCTITATIS, ET GLORIA HONORIS: OPUS VIRTUTIS, ET DESIDERIA OCULORUM ORNATA.] *Corona aurea* est lamina aurea, quæ instar dimidiæ coronæ, sive semicirculi, velabat et ornabat frontem pontificis, et ad utramque aurem porrigebatur, ubi vitta hyacinthina pileo capitis alligabatur. *Mitram*, græce κίδαριν, vocat infulam pontificis, quam ita describit Josephus lib. 3. Antiq. c. 8: *Pileo quali cæteri sacerdotes utebatur, super quem exstabat alius consutilis ex hyacintho variatus: hunc aurea corona triplici ordine circumdabat. Expressa signo sanctitatis*, quia scilicet in lamina hac quasi in signo, id est in sigillo, insculptum erat קדש לאדני *kodes ladonai*, id est *sanctitas Domino;* ut nimirum sanctissimi Dei pontificem se profiteretur, quem omnes reverentur, in eoque Deum venerarentur; utque hoc titulo moneretur, debere se sanctitatem Dei sui tam eloquio quam vita et moribus exprimere. Perinde ac Seraphini ministrantes et assistentes Deo, jugiter eum adorant inclamando: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum*, Isaiæ 6. Unde Sapiens Sapient. 18. 24. ait, quod magnificentia Dei scripta fuit in diademate capitis pontificis. Nam pro *Adonai*, ut vulgo legitur, insculptum erat laminæ nomen *Jehova* tetragrammaton, quod Judæis adeo erat sanctum, ut esset ἄρρητον καὶ ἀνεκφώνητον, id est ineffabile: unde quoties illud occurrebat, eo reverentiæ causa suppresso, vice ejus pronuntiabant *Adonai;* quem morem gentis suæ, etiam Christus et Apostoli secuti sunt. Hinc vocatur *opus virtutis*, id est gloriæ et majestatis, ut dixi v. 9. Addit Palacius dici *opus virtutis*, id est fortitudinis et potentiæ, quia nomen *Jehova* laminæ incisum patrabat miracula. Græce est ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος, quæ Siracides de more mutuatus est à Sept. Exodi 28. 36. pro quibus Noster ibidem vertit: *Sculpes opere cælatoris, Sanctum Domino* (quod Complut. vertunt) *sculpturam* (Roman. *efformationem*) *signaculi sanctitatis;* Tigurina, *in modum sigilli sancte sculpturata;* alii, *expressa figura sigilli sacri.*

Addit tertio, quod hæc corona, puta lamina, pontifici fuerit *gloria honoris, et opus virtutis*, id est, erat ornamentum illi gloriosum et honorificum eximio, augusto et reverendo opere, quod summam ejus virtutem, id est potestatem et auctoritatem demonstraret, fabrefactum; adeo ut ipsum esset *desideria oculorum ornata*, quod scilicet intuentium oculos et desideria ornatu suo et elegantia ad se rapiebat, et mire oblectabat; idque ad hoc, ut hac ratione pontifex omnes ad suî, et multo magis ad Dei amorem, desiderium, cultum et venerationem alliceret. Unde Sapiens cap. 18. 24: *In veste poderis*, inquit, *totus erat orbis terrarum, et parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta, et magnificentia tua in diademate capitis illius sculpta erat.* Porro Græca Complut. eleganter et nervose totam hanc sententiam sic efferunt: *Coronam auream super mitram, sculpturam signaculi sanctitatis, gloriationem honoris, opera* (in plurali, græce enim est ἔργα) *virtutis, concupiscentias oculorum, ornata, pulchra;* Tigurina: *Aurea supra mitram corona* (vestivit Aaronem) *in modum sigilli, sancte sculpturata, ornamento honorifico, et eximio opere, oculorumque decoro ac spectabili oblectamento;* alii: *Corona aurea imposita cidari, expressa figura sigilli sacri, gloriatione honorifica, opere valido, concupiscentiis oculorum, ornamentis speciosis.*

Porro hoc ordine et ritu vestes hasce omnes induebat pontifex. Primo, induebat femoralia, super hæc injiciebat tunicam lineam, eamque zona stringebat: huic superinduebat tunicam hyacinthinam, super quam ephod cum Rationali accingebat secunda zona: capiti imponebat tiaram, cui affixa erat lamina aurea cum hac inscriptione: *Sanctum Domino.* Octo ergo ejus erant vestes, scilicet femoralia, tunica linea, tunica hyacinthina, ephod, Rationale, zona, tiara, lamina aurea; quæ significabant octo dotes et virtutes necessarias sacerdoti et pontifici: *Quia in Rationali*, ait Rabanus, *plenitudo scientiæ exprimitur; in superhumerali bonorum operum actus; in tunica hyacinthina cœlestis conversatio; in tintinnabulis prædicatio sacri verbi; in tunica linea, quæ et hic circumpedes nominatur, eo quod ad talos pertingebat, consummatio castitatis insinuatur; in balteo continentia; in cidari, quæ caput tegebat, omnium sensuum custodia; in femoralibus vero castimonia corporis contra libidinem; corona autem supra mitram, in qua expressum erat signum castitatis* (ita habet codex; sed pro *castitatis* puto legendum *sanctitatis:* sic enim habet Siracides), *hoc est nomen omnipotentis Dei, honorificentiam significat divinæ majestatis, quam in arce status nostri, et super omnia statuere debemus. Ita ut in omnibus actibus nostris, sermonibus et conversatione honorificetur Deus per Jesum Christum Dominum nostrum, qui est caput corporis Ecclesiæ, et salvator omnium, maxime fidelium.* Et S. Thom. 1. 2. q. 102. a. 5. ad 10. in fine: *Sunt*, inquit, *quatuor omnibus sacerdotibus necessaria, scilicet castitas, quæ significatur per femoralia; puritas vitæ, quæ significatur per lineam tunicam; moderatio discretionis, quæ significatur per cingulum; et rectitudo intentionis, quæ significatur per tiaram protegentem caput. Sed præ his pontifices debent quatuor habere. Primo quidem, jugem Dei memoriam in contemplatione; et hoc significat lamina aurea habens nomen Dei in fronte. Secundo, quod supportent infirmitates populi; quod significat superhumerale. Tertio, quod habeant populum in corde et in visceribus, per sollicitudinem charitatis; quod significatur per Rationale. Quarto, quod habeant conversationem cœlestem per opera perfectionis; quod significatur per tunicam hyacinthinam. Unde et tunicæ hyacinthinæ adjunguntur in extremitate tintinnabula aurea, per quæ significatur doctrina divinorum, quæ debet conjungi cœlesti conversationi pontificis. Adjunguntur etiam mala punica, per quæ significatur unitas fidei, et concordia in bonis moribus; quia sic conjuncta debet esse ejus doctrina, ut per eam fidei et pacis unitas non rumpatur.*

15. SIC PULCHRA ANTE IPSUM NON FUERUNT TALIA USQUE AD ORIGINEM,] scilicet ab origine mundi: græce enim est ἕως αἰῶνος, id est, *usque in seculum*, id est à seculo, et ab origine seculi. Minus recte aliqui legunt, *usque ad orientem*, q. d. Ab oriente mundo, quod idem est cum τῷ ab origine mundi, q. d. Esto repetas acta præcedentium seculorum usque ad originem mundi, nil tam pulchrum in vestibus sacerdotum, nullum ornatum sacrum ita speciosum, ita augustum invenias, atque fuit amictus Aaronis;

quia eum fecit Beseleel arte, non humana, sed divina, sive à Deo cœlitus sibi infusa, Exod. 31. quæ autem divina sunt, omnem artem humanam superant, ait Palacius.

16. NON EST INDUTUS ILLA (corona, sive lamina aurea præferente nomen Jehova, reliquaque veste sacra Aaronis) ALIENIGENA ALIQUIS, SED TANTUM FILII IPSIUS SOLI, ET NEPOTES EJUS PER OMNE TEMPUS.] Per *alienigenam* non tantum intellige Gentilem, sed et Judæum oriundum ex alia tribu et familia, quam Levi et Aaronis. Solus enim Aaron, ejusque filii et nepotes primogeniti succedentes patri in pontificatum, poterant indui vestibus hisce pontificalibus. Quod significabat primo, magnum privilegium Aaronis, quod scilicet non tantum ipsi, sed et posteris ejus, iisque solis, à Deo addictus, ac jure quasi hæreditario appropriatus sit pontificatus; secundo, magnam dignitatem et sanctitatem vestium pontificalium, utpote quibus nemo nisi posteri Aaronis, iisque pontifices indui possent; tertio, allegorice significabat unum fore in lege nova pontificem; scilicet Christum figurabat Aaron, cujus vicarii et successores futuri essent Pontifices Romani, qui simili vestium splendore suum, imo Christi decorem, auctoritatem, majestatem repræsentarent. Ut enim esset una Ecclesia, voluit Christus unum ejus esse caput, scilicet Pontificem : sicut enim in uno corpore humano unum est caput, quod reliqua membra regit : ita in corpore mystico Ecclesiæ unum sit caput oportet, cujus membra sint reliqui fideles, qui à capite hoc regantur.

17. SACRIFICIA IPSIUS CONSUMPTA SUNT (græce, ολοκαρπωθησονται, id est, integra consumpta sunt, omnino combusta sunt tanquam holocausta, quæ tota cremabantur Deo) IGNE QUOTIDIE.] A vestibus transit ad sacrificia Aaronis, eaque celebrat primum ab igne cœlesti, qui ea consumpsit : Aaron enim consecratus pontifex à Mose illico primum sacrificium obtulit, eoque quasi primitias suas celebravit, quas ut Deus probaret, igne cœlitus demisso victimas ejus consumpsit, Lev. 9. 23 : *Apparuitque,* ait, *gloria Domini omni multitudini : et ecce egressus ignis à Domino devoravit holocausta;* atque hic ignis cœlestis jussu Dei alitus in tabernaculo, deinceps cæteras posterorum omnium victimas absumpsit : quem quia non adhibuerunt Nadab et Abiu, sed communi igne thurificarunt, hinc igne divino combusti sunt, Levit. 10. 2. Porro quod ait *quotidie,* accipe de sacrificio jugi, puta duobus agnis, quorum unus mane, alter vespere quotidie Deo in holocaustum offerebatur, Exodi 29. 38. De eo enim hîc agi patet ex Græco, qui sic habet : *Sacrificia ipsius* (Complut. pro αυτου, id est *ipsius,* legunt αυτων, id est *ipsorum :* nec enim solus Aaron, sed quivis Sacerdos offerre poterat sacrificium juge) *fient holocaustomata quotidie assidue bis.* Primo enim offerebatur juge sacrificium; deinde cætera holocausta et victimæ, quæ eodem igne cœlesti sensim consumebantur, uti sancitur Levit. 6. 9. Unde Tigurina vertit : *Solide* (plane omnino) *consumi solita sunt horum sacrificia, bina videlicet quotidiana assiduitate :* ex ea enim hoc sacrificium vocabatur juge, sive assiduum et perenne. Hoc est secundum Aaronis encomium, æque ac officium, scilicet jus et potestas sacrificandi Deo.

18. COMPLEVIT MOYSES MANUS EJUS, ET UNXIT ILLUM OLEO SANCTO,] q. d. Moyses consecravit manus Aaronis, implendo illas tum oleo, quo eas consecrando perungebat, tum muneribus et victimis, quas ipse initiandus et consecrandus pro sua consecratione Deo offerret, Levit. 8. ubi ritum consecrationis tam Aaronis in pontificem, quam filiorum ejus in sacerdotes, explicui. Nota est phrasis Hebræa, qua *implere* vel *complere manus* significat consecrare, ob causas jam dictas; et quia *implere manus,* ait Jansenius, est eas perficere, eisque jus dare et potestatem offerendi Deo sacrificia; sic enim perficiuntur manus : quod non est aliud, quam consecrare eas, ut vertit S. Hieron. Num. 3. 3. Judic. 17. 5. et 12. et 3. Reg. 13. 33. et alibi sæpe. Unde Tigurina vertit hoc loco : *Manus hujus consecravit Moyses, et eum sacro inunxit oleo.*

Tertium est hoc encomium Aaronis, quod per Moysen sacratus, Deoque consecratus sit Pontifex. Unde Syrus non verbum verbo, sed sensum reddens : *Imposuit illi,* inquit, *Moyses manum suam, et unxit illum unctione sanctitatis.*

19. FACTUM EST ILLI IN TESTAMENTUM ÆTERNUM, ET SEMINI EJUS SICUT DIES COELI, FUNGI SACERDOTIO, ET HABERE LAUDEM, ET GLORIFICARE POPULUM SUUM IN NOMINE EJUS,] q. d. Deus dedit et consignavit Aaroni *et semini,* id est, posteris ejus, sacerdotium quasi pactum æternum, ut in ejus stirpe perennet et duret quandiu durant dies cœli; dedit, inquam, illi *fungi sacerdotio et habere laudem,* id est, habere officium laudandi Deum per hymnos, psalmos, sacrificia aliasque functiones sacras : græce enim est λειτουργειν αυτω αμα και ιερατευειν, id est, ad ministrandum liturgia, id est, sacro ministerio et sacerdotio fungendum : *Et glorificare populum suum,* græce ευλογειν, id est, ut Syrus, benedicere populo, *in nomine suo,* puta suo pontificio jure et auctoritate, juxta ritum et formam sancitam à Deo Num. 6. 24. Pro *suo* græce est αυτου, quod alii vertunt, *ipsius,* scilicet Dei. Aliter Palacius, *glorificare populum,* inquit, est suis intercessionibus populo gloriam et felicitatem impetrare : pontifex enim adeo debet esse sanctus, ut ejus interventu Deus populum glorificet.

Hoc est quartum encomium, æque ac officium sacerdotis, scilicet laudare Deum, et bene precari populo. Hinc disce, quod, sicut Angelorum est perpetim laudare Deum in cœlis, sic sacerdotum officium est eumdem jugiter laudare in terris : qua de causa Ecclesia Officium Ecclesiasticum sanxit, illudque per horas distribuit, ut illud recitent sacerdotes, eoque singulis horis psallant laudentque Deum. Unde sanctus Ignatius Martyr et Episcop. Antioch. videns in raptu Angelos αντιφωνως, id est, alternis vocibus et choris laudantes Deum, eumdem ritum et chorum psallendi in Ecclesiam induxit. Tigurina vertit : *Pacto sempiterno concessum est huic et ejusdem progeniei, volvendis cœlo diebus ministrare Deo, simul et sacrificare, ejusque nomine fausta precari populo ipsius.*

Ex hoc loco sumptum est Capitulum, quod in Officio Ecclesiastico Confessoris Pontificis, ad Nonam legimus : *Fungi sacerdotio, et habere laudem in nomine ipsius* (Græcum enim αυτου, tam verti potest *ipsius,* scilicet Dei vel populi, quam *suo,* uti vertit hîc Noster), *et offerre illi incensum dignum in odorem suavitatis.* Si enim tanta fuit

gloria Aaronis, longe major est gloria Pontificis et sacerdotum novi testamenti, uti docet Apostolus 2. Corinth. 3. Hi enim non carnes taurorum et hircorum, sed ipsum Christum Dei filium immolant, Hebr. 9. quanta ergo deberet eorum esse puritas, sanctitas, reverentia, religio? Candide, sed vere et nervose, noster Thomas theodidactus de Imitat. Christi lib. 4. c. 5: *Quando sacerdos*, inquit, *devote celebrat, Deum honorat, Angelos lætificat, Ecclesiam ædificat, vivos adjuvat, defunctis requiem præstat, et sese omnium bonorum participem efficit.* Vide S. Greg. p. 2. Pastor. cap. 3. et lib. 1. Registri epist. 24. S. Chrysostom. libris sex eximiis quos scripsit de Sacerdotio, S. Ambros. de Dignit. sacerdot.

20. Ipsum elegit ab omni vivente, offerre sacrificium Deo, incensum (Syrus, *thara*), et bonum odorem, in memoriam placare pro populo suo.] Pro *sacrificium*, græce est καρπωσις, id est, munus, oblatio, sacrificium; ita dictum à καρπος, id est, fructus, eo quod victima cedat in fructum, id est, in usum, honorem et possessionem Dei; vel, ut alii, quod victima esset fructus offerentis, utpote ejus labore vel opibus comparata, unde vertunt: *Elegit eum ex omni vivente, ad offerendum quod ex fructibus percepissent, Domino. Sacrificium* ergo significat victimam carneam, quam Aaron et quilibet sacerdos offerebat ante tabernaculum in altari holocaustorum, quod erat ante Sanctum sub dio, ut fumus et nidor carnium combustarum evaporaret et spargeretur per aerem. *Incensum* vero significat thymiama, quod offerebatur quotidie mane et vespere cum jugi sacrificio in altari thymiamatis, quod erat in ipso Sancto, Exodi 30. *Incensum et bonum odorem*, id est, incensum boni odoris, sive thymiama suave olens et odoratum. Est hendiadys. Sensus ergo est, q. d. Deus sua singulari gratia non tam gratum faciente, quam gratis data, ex tot millibus Hebræorum unum elegit Aaronem in sacerdotem et pontificem, qui vel per se, vel per filios suos sacerdotes, offerret Deo sacrificium carneum in altari holocaustorum, et thymiama suaveolens in altari thymiamatis: idque primo, in honorem Dei, ut scilicet homines optima, quæ habent, offerrent Deo: alioqui Deus uti carnibus non pascitur, ita nec bonis odoribus in se delectatur, imo nec odoratum aut nares habet, quibus eos odoretur. Secundo, *in memoriam*, ut scilicet memorem quasi faceret Deum populi sui, *et placare*, id est, ad placandum ipsum, ut nimirum Deus iratus reconciliaretur populo, aut non iratus propensior et faventior fieret populo; non quod victimæ legis veteris id facerent per se et ex opere operato, uti facit sacrificium et Sacramentum legis novæ; sed quod id præstarent ex opere operantis, puta ex devotione sacerdotum victimas sacrificantium, et laicorum easdem offerentium.

21. Et dedit illi in præceptis suis potestatem, in testamentis judiciorum, docere Jacob testimonia, et in lege sua lucem dare Israel.] *Potestatem* intellige non dispensandi (nec enim pontifex poterat dispensare in lege divina), sed, ut sequitur, docendi, et explicandi legem Dei, eamque in dubiis interpretandi, et controversias definiendi. Interpretatio enim hæc et definitio jure divino competebat pontifici: hoc enim jus ei dedit Deus, Deut. 17. 8: *Si difficile*, inquit, *et ambiguum apud te judicium esse perspexeris, etc., venies ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem qui fuerit illo tempore: quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem.* Nota. Re idem sunt præcepta, testamenta, judicia, testimonia, lex; licet etymo et connotato differant; præcepta enim dicuntur *testamenta*, id est pacta, quia conditiones sunt pacti inter Deum et homines, uti superius dixi: eadem vocantur *judicia*, quia præscribebant id quod justum est: unde secundum ea judici judicandum erat, justaque ferenda sententia. Dedit ergo Deus Aaroni et successoribus *potestatem* jam dictam in *testamentis judiciorum*, id est in judiciis, hoc est in præceptis suis, quibus testatus est quid vellet ab eis fieri, quibusque pepigit fœdus cum Israele. Unde potestatem hanc explicans subdit, *docere*, id est, ad docendum, *Jacob*, id est Israelitas, *testimonia*, id est mandata Dei: *Et in lege sua lucem dare Israel*, id est legem Dei illustrare et explanare Israeli. Cum enim lex sit lux, utique qui legem docet, hic lucem dat. Unde Tigurina vertit: *Eidem mandata sua* (nam pro εν εντολαις, id est in præceptis, uti legit Noster, Tigurina cum Complut. legit εντολας, id est præcepta, mandata) *tradidit, et secundum præscripta jura potestatem, ut quæ testatus esset edoceret Jacob, et Israeli legem suam illustraret.* Aliter Palacius: Dedit, inquit, Deus pontifici *potestatem in testamentis judiciorum*, id est, ut per testamenta, id est præcepta, populum suum judicaret, ut revera omnes pontifices, usque ad Samuelem populum judicaverunt; tempore vero Samuelis judicium seculare translatum est ad Saul cæterosque reges. Nam David et Salomon hæc secularia judicabant, ut patet 2. Reg. 12. et 3. Reg. 3. semper vero mansit in pontifice potestas judicandi causas valde dubias et difficiles, Deuter. 17. 8. Ita ipse. Sed hæc alibi examinanda sunt.

Illud verum est, per *testamenta judiciorum* hic proprie accipi mandata non quælibet, sed judicialia et cæremonialia, in quibus sæpe dubium juris in judiciis occurrebat, quod à pontifice erat resolvendum et definiendum. Plane enim alludit ad Deuter. 17. 8: *Si difficile et ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram: et judicium intra portas tuas videris verba variari, etc., venies ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem*, puta pontificem. Vide ibi dicta. Ita Lyran. et Dionys.: *In testamentis judiciorum*, inquit, *id est in dispositionibus et pactis judicialium mandatorum dedit eis auctoritatem discernendi, quid esset in quibuscumque etiam arduis casibus sentiendum et observandum: quoniam difficiliores causæ et lites referebantur ad pontificis judicium.* Est hoc quintum Aaronis elogium.

22. 23 et 24. Quia contra eum steterunt alieni, et propter invidiam circumdederunt illum homines in deserto, qui erant cum Dathan et Abiron, et congregatio Core in iracundia. Vidit Dominus Deus, et non placuit illi, et consumpti sunt in impetu iracundiæ. Fecit illis monstra, et consumpsit illos in flamma ignis.] Syrus: *Et creavit eis plagam, consumpsitque eos vi furoris sui.* Sextum est hoc Aaronis elogium, quod scilicet Deus ejus æmulos, ei scilicet sacerdotium invidentes, Core, Dathan et Abiron cœlitus siderarit, et sacro igne concremarit, itaque Aaroni sacerdotium stabilierit, ejusque reve-

rentiam et metum omnibus incusserit. Historia fuse enarratur Num. 16. ubi eam explicui. τὸ *quia* non est in Græco, sed in Latinis passim, ac pendet ab eo quod sequitur : *Vidit Dominus Deus, et non placuit illi, etc.*, q. d. Quia contra Aaronem à Deo constitutum pontificem insurrexerunt alieni ; hinc Deus id videns eos gravi ultione, scilicet igne, cremavit et occidit. Vocat eos alienos, quia licet essent Israelitæ, erant tamen alii et alieni à familia Aaronis, cui Deus consignarat sacerdotium. Insuper *alieni*, id est, adversi, hostes et æmuli Aaronis. Denique erant *alieni* à fide, obedientia, humilitate et spiritu suorum avorum, Abrahæ, Isaac et Jacob. *Monstra* vocat portenta insolita et inaudita novæ et prodigiosæ vindictæ, scilicet quod terra eos vivos dehisceret, socios vero eorum numero 250. flamma divina consumeret. Unde Tigurina : *Edidit in eos miracula, cum eos igne flammante suo confecit;* alii : *Fecit eis portenta, absumendo eos igne flammante.* Aliter Palacius : Monstra, inquit, fuere dæmonum spectra. Cum enim terra sese aperuit, dæmones visi fuere, et flamma promicuit, quæ rebelles absumpsit. Sed de his dæmonum spectris nil habet Scriptura Num. 16.

Huc facit quod scribunt traduntque Rabbini in *Pirke avoth*, et alibi, dicentes : Decem prodigia patribus nostris ostensa sunt in domo sanctuarii : Nulla mulier ob odorem sacrificiorum abortiit : nidorem nullum aut malevolentiam efflavit caro holocausti : ne minima quidem musca visa est in loco occisionis hostiarum : in die expiationis nihil pollutionis accidit sacerdoti magno : ignem altaris nulla exstinguere valuit quantalibet imbrium copia, sed nec ventus fumantem ignis recta sursum tendentis columnam suo turbine et impetu dissipavit : nihil defectus notatum est in homer, quæ est hordei mensura, quam secundo die Paschæ sacerdos implere consueverat, neque in duobus panibus, sed nec in panibus propositionis, aut in pane facierum, qui mutabatur in singulas septimanas, et super auream sanctuarii mensam collocabatur. Et cum Hebræi, qui ad celebrandum Pascha convenerant, stantes à confluentis populi frequentia comprimerentur ; nihilominus cum ad adorationem ventum est, laxe se positos, ac sine ulla irruentis turbæ compressione mirarentur. Serpens autem et scorpius quasi aculei aut veneni expertes nulli nocuerunt in die illa, et nemo proximo suo dixit : Arctor à circumstantibus me in loco in quo habito in Jerusalem. Verum horum fides sit penes illos ; olent enim quid cabalisticum, ne dicam Judaicum et fabulosum.

25. Et addidit Aaron gloriam, et dedit illi hæreditatem, et primitias frugum terræ divisit illi.] Tigurina : *Aaronem vero auxit gloria, et fructum ei constituit hæreditarium. Attribuit ei primitias primorum fructuum.* Septimum est hoc Aaronis elogium, quod æmulis ejus confusione perpetua damnatis, Deus Aaroni gloriam accumularit, eamque triplicem. Prima fuit, cum inter duodecim virgas duodecim tribuum sola Aaronis virga per miraculum floruit, fronduit, subitoque amygdala produxit ; ut hoc portento Deus ostenderet se illum unum ex omnibus elegisse in pontificem. Num. 17. Secunda fuit, quod omnes Levitas ejus ministerio addixerit : *Ego dedi vobis*, inquit, *fratres vestros Levitas de medio filiorum Israel, et tradidi donum Domino, ut serviant in ministeriis tabernaculi ejus.* Num. 18. 6. Tertia fuit, quod suam hæreditatem, puta suas victimas, primitias, oblationes, ei consignavit; unde Syrus : *Et posuit super Aaron honorem, deditque illi hæreditatem suam primitias sanctitatis.*

26. Panem ipsis (scilicet Aaroni et filiis ejus sacerdotibus ; ita Rom. minus recte aliqui legunt *ipsius*) in primis paravit in satietatem : nam et sacrificia Domini edent, quæ dedit illi et semini ejus.] Per *panem* tum similam et panes inde confectos, qui Deo offerebantur (unde Syrus vertit, *ordines panum*), tum quemlibet cibum phrasi Hebræa accipe, q. d. Deus copiose ad satiem et abundantiam providit Aaroni et sacerdotibus de annona, *in primis*, id est, in primitiis primisque fructibus, dando scilicet ei primitias (qui sunt optimi terræ fructus) totius Israelis. Hunc esse sensum liquet ex Græcis, quæ hæc cum primitiis, de quibus v. præced. ita connectunt : *Primitias primorum proventuum distribuit ei : in primis* (in primitiis) *panem præparavit in abundantia;* Roman. *panem, in primis paravit ad satietatem*, id est, usque ad satietatem, ut pane ad satiem vescerentur : *Nam et sacrificia Domini edent, quæ dedit illi et semini ejus*, puta filiis et posteris ejus sacerdotibus. Ingens hic erat proventus Aaronis et sacerdotum : nam omnes victimæ Dei (excepto holocausto, quod totum Deo cremabatur) eis cedebant. Cum enim sacrificium esset quasi Dei convivium, in quo Deus cum hominibus dignabatur quasi convivari, ac panes et carnes essent quasi cibus Dei, vinum vero quod libabatur esset quasi potus Dei ; Deus qui cibo et potu non indiget, hæc omnia transtulit in sacerdotes, quasi suos domesticos, ac per eos hæc comedebat et bibebat. Sacerdotes ergo erant quasi os Dei, qui cibum et potum vice Dei comederent et biberent, itaque sacrificium Dei consumerent et perficerent.

27. Cæterum in terra gentes non hæreditabit, et pars non est illi in gente (Syrus : *Non divisit divisionem cum eis*) : ipse est enim pars ejus, et hæreditas.] Tigurina : *Cæterum in terra populi nullam habet possessionem, nec in gente sua portionem adeptus est : nam ipse Dominus hæreditaria ejus obventio est.* Octavum est hoc elogium Aaronis et sacerdotum, quod scilicet Deus in divisione terræ sanctæ per Josue c. 15. facta duodecim tribubus, exceperit tribum Levi sacerdotalem, nolueritque eam habere partem in terra ; quia ipsemet volebat ejus esse pars et hæreditas, dando ei suas victimas, decimas, oblationes : idque ad hoc, ut Levitæ et sacerdotes toti sibi suoque cultui et ministerio vacarent, nec tam in terra quam in cœlo cum Deo et Angelis versarentur. Alludit Siracides, imo citat Num. 18. 20. ubi Dominus Aaroni et posteris ita loquitur : *In terra eorum nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos : ego pars et hæreditas tua.* Ubi Septuag. quos sequitur Siracides, sic habent : *In terra eorum non hæreditabis, et pars non erit tibi in illis : quoniam ego pars tua, et hæreditas tua.* Dupliciter, inquit Palacius, Deus erat hæreditas sacerdotum, et quia dabat illis quæ populus ei offerebat, et quia volebat unicus esse eorum amor.

Audiant hæc sacerdotes et Prælati novæ legis,

multoque magis sibi quam Aaroni et Aaronicis dici putent à Deo : *In terra nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos. Ego pars et hæreditas tua.* Tibi, ô sacerdos, Deus est hæreditas opima, cœlestis et divina : ut quid terrenam, vilem et caducam ambis ? ut quid terram cœlo, solum soli, aurum Deo præfers? Judaicum te ostendis sacerdotem, non Christianum, imo viliorem et deteriorem : Judaicus enim nil in terra possidebat : tu multa possides, et plura possidere cupis; agros agris, opes opibus, beneficia beneficiis insatiabiliter accumulas, quasi in æternum hîc victurus, quasi hîc paradisum et beatitudinem habiturus. Ubi est fides tua ? ubi est spes tua? ubi cor tuum? ubi anima tua ? utique in ære, non in æthere : *O curvæ in terras animæ, et cœlestium inanes!* Vide dicta Num. 18. 20.

TERTIA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM PHINEES.

28 et 29. PHINEES FILIUS ELEAZARI TERTIUS IN GLORIA EST, IMITANDO EUM IN TIMORE DOMINI : ET STARE IN REVERENTIA GENTIS : IN BONITATE ET ALACRITATE ANIMÆ SUÆ PLACUIT DEO PRO ISRAEL.] Id est, *Placavit Deum pro Israel*, ut habent Græca. Ita legendum cum Roman. Minus recte ergo Jansenius et alii legunt, *placuit Deo Israel.* Nota primo. Phinees dicitur tertius, scilicet ab Aarone, q. d. Primus sacerdos et pontifex à Deo institutus fuit Aaron, secundus Eleazarus Aaronis filius, tertius Phinees, filius Eleazari, et Aaronis nepos. Ita Lyran. et Dionys. Verum, quia non dicit, tertius in sacerdotio, sed, *tertius in gloria;* hinc potius sensus est, q. d. In tribu Levi, cui Deus primitias consignavit, pontificatum et ducatum, primus in gloria factorum et portentorum eminens et eximius fuit Moyses, secundus Aaron, tertius Phinees : præterit enim Eleazarum filium Aaronis et patrem Phinees, quod de eo nil insigne et eximium narret S. Scriptura. Porro Arabicus aliter explicat τὸ *tertius*, cum sic vertit : *Et Phinees filius Eleazari, qui in sua giganteitate* (id est, gigantea fortitudine et robore) *accepit tria genera de honore in zelo, quo zelatus est super civitate Israel;* Syrus : *Phinees quoque filius Eleazari, virtute sua assecutus est tres honores zelo, quo commotus est in Madianitidem et in filium Israel, et quod steterit in scissione populi sui, et deprecatus est super Israel. Tres honores* vocat triplicem gloriam triplicis virtutis, scilicet primo, zeli quo occidit Madianitidinem; secundo, constantiæ qua stetit fidelis Deo in apostasia populi; tertio, orationis qua populo veniam à Deo impetravit.

Nota secundo. Pro *in imitando eum*, græce est, εν τω ζηλωσαι αυτον. Quod primo, verti potest, *in imitando eum*, cum scilicet Phinees imitatus est *eum*, scilicet Aaronem, avum suum in timore Dei, quia scilicet æque ac Aaron timuit, id est reveritus est, coluit et amavit Deum. Aut *eum*, scilicet Moysen, de quo initio capitis fuit sermo, à quo Phinees fuit tertius in gloria. Zelum enim Moysis æmulatus est Phinees, cum principem occidit, sicut Moyses cum Levitis Israelitas vitulum aureum adorantes occidit, Exodi 32. 28. Ita Palacius. Secundo, verti potest, *in zelando eum*, cum scilicet Philees zelaretur *in timore Domini*, id est, pro Dei timore, honore et cultu zelose occideret principem tribus Simeonis cum Madianitidite fornicantem et idololatrantem. Ita Arabicus et Syrus. Historia fuse narratur Num. 25. ubi eam explicui. Unde Tigurina vertit : *Porro gloria tertius ab his est Phinees Eleazaro natus, eo quod flagrarit studio religionis;* Vatablus, *eo quod animose se gesserit pro religione.* Timor enim Dei significat Dei cultum et religionem. Hinc S. Gregor. Nazianz. orat. 19. Phinees à zelo nuncupatum censet; laudans enim *Phinees zelum*, addit : *A quo etiam nomen obtinet.* Verum Phinees, vel, ut Hebræi dicunt, Pinchas (Septuag. enim litteram *chet*, utpote gutturalem et durioris pronuntiationis, mollire solent et vertere per è ; unde pro Corath vertunt *Core*, pro Tharach *Thare*, pro Pasach *Phase;* sic et pro Pinchas vertunt *Phinees*) zelum significare nequit, sed os vel aspectum, parcentis vel operientis, confidentis aut protegentis, ex פי *pi*, id est os, vel פנים *panim*, id est facies, et חס *chas*, id est parcere, vel operire, confidere. Ita Pagnin. in Nomin. Hebræis. Forte Nazianz. alludit ad Hebræorum opinionem, qui censuere Phinees esse eumdem cum Elia, ac proinde adhuc vivere. Similis enim fuit utriusque vita et zelus : Eliæ enim cognomen et epithetum fuit zelotes. Vide dicta Num. 25. 13.

Nota tertio, *stare in reverentia gentis*, id est stando, vel cum stetit Phinees fidelis et constans *in reverentia*, id est, in pudore, probro et ignominia, qua gens sua, puta Judæi ruebant in amplexus puellarum Madian cum eis fornicando, et colendo Beelphegor sive Priapum, Num. 25. Legit Interpres per systolen εντροπη, id est reverentia, pudore; jam per diastolen legunt εν τροπη, id est *in conversione*, vel defectione et apostasia, cum scilicet Judæi à Deo apostatarunt colueruntque Beelphegor. Unde Tigurina vertit : *Eo quod populo desciscenti obstiterit optima animi sui alacritate;* alii : *Eo quod steterit in defectione populi;* alii : *Quod statuerit se in defectione populi*, scilicet hyperaspisten Dei, aut statuerit se quasi vallum et murum populi, ne totus rueret in scorta et idola : στηναι enim tam activum est quam neutrum, tamque statuere quam stare significat.

Sensus ergo est, q. d. In tribu Levi sacerdotali post Moysen et Aaronem, tertius in gloria factorum illustris est Phinees, quia ipse imitatus est Moysis zelum in timore, id est cultu veri Dei, tuendo et propugnando, dum *in reverentia*, id est in ignominia publica fornicationis et idololatriæ Hebræorum, ipse fortis et alacriter insiliit in reum sceleris, eumque occidit, itaque turbam reliquam à scelere compescuit; quo facto tam heroico mirifice *placuit Deo pro Israel*, græce εξιλασατο περι του Ισραηλ, id est, ut Complutenses

et Romani, *placavit* (Deum) *pro Israel;* Tigurina, *expiavit Israel.* Ita enim placuit Deo hic zelus Phinees, ut eum populum idololatrantem perdere volentem placarit et exorarit, ejusque vindictam et plagam stiterit, Numer. 25. Quocirca R. Hillel in *Pirke avoth : Estote,* inquit, et exhibete vos *tanquam filios et discipulos Aaron, qui pacem omni cura quærebat, eratque hominum amator, quos ad observantiam legis adducebat.* Item : *Qui honorem avidius quærit, honoris jacturam facit. Qui quod habet conditionis, non confert ad studium legis, hic tandem misere periturus est. Qui legem negligit, morte dignus est; et qui corona legis abutitur, hic etiam ex tunc succiditur.*

30. Ideo statuit illi testamentum pacis, principem sanctorum et gentis suæ (Syrus : *Propter hoc juravit illi Deus, quod ædificaret illi altare* in tabernaculo Moysis, et posteris in templo Salomonis, ut in eo sacrificarent Deo), ut sit illi et semini ejus sacerdotii dignitas in æternum.] *Testamentum pacis* vocat pactum pacificum et prosperum, afferens pacem et felicitatem, ut scilicet Phinees pacifice et prospere præesset Israelitis, quasi divinus pontifex. Unde statuit eum *principem sanctorum,* ut scilicet quasi princeps præsideret sanctis, tum personis, puta Levitis et sacerdotibus, tum vasis et locis, puta tabernaculo in sancto et Sancto sanctorum; imo statuit ut *sacerdotii,* id est pontificatus, *dignitas* in ejus familia permaneret *in æternum,* tandiu scilicet quandiu duratura erat lex vetus et judaismus. Esto enim pontificatus post Phinees fuerit translatus ad Heli, qui descendebat ex Ithamar, non ex Eleazar et Phinees, tamen id modico fuit tempore; nam mox à Salomone pontificatus restitutus fuit Sadoc, qui descendebat ex Phinees, ac deinceps in ejus familia semper mansit. Unde Machabæi, qui fuere pontifices, Phinees vocant patrem suum, 1. Machab. 2. 54. *Phinees,* inquit Mathathias, pater Judæ Machabæi et fratrum ejus, *pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotii æterni.* Vide dicta Numer. 25. 13. Porro Vatablus clare vertit: *Quapropter Dominus pactum firmavit ei prosperitatis, antistitem fore sacrorum populique sui, et ipsum posteritatemque ejus perpetua sacerdotii magnificentia potituros.*

31. Et testamentum David regi filio Jessæ de tribu Juda, hæreditas ipsi et semini ejus, ut daret sapientiam in cor nostrum judicare gentem suam in justitia, ne abolerentur bona ipsorum, et gloriam ipsorum in gentem eorum æternam fecit.] Τὸ *et* est comparativum, sive nota comparationis et similitudinis cum vers. præced. Ab eo enim pendet hic versus, ejusque est quasi altera pars, et dimidium ei connexum et innexum. Comparat enim et quasi combinat pactum Dei de sacerdotio perpetuando in familia Phinees, cum pacto Dei de regno perpetuando in familia David; unum enim illustrat et nobilitat alterum, æque ac populum Israel. Israeli enim Deus prospicere voluit de stabili et perpetua successione regum, ut remp. et politica; ac pontificum, ut Ecclesiam et sacra administrarent : in his enim duobus cardinibus versatur et volvitur felix regimen et administratio populi, et cujuslibet reipub. Sensus ergo est, q. d. Sicut Deus dedit Phinees in spiritualibus sacerdotium æternum, sic pariter in civilibus dedit Davidi et posteris ejus regnum æternum, ut ipsi esset velut *hæreditas,* id est hæreditarium, idque ad hoc, ut Phinees et sacerdotes sapientiam docerent Israelitas, David vero et reges gentem juste judicarent, idque hoc fine, ne *bona ipsorum,* scilicet tum Davidis et Phinees, tum populi Israel unquam aboleantur : quare hac ratione *gloriam ipsorum* apud *gentem eorum,* puta apud Israelitas seculorum omnium, *æternam* et perennantem effecit. Unde Syrus clare vertit : *Atque etiam David filius Jesse hæreditatem regum* (regiam) *solus hæreditavit* (sic), *et hæreditas Aaron* (puta pontificatus et sacerdotium) *sibi et semini suo* à Deo attributa et appropriata fuit. *Nunc benedicite Deo, qui dedit vobis sapientiam cordis ad judicandum populum suum in nomine suo, ne in oblivionem veniat bonum* (beatitudo, felicitas) *illorum, et potestas eorum in universas seculi generationes.*

Porro in laude Phinees fit mentio Davidis, quia *David,* ait Rabanus, *in distributione ministrorum Domini (qua eos in viginti quatuor sortes divisit, ut vicibus suis ministrarent coram Domino), non minoravit gloriam Phinees, sed etiam auxit. Unde in Paralipomenon, ubi Coritæ super opera ministerii, custodes vestibulorum tabernaculi, et familiæ eorum per vices castrorum Domini custodientes introitum memorantur, ita subjungitur : Phinees autem filius Eleazari erat dux eorum coram Domino; ex hoc Hebræi tradunt, quod idem Phinees adhuc in eo tempore vixerit, et in tabernaculo vices ministrantium ordinaverit.*

Verum in hoc falluntur Hebræi; non enim potuit Phinees vivere usque ad tempora Davidis. Quare ille Phinees jam citatus ex 1. Paralip. 9. 20. alius fuit ab hoc nostro Phinees : ille enim fuit Levita duntaxat, hic noster vero fuit Pontifex; ille fuit post captivitatem Babylonicam, hic paulo post Moysen. Ita Lyranus in 1. Paral. cap. 9.

Græca hìc obscura sunt, ac posteriorem partem optative efferunt hoc modo : *Et testamentum Davidi filio* (unus vetustus codex addit *Jesse*) *ex tribu Juda, hæreditas regis filii, ex filio solo, hæreditas Aaron et semini ejus. Det vobis sapientiam in corde vestro, judicare populum suum in justitia, ne aboleantur bona ipsorum, et gloria eorum in generationes eorum.* Ita legunt codices Romæ emendati : obscura hæc ita illustrat explicatque Vatablus : *Porro quod Davidi Isai filio de tribu Juda pactum est, fructus hæreditarius regis filii è filio unici* (id est nepotis unici, scilicet Christi, inquit Vatablus), *fructus item hæreditarius Aaroni, ejusdemque progeniei pactus, corda nostra sapientia imbuat, qua juste regatur populus ipsius, ne bona ipsius aboleantur, aut seculis eorum gloria ejus.*

CAPUT QUADRAGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

LAUDATUR JOSUE USQUE AD V. 9, INDE CALEB USQUE AD V. 13, INDE JUDICES USQUE AD V. 16, INDE SAMUEL USQUE AD FINEM CAPITIS.

1. FORTIS in bello Jesus Nave, successor Moysi in prophetis, qui fuit magnus
secundum nomen suum, 2. maximus in salutem electorum Dei,
expugnare insurgentes hostes, ut consequeretur hæreditatem Israel.
3. Quam gloriam adeptus est in tollendo manus suas, et jactando contra
civitates rhomphæas? 4. Quis ante illum sic restitit? Nam hostes ipse Do-
minus perduxit. 5. An non in iracundia ejus impeditus est sol, et una dies
facta est quasi duo? 6. Invocavit Altissimum potentem in oppugnando
inimicos undique, et audivit illum magnus et sanctus Deus in saxis grandinis virtutis valde
fortis. 7. Impetum fecit contra gentem hostilem, et in descensu perdidit contrarios, 8. ut cog-
noscant gentes potentiam ejus, quia contra Deum pugnare non est facile. Et secutus est à
tergo potentis: 9. et in diebus Moysi misericordiam fecit ipse, et Caleb filius Jephone, stare
contra hostem, et prohibere gentem à peccatis, et perfringere murmur malitiæ. 10. Et ipsi
duo constituti, à periculo liberati sunt à numero sexcentorum millium peditum, inducere illos
in hæreditatem, in terram quæ manat lac et mel. 11. Et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem,
et usque in senectutem permansit illi virtus, ut ascenderet in excelsum terræ locum, et semen
ipsius obtinuit hæreditatem: 12. ut viderent omnes filii Israel, quia bonum est obsequi sancto
Deo. 13. Et judices singuli suo nomine, quorum non est corruptum cor: qui non aversi sunt à
Domino, 14. ut sit memoria illorum in benedictione, et ossa eorum pullulent de loco suo,
15. et nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, sanctorum virorum
gloria. 16. Dilectus à Domino Deo suo Samuel propheta Domini, renovavit imperium, et unxit
principes in gente sua. 17. In lege Domini congregationem judicavit, et vidit Deus Jacob, et
in fide sua probatus est propheta. 18. Et cognitus est in verbis suis fidelis, quia vidit Deum
lucis: 19. et invocavit Dominum omnipotentem, in oppugnando hostes circumstantes undique,
in oblatione agni inviolati. 20. Et intonuit de cœlo Dominus, et in sonitu magno auditam fecit
vocem suam, 21. et contrivit principes Tyriorum, et omnes duces Philisthiim: 22. et ante
tempus finis vitæ suæ et seculi, testimonium præbuit in conspectu Domini et Christi; pecunias
et usque ad calceamenta ab omni carne non accepit, et non accusavit illum homo. 23. Et post
hæc dormivit, et notum fecit regi, et ostendit illi finem vitæ suæ, et exaltavit vocem suam de
terra in prophetia delere impietatem gentis.

PRIMA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM JOSUE.

1 et 2. FORTIS IN BELLO JESUS NAVE, SUCCESSOR MOYSI IN PROPHETIS, QUI FUIT MAGNUS SECUNDUM NOMEN SUUM, MAXIMUS IN SALUTEM ELECTORUM DEI, EXPUGNARE INSURGENTES HOSTES, UT CONSEQUERETUR HÆREDITATEM ISRAEL.] Græca de more concisa sic habent: *Fortis in bellis Jesus Nave et successor Moysi in prophetiis, qui fuit magnus secundum nomen suum in salutem electorum ejus expugnare hostes, ut hæreditaret Israel;* Tigurina: *Fortis bello Jesus Nave filius, Moysi successit in munus propheticum, hic electis Dei servandis magnum sibi nomen peperit, dum consurgentes hostes ulciscitur, et Israelitas inducit in possessionem;* Arabicus vero: *Jesus*, inquit, *filius Nun*

servatus est, ut fieret successio de Mose maximo (ut post Moysen maximum succederet in regimen populi), *et ut faceret Deus excelsus per manus illius liberationem et salutem dilectis suis;* Syrus : *Vir fortis Jesus filius Nun in prophetiam servatus est, ut esset velut Moyses magnus, et ad præferendam illius manu salutem amicis suis, et ad vindicandum viros hostiles.* Syriace ad verbum est : *Filius fortitudinis* vel *virtutis Jesus,* hac fortitudine vel virtute pollens et præditus.

Pro *fortis* græce est κραταιος, id est, validus, potens, robustus, victor, sicut κρατευειν, est vincere, occupare, domare. Causa fortitudinis Josue primaria fuit promissio Dei, qua eum semel, iterum et tertio corroboravit, dicens : *Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum: non dimittam, nec derelinquam te. Confortare, et esto robustus : tu enim sorte divides populo huic terram, pro qua juravi patribus suis,* Josue 1. Huc facit quod narrat Aristæas in Histor. 72. Interpretum (è quibus unum fuisse Siracidem Jansenius et alii opinantur), Ptolemæum Philadelphum cuique suam quæstionem politicam proposuisse, ac ei qui ordine quintus erat, hanc : *Ut in rebus bellicis rex invictus existat?* eumque respondisse: *Si non armis, si non potentiæ suæ fidat, sed Deum semper imploret, ut juste agendi sibi consilia dirigat.*

Jesus idem est qui Josue, hebr. enim et latine vocatur *Josue filius Nun,* à Septuag. vero et Græcis vocatur *Jesus filius Nave.* Vide quæ de hoc nomine dixi Num. 13. 17. Hic ergo laudatur primo, ab invicta fortitudine, qua vivente adhuc Moyse devicit Amalecitas, Og regem Basan, et Sehon regem Amorrhæorum; Moyse vero defuncto omnes reges Chanaan superavit et occidit, totamque Chananæam subjugavit, ut patet ex toto libro Josue. Secundo laudatur, quod fuerit successor Moysi in regimine populi, æque ac in spiritu prophetico. Unde fuit in *Prophetis,* id est unus è Prophetis, vel inter Prophetas; græce, *in prophetiis,* q. d. Josue non tantum tanquam dux, sed et tanquam Propheta successit Moysi pariter Prophetæ, ut regeret populum non tam humana prudentia quam divina; nam in dubiis rebusque omnibus consulebat Dominum, quid facto esset opus; itaque à Deo per omnia dirigebatur, ut suaviter et fortiter regeret populum, eumque victorem Chananæorum efficeret. Unde Num. 27. 18. Moyses moriturus imponens Josue manus, eum jussu Dei auctoravit, et quasi consecravit suum successorem ducemque populi, addiditque : *Pro hoc, si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulet Dominum.* Sed et ipse Josue sæpius cum Deo collocutus, ab eodem instructus et directus fuit, ut patet Josue c. 1. 2 et seq.

Hinc et nonnulli veterum tradunt, Josue fuisse cœlibem et virginem; tales enim fuere plerique Prophetæ. Fuisse Josue cœlibem. colligitur eo quod Scriptura nullam uxoris vel filiorum ejus faciat mentionem, uti de conjugatis in veteri Testamento facere solet. Unde S. Ignatius epist. ad Philadelphenses, virginibus proponit imitandum Josue, quasi qui primus inter filios Abrahæ vexillum virginitatis erexerit; licet enim Melchisedech id fecerit ante Josue, tamen is non erat ex stirpe Abrahæ. S. Ignatium sequitur S. Hieron. lib. 1. contra Jovin. ubi postquam multis probavit Josue fuisse virginem, ita concludit : *Moyses moriens plangitur à filiis Israel, Jesus autem quasi victurus non plangitur: nuptiæ enim finiuntur in morte; virginitas post mortem incipit coronari.* Denique S. Chrysost. sermone de Martyribus : *Ab origine mundi,* inquit, *innocens Abel occiditur, Henoch Deo vero placens transfertur, justus Noe invenitur, Abraham fidelis probatur, Moyses mansuetus dignoscitur, Jesus castus, David lenis, Elias acceptus, Daniel sanctus, tres Pueri victores redduntur.* Fuit ergo Josue cœlebs et virgo, typus divinæ virginitatis Christi Domini.

Tertio, Josue fuit *magnus secundum nomen suum,* quia Josue et Jesus, idem est quod salvator, scilicet populi Israel, dum eum contra tot hostes tutatus, salvum deduxit in possessionem Chananææ, quod opus sane magnum et eximium fuit; tam ergo nomine quam reipsa magnus fuit Josue, ac expressus typus Jesu Christi. De quo proinde pariter Angelus ait B. Virgini : *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum: hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus : et regnabit in domo Jacob in æternum,* Luc. 1. 31 et 32. Unde explicans subdit : *Maximus in salutem electorum Dei,* q. d. Josue quoad nomen fuit magnus, quia vocatus Jesus, id est salvator; sed longe major fuit quoad rem nomine significatam; fuit enim maximus in præstanda salute electis Dei, puta Israelitis, qui erant populus à Deo in Ecclesiam et regnum electus : *Expugnare,* id est expugnando, *insurgentes hostes* Chananæos, *ut consequeretur hæreditatem Israel,* id est ut Israel, non Josue, consequeretur hæreditatem Chananææ patribus promissæ; græce enim est οπως κληρονομηση τον Ισραηλ, id est, *ut hæreditare faceret Israelem,* vel *ut in hæreditatem* (terræ promissæ) *induceret Israelem.*

Nec enim Josue hæres fuit Israelis, ut ipse possideret totum populum totamque Chananæam, cum ipse exiguam tantum ejus partem, scilicet Thamnatsare, post factam terræ inter tribus divisionem, sibi selegerit et possederit. Qua in re mira elucet Josue continentia, æque ac liberalitas. Poterat enim ipse quasi dux populi, et victor Chananææ, meliorem ejus partem sibi vindicare; sed totam illam cessit suis popularibus; modicam vero ejus portionem, eamque montosam et asperam, sibi selegit. Quod admiratam esse S. Paulam, cum locum hunc viseret, refert S. Hieron. in ejus Epitaphio.

Pro *expugnare* græce est εκδικησαι, id est, *ulcisci, vindicare,* nimirum expugnando et occidendo Chananæos hostes Israelis. Qua in re typus fuit Jesu Christi, qui spirituales hominum hostes, puta dæmones, peccata, mortem et infernum, expugnavit, itaque eis salutem non corporalem et temporalem, uti Hebræis fecit Josue, sed spiritalem et æternam tum laborando, tum patiendo et moriendo peperit. Unde S. Hieron. epist. ad Paulinum de omnibus divinæ historiæ libris : *Jesus Nave,* inquit, *typum Domini non solum gestis, verum etiam nomine præfert : transit Jordanem, hostium regna subvertit, dividit terram victori populo, et per singulas urbes, viculos, montes, flumina, torrentes atque confinia, Ecclesiæ cœlestique Jerusalem spiritualia regna describit.* Et S. August. lib. 16. contra Faustum cap. 20 : *Verus,* inquit, *Israelita recordatur in figura illum mortuum Jesum; qui introduxit in*

terram morientium, et agnoscat in veritate vivum Jesum, quo duce intret in terram viventium. Rursum S. Hieron. epist. ad Paulam de obitu Blesillæ, ait in Script. mortem Moysis plangi, non vero Josue; quia Moyses typus fuit legis veteris, in qua omnes descendebant ad inferos : *In Jesu vero,* inquit, *id est in Evangelio, per quem paradisus est apertus, mortem gaudia sequuntur.*

3. Quam gloriam adeptus est in tollendo manus suas, et jactando (græce εκτειναι, id est, extendendo) contra civitates rhomphæas !] id est gladios, vel etiam tela et jacula oblonga instar hastæ : hæc enim vocantur quoque *romphææ,* et proprie jaciuntur, uti vertit Noster; quamquam *jactare rhomphæas* idem esse possit, quod vibrare gladios; qui enim gladium vibrat, eum circumquaque agitat et jactat. Unde Tigurina : *Quantam est adeptus gloriam, quoties manus suas extulit, et gladium suum vibravit in civitates !* Rhomphæa enim tam gladium quam jaculum significat. Unde rhomphæa per metathesin litterarum idem est quod framea. Rursum Gellius lib. 10, c. 29, romphæas tam inter tela quam inter gladios annumerat : *Rhomphæa,* ait, *genus teli est Thracæ nationis, positumque hoc vocabulum in Q. Ennii Annalium* 14. Syrus : *Quam pulchrum illi, cum tolleret hastam quam manu tenebat, eamque moveret contra civitates !* Alludit ad primam Josue expeditionem et expugnationem urbis Hai, in qua Josue cap. 8. dicitur : *Josue vero non contraxit manum, quam in sublime porrexerat, tenens clypeum, donec interficerentur omnes habitatores Hai.* Igitur *jactare* Josue *rhomphæam* proprie fuit extendere et agitare hastam cum clypeo, vel clypeum ad hastam appensum contra urbem Hai; Hebræa enim vox כידון *kidon,* quam Noster, Symmachus et Josephus vertunt, *clypeum;* Chaldæus et ejus seculi recentiores vertunt, *lanceam,* aut telum, aut hastam, aut vexillum. Verisimile enim est Josue clypeum per hastam in altum sustulisse, ut ab insidiis quas juxta urbem posuerat, conspici posset. Hoc enim signum eis dederat Josue, quo admonerentur urbem invadere, cum ipse jam simulando fugam hostem ex urbe elicuisset, uti docet ibidem Abulens. et Theodor. q. 10.

Porro hæc elevatio hastæ et clypei symbolum erat præsentis virtutis et ultionis divinæ, sicut et elevatio manuum Moysis contra Amalec, Exodi 17. Hinc hastam cum clypeo eousque in altum sustulit Josue, quousque omnes Haienses ab Hebræis cæderentur, Josue 8. v. 26.

Allegor. Josue repræsentabat hîc Christum crucifixum ; protendit enim manus efficaces versus Hai, id est, versus orbem istum Satanæ tyrannide vastatum : Hai enim vastitatem significat, neque eas retrahit tanquam cruci affixus, donec consummata de peccato, dæmone, morte et inferno sit victoria.

4. Quis ante illum sic restitit? Nam hostes ipse Dominus perduxit.] Male nonnulli legunt *percussit.* Sensus est, q. d. Moyses cæterique Patriarchæ hostes Israelis magis fuga declinarunt, quam pugna oppugnarunt. Primus fuit Josue, qui contra hostes Israelis stetit intrepidus, pedemque cum iis contulit, eosque prostravit; nam ipse Dominus hostes perduxit in manus Josue, illosque ei tradidit, Josue 10.

Græca hîc variant; nonnulli enim legunt ut Noster, πολεμιους, id est *hostes;* alii legunt πολεμους, id est *bella.* Rursum pro κυριος legunt κυριου, id est *Domini.* Unde vertunt : *Nam prælia Domini ipse adduxit,* id est direxit, et ductor eorum fuit. Ita Tigurina : *Quis ante eum talis exstitit, quippe qui gesserit bella Domini?* Græca tamen Romæ correcta Nostro consentiunt; sic enim habent : *Quis ante illum sic stetit? nam hostes ipse Dominus perduxit;* alii : *Quis ante illum sic pugnavit?* (Stare enim est verbum castrense; unde stare in acie est pugnare.) *Hostes enim Dominus ipse afflixit;* Syrus : *Quis potens ad standum coram eo? Nam bellum Domini ipse fecit.*

5. An non in iracundia ejus impeditus est sol, et una dies facta est quasi duo?] Legit ως δυο, id est, *quasi duo;* alii legunt, προς δυο, id est, *ad duos,* eodem sensu. Unde vertunt : *Et una dies excrevit ad duas.* Pro *in iracundia* legit εν οργη ; jam legunt εν χειρι, id est, *in manu ejus,* id est, opera et imperio Josue. *In iracundia,* id est, ex zelo et ira contra hostes Dei, ut scilicet impios Chananæos deleret, impellente eum ad hoc spiritu, ut patet primo ex eventu; reipsa enim stetit sol : *Obediente Domino voci hominis, et pugnante pro Israel,* Josue 10. 14. Non obedivisset autem Dominus voci Josue, nisi eam probasset et inspirasset. Secundo, quia Siracides hîc laudat Josue quod stiterit solem; ergo fecit hoc Josue ex prudentia et virtute. Tertio, quia Deus regebat Josue, uti rexerat Moysen, uti ei promiserat Josue 1. 5. Quare temerarius fuit, qui dixit Josue imprudenter et temerario ausu imperasse soli, ut consisteret.

Pro *impeditus est sol,* græce est ανεποδισεν ηλιος, quod Complut. et alii passim vertunt, *retrocessit sol;* αναποδιζειν enim ad verbum est referre pedem, retrorsum ire, remetiri gressum. Verum quia Josue, c. 10. 12, dicitur sol stetisse, non vero retrogressus; hinc melius Noster vertit, *impeditus est sol,* scilicet à suo cursu et progressu, stititque suum iter : hoc enim quoque significat τὸ αναποδιζειν. Unde Tigurina vertit : *Nonne sol restitit hujus opera, et dies unus excrevit ad duos?* Syrus : *In manu ejus stetit sol, et fuit dies una duo dies.* Cum enim Josue pugnaret pro Gabaonitis contra quinque reges, ac parta victoria cuperet eos plane delere, veritus ne dies deficeret, et hostes per tenebras noctis fuga elaberentur, jussit stare solem, dareque lucem ad hostes persequendos et internecione delendos. Quocirca magna in Deum fiducia (Deo utique interius eum ad hoc audendum animante, imo incitante, et felicem imperii eventum, adeoque miraculum promittente) dixit coram toto populo : *Sol, contra Gabaon ne movearis, et luna contra vallem Aialon; steteruntque sol et luna donec ulcisceretur se gens de inimicis suis. Nonne scriptum est hoc in libro justorum : Stetit itaque sol in medio cœli, et non festinavit occumbere spatio unius diei; non fuit antea, nec postea tam longa dies, obediente Domino voci hominis, et pugnante pro Israel?* Josue 10. 12. Hoc utique Josue portentum est à seculis inauditum, æque ac ejus fiducia et pietas in Deum, ob quam Deus obediens voci ipsius stitit solem cœlosque omnes, ac pro eo pugnans delevit hostes.

Nota et pondera τὸ *obediente Deo voci hominis,* indeque æstima quanti apud Deum meriti fuerit Josue : *Intellige,* ait S. Chrysost. hom. 27. in Epist. ad Hebr. *quantus est justus! Dixit Jesus Nave : Stet sol circa Gabaon, et factum est. Veniat igitur omnis mundus, magis autem duo, aut tres, aut decem, et viginti mundi dicant, et fa-*

ciant hoc; sed non poterant. Amicus vero Dei creaturis amicis suis imperabat; magis autem amicum suum postulavit, et obedierunt servi; et ille qui deorsum erat superioribus imperabat.

In hac historia nota primo: Pro *sol, non movearis,* hebr. est: *sol, tace.* Unde R. Salomon ait solem quotidie suaves modulari hymnos in laudem Dei, sed tunc ab iis jussu Josue siluisse. Rabbinus hîc sequi videtur Platonicos, qui in orbibus cœlestibus Sirenes constituunt suaviter canentes. Sed hæc sunt deliria: constat enim cœlos anima, ac consequenter voce cantuque destitui. *Sile* ergo, id est, quiesce, siste, ne movearis, ut vertit Noster. Est catachresis frequens Hebræis.

Secundo, verius est cum sole stetisse et lunam omnesque orbes cœlestes: alioqui enim majus fuisset novumque miraculum, quod sole stante, cœli et stellæ cæteræ moverentur, magnaque fuisset in cœlis et terra, eaque continua rerum perturbatio, uti fuse ostendit Abulensis Josue 10. Quare tunc non fuit tempus, quod est mensura motus primi mobilis: hic enim motus tunc cessabat; fuit tamen tempus, id est, duratio quæ existentiam rei cujusque comitatur, cujus mensura erat duratio cœli et primi mobilis.

Tertio, Lyranus, Vatablus, Serarius, Salianus et alii censent solem fuisse in meridie, cum eum stitit Josue: prævidens enim non satis fore temporis post meridiem ad consummandam victoriam, in meridie solem stitit. Favent verba Josue citata, quæ aiunt solem stetisse in medio cœli; sed illa non convincunt. Nam Hebræi τὸ *in medio* sæpe sumunt more vulgi, non geometrice, ut in medio cœli idem sit quod in ipso cœlo vel hemisphærio nostro. Sic Christus sepultus dicitur *in corde terræ,* id est, in ipsa terra: non enim fuit sepultus in ejus corde, id est in medio, Matth. 12. 40. Unde alii non minus probabiliter censent solem tunc fuisse vicinum occasui. Ideo enim jussit eum stare Josue, quia jam occidebat, et hostis per tenebras noctis evasisset: in meridie enim non erat causa eum sistendi, cum adhuc dies futura esset per sex vel septem horas, quibus hostes persequi poterat. Ita Abulens. Dionys. Hugo, Magalianus et alii, idque significatur Josue 10, cum dicitur: *Non festinavit sol occumbere,* q. d. Sol erat jam vicinus occasui, ad eumque festinabat: sed ad verbum Josue stetit, non occubuit.

Quæres: Quantus fuit hîc dies, et quot horæ ei sunt additæ?

Præsuppono in Judæa diem longissimum, qualis est in solstitio æstivo (sub quod hæc pugna contigisse videtur) non esse 18, ut aliqui volunt, sed 14 duntaxat horarum.

Jam Chaldæus Paraphrastes asserit hunc diem fuisse 36 horarum: quare cum dies artificialis esset duodecim horarum, Deus stare fecit solem per 24 horas, quæ additæ duodecim jam dictis faciunt 36: ita S. Dionys. Pro eadem sententia citatur S. Justinus Dialog. contra Tryphonem, quasi senserit diem istum fuisse 36 horarum, ita ut præter 12 horas naturales additæ ei fuerint 24 horæ supernaturales: dicitur enim Josue cap. 10. sol stetisse *spatio unius diei,* quod ipse de die naturali 24 horarum accipit. Verum potius id accipiendum videtur de die artificiali: hæc enim sola lucem præbuit, idque innuit Siracides hîc, dicens: *Et una dies facta est quasi duo,* q. d. Dies, quæ solet esse 12, vel, in solstitio æstivo, 14 horarum, facta est 24 vel 28 horarum: stetit ergo sol per 12 vel, ut summum, per 14 horas: hæ enim abunde sufficiebant ad consummandam victoriam. Ita noster Cosmus Magalianus in Josue 10. censet diem hunc in solstitio fuisse 14 horarum, iisque sole jam accedente ad occasum elapsis, Deum jussu Josue stitisse solem totidem horis, scilicet 14, ut universim hic dies fuerit 28 horarum: fuit enim duplicatus, ut ait hîc Siracides. Diem vero, quo jussu Isaiæ ad preces Ezechiæ retrogressus est sol, censet fuisse 32 horarum.

Allegor. Theodor. in Josue 10. q. 13: Sicut sol, inquit, pugnante Josue stetit; ita dum Christus in cruce moriens morte sua mortem dissolveret, sol in meridie continuit radios suos, et tenebris opplevit terram.

Tropolog. S. Cyrillus in Collectaneis: Gabaon, inquit, est mens sublimis; vallis est caro morte humiliata; sol est oratio mentem illuminans; luna est lex naturalis carni persuadens ut animæ subjiciatur: luna enim est symbolum naturæ propter mutabilitatem. Quisquis ergo per piam vitæ institutionem acie confligit contra inimicos spiritales, fit Jesus Nave, et precatur ut sibi stet sol in Gabaon, id est, ut oratio mentem illuminet et exaltet; luna autem in valle, id est, permaneat et corroboretur ei lex naturalis, carnis vitia edomans et mortificans. Et Rabanus hîc: Jesus, inquit, facit ne unquam sol justitiæ fidelibus suis occumbat, sed semper oriatur, et credentium corda lumine veritatis perfundat.

Politice Josue hîc se peritum belli ducem ostendit: imperat enim ut sol stet contra Gabaon, itaque illi sit adversus et noxius, sibi vero secundus et commodus. Ordinaturus enim aciem tria ante omnia prospicere debet, nimirum solem, ventum et pulverem: solem, ut eum habeat à tergo, non à fronte; nam sol à fronte in pugna eripit visum: ventum, ut sit secundus; nam si sit contrarius, tela flectit ac deprimit, hostium vero tela adjuvat et promovet: pulverem, quia si is à fronte congeratur, oculos implebit et claudet.

Porro quod dicitur Josue 10. 14: *Non fuit antea, nec postea tam longa dies,* intellige usque ad tempus illud, quo hæc scripsit vel Josue, vel potius Samuel, aut quis alius. Nam post Samuelem Isaias, c. 38. 10, retroegit solem ad decem lineas. Unde S. Dionys. epist. ad Polycarpum, censet illum diem fuisse 32 horarum; cum hic Josuanus fuerit tantum 24 vel 28 horarum: quamquam alii valde probabiliter censeant illum Isaiæ diem 15 duntaxat fuisse horarum, uti dixi Isaiæ 38.

Rursum 1. Paral. 4. 22. nominatur filius Sela, *qui stare fecit solem, virique mendacii, et securus, et incendens.* Ubi Rabanus et Glossa censent hunc filium Sela revera stitisse solem; quasi Deus per eum ob peccata enormia illius ævi mutarit cursum solis, ut homines ad peccatorum agnitionem et pœnitentiam induceret. Porro hunc filium fuisse Elimelech, socerum Ruth, cap. 1, censent Hebræi. Verum τὸ *qui stare fecit solem,* uti et nomina quæ sequuntur, est nomen proprium filii Sela, qui hebraice vocatur *Joakim,* id est, *qui stare fecit;* Noster addidit, *solem.* Sic pro *viri mendacii* hebr. est *Cozeba,* quod Noster vertit, *mendacii:* pro *securus* hebr. est *Joas:* pro

incendens hebr. est *Saraph.* Sunt igitur hæc nomina propria filiorum Sela, quæ latinus Interpres latine reddidit, juxta eorum etyma: qua de causa id fecerit incertum est. Quare pariter incertum est an hìc Joakim revera stiterit solem. Noster Magalianus in Josue, c. 10. v. 22, annotat. 7, ubi multa hac de re congessit, censet eum dici Joakim, id est, statorem solis, quod suis precibus instar Eliæ tantam siccitatem et sterilitatem orbi ob peccata sui ævi induxerit, ut sol stare terramque urere videretur.

Denique nonnulli alii eximii Sancti simili modo solem stetisse memorantur. Ita S. Abbas Mutius, proficiscens ad visitandum ægrum, solem occumbentem stitit. Audi Ruffinum, lib. 2. Vitar. SS. Patr. c. 9: *Cum videret jam solem demergi, ait ad eum: In nomine Domini nostri Jesu Christi sta paulisper in itinere tuo, et exspecta me, donec ad vicum perveniam. At ille cùm aliqua jam mergi cœpisset ex parte, restitit, nec prius occubuit quam homo Dei perveniret ad vicum; stantes autem et intuentes moras solis in occasum mirabantur omnes, quibus ipse: Non meministis vocem Domini: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, majora horum signa facietis.* Eodem modo similique de causa solem stitisse dicitur Abbas Bessarion, lib. 6. Vitar. SS. Patr. c. 2, ubi et alius senex idem fecisse narratur.

Rursum stetisse solem sub Carolo Magno ad ulciscendos Dei hostes, nimirum Saracenos, qui Rolandum Comitem, aliosque Caroli principes occiderant in clade Roncevallensi; ac pari modo stetisse solem sub Carolo V. Imp. cum is Saxonem superavit et cepit, docent Lud. Avila, lib. 2. Belli Germanici, Consalvus de Illescas parte 2. Histor. Pontif. et alii quos citat et sequitur noster Christoph. Schreiner, lib. de Refractionibus cœlestibus cap. 32, in fine: quin et Turpinus Archiepiscopus Rhemensis, Carolo Magno coævus et familiaris, de illo idem testatur c. 26. Vitæ ejusdem. Sed Turpinus hic de fide suspectus est, imo fabulosus, ut notant Baron. Bellarmin. Possevinus de Scriptor. Eccles. et alii.

Godefridus Bullonius Hierosolymam expugnavit anno Domini 1099, feria sexta, eadem scilicet die et hora, qua ibidem crucifixus est Christus, atque eadem illa die sol aliquot gradibus retrocessit, ait Eucherius histor. c. 21, et ex eo Genebrardus lib. 4. Chronolog.

Pari modo solem stetisse, ac ad quatuor horas cursum suum continuisse eo die, quo Hispani seculo præcedenti pugnarunt cum Mauris apud Oranum, illudque occuparunt auctore et quasi duce Francisco Ximenio Cardinali, viro prudentia, doctrina (unde idem curavit edi Biblia Complutensia hebraice, græce et latine), sanctitate et rebus gestis eximio, testatur Alvarus Gomecius, lib. 4. de Gestis ejus, additque eo miraculo Mauros nonnullos ad Christum conversos, atque idem miraculum accidisse Carolo V. contra Saxonem pugnanti.

Nota in his omnibus casibus non videri vere stetisse solem: hoc enim notassent Astronomi totius orbis. Nec tanto miraculo opus erat: poterat enim alio adminiculo tale iter vel pugna peragi, nimirum poterat Deus producere lucem, quæ eis præluceret, uti fecit filiis Israel Exodi 10. 23.

Dices: Abbas Mutius et Bessarion dicuntur vidisse non tantum lucem, sed et solem ipsum; ergo restitit sol. Resp. negando consequentiam: Ad antecedens dico ipsos vidisse solem per radios non directos, sed in nube reflexos; Deus enim adduxit nubem densam, fecitque ut sol post occasum in eam radios vibraret, qui à nube reflexi in terram, solem ipsum aspicientibus apparere faciebant, terramque illuminabant; sicut in speculo quis videt seipsum per species suiipsius à speculo in oculum intuentis reflexas. Et si quis nummum ponat in vase, ab eoque discedat ut nummum non videat, si vas impleat aqua, illico nummum videbit per species nummi ab aqua ad oculum reflexas. Sic mane sæpe sol necdum ortus cernitur, per radios suì à nube opposita ad oculum reflexos. Sic Hollandi hisce annis in nova Zembla, quæ polo subjacet, ubi per hiemem una continua est nox, per plures dies viderunt solem, antequam ipse ortus esset in illo horizonte; quia scilicet sol gyrabat sub horizonte, suosque radios in nubes opacas, quæ supra horizontem erant, vibrabat; nubes vero illos reverberantes ad oculos intuentium, per eos solem repræsentabant. Sic multa videntur per radios refractos, quæ per directos videre esset impossibile. Adde subinde videri non solem, sed parelium, idque per radios directos: sol enim, nubem oppositam illustrans et penetrans, subinde suì formam in ea plane perfecteque exprimit, ut videatur esse ipsissimus sol, cum tantum sit imago solis, quæ vocatur parelius. Sic subinde simul apparent duo, imo tres soles; sed unus est verus sol, cæteri sunt parelii, id est figuræ et similitudines solis.

6. INVOCAVIT ALTISSIMUM POTENTEM IN OPPUGNANDO INIMICOS UNDIQUE (cum scilicet Josue et Hebræi undique cingerent et oppugnarent Chananæos, ac vice versa cum vicissim Chananæi conspirantes undique oppugnarent Josue et Hebræos): ET AUDIVIT ILLUM MAGNUS ET SANCTUS DEUS, IN SAXIS GRANDINIS VIRTUTIS VALDE FORTIS.] q. d. Josue in arctis constitutus, et undique à Chananæis oppugnatus, non confisus est suis armis, sed opi Altissimi: quare eam fidenter et ardenter imploravit; quocirca Deus potens et sanctus pugnans pro Josue et populo fideli, eum exaudiens cœlitus in Chananæos vibravit lapides grandinis, quibus eos contrivit. Erat enim grando *virtutis valde fortis*, græce δυνάμεως κραταιας, id est, potentiæ et efficaciæ validæ, q. d. Grando hæc tam potens, fortis et efficax erat, ut homines et jumenta sterneret et occideret. Unde Tigurina: *Cum hostes eum undique premerent, invocavit dominatorem Altissimum, et magnus Dominus exaudivit eum vehementi violentaque grandine lapidando;* alii è contrario vertunt: *Invocavit supremum rerum Potentem, cum premeret hostes undique.* Sic enim vertas quoque: το εν τω θλιψαι αυτον εχθρους κυκλοθεν; hoc enim ambiguum est, tamque significat quod Josue presserit Chananæos undique, quam quod Chananæi presserint ipsum Josue: Josue enim, jussu Dei oppugnans Chananæos omnes per circuitum, valido egebat Dei præsidio ad illos expugnandos: quocirca prudenter illud invocavit. Vicissim Chananæi omnes videntes sibi parari excidium, conspirantes contra Josue et Hebræos, eos undique impetebant.

Historia grandinis enarratur Josue 10. 11. Cum enim Josue pro Gabaonitis pugnaret con-

tra quinque reges, *conturbavit eos Dominus*, inquit, *à facie Israel, contrivitque plaga magna in Gabaon*, etc.; *misit super eos lapides magnos de cœlo usque ad Azeca, et mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filii Israel.* Reliquos vero fugientes persecutus Josue jussit stare solem, donec omnes interimeret. Addit Josephus, lib. 5. Antiq. c. 2, non solum lapidosa et inusitata grandine, verum etiam tonitruis et fulminibus terribilem fuisse illam tempestatem, æque ac fuerat illa Ægyptiaca, quæ perdidit Pharaonem et Ægyptios, Exodi 9. 23. et c. 14. v. 24 et 25; unde Syrus addit: *Exaudivit illum in saxis grandinis, et sulphur de cœlo demisit, et impetu dejecit super gentem hostilem*, uti fecit Sodomæ, Gen. 19. Similia cœlitus præsidia immisit Deus legioni Christianorum Fulminatrici sub M. Aurelio Imp. teste Eusebio lib. 5. Histor. c. 5, ac postea Theodosio Imp. contra Eugenium tyrannum decertanti, de quo Claudianus in ejus Panegyrico:

> O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
> Et conjurati veniunt ad classica venti!

Nota hîc duplex epithetum Dei, *magnus et sanctus* (licet τὸ *sanctus* jam non sit in Græco). Dicitur enim Deus *magnus* non tantum quoad quantitatem, quia immensus per totum universum, imo supra cœlos per spatia imaginaria in infinitum sese extendit, sed quoad quamlibet perfectionem: magnus ergo est, id est, infinitus in majestate, essentia, sapientia, robore, justitia, omnique virtute. *Sanctus* dicitur, cujus affectus et mores exacte congruunt legi æternæ, hoc in nobis fit accidentaliter, Deo autem idipsum est essentiale: quare per essentiam ipse est sanctus, adeoque essentia ejus est ipsa sanctitas, quatenus essentia rationem voluntatis obtinet, quæ simili modo essentialiter congruit cum lege æterna, quæ est in mente Dei. In Deo enim una eademque simplicissima res sunt mens, voluntas, essentia. Si ergo mens Dei essentialiter est, est et ejus voluntas ac essentia. Rursus cum lex æterna oriatur ex ratione divinæ essentiæ (quæ sicut est origo primordialis omnis perfectionis entitativæ, ita etiam omnis perfectionis moralis, et omnis rectitudinis affectus et moris) fit ut perfectio et sanctitas consistat etiam in conjunctione cum Deo per affectum. Unde amor Dei est sanctitas. Quare cum Deus sibi ipsi maxime sit conjunctus, tum per naturam suam, tum per affectum amoris, ipse maxime sanctus est. Denique ratio sanctitatis, ut à nobis concipi potest, consistit in puritate animi aliena ab omni contagione et labe peccati, ut docet Dionys. c. 12. de Divinis nominib. *Sanctitas est*, inquit, *ut more nostro loquar, ab omni scelere libera, et omnino perfecta, et omni ex parte immaculata puritas.* Talis autem puritas maxime convenit Deo. Hinc Deus dicitur *sanctus in omnibus operibus suis*: quia omnes ejus affectus, et omnes ejus operationes exactissime legis æternæ rectitudini conformantur. Voluntas enim ipsius per se suamque essentiam legi æternæ ex æquo respondet et commensuratur: quia tam perfecte vult rectitudinem, quam perfecte illam concipit. Unde sicut intellectio et judicium rectitudinis est infinite perfectum: ita quoque amor et affectus rectitudinis est infinite perfectus, utpote intrinsecam suam regulam adæquans. Deus ergo sanctus est in misericordia, clementia, amore: sanctus pariter est in justitia et vindicta, qua injustos et impios pro meritis castigat, uti hîc per Josue castigavit Chananæos. Sic Deus sanctus est in glorificatione Beatorum, ac æque sanctus est in damnatione reproborum: quia in illis immensam misericordiam, in his terribilem justitiam exercet. In Deo autem tanta est justitia, quanta misericordia, et illa huic par et æqualis est in sanctitate et perfectione.

Moraliter disce hîc in omni prælio, corporali æque ac spirituali, validissima esse arma orationis. Hæc enim victoriam à Deo, cujus est eam dare, poscit et impetrat. Sic orante Moyse Josue vicit Amalec Exodi 17. 11. Sic Judas Machabæus, præliis semper præmittens preces, tam illustres obtinuit victorias: solum in ultimo non legitur orasse, ideoque in eo cecidit et occubuit.

7 et 8. Impetum fecit contra gentem hostilem, et in descensu perdidit contrarios, ut cognoscant gentes potentiam ejus; quia contra Deum pugnare non est facile.] Suppositum verborum *fecit et perdidit* non est Josue, sed Deus exaudiens et pugnans pro Josue: Deus enim per lapides grandinis perdidit ejus hostes. Unde pro *impetum fecit contra gentem*, græce est, κατερραξεν επ' εθνη πολεμον, id est, ut Complut. *Disrupit super gentes bellum*, puta aciem bellicam et pugnam. Alii: *Fecit ut cum impetu rueret in gentes bellum;* Tigurina: *Prælio in gentes irruit;* καταρραττω enim idem est quod ingruo, percutio fortiter, collido, frango, rumpo, præcipito, deturbo cum impetu; uti factum est in diluvio, cum ruptis cataractis cœli impetuosus depluit imber. Sensus ergo est, q. d. Deus pugnans pro Josue contra Chananæos aperuit et disrupit cataractas cœli, indeque grandinavit et præcipitavit in eos magno impetu et fragore sua jacula bellica, puta saxa grandinis, fulmina, et tonitrua quibus *in descensu* Bethoron, ut dicitur Josue 10. 10, *perdidit contrarios*, scilicet Chananæos hostes Dei et Israelis; idque hoc fine, *ut cognoscant Gentes potentiam*, græce πανοπλιαν, id est plenam armaturam, sive omne genus armaturæ (qualia sunt grando, fulmen, tonitru, etc.) *ejus* (Dei), *quia contra Deum pugnare non est facile*, id est, est impossibile: est enim miosis. Græce, ο τ' εναντιον κυριου ο πολεμος αυτου, id est, ut Romani vertunt, *quia coram Domino bellum ejus*, hoc est, ut Jansenius, quia bellum Josue placuit Deo, et gerebatur favente Domino. Sic et Tigurina: *Ut gentes*, inquit, *cognoscerent arma ejus, et bellum ab eo geri favente* (Vatablus *inspiciente*, vel *ante oculos*, quod Hebræi dicunt לפני *liphne*) *Domino.* Alii aptius ad Nostrum vertunt: *Ut cognoscerent gentes omnia sua arma, quia contra Dominum et bellum cujusque ipsorum;* ut τὸ αυτου sumas distributive pro quolibet. Huc allusit Christus duellans cum Saulo, eumque sternens, dicendo: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*, Actor. 9. 5. Sic Gentiles tradunt Titanas cum Jove belligerantes ab eo sideratos, ac fulmine in tartara esse præcipitatos. Vide quid Deus S. Job secum disputanti ingerat Job 40. v. 1. et seq. Sane ut alia taceam, hoc anno 1626. et præced. evidentia et ad oculum spectabilia vidimus hujus sententiæ exempla, quando hæreticos rebellantes Deo, suisque principibus orthodoxis toties et cum tanta stra-

ge profligatos, quando capita hæretici fœderis fere universa cita et funesta nece occubuisse, quando Catholicos principes, tot, tantis tamque continuis victoriis potitos, spectavimus; ut qui Deum favere causæ Catholicorum neget, vel cæcus, vel insanus sit. Sapiant ergo qui ex iis reliqui sunt, et sociorum exemplo discant: *Quia contra Deum pugnare non est facile;* quod nisi faciant, brevi similem stragi sociorum cladem et interitum exspectent: Deus enim nonnullam vindictæ tarditatem gravitate compensat.

SECUNDA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM JOSUE ET CALEB.

8 et 9. ET SECUTUS EST A TERGO POTENTIS: ET IN DIEBUS MOYSI FECIT MISERICORDIAM IPSE, ET CALEB FILIUS JEPHONE, STARE CONTRA HOSTEM, ET PROHIBERE GENTEM A PECCATIS, ET PERFRINGERE MURMUR MALITIÆ.] Rabanus, Palacius et alii passim pro *potentis* legunt *potentes* in plurali, sicque explicant, quasi auctor persistat in narranda victoria Josue contra quinque reges jam dictos. Nam ut narratur Josuè 10. 17. quinque illi reges, videntes suorum stragem, remanserunt à tergo Josue, seque absconderunt in spelunca. At Josue, cæsis eorum militibus, ad eos rediit, fecitque ut omnes Israelitæ eorum colla calcarent. Ergo *secutus*, id est insecutus, *est à tergo potentes;* quia ad eos rediit, quos à tergo dimiserat, eosque trucidavit.

Verum pro *potentes* legendum est *potentis:* sic enim legunt Græca et Latina Romana. *Potentis* scilicet Domini Dei, q. d. Josue secutus est Dominum potentem, eique obedivit, firma spe confidens, quod potentissimi Dei ope sibi promissa Hebræi superarent Chananæos, quantumvis potentes et robustos: quia, ut ait Jansenius, cum alii exploratores humani timoris spiritum sequerentur, spectantes solum quid humanis viribus possent, atque ob id animos populi confringerent suæ diffidentiæ verbis: isti duo àlio spiritu ducti divinam potentiam et veracitatem considerabant, cogitantes quid possent per eum qui suis promisit terram Chananæorum, ideoque ausi sunt aliis omnibus contradicere. Et ob id hìc dicitur Josue secutus post potentem, quia ejus potentiam considerabat, non autem humanam infirmitatem.

Historia narratur Num. 13 et 14. ubi eam explicui, et hìc dicitur de eis, quod *in diebus Moysi* fecerunt *misericordiam,* hoc est opus pietatis, et in Moysen et in ipsum populum; quia scriptum est de Caleb, quod compescens murmur populi, quod oriebatur contra Moysen, ait: *Ascendamus et possideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam.* Qua autem in re fecerint misericordiam ostenditur, cum sequitur: *Stare contra hostem,* hoc est, stando contra hostem, et prohibendo populum à peccatis: infinitivi enim Græco more hìc rursum positi sunt pro gerundiis; vel exponendi sunt ita, ut starent contra hostem, et prohiberent gentem. Sensus ergo est, q. d. Caleb et Josue pie fortiterque egerunt pro Deo, Moyse et populo, ut starent constanter contra hostem, puta contra Chananæos, suadendo Hebræis ut contra eos dimicarent, ac victoriam Dei potentis ope eis pollicendo: itaque prohibuerunt gentem à peccatis seditionis, rebellionis et murmuris, quia sua animositate et animosa oratione ad populum ejus murmur infregerunt, illudque compescuerunt et sedarunt: hoc enim significat Græcum κοπάσαι. Pro *hostem* Noster cum Græcis Romæ emendatis legit ἐχθροῦ. Complut. vero et alii legunt ἐκκλησίας, id est, *Ecclesiam,* q. d. Josue et Caleb fortiter steterunt contra Ecclesiam, id est, contra cœtum, puta contra murmur cœtus, sive populi congregati. Unde Tigurina: *Nam ipse potentem secutus est, temporibusque Moysis amicum ei se præstitit, dum ipse cum Caleb Jephone nato se hosti opponeret, ac prohiberet peccare populum* (prohibendo eum ab apostasia et reditu in Ægyptum) *fremitumque malitiosum pacaret;* alii, *sedaret murmur improbitatis,* id est, murmur improbum improborum. Nota phrasim, *sequi à tergo potentis:* est tergum potentis, id est potentem sequi, sicut famulus sequitur herum à tergo; sequi autem potentem Deum, est Deo credere, Deo confidere, Deo obedire, Deo per omnia obsequi, uti explicatur v. 12. Alludit, imo citat illud Num. 14. 24: *Servum meum Caleb, qui plenus alio spiritu secutus est me, inducam in terram hanc;* Syrus: *Atque etiam ipse perfectus fuit post Deum* (perfecte Deo ejusque voluntati consensit et est obsecutus; alius textus habet, *complevit,* vel *consecravit se ministerio Dei*), *et in diebus Moysis fecit misericordiam ipse et Caleb stando in scissione populi, ad convertendum congregationem, ad dissolvendum nomen malum de terra promissionis.*

Moraliter discant hìc fideles, licet infirmi, sequi tergum Dei potentis, præsertim cum ab eo ad res arduas et difficiles, v. g. ad Apostolatum, ad Indias, ad vitam excelsam vocantur. Magnis animis magnaque fiducia Deum sequantur; quia ante se habent præambulam Dei potentiam, imo omnipotentiam quasi scutum, quod omnes difficultates recipit eliditque, ac quasi arietem bellicum, qui omnes hostium oppositiones disjicit et sternit. Nil ergo est quod timeant tanto duce, tanto clypeo, tanto muro: nullum enim telum ad eos pertingere potest, nisi prius antemuralem et antegredientem eos Dei potentiam disjiciat: hoc autem factu est impossibile. Dei ergo potentia undique obvallati et obarmati omnia evincent: Deus enim pugnat pro eis, imo antegrediens omnia sternit et complanat. *Quid times,* ait S. August. *ô homo in sinu Dei positus?* Deus enim, ait S. Bernard. sperantes in se seque sequentes facit omnipotentes, ut dicant cum S. Paulo: *Omnia possum in eo qui me confortat.* Dei enim proprium est eligere et corroborare infirma, ut confundat fortia. Quocirca quo major est hominis infirmitas, eo majus robur ei confert Deus, si invoce-

tur. Igitur quo quis est infirmior, eo spem et animos non minuere, sed augere potest ac debet: si enim id fecerit, certo aderit ipsi Deus majori potentia, majoresque vires ei suggeret. Quocirca cogitet id sibi à Deo dici, quod ab eo dictum fuit Cyro: *Ego ante te ibo, et gloriosos terræ humiliabo; portas æreas conteram, et vectes ferreas confringam: Et dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum, ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel,* Isaiæ v. 45. 2.

10. ET IPSI DUO CONSTITUTI (græce ὄντες, id est, existentes, q. d. Josue et Caleb cum ipsi essent duo soli, sive duo duntaxat, et constanter resisterent murmuri populi), A PERICULO LIBERATI SUNT A NUMERO SEXCENTORUM MILLIUM PEDITUM.] *Periculum* intellige mortis et exclusionis à terra sancta; omnes enim Hebræi superantes annum vigesimum, qui facile erant sexcenta millia, ob murmur Dei sententia damnati sunt ad mortem, ut scilicet morerentur in deserto, nec ingrederentur in terram promissam, exceptis solis duobus, scilicet Josue et Caleb; hi enim quia pro Deo murmuri se opposuerunt, hinc eam ingressi sunt, imo cæteros in eam induxerunt, Numer. 14. Unde explicans subdit:

INDUCERE ILLOS IN HÆREDITATEM, IN TERRAM, QUÆ MANAT LAC ET MEL,] q. d. Ut Deus induceret illos, scilicet Josue et Caleb, et per eos cæteros omnes Hebræos in hæreditatem Chananææ, quæ adeo fertilis erat, ut lacte et melle manare videretur. Hunc esse sensum liquet ex Græcis, quæ sic habent: *Et ipsi duo cum essent, conservati sunt ex sexcentis millibus peditum, quò induceret eos* (Tigurina, *utpote inducendi*) *in hæreditatem, in terram fluentem lacte et melle;* Syrus: *Et ipsi soli liberati sunt de sexcentis millibus*, etc.

11. ET DEDIT DOMINUS IPSI CALEB FORTITUDINEM, ET USQUE IN SENECTUTEM PERMANSIT ILLI VIRTUS (græce ἰσχύς, id est fortitudo, robur), UT ASCENDERET IN EXCELSUM TERRÆ LOCUM (in Hebron; Syrus, *ad dandam illi potestatem super robur terræ*), ET SEMEN IPSIUS OBTINUIT HÆREDITATEM.] Caleb enim jam 85 annorum existens adeo fuit validus, ut à Josue petierit et obtinuerit montem et urbem Hebron, eamque armis expugnans sibi suisque fecerit hæreditariam. Historia narratur Josue cap. 14. 6. et seq. Unde v. 10. Caleb sic ait ad Josue: *Hodie octoginta quinque annorum sum, et sum sic valens, ut eo valebam tempore, quando ad explorandum missus sum* (ante 45 annos) *illius in me temporis fortitudo usque hodie perseverat, tam ad bellandum quam ad gradiendum.* Subdit deinde quomodo Hebron et gigantes in ea habitantes expugnarit, hac de causa Caleb in Hebron sepultus est. Audi S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ, iter ejus per terram sanctam describentem: *Ascendit*, inquit, *Hebron; hæc est Cariatharbe, id est, oppidum virorum quatuor* (Josue 14. 15.) *Abraham, Isaac, Jacob, et Adam magni, quem ibi conditum juxta librum Jesu Nave Hebræi autumant; licet plerique Caleb quartum putent, cujus ex latere memoria monstratur.* Disce hic quantus fuerit Caleb, qui cum Abraham, Isaac et Jacob sepeliatur et comparetur, ut eis quartus addatur.

Hinc Caleb hebr. alludit ad כלאבי *kelabi*, id est, *sicut leo.* Leoni enim comparatus est Judas, ex quo prognatus est Caleb, Genes. 49. 9. Primo enim sicut leo est fortissimus animalium, sic Judas fortissimus fuit fratrum, et Caleb Israelitarum sui ævi. Secundo, leo solus ex animalibus recurvos ungues habentibus, simul ac natus est oculos aperit ac videt; unde à Plutarcho *solare animal* nuncupatur. Multi censuere leonem insomnem esse et non dormire; verum id negat Aristot. et cæteri, qui tamen fatentur quod leo dormiens moveat caudam, et semiapertis oculis dormiat, eo quod eos habeat ingentes, ut palpebris occludi non possint. Hinc leo vigilantiæ est symbolum; unde leones insculpi solent ad fores templorum, uti Romæ videmus, quasi eorum custodes. Sic vigilans fuit Caleb, ut se et suos induceret in terram promissam. Tertio, leo cum senescit melior est, ait Pierius Hieroglyph. 1. Unde senex ille apud Aristophanem senectutem suam leoninæ conferens, eam plurium juvenum robori anteponit. Talis fuit Caleb, cui *Dominus dedit fortitudinem, et usque in senectutem permansit illi virtus, ut ascenderet in excelsum terræ locum.* Similes sunt sapientes et justi, qui in senio deficientibus viribus corporis crescunt viribus mentis, ac studio sapientiæ se oblectant, imo prælibant delicias paradisi, et ad eas anhelant. Nam ut ait S. Bernard. serm. 2. in illud: *Non est regnum, etc. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui, si non proposuero Jerusalem in principio lætitiæ meæ. Vere in principio lætitiæ, quia finis illic repositus est. Principium gaudii illius quod hic quandoque sentimus, stilla est, guttula est, de flumine illo descendens cujus impetus lætificat civitatem Dei.* Quarto, leo hebr. dicitur *labi* à לב *leb*, id est, *cor*, quasi cordatus: corde enim est excelso, robusto et impavido. Sic Caleb dicitur כלב *keleb*, id est, *sicuti cor;* fuit enim ipse cordatus, sapiens, magnanimus, ac inter primos heroes sui seculi.

Sic Cyrus apud Xenophontem moriens, extremæ jam senectutis, negabat se unquam sensisse senectutem factam imbecilliorem, quam fuisset adolescentia; nimirum imbecillitas senum sæpe provenit ab intemperantia et excessu vel cibi, vel laborum, vel passionum, præsertim iræ et tristitiæ: hæc qui vitat, validam vegetamque exiget senectutem.

12. UT VIDERENT OMNES FILII ISRAEL, QUIA BONUM EST OBSEQUI SANCTO DEO.] Græce est, *quia bonum est ambulare à tergo Domini*, id est, sequi Dominum, eique obsequi, ut dixi v. 8. Tigurina: *Ut scirent omnes posteri Israelis quàm Dominum sequi bonum sit*, dum vident Josue et Caleb ingressos in terram promissam cum tot triumphis tantaque gloria, eo quod confisi et obsecuti sint Deo; cæteros vero omnes ab ea exclusos, eo quod murmurantes terga vertissent Domino, diffisi tam divinæ promissioni et potentiæ, quam suarum virium infirmitati. Deum, quem v. 8. vocavit *potentem*, hic vocat *sanctum*, qui scilicet sancte et fideliter præstet ea quæ promisit, uti hic promiserat Hebræis Chananæam; quod credentes Josue et Caleb, sancte Deo sancto obsecuti sunt. Quis enim prudens non sequatur præviam sanctitatem? quis non obsequatur Deo sancto, imo qui est ipsa increata, immensa et augustissima sanctitas, à quo omnis hominum et Angelorum sanctitas velut radius à sole dimanat?

Huic sententiæ affines sunt duæ gnomæ 72 Interpretum, quibus coævus fuit Siracides, ac forte unus ex ipsis. Nam Ptolemæus Philadelphus cuique 72 Interpretum quæstionem

ethicam proponens, ei qui ordine erat trigesimus hanc proposuit: *Quid sit in gloria potissimum? Ad quam ille ocius respondit: Deum venerari, non sacris, inquam, neque muneribus, verum animi puritate, ac fide candida ejus voluntatem sequi.* Ex adverso ei qui ordine 57 erat, hanc proposuit: *Quare quis inglorius fiat?* Ad quam ille respondit: *Si quando superbia quis ductus exasperetur, vituperationes tunc subeunt et gloriæ privatio; nam Deus, totius gloriæ dominator, eam quò vult declinat.* Sicut ergo magna gloria est humiliter sequi Dominum, sic è contrario magnum probrum est superbire et nolle sequi, sed præire Dominum. Ita Aristæas in histor. 72 Interpretum. Vide dicta cap. 23. 38. ad illud: *Gloria magna est sequi Dominum.*

TERTIA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM JUDICUM ISRAELIS.

13. Et judices singuli suo nomine (id est singuli viritim et nominatim), quorum non est corruptum (Syrus, *non aberravit*) cor; qui non aversi sunt a Domino,] supple, laudentur, vel digni sint laude, perinde ac Aaron, Phinees, Josue, Caleb cæterique jam nominati.

14 et 15. Ut sit memoria illorum in benedictione, et ossa eorum pullulent de loco suo, et nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, sanctorum virorum gloria.] A Josue et Caleb recta serie et ordine temporum descendit ad judices. Laudat ergo hìc judices, id est, vindices Israelis, puta Othoniel, Barac, Gedeon, Samson, etc., qui suo robore et virtute Israelem ab Idumæis, Syris, Philisthæis aliisque hostibus liberarunt et vindicarunt, quorum heroica facta, prælia et victoriæ describuntur in libro Judicum. Porro non omnes Judices laudandos asserit, sed tantum *quorum non est corruptum cor;* græce, *quorum non est fornicatum cor,* id est, non prolapsum in idololatriam (hæc enim in Script. vocatur *fornicatio*, puta spiritualis et mystica), quique *non sunt aversi à Domino;* nonnulli enim Judices fuere impii, uti Abimelech filius Gedeonis qui 70 fratres occidit, Judic. 9. Cæteri vero plerique, qui fuere pii et zelosi, digni sunt æterna laude, *ut sit memoria illorum in benedictione.* Minus usitate Jansenius, τὸ *ut* accipit pro *utinam*, uti accipit Terentius cum ait: *Ut*, id est utinam, *illum dii deæque perdant;* græce enim non est *ut*, sed εἴη, id est *sit*, quod est optantis, q. d. Utinam sit: *Et ossa eorum pullulent de loco suo!* q. d. Ossium, id est sepulcri eorum, et consequenter ipsorummet, virens semper et florida sit memoria, ut eorum fama jugiter rediviva conservetur et augeatur. Unde explicans subdit: *Et nomen eorum permaneat in æternum,* per hoc quod promanet et permaneat apud *filios illorum,* quæ ingens horum *sanctorum virorum,* virtuti eorum debita est gloria. Est metonymia et metalepsis; ex ossibus enim intelligitur sepulcrum, ex sepulcro memoria, ex memoria fama et gloria Judicum illustrium. Rursum *pullulare* sumitur pro revirescere, et semper vigere. De hac phrasi plura dicam cap. 49. 12; unde Græca habent: *Ossa eorum revirescant,* vel *reflorescant, in loco suo, et nomen ipsorum* ἀντικαταλλασσόμενον, id est, *commutatum;* Romana, *restauratum; glorificatis ipsis in filiis,* q. d. Nomen et fama ipsorum transferatur, commutetur et restauretur in filiis, in quibus, dum ipsi parentes quasi reviviscunt et glorificantur, hoc ipso restauratur eorum nomen, fama et vita. Vatabl. *Porro judicum quoque nominatim omnium, quorumcumque non scortatus est animus, et quicumque à Domino non defecerunt, fausta felixque fuerit memoria. Ossa eorum locis suis revirescant, nomenque eorum per successiones ad celeberrimos quosque posterorum traditum.* Sicut enim flos in hieme emortuus in vere revirescit et reviviscit; sic et patris nomen in morte quasi emortuum in filiis, discipulis et posteris revirescit et reviviscit. Symbol. et anagog. ossa sunt symbolum resurrectionis et gloriæ æternæ, juxta illud Isaiæ 66. 14: *Ossa vestra quasi herba germinabunt.* Et Ezechiel vidit, cap. 37. v. 3. et seq., ossa accedere ad ossa ac reviviscere, ad symbolum resurrectionis. Vide utrobique dicta.

Symbolice, ossa sanctorum pullulant et revirescunt, cum suî venerationem et reverentiam fidelibus, etiam per miracula, incutiunt; quocirca fideles ossa et reliquias sanctorum religiose servant et venerantur, ideoque per easdem magna à Deo beneficia impetrant, uti de reliquiis S. Stephani oculatus est testis S. August. 22. Civit. 8. Atque hæc est sanctorum virorum gloria; hæc enim gloria consistit in sanctitate, puta in religione, humilitate et charitate, quam Deus miraculis testatam facit. Unde Syrus hìc vertit: *Ossa eorum rutilent sicut lilia, et relinquant nomen suum bonum filiis suis, et universo populo laudes sui.*

QUARTA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM SAMUELIS.

16. Dilectus a Domino Deo suo Samuel, propheta Domini, renovavit imperium, et unxit principes in gente sua.] Syrus: *Dilectus Creatori suo, quipsotulatus est de ventre matris suæ, continens in prophetia* (cœlebs in Prophetis, Nazaræus in Prophetis), *Samuel judex et sacerdos, cujus in verbo firmatum est regnum, et unxit principes ac reges populo.* A Judicibus transit ad

Samuelem, quia ipse Judicum fuit ultimus, et pro Judicibus reges, et regnum Israeli induxit, ideoque quasi aristocratiam Israelis mutavit in monarchiam. Samueli ergo hæc dat elogia : primum, quod fuerit *dilectus à Domino Deo suo*, idque à puero ; à puero enim Deus Samuelem amavit et in deliciis habuit, quasi suum, utpote quem mater sterilis à Deo precibus impetrasset, ideoque natum eidem reddidisset et consecrasset ad serviendum ei in tabernaculo; ita ut Samuel videretur verus esse minister Dei, et vicissim Deus præ cæteris videretur proprius esse Deus Samuelis. Hanc enim emphasim habet τὸ *Deo suo*. Alludit ad 1. Reg. 2. 21 : *Magnificatus est puer Samuel apud Dominum*. Et inferius : *Puer autem Samuel proficiebat atque crescebat, et placebat tam Deo quam hominibus*. Unde *Samuel* hebr. dicitur quasi שאול מאל *Saul meel*, id est, postulatus à Deo, juxta illud 1. Reg. 1. 20 : *Concepit Anna, et peperit filium, vocavitque nomen ejus Samuel, eo quod à Domino postulasset eum*. Mox v. 27. referens et offerens eum Deo : *Pro puero isto oravi, et dedit mihi Dominus*, inquit, *petitionem meam quam postulavi eum. Idcirco et ego commodavi eum Domino cunctis diebus quibus fuerit commodatus Domino*, q. d. Hic filius meus, cum natus est, à me vocatus est *Samuel* quasi *Saul meel*, id est, postulatus à Deo; nunc vero idem vocetur *Samuel* quasi שאול לאל *Saul leel* (ut habent Hebræa), id est, à me donatus et oblatus, imo redditus Domino. Quocirca nonnulli apud Abulensem eo loci non improbabiliter censent *Samuel* esse idem quod *Ismael*, q. d. *Exauditio Dei*, vel exaudita est à Deo, scilicet postulatio mea. Denique S. Hier. in nominibus Hebraicis, S. Greg. in lib. 1. Reg. c. 1, Origenes et Angelomus ibidem : *Samuel*, inquiunt, idem est quod שמו אל *scemo el*, id est, *nomen ejus est Deus ;* quia Samuel fuit quasi terrenus quidam Deus Israelis, adeoque typus Christi filii Dei. Et huc quoque alludit nomen Samuel; licet hæc non sit ratio etymi matris, cur scilicet ab ea vocatus sit Samuel. Idem dico de illo Lyrani in Different. Scriptur. *Samuel*, inquit, *dicitur quasi* שם אל *scam el*, id est, *posuit illum Deus*. Hinc liquet Samuelem fuisse dilectum Deo, utpote qui magis à Deo quam ab Elcana et Anna procreatus sit, ideoque potius Dei quam Annæ dicendus sit filius, eaque de causa vocatus est Samuel, ut quoties ipse nomen suum audiret, eoque vocaretur, toties Dei recordaretur, eique se totum debere agnosceret, ac lubens se Deo per nazaræatum redderet et consecraret, graviaque ejus exercitia et onera ultro amore Dei quasi patris sui capesseret.

Secundum, quod fuerit *Propheta Domini* : cum Moyse enim Propheta prophetia videbatur pene emortua, sed eam suscitavit Deus in Samuele. Unde S. Petrus Actor. 3. à Samuele orditur prophetiam et Prophetas de Christo : *Omnes Prophetæ*, inquit, *à Samuel et deinceps, qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos*. Porro Samuel adhuc puer cœpit prophetare, colloqui cum Domino, et ab eo de futuris, iisque rebus maximis, ut de clade Heli et totius populi, edoceri, ut patet 1. Reg. 3.

Tertium, quod *renovavit imperium*, id est, de novo instituit imperium, dum regimen et imperium Judicum transtulit in regium : erigendo enim regiam potestatem novum instituit regimen, quo renovavit, roboravit et amplificavit imperium Israelis : validius enim est regimen et imperium regni sive monarchiæ, quam sit judicum et aristocratiæ. Unde græce est κατηςησε βασιλειαν (ita Romana, licet Complut. legant in plurali βασιλειας, id est, *regna* (hoc est instituit, incepit, constituit, creavit regnum et reges, scilicet primo Saulem, deinde eo à Deo rejecto Davidem, cujus posteri continua successione fuere reges Israelis usque ad ejus excidium et captivitatem Babylonicam. Vide rei gestæ historiam 1. Reg. 8. et seq. Samuel ergo regimen gentis per Judices aristocraticum in melius, puta in monarchicum, transmutavit : fecit enim ut politia Judæorum judiciaria fieret regia. Alludit ad 1. Reg. 11. 14. ubi dixit Samuel ad populum post victoriam, quam Saul novus rex de Naas rege Ammon obtinuerat : *Venite et eamus in Galgala, et innovemus ibi regnum. Et perrexit omnis populus in Galgala, et fecerunt ibi Saul regem coram Domino*. Licet enim Saul jam à Samuele fuisset constitutus rex in Maspha, 1. Reg. 10. 24; tamen post hanc victoriam ab eodem solemniter inunctus fuit rex in Galgala, præviis sacrificiis cum jubilo et applausu totius populi, quem Samuel post contestationem suæ integritatis adjuravit, ut cum novo rege servaret cultum et legem veri Dei : sicque ibidem innovavit, id est, confirmavit et stabilivit novum novi regis regnum. Vide 1. Reg. cap. 12.

Quartum, quod ipse non tantum Saulem et Davidem constituit reges, sed et eosdem quasi Propheta et Sacerdos unxit et consecravit, ut essent reges sancti sacrati Deo sancto, ad sancte regendum Israelem, populum Deo dicatum et sanctum. Unde Tigurina vertit : *Carus Domino suo, cujus erat Propheta, Samuel reges constituit, populoque ipsius unxit principes*. Reges enim sunt principes populi.

17. In lege Domini congregationem judicavit, et vidit Deus (perperam aliqui legunt, *Deum* vel *Dominum*) Jacob.] Quinta est hæc laus Samuelis, quod *in lege*, id est ex lege, juxta legem, non autem juxta suam cupiditatem, avaritiam, favorem, vel acceptionem personarum judicarit *congregationem*, id est, ut græce est, *synagogam*, sive cœtum populi : *et*, id est *quia, vidit Deus Jacob ;* græce, και επεσκεψατο κυριος τον Ιακωβ, id est, *respexit et visitavit Dominus Jacobum*, q. d. Cum Israel hinc civiliter opprimeretur à Philisthæis, inde Ecclesiastice vexaretur à filiis Heli, qui impie, scandalose et tyrannice sacra et sacrificia administrabant, ideoque miserrimus esset tum reip. tum Ecclesiæ in Israele status ; Deus ejus misertus, suaque misericordia respiciens, visitans et liberans *Jacobum*, id est Israelem ; opportune submisit Samuelem, qui tantis malis mederetur, ac juste, integre et sancte regeret et judicaret populum, eumque à Philisthæis liberaret, itaque et rempubl. suo robori, et Ecclesiam Israelis suæ sanctitati restitueret. Unde Syrus vertit : *In lege illius imperavit congregationibus* (vel sua auctoritate visitavit congregationes), *sicut præcepit Dominus Jacobi*, sive Israelis; et Tigurina : *Lege Domini gubernabit multitudinem, cum Dominus idem Jacob respiceret ;* alii : *Ex lege Domini judicavit Synagogam, et respexit Dominus Jacobum*. Alludit, imo citat illud 1. Reg. 7. 13 : *Et humiliati sunt Philisthiim, nec apposuerunt ultra ut venirent in terminos Israel. Facta est itaque manus Domini super Philisthæos, cunctis diebus Samuelis*. Et

v. 15 : *Judicabat quoque Samuel Israelem cunctis diebus vitæ, et ibat per singulos annos circuiens Bethel et Galgala et Masphat, et judicabat Israelem in supradictis locis : judicabat*, id est jus dicebat, lites dirimebat, causas forenses dijudicabat.

18. ET IN FIDE SUA PROBATUS EST PROPHETA, ET COGNITUS EST IN VERBIS SUIS FIDELIS, QUIA VIDIT DEUM LUCIS.] Sexta est hæc laus Samuelis, quod *in fide*, id est, fidelitate sua in Deum, *probatus sit propheta*, quod scilicet fideliter munus propheticum, sive legationem Dei ad populum sibi à Deo injunctam obierit, integre et fortiter populo edicens, et exsequens jussa Dei, nullius offensam vel odium veritus. Hinc *cognitus est in verbis suis fidelis;* tum quia nihil prædixit vel edixit, quod non à Deo audivisset; tum quia omnia quæ ipse prophetavit, fideliter et vere, uti ipse prædixerat, evenerunt : *Quia vidit Deum lucis*, id est, quia ipse vere illustratus fuit à Deo luce divina et prophetica, ac ea duntaxat, quæ in illa vidit, ad populum retulit; inde enim ipse cæterique Prophetæ vocati sunt Videntes, et prophetia dicta est Visio.

Ubi nota prophetiam aliquando vocari Visionem, aliquando Auditionem : ac Prophetæ aliquando dicunt se vidisse, aliquando se audiisse verbum Domini; quia in intellectu et intellectuali revelatione sæpe idem est audire et videre : atque Hebræi *videre* pro audire, imo pro quovis sensu et cognitione sumunt, ut liquet Exodi 20. 18. Quare Samuel dicitur *vidisse*, id est audisse, *Deum lucis* futura sibi revelantem. Adde videri Samuelem vidisse Deum, id est, Angelum vicarium Dei in specie vel corpore assumpto, ut satis colligitur ex 1. Reg. 3. vers. 10. et 21, ubi dicitur Dominus venisse et stetisse, vocasseque Samuelem, eique apparuisse in Silo.

Nota τὸ *quia vidit Deum lucis* posse accipi vel causaliter juxta sensum jam datum, vel donative, q. d. Samuel cognitus est fidelis, *quia*, id est *quod*, viderat Deum lucis, q. d. Omnes cognoverunt eum vidisse *Deum lucis*, id est cognitionis et prophetiæ auctorem : hoc est, omnes cognoverunt eum vere esse Prophetam Dei, nec loqui ex suis imaginationibus, sed ex visis et visionibus à Deo acceptis. Huic sensui favent Græca quæ sic habent : Ἐν πίστει αὐτοῦ ἠκριβάσθη προφήτης, καὶ ἐγνώσθη ἐν ῥήματι αὐτοῦ πιστὸς ὁράσεως, id est : *In fide sua examinatus, exquisitus et probatus fuit propheta, et agnitus est in verbo suo fidelis in visione.* Ita enim legunt Græca Romæ correcta, licet Complut. deleant τὸ πιστὸς ὁράσεως, id est, *fidelis in visione.* Sed omnino hæc verba addenda sunt : posterius enim hemistichium explicat prius more Hebræo, q. d. Samuel *in fide*, id est fidelitate sua, *probatus* fuit *propheta*, id est, ipse agnitus est in verbis et oraculis suis fidelis esse in visione, id est in prophetia, quod scilicet vere visiones non suas, sed Dei, enuntiaret, eo quod omnia prorsus prout prædixerat evenirent. Visio enim, hebr. *chazon*, vocatur Prophetia, ob causam quam paulo ante dedi. Unde Tigurina vertit : *Hic fide sua propheta probatus est, verbisque suis esse fide vaticina* (vaticinandi) *compertus.* Alludit, imo citat 1. Reg. 3. 19 : *Non cecidit ex omnibus verbis ejus* (Samuelis) *in terram. Et cognovit universus Israel quod fidelis Samuel propheta esset Domini.*

Porro vocatur *Deus lucis*, et huc alludens ait S. Jacobus epist. c. 1. 17. *Pater luminum*, quia Deus est increata, immensa, perennis et fontalis lux, ideoque causa omnis lucis et luminis creati, tum corporalis, tum spiritalis, uti est veritas, illustratio mentis, prophetia, etc. Prophetæ ergo veri sunt, qui vident Deum lucis, ab eoque edocentur : falsi vero Prophetæ sunt, qui vident principem tenebrarum, ab eoque in tenebris edocentur ea quæ tenebrosa, id est incerta, obscura, dubia, falsa et impia sunt.

19. ET INVOCAVIT DOMINUM OMNIPOTENTEM, IN OPPUGNANDO HOSTES CIRCUMSTANTES UNDIQUE, IN OBLATIONE AGNI INVIOLATI.] Septima hæc est laus Samuelis, quod, sicut ipse fuit Propheta fidelis et judex incorruptus; sic idem fuerit invictus debellator hostium et propugnator populi. Cum enim Philisthæi undique circumstarent et oppugnarent populum Israel, nec ille esset resistendo : Samuel exoratus à populo invocavit Deum δυνάστην, id est potentem per eminentiam, hoc est, præpotentem et omnipotentem, offerendo illi in holocaustum agnum inviolatum, id est, immaculatum et incontaminatum. Debebat enim agnus, qui Deo offerebatur, esse ἄμωμος, id est immaculatus, adeoque agnus Paschalis debebat esse anniculus, Exodi 12. 5, id est unius anni, ideoque generationis et libidinis expers, atque illibatus et incontaminatus, ut repræsentaret Christum purissimum et sanctissimum, qui vere est agnus immaculatus et incontaminatus, imo auferens et expians omnes mundi maculas. Ita S. Gregor. hanc explicans historiam lib. 3. in 1. Reg. c. 7. v. 9 : *Agnus*, inquit, *dicitur* (Christus) *pro innocentia, lactens pro assumptione naturæ, unus pro singularitate potentiæ, integer pro fidei nostræ firmissima soliditate.*

Pro *agni*, Noster cum Græcis Romæ emendatis legit ἀρνός, pro quo corrupte Complut. et alii legunt ἀνδρός, id est *viri :* Samuel enim obtulit non ἄνδρα, id est virum, sed ἄρνα γαλαθηνόν, id est agnum lactentem, ideoque tenerum, impollutum et inviolatum, ut vertit Noster. Rursum nonnulli pro *inviolati* perperam legunt *immolati.* Syrus : *Ipse quoque contrivit hostes undique circumstantes in sua elevatione agni lactis ;* Tigurina liberius vertit : *Dominum potentem invocavit, cùm prementibus eum undique hostibus agnum lactentem immolaret.* Vide rei gestæ historiam 1. Reg. 7. 9.

Tropolog. S. Gregor. loco paulo ante citato : *Agnum*, inquit, *offerimus, cum per bonum castitatis et innocentiæ Redemptori nostro conformamur, et cum doctrina innocentium patrum nostrorum pascimur, velut ubera sugimus, quibus ad æternam vitam nutriamur. Unum quoque agnum offerimus, si post initia religiosæ conversationis, nulla polluimur inquinatione pravitatis. Unum quippe agnum offert, qui à proposito innocentiæ ad pollutæ vitæ maculas nequaquam diffluit: à quibus redeat per iterationem bonæ operationis. Integrum quoque agnum offerre, est ad æternam vitam non solum carnis continentiam, sed et mentis integritatem præparare. Integrum ergo agnum Domino nequaquam offert, qui carnem Deo per continentiam consecrat, sed mentis suæ secreta ab immundarum cogitationum lascivia non refrenat. Velut enim agni partem sacrificio subripit, qui puritatem cordis corporis continentiæ non conjungit.*

20 et 21. ET INTONUIT DE COELO DOMINUS, ET IN SONITU (Syrus, *strepitu*) MAGNO AUDITAM FECIT VOCEM SUAM (tonitrui sui, hæc enim est vox Dei), ET CONTRIVIT PRINCIPES TYRIORUM ET OMNES DUCES (Syrus, *tyrannos*) PHILISTHIIM.] Citat. 1. Reg. 7. 10. ubi dicitur : *Philisthiim* (eisque per mare contermini et confœderati Tyrii, ut hîc dicitur) *iniere prælium contra Israel; intonuit autem Dominus fragore magno in die illo, et exterruit eos, et cæsi sunt à facie Israel,* qui persecutus est eos usque ad locum et lapidem qui inde dictus est Lapis adjutorii. Addit Josephus lib. 6. Antiq. c. 2. dicens : *Priusquam victimam* (agni) *totam flamma absumeret, nondum sacro peracto, hostis in conspectu aciem explicat, rem factam se habere putans, interceptis Judæis imparatis et inermibus. At longe aliter accepti sunt; primum enim terra jubente Deo sub pedibus eorum intremuit, et vacillante vestigio nutabant, nonnulli etiam in improvisos hiatus prolabebantur, deinde fulminibus crebris attoniti, et ignitis fulguribus oculos ac manus semiustulati, ut ne arma quidem retinere possent, in fuga spem totam ponebant; cum subito Samuel in perturbatos irruit, cæsisque plurimis, reliquos usque Corræos* (*id loci nomen est*) *persequi non destitit, et fixo ibi suæ victoriæ fugæque hostium termini lapide, qui trophæi vice esset, appellavit eum Fortem, in signum donatæ à Deo contra hostem fortitudinis.* Hæc Josephus, qui more suo nonnulla addit ad historiam S. Script. sive traditione accepta, sive exornationis causa, ad conciliandum suis Hebræis apud Gentes nomen et decus. Sane sub tonitru intelliguntur fulmina, quia communiter hæc sese invicem comitantur, imo tonitru est causa fulminis, in illudque resolvitur et desinit. Atque solet Deus, qui in vindicta est efficax, non solum per tonitru metu percellere, sed et per fulmina siderare, et conterere suos hostes.

Tropol. S. Gregor. loco paulo ante citato per tonitrua accipit devota Sanctorum desideria cœlestia, quibus ipsi fugant hostes, puta diabolos : *Velut enim tonitruo,* inquit, *territi fuerunt, dum in electis mentibus, quas tentando pulsaverunt, ingentem sonitum divinæ virtutis expavescunt. Quia vero fragore magno intonuisse Dominus dicitur quid est aliud, nisi quia imperfecta Christianorum desideria dæmonibus terribilia non sunt? Fragor enim magnus tonitrui perfectum est uniuscujusque desiderium electi. Dum igitur fragore magno super Philisthæos Dominus intonat, tunc à filiis Israel cæduntur; quia dum electorum mentem perfecta devotio ad superna gaudia erigit, omne quod adversæ militat parti, à se penitus abscindit. Bene quoque prius territi Philisthæi, deinde à filiis Israel cædi memorantur; nam terrentur electorum devotione, cæduntur opere. Et quia opere devotio prior est, terreri prius, postea vero cædi recte perhibentur. Nam prius donum bonæ voluntatis à Domino accipimus ut consilia malorum spirituum postmodum confutare valeamus. Bene etiam Dominus super Philisthæos intonare et exterrere eos dicitur; filii autem Israel illos cædere perhibentur, quia bona desideria nobis per divinam gratiam ministrantur; sed nos dona gratiæ per conatum liberi arbitrii ad virtutum victorias promovemus.*

22. ET ANTE TEMPUS FINIS VITÆ SUÆ ET SECULI, TESTIMONIUM PRÆBUIT IN CONSPECTU DOMINI ET CHRISTI; PECUNIAS ET USQUE AD CALCEAMENTA AB OMNI CARNE NON ACCEPIT; ET NON ACCUSAVIT ILLUM HOMO.] Est hæc octava laus Samuelis, quod adeo fuerit integer et incorruptus in judicando, ut nullum vel minimum à quoquam munus acceperit, nec eum accusare vel criminari quis, quantumvis vafer et malitiosus, potuerit. Sensus ergo est, q. d. Samuel antequam finiret vitam et seculum, sive antequam è vita et seculo hoc decederet ac moreretur, contestatus est totum populum, omnesque Israelitas in testes vocavit suæ innocentiæ et integritatis in conspectu Dei, quem adoraverant, et cui sacrificarant novo rege Saule creato in Galgala, ut à Deo felicia regni ejus auspicia deposcerent; *et in conspectu Christi,* id est regis Saulis, quem chrismate in regem inunxerat Samuel; contestatus, inquam, est quod ipse toto tempore quo fuit judex Israel, *pecunias, et usque ad calceamenta,* id est, nihil prorsus, ne vile quidem et minimum (tales enim erant calcei, præsertim Palæstinorum, quorum calcei erant sandalia, sive soleæ inferne duntaxat pedem tegentes, superne vero ligulis pedi astricti) *ab omni carne,* id est, ab ullo homine, *non accepit* : græce est, *non accepi,* ut sint verba Samuelis contestantis suam integritatem. Quod adeo verum fuit, ut in toto populo nullus esset, qui eum de hac aliave re accusare posset vel auderet. Tigurina liberius de more vertit : *Ante tempus vitæ finiendæ coram Deo et uncto ipsius testatus est se nec pecunias ab ullo mortalium, nec ad calceamenta usque quidquam accepisse, neque vero quisquam est eum criminatus;* alii : *Et ante tempus æterni soporis* (sic enim vertas quoque τὸ κοιμήσεως αἰῶνος, quod ad verbum sonat, *dormitionis seculi,* ita vocat mortem) *contestatus est coram Domino et coram uncto ejus, pecuniam, ne calceos quidem, ab ullo homine accepi, et nemo eum vocavit in jus.* Sic enim vertas quoque το ενεκάλεσεν, quod Noster vertit, *accusavit.* Historia narratur 1. Reg. 12. 1. Syrus : *Et in tempore quo requievit super lectulum suum, testificatus est coram Deo et coram Christo ejus, quod munus et donum ab homine non susceperit.*

Samuelem avorum memoria imitatus est illustris ille Angliæ totius judex et cancellarius, ac invictus fidei usque ad mortem athleta, Thomas Morus, qui, ut in ejus Vita scribit Thomas Stapletonus c. 8 et 20, cum à puero usque ad annum ætatis 50. in magnis reipubl. officiis versatus fuisset, tamen non auxit annuum censum ultra sexaginta aureos nummos, aut paulo amplius, cum nuper quidam ibidem paucis annis censum suum auxerit ad sexaginta millia. Quocirca cum Morus impie capitis damnatus ad supplicium duceretur, eique occurreret mulier petulanter illi objiciens corruptelam, quod in lite sua dijudicanda non modicam sibi fecisset injuriam; restitit Morus, ac constanti vultu et voce : *Ego,* inquit, *optime causæ tuæ memini, ac si hac ipsa hora mihi de ea judicandum foret, non aliam ferrem sententiam, quam olim tuli.* Si Morum omnes imitarentur, non essent tot Verres, tot verricula provinciarum.

23. ET POST HOC DORMIVIT, ET NOTUM FECIT REGI, ET OSTENDIT ILLI FINEM VITÆ SUÆ, ET EXALTAVIT VOCEM SUAM DE TERRA IN PROPHETIA DELERE IMPIETATEM GENTIS.] Nona est hæc laus Samuelis, quod non tantum in vita, sed et post mortem prophetarit. Unde Græca initio habent : *Et postquam ipse dormivisset, prophetavit.* Cum enim Saul cinctus ab hostibus adiret pythonissam,

peteretque ab ea suscitari Samuelem, ut ab eo sciscitaretur quid facto opus, Samuel apparuit Sauli, illique interitum et toti genti cladem ob impiam vitam prænuntiavit, quæ et paulo post ad verbum contigere. Vide historiam 1. Reg. 28. Syrus : *Et post mortem suam interrogatus est, ostenditque regi viam ejus, et exaltavit de terra vocem suam in prophetia, ad cessare faciendum peccata.*

Quæritur an verus fuerit Samuel, qui apparuit Sauli, an phantasticus ; sive, an vere apparuerit anima Samuelis, an ejus larva per illusionem dæmonis. Nonnulli veteres, quibus non satis cognita fuit fides et auctoritas hujus libri Ecclesiastici, censent fuisse Samuelem phantasticum, ac larvam illusionemque diaboli, puta dæmonem in specie et forma Samuelis. Ita Tertull. lib. de Anima cap. 57, Procopius, Eucherius, Beda in 1. Regum c. 28. Eòdem inclinat, sed dubitando, S. August. lib. 2. ad Simplic. quæst. 3. S. Augustin. sequitur Jansenius : Samuel, inquit, dicitur prophetasse, quia dæmon evocatus à pythonissa coactus fuit ab angelo Samuelis illa edicere Sauli, quæ Deus illi infligere destinabat.

Ratio est prima, quia hæc umbra Samuelis obedivit pythonissæ, ejusque magiæ, ac ejus incantatione dæmonisque vi et potestate suscitata videtur; pythonissa enim non alium quam suum pythonem, id est, dæmonem familiarem, evocavit. Hoc autem indignum, imo impium, est sentire de anima Samuelis Prophetæ, tam pii et sancti. Fuit ergo hæc larva dæmonis, non anima Samuelis.

Secunda, quia umbra hæc inter alia dixit Sauli : *Cras autem tu et filii tui mecum eritis*, 1. Reg. 28. 19. Samuel autem erat in limbo patrum, cum Saul videatur descendisse ad infernum damnatorum, utpote moriens in flagranti delicto superstitionis et magiæ, quo consuluit dæmonem per pythonissam ; fuit ergo dæmon, qui ei dixit : *Cras autem tu et filii tui mecum eritis*, scilicet in gehenna.

Verum contrarium longe verius est, scilicet apparuisse vere ipsam animam Samuelis in corpore aereo assumpto, quale assumunt Angeli, dum hominibus apparent. Probatur primo, quia id clare et ample docet hîc Siracides, dum ait Samuelem post mortem prophetasse, et exaltasse de terra vocem suam in prophetia, adeoque hanc ultimam et maximam laudem dat Samueli; cum potius ingens probrum et dedecus fuisset Samueli, si ejus umbra et forma usurpata à dæmone serviisset pythonissæ ejusque magiæ et incantationi.

Secundo, quia idem clare significat narratio rei gestæ 1. Reg. 28. 10. et sequent. ubi non alius nominatur, describitur, loquitur, prophetat, quam Samuel Propheta.

Tertio, idipsum arguit ejus prophetia, qua graviter, vere et severe nomine Dei Sauli mortem, Hebræis cladem, ob scelera intenta et vaticinatur, quæ omnia ad litteram uti prædixerat Samuel, evenerunt ; ut non dubium sit hanc non fuisse conjectionem vel illusionem diabolicam, sed verissimam prophetiam Deique oraculum.

Quarto, ita sentiunt plures et graviores auctores, nimirum S. August. de Cura pro mortuis c. 15, Josephus lib. 6. Antiq. 15, S. Ambrosius in c. 1. S. Lucæ, S. Hieron. in c. 7. Isaiæ, Justinus contra Tryphon. Abulens. Lyran. Cajet. Dionys. Sanchez in 1. Regum c. 28, Rabanus et Palacius hîc, S. Basilius epist. 80, Bellarm. lib. 2. de Purgat. c. 6, Thyræus lib. 1. de Apparit. spirituum c. 16. n. 410, qui æque ac S. August. plura apparitionum spirituum, præsertim beatorum, exempla recenset.

Ad primum adversæ partis fundamentum respondeo Samuelem apparendo non obedivisse pythonissæ, nec ejus dæmonisque vi coactum fuisse sese ostendere Sauli; sed jussu Dei sponte occurrisse pythonissæ, imo prævenisse et impedivisse ejus incantationem et effectum. Id liquet primo, ex eo quod, cum Saul consuluit pythonissam, illico se ei ostendit Samuel, antequam ipsa sua carmina magica recitare, ritusque magicos (qui morosi et longi sunt) ad evocandam umbram Samuelis exercere posset, ut patet 1. Reg. 28. 12; secundo, ex eo quod pythonissa turbata est, cum vidit Samuelem, antequam eum evocaret. Samuel ergo non à pythonissa, sed à Deo suscitatus, pythonissæ sponte occurrit, et incantationes prævenit, tum ut eas impediret ne dæmon responderet, ait Cajetanus ; tum ut Saulem et Hebræos, pro hoc magiæ crimine aliisque sceleribus, denuntiatione mortis et cladis futuræ castigaret et plecteret. Ita S. August. ad Simplic. lib. 2. quæst. 3 : *Non est absurdum credere*, inquit, *ex aliqua dispensatione divinæ voluntatis permissum fuisse ut non invitus, nec dominante aut subjugante magica potentia, sed volens atque obtemperans occultæ dispensationi Dei, quæ et pythonissam illam et Saulem latebat, consentiret spiritus Prophetæ se ostendi aspectibus regis, divina eum sententia percussurus.*

Simili modo, cum Balaam vellet consulere dæmonem pro Balac rege Moab, prævenit eum angelus Dei, ac sublimem illam de Israele et Christo prophetiam per ipsummet Balaam edidit, Num. 22. 32.

Sic quoque cum Ochozias rex Israel æger mitteret legatos, ad consulendum idolum Beelzebub de vita et sanitate sua, prævenit eos Elias, ac propter hoc peccatum illi ex Deo mortem prænuntiavit et intentavit, 4. Reg. 1. 16.

Dices : Samuel apparens ait Sauli : *Quare inquietasti me ut suscitarer?* Ergo ad postulationem Saulis fuit suscitatus. Resp. Ita est ; at non ad postulationem pythonissæ. Postulatio enim Saulis non causa, sed occasio fuit, cur Deus suscitarit Samuelem, ad Saulem castigandum et plectendum.

Ad secundum resp. τὸ *mecum eritis* significare generatim et confuse locum statumque defunctorum, non autem particulatim et distincte ejus receptaculum et sedem, an scilicet is limbus patrum futurus esset, an gehenna, q. d. Cras tu et filii tui moriemini, et apponemini ad mortuos, ac mecum eritis in loco statuque mortuorum, puta apud inferos ; sed dispari sorte et receptaculo, ego enim in limbo sum, tu descendes ad gehennam : *Nec enim ibi Saul malus, ubi Jonathas bonus meruit recipi*, ait Beda. Et S. August. loco citato ad Simplic. Τὸ *mecum eris*, inquit, *non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur ; quod uterque homo fuerit, et uterque mori potuerit, jamque mortuus mortem vivo prænuntiabat.*

Ex dictis patet quantam laudem et gloriam mereatur Samuel. Theodor. quæst. 54. in lib. 1. Regum eum non tantum sanctissimum, sed

et *divinissimum* nuncupat; Philo, lib. de Temulentia, *Regum Prophetarumque maximum*, imo homine sublimiorem : *Samuel*, inquit, *fortassis homo; accipitur tamen non ut compositum animal, sed ut mens solo Dei cultu ac ministerio gaudens.* Sic Moysen idem Philo, lib. 1. Vitæ ejus, scribit *stupori fuisse omnibus familiaribus, tanquam novum naturæ miraculum, incertis qualis mens habitaret in ejus corpore, humanane an divina.* Subdit Philo, l. de Temulentia, Samuelem Nazaræum fuisse, ac nec vinum nec siceram bibisse usque ad finem vitæ causam adjicit : *Adscriptus est enim in divinum exercitum, qui nunquam imperatoris sapientissimi providentia destituitur.* Denique Samuel tanti erat apud Deum meriti, ut oratio ejus efficacissima Moysis orationi validissimæ, qua toti Israeli, ob adoratum vitulum à Deo neci destinato, veniam impetravit Exodi 32, æquetur à Jeremia, 15. 1 : *Si steterit*, inquit, *Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum.* Causam dat S. Gregorius, homil. 27. in Evangel. quod mansuetus fuerit ut Moyses, ac pro inimicis suis Deum exorarit. Quocirca S. Chrysost. homil. 2. de Sacerdot. de Samuele agens, eum fuisse asserit, *qui reliquos anteiret bonitate ac moribus, tantoque intervallo omnes retro Sanctos antecellere videretur, quantum in segetibus felices eminent spicæ.*

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ENCOMIUM NATHAN, DEINDE DAVIDIS, V. 2. USQUE AD V. 14; INDE SALOMONIS ET ROBOAM PARTIM ELOGIUM, PARTIM VITUPERIUM USQUE AD FINEM CAPITIS.

1. POST hæc surrexit Nathan propheta in diebus David. 2. Et quasi adeps se-
paratus à carne, sic David à filiis Israel. 3. Cum leonibus lusit quasi cum
agnis : et in ursis similiter fecit sicut in agnis ovium, in juventute sua.
4. Numquid non occidit gigantem, et abstulit opprobrium de gente? 5. In
tollendo manum, saxo fundæ dejecit exsultationem Goliæ : 6. nam invoca-
vit Dominum omnipotentem, et dedit in dextera ejus tollere hominem
fortem in bello, et exaltare cornu gentis suæ. 7. Sic in decem millibus
glorificavit eum, et laudavit eum in benedictionibus Domini, in offerendo illi coronam gloriæ.
8. Contrivit enim inimicos undique, et exstirpavit Philisthiim contrarios usque in hodiernum
diem : contrivit cornu ipsorum usque in æternum. 9. In omni opere dedit confessionem Sancto
et Excelso in verbo gloriæ. 10. De omni corde suo laudavit Dominum, et dilexit Deum qui
fecit illum : et dedit illi contra inimicos potentiam ; 11. et stare fecit cantores contra altare, et
in sono eorum dulces fecit modos. 12. Et dedit in celebrationibus decus, et ornavit tempora
usque ad consummationem vitæ, ut laudarent nomen sanctum Domini, et amplificarent mane
Dei sanctitatem. 13. Dominus purgavit peccata ipsius, et exaltavit in æternum cornu ejus :
et dedit illi testamentum regni, et sedem gloriæ in Israel. 14. Post ipsum surrexit filius sen-
satus, et propter illum dejecit omnem potentiam inimicorum. 15. Salomon imperavit in diebus
pacis, cui subjecit Deus omnes hostes, ut conderet domum in nomine suo, et pararet sanctita-
tem in sempiternum : Quemadmodum eruditus es in juventute tua, 16. et impletus es quasi
flumen sapientia, et terram retexit anima tua. 17. Et replesti in comparationibus ænigmata : ad
insulas longe divulgatum est nomen tuum, et dilectus es in pace tua. 18. In cantilenis, et pro-
verbiis, et comparationibus, et interpretationibus miratæ sunt terræ, 19. et in nomine Domini
Dei, cui est cognomen : Deus Israel. 20. Collegisti quasi auricbalcum aurum, et ut plumbum
complesti argentum, 21. et inclinasti femora tua mulieribus : potestatem habuisti in corpore
tuo, 22. dedisti maculam in gloria tua, et profanasti semen tuum inducere iracundiam ad liberos
tuos, et incitari stultitiam tuam, 23. ut faceres imperium bipartitum, et ex Ephraim imperare
imperium durum. 24. Deus autem non derelinquet misericordiam suam, et non corrumpet, nec
delebit opera sua, neque perdet à stirpe nepotes electi sui : et semen ejus, qui diligit Dominum,
non corrumpet. 25. Dedit autem reliquum Jacob et David de ipsa stirpe. 26. Et finem habuit
Salomon cum patribus suis. 27. Et dereliquit post se de semine suo, gentis stultitiam, 28. et
imminutum à prudentia, Roboam, qui avertit gentem consilio suo : 29. et Jeroboam filium

Nabat, qui peccare fecit Israel, et dedit viam peccandi Ephraim, et plurima redundaverunt peccata ipsorum. 30. Valde averterunt illos à terra sua. 31. Et quæsivit omnes n equitias, usque dum perveniret ad illos defensio, et ab omnibus peccatis liberavit eos.

PRIMA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM NATHAN.

1. Post hæc surrexit Nathan propheta in diebus David. Pro *propheta* Noster cum Complut. legit in Græco ὁ προφήτης; jam Romani, Tigurina et alii legunt προφητεύειν, id est *prophetare*. Rursum, pro *post hæc*, Græca legunt μετὰ τοῦτο, id est *post hoc*, vel μετὰ τοῦτον, id est *post hunc*, scilicet Samuelem. Unde vertunt: *Post hunc surrexit Nathan, ut prophetaret in diebus Davidis;* Vatablus: *Post hunc exortus est Nathan qui, tempore Davidis, functus est munere prophetico;* Syrus: *Post illum surrexit Nathan propheta, ad audire faciendum* (vel ad præcipiendum, ad præmonendum, ad prædicendum) *coram David.*

Siracides, sicut cap. præced. Sauli præmisit Samuelem, sic hîc Davidi præmittit Nathan prophetam; quia, sicut Samuel Sauli recti regiminis omnisque boni causa exstitit, sic et Nathan Davidi. Unde politice discimus salutem et felicitatem regum et regnorum in eo consistere, si habeant non tantum consiliarios politice justos et sinceros, sed et Prophetas, puta sanctos Pontifices, concionatores, confessarios, viros religiosos et divinos, qui eis ex Deo quid agere, quid cavere debeant, denuntient; ac proinde reges et principes tales sibi omni studio accersere debere, eos audire, illis obsequi, si suæ conscientiæ et et subditorum saluti consultum velint. Ita Constantinus Magnus sibi accersivit S. Sylvestrum, Theodosius S. Ambrosium, Arcadius S. Chrysostomum, Clodovæus S. Remigium, Hermenigildus cæterique reges Hispaniæ S. Leandrum, S. Isidorum, S. Ildefonsum, similesque sanctos et theodidactos Antistites, quorum consiliis et monitis regna tam fide, virtute et pietate, quàm opibus, victoriis omnique rerum copia florucre.

Porro Nathan hic fuit eximius Propheta, ideoque datus à Deo pro insigni dono Davidi, ut ejus esset monitor et director. Unde et *Nathan* hebraice idem est quod *datum* vel *donum;* datus enim fuit Davidi, ut Samueli jam defuncto, qui Davidem in regem inunxerat, succederet ad prophetandum, tum proprie, scilicet ad prædicendum futura, uti prædixit eidem posteritatem regiam continuam et perennantem, 2. Reg. 7; tum metaphorice, scilicet ad docendum, monendum, consulendum et exhortandum Davidem, uti eum magna spiritus libertate et fortitudine monuit, et corripuit de homicidio Uriæ et adulterio cum Bethsabee, eumque ad pœnitentiam sanamque et sanctam mentem reduxit, 2. Reg. 12. Quocirca David moriturus jussit Salomonem filium inungi in regem à Nathan propheta, et à Sadoc pontifice, 3. Reg. 1. 32. Denique integritas et sinceritas Nathan liquet ex eo quod, cum rogatus à Davide de templo fabricando annuisset, cumque ex Deo incitasset ad fabricam; mox ut à Deo contrarium audiit, sententiam suam retractavit, 2. Reg. 7. 5. Quocirca omnes Interpretes consentiunt Nathan prophetam Davidi regi fuisse perfamiliarem et assiduum, ac apud Davidem grave et fidele fuisse ejus consilium, utpote cum quo partiri curas, et de summis rebus deliberare consuesset. Idque satis indicat Script. 2. Reg. 7. et Siracides hîc, cum ait Nathan surrexisse, ut esset Propheta in diebus David, ut scilicet regi in regendo esset socius, auxiliaris, imo pædagogus, monitor et præceptor, uti docet noster Pineda, l. 1. de Rebus Salom. c. 19, n. 6. Quippe, cum rex, inquit, in summo et in lubrico positus periclitetur, ac multis animi morbis, ut qui maxime, obnoxius sit, Propheta indiget, qui regem sustineat, qui lapsum contineat, qui ægrotanti salutarem consilii et correptionis medicinam faciat. Neque vero sine causa dictum est Eccli. 47. 1: *Surrexit Nathan propheta in diebus David.* Non enim ideo dicitur quo tempore floruerit, aut sub quo rege, ut fides concilietur illius prophetiæ: quemadmodum initiis Prophetarum tempus et ætas principum secularium notatur, quippe nullum amplius verbum de Nathan subjungitur; sed ut tum regis indigentia significaretur; tum Prophetæ laboriosissimum regi assistendi, illi convivendi, et illum admonendi, corrigendi, curandi, onus à Deo impositum. Ita S. Epiphan. lib. de Vita et morte Prophetarum: *Nathan, inquit, propheta in lege Domini Davidem instituit.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM DAVIDIS.

2. Et quasi adeps separatus a carne, sic David a filiis Israel.] Pro *separatus* aliqui legunt, *saturatus à carne;* quia adeps carne pascitur et quasi saturatur: subtilior enim, tenerior et melior pars carnis et sanguinis convertitur in adipem; unde adeps est in carne

quod pollen in farina, medulla in osse, flos in arbore, vitellus in ovo, stacte in myrrha, lacryma in vino. Verum græce est αφωρισμενον απο σωτηριου, id est, *separatus à salutari*, putà ab hostia pacifica, quæ pro salute personæ, familiæ vel regni offerebatur, Levit. 3, quam proinde Vatablus vocat *hostiam felicem;* ad eam enim hìc respicit, q. d. Sicut adeps è victimis pacificis per sacerdotem separabatur à carne, ut Deo adoleretur: ita David ex universis Israelitis à Deo selectus et dilectus fuit; in hostia enim salutari, sive pacifica, solus totusque adeps cedebat et cremabatur Deo: reliqua caro cedebat partim sacerdotibus, partim offerentibus. Unde Rabanus legit: *Quasi adeps salutaris* (id est hostiæ pacificæ) *separatus à carne:* quo *ostendit*, inquit, *cum gratia Spiritus Sancti repletum, à carnalium et peccatorum hominum consortio in moribus et vita sequestratum esse et alienum.* Sic enim habent Græca: *Sicut adeps separatus à salutari* (ab hostia pacifica), *sic David* (separatus et secretus fuit) *à filiis Israel.* Prima hæc est laus Davidis, quod ut adeps fuerit selectus et electus à Deo. Arabicus: *Velut præcellentia adipis super sancto* (syriace, *super Phares*, id est, *super carne divisa et incisa*, quæ erat sancta, id est, Deo sacra et consecrata), *sic præcelluit David super Israel.* Unde ex Arabico et Syro sic vertas: *Sicut excellentior est adeps sancto* (id est carne sancta quæ offertur Deo), *sic excelsior est David Israele.*

Tropologice, noster Alvarez de Paz, tractatu de Obedientia, lib. 5. p. 2. cap. 4, per adipem separatum et consecratum Deo accipit Religiosum, utpote qui totum se Deo dicavit: Secularis, inquit, sanctus est, sicut caro sacra Deo in hostia pacifica oblata, quæ partim in usum sacerdotis cedebat, partim ab ipso offerente cum gratiarum actione comedebatur. Religiosus vero obediens est sicut adeps multo sacratior, quem totum ignis in honorem Dei absumebat. Atque adeo vita obedientis est verum merumque holocaustum, et obedientia illum plane beatum facit; quoniam similem beatis spiritibus, et toto tempore Deo deditum, et illi consecratum constituit. Talis adeps fuit S. Anselmus, qui lib. de Similit. c. 84: *Domine*, inquit, *meæ hactenus potestatis eram, quodque mihi libebat bonum malumque faciebam. Verum quia tuus omnino debeo esse, tibique soli tantum bona opera fructificare, me totum tuæ trado potestati, ut amodo tibi fructificem. Quod ut melius tibi facere valeam, me uni ex Ecclesiæ Prælatis subdam, qui me custodiens ea tantum opera doceat agere, quæ tibi noverit magis placere.*

Porro recte David comparatur adipi hostiæ pacificæ: primo, quia, sicut adeps est optima et sapidissima pars carnis; sic David optimus fuit Israelitarum.

Secundo, sicut adeps hìc dicatus erat Deo, cum cætera caro cederet hominibus: sic David totum se Deo Deique voluntati, amori et laudi dicavit. Unde Deus de eo gloriatur: *Inveni David filium Jesse virum secundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas*, 2. Reg. 13. 22.

Tertio, adeps ob candorem symbolum est puritatis; ob separationem à carne, sanctitatis angelicæ, quæ fuit in Davide: David enim non quærebat quæ sua sunt, uti faciebant cæteri, sed duntaxat quæ Dei; unde illius amori et obsequio se totum impendit et superimpendit. Quocirca S. Chrysostomus, homilia de Davide et Saule, cum Davidem *separatum à carne* contemplatur, Angelum sibi efformat illustrem in cœlo; illustrem in terra, eumque asserit ad Evangelicæ philosophiæ fastigium pervenisse animi moderatione; millies meruisse martyrii coronam, qui Saulem hostem acerrimum, suum jugulum quotidie petentem, propter Deum noluerit occidere: denique hominem in natura humana vitam præstitisse angelicam.

Addit Pineda de Rebus Salom. lib. 1. cap. 2. num. 3. per adipem separatum à carne amplificari admirabilem Davidis sanctitatem, eo quod, teste Galeno, lib. 2. de Nat. facult. c. 3, adeps exsanguis sit, cum tamen generetur ex sanguine; qui cum humidior sit, et vitæ quoddam quasi pabulum et irrigatio, partibus nervosis et membranosis est affusus, quippe siccioribus et tenuioribus pingui illo nativo humectandis, ne celeriter inediis et exercitationibus exsiccatæ indurescerent. Præterea suî semper est similis, sine dolore, sine sensu. Vides hìc repræsentatum vitæ supra humanum candorem peccantis regis: *Libera me de sanguinibus, Deus, Deus meus;* et: *Ut fieret cor ejus immaculatum;* ac denique: *Non acquiescentem carni et sanguini.* Vides regiam mansuetudinem, et mollissimorum viscerum benignitatem affusam pauperibus, et tenuioribus sustentantem, sublevantem, reficientem laborantes: semper suî similem erga Deum, erga homines, sive felicem, sive ærumnosum; denique ita erga Saulem hostem atque inimicos erecto, alacri, benefico animo, ac si sine injuriarum ac malorum dolore, et sine ullo esset sensu rerum humanarum. Quid in tanta sanctitate similius adipis sancti separati à carne?

Quarto, adeps symbolum est optimi regis et principis; nam, si adipis in medicinis usus humanæ vitæ salutares ad optimi et sanctissimi principis officia in Rempublicam transferas, quid non invenies in Davide, quod ad populi sibi subjecti salutem et incolumitatem non faciat? Quæcumque, inquit medicus, bene nutriuntur, adipem obtinent. Ubi igitur princeps virtutem adipis habet, bene nutritur populus, bene pascitur: ubi adipis officium et vicem suis subditis præstat, non macrescit Respublica; nullos contrahit morbos doloresve, qui principis seu adipis beneficio et opera levari, molliri, concoqui non valeant.

Denique, sicut adeps est pinguissimus, adeoque tota carnis pinguedo: sic David ardens charitate, diffluens devotione, pietate in Deum, æque ac misericordia in proximos (utriusque enim symbolum est adeps) excelluit, uti patet ex ejus Psalmis, qui non aliud quàm devotionem in Deum et amorem in proximum spirant. Proprie autem adeps, Deo dicatus ex qualibet victima, significabat intentionem in quovis opere dirigendam esse ad Deum, ut scilicet opus fiat pure ad honorem et gloriam Dei, uti dixi Levit. 3. 17, quod præstitit præ aliis David. Quocirca ipse ab amore et dilectione nomen accepit; David enim hebraice idem est quod dilectus. Unde et filius ejus Salomon dictus est *Iedidia*, id est, *amabilis Domino, eo quod diligeret eum Dominus*, 2. Reg. 12. v. 25; licet S. August. lib. 22. contra Faustum, c. 87. et in psal. 34, David interpretetur manu fortem, vel desiderabilem.

3. CUM LEONIBUS LUSIT QUASI CUM AGNIS : ET IN URSIS SIMILITER FECIT SICUT IN AGNIS OVIUM, IN JUVENTUTE SUA.] Græce : *Cum leonibus lusit quasi cum hædis, et cum ursis quasi cum agnis ovium*, sicut à venatore leones et ursi venabulo conficiuntur. Unde Arabicus vertit : *Occidit leones cum ursis velut agnos, ut gigas in adolescentia sua;* Syrus : *Leones quasi hædos occidit, et ursos quasi agnos in pueritia sua*, q. d. David juvenis, pascens oves, adeo fuit fortis, alacer et animosus, ut sine labore et timore, quasi jocando et ludendo interfecerit leonem et ursum gregem invadentes, 1. Reg. 17. 34. Est enallage numeri: *cum leonibus*, id est cum leone; *cum ursis*, id est cum urso; sed dicit : *cum leonibus* et *cum ursis*, tum ad auxesin elogii et carminis; tum quia qua facilitate unum, eadem plures potuit occidere, ac, ut videtur, revera plures occidit, uti innuitur 1. Reg. 17. 34, ubi David ait Sauli : *Pascebat servus tuus gregem patris sui, et veniebat leo vel ursus, et tollebat arietem de medio gregis, et persequebar eos, et percutiebam;* quæ verba rem non semel duntaxat, sed sæpius factam et quasi solitam significant, uti advertit ibidem noster Sanchez et Abulensis. Qui et addit hanc fortitudinem non tam naturalem fuisse, quàm miraculose Davidi inditam, cum ipse à Samuele unctus fuit in regem; tunc enim *directus est spiritus* (fortitudinis æque ac sapientiæ) *Domini à die illa in David, et deinceps*, 1. Reg. 16. 13, ac mox cap. 17. subjungitur lusus Davidis cum leone et urso.

Nota catachresin, qua lusus ponitur pro certamine et pugna ; hæc enim est lusus militum et fortium. Sic 2. Reg. 2. 14. ait Abner ad Joab : *Surgant pueri, et ludant coram nobis; ludant*, id est duellent ; duellum enim est ludus spectantium : sic lupus ludit cum ovibus, canis cum lepore, felis cum mure, cum eum laniat et vorat. Porro vox *lusit* significat Davidis non modo virtutem ac juvenile robur, sed singularem quoque dexteritatem ac strenuitatem : quippe qui *per modum ludentis facili conatu ac delectabiliter leonem occiderit, ac si agnum interfecisset ; et in ursis similiter fecerit sicut in agnis ovium*, inquit Hugo et Dion.

Allegorice : *Christus leonem et ursum strangulavit, quando ad inferna descendens omnes de eorum faucibus liberavit*, ait S. August. serm. 197. de Tempore. Huc facit Apophtheg. R. Juda in *Pirke avoth*, id est, in Apophtheg. Patrum : *Audacem te oportet esse ut pardum, alacrem ad cursum et expeditum pedibus quasi capream ; sicut aquilam regiam et solarem volucrem, omnia præ agilitate corporis penetrantem : denique ad instar leonis cujusdam strenuum ac bellicosum, fortem et magnanimum ad mandandum exsecutioni Dei ac patris tui voluntatem.*

Simili modo viri obedientia, innocentia et sanctitate eximii lusere cum leonibus. Joannes Anachoreta ab Abbate per jocum jussus adducere leænam, protinus ad eam accedens : *Abbas meus*, inquit, *præcipit ut alligem te, et perducam ad eum;* quare eam cepit, ligavit et ad Abbatem perduxit. Hæc est vis, hic lusus obedientiæ. Ita Ruffinus, libro 3. Vitarum sanctorum Patrum, num. 27. Gerasimus (falso aliqui, vicinia nominis decepti, id adscripsere S. Hier.) Abbas, leoni spinam è pede evellens, ita eum cicuravit, ut clitellas instar asini dorso ferret ; ac moriente Gerasimo et sepulto, sepulturæ ejus incumbendo leo lugens ejulansque, eidem quasi hero, imo patri suo commoreretur et consepeliretur. Ita Joannes Moschus in Prato spirituali, cap. 197. Cum S. Antonius sepelire vellet S. Paulum primum eremitam, accurrerunt ad eum duo leones, qui fossam unguibus effoderunt, in qua Paulus sepeliretur, ac dejecta cervice benedictionem ab Antonio postulantes, ea impetrata, læti ad sua redierunt. Ita S. Hieronymus in Vita S. Pauli. Idem Moschus, c. 58, narrat Julianum Stylitam jussisse leoni multa damna provinciæ inferenti, ut ex provincia excederet; ac leonem obedientem illico excessisse. S. Sabbas Abbas sub vesperam ingressus cavernam, in qua leo suos alebat catulos, jussit leoni vel secum manere, vel, si id nollet, sibi locum cedere. Cessit leo, et cum catulis excessit in aliud spelæum. Ita habet ejus Vita. Simeon Priscus hospitibus à via aberrantibus duos leones, quasi ludens viæ duces assignavit, qui proinde eos secure recto itinere deduxerunt. Eidem leo in spelunca jussus locum cedere, cessit, quin et botrum attulit dactylorum. Ita Theodor. in Philotheo, c. 6.

Ita Sancti ludunt cum leonibus, lupis et feris, eisque imperant tanquam servis Domini, Dei, amici, imo patris sui. Tanta est virtus innocentiæ et sanctitatis, ex qua Adam primitus, et quicumque postmodum ad primævam integritatem accesserunt, bestiis et feris, qua famulis suis, vice Dei imperarunt et dominati sunt.

Sic S. Franciscus lusit cum avibus et lupis ; Eugubii enim lupum populo mire infestum cicuravit inito cum eo, quasi animal rationale esset, pacto, quod ille nullum læderet vivens, et vicissim cives illum alere tenerentur. Ita conventum in publico foro inter utrosque, præmissa concione, qua vir sanctus ostendit animalia hæc ferocia subinde à Deo immitti, ut peccantem populum sui moneat officii, et ad vitam honestam reducat. Vixit per biennium inter eos ingrediens et egrediens lupus, sua contentus refectione quotidie sibi à civibus præstita; ad cujus conspectum omnes excitabantur ad Dei laudes, et majorem S. Francisci reverentiam, qui de more eum fratrem lupum appellabat ; ob creationem enim omnibus communem, creaturas quaslibet vocabat fratres et sorores, utpote filios unius Dei creatoris. Ita Waddingus in Annalibus Minorum, anno Domini 1222. num. 18, qui et subdit porcam à S. Francisco maledictam, eo quod agniculum occidisset, illico ægrotare cœpisse, ac tertio die mortuam.

Moraliter, viri fortes et magnanimi ludunt cum leonibus, quando occurrentes in via Dei et virtutis difficultates, persecutiones, obices quantumvis arduos, heroice illæsi et quasi ludibundi transcendunt et superant, dicentes : *Omnia vincit amor* (Dei), *et nos cedamus amori.* Suus ergo cuique leo datus, isque superandus est. Sic S. Antonius dæmonibus in specie leonum et luporum sibi insultantibus illusit, eosque irridens dissipavit. Dæmon enim, si eum timeas, terribilis erit ut leo; sin despicias, infirmus et abjectus erit ut formica. Unde myrmecoleon, id est formica leo, vel formicarius leo, vocatur à Septuag. Job 4. v. 11, uti ibidem explicat S. Gregorius. Audi S. Antonium apud S. Athanasium : *Una*, inquit, *est ratio vincendi inimicum, lætitia spiritualis, et animæ Dominum*

semper cogitantis jugis recordatio, quæ dæmonum ludos quasi fumum expellet.

Secunda est hæc laus Davidis, quod leones et ursos quasi ludens interfecerit. Sequitur tertia de prostrato Goliath.

4 et 5. NUMQUID NON OCCIDIT GIGANTEM, ET ABSTULIT OPPROBRIUM DE GENTE? IN TOLLENDO MANUM, SAXO FUNDÆ DEJECIT EXSULTATIONEM GOLIÆ.] Syrus: *Movit manum suam funda, et contrivit universam superbiam Goliæ*, q. d. David juvenculus occidit gigantem Goliath, qui exprobrabat castris Saul, et Hebræorum infirmitatem et ignaviam, ac singulos eorum provocabat ad duellum; idque fecit expedite et facile, scilicet extollendo duntaxat manum, eaque rotando fundam, qua saxum ita valide et dextere intorsit, ut illud infixerit in frontem Goliath, itaque eum prostraverit, ac proprio gladio caput illi amputarit. Nota: Pro *exsultationem* græce est γαυρίαμα, quod tam superbiam, ut vertit Vatablus, et jactantiam, quàm exsultationem significat. Prodibat enim in duellum contra Davidem Goliath exsultabundus et jactabundus, contemnens Davidis juventutem, quasi certus de victoria, et illico eum mactaturus; sed David hunc ejus fastum et exsultationem retudit, tum voce audacter ei necem cominando: *Veni*, inquit, *ad me, et dabo carnes tuas volatilibus cœli et bestiis terræ;* tum lapide quo in terram eum dejecit.

Ubi nota, primo, prudentiam bellicam in Davide; cum enim, parvus et inermis, impar esset Goliath giganti et armato, nec quominus cum eo pedem conferre posset; eminus rem gessit, et jactu lapidis hostem prostravit, uti nunc faciunt sclopetarii, qui licet debiles validissima hostium corpora glande plumbea sternunt.

Adverte: Pro *Goliath* dicit *exsultationem Goliæ*, ac si illo in homine nihil esset nisi arrogantia, plusque superbiæ atque elationis haberet ille, quàm carneæ molis et roboris. Quamobrem David non gigantem, sed gigantis arrogantiam et elationem dejecisse ac peremisse videtur. Goliath immanior gigas pravo et superbo judicio suo, quàm corpore fuit. Apposite regius Vates cecinit: *Decidant à cogitationibus suis*, psal. 5. *Prophetia est, non maledictio*, ait S. August. Exitus hic nimirum est superborum, qui tandem ex altissimis æque ac vanissimis suarum cogitationum in ipso fundatis vento castellis ac montibus, in immensam calamitatum profunditatem miseri præcipitantur. Hoc est quod in Moab arguit Isaias, c. 16: *Audivimus superbiam Moab; superbus est valde. Superbia ejus et arrogantia ejus plusquam fortitudo ejus.* Ubi S. Cyrillus: *Bellum*, ait, *gerit Deus cum superbis, et pugnat cum iis qui de se modeste sentire nolunt; imo frustra intumescunt, et alte tollunt supercilium, suæque naturæ ignorant imbecillitatem.* Huc facit proverbium vulgo celebre: *Gigantum arrogantia.*

Nota secundo: Siracides dicit: *Saxo fundæ dejecit exsultationem Goliæ;* non autem dicit: Saxo occidit Goliath. Unde nonnulli cum Josepho censent Goliath ictu lapidis non fuisse occisum, sed prostratum duntaxat et sopitum, quem deinde David gladio amputando caput occiderit. Alii tamen censent Goliath ipso lapidis ictu fuisse occisum; quia David tanto impetu lapidem vibravit in frontem Goliæ, ut is fracto osse fixus hæreret in cerebro, illudque pariter frangeret et dissiparet; fracto autem cerebro, necesse est hominem emori. Ita censent Theodoretus, Abulensis et noster Salianus in Historia Davidis. Priori sententiæ magis favet Scriptura, 1. Reg. c. 17. v. 50, dicens: *Tulit gladium ejus, et eduxit eum de vagina sua, et interfecit eum.* Ergo gladio, non lapide occisus est Goliath; ut qui in eodem superbe gloriabatur, eodem misere interiret. Ita David lusit cum Goliath, sicut luserat cum leone et urso; adeoque ille lusus cum feris, hujus cum gigante fuit specimen et præludium. Præclare S. Augustinus, lib. 8. Confessionum, cap. 3: *Triumphat*, ait, *victor Imperator, et non vicisset, nisi pugnavisset. Et quanto magis periculum fuit in prælio, tanto majus gaudium est in triumpho.*

6. NAM INVOCAVIT DOMINUM OMNIPOTENTEM, ET DEDIT IN DEXTERA EJUS TOLLERE HOMINEM FORTEM IN BELLO (Syrus: *Dedit in manu ejus fortitudinem ad occidendum gigantem belligerum*), ET EXALTARE CORNU GENTIS SUÆ.] *Dedit in dextera ejus*, silicet κράτος, ut habent Græca, id est *robur.* Hinc patet Davidem prostravisse Goliath viribus non suis, sed Dei; invocans enim Deum ante duellum, hausit ab eo tantum robur, ut unius lapidis ictu turrim carneam (sic enim Goliath vocat S. Chrysostomus, homilia 45. ad Populum) dejecerit, et è medio sustulerit, eaque ratione extulerit *cornu*, id est robur, vires, castra, decus et gloriam, *suæ gentis*, puta Hebræorum. Ex hoc loco liquet Davidem ante duellum humili et fervida prece invocasse Dei opem, ac suis diffisum viribus, fisum divinis, alacrem in prælium procurrisse; etsi id taceatur in lib. Regum. Atque hæc fuit causa tum roboris illi additi, tum victoriæ per illud obtentæ. Adde: Publica illa protestatio Davidis, qua, contra Goliath procedens, ait: *Tu venis ad me cum gladio, et hasta, et clypeo; ego autem* (inermis) *venio ad te in nomine Domini exercituum, Dei agminum Israel, quibus exprobrasti hodie, et dabit te Dominus in manu mea, et percutiam te* (ex quibus verbis liquet Davidem à Deo promissionem victoriæ accepisse, ideoque intrepide iniisse duellum tot titulis impar), interpretativa fuit Dei et divini auxilii invocatio. Denique tradunt, vel fabulantur Rabbini Davidem lapidibus suis, quibus dejecit Goliath inscripsisse nomen Dei et Patriarcharum, puta Abraham, Isaac, Jacob, Mosis, Aaron et suum, itaque eum superasse. Idem tradit Philo, vel potius Pseudophilo in Antiquitatibus Biblicis.

Imitentur Davidem duces et milites, ut Dei opem invocent ante prælium; item fideles quilibet dum in tentatione contra mundum, carnem et dæmonem decertant; oratio enim dat robur ad vincendum. Si hoc robore utantur, eique strenue cooperentur; si, inquam, tantis animis, quantis David, invadant suum Goliath, puta suum vitium capitale, sive illud superbia sit, sive gula, sive acedia, utique illud superabunt et resecabunt. Ita S. Wenceslaus rex Bohemiæ, à Radislao Duce Curmiensi Bohemiam invadente provocatus ad duellum, illud acceptavit, ut bellum duello, et populi periculum suo unius redimeret. Deo igitur suppliciter invocato, equum vir sanctus conscendit; ac mox adversarius ejus vidit illi ab angelo hastam porrigi, se vero ab eodem hac voce moneri: *Noli ferire.* Quo viso perterritus, ex equo

desiliit, ac ad pedes Sancti procidit veniam petens : quem ad parcendum quam ad ulciscendum paratiorem invenit. Ita habet Vita S. Wenceslai.

Hinc patet, Davidis hoc duellum cum Goliath fuisse licitum et sanctum, tum quia instigante Deo initum, tum quia auctoritate regis Saulis ad necessariam reipubl. defensionem susceptum. Secus est de duellis quæ privata auctoritate, ad privatæ injuriæ vindictam capessuntur; hæc enim plane illicita, injusta et scelerata sunt, ideoque gravissimis pœnis à sacris Canonibus et Concil. Tridentino castigata.

7. SIC IN DECEM MILLIBUS GLORIFICAVIT EUM, ET LAUDAVIT EUM IN BENEDICTIONIBUS DOMINI, IN OFFERENDO ILLI CORONAM GLORIÆ.] Ita legunt Roman. item Græci Compl. et Roman. scilicet οὕτως, id est *sic;* hoc est, hac de causa, propterea, scilicet propter profligatum Goliath. Simile est Joan. cap. 4. 6 : *Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem : sic,* id est propterea, scilicet propter fatigationem sedebat. Pro οὕτως Tigurina legit τοῦτος, id est, *is,* scilicet λαός, id est, populus vel gens, quæ præcessit, aut Deus; unde vertit : *Is ei gloriam tribuit decem millium (cæsorum,* inquit Vatablus), *et commendationibus Domini*, id est suis, *reddidit laudabilem, et ei diadema gloriæ detulit.* Sensus est, q. d. Populus, et Deus per populum (puta movens et incitans ad hoc populum) Davidem ob cæsum Goliath *glorificavit in decem millibus,* id est perinde ac si decem millia Philisthinorum percussisset : tanti enim æstimabatur unus Goliath, eo quod ipse tota Hebræorum castra suî timore perculisset, dum singulos eorum provocavit ad duellum; quod nemo ausus fuit acceptare, nisi solus David, qui eo prostrato tota Hebræorum castra metu et probro liberavit, ac in certam victoriæ spem erexit. Alludit ad id quod populus Davidi à duello cum triumpho reverlenti acclamavit : *Percussit Saul mille, et David decem millia,* 1. Reg. 18. unde Syrus : *Propter hoc laudaverunt eum mulieres in decem millibus : Modicum præliatus est, et contrivit hostes sibi undique circumstantes.*

Rursum Deus per populum *laudavit Davidem in benedictionibus Domini;* id est suis (est hebraismus in Scriptura creber et obvius), hoc est ingentibus, divinis, Deoque dignis, quando scilicet obtulit *illi coronam gloriæ,* id est regiam dignitatem et coronam, creando illum regem Israelis; hæc enim regni oblatio magna fuit laus et benedictio Davidis; tum enim populus laudans acclamavit Davidi : Vivat rex David, vivat Goliæ victor, vivat domitor Philisthinorum. Alludit ad psalm. 20. v. 4. quo populus ad litteram gratulatur salutem et victoriam Davidi, et Allegor. Christo pro hominum redemptione. Ita S. August. Hieron. Athanasius et Euseb. ibidem. Ait enim : *Quoniam prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis : posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso.* Sensus est : Nos Israelitæ gratulamur Davidi victori et regi nostro : *Quoniam tu, Domine, prævenisti eum in benedictionibus,* id est beneficiis, *dulcedinis,* græce χρηστότητος, id est bonitatis et benignitatis, scilicet Dei, q. d. Beneficiis benignissimis et dulcissimis benignissimi et dulcissimi Dei prævenisti Davidem ante ejus meritum, imo antequam ipse peteret; dum effecisti ut omnium bonorum affluentia ei ultro obveniret, ac præsertim dum eum regem creasti, et coronam regiam è gemmis pretiosis adornatam capiti ejus imposuisti. Est hæc quarta laus Davidis, puta acclamatio populi gloriosa, et oblatio regni; regnum enim ei à toto populo delatum est.

8. CONTRIVIT ENIM INIMICOS UNDIQUE, ET EXSTIRPAVIT PHILISTHIIM CONTRARIOS USQUE IN HODIERNUM DIEM : CONTRIVIT CORNU IPSORUM USQUE IN ÆTERNUM.] Syrus, *usque hodie :* Græca, omisso τῷ *enim,* sic habent : *Contrivit inimicos in circuitu, et* ἐξουδένωσε, id est destruxit, exstirpavit, et *ad nihilum redegit, Philisthiim adversarios ; usque hodie contrivit cornu eorum.* Est hæc quinta laus Davidis, scilicet quod Philisthæos dominantes Israeli, eique ob cæsum Saulem regem insultantes compresserit, imo contriverit; non quod omnes occiderit, sed quod fortissimis eorum cæsis reliquos sibi et Israeli subjugarit, adeoque attriverit *cornu,* id est vires, regnum et gloriam ipsorum, ut deinceps amplius Hebræis imperare nequiverint.

Noster nervosius addit τὸ *enim;* significat enim causam, cur populus ita glorificarit Davidem, ut eum regem suum crearit, quia scilicet ipse cecidit Goliath, viresque Philisthæorum, qui perpetui fuere hostes Israelis, assiduis præliis et victoriis detrivit; iis enim meruit rex creari. Unde et rex factus cœpta prosecutus, eosdem prorsus profligavit, juxta illud 2. Reg. 8. 1 : *Percussit David Philisthiim, et humiliavit eos, et tulit David Frenum tributi de manu Philisthiim.*

Quocirca eadem et plura elogia tribuas Davidi, quæ nuper Stephano Battoræo invicto Poloniæ regi, Moscorum domitori, et Turcarum terrori attribuit Stanislaus Rescius lib. 3. Vitæ Cardin. Hosii sub finem cap. 10 : *Rex,* inquit, *omnium seculorum memoria et prædicatione dignissimus. Omnium plane regiarum et heroicarum virtutum laudibus et exemplis ad imitandum abundans. In Ecclesia Dei plusquam sacerdos. In republica plusquam rex. In exercitu plusquam imperator. In acie plusquam miles. In judicio plusquam Jurisconsultus. In dicendis sententiis plusquam senator. In adversis ferendis plusquam vir. In publica tuenda libertate plusquam civis. In amicitiis colendis plusquam amicus. In convictu plusquam familiaris. In venatione plusquam leo.*

9. IN OMNI OPERE DEDIT CONFESSIONEM SANCTO, ET EXCELSO IN VERBO GLORIÆ.] Syrus : *Propter hoc dedit verba in voce confessionis et honoris,* puta gratiarum actionis et laudis. Vatablus : *In omni opere suo laudem summo numini honorifica oratione tribuit.* Sexta est hæc laus Davidis, q. d. David omnem suam fortitudinem, omnem victoriam de Goliath et Philisthæis, omnia præclara sua facinora attribuit, non sibi, sed Deo; quocirca in omni opere *dedit confessionem,* id est laudem, *Sancto,* q. d. Totam operis laudem adscripsit Deo, non sibi; Deo, inquam, qui est sanctus per essentiam, ideoque omnium sanctorum et heroicorum operum, quæ David et Sancti faciunt, fons, scaturigo et causa. *Et Excelso in verbo gloriæ,* q. d. David omnium præclarorum et excelsorum operum suorum gloriam assignavit, non sibi, sed Deo excelso; ideoque eum laudavit et glorificavit hymnis verbisque magnificis et gloriosis, uti facit in Psalmis, ubi crebro Deum his titulis celebrat : *Dominus illuminatio mea et salus mea; Diligam te, Domine, fortitudo mea ; Dominus firmamentum*

meum, et refugium meum, et liberator meus; Protector meus, et cornu salutis meæ, et susceptor meus; Dominus regit me, et nihil mihi deerit, etc.

Discamus à Davide omnem laudem bonorum operum quæ facimus, in Deum referre, ut dicamus cum Isaia cap. 26. 12: *Omnia opera nostra operatus es nobis*, ac cum Psalte ps. 113. 9: *Non nobis, Domine, non nobis: sed nomini tuo da gloriam;* ac cum S. Paulo: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate*, Ephes. 1. v. 3. et cap. 2. 10: *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus.* Porro David expressus fuit typus Christi. Unde omnia quæ David fecit Synagogæ Judæorum, eam formans, ornans et defendens contra inimicos temporales, eadem luculentius multo Christus præstitit, præstatque Ecclesiæ Christianorum, eam fundans, decorans et protegens contra hostes spiritales. Ita Rabanus et alii passim.

10. De omni corde suo laudavit Dominum, et dilexit Deum, qui fecit illum: et dedit illi contra inimicos potentiam.] Syrus: *In omni corde suo dilexit creatorem suum.* Est amplificatio, q. d. David non labiis, non ex parte, non frigide, non remisse, sed ex *omni*, id est ex toto, *corde* laudavit Deum, dicens: *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo.* Porro laudis hujus causa fuit dilectio, quia scilicet ex *omni*, id est ex toto corde dilexit Deum, idque ob duos titulos et rationes. Prior est, quia Deus *fecit*, id est creavit, *illum.* David ergo quasi creatura totum suum esse, totum bonum, quantum quantum erat acceptum retulit Deo creatori. Unde Vatablus vertit: *Toto corde decantavit creatorem suum, et amavit.* Posterior, quia idem Deus qui fecit illum, dedit *illi contra inimicos potentiam*, q. d. David ex toto corde suo dilexit Deum tanquam suum belli ducem, victorem et triumphatorem, dicens: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum*, psal. 143. 1. Et cum Paulo: *Deo gratias, qui semper triumphat* (triumphare facit) *nos in Christo Jesu*, 2. Corint. 2. 14. Quocirca S. Chrysost. hom. de David et Goliath: *Sanctissimus homo*, inquit, *secundùm cor Dei, quidquid Deus cogitat, gerit; quidquid mente concipit, perficit. Dum enim cordi Dei cor proprium jungit, et menti ejus mentem suam annectit, hoc est, ut quæ vult Deus velit, et quæ non vult, similiter nolit: sic eum Dominus individuo amore et conjuncta charitate dilexit.* Et Irenæus lib. 4. cap. 45. loquens de Davide: *Faciebat*, inquit, *omnia secundùm consilium spiritus, et placebat Deo.*

Quare vere S. Chrysost. in psalm. 50: *David*, inquit, *in regali culmine monachi vitam imitabatur.* Et homil. 30. in Genes. *In purpura et diademate monachorum vitam transcendebat.* Davidem imitatus Theodos. Imp. *Palatium sic disposuit, ut haud alienum esset à monasterio*, ait Socrates lib. 7. cap. 22. Unde in eo S. Pulcheria cum sororibus suis, æque ac Theodosii, in virginitate et Dei laudibus Deo jugiter servivit. De quo vide nostrum Raderum in Aula regia.

Moraliter disce hic perfectionem Davidis, et cujuslibet Sancti, consistere in continuo amore et laude Dei, ut ex toto corde Deum amet et laudet; idque non tantum quando cum Deo orando vel psallendo versatur, sed etiam quando externa regni, familiæ, proximorum, æque ac propria negotia curat et agit. Amor enim Dei hæc omnia ex Deo, ejusque charitatis spiritu optime et suavissime conficit, ita ut mens affixa Deo sine distractione se extendat ad res externas peragendas, quasi instrumentum Dei illam omniaque ejus opera regentis et gubernantis; quo fit ut et ipsa Deo confisa, sibique diffisa, tota Deo uniatur, ex eoque pendeat, ac consequenter sine divulsione imperturbate et facile se porrigat ad ea, quæ sunt salutis proximorum, procuranda; procurat enim ea quasi negotia Dei sui, quem intime amat et colit; idque ex virtute et spiritu, quem suggerit ei Deus. Simile est in circino: circini enim pes unus hæret fixus in centro, alter vero circumductus circumscribit peripheriam, sive circulum perfectissimum; quia enim unus pes hæret in centro, hinc ille alterum dirigit, ne qua exorbitet, sed circumactus circulum undequaque æque à se distantem, ideoque exactissimum describat. Simili enim modo cor per charitatem affixum Deo, movet manus, pedes, oculos, etc., ad auxilium proximorum, omniaque ex Dei nutu et amore facillime, sanctissime et felicissime conficit. Qui ergo vult brevi et facili compendio evadere ad perfectionem et eximiam sanctitatem, plurimumque mereri; hic crebro per diem, imo horam, iteret actus amoris Dei super omnia, imo omnes suos actus externos hoc actu charitatis interno imperet, informet, deauret et vivificet. Sic omnes ejus actus erunt actus charitatis, non tantum proximi, sed et ipsius Dei, totaque ejus vita erit continua laus et amor Dei, ut, si comedat, bibat, dormiat, studeat, doceat, concionetur, etc., non nisi ex amore Dei id faciat; ideoque initio operis, et subinde in medio ejus, illud totum Deo per amorem offerat, dicatque: Domine, cupio comedere, dormire, studere, etc., non ut satisfaciam gulæ, naturæ, ambitioni, curiositati, etc., sed pure et simpliciter ex amore tui, ut tuæ voluntati et ordinationi satisfaciam, ac per illa fortior et aptior fiam ad te amandum, atque ad alios tuo amore et laude inflammandos.

Porro ut mens ad hunc perfectionis apicem evadat, oportet ut exerceat se in meditatione præsentiæ Dei, ut scilicet studeat Deum sibi ubique proponere præsentem, in eumque quasi summum bonum toto cordis affectu et amore feratur. Quam ad rem multi sunt modi et praxes. Faciles sunt hæ: prima, si quis Deum quasi spiritum per cœlum, aerem, terram omnesque creaturas diffusum; qui omnes sustentet, vegetet, roboret, sibi repræsentet; secunda, si Deum in corpore et anima sua utraque conservantem, unientem, vivificantem intueatur; tertia, si Deum ad omnes actiones suas, præsertim spiritales et supernaturales, concurrentem, sibique cooperantem, imo quasi socium se adjuvantem, aspiciat; si enim meditor, si amo, si spero, si quid aliud ago, Deus mihi intime præsens est, et ad has actiones concurrit, imo impellit; quarta, si Deum incarnatum, puta jacentem in præsepio, concionantem, vel in cruce pendentem, prout sibi facilius et de-

lectabilius est, mente efformet, quasi coram eo omnia agat, illique omnia offerat; facilius enim in phantasia, utpote corporea, Deum corporeum quam incorporeum concipere et effingere possumus; quinta, si sacerdos est, et quotidie, ut par est, celebret, excitet fidem vivam, qua vive apprehendat Dei Filium, Christum Dominum gloriæ, realiter, personaliter et substantialiter in altari per verba consecrationis præsentem sisti, manducari, et in stomacho manere, quandiu species sacramentales manent; iis vero per calorem stomachi transmutatis, eumdem manere virtualiter, perinde ac manet virtus cibi vel vini generosi postquam à stomacho conversus est in substantiam manducantis; hac enim virtute cibus hominem alit, auget, roborat, lætificat. Idem facit Christus in Eucharistia, ibi enim est cibus noster. Quare sacerdos cum Christo, vel personaliter, vel virtualiter, præsente et existente in anima sua, familiariter et jugiter conversetur, illum veneretur, amet, adoret, illi suas et aliorum, imo totius mundi miserias alleget, poscens gratiam et opem. Ita semper instar Henoch et Noe, non tantum cum Angelis, sed cum ipso Deo ambulabit, ipsum unicum toto cordis affectu diliget, colet, venerabitur, laudabit et glorificabit.

Exemplum perennis Dei laudis et amoris vivum et eximium Siracides hîc statuit Davidem: David enim, ut taceam ejus gesta in libris Regum descripta, in Psalmis non aliud facit quam psallere, id est, laudare Deum, suumque in eum amorem et affectum eximium exprimere. Unde identidem ingeminat: *Diligam te, Domine, fortitudo mea; Diligite Dominum, omnes sancti ejus; Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem deprecationis meæ; Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini; Quomodo dilexi legem tuam, Domine? tota die meditatio mea est, etc.* Ex quibus liquet, cor Davidis plenum fuisse amore ac laude Dei; ex hac enim plenitudine in hasce jubilationes, amores et suspiria ad Deum assidue prorumpit; indeque totum Israelis regnum, ex Deo sapienter, fortiter, suaviter et feliciter per 40 annos rexit et gubernavit. Quocirca David ab Euthymio præfat. in Psalm. vocatur *divinus Orpheus*, scilicet per psalmos suos animorum tumultus sedans, et undas cogitationum compescens, ait S. Basilius homil. 1. in psalm. 1.

Davidem sequitur S. August. præsertim in libris Confess. Audi eum lib. 10. cap. 28: *Cum inhæsero tibi ex omni me, nusquam erit mihi dolor et labor, et viva erit vita mea, tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imples, sublevas eum; quoniam tuî plenus non sum, oneri mihi sum. Contendunt lætitiæ meæ flendæ cum lætandis mœroribus, et ex qua parte stet victoria nescio. Heu mihi, Domine, miserere meî.* Et cap. 29: *O amor, qui semper ardes, nunquam exstingueris! charitas Deus meus, accende me. Continentiam jubes; da quod jubes, et jube quod vis.*

11. ET STARE FECIT CANTORES CONTRA ALTARE, ET IN SONO EORUM DULCES FECIT MODOS.] Græce μέλη, id est modulationes et melodias. Complut. addunt: *Et quotidie laudabant in canticis suis;* Vatablus: *Cantatores constituit ante aram qui suaves sono suo cantus ederent, carminibusque suis laudes agerent quotidie;* Syrus vero: *Quotidie semper laudes suas* (cantica sua) *dicebat coram altari, dedit laudes* (composuit cantica) *magnas singulis annis.* Septima est hæc laus Davidis, quod non tantum ipse per se ex toto corde laudarit Deum, sed et publicos cantores instituerit, qui quotidie nomine totius populi Deum laudarent, eique psalmos concinerent coram altari holocaustorum, atque hac ratione omnes ad Deum laudandum invitarent, et exemplo suo incitarent; imo quod psalmos affectibus amoris et doxologiæ plenissimos dictarit, cantoribusque voce et organo aliisque instrumentis decantandos tradiderit. Unde *in sono eorum dulces fecit modos*, tum quia sanxit ut cantores dulci vocum et instrumentorum melodia psalmos canerent, tum quia dulces canendi modos et tonos ipse per se, perque suos musicos præfectos adinvenit, et cantoribus usurpandos præscripsit, uti in Ecclesia Latina cantum Ecclesiasticum ad certos modos et tonos redegit S. Gregorius Pontif. Id Davidem fecisse patet ex titulis psalm. 4. 5. 6. 7. et aliorum in Hebræo. Unde jure David vocatur Regius Psaltes. Vide 1. Paral. 25.

Audi S. Hieronymum ad Paulinum de omnibus S. Scripturæ libris: *David, inquit, Simonides noster, Pindarus, et Alcæus, Flaccus quoque, Catullus, atque Serenus, Christum lyra personat, et in decachordo psalterio, ab inferis excitat resurgentem.* Et B. Petrus Chrysologus serm. 18: *Cantu, inquit, B. David oblectabat, et mulcebat charum pecus in pascuis; cantu dura didicit superare bellorum; cantu meruit ductare populos ad salutem; cantu valuit vocare Gentes, reducere Judæos, fugare dæmones, Dei filios ad superni Patris obsequium evocare.* Ad concinendos in templo psalmos instruxit ille quatuor millia cantorum; exercitum diceres, et vere castrorum chorum. Verum ejusdem hodie psalmis ubique modulandis universæ mundi nationes sunt chorus, et mundus ipse templum est, in quo David unus æterno divinitatem spiritu canit. Deus ergo per Davidem composuit psalmos modumque psallendi, quem non tantum Synagoga Judæorum, sed et Ecclesia Christianorum ubivis locorum et gentium, per omnia secula usurparet et sequeretur. Spiritus Sanctus enim ea ratione et modo Psalmos Davidi dictavit, ut omnibus seculis, omnibus gentibus, omnibus statibus, omni sexui, ætati et hominum generi congruant. Unde olim in Ecclesia promiscue populus cum Clericis psalmos concinebat, ac sacerdoti orationem colligenti respondebat, *Amen.* Hoc est quod ait Hieron. præfat. lib. 2. Epist. ad Galatas: *Ad similitudidinem cœlestis tonitrui Amen reboat.* Et Ausonius in Ephemeride:

Consona quem celebrant modulati carmina David,
Et responsuris ferit aera vocibus, *Amen.*

Porro usus, fines et fructus psalmodiæ multos et magnos assignant SS. Patres. S. Chrysost. Præfat. in psalm. 41: *Nihil, ait, animam æque erigit et à terra liberat, et exsolvit à vinculis corporis, et amore sapientiæ afficit, et ut res omnes ad hanc vitam pertinentes irrideat, proficit, ut versus modulatus, divinum canticum numero compositum, etc. Idcirco Deus psalmos construxit, ut ex ea re simul caperetur utilitas et voluptas.* Psalterii enim argumentum est, ut omnia gesta tum veteri Testamento, tum gerenda in novo

per modum laudis recenseat. Psalterium ergo est compendium et breviarium totius S. Script. epitome et registrum Bibliorum, consummatio totius Theologicæ paginæ. Est hæc definitio magni Dionys. Areopag. de Eccles. hierarch. cap. 3. Psalmorum liber, ait S. Basil. proœmio in Psalmos, quidquid in Prophetis, Lege, historicis utile est, id omne complexus est; futura prædicit, historias narrat, leges vivendi præscribit, agenda præcipit, et, ut verbo dicam, commune disciplinarum et documentorum est promptuarium. Et inferius: *Psalmus est animarum tranquillitas, pacis arbiter, turbas et fluctus cogitationum compescens, iracundiam mollit. Psalmus amicitiæ conciliator, dissidentium conjunctio, inimicorum reconciliatio; quis enim inimicum existimabit eum, cum quo unam ad Deum vocem emittit? Quare quod maximum est bonorum omnium, charitatem præstat psalmorum commodulatio. Psalmus dæmones fugat, auxiliarios Angelos advocat; in nocturnis terroribus securitas, in diurnis laboribus requies est, infantibus tutela, junioribus solatium, mulieribus honestissimus ornatus; solitudines celebres facit, elementum incipientibus, incrementum proficientibus, firmamentum perfectorum. Psalmus est vox Ecclesiæ, ac festos dies illustriores reddit, et perfundit gaudio. Psalmus est Angelorum opus, reipubl. functio, spirituale thymiama.* Hactenus S. Basilius.

S. Basilio pene ad verbum adstipulatur S. Augustin. *Psalterium*, ait, *communis quidam doctrinæ thesaurus est, et universis animæ passionibus, quæ humanas animas varie angunt, subvenit; psalmus signifer est pacis, spirituale thymiama, exercitium cœleste; luxum reprimit, sobrietatem suggerit, lacrymas movet.* Hæc et plura S. Augustinus præfat. in Psalmos, qui et id ipsum sese expertum profitetur lib. 9. Confession. cap. 6: *Quantum*, inquit, *flevi in hymnis et canticis tuis, suave sonantis Ecclesiæ tuæ vocibus commotus acriter! Voces illæ influebant auribus meis, et eliquabatur veritas tua in cor meum, et ex ea æstuabat affectus pietatis, et currebant lacrymæ, et bene mihi erat cum eis.*

Narrat S. Gregorius 4. Dialog. cap. 47. Merulum virum religiosum assidue psalmodiæ intentum, cœlitus fuisse coronatum: *Huic*, inquit, *per nocturnam visionem dictum est: Paratus esto, quia Dominus jussit migrare te. Cumque ille non habere se sumptus ad migrandum diceret, responsum protinus audivit, dicens: Si de peccatis tuis agitur, dimissa sunt. Quod cum semel audisset, et magno adhuc metu trepidaret, nocte quoque alia eisdem verbis est admonitus. Tunc post quinque dies febre correptus, cunctis fratribus orantibus flentibusque defunctus est. Alius etiam frater in eodem monasterio Merulus dicebatur, vehementer lacrymis atque eleemosynis intentus. Psalmodia vero ex ore illius pene nullo tempore cessare consueverat, excepto cum aut alimentum corpori, aut membra dedisset sopori. Huic nocturna visione apparuit, quod ex albis floribus corona de cœlo in caput illius descendebat. Qui mox molestia corporis occupatus, cum magna securitate animi atque hilaritate defunctus est. Ad cujus sepulcrum dum Petrus, qui nunc monasterio præest, sibi sepulturam facere post annos quatuordecim voluisset, tanta, ut asserit, de eodem sepulcro illius fragrantia suavitatis emanavit, ac si illic florum omnium fuissent odoramenta congregata. Qua ex re manifeste patuit, quam verum fuit, quod per nocturnam visionem vidit.*

12. ET DEDIT IN CELEBRATIONIBUS (id est celebritatibus festorum: has enim significat Græcum εορταις) DECUS, ET ORNAVIT TEMPORA USQUE AD CONSUMMATIONEM VITÆ, UT LAUDARENT NOMEN SANCTUM DOMINI, ET AMPLIFICARENT MANE DEI SANCTITATEM.] Pro *decus* græce est ευπρεπειαν, id est decentiam, decorem, speciem, ornatum, q. d. David celebritatibus et festis addidit decus, dum statuit ut in iis Levitæ psalmos Deo alternis in modum choris concinerent, dumque iis addidit cantores eximios, qui eosdem voce æque ac organis, cymbalis, cæterisque instrumentis musicis decora harmonia personarent; uti nunc videmus festorum decus esse insignem musicam et organa. Atque hac ratione tempora festorum ornavit quandiu vixit, puta usque ad mortem, sanciendo ut Levitæ et cantores laudarent nomen sanctum Domini, et *amplificarent*, id est canendo celebrarent, magnificarent et exaltarent, græce ηχειν, id est personarent, resonarent, *Dei sanctitatem.* Inter omnia enim Dei attributa sanctitas Dei est colenda, adoranda, hymnis et laudibus celebranda; deitas enim est increata et immensa sanctitas; ac per essentiam sancta sacraque majestas, ab omnibus hominibus et Angelis summe veneranda, laudanda et glorificanda. Unde Isaias cap. 6. vidit Seraphinos acclamantes Deo: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum.* Hinc Sancti, qui participant Dei sanctitatem, participant et venerationem; unde sicut Deum colimus latria, sic Sanctos dulia, et B. Virginem Deiparam et Sanctorum reginam, hyperdulia.

Alii vertunt, *ut à tempore matutino resonaret sanctuarium* Dei laudibus et hymnis; sanctuarium enim hebr. vocatur קודש *codes*, id est sanctitas; quia locus hic erat sanctissimus, utpote templum, domus et thronus Dei. Sic et Salomon dicitur *parasse sanctitatem* v. 15. id est, ædificasse sanctuarium, sive templum sanctum Deo. Alludit ad 1. Paral. 23. ubi David sanxit: *Ut Levitæ stent mane ad confitendum et canendum Domino: similiterque ad vesperam tam in oblatione holocaustorum, quam in sabbatis et calendis et solemnitatibus reliquis.*

Ex dictis liquet, quanta quamque eximia fuerit Davidis sanctitas, quantæque apud Deum gratiæ et meriti. Nam, ut alia taceam, Psalmi à Davide conscripti ostendunt ejus cor et pectus plenum fuisse in Deum desideriis, ardoribus, laudibus, zelo, pietate, omnique virtute heroica. Quocirca noster Pineda in Salom. lib. 1. cap. 2. num. 8. concludit Davidis seculo nullum inter Israelitas, nedum inter Gentes, Davidi fuisse parem aut supparem in sanctitate, imo Davidem in ea non fuisse minorem Abrahamo, Isaaco et Jacobo; quin et Davidem fuisse sanctiorem Abrahamo diserte docet Abulens. Matt. 22. quæst. 135. et 154. Salmeron tom. 3. tractat. 16. et favet S. Chrysost. in cap. 1. Matt. hom. 2. Eumdem Josia, Ezechia, cæterisque regibus fuisse sanctiorem docet Barradius l. 3. suæ Concordiæ cap. 15. et consentiunt cæteri.

13. DOMINUS PURGAVIT (Syrus, *dimisit*; Vatabl. *abolevit*) PECCATA IPSIUS.] Pro *Dominus* Rabanus, Jansenius et alii legunt *Christus*, sicque exponunt, q. d. Peccata Davidis purgavit Christus;

tum qua Deus (Dei enim solius est condonare peccata), tum qua homo; quia per merita futura Christi prævisa à Deo, Deus condonavit peccata Davidi et aliis Sanctis veteris Testamenti : unde Christus dicitur *agnus occisus ab origine mundi*, Apocal. 13. v. 8. Rursum alii pro *Christus* legunt *spiritus*, nimirum ex κυριος, facili vicinarum litterarum flexu et lapsu depravatum est χριςος. id est *Christus*, quod cum scribæ non caperent (eo quod Christus necdum natus esset tempore Davidis) pro *Christus* substituerunt *spiritus*.

Verum legendum est κυριος, id est *Dominus*, sic enim legunt Roman. et Græci Complut. cæterique. Sensus est, q. d. Dominus peccata homicidii quod David occidit Uriam, et adulterii quo mœchatus est cum Bersabee uxore Uriæ, purgavit, mittendo ad eum Nathan Prophetam, qui eum corripiens ad pœnitentiam inflexit, ut David compunctus diceret : *Peccavi Domino.* Unde illico audivit à Nathan : *Dominus quoque transtulit peccatum tuum*, 2. Regum c. 12. v. 13. Est hæc octava laus Davidis, quod Deus eum ita adamarit, ut peccata gravia ei condonarit, nec ob ea ipsum abjecerit, uti abjecit Saulem, sed regnum ipsi et posteris ejus stabilierit usque ad excidium Hierosolymæ. Quare pœnitentia et reconciliatio Davidis cum Deo non solum ipsi, sed et Salomoni cæterisque posteris profuit. Unde S. Ambrosius lib. 1. Apolog. David cap. 2 : *Nullam*, inquit, *attulit lapsus impedimentum, sed velocitatis incentiva cumulavit, et acrior ad currendum surrexit.*

Nota hîc miram fragilitatem Davidis, et cujuslibet hominis sancti. David enim vir secundum cor Dei, sui ævi Angelus, sanctitate par quibusvis Patriarchis et Prophetis, ecce tibi ad conspectum unius feminæ labitur in enormia peccata adulterii et homicidii. Quis non obstupescat, quis non expavescat? quis licet sanctissimus de perseverantia præsumat? Nimirum id permisit, et permittit etiamnum subinde, in viris eximiis Deus, ad hoc, ut singulis inclamet illud Pauli Philipp. 2. vers. 12 : *Cum metu et tremore vestram salutem operamini. Deus est enim, qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate.* Ex adverso nota Dei clementiam et gratiam, quæ Davidem adeo profunde lapsum per Nathan erexit, et in pristinum sanctitatis gradum restituit, imo altius evexit, et majori timoris et humilitatis sensu solidavit.

ET EXALTAVIT IN ÆTERNUM CORNU EJUS.] *Cornu* symbolum est roboris, regni, victoriæ et gloriæ, uti ostendi Daniel. 7. 8. Hæc enim Deus Davidi dedit in æternum; tum quia ea possedit David in posteris, quandiu duravit Synagoga et resp. Israelis, usque ad ejus excidium per Chaldæos; tum quia mystice longe excellentius ea possidet perpetim in Christo ex se prognato. Unde de Christo Angelus ad Deiparam ait : *Dabit illi Dominus Deus sedem* (regni) *David patris ejus: et regnabit in domo Jacob in æternum*, puta in Ecclesia militante per gratiam, in triumphante per gloriam æternam, Lucæ c. 1. v. 32. Est igitur hîc tacita promissio Christi ex Davide nascituri, quæ nona et maxima Davidis fuit laus, decus et gloria.

ET DEDIT ILLI TESTAMENTUM REGNI, ET SEDEM GLORIÆ IN ISRAEL.] Hoc est, ut alii vertunt, *Et dedit illi pactum regni, et solium gloriæ in Israel*, q. d. Deus pacto promisit David regnum, quodque posteri ejus continue ipsi succederent in regno glorioso Israelis. Glorioso dico, quia Israel solus erat populus et Ecclesia Dei, ab eo honoratus et glorificatus sanctis Patriarchis, Prophetis, lege, templo, vera religione, sacrificiis, miraculis, opibus, felicitate, gloria, etc. Unde Vatablus vertit : *Fœdere pactus est ei regnum, et solium majestatis in Israel.* Pro *regni*, Noster cum Complut. et Roman. legit βασιλειας; alii legunt βασιλεων, id est *regum*, ut scilicet reges continua serie ex Davide descenderent, eique in regno succederent : quare eòdem redit sensus.

TERTIA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM ET VITUPERIUM SALOMONIS ET ROBOAM.

14. POST IPSUM (legit cum Complut. μετα τουτον; jam Romana legunt μετα τουτου, id est, *cum ipso*) SURREXIT FILIUS SENSATUS (Syrus, *rex fortis habitans in quiete*); ET PROPTER ILLUM (Davidem) DEJECIT OMNEM POTENTIAM INIMICORUM,] q. d. Propter merita et sanctitatem Davidis Deus dejecit omnem impetum inimicorum, ut nemo auderet Salomoni Davidis filio sese opponere, sed ille libere regnaret, lateque suum imperium propagaret. Unde Græca habent : και δι' αυτον κατελυσεν εν πλατυσμω, id est, *propter illum habitavit*, vel, ut Rabanus habet, *requievit in latitudine*, tum animi (puta in magna animi confidentia et securitate), de qua dicitur 3. Reg. 4. 29 : *Dedit Deus sapientiam Salomoni, etc., et latitudinem* (puta magnanimitatem et magnificentiam) *cordis, quasi arenam quæ est in littore maris;* tum regni, quod latissimum et amplissimum habuit Salomon, ut patet 3. Reg. 4. Unde Vatablus vertit : *Huic successit filius sapiens, qui per eum in amplam venit possessionem.* Rursum τὸ κατελυσεν, vertas, *destruxit in latitudine*, id est, longe lateque, quod Noster vertit : *Dejecit omnem potentiam inimicorum;* nam καταλυειν et destruere et habitare significat.

Vocatur *sensatus*, sive sapiens, quia Salomon facta sibi à Deo optione petendi quod vellet, petiit sapientiam, eamque obtinuit : *Quia postulasti verbum hoc*, inquit, *ecce feci tibi secundum sermones tuos, et dedi tibi cor sapiens et intelligens, in tantum ut nullus ante te similis tuî fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed et hæc, quæ non postulasti, dedi tibi : divitias scilicet et gloriam, ut nemo fuerit similis tuî in regibus, cunctis retro diebus*, 3. Reg. 3. 11.

Nota τὸ *propter illum;* inde enim liquet rursum sanctitas et merita Davidis, scilicet quod propter illa Deus Salomoni et posteris tam potens et felix regnum concesserit. Vide Pinedam lib. 1. de Rebus Salom. c. 2. num. 10. ubi ostendit omnem Salomonis potentiam, opes, gloriam, sapientiam, etc., adeoque quidquid Deus Salo-

moni et posterioribus regibus contulit, id totum Davidis fuisse vel beneficium, vel eximiæ illius sanctitatis præmium. Unde Hierosolymæ, tempore Ezechiæ à Sennacherib obsessæ et desperatæ, Deus succurrit ob merita Davidis : *Protegam*, inquit, *urbem hanc, et salvabo eam propter me, et propter David servum meum*, 4. Reg. 19. 34. nimirum quia Deus suam in templo, David in Sione regiam sedem locarat. Vide S. Chrysost. homil. 8. ad Popul. Rursum quidquid Deus tribuit Juda honoris et dignitatis supra cæteras contulit, id propter Davidem contulisse censet S. Augustin. in psal. 77. 70. ad illa : *Elegit David servum suum*. Idem lib. 17. de Civit. c. 14. notat Davidem fuisse primum regem sanctum in terrena Jerusalem, quæ est umbra futuræ, hocque insigne fuisse Davidis privilegium, decus et gloriam.

15. SALOMON IMPERAVIT IN DIEBUS PACIS, CUI (legit cum Roman. ῳ, id est *cui*; Complut. legunt ὡς, id est *quoniam*) SUBJECIT DEUS OMNES HOSTES, UT CONDERET DOMUM IN NOMINE SUO (Deus per Salomonem), ET PARARET SANCTITATEM IN SEMPITERNUM,] q. d. Salomoni Deus concessit summam pacem, eique subjecit omnes hostes, hoc fine, ut ædificaret domum, quam nomine Dei nuncuparet, Deoque dicaret, ut vocaretur et esset templum Dei, atque ut pararet et adornaret *sanctitatem*, id est, sanctuarium (hoc enim hebr. vocatur קֹדֶשׁ *codes*, id est, sanctitas, quia locus sanctissimus) duraturum in æternum, non absolute, sed respective, scilicet tandiu quandiu duratura erat resp. et Synagoga Judæorum, puta usque ad excidium eorum per Chaldæos.

Nota primo. Ab hac summa pace dictus est rex *Salomon*, id est, *pacificus*; שלום *scalom* enim Hebræis est pax. Porro pax eis significat opes, prosperitatem, rerumque copiam, qualem habuit Salomon ad fabricam templi; hæc enim omnia parit pax. A Salomone Turcarum Imperatores vocarunt se Selymos et Solymannos, quasi sui ævi et gentis Salomones; et Germani Fredericos, Fredericus enim Germanis idem est quod pacis, sive pace abundans. Denique bella Davidis hanc pacem crearunt Salomoni; bello enim paranda est pax, præsertim cum infidelibus et hæreticis. Simili modo David præparavit Salomoni opes et materiam ad fabricam templi necessariam, quæ quanta fuerint liquet ex templi magnificentia, 3. Reg. 6. imo David Salomoni ideam totius templi, omniumque ejus partium reliquit et tradidit. Unde sequitur : *Quemadmodum eruditus es à juventute tua*, quod multi referunt ad præcedentia, q. d. Fabricasti domum Deo eo modo, forma et idea, quam didicisti et accepisti à patre tuo Davide, 1. Paral. 29. 1 et seq. Verum melius cum Romanis et Græcis hæc verba referas ad versum sequent.

Nota secundo. Pro *cui subjecit Deus hostes*, Græca Complut. habent : *Quoniam Deus pacavit in circuitu suo*; Roman. *Cui Deus requiem dedit in circuitu*, quia scilicet *subjecit* ei *hostes*, ut explicat Noster. Rursum aliqui addunt καὶ ἐδοξάσθη, id est, *et glorificatus est*. Unde Vatablus : *Salomon regnavit tempore pacifico; et gloriam adeptus est, postquam Deus circumjecta loca pacata reddidit, ut nomine ipsius statueret ædem, et sacrarium perpetuum pararet.*

Nota tertio, Salomonis nomen jussu Dei fuisse inditum. Sic enim Deus ait Davidi 1. Paral. 22. 9 : *Filius, qui nascetur tibi, erit vir quietissimus : faciam enim eum requiescere ab omnibus inimicis suis per circuitum : et ob hanc causam Pacificus* (puta Salomon) *vocabitur : et pacem et otium dabo in Israel cunctis diebus ejus.*

15 et 16. QUEMADMODUM ERUDITUS ES IN JUVENTUTE TUA, ET IMPLETUS ES (Jansenius et alii pro *es*, utrobique legunt *est* in tertia persona), QUASI FLUMEN, SAPIENTIA.] Vox *quemadmodum* non est comparantis, sed admirantis, græce enim est ὡς ἐσοφίσθης, id est, *quam sapiens in juventute tua fuisti, et in modum fluminis repletus fuisti intelligentia.* Sic sumitur *quemadmodum* pro *quam* per admirationem psalm. 35. 8 : *Quemadmodum* (S. Hieronym. et Chald. *quam*) *multiplicasti misericordiam tuam*; Syrus : *Quam sapiens fuisti in pueritia tua, Salomon, et fluxit velut fluvius sapientia, in intelligentia tua, et in celsitudine gloriæ regis*; Arabicus, *regum*, q. d. O Salomon, quanta sapientia à Deo infusa dotatus fuisti in juventute tua (nam in senectute delirasti et idola coluisti) : nimirum sicut flumen repletur copia aquarum, ita tu à Deo repletus fuisti abundantia sapientiæ et eloquentiæ. Recte enim fluens sapiensque eloquentiæ oratio flumini assimilatur; hæcque omnes etiam dissitos ad se allicit rapitque, uti fecit in Salomone.

Nota hîc, Salomonem sapientem fuisse à juventute, et pene à puero, idque ex institutione tum Dei, tum Davidis et magistrorum. Verum enim est illud Plutarchi lib. de Educandis liberis : *Ad pueri eruditionem tria requiri, scilicet naturam, doctrinam et exercitationem. Natura quippe*, inquit, *absque disciplina si sit, cæca est; disciplina, si natura destituatur, defecta; exercitatio, his duobus demptis, imperfecta est. Et quemadmodum ad agriculturam primum requiritur bonum solum, deinde peritus colonus, denique semina frugi : ita plane natura solo, agricolæ magister, semini præcepta respondent.*

Porro quanta et quam ampla fuerit sapientia Salomoni à Deo indita, docet ipsemet Sapient. 7. cum ait : *Ipse* (Deus) *dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram : ut sciam dispositionem orbis terrarum, et virtutes elementorum, initium, et consummationem, et medietatem temporum, vicissitudinum permutationes, et commutationes temporum, anni cursus, et stellarum dispositiones, naturas animalium, et iras bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum, differentias virgultorum, et virtutes radicum, et quæcumque sunt absconsa et improvisa, didici : omnium enim artifex docuit me sapientia.* Ex quibus liquet Salomonem fuisse insignem physicum, cosmographum, astrologum, medicum, adeoque scientiarum omnium encyclopædiam absolvisse.

ET TERRAM RETEXIT ANIMA TUA.] Primo, aliqui hæc accipiunt de Ophir et Indiis, quas navibus suis detexerit, et pervias fecerit Salomon; sicut avorum memoria sub annum Domini 1490. Christophorus Columbus navigando detexit et aperuit Indias Occidentales, Vascus Gama Orientales.

Secundo, alii exponunt, q. d. Salomon retexit terram effodiendo ex ejus visceribus aurum, argentum et thesauros absconditos. Sic Dido admonita à Sichæo marito defuncto apud Virg. 1. Æneid.

Veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.

Tertio, *retexit*, id est, texit, contexit, operuit; hoc enim significat Græcum ἐπεκάλυψεν, q. d. Adeo plenus, abundans et inundans fuisti sapientia, ut instar fluminis vel maris exundantis, eadem obrueris et repleveris totam terram, ut legit Vatablus, ut scilicet incolæ totius terræ eam cognoscerent et celebrarent. Rursum Salomon contexit totam terram suis parabolis, id est, parabolis suis complexus est universas herbas et arbores terræ. Unde regina Saba venit ex Æthiopia in Jerusalem, ut audiret sapientiam Salomonis, 3. Reg. 10. indeque reges Æthiopiæ sive Abyssiæ, puta Pretejannes, jactant et gloriantur se filios esse Salomonis; utpote prognatos ex regina Saba, quam gravidam effecerit Salomon, etsi hoc creditu sit difficile. Hoc est quod dicitur 3. Reg. 4. 34 : *Veniebant de cunctis populis ad audiendam sapientiam Salomonis, et ab universis regibus terræ, qui audiebant sapientiam ejus.* Verum, quia τὸ *retexit* apud Latinos non operire et tegere, sed contrarium, scilicet aperire et detegere significat; hinc Noster pro ἐπεκάλυψεν, videtur legisse ἀπεκάλυψεν, id est, aperuit, retexit, patefecit.

Quarto ergo et genuine, sensus est, q. d. Salomon sua sapientia *retexit*, id est detexit, aperuit, eruit, revelavit terram, id est, ea, quæ in terra hominibus erant secreta et abscondita, ipse patefecit secreta naturæ, et proprietates rerum occultas, ac præsertim earum quæ sub terra latent, quales sunt metalla, gemmæ, radices; hæc enim in apertum protulit Salomon, tum ea eruendo et effodiendo, tum ea explicando et enarrando, juxta illud 3. Reg. 4. 33 : *Disputavit super lignis, à cedro quæ est in Libano, usque ad hyssopum quæ egreditur de pariete : et disseruit de jumentis, et volucribus, et reptilibus, et piscibus.* Ita Dionysius, Palacius, Jansenius et Pineda lib. 4. de Rebus Salom. cap. 22. in fine. Hunc sensum exigit id quod sequitur :

17. Et replesti in comparationibus ænigmata,] q. d. In parabolis tuis *replesti*, id est plena, hoc est plurima, congessisti *ænigmata*. Sic *replere* pro plena multaque afferre, sumitur à S. Paulo Rom. 15. 19. cum ait : *Ita ut ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim* (id est plene prædicaverim) *Evangelium Christi.* 2. Timoth. 4. 17 : *Ut per me prædicatio impleatur*, et alibi.

Porro *ænigmata* sunt dicta obscura et difficilia, constantia gravissimis sententiis, aut etiam similitudinibus et comparationibus, ductis ex occultis rerum proprietatibus. Unde Græca habent : *Terram contexit anima tua, et replesti* (terram) *in parabolis ænigmatum ;* Vatablus : *Animus tuus omnem terram aperuit, et allegoriis ænigmaticis implevit.* Ex omnibus enim partibus mittebantur, qui ænigmata et res obscuras Salomoni proponerent (uti Hiram regem Tyri fecisse testatur Josephus 8. Antiq. 2.) : quæ omnia ipse ita clare solideque explicabat, ut omnes obstupescerent.

Ad insulas longe divulgatum est nomen tuum, et dilectus es in pace tua.] Vatablus : *Paceque tua fuisti gratiosus;* alii, *charus*, q. d. O Salomon, ob tuam sapientiam, pacem et magnificentiam celebris evasisti toto orbe, ut etiam insulani te celebrarent et glorificarent. Hebræi enim cum terras et gentes remotas et abditas incognitasque significare volunt, nominant insulas; tum quia insulæ, undique mari circumdatæ, ab omni terra ejusque incolis sunt semotæ; tum quia Judæi navium et navigationis ante Salomonem expertes, eos, qui in mari, puta in insulis vel trans mare, habitabant, censebant procul à Judæa in alio climate, et quasi in novo orbe habitare. Unde illud: *Reges Tharsis et insulæ munera offerent*, psal. 71. v. 10, q. d. Reges remoti, qui trans mare dominantur, æque ac insulani à Judæis cæterisque terræ incolis semoti, subdent se Christo, quasi vero Salomoni, eique munera offerent. Et Isaias c. 60. 9. prædicens gentium remotarum conversionem ad Christum et Ecclesiam : *Me*, inquit, *insulæ exspectant, et naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe.*

Et dilectus es in pace tua,] id est propter pacem tuam, q. d. Quia pacem tuo regno procurasti, ac pacem cum vicinis, quin et cum remotis gentibus, quales erant in Ophir, coluisti, atque pacifice regnasti, idcirco charus fuisti tam tuis Judæis, quam quibusvis gentibus, regibus et principibus, ut quod adulatorie dictum fuit Neroni, vere dicatur Salomoni : *Nemo unus homo tam charus fuit uni homini, quam tu tuo imperio.* Hinc Salomon à Nathan vocatus est *Jedidia*, id est, amabilis Deo æque ac hominibus; omnes enim amant pacem et pacificos; magnæ enim virtutis et sapientiæ est ita agere et regere, ut pacem cum omnibus habeas. Unde Salomon tanquam rex pacificus, amatus et celebratus fuit toto orbe, quia non armis, sed mirabili prudentia et lenitate, orta ex magnanimitate, in pace regnum administravit. Atque hæc fuit causa tantæ potentiæ, tamque ampli regni Salomonis; nihil enim ita valet ad vincendos hostes, et devinciendos exterorum animos, atque concordia et pax. Qua de re ita pulchre, æque ac vere sanciunt leges Visigothorum libro 1. tit. 2. c. 6 : *Sicut modestia principum temperantia est legum, ita concordia civium victoria est hostium. Ex mansuetudine enim principum oboritur dispositio legum, ex dispositione legum institutio morum, ex institutione morum concordia civium, ex concordia civium triumphus hostium; sicque bonus princeps interna regens, et externa conquirens, dum suam pacem possidet, et alienam litem abrumpit, celebratur et in civibus rector, et in hostibus victor.*

Ex adverso *principum sævitia bellum est*, puta belli causa, ait Seneca lib. 1. de Clementia c. 5. Nam, ut idem ait cap. 7, *Non alia facies est quieti moderatique imperii, quam sereni cœli et nitentis. Crudele regnum, turbidum tenebrisque obscurum est inter trementes, et ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo quidem, qui omnia turbat, inconcusso.*

18 et 19. In cantilenis, et proverbiis, et comparationibus (græce, *parabolis*), et interpretationibus, miratæ sunt terræ, et in nomine Domini Dei, cui est cognomen, Deus Israel.] Syrus : *Exspectant*, vel *sperant audire te interpretantem proverbia, et sapientiam in libro, et in prophetia obstupefecisti populos, vocatusque es in nomine Dei, cujus est honor, qui invocatus est super Israel;* græce : *In odis, et proverbiis, et parabolis, et interpretationibus te admiratæ sunt regiones; in nomine Domini Dei totius terræ, qui vocatur Deus Israel;* Vatablus : *Te miratæ sunt regiones propter carmina et proverbia, simul et allegorias interpretationesque, ac nomen Dei, qui Deus Israelis est cognominatus.* Complut. addunt *tuas :*

Qui, inquiunt, *cognominatus est tuus Deus Israel.*

Eximius ergo et admirabilis fuit Salomon, primo, in pangendis odis, id est canticis et carminibus, quorum pars aliqua et velut reliquiæ exstant in Cantico Canticorum. Nuper etiam noster Lud. de la Cerda cum Adversariis edidit Psalterium Salomonicum, puta octodecim psalmos Salomonis, sive illi ab ipso Salomone, sive potius ab aliquo alio nomine Salomonis sint compositi; nam nemo veterum horum Salomonis psalmorum meminit, atque hi psalmi 18. recens in membranis antiquis Bibliothecæ Augustanæ, græce manuscripti reperti sunt. Adde, singulos hosce psalmos hoc titulo prænotari : *Psalmus Salomoni;* quasi psalmi hi non sint Salomonis, sed Salomoni dicati vel adscripti, eo quod Auctor in illis Salomonem loquentem et psallentem inducat.

Secundo, in *proverbiis*, quorum pars aliqua exstat in lib. Proverbiorum.

Tertio, in *parabolis*, id est comparationibus et similitudinibus, quibus gaudent Syri. Unde iis post Salomonem crebro usus est Christus, juxta illud : *Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi*, psal. 77. 2. Matth. 13. 35.

Quarto, in *interpretationibus*, quibus scilicet Salomonis interpretabatur et explicabat tum ænigmata et sermones obscuros, tum rerum præsertim abditarum naturas reconditas, et proprietates occultas.

Quinto, *in nomine Domini Dei*, id est in virtute, ope, protectione, beneficentia Dei. Mirabantur enim homines, etiam Gentiles, quod Deus Salomoni quasi filio suo tantam sapientiam, pacem, opulentiam, felicitatem, gloriam, bonorumque omnium copiam contulisset; adeo ut vocaretur Deus Salomonis, ut habent Complut. æque ac Israelis; atque vicissim Salomon vocaretur filius Dei primogenitus, juxta illud : *Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium*, 2. Reg. 7. 14 : *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ*, psal. 88. 28. Rursum τὸ *in nomine Domini*, significat Salomonem in omnibus invocasse nomen Domini; eique suam sapientiam, gloriam, bonaque omnia accepta tulisse, non sibi suisque viribus, quæ sane insignis fuit in tanto fastigio animi demissio et humilitas. Hinc Deum invocans pro sapientia ait : *Mitte illam de cœlis sanctis tuis, et à sede magnitudinis tuæ, ut mecum sit et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te*, Sapient. 9. 10.

Nota hebraismum : *Mirari in cantilenis, proverbiis, parabolis, in nomine Domini*, idem est, quod mirari cantilenas, proverbia, parabolas, et nomen, id est virtutem Dei assistentem Salomoni, eumque tot bonis cumulantem; est enim *beth* contractus, notum hebraice peritis. Ita Vatablus. Alludit ad 3. Reg. 10. v. 1 : *Sed et regina Saba, audita fama Salomonis in nomine Domini* (q. d. Audita fama sapientiæ à Deo datæ Salomoni, ac eorum quæ faciebat Salomon ope Domini. Unde Vatablus vertit, *ex nomine Domini*), *venit tentare eum in ænigmatibus.* Quæ auditis responsis Salomonis exclamavit vers. 9 : *Sit Dominus Deus tuus benedictus, cui complacuisti, et posuit te super thronum Israel, eo quod dilexerit Dominus Israel in sempiternum.*

In hisce omnibus Salomon fuit typus Christi, qui pacem orbi attulit, unde vocatur *Princeps pacis*, Isaiæ c. 9. v. 6; æque ac veram sapientiam, opes et gloriam, non terrestrem, sed cœlestem. Ita Rabanus.

20. COLLEGISTI QUASI AURICHALCUM AURUM, ET UT PLUMBUM COMPLESTI (id est multiplicasti, uti dixi versu 16.) ARGENTUM.] *Aurichalcum* dicitur æs rubens fulgensque ut aurum; græce est : *Congregasti aurum quasi stannum, et multiplicasti argentum quasi plumbum;* Syrus : *Congregasti quasi plumbum aurum, et argentum quasi terram.* Argentum enim non est aliud quam terra alba, aurum rubra, ait S. Bernardus. A sapientia transit ad opes Salomonis, quas ingentes et pene ad miraculum stupendas ei dedit Deus. Est hyperbole apposita, utpote in qua similia similibus, puta aurum aurichalco, argentum plumbo comparantur. Porro in pretio magna est dissimilitudo : una enim libra auri valet quingentas libras æris, sive aurichalci; una enim libra auri valet libras decem argenti, atque una libra argenti valet libras 50. æris. multiplica decem per 50. habebis quingenta. Alludit ad 3. Regum cap. 10. vers. 21 : *Non erat argentum, nec alicujus pretii putabatur in diebus Salomonis.* Et v. 27 : *Fecitque* (Salomon) *ut tanta esset abundantia argenti in Jerusalem, quanta et lapidum.* Et 2. Paralip. 1. v. 15 : *Præbuitque rex argentum et aurum in Jerusalem quasi lapides.* Censent aliqui vituperari hîc Salomonem à nimio studio coacervandi opes, quod regibus Israel vetuit Deus Deuteron. 17. vers. 17. Verum dico : Laudatur hîc Salomon ab opibus, uti laudatus fuit à sapientia; sed opes illi fuere illecebræ fastus, avaritiæ, gulæ et luxuriæ, per quæ sensim ulterius prolapsus, tandem corruit in barathrum idololatriæ. Opes ergo bonæ sunt bene utenti, sed malæ abutenti : facile autem est iis abuti, difficile bene uti : *Opes*, inquit Diogenes apud Dionem orat. 4. de regno, *omnis concupiscentiæ et studii servæ et ministræ sunt.* Vide Pinedam lib. 7. de Rebus Salomon. c. 13. ubi ostendit quando et quantum in opibus coacervandis peccarit Salomon.

Porro quantæ fuerint opes Salomonis vel ex hoc conjice, quod David moriens pro fabrica templi reliquerit ei centum millia talentorum auri, quæ faciunt mille et ducentos milliones aureorum; argenti vero mille millia talentorum, quæ faciunt tantumdem : libra enim una auri olim valebat decem libras argenti. Reliquit ei ergo universim bis mille milliones, et insuper quadringentos milliones aureorum. Vide Vilalpandum sub fin. tom. 2. in Ezechiel. p. 2. lib. 5. disp. 3. cap. 43. et sequent. ubi probat Davidem et Salomonem annuo reditu opibusque superasse tributa et opes non tantum Romanorum, sed et Chaldæorum, Persarum, omniumque regum et monarcharum; licet alii viri docti contrarium sentiant, scilicet promissa Dei de Salomonis præcellentia intelligenda esse accommode, nimirum respectu cæterorum regum Israelis, non autem exterorum. Itaque Nabuchodonosorem, Cyrum, Alexandrum, Cæsarem, Augustum opibus et gloria Salomoni fuisse pares, imo superiores.

ET INCLINASTI FEMORA TUA MULIERIBUS; et cum femoribus mentem, sapientiam, sanctitatem, et gloriam tuam; hæc enim Salomon subjugavit libidini et voluntati mulierum, ideoque prodegit et perdidit : POTESTATEM HABUISTI IN CORPORE

TUO,] id est, validum habuisti corpus, et tot feminarum potens, ait Lyranus et Dionys. Secundo et melius, q. d. Abusus es tuo corpore ad tuum libitum, ut contra Dei præceptum illo libere utereris ad tuas libidines explendas. Non enim agitur hîc de naturæ robore, sed de vitio animæ, quo Salomon pro libito corpore abutebatur; cum tamen corpus non esset ejus, sed Dei, ut ait Apostolus 1. Corinth. c. 6. v. 14 et 19. Græce est ἐνεξουσιάσθης, id est, in potestatem redactus es corporis tui, q. d. Fecisti te mancipium tuæ carnis et concupiscentiæ, æque ac mulierum, quas insane adamasti, adeo *ut assidua carnis petulantia usque ad servitium carnis perveniret*, ait S. Gregorius 12. Moral. 12. Pro *femora* legit λαγόνας; alii legunt σπλάγχνα, id est viscera : unde vertunt : *Acclinasti tua ilia mulieribus, et redactum est in alienam potestatem corpus tuum;* Vatablus : *Lumbos tuos applicuisti mulieribus, et vinci te corpore tuo passus es*, q. d. Vinci te à femina passus es, quod est turpissimum; feminæ enim inclinasti cervicem, totumque corpus humiliasti; qui est habitus superati et triumphati hominis. Alii sic explicant, q. d. Supplex et procumbens in genua, femineæ potestati subjecisti corpus tuum; nimirum divitiæ duxerunt Salomonem ad delicias, deliciæ ad insatiabiles libidines, quæ tamen præcise in Salomone non fuere peccata mortalia, quia exercitæ intra terminos conjugii; concubinæ enim ejus fuere uxores secundariæ : fuerunt tamen peccata mortalia aliis nominibus, tum quia tantæ et tam ardentes in eo fuerunt, ut mallet Deum relinquere et idola colere, quam suas libidines et amasias offendere : *Fecit*, inquit S. August. lib. 11. de Genesi ad litter. cap. 42. *quod sciebat non esse faciendum, ne suas, quibus deperibat atque diffluebat, delicias contristaret;* tum quia nimis ingentes et multæ fuere contra præceptum Domini Deuter. cap. 17. v. 17. habuit enim Salomon 700. reginas, trecentas concubinas, 3. Regum 11. 3. tum quia pleræque hæ uxores fuere alienigenæ è gentibus Judææ vicinis, quibuscum Deus severe vetuerat Judæis inire conjugia, ob periculum idololatriæ, Exodi 34. 16. Denique Syrus clare vertit : *Dedisti mulieribus robur tuum, et potestatem dedisti eis in corpore tuo* (corporis tui), vel *præfecisti eas corpori tuo.*

Nota *potestatem* hîc accipi posse vel active, q. d. Nimiam potestatem usurpasti in corpus tuum, cum illud non Dei legi, sed tuæ libidini servire fecisti; vel passive, q. d. Alienam potestatem, puta mulierum tibi dominantium, admisisti in corpus tuum, permisisti ut illæ potestatem in te exercerent, earum ultro jugum et imperium subiisti, coactus es parere illarum libidini, etiamsi injusta, indecora et superba præciperent. Sic enim Hercules paruit Omphalæ suæ amasiæ, ejusque flagellum et minas exstimuit, de quo Dejanira apud Ovid.

Diceris infelix scuticæ tremefactus habenis,
Ante pedes dominæ pertimuisse minas.

Ita viriles animos dementat, dejicit et sternit amor. Hunc sensum exigit Græcum ἐνεξουσιάσθης, id est, *in potestatem redactus es.* Sic Apostolus 1. Corinth. 11. v. 10 : *Ideo debet mulier potestatem habere supra caput, potestatem* scilicet passivam, puta velum, quo testatur se potestati viri esse subjectam : è contrario Salomon mulierosus potestati mulierum se suumque corpus subjecit, quasi alter Sardanapalus. Quam verum est illud : *Amare et sapere negatum est etiam sapienti*, imo sapientissimo Salomoni. Vide nostrum Pinedam lib. 7. de Rebus Salomonis, cap. 7.

22. DEDISTI MACULAM IN GLORIA TUA (Vatablus, *inussisti gloriæ tuæ maculam*), ET PROFANASTI SEMEN TUUM.] Syrus : *Dedisti maculam in honore tuo, et opprobrio affecisti stratum tuum*, q. d. Maculasti, deturpasti, infamasti tantam tuam gloriam fœda et indelebili macula ignominiosæ libidinis, et consequenter idololatriæ : sicut stola alba turpatur injecto atramento, et purpura injectis excrementis. Eadem macula maculavit gloriam suam Pipinus, Constantinus Monomachus, Henricus VIII. rex Angliæ, multique alii reges et principes. Vere dixit Ecclesiasticus cap. 19. v. 2 : *Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes.* Sic multi illustres viri candidam juventutis stolam turpi senectutis macula instar Salomonis dedecorarunt : nimirum maculam hanc in gloriam suam dedit Origenes, Tertullianus, Hosius Cordubensis præses Concil. Nicæni, cum in senio delirans cessit Arianis; et Constantinus Magnus, dum præter alia seductus ab Arianis, ab Ecclesia sua ejecit S. Athanasium. Unde merito palatio ejus affixum fuit hoc carmen : *Saturni secula quis desideret? Sunt hæc gemmea, sed Neroniana*, uti refert Sidonius Apollin. Baronius et alii. Proprie vero maculam homini injicit libido; hæc enim affert probrum et ignominiam, sicut ex adverso castitas affert candorem et decus. Unde S. Leocadia apparens S. Ildephonso, qui celebrarat intemeratum et æternum candorem virginitatis B. Mariæ Deiparæ : *O Ildephonse*, inquit, *per te vivit gloria Dominæ meæ.*

Pro *maculam*, græce est μῶμον, quod secundo, verti potest, *vituperationem*, reprehensionem; nihil enim est in homine luxurioso, quod non reprehensione sit dignum, quodque Momus non carpat. Opes enim ejus in turpes usus expenduntur, corpus libidine polluitur, mens tota fœdis imaginibus turpatur, denique omnes animæ et corporis vires libidini famulantur. Ita Pineda lib. 7. de Rebus Salom. c. 7. Quare sapienter monet Cyrillus Hierosol. catechesi 4 : *Ne parva voluptate*, inquit, *vendatis magnam dignitatem.* Præclare S. Bernard. epist. 129. ad Januenses de Perseverantia : *Si cautela*, inquit, *Samson, et si Salomonis devotio perseverantiam retinuissent; nec is profecto privaretur viribus, nec hic sapientia.* Idem lib. 2. de Consider. c. 12. monet Eugenium Pontif. ut in tanto pontificatus honore, gloria et felicitate se caute custodiat, ne in peccatum prolabatur, uti prolapsus est David et Salomon : *Est utique*, inquit, *si diligenter attendas, quam rarus semper exstiterit, qui non vel modice in prosperitate animum relaxaverit à suâ custodia et disciplina. Quando hoc incautis non fuit ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod solis radius ad nivem vel glaciem? Sapiens David, sapiens Salomon fuit; sed blandientibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in adversa, non excidit vel parum à sapientia; nec minor, cui felicitas si arrisit, non irrisit. Quanquam facilius inveneris qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quam qui propitia non perdiderunt. Præferendus ille et magnus est, cui inter prospera saltem risus*

indecentior, aut sermo insolentior, aut immoderatior cura vestis vel corporis non irrepsit.

Et S. August. lib. 17. Civit. c. 20. loquens de Salomone : *Hic*, inquit, *bonis initiis malos exitus habuit. Quippe secundæ res, quæ sapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia, etiam nunc et deinceps memorabilis, et longe lateque laudata.*

ET PROFANASTI SEMEN TUUM.] Primo, *profanasti*, græce ἐβεβήλωσας, id est, polluisti, maculasti, contaminasti *semen tuum*, per impuras libidines et æternam ignominiam. Est catachresis. Profanum enim sumitur pro immundo Actor. 10. vers. 14 et 15. quia Judæi cibos communes sibi et Gentilibus, censebant profanos et immundos.

Secundo, proprie, *profanasti semen tuum*, purum et sanctum, utpote hominis fidelis, sapientis et sancti, cum illud commiscuisti cum mulieribus infidelibus, insipientibus et impiis. Nam, ut ait Apostolus, *Qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur*, 1. Corinth. 6. v. 16. Semen enim Israel erat sanctum, Isaiæ cap. 6. v. 13. Gentium vero profanum et sacrilegum. Unde illud Danielis ad senes impios : *Semen Chanaan, et non Juda*, Daniel. c. 13. v. 56.

Tertio, *profanasti semen tuum*, id est filios tuos, cum illos procreasti ex mulieribus idololatris et impiis, quæ eosdem educarunt in sua idololatria et impietate.

Quarto, *profanasti semen tuum*, quia forte illud more idololatrarum consecrasti idolo Moloch ; huic enim solebant offerre semen humanum, imo et filios proprios immolare et concremare, uti dixi Levit. cap. 18. vers. 21. uxores enim Salomonis coluerunt Moloch, ipsumque ad eumdem colendum induxerunt, 3. Regum c. 11. v. 5 et 7. Unde Palacius opinatur Salomonem filios suos immolasse Moloch, æque ac Pineda lib. 7. de Rebus Salomon. cap. 11. n. 3. in fine, qui et conjecturam addit. Nam, inquit, non alium Salomonis filium legimus quam Roboam, ac duas præterea filias, ut, si alios (ut videtur) ex tot uxoribus et concubinis suscepit, malos male perdidisse videatur insana parentis religio, ac nefarius Molochius ignis.

Quinto, *profanasti semen tuum*, quia origo et causa fuisti, ut idololatria tua etiam post mortem tuam proserperet et grassaretur inter Hebræos, 3. Reg. c. 14. v. 22. Hoc est, quod subdit Siracides : *Inducere iracundiam ad liberos tuos.* Unde et fana idolis et diis Gentium à Salomone ædificata, manserunt per multa secula usque ad Josiam, qui ea destruxit, 4. Regum cap. 23. v. 13.

Ex hoc loco et ex 3. Reg. cap. 11. multi cum S. Prospero lib. 2. de Prædict. c. 27. S. Cypriano Epist. 7. de observanda disciplina, S. Gregorio 2. Moral. cap. 2. Lyrano in 2. Reg. cap. 7. Abulens. 3. Reg. c. 11. quæst. ult. Andr. Vega lib. 12. in Concil. Tridentin. cap. 2. Bellarmino lib. 1. de verbo Dei cap. 5. hæresi 6. B. Joannes Capistranus lib. de Auctorit. Papæ ; Pererius in epist. ad Rom. c. 8. quæst. 27. et fuse Joannes Cognatus lib. de hac re edito cap. 18. et sequent. censent Salomonem esse damnatum. Primo, quia Siracides assignat lapsum Salomonis, tacet vero ejus pœnitentiam, quam non tacuit in lapsu Davidis dicens v. 13 : *Dominus purgavit peccata ipsius.* Idem facit Script. 3. Reg. cap. 11. Secundo, quia, si Salomon post lapsum vere pœnituisset, utique debuisset destruere idola et idolia à se fabricata : hoc autem non fecit ; nam illa manserunt usque ad Josiam, uti jam dixi. Ergo mortuus est in peccato et impœnitens. Tertio, quia ideo Deus Salomoni tot opes, delicias, honores, omnemque mundi gloriam concessit, ut eum in hac vita remuneraretur, in altera vero puniret ejus scelera tam enormia. Unde S. Augustinus in psalm. 126. sub initium, Salomonem reprobatum asserit ; sicut enim signum prædestinationis est affligi in hoc mundo, ita signum reprobationis est bonis mundi affluere, iisque intemperanter se immergere, sicut fecit Salomon. Unde B. Nilus, qui opinione magnæ sanctitatis floruit anno Domini 976. rogatus *an Salomon salvus sit ?* respondit : *De Salomone nihil uspiam legimus in sacra Scriptura, quod post peccatum pœnitentiam egerit, sicut Manasses. Quis ergo de illo dicere poterit quod salvus sit?* Ita habet ejus Vita, et ex ea Baronius anno Christi 976.

Alii tamen cum sancto Hieronymo lib. 2. contra Jovin. sancto Ambrosio lib. 2. Apolog. David cap. 3. Hilario in psalm. 52. Cyrillo catech. 2. et Bacchario, qui fuit coævus sancto Augustino, epist. ad Januarium, mitius loquuntur, beneque de Salomonis pœnitentia et salute confidunt, atque conjecturas afferunt probabiles. Ita noster Delrio proœm. in Cant. Barradius tom. 1. lib. 5. cap. 9. et fuse Pineda lib. 8. de Rebus Salom. cap. 1 et seq.

Denique tertii inter utramque sententiam invicem oppositam incedunt medii, ac de Salomonis salute dubitant, neutram ut in partem inclinare velint. Hi sunt Hugo à Sancto Victore, Hostiensis, Panormitanus, Innocentius, Archidiaconus, Turrecremata, Fevardentius, Pamelius et alii, quos citat et pene sequitur noster Lorinus præfat. in Ecclesiasten cap. 2. Urgent secundi illud Dei de Salomone promissum : *Misericordiam autem meam non auferam ab eo.* 2. Reg. cap. 7. v. 15. psal. 88. v. 34. Verum hæc misericordia intelligitur non de Salomonis salute, sed de regni ejus et prosapiæ regalis propagatione. Subdit enim : *Sicut abstuli à Saul, quem amovi à facie mea ;* ne coram me regnaret, surrogans ei regem Davidem oculis meis placentem ; ac præcedit : *Et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum.* Propter Davidis enim merita promiserat Deus, se progeniem ejus in regno perpetuaturum ; nec propter Salomonis demerita se pollicitationem hanc rescissurum.

Ut ut est, hominibus incertam et dubiam Salomonis salutem voluit esse Deus, ut omnibus metum sanctum incuteret, doceretque fugere mundi delicias et pompas, quasi periculosas, et ad peccatum illices. Forte Deus secreta sua clementia miserens animæ Salomonis ob merita ejus priora, et ob merita Davidis patris, eamque expians pro expiatione hanc ei pœnitentiam publicam injunxit, ut toleret hasce Doctorum censuras, utque patiatur omnes homines dubitare de ejus salute, multos etiam desperare, eumque damnatum asserere. Hæc enim ignominia tam longa et continua utique afficit punitque Salomonem. Unde B. Mechtildis, sub annum Domini 1300. hanc de Salomone revelationem habuit : *Rogata*, inquit, *à quodam fratre, Dominum in oratione requisivi : Ubinam essent animæ Samsonis, Salomonis, Origenis et Tra-*

jani? Cui Dominus : Quid pietas mea cum anima Samsonis egerit, volo esse ignotum, ut homines se de inimicis suis ulcisci amplius pertimescant. Quid misericordia mea cum anima Salomonis fecerit, volo homines latere, quatenus carnalia peccata ab hominibus magis devitentur. Quid vero benignitas mea cum anima Origenis effecerit, volo esse absconditum, ut nullus in scientia sua confidens audeat elevari. Quid vero de anima Trajani liberalitas mea jusserit, volo homines ignorare, quatenus fides Catholica in hoc magis extollatur; quia hic licet omnibus polleret virtutibus, Christiana tamen fide ac baptismo caruit.

22 et 23. INDUCERE IRACUNDIAM AD LIBEROS TUOS, ET INCITARI STULTITIAM TUAM, UT FACERES IMPERIUM BIPARTITUM, ET EX EPHRAIM IMPERARE IMPERIUM DURUM.] Ita Roman. q. d. Tuis peccatis, ô Salomon, non tantum tibi nocuisti, sed et posteris : induxisti enim iram et vindictam Dei super eos, ut in iis puniret te, præsertim quia ipsi tuam impietatem et idololatriam secuti sunt. Pro *incitari* perperam alii legunt *in cæteris* : pro quo alii pejus corruperunt, *in citharis* : græce enim est κατανυγῆναι, id est *compungi*. Sensus est, q. d. Deus juste te puniens fecit, ut stultitia tua incitaretur in seipsa, et dolore compungeretur, cum tu, qui in pace semper vixeras, intelligeres Deum suscitasse servum tuum Jeroboam contra te, qui tandem sub filio tuo Roboam se fecit regem Israel, sive decem tribuum, duasque tantum tribus Juda et Benjamin Roboamo reliquit. Unde factum est *imperium bipartitum*, ut scilicet alii essent reges Israel, alii reges Juda; et *ex Ephraim* imperaret *imperium durum* : Jeroboam enim prognatus ex tribu Ephraim constituit regnum Israel durum, græce ἀπειθῆ, id est rebelle, contumax; quia pertinaciter reges Israel usque ad ultimum rebellarunt Roboamo et regibus Juda, suumque regnum et schisma mordicus tutati sunt et propugnarunt.

Quocirca Vatabl. vertit : *Offensam contraxisti liberis tuis, et ex stultitia tua cepisti dolorem : unde bipartito divisum est imperium, regnumque rebellionis ortum ex Ephraim*; alii sic : *Ut adduxeris iram in liberos tuos, et compunctus fueris in amentia tua : et imperium fuerit divisum, et ex Ephraim principatum obtinuerit regnum contumax*. Historia rei gestæ fuse narratur 3. Reg. 11 et 12. Græca Romæ correcta pro *compunctus fueris*, legunt in prima persona, *compunctus sum in stultitia tua*, quasi sint verba Siracidis dolentis de lapsu Salomonis. Rursum pro *imperium bipartitum*, legit Noster cum Græcis passim δίχα τυραννίδα : Complut. vero legunt δίχα τυραννίδος; unde vertunt : *Ut fieres sine imperio* (δίχα enim significat *duplex, bipartitum*, et cum genitivo significat *sine, absque*) : quia cum Roboam Salomonis filius perdidit decem tribus, et tantum servavit sibi tribum Juda cum Benjamin; potiori regni parte, adeoque regno quasi exutus est. Denique Syrus vertit : *Ad inducendam* (vel *inducendo*) *iniquitatem super filios filiorum tuorum, ut ingemiscant super cubili suo, ut divisi sint in duo regna, de domo Ephraim regno ethnico* (sic et Arabicus) vel *stulto*.

24. DEUS AUTEM NON DERELINQUET MISERICORDIAM SUAM, ET NON CORRUMPET NEC DELEBIT OPERA SUA, NEQUE PERDET A STIRPE NEPOTES ELECTI SUI : ET SEMEN EJUS, QUI DILIGIT DOMINUM, NON CORRUMPET,] q. d. Deus, licet iratus Salomoni et posteris ejus, tamen eos prorsus non abjiciet à regno, sicut abjecit posteros Saulis, sed misericordiam Davidi promissam præstabit, *nec delebit opera sua*, puta pacta et promissa de perpetuando in ejus stirpe regno inita : unde *non perdet à stirpe*, id est, stirpitus et radicitus non evellet, nec disperdet *nepotes electi sui*, puta Davidis : *Et semen ejus, qui diligit*, græce, *qui dilexit Dominum* ex toto corde, ejusdem scilicet Davidis, *non corrumpet*; sed faciet ut ejus posteri perpetua successione regnent in tribu Juda, quæ omnium tribuum erat præcipua, regalis, maxima et fortissima; idque faciet propter Christum ex Davide et tribu Juda nasciturum, in quo regnum Davidis perpetuabitur in omnem æternitatem. Imo ea de causa permisit Deus in pœnam peccatorum Salomonis, decem tribus subducere se à tribu Juda et regno Salomonis, ut tribus Juda à cæteris separata melius et purius uni Deo serviret, ac Christum sibi promissum sola possideret, certoque ex se prognatum juxta promissa Dei Davidi facta, aliis tribubus et gentibus testaretur et demonstraret. Quare hæc misericordia non tam ad Salomonem, quasi ejus misertus sit Deus, eumque salvarit, ut aliqui volunt, quam ad ejus posteros, ut illi in regno succederent, pertinet, eisque præstita est propter merita, non Salomonis, sed Davidis. Unde Vatablus vertit : *Non tamen omisit misericordiam suam Dominus, nec ex operibus suis disperdidit : nepotes electi sui haudquaquam abolevit, nec progeniem amatoris sui* (Davidis) *sustulit; sed dedit Jacob reliquias, et Davidi radicem ex ipso*; quod ultimum ita vertit Noster : *Dedit autem reliquum Jacob, et David de ipsa stirpe*; Syrus : *Atqui Deus non dereliquit misericordiam suam, et non projiciet verba sua super terram, et non perdet semen amicorum suorum, et filios justorum suorum non consummabit : et dabit liberationem Jacob, et Davidi regnum magnum*, id est maximum.

25. DEDIT AUTEM RELIQUUM JACOB, ET DAVID DE IPSA STIRPE.] Pro *reliquum* græce est κατάλειμμα, id est reliquiæ, sive stirps et prosapia superstes. Porro *Jacob* et *David* sunt dativi casus, ut patet ex Græco articulo τῷ. Sensus ergo est, q. d. Ex misericordia Davidi, de ejus stirpe regali perpetuanda à Deo promissa, factum est ut Deus, licet iratus ob idola Salomonis et Israelitarum, tamen ob fidem datam Jacobo et Davidi, Israelem non prorsus abjiceret, sed ex eo servaret sibi tribum Juda, in qua continuo regnarent reges fideles prognati ex stirpe Davidis.

Alludit ad 2. Reg. 7. et psal. 88. v. 31 : *Si dereliquerint filii ejus legem meam, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo, etc., et quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita. Semel juravi in sancto meo, si David mentiar : semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo.* Quæ omnia inchoate implevit Deus in nepotibus et posteris regibus ex Davide prognatis, perfecte vero in Christo Davidis pariter filio : cujus regnum absolute est æternum, splendidissimum et gloriosissimum.

26. 27 et 28. ET FINEM HABUIT (græce, ἀνεπαύσατο, id est, *requievit*) SALOMON CUM PATRIBUS SUIS. ET DERELIQUIT POST SE DE SEMINE SUO, GENTIS STULTITIAM (Syrus, *multiplicantem stulti-*

tiam), ET IMMINUTUM A PRUDENTIA (Syrus, *expertem scientiæ;* Vatablus, *inopem mentis;* græce, ἐλασσούμενον συνέσει, id est *destitutum intelligentia)*, ROBOAM, QUI AVERTIT (Vatablus *alienavit)*, GENTEM CONSILIO SUO.] Græce ἀπέστησε λαὸν, id est, *deficere fecit populum et apostatare*, tum à cultu Dei, tum à regno Davidis : magna enim fuit insipientia Roboami, ut, cum inaugurandus esset rex, ac ad feliciter inchoandum regnum deberet benignitate et clementia sibi conciliare animos populi, ipse sua duritie et inclementia eumdem prorsus à se averteret, adeo ut decem tribus abalienatæ novum regem sibi constituerint Jeroboam. Sed audi stultitiam Roboami, omissa sententia senum, ex juvenum stultorum consilio populo insultantis : *Pater meus aggravavit jugum vestrum, ego autem addam jugo vestro : pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus*, 3. Reg. 12. v. 14. Quæ major stultitia? quæ major barbaries?

Nota. Τὸ *dereliquit post se*, significat Salomonem causam fuisse stultitiæ Roboam, omniumque malorum quæ ex ea secuta sunt : tum quia stultitiam Salomonis patris voluit Deus punire per stultitiam Roboami, ut per eam decem tribus ab eo avelleret, uti ipse per Ahiam prophetam se facturum prædixerat 3. Reg. 11. v. 31. tum quia Salomon stultitiam suam exemplo suo docuit et impressit Roboamo : Salomon enim cum præter 300. concubinas, 700. haberet reginas, quarum singulas regio splendore, pompa et magnificentia alebat; ac in equis, curribus, stipatoribus, fabricis, cæterisque esset splendidissimus; Roboam hanc patris pompam et magnificentiam imitari voluit. Quare cum pater ob hanc magnificentiam gravia populo onera et tributa imposuisset, ipse majora eidem imponere voluit; indeque orta est populi rebellio et schisma.

Rursum stultitia Roboam liquet ex eo, quod in religione et moribus evaserit tandem corruptissimus, ut ejus tempore universum regnum corruptissime vixerit, ut patet 3. Reg. 14. v. 22 : *Fecit*, inquit, *Judas malum coram Domino, et irritaverunt eum super omnibus, quæ fecerant patres eorum in peccatis suis quæ peccaverunt. Ædificaverunt enim et ipsi sibi aras, et statuas : sed et effeminati fuerunt in terra, feceruntque omnes abominationes gentium.* Porro non solum peccasse (quod multorum aliorum fuit), sed etiam non pœnituisse (quod obstinatissimæ impietatis fuit), colligitur ex 2. Paral. 12. v. 14. ubi illius gesta hac clausula concluduntur : *Fecit malum, et non præparavit cor suum ut quæreret Dominum*, quod ad extremam impœnitentiam et damnationem referendum censet Abulensis ibid. v. 21. Cujus etiam impietatem exaggerat incredibilis ille affectus et amor, quo Maacham uxorem prosequebatur, impiissimam feminam et principem in sacris Priapi, ut scribitur 3. Reg. 15. v. 13. et 2. Paral. 11. v. 21. tum quod scribit Josephus 8. Antiq. c. 3. cum videret regni sui tanta incrementa factum fuisse contemptorem veræ religionis, ita ut etiam populum in imitationem suî pertraheret, ne justitiæ studiis regem suum offenderent. Ita Pineda lib. 7. de Rebus Salom. cap. 24. n. 7.

Addunt aliqui, Roboam fuisse imminutum prudentia et cerebro, eo quod à Salomone genitus sit anno ætatis undecimo vel duodecimo, ut ait S. Hieron. epistola ad Vitalem : illa enim ætas, cum sit imbecillis et invalida, facit ut filius, quem gignit, sit imbecillis pariter et invalidus tum corpore, tum mente et animo. Verum longe probabilius est Roboam genitum à Salomone non 12. sed 18. circiter ætatis anno, ac seq. anno 19. vel 20. cœpisse Salomonem regnare, tumque peregisse judicium illud prudens in lite meretricum 3. Reg. c. 3. v. 16. quod sane ostendit eum maturæ fuisse ætatis et judicii (esto sanctus Ignatius epist. ad Magnesian. censeat illum hoc judicium peregisse anno ætatis octavo.) Videtur ergo Salomon regnum iniisse anno ætatis 20. cumque regnarit annos 40. obiisse anno ætatis 60. Nam 3. Reg. 11. 4. dicitur mortuus senex : Roboam autem ei in regno succedens erat 41. annorum, natus ergo fuit anno ætatis Salomonis 18. vel 19. Ita Abulens. in 3. Reg. cap. 11. q. 14. Cajetan. ibidem, ac Pineda lib. 7. de Rebus Salom. c. 24. in fine.

29. ET JEROBOAM FILIUM NABAT (repete, *dereliquit post se* Salomon), QUI PECCARE FECIT ISRAEL, ET DEDIT VIAM PECCANDI EPHRAIM, ET PLURIMA REDUNDAVERUNT PECCATA IPSORUM.] q. d. Salomon suis peccatis meruit, ut Jeroboam à se evectus sibi rebellaret : moriens ergo hunc suî et Roboami æmulum, rebellem et hostem reliquit, qui à decem tribubus Rex Israelis constitutus fecit vitulos aureos, quos in Dan et Bethel collocans Israeli adorandos proposuit, itaque *dedit viam peccandi Ephraim*, id est Israeli, sive decem tribubus : in hisce enim præcipua et regalis, cæterarumque caput erat tribus Ephraim. Ex quo plurima idololatriæ, gulæ, luxuriæ, omnisque vitii peccata redundaverunt. Nam, ut ait Sapiens cap. 14. v. 27, *Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est, et initium et finis. Viam* vocat occasionem et materiam peccandi, puta fabricam idolorum sive vitulorum. Dicit tamen *viam*, quia collocando eos in Bethel et Dan, docuit eos viam idola colendi, nimirum viam eundi in Dan et Bethel ad poscendam opem deorum quos ibi collocarat. Alludit ad 3. Regum 12. v. 29 : *Posuitque unum in Bethel, et alterum in Dan : et factum est verbum hoc in peccatum : ibat enim populus ad adorandum vitulam usque in Dan.* Porro causa cur hos vitulos fabricarit, significatur ibidem v. 26 : *Dixitque Jeroboam in corde suo : Nunc revertetur regnum ad domum David, si ascenderit populus iste ut faciat sacrificia in domo Domini in Jerusalem : et convertetur cor populi hujus ad dominum suum Roboam regem Juda, interficientque me, et revertentur ad eum. Et excogitato consilio fecit duos vitulos* (instar Apis, sive bovis Ægyptii, quem Hebræi coluerunt in Ægypto, et postea in deserto, uti dixi Exodi 32. v. 4.) *aureos, et dixit eis : Nolite ultra ascendere in Jerusalem : Ecce dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti.*

Fuit ergo Jeroboam princeps politicorum, qui, ut statum suum injustum vel rebellionem stabiliant, mutant fidem et religionem; ne populus per veram religionem conscientiæ stimulis actus, redeat ad priorem legitimum principem. Sed Deus, qui capit prudentes seculi in sua astutia, effecit, ut hoc ipsum quod Jeroboam censebat esse regni sui fulcrum, fuerit ejusdem ruina et eversio : ob hanc enim idololatriam à se invectam, ipse cum tota familia fuit excisus radicitus, uti ei comminatus fuerat Elias Propheta 3. Reg. 14. 14. Vera ergo religio stabilit regnum, falsa illud evertit. Eadem causa

jam agitur in Anglia, Scotia, Hollandia, idemque sequetur effectus. Porro Syrus sic vertit : *Et non sit memoria ipsi Jeroboam filio Nabat, qui peccavit et peccare fecit Israel, et dedit domui Ephraim offendiculum, ad abducendos eos captivos à regione sua.*

30. Valde averterunt (peccata jam dicta) illos a terra sua,] q. d. Peccata idololatriæ et reliqua inde exorta, expulerunt Israelitas à terra sua : Deus enim primo per Assyrios, deinde per Babylonios, eos ob scelera terra sancta, velut ea indignos, eamque suis sceleribus contaminantes, expulit. Unde Græca hæc cum præcedentibus connectentes, sic clare habent : *Peccata ipsorum multiplicata fuerunt valde, sic ut abegerint eos à terra sua.* Vide historiam 4. Reg. 17.

31. Et quæsivit omnes nequitias, usque dum perveniret ad illos defensio, et ab omnibus peccatis liberavit eos.] *Quæsivit*, scilicet Israel seductus à Jeroboam : græce est ἐξεζήτησαν, id est, *exquisiverunt*, scilicet Israelitæ : idem ergo est sensus, scilicet, quasi dicat : Aperta per Jeroboam via peccati et idololatriæ, populus regem suum sequens, et erga novos deos insaniens adinvenit nova idola, novos ritus sacrilegos, nova scelera.

Quæres quænam est *defensio* quæ stitit hasce Israelis nequitias. Primo, Lyranus accipit liberationem Hebræorum è Babylone factam à Cyro ; vel, ut alii, ab Artaxerxe Longimano, qui anno septimo regni sui misit Esdram, 1. Esdr. 7. et seq. et anno vigesimo Nehemiam in Jerusalem, ad eam reædificandam, Nehemiæ 2. v. 1 et seq. Judæi enim Babylone redeuntes in Jerusalem, redierunt pariter ad avitum Dei cultum et pietatem.

Secundo, Rabanus et Dionys. per *defensionem* accipiunt redemptionem fidelium factam per Christum : Christus enim nos liberavit à peccatis omnibus. Verum hic sensus est allegoricus potius quam litteralis.

Tertio, ergo melius Palacius, q. d. Ephraim involutus est omnibus iniquitatibus idolorum, donec veniret Elias (de quo Auctor statim dicet) qui Dei causam defendit facto miraculo ignis holocaustum absumentis, ac ita liberavit populum à peccatis idolorum : nam videns miraculum illud dixit : *Dominus ipse est Deus, etc.* Historiam habes 3. Reg. 18. Porro vocatur miraculum illud *defensio*, scilicet qua Deus, ac ejus lex atque religio ab Elia defensa sunt, et vera ac sancta demonstrata. Unde Syrus vertit : *Et multiplicavit peccata eorum valde, et de omnibus nequitiis consilium petitum est ab eo, donec surrexit propheta similis igni*, puta Elias.

Verum Nota. Pro *defensio* græce est ἐκδίκησις, id est, *vindicta*, ultio : sic enim antiqui *defendere* dicebant pro ulcisci, uti ostendi Roman. 12. 19. ad illud : *Non vos defendentes*, id est vindicantes, *charissimi*. Sic Gellius lib. 9. cap. 1. *defendo* sumit pro arceo, depello, citatque illud : *Claudius hostes facile à pinnis defendebat*, id est, depellebat. Græca ergo sic habent : *Omnem malitiam exquisierunt, donec ira et ultio veniret super eos.* Hæc ultio etiam competit Eliæ : ipse enim ultus est injurias Dei occidendo omnes prophetas Baal (unde de eo subdit cap. 48. 7 : *Qui audis, etc., in Horeb judicia defensionis ;* græce, ἐκδικήσεως, id est ultionis), itaque populum peccatis idololatriæ liberavit, 3. Reg. 18. 40. sed inchoate duntaxat : nam mox per Achab, Jezabel, aliosque impios reges, populus impulsus ad idola rediit.

Quarto, igitur plene et perfecte, *defensio*, id est ultio, hæc fuit captivitas Assyriaca et Babylonica, de qua sermo præcessit. Unde ex Græco hæc omnia sic clare vertas cum Vatablo et aliis : *Ergo multiplicata sunt peccata eorum adeo, ut eos pellerent terra sua, quin omne scelus exquisiverunt, donec indignatio invasit eos, et ultio per quam omnia peccata luerent.* Sensus ergo est, ait Jansenius, Israel à Jeroboam male edoctus *quæsivit omnes nequitias*, hoc est, studiose quasvis peregit, donec à Deo eorum nequitiis provocato, nec amplius ferre volente, perveniret super illos Dei vindicta, qua Deus defendit se, et se ultus est de injuria sibi ab eis illata, quæ defensio et ultio liberavit eos ab omnibus peccatis : hoc est, finem imposuit eis peccandi, ut amplius in sua terra Deum suis peccatis provocare non possent, quæ tam studiose ibi sectati sunt et exquisiverunt.

Verum, quia hæc non fuit tam liberatio quam punitio et perditio Israelitarum, hinc τὸ *liberavit* sic melius exponas, q. d. Deus Judæos (quibus multi ex decem tribubus commisti fuere) ulciscens, puniensque captivitate Babylonica, liberavit eos ab omnibus peccatis; tum quia abstulit eis idola, aurum et argentum, quæ eis fuerunt occasio idololatriæ, gulæ, luxuriæ, aliorumque scelerum ; tum quia Judæi videntes se à Deo puniri et transferri in Babylonem, ad mentem et ad Deum redierunt, supplicesque peccatorum veniam et opem postularunt : adeoque hac ultione Dei admoniti resipuerunt, ut, cum antea in idola essent pronissimi, post captivitatem tamen Babylonicam plane mentem mutarint, nec deinceps idola ulla coluerint, saltem publice et communi consensu. Unde moraliter discas, quam utilis sit vindicta et ultio, tum Dei, tum principum Deum imitantium : hæc enim suî terrore sistit peccata, ab eisque populum liberat. Quocirca Psaltes impiis eam optat, dicens : *Imple facies eorum ignominia : et quærent nomen tuum*, psal. 82. 17. Et Sapiens, cap. 14. 7 : *Benedictum est lignum, per quod fit justitia.* Quod ergo virga est puero, cauterium morbo, lima ferro, flagellum equo, stimulus bovi, hoc peccatori est pœna et castigatio, de qua re plura dixi Exodi 32. 27. et seq. Num. 25. v. 8. et alibi.

CAPUT QUADRAGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Encomium Eliæ usque ad v. 13, inde Elisei usque ad v. 19, inde Ezechiæ usque ad v. 23, inde Isaiæ usque ad finem.

1. Et surrexit Elias propheta, quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat. 2. Qui induxit in illos famem, et irritantes illum invidia sua pauci facti sunt; non enim poterant sustinere præcepta Domini. 3. Verbo Domini continuit cœlum, et dejecit de cœlo ignem ter; 4. sic amplificatus est Elias in mirabilibus suis. Et quis potest similiter sic gloriari tibi? 5. Qui sustulisti mortuum ab inferis de sorte mortis in verbo Domini Dei. 6. Qui dejecisti reges ad perniciem, et confregisti facile potentiam ipsorum, et gloriosos de lecto suo. 7. Qui audis in Sina judicium, et in Horeb judicia defensionis. 8. Qui ungis reges ad pœnitentiam, et prophetas facis successores post te. 9. Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum. 10. Qui scriptus es in judiciis temporum lenire iracundiam Domini; conciliare cor patris ad filium, et restituere tribus Jacob. 11. Beati sunt, qui te viderunt, et in amicitia tua decorati sunt, 12. nam nos vita vivimus tantum, post mortem autem non erit tale nomen nostrum. 13. Elias quidem in turbine tectus est, et in Eliseo completus est spiritus ejus: in diebus suis non pertimuit principem, et potentia nemo vicit illum, 14. nec superavit illum verbum aliquod, et mortuum prophetavit corpus ejus. 15. In vita sua fecit monstra, et in morte mirabilia operatus est. 16. In omnibus istis non pœnituit populus, et non recesserunt à peccatis suis, usque dum ejecti sunt de terra sua, et dispersi sunt in omnem terram: 17. et relicta est gens perpauca et princeps in domo David. 18. Quidam ipsorum fecerunt quod placeret Deo: alii autem multa commiserunt peccata. 19. Ezechias munivit civitatem suam, et induxit in medium ipsius aquam, et fodit ferro rupem, et ædificavit ad aquam puteum. 20. In diebus ipsius ascendit Sennacherib, et misit Rabsacen, et sustulit manum suam contra illos, et extulit manum suam in Sion, et superbus factus est potentia sua. 21. Tunc mota sunt corda, et manus ipsorum: et doluerunt quasi parturientes mulieres. 22. Et invocaverunt Dominum misericordem, et expandentes manus suas, extulerunt ad cœlum: et sanctus Dominus Deus audivit cito vocem ipsorum. 23. Non est commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis suis, sed purgavit eos in manu Isaiæ sancti prophetæ. 24. Dejecit castra Assyriorum, et contrivit illos Angelus Domini. 25. nam fecit Ezechias quod placuit Deo, et fortiter ivit in via David patris sui, quam mandavit illi Isaias propheta magnus, et fidelis in conspectu Dei. 26. In diebus ipsius retro rediit sol, et addidit regi vitam. 27. Spiritu magno vidit ultima, et consolatus est lugentes in Sion. Usque in sempiternum 28. ostendit futura, et abscondita antequam evenirent.

PRIMA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM ELIÆ.

1. Et surrexit Elias propheta, quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula (græce λαμπας, id est fax, facula funalis, candelabrum, lumen funale, splendor,) ardebat.] Græce εκαιετο, id est, *ardebat et urebat.* Unde Complut. *Verbum ipsius quasi fax urebat;* Vatablus: *Porro Elias propheta velut ignis est exortus, et sermo ejus instar facis flagravit;* Syrus: *Surrexit propheta similis igni, et verbum ejus ardens quasi clibanus succensus.* Sequitur Siracides ordinem temporum: post Salomonem enim inter illustres Israelis viros et heroes eminuit Elias, qui idololatriam et impietatem per Salomonem invectam et per Jeroboam propagatam, suo zelo et animi robore restinxit: ad hoc enim eum Deus excitavit, tantoque spiritu dotavit. Hoc significat τὸ *surrexit.* Sicut ergo cap. 47. v. 1. dixit: *Surrexit Nathan propheta in diebus David,* sic hic ait: *Et surrexit*

Elias propheta quasi ignis; quod enim Nathan fuit Davidi, hoc Elias fuit Josaphat et regibus Israel, Isaias Ezechiæ, et Jeremias Josiæ : qui idcirco per hos Prophetas celebres et illustres evaserunt.

Sensus ergo est, q. d. Deus excitavit Eliam, qui zelo Dei veræque religionis in corde ardebat quasi igne, ideoque verbum oris ipsius ex corde igneo promanans, erat quasi fax ardens et incendens auditores, obedientes quidem charitate et amore Dei, inobedientes vero igne cœlesti consumens. Zelus enim Eliæ plures idololatras occidit quam convertit : occidit enim 850. ariolos, magos et pseudoprophetas; longe plures occidit fame triennali, de qua v. seq. Fuit enim in Elia magis zelus justitiæ et vindictæ ad perdendos impios, quam clementiæ et charitatis ad eos convertendos : hic enim servabatur Christo et Apostolis in lege gratiæ. Unde cum Joannes et Jacobus instar Eliæ vellent Samaritas, eo quod nollent Christum recipere, perdere igne, ac dicerent Christo : *Domine, vis dicimus ut ignis descendat de cœlo, et consumat illos?* Christus increpavit illos, dicens : *Nescitis cujus spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare,* Lucæ 9. v. 54.

Elias ergo comparatur igni et faculæ, primo, quia ardebat charitate Dei, eamque docendo et prædicando alios accendebat, itaque eos in veri Dei fide, cultu et amore continebat; vel, si ad Baal et idola deflexissent, ad Deum verum convertebat.

Secundo, quia flagrabat zelo honoris Dei, ideoque justitiæ et vindictæ, ad exterminandos idololatras, Deo injurios.

Tertio, quia in verbis et operibus erat efficax, adeo ut ea per miracula exsequeretur et sanciret : quocirca adeo ardentia fundebat verba, ut flammas eructare videretur; non enim inflantia erant, sed cunctos inflammantia. Similis fuit vox S. Joannis Baptistæ, qui proinde dicitur venisse in spiritu et virtute Eliæ. Hinc Elias, vel, ut Hebræi dicunt, Eliahu, hebraice idem est quod אל יה *el Ia,* id est *fortis Deus,* ait S. Hieron. vel אלי *eli,* id est *fortitudo mea,* est יה *Ia* vel *Iehova,* id est *Deus.* Divina enim fortitudine et omnipotentia armatus confregit Baalitas, domuit Achab cum Jezabele, cœlo et terræ imperavit, ad tot tantaque miracula patranda.

Quarto, verbum Eliæ vocatur *facula,* quia magnum apud idololatras excitavit incendium, tum sterilitatis et famis, quo plantas hominesque arefecit et excussit; tum ignis, quem è cœlo in idololatras evocavit. Ita se explicat Siracides, dum subdit : *Qui induxit in illos famem.* Et mox : *Verbo Domini continuit cœlum, et dejecit de cœlo ignem ter.* Ita S. Chrysostomus, homilia de Petro et Elia recens edita, sterilitatem hanc et famem vocat febrem, quæ instar ignis æstuare facit hominem. *Vixdum,* inquit, *exierat sermo ejus, cum subito mutatus aer, cœlum æneum factum; idemque sermo in terræ viscera tanquam febris incubuit; et è vestigio exaruerunt omnia, omnia solitudine ac vastitate horruerunt, herbæ siccatæ sunt, plantæ simul et arbores, etc.*

Tradit S. Epiphanius in Vitis Prophetarum in Elia, Eliam flamma fuisse enutritum in signum ardentis eloquii ejus; non quod vere flamma fuerit enutritus (hoc enim est impossibile); sed quod flamma lamberet ejus vultum et os, in illudque videretur ingredi, illumque cibare et pascere. Sic et Dorotheus in Synopsi : *Cum nasciturus,* inquit, *esset Elias, pater ejus Sabacha vidit illum ab Angelis albicantibus salutari, et igne tanquam fascis involvi, et flamma ignis velut cibo ali. Et Jerosolymam profectus rem istam indicavit, dictumque illi est ex oraculo, ne timeret; fore enim ut puer nasciturus in luce habitaret, et quæ diceret firmam sententiam haberent, judicaretque Israelem in gladio et igne.* Simili modo S. Dominicus Patrum Prædicatorum fundator, quasi ævi sui Elias, matri præmonstratus fuit per faculam ardentem; ipsa enim gravida visa est sibi videre se utero gestare catulum, præferentem ore facem ardentem, quæ totum orbem illuminabat pariter et accendebat. Visionem probavit eventus; ipse enim per se suosque asseclas fuit fax, id est lux et ardor seculi sui et sequentium. Sic hoc ævo S. Ignatius fundator Societatis Jesu, ignem sacrum quo ardebat, omnibus aspirabat, suisque quos in varias oras mittebat, dicebat : *Ite, incendite orbem,* non ardore, sed amore.

Allegorice, Elias ardens ut ignis, repræsentabat Apostolos corde igneo et linguis igneis à Spiritu Sancto acceptis in Pentecoste, evangelizantes toto orbe magnalia Dei et Christi. Unde de iis dixerat Christus : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* Lucæ 12. 49. Hinc Cherubini stipantes currum gloriæ Dei, fuere ignei, Ezech. 1. 13 : *Aspectus eorum,* inquit, *quasi carbonum ignis ardentium, et quasi aspectus lampadarum.* Unde S. Chrysostomus, homil. 4. in Acta : *Sicut ab igne,* inquit, *quotquot volet aliquis lucernas accendit, nec ignis imminuitur : ita et in Apostolis tunc temporis accidit. Non enim per ignem tantum gratiæ largitas demonstrabatur, sed unusquisque spiritus fontem accepit.* Et inferius : *Sicut igneus homo si in medias incidat stipulas, nihil læditur, sed magis vim exeret suam; nec enim ille quidquam patitur mali, sed qui his reluctantur ipsi seipsos perdunt : ita nunc evenit. Imo potius ac si quis ignem gestans luctetur cum eo qui portat fenum : itidem et Apostoli illos adorti sunt multa cum fiducia, etc.,* q. d. Sicut ignis non læditur à feno, sed illud lædit ignis : sic Apostoli à Gentibus persequentibus nihil passi sunt, sed eos potius sibi subjugarunt, et igne suo divino inflammarunt. Talis fuit S. Paulus, qui instar ignis cœlestis sive fulguris, imo instar Seraphini, tot urbes, tot gentes, tanta terræ marisque spatia celerrime pervolavit, convertit, accendit. Præclare igitur sanctus Chrysostomus, homilia de laudibus S. Pauli : *Paulus,* ait, *in terra gradiens sic se agebat in cunctis, quasi Angelorum societate frueretur. Nam passibili adhuc colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantisque fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat. Nam et tanquam pennatus totum docendo pervolavit orbem, et velut incorporeus labores omnes periculaque contempsit, et quasi jam cœlum possidens cuncta prorsus terrena despexit; et tanquam cum ipsis jam in corporeis degeret, ita jugi mentis intentione vigilavit; et Angelis quidem sæpe diversarum gentium cura commissa est, sed nullus eorum ita creditum sibi gubernavit populum, ut Paulus universum gubernavit orbem. Michael gens commissa est Judæorum; Paulo vero terræ ac maria atque universi orbis habitatio.* Et mox : *Quomodo non admirabile hoc atque improvisum videtur, cum ex terrena*

lingua sermo prosiliens mortem fugat, peccata dissolvit, tenebras cæcitatis illuminat, et mutatione mirifica terram convertit in cœlum.

Elias igitur fuit typus Apostolorum, qui quasi sagittæ igneæ fuerunt, ex arcu Christi crucifixi validissime tenso ejaculatæ, orbem ferientes et accendentes amore Dei, juxta illud psalmi 7. 14 : *Sagittas suas ardentibus effecit.* Ubi sanctus Augustinus : *In hoc arcu*, ait, *fortitudine Novi Testamenti, quasi nervo quodam, duritia Veteris flexa et edomita est. Hinc tanquam sagittæ emittuntur Apostoli, qui divina præconia jaculantur : sagittas ardentibus operatus est, id est qui percussi divino amore flagrarent. Qua enim alia sagitta percussa est quæ dicit : Vulnerata charitate ego sum?* Cantic. 2. 5. et c. 5. 8. Græca habent : *Sagittas suas ardentibus operatus est;* Latina ; *Ardentes, sive ipsæ sagittæ ardeant, sive ardere faciant : quod utique non possunt, nisi et ipsæ ardeant.* Et inferius : *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus vastatoribus, id est quibus percussus atque inflammatus tanto amore ardeas regni cœlorum, ut omnium resistentium, et à proposito revocare volentium, linguas contemnas, et persecutiones derideas, dicens : Quis me separabit à charitate Christi?*

Tropologice, Elias repræsentat viros zelosos, reformationis et morum studiosos, ac præsertim ferventes doctores et prædicatores, qui suo ardore alios succendunt, juxta illud Jeremiæ 20. 9 : *Factus est* (sermo Domini) *in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis : et defeci, ferre non sustinens;* nimirum

Ardeat orator, si vult accendere plebem.

Vere S. Chrysostomus, homilia 1 ad Populum : *Sufficit*, inquit, *unus homo zelo Dei succensus totum corrigere populum.* Id patuit in Elia, Eliseo, Isaia, Joanne Baptista aliisque Prophetis. Id patuit in S. Bernardo, qui vocatus à Deo ad Ordinem Cisterciensem, factus est sicut ignis qui comburit silvam, et sicut flamma comburens montes, hinc inde prius viciniora quæque corripiens, postmodum in ulteriora progrediens. Sic enim ignis, quem Deus accenderat in corde S. Bernardi, primo omnes fratres, deinde exteros plerosque ad idem Religionis votum capessendum inflammavit, adeo ut matres absconderent filios, uxores detinerent maritos, amici amicos averterent; quia voci ejus Spiritus Sanctus tantæ dabat vocem virtutis, ut vix aliquis aliquem teneret affectus. Igitur S. Bernardus annos natus 22 cum sociis triginta ingressus est Cistercium, anno Domini 1113. Vide Auctorem Vitæ ejus lib. 1. cap. 3 et seq. Idem patuit in S. Dominico, ut jam dixi, qui quasi Angelorum unus, omnes ad cœlum voce, vita et exemplo vocabat, ac divini amoris flamma absorptus omnes eadem accendere satagebat. Unde rogatus à quodam, ex quonam libro tam ardentes conciones hauriret? respondit : Ex libro charitatis. Huic uni, inquit, studeo, ex eoque verba non inflantia, sed inflammantia depromo. Socius ei fuit S. Franciscus, de quo S. Bonaventura in Vita ejus, cap. 12 : *Omnis ætas*, inquit, *omnisque sexus properabat virum novum mundo cœlitus datum, et cernere et audire; erat enim verbum ejus velut ignis ardens, penetrans intima cordis, omniumque mentes admiratione replebat. Propter quod omnes cujuscumque conditionis, quos in aperto vel occulto reprehendebat, tanta eum veneratione suspiciebant et exaudiebant, ut interius compuncti, vel vitam componerent, vel timore et horrore correpti, contra corripientem mussitare non auderent.* In eo ergo impletum fuit illud psal. 76 : *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ.* Quocumque enim S. Franciscus discurrens, divertebat, velut fulgur commovebat incolas, velut coruscatio illuminabat obvios, et velut sagitta potentis acuta corda penetrabat; ita ut plurimi ejus vestigia sequerentur, cæteri mores in melius commutarent. Ejus enim sanctitati ita radianti, verbisque ignitis et miraculis adeo raris nullum pectus, quantumvis durum, resistere poterat, quin mollesceret, et ignem divinum ab eo afflatum conciperet. Hosce nostro ævo secutus S. Ignatius fundator Societatis Jesu, contra Lutherum Luciferi igne ardentem, surrexit quasi ignis Spiritus Sancti, ignitoque ejus spiritu frigida tam Catholicorum quam hæreticorum corda succendit et ignivit. Elias igitur vivum fuit prædicatorum verbi Dei speculum; ignea enim ejus fuit mens, ignea lingua, ignea manus, quibus Israelem convertit.

Audi aurea prædicandi præcepta, suis concionatoribus à S. Francisco tradita in Opusc. collat. 17, et in Annalibus Waddingi, anno Christi 1220, n. 30 : *Volo, fratres charissimi, ministros verbi Dei tales esse, ut studiis intendentes spiritualibus, nullis aliis officiis impediantur. Hi enim à magno illo Rege electi sunt ad edicta, quæ ex ejus ore procedunt populis demandanda. Prius ergo prædicator haurire debet secretis orationibus, quod postea sacris ostendat sermonibus; prius intus calescere, quam extra verba proferre. Reverendum sane est hoc officium, et qui illud administrant, ab omnibus reverendi. Isti vitæ sunt corporis, impugnatores dæmonum, mundi lucerna. Laudandi sunt prædicatores illi, qui pro tempore sibi sapiunt, sibique gustant; illi vero male sciunt dividere, qui prædicationi totum, devotioni vero nihil impendunt. Alii etiam plangendi sunt, qui vendunt sæpe quod faciunt, oleo vanæ laudis.* Subdit deinde : *Officium prædicationis, fratres, patri misericordiarum omni sacrificio est acceptius, maxime si studio fuerit charitatis impensum, ut ad id laboret prædicator magis exemplo quam verbo, magis lacrymosa prece, quam loquaci sermone. Plangendus proinde prædicator tanquam vera pietate privatus, qui in prædicatione non animarum salutem, sed propriam laudem quærit, sive qui pravitate destruit vitæ, quod ædificat veritate doctrinæ. Præferendus huic est frater simplex et elinguis, qui bono exemplo alios provocat ad bonum. Donec sterilis peperit plurimos, inquit Prophetissa, et quæ multos habebat filios, infirmata est. Sterilis est pauperculus frater, qui generandi in Ecclesiâ filios non habet officium. Hic pariet in judicio multos; quia quos nunc privatis orationibus convertit ad Christum, suæ gloriæ tunc judex adscribet. Quæ multos habet filios, infirmabitur, quia prædicator vanus et loquax, qui multis nunc quasi sua virtute genitis gaudet, cognoscet tunc se nihil proprii habere in eis.*

Hunc concionandi modum à S. Francisco didicit S. Antonius de Padua, qui proinde cum flammis igneis pingi solet; nam quasi alter Elias Spiritus Sancti igne succensus, ignitis sermonibus urebat frigida hominum corda, et

à vitiis quibuslibet ad virtutes traducebat. Vide Vitam ejus, cap. 13; exstat apud Surium, die 13 Junii. Qui ergo tales sunt, utique sunt doctores et prædicatores Seraphici, imo Seraphini, qualis fuit S. Bonaventura, cognominatus Doctor Seraphicus; quia lectorem illuminando ut Cherubinus, inflammat pariter ut Seraphinus.

2. QUI INDUXIT IN ILLOS FAMEM, ET IRRITANTES (ita Romana et Græca: perperam ergo Jansenius et alii legunt, *imitantes*) ILLUM INVIDIA SUA PAUCI FACTI (aliqui legunt, *tabefacti*) SUNT: NON ENIM POTERANT SUSTINERE PRÆCEPTA DOMINI.] Græca Complut. de more concisa sic habent: *Et induxit in illos famem fortem, et zelo suo diminuit eos;* Romana, *paucos fecit eos;* Syrus, *discidit vel confodit eos;* Vatablus: *Is famem gravem immisit in eos, vehementiaque sua redegit ad paucos, quod non possent ferre jussa Domini;* græce est, τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὠλιγοποίησεν αὐτούς, id est, *zelo suo redegit eos ad paucitatem*. Noster pro αὐτοῦ legit αὐτῶν, id est *ipsorum*, vel *sua*. Unde zelum accepit pro invidia, qua ipsi Israelitæ idololatræ persequebantur Eliam, ipsique invidebant potestatem inducendi famem, aliaque miracula patranda, eo quod famem eis induxisset. Sensus ergo est, q. d. Elias, zelans pro honore et cultu veri Dei, sua prece, imo jussu, clausit cœlum ne plueret, itaque sterilitatem terræ et famem Israelitis idololatris induxit; tum ut ostenderet Dei veri potentiam supra idola et idololatras; tum ut potenti vindicta plecteret eorum idololatriam et scelera. Ex hac fame Israelitæ idololatræ, qui irritabant et vexabant Eliam, per suam æmulationem et invidiam redacti sunt ad paucos. Nam multi fame enecti periere, eo quod non sustinerent præcepta Domini de fuga idolorum, deque sequenda veri Dei fide et cultu, quæ eis inculcabat Elias. Historia hujus famis narratur 3. Reg. 17. 1, ubi Elias igneo suo zelo et fiducia in Deum imperans cœlo: *Vivit Dominus*, inquit, *Deus Israel, in cujus conspectu sto, si erit annis his ros et pluvia, nisi juxta oris mei verba.* Itaque clausit cœlum, stititque pluviam, et famem induxit Israeli per tres annos: nam tertio anno monitu Dei cœlum reseravit, ut daret pluviam copiosam; itaque pro fame rerum copiam induxit 3. Reg. 18. 1.

Hoc est primum prodigium et miraculum quod patravit igneus et thaumaturgus Elias, eoque se Eliam, id est fortitudine et efficacia Dei præditum, ac verbum suum instar faculæ potens esse, potenterque homines fame velut igne consumere, demonstravit.

VERBO DOMINI CONTINUIT COELUM,] q. d. Jussu Domini, sive jubens ex ore et potestate Dei, clausit cœlum ne plueret super terram, uti jam dictum est; idque tribus annis et mensibus sex, uti ait Christus, Lucæ 4. v. 25. et S. Jacobus c. 5. 17. Pro *continuit*, græce est ἀνέσχεν, quod Romana vertunt, *continuit;* Vatablus, *inhibuit;* Complut. *sustinuit*, id est, sursum extulit et elevavit, vel elevatum continuit et prohibuit cœlum ne plueret. Est catachresis; nam etiam Hispani, cum vehemens imber cœlo depluit, dicunt cœlum deorsum venire, sive descendere, non in se, sed in suo effectu, scilicet pluvia. Audi S. Chrysostomum, sermone 2. de Elia, tomo 1: *Cum Elias, propheta sanctissimus, populum prævaricatum aspiceret, eumque Baal et lucos despecto Domino coli à sacrilegis pervideret, cumque Creatore despecto figmentis sese nemoribusque omnis populus addixisset; zelo Dei commotus, Judæam terram siccitatis sententia, et pluviarum sterilitate addixit. Tunc subito anhelat terra, siccatur cœlum, sitiunt amnes, fontes arescunt; omnis humor ima petit, supera deserit; aer fervet, serenitas torquet, tranquillitas pœna est; æstuant noctes, dies arescunt; sata torrentur, arbusta ægrotant, prata deficiunt, nemora languent, campi jejunant, squalet terra, herbas quas produxit interimit, iram Dei universa creatura testatur. Molesta est fames, ubi quod esurit necessitas, deesse invenit.* Et mox: *Elias altior mundo, proximus cœlo, montis habitaculo, et Dei colloquio fruebatur, ne illorum pœnam perspiceret, quorum scelera videre non posset.* Et inferius: *Denique stabat Elias medius inter Deum et populum. Stabat, inquam, inter sacrilegos sanctus, inter peccatores justus, inter profanos devotus, advocationem cunctis populis præstiturus: objurgat populum, exorat Deum, iram Domini avertit, et errantem populum à Dei cultura ad Dei lætitiam revocavit. Conjungit Dominum populo, et Deo populum. Fit per Eliam una concordia inter Deum et hominem, inter populum et genitorem; et ut universi dicerent: Vere Dominus Deus ipse est Deus; clavis cœli fit sermo Eliæ sanctissimi; jubet enim, et clauditur; orat postmodum, et aperitur.*

ET DEJECIT DE COELO IGNEM TER.] Ita Romana et Græca. Perperam ergo Jansenius et alii pro *ter* legunt *terræ;* quod Palacius sic explicat, quasi ignis hic de cœlo venerit ad Eliam in monte, Elias deinde ignem hunc rotarit in terram, ubi milites erant eum capturi. Unde ait: *Dejecit à se ignem terræ*, id est, in terram. Verum, ut dixi, legendum est *ter*, non *terræ;* Vatablus: *Ignem de cœlo ter deduxit*, nimirum bis in duos pentacontarchos, sive quinquagenarios, quos submiserat Ochozias, ut Eliam caperent, et ad se perducerent, 4. Reg. 1. 10; et tertio quando certavit contra prophetas Baal: igne enim cœlitus in victimam suam devocato et delapso, eos vicit, itaque veri Dei metum et cultum demonstravit, ac prophetas Baal occidit, 3. Reg. 18. 38. Unde syrus vertit: *Et descendere fecit tribus vicibus ignem de cœlo, super altare, et super homines impios.*

Secundum est hoc potens prodigium Eliæ, quo Elias igneus cœlo quaquaversum dominatus est, ejusque naturam quasi suspendit et invertit; cum enim cœlo naturale sit dare pluviam, ipse eam inhibuit, vimque pluendi in cœlo stitit; ex adverso, cum ignis è cœlo non descendat, sed potius in cœlum ascendat, ipse tertio fecit ignem de cœlo in terram descendere. Elias ergo fuit ignipotens, imo cœlipotens.

Idem faciet in fine mundi, quando redibit cum Henoch, ut certet contra Antichristum ejusque asseclas; hos enim ipse efficaci et ardenti ratione et oratione convincet, ac simul igne in eos immisso comburet, juxta illud Apocal. 11. 5: *Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, et devorabit inimicos eorum; et si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum; et potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem, et percutere terram omni plaga, quotiescumque voluerint.* Vide quæ ibidem annotavi.

Quis ergo resistat Eliæ, qui ore non verba,

sed fulmina vibrat, ut sciat ante se victorem, quàm bellatorem? Prælia quippe flammarum triumphi sunt; quorum pompa lux est, quorum plausus fragor incendii. Hîc impletum est illud Zachariæ 2. 5 : *Ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus.* Quid sibi metuat ab hostili ferro, quem cœlestis ignis tuetur? Quid trepidet ab hominum incursu, qui se videt in complexu divinitatis? Non arma quævis eliquabunt hæ flammæ? non audaciam compescet hic ardor? non sudorem ex inimicis vultibus, non sanguinem è venis hic ignis eliciet? Ignis enim aquæ, aeris, terræ, corporumque omnium victor est, et sibi obsistentium sævus ultor, cuncta afflans, fulminans, et in favillas cineresque redigens.

Allegorice, Elias uti in aliis omnibus, ita et in immissione ignis, fuit typus Christi; qui Spiritum Sanctum in linguis igneis misit in Apostolos in Pentecoste; hoc enim igne succenderunt orbem, idola combusserunt, impietatem cum impiis eliminarunt. Rursum Elias, ignem cœlo devocans ad consummandum sacrificium, typus est sacerdotis Christiani, qui Spiritum Sanctum cœlo evocat in consecratione Eucharistiæ ad perficiendum sacrificium transsubstantiationis, quo panis et vinum in corpus et sanguinem Christi vere et substantialiter convertuntur; quod, licet quotidianum, est tamen miraculum miraculorum. Ita S. Chrysostomus, libro 3. de Sacerdotio, sacerdotem Eliæ conferens et præferens : *Adest* enim, inquit, *sacerdos non ignem gestans, sed Spiritum Sanctum; is preces diuturnas fundit, non quod flamma cœlitùs delapsa sacra apposita absumat, sed ut gratia in sacrificium influens, per illud ipsum omnium animos inflammet, et puriores reddat appenso igni excocto purgatoque.* Cujus rei symbolo super caput S. Basilii, S. Martini, aliorumque illustrium sacerdotum, dum celebrarent, apparuit globus igneus, vel columna ignea.

Porro S. Ambrosius, libro de Elia et Jejunio, cap. 2, hoc miraculum cæteraque Eliæ merito jejunii ipsius assignat; jejunavit enim ipse 40 dies instar Christi, 4. Reg. 19. 8 : *Eliæ*, inquit, *jejuno ore vox emissa cœlum clausit sacrilego populo Judæorum, etc. Jejunus filium viduæ ab inferis suscitavit, jejunus pluvias ore deposuit, jejunus ignes de cœlo eduxit, jejunus curru raptus est ad cœlum, et quadraginta dierum jejunio divinam acquisivit præsentiam. Tunc denique plus meruit, quando plus jejunavit. Jejuno ore statuit fluenta Jordanis, et redundantem fluminis alveum repentine siccatum pulverulento transmigravit vestigio. Merito illum dignum cœlo divina judicavit sententia, ut cum ipso raperetur corpore, quoniam cœlestem vitam vivebat in corpore, ac supernæ usum conversationis exhibebat in terris.* Et cap. 3 : *Quid est enim jejunium, nisi vitæ imago cœlestis? Jejunium refectio animæ, cibus mentis est; jejunium vita est Angelorum; jejunium culpæ mors, excidium delictorum, remedium salutis, radix gratiæ, fundamentum est castitatis. Hoc ad Deum gradu citius pervenitur; hoc gradu Elias ascendit antequam curru. Hanc hæreditatem sobrietatis et abstinentiæ ad cœlum abiens discipulo dereliquit. In hac virtute et spiritu Eliæ venit Joannes. Denique in deserto et ille vacavit jejuniis; esca autem ejus erat locusta et mel sylvestre. Et ideo qui vitæ humanæ possibilitatem continentia supergressus fuerat, non homo, sed Angelus æstimatus est.*

4. Sic amplificatus est Elias in mirabilibus suis. Et quis potest similiter sic gloriari tibi?] Græce : *Quantam gloriam consecutus es, ô Elia, mirabilibus tuis! et quis potest similiter ac tu gloriari?* Vatablus : *Quantam gloriam miraculis tuis adeptus es, Elia! aut quis paria tecum glorietur?* Syrus : *Quàm terribilis es, Elia, et qui est sicut tu, ipse laudetur!* Siracides admirans multitudinem et magnitudinem portentorum et admirandorum operum Eliæ, ad eum se convertens, eique congratulans exclamat : Quis tam mirabilis et gloriosus in facinoribus suis ac tu, ô Elia? Elias enim prodigiis et heroicis operibus omnes antecessores superavit, uno excepto Moyse, sed nec Moysi fuit impar. Nam et mortuum suscitavit, et ignem ter de cœlo deduxit, et curru igneo raptus est in cœlum, et adhuc superstes vivit rediturus, et certaturus contra Antichristum, ab eoque martyrio laureandus, quorum nihil competit Moysi. Porro Elias et Sancti in suis operibus gloriantes, non in se, sed in Domino quasi eorum auctore gloriantur, juxta illud Apostoli : *Qui gloriatur, in Domino glorietur*, 2. Corinth. 11. Dicunt ergo cum Psalte : *Non nobis, Domine, non nobis; sed nomini tuo da gloriam*, psal. 113.

5. Qui sustulisti mortuum ab inferis de sorte mortis in verbo Domini Dei.] Syrus : *Qui vivificasti mortuum ab inferis secundùm voluntatem Domini;* græce ; *Qui suscitasti cadaver ex morte, et ex inferis animam verbo excelsi;* Vatablus : *Qui defunctum excitans à morte, et animam ab orco verbo Altissimi.*

Tertium est hoc prodigium Eliæ, quod ipse primus ab orbe condito fuerit, qui mortuum ad vitam revocavit. Fuit is puer filius viduæ Sareptanæ, quem Elias verbo, id est invocatione Dei suscitavit, 3. Reg. 17. 21 : *Expandit*, inquit, *se, et mensus est super puerum tribus vicibus, et clamavit ad Dominum, et ait : Domine Deus meus, revertatur, obsecro, anima pueri hujus in viscera ejus. Et exaudivit Dominus vocem Eliæ; et reversa est anima pueri intra eum, et revixit.*

Tradunt Hebræi, quos sequuntur Dorotheus in Synopsi in Jonam, Rupertus et alii, puerum hunc suscitatum ab Elia fuisse Jonam prophetam qui proinde vocetur filius Amathi, id est veritatis, eo quod mater videns filium suscitatum dixerit Eliæ : *Nunc in isto cognovi quoniam vir Dei es tu, et verbum Domini in ore tuo verum est.* Sed falluntur; nec enim tempus, nec patria, nec cætera consentiunt, uti ostendi Proœmio in Jonam.

Nota : Idem est, *sustulisti de sorte mortis*, quod *sustulisti ab inferis;* ante Christum enim sors mortis et morientium erat infernus, puta limbus Patrum; ad illum enim descendebant omnes justi. Fuit hæc felix sors pueri, qua à sorte mortis translatus est ad sortem vitæ et viventium.

Sic S. Franciscus sustulit S. Bonaventuram de sorte mortis, indeque vocatus est Bonaventura : nam cum quadriennis langueret ad mortem, neque spes ulla vitæ, aut medicorum remedium superesset; pia mater precibus et meritis S. Francisci vota sua et puerum commendavit, vovens quod, si sanum reciperet adolescentem, eidem restitueret, Ordinique Mino-

rum offerret. Mœrentem matrem consolatus S. Franciscus, pro puero oravit et impetravit, ut repente sanus exsiliret, quo repentino gaudens miraculo, et futura prophetans patrio dixit idiomate : *O Bonaventura !* ac inde ei deinceps hoc nomen adhæsit; nam prius vocabatur Joannes. Unde in priscis nonnullis ejus codicibus ita inscriptum legimus : *Fr. Joannes Bonaventura;* sed cum frequentius omnia, Deo juvante, bene feliciterque ei succederent, factum est ut communiter Bonaventura duntaxat à Latinis et Italis, ac à Græcis Eutychius, id est bonæ fortunæ, sive Fortunatus appellaretur. Ita Waddingus in Annal. Minor. anno Christi 1221, num. 25.

Sic tropologice et anagogice omnes Sancti, præsertim salvandi et electi, eruti à morte peccati et gehennæ, sunt Bonaventuræ et fortunati, esto multis adversis et tentationibus exagitentur; impii vero et reprobi, esto hìc triumphent, sunt eruntque Malaventuræ et infelices. Nam, ut ait S. Augustinus, lib. 12. de Civitate, c. 20 : *Spes nostræ infelicitatis est et felicitatis infelix;* licet enim id alia mente et fine dicat S. August. scilicet contra Origenistas, qui ponebant animarum circulationem, quæ damnatæ aliquando salvarentur, et beatæ aliquando damnarentur; tamen idipsum huic loco, puta piis et impiis in hac vita magis congruit : nam in his absolute verum est, in illis conditionate tantum, scilicet supposita sententia Origenis, quæ in se falsa est.

6. QUI DEJECISTI REGES AD PERNICIEM, ET CONFREGISTI FACILE POTENTIAM IPSORUM, ET GLORIOSOS DE LECTO SUO.] Græcus de more concisus et bimembris sic habet : *Qui deduxisti reges ad perditionem, et gloriosos de lecto suo.* Ita Complut. hac enim ratione : *Confregisti facile potentiam ipsorum;* unde Vatablus : *Qui deduxeris reges ad interitum, et de sede sua gloriosos, eorumque potentiam infregeris;* Syrus : *Dejiciens honorabiles de thronis suis.* Additque : *Et audire fecit in tentatione sua reprehensionem eorum;* pro quo Noster vertit : *Qui audis in Sina judicium.*

Quartum est hoc prodigium Eliæ priori contrarium; in tertio enim suscitavit à morte filium viduæ paupercuIæ ; hic vero reges potentes ob idololatriam et scelera morte mulctavit. Fuere ii quatuor : Primus fuit Achab cum sua impia uxore Jezabel; utrique enim Elias interitum prædixit et comminatus est, quin et suis precibus illum à Deo impetravit, 3. Reg. 21, ubi ob occisum Naboth ex ore Dei illi totique ejus familiæ intentat exitium : *Interficiam*, inquit, *de Achab mingentem ad parietem* (id est, omnes usque ad canem) *et clausum et ultimum in Israel.* Et v. 23 : *Canes comedent Jezabel in agro Jezrahel*, ut, ubi peccarat, ibi puniretur; vinea enim Naboth, ob quam occupandam eum injuste occiderat, sita erat in Jezrahel. Secundus fuit Ochozias filius Achab, qui ægrotans consuluit Beelzebub deum Acharon, an sanitati restituendus esset, an vero moriturus ; ob hoc scelus Elias ei mortem denuntiavit, 4. Reg. 1. Tertius fuit Joram frater Ochoziæ, qui ei demortuo in regnum Israelis successit, quem cum tota prosapia Achab occidit Jehu, itaque omnem familiam Achab exstinxit, uti prædixerat Elias, 4. Reg. 9. Quartus fuit alter Joram, filius Josaphat, rex Juda, cui Elias per litteras morbum, ex eoque mortem intentavit; itaque tam in Joram quàm in Ochosia impletum fuit, quod hìc de Elia ait Siracides : *Dejecit gloriosos de lecto suo.* Audi rem gestam 2. Paralip. 21. 12, ubi Script. cum recensuisset apostasiam et scelera Joram, subdit : *Allatæ sunt autem ei litteræ ab Elia propheta, in quibus scriptum erat : Hæc dicit Dominus Deus David patris tui : Quoniam non ambulasti in viis Josaphat patris tui, et in viis Asa regis Juda, sed incessisti per iter regum Israel, et fornicari fecisti Judam et habitatores Jerusalem, imitatus fornicationem domus Achab, insuper et fratres tuos, domum patris tui, meliores te occidisti; ecce Dominus percutiet te plaga magna cum populo tuo, et filiis et uxoribus tuis, universaque substantia tua : tu autem ægrotabis pessimo languore uteri tui, donec egrediantur vitalia tua paulatim per singulos dies ;* et v. 18 : *Et super hæc omnia percussit eum Dominus alvi languore insanabili. Cumque diei succederet dies, et temporum spatia volverentur, duorum annorum expletus est circulus, et sic longa consumptus tabe, ita ut egereret etiam viscera sua, languore pariter et vita caruit. Mortuusque est in infirmitate pessima, et non fecit ei populus secundùm morem combustionis exsequias, sicut fecerat majoribus ejus.*

Ubi nota Eliam has litteras misisse post raptum suum ex paradiso. Raptus enim fuit regnante Josaphat patre Joram, et consequenter antequam regnaret Joram, ut patet ex eo quod sub Josaphat prophetarit Eliseus, discipulus et successor Eliæ, 4. Reg. 3. 14. Ita censent Hebræi in Seder Olam, cap. 17, Lyranus, Malvenda lib. 9. de Antichristo, cap. 2, et noster Salianus in Annal. ubi asserit Eliam has litteras scripsisse et misisse ad Joram post novem annos à raptu ex paradiso, sive per Angelum forma hominis indutum, sive per hominem ad hoc, ut majus haberent pondus, majoremque auctoritatem ad eum percellendum, et ad ejus asseclas convertendos. Nisi dicas cum Torniello et Emmanuele Sa Eliam, præscium futurorum, ante raptum has litteras scripsisse, et tradidisse Eliseo, ut post raptum suo tempore ea traderet Joram regi. Quod enim Cajetanus asserit, Eliam harum litterarum scriptorem alium fuisse ab Elia Thesbite propheta, uti fundamento, ita et verisimilitudine caret.

Ex dictis videas Eliam, esto paradisi colonum, tamen pristinum pro Deo zelum gerere, ac res mortalium curare, deque suæ gentis salute esse sollicitum. Similem sollicitudinem Hebræorum gessit Jeremias in limbo existens, orans pro eis et Juda Machabæo, 2. Machab. 15. 14. Sic Elias cum Moyse apparuit Petro, Jacobo et Joanni in transfiguratione Christi, eique testimonium perhibuit, quod ipse verus esset Messias, Matth. 17.

7. QUI AUDIS IN SINA JUDICIUM (græce ἐλεγμὸν, id est, increpationem ; Syrus, *reprehensionem*) ET IN HOREB JUDICIA DEFENSIONIS,] id est, vindictæ (hanc enim significat Græcum ἐκδικήσεως) quibus, scilicet Deus, ita honorem suum erat defensurus, ut simul ulcisceretur et plecteret idololatras. Vide dicta cap. 47. v. 31. Aliud ergo hoc loco significat *judicium*, aliud *judicia*. Unde Complut. habent : *Qui audis in Sina correptionem Domini et in Choreb judicia vindictæ.* Horeb, vel, ut Hebræi dicunt, Choreb, est mons Sina, vel pars ejus, uti dixi Exodi 17. 6. Quintum est hoc Eliæ portentum. Citat 3. Reg. 19. 12, ubi Elias furentem persecutionem Jezabelis fugiens, hinc

metuens, pusillanimis et mœrens, illinc zelo vindictæ æstuans, optansque ut Deus Jezabelem cum suis perderet et sideraret, modeste increpitus et correptus fuit à Domino per sibilum auræ tenuis, sive lenis. Cum enim Elias pavidus et turbatus degeret in spelunca montis Sina, dixit ei Deus : *Quid hîc agis, Elia? at ille respondit : Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filii Israel ; altaria tua destruxerunt, Prophetas tuos occiderunt gladio, derelictus sum ego solus, et quærunt animam meam ut auferant eam. Et ait ei : Egredere, et sta in monte coram Domino ; et ecce Dominus transit, et spiritus grandis et fortis subvertens montes, et conterens petras ante Dominum ; non in spiritu Dominus, et post spiritum commotio; non in commotione Dominus, et post commotionem ignis ; non in igne Dominus, et post ignem sibilus auræ tenuis.* Septuag. addunt : *Et ibi Dominus ;* nam ex hoc sibilo Deus locutus est Eliæ, partim eum consolans, ejusque pusillanimitatem et diffidentiam redarguens, partim dans ei judicia defensionis, hoc est decreta vindictæ in impios idololatras, quæ expetebat Elias. Ait enim ibidem v. 15 : *Unges Hazael regem super Syriam, et Jehu filium Namsi unges regem super Israel ; Eliseum autem filium Saphat, qui est de Abelmeula, unges prophetam pro te. Et erit : Quicumque fugerit gladium Hazael, occidet eum Jehu ; et quicumque fugerit gladium Jehu, interficiet eum Eliseus. Et derelinquam mihi in Israel septem millia virorum, quorum genua non sunt incurvata ante Baal, et omne os quod non adoravit eum osculans manus.*

Nota finem et scopum hujus visionis fuisse, ut Deus Eliam ira, tædio et dolore ob impunitatem idololatrarum et Jezabelis succensum pacaret, consolaretur et erudiret. Initio igitur oculis ipsius offert tria maxime violenta : puta primo, ventum validissimum ; secundo, terræ motum ; tertio, ignem, q. d. Mihi omnia elementa omnesque creaturæ, summæ, mediæ et infimæ, famulantur, præsto et ad manum sunt, ut idololatras et Jezabelem disperdam illico, si velim ; at non est usitatus hic meæ providentiæ et clementiæ modus ; unde nolo eo uti. Idcirco ait ad singula : *Non in eo Dominus;* quarto denique loco auribus ejus offert lenem spiritum, sive auræ sibilum, ut per eum repræsentaret se suamque providentiam ; spiritus enim hic lenis significat divinam patientiam, suavitatem ac longanimitatem ad punienda peccata et peccatores, quam imitari et induere oporteat Eliam et omnes electos. Unde pro *spiritus auræ lenis*, hebr. est קול דממה דקה *kol demama dacka ;* quod Septuag. vertunt, φωνὴ αὔρας λεπτῆς, id est, *vox auræ moderatæ*, sive lenis. Tertull. lib. 4. contra Marcion. cap. 23 : *Vox spiritus mitis : Non in igni*, inquit, *Dominus, sed in spiritu miti ;* Vatablus : *Vox submissa, gracilis ;* Tigurina : *Sibilus tranquillus et tenuis :* Pagnin. *Vox tenuis ;* Chaldæus : *Vox canentium in silentio ;* alii : *Vox submissa, subtilis.* Erat ergo hîc proprie sibilus ; sed dicitur vox, quia ex eo Deus loquens Eliæ edebat sibilo similem, scilicet submissam, lenem et subtilem vocem. Submissa notat Dei mansuetudinem, subtilis efficaciam ; Dei enim providentia et operatio tam in gubernando, quam in vindicando, sicut est mansueta et suavis, ita vicissim est potens et efficax, juxta illud : *Attingit à fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter*, Sapient. 8. 1.

Ita hanc visionem explicat Theodor. Procopius et Cajetan. 3. Reg. 19. et Irenæus lib. 4. contra hæreses cap. 37 : *Docebatur*, inquit, *propheta turbatior, et concitatior ad vindictam, mitius agere ; et Domini adventus significabatur post legem per Moysen mitis et tranquillus* (cum Filius Dei incarnatus et conversatus est in hoc mundo.), *et regni ejus mitis et pacifica requietio;* nimirum tranquillus est Deus, tam in puniendo quam in miserendo : *Et tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est*, ait S. Bernardus in Octo punctis perfectionis. *Quare omnia utilia quamvis necessaria videantur, spernenda tamen sunt, ut perturbatio devitetur, ut pacis dilectionisque tranquillitas servetur ; quia nihil perniciosius ira, nec charitate quidquam utilius, nec tranquillitate animi pretiosius, propter quæ non solum commoda carnalium, sed et spiritualium spernenda videntur.* Sic et Tertull. lib. de Patientia, cap. 13 : *Sedet*, inquit, (patientia) *in throno spiritus ejus mitissimi et mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo livet; sed est teneræ serenitatis apertus et simplex, quem tertio vidit Elias : nam ubi Deus, ibidem et alumna ejus, patientia scilicet. Cum ergo spiritus Dei descendit, individua patientia comitatur eum ; si nos eam cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper.* Vide S. Gregor. 5. Moral. 26. ubi per spiritum hunc lenem accipit Spiritum Sanctum.

Quocirca hic spiritus, sive sibilus tenuis et lenis, detulit vocem Dei erudientem Eliam nimis perturbatum et pusillanimem, putantemque se unicum superesse Dei veri cultorem, prophetam et propugnatorem, cæteros omnes ab Achab et Jezabele esse occisos. Unde hoc redarguens Deus ei dixit : *Derelinquam* (reservabo) *mihi in Israel septem millia virorum, quorum genua non sunt incurvata ante Baal.*

Rursum spiritus, sive sibilus hic subtilis, significabat Dei virtutem spiritalem, vindictamque efficacem, et omnia penetrantem ; sicut spiritus, sive ventus subtilis, omnia penetrat. Unde hic sibilus pariter habuit *judicia defensionis*, id est, vindictæ ; tum quia ante se quasi lictores præmisit ventum validissimum, terræ motum et ignem, quibus Deus ad libitum uti potest, et subinde utitur ad puniendos impios ; sed ita ut ipse maneat in spiritu leni, id est, in sua mansuetudine et tranquillitate animi ; tum quia Deus ex hoc sibilo indicavit Eliæ modum vindictæ, in idololatras et Jezabelem exercendæ per Hazael, Jehu et Eliseum. Quamobrem per sibilum hunc lenem Elias deposuit quidem animi perturbationem, pusillanimitatem et impatientiam ; at non zelum vindictæ in idololatras. Nam per illum paulo post 3. Reg. 21. extremam perniciem intentavit Achab, Jezabeli, omnibusque eorum filiis et posteris.

Hinc nonnulli viri eruditi censent Deum hac visione quasi in speculo ostendisse modum, tum quo ipse peccatores per pavores, plagas et flagella exagitat et concutit, ut pœniteant, ac spiritum lenitatis gratiæ reconciliationis cum Deo recipiant ; tum modum quem principes, judices, rectores, concionatores, cæterique servare debeant in puniendis et corrigendis divinæ legis transgressoribus, ut scilicet per minas acres, increpationes et flagella eos percel-

lant, et divinæ legis contemptum ulciscantur, ac de impiis justum supplicium sumant, itaque per hos quasi viarum stratores iter Deo præparent; dum per illa peccatores ad pœnitentiam vitæque mutationem adigunt, ut scilicet non ante assumant suavitatem lenis et refrigerantis auræ, donec Deum ejusque reconciliationem et gratiam adventare videant, quem antecedunt, et cui hospitium parant, ventus, commotio et ignis, hoc est minæ, terrores et flagella.

Hunc sensum indicat versio Chaldæa, quæ pulchra est, et hæc omnia facta esse per Angelos significat; sic enim habet: *Ecce gloria Domini revelatur, et ante eum erat exercitus Angelorum venti, dirumpentium montes, et confringentium petras ante Dominum; non erat in exercitu Angelorum venti majestas Domini. Et post exercitum Angelorum venti erat exercitus commotionis; non erat in exercitu Angelorum commotionis majestas Domini. Et post exercitum Angelorum commotionis, exercitus Angelorum ignis; non erat in exercitu Angelorum ignis majestas Domini. Et post exercitum Angelorum ignis, vox canentium in silentio*, quasi demulcentium, et cantu suo exhilarantium animum Eliæ mœrentem, pavidum et perturbatum.

8. Qui ungis reges ad pœnitentiam, et prophetas facis successores post te.] Sextum est hoc egregium Eliæ facinus, quod scilicet jussu Dei Hazael unxerit in regem Syriæ, et Jehu in regem Israel *ad pœnitentiam*, id est, ad pœnam et vindictam idololatrarum, ut scilicet illi punirent et occiderent cultores Baal et Jezabelem; græce enim est, εἰς ἀνταπόδομα, id est, *ad retributionem*; ut scilicet eis meritas scelerum pœnas irroges et retribuas. Ita Lyran. Hugo, Jansen. et alii. Unde Vatablus vertit: *Qui reges ad vicem rependendam, et prophetas tibi successores unxeris*. Est enallage numeri. *prophetas*, id est, prophetam; unum enim Eliseum in prophetam unxit Elias, itaque eum sibi successorem designavit, 3. Reg. 19. 19; sed unus Eliseus fuit instar multorum. Syrus: *ungens reges ad devincendum obligationibus*, id est, obligans eos ad faciendam Dei vindictam.

Aliter Palacius: *Ad pœnitentiam*, inquit, hoc est, quia pœnitebat Deum quod Benadad constituisset regem Syriæ; ideo occidi eum jussit per Hazael, ipsumque in regem Syriæ per Eliam inungi, 4. Reg. 8; et quod Joram filium Achab constituisset regem Israel: ideo eum occidi jussit per Jehu, ipsumque in Regem Israel per Eliam inungi, 4. Reg. 9. Sic de Saule ait Deus: *Pœnitet me quod constituerim Saul Regem*, 1. Reg. 15. 11. Verum priorem sensum exigunt Græca.

Dices: Hazael et Jehu uncti sunt in reges ab Eliseo, quomodo ergo eos hîc dicitur unxisse Elias? Resp. primo, quia Elias jussit Eliseo ut eos in reges inungeret; quod enim quis per alium facit, per se facere videtur, ut habet regula Juris; secundo, videtur etiam Eliam eos unxisse per se; id enim ei diserte jussit Deus 3. Reg. 19. 15, cui paruisse Eliam non est dubium, ita ut Eliseus secundo eos unxerit, et Eliæ unctionem confirmarit. Sic et Saul ac David secundo uncti sunt in reges, ut patet 1. Reg. 10. 1. juncto cum 1. Reg. 11. v. 14 et 15. et 1. Reg. 16. v. 13. juncto cum 2. Reg. 5. 3. Ita Palacius. Vide Abulens. 3. Reg. 19. q. 21.

9. Qui receptus (græce ἀναληφθεὶς, id est, assumptus) es in turbine ignis, in curru equorum igneorum.] Arabicus: *Et rapuit te turbo in paradisum equis*, hoc est igneis, ut qui in vita imperaveras igni in cœlo, jam ab igne quasi ejus imperator et triumphator veharis in cœlum. Pro *in turbine*, græce est, ἐν λαίλαπι, id est, *in procella ignea*. Videtur ergo Deus emisisse fulgetra, coruscationes et fulgura, similesque igneas procellas, quæ Eliam raperent et veherent in cœlum. Vatablus: *Qui procella ignea sublatus sis in curru equorum ardentium*; Syrus: *Raptus es sursum equis igneis in cœlum*.

Septimum est hoc Eliæ prodigium, sane admirabile et stupendum.

Historia narratur 4. Reg. 2. 11: *Ecce*, inquit, *currus igneus et equi ignei diviserunt utrumque* (Eliam et Eliseum), *et ascendit Elias per turbinem in cœlum. Eliseus autem videbat et clamabat: Pater mi, pater mi, currus Israel, et auriga ejus*. Hebr. et Septuag. *Currus Israel et equites ejus*, q. d. Tu, ô Elia, es totum robur Israelis; tuo enim zelo, æque ac oratione et precibus, magis juvas Israelem, quam magna curruum et equitum armatorum multitudo. Ita Procopius, Chaldæus, Vatablus, Cajetanus et alii.

Nota: S. Chrysost. serm. de Ascens. Eliæ censet hunc currum et equos vere fuisse igneos, imo ignes: *Stat intrepidus*, inquit, *super ignem ac rotas, nec incalescunt omnino vestigia. Totum corpus ignis ambit, nec læditur; per colla, per latera flamma discurrit innoxia*. Verum currus hic non videtur fuisse vere igneus, nec equi vere ignei; sic enim combussissent Eliam (nisi miraculum hîc ponas sine necessitate); sed videbantur ignei, ignisque duntaxat speciem habebant; erant enim revera Angeli, qui sursum vectabant Eliam; sed speciem currus et equorum igneorum assumpserunt, sicut assumunt speciem corporis humani, cùm hominibus apparent; certum enim est illam tantum esse speciem et similitudinem, non veritatem corporis humani.

Porro id factum est multis de causis. Prima est, ut igneus hic currus et equi repræsentarent igneum Eliæ animum ad Deum, igneam charitatem, igneum zelum; ob hunc enim meruit curru hoc igneo vehi in cœlum. Ita sanctus Ambros. in Psalmo 118. octon. 7: *Retexit*, inquit, *quod Elias propter zelum Dei, curru elevatus in aerem, cœlestis sedis hospitium novi generis acquisierit incolatu*. Sic et S. Chrysostom. serm. 1. de Elia in fine, causam raptus Eliæ dat nimium ejus zelum, ne eo perderetur et periret orbis; sic enim Deum induxit loquentem ad Eliam: *Quia peccatores ob zeli nimietatem ferre non vales, ascende quasi in cœlum; ego autem in terra peregrinus ero. Nam si diu tibi manendum in terris, propediem humanum genus, quod continuo à te plectitur, aboleretur. Dein transi in cœlos, ô Elia, non potest ignis cohabitare calamo. Impeccabiles contubernales posthac habiturus es; inter Angelorum choros habitare te faciam; ego autem cum peccatoribus peregrinabor, qui humeris ovem erraticam bajulare possum, qui clamo peccatoribus omnibus: Venite ad me, omnes qui laboratis; ego non punio vos, sed requiescere vos faciam.*

Simili modo S. Franciscus ardens Dei zelo, absens sui Ordinis Fratribus apparuit velut sol in curru igneo, quasi alter Elias. Audi S. Bonavent. in Vita ejus c. 4, et ex eo Waddingum

in Annal. Minorum anno Domini 1210, num. 25: *Ecce*, inquit, *fere media noctis hora quibusdam ex fratribus quiescentibus, quibusdam perseverantibus in orando, currus igneus mirandi splendoris per ostium domus intrans, huc atque illuc per domicilium tertio se convertit; super quem globus lucidus residebat, qui, solis habens aspectum, noctem clarescere fecit. Obstupefacti sunt vigilantes, excitati simul et exterriti dormientes, et non minus senserunt cordis claritatem quam corporis; dum ex virtute mirandi luminis, alterius alteri fuit conscientia patefacta. Intellexerunt namque concorditer omnes, videntibus invicem universis in cordibus singulorum, sanctum Patrem absentem corpore, præsentem spiritu, tali transfiguratum effigie, supernis irradiatum fulgoribus, et ardoribus inflammatum, supernaturali virtute, in curru splendente simul et igneo sibi demonstrari à Domino, ut tanquam veri Israelitæ post illum incederent; qui virorum spiritualium, ut alter Elias, factus fuerat à Deo currus et auriga.*

Secunda causa est, quod per igneum hunc raptum Eliæ in cœlum, voluerit Deus stabilire fidem, religionem et prædicationem Eliæ contra Jezabel et cultores Baal, quod scilicet doctrina ejus esset cœlestis, et à Deo, qui ignis consumens est; Jezabelis vero esset diabolica et infernalis. Ideo enim raptus est sursum in cœlum, id est, in aerem, cum non esset mansurus in cœlo et aere; sed per aerem transferendus in paradisum terrestrem, ut cœlestis ejus doctrina et vita à Deo profecta monstraretur.

Tertia, quod, ut initio dixi, ignis Eliam quasi suum imperatorem revereretur, eique quasi famulus suum ultro deferret obsequium. Angeli etiam Eliam quasi virum non tantum Angelicum, sed et divinum suspicerent: Angelorum enim symbolum est ignis, juxta illud: *Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis*, Hebr. 1. 7; nam Angelorum fuit hic currus Eliæ. Ita S. Ambros. serm. de Eliseo in fine tom. 1: *Elias*, inquit, *magister Elisei, numquid Angelis ducentibus raptus ad cœlum est, et quadriga ignea impositus, quasi in quodam triumpho victor ascendit? victor enim exstiterat non gentium barbararum, sed secularium voluptatum; siquidem graviores inimici sunt pravi mores, quam hostes infesti; ut facilius intelligamus hoc tempore malignitatem hostium vinci posse, quam morum. Ergo Eliam Angeli ad cœlum perferunt, Eliseum Angeli in terris custodiunt.*

Quarta, quia, ut docet S. Chrysost. homil. de Ascens. Eliæ, igneus hic currus, velut triumphalis, debitus fuit Eliæ, ob tot præclara ejus facinora: *Deus*, inquit, *Rex regum, Eliam suum tota se corporis et animæ devotione zelantem, post multorum laborum sudores, post dirarum persecutionum gravissimas fatigationes, post tantorum bellorum magnas illustresque victorias, opima de mundo et diabolo spolia referentem, igneo curru atque equis flammantibus impositum, triumphali gloria præfulgente, ad sua regna voluit pervenire. Oportebat namque errantis populi rectorem, gubernatorem sacrorum, moderatorem discrepantium voluptatum, Israelis aurigam, qui ad jugum timoris Dei, quoniam lascivos et vagos animos revocavit, frenis lorisque adstrinxit, et ad iter disciplinæ recto tenore currendum concordi quadam copulatione composuit; ad regna cœlestia curru atque equis transvolaret evectus. Hinc poetas atque pictores in figuranda solis imagine exempla credo sumpsisse; qui curru atque equis fulgentibus ipse rutilans atque radians, et fluctu Oceani sublevatus, inter præruptos montium scopulos evadens, quasi ad cœlestia videtur ascendere, in similitudinem luminis ejus inductus: sol enim Græco sermone Elios appellatur. Unde Elias vere Elios, quoniam curru atque equis fulgentibus igne de Oceani fluctu, id est, de mundi commotione, per montium scopulos, id est, per magnorum laborum difficultates progrediens, ad cœlestia devectus ascendit.*

Quinta, ignis hic congruit officio ad quod reservatur Elias, videlicet ad præveniendum gloriosum et igneum Christi adventum ad judicium: *Ignis* enim *ante ipsum præcedet*, Psal. 96.

Symbolice, ignis hic significat ignem gehennæ, quem peccatoribus intentavit Elias, cum ipse eidem dominaretur; nam, ut ait sanctus Chrysost. loco jam citato: *Quantum iste gehennæ ignibus illusisset, qui sic cœlestibus assueverat moderari?*

Allegor. igneus hic triumphalis currus Eliæ scandentis in cœlum fuit expressus typus gloriæ et triumphi Christi ascendentis in cœlum; illum enim stiparunt omnes Angeli, etiam Cherubini et Seraphini, qui toti sunt flammei et ardentes amore divino. Hic enim Eliæ currus fuit triumphi, æque ac currus Cherubim fuit currus triumphi Dei et Christi Ezech. 1. Ita S. Bernard. serm. 3. et 6. de Ascensione Domini.

Anagog. igneus hic Eliæ currus, qui Eliam rapuit in cœlum, eumque fecit immortalitatis candidatum, repræsentat resurrectionem beatam Sanctorum ad vitam æternam, et gloriosam in cœlis: Elias enim curru hoc igneo non tantum de Achab et Jezabele, sed et de ipsa morte triumphavit. Unde S. August. lib. 15. de Civit. cap. 26. Eliam et Henoch vocat *primogenitos nostræ resurrectionis*. Et Tertullian. lib. de Resurrect. carnis, c. 38: *Henoch et Elias*, inquit, *nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi; quia tamen de orbe translati, et hoc ipso jam æternitatis candidati, ab omni vitio, et ab omni damno, et ab omni injuria et contumelia immunitatem carnis ediscunt; cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet hæc futuræ integritatis esse documenta?*

Tropol. S. Ambros. de Isaac cap. 8. per currum igneum accipit quadrigam charitatis, cujus rotis quasi alis in cœlum subvehimur, imo subvolamus: *His alis* (charitatis), inquit, *Elias curru igneo, et equis igneis ad superna translatus.* Currus ergo est anima; equi boni sunt virtutes quatuor cardinales; ignis est charitas; auriga est Christus. Idem lib. de Naboth, c. 15: *Cum reciperetur Elias*, inquit, *et curru quasi ad cœlum ferretur, clamavit ad eum Eliseus: Pater agitator Israel et eques ejus, hoc est, qui populum Domini bono ductu regebas; constantiæ merito hos accepisti currus, hos equos ad divina currentes; quia moderatorem te humanarum mentium Dominus comprobavit, ideo tanquam auriga boni certaminis, victor æterno præmio coronaris.*

10. QUI SCRIPTUS ES IN JUDICIIS TEMPORUM LENIRE IRACUNDIAM DOMINI; CONCILIARE COR PATRIS AD FILIUM, ET RESTITUERE TRIBUS JACOB.] Octavum est hoc Eliæ elogium. Pro *scriptus*, græce est καταγραφεὶς, id est, *conscriptus*, *descriptus*. Unde multi legunt, *inscriptus*. *Judicia temporum* sunt definitiones temporum à Deo rebus futuris

decretæ, et quasi adjudicatæ, puta statuta à Deo Eliæ, et cuilibet homini reique tempora. Decrevit enim Deus justo suo sapientique judicio, ut post tot millia annorum tali tempore, tali anno, mense et die redeat Elias ad certandum pro Christo contra Antichristum. *Judicia* ergo *temporum* sunt series, ordines et successiones seculorum et temporum rerumque, quæ quovis tempore eventuræ sunt ex Dei judicio et decreto, puta chronologia quæ est in mente Dei, quamque Prophetis revelavit, q. d. Qui præscriptus et prædictus es, ut redeas certo tempore à Deo judicato et definito, ut ejus iram lenias. Unde Palacius sic explicat, q. d. Qui inscriptus es, id est, de quo scriptum est in prophetiis (puta Malach. 4. 5.) temporum futurorum, quod venies ad leniendam iram Dei. Sic et Dionys. Minus apte Lyran. per *judicia temporum* accipit tempora judicii, ut sit hypallage, q. d. Qui decretus est venire temporibus ante judicium, ad detegendam perfidiam Antichristi.

Pro *judiciis* græce est ελεγμον, id est, ostensio (ελεγχειν enim est convincere, probare, ostendere), quam Noster vocat judicium, q. d. Qui in propheticis libris scriptus es, quod in novissimorum temporum ostensione leniturus es iram Domini; aut qui descriptus, qui destinatus es ad leniendum, cum signa novissimi temporis manifestabuntur, iracundiam Domini. Ita Francis. Lucas hìc.

Verum pro *judicia temporum*, græce est, εν ελεγμοις εις καιρους; quod proprie significat *in redargutionibus ad tempora*, ut scilicet opportuno tempore redarguas impios in fine mundi, sicut olim redarguisti Jezabelem et Baalitas. Unde Græca Romæ correcta sic habent: *Qui descriptus es in correptionibus ad tempora lenire iram ante furorem;* legunt enim προ θυμου. Complut. vero legentes προς θυμον, id est, *ad furorem*, et pro εν ελεγμοις, legentes ελεγμους, id est, *correptiones*, sic habent: *Qui scriptus es correptiones* (subaudi, facere) *in tempora, ad leniendam iram judicii Domini* (decreti et parati) *ad furorem;* Vatablus: *Qui ad reprehensiones certis temporibus designatus sis, ad pacandam iram judicii divini ante furorem*, quem exercebit in die judicii impios deturbando in tartara; alii: *Qui præscriptus es ad redarguendum in opportuna tempora, ad sedandam iram Dei.* Juxta Græcum ergo *judicia* vocantur justæ redargutiones et correptiones, quas nomine Dei impiis faciet Elias opportunis temporibus. Et sic Noster v. 7. dixit: *Qui audis in Sina judicium*, id est, correptionem; græce enim est eadem vox, quæ hìc, scilicet ελεγμον. Sensus ergo Græcis originalibus conveniens, inquit Jansen. hic erit: Tu, ô Elia, scriptus es lenire iracundiam Domini, idque per judicia et redargutiones tuas, quas pro zelo tuo certis temporibus exercebis in populo Israelitico, ut tuis severis commonitionibus compuncti, suis vitiis relictis, redeant ad Deum, sicque leniatur et sedetur iracundia Dei. Græce enim in correctioribus libris est: καταγραφεις εν ελεγμοις εις καιρους, *conscriptus in redargutionibus ad tempora.* Et convenienter illud *in redargutionibus*, vel *in judiciis* refertur ad sequens verbum *lenire.* Patet etiam quod dicitur *in judiciis temporum* referri ad judicia Dei; ut significetur Eliam venturum, ut, cum exercenda erunt certis temporibus judicia Dei, quibus mundum redarguet, leniat sua doctrina iracundiam Domini.

Qua ratione autem lenienda sit ira Dei explicat, dum subdit: *Conciliare cor patris ad filium, et restituere tribus Jacob*, q. d. Elias leniet iram Dei faciendo, ut Judæi in fine mundi imitentur suos Patriarchas, ut scilicet credant in Christum jam præsentem, in quem ipsi credidere venturum, ac proinde ut Patriarchæ Judæos velut legitimos suos tam quoad fidem, quam quoad naturam, filios agnoscant, ament et complectantur; atque hac ratione duodecim tribus Jacob, id est, omnes Israelitas, restituet avitæ fidei, religioni, gratiæ, splendori et saluti. Citat Siracides verba Malachiæ cap. 4. 5. ubi ea fuse explicui. Syrus: *Ipse venturus est antequàm veniet dies Domini, ad convertendum filios ad patres, et ad annuntiandum tribubus Jacob.*

Caute hìc legendus est Jansenius, dum ait ex hoc Malachiæ et Siracidis loco probari non posse, quod Elias vere venturus sit tempore Antichristi. Dici enim posset, inquit, Siracidem istud dicere secundùm receptam suo tempore opinionem, qua creditum fuit ex verbis Malachiæ Eliam venturum, cum id non esset implendum in propria ejus persona, sed in Joanne Baptista, qui Christi adventum præcursurus erat in spiritu et virtute Eliæ. Verum Malachiam, indeque Siracidem, loqui ex proprio, id est Spiritus Sancti, sensu, ac Eliam in persona venturum, multis ostendi Malach. 4. v. 5. Unde Jansenius, re melius considerata, sententiam suam retractasse videtur in Concordia Evangel. scribens in cap. 17. Matthæi. Idipsum clare docet versio Arabica, quæ sic habet: *Et futurus es ut venias*, id est, *venturus es* (hoc enim significat hic Arabismus, quem Arabes ab Hebræis acceperunt) *ante Dominum fortem, ante diem illius, ut convertas corda filiorum ad patres suos.*

11. Beati sunt qui te viderunt, et in amicitia tua decorati sunt.] Legit cum Rom. et Vatabl. κεκοσμημενοι, id est, ornati, decorati sunt; jam Complut et alii legunt κεκοιμημενοι; unde vertunt, *et in dilectione obdormierunt;* Syrus: *Beatus qui vidit te, et mortuus est; veruntamen non moritur* (non morietur), *sed vivens vivit*, id est, vivet.

12. Nam nos vita vivimus tantum, post mortem autem non erit tale nomen nostrum.] Verba præterita, *viderunt* et *decorati sunt*, amplianda sunt ad futurum *videbunt* et *decorabuntur.* Est enim hìc prophetia de futuro, quando scilicet Elias redibit in fine mundi, ut convertat corda patrum ad filios, uti præcessit. Sensus ergo est, ait Palacius: Beati sunt qui te viderunt, et in amicitia tua decorati sunt. Nam nos vita vivimus tantum, post mortem autem non erit tale nomen nostrum, q. d. Beati sunt illi Judæi, qui te venientem ante diem judicii viderint, et tua amicitia decorati fuerint; quia scilicet credent in Christum, et ab ipso gloriosi in cœlum transferentur. At nos, scilicet Judæi, qui usque ad Christi in cœlum ascensionem futuri sumus, post mortem nostram non assequemur tale nomen, ut statim à morte gloriosi dicamur et simus. Ita Palacius, qui hæc de futuris duntaxat accipit. Magis proprie apteque alii hæc partim de præteritis, partim de futuris intelligunt, q. d. Beati et erant qui olim te tantum viderunt atque amaverunt; et erunt

qui te revertentem videbunt atque amabunt, tuaque monita recipient, et ea opere perficient. Dissimilis enim tu admodum es à nobis; quia nos tantum vivimus vita hac mortali ac brevi peritura: post mortem autem non erit tale nomen nostrum, quale tuum, qui nec deprehenderis esse mortuus; et postquam sublatus es, etiam prophetico scripto prædicaris rursum mittendus, idque in salutem totius populi. Ita Jansenius. Post mortem ergo non erit nomen nostrum, quale est tuum; quia nec vita nostra, nec doctrina, nec facta sunt tuis similia, ait Lyran. longe enim iis et tuo zelo sumus impares, et heroicis tuis facinoribus inferiores. Nam hæc verba tam ad futurum quam ad præteritum esse referenda patet ex Græco, in quo non sunt verba, sed participia ιδοντες et κεκοιμημενοι, quæ tam per futurum quam per præteritum exponi possunt. Sic enim habet: Μακαριοι οι ιδοντες σε, και οι εν τη αγαπησει κεκοιμημενοι, και γαρ ημεις ζωη ζησομεθα; quæ sic ad verbum vertas: *Beati videntes te, et in amore obdormientes; nam et nos vita vivemus*, cum scilicet post tuum reditum à te conversi et sanctificati, ac in Dei gratia et charitate defuncti, resurgemus ad gloriam, et à Christo judice donabimur vita beata et æterna vita. Tigurina: *Beati qui te viderint, benevolentiaque fuerint condecorati, quia nos vita vivemus*; alii: *Beati qui te viderint, et in charitate obdormierint; nam et nos vita vivemus.*

Moraliter hìc disce quàm salutare et beatum sit versari cum viris eximiis, sapientia et zelo plenis: hi enim suum zelum et spiritum sibi familiaribus affricant, et quasi inhalant. Sicut enim stipula, si accedat ad ignem, ab eo calescit, et tandem ignitur: sic pariter qui ad virum igne divino flagrantem accedit, eodem accenditur et inflammatur. Ita Eliseus et filii Prophetarum, versantes cum Elia, ejus zelum et heroicos animos imbiberunt, et factis expresserunt. Sic qui cum S. Paulo et Apostolis tractabant, eorum igneos animos induebant. Sic Isaias cap. 6, agens cum Angelis et Seraphinis, ab eis Angelicus et Seraphicus effectus est. Sic qui cum S. Francisco versabantur, incensum ejus paupertatis, orationis et charitatis spiritum hauriebant. Ex adverso, qui cum timidis, tepidis, ignavis versatur, fit et ipse timidus, tepidus, ignavus, juxta illud: *Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit; amicus stultorum similis efficietur*, Prov. 13. 20.

SECUNDA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM ELISEI.

13. ELIAS QUIDEM (ita Roman. minus recte cæteri Latini et Græci pro *quidem* legunt *qui*) IN TURBINE TECTUS EST (Syrus, *collectus est in cœlum*), ET IN ELISEO COMPLETUS EST SPIRITUS EJUS,] q. d. Elias quidem turbine tectus raptus est ab hominibus à terra in cœlum, *et*, id est *sed*, tamen spiritum suum in terra reliquit: illo enim replevit Eliseum suum discipulum, hæredem et successorem. Est hypallage. *In Eliseo completus est spiritus Eliæ*, id est, Eliseus repletus est spiritu Eliæ, ut habent Græca. Vatabl. *Elias qui in turbine tectus est, cujusque spiritu repletus est Eliseus*; alii clare reddunt Hebraismum qui est in Græco: *Hujus Eliæ*, inquiunt, *qui turbine tectus fuit, etiam Elisei repletus est spiritus*; vel, *etiam Eliseus repletus est spiritu*; Compl. et alii pro αυτου, id est *ejus*, legentes αγιου, id est *sancti*; sic habent: *Elias qui in turbine tectus est, et Eliseus repletus est Spiritu Sancto*. Rursum alii pro πνευματος, id est spiritu, legentes στοματος, id est *ore*, vertunt: *Eliseus repletus est ore Eliæ*, ut scilicet os haberet igneum, et verbum ejus quasi facula arderet, instar Eliæ, v. 1. Syrus: *Recepitque prophetiam dupliciter Eliseus, ac multas tentationes et signa locutum est os illius.*

Est hic epilogus et clausula laudum Eliæ, per quem apposite transit ad laudes Elisei. Quare est hoc nonum encomium Eliæ, et primum Elisei, quod scilicet Elias tanti fuerit zeli, ut is non solum ad præsentes, sed et absentes ac futuros sese extenderit, quòdque rapiendus in cœlum, eum transtulerit in Eliseum, ut is quasi suî vicarius verum Dei cultum tueretur, certaretque contra idololatras, ac Israelem in Dei religione et pietate conservaret. Qua in re Elias fuit typus Christi, qui abiturus in cœlum Apostolos spiritu suo imbuit, ut Ecclesiam à se inchoatam promoverent, et per totum orbem propagarent. Porro Elias, communicando suum spiritum, nihil de eo deperdidit; sicut qui sua face facem alterius accendit, nihil deperdit, sed potius suum lumen multiplicat et adauget: et qui charitatem suam ac zelum aliis aspirat, eum non minuit, sed intendit. Historia narratur 4. Reg. 2; Elias enim rapiendus in cœlum dixit Eliseo discipulo et successori suo: *Postula quodvis, ut faciam tibi, antequam tollar à te. Dixitque Eliseus: Obsecro ut fiat in me duplex spiritus tuus.*

Ubi quæritur quisnam sit duplex spiritus Eliæ, quem petiit et obtinuit Eliseus. Multi duplicem interpretantur duplo majorem, quasi duplo major spiritus fuerit in Eliseo quam fuerat in Elia: spiritus, inquam, prophetiæ et miraculorum. Nam Elias tantum octo miracula patrasse legitur; Eliseus vero sexdecim, quæ sigillatim enumerat Rupertus lib. 5. in lib. Reg. cap. 37. Ita Theodor. et Procopius ibidem, ac Rabanus hìc, qui allegor. duplicem hunc Elisei spiritum explicans de Apostolis: Christus, inquit, quasi Elias habuit simplicem spiritum, scilicet copiam gratiarum et virtutum; at Apostoli duplicem, scilicet remissionem peccatorum (quæ in Christo, utpote impeccabili, esse non potuit) et copiam gratiarum. Sic et S. Prosper lib. 2. de Prædestin. et promiss. cap. 30. ubi sic legit: *Volo ut spiritus, qui in te est, duplum in me sit*; idque allegorice applicans Apostolis: Christus, inquit, quasi alter Elias, duplum spiritum Apostolis infudit; semel post resurrectionem, dicens: *Accipite Spiritum Sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.*

Secundo, post ascensionem in cœlum, dum in Pentecoste Spiritus Sancti largitatem in Apostolos effudit : quo factum est ut Apostoli majora patrarent miracula quam fecerat Christus, uti ipse promiserat Christus Joan. cap. 14. v. 12. dicens : *Qui credit in me, opera, quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet.* Hinc et Christus paucos in Judæa convertit, Apostoli vero totum mundum Christo subegerunt. Sic et S. Ambrosius serm. 89 : *Elias*, inquit, *cum simplicem sanctitatis ipse haberet spiritum, Eliseo duplicem dereliquit. Mirum ergo in modum plus Elias gratiæ dimisit in terra, quam ipse portavit in cœlos.* Hinc et Eliseus septennalem famem Judææ induxit, cum Elias triennalem tantum induxerit. Rursum Eliseus plures idolorum cultores occidit quam Elias. Idem S. Ambros. serm. 2. de Eliseo, qui habetur in fine tom. 1 : *O hæreditas pretiosa*, inquit, *in qua plus hæredi relinquitur, quam habetur ; plus consequitur qui accipit, quam possideret qui largitur ! Pretiosa plane hæreditas, quæ, dum à patre transfertur ad filium, meritorum quodam fenore duplicatur. Igitur Elias, cum simplicem sanctitatis ipse haberet spiritum, Eliseo duplicem dereliquit. Mirum ergo in modum plus Elias gratiæ dimisit in terris, quam secum portavit ad cœlos : et licet ipse ad altiora totus transfertur corpore, apud filium tamen majore manet sanctitate. De Elisei autem meritis quid dicamus, cujus hæc prima laus est, quod patrem voluit gratia superare ; dum dari sibi amplius postulat, quam scit apud eum esse qui possidet? Avarus quidem est in petendo, sed idoneus in promerendo ; dum enim à patre plus exigit quam habebat, facit eum meritis suis plus præstare quam poterat.*

Accedit Auctor de Mirabil. S. Script. lib. 2. cap. 22. (exstat tom. 3. operum S. August.) qui et causam affert : *Hoc vero postulans Eliseus*, ait, *non elationis affectum super magistrum suum voluit ; sed videns peccata populi innumera, à Propheta qui relinqueretur, non simplici Eliæ spiritu, sed duplici compesci posse prævidit.* Sic et S. Bernard. serm. 3. et 6. de Ascens. qui et mysterium addit, scilicet per Eliam significari Christum, per Eliseum Apostolos, qui majora quam Christus patrarunt miracula. Nam sola umbra Petri sanabat quoslibet infirmos, Actor. 5. 15 ; quod Christi umbram fecisse non legimus. Denique huic sententiæ favent Septuag. qui vertunt : *Fiat jam spiritus qui est in te* διπσως, id est, *dupliciter in me ;* et Syrus hîc : *Recepitque prophetiam dupliciter Eliseus.*

Verum Abulensis et alii probabilius contrarium censent, et sic explicant, q. d. Eliseus : Spiritus, qui in te est, ô Elia, duplex, fiat pariter in me duplex : *duplex*, id est multiplex, magnus, validus, potens. Sic enim sæpe capitur τὸ *duplex*, uti ostendi Jerem. 40. 2. Deuter. 21. 17. et alibi.

Probatur id primo, quia Eliseus fuisset arrogans, si, cum esset discipulus, duplo majorem petiisset spiritum ab Elia magistro suo, quam ipse habebat. Nec Elias ei dare poterat, quod non habebat : dedit ergo ei suum duplicem spiritum. Et hoc est quod dicitur 4. Reg. 2. 15 : *Requievit spiritus Eliæ super Eliseum*, isque completus, ut ait hîc Siracides, id est plenus, non imminutus. Sicut enim habuit Elias duplicem spiritum, scilicet prophetiæ et miraculorum, ita eumdem plene habuit Eliseus, inquit Palacius.

Secundo, quia Siracides hîc v. 4. ait de Elia : *Quis potest similiter sic gloriari tibi?* q. d. Eliæ nemo fuit par aut similis : ergo nec Eliseus.

Tertio, quia hîc ait completum esse spiritum Eliæ in Eliseo, non autem duplicatum. Græca clare habent : *et Eliseus repletus est spiritu illius*, scilicet Eliæ.

Quarto, quia pro *spiritus duplex*, hebr. est : פי שנים ברוחך *pi scenam beruchacha*, id est : *Os duorum in spiritu tuo sit super me ; os duorum*, id est duplex mensura, sive duplex portio spiritus tui, hoc est, inquit Vatabl. Da ut duæ partes tui spiritus divisi in tres partes sint mecum. Noluit petere tantam gratiam sibi fieri, quantam magistro, q. d. Noli me efficere tantum quantus es, sed da mihi solum duas partes tui spiritus. Hæc Vatabl. Pagninus vertit : *Sit, obsecro, mensura duarum partium de spiritu tuo super me.* Sensus ergo est, q. d. Primogenitus solet os duorum, id est, duplicem portionem habere in hæreditate patris, cum cæteri filii habeant simplicem. Habeam ergo et ego tuum spiritum non simplicem, ut alii Prophetæ ; sed duplicem, id est potentem, validum et multiplicem, ad propagandum et propugnandum Dei cultum contra tot idololatras et hostes : ego enim tuus, ô Elia, sum primogenitus, imo unigenitus. Succedam ergo in totius tui spiritus hæreditatem et possessionem, ut ejus sim hæres ex asse. Spiritus enim Eliæ, quem postulabat Eliseus, est is quem descripsit Siracides v. 1 : *Surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat ;* nimirum igneus zelus ad propugnandum veram Dei fidem, amorem et cultum contra idololatras et ad patrandum miracula in veræ fidei confirmationem et exstirpationem idololatriæ.

Hinc multi duplicem spiritum interpretantur, spiritum prophetiæ et miraculorum. Ita ibidem Eucherius, Angelomus, Procop. Theodor. Lyranus, Dionysius, Palacius, Jansenius hîc, et S. Thom. 4. contra Gentes, c. 11 ; sub prophetia enim intelligitur zelus prædicandi, et propugnandi veram fidem : hoc enim faciebant Prophetæ, hocque erat eorum officium. Alii per *spiritum duplicem* accipiunt donum gratiæ gratum facientis et gratis datæ. Accedit Cajet. in 4. Regum 2. qui censet Eliseum petiisse et accepisse simplicem spiritum Eliæ, sed hunc fuisse duplicem respectu aliorum Prophetarum, quia eorum spiritu duplo erat major : Eliseus enim erat quasi primogenitus Eliæ, ideoque post Eliam futurus aliorum Prophetarum quasi princeps et pater, ac proinde majori, imo duplici egebat spiritu. Longè enim majori eget spiritu Superior qui aliorum curam gerit, eosque perficit, quam inferior, qui sibi soli vivit.

Tropol. duplex spiritus est spiritus vitæ activæ et contemplativæ : item, spiritus orationis et mortificationis ; unus enim sine alio parum prodest. Adhæc S. Bern. serm 3 et 6. de Ascens. Duplex spiritus, inquit, est illuminatio intellectus, et affectus purgatio. Denique S. Cyprian. vel quisquis est auctor (stylus enim humilior arguit non esse S. Cypriani) tract. de Operibus cardin. Christi, ser. 12. qui est de Spiritu Sancto : *Sic Eliæ spiritum duplicem*, inquit, *recepit Eliseus, non quod in duas substantias idem spiritus sit divisus, et duos Propheta sanctus habuerit spiritus ;*

sed quod populo Christiano, cujus typum Eliseus gerebat, accepto Spiritu Sancto, data sit potestas in opere et sermone, et ascendentem Eliam, id est Christum, pio desiderio prosecutus, fide claruerit et intellectu, et vita, et signis, et miraculis fulserit et exemplis. Hic sacrorum ordinum distributor reges creat et principes, sacrat pontifices, eligit sacerdotes. Hic sapientia Salomonem, intellectu Danielem, Joseph consilio, Samsonem fortitudine, Moysen scientia, David pietate, Job timore prosequitur, et sanctorum animas omnimodis fecundat virtutibus, in tantum affectus pacificos provehens, ut jam in cœlis nostra sit conversatio, diffusa in nobis charitate per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. Hic in pudicis mentibus sibi statuit mansionem. Hic humiles et cœlibes habet domesticos, abominatur ærarios, falsarios detestatur. Hic Giezi mercenarium lepra condemnat, et Jeroboam vendentem sacerdotia cum apostatis locat. Hic Simonem gratiæ Dei nundinatorem à sanctorum consortio exhæredat, cujus detestabiles ausus ultrix ruina confundit et quassat. Hic Balaam ad maledicendum conducto silentium imponit, et per asinam redargutam, colliso ad parietem pede, vacuum pecunia, contumelia ornatum, claudicantem ad propria remisit confusum. Hic omnibus Ecclesiæ Sacramentis interest, quæ ipse efficit et consummat. Hic peccata diluit, hic justificat impios, et ad vitam revocat mortuos. Hic discordes pacificat, et vinculo dilectionis adstringit et ligat. Hic nos cœlo invehit, et à mundi hujus vanitatibus avulsos superni regni constituit hæredes, cujus summa est felicitas, quod corpus istud spirituali affectu cum Angelis conversabitur, nec ultra erit carnis et sanguinis aliquis appetitus; sed erit omnium plena sufficientia, cognoscibilis Deus, et inhabitator Spiritus Sanctus.

In diebus suis non pertimuit principem, et potentia nemo vicit illum.] Græce: *In diebus suis non est commotus à principe, et non subegit eum quisquam;* hoc est enim: ου κατεδυναςευσεν αυτον ουδεις, id est, *nemo eum sibi subjugavit*, nemo ei dominatus est. Vatablus: *Is temporibus suis nihil est permotus ob principes, nec imperium cujusquam pertulit.* Legit αρχοντων, in plurali, id est principes, cum Noster et alii legant in singulari αρχοντος, id est principem; sed per enallagen numeri *principem*, hoc est *principes*. Sensus est, q. d. Eliseus libere prophetavit et prædicavit verì Dei cultum, nihil veritus regum idololatrarum et impiorum offensam, minas et cædes; sed intrepide et in barbam eis restitit, eosque redarguit. Ita vocatus ad castra trium regum, scilicet duorum impiorum, Joram filii Achab, et regis Edom, ac tertii pii, scilicet Josaphat regis Juda, qui omnes suppliciter in siti et defectu aquæ ejus prophetiam et opem deposcebant, animose dixit ad Joram: *Quid mihi et tibi est? Vade ad prophetas patris tui et matris tuæ, etc. Vivit Dominus exercituum in cujus conspectu sto, quod si non vultum Josaphat regis Juda erubescerem, non attendissem quidem te, nec respexissem*, 4. Reg. 3. 14. Rursum cinctus ab exercitu regis Syriæ, cum Giezi ejus minister pavidus exclamaret: *Heu, heu, heu! domine mi, quid faciemus?* respondit Eliseus: *Noli timere; plures enim nobiscum sunt quam cum illis. Cumque orasset Eliseus, aperuit Dominus oculos pueri, et vidit, et ecce mons plenus equorum et curruum igneorum* (erant hi Angeli) *in circuitu Elisei*, 4. Reg. 6. 16. Hæ ergo auxillares Angelorum copiæ faciebant eum omnibus regibus et exercitibus potentiorem. Si Deus enim pro nobis, quis contra nos? si Angeli nos tuentur, quis nobis nocere queat? Et v. 32. de rege Joram: *Numquid scitis*, inquit, *quod miserit filius homicidæ hic, ut præcidatur caput meum?* Hanc intrepidam libertatem Elisei imitati sunt heroes fidei, S. Joannes Baptista redarguens Herodem, S. Athanasius, S. Hilarius, Eusebius Vercellensis, et præ omnibus Lucifer Calaritanus, acriter invecti in Constantium Arianum Imperat. eumque nuncupantes Antichristum, S. Chrysost. corripiens Eudoxiam Imperatricem, S. Ambrosius castigans Theodosium, Maximum, Valentinianum Imp. ac Justinam Imperatricem Arianam; quia Deo pleni et tecti nil creatum formidabant.

14. Nec superavit (græce υπηρεν, quod alii vertunt, *sustulit*) illum verbum aliquod.] Primo, q. d. Nullæ regis Joram vel aliorum minæ, nec blanditiæ et promissa potuerunt infringere vel dejicere adamantinum animum Elisei, ut patet 4. Reg. 6. 32. Unde Vatablus vertit: *Nulla res superavit eum;* et Lyranus: *Nullum verbum*, ait, *comminationis vel adulationis eum à veritate retraxit;* Syrus: *Et non dominata fuit illi omnis caro*, id est ullus homo, *et omne verbum non celatum fuit illi.* Unde secundo, q. d. Nulla res abscondita spectans ad bonum, vel suum, vel publicum, latuit eum, nec superavit ejus prophetiam et cognitionem; sed protinus per spiritum propheticum omnia cognoscebat et revelabat, uti detexit omnes insidias Syrorum regi Joram, 3. Reg. 6. 12, ubi famuli regis Syriæ suspicantis se domi habere proditores, qui secreta sua revelarent regi Israel, se purgantes dicunt: *Nequaquam domine mi rex, sed Eliseus propheta, qui est in Israel, indicat regi Israel omnia verba quæcumque locutus fueris in conclavi tuo.* Sic absens Eliseus vidit Giezi accipientem munera à Naaman Syro: *Nonne cor meum*, inquit, *in præsenti erat? etc.* 4. Regum 5. 26. Secundum hunc sensum secutus Arabicus, sic vertit: *Nec latuit eum quidquam de rebus seculi*, id est, mundi hujus.

Et mortuum prophetavit corpus ejus,] id est, ut ait Dionys. corpus Elisei sepultum suscitavit quemdam à latronibus interfectum, qui in sepulcrum Elisei projectus, dum sacra ejus ossa tetigisset, divina virtute revixit; per quod patuit eum verum fuisse Dei Prophetam, 4. Reg. 13. 20. *Prophetavit* ergo, id est, miraculum edidit; hoc enim erat opus Prophetæ. Unde Vatablus vertit: *Corpus ejus Prophetam egit etiam post obitum.* Arabicus clare: *Et vivificavit mortuum mortuus.* Hoc sane mirabile et paradoxum, quod mortuus mortuum vivificet, cum naturaliter mortuus vivum mortificet.

Nota: Prophetare proprie est futura prædicere ex instinctu et revelatione Dei; sed quia Prophetæ, qui futura prædicebant, erant viri sancti et zelosi, multaque alia faciebant ad Dei gloriam; hinc per catachresin prophetare primo, sumitur pro docere, vel prædicare, et exhortari ad pietatem. Sic 1. Corinth. 14. sæpe Apostolus doctores vocat Prophetas; Prophetæ enim docebant, prædicabant et exhortabantur populum ad pium Dei cultum; secundo, sumitur pro psallere et Deo laudes canere: hoc enim faciebant Prophetæ. Sic Asaph et Heman dicuntur prophetare, id est psallere in citharis, psalteriis et cymbalis, 1. Paral. 25. 1. Sic et Saul inter Prophetas Dei

laudes canentes prophetavit, id est, correptus Dei spiritu laudes Deo cecinit. Unde proverbium : *Num et Saul inter Prophetas?* 1. Reg. 19. 23. Tertio, sumitur pro miracula facere ; hæc enim patrabant Prophetæ, utpote viri sancti et divini. Quarto, sumitur pro prophetiam confirmare. Sic dicuntur ossa Joseph prophetasse, de quo c. seq. v. 18. Hîc duobus ultimis modis sumitur : Eliseus enim *mortuus prophetavit*, id est, miraculum patravit, puta suscitavit mortuum, eoque confirmavit suam prophetiam, id est, suam prædicationem de vero Dei cultu contra idololatras, æque ac suam sanctitatem. Vide dicta 1. Corinth. 14. initio capitis.

Simili modo prophetant reliquiæ Sanctorum, dum miracula patrant, quibus tum sanctitatem suam, tum fidem veram, quam viventes docuerunt et prædicarunt, confirmant. Proprie vero nonnulli Sancti defuncti prophetarunt, dum post mortem indices et testes fuerunt veritatis occultæ, ut, cum Petrus defunctus, suscitatus à S. Stanislao Cracoviensi Episcopo coram Boleslao rege, testatus est sibi pretium agri à se venditi à S. Stanislao persolutum esse. Sic S. Antonius de Padua, ut patrem accusatum de homicidio, sed falso, periculo liberaret, occisum suscitavit, et ad tribunal produxit, ubi rogatus à judice innocentiæ patris testimonium perhibuit, eumque à morte exemit. Sic Macarius Ægyptius S. Antonii discipulus, quemdam homicidii falso accusatum, occisum interrogando, ab eoque testimonium innocentiæ accusati eliciendo, calumnia liberavit, ut habetur lib. 2. Vitar. SS. Patr. cap. 28. Sic magnus ille Spiridion Trimituntis in Cypro Episcopus, filiam Irenem defunctam è sepulcro evocans, ab ea didicit locum depositi, quod depositarius illi crediderat, et à patre reposcebat, uti refert Sozomen. lib. 1. c. 11. et Socrates lib. 1. c. 12. Denique S. August. lib. de Cura pro mortuis cap. 11 : *Pro certo*, inquit, *cum Mediolani essemus, audivimus quòd cum debitum repeteretur à quodam, defuncti patris cautione prolata, quod filio nesciente à patre jam fuerat persolutum; contristari homo gravissime cœpit, atque mirari quòd ei pater moriens non dixerit quod deberet, cum fecisset etiam testamentum. Tunc nimis anxio apparuit idem pater ejus in somnis, et ubi esset recautum, quo illa cautio vacuata fuerat, indicavit. Quo invento juvenis atque monstrato, non solum falsi debiti calumniam propulsavit, sed et paternum recepit chirographum, quod pater non receperat, quando est persoluta pecunia.*

15. IN VITA SUA FECIT MONSTRA (græce τέρατα, id est, portenta, prodigia, miracula. Unde Arabicus vertit : *Multiplicavit miracula in vita sua.* Elisei miracula multa et magna continua serie enarrantur à c. 2. l. 4. Reg. usque ad c. 14.) ET IN MORTE MIRABILIA OPERATUS EST.] Nam moriturus Eliseus manibus regis Joas suas imponens, ejusque sagittas benedicens, fortitudinem ac victoriam illi contra Syros impertiit. Eidem jubens jaculo percutere terram, cum ille ter eam percussisset, trinam de Syris victoriam prænuntiavit, addens plures eum habiturum fuisse, si pluries terram percussisset, 4. Reg. 13. 14. Eliseus ergo et in vita, et in morte, et post mortem prophetavit, id est miracula patravit, quibus se verum esse Dei Prophetam, suamque fidem et prædicationem esse divinam Israeli comprobavit. Aliter Syrus : *In vita sua*, inquit, *fecit prodigia, et in morte* (post mortem) *sua vivificavit mortuum;* de quo v. præced.

16 et 17. IN OMNIBUS ISTIS NON POENITUIT POPULUS, ET NON RECESSERUNT A PECCATIS SUIS, USQUE DUM EJECTI SUNT DE TERRA SUA, ET DISPERSI SUNT IN OMNEM TERRAM, ET RELICTA EST GENS PERPAUCA, ET PRINCEPS IN DOMO DAVID.] Vatablus : *Adeo ut populus paucissimus relinqueretur in domo Davidica;* Syrus : *Et relictus est Judas solus, modicus potestate domui David*, q. d. Elias et Eliseus submissi à Deo ad exstirpandum idololatriam et impietatem per Jeroboam invectam in Israelem, id est, in regnum decem tribuum, per tot signa et miracula parum profecerunt; quia populus, sequens reges suos idololatras et impios, non recessit ab eorum idololatria et impietate. Quocirca tota gens decem tribuum justo Dei judicio varie afflicta à regibus Assyriorum, tandem anno 6. Ezechiæ regis Juda prorsus excisa est; dum, capta Samaria, populus abductus est in Assyriam, indeque per totum orbem dispersus. Abductis ergo decem tribubus relicta est gens perpauca duarum tribuum, Juda et Benjamin, ac princeps et rex ex domo et familia David ; sed et hæc contagio idololatriæ et impietatis à cognato et vicino Israele per vices infecta, nunc Deum, nunc idola coluit : unde et ipsa quoque tandem excisa est à Chaldæis sub Sedecia ultimo rege Juda, ac captiva abducta in Babylonem. Hoc est quod subdit :

18. QUIDAM IPSORUM FECERUNT QUOD PLACERET DEO; ALII AUTEM MULTA COMMISERUNT PECCATA,] q. d. Omnes reges Israel fuerunt idololatræ et impii; at ex regibus Juda quidam fuere pii, ut David, Josaphat, Ezechias, Josias; alii impii, ut Achaz, Manasses, Jechonias, Sedecias, etc. Porro quia inter pios eminuit Ezechias, ac sub eo facta est captivitas decem tribuum, ita ut everso regno Israel ipse solus regnaret in Juda, atque sub eo floruit Isaias Propheta celeberrimus, quem familiarem habuit et directorem, idcirco cæteris præteritis solius Ezechiæ elogia recenset.

TERTIA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM EZECHIÆ.

19. EZECHIAS MUNIVIT (Syrus, *resarsit*) CIVITATEM SUAM (Jerusalem, metropolim regni Juda), ET INDUXIT IM MEDIUM IPSIUS AQUAM (corrupte in exemplaribus Græcis Romæ correctis legitur : *induxit in medio ipsorum Gog*, pro *Gion*, de quo mox), ET FODIT FERRO RUPEM, ET ÆDIFICAVIT AD AQUAM PUTEUM.] Laudat Ezechiam quod, imminente obsidione urbi Jerusalem à Sennacherib,

ipse eam munierit restauratione murorum, turribus, armis, clypeis, ducibus; sed maxime fiducia et ope divina, uti narratur 2. Paral. 32. Rursum, quod induxerit aquam in urbem, ideoque rupem intermediam ferro disciderit; nam in urbem è superiori fonte Gion aquas per subterraneos canales introduxit, et fecit eas scaturire in Piscina interiori grandi, quam ædificavit in medio urbis ad Aquilonem templi; atque ad eam fabricavit puteum, ut totam irrigaret civitatem (unde Græca habent, *puteos*), ne populus in obsidione positus aquæ laboraret penuria, 2. Paral. 32. 30. Sic Brugis Flandrorum non sunt putei, sed ex uno puteo sive fonte per canales aqua in omnes urbis plateas et vicos deducitur. Roma vero aquæductibus plena est, et in his prisci Romani suam ostenderunt magnificentiam. Rursum Ezechias restauravit fontem Siloe, cui piscina sive natatoria Siloe conjuncta erat, in qua lavans oculos cæcus jussu Christi illuminatus est, Joan. 9. Vide Adrichomium in Descriptione Jerusalem.

20. In diebus ipsius ascendit Sennacherib, et misit Rabsacen, et sustulit manum suam contra illos, et extulit manum suam in Sion.] *Contra illos*, scilicet Judæos, Ezechiæ subditos, quos obsidebat; hoc enim, velut ex libris Regum notissimum, subaudiendum relinquit. Porro Græca Complut. (nam Romana repetunt: απηρεν, και απηρεν; unde vertunt: *Et promovit, et promovit manus ejus in Sion*; alii vero legunt cum Nostro: απηρεν και επηρεν, id est, *sustulit et extulit*; quin et Rabanus legit tam *sustulit* quam *extulit*, prorsusque habet ut Latina Vulgata) non habent τὸ *sustulit manum contra illos*; videtur enim esse idem cum eo quod sequitur: *Et extulit manum suam in Sion*. Unde Jansenius suspicatur hanc repetitionem ex diversis versionibus in unam junctis ortam esse. Nam et codices nonnulli tantum habent: *Et sustulit manum suam in Sion*, puta contra Jerusalem, illi insultans, et minans excidium. Vide insultationem ejus et minas enarrantem Isaiam cap. 36, ubi eas explicui.

Et superbus factus est potentia sua.] Græce: και ημεγαλαυχησεν υπερηφανια αυτου, id est, *et magna jactavit superbia sua*; Vatablus: *Contra Sion manum suam extulit, et superbia sua gloriatus est*, blasphemans quod Deus non posset Jerusalem è manu regis Assyriorum liberare, sicut dii gentium suos ab eadem non potuerant eripere. Syrus: *Extulit manum suam in Sion, et blasphemavit cum audacia adversus Deum*.

21. Tunc mota sunt corda, et manus ipsorum, et doluerunt quasi parturientes mulieres,] q. d. Auditis minis Rabsacis, Judæorum corda pavore, indeque manus tremore concussa sunt, et tanto dolore correpta, quanto corripiuntur parturientes. Græce est, εσαλευθησαν, id est, agitata sunt, æstuarunt, sicut agitantur et æstuant fluctus maris, dum est tempestas. Vatablus, *perculsa sunt*; alii, *fluctuarunt*. Quocirca non desperarunt; sed Dei, qui, cum auxilia humana desunt, suis seque invocantibus illico succurrit, opem implorarunt.

22. Et invocaverunt Dominum misericordem, et expandentes manus suas, extulerunt ad cœlum; nam *Ezechias scidit vestimenta sua, et obvolutus est sacco, et intravit in domum Domini* (Dei auxilium imploraturus), *et misit Eliacim, qui erat super domum, et Sobnam scribam, et seniores de sacerdotibus opertos saccis, ad Isaiam filium Amos Prophetam, etc.* dicentes: *Leva orationem pro reliquiis quæ repertæ sunt*, Isaiæ 37. Quocirca et sanctus Dominus Deus audivit cito vocem ipsorum,] nimirum sanctus Deus sancto Ezechiæ ejusque populo ad preces sancti Isaiæ succurrit, et blasphemum Sennacherib abegit et profligavit. Hinc apposite *Isaias* hebr. idem est quod *salus Dei; Ezechias*, vel, ut Hebræi pronuntiant, *Chizhiachu*, idem est quod *robur et fortitudo Dei*; unde Syrus hic vertit: *Expanditque Ezechias coram Domino manus suas, Deus quoque exaudivit orationem ejus, et liberavit eos per Isaiam Prophetam*.

QUARTA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM ISAIÆ ET EZECHIÆ.

23. Non est commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis suis; sed purgavit eos in manu Isaiæ sancti Prophetæ,] q. d. Deus non est recordatus peccatorum quæ Judæi et patres eorum admiserant, ac eorum quasi oblitus impedivit ne traderentur in manus Sennacherib; sed purgavit eos à peccatis *in manu*, id est per manum, id est per operam et industriam, puta per exhortationem Isaiæ; hic enim exhortans eos ad pœnitentiam et orationem, effecit ut pœnitentes veniamque à Deo poscentes eam impetrarent, itaque liberarentur à Sennacherib. Unde pro *purgavit* græce est ελυθρωσεν, id est liberavit, vel potius redemit eos. Erant enim Judæi à Sennacherib certo exitio addicti, sed Deus ab illo eos redemit et liberavit per Isaiam, qui precibus meritisque suis hanc liberationem eis impetravit, eamdemque Ezechiæ et Judæis promisit et prænuntiavit, Isaiæ 37. 6. Græca de more concisa hæc tantum habent: *Et sanctus è cœlo exaudivit eos, et redemit eos manu Isaiæ*. Porro Isaiæ datur hoc elogium et titulus, quod fuerit *Propheta sanctus*, id est, singulariter et eximie sanctus præ aliis Prophetis, qui et ipsi fuere sancti; sed non sicut Isaias: quæ sane magna est Isaiæ laus et dignitas; talem ergo hoc loco eum canonizat S. Script. imo Spiritus Sanctus, quod vix alteri factum reperias.

24. Dejecit castra Assyriorum, et contrivit illos Angelus Domini.] Pro *dejecit* græce est επαταξε, id est *percussit*; Syrus, *contrivit*; Vatablus, *cecidit*; Complutens. *pessumdedit*: Angelus enim Domini una nocte in castris Sennacherib percussit 185 millia Assyriorum; unde castris exutus solus fugit Sennacherib, tandemque à filiis necatus est, 4. Reg. 19. 35. et Isaiæ 37. 36. Vide ibi dicta.

25. Nam fecit Ezechias quod placuit Deo, et fortiter ivit in via David patris sui, quam man-

DAVIT ILLI ISAIAS PROPHETA MAGNUS, ET FIDELIS IN CONSPECTU DEI.] Pro *fortiter ivit*, græce est ενισχυσεν, id est, fortiter se gessit, robuste egit, valide sectatus est vestigia pietatis et virtutis David patris sui. Nam confregit idola, quin et serpentem æneum, quem erexerat Moses, eo quod populus eum ut Deum adoraret; destruxit excelsa; solemne Pascha instituit; cultum et religionem veri Dei non tantum in Juda, sed et in Israel restituit; Sacerdotes et Levitas aluit, ac ad Dei sacra religiose procuranda exhortatus est. Ob hæc ergo pietatis officia meruit ut Jerusalem liberaretur ab excidio Sennacherib, 2. Paral. 19. Pro *fidelis in conspectu Dei*, græce est, πιςος εν τη ορασει αυτου (Noster pro αυτου legit θεου, id est *Dei*) *sui*, puta in prophetia sua, qua fideliter, libere et constanter ea annuntiabat populo, quæ à Deo illi revelata fuerunt; non vero sua commenta, aut mentis somnia et figmenta, uti faciebant pseudoprophetæ. Vatablus, *vaticinatione sua fidus*, vel *certus*; quia non dubia, sed certa prophetabat, quæ scilicet certo sciebat Deum sibi dixisse : Græcum enim πιςος, id est *fidelis*, respondet Hebræo נאמן *neeman*, id est fidus, verus, certus, firmus, ratus, stabilis ; Syrus, *laudabilis Prophetarum*, id est inter Prophetas, vel præ cæteris Prophetis.

Porro Isaias vocatur *magnus Propheta*, quia à Seraphino accensus calculo ignito consecratus est Propheta, factusque quasi Seraphinus, et ordinis Seraphici, ad accendendum amore divino torpentia et algida Judæorum corda, Isaiæ 6. Porro Isaiæ magnitudo animi et zeli enituit in carpendo liberrime regum, principum et populi vitia, iisque comminando pœnas à Deo imminentes. Unde illud c. 1. 10 : *Audite verbum, principes Sodomorum; percipite auribus legem Dei nostri, populus Gomorrhæ.* Quocirca S. Paulus Rom. 10. 20. ait : *Isaias autem audet, et dicit.* Ubi Origenes : *Audet*, inquit, et libere prædicat, cum sciret sibi ex eo imminere mortem. Nam hac de causa lignea serra serratus, Martyr duro, sed glorioso agone occubuit. Denique Isaias omnium Prophetarum est magnificentissimus, eloquentissimus, sublimissimus et clarissimus. Vide dicta argumento in Isaiam.

26. IN DIEBUS IPSIUS RETRO REDIIT (minus vere Syrus *vertit*) SOL, ET ADDIDIT REGI VITAM.] Cum Ezechiæ ægrotanti ad mortem Isaias ex Deo promisit sanitatem et vitam, et ad assecurandam hanc promissionem fecit ut umbra solis in horologio Achaz retrogrederetur, et consequenter ipse sol, ut patet ex hoc loco. Duplex ergo fuit hoc miraculum : Primum, quod sol regrederetur ; secundum, quod regi desperatæ valetudinis adderetur vita. Utrumque tribuitur tum pietati et precibus Ezechiæ, quæ id merebantur ; tum sanctitati, orationi et meritis Isaiæ, quæ id à Deo impetrarunt. Quocirca Isaias cap. 38. 8. ait Ezechiæ : *Ecce ego reverti faciam umbram linearum.* Unde pariter τὸ *addidit regi vitam* referendum est ad Isaiam. Potest tamen quoque ad solem, qui antecessit, referri hoc sensu, quod sol regrediens portenderet redituram regi sanitatem, adeoque tot annos regis vitæ addendos, quot horis illo die auctus fuit sol, nimirum quindecim. In Prophetis enim dicitur ille qui prophetat vel portendit aliquid, illud ipsum efficere; quia illud ipsum certo eventurum prænuntiat et edicit : prophetia enim falli nequit ; unde quod ipsa prædicit, necessum est ut eveniat. Dum ergo quippiam prædicit, morali modo efficit et cogit, ut idipsum eveniat. Unde S. Cyrill. in Isaiæ 38. 8 : *Quod remigraturus in vitam esset Ezechias*, ait, *planum facit Deus retrogrediente solis umbra, et die ad inusitatam horarum mensuram prolata.* Et Auctor de Mirabil. S. Script. apud S. August. lib. 2. c. 28 : *Convenienter*, inquit, *tale signum regi in mortis exspectatione posito aptissimum evenit, quod Dominus fieri taliter per solem congrua dispensatione disposuit ; quoniam sicut sol in procinctu occasus sui positus in diei initium reducitur: sic rex in mortis exspectatione constitutus quasi ad incipientis vitæ gaudia revocatur. Tantum quoque temporis*, *id est, quindecim annos ejus vitæ, se Dominus dixit addere, quatenus nasciturus tunc filius* (Manasses) *consumpto illo tempore, regnum defuncti patris valeret gubernare.* Plura de hoc regressu solis et sanatione Ezechiæ dixi Isaiæ 38.

27. SPIRITU MAGNO VIDIT ULTIMA, ET CONSOLATUS EST LUGENTES IN SION.] *Spiritus magnus* hic est prophetiæ, puta magnum et amplum lumen propheticum, quo dotatus Isaias *vidit ultima* ; græce εσχατα, qua voce Septuag. solent vertere Hebræum אחרונים *acharonim*, id est posteriora, uti vertit hîc Vatabl. Quare *ultima* vel *novissima* in Prophetis vocantur tempora Messiæ, quæ scilicet post plura secula erant futura, etiamsi absolute non sint ultima, nisi quod respectu status legis naturæ et legis Mosaicæ, status legis Christianæ, sit absolute ultimus. Alludit Isaiæ 2. ubi Isaias, prophetans de tempore Christi et Ecclesiæ, ait : *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles ; et fluent ad eum omnes gentes.* Adde Isaiam absolute ultima prænuntiasse, uti ostendam v. seq. Pro *spiritu magno*, Syrus vertit : *Spiritu giganteitatis* vel *gigantum*, id est spiritu valido, excelso, extenso, porrecto longissime, uti gigantes vident ultra cæteros homines.

Porro Isaias *consolatus est lugentes in Sion* : Primo, cum Ezechiam et Judæos ob metum Sennacherib perculsos, spe certæ liberationis recreavit. Rursum cum Judæis in Babylonem abducendis, ex ea reditum promisit. Secundo, cum sui temporis viros fideles et pios dolentes de sui ævi sceleribus et ærumnis, promissione adventus Messiæ liberatoris et sanctificatoris consolatus est. Unde ait c. 40 : *Consolamini, consolamini, popule meus, etc. Loquimini ad cor Jerusalem;* adeoque alibi passim fideles animat et solatur, totusque solatiis divinis refertus est. Tertio, cum etiamnum fideles *in Sion*, id est in Ecclesia, lugentes hujus vitæ peccata et miserias, promissione gratiæ et gloriæ Christi consolatur. Unde cap. 61. 1. ita Christum suos consolantem inducit : *Spiritus Domini super me, etc., ut consolarer omnes lugentes in Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.* Ad quem locum hîc alludit Siracides, ut patet verba utrimque conferenti.

28. USQUE IN SEMPITERNUM OSTENDIT FUTURA, ET ABSCONDITA ANTEQUAM EVENIRENT.] Syrus : *Stans in mundo vidit signa, et tentationes antequam venirent* ; Vatabl. *In ævum usque futura prænuntiarunt, arcanaque facta priusquàm evenirent.* Isaiæ enim vaticinia se porrigunt ad Christum et Ecclesiam duraturam per omnia secula usque in finem mundi. Nam Christi ex Virgine conceptionem, nativitatem, prædicatio-

nem, miracula, passionem, mortem et resurrectionem ita graphice describit, ut teste S. Hieron. non tam Prophetam quàm Evangelistam agere videatur. Rursum prænuntiat ea quæ futura sunt in fine mundi, puta universale judicium, resurrectionem, et renovationem mundi, ut patet c. 24. v. 21. et seq. c. 25. 8. c. 26. v. 21. Denique prænuntiat felicitatem piorum in cœlo, et infelicitatem impiorum in gehenna, quarum utraque perdurabit in omnem æternitatem. Unde cap. 32. v. 17 : *Et erit,* inquit, *opus justitiæ pax, et cultus justitiæ silentium, et securitas usque in sempiternum. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta.* Et c. 33. 14 : *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Et c. 35. 10 : *Redempti à Domino convertentur, et venient in Sion cum laude; et lætitia sempiterna super caput eorum; gaudium et lætitiam obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus.* Similia habet cap. 60. 19. c. 65. 17. cap. 66. 22.

CAPUT QUADRAGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudatur Josias usque ad v. 9. Inde Jeremias, Ezechiel et duodecim Prophetæ minores usque ad v. 13. Inde Zorobabel, Jesus filius Josedec, et Nehemias usque ad v. 16. Inde usque ad finem capitis regreditur Siracides ad priores priscosque patres, ac retexit laudes Henoch, Joseph, Seth, Sem et Adam, eosque inter se comparat.

1. MEMORIA Josiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii. 2. In omni
ore quasi mel indulcabitur ejus memoria, et ut musica in convivio vini.
3. Ipse est directus divinitus in pœnitentiam gentis, et tulit abomi-
nationes impietatis. 4. Et gubernavit ad Dominum cor ipsius, et in diebus
peccatorum corroboravit pietatem. 5. Præter David, et Ezechiam, et
Josiam, omnes peccatum commiserunt : 6. nam reliquerunt legem Altis-
simi reges Juda, et contempserunt timorem Dei. 7. Dederunt enim regnum
suum aliis, et gloriam suam alienigenæ genti. 8. Incenderunt electam sanctitatis civitatem, et
desertas fecerunt vias ipsius in manu Jeremiæ. 9. Nam male tractaverunt illum, qui à ventre
matris consecratus est Propheta, evertere, et eruere, et perdere, et iterum ædificare, et reno-
vare. 10. Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim.
11. Nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis qui ostenderunt rectas vias.
12. Et duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo : nam corroboraverunt Jacob, et re-
demerunt se in fide virtutis. 13. Quomodo amplificemus Zorobabel? nam et ipse quasi signum
in dextera manu; 14. sic et Jesum filium Josedec? qui in diebus suis ædificaverunt domum, et
exaltaverunt templum sanctum Domino, paratum in gloriam sempiternam. 15. Et Nehemias
in memoriam multi temporis, qui erexit nobis muros eversos, et stare fecit portas et seras, qui
erexit domos nostras. 16. Nemo natus est in terra qualis Henoch : nam et ipse receptus est à
terra. 17. Neque ut Joseph, qui natus est homo, princeps fratrum, firmamentum gentis,
rector fratrum, stabilimentum populi : 18. et ossa ipsius visitata sunt, et post mortem pro-
phetaverunt. 19. Seth et Sem apud homines gloriam adepti sunt, et super omnem animam in
origine Adam.

ENCOMIUM JOSIÆ.

1. MEMORIA JOSIÆ IN COMPOSITIONEM ODORIS FACTA OPUS PIGMENTARII.] Ita Latina Roman. et Græca Romanæ correcta. Minus recte ergo pro *facta* Compl. legunt *facto* vel *confecto;* et alii, *facti.* Rursum pro *opus* Græca jam habent ἔργῳ, id est *opere.* Vide Franc. Lucam in Notis hic. Græca Romana sic clare habent : *Memoria Josiæ in compositione incensi, facta opere unguentarii ;* Vatabl. *Instar mixturæ odoramenti artificio unguentarii concinnatæ, est Josiæ memoria ;* Syrus : *Nomen Josiæ sicut thuribulum incensi* (alius codex habet *incensorum*) *commixti multitudine aromatum;* alii : *Memoria Josiæ ut compositio thymiamatis confecti opere pigmentarii.* Sensus ergo est, q. d. Memoria Jo-

siæ est instar compositionis odoriferæ (qua scilicet res odoriferæ apta proportione inter se commiscentur et componuntur, ut fiat quid mixtum valde odoratum et suavissime redolens) *facta*, id est confecta, velut *opus pigmentarii*, hoc est, suavissima et gratissima tam Deo et Angelis, quàm hominibus, præsertim Judæis, est Josiæ memoria. Sicut enim pigmentarius, sive aromatarius ex congrua commixtione et compositione aromatum, conficit compositum quoddam mire odòriferum; sic pariter memoria Josiæ ex variis ejus virtutibus et præclare factis composita et conflata efficit famam ejus mire fragrantem, suavem et jucundam omnibus posteris. Alludit ad thymiama (græce enim pro *odoris* est θυμιάματος) quod componebatur ex commixtione quatuor aromatum, sive rerum odoratarum, nimirum ex stacte, onycha, galbano et thure, Exodi 30. 34; sic enim memoria et fama viri sancti et pii, qualis erat Josias, conflatur ex pluribus virtutibus, præsertim quatuor per aromata totidem jam dicta repræsentatis; stacte enim repræsentat mortificationem, onycha castitatem, galbanum charitatem, thus religionem et orationem. Hinc Apocal. 5. 8. S. Joannes vidit 24 seniores habentes *phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum.* Vide dicta Exodi 30. 34. Quocirca Arabicus vertit: *Nomen Josiæ velut thuribulum, in quo est de omni fumatione bona*, quod scilicet omnem fumum suaveolentem exhalat.

Primo igitur, sicut thymiama non ex uno aromate, sed ex variis componebatur; sic decus virtutis Josiæ, memoria et fama non ex una virtute, sed ex variis, ac præsertim ex quatuor jam dictis, conflata fuit et composita. Unde S. Greg. lib. 1. Moral. c. 39: *Thymiama*, ait, *ex aromatibus componimus, cum in altari boni operis virtutum multiplicitate redolemus.* Et Philo lib. de Somniis: *Sicut*, ait, *odoramenta suaveolentia replent proximos; sic vicini et contermini sapientis, ex afflatu ejus latissime se diffundentis, meliores evadunt.* Sic adolescentulæ, hoc est teneriores animæ, percepta sponsi virtutum fragrantia, illectæ clamant: *Post te curremus in odorem unguentorum tuorum*, Cant. 1. 3.

Secundo, sicut aromata apta mensura inter se commisceri debebant, ut fieret thymiama; sic et virtutes apta proportione inter se componendæ sunt, ut quid pulchrum et redolens efficiant; alia enim v. g. magnificentia, humilitas, eleemosyna, obedientia decet subditum, alia superiorem; alia plebeium, alia principem; alia laicum, alia sacerdotem, alia Religiosum, etc.

Tertio, thymiama maxime notat pietatem Josiæ circa cultum Dei, resque sacras promovendas; ipse enim sustulit aruspices, magos, sacerdotes, sacrificia, altaria et templa idolorum fabricata à Salomone, Achaz, Manasse et Jeroboam, ac pro eis veros Dei sacerdotes, et sacra, ipsumque verum thymiama restituit. Lege sancta ejus circa hanc rem gesta toto capite 23. l. 4. Reg. Josias ergo fuit excisor omnis superstitionis et inveteratæ per tres annorum centurias idololatriæ, ac avitæ veræque religionis restaurator. Quocirca Josiæ nomen, virtus et pietas trecentis annis ante ejus nativitatem, sub exordia idololatriæ invectæ à Jerobam, prædicta fuit à Deo per Prophetam, 3. Reg. 13. 1: *Et ecce*, inquit, *vir Dei venit de Juda in sermone Domini in Bethel, Jeroboam stante super altare, et thus jaciente. Et exclamavit contra altare in sermone Domini, et ait: Altare, altare, hæc dicit Dominus: Ecce filius nascetur domui David, Josias nomine, et immolabit super te sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succendunt, et ossa hominum super te incendet.* Hanc de se prophetiam post trecentos annos implevit Josias, cum, ut dicitur 4. Reg. 23. 15: *Insuper et altare quod erat in Bethel, et excelsum quod fecerat Jeroboam, etc., destruxit atque combussit*; et v. 20: *Et occidit universos sacerdotes excelsorum, qui erant ibi, super altaria; et combussit ossa humana* sacerdotum, qui tempore Jeroboam in altaribus istis sacrificarunt idolis. Quocirca v. 25. subditur: *Similis illi non fuit ante eum rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, et in tota anima sua, et in universa virtute sua, juxta omnem legem Moysis: neque post eum surrexit similis illi.*

Idcirco apposite vocatus est à Deo *Josias*, hocque nomen tribus ante eum seculis ab eo prædictum, et exordio idololatriæ Jeroboam oppositum fuit; *Josias* enim, vel, ut Hebræi prænuntiant, *Josiahu*, hæc omnia ejus gesta jam dicta significat; *Josias* enim, primo, hebraice dicitur quasi שי יה *scai ia*, id est munus, vel oblatio Dei; aut quasi אש יה *es ia*, id est ignis Dei, vel urens Dominus; quia flagrans zelo Dei, igne combussit idola et idololatras. Unde Auctor Imperfecti apud S. Chrysostomum, homilia 1. in Matthæum ad illa verba: *Amon autem genuit Josiam. Josias*, inquit, *interpretatur, ubi est hostia Domino? vel salus Domini, etc. Providentia autem Dei secundùm quod futurus erat Josias, dispensavit ei nomen imponi, ubi est hostia Domino? aut salus Domini; quia in eo vere fuit hostia Domini. Tale enim sacrificium obtulit Domino Deo, quale nec ante eum aliquis regum, nec post eum. Et ipse fuit hostia Deo, secundùm quod mandat Apostolus*, Rom. 12: *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem. Et ipse fuit populi sui in tempore suo salus.* Et mox: *Tertius est Josias, cujus nomen prophetatum est priusquam nasceretur, ii tres sunt: Samson, Josias, Joannes.* Horum enim trium nomina, antequam nascerentur, prædicta et imposita sunt à Deo.

Secundo, *Josias* hebraice idem quod ישע יה *iesca ia*, id est salus Domini, uti jam dixit Auctor Imperfecti, adeoque Josias quasi idem est quod Jesus; ejus enim expressus fuit typus, uti mox ostendam.

Tertio, *Josias* dici potest quasi יש יה *ies ia*, id est existens Dominus aut Domini; quia plenus Deo ejus honorem vindicavit, cultumque restituit. Ita Pagninus in interpretatione nominum Hebraicorum.

Quarto, *Josias* idem est, ait Pagninus ibidem, quod cessatio Domini, vel requies Domini, vel requiescet Dominus, vel requies mea Dominus; quia ipse cessare fecit iram Dei contra idololatras, ac Deus in eo quasi in templo suo requievit, et ipse vicissim in Deo. Denique ipse effecit ut Deus in Israele, Jerusalem et templo postliminio redux requiesceret.

Magis genuine Josias idem est quod יאש יה *iaas-ia*, id est abrenuntiavit (sic enim vertunt Septuag. et Noster, Ecclesiast. 2. 20.), abdicavit, ablegavit Dominus, scilicet idola et idolorum cultores. Hoc enim fecit Deus per Josiam.

Allegorice, Josias est Jesus Christus, qui

igne charitatis et zeli succensus, seipsum fecit hostiam Deo pro salute hominum in ara crucis. Quocirca memoria vitæ et passionis Christi omnibus Christianis est odoratissima et suavissima, præsertim Religiosis et sanctis perfectionis studiosis, quorum assidua cogitatio est de Jesu Christo; ac proinde Jesus illis est quasi unguentum odoriferum ex variis speciebus aromaticis, puta ex humilitate, obedientia, paupertate, patientia, fortitudine, charitate, cæterisque eximiis virtutibus commixtum atque compositum, quod mentem roborat ad pugnam contra spiritales hostes, et sensum interioris odoratus mire oblectat. Nam, ut ait S. Bernardus in Cant. serm. 15. ad illud: *Oleum effusum nomen tuum*: nomen *Jesu*, si nominetur et invocetur, *exercitatos reparat sensus, virtutes roborat, vegetat mores bonos atque honestos, castas fovet affectiones*. Et inferius: *Nihil ita iræ impetum cohibet, superbiæ timorem sedat, sanat livoris vulnus; restringit luxuriæ fluxum, exstinguit libidinis flammam, sitim temperat avaritiæ, ac totius indecoris fugat pruriginem; siquidem, cum nomino Jesum, hominem mihi propono mitem et humilem corde, benignum, sobrium, castum, misericordem et omni denique honestate ac sanctitate conspicuum, eumdemque ipsum Deum omnipotentem, qui suo me et exemplo sanet, et roboret adjutorio. Hæc omnia simul mihi sonant, cum insonuerit Jesus. Sumo itaque mihi exempla de homine, et auxilium à potente; illa tanquam pigmentarias species; hoc tanquam unde acuam eas, et facio confectionem, cui similem medicorum nemo facere possit. Hoc tibi electuarium habes, ô anima mea, reconditum in vasculo vocabuli hujus, quod est Jesus; salutiferum certe, quodque nulli unquam pesti tuæ inveniatur inefficax. Semper tibi in sinu est, semper in manu; quo tui omnes in Jesum et sensus dirigantur et actus. Denique et invitaris: Pone me, inquit, signaculum in corde tuo, signaculum in brachio tuo*, Cantic. 8. Idem in formula honestæ vitæ sub initium: *Sit tibi Jesus*, inquit, *semper in corde, et nunquam imago crucifixi ab animo tuo recedat. Hic tibi sit cibus et potus, dulcedo et consolatio tua, mel tuum, et desiderium tuum, lectio tua et meditatio tua, oratio et contemplatio tua, vita, mors et resurrectio tua.* Quocirca viri spiritales, qui satagunt Deum semper habere præsentem, ac jugiter in Dei præsentia versari, incipiunt hanc Dei præsentiam sibi efformare in Deo incarnato, puta in Jesu Christo; hunc enim facilius est concipere et phantasiæ imprimere, quàm ipsum Deum qui purus est spiritus. Vide nostrum Alvarum de Paz, tractatu de Perfecta contemplatione, libro 5. parte 1. apparatu 2. c. 7.

Tropologice, Josias est quivis vir sanctus et zelator honoris divini, qui acervum virtutum, quasi thymiama, sibi miscet et componit, quod omnes oblectet, et ad suî imitationem alliciat: cujus proinde memoria et gloria longe lateque spargitur et perennat; ac præsertim talis est, qui hæresim et impietatem profligat et exstirpat, quique avitæ religionis et pietatis est restaurator, quales omni seculo Deus suscitavit. Tales fuere S. Athanasius, S. Augustinus, S. Basilius, S. Hieron. S. Antonius, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus et nuper noster S. Ignatius. Atque è regibus et principibus Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, Jagello, Casimirus, sanctus Ludovicus, ac moderni Imperatores, Reges et Duces orthodoxi.

Huc facit similis unius è 72 S. Scripturæ Interpretibus, apud Aristæam tomo 7. Biblioth. SS. Patrum, sententia. Ptolemæus Philadelphus enim, 72 Interpretibus S. Scripturæ singulis singulas quæstiones ethicas proponens, quarto hanc proposuit: *Quomodo rex et judex bonam assequatur famam?* Ad quam ille: *Si omnibus*, inquit, *te æquum ratione præbueris, et nihil superbe, nihilque pro potentiæ tuæ viribus contra delinquentes agas. Id autem assequeris, si Dei dispositionem inspicias, qui dignis sua vota perficit; peccantibus vero vel per insomnia, vel opere demonstrat quid illis nocivum sit; neque secundùm eorum peccata, neque pro magnitudine virium suarum homines cædit, sed mansuetudine usus corrigit recte.*

Nota: *Memoria*, primo, hìc accipi potest simpliciter pro recordatione, q. d. Recordatio Josiæ est suavissima et gratissima; secundo, *memoria* accipi potest pro fama et gloria, per metalepsin: memoria enim Josiæ fuit gloriosa. Sic cap. 46. 14. dicitur: *Memoria*, id est, fama et gloria Judicum Israel, *sit in benedictione*; et cap. 39. 13: *Non recedet memoria*, id est, gloria *ejus* (sapientis). Unde explicans subdit: *Et nomen ejus requiretur à generatione in generationem.* Et Psal. 111. 6: *In memoria æterna erit justus.* Hinc *memoria* metonymice significat monumentum erectum ad memoriam et gloriam. Item diem festum institutum ad memoriam Sancti, vel rei alicujus gloriosæ, juxta illud psal. 144. 7: *Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt.* Sic dies festi Martyrum à Cypriano, indeque in Martyrologiis, vocantur Memoriæ Martyrum; hos enim dies annotari et recoli ac celebrari jubet sanctus Cyprianus, lib. 3. epist. 7: *Cum*, inquit, *confessioni accedit moriendi terminus, consummata Martyris gloria est. Denique et dies eorum, quibus excedunt, annotate, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus (quanquam Tertullianus scribat et significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transeunt), et celebrentur hìc à nobis oblationes et sacrificia ob commemorationes eorum, quæ cito vobiscum Domino protegente celebrabimus.* Vocantur hi dies Memoriæ, quia iis anniversarie recurrentibus, recolebant et prædicabant heroica Martyrum dicta, facta tormenta, constantiam, victoriam. Unde idem Cyprianus, libro 4. epist. 5: *In servo Dei*, inquit, *victoriam gloria vulnerum fecit, gloriam cicatricum memoria custodit. Nec rudis iste aut novus est in Celerino titulus gloriarum, quia ejus Celerina jam pridem martyrio coronata est, etc.; dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas à Domino et coronas illustri passione meruerunt. Sacrificia pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties Martyrum passiones et dies anniversaria commemoratione celebramus.* Celebrabant enim super memorias, id est super sepulcra et monumenta Martyrum. Atque inde cœpit origo scribendi Martyrologia; ac primus, quod sciam, qui Martyrologium scripsit, fuit Eusebius Cæsareensis, qui paulo post sanctum Cyprianum vixit; voluerunt enim in Martyrologiis exstare memoriam Martyrum, tum ad eorum gloriam, tum ad posterorum exemplum. Eadem de causa Siracides hìc texit catalogum, et quasi Martyrologium Josiæ, et Sanctorum veteris Testamenti.

2. In omni ore quasi mel indulcabitur (græce γλυκανθήσεται, id est *dulcescet*, dulcis erit) ejus memoria, et ut musica in convivio vini.] Syrus: *Sicut mel palato, dulcis est ejus memoria; et veluti canticum super potationem vini;* Vatablus: *omni ori mellis in modum dulcis, et ut in facundo vini convivio musica*, q. d. Omni ori narranti pia et sancta facta Josiæ, dulcis erit ejus commemoratio instar mellis, et instar musicæ. Suavem gratamque Josiæ memoriam explicat per tria, quæ tres primarios sensus mire oblectant, scilicet per incensum et thymiama, quod odoratum æque ac visum; per mel et vinum, quod gustum; per musicam, quæ auditum pascit et mulcet. Sicut ergo mel mira sua dulcedine dulcorat palatum, musica in convivio opiparo rapit auditum: sic commemoratio Josiæ mire delectat os mentemque commemorantis, ut videatur sibi mel comedere; et aures audientis, ut videatur sibi suavissimum in convivio concentum audire, in quo uti fauces epulis et vino, ita aures musica harmonia pascuntur. Ubi indirecte et tacite suavitatem memoriæ Josiæ non tantum musicæ, sed et convivio vinoque odorato et delicato assimilat. Id revera ita accidisse liquet ex 2. Paralip. 35. 24. (quo hic alludit Siracides) ubi de mortuo Josia dicitur: *Universus Juda et Jerusalem luxerunt eum, Jeremias maxime: cujus omnes cantores atque cantatrices, usque in præsentem diem, lamentationes super Josiam replicant; et quasi lex obtinuit in Israel*, ut de iis quasi de re usitata, et omnium ore celebrata dicatur: *Ecce scriptum fertur in Lamentationibus.* Lamentationes hæ Jeremiæ fuerunt carmina in laudem gestorum Josiæ à Jeremia composita, quæ omnium ore terebantur, et canebantur cum suavissima et gratissima ejus recordatione, fama et gloria. Quare lamentationes hæ diversæ fuere à threnis Jeremiæ, ut ibidem ostendi.

Porro apposite memoriam Josiæ melli comparat, quia, sicut mel conservat corpora ne putrescant: sic et memoria conservat nomen et famam ne corrumpantur. Ita Plinius, lib. 22. c. 24: *Mellis natura*, inquit, *talis est, ut putrescere corpora non sinat, jucundo sapore atque non aspero, alia quam salis natura.* Unde Babylonii corpora defunctorum melle condiebant, ut manerent incorrupta. Audi Statium, lib. 3. Sylvar.

> Duc et ad Æmathios manes, ubi belliger urbis
> Conditor, Hyblæo perfusus nectare, durat.

Audi et Corippum de Justino Imperatore juniore avunculi corpus condiente:

> Thura Sabæa cremant, fragrantia mella locatis
> Infundunt pateris, et odoro balsama succo.
> Centum aliæ species, unguenta mira feruntur,
> Tempus in æternum sacram servantia corpus.

Idem docet Columella, lib. 2. Xenophon, lib. 5. Græcarum rerum, et Scaliger, exerc. 119, qui surculos melle perfusos diu servari, et facile transferri posse docet. Memoria ergo Josiæ est quasi mel in ore, quia cunctorum sermone quasi melle conservatur, quando omnes odorata recordatione et honorata laude eum prosequuntur, nec sinunt famam nomenque ejus intermori aut corrumpi, juxta illud psal. 111. 7: *In memoria æterna erit justus, ab auditione mala non timebit;* nimirum sapientia et justitia est quasi mel, conservans sapientem et justum in hominum memoria, ne putrescat et intereat, juxta illud Prov. 24. 13: *Comede, fili mi, mel, quia bonum est, etc.: sic et doctrina sapientiæ animæ tuæ: quam cum inveneris, habebis in novissimis spem, et spes tua non peribit.* Et Prov. 10. 7: *Memoria justi cum laudibus* (Septuag. *in encomiis*), *et nomen impiorum putrescet.* Denique huc facit illud Iphigeniæ apud Euripidem in Tauris:

> Et apis populatricis montium
> Liquorem floreum tuo infundam rogo.

Veteres enim mel infundebant rogo, quo parentum vel amicorum defunctorum corpora cremabant, ut per hoc innuerent, quam grata dulcisque sibi fuisset eorum in vita conversatio, ac post mortem futura esset eorumdem memoria et recordatio; hæc enim sola eis apud homines superest, vivitque posthuma.

Allegorice, Josias est Jesus Christus, cujus nativitatis, passionis, resurrectionis, etc., gratissima apud fideles et sanctos est memoria, adeoque, ut ait S. Bernardus, *Jesus est mel in ore, melos in aure, jubilus in corde.* Sicut enim mel ori dulcissimum est, sic os viri pii, cum ex abundantia cordis de Jesu suo loquitur, quasi mel et gustare et fundere videtur; uti sanctus Franciscus quoties Jesum pronuntiabat, toties intima dulcedine perfundebatur, ut sibi mel lingere videretur. Rursum Jesu nominatio et commemoratio, viro pio est quasi musica in convivio vini; quia auditui dat gaudium et lætitiam, adeo ut exsultent ossa humiliata, ut scilicet virtutes, quæ ossa sunt animæ, hac memoria rigatæ reflorescant, et abjecto omni tepore in sancte operando fervescant. Ita noster Alvarez in loco jam citato.

Tropologice, Josias est quivis fidelis et sanctus, præsertim zelator et restaurator religionis et pietatis, cujus memoria discipulis et posteris dulcis est, ut mel, ut vinum, ut deliciæ, ut musica. Quocirca sapienter S. Chrysost. homilia 30. in Genesin, docet memoriam et famam non parari magnificis fabricis, columnis, titulis, sed heroicis virtutibus, et præsertim charitate et eleemosyna; illa enim vana et caduca sunt, hæ veræ et stabiles: rursum hæ sanctæ et cœlestes sunt, illa sæpe cum scelere, sæpius cum vanitate conjuncta; quare per illa non tam laus quam probrum paratur. *Igitur*, inquit, S. Chrys. *hoc non est memoriam assequi, sed infamari, et spectatorum linguas acuere in accusationem. Quod si omnino æternam memoriam amas, ego tibi viam monstrabo, qua poteris semper celebrari, et quæ dabit tibi fiduciam in futuro seculo. Hoc pacto igitur poteris et commemorari et celebrari quotidie, encomiisque evehi, et post hanc vitam, si has pecunias in manus inopum dispenses, relictis lapidibus, et splendidis ædificiis, et villis, et balneis. Hæc memoria immortalis, hæc memoria innumeros tibi thesauros conciliat, hæc memoria à sarcina peccatorum alleviat, hæc multam tibi fiduciam apud Deum conciliat. Cogita, obsecro, et hæc verba quæ singuli dicturi sunt: Ecce hunc misericordem et benignum, hunc mansuetum, hunc suavem, hunc tam largum dispensatorem. Dispersit enim, inquit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in seculum.* Et paulo inferius: *Uno die divitias dispersit, et justitia ejus manet in seculum, et memoriam facit immortalem. Vidisti memoriam, quæ se in omne seculum extendit? Vidisti memoriam magnis et ineffabilibus plenam*

bonis? Tali ædificio nostri memoriam relinquere studeamus. Nam lapidibus ædificasse non solum nihil nobis prodesse poterit, sed nos continuo et clara voce infamabit. Et nos hinc abimus deferentes peccata inde parta, et ædificia hîc relinquimus; quin nec frigidam et inutilem memoriam consequimur, sed potius probris deturpamur, nomenque statim transit ad alterum. Etenim sic res habent, ut ab hoc ad alium transeant, et ab illo iterum in alium. Et hodie quidem domus dicebatur hujus, cras vel alio die et mox dicetur alterius. Subdit deinde exemplum Tabithæ, cujus eleemosynas post mortem omnes celebrarunt, Actorum 9. 39, ac demum concludit: *Si memoriam quæris, si veram gloriam amas; hanc imitare, tales domos exstrue, noli sumptus tuos inanimatis impendere; sed cum illis, qui ejusdem sunt generis, misericordiam facito. Hæc laude digna est memoria, hæc magnum lucrum affert.*

3. Ipse est directus divinitus in poenitentiam gentis, et tulit abominationes impietatis,] q. d. Josias à Deo fuit destinatus, electus et directus ad gentis Judaicæ conversionem. Unde ipse abstulit abominanda impiorum idola, excelsa, lucos, magias, incantationes, lupanaria etiam effeminatorum, id est scortorum masculorum: quod est peccatum abominandum, ideoque mutum, et præ exsecratione non nominandum; vide 4. Reg. 23. 24. Quæ omnia impietas impiis regibus et hominibus erigenda et colenda suggesserat.

Pro in *pœnitentiam* græce est ἐπιστροφῇ, id est *conversione*, ut scilicet converteret Judæos ab idololatria ad cultum veri Dei, ab impietate ad pietatem, à luxuria ad castitatem, etc. quæ conversio fit per pœnitentiam. Pro est *directus divinitus*, Græca jam tantum habent κατευθύνθη: quod primo, Complut. et Romani ad verbum vertunt, *directus est;* secundo, alii vertunt active, *recte se gessit;* quod sequitur ex primo: qui enim dirigitur à Deo, hic utique recte se gerit. Unde Vatabl. vertit: *Hic in populo reformando dexteritate usus est, et abominandas impietates sustulit.* Magna enim dexteritate opus est, ut abusus et scelera inolita tollantur, præsertim communia et frequentata à toto populo. Unde S. Aug. epist. 64. ad Aurelium, et habetur dist. 44. *Comessationes*, docet comessationes et ebrietates, quæ in Africa fieri solebant à populo in festis Martyrum, non violenter, sed leniter et dextere tollendas: *Non ergo aspere, inquit, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur, magis docendo quam jubendo, magis monendo quam minando; sic enim agendum est cum multitudine peccantium. Severitas autem exercenda est in peccata paucorum. Et si quid minamur, cum dolore fiat, de Scripturis comminando vindictam futuram, ne nos ipsi in nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur. Ita prius movebuntur spiritales, vel spiritalibus proximi, quorum auctoritate et lenissimis quidem, sed instantissimis admonitionibus cætera multitudo frangatur.* Quocirca Henricus IV. nuper Franciæ rex, sapienter dictabat, hæresim nascentem, vi reprimendam, et instar nascentis incendii aquis suffocandam, ferroque opprimendam; crescentem vero et gliscentem, consilio dissipandam; perfectam denique et formatam, complexu superandam, ut scilicet amore, benevolentia et beneficentia hæreticos tibi devincias, itaque sensim ab hæresi ad veram fidem abducas; ne, si violenter id efficere velis, omnes in te concites, tibique et regno periculum crees. Porro Syrus alio abit: *Quoniam, inquit, absconditus est à tentationibus, et abstulit opera erroris, tradiditque Deo cor suum;* alius codex habet: *Non fecit amplius opera pueritiæ suæ, et tradidit Deo cor suum.*

4. Et gubernavit (græce, κατεύθυνε, id est *direxit*) ad Dominum cor ipsius (cor suum), et in diebus peccatorum (ἀνόμων, id est iniquorum et impiorum hominum) corroboravit pietatem.] Græce κατίσχυσεν, quod alii vertunt, *fortiter tenuit pietatem.* Melius et nervosius Noster vertit, *corroboravit:* quia Josias non tantum in se tenuit, sed et aliis omnibus magna animi spiritusque sui efficacia et robore impressit verum piumque Dei cultum, pios in eo confirmando, impios ad eum pelliciendo, et tam præmiis quam pœnis propositis convertendo. Unde Vatabl. vertit: *Pietatem temporibus impiorum constabilivit;* Syrus, *fecit veritatem.* Hinc Josias celebravit Pascha solemne et commune, quale nunquam antea à temporibus Judicum celebratum fuerat, uti dicitur 4. Reg. 23. 22. Sacerdotum quoque et Levitarum officia neglecta, vel collapsa pristino vigori restituit, 2. Paralip. 35. 1. Nota. Prius hemistichium indicat causam posterioris. Causa enim cur Josias corroboraverit pietatem, est, quod ipse direxerit ad Deum cor suum, eum amando et colendo *in omni corde suo, et in tota anima sua, et in universa virtute sua*, 4. Reg. 23. 25. Qui enim toto corde Deum diligit et colit, hic utique zelum pro ejus cultu induit, ut omnia illi contraria evertere, omnesque ad eumdem totis viribus traducere et convertere satagat.

Porro magnum robur pietatis et religionis situm est in pietate regum: hi enim cum magna auctoritate et potentia polleant, religionem collapsam restaurare et corroborare valent, si id efficaciter et robuste velint, uti liquet in Constantino Magno, Theodosio, Carolo Magno, sancto Ludovico, cæterisque piis regibus.

5. Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnes (reges Juda) peccatum commiserunt.] Græce πλημμέλειαν ἐπλημμέλησαν, id est *delictum deliquerunt;* Syrus, *corruperunt;* Vatabl. *perfidiose defecerunt.* Per *peccatum* enim non quodlibet (sic enim peccavit et David homicidio et adulterio), sed antonomastice idololatriam et superstitionem intelligit. Hoc est enim peccatum peccatorum, quod secum cætera omnia adducit: idololatra enim est apostata, qui perfide à Deo ad idolum, id est ad dæmonem, desciscit. *Peccatum* ergo intellige idololatriæ, vel cultæ, vel non omnino sublatæ.

Dices: Etiam rex Asa et Josaphat fuere veri Dei cultores et osores idolorum. Resp. Id verum est, sed tamen peccavit uterque peccato idololatriæ vicino et annexo. Nam nec Asa, nec Josaphat *abstulit excelsa*, scilicet templa et altaria erecta in montibus locisque excelsis, quæ Deus vetuerat, 3. Regum, 15. 14. et 3. Regum, 22. 44. Insuper cum idololatris regibus Israel, Achab, Ochozia et Joram amicitias et connubia junxit, itaque eorum idololatriam indirecte fovit et roboravit: quam

ob causam semel et iterum acriter reprehensus fuit à Propheta submisso à Deo, 2. Paralip. cap. 19. 2 : *Impio, inquit, præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum amicitia jungeris, et idcirco iram quidem Domini merebaris : sed bona opera inventa sunt in te, eo quod abstuleris lucos, etc.* Et cap. 20. 37 : *Prophetavit autem Eliezer, etc. ad Josaphat dicens : Quia habuisti fœdus cum Ochozia, percussit Dominus opera tua, contritæque sunt naves, nec potuerunt ire in Tharsis.*

Notent hunc locum reges et principes Christiani, discantque non sufficere quod ipsi sint orthodoxi et pii, sed insuper Deum ab eis requirere, ut hæreticos et hæresim, quoad possunt, exstirpent, omnesque sibi subditos faciant orthodoxos, et veræ fidei ac religionis cultores : si enim Asa et Josaphat reges pii dicuntur peccatum magnum, imo maximum, idololatriæ commisisse, quod vel excelsa non abstulerint, vel cum idololatris fœderati et conjugati fuerint ; utique eidem peccato affines censebuntur, qui hæreticos et hæresim tolerant, imo serpere et gliscere permittunt, quique cum eis temere fœdera contra Ecclesiam et Ecclesiæ principes sanciunt : hoc enim est fovere hæreticos, et favere hæresi, fidem vero et fideles deprimere, imo debellare : hæresis enim est idololatria. Nam hæreticus suam hæresim quasi idolum effingit, aliisque colendum proponit, imo vere et proprie hæreticus Deum non verum, sed fictum et falsum format et colit. Qui enim dicit Deum non habere filium, uti docebant Ariani ; aut non esse trinum in personis, uti docebant Sabelliani ; aut non esse liberi arbitrii, uti docent moderni ; aut quid aliud falso ipsi affingit, utique nondum verum, qui est, sed alium Deum, qui non est ; ac proinde falsum numen, et idolum à se confictum colit ; Deus enim verus habet filium, est trinus in personis, est liberi arbitrii, etc. Quare Deus carens filio, tribus personis, libero arbitrio, etc. utique non verus, sed fictus falsusque, ideoque diabolicus et idolum est. Vide dicta in Epist. S. Judæ v. 8. et 2. Petri 2. 10.

Idipsum videre et sanxere Philosophi. Plato lib. 2. de Repub. religionem, verumque Dei cultum basim et fundamentum reipubl. constituit. *Prima, inquit, in omni republica bene constituta cura esto de vera religione.* Et l. 7 : *Ejus reipub. quæ felix esse volet, magistratus in veri Dei et veri boni cognitione edocentur prima statim ab infantia.* Causam subdit : *Veri Dei verique boni ignorantia innumerabilium, tum privatarum, tum publicarum calamitatum, pessimorumque consiliorum in repub. fons est et origo ;* idque toto deinceps libro commonstrat. Idem l. 2. de Legibus : *Princeps, inquit, suis inculcet, nullas res externas absque virtute, pietate in Deum, et justitia esse utiles vel jucundas.* Et l. 4 : *Religio vera est firmamentum reipublicæ, ideoque potissima de ea constituenda cura reipublicæ esse debet.* Et lib. 10 : *Vera religio basis reip. ideoque omnis impietas punienda.*

6. Nam reliquerunt legem Altissimi reges Juda, et contempserunt timorem Dei.] Ita Roman. dat causam cur omnes reges Juda præter Davidem, Ezechiam et Josiam peccatum idololatriæ commiserint, illam vel exercendo et sanciendo, vel permittendo ; quia, inquit, omnes vel ex parte, vel in totum *reliquerunt legem* Dei, *et contempserunt timorem*, id est reverentiam, cultum et religionem *Dei.* Græce est : *Nam reliquerunt legem Altisimi, reges Judæ defecerunt ;* Vatabl. *reges Judaici descivere.* In totum id fecere Achaz, Manasses et alii qui idola erexerunt ; ex parte, qui excelsa non abstulerunt. Unde de Salomone, Asa, Josaphat, Joas, Amasia et Azaria regibus alioqui piis in lib. Regum dicitur, et hæc macula laudibus eorum injicitur : *Verumtamen excelsa non abstulit.* Et tamen excelsa hæc pleraque non idolis, sed Deo vero erant erecta : verum quia Deus ea vetuerat ob periculum idololatriæ, hinc culpantur reges, qui ea permiserunt, nec sustulerunt.

7. Dederunt enim regnum suum aliis, et gloriam suam alienigenæ genti ;] τὸ *enim* probat id quod præcessit, q. d. Quod reges Juda dereliquerint legem et timorem Domini, patet ex effectu. Nam *dederunt*, id est sua impietate meruerunt, fueruntque causa ut daretur regnum eorum gloriosum alienigenis, puta Assyriis et Babyloniis. Pro *dederunt*, legit Noster cum Græcis Roman. ἔδωκαν in plurali ; Complut. vero legunt in singulari ἔδωκε, id est *dedit*, scilicet Deus irritatus sceleribus regum Juda. Rursum pro *regnum* græce est κέρας, id est *cornu*, id est robur, imperium, regnum. Bestiarum enim robur, quo cæteras impetunt et subigunt, iisque imperant, situm est in cornibus. Unde aliqui ex Græco sic vertunt : *Prodiderunt enim cornu suum aliis, et gloriam suam genti alienæ.* Per *gloriam* significantur non tantum opes, decus, magnificentia, sed et majestas templi, sacrorum, pontificum, oraculorum, Prophetarum, doctorum, etc. Hæc enim omnia destruxerunt vel profanarunt Chaldæi. Syrus : *Dederunt vim* (gloriam et fortitudinem) *suam aliis, et honorem suum genti alienæ.*

ENCOMIUM JEREMIÆ.

8. Incenderunt (scilicet alii, sive gens alienigena quæ præcessit) electam sanctitatis civitatem, et desertas fecerunt vias ipsius in manu Jeremiæ ;] q. d. Impii reges Juda sua impietate meruerunt, ut alii, sive gens alienigena, puta Chaldæi, incenderent regni eorum metropolim, puta Jerusalem, civitatem fidelem et sanctam, ac à Deo electam, ut in ea sibi templum erigeret in quo habitaret, utque viæ ejus olim ita frequentatæ à Chaldæis desolarentur, fierentque incolis et habitatoribus vacuæ ac desertæ : *in manu Jeremiæ*, id est prout per Jeremiam fuerat prophetatum, et comminatum, sive *juxta vaticinium Jeremiæ*, ut vertit Vatabl. Est hebraismus : *manas* enim, qui instrumentum omnium operum, hinc Hebræis significat causam instrumentalem, idemque valet quod *per : in manu* ergo *Jeremiæ*, idem est quod per operam et os Jeremiæ, sive per Jeremiam prophetatum, q. d. Juxta prophetiam Jeremiæ. Syrus : *Eradicaverunt* (demoliti sunt) *civitatem sancti, et deserta fecerunt* (vel æruginaverunt) *destructa illius in diebus Jeremiæ.*

9. Nam male tractaverunt illum, qui a ventre matris consecratus est propheta, evertere, et eruere, et perdere, et iterum

ÆDIFICARE, ET RENOVARE.] Græce : *Vexarunt enim illum, cum à matrice consecratus esset propheta ad eradicandum, et malefaciendum, et perdendum, et similiter ad ædificandum, et plantandum*, q. d. Causa cur Jérusalem sit incensa et vastata à Chaldæis, fuere ejus scelera, ac præsertim impietas sacrilega in Jeremiam Prophetam, à Deo missum ad ejus salutem, exercita, nimirum quod Hierosolymæ reges Jechonias et Sedecias, ac populi principes Jeremiam male tractarint, incarcerarint, et in fossam demerserint, utique ibidem moriturum, nisi Abdemelech eunuchus liberasset eum, Jerem. 38. 7; illum, inquam, qui ex utero à Deo destinatus, et quasi consecratus erat Propheta, ut certo prædiceret has gentes evertendas, suisque sedibus eruendas, evellendas et disperdendas; illas vero rursum instaurandas et renovandas. Omnes enim hi infinitivi *evertere, eruere, perdere, ædificare, renovare*, actionem non realem, sed mentalem, vel potius verbalem significant, idemque valent quod prædicere evertendas, eruendas, perdendas, ædificandas, renovandas esse gentes. Prophetæ enim dum aliquid futurum prophetant, ita certi et efficaces sunt, itaque certo illud ipsum evenit, ac si reipsa manibus suis illud operarentur et perficerent. Citat Jeremiam 1. 5 : *Priusquam te formarem in utero, novi te; et antequam exires de vulva, sanctificavi te, et Prophetam in gentibus dedi te.* Et v. 10 : *Ecce constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes, et ædifices, et plantes.* Vide quæ ibidem annotavi.

ENCOMIUM EZECHIELIS.

10. EZECHIEL QUI VIDIT CONSPECTUM GLORIÆ (Dei), QUAM OSTENDIT ILLI IN CURRU CHERUBIM.] *Ezechiel*, subaudi, est ille nobilis Propheta, qui post Jeremiam, imo cum Jeremia prophetavit. Unde Vatablus vertit : *Porro* vel *autem est Ezechiel, qui vidit visum gloriæ.* Aut, ut Jansenius, pendet hic versus à versu 12. ibique expletur, q. d. *Ezechiel*, id est Ezechielis, (Ezechiel enim Græcis æque ac Hebræis est indeclinabile, ideoque cujuslibet casus), *qui vidit conspectum gloriæ, etc. et duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo*, pro quo Complut. habent : *Sit memoria in benedictionibus*, q. d. Ezechielis et duodecim Prophetarum memoria sit benedicta.

Porro currus Cherubim fuit symbolum providentiæ et vindictæ Dei, qua quasi curru bellico insidens armatus fertur in impios, quasi hostes suos, eosque debellat et proterit. Vide quæ de curru hoc dixi Ezech. 2. ubi fuse eum, tum ad litteram, tum allegorice, tropologice et anagogice explicui.

11. NAM COMMEMORATUS EST INIMICORUM IN IMBRE, BENEFACERE ILLIS, QUI OSTENDERUNT RECTAS VIAS.] Tò *nam* dat causam, cur memoria Ezechielis sit benedicta et celebris. Rursum explicat currum Cherubim, nimirum, ut dixi, hoc curru significari Dei providentiam, qua punit impios; piis autem beneficus est. Unde Tigurina : *Hic sub imbre meminit inimicorum*, (id est, sub allegoria imbris mala inimicis Dei prædixit, ut explicat Vatablus), *rectaque incedentes erexit*, q. d. Ezechiel meminit vindictæ Dei, quod scilicet Deus ultor impiorum in eos plagas suas depluat, detonet, et fulguret instar imbris tonitruo et fulmine personantis, et procellæ desuper irruentis. Meminit quoque beneficentiæ, quam Deus ostendit pœnitentibus, qui scilicet *vias*, id est actiones suas pravas corrigunt, et *rectas* efficiunt; iis enim vitam promisit Ezechiel, tum præsentem tum æternam, ut patet Ezech. cap. 18. 22. et cap. 33. 16 et 19. Alludit, imo citat Ezech. cap. 13. 13. ubi Judæis impiis per imbrem Dei vindictam intentat. Et cap. 38. 22. ubi Gog et Magog ducibus Antichristi intentat imbres, grandines, tonitrua et fulmina; illa enim revera Deum in impios vibraturum in fine mundi, docet S. Joannes Apoc. 16. 21 : *Et grando magna*, inquit, *sicut talentum descendit de cœlo in homines.* Vide utrobique dicta. Accedit, quod S. Epiphanius et Dorotheus in Vita Ezechielis, eum multa portenta et miracula patrasse narrant, præsertim in aquis et fluviis.

Pro αγαθωσαι, id est *benefacere*, alii legunt κατορθωσαι, id est *dirigere*; Complut. και κατορθωσε, id est, *et direxit*; unde Syrus vertit : *Atque etiam super Job dixit* (Ezechiel cap. 14. v. 14.), *quod omnes viæ ejus justitiæ* (directæ et justæ) *fuerunt.* Ubi adverte, Syrum videri hæc transtulisse ex Hebræo, non ex Græco : nam pro איב *oieb*, id est *inimici*, legit aliis punctis יוב *Job.*

ENCOMIUM DUODECIM PROPHETARUM.

12. ET DUODECIM PROPHETARUM OSSA PULLULENT DE LOCO SUO : NAM CORROBORAVERUNT (græce παρεκαλεσαν, id est consolati sunt) JACOB, ET REDEMERUNT SE IN FIDE VIRTUTIS.] Græce ελυτρωσαν αυτους εν πιςει ελπιδος, id est, *liberarunt ipsos*, (Noster αυτους accipit pro εαυτους, id est, *seipsos*) *in fide spei*, hoc est, per fidem, qua certo sperabant eventurum quod prophetabant, liberarunt Jacobæos, puta Judæos, à malis suis, ut si non reipsa liberarentur, certè spe et fide jam essent liberati, juxta illud Pauli : *Spe salvi facti sumus.* Ita Jansen. Unde Vatablus vertit : *Duodecim quoque Prophetarum ossa de locis revirescant, memoriaque eorum fausta sit et beata. Enimvero quisque consolatus est Jacob, et spe fida servavit eum.* Noster pro *fide spei*, vertit, *fide virtutis*; quia fides spei, id est, quæ certo sperat futurum id quod Deus promittit et prædicit per Prophetas, est fides virtutis, id est fides valida, potens et efficax. Latinæ ergo versionis nostræ sensus est, q. d. Ossium et sepulcri, ac per consequens ipsorum duodecim Prophetarum, virens semper, grata et florida sit memoria; nomen et fama eorum cum sepulcris et monumentis ipsorum perennet, ut videantur reviviscere et magis vivere defuncti, quam cum reipsa viverent : adeo eorum laus, decus et gloria promanet ad posteros, imo permaneat in æternum, ut, quoties posteri inspexerint eorum ossa et sepulcra, toties eorum virtutum et oraculorum gloriosam memoriam renovent et celebrent, dignosque prædicent, quorum ossa inter Patriarchas et Apostolos ad gloriam cœlestem resurgant in universali hominum resurrectione. Est metalepsis : *ossa* enim ponuntur pro sepulcro, sepulcrum pro sepultis, puta pro ipsismet Prophetis, nimirum contentum ponitur pro continente; et *pullulare* idem est quod semper vigere et florere. Causam subdit : *Nam cor-*

roboraverunt Jacob in fide et pietate unius veri Dei et Messiæ, quem prædixerunt venturum : *corroboraverunt*, inquam, tum vaticinando, tum suis meritis et precibus robur et auxilium Dei populo impetrando : *Et redemerunt se in fide virtutis*, puta in fide non quali quali, sed valentissima et potentissima ; vel *in fide virtutis*, id est, in fidelitate maxime strenua et efficaci : *redemerunt*, id est liberarunt, et immunes præservarunt se ab omni culpa, pœna et calumnia ; quia non nisi ea quæ Deus eis revelabat, fideliter et constanter prolocuti et vaticinati sunt. Simili enim phrasi de Josue aliisque Judicibus Israel dixit cap. 46. 13 : *Et Judices quorum non est corruptum cor : qui non aversi sunt à Domino, ut sit memoria illorum in benedictione, et ossa eorum pullulent de loco suo*, hoc est, ut explicans subdit : *Et nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, sanctorum virorum gloria.*

Ossa ergo hæc Prophetarum etiamnum pullulant, et pullulabunt usque ad finem mundi, dum ipsi per sua monumenta et oracula Christianis, Judæis, omnibusque Gentibus assidue prædicant et prædicabunt Messiæ adventum, ejusque fidem, mores, spiritum omnemque virtutem et sanctimoniam. Unde Syrus : *Duodecim quoque prophetæ* (claudentur), *sint ossa eorum lucida subter se ; quoniam sanaverunt Israel, et fiduciam habere fecerunt eos qui liberandi sunt.*

ENCOMIUM ZOROBABEL, JESU FILII JOSEDEC, ET NEHEMIÆ.

13. QUOMODO AMPLIFICEMUS (græce μεγαλυνωμεν, id est *magnificabimus*, scilicet digne pro meritis; Vatablus, *quantopere extollemus*) ZOROBABEL? NAM ET IPSE QUASI SIGNUM (Syrus, *signaculum*, vel *annulus signatorius*) IN DEXTERA MANU.] Jansenius et alii addunt, *Israel;* sed idipsum delent Latina, Romana et Græca omnia, cum Zorobabel fuerit signum in manu Dei, non Israelis ; nisi dicas cum Jansenio *Israel* esse dativi casus, q. d. Zorobabel fuit signaculum Dei ad obsignandum Israelem. Citat Siracides illud Aggæi 2. 24 : *In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel, etc., ponam te quasi signaculum, quia te elegi.* Pro *signaculum*, hebr. est חותם *chotam*, id est sigillum, q. d. Ego Deus te, ô Zorobabel, diligo, arcteque complector, uti annulus signatorius diligi, complecti et custodiri solet ab eo qui illum manu gestat. Vide dicta Aggæi 2. 24. ubi fuse hoc signaculum tam ad litteram de Zorobabel, quam allegorice de Christo exposui. Post duodecim Prophetas celebrat Zorobabel principem, et Jesum pontificem, qui fuere duces populi è Babylone redeuntis, ac templum Dei à Chaldæis combustum reædificarunt.

14. SIC ET JESUM FILIUM JOSEDEC? QUI (Jesus et Zorobabel) IN DIEBUS SUIS (Syrus, *in paupertate sua*) ÆDIFICAVERUNT DOMUM (Deo, puta templum, ut sequitur), ET EXALTAVERUNT TEMPLUM SANCTUM DOMINO, PARATUM IN GLORIAM SEMPITERNAM.] Templum enim hoc secundum ædificatum à Jesu et Zorobabel duravit semper, quandiu scilicet duravit Synagoga et respub. Judæorum, usque ad excidium ejus per Titum et Vespasianum. Rursum in templo hoc Christus Dominus præsentatus est, docuit, prædicavit, miracula patravit, denique fundavit Ecclesiam suam, cujus gloria durabit semper in omnem æternitatem. Alludit ad illud Aggæi 2. 8 : *Veniet desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria, etc. Magna erit gloria domus istius novissimæ plusquam primæ, dicit Dominus exercituum.* Vide ibi dicta. De Jesu hoc plura dixi Zachar. 3. 1 et seq.

Pro *templum* legit cum Complut. Vatablo et aliis ναον, pro quo Romana legunt λαον, id est *populum :* sed eodem redit sensus; populus enim sanctus fit ex templo sancto, dum scilicet illud reædificat, frequentat, colit, in eoque Dei legem discit et perficit : atqui utrumque effecere Jesus et Zorobabel.

15. ET NEHEMIAS IN MEMORIA MULTI TEMPORIS (subaudi, sit), QUI EREXIT NOBIS MUROS Jerusalem à Chaldæis EVERSOS, ET STARE FECIT PORTAS ET SERAS, QUI EREXIT DOMOS NOSTRAS], q. d. Inter heroes recensendus quoque est Nehemias, æterna memoria dignus ; ipse enim, venia impetrata ab Artaxerxe rege Persarum, anno regni ejus 20 Jerusalem eversam à Nabuchodonosor reædificavit tam quoad portas et muros, quam quoad domos privatas. Ipsius enim jussu, ordine et distributione privati quique domos in urbe ædificarunt. Vide Nehemiæ c. 2 et seq. Græca Complut. et Vatablus habent : *Inter selectos insuper est multæ*, vel, ut Complut. *diuturnæ memoriæ Nehemias, qui excitavit nobis muros collapsos, portasque constituit cum vectibus et domorum nostrarum* οικοπεδα, id est, *areas et fundamenta ;* Complut. *sola erexit ;* Vatablus, *substruxit.* Hac de causa apposite vocatus est hebr. *Nehemias*, id est, *consolator Dominus*, vel *consolatus à Domino*, ait Rabanus. Syrus : *Nehemiæ memoria multiplicetur, quoniam erexit destructiones nostras, et instauravit eversiones nostras, fecitque portas nostras et seras nostras.*

ENCOMIA TRIA COMPARATA : PRIMUM, JOSEPH COMPARATUM CUM HENOCH ; SECUNDUM, SEM COMPARATUM CUM SETH ; TERTIUM, ADÆ COMPARATUM CUM CÆTERIS HOMINIBUS.

16. 17 et 18. NEMO NATUS EST IN TERRA QUALIS HENOCH : NAM ET IPSE RECEPTUS EST A TERRA. NEQUE UT JOSEPH, QUI NATUS EST HOMO, PRINCEPS FRATRUM, FIRMAMENTUM GENTIS, RECTOR FRATRUM, STABILIMENTUM POPULI : ET OSSA IPSIUS VISITATA SUNT, ET POST MORTEM PROPHETAVERUNT.] Syrus obscure vertit : *Pauci creati sunt super terram velut Henoch, et mater ut Joseph non peperit, atque etiam corpus ejus in pace collectum est.* Siracides hîc concludit encomia patrum, quorum meminit Scriptura (omittit enim Judam, Jonatham, Simonem, cæterosque Machabæos tot victoriis celebres, quia hi eum secuti sunt, ejusque ævo fuere posteriores) per anacephalæosin. Igitur ad primos regrediens, aliquot ex iis eminentes à se prætermissos recenset, ac inter se comparat. Quocirca sicut cœpit ab Henoch, ita in eodem desinit, eo quod ipsi comparat Joseph à se prætermissum. Esse enim hîc comparationem Joseph cum Henoch, liquet ex τω *neque ut Joseph*, ut habent Roman. et ex Græco, qui v. 2. habet ουδε ως Ιωσηφ εγενηθη ανηρ, id est, *neque ut Joseph natus*, vel *factus est vir*, quod item de Henoch dixerat versu priori : Siracides enim more veterum in hisce ethicis suis gnomis gaudet comparationibus, uti hactenus

sæpe vidimus ; illæ enim fuere elegantiæ illius ævi. Simili modo Plutarchus scripsit Vitas comparatas virorum illustrium ; comparat enim Græcos Romanis, quemque suo simili. Sic comparat Theseum cum Romulo, Hannibalem cum Scipione Africano, Alexandrum Magnum cum Julio Cæsare, Demosthenem cum Cicerone, Agesilaum cum Pompeio, Themistoclem cum Camillo, Aristidem cum Catone, Pyrrhum cum C. Mario, Periclem cum Fabio Maximo, Lycurgum cum Numa Pompilio, Solonem cum Publicola, Lysandrum cum Sylla, etc.

Sensus ergo est, q. d. Sicut primo mundi seculo ante diluvium, nullus fuit similis Henoch virtute et pietate ; ipse enim ambulavit cum Deo, ideoque raptus est in paradisum, ut in fine mundi gentes ab Antichristo ad Christum abducat et convertat : sic pariter posteriori seculo post diluvium nullus fuit similis Josepho, *qui natus est homo*, græce ἀνήρ, id est vir, quia à puero virilem sapientiam, modestiam, gravitatem, virtutem, præ se tulit. Rursum *natus est homo*, ut fieret *princeps fratrum*, æque ac Ægyptiorum ; ad hoc enim à puero destinabatur à Deo; unde adhuc puer cum sedecim esset annorum, per somnia prophetica vaticinatus est, Genes. 37.

Igitur primo, sicut Henoch evectus est in paradisum, sic Joseph evectus est ad principatum Ægypti.

Secundo, sicut Henoch sua pietate mire placuit Deo, sic et Joseph.

Tertio, sicut Henoch salutem dedit gentibus sui ævi, ac magis dabit in fine mundi verbo et exemplo : sic pariter Joseph salutem dedit Ægyptiis et Hebræis ; tum temporalem, pascendo eos in fame ; tum spiritualem, imbuendo eos vera Dei cognitione et cultu, juxta illud Psalm. 104. 21 : *Constituet eum* (Pharao Josephum) *dominum domus suæ, et principem possessionis suæ, ut erudiret principes ejus sicut semetipsum, et senes ejus prudentiam doceret.*

Quarto, sicut Henoch fuit sui ævi Nazaræus, quia separatus à conversione hominum ambulavit cum Deo : sic et Joseph fuit Nazaræus inter fratres suos, Gen. 49. 26. Hinc *Henoch* hebr. idem est quod *dedicatio*, quia totus fuit dedicatus Deo : sic et Joseph.

Quinto, sicut Henoch fuit Propheta, sic et Joseph. Unde *Joseph* hebr. idem est quod *additus*, vel auctus, scilicet dono prophetiæ ; licet mater Rachel cum vocarit *Joseph*, eo quod, cum antea esset sterilis, jam hoc filio aucta esset, Genes. 30. 24.

Sexto, sicut Henoch ob suam separationem et sanctitatem multa passus est à sui seculi hominibus, qui fuere impiissimi, ac plura patietur ab Antichristo ejusque asseclis, adeoque ab eo occidetur et martyrio laureabitur : sic pariter Joseph multa à fratribus et Ægyptiis in carcere passus est. Unde Arabicus vertit : *Defuit* (non fuit) *in hominibus qui similis sit Henoch : et non est genitus in mulieribus ut Joseph, in præstantia patientiæ suæ.* Joseph enim admirabilis fuit in multis, sed præsertim in patientia et castitate. Audi S. Zenonem Veron. serm. de Pudicitia : *Joseph*, ait, *Hebræus adolescens, clarus genere, clarior pulchritudine, morum clarissimus probitate, fuit inter filios Jacob ætate minor, sed spiritu major ; quem domini sui uxor pejus amare cœperat, quam oderant fratres.* Et post nonnulla : *O quantum es miranda, pudicitia, quæ aliter laudari te non vis, quam ut custodiaris, solo bono conscientiæ contenta ! Tu in virginibus felix, in viduis fortis, in conjugibus fidelis, in sacerdotibus pura, in Martyribus gloriosa, in Angelis clara, in hominibus regina. Tu es honor corporum, tu thesaurus animarum, tu sacrificium Deo charum, legitimum Dei templum, sacrarium pudoris.*

Alludit ad Genes. 49. 22. ubi Moyses elogia Joseph recensens, inter cætera ait : *Sedit in forti arcus ejus, etc., inde pastor egressus est lapis Israel. Pastor*, id est, ut explicat hîc Siracides, *princeps fratrum*, et rector Ægypti : *Lapis Israel*, id est, *stabilimentum populi ;* ipse enim omnes fratres suos, filios Israel sive Jacobi, cum suis familiis aluit et stabilivit in Ægypto. Porro τὸ *rector fratrum, stabilimentum populi*, videtur ex alia versione hîc insitum. Nam τὸ *rector fratrum* idem est cum eo quod præcessit *princeps fratrum ;* et τὸ *stabilimentum populi*, idem est cum eo quod præcessit, *firmamentum gentis.*

Denique *ossa ipsius* (Joseph) *visitata sunt*, id est, curata sunt ; curavit enim Moyses Exodi 13. 19. educens Hebræos ex Ægypto, ut pariter exportarentur ossa Joseph in terram promissam, prout petierat et prædixerat Joseph moriturus, Genes. 50. 23. Causas ibidem assignavi. Græca Complut. addunt ἀπὸ κυρίου, id est *visitata* (Vatablus *conservata*) *sunt à Domino ;* unde aliqui vertunt : *Ossa illius visitavit*, vel *respexit Dominus.* Alludit enim ad verba et oraculum Joseph, qui in morte hanc prophetiam quasi cycnæam vocem edidit : *Deus visitabit vos : asportate ossa mea vobiscum de loco isto*, Genes. 50. 24.

Hinc *et ossa* Joseph *post mortem prophetaverunt*, id est, prophetiam, quam Joseph vivens de exitu Hebræorum ex Ægypto cum ossibus suis ediderat, hanc post 144 annos (tot enim anni fluxere à morte Joseph usque ad exitum Hebræorum ex Ægypto) ossa ejus confirmarunt. Quando enim cum castris, et per castra Hebræorum ex Ægypto in terram promissam efferebantur ossa Joseph ; hoc ipso eadem tacite testabantur, et muta voce loquebantur, pristinam ejus prophetiam de hoc exitu cum ossibus suis fuisse esseque veram, eamque quasi apposito certo eventus sigillo obsignabant et confirmabant. Est catachresis ; *prophetare* enim hîc idem est quod prophetiam confirmare. Vide dicta cap. 48. v. 14.

Aliter Palacius : Ego, inquit, credo ossa Joseph prophetasse, quia aliquod miraculum per ea Deus operatus est, aliquem mortuum vivificando, aut languidum sanando ; sic enim dixit prophetasse mortuum corpus Elisei, quia occisum à morte ad vitam revocavit, cap. 48. v. 14.

Porro Joannes Alba Electorum cap. 98. per hypallagen, quæ verba orationis invertit et transponit, sic exponit : *Ossa Joseph visitata sunt, et post mortem prophetaverunt*, id est, Joseph vivens prophetavit de illis (scilicet fratribus suis), post mortem suam visitandis à Deo, et de suis ossibus, scilicet asportandis in terram Chanaan. Nam ossa Joseph non visitata, sed asportata narrantur, et fratres illius visitati, Genes. 50. nec ossa prophetaverunt, sed Joseph de ossibus suis. Similis phrasis est

Actor. 1. 18 : *Possedit* (Judas proditor Christi) *agrum de mercede iniquitatis ;* pro de mercede iniquitatis possessus, vel emptus est ager. Et Actor. 8 : *In humilitate judicium ejus sublatum est ,* pro eo quod diceres , sublatus vel ablatus est Christus de terra, mortuus est humilitate judicii, sive humili judicio, hoc est, vili supplicio, sive morte crucis probrosa et infami. Verum sensus initio datus ut simplicior, sic et germanior ac nervosior est.

19. Seth et Sem apud homines gloriam (virtutis et præsidentiæ, ait Glossa) adepti sunt ; et super omnem animam in origine Adam.] Syrus : *Seth et Sem et Enos inter homines creati sunt , et super omnes hos Adam.* Secunda est hæc comparatio, qua confertur Sem cum Seth in gloria. Primo enim sicut Seth ab initio mundi fuit primus pater piæ generationis piorum, qui ex eo prognati sunt, oppositus Caino, qui parens fuit impiorum ; unde filii Seth vocantur *filii Dei ;* filiæ vero Cain vocantur *filiæ hominum ,* Genes. 6. 2. ita post diluvium cum renovatus est mundus, Sem fuit pater piæ generationis Patriarcharum , puta Abrahæ, Isaac, Jacob, etc. ex quibus prognatus est Christus ; oppositus Cham, ex quo orti sunt Chananæi, cæterique infideles et impii. Unde S. August. lib. 15. de Civit. cap. 17 : *Cum ergo ,* inquit , *esset* Adam *utriusque generis pater , id est , et cujus series ad terrenam , et cujus series ad cœlestem pertinet civitatem ; occiso Abel , atque in ejus interfectione commendato mirabili sacramento , facti sunt patres duo singulorum generum , Cain et Seth : in quorum filiis , duarum istarum civitatum , in genere mortalium , evidentius judicia clarere cœperunt , etc.*

Secundo, uti nomen Sem litteris alludit ad nomen Seth , ita alludit et etymon : *Sem* enim hebr. idem est quod *nomen ,* fama, q. d. Nominatus, famosus, celebris ob sapientiam et virtutem, ac præsertim ob Dei et patris sui Noe reverentiam, qua ejus in ebrietate nuditatem contexit, quam irridebat Cham , Gen. 9. 22 et 23. *Seth* vero idem est quod *positus,* suppositus, scilicet pro pio Abel , quem occiderat Cain , juxta illud Genes. 4. 25 : *Vocavitque nomen ejus Seth , dicens : Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel , quem occidit Cain ;* ut scilicet per Seth in posteris stirps et nomen Adæ propagetur et celebretur. Hinc S. Epiphanius hæresi 34. Seth interpretatur ἀντάλλαγμα, id est commutationem, quia pro Abel commutatus et suppositus est.

Tertio, tam Sem quam Seth fuit typus resurrectionis ; sicut enim per Seth quasi revixit et resurrexit Abel à Cain occisus , ejusque virtus et pietas ; ita pariter per Sem revixit mundus, et humanum genus diluvio mersum et pene exstinctum. Unde S. August. lib. 15. de Civit. cap. 17 : *Seth ,* inquit, *interpretatur resurrectio,* quia in Seth Abel repositus, et quasi resurrexisse videbatur. Et cap. 18 : *Et Seth ,* inquit, *natus est filius , et nominavit nomen ejus Enos. Hic speravit invocare nomen Domini Dei , nempe clamat attestatio veritatis. In spe igitur vivit homo , filius resurrectionis in spe vivit , quandiu peregrinatur hìc civitas Dei , quæ gignitur ex fide resurrectionis Christi. Ex duobus namque illis hominibus Abel , qui interpretatur luctus ; et ejus fratre Seth , qui interpretatur resurrectio , mors Christi et vita ejus ex mortuis præfiguratur. Ex qua fide gignitur hìc civitas Dei , id est , homo qui speravit invocare nomen Domini Dei ;* spe enim salvi facti sumus , ait Apostolus ; *spes autem quæ videtur non est spes ,* Rom. 5. *Quod enim videt quis , quid sperat ? Si autem quod non videmus speramus , per patientiam exspectamus.* Et S. Chryst. hom. 21. in Genes. *Excitavit ,* inquit, *mihi Deus semen aliud pro Abel , quem occidit Cain. Vide quomodo obscure hoc verbo resurrectionis exordia hìc ostendit. Nam dicebat , q. d. Pro eo qui cecidit excitavit mihi hunc. Sed quia nondum erat tempus resurrectionis , non lapsum suscitavit , sed alium pro illo.*

Quarto, tanta fuit sanctitas Seth , ut à fidelibus cognominaretur Deus, ait Suidas : similis fuit Sem ; unde à patre Noe præ Cham et Japhet benedici meruit, Genes. 9. dignusque habitus est, et electus à Deo , ut ex eo progigneretur Christus Deus et homo. Hinc Hebræi censent Sem fuisse eumdem cum Melchisedech, cujus et sanctitas celebratur à Mose Genes. 14. et à Paulo Hebr. 7. Sem enim vixit usque ad tempora Melchisedech et Abrahæ ; quanquam verius sit Sem non fuisse Melchisedech , uti locis jam citatis ostendi. Accedit, quod S. Cyrillus *Sem* interpretatur *perfectionem.* Sane Sem fuit vir perfectus in sanctitate, æque ac sapientia.

Denique tam Sem, quam Seth , fuit pater filiorum Dei ; ac sicut Seth fuit pater et princeps Ecclesiæ ante diluvium , ita Sem fuit post diluvium.

Alleg. tam Sem quam Seth repræsentant Christum patrem Sanctorum tam præsentis quam futuri seculi, Isaiæ 9. 6. Christus enim est Seth, id est, positus et fundatus à Deo, ut sit lapis angularis Ecclesiæ, juxta illud Isaiæ 28. 16 : *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem , lapidem probatum , angularem , pretiosum , in fundamento fundatum.* Idem Christus est Sem , id est nomen , quia ob ejus humilitatem et passionem Deus Pater *donavit illi nomen, quod est super omne nomen , ut in nomine Jesu omne genu flectatur , cœlestium, terrestrium, et infernorum,* Philip. 2. 9. Ita Glossa.

Porro hæc de Seth dicta confirmat Josephus, qui sic de eo scribit lib. 1. Antiq. cap. 3 : *Hic à patre educatus ubi eo ætatis venit , ut jam quid rectum est discernere valeret , virtutis studiis se totum dedidit ; et cum ipse vir optimus evasisset , etiam nepotes suî similes post se reliquit. Qui quoniam erant omnes bona indole præditi , et patriam absque seditione incolebant , in perpetua felicitate vitam exegerunt , et sideralem scientiam , et cœlestium rerum cognitionem excogitarunt.* Rursum noster Raderus in Animadvers. ad Chronicum Alexandrin. num. 5. refert ex fragmento cujusdam Chronici ex Palatina bibliotheca , Sethum 40 anno ætatis subito raptum ab Angelo , et 40 dierum spatio non fuisse visum, eoque tempore divinitus didicisse filios suos peccaturos , et mundum aquis inundatum iri , ac præter paucos periturum ; venturum etiam salutis auctorem Christum, eaque parentibus exposuisse. In illo autem cum Angelo congressu cœlesti splendore circumfusum , quem per reliquam vitam tenuerit : quæ quamvis Raderus vereatur, ne ex Sethianorum hæreticorum libris excerpta fuerint, qui raptum ferebant Sethum, ut refert Epiphanius ; alii tamen verisimilia autumant : Sethiani enim hæretici censebant Seth esse Christum, eo quod Deus in Seth omnia virtutis et puritatis genera deposuisset, quod nulli nisi

Christo convenit. Vide Epiphan. hæresi 39 : nil autem tale dicit codex ille Palatinus.

Et super omnem animam in origine Adam] supple et repete, *gloriam adeptus est*, q. d. Adam primus homo et protoplastus, omnem hominem excellit origine et principio; ipse enim primus omnium creatus est à Deo, ac vicissim ipse progeneravit cæteros homines omnes quotquot fuerunt, sunt et erunt. Hæc est ergo Adami gloria, quod ipse inter homines sit primus immediate à Deo conditus, ac consequenter quod ipse omnium hominum sit origo et principium. Arabicus hîc, uti et alias sæpe, à Græcis et Latinis discrepat : sic enim habet : *Porro Seth et Enos in primis hominibus Dei excelsi* (quos creavit Deus excelsus), *laudavit eum* (Seth, nec enim Adam vidit Sem) *pater noster Adam.*

In tribus ergo confertur et antefertur Adam cæteris hominibus : primo, creatione, quod scilicet ab origine mundi ante omnes ipse creatus sit à Deo; secundo, origine, quod ipse cæterorum omnium sit origo et parens; tertio, dominio, quod ipse ut Patriarcha, imo ut vicarius Dei, non tantum filiis et posteris, sed et cæteris animalibus totique mundo, quasi rex præesset et dominaretur. Unde Græca habent, και υπερ παν ζωον εν τη κτισει Αδαμ, id est, *et super omne animal*, vel *omne vivum in creatione Adam ;* Vatabl. *In natura rerum Adam inter cuncta animantia*, licet in Complut. το ζωον desit.

Quocirca Philo lib. de Mundi creat. Adamum vocat *mundi civem.* Unde S. Basilius Epist. 1. ad Maximum philosophum, eum vocat πολιτην οικουμενης, id est *civem orbis ;* et Nazianzenus orat. 23. in laudem Heronis (qui idem est cum Maximo S. Basilii) eum vocat *totius orbis terrarum civem.* Quin et Diogenes Cynicus rogatus, Cujas esset; κοσμοπολιτην, hoc est *mundi civem*, se esse respondit. Idem de Socrate refert Cicero Tuscul. 5. nimirum :

Omne solum forti patria est, ceu piscibus æquor.

CAPUT QUINQUAGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ENCOMIUM SIMONIS PONTIFICIS.

1. Simon Oniæ filius, sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit domum, et
in diebus suis corroboravit templum. 2. Templi etiam altitudo ab ipso fun-
data est, duplex ædificatio et excelsi parietes templi. 3. In diebus ipsius
emanaverunt putei aquarum, et quasi mare adimpleti sunt supra modum.
4. Qui curavit gentem suam, et liberavit eam à perditione. 5. Qui præ-
valuit amplificare civitatem, qui adeptus est gloriam in conversatione gen-
tis : et ingressum domus et atrii amplificavit. 6. Quasi stella matutina
in medio nebulæ, et quasi luna plena in diebus suis lucet. 7. Et quasi sol refulgens, sic ille
effulsit in templo Dei. 8. Quasi arcus refulgens inter nebulas gloriæ, et quasi flos rosarum in
diebus vernis, et quasi lilia quæ sunt in transitu aquæ, et quasi thus redolens in diebus æstatis.
9. Quasi ignis effulgens, et thus ardens in igne. 10. Quasi vas auri solidum, ornatum omni
lapide pretioso. 11. Quasi oliva pullulans, et cypressus in altitudinem se extollens, in accipiendo
ipsum stolam gloriæ, et vestiri eum in consummationem virtutis. 12. In ascensu altaris sancti,
gloriam dedit sanctitatis amictum. 13. In accipiendo autem partes de manu sacerdotum, et
ipse stans juxta aram. Et circa illum corona fratrum : quasi plantatio cedri in monte Libano,
14. sic circa illum steterunt quasi rami palmæ, et omnes filii Aaron in gloria sua. 15. Oblatio
autem Domini in manibus ipsorum, coram omni synagoga Israel : et consummatione fungens in
ara, amplificare oblationem excelsi regis 16. porrexit manum suam in libatione, et libavit de
sanguine uvæ. 17. Effudit in fundamento altaris odorem divinum excelso principi. 18. Tunc
exclamaverunt filii Aaron, in tubis productilibus sonuerunt, et auditam fecerunt vocem magnam
in memoriam coram Deo. 19. Tunc omnis populus simul properaverunt, et ceciderunt in fa-
ciem super terram, adorare Dominum Deum suum, et dare preces omnipotenti Deo excelso.
20. Et amplificaverunt psallentes in vocibus suis, et in magna domo auctus est sonus suavitatis
plenus. 21. Et rogavit populus Dominum excelsum in prece, usque dum perfectus est honor
Domini, et munus suum perfecerunt. 22. Tunc descendens, manus suas extulit in omnem con-
gregationem filiorum Israel dare gloriam Deo à labiis suis, et in nomine ipsius gloriari : 23. et
iteravit orationem suam, volens ostendere virtutem Dei. 24. Et nunc orate Deum omnium,

qui magna fecit in omni terra, qui auxit dies nostros à ventre matris nostræ, et fecit nobiscum secundum suam misericordiam : 25. det nobis jucunditatem cordis, et fieri pacem in diebus nostris in Israel per dies sempiternos ; 26. credere Israel nobiscum esse Dei misericordiam, ut liberet nos in diebus suis. 27. Duas gentes odit anima mea : tertia autem non est gens, quam oderim : 28. qui sedent in monte Seir, et Philisthiim, et stultus populus qui habitat in Sichimis. 29. Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus filius Sirach Jerosolymita, qui renovavit sapientiam de corde suo. 30. Beatus, qui in istis versatur bonis : qui ponit illa in corde suo, sapiens erit semper. 31. Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit : quia lux Dei, vestigium ejus est.

1. SIMON ONIÆ FILIUS, SACERDOS MAGNUS, QUI IN VITA SUA SUFFULSIT DOMUM (Dei, puta templum), ET IN DIEBUS SUIS CORROBORAVIT TEMPLUM.] Syrus : *Major fratrum suorum, et corona populi sui, Simon filius Nathaniæ, sacerdos magnus, in cujus diebus ædificata est domus, et corroboratum est templum*, vel *crevit opus templi*, pro *templum*. Legit cum Roman. Vatabl. et aliis ναὸν, pro quo Complut. legunt λαὸν, id est *populum*. Vatabl. *Adde et Simonem Onia natum pontificem maximum, qui sacram ædem instauravit* (alii, *resarcivit*) *in vita sua, templumque ætate sua firmavit*.

Post patres et heroes, quos celebrat S. Scriptura, subjicit Siracides laudes insignis pontificis Simonis, qui paulo post ultimos patres in S. Script. laudatos, sua ætate vel seculo magna virtutis et pontificatus gloria vixerat. Laudat Simonem primo, à cura templi : hæc enim ad eum proprie spectat : pontificis enim templi, cujus est pontifex, propria est cura ; secundo, à cura populi ; tertio, à cura suî ipsius, quod scilicet curarit ut in moribus esset compositus, talisque qualem decet esse pontificem, qui scilicet cæteros omni honestate, decore et gratia antecellat.

Quæritur, quisnam sit hîc Simon? Nota ex Josepho lib. 11. Antiq. sub finem, et lib. 12. c. 2. 3. 4. 5. hanc fuisse generationem, successionem et seriem pontificum Judæorum illius ævi, puta seculo Siracidis. Jaddo (quem Alexander Magnus, licet Judæis, eo quod Darium regem Persarum suum hostem adjuvissent, incensus, reveritus est et adoravit) genuit Oniam primum: Onias genuit Simonem Justum, ejusque fratrem Eleazarum ; Simon Justus genuit Oniam secundum, cognomento Avarum, fuit enim pusilli arctique animi ; Onias secundus genuit Simonem juniorem, sive secundum ; Simon secundus genuit Oniam tertium, cognomento Sanctum.

Porro Jaddo in pontificatu proxime successit filius, Onias primus ; Oniæ Simon Justus, utpote senior Oniæ filius ; Simoni successit frater Eleazarus, qui 72. Interpretes S. Scripturæ misit ad Ptolemæum Philadelphum ; eo quod Onias secundus, Simonis Justi filius, moriente patre esset parvulus, ideoque incapax pontificatus ; Eleazaro successit patruus Manasses ; Manassi Onias secundus, Simonis Justi filius jam adultus ; Oniæ secundo successit filius Simon junior, sive secundus ; huic Onias tertius, sive Sanctus; hic est enim ille Onias, qui restitit Heliodoro poscenti opes templi, eumque ab Angelorum flagellatione suis precibus liberavit, 2. Machab. 3. 31. Hic pariter est ille Onias, quem Judas Machabæus vidit protensis manibus orantem pro populo, 2. Machab. 15. 12. Hic denique Onias extrusus est à fratre Jasone (qui magna pecuniæ vi pontificatum emerat ab Antiocho), ac tandem occisus est ab altero fratre Menelao, quem Antiochus Jasoni in pontificatu surrogarat. Quocirca Judas Machabæus ejusque fratres, videntes post Oniam pontificatum profanari, vendique impiis hominibus, eum armis sibi vendicarunt, suoque principatui annexerunt, quod factum est 124. annis post Simonem Justum. Nam Simon Justus pontificatu et vita functus est, juxta computum nostri Saliani, anno mundi 3765. Judas vero Machabæus pontificatum iniit anno mundi 3889. qui fuit annus 147. Græcorum, sive Seleucidarum, ante Christi vero natalem fuit annus 164.

His positis, multi censent Simonem, quem hîc laudat Siracides, esse juniorem sive secundum. Ita Eusebius in Chronico olympiade 137. Sigonius l. 8. de Repub. Hebr. c. 2. Adrichomius in Descript. Jerusalem ; noster Serarius in lib. Machab. in catalogo pontificum ; Rabanus, Lyranus, Hugo et Dionys. hîc. Hi auctores, si consequenter loqui velint, dicere debent hoc caput 50. et sequens 51. conscriptum esse à Siracide non seniore sive avo, sed juniore sive nepote, qui in prologo ait se vixisse sub Ptolemæo Evergete : sub illo enim floruit Simon secundus, cum Siracides senior floruerit sub Ptolemæo Lagi, vel Philadelpho, ac consequenter ante Simonem secundum. Nam Eusebius in Chronico tradit Simonem juniorem pontificem creatum esse anno 15. Ptolemæi Evergetis, cum jam Siracides senior esset defunctus : nec enim Evergeti convivere aut coævus esse potuit. Verum hoc dicere durum est, æque ac novum, nec ullus interpres aut doctor (quod sciam) classicus est, qui id ausus sit asserere, præsertim cum ipse Siracides junior in prologo asseveret se duntaxat Siracidis senioris, sive avi librum ex Hebræo in Græcum transtulisse, non autem partem ejus composuisse. Et quis audeat in alterius, præsertim Hagiographi, scripta manum mittere.

Quocirca longe verius, imo certum est, Simonem hîc accipi seniorem sive primum, qui cognominatus est Priscus, non juniorem sive secundum. Ita censuit Genebrardus, Salianus, Torniellus in Chronolog. ac Jansenius, Palacius et Emmanuel Sa hoc loco.

Probatur primo ex eo quod Simon senior fuerit illustris, eique illustria hæc elogia competant quæ juniori competere nequeunt, cum de juniore nil memorabile narretur à Josepho, vel alio quopiam. De seniore vero sic scribit Josephus lib. 12. Antiqu. cap. 2 : *Onia pontifice defuncto, successit ei filius Simon Justus cognomina-*

tus, quod et Deum pie coleret, et cives summa prosequeretur benevolentia. Quo mortuo, superstite unico filio parvulo (Onia secundo), *frater ejus Eleazarus pontificatum assumpsit, cui Ptolemæus hoc modo scripsit.* Subdit Ptolemæi Philadelphi litteras, quibus ab Eleazaro mitti ad se petit 72. Interpretes.

Secundo, quod ex connexione et acoluthia, sive consequentia orationis, satis liqueat, hoc caput esse ejusdem Auctoris, cujus sunt omnia præcedentia hucusque. Illa autem sunt Siracidis senioris; ergo et hoc caput est senioris, qui multis annis Simonem juniorem ætate præcessit. Quod si Siracides junior hoc caput attexuisset præcedentibus, quæ sunt senioris sive avi, utique hoc epigraphe aliqua indicasset, nec suos partus fraudulenter alteri instar cuculi supposuisset.

Tertio, si hæc scripsisset Siracides junior de Simone juniore, utique meminisset Eleazari et 72. Interpretum, qui Simonem et ætate et gestis et gloria antecesserunt. Siracides autem senior non meminit Eleazari, vel quia ante eum defunctus, vel quia noluit viventem adhuc laudare, juxta illud à se præceptum c. 11. 30: *Ante mortem ne laudes hominem.*

Quarto, quia Simon ille, cujus laus hîc texitur, jam erat defunctus, ut patet ex eo quod de illo hîc dicit: *Qui in vita sua suffulsit domum, et in diebus suis corroboravit templum.* Simon autem junior vixit cum Siracide juniore, et forte ei supervixit. Scripsit ergo hæc Siracides senior de Simone seniore, eo jam defuncto post ejus mortem.

Ex hoc loco colligitur Siracidem seniorem has Simonis senioris laudes, et consequenter librum hunc, qui vulgo Ecclesiasticus dicitur, conscripsisse sub initium regni Ptolemæi Philadelphi, vel certe sub finem regni Ptolemæi Lagi, qui quasi pater Philadelphum proxime antecessit. Nam scripsit hæc post mortem Simonis senioris: Simon autem senior mortuus est sub finem regni Lagi, scilicet quatuor annis ante regnum Philadelphi, ut docet Eusebius in Chronico. Ergo ante id temporis hæ ejus laudes, adeoque Ecclesiasticus, scribi non potuere à Siracide seniore.

Allegor. Simon hic uti nomine, ita et pontificatu, sapientia ac virtute repræsentat Simonem Petrum, quem primum Christus suæ Ecclesiæ præfecit Pontificem, ut cæteris secuturis ideam veri Pontificis exhiberet, quam hîc describit Siracides: quare omnia, quæ de Simone Prisco dicit Siracides, mutato cognomine applices longe potiori ratione Simoni Petro.

Tropol. Simon hic vocatur *sacerdos magnus*, tum quia pontifex, tum quia rerum gestarum gloria eminuit. Unus hic laudatur inter sacerdotes et pontifices, quia inter eos excelluit: ita hodie multi sunt sacerdotes, sed pauci qui encomia mereantur. Præclare Auctor imperfecti apud S. Chrysost. hom. 43. in Matt. et citatur dist. 40. can. 12: *Multi sacerdotes,* inquit, *et pauci sacerdotes: multi in nomine, et pauci in opere. Videte ergo, fratres, quomodo sedetis super cathedram; quia non cathedra facit sacerdotem; sed sacerdos cathedram; non locus sanctificat hominem, sed homo locum sanctificat. Non omnis sacerdos sanctus, sed omnis sanctus est sacerdos. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipit cathedræ: qui male sederit, injuriam facit cathedræ. Ideoque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirit, non dignitatem: in judicio enim tuo sedes. Si quidem bene vixeris et bene docueris, populum instruis: si bene docueris et male vixeris, tuî solius condemnator eris. Nam bene vivendo et bene docendo, populum instruis, quomodo vivere debeat: bene autem docendo et male vivendo, Deum instruis quomodo te debeat condemnare.*

Qui in vita sua suffulsit domum, et in diebus suis corroboravit templum.] Jam enim à reædificatione templi facta à Zorobabel et Jesu Pontifice, sub auspiciis Darii Hystaspis regis Persarum 1. Esdr. 6. elapsi erant 230 anni, quibus multa in templo vetustate hiabant, alia minabantur ruinam: quocirca sarta tecta templi instauravit Simon, utpote pontifex, ideoque templi præses et curator. Porro ex sequentibus colligitur, Simonem maxime instaurasse ædificia ambientia templum illudque firmantia. Pro quo Nota, montis Sion verticem fuisse arctum et angustum præ magnificentia et magnifico templo, quod in eo erigere destinabat Salomon. Quocirca Salomon valles monti Sion vicinas aggesta terra implevit, murisque circumdedit et firmavit. Audi Josephum lib. 8. Antiq. c. 2: *Vallibus*, inquit, *expletis tam profundis, ut ad prospectum oculi caligarent, et aggesta ad quadringentos cubitos terra, eam vertici montis in quo templum extructum est æquavit, atque hoc modo factum est, ut area fani cum solo templi æquaretur. Hanc cinxit duplicibus porticibus, quas columnæ è nativo saxo sustentabant, et laquearia cedro expolita tegebant. Fores vero habebant omnes ex argento fabricatas.* Idem lib. 6. de Bello cap. 6: *Initio,* inquit, *vix templo atque areæ sufficiebat jacens in summo planities, quod undique præceps erat atque declivis. Cum autem rex Salomon, qui etiam templum ædificaverat, muro ejus partem ab Oriente cinxisset, una porticus aggeri est imposita, etc.* Substructiones ergo, sive peribolus et muri aggestam hanc terram continentes et cingentes, à Simone restaurati, roborati, altiores et crassiores effecti fuere.

Porro τὸ *suffulsit* maxime significat antherides, quibus passim templorum muros extrinsecus suffulciri videmus, à Simone templo additas, auctas et roboratas: item illum porticus templo adjacentes auxisse et roborasse; hæ enim templum suffulciunt, æque ac ornant, uti videmus Romæ basilicam Vaticanam S. Petri, cæterasque porticibus ante ingressum erectis ornari et roborari.

2. Templi etiam altitudo ab ipso fundata est, duplex ædificatio et excelsi parietes templi.] Nonnulli proprie templum accipientes censent Simonem illud duplo altius, quam erat erexisse. Cum enim Cyrus 1. Esdræ 6. 3. permisisset Judæis templum ædificare ad sexaginta cubitos altitudinis duntaxat, ne scilicet, si altius erigeretur, Judæi inde sibi arcem ad Cyro rebellandum conficerent; Simon in duplum, scilicet ad centum viginti cubitos altitudinis illud erexit. Ita noster Sanchez in Aggæi c. 2. v. 10. n. 35.

Alii valde verisimiliter *templum* hîc accipiunt pro porticibus et fabricis annexis templo, illudque suffulcientibus; has enim significat Græcum περίβολον (quod Noster vertit *parietes*), id est ambitus, vallum, septum, munitio, murus, porticus, lorica murorum, similesque sub-

structiones. Unde Syrus : *Positus est murus, et propugnacula, et instructus est ambitus* (peribolus). Quocirca noster Salianus in Annalib. anno mundi 3765. sic exponit : Simon, inquit, suffulsit domum et corroboravit templum, quia templi substructiones, quibus extrema sustentabatur templi area, à Chaldæis incendio dissipatas, à Zorobabele prætermissas, sive properante, sive regiis parcente sumptibus, ne regis liberalitate abuti videretur, Simon ædificavit. Earum dicitur *altitudo duplex*, ut habent Græca; quia templum qua parte altissimum fuit, non nisi 120. cubitorum fuit : substructio vero à radice montis ad ejus verticem 300. (ut ostendit Vilalpandus in fabrica templi), id est altior duplo, atque eo amplius. Et quoniam firmissimum erat id ædificium, dicitur munimentum excelsum periboli templi, quem scilicet peribolum in summa ora sustentabat. Et ne periboli nomen, quod in Græco est, quis alio trahat, mox sequitur : *Curam gerens populi sui à casu*, pro quo Vulgata Latina eodem sensu habet : *Qui curavit gentem suam, et liberavit eam à perditione*, videlicet juxta legem Domini Deuter. 22. 8 : *Cum ædificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum : ne effundatur sanguis in domo tua, et sis reus labente alio, et in præceps ruente.* Dices : Noster hæc accipit de altitudine non substructionis sive periboli, sed ipsius templi; ait enim : *Altitudo templi fundata, et excelsi parietes templi.* Resp. Templum hîc non præcise pro ipso templo, sed pro complexu omnium ædificiorum, porticuum, arearum ad templum pertinentium sumitur. *Duplex* ergo *ædificatio* dicitur, quod duplo major altitudine et crassitie esset reliquis quibuscumque templi muris : crassitudo enim in imo erat 150. cubitorum, quæ sensim minuebatur usque ad 50. cubitos in summo. Hoc autem facto, simul etiam *ingressum domus et atrii amplificavit*, ut ait Siracides; quia excitatis undique his molibus, laxior area tota circumquaque facta est. Hæc Salianus.

Verum quia nec Siracides, nec Josephus, nec quis alius illius ævi explicat qualis fuerit hæc fabrica Simonis; hinc nihil certi de ea definire possumus, præsertim quia nostra Vulgata Latina asserit quidem templum altius fuisse erectum à Simone; at non addit, in duplum. Ait enim *duplex ædificatio*, non duplex altitudo. Unde cum Hugone et Palacio per *duplicem ædificationem* accipi posset duplex tabulatum, sive duplex contignatio; aut cum Jansenio duplex ambitus, vel duplex pariès et murus templi, q. d. Simon extulit porticum, vel murum templo cohærentem, eumque duplici contignatione duplo altiorem quam erat, ædificavit, itaque erexit excelsos parietes ambientes templum, ut iis totum templum ambiretur, muniretur et tegeretur. Favent Græca Romæ correcta, quæ sic habent : *Et ab ipso fundata est altitudo duplicis* (scilicet οχυροτητος, id est, munitionis, vel οικοδομης, id est ædificationis, uti videtur legisse Latinus Vulgatus) *reparatio excelsa ambitus templi :* legunt enim διπλης, id est *duplicis;* et περιβολου, id est *ambitus* in genitivo, pro quo Complut. legunt διπλουν, id est duplex, et περιβολον, id est ambitus, vel septum, in nominativo. Unde Complut. sic habent : *Et in ipso fundata est altitudo duplex reparatio ; excelsus circuitus templi;* ubi potius τὸ *duplex* referas ad *reparatio* quam ad *altitudo :* itaque idem exurget sensus, quem expressit Noster, et Græca Romæ correcta. Tigurina tamen sic legit et vertit : *Ab hoc duplex altitudo fundata est, celsum munimen illud templum ambiens.* Sed et hîc *duplex altitudo* accipi potest duplex contignatio : quod si illam pariter duplo altiorem, quam fuerat prior, fuisse contendas, non repugnabo. Verum adverte, illam non fuisse in ipso templo, sed περιβολω, id est in septo, porticu vel muro templum ambiente, ut vertit Tigurina.

Mystice Rabanus : *Doctores*, inquit, *sancti templi altitudinem fundant, quando Christi incarnationem, passionem et resurrectionem in fide credentium collocant : ut totius ædificii summa, hoc est boni operis forma, inde consurgat. Unde fit quod duplex ædificatio excelsos parietes templi faciat, quando verbo et exemplo de Judæis et Gentibus plurimos ad arcem virtutum docendo et exhortando erigunt : parietes enim domus Dei in expositione Catholicorum Patrum, duos populos intellectos esse reperimus; et merito, quia inde consurgens structura crescit in templum sanctum in Domino.*

3. IN DIEBUS IPSIUS EMANAVERUNT PUTEI AQUARUM (Syrus, *fodit fontem;* Arabicus, *effossi sunt fontes*), ET QUASI MARE ADIMPLETI SUNT SUPRA MODUM.) Græce est περιμετρον, id est *supra modum;* pro quo Romani et alii legunt τριμετρον, id est *triplum*, sive triplici mensura. Pro *emanarunt* Rabanus, Palacius et alii legunt, *remanaverunt*, q. d. Putei ante Simonem desiccati, qui aquam manare cessabant, opera Simonis, aquæductibus restitutis eam remanaverunt, id est rursus manare cœperunt. Unde græce est ηλαττωθη, id est *imminuti sunt.* Pro *quasi mare* græce est ως χαλκος, id est *velut æs :* pro quo alii legunt ως λακκος, id est *velut lacus* vel cisterna. Unde Roman. vertunt, *et æs quasi maris perimetrum*, vel, ut alii legunt, *trimetrum.* Sensus est, ait Palacius, q. d. In diebus Simonis deerant aquæ puteorum, sed ipse refectis canalibus eas restituit; ubi insumpsit æs ut mare : tantæ fuerunt expensæ in canalium et puteorum reparatione. *Significatur*, inquit Jansenius, quod, cum in diebus ipsius putei aquarum defecissent deficientibus aquis, quæ per aquæductus in civitatem influere solent; opera Simonis rursum quasi mare abunde repleti sunt, ita ut curaverit aquæductus reparari et restitui : quemadmodum supra dictum est de Ezechia, quod induxerit aquas in civitatem, quæ facilis est et expedita loci hujus sententia. Tigurina : *Hujus temporibus receptacula aquarum assiccata sunt, æneaque fuit pars maris fere tertia.* Ubi valde coacte mare vocat *æneum*, id est siccum, quo modo cœlum æneum aliquando dicitur. Sed hæc expositio id habet incommodi, quod nihil pertinent hæc verba ad laudem Simonis. Tolerabilior est altera, quæ locum hunc ad mare æneum refert, quia in singulari legitur αποδοχειον, id est receptaculum, ut significetur mare æneum in restauratione templi factum fuisse multo minus quam olim à Salomone; à Simone autem fuisse factum περιμετρον, id est supra modum amplum et capax; vel, ut alii habent, τριμετρον, id est triplo majus. Scaliger interpretatur cisternam quamdam ab eo fuisse munitam laminis æneis ad aquam continendam, vertique vult : *Sub eo laminis æneis instrata cisterna, cujus ambitus est instar maris*, scilicet

Salomonici. Sed hanc expositionem ipse conficit sibi, mutatis tribus vocabulis in unico versu; quo modo facile est quælibet loca, et ad quem placebit sensum traducere. Torniellus hæc refert ad templi aquæductus, quibus cruor victimarum expurgabatur, quorum meminit Aristæas et Eusebius, adde et Hieron. et Septuag. apud Vilalpandum. Ita Salianus anno mundi 3765. n. 10.

Mystice Rabanus per *puteos* accipit profunditatem S. Scripturæ, quæ in divinis libris quasi conclusa figuris latet, sed sanctorum prædicatorum ore ad plurimorum societatem quasi mare redundat.

4. Qui curavit gentem suam, et liberavit eam a perditione.] Rabanus legit, *à pernicie:* Syrus et Arabicus, *liberavit populum suum ab inimicis :* Græca habent tantum, ο φροντιζων του λαου αυτου απο πτωσεως, id est, *curam gerens populi sui contra casum;* Vatabl. *hic populo suo sedulo cavit à ruina;* quod Noster Salianus, uti dixi v. 1. exponit de lorica sive septo, quod fecerit Simon in porticibus templi sublimibus, ne quis ex iis incautus ambulans præceps caderet et in terram ruens collideretur. Verum arctior est hæc interpretatio, præsertim quia hic v. 4. non cohæret cum v. 2. ubi actum est de hisce porticibus, sed sequitur v. 3. ubi actum est de puteis et aquis.

Quare nova tertiaque hæc videtur laus Simonis, eaque ampla et propria Pontifici, quod scilicet curam magnam gesserit populi, ne in aliquod malum, vel periculum spiritale aut corporale incideret : pontifex enim subditorum, perinde ac pastor ovium, curam gerere debet, eosque à lupis, furibus, injuria aeris, fame, siti, omnique malo tutari, præsertim ne quis pseudopropheta, hæreticus vel atheus, eos suæ perfidiæ veneno inficiat; ne quis impudicus, raptor, aliasve sceleratus sua scelera illis affricet; ne doctores et prædicatores boni, qui pabula verbi Dei probe pieque populo subministrent, desint, etc. Videtur autem Siracides peculiare aliquod malum Judæis imminens hîc notare, quod propulsatum sit à Simone; licet idipsum in particulari non explicet. Forte fuerit hoc, quod, cum Ptolemæus Lagi, teste Josepho 12. Antiqu. c. 1 et 3. multa Judæorum millia in Ægyptum captiva abduxit, Simon ei restiterit ne plura abduceret, utque abductis de rebus necessariis provideretur, ac præsertim ut in fide solidarentur, ne ab Ægyptiis in idololatriam pertraherentur, procurarit. Aut potius, q. d. Ptolemæus Philadelphus initio contrivit gentem Judæorum; at postea flexus auctoritate et intercessione Simonis Pontificis, in eam benignus et beneficus exstitit, adeo ut ab Eleazaro fratre Simonis postularit 72. Interpretes. Ita Palacius.

5. Qui prævaluit amplificare civitatem, qui adeptus est gloriam in conversatione gentis : et ingressum domus et atrii amplificavit.] Legit interpres πολιωρησαι, id est *amplificare;* jam legunt πολιορκησαι, id est *obsidere,* quod Romana explicant, *ad propulsandum obsidionem.* Unde alii legunt εν πολιορκησαι, id est in *obsidione,* id est contra obsidionem. Alii aliter. Unde videas magis credendum codicibus Latinis, utpote constantibus et consentientibus, quam Græcis ita variantibus et dissentientibus, præsertim quia de eadem amplificatione subdit : *Et ingressum domus et atrii amplificavit.* Noster Salianus citatus vers. 2. per *civitatem* accipit templum, q. d. Simon amplificavit exedras, porticus, cæterasque domos et fabricas templo annexas : templum enim multa continebat ædificia, eratque quasi parva civitas; unde civitas vocatur Ezech. 40. 2. uti explicant Richard. Lyranus et Vilalpandus. Ratio ejus est, quod amplificatione Hierosolymæ illo tempore non fuerit opus, eo quod illa civibus valde esset imminuta et destituta. Nam Ptolemæus Lagi centum viginti millia Judæorum recenter transtulerat in Ægyptum, ac Seleucus primus post Alexandrum Magnum rex Asiæ et Syriæ (à quo Seleucidarum sive Græcorum anni numerantur in libris Machabæorum) multas in Asia civitates exstruxerat, easque Judæis repleverat, teste Eusebio in Chronico. Verum civitas hîc à templo distinguitur. De templo enim egit v. 2. quare proprie accipienda videtur : nec ei amplificatæ Judæi incolæ deesse poterant, utpote qui per totam Judæam, imo totum orbem sparsi per polygamiam multiplicabantur instar piscium, uti dicitur Exodi 2. 12. in Hebræo; uti hodie eos Romæ, et per Italiam mire crescere et multiplicari cernimus. Fateor tamen amplificationem hanc Hierosolymæ, maxime factam in monte Sion, tum quod in eo esset templum, tum quod in eo esset arx à Davide ædificata, quæ reliquam urbis partem sibi subjectam tutabatur et propugnabat. Igitur Simon amplificavit Jerusalem et Sionem tum plateis et domibus, tum civibus et incolis. Præsertim vero amplificavit ingressum domus Dei, puta templi ejusque atrii : qua de causa *adeptus est gloriam in conversatione gentis,* dum scilicet in sua gente, id est, inter Judæos quasi pontifex adeo in templum, civitatem et cives suos beneficus et magnificus, amanter æque ac magnifice conversabatur. Sic legunt et intelligunt Romani, Rabanus, Glossa et alii; licet Jansenius et nonnulli legant: *Et in ingressu* (græce, εν εξοδω, id est, *in egressu) domus velamenti, domus et atrii amplificatus est.* Sed eodem redit sensus, q. d. Sicut ipse in multis benefecit genti suæ, ita vicissim gloriam ab ea consecutus est, dum in ea probe et decenter conversatus est; cumque eum aut ingredi templum vel atrium contingeret, aut egredi peracto suo officio, amplo à populo honore affectus et decoratus est. Unde Tigurina : *Quam se gerebat honorifice cum versabatur in populo, cumque è domicilio velo prætenso* (puta è templo : hoc enim obductum erat velo, ut patet Exodi 26. 31. Heb. 9. 3.) *procedebat quasi stella matutina inter nebulas !* Porro gloriam hanc explicat per varias comparationes stellarum, lunæ, solis, iridis, liliorum, ignis, thuris, olivæ, etc. quas subjicit.

6 et 7. Quasi stella matutina in medio nebulæ, et quasi luna plena in diebus suis lucet. Et quasi sol refulgens, sic ille effulsit in templo Dei.] Vatablus : *Veluti sol irradians templum Altissimi.* Comparat Simonem pontificem primo, stellæ matutinæ, id est lucifero, qui inter nebulas translucens, solisque ortum præcurrens et prænuntians, gratissimus est hominibus post longas noctis tenebras lucem diei præstolantibus. Simili enim modo Simon post longas captivitatis Babylonicæ et Ægyptiacæ sub Ptolemæo Lagi calamitates, errores et vitia, velut lucifer inter nebulas refulsit, tum populum sua majestate et beneficentia exhilarans,

tum verbo et exemplo eidem prælucens. A lucifero gradatim ascendit ad lunam plenam, inde ad solem; sicut enim luna luciferum, sic sol lunam luce et splendore superat. Secundo ergo comparat Simonem lunæ plenæ, quæ noctem adeo illuminat, ut in ea homines videre, ambulare, suasque res peragere possint perinde ac si esset dies. Tertio, eumdem comparat soli. Sicut enim sol suo splendore omnibus rebus lucem, calorem, lætitiam et vitam communicat: sic et Simon populum luce cœlestis doctrinæ et vitæ illuminavit, exhilaravit, amore divino accendit, eique vitam divinam aspiravit. Vide causas et analogias plures cur sapientes et Sancti comparentur stellis, lunæ et soli, quas recensui Genes. 1. 14 et 16. Isaiæ 45. 1. Danielis, 12. 3. Apoc. c. 1. v. 20. et c. 2. 28.

Simili modo Deus excitavit S. Athanasium, S. Augustinum, S. Hieronymum, S. Benedictum, S. Bernardum, S. Dominicum, S. Franciscum, etc. quasi sui ævi luciferos, lunas et soles. Unde vir religiosus, teste S. Bonaventura, vidit animam S. Francisci morientis, sub specie stellæ præfulgidæ à candida subvectam nubecula, super aquas multas sursum recto tramite in cœlum ferri; ut significaretur eam sublimi sanctitatis candore, et cœlestis sapientiæ simul et gratiæ ubertate, promeruisse locum introire lucis et pacis, ubi cum Christo sine fine quiescit et regnat. Quocirca Gregorius IX. canonizans S. Franciscum, orationem habuit ad populum de Sancti laudibus, sermonem sic exorsus: *Quasi stella matutina in medio nebulæ, sic ille effulsit in templo Dei*, teste S. Bonaventura in Vita S. Francisci cap. 15. et Luca Waddingo in Chronic. Minorum.

Meminerit ergo sacerdos, præsertim pontifex, se talem et mente, et verbo, et vita esse debere, ut sit quasi lucifer, quasi luna, imo quasi sol radians in templo Altissimi; utque quasi sol non in terra, sed in cœlo cum Dei et Angelis conversetur, sitque *quasi obambulans quidam in terra Deus, et sanctus in carne Angelus*. Unde Syrus : *Quam decorum* (pulchrum) *illi in egressu suo de templo, cum appareret de sub velamine quasi stella matutina inter nubes, et quasi luna in diebus Nisan* (mensis primi, sive paschalis, qui nostro partim Martio, partim Aprili respondet), *et quasi sol refulgens super arces*, vel atria, et palatia magna.

Allegor. Simon pontifex est Christus, ait Hugo; ut per solem fulgentissimam Christi deitatem intelligas; per lunam corpus ejus deitatis splendore quasi transfusum, et in cruce quidem etsi plenum in diebus suis, atque adeo deitatis ejusdem radiis lucidum, quodammodo tamen mortis velut objectu eclipsim passum; per stellam denique lucidam animam, quæ semper fixa in firmamento deitatis per jugem fruitionem etiam in cruce colluxit. Adde, stellam in medio nebulæ, Christum pontificem in cruce, in mediis illis tenebris esse, vel eamdem ejus animam, et divinitatis fulgore et gratiarum pulchritudine radiantem, sed corpore ad crucem denigrato et nebuloso velut circumdatam. Lunam plenam in diebus suis, eumdem in media passionis suæ morte fulgentem, et velut acceptos superne splendores reddentem, nosque Deo reconciliantem, ut in Moyse olim in monte Sinai fuit adumbratum, facie quidem ob splendorem cornuta, sed velo, ut à populo conspici posset, operta, quod etiam S. Bonaventura contemplativis viris accommodat. Denique solem quoque in cruce refulgentem, et peccatorum nostrorum nebulas, quorum illæ tenebræ symbola erant, dissipantem, obcæcantem infideles, et credentes illuminantem, licet mente intueri et contemplari.

Hinc Simon, hebr. idem est quod audiens, exaudiens, obediens; quia Christus Patri fuit obediens usque ad mortem crucis; hinc vicissim ab eo audiri et exaudiri meruit pro sua reverentia Hebr. 5. Aliter Rabanus : *Simon*, inquit, intrepretatur *pone mærorem*, à שם *scham*, id est *posuit*, et עון *on*, id est *dolorem*; aut audi tristitiam, à שמע *scema*, id est *audi*, et עון *on*, id est *tristitiam*; quia Christus nostros dolores nobis abstulit et in se transtulit, juxta illud Isaiæ 53. 4 : *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.*

Simili solis orientis et effulgentis comparatione usi sunt Poetæ, ut Q. Catulus:

> Constiteram solem exorientem forte salutans,
> Cum subito à læva Roscius exoritur.
> Pace mihi liceat, cœlestes, dicere vestra :
> Mortalis visus pulchrior esse deo.

Tropol. idem Hugo : Differentiam doctorum, inquit, sive quorumlibet fidelium significat, quibus Dominus diversas largitur gratias, *dividens singulis prout vult*, 1. Cor. 12. In quibusdam enim lucet quasi *stella matutina*, id est in via pœnitentiæ pœnitentibus, in medio nebulæ, id est nebulosæ conscientiæ. In aliis *quasi luna plena*, id est in proficientibus, qui plenam quidem justitiam habent, sed non perfectam, quia non est ibi status. In aliis refulget *quasi sol*, id est in perfectis, qui et bene calent et perfecte lucent, calent sibi, et lucent aliis. Joan. 5 : *Erat Joannes lucerna ardens, et lucens.* Eccli. 27. 12 : *Homo sanctus in sapientia permanet sicut sol.* Christus etiam stella matutina fuit in nativitate. Apoc. 2. 26 : *Qui vicerit et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi stellam matutinam.* Hæc est stella quæ perduxit Magos usque ad Jesum in Bethleem, Matth. 2. Habuit autem hæc stella sex radios, sicut et quælibet alia stella habet, quibus totam Ecclesiam illustravit. Primus est radius humilitatis, quem emisit in nativitate : *Parvulus enim natus est nobis*, Isaiæ 9; secundus est radius vilitatis, quem emisit cum voluit involvi pannis vilibus et in præsepio reclinari, Lucæ 2 ; tertius est radius voluntariæ paupertatis; quartus, patientiæ; quintus, obedientiæ; sextus, sapientiæ, quæ effulsit in ejus prædicatione.

8. QUASI ARCUS REFULGENS INTER NEBULAS GLORIÆ, ET QUASI FLOS ROSARUM IN DIEBUS VERNIS, ET QUASI LILIA QUÆ SUNT IN TRANSITU AQUÆ, ET QUASI THUS REDOLENS IN DIEBUS ÆSTATIS.] Syrus : *Quasi arcus in nubibus, et quasi spicæ agri, et quasi lilium regis* (regium) *in fontibus aquarum, et quasi arbores Libani in diebus collectionis fructuum;* Vatablus : *Ut arcus splendidis refulgens nubibus, ut flos rosarum tempore verno, et quasi ad aquas profluentes lilia, ut thurifer surculus tempore æstatis. Nebulas gloriæ* vocat nubes splendidas, quas scilicet iris suo fulgore illustrat, eisque suam gloriam, id est fulgorem et pulchritudinem communicat. Unde Græca Complutensia sic habent : ως τοξον φωτιζον νεφελας (Roman. εν νεφελαις, id est, in nubibus, vel in-

ter nubes et nebulas, ut vertit Noster) δόξης, id est, *ut arcus illustrans nubes gloriæ*, id est claritate gloriosas et splendidas. A stellis, luna et sole descendit ad iridem, eique comparat Simonem; iridis enim fulgor tricolorque decor est admirabilis, uti multis ostendi cap. 43. 12. Ab iride descendit ad flores odoratissimos et pulcherrimos, puta rosas et lilia, quæ sunt *in transitu aquæ*, id est, quæ sita sunt ad profluentes aquas, iisque rigantur, aluntur et efflorescunt; lilia enim, cùm sint sicca et calida, aquas amant et sitiunt. Vide quæ de liliis dixi Osee c. 14. v. 3. A floribus transit ad aromata, puta ad thus. Per *thus* hìc accipe, non aroma, sed arborem quæ thuris aroma profert; græce enim est ὡς βλαστὸς λιβάνου, id est, *ut germen*, vel surculus, *thuris*, sive thurifer, ut vertit Vatablus. Addit *diebus æstatis;* nam in æstate solis ardore ictā hæc arbuscula thurifera, suaviorem quam alio tempore exspirat vaporem et odorem, utpote sole illum eliciente, quod maxime fit circa ortum canis, ait Plinius lib. 12. c. 14. Hæ similitudines significant Simonem primo, in se fuisse mere decorum, moribusque compositum; secundo, venerandum et amabilem fuisse populo; tertio, vitia populi suæ doctrinæ luce, et sanctæ vitæ odore et exemplo discussisse.

Nota τὸ *quasi flos rosarum in diebus vernis.* In vere enim mirum odorem exhalat rosa, ob veris teporem. Unde rosa ver efficit amœnum, decorum, odoratum, ut, quod ait Poeta, ver sit formosissimus annus; rosa enim est purpura veris.

Allegor. hìc flos est Christus, Nazarenus noster, totus floridus, qui quovis flore speciosior in vere patiens, *fusi cruoris colore vernavit*, ait S. Ambrosius lib. de Spiritu Sancto c. 5. Itaque in corona illa spinea sese ad crucem instar rosæ expandens, ac suo se cruore perfundens, mire splenduit ac rutilavit, et olim ejus typus ardens in medio rubi flamma, Exodi 3. Rursum *vernavit;* quia cum in cruce succisus emarcuisse videretur, rubebat elegantius, ut flos regius, et ad regni perennitatem revirescens vernabat. Audi S. Ambrosium in loco jam citato tractantem illud de Christo Isaiæ 11. 1: *Et flos de radice ejus ascendet. Flos*, ait, *odorem suum succisus reservat, et contritus accumulat, nec avulsus amittit: ita et Dominus Jesus virgo regalis flos, in illo patibulo crucis nec contritus emarcuit, nec avulsus evanuit; sed illa lanceæ punctione succisus, sane speciosius fusi cruoris colore vernavit, mori ipse nesciens, mortuus æternæ vitæ munus exhalat.* Quin et rubentes ipsas sanguine spinas, non jam spinas, sed suave rubentes rosas, aut caryophyllatos flores poeta Hispanus optime dixit, ait noster Jacob. Pintus de Christo crucifixo lib. 4. tit. 4. loco 1. n. 15.

Tropolog. rosa notat puritatem, verecundiam, charitatem, mortificationem (rosa enim sepitur spinis, et inter eas nascitur), quæ mire ornant fideles, præsertim sacerdotes. Vide quæ de rosa et Sanctis roseis dixi Actor. c. 12. v. 13. Quibus adde, S. Elisabetham Lusitaniæ reginam, quæ floruit anno Domini 1300 (à qua omnes Lusitaniæ et moderni Hispaniæ reges recta genealogiæ serie descendunt num. 14.), quamque nuper ob eximiam sanctitatem Sanctorum catalogo adscripsit Urbanus VIII. cum profusa esset in eleemosynas, ideoque accusata apud maritum regem Dionysium, quod opes regni prodigeret, ac quodam die regi occurreret sinu pleno nummis in pauperes erogandis, rexque rogaret, Quid geris in sinu? illa respondit, *Gero rosas*, ac aperto sinu regi rosas ostendit; nimirum Deus ad tegendam reginæ pietatem nummos in rosas verterat; sed rege abeunte rosæ reversæ sunt in nummos, quos ipsa in pauperes distribuit: ita habet ejus Vita. Apposite, rosa enim suo candore integritatis, æque ac charitatis, et beneficentiæ suo rubore est symbolum, præsertim quia rosa medicinalis et benefica est, multisque electuariis inservit.

Quocirca Rabanus: *Quid*, ait, *per flores rosarum in diebus veris, nisi Martyrum sanguis in virore nascentis Ecclesiæ exprimitur? quia tunc maxime prædicatores sancti trucidati sunt pro dogmate Evangelicæ fidei: et quid per lilia, nisi castorum et virginum ordo, qui in transitu labentis seculi semetipsos castraverunt propter amorem Dei?*

9. Quasi ignis effulgens (cum noctu flamma emicat et in altum se extollit, ait Palacius), et thus ardens in igne.] Græca jungunt ignem cum thure hoc modo: *Quasi ignis et thus in foculo.* Hìc thus accipitur pro aromate, non pro arbore; unde Syrus: *Quasi odor thuris super thuribula.* Confertur enim Simon igni fulgenti, et thuri in eo ardenti, quæ duo simul juncta et splendore, et calore, et odore astantes recreant; simili enim modo Simon pontifex et splendore sapientiæ, et ardore suavitateque devotionis Deo gratissimæ, instar thuris excelluit. Ita Rabanus: *In thure*, inquit, *pura oratio exprimitur, quæ redolet in diebus æstatis; quia ejus odor spargitur in claritate fidei, et ardet in igne amoris; licet enim thuris odor per se bene oleat, appositus tamen igni fortius redolet: sic et oratio pura, licet per se Deo sit grata, tamen si adhibito igne passionum in dilectione perseveraverit, coram oculis Dei magis grata redolebit.*

Rosæ maxime notant verecundiam, lilia castitatem, thus orationem, ignis charitatem, quæ Simonis, id est sacerdotis, præsertim Prælati et Pontificis, primariæ sunt dotes et virtutes, juxta id quod de Onia III. Simonis hujus abnepote dicitur 2. Machab. c. 15. 12. Judam Machabæum vidisse: *Oniam, qui fuerat summus sacerdos, virum bonum et benignum, verecundum visu, modestum moribus, et eloquio decorum, et qui à puero in virtutibus exercitatus sit, manus protendentem, orare pro omni populo Judæorum.* Hac de causa sacerdos in sacris thus Deo adolet, ac simul orat; *Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, Domine.* Sacerdos enim debet esse vir orationis, in eaque adeo validus et potens, ut medius velut sequester inter Deum et populum interveniat, Deoque irato manus quasi liget, eumque populo reconciliet; uti Aaron thurificans plagam ignis in populum grassantem stitit, Num. 16. 47. Præclare nuper D. Avila: Sacerdos, inquit, sit quasi alter Moyses resistens iræ Dei, et quasi alter Aaron sistens plagam Dei. Polleat ergo dono orationis, non ex se, sed ex afflatu Spiritus Sancti; postulet pro toto populo gemitibus inenarrabilibus, uti fecit Christus in cruce, Hebr. 5. 7. Christi ergo gemitus et ardores induat.

Præclare insuper B. Gregor. Nyssenus tract. de Scopo Christiani: *Nobis*, inquit, *amplius orationi insistendum est, siquidem hæc veluti chori virtutum antistita quædam est, et per sanctitatem*

arcanam et spiritalem, et affectum inenarrabilem Deo conjungit eum qui in prece perseverat; qui desiderio fervens satietatem precationis non invenit, imo semper à bonis appetitu corripitur, juxta id quod dictum est : Qui edunt me, adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc sitient; atque alibi : Dedisti lætitiam in corde meo, Psalm. 4. 7. *Et Dominus Lucæ* 17. 21 : *Regnum cœlorum intra vos est, regnum appellavit gaudium desuper insitum animis per spiritum; quod est arrhabo sempiterni gaudii, quo tunc fruentur Sanctorum animæ.*

10. QUASI VAS AURI SOLIDUM, ORNATUM OMNI LAPIDE PRETIOSO.] Syrus : *Quasi torques auri* (ex auro) *variegatus optime, et ornatus lapidibus pretiosis;* Vatablus : *Ut vas auro solidum, omnigena gloria decoratum.* Alludit ad Rationale pontificis, quod auro et duodecim pretiosis gemmis, totidem pontificis virtutes repræsentantibus constabat, de quibus multa dixi Exodi 28. 17. proinde hîc plura non addam. Mystice Rabanus : *In auro,* inquit, *splendor sapientiæ, in lapidibus pretiosis virtutum decor exprimitur: cum ergo virtutes sacræ fulgori sapientiæ intermiscentur, vas animæ hæc habens pretiosissimum esse demonstratur.*

11. QUASI OLIVA PULLULANS, ET CYPRESSUS IN ALTITUDINEM SE EXTOLLENS, IN ACCIPIENDO IPSUM STOLAM GLORIÆ, ET VESTIRI EUM IN CONSUMMATIONEM VIRTUTIS.] Syrus : *Quasi oliva decora, cujus sunt rami magni, et quasi arbor unguenti satura* (referta, Arabicus, *obvoluta*) *ramis, in accipiendo vestes sanctitatis* (sanctas), *et in amiciendo se vestibus gloriæ.* Comparat hîc post multa alia Simonem oleæ et cypresso, perinde ac sapientiam eisdem comparavit cap. 24. v. 17 et 19. ut ostendat sapientiam et sapientem, qualis erat Simon, in se complecti omne pretium, omneque decus rerum omnium, eum scilicet in se continere omne id quod pretiosum et pulchrum est in cœlis, æque ac in terris, puta in arboribus, floribus, aromatibus, gemmis, metallis, etc.

Comparat ergo hîc eum olivæ, tum quia olea est arbor speciosa frondibus, et fecunda fructibus; nam profert olivas ex quibus fit oleum, quod simul lux est, cibus et medicina : lucem enim præbet in lampade, cibat esurientes, plagis morbisque medetur, ut ait S. Bernard. serm. 15. in Cant. in illud : *Oleum effusum nomen tuum.* Hæc omnia populo præstitit Simon, et quivis sapiens ac sanctus. Unde pro *oliva pullulans*, græce est ἀναθάλλουσα καρπούς, id est *germinans fructus.*

Rursum comparat Simonem pontificalibus amictum, graviter et decore in templo incedentem, cupresso, tum ob mentis altitudinem (cupressus enim altissime verticem erigit), tum ob speciem; cupressus enim frondibus suis tam apto ordine compositis adeo decore vestitur, ut referat speciem capitis humani egregie comati et pexi. Unde Græca habent : *Quasi oliva decora,* vel *speciosa, germinans fructus, et quasi cupressus exaltata in nubibus,* vel *usque ad nubes;* Tigurina : *Ut oliva elegans et fructifera, quasi cupressus ad nubes usque procera, cum sumebat gloriosum habitum, cumque omni magnificentia induebatur, atque in ascensu altaris amictum sanctitatis decorabat.* Quod Noster vertit : *In accipiendo ipsum stolam gloriæ,* id est, cum indueret vestes pontificias, quæ gloriosæ erant et magnificæ, ac divinitatis indices : Numen enim Dei, ipsamque deitatem, in nomine *Jehova* laminæ aureæ insculpto, æque ac in Rationali, totoque cætero ornatu repræsentabat pontifex : *Et vestiri eum in consummationem virtutis,* id est, cum vestiretur perfecto et consummato illo ornatu, qui sacerdotalis et pontificalis virtutis, hoc est potestatis et auctoritatis, erat index, symbolum et argumentum. Græce : *Cum se induebat consummatione gloriationis,* id est, consummato decore et gloria vestium pontificalium. Sic de Aaronis amictu dixit capit. 45. v. 9 : *Circumcinxit eum zona gloriæ, et coronavit eum in vasis virtutis.* Aliter Palacius : Consummatio virtutis, inquit, vocatur lamina cui consummatissima virtus, id est nomen Dei *Jehova* erat insculptum. Recte igitur gloriosus pontifex Simon comparatur cyparisso, quia cyparissus, id est cupressus vel cypressus, est arbor elegans, recta, procera, semperque frondens ac convoluta, sursumque in acumen et conum desinens, præsertim si mas sit (cupressus enim alia mas est, alia femina). Unde à Poeta Conifera vocatur et Aeria. Ita Virgil.

> Aeriæ quercus aut coniferæ cyparissi.

Et Martial. lib. 2.

> Daphnonas, platanos ac aerias cyparissos.

Ex adverso quia cupressus cæsa nunquam revirescit; hinc à Gentilibus feralis habita, et Inferis consecrata, indeque atra et funesta est dicta; quia mortui quasi plane excisi non reviviscunt, et à mortuo nihil amplius est sperandum. Ita Plinius lib. 16. c. 33. Hinc et Ovid. l. 3. Trist. eleg. 13 :

> Funeris atra mihi ferali cincta cupressu.

Mystice Rabanus : *In oliva,* inquit, *lux fidei et affectus misericordiæ; in cypresso vero altitudo perfectionis, et odor suavissimus bonæ voluntatis, quam habent Sancti, intelligitur.* Vide quæ de symbolis olivæ et cypressi dixi c. 24. v. 17 et 19. Et Palacius : Simon, inquit, similis fuit olivæ, quæ charitatem erga proximos in oleo figurat; et cupresso, quæ contemplationem et charitatem erga Deum erectam, sua proceritate et rectitudine in cœlum ostendit. Habet pontifex speculum, in quo videat qualem se præstare debeat, scilicet tam benignum et purum quam sunt lucifer, luna, sol, tam in se pura, tam erga nos benigna; jam ut arcus admonet Deum fœderis sui, ne terram diluvio perdat, ita Pontifex adeo sanctus sit, ut Deum admoneat ne peccatores pœnis inferni condemnet; tertio, ut rosæ, lilia, et arbor Sabæa tam sunt odorata, ita Pontifex sit bonus odor Christi; quarto, ut ignis ardet et purificat, ita zelus Pontificis ardeat, et sordes depellat; quinto, ut thus olet in igne, ita ille in persecutione; sexto, sit vas aureum charitate, solidum humilitate, ornatum omnibus gemmis, scilicet omnibus virtutibus; septimo, sit oliva misericordia, cupressus in mentis erectione.

Symbolice hîc nota, Sanctos eximios comparari olivæ, quia excelluerunt oleo pietatis et misericordiæ. Unde et nonnulli post mortem stillant oleum, eo quod in vita præ aliis fuerint dediti operibus pietatis et charitatis, cujus symbolum est oleum. Ita oleum stillat ex corpore S. Nicolai, S. Catharinæ, S. Walpurgæ. Qua de

re audi Philippum Eystettensem Episcopum in Vita S. Willibaldi primi Eystettensis Episcopi c. 35 : *Et ideo de Sanctorum corporibus sacri olei demanatio plenitudinem exuberantis misericordiæ, ac redundantiam viscerosæ pietatis, ac lenitivæ mititatis prætendendo figurat; fuerunt namque hi Sancti, qui habent scaturiginem emanationis sacri olei, misericordissimi ac piissimi in vita, et ideo misericordiam consecuti per signa misericordiæ et pietatis hominibus post mortem laudabiliter innotescunt. Sic B. Walpurgis virgo, tanquam oliva in domo Domini fructuosa, et quasi oliva in campis Ecclesiæ speciosa, per oleum effusum dilatavit nomen suum. Rivulo enim suæ sacræ emanationis, notitia sanctitatis ejus derivata est in fines terræ, oleo misericordiæ et pietatis illuminans cæcos, spiritualiter et corporaliter pascens esurientes in bonis, pro affectu sancti desiderii, ac corpore sauciatos sanans, contritis corde medetur.*

12. IN ASCENSU ALTARIS SANCTI, GLORIAM DEDIT SANCTITATIS AMICTUM.] Syrus : *In egressu suo ad recipiendam laudem decore virtutis sanctuarii*, id est in amiciendo se iis quæ honorem et gloriam præferebant, sive vestes sint, sive ornamenta. Nota τὸ *ascensu;* altare enim erat excelsum, unde ad illud ascendere oportebat. Unde *altare dicitur quasi alta ara: ara, quod in ea ardeant victimæ*, ait S. Isidorus, lib. 15. Origin. cap. 4. Græce, ἐδόξασεν περιβολὴν ἁγιάσματος. Quod primo, vertas cum Complut. *glorificavit circuitum sanctitatis*, id est, glorificavit ambitum sanctuarii, q. d. Pontifex pontificali magnificentia redimitus, decorabat et glorificabat totum templi circuitum. Secundo, περιβολὴ non tantum ambitum, sed et amictum significat. Unde melius cum Roman. vertas : *In ascensu altaris sancti gloriam dedit amictu sanctitatis;* Tigur. *Amictum sanctitatis decorabat;* alii : *Glorificabat amictum sacrosanctum*, q. d. Simon pontifex sua gravitate et sanctitate glorificabat vestem pontificalem, ipsumque sacerdotium, adeo ut ipse honoraret et decoraret potius pontificatum, quam ab eo decoraretur. Idem videtur voluisse Noster dum vertit : *Gloriam dedit sanctitatis amictum*, q. d. Amictum sanctum dedit esse gloriam, hoc est, effecit eum gloriosum, decoravit et glorificavit eum suæ personæ dignitate et majestate; sic enim reges et principes graves, moribus ornati, et per omnia compositi magis ornant vestes regales, quam ab iis ornentur. Scitum est illud Alexandri Severi Imper. *Imperatoria majestas constat virtute, non corporis cultu.* Et illud Alfonsi Aragonum regis apud Panorm. lib. 1. de ejus gestis : *Malo moribus et auctoritate meos excellere, quam diademate et purpura.* Qui enim indigni purpura decorantur, sunt, quod vulgo dicitur, simiæ in purpura, in quos competit illud S. Hieron. ex Cicerone : *Cæsar dum indignos extulit, non ipsos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit.*

Posset tamen nostra Latina versio sic simpliciter accipi, q. d. Simon *gloriam dedit sanctitatis amictum*, hoc est, Simon splendidus et gloriosus fuit sanctitatis amictu, tum interno, tum externo. Unde Vatablus vertit : *Insignis erat sanctitatis amictu.* Simonis enim sanctitas, gravitas, et compositio morum interna decorabat sanctam illam vestium pontificalium compositionem et ornatum externum, utpote qui sanctitatis internæ erat tantum significatio quædam et repræsentatio, uti dixi Exodi 28. 30.

Ex quo discant sacerdotes, seipsos illis sanctis virtutibus moribusque ornare, quales ipse Ordo habitusque requirunt et præferunt, utque iisdem sacerdotium ornent, populoque commendent potius quam ab eo ornentur et decorentur. Unde Rabanus : *In ascensu altaris*, inquit, *sanctitatis amictum dabit, qui sacerdotii sui jura rite custodit, ut recte subditos doceat, et pro illis quotidie ad Deum preces fundat.* Sic S. Paulus Ephes. 3. 6 et 2. Cor. 4. 6, ait se illuminasse Evangelium, quia sua admirabili doctrina et vita illud reddebat lucidius, splendidius et illustrius.

13 et 14. IN ACCIPIENDO AUTEM PARTES (legit μέρη, id est *partes*, jam legunt μέλη, id est *membra*) DE MANU SACERDOTUM, ET IPSE STANS JUXTA ARAM (græce : παρ' ἐσχάρᾳ βωμοῦ, id est, *juxta focum altaris*). ET CIRCA ILLUM CORONA FRATRUM : QUASI PLANTATIO CEDRI (Complut. κέδρων, id est, *cedrorum*) IN MONTE LIBANO, SIC CIRCA ILLUM STETERUNT QUASI RAMI PALMÆ, ET OMNES FILII AARON IN GLORIA SUA.] Ita hæc dispungunt Biblia Roman. licet aliter dispungat Jansen. et alii. Sensus est, q. d. Cum Simon pontifex acciperet *partes*, græce μέλη, id est, membra animalium immolatorum offerenda et imponenda altari holocaustorum, ut in eo Deo cremarentur; tunc ipse erat stans circa aram quasi sacerdos et pontifex sacrificaturus Deo pro toto populo. *Et circa illum*, id est cingens, coronans et condecorans illum erat *corona fratrum*, puta minorum pontificum, sacerdotum et Levitarum, quasi diaconorum, qui omnes subserviebant ipsi, ipsumque ornabant et honorabant; perinde ac cedrus procera in Libano circum se plantas cedrorum minorum habet, quibus ornatur et decoratur; et sicut palma circum se habet multos ramos ex eodem trunco germinantes, quibus vallatur, ornatur et roboratur; omnes enim rami tandem in eamdem palmæ arborem coeunt, in eaque uniuntur. Pari modo et decore hi omnes sacerdotes et ministri cinxerunt Simonem pontificem *in gloria sua*, id est, in decore et glorioso suo amictu, ordine, officio, ministerio, modestia, gravitate et pietate. Unde Vatablus vertit : *Cum item membra è manibus sacerdotum accipiens stabat ad focum aræ cingente eum corona fratrum, cedro in Libano natæ similis erat, illis perinde ut stirpes palmarum, et omnibus prognatis Aarone cum sua magnificentia circumstantibus, sacrificiaque Domini manu tenentibus coram universo cœtu Israelitarum.*

Comparat ergo Simonem pontificem primo, cedro, quod, sicut cedrus eminet minoribus cedris sive surculis, quibus cingitur et coronatur, qui ex eodem trunco vel radice progerminant : sic et Simon eminebat cæteris sacerdotibus, eisque quasi corona cingebatur et coronobatur, quia ex eodem trunco, puta Aarone, prognati erant.

Secundo, comparat eum palmæ : sicut enim palma in altum cacumen attollens, circumcirca ramis ex eodem trunco prognatis ambitur, et instar coronæ circumdatur, qui tandem palmæ se inserunt, et cum ea in unam arborem coeunt; quo fit ut palma forinsecus tota sit nodosa : sic pariter Simon cæteris Dei ministris eminens, iis circumcirca in orbem cingebatur, qui cum eo unum clerum, unumque sacerdotium efficiebant; sed ita ut à Simone omne suum decus et gloriam acciperent.

Nota: Hæc sacrificia quotidie obibant sacerdotes minores; in festis tamen solemnioribus, præsertim in festo Expiationis, ea per se obibat Pontifex, ingrediens et lustrans Sancta sanctorum, Levit. 16; tumque hac sacerdotum corona circumdatus, magnam pontificatus magnificentiam præ se ferebat, qua populum ad devotionem et reverentiam suî, et magis Dei excitabat.

Antitype idem facit Pontifex Romanus, qui, dum in festo Paschæ et SS. Petri et Pauli solemniter in basilica eorumdem celebrat, undique cingitur Cardinalibus purpuratis, mitratis Episcopis, sacerdotibus, diaconis, subdiaconis, acoluthis, cæterisque altaris ministris vestibus sacris redimitis, pulchro ordine, modestia, reverentia, pietate circumstantibus et ministrantibus. Circumstant et legati Imperatorum, Regum et Principum: totus denique populus tanto numero, ut subinde basilica, licet capacissima, eum vix capiat. Denique personarum apparatus, sacrorum majestas, musicorum symphonia, etc., cœlestis paradisi gaudia repræsentant; in quo Deo jubilant ex ordine novem Angelorum chori, omnesque Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Virginum, Religiosorum et Confessorum cœtus.

Sic de S. Basilio scribit ei intimus S. Gregorius Naz. Orat. 20, quæ est de laudibus S. Basilii, quòd, cum Valens Imper. Arianus infensus S. Basilio in festo Epiphaniæ adiret Ecclesiam, ut eum inde ejiceret, vidisse S. Basilium, suis Clericis circumdatum, tanta majestate et pietate sacris operantem, ut vertiginem passus pene in animi deliquium inciperit. Sed audi S. Greg. rem gestam enarrantem: *Postquam enim intus fuit, atque ipsius aures psalmorum cantu non secus ac tonitruo quodam personuerunt, plebisque pelagus vidit, omnemque ordinem et concinnitatem, quæ tam in sacrario, quàm prope sacrarium erat, angelicam potius quàm humanam; atque ipsum quidem ante populum recto corpore stantem, qualem Scriptura Samuelem describit, nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac si nihil novi contigisset, ullam in partem se moventem, sed Deo, ut ita dicam, et altari affixum; eos autem, à quibus cingebatur, cum timore quodam ac reverentia stantes: hæc, inquam, simul atque perspexit (nec enim simile quidquam unquam viderat), humanum quiddam passus est, atque oculorum vertigine ac tenebris totus impletur. Atque id plerisque adhuc obscurum et incognitum erat. Verum, cum dona, quæ ipsemet effeceraț, divinæ mensæ offerenda essent, nec quisquam, ut mos ferebat, simul ea caperet (quod non satis liqueret an ea Basilius accepturus esset; tum vero manifeste se affectus prodidit: ita enim titubare cœpit, ut, nisi quispiam ex sacrarii ministris vacillantem supposita manu retinuisset, misere utique et luctuose prolapsurus fuerit.*

S. Basilii æmulus et assecla fuit S. Ambrosius, qui proinde, cum Theodosius Imp. post Offertorium in templo intra cancellos constitisset, per Diaconum percunctatus est cur ibi moraretur; cumque ille responderet: Ut videam sacra peragi mysteria; rursum misso Diacono eidem renuntiavit, ut agnosceret locum suum: nam eum, in quo consisteret esse sacerdotibus Pontificem ambientibus designatum; atque adjecit: *Purpura imperatorem facit, sacerdotem nequaquam.* Tanti antistitis majestatem reveritus Theodosius paruit, atque extra cancellos ad locum laicorum et populi se transtulit.

Mystice Rabanus: *Bonum est*, inquit, *ut qui primus est in ordine, præcipuus fiat in bona operatione et eruditione doctrinæ. Deinde fratres ejus illum circumstent, hoc est, imitentur: fratres enim hic possumus intelligere presbyteros, diaconos et cæteros minoris ordinis viros, qui boni pastoris pium sequantur exemplum, et coram omni synagoga Israel, hoc est, credentium multitudine, digne sui ordinis agant officium, ut inde omnes provocentur ad laudandum omnipotentem Deum; ita enim ipsa Veritas in Evangelio præcepit dicens: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est*, Matth. 5.

15, 16 et 17. OBLATIO AUTEM DOMINI IN MANIBUS IPSORUM, CORAM OMNI SYNAGOGA ISRAEL: ET CONSUMMATIONE FUNGENS IN ARA, AMPLIFICARE OBLATIONEM EXCELSI REGIS PORREXIT MANUM SUAM IN LIBATIONE, ET LIBAVIT DE SANGUINE UVÆ. EFFUDIT IN FUNDAMENTO ALTARIS ODOREM DIVINUM EXCELSO PRINCIPI.] Syrus: *Circumdantibus illum velut corona fratribus suis omnibus filiis Aaron in suo ipsorum honore, tenentibus oblationes manibus suis coram universo populo Israel, donec compleverunt* (alius codex habet: *complevit*, scilicet Simon Pontifex) *ministrare altari, et ministrare in lætitia sanctitatis; porrexit ad urceum manum suam, et accepit vinum vetus, et effudit super latus altaris in odorem beneplaciti.* Pro *consummatione fungens*, græce est συντέλειαν λειτουργῶν, id est, *consummationem ministrans et sacrificans;* hoc est, perfecto et consummato munere sacerdotii fungens, sive ultimas sacrificii partes exsequens, et sacrificium perficiens: ultima enim pars erat libatio sanguinis uvæ, id est, effusio vini in pavimentum altaris: hac enim effusione vinum consumebatur in honorem Dei, ideoque ei offerri et sacrificari censebatur. Aliter Palacius: ipse enim per *consummationem* accipit holocaustum; hoc enim, quia totum Deo cremabatur, hinc erat perfectum et consummatum sacrificium. Ostendit in præcedentibus decorem coronæ sacerdotum circumstantium Pontificem, nunc eorum declarat opus et ministerium, q. d. Sacerdotes circumstantes Pontificem habent oblationem in manibus quam tradunt Pontifici, ut is eum Deo offerat. Tunc Pontifex consummaturus sacrificium, et extremam ei manum impositurus, ut ampliorem oblationi Dei excelsi gloriam addat, extendit manum suam ad phialam vino plenam, quam effundens in pavimentum altaris ei libat, id est, litat et offert Deo excelso, juxta illud quod sancitum est Num. 28. 14: *Vinum ad libamentum offeret in odorem suavitatis;* græce, ὀσμὴν εὐωδίας, quæ verba hîc pariter Siracides usurpat in Græco. Sed Noster vertit, *odorem divinum;* tum quia erat suavissimus et optimus, utpote vini optimi et odoratissimi: optima enim sunt Dei, ideoque vocantur divina; tum quia Deo dicatus erat et consecratus; tum denique quia sicut in victimis, ita et in libamine oppo-

nebant thus; quod dicit *divinum*, quia communi gentium usu nulli nisi Deo offertur et adoletur, uti dixi Levit. 2. 2.

Audi de Immolatione et Libatione S. Isidorum lib. 6. Origin. c. 19: *Immolatio dicta, eo quod in mole altaris posita victima* (alii a mola salsa, id est, farina cum sale inspersa capiti victimæ), *unde et mactatio post immolationem est. Nunc autem immolatio panis et calicis convenit: libatio autem calicis tantummodo oblatio est. Hinc est illud: Et libavit de sanguine uvæ. Sic et Poeta Æneid.* 7: *Nunc*, ait, *pateras libate Jovi; libare enim proprie fundere est, sumptumque nomen de Libero, qui in Græcia usum reperit vitis.*

Loquitur Siracides de magnificentia sacrificiorum Simonis, quasi recenti, quam ipse oculis spectarit, cujusque grata apud omnes exstet memoria.

Allegor. Rabanus: *Consummata oblatio offertur*, inquit, *excelso Regi, quando corpus Christi in sacro altari offertur Deo omnium dominatori, ubi et libatio fit sanguine uvæ, quando sanguis Redemptoris exhibetur in calice: quod fundendum est in fundamentum altaris, hoc est totum agendum in commemorationem nostri Redemptoris; ipse est enim fundamentum, quod portat totum Ecclesiæ ædificium. Cujus oblationis odor suavissimus est excelso Principi, quia beneplacet ac gratissima est Deo Patri omnipotenti.* Denique sanguinem Christi optime repræsentat sanguis uvæ: hic enim est vinum non album, sed valde rubrum, quod sanguinis habet colorem: ac Palæstini vinum rubrum habent, non album. Vide Delrio, adagio 52.

18. TUNC EXCLAMAVERUNT FILII AARON, IN TUBIS PRODUCTILIBUS SONUERUNT, ET AUDITAM FECERUNT VOCEM MAGNAM IN MEMORIAM CORAM DEO.] Syrus: *vocem validam ad benedicendum coram universo populo.* Jusserat enim Deus Moysi, Num. 10, facere duas tubas ductiles ex argento, quibus clangerent filii Aaron in festis tempore sacrificii. Nam v. 10. ait: *Si quando habebitis epulum, et dies festos et calendas, canetis tubis super holocaustis et pacificis victimis, ut sint vobis in recordationem Dei vestri*; ut scilicet hoc jubilo testemini vos memores esse Dei, cui jubilatis, ac vicissim et potius ut Deus hac vestra devotione animique alacritate provocatus, recordetur vestrî, vestras preces et vota exaudiat, vobisque sit propitius et beneficus. Hoc ipsum Siracides vocat: *In memoriam coram Domino*, ut scilicet Deus, excitus vestro hoc tubarum jubilo, memor sit vestrî, vobisque benefaciat. Unde Tigurina vertit: *Vocem ingentem edere commendationis causa*, qua scilicet se Deo commendent; Vatabl. *celebrationis causa*, qua scilicet Deum laudent et celebrent.

Porro duabus hisce tubis David et Salomon multas alias addidere, easque tradidere sacerdotibus ad clangendum tempore immolationis, cum Levitæ personarent cymbalis, citharis et psalteriis. Hoc est enim quod dicitur 2. Paral. 5. 12. in dedicatione templi Salomonis: *Tam Levitæ quàm cantores, etc., vestiti byssinis, cymbalis et psalteriis et citharis concrepabant, stantes ad Orientalem plagam altaris, et cum eis sacerdotes centum viginti canentes tubis. Igitur cunctis pariter et tubis, et voce, et cymbalis et organis, et diversis generibus musicorum concinentibus, et vocem in sublime tollentibus, longe sonitus audiebatur; ita ut, cum Dominum laudare cœpissent, et dicere: Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia ejus; impleretur domus Dei nube.*

Sic antitype longe potiori ratione et jure in sacrificio Missæ tempore Offertorii et Consecrationis cantores et musici personant vocibus et organis. Audi S. Isidorum lib. 1. de Offic. Eccles. c. 14; *Offertoria*, ait, *quæ in sacrificiorum honore canuntur, Ecclesiasticus liber indicium est veteres cantare solitos, quando victimæ immolabantur. Tunc exclamaverunt*, ait, *filii Aaron in tubis. Non aliter et nunc in sono tubæ, id est, vocis prædicatione, cantu accendimus, simulque corde et opere laudes Domino declamantes, jubilamus, in illo scilicet vero sacrificio, cujus sanguine salvatus est mundus.*

Quocirca non tantum cantores, sed et Angeli summa reverentia altare tunc circumstant, Deoque consona voce jubilant. Audi S. Chrysost. lib. 6. de Sacerdotio: *Per id tempus et Angeli sacerdoti assident, et cœlestium potestatum universus ordo clamores excitat, et locus altari vicinus in illius honorem, qui immolatur, choris Angelorum cinctus est.* Angelorum, sacrificio Missæ ministrantium, exempla plura recensui Num. 4. v. 49; et S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 58: *Quis*, inquit, *fidelium dubium habere possit, in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem cœlos aperiri, in illo Jesu Christi mysterio Angelorum choros adesse, summis ima sociari, terrena cœlestibus jungi, unumque ex visibilibus atque invisibilibus fieri.*

Alleg. Raban. *Filii Aaron*, inquit, *sacerdotes sunt Christi, et ministri altaris divini: hi voces exaltant in tubis ductilibus*, *hoc est*, *prædicationem exhibent doctrinæ per passionem consummatæ in memoriam coram Domino. Ductiles autem apte dicuntur, quia fideles diversis passionibus tusi, Domino largiente, proficiunt, et tanto plus crescunt, quanto amplius duri mallei fuerint iteratione percussi. Malleus enim est diabolus, de quo Propheta dicit: Contritus est malleus universæ terræ*, Jerem. 50.

19. TUNC OMNIS POPULUS (singuli de populo) SIMUL PROPERAVERUNT, ET CECIDERUNT IN FACIEM SUPER TERRAM, ADORARE DOMINUM DEUM SUUM, ET DARE PRECES OMNIPOTENTI DEO EXCELSO.] Syrus, *et dederunt in confessionem* (in laudem et gratiarum actionem) *vocem suam, et delectati sunt simul in prece*, q. d. Ad oblationem et clangorem unanimem sacerdotum excitus populus, eos quasi duces suos secutus devotionis pariter spiritum induit, ac pronus in terram corruens adoravit Deum, suasque preces et vota ei obtulit. Idem jussit fieri Nabuchodonosor in dedicatione statuæ aureæ, Daniel. 3. v. 5 et 6.

Simili modo totus populus Christianus olim succinebat sacerdotibus, respondendo: *Amen*, teste S. Paulo 1. Cor. 14. v. 10. Unde S. Hieron. præfat. in epist. ad Galat. lib. 2: *Ad similitudinem*, inquit, *cœlestis tonitrui Amen reboat.* Et Ausonius in Ephemeride:

Consona quem celebrant modulati carmina David,
Et responsuris ferit aera vocibus Amen.

Quin et in multis Germaniæ locis in festo Paschæ et Natalis Christi, totus populus in templo hymnos Christo nascenti et resurgenti canit, et reboando jubilat, ut animi lætitiam et devotionem testetur.

20. ET AMPLIFICAVERUNT PSALLENTES IN VOCIBUS SUIS, ET IN MAGNA DOMO AUCTUS EST SONUS SUAVITATIS PLENUS.] Pro *amplificaverunt psallentes in vocibus suis*, græce est, και ηνεσαν οι ψαλμωδοι εν φωναις αυτων, *et laudaverunt cantores vocibus suis.* Unde patet dictionem *psallentes* apud nos non esse participaliter accipiendam, nec attribuendam toti populo, sed nominaliter pro cantoribus, ut sit sensus : *Et psallentes*, hoc est, inquit Jansen. Levitæ, quorum ex institutione Davidis officium erat cantare psalmos et carmina, populo in terram prostrato, *amplificaverunt* Deum *in vocibus suis*, hoc est, eum glorificaverunt, ejusque laudem ample et magnifice extulerunt : sicque in magno illo templi et atriorum ædificio, auctus est sonus plenus melodia. Primum ergo sacerdotes tuba cecinerunt, deinde populus in terram prostratus est, et cantores suo officio functi sunt. Illis autem canentibus, quid populus fecerit subdit, dicens : *Et rogavit populus*, etc.

Pro *in magna domo*, græce est, εν πλειςω οικω ; pro quo nonnulli legunt, εν παντι οικω, id est, in tota domo, q. d. Quia domus Dei erat ampla et fornice tecta, hinc augebatur dulcis musicorum concentus in ea ; fornicatæ enim testudines, quia voces continent et reverberant, hinc augent sonum, ac subinde efficiunt echo. Complut. legunt, εν πλειςω ηχω, id est, *in multo*, vel *multiplici sono.* Sic et Vatablus : *Cantores autem*, inquit, *vocibus suis laudes agere, ut suavi plurimo sono carmen ederetur* ; alii : *Et collaudarunt cantores psalmorum vocibus suis, multiplici sono carminum modi dulcuerunt.* Sic et hodie dum in festis solemnibus plures sunt numerosique chori musicorum, mire sonora et concinna editur ex consona tot vocum modulatione melodia et concentus suavissimus.

21. ET ROGAVIT POPULUS DOMINUM EXCELSUM IN PRECE USQUE DUM PERFECTUS EST HONOR DOMINI, ET MUNUS SUUM PERFECERUNT.] Hæc pertinent ad versum 19, eumque explent ; significant enim quòd populus perrexerit adorare Deum, quandiu sacerdotes et cantores sacrificiis et psalmis Deum celebrabant, q. d. Populus sacerdotibus et Levitis consentiens, et quasi succinens, perrexit Deum rogare et precari, donec perfectus est honor, græce κοσμος, id est ornatus ; hoc est, ornata psalmodia, sacrificia, cæremoniæ et cultus Domini, puta donec sacerdotes et cantores suum *munus*, græce λειτουργιαν, id est, sacrum ministerium litandi et psallendi, perfecerunt. Unde Vatabl. vertit : *Interim populus summo Domino supplicare, precesque fundere coram misericordi, donec absolveretur cultus ipsius, sacraque ministeria peragerentur.* Populi enim est sacerdotibus obsequi, eosque in cultu Dei subsequi, ut sic utrique vicissim suas in Deo colendo partes agant.

Nota hîc : Sacrorum cultus vocatur κοσμος, id est ornatus : primo, quia in se pulcher et decorus erat ; secundo, quia ornabat Ecclesiam ipsumque Deum ; tertio, κοσμος significat nitorem et ornatum vestium sacerdotalium, quo utebantur sacerdotes, donec sacra perficerent, quibus honorabant tam sacra, quam Deum, cui sacra faciebant.

Nota, secundo, τὸ *perfecerunt* : inde enim discant laici non discedere è templo, nec cessare à prece et laude Dei, donec sacerdotes sua sacrificia, psalmodias, conciones et doctrinas absolverint ; sicut enim perfectum à sacerdotibus Deus exigit sacrificium et laudem, sic et à populo.

22. TUNC DESCENDENS, MANUS SUAS EXTULIT IN OMNEM CONGREGATIONEM FILIORUM ISRAEL, DARE GLORIAM DEO A LABIIS SUIS, ET IN NOMINE IPSIUS GLORIARI.] Græca Complut. pro *dare gloriam Deo* legunt, διδοναι ευλογιαν κυριου, id est, *dare benedictionem Domini*, subaudi populo ; videtur enim hîc Siracides significare benedictionem, quam sacerdos peracto sacrificio impertiebatur populo, dicens : *Benedicat tibi Dominus, et custodiat te*, etc. Num. 6. 34. Et sic benedixit populo Aaron celebratis suis primitiis, Levit. 9. 23. Verum Græca Romæ correcta, Vatabl. Tigurina et alii pro κυριου legunt κυριω, id est *Domino*, in dativo ; unde vertunt : *Dare benedictionem Domino*, id est, benedicere, laudare et glorificare Dominum ; quod Noster clare vertit : *Dare gloriam Deo.* Sacerdos enim, benedicens populo, simul benedicebat Deum ; quia à Deo velut omnis boni datore, cujus magnificentiam et beneficentiam celebrabat, precabatur populo omnem gratiam omneque bonum : qua prece utique significabat et protestabatur Deum esse omnis boni fontem, quod sane est Deum benedicere et laudare, atque *in nomine ipsius gloriari* ; quia omnis boni laudem et gloriam Deo assignabat. Unde Vatablus vertit : *Deinde cum descendisset ille, manus suas ad omnem cœtum Israelitarum, laudes Domino labiis suis agendo, ejusdemque nomine gloriando, extendere.*

Alludit ad factum Salomonis, qui in dedicatione templi sui, peractis sacrificiis, ita Deo æque ac populo benedixit : *Benedictus Dominus qui dedit requiem populo suo Israel*, etc. *Sit Dominus Deus noster vobiscum*, etc. *Sit quoque cor nostrum perfectum coram Domino Deo nostro*, etc. 3. Reg. 8. 56. Simile fecere Jonathan et Nehemias sacerdotes in sacrificiis, quæ obtulerunt in purificatione templi, in qua à Deo missus fuit novus ignis è cœlo in victimas, 2. Mach. 1. 23 : *Orationem autem*, inquit, *faciebant sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Jonatha inchoante, cæteris autem respondentibus. Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum : Domine Deus, omnium creator, terribilis et fortis, justus et misericors, qui solus es bonus rex, solus præstans, solus justus et omnipotens, et æternus, qui fecisti patres electos, et sanctificasti eos, accipe sacrificium pro universo populo tuo Israel, et custodi partem tuam, et sanctifica*, etc. Ubi manifeste vides sacerdotes benedixisse Deum, æque ac populum : Deum laudando, et de suis attributis ei congratulando ; populum, bona illi à Deo imprecando et postulando. Utrumque ergo faciebat sacerdos, et utrumque ad eum ex officio spectabat. Unde Palacius : Benedictio Salomonis, inquit, 3. Reg. 8, fuit Deum exaltare, et fidelem in promissis ostendere. Tunc Salomon flexit utrumque genu, et felicia populo à Deo impetrare contendit, simul divinam laudans potentiam, quæ posset cuncta quæ vellet. Ad eum modum Simon fecit ; nam conversus ad congregationem, quæ in atriis stabat intenta, extulit in cœlum manus labiis suis dans gloriam Deo, et in nomine exsultans, quod tanta beneficia ab eo ac-

cepisset. Tunc conversus ad altare, iterum orationem coram Domino fudit pro felicitate Israelis, ostendens à Deo felicitatem dependere.

Igitur Pontifex, benedicens populo, elevabat manum sursum; mox eam deprimebat deorsum, inde à sinistra movebat ad dexteram describendo formam crucis, inquit Jansenius, Palacius et alii. Vide dicta c. 36. v. 19; populus vero, flexis genibus, Pontificis benedictionem excipiebat, uti modo Romæ fieri videmus, cum Pontifex solemniter benedicit populo, præsertim in festo Ascensionis Christi, ut ejus benedictionem imitetur, de qua plura dixi, Actorum 1. v. 9.

23. Et iteravit orationem suam, volens ostendere virtutem Dei,] supple se agnoscere et commendare, q. d. Simon Pontifex ob devotionem, tum suam, tum populi, iteratò elevans manus benedixit tam Deum quàm populum, ut hac benedictione exsultans ostenderet et publice celebraret virtutem Dei, puta primo, Dei potentiam, sanctitatem et magnificentiam; secundo, Dei fidelitatem et bonitatem, qua tot beneficia assidue Israeli præstabat; tertio, *virtus* hæc accipi potest efficacia benedictionis, quam populo dabat Pontifex, q. d. Simon iteravit suam benedictionem, ut ostenderet eam fore efficacem, et reipsa complendam; quia nomine et jussu Dei, promittentis se eam ratam habiturum, et reipsa præstiturum, eam impertiebat populo, Num. 6. 34. Unde Græca pro *virtutem* habent ευλογιαν, id est benedictionem, beneficentiam, gratiam. Pro *iteravit* legit Interpres εδευτερωσεν, in singulari; jam Complut. et nonnulli alii legunt in plurali εδευτερωσαν, id est, *iterarunt*, scilicet Israelitæ. Rursum pro *ostendere* Noster legit επεδειξασθαι; jam Complut. et alii legunt επιδεξασθαι, id est *suscipere*; unde hunc versum explicant de populo, non de Pontifice, sicque vertunt: *Et iterarunt adorationem, ut susciperent benedictionem ab Altissimo;* Tigurina: *Inde rursum preces iterari ad benignitatem Altissimi percipiendam;* Vatablus; *ad gratiam impetrandam ab Altissimo.* Quæ verba significant, ait Jansenius, populum qui prius tempore sacrificii se semel in terram prostraverat, ut dictum est v. 19, peracto sacrificio, cum Simon Pontifex cum esset benedicturus, rursus se adorando Deum prostravisse, ut susciperet benedictionem non tam à Pontifice quàm à Deo altissimo, sicut ei imprecabatur Pontifex, dicens: *Benedicat tibi Dominus.* Unde et in nostra versione in verbo *iteravit* repeti potest nomen *populus*, et nomen *orationem* accipi potest pro *adorationem*, ut habent Græca, ut sensus sit: Et populus, sacerdote ipsum benedicente, iteravit adorationem suam, volens ostendere virtutem Dei, se scilicet agnoscere. Verum aptius hæc referas ad Pontificem, ut patet ex copula *et*, quæ hæc immediate præcedentibus connectit; præcedentia autem ad Simonem Pontificem spectant, non ad populum. Accedit quod Græca emendata in singulari legant plane eo modo quo legit Noster; habent enim: *Et iteravit in adoratione*, id est iteravit adorationem, *ad ostendendum benedictionem ab Altissimo*, q. d. Simon Deum adoravit, ut ostenderet se benedicere populo, non nomine et virtute sua, sed Dei, cujus opem adorando implorabat, ut is benedictionem suam faceret efficacem, et in effectum deduceret. Ad Simonem enim omnis hæc laus pertinet.

Moraliter, disce hîc benedictionem Pontificum æque ac Patriarcharum fuisse efficacem, et magnam habuisse virtutem; idque ex institutione et promissione Dei, qui per Pontificem benedicebat populo, Num. 6. 34, ideoque populus flexis genibus avide et reverenter eam excipiebat. Efficacior est benedictio Pontificum Christianorum, utpote quæ fit nomine, meritis et virtute Christi, à quo omnis in homines gratia dimanat. Vide dicta c. 3. 11. et Num. 6.

24. Et nunc orate Deum omnium, qui magna fecit in omni terra, qui auxit dies nostros a ventre matris nostræ, et fecit nobiscum secundum suam misericordiam.] Ita Romana et Græca. Perperam ergo passim pro *Et nunc orate*, legunt: *Et plus oravit.* Pro *orate* græce est ευλογησατε, id est benedicite; prima enim orationis pars debet esse Dei benedictio, id est laus et gratiarum actio, ut per eam Dei benevolentiam nobis conciliantes, novam ab eo gratiam emendicemus et emereamur, uti ostendi 1. Timoth. 2. 1. Unde Vatablus vertit: *Nunc quoque Deo rerum omnium laudes agite, Deo per omnia magnifico, qui nobis ab utero in dies augescere dedit, et nobiscum egit pro sua misericordia.*

Est conclusio capitis et totius libri: nam post recensitam benedictionem Simonis Pontificis hortatur populum, ut Pontificem suum sequens et imitans, adorando benedicat Deum, id est eum laudet, eique gratias agat; idque triplici titulo et causa: prima est generalis, quia Deus *magna fecit in omni terra;* ergo ab omnibus terræ incolis cum gratiarum actione laudandus et celebrandus est; secunda est specialis, quia Deus *auxit dies nostros à ventre matris nostræ;* quia scilicet Deus nobis à nativitate hucusque conservavit et prolongavit dies et annos vitæ nostræ, ut alii ad 50, alii ad 60, alii ad 70 annum, Deo dante, sani, læti, fideles et fortunati vixerint: sub vita enim omnia non tantum ad vitam necessaria, sed et utilia ac commoda, tam corporalia quàm spiritalia accipe, quæ Deus omnibus, sed maxime fidelibus suis, puta Judæis, illo ævo singulari cura et providentia, tanquam pater summe providus et beneficus procurabat; Deus enim suorum ab utero per omnem vitam, usque ad ultimum vitæ spiritum specialem gerit curam et sollicitudinem. Unde David: *In te,* inquit, *projectus sum ex utero*, psal. 21. 11. Et: *In te confirmatus sum ex utero; de ventre matris meæ tu es protector meus,* psal. 70. 6. Et: *Suscepisti me de utero matris meæ*, psal. 138. 13. Et Isaias, c. 44. 2: *Dominus, etc., ab utero auxiliator tuus.* Et c. 46. 3: *Qui portamini à meo utero qui gestamini à mea vulva.* Et c. 49. v. 5: *Formans me ex utero servum sibi.* Et v. 1: *Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei.* Et Jerem. c. 1. 5: *Priusquam te formarem in utero, novi te; et antequam exires de vulva, sanctificavi te.* Tertia est, quia *fecit nobiscum* non secundùm justitiam, qua nostris peccatis juste poterat rependere pœnas et maleficia, sed *secundùm suam misericordiam*, ut peccata nostra dissimularet, et pœnitentibus condonaret; quin et suam gratiam, omnemque beneficentiam, tum temporalem, tum præsertim spiritalem, sive externam, sive internam, conferre et rependere non cessaret.

25 et 26. Det nobis jucunditatem cordis, et

FIERI PACEM IN DIEBUS NOSTRIS IN ISRAEL PER DIES SEMPITERNOS. CREDERE ISRAEL NOBISCUM ESSE DEI MISERICORDIAM, UT LIBERET NOS IN DIEBUS SUIS.] Pro *jucunditatem*, uti legunt quoque Græci codices Romæ emendati, Complut. legunt εἰρήνην, id est pacem; Tigurina et alii addunt καὶ εὐφροσύνην, id est *et lætitiam*, sive jucunditatem. Pro *per dies sempiternos*, græce est, κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, id est, *per dies seculi*. Pro *credere*, græce est, ἐμπιστεῦσαι; quod Compl. vertunt: *Ut cum fide faciat misericordiam ejus*; Romani: *Fidelem faciendo nobiscum misericordiam suam*. Noster melius vertit, *credere*; ἐμπιστεύω enim idem est quod credo, fidem adhibeo, uti ex Galeno, Alexandro Aphrodis. et aliis docet Budæus in Comment. linguæ græcæ. Unde 2. Paralip. 20. 20. Septuag. vertunt: Ἐμπιστεύσατε ἐν κυρίῳ θεῷ ἡμῶν, καὶ ἐμπιστευθήσεσθε, id est: *Credite in Domino Deo nostro, et securi eritis*, ut vertit Noster. Pro *in diebus suis*, græce est αὐτοῦ; quod cum Romanis tam *ejus*, puta Simonis Pontificis, quàm *suis*, verti potest, q. d. Liberet nos Deus ab omni malo toto tempore pontificatus et vitæ Simonis Pontificis nostri, Deo et hominibus clari. Complut. et Vatablus pro αὐτοῦ legunt ἡμῶν, id est *nostris*. Græca ergo Romæ correcta sic habent: *Det nobis jucunditatem cordis, et fieri pacem in diebus nostris in Israel secundùm dies seculi, fidelem faciendo nobiscum misericordiam suam; et in diebus ejus* (Simonis) *liberet nos*; Vatablus: *Is nos perfundat jucunditate animi, nostrisque temporibus pacem concedat, ut priscis seculis in Israel, ut misericordiam suam in nos ratam faciat, nosque temporibus nostris liberet*; alii: *Det nobis lætitiam cordis, atque pax sit in diebus nostris in Israel secundùm dies seculi, ut fidem faciat misericordiæ suæ apud nos, et in diebus suis redimat nos*. Imitatur Siracides Simonem Pontificem; quare, sicut ille sacrificia benedictione concludebat: sic et ipse librum simili benedictione concludit, apprecans Israeli *jucunditatem cordis*, id est lætitiam animi; quia in ea consistit felicitas vitæ tam præsentis quàm futuræ, juxta illud quod dixit c. 30. 23: *Jucunditas cordis hæc est vita hominis*. Porro, ut hanc lætitiam obtineat Israel, optat ei pacem perennem hoc fine, ut Israel expertus jugem hanc Dei in se beneficentiam certius credat, id est, sibi persuadeat perpetim sibi adesse Dei misericordiam, ut ei se suaque omnia fidenter credat et committat, ideoque in quavis difficultate ad eam recurrat, ac certa fiducia eam invocet, omniaque quæ petit ab ea impetret, quo fiat ut illa liberet nos ab omni malo in diebus suis. Τὸ *suis* vel ad Deum referri potest, q. d. Liberet nos Deus *in diebus suis*, id est perpetuis, quibus scilicet Israelem curat, protegit et gubernat: aut potius τὸ *suis* referas ad Israel, q. d. Deus liberet Israelem in diebus suis, id est, quandiu Israel erit Israel, puta quandiu Israel erit Ecclesia et populus Dei. Ita Palacius: Ut Simon, inquit, precatus est felicia populo; ita precatur Auctor: primo, ut Deus det jucunditatem cordis; quare comprehendit felicitatem privatam: cum enim corde lætus sum, felix sum; nam et Paulus ait: *Gaudete in Domino semper; iterum, dico, gaudete*; secundo, ut det pacem in diebus nostris, et semper: quæ est felicitas publica; nam pax est status omnium bonorum; tertio, speciatim petit ut Israel credat sibi Dei misericordiam adesse; si enim id, ut debet, credat, habebit liberationem ab hostibus, per omnes dies quibus vixerit Deus. Quod Deus præstitit, non exstinguens gentem Judæam usque ad Christum, per quem melius liberati, vere liberi sunt per omnem æternitatem. De spiritualibus Judæis loquor: *Non enim qui in manifesto, Judæus est; neque quæ in manifesto in carne, est circumcisio: sed qui in abscondito, Judæus est; et circumcisio cordis in spiritu*, Rom. 2. 28. Unde Syrus hos tres versus, scilicet 24. 25. 26, ita convertit: *Laudaveruntque populus terræ Deum, qui fecit prodigia in terra, qui creavit homines de ventre matris suæ, et gubernat eos secundùm voluntatem suam, ad dandam eis scientiam cordis, et sit pax inter eos, et consistat cum Simone misericordia, et cum semine ejus sicut dies cœli*, id est perpetim in æternum.

Paulo aliter Dionysius Cart. accipit τὸ *credere nobiscum, etc.*, q. d. Det Deus Israeli pacem, quatenus filii Israel hinc inde per gentes dispersi percipiant et credant Deum misericorditer esse cum eo; sicque festinent ad terram Israel reverti, ut *liberet eos* (sic enim legit Dionysius, Jansenius et alii passim; sed pro *eos*, legendum cum Romanis et Græcis, *nos*) à captivitate et servitute gentium omnique malo. Sic et Lyranus.

27 et 28. DUAS GENTES ODIT (Syrus: *In duabus gentibus contristata est*) ANIMA MEA; TERTIA AUTEM NON EST GENS, QUAM ODERIM: QUI SEDENT IN MONTE SEIR, ET PHILISTHIIM, ET STULTUS POPULUS QUI HABITAT IN SICHIMIS.] Interserit hæc de tribus gentibus Israeli inimicis Siracides, ex amore et zelo Israelis. Quia enim omnia fausta precatus est Israeli, suumque eximium in eum affectum ostendit, orans ut Deus eum ab hostibus protegat: nunc consequenter ostendit suum in gentes tres hostiles odium, eo quod illæ Israeli perpetim essent infestæ; sicut ergo Israelis fidem et pietatem celebravit, ita nunc trium gentium infidelitatem, impietatem et hostilitatem detestatur.

Græca jam pro *in monte Seir*, habent, *in monte Samariæ*; sed perperam: nam sic non tres gentes hîc nominarentur, sed tantum duæ: Samaritani enim iidem sunt cum Sichimitis; Samaritanorum enim metropolis, post excisam Samariam urbem, fuit Sichem. Vide hîc rursum ut Latina Vulgata correctior sit et præstet Græcis originalibus. Pro *odit*, græce est, προσώχθισα; quod Complut. vertunt: *Onerosa fuit anima mea*; Romana: *Odit anima mea*; Vatablus: *Infensus fuit animus meus*, alii: *Offensa est anima mea*. Idem verbum habetur psal. 94. 10. ubi dicitur: *Quadraginta annis offensus fui generationi illi*; græce προσώχθισα, hebr. אקוט *acut*; quod Aquila et Symmachus vertunt, δυσηρεστήθην, id est, *ægre tuli, offensus fui, fastidivi*; Chald. *aspernatus sum*; S. Hieron. *displicuit mihi*; Vatablus, *rixatus sum, contendi, cum tædio perculi*. Sensus ergo est, q. d. Ego Siracides, sicut fideles et pios Israelitas, cives meos, toto animi affectu complector; ita plane aversor tres gentes infideles et impias, quæ Deo exosæ sunt, et ejus populo, puta Israeli, uti vicinæ eumque quasi circumsidentes, ita eidem summe infestæ.

Prima gens est Idumæorum, qui habitant *in monte Seir*; horum enim in Israelem odium cœpit in Esau, primo eorum patre, qui Jacobum fratrem ob præceptam sibi primogenituram, internecino odio est prosecutus, illudque pa-

tris odium posteri non tantum imbiberunt, sed et vehementer auxerunt.

Secunda gens est Philisthinorum; hi enim, ut ex libris Judicum et Regum constat, perpetuis bellis et cladibus affecerunt vexaruntque Israelem.

Tertia gens, quam summe odi, est Cuthæorum, sive Samaritanorum Judæis infensissimorum, quorum metropolis erat Sichem. Unde de ea dicit: *Tertia autem gens non est gens quam oderim;* quæ verba sic ordinanda sunt, q. d. *Tertia gens quam oderim*, id est, quam merito odisse debeam, *non est gens*, id est non est digna gentis nomine. Quapropter Syrus et Græca habent tantum: *Duas gentes odit anima mea, atque tertiam quæ non est gens*, id est, non meretur nomen gentis. Aut certe: *Tertia autem non est gens quam oderim*, q. d. Tertia sicut non est gens, sic nec odio digna: quia vilis, abjecta; tum quia non erat una gens, sed conflata ex multis Assyriorum gentibus, puta ex Babyloniis, Cuthæis, Avathæis, Evathæis, Sepharvaimitis, ut patet 4. Reg. 17. 24; erat ergo non tam gens, quàm miscellanea plurium gentium turba; tum quia non erat illa gens, quam se esse jactabat, nimirum Judæa, oriunda ex Jacob et Patriarchis; hoc enim jactasse de se Samaritas patet, Joan. c. 4. v. 20. Porro vocat hanc gentem *stultam;* quia cum Deo vero Israelitarum colebat idola Assyriorum, ut patet 4. Regum 17. 24.

Hinc Judæi Samaritanos maxime oderant, adeo ut nullum cum eis vellent habere commercium, ut patet Joan. 4. 20. Recens autem majoris odii occasio accesserat, quam innuit voce *Sichimis.* Pro quo nota Manassen Jaddi Pontificis fratrem in uxorem accepisse Nicato, filiam Sanaballat Cuthæi, quem Darius rex Persarum præfecerat Samariæ; cumque Manasses ob hoc cum alienigena matrimonium, sacerdotio Hierosolymis spoliandus esset, cogitavit ejus repudium. Sanaballat ergo, ne eam repudiaret, promisit ei pontificatum novum: quare ædificavit templum simile Hierosolymitano in monte Garizim, ad cujus radices sita erat Sichem, quæ tunc erat Samariæ caput (Sichem enim à Jeroboam primo rege Israel, sive decem tribuum, facta erat caput Samariæ; ac licet postea Amri rex idipsum transtulerit in Samariam urbem; tamen tempore Alexandri Magni rursum Sichem erecta est in caput Samariæ, teste Josepho, lib. 11. Antiq. Porro Sichem tempore Christi corrupte dicta est *Sichar*, postea *Neapolis*), atque ibidem Pontificem constituit Manassem generum suum. Quocirca de templo hoc velut schismatico et Hierosolymitani æmulo, assidua Judæis cum Samaritis fuit controversia et contentio, ut patet Joan. 4. 20. Hæc omnia patent ex Josepho, lib. 11. Antiq. c. 7 et 8. et lib 12. c. 1. Excisum est tandem hoc templum post ducentos annos ab Hyrcano Pontifice, Simonis, fratris Judæ Machabæi, filio, teste Josepho, lib. 13. c. 17. Igitur Siracides inculcat hìc odium Sichimitarum; quia eorum schisma et contentio recruduit sub ejus tempora, ob templum schismaticum recens erectum in Garizim juxta Sichem; hoc enim erectum fuit tempore Jaddi Pontificis, qui fuit avus Simonis justi, cui coævus fuit Siracides. Unde ejus laudes operose pertexuit hoc c. 50. Audi Josephum tempore Ptolemæi Lagi, sub quo vixere Simon justus et Siracides, describentem lib. 12. Antiq. c. 2: *Seditiones continuæ erant inter eorum* (Judæorum, qui sub Ptolemæo in Ægyptum migrarunt) *posteros et Samaritas, instituta patria pertinaciter retinentes, pugnabantque inter se jugiter, dum Hierosolymitani suum templum sacrosanctum esse affirmant, et victimas à Judæis non aliò mittendas: Samaritæ contra in montem Garizim eas mitti debere contendunt.*

Mystice Rabanus et ex eo Jansenius: Israel est Ecclesia et populus Christianus, cujus tres infensissimi hostes sunt: primo, Idumæi, id est Judæi, qui æque ut idumæi, ex fidelibus Patriarchis, Abraham, Isaac et Jacob progeniti spiritales eorum in fide filios, puta fideles Christianos, persequuntur. Unde vocantur *Edom* et Idumæi, id est rufi; quia sanguine Christi, quem occiderunt, et Christianorum rubricati; et *Seir*, id est pilosi, quia superbi et duri obstinate in sua perfidia persistunt; secundo, sunt Philisthiim, qui interpretantur ruina duplex, ait Rabanus. Hi repræsentant gentes idololatras, Turcas et Saracenos, qui nihil commune habent cum Christianis, sed in sua idololatria et sceleribus perseverantes Christianos atrocissime persequuntur; tertio, sunt Samaritæ qui repræsentant hæreticos. Hi stulti habitant in Sichimis, id est, in humeris sive laboribus; quia quotidie perversa scribendo et prava docendo, stulte laborem suum consumunt, ut se et alios in errorem et gehennam pertrahant. Dicentes ergo se sapientes, stulti facti sunt, Rom. 1. Hi non sunt gens una, quia ex variis locis orti, et ex variis sectis et hæresibus etiam inter se contrariis conflati; veritatem tamen religionis sibi solis contra Catholicos orthodoxos vindicare audent, mentientes se Apostolorum esse filios et discipulos, eorumque doctrinæ insistere.

Rursum Idumæus, velut frater natu major Jacobo, sive Israele, repræsentat mundum; Philisthæus dæmonem; Sichimita carnem, ait Palacius; Sichem enim corrupit Dinam Jacobi filiam, Genes. 34. Porro hi tres hostes circumcidunt et occidunt fideles et Ecclesiam, sicut Israel et Judam circumcidebant et obsidebant Idumæi à Meridie, Philisthæi ab Occidente, Sichimitæ à Septentrione.

29. Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus filius Sirach Jerosolymita, qui renovavit sapientiam de corde suo.] Syrus: *Omnia proverbia sapientum et ænigmata eorum scripta sunt in codice isto.* Hic versus et sequentes duo videntur esse adjecti Siracidi seniori, sive avo, à Siracide juniore sive nepote, ut ostendat libri hujus auctorem esse Jesum filium Sirach avum suum; veteres enim, ut Moses, Josue, David, Samuel, etc., gloriam fugientes, nomen suum libris non præfigebant. Unde in calce nomen ab aliis addebatur, ut sciretur libri auctor. Atque hac de causa de tot libris S. Augustini, S. Hieronymi, S. Cypriani, etc., velut incertis et dubiis, utpote olim anonymis, tanta est inter doctores disceptatio. Eadem est de auctoribus libri Josue, Judicum, Regum, Paralipomenon, Judith, Tobiæ, Esther, Machabæorum, etc. Addidit ergo hæc Jesus nepos, ut testetur librum hunc scriptum ab avo suo. Verum nil obstat quominus hæc ab ipso Jesu seniore, sive avo scripta dicantur; sic enim in aliis nonnullis veterum libris nomen ab ipso auctore in calce adjectum legimus. Unde Græca

Romæ correcta pro *scripsit*, legunt in prima persona *scripsi*, quasi ipse avus loquatur dicatque : Ego Jesus doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsi in codice isto. Primus, qui nomen suum operi præfixit, fuit Salomon; Proverbia enim sua ipse sic inchoat : *Parabolæ Salomonis, filii David regis Israel.* Græca nonnulla, ut Tigurina, ad *Jesus filius Sirach* addunt, *Eleazar*, vel *Eleazari*, quasi Jesus hic fuerit filius Sirach, qui Sirach fuerit filius Eleazari, ita ut Jesus fuerit nepos Eleazari. Unde aliqui opinati sunt Jesum hunc fuisse nepotem Eleazari Pontificis, qui 70 Interpretes misit ad Ptolemæum Philadelphum. Verum id refutavi in prologo; Jesus enim hic fuit coævus Simoni Pontifici, qui Eleazarum in pontificatu antecessit, illumque quasi fratrem ejus hæredem et successorem reliquit. Nam in Simone finit elogia patrum, nec ullam Eleazari successoris facit mentionem. Quare paulo post Simonis mortem hunc librum scripsisse videtur, sub initium regni Ptolemæi Philadelphi; unde et nepos ejus in prologo fatetur se librum hunc ex Hebræo in Græcum translulisse sub Ptolemæo Evergete qui Philadelpho proxime in regnum Ægypti successit. Quocirca alii censent Sirach, patrem Jesu, alio nomine vocatum Eleazarum ; erant enim Judæi polyonymi. Verum τὸ *Eleazar*, vel *Eleazari*, delent codices Græci Romæ emendati, æque ac Latini omnes : quare plane irrepsisse videtur, esseque delendum.

Porro Jesus *renovavit sapientiam de corde suo;* quia priscam veterum sapientiam, sive ethicam jam obsoletam, et pene oblivioni traditam, de novo conscripsit, itaque eam quasi novam edidit et vulgavit. Græce est : ανωμβρισε σοφιαν απο καρδιας, id est, *distillavit;* Rom. *Diffudit sapientiam à corde;* Vatablus : *Effudit animi sui sapientiam;* alii proprie : *Ut imbrem effudit sapientiam è corde suo*, juxta illud Moysis : *Concrescat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina*, Deuter. 32. 2. Vide ibi dicta.

30. Beatus, qui in istis versatur bonis : qui ponit illa in corde suo, sapiens erit semper.] Syrus : *Beatus vir, qui in his meditabitur, et discet ea, et capiet ea, et faciet ea.* Nota : Adeo insitum naturæ est beatitudinis desiderium, ut nemo sit qui non velit esse beatus. Unde sanctus Augustinus, lib. 13. de SS. Trinitate, c. 3 : *Mimus quidam*, inquit, *cum se promisisset in theatro quid in animo haberent, et quid vellent omnes, aliis ludis esse dicturum, atque ad diem constitutum major multitudo conflueret, suspensis silentibus omnibus, dixisse perhibetur : Vili vultis emere, et caro vendere, etc. Ennius quoque dicens : Omnes mortales sese laudari exoptant, videtur pronuntiasse hominum omnium voluntates, etc. At si dixisset : Omnes beati esse vultis, miseri esse non vultis; dixisset aliquid quod nullus in sua non agnosceret voluntate.* Ibidem enim ostendit aliquos non cupere laudem, nec opes; sed nullus prorsus est qui non cupiat esse beatus. Verum multi quærunt beatitudinem ubi non est, puta in honore, epulis, divitiis. Siracides ergo hîc, digito ad fontes intento, indicat locum sedemque beatitudinis esse sapientiam ; ut ibi eam quæramus, alibi eam non inventuri. Sola enim sapientia, hoc est sola virtus, beat.

31. Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit : quia lux Dei vestigium ejus est.] Syrus : *Altitudo* (eminentia) *timoris Dei super omnia exaltata est; vide eum, fili mi, et ne dimittas eum.* Sensus est, q. d. Beatus erit, qui in bonis, tum virtutibus, tum earum præmiis, quæ hoc libro describit, legendo et meditando assidue versatur : quare qui ea in corde suo recondit, sapiens evadet. Si enim hæc in opus et praxim redegerit, ad omnia quæ agenda erunt, fiet potens et validus (græce enim est ισχυσει), *quia lux Dei vestigium ejus est.* Est metonymia; *vestigium* enim ponitur pro gressu qui fit per vestigia, q. d. Quia ambulat, et vestigia gressuum actionumque suarum figit in luce legis et sapientiæ Dei, juxta illud Christi : *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ*, Joannis 8. 12. Unde Vatablus vertit : *Qui hæc egerit, valebit ad omnia; quia vestigium ponit in luce Domini, qui sapientia pios imbuit;* quia scilicet Jesus Sirach hæc scripsit non ex cerebro suo, sed ex illustratione lucis divinæ. Alludit ad columnam ignis et lucis, quæ quasi dux vitæ Hebræos percussit in deserto, eosque certo duxit et perduxit in terram promissam ; quacumque enim illa præcedebat, illac sequebantur Hebræi, ibique vestigia sua figebant, Exodi 13. 21. Eadem de causa Abrahæ apparuit lampas in caligine, transiens inter divisiones victimarum, Genes. 15. 17; lampas enim transiens repræsentabat Deum, qui Hebræis quasi in tenebris Ægypti oberrantibus prætendit facem, ut tuto exirent : itaque Hebræos invitabat ad exitum. Quare populo Hebræorum tunc *lux Dei* fuit *vestigium ejus;* quia scilicet populus præeuntis lucis vestigia secutus est. Idem tropologice Deus facit justis, dum eis viam ad virtutem, perfectionem et beatitudinem prælucens indicat et commonstrat. Id facit per illustrationes rerum divinarum et cœlestium, quas quasi fulgura menti immittit.

Græca Complut. Vatablus et alii addunt : *Et piis dedit sapientiam. Benedictus Dominus in seculum. Fiat, fiat.* Verum codices Romæ emendati hæc omittunt; prior enim pars mutua et transsumpta videtur ex fine capitis 43, posterior ex fine psalmi 88.

CAPUT QUINQUAGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudat et celebrat Deum, quod se a multis afflictionibus et periculis liberarit. Inde, v. 18, ostendit quantum a puero studuerit sapientiæ, quantosque ex ea fructus perceperit. Denique, v. 31, omnes suo exemplo ad sapientiæ studium hortatur et accendit.

1. ORATIO Jesu filii Sirach : Confitebor tibi, Domine rex, et collaudabo te Deum
salvatorem meum. 2. Confitebor nomini tuo : quoniam adjutor et protector
factus es mihi, 3. et liberasti corpus meum à perditione, à laqueo linguæ
iniquæ, et à labiis operantium mendacium, et in conspectu astantium fac-
tus es mihi adjutor. 4. Et liberasti me secundùm multitudinem misericor-
diæ nominis tui à rugientibus, præparatis ad escam, 5. de manibus quæ-
rentium animam meam, et de portis tribulationum, quæ circumdederunt
me : 6. à pressura flammæ, quæ circumdedit me; et in medio ignis non sum æstuatus : 7. de
altitudine ventris inferi, et à lingua coinquinata, et à verbo mendacii, à rege iniquo, et à
lingua injusta : 8. laudabit usque ad mortem anima mea Dominum, 9. et vita mea appropin-
quans erat in inferno deorsum. 10. Circumdederunt me undique, et non erat qui adjuvaret.
Respiciens eram ad adjutorium hominum, et non erat. 11. Memoratus sum misericordiæ tuæ,
Domine, et operationis tuæ, quæ à seculo sunt : 12. quoniam eruis sustinentes te, Domine,
et liberas eos de manibus gentium. 13. Exaltasti super terram habitationem meam, et pro
morte defluente deprecatus sum. 14. Invocavi Dominum patrem Domini mei, ut non derelin-
quat me in die tribulationis meæ, et in tempore superborum sine adjutorio. 15. Laudabo no-
men tuum assidue, et collaudabo illud in confessione, et exaudita est oratio mea. 16. Et libe-
rasti me de perditione, et eripuisti me de tempore iniquo. 17. Propterea confitebor, et laudem
dicam tibi, et benedicam nomini Domini.

Post elogia, præcepta, exempla sapientiæ toto libro tradita, more oratorum concludit acri exhortatione, lectores incitando, ut eam sibi conquirant et comparent; modum autem eam comparandi docet esse orationem et studium à puero : sic enim se eam à teneris annis comparasse, ideoque ex amaris ejus radicibus dulces tandem ejusdem fructus percepisse commemorat.

18. Cum adhuc junior essem, priusquam oberrarem, quæsivi sapientiam palam in oratione
mea. 19. Ante templum postulabam pro illa, et usque in novissimis inquiram eam. Et effloruit
tanquam præcox uva, 20. lætatum est cor meum in ea. Ambulavit pes meus iter rectum, à
juventute mea investigabam eam. 21. Inclinavi modice aurem meam, et excepi illam. 22. Mul-
tam inveni in meipso sapientiam, et multum profeci in ea. 23. Danti mihi sapientiam, dabo
gloriam. 24. Consiliatus sum enim ut facerem illam : zelatus sum bonum, et non confundar.
25. Colluctata est anima mea in illa, et in faciendo eam confirmatus sum. 26. Manus meas
extendi in altum, et insipientiam ejus luxi. 27. Animam meam direxi ad illam, et in agnitione
inveni eam. 28. Possedi cum ipsa cor ab initio : propter hoc non derelinquar. 29. Venter meus
conturbatus est quærendo illam : propterea bonam possidebo possessionem. 30. Dedit mihi
Dominus linguam mercedem meam, et in ipsa laudabo eum.

Siracides hucusque proposuit se in exemplum Philosophis, id est sapientiæ studiosis, ac triplicis possessionis præmio, quod per ejus studium assecutus est, tacite omnes ad idem illexit : nunc vero clare et aperte omnes ad illud ipsum hortatur et invitat. Ubi Nota. Siracides hucusque ostendit quam studiosus fuerit in discenda sapientia; nunc ostendit quam cupidus sit ejusdem docendæ. Vere enim sapientis est, id quod didicit docere alios : vice versa insipientis est, velle docere quod non didicit. Unde S. Gregor. præf. in Pastor. Sunt plerique, *inquit*, qui dum metiri se nesciunt, quæ non didicerunt docere concupiscunt; qui pondus magisterii tanto levius æstimant, quanto vim magnitudinis illius ignorant.

31. Appropiate ad me, indocti, et congregate vos in domum disciplinæ. 32. Quid adhuc retardatis? et quid dicitis in his? animæ vestræ sitiunt vehementer. 33. Aperui os meum, et locutus sum : Comparate vobis sine argento, 34. et collum vestrum subjicite jugo, et suscipiat anima vestra disciplinam : in proximo est enim invenire eam. 35. Videte oculis vestris, quia modicum laboravi, et inveni mihi multam requiem. 36. Assumite disciplinam in multo numero argenti, et copiosum aurum possidete in ea. 37. Lætetur anima vestra in misericordia ejus, et non confundemini in laude ipsius. 38. Operamini opus vestrum ante tempus, et dabit vobis mercedem vestram in tempore suo.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. Oratio Jesu filii Sirach.] *Oratio*, id est hymnus et psalmus, quo gratias agit Deo pro liberatione sua è tot periculis et malis, eumque laudat et glorificat; oratio enim genus est amplum, omnem mentis ad Deum elevationem, collocutionem, unionem significans : quod multas sub se continet species, quarum una est hymnodia et psalmodia, sive laus et gratiarum actio, ut patet 1. Timoth. 2. 1. Sic Pharisæus orabat dicens : *Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum*, Lucæ 18. v. 11. Sic Angeli et Beati in cœlo orant et adorant Deum, ejus sanctitatem et magnificentiam, admirando et exclamando : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum : plena est omnis terra gloria tua*; et : *Sedenti in throno, et Agno, benedictio, et honor, et gloria, et potestas in secula seculorum*, Apocal. 5. 13. et c. 4. v. 8 et seq. et c. 7. 12.

Porro ad litteram scripsit hunc hymnum Siracides pro se, scilicet ut gratias agat Deo pro suî liberatione, et beneficiis ab eo acceptis; Spiritus Sanctus tamen per eum voluit hìc toti Ecclesiæ, omnibusque fidelibus dare formam gratias agendi Deo pro liberatione è quibuslibet periculis et malis. Unde Ecclesia eam usurpat applicatque S. Agneti aliisque sanctis Virginibus et Martyribus, illamque legit in earumdem Officio et Missa. Ita Rabanus. Siracides ergo præscribit hìc modum gratias agendi Deo omnibus Sanctis, præsertim Virginibus et Martyribus, pro salute animæ et corporis, et maxime castitatis à Deo inter tot tentationes et violentias semper conservatæ. Fuit enim hoc perpetuum quasi Dei studium, ut virgines fideles, quas tyranni in lupanari omnium violentiæ et libidini prostituebant, à Deo virginum patrono et vindice per miraculum illæsæ perpetuo servarentur, uti patuit in S. Agnete, S. Lucia, S. Agatha, cæterisque omnibus.

Confitebor tibi, Domine Rex, et collaudabo te Deum salvatorem meum.] Syrus : *Laudabo nomen tuum, Domine, quotidie.* Pro *confitebor* græce est, ἐξομολογήσομαι, id est faciam exomologesin, edam confessionem meam, ut scilicet vere et sincere coram toto mundo confitear et profitear me innumeris malis circumdatum, et pene oppressum, nulla mea vel humana virtute, sed solius Dei ope ab omnibus liberatum, salvum et incolumem evasisse. Deum vocat *regem*, ut opponat eum Ptolemæo regi se affligenti, q. d. Rex Ptolemæus me afflixit; sed Deus, qui est Rex regum, et Dominus dominantium, ab ejus manu et tyrannide me liberavit. Rursus vocat eum σωτῆρα, id est *salvatorem*, tum ut alludat ad nomen Jesu Christi Salvatoris, cujus ipse typum nomine, æque ac doctrina et passione sua, præferebat; Christi enim meritis omnis hæc ejus liberatio, omnisque gratia adscribenda est; nam hebraice *Jesus* idem est quod græce σωτήρ, latine Salvator, Matthæi 1. tum ut alludat ad Ptolemæum Lagi suum persecutorem, qui Soter cognominatus est, sed falsò, teste Josepho, 12. Antiquit. c. 1, q. d. Ptolemæus non fuit meus soter, id est salvator, sed oppressor : Deus optimus maximus et Christus meus, verus fuit soter, qui me ab omnibus Ptolemæi afflictionibus potenter et clementer eripuit. Siracides imitatur Prophetas, ut Isaiam, qui post populi liberationem in doxologiam erumpens c. 12. 1 : *Confitebor*, inquit, *tibi, Domine, quoniam iratus es mihi : conversus est furor tuus, et consolatus es me.* Idem fecere tres pueri cum à Deo servarentur illæsi in fornace Babylonia, Danielis 3. v. 51 et 57, ubi ob tantum miraculum et beneficium jubilantes : *Benedicite*, in-

quiunt, *omnia opera Domini, Domino : laudate et superexaltate eum in secula, etc.* Idem facit Habacuc c. 3 : *Domine, audivi auditionem tuam, et timui.* Unde v. 18 : *Ego autem*, inquit, *in Domino gaudebo : et exultabo in Deo Jesu meo.* Idem crebro facit David in Psalmis, ut psal. 9. 2 : *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo.* Psal. 56. 10 : *Confitebor tibi in populis, Domine : et psalmum dicam tibi in Gentibus.* Psal. 88. 6 : *Confitebuntur cœli mirabilia tua, Domine.* Psal. 105. 1 : *Confitemini Domino quoniam bonus : quoniam in seculum misericordia ejus.* Psal. 106. 21 : *Confiteantur Domino misericordiæ ejus : et mirabilia ejus filiis hominum.*

Quibus exemplis docet Spiritus Sanctus, nos perpetim debere Deo gratias agere pro innumeris beneficiis, quibus nos à plurimis, etiam occultis, periculis liberat, et in dies plurima dona, quæ non cognoscimus, vel non advertimus, elargitur et confert, uti docet S. Chrysost. in formula gratias agendi Deo, quam alibi recitavi. Vide quæ de Dei laude et gratiarum actione dixi Apoc. 4. v. 8. et c. 5. 23. et c. 7. 12.

2. CONFITEBOR NOMINI TUO : QUONIAM ADJUTOR ET PROTECTOR FACTUS ES MIHI.] Syrus : *Enarrabo nomen tuum in Canticis. Fiducia mea à seculo es, ô Excelse;* Vatabl. *Nomini tuo gratulor, quod mihi defensor fueris et adjutor.* Pro *confitebor*, græce rursum est, ἐξομολογήσομαι, id est profitebor meam infirmitatem, meaque mala, ac Dei virtutem et beneficentiam, qua me ex omnibus malis eripuit : nostræ enim infirmitatis et divinæ virtutis bonitatisque humilis et grata confessio, summa est Dei laus et gratiarum actio.

Imitatur Davidem, qui Deum solet vocare et invocare *adjutorem* et *protectorem.* Deus enim est *adjutor*, ait Jansenius, ad superandum mala jam parata ; *protector*, ne obruant mala futura. *Adjutor* ad benefaciendum : *protector* ad evitandum mala. Porro quibus in rebus Deus fuerit sibi adjutor et protector explicat, dum subdit.

3. ET LIBERASTI CORPUS MEUM A PERDITIONE, A LAQUEO LINGUÆ INIQUÆ (græce, ἐκ παγίδος διαβολῆς γλώσσης, id est, *è laqueo calumniæ linguæ ;* Vatabl. *à labiis linguæ calumniatricis*), ET A LABIIS OPERANTIUM MENDACIUM.] *Operantium*, id est loquentium ; opus enim labiorum non est aliud, quam loqui. *Operantium* ergo *mendacium*, id est contra me concinnantium calumnias, fraudes, falsa testimonia, etc. Unde Vatabl. *Quod adversus labia mendacio dedita, contraque adversarios mihi tuleris auxilium.*

ET IN CONSPECTU ASTANTIUM FACTUS ES MIHI ADJUTOR.] Pro *astantium* legit cum Roman. et aliis παρεστηκότων ; jam Compl. et Vatabl. legunt καθεστηκότων, id est *contra stantium*, hoc est, adversantium mihi. Ut hæc omnia intelligantur, notandum est ex Josepho 12. Antiq. 1. Ptolemæum Lagi (sub quo floruit Siracides) proxime post Alexandrum Magnum regem Ægypti, dolo occupasse Jerusalem, in eamque sæviisse, hos spoliando, illos occidendo, alios perplures captivos abducendo : *Ingressus enim sabbatho urbem*, ait Josephus, *velut sacrorum gratia, Judæis nec arcentibus* (*quod nihil hostile suspicarentur*), *et alioquin eum diem in otio et quiete agentibus, sine difficultate potitus dominatu, acerbe eam et inclementer tractavit.* Et mox : *Ptolemæus multos captivos ex montano Judææ tractu, et Hierosolymorum vicinia, Samariaque et Garizim in Ægyptum traductos, jussit sedes ibi figere.* Unde cap. 2. narrat Ptolemæum Philadelphum, qui Ptolemæo Lagi quasi patri in regnum successit, manumisisse 120. Judæorum millia in gratiam Eleazari pontificis, qui eidem 70. Interpretes, ad Biblia Hebræa in Græcum idioma convertendum, transmiserat. Videtur ergo Siracides, utpote Hierosolymita, et vir in ea urbe princeps, ac sapientia clarus, huic cladi interfuisse, ejusque non minima pars exstitisse. Cum igitur in miseranda illa strage multi Judæi occiderentur, maxime viri nobiles et sapientes, quod eos suæ tyrannidi restituros timeret Ptolemæus ; videtur et Siracides velut unus è primariis urbis civibus et principibus, cum aliis quæsitus ad necem, atque ex Ægyptiorum gladiis, ignibus et tormentis (quibus urbs ab hoste occupata conflagrabat) ereptus ope divina. Hoc est quod hic ipse commemorat et celebrat. Ita Palacius, Jansenius et alii. Ait ergo : *Liberasti corpus meum à perditione*, græce, ἐξ ἀπωλείας, id est *ab interitu*, puta à morte, quæ in urbis vastitate mihi in singulas horas à grassante hoste imminens, et quasi præsens, jugiter ob oculos versabatur. *A laqueo linguæ iniquæ*, id est *calumniatricis*, ut vertit Vatabl. Credendum est, inquit Palacius, aliquem delatorem detulisse Ptolemæo, ubi Auctor lateret, ut inde abduceretur ad pœnam, et contra eum mendacia fuisse conficta ; ideo ait : *A labiis operantium mendacium, et in conspectu astantium factus es mihi adjutor.* Credo Auctorem coram Ptolemæo et ducibus ejus adductum, mendacia contra se audivisse ; sed eum in tam ancipiti causa orantem Deus adjuvit, ne occideretur. Unde Syrus : *Liberasti*, inquit, *animam meam à morte, prohibuisti carnes meas à corruptione, de manu inferi liberasti pedes meos.* Forte Siracides apud Ptolemæum mendaciter accusatus fuit alicujus seditionis aut perduellionis, quod cives et vicinos ad ei quasi hosti resistendum, eumque urbe expellendum occulte sollicitaret : hoc enim magistratus et senatoris (qualis putatur fuisse Siracides) videbatur esse officium.

Simili modo apud Theodoricum regem Gothorum in Italia, accusati fuere Symmachus et Boetius senatus Romani principes, ac Joannes Pontifex, quod Romam et Romanos ad ei, velut Ariano, rebellandum sollicitarent, ac contra eum Justini Imp. auxilium implorarent ; qua de causa omnes ab eo occisi illustre obiere martyrium ; sed mox sceleris pœnas dedit Theodoricus, projectus in ollam Vulcaniam, uti narrat S. Gregor. lib. 4. Dial. cap. 30. Vide Boetium in libris de Consolat. philosophiæ, quos ea de causa in carcere conscripsit, dignos utique tanto principe, philosopho et Martyre.

Causa calumniæ quoque fuisse videtur, quod Siracides, utpote Scriba et doctor legis avitæ, Judæos, præsertim in Ægyptum abducendos, doceret, ut ab Ægyptiorum idolis et moribus caverent, ac in paterna religione fideque à Deo Moysi tradita constantes persisterent ; inde enim accusarunt eum quasi Ægyptiorum et Ptolemæi hostem, uti solent politici religionem ad politiam trahere, et in fide religiosos non tantum perfidiæ, sed et politiæ suæ adversarios interpretari. Quod si ita est, Martyr censendus est Siracides, utpote qui martyrio Jesu Christi, patiendo pro Dei lege et fide, patientia sua

præluserit, ejusque typum tam nomine quam prædicatione, tam vitæ innocentia et sanctitate, quam persecutionum et tormentorum tolerantia gesserit. Certe in Festis SS. Virginum et Martyrum hoc legit Ecclesia in Officio divino; unde sentire videtur Siracidem suo hîc martyrio iis viam stravisse.

4 et 5. Et liberasti me secundum multitudinem misericordiæ nominis tui a rugientibus, præparatis ad escam, de manibus quærentium animam meam, et de portis tribulationum, quæ circumdederunt me.] q. d. Liberasti me non meis meritis, sed ob tuam immensam misericordiam ab hostibus in urbis vastatione furibundis, instar leonum scilicet rugientibus, prædæque et cædi inhiantibus, qui quærebant *animam*, id est vitam meam, perdere. Per *portas tribulationum*, primo, Palacius intelligit judices. Solebant enim Hebræi in portis judicia exercere, et reos condemnare, q. d. Per Deum liberatus sum à judicibus meam condemnationem agitantibus, meamque necem ordientibus. Secundo, Dionys. q. d. Liberasti me ab ipsis tribulationibus, quæ sunt portæ et viæ ad mortem, et ad vitam futuram, imo ad vitam beatam, si æquanimiter Dei intuitu et amore sustineantur.

Tertio et aptius, per *portas* accipe ingressus, incursus, irruptiones densas tribulationum; sicut enim per portas hostis irrumpens in urbem, eam ferro flammaque vastat : sic dum portas tribulationum in aliquem laxat aperitque Deus, illæ facto agmine in hominem irruunt, eumque prosternunt et obruunt. Alludit ad irruptiones militum Ptolemæi in Jerusalem, per portas dolo vel vi apertas : hi enim uti urbem, ita Siracidis domum et familiam vastare satagebant; sed Deus eum protexit et liberavit. Dicit ergo : uti omnes urbis portæ apertæ Ptolemæo, viam dederunt irruentibus undique militibus ad eam vastandam : ita omnes tribulationum aditus in me laxari videbantur, ut omnes tribulationes in me irruerent, meque perderent; sed Deus me ab eis tutatus est et eripuit. Sic Virgil. 1. Æneid. de ventis è cœlo in terram erumpentibus, eamque horrisone perflantibus ait :

Qua data porta ruunt, et terras turbine perflant.

Adde, in portis significari robur et firmitatem pene insuperabilem tribulationum : portæ enim urbium solent esse munitissimæ et robustissimæ, q. d. Videbar mihi undique cinctus tribulationibus, velut portis quibusdam validissimis et insuperabilibus; sed Deus omnes superavit et disjecit. Legit Interpres πυλῶν, id est portis : jam legunt πλειόνων, id est multis. Unde vertunt : *De multis tribulationibus;* Vatabl. *E plurimis, quas perpessus sum, afflictionibus.*

Porro vocat *misericordiam nominis* Dei, quia Deus misericordiam nomine suo præfert. Vocatur enim *miserator, misericors, multæ miserationis, pater misericordiarum, Deus totius consolationis, etc.* Exodi 34. 6. ps. 110. 4. et 2. Cor. 1. Ut significetur Deo proprium esse misereri et parcere, ac misericordiam ipsi esse connaturalem, intimam et essentialem, de eaque velut de nomine proprio Deum gloriari. Unde Græca Romæ correcta addentia *et*, legunt *misericordiæ et nominis;* Syrus : *Salvasti me in multitudine misericordiarum tuarum, ab offendiculo* (scandalo), *et perditione liberasti me, et de manu quærentium animam meam, et à multitudine angustiarum mearum liberasti me.*

6. A pressura flammæ (Syrus, *à flamma ignis*), quæ circumdedit me, et in medio ignis non sum æstuatus,] scilicet non sum ambustus, q. d. Me ab acri tribulatione et validæ persecutionis æstu liberasti, quæ instar ignis me undequaque vallabat et urebat, id est, acriter cruciabat : sic enim *ignis* et *flamma* per catachresin, sæpe sumitur pro quolibet acri dolore et cruciatu; ut ps. 16. 3. *Igne me examinasti.* Psal. 6. 10 et 12. Eccli. 2. 5. Ita Rabanus, Jansen. et alii. Posset tamen *ignis* et *flamma* hîc proprie accipi. Quid enim prohibet, inquit Palacius, judicis sententia Siracidem in rogum flammantem fuisse projectum, uti olim fuere juvenes Hebræi in fornacem Babylonicam injecti, Daniel. 3. atque inde fuisse à Deo liberatum? Unde Græca habent : *A suffocatione flammæ in circuitu, et de medio ignis, ubi non sum æstuatus;* alii, *ubi non exarsi.* Flamma enim intercludens halitum et respirationem, hominem suffocat. Unde Vatabl. *Ex igne suffocationem undique minanti, ex igne, quem non accenderam.*

Mystice Glossa : Ignis significat æstum libidinis : hujus enim repressio et exstinctio, est singulare donum gratiæ Dei : qui enim ignem concupiscentiæ vicerunt, vicerunt quoque ignem corporeum. Unde S. Agnes ob castitatem in medio flammarum illæsa, expansis manibus exsultans orabat : *Te deprecor, omnipotens, adorande, colende, Pater metuende, quia per sanctum Filium tuum evasi minas sacrilegi tyranni, et carnis spurcitias immaculato calle transivi; et ecce venio ad te, quem amavi, quem quæsivi, quem semper optavi. Te confiteor labiis, te corde, te totis visceribus concupisco.* Ita S. Ambros. serm. 90.

S. Peregrinus Diaconus Anconitanus, et Martyr sub Diocletiano, cum in craticula ferrea igne subjecto extenderetur, oleoque perfunderetur, Deum hisce verbis precatus : *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas;* et : *Libera me à pressura flammæ, quæ circumdedit me*, incendium illud sine læsione superavit, uti ex monumentis Ecclesiæ Anconitanæ narrat Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem 16. Maii.

Memorabile est quod de Abbate Petro, cui cognomen Igneus, legimus in Vita S. Joannis Gualberti, fundatoris Ordinis Vallis Umbrosæ, nimirum Petrum hunc, ut simoniam Archiepiscopi Florentini probaret et coargueret, invocato prius Deo veritatis et religionis vindice, per medios flammarum globos uti intrepidum, sic et illæsum pertransisse, indeque Igneum cognominatum.

Magis mirabile et memorabile est quod de nonnullis Martyrum legimus, eos ad rogum damnatos, cum corpus acribus flammarum cruciatibus absumeretur; animum tamen in iis illæsum invictumque, ac tormentis omnibus superiorem perstitisse, perinde ac si foret Angelus, nec in suo, sed in alieno corpore ureretur, qui proinde Deo gratulans jubilansque dicebat : *Liberasti me à pressura flammæ, quæ circumdedit me, et in medio ignis non sum æstuatus.*

7. De altitudine ventris inferi, et a lingua

COINQUINATA, ET A VERBO MENDACII, A REGE INIQUO, ET A LINGUA INJUSTA,] repete, liberasti me. *De altitudine*, id est à profunditate : hanc enim significat Græcum βαθος. Sic mare altum vocamus profundum. Sensus est, q. d. Liberasti me ab alto, id est profundo, ventre inferni. Cogitabant me occidere, et ita mittere in infernum : omnes enim, etiam justi, ante Christum post mortem descendebant in infernum, puta ad limbum patrum : licet enim Jansenius per *infernum* accipiat mortem et sepulcrum, melius tamen magisque proprie accipias infernum. Alludit ad Jonam in ventre ceti sepultum, ibique Deum invocantem : *De ventre inferi clamavi*, ait c. 2. *et exaudisti vocem meam*. Sensus est, q. d. Videbar mihi à morte et inferno absorptus, et in eorum ventre ita profunde demersus, sicut Jonas fuit in ventre cæti; sed singulari Dei ope inde erutus sum, et cum Jona vitæ restitutus. Præclare Tertull. lib. ad Martyres c. 2 : *Nihil interest, inquit, ubi sitis in seculo, qui extra seculum estis : vagamini spiritu, spatiamini spiritu, proponentes vobis illam viam, quæ ad Deum ducit : quoties eam spiritu deambulaveritis, toties in carcere non eritis. Nihil crus sentit in nervo, cum animus in cœlo est.*

Simili modo Sapient. 10. 19. dicitur : *Ab altitudine inferorum eduxit illos;* et c. 17. 13, tenebras Ægyptiacas vocat *impotentem vere noctem, et ab infimis, et ab altissimis inferis supervenientem.* Profunditati enim quæ est in fundo terræ et inferni, respondet altitudo extimæ superficiei terræ ; quantum enim profundus est fundus terræ, tantum ab eo in altum eminet extima ejus superficies. Sicut ergo fundi ingens est profunditas, sic superficiei ingens est altitudo. Semidiameter enim terræ (qui metitur distantiam extimæ superficiei terræ à centro terræ), juxta Aristot. continet Italica milliaria 7954, juxta Ptolemæum milliaria 3245 ; juxta recentiores vero 3035. Ita noster Clavius in Sphæra c. 1. pag. 116. Tot ergo milliaribus descendit Siracides, et quivis alius Patrum, dum moriens è terra descendit ad infernum, qui est in centro terræ, ut habet communis Theologorum opinio. Quare recte dicit, *ab altitudine ventris inferi*, et, ut vertit Vatabl. *ex imo Orci ventre eduxisti me.*

ET A LINGUA COINQUINATA.] Græce, ακαθαρτου, id est *impura*. Ita vocat linguas calumniantium et falso se accusantium ex odio, invidia, aliove impuro affectu.

Moral. hîc disce linguam detractoris vocari contaminatam, quia detractio omnes sordes, id est peccata et defectus, proximorum, sub detractoris quasi serpentis lingua recondit.

ET A VERBO MENDACI (notat testes, qui mendax et falsum contra se testimonium dixerant), A REGE INIQUO (puta à Ptolemæo Lagi, uti dixi v. 3.) ET A LINGUA INJUSTA] astantium Ptolemæo, eumque ad injustam Siracidis mortem inflammantium, ait Palacius. Quanquam per hæc omnia eosdem accusatores, eorumque calumnias accipere possis. Idem enim aliis aliisque verbis exaggerat. Unde Græca habent : *A sermone mendaci* (qui fuit) *regi calumnia* (prodiens) *ex lingua iniqua ;* Vatabl. *ab injusta apud regem criminatione, et ab injustæ linguæ calumnia.*

8 et 9. LAUDABIT USQUE AD MORTEM ANIMA MEA DOMINUM, ET VITA MEA APPROPINQUANS ERAT IN INFERNO DEORSUM.] Syrus : *Pervenit ad inferos anima mea, et spiritus meus morti appropinquavit.* Legit noster Interpres ηνεσεν, id est laudavit, hoc est *laudabit.* Jam legunt εγγισεν, id est *appropinquavit :* unde vertunt : *Appropinquavit usque ad mortem anima mea, et vita mea erat prope infernum infimum;* Vatabl. *Ad mortem usque propinquarat anima mea, vitaque deorsum quam proxime orcum accesserat.* Noster melius legit ηνεσεν, id est *laudavit* : dat enim causam cur adeo laudet Deum : nam τὸ *et* more Hebræo est causale, significans *quia ;* q. d. Quandiu vivam, quandiu spirabo, jugiter usque ad mortem ex intimis animæ medullis laudabo Deum ; *et*, id est *quia*, cum jam essem in limine mortis et inferni, ipse me pro infinita sua misericodia inde reduxit et eripuit. Ex dictis patet, per *infernum* hîc non recte accipi mortem et sepulcrum ; sepulcra enim cum sint juxta extimam superficiem terræ, non possunt vocari *altitudo*, id est profunditas, *ventris inferi*, nec infernus infimus, vel, ut Noster vertit, *deorsum*, græce κατωτατου, id est imi sive infimi : pro quod aliqui male legunt κακωτατου, id est pessimi.

Anagog. Hugo hæc exponit prophetice de Patribus è limbo per Christum liberandis.

Tropolog. hæc exponit de periculis peccati et damnationis, quasi Siracides et quivis pius laudet Deum, quod totius vitæ tempore præservarit aut liberarit illum à gravioribus peccatis, et proinde à gehennæ suppliciis, ad quæ anima corpore hoc degravata, et sollicitante concupiscentia incitata, appropinquabat; sed Dei gratia retentabat et in bono solidabat. Hi ergo dicant gratulanter cum Psalte : *Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea.* Et cum S. Maria Ægyptiaca pœnitente : *Misericordias Domini in æternum cantabo.* Et cum Isaia cap. 1. 9 : *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus.*

10. CIRCUMDEDERUNT (hostes et tribulationes) ME UNDIQUE, ET NON ERAT QUI ADJUVARET. RESPICIENS ERAM IN ADJUTORIUM HOMINUM, ET NON ERAT.] Tribulationem exaggerat, ut Dei opem, indeque suum gaudium et gratulationem exaggeret. Vide S. August. 8. Confess. 3. ubi hoc statuit axioma : *Ubique majus gaudium molestia major præcedit ;* illudque probat inductione : *Triumphat*, ait, *victor imperator, et non vicisset nisi pugnavisset ; et quanto majus periculum fuit in prœlio, tanto majus gaudium est in triumpho. Jactat tempestas navigantes, minaturque naufragium; omnes futura morte pallescunt : tranquillatur cœlum et mare ; et exsultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Æger est charus, et vena ejus malum renuntiat ; omnes qui eum salvum cupiunt, ægrotant simul animo : fit ei recte, et nondum ambulat pristinis viribus ; et fit jam tale gaudium, quale non fuit cum antea salvus et fortis ambularet.* Vide S. Thom. 1. 2. q. 32. art. 4. ubi docet tristitiam præteritam esse causam delectationis. Vere Poeta :

Gaudia præteriti cumulant inopina dolores.

11. MEMORATUS SUM MISERICORDIÆ TUÆ, DOMINE, ET OPERATIONIS (perperam Palacius,

Jansen. et alii legunt, *cooperationis :* græce enim est, ἐργασίας, id est, *operationis :* ita Romana) TUÆ, QUÆ A SECULO SUNT.] Syrus : *Memoratus sum miserationum Domini, et misericordiarum ejus quæ à seculo sunt; qui liberat omnes qui confidunt in ea, et salvat eos ab eo qui robustior est eis.*

12. QUONIAM ERUIS SUSTINENTES TE, DOMINE, ET LIBERAS EOS DE MANIBUS GENTIUM ;] q. d. Cum undique hostibus et tribulationibus vallarer et cingerer, respectabam num quis hominum mihi auxiliari posset et vellet; sed nullum reperi; cum alii possent, sed nollent; alii vellent, sed non possent, mihi in tantis ærumnis constituto auxiliari. Quare omni ope humana destitutus ad Deum confugi, unicum desolatorum refugium et asylum : memor enim fui misericordiæ tuæ et operationis, quam (scilicet misericordiam tuam et operationem) à mundi exordio fidelibus tuis afflictis exhibere soles, ut eorum miserearis, et magna miraque pro eorum liberatione et salute opereris : quoniam pro infinita tua pietate eruere soles *sustinentes*, græce ὑπομένοντας, id est *exspectantes* te, tuamque opem patienter et ardenter invocando præstolantes, et liberas eos de manu gentium qui tuos cultores persequuntur. Ita Vatabl. *Comprehensum*, inquit, *me tenebant undique, nec comparebat adjutor : ad humanum auxilium respectabam, nec ullum erat. Tum misericordiæ tuæ, Domine, recordatus sum, et eorum quæ ab ævo condito gessisses, te eorum qui in te fidunt liberatorem esse, et è manibus hostium vindicem.*

Nota hîc proprium esse Dei, divinum præstare auxilium, cum deest humanum; ac proinde Deum singularem gerere providentiam et curam orphanorum, viduarum, pauperum, omniumque derelictorum ab hominibus : hanc enim exigit Dei misericordia, pietas et magnificentia, juxta illud : *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor*, Ps. h. 10. 14. Hoc est quod vulgo dicitur : *Deus ex machina*, id est ex improviso apparens. Rebus enim plane perplexis et quasi desperatis sese ostendere et succurrere solet Deus, omnesque difficultates expedire et complanare, præsertim si à fidelibus suî cultoribus devote et ardenter invocetur. Unde illud Euripid. in Oreste : *Apollo in mediis tumultibus apparens, res turbatissimas subito componit.* Cum enim rerum difficultas major est quam ut possit humana ope explicari, tunc tempus est ut Deus ostendat suam potentiam et providentiam, omniaque difficilia et perplexa explicet, faciatque facilia. Cum ergo salus ex insperato ostenditur, apparet è machina Deus, Deique virtus et bonitas. Sic Philo in Legat. ad Caium, narrat se cum sociis à Judæis legatum missum ad C. Caligulam Imp. ut deprecaretur ne Judæos cogeret se adorare velut numen; sed dum à Caio rejectus repulsam pateretur, dixisse ad socios : *Nunc demum nobis sperandum est de sorte meliori, majorque fiducia figenda in Deo, quia tunc solet auxilium succurrere divinum, cum deest humanum.* Res ergo desperatæ sunt fori divini, et quæ ab hominibus deserta sunt, uni relinquuntur Deo : ideoque in iis non desperandum, sed magis sperandum, magisque spes acuenda in Deum; utpote cui illa præ cæteris curæ sunt et cordi.

13. EXALTASTI SUPER TERRAM HABITATIONEM MEAM.] Legit, ἀνύψωσας ἀπὸ γῆς οἰκετείαν μου, id est, *Exultasti à terra domum et familiam meam;* ut scilicet in terra feliciter viverem et gloriose habitarem. Ideoque pro morte defluente deprecatus sum, ut sequitur, confidens scilicet quod solito more me à morte liberares, quin et exaltares. Jam legunt, ἀνύψωσα ἀπὸ γῆς ἱκετείαν μου, id est, *Extuli super terram supplicationem meam*, q. d. E terra elevavi mentem meam ad Deum supplicans et deprecans, ut me a morte defluente mihi imminente eriperet. Minus recte Complut. pro γῆς, id est *terram*, legunt ὀργῆς, id est *iram :* unde vertunt : *Exaltavi ab ira supplicationem meam.* Nam Romani cæteque legunt γῆς non ὀργῆς.

ET PRO MORTE DEFLUENTE DEPRECATUS SUM.] Græca jam habent, ὑπὲρ θανάτου ῥύσεως ἐδεήθην, quod Complut. vertunt : *Pro morte liberationem rogavi;* Roman. *Pro mortis liberatione deprecatus sum;* Vatabl. *Ut à morte liberarer oravi.* Noster pro ῥύσεως, id est, *liberatione*, legit ῥεύσεως, id est *fluxu.* Unde vertit pro *mortis fluxu*, id est, *pro morte defluente deprecatus sum.*

Quæres, quis est fluxus mortis, sive quænam est *mors defluens ?* Resp. Primo, *mors defluens* dicitur, quæ in omnes defluit et dilabitur; q. d. Deprecatus sum ne raperer vorticibus mortis successive in omnes, sed hoc tempore in me defluentis : sicut enim mare, fluvius vel torrens exæstuans et exundans, nunc huc defluens, nunc illuc, sensim omnes et omnia abripit : sic mors nunc in hunc defluit eumque abripit, nunc in illum ; itaque sensim omnes aufert. Rursum sicut naufragi dum vasto mari jactantur, alii his, alii illis fluctibus hauriuntur et absorbentur : sic homines omnes hujus vitæ fluctibus jactati; alii his, alii illis fortuitis casibus et incursibus merguntur. Igitur sicut per nativitatem orimur, et fluimus in ortum et vitam : sic per mortem diffluimus in interitum et occasum. Quin et vita nostra non est aliud, quam continuus fluxus ad mortem, ideoque mors ipsa ab initio vitæ in nos defluere incipit per tot infirmitates et miserias, quæ sensim hominem consumunt, donec iis obruatur et moriatur; perinde ac rivus aquæ, licet exiguus, si assidue fluat in fossam, eam sensim fluendo tandem implebit, adeoque merget homines, quantumvis magnos et gigantes, boves et equos in ea existentes.

Secundo, *mors* dicitur *defluens* per hypallagen, quia omnes homines pedetentim in eam defluunt et dilabuntur ; juxta illud : *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertuntur*, 2. Reg. 14. 14. Et Poeta :

> Omnia prætereunt more fluentis aquæ.

Tertio, *mors* dicitur *defluens*, quia mors consistit in diffluxu et dissolutione quatuor humorum, spirituum, nervorum, organorum, omniumque membrorum hominis : sicut enim vita consistit in eorum compagine et harmonia, sive debita singulorum proportione, quæ fit per calorem naturalem, et temperiem cuique propriam : ita hac deficiente dissolvitur illa compago et harmonia, sicque homo dissolvitur et moritur. Adde, omnes fere homines mori fluxu rheumatis et catarrhi ex redundante pituita, quo fauces opplentur ; itaque homo suffocatur : unde moribundi solent gutture

gargarizare, eoque sonitum quasi suffocationis vel strangulationis edere. Quocirca *Gorgias* Rhetor jam senex rogatus, *an libenter moreretur? Maxime*, inquit, *nam tanquam ex putri et diffluente domuncula non invitus discedo.* Ita Stobæus serm. 115.

Quarto, *mors* dicitur *defluens* metonymice, puta causaliter, quia omnes et omnia facit defluere et dilabi : mors enim facit ut dilabantur sanitas, vita, vigor, sensus, motus, opes, amici, omniaque bona mundi, tum interna, tum externa, quibus affluebat homo, dum viveret et vigeret. Huc facit illud Job 22. 16 : *Qui sublati sunt ante tempus, et fluvius subvertit fundamentum eorum.* Ubi S. Greg. per fluvium jugiter fluentem accipit *quotidianum temporis lapsum, et præsentis vitæ mortalitatem.* Hugo vero fluxum intelligit mortis, quæ instar fluvii impetu maximo incurrit in omnia ea, quæ interitui sunt obnoxia. Et noster Pineda eidem accommodat hoc nostri Siracidis: *Pro morte defluente deprecatus sum*, q. d. Deprecatus sum ut mors, quæ vitæ nostræ fundamenta lambit et erodit instar fluentis fluvii, paulisper à me dilaberetur, meque intactum et illæsum relinqueret.

Denique per mortem defluentem accipit mortem certam et naturaliter inevitabilem, quæ scilicet certo cursu et destinato fluxu in hominem defluit, ut non sit possibile homini eam avertere; sicut non est possibile homini avertere fluxum fluminis suo alveo in arborem hominemve defluentis. Id patet ex præcedentibus; dixit enim immediate ante : *Non erat qui me adjuvaret. Respiciens eram in adjutorium hominum, et non erat.* Tunc ergo rebus profligatis, certoque morte mihi imminente ad te Deum confugi, ac *memoratus sum misericordiæ tuæ, Domine, et pro morte* certo in me *defluente deprecatus sum.*

14. Invocavi Dominum patrem Domini mei, ut non derelinquat me in die tribulationis meæ, et in tempore superborum sine adjutorio.] Græce, εν καιρω υπερηφανων αβοηθησιας, quod Complutenses et Romani vertunt. *in tempore superborum destitutionis*, cum scilicet dominantibus superbis ab omnibus destituerer et derelinquerer, itaque omni humano carerem adjutorio. Vatabl. *opem negantibus superbis;* alii, *in tempore quo dominantur superbi, deficiente auxilio;* Syrus : *Levavi de terra vocem meam, oravi et invocavi patrem meum de excelso* (dicens) : *Domine gigas* (Syri Deum vocant Gigantem seculorum, ob fortitudinem, magnitudinem et æternitatem), *et salvator, ne derelinquas me in die angustiæ, quæ contristat.*

Nota hic, Siracidi et Judæis priscis cognitum fuisse Deum Patrem, et Deum Filium, adeoque mysterium SS. Trinitatis. Invocat enim *Dominum*, id est Deum Patrem Domini sui, puta Dei Filii, qui per incarnationem futurus erat Messias et Christus, id est redemptor et salvator hominum, ut eos à peccatis omnibusque malis et hostibus liberaret. Quocirca ad Messiam quasi liberatorem ipse cæterique omnes anhelabant, ideoque hic ejus mentionem injicit, q. d. Invocavi Deum Patrem Verbi æterni, sive Messiæ ad nos venturi; ut per eum ejusque merita me à tantis tribulationibus liberaret : adeoque statuto ab eo tempore eum ad nos mitteret, ut ab omnibus malis me cæterosque fideles suos eripiat. Tantum est, ait Palacius, Deum adorare quatenus Pater est, tantum valet apud Patrem memoria Filii. Plus valet mentio Patris, quam omnipotentis, etc., amat enim Pater Filium. Ideo Ecclesia à Filio instituta Patrem per Filium deprecatur, omnesque orationes et Collectas ita concludit : *Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, etc.*

Alludit ad illud psal. 109 : *Dixit Dominus Domino meo.* Et psal. 2 : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et psal. 71 : *Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis.*

15. Laudabo nomen tuum assidue, et collaudabo illud in confessione, et exaudita est oratio mea.] *In confessione;* Vatabl. *cum gratulatione.* Est hyperbaton, sive inversus ordo : *Invocavi Dominum patrem Domini mei, etc., et exaudita est* ab eo *oratio mea :* quocirca *laudabo*, Domine, *nomen tuum assidue.* Aut certe τὸ *et* more Hebræo exponendum per *quia*, q. d. Laudabo nomen tuum, etc. *et*, id est *quia*, exaudita est à te oratio mea. Unde Tigur. vertit : *Laudabo nomen tuum omni tempore, et memorabor tuî in canticis : tunc exaudivit Dominus vocem meam, auscultavit supplicationem meam, et liberavit me ab omni malo, et salvavit ab omni mœrore.* Aliter Jansenius, q. d. *Invocavi Dominum patrem Domini mei* in tribulatione, dicendo : Si me ab ea liberes, laudabo nomen tuum assidue; et sic me cum hujusmodi voce orante, exaudita est oratio mea. Verum hæc explicatio multa subaudit, et supplet quæ non sunt in textu.

16. Et liberasti me de perditione, et eripuisti me de tempore iniquo.] Græce πονηρου, id est *malo*, molesto, maligno, malefico, difficili, anxio, periculoso, quo scilicet mali et iniqui dominabantur, meque et cæteros æquos piosque tuî cultores opprimebant. Vatabl. *Nam servasti me ab interitu, et ex improbo tempore eripuisti.* Idem aliis et aliis verbis refricat et inculcat; quia cor habebat plenum tam sensu suarum afflictionum, quam gratiarum actione, laude et jubilo Dei, qui ex omnibus eum eripuit.

Identidem repetit Siracides τὸ *liberasti*, ut sese è multis angustiis liberatum profiteatur, Deoque liberatori exsultabundus gratias agat. Simili modo S. Wilgefortis virgo et Martyr (quam celebrat Martyrol. Roman. die 20 Julii) alio nomine nuncupata est *Liberata*, quod à Deo è multis tribulationibus fuerit eruta. Unde Breviarium Seguntinum (ibi enim sacrum ejus corpus quiescit; unde et à civibus velut urbis tutelaris et patrona, magno honore colitur) cum narrasset eam Catellii reguli Lusitaniæ filiam, ac matrem eodem partu novem enixam filias, nimirum Geniberam, Victoriam, Eumeliam, Gemmam (Margaritam), Marcianam, Germanam, Basiliam, Quiteriam, et Wilgefortem sive Liberatam; matrem, inquam, de tanto puellarum partu verecundatam jussisse obstetrici, ut omnes secreto in flumine submergeret; sed obstetricem piis matronis illas educandas tradidisse; quæ proinde omnes sanctæ Virgines et Martyres, licet diversis locis et temporibus, evasere, ac velut novem cœlestes Musæ novem Angelorum choros exornant; subdit : *Dimissis igitur cunctis sororibus ad regna cœlestia, tandem B. Liberata multis tormentis cruciata, cum à fide avelli non posset, capitis abscissione migravit ad*

Dominum. Et sic liberata à fluminis submersione (quando nata est), *liberata ab infidelitatis errore* (per baptismum), *liberata à corruptione carnis* (nam pro pudicitia passa est), *liberata ab ergastulo corporis per martyrii triumphum*, *libera pervenit ad Christum.* Fusius harum novem sororum agones et martyrium, ex priscis Hispanicarum Ecclesiarum monumentis authenticis, describit Franc. Bivarius in Comment. in Chronicon L. Dextri, anno Christi 138. ubi et validis rationibus contendit S. Margaritam, quam colit Ecclesia die 20 Julii, esse Gemmam, unam novem sororum jam dictarum.

17. Propterea confitebor, et laudem dicam tibi, et benedicam nomini Domini.] Græce *nomen Domini*, id est Dominum, q. d. Benedicam et glorificabo Dominum per suum nomen, nominando scilicet et exaltando sanctum ejus nomen. Vatabl. *Propterea gratulor tibi, et laudes ago, Domine, nomenque tuum celebro.* Aliter Palacius, qui per *nomen Domini* accipit Filium Dei, in quo quasi in nomine, voce et verbo agnoscitur Pater. Non solum, inquit, laudat Deum, sed etiam laudes dicit nomini Domini, qui est Filius Dei; juxta illud Joan. 12: *Pater, clarifica nomen tuum,* id est Filium tuum. Ita ipse.

SECUNDA PARS CAPITIS,

LIBRIQUE EPILOGUS.

18. Cum adhuc junior essem, priusquam oberrarem, quæsivi sapientiam palam in oratione mea,] q. d. Dum essem juvenis, viderem que alios mihi coævos per varias Judæorum et Philosophorum sectas erroresque oberrare, ego, ne in eosdem errores inciderem, per eosque quasi erro et vagabundus oberrarem, sectis omnibus earumque scholis relictis palam, græce προφανῶς, id est aperte, publice, ex professo unam quæsivi sapientiam: quare adii ejus fontem et auctorem Deum, assidua oratione ex toto corde postulans, ut eam mihi communicaret, dixique cum Salomone Sap. 9. 4: *Da mihi* (*Domine*) *sedium tuarum assistricem sapientiam.* Et v. 10: *Mitte illam de cœlis sanctis tuis, et à sede magnitudinis tuæ, ut mecum sit et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te.* Unde aliqui exponunt sic: *Priusquam oberrarem,* id est priusquam idololatrarem: idola enim antonomastice vocantur *errores;* tum objective, quia multorum errores et erroneos cultus terminant; tum effective, quia in multos errores inducunt. Sic 1. Reg. 5. 7: *Dura est manus ejus super nos, et super Dagon deum nostrum*; Chald. vertit, *et super Dagon errorem nostrum.* Sic per varias Philosophorum sectas et errores oberravit S. Justinus Philosophus et Martyr, donec à Deo per hominem vel Angelum veram sapientiam est edoctus, uti fusius enarravi Proœmio in Pentateuchum. Sic per Manichæorum errores oberravit in juventute S. August. donec precibus S. Monicæ matris à Deo fuit illustratus. Quocirca S. Jacobus sapienter monet c. 1. 5: *Si quis vestrûm*, inquit, *indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat: et dabitur ei.* Ita hodie multi per Philosophorum vel hæreticorum scholas oberrant, perduntque veram scientiam, fidem, pietatem, gratiam et salutem.

Pro *priusquam oberrarem,* græce est πριν η πλανηθῆναι με, quod primo, verti potest, *priusquam errarem* vel *oberrarem;* Tigur. *antequam seducerer;* secundo, cum Vatablo, *priusquam peregrinarer*, scilicet ad visendos homines sapientes, scholas et academias, in quibus audirem et discerem sapientiam. Vide dicta c. 36. v. 5. Sed prior sensus germanior et aptior est: juventus enim mille erroribus exposita est, partim ob curiositatem et socios, partim ob concupiscentiam, per quam extra se vagatur per multiplices hujus vitæ voluptates, et desideria erroris instar illius filii prodigi adolescentioris, qui peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose, Lucæ 15. 13. qui proinde Deo supplex dicat: *Erravi, sicut ovis quæ periit: quære servum tuum* (*Domine*), psal. 118. v. ult.

Porro qui sapientiam quærit et invenit, Deum quærit et invenit: Deus enim est ipsa increata sapientia, à qua omnis creata velut radius à sole dimanat. Unde Syrus vertit: *Cum essem puer, complacuit mihi in eo* (Domino, de quo v. præced.) *et quæsivi eum: incessit pes meus in veritate, Domine mi. A pueritia non novi doctrinam, et oravi orationem illius cum parvulus essem, et multam inveni doctrinam.*

19. Ante templum postulabam pro illa, et usque in novissimis inquiram eam,] id est, ut Vatabl. *sectabor eam usque ad extremum*, scilicet ætatis et vitæ meæ. Pro *ante templum* Jansenius, Palacius et alii legunt *ante tempus*, cui congruit τὸ *et usque in novissimis inquiram eam*, q. d. Ante maturum sapientiæ percipiendæ tempus, et antequam tempus esset, quo communiter solent homines percipere sapientiam, aut pro ea orare; ego postulavi pro illa; nec desinam pro ea obtinenda laborare, sed usque in novissima vitæ meæ tempora inquiram eam, ut quæ nec satietatem affert, nec fastidium.

Verum legendum cum Roman. *ante templum:* hoc enim significat Græcum εναντι ναου; nam sacerdotes soli oraturi ingrediebantur templum, puta Sanctum et Sanctum sanctorum: hoc enim dicebatur היכל *hechal*, id est templum, sive basilica: laici vero, qualis videtur fuisse Siracides, oraturi ante Sanctum, imo ante atrium sacerdotum in atrio laicorum, quod proinde erat eorum templum, consistebant. Unde secundo, exponi posset, q. d. Intempestive, puta summo mane, aut vespere, et noctu (uti faciebat S. Casimirus, S. Genovefa, S. Carolus Borromæus et alii) adibam templum à Deo postulaturus sapientiam; at cum templum, puta atrium laicorum, clausum invenirem, ante templum orabam Deum in templo residentem super arcam

et Cherubim, in propitiatorio Sancti sanctorum, ut sapientiam mihi infunderet.

Hinc disce, meliorem et efficaciorem esse orationem, quæ fit in templo quam quæ fit domi. Quocirca de S. Basilio et S. Gregorio Nazianzeno legimus apud Ruffin. et alios, quod, cum Athenis sapientiæ darent operam, nullam urbis viam vel plateam nossent, nisi unam quæ pergebat ad templum, et alteram quæ ducebat ad scholas. Sic olim Christiani noctu solebant ante valvas templi procumbere, et orare, ipsasque valvas deosculari; quin et idem per diem Romæ non tantum in jubilæo, sed sæpe alias fieri videmus. Ita S. Chrysost. hom. ult. in 2. ad Cor. *Nonne videtis*, ait, *quot etiam vestibula templi hujus osculantur, illi quidem flectentes, alii autem manu continentes, et ori manum admoventes?*

19 et 20. ET EFFLORUIT (ita Roman. male Jansen. et alii legunt *et florebit*; pejus Rabanus, *et defloruit*) TANQUAM PRÆCOX UVA, LÆTATUM EST COR MEUM IN EA.] q. d. Sapientia, quam tanto studio sectatus sum, ante tempus in me florem et fructum protulit, eoque mire me pavit et oblectavit, uti solent uvæ præcoquæ, scilicet quæ ante alias maturescunt, sive primo et ante tempus maturæ; sicut enim uvæ continent vinum, quod totum hominem reficit, roborat, lætificat, vivificat: sic sapientia continet vinum spiritale, quod mentem Dei cognitione et amore implet et inebriat, quod proinde Apostolis propinavit Spiritus Sanctus in Pentecoste, adeo ut de iis Dei amore inflammatis, tamque divina et ardentia eructantibus dicerent Judæi: *Musto pleni sunt isti*, Act. 2. Hoc est quod ait Sapiens Prov. 9. 1: *Sapientia ædificavit sibi domum, etc. immolavit victimas suas, miscuit vinum;* et ad illud suî studiosos invitans: *Venite*, inquit, *comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.* Unde *lætatum est cor meum in ea*, multo magis quam quis sitiens lætatur in musto et uvis præcocibus, juxta illud Davidis psalm. 115: *Calix meus inebrians quam præclarus est!*

Igitur sapientia in me *effloruit tanquam præcox uva;* quia præcox ingenium, præcox sapientiæ studium, præcocem sapientiæ fructum et præmaturum sensum mihi pepererunt; cum alii vel pueri, vel adolescentes nimium immaturi, nimiumque acerbi in sapientiæ studio tunc temporis inveniri soleant, q. d. Puerilis ætas per sese ad sapientiam acerba, in me sapientiæ præcocis beneficio maturuit. Græca habent: *Ex flore tanquam maturescentis uvæ lætatum est cor meum in ea*, q. d. Eo tempore quo nullus esse solet sapientiæ in pueritia gustus fructusve, sed tantum flos aliquis, et bonæ indolis atque ingenii specimen; in me tamen ille flos simul cum maturescentis fructus dulcedine et suavitate conjunctus fuit. Unde aliqui clare vertunt: *Tanquam de flore maturescentis uvæ lætatum est cor meum de ea.*

Simili modo Salomon in juventute præcocem à Deo petiit et obtinuit sapientiam, ut ostendit Pineda lib. 3. de Rebus Salom. cap. 2. ubi et num. 5. asserit Siracidem in Salomonis persona hîc loqui ac dicere: *Cum adhuc junior essem, priusquam oberrarem, quæsivi sapientiam.*

Moral. hîc disce non esse veram solidamque lætitiam et delectationem, nisi in Deo ejusque sapientia, id est pietate et virtute. In Deo enim est omne bonum, quod mentem allicit et ad se pellicit, ut in eo quasi centro conquiescat, imo in eo quasi in pelago bonorum natet, eique se immergat et inebriet. Id expertus Psaltes exclamat ps. 30. 20: *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Egregie S. August. l. 4. Confess. c. 10: *Quaquaversum*, inquit, *se verterit anima hominis, ad dolores figitur, alibi præterquam in te, tametsi figitur in pulchris extra te, et extra se.* Imo et Plato in Philebo, amicos Dei tantum veris delectationibus frui dicit. Optime S. Bernard. Epist. 114: *Illud solum*, ait, *et verum est gaudium, quod non de creatura, sed de creatore suscipitur; et omnis aliunde jucunditas, mœror est; omnis suavitas, dolor est; omne decorum, fœdum; omne postremo quodcumque aliud delectare potest, molestum.*

AMBULAVIT PES MEUS ITER RECTUM.] Græce, *Ascendit pes meus in rectitudine;* Vatablus: *Pes meus recta ingressus;* alii, *recta incessit*, q. d. A puero vitam prudenter recteque institui, non incessi per errorum avia, nec per obliquas vitiorum ambages; sed recto itinere progressus sum, nimirum in omnibus secutus sum veræ prudentiæ dictamen, ut ad sapientiam practicam, puta ad virtutem pervenirem. Dictamen autem prudentiæ erat, rectum iter ad hanc sapientiam esse primo, orationem; secundo, lectionem et meditationem legis divinæ; tertio, studium virorum sapientum et sanctorum, uti docuit cap. 39. v. 1 et seq. Nota Græcum ἐπέβη, id est *ascendit;* quia, ut ad sapientiam hanc pervenias, ascendas oportet de carne ad spiritum, de concupiscentia ad mortificationem, de superbia ad humilitatem, de gula ad abstinentiam, de avaritia ad paupertatem, denique de terra ad cœlum. Rursum *iter rectum* ad Deum est recta intentio, qua quis non sua commoda, sed Dei gloriam, suamque et proximorum salutem in studio sapientiæ et virtutis spectat et intendit.

A JUVENTUTE INVESTIGABAM EAM.] Sicut venator solet leporem vel cervum per vestigia sequi, ut eum comprehendat, tanto, imo majori studio sapientiam venari oportet. Plato lib. 6. de Legibus docet, eos qui in re vel arte quapiam excellentes evadere cupiunt, debere se in ea à puero assidue exercere. Hoc verissimum est in sapientia et virtute. Id significarunt veteres per Herculem, quem finxerunt puerum in cunis angues elidere solitum; virum deinde leones, hydras cæteraque monstra domasse; senem tandem cœlum humero fulcire. Sic ut senes cœlo potiamur, pueri angues concupiscentiæ elidamus oportet, ac viri deinde contra mundum, carnem et diabolum decertantes, omnia superemus. Innuit hoc Isaias cap. 11. 8. dicens: *Delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis: et in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet.* Themistocles cum centum et septem annos vixisset, moriens dixisse fertur: *Omnes ætatis annos et dies in honestissimo litterarum, ac sacro Philosophiæ studio consumpsi. Doleo me nunc egredi è vita, quando ex litterarum studio sapere incipio.* Idem fere de Theophrasto commemorat Cicero in Tuscul. Timotheum Epist. 2. c. 3. v. 15. laudat S. Paulus, quod ab infantia sacras Litteras didicisset, ubi plura hujus rei exempla recensui.

21. INCLINAVI MODICE AUREM MEAM, ET EXCEPI ILLAM.] Græce, *inclinavi paulum aurem meam*,

et admisi et comparavi mihi multam παιδείαν, id est, *disciplinam.*

22. MULTAM INVENI IN MEIPSO SAPIENTIAM, ET MULTUM PROFECI IN EA.] Græce, προκοπή, id est, *profectus factus est mihi in ea ;* Syrus, *jugum ejus factum est mihi in honorem.* Significat ad sapientiam comparandam non opus esse ingenti, difficili et prolixo studio, uti nonnulli autumant, ideoque ab ea prosequenda deterrentur; sed modico labore multam sapientiam comparari, q. d. Post orationem qua à Deo postulabam sapientiam, admovi aurem, et audivi tam quæ Deus interius mihi sapienter inspiraret, quam quæ doctores exterius me docerent; avideque illa excipiens multam inveni sapientiam, quam mente ruminans, ac voluntate gustans, et opere exercens, multum profeci in ea : præsertim quia à puero hæc feci, antequam auris et mens mea cupiditatis et errorum illecebris imbueretur et depravaretur. Quare cum aurem et mentem meam velut tabulam rasam exhibuerim sapientiæ, illa facile et illico omnem sapientiæ doctrinam hausit et imbibit, firmiterque retinuit, juxta illud :

> Quo semel est imbuta recens servabit odorem
> Testa diu.

Intellige hæc de facilitate sapientiæ quoad ejus inchoationem, puta quoad ejus cognitionem, quæ est in intellectu, ac amorem et desiderium, qui est in voluntate; nam ejus exsecutio et perfectio ardua et difficilis est. Unde v. 25. ait : *Colluctata est anima mea in illa.* Causa est duplex. Prior, quod sapientia in se sit facilis et clara, æque ac fecunda et abundans, instar solis. Sicut ergo sol magnam lucem affert vel modice eum intuenti ; sic et sapientia. Accedit quod mens humana à natura propensionem habeat ad sapientiam, ac ejus lucis scintillas non modicas ab ortu insitas. Huc facit Magorum ænigma, quod citant Platonici, et Giraldus in Ænigmatibus : *Est res undique lucida, est res undique obscura, est partim lucida, partim obscura ;* nimirum, res plane lucida est mens divina : res undique obscura est anima irrationalis ; partim lucida, partim obscura, est hominis intellectus et ratio. Sic, in ordine corporum, res undique lucida est stella quælibet supra lunam ; res undique obscura est aer ; res partim lucida, partim obscura est luna. Igitur sicut luna à sole facile illuminatur, sic et mens humana à Deo.

Posterior, quod doctor sapientiæ sit Deus et Spiritus Sanctus, qui interius mentem mira luce illustrat, quo fit ut facile capiat quæ exterius ei doctor instillat. Unde S. Leo serm. 1. de Pentecoste, agens de Apostolis, quos Spiritus Sanctus linguis igneis in eos illapsus, subito doctores orbis effecit : *O quam velox*, inquit, *est sermo sapientiæ, et ubi Deus magister est, quam cito discitur quod docetur !*

Moral. disce hic virtutem esse facilem ei qui illius est cupidus et avidus, ut modico labore eam assequi queat, præsertim si juvenis sit, qui necdum contrarios vitiorum habitus induit; primo, quia virtus est secundùm naturam : nam conformis rectæ rationi ; vitium autem est contra naturam, quia deforme rationi, legi et Deo : virtus enim reipsa non est aliud quam recta ratio exculta atque perfecta ; secundo, quia aviditas et cupiditas virtutis non æstimat labores et difficultates pro ea consequenda ; sed omnes leves censet, et generose superat, utpote tanto virtutis pretio et præmio longe inferiores et minores. Id significarunt veteres hoc emblemate et proverbio, quod recitat Plutarch. lib. 1. Sympos. q. 5 : *Musicam docet amor, licet prius fueris rudis.* Per musicam enim, ut notat Manutius in Adagiis, significarunt sapientiam ; hæc enim est summa animæ harmonia, quæ proinde Musis dicata erat : hanc enim docet amor. Hinc et Socrates apud Platonem in Convivio ait animam corpori immersam expergisci amoris stimulis, ab eoque primos ad virtutem impetus accipere, quasi excusso soporis veterno ; tertio, quia gratia Christi dat alas roboris et alacritatis, quæ facile efficiunt omne difficile ; quarto, quia usus et exercitium virtutis sensim omnes difficultates alleviat, habitumque inducit ; habitus autem felicitatem operandi tribuit. Unde S. Leo serm. 5. de Jejunio 7. mensis : *Hic*, inquit, *affectus, quo amor terrenus excluditur, bonorum operum consuetudine roboratur ; quia necesse est ut bonis actibus conscientia delectetur, et libenter faciat quod fecisse gaudeat ;* quinto, quia, ut docet Abbas Isaac apud Cassian. collat. 9. cap. 4, animus humanus similis est levissimæ plumæ, quæ, nisi aqua aut humore aliquo crassiore superfusa fuerit, vel exiguo flatu in aerem è terra extollitur. Simili enim modo animus hominis, utpote spiritus, naturalem habet insitam levitatem, qua nisi cupiditatibus terrenis degravetur, ad superna facile effertur, et humilia fastidiens ad cœlestia evolat; sexto, quia amor facit ut continua exercitatione transeat quasi homo in ipsius virtutis affectum, ut nihil ea suavius, nihil vitio amarius æstimet : *Nec enim carius ac pretiosius quidquam præsenti judicat puritate, cui pœna gravis est, vel virtutum perniciosa transgressio, vel ipsius vitii virulenta contagio*, ait Cassian. Collat. 11. cap. 9.

23. DANTI MIHI SAPIENTIAM, DABO GLORIAM.] Græca Complut. δώσω δύναμιν, id est, *dabo potentiam*, q. d. Confitebor et celebrabo, quod ejus virtute et potentia sapientia mihi communicata et indita sit. Sed Rom. et cæteri legunt δώσω δόξαν, id est, *dabo gloriam ;* Vatablus : *Cum itaque profectum in ea sim assecutus, fatebor gloriam illius, qui mihi contulit sapientiam*, q. d. Deo, qui instar solis jugiter illuminat mentem, eamque sua sapientia illustrat, dabo sapientiæ meæ gloriam, palamque prædicabo me non à meipso, sed à Deo illam adeptum, dicamque cum S. Paulo : *Soli sapienti Deo per Jesum Christum honor et gloria in secula seculorum, amen*, Rom. 16. 27 ; et cum S. Jacobo cap. 1. 17 : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum* (quale est imprimis sapientia) *desursum est, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntarie enim nos genuit verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus.* Vide ibi dicta.

Porro Deo quasi primo sapientiæ doctori prima ejus danda est gloria ; Angelis autem et hominibus, per quos Deus eam nonnullos docet ; sua quoque à discipulis danda est gloria, sed participata, tanquam Dei instrumentis et interpretibus. Unde Syrus vertit : *Præceptori meo dabo gratiarum actionem.* Exstat Hippocratis medicorum principis juramentum, quod sic habet : *Testor deos omnes me tributurum præcep-*

tori meo, à quo hanc artem edoctus sum, non minus quam parenti, à quo sum genitus; vitam cum eo communicaturum, res omnes quas illi necessarias esse intellexero, pro viribus meis ministraturum, progeniem ejus fratrum loco habiturum.

Nota: Non ait: *ei qui dedit*, sed διδόντι, id est *danti;* quia Deus non tantum dedit, sed instar solis assidue menti indit sapientiam, etiam conservando et augendo; conservatio enim est rei creatæ in suo Esse creato conservatio, ac proinde nova jugisque quasi creatio; jugi enim Dei creatoris influxu indigent omnes creaturæ, ut in sua essentia conserventur: quem si subtrahat Deus, illico in suum nihilum, ex quo à Deo eductæ sunt, recident et relabentur.

24 et 25. CONSILIATUS SUM ENIM, UT FACEREM ILLAM: ZELATUS SUM BONUM, ET NON CONFUNDAR. COLLUCTATA EST ANIMA MEA IN ILLA, ET IN FACIENDO EAM CONFIRMATUS SUM.] Τὸ *enim* dat causam cur ei data sit sapientia. Ne quis enim ex eo quod dixit v. 21: *Inclinavi modice aurem meam, et excepi illam*, putet eam otianti et incurio datam, ac à solo Deo sine suo labore inditam, addit se pro ea consilia, labores, et luctas varias subisse: Deus enim negotiantibus opitulatur, non otiantibus; vigilantibus, non dormientibus; nec desides adjuvat, sed laborantes, eisque cooperatur et collaborat. Unde Euripid. *Otiantibus nullus adest deorum*, sed cœtus dæmonum; nam ut ait Cassianus lib. 10. de Instit. Cœnob. cap. 23: *Ab antiquis Patribus sancita est sententia, operantem monachum dæmone uno pulsari, otiosum vero innumeris spiritibus devastari.* Igitur docet hìc modum quo sapientiam sit consecutus, nimirum Deo eam operanti cooperando et collaborando. Primo ergo dicit: *Consiliatus sum, ut facerem illam;* græce διενοήθην, id est, *cogitavi;* Vatablus: *Decrevi præstare illam*, q. d. Considerans pulchritudinem sapientiæ, eamque admirans consilium cepi, deliberavi, resolvi, firmiterque decrevi illi me discipulum tradere, ac facere quidquid illa juberet. Rursum cepi consilium investigandi modos et rationes, quibus id præstare possem.

Secundo, *zelatus sum bonum*, id est, exarsi amore boni et honesti, quod illa mihi proponebat, meque ut facerem docebat. Zelo enim ingentique animi ardore opus est, ut tantum bonum tot difficultatibus obsitum quis consequatur. Idcirco *non confundar*, id est, non excidam mea spe et conatu; sed bonum sapientiæ, quod tanto zelo prosequor, reipsa assequar. Aut potius *non confundar*, id est, non erubescam, nec verecundia afficiar sequendo ejus dictamina, ac exsequendo quod illa me facere jubet; non pudebit me palam, aperta fronte, et clara voce profiteri discipulum et sectatorem sapientiæ et virtutis; esto ab hominibus mundo carnique deditis ea de causa irridear et subsanner, habearque stultus, vilis, contemptibilis. Disce hìc, Philothee, amans, inquam, Dei et virtutis, superare rusticum pudorem, ac contemnere hominum judicia et risus; ut dicas cum S. Paulo: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem*, Galat. 1. v. 10; ita non confunderis coram hominibus in vita, nec coram Deo in morte, nec coram Christo in die judicii.

Tertio, *colluctata est anima mea in illa*, id est, pro illa assequenda et opere exsequenda; Vatabl. *Animus meus cum illa conflictatus est;* alii: *Acriter pugnavit* (hoc enim significat Græcum διαμεμάχηται) *anima mea pro illa*, q. d. Acrier certavi cum meis concupiscentiis legi sapientiæ repugnantibus, ac cum iis quasi antagonistis pro virili luctatus sum, ut iis, quæ à sapientia me retardabant et avocabant, suppressis, liber et expeditus uni sapientiæ servirem et viverem. Igitur hæc lucta non fuit contra sapientiam, sed pro sapientia contra cupiditates et vitia; fuit tamen indirecte cum ipsa sapientia. Sicut enim Jacob luctans contra angelum eum vicit, ab eoque benedici meruit; sic mysticus Jacob, id est, luctator et supplantator vitiorum, luctatur cum sapientia, utpote quæ quasi virgo casta et intacta, fugit Jacobum et hominem luctantem cum vitiis, utpote adhuc vitiis et maculis infectum; sed dum ipse ea quasi Jacob domat et supplantat, sinit se ab eo teneri vincique sapientia, atque ei multifariam benedicit. Vide dicta Genes. 32. 25.

Porro hujus colluctationis causa et ratio à priori est, quod anima humana partim sit rationalis inclinans ad bona spiritualia, partim sensitiva inclinans ad bona sensibilia, sicque homo videtur conflatus ex Angelo et bruto; et hæc cum illa assidue luctatur; sed pars sensitiva in eo vehementior existit, et secum rationalem sæpe trahit ad sua objecta sensibilia, neglectis spiritualibus. Nam, ut recte docet noster Lessius lib. 12. de Perfection. divin. cap. 9, mens humana, cum inter naturas rationales sit infima, ac proinde carni mortali inserta, et sensibus addicta; nihil præter sensibilia et temporalia, ut honores, divitias, voluptates perfecte apprehendit; spiritualia, ut pulchritudinem virtutum, et bona vitæ futuræ, obscure et confuse. Hinc fit ut à spiritualibus moveatur parum et languide, à sensibilibus multum et valide; motiones enim affectuum, cognitionis apprehensionem sequuntur. Quare, objectis difficultatibus, et iis quæ carni molesta, homo facile retrocedit, et studium virtutis abjicit; molestias enim illas, utpote sensibiles et naturales, valide apprehendit; cumque oriantur ex rebus obscuris, et non satis per experientiam comprobatis, fingit eas centuplo graviores quam revera sint, et ita facile ab illis vincitur. Bonum enim imperfecte apprehensum (quale est bonum virtutis et gloriæ cœlestis) non tantum attrahit, quantum ingens molestiarum imaginatio deterret. In bonis autem sensibilibus persequendis (qualia sunt opes, honores et voluptates), et si magnæ difficultates se offerant; mens tamen humana perstat; quia etsi illæ molestiæ per se deterreant, magis tamen bonorum speratorum vehemens apprehensio allicit, quorum ardens amor facit, etiam ipsas molestias longe quam reipsa sint minores videri. Hæc est pene tota ratio et prima origo, cur via virtutis, alioquin per se facilis et jucunditatis plena, videatur difficilis et amara; è contrario via seculi, revera aspera et molestissima, videatur facilis et jucunda. Plus enim allicit fortis apprehensio bonorum sensibilium, quam deterreat imaginatio malorum illis annexorum; et plus deterret valida imaginatio molestiarum, quæ studio virtutis inesse videntur, quam apprehensio bonorum spiritualium (quæ in nobis valde tenuis est et obscura) alliciat. Dominus igitur hujus infirmitatis nostræ conscius, ut fortius apprehenderemus bonorum spiritualium excellen-

tiam, et minoris æstimaremus difficultates annexas : proponit hìc Siracides exemplum, stimulum et consilium, ut scilicet per sapientiæ studium bonis spiritualibus audiendis, legendis, meditandis, exercendis assidue insistamus, iisque mentem plene imbuamus, ut ipsa fiat spiritualis, eoque secum rapiat partem inferiorem et animalem, indeque alios quoque tanti boni faciat participes. Nam ut ait S. Aug. in Sententiis num. 122 : *Magnus bonorum labor est mores tolerare contrarios ; quibus qui non offenditur, parum proficit. Tantum enim torquet justum alieni peccati iniquitas, quantum à sua recedit.* Hæc enim est vis charitatis et zeli, ut instar ignis omnia inflammet.

Porro noster Pineda, l. 3. de Rebus Salomon. cap. 3, censet hæc dici in persona Salomonis, de eoque sic explicat, q. d. Inter varias cogitationum colluctationes et conflictus de optimo vitæ genere sectando, *consiliatus sum*, id est, eligendo inii consilium tradendi me totum studio sapientiæ. Censet enim Siracidem doctrinam et sensa Salomonis conscribere.

Quarto : *et in faciendo illam confirmatus sum ;* Græca Complut. et Romana legunt : και εν ποιησει λιμου διεκριβωσαμεν, id est, *et in effectione famis diligenter egi ;* vel diligentiam adhibui, q. d. Quam diligens et sedulus est homo famelicus, ut cibum consequatur, quo famem levet ; tam diligens ego fui in studio sapientiæ, ut ejus famem et aviditatem exsatiarem. Verum Tigurina, Vatablus et alii pro λιμου legentes μου vertunt : *et in operatione mea exactus fui ;* Vatablus : *Facta mea perpendi*, hoc est, ut Jansenius, actiones meas diligenter et exacte expendi, num cum præceptis sapientiæ convenirent, uti faciebat David dicens : *Cogitavi vias meas, et converti pedes meos in testimonia tua*, psalm. 118. Qua de re divine scripsit S. Bernardus libros quinque de Consideratione ad Eugenium Pontif. Alii vertunt : *et in effectione mea exquisitus fui.* Quo accedit Noster : *et in faciendo illam confirmatus sum*, q. d. Ut sapientiam semper facerem, ejusque dictamina explerem, obfirmavi animum, esto luctam in ejus praxi non modicam cum carne sentirem ; tamen firmus in ea perstiti, et constanter perseveravi, Græcum enim διακριβοω significat primo : exacte discutio, diligenter expendo ; secundo, exacte compono et absolvo; tertio, affabre facio ; quarto, omni ope et exacta diligentia efficio, exsequor diligenter. Quocirca Syrus vertit : *Cogitavi benefacere, et non revertar quando inveniam illam. Conglutinata est anima mea cum illa, et faciem meam non averti ab ea. Dedi animam meam post eam* (tradidi me totum illi), *et in seculum seculorum non obliviscar illius.*

Moral. disce hìc ad sapientiæ et virtutis consecutionem requiri : primo, generosam animi resolutionem, et propositum efficax ad eam prosequendam ; secundo, ardorem et zelum ; tertio, colluctationem et mortificationem cupiditatum ; quarto, animi robur, constantiam et perseverantiam in virtutis studio et operatione. Igitur necesse est ei, qui sapientiæ donum in mente accipit, laborare, nervos intendere, totis viribus conniti, ut quæ jubet sapientia fortiter exsequatur ; præcipit enim adversa carni, mundo et dæmoni. Cum hisce ergo diu multumque ei colluctandum est ; at idcirco, non delassetur, nec cadat animo, quia ipsa colluctatione non debilitatur, sed confirmatur animus ; perinde ac Jacob luctans cum angelo, ideoque claudicans, ex lucta fortissimus effectus est, ut angelo et Deo prævaleret ; unde vocatus est Israel, id est, prævalens vel dominans Deo, uti dixi Genes. 32. 28. Nam ut ait S. Paulus 2. Corinth. 12. 9 : *Virtus in infirmitate perficitur.* Et Psaltes psalm. 141. 4 : *In deficiendo ex me spiritum meum, et tu cognovisti semitas meas.* Ita Palacius. Hic verum est illud Claudiani in Nuptiis Honorii Imp.

Non quisquam fruitur veris honoribus,
Hyblæos latebris nec spoliat favos,
Si fronti caveat, si timeat rubos.
Armat spina rosas, mella tegunt apes.
Crescunt difficili gaudia jurgio.

Ad culmen ergo sapientiæ arduo et acclivi ascensu est opus :

Ardua per præceps gloria vadit iter.

S. August. tractat. de Virgin. *Diversis*, inquit, *seminibus pectoris tui colles sere, nunc alimoniis mediocribus, nunc jejuniis parcioribus, lectione, opere, prece, ut mutatio laboris induciæ sint quietis.* Hisce mediis ad arcem virtutis sensim evadimus, robur colligimus, invicti efficimur. Audi Senecam, lib. de Constant. sapient. ad Seren. cap. 3 : *Quomodo quorumdam lapidum expugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut cædi vel teri potest, sed incurrentia ultro retudit ; quemadmodum quæ jam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conservant ; quemadmodum projecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi ulla sævitiæ vestigia tot verberati procellis ostentant ; ita sapientis animus solidus est, et id roboris collegit, ut tam tutus sit ab injuria, quam illa quæ retuli.*

Præclare Nazianz. orat. 23 : *Philosophicus*, inquit, *animus ex eo quod passus sit generosior redditur ; atque ut candens ferrum frigida aspersione, ita periculis obdurescit*, juxta illud Horatianum :

Duris ut ilex tunsa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Ducit opes animumque ferro.

26. Manus meas extendi in altum, et insipientiam ejus luxi.] Jansen. addit : *et ignorantias meas illuminavit.* Verum hæc delent Romani aliique plures. Pro *insipientiam ejus luxi*, Palacius, Jansen. et alii multi legunt : *In sapientia ejus luxit anima mea*, q. d. Cum anima mea colluctaretur intra se, et suas actiones secum expenderet ; extendi manus ad Deum, ut me illuminaret, viderem que meos errores et lapsus, sine quibus hæc vita mortalis non ducitur. Illuminavit ergo me Deus, *et in sapientia*, id est, per sapientiam mihi à Deo infusam *luxit*, id est lucida facta est, *anima ;* quia Deus eam illuminans fecit eam cognoscere suos errores et lapsus, eosque corrigere.

Verum pro *in sapientia* corrigendum cum Romanis *insipientiam ;* græce enim est αγνοηματα, id est, *ignorantias.* Rursum pro *luxi* non est εφωτισα, id est luxi, à luceo, ut vult Lyran. et Dionys. sed επενθησα, id est luxi, à lugeo, indolui, ingemui. Ita Hugo, Jansen. et alii.

Sensus ergo est, q. d. In ista colluctatione sapientiæ et insipientiæ, virtutis et vitii in anima mea, de qua vers. præced. deprehendi

magnam meam infirmitatem, æque ac ignorantiam sive insipientiam, meque in multis errare, deficere et labi. Manus ergo expandi in altum, orans Deum ut infirmitatem meam robore sapientiæ corroboraret; ac insipientiam luce sapientiæ collustraret; ideoque insipientiam ejus, scilicet animæ meæ, colluctantem, ut dixi v. præced. coram Deo luxi et deflevi. Græca habent : *Manus meas expandi in altum, et ignorantias ejus* (animæ meæ secum luctantis) *intellexi;* Vatablus : *et errores illius* (animæ meæ) *agnovi.*

Aut planius et potius, q. d. Ignorantiam et insipientiam ejus, scilicet sapientiæ, agnovi, hoc est, agnovi quod non saperem, quod ignorarem sapientiam, quod essem insipiens; atque hanc meam sapientiæ ignorantiam et insipientiam luxi et deflevi. Unde nonnulli codices, quos citat Franc. Lucas in Notis hìc, legunt: *Et in insipientia ejus* (id est, ob ignorationem sapientiæ) *luxit anima mea;* itaque legendum censet ipse Lucas. Pro *luxi* Noster legit cum Græco codice Vaticano et cum Græco Romæ correcto ἐπενόησα, id est, *cogitavi.* Porro Syrus vertit : *Manus mea aperuit ostium ejus, et circumdedit eam* (vel circumvallatus sum ab ea), *et intellexi eam, et in puritate inveni eam.*

27. Animam meam direxi ad illam, et in agnitione inveni eam.] Græce, pro *in agnitione* est ἐν καθαρισμῷ, id est, *in purificatione;* alii : *Per puritatem inveni eam.* Sed eòdem redit sensus : *agnitionem* enim intelligit propriæ insipientiæ, errorum et lapsuum, eamque efficacem, puta quæ eorum pœnitentiam, correctionem et purificationem imperat et efficit : hæc enim agnitio et purificatio recta est via ad sapientiam et virtutem, de quo plura v. 35. Sensus ergo est, ut recte Jansenius, q. d. Cum in me deprehenderem et deflerem multam insipientiam meam, animam meam direxi ad sapientiam, curvatam ex parte, et obtenebratam animam erigendo ad sapientiam, à qua illuminari et purgari optavi, et per agnitionem errorum meorum, et secutam hinc purgationem, inveni ipsam sapientiam. Vera enim ratio percipiendæ sapientiæ est agnitio propriæ insipientiæ, sive qua cognoscimus quàm multa vere ignoremus, sive qua cognoscimus vitæ nostræ defectus, si eam agnitionem sequatur humilis pro sapientia precatio, et vitæ morumque emendatio atque correctio.

Notat Palacius apposite dici *in agnitione inveni eam;* quia sicut charitas invenitur amando, patientia sufferendo, humilitas se dejiciendo; sic sapientia invenitur se cognoscendo, id est *in agnitione.* Aperiendo enim oculos, et videndo thesauros sapientiæ, qui abyssum meæ insipientiæ implere sufficiunt, illam inveni : habitus enim sapientiæ in suo actu invenitur. Si enim multa cognosco, invenio multam me habere sapientiam. Porro, ut dixi, sapientia consistit in agnitione thesaurorum sapientiæ, æque ac abyssi propriæ insipientiæ, hanc illi comparando, opponendo, et humili prece substernendo, ut eam illuminet et impleat, juxta illud S. Francisci : *Quis tu Domine? quis ego? Tu abyssus sapientiæ et boni, ego abyssus insipientiæ et mali.*

Denique nota in purificatione affectuum, ac puritate castitatis et vitæ inveniri, imo consistere sapientiam : *In malevolam enim animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis*, Sapient. 1. 4. Ita narrat Ruffinus S. Gregorio Nazianzeno per visum apparuisse duas virgines insignes, cumque ille studio castitatis earum aspectum fugeret, illæ comiter ad eum : *Nos*, inquiunt, *sorores sumus, una sapientia, altera castitas nominatur. Missæ sumus ad habitandum tecum; quia per puritatem jucundum nobis in anima tua habitaculum præparasti.* Et B. Hugo Lincolniensis Episcopus Christianismum aiebat tria requirere : *Exigit*, inquit, *vis et veritas beati nominis hujus, ut indesinenter teneatur charitas in corde, veritas in ore, castitas in corpore non fallaciter Christiani.*

Possedi cum ipsa (perperam Lyranus et alii legunt *cum ipsis*, scilicet doctoribus sapientiæ) cor ab initio : propterea non derelinquar.] Hoc quoque ordine hunc versum et præcedentem legunt Græci Complut. habent enim : *Animam meam direxi ad illam, et in purgatione inveni eam. Cor possedi cum ipsa ab initio, propterea non derelinquar.* Codices vero Romæ emendati nonnulla immutant et trajiciunt; habent enim : *Animam meam direxi ad illam, cor acquisivi cum eis ab initio, et in purificatione inveni eam : propter hoc non derelinquar;* Syrus : *Cor possedi mihi ab initio, propter hoc non derelinquam eam.*

Jam primo, Jansenius hunc dat sensum, q. d. Ab initio vitæ meæ ego ex dono Dei obtinui, et habui cor sapientiæ conjunctum, eamque semper desiderans; ideoque firmiter confido, quod non derelinquar à Deo et sapientia ejus; quia ejus raro dono ab infantia semper illi addictum habui cor. Nec frigide eam quæsivi, sed venter meus conturbatus est quærendo eam, hoc est, interiora mea omnia studio quærendæ sapientiæ commota fuerunt. Unde Vatabl. vertit : *Conjunctum cum illa cor adeptus sum ab initio.*

Secundo planius et simplicius : Hebræi dicunt קניתי לב *kaniti leb*, id est acquisivi, et acquirendo possedi cor (sic *possidere* sumitur pro acquirere, parare, efficere, Proverb. 8. 22. et alibi : est metalepsis), ut scilicet per sapientiam cordatus evaderem et prudens : cor enim fons est et symbolum prudentiæ, maturitatis, constantiæ et fortitudinis. Hinc Scipio Nasica vocatus est *corculum*, ob insignem prudentiam, de quo Cicero Tuscul. 1 : *Aliis*, inquit, *cor ipsum animus videtur : ex quo excordes, vecordes concordesque vocantur; et Nasica ille prudens bis consul, corculum.* Et Plinius, lib. 7. cap. 31, Catos, Corculos, apud Romanos cognominatos esse refert, qui sapientia præstiterunt : prisci enim Philosophi in corde sapientiam constituerunt. Et Ennius se tria corda habere dixit, eo quod tres linguas calleret, puta quod latine, osce et græce sciret. Præclarius vero Salomon, à Deo donatus sapientia, accepit *latitudinem cordis*, id est animi magnitudinem, amplitudinem et liberalitatem, 3. Reg. 4. Sic Jeremias cap. 5. 20. ait : *Audi, popule stulte, qui non habes cor;* et Osee, cap. 7. 11, ait de Ephraim : *Columba seducta non habens cor.* Vide ibi dicta. Corde ergo caret, qui sapientia caret : sapientia enim dat cor. *Propter hoc non derelinquar*, nec à sapientia, nec à Deo; quia ubi est cor, ibi est sapientia, ibi est Deus.

Tertio, Dionys. et Palacius : In sapientia possedi cor, id est, inquiunt, possedi animam et

meipsum, ut quasi dominus et possessor imperarem omnibus animæ motibus et affectibus, eosque freno sapientiæ mihi subditos, sibique invicem in pace associatos continerem. Sic ait Christus Lucæ 21. 19: *In patientia vestra possidebitis animas vestras;* quia patiens per patientiam dominatur animæ suæ, eamque in pace continet et regit; impatiens vero non dominatur illi, nec eam possidet, sed potius possidetur ab ira, et consequenter à Satana. Sic avarus non habet se, sed habetur à nummis. Unde avari vocantur *viri divitiarum*, quasi servi earum, utpote qui non possident, sed possidentur à divitiis, psal. 75. 6. Sic libidinosus possidetur à venere et ventre. Et qui facit peccatum amisit seipsum; quia se fecit servum et mancipium peccati, 2. Petri 2. 19.

Denique præclare noster Caussinus lib. 3. Parab. Histor. cap. 3: Cordis effigies, ait, hieroglyphicum sapientiæ et fortitudinis est. Hinc Varro tradit hominis anniculi cor duarum esse drachmarum, quinquagenarii constare drachmis centum; ab eo tempore annis singulis totidem imminuitur drachmis, quot excreverat: creditumque inde ex defectu humani cordis, non ultra centesimum annum posse homines vivere. Cor igitur sapientiæ sedes et typus, vasculum quidem parvum, ut ait Macarius homil. 43, sed in quo recipiantur omnia. Ibi Deus, ibi Angeli, ibi vita et regnum: ibi cœlestes urbes, ibi thesauri gratiæ. At si pravum fuerit, ibi dracones, ibi leones, ibi bestiæ venenosæ, ibi asperæ et salebrosæ viæ, ibi præcipitia, ibi thesauri vitiorum.

Idem, lib. 11. c. 22, sapientiæ symbolum dat androdamantem: Androdamas, inquit, argenti nitorem habet, et pene adamas, quadratis semper tesseris. Magi putant nomen impositum ab eo quod animorum impetus vel iracundias domare et refrenare dicatur; si credimus Isidor. Origin. lib. 16. cap. 14, Apodosis, sive redditio parabolæ, est hæc: Nullus est alius androdamas, quam sapientia moderatrix animi, expultrixque vitiorum. Hæc incitatas permotiones, et instar torrentis et fluminis effusas reprimit et sistit, dissipata tot affectuum caligine.

29. Venter meus conturbatus est quærendo illam: propterea bonam possidebo possessionem.] Vatabl. *Viscera* (Hebr. מעי *meai) mea commota sunt ad quærendam illam: propterea bonam possessionem nactus sum;* Syrus: *Viscera mea ardent ut fornax ad intuendum in eam; propter hoc possedi eam possessionem bonam.*

Primo, Dionys. et Palacius per ventris conturbationem intelligunt jejunium; hoc enim ventrem fame latrantem turbat et humiliat, juxta illud: *Humiliabam in jejunio animam meam,* psal. 3. 4, ut sensus sit, q. d. Sicut dæmon pater erroris et mendacii ejicitur in jejunio et oratione, Marc. 9; ita è contrario ego cæterique sapientiæ studiosi, eam quæsivimus et acquisivimus jejunio et oratione; perinde ac stulti eamdem amittunt crapula, garrulitate et dissolutione animi.

Secundo et genuine, pro *venter*, Noster cum Græcis Romæ correctis legit κοιλία; sed Compl. legunt καρδία, id est cor. Verum eòdem redit sensus: nam per cor velut præcipuum cætera viscera, totusque venter intelligitur per synecdochen. Sensus ergo est, q. d. Cor meum summis votis, desideriis et conatibus quærens sapientiam, variis cogitationibus, desideriis, curis et sollicitudinibus agitatum et conturbatum est: at ubi eam, quam tantopere quærebam, inveni, per eam acquisivi bonam possessionem, puta ipsam sapientiam, quæ pretiosior est omni auro et argento: ac per sapientiam possedi cor meum, ut dixi vers. præced. Unde Rabanus: *Quod dicit*, inquit, *ventrem suum conturbatum inquirendo illam, vel hoc insinuat quod in ejus meditatione anxium habuerit animum; quia omnis disciplina in præsenti amara est. Vel hoc intimat, quod per ejus notitiam ad peccatorum suorum compunctus sit pœnitentiam. Unde scriptum est: Qui addit scientiam, addit dolorem,* Apoc. 10. *Hinc et Joannes in Apocalypsi narrat quod angelus daret sibi librum, et diceret ei: Accipe librum, et devora illum, et faciet amaricari ventrem tuum; sed in ore tuo erit dulce tanquam mel*, Ezech. 3. *Et accepi librum de manu angeli, et devoravi illum, et erat in ore meo tanquam mel dulce, et cum devorassem eum, amaricatus est venter meus. Sed possidet in hoc bonam possessionem, quando per hujuscemodi conversionem ad æternam perveniet requiem: qui enim conversus ingemuerit, salvus erit*, ibid. 18. Et: *Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur*, Matth. 5.

Tropol. noster Alvarez de Paz, lib. 4. de dignitate perfectionis parte 2. cap. 10: Sapientiæ, id est perfectionis, inquit, studiosus adipiscitur bonam possessionem. Quæ profecto possessio non est alia quam ipse Deus: nam illum perfecta charitas in mentem infert, et in cordibus nostris habitare facit. Si igitur perfectio animæ possessio Dei est; ergo et felicitas: et si perfectus Deum ipsum possidet; est ergo beatus et felix. *Quid enim potest eo esse felicius*, inquit Prosper Regiensis Episcopus, *cui efficitur suus conditor census, et hæreditas ejus dignatur esse ipsa divinitas: si modo eum sanctis operibus colat, omnes fructus ex illo percipiat, in illo et de illo jugiter vivat, et nihil terrenum cum illo possideat? Quia omnium conditor, cui nihil eorum quæ fecit, valet æquari, non dignatur cum his quæ condidit possideri. Denique quid ultra quærit, cui omnia suus conditor fit; aut quid ei sufficit, cui ipse non sufficit?* O tu ergo qui mundo contempto, quia minime sinus tui cordis explebat, aliud bonum quæris, quod te repleat, quod te satiet, quod te beatum et felicem efficiat, perfectionem inquire, qua Deum ipsum, ultra quem nihil bonum, nihil pulchrum, nihil desiderabile, et intra quem omnia bona, omnia pulchra et omnia desiderabilia continentur, felicissime possidebis.

30. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam: et in ipsa laudabo eum.] Syrus: *Dedit Dominus linguæ meæ mercedem, et in labiis meis laudabo eum;* Vatablus: *Dominus mihi præmio dedit linguam, qua et laudabo ipsum;* alii: *Ut in ea laudem ipsum*, q. d. Deus dedit mihi linguam eruditam, piam et eloquentem, qua divina sapientiæ dogmata recte eloqui valeam; ut ipsa sit merces ex parte studii et laboris, quem impendi sapientiæ. Idcirco per ipsam laudabo Deum, tum eum in oratione glorificando, tum ejus laudes et præconia populo et lectoribus per lectiones, conciones, colloquia et scripta deprædicando, eosque ad Dei laudem et cultum incitando. Huc facit illud Ciceronis: *Eloquentia nihil aliud est quam copiose loquens sapientia.*

Et illud Salomonis Sapient. 7. 15 : *Mihi dedit Deus dicere ex sententia, et præsumere digna horum quæ mihi dantur;* et illud Prov. 15. 2 : *Lingua sapientum ornat* (Hebr. *bonam reddit*) *scientiam.*

Est hæc tertia bona possessio, quam adeptus est per sapientiam. Unde Palacius sic explicat, q. d. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam, et in ipsa laudabo eum. Sensus est : Dedit mihi Dominus bonam possessionem, primo, sapientiam; secundo, cor cum ipsa; tertio, linguam, qua et alios docere, et Deum laudare possim. Plane dat Dominus linguam, qui aperit os mutuorum, et linguas infantium disertas facit. Et rursum : *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lassus est verbo.* Et Spiritus Sanctus linguas igneas Apostolis distribuit, quibus loquerentur magnalia Dei. Datur autem lingua in mercedem; quia enim Auctoris lingua laboravit orando, datur ei in stipendium, ut lætetur laudando. Ergo ut merces divitis illius erat, ut lingua quæ deliciis affluebat in hoc seculo, amburatur in inferno; ita merces linguæ laborantis in oratione est, ut delectetur in Dei sui laudationem. Sic S. Antonius de Padua in præmium suæ sapientiæ et virtutis, accepit linguam sapientem et ardentem docendi et prædicandi, qua auditores innumeros cognitione et amore Dei succendit. Quocirca post ejus mortem anno 32, S. Bonaventura linguam S. Antonii adhuc integram cum lacrymis exosculans : *O lingua*, inquit, *quæ semper laudasti Deum, causaque exstitisti, ut alii eumdem laudarent; nunc miraculo integritatis tuæ ostendis quanti meriti sis apud Deum, qui te ad tam sublime officium creavit.*

TERTIA PARS CAPITIS.

CONCLUSIO ET ADHORTATIO AD STUDIUM SAPIENTIÆ.

31. APPROPIATE AD ME, INDOCTI, ET CONGREGATE VOS IN DOMUM DISCIPLINÆ.] Vatablus : *Accedite ad me, imperiti, et in domo disciplinæ versamini;* græce enim est αὐλίσθητε, id est versamini, conversamini; Syrus : *Declinate ad me, insipientes, et pernoctate in doctrina.*

Possent hæc accipi, ut verba sapientiæ invitantis ad se, et ad domum suam omnes expertes sapientiæ, ut eam à se addiscant; sic enim sapientiam ad se insipientes invitantem induxit cap. 24. Verum germanius ad litteram hæc accipias, ut verba Siracidis, qui indoctos ad se velut doctorem sapientiæ, ac consequenter ad domum suam quasi scholam sapientiæ invitat. In præcedentibus enim hucusque de se suaque persona locutus est Siracides; ergo cum subnectit : *Appropiate ad me,* de se personaliter intelligit, q. d. Recensui modum, quo ego sapientiam adeptus sum; appropiate ad me, et ad domum meam, ego tum modum sapientiam consequendi, tum ipsam sapientiam vos docebo. Sapientiam Ethicam intelligit; unde eam vocat *disciplinam*, quæ scilicet vitia castigat, moresque omnes ad virtutem efformat et componit. Unde Palacius : Siracides, inquit, imitatur Salomonem dicentem Proverb. 9 : *Si quis est parvulus veniat ad me. Et insipientibus locuta est : Venite, comedite, etc.* Et item : *Usquequò, parvuli, diligitis infantiam, et stulti ea, quæ sibi noxia sunt, cupient? etc.* Ita nunc Auctor indoctos ad sapientiam invitat, quia vere indoctus est, quem tu non erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum. Jam quia Auctor videbat se Dei lumine collustratum, nihil veretur dicere : *Accedite ad me, et illuminamini, etc.* Act. 28. Et ego certo credo Auctorem in aliqua domo docuisse, sicut et Apostolus in suo conducto docebat omnes ad se venientes. Ad hanc igitur domum Auctor discipulos invitat; quam *domum disciplinæ* vocat. Hæc Palacius.

Huic similis est gnome R. Josephi filii Joezer in *Pirke avoth,* id est in Capitulis sive Proverbiis patrum : *Sic domus tua quasi quoddam asylum sapientibus, impulvera te pulvere pedum eorum, ac sitibundo gutture avide sermones eorum excipe.* Ibidem cap. 1 : *Viri synagogæ,* inquit, *hæc tria documenta vobis dedere, prudentes estote in judicando, plures vobis studete facere discipulos, sepem denique ac propugnaculum legi ponite.* Ibidem Samai socius R. Hillel : *Parcum*, inquit, *te volo in loquendo, multum in agendo, vultu autem hilari et benevolo omnem ad te venientem excipe.* Ibidem c. 4. Barzoma quatuor hæc problemata proponit : *Quis vere sapiens dici potest ac debet? Ille,* inquit, *qui se semper et ab omnibus doceri desiderat, juxta illud psalm.* 118 : *Super omnes docentes me intellexi. Quis est potens? Ille,* inquit, *qui fortiter tentationi resistit. Dicit enim Script. Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium, Prov.* 16. 32. *Quis est appellandus dives? Is,* inquit, *qui suis contentus est, nec appetit aliena, sicut ait Psal. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, et bene tibi erit. Psalm.* 127. 2. *Beatus es in spe exspectationis, bene autem erit tibi in re et fruitione consummatæ beatitudinis. Beatus, inquam, es in præsenti seculo, et bene tibi erit in altero. Quis est in honore ac pretio? Ille,* inquit, *qui alios observat et colit debita reverentia, juxta regulam in S. Script. statutam : Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me, erunt ignobiles,* 1. Reg. 2. 30.

Ibidem R. Ismael : *Qui eo fine discit,* inquit, *ut alios postmodum doceat, illi Deus et discendi gratiam confert pariter et docendi. Et qui hoc animo discit, ut suos ipsius mores instruat, dat illi Deus unde discat et doceat, et quod alios docuit, in opus et praxim redigat.*

Igitur ex hoc loco habes, tempore Siracidis ipsum similesque sapientes sapientiam, præsertim Ethicam de virtutibus, quibus perfectionem et felicitatem assequimur, deque Deo rite sancteque colendo docuisse, vel in scholis publicis, vel domi suæ. Sic Abraham eamdem docuit suos liberos suamque familiam; quin et peregrinos, quos hospitio recipiebat, sicut tradit Jonathas

auctor Targum Hierosolymitani, uti dixi Genes. 21. 33. Hinc et urbs in Judæa dicta est *Cariatsepher*, id est civitas litterarum, quod illæ in ipsa docerentur, quodque scholis et magistris eas docentibus abundaret, Josue 10. et sequent. ac Judicum 1. Fuit ergo Cariatsepher Universitas et Academia Palæstinæ, ait Adrichomius in descrip. terræ sanctæ in tribu Simeonis Num. 41.

Imo Jacobus Middendorpius l. 1. de Academiis in Italia, ex Beroso lib. 3. Antiq. et aliis asserit Noe post diluvium primum in Armenia, deinde Vetuloniæ in Italia gymnasium erexisse, ibique publice jura divina et humana, morum disciplinam, ritumque colendi Deum docuisse, qua de re nonnulla dixi Genes. cap. 9. in fine. Quod si ita est, primus Academiarum institutor fuit Noe. Unde Rebecca Genes. 25. 22: *Perrexit ut consuleret Dominum;* ubi Jonathas jam citatus vertit: *Abiit, ut peteret misericordiam in domo, ubi concionabatur Sem.* Et illud ibidem vers. 27: *Jacob autem vir simplex habitabat in tabernaculis;* Onkelos vertit: *Jacob vir integer minister domus doctrinæ,* quod ipse et Hebræi ad scholas sapientiæ referunt, quas frequentabat Jacob doctoribus Sem et Heber; aut secundum alios Melchisedec, rerum divinarum et pietatis studio vacans: minister enim idem est quod auditor et discipulus. Sic Salomon erexit academiam in arce Sionis, Proverb. 9. 1; de qua vide nostrum Pinedam lib. 3. de Rebus Salomonis, c. 27 et 28.

Mystice, *domus* sapientiæ et *disciplinæ* est Ecclesia Catholica; item templum in quo concionatores docent et prædicant veram fidem, virtutem et pietatem; insuper collegia, oratoria ac cœtus virorum sapientum. Denique *domus disciplinæ* est status Religionis, quæ mores hominum reformat, eosque per tria vota Deo devincit et obstringit. Vide P. Platum lib. 1. de Bono status Religiosi cap. 21. et lib. 3. cap. 5 et 11.

32. Quid adhuc retardatis? et quid dicetis in his (id est *de his*)? Animæ vestræ sitiunt vehementer.] Sic et Græci Complut. licet Romani aliique deleant τὸ *et quid dicetis?* Vatablus: *Quidnam cunctamini? et quid dicetis super his, cum animæ vestræ vehementer sitiant?* Est acris exhortatio, qua quasi stimulo pungit audientem vel legentem hæc, ut sapientiæ studio se dedat, q. d. Quid moramini? quid in his adhortationis meæ verbis excusationis afferre potestis? Si animæ vestræ sunt velut terra sitiens, id est arida et indiga veræ sapientiæ, qua irrigentur, vivant, fructusque vitæ sanctæ proferant; atque ego ea de causa os meum aperui, ut velut imbres emitterem eloquia mea, cur non venitis ad bibendum, et pleno ore ea hauriendum? Τὸ enim *sitiunt* significat sitim, non tam desiderii (sic enim non dixisset: *Quid adhuc retardatis?*) quam ariditatis et indigentiæ. Syrus tamen desiderii sitim accipit: *Usquequo*, inquit, *deficietis his? et anima vestra erit sitiens unum,* summum bonum, puta Deum?

33. Aperui os meum, et locutus sum: Comparate vobis sine argento,] scilicet *sapientiam* (uti addunt aliqui, vel *scientiam,* ut addit Syrus) quam aperto ore vobis propono. Vatablus: *Aperto ore dictito*: *Sine argento comparate vobis*, q. d. Cum animæ vestræ rudes et imperitæ instar terræ æstuantis sitiant optentque imbrem sapientiæ, quo irrigentur, et ad fruges bonorum operum fecundentur, in aperto plenoque corde et ore vobis illum offero et propino. Avide ergo eum excipite et haurite, ut sitim et ariditatem vestram levetis. Nec est quod excusetis dicendo vos non habere pretium, quod pro ea rependatis; uti Philosophi carò admodum vendebant suam scientiam: ecce enim ego gratis eam vobis offero. *Comparate* ergo, id est excipite, eam *sine argento,* sine pretio; solum enim pretium hîc est affectus desiderantis sapientiam, eamque avide excipientis, nec enim invito illa obtrudenda est.

Alludit ad illud Isaiæ 55. 1: *Omnes sitientes, venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properate, emite et comedite; venite, emite absque argento, et absque ulla commutatione vinum et lac. Quare appenditis argentum non in panibus, et laborem vestrum non in saturitate? Audite, audientes me, et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima vestra.* Quæ quia ibidem explicui, hîc non repetam.

34. Et collum vestrum subjicite jugo (Syrus, *inducite jugo illius*), et suscipiat anima vestra disciplinam; in proximo est enim invenire eum]. Τὸ *et* est exegeticum, posterior enim pars explicat priorem, q. d. Collum vestrum subjicite jugo sapientiæ, hoc est, suscipiat anima vestra disciplinam, qua inordinatos animi motus juxta Dei legem, rectamque rationem ordinetis et componatis, omnesque vestras actiones conformetis voluntati divinæ. Pro *in proximo est*, græce est ἐγγύς ἐςιν, id est prope est, ut inveniatis eam. Unde Vatablus: *Cervicem vestram subjicito jugo, et anima vestra suscipiat disciplinam, in promptu est enim invenire eam;* Syrus: *Proxima est quærenti illam, et qui dat animam suam* (qui ei intendit ex animo) *invenit eam.* Alludit ad illud Moysis 30. 11: *Mandatum quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, nec in cœlo situm, ut possis dicere: Quis nostrûm valet ad cœlum ascendere, ut deferat illud ad nos? etc. Sed juxta te est sermo valde in ore tuo, et in corde tuo, ut facias illum.* Igitur Dei mandatum, sive lex, vocatur *jugum;* quia premit cervicem superborum, et frenat concupiscentiam carnalium; sed, ut Rabbini dicunt, lex vocatur et est *jugum cœli,* quia à Deo gratiam ad legem implendam subministrante est impositum, juxta illud S. Leonis: *Juste instat præcepto, qui prævenit auxilio.* Sic Jeremias ait Thren. 3. 27: *Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua.* Et Christus Matth. 11. 29: *Tollite jugum meum super vos, et discite à me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris: jugum enim meum suave est, et onus meum leve.* Hinc ex adverso *filii Belial,* id est sine jugo, vocantur inobedientes, rebelles, apostatæ, qui jugum Dei, sapientiæ et legis excutiunt. Rursum alludit ad illud Sapient. 6. 13: *Clara est et quæ nunquam marcescit sapientia, et facile videtur ab his qui diligunt eam, et invenitur ab his qui quærunt illam. Præoccupat, qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat.*

35. Videte oculis vestris quia modicum laboravi, et inveni mihi multam requiem.] Duos sensus hîc affert Palacius. Prior, inquit, est: Videte, obsecro, etsi pro sapientia obtinenda aliquantum laborarim, multam in ea tamen requiem inveni: quis enim posset tam multa de quavis materia, ut scripsi, scribere,

nisi qui requiem multam animo haberet? Alter sensus germanus, ut credo, est: Oculis vestris me conspicite; laboravi equidem sub iniquo rege; sed me jam videtis in multa requie felicem: id vero factum est ob sapientiam; eam ergo et vos comparate. Videtur Auctor post afflictionem multam felicitatem habuisse, ut olim Job, ut postea David et alii multi. Unde Syrus vertit: *Laboravi in ea modicum, et inveni eam multam.*

Tertio, simpliciter et plane sic exponas, q. d. Ex illis quæ hoc c. v. 19. et seq. ac toto libro de sapientia ejusque experientia et fructu disserui, evidenter colligite, et oculis mentis perspicite quantam ex modico labore, quem sapientiæ impendi, collegerim mihi requiem. Ex hisce enim meis dictis et scriptis colligetis me omnes animæ turbulentos motus et perturbationes per sapientiam ita ordinasse et composuisse, ut totus in sapientiæ pace et jucunditate conquiescam et delicier. Nam ut ait Clemens Alexand. lib. 2. Pædag. *Medicina medetur corporis morbis, sapientia autem animi perturbationibus.* Et S. Gregor. Nazianz. orat. 15. in plagam grandinis: *Prima sapientia*, ait, *est vita proba et honesta Deoque perpurgata, vel certe se purgans; Deo, inquam, qui purissimus et splendidissimus est, solumque purgationis sacrificium à nobis requirit.* Ratio est prima; quia, ut dicere solebat S. Bernardus: *Sapiens est cui quæque res sapiunt, prout sunt.* Ita habet Auctor Vitæ ejus lib. 3. cap. 1. Sapiens ergo omnia accipit prout sunt, omnibus eventis acquiescit: semper ergo est in pace. Secunda, quia, ut ait Comicus in Hecyra: *Istud est sapere, qui ubicumque opus sit, possis animum flectere.* Et alius: *Sapiens res sibi seque rebus accommodat.* Ubique ergo pacem et requiem invenit. Tertia, quia *sapiens semper est solutus, semper sui juris*, habet enim animum terra celsiorem in Deo fixum; unde omnia tam adversa quam prospera, quæ ei accidunt, parvi pendit, et ad se non pertinere existimat, juxta illud: *Mundana sperne, id culmen est sapientiæ.* Quarta, quia *tristium gubernatrix est sapientia:* quare sapiens per sapientiam omnia tristia vel avertere, vel fortiter ferre, vel iis mederi novit. Quinta, quia sapiens futura prospicit, ac futuris longe, antequam eveniant, malis partim assuescit, partim providet. Sexta, quia quisquis sapit, sorti suæ se accommodat, ac sorte sua quam Deus ei admensus est, sive prospera ea sit, sive adversa, contentus vivit. Septima, quia *sapientis anima semper ad latus est Dei, dicitque: Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Rom. 8: *Ut enim sapiens Deum, sic sapientis animam sequitur Deus. Quare quæ possidet Deus, possidet et sapiens.* Ab omnipotente ergo fit omnipotens, ab impassibili impassibilis, ab invincibili invictus. Huc facit illud: *Quis sapiens? qui vivit cum diis ex pari.*

Denique gaudet sapiens in labore sapientiæ et virtutis quantumvis arduo; quia certa fide et spe credit et sperat ex modico labore consequi æternam quietem in gloria cœlesti. Modicus enim labor perennem parit felicitatem, quæ est omnium bonorum aggregatio et cumulus. Legimus in Vita B. Galgani Senis excusa anno Domini 1571, et ex ea apud Philippum Ferrarium in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem IV. Decemb. B. Galganum à voluptuosa vita ad austeram sanctamque à Michaele Archangelo evocatum, in eremum secessisse, ac cœlestem in orationibus, jejuniis, omnique austeritate vitam agentem, post annum cœlesti voce ad æternam requiem invitatum hisce verbis: *Satis est quod laborasti, metes nunc quod seminasti;* in cœlum emigrasse anno ætatis 33, sub annum Domini 1181. An non hìc modico labore magnam requiem sibi peperit? S. Stephanus septem mensibus Diaconi officium exercens, disputans cum Judæis, Christi fidem ingenti zelo prædicans, quantam quietem et gloriam adeptus est! eodem enim anno quo Christus 25 Martii, ipse 26 Decembris pro Christo lapidatus martyrii στέφανον laureamque adeptus est. S. Laurentius quinque diebus, qui à morte S. Sixti ad ejus craticulam interfluxerunt, modicis sed heroicis laboribus cum Valeriano Imper. decertans, quam illustres sibi in cœlo et in terra creavit triumphos! Quare sapienter S. Franciscus hac brevi, sed nervosa concione suos ad omnes virtutis agones excitabat: *Modica voluptas, pœna immensa; modicus labor, gloria æterna: multorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio.* Et S. Ephrem in serm. Ascetico ad Fratres: *Post tentationem requies, post formicam apes, id est, acerbitatem laboris dulcedo quietis excipit, et asperitatem vitæ gaudium.*

36. ASSUMITE DISCIPLINAM IN MULTO NUMERO ARGENTI, ET COPIOSUM AURUM POSSIDETE IN EA.] Tripliciter hæc exponas. Primo, q. d. Comparate vobis disciplinam et sapientiam in multo, id est per multum numerum argenti (Hebr. enim ב, id est *in*, significat sæpe pretium, idemque valet quod *per*), puta pretio multæ pecuniæ; quia per eam possidebitis copiosum aurum; tum quia sapientia veras opes homini confert, spiritales scilicet, quæ mentem rerum cognitione et virtutibus divitem efficiunt; tum quia ipsa secum afferre solet opes corporales sapienti ad suum statum necessarias, vel utiles, uti Salomoni tanquam regi attulit innumera auri et argenti talenta. Unde Syrus: *Audite doctrinam meam modicam, et argentum et aurum possidebitis per me.* Hinc et ex Græco nonnulli vertunt: *Participate disciplinam multo numero argenti, et multum auri per eam acquiretis*, q. d. Comparate vobis sapientiam, etiamsi eam magno pretio, adeoque tota substantia vestra comparare debeatis. Secundo, et nervosius Rabanus, q. d. Comparate vobis disciplinam *in multo*, id est præ multo, *numero argenti*, præferte illam et potiorem ducite omni auro et argento: quia per ipsam copiosum aurum et opes tum spiritales, tum corporales possidebitis: Hebræum enim ב, id est *in*, subinde sumitur pro מן *min*, id est *præ*. Tertio, q. d. Comparate vobis disciplinam *in*, id est cum, multo numero argenti: quia scilicet ipsa secum defert omnes opes, easque sapienti largitur. Unde explicans subdit: *Et copiosum aurum possidete in ea.* Ita Vatabl. *Participes*, inquit, *estote disciplinæ cum magno argenti numero, et cum ea multum auri acquirite.*

Nota *possidete*, id est, possidebitis per sapientiam copiosum aurum: tum quia ipsa plus valet quam omne aurum, eoque longe pretiosior est, juxta illud:

Auro quid melius? Jaspis. Quid Jaspide? Virtus.
Quid virtute? Deus. Quid deitate? Nihil.

tum quia sapientia sæpe procurat sapientibus aurum. Est enallage modi frequens in Script. præsertim in promissionibus. Per illam enim

significat Script. si id fiat à nobis, quod ipsa præscribit, promissionem præmii fore certissimam et infallibiliter complendam, quasi jam nihil supersit nisi manum ad fructum illum colligendum, sive ad promissum reipsa capiendum extendere. Sic dicitur ps. 33. 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini*, id est, si accesseritis ad Deum, certo ab eo illuminabimini. Similia sunt Isaiæ, 55. 2. Osee, 10. 12 et alibi. Huc facit illud S. Ephrem in Cantico spirituali de laude sapientiæ : *Relinque negligentiam, perditionis ærarium. Posside aurum cum mensura, et doctrinam absque mensura.*

37. Lætetur anima vestra in misericordia ejus, et non confundemini in laude ipsius.] Τὸ *ejus* non refert sapientiam (græce enim est masculinum αυτου), sed Deum datorem sapientiæ, q. d. Lætamini, exsultate, et gratias agite Deo, qui per immensam suam misericordiam offert et confert vobis sapientiam : et si id præstiteritis, nunquam confundemini in laude ejus, quod scilicet Deum laudaveritis; sicut sæpe confunduntur, qui laudant homines, à quibus magna sperant, sed frustra. Aut potius, *non confundemini;* græce, μη αισχυνθειητε, id est, *non confundamini*, id est non pudeat vos perpetim laudare Deum : esto ob id ab omnibus profanis parumque religiosis irrideamini. Unde Vatablus : *Anima vestra lætetur benignitate ejus, nec vos laudum ejus puduerit.* Porro Palacius : Scio, inquit, Græcis relativa *ejus* et *ipsius* esse masculina, et ita ad Deum, non ad sapientiam referri ; sed cum Græci codices sæpe tam sint varii, magis placet ad sapientiam referre, ut sit sensus : Cum sapientia se vobis misericordem et benignam ostenderit, lætetur anima vestra ; aperiat universos sinus suos, ut benignitatem sapientiæ suscipiat. *Cor meum*, inquit, *et caro mea, exsultaverunt in Deum vivum*, psal. 83. Dulciora sunt judicia sapientiæ super mel et favum ; est enim sapientia Verbum Dei, Filius Dei. O quantum ille animam lætam reddere potest! psal. 18. O quam recte spiritus meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum ! Vide dicta Eccli. c. 14. in fine. Jam vere dictum est : *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea : et labiis exsultationis laudabit os meum*, Ps. 62. Nam ubi anima exsultatione sapientiæ adimpletur, laudes Dei eructat et ebullit. Hoc dicit Auctor : Lætetur anima vestra in misericordia sapientiæ : tunc eam laudabitis, nec vos pudebit unquam ipsam laudasse. Pudebit laudasse divitias, honores, demum laudasse terrena ; at pulchram, divitem et honestissimam sapientiam amasse et laudasse, nunquam in secula pudebit. Porro Syrus vertit : *Lætabitur anima vestra in pœnitentia mea, et non confundemini in canticis meis.*

38. Operamini opus vestrum ante tempus, et dabit vobis mercedem vestram in tempore suo.] Τὸ *operamini* significat sapientiam, de qua semper agit, non esse otiosam, inanem et speculativam, nec solum in affectu et interno amore virtutis consistere, sed esse operosam, atque in actiones virtutis emanare. Unde has vocat *opus vestrum*, quod scilicet vobis sapientiæ studiosis ipsa præscribit, quodque vobis manebit in omne ævum, vobisque conciliabit æternam felicitatem et gloriam ; cum cætera mundi hujus bona, ut opes, honores, deliciæ non sint opus vestrum, vobisque mansurum, sed mundi, utpote quæ à mundo nunc dentur, nunc auferantur, et ad alios transferantur, adeoque cum mundo, imo ante mundum sint interitura. Quocirca Christus Joan. 6. 27 : *Operamini*, ait, *non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.* Opus ergo sapientiæ, id est rationis, virtutis, felicitatis et æternitatis, est opus nostrum, id est nobis à Deo destinatum, nobis dignum, nobis mansurum, nos beaturum. Porro τὸ *ante tempus* tripliciter exponi potest. Primo, q. d. *Operamini opus vestrum*, puta opus sapientiæ et virtutis, antequam pereat et elabatur vobis tempus operandi, et merendi æterna præmia : ut notet duo tempora, unum hujus vitæ, quod est tempus merendi; alterum futuræ vitæ, quod erit tempus mercedem recipiendi ; juxta illud Galat. 6. 10 : *Dum tempus habemus, operemur bonum : tempore enim suo metemus non deficientes.* Unde Vatabl. vertit : *Ante amissam occasionem* (hanc enim significat Græcum καιρος), *fungimini officio vestro, suoque tempore præmio vos afficiet.*

Alludit ad Jacob ambientem Rachel in sponsam : unde pro ea ante nuptiarum tempus servivit Laban patri Rachelis per 14 annos pascendo greges illius, et videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine, Genes. 29. 20. Nam, ut ait Albinus Flaccus disput. cum Pipino Caroli Magni filio : *Quid est spes? refrigerium laboris. Quid est quod amara facit dulcia? fames. Quid est quod hominem non lassum facit? lucrum.* Huc accedit Glossa : Operamini, inquit, opus vestrum, ante tempus judicii ; Lyran. ante tempus mortis. Unde Sapiens Ecclesiastæ 9. 10 : *Quodcumque, inquit, facere potest manus tua, instanter operare : quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas.*

Secundo, Palacius sic exponit, q. d. *Operamini ante tempus*, id est in juventute, ut ego feci, qui ante tempus postulavi eam, cum nondum tempus videbatur petendi. Aut potius, q. d. Ne exspectetis tempus quærendi sapientiam, prævenite omne tempus : fallimini si creditis senectam exspectandam ad eam quærendam : arripite igitur quamvis eam comparandi occasionem. Ne contingat vobis, quod contigit sponsæ, quæ cum aperuit pessulum ostii sui, sponsum qui diu ad januam pulsaverat, jam abiisse doluit. Igitur *operamini ante tempus*, idem est quod, operamini etiam ante tempus. *Dabit*, inquit, *mercedem in tempore suo*, dabit scilicet sapientia mercedem, non quovis tempore, sed tempore suo, cum oportuerit.

Huc accedit noster Pineda l. 3. de Salomon. c. 3. qui sic explicat : *Operamini*, inquit, *opus ante tempus, etc.*, q. d. Dum non habetis sapientiam, etiam ante tempus senectutis (tunc enim suo tempore videtur mature provenire) enitimini, ut illam bonis operibus et assiduis vigiliis atque laboribus promereamini. Quippe illa tandem vobis aderit non quidem oscitantiæ et somnolentiæ, sed sollicitudinis et vigiliarum præmium, mercesque opportuna, ut in me cernitis.

Tertio, plenius et sublimius, q. d. *Operamini opus vestrum*, puta vestræ sapientiæ et virtutis, *ante tempus*, scilicet mercedis, ut in tempore suo, mercedi scilicet à Deo destinato, mercedem vestram quisque operi suo congruam et commensam recipiatis, q. d. Operamini opera bona in præsenti vita, ut in futura mercede donent : præsens enim

seculum est operis et meriti; futurum vero erit quietis et mercedis. Nota τὸ *mercedem*, quam scilicet cuique majorem vel minorem, pro qualitate et quantitate operum, Deus justus judex taxabit. Igitur in hac vita non est tempus mercedis, lætitiæ et divitiarum; sed est tempus militiæ, laboris et crucis. Ergo si illa Deus daret in hac vita, non tempore suo ea daret. Exspecta igitur, ô Christi athleta, tempus suum, quo Deus ea tibi certo, imo magno cum fœnore præstabit. Denique Syrus sic concludit: *Operamini opus vestrum non in tempore suo, et dabitur merces vestra tempore suo. Benedictus Deus in seculum, et laudabile nomen ejus in generationem et generationem. Hucusque verba Jesu filii Simeonis* (forte Sirach pater Jesu, alio nomine dictus est Simeon) *qui vocatur Bar-Siro* (id est filius devincti); Arabicus, *Bar-Sirach.*

Imitatur Siracides Salomonem, puta Ecclesiasticus Ecclesiasten, qui ita librum suum concludit: *Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo*, id est, hic finis, hæc meta, hæc felicitas, hæc gloria, hoc omne bonum hominis. Unde Rabanus: *Huic sententiæ*, inquit, *canon totius divinæ legis concordat, et hoc resonat, hoc docet, hocque hortatur, ut dum tempus habemus, semper bono operi insistamus; quatenus in tempore opportuno justissimo judice retribuente, æternam mercedem pro hoc accipiamus.*

Finis enim omnis sapientiæ et doctrinæ, omnisque actionis et virtutis est æterna merces, felicitas et gloria, quæ sane omnes exstimulare et accendere deberet ad aggrediendum heroica virtutum opera, eaque multiplicanda et augenda: quot enim talia facimus, tot coronas gemmeas et adamantinas nobis in cœlis adornamus. *Ad magna enim præmia*, ait S. Greg. homil. 37. in Evang. *perveniri non potest, nisi per magnos labores. Unde Paulus egregius prædicator dicebat: Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit. Delectet igitur mentem magnitudo præmiorum, sed non deterreat certamen laborum.* Præclare S. August. in Psal. 93: *Venale est, quod habeo, dicit Dominus, tibi eme illud. Quid habet venale? Requiem, Regnum. Quantum valet? Pretium ejus labor est. Quantus labor? Æterna requies æterno labore emenda erat. Sed qualis misericordia Dei! Non dicit, Decies centena millia annorum labora; non dicit, Vel mille annos labora; non dicit, Quingentos labora: sed, Cum vivis labora paucis annis; inde jam requies erit, et finem non habebit. Ecce quantum pretium damus, quodammodo unam siliquam ad accipiendos thesauros sempiternos: siliquam laboris ad requiem sempiternam.* Et S. Bernard. ser. 4. de Ascens. *Quid illi grave poterit videri, qui semper mente tractat, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam? Quid concupiscere poterit in seculo nequam, cujus oculus semper videt bona Domini in terra viventium, semper videt æterna præmia.*

Hæc præmia sibi jugiter ob oculos posuere prisci Ascetæ et Anachoretæ, iisque velut acribus virtutis stimulis, ad ardua quæque sese incitabant. Audi Damascenum in Histor. Barlaam et Josaphat cap. 12: *Per hæc exempla, et per hujusmodi coitiones et actiones, terreni cœlitum vitam imitati sunt: ut qui in jejuniis et precibus ac vigiliis, in calentibus lacrymis et luctu ab omni animi distractione liberi, in peregrinatione ac mortis memoria, in lenitate, animique affectu ab iracundia remoto, in labiorum silentio, in paupertate atque inopia, in castitate ac pudicitia, in humilitate et quiete, ac denique in perfecta erga Deum et proximos charitate præsentis vitæ curriculum confecerint, Angelosque moribus expresserint. Ob eamque causam Deus miraculis ac signis, variisque virtutibus eos exornavit, effecitque ut admirandæ eorum vitæ rationis sono ipsi quoque orbis terrarum fines personent.* Deinde unius S. Antonii Vita in exemplum proposita, ista subjicit: *Beati certe illi ac ter beati, ut qui Dei amore flagrarunt, atque ob ipsius charitatem omnia pro nihilo duxerunt. Siquidem lacrymas profuderunt, dieque ac noctu in luctu versati sunt, ut perpetuam consolationem adipiscerentur: seipsos ultro depresserunt, ut illic in altum attollerentur: carnes suas fame ac siti et vigiliis confecerunt, ut illic paradisi deliciæ et exsultatio ipsos exciperent: Spiritus Sancti tabernaculum per cordis puritatem exstiterunt, quemadmodum scriptum est: Inhabitabo in ipsis et inambulabo: seipsos mundo crucifixerunt, ut ad Christi dexteram starent: lumbos suos in veritate succinxerunt, atque in promptu semper lampades habuerunt, immortalis sponsi adventum exspectantes. Nam cum mentis oculis prædili essent, horrendum illum diem semper prospiciebant: atque tum futurorum bonorum, tum futuri supplicii contemplationem ita in corpore defixam gerebant, ut ab ipsa nunquam divellerentur: atque hic laborare studuerunt, ut sempiternæ gloriæ compotes essent: perturbationum expertes, non secus atque Angeli fuerunt; nunc cum illis quorum vitam imitati sunt, choreas agunt. Beati illi ac ter beati, quoniam firmis mentis oculis præsentium rerum vanitatem, atque humanæ prosperitatis incertitudinem et inconstantiam perspexerunt, eaque rejecta sempiterna bona sibi ipsis condiderunt, ac vitam eam, quæ nunquam occidit, nec morte interrumpitur, arripuerunt.*

Igitur vera sapientia non est aliud quam vera sanctitas, sancta felicitas, felix æternitas. Quocirca *sursum vocatos animos terrena desideria non deprimant, ad* ÆTERNA *prælectos peritura non occupent, viam veritatis ingressos fallaces illecebræ non retardent, etc.* ait S. Leo serm. 2. de Ascensione.

S. Antonius apud S. Athanas. *Si centum annos laborantes in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro, sed pro annis prædictis omnium nobis seculorum regna tribuentur.* Quidquid hic vides, breve est. Æternum cogita: semel cogitatum, dictum, factum, æternum est.

S. Gregor. lib. 6. epist. 26. ad Andream: *Si bona quærimus, illa diligamus quæ sine fine habebimus. Si autem mala pertimescimus, illa timeamus quæ à reprobis sine fine tolerantur.*

S. Gregor. Nazianz. epist. 57. ad Eudoxium: *Ad Deum contende, progredere, animo volita, vitam æternam arripe. Nusquam spes tuas siste, quousque ad illud summe expetendum et beatum bonum perveneris.*

S. August. serm. 39. de Tempore: *Tota series scripturarum nos à terrenis ad cœlestia erigi*

adhortatur, ubi vera et sempiterna est beatitudo. S. Bruno fundator Cartusiæ in carmine de vanitate mundi :

Sic vivunt homines tanquam mors nulla sequatur,
Et velut infernus fabula vana foret.

Æternitati comparata brevis est omnium temporum longitudo. In conspectu enim tuo mille anni quasi dies una reputantur, S. Hieron. epist. 139. ad Cyprianum. *Lux perpetua lucebit sanctis tuis, Domine, et æternitas temporum. Alleluia,* 4. Esdræ 2. et Offic. Eccles.

VIVE ÆTERNITATI.

O ÆTERNITAS, quam longa es ! quam interminia ! quam raro versaris in mentibus hominum ! ô ÆTERNITAS, quam piis beata, quam impiis misera es ! ô viva semper eademque seculorum omnium ÆTERNITAS !

Tertullianus Exhortat. ad Martyres, cap. 3 : *Bonum certamen subituri estis, in quo agonothetes Deus vivus est, xystarches Spiritus Sanctus, corona* ÆTERNITATIS *bravium, angelicæ substantiæ politia in cœlis, gloria in secula seculorum. Amen.*

ADDITIO DE BEN-SIRA.

In Prooemio pollicitus sum me in calce operis, nisi id nimis excresceret, daturum integrum Ben-Sira, Siracidi nostro cognominem, affinem et persimilem. Fidem datam libero : vestigavi Ben-Sira Romæ, Parisiis, Antverpiæ, Lugduni, Francofurti apud omnes pene Europæ typographos, quin et apud Synagogæ ac Judæorum Rabbinos; ac nusquam reperi, quod ejus genuinum foret et prelo dignum. Romæ in Vaticano inveni quæstiones et problemata Hebraica manuscripta, nomen Ben-Sira præferentia, eademque à Rabbinis Hebræorum accepi ac perlegi; sed plane diversa ab ejus Alphabeto Proverbiorum comperi, apocrypha, nomen Ben-Sira mentientia, illique à sciolo quodam afficta, utpote futilia, fabulosa, erronea, ac plane tanto viro indigna; ac proinde ab ipsismet Hebræis proscripta ac legi vetita. Nam in ipso libri limine traditur prodigiosa Ben-Siræ generatio ex matre virgine, quæ non ex viro, sed aliunde ex vapore vel humore conceperit : quæ meræ sunt næniæ et fabulæ Judaicæ. In ipso libro Auctor proponit quæstionem, cur Deus certum genus muscæ vel vermiculi inutile, imo noxium homini, utpote ejus caput invadens et in cerebrum penetrans, crearit? Ac respondet, id fecisse eo quod eodem Titum Imper. Roman. occidere, itaque superbiam ejus sternere, ac crudelitatem in Judæos excisa Hierosolyma exercitam vindicare decrevisset; quæ non solum ridicula et nugacia sunt, sed aperte asystata et chronologiæ repugnantia. Ben-Sira enim aliquot seculis vixit ante Titum, imo ante Christum. Nam, ut habet communis Hebræorum sententia, vixit altera ætate post Jeremiam Prophetam, cujus etiam nepos fuisse existimatur ; filium habuit Uzielem nomine, et nepotem Josephum, utrumque sapientiæ laude clarum, quorum subinde meminit Scholiastes Alphabeti Ben-Sira. Idem Auctor narrat vespam ore gestasse araneum, ac stultum quemdam baculo vespæ araneum excutere destinasse, accurrisse Davidem regem, ac miratum, cur Deus tres res adeo ineptas et insulsas, puta vespam, araneum et stultum creasset : Deum vero miranti respondisse, se vespis punire noxios, uti Chananæos punivit, Sapient. 12. 8. araneo purgare domum, quod is noxios ad se trahat humores; stulto tueri subinde vitam sapientum, uti David ipse simulans se stultum coram Achis rege, mortem sibi imminentem evasit 1. Reg. 21. v. 13. Plura ejusdem farinæ affert, quæ plane levicula, Judaica, fabulosa et sapiente indigna sunt.

Similia sunt problemata Physica, quæ cæteris immiscet. Cur, inquit, in stillicidiis stilla una sigillatim in lapidem destillat, non duæ simul? ac respondet : Ne lapidem cito exterant et consumant. Cur in cæteris corporis membris ex uno poro duo pili oriuntur, in capite vero ex uno poro unus capillus duntaxat? ac respondet : Quia id noceret visui et oculis, quorum sedes est in capite; ab oculis enim succum et spiritus ad sese avocarent ac abstraherent plures capilli ex eodem poro nascentes, etc. Ex quibus liquet Auctorem hunc plane diversum esse à prisco illo Ben-Sira, ejusque nomen conciliandæ auctoritatis causa sibi arrogasse. Porro Rabbini Hebræorum Romæ mihi asseverarunt, nullas alias Ben-Sira gnomas hebraice reperiri, præter bina eorum Alphabeta in Prooemio à me recensita, quæ sane tanto viro digna sunt, ac antistrophωs nostro Siracidi respondent. Unde nonnulli autumant Ben-Sira eumdem esse cum Siracide ; ego non eumdem, sed persimilem esse censeo : Ben-Sira enim nepos fuisse Jeremiæ ab Hebræis perhibetur; Jesus Sirach vero fuit de stirpe Jesu filii Josedec, summi pontificis in captivitate Babylonica, ait Genebrardus in Chronol. pag. 16. qui cum Zorobabel principe jussu Dei templum reædificavit, ut patet Zachariæ 3. et Aggæi 2. Conferat lector Ben-Sira cum Siracide, et videbit gnomas utrinque plane, velut ovum ovo, similes, et subinde easdem, ac simul jucunde dissonam utriusque consonantiam, et consonam pariter dissonantiam admirabitur. Qua de causa initio operis gnomas Ben-Sira Ethicas præfixi, paucas quidem, sed prægnantes, ac cuivis ætati, statui graduique perutiles, raras, et paucis cognitas, ut Siracidem illustrent, illique alternante velut choro αντιφωνος respondeant, atque idem sententio-

sum melos succinendo jucundam piis auribus mentibusque harmoniam, ad morum conformationem appositam efficiant. Utere, lector, et fruere.

Porro Rabbinis priscis ante Christum cognitum fuisse Ecclesiasticum, habitumque Canonicum, ideoque hebraice exstitisse, liquet ex dicto factoque R. Simeonis Ben-Sata, qui fuit frater uxoris Alexandri Jannæi, cujus Alexandri pater fuit Hyrcanus, avus Simon frater Judæ Machabæi. Cum enim hic Alexander secta Sadducæus, regiam coronam sibi imposuisset, regemque Judææ se fecisset, ac simul ejusdem summus vellet remanere pontifex, uti fuerat Simon, Jonathas et Judas Machabæi; obstiterunt ei Pharisæi dicentes, neminem simul posse esse regem et pontificem : quare si rex esse vellet, pontificatum in alium resignaret. Hac de causa ipse Pharisæos persecutus est, et septingentos ex eis crucifixit, uti ex Josepho lib. 13. Antiq. cap. 22. et Chronicis Hebr. narrat Genebrard. in Chron. Idem deinde ut Pharisæos sibi conciliaret, R. Simeonem jam nominatum primarium è Pharisæis ad convivium invitavit, eumque inter se et reginam considere fecit, dixitque : *En quantum te Pharisæum honoro.* Cui R. Simeon : *Jure*, inquit, *et merito id facis; nam lex dicit : Sapientia humiliati exaltabit caput illius, et in medio magnatorum consedere illum faciet.* Quæ verba sunt Ecclesiast. cap. 11. v. 1. Ita rem narrant Hebræi in lib. *Berachot*, id est Benedictionum, cap. 3. Unde colligas Rabbinos ante Christum (nam Alexander hic et R. Simeon centum annis Christum antecesserunt) Ecclesiastici librum uti legem, hoc est uti Canonicum, habuisse, ac hebraice lectitasse. Nam sententia hæc jam citata, hebraice exstat in lib. *Berachot.* Hebraice dico, id est hierosolymitane, puta syriace. Hebræi enim post reditum ex Babylone linguam Hebræam corruperunt, et cum Chaldæa commiscuerunt : unde hæc eorum lingua dicta est Hierosolymitana, sive Syriaca. Rabbini quoque melioris notæ, qui post Christum scripserunt, ex Ben-Sira, id est Ecclesiastico, sæpe sententias cum laude Auctoris et libri citant hebraice, id est syriace. Thalmudici vero Ecclesiasticum rejecerunt, legique vetuerunt. Sic enim habet eorum Thalmud : *Omnis Israelita habebit partem in futuro seculo, etc. Nemo legens libros* חצונים *chitsonim*, id est exotericos, *habebit partem in futuro seculo.* Ubi Gemara : *Qualis*, inquit, *est Ben-Sira* (puta Siracides, sive Ecclesiasticus : ipsi enim unum tantum Ben-Sira agnoscunt, quem faciunt auctorem tam Ecclesiastici quam Alphabeti jam dicti.) Causam addit, sed obscuram, quam clare explicat R. Salomon, quod scilicet Siracides constituat plures personas in Deo. Nominat enim Spiritum Sanctum cap. 1. v. 9. Patrem et Filium cap. 24. v. 5. et cap. 51. v. 14. Judæi autem negant S. Trinitatem, dicuntque Deum unum esse in persona æque ac in essentia, quæ est illorum perfidia; cui aliud velum prætexunt, scilicet se sequi Canonem Esdræ, hoc est, se agnoscere illos duntaxat libros pro Canonicis, quos Esdras in suo Canone recensuit : quare nec Sapientiam, nec Ecclesiasticum, nec libros Machabæorum, etc. pro Canonicis habent, quia hi scripti sunt post tempora Esdræ.

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ,

QUÆ

IN HOC OPERE EXPLICANTUR, VEL ELUCIDANTUR.

(Prior numerus paginam, secundus columnam designat: si unicus tantum occurrat numerus, ad præcedentem referri indicio est.)

EX GENESI.

EX EXODO.

EX LEVITICO.

EX DEUTERONOMIO.

EX LIBRO JUDICUM.

EX LIBRO I. REGUM.

EX LIBRO II. REGUM.

EX LIBRO III. REGUM.

EX LIBRO IV. REGUM.

EX LIBRO I. PARALIPOMENON.

EX LIBRO I. ESDRÆ.

EX LIBRO TOBIÆ.

EX LIBRO JOB.

EX PSALMIS.

EX PROVERBIIS.

EX ECCLESIASTE.

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

EX LIBRO CANTICORUM.

EX ISAIA.

EX JEREMIA.

EX EZECHIELE.

EX DANIELE.

EX OSEA.

EX AMOS.

EX AGGÆO.

EX NOVO TESTAMENTO.

EX S. MATTHÆO.

EX S. MARCO.

EX S. LUCA.

EX S. JOANNE.

EX ACTIS APOSTOLORUM.

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

EX EPISTOLA I. AD CORINTHIOS.

EX EPISTOLA II. AD CORINTHIOS.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

EX EPISTOLA I. AD TIMOTHEUM.

EX EPISTOLA II. AD TIMOTHEUM.

EX EPISTOLA AD TITUM.

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

EX EPISTOLA S. JACOBI.

EX EPISTOLA I. S. PETRI.

EX EPISTOLA I. S. JOANNIS.

EX APOCALYPSI.

INDEX
RERUM ET VERBORUM

QUÆ

IN HOC COMMENTARIO CONTINENTUR.

(Prior numerus paginam, secundus columnam designat : si unicus occurrat numerus, ad præcedentem referri indicio est.)

A.

D.

F.

G.

HEBRÆARUM VOCUM SYLLABUS.

I.

J.

M.

N.

O.

P.

Q.

S.

T.

U.

V.

X.

Z.

INDEX
MATERIARUM MORALIUM
QUÆ
IN HIS COMMENTARIIS CONTINENTUR,

Et quæ, ad Evangeliorum Dominicarum, ac Festorum et Feriarum nonnullarum per annum accommodatarum, verba in usum et gratiam Concionatorum adaptantur.

S. Josephi apud Ægyptios, c. 29. v. 31. Docet peregrinatio sapere, c. 34. v. 11. c. 39. v. 5

DOMINICA INFRA OCTAV. NATIV.

Et hæc vidua erat. Viduarum preces audit Deus, c. 35. v. 8

Gratia Dei erat in illo. Vis gratiæ et pulchritudinis, c. 26. v. 16. Quid sit gratia, v. 19

IN FESTO CIRCUMCISIONIS.

Ut circumcideretur. Circumcisione reparatur peccatum originale, cujus causa est Adam. In quo is reliquos homines superet, c. 49. v. 19

Vocatum est nomen ejus Jesus. Jesus tres illustres fuere. Prolegom. *Vide Indicem rerum, v.* Jesus.

Jesus nomen quàm sit dulce, c. 24. v. 27. Josiæ nomen ad hoc proxime alludit, c. 49. v. 1

Nomina sceleratorum non sunt filiis imponenda, quia et Gentiles ea olim vitarunt, c. 41. v. 14

Josue, qui typus fuit Jesu, elogium, c. 46. v. 1. et seq.

IN EPIPHANIA DOMINI.

Vidimus stellam ejus in Oriente. Divinatores et astrologi plerumque mentiuntur, c. 34. v. 4. Horum horoscopus damnatur, c. 42. v. 19

Herodes sciscitabatur ab eis. Consultamus de iis quæ libera sunt, c. 15. v. 14

Ut ego veniens, adorem eum. Quæ sit licta humilitas, et ejus schema, c. 19. v. 22

Stella antecedebat eos. Christus est et dicitur stella, c. 50. v. 6

Obtulerunt ei thus. Deo proprie thus adoletur, c. 24. v. 21. Estque sapientiæ symbolum, *ibid.* Quid sit, ejusque vires, *ibid.* Oratio velut thus est, c. 50. v. 9. Virtutes sunt thymiama, c. 49. v. 1

Myrrham. Per hanc mortificatio denotatur, c. 24. v. 20. Quid sit myrrha, *ibid.*

Ne redirent ad Herodem. Dolosi, qualis erat Herodes, cavendi, c. 11. v. 31. 32. 36. Quomodo cum regibus agendum, c. 13. v. 12. et seq. In aulis regum frequentes adulatores sunt, c. 13. v. 29. In aula quomodo versandum, c. 8. v. 10

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHANIÆ.

Cum factus esset Jesus annorum duodecim. Sancti illustres à pueris à Spiritu Sancto directi fuere, c. 1. v. 16

Sedentem in medio doctorum, audientem et interrogantem. Senes habent doctrinam, et ab iis ea petenda est, c. 6. v. 18. Consilium item ab eisdem et sapientibus petendum, c. 8. v. 20. Senes valent experientia, c. 25. v. 8. Juvenes senibus patienter auscultando deferant, c. 41. v. 17

Audientem et interrogantem. Non est respondendum ante interrogationem plene auditam, c. 11. v. 8. Est tempus loquendi et tempus tacendi, c. 20. v. 7

Super prudentia et responsis. Silentium et auditus signum est prudentiæ, c. 19. v. 28. et c. 20. v. 5. et 6

Pater tuus et ego dolentes quærebamus te. Parentes plus amant filios quàm seipsos, c. 30. v. 4

Mater ejus conservabat omnia, etc. conferens in corde suo. Dei jugiter recordandum, c. 9. v. 23

Jesus proficiebat sapientia. Sapientiæ tam naturalis quàm supernaturalis auctor est Deus : ejus usus, fructus, doctores, auctores, officia : ejus finis est beatitudo. Procemio. Sapientiæ morali vel ethicæ propositum est vitia castigare, *ibid.* Sapientia personalis est Filius Dei : at sapientia creata multiplex est, c. 1. v. 1. Sapientia creata est in Spiritu Sancto, v. 9. Initium sapientiæ timor est Domini, v. 16. Varii sapientiæ fructus, c. 6. v. 20. et c. 15. v. 3. 4. 5. 6. c. 39. v. 9. et seq. et c. 24. v. 24. Ejus fructus externi, c. 39. v. 12. Ipsa à paucis invenitur, c. 6. v. 23. Est laboriosa et ponderosa, *ibid.* Varii sunt ad eam perveniendi gradus, *ibid.* Ejus variæ definitiones, c. 14. v. 25. Blanditur suis quasi mater et sponsa, c. 15. v. 2. Est similis cedro, c. 24. v. 17. Scientiæ et sapientiæ quod sit discrimen, c. 25. v. 13. Sapientia est in otio comparanda, c. 38. v. 25. Abraham et alii prisci patres fuere doctores sapientiæ, c. 51. v. 31. Ipsa est similis olivæ et platano, c. 24. v. 19. item viti, v. 23. In ea est veritas et virtus, v. 25. Mira ejus dulcedo, v. 29. *Vide Indicem rerum, v.* Sapientia, Timor, Scientia, Ethica.

Proficiebat. Indies et assidue in sanctitate debemus proficere, c. 2. v. 20. Quod sit signum profectus in virtute, c. 24. v. 29

Erat subditus illis. Obedientiæ et charitati justi imprimis studere debent, c. 3. v. 1. Cur obedientia charitati jungenda, *ibid.* Ipsa est sacrificium mysticum, c. 35. v. 2

Subditus. Honor matri deferendus, c. 3. v. 3. Parentes suos honorans expiat peccata, v. 1. Quibus in rebus honorandi sint, v. 8. 9. 14. Pueri à teneris docendi et castigandi, c. 7. v. 25. et 26. c. 30. v. 1. et 12. Filii magnorum virorum plerumque sunt degeneres, v. 13. *Vide Indicem rerum, v.* Puer.

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

Nuptiæ factæ sunt. Uxor non debet viro dominari, c. 9. v. 2. Uxor bona insignis est possessio, c. 36. v. 28. Filiarum elocatio quoto anno sit facienda, c. 7. v. 27

Mulieris fabrica, c. 17. v. 5. Filias parentes sedulo custodiant, ut virgines nuptui elocent, c. 42. v. 9. *Vide Indicem rerum, v.* Uxor, *et notata Dom. II. post Pentecost.*

Vocatus est autem et Jesus. Ut Redemptor inter homines agens, à reliquis hominibus se ritu et habitu non segregavit : ita et cuilibet in cœtu multorum communis vita est sectanda, c. 13. v. 20. c. 32. v. 1

Ut gustavit architriclinus. Idem dicebatur symposiarcha: quæ hujus partes, et munia in mensa, c. 32. v. 1. et seq. Mensalia præcepta, c. 31. v. 12. et seq.

Omnis homo primum bonum vinum ponit. Vinum mire conducit vitæ humanæ, c. 31. v. 32. Ejus commoda, v. 35. Est id aqua diluendum, v. 37. Ejus damna varia, v. 38

Et cum inebriati fuerint. In conviviis vino prævalente sæpe lingua labimur, c. 19. v. 15. Ebrietatis damna, c. 31. v. 39. et 40. Convivantes olim floribus coronabantur ad eam avertendam, c. 32. v. 3

Et crediderunt in eum discipuli. Scilicet viso miraculo ; alioqui qui cito credit, decipietur, c. 19. v. 4

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM.

Domine, puer meus jacet. Occasione hujus heri erga servum ita humani, agi poterit de officiis herorum. Heri quomodo se erga servos gerant, c. 4. v. 35. Eorum mores ex servis æstimantur, c. 7. v. 23. Servi regendi ut asini, c. 33. v. 25. Sapiens etsi serviat liber est, c. 10. v. 28. Multi servi dominati sunt dominis, *ibid. Vide Indicem rerum, v.* Servus.

Servitutis origo, c. 33. v. 26. Servitus Dei honesta est, eaque semper inchoanda, c. 18. v. 6

Ego veniam, et curabo eum. Sanitatem animæ et corporis dat sapientia et timor Domini, c. 1. v. 22. Ægros visitare pium est, c. 7. v. 39

Habens sub me milites. Milites et Martyres inter se comparantur quoad constantiam, c. 17. v. 24

Dico huic : Vade, et vadit. Reges ne se sinant ab alio regi, c. 33. v. 20

In tenebras exteriores. *Vide notata Feria II. post Domin. I. in Quadragesima.*

DOMINICA IV. POST EPIPHANIAM.

Motus magnus factus est. Passiones animi motus sunt, sed illas vir pius non consulat, c. 37. v. 7. Sunt animæ carnifices, c. 40. v. 4. et 5

In mari. Ventorum vis in mari, c. 43. v. 18. Ventus quid sit, et ejus generatio, v. 22. Maris mira varia, v. 27. Arenæ maris an sint numerabiles, c. 1. v. 3

Domine, salva nos, perimus. Tribulari suos permittit Deus ut probet, c. 27. v. 6. Succurrit plerumque rebus desperatis, c. 51. v. 12. Suos protegit et propugnat, c. 2. v. 3

Quid timidi estis, modicæ fidei? Justis non occurrunt mala c. 33. v. 1. Deum timens nihil temere debet, c. 46. v. 9

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA VI. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA IN SEPTUAGESIMA.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

DOMINICA IN QUINQUAGESIMA.

FERIA IV. CINERUM.

FERIA VI. POST CINERES.

SABBATO POST CINERES.

DOMINICA I. IN QUADRAGESIMA.

FERIA II.

FERIA III.

FERIA IV.

FERIA V.

FERIA VI.

DOMINICA II. IN QUADRAGESIMA.

bonum, malum malum, c. 13. v. 1. Cor symbolum est animæ et prudentiæ, c. 51. v. 28

Falsa testimonia. Mendax est diabolo similis, c. 20. v. 26. et deterior fure, c. 5. v. 17. et c. 20. v. 27. Detractio quantum sit malum, c. 19. v. 10. Convitii et fumi analogiæ, c. 22. v. 30. Detractionis remedia, c. 28. v. 28. et seq. Mendacium semper malum est, c. 7. v. 14

Blasphemiæ. Blasphemia est morte vestita, c. 23. v. 15. *Vide Indicem rerum, v.* Lingua, Detractio, Maledicus.

FERIA V.

Singulis manus imponens, curabat eos. *Vide notata Sabbato post Cineres.*

Dæmonia clamantia: Quia tu es Filius Dei. Peccatores tamen vere non laudant Deum, c. 15. v. 8

Et detinebant eum ne discederet ab eis. Sapiens ita loquitur, ut omnes apud eum esse gestiant, c. 20. v. 13. Sermo suavis mire mentem delectat, c. 40. v. 21

FERIA VI.

Nunquid tu major es patre nostro Jacob? Jacobi Patriarchæ elogium, c. 44. v. 26

Dedit Jacob Joseph filio suo. Joseph Patriarcha et Henoch inter se comparantur, c. 49. v. 16

Non coutuntur Judæi Samaritanis. Schisma Samaritarum à Judæis unde et qua occasione ortum sit, c. 50. v. 28

Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Christus est fons vitæ, c. 1. v. 5. Deus nostra est vita, c. 4. v. 12. et c. 13. v. 18

SABBATO.

Deprehensam in adulterio. Meretrix stercori comparatur, c. 19. v. 10. Adulterium semper à Deo punitur, c. 23. v. 30. Ejus culpa est quintuplex, v. 33. Varia ejus pœna, v. 36. Conjugii fidem varia docent animalia, v. 30. Zelotypia ex adulterio nata est grave malum in femina, c. 26. v. 8. *Vide Indicem rerum, v.* Adultera, Mulier, Uxor.

Scribebat in terra. Videtur hic Redemptor accusantium peccata in terra scripsisse. Dei oculus intuetur omnes cordis latebras, c. 16. v. 16. *Vide supra Feria VI. post Cineres.*

Nemo te condemnavit? nemo, Domine. Non est quis statim condemnandus, c. 11. v. 7

DOMINICA IV. IN QUADRAGESIMA.

Vide notata Domin. VI. post Pentecost.

Quia hic est vere propheta. Prophetandi origo, est unio cum Deo, c. 38. v. 18. *Vide Indicem rerum, v.* Propheta, Prophetia.

FERIA II.

Cum fecisset quasi flagellum. In ira nemo est castigandus, c. 8. v. 13. Ira est quasi fera, et hominem reddit ferinum, v. 19. *Vide notata Dominica IX. post Pentecost.*

FERIA III.

Nolite judicare secundum faciem, justum judicium judicate. Judices iniqui justitiam violant, c. 20. v. 2. Justitia enim pingitur ut virgo, v. 3. Judex sit prudens et sapiens, c. 10. v. 1. et 2. *Vide plura in Indice rerum, v.* Judex, Judicium.

FERIA IV.

Quis peccavit, etc. ut hic cæcus nasceretur? Fabrica singulorum hominis membrorum, c. 27. v. 5. Ratione fabricæ suæ ad Deum amandum homo tenetur, v. 6

Peccatores Deus non audit. Peccatores vere non laudant Deum, v. 15. v. 8

Si quis Dei cultor est, hunc exaudit. Sapientes et pii jugiter laudant Deum, c. 15. v. 10

Qui mendicabat. Mendicorum vita mors est potius quàm vita, c. 40. v. 30. *Vide Indicem rerum, v.* Pauper, Paupertas.

In peccatis natus est totus. Impii in maledictione nascuntur, c. 41. v. 12. Parentes impii quare filios improbos gignant, *ibid.*

FERIA V.

Misericordia motus. *Vide notata Dominica VI. post Pentec. et Indicem rerum, v.* Misericordia.

FERIA VI.

Infirmitas hæc non est ad mortem. Infirmitatis utilitas, c. 38. v. 7

Lazarus amicus noster. Speculum est imago amicitiæ, c. 12. v. 10. Amicitiam quinque vitia abrumpunt, c. 22. v. 27. Amici quæ sint officia, v. 32. Amicitiæ præstantia et elogium, c. 37. v. 2. Amicus vetus novo est melior, c. 9. v. 14. *Vide Indicem rerum, v.* Amicitia, Amicus.

Quod dixerat de morte ejus. Mors vocatur judicium, quare, c. 38. v. 23

Ego sum resurrectio et vita. Deus nostra est vita, c. 4. v. 12. Est item animæ anima, c. 7. v. 31. et c. 13. v. 18. Ad vitam spiritualem decem res sunt necessariæ, c. 39. v. 31

Vocavit sororem suam silentio. Maria forsan contemplationi intenta sibi vacabat; quia omnis contemplativus mente esse vacuus debet, c. 38. v. 25. Contemplationis remoræ, *ibid.*

Vadit ad monumentum ut ploret ibi. Luctus in morte moderandus est, c. 38. v. 18. *Vide Indicem rerum, v.* Luctus.

Turbavit semetipsum. Compassione levatur dolor afflicti, c. 7. v. 38

Lacrymatus est Jesus. Mundus est locus lacrymarum: Christus hic flevisse legitur, at nunquam risisse, c. 21. v. 23

Solvite eum. Pœnitentia in peccatore, cujus typus est hic Lazarus, omnes scelerum nexus dissolvit c. 20. v. 4. *Vide notata in festo S. Mariæ Magdalenæ, et Indicem rerum, v.* Peccator, Pœnitentia.

SABBATO.

Ego sum lux mundi. Quibus modis Christus animam illuminet, c. 1. v. 5. Futura non sunt realiter æternitati præsentia, v. 4. *Vide notata in Festo Nativit. et in Indice rerum, v.* Lumen, Sol, Stella.

Et nemo apprehendit eum. Verbum dulce amicos multiplicat, c. 6. v. 5

Locutus est in gazophylacio. Coram Deo nemo vacuus apparere debet, c. 35. v. 6

DOMINICA PASSIONIS.

Quis ex vobis arguet me de peccato? Conscientiæ remorsus est velut canis latrans, c. 21. v. 2. Fuga peccati est nobile sacrificium, c. 35. v. 3

Plura vide Domin. in Quinquag. de peccato, item in Indice rerum, v. Peccator, Peccatum.

Nunquid tu major es patre nostro Abraham? Abrahami elogium, c. 44. v. 20. et seq.

Et Prophetæ mortui sunt. Omnibus est moriendum, c. 14. v. 12.

Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Gloria Dei duplex est, interna et externa, c. 42. v. 26.

De Passione Domini qui habere materiam volet, adeat Indicem rerum, verbo Jesus, Passio.

FERIA IV.

Opera quæ ego facio, hæc testimonium perhibent de me. Omnis meditatio debet ad praxin et actionem redigi, c. 6. v. 37.

DOMINICA PALMARUM.

Solvite, et adducite mihi. Bestiæ et feræ obediunt hominibus, c. 17. v. 4.

De Palma vide caput XXIV. Ecclesiastici, v. 18.

FERIA V. IN COENA DOMINI.

Hymno dicto. Mos agendi gratias post sumptum cibum, c. 32. v. 17. Ita faciebant olim prisci Christiani, *ibid.*

IN FESTO PASCHÆ.

Resurrexit. Resurrectionis symbolum est lilium, c. 39. v. 19. *Vide Indicem rerum, v.* Resurrectio.

Patres qui in limbo detinebantur, sæpe per Angelos illuminabantur, c. 24. v. 45. Christus resurgens ad infernum damnatorum personaliter non descendit, *ibid.* Sed in Purgatorio plenum Jubileum dedit, *ibid.*

Erit sepulcrum ejus gloriosum. Sanctis variis sunt monumenta magnifica erecta, c. 44. v. 14.

FERIA II. POST PASCHA.

Tu solus peregrinus es? Peregrinatio docet sapere, c. 34. v. 11. Peregrinandum est ad scientiam parandam, c. 39. v. 5. *Vide Indicem rerum, v.* Peregrinatio.

De Jesu Nazareno qui fuit. Christi memoria suis gratissima est, c. 49. v. 2.

Nos sperabamus. In Deo sperans benedicitur, c. 34. v. 15.

Nonne oportuit Christum pati, et ita intrare? Humiliatio probat et purgat Dei servos, c. 2. v. 5.

Interpretabatur illis in omnibus Scripturis. Sacræ Scripturæ studio paratur sapientia, c. 39. v. 1. Huic omnes Ecclesiæ Doctores et SS. Patres studuere, *ibid.* et v. 2. *Vide Indicem rerum, v.* Scriptura.

Nonne cor nostrum ardens erat? Deus succurrit tentatis, patienter opem ipsius exspectantibus, c. 2. v. 3.

FERIA III. POST PASCHA.

Existimabant se spiritum videre. Samuel à pythonissa evocatus an vere apparuerit, c. 46. v. 23.

Conturbati et conterriti. Dei aspectus est metuendus, c. 16. v. 19.

DOMINICA IN ALBIS.

Pax vobis. Sapiens et justus in perenni est pace, c. 51. v. 35. *Vide Indicem rerum, v.* Pax, Concordia, Amor.

Quorum remiseritis peccata. Confessio criminum pendet à confessione et laude Dei, c. 17. v. 25. Confessionis encomia, c. 4. v. 31.

Vide notata Domin. XIII. post Pentecost. et in Festo S. Mariæ Magdalenæ.

DOMINICA II. POST PASCHA.

Ego sum Pastor bonus. *Consule Indicem rerum, v.* Episcopus, Pastor, Prælatus.

Animam meam pono pro ovibus meis. Deus est amicus fidelis et fortis, c. 6. v. 14. Item Christus, v. 17. *Vide Indicem rerum, v.* Amicus, Amicitia.

DOMINICA III. POST PASCHA.

Modicum, et non videbitis me. Deus unicuique tribulationes juxta vires admetitur, c. 6. v. 22.

Mundus gaudebit, vos vero contristabimini. Impii hic prosperantur, pii affliguntur, c. 11. v. 14 et 28.

Tristitia vestra vertetur in gaudium. Patiens post patientiam iterum florere et fructificare incipit, c. 1. v. 29. Qui patiens est, est potens, maxime Deus, c. 2. v. 23. Conscientia bona remedium est tristitiæ, c. 30. v. 22. Tristitia fugat et contristat Spiritum Sanctum, v. 23 et 26. Hominem enecat, v. 25. Ejus remedia, *ibid.* Tristitiæ tria damna, c. 38. v. 19. Ærumnæ magis cruciant impios quàm pios, c. 40. v. 8. *Vide Indicem rerum, v.* Tribulatio, Tristitia, Patientia.

Gaudium vestrum nemo tollet a vobis. Solidum gaudium tantum in Deo reperitur, c. 51. v. 20. et ipsum est de sola virtute, c. 30. v. 16. Tres fructus lætitiæ, v. 23. Delectatio spiritualis major est carnali, c. 32. v. 17. Justi gaudent de pœna impiorum, c, 35. v. 23. *Vide Indicem rerum, v.* Gaudium, Lætitia.

DOMINICA IV. POST PASCHA.

Arguet mundum de peccato. *De peccato vide notata Domin. in Quinquagesima, et Domin. Passionis, et Indice rerum, v.* Peccator, Peccatum.

De justitia. De propitiato peccato non oportet nos esse sine metu, c. 5. v. 5. Justitiæ comes est pax, v. 12.

Docebit vos omnem veritatem. Sapientiæ fructus, c. 6. v. 20. Ea à paucis invenitur, v. 23. Est laboriosa et ponderosa, *ibid.*

Adhuc habeo multa vobis dicere. Secreta amici celanda sunt, c. 27. v. 17. *Vide Indicem rerum, v.* Secreta.

Sed non potestis portare modo. Dei magnalia homo ad fundum penetrare nequit, c. 18. v. 6.

IN LITANIIS MAJORIBUS.

Petite, et dabitur vobis. Præparatio ad orationem quadruplex est, c. 18. v. 13. Optima præparatio est bona orandi intentio, *ibid.* In oratione habenda attentio et silentium, c. 41. v. 26.

Eo quod amicus ejus sit. Amicus est medius inter inimicum et adulatorem, c. 37. v. 1.

Vide Indicem rerum, v. Amicus, Amicitia, *et notata Domin. in Septuag. et Feria VI. post Domin. III. in Quadrages.*

IN DIE ASCENSIONIS.

Non est vestrum nosse tempora. Temporum et ævi vices novit Deus, c. 42. v. 19.

IN FESTO PENTECOSTES.

Tanquam advenientis spiritus vehementis. Quid Deus in sibilo auræ tenuis apparens Eliæ, vellet denotare, c. 48. v. 7. *Vide de vento notata Domin. IV. post Epiphaniam.*

Et apparuerunt illis linguæ. Lingua sancta donum est Spiritus Sancti, c. 51. v. 30. Linguæ igneæ Apostolorum sunt in Elia denotatæ, c. 48. v. 1.

Pacem relinquo vobis. Pax est comes justitiæ, c. 5. v. 12. Sanctus in perenni pace et gaudio vivit, c. 51. v. 35.

Quem Spiritum Eliæ duplicem sibi dari petierit Elisæus, cap. 48. vers. 13. *Vide Indicem rerum, v.* Spiritus Sanctus, Lingua.

Inter dona Spiritus Sancti non postremum est timor, de quo passim sermo est toto libro Ecclesiastici, quo nomine virtus et pietas intelligitur.

Timoris Dei elogia quatuor, c. 1. ante v. 1. Ipse est initium sapientiæ, v. 16. Fidelibus concreatus est, *ibid.* Dat sanitatem animæ et corporis, v. 22. Facit longævos, v. 25. Expellit peccata, v. 28. Est vera nobilitas, c. 10. v. 23. Urget ad profectum virtutis, c. 15. v. 1. Est quasi animæ auriga et nauclerus et speculator, c. 25. v. 14. Causat amorem, et amor timorem, v. 16. Cæteras virtutes timor Dei in se complectitur, c. 40. v. 27. *Vide Indicem rerum, v.* Timens, Timor.

Timens Deum est ut sacerdos, rex, triumphator, cap. 1. v. 10.

Donum consilii item à Spiritu Sancto descendit. Consultamus de iis quæ libera sunt, c. 15. v. 14. Consiliarii quas habere conditiones debeant, c. 37. v. 7. 9. et seq. Homo creatus cum consilio Dei, c. 32. v. 23. Consultor est res sacra, c. 37. v. 12. Quinam sint in consilio vitandi, *ibid.* Cor est oraculum boni consilii, v. 17. Consilii efficacia, *ibid.* Ejus præstantia, c. 40. v. 23. *Vide Indicem rerum, v.* Consiliarius, Consilium.

De dono Scientiæ vide in Indice rerum, v. Sapientia, Doctrina. Quæ scientia Spiritus homini data sit, c. 17. v. 6. Spiritus sapientiæ quis dicatur, cap. 24. v. 27. et cap. 37. v. 9.

FERIA II. POST PENTECOSTEN.

Sic Deus dilexit mundum. Deus est verus amicus qui nos ab æterno amavit, c. 9. v. 14. Christus pro nostris debitis se fidejussorem præstitit, c. 29. v. 20. *Vide Indicem rerum, v.* Jesus Christus, Deus, amor.

IN FESTO SS. TRINITATIS.

Baptizantes eos. Baptismo tollitur peccatum originale: hujus decem pœnæ, c. 40. v. 1. An Eva peccans ad posteros id transmisisset, c. 25. v. 33.

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Divina sapientia plena est notionibus rerum formandis creaturis secundum speciem cujusque idoneis, c. 1. v. 10. In Deo sunt omnes virtutes, excepta humilitate, c. 11. v. 4. Ipse summopere laudandus est, c. 15. v. 10. Ejus magnalia homo ad fundum usque penetrare non potest, c. 18. v. 6. Varia ejus epitheta, c. 34. v. 20. Ejus pulchritudo, c. 43. v. 1. Est in omnibus, et ipse omnia, c. 43. v. 29. Eum abunde et sufficienter laudare non possumus, v. 31. Quo plus cognoscitur, eo plura cognoscenda demonstrat, *ibid.* Ejus omnipotentiæ quinque mensuræ, v. 37. Est essentialiter sanctus, c. 46. v. 6. SS. Trinitas laudat seipsam laude immensa, c. 15. v. 10. et c. 43. v. 34. Ejus symbolum, c. 17. v. 22. Ejus tres throni et adorationes, c. 24. v. 7. Est fons amoris et concordiæ, c. 25. v. 1. Denotatur per iridem, c. 43. v. 13. *Vide Indicem rerum, v.* Deus, Trinitas.

Christi deitas adstruitur, c. 1. v. 4. Filius Dei est sapientia personalis, v. 3. *Vide Indicem rerum, v.* Jesus Christus.

Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Quomodo dies seculi sint innumerabiles, c. 1. v. 3. item dies Israelis, c. 37. v. 28

DOMINICA I. POST PENTECOSTEN.

Estote misericordes. *Vide notata Feria VI. post Cineres.*

Nolite judicare. Judex fortitudinem habeat tum externam, tum internam, c. 7. v. 6. Ex specie non est judicandum, c. 11. v. 2. *Vide Indicem rerum, v.* Judex.

Perfectus autem omnis erit. *Vide notata Feria VI. post Cineres, et in Communi Confessorum.*

Hypocrita. *Vide notata Domin. XXII. post Pentecost.*

IN FESTO SS. CORPORIS CHRISTI.

Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. Eucharistia facit longævos, ut et timor Dei, c. 1. v. 15. Christus quasi pelecanus suo nos sanguine vivificat, c. 4. v. 12. Est vita animæ, c. 13. v. 18. Eucharistia est panis vitæ, cap. 15. v. 3. Dat robur animæ, v. 4. In ea edimus et carnem Beatæ Virginis, c. 24. v. 29

Sacrificium Missæ quàm sit honorificum, c. 50. v. 18. Habet id vim impetrandi ex opere operato, c. 34. v. 23. Est summa realis Dei laus, c. 43. v. 34. *Vide Indicem rerum, v.* Eucharistia, Sacrificium.

DOMINICA II. POST PENTECOSTEN.

Juga boum emi. Avaritia nihil est scelestius, c. 10. v. 9. Ejus proprietates, *ibid.* Est iniqua, c. 14. v. 9. Est mentis inopia, c. 27. v. 1. Ejus comes est invidia, c. 31, v. 13

Avarus projicit intima sua, quomodo, c. 10. v. 10. Ei non permanent bona: tempus ei præterit, c. 11. v. 20 Quàm sit miser, c. 14. v. 3. Decem ejus stultitiæ, *ibid.* Non benefacit aliis, nisi animo maligno, v. 7. Est velut hydropicus, v. 9. *Vide notata in Indice rerum, v.* Avaritia, Dives.

Uxorem duxi. Libido hominem debilitat et enervat, c. 6. v. 3. et reddit impudentem, c. 19. v. 3. Est tinea, c. 42. v. 13. Pulchritudo est illex libidinis, c. 9. v. 5. Mulier fucata est Venus colorata, v. 18. Mulieres opulentæ dominantur viris, c. 25. v. 30. Mulier est natura salax, c. 26. v. 14. Est similis igni, magneti, basilisco, c. 42. v. 13. Ejus epitheta et descriptio, v. 14

Nemo se aut sua mulieri credere debet, c. 7. v. 28. Non debet mulier viro dominari, c. 9. v. 2. Ejus tactus periculosus est, v. 10. Ejus malitia summa est, c. 25. v. 17. 22. 26. Mala mulier est velut coluber, v. 22. Ejus nequitia est incurabilis, v. 23. Talis mulier obtingit peccatori, v. 26. Mulier imperiosa est viro contraria, v. 30. A muliere ortum est peccatum, v. 33. Scorpio est typus malæ mulieris, c. 26. v. 10. Mulieres vitandæ sunt, c. 36. v. 24. et c. 42. v. 14. Uxor mala ingens est malum, c. 40. v. 20

Zelotypia ingens est conjugii malum, quàm ea sit damnosa: ejus remedia, c. 9. v. 1

Uxor domi est continenda, cap. 25. v. 1. Sit sobria, cap. 26. v. 11. Uxor bona virum diversimode beat, v. 1. Talis est Dei donum, v. 3. Maritum exhilarat, et pellit dolorem, v. 21

Virginum aspectus cavendus est, c. 9, v. 5. Filiæ sunt plerumque simiæ matris, et filii patris, c. 11. v. 31. *Vide plura in Indice rerum, v.* Mulier, Femina, Libido, Virgo, Uxor, Concupiscentia, Zelotypia.

Sapientia est uxor viri justi et sapientis, c. 15. v. 5. Iniquitas viri est melior beneficentia mulieris, c. 42. v. 14

DOMINICA III. POST PENTECOSTEN.

Erant appropinquantes ad Jesum peccatores. Peccatores non sunt rejiciendi, nec exacerbandi, c. 8. v. 6. *Vide Indicem rerum, v.* Peccator, Impii.

DOMINICA IV. POST PENTECOSTEN.

Laxate retia. Negotiantibus et agentibus succurrit Deus, c. 51. v. 25

In verbo tuo laxabo rete. A Deo sunt omnia incipienda, c. 37. v. 19

Relictis omnibus secuti sunt eum. Velocitas in via Domini quàm sit salutaris, c. 31. v. 27

DOMINICA V. POST PENTECOSTEN.

Ego autem dico vobis, quia omnis qui, etc. Gentiles putabant injurias vindicare honorificum esse, non ita Christiana lex, c. 28. v. 3. *Vide notata Feria VI. post Cineres.*

Omnis qui irascitur fratri suo. Iræ remedium est Dei memoria, c. 28. v. 8. Ira parit insaniam, v. 14. Bile carentia sunt longæva, c. 30. v. 26

Qui dixerit fratri suo, Raca. Detractor tres uno ictu vulnerat, c. 28. v. 17. *Vide Indicem rerum, v.* Detractor, Lingua.

Quia frater tuus habet aliquid adversum te. Lis est multorum malorum causa, cap. 28. v. 11. Scintillæ similis, v. 14

DOMINICA VI. POST PENTECOSTEN.

Misereor super turbam. Liberalis est manu validus, c. 29. v. 1. Misericordia aliter in Deo est, aliter in nobis, tres ejus gradus in Deo, cap. 35. v. 26. *Vide notata Feria IV. post Cineres, et in Indice rerum, v.* Eleemosyna, Misericordia.

Nec habent quod manducent. Vitæ humanæ decem res sunt necessariæ, c. 39. v. 31

Accipiens panes. Panibus non est cubito incumbendum, c. 41. v. 24

Gratias agens. Aaronicus sacerdos quomodo benediceret populo, c. 36. v. 19

Manducaverunt et saturati sunt. Edendum citra satietatem, c. 37. v. 32. *Vide Indicem rerum, v.* Cibus, Panis, Modimperator, Convivium.

DOMINICA VII. POST PENTECOSTEN.

Attendite a falsis prophetis. Scandalosi et hæretici cavendi sunt, cap. 8. v. 18. item peccatores, cap. 22. v. 14 et 15.

Cum impiis agens fit plerumque culpæ et pœnæ eorum particeps, c. 12. v. 13. *Vide Indicem rerum, v.* Hæreticus, Peccator, Impii.

Intrinsecus sunt lupi rapaces. Audaces sunt vitandi, c. 8. v. 18. Lupi sunt sævitiæ et gulæ symbolum, c. 13. v. 21

DOMINICA VIII. POST PENTECOSTEN.

Filii hujus sæculi prudentiores sunt filiis lucis. Pauperes à divitibus sæpe seducuntur, c. 13. v. 9

cap. 44. v. 6. *Vide Indicem rerum, v.* Templum, Ecclesia, Musica.

Festinans descende. Velocitas salutaris est, c. 31. v. 27

IN FESTO S. ANDREÆ APOSTOLI.

Vide notata Domin. IV. post Pentecost.

IN FESTO PURIFICATIONIS B. MARIÆ VIRGINIS.

Obtulerunt par turturum. Nemo coram Deo vacuus apparere debet, c. 35. v. 6. Oblationes nostræ uniendæ sunt meritis Christi, v. 11

IN FESTO CATHEDRÆ S. PETRI.

Respondens Simon Petrus. Simon pontifex, quem Ecclesiasticus celebrat, quis fuerit ; ejus elogium, toto cap. 50. *Vide Indicem rerum, verbo* Ecclesia, Petrus, Pontifex, Sacerdos.

IN FESTO S. MATTHIÆ APOSTOLI.

Revelasti ea parvulis. *Vide notata in Festo S. Michaelis, et Feria IV. post Domin. III. in Quadrages. et Indicem, v.* Puer.

Statuerunt duos. Etsi Joseph esset sanctus, et cognomento Justus, tamen Deo rem dirigente, S. Matthiæ postpositus est; nam actus consilio sunt, non eventu, metiendi, cap. 32. v. 23

Sors cecidit super Matthiam. Quisque debet sua sorte esse contentus, c. 17. v. 24. Deus est bonæ fortunæ causa, c. 33. v. 7. *Vide Indicem rerum, v.* Pontifex, Sacerdos, Apostoli, Fortuna.

IN FESTO ANNUNTIATIONIS B. VIRGINIS.

Vide notata Feria IV. quatuor Tempor. Adventus ; idem enim est Evangelium.

Sedem David Patris. Davidis regis elogium, c. 47. v. 2. et seq. *Vide Indicem rerum, v.* David.

Quia virum non cognosco. B. Virginis virginitas inviolata, c. 15. v. 2. *Vide Indicem rerum, v.* B. Maria Virgo, Virginitas.

Rosarium quod Deiparæ legitur, ex rosis Salutationum Angelicarum compositum est, c. 39. 17

IN FESTO S. MARCI EVANGELISTÆ.

Misit illos binos. Cum paribus semper agendum, c. 13. v. 2. Quia pares paribus gaudent, v. 20. Morum similitudo placet in alio, *ibid.* Concordiæ et pacis bona, cap. 25 v. 1. *Vide Indicem rerum, verbo* Amor, Dilectio, Charitas, Concordia.

IN FESTO INVENTIONIS S. CRUCIS.

Ita exaltari oportet filium hominis. Crucis Christi symbola, c. 34. v. 20. *Vide Indicem rerum, v.* Crux.

IN FESTO NATIV. S. JOANNIS BAPTISTÆ.

Quis putas puer iste erit. Qui aliqua in re excellere cupiunt, se ei à puero applicent, c. 51. v. 20. *Vide Indicem rerum, v.* Joannes Baptista, Puer.

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

Occasione B. Mariæ Magdalenæ agi poterit de meretricum audacia et impudentia, hæc ingens est malum, c. 23. v. 6. Lupanaria non sunt in Christianis urbibus permittenda, c. 19. v. 3. *Vide Indicem rerum, v.* Meretrix, Mulier, Fornicaria, Libido.

Lacrymis coepit rigare pedes ejus. Pœnitentia est tabula post animæ naufragium, cap. 17. v. 20. Ad eam tria requiruntur, c. 38. v. 10. In morte semper necessaria est, *ibid.* Non est de die in diem differenda, c. 5. v. 9. Omnes criminum nexus dissolvit, cap. 20. v. 4. *De oculis vide notata Domin. in Septuag. et in Indice rerum, v.* Oculus ; *item v.* Pœnitentia.

Duo debitores erant cuidam fœneratori. Fœnus et usura est morsus, c. 20. v. 16. Spondens pro alio triplici cautela sibi caveat, cap. 29. v. 19. Nunquam ejus obliviscendum, v. 20. Ipse est à sponsione indemnis præstandus, v. 22. *Vide Indicem rerum, v.* Mutuum, Fœnerator, Usura.

Remittuntur ei peccata multa. Peccatum fugiendum quasi coluber, c. 21. v. 2. *Vide notata Domin. Passionis, et in Indice rerum, v.* Peccatum, Peccator. Peccator dormienti similis est et mortuo, c. 22. v. 9 et 10

IN FESTO S. JACOBI.

Dic ut sedeant. Audax et impudens fuit petitio hujus matris. Quàm porro ingens malum sit impudentia, *vide* c. 23. v. 6

Vide et notata Feria VI. post Domin. II. in Quadrag. est enim idem Evangelium.

IN FESTO S. IGNATII DE LOYOLA.

Vide Indicem rerum, v. S. Ignatius.

IN FESTO S. DOMINICI CONFESS.

Vide Indicem rerum, v. S. Dominicus.

IN FESTO TRANSFIGURATIONIS.

Vide notata Dominica II. in Quadragesima.

IN FESTO ASSUMPT. B. MARIÆ VIRGINIS.

B. Virgo est radix sapientiæ, c. 1. v. 6. Est nobis mater honorificata, c. 15. v. 2. Est opus Dei sapientissimi, ejus sanctitas, est et sapientia Christum incarnans ; alia ejus elogia, cap. 24. v. 1. 26 et 42. In omnes se invocantes gratiam transfundit, v. 5. Fecit ut in cœlis oriretur lumen indeficiens, v. 6. Est velut nebula, *ibid.* item nubes, v. 7. Est tabernaculum Dei, v. 12. Etymon nominis ejus, *ibid.* Est principium operum Dei, v. 14. Est in plenitudine sanctorum, v. 16. Est thesaurus omnis sanctitatis, *ibid.* Est rosa in Jericho, v. 18. item velut oliva et platanus, v. 19. item balsamum et myrrha, v. 20. item vitis, v. 23. Ejus fructus, v. 24. In ipsa est omnis virtus et veritas, v. 25. Est dulcissima, v. 27. Est aquæductus fluvii divini, v. 41. Insignis ejus gratia, c. 26. v. 19. Ejus decor, c. 36. v. 24 et 25. *Vide Indicem rerum, v.* B. Maria Virgo.

Turbaris erga plurima. Occupationes minuere debent ii qui orationi vacare volunt, c. 18. v. 22. Contemplativi sint mente vacui, c. 38. v. 25. Contemplationis remoræ, *ibid.* *Consule Indicem rerum, v.* Negotium, otium.

Maria optimam partem elegit. Contemplationi vacans (cujus typus est hæc Maria) in sapientia moratur, c. 14. v. 22. Meditatio est causa devotionis, c. 35. v. 8. *Vide Indicem rerum, v.* Contemplatio, Meditatio, Oratio.

IN FESTO S. BERNARDI CONF.

Vide Indicem rerum, v. S. Bernardus.

IN FESTO S. BARTHOLOMÆI.

Judam Ischariotem qui fuit proditor. Etiam Sancti aliquando graviter labuntur, c. 47. v. 13

IN FESTO DECOLLAT. S. JOAN. BAPT.

Placuit oculis ejus. Saltatrices sunt illecebrosæ, c. 9. v. 4. Pulchritudo illex est libidinis, v. 5. *Vide Indicem rerum, v.* Mulier.

IN FESTO S. MATTHÆI APOSTOLI.

Sequere me. Deum sequentes fiunt divini, c. 23. v. 38. Eum sequi facile est.

Surgens secutus est eum. Pœnitentia non est diu differenda, c. 21. v. 1. Velocitas in opere bono salutaris est, c. 31. v. 27. *Vide notata in Festo S. Mariæ Magdalenæ.*

Non est opus valentibus medico. *Vide notata Sabbato post Cineres, et in Indice verum, v.* Medicus, Medicina.

IN FESTO S. MICHAELIS.

S. Michael Ecclesiæ est, et Synagogæ fuit, præses et tutor, c. 17. v. 14. *Vide Indicem rerum, v.* Angeli, Michael.

Nisi efficiamini sicut parvuli. Parva potentiora et vegetiora sunt magnis, c. 11. v. 2. *Vide Indicem rerum, v.* Puer, Filius.

Qui scandalizaverit unum de pusillis istis. Scandalum quid sit : aliud est activum, aliud passivum, c. 7. v. 6. *Vide Indicem rerum, v.* Scandalum.

Scandalosi cavendi sunt, c. 8. v. 18

Væ homini illi per quem scandalum venit. Cum impio agens, ejus pœnæ et culpæ fit particeps, c. 12. v. 13

Videte ne contemnatis unum ex his pusillis. Parva qui contemnit, paulatim decidet in majora, c. 19. v. 1. Parva non sunt contemnenda, c. 11. v. 3

IN FESTO S. FRANCISCI CONFESSORIS.

Vide Indicem rerum, v. S. Franciscus.

IN FEST. SS. APOST. SIMON. ET JUDÆ.

Si me persecuti sunt, et vos persequentur. Christus et Deus sunt in moribus imitandi, c. 13. v. 20. *Vide notata in Communi Apostolorum.*

IN FESTO OMNIUM SANCTORUM.

Beati. Tria hominem in hac vita beant, c. 14. v. 1

Beati pauperes spiritu. Pauperum preces quales et quando Deus exaudiat, c. 4. v. 6. Pauperes sunt juvandi, v. 10. *Vide Indicem rerum, v.* Pauper, Paupertas, Humilis.

Paupertas justa melior injuste partis opibus, c. 10. v. 33. Paupertas liberat à peccato, c. 20. v. 23. Paupertas Evangelica hominem beat, cap. 40. v. 29. *Vide notata Domin. II. Advent.*

Beati mites. Animi placor et quies signum est sanctitatis, cap. 4. v. 13. Lenitas sanctificat, cap. 45. v. 4. Mansuetudo in corripiente requiritur, c. 3. v. 19. Verbum dulce amicos multiplicat, c. 6. v. 5. *Vide Indicem rerum, v.* Mansuetudo, Mitis.

Beati qui lugent, quoniam consolabuntur. *Vide notata Dominica III. post Pascha, et Indicem rerum, v.* Luctus, Tristitia, Tribulatio.

Beati misericordes. *Vide Indicem rerum, v.* Misericordia.

Beati mundo corde. *Vide Indicem rerum, verbo* Castitas, Virgo.

Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam. Virtus exercita magis dulcescit, c. 24. v. 29. et esuriem causat, *ibid.*

Beati qui persecutionem patiuntur. Injuriarum perpessio est porta cœli, c. 28. v. 6. Adversa amicos probant, cap. 6. v. 7. et c. 12. v. 9. *Vide notata in Communi Martyrum, et in Indice rerum, v.* Persecutio, Tribulatio.

Corona et aureola Sanctorum diversa est. Corona unde dicatur, et quid denotet, c. 1. v. 22

Cœlestis gloriæ dulcedo, c. 2. v. 9. Firmamentum et stellæ describuntur, c. 43. v. 1. Cœli empyrei descriptio, *ibid.* Cœlestis gloria est præmium et finis sapientiæ, et stimulus ad eamdem, c. 51. v. 38. *Vide Indicem rerum, v.* Cœlum. In quem paradisum sit Henoch translatus, c. 44. v. 16

Sancti Deum amant et timent, c. 1. v. 11. Sunt velut palma, c. 24. v. 18. Sunt similes diebus festis, c. 33. v. 7. Mortem optant, cap. 41. v. 7. Vivunt in terris, ut reliquis sint vitæ exemplar, c. 44. v. 1. Laudantur quatuor de causis, *ibid.* Quando et quare cœpti canonizari, v. 2. Eorum fortia desideria sunt velut tonitru, c. 46. v. 21. Nonnulli cum leonibus et belluis luserunt, c. 47. v. Nonnulli sunt ab Angelis vel bestiis sepulti, c. 38. v. 16. Cur nonnulli mortui oleum stillent, c. 50. v. 11. Unus sanctus apud Deum est potior universis impiis, c. 16. v. 4 et 5. Ossa Prophetarum et Sanctorum quomodo pullulent, c. 49. v. 12. Sancti in perenni sunt pace et gaudio, c. 51. v. 35. *Vide Indicem rerum, v.* Sancti, Pii, Justi, Fideles.

Sanctitas dat nomen immortale apud Deum et homines, c. 44. v. 15. *Vide Indicem rerum, v.* Sanctitas.

IN DIE FIDELIUM ANIMARUM.

Mortuis et animabus quæ beneficia præstari debeant, c. 7. v. 37. Eorum luctus est Christianis moderandus : quomodo hi olim lugerentur, c. 22. v. 12. 13. et c. 38. v. 18. Gentiles ponebant epulas ad sepulcra suorum, c. 30. v. 18. Quæ justa mortuis debeantur, c. 38. v. 6. Quintuplicem requiem habere debent, v. 24. *Vide Indicem rerum, v.* Mors, Defunctus.

Sancti statim à morte cœlo recipiuntur, cap. 11. v. 28. Sunt in pace mortui, c. 44. v. 14. *Vide notata in Festo omnium Sanctorum.*

Mortis memoria semper habenda, c. 38. v. 23. Mors vocatur judicium, *ibid.* Ante mortem nemo est beatus, c. 11. v. 30. Cupressus erat feralis. *Vide Indicem rerum, v.* Cupressus, Mors.

Vitæ brevitas, c. 14. v. 12. Omnibus est moriendum, c. 40. v. 11. *Vide Indicem rerum, v.* Vita.

SS. Patres olim limbo detenti, crebro per Angelos illuminabantur, c. 24. v. 45

Sepeliendi sunt vita functi. Sepulturæ fines et fructus quatuor, cap. 38. v. 16. *Vide Indicem rerum, v.* Sepulcrum, Sepelire.

IN FESTO PRÆSENTATIONIS B. VIRGINIS.

Fuit ipsa in templo juvencula à parentibus præsentata, c. 24. v. 14. *Vide Indicem rerum, v.* B. Maria Virgo, Pueri Juvenes.

IN FESTO S. FRANCISCI XAVERII.

Vide Indicem rerum, v. S. Franciscus Xaverius.

IN COMMUNI APOSTOLORUM ET EVANGELISTARUM.

Apostoli sunt viri misericordiæ, cap. 44. v. 10. Per Eliam repræsentantur, c. 48. v. 1. *Vide Indicem rerum, v.* Apostoli, Apostolici.

Vos estis sal terræ. Salis usus, necessitas, et vires, cap. 39. v. 31. et c. 43. v. 21. *Consule Indicem rerum, v.* Sal, Mare.

IN COMMUNI MARTYRUM.

Martyres in tormentis Deum laudabant, c. 1. v. 14. Militibus comparantur quoad constantiam, c. 17. v. 24. Memoriæ Martyrum quæ dicantur, c. 49. v. 1. *Vide Indicem rerum, v.* Martyr.

Per rubicundas rosas denotantur. Rosæ encomium, cap. 24. v. 18. Christus quoque est rosa ; rosa quarum rerum sit symbolum, cap. 50. v. 8 et 9. *Vide Indicem rerum, v.* Rosa.

Timete eum qui potest. Timor Dei est quasi auriga animæ et nauclerus et speculator, c. 25. v. 14. *Vide de Timore Dei plura notata in Festo Pentecostes, et in Indice rerum, v.* Timor *et* Timens.

Pro qualibet etiam virtute libenter occumbendum est, c. 30. v. 15. Qui concupiscentiæ ignem vincunt, vincent facile ignem corporeum, c. 51. v. 5

IN COMMUNI CONFESSORUM.

Confiteri Christum erubescere non debemus, c. 4. v. 24

Sacerdotes et Religiosi perpetuo Deum laudare debent, c. 45. v. 19. Obediendo offerunt sacrificium mysticum, c. 35. v. 2. Religiosi sunt mundi domini, c. 36. v. 28. Regnorum salus consistit in eo, ut reges sanctos habeant sacerdotes, confessarios, pontifices, c. 47. v. 1. Vigor et zelus novitiorum sunt velut virides sationes, c. 40. v. 22

Facilius est camelum, etc. Cameli etymon, c. 13. v. 9

FINIS.